Prof. Dr.
İbrahim CANAN

HADİS ANSİKLOPEDİSİ

KÜTÜB-İ SİTTE

1. CİLT

AKÇAĞ

ZAMAN

KAPAK

Hamit YÜKSEK

DİZGİ VE MİZANPAJ

Salih KARAHAN

Said KASIM

TASHİH

Nurullah ERDOGAN

YAYINCI

AKÇAG YAYINEVİ

BASKI

GRAPHISCHER GROSSBETRIEB PÖSSNECK GMBH

EIN MOHNDRUCK BETRIEB

FEZA GAZETECİLİK A.Ş.
Çobançeşme Mah. Kalender Sok. No: 21
Yenibosna/İSTANBUL
Tel.: (0212) 551 14 77 - 652 33 50 (3 hat)
Fax: 652 24 23 Telex: 28 99 4

TAKDİM

ZAMAN gazetesi 1986 yılında Türkiye'de basın-yayın hayatına atılmıştır. Kabul ettiği prensipler ve ilkeler doğrultusunda, hiç taviz vermeden, acele etmeden, sabırla okuyucusu ile bütünleşmiş ve bugün itibariyle zirveleri zorlayan bir gazete haline gelmiştir.

Günümüz gerçekleri içinde yaşayan herkesin gördüğü ve bildiği gibi, gazeteler okuyucularına çeşitli gayeler doğrultusunda hediyeler vermektedir. İşte bu çizgide ZAMAN gazetesi vefakâr okuyucularına hediyeler vermeyi düşünmüş ve vereceği hediyeleri seçerken, günübirlik düşüncelerden alabildiğine uzak bir çerçevede seçimini yapmıştır.

Evet, O, bir Müslüman evinde mutlaka bulunması gerekli olan kitaplardan müteşekkil kütüphane kurmayı hedeflemiştir. Velev ki bu kitaplar, ansiklopedik çapta olsa bile.

Evet, iftiharla söylüyoruz ki, ansiklopedik eserleri okuyucularına hediye etme fikri ilk defa ZAMAN'dan gelmiş ve 14 ciltlik İslam Tarihi ile bu fikri hayata geçiren de ZAMAN olmuştur. İşte, İslam Tarihi ile başlayan bu çizgi, Elmalılı Tefsiri, ardından Fıkıh Ansiklopedisi ile devam etmiştir. Şimdi de Prof. Dr. İ. Cânan Hocamızın Kütüb-i Sitte diyerek tercüme ve şerhini yaptığı İbnu Deybe'nin Teysiru'l-Vüsûl ilâ Câmii'l-Usûl adlı eserini siz kıymetli okurlarına takdim etmenin mutluluğunu yaşamaktadır. Kitabımız hakkında teferruatlı malumatı, birinci cildin ilk sayfalarında bulacaksınız.

ZAMAN hiçbir fedakârlıktan kaçınmadan geceyi gündüze katarak, sizlerin ellerine mevcut şartlar içinde en mükemmelini sunmaya gayret ediyor. Cilt, baskı dizayn, kâğıt... vs. hepsinde mükemmeli yakalamanın peşinde. İşte tüm bu gayretlere karşı sizlerden beklediği ise, bu ansiklopedik eserlerle kütüphanelerinizi süslemenin yanı başında, bu kitapları

okumanız, muhteviyatına vâkıf olmanız, o ölçüde düşünce dünyanızı derinleştirmeniz ve hepsinden öte, hayat çizginizi bunlara göre ayarlamanız. Zaten ahiret hayatını hedef edinen ve dünyaya o gözle bakan bir Müslümanın farklı düşünmesi ve davranması da beklenemez.

Sözü fazla uzatmadan, sizleri Nebiler Serveri Hz. Muhammed (A.S.M.)'in sözleri ile başbaşa bırakıyoruz.

ZAMAN

AÇIKLAMA

Okuyucularımız
ellerindeki şu kitabın mahiyetini, gayesini anlamak için
öncelikle birkaç maddelik açıklamamızı okumalıdırlar:

1- BU KİTABI NİÇİN HAZIRLADIK?

Yüce Kitabımız Kur'ân-ı Kerim'in "OKU" emriyle başlamış olması manidardır. Bu emir, bir Müslüman'ın en mümtaz vasfının okumak, çok okumak olması gerektiğini belirler.

Evet çok okuyacağız, ama neleri okumalıyız? Her sahada okunacak şey o kadar çok ki, seçim yapmak bile zor.

Şüphesiz, biz Müslümanlar, öncelikle, dinimizi anlamaya çalışacağız. Yaradanımızı tanıtan, Rabbimize gerçek kulluğu, hayattaki vazifelerimizi öğreten kitaplara öncelik vereceğiz. Değilse fâni dünyanın boş meselelerine bizi çekip, yıldız falıydı, artistti, sporcuydu, modaydı, romandı, hikâyeydi... gibi ne dünyamıza ne de âhiretimize, hiçbir faydası olmayan meselelerle meşgul eden neşriyata öncelik verip ömrümüzü onlarla tüketmek bize hüsran ve pişmanlık getirecektir.

Dinî eserleri okumaya karar vermiş olsak bile müşkilattan kurtulmuş sayılmayız. Zamanımız Türkiye'sinde gerçekten pek çok dinî neşriyat var. Kur'ân tercümeleri, tefsirler, hadis tercümeleri, fıkıh, fetva ve tasavvuf kitapları tercümeleri vs. Tercümelere yerli te'lifler de eklenmektedir. Bunların hepsini alıp okumaya ne maddî imkânlarımız elverişlidir, ne de ömrümüz yeterlidir.

Yani, mutlaka bazı seçimler ve tercihler yapmak zorundayız.

Hadis sahasından misal verelim. Şühesiz dinimizi öğrenmede mutlaka başvurmamız gereken bir sahadır. Hadis okumadan Müslüman-

lığımızın kemâle ermesini beklemek oldukça zordur. Ama hadis sahası o kadar geniştir ki, bu sahaya giren te'lifatı gerekli ciddiyetle değme araştırıcı bile görme fırsatı bulamaz . Bu sebeple tâ ilk asırlardan beri âlimlerimiz, hadislerden çeşitli seçmeler yaparak en zaruri, en faydalı olanları bir araya getirmeye çalışmışlardır. "Kütüb-i Sitte" adı altında şöhret kazanan altı hadis kitabı böylece ortaya çıkmıştır. Yani bunlar seçme hadisleri ihtiva eder.

Kütüb-i Sitte'deki hadisler seçilirken "sıhhat" vasfı düşünülmüştür. Yani hadisin sahih olması ön plana alınmıştır. Bir hadiste aranan ilk şart onun "sahihlik"i yani Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sözü olmasıdır. Kütüb-i Sitte "sahihlik" vasfını taşıması sebebiyle ümmetçe büyük rağbete mazhar olmuştur. Dinî ve dünyevî hayatımızı tanzimde muhtaç olacağımız her çeşit hadis bu altı kitapta mevcuttur.

Hemen belirtelim ki, bu altı kitabın her biri birçok ciltten meydana gelen bir külliyattır. Şöyle ki: Buhârî 9, Müslim 4, Nesâî 8, Tirmizî 10, Ebu Dâvud 5, İbnu Mâce 2 cilttir.

Üstelik bunlardan herbiri tekrarlarla doludur. Meselâ Buhârî aynı hadisi durumuna göre 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve daha fazla bölümde tekrar tekrar kaydeder. Çünkü bir hadiste, iki, üç, dört, beş... meseleye beraberce temas edilmiş olabilmektedir. Nitekim Buharî'de 2761 hadis mevcut iken tekrarlarla sayı 9082'ye ulaşmaktadır.

Hadislerin tekrarı, sadece bir kitabın içinde söz konusu değildir. Aynı hadis Kütüb-i Sitte'nin hepsinde veya bir kaçında tekrar edilebilir. Bazı hadisler de bu altı kitabın sadece birinde kaydedilmiştir, diğerlerinde yoktur. Hadislerin Kütüb-i Sitte içerisindeki tekrarları hakkında bir bilgi vermek için şu rakamlara bir göz atalım. Bu te'lifimizin aslı olan "Teysîru'l-Vüsûl'da 10.490 hadis bulunmaktadır. Teysîru'l Vüsûl 33.132 adedi bulunan Kütüb-i Sitte hadislerinden tekrarlar atılarak derlenmiştir. Şöyle ki:

1- Buharî: 9082 hadis,
2- Müslim: 7275 hadis,
3- Nesâî: 5724 hadis,
4- Ebu Dâvud: 5274 hadis,
5- Tirmizî: 3951 hadis,
6- Muvatta: 1326 hadis.

Öyle ki, araştırıcı olmayan, sadece dinî kültürünü artırmak için hadis kitabı almak ve okumak isteyen bir Müslüman için tekrarları atarak yeni bir eser te'lif etmek mümkündür. Bu ihtiyaç çoktan duyulmuş ve bu maksatla muhtelif te'lifat yapılmıştır.

Elimizdeki şu eser onlardan biridir. "Kütüb-i Sitte" denen şu altı kitaptaki müstakil hadisleri bir araya getirmektedir: Sahîh-i Buharî,

Sahîh-i Müslim, Sünen-i Nesâî, Sünen-i Tirmizî, Sünen-i Ebu Dâvud, Muvatta-ı Mâlik. İleride açıklayacağımız üzere biz, buna İbnu Mâce'nin "Sünen" adlı kitabını da ekledik. Kitap, bir hadisi, bir yerde kaydettikten sonra bu hadisin Kütüb-i Sitte'nin hangilerinde ve nerelerinde geçtiğini belirtir.

Şu halde bu kitap, Kütüb-i Sitte'de yer alan bütün hadisleri eksiksiz ihtiva etmektedir. Araştırıcı olmayan bir Müslüman bunu temin ettikten sonra, artık Kütüb-i Sitte'ye ihtiyaç duymayacaktır. Böylece, hem harcamadan tasarruf etmiş olacak, hem de okumada zamandan.

Üstelik, hadisleri şerhsiz okumanın mahzurları var. Hadislerin bir kısmı "mensuh"tur.. Yani hükmüyle amel edilmez, bazıları belli şartlar altında amele elverişlidir, bazıları mezhepten mezhebe farklı yorumlara mazhar olmuştur. Kısacası hadislerin anlaşılması, kendileriyle amel edilme durumlarının bilinmesi ayrı bir konudur. Bu hususta hükme gitmek herkesin harcı değildir. Fıkha müteallik bir hadisi değerlendirmek için birçok ilmi bilmek müctehid olmak gereklidir. Aksi takdirde, her okuduğu hadis ile amel etmek son derece yanlış olur ve dinî sorumluluğu gerektirir. Sevâb işleyeyim derken günah işlemek, Allah'ın rızasını elde edeyim derken gazabına sebep olmak söz konusu olabilir.

Biz bu mahzuru gidermek için, fıkhî hadisler başta olmak üzere, anlaşılması zor olan, yanlış hükme gidilebilecek olan bütün hadisleri açıklamaya ehemmiyet verdik. Hadisin açıklamasında dayanağımız İslâm âlimlerinin eserleri ve yorumları olmuştur.

2) TERCÜMEDE NELERE DİKKAT ETTİK?

Tercümeyi yaparken hem aslına sâdık kalmaya hem de anlaşılır ve açık olmaya çalışılmıştır. Tercüme yapanların karşılaştığı zorluklardan biri budur. Açık anlaşılır bir tercüme yapmak ve aynı zamanda da asla sâdık kalmak. Bu oldukça zordur. Üstelik her bir kelimesi ve hatta edatı, yerine göre, büyük ehemmiyet taşıyan dinî metinlerde çok daha zordur. Biz, tercümemizin anlaşılır olması için, ister istemez, bazı hadislere aslında olmayan kelime ve ibareler ekledik. Bu eklentiler mühimse parantez içerisinde gösterilmek suretiyle dikkat çekilmiştir. Yine belirtelim ki, parantez içerisinde sunulan açıklayıcı kısımlar, mümkün mertebe aynı hadisin bir başka "vech"inde gelmiş olan "ziyâde"den veya âlimlerin hadisle ilgili açıklamalarından alınmaya çalışılmıştır.

Hemen belirtelim ki, tercümelerde karşılaşılan mühim bir zorluk da Türkçemizin durumudur. Dilde özleştirme yaftası altında, asırlardır,

kültürümüze girmiş, ruhumuza işemiş kelimeleri atıp yerine uydurmaları koymak suretiyle hiçbir millette görülmeyecek derecede ve ancak ihanet kelimesiyle ifade edilebilecek korkunç tahribatlar yapılmıştır. Çoğu kere bu kelime mi, bu kelime mi diye bocaladığımız olmuştur. Bir hadisin ifade ettiği manayı daha açık olsun diye değişik bir kelime ile ifade etmeye kalkınca mâna zenginliği kayba uğramaktadır. Biz, ölene dek, uzun yıllar Türk Dil Kurumu'nun yetkili bir makamında kalarak dilimizi tahrib faaliyetlerini yönlendiren Ermeni Agob Dilaçar'a izafeten halkımızın agobça dediği kelimelerden mümkün mertebe kaçındık. Anlaşılır, yaşayan Türkçe ile ifade etmeye çalıştık. Ancak ıstılah denebilecek bazı hususi ve teknik kelimeleri de olduğu gibi koruduk. Yer yer bunları dipnotlarda açıkladık. İfadenin bütünü içerisinde bu çeşit kelimelerin anlaşılır hâle gelmesine de gayret ettik. Tek başına alındığı takdirde tamamen kapalı ve anlaşılmaz kalacak bir kelimenin cümle içerisinde öyle olmayacağı ümidindeyiz. Yine de en son koyacağımız bir lügatce bu konuda yardımcı olacaktır.

3) KİTAPTA NELERE YER VERİLMİŞTİR?

Bu kitap Teysîru'l-Vüsûl'ün tercümesinden ibaret değilir. Şu hususlara da yer verilmiştir:

1- MUKADDİME KISMI:(*) Burada hadisle ilgili bilinmesi gereken hususlar yeterince açıklanmıştır. Şöyle ki:

a) Hadis tarihi ve belli başlı hadis te'lifatı, Kütüb-i Sitte ve müellifleri (hayat, metod ve hususiyetleri).

b) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ilmi yayma tedbirleri,

c) Bazı hadis meseleleri,

d) Usul-i Hadis ilminin mühim bahisleri.

2- ŞERH KISMI: Hadisleri metin olarak verip tercümesini kaydettikten sonra ihtiyaç duyulan hadislere açıklama getirdik. Açıklamalar esas olarak şerhlerden alınmadır. Bu, kaynaklarda daha geniştir, biz özetlemeye çalıştık. Araştırıcılar kaynaklara inebilir ve inmelidir de. Halk için yeterli olan miktarı aktardığımıza inanıyoruz. Fıkha müteallik meselelerde Hanefî görüş esas alınmış ise de, şârihlerimizin yaptığı üzere, gerekli yerlerde başta Şâfiî ve diğer mezhep imamlarımızın görüşleri de belirtilmiştir.

(*) Mukaddime kısmına, kitabı yeniden tertib etmemiz sebebiyle, son ciltlerde yer vereceğiz

Şu hususu da belirtmek isteriz: Eserde, günümüzde üzerinde durulan bir kısım fıkhî ve içtimâî meselelere yeri geldikçe ağırlıklı olarak temas edilecek, yeni gelişen "Ehl-i Sünnet"e uygun görüşler aksettirilecektir. Sosyoloji, psikoloji, pedogoji gibi tamamen yeni sayılan sahalarda tetkik konusu yapılan meselelere geniş ve tatminkâr açıklamalar getirilecektir. Bu husus, belki de kitabımızın en orijinal ve en mühim yönlerinden birini teşkil edecektir. Zira Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, bundan on dört asır önce, insanlığın bütün meselelerine nasıl dikkat çekmiş bulunduğunu gören mü'min okuyucuya şu yakini kazandıracaktır: "Sayısız problemlerle muzdarib insanlığın dertlerine en şafi ilaç İslâm'dadır; Kur'ân'da ve Sünnet'tedir; sadece İslâm dünyasının değil, insanlık âleminin gerçek bir kurtuluşu Sünnet'in anlaşılmasına ve bütün müesseseleriyle içtimâiî hayata intikâl etmesine bağlıdır: Sünnet bir örf, ferdî bir değer değil, ilâhî bir rehberdir, dünya ve âhiret saadetine götüren Sırat-ı Müstakim, Cadde-i Kübrâdır."

3- SAHABE HAYATI: Bazen hadisin râvisi olarak bazen de rivayet edilen hadisenin kahramanı olarak adı geçen sahabeler hakkında bilgi verilmiştir. Sahabelerin tanıtılmasına ayrı bir ehemmiyet atfediyoruz. Çünkü onlar (radıyallahu anhüm), fiil haline geçmiş sünnet gibidirler. İslâm'ı hakkıyla anlayan ve yaşayan kimselerdir. Canlı ve yaşanan İslâm'ı anlamak isteyenler Ashâb'ı bilmek ve anlamak zorundadırlar.

Hayatları hakkında bilgi verilen sahabeler, -hangi cilt ve sahifede bulunabilecekse- son ciltte alfabetik sırayla gösterilmiştir.

4- İBNU MÂCE'NİN ZİYADELERİ: "Kütüb-i Sitte Muhtasarı Şerhi" adını verdiğimiz bu kitap esas itibariyle İbnu Deybe'nin "Teysîru'l-Vüsûl" adlı kitabına dayanır. Bu eser altıncı kitap olarak İbnu Mâce'nin "Sünen"ine değil, İmam Mâlik'in "Muvatta" adlı kitabına yer verir. Halbuki, günümüzde Kütüb-i Sitte'nin altıncı kitabını İbnu Mâce'nin "Sünen'i teşkil eder. Bu durumda Kütüb-i Sitte deyince zihinler ister istemez, -haklı olarak-, İbnu Mâce'nin "Sünen"ini arayacaktır. İşte bu ihtiyacı da karşılamak maksadıyla İbnu Mâce'nin Kütüb-i Sitte'ye ziyâde olan yani İbnu Mâce'de olduğu halde diğer kitaplarda yer almayan hadisleri en sona ayrı bir bölüm halinde koymayı uygun gördük. Bu hadislerin kitapta ilgili bahislere dağıtılması da düşünülmedi değil. Ancak, bu durumda Teysîru'l-Vüsûl'ün ürijinalitesi kaybolacaktı. İbnu Mâce'nin ayrı tutulmasından doğacak mahzuru şöyle giderdik: Mefhum fihristinde her konunun geçtiği yerler gösterilirken, o konuya temas eden İbnu Mâce hadisleri de gösterilmiştir.

5- FİHRİSTLER: Kitabın bu kısmında, öncelikle "Mefhumlar Fihristi" olmak üzere, kitapta adı geçen şahıs, kitap ve yer isimleri, âyet-i kerimelerle ilgli fihristler yer alacaktır. "Mefhumlar Fihristi" sayesinde istenen bir konuya giren âyet, hadis ve açıklamalar kitabın nerelerinde geçmektedir, topluca görülecektir. Fihristler kısmı son ciltte yer alacaktır.

Eser, bilhassa bu "Mefhumlar Fihristi" sayesinde, arayacağımız her meseleyle ilgili bahsi hemen bulmamızı sağlayacaktır. Eserin, esas itibariyle, dinimizin yer verdiği meselelerin kâhir ekseriyetine yer veren geniş muhtevası göz önüne alınınca, kitaba, istediğimiz yüzde doksan meseleyi bulabileceğimiz bir İslâm ansiklopedisi gözüyle bakabileceğiz.

6- LÜGATÇE: Eserde geçtiği halde anlaşılmasında zorluk çekileceğini tahmin ettiğimiz bir kısım kelime ve tabirleri ve değişik ilim dalına giren ıstılahları kısaca açıklayacağız. Bu kısım da son ciltte yer alacaktır.

Kitap bu haliyle gerek rivayet, gerek dirâyet ve gerekse usul bahislerinde, araştırıcı dışında her Müslümanı, hadis sahasında bir başka kitaba ihtiyaç duyurmayacak zengin bir muhteva taşıyacaktır.

Cenâb-ı Hakk şeriat-ı garrasını öğrenmek sonra da yaşamak isteyenlere yardımcı olsun, bu çalışmamızı mağfiret ve rızasına vesile kılsın.

Amin

Prof. Dr. İbrahim CANAN

Not: Kitabın bütün cildlerinde,ıstılâhî manada kullanılan kelimeler, farklı karakterde (yani ya daha koyu, yahut da italik denen eğri) harflerle yazılmıştır. Bu kelimelerin günlük dildeki manasına aldanmamalı. Lügatçe'ye bakılmalıdır.

تَيْسِيرِ الوصُول الى جَامِعِ الأصُول

من حَديث الرّسُول ﷺ

تأليف

عبدالرّحمن بن علي المعروف بابن الديبع الشيباني

الزبيدى الشافعي المتوفى سنة ٩٤٤هـ

[مختصر جامع الأصول من حديث الرسول ﷺ

لمجد الدين أبى السعادات محمد بن الأثير الجزرى المتوفى سنة ٦٠٦هـ]

TEYSÎRU'L- VÜSÛL İLÂ CÂMİ'İL-USÛL MİN HADÎSİ'R-RESÛL

Müellifi
Abdurrahman İbnu Ali el-Ma'ruf bi-İbn Deybe eş-Şeybânî ez-Zebîdî eş-Şâfi'î
(Vefatı: 944/1537)

Bu eser
Mecdü'd-Dîn Ebu's-Se'âdât Muhammed İbnu'l-Esîr el-Cezerî'nin
(vefat 906/1500)

"CAMİ'U'L-USUL MİN HADÎSİ'R-RESÛL
Sallallahu aleyhi vesellem
adlı kitabın muhtasarıdır

MÜTERCİMİN SUNUŞU

Muhterem okuyucu,

Elinizdeki şu kitab Kütüb-i Sitte'nin tekrar hadislerinin atılmasıyla ortaya konmuş Teysîru'l-Vüsûl ilâ Câmi'u'l-Usûl adında özet bir kitabın açıklamalı tercümesidir.

Bu kitabın asl'ını, *İbnu'l-Esir el-Cezerî* (v. 606/1209) hazırlamış idi.[1]

İbnu'l-Esîr'in eserinin adı Câmi'u'l-Usûl'dür. Bu eser, en mûteber hadis mecmualarının birleştiği, aynı mevzuya giren bütün makbul hadisleri bir araya getirdiği için, ortaya konduğu andan itibâren büyük bir alâkaya mazhar olmuştur.

CÂMİ'U'L-USÛL'ÜN MÂHİYETİ:

Câmi'ul-Usûl aslında bir ihtisar çalışmasıdır, yâni bir özetlemedir. *Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Nesaî, Tirmizî ve Muvatta*'da yer alan hadisleri tek bir kitap hâline getirmiştir. Eserde iki husû-siyet var:

1- *Kütüb-i Sitte*'de geçen mükerrer hadislerden sâdece biri alınıp, diğerlerine işaret edilmiştir. Böylece hacim azalmış, senetlerin de atılmış olması, hacmi daha da küçültmüştür.

2- Hadisler yeni bir tanzime tâbi tutularak, aynı konuya giren bütün hadisler bir araya getirilmiştir.

1— *İbnu'l-Esîr'in eseri de Rezîn İbnu Muâviye es-Sarakastî el-Endülüsî'nin* (v. 535/1140) et-Tecrîd Li's-Sihâh ve's-Sünen'ine dayanır. İbnu'l-Esîr, bundaki senetleri atıp, Rezîn'in ihmâl ettiği hadisleri ilâve etmek ve bazı kelime ve irab açıklamalarıyla da zenginleştirmek suretiyle Câmi'u'l-Usûl'ü ortaya koymuştur. Yâni bu da aslında bir tehzib çalışmasıdır. Usûl denen altı kitabı ilk defa birleştirme şerefi Endülüslü Rezin'e aittir. (Rezîn'i, Rüzeyn ve Rezzîn şeklinde okuyanlar da olmuştur. Doğrusu Rezîn'dir.)

CÂMİ'U'L-USÛL'ÜN BİR KUSURU

Yukarda kaydettiğimiz iki faziletli hususiyetinin yanında eserin bir de kusur addedilen hususiyeti vardır: Hadislerde geçen –ıstılahta garîb denen– anlaşılması müşkil kelimeler ve bazı i'rab husû-siyetleriyle ilgili uzun açıklamalar getirmiştir. Bazan "gereksiz" dedirtecek dereceye varan bu açıklamalar o kadar fazladır ki, eserin normal hacmini kat kat aşmaktadır. Nitekim az sonra Takdim kısmında, bu eserin müellifi İbnu Deybe'nin açıklamaları esnasında göreceğimiz üzere, Teysîru'l-Vüsûl'ü ihtisâr edenlerden Kâdî'l-Kudât İbnu'l-Bârezî, kitabın hacmini dörtte bire indirebilmiştir.

İslâm uleması, Câmi'u'l-Usûl'ün kıymetini takdir etmiş, ancak daha kullanışlı hale getirmek için, zaten kendisi ihtisar olan bu eseri tekrar ihtisar etme ihtiyacı duymuş, çok çeşitli ihtisarlar yapmıştır. Keşfu'z-Zünun bunlardan tam 7 adedini tanıtır.

Bu ihtisarlardan en güzeli, *(Kâtîp Çelebi'nin ifâdesiyle ahsenü'l-İhtisârât)*, Allah'ın izniyle Türkçemize kazandırmaya çalıştığımız Teysîru'l-Vüsûl'dür. Teysîru'l-Vüsûl'ün müellifi, bu eserin Câmi'ul-Usûl'ün hacmini üçte bire indirdiğini belirtir. Dörtte bire indirene nazaran biraz daha hacimlidir. Çünkü gerekli yerlerde bâzı kelime açıklamalarını korumuştur.

İBNU MACE'Yİ DE İLÂVE ETTİK

Tercümemizin bir hususiyeti İbnu Mâce'nin ilâvesidir. Çünkü Teysîru'l-Vüsûl'de *Kütüb-i Sitte*'nin altıncı kitabı Muvatta'dır. Halbuki Hanefiler muhitinde *Kütüb-i Sitte* deyince altı kitap olarak Muvatta değil İbnu Mâce'nin Sünen'i kastedilir. Bu sebeple Teysîru'l-Vüsûl'deki bu eksikliği gidermek maksadıyla İbnu Mâce'nin Kütüb-i Sitte'ye ziyade olan hadislerini en sonda müstakil bir bölüm şeklinde , yine açıklamalı olarak ilâve ettik. Böylece bu kitabımız, Kütüb-i Sitte'den hiçbirine ihtiyaç duyurmayacak bir muhteva kazandığı gibi, sıhhat bakımından Sahîheyn'den sonra üçüncü derecede yer alan Muvatta'yı da ihtiva etmektedir.

ESERLE İLGİLİ BAZI AÇIKLAMALAR

1– BAZI METİN FARKLILIKLARI:

Teysîru'l-Vüsûl'de birkaç kaynağa atfedilerek kaydedilmiş olan bir metni o kaynaklardan bazılarında kelimesi kelimesine aynen bulamayız. Bazen metnin hangi kaynaktan alındığını belirtse de çoğu kere belirt-

mez. Şu halde kitaptaki metni aynen bulabilmek için kaydedilen bütün kaynakları görmek gerekebilir.

Ancak, bazan tek kitap tarafından rivayet edilmiş olduğu belirtilen hadisler var. Onları kaynağında bulduğumuz zaman, bazı kere Teysîr'deki metinle asıldaki metin arasında bir kısım noksan ve ziyadeye rastlıyoruz. Sözgelimi, sâdece Ebu Dâvud tarafından rivayet edildiği belirtilen bir hadisi Ebu Dâvud'daki aslıyla karşılaştırdığımız zaman, –fıkha tesir etmeyen– bazan ziyade, bazan noksan kelimelere rastlayabiliyoruz. Bu farklılığın neden ileri geldiği merak konusudur. Kur'ân-ı Kerîm dışındaki kitapların el yazma nüshalarında bir kısım farklılıklar devamlı olagelmiştir. Bu sebeple, müellifin çalışmayı yaparken elinde bulundurduğu nüshadan ileri gelme ihtimali var ise de, bazı noksanların esere hâkim olan ihtisâr düşüncesinden ileri gelmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Teysîr'de, Câmi'u'l-Usûl'ün yer verdiği pek çok lügat ve i'rab açıklamalarının atıldığını ve hatta, aynı hadisin farklı vecihleri olarak kaydedilen bir kısım rivayetlerin bile –değişik bir fıkıh ihtiva etmemesi sebebiyle– atıldığını belirtmiştik. Bu esprinin hadis metinlerine dahi sirayeti mümkündür. Istılahtaki taktî denen bu husus, câizdir. Örnek olarak 76 numaralı hadis, Ebu Dâvud'daki aslı ile karşılaştırılabilir.

Ancak, bazan da hadis, aslına nazaran bazı –açıklayıcı– ziyadelere şâmil olmaktadır. Bu maksadla 365 numaralı hadisi misal vereceğiz. Ebu Dâvud'daki aslı daha vecîzdir ve مَنْ أَسْلَفَ شَيْئًا فَلاَ يَصْرِفْهُ إِلَى غَيْرِهِ şeklindedir. Bu farklılıkların gerçek sebebini ortaya çıkarmak ayrı bir araştırma konusudur. Biz, tercümede Câmi'ul-Usûl'deki metni esas aldık. Gereken durumlarda aslına dikkat çektik.

Şu halde asılla karşılaştırma durumunda zaman zaman bir kısım farklılıklara rastlanabileceğinin önceden bilinmesinde fayda var.

2- ESERİN TERTİBİ

Teysîru'l-Vüsûl fıkhın ana konularına göre kitaplar halinde tertiplenmiştir. Bu ana konular kitap içerisinde alfabetik sıraya göre düzenlenmiştir. Meselâ en başta Kitâbu'l-İman yer alır. Zira İman kelimesi, Arap alfabesinin ilk harfi olan elif harfiyle başlar. Birçok konuyla ilgisi olan hadisler için en sona koyduğu Kitâbu'l-Levâhık'tan önceki son bölüm Kitâbu'l-Yemîn'dir. Çünkü "Y" harfi Arap alfabesinde sonuncu harftir. Biz tercümede alfabetik sıra iddiasını yapamıyoruz, gerek de

yok. Teysîr'in aslî düzeni ne ise ona uyduk. Kitabın orijinal tertibini bozmamak için İbnu Mâce'nin ziyâde hadislerini en sona müstakilen koymayı uygun gördük. Fihrist kısmında istediğimiz konuya temas eden hadisleri numaralarıyla bir arada göstereceğiz.

Ana konular (kitaplar) da tekrar fasıllara, fasıllar da bablara ayrılmıştır. Hadisler bablara göre, her seferinde 1'den başlamak üzere numaralanmıştır. Biz, bu numaralamayı aynen koruduk, ayrıca ilk hadisten son hadise kadar devam eden müteselsil numara ilâve ettik. Açıklamalarda zaman zaman daha önce geçen veya daha sonra gelecek olan hadislere atıf yapınca müteselsil numarayı esas aldık. Hatta en sondaki fihristlerde de hadis numarası verilmişse müteselsil rakamlar esastır.

3- AÇIKLAMALAR

Çalışmamızın esas gayesi, hadisleri imkân nisbetinde günümüz insanının anlayacağı hâle getirmektir. Bu sebeple biraz kapalılık taşıyan hadislerde veya teşbîhli olarak ifâde edilen hadislerde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın asıl muradı nedir? Vermek istediği mesaj ve ahkâm nedir? Bunu kısaca belirtmeye çalıştık. Açıklamaları, geçmiş asırlarda yapılmış şerhlerden almaya gayret ettik. (2) Hadislerin, ayetler ve başka hadislerle açıklanması nevinden şahsî açıklamalar ilâve ettiğimiz de olmuştur. Türkçemizde bu neve giren yeni çalışmalarda çoğu kere Arapça şerhlerde rastlanan lügate ve îrâba müteallik tahlillerin aynen aktarıldığına rastlanmaktadır. Biz bu çeşit teferruattan kaçındık. Meselenin tavzîhi, hadisteki bir îcâzın gösterilmesi gereği gibi mutlak bir ihtiyaç dışında okuyucunun büyük çoğunluğuna faydalı olmayacak teferruattan kaçındık.

Buna rağmen, günümüz insanının belli başlı meseleleri sırasına giren bazı dinî-içtimâî mevzuları yeri geldikçe, daha önceki çalışmalarımızdan iktibaslar sûretiyle genişçe işledik. Bunlar daha ziyade terbiyeyi ve ictimâî münasebetleri ilgilendiren meselelerdir ve ihtisas sahamıza girerler. Bu çeşit tahlîller, temelde hep hadis ve ayetlere dayandığı için, eserin umumî havası ile tam bir uyum içinde oldukları görülecektir. Misâl olarak, emr-i bil-ma'ruf bahsini ele alalım. Kitapta bu mühim bahisle ilgili sekiz aded hadis mevcut. Hadisleri kısa kısa gerekli açıklamalara kavuşturduktan sonra, bu konuyu enine boyuna tahlîl eden uzunca bir pasajı İslâm Işığında Anarşi kitabımızdan kaydettik. Keza Bina Bölü-

2- Faydalandığımız şerh, fıkıh, tefsir vs. kaynakları en sonda belirteceğiz.

mü'nde sekiz hadis kaydedilmiş. Günümüzün en mühim meselelerinden biri hâlini almış bulunan mesken meselesinin anlaşılmasında bu sekiz hadisi yeterli bulmadık. Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye adlı çalışmamızdan genişçe bir bahsi bazı kısaltmalarla iktibas ettik. Böylece o mevzu her yönüyle aydınlatılmış oldu. Bu çeşit tahlillere sıkca yer verdiğimizi burada belirtmek isteriz.

Açıklamalarla ilgili olarak şu hususun bilinmesinde de fayda var: Her hadis için mutlaka bir açıklama koyma cihetine gitmedik. Gerekli görülen hadislere, yeteri kadar koyduk. Bazan, aynı konuya giren birkaç hadis için bir açıklama koyduk. Açıklamayı, çoğunlukla, benzer hadislerin sonuncusunu müteakip kaydetti isek de birinci hadisi veya ortadaki hadisi müteâkiben yaptığımız da olmuştur. Bunu, hadisin arzettiği mübhemiyet durumuna göre düzenledik. Aynı bâba giren herbir hadise kısa kısa açıklamalar yaptığımız da olmuştur.

Bazı açıklamaları, hadis metni içerisinde iki parantez arasına dercettiğimiz bir kısım kelime ve cümlelerle yapıp, onunla yetindik. Bunlar ya başka bir hadisten alınmadır, ya da âlimlerimizin açıklamalarından metin dâhilinde yapılan bu ilâvelere rağmen izahı gereken fıkhî bir yönü kalmışsa açıklamaya yer verdik, değilse öyle bıraktık.

4- HADİSLERİN KAYNAĞI:

Teysîru'l-Vüsûl'ün Arapça aslı, hadisi kaydettikten sonra bu hadisin, altı kitaptan (Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî, Tirmizî, Muvatta) hangilerinde geçti ise onu bazı kısaltmalarla belirtmiştir: "Bu hadisi, Buhârî rivayet etmiştir". "Sahîheyn rivayet etmiştir". "Beş kitap... Altı kitap rivayet etmiştir" gibi. Ama bu kitapların hangi bölümünde hangi babta geçmiştir hiçbir açıklama yoktur. Biz bu hadislerin kitaplardaki yerlerini, hadis bulmada rehber sayılan Concordance'ın (Mu'cemu'l-Müfehres Li-Elfâzıl-Hadisi'n-Nebevî) esaslarına uygun şekilde göstermeye çalıştık. Bunu yaparken Câmi'u'l-Usûl'ün Abdu'l-Kâdir el-Arnavud tarafından yapılan tahkikli neşrinden istifade ettik. Ancak bu tahkîkte, hadislerin yerlerini göstermede el-Arnavud'un takip ettiği usûl, Concordance sistemine uymadığı için, onu aynen alamadık, ilâve bir çalışma ile mutâbakat elde ettik. Hemen kaydedelim ki pek nadir de olsa, hadisin Teysîru'l-Vüsûl'da zikredilen kaynakta bulunmadığı durumlar da olmuştur. Bunlar muhtemelen müellifin zühûlüdür.

HADİSLERİ NASIL GÖSTERDİK?

Hadislerin, kaynak kitaplardaki yerini gösterirken el-Mucemu'l-Müfehres Li-Elfâzı'l-Hadisi'n-Nebevî'nin usûlünü esas aldığımızı söylemiştik. Yine de bu hususu biraz açıklamak gerekecek, çünkü onun usûlü bütün kitaplarda aynı değildir. Şöyle ki:

Bu hadis miftahında *Buhârî, Ebu Dâvud, Nesâî, İbnu Mâce ve Tirmizî*'nin hadisleri bablarına göre, Müslim ve Muvatta ise bölüm içerisindeki hadis numarasına göre gösterilmiştir.

Biz, şerhte bu değerleri korumakla birlikte hadis bulmada daha da kolaylık sağlamak için bazı ilâveler yaptık ve kendi ilâvelerimizi parantez içerisine aldık. Şöyle ki:

1- *Müslim*'e, Muhammed Fuad Abdü'l-Bâkî'nin tahkikli neşrinde ki müteselsil numarayı kaydettik. Mesela bir hadisi şöyle göstermişsek: Müslim, libâs 4, (2067); bu, Kitabu'l-Libas bölümünün 4. hadisi demektir. 2067 rakamı da aynı hadisin müteselsil numarasıdır ve bu numara kitapta da parantez içerisine alınmıştır.

2– Muvatta'da bölüm isminden sonra gelen rakam, Müslim'de olduğu gibi hadis'in bölüm içindeki numarasıdır. Bu numaradan sonra gelen parantez içerisindeki rakamlardan birincisi cilt, ikincisi sayfa numarasını gösterir. Mesela Muvatta, İsti'zan 25, (2, 973) şeklinde gösterilen bir hadis 2. cilt, 973 sayfada demektir. Aynı zamanda hadis, Kitâbu'l-İsti'zan'ın 25. hadisidir. Muvatta'daki Muhammed Fuad Abdü'l-Bâki'nin tahkiki ve onun el-Mu'cem'e uygun olarak yaptığı numaralama esas alınmıştır.

3- *Ebu Dâvud*'un hadislerini bab numaralarına göre gösterdik, parantez içerisine de, hadisin müteselsil numarasını kaydettik. Ebu Dâvud'un bu numaraları, Sünen'in 1388/1969 yılında Humus'ta beş cilt halinde yapılan baskısından alınmaktadır. Bu baskının hâmişinde Hattâbî şerhi de mevcuttur.

4- *Nesâî*'nin hadislerini de bab numarasına göre kaydettik, ancak parantez içerisindeki rakamlarla da, o babın bulunduğu cilt ve sayfa numaralarını gösterdik. Nesâî'nin Sünen'inde, hâl-i hazır piyasada mütedâvil olan şerhli baskısını esas aldık. Şerh, kitabın hâmişi şeklinde sayfa altlarına konmuştur ve Suyûtî'ye aittir. Ayrıca, Suyûtî'nin şerhini müteâkip de Sindi'nin hâşiyesi dercedilmiştir. Bu baskıda bablara numara verilmemiştir, bu sebeple bulmada kolaylık olur düşüncesiyle babların cilt ve sayfa numaralarını parantez içerisine koyduk.

5- *Tirmizî*'nin hadislerini bab ve müteselsil hadis numaralarıyla gösterdik. Bunda, Sünen'in 1387/1967 Humus baskısı esas alınmıştır.

6– *İbnu Mâce*'nin hadislerini göstermede bab ve müteselsil hadis numaraları esas alınmıştır. Burda da bölüm adından sonraki rakam bab'a, parantez içerisindeki rakam da müteselsil numaraya delalet eder. Numaralar, Muhammed Fuad Abdü'l-bâkî'nin tahkikli neşrinden alınmıştır.

7- *Buhârî*'nin hadisleri sâdece bab numaralarıyla gösterilmiştir. Bu numaralar, Buhârî'nin, Mu'cemu'l-Müfehres'in değerlerine uygun olarak İsmâil Lütfi Çakan tarafından 1979 yılında numaralanan İstanbul baskısından alınmıştır.

Eserin Türk okuyucusuna âzamî şekilde faydalı olması, muhtemel hatâların asgariye düşmesi için elimizden gelen gayreti gösterdik. Buna rağmen mükemmele ulaştık diyemiyoruz. Bir kısım hataların –ihtiyarımız dışında– vukuunu da mümkün görüyoruz. Bu çeşit hata ve eksikliklerde Rabbimizin affını okuyucularımızın müsâmahasını ve bizleri uyarmasını diliyoruz. Müteâkip baskılarda hatalar böylece düzeltilme imkânına kavuşmuş olacaktır.

İbrâhim Cânan

نَضَّرَ اللّٰهُ امرأً سَمِعَ مَقَالَتِى فَوَعَاهَا

"Sözümü işitip ezberleyen kimsenin (kıyamet günü) Allah yüzünü taze kılsın" *(Hadis-i Şerîf)*

TAKDİM

Allah'a hamdolsun ki, Câmi'u'l-Usül min Hadisi'r-Resûl adlı kitapla ilgili çalışmanın sonuna gelmeyi müyesser kıldı. Eserin hacmini ihtisâr ederek üçte bire indirdik. Hadislerin tanzimi daha güzel, ibâreleri daha tatlı oldu. İhtisar işini uzun kaçan ve (gereğinden) fazla olan açıklamalarda yaptık, hadislerin miktarında değil.

Muvaffak kıldığı için Rabbime hamdediyor, kusurlarım için mağfiret taleb ediyorum. Ya Rab, bundan sonra da Muînim ol, yardımını esirgeme, günahlarımı affet. Bu nâciz hizmetimi de kabul buyur. Mükerrem Habibin Muhammed Mustafa *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hadisine hizmet etmek gibi bir nimeti nasib ettiğin için sana nasıl hamdedeceğimi bilemiyorum. Beni O *(aleyhissalâtu vesselâm)*'na ümmet kıldığın, dâvetine buyur diyenlerden ve söyledikleriyle yetinenlerden eylediğin için hamd ve minnetim sonsuzdur.

Şehâdet ederim ki Allah'tan başka ilâh yoktur. Bir'dir, Tek'dir, ortaktan şerîkten müstağnidir. Ben bu şehâdetimi kabirdeki suale ve her çeşit korkulu berzâh ahvâline karşı hazırlamışımdır. Yine şehâdet ederim ki, Hz. Muhammed, O'nun mümtaz kulu ve kerim peygamberidir. O, ümmetine karşı şefkatle doludur, Allah nezdinde şefaatcidir ve şefaati de makbuldur, çünkü Allah'ın habibidir. İnsanlara indirileni onlara açıklayıcı ve onları, kendileri için taşıdığı engin şefkatiyle en büyük emelleri olan hayra, cennete ulaştırmaya rehberdir.

Ya Rab! Şu Habib'ine, O'nun Âl-i mutahhar ve Ashâb-ı Güzîn'ine ve kendisine hicretle delâlet edenlere –menkul hadisler rivayet edildikçe– salât ve selamını bol kıl, daim kıl, nurlu ve ebedî kıl, âlemler durdukça kesilmesin, sönmesin, ufûle mâruz kalmasın. Amin.

BU KİTABIN ASLI: CAMİ'U'L-USÛL [3]

Muhterem okuyucu, geçmişte ve günümüzde, değerli imamlarımızın te'lif ettikleri pekçok hadis kitabına muttali oldum. Ama Câmi'u'l-Usül min Hadisi'r-Resûl *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadar zengin muhtevalı ve hoş tertiplisini görmedim. Bunu büyük allâme Mecdü'd-Dîn Ebu's-Seâdât İbnu'l-Esîr (v, 606/1209) te'lif etmiştir. Onda, altı meşhur ana kitabın hadislerini bir araya getirmiştir: Buhârî ve Müslim'in iki Sahîh'i, İmam Mâlik'in Muvatta'sı, Ebû Dâvud es-Sicistânî'nin Sünen'i, Ebû İsa et-Tirmizî'nin Câmi'i, Ebû Abdirrahman en-Nesâî'nin Sünen'i. Allah bu eserleri telif edenlere rahmetini bol kılsın. Eser, tâlibleri için eksiksiz ve mükemmeldir, arayacakları pekçok ilim ve mesâili içine almaktadır, bulmalarında yardımcı ve rehberdir. Allah, müellifinin emeğini meşkûr, âkibet ve âhiretini mesrûr eylesin.

CÂMİ'U'L-USÛL'ÜN BİR İHTİSARI: TECRÎDU'L USÛL

Câmi'u'l-Usül, latif bir üslûbla pekçok güzellikler ve faideler sunmaktadır. Bu kıymetli eseri, Hama kadısı Kâdî'l-Kudât Şerefü'd-Dîn Hibetullah İbnu'l-Bârezî (rahimehullah) ihtisar ederek, hacmini dörtte bire indirdi. Eserin adı: Tecrîdu'l-Usûl min Hadisi'r-Resûl'dür. Tâlibler, kitabın ihtisârındaki güzellik ve haber ve eser'lerin[4] seçimine olan itimadları sebebiyle hemen ilgilenip, elden ele dolaştırdılar.

Kâdî'l-Kudât kitabının girişinde özetle şunu söyler: *"Ebu'l-Hasan Rezîn İbnu Muâviye el-Abderî, mezkûr altı ana kaynağı bir araya getirdi. Onun eseri bu sahada en geniş ve en faydalı bir kitap oldu. Şöyle ki bu te'lif, ulemanın hadisleriyle istidlâl ettiği ve rivayetlerini her meselede hüccet ve dayanak kıldığı altı ana kaynağı ihtiva etmektedir. Sonra eş-Şeyh el-İmâm el-Âlim Mecdü'd-Dîn Ebu's-Seâdât el-Mübârek İbnu Muhammed İbni Muhammed İbni Abdi'l-Kerîm el-Cezerî Sümme'l-Mevsılî –ki İbnu'l-Esîr diye bilinir– (rahimehullah), Rezîn'in, bu altı ana kaynağı ihtiva eden eseri üzerinde düşündü. Yeni bir tertibe kavuşturmaya karar verdi. Allah'a kasem olsun, tertib ve tehzîb'i güzel yaptı, tafsil ve bablara ayırma işlerinde fevkalâde başarılı yenilikler getirdi. Eserini müstakil bir te'lif olarak: Câmi'u'l-Usül min Hadisi'r-Resûl adıyla ortaya koydu. Bu seçmelerin seçmesi mümtaz bir kitaptır.*

3— Bu Takdim kısmındaki ara başlıklar, Altı İmâm'ın menâkıbına kadar tarafımızdan konmuştur (mütercim).

4— Haber burada merfu hadis, eser de, mevkûf hadis demektir (mütercim).

Bu kitabı tahsil ve rivayet için elimizden gelen gayreti gösterdik. Mütâlaasıyla da olsa onunla meşgul olmaya azmettik. Binler şükür, Allah rivayetini müyesser kılıp da, kitab üzerinde kafa yorunca onu dalgaları yaman bir deniz, geçitleri çetin bir kara bulduk. Onun bu hâli, bize günümüz insanının himmetsizliği sebebiyle, ehemmiyeti büyük olan bu kitaptan yüz çevirmeye bir dâvetnâme gibi geldi.

Bunun üzerine harekete geçip, kitabın içinde mevcut ahbâr ve âsâr'ı (yani Resul'e nisbet edilenlerle Ashab'a nisbet edilenleri) tecrid hususunda Allah'a istihârede bulunduk, telhis ve ihtisârını gerçekleştirebilmek için yardımını taleb ettik. Kütüb-i Sitte hadisleri dışında garîb kelimeler ve i'rabla ilgili açıklamalar nevinden ziyadeleri attık. Tekrar ve lüzumsuz uzatmaları iptal ettik. Kitap Tecrîdu'l-Usûl fî Ahâdîsi'r-Resûl diye tanındı.

Eserde kitap (bölüm) ve bablar miktarca çok olduğu için, bunları, alfabetik sıraya göre tertibledik, tâ ki, bir konuyu arayan kimse kitap ve babların birçoğunu tetkike mecbur kalmadan, hemen bulsun. Bunu, her konunun ilk harflerini esas alarak yaptık. Hemen belirtelim ki, ilk harf deyince kelimenin aslî harflerini kastediyorum, harf-i tarifler buna dâhil değiller. Bu sıralamayı ister istemez şu durumda bozduk; eğer işlenen konu bir başka harfle başlayan kitaba dâhil ise, kendi harflerinin gerektiği yere değil, ait olduğu kitabın altına koyduk. Söz gelimi ganimet maddesini Kitâbu'l-cihâd'da zikrettik. Böyle yapmasaydık cihada giren bablar başka yerlere dağılmış olacaktı.

İbnu'l-Esir, Câmi'u'l-Usûl'e Levâhik (ilâveler) adını taşıyan bir bölüm koydu. Bu arada, birçok hükümler ihtiva etmesine rağmen hiçbir hükmün galebe çalmadığı hadisler yer alır. Kitapta, keza, kavl, fiil, şahıs ve mekân için vârid olan övgü hadislerini cem'eden bir başka bölüm daha var, bu bölüm Kitâbu'l-Fezâil adını taşır, ve "F" harfinde yer alır.

Müellif İbnu'l-Esîr bir hususa dikkat çeker: Rezîn'in kitabında, onun bir araya getirmiş olduğu ana kaynaklarda yer almayan bir kısım hadisler mevcuttur. Rezîn, bunların râvilerini yazmış fakat kaynağını, nereden alındığını belirtmeden öylece bırakmıştır.

Kâdî'l-Kudât der ki: "Ben iki fasıl dışında tertib hususunda İbnu'l-Esîr'e uydum. Mezkur iki fasıldan biri, faziletlerle alâkalıdır: Herhangi bir yerde fezâille ilgili hadisler kaydedilmişse, onları "Kitâbu'l-Fezâil"e aktardım, geri kalanları eski bablarında bıraktım. İkinci tasarrufuma gelince: Bir râviden aynı hadisi, altı kitabın da almış bulunduğu ayrı ayrı

alâmetlerle belirtilmiş olunca alâmetleri kaldırıp onlara bedel ق (kaf) harfini koydum. Bu harfle, altı kitabın o râviden hadisi almakta icma ettiklerini ifade ettim. Buhârî ve Müslim isimlerini olduğu gibi korudum, bir lafz'da bunlar ittifak etti ise "Bu ikisinin lafzıdır" diye belirttim, ihtilaf etti iseler, Buhârî'yi takdim edip: "Bu Buhârî'nin lâfzıdır" diye belirttim. Bu ikisi diğer kitaplara karşı teferrüd edince de böyle yaparak, bunları takdim edip, öbürlerinin ziyadelerine dikkat çektim."

CÂMİ'U'L-USÛL'ÜN BİR KUSURU

Ben, Câmi'u'l-Usül ve onun yukarıda kaydettiğim Tecrid'i olmak üzere her ikisini de tedkik ettim. Her iki kitabın da kendisine has bir tertîb ve açıklama güzelliğine sahib olduğunu müşâhede ettim. Gördüm ki, her ikisinin müellifi de hadisi rivayet eden sahâbînin ismini kitabın hâşiye kısmıda kaydedip altı kitaptan hangileri bu hadise yer vermiş ise, –yazarların çoğunun ihtilaf ve kargaşaya düştüğü– rümuzlarla belirtmektedir. Böylece, bir kısım takdim–te'hirler, noksan ve tekrarlar meydana gelmektedir. Bu durum eserlerden istifadeyi zorlaştırmakta, talebenin ekseriyetini başka kitaplara da müracaat etmeye mecbur kılmaktadır. Bu hâl, her iki eserin de okunma veya dinlenme zevkini azaltmakta kendilerinden istifâde etmeyi zorlaştırmaktaydı.

Bu vaziyeti görünce, bunlardaki hadislerden faydalanmayı kolaylaştırmak düşüncesiyle Allah'a istihârede bulundum. Böyle bir çalışmanın hayırlı olacağına kanaatim geldikten sonra istifâde etmek isteyeceklere suhûlet sağlamak, dinlemek isteyeceklere de daha câzib kılmak üzere harekete geçtim. Beni buna asıl sevkeden âmil Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünnetini ihya arzusu, Sünnet-i Muhammediye ile iktifa etme sevgisi idi.

YENİ ESERİN TERTİB ŞEKLİ

Ben eserimde, hadisi kaydederken önce, onu rivayet eden sahâbînin ismini verdim. Hadisin sonunda, o hadisi kitabına almış olan Kütüb-i Sitte imamlarını belirttim. Bu açıklayıcı bilgiyi, galattan ve iltibastan emin olmak için hadis metinlerinin arasına dercettim. Bu, insan mizacına hoş gelecek bir davranıştır. Bir hadisi tahric etmede altı imam da ittifak etmişse *"Bunu Altılar tahric etmiştir"* diye belirttim. Hadisi sâdece İmam Mâlik tahric etmemişse *"Beş İmamlar tahric etmiştir"* dedim. *Mâlik* dışında altıdan veya Beş'ten biri tahric etmemişse onu ismen belirterek *"Altılar veya beşler tahric etmiştir, falanca hâric"* dedim. Bir hadisi

tahrîcte *Buhârî* ve *Müslim* ittifak etmişse: *"Şeyheyn tahric etmiştir"*, bu ikisine Mâlik katılmışsa *"Üçü tahriç etmiştir..."* dedim. Şeyheyn'e bir başkası katılmışsa ismini vererek: *"Şeyheyn ve falanca tahric etmiştir"* diye belirttim. Hadisi Buhârî ve Müslim dışında kalanlar tahric etmişse *"Dörtler tahric etmiştir"* dedim. Bunlara Mâlik de katılmamış ise: "Ashâb-ı Sünen tahric etmiştir" dedim. Dördü tahric eder de onlardan, Mâlik dışında biri tahrîc etmezse onu ismiyle belirterek: *"Dördü tahrîc etti, falan hâric"* dedim. (5)

Bu söylediğim tertibe uymaksızın Altı imamdan münferid rivayet eden oldu ise, onu da ismen belirttim. *İmam Mâlik*'in ismini zikrederek başlattığım rivayeti, "*İmam Mâlik* rivayet etmiştir" diyerek hadisin sonunda bir kere daha kendisine nisbet etmeyi gerekli bulmadım. Rezîn'in ilâve ettiği rivayetler için *"Rezîn'in rivayetidir"* diye (bidayette) kendisine nisbet etmekle yetindim, sonunda tekrar ona havâle etme gereğini duymadım.

Mânâsı birbirine yakın fakat elfazı farklı rivayetlerden sâdece birini aldım. Mânâları ve elfazı farklı olanlardan herbirinin korunması gerekir. Mükerrer olan rivayetlerin en şümullü olanını aldım. Eğer, tahricinde veya râvisinin isminde ihtilâf vâki olmuş ise, bu durumda *Kâdı'l-Kudât*'ın tercihine itimad ettim, ancak onun asl'ı olan Cami'u'l-Usûl'den garib kelimeler ve mânanın açıklanması; galat ve iltibasların tashîhleriyle ilgili çok şey aldım, tâ ki eserin fayda ve semeresi artmış olsun, okuyanı bir başka kitaba mürâcaattan müstağnî kılsın!

Eserimi, Teysîru'l-Vüsûl ila Câmi'i'l-Usûl min Hadisi'r-Resûl *(aleyhissalâtu vesselâm)* diye isimlendirdim.

İCÂZET SENEDİM

Kâdi'l-Kudât (rahimehullah)'ın Tecrîd'ini bana icâzet yoluyla, şeyhimiz el-İmâm el-Allâme el-Muhaddis Zeynü'd-Dîn Ebu'l-Abbâs Ahmed İbnu Ahmed ibni Abdillatîf eş-Şercî ve el-İmâm el-Hâfız el Hücce Şemsü'd-Dîn Ebu'l-Hayr Muhammed İbnu Abdirrahmân es-Sehâvî (rahimehümâ'llâh teâla) şifâhî olarak mükerrer seferler rivayet edip dediler ki: "Kitabı bize şeyhimiz el-İmam el-Allâme ez-Zâhid Şerefuü'd-Dîn Ebu'l-Feth Muhammed İbnu Kâ'dı Tîbe ve Hatîbuhâ (Tîbe'nin kadı ve Hatîbi'nin oğlu) el-İmâm el-Allâme Zeynü'd-Din Ebu Bekr İbni'l-Hüseyn el-

5— Biz tercümede bu kısaltmalara yer vermedik. Çünkü, hadislerin, rivayet edildiği kitaplarda teker teker yerlerini gösterdik.

Osmânî el-Merâğî el-Medenî haber verdi ve dedi ki: "Kitabı bana babam haber verdi ve dedi ki: Kitabı, bana, müellifi Kâdî'l-Kudât Şerefu'd-Dîn Hibetullah İbnu Abdi'r-Rahîm el-Bârezî, Hamâ'dan yazarak haber verdi ve dedi ki: Bana Câmi'u'l-Usûl'ü, eş-Şeyh el-İmâm el-Âlim Zeynü'd-Dîn Ebu'l-Abbâs Ahmed İbnu Ebî'l-Kerîm Hibetullah el-Vâsıtî (rahimehullah teâla) kendisine tamamını kıraatımla bana haber verdi, dedi ki: Bana müellifi, el-İmâm Mecdü'd-Dîn Ebu's-Seâdât İbnu'l-Esîr (rahimehullah teâlâ) kitabın tamamını sema ile haber verdi. Allah'a hamdolsun rivayetimiz böyle, hem Kâdî'l-Kudât'ın Tecrîd'ine ve hem de onun asl'ı olan Cami'u'l-Usûl'e ittisal peyda etti. Allahu Teâla'dan, bu amelimize ihlâs vermesini, rızasına uygun kılmasını ve bizi fazl u keremine garketmesini diliyoruz.

Önce *Kütüb-i Sitte* imamlarının menkıbelerini anlatarak başlıyorum. Onlar ne yüce kişilerdir. Zira kendileriyle Allah, kullarının sıkıntısını gidermiştir. Onların ilimlerinden Müslümanlar dâima istifâde etmekteler. Ümmetin itimadını onların te'lifatı kazandı. Allah bu yüce zatların emeklerini meşkur etsin, rahmetinin en genişiyle muâmelede bulunsun. Rab Teâla'dan dileğimiz bizi de onlara dâhil etmesidir. Onlara olan sevgimiz hürmetine, engin mükâfaatına bizi de ortak etsin! O, İşiticidir, Alîmdir, Yakındır, dualara cevap vericidir. Allah'tan başka yardımcım yok. O'na tevekkül ettim. O'na döneceğim.

ALTI İMAM'IN MENÂKIBI VE AHVÂLİ [6]

İMAM MÂLİK:

Ebu Abdillah Mâlik İbnu Enes İbni Mâlik el-Asbahî, Dâru'l-Hicre denen Medîne'nin imamıdır. 95 yılında doğdu, 179 yılında Medine'de vefat etti. Öldüğü zaman 84 yaşında idi. O, fıkıh ve hadiste Hicaz bölge-sinin ve hatta bütün imamların imamı idi. İmam Şâfiî gibi bir zatın (rahimehullah) onun ashabından biri olması, şeref olarak ona kâfidir. İlmi, *İbnu Şihâbi'z-Zührî ve Yahya İbnu Sa'îd el-Ensarî, Nâfi mevla İbnu Ömer (radıyallahu anhüma) ve başkalarından almıştır. Kendisinden ilim alanlar sayılmayacak kadar çoktur. İmam Şâfiî (rahimehullahu teâla), Muhammed İbnu İbrahim İbnu Dînâr, İbnu Abdirrahmân el-Mahzûmi, Abdulaziz İbni Ebî Hâzım gibi. Bunlar onun ashabından, kendi nazirleri-*

6— Mukaddime cildinde bu imamları etraflıca tanıtmış olmamıza rağmen, burada, kitabın orijinal aslında mevcut olan kısa terceme-i halleri aynen tercümeyi uygun bulduk. Eserin bütünlüğü için de bu gereklidir. Okuyucuların normal karşılayacağını ümid ediyoruz (mütercim).

dirler. Ma'n İbnu İsâ el-Kezzâz, Abdü'l-melik İbnu Abdilazîz el-Mâcesûn, Yahya İbnu Yahya el-Endülüsî, Abdullah İbnu Mesleme el-Ka'nebî, Abdullah İbnu Vehb, Esbağ İbnu'l-Ferec; bunlar Buhârî, Müslim, Ebu Dâvud, Tirmizî, Ahmed İbnu Hanbel, Yahya İbnu Maîn gibi hadis imamlarının şeyhleridirler.

Tirmizî, Câmi'inde Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'den şunu rivayet eder: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: "**İnsanların, ilim talebi için hayvanlara binip seyahate çıkacakları zaman yakındır. O vakit, Medine âliminden daha bilginini bulamazlar.**" *Tirmizî: "Bu hadis hasendir" der. Abdurrezzak ve Süfyân İbnu Uyeyne: "Hadiste zikredilen kimse Mâlik İbnu Enes'tir" demişlerdir. Mâlik (rahimehulla) der ki: "Kendinden ilim yazdığım kimselerden pek azı bana gelip ilim ve fetva sormadan vefat etmiştir." Bir gün İmam, Rebî'a İbnu Ebî Abdirrahmân'dan hadis rivayet etti. Dinleyenler onun hadislerinden daha çok rivayet etmesini istediler. Bunun üzerine: "Rebîa'yı ne yapacaksınız? O şu kemerin altında uyumaktadır" dedi. Rebîa'ya gidip: "Mâlik'in kendisinden hadis rivayet ettiği Rebî'a sen misin?" dediler. O: "Evet!" dedi. Kendisine "Nasıl olur da Malik senden istifade ederken, sen kendinden istifade etmezsin?" dediler, şu cevabı verdi:*

"Bilmiyor musunuz, bir miskal devlet, ilim sahibi olmaktan hayırlıdır." Mâlik (rahimehullah), ilme ta'zim göstermede aşırı bir derecedeydi. Hadis rivayet edeceği zaman abdest alır, (en iyi elbiselerini giyer), koku sürünür, büyük bir vakar ve heybetle kürsüye otururdu. Kendisi saygı telkin eden mehîb bir görünüşe sâhipti. Hakkında bir Medineli şöyle demiştir:

يدع الجواب فلا يراجع هيبة والسائلون نواكس الأذقان

ادب الوقار وعز سلطان التقى فهو المطاع وليس ذا سلطان

Çoğu kere suale cevap vermez, heybetinden tekrar sorulamaz da, sual edenler başları eğik ayrılırlar. Vakârın âdabı ve saltanatın izzeti korkmaktır. O, iktidar sâhibi olmasa da kendine itaat edilir.

Yahya İbnu Saîd el-Kattân: "İmamlar arasında hadisi, Mâlik kadar sahîh olan yoktur" demiştir. Şâfiî (rahimehullah) de: "Âlimler zikredilince, Mâlik onların arasında yıldız gibi parlar" demiştir.

Rivayete göre *Halife, Mansur*, onu mükreh'in boşamasıyla ilgili hadisi rivayetten meneder. Sonra bu yasağa uyup uymadığını kontrol için, gizli bir adam vasıtasıyla bu konuda hadis sordurur. Mâlik büyük bir ka-

labalık içerisinde hadisi rivayet eder: **"Mecbur edilen (mükreh) kimsenin talâkı mûteber değildir."** Mansur onu kamçıyla dövdürtür, fakat o, hadis rivayetini terketmez.

*Hârun er-Reşîd, hac sırasında Mâlik'ten Muvatta'yı dinlerdi. Kendisine Üçyüz dinar ihsanda bulundu ve: "Benimle gelmen lâzım. Zira, ben halkı Muvatta ile amele sevketmeye azmettim, tıpkı Hz. Osman (radıyallahu anh)'ın, Kur'ân'la amele sevkettiği gibi" dedi. İmam Mâlik ona şu cevabı verdi: "İnsanları Muvatta ile amele sevketmek mümkün değildir. Zira Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ashabı (radıyallahu anhüm), kendisinden sonra her tarafa dağıldılar. Böylece her memlekette, Ashab tarafından götürülen bir ilim mevcut. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da şöyle buyurmuştur: **"Ümmetimin ihilâfı rahmettir".** Seninle gitmem de imkânsızdır, çünkü Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Bilselerdi, Medine onlar için daha hayırlıdır"** buyurmuştur. İşte vermiş olduğunuz dinarlar, olduğu gibi duruyor. Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şehrine bedel dünyayı verseniz kabûl etmem"* der.

Şâfiî (rahimehullah) der ki: "Ben Mâlik'in kapısında Horasan atlarından ve Mısır katırlarından öylesini gördüm ki, daha güzeline hiç rastlamadım. Kendisine: "Bu ne güzel binek!" dedim. "Bu sana benden hediye olsun!" dedi. Ben: "Onlardan bir tane de kendine ayır gerekince binersin" dedim. Bana: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yattığı bir toprağa hayvan ayağıyla basmaktan Allah'a karşı haya ediyorum" cevabını verdi."

İmam Mâlik'in menkîbesi saymakla bitmeyecek kadar çoktur. Allah'ın rahmeti üzerine olsun!

BUHÂRÎ

Ebu Abdillah Muhammed İbnu İsmâil İbni İbrâhim İbni'l-Muğîre el-Cu'fî el-Buhârî: Kendisine Cu'fî denmesi dedesinin babası olan el-Muğîre'den gelir. Muğîre aslen mecusi idi, Cu'fî olan Yeman el-Buhârî vâsıtasıyla İslâm'a girdiği için onun nisbetini aldı. Cu'fî ise Yemen'de bir kabilenin atasıdır.

Buhârî, 194 senesi Şevvâl'inin 13'ünde, Cuma günü doğmuş, 256 yılının Ramazan bayramı gecesinde vefat etmiştir. Öldüğü zaman 62 yaşındaydı. Erkek evlad bırakmadı. Her memlekette bulunan bütün muhaddislere ilim almak için seyahatler tertipledi. *el-Hâfız Mekkî İbnu İbrâhim el-Belhî, Abdullah İbnu Osmân el-Mervezî, Ubeydullah İbnu*

Mûsâ el-Absî, Ebu Nuaym el-Fadl İbnu Dükeyn, Ali İbnu'l-Medînî, Ahmed İbnu Hanbel, Yahya İbnu Maîn vs.'den hadis yazdı. Kendisinden de pekçok kimse hadis aldı. Firebrî der ki: "Buhârî'nin kitabını 90 bin kişi dinledi, ancak onu kendisinden, benden başka rivayet eden kalmadı."

Buhârî ilim almaya on yaşındayken başlamıştır. On bir yaşındayken de aldıklarını meşâyih'e arzetmeye başladı. Der ki: *"Sahîh adlı kitabımı altı yüz bin hadisten tahric ettim. İçine koyduğum her hadis için iki rekat namaz kıldım."*

Bağdad'a geldiği zaman oradaki muhaddisler, imtihan niyetiyle kendisine geldiler. Yüz hadis alıp bunların metin ve senetlerini değiştirdiler. Bunları on kişiye dağıtıp, Buhârî'ye okumalarını söylediler. Onlardan biri atılıp kendisine bir hadis sordu. Buhârî *"Bilmiyorum"* diye cevap verdi. Diğer birini daha sordu. O, yine *"Bilmiyorum"* diye cevap verdi, böylece onuncu hadisini de sordu. Buhârî her seferinde *"Bilmiyorum"* diye cevap verdi. Sonra ikinci şahıs aynı şekilde on hadis sordu. Böylece on şahsın onu da, onar hadis sordular ve Buhârî'den hep "Bilmiyorum" cevabını aldılar. Ulema onun *"Bilmiyorum"* cevâbından ârif bir kimse olduğunu anlamıştı. Âlim olmayanlar bu durumu idrak edememişlerdi. Sorular bitince, Buhârî, birinci zata yönelip: *"Senin ilk hadisin şöyle olacaktı, ikinci hadisin şöyle olacaktı"* dedi ve onunu da doğru şekliyle gösterdi. Değiştirilen her senede metnini koyarak doğrulamıştı. Sonra diğer şahıslara yönelerek, onlara da aynı şekilde hadislerinin doğru şekillerini haber verdi. Bunun üzerine bütün halk onun hâfızasının kuvvetini ikrar edip, fazilet ve üstünlüğünü kabul etti.

MÜSLİM

Ebu'l-Hüseyn Müslim İbnu'l-Haccâc İbnu Müslim el-Kuşeyrî en-Neysâburî 204 yılında doğdu, 261 yılı Receb ayının 24'ünde, 57 yaşında olduğu hâlde vefat etti.

İlim talebi için, birçok beldelere seyahatler yaptı. *Yahya İbnu Yahya, Kuteybe İbnu Saîd, İshâk İbnu Râhuye, Ahmed İbnu Hanbel, Ka'nebî, Harmele İbnu Yahya* vs. pek çoklarından hadis aldı. Birçok seferler Bağdat'a geldi ve orada hadis rivayet etti. Kendisinden de pek çokları hadis aldı. Hadis bilgisinde, muasırlarına takdîm edilirdi. *"el-Müsned'i (Sahîh-i Müslim) işiterek aldığım üçyüzbin hadisten seçtim"* *demiştir. Hatîbu'l-Bağdâdî: "Müslim, Buhârî'nin yolundan gitti. Onun ilmine hasr-ı nazar etti ve onu örnek aldı"* der.

EBU DÂVUD

Süleyman İbnu'l-Eş'as İbnu İshâk el-Esedî es-Sicistânî ilim almak için seyahatler yaptı. Hadis cemetti ve pekçok eser te'lif etti. Irak, Şam, Mısır ve Horasan ulemasından hadis yazdı. 202 yılında doğup, Basra'da 275 yılında Şevval ayının 16'sında vefat etti. Hadisi, Buhârî ve Müslim'in meşâyihinden aldı: Ahmed İbnu Hanbel, Osman İbnu Ebi Şeybe, Kuteybe İbnu Saîd gibi hadis imamları; kendisinden de oğlu Abdullah, Ebu Abdirrahmân en-Nesâî, Ebu Alî el-Lü'lü'î vs. pekçokları hadis aldı.

Kitabı *es-Sünen*'i, Ahmed İbnu Hanbel'e arzetti. Ahmed, beğendi ve istihsan etti. Ebu Dâvud (rahimehullahu teâla) der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan beşyüzbin hadis yazdım. Bunlardan 4800 hadis seçtim ve bu kitaba koydum. Kitapta sahih, sahihe benzeyen ve sahihe yakın olan rivayetler mevcuttur. Kişinin dinini doğru tutması için bu hadislerden dört tanesi kâfidir. Biri **"Ameller niyetlere göredir...."** hadisi, ikincisi: **"Kişinin İslâm'ının güzel oluşu mâlâyani'yi terketmesine bağlıdır"** hadisi, üçüncüsü: **"Kişi kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe gerçek mü'min olamaz..."** hadisi, dördüncüsü de: **"Helâl olan şeyler açıklanmıştır, haram olan şeyler de açıklanmıştır..."** hadisidir.

Ebu Dâvud, ilim, ibadet ve verâ'da en yüce bir derecede idi. Rivayet edilir ki cübbesinin bir yeni çok geniş diğer yeni dar idi. Kendisine bunun sebebi sorulunca: *"Geniş olan, kitaplar için, diğerinin ise geniş olmasına hâcet yok"* diye cevap verir. Hattâbî der ki: *"Din ilminde Ebu Dâvud'un Sünen'inin bir misli daha te'lif edilmemiştir. Mezhepleri farklı olmasına rağmen, bütün ulemanın hüsn-i kabûlüne mazhar oldu." Ebu Dâvud: "Kitabıma ulemanın terk hususunda ittifak ettiği tek hadisi almadım"* demiştir. *İbnu'l-A'rabî* de: *"Bir kimsenin yanında –Ebu Dâvud'un Sünen'ini kastederek– şu kitapla Kur'ân'dan başka birşey olmasa bile başka bir ilme ihtiyaç duymaz"* der.

Hadis uleması, *Ebu Dâvud*'dan önce Câmi'ler, *Müsned*'ler vs. te'lif ettiler. Bu kitaplar, sünen ve ahkâma varıncaya kadar herşeyi ihtiva eden ahbâr, kasas, mev'îze, âdâb vs. bütün rivayetleri cemederler. Onlardan hiçbiri sâdece, Sünen hadislerini (merfu olan ahkâm hadislerini) müstakil bir eserde toplamayı düşünmedi. Ebu Dâvud'a nasîb olan, kimseye nasib de olmadı. İbrâhim el-Harbî, Ebu Dâvud bu kitabı te'lif ettiği zaman: *"Hz. Davud (aleyhisselam)'a demir yumuşatıldığı gibi, Ebu Dâvud'a da hadis yumuşatılmıştır"* demiştir.

TİRMİZÎ

Ebu İsa Muhammed İbnu İsâ İbni Sevre et-Tirmizî, 200 yılında doğdu ve 279 yılı Recebinin 13'ünde Pazartesi gecesi Tirmîz'de vefat etti. Hâfız âlimlerden biridir. *Kuteybe İbnu Sa'îd, Muhammed İbnu Beşşâr, Ali İbnu Hucr gibi hadis imamlarının büyükleriyle karşılaştı.* Kendisinden de pek çokları hadis aldı. Hadis ilminde çok sayıda te'lîfatı var. *es-Sahih*'i kitapların en güzeli, en çok faydalar taşıyanı, tekrarı en az olanıdır.

Tirmizî (rahimehullah teâla) der ki: *"Bu kitabı Hicaz, Irak ve Horasan ulemasına arz ettim, hepsi de beğendi ve istihsan etti. Kimin evinde bu kitab varsa, sanki evinde, konuşan bir peygamber vardır."*

NESÂÎ

Ebu Abdirrahmân Ahmed İbnu Şu'ayb İbni Ali İbni Bahr 215 yılında doğdu. 303 yılında Mekke'de öldü. Hâfız imamlardan biridir. *Kuteybe İbnu Sa'îd, Ali İbnu Haşrem, İshâk İbnu İbrâhim, Muhammed İbnu Beşşâr, Ebu Dâvud es-Sicistânî* vs.'den hadis aldı. Kendisinden de pek çokları hadis rivayet etti. Hadis sahâsında çok sayıda eser vermiştir. Şâfiî mezhebine mensuptur. Şâfi'î mezhebi üzerine (haccı anlatan bir) Menâsik'i vardır. Kendisi verâ sâhibi, titiz ve dindar bir kimseydi. *Hâfız Ali İbnu Ömer: "Ebu Abdirrahmân en-Nesâî, devrinde muhaddis olarak adı geçen herkese mukaddemdir"* demiştir. *Aralarında Ahmed İbnu Hanbel'in oğlu Abdullah'ın da bulunduğu bir kısım şüyûh ve huffâz Nesâî ile ilgili olarak Tarsus'ta toplanıp, kendisini intihab ettiklerini yazdılar. Ümerâdan biri Sünen kitabı hakkında kendisine: "Tamamı sahih mi?" diye sordu. Şu cevabı verdi: "Kitapta sahih, hasen ve bunlara yakın olanlar var."* Öbürü:

– *Öyleyse bana sâdece sahihleri yaz!* dedi. Bu taleb üzerine el-Müctebâ'yı yazdı. Bu, Sünen'den bir seçmedir. İsnadında illet var diye söz edilmiş bulunan bütün hadislerini terkederek *Müctebâ*'ya almadı.

Bu yazdıklarımız, mezkur imamların kıymetlerinin büyüklüğüne ve hadis ilmindeki mertebelerinin yüceliğine delâlet eden pekçok ahvâlden birkaç tanesinin kısa bir hatırlatılmasıdır. Allah hepsine rahmetini bol kılsın.

BİRİNCİ KİTAP

İMAN VE İSLÂM HAKKINDA

BİRİNCİ BAB

İMAN VE İSLÂM'IN HAKİKAT VE MECAZ OLARAK TARİFLERİ

BİRİNCİ FASIL

İMAN VE İSLÂM'IN FAZİLETİ

İKİNCİ FASIL

İMANIN HAKİKATI

ÜÇÜNCÜ FASIL

MECAZ HAKKINDA

İKİNCİ BAB

İMAN VE İSLÂM'IN HÜKÜMLERİ

BİRİNCİ FASIL

KELİME-İ ŞEHÂDET VE ONUN DİL İLE İKRARININ HÜKMÜ

İKİNCİ FASIL

BİAT AHKAMI

ÜÇÜNCÜ FASIL

MUHTELİF AHKAMLAR

BİRİNCİ FASIL

İMÂN VE İSLÂM'IN FAZİLETİ

1 ١ – عن عُبادةَ بن الصامت الأنصاريّ رضىَ الله عنهُ قال: قال رسولُ الله ﷺ [مَنْ شَهِدَ أنْ لاَ إلَهَ إلاّ اللهُ وحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، وأنّ مُحمّداً عَبْدُهُ ورسُولُهُ، وأنّ عيسَى عَبْدُ اللهِ ورَسُولُهُ وكَلِمَتُهُ ألْقَاهَا إلى مَرْيمَ ورُوحٌ مِنْهُ، والْجَنَّةَ حَقٌّ، والنَّارَ حقٌّ: أدْخَلَهُ اللهُ الْجَنَّةَ عَلَى مَا كَانَ عَلَيْهِ مِنَ الْعَمَلِ] أخرجهُ الشيخانِ والترمذى.

وفى أخرى لمسلم [مَنْ شَهِدَ أن لاَ إلَهَ إلاّ اللهُ وَأنّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ حَرَّمَ اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ النَّارَ].

Ubade İbnu's-Sâmit el-Ensarî (radıyallahu anh) hazretleri demiştir ki: "Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular: "Kim Allah'tan başka ilâh olmadığına Allah'ın bir ve şeriksiz olduğuna ve Muhammed'in onun kulu ve Resûlu (elçisi) olduğuna, keza Hz. İsâ'nın da Allah'ın kulu ve elçisi olup, Hz. Meryem'e attığı bir kelimesi ve kendinden bir ruh olduğuna, keza cennet ve cehennemin hak olduğuna şehâdet ederse, her ne amel üzere olursa olsun Allah onu cennetine koyacaktır." Buhârî, Enbiya 47; Müslim, İmân 46, (28); Tirmizî, İmân 17, (2640).

Müslim'in bir başka rivayetinde şöyle buyrulmuştur: **"Kim Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet ederse Allah ona ateşi haram kılacaktır."**

AÇIKLAMA:

İmana müteallik en câmi hadislerden biri budur. Hadiste İslâm inancının temel prensipleri beyan edilmekten başka belli başlı batıl inançlar da reddedilmiş olmaktadır:

1- Hz. Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in risâleti: Bu İslâm inancının birinci akidesi sayılabilir. Zira tevhid'e yani Allah'ın birliği inancına İslâm dışında da rastlanabilir.

2- Tevhid inancı: Hz. Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in peygamberliğine inancın en zarûri gereği Tevhîd'dir. Yâni kâinatı yaratan, tedbir ve terbiye eden Bir'dir. Herçeşit yardımcıdan, ortaktan müstağnîdir. Tevhid inancına prensip olarak başka dinlerde ve hatta felsefî sistemlerde bile rastlanabilir. Ancak İslâm'daki mutlak ve saf tevhid inancı başka hiçbir sistemde yoktur. Mutlak tevhid inancı iddia eden Yahudiler bile, Müslümanlardan çok farklıdır: Öncelikle Yahudileri düşünen onları kayıran millî bir ilâh düşüncesi galebe çalar. İslâm ulûhiyete milliyet izâfe etmez. Allah âlemlerin Rabbi'dir: Her millet, her canlı, her cansız bu "âlemler"e dahildir ve onun bir parçasıdır. Hayrı ve şerri, güzeli ve çirkini, ateşi ve soğuğu, arzı ve semâyı büyüğü ve küçüğü yaratan O'dur, tanzîm eden, terbiye eden O'dur.

Sonra Yahudiler, **"Üzeyr Allah'ın oğludur"** diyerek (Tevbe, 30) kaba bir üslubla tevhîdden uzaklaşırlar, iddia ettikleri vahdaniyet inançlarını lekelerler.

3- Bu hadiste, İslâm inancının üçüncü ana rüknü olan âhiret inancı da ifade edilmekedir: *"Cennet haktır, cehennem haktır."*

4- Hz. İsa'nın şahsiyeti: O'nun babasız yaratılışı, Yahudilerin Hz. Meryem'e iftiralarına sebep olurken Hıristiyanların da, O'nun babasının Allah olduğunu iddia etmelerine sebep olmuştur. Bir tarafta tefrit bir tarafta ifrat.

İslâm, Hz. İsâ (aleyhisselam)'nın yaratılan bir kul olduğunu te'yid ederek, hem Yahudilerin zina iftirasını reddeder, hem de O'na "Allah'ın oğlu" diyerek ifrata giden Hıristiyanları.

Bu hadiste görüldüğü üzere, Hz. İsa (aleyhisselâm) Allah'ın bir kelimesidir, yani **"ol!"** demesiyle oluvermiştir. Yâ-Sin suresinin 82. ayetinde ifade edildiği üzere Allah birşeyin olmasını dileyince **"ol!"** der, o şey hemen olur. O şeyin olması için **"ol"** emrinden başka bir sebebe ihtiyacı yoktur. Normalde herşey yine irâde-i ilâhî ile cereyan etmekte ise de bir

kısım sebeplere bağlanmıştır. Aslında müsebbeb dediğimiz neticenin hâsıl olması için sebep zarurî değildir. Allah, müsebbeb'i, sebep perdesi olmadan da yaratır. Fakat, bu imtihan âleminde vukuâta her seferinde bir sebep perdesi koymak âdetullah'tır, ilâhî kanundur. Cenâb-ı Hak bu kanuna bağlı olmadığını Kur'ân-ı Kerîm'de muhtelif âyetlerde ifade etmiştir.

İşte Hz. İsa (aleyhisselâm) bunun müşahhas bir örneğini teşkil eder. Hz. Meryem'de tecelli eden **"ol!"** emri ile Hz. İsa (aleyhisselâm) babasız olarak yaratılmıştır.

Hz. İsa *(aleyhisselâm)* için **"Allah'tan bir ruh"** denmesini de, **"Ruh Rabbim'in emrindendir"** (İsra, 85) âyeti ışığında anlamak gerekir. Çünkü ruh'un yaratılışı "ol!" emrinin tecellisiyle olmaktadır, sebep perdesi yoktur. Hz. İsâ *(aleyhisselâm)*'ın yaratılışı için de diğer insanların tâbi kılındığı sebep çerçevesinin haricine çıkılarak **"ol!"** emrinin tecellisi haber verilmiş olunca **"Allah'ın Meryem'e üfürdüğü bir ruh"** tâbiri uygun düşer. Nevevî'nin kaydettiği üzere, İslâm âlimleri, Hz. İsâ (aleyhisselâm)'ın Ruhullah veya Kelimetullah diye Allah'a izafesi'nin sâdece teşrif yâni Hz. İsâ'nın şerefini belirtmek gayesi güttüğünü belirtmişlerdir. Nitekim başka ayetlerde Nâkatullah (Allah'ın devesi) ve Beytullah (Allah'ın evi) tâbirleriyle deve ve ev teşrîf için Allah'a izâfe edilmişlerdir. Binâenaleyh, bu tabirlerle Hz. İsâ (aleyhisselâm)'nın teşrîfi, O'nun ilahlaştırılmasına veya Allah'ın bir parçası sayılmasına Kur'ânî bir delîl teşkîl etmez. Aksi takdirde bu izafetten hareketle kâinatı da Allah'ın bir parçası görmek gerekir. Çünkü herşey Allah'ındır, O'na izâfe edilebilir.

5- Hadisin diğer bir hükmü, imanlı olarak kabre girildiği takdirde, büyük günah işlemiş bile olsa, kulun ebedî olarak cehennemde kalmayıp, az da olsa yaptığı hayır sebebiyle cennete gideceği inancıdır. Bu ifâdede büyük günah işleyenler hakkında ileri sürülen ifrat ve tefrit fikirler reddedilmiş olmakta, Ehl-i Sünnet inancına esaslı bir açıklık ve delil getirilmektedir.

"Her ne amel üzere olursa olsun Allah onu cennetine koyacaktır" ifadesini *Nevevî "Netice olarak"* diye tevil eder. Yâni, *"yaptığı kötülüklerin cezasını çektikten sonra, neticede cennete girecektir"* demek oluyor.

2 ٢ — وعن أبى سَعِيدِ سَعْدِ بن مالك بنِ سِنانٍ الخُدْرِىِّ رضى الله تعالى عنهما أن النبي ﷺ قال:

[يَخْرُجُ مِنَ النَّارِ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ إِيمَانٍ]

قال أبو سعيد [فَمَنْ شَكَّ فَلْيَقْرَأْ: إِنَّ اللّٰهَ لاَ يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ] أخرجه الترمذى وصححه.

2- *Ebu Sa'îd İbnu Mâlik İbni Sinân el-Hudrî* (radıyallahu anh) hazretleri demiştir ki: *"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular:* **"Kalbinde zerre miktarı iman bulunan kimse ateşten çıkacaktır."**

Ebu Sa'îd der ki: *"Kim (bu ihbarın ifade ettiği hakikatten) şüpheye düşerse şu ayeti okusun:* **"Allah şüphesiz zerre kadar haksızlık yapmaz..."** (Nisa, 40). Tirmizî Sıfatu Cehennem 10, (2601). Tirmizî hadis için "sahihtir" demiştir.

AÇIKLAMA:

Önceki hadisle ilgili açıklamanın son kısmında temas edildiği üzere, Ehl-i Sünnet akidesine göre, bir kimse mü'min olarak son nefesini verebildiği takdirde ebedî olarak cehennemde kalmayacaktır. Her günahkâr mutlaka cehenneme gidecektir de denemez, çünkü Allah dilediğini affeder. Affa mazhar olamayanlar günahı miktarınca cezasını çeker. Ancak, mü'min idiyse, yeri ebedî cehennem değildir. Hadisi rivayet eden sahâbî, bu müjdeli haberde tereddüde düşeceklere bir ayeti delil olarak göstermektedir.

3 ٣- وعنه رضى الله تعالى عنه قال: قال رسولُ الله ﷺ: [مَنْ قَالَ: رَضِيتُ بِاللّٰهِ تَعَالَى رَبًّا، وَبِالإِسْلاَمِ دِيناً، وَبِمُحَمَّدٍ ﷺ رَسُولاً وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ] أخرجه أبو داود.

3- Yine *Ebu Sa'îd* (radıyallahu anh) hazretleri der ki: *"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular:* **"Kim: 'Rab olarak Allah'ı, din olarak İslâm'ı, Resûl olarak Hz. Muhammed'i seçtim (ve onlardan memnun kaldım)' derse cennet ona vâcib olur".** Ebu Dâvud, Salât 361, (1529).

AÇIKLAMA:

Bu hadisi de önceki hadislerdeki kayıt ve şartlar çerçevesinde anlamak gerekir:

1– Mü'min olarak kabre girmek.

2– Hususî mağfirete mazhar olmadığı takdirde, kötü fiillerinin cezasını çekmiş olmak.

Bu kayıtlara yer verilmediği takdirde başka naslarla tesbit edilen prensiplere ters düşülür. İslâm'ın emirlerini yerine getirenle getirmeyen arasında fark kalmaz.

Kimler imanlı olarak kabre girer, farzları yapmayanların, yasaklardan kaçmayanların, lafla Müslüman olduğunu söylediği halde, İslâm'ın emirlerini yapmakta kibirlenenlerin, meselâ tesettür, miras hukuku gibi bir kısım dinî emirleri "vakti geçmiş" veya "Araplar'a has" telakkî edenlerin kabre imanlı olarak girme şansları ne kadardır? kesin bir şey söylenemez.

Hadis, beşerî muâmelatta, bir kişiyi mü'min kabul etmede asgari bir ölçü vermektedir. O yönden mühimdir. Ayrıca büyük günah işleyenlerin uhrevî durumlarını açıklama meselesinde de önemli bir prensip vazetmiş olmaktadır.

4 ٤ – وعنه أيضاً رضى الله عنه قال: قال رسولُ الله ﷺ: [إذا أسْلَمَ العبْدُ فحَسُنَ إسْلامُه كَتَبَ اللهُ لَهُ كلَّ حسنةٍ كَانَ أزْلَفَها، ومُحِيَتْ عنه كلُّ سيئةٍ كَانَ أزْلَفَها، وكَانَ بعدَ ذلكَ القصاصُ: كلُّ حسنةٍ بعشرِ أمثالها إلى سبعمائةِ ضعْفٍ، والسَّيِّئةُ بمثلِها إلاّ أن يتجاوزَ اللهُ عنْها] أخرجه البخارى تعليقاً، والنسائى مسنداً.

ومعنى « أزلفها » قرّبها.

4- Yine *Ebu Sa'îd* (radıyallau anh) hazretleri der ki: *"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular:*

"Bir kul İslâm'a girer ve bunda samimi olursa, daha önce yaptığı bütün hayırları Allah, lehine yazar, işlemiş olduğu bütün şerleri de affeder. Müslüman olduktan sonra yaptıkları da şu şekilde muâmele görür: Yaptığı her hayır için en az on misli olmak üzere yediyüz misline kadar sevap yazılır. İşlediği her bir şer için de, –Allah affetmediği takdirde– bir günah yazılır." Buharî hadisi tâlik olarak kaydeder (İman 31), Nesâî, İman 10, (8, 105).

AÇIKLAMA:

Tercümede geçen "bunda samimi olursa" ifadesinin Arapça aslı *"İslâm'ı güzel olursa"*dır. Yani: "Kul Müslüman olur, İslâm'ı da güzel olursa..." şeklindedir.

Âlimler, samimi olmayı (veya İslâm'ın güzel olmasını) "itikad ve ihlâsıyla tam olması, zâhiren ve bâtınen İslâm'ın ferde girmesi, ibadet sırasında Rabbinin kendisine yakınlığını hatırlaması, idrak etmesi..." diye açıklamışlardır.

Buhârî'nın rivayetinde, geçmiş günahlarının affedileceği belirtildiği halde hayırlarının da yazılacağı kaydı mevcud değildir. Ancak hadisin Kütüb-i Sitte dışında gelen vecihlerinde de yukarıda kaydedilen şekilde eski günahlarının affedileceği, hayırların hesaba geçeceği tasrih edilir.

Buhârî'nin bu ziyadeyi kasden iskat ettiği çünkü, kâfirken işlenen hayırların Allah'a yakınlık vesilesi olacağı meselesini Buhârî'nin, başka kaideler açısından, müşkilatlı bulduğunu söylemişlerdir. Ancak Nevevî ve Kadı İyâz bu yoruma katılmazlar. *Nevevî* şunu söyler: *"Gerçek olan, muhakkik ulemanın icma ettiği husustur: Kâfir, sadaka, sıla-i rahm gibi hayır ameller işlemiş ise Müslüman olduktan sonra bu onun hayırlar defterine yazılır, yeter ki Müslüman olarak da ölmüş olsun."* Kaidelere aykırılığı iddiasını da reddeden *Nenevî "Bu iddia müsellem (benimsenmiş) değildir. Çünkü, kâfirin dünyadaki amellerinin bir kısmı muteber addedilmiştir. Mesela kefâretü'z-zihâr bunlardan biridir.*[7] *Kafir, Müslüman olmazdan önce, bu kefâreti yerine getirmiş ise, Müslüman olunca iade etmez"* der.

İbnu Hacer, Nevevi'yi haklı bulur ancak o, neticeye bir başka yorumla ulaşır: *"Kişinin Müslüman olunca, önceki amellerinin sevab olarak yazılması bir lütfu ilâhidir, bu, onlardan önceden sâdır olan amellerin kâfirken makbul olmasından dolayı değildir. Hadis, işlenen amelin sevabının yazılacağını belirtiyor, o amelin makbul olduğuna temas etmiyor. Kâfirken yapılan iyi amelin makbûl olma keyfiyeti İslâm olma şartına bağlanmış olması da muhtemeldir: Müslüman olursa makbûldür, olmazsa değildir. Bu görüş daha kavî'dir."*

7— Kefâretü'z-Zıhâr, "kocanın, karısını neseb, emzirme (raza') veya müsâharet suretiyle müebbeten mahremi olan (nikahı haram olan) bir kadının, kendisine bakılması câiz olmayan bir uzvuna benzetmesidir." Bu, bir nevi kısmî boşamadır. "Sen bana anamın sırtı gibisin" demesi gibi. Bu benzetmede bulunan kimse, kefârette bulunmadan zevcesine cinsî temasta bulunamaz. Kefâreti, varsa köle azad eder, yoksa üst üste iki ay oruç tutar veya altmış fakiri doyurur.

İbnu'l-Münîr, "iyi amelden dolayı küfür hâlinde sevab yazılır" iddiasının kaidelere aykırı olduğunu belirtmiştir. Çünkü, Kur'ân ve hadiste gelen naslar, "Kâfir, eski inancı üzerine ölürse, sâlih amellerinden hiçbirisinin kendisine faydası olmaz, hepsi hebâen mensur (faidesiz olarak) gider" diye kesin bir hükme varmıştır.

Hz. Aişe, İbnu Cüd'ân hakkında önceden yaptığı hayırlı amellerin ona faydası olmayacak mı? diye sorunca Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"O, hiç bir zaman: "Rabbim, günahlarımı kıyamet günü mağfiret buyur!" dememiştir."** diye cevap vermiştir. Bu hadisten de, mü'min olduğu takdirde önceki hayırlı amellerinden istifâde edeceği istidlal edilir. İman olmadıkça, kâfirin hayırlı amellerinden istifâde edemeyeceği istidlal edilir. İman olmadıkça, kâfirin hayırlı ameli makbûl değildir.

Ancak şu söylenebilir: Nasıl ki cennetin mertebeleri var, cehennemin de var. İman derecelere şâmilse küfür de derecelere sahiptir. Kâfir'in zalim ve sefihleri ile mazlum ve hayır sâhipleri aynı derecede yer almayacaktır. Yerleri mekân ve mahal olarak cehennemdir, fakat oradaki dereceleri, mevkileri, azabtan duyacakları hisseleri, bir değildir, farklıdır.

5 ٥— وعن أبى هريرة: عبدالرحمن بن صَخر الدوسى رضى اللّهُ عنه أن رسول الله ﷺ قال: [إذا أحْسَنَ أحَدُكُمْ إسْلامَه فكلُّ حسنةٍ يعملُها تُكْتَبُ لهُ بعشرِ أمْثالِها إلى سبعمائة ضعْفٍ، وكلُّ سيئةٍ يعملها تُكتَبُ بمثلها حتى يَلقىْ اللّهَ تعالىْ] أخرجه الشيخان.

5- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) hazretleri anlatıyor: *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Sizden biri içiyle dışıyla Müslüman olursa, yaptığı herbir hayır en az on mislinden, yedi yüz misline kadar sevabıyla yazılır. İşlediği her bir günah da sâdece misliyle yazılır. Bu hâl, Allah'a kavuşuncaya kadar böyle devam eder."** Buhârî, İman 31; Müslim, İman 205, (129).

AÇIKLAMA:

Cenâb-ı Hakk'ın kullarına karşı rahmetinin, mağfiretinin genişliğini ifade eden mühim hadislerden biri budur. Maamafih aynı mâna ayet-i kerîmede de ifade edilmiştir: **"Kim bir hayır yaparsa ona on katı verilir, kötülük yapan da misliyle cezalandırılır** (En'âm, 160). Hayırların yediyüz misli artırılacağı şu âyette ifade edilmiştir: **"Mallarını Al-**

lah yolunda sarfedenlerin durumu, her başağında yüz tane olmak üzere yedi başak veren tânenin durumu gibidir. Allah dilediğine kat kat verir. Allah'ın lütfu geniştir" (Bakara, 261).

İyi niyetle kulluğa yöneldiğimiz takdirde Cenâb-ı Hak bizlere adaletle değil, mağfiretle muamele etmektedir: Bir suça karşı bir günah, fakat bir hayra karşı en az on olmak üzere 700 misli ve daha fazla sevap! Şühesiz bu, adâlet değil, lütuftur. Halbuki, Cenâb-ı Hak dileseydi yapılan hayırlar için hiçbir şey yazmayabilirdi ve bu gerçek adâlet de olurdu. Çünkü yapılan hayır, Allah'ın vermiş bulunduğu nimetlerin karşılığı olamaz: Hayat, sıhat, maddî imkânlar gibi nice nimetler vermiş, istifade ediyoruz. Hava, su, güneş, yiyecekler vs. hep O'nun mülküdür. O'nun mülkünü kullanıyoruz, onun mahlukâtında tasarrufta bulunuyoruz. Bunlara karşı minnet, şükür ve kulluk borcumuz var. Yapılan hayırlar hiçbir surette nimetlere bedel olamaz, borcumuzu ödeyemeyiz. Öyle ise, ibadetler, hayırlar temelde geçmiş nimetlerin karşılığıdır. Gelecek nimetlerin yatırımı değildir. Ancak Cenâb-ı Hak lütfuyla gelecekte ücret vâdetmiş, cennet vâdetmiştir. Şu halde gelecek nimetler mahz-ı lütuf ve rahmettir.

Bu lütuf ve rahmetin büyüklüğü hayır amellerin en az on misliyle yazılmasında kendini gösteriyor. İhlâsımız nisbetinde, şartların ağırlığı nisbetinde Rabbimiz hayırları yediyüz ve hadsiz şekilde katlıyacağını da belirtmiştir.

6 ٦– وعن مُعَاذ بن جبل الأنصارى رضى الله عنه قال: قال رسولُ الله ﷺ: [مَنْ كَانَ آخِرُ كَلامِهِ
لاَ إلٰهَ إلاّ اللّٰهُ دَخَلَ الجَنَّةَ] أخرجه أبو داود.

6- Muâz İbnu Cebel el-Ensârî (radıyallahu anh) hazretleri anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Kimin (hayatta söylediği) en son sözü Lâ ilâhe illallah olursa cennete gider"** Ebu Dâvud, Cenâiz 20, (3116).

AÇIKLAMA:

İslâm uleması, bu ve benzeri hadislerde zikredilen **"Lâilâhe illallah"** tâbirinden maksadın kelime-i şehâdet olduğunu belirtirler. Yani kişiyi kurtuluşa götürecek şey sâdece Allah'ın birliğin te'yid değildir. Buna **Muhammedu'r-Resûlullah** cümlesi de dâhil olmalıdır. Bunlar, birini diğerinden ayırmak mümkün olmayan bir bütün teşkil ederler.

Münâvî, ölüm anında, her çeşit dünyevî ve nefsânî arzuların sönmüş olması sebebiyle, kelime-i şehâdeti teluffuzun ihlâslı, içten gelerek olacağını, bu sebeple Allah tarafından kabul göreceğini belirtir.

Bu çeşit müjdeli hadisler, ibadeti, tevbeyi sona bırakmayı gerektirmez. Kulluk edebi her an samimi olarak Allah'a ilticayı âmirdir. Ayrıca nasıl bir son bizi beklemektedir? Normal yaşlanarak, şuuru yerinde olarak can verebilecek miyiz, yoksa beklenmedik bir yaşta, hiç umulmadık bir anda mı ölüm yakalayıverecek? Günümüzde inanan pekçok insan gençlik gafletiyle şeytanın bu iğvasına kapılır. İbadeti, tevbeyi ihtiyarlığa bırakır. Son nefeste ihlâsla yapılacak tevbenin, telaffuz edilecek kelime-i şehâdetin yetebileceği söylenir.

Bektaşivari sözlerle kendini oyalayan nicelerinin umulmadık kazalara kurban gittiğini görmekteyiz.

Şunu da unutmamak gerekir, bu çeşit hadisler, kişinin eksik bıraktığı ibadetler, kul hakkıyla ilgili günahlar sebebiyle mâruz kalınacak azabtan garanti vermiyor. "Cennete gitmek" garantisi veriyor. Ehl-i Sünnet akidesi, az da olsa, bir hayır yapan mü'minin, cezasını çektikten sonra cennete gideceğini kabul eder. Mü'min olarak kabre giren bir kimse ebedî olarak cehennemde kalmayacaktır.

7 ٧– وعن أبي ذر: جُندب بن جُنادةَ الغِفاريّ رضى الله عنه أن النبى ﷺ قال: [أتانى جبريلُ عليه السلام فبشّرنى أنه من ماتَ مِن أُمّتك لا يُشْركُ بالله شيئاً دخل الجَنّةَ. قُلتُ: وإنْ زَنَى وإنْ سرَق؟ قال: وإن زنى وإن سرَق. قُلتُ: وإن زنى وإن سرَق؟ قال: وإن زنى وإن سرَق. ثم قال في الرابعةِ: على رَغم أنف أبى ذرّ] أخرجه الشيخان والترمذى.

« الرغم » الذل والهوان.

7- *Ebu Zerr* (Cündeb ibnu Cünâde el-Gıfârî) (radıyallahu anh) hazretleri anlatıyor: *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Bana Cebrâil aleyhisselam gelerek "Ümmetinden kim Allah'a herhangi bir şeyi ortak kılmadan (şirk koşmadan) ölürse cennete girer" müjdesini verdi" dedi. Ben (hayretle) "zina ve hırsızlık yapsa da mı?" diye sordum. "Hırsızlık da etse, zina da yapsa" cevabını verdi. Ben tekrar: "Yani hırsızlık ve zina yapsa da ha!" dedim. "Evet, dedi, hırsızlık da etse, zina da yapsa!"

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* dördüncü keresinde ilâve etti: **"Ebu Zerr patlasa da cennete girecektir."** Buhârî, Tevhid 33; Müslim, İman 153, (94); Tirmizî, İman 18, (2646).

AÇIKLAMA:

Bu hadisin Buhârî'nin *Kitâbu'l-Libâs*'ta gelen vechinde *Ebu Zer Gıfarî* (radıyallahu anh) hazretlerinin Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i ziyaret sırasında uyumakta olduğu belirtilir. Binaenaleyh Rasûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hadiste ifade buyurduğu müjdeyi Cibrîl (aleyhisselâm)'den rüyasında almış olmalıdır.

Ebu Zer hazretlerinin ziyade hayreti ve tekrar tekrar bu hayretlerini ifadesi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir başka hadislerinden ileri gelmektedir. Orada: **"Zâni, zina ettiği sırada mü'min olduğu hâlde zina etmez, içki içen, içki esnasında mü'min olduğu hâlde içki içmez..."** buyurmuştur.

İslâm uleması, büyük günahları değerlendirirken Ebu Zerr (radıyallahu anh)'in hatırladığı bu ikinci hadisi te'vil etmiş, öncekini esas almıştır. Yani zina eden kimse iman-ı kâmil sâhibi olarak zina etmez demektir. Böyle te'vil edilmediği takdirde zâhirine göre anlayıp Hâricî görüşü benimsemek gerekir ki; "Büyük günah işleyen kâfir olur" demektir. Ulema büyük günah işleyene kâfir demez. *"Günahkârdır, tevbe ederse, Allah affedebilir"* der. İmam-ı Âzam bu meselede imanla ameli ayrı mütâlaa eder. İman, kalble tasdik, dil ile ikrardır. Bu oldu mu, amele bakılmadan Müslümanlığına hükmolunur. Büyük günah işlese bile mü'mindir, her an tevbe ile rücu edebilir. Önceki hadiste de ifade edildiği üzere son sözü **Lâilâhe illallah** olduğu takdirde, günahlarından aff-ı İlâhiye mazhar olmasa bile cezasını çektikten sonra yine de cennete gidecektir.

Hadiste, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu kayıtlara yer vermeksizin nihâî durumu ifade etmiştir. Tebliğde bu tarz, âsi kula ümid vermek ve onu tevbeye teşvik etmek gayesini güder.

Bu hadisin, bazılarına, fazla ümid vererek, günaha sevkedeceği şeklindeki mütâlaayı yersiz buluruz. Çünkü kulluk edebini idrâk eden bir insan Allah'ın affına güvenip günah işlemez. O edebi takınamayan idraksize zaten söz te'sir etmez, hevâsının kurbanı demektir. Bu hadis Buhârî ve Müslim'in ittiak ettiği en muteber, en sahih hadislerdendir. Rabbülâlemin adına konuşan Resûlu Ekremimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* hakikatten, hayırdan başka kelam etmez.

8 ٨– وعن جابر بن عبدالله الأنْصَارِىّ رضى الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: [ثِنْتَانِ موجِبَتان. فقال رجل يا رسُولَ الله: ما الموجبتـان؟ قال: من مَاتَ يُشْرِكُ باللهِ شيئاً دخل النَّار، ومَنْ مَاتَ لا يُشْرِكُ باللهِ شيئاً دَخَلَ الجَنَّةَ] أخرجه مسلم.

8- *Câbir İbnu Abdillah el-Ensârî (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"İki şey vardır gerekli kılıcıdır!"** Bir zat:

– Ey Allah'ın Rasûlü! gerekli kılan bu iki şeyden maksad nedir? diye sordu: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselam): **"Kim Allah'a herhangi bir şeyi ortak kılmış olarak ölürse bu kimse ateşe girecektir. Kim de Allah'a hiçbir şeyi ortak kılmadan ölürse o da cennete girecektir"** cevabını verdi" Müslim, İman 151, (93).

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tebliğ edeceği bir hakikatı beyan etmezden önce, bu hadiste olduğu gibi, dikkatleri çekecek, merak uyandıracak, soru sorduracak bir üslub kullanırdı. Zihinler böylece hazırlandıktan sonra esas hakikatın tebliğine geçerdi. Böylece öğrenilen mesail unutulmayacak şekilde zihinlerde yer ederdi.

Bu gayenin tahakkuku için, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselam) çok farklı metodlara, tarzlara başvurmuştur.

9 ٩– وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال: [قلتُ يا رسُولَ اللهِ: مَنْ أسْعَدُ النَّاسِ بشَفَاعتِكَ يومَ القِيَامَـةِ؟ قـال: لَقـد ظننتُ أن لا يسـألَنى عن هذا أوَّلُ منكَ لما رأيتُ من حرصِكَ علَى الحـديثِ: أسعـدُ الناس بشفـاعتى يوم القـيامـةِ: مَن قال لاَ إلَهَ إلاّ اللهُ خَالِصاً من قلبِهِ] أخرجه البخارى.

9- *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) hazretleri anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e "Ey Allah'ın Resûlü, kıyamet günü senin şefaatinle en ziyâde saadete erecek olan kimdir?" diye sormuştum. Bana:* **"Hadis'e karşı sende olan aşkı görünce, bu hususta senden önce bana bir başkasının sualde bulunmayacağını tahmîn etmiştim"** *açıklamasını yaptıktan sonra şu cevabı verdi:* **"Kıyamet günü benim**

şefaatimle en ziyade saadete erecek olan kimse, samimi olarak ve içinden gelerek 'Lâ ilâhe illallah' diyen kimsedir" Buhârî, İlm 34, Rikak 50.

10 ١٠ – وعن صُهَيْب بن سنان رضى الله عنه. أنّ رَسُولَ الله ﷺ قـال: [عـجبـاً لأمرِ المُؤْمنِ إنّ أمْرَهُ كلَّهُ له خيرٌ، وليس ذلك لأحدٍ إلاّ للمؤمنِ: إن أصَابَتْهُ سراءُ شَكَرَ فكَانَ خيراً، وإن أصابَتْهُ ضراءُ صَبَرَ فكَانَ خيراً]. أخرجه مسلم.

10- *Süheyb İbnu Sinân (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular:*

"Mü'min kişinin durumu ne kadar şaşırtıcıdır! Zira her işi onun için bir hayırdır. Bu durum, sâdece mü'mine hastır, başkasına değil: Ona memnun olacağı birşey gelse şükreder, bu ise hayırdır; bir zarar gelse sabreder bu da hayırdır". Müslim, Zühd 64, (2999).

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mü'minde bulunması gereken iki mümtaz sıfatı bu şekilde beyan etmektedir: Şükür ve sabır. Sağlık, nimet, makam, evlad, başarı gibi hoşuna giden her neye mazhar olursa bunu Allah'tan bilerek şükretmek gerekmektedir. Böylece, ucb, fakr, istiğna gibi mazmum hallere düşmekten korunur. Hastalık, idbâr, musibet, kaza gibi hoşa gitmeyen hâllerle karşılaşınca da bunun bir imtihan olduğunu, bunlarla kendisini Rabbinin imtihan ettiğini düşünür, bağırıp çağırmaz, kendisini düzeltmesinin yollarını arar.

11 ١١ – وعنْ أبى هريرة رضى الله عنه: أنّ رَسُولَ الله ﷺ قال: [والّذى نَفْسُ مُحمّدٍ بيَدِه لاَ يَسْمَعُ بى أحـدٌ مـن هذه الأمّة يهـودىٌّ ولاَ نصـرانىٌّ ثـم يموتُ ولم يؤمـنْ بالذى أُرسلتُ به إلاّ كانَ من أصْحابِ النّارِ]. أخرجه مسلم.

11- *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Muhammed'in nefsini kudret eliyle tutan zâta yemîn ederim ki, bu ümmetten her kim –Yahudî olsun, Hristiyan olsun – beni işitir, sonra da bana gönderilenlere inanmadan ölecek olursa mutlaka cehennem ehlinden olacaktır"** Müslim, İman 240, (153).

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in gelmesinden sonra, daha önceki bütün dinlerin neshedilip, hükümden kaldırıldığını açık bir şekilde ifade eder.

2– Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e inanıp-inanmamaktan dolayı sorumluluk bunu işitmeye bağlıdır. Uzak ve ıssız yerlerde yaşayan ve bu sebeple Risâlet-i Muhammediye'yi işitmeyenler sorumlu tutulamazlar. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de: **"Biz elçi göndermedikçe kimseye azab etmeyiz"** (İsra, 15) buyrulmaktadır.

Söz buraya gelmiş iken, fetret mevzuunu çok farklı bir bakış açısıyla değerlendiren M.Fethullah Gülen'in açıklamalarını birlikte takip edelim.

Fetret devrinden bahsediliyor. Biz fetret devri insanı mıyız? Fetret devrinin hükmü nedir?

Fetret devri peygamberler arasındaki boşluk demektir. Daha çok da, peygamberimizle Hz. İsa arasındaki boşluk kasdedilir. Evet, Hz. Mesih'in getirdiği esaslar unutulup, onunla gelen ışık hüzmelerinin Efendimiz (s.a.v.)'e kadar ulaşamadığı o dönemdir ki, insanlık o dönemde karanlıklar içindedir veya o dönemdir ki, Hz. Mesih ile Efendimiz (s.a.v.)'in aydınlıkları birbirine bitişememiş ve arada karanlık bir boşluk kalmıştır ve işte bu boşluk devresi fetret devri, bu karanlık devrede yaşayan insanlar da fetret devri insanlarıdır.

Bu devrin insanları, ne tam ma'nası ve orijiniyle Hz. Mesih'in getirdiği dini anlamış, onun envar ve esrarından istifade edebilmiş ne de vahyin aydınlatıcı tayfları altında ilerleyerek Efendimiz (s.a.v.)'e ulaşabilmişlerdir. Ancak, bunlar, gidip bir puta tapmamış, herhangi bir putu kendilerine ilâh edinmemiş iseler, Allah (c.c.)'a inanmamış olsalar dahi affedilecekleri mevzuunda icma vardır. Efendimiz (s.a.v.)'in anne-baba ve dedesinin bu akide itibariyle affa mazhar olacakları kesindir; zira onlar da fetret devri insanlarıdır. Vakıa, bir hadislerinde Efendimiz (s.a.v.) anne ve babasının ihya edilerek kendisine iman ettiklerini söylemiştir. Hadis, hadis kriterleri açısından zayıf olmasına rağmen, İmam Suyutî gibi, Allah Resûlü'yle 20 küsur defa yakazaten görüşen büyük bir müceddid bu hadisi kabulle, Allah Rasûlü'nün anne ve babasının iman ederek kurtulduklarını ifade etmektedir. Gerçi İmran b. Husayn'ın babası olan Husayn'a Allah Rasûlü: "Senin baban da benim babam da cehennemde" demişti. Husayn Resulullah'a "Sen mi hayırlısın

baban mı?" deyince Allah Rasûlü de ona bu cevabı vermişti. Ancak bu durum o sözün söylendiği zamana münhasırdır ve daha sonra Allah Rasûlü, anne ve babasının kabrine gelip dua etmiş ve Cenab-ı Hakk (c.c.)'dan onların kendi ümmeti içine girmeleri talebinde bulunmuştur. İşte bu dua, Allah (c.c.) tarafından kabul edilmiş ve Allah Rasûlünün hem annesi hem de babası iman ederek ümmet-i Muhammed arasına dahil olmuşlardır.

Aslında, mevzua esas teşkil eden cevap açısından mes'eleyi bu hadise dayandırmaya bile gerek yoktur. Zira ister Amine validemizin, isterse Efendimiz (s.a.v.)'in muhterem pederleri Abdullah'ın, puta taptıklarına dair hiçbir delil yoktur. O devrede çeşitli muvahhidlerin olduğu ve bunların asla putlara tapmadığı ve Hz. İbrahim'in dini üzere yaşadıkları bilinen gerçeklerdendir. Hem bunlar fetret ehlidir. Ve bütün fetret devri insanları bu şartlar altında ehl-i necattır. Fetret insanları cennete girecek de Efendimiz (s.a.v.)'in anne ve babası bundan mahrum edilecek; olacak şey mi bu?

Hem, hiç bir şeyi zayi etmeyen, insanın bedenine giren maddî atom ve elektronları dahi zayi etmeyerek âhirette onlara kıymet ve değer verip, onları âhiretin bâki binasında kullanacak olan ve abes işten, israf etmekten münezzeh bulunan Allah (c.c.) Efendimiz (s.a.v.)'in maddî yapısının dünyaya gelmesine vesile anne-babasını hiç zayi edip ceheneme atar mı?

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, o devirde yaşayan Zeyd bin Amr gibi -ki Hz. Ömer'in amcasıydı- Varaka b. Nevfel gibi insanlar da zayi olmayacaklardır. Onlar vicdanlarında bir olan Allah (c.c.)'ı duymuş ve inanmışlardı. Belki inandıkları Allah (c.c.)'a, "Allah'ım" diyemiyor hatta bu ismi de bilemiyorlardı; ama, mâna olarak böyle bir Allah (c.c.)'a inanıyorlar ve dualarını O'na yapıyorlardı. Efendimiz (s.a.v.)'in gelmesine yakın, hava o kadar yumuşamıştı ki, Efendimiz (s.a.v.) bir yüksek basınçla âdeta onların iklimini tesir altına almıştı. Sanki bir yağmur geliyordu da, bu yüce ruhlar ellerindeki his, duygu, hafi, ahfa âletleriyle gelecek bu İlâhî yağmuru önceden seziyorlardı. Seziyor ve etraflarındaki insanları müjdeliyorlardı. Şefaat atmosferi o kadar geniş olan Allah Rasûlü ümit edilir ki, kendisini böyle candan ve yürekten istikbâl eden bu insanları da unutmaz ve âhirette, ellerinden tutarak onları da kendi nurlu ve mutlu dünyasına yükseltir ve saadetlerine vesile olur. Bu muşahhas zevat gibi, fetret karanlıklarını, hanîf olarak aydınlıkta

yaşıyanların yanında, fetret devrinde bulunan insanlar, eğer açıktan bir puta tapmaları sözkonusu değilse, biz onların da kurtulacaklarına inanıyoruz.

Bu, mes'elenin düne bakan yönüdür. Bir de bugüne bakan yönü var ki, soruda ele alınan husus da bu olsa gerek.

Kelam kitaplarının anlattığına bakılırsa, devrimize fetret devri, bu devrin insanına da fetret insanı demek oldukça zordur. Ne var ki, mes'eleyi hemen sarıp sarmalayıp bir tarafa bırakmak, hem Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ın görüşüne hem de Cenâb-ı Hakk (c.c.)'ın engin rahmetine karşı saygısızlık olsa gerek...

Biz, öyle bir devir idrak ettik ki -hele başka memleketlerde- İslâm güneşi tamamen söndürülmüş, kalblerden Allah Rasûlü'nün güzel ismi silinmiş ve ilim adına ortaya konan her şey, âdeta birer yalancı dil gibi Allah (c.c.)'ı inkârda kullanılıyordu. İrfan yuvalarından Marifet-i İlâhînin solmaz renkleri fışkıracağına, küfrün ziftli çehresi hortlatılıyordu. Binbir hikmetle imana payanda olması gereken ilim, iman kalesini enkaz hâline getirmede âdeta bir dinamit vazifesi görüyordu. İşte, gençlik, böyle bir küfür gayyası ve dalâlet anaforu içinde mescid ve mabedin yolunu bütün bütün unutmuştu. İlim mahfillerini ellerine geçiren bir şirzime-i kalîl gözlerini kendi mefâhirlerine kapamış ve hep batının türküsünü söylüyordu. Kimisi tekamül nazariyesiyle insanımızın hilkat ve yaratılış hakkındaki düşüncelerini bozuyor; kimisi Freud'un libidosu ile milletin ruh ve dimağlarını cinsiyete bağlı gösteriyor ve her şeyi şehvetten bir dünya içinde çözmeye çalışıyor, kimisi de serserilik ve baş kaldırma felsefesiyle milleti ifsad ediyordu. Bu sistemlerden her biri, bazen toptan, bazen de münferiden, milletimizi ve bizimle aynı çizgiyi paylaşan diğer milletleri kıskacına alıyor, zehirliyor, özünden uzaklaştırıyor ve serserileştiriyordu. Yıllarca, bir baştan bir başa bütün ülkede gazete, mecmua ve kitaplarda hep aynı havayı estirdiler. Bu itibarla, günümüz insanı, bütün bütün fetret devrinin dışında kabul edilemez. Aksi düşünce, vak'alara ve realitelere göz yummak olur.

O devrede yaşanan olaylardan birini naklederek neslin maruz kaldığı mahrumiyeti göstermek isterim; Bir arkadaş, gençlere sohbet ediyor. Dinin ulvî meselelerini şerh ve izahla başlayan sohbetin mecrası bir ara günlük hâdiseleri dile getirmeye kayıyor. Komünist blokun yaptıkları ve yapmak istedikleri bir bir sıralanıyor. O sırada, sohbet dinleyen gençlerden biri heyecanla "Bu insanları kesmeli, paramparça etmeli, hepsini öldürmeli" gibi laflar ediyor. Fakat bir köşede oturmuş derin

bir vecd ve iştiyakla söylenenleri dinleyen ve ilk defa böyle bir havayı teneffüs etmekte olan başka bir genç biraz evvelki heyecanlı gence, aynı heyecanla ve yangın görmüş bir insan telaşıyla şöyle karşılık veriyor: "Arkadaş, öldürelim diyorsun. Bak eğer dün bu dediğini yapmış olsaydın ben talihsiz bir insan olarak onların arasında ölüp gidecektim. Çünkü dün ben de onların arasındaydım. Fakat görüyorsun ki, bu gün bu temiz ve nezih arkadaşların içindeyim... dünden bu güne yerden göğe bir mesafe katettim. Ve şunu kasemle temin edebilirim ki, sizin karşı cephe dediğiniz insanlar arasında benim gibi kurtuluş bekleyen binlerce insan var! Onlar sizden tokat değil, şefkat bekliyorlar. Eğer onlara el uzatırsanız, onlar da sizin gibi olacaklar. Esas vazife, öldürmek midir diriltmek mi?" Bu sözler orada bulunanları rikkate getirdi ve hıçkıra hıçkıra ağladılar. Evet, biz, böyle bir nesil gördük ve onların dalâleti karşısında kanlı göz yaşları döktük. Bunların bir çoğu masumdu. Müsbeti bilmediğinden menfiye takılıp kalmıştı. Bunları fetret devri insanı saymamak, şahsen bana, Cenâb-ı Hakk (.c.c)'ın geniş rahmetine zıt gibi geliyor...

Buhari ve Müslimde şöyle bir hâdise nakledilir: Esirler getirilmiştir. Esirler arasında bir kadın vardır. Durmadan sağa sola koşuyor ve gördüğü her çocuğu alıp bağrına basıyor.. ve aradığı çocuğun o olmadığını görünce, onu da bırakıyor, yine aramaya koyuluyor. O esnada, Allah Rasûlü de bu manzarayı göz yaşları içinde seyrediyor. Nihayet kadın aradığını buluyor ve onu, iliklerine kadar şefkat kesilmiş bir duyuş ve hissedişle bağrına basıyor. Söz Sultanı, kadını, yanında bulunanlara gösteriyor ve soruyor: "Şu kadın, bağrına bastığı evladını ateşe atar mı?" Cevap veriyorlar: "Hayır, Ya Rasulallah, bu şefkatli kadın çocuğunu aslâ ateşe atamaz." Ve Allah Rasûlü hikmet gamzeden bir edayla: "Allah (c.c.) o kadından daha şefkatlidir" buyurdular.

Binaenaleyh biz de biraz müsamahalı düşünmek zorundayız. Bunu söylerken merhamet-i ilâhîden daha fazla merhamet gösterip cennet havariliği yaptığımız zehabına varılmasın. Mes'eleye, Ehl-i Sünnet'in umumî prensipleri zâviyesinden ve "Rahmetim gazabıma sebkat etmiştir" adesesiyle bakmak istiyoruz.

Bir de bu mes'elenin bize bakan yönü vardır ki çok önemlidir: Biz gençlerimize, onları doyuracak şekilde hakikatları takdim edemedik. Hem kendi gençliğimizi ihmâl ettik hem de bizim götüreceğimiz mesajlara su ve havadan daha muhtaç bütün dünya gençliğini... Çok kısa bir zamanda dünyanın dört bir yanına elimizdeki hakikatları duyurmaya muvaffak olan Sahâbî ve onlardan sonra gelenlerin çalışma ve gayretlerine

çalışmalarımızı kıyas ettiğimizde, nasıl bir atâlet ve tembellik içinde olduğumuzu daha iyi anlamış oluyoruz. Onlar, gece-gündüz ellerinde ki hakikatlara muhtaç sîne ve gönül aradılar ve bunu hayatlarına gaye ve ideal yaptılar! Burada yine bir arkadaşımızın başından geçen şu hâdiseyi nakletmeden geçemeyeceğim:

Bu arkadaşımız, Almanya'ya gitmişti. Orada hak ve hakikatlara tercümanlık yapıyordu. Evlerinde pansiyoner olarak kaldığı evin genç sâhibi, gün geldi, bu arkadaşımızın dırahşan çehresi ve temiz nasiyesinin tesirinde kaldı ve o da nurdan o halkaya girdi. Gün geçtikçe malumatını artırıyor ve her geçen gün dinî hayatında mesafe kaydediyordu. Bir gün hidâyetine vesile olan arkadaşla sohbet ederken kendini tutamıyor ve ona şunları söylüyor:

"Vallahi seni çok seviyorum, çünkü benim kurtuluşuma sebep oldun. Ama sana aynı zamanda çok kızıyorum. Çünkü eğer sen bu eve iki-üç ay evvel gelmiş olsaydın, benim babamın da hidayetine vesile olacaktın. Hayatını ahlâkî değerler itibariyle tertemiz geçirmiş olan babam, maalesef İslâm'ın güzel yüzüyle tanışamadan gitti ve hidâyete eremedi. Buna da senin bu gecikmen sebep oldu."

Aslında bu feryad bütün bir dünyanın feryadıdır. Muhatap ise bütün Müslümanlardır. İşte, mes'elenin bir de bize bakan ifritten böyle bir yönü var... Acaba biz, Müslüman olarak bize düşen vazifeyi yapabildik mi? Yapmadı isek bize de sorulacak çok şey var demektir.[8]

Hadiste Yahudî ve Hıristiyanların be-tahsîs zikri -Nevevî'nin belirttiği üzere- İslâm dininin bütün insanlığa şümulünü tebârüz ettirmek içindir. Zira bunlar kitap sâhibi semâvî dinlerdir. *"Öyle olmalarına rağmen bu iki din mensubu İslâm'a girmekle mükellef olursa, semâvî aslı tamamen kaybolmuş kitapsız din mensupları daha ziyâde dehâlete mecburdurlar"* denmiş olmaktadır.

11 ١٢– وعن وَهب بن مُنَبّه [وَقِيلَ له: أليسَ لا إله إلاّ اللّهُ مفتاحَ الجَنَّة؟ قال: بلى، ولكن ليسَ مفتاحٍ إلاّ وله أسنانٌ، فإذا جئتَ بمفتاحٍ له أسنانٌ فُتِحَ لك، وإلاّ لم يُفْتَحْ لكَ]. أخرجه البخارى معلقاً.

12- *Vehb İbnu Münebbih*'in anlattığına göre kendisine: *"Lâilâhe illal-*

8 — M. Fethullah Gülen, Asrın Getirdiği Tereddütler, 4.

lah cennetin anahtarı değil mi? dendi de: **"Evet, öyledir ama dişsiz anahtar olur mu? Dişleri olan anahtarın varsa kapın açılır, yoksa kapalı kalır, açılmaz"** *cevabını verdi.* Buhârî, Cenâiz 1.

AÇIKLAMA:

Vehb İbnu Münebbih "diş" teşbihiyle, ibadet ve dolayısıyla "zahmet"i kasdetmiştir. İbadet olmadan, zahmet çekmeden sâdece **lâilâhe illallah** demekle cennete gidilemeyeceğini ifâde etmek istemiştir. Ne var ki Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* **"Lâilâhe illallah cennetin anahtarıdır"** buyurduğu gibi, yukarıda 7 numaralı Ebu Zerr hadisinde de görüldüğü üzere bu kelimeyi samimiyetle benimseyen kimsenin de kurtuluşu söz konusudur. Bazı şârihler, Buhârî'nin bu rivayeti koymakla "ölüm ânında ihlâsla söylenen **Lâilâhe illallah** sözünün önceden işlenen günahları affettireceğine işaret ettiğini" söylerler. Çünkü ihlâs, tevbe ve nedâmeti müstelzimdir. **Lâilâhe illallah**'ın söylenmesi bu duruma alem olur.

Kişinin, nerede, ne zaman ve nasıl son nefesini vereceği bilinmediği için, bu çeşit rivayetlerden hareketle, "yaşlılık hâlinde yapılacak tevbe'ye güvenmek, günah amellerde ısrar etmek doğru değildir. Kulluk edebine de yakışmaz.

En doğrusu, "dişi bulunmayan bir anahtarın, hiçbir kapıyı açamayan düz bir çubuktan başka birşey olmaması" gibi amelin refakat etmediği **Lâilâhe illallah** sözüyle de kurtuluşa erişilemeyeceği düşüncesiyle hareket etmek, ibadetsiz vakit geçirmemektir.

Ancak bu ve benzeri hadislerin kullanılma yer ve durumlarını da bilmek gerekir: Ömrünü gafletle geçirenlerin, bir lütf-u ilâhî olarak âniden intibaha ve tevbeye geldikleri zaman, eski günlerin hacâleti altında ezilerek ye'se düşmemeleri için bu çeşit tebşîrata ihtiyaçları vardır. İntibaha gelen gâfil ve günahkârların bu çeşit teselliye olan ihtiyaçlarının şiddetinden olacak ki pekçok hadis ve ayet bu meseleye yer verir ve gönüllerine serinletici su serper:

"Ey Muhammed, de ki: "Ey kendilerine kötülük yapıp aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin. Doğrusu Allah günahların hepsini bağışlar. Çünkü o bağışlayıcıdır, merhametlidir" (Zümer, 53).

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* sıdk ile tevbe eden kimsenin, annesinden doğduğu gün gibi günahlardan temizleneceğini ifâde et-

mekten başka, Cenâb-ı Hakk'ın, tevbe edenin tevbesi sebebiyle, her eşyası üzerinde bulunan bineğini çöl ortasında kaybeden kişinin çaresizlik içinde bîtap düşüp uyuduğu esnada yanına gelen bineğini uyandığı sırada başucunda bulunca sevincinden ağzından çıkanı bile tartamayıp: "Ey Allah'ım sen benim kulumsun ben de senin Rabbinim!" demesi anındaki kadar sevindiğini ifade eder.

Kur'ân-ı Kerîm, intibaha gelen günahkârları psikolojik şoktan kurtarmak için tesellide daha da ileri bir ufuk gösterir, önceden işlenen günahların sevaba çevrilebileceğini müjdeler:

"....Tevbe eden, inanıp sâlih amel işleyenlerin kötülüklerini, iyiliklere çevirir, Allah bağışlar ve merhamet eder" (Furkan, 70).

Evet burada günahların silinmesi, yok farzedilmesi mevzubahis değil, Rahmet-i ilâhiyenin bir başka mertebede tecellisi söz konusu: **İşlenen günahların sevaba dönüşmesi.**

Ulema ayet-i kerîme'ye başka açıklamalar da getirmiş ise de, Râzi'nin kaydettiği dört te'vilden biri de bizim yukarıda kaydettiğimiz mânadır. Bu mânayı esas alan *Saîd İbnu'l-Müseyyeb* ve *Mekhûl*, görüşlerine *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) hazretlerinin rivayet ettiği şu hadisi de delil olarak zikrederler: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Bir kısım kimseler günahlarının çok olmasını temennî edecekler!"** buyurmuştu. "Bunlar kimlerdir?" diye sordular. Şu cevabı verdi: **"Onlar Allah'ın seyyiatlarını sevaba tebdil ettiği kimselerdir."**

Bir başka hadiste şöyle anlatılır: **"Adamın birine kıyamet günü küçük günahları gösterilir ve hesaba çekilir. Adamcağız "büyük günahlarım da ortaya çıkacak mahvolacağım" diye düşünürken Gaffâru'z-Zünûb: "Şu kulumun işlediği her kötülüğe karşı bir hasene yazın" diyecek. Beklenmeyen bir lütuf karşısında adam tamaha kapılacak ve "Benim büyük günahlarım da vardı, onları göremiyorum, keşke onlar da ortaya çıksa da karşılığında haseneler verilse" diyecek." Bu sözleri söylerken Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* o derece güler ki arka dişleri bile görülür."**

13 ١٣ – وعن عبدالله بن مَسْعودٍ الهذلى رضى الله عنه، وسأله رجلٌ ماالصراطُ المستقيمُ؟.
قال: تركَنا محمّدٌ في أدناهُ وطرفُه في الجنّة، وعن يمينه جوادٌ، وعن يساره جوادٌ
وثمّ رجالٌ يدعُون من مرّ بهم، فمن أخذَ في تلكَ الجوادِ انتهتْ بهِ الى النّارِ، ومن

أخَذَ علَى الصّراط المسْتَقِيم انْتَهى به إلى الجَنَّة، ثُمّ قرأ ابن مسعود: «وأَنَّ هذا صِراطِي مُسْتَقِيماً فاتَّبِعُوهُ ولا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِه. الآية». أخرجه رزين

«والجواد» جمع جادة، وهى: الطريق.

13- *Abdullah İbnu Mes'ud el-Hüzelî* (radıyallahu anh)'nin anlattığına göre, bir adam kendisine *"Sırat-ı müstakim (doğru yol) nedir?"* diye sordu. Ona şu cevabı verdi: *"Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm), bizi sırat-ı müstakimin bir başında bıraktı. Bunun öbür ucu ise cennete ulaşmaktır. Bu ana yolun sağında ve solunda başka tali yollar da var. Bunlardan her birinin başında bir kısım insanlar durmuş oradan geçenleri kendilerine çağırıyorlar. Kim bu dış yollardan birine sülûk ederse yol onu ateşe götürecektir. Kim de sırat-ı müstakîme sülûk ederse o da cennet'e ulaşaaktır." İbnu Mes'ud bu* açıklamayı yaptıktan sonra şu ayeti okudu: **"İşte bu benim sırat-ı müstakimimdir, buna uyun. Başka yollara sapmayın, sonra onlar sizi Allah'ın yolundan ayırırlar...."** (En'âm 152) (Rezîn). (9)

9— Bu hadis Kütüb-i Sitte hadisi değildir. Rezîn İbnu Muâviye'nin ilâvesidir. Bu çeşitten Rezîn tarafından ilâve edilen hadislere sıkca rastlayacağız.

İKİNCİ FASIL

İMÂNIN HAKİKATİ

14 ١ – عن عبدالله بن عمر بن الخطاب رضى الله عنهما، وقال له رجلٌ: ألاَ تَغْزُو؟ فقال: إنى سمعْتُ رسُولَ الله ﷺ يَقُولُ [إنّ الإسلامَ بُنِىَ علَى خمسٍ: شَهادَة أنْ لاَ إلَهَ إلاّ اللّهُ، وأَنّ مُحمّداً عَبْدُهُ ورَسُولُهُ، وإقَامِ الصّلاَةِ، وَإيتاءِ الزّكَاةِ، وَحجّ البَيْتِ، وصَوْمِ رَمَضَانَ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

1- (14) *Abdullah İbnu Ömer İbni'l-Hattâb* (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre, bir adam kendisine: *Gazveye çıkmıyor musun?*" diye sorar. Abdullah şu cevabı verir: "Ben Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i işittim, şöyle buyurmuştu: **"İslâm beş esas üzerine bina edilmiştir: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehâdet etmek, namaz kılmak, oruç tutmak, Kâbe'ye haccetmek, Ramazan orucu tutmak"** Buhârî, İman 1; Müslim, İman 22 (....); Nesâî, İman 13, (9, 107-108); Tirmizî, İman 3, (2612).

15 ٢ – وعن يحيى بن يَعْمُرَ قال: كَانَ أوّلَ من قال في القَدَرِ بالبصرة معْبَدٌ الجُهنىُّ، فانطَلَقْتُ أنا وحُمَيْدُ بنُ عبدِ الرحمن الحِميرىُّ حاجّيْنِ أو معتمرِيْنِ. فقلْنا: لو لَقِينا أحداً من أصحابِ رسُولِ الله ﷺ فسألناه عما يقولُ هؤلاءِ في القدرِ، فَوُفّقَ لنا عبدُالله بنُ عمر رضى الله عنهما داخلاً المسجدَ فاكتنفتُهُ أنا وصَاحِبِى: أحدُنا عن يمينِه والآخرُ عن يسارِه: فظننتُ أنّ صاحِبى سيَكلُ الكَلامَ إلىّ. فقلتُ يا أبَا

عبدالرحمن: إنه ظهر قبلنا أناسٌ يقرؤنَ القرآنَ ويتقفَّرُونَ العلمَ، وذكر من شأنهم، وأنهم يزعمونَ أنْ لا قدرَ، وأن الأمرَ أُنُفٌ فقال: إذا لقيتَ أولئك فأخبرهُمْ أنّي بريءٌ منهم وأنهم براءٌ منّي، والَّذي يحلفُ به عبدُاللهِ ابنِ عُمرَ: لو أنّ لأحدهم مثل أُحُد ذهباً فأنفقهُ ما قبل اللهُ منه حتى يؤمن بالْقَدرِ.

ثُمّ قال: حدَّثني أبي عُمرُ بنُ الخطاب رضى الله عنه قال: بيْنما نحْنُ جلوسٌ عنْدَ رسُول الله ﷺ إذْ طلَع علينا رجلٌ شديدُ بياضِ الثياب شديدُ سوادِ الشّعرِ لا يُرَى عليه أثرُ السفرِ، ولاَ يعرفهُ منَّا أحَدٌ حتى جلس إلى النبيّ ﷺ فأسند ركبتيه إلى ركْبتيْه، ووضع كفّيْه على فخذَيْه. وقالَ: يامحمّدُ أخبرْني عنِ الاسْلامِ. فقال: الإسْلامُ أنْ تشْهَد أن لاَ إله إلاّ اللهُ، وأنّ محمّداً عبْدُهُ ورسُولُهُ، وتقيمَ الصّلاةَ، وتؤتِي الزّكاةَ، وتصُومَ رمَضانَ، وتحُجَّ البيْتَ إن استْطعْتَ إليه سبيلاً. قال: صدَقت. فعجبْنا له يسألهُ ويُصدّقهُ. قال: فأخبِرْني عنِ الايمان. قال: أنْ تُؤْمنَ باللهِ وملاَئكته وكُتُبه ورسُله واليوْمِ الآخرِ، وتُؤمن بالْقدرِ خيره وشرّه. قال: صدقت. قال: فأخبِرْني عَنِ الإحْسان. قال: أنْ تعْبُدَ اللهَ كأنّكَ تراهُ، فإن لمْ تكُنْ تراهُ فإنّهُ يراكَ. قال: فأخبرْني عنِ السّاعة. قال: ما المَسْؤُلُ عنْهَا بأعْلَم منَ السائلِ. قال: فأخبِرْني عن أماراتِها؟ قال: أن تلدَ الأمّةُ ربّتها، وأنْ ترى الحُفَاة العُراة العالَةَ «وليس عندَ مسلم العالَةَ» رعاء الشّاء يتطاولُونَ في البنيَان. قال: ثم انطلقَ فلَبثْتُ مليّاً. هذا لفظ مسلمٍ، وعندهم: فَلَبثْتُ ثلاثاً ثم قال: يا عُمرُ أتدْري مَنِ السّائلُ؟ قُلْتُ: اللهُ ورسُولُهُ أعْلمُ. قال: فإنّهُ جبْريلُ عليه السّلامِ أتاكُمْ يُعلّمكُمْ دينكُمْ؛ أخرجه الخمسة إلاّ البخاري. وزاد أبو داود في أخرى بعد صوم رمضان: والاغتسالَ من الجنابة.

ولهُ في أخرى: وسألهُ رجلٌ من مُزينَةَ أوجُهينةَ فقال: يا رسُولَ اللهِ فيم نعْمَلُ، في شئ خلاَ ومَضَى، أو في شئ يُسْتأنَفُ الآنَ؟ قال: في شئ خَلاَ ومضى، فقال

الرجلُ، أو بعضُ القومِ: ففيمَ العملُ؟ قال: إنّ أهلَ الْجَنّةِ يُيَسَّرُونَ لِعَمَلِ أهلِ الْجَنّةِ، وإنّ أهلَ النّارِ يُيَسَّرُونَ لِعَمَلِ أهلِ النّارِ.

وأخرجَ البخارى رحمه اللهُ تعالى نَحْوَهُ عن أبى هريرة، وهى روايةٌ لهُمْ إلاّ الترمذى رحمه الله تعالى، وفيه:

أن تعبدَ اللهَ لا تُشْرِكُ به شيئاً: مكانَ أن تشْهَدَ.

وفيه: فإذا كانَ الحُفاةُ العُراةُ رؤسَ الناسِ.

وزادَ في خمس لا يعْلمها إلاّ اللهُ تعالى وتَلاَ ﴿إنّ اللهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ﴾ الآية.

وفي أخرىٰ بعد العُراة: الصمّ البُكْمَ ملوكَ الأرْضِ.

وَعند النسائى رحمه اللهُ تعالى قال: لا والّذى بعَثَ محمّداً بالْحَقّ هادياً وبشيراً مَا كُنْتُ بأعْلَمَ بهِ من رجلٍ منْكُمْ، وإنّه لجبريلُ عليه السّلامُ نزل في صورةِ دحيةَ الكلبيّ.

وَمَعْنىٰ «يَتَقفَّرونَ» يتتبعون، وقوله «أُنُفٌ» بضم الهمزة والنون: أى مُحْدَثٌ لم يسبق علم الله تعالى به. وكذَبَ أعداء الله تعالى، بل علمُ الله تعالى سابقٌ للمعلوماتِ كلّها.

2- (15) *Yahya İbnu Ya'mur* haber veriyor: *"Basra'da kader üzerine ilk söz eden kimse Ma'bed el-Cühenî idi. Ben ve Humeyd İbnu Abdirrahmân el-Himyerî, hac veya umre vesîlesiyle beraberce yola çıktık. Aramızda konuşarak, Ashab'tan biriyle karşılaşmayı temenni ettik. Maksadımız, ondan kader hakkında şu heriflerin ettikleri laflar hususunda soru sormaktı. Cenâb-ı Hakk, bizzat Mescid-i Nebevî'nin içinde Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anh)'la karşılaşmayı nasib etti. Birimiz sağ, öbürümüz sol tarafından olmak üzere ikimiz de Abdullah (radıyallahu anh)'a sokuldu. Arkadaşımın sözü bana bıraktığını tahmîn ederek, konuşmaya başladım: "Ey Ebu Abdirrahmân, bizim taraflarda bazı kimseler zuhur etti. Bunlar Kur'ân-ı Kerîm'i okuyorlar. Ve çok ince meseleler bulup çıkarmaya çalışıyorlar." Onların durumlarını beyan sadedinde şunu da ilâve ettim: "Bunlar, "kader yoktur, herşey hâdistir ve Allah önceden bunları bilmez" iddiasındalar." Abdullah (radıyallahu anh): "Onlarla tekrar karşılaşırsan, haber ver ki ben onlardan berîyim, onlar da benden berîdirler." Abdullah İbnu Ömer sözünü yeminle de te'kîd ede-*

rek şöyle tamamladı: "Allah'a kasem olsun, onlardan birinin Uhud dağı kadar altını olsa ve hepsini de hayır yolunda harcasa kadere inanmadıkça, Allah onun hayrını kabul etmez."

Sonra Abdullah dedi ki: Babam Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh) bana şunu anlattı: "Ben Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yanında oturuyordum. Derken elbisesi bembeyaz, saçları simsiyah bir adam yanımıza çıkageldi. Üzerinde, yolculuğa delalet eder hiçbir belirti yoktu. Üstelik içimizden kimse onu tanımıyordu da. Gelip Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in önüne oturup dizlerini dizlerine dayadı. Ellerini bacaklarının üstüne hürmetle koyduktan sonra sormaya başladı: Ey Muhammed! Bana İslâm hakkında bilgi ver! Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) açıkladı: **"İslâm, Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehâdet etmen, namaz kılman, zekât vermen, Ramazan orucu tutman, gücün yettiği takdirde Beytullah'a haccetmendir."** Yabancı:

"– Doğru söyledin" diye tasdîk etti. Biz hem sorup hem de söyleneni tasdik etmesine hayret ettik.

Sonra tekrar sordu: "Bana iman hakkında bilgi ver?"

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) açıkladı: **"Allah'a, meleklerine, kitablarına, peygamberlerine, âhiret gününe inanmandır. Kadere yani hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna da inanmandır."** Yabancı yine: *"Doğru söyledin!" diye tasdik etti? Sonra tekrar sordu: "Bana ihsan hakkında bilgi ver?"*

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) açıkladı: **"İhsan Allah'ı sanki gözlerinle görüyormuşsun gibi Allah'a ibadet etmendir. Sen O'nu görmesen de O seni görüyor."**

Adam tekrar sordu: "Bana kıyamet(in ne zaman kopacağı) hakkında bilgi ver?"

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu sefer: **"Kıyamet hakkında kendisinden sorulan, sorandan daha fazla birşey bilmiyor!"** karşılığını verdi.

Yabancı: "Öyleyse kıyametin alâmetinden haber ver!" dedi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şu açıklamayı yaptı:

"Köle kadınların efendilerini doğurmaları, yalın ayak, üstü çıplak, fakir -Müslim'in rivayetinde fakir kelimesi yoktur– davar çobanlarının yüksek binalar yapmada yarıştıklarını görmendir."

Bu söz üzerine yabancı çıktı gitti. Ben epeyce bir müddet kaldım. –Bu ifade Müslim'deki rivayete uygundur. Diğer kitaplarda "Ben üç gece sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'la karşılaştım" şeklindedir– Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) **Ey Ömer, sual soran bu zatın kim olduğunu biliyor musun?** dedi. Ben: *"Allah ve Resûlü daha iyi bilir"deyince şu açıklamayı yaptı:* **"Bu, Cebrail aleyhisselâmdı. Size dininizi öğretmeye geldi."** Müslim, İman 1, (8); Nesâî, İman 6, (8, 101); Ebu Dâvud, Sünnet 17, (4695); Tirmizî, İman 4, (2613).

Ebu Dâvud, bir başka rivayette *"Ramazan orucu"ndan sonra "cünüblükten yıkanmak"* maddesini de ilâve eder.

Yine Ebu Dâvud'un bir başka rivayetinde şu ziyâde vardır: *"Müzeyne veya Cüheyne kabilesinden bir adam sordu: "Ey Allah'ın Resûlü, hangi işi yapıyoruz, olup bitmiş (levh-i mahfuza kaydı geçmiş) bir işi mi, yoksa (henüz levh-i mahfuza geçmemiş) şu anda yeni başlanacak olan bir işi mi?" Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Olup biten bir işi"** dedi. *Adamcağız –veya cemaatten biri– yine sordu: Öyleyse niye çalışılsın ki? Hz. peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şu açıklamada bulundu:* **"Cennet ehli olanlara cenetliklerin ameli müyesser kılınır, ateş ehli olanlara da cehennemliklerin ameli müyesser kılınır."**

Benzer bir hadisi, *Buhârî* (rahimehullah) *Ebu Hüreyre* (radı-yallahu anh)'den kaydeder. Bu hadise *Tirmizî* hâriç diğerlerinde de rastlanır. Mevzubahis rivayette, **"şehâdette bulunman"** yerine **"Allah'a ibadet edip hiçbir şeyi ortak koşmaman"** ifadesi yer alır.

Bu hadiste ayrıca **"Yalın ayak, üstü çıplak kimseler halkın reisleri olduğu zaman"** ziyadesi de mevcuttur.

Şu ziyade de mevcuttur: (Kıyametin ne zaman kopacağı), Allah'tan başka hiçkimse tarafından bilinmeyen beş gayıptan (mugayyebât-ı hamse) biridir buyurdu ve şu ayeti okudu: **"Kıyamet saatini bilmek ancak Allah'a mahsustur. Yağmuru O indirir. Rahimlerde bulunanı o bilir. Kimse yarın ne kazanacağını bilmez. Ve hiç kimse nerede öleceğini bilmez..."** (Lokman, 34), Buharî, İman 37.

Bir başka rivayette **"üstü çıplaklar"** tâbirinden sonra **"sağır ve dilsizler arzın melikleri (kralları) oldukları zaman"** ziyadesi vardır.

Nesâî'nin *Sünen*'inde şu ziyade mevcuttur: "Dedi ki: **Hayır, Muhammed'i hakikatle birlikte irşad ve hidayet edici olarak gönderen zât'a yemin olsun, ben o hususta (kıyametin ne zaman ko-**

pacağı hususunda) sizden birinden daha bilgili değilim. O gelen de Cibril aleyhisselamdı. Dıhyetu'l-Kelbî suretinde inmiştir."

AÇIKLAMALAR:

Yukarda kaydedilen rivayet, kader mevzuu üzerine yapılan münâkaşaların, daha Ashâbın sağlığında başladığını göstermektedir. Nitekim ehl-i kitaptan aldığı kaderi inkâr fikrini ilk ileri süren kişi bilinen *Ma'bedu'l-Cühenî*'nin ölümü hicri 80'dir. Bu devrede henüz birçok sahâbe hayattadır. Öyle ise Ma'bed pekçok sahâbe ile karşılaştı ve görüştü.

1- İSLÂM-İMAN TARTIŞMASI:

Mütekaddimînden olsun müteahhirînden olsun, İslâm âlimleri iman nedir, İslâm nedir, bunların ikisi bir mi, ayrı mı çokca münâkaşa ederler. Meseleye naslardan hareketle çözüm bulmaya çalışanlar da bu müşkilâtı kesinlikle halledememişlerdir. Zira *Cibrîl hadisi* olarak bilinen yukarıdaki hadiste Hz. peygamber (aleyhissalâtu veselâm) dinin kalbe ve inanmaya taalluk eden esaslarını *"iman"* olarak, amele taalluk eden esaslarını da *"İslâm"* olarak açıklamasına rağmen başka hadislerde (meselâ az ilerde gelecek 18 numaralı hadis görülmelidir) de iman açıklanırken amele giren meselelere yer verildiği görülür. Aynı durum âyetler için de söz konusudur.

Nitekim *Zührî, "İslâm kelimedir, iman ameldir"* diye hükmetmiş, delil olarak da: **"Bedevîler 'iman ettik' derler, sen ey Muhammed onlara de ki: 'Hayır siz inanmadınız' öyle ise 'boyun eğdik' deyin henüz iman kalplerinize girmedi"** (Hucurât, 14) âyetini göstermiştir.

Bazı âlimler İslâm ve imanın aynı şey olduğunu söylemişler, delil olarak da **"Bunun üzerine, suçlu milletin arasında bulunan mü'minleri çıkardık. Zâten orada Müslümanların kaldığı tek ev vardı"** (Zâriyât, 36) âyetini göstermişlerdir.

Mevzuya temas eden, ilk hadis şârihlerinden *Hattabî* şu açıklamayı yapar: *"Doğru olanı, mutlak hükme gitmeyip kayıtlı ve sınırlı konuşmaktır. Müslüman kişi, bâzı ahvâlde mü'mindir, bazı ahvâlde gayr-i mü'mindir. Fakat mü'min kişi, her durumda Müslümandır. Öyle ise her mü'min mutlaka Müslümandır, ama her Müslüman mutlaka mü'min değildir. Meseleye bu zâviyeden bakınca ayetlerin te'vili düzelir, konunun münâkaşası mutedil bir hâl alır. Naslar arasında ihtilaf da ortadan kalkar.*

İmanın aslı tasdîk, İslâm'ın aslı itaat etmek ve boyun eğmektir. Kişi zâhirde itaat eder de içinden boyun eğmez, bazan da içinden boyun eğdiği hâlde zâhirde mutî değildir."

Keza *Hattâbî*, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: **"İman yetmiş küsur şubedir"** hadisi ile alakalı olarak şunu söyler: *"Bu hadise göre, şer'î iman, şubeleri ve yüksek-alçak cüzleri bulunan bir mânaya isimdir. Bu durumda iman ismi, bu cüzlerin hepsi için kullanıldığı gibi, bazıları için de kullanılmaktadır. Hakikat, bütün şubelerin mevcudiyetini gerektirir ve hepsine şâmil olur, tıpkı şerî namaz gibi. Nitekim onun da şubeleri ve cüzleri vardır. Bu cüzlerden bir kısmı için de "namaz" ismi kullanıldığı halde hakikat bütün cüzlerin mevcudiyetini gerektirir ve hepsini içine alır. Bu duruma Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şu sözü delalet eder:* ***"Haya imandan bir şûbedir."*** *Bu hadis, iman noktasında mü'minlerin kimisi üstün, kimisi geri olmak üzere çok farklı mertebelerde bulunduklarını da ifâde etmektedir.*

İmam Bağavî hazretleri de şunu söyler: "Cebrail'in İman ile İslâm'dan sorup Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in cevap verdiği hadiste, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), "İslâm" kelimesini amelden görünenlere isim yapmıştır. İman kelimesini de itikada giren bâtınî şeylere isim yapmıştır. Böyle bir taksîm amellerin imandan bir kısım olmayışından, kalb ile tasdik'in de İslâm'dan olmayışından, ileri gelmez. Aksine bu, hepsi tek birşey olan bir bütün hakkında yapılmış bulunan bir tafsil, bir ayırımdır. Bunların toplamı dîni teşkil eder. Bu sebeptendir ki, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur: ***"Size Cebrail gelerek dininizi öğretti."***

"İman" ve *"İslâm"* isimleri tasdik ve amel her ikisini de kuşatırlar. Bu hususa da şu ayet delîl olur: **"Allah nezdinde müteber din islâm'dır"** (Âl-i İmrân 19). **"Size din olarak İslâm'ı uygun gördüm"** (Maide, 4). **"Kim din olarak İslâm'dan başkasına yönelirse bu ondan kabul edilmeyecektir** (Âl-i İmrân, 85).

2- İHSAN:

Hadiste **"Allah'ı görüyor gibi ibadet etmendir"** diye târifi yapılan ihsan, mâneviyatta yüce bir mertebeye alem olmaktadır. İslâm dini, müntesiblerini, bu hedefe ulaşmak için gayret göstermeye teşvik eder. Dinin kemali, sadece farzların ifası ile gerçekleşmiyor. Kul, daha ileri mânevî mertebelerin varlığını bilecek ve onları elde etmek için gayret

gösterecektir. Bu hadis, iman ve İslâm'ın ötesinde, tefekkürî bir mertebeye dikkat çekmektedir; *İhsan mertebesi...*

Nefsi, manevî kirlerden tezkiye ve tathir ile ruhu yücelterek ilahî kurbiyeti elde etmeyi kendine gâye edinen İslâm tasavvufunda geniş tahlîl ve izahlara tabi tutulan ihsan için şu kadarını söyleyebiliriz: Kişi bilhassa ruhî ve fikrî idmanlarla, ilahî murâkabe ve müşâhede altında olduğunu idrak etmeyi zihninde her an canlı ve sâbit kalacak bir alışkanlık hâline getirebilir. Mükerrer âyet ve hadisler söz ve fiil olarak her ne yapmakta isek, an be an kayda geçtiğini, hatta zihnimizden geçip fiile dökülmeyen duygu, düşünce ve niyetlerimizin bile yazıldığını, âhirette ömrümüzün her ânından bu yazılanlara göre hesap vereceğimizi beyan ederler. Hiçbir mü'min bu gerçeği inkâr edemez. Ancak hareketlerini her an bu düşüncenin tesiriyle yönlendiren mü'min çok azdır.

Öyle ise *ihsan mertebesi*'ne ulaşmak bu ilâhî murâkabeyi her an hissedecek bir idman ve gayrete bağlıdır.

İhsan, kolay görünse de kazanılması oldukça zor bir mertebedir. Ancak zorluğu nisbetinde kıymetli ve yücedir.

Bunu elde etmek için gösterilecek her gayret, atılacak her adım kişiyi yüceltecek, dünyevî ve uhrevî kazancını artıracaktır. Mü'min kişi, herşeye ümitle bakmakla emrolunmuştur. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in gösterdiği her hedef beşerî gücün hâricinde değildir. Binaenaleyh ihsan mentebesini kazanmak ümîd ve gayreti hepimizin hem hakkı hem de vazifesidir. Cılız ayaklarıyla hac yoluna düşen karıncaya "Senin bacakların küçük, ulaşamazsın" denilince "Belki varamam bu doğru, ama o yolda ölemez miyim?" demiştir. Bu temsil, gücümüzün dı-şında görsek bile ihsan mertebesine talib olmanın gereğini anlamada yeterlidir.

Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* yüz kişiyi öldürdükten sonra Allah'a tevbe etmek üzere yola çıkan kâtilin daha tevbe mahalline varmadan yarı yolda ölüş hikâyesini tasvir eden ve attığı her adımın boşa gitmeyip, işine yaradığını ifade eden bir üslubla hâdiseyi anlattıktan sonra, hikâyeyi tevbe azimlisi azılı kâtilin kurtuluşu ve rahmet-i Rahmân'a mazhar oluşuyla noktalar (Bak. 958 numaralı hadis).

İhsan konusunda, M. Fethullah Gülen Hocaefendinin şu mütalaalarını birlikte takip edelim.

İhsan; lügat itibari ile iki şekilde kullanılır: Biri "Ahsenehu"dur ki; bir şeyi güzel ve mükemmel yaptı, ihsan şuuru ile davrandı mânalarına gelir; diğeri ise "Ahsene ileyhi"dir ki; iyilik etti, ihsan ve cemilede bulundu mânalarına gelir.

Her iki mâna da, Kur'ân'da ve sünnette nazar-ı itibara alınmış, yer yer bunlardan birisine, zaman zaman da her ikisine birden tevcih yapılarak telvine gidilmiştir.

Hakikat ehlince ihsan; hak ölçülerine göre iyi düşünme, iyi şeyler planlama, iyi işlere mukayyed olma ve kullukla alâkalı davranışların, Allah'ın nazarına arzedilmesi şuuruyla, fevkalâde bir titizlik içinde temsil edilmesinden ibaret kalbî bir ameldir.

İhsana ulaşabilmek için, duygu, düşünce ve tasavvurların sağlam bir imana bina edilmesi, iman gerçeğinin İslâmî esaslarla derinleştirilmesi ve kalbin kadirşinas ölçüleri ile İlâhîleştirilmesi şarttır. Başkalarına ve başka şeylere ihsan duygusu ise Hakk murakabesi ile bütünleşmiş böyle bir kalbin tabiî tavrıdır.

Evet, اَلاِحْسَانُ اَنْ تَعْبُدَ اللّٰهَ كَاَنَّكَ تَرَاهُ فَاِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَاِنَّهُ يَرَاكَ ihsan, görüyormuşcasına senin, Allah'a ibadet etmendir; sen O'nu görmesen de O seni görüyordur." (10) hakikatınca, yapılan her şeyi arızasız ve Cenab-ı Şâhid-i Ezelî'nin nazarına arz edilebilecek şekilde, inanarak, duyarak, irade, his, şuur ve latife-i Rabbaniye buutları ile yerine getirmek bir esas, bir temel prensip ve hakikat erlerince ulaşılması gerekli olan bir ufuk; başkalarına karşı iyilik duygusu, iyilik düşüncesi ve iyi davranmak ise, insan ruhu ile bütünleşmiş böyle bir ihsan şuurunun zuhuru, taşması ve intişarıdır ki; birinci şıkkın tabiî neticesi ve ihsana programlanmış bir vicdanın programlandığı şeyi ifade etmesinden ibarettir.

Bu mânadaki, ihsanın insanlara bakan yanını: أَنْ تُحِبَّ لأَخِيكَ مَا تُحِبُّ لِنَفْسِكَ -kendin için sevdiğini kardeşin için de sevmen"(11) düsturu; bütün yaratıkları içine alan evrensel buudunu da; إِنَّ اللّٰهَ كَتَبَ الإِحْسَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ فَإِذَا قَتَلْتُمْ فَاَحْسِنُوا الْقِتْلَةَ وَإِذَا ذَبَحْتُمْ فَاَحْسِنُوا الذَّبْحَ وَلْيُحِدَّ اَحَدُكُمْ شَفْرَتَهُ وَلْيُرِحْ ذَبِيحَتَهُ "Allah herşeye karşı ihsanı kabul etmiştir: öyle ise öldürürken (ölümü hak etmiş kimseleri)- ihsan tutkusu ile öldürün! (Bir hayvanı) boğazlarken ihsan hissi ile boğazlayın (yani) bıçağını iyi bilesin ve keseceği

10- Buhârî, İman, 37; Müslim, İman, 7; Ebû Dâvûd, Sünnet, 16.

11- Bkz. Buhârî, İman 7; Müslim, İman, 71.

hayvanını rahat ettirsin!”[12] hadis-i şerifleri ifade etmektedir.

İhsan şuuru, salih bir dairenin (kısır döngü karşılığı olarak kullanıyorum) kapısını açan sırlı bir anahtar gibidir. O kapıyı açan ve o aydınlık koridora adımını atan insan, yürüyen merdivenlere binmiş gibi, kendini sihirli bir yükselişin helezonunda bulur. Bir de, bu mazhariyetiyle beraber, iradesinin hakkını verip kendi de yürüyüşünü devam ettirirse, her adımda iki basamak birden yükselir ki; zannediyorum,

هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ “İhsanın mükâfatı da başka değil yine ihsandır.” (Rahman, 55/60) İlâhî beyanı da bize bunu hatırlatmakta... Nitekim bir gün, Hazret-i Sâdık u Masduk bu âyeti okumuş ve ashabına sormuştu: “Biliyor musunuz Rabbiniz bununla ne anlatmak istiyor?” Ashab: Allah ve Resulü bilir; cevabını verince, O, sözlerine şöyle devam etmiş ve Cenab-ı Hakk’ın “ هل جزاء من انعمت عليه بالتوحيد إلا الجنة “benim kendisine îman ve tevhidi ihsan eylediğim kimsenin mükâfatı başka değil cennettir...!”[13] dediğini hikâye buyurmuşlardı.

İhsan şuuru, yağmur yüklü bulutlar gibi bir baştan bir başa bütün kalp tepelerini sarınca, İlâhî eltaf sağnak sağnak boşalmaya başlar.. ve insan kendini لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَى وَزِيَادَةٌ “İhsan ruhu ile yatıp-kalkanlara, ihsan üstü ihsan ve bir de ziyade vardır” (Yunus, 10/26) kuşağında bulur.. bulur ve insan olma mazhariyetini en engin hazlarıyla duyar ve yaşar.

Bu mevzuda bir de, amel ve davranışların ötesinde, kalplerin kurup durduğu hâlis niyetlere terettüp eden, fazl ve lütuf kaynaklı ilâhî varidat vardır ki, onun tasavvuru bizi de bizim düşüncelerimizi de aşar...![14]

İnsanı Hakk’a ulaştırmada en aldanmaz vesilelerden biri kalptir ve en büyük ameli de ihsandır. İhsan, ihlâs yamaçlarına açılmanın en emin yolu, rıdvan tepelerine ulaşmanın en sıhhatli vasıtası ve Şâhid-i Ezelî’ye karşı da bir temkin şuurudur. O’na doğru hergün, imanla donanmış, amelle kanatlanmış ve takva ile derinleşmiş yüzler-binler “şedd-i rihal” eder yolculuğa koyulurlar ama, o zirveye, ya birkaç insan ulaşır,ya da ulaşamaz. Ulaşamayanlar ulaşma adına didinmelerini sürdüredursunlar; ulaşanlar orada Allah’ın sevmediği şeyleri bütün çirkinlikleriyle duyar,

---

12- Müslim, Sayd, 57; Ebû Dâvûd, Edâhî, 11; Tirmizî, Diyât, 14.

13- Taberî. Câmiu'l-Beyân, Rahman sûresi tefsirinde; İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim, Rahman sûresi tefsirinde.

14- Bkz. Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 1/69,109.

hisseder ve onlara karşı kapanır; Allah'ın güzel gördüğü şeylerle de fıtratının gereğiymişçesine birleşir, bütünleşir ve sürekli "mâruf" soluklarlar.(15)

3- KIYAMET ALÂMETLERİ:

Yukarıdaki hadisin anlaşılmasında bir kaç noktanın daha açıklanması gerekmekterdir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm) "Kıyametin ne zaman kopacağı?"* gibi normalde herkesi meşgul eden ama pratikte hiçbir faydası olmayan meseleyi kesin bir dille Allah'tan başka hiç kimsenin bilemiyeceğini ifade ettikten sonra alâmetlerine geçiyor:

Köle kadınların efendilerini doğurması: Bundan çıkarılan muhtelif mânalardan, İbnu Hacer tarafından tercîh edilen birine göre kıyamete yakın, ukuk artacak yani evlatlar annelerine, efendinin kölesine yaptığı tarzda, kötü muamele yapacaktır. Bir diğer yoruma göre de köle kadınlardan doğan çocuklar en yüksek makamlara çıkarak, komutan, vâli, sultan... olacaklar. İslâm tarihi böylesi büyüklerin örnekleriyle doludur.

İbnu Hacer, kıyamete yakın ictimaî nizamın iyice bozularak ahvâlin tersine döneceğini, süfelanın (cemiyetteki ayak takımının) itibarlı makamları ele geçirerek hâkim mevkiye geçeceklerini anlar ve bu mânânın hadisten çıkarılabilecek mânâların en doğrusu olduğunu, zira hadisin devamında beyan edilen, çobanların zenginleşip bina yarışına girmesi vaziyetinin de ictimaî bozulmaya delil olarak bunu te'yîd ettiğini söyler.

Davar çobanlarının bina yarıştırması: Bu husus da bizzat hadislerle te'yid edilen istikballe ilgili bir ihbardır, bir mucizedir. Hadisin Kütüb-i Sitte dışında kalan diğer hadis mecmualarında rivayet edilen farklı şekillerinde yer alan başka açıklamaları da nazar-ı dikkate alan âlimler fakir köylülerin zenginleşip, zorla idareyi ele geçireceğini anlar. **"Nebat (köylü Araplar) ahalisinin kibarlaşıp şehirlerde köşkler edinmelerini dinin (yani İslâm'ın getirdiği değerler sisteminin) inkılabı (altüst olması) demektir"** hadis-i şerifini de nazar-ı dikkate alan Kurtubî, hadis üzerine şu açıklamayı yapar: *"Burada ictimaî ahvâlin tebeddül edip değişeceği haber verilmektedir. Bu bilhassa bâdiye de yaşayanların (köylülerin, göçebelerin) devlet işlerini istila edip, zorla memlekete hâkim olmalarıyla gerçekleşir. Bunlar, kurdukları hâkimiyet sonucu zenginleşirler ve bütün himmetlerini binalar dikmeye ve bununla*

15- M. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepelerinde, 1/183-185.

övünmeye sarfederler. Bu duruma içinde bulunduğumuz şu zamanda şâhid olduk."

Hz. Peygamber'in *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadisinde Batı tipi demokrasi rejimlerinin ihbar edildiğini anlayanlar da mevcuttur.

16 ٣- وعن أنسِ بنِ مـالكٍ رضى الله عنهُ قـال: [بيْنا نَحْنُ جلوسٌ مَعَ النبيِّ ﷺ في المسْجدِ إذْ دَخَلَ رجلٌ على جملٍ فأناخه في المسجدِ ثم عقَلَهُ. ثم قال: أيُّكُمْ محمدٌ؟ قلنا: هذا الرجلُ الأبيضُ المتكئُ.

وللنسائى من رواية أبى هريرة: هذا الأمْغَرُ المُرْتفِقُ. قال حمزة: «الأمْغَرُ: الأبْيَضُ المشرَّبُ بِحُمْرَةٍ» فقال: ابنُ عبدالمطلب، فقال النبيُّ ﷺ: قدْ أجبْتُكَ. فقال: إني سائِلُكَ فمشدِّدٌ عليكَ في المسألةِ فلاَ تَجدْ عليَّ في نفسِكَ. قال: سلْ عما بدالَكَ، فقال: أسْألُكَ بربِّكَ وربِّ مَنْ قبلكَ: آللّهُ أرسلك إلى النّاس كلِّهم؟ قال: اللّهم نعم. قال: أنْشُدُكَ بالله تعالى: آللّهُ أمركَ أن تُصلِّي الصّلوات الخمسَ في اليومِ والليلة. قال: اللّهم نعم. قَالَ: أنْشُدك بالله تعالى. آللّهُ امرَكَ انْ تَصُومَ هذا الشَّهْرَ مِنَ السَّنَةِ. قال اللَّهُمَّ نعم. قال: أنْشُدُكَ بالله تعالى آللّهُ أمرَكَ أن تأخذَ هذه الصَّدقةَ من أغنيائنَا فَتَقْسمَها على فقرائنا. قال: اللّهم نعَم. قال: الرجُلُ: آمنتُ بِمَا جئتَ بِه، وأَنَا رسولُ مَنْ ورائى من قومى، وأنا ضِمامُ بنُ ثَعْلَبَةَ أخُو بنى سعد ابنِ بكرٍ].

أخرجه الخمسة، وهذا لفظ البخارى.

وعند مسلم جاء رجلٌ فقال: يا مُحمّدُ أتانا رَسُولُكَ فزعَمَ أنكَ تزْعم أنّ اللهَ تعالىٰ أرْسَلَكَ، قال: صدَقَ. قال: فَمَنْ خَلَقَ السّمَاءَ؟ قال: اللهُ. قال: فَمَنْ خلقَ الأرْضَ؟ قالَ: اللهُ. قال: فَمَنْ نَصَبَ هذه الجبالَ وجَعلَ فيها ما جعَلَ؟ قال: اللهُ. قال: فبالّذى خلقَ السّماء وَخَلَقَ الأرْضَ وَنَصَبَ الجبالَ آللّهُ أرْسَلَكَ؟ قال: نَعَمْ. قالَ: وَزَعَمَ رسُولُكَ أنّ علينا خمسَ صلواتٍ في يومنا وليلتنا؟ قال صدَقَ. قالَ

فبالّذى أرْسَلَكَ آللهُ تعالى أمرك بهذا؟، قال: نعم ثُمّ ذكر الزّكاة. ثمّ الصّيام. ثم الحجَّ كذلك. قال: والنبىُّ ﷺ يقولُ في كلِّ سؤالٍ صدق، فيقولُ: فبالّذى أرسلك آللهُ أمرك بهذا فيقولُ نعمْ: ثمّ ولّى وقال: والّذى بعثك بالحقّ لا أزيدُ عليهن ولا أنْقصُ منهنّ، فقال النبيُّ ﷺ: لئن صدق ليدْخُلنّ الجنّةَ.

3- (16)- *Enes İbnu Mâlik* (radıyallahu anh) anlatıyor: *Biz mescidde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le birlikte otururken, devesine binmiş olarak bir adam girdi ve mescidin avlusuna devesini ıhıp bağladıktan sonra: "Muhammed hanginizdir?"* diye sordu. Biz: *"Dayanmakta olan şu beyaz kimse"* diye gösterdik. –*Nesâî*'deki *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh)'ın rivayetinde: "Şu dayanmakta olan hafif kırmızıya çalan renkteki kimse" diye tasvîr mevcuttur.–

Adam: **"Ey Abdulmuttalib'in oğlu!** diye seslendi.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): **"Buyur seni dinliyorum"** dedi.

Adam: **"Sana birşeyler soracağım. Sorularımda aşırı gidebilirim, sakın bana darılmayasın"** dedi.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Haydi istediğini sor!"**

Adam: **"Rabbin ve senden öncekilerin Rabbi adına soruyorum: Seni bütün insanlara peygamber olarak Allah mı gönderdi?"**

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Kasem olsun evet!"**

Adam: **"Allahu Teâla adına soruyorum: Gece ve gündüz beş vakit namaz kılmanı sana Allah mı emretti?"**

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Allah'a kasem olsun evet!"**

Adam: **"Allah adına soruyorum, senenin şu ayında oruç tutmanı sana Allah mı emretti?**

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Allah'a kasem olsun evet!"**

Adam: **"Allahu Teâla adına soruyorum: Bu sadakayı zenginlerimizden alıp fakirlerimize dağıtmanı Allah mı sana emretti?"**

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Allah'a kasem olsun evet!"**

Bu soru-cevaptan sonra adam şunu söyledi: **"Getirdiklerine inandım. Ben geride kalan kabîlemin elçisiyim. Adım: Dımâm İbnu Sa'lebe'dir. Benu Sa'd İbni Bekr'in kardeşiyim."** (Bunu Beş Kitap rivayet etmiştir. Metin Buhârî'den alınmıştır).

Müslim'in rivayetinde şöyle denir: *"Bir adam geldi ve şöyle dedi:* 'Bize senin gönderdiğin elçi geldi ve iddia etti ki sen Allah tarafından gönderildiğine inanmaktasın."

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Doğru söylemiş"** dedi.

Adam tekrar: "Öyleyse semayı kim yarattı?"

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Allah"** dedi.

Adam: "Peki bu dağları kim dikti ve içindekileri kim koydu?" dedi.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Allah!"** dedi.

Adam: "Peki semayı yaratan, arzı yaratan ve dağları diken Zât adına söyler misin, seni peygamber olarak gönderen Allah mıdır?

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Evet!"** dedi.

Adam: "Elçin iddia ediyor ki biz gece ve gündüz beş vakit namaz kılmalıyız, bu doğru mudur?"

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Doğru söylemiştir!"**

Adam: "Seni gönderen adına doğru söyle. Bunu sana Allah mı emretti?"

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Evet!"** dedi.

Adam sonra zekâtı, arkasından orucu, daha sonra da haccı zikretti ve bu şekilde sordu. Râvi der ki: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de her sualde **"Doğru söylemiş"** diye cevap veriyordu. Adam (son ola*rak) sordu:* "Seni gönderen adına doğru söyle. Bunu sana Allah mı emretti?"

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Evet"** dedi.

Adam sonra geri döndü ve ayrılırken şunu söyledi: "Seni hakla gönderen Zât'a kasem olsun, bunlar üzerine hiç bir şey ilâve etmem, bunları eksiltmem de."

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Bu kimse sözünde durursa cennetliktir!"** buyurdu. Buhârî, İlm 6; Müslim, İman 10, (12); Tirmizî, Zekat 2, (619); Nesâî, Siyâm 1, (4, 120); Ebu Dâvud, Salât 23, (486).

AÇIKLAMA:

Bu hadis birçok noktadan ehemmiyet arzeder.

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devri Arablarının konuşmada yemine verdikleri ehemmiyet ve yeminin inandırıcı ve ikna edici gücü.

2- Bedevîlerde tahkik esprisi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gönderdiği elçilerin getirdiği haber ve tebligât, Medine'ye gönderilen elçiler vasıtasıyla tahkîk edilmektedir. Usûl bahislerinde görüldüğü üzere, bazı âlimler bu rivayeti, âlî isnad arama işinde delil olarak kullanmışlar, buna dayanarak, âlî isnad için seyahatler yapmanın sünnet olduğunu belirtmişlerdir.

3– Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* soruları ciddiyetle dinleyip teker teker cevaplandırıyor.

4- Dinin sadece farzlarını yapmak, kurtuluş için yeterlidir. Çünkü Bedevî'nin "Bunlar üzerine hiçbir şey ilâve etmem, bunları eksiltmem de" sözüne karşılık Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Bu kimse sözünde durursa cennetliktir"** buyurmuştur.

17 ٤ — وعَنْ طَلْحَةَ بن عُبيدالله. قال: جَاءَ رَجُلٌ إلى رَسُولِ اللهِ ﷺ مِنْ أهلِ نَجدٍ ثائِرَ الرأسِ نَسْمَعُ دَوِيَّ صَوْتِهِ ولاَ نَفْقَهُ ما يقولُ. حتّى دنا من رسولِ اللهِ ﷺ فإذا هو يَسألُ عَنْ الإسْلام. فقال رَسُولُ اللهِ ﷺ: خَمسُ صَلَوَاتٍ في اليومِ واللّيْلَة، فقال: هَلْ عليّ غيرُهنّ؟ قال لا إلاّ أن تطوّع. فقال رسُولُ اللهِ ﷺ: وَصِيامُ رمَضان. فقال هَلْ عَلَيّ غيرُه؟ قال: لاَ إلاّ أنْ تَطوّع، وذَكَرَ لَه الزّكَاة، فقال: هَلْ عليّ غيرُهما؟ قال: لا إلاّ أن تَطوّع، فأدبَرَ وهُوَ يَقُول: لاَ أزيدُ على هذا ولا أنْقُصُ مِنْهُ. فقال رَسُولُ اللهِ ﷺ: أفلَحَ إنْ صدَقَ، أوْ دخلَ الجنّةَ إنْ صدَقَ، أخرَجَهُ الستة إلاّ الترمذى، وعندَ أبى داود: أفلحَ وأبيهِ انْ صدَقَ.

4- (17)– *Talha İbnu Ubeydillah* haber veriyor: *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e Necid ahâlisinden bir adam geldi. Saçları karışıktı. Kulağımıza sesinin mırıltısı geliyordu, ancak ne dediğini anlayamıyorduk. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e iyice yaklaşınca gördük ki, İslâm'dan soruyormuş.*

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Gece ve gündüzde beş vakit namaz"**demişti ki adam tekrar sordu:

"Bu beş dışında bir borcum var mı?"

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Hayır ancak istersen nâfile kılarsın"** dedi.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Ramazan orucu da var"** deyince adam: *Bunun dışında oruç var mı? diye sordu. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Hayır! Ancak dilersen nâfile tutarsın"** dedi.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ona zekâtı hatırlattı. Adam: "Zekât dışında borcum var mı?" dedi. *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Hayır, ama nâfile verirsen o başka!"** dedi.

Adam geri döndü ve gider ayak: "Bunlara ilâve yapmayacağım gibi noksan da tutmayacağım" dedi.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) da: **"Sözünde durursa kurtuluşa ermiştir"** buyurdu. Veya **"Sözünde durursa cennetliktir"** buyurdu.

Ebu Dâvud'da **"Kasem olsun kurtuluşa erer, yeter ki sözünde dursun"** şeklinde te'kidli olarak gelmiştir. Buhârî, İman 34; Müslim, İman 8, (11); Nesâî, Sıyâm, 1, (4, 120); Ebu Dâvud, Salât 1, (391); Muvatta, Kasru's-Salât fi's-Sefer 94, (1, 175).

18 د – وَعنْ عبدالله بن عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، وَسَأَلَتْهُ امْرأةٌ عن نَبيذِ الْجرِّ. فقالَ إنّ وفدَ عبدِالقَيْسِ أتَوْ النبيَّ ﷺ فقال: منِ الوفدُ، أو منِ القَوْمُ؟ ربيعَةُ. قال: مرحباً بالقومِ أو بالوفْدِ غير خَزَايَا وَلا نَدَامىٰ: قالوا: إنّا نأتيك من شُقّةٍ بعيدةٍ، وَإنّ بَيْنَنَا وبَيْنَكَ هَذا الحيَّ من كفّارِ مُضَرَ، وَلا نَسْطَيعُ أن نأتيَكَ إلاّ في الشهرِ الْحرامِ فمرْنا بأمرٍ فصلٍ نُخبرُ بِهِ منْ وَراءنا، وَنَدْخلُ به الْجَنَّةَ. فَأمَرَهم بأربَعٍ، ونهاهُمْ عن أرْبعٍ. أمَرَهُمْ بالإيمَانِ باللهِ تَعَالىٰ وَحدهُ وَقَالَ: هلْ تَدْرُونَ ما الإيمَانُ؟ قَالُوا: اللهُ ورسُولُهُ أعْلمُ. قال: شَهَادَةُ أن لا إلَهَ إلاّ اللهُ وَأنْ مُحمّداً رَسُولُ اللهِ، وَإقَامُ الصلاةِ، وَإيتَاءُ الزّكَاةِ، وَصَوْمُ رَمَضَانَ، وَأنْ تُؤدُّوا خُمُساً مِن المَغنَمِ، وَنَهَاهُمْ عَنْ الدُّبَّاءِ، وَالحَنْتَمِ، وَالمزفَّتِ،

وَالنَّقِيرِ. قَالَ شُعْبَةُ: وَرُبَّمَا قَالَ الْمُقَيَّرِ. وَقَالَ احْفَظُوهُنَّ وَأَخْبِرُوا بِهِنَّ مَنْ وَرَاءَكُمْ.
وَقَالَ لِلأَشَجِّ أَشَجِّ عَبْدِ قَيْسٍ: إِنَّ فِيكَ خَصْلَتَيْنِ يُحِبُّهُمَا اللّٰهُ تَعَالىٰ: الْحِلْمُ وَالأَنَاةُ،

أخرجهُ الخمسةُ، وهذا لفظُ الشيْخَيْنِ.

« الدّبّاءُ » القرع و« الحَنْتمُ » جرار خضر كانوا يجعلون فيها الخمر و(النّقيرُ) أصل خشبة يَنْقــر. و(المُزَفّتُ) الوعاء المطلى بالزّفت من داخل وهوَ المقير. وهذه الأوعيةُ الأربعةُ تسرعُ بالشّدةِ في الشّرابِ وتحدثُ فيهِ القوّة المسكِرة عـاجلاً، وتحريمُ الانتباذ في هذه الظّروف كانَ في صدرِ الاسْلامِ ثم نسخ.

5- (18)– *Abdullah İbnu Abbas*'ın rivayetine göre, bir kadın, kendisine küpte yapılan şıra (nebîz) hakkında sordu. Kadına şu cevabı verdi: "Abdulkays kabilesinin heyeti Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e geldiği vakit: **"Bu gelenler kimdir?"** diye sordu. *"Rebîalılar"* diye kendilerini tanıttılar. *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Merhaba, hoş geldiniz. İnşaallah bu ziyaretten memnun kalır, pişman olmazsınız"** buyurdu.

Misafirler: "Biz uzak bir yerden geliyoruz. Sizinle bizim aramızda şu kâfir Mudarlılar var. Bu sebeple, size ancak haram ayında uğrayabiliyoruz. Öyle ise, bize kesin, açık bir amel emret, onu geride bıraktıklarımıza da öğretelim. Ve bizi cennete götürsün" dediler.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de onlara dört emir ve dört yasakta bulundu: Önce tek olan Allah Teâla'ya imanı emretti ve sordu:

"İman nedir biliyor musunuz?"

"Allah ve Resûlü daha iyi bilir!" dediler. Açıkladı: **Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna şehâdet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Ramazan orucu tutmak, harpte elde edilen ganimetten beşte birini ödemenizdir."**

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlara şu kapları (şıra yapmada) kullanmalarını yasakladı: **Hantem (topraktan mâmul küp), dübbâ (su kabağından yapılmış testiler), nakîr hurma kökünden ayrılan çanak, müzeffet –veya mukayyer– (içi ziftle –katranla– cilalanmış kap).** Buhârî, İman 40, İlm 25, Mevâkîtu's-Salât 2, Zekât 1, Farzu'l-Hums 2, Mevâkıb 4, Meğâzî 69, Edeb 98, Haberi'l-Vâhid 5, Tevhîd 56; Müslim, İmân 23, 24, 25 (17); Ebu Dâvud, Eşribe 7, (3692); Tirmizî, İman 5, (2614); Nesâî, İman, 25, (8, 120).

AÇIKLAMA:

Bu rivayet çok farklı tariklerden gelmiştir. Hepsinde birbirini tamamlayan değişik bilgiler mevcuttur. İbnu Hacer Buhârî şerhinde ve bilhassa Kitâbu'l-İman'da hadisle ilgili pekçok teferruatı topluca sunar. Nevevî de Müslim şerhinde aynı şeyi yapar. Bunlardan bir kısmını özetleyeceğiz.

1- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gelen heyete katılanların sayısı ile ilgili olarak bazan 14, 13, 40 gibi farklı rakamlar gelmiştir. Dikkatli tetkikler bu miktarı 45'e kadar çıkarmaktadır. Bir rivayette "13 kişilik süvâri" oldukları belirtilir. İbnu Hacer, heyetin 40 kişi olmakla birlikte 13'ünün reis durumundaki kimseler olabileceği, bu sebeple de binekleri bulunduğu tahminini yaparak te'lif eder. Muhtelif rivayetlerde zikredilen isimleri cemederek bu heyete katılanları ismen belirlemeye çalışır. Yirmiye yakın isim kaydeder.

Bu rivayet, Müslüman olmak için Medine'ye gelen heyetlerin miktarı ile alakalı bir bilgi verir ise de, rakamlara –rivayetlerdeki ihtilaf sebebiyle– fazla değer atfetmemek gerekir.

Heyetin başındaki zât el-Eşeccü'l-Abdî el-Asarî lakabını taşıyan el-Münzir İbnu Âiz (radıyallahu anh)'dir.

2. Bu heyet Medine'ye nisbetle doğu olan Bahreyn taraflarında yaşayan Rebî'a kabilesinin bir kolu olan Abdü'l-Kays karyesine mensubtu. Bunlarla Medîne arasında, henüz Müslüman olmayan Mudar kabilesi mevcut idi. Bunların daha önce İslâm'la şereflenmeleri şöyle izah edilir: Münkız İbnu Hayyan adında bir tüccar, eskiden beri Medine ile ticârî münâsebetlere sahibti. Sıkca gelip giderdi. Böyle bir uğrayışta, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le karşılaştılar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın nübüvvet öncesi tanışlarından biriydi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ondan, kavmi ile ilgili bir kısım teferruat sordu, ileri gelenlerini ismen sayarak ne hâlde olduklarını öğrenmek istedi.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu alâkası Münkız'ın derhal Müslüman olmasına kâfi geldi. Fatiha ve Alak surelerini öğrenerek Medine'den ayrıldı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Münkız (radıyallahu anh)'la Abdü'l-Kays kabilelerine mektup yazarak İslâm'a dâvet etti.

Münkız (radıyallahu anh), dönüşte Müslüman olduğunu hemen ilân etmekten çekindi. Mektubu da veremedi. Ancak Münkız'ın yaşayışındaki değişme, ibadetleri hanımının dikkatini çekmiş ve yadırgamıştı. Bir ara mektup eline geçti. Bu hanım yukarda Abdü'l-Kays heyetinin başkanı olarak ismini kaydettiğimiz el-Eşecc'in kızı idi.

Kız, babasına giderek kocası Münkız'ın kuşkulu durumunu anlattı: *"Kocam Medine'den döneli tuhaf bir hâl aldı. Ellerini ayaklarını yıkıyor, –kıbleyi göstererek– şu tarafa yönelerek bir hareketler yapıyor, bazan belini büküyor, bazan yere kapanıyor. Geleliden beri hep böyle yapar oldu."*

Babası, *Münkız* (radıyallahu anh) ile buluştu. Durumu konuştular. Münkız, İslâmiyet hususunda el-Eşecc'i ikna etti. O (radıyallahu anh) da Müslüman oldu.

Hz. Eşecc, kabilesinde İslâm'ı yaydı. Mektubu onlara okudu, toptan İslâm'a girmeye karar vererek Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir heyet gönderdiler.

İşte yukarıdaki hadis bu heyetin gelişiyle ilgili bir sahneyi hikâye etmektedir.

Bazı başka rivayetlerde gelen bir tasrîhi de kaydetmek isteriz. Bu heyet, Medîne'ye yaklaşınca Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* gâibden ihbar nevine giren bir mûcize olarak, ashabıyla yaptığı konuşmayı keserek: **"Şu cihetten az sonra doğuluların en hayırlısı olan bir heyet gelecek"** der. Hz. Ömer (radıyallahu anh) onları karşılamaya gider.

3- *Abdü'l-Kays hey'eti* Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e her zaman gelemeyeceklerini belirterek, cennete girebilmek için gerekli bilgileri, emirleri, yasakları öğretmesini isterler. Her zaman gelememelerinin sebebi aradaki *Mudar* kabilesidir. Onlar henüz müşriktir. Sadece haram aylarında yol emniyeti mevcuttur.

4- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara hadiste görüldüğü üzere hac hâric İslâm'ın esaslarını öğretir ve bunlara ilâveten ganimetin beşte birinin vergi olacağı tâlim edilir. Hacc'ın niçin zikredilmemiş olabileceği üzerine âlimler çok farklı yorumlar yaparlar. *İbnu Hacer hepsini reddederek: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), burada bütün farzları, haramları saymayı gâye edinmemiştir. Nitekim, haramlardan sâdece içki ile ilgili haram üzerinde durmaktadır..."* der.

5- Hadiste, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *İman*'ı tarif ederken kelime-i şehâdetten sonra namaz, oruç, zekat gibi *İslâm'ın şartları*'na giren amelleri sayması dikkat çekicidir. Daha önce de temas ettik, İslâm âlimleri çoklukla bu gibi nassî delillere dayanarak *İslâm* ve İman'ın aynı şey olduğunu söylemişlerdir.

Şurası muhakkak ki, iman daha ziyade kalb ve vicdanın amelidir. Bu ancak dil ile ifâde edilebilir, samimi olup olmadığını ise Allah bilir.

İmanın bu yönü kulları ilgilendirmez. İslâm ise, imanın gerektirdiği amelleri ifade eder. Amel, imanın lâzımıdır. Ama imân olmadan da, münafıklarda olduğu gibi, amel olabilir. Kâmil mânâdaki imanla kâmil mânadaki amel birdir, ayrılması mümkün değildir.

6- Hadiste bir kısım kapların kullanılması yasaklanmaktadır. Bunlar cahiliye devrinde şarap yapımında kullanılan kaplardır. Şarap yasağından sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şarap yapılan kapların kırılmasını da –bazı rivayetlerde– emretmiş ise de sonradan temizlenerek kullanılmasına izin vermiştir. Yukarıdaki rivayet daha ziyade şıra yapımında bir kısım kapların kullanılmasını yasaklamaktadır. Çünkü bunlar tahammürü (şaraplaşma) hızlandıracağı için şıra'nın hemen şaraplaşmasına sebep olabilmektedir. Maamafih, İmam Mâlik, Ahmed İbnu Hanbel gibi bazı âlimler şarap yapılan kaplarla ilgili yasağın mensuh olmayıp, hâlâ devam ettiğine inanmaktadırlar.

19 ٦– وَعَنْ علي بن أبي طَالِبٍ كَرَّمَ اللّٰهُ وَجْهَهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: [لاَ يُؤْمِنُ عَبْدٌ حَتّى يُؤْمِنَ بِـــأَربَعٍ: يَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَأَنِّى مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ بَعَثَنِى بِالْحَقِّ وَيُؤْمِنَ بِالْمَوْتِ، وَيُؤْمِنَ بِالْبَعْثِ بَعْدَ الْمَوْتِ، وَيُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ] أخرجه الترمذى.

6- (19)– Hz. Ali (kerremallahu vechehu) diyor ki: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdu: **"Kişi dört şeye inanmadıkça mü'min olmuş sayılmaz: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve benim Allah'ın kulu ve elçisi Muhammed olduğuma, beni (bütün insanlara) hakla göndermiş bulunduğuna şehâdet etmek, ölüme inanmak, tekrar dirilmeye inanmak, kadere inanmak"** Tirmizî, Kader 10, (2146).

AÇIKLAMA:

Aliyyu'l-Kârî buradaki nefyin kemâl'e değil asl'a râci olduğunu belirtir. Yani, bu sayılanlardan birinin eksikliği nâkıs bir mü'minlik ortaya çıkarmaz, "küfr"ü ortaya çıkarır. Bu dört esas birbirinin lâzımıdır, kemâle erdiricisi değil.

1- İki şehâdetin ikrarı: Allah'ın birliği ve Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bütün insanlığa gönderilmiş olduğu.

2- Ölüme, yâni dünyanın fâni olduğuna iman: Bunda Dehrîlerin iddia ettiği âlemin kıdem ve bekası inancının reddedilmesi söz konusudur. Günümüzde de bu inanç komünizm şeklinde berhayattır. Çünkü komü-

nizm sadece bir ekonomik sistem değil, aynı zamanda bir inanç sistemidir. Temel akidesi dinleri "afyon" kabul edip tevhîd-risâlet-âhiret esaslarına dayanan dinleri reddetmektir. Âlemin terkib-tahlil şeklinde ilânihâye devam edeceğini iddia eder.

Bu nebevî sözle, ölümün de Allah'ın yaratmasıyla (Mülk suresinin baş kısmına bakılsın) olduğunun ikrar edilmesi kastedilmiş olabilir. Çünkü bir kısım tabiatçılar ölümü "biyolojik mizacın bozulması"yla izah etmişlerdir.

3- Ba'sü ba'de'l mevt, yani ölümden sonra dirilmeye inanmak: Bu inancın içine hesap, cennet-cehennem vs. inançları mevcuttur.

4- Kadere inanmak: Yani âlemde cereyan eden herşey Rabbülâlemîn'in takdiriyle, kaderiyle olmaktadır, tesâdüfe yer yoktur.

20 ٧- وعن الشَّرِيد بن سويد الثقفى. قال: قُلْتُ يا رَسُولَ الله إنَّ أُمِّي أوصت أنْ أعتق عنها رقبةً مؤمنةً. وعندى جاريةٌ سوداءُ نوبيةٌ أفأعتقها؟ ادعُها فدعوتُها، فجاءت فقال: من ربُّك؟ قالت: الله. قال: فمن أنا؟ قالت رسولُ الله، قال: اعتقها فإنها مؤمنةٌ. أخرجه أبو داود والنسائى.

7- (20)- *eş-Şerrîd İbnu's-Süveyd es-Sakafî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü, dedim, annem bana, kendisi adına mü'mine bir cariye âzad etmemi vasiyet etti. Benim yanımda, Sûdanlı (nûbi) siyah bir cariye var, onu âzad edeyim mi?" Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Çağır, onu (göreyim)"** dedi. Çağır-dım ve geldi. Cariyeye sordu: **"Rabbin kim?"** Cariye: "Allah!" dedi, tekrar sordu: **"Ben kimim?"** Cariye: "Allah'ın elçisisin!" cevabını verince Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Bunu âzad et, zira mü'-minedir"** buyurdu. Ebu Dâvud, Eymân 19 (3283); Nesaî, Vesâya 8, (6, 251).

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste, bir kimsenin mü'min olup oladığına hükmetmek için aranması gereken temel vasıflar öğretilmektedir: Allah ve Rasûlüne inanmak. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu esasatın ikrarından sonra başka soru sorarak, tafsîle inmiyor. Söz gelimi Allah'ın isimlerini, sıfatlarını sormuyor. Namaz, oruç gibi amelleri yapıp yapmadığını da sormuyor. Müteâkip hadis de aynı mânayı te'yid etmektedir. Hatta Ebu

Dâvud'un bir tahricinde câriye, konuşmaksızın, işaretle aynı şeyleri söylemektedir.

2- Cariyenin mü'mine olup olmadığının araştırılması, kefaret olarak âzad edilecek kölenin mü'min olması gerektiği içindir. İmam Şâfiî, Mâlik ve Evzâî bu çeşit nasslara dayanarak gayr-i mü'min köleyi âzâd etmekle kefâret ödenemiyeceğine hükmetmişlerdir.

Ancak Ebu Hanîfe ve Ashâbı, katl'le ilgili kefaret dışındakilerin gayr-i mü'min köle azad etmek suretiyle de yerine getirileceğine hükmetmişlerdir.

21 ٨– وَعَنْ مُعَاوِيَة بن الحَكَم السُّلَمى. قـال [أتيتُ رسُولَ الله ﷺ فـقـلتُ: إنّ لى جَارِيَةً كَانَتْ تَرْعىٰ غَنَماً لى فجئتُها وقَدْ فقَدَتْ شَاةً فسَألتُها عنْها، فقَالتْ أكَلَها الذئبُ فأسفتُ عليها، وكُنْتُ مِنْ بَنِى آدَمَ فلطَمْتُ وجْهَها وعلَىّ رَقَبَةٌ أفأُعْتِقُهَا؟ فَقَالَ لَهَا النبىُّ ﷺ: أيـنَ الله تعالىٰ؟ قَالَتْ فى السَّمَاء، قَالَ فمَنْ أنَا؟ قَالَتْ: أنْتَ رَسُولُ الله فقَالَ: اعْتِقْهَا فإنّهَا مُؤمِنَةٌ]. أخرجه مسلم ومالك وأبو داود والنسائى.

8- (21)- *Muâviye İbnu'l-Hakem es-Sülemî anlatıyor:* Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gelip: *"Bir cariyem var, çoban olarak çalıştırıyor, koyunlarımı otlatıyordum. Yakınlarda bir koyunumu yitirdi. Ne oldu? diye sorunca, kurt kaptı dedi. Koyunun kaybolmasına üzüldüm. İnsanlığım icabı câriyenin suratına bir tokat vurdum. Bu davranışımın kefareti olarak bir köle azad etmeyi adadım. Onu âzad edebilir miyim?"* diye sordum. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* cariyeye: **"Allah nerede?"** diye sordu O: *"Göktedir"* deyince, **"Pekâlâ ben kimim?** dedi. Cariye: *"Sen Allah'ın Resûlüsün"* cevabını verince, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana yönelerek: **"Bunu âzad et, zira mü'minedir"** buyurdu. Müslim, Mesâcid 33, (537); Muvatta, Itk 8, (2, 776); Nesâî, Sehv 20 (3, 18); Ebu Dâvud, Eymân 19 (3282). Açıklama için önceki hadisin açıklamasına bakılsın.

22 ٩– وَعَنْ العبَاس ابن عبد المطّلب رَضِىَ اللهُ عَنْهُ. قَالَ: سمعتُ رَسُولَ الله ﷺ يَقُولُ: ذَاقَ طعمَ الإيمَانِ مَنْ رَضِىَ بِالله ربّاً، وبالإسْلامِ ديناً، وبمُحَمّدٍ رَسُولاً، أخرجه مسلم والترمذى.

9- (22)- *Abbâs İbnu Abdilmuttalib* (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (radıyallahu anh)'in şöyle söylediğini işittim: **"İmanın tadını, Rabb olarak Allah'ı, din olarak İslâm'ı, peygamber olarak Muhammed'i seçip râzı olanlar duyar."** Müslim, İman 56, (34); Tirmizî, İmân 10, (2625).

AÇIKLAMA:

Nevevî'nin kaydına göre, Arapça'da râzı oldum demek "ona kanaat ettim, onunla yetinerek başkasına ihtiyaç duymadım" mânasına gelir. Böyle olunca, hadis, İslâm'a tam teslim olup, hayat yolu olarak onu seçmeyen, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünnetini tüm olarak beğenmeyen insanın, îmanın gerçek lezzetini hissetmiyeceğini ihbar etmektedir. Kendisini Müslüman bildiği halde bir kısım emirlerini tenkid eden, beğenmeyen, beşerî veya şahsî mütâlaalar ileri süren kimse, kendini bu hâllerden kurtarmadıkça, imanın halâvet ve lezzetini tadamıyacak demektir.

Kadı İyaz, hadisle ilgili şu kıymetli yorumu yapar: "Hadise göre, bu vasıfları taşıyan bir kimsenin imanı sahîh, nefsi iman hakikatlarında mutmain ve ruhen rahat olur. Zira söylenen hususlardan râzı olması, onlar hakkında kesin bir bilgi sâhibi olduğuna, basîretinin dinî mesâile nüfuz ettiğine, imanî neş'enin kalbine girdiğine delil olur. Zira kim birşeyden râzı olursa, o şey ona kolaylaşır. İşte mü'minin hâli de böyledir. İman gerçek muhtevasıyla kalbine girdi mi Allah'a ibadet ona kolay ve zevkli gelir."

Bu hadis hakkında Fethullah Gülen Hocaefendinin yorumu ise şöyle:

Efendimiz'den şerefsudûr olan: ذَاقَ طَعْمَ الإِيمَانِ مَنْ رَضِىَ بِاللّٰهِ رَبًّا وَبِالإِسْلاَمِ دِينًا وَبِمُحَمَّدٍ نَبِيًّا "Allah'ı Rabb, İslâm'ı din, Hz. Muhammed (s.a.v.)'i de nebî kabul edip râzı olan imanın zevk-i mânevîsini tatmış olur"(16) hadisi mebde' itibariyle rızanın irâdî ve kulun kesbine bağlı bulunduğuna, nihayetinin de meşiet-i hâssaya ait bir mevhibe olduğuna işaret buyurmaktadır.

Cenâb-ı Hakk'ın uluhiyetine rıza, O'nu sevmek, O'na karşı saygılı olmak, O'na yönelmek ve beklediklerini de yalnız O'ndan beklemek... rubûbiyetine rıza, hakkımızdaki takdir ve tedbirlerini gönül rahatlığıyla

16- Müslim, İman, 56; Müsned, 1/208.

karşılamak, başlangıcı acı görülen hâdiselerde, şokun atlatılacağı âna kadar sükûtu ihtiyar edip acele karar vermemek... ve kulları hakkındaki tasarruflarında O'na inanıp O'na güvenmek, dolayısıyla da O'nun yaptığı herşeyden hoşnut olmak şeklinde... nebinin elçiliğine rıza ise, bilâ kayd u şart O'na teslim olup, O'nun hedy u hidâyetini kendi heva ve hevesinin önünde tutmak, akıl, mantık ve muhâkemesini O'nun emrine vermek ve keni zekâsını, O'nun ilâhî vahyi kucaklayan engin fetânetinin aynası haline getirerek, gölgeye değil asla yönelmek mâhiyetinde... islâm'dan râzı olmak ise, وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الإِسْلاَمِ دِيناً فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ "Her kim İslâm'ı bırakıp da başka din ararsa, o asla kabul olunmaz." (Âl-i İmrân, 3/85) esasından hareketle, dinin, ferdî, ailevî, içtimâî, idârî hayata hayat yapılması şeklinde özetlenebilir.[17]

23 ١٠ – وَعَنْ عبدالله بن مُعاوية الغاضري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: ثَلاثٌ مَنْ فَعَلَهُنَّ فَقَدْ طَعِمَ طَعْمَ الإِيمَانِ: مَنْ عَبَدَ اللهَ وَحْدَهُ، وَعَلِمَ أَنَّهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ، وَأَعْطَى زَكَاةَ مَالِهِ طَيِّبَةً بِهَا نَفْسُهُ رَافِدَةً عَلَيْهِ كُلَّ عَامٍ، وَلَمْ يُعْطِ الْهَرِمَةَ وَلاَ الدَّرِنَةَ وَلاَ الْمَرِيضَةَ وَلاَ الشَّرَطَ اللَّئِيمَةَ وَلَكِنْ مِنْ وَسَطِ أَمْوَالِكُمْ فَإِنَّ اللهَ تَعَالَى لَمْ يَسْأَلْكُمْ خَيْرَهُ وَلَمْ يَأْمُرْكُمْ بِشَرِّهِ، أخرجه أبو داود.

ومعنى «رافدة عليه» أى معينة له على أداء الزكاة غير محدّثةٍ نفسهُ بمنعها فهي ترفده وتعينه. ومعنى «الدرنة والشرط واللئيمة» رذال المال وصغاره.

10- (23)- *Abdullah İbnu Muâviye el-Gâzirî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdu: **"Üç şey vardır. Kim onları yaparsa imanın tadını alır: Sadece Allah'a kulluk eden, Allah'tan başka ilâh olmadığını bilen, her yıl gönül hoşluğuyla zekâtını veren! Zekâtını da yaşlı, uyuzlu, hasta, değersiz, küçük hayvanlardan vermez, aksine mallarının orta hâllilerinden verir. Zira Cenab-ı Hakk ne en iyisinden vermenizi emretmiştir, ne de en adisinden olana râzı olmuştur."** Ebu Dâvud, zekât 4, (1582).

17- M. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepelerinde, 1/149-150.

AÇIKLAMA:

Burada da önceki hadiste olduğu gibi imanın tadını nasıl duyacağımız açıklanmıştır. Israrla durulan bir husus zekât olarak verilecek malın evsafıdır. Zekatın malın orta halli olanlarından verilmesi irşad ediliyor: Ne mal sâhibinin gönlünün takılıp kalacağı en iyisinden alınmalı, ne de alan kimsenin haysiyetini rencide edecek derecede en değersizlerinden verilmeli. Zekât toplayanların bu hususa riayet etmelerini emreden başka hadisler de mevcuttur. Söz gelimi, sürüden alınacak bir koyun, sürü sâhibinin hususî itinasına, emeğine mazhar olmuş en gösterişlisi olmamalıdır.

24 ١١ – وَعَنْ بهز بن حكيم بن معاوية بن حيدة القشيرى عن أبيه عن جده قال [قُلْتُ: يَا نَبِيَّ اللهِ مَا أَتَيْتُكَ حَتَّى حلفتُ أكثر من عدد هؤلاء (لأصابع يديه) أن لا آتيكَ وَلاَ آتِيَ دِينَكَ، وإِنِي كُنْتُ إمْرأً لا أَعْقَلُ شيئاً إلاّ ما عَلَّمَنِي اللّهُ تعالىٰ ورسُولُه، وَاني سألتُكَ بوجه اللهِ تعالىٰ، بِمَ بعثَكَ اللّهُ إلينا؟ قالَ بالإسْلاَمِ. قُلْتُ: وَمَا آياتُ الإسْلامِ؟ قالَ أنْ تَقُولَ: أسلمْتُ وجْهِي لله تعالىٰ، وَتَخَلَّيْتُ، وتُقيمَ الصّلاةَ، وتُؤتِيَ الزّكاةَ، كلُّ مسلمٍ على مسلمٍ محرّمٌ أخوانِ نصيرانِ، لا يُقبَلُ من مشركٍ بعدَ ما أسلم عملٌ أو يفارِقُ المشركين إلى المسلمين]. أخرجه النسائي.

11– (24)– *Behz İbnu Hakîm İbni Mu'âviye İbni Hayde el-Kuşeyrî* babası tarikiyle dedesinden şunu rivayet ediyor: "Dedim ki: Ey Allah'ın Resûlü, ben sana gelirken, seni ve dinini benimsemiyeceğim diye şunların (ellerinin parmaklarını göstererek) adedinden fazla yemin ettim. Meğerse, Allah ve Resûlünün öğrettiği dışında hiçbir şey anlamayan bir kimseymişim. Şimdi Allah rızası için senden soruyorum. Allah seninle bizlere ne gönderdi?"

Hz. peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"İslâm"**ı dedi. "Pekâla, dedim, İslâm'ın alâmetleri nedir?" Şu cevabı verdi: **"Kendimi Allah'a teslim ettim, başka şeyleri terkettim" demen, namaz kılman, zekât vermendir. Her Müslüman bir başka Müslümana haramdır. İki Müslüman birbiriyle kardeştir ve birbirlerine yardımcıdırlar. Bir kimse Müslüman olduktan sonra müşrikleri terkedip, Müslümanlara karışmadıkça hiçbir ameli (Allah katında) makbul değildir."** Nesâî, Zekât 72, (5. 82).

25 ١٢ – وَعَنْ سُفيَان بن عبدالله الثقفي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَال [قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ قُلْ لِي فِي الإِسْلامِ قَوْلاً لاَ أَسأَلُ عنهُ أحداً بعدَكَ. قَالَ قُلْ: آمَنتُ بِاللهِ تَعَالَى ثُم استَقِمْ].

أخرجه مسلم.

12- (25)- *Süfyan İbnu Abdillah es-Sakafî* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Ey Allah'ın Resûlü, bana İslâm hakkında öyle bir bilgi ver ki, bana yetsin ve sizden başka kimseye İslâm'dan sormaya hacet bırakmasın"* dedim. Şu cevabı verdi: **"Allah'a inandım de, sonra da doğru ol"** buyurdu. Müslim, İman 62, (38).

AÇIKLAMA:

Bu hadis Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Cevâmi'u'l Kelim denen özlü sözlerindendir. Bir kaç kelimelik bir söz olduğu halde çok geniş ve derin mânaları kucaklamaktadır: Allah'ı bir bil, yalnızca ona inan, sonra dinin gösterdiği doğru yoldan git, tevhidden hiç ayrılma, ölünceye kadar Allah'a itaatten yüz çevirme" demek olup, hadis şu ayete de mutabıktır: **"Rabbimiz Allah'tır; deyip sonra da doğrulukta devam edenlerin üzerine, melekler (ölümleri anında) inerler..."** (Fussilet, 30).

İSTİKAMET

İstikamet hakkında Fethullah Gülen Hocaefendi ise "Kalbin Zümrüt Tepelerinde" adlı kitabında şunları söylüyor:

Doğruluk demek olan istikâmet; ehl-i hakikatça, itikatta, amelde, yemede, içmede, hâlde, sözde ve bütün davranışlarda ifrat ve tefritten sakınıp nebîler, sıddikler, şehidler ve sâlihlerin yolunda yürümeye itina gösterme şeklinde yorumlanmıştır ki, اِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلٰئِكَةُ اَلاَّ تَخَافُوا وَلاَ تَحْزَنُوا وَاَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِى كُنْتُمْ تُوعَدُونَ (Fussilet, 41/30) âyeti de, işte bu, Allah'ın rububiyetini itiraf ve birliğini tasdik edip, iman, amel ve muâmelelerinde peygamberlerin yürüdüğü şehrahta yürüyenleri, ötelerde saf saf meleklerin karşılayıp, korku ve tasanın kol gezdiği o ürpertici vasatta onları müjdelerle coşturacaklarını haber veriyor.

İstikâmet, tabiat mertebesinde mükellefiyetleri edaya, benlik mertebesinde hakikat-ı şeriata, ruh mertebesinde marifete, sır mertebesinde de ruh-i şeriata riâyetle yaşanır ve temsil edilir. Bu mertebeleri bihakkın görüp gözetmenin ne kadar güç olduğunu anlatması bakımından, en büyük ruh ve mâna insanının: "Hûd suresi ve benzerleri iflahımı kesip beni yaşlandırdı"[18] Sözü -ki فَاسْتَقِمْ كَمَا اُمِرْتَ **"Emrolunduğun gibi dosdoğru ol"** (Hûd, 11/112) âyetine işâret buyuruyorlardı- ne mânidardır!

Zâten O'nun, duygu, düşünce ve davranışları da hep istikâmet edâlı değilmiydi? Ve huzur-u ruhefzâlarına kurtuluş ve ebedî saadete eriş beklentileriyle sığınan bir sahâbîye: قُلْ آمَنْتُ بِاللّٰهِ ثُمَّ اسْتَقِمْ "Allah'a iman ettim de, sonra da dosdoğru ol"[19] diyerek, iki cümlelik "cevâmiu'l-kelim" ile, bütün itikâdî ve amelî esasları ihtiva eden istikâmeti hatırlatmıyor muydu?

Hâlinde istikâmet olmayan hak yolcusunun; bütün sa'y u gayreti boşa gideceği gibi heder ettiği zamanından ötürü de her zaman sorgulanması söz konusu olabilir. Yolun başında, neticeye ulaşmak için istikâmet şart ve bir yol azığıdır; sulûkün nihâyetinde ise, Hakkı bilmenin bedeli ve Hakk marifetine ermenin şükrüdür ve bir vâcibtir. İşin başında zikzakların yaşanmaması, yol esnâsında ferdin kendini murâkabesi, nihâyette de yabancı düşünce ve davranışlara bütün bütün kapanması istikâmetin önemli alâmetlerindendir..

كَسَى دَانَمْ زَاهْلِ اسْتَقَامَتْ که بَاشَدْ بَرسَرِ كُوى هدَايت

بَا اَنْوَارِ هُويت جَان سُپرْده زِ اُوسَاخِ طَبيعَت پَاك مُرْده

"İstikâmet erlerinden birini bilirim ki, hidâyet köyünün başını tutmuş durur. Bu hüviyet nurlarına canını ısmarlamış ve tabiat kirlerinden pâk olarak ölmüştür" diyen hak dostu ne hoş söyler!

Kul, istikâmetin tâlibi olmalı, keşf ü kerâmetin değil; zîrâ istikâmeti isteyen Allah, harikulâdelere dilbeste olan da kuldur. Gönül kaptırdıklarımız mı, yoksa Allah'ın istedikleri mi..?

Bâyezid-i Bistâmî'ye: "Falan kimse suda yürüyor, havada uçuyor" dediklerinde, Hazret: "Balıklar, kurbağalar da suda yüzüyor... sinekler, kuşlar da havada uçuyor.. görseniz ki bir adam seccadesini suya sermiş

18- Tirmizî, Tefsiru'l-Kur'ân, 57; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 7/37.

19- Müslim, 62; Müsned, 3/413, 4/385.

yüzüyor veya havada bağdaş kurmuş oturuyor; zinhar iltifat etmeyiniz! Onun hâl ve hareketlerindeki istikâmete ve onların da sünnete uygunluğuna bakınız!"[20] buyurur. Ve bize, hârikalar atmosferinde pervâz etmeyi değil, istikâmeti ve kulluk zemîninde yüzü yerde olmayı salıklar.

İstikâmet, Hakk'a kurbet yolunda üç basamaklı bir merdivenin son basamağıdır. İlk menzil "takvim"dir ki; Hakk yolcusu, bu mertebede İslâm'ın nazarî ve amelî kısımlarına temrinat yapa yapa onu tabiatının bir parçası hâline getirerek bir ölçüde nefsini aşmaya muvaffak olur. İkinci menzil, "istikâmet" ve "sükûn"dur ki; sâlik âlem-i emre âit mesâvî -ki riyâ, süm'a, ucub gibi kullukla te'lifi imkânsız yaramaz şeylerdir- bunlardan uzaklaşarak, kalbini şirke ve şirk şâibelerine karşı korumaya alır. Üçüncü menzil, "istikamet"dir ki, bu makam seyyaha sır kapılarının aralandığı makamdır ve ilâhî vâridâtın kerâmet ve ikram ünvânıyla indiği kutub noktadır. Bu mânadaki istikâmet ehl-i hak arasında bilinegeldiği şekliyle çok defa âdiyattan sıyrılarak, "Yedullah" kuşağında "Kadem-i Sıdk" üzere yaşamaktır ve ilâhî eltâfın sağnak sağnak olduğu bir hârikalar iklimidir. Bu iklimde çiçekler hiç solmaz.. burada yamaçlar kar-kış bilmez.. ve burada hep baharlar tüllenir durur ki ,"

وأَنْ لَوِ اسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ لَأَسْقَيْنَاهُمْ مَاءً غَدَقًا (Cin, 72/16)

beyanı da bu temâdi ve ölümsüzlüğü ifade etmektedir. Zîra, âyette سَقَيْنَا yerine أَسْقَيْنَا buyurulması bu gerçeğe parmak bastığı gibi, مَاءً غَدَقًا nın bol su mânasına gelmesi ve اسْتَقَامُوا daki س in de talebi tazammun etmesi, burada şu husûsu hatırlatmaktadır: Siz tevhid üzere taleb-i ikâmet, Allah ve Resûlüyle aranızdaki ahitlere riayet ve ilâhî hudutları da koruyup-kolladığınız sürece suyu kesilmez bu çeşme hep aka-caktır.

Efendimiz de, bu husûsa temas buyururken: "Kulun kalbi müstakim olmadıkça imanı müstakim olamaz, lisanı dosdoğru olmayınca da kalbi müstakim olamaz"[21] ferman ederler. Bir başka beyanlarında ise: "Her sabah insanoğlunun uzuvları lisâna karşı: 'Bizim hakkımızda Allah'tan kork, zira sen müstakim olursan biz de müstakim oluruz; sen eğri-büğrü olursan biz de eğriliriz' derler"[22] diye önemli bir mevzûu ihtarda bulunur.

20- Kuşeyrî, er-Risaletü'l Kuşeyriyye, s. 397; Ebu Nuaym, Hilyetü'l-Evliya, 10/40.

21- Müsned, 3/198.

22- Tirmizî, Zühd, 61; Müsned, 3/96.

Son olarak bir can alıcı hatırlatmayı da Es'ad Muhlis Paşa'dan dinleyelim:

"İstikâmette gerektir reviş-i [23] sıdk u sebat

Kademin merkeze koy devrede perkârın[24] ucu.[25]

26 ١٣– وَعَنْ أنــس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه قَال: [قَال: رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنْ صَلّىٰ صَلاتَنَا، وَاسْتَقْبَلَ قِبلَتَنَا، وَأَكَلَ ذَبيــحَتَنَا فَهُوَ الْمُسْلمُ]. أخرجه النسائى وهو طرف من حديث طويل أخرجه البخارى وأبو داود والترمذى، رحمهم اللّٰه تعالى.

13– (26)- *Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki: **"Kim bizim namazımızı kılar, bizim kıblemize yönelir, bizim kestiğimizi yerse işte o, Müslümandır".** Nesâî, İman 9, (8, 105). Buhârî, Salat 28.

Hadisi *Nesâî* tahric etmiştir. Ancak, *Buhârî*, *Ebu Dâvud* ve *Tirmizî* tarafından da rivayet edilmiş olan uzunca bir hadisin bir parçasıdır. Bak: Tirmizî, İman 2, (2611); Ebu Dâvud, Cihad 104, (2641).

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, bir kimseyi Müslüman addetmek için ne gibi fiillerin ölçü alınacağı açıklanmaktadır. 7, 8 numaralı hadislerde kişinin mü'min sayılması için aranması gerekecek itikadî durumlar belirtilmiştir.

Hadisin Buhârî, Ebu Dâvud ve Tirmizî'de gelen vechi biraz farklıdır: **"Ben, insanlar Lâilâhe illallah deyinceye kadar onlarla savaşmakla emrolundum. Kim bunu söyler, namazımızı kılar, kıblemize yönelir ve kestiğimiz şekilde keserse onların kanları, malları bize haram olur..."** şeklindedir.

Daha önce de geçtiği üzere, sadece kelime-i tevhid'in zikri, şehâdeti de tazammun ettiği içindir. Değilse, ulemanın ittifakıyla yalnızca **Lailâhe illallah"** demek bir kimsenin Müslüman sayılması için yeterli değildir. İbnu Hacer: **"el-Hamdü'yü** okudum" diyerek surenin tamamını kastedmemiz gibi **Lâilâhe illallah** kelimesiyle **Muhammedurrasulullah** kelimesini de kastederiz, bunlar ayrılmaz" der. Ancak şu da söylenmiştir: "Hadisin evveli tevhîdi inkâr edenler hakkında vârid oldu.

23- Gidiş, hâl, tavır

24- Pergel

25- M. Fetullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepelerinde, 1/97-100.

Tevhîdi ikrar etti mi ehl-i kitab'a mensup bir muvahhid gibi olur. Böyle birisinin Müslüman sayılması için Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın getirdiklerine inanması gerekir. Bu sebeple hadisin devamında zikredilen fiiller (namaz, kıblemize yönelme, kestiğimiz usulce kesilmesi -veya kestiğimizi yemeleri–) kelime-i tevhide atfedilerek eksiklik tamamlanmış, yanlış anlama ihtimali ortadan kaldırılmıştır. Esasen şerî namazın içinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın risâletine şehâdet mevcuttur. Hadiste, İslâm'ın, sadece birkaç meselenin zikriyle iktifa edilmesindeki hikmet şudur: Ehl-i kitap içerisinde namaz kılma, kıbleye yönelme, hayvanı kesme fiilleri mevcuttur. Ama bizimkinden ayrıdır. Bizim gibi namaz kılmazlar, bizim kıblemize yönelmezler, hatta kestiğimizi yemezler. Bu sebeple mezkur fiilleri bizim tarzımızda yapmadıkça Müslüman olamıyacaklarını ifade etmek için bu fiiller hassaten zikredilmiştir."

ÜÇÜNCÜ FASIL

MECÂZ HAKKINDA

27 ١ – عَنْ أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَال: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: [الإيمَانُ بِضْـعٌ وَسَبعُونَ « وفي رِواية: بِضعٌ وستّونَ » شُعبَةً، والحياءُ شُعبةٌ مِنَ الإيمان]. أخرجه الخمسة زاد في رواية: فأفضلُها قولُ لا إله إلاّ اللّهُ، وأدناها إماطةُ الأذى عن الطريق.

1. (27)– *Ebu Hüreyre anlatıyor*: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki: **"İman, yetmiş küsur -bir rivayette de altmış küsur– şubedir. Haya imandan bir şubedir."** Buhârî, İman 3; Müslim, İman 57-38, (35-36); Ebu Dâvud, Sünnet 15, (4676); Tirmizî, İman 6, (2617); Nesâî, İman 16, (8, 110); İbnu Mâce, Mukaddime 9, (57).

Bir rivayette şu ziyâde vardır: **"Bu şûbelerden en üstünü "Lâilâhe illallah" sözüdür, en aşağı mertebede olanı da yolda bulunan rahatsız edici bir şeyi kenara çıkarmaktır."**

AÇIKLAMA:

1– Rivayet, pekçok vecihten rivayet edilen hadislerden biridir. Buhârî ve Müslim'in ittifak ettiği hadisler arasında yer alması da hadisin kıymetini artırmıştır. Kısmen belirtileceği üzere, İslâm uleması bu hadisin üzerinde ziyadesiyle durmuş, hadiste ifade edilen iman şubelerini Kur'ân ve hadise dayanarak, birer birer göstermeye çalışmıştır. İmam Beyhakî Şu'abu'l-İman adlı muazzam eserini imanın şubesi adedince bölüme ayırır, her bölümde o şubeye giren rivayetleri cemeder. Keza, İbnu Hibban Vasfu'l-İmân ve Şu'abuh, Ebu Abdillah Hüseyn el-Halîmî Fevâidu'l-Minhâc, *eş-Şeyh Abdü'l-Celîl* Şu'abu'l-İman, *İshak İbnu'l-Kurtubî* Kitâbu'n-Nesâîh'i yazmıştır.

Aynî, bu kitaplardan hiçbirini imânın şubelerini tesbitte tatminkâr bulmadığını belirtir.

2– Hadisle ilgili açıklamaya rivayetler arasındaki ihtilafa parmak basarak başlamak istiyoruz: "Buhârî'nin hadisinde olduğu üzere bazı rivayetler imanın altmış küsur şube olduğunu beyan ederken, bâzıları yetmiş küsur olduğunu, diğer bazıları altmış dört, otuz üç, üçyüz dokuz, üçyüz onbeş olduğunu belirtmiştir.

3- Keza bazılarında "şube" denirken, bazılarında ona bedel "hisâl" (hasletler), "bâb", "şerîat" (yol), "sehm" (pay) gibi yakın mânada başka kelimeler kullanılmıştır.

"....İmanın en üstün hasleti Lâilâhe illallah sözüdür."

"İman yetmiş küsür babtır."

"İslâm otuz üç şeriattır. Kim bunlardan birini Allah için yerine getirirse cennete girer."

"Aziz ve Celîl olan Rahmân'ın önünde bir levha vardır. Üzerinde üç yüz on dokuz şeriat vardır. Cenâb-ı Hak: "Kullarımdan, bana ortak koşmayan her kim bunlardan bir tânesini yerine getirse mutlaka cennete koyarım" der".

"İslâm seksen sehimdir.. namaz bir sehimdir, zekât bir sehimdir, Ramazan orucu bir sehimdir, hac bir sehimdir... Hiç sehmi olmayan zarar etmiştir."

4- Hadiste, küsur diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı bid'un'dur. Bunun Arapça'da neye delalet ettiği ihtilaflıdır. Bazıları "3-10 arası bir miktara delalet eder" demiş ise de diğer bazıları "3-9 arası" bir miktar, "2-10 arası" "12-20 arası," "3-7 arası", "5-7 arası" gibi miktarlara delalet ettiğini söylemişlerdir. Ahmed İbnu Hanbel de "7'ye delalet eder" demiştir.

Aynî, en doğru görüşün bid'un kelimesinin 1-10 arası bir miktara delalet ettiğini söylemek olduğuna dikkat çeker.

5- Hadislerde gelen 60, 70 rakamları hususunda değişik yorumlar yapılmıştır. Umumiyetle bunlarla muayyen bir miktar değil, "çokluk" kastedildiği söylenmiştir. Bu rakamlara "küsur" kelimesinin ilâvesi "imanın şubeleri sınıra, sayıya gelmez, çoktur" mânasını taşır, zira tahdid kastedilseydi mübhem bırakılmazdı" denmiştir. Arapların 70 rakamını mübâlağa için kullandığı da söylenmiştir.

Ancak, bazıları da: "Zikredilen bu miktar imanın şûbeleridir, bundan murad bu şubeleri saymaktır" şeklinde iddiada bulunmuştur.

6– İbnu Hibban, mezkur şubeleri sayma hususunda Vasfu'l-İman ve Şu'abuhu adlı eserinde şunları söyler:

"Bu hadisin mânasını bir müddet araştırdım. Bu maksadla ibâdetleri saydım. Bunlar hadiste gelen miktarı çok aşıyordu. Sonra Sünen'lere yöneldim, onlarda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın imandan addettiği ibâdetleri saydım, bunlar da yetmiş küsurdan eksik çıktı. Bu sefer Kitabullah'a yöneldim. Orada, Cenâb-ı Hakk'ın imandan addettiği herbir ibadeti saydım. Bu da yetmiş küsura ulaşıyordu. Kitap ve sünnete gelenleri birbirine ilâve ettim, tekrarları saydım. Gördüm ki, Allah ve Resûlü (aleyhissalâtu vesselâm)'nün imandan saydıkları şeylerin toplamı yetmiş küsura ulaşıyordu, ne fazla ne de eksik. O zaman anladım ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kasdı, Kitap ve sünnette gelmiş olanların miktarıydı."

Bu miktarı içtihad yoluyla tesbite birçokları gayret sarfetmiştir ama tatminkar neticeye ulaşamamışlardır.

Kadı İyaz şöyle der: "Bu hususun tafsilatlı olarak bilinmemesi imana bir eksiklik getirmez. Çünkü imanın usul ve fürû'u malûm ve muhakkaktır. İmanın bu kadar şubesi olduğuna kabaca inanmak, vâcibtir. İman esaslarını ve mezkûr şûbeleri tâyin ve tafsil mevzu üzerine tesbit edilecek hususa bağlıdır..."

Kadı İyaz devamla derki: "Bu, ilm-i İlahîde ve ilm-i Nebevîdedir, başkası bilemez. Şeriat bunların hepsini ihtiva eder. Ancak şeriat bunu bize bildirmemiştir. Bundaki cehaletimizden dolayı bir zarar görecek değiliz. Mükellef olduğumuz şeyleri teferruatıyla bilmekteyiz. Bilmekle emrolunduğumuz şeyi biliyor, yasaklandığımız şeyden de kaçınıyoruz."

Aynî, bu çeşit iktibaslardan sonra imanın en yüksek şubesi ile en aşağı şubesini Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şu hadiste belirttiğini kaydeder: "...İmanın en âlâ şubesi lâilâhe illallah demektir, en aşağısı da yoldan rahatsız edici bir şeyi uzaklaştırmaktır." .... Gerisi bu ikisi arasında yer alır. Biz bunları teker teker bilmesek de toptan inanırız. Nitekim meleklerden pek azını ismen bildiğimiz halde hepsine inanıyoruz ve bu bizim melek inancımıza bir noksanlık getirmez. Öyle de imanın şubelerine toptan inanmamız inancımıza bir nâkise getirmez...

7– İMANIN ŞUBELERİ: Aynî bu açıklamalardan sonra, mezkur şubeleri teker teker sayma denemesi yapar. İlgi çekici bulduğumuz için kaydedeceğiz. Der ki:

"Allah'ın avn ve yardımıyla diyoruz ki imanın aslı kalb ile tasdik, dil ile ikrar'dır. Fakat, kâmil ve tam bir iman tasdik-ikrâr ve amel'dir. Yani üç kısımdır.

BİRİNCİ KISIM:
TASDİKLE İLGİLİ İTİKADİYAT'TIR

30 Şubedir.

1- *Allah'a iman, Allah'ın zatına, sıfatlarına, birliğine ve benzeri olmadığına inanmak da buraya girer.*

2– *Allah'dan başka herşeyin hudûsuna (sonradan yaratıldığına) inanmak.*

3– *Meleklere inanmak.*

4– *Kitaplara inanmak.*

5– *Peygamberlere inanmak.*

6– *Kadere, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna inanmak.*

7– Ahirete inanmak, kabir sualine, kabir azabına, tekrar dirilmeye, mahşerde toplanmaya, hesaba, mîzana, sırat köprüsüne... inanmak da buna dahildir.

8– *Cennete ve oradaki ebedî hayata inanmak.*

9– *Cehenneme, cehennem azabına, kâfirlerin ebediyyen orada kalacağına inanmak.*

10- *Allah'ı sevmek.*

11– Allah için sevmek, Allah için buğzetmek. Muhacir ve Ensar sahâbeyi, Âl-i Resûl (aleyhissalâtu vesselâm)'ü sevmek de buraya dâhildir.

12- *Hz. Peygamber* (aleyhissalâtu vesselâm)'i sevmek. Buna Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e salat ve selam okumak, sünnetine uymak da girer.

13– *İhlaslı olmak ve riya ve nifakı terketmek de buraya girer.*

14– *Tevbe ve nedâmet etmek.*

15- *Allah'tan korkmak.*

16- *Allah'ın rahmetinden ümid etmek.*

17– *Ümidsizlik ve ye'si terketmek.*

18– *Şükretmek.*

19– *Ahde vefa göstermek.*

20– *Sabırlı olmak.*

21– *Tevâzu, büyüklere saygı da buraya girer.*

22– *Şefkatli ve merhametli olmak, küçüklere şefkat de buraya girer.*

23– *Allah'ın kazasına râzı olmak.*

24- *Allah'a tevekkül etmek.*

25– *Amele güvenmemek, kendini övmeyi ve kusursuz görmeyi terketmek de buraya girer.*

26- *Hasedi, çekememezliği terketmek.*

27- *Kin ve intikâmı terketmek.*

28– *Gadabı terketmek.*

29– *Aldatmamak, su-i zan sâhibi olmamak, hilekâr olmamak da buraya dahildir.*

30– *Dünya sevgisini terketmek. Mal ve makam sevgisini terk de buraya girer.*

Kalbe müteallik güzel veya kötü amellerden herhangi biri aklına gelir de burada zikredilmemiş bulursan, o esas itibariyle bu saydıklarımızın dışında kalmaz, bunlardan birine dahil olduğunu azıcık bir tefekkürle görürsün

İKİNCİ KISIM:
DİLLE ALAKALI AMELLER

Bunlar da yedi şubeye ayrılır:

1– *Kelime-i tevhidi diliyle söylemek,*

2– *Kur'an'ı tilâvet etmek,*

3- *İlim öğrenmek,*

4– *İlim öğretmek,*

5– *Allah'a dua etmek,*

6- *Allah'ı zikretmek. istiğfar da buraya dâhildir,*

7– *Boş laflardan kaçınmak.*

ÜÇÜNCÜ KISIM:

BEDENÎ AMELLER

Bu da kırk şubeye ayrılır. Bunlar da kendi aralarında üç çeşittir:

1. ÇEŞİT: MUAYYEN ŞEYLERE AİT OLANLAR

Bunlar on altı şubeye ayrılırlar:

1) *Temizlik*. Buna beden, elbise ve mekân temizlikleri de girer. Bedeni hadesten temizlemek için abdest almak, cenabetten, hayızdan, nifastan temizlemek için yıkanmak da girer.

2) *Namaz kılmak*; buna farz, nâfile ve kaza namazları da girer.

3) *Zekat vermek*; buna sadaka vermek, sadaka-ı fıtr ödemek, cömertlik, fukara ve misafirlere yedirip ikram etmek de girer.

4– *Farz ve nâfile oruçlar.*

5– *Haccetmek, umre de buraya girer.*

6– *İ'tikafa girmek. Kadir gecesini aramak da buna dahildir.*

7– *Dînin yaşanabileceği yere gitmek, şirk diyarından hicret de buna girer.*

8– *Nezirlerini ödemek.*

9– *Yeminleri yerine getirmek.*

10– *Keffaretlerini ödemek.*

11– *Namaz içinde ve dışında setrü'l-avret (ayıp yerlerini örtmek, tesettüre riayet etmek).*

12– *Kurbanları kesmek, nezir kurbanı varsa onu da kesmek.*

13– *Cenâze işlerine bakmak.*

14– *Borcu ödemek.*

15– *Muâmelelerde doğru olmak, ribadan kaçınmak.*

16- *Doğrulukla şâhidlik etmek, hakkı gizlememek.*

2. ÇEŞİT: KENDİSİNE TABİ OLANLARLA İLGİLİ ŞEYLER

Bunlar altı şubedir:

1) *Meşru nikahla evlenip iffeti korumak.*

2) *Aileye karşı vazifelerini yerine getirmek. Hizmetçilere iyi muâmele de buraya girer.*

3) *Anne-babaya iyi muâmele etmek. Onlara karşı ukuk (haksızlık)tan kaçınmak da buraya girer.*

4) *Çocukların terbiyesi.*

5) *Sıla-i rahm.*

6) *Büyüklere itaat.*

3. ÇEŞİT: ÂMMEYE MÜTEALLİK ŞEYLER

Bunlar da onsekiz şubedir:

1) *İdâreciliği adaletle yürütmek,*

2) *Cemaate uymak,*

3) *Ulu'l-emre itaat etmek,*

4) *İnsanları barıştırmak. Hâricilere ve âsilere karşı mücadele de buraya girer.*

5) *İyilikte yardımlaşma.*

6) *Emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münkerde bulunmak (yani insanlara iyiliği emretmek, kötülükten menetmek).*

7) *Hududu (ağır cezaları) tatbik etmek.*

8) *Cihad etmek. Kışlalarda asker bulundurmak buna dâhildir.*

9) *Emaneti edâ etmek. Ganimetten beşte biri (hums) ödemek de buraya dâhildir.*

10) *Ödemek şartıyla borç vermek.*

11) *Komşuya iyi muâmele etmek.*

12) *Geçimli olmak. Helâlinden mal toplamak da buraya dahildir.*

13) *Malı yerinde harcamak. İsrâftan kaçınmak da buraya girer.*

14) *Selam'ı almak.*

15) *Hapşırana "yerhamukâllah" demek.*

16) *İnsanlara zarar vermekten kaçınma.*

17) *Eğlenceden kaçınmak.*

18) *Yoldan rahatsızlık veren bir cismi kaldırmak.*

Bütün bunlar, toplam 77 şube yapar.

DİKKAT: Bu hadis, yoldan rahatsızlık veren birşeyi (ezâ) kaldırmayı imanın bir şubesi saymakla imar hizmetlerinin ehemmiyetine dikkat çekmiş, hayır sahiplerinin yol hizmetlerine eğilmelerine sebep olmuştur. İnsanların gelip geçtiği yerlerden çalı, çırpı, diken, taş, pislik gibi rahatsızlık veren birşeyi temizlemek imanın bir şubesi olursa yol inşa etmek, yol emniyetini sağlamak, yolcuların konaklayacağı yerler, köprüler yapmak ne kadar büyük ehemmiyet taşır. Allah nazarında makbul bir amel olur! Bu yüzdendir ki, İslâm âleminde daha ilk asırlardan itibaren yol ve posta hizmetleri gelişmiştir. Öyle ki, Emevîler devrinde ana yollara bugünkü gibi kilometre taşları dikerek merkeze olan uzaklık mil cinsinden sıkca gösterilmiştir. *Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye* adlı kitabımızda geniş malumat vardır s. 466-468.

28 ٢– وَعَنْ أنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: [ثَلاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ وَجَدَ بِهِنَّ طَعْمَ الإيمَانِ: مَنْ كَانَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ أحَبَّ إلَيْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا، وَمَنْ أحَبَّ عَبْداً لاَ يُحِبُّهُ إلاَّ لِلّٰهِ، وَمَنْ يَكْرَهُ أنْ يَعُودَ فِي الْكُفْرِ بَعْدَ إذْ أنْقَذَهُ اللّٰهُ تَعَالَىٰ مِنْهُ كَمَا يَكْرَهُ أنْ يُلْقَىٰ فِي النَّارِ]. أخرجه الخمسة إلاّ أبا داود.

وفي أخرى للنسائي رحمه الله تعالىٰ بعد قوله « مِمَّا سِوَاهُمَا » وَأنْ يُحِبَّ فِي اللّٰهِ وَيَبْغَضَ فِي اللّٰهِ.

2. (28)– *Hz. Enes,* Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle buyurduğunu anlatıyor:

"Üç haslet vardır. Bunlar kimde varsa imanın tadını duyar: Allah ve Resûlünü bu ikisi dışında kalan herşeyden ve herkesten daha çok sevmek, bir kulu sırf Allah rızası için sevmek, Allah, imansızlıktan kurtarıp İslâm'ı nasib ettikten sonra tekrar küfre, inançsızlığa düşmekten, ateşe atılmaktan korktuğu gibi korkmak." Buhârî, İman 9, 14, İkrâh 1; Müslim, İman 67, (43); Tirmizî, İman 10, (2626); Nesâî, İman 3, (8, 96); İbnu Mâce, Fiten 23, (4033). Nesâî'nin kaydettiği bir diğer rivayette **"bu ikisi dışında kalan"** tabirinden sonra şu ziyâde vardır: **"Allah için sevmek, Allah için buğzetmek."**

AÇIKLAMA:

Gerçek dindarlık Allah ve Resûlünü herşeyden çok sevmekten geçer. Bunun aksini düşünmek mümkün değildir. Nitekim bir ayet de şöyle

buyurarak mevzuun ehemmiyetini tesbit eder: **"Ey Muhammed de ki: Babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, akrabanız, elde ettiğiniz mallar, durgun gitmesinden korktuğunuz ticâret, hoşunuza giden evler sizce Allah'tan, Peygamberinden ve Allah yolunda savaşmaktan daha sevgili ise, Allah'ın buyruğu gelene kadar bekleyin. Allah fâsık kimseleri doğru yola eriştirmez"** (Tevbe, 24)

Burada emredilen Allah ve peygamber sevgisinin nasıl ortaya çıkacağı da bir başka ayette açıklanmıştır: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e uymak. **"Ey Muhammed de ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun, ta ki Allah da sizi sevsin, günahlarınızı mağfiret etsin"** (Âl-i İmran 31).

Hadis'te, Allah ve Resûlü dışında kalan kimseleri sevmede de ölçü verilmekte Allah'ı memnun etmeyecek sevmelerden, buğzetmelerden kaçınmak emredilmektedir. Yani Allah'ın seveceği Hakk dostlarını sevmek, Allah'ın sevgisine lâyık olmayacağı belli olan sefih, hevaperest, din düşmanı kimseleri sevmemek. Allah rızası için olmayan sevmeler bizi dünyada onların yolunda gitmeye sevkedeceği gibi âhirette de zarara sebep olacaktır. Nitekim Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): **"(Ahirette) kişi sevdiği ile berâber olacaktır"** buyurmuştur.

"Din sevgi ve buğzdan başka bir şey değildir" hadisini de gözönüne alacak olursak, dinimiz açısından "sevmek ve buğzetmek" duygularımızı kullanmanın ne kadar ehemmiyetli, hayatî bir iş olduğu anlaşılır. Kendisini Müslüman bildiği halde sevgi âlemini sadece artistler, sporcular, romancılar vs. dolduran veya Müslüman büyüklerine, İslâmî değer ve mefâhirlere gerekli alâkayı göstermeyen, sevmeyen Müslümanlar bu ayet ve hadislerin ışığında kendilerini muhasebe ve murâkabe etmelidir. Bilmelidir ki, ömür sermâyesinden, bir an bile olsa, pay ayırdığı her şeyden hesap verecektir.

Şu müteâkip hadisler de "sevgi kuvvemizi" kullanmamızla ilgili teferruatı beyan edecektir:

29 ٣– وَعَنْهُ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال. سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: [لا يُؤْمِنُ أحَدُكُمْ حتّى أكونَ أحبَّ إليهِ من والدِهِ وولدِهِ والنّاسِ أجْمَعِينَ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

وفي أخرى للنسائي رحمه الله تعالى: أحبَّ إليه من ماله وأهله.

3. (29) Yine *Hz. Enes* (radıyallahu anh) bildiriyor; Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur: **"Sizden biri, beni, babasından, evladından ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe iman etmiş sayılmaz"** Buhârî, İman 8; Müslim, İman70, (44); Nesâî, iman 19, (8, 114, 115). *Nesâî'nin bir rivayetinde* **"... malından ve ailesinden daha sevgili..."** denmektedir.

30 ٤– وَعَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: قال رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: [لا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ]. أخرجه الخمسة إلاّ أبا داود، وزاد النسائي في أخرى: مِنَ الخَيْرِ.

4- Yine *Hz. Enes* (radıyallahu anh)'in rivayetine göre Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur: **"Sizden biri, kendi için sevdiğini kardeşi için de sevmedikçe gerçek imana eremez."**

Nesâî'nin rivayetinde **"...hayır şeylerden"** ziyadesi mevcuttur. Buhârî, İman 6; Müslim, İman 71, (45); Nesâî, İman 19, (3, 115); Tirmizî, Sıfatu'l-Kıyamet 60, (3517); İbnu Mâce, Mukaddime 9, (66).

AÇIKLAMA:

İbnu Hacer, "Bu hadiste imanın nefyi görülüyor ise de aslında imanın kendisi değil, kemali nefyedilmekte" der. Araplarda bir şeyi ismen nefyetmekten muradın, o şeyden kemali nefyetmek olduğunu, buna çok sıkca başvurulduğunu belirtir. Ve: "Falanca insan değildir" sözünü misal verir. Sadece bu vasfı bulundurup imanın geri kalan rükünlerini ihmal eden kimseye de kâmil denemiyeceğini ayrıca belirten İbnu Hacer, bu sıfatı taşımayan kimseye kâfir denemiyeceğini de bilhassa tebârüz ettirir. Hadisin bu tarz beyanı mübâlağa içindir.

31 ٥– وَعَنْ أَبِى أُمَامَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قال: [مَنْ أَحَبّ لِلّٰهِ، وَأَبْغَضَ لِلّٰهِ، وَأَعْطَى لِلّٰهِ، وَمَنَعَ لِلّٰهِ فَقَدِ اسْتَكْمَلَ الإِيمَانَ]. أخرجه أبو داود.

5. (31)- *Ebu Ümâme* (radıyallahu anh), Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şöyle dediğini rivayet ediyor: **"Kim Allah için sever, Allah için buğzeder, Allah için verir, Allah için vermezse imanını kemâle erdirmiştir"** Ebu Davud, Sünnet 16, (4681).

32 ٦– وَعَنْ أَبِى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: قال رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: [المُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ المُسْلِمُونَ

مَنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ، وَالْمُؤْمِنُ مَنْ أَمِنَهُ النَّاسُ عَلَى دِمَائِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ]. أخرجه الترمذى والنسائى.

6. (32) *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) hazretleri Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Müslüman, diğer Müslümanların elinden ve dilinden zarar görmediği kimsedir. Mü'min de, halkın, can ve mallarını kendisine karşı emniyette bildikleri kimsedir." Tirmizî, İman 12, (2629); Nesâî, İman 8, (8, 104, 105).

AÇIKLAMA:

Burada da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kâmil mânada Müslümanı kastederek târif sunmaktadır. Değilse, eliyle diliyle başkasına zarar veren Müslüman kâfir olur mânasına gelmez. Ancak, başkasına zarar vermemek, emniyeti bozmamak gibi güzel vasıfların ehemmiyeti bu üslûbla daha açık ve daha müessir bir tarzda ifâde edilmiş olmaktadır. Zira, Resûl (aleyhissalâtu vesselâm)'ünden bu tehdîdi işiten mü'min, en kıymetli sermayesi olan iman ve İslâm'ını zedelenmekten, eksilmekten korumak için bu davranışlardan elinden geldiğince kaçacaktır.

33 ٧– وَعَنْ عبدالله بن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قال: قال رسولُ الله ﷺ: [الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ، وَالْمُهَاجِرُ مَنْ هَجَرَ مَانَهَى اللّٰهُ عَنْهُ]. أخرجه الخمسة إلاّ الترمذى، وهذا لفظ البخارى.

وفي أخرى للشيخين والنسائى: أَنَّ رَجُلاً قَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ. أَيُّ الإِسْلاَمِ خَيْرٌ؟ قَالَ: تُطْعِمُ الطَّعَامَ، وَتَقْرَأُ السَّلاَمَ عَلَى مَنْ عَرَفْتَ وَمَنْ لَمْ تَعْرِفْ.

7. (33) *Abdullah İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anh) hazretleri, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Müslüman, diğer Müslümanların elinden ve dilinden zarar görmedikleri kimsedir. Muhâcir de Allah'ın yasakladığı şeyi terkedendir." Buhârî, İman 4; Müslim, İman 64, (40); Ebu Dâvud, Cihâd 2, (2481); Nesâî, İman 9, (8, 105). (Metin Buhârî'ye aittir).

Sahiheyn ve Nesâî'de gelen bir başka hadiste şöyle denir: "Bir adam sordu: "Ey Allah'ın Resûlü, İslâm'da hangi amel daha hayırlıdır?" Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Yemek yedirmen, tanıdık tanımadık herkese selam vermen"** dedi.

AÇIKLAMA:

Önceki hadisin muhâcirle ilgili kısmının anlaşılmasında şu husus bilinmelidir: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Medine'ye hicretinden Mekke'nin fethine kadar her tarafta Müslümanlar zayıf idi. İslâm'ı yaşamak mümkün değildi. Medîne'de Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) siyasi güçten uzaktı, çünkü orada Müslümanlar sayıca azdı. Durum böyle olunca hem Medine'deki sayının artıp siyâsî ağırlık kazanılması, hem de taşrada müslüman olanların İslâm'ı yaşayabilmeleri, kaybolmamaları için Kur'ân ve hadisler Müslüman olanları ısrarla, tekrarla ve hatta şiddetli ifadelerle hicrete çağırıyorlardı. İman nedir? diye soranlara, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in **"hicret etmektir"** dediğine bile şahit olmaktayız.

Bu ısrarlar, teşvikler sonunda hicret etmek şartıyla biat etmek, sonra da ailesini, malını, mülkünü, kurulmuş hayat düzenini terkederek kuru canı ile Medîne'ye hicret etmek fevkalâde kıymetli bir amel olmuştur.

Mekke'nin Fethi'nden sonra vaziyet değiştiğinden Hz. Peygamer (aleyhissalâtu vesselâm) hicreti yasakladı. Hicret üzere biat edip, muhâcire vaadedilen mânevî ücretten nasibdar olmak isteyenler, bu maksadla ısrar edenler, talebi kabul edilmeyince Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yanında hatırı yüce olanlardan şefaatciye başvuranlar bile çıkmıştır.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): **"Fetihten sonra hicret artık kalmadı"** derken, hicret sevabını aynen kazandıracak, başka ameller göstermiştir: **".. Kötülüğü terketmendir", "...Rabbinin hoşlanmadığı şeyleri terketmendir", "Hakiki muhacir Allah'ın haram kıldığı şeyleri terk edendir"** gibi. (Bu mevzuda etraflı bir tahlili, Teblîğ, Terbiye ve Siyasî Taktik Açılarından HİCRET adlı kitabta sunduk).

Sadedinde bulunduğumuz hadis ile ilgili farklı bir yorumu Fethullah Gülen Hocaefendi şöyle yapıyor:

El ve Dil Belası

Cevâmiu'l-kelim'den S. Nur 1/236-240 bir hadiste Efendimiz, şöyle buyurmaktadır.

اَلْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ وَالْمُهَاجِرُ مَنْ هَجَرَ مَا نَهَى اللهُ عَنْهُ

"Gerçek Müslüman, elinden dilinden Müslümanların emniyet ve esenlikte olup (zarar görmedikleri) kimsedir. Hakiki muhacir de, Allah'ın yasak ettiği şeylerden uzaklaşıp onları terk edendir."[25a]

İdeal Mü'min

Şimdi bu hadisi kısaca tahlil edelim:

اَلْمُسْلِمُ kelimesinin başında, bir lam-ı ta'rif vardır. Ayrıca, اَلْمُسْلِمُونَ kelimesi de, lam-ı tarifle zikredilmiştir. Bu iki lam-ı tarifin, bize anlattığı bir mâna vardır. İdeal mü'min, gerçekten silm, selâmet ve güvenlik atmosferi içine girip, o atmosferde kendini eritebilmiş.. ve yine kendisi gibi tam ve hakiki mü'minlere, eliyle veya diliyle kötülüğü dokunmayan mü'mindir. Öyle görünen, öyle olduğunu iddia eden veya nüfus cüzdanında Müslüman yazan kimseler değil; bütün zihinlerde tersim edilen hakiki ve ideal mü'minden bahsediliyor. Biz lam-ı tarifin "ahd-i zihnî" mânasına gelişinden, bunu teşemmüm ediyoruz. Yâni, "mutlak zikir, kemaline masruftur" kaidesinden çıkış yaparak, mü'min denince ilk akla gelen, en kâmil mânadaki mü'mindir ve hadiste kasdolunan mü'min de işte budur.

Bir insanın, normalde dildeki bu inceliği bilmesi mümkün değildir. Zira, işin bu tarafı, ancak mektep, medrese veya bir üstadın rahlesi önünde diz çökmekle öğrenilebilecek dilbilgisi veya gramer bilgisiyle mümkündür. Allah Rasûlü için, böyle bir tedris sözkonusu değildir. Demek ki, O'nun konuştukları kendinden değil; O, Muallim-i Ezelî'nin konuşturduklarını konuşmaktadır. Onun içindir ki, Allah Rasûlü'nün ifade ve beyanlarında, dile ait bütün nükteler mevcud olmakla beraber dile ait bir tek kusur dahi mevcut değildir.

Biz yine yukarıdaki hadise dönelim: Hakiki Müslüman, emniyet ve güven insanıdır. Öyle ki, diğer bütün Müslümanlar, zerrece herhangi bir kuşku ve tereddüte düşmeden ona sırtlarını dönebilirler. Zira bilirler ki, ondan kimseye zarar gelmez. Ailelerini birine emanet etmeleri icap etse,

25 a- Buhâri, İman, 4.

gözleri arkada kalmadan ona emanet edebilirler. Çünkü onun elinden ve dilinden asla kimseye zarar gelmez. Onunla bir mecliste beraber bulunduktan sonra, o meclisten ayrılan insan, arkasından emindir; zira bilir ki, arkada kalan o insan, ne kendisi gıybet eder, ne de yanındakilerin gıybetini dinler. O, kendi haysiyetine, şerefine düşkün olduğu kadar, bir başkasının haysiyetine, şerefine de o kadar düşkündür. Yemez, yedirir. İçmez, içirir. Yaşamaz, yaşatır. Ve bir başkası için füyûzat hislerinden dahi fedakârlıkta bulunur. Biz, bütün bu mânaları, lâm-ı tarifin aynı zamanda "hasr" ifade etmesinden çıkarıyoruz.

Silm ve Müslüman

Diğer taraftan bu ifadelerde cinas da vardır. "Müslim" kelimesiyle, "selime" fiili, ikisi de "silm" kökünden gelir. Bazı harflerindeki benzerlikten dulayı, aralarında gayr-ı tam bir cinas mevcuddur. Ancak bu iki kelimenin babları, ayrı ayrıdır. Bu benzerlik ve ayrılık, bize şöyle bir mânayı hatırlatır: Müslüman; her meselesi, silm, selamet ve müslimlik çizgisinde cereyan eden insandır. O, kendisini öyle ilâhî bir cazibeye kaptırmıştır ki; artık bütün hareketleri bu kuvve-i ile'l-merkeziye çevresinde cereyan eder.

O, tanıdığı-tanımadığı herkese selam verir. Böylece kalplerde onun için bir sevgi vaz'edilir."[(25b)]

Namazını bitirirken, selamla bitirir. İns, cin, melek, bütün şuurlu varlıklar, onun selamını alır. O, görmediği bu varlıklarla da selamlaşır. Mü'minin dışında hiç kimse, şimdiye kadar selamlaşmayı, bu denli yaygın hâle getirmiş değildir.

İslâm'a; namaz, oruç, zekât, hac ve kelime-i şehadet gibi rükünleri yerine getirmekle girilir. Bu da Cenâb-ı Hakk'ın **"Topluca silme giriniz"** (Bakara, 2/208) emrine ittiba ile, silm ve selamet deryasına yelken açmak demektir. O deryaya kendisini salan insanın ise, her hâli silm ve İslâm kokar. Bu duruma gelmiş bir insandan da, hiç kimse iyiliğin dışında bir hareket ve bir mukabele görmez.

Niçin El ve Dil

Efendimiz'in her ifadesinde olduğu gibi, söz konusu ettiğim ifadesinde de kullanılan her kelime, dikkatle seçilmiştir. Görülüyor ki burada da yine elden ve dilden bahsedilmektedir. Diğer azaların değil de sâdece

---

25b- Buhâri, İman, 20; Müslim, İman, 63.

bu iki uzvun zikredilmesinde elbette birçok nükte vardır. İnsan bir başkasına vereceği zararı iki türlü verir. Bu, ya vicâhî, yüz yüze veya gıyabî yani arkadan olur. Vicâhî zararı el, gıyabîyi de dil temsil eder. İnsan karşısındakine ya bizzat tecavüzde bulunur ve onun hukukunu çiğner, ya da, gıyabında onun gıybetini yaparak, hakir ve küçük düşürerek hukukuna tecavüz eder. Bu iki çirkin durum da mü'minden hiçbir zaman sadır olmaz. Çünkü o, ister yüz yüze olduğu insanlara, isterse hazır bulunmayanlara karşı hep mürüvvetle davranır.

Ayrıca Efendimiz, lisanı elden önce zikrediyor. Çünkü, elle yapılacak zarara, karşı tarafın mukabele imkânı ihtimal dâhilindedir. Halbuki, arkadan yapılan gıybet veya atılan iftira, ekseriyetle karşılıksız kalır. Dolayısıyla rahatlıkla böyle bir hareket, fertleri, cemiyetleri hatta milletleri birbirine düşürebilir. Dille yapılabilecek zararların takibi, vicâhî olarak yapılmak istenenlere nisbeten daha zordur. Onun içindir ki, Efendimiz, dili, ele takdim etmiştir. Diğer taraftan, bu ifadede, Müslümanın Allah katındaki değer ve kıymetine de işarette bulunulmuştur. Müslüman olmanın Allah katında öyle bir değer ve kıymeti vardır ki, bir başka Müslümanın ona karşı elini ve dilini kontrol altında bulundurması gerekmektedir.

Cihanşümul emniyet ve esenlik düşüncesiyle gelen İslâmiyet'in önemli bir ahlâkî buudu, Müslüman ferdin, maddî-mânevî kendine zarar veren şeylerden uzaklaşması ise, diğer ehemmiyetli bir derinliği de, az dahi olsa, başkalarına zarar vermemektir. Zarar vermek bir yana, toplumun her kesiminde, emniyet ve güveni temsil etmektir. Evet, Müslüman, sînesinde taşıdığı emniyet duygusu ve yüreğinin güvenle atması ölçüsünde hakikî Müslümandır.. ve hakiki bir Müslüman da gezi-dolaştığı; oturup-kalktığı hemen her yerde "esselâm" kaynaklı bu hisse tercümandır: O, mü'minlere uğradığında selâm verir, emniyet soluklar.. onlardan ayrılırken esenlik diler, ayrılır.. namazın tahiyyatlarını selâmlarla süsler.. ve Hakk'ın huzurundan ayrılırken de mü'minleri selâmlayarak ayrılır. Artık, bütün hayatını böyle selâm yörüngesinde sürdüren bir insanın, kendi temel düşüncesine rağmen, emniyete, güvene, sağlığa ve maddî-manevî, dünyevî-uhrevî selâmete ters bir yola girmesi, kendine ve başkalarına zarar vermesi herhalde düşünülemez...

Hadisle alâkalı bu kuşbakışı ilk mülâhazadan sonra, yine onun ruhundan fışkıran şu hususlara da bir gözatıp geçelim;

a- Hakiki Müslüman, yeryüzünde cihanşümûl sulhün en emin temsilcisidir.

b- Müslüman, ruhunun derinliklerinde yaşattığı bu yüksek duyguyu her yerde soluklar-gezer.

c- O, ezâ, cefâ etmek ve zarar vermek bir yana, hatırlandığı her yerde emniyet ve selâmetin remzi olarak hatırlanır.

d- Onun nazarında, elle yapılan tecâvüz ile gıybet, bühtan, tahkir, tezyıf gibi dil ile yapılan tecavüz ve çekiştirme arasında fark yoktur. Hatta bazı durumlarda, ikincisi birinciden daha büyük cürüm sayılır.

e- Bir mü'min bu günahlardan bazılarını irtikap etse de yine mü'mindir ve dinden çıkmış sayılmaz. Yâni akidemizce küfür-iman arası bir mevki söz konusu değildir.

f- Her mes'elede olduğu gibi, iman ve İslâm mes'elesinde de, himmetler âli tutulup kemâlat-ı insaniyyeye yani herhangi bir Müslüman değil, kâmil müminliğe talip olunmalıdır gibi pek çok şey o mu'ciz beyân lisanda tek bir satıra sığdırılmıştır.[25c]

34 ٨– وَعَنْ أَبِى سعيد الخدرى رضى الله عَنْهُ قال: قال رسولُ الله ﷺ: [إذا رأيتمُ الرجلَ يعتادُ المسجدَ فاشهدُوا لهُ بالإيمانِ، فإنّ اللهَ تعالى يقولُ: ﴿إنما يعمُرُ مساجدَ اللهِ مَنْ آمنَ باللهِ واليومِ الآخرِ﴾]. الآية. أخرجه الترمذى.

8. (34)– *Ebu Saîdi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şöyle dediğini rivayet etti:

"Bir kimsenin mescide alâkasını görürseniz, onun mü'min olduğuna şehâdet edin, zira Cenâb-ı Hakk şöyle buyuruyor: "Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve âhiret gününe inananlar imar ederler" (Tevbe 18), Tirmizî, Tefsir, Sûre 2, (3092).

AÇIKLAMA:

Âlimler hadisten, kişinin mescide karşı göstereceği her çeşit alâkayı anlarlar: Cemaate devam etmek, zikir ve ilim halkalarına devam etmek, itifaka çekilme, mescidin inşası, imarı, tamiri, herhangi bir eksiğinin tamamlanması gibi maddî hizmetlerde bulunmak vs.

Şu halde bütün bu durumlar kişideki imanın tezâhürleridir. İnanmayanlar, İslâm'a karşı olanlar, mescidlerin imarına değil, tahribine ko-

25c- M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 1/236-240.

şacaklardır. Nitekim İslâm beldelerini küffar işgal ettikleri zaman ilk iş mescidleri kapatmaktadırlar. Her yerde ve her zaman mescidlerden rahatsız olanlar küffâr olagelmiştir. Bu husus ayetlerle de te'yîd edilmiştir. Saîd İbnu Müseyyeb der ki: "Kim mescidde oturursa, Rabbi ile oturmuş olur, öyle ise hayırla yad edilmek onun hakkıdır."

35 ٩ – وَعَنْ أنس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: قالَ رسولُ اللّٰه ﷺ: [ثلاثةٌ مِنْ أصلِ الإيمانِ: الكَفُّ عمَّنْ قالَ لاَ إلٰهَ إلاَّ اللّٰهُ، ولاَ تُكَفِّرْهُ بِذَنْبٍ، ولاَ تُخْرِجْه عنِ الاسلامِ بعملٍ، والجهادُ ماضٍ منذُ بعثَنِي اللّٰهُ تعالى إلى أن يُقاتِلَ آخرُ هذهِ الأمةِ الدجالَ، لا يُبطِلُهُ جَوْرُ جائرٍ ولاَ عَدلُ عادلٍ، والايمانُ بالأقدارِ]. أخرجه أبو داود.

9. (35)– *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) dedi ki: **"Üç şey vardır ki imanın aslındandır:**

1- Lailahe illallah diyene saldırmamak: İşlediği herhangi bir günahı sebebiyle bu kimseyi tekfir etme, herhangi bir ameli sebebiyle de İslâm'dan dışarı atma.

2- Cihad, bu Allah'ın beni peygamber olarak gönderdiği günden, bu ümmetin Deccâl'e karşı savaşacak en son ferdine kadar cereyan edecektir, onu, ne imamın zâlim olması, ne de âdil olması ortadan kaldıramayacaktır.

3- "Kadere iman". Ebu Dâvud, Cihad 35, (2532).

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, öncelikle kelime-i şehâdet getirmek suretiyle İslâm dairesine giren bir kimsenin hürmetine riayetin ehemmiyeti dile getiriliyor. Mü'minin işlediği günah ne kadar büyük olursa olsun tekfir edilemez. Bir mü'mine en büyük hakaret ona "sen kâfir oldun" demektir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) pekçok hadislerinde bunu yasaklar. Sahiheyn'de gelen tekfirle ilgili bir tehdîd şöyle: **"Kim kardeşine "ey kâfir!" derse, bu söz ikisinden biriyle döner."** Yani, kardeşi kâfir değilse, kendisi kâfir olur. Bu tehdid-i nebevînin şiddeti karşısında imanının kıymetini bilen bir mü'minin hiçbir kardeşini tekfir etmemesi gerekir. Maalesef bazı durumlarda, Müslümanlar, aralarına giren basit meselelerden, farklılıklardan dolayı hemen tekfir etmeyi bir vazife bilmişlerdir.

İkinci olarak, cihadın kıyamete kadar devam edeceği, baştaki idâreci zâlim bile olsa cihad emrine itaat etmek gerektiği ifade edilir. Cihadın

şerî ıstılah'da tarifi "Küffâra veya âsilere karşı yapılan kıtâl"dir. Bu vasfa uymayan savaşlar cihad sayılmaz.

İmanın aslına giren üçüncü şey kadere imandır. İnsanlığı en çok meşgul eden hassas meselelerden biridir. Mü'min, tereddüt etmeden, hayır ve şer, büyük ve küçük bütün hâdisâtın takdir-i İlâhî ile olduğunu hemen kabul edecek, tereddüt göstermeyecektir. Aksi takdirde, "Allah'ın ilmi herşeyi kuşatmaz", "kudreti herşeye yetmez", "O'nun dilemediği şey cereyan eder." "Hâdiseler tesadüflere tâbidir" gibi imanımıza ters düşen pekçok mânalar ortaya çıkar.

36 ١٠ – وَعَنْ أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. أنّ ناساً من أصحاب رسول الله ﷺ [سألُوهُ: إنّا نجدُ في أنفُسِنا ما يتعاظَمُ أحَدُنا أنْ يتكلّمَ بهِ. قال: أوقَدْ وَجدْتُمُوهُ؟ قالُوا نعَمْ. قال: ذلك صريحُ الإيمان]. أخرجه مسلم وأبو داود.

وفي أخرى: الحمدلله الّذى ردّ كيدَهُ إلى الوسْوَسة.

ولِمُسلِم رحمهُ اللهُ تَعالَى عن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ [قَالُوا يا رسُولَ اللهِ: إنّ أحَدَنا ليَجدُ في نفسهِ مَا لأنْ يحترِقَ حتّى يصيرَ حَممَةً أو يَخِرَّ من السّماءِ إلى الأرضِ أحبُّ إليهِ منْ أن يَتَكلّمَ بهِ، قال: ذلك محضُ الإيمان] ومعنى « المحض » الخالصُ.

10. (36) *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ashabından bir kısmı ona sordular: "Bazılarımızın aklından bir kısım vesveseler geçiyor, normalde bunu söylemenin günah olacağına kaniyiz." Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Gerçekten böyle bir korku duyuyor musunuz?"** diye sordu. Oradakiler Evet! deyince: **"İşte bu (korku) imandan gelir (vesvese zarar vermez)** dedi. "Müslim, İman 209 (132); Ebu Dâvud, Edeb 118 (5110). Diğer bir rivayette: **"(Şeytanın) hilesini vesveseye dönüştüren Allah'a hamdolsun"** demiştir.

Müslim'in İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'dan kaydettiği bir rivayet şöyledir: "Dediler ki: "Ey Allah'ın Resulû, bazılarımız içinden öyle sesler işitiyor ki, onu (bilerek) söylemektense kömür kesilinceye kadar yanmayı veya gökten yere atılmayı tercîh eder. (Bu vesveseler bize zarar verir mi?)". Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Hayır bu (korkunuz) gerçek imanın ifadesidir"** cevabını verdi."

AÇIKLAMA:

Hadiste, Ashab, iradeleri olmadan içlerinden, kendiliğinden doğan vesveselerden sormaktadır. Bu hadiste imanî meseleler üzerinde olduğu anlaşılan bu vesveselerin, bazı rivayetlerde Allah hakkında olduğu belirtilir. Bunlar normalde kabul edilemiyecek, muhal şeyler olduğu için, iradî olarak konuşmanın günah olacağı korkusu hâkimdir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) içten, kendiliğinden gelen bu seslerin kişiye zarar vermiyeceğini belirtiyor. Delil olarak da kişinin duyduğu korkuyu gösteriyor. İnsanda merak, korku gibi, iradeyi dinlemeyen, zabt altına alınamayan bir kısım duyguların sevkiyle içten gelen bu sesi hepimiz her zaman duyarız. Vehimli mizaçlar "içim bozulmuş" diye ye'se bile düşebilir. Ancak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu seslerden duyduğumuz endişeyi en büyük bir delil yapmak "Mademki o sese irademizle iştirak etmiyor, aklımızla tasdik etmiyor, aksine üzülüyoruz, öyle ise bu şeytanın bir vesvesesidir, aldırmayın" mânasında "Korkunuz gerçek imanın ifadesidir" buyuruyor.

Bu mevzuda Bediüzzaman şöyle der: *"Şeytanın en tehlikeli bir desisesi şudur ki: Bazı hassas ve sâfi-kalb insanlara tahayyül-i küfrîyi, tasdik-i küfürle iltibas ettiriyor (yani hayalden küfrü geçirmeyi onu tasdik etmiş gibi gösteriyor). Tasavvur-u dalâleti, dalâletin tasdiki suretinde gösteriyor. Ve mukaddes zatlar ve münezzeh şeyler hakkında gayet çirkin hâtıraları hayâline gösteriyor. Ve imkân-ı zâtiyi, imkân-ı aklî şeklinde gösterip imandaki yakinine münafî bir şek tarzını veriyor. Ve o vakit o bîçare hassas adam, kendini dalâlet ve küfür içine düştüğünü tevehhüm edip imandaki yakîninin zâil olduğunu zanneder, ye'se düşer, o yeisle şeytana maskara olur. Şeytan hem ye'sini, hem o zayıf damarını, hem o iltibasını çok işlettirir, ya divâne olur, yahud "her çi bad âbad" (her ne olursa olsun) der, dalâlete gider.*

Şeytanın bu desisesinin mahiyeti ne kadar asılsız olduğunu, bazı risalelerde beyan ettiğimiz gibi, burada icmâlen bahsedeceğiz. Şöyle ki: Nasıl ki âyinede yılanın sureti ısırmaz ve ateşin misali yandırmaz ve murdarın aksi telvis etmez (kirletmez). Öyle de: Hayâl veya fikir âyinesinde küfriyâtın ve şirkin akisleri ve dalâletin gölgeleri ve şetimli ve çirkin sözlerin hayalleri, itikadı bozmaz, imanı tağyir etmez, hürmetli edebi kırmaz. Çünkü meşhur kaidedir ki, tahayyül-ü şetm, şetm olmadığı gibi, tahayyül-ü küfr dahi, küfür değil ve tasavvur-u dalâlet de dalâlet değil. İmandaki şek meselesi ise, imkân-ı zâtiden gelen ihtimaller o yakine münâfi değil ve o yakini bozmaz. İlm-i usul-i dinde kavâid-i mukarreredendir ki: "Zâtî imkân ilmî yakine münâfi değildir."

Mesela: Barla Denizi'nin (Eğridir gölü), su olarak yerinde bulunduğuna yakininiz var. Halbuki zâtında mümkündür ki, o deniz, bu dakikada batmış olsun. Ve batması mümkinâttandır. Bu imkân-ı zatî, mâdem bir emâreden neş'et etmiyor, zihnî bir imkân olamaz ki, şek olsun. Çünkü, yine ilm-i usûl-i dînde bir kaide-i mukarreredir ki: "Bir emâreden gelmiyen bir ihtimal-i zâti ise, bir imkân-ı zihnî olamaz, ki şüphe verip ehemmiyeti olsun." İşte bu desise-i şeytaniyeye mâruz olan bîçâre adam, hakâik-i imâniyeye yakînini, böyle zâti imkânlar ile kaybediyor zanneder. Mesela Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hakkında beşeriyet itibariyle çok imkân-ı zatiye hatırına geliyor ki, imanın cezm ve yakinine zarar vermez. Fakat o, zarar verdi zanneder, zarara düşer.

Hem bâzan şeytan, kalb üstündeki lümmesi cihetinde Cenab-ı Hak hakkında fena sözler söyler. O adam zanneder ki: Onun kalbi bozulmuş ki, böyle söylüyor, titriyor. Halbuki: Onun titremesi ve korkması ve adem-i rızası delildir ki: O sözler, kalbinden gelmiyor, belki lümme-i şeytâniyeden geliyor veya şeytan tarafından ihtar ve tahayyül ediliyor.

Hem insanın letaifi içinde teşhis edemediğim bir iki latife var ki, ihtiyar ve irâdeyi dinlemezler, belki de, mes'uliyet altına da girmezler. Bâzan o latifeler hükmediyorlar, hakkı dinlemiyorlar. Yanlış şeylere giriyorlar. O vakit şeytan o adama telkin eder ki: "Senin istidâdın hakka ve imana muvafık değil ki, böyle ihtiyarsız bâtıl şeylere giriyorsun. Demek senin kaderin, seni şekâvete mahkûm etmiştir." O bîçâre adam, ye'se düşüp helâkete gider.

İşte şeytanın evvelki desiselerine karşı mü'minin tahassüngâhı (sığınağı) Muhakkikîn-i Asfiyâ'nın düsturlarıyla hudutları taayyün eden hakâik-i imaniye ve muhkemât-ı Kur'âniyedir. Ve âhirdeki desîselerine karşı; İstiâze ile, ehemmiyet vermemektir. Çünkü: Ehemmiyet verdikçe, nazar-ı dikkati celbettirip büyür, şişer. Mü'minin böyle mânevî yaralarına tiryak ve merhem; Sünnet-i Seniyye'dir."

İKİNCİ BAB

İMAN VE İSLAM'IN HÜKÜMLERİ

BİRİNCİ FASIL

KELİME-İ ŞEHADET VE ONUN DİL İLE İKRARININ HÜKMÜ

İKİNCİ FASIL

BİAT AHKAMI

ÜÇÜNCÜ FASIL

MUHTELİF AHKÂMLAR

BİRİNCİ FASIL

KELİME-İ ŞEHÂDET VE ONUN DİL İLE İKRARININ HÜKMÜ

37 ١ – عن ابْنِ عمرَ رضى الله عنهما، قال: قال رسولُ الله ﷺ: [أُمِرْتُ انْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حتّى يشهدُوا أنْ لاَ إلَهَ إلاّ اللهُ وأنّ محمّداً رسولُ اللهِ، ويُقيمُوا الصّلاةَ، ويُؤتُوا الزَّكَاةَ، فإذَا فَعَلُوا ذَلكَ عَصَمُوا منّي دِمائهمْ وأمْوالَهمْ إلاّ بحقِّ الإسْلامِ، وحسابُهُمْ على اللهِ] أخرَجَهُ الشيخان، ولم يذكر مسلم: إلاّ بحقّ الإسلامِ.

1. (37)- İbn-i Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Ben insanlar Allah'tan başka ilâhın olmadığına, Muhammed'in de Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet edinceye, namaz kılıncaya, zekât verinceye kadar onlarla savaş etmekle emrolundum. Bunları yaptılar mı, kanlarını, mallarını bana karşı korumuş (emniyet altına almış) olurlar. İslâm'ın hakkı hâriç. Artık (samimi olup olmadıklarına dair) durumları Allah'a kalmıştır"** Buhârî, İmân 17; Müslim, İman 36, (22); Müslim'deki rivayette **"İslâm'ın hakkı hâriç"** ibâresi mevcut değildir.

AÇIKLAMA:

Hadiste, İslâm'ın şartlarını yerine getiren kimsenin mal, can ve namus... emniyetinin sağlanacağı, kimsenin artık onu rahatsız edemiyeceği belirtiliyor.

Bu garantiden hâriç tutulan *"İslâm'ın hakkı"* ile, kanunî vecibeler kastediliyor: Yani zekât alınır, suç işlediği takdirde fiiline uygun ceza verilir demektir. Söz gelimi haksız yere birini öldürecek olsa, kısas edilerek o da öldürülür. Dinin tesbit ettiği bu çeşit müeyyide ve tahdîdler İslâm'a girene va'dedilen emniyet ve garantiye aykırı değildir.

38 ٢– وعن عبيدالله بنْ عدى بن الخيار، قال [بينا رسولُ الله ﷺ جالسٌ إذ جاءهُ رجلٌ فَسَارَّهُ فلم ندرِ ما سارّه حتى جهرَ رسولُ الله ﷺ فإذا هو يستأذنه في قتلِ رجلٍ من المنافقينَ. فقال: أليس يشهدُ أن لا إله إلاّ اللهُ وأنّ محمداً رسولُ الله؟ قال بلى، ولا شهادةَ له. قال أليس يُصلّي؟ قال بلى ولا صلاةَ له. قال: أولئك الذينَ نهاني اللهُ عن قتلِهِمْ] أخرجه مالك.

2. (38)- Ubeydullah İbnu Adiy İbnu'l-Hıyâr (radıyallahu anh) anlatıyor: *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ashabıyla otururken bir adam gelerek gizlice bir şeyler fısıldadı. Ne gibi bir sır tevdi etmişti bilmiyorduk. Nihayet Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) onu açıkladı. Meğerse o zat, münafıklardan birini öldürmek için izin istiyormuş. Adama:* **"Peki o Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi bulunduğuna şehadet etmiyor mu?"** *diye sordu. Adam: "Hayır o şehâdeti ikrâr etmiyor" dedi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): "Namaz kılıyor mu?" diye sordu. Adam: "Hayır namaz da kılmıyor" deyince, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Allah'ın öldürmekten beni men ettiği kimseler işte böyleleri"** buyurdu" Muvatta, Kasru's-Salât 84, (1, 171).

AÇIKLAMA:

Şârihlerin açıkladığına göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu kimse hakkında söylenenleri öldürülmesi için yeterli bulmamıştır. *"Muhammed arkadaşlarını öldürüyor" dedirtmemek ve böylece "İnsanların kalbinde İslâm'a karşı hâsıl olabilecek nefrete meydan vermemek için" böylesi münafık zanlılarını öldürmekten Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) yasaklamıştır.*

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) "Bu münafıktır müsade et öldürelim" şeklinde gelen mükerrer teklifleri hep aynı şekilde cevaplıyacaktır:

"Hayır, ben "Muhammed arkadaşlarını öldürtüyor" dedirtmem."

39 ٣– وعن طارق الأشجعى رضى الله عنهُ قال: رسولُ الله ﷺ: [مَنْ قالَ لاَ إلَهَ إلاّ اللهُ، وكَفَرَ بِمَا يُعْبَدُ من دونِ اللهِ حرّمَ اللهُ تعالى مالَهُ ودمَهُ، وحسابُهُ على اللهِ تعالى]. أخرجهُ مسلم.

وفي أخرى له: مَن وحَّدَ اللّٰه، وذكر مثله.

3. (39)- Târik el-Eşca'î (radıyallahu anh) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini haber verdi:

"Kim Lailâhe illallah der ve Allah'tan başka mâbudları reddederse, Allah onun malını ve kanını haram kılar. (Samimî olup olmadığı) meselesi Allah'a aittir Müslim, İman, 37, (23). Yine Müslim'in bir başka rivayeti **"Kim Allah'ı birlerse"** diye başlar ve yukarıdaki şekilde devam eder (38. hadis).

AÇIKLAMA:

Beşerî münâsebetlerde son derece mühim bir husus, mü'minin mü'mine karşı alacağı tavırdır. Önce kim mü'mindir, kim değildir, bunun bilinmesi ehemmiyet taşır. Sonra mü'minin, mü'min yanındaki hürmetinin ve hukukunun bilinmesi, bu hukuk hangi hallerde kaybolur? bu hukuka riayet etmeme suçunun azameti vs. bilinmesi gereken bir kısım meseleler var. Ayrıca, buraya kadar Kitabu'l-İman'a giren rivayetlerden kaydettiğimiz pekçok hadiste bu meseleye temas edildiğini gördük. Öte yandan memleketimizin yakın tarihte yaşadığı ve hâlâ yaşamaya belli bir ölçüde devam ettiğimiz fitne şartlarında mü'minler arasındaki münâsebetlerin dinî ölçülerle tartışılmasının ehemmiyetini daha yakından gördük ve görmekteyiz.

Bu sebeple, bu mevzu üzerine, Sulh Çizgisi adlı bir kitabımızda etraflıca yapmış bulunduğumuz bir tahlili aynen kaydedeceğiz:

MÜSLÜMANI KÂFİRLİK, MÜNAFIKLIK VE BENZERİ TÂBİRLERLE İTHAM EDEMEYİZ

"Birbirleriyle münasebette çeşitli dinî hizmet gruplarına mensup olanların düştüğü en mühim hata, birbirlerine tevcîh ettikleri yersiz tenkidler olduğu gibi, aralarındaki soğukluk ve husumeti artıran en mühim âmil de bu çeşit ithamlardır. Dinimiz, kime kâfir kime münâfık dendiğini, denebileceğini sarahatle belirtmiştir. Dinin herhangi bir hükmünü reddetmeyen kimse kelime-i şehâdeti ikrar ettiği müddetçe, farzları yerine getirmese de, diğer bir kısım günahlara banmış olsa da hiç kimsenin onu, din nâmına tekfire hakkı yoktur. Akâid âlimleri: "Bir kimse kalbiyle inanmasa bile, diliyle imanı ikrar ettikten sonra kendisine Müslüman muâmelesi yapılacağını" ittifakla söylerler. Fetevâ-yı Bezzâ-

ziye'de "Muhammedu'r-Resûlullah" diyenin, *"Âmentu bimâ âmene'r-Resûl [Resul (aleyhissalâtu vesselâm)'ün inandığına inandım] diyenin ve hattâ "Allahu vâhidun (Allah birdir)" diyen kâfirin bile Müslüman addedileceği, bir kimse birisi için Cami-i Kebîr'de namaz kılarken gördüm dese, bir başkası da: "mescidde onun namaz kıldığını" te'yid etse onun Müslüman addedileceği te'yid edilir.*

Ehemmiyetine binâen, Hz. Peygmaber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hadislerinde bu meseleye tekrâr tekrâr yer verildiğini görürüz: Resûl-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e göre kelime-i şehâdet getiren herkesi Müslüman bilmek ve onlara Müslüman muâmelesi yapmak zorundayız. Nitekim şöyle buyurur. **"Ben insanlarla, onlar lâilâhe illâllâh (Allah'tan başka tanrı yoktur) deyinceye kadar mücâdele etmekle emredildim, kim lâilâhe illâllâh derse, o, benden malını ve canını emin kılmıştır (bunu söyledikten sonra ben onun samimî olup olmadığını araştırmam). Gerçek hükmü ve hesâbı Allah'a kalmıştır."**

Bu hususla ilgili olarak, Hz. Üsâme'nin hâdisesi meşhurdur. İbnu Hişâm'ın rivayetine göre, bir mukâtele sırasında Hz. Üsame (radıyallahu anh), hasmı ile vuruşurken, galebe çalacağı sırada vuruştuğu müşrik, kelime-i şehâdet getirerek tevhidi ikrâr eder. Fakat Hz. Üsâme (radıyallahu anh), onun, bu ikrârı, ölümden kurtulmak için yaptığına hükmederek, hasmını öldürmekte tereddüd etmez. Medine'ye dönüşte durum Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e anlatılınca, hâdiseye ziyâdesiyle üzülüyor ve Üsâme'yi şiddetle azarlıyor: **"Ey Üsâme, lâilâhe illâllâh diyen bir kimseyi niye öldürdün?"** Hz. Üsâme (radıyallahu anh), kendisini şöyle müdâfaa ediyor: "Ey Allah'ın Resûlü, o, bunu ölümden kurtulmak için söyledi." Bu cevap üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* "Kelime-i tevhîdi getireni niye öldürdün ey Üsâme" diye o kadar çok tekrâr ediyor ki, Hz. Üsâme (radıyallahu anh) üzüntüsünün büyüklüğünden: *"Keşke o güne kadar İslâmiyet'e girmemiş olsaydım da böyle bir cinâyeti işlemekten uzak kalsaydım"* temennisinde bulunur. Müslim'in rivayetinde Resûl-i Ekrem (radıyallahu anh) Hz. Üsâme'yi şöyle azarlıyor: **"Onun bu ikrârda samimî olup olmadığını öğrenmek için kalbini yardın mı?"** Ebu Dâvud'un rivayetinde buna şunu da ilâve ediyor: **"Kıyâmet günü lâilâhe illallah diyen bir kimseyi öldürmenin hesâbını nasıl vereceksin?"** Ashâbtan Sâ'd (radıyallahu anh)'ın "Üsâme öldürmedikçe, ben bir Müslümanı öldürmem" sözü, bu hâdisenin hem Üsâme (radıyallahu anh), hem de diğer sahâbîler (radıyallahu anh) üzerindeki te'sîrini gösterir.

Bu manayı te'yid eden daha enteresan bir rivayet Mikdâd İbnu'l-Esved'den gelmektedir. Der ki: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: **"Bir kâfirle karşılaşsam, onunla mukâtele etsem, vuruşma sırasında kolumun birini kılıcıyla kesip atsa, arkadan da mağlub düşse ve benden aman dileyerek "Müslüman oldum" dese, ey Allah'ın Resûlü ben onu öldüreyim mi?** dedim. **"Hayır, öldürme"** dedi. *Ben tekrâr: "İyi ama ey Allah'ın Resûlü, o benim bir kolumu kestikten sonra bu ikrârda bulundu"* dedim. Cevâben: **"Hayır öldüremezsin, eğer öldürecek olursan o, sen onu öldürmezden önceki senin durumuna geçer, sen de, onun kelime-i şehâdeti söylemeden önceki durumuna geçersin (kâfir olursun)" cevabını verdi.**

Kelime-i tevhid ve kelime-i şehâdeti ikrâr etmenin, Müslüman vicdânda hâsıl etmesi gereken hürmetle ilgili bir başka misâle göre, böylelerine münâfık demek de kesinlikle yasaktır. Başta Buhârî olmak üzere siyer ve hadis kitaplarında geldiğine göre, bir sohbet sırasında (Müslümanlara çokça eziyet vermiş olan) Mâlik İbnu Duhayşin'in adı geçer. Ashâb'tan biri: "O, bir münafıktır, Allah ve Resûlünü sevmez" der. Bunun üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* söze karışarak: "Böyle söyleme, görmüyor musun, lâ ilâhe illallah dedi ve bununla da Allah'ın rızasını taleb etmektedir" buyurur. Öbürü tekrâr: "Fakat biz onu daha ziyâde münâfıklara dönük ve onlara hayırhâh görüyoruz" derse de Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Allah'ın rızasını kazanmak arzusuyla lâilâhe illallah diyeni Cenâb-ı Hakk ateşe haram kılmıştır" cevâbını verir.

Bu konunun ehemmiyetine binâen Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den bir başka misâl daha vereceğiz. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün taşradan gelen zekât malını, İslâm hesabına kalbleri kazanılması icâb eden dört kişi arasında pay eder. Bu dağıtımından hisse alamayanlardan bâzıları memnuniyetsizliklerini izhâr ederler. Bunlardan bir tanesi haddi de aşarak: *"Yâ Resûlallâh Allâh"tan kork, âdil ol!"* der. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu ifade karşısında ziyâdesiyle gazaba geliyorsa da: **"Yazık sana, yeryüzünde Allah'tan en çok korkan benden başka kim var?"** demekle yetiniyor. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın üzüldüğünü gören Hâlid İbnu Velîd (radıyallahu anh), (veya Hz. Ömer) yanaşarak: *"Ya Resûlallah müsâade buyur kellesini uçurayım"* der. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Hayır, belki o namaz kılacak (ve böylece Allah onu affedecek)" buyurur.

Hz. Hâlid (radıyallahu anh): "Diliyle söylediği kalbindekine hiç uymayan ne kadar çok namaz kılan var" karşılığında bulunur. Hz. Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu söz üzerine Hz. Hâlid (radıyallahu anh)'a verdiği cevap, şu âna kadar mevzubahs ettiğimiz bölücülük illetine en nâfi bir reçete olarak altın harflerle yazılmaya değer: **"Ben insanların kalplerini araştırmak, karınlarını yarmakla emredilmedim."**

Bu hadislerin ışığı altında, herhangi bir Müslümanın tenkidi yapılırken: "Onun kıldığı namaza bakma, riyâdan ibâret", "O, elâlemi aldatmak için hacıdır" gibi sözlerin dînen ne büyük ölçüsüzlük ve cinâyet olduğu anlaşılır.

Kur'ân-ı Kerîm'in nassına göre, değil namaz kılıp oruç tutan, İslâm âdâbına uygun selâm veren bir kimseyi bile Müslüman kabul edip öyle muâmele etmek gerekmektedir: **"Ey iman edenler, Allah yolunda harbe çıktığınız zaman (meselelerin) tam açıklanmasını bekleyin. Size (Müslümanca) selâm verene, dünya hayatının geçici menfaatlerini arayarak: "Sen mü'min değilsin" demeyin (Nisa, 94).**

Ayetin sebeb-i nüzulü, konumuz yönünden oldukca enteresan: Kaynaklarımızın -bizim için pek mühim olmayan- farklı rivayetlerine göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından belli bir vazîfenin ifâsı için yollanan askerî bir birlik –veya seferde olan bir Müslüman grup– Batn-ı İdam denilen meskûn mahalle varınca, bütün halk önlerinden kaçıyor, sâdece bir zengin (veya çoban) mallarının başında kalarak Müslümanlara yaklaşıp "İslâmca" selâm veriyor. *Fakat Muhallem İbnu Gassam* onu öldürerek mallarına el koyuyor. Sefer dönüşü, hâdise, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e rapor edilince, yukarıdaki âyet nâzil oluyor. Hadis ve siyer kitaplarında gelen sarâhate göre hâdisenin fâili kısa bir müddet sonra ölüyor. Cenâzesi toprağa verilince yerin cesedini kabul etmediği, üç sefer gömüldüğü hâlde her defasında dışarı atıldığı belirtilir. Durum Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e haber verilince: **"Arz, aslında bundan daha şerîrlerini de kabul eder. Fakat Allah size, "lâilâhe illâllâh" cümlesine hürmetin ehemmiyetini göstermek istedi"** der.

Yukarıda zikredilen âyetin harp gibi en kritik bir anda dahi "İslâmca selâm" verene Müslüman muâmelesi yapılmasını emretmesi karşısında, Müslüman olduğunu her şeyiyle ilân eden, hatta İslâm'a hizmeti kendine şiar edinen kimseleri, mensub olduğu partisi veya intisâb ettiği grubu ayrıdır diye kırıcı sözlerle ithâm etmenin, İslâmî ölçülere ne derece uygun düştüğünü okuyucu takdir etsin.

Bu söylenenlerle ilgili olarak, şunu da belirtelim ki, İslâm inancında, bir kimseyi tekfir etmek son derece tehlikeli, son derece büyük vebâli olan bir davranıştır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurur: **"Kim kardeşine kâfir derse, ikisinden biri mutlaka kâfir olmuştur. Eğer itham edilen kâfir değilse, küfür, ithâm edene döner."** Bu hadiste dile getirilen tehdîdin ciddiyetini belirtmek için şunu kaydedelim ki, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat dışında kalan sapık mezheplerden Hâricîler'in tekfîr edilip edilemiyeceği münâkaşasında bâzıları, bir Müslümanı tekfir etmenin mesûliyetinin büyüklüğünü göz önüne alarak, ortadaki mübhemiyet sebebiyle, müsbet veya menfî hiçbir şey söylememeyi tercih ederken, tekfîr edilmeleri gerektiğine kaail olanlardan bir kısmı da görüşlerine delil olarak yukarıdaki hadis-i şerifi zikretmişler ve: **"Onlar İslâm ümmetini tekfir ettiklerine göre kendileri kâfir olmuştur"** demişlerdir. Bu düşüncede olan Kadı İyaz eş-Şifâ'da aynen şunları söyler: "Ümmeti, dalâlet ve bütün Ashâb'ı küfürle ithama müncer olan herhangi bir söz sarfeden herkesin kesinlikle küfrüne hükmediyoruz."

Burada kaydı gereken bir başka mühim hadis, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in İslâm ümmetinin 73 fırkaya ayrılıp bunlardan sâdece birinin fırka-ı nâciye (yâni kurtuluşa erecek olan hak yoldaki fırka) olacağını haber verdiği rivayettir. Muhtelif vecihlerle gelmiş olan hadisin bir vechinde, hidâyet üzere olup kurtuluşa erecek bu grubun kimler olduğunu, dinleyenlerden bazıları sorunca şu cevap verilmiştir: **"Onlar, benim yolum üzerinde olanlar, ashâbım, Allah'ın dini üzerinde cidal ve münâkaşaya girmeyenler ve herhangi bir günah sebebiyle tevhîd ehlinden birini tekfir etmeyenlerdir."**

Hülâsa, İslâm âlimlerinin, ittifakla Muhammed ümmetinin dikkatlerini çektikleri bir husus, tekfir meselesi olmuştur. Buradaki titizliği Hüccetü'l-İslâm İmâm-ı Gazâlî'nin şu sözleriyle hülâsa edelim: *"İmkân nisbetinde bir Müslümanı kâfirlikle ithâmdan (tekfîrden) kaçınmak gerek... zira, tevhîd'i (Allah'ın bir olduğunu) ikrâr eden musallî kimselerin kanını helâl addetmek hatâdır. Hatâen bir Müslümanın kanını dökmektense hatâen bir kâfire hayat hakkı tanımak evlâdır."*

DÜŞÜLEN MÜHİM BİR HATA: Zamanımızda etrafındaki Müslümanları, bazı kusurları sebebiyle, tekfire kadar varan aşırı ithamlarla karalayan kimselere sıkca rastlamaktayız. Bunlar arasındaki mevki ve mertebece üstün olanlar, diploması ve hattâ te'lifi bulunanlar da görülür. İçtimâî durumları icâbı kazandıkları itibâr ve saygı sebebiyle bu çeşit fi-

kirleri alâka ve hattâ taklide mazhar olduğu için onların bir hatâları derhâl binler, yüzbinler ve hattâ milyonlara mal olmaktadır.

Bu kimselerin niyetlerini münâkaşa edecek değiliz. Niyetleri Allah bilir. Tamamen hüsnüniyetle dine hizmet maksadıyla hareket ettiklerini kabul etsek bile, tefrika ve hizipleşmeleri artırdıkları, husumeti katılaştırdıkları için, netice itibâriyle niyetlerine ters düşerek zararlı olduklarını, kaş yapmak isterken göz çıkardıklarını söyleyebiliriz.

Böylelerinin hatası, dinî bilgilerinin sığlığında ve sathîliğinden ileri gelmektedir. Muhâtaplarını itham ederken dayandıkları delil sâbit ve katı olmakla beraber verdikleri hükme delâletleri zannîdir ve yaptıkları kıyâs fâsiddir.

Söylediğimiz bu hususu açıklama sadedinde, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in küfre nisbet ettiği bazı fiilleri işleyenler hakkında âlimlerin yaptığı değerlendirmeleri ve sundukları îzahları zikredebiliriz:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir hadislerinde: **"Zina yapan bir kimse, zinâ yaptığı esnâda, mü'min olarak zina yapmaz. Şarap içen kimse de, içme ânında, mü'min olarak şarap içmez. Hırsız da, hırsızlık esnâsında, mü'min olarak hırsızlık yapmaz"** buyurur.

Bir diğer hadiste: **"Babalarınızdan yüz çevirmeyin. Kim yüz çevire(rek başkasına, bile bile baba diye)cek olursa bu davranışı küfürdür"** buyurur.

Bir diğer hadiste: **"Sizden biri kendisi için sevdiğini kardeşi için de sevmedikçe iman etmiş olmaz"** buyurur.

Bir diğer hadiste: **"Sünnetimden yüz çeviren bizden değildir"** buyurur, vs.

Misâller çoktur. Âlimlerimizin açıklamasına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu çeşit ifâdelerinde mutlak mânada imanın yokluğunu murat etmemiştir, kâmil mânada imanın yokluğunu murad etmiştir. Sözgelimi, içki içen kimse imânını kaybetmemiştir, fakat kemâl mertebedeki imandan mahrumdur. Kendisi için istediğini kardeşi için istemeyen kıskanç ve bencil kişi de böyle, mutlak mânada gayr-ı mü'min (yâni kâfir) demek değildir, belki kâmil bir iman sâhibi değildir demektir. Keza babasını inkâr edip, bir başkasına baba diye iddiaya kalkan kimse de kâfir değildir. Nitekim bu hadisi dilimize çevirirken merhum *Kâmil Miras,* belirtmeye çalıştığımız inceliği tebârüz ettirecek bir şekilde: "Küfrân-ı nimet etmiştir" der.

Hülâsa bu çeşit hadisler: "Tam ve mükemmel bir imana sâhip olan kişi, zina yapmaz... içki içmez... hırsızlıkta bulunmaz... babasını inkâr etmez... başkası hakkında dâima hayırhâh olur... sünnete uyar..." demek istemekte, bu fiillerin imanı zedeleyip derecesini düşüreceğine Müslümanın dikkatini çekmektedir.

Bazı âlimler de bu ifâde şeklinden maksadın, bu günahların büyüklüğüne dikkat çekmek, bunlardan şiddet ve büyük bir tehdîd yoluyla menetmek olduğunu söylemişlerdir ki, bizim için her iki izâh da yerindedir ve doğrudur.

Yeri gelmişken Müslümanların, yukarıdaki anlattığımız sığlık ve sathîlik sebebiyle en ziyade hataya düştükleri bir başka grup hadislere de dikkat çekmek istiyoruz. Bunlar münafıklığın alâmetleriyle ilgili hadislerdir. Bunlar vâizlerce sıkca tekrar edildiği için herkesce bilinen ve herkesce yanlış hükümlere mesned edilen hadislerdir:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurur: **"Üç vasıf vardır ki bunlar kimde bulunursa o kimse hâlis münâfıktır. Bunlardan biri kimde bulunursa, onda, bunu terkedinceye kadar münâfıklığa has olan bir haslet mevcut demektir: "Kendine itimâd edilince ihânet eder, konuşunca yalan söyler, söz verince sözünü tutmaz."**

Bir başka rivayette de: **"İmanın delili Ensâr sevgisidir, nifâkın (münafıklığın) alâmeti de Ensâra buğzetmektir." "Ensârı ancak mü'min olan sever, münâfık olan buğzeder. Onları seveni Allah sever, Onlara buğzedene Allah buğzeder"** der.

Bu hadislere dayanarak, hadiste söz konusu edilen sıfatlardan birini herhangi bir Müslümanda görünce, onu, "diliyle mü'min, ameliyle Müslüman görünmekle berâber kalbiyle Allah'ın varlığı ve birliğine inanmayan, Hz. Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in peygamberliğini reddeden ve Allah nazarında kâfirden de beter olduğuna inanılan" gerçek mânada "münâfık"lıkla itham etmek, gerçekten din nâmına işlenen bir cinâyet, affı zor bir hatadır; içinde yüzülen katmerli bir cehâletin tezâhürüdür.

Dikkatle bakılınca görülür ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadislerinde, bir kısım huyların Müslümana asla yakışmadığını, İslâm'ın şiddetle reddettiğini ifade etmektedir. Hadiste yer alan **"Kimde bunlardan biri varsa onu terkedinceye kadar kendinde münâfıklığa has bir haslet vardır"** meâlindeki cümle söylediğimiz husûsu te'yid eder. Nitekim Nevevî, **"Kim cihad etmeksizin ve içinden cihâd etme hu-**

susunda bir arzu da geçirmeksizin ölürse nifâktan bir şube üzerine ölmüştür" hadisini açıklarken aynen şunları söyler: *"Hadisten murad şudur: Kim böyle yaparsa, bu vasıfta (uydurma bahanelerle evde kalıp) cihada katılmayan münâfıklara benzemiş olur. Zira cihâdı terk, nifâkın şubelerinden biridir"* der.

Öyle ise, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadisleriyle mezkûr sıfatlardan birini kimde görürseniz onu, münâfıklıkla itham edin, münâfıklara yapılması gereken muâmeleyi yapın, herçeşit selâm ve teması kesin, demek istemiyor. Aksine "beşerî münâsebetlerinizde bu sıfatlara yer vermeyin, kim kendisinde bu huylardan, bu hasletlerden birini görür veya hissederse çabuk ondan kurtulmaya çalışsın, nefsinde bir mü'mine yaraşmayan, ancak münâfıklara yaraşan sıfatlara yer vermesin" demek istemektedir.

Bir başka ifadeyle, bu hadislerden anlıyoruz ki, insanda bulunması muhtemel sıfatların bir kısmı güzeldir, hoştur, diğer bir kısmı çirkindir, kötüdür. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Müslüman ve mü'min kişiyi iyi sıfatların kazanılmasına teşvik ederken, kötü sıfatlardan da men etmiştir. Arzu edileni ve ideal olanı mü'minde hiçbir kötü sıfatın bulunmaması, hep iyi sıfatların, güzel huyların yâni *"Müslüman olan"* vasıfların bulunmasıdır.

Ancak fiiliyatta durum öyle değil. Kâfir ve münâfıkta, iyi ve hoş olan "Müslüman sıfatlar" bulunduğu gibi mü'minde de iyi ve hoş olmayan "kâfir ve münâfık sıfatlar" bulunabilmektedir. Nasıl ki, Allah'ın varlığını ve Hz. Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in peygamberliğini dili ile söyleyip kalbi ile de tasdîk etmeyen bir kimse ne kadar iyi huylar, güzel ahlâklar, "Müslüman sıfatlar" taşısa dahi biz ona yine de, –kendisinde bulunan bu Müslüman sıfatlara bakarak– "müslüman" diyemiyorsak, kelime-i şehâdeti ikrar eden bir Müslümana da kendisinde bulunan gayr-ı müslim bir vasfı, kâfir bir ahlâkı sebebiyle kâfir damgasını vuramayız. Ondan tekfirini gerektiren söz ve fiillerin sudûru başka meseledir.

Meselâ, en mühim İslâmî sıfatlardan biri, cömertliktir. Herhangi bir menfaat beklemeksizin başkalarının faydalanmaları için yapılacak bağışlar, sadakalar, iyilikler dinimizde çok övülmüş ve bunlara teşvik de edilmiştir. Fakat bir kâfir, yeryüzünü dolduracak kadar bağış ve sadakada da bulunsa biz ona yine Müslüman nazarıyla bakamayız. Zira Kur'ân-ı Kerîm şöyle buyurmaktadır: **"Hakikat, küfrededenler ve kendileri kâfir olarak ölenler (yok mu?) onlardan hiçbirinin (bilfarz) yeryüzünü dolduracak miktarda altını dahi -onu fedâ etse-**

kat'iyyen makbul olmaz. İşte onlar; pek acıklı bir azap onların (hakkı)dır. Kendilerinin hiçbir yardımcıları da yoktur." (Âl-i İmrân 91).

Bu âyet, kâfirde bulunan cömertlik gibi "Müslüman bir sıfat"ın hükmünü belirtmektedir. Aynı hükmü diğer güzel sıfatlara da teşmil etmemize bir mâni yoktur. Nitekim bir başka âyette: **"Kim İslâm'dan başka bir din ararsa ondan (bu dîn) kabul olunmaz ve o, âhirette de en büyük zarara uğrayanlardandır"** (Âl-i İmrân, 85) denmektedir.

Müslümanda bulunan gayr-i müslim sıfatların -ki hadislerde bunlar küfür ve nifaka nisbet edilmişlerdir- hükmünü anlamada Ebû Zer hazretlerinden (radıyallahu anh) gelen şu rivayete bakalım:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gelmiştim, uyuyordu. Uyanınca yanına oturdum. (konuşmamız) sırasında: **"Lâilâhe illallah deyip sonra da bu söz üzerine ölen her kul cennete gider"** buyurdu. (Hayretle) sordum: *"Zina etse ve hırsızlık yapsa da mı?" Cevâben: "Evet, zina etse ve hırsızlık yapsa da!"* dedi. (Ben hayretimi yenemiyerek yine) sordum: "Zina etse de hırsızlık yapsa da mı girer?" *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yine:* **"(Evet) Zinâ etse de hırsızlık yapsa da"** *cevabını verdi. Bu sözünü üç defa tekrar etmişti. Dördüncü seferde:* **Yine, "Evet, Ebû Zerr'in burnu toprakla sürtülmesine rağmen zina etse de hırsızlık yapsa da (o kul cennete girecektir) buyurdu..."** Halbuki az yukarıda bu iki sıfatın bizzat Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından küfre nisbet edildiğini görmüştük.

Demek oluyor ki tek bir hadis veya tek bir âyete bakıp hüküm yürütmek bizi hataya sürüklemektedir.

Âyet-i kerîmede günahlar konusunda: **"Allah (celle celâluhu) kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz, onun dışında kalan günahları dilediği kimseden affeder" (Nisa, 48)** buyurmaktadır.

İslâmî ölçü bu. Allah'a ve âhirete inanan kişi bu ölçülerin dışına çıkmaz. Bunların yerine kendisinin veya diğer eşhâsın hevâsından gelen karanlıklı, nursuz ölçüleri koymaz.

Yine Müslüman kişi bilir ki, tek bir hadis veya tek bir âyete bakarak hüküm yürütülmez. Bu davranış çoğu kere hataya sevkeder. Âyet ve hadislerin nâsih ve mensuhları, mücmel ve âm olanları vardır. Bunları tefrik ve te'lif işi âlimlerin vazifesidir. Mü'mine düşen âlimlerin yolunu tâkip etmektir. Bu davranış tarzı, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat'in yolu, İslâm ümmetinin cadde-i kübrasıdır.

İKİNCİ FASIL

BİAT AHKÂMI

40 ١ - عن عبادة بن الصامت رضى الله عنهُ. قال [كُنّا مَعَ رسُولِ اللهِ ﷺ في مــجلسٍ فقال: ألاَ تبايعونِى عَلـى أنْ لا تُشرِكُوا باللهِ شيئاً، وَلاَ تَسرِقُوا، وَلاَ تزنُوا، ولاَ تَقتُلُوا النفسَ التى حرَّمَ اللهُ إلاّ بالحقّ].

وفي أخـرَى [وَلاَ تقـتُلوا أولادكمْ، ولاَ تأتُوا ببُهتَانٍ تَفـتـرونهُ بينَ أيديـكمْ وَأرْجُلِكُمْ، وَلا تَعصونِى في معروفٍ، فمنْ وفَّى منكم فأجرُهُ علَى اللهِ، ومنْ أصابَ من ذلكَ شيئاً فستـرهُ اللهُ عَلَيْهِ فأمْرُهُ إلى اللهِ تعالى، إنْ شاءَ عفَا عَنهُ وإنْ شاءَ عَذَّبَهُ، فبايعناهُ على ذلكَ] أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

وزاد النسائى في أخرى بعد قوله: فأجرهُ على اللهِ تعالى [وَمَنْ أصابَ منْ ذلكَ شيئاً فأخذَ به في الدنيَا فهُوَ كفارةٌ لهُ وطهورٌ].

وفي أخرى للثلاثة والنسائى [بَايَعْتُ رسُولَ اللهِ ﷺ عَلَى السَّمْعِ وَالطاعـةِ في العسرِ واليُسْرِ، والمَنْشَطِ وَالمكْرَهِ، وَعلَى أثرَةٍ علَيْنَا، وعَلَى أن لا ننازعَ الأمرَ أهلَهُ، وعَلى أن نقولَ بالحقِّ أينما كنَّا لا نخَافُ في اللهِ لومة لائمٍ].

وفي أخـرى [أنْ لا تنازعَ الأمرَ أهله إلاّ أن ترَوْا كـفراً بَواحـاً عندكمْ فيـهِ من اللهِ تعالى برهان] « والبواحُ » الظاهرُ الذى لا يحتملُ التأويلَ.

1. (40)– Ubadetu'bnu's-Sâmit (radıyallahu anh) anlatıyor: Biz, bir

seferinde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le aynı cemaatte beraber oturuyorduk ki: **"Allah'a hiçbir şey ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina fazîhasını işlememek, Allah'ın haram ettiği cana meşrû bir sebep olmaksızın kıymamak şartları üzerine bana biat edin"** buyurdu.

Bir diğer rivayette **"...Çocuklarınızı öldürmemek, halde ve istikbalde iftirada bulunmamak, meşru dairedeki emirlerde -ne bana ne de vazifelilere- isyan etmemek üzere biat edin. Kim vereceği bu sözlere sâdık kalır, ahdine vefa gösterirse karşılığını Allah'tan alacaktır. Kim de bu yasaklardan birini işleyecek olursa artık işi Allah'a kalmıştır, dilerse affeder, dilerse azab verir, cezalandırır"** buyurdu. Biz de bu şartlarla biat ettik." Buhârî, iman 11; Müslim, Hudud 41, (1709); Nesâî, Bey'a 17, (7, 148); Tirmizi, Hudud 12, (1439).

Nesâî, bir başka rivayette **"...karşılığını Allah'tan alacaktır" ifadesinden sonra şu ziyadeyi kaydeder: "Kim bunlardan birini işler, sonra da dünyada cezalandırılırsa, çektiği bu ceza onun için kefaret ve o günahtan temizlenme olur."**

Buhârî, Müslim, Muvatta ve Nesâî'de gelen bir diğer rivayette şu ifade mevcuttur: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e zor durumlarda olsun, kolay durumlarda olsun, hoş şartlarda olsun nâhoş şartlarda olsun, aleyhimize kayırmaların yapılıp, hakkımızın çiğnendiği hallerde olsun itaat etmek, idareyi elinde tutanlara karşı iktidar kavgası yapmamak, nerede olursak olalım hakkı söylemek, Allah'ın emrini yerine getirmede kınayanların kınamalarından korkmamak üzere biat ettim."

Bir başka rivayette şu ifadeye rastlanmaktadır: *"..İktidar sahibine karşı onda, Allah'ın kitabında gelmiş bulunan bir delil sebebiyle te'vil götürmeyen açık bir küfür görülmedikçe iktidar kavgası yapmamak..."*

AÇIKLAMALAR:

1- Türkçemizde biat diye bilinen kelimenin Arapça aslı bey'at'dır. Aslında herhangi bir satış akdinin el sıkışması ile tamamlanmasına denir.

Siyasî mâhiyette imamla teba'a arasında cereyan eden itaat anlaşması da ticarete benzetildiği için *bey'at* adını almıştır ki buna *mübâya'a* denir. Taraflardan biri olan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* sevab vaadetmiş, öbür taraf da itaat sözünde bulunmuştur.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la Müslümanlar arasında ilk

defa Birinci Akabe Bey'atı olmuş, sonra İkinci Akabe Bey'atı olmuştur. Hudeybiye'de bir ağaç altında cereyan eden ve 1500 kadar Müslümanla yaptığı Bey'atu'r-Rıdvân da Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in cemaatle yaptığı belli başlı bey'âtlardır. Bunlardan başka, hicreti müteakip Medineli kadınlarla yaptığı bey'at de belirtilmesi gereken toplu bey'atlerden biridir. Ayrıca pekçok ferdlerle de münferid bey'at akitlerini yapan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bazan çocuklarla da bey'at yaptığı olmuştur.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e Akabe'de yapılan biat'de Ensar şöyle demişti: *"Ey Resûlullah! Diyarımıza gelinceye kada senin hak ve hürmetinde mesul değiliz. Bize gelirsen hak ve hürmetin üzerimize vâcib olur. Kendimizi, çocuklarımızı, kadınlarımızı her neden korursak seni de ondan koruruz.* "Yukarıda metni Ubâdetu'bnu's-Sâmit'in rivayeti olarak kaydedilen bey'at de Akabe'de akdedilmiştir ve bu *Bey'atu'n-Nisâ* diye meşhurdur. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu bey'atle, İslâm'ın ana meselelerinin tatbikatını ve kendisine itaati garanti altına almıştır. Bu akdi, İslâm devletinin ortaya çıkmasında atılmış ilk ciddî adım, ilk temel olarak görebiliriz."[26]

2- Hadiste geçen, izaha muhtaç bir husus, işlenen cinâyetlerin cezası dünyada çekildiği takdirde, âhirette bu suçtan muâheze edilip edilmiyeceği meselesidir. Yukarıdaki hadiste, dünyevî cezanın kişiyi temizliyeceği açık bir dille ifade edilmiş olmasına rağmen, başka hadislerde beyan edilen tereddüd sebebiyle, âlimler hududun kefaret olup olmayacağı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Ancak, çoğunluk, yukarıda kaydedilen hadisin sıhhatçe üstünlüğünden hareketle, irtidad sebebiyle tatbik edilen ölüm cezası dışındaki had cezâlarının kefaret sayılacağı görüşünü benimsemiştir. Mürtedin haddi hariç tutulmuştur, çünkü yukarıdaki hadiste muhatap mü'minlerdir. Halbuki, mürted İslâm'dan çıkmakla mü'minlik vasfını kaybetmiş ve dolayısıyla mü'mine vâdedilen "kefaret" lütfunun dışında bırakılmıştır.

3- Temâs etmemiz gereken bir diğer husûs, her çeşit şarta, hakkımızın çiğnenmesine rağmen idarecilerle mücadelenin yasaklanması, sabretmenin emredilmiş olmasıdır. Âlimler, bunu, "daha büyük zararı önlemek için" diye izah ederler. *Maamafih "Fitneye meydan vermeden bertaraf edilebilecekse zâlim sultana karşı konabilir"* diyen âlim de mevcuttur.

26— Biât'ın târihi gelişimi, Osmanlılarda biat şekli vs. hakkında geniş bilgi için Mehmet Zeki Pakalın'ın Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü adlı ansiklopedik lügatine bakılsın (1, 228-231).

41 ٢– وعن عوف بن مالكٍ الأشجعي رضى الله عنه قال: [كُنّا عندَ النبى ﷺ تسعةً أو ثمانيةً أو سبعةً، فقال ألاَ تبايعُونَ رسُولَ الله ﷺ فبسطنَا أيدينَا وقلنا: علامَ نبايعُكَ يا رسُولَ الله؟ قال: علَى أنْ تعبُدُوا اللهَ تعالى ولاَ تُشْرِكُوا به شيئاً، وتُصلُّوا الصَّلَوَاتِ الخَمسِ، وتسمَعُوا وتُطيعوا، وأسرَّ كلمةً خفيةً. قال: ولَا تسألُوا النَاسَ شيئاً. قال: فلقد رأيت بعضَ أولئك النفرِ يسقطُ سوطُ أحدهمْ فما يسألُ أحداً يناولهُ إيّاهُ] أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

2. (41)- *Avf İbnu Mâlik el-Eşca'î* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Biz Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in huzurunda 7 veya 8 veyahut da 9 kişiydik.* **"Allah Resulü'ne biat etmiyor musunuz?"** dedi. Ellerimizi uzatarak: *"Hangi şartlara uymak üzere biat edeceğiz ey Allah'ın Resûlü?"* dedik. Şu cevabı verdi:

"Allah'a ibadet etmek ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmamak, beş vakit namazı kılmak (verilen emirlere) kulak verip itaat etmek -ve bu sırada gizli bir kelime fısıldayarak devamla- **"Halktan hiçbir şey istemeyin"** buyurdu. *Avf İbnu Malik ilâveten der ki, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i benimle dinleyen o cemaatten öylelerini biliyorum ki, bineğinin üzerinde iken kazara kamçısı düşse kimseye "Şunu bana verir misin?" diye talebde bulunmaz (iner kendisi alır)dı."* Müslim, Zekat 108, (1043); Ebu Davud, Zekat 27, (1642); Nesâî, Salât, 5, (1, 229); İbnu Mâce, Cihâd 41, (2867).

42 ٣– وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [كُنّا إذا بايعنَا رسولَ الله ﷺ على السمعِ والطاعةِ يقولُ لنا: فيما استطعتم]. أخرجه الستة.

3. (42)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e kulak vermek ve itaat etmek şartıyla biat ederken "Gücünüzün yettiği şeylerde" diyordu. Buhârî, Ahkam 42; Müslim, İmâret 90, (1867); Nesâî, Bey'at 18, (7, 148); Tirmizî, Siyer 37, (1597); Muvatta, Bey'at 1, (2, 982); İbnu Mâce, Cihâd 43, (2874).

43 ٤– وعن أُمَيْمَةَ بنتِ رقيقة رضى الله عنها قالت: [أتيتُ رسولَ الله ﷺ في نسوةٍ منَ الأنْصارِ فقُلْنَا: نُبَايِعُكَ على أنْ لا نُشْرِكَ باللهِ شيئاً، ولا نَسْرِقَ، ولا نزنى، ولَا نقتلَ

أولادنا، ولا نأتي ببهتانٍ نفتريه بين أيدينا وأرجلنا، ولا نعصيك في معروفٍ، فقال فيما استطعتنّ واطقتنّ. فقلنا: الله ورسوله أرحم بنا منا بأنفسنا، هلمّ نبايعك. قال سفيان رحمه الله تعالى: تعني صافحنا؟ فقال: لا أصافح النساء إنما قولي لمائة امرأةٍ كقولي لامرأةٍ واحدةٍ] أخرجه مالك والترمذى والنسائى.

4. (43)– *Ümeyme bintu Rukayka* (radıyallahu anh) dedi ki: *"Ensâr' dan bir grup kadınla Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelip kendisine:* "Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, çalmamak, zina etmemek, çocuklarımızı öldürmemek, halde ve istikbalde iftira atmamak, sana meşrû emirlerinde isyan etmemek şartları üzerine biat ediyoruz" dedik. Hemen ilâve etti: **"Gücünüzün yettiği ve takatınızın kâfi geldiği şeylerde"**. Biz: *"Allah ve Resûlü bize karşı bizden daha merhametlidir, haydi biat edelim"* dedik.

Süfyan merhum der ki: *Kadınlar, biatı (erkekler gibi) musâfaha ederek yapmayı kastedmişlerdi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Ben kadınlarla müsâfaha etmem, benim yüz kadına toptan söylediğim söz her kadın için ayrı ayrı söylenmiş yerine geçer"** buyurdu. Muvatta, Bey'a 2, (2, 982); Tirmizî, Siyer 37. (1597).

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* gerek kadınlarla ve gerekse erkeklerle biat yaparken, onlara, **"gücünüz yeten hususlarda"** kaydını koymuş, hatta bunu söylemelerini telkin etmiştir. Çünkü Cenâb-ı Hak, bu ümmete güç yetiremiyeceği teklifte bulunmamıştır (Bakara, 286). Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu kaydı koyması, hanım sahâbeler üzerinde ikna edici tesir bırakmış olmalı ki onlara: *"Allah'ın Resûlü bize, kendimizden çok daha merhametli"* dedirtmiş ve bazı rivayetlerde görüldüğü üzere *"Haydi ey Allah'ın Resûlü elini uzat sana hemen biat edelim"* diye acele ile biat kararını vermelerine sebep olmuştur.

2- Yukarıdaki metinden de anlaşıldığı üzere, kadınlar da erkekler gibi el sıkışarak biat etmek istemişler, ancak Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* belki de ilk defa, bu vesîle ile, İslâm'ın yeni bir âdabını teşrî buyurmuştur: Birbirlerine nikah düşen kadın ve erkek el ele tutuşamaz.

Zürkânî, bu hadiseyi açıklayıcı başka rivayetler sunar. Bunlardan bi-

rine göre "Kadınlar mubâya'a (biat) sırasında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın elini, elbisesinin üstünden tuttular."

Bir başka rivayette de: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) elinde bir sevb (giyecek parçası) olmadıkça, bey'at sırasında kadınlarla müsâfaha etmezdi (tokalaşmazdı)"* der. Keza Buhârî'de Hz. Aişe'den gelen bir rivayette "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadınlarla **"Ey Peygamber! mümine kadınlar, Allah'a hiçbir ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmememk, çocuklarını öldürmemek, başkasının çocuğunu sahiplenerek kocasına isnadda bulunmamak ve ma'ruf olanı işlemekte sana karşı gelmemek şartıyla sana bey'at etmek üzere geldikleri zaman, onları kabul et; onlara Allah'tan mağfiret dile..." (Müntahine, 12)** mealindeki ayetle bey'at yapardı. O'nun eli, ailesine mensup olanlar dışında hiçbir kadının eline değmedi" buyurulur.

Hülasa, bütün rivayetler, bilittifak, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bey'at sırasında kadınların ellerine çıplak olarak değmediğini ifade eder.

BİR İSTİTRAD:

İMAMET VE İTAAT MESELESİ

İslâm'a göre imam (devlet reisi) kimdir, şartları, vasıfları nelerdir, nasıl tayin edilir, hangi sebeplerle azledilir?

İtaat nedir, sınırları nelerdir, hangi sebeplerle itaat edilmez? vs.

Hergün konuşulan, münâkaşa edilen sorular... meseleler.

Bu sorulara, ana kaynaklara inerek bulduğumuz cevapları İslâm Işığında Anarşi adlı kitabımızda neşretmiştik. Ehemmiyetine binaen burada iktibas ediyoruz.

DİNİMİZDE İTAATE VERİLEN EHEMMİYET

"Fitne ve fesadın önlenmesinde adâletin tatbikatından sonra diğer mühim bir prensibin itaat olduğunu söyleyebiliriz. Aslında itaat de adaletin bir parçasıdır. Zira itaat, bir başka ifade ile kişinin haddini bilmesi, dinin gösterdiği çizgi üzerinde kalmak sûretiyle Allah'a karşı ahd u mîsâkını ödemesidir. Aslında Müslüman olan her ferd şuurla, zâhiren olmasa bile zımnen Allah'la bir akit yapmış, Allah'ın emirlerine uymayı taahhüt etmiş demektir. Şu hâlde her mü'min, her Müslüman kişi, bu

taahhüdünü yerine getirmek sûretiyle Allah'a karşı borcunu ödeyip, adâleti sağlamakla mükelleftir.

Kur'ân-ı Kerîm pek çok âyetiyle bu itaat keyfiyetini te'yid eder. Dinin hakîki mânada tezâhürü mü'min kişiye vâdedilen, dünyevî ve uhrevî nusret, zafer, mükâfat ve nimetler hep bu "itaat" vazifesinin yerine getirilmesine bağlanmıştır. Dünyevî saadet, içtimâî terakkî, ferdî kemâlât hepsi hepsi "itaat" keyfiyetine bağlıdır. Allah'a hakîki mânada itaat etmeyen kimse, veya cemiyet dinin vâdettiği ne dünyevî, ne de uhrevî mukâfatları beklemeye hak sâhibi değildir:

"Kim Allah'a ve Resûlüne itaat ederse Allah onu, altından ırmaklar akan cennetine koyar" (Nisan ,13).

"Kimler Allah'a ve Resûl'e itaat ederlerse, Allah'ın kendilerine nimet verdiği kimselerle beraber olur" (Nisa, 69).

"Kim Allah'a ve Resûlüne itaat eder, Allah'tan korkar ve çekinirse işte onlar kurtuluşa erenler (üstün gelenler)dir." (Nûr, 52).

"Allah'a ve O'nun Resûlüne itaat edin. Birbirinizle çekişmeyin. Sonra korku ile za'fa düşersiniz, rüzgarınız (kesilip) gider. Bir de sabr (ve sebat) edin (katlanın). Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir" (Enfal, 46).

İtaat Edilecek Üç makam: Burada dinin, itaat edilmesi gerekli emirlerini saymaktan ziyade itaatin ehemmiyetini belirtmeye, "itaat edin" emrini nazar-ı dikkate vermeye çalışacağız.

İslâm dini itaat edilecek üç makam gösterir: *Allah, Allah*'ın Resûlü ve ululemr. İlk ikisine itaati, yan yana ve mükerrer seferler bizzat Kur'ân-ı Kerîm dile getirir. Zira esas itaat Allah ve Resûlüne olan itaattir. Ululemre (yâni otoriteye) olan itaat ise, onların emirleri Allah ve Resûlünün emirlerine uyduğu, muvâfık düştüğü takdirde meşrûdur, mûteberdir. Maamâfih, Kur'ân-ı Kerîm'de bir kere de bu üç makam berâberce zikredilerek itaat emredilir:

"Ey iman edenler, Allah'a itaat edin, Peygamber'e ve sizden olan emir sâhiplerine de itaat edin. Eğer bir şey hakkında çekişirseniz onu Allah'a ve Peygamber'e döndürün, eğer Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız (böyle yapın). Bu hem hayırlı, hem netice itibariyle daha güzeldir" (Nisa, 59).

Ululemr: Halkımızın diline ululemr olarak, Kur'ân'daki şekliyle girmiş olan bu tâbire bâzan "emir sâhibi", bâzan "veliyyülemr" şeklinde

rastlarız. Aynı mânada olmak üzere sultan, imam gibi başka tâbirlerin kullanıldığına da şâhit oluruz.

Sahâbe ve Tabiî'nden bu yana ululemrden kastedilen kimseler hakkında değişik görüşler ileri sürülmüştür. Bir kısmı bununla "ulemâ"nın kastedildiğini söylerken diğer bir kısmı "ümerâ"nın kastedildiğini ileri sürmüştür.

Nevevî daha pratik bir târif kaydeder: "Ululemr, ümerâ ve vâlilerden, itaat edilmesi Allah tarafından vâcib kılınmış olan herkestir. "Ve bu târifin, halef ve selef -müfessir, fakih vs. her çeşit- âlim zümrelerinin ortak görüşü olduğunu belirtir.

Ömer Nasûhî Bilmen, fıkıh ıstılâhı olarak ululemr'i şöyle târif eder: *"Ya İslâm cemâatinin intihâbiyle veya kendisinin kuvvet ve nüfûzuyla hâkimiyet makâmını ihraz edip, Müslümanların bir emniyet ve selâmet dâiresinde yaşamalarını te'mîne muvaffak olan herhangi bir müslim zattır."*

Burada görüldüğü gibi, umumiyetle devlet reisi kastedilmekle birlikte, yerine göre, bugünkü tabirle "otorite" denilen devleti temsil durumundaki herkes için ululemr tabiri ıtlak olunabilir ve olunmaktadır. Şu hâlde imam, halife, emir, âmil, me'mûr, âmir, sultan vs. gibi kelimelerin her biri ululemr mefhumunu ifade eder.

Ululemr Etrafında Birlik: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* İslâm cemiyetinin bütünlük ve haşmetini, sulh ve saadetini bir reis etrafında meydana getirilecek birlik ve beraberlikte gördüğü için lisanının bütün belâgat ve talakatı ile bir imam (ululemr) etrafında toplanmayı teşvik etmiş, bölünüp dağılmaları, birlik ve cemaatten ayrılmaları şiddetle takbih etmiş, ayrılanları kınamış, tehdid ve terhibde bulunmuştur. İmamın etrafında teşekkül etmesi istenen bu birlik ve beraberlik her şeyden önce imama itaate bağlıdır.

Buhârî'nin Enes (radıyallahu anh)'den kaydettiği bir rivayette: *"Üzerinize başı kuru üzüm gibi siyah, Habeşli bir köle bile tâyin edilse dinleyin ve itaat edin"* denmektedir.

Müslim'in kaydettiği bir rivayette, Ebû Zerr: **"Halilim (Hz. Peygamber) bana: "Kolları kesik bir köle bile olsa emîr'i dinleyip itaat etmemi tavsiye etti"** demektedir.

Şârihler, gerek "kuru üzüm" gerekse "kolları kesik" tâbirleriyle emîrin nesebce düşük, görünüşçe çirkinliğinin ifade edilmek istendiğini,

yâni emîre neseb ve fizyonomisine bakılmadan itaat etmek gerektiğini söylerler.

Bir diğer rivayet de şöyledir: **"...Üzerinize, emîr olarak, bir Habeşli köle bile tâyin edilse onu dinleyin ve itaat edin." "Sizden biri İslâm'ı ile boynunun vurulması arasında muhayyer bırakılmadıkça itaate devam etsin. Böyle bir durumda boynunu uzatsın. Anasız kalasıca, dini gittikten sonra, onun ne dünyası kalır, ne de âhireti."**

Şu hadiste imama isyan kıyâmet alâmeti olarak zikredilir: **"Nefsimi elinde tutan Zât-ı zülcelâl'e kasem ederim ki, imamınızı öldürmedikçe, birbirinize kılıç çekmedikçe ve dünyanıza şerirleriniz reis olmadıkça kıyâmet kopmaz."**

Bazı rivayetlerde emîre itaat Allah'a itaatle aynı ayarda tutulmaktadır: **"Kim bana itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. Kim de bana isyan ederse Allah'a isyan etmiş olur. Emîrime kim itaat ederse bana itaat etmiş olur. Emîrime kim isyan ederse, bana isyan etmiş olur.**

Biat Şartı İtaat: Bir kısım rivayetler, ilk Müslümanlarla biat akdi yaparken, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in onlara her hâl u kârda itaat etmeyi şart koştuğunu göstermektedir. Müslümanlığı kabûl edilmesi için teklif edilen ilk şartlar arasında bunun zikri, otorite ve itaatten yoksun o devir Arabları'nın nazarında bunun ehemmiyetini tesbît gâyesini gütmelidir. *Ubâdetu'bnu's-Sâmit (radıyallahu anh) der ki: "Biz Allah Resûlü'ne, kolaylıkta olsun, zorlukta olsun; gönlümüzün hoşuna giden şeylerde olsun, hoşuna gitmeyen şeylerde olsun... İtaat etmek üzere biat ettik.*

Hoşa Gitmese de İtaat: Sâdece yukarıda kaydettiğimiz Ubâdetu'bnu's-Sâmit (radıyallahu anh) rivayetinde değil, başka sahâbelerden de gelen, beyatla alâkalı pekçok rivayette, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in itaat şartını koşarken, verilen emir hoşa gitse de gitmese de, içinde bulunulan şartlar bolluk veya darlık her ne olursa olsun, imamdan küfrünü gerektiren bir hal zâhir olmadıkça İTAAT ETMEK şartını çok vâzıh olarak duyurduğunu görmekteyiz.

Allah İçin Beyat: Her hâl ve şartlarda itaatin gerçekleşmesi için Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bey'at ve itaatin sırf Allah rızası için yapılması, buna dünyevî bir maksad dâhil edilmemesi için başkaca tenbihlerde bulunmuştur. Allah rızasından hâriç dünyevî bir maksadla

beyatta bulunanlar hakkında şiddetli tevbih ve kınamalar gelmiştir: **"Üç kişi vardır, kıyâmet günü Allah onların ne yüzüne bakar, ne de onlarla konuşur, onların günâhlarını da affetmez, onlara çok elîm bir azâb vardır: ...Biri de dünyevî bir maksadla imama biat eden kimsedir. Öyle ki, istediğinden verilince itaat eder, verilmeyince itaati terkeder."**

Buraya kadar söylediklerimzi hülâsa edecek olursak İslâm'ın hükmü şudur: **"İmama, mâsiyet olmayan (yâni Allah'a isyâna götürmeyen) hususlarda itaat farzdır."** Zira **"İmam -düşmanın saldırısına, insanların birbirlerine zulmüne karşı- bir perde gibidir. (o, şahsında nasıl olursa olsun), onun idâresi altında, -düşmanlara, âsilere ve her çeşit fesadcılara (yâni anarşistlere) karşı- cihad edilir."**

İtaat bahsinin her yönü ile açıklığa kavuşması, İslâm'daki imâmet telâkkisinin iyi bilinmesine bağlıdır. Bu sebeple, yukarıda temas edilen bâzı noktaların tekrarı pahasına da olsa imamet ve onunla alâkalı olarak İslâm'ın getirdiği bir kısım hükümleri, nazariyeleri önümüzdeki bahiste ayrıca inceleyeceğiz.

İMAMETLE ALAKALI HÜKÜMLER

Fitne ve anarşiye karşı İslâm'ın hassasiyetini en iyi ifade eden hususlardan biri İslâm'ın imamet telakkî ve anlayışıdır. İmametin lüzum ve zaruretine olan inançtan, imamda aranan evsâfa, imamın seçim şekillerine; ona itaat telakkisinden isyan edenlere takdir edilen cezalara varıncaya kadar, imametle alâkalı her meselede ortaya konan prensipler, telakkîler, emirler, yasaklar, tavsiyeler vs. fitneyi önleme endişesinden renklenmekte, şekillenmektedir. Bu mesele zamanımızdaki cehâlet ve suiniyete mebni sebeplerle dindarlar arasında bir anarşi vesilesi olma istikametinde gelişmektedir. Halbuki meseleye, ana kaynaklara inerek, ümmetin her sahada hakiki mürşidleri olan her çeşit garaz ve dünyevî hesaplardan uzak selef âlimlerinin ve onların yolunda giden eslâf büyüklerinin yorumlarına bakarak eğilecek olursak, imamet telakkisi'nin anarşi değil, nizâm; başıbozukluk değil, disiplin ve düzen âmili olduğunu görürüz.

Şu hâlde, bu bahsi ele alıştaki gâyemiz, İslâm'ın bu meseledeki gerçek telakkisini ortaya koymaktır. Bunu yaparken, mevzunun her okuyucu tarafından yeterince kavranması için, mümkün mertebe tâli başlıklara bölmeyi uygun gördük. Hattâ bazı temel fikirlerin zihinlerde

iyice yer etmesi için çeşitli şekillerde birkaç defa tekrarından da kaçınmadık.

İmametin Târifi: Meselenin daha iyi kavranması için mevzûmuza târifle girebiliriz. Âlimlerimiz imameti: *"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) adına (yâni O'na hilâfeten) din ve dünya işlerinde umûmî riyâsettir"* diye târif etmişlerdir. Yâni bu, en kısa ifadesiyle devlet başkanlığıdır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e niyabeten icraat yapacaktır.

İcraatında keyfe mâ yeşâ istediği gibi hareket edemez. Daha âmiyâne bir ifade ile, Halîfe, kanununu kendi koyan astığı astık, kestiği kestik bir despot değildir. Hz. Peygamber'in getirdiği hukuk sistemiyle hakları ve selâhiyetleri tahdîd edilmiştir. Bir hukuk devletinin başkanıdır.

Târifte yer alan "umumî riyâset" tâbiri, kadılık, câmi imamlığı gibi başkaca riyâsetlerle karıştırılmaması içindir, zira bu sonuncular muayyen sahalardaki riyâseti ifade eder. Halbuki imamet, bütün bu hususî riyâsetlerin fevkinde hepsine şâmil, hepsine nâfiz, hepsini kontrolünde, murakabesinde tutan bir riyâset, bir başkanlıktır.

Akidedeki Yeri: İmamet meselesi, Ehl-i Sünnet Ve'l-Cemaat'e göre akideye müteallik bir mesele değildir. Bunu, Şia akide meselesi yaparak fazlaca büyütmüştür. Ehl-i Sünnet kelamcılarının akide kitaplarında bu meseleye yer vermeleri muahhardır ve Teftazânî'nin de belirttiği üzere, bu hususta ortaya çıkan itikâdî teşviş ve fitneleri bertaraf etmeye râcidir. Şöyle der: *"İnsanlar arasında imamet mevzuunda, bilhassa Râfizîler ve Hâricîler cânibinden neşet eden fâsid itikadlar ve soğuk ihtilaflar şüyû bulup yaygınlaşınca ve her bir tâife İslâmî kaidelerden bir çoğunun reddine, Müslümanların itikadlarının bozulmasına, Hulefa-yı râşidin'in zemmedilmesine müncer olan bir kısım taassub ve katılıklara düşünce, kelamcılar, -Hulefayı râşidin'in ahvâlini araştırmaya, onların hilâfete liyâkatlarını ve efdaliyetlerini tahkik etmeye lüzum olmadığı hususundaki kesin kanaatlarına rağmen- bu imamet meselesini İlm-i Kelâma dâhil ettiler..."*

Görüldüğü üzere, imamet meselesi akideyi direk alâkadar eden bir mesele olmamakla beraber, mütekellimler olsun, fakihler olsun, bütün İslâm âlimleri dini canlı tutup, sünneti ikame etmek ve mazlûmları zâlimlere karşı korumak, hukuku tatbik etmek için ümmetin mutlaka bir imama muhtaç olduğu hususunda, imamın varlığının şart olduğu noktasında ittifak ve ısrar ederler.

Hattâ imamın lüzûmuna İslâm tarihinde anarşistleri temsil etme durumunda olan Hâricîler istisna edilirse bütün İslâm fırkaları parmak basarlar. Hâricîler, "arzular muhtelif, fikirler mütebâyin (birbirine zıd) olduğu için, her bir gurup bir başka şahsa meyledeceğinden imam seçimi, fitnelere, harplere sebep olur" gerekçesiyle imam seçimi işine karşı çıkarlar.

İMAMIN VARLIĞI DİNEN ZARURÎDİR: Her mü'minin Müslümanlığının tamam olması için, imamı tanıması gerekmektedir, bu durum ise bir imamın varlığını zorunlu kılmaktadır.

Bu söylenene delil olarak Kur'ân-ı Kerîm'den: **"Allah'a itaat edin, resûle ve sizden olan emir sahibine (yâni imama) da itaat edin..." (Nisa, 59)** meâlindeki âyet ile, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*' in: **"Kim zamanının imamını tanımadan ölür ise, câhiliye ölümü ile ölmüş olur"** meâlindeki hadisi gösterilir.

Teftazânî bu nasslarla imamı tanımanın ve ona itaat etmenin vâcib kılınmış olduğunu belirttikten sonra, imamın varlığının vücûbuna hükmeder: "Zira tanıma ve itaat etmenin vâcib olması onun var olmasını da vâcib kılar."

İMAMIN VARLIĞI HİKMETEN (AKLEN) ZARURÎDİR: İmamın vücudu, dinî nasslar açısından gerekli olduğu gibi beşerî hayat için de zarurîdir. Klasik İslâm müellifleri bu noktayı da ayrıca belirtmeyi ihmal etmezler. Burada sözü uzatmadan, Teftazânî'den bir pasajı kaydedeceğiz, der ki: *"... Dünya ve âhiret hayatının salâhına müeddî olan beraberlik, kâhir bir sultan olmaksızın tamamlanamaz. Böyle bir sultan, bozukları (mefâsid) bertaraf eder, maslahatları korur, insan fıtratının süratle kaydığı fenalıkları bastırır, tamahkârların üzerinde boğuştukları şeyleri tahdid eder. İmamın ehemmiyetini anlamakta, memlekete nezâreti ve zâlimlere karşı himâyeti sağlayan kimsenin ortadan kalkıvermesiyle ortalığı fitne ve fesadın hemen istila etmesi, çeşitli sıkıntıların derhal kapıları çalması şâhid olarak yeterlidir."*

Meseleye biraz daha farklı bir zâviyeden bakan Cürcânî de, arzuların değişik, fikirlerin farklı olması ve insanlar arasında mevcut düşmanlıkların bulunması sebebiyle insanların birbirlerine nadiren boyun eğeceklerini, bu vaziyetin anlaşılmazlıklara, tecâvüzlere ve belki de hepsinin birden helâk olmalarına müncer olacağını belirterek ilâve eder: *"Bu duruma, bir reisin ölmesi ile, yenisinin seçilmesine kadar geçen za-*

man içinde ortaya çıkan fitneler ve tecrübeler şehâdet eder. Öyle ki bu iş uzayacak olsa içtimâî hayat durur. Herkes kendi silahıyla kendi malını ve canını koruma derdine düşer. Bu ise hem dinin ve hem de bütün Müslümanların yok olmasına sebep olur. Şu hâlde imam nasbı, öyle bir zararı defeder ki, daha büyüğü düşünülemez. Hattâ diyebiliriz ki, imam nasbı Müslümanların en büyük menfaatlarından biri, dinin en ileri maksadlarından biridir."

İmamın varlığı Müslümanın din ve dünyasında böyle mühim ve hassas bir yer işgâl ettiği için, daha Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* vefat ettiği zaman, yeni bir halîfenin seçmini, cenâzenin defnine takdim etmişler, seçim işi halledildikten sonradır ki, cenâzenin defnine el atmışlardır. Yoksa bazı garazkârların söyledikleri gibi, Ashâb'ın saltanat münâzaasına düşmüş olması aslâ mevzubahs değildir.

İMAM TAYİNİ FARZ-I KİFÂYEDİR: İmamın varlığı gerek nass açısından ve gerekse akıl ve hikmet açısından zarurî olunca, ümmetin başına bir imam seçilmesi farz olmuştur. Ancak bu, bir farz-ı kifâyedir. Bazıları biat akdini yaparak birisini seçtiler mi diğerlerinden bu farz sâkıt olur.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in vefatı sırasında Ashâb bu farzı, diğer farzlara takdim ettiler. "Zira, âlemin bekâsı ancak ve ancak nizânın kaldırılması, mazlumun hakkının zâlimden alınması, yeryüzünde fesad peşinde koşanların katli ile mümkündür... bütün bunlar da başta bulunacak bir imamla gerçekleşir..."

İmam seçmenin gerekliliği hususunda Ehl-i Sünnet, Mu'tezile, Zeydiyye fırkaları müttefiktirler. Ancak Ehl-i Sünnet bunun rivayetle vâcib olduğunu söylerken Mu'tezile ve Zeydiyye aklen vâcib olduğunu ileri sürmüştür. İmâmiye ve İsmâiliyye ise: "İmam seçimi bize değil, Allah'a terettüp eden bir vecibedir" der. Hâricîlere göre, bu, bir vecibe olmayıp câiz şeylerden biridir. Bazı Hâricîler sulh zamanında gerekli olduğunu söylerken diğer bazıları ise fitne zamanında gerekli olduğunu söylemiştir.

İmamın lüzumuna inanmayan bir kısım Mu'tezile ve bâzı Hâricîlerin mülâhazası şudur: "Bu bir vecîbe değildir. Bilakis, insanlara vecîbe olan şey, Allah'ın Kitabıyla amel etmeleridir. Kitâbullah kâfidir ve imama hacet bırakmaz. Öyle ise insanlara aralarından birini imam seçmeleri terettüp etmez."

Hâricîler bu mevzuda şöyle de mülâhaza yürütmüşlerdir: "İmam nasbında fitnenin tahrik edilmesi mevzubahistir. Zira arzular muhtelif, fikirler zıddır. Her grup bir başka şahsa meyleder ve böylece fitneler uyanır, harpler çıkar. Şe'ni bu olan bir şey vâcib olamaz. Bilakis câiz olmaması gerekir..."

Ehl-i Sünnet *"İmam olmayınca insanlar muhtelif gruplara ayrılarak, kimse kimseye tâbi olmaz böylece fitne, fesad ve kıtaller ortalığı sarar"* şeklinde düşünmekle daha realist değerlendirmede bulunmuş oluyor. İmam Mâlik, *"İyi veya fâcir mutlaka bir imam olmalıdır"* derken Ehl-i Sünnet realizmini ifade etmiş olmalıdır.

İMAMDA ARANAN ŞARTLAR: İmam, kendisinden beklenen vazifeleri ifâ etmesine imkân verecek bazı vasıfları ve şartları nefsinde cemetmiş olmalıdır. Biz bu şartları, Cürcânî'nin tasnifine uyarak başlıca üç guruba ayırabiliriz:

A- Mutlaka bulunması gereken şartlar: Bunlarda bütün İslâm fırkaları ittifak ederler, beş tanedir:

1. Adâlet sahibi olmak (yâni fâsık olmamak).

2. Âkil olmak (mecnûn ve matûh olmamak).

3. Bülûğa ermiş olmak (çocuk olmamak).

4. Erkek olmak (kadın olmamak).

5. Hür olmak (köle, esir olmamak).

B- Bulunması temenni edilen ve fakat fiiliyatta her zaman bulunmayan ideal şartlar:

1. Usûl ve fürûda müçtehid olmak, dinin bütün meselelerini bilmek.

2. Rey sâhibi olmak, yâni idârî, siyâsî, askerî işlerden çok iyi anlamak.

3. Şecâat sâhibi olmak.

C– İhtilaflı olan ve bâtıl olan şartlar:

1. Kureyş kabîlesinden olması.

2. Hâşimî olması.

3. Dinin bütün meselelerini bilmesi.

4. Mûcize göstermesi.

5. Mâsum olması (günah işlemekten, hata yapmaktan uzak olması.)

Cürcânî, imamın Kureyş kabîlesinden olması şartında ihtilâf edildiğini belirttikten sonra, Hâşimî olması, dinin bütün meselelerini bilmesi, mucize göstermesi, mâsum olması gibi şartların bâtıl olduğunu, bunları sapık mezhep mensuplarının ortaya attığını, bu iddialarında delilsiz veya çürük delilere müstenid olduklarını tafsîlatlı olarak izah eder.

İdeal dediğimiz şartları âlimler ekseriyet itibariyle (cumhur) şart koşmuş, ancak bir kısmı, bu vasıfların pek nâdir kimselerde bulunabileceğini te'yîd ederek, böylesi şartları imamda aramayı, mümkün olmayan (mâlâyutâk) şeyler taleb etmek olarak vasıflandırmışlardır.

Bezdevî, Râfizîler dahil, ehl-i kıble olan bütün Müslüman fırkaların imamın ilim, takva, şecâat ve neseb yönünden insanların en efdali olması, Kureyş'e mensub bulunması hususlarında müttefik olduklarını belirtir.

KUREYŞÎ OLMASI MESELESİ: İmamet meselesine temas eden âlimler, umumiyetle, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in **"İmamlar Kureyş'tendir (el-Eimmetü min Kureyş)** hadisine dayanarak, imamın Kureyş kabilesine mensub bir kimse olması gerektiğini söylerler. Ancak başka hadisleri ve Kur'ân'ın "Takvâdan başka üstünlük kabul etmeyen ifadelerini nazar-ı itibâre alan bir kısım âlimler bu görüşe katılmamışlardır.

Bu meselenin teferruatını kelam kitaplarının ilgili bahislerine bırakarak şunu belirtelim ki, Kureyş'ten olma şartı da diğer şartlar gibi, her şeyin normal olduğu, ideal bir vasatın mevcut bulunduğu bir duruma bağlı olsa gerektir. Âlimlerin ihtilâfıyla da te'yid edildiği üzere, bu, vâcib bir hüküm olmaktan ziyade, aranan diğer şartların farklı adaylarda mütesâviyen bulunması hâlinde bir tercih vesîlesi olabilir. Bir başka deyişle, diğer vasıflarıyla liyakatsız olan bir Kureyşli, sırf Kureyşli olduğu için bu işe elyak görülmüş değildir. Binâenaleyh, diğer şartların bulunmaması sebebiyle adamda ehliyet yoksa, Kureyşli de olsa seçilemiyeceği açıktır.

Teftazânî'nin bir cümlesini burada kaydetmeden geçemiyeceğiz. Üzerinde düşünüldüğü takdirde, bu konuda hatıra gelebilecek bir kısım tereddüdleri çözmede ışık tutucu olacaktır: "İmamet bâbında söylenenlerin geçerliliği iki temel şarta bağlıdır:

1- İhtiyar (yâni imamı seçme hürriyeti).

2– İktidar (adayın imamlığa liyakatı, ehliyeti).

İMAMETE EN LİYAKATLİ OLAN KİM? Cürcânî, adaylar arasında imamlığa ilimce ileri olanın (a'lem) en liyakatli olacağını, ilimce eşit olanlardan verâ ve takvaca ileri olanın, bunda da eşitlik hâlinde yaşlı olanın tercih ve takdiminin gerekeceğini belirtir ve: "Bu şekilde olunca fitne ve muhâlefet ortadan kalkar"der.

Tatbîkatta böyle inceliklere inilmemiş olsa bile, Müslümanların bu meselede takındıkları tavrı ve taşıdıkları telakkî ve anlayışlarını anlama bakımından bu nazariyatın faydalı olduğuna inanıyoruz.

Görüldüğü üzere imamete en liyakatli kimse aranırken, bazı kimselerin iddia ettiği gibi, dinimiz bu işe en dindarı değil, evleviyetle bu işten en iyi anlıyanı (a'lem) aday çıkarmıştır.

LİYAKATSIZIN İMAMLIĞI: Ehl-i Sünnet âlimleri büyük çoğunluğuyla, imamete asrın en efdal yâni faziletce, liyâkatca en ilerde olanın, bir başka ifadeyle imamda bulunması gereken vasıf ve şartları en ziyade nefsinde cem eden kimsenin imamlığa seçilmesi gerektiğini ittifakla ifâde etmişlerdir. Ancak, bu noktada ısrar ederek, "Her şeye rağmen efdal olan seçilmeli, efdal varken mefdûlün (fazîlet ve liyakatca aşağı olanın) imameti hiçbir sûrette câiz değildir" dememişlerdir.

Eğer efdalin (en iyinin) seçimi fitneye, kargaşaya sebebiyet verecekse mefdûlün seçilmesi câizdir, yeter ki, buna müstehak olsun. Bakillânî'den kaydedeceğimiz şu pasaj da bize, mefdulün seçimine verilen cevazın da "fitne endişesi"nden kaynaklandığını beliğ bir şekilde ifade edecektir. Der ki:

"Efdal olanı terk ederek mefdûl (faziletce geri) olanı başa geçirme akdinin cevâzına delâlet eden hususun izâhına gelince, bunun asıl sebebi fitne ve herc ü merç (yâni kargaşa) korkusudur. Şöyle ki: "İmam, esâs itibâriyle, düşmanı defetmek, memleketi korumak, fenalıkları önlemek, ahkâmın tatbîki (ikametu'l-hudûd), haklıya hakkını vermek gibi maksadlarla başa geçirilir. Eğer en efdalinin geçirilmesi ile, kargaşa, fesad, tahakküm, itaatin terki, birbirine kılıç çekmeler, ahkâmı tatbik ve hukuku iâde işlerinin muattal hâle gelmesi, hâsıl olacak haksızlık ve mâruz kalınacak zayıflamalar sebebiyle İslâm düşmanlarının iştahlarının artması gibi durumların ortaya çıkmasından korkulursa bu durum, efdalden vaz geçip mefdulü kabul etmeyi gerektiren vâzıh bir özür olur. Nite-

kim tatbikatta da öyle olmuştur. Hz. Ömer başta olarak, bütün ashâb ve arkadan gelen ümmet, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sünnetinde efdal olanın da mefdul olanın da varlığını bilmiş, her biri, ümmetin işleri iyiye gittiği ve birliği de hâsıl olduğu takdirde biat etmeyi câiz görmüşler ve hiç kimse de bu durumu reddetmemiştir."

Eş'âri'nin: *"Efdal varken mefdulün imameti câiz değildir, zira insanların efdale inkıyâd etmeleri daha çok mümkün ve ona biat edilmesi husûsunda fikir birliği daha kolay görünüyor, üstelik imamet, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e niyâbettir, şu hâlde imâmete seçilecek kimsenin en üstün mertebedeki kimsenin olması gerekir, nitekim Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de en üstün kimsedir"* sözünü reddeden *Teftazânî, başka gerçekler meyânında şu mütâlaaya da yer verir: "Mefdûl'ün, bazı durumlarda din ve mülkle ilgili maslahatları yürütmede daha kudretli olabileceğini ve binâenaleyh böyle birinin seçilmesinin, raiyyetin ahvâlinin nizâmı için daha uygun ve fitne bertaraf edilmesi için daha doğru olacağını" söyler ve ilâve eder: "İmamla peygamber bu meselede kıyaslanamaz, çünkü peygamber alîm, hakîm olan ve kulları arasından dilediğini seçen ve kendisine mülk ve dinle alâkalı maslahatları vahiy yoluyla bildiren bir Allah tarafından gönderilmiştir."*

Bu meselede Bezdevî de şunu söyler: *"Şâyet, efdal olan terkedilerek neseb, takva ve sâir cihetlerin hepsinde faziletce geri olan (mefdul) kimse imam seçilse, bunun imameti câizdir, kendisi bu işe elverişli kabul edilir. Eğer, kaza (hüküm) ve dâvâların halline sâlih olursa, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat nazarında bu da sahihtir ve vereceği hükümler infaz edilir.*

ZORBA İMAM: *Fitne ve kargaşa çıkarmamak hususunda İslâm'ın gösterdiği hassasiyetin derecesini, hiçbir haklılık sebebi olmaksızın, hîle hurda ile, kuvvet ve zor yoluyla meşrû imamı devirip kendisini başa diken kimse karşısındaki tutumunda görmek mümkündür.*

Bu durumda âlimler, *"fitneyi önlemek için"* zorba imama itaat etmeyi tavsiye ederler. *Teftazâni*'yi dinleyelim: "Eğer Kureyş'ten ehil olan biri yoksa veya olmasına rağmen, sapık ve bâtıl yolda gidenlerin istilâsı, zâlimlerin şevketi gibi sebeplerle nasbedilemiyorsa, hâkimiyeti elinde tutan kimsenin kazasına, ahkâm infazına, hadd tatbîkâtına kısacası imâma müteallik yaptığı her şeye uymanın, tıpkı Kureyş'e mensûb fakat fâsık veya zâlim veya câhil olan imamın icraatına uymanın câiz olduğu gibi cevâzına hiç kimse itiraz etmemiştir."

Teftazânî bu itaatin sebebini açıklama sadedinde şu izâhı sunar:

"İmamet babında zikredilenlerin hepsi iki temel şarta bağlıdır:

1. İhtiyar (yâni imamı seçme hürriyeti).

2. İktidar.

"Seçim hususundaki acz ve mecbûriyet karşısında -ki bu durum fâcir, kâfir ve zâlim kimselerin istilâsı ve şerir zorbaların tasallutu gibi sebeplerle hâsıl olur- dünyevî riyâset zorla ele geçirilmiş olur ve riyâsetle alâkalı dinî ahkâm, "zarûret imamı" adı altında ayrı bir bölümde ele alınır. Bu cümleden olarak imamda ilim, adâlet ve sâir evsâfın yokluğuna bakılmaz. Zaruretler bir kısım mahzurları mubah kılar..."

Bezdevî de şunları söyler: *"Kaderiye, Havâriç (Hâricîler) ve Mu'tezile nazarında böyle birisi imam olamaz ise de Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat âlimlerinin hepsi nazarında imamdır, hükümleri ve kazası infâz edilir. Nitekim Mervânoğullarının hiç birisi için ne rey ve tedbîr sâhiplerinden biri, ne de herhangi bir fakih imamet akdinde bulunmamıştır. Onlar kendilerini zorla halîfe olarak empoze etmişlerdir. Âlimler de onların imâm oldukları husûsunda icma etmişlerdir. Zira onlar imâm addedilmemiş olsalardı İslâm cemiyetinde fitne ve fesâdlar husûle gelecekti."*

Bu görüşü te'yîden Aliyyü'l-Kârî, dindarlığı ve Sünnet'e harfi harfine ittiba etmesiyle meşhûr olan Abdullah İbnu Ömer'in, fitne çıkmasın düşüncesiyle, İbnu Zübeyr'i, Emevîlerin zâlim emirleriyle kıyaslandığı zaman, hilâfete çok daha lâyık, çok daha hak sâhibi olmasına rağmen hilâfet dâva etmekten men ve nehy ettiğini belirtir.

İbnu Hacer de; bir köle, *"Kuvvet yoluyla hâkimiyet te'sîs ederek emîrliğini ilân edecek olsa FİTNENİN UYANDIRILMAMASI İÇİN, mâsiyet emretmedikçe, ona itaat gerekir"* der.

FASIK, ZALİM İMAM: Gayr-i meşru yoldan, zorla iktidarı elde eden zorba imamdan başka, meşrû yoldan gelmiş olsa bile, zamanla zulüm irtikab eden veya fısk u fücûra düşen imam (devlet reisi) mevzubahs olabilir. Bu çeşit durumlar, imamın azlini veya imama itaatten vazgeçmeyi gerektirmiyor. Bezdevî'nin kaydına göre Hanefî âlimleri bilicma bu düşüncededirler. Şâfiîlerden bazıları ile Kaderiye, Mu'tezile ve Râfizîler azline hükmetmiş olsalar da asıl olan azlinin gerekmemesidir. İmamdaki fısk, fücur ve zulüm gibi gayr-i meşru davranışlar, raiyyetin itaatten vazgeçmesini gerektirmiyor.

Nevevî, sultanın zulmüne, cevr ü cefasına maruz kalan kimseye, sultana karşı kendisine terettüp eden itaat vazifesini aynen eda etmesini,

sultana karşı gelmemesini, bilakis onun verdiği eziyetleri kaldırıp, şerrini def etmesi ve ıslâh olması için Allah'a tazarru ve niyazda bulunmasını tavsiye eder.

Âlimler, zâlim imâma itaat hükmünü, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den fitne sırasında ne şekilde hareket edileceği hususunda gelen tavsiyelerden çıkarırlar. Zira *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle demektedir: "**...(Fitne zamanına ulaşırsan) dinle ve emîre itaat et. Sırtına vursa, malını elinden alsa bile dinle ve itaat et.**"

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, *"Ey Allah'ın Resûlü, ümera bizden haklarını isteseler ve fakat bizim onlardaki hakkımızı eda etmeseler ne dersin?"* diye ısrarla soran kimseye her seferinde yan dönerek, cevap vermez. Ancak üçüncü defada: "**Siz dinleyin ve itaat edin, zira siz kendi mesuliyetinizden, onlar da kendi mesuliyetlerinden hesaba çekilecekler**" cevabını verir.

Bir diğer hadis de şöyle: "**Sultanınız cevr ü cefâda da bulunsa, zulüm de yapsa, onun üzerinde emretme hakkı ve raiyyet üzerinde sabretme vazîfesi devam eder.**" "**...Sultan âdil olursa, ona ecri, raiyyete şükrü, zâlim ve hâin olursa ona günâhı, raiy-yete de sabrı terettüp eder.**"

Hoşa gitmeyen sultana sabır tavsiye eden mühim hadislerden biri de şöyle: "**Kim emîrinden hoşuna gitmeyen bir şey görürse sabretsin, zira cemaatten bir karış ayrılmış olarak ölen kimse câhiliye ölümü ile ölmüş olur.**"

İYİ İMAM: İyi imamla kötü imam arasını mukayese eden bir hadis şöyledir: "**İmamlarınızın en hayırlıları sizlerin sevgisine mazhar olanlardır.**" **Siz onları sevdiğiniz gibi, onlar da sizi severler. Siz onlara hayır duada bulunduğunuz gibi onlar da sizlere hayır duada bulunurlar. En şerli, en kötü imamlarınız da sizin buğzettiklerinizdir ki onlar da size buğzederler. Siz onlara lânet edersiniz, onlar da size lânet ederler.**" Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bu sözü üzerine bazıları sorar: *"Ey Allah'ın Resûlü, biz böyle kötü olanlara muhalefet edip karşı gelmiyelim mi?"* Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu cevabı verir: "**Hayır, aranızda namaz kıldıkça (isyan etmeyin). Ancak, kim tâyin edilen âmirlerden birinin, Allah'ın yasakladığı şeylerden herhangi birini yaptığını görürse de davranışı takbih etsin, fakat asla itaatten yüz çevirmesin.**"

Bir başka rivayette, fâsık halifeye karşı *"ne yapalım?"* diye soranlara: **"Siz bidayette, ilk biat sırasında verdiğiniz sözü tutun, ona karşı olan itaat borcunu yerine getirerek üzerinizdeki haklarını ödeyin. Onlar üzerinde bulunan kendi haklarınızı Allah'tan isteyin, onlar üzerinde bulunan kendi haklarınızı Allah onlardan soracaktır, (acele edip, bizzat onlardan almak için isyan etmeyin.)".**

SELEFİN HASSASİYETİ: Aynî'nin yukarıdaki hadisi şerh sadedinde kaydettiği bir rivayet, selef'in fitne çıkarmamak husûsunda ne kadar titiz davrandıklarını gösterir: "Zeyd der ki: (selef idareciler üzerindeki haklarını Allah'tan gizlice taleb ediyorlardı. Zira açıktan talebleri, idarecilere hakâret olurdu, bu da fitneye sebep olabilirdi."

Az ilerde Ubâdetu'bnu's-Sâmit'ten, biat sırasında konulan itaat etme şartı ile alâkalı olarak kaydedeceğimiz hadisin şerhini yapan âlimlerin hadisten çıkarmış bulundukları sonucu buraya aynen kaydedeceğiz: *"Hülâsa, başa geçirilen emîrlere, raiyyetin itaatleri, emirlerin vazifelerini hakkıyla yaparak, idare edilenlerin haklarını korumalarına bağlı değildir. Aksine, idareciler raiyyetin haklarına engel bile çıkarsalar, haklarından mahrum bile etseler onlara itaat gereklidir." "Zira emîre karşı gelmeyip itaat etmekte kan dökülmesini önleme, fitne ateşini söndürme mevcuttur."*

FASIK EMÎRE İTAATLE ALAKALI BİR HÂDİSE: Bezdevî, fâsık veya zâlim olan bir imama karşı isyanın câiz olmayıp itaat gerektiğini belirttikten sonra burada kaydında fayda umduğumuz bir vak'ayı nakleder: *"Anlatıldığına göre, Samanoğulları'nın son zamanlarda Buhâra yöresinde Kaderiye ve Mu'tezile fırkaları galebe çalarlar. Öyle ki, vezîr de onlara meyleder. Bu yüzden Ehl-i Sünnet ve'l Cemâate mensûb olanlar onların elinde makhûr ve perişan olurlar. Ancak emîrin imamı sünnîdir. İmam bir gün emîre der ki: "Şu kendilerinin Kaderî olduğunu iddia edenler var ya, onlar senin emîr ve sultan olmadığına itikad ediyorlar. Sâdece Ehl-i Sünnet âlimleri senin sultan olduğuna inanıyorlar."* Emîr: Bu nasıl olur? der. Berikisi: *"Sabret, inşaallah yarın sana göstereceğim"* der.

Ertesi gün, Ehl-i Sünnet ve'l Cemaatten olan imamları çağırtır ve hilâfet sarayına oturtur. Emîr de bir perdenin gerisinde saklanır. Muallim dâvetlilere:

– Emir zina yapsa, işkence etse, şarap içse, gılmanlara (şarkıcı oğlanlara) tâbi olsa ve bunları yapmanın haram olduğuna da inansa acaba bu durumda emir azledilir mi? diye sorar, âlimler hep bir ağızdan:

– "Hayır, ancak onun üzerine bu yaptıklarına karşı tevbe etmesi gerekir" derler.

Muallim bunlara izin verir, onlar da giderler. Arkadan Kaderî ve Mu'tezilî imamları çağırarak der ki:

– "Emirlerden biri, zulmen halkın mallarını ellerinden alsa, zina yapsa, şarap içse, gılmana uysa, bunların haram olduğunu bilerek, kabul ederek bunları yapsa, imam azledilir mi?" Onlar hep birlikte cevap verirler:

– "Evet azledilir."

Bunlar azledileceğini söylemekle kalmayıp, fikirlerinde ısrar da ederler. Muallim, çıkmaları için onlara izin verir. Sonra Emîre:

"Dediklerini işittin değil mi?" der ve ilâve eder: "Gördün ya, onlar seni azledilmiş biliyorlar ve seni imamlıktan çıkardılar. Zira sen bu fenalıkların bir kısmını yapıyorsun."

Emîr onların yakalanıp hapsedilmelerini emreder ve köklerini kazır. Öyle ki, Buhârâ'da Hanefîler'den başka kimse kalmaz. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat âlimlerine değerli hil'atler verir."

FASIK VE ZALİM İMAMA İTAATİ EMREDEN HADİSİN TAM METNİ: İtaat hususunda âlimlerin en ziyade delîl getirdikleri bir hadisin Buhârî'de gelen tam metnini aynen veriyoruz:

"Huzeyfe anlatıyor: "Herkes Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a hep hayırdan sorardı, ben ise, bir gün bana bulaşabilir korkusuyla, şerden sorardım. Bir seferinde aramızda şu konuşma geçti:

– Ey Allah'ın Resûlü, biliyorsun biz, bir câhiliye ve şer devri yaşadık. Allah bizi İslâm gibi bir hayırla nimetlendirdi. Bu hayırdan sonra tekrar şer var mı?

– Evet var.

– Peki, bu şerden sonra tekrar hayır var mı?

– Evet vak, fakat bunda bulanıklık var.

– Ondaki bulanıklık da ne?

– O zaman bir gurub insan olacak, benim gösterdiğim yoldan ayrılıp, bir başka yolda gidecek. Onların bâzan iyi, bâzan kötü olduklarını görürsün.

– Peki, bu hayırdan sonra şer var mı?

– Evet, bunlardan sonra cehennem kapılarına çağıranlar olacak. Onlara kim uyarsa, uyanı cehenneme atacaklar.

– Ey Allah'ın Resûlü, bunları (cehenneme çağıranları) bize tavsif et.

– Onlar bizim derimizi taşırlar, bizim dilimizle konuşurlar.

– Bu zamana yetişirsem bana ne yapmamı emredersin?

– Müslümanların cemaatlerine ve imamlarına iltihak et.

– O zaman onların ne cemaatleri ve ne de imamları mevcut değilse?

– O takdirde mevcut olan bütün gurupları terket, öyle ki bir ağacın köküne dişlerinle tutunmuş vaziyette olman (gibi ne kadar kötü şartlar içinde de olsan) ölüm sana gelinceye kadar öyle kal (fakat guruplara karışma)."

Bu hadisi şerh eden âlimler, **"onlar bizim derimizi taşırlar"** tâbirine dayanarak, çıkacağı bildirilen kötülerin kendi kavmimizden, kendi dinimize mensub kimseler olacağına; **"bizim dilimizle konuşurlar"** sözünden de onların, hâricî bir işgalci olmayıp, yerli dile mensûb ırkdaşı olmaktan başka, âyet, hadis ve hikmetli sözler söyleyen kimseler olacağına hükmederler. İbnu Battâl şöyle der: "Bu hadiste fukâhaca ifâde edilmiş bulunan zâlim imâmlara isyan etmemek ve Müslümanların cemaatine katılmak gerektiği hususuna delîl vardır. Zira (isyan edilmeyecek olan) sonuncu gurubu "cehennem kapılarına çağırıcılar" olarak tavsîf etti."

ASİ İMAMA İSYAN EDEN: İbnu Hacer, Hâricîlerle mücâdeleyi tecviz eden bir rivayeti açıklarken aynen şunları söyler: *"Bu rivayette âdil imama itaatten ayrılanlara karşı, harp çıkarıp bâtıl bir itikad uğruna kıtal edenlere karşı, dağa çıkıp yolları kesen, seyr ü sefer emniyetini ihlâl eden ve yer yüzünde fesad çıkaranlara karşı kıtâlde bulunmaya cevaz vardır. Fakat kim de zâlim imama itaatten vazgeçer ve onun malına, canına veya ehline galebe çalmak isterse bu kimse mâzurdur, onu öldürmek helâl olmaz. Onun, imkânı nisbetinde malını, canını ve ailesini müdâfaa etmek hakkı vardır... Taberi sahîh bir senetle şu rivayeti kaydeder: "Hz. Ali'den rivayet edildiğine göre, Hz. Ali, Hâricîlerden bahisle der ki: "Eğer onlar adâlet sahibi bir imama karşı gelirlerse onları öldürün, eğer onlar zâlim bir imama karşı gelirse onlarla mukatele etmeyin, zira onların söz hakkı var."*

Ömer Nasuhi Bilmen Istılâhât-ı Fıkhiye'de şu hükmü kaydeder:

"Zulüm ve i'tisâfa (haksızlığa) karşı bihakkın muhâlefet eden bir zümreye, bir faide melhûz olduğu takdirde her müslimin yardım etmesi bir vazîfedir."

DİKKAT: Bu kısımda, zâlim sultana isyan ve böyle bir âsiye yardım etme ruhsatıyla alâkalı fetva ve ifadeler, daha önce kaydedilen "fitneye karışmamak", "zâlime karşı sabretmek, isyan etmemek" prensiplerine ilk nazarda zıd görülebilir.

Aslında böyle bir tezad mevcut değildir. Şöyle ki:

1- Daha önceki ifadelerde "Fitneye sebep olmaksızın, netîceyi almaktan emîn olan, maddî ve mânevî pozisyonu, makamı, mevkii, sâhip olduğu gücü buna imkân verecek olan kimseye zulüm dâhil her çeşit münkere müdâhale etmek bir vecîbe olarak takrîr edildi. Böyle bir kimse müdâhale etmezse mes'ûldür.

2- Fitneye sebep olacaksa, netice almak ihtimali çok zayıf ise, duruma göre, kalben buğz, sabır, karışmamak tavsiye edilmiştir.

3- Son olarak kaydedilen ruhsatta, dikkat edilirse, haksızlığa isyan edene yardım emredilmiyor. Hz. Ali: "Zâlime isyan eden kimse ile mukâtele etmeyin" diyor, "yanında yer alın" demiyor. Fukahâdan kaydedilen "yardım edin" emri ise "Bir faide melhûz olduğu takdirde" şartı ile kayıtlıdır. Bu faide melhuz değilse, zarar melhûz ise, karışmamak, yardımda bulunmamak gerekir.

Şu hâlde ortada bir tenâkuz söz konusu değildir.

FACİRİN DİNE HİZMETİ: Fâcir ve fâsık emîre isyan etmemek gerekeceği görüşünde olan âlimler bu görüşlerine getirdikleri delîl meyânında Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şu hadislerini de kaydederler: "...Allah bu dini, fâcir bir adamla da te'yid eder, kuvvetlendirir..." İbnu'l-Münîr, gayr-ı âdil imama isyanın câiz olacağına dâir hatıra gelebilecek bir düşüncenin bu hadisle ortadan kaldırılmış olduğunu, **"Allah'ın fâcir bir kimse ile de dinini kuvvetlendireceğini, onun fücuru ve kötülüğü kendine âit olduğunu"** söylemiştir.

MÜNKERİ TAKBİH: Az yukarıda kaydettiğimiz bir hadiste Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* mü'mini, şartlar ne olursa olsun, münkeri (kötülüğü) kim işlerse işlesin mutlaka kalben de olsa fenalığa karşı tavır takınmaya, aksülamel göstermeye mecbur tutmaktadır. İmamdan sâdır olan münkerler sebebiyle itaatsizlik ve isyan tecviz edil-

memiş olmakla berâber, gücü yeterse eliyle, diliyle; yetmezse kalbiyle olsun aksülamel göstermesi istenmektedir. Bu söylediğimizi şu rivayette daha vâzıh olarak görmemiz mümkündür: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün şöyle dedi: **"Sizin üzerinize öyle kimseler imam olacak ki, bâzı davranışlarını güzel bulup memnûn kalacaksınız, bâzı davranışarını da çirkin bulacaksınız. Kim kötü olduğunu söylerse (müdâhane ve nifaktan) kendini korur. Kim de (dil ile söylemekle beraber kalben) buğzederse ilâhî mesûliyetten kurtulur. Kim de (bu fena işlerden, büyüğümüz yapmıştır diyerek) memnun kalır ve onlara uyarsa helâke gider."** *"Ey Allah'ın Resûlü bu fâsık imamlarla harb edelim mi?"* diye sorulduğu zaman da: **"Hayır, namaz kıldıkça (itaatten ayrılmayın)"** cevabını verdi."

Müslim'de gelen bir başka rivayette. **"Âmirlerinizden birinde kerih addettiğimiz bir şey (davranış, söz vs.) görürseniz, onun amelini kerih görmeye devam edin, fakat itaatten elinizi çekmeyin"** diyerek kabih olanı takbih ile itaati birbirinden vâzıh olarak ayırmıştır.

HÜRMETSİZLİK ETMEMEK: **"Amelini takbihle birlikte itaat etmek"** emri, bir başka rivayetin de yardımıyla, her şeye rağmen ulu'l-emre karşı hürmette kusur etmemek, onların şahsiyetlerini rencîde edici, otoritelerini kırıcı söz ve davranışlardan da kaçınmak gerektiği anlaşılmaktadır:

Ziyad İbnu Küseyb el-Adevî anlatıyor: "Ben Ebû Bekre ile İbnu Âmir'in minberinin dibinde oturuyordum. Ebû Âmir, üzerine ince bir elbise giymiş olarak hutbe veriyordu, Ebû Bilal: "Hele şu emîrimize bakın, fâsıkların elbisesini giyiyor" dedi. Ebû Bekre atılarak: "Sus, böyle konuşma, ben Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şöyle söylediğini işittim: **"Yeryüzünde Allah'ın sultanını alçaltanı, kıyamet günü Allah alçaltır."**

Şu hadiste ise sâdece hürmetsizlikten nehiy değil, hürmet teşvik edilmekte ve hatta emredilmektedir: **"Kim dünyada Allah'ın (makam vermek suretiyle aziz kıldığı) sultana ikramda bulunursa, kıyamet gününde de Allah ona ikram eder, kim de Allah'ın sultanını dünyada alçaltırsa Allah da onu kıyamet günü alçaltır."**

İMAMA İTAATİN HUDUDU: İmama itaat edip isyan etmemek ve zulmüne karşı da sabretmek mühim bir esas olmakla beraber, her çeşit emre itaat taleb edilmemiştir. İtaat emri belli bir hudûda kadar gider. O

hudûdu taşan emre itaat sevab değil, günah vesilesidir: **"Müslüman kişi üzerine hoşuna giden gitmeyen her hususta -emredilen şey masiyet olmadıkça- söz dinlemek ve itaat etmek gerekir. Eğer mâsiyet yâni Allah'ın yasak kıldığı bir şeyin yapılması emredilirse emre ne kulak verilir ne de itaat edilir."**

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisinden sonra gelecek fâsık reislerden haber verdiği zaman, öyleleri çıktığı vakit ne yapalım? diye soranlara isyan tavsiye etmemiş, **"Bu da sorulur mu? Allah'a isyan emredene itaat yoktur"** cevabını vermiştir.

Bu keyfiyet bazı rivayetlerde **"Allah'a isyanda itaat yoktur"**, bazı rivayetlerde: **"Allah'a itaat etmeyene itaat yoktur"**, bazı rivayetlerde: "Allah'a isyan edene itaat yoktur" gibi değişik şekillerde ifâde edilmiştir. Bu durumda itaat etmek gerekmediği gibi, âlimlerin belirttiği üzere, imtina etmeye kadir olduğu halde itaat ettiği takdirde haram işlemiş olmaktadır.

Bunun sınırı hakkında, Fethullah Gülen Hocaefendi sorulan bir soru münasebetiyle şu açıklamalarda bulunur:

Evet, Kur'an ulu'l-emre itaatı emrediyor: **"Ey iman edenler! Allah'a, Rasûlü'ne ve sizden olan buyruk sahiplerine itaat edin."** (Nisa, 4/59) diyor. Yani, "Ey iman edenler, Allah'a itaat ve inkıyad dairesi içine girin. O'na karşı başkaldırıp serkeşlik etmeyin. Allah'ın Rasûlü'ne, harf-i tarif-le anlatılan o –belli Rasûle- de itaat edin." Biz, diğer peygamberleri de sever ve kabulleniriz. Zira biz, onlara itaat ve sevgiyi, o belli Rasûl ile öğrendik. Peygamberlerin kadr u kıymetini, O'nun elimize uzattığı ölçü ile ölçüp anladık. Mesih, O'nun nurlu beyanı içinde, bizim gözümüzün önünde büyük bir peygamber olarak abideleşti, yoksa O, teslisle karartılmış ve kilisede, evet o karanlık zeminde tamamen tanınmaz hâle gelmişti. Hz. Mesih'ten Hz. Adem'e kadar bütün peygamberleri O'nun sayesinde tanıdık. Öyleyse, diğerlerini tanımak istiyorsanız, evvela o belli Rasûl'ü tanıyınız, O'na itaat ve inkiyad ediniz!. Ve yine O'nun aydınlık ikliminde ışıktan birer yumak hâline geliniz. İşte o zaman herşey aydınlığa kavuşacaktır.

"Medyun O'na cemiyyeti, medyun O'na ferdi;

Medyundur O mâsuma bütün bir beşeriyyet.

Ya Rab! Mahşerde bizi bu ikrar ile haşret!"

"Ve uli'l emri minküm" Yani "Rasûl'ün aydınlık yolunda, O'nun

yürüdüğü şehrahı bulmuş, sizden olan emir sâhiplerine de itaat ediniz." Üç-beş kişiyi idare edenden, binlercesini, milyonlarcasını idare edenlere kadar, Allah'ın gösterdiği, Rasûl'ün elindeki meş'alenin aydınlattığı yolda yürüyen ve o yoldan ayrılmamaya azimli, kararlı olan bütün önderlere, bütün liderlere tabi olunuz! Yerinde ve belli ölçüler içinde. Öbürlerinin de sözü dinlense, onlara da başkaldırılmasa hatta bir ölçüde müdârat ve mümâşat yapılsa bile; mutlak itaat edileceklerin peygamber çizgisinde olmaları şarttır.

Âyet, birbirine bağlı, Allah'a, Rasûl'e ve ulu'l emre olmak üzere üç itaattan bahsediyor. Peygamber, bütün büyüklüğünü,ihtişam ve celadetini, Allah'ın elçisi olmada kazanmıştır. O bir insandır, fakat bizim Allah'a ulaşmamız yolunda, gaye çapında bir vesiledir. Biz de bu vesileye tutunmuş gidiyoruz. Efendimizin elinde bulunan vesile öyle bir iptir ki, biz o ipe tutunduğumuz zaman Allah'a ulaşırız. Zira bu ipin öbür ucu Allah'ın elindedir. Efendimiz (a.s.m.) Kur'an'ı anlatırken öyle buyuruyor: **"Kur'an öyle bir iptir ki bir ucu Allah'ın elindedir, kim ona tutunursa, Allah'a yükselir."** İşte, Nebi Cenab-ı Hakk'ın emirleriyle ve bizim Allah'a karşı vazifelerimizle böyle içli dışlı olmuş ve böyle bütünleşmiştir. Nebi, Allah değildir. Hıristiyanların Hz. Mesih için dedikleri gibi, Allah'ın tahtının bir yanına oturmuş da değildir. Fakat yeryüzünde O, "bir Mi'rat-ı mücelladır ki, O'nda Allah görünür daim."

Zatıma mir'at edindim zatını,

Bile yazdım adım ile adını.

diyen Süleyman Çelebi'nin ifadesi içinde, O'na bakmadan Allah'ı görmek imkânsızdır.

Şimdi, bu yol buraya kadar aydın olduğu gibi O'ndan sonra da aydın olarak devam edecektir. "Ve uli'l emri minküm" Rasûl nasıl Allah hesabına hükmeder, karar verir ve itaat ister, aynen öyle de "ulu'l emr" dediğimiz kimseler de evvelâ Rasûlullah'ın yolunda olacak, O'nu dinleyecek, O'na itaat edeceklerdir. işte Sıddık-ı Ekber Ebu Bekir, işte Faruk-u Âzam Ömer, işte Zinnûreyn Osman, işte Haydar-ı Kerrar, Şah-ı Merdan Hz. Ali (r. anhüm). Bunlar, bir göz açıp kapayacak kadar dahi Efendimiz (a.s.m.)'e muhalefet etmemişlerdir. Muhalefettense, yerin dibine girmeyi yeğlemişlerdir. Sonra da mü'minler bu türlü emirlere itaat ve inkıyad edeceklerdir. Aksine çok büyük hizmetler yapsalar da Allah Rasûlü'ne muhalefetleri nisbetinde inkıyad edilme hakkını kaybederler. Onun için emir olma mutlaka itaatı gerektirmez. Emir, emirliğinin

yanında eğer Rasûlullah'a sımsıkı bağlı ise ona da itaat edilir. Hemde ibadet neşvesi içinde. Şimdi eğer mü'minler, yukarıdaki ölçülere uygun hareket etmiyorlarsa,bildikleri şer'î maslahatlar ve mecbûr oldukları zaruretler vardır. Dine hizmet, ve "i'lâ-i kelimetullah" sulh olmayı, inkıyadı ve müsbet hareket etmeyi emrediyorsa, bütün dünya toplansa, onlara menfî hareketin en küçüğünü dahi yaptırtamaz.

İkincisi; itaat dairesi, çok geniş ve mütedahildir. Efendimiz (s.a.v.) buyururlar ki: **"Eğer bir yerde üç kişi bulunursa, bir tanesi onlara emir olsun."** Üç kişinin birisi emîr olacak ve diğer iki kişi onu dinleyip ona itaat edecekdir. Bir yolculuğa çıkarken, içlerinden biri emîr seçilecek; oturma, kalkma, yatma-oturma, kalma-gitme, hareket etme veya durma, hepsi ona sorulacaktır. İşte, itaat dairesi ta buradan başlar!

Namaz bize itaatı talim eder. Çünkü imam, "yat" der yatarız, "kalk" der kalkarız. Böylece bir askerin talim ve terbiye ile disipline edilişi gibi, namaz da temel hedefinin yanında bizi disipline eder. Esasen cemaatle namaz kılarken de söz dinlemeye alışırız.

Bilhassa yüce bir davaya gönül vermiş olan mü'minler, Müslümanlığı alakadar eden mevzularda, kat'iyyen kendi başlarına hareket edemezler. Görüşürler, konuşurlar, meşveret ederler; gerekirse, meşveret söz kesen birine götürülür, iş onun tesbitiyle bağlanır ve ondan sonra ortaya konan her ne ise, herkes o hususda itaat ve inkıyad eder. Hadd-i zatında, meşveretle hareket eden bir ulu'l emrin arkasındaki mü'minler onu kabullenme içinde Hakk'a itaat etmiş olurlar.

Evet, Hakk'ın hatırı için, Efendimiz'in beyanıyla **"Saçları kıvırcık, üzüm gibi siyahî bir köle dahi olsa, dinleyin ve itaat edin."** Tarihi gelenekleri itibariyle Kureyşli bir efendi için, siyahî bir köleye itaat mümkün değildi. Ama Efendimiz bütün cahiliye adetlerini ortadan kaldırmak için gelmişti. Ve O'nun bu ifadeleri aynı zamanda; "İmam mutlaka Kureyş'den mi olacak, yoksa Habeşli bir köle de imam olabilir mi?" meselesini de beraberinde getirmişti. Demek Habeşli bir köle imam olabilecekti.

Hülâsa, mü'minler, iman ve Kur'an hizmeti adına yapacakları her meseleyi meşveret edecek, neticede meseleyi bir hükme bağlayacaklar ve bir söz kesen de bu hükmü noktalayacaktır. Bundan sonra ise artık itaat ve inkıyad faslı başlar. Aksi takdirde herkes kendi kafasına göre hareket ederse, ondan anarşi doğar. Kalbler bir noktada ittihad ve ittifak edemediğinden dolayı da Cenab-ı Hak, cemaate lutfedeceği şeylerden onları mahrum bırakır. Ferd hususî meziyet ve fazîletleriyle belli şeylere talip-

tir ve Allah onları verir. Ama cemaate Allah'ın vereceği bazı şeyler vardır ki, onlar ancak cemaat halinde istendiği zaman verilir. İnsanlar şayet cemaat yapısını bozmuş ve parçalamışlarsa, teker teker ve münferit hareket ediliyorsa, Allah'ın, cemaata terettüp eden lütuflarından mahrum kalırlar. Bir istiska duası, bir hüsuf ve küsuf namazı, bir bayram namazı, bir Arafat'a toplanma vazifesi.. evet bütün bunlar, cemaatle yapılır, cemaatle eda edilir. Zaten bu mükellefiyetler de Müslümanların cemaat olma seviyesine ulaşmalarından sonra bahis mevzuu olmuştur.

Namaz Mekke'de farz kılınmış olmasına rağmen, cuma namazı Medine'de farz kılınmıştır. Zira Mekke'de henüz bir cemaat teşekkül etmiş değildi. Ne zaman ki mü'minler hicretle cemaatleşti, işte o zaman cuma namazının farziyeti söz konusu edildi.

İtaat, cemaat olmaya has bir hâl ve keyfiyettir. İnsanlar cemaat hâlinde hareket etmeye başladıkları andan itibaren büyük veya küçük her dairede itaat ve inkıyad da önem kazanmıştır.

Bir mü'min, itaatın ne demek olduğunu bilmeli ve mutlaka etmelidir. Efendimiz, kemal-i hassasiyetle bu iş üzerinde durmuş ve bu duygunun gelişmesi için lazım gelen her şeyi yapmıştır. Biz bu mevzuda sâdece bir-iki misal arzedeceğiz.

Ammar b. Yasir ve Halid İbn-i Velid beraberce bir birlikte bulunuyorlardı. Bunların aralarında bir huzursuzluk çıktı. Halid, Ammar'a biraz sert konuştu. Bunun üzerine Efendimiz (s.a.v.) ikisinin de hakkını verdi: (Ammar sabikûn-u evvelinden yani ilk Müslüman olanlardandı. Fakat Halid de o birliğin başında kumandandı.) Ammar'a "Kumandanınıza itaat edeceksiniz." dedi. Fakat beri taraftan da Halid'e: "Sakın sakın Ashabıma ilişmeyin"dedi. Çünkü o daha önce iman etmişti.

Allah Rasûlü bir seriyye gönderiyordu. Onlara, kumandanlarına itaat etmelerini emretmişti. Daha sonra yolda seriyye kumandanı, arkadaşlarında hissettiği bir şeyden ötürü, hemen bir ateş yaktırıp, onlara kendilerini ateşe atmalarını emretti. Orada bulunanların bir kısmı "Hemen kendimizi atalım; zira Allah Rasûlü mutlak itaatı emretti" dediler. Diğer kısmı ise, "Biz ateşten kurtulmak için Müslüman olduk. Gidip Rasûl-i Ekrem'e (a.s.m.) soralım. Eğer bu hususda da kumandana itaat edilecekse o zaman kendimizi ateşe atalım" karşılığını verdiler. Medine'ye dönüldüğünde durum Allah Rasûlü'ne intikal ettirildi. Efendimiz: **"Eğer kendinizi ateşe atsaydınız, ebediyyen ondan çıkamazdınız"** buyurdu. Yani cehenneme giderdiniz. Allah'a isyanda mahluka itaat olmaz. Demek ki, Allah'a isyanın dışında herşeyde emîre itaat edilecek..!

İtaat anlayışını kuvvetlendirmek için, Efendimiz (a.s.m.), Hudeybiye'den sonra, Mu'te'ye gönderdiği ordunun başına azadlı kölesi ve evlatlığı Zeyd İbni Hârise'yi kumandan tayin etti. Oysa ki, ordunun içinde Cafer İbn-i Ebu Talib vardı. Cafer çok büyük bir insandı. O, yaptığı işler itibariyle eşsizdir ve ona hayranlık duymamak mümkün değildir. O, Hz. Ali Efendimiz'den tam 8 yaş büyüktü. Müslümanlığı önceden tanıyanlardandı. Habeşistan'a hicret etmiş ve orada Necaşi'nin karşısında Kur'an okumuş, konuşmuş ve ona te'sir etmişti.

Zaten nâfiz'ül kelâmdı, tesirli konuşurdu. Şimdi de kılıcını kullanma zamanı gelmişti. Doğrusu o, bu mevzuda da hatırı sayılırdı. Ama Efendimiz, bütün bu meziyetlerine rağmen Cafer'in başına Zeyd İbn-i Hârise'yi kumandan tayin etmişti. Mute'de düşman ordusunu hesap eden meğazi yazarları, üçyüzbin kişi olduklarını söylüyorlar. O kadar olmasa bile, zannediyorum yüzbin olduğunda şüphe yoktu. Bu yüzbinlik ordunun karşısınd da sadece üçbin Müslüman vardı. Bir insanın kaç kişiyle dövüştüğünü lütfen bir düşünün. İşte Cafer'i adım adım takip edenler derler ki, başına, gözüne, kulağına inen her kılıç darbesi, ağaç buduyor gibi onu budarken, bir an olsun yüzünü düşmandan çevirmedi. Bu manzarayı mânevî bir ekranda seyrediyor gibi seyreden Efendimiz, Medine Mescidi'nde oturmuş ve olanları teferruatıyla Ashabına anlatıyordu. Bir ara, Cafer'i cennette gördüğünü, diğerlerinin boynunda birer tasma olduğu halde, onun kayıtsız, dümdüz yürüyüp gittiğini haber verdi ve tablonun diğer yüzündeki durumu da şöyle izah etti: Diğer komutanlar sıkışdıklarında, başlarını hafif sağa-sola çevirdiler. Cafer işte, yaşama endişesine hiç düşmeden dosdoğru yürüyüp gitti... İşte Cafer buydu. Ama yine de ordunun başında Cafer değil de Zeyd İbn-i Hârise vardı. Bu azatlı köleye herkes itaat etti ve dinledi. Hatta bir aralık, "Bu kadar düşman karşımıza çıkınca Efendimiz'e haber versek de sonra yapacağımızı yapsak" diyenler oldu. O zaman Zeyd İbn-i Hârise öne atıldı ve dinleyip, itaat etmelerini söyledi ve "ne olursa olsun Efendimiz bize geri gelin diye birşey söylemedi. Öyleyse dayanacak ve burada hepimiz şehid olacağız!" dedi. Mute'de üç kumandan şehid olmuştu. Ondan sonradır ki, Halid zuhûr etti. Âdeta o ana kadar akan kanlar Halid'i yiyip bitiriyordu. Şimdi artık O konuşacaktı. Müslümanların ilelebed iftihar edecekleri Halid bin Velid'in Müslümanlığı kabullenmesinin üzerinden henüz bir kaç ay geçmemişdi ki, kendini bu çetinden çetin muharebenin ortasında buldu. Buldu ve savaşa iştirak için adeta yanıp tutuşuyordu. Bazı meğazi yazarlarına göre, Efendimiz önce Halid'in savaşa iştirakını istememiş, fakat, sonra bu düşüncesinden vazgeçip izin vermişti. Şimdi soralım acaba Halid, Kur'an'dan 60

gün içinde ne öğrenmişti? Efendimiz'i ne kadar tanımıştı? Tanımıştı ki, içtimaî mevkiine rağmen, kendinden evvelki zatların emrine girip çalışmış ve bilmeyerek kaderin kendi hakkındaki hükmünü beklemişti. Birinci kumandan şehid olduktan sonra sıra ile Cafer İbn-i Ebu Talib ve dili kadar, kılıcı da keskin Abdullah İbn-i Revaha da şehid düşmüş ve peşipeşine cereyan eden hadiseler adeta, şanlı bir geleceğe namzet olan büyük kumandanın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştı.

Şimdi bir de meseleye cemaat ruhu ve itaat açısından bakalım: Efendimiz (a.s.m.) bir azatlı köleye itaat ve inkıyadı, onu kumandan nasbederek öğretmiş oluyordu. Tabii böyle bir operasyonu günümüzün şartlarına göre de değerlendirmemek icab eder. Zira o gün, köle hayvan muamelesi görüyor, efendileriyle beraber oturup yemek yiyemiyor, üçüncü sınıf bir insan olarak kabul ediliyordu. İşte Efendimiz (a.s.m.) öyle birisini, onların başına getirdi; "itaat ve inkıyad edin" buyurdu. Bu mevzuda Efendimiz (a.s.m.), o kadar ısrarlıydı ki, vefat etmeden bir kaç gün evvel babasının intikamını almak ve düşmanlara ders vermek üzere, Bizans'a teşkil buyurdukları bir ordunun başına, 20 yaşını henüz doldurmuş, Üsame İbn-i Zeyd İbn-i Hârise'yi kumandan tâyin etmişti. Halbuki bu orduda Ebu Bekirler, Ömerler birer nefer olarak bulunuyordu. Bununla da Efendimiz, yine bir cahiliye düşüncesini yıkmak; itaat ve inkiyad ruhunu oturtmak istiyordu. Çünkü Üsame, bir kölenin evladı ve fakirlerden fakir bir insan idi. Efendimiz (a.s.m.) de işte böyle fakir, genç ve bir köleden doğma birisine itaat ettirmek sûretiyle, itaatin ne demek olduğuna dikkat çekiyordu. Allah Rasûlü, bütün hayat-ı seniyeleri boyunca itaat ve inkıyada çok ehemmiyet vermişti.

Yeniden onun düşünce dünyasında hizmet-i imaniye ve İslâmiye ile gerilen ve yeni bir diriliş hazırlayan günümüzün kudsileri, evet bu güzideler kadrosu da -inşaallah- aynı şuurla meseleye sâhip çıkarlar. Aksi takdirde her türlü perişanlık, dağınıklık, itaatsızlık, Müslümanları uzun zaman tünelde iki büklüm yürümeye mecbur ve mahkum edecektir.

Halbuki, insanımızın uzun süre beklemeye tahammül ve gücü yoktur. Kudsiler doğrulmak ve bu tüneli en kısa zamanda geçmek zorundadırlar. Ta ki, itaat ve inkıyatları bereketiyle, canı dudağına gelmiş insanların gönüllerine biraz ümit üflemiş olsunlar![27]

KÖRÜ KÖRÜNE İTAAT YOK: Masiyete (yâni Allah'a isyan etmeye götüren emîre) itaat edilmemesi gerektiğine dair prensibin ısrarlı

27– M. Fethullah Gülen, Asrın Getirdiği Tereddütler, 4/168.

bir şekilde beyan edilmeye başlanmasına vesile olduğu anlaşılan bir vak'ayı bütünü ile burada kaydetmekde fayda var. Hadîs kitaplarında ufak tefek farklarla rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ensâr'dan birinin komutanlığında bir ordu yola çıkarır ve komutanlarına itaat etmelerini askerlere tenbih eder. Sefer sırasında bir ara askerlere öfkelenen komutan odun toplamalarını, büyük bir ateş yakmalarını emreder. Odunlar alev alev iyice tutuşunca komutan askerlere yeni bir emir vererek: *"Ateşin içerisine kendinizi atın"* der. Emri yerine getirmek üzere kalkan askerlerden bâzıları ateşin yanında duraklayarak: *"Biz Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e kendimizi ateşten korumak için tâbi olduk, bir de ateşe mi gireceğiz?"* derler ve girmezler. Bu bekleyiş içerisinde komutanın da öfkesi diner. Dönüşte vak'a Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e anlatılınca, itaat ederken itaatin körü körüne olmaması gerektiğini şu cevâbıyla ifâde eder: **"Eğer ateşe girselerdi, ebediyyen çıkamazlardı. Allah'a isyan olan şeyde (kula) itaat yoktur. İtaat mâruftadır, aklın ve şeriatın iyi kabûl ettiği şeydedir."**

İMAMA NE ZAMAN İSYAN? Yukarıda kaydedilen hadislerden itaatin sınırlı olduğu anlaşılmıştır. Ancak bu sınırları kesin hatlarla tesbitte zorluk olduğunu söyleyebiliriz. Bununla beraber, bir kısım açıklamalar nazar-ı dikkate alınınca, bu hususta vâzıh bir ölçünün "açık küfür" olduğu anlaşılır. Yâni imam, hiç bir te'vil götürmeyen açık bir küfre düşmüş ise, o zaman itaat gerekmez.

Buhârî'de Ubâde tu'bnu's Sâmit (radıyallahu anh)'den gelen şu rivayet, imama itaatin hududunu tâyin meselesinde "açık küfür işlemedikçe" ölçüsünü vermektedir:

"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) biat etmek üzere bizi çağırdı. Gittik, biat ettik. Bizden biat sırasında koştuğu şartlar meyanında dinlemek ve itaat etmek şartı da vardı. Öyle ki, emîr hoşumuza gitse de, gitmese de, darlıkta olsak da bollukta olsak da, başımızdakiler bencilliğe düşerek makamlarını kendi menfaatlerine kullansalar da itaat edecektik. Keza makam sâhipleriyle, yanımızda Allah'tan sarîh bir delile muhalefetle açık bir küfre düşmedikleri müddetçe, makam husûsunda nizâ etmemek şartı da vardı."

Âlimler, "açık küfür" tâbirine dayanarak, küfür olup olmadığında tereddüd edilen veya te'vil yoluyla "küfür" olarak değerlendirilen (amel, fikir vs.) hususlardan dolayı itaat vecîbesinin düşmeyeceğini, isyânın helâl olmayacağını bilhassa belirtirler. Küfür, te'vil imkânı olmayan bir nassla, yâni ya Kur'ân'dan bir âyet veya sahîh bir hadisle sâbit olmalıdır.

MAKAM HUSUSUNDA NİZÂ: "Âlimler, hadis metninde geçen bilhassa **"makam hususunda nizâ"** tâbirine dayanarak, imamın azlini, azline teşebbüsü meşru kılan tek sebebin "açık küfür" olduğunu belirtirler. Bu yoksa fıskı, cevri, zulmü sebebiyle saltanatı husûsunda imamla münâzaanın (kavganın) câiz olmadığını söylerler. Küfre düşmemişse, diğer kötülüklerini rıfkla, lisân-ı münâsible, imama söylemek, hatırlatmak yasaklanmamış bilakis istihsan edilmiştir.

Şu hâlde cemiyette bir kısım fitnelere sebep olmamak düşüncesiyle, sultanların, idarecilerin mevki ve makamlarıyla oynama işi **"onlar açık bir küfre düşmedikçe"** tecviz edilmemiş, bu raddeye gelinceye kadar kişilerin menfaatlerini ilgilendiren hususlarda fedâkârlıkların azamisine katlanmak tavsiye edilmiştir.

Bu meseleyi Nevevî şöyle ifâde eder: *"Halifeler, onlar İslâm'ın esaslarından birini tağyîr etmedikleri müddetçe, sırf zulüm ve fıskları sebebiyle isyan câiz değildir."*

Bu bahsi İbnu Hacer'in kaydettiği bir pasajı aynen alarak hülâsa etmek isteriz: *"Zalim imam mevzuunda âlimlerin ittifak ettiği husus şudur: Zâlim imamı, fitne ve zulme yer vermeksizin tahttan indirmek mümkünse bunu yapmak bir vecibedir. Değilse, sabretmek vecbedir. Bir kısmı da şöyle demiştir: "Fâsık kimse bidâyette başa getirilmez. Önceden adâletli olduğu hâlde sonradan fısk u fücûra ve zulme düştü ise, buna karşı gelip, isyan etmek hususunda ihtilaf edilmiştir. Doğru olanı, küfre düşmedikçe isyanın yasak olmasıdır. Küfre düştüğü takdirde isyan vâcib olur." Nitekim, "Abbâsî halîfelerinden Me'mun, Mu'tasım ve Vâsık "Kur'ân mahlûktur" iddiasını -ki âlimlerce bid'at olarak vasıflandırılmıştır- yaymaya çalıştılar, bu maksadla âlimlere darb, habs ve katle varıncaya kadar her çeşit işkenceyi tatbik ettiler. Buna rağmen hiçbir âlim, bu muameleleri sebebiyle, onlara isyan etmek gerekir dememiştir."*

İbnu Hacer, bir başka vesîle ile kâfir imama karşı isyan vecîbesinin icmâ ile sâbit olduğunu ve bu vecibenin her müslümana terettüp ettiğini belirterek sözünü şöyle noktalar: *"Buna gücü yeten sevap kazanır, göz yumup müdâhane eden günahkâr olur, gücü yetmeyen de oradan hicret eder."*

AZLİ GEREKTİREN TABİÎ HALLER

Açık küfür dışında, imama terettüp eden vazifeleri yapmasına mâni bir kısım tabiî hâller ârız olursa, bu durumda da imamın azledilerek ye-

rine yenisinin nasbı gerekmektedir. Bu haller tecennün (delirmek), temyiz hâlinin kaybolması ve bu durumun Müslümanlara zarar verecek bir müddet uzaması veya tedavi ümidinin kesilmesi, keza sağırlık, dilsizlik, düşkünlük derecesine varan yaşlılık veya bir başka sebep araya girerek, Müslümanların maslahatlarını takip etmesine mâni olacak olursa imam azledilir, yerine yenisi nasbedilir. Düşman eline esir düşmesi de azlini gerektiren sebeplerden biridir. Ancak bu durumda da esâret, işlerin aksamasına sebep olacak bir müddeti bulur, kurtarma ümidi de kesilirse azli gerekir.

AZLEDİLEN TEKRAR SEÇİLEMEZ: Herhangi bir sebeple azledilip yerine yenisi nasbedilen bir kimse, azlini gerektiren sebep ortadan kalksa da yeniden imam seçilemez. Sözgelimi esaretten kurtulma, hastalıklardan, cünûndan kurtulma gibi.

Fitne endişesi olmadığı takdirde bidâyette efdal olanın seçimi vâcib ise de, sonradan efdalın zuhûru, mefdûlün (faziletce geri olanın) azlini gerektiren bir durum değildir, fitne söz konusu olmasa bile.

SEBEPSİZ AZL MÜMKÜN MÜ?: Bakillâni, şöyle bir suâl sorar: *"Ümmet herhangi bir kimseyi imam tâyin etme hakkına sâhip olduğu gibi, sebep göstermeden azletme hakkına da sâhip mi?"* Bu soruya: *"Hayır, böyle bir hakka sâhip değildir"* diye cevap verir. İmamın azli için mutlaka mucib bir sebep olmalıdır.

İSTİFA: Yeniden imam seçmeyi gerektiren durumlardan biri de istifadır. İmamın bizzat istifası onun ölmesi gibidir, veliyyü'lahde (ümmete) yenisini seçmek terettüp eder.

Hülâsa, isyanın tek meşru sebebi açık küfürdür, fısk vs. sebeplerle azledilmez. Zira "azilde âleme fesad, nizâ ve haksız yere adam öldürmeler mevcuttur."

NEDEN İTAATTE ISRAR EDİLİYOR? Buraya kadar kaydedilen bütün açıklamalarda görüldüğü üzere, İslâm imama itaat hususunda hiç bir tâviz vermiyor. İmamın açık küfrü dışında hiç bir bahâne ile itaatten yüz çevirmeye, isyâna cevaz verilmiyor. Bunun sebeplerine, geçmiş bahislerde yer yer temâs etmiş ve hattâ bizzat bâzı hadislerde buna yer verilmiş de olsa, burada bir kere daha hülâseten belirteceğiz:

İtaatte ısrârın en mühim sebebi, fitneyi önlemektir. Fitnenin sebep olacağı ferdî ve içtimâî zararların büyüklüğü ve çokluğu sebebiyle İslâmiyet bütün gücüyle fitneyi önleyici ve bastırıcı tedbirlere ağırlık ver-

miştir. Fitnenin önlenmesi uğruna ferdlerden fedakârlığın âzamisini istemiştir. Fitnede başlıca şu zararlar vardır:

1- Mâsum kanı dökülür. Halbuki, daha önce belirtildiği üzere, Kur'ân-ı Kerîm, mâsum bir kimseyi öldürmeyi bütün insanları öldürmek gibi büyük bir suç olarak değerlendirmiştir.

2- Fitnenin çıkarılması kolay, durdurulması imkânsız denecek kadar zordur. Fitne bir kere çıktı mı onun açtığı içtimâî yaralar nesilden nesile geçer, tam iltiyam bulmadan kıyamete kadar devam eder. İşte Şia fitnesi; Hz. Osman zamanından günümüze kadar on dört asır geçtiği hâlde zaman zaman hâlâ ızdırabını çekmekteyiz.

3- Millî birliği bozar, cemiyetin zaafa uğramasına sebep olur, bu da düşmanların iştahını kabartır, üzerimize saldırtır.

4- Fitne hareketlerinden cemiyette her an mevcut olan şer unsurlar istifade eder. İnananlar, nizam tarafları, devletin güçlü kalmasını isteyenler mutlak surette bundan zarar görürler. Zira, İslâmiyet, Allah'ın rızasını kazanmaktan ibâret olması gereken hedefe meşru olan vâsıtalarla gitmeye izin vermiştir. Gayr-ı meşru vâsıtalara tevessül etmek kesinlikle yasaklanmıştır. Anarşi ve fitne ise yolların en gayr-i meşrûsu ilan edilmiştir.

5- Fitne ile tarihte hedefe varılmamıştır ve varılmayacaktır da. Yukarıda geçen bahiste de belirtildiği üzere, tarihte bazı fırkalar Kur'ânî çizgiden çeşitli te'villerle çıkarak ihtilalci fikirleri benimsemişlerdir. Bunlar zaman zaman fitneler çıkarmışlar, hattâ iktidar da elde etmişlerdir. Fakat bunların hiç biri başarılarını ve hattâ hayatiyetlerini devâm ettirememişlerdir. Bunlardan az önce ismi geçen Mu'tezile kendi gibi düşünmeyenleri tekfir etmek, fâsık imama itaat etmemek gibi prensipleri benimsemiş, ilk nazarda daha dinamik, daha canlı olacağı intibâını vermesine rağmen elde ettiği başarıları devam ettirememiştir. Onun Abbâsi sarayında hâkimiyet kurduğu hicrî 218-234 yılları arası kendisi gibi düşünmeyen ilim adamlarına tatbik edilen zulüm, işkence, hapis ve kıtallerle doludur ve İslâm tarihinin en kara sayfalarını teşkil eder. İhtilalci, yobaz prensiplere dayanarak âkibetlerini hüsranla kapamasalardı İslâm tefekkürüne katacakları renklilikle fikrî hayatta sebep olacakları hareketlilik ve canlılık sayesinde belki de İslâm tarihinin ve İslâm medeniyetinin daha parlak ve daha mes'ud mecrâlara yönelmesine imkân hazırlayacaklardı.

İMAMIN TAYİN VE TESBİTİ

İslâm'ın anarşiyi önlemek hususunaki gayretini görmek için, imam (devlet reisi) tâyininde uyulması gerekli prensiplerini bilmemizde fayda var. Bu sebeple kısaca bunları belirtmeye çalışacağız.

Bir kimsenin imam olabilmesi için, daha önce belirtilen, imamda aranan şartların onda bulunması kâfi değildir. Bu şartlara seçim veya tâyin işinin inzimam etmesi gereklidir. Bu üç şekilde olur:

1- Hz. *Ebû Bekir* (radıyallahu anh)'in halîfe oluşunda cereyan ettiği şekilde, –biat esnasına hazır bulunmaları mümkün olan ulema, rüesa ve adâlet ve rey sâhibi kimselerden oluşan- *ehlü'l-hal ve'l-akd* tarafından seçilmek.

2- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'in halîfe oluşunda cereyan ettiği şekilde, selahiyetli bir kimse tarafından tâyin edilmek. Selâhiyetli kimse, Ehl-i Sünnet'e göre, ya Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dir, ya da önceki halifedir. Halîfenin, kendi yerine, ömrünün sonunda birini tâyin edebileceği icma ile kabûl edilmiştir. Zira, Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir tarafından yerine halife tâyin edildiği zaman Ashâb'tan kimse itiraz etmemiş, herkes bunu kabul etmiştir. Onların bu kabulü halifenin yerine geçecek kimseyi tâyin etme usûlünün meşruluğuna delil kabul edilmiştir.

3- Zor ve istila yoluyla başa geçmek. Bir kimse imamın ölmesi ile veya, hilafete göz dikerek, kuvvet yoluyla galebe çalıp biatsız, seçimsiz başa geçecek olsa, onun imamlık ve hilafeti câiz olur. Böyle bir kimse şahsen âdil veya zâlim veya fâsık da olsa mâsiyet (Allah'ın emirlerine zıt) olmayan emirlerine itaat etmek gerekir.

İmametin sübûtu meselesinde kaydı gereken mühim bir nokta ehlü'l-hal ve'l-akd'in tamamının bir şahs üzerinde ittifaklarının aranmamasıdır. Aranması gerektiğine dâir ne aklî, ne de naklî hiçbir delil mevcut değildir. Bu sebeple âlimler, *ehlü'l-hal ve'l-akd*'den bir veya iki kişinin biatını, imametin sübutu ve tahakkuku için yeterli görmüşlerdir, yeter ki aday diğer şartları hâiz bulunsun. Nitekim, dindarlıkları ve dinin her meselesinin tatbikinde gösterdikleri titizlik ve hassasiyetleri herkesçe mâlum olan Ashâb (radıyallahu anh), bir iki kişi tarafından yapılan halife tâyinlerine itiraz etmemişlerdir: Hz. Ömer, sadece Hz. Ebû Bekir tarafından; Hz. Osmân, Abdurraman İbnu Avf tarafından seçildiler ve bu işe, bütün ümmetin icmâını taleb şöyle dursun, Medine'deki ehlü'l-hal ve'l-akd'in icmâını bile taleb etmediler.

BİRKAÇ PRENSİP: İslâm cemiyetinde fitnenin önlenmesi maksadıyla, te'sîs edilen imamet telakkisine, yine aynı gayeyi -yâni fitneyi önlemeyi- te'yid ve tahsil maksadlarına râci birkaç prensibi daha burada kısaca zikredebiliriz:

BİAT AKDİ ALENÎ OLMALIDIR: Bazı âlimler, biatın alenî olması, bir kısım müş*âhidlerin gözü önünde cereyan etmesi gereğini ileri sürmüştür. Cüveynî: "Aksi takdîrde, herhangi biri ortaya çıkıp gizli bir akitle imam olduğunu, alenen imam olan kimseye nazaran tekaddüm hakkı bulunduğunu iddia edebilir, bunların önlenmesi için aleniyet şarttır"* dedikten sonra ilâve eder: *"İmamet rütbece nikahdan daha düşük değildir."* Zira nikah bile, şâhitler huzurunda alenî olmalıdır.

İMAM TEKTİR: İslâm dünyasında birliğin te'mini ve çokluğun hâsıl edeceği fitnelerin önlenebilmesi için, sünnet, imamın bir olması prensibinde ısrar eder: **"Kim bir imama biat ederek anlaşma müsâfahasını yaparsa, gücü yettiğince ona itaat etsin. Bir ikincisi çıkıp da evvelkisi ile nizâya kalkışacak olursa onun boynunu vurun"** (Müslim). Bir başka rivayette, birden fazla imam çıktığı takdirde ne yapmaları lâzım geldiğini soranlara da: **"Birinci biatınıza sâdık kalın, gereğini ifa edin... birincilere olan borcunuzu ödeyin.."** cevabı verilir. Bazı rivayetlerde **"Kim olursa olsun ikinciyi öldürün"** şeklinde, te'kidli bir ifâdeye yer verilir.

İslâm âlimleri, bu mevzu üzerine gelen nassları nazar-ı dikkate alarak aynı asırda imamın birden fazla olamayacağı hususunda icma ederler. İslâm beldesinin dar veya geniş olması bu hükme te'sîr etmez. Her hâl u kârda imamın bir olması gerekmektedir. Cüveynî, İrşad'ında İslâm beldeleri bir imamın hâkimiyet kuramayacağı kadar geniş olursa, iki ayrı imamın meşrûiyeti hususunda ictihad yapılabileceğini sölemiş, sonraki âlimler onun bu görüşünü, ona nisbet ederek tekrarlamışlardır. Şâyet aynı asırda iki ayrı imama biat edilecek olsa, bunların efdaliyet noktasından vasıflarına bakılmaksızın birincisi meşru, ikincisi gayr-ı meşru ve âsi (bâği)dir, iddiasından vazgeçirilinceye kadar kendisiyle harb edilir. Savaşı ikincisi kazanacak olursa, bu durumda meşru imam olur.

Ehl-i Kıble'den sadece Kerrâmiye fırkası Sahâbe'nin ve ümmetin icmâlarına muhalif olarak iki ve daha fazla kimsenin imametinin câiz olabileceğini söylemiştir.

İmamın bir olmasındaki bu ısrar da **"fitneye düşüp nizamın bozulması"** korkusundan ileri gelmektedir.

ASKER DE SULTANA İTAAT ETMELİDİR: Kur'ân-ı Kerîm'de Belkıs, Hz. Süleyman'ın tehdidkâr mektubu üzerine, askerleriyle istişare ettiği vakit askerleri şu cevabı verirler: "Biz, güç, kuvvet sâhibleri çetin savaş erbabıyız. EMİR SANA AİT. Bak,sen ne emredekceksin!" Bazı müfessirler bu sözü "Biz kuvvet adamları harb ü darb ehli askerleriz, siyaset ve reyden anlamayız, ne emredersen onu yaparız" mânasına telakki etmişlerdir. Elmalılı Hamdi Yazır merhum, bundan önceki âyette geçen "Bana fetva verin" ifadesine dayanarak heyette, askerden başka ileri gelenlerin de bulunabileceği ihtimalini kabûl etmekle beraber "Bunun asker zihniyetini göstermesi itibariyle kayda şayan bir mâna olduğunda şüphe yoktur" der.

ÜMERÂYA KARŞI DİKKATLİ OLUNMALI: Bir kısım hadislerde, cemiyetteki fitnenin ümerâ, yâni idâreciler zümresinden çıkacağına dikkat çekilerek böylesi âmirlere yaklaşılmaması istenir. Bazı hadislerinde kendisinden sonra, hidâyetten ayrılacak imamların çıkacağını haber veren Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ümmeti için en büyük endişeyi bunların verecekleri fesad ve hâsıl edecekleri helâk ve tahribat sebebiyle duyduğunu da mükerreren ifâde eder.

Bu çeşit imamların şerrinden en iyi kurtuluş yolu onlarla temas kurmamak, onlara uymamak, isyan ederek fitneye sebep olmamak, kerhen itaat etmektir. Tirmizî'nin bir rivayeti şöyle: **"Benden sonra bir kısım (kötü) emîrler başınıza geçecek. Kim onlarla hemhâl olur, onların yalanlarını tasdik eder ve zülumlerinde onlara yardımcı olursa o benden değildir, ben de ondan değilim. Böyleleri cennette Havz-ı Kevser'in başında benimle buluşamaz da. Her kim onlarla hemhâl olmaz, zulümlerinde onlara yardımcı olmaz, yalanlarını da tasdik etmezse o bendendir, ben de ondanım. O, benimle Havz-ı Kevser'in başında buluşacaktır."**

ÜÇÜNCÜ FASIL

MUHTELİF AHKÂMLAR

45 ١– عن عمرو بن أبى الأحوص رضى الله عنهُ. قال [شَهِدْتُ حجةَ الوَدَاع مع النبى ﷺ فَحَمِدَالله تعالى وأثنى عليه وذكّر ووعظ ثم قال ثلاثاً: أىّ يوم أحرمُ؟ قالوا يومُ الحجِّ الأكبرِ، قال فإن دماءَكمْ وأموالَكم وأعراضكم عليكم حرامٌ كحرمة يومِكم هذا في بلدِكم هذا في شهركم هذا، ألا لا يجنى جانٍ إلا على نفسه، ولا يجنى والدٌ على ولده، ولاَ ولدٌ على والدهِ، ألاَ إن المسلمَ أخُو المسلمِ فليسَ يحلُّ لمسلمٍ من أخيه شئٌ إلاّ مَا أحلّ من نفسه، ألا وإن كلَّ رباً في الجاهليةِ موضوعٌ – لَكُمْ رؤُسُ أموالِكُمْ لا تَظْلِمُونَ وَلاَ تُظْلَمُونَ – غَيْرَ رِبَا العباسِ فانهُ موضوعٌ كلُّه، ألاَ وإنَّ كلَّ دمٍ كانَ في الجاهِلِيّةِ موضوعٌ، وأولُ دمٍ أضعهُ من دمِ الجاهليةِ دمُ الحارثِ بن عبدالمطلبِ، وكانَ مسترضعاً في بنى ليثٍ فقتلهُ هذيلُ، ألاَ فاستوصُوا بالنساءِ خيراً فانهنَّ عَوَانٌ عِنْدَكُمْ ليس تَمْلِكُونَ منْهُنَّ شيئاً غيرَذلكَ إلاَّ أن يأتينَ بفَاحشَةٍ مبيِّنةٍ، فإن فعَلْنَ فاهجُروهُنَّ في المضاجعِ واضْرِبُوهُنَّ ضرباً غيرَ مبرِّحٍ، فإنْ اطعَنكُمْ فلا تبغُوا عليهنَّ سبيلاً، ألا وإن لكُمْ على نسائكمْ حقاً، ولنسائكُمْ عليكم حقاً: فأما حقُّكمْ على نسائكُمْ فَلاَ يوطئْنَ فُرُشَكُمْ من تكرهُونَ، وَلا يأذنَّ في بيوتكُمْ لمن تكْرهُونَ، ألاَ وإنْ تُحْسِنُوا إلَيْهِنَّ فِي كِسْوَتِهِنَّ وطَعَامِهِنَّ ألاَ وانّ الشيْطَانَ قدْ أيِسَ انْ يُعْبَدَ فِي بَلَدِكُمْ هذا أبداً، وَلَكِنْ سَتَكُونُ لَهُ طاعةٌ فِيمَا تحتَقِرُونَ من أعْمَالِكُمْ

وسيرضى به] أخرجه الترمذى وصححه «عوانٌ» أى أسيراتٌ.

1. (45)- Amr İbnu Ebî'l-Ahvas (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le birlikte Veda haccı'nda bulundum. Orada Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* irad ettiği hutbede önce Allah Teâla'ya hamd ü sena, hatırlatma ve tavsiyelerden sonra şöyle devam etti: **"Hangi gün (bu günden) daha (mukaddes ve) haramdır?** Bu soruyu üç kere tekrarladı. Cemaat: "el-Haccu'l-Ekber günü" diye cevap verdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devam etti: **"Öyle ise bilin ki, kanlarınız, mallarınız, ırzlarınız, birbirinize, bu ayınızda, bu beldenizde şu gününüz nasıl haramsa öylece haramdır, mukaddestir. Bilin ki herkesin cinayetinden kendisi sorumludur. Hiçbir babanın cinayetinden oğlu sorumlu tutulmaz. Haberiniz olsun ki, Müslüman, Müslümanın kardeşidir. Bu se-beple, bir Müslümana, bizzat kendisi helal kılmadıkça kardeşinin hiçbir şeyi helâl değildir. Bilin ki cahiliye devrinden kalan bütün faizler mülgadır, terkedilecek ve alınmayacak. Faize verilen pa-ranın sâdece sermaye kısmını yâni aslını alacaksınız, -böylece ne zulüm ve haksızlık etmiş ne de zulme ve haksızlığa uğramış olacaksınız- Abbas İbnu Abdi'l-Muttalib'in faizi hâriç. Zira onun tamamı mülgadır, terkedilmiştir.**[28] **Haberiniz olsun ki, cahiliye devrinden kalan bütün kanlar da terkedilmiştir. (intikam peşine düşülmeyecek). İlga ettiğim ilk câhiliye kanı da el-Hâris İbnu Abdü'l-Muttalib'in kanıdır. Hâris,**[29] **Benu Leys'ten tuttuğu bir süt anneye bebeğini emzirtiyordu. Çocuğu Hüzeyl adında birisi (bir kavga sırasında attığı bir taşla kazâen) öldürmüştü. Sakın ha, kadınlara da iyi muamele yapın. Çünkü onlar yanınızda esir durumundadır. Onlara iyi muamelenin dışında (terketmek dövmek gibi) bir başka şey yapmak hakkına sâhip değilsiniz. Ancak açık bir çirkinlikte bulunulursa o hâriç. Çirkin iş yapmaları**

28— Buradaki ifadede Abbâs'ın faizine bir istisna konmuş gözükmekte ve sanki "sermaye de terkedilmiştir" mânası anlaşılmakta ise de, şârihlerin belirttiği üzere böyle bir durum yoktur. Çünkü hadiste ilga edilen hususun "faiz" olduğu tasrih edilmektedir. Bazı rivayetlerde "ilk terkedilen faiz de Abbas'ın faizidir" şeklinde gelmiştir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu yasağı da müşahhas hâle getirmek için devrinin tanınmış bir bankeri olan Abbas'ı zikretmiştir. Abbas'ın kan yakınlığı tebliğatın ciddiyet ve müessiriyetine bir başka katkıda bulunacaktır. Nitekim kan ilgasına da bir diğer kan yakınını misal kılacaktır. İfadedeki zahiri istisna ravilere has bir hata olabilir.

29— Şârihler, bu isimde de tashif olduğunu, kan sâhibinin Hâris değil Rebîa İbnu'l-Hâris olduğunu rivayetlere dayanarak açıklarlar.

hâlinde, önce yataklarını ayırın, (yine de devam edecek olurlarsa) yaralamıyacak şekilde dövün. Bundan sonra itaat ederlerse, (onların yaptığına ayırma-dövme gibi muamelelere) zulmen devam etmek için bir yol (bir bahâne) aramayın. Bilin ki, sizin kadınlarınız üzerinde bazı haklarınız var. Kadınlarınızın da sizler üzerinde bazı hakları vardır. Kadınlarınız üzerindeki haklarınız istemediğiniz kimselere yatağınızı çiğnetmemeleri, evlerinize hoşlanmadıklarınızın girmesine izin vermemeleridir. (Onların sizdeki hakları ise) yiyecek ve giyeceklerinde iyi davranmanızdır.

Haberiniz olsun, şeytan şu beldenizde kendisine ebediyen tapılmayacağını idrak etmiştir. Fakat, sizin önemsemediğiniz şeylerde ona itaat devam edecek, bunlar da onu memnun kılacak (menfî neticeler hâsıl edecek)tır. Tirmizî, Fiten 2, (2610); Tefsir 2, (3087); Müslim, Hacc, 194, (1218).

AÇIKLAMALAR:

Görüldüğü üzere bu hadis, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Veda Hutbesi'ni teşkîl etmektedir. Bu hutbe birçok sahâbe tarafından rivayet edilmiştir. Herbiri rivayeti hatırlayabildiği kadarıyla yaptığı için, hepsinin metninde farklılıklar vardır. Nitekim, müteakip birkaç rivayet de bu hutbe ile ilgilidir.

Veda Hutbesi birçok yönden ehemmiyet taşır: 1- Herşeyden önce Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hayatının sonlarında irad edilmiştir. Malum olduğu üzere Veda Haccı hicretin onuncu yılında cereyan etmiştir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ömrünün son aylarını yaşamaktadır ve birkaç ay sonra vefat edecektir. **"Bugün sizin dininizi kemâle erdirdim, üzerinizdeki nimeti tamamladım ve size din olarak Müslümanlığı beğenip seçtim ve ondan râzı oldum"** (Mâide, 3) mealindeki âyet de bu hac sırasında nâzil olmuştur.

2- Hadiste geçen el-Haccu'l-Ekber tabiriyle kastedilen şey, kurban günüdür. Arafe günü olduğu da söylenmiştir. Ancak doğru olanı kurban günüdür. *el-Haccu'l-Ekber'le ilgili söylenen başka teviller asılsızdır.* Buna *el-Haccu'l-Ekber* denmesi, umre ziyaretinden ayırmak içindir. Zira umre'ye *el-Haccu'l-Asgar* denmiştir.

3- Hutbe muhteva olarak da ehemmiyetlidir. Zira ciddi meselelere temas etmekte, o güne kadar ele alınmamış olan birçok câhilî tatbikata son verilmektedir. Kan davâsının, fâizin kesinlikle kaldırılması, karı-koca arasındaki hukukun tavzîhi, nesî takvimi'nin ilgası, hac menâsi-

kinin tesbiti vs. hepsine bu hutbede yer verilir. Günümüz müelliflerinden bazıları Veda Hutbesi'ni İslâm'ın "insan hakları" veya "kadın hakları" beyannamesi olarak değerlendirir. Gerçekten de insanların "mal, can, ırz" dokunulmazlığının te'yidi tarihte ilk defa cereyan eden bir vak'adır. 20. asırda Birleşmiş Milletlerce benimsenen insan hakları beyannamesi şüphesiz çok daha fazla teferruata yer veriyor. Ancak onlar hep kâğıt üzerinde kalmıştır ve öyle olmaya devam edecektir. Burada ise âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in tebliği olarak vicdanlara, ruhlara, akıl ve fikirlere nakşolma sözkonusudur. İnsanlık, Müslümanların en şa'şaalı, en güçlü devirlerinde bile, dili, dini, rengi ne olursa olsun İslâm topraklarında kanından, malından, ırzından emin olmuş, hürriyet içinde yaşamıştır. Avrupalıların hâkimiyet kurdukları yerlerde öldürüle öldürüle nesli tüketilen, terör ve yasaklarla dili, dini unutturulan kavimlerin, yeryüzünden tamamen silinen medeniyetlerin sayısı çoktur.

4- Kadınlarla ilgili birkaç noktayı açıklamamız gerekecektir: Hadiste belirtildiği üzere karıya, kocanın "iyi muâmele"de bulunması esastır. Kocasının onun üzerinde bazı hakları vardır. Ancak onun da kocası üzerinde hakları vardır. Her ikisi de diğerinden bu haklardan daha fazlasını zorla isteyemez. Erkeğin kadınına karşı borçları nafakadır: Yiyecek, giyecek ve mesken temini. Dinimiz bunların asgarî miktarını tâyin ederken devrin şartlarını, örfü, kadının geldiği ailenin iktisadî seviyesini gözönüne almıştır. Fıkıh kitaplarımız bu meselelere geniş yer verir. Teferruata girmeden İslâm âlimlerinin icma ettikleri ana prensipleri kaydedelim: Nikah akdi, istihdam (kadını hizmetlenme) akdi değildir. Bu sebeple yemek yapmak, evi süpürmek, çamaşır yıkamak gibi dahilî; dükkanda, tarlada çalışmak, hayvanları tımar etmek gibi harici işleri yapmakla mükellef değildir. Kadın, bu çeşit hizmetlerin görülmesi için, masrafı kocası tarafından karşılanmak üzere en az bir hizmetçi tutmak hakkına sahiptir. Koca, hanımın yemeğini pişmiş ve hazırlanmış olarak getirmek zorundadır. Kadın bir kısım ev işlerini yapıyorsa bunu hukukî bir mecburiyet olarak değil, bir iyilik, hoş bir âdet, örf olarak yapar. Bu çeşit işleri yapmak istemese kocası icbar edemez. Bu davranışı sebebiyle kadın günahkâr da olmaz. Ona terettüp eden hukukî vecibe: **Kocasından izin almadan evden ayrılmaması, kocasının istemediklerini eve almaması, çağırdığı takdirde yatağa gelmesidir.**"[30]

30— Karı ve kocanın karşılıklı hak ve vazifeleri hususunda daha geniş bilgi ve bu bilgilerin kaynağını görmek isteyenlere Hz. Peygamber Sünnetinde Terbiye adlı kitabımızı tavsiye ederiz. (Bilhassa 385-397. sayfaları.)

KADININ DÖVÜLMESİ MESELESİ'ne gelince, dinimiz, bazı sıkı kayıtlarla buna yer vermiştir. Yukarda kaydettiğimiz hadisten ayrı olarak Kur'an-ı Kerîm'de de yer verilen bir husustur. Kur'ân-ı Kerîm'de yer verilmiş olması mevzuya ayrı bir ehemmiyet kazandırmaktadır. Bizce, âyet-i kerîmenin bu meseleye temas etmiş olması kadınları himayeye mâtuf bir durumdur. Zira başta günümüzün en ileri memleketlerinde bile hâlâ câri olduğu üzere, her devirde, her millette kadınlar dövülmüştür. Kıyamete kadar da bu realite devam edeceğe benziyor. Sanki insanî münasebetlerin kadın-erkek bölümünün tabiî bir neticesidir. İnsanlar zarurî olan münasebetlerinde her zaman orta yolu koruyamazlar, ifrat-tefrit, rıza-gazab, sevgi-öfke iç içedir. Bunların sonucu olarak münakaşalar, ağız kavgaları, yumruklaşmalar hatta cinâyetler vukûa gelir. Bunlar "olmamalıdır" diye bir teşriat olamaz. İslâm bu meselede realiteyi kabul ederek müntesiblerini makul hududda tutmaya, frenlemeye çalışır. Esasen her meselede "vasat yol"u göstermek İslâm'ın ana ruhunu teşkil eder.

Bu kısa açıklamadan sonra asıl mevzumuza gelelim: Kur'ân-ı Kerîm'de, meâlen şu ayet mevcuttur: **"Serkeşlik etmelerinden endişelendiğiniz kadınlara gelince, evvela kendilerine nasihat edin, sonra yataklarında onları yalnız bırakın, yine dinlemezse dövün (Nisa, 34).**

Dikkat edilirse âyet kadının dövülmesini birçok şarta bağlamaktadır:

1- MEŞRU SEBEP: Kur'ân'da bu sebep "nüşuz" kelimesiyle ifade edilir. Türkçe meallerde umumiyetle hep "serkeşlik" olarak tercüme edilmiştir. Kelime Arapça'da yükseklik, tümseklik, sivrilik gibi mânalara gelir. Selef âlimleri kadınla ilgili olarak Kur'ân'da gelen bu tavırdan "kocasına isyanı, koku sürünmemesi, kocasını nefsinden men etmesi, kocasına daha önceki davranışını değiştirmesi, kocasına sevgisizlik izhar etmesi, kocasının tâyin ettiği evde oturmayı kabul etmeyip bir başka yerde oturması gibi durumları anlatmıştır.

Yani, kocasına karşı olan vecibelerini yerine getirmemesi diye hülâsa edebiliriz. Vecibe olmayan işlerdeki itaatsizlikten dolayı dövmeye hakkı yoktur. Ev işlerini yapmaması gibi.

Veda Hutbesi'nde, kadını dövmeyi meşru kılan suç "nüşuz" kelimesiyle değil, "fâhiş" kelimesiyle ifade edilmiştir. Biz "çirkinlik" olarak tercüme ettik. Bunu, dilimizde aynı kökten fuhuş kelimesiyle tercümeyi

uygun bulmadık. Çünkü fuhuş, zina mânasına gelir. Halbuki burada zinanın kastedilmiş olması mümkün değildir. Çünkü zinanın cezası recm denen hadd-i zina'dır. Bunun dayakla geçiştirilmesi mümkün değildir. Öyle ise, bu hutbede geçen fâhiş kelimesini fuhuşla açıklamak ve böylece Kur'ân'da geçen "nüşuz" kelimesinin vuzuha kavuşturulduğunu söylemek uygun olmaz.

2- CEZANIN USÛL VE MİKTARI: Kadın meşru birsebeple dövülebilirse de bu, en son baş vurulacak yoldur. İlk önce, serkeşliği sebebiyle nasihat edip, tatlılıkla ondan vaz geçirme yolu aranacak. Bu müessir olmazsa yatağı ayrılacak. Bu iş, arkasını dönmek ve konuşmamak suretiyle gerçekleştirilir. Ayrı bir yatakta yatılır da denmiştir. Bu ceza da müessir olmazsa dayak meşru hâle gelmektedir. İslâm burada da yenilik getirerek dayağın derecesini belirtmiş *"çok acı verici olmaması"*nı emretmiştir.

Şu halde, İslâm, her devirde mevcudiyetini fiilen dünyanın her köşesinde muhafaza etmiş beşerî bir realiteyi ciddî kayıtlara bağlayarak kadınlar lehine ıslah etmiş, asgarî seviyeye, en az zararlı bir hâle getirmiştir.

Elmalılı Hamdi Efendi, dayakla ilgili yukarıda temas ettiğimiz ayet-i kerîmenin açıklamasını yaparken bir dipnot düşüyor. Buraya aynen kaydını uygun buluyoruz:

"Burada, kadın dövülür mü, diye bir soru vârid olabilir. Evet dövülmez, fakat bu ifadede kadın demek nâşize (serkeş), âsiye (isyankâr) karı demek olmadığı da unutulmamak lâzım gelir. Sırasına göre insanca olmak üzere bir kaç tokat, hissi isyan ile sukuta doğru giden hırçın bir kadına kadınlık şeref ü terbiyesini bahşetmek için güzel bir ders olabilir. Şair Ziya Paşa merhum:

"Nush ile yola gelmiyeni etmeli tekdir,

Tekdir ile uslanmayanın hakkı köteklir."

demiştir. Zamanımızda Kur'ân'ın işbu "onları dövün" emrini sui tefsir ederek dillerine dolamak isteyen Avrupalılar görüyoruz. Fakat ne garib bir tesadüftür ki, biz bu âyetin tefsîriyle meşgul olduğumuz sırada bir Fransız mahkemesinin, kocası tarafından dövülmüş olan bir Fransız karısına ikame ettiği davaya karşı "hırçınlık edip kocasını tehevvüre getiren bir kadının yediği dayaktan dolayı talâk (boşanma) dâvâsı ikamesine hakkı olmadığına" hükmettiğini gazeteler ilan ediyordu" (Cilt 2, s. 1351).

Peygamber Efendimizin kadınları dövme tavsiyesi nasıl değerlendirilmelidir?

Allah Rasûlünün (a.s.) kadınları dövme tavsiyesi diye birşey yoktur. Vedâ hutbesinde söyledikleri herkesin ma'lumu. Cevabı istenen husus ise Nisâ Sûresinin 34. âyetinde anlatılan mevzûyla alâkalıdır. Bu âyette anlatılan ve erkeklere tavsiye edilen maddeler ise şunlardır:

• **Birincisi:** Serkeşlik, küstahlık ve başkaldırmasından endişe edilen kadınlara erkeklerin yapacağı ilk iş onlara nasihat etmektir.

Kadınlar sizin elinizin altında bulunurlar, istediğiniz işleri görürler, neslinizi devam ettirirler, siz de bir mürşid gibi, nasihat eder, irşadda bulunur ve onları insanlık semâsına yükseltmeye çalışırsınız. Onların bir kısım zaaf ve temâyülleri vardır. Bu mevzuda siz dâima onlara payanda olacak ve istikâmet yolunu göstereceksiniz. Belki onlar kendilerine ait kozları kullanmak isteyecekler; fakat size düşen ilk vazife onları Cenâb-ı Hakk'ın murâkebesine ulaştırmaktır. فَعِظُوهُنَّ emri en kısa ve hülâsa mânasıyla bunu âmirdir.

• **İkincisi:** Kadınların erkeklere diş geçireceği ve onları alt edeceği yer yatak odalarıdır. Kadın orada erkeğe diş geçirirse, hayatın diğer safhalarında da erkek ona söz dinletemez. İşte onların hâkim olduğu o yerde, erkek, edep sınırını aşmadan ve yaptığından evin içindekileri veya başkalarını haberdar etmeden, mes'elenin mahremiyetini koruyarak, kadına karşı iradesinin hakkını verir ve orada mağlup olmazsa, psikolojik olarak kadının hizaya gelmesi çok daha kolay olacaktır. Yalnız çok hassas davranılması gereken bu noktada ifrat ve tefritten kaçınmak lâzımdır. Zira her ikisinden de, beklenen neticeyi elde etmek mümkün değildir. Erkek odayı terketmeyecek, kendine ayrı bir yatak yapmayacak belki aynı yatakta sırtını kadına dönerek mesafeli duracak. Zaten iradesinin hakkını vermek de o esnâdaki dirâyetiyle belli olacaktır. Böylece onu, kendi silâhıyla alt etmiş olan erkek, kadına koz kullanma fırsatı vermemiş ve onun benlik gösterilerine kendi "Ben"iyle cevap vermiş olacaktır.

Ancak, hatırlatmak gerekir ki, âyette anlatılan hususlar belli bir tertip içinde anlatılmaktadır. Her ne kadar Ebû Hanife'ye göre "vav"lar mutlak cem içinse de, Cumhura göre tertip içindir ve belli bir sıra ta'kibi şarttır. Yani evvela nasihat gelmektedir. Eğer nasihattan hiçbir fayda elde edilemezse, o takdirde yatakta onu kendi haline bırakma safhasına teşebbüs edilir. وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ emrinden biz bunu anlıyoruz.

• **Üçüncüsü:** Bazan bütün bu yapılanlar da kâr etmez. Kadın huysuzluğunu sürdürür durur. İşte bu noktada, belli prensipler dâhilinde ve bir arızaya meydan vermemek şartıyla hafifçe dövmek üçüncü merhalede kabul edilen bir çaredir ki وَاضْرِبُوهُنَّ bunu ifade etmektedir.

İşte bu üç merhale nazara alınarak mes'eleye öyle bakmak iktizâ eder; yoksa ister lehinde, ister aleyhinde gidip hemen dövmeye takılmak dengesizliktir. Bir kere dövme esas değildir. Medine devrinde erkekler, Allah Rasûlüne gelerek kadınların huysuzluğundan şikâyet ederler. O da "Fazla acıtmadan hafifçe okşayın" buyurur. Bir müddet sonra da Hâne-i saâdetin odaları, kocalarından dayak yiyen şikâyetçi kadınlarla dolar. Ezvâc-ı Tâhirât durumu iki cihân Serverine bildirirler. Bunun üzerine Allah Rasûlü, mescide gelerek sahâbeyi toplar ve onlara "Duydum ki kadınları dövüyormuşsunuz. Bundan böyle kadınlar dövülmeyecektir" der ve mes'eleyi kesip atar. Önce onlara bir ruhsat vererek, şikâyetin meydana gelmesine imkân hazırlamış ve şikayet vukû bulunca da "Dövmeyeceksiniz" demiştir.

Kadını dövmeme hususunda Allah Rasûlünden şeref sudûr olan bir çok hadis-i şerif vardır. Âdeta bu hadisler ayette mücmel bırakılan bazı hususları tafsîl ve beyân etmiştir. Bilhasa, gündüz, kadını hayvan döver gibi dövüp, gece de yanına gitmeyi sert bir lisanla kınamıştır. Gece bütün bağları koparmak zorunda olan insanın sabahki tavrı hiç de hoş karşılanmamıştır.

Dövmek en son ve mecburi istikâmet neticesi ruhsat verilen bir hareket tarzıdır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi birinci ve ikinci maddelerin fayda vermediği yerde kullanılır. Yani istisnâî bir durumdur. Başka türlü yola gelmeyen ve fıtratı ancak dövmekle yola gelmeye müsâit olanlara tatbik edilebilir. Döverken de, canını fazla yakmayacak ve bilhassa yüze vurmaktan da kaçınacaktır. Zira Allah Rasûlü (yüzden sakın) buyurur.

Yüz, Cenâb-ı Hakk'ın rahmâniyet ve rahîmiyetini temsil eden en parlak aynadır. Yüzde o mânaya ait çizgiler vardır, dolayısıyla yüze vurulmamalıdır. Haddizatında dövmekten gâye, onun onur ve gururunu harekete geçirmektir. Bunu te'min için en asgarî ölçü neyse o kullanılmalıdır. Ben, şu satırların yazıldığı sırada elli küsur yaşındayım. Ve ilkokul öğretmenimin hafifçe kulağımdan tutup: *"Sen de mi?"* deyişini hâlâ hatırlıyor ve hatırladıkça da içimde o te'dipten aldığım nasihatı aynen o günkü gibi hissediyorum.

Kadını dövme islah için başvurulan en son çaredir, dedik. Ve kat'iy-

yen can yakıcı olunamıyacağını da ilâve ettik. Buradan şu noktayı da belirtmemiz icab edecektir: Islâh düşüncesinin dışında ve can acıtıcı şekilde dövmelerde, erkek Allah katında mes'ul olur ve bu şekildeki davranışlar da katiyyen câiz değildir.

Nasıl ki nasihatla onun düzelmesini düşünüyor nasihat ediyor ve nasîhatın bütün yollarını kullanıyoruz, nasıl ki yatağını terketmekle ona karşı boykot yapıyor, fakat gururunu, onurunu kırmıyor, onu mahçûp etmiyor ve sâdece salahını düşünüyoruz, aynen öyle de, şâyet, hafif bir dövmekle düzelecekse, o zaman da onu tatbik edeceğiz. Yoksa bana baş kaldırıyor, serkeşlik yapıyor diye, hayvan döver gibi onu dövmek; maksadı, mânası, hedefi olmayan, câhilce ve acemice bir harekettir ki, Allah katında insanı muhakkak mahçûp ve mes'ul eder. Bu, bütün terbiye şekilleri için de geçerli bir husustur. Meselâ bir hoca talebesini, te'dib ve islâh gâyesinin ötesinde dövemez, aksi hâlde o da mes'ul olur.

Şimdi ben size sorayım: Bu türlü kademelerle gelinip ulaşılan bir dövmeye hangi akıl ve mantık sâhibi itirâz edebilir. Hem yüz kadından birinde böyle bir dövme, müsbet tesir icrâ ederek o kadını yola getirecekse, İslâm dini niçin böyle bir çarenin önünü tıkasın? Bu bir terbiye usûl ve metodudur. Efendimiz, "Vurun" derken bu ölçü içinde demiştir "Vurmayın" diye menederken de işkence, ezâ, cefâ ve intikam alma hissiyle yapılan dövmelere karşı kadını korumak için demiştir.[31]

3- Hadîsin son kısmı ehemmiyet verilmeyen bir kısım günahlarla ilgili; **"Şeytan şu beldenizde, kendisine ebediyyen tapılmayacağını idrak etmiştir. Fakat, sizin önemsemediğiniz şeylerde ona itaat devam edecek, bunlar da onu memnun edecektir"** buyuruluyor.

Şârihler, Mekke ve civarında, artık puta tapma şeklinde kimsenin küfre dönmeyeceğini anlamışlardır. Bedevilerde görülen irtidad hâdiselerinin de bu hükmü cerhetmeyeceği açıktır, zira Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in vefatından sonra görülen bu hâdiseler, mahiyetce eski putlara dönüş olmamıştır. Ancak hadis "katl, yağma gibi bazı büyük günahlarla, bir kısım küçük günahları 'puta tapmak değil' diye mühimsemeyip, işlemeye devam edeceksiniz, şeytana uymada bu da yeterli olacaktır" şeklinde uyarıda bulunmakta, günah küçük bile olsa kaçınmak gerektiğini irşad etmektedir. Nitekim İslâm uleması **küçük günahlarda ısrar etme**yi büyük günah saymış, hatta bazıları, -büyük küçük ayırımı yapmadan- herbir günahta küfre giden bir yol olduğunu belirtmiştir.

31- M. Fethullah Gülen, Asrın Getirdiği Tereddütler, 3/119-123.

Ehemmiyet verilmeyen günahların nasıl küfre götüren bir günah gibi büyüyebileceğini açıklama sadedinde Bediüzzaman Said Nursi Hazretleri (rahimehullah)'nin şu açıklaması ikna edicidir: *"Evet günah kalbe işleyip, siyahlandıra siyahlandıra tâ nur-u imanı çıkarıncaya kadar katılalıştırıyor. Herbir günah içinde küfre gidecek bir yol var. O günah istiğfar ile çabuk imha edilmezse, kurt değil belki küçük bir mânevî yılan olarak kalbi ısırıyor. meselâ: Utandıracak bir günahı gizli işleyen bir adam, başkasının ıttılâından çok hicab ettiği zaman, melâike ve ruhâniyâtın vücûdu ona çok ağır geliyor. Küçük bir emâre ile onları inkâr etmek arzu ediyor. Hem Meselâ: Cehennem azabını intaç eden büyük bir günahı işleyen bir adam, cehennemin tehdidatını işittikçe istiğfar ile ona karşı siper almazsa, bütün ruhuyla cehennemin ademini arzu ettiğinden, küçük bir emâre ve bir şüphe, cehennemin inkârına cesâret veriyor. Hem mesela: Farz namazını kılmayan ve vazife-i ubûdiyeti yerine getirmeyen bir adamın küçük bir âmirinden küçük bir vazifesizlik yüzünden aldığı tekdirden müteessir olan o adam, Sultan-ı Ezel ve Ebedin mükerrer emirlerine karşı farzında yaptığı bir tembellik, büyük bir sıkıntı veriyor ve o sıkıntıdan arzu ediyor ve mânen diyor ki: "Keşki o vazife-i ubûdiyet bulunmasa idi." Ve bu arzudan bir mânevî adâvet-i İlâhiyyevi işmâl eden bir inkâr arzusu uyanır. Bir şüphe vücud-u ilâhiyyeye dâir kalbe gelse, kat'î bir delil gibi ona yapışmaya meyleder. Büyük bir helâket kapısı ona açılır. O bedbaht bilmiyor ki: İnkâr vâsıtasıyla gâyet cüz'î bir sıkıntı vazife-i ubûdiyetten gelmeye mukabil, inkârda milyonlar ile o sıkıntıdan daha müdhiş manevî sıkıntılara kendini hedef eder. Sineğin ısırmasından kaçıp, yılanın ısırmasını kabul eder."*

46 ٢– وعن ابن عمر رضى الله عنهما قـال: قال رسـولُ الله ﷺ في حَجة الوَدَاعِ [ألاَ أىُّ شـهـرٍ تعلَمونهُ أعظَمَ حُرْمَةً؟ قالوا: ألا شهـرُنا هذا، قال ألا أىُّ بلَدٍ تعلمونه أعظمَ حرمةً؟ قـالوا: ألا بلدُنا هذا،قـالَ ألا أىُّ يومٍ تعلمـونهُ أعظمَ حرمـةً؟ قـالوا: ألا يومُنَا هذا، قال فان الله تعالى قـدْ حرّمَ عليْكُمْ دمَاءَكمْ وأموالَكُمْ وأعْراضَكُمْ إلاّ بحقّهَا كَحرمةِ يومِكُمْ هذا في بلدِكُمْ هذا في شـهـرِكم هذا، ألا هـلْ بَلّغتُ ثلاثاً، كـلُّ ذلكْ يُجيبُونهُ ألا نعمْ. قالَ: ويْحكمْ أو ويْلَكُمْ لاَ تَـرجعوا بعدِى كفـاراً يضربُ بعضكُمْ رقابَ بعضٍ]. أخرجه الشيخان واللفظ للبخارى.

2. (46)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber

(aleyhissalâtu vesselâm) Veda Haccı'nda şunu söylediler: **"(Ey ahâli) hangi ayın hürmetce daha ileri olduğunu biliyor musunuz?"** Halk: *"Şu içinde bulunduğumuz ay değil mi?"* dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Peki, hangi bölgenin hürmetce daha önde olduğunu biliyor musunuz?"** diye sordu. Halk: *"Şu yerler değil mi?"* cevabını verdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tekrar: **"Pekâla hangi günün hürmetçe daha üstün olduğunu biliyor musunuz?** dedi. Halk: *"Şu içinde bulunduğumuz gün değil mi?" diye cevap verdi.* Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sözlerine şöyle devam etti: **"Öyleyse bilin ki Allah Teâla, sizlere, meşrû sebep dışında kanlarınızı, mallarınızı, ırzlarınızı haram kılmıştır, tıpkı şu beldede, şu ayda şu günümüzü haram kıldığı gibi."** Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bundan sonra üç sefer tekrar ederek sordu: **"Duydunuz mu, tebliğ ettim mi?"** Halk her defasında *"Evet"* cevabını verdi.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sözlerini şöyle tamamladı: "Sakın ha! Benden sonra tekrar küfre dönüp birbirinizin boyunlarını vurmaya kalkmayın!" Buhârî, Hudud 9, Riyât 2, Hacc 132, Meğâzi 77,Fiten 8, Edeb 43; Müslim, İman 120 (66); Ebu Dâvûd, Sünne 16, (4686). Metin Buhârî'ye aittir.

47 ٣– وعن أبى بَكْرَةَ نُفيعِ بنِ الحارث الثقفيّ رضى اللّٰه عنهُ [أنّ النبيّ ﷺ قـال: إنَّ الزَّمانَ قد استدار كهيئته يومَ خلقَ اللّٰهُ السَّموات والأرضَ، السنةُ اثنا عشرَ شهراً: منها أربعةٌ حُرُمٌ، ثلاثٌ متواليـاتٌ: ذُو القعدة، وذُو الحجة، والمحرَّمُ، ورجبُ مضرَ الذى بين جُمادَى وشعبانَ، أىُّ شهرٍ هذا؟ قلنا اللّٰه ورسولُهُ أعلمُ، فسكتَ حتّى ظنَنَّا أنهُ سيُسميه بغيرِ إسمه، فقال أليسَ ذَا الحجَّة؟ قلنا بلى. قال أىُّ بلدٍ هذا؟ قلنا اللّٰهُ ورسولُهُ أعلمُ، فسكتَ حتَّى ظنَنَّا أنهُ سيسميه بغيرِ إسمه. فقال: أليسَ البلدةَ الحَرَامَ؟ قلنَا بلى. قال فأىُّ يومٍ هذا؟ قلنَا اللّٰهُ ورسُولُهُ أعلمُ. فسكتَ حتى ظننا أنهُ سيسميه بغير اسمه. فقال أليسَ يومَ النحرِ؟ قلنا بلى. قالَ فإن دماءكُمْ وأمْوَالَكُمْ وأعْرَاضكُمْ عليكُمْ حرام كحرمة يومكُمْ هذا في بلدكُمْ هذا في شهركُمْ هذا. وستَلقَوْنَ ربَّكُمْ فيسألُكُمْ عَنْ أعْمَالكُمْ، ألاَ فلا ترْجعُوا بعْدى كُفَّاراً يضربُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بعْضٍ، ألاَ ليبلغِ الشاهدُ الغائبَ، فلعلَّ بعض مَنْ يبلُغُهُ أنْ يكُونَ

أوْعَى لَهُ مِن بعْضِ مَنْ سَمِعَهُ. ثُمّ قَالَ: ألاَ هل بلَّغْتُ، ألاَ هَلْ بَلَّغْتُ ثَلاثاً. قُلْنا نعمْ، قال: اَللَّهُمَّ اشْهَدْ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

زَادَ مسلمٌ رحمهُ اللهُ تعالى: [ثم انكفأَ إلى كبْشينِ أمْلَحيْنِ فذَبحهما، وَإلى جزَيعةٍ من الغنم فقسَّمها بيننا.]

وَزَادَ رزينٌ رحمهُ اللهُ تعالى في آخرِهِ [ثَلاثٌ لاَ يُغَلُّ عَلَيْهِنَّ قَلْبُ مُؤمنٍ أبداً: إخْلاصُ العملِ للهِ تعالى، ومناصَحَةُ وُلاةِ الأمرِ، ولزومُ جماعةِ المسلمينَ فإنَّ دَعْوَتَهُمْ تحيطُ مِنْ وَرائِهمْ]. قالَ ابنُ الأثيرِ: ولمْ أرَ هذهِ الزيادة في الأصولِ.

«الجزيعة» بالزاى: القطعةُ منَ الغنمِ، وقَوْلُهُ «لاَيُغَلُّ» بضم الياء من الإغلال وهوَ الخيانةُ. وقيلَ بفتحها من الحقد، والمعنى أنَّ هذهِ الخلالَ الثلاثَ تُسْتَصلَحُ بهَا القلوبُ فمنْ تمسكَ بها طَهرَ قلبهُ منَ الخيانةِ والدَّغلِ والشرّ.

3. (47)- Ebu Bekre Nufey'u'bnu'l-Hâris es-Sakafî (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdu: **"Zaman, döne döne Allah'ın arz ve semâvâtı yarattığı gündeki düzenini tekrar buldu. Sene on iki aydır. Bunlardan dördü haram aydır. Haram aylar da üç tanesi peş peşe gelir: "Zül-kade, Zü'l-hicce ve Muharrem. Bir de Cumâdî ve Şâban ayları arasında yer alan Mudarlılar'ın Receb'i."** Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sordu:

"– Bu ay hangi aydır?" Biz: "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" dedik. Bir müddet sustu. Biz ayın ismini değiştirecek zannettik. Ancak şunu söylediler:

"– Bu zi'l-hicce değil mi?"

"– Evet!" karşılığını verdik. Devam etti:

"- Peki burası neresidir?" Biz:

"– Allah ve Resûlü daha iyi bilir" cevabını verdik. Yine sustu ve biz bölgenin ismini değiştirecek vehmine kapıldık.

"– Burası haram bölge değil mi?" dedi.

"– Evet" dedik.

"– İçinde bulunduğunuz gün nedir?" diye tekrar sordu, biz yine:

"– *Allah ve Resûlü daha iyi bilir*"dedik. Tekrar sustu ve biz yine günün ismini değiştirecek zannına düşmüştük ki:

"– Kurban günü değil mi?" dedi.

"– *Evet*" cevabımız üzerine sözüne devam etti:

"- Bilin ki, kanlarınız, mallarınız ve ırzlarınız birbirinize kesinlikle haramdır, tıpkı bu yerde, bu ayda şu gününüzün haram olması gibi. Rabbinize kavuştuğunuz zaman sizi yaptıklarınızdan hesaba çekecek. Sakın benden sonra birbirinizin boyunlarını vuran kâfirler olmayın. Bu söylediklerimi duyanlar, duymayanlara ulaştırsınlar. Bazan söz kendisine ulaştırılan kimse, ulaştırılan sözü, bizzat dinleyenden daha iyi beller." Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sonra şunu ekledi: **"Tebliğ ettim mi, tebliğ tettim mi?"** Üç defa tekrarladı.

"– *Evet*" cevabımız üzerine:

"– Ya Rabbi şâhid ol!" dedi. Buhârî, Hacc 132, Edâhî 5; Tefsîr, Berâe 8, Bed'i'l-Halk 2, Fiten 8, İlm 9; Müslim, Kasâme 29, (1679); Ebu Dâvûd, Hac 63, (1947).

Müslim'in rivâyetinde şu ziyade var: "Sonra Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* beyazı galebe çalan alaca iki koyuna yöneldi ve onları kesti. Sonra da koyunun bir parçasını alıp aramızda taksim etti."

Rezîn, rivayetin arasına şunu ilâve eder: **"Üç şey vardır, bir mü'minin kalbi onlara karşı ebediyen ihânet etmez; ameli sırf Allah için yapmak, idareyi elinde tutana karşı hayırhah olmak, Müslümanların cemaatine katılmak, çünkü onların duaları cemaate dahil olanların hepsini içine alır."** *İbnu'l-Esîr: "Bu ziyadeyi ana kitaplarda (Kütüb-i Sitte) görmedim"* der.

Bu ziyadenin mânası şudur: bu üç şeyde kalbler huzura kavuşur. Kim bunlara yapışır, riayet ederse, kalbi hıyânet, hile ve şer gibi mânevî kirlerden temiz kalır.

AÇIKLAMA:

Pek çok fıkıh ve hikmetlerle dolu olan Veda hutbesiyle ilgili olarak 45 numaralı hadisin açıklamasında bazı mühim noktalara temas ettik. Bir kısım meselelere de burada yer vereceğiz:

1- Hadiste geçen: **"Zaman döne döne Allah'ın arz ve semâvatı yarattığı gündeki düzenini tekrar buldu"** ifadesi açıklamaya muhtaçtır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ömrünün son senesinde

mühim bir ıslahda bulunmuştur: Takvim reformu. O güne kadar, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* câhiliye devrinden intikal eden müşriklerin takvim sistemine uymuştu. Bu sistem, kamerî ayları esas almakta ise de, haram ayları ticâret mevsimlerine düşürmek için nesî denen bir te'hir sebebiyle ayların yeri, sırası karmakarışık olmuştu. Şârihlerin yaptığı açıklamaya göre ayların karışmasına sebep olan bir başka âmil de bâzı yıllarda haram ayın birini helâl addederek, onun yerine bir başka ayı haram ilân etme durumuydu.

Araplar Hz. İbrâhim ve oğlu Hz. İsmail (aleyhime's-selam)'den beri, senenin bazı aylarıyla ilgili hürmete (haramlık'a) riâyet ederlerdi. Buna göre, senenin 4 ayı haram idi. Bu ayların üç tanesi peş peşe gelen: Zilkade, Zilhicce, Muharrem ayları, dördüncüsü de Receb idi.

Haram aylarında bir kısım yasaklara sıkı sıkıya riâyet ediyorlardı; birbirlerine çapulculuk, baskın, harb, yol kesme, adam öldürme ve hattâ intikam alma gibi yasak fiilleri işlemiyorlardı. Bu yasağa riâyet etmeyen çıkacak olsa, bu herkesçe büyük bir suç ve kınamayı mucib bir ayıp telakki edilirdi. Bu aylara o kadar hürmet ederlerdi ki, intikam bile alınmazdı. Sözgelimi babasının katiline rastlayan bir kimse ona dokunmaz, rahatsız etmezdi. Bu aylarda daha ziyade ibadetle meşgul olunurdu.

Ne var ki, üç ayın peş peşe gelmesi bazı sıkıntılar getiriyordu. İktisadî düzenleri büyük ölçüde çapul ve yağmaya dayanan kabilelere üç ay gelirsiz kalmak zor gelmeye başlamıştı. Bu mahzuru gidermek üzere "nesî" denen te'hir'e başvurdular. Yani, haram aylardan birinde harbe (veya yasak olan herhangi bir fiile) mecbur kalacak olurlarsa, o ayın hürmetini bir başka aya te'hîr (nesî) ederlerdi. Mesela Muharrem ayında harp yapınca, o yıl sefer'i haram sayarlardı. Müteâkip sene bu hürmet başka aya te'hir edilirdi.

Bu tatbikat zamanla on iki ayda dört nisbetini de daha aşağı indirmek ve haccı dört mevsimden işlerine gelen bir mevsimde tutmak için altı ayda birer haftadan yirmi dört ayda bir ay tezyid ve tevsî etmişler.

Kamerî takvimden vazgeçmemekle birlikte şemsî takvime göre amel etmekten doğan bir kısım tezadlarının giderilmesi için başka müdahaleler yapılmış[32], yıllar yılı takip edilen bu tatbikât sonunda aylar karışmıştır. Bu durum, görüldüğü üzere, zamanla ilgili olarak Cenâb-ı Hakk (celle celâluhu)'ın takdir buyurduğu haram ve helâllerin karışmasına sebep olmuştur. Sözgelimi hac farîzası, onun yapılması gereken

32— Nesî takviminin hesaplanışını öğrenmek isteyenlere Elmalılı Hamdi Yazır'ın tefsîrini tavsiye ederiz. (4, 2528-2541).

ayda değil, yapılmaması gereken ayda yapılmış oluyor. Bu sebeple âyet-i kerîme, nesî yani ayların yerini te'hir işlemini, "küfürde artış" olarak tarif etmiştir: **"Doğrusu, ayların sayısı Allah yanında on iki aydır. Gökleri yeri halkettiği günkü Allah yazısında bunlardan dördü haram olanlardır. Bu, işte en payidar, en doğru yoldur. Onun için bunlar hakkında nefislerinize zulmetmeyin... O NESÎ, ancak küfürde bir artıştır ki onunla kâfirler şaşırtılır, onu bir yıl helâl bir yıl da haram i'tibar ederler ki Allah'ın haram kıldığının sayısına uydursunlar da Allah'ın haram buyurduğunu helâl kılsınlar. Bu suretle kötü amelleri kendilerine süslenip güzel gösterildi. Allah da kâfirlerden ibaret bir kavmi hakka hidayet etmez" (Tevbe, 36-37).**

Yukarıda kaydedilen hadis, Vedâ Haccı'nın, yılların devri sonunda, Arapların Zilhicce'yi haram kıldıkları seneye tesadüf ettiğini ifade etmektedir. Bu tevafuk, yaratılış sırasında Allah'ın aylarla ilgili olarak koyduğu hükme uygun düşmüş, bundan böyle nesi'ye yer verilmeden asl'a uygun olarak devam edilmesi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından teşrî edilmiştir.

2- Hadiste geçen **"Mudarlılar'ın Receb'**i tabirinden maksad, Recep ayının tahrimini mübalağalı şekilde ifâde etmektir. Çünkü Mudarlılar Receb'in hürmetine titizlikle riayet ettiği halde Rebîalılar, onun diğer aylara göre sırasında ihtilaf ederdi. Bunlara göre, Receb ayı Ramazan sayılmalı idi. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Receb'in yeri meselesini Mudar lehine çözdüğü için o ayı onlara nisbet etmiştir. Bazıları, Mudarlılar'ın bu ayın hürmetine uymada titiz oldukları için Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara nisbet etmiştir diye izah etmiştir.

3- BAZI FAİDELER: Hadis pek çok faide ifade etmektedir. Birkaçını zikredelim:

1- İlmin tebliğ edilmesine teşvik var.

2- İnsan ilme tam ehil olmazdan önce öğrenmeye başlaması caizdir.

3- İlmi tebliğ için öğrendiğini anlaması şart değildir.

4- İlmi ikinci elden alanlar, yani arkadan gelenler, birinci elden alanlardan daha anlayışlı olabilir, müteahhir olanlar arasında az da olsa mütekaddim olanları geçecek çıkabilir.

5- Aslında duran hayvana binmek câiz değilse de, ihtiyaç halinde câiz olabilir. Öyle ise bu hususta hadislerde gelen yasaklama, zaruret olmaksızın hayvan durdurup inmeden sohbet etmekle ilgilidir.

6- Halka hitab ederken yüksek bir yerde durmak hem duyurmayı kolaylaştırır, hem de halkın hatibi görmelerine imkân sağlar.

7- Söylenen sözün mühim noktalarını tekrar etmek, dinleyicinindaha iyi anlamasını ve zihninde yerleşmesini sağlar.

8- Ashab (radıyallahu anhüm ecmaîn) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a karşı edeb ve nezâketleri sebebiyle, sorulara: *"Allah ve Resûlu daha iyi bilir"* diye cevap verirlerdi.

9– Tebliğde mühim bir metod önce muhatabı hazırlamadır.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın içinde bulunulan gün, ay ve hutbenin verildiği yerle ilgili olarak soru sorması, Kurtubî'nin açıklamasına göre yapılacak tebliğin müessiriyetini artırmak için baş vurulan bir metoddur. Şöyle der:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu üç şeyden sorması, sonra her sualin arkasından sükut buyurması (onlara bir bilgi sunmak için değil) onların fehim ve anlayışlarını (yapacağı asıl tebliğe) hazırlamak, muhatablarını bütün varlıklarıyla kendisine yöneltmek ve vereceği haberin azamet ve ehemmiyetini duyurmak içindi. Nitekim (zihinleri başka meşguliyetlerden arındırılmış, dikkatleri kendisine çekilmiş olan cemaate bu psikolojik hazırlama safhasından) sonra haykırdı: **"Bilesiniz ki; kanlarınız, mallarınız, ırzlarınız birbirinize haramdır, şu günün, şu ayın, şu beldenin haram olduğu gibi. Bu söylediklerimi burada olanlar olmayanlara duyursun..."**

48 ٤ – وعن أبى هريرة رضى الله عنهُ قال: قال رسولُ الله ﷺ: [مَامِنْ مولودٍ إلاّ يولدُ على الفطرة ثم يقولُ اقرؤا « فطرَةَ الله التى فطرَ النّاسَ عليها » فأبَواه يُهوِّدانه أوْ يُنصِّرانه أوْ يُمجِّسانه كما تنتجُ البهيمةُ بهيمةً جمعاء، هل تُحسّون فيها من جدعاء حتّى تكونوا أنتم تجدعونها. قالوا يا رسولَ الله: أفرأيْتَ من يموتُ صغيراً؟ قالَ: اللهُ أعلمُ بما كَانُوا عاملين] أخرجه الستةُ إلاّ النسائىّ، وهذا لفظُ الشيخين، وللباقين بنحوه.

وفي أخرى [مَامِنْ مولُودٍ يُولدُ إلاّ وَهُوَ على هذه المِلّة حتّى يُبينَ عنه لِسانُهُ].

4. (48)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor; *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Her çocuk fıtrat üzerine doğar"** buyurdu ve sonra da **"Şu ayeti okuyun"** dedi: **"Allah'ın yaratılışta verdiği fıtrat..."** (Rum; 30). Sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sözünü

şöyle tamamladı: **"Çocuğu anne ve babası Yahudileştirir veya Hıristiyanlaştırır veya Mecusileştirir. Tıpkı hayvanın doğurunca, azaları tam olarak yavru doğurması gibi. Siz kesmezden önce, kulağı kesik olarak doğmuş hayvana rastlar mısınız?"** Dinleyenler: "Ey Allah'ın Resûlu, küçükken ölenler hakkında ne dersiniz (cennetlik mi, cehennemlik mi?) diye sordular. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu cevabı verdi: **"(Yaşasalardı) nasıl bir amel işleyeceklerdi Allah daha iyi bilir."**

Buhârî, Cenâiz 80, 93; Müslim, Kader 22, (2658); Muvatta, Cenâiz. 52, (1, 241); Tirmizî, Kader 5, (2139); Ebu Dâvud, Sünnet 18, (4714).

Bir başka rivayette: **"Doğan hiçbir çocuk yoktur ki, konuşmaya başlayıncaya kadarşu din üzere olmasın"** buyurulmuştur.

AÇIKLAMALAR:

1- Bu hadiste kişinin kazanacağı dinî, meslekî, ilmî vs. her çeşit şahsiyette terbiyenin, hususen anne ve babanın rolü dile getirilmektedir. Gerçekten milletlerin iyi veya kötü her istikamette kaderini tayin eden âmillerin başında terbiye gelir. Terbiyevî gayretler terbiyevî müesseseler, terbiyeye ayrılan vaktin miktarı neticeye tesîr eder. Hadîste, terbiye yoluyla çevrenin kişiye vereceği şeylere "din" örneğinde dikkat çekilmiştir.

2- Dikkat çekilen ikinci bir husus çocuk fıtratıdır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bütün çocukların aynı fıtrata sâhip olduğunu ifade etmektedir: Zengin çocuğu da, fakir çocuğu da... siyahî çocuğu da, beyaz çocuğu da, Avrupalı aileden doğan çocuk da, Afrikalı yamyam âileden doğan çocuk da aynı fıtrata sâhip. Demek ki, doğduğu an dikkate alındıkta bütün insanlar aynı yaratılış üzeredirler, aynı temel kapasite ve temayüllere sahiptirler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* **"Allah'ın yaratışta verdiği fıtrat"** âyetini de delil getirerek mevzuyu iyice kuvvetlendiriyor. Kavimler, milletler, ırklar arasındaki farklılıklar, dış şartların ve bilhassa terbiye sisteminin tesiriyle husule gelmektedir. Terbiye sistemi deyince, öğretilen muhteva, öğretime verilen ciddiyet, öğretim müddeti, öğretim techizatı, teknik ve metodlar, nazariyat, pratikler vs. vs. anlaşılacaktır.

Âlimlerden bazıları: "Çocuk, Allah bilgisine sahip olarak, Allah'ı ikrar edecek bir yaratılışla doğar. Kendisinin bir yaratanı bulunduğunu ikrar etmeyecek hiçkimse doğmamıştır, bunu başka şekilde isimlendirse ve hattâ, O'nunla birlikte bir başka şeye tapınsa da" demiştir.

Nevevî, muhtelif görüşleri kaydettikten sonra *"En doğrusu, her çocuğun İslâm'ı kabûle hazır bir yaratılışla doğmuş olmasıdır"* der. Hadisi böyle anlamalıyız demek ister.

3- Hadîste temas edilen üçüncü husus, büluğa ermeden ölen çocukların uhrevî âkibetleri. İslâm âlimleri, bu meseleye temas eden diğer hadisleri ve bir kısım âyetleri de nazar-ı dikkate alarak farklı görüşler ileri sürmüşlerdir:

1– İslâm âlimleri büyük çoğunluğuyla "Müslüman ailelerin çocukları cennetliktir, çünkü mükellef olmazdan önce ölmüşlerdir" der. Bu hususta kesin hükümden kaçarak ihtiyatı iltizam edenler olmuşsa da Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in: **"Bülûğa ermeden üç çocuğu vefat eden hiçbir Müslüman yoktur ki, Cenâb-ı Hak, çocuklara olan rahmeti sebebiyle onu cennete koymamış olsun"** hadisine dayanarak bunların isabetli davranmadıklarını söylemişlerdir.

2- Müslüman olmayan ailelerden ölen çocuklar hakkında üç farklı görüş ortaya atılmıştır:

a) Çoğunluk, "Bunlar ebeveynlerine tâbi olarak cehennemliktir" diye hükmetmiştir.

b) "Kesin hüküm verilemez" diyenler olmuştur.

c) Muhakkik âlimlerin benimsediği sahih görüşe göre bunlar da cennetliktir. Bu görüşü ileri sürenlerin delilleri arasında şu âyet de yer alır: **"Kimse kimsenin günahını çekmez. Biz peygamber göndermedikçe kimseye azâb etmeyiz"** (İsra, 15).

ÜÇÜNCÜ BAB

İMÂN VE İSLÂM'A GİREN MÜTEFERRİK HADİSLER

49 ١ – عن أبى هريرة رضى الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: [مثلُ المؤمنِ مثلُ الزرعِ لا تزالُ الريحُ تُميلُهُ، ولاَ يزالُ المؤمنُ يصيبُهُ البلاء، ومثلُ المنافق كشجرة الأرْزِ لا تهتزُّ حتّى تستحصد]. أخرجه البخارى والترمذى.

الأرز «بسكون الراء» شجر الصنوبر.

1. (49)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: "Mü'min, mütemadiyen rüzgarın eğici tesirine mâruz bir bitkiye benzer. Mü'min, devamlı belalarla başbaşadır. Münâfığın misali de çam ağacıdır. Kesilip kaldırılıncaya kadar hiç ırgalanmaz." Buhârî, Mardâ 1; Tirmizî, Emsâl 4, (2870); Müslim, Sıfatu'l-Münâfıkûn 58, (2809).

AÇIKLAMA:

Burada mü'min, mütemadiyen esen rüzgarın önünde, sağa sola eğilerek kırılmadan dik kalan canlı bir bitkiye benzetiliyor. Aynî'nin kaydına göre mâna şudur: Mü'min Allah'a inanmıştır, hastalık, sağlık, lütuf, musibet gibi hayatın çok çeşitli esintileri onun ana istikametini bozmaz, kulluk vasfını, imanını sarsmaz. Lütuflara mazhar olsa şükreder, müsibetlere mazhar olsa sabreder ve hatta müsibetlerin kazandıracağı ecri düşünerek Rabbine şükür de eder. Kâfir veya münâfık ise böyle değildir. Allah, onu müsîbetlerle denemek istemez. Ona sıhhat ve dünya işlerinde kolaylık, başarı verir, tâ ki âhireti iyice zorlaşsın. Allah, helâk olmasını dilediği zaman ağır bir ağacın devrilmesi gibi devirir. Şiddetce, elemce çok daha fazla bir azabı tadarak ölür. (Umdetu'l-Karî, 21, 210).

50 ٢– وعن ابنِ عمرَ رضىَ اللهُ عنهما قال: قالَ رسُولَ اللهِ ﷺ: [مثلُ المؤمنِ كمثلِ شجرةٍ خضراءَ لا يسقط ورقُها ولَا يتحاتُّ. فقال القومُ: هِيَ شجرةُ كذا هيَ شجرةُ كذا، فأردتُ أن أقولَ هى النخلةُ فاستحييتُ. فقالَ هى: النخلةُ]. أخرجه الشيخان.

2. (50)-İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştu: "Mü'min, yaprağını hiç dökmeyen yeşil bir ağaca benzer." Halk falanca ağaç, fişmekânca ağaç diye tahminde bulundular, (fakat isabet ettiremediler). Ben, "Bu, hurma ağacıdır" demek istedim, ancak (yaşım küçük olduğu için) utandım. Sonra Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: Bu hurma ağacıdır" diyerek açıkladı." Buhârî, İlm 4, Edeb 79; Müslim, Sıfatu'l-Münâfıkûn 64, (2811).

51 ٣– وعن النواس بنِ سَمعانَ رَضِيَ اللهُ عنهُ قال: قالَ رسُولُ اللهِ ﷺ: [إنَّ اللهَ تعالى ضربَ مثلاً صراطاً مستقيماً على كَتفيِ الصراطِ دَارَانِ. وفي رواية سُورانِ لهما أبوابٌ مفتَّحةٌ، على الأبوابِ ستورٌ، وداعٍ يدعوا عَلَى رأسِ الصراطِ، وداعٍ يدعو فوقه ﴿**واللهُ يدعوُ إلى دارِ السَّلامِ ويَهدى من يشاءُ إلى صراطٍ مستقيمٍ**﴾. فالأبوابُ التى على كَتفَيِ الصراط حدُودُ اللهِ تعالى فلا يقعُ أحدٌ في حدودِ اللهِ تعالى حتَّى يكشفَ السترَ، والذى يدعُو منْ فوقهِ واعظُ ربه]. أخرجه الترمذى، وفسرهُ رَزينٌ في حديثٍ رواهُ عنِ ابنِ مسعودِ رضىَ اللهُ عنه: أنَّ الصراطَ هوَ الإسْلامُ، وأنَّ الأبوابَ مَحارِمُ اللهِ تعالى، والستورُ حدودُ اللهِ، والداعى على رَأسِ الصراطِ هو القرآنُ، والداعى فوقَهُ واعظُ اللهِ تعالى في قلبِ كلِّ مؤمنٍ.

3. (51)- Nevvâs İbnu Sem'ân (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Allah, bize iki tarafında iki ev bulunan bir doğru yolu misal veriyor. –Bir rivayette iki ev değil "İki sur" denmiştir– Bu evlerin açık olan kapıları vardır. Kapıların üzerine de perdeler çekilmiştir. Biri yolun başında, biri de onun yukarısında durmuş iki dâvetçi (gelip geçenlere) şu dâveti okuyorlar: " **Allah cennete çağırır, dilediğini doğru yola eriştirir"** (Yunus, 25).

Yolun iki yakasındaki kapılar ise Allah'ın hududu (yani yasakları) dur. Hiç kimse perdeyi açmadan bu yasaklara düşmez. Kişinin yukarısındaki davetçi, Rabbisinin vâiz'idir." Tirmizî, Emsâl 1 (2863).

Rezîn, bu temsili, İbnu Mes'ûd tarafından rivayet edilen bir hadisle açıklar: Doğru yol; "İslâm'dır, kapılar; Allah'ın haramlarıdır, perdeler; Allah'ın hudududur (yasaklar); yolun başındaki dâvetçi; Kur'ân-ı Kerîm'dir. Bunun yukarısındaki davetçi; her mü'minin kalbinde yerleştirilmiş olan (bazan vicdan, bazan sağ duyu diye ifade edilen) hakkâniyet duygusu -ki, buna bazı hadislerde lümme-i melekîye de denmiştir- vâizullah'tır."

AÇIKLAMA:

Hz Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* birçok yüce ve ince hakikatleri temsil ve teşbihlerle ifade etmekle hem anlaşılmalarını kolaylaştırmış, hem de zihinlerde daha iyi yerleşmelerini sağlayarak müessiriyetini artırmıştır. Burada, söylediğimize bir örnek görmekteyiz. İbnu Abbas temsilde geçen hakikatları vuzuha kavuşturmuştur.

İbnu Abbas'tan kaydedilen bir diğer açıklamada şöyle denir: "Bunların fevkinde yer alan bir dâvetçi, kul bu kapılardan birini açmak istediği zaman şu ihtarı yapar: "Sakın onu açma, eğer açacak olursan o (yasağa) girersin..."

Fethullah Gülen Hocaefendinin mevzu ile ilgili açıklaması şöyle:

Vicdan, Allah'ın yasak ettiği şeylerin mahiyetindeki çirkinliği görerek hep tiksinti duyar. Küfür ve dalalet içinde bulunan bir kalbin kalak ve ızdıraplarını ancak o hisseder. Evet insan dalalete, küfre başını uzatacağı zaman daima vicdanının iniltisini duyar. Öyleyse siz bir taraftan Kur'an'ın nidasına kulak verin, beri taraftan da vicdanınızı dinleyin. Kur'â'nın ışığı altında, Allah'ın size misal olarak irad buyurduğu sırat üzerinde sağa sola inhiraf etmeden, harama açık kapılardan başınızı dışarıya çıkarmadan, Allah'ın çektiği o perdeleri kaldırmadan, yasak sınırına yaklaşmadan bu yolu katetmeye çalışın.[33]

52 ٤ — وعن أبى هريرة رضىَ اللهُ عنهُ قال: قال رسولُ الله ﷺ: [بدأ الإسلامُ غريباً وسيعودُ غريباً كَما بدأ فطوبَى للغرباءِ]. أخرجه مسلم.

4. (52)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdu: **"İslâm garib olarak başladı, tekrar başladığı gibi garîb hâle dönecektir. Garîblere ne mutlu!"** Müslim, İmam 232, (145); Tirmizî, İman 13 (2631).

33– Fatiha Üzerine Mülahazalar s. 204.

AÇIKLAMA:

İmam Mâlik'ten yapılan rivayete göre, hadis, Medine ile alâkalıdır, İslâm dininin orada garib olarak başladığını ve tekrar oraya döneceğini ifade etmektedir. Kâdı Iyaz ise şöyle demiştir: *"Hadisin zâhiri umum ifade eder (yani Medine ile alakalı değildir), İslâm münferid şahıslar arasında, azınlık olarak başladı, sonra intişar ederek pekçok insan ona dahil oldu. Sonra tekrar azalacak. Öyle ki başlangıçtaki gibi münferid şahıslar ve azınlık hâline dönecek.*

Gariblere ne mutlu cümlesindeki gariblerle sıkıntılara maruz kalan ilk muhacirler ve yine azınlığa düşmekle sıkıntı çekecek olan son Müslümanlar kastedildiği söylenmiştir.

Hadisten yeis veren bu mâna çıkarıldığı gibi aksi bir mâna da çıkarılmıştır, yani: Nasıl ki, bidayette İslâm, eşi görülmemiş (garîb) bir tarzda fevkalâde bir inkişaf gösterdi ise, kıyamete yakın öylesi bir inkişafa mazhar olacaktır. Hadisten kesinlikle böyle bir mâna çıkaran Elmalılı Hamdi Yazır merhum, Neml suresinin son âyetlerini tefsir ederken yukarıdaki hadisi de zikrederek şu açıklamayı sunar: "Bu âyetin işaretine nazaran İslâm'ın istikbali gece değil, gündüzdür. Sönük değil parlaktır. Arasıra basan gece zulmetleri onu dinlendirip tekrar uyandırmak içindir. Bu mâna maruf bir hadis-i şerif ile şöyle beyan buyurulmuştur:

الاسلام بدأ غريباً وسيعود كما بدأ غريباً طوبى للغرباء

Bu hadisteki "Seyeûdu" fiilini ekseri kimseler "seyesîru" mânasına fi'li nakıs telakki ederek: "İslâm garip olarak başladı (yahut zuhur etti) yine başladığı gibi garip olacak" diye yalnız İnzar suretinde anlamış, bundan ise hep yeis, teammüm etmiştir. Halbuki Kamus'ta gösterildiği üzere "Âde" fiili " بيدئ – ويعد " de olduğu gibi; dönüp yeniden başlamak mânâsına da gelir.

Bu hadis de böyledir. Yâni "İslâm garib olarak başladı (veya zuhur etti) ileride yine başladığı gibi garip olarak tekrar başlayacak (yahut yeniden zuhur edecek) ne mutlu o gariplere" demektir. Hadisin âhirindeki Fetûba kelimesi onun, inzar için değil, tebşir için sevk buyurulduğunu gösterir, gerçi bunda da ilk hale dönüp garip olmak inzarı yok değil, lâkin dönmeyip yeniden başlaması tebşiri vardır. İşte "Fetûbâ lil gurebâ" müjdesi de bunun içindir. Çünkü onlar sâbikun-i evvelûn gibidirler. Binaenaleyh hadis de ye'si değil müjdeyi nâtıkdır.

Bir başka yerde milâdî on dördüncü asrın Hıristiyan âlemi için re-

form ve uyanma hareketlerinin başlangıcı olmaı gibi hicrî on dördüncü asrın da İslâm dünyası için yeni bir uyanış ve şahlanış dönemi olacağı sezgisini ifade eden Elmalılı Hamdi Efendi merhumu te'yid eden Kur'ân ve hadisten bazı başka naklî delîller bulmak bile mümkündür. Mesela Sure-i Fetih'te

هُوَ الَّذى اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدّينِ كُلِّه وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهيداً

Meâl-i münifi: **"Bütün dinlerden üstün kılmak üzere peygamberini, doğruluk rehberi Kur'ân ve hak din ile gönderen O'dur. Şâhid olarak Allah yeter"** (Feth, 28).

Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde gelen Nebevî bir müjde de şöyle:

لاَ يَبْقٰى عَلٰى ظَهْرِ الأَرْضِ بَيْتُ مَدَرٍ وَلاَ وَبَرٍ إِلاَّ ادخَلَهُ اللّٰهُ كَلِمَةَ الإِسْلاَمِ بِعِزِّ عَزِيزٍ اَوْ ذُلِّ ذَليلٍ
إِمَّا يُعِزُّهُمُ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ فَيَجْعَلُهُمْ مِنْ اَهْلِهَا أَوْ يُذِلُّهُمْ فَيَدينُونَ لَهَا

"Yeryüzünde mevcut topraktan veya yünden yapılmış her eve Allah,mutlaka İslâm'ın mesajını sokacaktır. Bu, bir kısmını aziz, bir kısmını da zelil kılacaktır. Allah'ın hidâyet nasib ettikleri ona (İsteyerek) dâhil olup izzet bulacaklar, hidâyete ermeyenler ise, zorla tâbi olarak zelil olacaklar." Mikdâd İbnu'l-Esved (radıyallahu anh) tarafından yapılan bu rivayeti, Temîmu'd-Dârî (radıyallahu anh) tarafından yapılan bir rivayet aynen te'yid eder: "Bu din, gece ve gündüzün ulaştığı her yere mutlaka ulaşacaktır. Allah, onun girmediği topraktan veya yünden yapılmış (çadır) hiçbir ev bırakmayacaktır. Bu giriş, bir kısmını aziz, bir kısmını da zelîl kılacaktır. Allah İslâm'a izzet, küfre de zillet verecektir."

Ye'se, "mâni-i her kemâl" diyen Bediüzzaman Saîd Nursî de İslâm'ın müstakbel bir zaferine inananlardandır. O, bu inancını muhtelif fırsatlarda kesin bir üslubla cezm ederek ifade eder:

Yakinim var ki istikbal semâvatı, zemin-i Asya bâhem olur teslim yed-i beyza'yı İslâm'a der. Rüyada, selef-i sâlihin'den ve geçmiş asırların temsilcilerinden müteşekkil münevver bir meclisin müjdesi olarak aldığı şu tebşiratı da onun kesin kanaatının ifadesi olmaktadır: "Evet, ümitvâr olunuz... Şu istikbal inkılâbatı içinde en yüksek gür sedâ İslâm'ın sedası olacaktır!..."

Bediüzzaman'ın inandığı İslâmî kurtuluş mevziî, mahallî bir zafer değil, bütün dünyayı kucaklayan bir İslâmî galebedir. Buna giden yol ümidden, rahmet-i İlâhiyeye güvenden geçmektedir. İçinde bulunduğumuz şartların menfî görünüşü, ye'se atmamalıdır. Semâvatı bir anda bu-

lutlarla doldurup, bir anda yağmur başlatan kudret, dilediği takdirde her şeyi yapmaya kâdirdir. Bizim için esas olan O'nun rızasını kazanmaya çalışmaktır. Zevahire kanıp, ümidi kaybetmemektir. Ümmeti, mâni-i her kemal bildiği yeisten kurtarmayı hedefleyen ümit verici ifadelere, sıkca yer veren Bediüzzaman: "İfrat ediyorsun, hayali hakikat gösteriyorsun, bizi de teçhil ile tahkir ediyorsun. Zaman âhir zamandır, gittikçe daha fenâlaşacak?"diyenlere şu cevabı verir: "Neden dünya herkese terakkî dünyası olsun da yalnız bizim için tedennî dünyası olsun! Öyle mi? İşte ben de sizinle konuşmayacağım, şu tarafa dönüyorum, müstakbeldeki insanlarla konuşacağım.

Ey üçyüz seneden sonraki yüksek asrın arkasında gizlenmiş ve sâkitane Nur'un sözünü dinleyen bir nazar-ı hafiyy-i gaybî ile bizi temâşâ eden Saidler, Hamzalar, Ömerler, Osmanlar, Tahirler, Yusuflar, Ahmedler vesairler! Sizlere hitab ediyorum. Başlarınızı kaldırınız, "sadakte" deyiniz. Ve böyle demek sizlere borç olsun. Şu muasırlarım, varsın beni dinlemesinler. Tarih denilen mazi derelerinden sizin yüksek istikbalinize uzanan telsiz telgrafla sizin ile konuşuyorum. Ne yapayım acele ettim, kışda geldim; sizler cennet-âsâ bir baharda geleceksiniz. Şimdi ekilen Nur tohumları, zemininizde çiçek açacaktır. Biz hizmetimizin ücreti olarak sizden şunu bekliyoruz ki; mazi kıt'asına geçmek için geldiğiniz vakit, mezarımıza uğrayınız. O bahar hediyelerinden bir kaç tanesini medresemin mezar taşı denilen ve kemiklerimizi misafir eden ve Horhor toprağının kapıcısı olan kal'anın başına takınız. Kapıcıya tenbih edeceğiz, bizi çağırınız. Mezarımızdan "henîen leküm" sadasını işiteceksiniz.

Şu zamanın memesinden bizimle süt emen ve gözleri arkada maziye bakan ve tasavvuratları kendileri gibi hakikatsiz ve ayrılmış olan bu çocuklar varsınlar şu kitabın hakikatini hayâl tevehhüm etsinler. Zirâ ben biliyorum ki, şu kitabın mesâili, hakikat olarak size tahakkuk edecektir.

Ey muhatablarım! Ben çok bağırıyorum zirâ Asr-ı Sâlis-i Aşrin, yâni on üçüncü asrın minaresinin başında durmuşum, sûreten medenî ve dinde lâkayd ve fikren mazinin en derin derelerinde olanları camiye daved ediyorum.

İşte ey iki âyâtın ruhu hükmünde olan, İslâmiyet'i bırakan iki ayaklı mezar-ı müteharrik bedbahtlar! Gelen neslin kapısında durmayınız. Mezar sizi bekliyor, çekiliniz; ta ki, hakikat-ı İslâmiyeyi hakkıyla kâinât üzerinde temevvücsâz edecek olan nesl-i cedîd gelsin!"

Garibler makalesinde Fethullah Gülen Hocaefendi, farklı yorumlarıyla şunları söylüyor:

"Bir garibsin şu dünyada
Gülme gülme ağla gönül!"

Yunus

Bir avuç gönül eri, bir düzine meçhûl kudsilerdir garibler. Ah edip inleyen, sinesini yakıp sızlayan, gönül verdiği yüce hakikatlardan ötürü dövülüp kovulan; hergün yığın yığın gailelerle burun buruna gelen; her dem ayrı bir ölümle tehdit edilen, her an horlanıp hakir görülen, işte garib budur.

Garib, yurdundan yuvasından uzak kalan, dostundan, ahbabından ayrı düşen değildir. O; yaşadığı dünya içinde bulunduğu toplum itibariyle hâlinden yolundan anlaşılmayan; yüksek ideâlleri, ötelere ait düşünceleri, başkaları uğruna şahsî zevklerinden fedakârlığı ve fevkalâde himmet ve azmiyle, kendi toplumunun kanunlarıyla sık sık zıdlaşıp çakışan, çevresi tarafından yadırganıp irdenen ve her davranışıyla garibsenen insandır.

Yardımlarına koştuğu yığınlar onu, kâh azarlayıp kapı kapı kovar; kâh derdest edip zindanlara tıkar; kâh memleket memleket sürgünlere yollar; kâh o'nun için darağaçları hazırlar "aman vermen öldürün!" der çığlıklar atarlar. O ise, yığın yığın tehlikelerin kolgezdiği bu atmosferde, her an ayrı bir ölümle pençeleşir; her lâhza ayrı bir mağdurun imdadına koşar; zaman olur, bir Heraklit gibi tehlikelerin üzerine yürür; an gelir, bir itfaiye eri gibi çevreyi saran ateşleri göğüsler ve zaman olur şefkatli bir anne gibi hep inler. Etraf cefadan, garib de vefadan asla usanmaz.

Garib, içinde yaşadığı cemiyetle içli dışlı olamadığı, onunla sürekli diyalog kuramadığı için, maddî ölçüler içinde çok defa, kendini yalnız ve gurbetde hisseder. Ne varki, başdan başa ruhunu saran diğergâmlık hissi ve başkaları için varolma düşüncesi, ona gurbet ve yalnızlığı unutturacak kadar derin ve çok buudludur. Bir ân yalnızlık hissedip inlese bile, ruhunda kurduğu mefkûrevî dünyalarla, çok zaman mutlu ve bahtiyar olabilir.

Garibler; baharda, başını topraktan erken çıkaran çemenlere benzerler. Toprağın ortaya çıkdığı her yerde, bu şafak çiçekleri, karla buzla burun buruna gelir ve yer yer soğuğu, donu aşarak geçip, bir ulu kavga başlatırlar tipiye borana karşı. Evet, alaca karda beyaz tülbentleriyle, güneşe gamze çakıp cilveler atan kar çiçekleri ne ise, gökler ötesi âlemlere göre, bin çığlık aydınlığa doğru koşan garibler de odur. Kara cemre düşmeden, henüz buzlar erimeden ortaya çıkarlar. Güç bela varlıklarını sürdürür; karşılarına çıkan tehlikelerle pençeleşir, yara alır,

hırpalanır ve çok defa dünya zevki nâmına birşey tadıp duymadan "harap olup, turâb olup" giderler. Giderler ama, gidişleri de merdâne olur. Toprağın bağrına sinip, bir kaç sümbülü netice vermeden gitmezler. Onlar "bir ölür yirmi dirilirler!..."

Garibler, ölü toplumlara hayat sunmak, onlara kaybettikleri değerleri yeniden iâde etmek için, bir düzine mukaddeslerden mukaddes düşüncelerle, her Allah'ın günü toplumun kapısına dikilir, kapının tokmağına bir kaç defa asılır, sonra ruhunun ilhâmlarını haykırır ve geriye dönerler. Bu uğurda, tartaklanır; azar işitir; defalarca kovulurlar, ama katiyyen yılmaz, usanmaz ve hele aslâ darılmazlar. Onlar gözleri her ân ötelerde ve bir diriliş müjdesi beklemektedirler güneşin hep doğup batışıyla. Her yeni günle, taptaze bir şevk kazanır ve soluk soluğa köşeyi bucağı tutar, yığınlara Hızır çeşmesine giden yolu gösterirler.

Onları anlayıp hem hâl olanlar ebedî varlığa ererler. Onlardan uzak kalanlar "ebed-müddet" ölüp giderler. Onlar Cibril'le hem-bezm[34] olmuş, Hızır'la elli defa buluşmuşlardır. Bu itibarla, uğradıkları yerler yemyeşil ve ayaklarına ilişen toprak hayat iksiri olur.

Küfürler, ilhâdlar, dalâletler onların eritici solukları karşısında buz gibi erir gider; çorak yerler onların nefesleriyle İrem bağlarına döner.

Onlar, daima ızdıraplıdırlar. Bağrında yetişdikleri toplumun değişip duran duygu ve düşünceleri, bozulup giden töreleri karşısında, her ân inkisardan inkisara düşer ve iki büklüm olurlar. Ne var ki, aynı zamanda imanlı, ümitli ve fevkalâde gerilim içindedirler. Zaman zaman yalnız, kimsesiz kaldıkları ve toplumdan hakaret gördükleri olur. Ancak, dâima neşeli ve huzur içindedirler.

"Âşina bir çehre yok ve sanki etraf bomboş;

Yollar eğri büğrü ve yokuşlardan da yokuş;

Çile, ızdırab; çığlık, inilti işte yol!

Herşeye rağmen bu yol ne tatlı ve gariblik ne hoş!"

Garibin kırık kalbinde ve bulanık bakışlarında bin hüzün ve bin keder nümayândır.[35] İniltileriyle o, Adem Nebi'yi (s.) âh-u efganıyla da Dâvûd Peygamber'i (s.) hatırlatır. Yad ellere düştüğü, azar görüp dost ikliminden uzaklaşdığı için: "Cüdâ düştüm güzellerden derem vâ-hasretâ şimdi!" der sızlanır ve iştiyakla vuslat gününü, yâr ile hemdem olacağı

34– Hem-bezm: Aynı sohbet meclisi.

35– Nümayân: Görünen, aşikâr olan, parlayan.

ânı bekler. Bekler de buhurdanlar gibi tütüp duran gönlüne, rahmet ilinden esip esip gelen yellerle, her an ayrı bir visâle, ayrı bir şevke erer. Bir de, ruhunun ilhâmlarını sinelerine boşaltabilecek âşina gönüller bulursa, büsbütün coşar ve bir çağlayana döner garib. Ve artık aşk ile girdiği bu yolda, serveti yağma olup gitse, ocağı sönse de gam izhar eylemez garib. Hele milletinin ruhuna saldığı kıvılcımların, bir baştan bir başa bütün ülkeyi sardığını gördükçe, başı cennetlere ermiş gibi "dost dost!" deyip sonsuzluğa pervâz eder garib!..

Bin müjde gariblere! Bin muştu, fitnenin, fesadın ortalığı kasıp kavurduğu bir dönemde, ümit ve itminan soluyanlara, umumun huzur ve mutluluğu için şahsî haz ve zevklerini unutanlara!

Bir de kendi ülkesinde, kendi insanına, kendi harsına karşı her gün biraz daha yabancılaşan garibler, daha doğrusu gariban vardır ki, hüzün ve ızdırablarıyla öncekilere çok benzerler. Ama bunlar, derbeder, perişan, ümitsiz ve inançsızdırlar. Hele, kalbî ve ruhî hayatları itibariyle tamamen fersiz ve dermansız kimselerdir. Bunların gündüzleri gecelerinden daha karanlık, geceleri zalâm zalâm üstüne[36] kabri andırır. Binbir paradoksun ruhlarını aşındırdığı, kökden ve benlikden mahrum bu sefiller, âdeta insan-altı bir sınıfı temsil etmektedirler. Hatta akıllarının, ruhlarına yağdırdığı endişe ve elemlerle, hayattan lezzet alma noktasında daha aşağı bir seviyeye itilmişlerdir. İçleri kapkaranlık; düşünceleri sisli, bakışları bulanık ve dimağlarında yığın yığın çözüm bekleyen bilmecelerle daha çok cehennemdekileri hatırlatmaktadırlar. Onların yaşadıkları bu hayata hayat demek zordur. Ama nazarlarında ölüm bir hiçlik olduğu için, bütün bütün tereddüt ve kuşkudan ibaret olan bu hayatı tercihden başka da çareleri yoktur.

Onlar için hayat bir azab; insan olmak ayrı bir musibet; ölüm bir girdap, bir karadelik; varlık bir kaos; acı duymamanın tek yolu sarhoşluk.

Bin nefrin bu türlü düşünceye ve böyle sefillere! Yazıklar olsun bu türlü gariblere![37]

36– Zâlam zalâm üstüne: Karanlık karanlık üstüne.

37– M. Fethullah Gülen, Buhranlar Anaforunda İnsan, 47.

KUR'ÂN VE SÜNNETE SARILMA BÖLÜMÜ

BİRİNCİ BAB

KUR'ÂN VE HADİSE UYMAYA DAİR

İKİNCİ BAB

AHMELDE İTİDAL

BİRİNCİ BAB

KUR'ÂN VE HADİSE UYMAYA DAİR

53 ١ــ عن مالك أنه بلغهُ أنّ النبى ﷺ قال: [تركتُ فيكُمْ أمرين لَنْ تَضلُّوا ما تَمَسّكتُمْ بهما: كتَابَ الله تَعالَى، وَسُنَّةَ رَسُوله ﷺ].

1. (53)- İmam Malik'e ulaştığına göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şunu söylemiştir: "Size iki şey bırakıyorum. Bunlara uyduğunuz müddetce asla sapıtmayacaksınız: Allah'ın Kitab'ı ve Resû-lünün sünneti. Muvatta, Kader 3, (2, 899).

AÇIKLAMA:

Hâkim'in el-Müstedrek'te kaydettiği üzere, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Veda Hutbesi sırasında, bu hatırlatmayı yapmıştır. Hadis'te İslâmiyetin asliyeti üzere korunması ve kurtuluşa ermek için tek muteber yolun Kur'ân'ı Kerîm ve Sünnet-i Seniyye'ye uymak olduğunu bildiriliyor. Bunlara uymayan bütün yollar çıkmaz sokaktır, aldatmacadır.

54 ٢ــ وَعَنْ يَزِيد بن أرقمَ رضِىَ الله عنهُ قال: قال رسولُ الله ﷺ: [إنّى تاركٌ فيكُمْ مَا إنْ تَمَسّكتُمْ به لَنْ تَضلُّوا بَعْدى: أحَدُهُمَا أعظَمُ مِنَ الآخَرِ، وَهُوَ كتَابُ الله تَعالى حبلٌ ممدودٌ مِنَ السّمَاءِ إلى الأرضِ، وَعِتْرَتى أهلُ بيْتى لَنْ يَفْتَرِقَا حتّى يرِدَا علَىّ الحوضَ فانظُرُوا كيفَ تَخْلُفُونى فيهمَا] أخرجه الترمذى.

2. (54)- Yezid İbnu Erkam (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Size, uyduğunuz takdirde benden sonra asla sapıtmayacağınız iki şey bırakıyorum. Bunlardan biri diğerinden daha büyüktür. Bu, Allah'ın Kitabı'dır. Semâdan arza uzatıl-

mış bir ip durumundadır. (Diğeri de) kendi neslim, Ehl-i Beytim'dir. Bu iki şey, cennette Kevser havuzunun başında bana gelip (hakkınızda bilgi verinceye kadar) birbirlerinden ayrılmayacaklardır. Öyleyse bunlar hakkında, ardımdan bana nasıl bir halef olacağınızı siz düşünün" Tirmizî, Menâkıb 77, (3790).

AÇIKLAMA:

Tîbî, bu hadiste, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Kur'ân-ı Kerîm'le Ehl-i Beyt'ini birbirinden ayrılmaz ikiz kardeşler olarak takdim edip, ümmettten her ikisi hakkında da iyi muâmele taleb ettiği, "Onların hakkını kendi nefislerinize tercih edin" demek istediğini belirtir. Tîbî şu noktaya da dikkat çeker. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu tavsiye ile, ümmetini, Cenab-ı Hakk'ın emri olan şükür vazifesini edâya çağırmış olmaktadır. Çünkü şu âyet, mü'minlere olan in'am ve ihsanına mukâbil edâ edilmesi gereken şükran borcunu Resul-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Al-i Beyti'ne muhabbet ve sevgi şartına bağlamaktadır: **"(Habibim) de ki: "Ben bu (tebliğime) karşı akrabalıkta sevgiden başka hiçbir mükâfaat istemiyorum"** (Şûrâ, 23).

Âyette geçen ve akrabalık diye tercüme ettiğimiz el-Kurbâ kelimesinden çıkarılan mânalardan biri Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yakınları, yâni Âl-i Beyt'idir. Yukarıda belirtilen hadis-i şerif'in bu âyeti tefsir edici mahiyette olduğu, bu maksatla îrad buyrulduğu ulemâmızca belirtilmiştir.

"Öyle ise, demiştir ulemâ, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ümmeti, nimete karşı nankörlük etmemeye çağırıyor. Kim bu vasiyeti yerine getirir, mezkûr iyiliğe -Kur'ân ve Âl-i Beyt hakkında iyi davranmak suretiyle- şükran borcunu öderse, Havz-ı Kevser'in başına gelinceye kadar kıyamet safhalarında birbirlerinden hiç ayrılmayacak olan bu ikizler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a o şahıs hakkında davranışlarıyla ilgili lehte şehâdette bulunacaklar. O zaman Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu bizzat mükâfatlandıracağı gibi, Cenab-ı Hakk da en uygun mükâfaatla mükâfaatlandıracaktır. Kim de Resûl-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bu vasiyetini yerine getirmez, Kur'ân ve Al-i Beyt'inin hukukuna saygılı olmamak sûretiyle mazhar olduğu iman ve İslâm nimetinin şükrünü ödemezse, hakkında, bu açıklananın aksi bir hüküm verilecek, nankör muâmelesine mâruz kalacaktır.

Hadisin *Müslim*'de gelen bir vechi şöyledir:

"Ey insanlar, bilesiniz ki: Ben bir beşerim. Rabbim'in elçisinin (Azrail aleyhisselam) gelmesi ve davetine icabet etmem zamanı yakındır. Ben size iki kıymetli şey bırakıyorum: Birincisi Kitabullah'tır, içerisi nur ve hidâyet doludur. Allah'ın Kitabı'nı alın ve ona dört elle sarılın." -Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kur'ân-ı Kerîm'e birçok teşviklerde bulunduktan sonra devamla dedi ki: **"Ehl-i beytim hakkında size Allah'ı hatırlatıyorum. Ehl-i beytim hak-kında size Allah'ı hatırlatıyorum. Ehl-i beytim hakkında size Allah'ı hatırlatıyorum..."**

55 ٣– وَعَنْ العرباض بن سارية رضى الله عنه قال: [صلّى بنَا رسولُ اللهِ ﷺ ذاتَ يومٍ ثمّ أقبلَ علينَا بوجهِه فوعظنَا موعظةً بليغةً ذرفتْ منهَا العيونُ ووجلتْ منهَا القلوبُ، فقالَ رجلٌ: يا رسولَ اللهِ كأنّ هذه موعظةُ مودّعٍ فماذا تعهدُ إلينَا؟ فقالَ أُوصيكُم بتقوى اللهِ تعالَى والسّمعِ والطّاعةِ وإنْ كانَ عبداً حبشيّاً فإنّه من يعشْ منكُم بعدى فسيرى اختلافاً كثيراً، فعليكُم بسُنّتى وسُنةِ الخلفاءِ الراشدينَ المهديينَ تمسّكُوا بها وعضُّوا عليْها بالنواجذِ، وإياكم ومحدثاتِ الأمورِ فإنّ كلّ محدثةٍ بدعةٌ، وكلّ بدعةٍ ضلالةٌ] أخرجه أبو داود والترمذى.

ومعنى «عضُّوا عليْها بالنّواجذ» أى تمسكوا بها كما يتمسكُ العاضُّ بجميعِ أضراسه.

3. (55)- İrbâz İbnu Sâriye (radıyallahu anh) dedi ki: "Bir gün Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize namaz kıldırdı. Sonra yüzünü cemaate çevirerek çok beliğ, çok mânidar bir vaazda bulundu. Öyle ki dinleyenlerin gözleri yaşla, kalpleri de heyecanla doldu. Cemaatten biri: "Ey Allah'ın Resûlü, sanki bu, bir veda konuşmasıdır, bize ne tavsiye ediyorsunuz?" dedi. **"Size**, buyurdu, **Allah'a karşı takvada bulunmanızı, başınızda Habeşli bir köle olsa bile emirlerini dinleyip itaat etmenizi tavsiye ederim. Zira, sizden hayatta kalanlar benden sonra nice ihtilaflar görecek. Öyle ise size sünnetimi ve hidayet üzere olan Hülefâ-i Râşidîn'in sünnetini hatırlatırım, bunlara uyun ve dört elle sarılın. Sonradan çıkarılan şeylere karşı da son derece dikkatli ve uyanık olun. Zira (sünnette bulunana zıt olarak) her yeni çıkarılan şey bir bid'attır, her bid'at de dalalettir, sapıklıktır."** Tirmizî, İlim 16, (2678); Ebu Dâvud, Sünne 6, (4607).

AÇIKLAMALAR:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in vefatına yakın yaptığı konuşmalardan biri görülmektedir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendinden sonra ümmetin dalâlete, fitneye, ihtilaflara düşmemesi için tek çıkar yol olarak Kur'ân'a ve sünnetine uyulmasını vasiyet ediyor. Daha önceki hadiste sünnet yerine **"Ehl-i Beytime uyun"** buyurmuştu. Şu halde **Allah'tan gereğince korkmak ve Kur'ân'ın emirlerini ölçü olarak almak** ümmetin vahdeti, dinin bozulmalara karşı muhafaza edilmesi için şart olduğu gibi, sünnete uymak, Ehl-i Beyte mensup olanlara saygı göstermek de bir o kadar ehemmiyet taşımaktadır.

Osmanlılar döneminde -Abbasîler döneminde başlatılan bir geleneğe uyularak- Ehl-i Beyt'e mensup olanlar, bu çeşit hadislerin teşvikiyle hususî alâkaya mazhar olmuşlardır. Devlet bu kimseler için hususî defterler tutmuş, maaşlar bağlamıştır. devlete sadâkatları sağlanan bu kitle sayesinde, İslâm âleminin tamamında, samimî bir devlet taraftarlığı, siyasî birlik taraftarlığı temîn edilmiştir. Maceraperest ayrılıkçılar halkın itibar ve hürmet ettiği eşraf zümresinin temâyülüne zıt tecrübelere girmekten çekinmiş olmalıdırlar. Böylece Âl-i Beyt'e saygının içtimaî ve siyasî ehemmiyeti anlaşılmış olmaktadır.

İTAAT MESELESİ: İslâm dininin en ziyade reddettiği hususlardan biri dâhilî kargaşadır. Çünkü dâhilî kargaşa, mâsum kanının dökülmesine sebep olduğu gibi dış düşmanların iştihasını da kabartır. Ümmet ve dîn için her ikisi de zararlıdır. Âyet-i kerîme de haksız yere bir kişinin canına kıyma cinayetini **"bütün insanları öldürmüş olmak"** gibi şenî bir cinayet addetmiştir (Maide, 32). Bu sebeple 43 numaralı hadisle ilgili olarak genişçe üzerinde durulduğu üzere, idareciye isyan asla tecvîz edilmemiştir. İdareci zâlim de olsa, zorba da olsa, fâsık da olsa isyan değil itaat ve sabır tavsiye edilir.

"Baştaki Habeşli bir köle bile olsa itaat etmek" tavsiyesini, bazı âlimler: "Devlet reisi tarafından vazifelendirilecek vâli veya bir başka âmire itaati anlarken, diğer bazı âlimler *"Habeşli bir köle istilâ yoluyla başa geçecek olsa, fitneye meydan vermemek için, itaat etmek gerekeceğini"* rivayetlerden çıkarmışlardır. Burada belirtelim ki, itaat, Allah'a isyana götürmeyen emirleredir. Zira Allah'a isyanda kula itaat yoktur. Bu çeşit emirlere uyulmaması isyan demek değildir, pasif mukavemettir. Allah'ın emirleri yerine getirilmeye devam edilir. Zâlimin zulmüne sabredilir. Ahmed İbnu Hanbel, Ebu Hanife, İmam Şâfiî gibi

büyükler zulmü, işkenceyi ve hatta idamı göze almışlar ama insanları isyana teşviki düşünmemişlerdir.

BİD'AT MESELESİ: Şer'î ıstılahta "Dinde bir dayanağı (aslı) olmaksızın sonradan çıkan her şey"e bid'at denmiştir. Yukarıda metnini kaydettiğimiz hadiste mutlak şekilde sonradan ihdas edilen, çıkarılan herşey bid'at olarak ifade edilmektedir. Lügat açısından sonradan çıkan herşey bid'at sayılsa da merdud addedilmemiştir. Başkaca hadisler de bu bid'at anlayışına imkân tanır. Zira Ahmed İbnu Hanbel'in Mürsel'inde yer alan bir hadis, **"Yeni bir bid'at ihdas eden her kavm onun bir mislini sünnet'ten kaldırıyor demektir"** buyurur. Buna göre esas reddedilen bid'at, mevcudu kaldıran bid'attır. İçtimaî hayatın gelişmesi, karşımıza çıkan yeni şartların sonucu hâsıl olan ihtiyaçlara cevap veren bid'atlar kaçınılmazdır ve bunlar merdûd olamaz. Nitekim Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vefatından sonra, Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh), Hz. Ömer (radıyallahu anh), Hz. Osman (radıyallahu anh), Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sünnetinde mevcut olmayan tatbikatlara girişmişlerdir. Kur'ân-ı Kerîm'in kitap hâline getirilmesi, takvim vaz'ı, devlet divanlarının tutulması vs. hep sünnette olmayan şeylerdir. Hatta Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında bir kısmı (sekiz rekat'ı) cemaatle, bir kısmı da münferîd kılınan teravih namazının tamamının, cemaatle kılınmasını emreden Hz. Ömer (radıyallahu anh), bunun bid'at olacağını söyleyenlere: "Bu bid'atse ne güzel bid'attir" cevabını verir.

Meseleye temas eden İslâm âlimleri dinde uyulması gereken bu büyüklerin tatbikatını ve Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in konuyla ilgili beyanatının tamamını gözönüne alarak bid'atı, bid'ayı hasene, bid'ayı seyyie diye ikiye ayırırlar. Yani iyi bid'at, kötü bid'at. Bid'ayı hasene yerine göre kaçınması mümkün olmayan bir ihtiyaçtır. Bu sebeple bid'a vâcib, mendub, haram, mekruh ve mübah olmak üzere beş mertebeye ayrılmıştır. İmam Şafiî hazretleri bid'ayı "Kitap, sünnet, eser veya icmaya muhalif olarak ihdas edilen şey" diyerek en câmi tarifini yapar.

Hülasa etmek gerekirse bir bid'at, ya dine muvâfık ve bir ihtiyacı karşılayan bir şeydir ki, bu bid'at-ı hasene adı altında tahsin edilmiş, güzel bulunmuştur; veya bir ihtiyacı karşılamayan, daha önce zaten mevcut bir şeyi kaldırarak yerine geçecek olan -bir başka kültürden alınma, yahut beşerî hevaya uyularak, yoktan ihdas edilme- bir şeydir. Bid'at-ı seyyie denen bu ikinci kısım, bütün Müslümanların müşterek kültürleri yâni onların birlik ve vahdet vesîlesi olan "sünnet"e ters düştüğü için merduddur. Bu çeşit bid'atler, yâni yabancı kültürlere âit unsurlarla

ferdî hevadan kaynaklanan unsurlar müstakillik ve müştereklik esasına müstenîd ümmet şahsiyetini haleldâr edeceği için hiçbir müsâmaha tanımaksızın şiddetle reddedilmiştir. Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inden alarak kaydettiğimiz hadis bu açıdan bir kere daha değerlendirilebilir.

56 ٤ – وَعن المقدام بن معدى كرب رَضِىَ اللّٰهُ عنهُ قال: قال رسولُ اللّٰه ﷺ: [ألاَ هلْ عَسَى رجلٌ يبلُغهُ الحديثُ عنّى وهُوَ متكى على أريكته فيقولُ بيننا وبينَكُمْ: كتابُ اللّٰه تعالى فمَا وَجَدْنَا فيه حَلاَلاً استحْلَلْنَاهُ، وما وَجَدْنَا فيه حَرَاماً حرَّمْنَاهُ وإنَّ ما حرَّمَ رسولُ اللّٰه ﷺ كَمَا حرَّمَهُ اللّٰهُ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

وزاد أبو داود رحمه اللّٰه في أوّله [ألاَ إنِّى أوتيتُ الكتَابَ ومثْلَهُ معهُ] وذكر معناه.

وزاد أيضاً [ألاَ لا يَحلُّ لَكُمْ الحمَارُ الأهْلىُّ، ولاَ كلُّ ذى ناب منَ السبَاعِ، ولاَ لُقطةُ مُعَاهَدٍ إلاَ أن يستغْنى عَنها صَاحبُهَا، ومَنْ نزَلَ بقومٍ فعليهم أن يَقْرُوهُ، فان لم يقرُوهُ فلَهُ أن يعقبهُمْ بمثلِ قراهُ].

«الأريكةُ» السريرُ في الحجلة، وقيل: هو كلُّ ما اتُّكئَ عليه «والقِرَى» الضيافةُ.

4. (56)- Mikdâm İbnu Ma'dîkerib (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Haberiniz olsun, rahat koltuğunda otururken kendisine benim bir hadisim ulaştığı zaman kişinin: "Bizimle sizin aranızda Allah'ın kitabı vardır. Onda nelere helâl denmişse onları helâl biliriz. Nelere de haram denmişse onları haram addederiz" di-yeceği zaman yakındır. Bilin ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın haram kıldıkları da tıpkı Allah'ın haram ettikleri gibidir"** Ebu Dâvud, Sünne, 6, (4604); Tirmizî, İlm 60, (2666); İbnu Mace, Mukaddime 2, (12).

Ebu Dâvud'un rivayetinin baş kısmında şu ziyâde vardır: "Haberiniz olsun, bana Kitap ve bir o kadar da (sünnet) verildi." Rivayetin gerisi yukarıdaki mânada devam eder.

Ebu Dâvud'un rivayetinin sonunda şu ziyade de mevcuttur: **"Haberiniz olsun (Kur'an'da zikri geçmiyen) ehlî eşeğin eti de size helâl değildir, vahşi hayvanlardan parçalayıcı dişi (köpek dişi) olanlar, keza muâhedeli olanların yitikleri de haramdır. Ancak eşya sâhibi, ihtiyacı olmadığı için, kasden terketmişse o müstesna. Bir**

kimse bir kavme uğradığı zaman, ona ikram etmek, o kavme vazife olur. Şayet ikram etmezlerse, o kimse, hak ettiği ikramın mislince onları cezalandırır."

AÇIKLAMALAR:

Hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın da aynen Kur'ân-ı Kerîm gibi "haram" veya "helâl" hükmünü koyma yetkisi olduğunu beyan etmektedir. Mucizevî şekilde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, her devirde, bir kısım "müreffeh câhiller"in oturduğu yerden "Kur'an'dan başka şey tanımayız" diye ahkâm keseceklerini haber vermektedir. Sözünü evirip kıvırıp neticede bu mânayı ifade eden bedbahtlar günümüzde bile mevcuttur. Âlimler hadiste gelen erîke yani "koltuk" kelimesiyle, bu sözü söyleyecek kimselerin tasvir edilmek istendiğini, bunların iyi döşeli müzeyyen evlere kapanmış, ilim çilesi çekmemiş, rahatına düşkün câhil kimseler olacağına dikkat çekildiğini belirtirler

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine Kur'ân'dan başka, Kur'ân kadar açıklama, tamamlama yetkisinin tanındığını belirttikten sonra Kur'ân'da zikri geçmediği halde, şahsen beyan ettiği haramdan birkaçını zikreder.[(38)]

BULUNTU MAL (Lakit, cemi: Lukata) MESELESİ: Görüldüğü gibi buluntu mallar haram edilmektedir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, muâhid'in yani kendisine tanınan belli bir müddet için İslâm memleketinde bulunan yabancının yitirdiği malı zikrederek hükmü beyan ediyor. Yâni, şârihlerin belirttiği üzere, bir yabancının (seyyah, tüccar vs.) yitirdiği mal haram olursa, bir mü'minin yitirdiği mal evleviyetle haram olacaktır. Ancak sâhibi, müstağni olarak yani o mala ihtiyacı bulunmadığı için ihtiyacı olanlar alsın diye bırakmışsa o malı almak haram değildir. Malın yitik mi, metruk mu olduğu her halde anlaşılabilir. Sokakta bulunan bir cüzdan her halde metruk değildir, ama irice bir eşya metruk olabilir. Örfe göre ayrım zor olmaz.

Hadiste yer verilen üçüncü bir mesele, misâfir ağırlamakla ilgili. Hadiste geçen ikram'dan murat, ağırlanması, misafirin ihtiyaçlarının görülmesidir.

Hadis'in mâneası, zahirde, misafire ikram etmeyi vâcib bir vazife göstermekte, ikram edilmediği takdirde, misâfirin, ihtiyaç miktarınca almasını helâl kılmaktadır. Ancak, ulema burada ihtilaf etmiştir.

38— Bu mevzuda geniş bilgiyi daha evvel sunduk.

1- Bazıları 16 ve 17 numarada kaydettiğimiz bedevî ile ilgili hadise dayanarak, orada zikri geçen İslâm'ın şartları dışında vecibe olmadığnı söyleyerek misafire ikram dini bir vecibe değildir demiştir.

2– Ahmed İbnu Hanbel'e göre, hadis vücub ifade eden bir üslubla vârid olmuştur. Ancak mendub olduğunu söyleyen ekseriyet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: **"Müslüman'ın malı gönül hoşluğuyla olmadıkça helâl olmaz..."** hadisine ve **"Mallarınızı aranızda bâtıl yolda yemeyin..."** (Bakara, 118) mealindeki âyete dayanarak bu hadisin muzdar olanlarla ilgili olduğunu söylemişlerdir. Çünkü muzdarın ağırlanması icma ile sâbit bir vecibedir.

3- Bazı âlimler: "Bu, İslâm'ın başlangıcıyla ilgili bir emirdir, çünkü, gazveye çıkan askeri birlikleri, uğradıkları yerlerin ağırlaması, ihtiyaçlarını görmeleri, onlara vecîbe kılınmıştı. Ancak sonradan İslâm güçlenip, halka karşı da şefkat ve merhamet galebe çalınca vücub neshedildi, cevaz bâki kaldı" demişlerdir.

Ancak bazı âlimler, devlet reisi, zımmîlerin yaşadığı bir bölgeye ve bilhassa kır bölgesine giden vazifelilerin orada ağırlanmasına hükmetti ise ora halkının onları ağırlaması gerektiği, ağırlamadıkları takdirde ihtiyaç miktarınca -ama fazla değil-, zorla veya gizlice alabileceklerini ifâde etmişlerdir. Yine bu da normal şartlarda değil, anormal şartlarda, mecburî durumlarda olduğu belirtilir. Mirkat'ta Aliyyu'l-Karî, başka teferruat da zikreder.

57 ٥ــ وعن أبى موسى عبدالله بن قيس الأشعرى رضِىَ اللهُ عنهُ قال: قال رسولُ الله ﷺ: [إنّ مثل مابعثنى اللهُ به من الهُدَى والعلمِ كمثل غيثٍ أصاب أرضاً فكانتْ منها طائفةٌ طيّبةٌ قبلت الماءَ فأنبَتت الكلأ والعُشبَ الكثيرَ، وكَانَ منْهَا أجادبُ أمسكت الماءَ فنفعَ اللهُ تعالى بِها النّاسَ فشربُوا منها وسقوْا وزرعُوا، وأصابَ طائفةً منهَا أخرى إنّما هِىَ قيعَانٌ لا تمْسكُ ماءً ولا تنبتُ كلأً، فذَلكَ مثلُ من فقُه فى دينِ الله تعالى، ونفعهُ ما بعثنِى اللهُ تعالى به فعلمَ وعلّمَ، ومثلُ من لمْ يرفعْ بذلكَ رأساً ولم يقبلْ هُدَى الله الّذِى أُرْسِلْتُ به].

5. (57)- Ebu Mûsa Abdullah İbnu Kays el-Eş'arî (radıyallahu anh) anlatıyor: **"Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular: "Allah'ın benimle gönderdiği ilim ve hidâyetin misali, bir araziye**

düşen yağmur gibidir. (Bilindiği üzere), bazı araziler var, tabiatı güzeldir, suyu kabul eder, bol bitki ve ot yetiştirir. Bir kısım arazi var, münbit değildir, ot bitirmez, ama suyu tutar. Onun tuttuğu su ile Cenab-ı Hakk insanları yararlandırır: Bu sudan kendileri içerler, hayvanlarını sularlar ve ziraat yaparlar. Diğer bir araziye daha isabet eder ki, bu ne su tutar ne ot bitirir.

Bu temsilin biri Allah'ın dininde ilim sâhibi kılınana delalet eder, böylesini Allah benimle göndermiş olduğu hidâyetten yararlandırır; yani hem öğrenir, hem öğretir. Temsilden biri de, buna iltifat etmeyen Allah'ın benimle gönderdiği hidâyeti hiç kabul etmeyen kimseye delalet eder" Buhârî, İlm 20; Müslim, Fedail 15 (2282).

AÇIKLAMA:

Kurtubî başta olmak üzere bir kısım ulema şu açıklamayı sunarlar: Resul-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*, getirdiği dini, insanlara ihtiyaçları anında gelen yağmura benzetmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gelmezden öne, insanların hâli, susamış, suya muhtaç kimseler gibi idi. O *(aleyhissalâtu vesselâm)*'nun getirdiği nura şiddetle muhtaç idiler. Yağmur indiği, ölü araziyi hayata kavuşturduğu gibi, din ilimleri de ölmüş kalpleri diriltir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Kur'ân'ın muhataplarını da yağmurun düştüğü çeşitli evsaftaki topraklara benzetmiştir. Bir kısmı bilir, amel eder ve öğretir de. Bunları suyu emen münbit toprağa benzetmiştir: Hem kendisi istifade eder, hem de bitirdiği bitkilerle başkalarının da istifadesini sağlar. Bir kısım muhataplar vardır, devrinin ilmini câmidir, ancak bildikleriyle amel etmez, veya öğrendiği ilimleri kendisi idrak etmeksizin başkasına öğretir. Bu kimse, tuttuğu su ile halkın faydalanmasını sağlayan toprak gibidir. Buna Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu hadisleriyle işaret buyurmuşlardır: **"Allah, sözlerimi işitip de işittiği şekilde edâ eden (öğreten) kimsenin yüzünü (kıyamet günü) taze kılsın..."**

Bazı muhataplar ne ilim dinler, ne onunla amel eder, ne de başkasına nakleder. Bunlar suyu tutmayan veya başkasına zararlı kılan kaygan toprağa benzer.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* verdiği misâlde ilk iki övülen grubu, faydalı olmada müştereklik arzettikleri için birleştirmiştir. Üçüncü mezmum grubu ise, hiçbir fayda sağlamadığı için öbürlerinden ayrı mütâlaa etmiştir."

58 ٦– وَعنهُ رضِىَ اللهُ عنهُ قال: قال رسولُ الله ﷺ: [إنّ مثلى ومثَلَ ما بعثنى اللهُ به كَمثلِ رجلٍ أتَى قومَهُ فقالَ: إنّى رأيتُ الجيشَ بعينىَّ، وأنَا النذيرُ العُريانُ فالنجاءَ: فأطاعهُ طائفةٌ من قومه فأدْلَجُوا وانطلقوا على مَهلِهِمْ فنجوْا، وكذّبتْ طائفةٌ منهم فأصبحُوا مكانهم فصبحهمُ الْجَيْشُ فأهلكهم واجتاحهمْ، فذلكَ مثلَ من أطاعَنى واتبعَ ما جِئتُ بهِ، ومثلُ منْ عصَانِى وكذّبَ بمَا جئْتُ به مِنَ الحقّ]. أخرجهما الشيخان.

6. (58)- Yine aynı sahâbe (Ebu Musa) (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: **"Benim misalimle Cenab-ı Hakk'ın benimle göndermiş bulunduğu şeyin misâli şu adamın misali gibidir: "Bir adam kendi kavmine gelip: "Ben gözlerimle düşman ordusunu gördüm, tehlikeyi haber veriyorum, tedbir alın!" der. Kavminden bir kısmı tavsiyesine uyup, geceleyin, telaşa düşmeden oradan uzaklaşır. Bir kısmı da bu haberciyi yalanlar ve yerinden ayrılmaz. Ancak sabahleyin ordu onları yakalar ve imha eder. İşte bu temsil bana itaat edip getirdiklerime uyanlarla, bana isyan edip Cenab-ı Hakk'tan getirdiklerimi tekzip edip yalanlayanları göstermektedir"** Buhârî, Rikak 26; Müslim, Fezâil 15, (2283).

59 ٧– وعن أبى هريرة رضِىَ اللهُ عنهُ قال: قال رسولُ الله ﷺ: [إنّمَا مثلى ومثلُكُمْ كمثلِ رجلٍ استوقَدَ ناراً فلمّا أضاءتْ ما حولَهُ جعلَ الفَراشُ وهذه الدوابُّ التى تقعُ في النَّارِ تقعُ فِيهَا فجعلَ ينزعهنّ ويغلبنَهُ فيقتحمنَ فيهَا فأنا آخذُ بحُجزِكُمْ عنِ النارِ، وأنتمْ تقتَحمُونَ فيهَا]. أخرجه الشيخان والترمذى، واللفظ للبخارى.

7. (59)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Benim misâlimle sizin misâliniz, şu temsile benzer: Bir adam var ateş yakmış. Ateş etrafı aydınlatınca, pervaneler (gece kelebekleri) ve aydınlığı seven bir kısım hayvanlar bu ateşe kendilerini atmaya başlarlar. Adamcağız onları kurtarmaya (mâni olmaya) çalışır. Ancak hayvanlar galebe çalarak çoklukla ateşe atılırlar. Ben (tıpkı o adam gibi) ateşe düşmememiz için belinizden yakalıyorum, ancak siz ateşe ateşe koşuyorsunuz" Buhârî, Rikâk 26, Enbiya 40; Müslim, Fezâil 17, (2284); Tirmizî, Emsâl 7, (2877).

60 ٨- وعن ابنِ مسعودٍ رضِيَ اللهُ عنهُ قال: [إنّ أحسنَ الحديثِ كابُ اللهِ، وأحسنَ الهَدْيِ هَدْيُ محمّدٍ ﷺ، وشرَّ الأمورِ محدثاتُها، وإنّ ماتوعدُونَ لآتٍ وما أنتُمْ بمعجزين]. أخرجه البخارى.

8. (60)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: **"Muhakkak ki, en güzel söz Allah'ın kitabıdır. En güzel yol da Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yoludur. İşlerin en kötüsü de dine aykırı olarak sonradan çıkarılanıdır. Size vâdedilen mutlaka yerine gelecektir. Siz Allah'ı aciz bıraka-mazsınız"** Buhârî, İ'tisam 2, Edeb 70.

AÇIKLAMA:

Bu hadis, zâhirde İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un sözü gibi görünmekte yâni mevkuf hadis olduğunu hükmetmeye sevkedecek bir üslubta ise de İbnu Hacer'in belirttiği üzere hadis merfudur. Çünkü Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şemâiline giren bir vasfını bildirmektedir.

Hadiste medarı bahsedilen bid'a ile ilgili açıklamayı daha önce yaptığımız için (Bak. 35. hadis) burada tekrar etmeyeceğiz.

61 ٩- وعن عائشة رضِيَ اللهُ عنها قالت: قال رسولُ الله ﷺ: [مَنْ أحدثَ في أمرِنَا هذا ما ليس منه فهو ردٌّ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

وفي رواية [من عَمِلَ عملاً ليس عليه أمرنا فهو ردٌّ].

9. (61)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) validemiz anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: **"Kim şu dine uymayan bir şey uyduracak olursa, bu, merduddur kabul edilemez"** Buhârî, İ'tisam 5, Büyû 60, Sulh 5; Müslim, Akdiye 18 (1718); Ebu Dâvud, Sünnet 6, (4606).

Bir rivayette de şöyle denmektedir: "Bizim sünnetimize uymayan bir amel işleyenin yaptığı amel de merduddur."

62 ١٠- وعن أبى ذرٍّ رضِيَ اللهُ عنهُ قال: قال رسولُ الله ﷺ: [مَنْ فارقَ الجماعةَ شبراً فقدْ خلَعَ رِبقَةَ الإسْلامِ من عنُقِه]. أخرجه أبو داود.

10. (62)- Ebu Zerr (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhis-*

salâtu vesselâm) şöyle buyurdular: "Kim cemaat'(imiz)den bir karış uzaklaşırsa (kendini dine bağlayan) İslâm bağını boynundan çıkarıp atmış olur" Ebu Dâvud, Sünne 30, (4758); Tirmizî, Emsâl 3, (2867).

63 ١١– وعن علي رضى الله عنه قال: [اقْضُوا كَمَا كُنتُم تَقْضُونَ فإنِّى أكرهُ الخلافَ حتّى تَكُونَ النَّاسُ جَمَاعَةً أو أمُوتَ كَمَا مَاتَ أصْحابِى]. وكان ابن سيرين رحمه الله تعالى يرى عامة مايروون عن علي رضى الله عنه كذباً. أخرجه البخارى.

11. (63)- Hz. Ali (radıyallahu anh) şöyle demiştir: *"Daha önce hükmettiğiniz şekilde hükmedin. Zira ben (kargaşaya, nizâya götürecek) muhalefeti sevmem, tâ ki halk tek bir cemaat teşkil etsinler veya arkadaşlarımın öldüğü gibi ben de öleyim."* İbnu Sîrîn merhum, Hz. Ali (radıyallahu anh)'den yapılan rivayetlerin çoğunun uydurma ve yalan olduğu görüşünde idi." Buhârî, Fedâilu'l-Ashâb 9.

AÇIKLAMA:

Hz. Ali bu sözü Irak ahalisine söylemiştir. Daha önce Hz. Ömer gibi ümmü'l-veledin (efendisinden hamile kalıp çocuk doğuran köle kadın) satılamayacağı kanaatinde olan Hz. Ali (radıyallahu anh) Irak'a gelip, aksine kanaat izhar edince Ubeyde kendisine: "Sizin ve Hz. Ömer'in cemaate uyan (eski görüşünüz, bana, tefrikaya kaçan (bugünkü şahsî görüşünüzden daha hoştur" der. Bu itiraz üzerine Hz. Ali (radıyallahu anh) yukarıdaki sözünü söyler.

İbnu Sîrîn'le alakalı ithamın mahiyetine gelince: Hz. Ali'den Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'e muhalefet ettiğine dair rivayetlerin Râfıza ve Şia'dan kaynaklandığını söylemiştir. Ahkâma müteallik rivayetler bu sözün dışındadır, sîkalardan alınmıştır.

64 ١٢– وعن أنس رضى الله عنه قال: [مَا أعرفُ شيئاً ممّا كَانَ على عهدِ رسُولِ الله ﷺ، قيلَ الصلاةُ؟ قال ألَيسَ صنعتُمْ مَا صنعتُمْ فيهَا] أخرجه البخارى والترمذى.

12. (64)- Enes (radıyallahu anh) şöyle der: *"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde mevcut olan şeylerden (kelime-i şehadet dışında) hiçbirini artık göremiyorum."* Kendisine *"namazı da mı?"* diye itiraz edilince: *"Namaza da ne yaptığınızı bilmiyor musunuz, (öğleyi akşama yakın kılmadınız mı)?"* cevabını verir. Buhârî, Mevâkît 7; Tirmizî, Kıyâmet 17, (2449).

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinin özlem ve hasretiyle yanan Hz. Enes (radıyallahu anh) Emevî idarecilerinin nâhoş tutumlarının da te'siriyle karamsar bir havaya düşerek, o mahz-ı nur devrine nazaran pekçok şeyin değişikliğe uğradığını yukarıdaki sözleriyle ağlayarak dile getirir. Fazla mübâlağa ettiğini göstermek maksadıyla *"Nasıl olur, işte namaz, olduğu gibi duruyor"* derler. O, Haccâc'ın namaz vakitlerinde yaptığı değişikliği îma ederek *"Onda neler yaptığınızı bilmiyor musunuz, öğleyi akşama yakın kılmıyor musunuz, bu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında böyle mi idi?"* cevabını verir.

65 ١٣– وعن أبي هريرة رضيَ اللّهُ عنهُ قـال: [أنه دخلَ السوقَ فقالَ: أراكُمْ ههنا وَميراثُ محمدٍ ﷺ يُقسمُ في المسجدِ، فذَهَبُوا وقالوا: ما رأينا شيئاً يُقسمُ؟ رأيْنَا قوماً يقرؤنَ القرآنَ. قالَ: فذلكمْ ميراثُ نبيكمْ ﷺ].

13. (65)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'den rivâyet edildiğine göre bir gün kendisi çarşıya uğrar ve: *"Mescidde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mirası taksim edilirken ben sizleri burada görüyorum (Bu ne biçim iş, siz de koşun) buyurur. Herkes mescide koşuşur, bir şey göremeyince: "Taksim edilen bir şey göremedik, sâdece bazıları Kur'ân okuyordu"* derler. O cevabı yapıştırır. *"İyi ya, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mirası zaten bu değil mi?"* Heysemî, Mecma'u'z-Zevâid'de, Taberânî'nin el-Mu'ce'mu'l-Evsat'ından nakleder (1, 123, 124).

AÇIKLAMA:

Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) mîzaç itibariyle, şakacı, nüktedan bir zattır. Yukarıda görüldüğü üzere, Kur'ân-ı Kerîm'in ehemmiyetine bir kısım kimselerin dikkatini çekmek maksadıyla yarı şaka-yarı ciddi bir davranışta, bir nüktede bulunmuştur. Bu çeşit davranmaların yalan sayılmayacağı, câiz olacağı hükmü çıkarılır.

66 ١٤– وعن ابن مسعود رضيَ اللّهُ عنهُ أنه قال: مَنْ كَانَ مُستنّاً فليستنّ بمَن قَدْ مَاتَ فإنّ الْحَيَّ لا يؤمَنُ عليهِ الفتنةُ، أولئكَ أصحابُ محمدٍ ﷺ كَانُوا افضلَ هذهِ الأمةِ أبرّها قلُوباً، وأعمقها علماً، وأقلّها تكلفاً، اختارَهُمُ اللّهُ تعالى لصحبة نبيهِ ﷺ

وَلإِقَامَةِ دِينِهِ، فَاعْرِفُوا لَهُمْ فَضْلَهُمْ وَاتَّبِعُوهُمْ عَلَى أَثَرِهِمْ وَتَمَسَّكُوا بِمَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ أَخْلاَقِهِمْ وَسِيَرِهِمْ فَإِنَّهُمْ كَانُوا عَلَى الْهُدَى الْمُسْتَقِيمِ.

14. (66)- İbnu Mes'ûd (radıyallahu anh)'dan rivayet edildiğine göre, şöyle buyurmuştur: "Bir yol takip etmek isteyen, bu yolu, ölmüş olanların yolundan seçsin. Zira hayatta onların fitnesinden emin olunamaz. Ölmüş olanlar ise Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Ashâbıdırlar. Onlar bu ümmetin en efdalidir. Kalpçe en temizleri, ilimce en derînleri, amelce en ihlaslıları yine onlardır. Allah, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sohbeti ve dininin yerleşmesi için onları seçmiştir. Öyleyse sizler onların üstünlüğünü idrak edin, onların yolundan gidin, elinizden geldikçe onların ahlâkını ve yaşayış tarzlarını kendinize örnek kılın. Zira onlar en doğru yolda idiler." İbnu Abdilberr, Câmi'ul-Beyâni'l-İlm ve Fadlihi'de kaydetmiştir 2, 9.

67 ١٥ – وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [مَنْ تَعَلَّمَ كِتَابَ اللهِ تَعَالَى ثُمَّ اتَّبَعَ مَا فِيهِ هَدَاهُ اللهُ تَعَالَى مِنَ الضَّلاَلَةِ فِي الدُّنْيَا وَوَقَاهُ سُوءَ الْحِسَابِ فِي الآخِرَةِ].

15. (67)- İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'dan rivayet edildiğine göre şöyle buyurmuştur: "Kim Allah'ın Kitabını öğrenir ve sonra da onda bulunanlara uyarsa, Allah onu, dünyada dalâletten çıkarıp doğru yola sevkeder, âhirette de kötü hesabtan korur."

AÇIKLAMA:

İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'ın "Allah'ın Kitabı'na uyan dünyada sapıtmadığ gibi âhirette de kurtuluşa erer" deyip sözüne delil olarak şu âyeti okuduğu da rivayet edilmiştir. فمن اتبع هدىٰ فلا يضل ولا يشقى "Kim hidâ-yetime uyarsa ne sapıtır ne de hüsrâna uğrar" (Tahâ, 123).

68 ١٦ – وعن عمر بن الخطاب رضى الله عنه قال: [تُرِكْتُمْ عَلَى الْوَاضِحَةِ، لَيْلُهَا كَنَهَارِهَا. كُونُوا عَلَى دِينِ الأَعْرَابِ وَالْغِلْمَانِ فِي الْكُتَّابِ.]

16. (68)- Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh)'dan rivayet edilir ki, şöyle buyurmuştur: *"Gecesi gündüz gibi olan çok aydınlık bir şeriat üzere terkedildiniz. Çöldeki bedevîlerin ve mahalle mekteplerindeki çocukların dini üzere olun.* (Âyet ve hadisten öğretilenleri olduğu gibi takib edin, kendinizden katıp karıştırmadan taklid edin.)

Bunun benzerini merfu olarak Ahmed İbnu Hanbel (Müsned 4, 126) ve İbnu Mace [Sünen, Mukaddime 6, (43)] rivayet etmişlerdir.

AÇIKLAMA:

Burada dinî tatbikatta, çöl bedevîsi ve çocuklar gibi olmaktan maksad dinin zahiriyle amel etmektir. Bedevî ve çocuğun ruhî yapılarında saflık esastır. Kendilerine verileni alırlar. Şu halde dinî mevzularda selef-i sâlihin'den intikal eden farzlar, haramlar, sünnetler ne ise onlarla iktifa etmek tavsiye edilmektedir. Müteşabihleri, sapıkların sözlerini araştırmaya kalkmak kişiyi çıkmaza sokar. Nitekim merfu rivayetlerde de buna benzer olarak عليكم بدين العجائز **"Size koca karıların dindarlığını tavsiye ederim"** hadisi rivayet edilmiştir.

69 ١٧ – وعن عليٍّ رضى الله عنه قال: [تَرَكْتُمْ على الجادّة، منهجٌ عليْه أُمُّ الكتاب] أخرج هذه الآثارَ الخمسة رزين رحمه الله تعالى.

17. (69)- Hz. Ali (radıyallahu anh) şöyle buyurmuştur: *"Sizler geniş bir caddeye bırakıldınız. Bu, üzerinde Ümmü'l-Kitap olan (yâni Allah'ın kesin hükümlü âyetleriyle istikameti tesbit edilmiş) bir yoldur."*

[Ashâb'ın büyüklerine ait son beş rivayeti Rezîn merhum tahric etmiştir].

İKİNCİ BAB

AMELDE İTİDAL

70 ١ – عن أنس رضىَ اللهُ عنهُ قال: [جاء ثَلاثَةُ رهْطٍ إلى بيُوت أزْوَاجِ رَسُولِ الله ﷺ يَسْألُونَ عنْ عِبَادَته فلمّا أُخْبِرُوا كأنّهُمْ تقَالّوهَا، قَالوا: أينَ نَحْنُ منْ رَسُولِ الله ﷺ وقدْ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ منْ ذَنْبه وما تَأخَّرَ؟ قَالَ: أحَدهُمْ أمّا أنَا فَأصَلّى اللّيلَ أبداً. وَقالَ الآخرُ: وَأنَا أصُومُ الدّهْرَ ولاَ أُفْطِرُ. وقَالَ الآخَرُ: وَأنَا أعْتَزِلُ النّسَاءَ وَلاَ أتَزَوّجُ أبداً. فَجَاءَ رَسُولُ الله ﷺ إليْهِمْ فقَالَ: أنْتُمُ الّذينَ قُلْتُمْ كَذَا وَكَذَا، أمَا وَالله إنّى لأخْشَاكُمْ لله وأتْقَاكُمْ لهُ، ولَكِنّى أصُومُ وأُفْطِرُ وأُصلّى وأرقُدُ وأتَزَوّجُ النّسَاءَ، فَمَنْ رَغِبَ عنْ سنّتى فلَيْسَ منّى]. أخرجه الشيخان والنسائى.

1. (70)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in zevce-i pâklerinin hâne-i saâdetlerine bir gurub erkek gelerek Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın (evdeki) ibadetinden sordular. Kendilerine sordukları husus açıklanınca sanki bunu az bularak: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kim, biz kimiz? Allah O'nun geçmiş ve gelecek bütün günahlarını affetmiştir (bu sebeple O'na az ibadet de yeter) dediler. İçlerinden biri: "Ben artık hayatım boyunca her gece namaz kılacağım" dedi. İkincisi: "Ben de hayatımca hep oruç tutacağım, hiç bir gün terketmeyeceğim"dedi. Üçüncüsü de: "Kadınları ebediyen terkedip, onlara hiç temas etmeyeceğim" dedi. (Bilâhere durumdan haberdar olan) Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* onları bularak: **"Sizler böyle böyle söylemişsiniz. Halbuki Allah'a yemin olsun Allah'tan en çok korkanınız ve yasaklarından en ziyade kaçınanınız benim. Fakat buna rağmen, bazan oruç tutar, bazan ye-**

rim; namaz kılarım, uyurum da; kadınlarla beraber de olurum. (Benim sünnetim budur), kim sünnetimi beğenmezse benden değildir" buyurdu. Buhârî, Nikah 1; Müslim, Nikah 5, (1401); Nesâî, Nikah 4, (6, 60).

AÇIKLAMALAR:

1-İbnu Hacer'in kaydına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın âhiretle ilgili korkutucu bir va'z ve nasihatından sonra, ashabtan Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Ali, İbnu Mes'ud, Ebu Zerr, Salim Mevlâ Ebî Huzeyfe, el-Mikdâd, Selmân, Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs, Ma'kıl İbnu Mukarrin (Radıyallahu anhüm ecmaîn), Osman İbnu Maz'un (radıyallahu anh)'un evinde toplanırlar. Âhiretlerini kurtarmak için almaları gereken tedbirleri konuşurlar ve: "Gündüzleri hep oruç tutmak, geceleri namaz kılmak, yatakta yatmamak, et yememek, kadınlara temas etmemek" ve kendilerini iğdiş etmek hususlarında ittifakla karar alırlar.

İbnu Hacer'in açıkladığı üzere, bu mübâlağadan maksad, mağfiret edildiklerine dair, -Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hakkında âyette (Feth, 2) geldiği gibi- garantiye sahip olmayınca, çokca ibadet yapmakla mağfireti garantilemektir, çünkü dünyadan el-etek çekip kendilerini tam olarak ibadetlere verdikleri takdirde mağfirete uğrayacaklarına inanmışlardı.

Yani, onlara göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* az ibadet yapmaktaydı. Çokca, yeterince ibadet yapmayışının sebebi, Allah'ın geçmiş ve gelecek bütün günahlarını affetmiş olduğuna dair âyetle müjdelenmiş olması idi.

Halbuki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hakkında böyle bir düşünce birçok yönden yanlıştı. Çünkü O'nun ubudiyetine, tevbe ve istiğfarına bir başkasının yetişmesi mümkün değildi. Nitekim "Senin geçmiş, gelecek günahlarının affedildiğini sana Allah müjdelemiştir, hâlâ niye kenini helak edercesine ibadet yapıyorsun? şeklinde vâki bir suale: أفلا أكون عبدا شكورا "Allah'a çok şükreden bir kul olmıyayım mı?" cevabını vermiş, böylece:

★ İbadet, sadece mağfiret olmak için yapılmaz!

★ İbadet, kulluğun gereği olarak yapılır! dersini vermişti.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"(Mağfirete uğramış olsam bile) içinizde Allah'tan en çok korkanınız benim"** diyerek bir diğer yanılgılarını tashih etmiştir. Yani "Allah'ın mağfiretine mazhar oldum

diye kulluk edebime noksanlık getirecek olan, ibadet ve istiğfarımdan azaltma yapmadım, bu davranış yanlıştır, hakkımda böyle düşünmeniz de yanlıştır" dersini vermiştir.

Görüldüğü üzere, Allah'tan korku ve ittika; ibadette ifratı gerektiren, dünyevî vazifelerini terketmeyi icab ettiren bir husus değildir. Böyle bir takva anlayışını İsâmiyet kabul etmiyor. Çünkü beşer fıtratı mübalağa ve şiddeti devam ettiremez, usanır, yorulur ve terkeder. Ama vasat olan devam eder, amellerin hayırlı olanı da devamlı olanıdır.

2- Hadiste geçen: **"Kim sünnetimi beğenmezse benden değildir"** ibaresi, kendi kanaaatimize göre daha üstün bir dindarlık, farklı bir ibadet hayatı çıkaramıyacağımızı ifade eder. Bu sözde, ayrıca, bekar kalarak kendini ibadete veren ruhbanları da reddetme mânası vardır. Bundandır ki İslâm'da ruhbanlık ve ruhban sınıfı yoktur. Bütün Müslümanlar yaşı, cinsiyeti, mesleği, mevkii, ünvanı... ne olursa olsun kullukta eşittir, mükellef olduğu kulluk vazifelerinde eşittir. Fazlasını yapmak isteyen de "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sünnetinde gelen âdab çerçevesinde yapabilir. Aksi halde **"Kim sünnetimi beğenmezse benden değildir"** hitabına maruz kalır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yolu *el-Hanefiyyetu's-semha*'dır, yani kolaylık ve genişliğe dayanan Hz. İbrâhim'in yoludur. Bu sebeple oruç tutmaya güç kazanmak için yemek; gece kalkmaya tâkat getirmek için uyumak; şehveti kırmak, nefsinin iffetini sağlamak ve nesli çoğaltmak için de evlenmek esastır.

"Benden değildir" sözü, "benim dinimden değildir" demektir. Kişi makbul bir te'ville bu davranışa girdiği takdirde, bu ifade onun dinden çıkmasını gerektirmez ise de kendi yaptığı ibadeti daha üstün görmek gibi bir inanca saplanmış ise bu durumda **"Benden değildir"** sözü küfre atan bir itikadı dile getirmiş olur.

BAZI HÜKÜMLER:

İbnu Hacer, hadisten şu hükümlerin çıkarıldığını belirtir:

1) Evliliğin fazileti belirtilmiş ve ona teşvik edilmiştir.

2) Büyüklerin fiillerini, onlardan örnek alıp hayatımızda tatbik etmek için araştırmak, öğrenmek gerekir.

3) Kendilerinden sorulmazsa hanımlarından sorup öğrenilebilir.

4) Bir kimse iyi bir amel yapmaya azmettiği vakit bunu izhar etmek durumunda kalır da riyadan emin olabilirse bu yasak değildir.

5) Mükellef olanlara dinî hükümler bildirilmelidir.

6) Müctehidlerden şüphenin izâle edilmesi gerekir.

7) Mübah ameller, niyete göre müstehab veya mekruh sayılabilir.

8) Helâl olan normal yiyecek ve giyecekleri kendine haram ederek sert elbise ve kuru ekmek yemeye azmedenleri bu işten yasaklamak gerekir.

Taberî tarafından ifade edilen sonuncu hükme Kadı Iyaz itiraz ederek der ki: Bu meselede selef ihtilaf etmiştir. Bazısı Taberî'nin görüşünü iltizam ederken, bir kısmı da aksini iddia etmiş ve şu mealdeki âyeti hüccet göstermiştir: **"İnkâr edenler ateşe sunuldukları gün, onlara: "Dünyadaki hayatınızda sizin için güzel olan her şeyi harcadınız, onların zevkini sürdünüz, ama bugün, yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızın ve yoldan çıkmanızın karşılığında alçaltıcı bir azab göreceksiniz"** (Ahkâf, 20). Kadı Iyâz ilave eder: "Doğru olan şudur: Bu âyet, küffâr hakkında nâzil olmuştur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* her iki halle de amel etti."

71 ٢ – وعن عائشة رضى الله عنها قالت: [صَنَعَ رَسُولُ اللهِ ﷺ شَيْئاً تَرَخَّصَ فِيهِ فَتَنَزَّهَ عَنْهُ قَوْمٌ فَبَلَغَهُ ذَلِكَ فَخَطَبَ فَحَمِدَ اللهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ. ثُمَّ قَالَ: مَا بَالُ أَقْوَامٍ يَتَنَزَّهُونَ عَنِ الشَّيْءِ أَصْنَعُهُ؟ فَوَاللهِ إِنِّي لأَعْلَمُهُمْ بِاللهِ وَأَشَدُّهُمْ لَهُ خَشْيَةً]. أخرجه الشيخان.

2. (71)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ruhsat ifade eden bir amelde bulunmuştu. Bazılarının bundan kaçındıklarını işitti. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir hutbe okudu: Âdeti vechile Cenâb-ı Hakk'a hamd ve senâda bulunduktan sonra şöyle buyurdu: **"Allah için söyleyin, bazıları benim yaptığım şeyi beğenmeyip, kaçınıyorlarmış, doğru mudur bu? Allah'a yeminle söylüyorum, ben Allah'ı onlardan çok daha iyi biliyorum. Allah'tan duyduğum korku da onların duyduklarından çok daha fazladır."** Buhârî, İ'tisam 5, Edeb 72; Müslim, Fedâil 127, (2356).

AÇIKLAMA:

Bu hadisi de önceki hadisle beraber mütâlaa etmek gerek. Çünkü her ikisinde de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünnetini beğenmeme, dinî tatbikatta verdiği ruhsatı uygun bulmayıp kendi hevalarına

göre aşırı dindarlığa teşebbüs söz konusudur. Böyle bir düşüncenin, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı dinî meselede bile beğenmemek gibi son derece yanlış neticelere götüreceğine önceki hadisin açıklamalarında kısaca parmak bastık.

Burada, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu tavır karşısındaki aksülamelinin âni, sert ve müsâmahasız olduğunu belirtmek isteriz. Nitekim, yukarıdaki hadisin Müslim'de gelen 128 numaralı vechinde, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in fevkalâde öfkelendiği belirtilir: "...Bu durum Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kulağına geldi. Haber üzerine öylesine kızdı ki, öfkesi mübârek yüzlerinden belli oldu. Sonra şöyle buyurdular: **"Bazı kimselere ne oluyor ki, bana ruhsat verilen şeyden yüz çeviriyorlar! Vallahi ben, onlar arasında Allah'ı en iyi bilen ve bu sebeple de Allah'tan en çok korkan kimseyim".** Müteâkip rivayetler de esas itibariyle benzer durumlarla ilgilidir.

72 ٣– وعنها رضىَ اللهُ عنها قالت: [بَعَثَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إلى عُثْمَانَ بنِ مَظْعُونٍ أَرَغِبَةٌ عن سنتي؟ فقَالَ: لاَ واللهِ يا رَسُولَ اللهِ ولكنّ سنّتَكَ أطلبُ. فقَالَ النَّبيّ ﷺ: فإنّي أنامُ وأصلي وأصُومُ وأفطِرُ وأنكحُ النّساءَ، فاتقِ اللهَ يا عُثْمَانَ، فإنّ لأهلكَ عليكَ حقاً، وإنّ لضيفكَ عليكَ حقّاً، وإنّ لنفسكَ عليكَ حقّاً فصمْ وأفطرْ وصلّ ونمْ].

أخرجه أبو داود.

وزاد رزين رحمه الله تعالى [وكَانَ حلفَ أنْ يقومَ الليلَ كلّهُ ويصومَ النّهارَ ولا ينكِحُ النساءَ فسَألَ عن يمينه فنزلَ ﴿لايُؤَاخِذُكُمُ اللهُ باللّغوِ في أيْمانكُمْ﴾ ويُروى أنه نوى ذلكَ ولم يعزمْ]. وهو أصح.

3. (72)- Yine Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Osman İbnu Maz'ûn'u çağırtarak **"Sen sünnetimi beğenmiyor musun?"** diye sordu. "Hayır, ey Allah'ın Resûlu dedi, kasem olsun hayır! Aksine, aradığım şey senin sünnetindir!" Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunun üzerine şöyle buyurdu: **"Bil ki, ben, hem uyurum, hem namaz kılarım; oruç da tutarım, kadınlarla evlenirim de, Ey Osman, Allah'tan kork, zira ehlinin senin üzerinde hakkı var, misafirin senin üzerinde hakkı var, nefsinin senin üzerinde hakkı var. Öyle ise bâzan oruç tut, bâzan ye. Namaz da kıl, uykunu da al"** Ebu Dâvud, Salât 317 (1369).

Rezîn merhum, şunu ilâve ediyor: Osman (radıyallahu anh) bütün gece namaz kılmak, gündüzleri de hep oruç tutmak, kadınlarla da hiç nikah yapmamak üzere yemîn etmişti. Osman Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yemininden sordu. Bunun üzerine meali şu olan âyet nâzil oldu: **"Allah sizi rastgele yeminlerinizden (lağv) dolayı değil, fakat kalplerinizin kasdettiği yeminden dolayı sorumlu tutar"** (Bakara, 225).

AÇIKLAMA:

70 numaralı hadisin açıklamasında belirtildiği üzere, ömür boyu gündüzleri oruç, geceleri de namazla geçirmeye azmedenlerden biri de Osman İbnu Maz'un idi. Yukarıdaki rivayette tasrih edilmemiş ise de muhtemelen o kararı müteakip başlayan tatbikat üzerine bu çağırma hâdisesi vukua gelmiş olmalıdır. Müteâkiben kaydedilen *Abdullah İbnu Amr*'la ilgili rivayette de görüleceği üzere Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ibadet mevzuunda itidâli tavsiye etmekte, oruç olsun, gece namazı olsun ve hatta sadaka olsun, her çeşit nafile ibadetlerde itidali tavsiye etmekte, bunların taalluk edeceği diğer haklara da dikkat çekmektedir. Nafile ibadetlerde ifrata kaçmak bu hakların edasında ihmale, imkânsızlığa sebep olabilir. Hakkın eda edilmemesi ise zulümdür. **"Allah ise zâlimleri sevmez"** (Âl-i İmrâ, 57, 140), Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu fırsatlarda şu hakları hatırlatmıştır:

★ Nefsin hakkı.

★ Misafirin hakkı.

★ Zevcenin hakkı.

★ Evladın hakkı (Bu husus, Abdullah İbnu Amr'la ilgili müteakip rivayetin bazı vechinde zikredilir).

★ Gözün hakkı,

★ Cesedin (beden) hakkı.[39]

Hattabî, "üzerinde zevcenin hakkı var" irşadıyla ilgili olarak: "Kişi nefsini eritir ve bîtap düşürürse kuvvetleri zayıflar, ehlinin hakkını yerine getiremez" der. Zevcenin hakkı cima, nafaka ve sohbet gibi iyi muâmelelerdir.

Yine Hattâbî, "misafirin hakkı var" nebevî irşadıyla ilgili olarak da

39— Dilimizde ceset kelimesi daha çok ölünün maddî vücudu için kullanılır ise de hadiste bazan cism bazan da cesed kelimeleri gelmiştir. Dilimizde beden kelimesi daha uygun gözüküyor.

şunları söyler: "Bu ifadede şu hükme delil mevcuttur: Nafile oruç tutan bir kimse misafir ağırlayacak olursa, orucunu açıp, misafiriyle yemek yemesi müstahabtır. Böylece misafirine daha münasib bir davranışta bulunmuş olur. Onunla yemesi, aradaki samimiyet ve iyi duyguları artırır. Bu ise, misafirine yapacağı ikramlardan biridir. Nitekim Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* "Kim Allah ve kıyamet gününe inanıyorsa misafirine ikram etsin" buyuruyor.

Evladın hakkı, onların maişet ve terbiyeleridir. Terbiyenin içinde dinî ta'lim ve meslek öğretimi dâhildir.

Göz ve bedenin "hakk"ı, Buhârî'nin bazı rivayetlerinde "haz" kelimesiyle ifade edilmiştir. Müslim'in rivayetinde (Abdullah İbnu Amr'a hitâben):

"(Sen hergün gece namaz, gündüz oruçla meşgul olursan) gözünün feri kaçar, nefsin bîtab düşer" buyrulur. Âlimler cismin hakkı deyince onun sıhhatli ve güçlü olmasını anlarlar. Şu halde oruçla onun sıhhati bozulmamalıdır.

İslâm âlimleri, bu hakların, bazı durumlarında istihbab ifade ettiği halde bazı durum ve şartlarda vücub ifâde edeceğini ve itaba vesile olacağını bilhassa belirtirler. Şu halde, bu hususlarda ifrat -her defasında olmasa bile- bazı hallerde, sâhibini, âyet-i kerîmede Allah'ın sevmediği tasrih edilmiş bulunan zâlimler grubuna dâhil edebilir.

73 ٤ – وعن عبدالله بن عمرو بن العاصِ رضيَ اللهُ عنهُما. قال: [أخبرَ رسولُ الله ﷺ أنّي أقولُ: واللهِ لأصومنّ النهارَ ولأقومنّ الليلَ ما عشتُ. فقالَ: أنتَ الّذى تقولُ ذلكَ؟ فقلتُ لهُ: قدْ قلتهُ بأبي أنتَ وأمّي يا رسولَ الله. قال: فإنّكَ لا تستطيعُ ذلكَ، فصمْ وأفطرْ وقمْ ونمْ، وصمْ من الشهرِ ثلاثةَ أيامٍ، فإنَّ الحسنةَ بعشرِ أمثالها، وذلكَ مثلُ صيامِ الدهرِ. قلتُ: فإنّي أُطيقُ أفضلَ منْ ذلكَ. قال: فصمْ يوماً وأفطرْ يومينِ. قلتُ: فإنّي أطيقُ أفضلَ من ذلكَ. قال: فصمْ يوماً وأفطرْ يوماً فذلكَ صومُ داودَ عليهِ السّلامُ، وهوَ أعدلُ الصيامِ، أو أفضلُ الصيامِ. قلتُ: فإنّي أطيقُ أفضلَ من ذلكَ. قالَ: لا أفضلَ من ذلكَ]. أخرجه الخمسة إلاّ الترمذى.

وفي أخرى [ألمْ أُخبرْ أنّكَ تصومُ الدهرَ، وتقرأُ القرآنَ كلَّ ليلةٍ؟ قلتُ: بلَى يا نبيَّ

اللهِ ولَمْ أُرِدْ إلاّ الخَيْرَ، وفيه قال لى: واقْرأ القرآنَ في كلِّ شهرٍ. قلتُ: إنّى أطيقُ أفضَلَ من ذلكَ. قال: فاقرأْه في كلِّ عشرٍ. قلتُ إنّى أُطيقُ أفضلَ من ذلكَ. قال: فاقرأْهُ في كلِّ سبعِ ليالٍ ولا تزِدْ على ذلكَ، وقال لى رسُولُ اللهِ ﷺ: إنّكَ لا تَدْرى لعلّكَ يطولُ بكَ عُمُرٌ. قال: فشَدَّدْتُ فشُدِّدَ علَىَّ، فلمّا كبرتُ وَددتُ أنّى قبلتُ رخصةَ رسُولِ اللهِ ﷺ].

وفي أخرى نحوه، وفيه [فإذا فعلْتَ ذلكَ هجمتْ لَهُ العينُ ونَفَهتْ لهُ النفسُ، لاصامَ منْ صَامَ الأبد].

وَفيهِ [فَصُمْ صَومَ داودَ عليْهِ السّلام: كَانَ يَصُومُ يوماً ويُفْطِرُ يوماً، وَلاَ يَفِرُّ إذا لاَقَى].

وفي أخرى [قَالَ: أَحبُّ الصِّيَامِ إلى اللهِ تعالى صِيامُ داودَ عَلَيْهِ السّلام، وأَحبُّ الصّلاةِ إلى اللهِ تعالى صَلاةُ داودَ: كَانَ يَنَامُ نصْفَ اللّيلِ ويَقُومُ ثُلُثَهُ وينامُ سُدُسَهُ، وكَانَ يَصُومُ يوماً ويُفْطِرُ يوماً].

4. (73)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e benim "Hayatta kaldığım müddetçe vallahi gündüzleri oruç tutacağım geceleri de namaz kılacağım" dediğim haber verilmiş. Beni çağırtarak,: **"Sen böyle böyle söylemişsin doğru mu?"** dedi. "Annem babam sana feda olsun, evet böyle söyledim ey Allah'ın Resûlü" dedim. "**İyi ama, dedi, sen buna güç yetiremezsin, bazan oruç tut, bazan ye; gece kalk, uyu da. Ayda üç gün tut (bu yeter), zira hayırlı işleri Allah on misliyle kabul ederek ücret veriyor. Bu üç gün, aynen yıl orucu yerine geçer"** buyurdu. Ben: "Söylediğinizden daha fazlasına güç yetiririm" dedim. **"Öyleyse, dedi, bir gün oruç tut, iki gün ye"** Ben tekrar "Bundan başkasına da güç yetiririm" dedim. **"Öyleyse,** dedi, **bir gün tut, bir gün ye. Bu Hz. Dâvud aleyhisselam'ın orucudur. Bu en kıymetli oruçtur -veya en efdal oruçtur.-"** Ben yine: **"Ben bundan daha fazlasına güç yetiririm"** dedim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Bundan efdali yoktur" buyurdu. Buhârî, Savm 54, 55, 56, 57, 58, 59, Teheccüt 7, 19, Enbiya 37, Fedâilu'l-kur'ân 34, Nikâh 89, Edeb 84, İsti'zan 38; Müslim, Sıyâm 181-194, (1159); Ebu Dâvud, Sıyâm 53, (2425); Nesâî, Sıyâm 76, (4, 209-210); Tirmizî, Savm 57, (770).

Bir başka rivayette şöyle gelmiştir: **"Bana haber verildiğine göre sen yıl orucu tutuyor, her gece de "Kur'an'ı (hatmen) okuyormuşsun, doğru mu?"** dedi. Ben: "Evet ey Allah'ın Resûlü, doğrudur, ancak bunda maksadım sadece hayırdır" dedim." Rivayette konuşma şöyle devam eder: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana:

"— Kur'ân'ı ayda bir kere oku" dedi. Ben:

"— Daha fazlasına da güç getirebilirim" dedim.

"— Öyleyse her gün günde bir kere oku" dedi. Ben tekrar:

"— Bundan fazlasına da güç getirebilirim" dedim.

"— Öyleyse, buyurdu, **her yedi gecede bir kere oku, daha aşağı düşme"** dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana şunu da söyledi:

"— Bilmezsin, belki uzun bir ömrün olur (yaşlılığında ahdi yerine getiremezsin)". Abdullah der ki: Ben nefsime şiddetli davrandıkça, (bundan vazgeçmem için) bana da şiddet gösterildi. İhtiyarladığım zaman, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tanıdığı ruhsatı kabul etmiş olmayı temenni ettim."

Bir başka rivayet de buna benzer, ancak şu ziyade var: **"Bunu yaparsan gözün (uykusuzluktan) ferini kaybeder, nefsin de yorulur. Devamlı tutulan oruç, oruç sayılmaz."**

Rivayette: **"Dâvud aleyhisselamın orucunu tut: O, bir gün tutar bir gün yerdi. Düşmanla karşılaşınca da gücü kuvveti yerinde olduğu için kaçmazdı"** ziyadesi de var.

Bir başka rivayette: **"Allah'a en hoş gelen oruç, Hz. Dâvud (aleyhisselam)'un orucudur. Allah'a en hoş gelen namaz da keza Hz. Dâvud (aleyhisselam)'un namazıdır: O, gecenin yarısını uyur, üçte birini kalkar, altıda birini uyurdu. Bir gün oruç tutar, bir gün yerdi"** buyrulmuştur.

AÇIKLAMALAR:

Önceki hadisle, bu hadis muhteva olarak tam bir mutâbakat arzederler. Sadece hadisenin sâhibi farklıdır: Öncekinde Osman İbnu Maz'un, burda ise, Abdullah İbnu Amr. Binaenaleyh önceki hadis vesilesiyle kaydedilen açıklamaları burada tekrar etmiyeceğiz. Ancak burada ilâvesi gereken birkaç nokta var:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* farklı şartlara göre uygun

gelecek bütün nâfile oruç şekillerini burada Abdullah İbnu Amr'a tavsiye şeklinde ifade etmiştir:

a) Bazan yeyip bazan tutmak.

b) Ayda üç gün tutmak (ayın 13, 14 ve 15. günleri).

c) Bir gün oruç tutmak, iki gün yemek.

d) Bir gün oruç tutmak, bir gün yemek (Savm-ı Dâvud).

Hadisin burada yer almayan vecihlerinde haftada iki gün, üç gün gibi başka şekiller de var.

2- Hadiste geçen efdal "daha faziletli" demektir. Ayda üç gün tutanla on gün tutan bir olmaz. Üç gün tutan, –hayır ameller on katıyla mükâfatlanacağı için- yıl orucu tutmuş gibi olur, bu doğru ancak ayda altı gün oruç tutan, sene içerisinde iki yıllık orucun sevabını alır. Ancak âlimler, "üzerindeki hukukun zâyi edilmemesi şartı"nı koşarlar. Şu halde, önceki hadisin (71 numaralı) açıklamasında kaydedilen hakları zâyi etmeden ayda üç gün tutulacak nâfile orucun bazı hakları zayi ettirecek altı günlük nafileden daha hayırlı olacağı anlaşılır.

3- Hadislerde savmu'd-dehr diye geçen, halkımızın ise yıl orucu dediği, bütün yıl boyu tutulan orucun durumuna gelince, bu hususta İslâm uleması farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

a) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın **"Yıl orucu tutan oruç tutmuş değildir"** sözünü, bazı âlimler hakikate hamlederler. Böyle birisi bayramlarda ve teşrîk günlerinde de tutacağından, sevap değil günah kazanmış olur, dolayısıyla orucunun hayrını görmez demiştir.

b) Buradaki yasak, üzerindeki hakları, oruç sebebiyle yerine getiremeycek olanlara mahsustur, şartları hukukun zâyiine meydan vermeyecek olanlara yasak yoktur, diyen de olmuştur.

c) Hadiste geçen **"Devamlı tutulan oruç, oruç sayılmaz"** ifadesi "..başkaları gibi oruç zahmetini duymaz" mânasında haberdir, bu orucu terketmeye dâved değildir" diye te'vil eden de olmuştur.

Dolayısıyla bütün yıl oruç tutmanın câiz olup olmayacağı hususunda görüşler farklıdır, Zâhirîler "câiz değil" der. Cumhur, "Bayram ve teşrîk günleri tutulmamak kaydıyla câizdir" der. Şâfiî hazretleri (rahimehullah) bu görüştedir ve bunun müstehab olduğuna kânidir. Nitekim İbnu Mace'nin bir rivayetinde Hz. Nuh'un bayramlar dışında yılın her günü oruç tuttuğu belirtilmiştir. Keza, bazı rivayetler Abdullah İbnu Ömer,

Hz. Aişe, Ebu Talha ve Ebu Ümâme (radıyallahu anhüm ecmaîn) gibi Ashab'ın büyüklerinden bazılarının yıl orucu tuttuklarını belirtir.

NOT: Hadislerde geçen ve daha zahir bir yasaklama ile ifade edilen savm-ı visal, üst üste hiç iftar etmeden birkaç gün aç kalmaktır. Yıl orucu, akşamları iftar ederek -haram ve mekruh günler dışında- her gün tutulan oruçtur.

4- Bu hadiste Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kur'ân okuma âdabını da öğretmektedir. İlk verdiği rakamı vasat şartlardaki Müslümanın, hatim müddeti olarak anlayabiliriz: 30 gün. Yani günde yirmi sayfalık bir cüzün okunması. Daha kısa zamanlarda da hatim inilebilir. Ancak anlama ve tefekküre mukârin bir okuma ağır ağır icra edilen okumadır. Demek ki bu bir ay olmaktadır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* daha kısa müddet içerisinde hatme müsâde ediyorsa da, haftada karar kılıp daha çabuk okunmasına ruhsat vermiyor.

5- Son olarak gece kalkışının nasıl olması gerektiğine dikkat çekip Hz. Dâvud *(aleyhissalâtu vesselâm)*'un geceyi nasıl ihya ettiğini belirtiyor. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in gecelerini bu şekilde ihya buyurduğunu yeri gelince teferruatlı olarak belirteceğiz inşaallah.

74 ٥ـ وعن عائشة رضيَ الله عنها قالت: [كَانَ لِرَسُولِ الله ﷺ حَصِيرٌ يَحتَجِزُهُ في الليلِ فيصلّي فيه، ويبسطه في النهارِ فيجلسُ عليه، فجعلَ النّاسُ يثوبونَ اليه يصلون بصلاته حتّى كثروا فأقبلَ عليهم فقالَ: يا أيها النّاسُ خذوا من الأعمالِ ما تُطيقُونَ فإنّ اللهَ تعالى لا يملّ حتّى تَمَلُّوا، وإنّ أحبَّ الأعمالِ إلى اللهِ تعالى ما دامَ وإنّ قلَّ، وكانَ آلُ محمدٍ ﷺ إذَا عَملُوا عملاً أثبتُوهُ]. أخرجه الستة.

وفي رواية للبخارى عن أبى هريرة رضيَ اللهُ عنهُ: [سَدِّدُوا، وقَارِبُوا، واغدُوا، وروحُوا، وشيئاً من الدُّلْجَة، والقصدَ القصدَ تبلغُوا، واعلمُوا أنهُ لنْ يدخلَ أحدَكُمْ عملُهُ الجنةَ. قالوا: ولاَ أنتَ يا رسولَ الله؟ قالَ ولاَ أنا إلا أن يتغمّدَنيَ اللهُ تعالى بمغفرةٍ ورحمةٍ].

وفي أخرى للبخارى والنسائى: [إنّ هذا الدّينَ يُسرٌ، ولنْ يشادَّ الدّينَ أحدٌ إلا غلبَهُ]

« يحتجزه » بالزاى يجعله كالحجزة.

5. (74) Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) şunu anlatır: *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bir hasırı vardı, geceleri perde yapıp gerisinde namaz kılardı, gündüzleri de yayıp üzerine otururdu. Halk da Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanına dönüp (gelip) aynen onun gibi namaz kılmaya başladılar. Sayı gittikçe arttı. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlara yönelerek şunu söyledi:* **"Ey insanlar, takat getireceğiniz işleri yapın. Zira siz (dua etmekten) usanmadıkça Allah da sevap yazmaktan usanmaz. Allah'a en hoş gelen amel, az da olsa devamlı olanıdır."** Ravi der ki: Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ailesi bir iş yapınca onu sâbit kılardı (artık terketmez devamlı yapardı). Buhârî, İman 16, Ezân 81, Rikâk 18; Müslim, Salât 283, (782); Muvatta, Salâtu'l-Leyl 4, (1, 118); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 1 (3, 218); Ebu Dâvud, Salât 317, (1368).

Buhârî'nin Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'den yaptığı bir rivayette: "Orta yolu tutun, güzele yakın olanı arayın, sabah vaktinde, akşam vaktinde, bir miktar da gecenin son kısmında yürüyün (ibadet edin), ağır ağır hedefe varabilirsiniz. Unutmayın ki sizden hiç kimseye, yaptığı amel, cenneti kazandırmayacaktır" buyurdu. "Sen de mi (amelinle cennete gidemiyeceksin) ey Allah'ın Resûlü?" dediler "Evet, ben de, dedi, Allah affı ve rahmeti ile muâmele etmezse ben de!" (Buhârî, Rikak 18).

Buhârî ve Nesâî'de gelen bir başka rivayette: **"Bu din kolaylıktır. Kimse (aşırı gayretle) dini geçmeye çalışmasın, (başa çıkamaz, yine de yapamadığı eksiklikleri kalır ve) galibiyet dinde kalır"** buyrulmuştur. (Buhârî, İman 29).

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, esas itibariyle ibadette itidale sevketmek maksadıyla rivayet edilmiştir. Ancak Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in meskeni ile de alakalı kıymetli bilgiler vermektedir. Görüldüğü üzere, sergi yönüyle son derece basit bir meskende ikâmet etmektedir. Yaygı olarak halı kilim yok, sadece hasır var. Hasır üstelik, geceleyin bir başka gaye ile de kullanılmaktadır: Bölme perdesi. Bilindiği üzere Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* meskende israf tavsiye etmemiştir. Her zevcesi için bir hücre yaptırmıştır. Hücreler 10x10 zira ebadında genişçedir. İhtiyaç zuhur etmesi halinde mezkur hasırla hücre ikiye bölünebilmekte, böylece mahremiyet te'min edilmektedir.

2- Hadiste Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in nafile namaz-

larına da cemaatin uymaya başladığı anlaşılmaktadır. Ancak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* müdâhale ederek, buna devam edemiyeceklerini hatırlatıyor. Allah indinde makbul olan ise amellerin devamlı, istikrarlı olanıdır. Dikkat edilirse burada belli bir miktar değil, prensip üzerinde durulmaktadır: Şartlarımızın devama imkân vereceği miktar. Amelin az veya çok olması pek mühim değil, mühim olan devamlı olmasıdır. Bizce bunun mânası programlı olmak, metodlu olmak, işlerimizi aklımızla düzenlemek demektir. Hayatta başarının sırrı böylesi bir ruh disiplini kazanmaktadır. Bu devamlı akan bir çeşmeye sahip olmaktır. Çeşme suyu az bile olsa, kocaman, devâsa bir havuzdan daha zengindir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in aile efradıyla birlikte devamlı iş yapma alışkanlığını kazanmış olduğu belirtilmiştir: *"Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in ailesi bir iş yapınca onu sâbit kılardı"* ifadesinin mânası budur. Meselâ Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın günlük bir programa göre hareket ettiği, belli saatlerde, belli işleri belli müddet içerisinde yaptığı bilinmektedir: Hergün sabah namazından sonra Ashâbla sohbet, sonra ailelerini ziyaret, ikindi vaktinden sonra âilelerini ziyaret ve sohbet, günün belli saatlerinde ziyarete gitmezler, ziyaret kabulleri, kimseyi kabul etmediği saatler vs. Bu söylenen hususların tavizsiz uygulandığı rivayetlerde belirtilmiştir.

3- Buhârî'de geldiği belirtilerek kaydedilen rivayet bir başka ehemmiyet arzetmektedir: *"Orta yolu tutmak, güzele yakın olanı aramak."* Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* burada daha ziyade vasatı hedef olarak göstermektedir. Çünkü en iyinin hududu yok, ekmelin aranması, sonu gelmeyen vesveselerin içinde boğulmaya müncer olabilir. İbnu'l-Münir şöyle der: "Bu hadis, Hz. Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hak peygamber olduğunu gösteren bir delildir. Çünkü bizden öncekilerin gördüğü gibi biz de görüyoruz ki, dinde müşkülpesend olan herkes yarı yolda kesilmiş kalmıştır". İbnu Hacer şöyle devam eder: "Aslında bu hadisin maksadı, ibadetle ekmeli aramayı yasaklamak değildir. Zira bu övülmüş olan davranışlardandır. Bilakis, usanmaya sebep olacak ifrâtı yahut efdali terketmeye veya farzı vaktinde yapmaya mani olacak nâfile ibadetlerdeki mübalağayı yasaklamaktadır. Söz gelimi bütün gece nafile namaz kılarak uyanık kalan birisi, gecenin sonuna doğru uykusu ağır basınca biraz kestirmek için yatar, fakat uyanamadığı için sabahı cemaatle kılamaz veya efdal vaktini kaçırır yahutta güneşin doğmasına kadar uyanamayarak farz vaktini kaçırır ve kazaya bırakır. Nitekim Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde gelen bir rivayette Resûlullah *(aleyhissalâtu*

vesselâm) şöyle demiştir: **"Siz mübâlağa ile dinde hedefe ulaşamazsınız, dini en iyi tatbik şekliniz kolaylıktır."**

İbnu Hacer devamla şunları ilâve eder: *"Bu irşadlardan şu anlaşılıyor: Şer'î ruhstaları esas almak icâb etmektedir. Çünkü, ruhsat mevkiinde azimeti esas almak müşkilpesentliktir. Şöyle ki, suyu kullanamayacak durumda olan bir kimse, teyemmüm ruhsatıyla amel etmeyerek teyemmümü terkedip suyu kullanır, ancak arkasından pekçok zarara mâruz kalır."*

Hadiste "Orta yolu tutun" diye tercüme ettiğimiz ifadenin aslı "sidâd"dır, lütgatcilere göre, "amelde vasat" davranmak demektir. Yani ifrat ve tefrite gitmeden doğruyu takip etmektir. Bu da: "En mükemmeli yapmaya gücünüz yetmiyorsa "ona yakın olanla yetinin" demektir.

Orta yol hakkında Sonsuz Nur'da ise şöyle deniyor:

Hz. Muhammed, Allah'ın kulu ve resûlüydü. Gece gündüz Rabbine kullukta bulunur kullukta bulunurken de itidâli korur ve şöyle buyururdu: سَدِّدُوا وَقَارِبُوا "İstikametten ayrılmayın, itidali koruyun ve devamlı istikamete yaklaşmaya çalışın"[40]

İbadet de olsa, ifrat ve tefrit, Allah Resûlü'nün yolu değildi. O, tam bir itidal ve istikamet insanıydı. Zaten, istikamet, mü'minin beş vakit namazında, Cenâb-ı Hakk'tan talep ettiği yol değil mi? O yol ki, nebilerin sıddîklerin ve şehidlerin yoludur. Âhirette onlarla beraber olmak isteyenler, dünyada onların gittiği yoldan gitmelidirler.

Dinin ruhu, kolaylıktır. Onu ağırlaştıran, neticede kendisi mağlup olur ve dini yaşanmaz bir mükellefiyetler yığını hâline getirir. Halbuki, istikamet dairesinde yaşanan din, kolaylığın tâ kendisidir.

اِنَّ الدِّينَ يُسْرٌ وَلَنْ يُشَادَّ الدِّينَ اَحَدٌ اِلاَّ غَلَبَهُ "Şüphesiz ki bu din kolaylıktır. Kim bu dini zorlaştırırsa din ona gâlib gelir."[41]

Allah Resûlü, dini nasıl yaşadı ve nasıl yaşanmasını istedi ise, insanın güç yetirebileceği dini hayat, işte odur! وَاعْلَمُوا اَنَّهُ لَنْ يَنْجُوَ اَحَدٌ مِنْكُمْ بِعَمَلِهِ "Bilin ki, sizden hiçbiriniz ameliyle kurtulamaz."

Bir insan, gece gündüz ibadet etse, Esved b. Yezid en-Nehaî, Mesrûk veya Tâvûs gibi kullukta bulunsa, bu ameller, onun kurtuluşu için yetmeyebilir.

40- Buharî, İman, 29; Müslim, Munafıkîn 78.

41- Buharî, İman, 29; Nesâî, İman, 28; Müsned, 4/422.

Sahâbe, Allah Resûlü'nden, yukarıdaki hadisi duyunca, hemen akıllarına Efendimiz gelir. Çünkü onlar için, Allah Rasûlü'nün durumu hem bir kıstas hem de emniyet ağırlıklıdır. Bu itibarla da, hemen O'nun akibetini sorarlar وَلاَ اَنْتَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ "Sen de mi (amelinle kurtulamazsın) Yâ Resûlallah?"

İşte mahviyet, işte Allah (c.c.) karşısında kulun takınması gereken tavır ve kendi büyüklüğü ölçüsünde müthiş bir cevap: وَلاَ اَنَا اِلاَّ اَنْ يَتَغَمَّدَنِى اللهُ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَفَضْلٍ "Evet, ben de. Eğer Rabbim beni katından bir rahmet ve lütufla kucaklamazsa..[42]" (*)

4- Son kısmında Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* yolculara hitap etme üslubuyla, hangi vakitlerde yürümeleri gerekeceğini bildiriyor. Ancak, âlimler, her insan dünyada bir misafir olması sebebiyle bu hadisten, ibadet edilecek en uygun saatlerin belirtildiğini anlamışlardır. Akşam ve sabah vakti ile geceden bir miktar, insanın en uyanık olduğu, huşu ve huzurla, âzamî nisbette tefeyyüz ederek ibadet yapacağı vakitlerdir, derler. "Ağır ağır..." diye yaptığımız tercümenin aslı el-kasd el-kasd'dır: "orta yol, orta yol" veya "vasat vasat", "teenni ile teenni ile" gibi muhtelif şekillerde anlaşılabilecek bir kelimedir.

Hülasa bütün bu ifadeler ibadette ve hatta her işte bir müddet sonra usanca, tamamen bırakmaya sebep olacak ifrata gitmeden, şevkle devam edecek "az"la iktifayı tavsiye etmektedir.

5- İbadette ifratın gereksizliğinde mü'minleri ikna için Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kullandığı sonuncu bürhana gelince, bu hepsinden daha tatminkâr olmaktadır: "Cennete götürecek olan şey amelleriniz değil, Allah'ın mağfiretidir."

İslâm'ın bânisi olması sebebiyle kıyamete kadar gelip geçecek milyarlarca insanın "Sebep olan yapan gibidir السبب كالفاعل " prensibi icabı mânevî kazançlarının bir misli her an sevap defterini dolduran Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i bu kadar kazanç kurtaramazsa geri kalan hangi insanın kazancı, ameli onu kurtarabilir? Evet cennet öylesine yüce bir nimettir ki beşerî kazançla elde etmek, satın almak mümkün değildir. Cenâb-ı Hakk, kullarından dilediğine, bir ihsan, bir mahz-ı lütuf olarak verecektir.

42– Buharî, Rikak, 18; Merdâ 19; Müslim, Munafıkîn, 71, 73, 75-76.

(*) Sonsuz Nur, M. Fethullah Gülen, 1/239-240.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ameli, cennet için değil, Allah'ın rızasını kazanmak için yapmaya teşvik etmektedir.

İbadetlerimize bu gaye, bu ruh girdi mi, ifrat ve tefrît ihtimali asgariye düşer. Zira, tekrarla ifade edilmiştir ki, Allah'ı râzı edecek olan amel çok olanı değil, rızasına uygun olanıdır.

Bu telakki, amelin gereğini hafife almaya ve hatta terketmeye sevketmez. Çünkü, Allah'ın rızası da amele bağlı. Bu telakki, Allah'ın ve Resûlünün emirlerini, onların gösterdiği doğrultuda yapmaya sevkeder. İşte bu doğrultuda gitmek istersek ifrat ve tefrite yer vermeyeceğiz. Çok amele güvenerek Allah'ın cennetinden emin olmak düşüncesine saplanmıyacağız veya günahların çokluğundan ye'se düşüp rahmetten ümidi kesmeyeceğiz. Elden geldikçe, istenen doğrultuda amel edip, neticeden ümid etmek; işte istenen orta yol budur.

Bu hususu, babta kaydedilen son hadis daha da açıklığa kavuşturur: **"Amel çokluğu ile dinin istediklerini yerine getireceğinizi sanarak boşa kendinizi zora koymayın. Amelle buna ulaşılamaz. Mutlaka eksiği kalır ve ye'se düşersiniz."** Nitekim hadiste: "Mü'minin niyeti amelinden hayırlıdır" denmiştir.

75 ٦– وعن أنس رضيَ اللهُ عنهُ قال: قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: [يسِّرُوا وَلا تُعسِّرُوا وبَشِّرُوا]. وفي رواية [وسَكِّنوا وَلاتُنفِّرُوا]. أخرجه الشيخان.

6. (75)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdu: "Kolaylaştırın, zorlaştırmayın ve müjdeleyin." Bir rivayette de: "...Isındırın, nefret ettirmeyin..." buyrulmuştur. Buhârî, İlm 12, Edeb 80; Müslim, Cihad 6, 7, (1732-1733).

76 ٧– وعن سهل بن أبي أمامة رضيَ اللهُ عنهُ [أنَّهُ دَخَلَ هُوَ وأبُوهُ على أنس رضيَ اللهُ تعالى عنهُ فاذا هوَ يصلِّي صلاةً خفيفةً كأنَّها صلاةُ مسافرٍ فلمَّا سلَّمَ قال: يرحمكَ اللهُ. أرأيتَ: هذه الصلاةُ المكتوبةُ أو شيءٌ تنفلتَهُ؟ قالَ إنَّها لَلْمكتوبةُ، وإنَّها لَصلاةُ رسُولِ اللهِ ﷺ، ما أخطأتُ إلاَّ شيئاً سهوتُ عنهُ. ثمَّ قال: إنَّ رسُولَ اللهِ ﷺ قال: لاَ تشَدِّدُوا علَى أنفُسكُمْ فيُشَدَّدَ عليكمْ، فإنَّ قوماً شددوا على أنفسهم فشُدِّدَ عليهم فتلكَ بقاياهمْ في الصوامعِ والديارِ. رهبانيةً ابتدعوها ما كتبناها عليهم].

أخرجه أبو داود.

7. (76)- Sehl İbnu Ebî Ümâme (radıyallahu anh)'nin anlattığına göre, Sehl ve babası beraberce Hz. Enes (radıyallahu anh)'in yanına girerler. Enes'i yolcu namazı kılıyormuşcasına çok hafif bir namaz kılıyor bulurlar. Selam verip namazdan çıkınca: "Allah sana mağfiret buyursun bu kıldığın namaz farz mı yoksa nafile miydi? dedik. "Farz namazdı. Bu (eksiksiz). Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in namaz tarzıdır. Bilerek hiç bir değişiklik de yapmadım" dedi ve ilave etti: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: **"(Yıl orucu, her gece teheccüt, kadınları terk gibi kararlarla) kendinize zorluk çıkarmayın, zorluğa uğrarsınız. Zira (geçmişte) bir kavim (bir kısım zahmetli işlere azmederek) kendisini zora attı. Allah da zorluklarını artırdı. Manastır ve kiliselerdekiler bunların bekâyasıdır. "Onlar, üzerlerine, bizim farz kılmadığımız, fakat, güya Allah'ın rızasını kazanmak için kendilerinin koydukları ruhbaniyete bile gereği gibi riâyet etmediler"** (Hadîd, 27). Ebu Dâvud, Edeb 52, (4904). [43]

AÇIKLAMA:

Burada, dinin tatbikatında, usanç verici, bıktırıcı zorluğa yer verilmemesi gerektiğini ifade eden önceki hadisleri te'yid eden sahâbenin tatbikatıyla ilgili bir örnek bulmaktayız.

Burada *Hz. Enes* (radıyallahu anh)'in namazın sıhhatini ihlâl edecek, bütünlüğüne eksiklik getirecek bazı sünnetlerini veya tesbihatını terketmiş olduğu zanedilmemelidir. Bilakis bütün âdabına, sünnetlerine riayet etmiş, ancak yeterli miktarla iktifa etmiştir. Meselâ kısa sûreler okumuştur, tâdili erkâna riâyetle birlikte rüku ve sücudda üçer kere tesbihatta bulunmuş, uzatmamıştır.

Bu vak'a Hz. Enes'in vâliliği zamanında cereyan etmiştir. Bu durumda namazı cemaate kıldırmıştır. Zaten imamlara Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şu tavsiyesi mevcuttur: "Biriniz halka namaz kıldıracak olursanız, hafif kıldırın (namazı) kısa kesin, uzatmayın)". Şu halde Hz. Enes (radıyallahu anh) bu emr-i nebevîye uygun bir namaz kıldırmıştır, herhangi bir eksikliğe yer vermesi kesinlikle söz konusu değildir.

Ebu Ümâme'nin "Bu namaz farz mı, nafile mi?" sualine gelince, bunu muhtemelen namazı hafif tutmayı emreden hadisi o anda hatırlayamadığı için veya bu emrin, daha başka bir namaz için verilmiş bulunduğu kanaatinde olmasından dolayıdır.

43— Ebu Davud'da rivayet daha uzundur.

İbnu'l-Kayyım, hadiste gelen muhalefete dikkat çekerek bunun senetteki zaaftan ileri gelebileceğini belirtir. "Eğer hadis sahihse, hadisteki tahfifi bazı nafilelere tahsîs gerekir, der. Sabahın, akşamın, yatsının sünnetleri, tahiyyetü'l-mescid gibi." Bunlar dışında Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sabahın sünnetîni, sefer namazını kısa kıldırdığını, çocuk ağlaması işittiği zaman namazı kısa kıldırdığını belirten İbnu'l-Kayyım, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bazı kereler de uzun kıldırdığını, umumiyetle de vasat tuttuğunu söyler, sonra ilâve eder: "Hz. Enes (radıyallahu anh)'in reddettiği husus, ihtiyaç duyduğu zaman bile tahfîfe yer vermeyip kendini zora sokan kimsedir, böylesinin davranışıdır" der ve ilâve eder: "Şurası muhakkak ki bütün namazları kısa tutmak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünnetine ve yoluna aykırıdır" der.

77 ٨– وعن أنس رضِيَ اللهُ عنهُ قال: [دَخَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ المَسْجِدَ فإذا حَبلٌ مَمدُودٌ بينَ السَّارِيتينِ فقالَ ما هذا؟ قالُوا: حَبلٌ لزينبَ فإذا فترتْ تعلقتْ به. فقالَ لاَ حُلُّوهُ ليصلِّ أحدُكم نشاطهُ فإذا فترَ فليقعدْ]. أخرجه البخارى وأبو داود والنسائى.

8- (77)- Enes (radıyallahu anh) buyurdu ki: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* mescide girmişti ki, iki direk arasına gerilmiş bir ip gördü. "Bu da ne?" diye sordu. Bu, Zeyneb (radıyallahu anh)'in ipidir,namaz kılarken uykusu gelince buna takılıyor (ip onun düşmesini önlüyor)" dediler. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Hayır (olmaz öyle şey) çözün ipi. Şevkiniz varken namaz kılın, uykunuz gelince de yatın" emretti. Buhârî, Teheccüd 18; Müslim, Müsâfirîn 219, (784); Ebu Dâvud, Salât, 308, (1312); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 17, (3, 218).

78 ٩– وعن عائشة رضِيَ اللهُ عنها قالت: [دَخَلَ عليَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ وعندى امرأةٌ من بنى أسدٍ. فقالَ: منْ هذه؟ قلتُ: فُلانةٌ لا تنامُ الليلَ. فقالَ مه: عليكُمْ من الأعمالِ ما تُطيقُونَ فإنَّ اللهَ تعالَى لا يملُّ حتّى تملُّوا، وكانَ أحبَّ الدِّينِ إليهِ ما دامَ عليهِ صاحبُه]. أخرجه الثلاثة والنسائى.

9. (78)- Hz. Aişe (radıyalahu anhâ) diyor ki: *"Yanımda Benî Esed kabilesinden bir kadın vardı. Bu sırada Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) içeri girdi ve:* "Bu kimdir?" buyurdu. "Falancadır, geceleri hiç uyumaz, (ibadet yapar)" dedim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Sus, yeter! Size, tâkat getirebileceğiniz amel yaraşır. Siz (ibadet yapmaktan)

usanmadıkça, Allah da (sevab vermekten) usanmaz. Allah'a en hoş gelen dinî amel, kişinin devamlı olarak yaptığı ameldir" buyurdu. Buhârî, İman 32, Teheccüd 18; Müslim, Salâtu'l-Musâfirin 220-221 (785); Muvatta, Salatu'l-Leyl 4, (1, 118); Nesâî, Salatu'l-Leyl 17 (3, 218).

AÇIKLAMA:

Hadisin Müslim'deki bir vechinde bu hanımın Havlâ bintu Tüveyt olduğu tasrih edilir. Bu hanım muhacirlerdendir ve dindarlığı ile tanınmış birisidir. Bazı rivayetler, yukarıdaki gibi, isim tasrih etmeksizin "bir kadın" diyerek meseleyi anlatırlar. İki ayrı hadise olabilir. Tek olması akla daha yakın gözüküyor.

Her hal u kârda, ibadette teşeddüd ve aşırılığı reddeden bir rivayettir. Gece boyunca namaz kılmak, makbul addedilmemiştir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in "Sus yeter" demesi anlatılandan memnuniyetsizliğini göstermektedir. Alimlerden bazıları dışında çoğunluk, gece boyu ibadeti mekruh addetmişlerdir. İmam Mâlik de mekruh addedenlerdendir, ancak bir kere *"sabah namazına zarar vermemek şartıyla câiz addettiği de rivayet edilir.*

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gece boyu ibadeti hoş karşılamaması, devamlı yapılamayacağı ve bir müddet sonra usanma ve bıkmaya sebep olacağı içindir.

Esasen **"Geceyi örtü, uykuyu dinlenme ve gündüzü maişet için kazanma vesilesi kıldık"** meâlindeki âyetle tesbit edilen umumî prensiplere de ters düştüğü için bütün gecelerin hep ibadete tahsisi hikmete ve fıtrata da uygun düşmüyor. Binaenaleyh, sabah namazının tehlikeye düşmesi mevzubahis olmasa bile bu umumî prensibe aykırılığı sebebiyle bütün gecelerin ibadete tahsisini tasvib etmemek gerekir.

79 ١٠ ـ وعن أبى هريرة رضِىَ اللّٰهُ عنهُ قالَ: قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: [إنَّ لكلِّ شيءٍ شِرَّةً، ولكلِّ شِرَّةٍ فترةٌ، فإنْ صاحِبُها سدَّدَ وقاربَ فارجُوهُ، وإن أُشيرَ إليهِ بالأصابعِ فلا تعدُّوهُ].

أخرجه الترمذى وصححه «الشرَّة» النشاط والرغبة.

10. (79)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: **"Her şeyin bir şevki vardır. Her şevkin de bittiği bir zaman vardır. (Yapacağı işe karşı bu şevki) duyan kişi işini yaparken mutedil hareket eder ve bu itidali devam ettirirse, muvaffak olacağını ümid edin, (çünkü bu şekilde**

takibine devam edebilir). Şayet (aşırılığa düşerek dikkat çekmiş ve) parmakla gösterilecek hâle gelmişse ona itibar edip (sâlihlerden) saymayın" Tirmizî, Kıyâmet 21, (2455) (83 numaralı hadise de bak).

AÇIKLAMA:

Hadis vâzıh olmakla birlikte, daha iyi anlaşılması için Tîbî'nin şu izahını da kaydediyoruz: *"Zahirî amellerin ve bâtınî ahlakın her birinde ifrât ve tefrit olmak üzere iki aşırı taraf vardır. Güzel olanı, ikisinin ortası olan itidaldir. Birinin itidal üzere gittiğini görürsem muvaffak olacağı kanaati bende hâsıl olur. Bunun hakkında mutlaka başaracaktır diye kesin hükme gitmeyin, zira gaybı ancak Allah bilir. Birini, parmakla gösterilecek şekilde aşırı bir yola girmiş görürseniz onun hakkında da zarara uğrayacak diye kesip atmayın, çünkü gizli olanları Allah bilir."*

80 ١١– وعن أبى جُحيفة رضىَ اللهُ عنهُ قال: [آخـى رسُولُ اللهِ ﷺ بيْنَ سَلمَانَ وأبـى الدرداءِ رَضىَ اللهُ عنهمَا فـزارَ سلمانُ أبا الدرداءِ فرأى أمَّ الدرداءِ متبذّلة فقـال: ما شـأنُكِ؟ قـالت أخـوك أبو الدرداءِ ليس لـه حـاجـةٌ في الدنيـا. فَجَاءَهُ أبو الدرداءِ: فَصنَعَ لهُ طعاماً وَقَالَ لَهُ كلْ، فـقالَ إنّى صائمٌ. فقالَ سلمـانٌ ما أنا بآكلٍ حتّى تأكلَ فـأكـلَ فلمّا كَانَ الليلُ ذهـبَ أبو الدرداءِ يقـومُ. فـقـال: نم فـنام. ثـمّ ذَهَبَ ليَقُومَ، فـقـــال: نمْ فَنَامَ. فلمّا كَانَ منْ آخرِ الـلّيْلِ قالَ سَلْمَانُ قُمْ الآنَ، فـصلّيـــا. فَقَالَ لَهُ سَلْمَان: إنّ لربّكَ عليْكَ حـقّاً، وإن لنفـسكَ عَلَيْكَ حـقّاً، ولأهلكَ عليْكَ حـقّاً. فأعطِ كلَّ ذى حقٍّ حـقّهُ فذكرَ ذلكَ لرسُولِ اللهِ ﷺ فقالَ صـدَقَ سلمان]. أخرجه البخارى والترمذى.

وزاد الترمذى رحمه الله [ولضيفكَ عليْكَ حقّاً].

11. (80) Ebu Cuheyfe (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Selman'la Ebu'd-Derda (radıyallahu anhüma)'yı kardeşlemişti. Selman bir defasında Ebu'd-Derdâ'yı ziyaret etti. Evde, Ebu'd'Derdâ'nın hanımını düşük bir kıyafet içinde buldu. "Bu halin ne?" diye sordu, kadın: "Kardeşiniz, Ebu'd-Derdâ'nın dünya ile alakası kalmadı" diye açıkladı.

Ebu'd-Derda geldi ve Selman (radıyallahu anh)'a yemek getirerek: "Buyur, ye!" dedi ve ilave etti: "Ben orucum!". Selman: "Hayır sen yemezsen ben de yemem" dedi. Beraber yediler. Akşam olunca Ebu'd-Derdâ (Selman'dan gece namazı için müsaade istediyse de, Selman: "Uyu" dedi. Beraber uyudular. Bir müddet sonra Ebu'd-Derda namaza kalkmak istedi. Selman tekrar: "Uyu!" dedi. Uyudular. Gecenin sonuna doğru Selman "Şimdi kalk!" dedi. Kalkıp beraber namaz kıldılar. Sonra Selman şu nasihatta bulundu: "Senin üzerinde Rabbinin hakkı var, nefsinin hakkı var, ehlinin de hakkı var. Her hak sâhibine hakkını ver." Ertesi gün Ebu'd-Derdâ, durumu Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e anlattı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* "Selman doğru söylemiş" buyurdu. Buhârî, Edeb 86, Savm 51, Teheccüd 15; Tirmizî, Zühd 64 (2415).

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen kardeşleme, *"muâhat"* diye bilinen meşhur vak'adır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine'ye hicret edince muhacirleri, Medine'de barındırmak, onlara himaye imkânı bulmak maksadıyla Medîneliler'le kardeşlemiş idi. Mekke'den gelen her bir muhâcir Medîne yerlilerinin biriyle kardeş ilan ediliyordu. Bu kardeşlik bidayette, birbirlerine vâris olacak kadar hukukî bağları beraberinde getirmişti. Medineli Ensar, maddî imkânlarının tamamını Mekkeli kardeşiyle -kan kardeşi imiş gibi- paylaşıyordu. İki odası varsa birini kardeşine veriyordu. Keza tarla, elde edilen mahsulat, ticaret hep ortak idi. Hatta iki hanımı olan birini boşayarak kardeşine nikahlıyordu. Bir kısmı daha da ileri giderek birçok menfaatlerde kardeşini kendisine tercîh ediyordu. Bu duruma îsâr hasleti denilmiştir. Ensar, (radıyallahu anh) bu halleriyle Cenab-ı Hakk (celle celaluhu)'ı râzı etmiş, kendilerini medh u sena eden âyetlerin inmesine medar olmuş ve İslâm'ın kökleşmesindeki bu eşsiz hizmetleri sebebiyle kıyamete kadar gelecek bütün mü'minlerin gönüllerinde gerçek bir sevgi, takdir ve hayranlık tahtı kurmuşlardır, (Radıyallahu anhüm ecmaîn). Ensâr-ı Kirâm'ı medh'eden âyetlerden biri: **"Daha önceden Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine hicret edip gelenleri severler. Onlara verilenler karşısında içlerinde bir çekememezlik hissetmezler. Kendileri zarûret içinde bulunsalar bile, onları kendilerinden önde tutarlar. Nefsinin tamahkârlığından korunabilmiş kimseler, işte onlar saâdete erenlerdir"** (Haşr, 9).

Allah Resûlü, Medine'ye gelir gelmez, Ensar ve Muhacirin'i birbiriyle kardeş yaptı. Onların ruhlarına öyle bir kardeşlik üfledi ki, aralarında

gerçekleştirilen bu kardeşliği, nesebî kardeşlikten daha ileri görüyorlardı.. hatta bir aralık aralarında veraset de cereyan etti! Evet bu öyle bir kardeşlik anlayışıydı ki, Ensar herşeyini ikiye böldü ve bir bölümünü muhacir kardeşine verdi. Ve işte bu esnada akıllara durgunluk verecek şu hâdiseye şahit oluyoruz:

Allah Resûlü, Sa'd b. Rabi ile Abdurrahman b. Avf'ı kardeş yapmıştı. Bu kardeşlik o kadar içten ve derince idi ki, cihanda bir benzerini daha göstermek mümkün değildir.

Sa'd b. Rabi (r.a.) bir gün kardeşinin elinden tutar ve ona şöyle der: "Kardeşim siz herşeyinizi Mekke'de bırakıp öyle geldiniz. Şu anda sen bekarsın, benim ise iki hanımım var. Allah (c.c.) için söylüyorum: Sen bu hanımlarıma bak! Hangisi hoşuna giderse, ben onu boşayayım sen al!.."

Abdurrahman b. Avf (r.a.) gözleri dolu dolu ona şu karşılığı verir: "Kardeşim, Allah (c.c.) hanımını sana mübarek etsin! Sen bana çarşının yolunu göster, bu bana yeter."

Bir müddet sonra, Abdurrahman b. Avf (r.a.) evini geçindirecek hâle gelir ve ilk işi de evlenmek olur. Bu da evlerine girip çıktığı insanların hissiyatına karşı bir saygının ifadesi, apayrı bir ruh inceliği ve nezaket örneğidir.(44)

Bu kardeşliğin çözemeyeceği hiçbir problem yoktur. Bu derece birbirine kenetlenmiş diğergamlar aynı zamanda dünyanın fethine namzet en seçkin insanlardır. Medine'de üfül üfül esen bu kardeşlik havası zamanla bütün dünyanın demine-damarına işleyecektir...

a. İstiğna ve Civanmertlik Çatışması

Allah Rasûlü tek başına oturuyordu. Bir ara kapı aralandı ve içeriye Muhacirin'in ileri gelenleri girmeye başladı. Aralarında Ensar'dan hiç kimse yoktu ve manzara oldukça dikkat çekiciydi. Acaba niçin sadece Muhacir'den insanlar gelmiş ve Ensar'dan hiç kimseyi çağırmamışlardı? Müsaade istediler ve Allah Resûlü'ne maruzatlarını şu şekilde arzettiler:

"Ya Resûlullah! Biz buraya Allah (c.c.) için hicret edip geldik. Bütün düşüncemiz Allah yolunda Sen'inle beraber olmaktı. Halbuki Ensar kardeşlerimiz bize öyle bir alâka gösterdiler ki, korkarız, âhiretin sevabını burada bitireceğiz. Kardeşlerimiz müsaade etsinler, artık biz, kendi bakım ve görümümüzü kendimiz yapalım. Onların bize ayırdıkları payları kendilerine iade edelim. Minnet altında kalıyor ve çok mahçup oluyoruz."

44– Buharî Menâkıbü'l-Ensar, 3; İbn Hişam, Sîre, 2/50; İbn Kesîr, el-Bidâye, 3/279.

Bunları söylerken de hepsi ağlıyordu. Allah Rasûlü de gözyaşlarını tutamamıştı. Belki de şu manzara gök sakinlerinin de gözyaşına boğmuştu. Bu bir cihetle, istiğna ile diğergamlığın çarpışmasıydı. O güne kadar yeryüzünde, bu kadar güzel bir kavga hiç görülmemişti.

Çünkü biraz sonra Allah Resûlü Ensar'ı huzuruna çağırıp olanları anlatınca, hepsi birden itiraz edecek ve bu istiğnaya karşı çıkacaklardı. Onlar için böyle bir teklifi kabullenmek, vücudlarının yarıdan biçilmesine râzı olmaktan farksızdı. Zira onlar, kardeşleriyle öyle bütünleşmişlerdi ki, ayrılmaları âdetâ ölümdü. Biraz sonra hepsi de Resûlullah'ın huzurundaydı ama, Ensar ağlıyor ve Muhacirler ağlıyordu. Aynı beldede oturmalarına ve günde beş defa -en azından- mescidde beraber bulunmalarına rağmen, paylaştıkları odadan ve sofradan ayrı kalmaları onlara giran geliyordu. Evet, bir taraf, istiğnayı, diğer taraf da mürüvvet ve diğergamlığı temsil ediyordu. Taraflardan Muhacirler söz alarak meâlen: "Ya Resûlallah! Biz Allah (c.c.) için hicret ettik ve Medine'ye geldik. Yurdumuzu, yuvamızı Allah için terk ettik. Dinin i'lâsından başka birşey düşünmedik; fakat bu Ensar kardeşlerimiz bize, çok fazlasıyla sahip çıktı ve civanmertçe davrandılar.. korkuyoruz, âhirete ait bütün kazançlarımızı yeyip bitirmekten.. Yâ Resûlallah, Ensar kardeşlerimize kabul ettiremedik, ne olur nâmımıza, lütfen onlara söyleyiniz bıraksınlar bizi, kendi kendimize bir yerde kalalım, artık kendi mahsüllerini bize getirmeinler, yemek pişirip önümüze koymasınlar, bize bakımı, görümü düşünmesinler, bu minnet yeter artır." Çok duygulanmışlardı, çocuk gibi ağlıyorlardı. Allah Resûlü de duygulandı. Ensar-ı Kirâm'a: "Muhacir kardeşleriniz diyorlar ki: 'Bunlar bize çok bakıyor, bizi mahçup ediyorlar, nerde kaldı Hakk'ın rızası, karşılığını alacaksak yaptığımız şeylerin?" İşte Allah Resûlü onların ruhlarına bu kardeşliği böyle üflemiş, onları böyle büyülemiş, böyle kaynaştırmış ve âdetâ bal mumu gibi yoğurmuş ve şekillendirmişti. Tıpkı bir ceset gibi olmuşlardı. Bu tarihî mülakatta taraflar, şöyle bir mutabakata vardılar: Muhacirler, Ensar'ın tarlalarında ücretle çalışacak, bahçelerini ücretle tımar edecek, böylece kendi kazançlarıyla geçinecek, kendi evlerinde oturacak ve minnet altında kalmayacaklardı. Tabii, Ensar-ı Kirâm da bağ ve bahçelerinde onları çalıştırmak sûretiyle onlara yardım elini uzatacak; onların ensarlığı, berikilerinin de muhacirliği devam edecekti. [45]. Allah Resûlü (s.a.v.) Medin'de tesis buyurduğu bu kardeşlik şuuruyla evvela göç mes'elesini önemli bir ölçüde halledivermişti. [46]

45– Buhârî, Hibe, 35; Müslim, Cihâd, 70; Müsned, 3/200; İbn Kesîr, el-Bidâye, 3/279-80.

46– M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 1/432-434.

2- Hadiste kardeşlerin birbirini ziyaret etmeleri, ziyâret sırasında kalıp geceyi geçirmelerinin müstehap olduğu da görülmektedir.

3- İhtiyaç hâlinde yabancı sayılan bir kadına hitabetmenin câiz olduğuna dair bir örnek mevcuttur. Üstelik sual, bunu soran kimseyi ilgilendirmiyor, ancak bir maslahat söz konusudur.

4- Bu rivayetten, kişinin Müslüman kardeşine hayrı, gerçeği duyurması, gaflet ettiği hususlarda uyarmasının gereği anlaşılıyor. Hatası üzerine bırakılması câiz değildir.

5- Gece kalkışını, gecenin sonunda yapmak efdaldir. Yani önce uykuyu alıp istirahat yaptıktan sonra sabah vaktine yakın kalkmak.

6- Kadının kocası için süslenmesinin câiz olduğu da hadiste görülen hususlardandır.

7- Koca üzerinde kadının haklarından biri, kocasının kendisine iyi muâmelede bulunması, alaka göstermesidir.

8- Misafir olduğu vakit nâfile orucu açmanın câiz olduğu ve belki müstehab olduğu da bu hadiste görülmektedir.

9- Gelen bir haberi kaynağından veya daha iyi bilen kimseden tahkîk etmenin câiz olduğu da anlaşılmaktadır.

81 ١٢ – وعن حَنظلةَ بن الربيعِ الأسَدى كاتب رسُول الله ﷺ، ورضى عَنْهُ قـال [لَقِينى أبو بـكرٍ رَضِىَ اللهُ عنهُ فقال: كَيفَ أنتَ؟ فقلتَ: نافق حنظلةُ. فقـال: سبحانَ الله ماتَقُولُ؟ فـقلت: نَكونُ عندَ النبىّ ﷺ يُذَكّرُنا بالنارِ والجنة كـأنّا رأىَ عينٍ، فإذا خـرجنا من عندهِ عافسْنَا الأزواجَ وَالأولادَ والضيعـات ونسينا كـثيراً. قالَ وَاللهِ إنّى لأجـدُ مثلَ هذا، فـانطلقـا إلى رسـول الله ﷺ وذكـرا لهُ ذلكَ. فـقـال: والذى نفسى بيـده لو تَدومُونَ على مـا تَكُونُونَ عِنْدى وفي الذكرْ لصافـحتكُم الملائكةُ على فُرُشِكُمْ وفي طرقِكُمْ، ولكنْ يا حنظلةُ ساعةً وسـاعةً ثَلاثَ مراتٍ]. أخرجه مسلم والترمذى «المعافسة» المعالجة والممارسة والملاعبة.

12. (81)- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kâtibi Hanzala İbnu'r-Rebî el-Esedî (radıyallahu anh) anlatıyor:

Birgün Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'la karşılaştık. Bana:

"— Nasılsın?" diye sordu.

"— Hanzala münafık oldu" dedim.

"— Sübhanallah, sen neler söylüyorsun?" diye şaşırdı. Ben açıkladım:

"— Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in huzurunda olduğumuz sırada bize cennet ve cehennemden söz edilir, sanki gözlerimizle görmüş gibi oluruz. Oradan ayrılıp çoluk çocuğumuza, bağ bahçemize karışınca çoklukla unutup gidiyoruz". Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh) de:

"— Allah'a yemin olsun ben de aynı şeyi hissediyorum" dedi. Beraberce Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gittik ve bu durumu açtık. Bize:

"— Nefsimi kudret elinde tutan Zat-ı Zülcelâl'e kasem olsun siz, benim yanımdaki hâli dışarda da devam ettirip (cennet ve cehennemi) hatırlama işini koruyabilseniz melekler sizinle yataklarınızda, yollarda müsafaha ederdi. Fakat ey Hanzala, bazan öyle bazan böyle olması normaldir (münâfıklık değildir)" dedi ve (son cümleyi üç kere tekrarladı." Müslim, Tevbe 12, (2750); Tirmizî, Kıyamet 60, (2516).

AÇIKLAMA:

Bu hadiste Hz. Hanzala birçok Müslümanın zaman zaman düştüğü vesveseli hâli dile getirmiştir: İnsanoğlu Kur'ân okur, namaz kılar, âlim bir zâtın sohbetini dinler, bu anlarda mânevî hazlardan hissemend olur, tefekkür eder, melekiyet yönü kesafet kazanır, düşüncelerinde uhrevî meseleler ön plana geçer. Zaman olur aynı insan çoluk çocuğun meseleleri, beşerî münasebetler, geçim mücadelesi vs. dünyevî meselelere dalar, önceki ahvâlden uzaklaşır. Bu hâlde iken, kaybettiği önceki hâleti düşününce "ben bozuldum", "kalbim fesada uğradı" gibi karamsar düşüncelere düşer. Yukarıdaki rivayet, Hz. Hanzala (radıyallahu anh)'nın böyle bir durumunu "münâfik mı oldum?" endişesiyle dile getirdiğini göstermektedir. Durumunu Hz. Ebi Bekir (radıyallahu anh)'e anlatınca aynı endişeler onda da birden şuur hâline çıkıverir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a uğramazdan önce Ashabtan başkalarına rastlayıp, endişelerini açmış olsalardı onların da aynı endişe ve hissiyata ortak olacaklarını söyleyebiliriz.

Ancak, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu durumun insan için normal sayılması gerektiğini, bunun münafıklık olmadığını ifade ediyor: **Eğer,** diyor, **siz bizim meclisimizden uzakta iken de meclisimizde-**

ki ahvâli devam ettirebilseniz, en mükemmel hâl üzeresiniz demektir. Beşerî mânialara rağmen böyle olabilen bir kimse meleklerin kendisiyle her yerde, her vakitte teberrük edip, saygı arzettiğini görebilir.

Kâri, "Bazan öyle bazan böyle" tâbirini: "Kişi bazı kere huzur bazı kere de fütur hâlinde olmasıyla münafık olmaz. Huzur halinde iken Rabbinizin hukukunu eda edersiniz, fütur zamanında ise kendi hazlarınızı yerine getirirsiniz" diye yorumlar. Ayrıca ilâve eder ki: Bu ifade, ibadete karşı usançtan kişinin muhafazası için başka çeşit meşguliyetlere bir ruhsattır. Böyle olunca şu mâna hasıl olur: "Ey Hanzala! Bu ulvî hâl üzerine devam herkesin tâkat getiremeyeceği bir meşakkattir. Bu sebeple onunla mükellef kılınamazlar. Öyle ise kişiye, nefsini mezkur hâle zorlaması gerekmez. Dolayısıyla ey Hanzala, sen doğru yoldasın, senin hâlin nifak değildir. Bu düşünceyi terket, çünkü bu, şeytanın hak yolunda gidenlere nüfuz ederek onları şaşırtıp gidişatlarını değiştirdiği açık kapılardan biridir..."

82 ١٣ – وعن مالك أنّهُ بلغهُ أن عائشة رَضِىَ اللهُ عنها: [كانت تُرْسِلُ إلى أهلها بعدَ العَتَمَة تَقُولُ: ألاَ تُرِيحُونَ الكُتّابَ.]

13. (82)- İmam Mâlik'in kaydettiğine göre Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) yatsıdan sonra ailesine birini yollayarak: "(Boş sözleri keserek) yazıcı melekleri rahatlatmak istemez misiniz?" diye haber gönderdi." Muvatta, Kelam 9, (2, 987).

AÇIKLAMA:

Rivayet, mâlayânî ve günah olacak sözlerden sol taraftaki meleklerin rahatsız olduğunu ifade etmektedir. Çünkü soldaki melekler, insanoğlunun iyi olmayan fiillerini yazmaktan memnun olmamakta; rahatsız olmaktadır. Sağdaki meleklerin hayır fiilleri yazmaktan memnun olmaları sebebiyle, erken yatarak onları istirâhata kavuşturmak diye bir mâna zihne gelmemelidir.

83 ١٤ – وعن ابن عباس رضِىَ اللهُ عنهما. قال: [أُخبِرَ النبىُّ ﷺ عن مولاةٍ لهُ تَقُومُ اللّيلَ وتصومُ النهارَ فقال: لكلِّ عاملٍ شِرَّةٌ، ولكلِّ شرةٍ فترةٌ، فمنْ صارتْ فترتُهُ إلى سنتى فقد اهتدَى، ومن أخطأ فقدْ ضلَّ.]

14. (83)- İbnu Abbas (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e azadlı bir cariyenin geceleri namaz, gündüzleri de oruçla geçirdiği haber verilince şöyle buyurur: "Her çalışanda bir şevk mevcuttur, her şevkin de bir sonu vardır. Kimin şevkinin sonu sünnetimde kalırsa doğru yoldadır. Kim de hata eder (sünnetimin hâricinde kalır) ise o da sapıtmıştır."

84 ١٥ – وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال: قال رسولُ الله ﷺ: [خَيْرُ الأُمورِ أوْسَاطُهَا].

أخرجهما رزين.

15. (84)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdu: **"İşlerin en hayırlısı orta ve itidal üzere olanıdır".** (Bu son iki hadisi Rezîn tahric etti).

NOT: el-Makasıdu'l-Hasene bu rivayeti İbnu's-Sem'ânî'nin Zeylü Târîhi'l-Bağdâd'da kaydettiğini, senedinde meçhul ravinin yer aldığını belirtir.

KİTABU'L-EMANET

Emanet, hıyanetin zıddı olup güven, sadakat, emniyet mânalarına gelir. İslâm dini adalet ve emniyete çok fazla ehemmiyet atfeder. İçtimâî ve ferdî huzurun, maddî ve mânevi kalkınmanın bunlara bağlı olduğunu belirtir.

Aslında adaletle emniyet birbirinden ayrılmaz. Adaletin olmadığı yerde emniyet ve güven de olmaz. Cenab-ı Hak Rahmân suresinde semâvatın bile adaletle nizamda, kıyamda olduğunu belirttikten sonra insanlar arasında adaletli, ölçülü, hukuka riayetkâr olunmasını emretmiştir. Hadislerde emanetin kaybolması kıyamet alâmeti olarak ifade edilmiştir. Emânetin kaybolması, insanlar arasında dürüstlüğün, adaletin, hakkına razı olma duygusunun kalmaması, kimsenin kimseye güvenemez hâle gelmesi demektir. Bu da hilekârlıkların, haksızlıkların artmasıyla hâsıl olur.

Emanetin kalkmasıyla hâsıl olacak durumun vehametini tam kavrayabilmek için, Kur'ân-ı Kerîm'de emânete verilmiş olan makamın yüceliğini bilmek yeterlidir: **"Doğrusu biz, emaneti göklere, yere, dağlara sunmuşuzdur da onlar bunu yüklenmekten çekinmişler ve ondan korkup titremişlerdir. Pek zâlim ve çok câhil olan insan ise onu yüklenmiştir (Ahzâb 72).**

Hadiste kaybolacağı veya "kaybedilmesi"nin kıyamet alâmeti olacağı bildirilen emanetin âyette zikredilen emanetten ayrı olduğu söylenemez.

Nitekim, bu *"emanet"*in ne olduğu sorusuna ulema farklı yorumlar getirmiştir ki, hepsinin de belli bir ölçüde haklılığı açıktır.

İbnu Abbâs'a göre: Yapılması emredilen veya yasaklanan farzlar'dır demektir.

Bazıları: İbadetlerdir demiştir.

Bazıları: Bütün tekliflerdir demiştir.

Bazıları: Allah'ın insanlardan aldığı mîsaktır demiştir.

İbnu't-Tîn: Mükellefin, Allah'tan başkasınca bilinmeyen bütün gizli şeyleridir, demiştir.

85 ١- عن حذيفة بن اليمان رَضِىَ اللّٰهُ عنهُ قال: [حَدَّثَنَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ حَدِيثَيْنِ قَدْ رأيتُ أحَدَهُما وَأنَا أنْتَظِرُ الآخَرَ. حدّثنا أنّ الأمانَةَ نَزَلَتْ في جِذْرِ قُلُوبِ الرِّجَالِ، ثمّ نَزَلَ القرآنُ فعلموا مِنْ القرآنِ وَعَلِمُوا من السنة، ثمّ حدّثنا عَنْ رفعِ الأمانة. قال: ينامُ الرجُلُ النومةَ فتُقْبَضُ الأمانةُ مِنْ قلبِهِ فيظَلُّ أثَرُها مثلَ أثرِ الوكتِ، ثمّ ينامُ النومةَ فتُقبضُ الأمانةُ من قلبهِ فيظلُّ أثَرَهَا مثلَ أثرِ المَجْلِ كجمرٍ دحرجْتَه عل رجلك فنفَطَ فتَرَاهُ منتبراً وليس فيه شئٌ، ثمّ أخذَ حصى فدحرجَهُ على رِجله فيُصْبِحُ النّاسُ يتبايعونَ فلاَ يكادُ أحدٌ منهمْ يُؤدّى الأمانةَ حتَّى يُقَالَ إنّ في بنى فُلانٍ رجلاً أميناً حتّى يُقالَ للرَّجُلِ ما أجلَدَهُ ما أظرفَهُ ما أعقَلَهُ، وَمَا في قلبهِ مثقالُ حبةٍ من خردلٍ من إيمانٍ. ولقد أتى عليّ زمانٌ وَمَا أُبَالى أيُّكُمْ بايعتُ، لَئِن كَانَ مسلماً ليردّنّه عليّ دينهُ، وإن كانَ نصرانياً أو يهودياً ليردّنّه عليّ ساعيه، وأما اليومَ فما كنتُ أبايعُ منكم إلا فلاناً وفلاناً]. أخرجه الشيخان والترمذى.

« الْوَكْتُ » الأثر في الشئ من غير لونه كالنقطة « والمَجْلُ » ما يظهرُ في اليدِ شبهَ البُثر من معاناة الأشياء الصلبة الخشنة « وَالْمُنْتَبِرُ » المنتفخ.

(1). 85- Huzeyfetu'bnu'l-Yemân (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bize iki hadis irad buyurmuştu. Ben bunlardan birini gördüm, diğerini de bekliyorum. Buyurmuştu ki: Emanet (din, adalet duyguları) insanların kalplerinin derinliklerine (yaratılışlarında, fıtrî meyiller olarak) konmuştur. Sonradan Kur'ân-ı Kerîm indi. (İnsanlar kalplerine konmuş olan bu fıtrî temâyüllerin) Kur'ân ve hadiste te'yîdini buldular. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize bu emanetin kalplerden kalkmasından da bahsetti ve buyurdu ki: "Kişi uykuda imiş gibi farkında olmadan kalbinden emanet alınır. Geride, benek

izi gibi bir iz kalır. Sonra ikinci sefer, yine uykuda imişcesine, kişi farkında olmadan kalbindeki emânet duygusundan bir miktar daha alınır. Bunun da, kalpte bir kabarcık izi gibi bir izi kalır, yâni şöyle ki, ayağın üzerinden bir kor parçasını yuvarlayacak olsan değdiği yerleri kabarmış görürsün. Ne var ki, içinde işe yarar bir şey yoktur. Sonra Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir çakıl tanesi aldı, onu ayağının üzerinde yuvarladı. (Ve sözüne davam etti:)

"(Emanet bu şekilde peyder pey azalmaya devam eder, o hâle gelinir ki artık) alış verişe giden insanlarda (itimad, güven, doğruluk ve) emanet tamamen kaybolur. Hatta dürüstler "falanca kabilede dürüst insanlar varmış" diye parmakla gösterirler. Bazan da, kalbinde zere miktar iman olmayan bir kimsenin "ne civanmerd, ne kibar, ne akıllı kişi" diye övüldüğü olur." (Huzeyfe devam etti:)

— Ben öyle günler gördüm ki, hanginizle alış veriş yaptığıma aldırmazdım. Muhâtabım Müslüman idiyse, bana karşı hile yapmasına dindarlığı mâni olurdu. Muhatabım Yahudi veya Hıristiyan idiyse,onu da, âmiri(nden vâliden gelen korku ve disiplin) bana hile yapmaktan alıkoyardı. Fakat bugün sizden sadece falanca falanca ile (gönül huzuruyla) alış veriş yapabilirim." Buhârî, Rikak 35, Fiten 13; Müslim, İman 230, (143); Tirmizî, Fiten 17, (2180); İbnu Mâce, Fiten 27, (4053).

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen emanet'i, daha ziyade güven, emniyet, itimad, dürüstlük gibi mânalara tevcîh ettik ise de âlimler, burada mezkur olan emanetin yukarıda kaydettiğimiz âyette mezkûr olan "emanet"ten ayrı olmadığını, aynı mânada kullanıldığını belirtmiştir. Sâhibût-Tahrîr, bunların aynı şey olduğunu söyledikten sonra: **"Bu emanet ise "iman"ın ta kendisidir" der ve ilâve eder: "İman kalpte bir yerleşti mi, kişi, onun emrettiğini yapar, yasakladığından da kaçar."** Aynı görüşte olan İbnu'l-Arabî, açıklama da sunar: "Huzeyfe hadisindeki emanet'ten murad imandır, bunun isbatı onun kaldırılması ile alakalı olarak beyan edilenlerdir. Şöyle ki: Kötü amellerin imanı gitgide zayıflatacağı, en sonunda imandan sâdece bir iz kalacağı belirtilmiştir" İbnu Hacer ilâve eder: Bu iz ise, dil ile telaffuzdan ve kalbin zahirinde kalan (ve amele aksetmiyen) zayıf bir itikattan ibarettir. Bunu da Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bedenin zahirindeki bir ize benzetmiştir. İmanın zayıflığına da, uyku haline benzetmek suretiyle imada bulunuştur. Kalpten imanın gidişini ifade için ayak üzerinden kayıp yere düşen bir taşın temsilini vermiştir."

Huzeyfe (radıyallahu anh) hicretin 36. yılında vefat etmiştir. Yani Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan sonra Şeyheyn devrinin adâletli, disiplinli devrini yaşadı. Hz. Osman (radıyallahu anh) devrini de yaşadı. Öyle anlaşılıyor ki, gitgide önceki içtimâî şartlar bozulmuş, itimad edecek kimseler azalmış ve Huzeyfe, hazretleri (radıyallahu anh), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın haber verdiği fitne alâmetlerini, kendi devrine tatbik edebilme fırsatı bulmuştur. O kadar ki artık cemiyette yakînen tanıdığı pek az kimseye itimad edebilmekte, korkmadan onlarla alışveriş yapabilmektedir.

86 ٢ – وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عنهُ قال: قال رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: [إذا ضُيِّعتِ الأمانةُ فانتظرِ السّاعةَ. قيل: وكَيْفَ إضاعَتُها؟ قال: إذا وُسِّدَ الأمرُ إلى غيرِ أهلِهِ].

أخرجه البخارى. «وُسِّدَ» أُسند.

2. (86) Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki:

"Emanet kaybedilince kıyameti bekleyin." "Emanet nasıl kaybolur?" diye sordular. **"İşler ehil olmayanlara teslim edilince"** diye cevapladı." Buhârî, Rikak 35, İlm 2.

AÇIKLAMA:

Emanet'in kaybı emin (güvenilir) kimselerin yok olması veya yok denecek kadar azalmasıyla meydana gelir.

Yukarıdaki hadis, Buhârî'nin, Kitabu'l-İman bahsinde "Kıyamet ne zaman?" diye soran bir bedeviye cevap sadedinde zikredilmiştir.

"İşler" diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı "emr"dir. Dine müteallik hilafet, memurluk, kadılık, müftülük vs. bütün hizmetleri ifade eder. Hadis, bu mühim hizmetlere liyakatli kimselerin getirilmesindeki lüzuma dikkat çekiyor. İbnu Battâl şu açıklamayı yapmıştır: *"Emaneti ehil olmayana verme'nin mânası şudur: "Allah imamları, kullarının başına emanetçi olarak koydu ve kendilerine kullar için hayırhâh olmayı farz kıldı. Öyle ise, başlarına dindar kimseleri âmir tayin etmeleri gerekir, (çünkü Allah'tan korkacaklar için halka ancak dindarlar adâletle, hayırla hizmet sunarlar). Dindar olmayanları tâyin ettikleri takdirde, imamlar (devlet reisleri), Allah'ın kendilerine tevdi ettiği emanete ihânet etmiş olurlar."*

87 ٣- وعنهُ رَضِىَ اللهُ عنهُ قال: قالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: [أَدِّ الأمانةَ إلى مَنِ ائتَمنكَ، وَلاَ تَخُنْ من خانَكَ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

3. (87)- Yine Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şu sözünü rivayet etmiştir: **"Sana emanet bırakanın emânetini geri ver. Sana ihânet edene ihânet etme"** Ebu Dâvud, Büyü 81 (3534); Tirmizî, Büyü 38, (1264).

AÇIKLAMA:

Hadis, emanete ihânet edilemeyeceğini kesin bir üslupla ifade eder. Ancak emanet sahibinin hâin olması halinde, hakkında iki görüş ileri sürülmüştür:

1- Bir kısım âlimler: "Emanet bırakan kimse sana hiyanet etmiş bile olsa -yukarıdaki hadisin zâhirine göre- hıyanete hıyanetle mukabele edemezsin" demiştir. Kadı Iyaz şöyle söyler: "Hâine, onun sana yaptığı gibi davranma, hıyanetine hiyanetle mukabele etme, aksi takdirde onun gibi olursun. Ancak kişinin, borcunu inkâr eden alacaklısından hakkı kadarını alması buna girmez.." Tîbî der ki: Evla olanı, hadisi şu âyetin mânasında anlamaktır: **"İyilik ve fenalık bir değildir. Ey inanan kişi, sen fenalığı en güzel şekilde sav..."** (Fussilet, 34), yani arkadaşın sana ihânet ederse, sen onun ihânetine ihânetle mukabele etme, bu câiz olsa. Bilakis iyilikle mukabele et. Bu da tam mukabiliyle davranmakla olur. Sen sonra kötülük yapana iyilik yap."

2- Bazıları ise, emanet, hiyanet ettiği mal cinsinden ise, gasbettiği miktarınca malını alabileceğini söylemiştir. Mesela dirhem cinsinden hakkına, dirhem cinsinden emânetten alabilir, dinarsa alamaz. Şâfiî hazretlerinden (rahimehullah) şöyle söylediği nakledilmiştir: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* çocuklarına yeterince bakmayan Ebu Süfyan'ı hanımı şikâyet edince kadına: *"Ma'ruf üzere yetecek kadarını"* Ebu Süfyan'ın malından onun gıyabında almasına izin vermiştir. Öyle ise, bir kimsede alacağı olan bir zât borçlunun borcunu ödememesi hâlinde onun malından, ağırlığınca veya miktarınca veya kıymetince denk olacak kadarını alır. Hatta cinsleri ayrı bile olsa alıp satması, elde edeceği semereden hakkı kadarını alması câizdir... Bu hıyanet değildir... Hıyanet, hakkı kadarını aldıktan sonra fazla alacak olursa söz konusudur.

88 ٤– وعن أبى موسىٰ رَضِىَ اللهُ عنهُ قال: قالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: [إن الخازنَ المسلمَ الأمينَ الّذى يُعطِى ما أُمِرَ بهِ كاملاً موفَّراً طيبةً به نفسُهُ أحدُ المتصدقين].

أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

وزاد النسائى في أوله [المُؤمنُ للمؤمنِ كَالْبُنيَانِ يَشُدُّ بعضُهُ بعضاً].

4. (88)- Ebu Musa (radıyallahu anh)'nın rivayetine göre Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur: **"Emîn bir Müslüman mal muhafızı olsa ve vazîfesini dürüstlükle yapsa, şöyle ki, kendisine (sadaka vs. nevinden) emredileni gönül hoşluğuyla eksiksiz ve tam olarak yerine verse, sadakayı veren iki kişiden biri olur."** Buhârî, Zekat 25, Vekâlet 16, İcâre 1; Müslim, Zekât 79 (1023); Ebu Dâvud, Zekât 43, (1684); Nesâî, Zekât 66, (5, 79-80).

Nesâî, hadisin başında şu ziyadeyi kaydetti: **"Mü'min kişi, diğer mümine karşı duvar gibidir, birbirlerini takviye ederler."**

AÇIKLAMA:

Bu hadisi Buhârî: *"Efendisinin emriyle müfsid olmadan tasaddukta bulunan hâdimin sevabı"* adını verdiği babta kaydeder.

Âlimler, mal sâhibinin emriyle hizmetçinin veya kocasının emriyle kadının, gönül hoşluğu ile vereceği sadakadan aynen mal sâhibi gibi sevab kazanacağını söylemişlerdir. Kadının, kocasının malından, gıyabında eksilme belli olmayacak kadar verebilir, fazlası için izin alması gerekir demişlerdir. Hâzin ve hâdim izinsiz sadaka veremezler.

EMR-İ Bİ'L-MA'RUF VE NEHY-İ ANİ'L-MÜNKER BÖLÜMÜ

NOT: Bu bahisle ilgili geniş bir tahlili, 96 numaralı hadisten sonra müstakilen sunacağımız için hadisler ile ilgili açıklamalara fazla yer vermedik.

89 ١ – عن طارق بن شهاب [أنّ أولَ منْ بدأَ بخُطبة العيد قبلَ الصّلاة مَروانُ فقامَ إليْه رجلٌ فقالَ: الصّلاةُ قَبلَ الخطبة، فقالَ قدْ تُركَ ما هُنالكَ، فقالَ أبو سعيد الخدرى رَضىَ اللهُ عنهُ أمّا هذا فقد قضَى ما عليه، سمعتُ رسُولَ الله ﷺ يقُولُ: منْ رأى منكُم منْكراً فلْيغيْرهُ بيده، فإن لم يستطعْ فبلسانه، فإن لم يستطعْ فبقلْبه، وذلكَ أضعَفُ الإيمان]. أخرجه الخمسة إلاّ البخارى وهذا لفظ مسلم.

وعند الترمذى فقام رجل فقال: يا مَرْوانُ خالفتَ السُّنّةَ.

زاد أبو داود: أخرجتَ المنبرَ في يومِ عيدٍ ولَم يكُنْ يُخرجُ فيه، وبدأتَ بالخطبة قبلَ الصّلاة، ولَيسَ عندَ النسائى إلا المسند فقط.

1. (89)- Târık İbnu Şihâb anlatıyor: *"Bayram hutbesini okuma işini namazdan öne alanın ilki Mervan'dır. O, bu işe tevessül edince cemaatten birisi ayağa kalkarak: "Yanlış iş yapıyorsun, namazın hutbeden önce kılınması gerekir" dedi. Mervan: "Artık o usül terkedildi" diyerek devam etmek istedi. Ebu Saîdu'l-Hudrî ortaya atılarak:* "Bu adam, üzerine düşen uyarma vazifesini yaptı. Zira ben Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şöyle söylediğini işittim: **"Sizden kim (sünnetimize uymayan) bir münker görürse (seyirci kalmayıp) onu eliyle düzeltsin. Buna gücü yetmezse lisanıyla düzeltsin. Buna da gücü yetmezse**

kalbiyle buğzetsin. Bu kadarı imanın en zayıf mertebesidir." Melâhim 17, (4340); Müslim, İman 78 (49); Ebu Dâvud; Salâtu'l-İydeyn 248 (1140); Tirmizî, Fiten 11 (2173); Nesâî, 17 (8, 111); İbnu Mâce, Fiten 20, (4013); Tirmizî'nin rivâyetinde şöyle denir: "Bir adam kalkarak ey Mervan sünnete muhalefet ettin..." dedi.

Ebu Dâvud şu ziyadeyi kaydeder: Sen bayram gününde minberi (musallaya) çıkardın. Halbuki daha önce bayramda minber çıkarılmazdı. Bir de hutbeyi namazda öne aldın."

Nevevî rivayetinde bu açıklamalar yok, sadece Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sözleri var.

AÇIKLAMALAR:

1- Emevî halifeleri, hutbe sırasında cemaati rahatsız eden siyasî muhtevalı sözler sarfederlerdi. Hz. Ali (radıyallahu anh) başta, Âl-i beyte hakaretler, lânetler okumak mutad bir hal almıştı. İbadetini yapmak ve fakat bu nâhoş sözleri dinlemek istemeyen birçok Müslüman, namazı kılar kılmaz mescidi terkederek hutbeyi dinlemiyordu. Bu durumu önlemek ve hutbelerinin herkes tarafından dinlenmesini sağlamak için, Halife Mervan, yukarıda belirtilen değişikliği yapar: Önce hutbeler okunur, sonra namaz kılınır. Bu durum da başka rahatsızlıklara, halîfenin itibarını sarsıcı müdahalelere sebep olur.

2- EMR-İ Bİ'L-MA'RUF VE NEHYİ ANİ'L-MÜNKER

Dinimizin hayatiyetini koruyan mühim bir müessese olan iyiliğin emir, kötülüğün yasaklanması meselesine kısaca temas edeceğiz.

Emredilecek olan MA'RUF, aklın ve şeriatın güzel kabul ettiği her şeydir. Yasaklanacak olan Münker de yine aklın ve şeriatın çirkin bulup reddettiği her şeydir.

Gerek Kur'ân-ı Kerîm'in birçok âyetleri ve gerekse Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in pek çok hadisleri mü'minleri bu meselede teşvik eder. Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker yapmayan milletlerin tarihte çöktükleri ve gelecekte de musîbet ve belalara mâruz kalacakları, çökecekleri belirtilir. Bir hadis şöyle: **"İçerisinde iyilerin daha mümtaz, daha güçlü bulunduğu bir kavimde kötülükler işlendiği halde, iyiler müdahale edip ıslahda bulunmazlarsa -bir başka rivayette: Müdâhale edecek güçte bir kimsenin bulunduğu bir kavimde kötülükler işlenir ve fakat o kimse müdâhalede bulunmaz-**

sa- Allah (celle şânuhu), herkese ulaşacak umumî bir ceza gönderir."

Şu hadis emr-i bi'l-ma'ruf, zamanında yapılmadığı takdirde cemiyetin mâruz kalacağı ızdırabın sonradan çok zor telâfi edileceğini ifade eder: **"Ey mü'minler, yalvar yakar olmanıza rağmen dualarınız kabul olmayacak durumlara düşmezden önce iyiliği (ma'ruf'u) emir ve kötülükten de men ediniz."**

Bu hadis hakkında bir soru münasebetiyle Fethullah Gülen Hocaefendi şu mütalaalarını serdediyor:

"Sizden biriniz bir münker gördüğünüzde eliyle, gücü yetmezse diliyle, ona da muktedir olamazsa kalbiyle tavrını belli etsin. Bu sonuncusu imanın en zayıf mertebesidir." Hadîs-i Şerîfini nasıl anlamalıyız

Bu hadis, Müslim ve daha başka kitaplarda da var. Yani herhangi biriniz, dinin çirkin saydığı bir münkeri gördüğü zaman, onu eliyle def ediversin. Şayet eliyle bu işi yapmaya muktedir değilse, yani fi'len müdâhale edemiyorsa, kavl–i leyyin, cidâl–i hasene, mücâhede–i hasene ve va'z u nasihatla, yani diliyle def' ediversin... diliyle def etmeye de imkân ve vasat müsait değilse, kalbiyle buğzetsin ki, imanın en zayıf mertebesi de budur.

Düşünün ki, içtimâî hayatımızı kemiren bir mikrop var.. cemiyeti kemire kemire dize getirecek bir mikrop. Zina, uyuşturuculuk, tefecilik, ihtikâr gibi bir şey... Millet düşmanları, şer şebekeleri bu hastalıkları ihtimamla yaşatıyorlar; ve siz de, cemiyetin sarsılıp dize geleceğini yakînen görüyor ve biliyorsunuz.

Evet eğer cemiyet İslâmî hüviyette olsa bu hastalıklara karşı milletin devam ve bekası için devlet garantisi bulunsa idi, devletin; nizam, intizam ve âsâyişi koruyacağını.. iyiyi–güzeli emredip, fenadan çirkinden alıkoyacağını düşünür; "eh bize iş kalmadı" diyebilirdik.

Evet, Müslümanlığın hâkim olduğu bir dönemde, idareci bu durumlarda müdâhale eder, asker ve emniyet devreye girer ve o münkerin içtimâî hayatımızda gelişmesine meydan vermeyebilirlerdi. Bütün bunlar, elle müdâhale ve elle men etmenin şekilleridir. Günümüzde münkerata bu seviyede müdâhale edilemediği gibi, iyi ve güzel de gerektiği ölçüde teşvik görmemektedir. Bugün, çarşıda içki içen birisine elle müdâhale edip "yapma" deseler, o da mukabelede bulunacak ve sana bir tokat aşkedecektir. Demek ki, elle müdâhalenin bir dönemi bir devresi var. Biz o dönemi görmedik. Cenab–ı Hakk ve takaddes Hazretlerinden,

güzelliklerinin sızıntılarını gösterdiği bir dönemi yaşarken, bu reşahatın hakikatını da bizlere göstermesini dileriz..!

Bir de bu işin, dille yapılması şekli var. Sen elinle müdâhale edemiyorsun. Devlet de bu işi, bir mükellefiyet ve vazifesi olarak üzerine almamış.. yani, Devlet "emr–i bilma'ruf ve nehy–i anil–münker" yapmıyor. Yani Allah'ın emrini emretmiyor, Allah'ın yasak ettiği şeylerin de önüne geçmiyor, içtimâî hayatı kemiren hastalıkların hepsine bir bakıma vize veriyorsa... meselâ; bir kanun ve bir sistem altında zina icra ediliyor, içki içiliyor, hatta tefecilik yapılıyor.. ve sen de, bu münkerât yapılırken, elinle müdâhale edemiyorsun, o zaman sana düşen vazife bunları dilinle defetmektir; mev'ize–i hasene ile, tefeciliğin içtimâî hayatı kemiren bir mikrop olduğunu, zinanın bir kanser, bir kangren olduğunu anlatman ve onlardan ferdleri tiksindirmen, nefret ettirmen, ürkütmen ve vazgeçirmen gerekir. Tabiî tatlılıkla, kavl–i leyyinle, Kur'ân'ın ruhuna uygun tebliğ metoduyla...

Çok şükür, Türkiye'de bu mevzuda bir sıkıntı yok denebilir. Bugün bunları rahatlıkla konuşup anlatabiliyoruz. Fakat bunların dahi anlatılamadığı dönemler ve memleketler olabilir. Bu, İslâm âleminde de, onun dışında da olabilir. Şimdiye kadar öyle zamanlar olmuşdur ki –daha olabilir de– sel gibi akan münkerat karşısında size hişbir şey yaptırtmamışlardır. Hatta, "Fâiz, içki bizim içtimâî hayatımızı kemiren sârî bir illettir; mutlaka bunların çaresine bakılmalıdır" deseniz, sistemin bekçileri: "Sen devletin, iktisadî, siyasî, kültürel, temel nizamlarını, dinî esaslara oturtmak istiyorsun, milletin vicdanına baskı yapıyorsun; bunu sana yaptırtmayız." diyebilir ve dilinize bir kilit vurabilirler. O zaman yapılacak şey, o kötülüğü irtikab eden kimselerle, irşad ve tebliğ gibi hususların dışında münasebet kurmama ve vazife olarak da en azından kalbinde onlara karşı bir burukluk hissetme gerekir ki, bu da yapılması gerekli olan şeylerin en aşağı derecesidir. Aksine, münkeratı irtikâb eden bir insanın yanında bulunur ve –Allah muhafaza buyursun– onun hâlini hoş görürsen, bu bir sükût sayılır. Meselâ, birisi zinadan kendini alamıyor.. o bu menhiyatı irtikâb ederken, onunla münasebet kuran onunla anlaşabilen, onun yaptıklarını hoş görüyor demektir. Hatta bu durum azâb–ı ilâhînin umumî olarak gelmesine de vesile olabilir.

Burada, bir hususa daha dikkatinizi istirham edeceğim. Bir cemiyet büyük günah işleyebilir, o cemiyette büyük ahlâksızlıklar irtikâb edilebilir; ama o cemiyet içinde o ahlâksızlıkları def ve ref edecek, faal, cevval, dinamik bir cemaat, din adına hizmet veriyorsa, bir paratoner sayılan bu

mübarekler sayesinde, gelen musibetler savulmuş ve dolayısıyla da, o cemiyet kurtulmuş olur. Topyekün bir cemiyette fenalıklara karşı canlı–kanlı, dinamik böyle bir cemaat yoksa ve ahlâksızlığın önünü alma mevzuunda, yangına karşı itfaiyeci gibi savaşacak tulumbacılar bulunmuyorsa, belâ ve musîbetler herhangi bir yere takılmadan gelebilirler. Onun içindir ki, bir mü'min münkerâtın açıktan açığa işlendiği bir topluluk içinde, bu işi yapanlarla, şahıslardan ötürü münâsebet kurup anlaşmaz. Vâkıa, mü'min olarak, herkesle belli seviyede münâsebet kurabilir.. hatta ahlâksızlık yapan kişi ile de, İslâm'ın güzelliklerini kendisine intikal ettirme niyetiyle alâkalanıp ve onu, içinde bulunduğu çirkeften kurtarmaya şalışabilir, ama bunlar sırf Allah için olmalıdır. İşte böyle bir niyete bağlı kalarak, bizim, o kötü kimse ile temasımız dahi ibadet olur. Binâenaleyh, imanın en zayıfı, menhiyyatı irtikâb eden insanlara karşı kalben buğuz duymaktır. Evet, Allah'ı sevmeyenlere, Allah'ın kâinattaki nizamını tahkir edenlere karşı buğz edeceğiz; fakat bu buğuz, İslâm adına, karşı tarafa sunulacak teklif ve mesajların hüsn–ü kabul görmesi esasına göre ayarlanmalıdır. Efendimiz (s.a.v.), buyuruyorlar ki: **"Ben farzları yapmakla emrolunduğum gibi insanları idare etmekle de emrolundum."** Yani, Allah bana farzları emrettiği gibi, insanları idare etmek, evirip–çevirip, siyaseti meşrûa ve idare–i meşrûa içinde, biçimine koymakla emrediverdi. Evet; huşûnetle değil, işmizazla değil; tatlılık göstererek ona birşeyler verilmelidir. İçi nur dolu enjektörü, onun vücuduna zerkedebilmek için, iyilik yaparak, kendisini salmasını temin ederek ona yaklaşılmalıdır ki teklif ve düşüncelerimiz reaksiyon görmesin. Onun için Cenab–ı Hakk, Hz. Musa ve Hz. Harun'a (a.s.): **"Firavun'a, tatlı, içini okşayıcı sözleri gidin söyleyin"** (Tâha, 44) diye ferman ediyordu. Firavunla münasebet kuracak ve yüzünü ekşitmeden Hakk'ı ve hakikatı ona anlatacaksın.. anlatacaksın ki, anlatmanın bir mânası olsun ve bu uğurda gösterilen gayretler de boşa gitmesin...

Hasılı, görüştüklerinle Allah için görüşecek, Allah için konuşacak; Allah'ı ve O'nun emirlerini anlatma yolunda herşeye katlanacak, herşeyi göğüsleyeceksin; ama yine sırf O'nun için yerinde buğz etmesini de bileceksin...

90 ٢– وعن ابن مسعود رضي الله عنه قال: قال رَسُولُ الله ﷺ: [مَا مِنْ نَبِيٍّ بعثَهُ اللّٰهُ تعالى في أمَّةٍ قبلِي إلاّ كَانَ لَهُ مِنْ أمّته حَوارِيُّونَ وأصْحابٌ يأخذُونَ بسُنَّته ويَقتَدُونَ بأمرِهِ ثم إنهَا تخلُفُ مِنْ بعدهم خُلوفٌ يقُولون ما لا يفعلُون ويفعلُونَ ما لا يؤمرُونَ، فمن

جَاهَدَهُمْ بِيَدِهِ فَهُوَ مُؤْمِنٌ وَمَنْ جَاهَدَهُمْ بِلِسَانِهِ فَهُوَ مُؤْمِنٌ وَمَنْ جَاهَدَهُمْ بِقَلْبِهِ فَهُوَ مُؤْمِنٌ. لَيسَ وَرَاءَ ذٰلِكَ مِنَ الإِيمَانِ حَبَّةُ خَرْدَلٍ]. أخرجه مسلم.

« حَوَارِيُّ الرَّجُلِ » خاصته وناصروه.

« والخُلوفُ » جمع خلْف بسكون اللام، وهمُ الذين يأتونَ بعدَ مَن مضى ويكونونَ شرّاً منهم.

2. (90)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* şöyle buyurdu: **"Benden önce Allah'ın gönderdiği her peygamberin mutlaka ümmetinden havarîleri ve arkadaşları olmuştur. Bunlar onun sünnetiyle amel ederler emirlerini de yerine getirirlerdi. sonra, bu peygamberlerin ardından öylesi kötüler zuhûr etmişti ki, yapmadıklarını söyleyip, kendilerine emredilmeyeni de yapmışlardır. Kim bu güruhla eliyle mücahede ederse mü'mindir. Kim onunla diliyle mücahede ederse o da mü'mindir. Kim de onlarla kalbiyle mücahede ederse o da mü' mindir. Bunun gerisine, artık zerre miktar iman yoktur.** Müslim, İman 80, (50).

AÇIKLAMA:

İşlenen bir kötülük (münker) karşısında, mü'min, şartlara göre mutlaka bir tavır alacaktır. Eliyle müdâhale ettiği takdirde halledebileceği, müessir olabileceği bir durumsa eliyle, sözle faydalı olabilecekse diliyle müdâhale edecektir. Her ikisi de fayda vermeyecek bir durumda ise kalben buğzederek taraftar olmadığını belirtecektir. Bunu da yapmazsa o münkeri hoş görüyor demektir. Bu elbette imanla bağdaşmaz.

91 ٣- وعنهُ رَضِيَ اللهُ عنهُ قال: قالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : [لَمَّا وَقَعَتْ بَنُوا إسْرائيلَ في المَعَاصي نَهَتهُمْ عُلَمَاؤُهُمْ فَلَمْ ينتهُوا فَجَالَسُوهُمْ وَوَاكَلُوهُمْ وَشَارَبُوهُمْ فَضَرَبَ اللهُ تعالى قُلُوبَ بَعْضِهِمْ بِبَعْضٍ وَلَعَنَهُمْ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ (الآية)، ثُمَّ جَلَسَ وَكَانَ مُتَّكِئاً فَقَالَ : لاَ وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ حَتَّى تَأْطُرُوهُمْ عَلَى الحَقِّ إطْراً]. ومعنى « تأطروهم » تعطفوهم وتردوهم.

3. (91)- Yine İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygam-

ber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: **"İsrailoğulları bir kısım günahlar işlemeye başlayınca âlimleri onları bu işlerden menettiler. Ancak onlar dinlemediler, vazgeçmediler. Zamanla âlimler de onlarla oturmaya, dayanışmaya ve beraber içmeye başladılar. Allah da bunun üzerine, berikinin dalâletini öbürüne katarak, biriyle diğerinin küfrünü artırdı. "Dâvud'un ve Meryem oğlu İsâ'nın diliyle onları lânetledi..."** (Maide, 78).

Sonra, ayakta bulunan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* oturarak sözünü tamamladı: **"Hayır, nefsimi kudret elinde tutan Zat'a yemin ederim, onları hak adına kötülüklerden men etmezseniz (siz de rızaya eremezsiniz).** Ebu Dâvud, Melâhim 17, (4336); Tirmizî, Tefsîr, Mâide (3050), İbnu Mâce, Fiten 20, (4006);

92 ٤ – وعن قيس بن أبى حازم قال: قال أبو بكر رضى اللّهُ عنه، بعد أن حمدَ اللّهَ تعالى وأثْنَى عليه: يا أيّها النّاسُ إنّكمْ تقرؤنَ هذه الآيةَ وتَضعُونَهَا على غيرِ موضعِها ﴿ **يَا أيها الّذين آمنُوا عليكُمْ أنفسَكُمْ لا يَضُرُّكُمْ من ضَلَّ إذا اهْتَدَيْتُمْ** ﴾ وإنّا سمعْنَا رسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ: [إنّ النّاسَ إذا رَأَوُا الظالمَ فَلَمْ يأخُذُوا عَلَى يدهِ أوشَكَ أنْ يعمّهُمُ اللّهُ تعالى بِعقَابٍ، وإنّى سمِعتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يقول: مَا مِنْ قومٍ يعْمَلُ فِيهِمْ بِالْمَعاصِى ثمّ يَقدِرُونَ عَلَى أن يُغيرُوا فلم يُغيرُوا إلاّ يوشَكُ أن يَعمّهم اللّهُ بِعقابٍ]. أخرجهما أبو داود والترمذى. ومعنى «يوشكُ» يقرُبُ ويُسرعُ.

4. (92)- Kays İbnu Ebî Hâzım anlatıyor: "Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh) Cenâb-ı Hakk'a hamd ve senadan sonra buyurdu ki: "Ey insanlar! Sizler şu âyeti okuyor ve fakat yanlış anlıyorsunuz: **"Ey iman edenler, siz kendinize bakın. Doğru yolda iseniz sapıtan kimse size zarar veremez"** (Maide, 105). Biz Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in: "İnsanlar, zâlimi görüp elinden tutmazlarsa, Allah'n, hepsine ulaşacak umumî bir belâ göndermesi yakındır" dediğini işittik." Keza ben, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: **"İçlerinde kötülükler işlenen bir cemiyet, bu kötülükleri bertaraf edecek güçte olduğu halde, seyirci kalır, müdâhale etmezse, Allah'ın hepsini saran umumî bir belâ göndermesi yakındır"** dediğini işittim. Ebu Dâvud, Melâhim 17, (4338); Tirmizî, Tefsir, Mâide (3059), Fiten 8 (2169); İbnu Mâce, Fiten 20 (4005).

93 ٥– وعن حذيفة رَضِىَ اللّهُ عنهُ قال: قالَ رَسُولُ الله ﷺ: [وَالَّذى بيده لَتأمُرُنَّ بالْمعْرُوف وَلَتَنْهَوُنَّ عن المنكرِ أو ليوشكنّ اللّهُ أن يبعثَ عليكم عقاباً منه ثم تدْعونه فلا يستجيبُ لكمْ]. أخرجه الترمذى.

5. (93)- Huzeyfe (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Nefsimi kudret elinde tutan Zat'a kasem olsun, ya ma'rufu emreder ve münkerden de yasaklarsınız veya Allah'ın katından umumî bir belâ göndermesi yakındır. O zaman yalvar yakar olursunuz da duanız kabul edilmez." Tirmizî, Fiten 9, (2170).

94 ٦– وعن ابن مسعود رَضِىَ اللّهُ عنهُ قال: قالَ رَسُولُ الله ﷺ: [إنّكم منْصُورون ومصيبُون ومفتوحٌ عليكمْ: فمنْ أدركَ ذلك منكمْ فليتقِ اللّهَ تعالى وليأمرْ بالمعروفِ ولْينهَ عن المنكرِ، ومن كذبَ عليّ متعمداً فليتبوأ مقعدَهُ من النّار].

6. (94)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Sizler yardım görecek, ganimetler elde edecek ve birçok memleketleri fethedeceksiniz. Sizden kim bu vakte ererse, Allah'tan çekinsin, ma'rufu emredip, münkerden de nehyetsin. Kim de bile bile bana yalan nisbet ederse, ateşteki yerini hazırlasın." Tirmizî, Fiten 70, (2258).

95 ٧– وعن عُرس بن عميرةَ الكنديّ رَضِىَ اللّهُ عنهُ قال: قالَ رَسُولُ الله ﷺ: [إذا عُملت الخطيئةُ في الأرضِ كانَ منْ شهدَها فأنكرَها كمنْ غابَ عنها، ومنْ غابَ عنها فرضيَها كانَ كمنْ شهدَها]. أخرجهما أبو داود.

7. (95)- Urs İbnu Amîre el-Kindî (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Yeryüzünde bir kötülük işlendiği vakit, ona şâhid olan bunu takbîh ederse (kötü olduğunu te'yîd ederse), o kötülüğü görmemiş gibi zararından kurtulur. O kötülüğe şâhid olmadığı halde, işittiği zaman memnun kalan kimse, sanki şâhid olmuş gibi mânen zarar görür." Ebu Davud, Melâhim 17, (4345).

96 ٨– وعن أبى سعيدٍ رَضِىَ اللّهُ عنهُ قال: قالَ رَسُولُ الله ﷺ: [إنَّ منْ أعظمِ الْجهادِ كلمةَ عدلٍ عندَ سُلطانٍ جائرٍ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

8. (96)- Ebu Saîd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Zâlim sultanın yanında gerçeği söylemek en büyük cihaddandır." Ebu Dâvud, Melâhim 17, (4344); Tirmizî 13, (2175); İbnu Mace, Fiten 20, (4011).

EMR-İ Bİ'L-MA'RUF NEHY-İ ANİ'L-MÜNKER

NOT: Gerek dindeki ehemmiyeti ve gerekse günümüz Türkiye'sinde arzettiği önem sebebiyle bu bahsi, kendine has belli başlı meseleleriyle teferruatlı olarak işlediğimiz İslâm Işığında ANARŞİ kitabından aynen aktarmayı uygun bulduk.

"Fitneyi, daha çıkmadan, önlemek maksadıyla islâm'ın vaz'ettiği en mühim tedbirlerden birini, emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker müessesesi teşkil eder. Ma'rûf, aklın ve şerîatın güzel gördüğü, münker de yine aklın ve şeriatın çirkinliğine hükmettiği fiil olunca, bu müessese iyi fiillerin duyurulması, yaygınlaştırılması, kötü olan fiillerin de yasaklanması, önlenmesi demektir. Gerek Kur'ân-ı Kerîm'de ve gerekse Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sözleri arasında **emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker** üzerinde fazlaca durulur. Bu işin ihmal edilmemesi için tekrar tekrar dikkat çekilir, yapıldığı takdirde elde edilecek mükâfaatın büyüklüğü, terkedildiği takdirde de gelecek felâketin, uğranılacak zararın büyüklüğü, son derece vâzıh, herkesin anlıyacağı bir şekilde ifâde edilir.

Meselenin şâyân-ı dikkat olan yönü, emr-i bi'l-ma'rufun terkinden gelecek zararın bütün cemiyeti zarardîde edecek bir fitne olarak ifade edilmiş olmasıdır.

Şu halde bu bahiste emr-i bi'l-ma'rufun ehemmiyetini, buna olan teşvîkleri, onu terketmenin neticelerini âyet ve hadislerden vereceğimiz misâllerle belirtmeye çalışacağız. Bu tâbirin uzunluğu sebebiyle, bâzan bu mânada olmak üzere irşâd kelimesini kullanacağız.

İRŞAD-FİTNE MÜNÂSEBETİ: Dinî nasslarda irşad'ın (emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker faaliyetlerinin) terki ile fitnenin zuhuru ve yaygınlaşması arasında sıkı bir alâka kurulmaktadır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurur: "Ya ma'rufu emreder, münkerden de nehyedersiniz, yâhut Allah şerirlerinizi hayırlılarınıza mutlaka musallat edecektir. O zaman hayırlılarınız dua etse de duaları kabul edilmez." Bir başka hadis de şöyle: "İçerisinde iyilerin daha mümtaz, daha

güçlü bulunduğu bir kavimde, kötülükler işlendiği hâlde, iyiler müdâhale edip ıslahda bulunmazlarsa, -bir başka rivayette: müdâhale edecek güçte bir kimsenin bulunduğu bir kavimde kötülükler işlenir ve fakat o kimse, müdâhalede bulunmazsa–, Allah (celle şânuhu), herkese ulaşacak umumî bir ceza gönderir." Bu ceza o kadar umumî, o kadar herkesi yakalayıcıdır ki, o geldiği zaman, değil kötüler, iyiler bile şaşkına döner, "Ne fenâlığı ortadan kaldırmaya güçleri yeter, ne de onun şerrinden kaçıp kurtulabilirler." Bu sebeple Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, irşâdın vaktinde yapılarak, fitne ve fesadın zuhur edip büyümeden önlenmesini tavsiye eder: "(Ey mü'minler) yalvar yakar olmanıza rağmen dualarınız kabûl olmayacak durumlara düşmezden önce iyiliği (ma'rufu) emir ve kötülükten de men'ediniz."

Zeyneb Bintu Cahş'tan gelen bir rivayette Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün uyanınca: "Yaklaşan bir şerden Arapların vay hâline -ve parmaklarını halkalayarak- bugün Ye'cüc ve Me'cüc'ün duvarından şu kadar delik açıldı"der. Zeyneb vâlidemiz (radıyallahu anhâ) sorar: "Aramızda sâlih kimseler olduğu halde toptan helâk mı olacağız?" Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu cevabı verir: "Evet, fenalık artarsa (hepiniz birlikte helâk olursunuz.)"

ESKİ MİLLETLERDEN MİSAL: İrşadın terki, sâdece ümmet-i Muhammed için bir felâket kaynağı olmayıp, insan cemiyetlerinin hepsinde tâ bidâyetlerden beri câri sünnetullah'a dahil umumî, içtimâî bir kanundur. İnsanlık tarihinde felâketlere mâruz kalan, silinip yok olan milletler, fenâlıkların yayılmasına seyirci kalan, zamanında yeterli ve müessir şekilde irşad vazîfesini yerine getirmeyen milletlerdir. Başlarına gelenler, bu ihmallerinin ilâhî cezasıdır, tabiî sonucudur. Kaydedeceğimiz iki âyet bu açıdan düşündürücüdür. Birinci âyet, felâketin sebebini, fesadı önleyici kimselerden (irşâd edicilerin) yokluğuna bağlarken, ikinci âyet fesâdı önleyenler (irşadcılar) bulundukça sırf şirk yüzünden milletlerin helâk edilmeyeceklerini ifâde etmektedir:

"Sizden önceki devirlerde (insanları) yer yüzünde fesad (çıkarmak)dan vazgeçirmeye çalışacak (bu sûretle onları helâktan kurtaracak) fazîlet sâhibleri bulunmalı değil miydi?..." (Hud, 116).

"Senin Rabbin -ahâlisi (hem nefisleri, hem yekdiğerini) ıslah edip dururken de- o memleketleri (sırf) şirk yüzünden helâk edecek değildi ya" (Hud 117).

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Benî İsrâil'den misâl vere-

rek onların irşaddaki ihmalleri ve lâubalilikleri yüzünden felâkete uğradıklarını belirtir: "Benî İsrâil'in içine bozulma düştüğü zaman kişi, kardeşini günah üzere görür ve onu bundan men'ederdi. Ancak ertesi gün, bir gün önce yasakladığı şeyleri yapan kimselerle yemede, içmede, sohbette arkadaşlık yapmadan çekinmezdi. Bunun üzerine Allah onların kalblerini birbirlerine karıştırarak hepsini sapıttı, onların bu hâli hakkında Kur'ân'da şu âyet gelmiştir: **"İsrâil oğullarından olup da küfredenlere Dâvûd'un da Meryem oğlu İsâ'nın da diliyle lânet olunmuştur. Bunun sebebi isyan etmeleri ve ifrata sapmaları idi. Onlar işledikleri herhangi fenalıktan birbirini vazgeçirmeye çalışmazlardı. Hakikat yapmakta devâm ettikleri (o hal) ne kötü idi... Eğer Allah'a, peygambere ve O'na indirilene îman etmiş olsalardı onları dostlar edinmezlerdi..."** (Maide, 78-81). Ayakta duvara dayanmış durumda olan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu âyetleri okuduktan sonra oturur ve ilâve eder: "Hayır, siz (haddi aşan) zâlimi elinden tutup onu hakka çevirinceye kadar (irşad işini bırakmazsınız)".

İRŞAD BİDÂYETTE İHMAL EDİLMEMELİ: Şârihler, yukarıda kaydettiğimiz muhtelif rivayetlerde geçen "iyilerin duâlarının kabul edilmemesi" ifadesini, herkes irşadı terkederse, duaları kabûl edilmez bir hâl alır şeklinde anladığı gibi, fitnenin iyice yaygınlaşması, insanların çoğunlukla fenalıklara bulaşmış olmaları sebebiyle irşâdı kabul etmezler, irşad te'sirsiz kalır şekline de anlamışlardır.

Öyle ise bu çeşit hadisler, cemiyette herhangi bir fenalık zuhûr eder etmez, onu küçük görmeyip, bunun yok edilmesi için azm ve ciddiyetle üzerine gidilmesi gereğini ifâde etmektedir. Nitekim İbnu Abbâs: **"Öyle bir fitneden sakının ki, o (geldiği zaman) içinizden yalnız zulmedenlere çatmaz (âmmeye de sirâyet ve hepinizi perîşan eder), hem bilin ki Allah şüphesiz azabı çetin olandır"**[47] âyetini tefsîr ederken şu netîceyi çıkarır: "Cenâb-ı Hakk burada mü'minlere, aralarında tek bir münkerin yer etmesine meydan vermemelerini emretmekte ve bu emre uymayanları a-zabla korkutmaktadır".

Aksi takdirde bidâyette çok mahdud bir azınlık tarafından işlenmeye başlanan münker, zamanla çoğunluk tarafından benimsenecek ve kaçınılması imkânsız, herkese ulaşacak felâketlere sebeb olacaktır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurur: "Cenâb-ı hakk azınlı-

47— Enfâl, 25.

ğın ameliyle çoğunluğa azab vermez. Ancak çoğunluk, aralarında azınlığın münker (fena) amellerini görürler, fakat müdâhaleye güçleri yettiği hâlde seslerini çıkarmazlar. Onlar böyle davrandıkları için Cenâb-ı Hakk azınlığa da, çoğunluğa da birlikte azab gönderir.

Muvatta'ın rivayetinde "...fenâlık açıktan açığa işlendiği takdirde hepsi cezayı hak eder" denmektedir.

İRŞADDA ASHÂBIN YERİ: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ortaya çıkacak münkerlere karşı yaptığı bu uyarıların tesiriyle Ashâb'ın Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde -bilâhare kaybolan- ileri bir hassasiyeti devamlı canlı tuttukları anlaşılmaktadır. Huzeyfe (radıyallahu anh) şöyle yakınır: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında kişi, ağzından çıkan bazı kelimeler sebebiyle münâfık addedilirdi. Ben şimdi o kelimeleri bir sohbet esnasında tek kişiden dört defa işitiyorum. Olmaz böyle iş, ya ma'rufu emir, münkeri de nehyeder ve hayrı kucaklarsınız, ya da Allah hepinizi toptan azâbıyla zelîl ve hor kılar, yahut da sizin en şerirleriniz tepenizde müstebid olurlar. Sonra hayırlılarınız bundan halâs olmak için dua ederler de duaları müstecâb olmaz (kabul edilmez)."

Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh) de bir âyetin yanlış anlaşılarak irşad işinin ihmâl edilebileceğinden endişe ederek şu uyarıda bulunur: "Ey insanlar, siz Kur'ân-ı Kerîm'in şu âyetini okuyorsunuz: **"Ey îmân edenler, siz kendinize bakın, kendiniz doğru yolu bulunca sapanlar size zarar vermez."**[48] Siz bu âyete münâsib olmayan bir mâ'na veriyorsunuz (ve irşad vazîfesini terkediyorsunuz). Halbuki biz, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şöyle dediğini işittik: "İnsanlar bir münker görür de müdâhele edip önlemezse Allah'ın hepsine ulaşacak umumî bir ceza göndermesi yakındır."

İbnu Kesir, bu âyette yapma imkânı olduğu takdirde irşadın terkedileceğine dâir bir delil bulunmadığını belirtir. İbnu Kesir "imkân" kaydını koymuştur, zira -ayrıca belirteceğimiz üzere- irşad fitneye sebeb olacaksa bırakılması evlâdır.

Râzî de, âyetten çıkarılabilecek muhtelif te'villeri kaydederken Abdullah İbnu'l-Mübârek'in anladığı şu mânayı daha uygun bulur: "Burada emr-i bi'l-ma'ruf, nehy-i ani'l-münker emreden âyet te'kid edilmektedir. Zira âyet "Kendinize bakın" tâbiriyle din kardeşliğinize bakın, kâfirlerin dalâleti size zarar vermez... Birbirinize va'z, iyiliğe, hayrâta teşvik,

48— Mâide, 105.

kötülükten, günahlardan men sûretiyle birbirinizi koruyun, gözetin... demek istenmiştir... "Kendinize bakın" tâbiri kendinizi koruyun mânasına da gelir, hakiki koruma ise emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerle olur."

İRŞÂD EDERKEN KORKMAMAK, YILMAMAK: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, cemiyetin kaderini, yarınını alâkadar eden emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker (irşad) hizmetini ifâ etmek gerektiğini, yâni dinin yasakladığı bir şey yapılmaya, emrettiği bir şey de terkedilmeye başlandığı zaman hakkı teblîğ ederken yılmamak gerektiğini ifade eder. Hak, sultâna karşı da, halka karşı da çekinilmeden söylenmelidir: **"Cihâdların en efdali, değerce en kıymetlisi, zâlim sultana karşı hakkı söylemektir." "Aman dikkat edin, halk korkusu, hakkı söylemekten alıkoymasın."**

Hakkı tebliğe mâni olacak dereceyi bulan halk korkusunu, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir başka rivayette "nefsini hakir görmek" olarak vasıflandırır ve bunun kıyamet günü mucib-i mes'ûliyet olduğunu bildirir:

— Sizden kimse nefsini hakir görmesin.

— Ey Allah'ın Resûlü; kişi nefsini nasıl hakir görür?

— *Allah için, üzerine söz terettüp eden (fena) bir durum görür, fakat hiç ağzını açmaz. Cenâb-ı Hakk kıyamet günü kendisine sorar: "Şu falanca şey hakkında gerçeği söylemekten seni ne alıkoydu?" O kul cevap verir: "Halk korkusu (insanlardan korktuğum için sesimi çıkarmadım)." Allah o zaman şöyle der: "Asıl benden korkman gerekirdi."*

Allah rızası için yapılan çalışmalarda, gerek mârufun emir ve tebliğinde ve gerekse münkerin nehiy ve yasaklanmasında, çeşitli şekillerde zuhûr edecek olan halk korkusuna ehemmiyet verilmesi, İslâm dininde mühim bir esas yapılmıştır. Nitekim, Kur'ân-ı Kerîm, **"Allah yolunda cihad yaparken hiç bir kınayanın kınamasından çekinip korkmayanları"** övmüştür. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'de, bu noktanın ehemmiyetine binaen, ilk defa Müslüman olanlarla biat akdini yaparken koyduğu şartlar meyânında "Allah yolundaki çalışmalarda kınayanın kınamasından (levmete lâim) korkmamak" şartını da koymuştur.

Bu noktaya dikkat edilmediği takdirde, tebliğ emri sözde kalacağı gibi, zâlimlerin daha çok cesaret bularak, zulümlerini artıracakları da

açıktır. Zulme seyirci kalan Müslüman ferd ve cemiyetin Müslü-manlığının haysiyetini Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu hadislerinde dile getirirler: "Eğer ümmetimi, zâlime "sen zâlimsin" demekten korktuğunu görürsen, bil ki onun varlığı ile yokluğu birdir."

GEMİYİ DELENLER: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* fenalıklar karşısında, iyilerin seyirci kalmaması, kötüler yüzünden gelecek (fitne, fesad, şer vs. her çeşitten) içtimâî ızdırabların, iyiler de dâhil bütün cemiyetin varlığını tehdid edeceğini ifade ederek fenâlıklar karşısında nemelâzımcılığı önlemek için zihinden çıkması zor olan bir de teşbîhte bulunur: **"Allah'ın hudûduna (emir ve yasaklarına) giren meseleleri tatbîk eden -ve yağcılık yaparak müsâmaha ve gevşeklik göstermeyen iyi- kimse ile, yasakları işleyen kimselerin durumları, bir gemiye binip kur'a çekerek, geminin alt ve üst katlarına yerleşen yolculara benzer. Öyle ki, alt katta oturanlar, su ihtiyaçlarını giderirken üsttekilerin yanından geçip onları rahatsız ediyorlardı. (Alttakiler bu duruma son vermek için) bir balta alarak geminin dibini delmeye başlasalar, üsttekiler hemen gelip: "Yâhu ne yapıyorsunuz?" diye sorunca alttakiler: "Biz su ihtiyacımızı görürken sizi rahatsız ediyorduk, halbuki suya muhtacız, şimdi sizi rahatsız etmeden yerimizi delerek bu şekilde elde edeceğiz" deseler ve üsttekiler bu işte onlara mâni olsalar hem kendilerini kurtarırlar, hem onları kurtarmış olurlar. Eğer yaptıkları işte serbest bıraksalar, hem onları helâk ederler, hem de kendilerini helâk ederler."**

EMR-İ Bİ'L-MA'RUFUN HÜKMÜ: Görüldüğü şekilde Kur'ân ve hadiste müstesnâ bir yer ve fevkalâde bir ehemmiyet verilmiş olan emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker (irşad) işinin mutlak olarak farziyetinde bütün İslâm fırkaları ittifak eder. Bu noktada en farklı görüşü temsil eden bir kısım Râfizîler bile bunun vücubunu inkârdan ziyâde "devlet reisinin tâyin edeceği şahıslar yapar" diyerek belli bir daraltmaya tâbi tutmuşlardır. Ehl-i Sünnet'e göre, fürû'dan olan bu mesele Mu'tezile'ye göre usûlden (yâni ana meselelerden) sayılmıştı. Emr-i bi'l-marufun vâcib[49] olup olmayışı, emredilen şeyle, yasaklanan şeye bağlıdır. Vâcibin emri vâcib, mendûbun emri de mendub sayılır. Keza haramdan nehiy vâcib, mekruhtan nehiy mendûbtur.

49— Bu bahiste "vâcib" tâbiri fakihlerin örfündeki sübûtu veya delâleti hususunda bir şüphe bulunan dinî hüküm mânasında değildir. Vâcib burada farz gibi kesin şart olan şeyleri ifade eder.

Yukarıdaki şekilde kısaca özetlenebilecek bu meseleyi, ehemmiyetine ve sadedinde olduğumuz anarşi meselesiyle yakından olan alâkasına binâen, Taftazânî'den kısmen özetleyerek ve ana fikirleri başlıkla belirgin hale getirerek aşağıda kaydetmeyi uygun bulduk:

Bu mevzuda Taftazânî, şu açıklamayı sunar: "...Ma'rûf'tan burada murad vâcibtir. Münker'den murad da haramdır. Bu sebeble, âlimler, ma'rufun emredilip münkerin yasaklanmasını kesin bir dille vâcib bir vazîfe telakkî ettiler. Ancak mendub olan bir işin emri, vâcib değildir, sadece mendubtur. Emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker'in Râfızîler'in iddia ettikleri gibi, geleceği beklenen İmam'ın zuhûruna bağlı olmayan bir vâcib olduğuna dâir delil ise, Kur'ân, sünnet ve icmâ ile sâbittir.

"Kur'ân'dan delilimiz Cenâb-ı Hakk'ın şu sözüdür: **"Sizden öyle bir cemaat bulunmalıdır ki, (onlar herkesi) hayra çağırsınlar, iyiliği emretsinler, kötülükten vazgeçirmeye çalışsınlar. İşte onlar muradına erenlerin tâ kendileridir."** (50) Bir diğer âyet meâlen şudur: **"İyiliği emret, kötülükten vaz geçir"**(51) Sünnetten olan delil, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şu sözüdür: **"İyiliği emret, kötülüğü nehyet, bu yolda gelecek meşakkatlere de sabret."** Keza Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şu sözüdür: **"Sizden kim bir münker görürse, eliyle düzeltsin, buna gücü yetmezse diliyle düzeltsin, buna da gücü yetmezse kalbiyle buğzetsin, bu ise imanın en zayıf derecesidir."**

"İcmâya gelince, Müslümanların ilk asırda ve bilâhare bunu birbirlerine tavsiye etmeleri, gücü yettiği halde terkedenleri de ayıplamalarıdır."

VÂCİB OLMAYABİLİR Mİ? Yukarıda kaydettiğimiz şekilde irşadın vâcib olduğunu tesbitten sonra Taftazânî bunun vâcib olmadığına dâir getirilebilecek delilleri zikrederek çürütür. Der ki:

"Eğer, bunun vâcib olduğu inkâr edilerek delil olarak Kur'an'dan: **"Ey iman edenler! Siz kendinize bakın. Siz doğru yolda iseniz, sapıtanlar size zarar vermez..."** (52) ve keza **"Dinde zorlama (ikrâh) yoktur"** (53) meâlindeki âyetleri ve sünnetten de Hz. Âişe'den rivayet edilen: "Dedik ki: "Ey Allah'ın Resûlü, ne zaman mâruf emredilmez,

---

50– Âl-i İmrân 104.

51– Lokmân 17.

52– Mâide, 105.

53– Bakara, 256.

münkerden nehyedilmez?" cevâben şöyle buyurdu: "Cimrilik hayırlılarınızı sarar, hüküm rezillerinizin eline düşerse, yağcılık büyüklerinizin ahlâkı olur, mülk küçüklerinizin eline düşerse" hadisi delil olarak getirilirse, şu cevâbı ve-ririz: "Burada mâna 'vâcibleri eda ve günah olan şeyleri terk etmek, mârufu emr, münkeri de nehyetmek sûretiyle nefislerinizi ıslah edin, nehiyde bulunduktan sonra âsilerin inad ederek günahı işlemekte ısrarları size zarar vermez. Keza, sapığın dalâleti, nehyettiği takdirde hidâyette olan kimseye zarar vermez, demektir".

"Dinde ikrah (zorlama) yoktur" âyeti ise, kıtal emreden âyetlerle mensuhtur. Ancak, ikrah (zorlama) sûretiyle emr ve nehyin olup olmayacağı münâkaşa edilebilir.

Hadise gelince, bu sâdece ve sâdece, şartların ortadan kalkması hâlinde vücubun ortadan kalkacağına delâlet eder. Bu da emr ve nehyin fayda değil zarar getirmesi hâlidir."

EMR VE NEHYİ VÂCİB KILAN ŞARTLAR: Açıklamalarını bu noktaya getiren Taftazânî, emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerin bazı şartlar tahtında vâcib olduğunu belirterek bunları belirtmeye geçer:

"BİRİNCİ ŞART: Bunu yapacak olan kimsenin bunun ne olduğunu bilmesidir. Yâni emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker muayyen bir vâcib midir veya herhangi muhayyer bir iş midir, veya herkese şâmil umûmî bir vâcib midir, yoksa bazılarının yapmasıyla diğer kimselerden sâkıt olacak kifâye bir vâcib midir? Keza, yasaklanacak şey hakkında da bu hususların bilinmesi gerekir (yâni o bir haram mı, mekruh mu, mendub mu, farz mı vs.) Kısacası ilk şart, emredilecek veya nehyedilecek şeyin (vâcib, mendub vs. nevinden) farklı oluşlarına göre, emir ve nehiyde bulunmanın da (vâcib, mendub vs. olarak) değişik bir hükme tâbi olduğunu emir ve nehiy ânında bilmektir, tâ ki emir ve nehiy şeriatça uygun olan şey için yapılmış olsun.

"İKİNCİ ŞART: Müessir olunacağına dâir kanaattir. Öyle ki, te'sîr etmiyeceği kesinlikle bilinmemelidir. Aksi takdirde yapılan iş, abesle iştigâl, malâyanî ile vakit öldürme olur. Eğer: "Te'sirsiz bile olsa, deriz ki: "Bu davranışta dinin azîz kılınmasından ziyâde alçaltılması da mevzubahs olabilir."

"ÜÇÜNCÜ ŞART: Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker sonunda elde edilecek müsbet netice, ortadaki fenâlıktan daha çok veya en azından ona denk olmalıdır. Bu söylenen, vâcib olan emr-i bi'l-ma'rûf ve

nehy-i ani'l-münker hakkındadır. Câiz olan hakkında değildir. Hatta âlimler, darbe ve benzeri yolla, münker işleyeni alt edemeyip öldüreceği zannında olsa bile müdâhale etmesinin câiz olacağını söylerler. Ancak bu durumda onun sükut etmesine de ruhsat verilmiştir. Bu cevaz, öldürüleceğini zannettiği hâlde müşriklere tek başına hücum eden kimse hakkındaki hükme muhaliftir. Zira, böyle birisi öldürmek veya yaralamak veya bozguna uğratmak sûretiyle galebe çalacağı hususunda zann-ı gâlibi hâsıl olursa saldırması câizdir."

KİMLERE VÂCİB: Taftazânî açıklamalarına devamla, emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerde bulunmanın, imam (devlet reisi), havas, avam gibi ilmî ve içtimâî vaziyeti farklı olan kimselere ne gibi şartlar dahilinde vâcib olacağını belirtir:

"**1. DEVLET REİSİNİN DURUMU:** Ehl-i Sünnete göre, bu, devlet reisine has bir vazîfe değildir. Müslümanlar ilk asırda ve sonraki devirlerde, idaârecilere bile, mârufu emredip, münkerden nehiyde bulunuyorlardı. Bu davranış, kimse tarafından da yadırganmadığı gibi, bu faaliyette bulunmak için herhangi bir mercîden izin de almıyorlardı. Böylece anlaşıldı ki, bu iş, idarecilere münhasır bir vazîfe değildir. Aksine, raiyetten (vatandaşlardan) herkese sözle, fiille yapması câizdir.

"**2. HANGİ İŞ DEVLETE HAS**: Yapılacak müdâhale kıtale girmeyi, silâh çekmeyi gerektirecek bir işse, bu durumda fitneye meydan vermemek için, meseleye sultan müdâhale eder, ferdler edemez. Cürcânî bu noktada daha açık olarak: "Emir ve nehiyde bulunacak kimse, faaliyetinin fitnenin uyanıp kaynaşacağına veya maksadın hâsıl olmıyacağına zann-ı gâlib gelirse, emir ve nehyin vâcib olmayacağı"nı söyler.

"**3. HERKESİN MÜDÂHELE EDECEGİ İŞLER**: Münker olup olmadığının anlaşılmasında havas ve avam eşit ise, bu çeşit meselelerde âlim de, câhil de müdâhale hakkına sâhiptir. Ancak kahırla zorla menetme işi ferdlerin vazîfesi değildir. Zira bu, fitneyi tahrik eder ve şerri artırır.

"**4. ÂLİMİN MÜDÂHALE EDECEGİ İŞLER:** Bir işin münker olup olmadığının anlaşılması içtihâda bağlı ise, yâni içtihâd etmek sûretiyle münker olduğuna hükmediliyorsa, bu durumlarda avam zümresi (âlim ve müctehid olmayanlar) emr ve nehiyde bulunamazlar, bu iş ehl-i içtihâda terettüp eder.

"5. **ÂLİMLER ARASINDA İHTİLÂF:** Şu da bilinmelidir ki, bir müctehid diğer bir müctehidi, içtihadla ulaştığı meselede ortaya çıkan ihtilâftan dolayı red ve takbih edemez. Zira, Ehl-i Sünnete göre, her müctehid fürûda musib (doğruyu bulmuş) addedilir... Bu husus Mecelle'ye "içtihad ile içtihad nakzolunmaz" şeklinde, kavâid-i külliye'nin 16'ıncısı olarak girmiştir.

"6. **FÂSIK KİMSE EMR VE NEHİYDE BULUNABİLİR Mİ?** Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker sâdece verâ sâhibi, müttakî, müstakîm ve yasaklayacağı fenalıkları irtikab etmeyen kimselere vâcib değildir. Münkeri kim görürse, bizzat onu yapmakta olsa bile, onu yasaklamakla mükelleftir. Zira münkeri terk etmesi ve münkeri yasaklaması birbirinden ayrı iki farzdır. Bunlardan birini terkedene diğerini de terketmesi gerekmez.

"7. **EMR-İ Bİ'L-MA'RUF VE NEHY-İ ANİ'L-MÜNKER FARZ-I KİFÂYEDİR**: Her bölgede bir kişi yeterli şekilde bu işi yapsa, geri kalanlardan farz sâkıt olur. Bu hüküm, onun herkese farz olduğuna dâir gelmiş olan hükme münâfi değildir. Zira mezhebimizin görüşü, -farz-ı kifâyenin- bir kısım kimseler tarafından yapılmasıyla geri kalanlardan sâkıt olacağı şeklindedir.

"8. **HUSUSİ MEMUR (MUHTESİB) TÂYİNİ:** Emr-i bi'l-ma'rûf için bir kimse tâyin edilecek olursa, vazife onun üzerine terettüp eder. Bu kimse, araştırma ve tecessüse düşmeden Cenâb-ı Hakk'ın hukukuna giren meselelerde murakabede bulunur. Keza kul haklarına giren meselelerde de bu mürakebede bulunur. Ancak bunu yaparken her meseleye karışmaz. Meselâ zengin borçlunun borcunu geciktirmesi, kişinin komşu duvarına tecâvüz etmesi gibi meselelere karışmaz. Hak sâhibi kendisinden yardım taleb ederse, alâkalanır. Keza mahallin içme suyunun bozulması, surlarının yıkılması, beytü'l-malde para yokken bölge halkının muhtaç yolculara bakmayı terketmesi. Muhtesip murâkabeyi yapar ve (herhangi bir şahsı hedef edinmeden) ıtlak üzere emreder ve ibadetlerin heyetini değiştirenlere müdâhale eder. Meselâ sırrî (gizli) ve cehrî namazlardaki cehâlete olduğu gibi, ezanın elfâzını ziyade veya noksan kılana, ehil olmadığı hâlde fetva vermeye, ders vermeye, vaaz etmeye kalkanlara müdâhale eder. Keza hasımları gizleyen, muhakeme işlerinde üstünkörü karara yeltenen kadılara, namazı uzatan mescid imamlarına da müdâhale eder. Buradan da anlaşılır ki, mârufu emir ve münkeri nehiy işi sâdece vâcib ve haram olan fiillere has değildir.

"**9. EMR VE NEHİYDE TARZ:** Müdâhale işinin, münkerin durumuna göre, tatlı ve yumuşaktan sertlik ve icbâra doğru tedrîci bir seyirle yapılması da uygundur. Muhîtu'l-Hanefiyye'de geldiğine göre, "Kim bir kimseyi dizleri açık olarak görürse rıfk ile müdâhale eder. Şayet inadlaşırsa nizaya girmez. Dizinden yukarısı açıksa, şiddetle müdâhale eder, şâyet inadlaşacak olursa vurmaz. Ayıp yeri açıksa, te'dîb eder, inadlaşırsa öldürür." Bu noktada Gazâlî şu açıklığı getirir: "Nehiy sırasında 'ey zâlim', 'ey Allah'tan korkmaz, gibi galîz tâbirlerin kullanılmasına gelince, eğer bu tâbirleri kullanmaktan hâsıl olacak şerrin başkasına da sirâyet etmesinden korkulursa kullanmamalıdır. Fakat sâdece kullanana zarar vermesi melhuz ise câizdir, hatta mendubtur. Selefin âdeti, kötülükten men etme ve doğruyu duyurma işini açıktan ve bizzat yapmaktı."

"**10. İRŞADDA HADDİNİ BİLMEK:** Buraya kadar, emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münkerle alâkalı olarak söylenen hususlara dikkat edersek, bu meselenin cahilâne, dikkat edilmeden tevessül edilecek bir şey olmadığını anlarız. Müdâhale edilecek şeyin mahiyeti, elde edilecek tesir, fitneye sebep olup olmayacağı ve bunlara ilâveten de bu işe tevessül edecek kimsenin, kendi vaziyetini gözönüne alması, değerlendirmelerde bulunması gerekecektir. Bu sonuncu noktanın daha iyi anlaşılması için Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in: "Sizden kim bir münker görürse eliyle düzeltsin, buna muktedir olamazsa diliyle, buna da muktedir olamazsa kalbiyle buğzetsin..." hadisinden bazı âlimlerin çıkardığı mânayı burada kaydetmemiz gerekiyor. Derler ki: "Hadiste geçen birinci emir (yâni münkeri eliyle düzeltme emri) ümerâya müteveccih bir emirdir. İkincisi ulemâya, üçüncüsü ise, bütün Müslümanlara müteveccih bir emirdir. Şu hâlde ümerâ, zaman-ı münâsibde fiilî, cebrî müdâhaleyi yapmaz da işi lafa dökecek olursa, bu davranış münker karşısında acz olacağı gibi, ulemânın da dille ifade edilen irşad, ikna, isbat, ilzam gibi ilmî yolları bırakıp elini (silâhı) kullanmaya kalkması da bir başka fitne (anarşi) olacaktır.

"**11. ÜMERÂYA KARŞI EMİR VE NEHİY:** Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerle alâkalı çeşitli meseleleri görürken şu noktayı da belirtmede fayda var. Zâlim sultana da emir ve nehiyde bulunmak bir esas olarak kabûl edilmiş olmakla berâber, bunu yaparken fitneye meydan vermeyecek bir tarzın ihtiyar edilmesi gerekmektedir. Gazâli, bu hususu şöyle ifade etmiştir: "Âmirlere mârûfu emir, târif ve va'z şeklinde ol-

malıdır." Râzî münkeri işleyen âmiri, bundan va'z ve nasiat yoluyla men etmenin Müslümanlara vâcib olduğunu belirttikten sonra "iki tâife arasında vukûa gelecek fitne nevinden bir fitne ortaya çıkarmaması şartıyla" der.

Şu hâlde, yerine göre herkese terettüb eden bu farz-ı kifâye emir ve nehiy vazifesinde üzerimize düşeni acze, anarşiye, pısırıklığa düşmeden, îfa edebilmemiz için bu meselede hazırlıklı olmamız gerekmektedir. Aksi takdirde zamanımızda olduğu gibi, din için, vatan için hizmet ediyorum zannıyla, ithal malı, gayr-ı İslâmî metodlarla mücâdeleye tevessül etmek, ele sopa, silâh alarak sokağa dökülmek veya ne muhatapları, ne zamanın içtimâî şartlarını nazar-ı dikkate almadan çalakalem yazmak, çizmek, tekfir, tefsîk etmek, tahkîr edip soğutmak, İslâmî bir cihad, dînin arzuladığı emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker değildir. Bunu yapanlar, dünyada hüsranla karşılaşmaktan başka âhirette de ilâhî mesuliyet, ebedî pişmanlıkla karşı karşıya kalacaklardır. Zira Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in dinine ancak onun prensipleriyle hareket edilerek hizmet edilebilir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in irşad usûlünü "Hazret-i Peygamber'in Teblîğ Metodları" adlı bir başka çalışmamızda oldukça teferruatlı olarak tahlîl ettik.

EMR-İ Bİ'L-MA'RUF VE NEHY-İ ANİ'L-MÜNKERİ TERK

Bir kısım dinî nasslar, fitnenin fazlaca ilerlediği durumlarda emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerin terkedilmesi gereğini ifade ederler. Alâkalı bahiste yeterince açıklandığı üzere, fitneyi önleyici en mühim tedbirlerden biri olarak imkânı nisbetinde herkese şâmil bir farz kılınan emir ve nehiy vazifelerinin yine fitnenin önlenmesinde bir tedbîr olarak terkedilmesinin emredilmesi ilk nazarda mütenâkız bir durum olarak değerlendirilebilir. Aslında bu yasak da, fitnenin önlenmesi husûsunda İslâm'ın verdiği ehemmiyetin bir başka delîli olmaktadır. Zira görüleceği üzere, emr-i bi'l ma'rûfun terkedilmesi emri de fitneyi tahrîk etmek, büyütmemek için verilmiştir. Zira öyle ahvâl ve şartlar tasvir edilmektedir ki, o durumda emir ve nehiyde bulunmak fitnenin artmasına sebep olmaktadır.

Emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münkeri terkle alâkalı olarak Kur'ân-ı Kerîm'de meâlen şu âyet vardır: **"Ey iman edenler, siz kendinize bakın, siz doğru yolu buldukça sapıtanlar size zarar vermez."**(54)

54– Maide, 5/105.

Bu âyet ile, Kur'ân-ı Kerîm'in diğer birçok âyetleri ve Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in pekçok hadisleriyle sâbit olan emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerin farziyetinin ortadan kaldırılmış olmadığına dair âlimlerin ekseriyetinin ittifâkına rağmen, bazı durumlarda farziyetin kalkacağı da ifade edilmiştir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve Ashâb devrinden beri bu âyet, ihtilaflı anlayışlara sebep olmuş, durumun tavzîhi için, bizzat Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından açıklamalar yapılmıştır. Hadislerde gelmiş olan tavzîhlere ve âlimlerin yaptığı şerhlere dayanarak peşînen söyleyebiliriz ki, bâzı şartlar çerçevesinde emr-i bi'l-ma'rufun terkine yer verilmesi inkârı gayr-ı kâbil bir gerçektir. Bunu ifade eden, te'yid eden rivayetler çoktur.

Bunlardan birini Abdullah İbni Amr İbni'l-Âs rivâyet eder: *"Biz bir gün Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in etrafında oturuyorduk. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) fitneden söz etti ve dedi ki:* **"İnsanları vaadlerini tutmaz, emanetlere ihânet eder ve iyilerle kötüler şöyle karma karışık olup -parmaklarını kenetleyerek gösterir- birbirinden tefrik edilemez halde görürseniz (işte o zaman fitne gelmiş çatmıştır)." Ben yanına giderek "Kurbanın olayım, o zaman ne yapmamı tavsiye edersin?" diye sordum. Dedi ki: "Evine kapan, dilini tut, ma'rufla amel et, münkeri de terk et, kendi nefsini (ve yakınlarını) kurtarmaya, korumaya çalış, başkasının işiyle meşgul olma."**

Bir başka rivayette aynı tavsiye İbnu Ömer'e de yapılır. Lafzan aynı olmakla berâber mefhum olarak eve çekilmeyi, karışmamayı emreden hadisler, Ebû Zerr, Muhammed İbnu Mesleme gibi başka sahabelerdende gelmiştir. Bu çeşit rivayetlerden en câmi' ve en açık olanı *Ebû Ümeyye eş-Şa'bânî*'den gelen rivayettir. Der ki:

"Ebû Sa'lebe el-Huşeynî'ye sordum: "Ey Ebû Sa'lebe, "Siz kendinize bakın" "âyeti için ne dersin?" bana "Allah'a kasem olsun bunu tam adamına, mes'eleyi iyice bilen birine sordun. Zira bu âyet hakkında ben, bizzat Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den sormuştum. Cevâben demişti ki: "Hayır, irşâd işini bırakmayın. Aksine ma'rûfa uyun, münkeri nehyedin. Ancak, ne zaman mûcibiyle amel edilen bir cimrilik, peşinde gidilen hevesât görür, insanların (mal, mevki gibi menfaatlere aldanarak) dünyayı âhirete tercîh ettiğine, re'y sâhiblerinin (Kur'ân, hadis ve icma'yı bir tarafa iterek) kendi re'y ve düşüncelerini beğendiklerine şâhid olursan o zaman, kendi başının çâresine bak, başkasıyla uğraşmaktan vazgeç."

Burada, irşâd faaliyetlerinin terkini meşrû kılan –cimriliğin artması, dünyanın dîne tercîh edilmesi, hevesatın peşine düşülmesi, dinî disiplini terkederek şahsî görüşlere uyulması gibi– içtimâî bozulmalara, başka rivayetlerde mülkün (devletin) küçüklerin eline geçmesi, büyüklerin fuhşa düşmeleri, ilmin rezil kimselerin elinde kalması gibi başka hususlar da ilâve edilir.

İslâm âlimleri bu çeşit yâni emr-i bi'l-ma'rufun terki ile alâkalı rivayetleri şöyle değerlendirmişlerdir: Ekseriyetin benimsemesi ise fenalıkların cemiyette baskın bir hâl aldığı veya fâillerinin mütecâviz ve şirret olmaları sebebiyle, kişi yapacağı müdâhale ile münkeri bertaraf edemiyeceği veya bu faaliyetinden fayda hâsıl olmaksızın kendisine zarar geleceği hususunda zann-ı gâlib hâsıl olduğu durumlarda, bir başka ifâde ile şerliler çoğalırken hayırlılar zayıf duruma düşerse, emr-i bi'l-ma'rufu terk hususunda ruhsat vardır, selef bunda ittifak etmiştir.

İRŞADDA TEENNİ

Fitnenin son derece yaygınlığı ve irşadın te'sir etme ümidinin kesildiği hallerde, emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerle alâkalı teşvikleri tatbikde fazla istîcâl gösterilmemesi gerektiğini te'yid eden bir rivayette Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurur: **"İnsanlar öyle bir devir görecekler ki, o zaman mü'min kişi âmme lehine dua eder de Cenâb-ı Hakk kendisine şöyle der: "Sen kendi nefsinle alâkalı olarak iste, duana icabet edeyim, âmmeye gelince ben (şu anda) ona karşı öfkeliyim."**

İki ayrı Sahâbe'den (Hz. Ali ve İbnu Ömer) gelen bir rivayette de Hz.Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle der: **"Bir mü'minin nefsini alçaltması (zelîl kılması) helâl olmaz."** Ashâb sorar: "Ey Allah'ın Resûlü, kişi nefsini nasıl alçaltır?" Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* cevâben: **"Gücünün yetmeyeceği bir belâya karşı vaziyet alır."**

Şu rivayet de bu mevzû üzerine kaydettiklerimizi te'yîd eder mahiyettedir: **"Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyuruyor: "Cenâb-ı Hakk kıyâmet gününde, kulunu hesaba çakerken, bir de "münkeri gördüğün zaman ona müdâhale etmekten seni alıkoyan şey ne idi?" diye sorar. Eğer Cenâb-ı Hakk, kuluna hüccetini telkin edecek olursa şu cevabı verir: "Ey Rabbim (Senin keremine, lütfuna ümîd bağlayarak) insanları terkettim (çünkü onların şerrinden korkuyordum)."**

ŞÂRİ'DEN ÇOK ŞERİATÇI OLMAMALI

Hakikat yukarıda kaydedilen gibi olunca, arzulanan cemiyetin sağlanması için, münkerlerle yapılan mücadelede ölçünün kaçırılmaması, ifrat edilmemesi gerekecektir. Bizzât dinin sâhibi (Şâri'), fitneyi artırma endişesinin bulunduğu, muhatablarda uyandıracağı aksül amelle başkalarına -ve hattâ bâzı durumlarda kendisine de- sirayet edecek zararların melhuz bulunduğu durumlarda irşaddan vazgeçmeyi, kendini -ve bu çeşit endişelerin mevzûbahs olmayacağı yakınlarını- kurtarmaya çalışmayı emretmektedir. Verilen böyle bir ölçü varken, her ne pahasına olursa olsun, irşad edeceğim diye, mevcut şartları hiç düşünmeksizin ortalıktaki fitneyi daha da artırıcı ifratlara düşme, dine hizmet değil, din nâmına yapılan cinâyetlerdir. Elbette indallah mesuliyeti vardır. Kraldan ziyade kralcı, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den ziyâde İslâmcı kesilmesinin bir mânası yoktur.

Münâvî, irşadın terkini âmir hadisi açıklarken, sözünü şöyle tamamlar:

"...İnsanların yaptıklarından, şeriata muhâlif olanları terket. Kalbinle Allah'ın insanlar üzerindeki tedbîrini seyret. Zira O (celle şânühü), aralarında rızıklarını taksîm ettiği gibi, ahlâklarını da taksim etti. Dileseydi onların hepsini tek bir ahlâk üzere toplardı. Öyle ise, cereyan eden bu hâdisât üzerinde, Cenâb-ı Hakk'ın tedbirini görmekten gâfil olma. Bu durumda bir masiyet (günah) görürsen şu anda seni ona bulaştırmamış olduğu için Allah'a hamdet. Emir ve nehiy yaparken rıfkla, mülâyemetle, sabırla ve sükûnetle hareket et. Faaliyetine te'sîr halkedilirse yine Allah'a hamdet, edilmezse, tefrîtin (yetersizliğin) sebebiyle istiğfarda bulun. Bu uğurda çekeceğin eziyetlere de sabret, zira sabır, hâdiselere karşı gösterilen bir azmı ve metânettir.

FİTNENİN BİR BAŞKA YÖNÜ:
FİTNE ZALİMLERİ TEMİZLER

Fitne sırasında emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerde bulunurken, icabında bunu terke kadar varacak bir teennî içerisinde olmanın ehemmiyetini ifâde zımnında diğer bazı nassları da burada kaydedebiliriz: İbnu'l-Arabî'nin Ahkâmü'l-Kur'ân'da kaydettiği bir rivayette Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmaktadır: **"Fitneden ikrâh etmeyin, zira o, münâfıkların hasadıdır."** Taberânî'nin Evsat'ından naklen verilen şu hadis de bu mâ'nayı te'yîd eder: Allah diyor ki: "Ben

buğz ettiklerimden yine buğz ettiklerim vâsıtasıyla intikam alır, sonra da herbirini cehenneme yollarım."

Yukarıdaki rivayetlerle mânası te'yîd edilen şu rivayet de burada kayda değer: "Zâlim kimse, Allah'ın yeryüzündeki adâleti (ne bir vâsıta)dır. Önce onun vâsıtasıyla intikamını çıkarır, sonra da ondan intikam alır."

Âlimlerin sened yönünden zayıf olduklarını belirttikleri bu rivayetlerin ifade ettikleri mânanın doğruluğunu şu âyet te'yîd etmektedir: "İşte biz, zâlimlerden kimisini kimine, irtikâb etmekte oldukları (günahlar) yüzünden, böylece musallat ederiz."[55]

İmâm Mâlik'in saltanat kaygısına düşen liderler hakkında şöyle dediği kaydedilir: "Mevcut imama karşı bir yenisi çıkacak olur ise, Ömer İbnu Abdillazîz gibi birisi için yeni çıkanı defetmek bir vecibedir. Fakat (onun gibi değerli olmayan bir kimse ise) bırak onu, Allah zâlimden kendisi gibi biri vasıtasıyla intikam alıyor demektir. Bilâhare ikisinden de intikamını alacaktır."

İRŞADI TERKETME KARARINDA TEENNİ

Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerin terkinden söz ederken, bu meselenin çok hassas bir nokta olduğunu belirtmemiz gerekir. İslâm'ın böyle bir ruhsatı olduğunu düşünerek, her isteyenin bu hususta ahkâm kesmesi, cemiyeti saran fenâlıklar karşısında, atalet ve tembelliğine bu prensipten de bir fetva alarak seyirci kalması doğru olmasa gerek. Aksi takdirde münkerâtı yaymaya ve İslâm'ı ortadan kaldırmaya çalışan şerirler, sefihler ve inançsızlara meydanı boş bırakmış olacağız. Bu yüzden Cenâb-ı Hakk'ın gadabına hedef olarak büyük felâket ve mesuliyetlere dûçar olabiliriz.

Meselenin hassâsiyetini göstermek ve bilhâssa zamanın şartlarını "irşâdı terketmeyi gerektiriyor" istikametinde değerlendirmeye gitmeden önce, son derece teennîli davranmak gerektiğini göstermek için, her meselede gerçek önderlerimiz olan selef-i sâlihinden birkaç vak'a örneği vereceğiz. Bu vakâların her biri, zamanımızda yaşamakta olduğumuz hâdiselere büyük benzerlik arzettiği için -zira bu vakalar ve konuşmalar Sahâbe ve Tâbiîn devrinde İslâm âlemini birbirine katan büyük fitne *(el-Fitnetü'l-Kübrâ)* sırasında cereyan etmiştir- aydınlatıcı, yol gösterici mahiyettedir.

55– En'âm 8/129.

1. ÖRNEK: Hasan-ı Basrî'den gelen bir rivayete göre İbnu Mes'ûd (radıyallahu anh)'a bir adam gelerek: "Siz kendinize bakın, kendiniz doğru yolu bulunca sapanlar size zarar vermez" meâlindeki âyetten sorar. İbnu Mes'ûd şu cevâbı verir: 'Şimdi bu âyette ifâde edilen irşâdı terketme zamanı değildir. Hâl-i hazırda irşad makbuldür. Fakat irşâdı terketmenin gerekeceği zaman yakında gelecektir. O zaman siz, irşadda bulununca size şu fenalıklar yapılacak (İbnu Mes'ûd belki de: "Sizin irşâdınızı dinleyen olmayacak" dedi). İşte o zaman kendinize bakın, başkasının sapıtması size zarar vermez."

2. ÖRNEK: Yine İbnu Mes'ud'dan, aynı âyetle alâkalı olarak şu rivayet gelmiştir: *"Bir grub insan, İbnu Mes'ûd'un yanında oturmakta iken, iki kişi arasında bir ihtilâf çıkar. Öyle ki her ikisi de birbirlerinin üzerine yürürler. Mecliste bulunanlardan biri: "Kalkıp bunlara ma'rûfu emir, münkerden nehiyde bulunmayayım mı?" der. Yanındaki arkadaşı da "Bırak onları, sen kendine bak, zira Cenâb-ı Hak: "Siz kendinize bakın..." buyuruyor" der. İbnu Mes'ud, bu konuşmayı işitince: "Yok öyle şey, henüz bu âyetin te'vîli gelmedi, Kur'ân bildiğiniz gibi, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sağlığında vâki oldu. Bir kısım âyetlerinin te'vili Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in vefatından az sonra vâki oldu. Bir kısım âyetlerin te'vîli şimdiden sonra vâkî olacak. Bir kısım âyetlerin tev'ili kıyâmet sırasında vâkî olacak. Bir kısım âyetlerin te'vîli de kıyâmetten sonra, hesab ânında vâkî olacak. Sizin kalbleriniz vahdetini, birliğini muhâfaza ettikçe, arzûlarınız müşterek oldukça, grublara bölünmediğiniz, birbirinizin zulmunü tadmadığınız müddetçe ma'rûfu emredin, münkerden de nehedin. Amma ne zaman kalbleriniz ayrılır, arzularınız birbirinden farklı hâle gelir, birbirine muhâlif fırkalara bölünür, birbirinizin zulmünü tadarsanız kişi, o zaman kendi hâline baksın. İşte o zaman bu âyetin te'vili bize ulaşmış demektir..."*

3. ÖRNEK: Hz. Ömer'in oğlu Abdullah'a bir gün: "Şu kargaşa hengâmında evinizde oturup emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerde bulunmasanız olmaz mı? Zira Cenâb-ı Hakk: **"Siz kendinize bakın, kendiniz doğru yolda bulununca, sapanlar size zarar vermez" buyuruyor"** derler. İbnu Ömer şu cevâbı verir: "Bu âyet ne benim içindir, ne de arkadaşlarım içindir.

Zira Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdu: **"Benim tebliğ ettiklerimi, beni görenler (şâhid olanlar) görmeyenlere teblîğ etsin, duyursun."** Bizler, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i görenleriz, sizler ise görmeyenlersiniz, (biz size duyurmak zorun-

dayız). Bu âyete gelince, o bizden sonra gelecek kimseler içindir ki onlara teblîğ edilse bile, onlar teblîği kabûl etmeyecekler" der.

4. ÖRNEK: Bir gün yine Hz. Ömer'in oğlu Abdullah *(radıyallahu anh)'ın yanına gözü pek, çenesi kuvvetli bir adam gelerek: "Ey Ebâ Abdirrahmân, altı kişi var, hepsi de Kur'ân okuyor, hepsi de Kur'ân'dan hüküm çıkarmada acele ediyor.*

Hepsi de müctehidlik yapıyor. Fakat hiçbirinde (hüküm çıkarırken) teennî denen şey yok. Üstelik her biri de hayırdan başka bir şey taleb etmediğini söylüyor. İşin garibi, iddia ettikleri şeylerle birbirlerinin şirke düştüklerine delil getiriyorlar." "Cemâatte oturanlardan biri söze karışarak: *"Birbirlerini şirke düşmekle ithâm etmekten daha büyük alçaklık olur mu?"* der. Önceki adam: "Ben sana sormadım, sen konuşma, benim muhatabım şu ihtiyardır" der ve konuşmasını Abdullah'a tekrar eder.

Abdullah (radıyallahu anh) şu cevâbı verir: "Allah hayrını versin, bana öyle geliyor ki, senin arzun, ben bu adamları tekfîr edeyim ve sana emredeyim, sen de gidip onları öldüresin, yok öyle şey, git onlara nasîhat et, onları bu davranışlarınnan menet. Böyle yapmana rağmen seni dinlemezlerse, o zaman sen kendine bak, zira Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: **"Ey iman edenler, siz kendinize bakın..."**

5. ÖRNEK: Cübeyr İbnu Nüfeyr'den gelen şu rivayet de burada kayda değer: Der ki: "Ben Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ashâbının da bulunduğu bir cemaate dâhil olmuştum. Yaşça hepsinden küçüktüm. Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker meselesi üzerine müzâkerede bulunuyorlardı. Ben de söze karışarak: "Cenâb-ı Hakk Kitâbı'nda **"Ey îmân edenler, siz kendinize bakın, siz doğru yolda oldukça, sapıtanlar size zarar vermez"** demedi mi (bu meselede müzâkereye ne hâcet?)" demiş bulundum. Cemaat, bana yönelerek hep bir ağızdan: **"Sen Kur'ân'dan anlamadığın, te'vîlini bilmediğin bir âyet mi seçip çıkarıyorsun?"** dediler. Keşke konuşmasaydım, temennîsinde bulundum. Epeyce bir konuştular. Dağılacakları vakit, tekrar bana yönelerek: "Sen yaşça genç bir delikanlısın, sen bir âyet seçip çıkardın ki, ne olduğunu henüz bilmiyorsun. Fakat muhtemelen onun te'vilinin çıkacağı zamana ulaşacaksın. Ne zaman mûcibiyle amel edilen bir bencillik, peşine düşülen bir hevâ, re'y sâhiblerinin, (âyet, hadis veya seleften olsun) kendi re'ylerinindışında hiçbir görüşe kıymet vermediklerini görürsen bil ki, âyetin te'vili vâki olmuştur. O zaman sen kendine bak, sapıtanlar sana zarar vermez" dediler.

FIKHIN HÜKMÜ: İbnu Âbidîn'in kadettiği bir açıklama, mevzumuza ışık tutucu mahiyette olduğu için burada temasta fayda var. İbnu Âbidîn: "Küffâra karşı savaşırken, bir askerin, düşmana -öldürme, yaralama, bozgun gibi- herhangi bir zarar vereceği ümidi ile ölümü göze alarak tek başına saldırmasında bir beis yoktur. Fakat, bu zararlardan hiçbirini veremiyecek olduğu zâhir iken saldırması helâl değildir" dedikten sonra ilâve eder: *"Müslümanın fâsıkları -fıskdan imtinâları şöyle dursun-, kendisini öldüreceklerini bile bile, münkerden nehiyde bulunması böyle değildir. Bu durumda sükut etmesine ruhsat verilmişse de, nehiyde bulunması haram değildir. Zira Müslümanlar, onun emredeceği şeyin haram olduğuna zaten inanmaktadırlar. Bu sebeple onun nehiy faaliyeti, küffârın hilâfına, fâsıkların derûnunda te'sir meydana getirir.*

İbnu Âbidin'in bu sözü bize şu âyeti hatırlattı: **"Sen va'z (ve nasihat et, hatırlat), zira, şübhesiz öğüt mü'minlere fâide verir."**[56]

56– Zâriyât 51/55.

İTİKAFLA İLGİLİ BÖLÜM

97 ١ – عن عائشة رَضِيَ اللهُ عنها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَعتَكِفُ العَشْرَ الأوَاخرَ من رَمَضَانَ حتّى توفّاهُ اللهُ تعالى ويقولُ: تَحرَّوْا ليلةَ القَدْرِ في العَشْرِ الأواخرِ من رَمَضَانَ ثمّ اعتكفَ أزْوَاجُهُ من بعده]. أخرجه الستة.

وفي رواية [كانَ يعتكفُ في كلّ رَمَضَانَ فإذا صلَّى الْغَدَاةَ جاءَ مكانهُ الّذي اعْتَكَفَ فيه قال: فاستأذنته عائشةُ رَضِيَ اللهُ عنها أن تعتكفَ فأذن لها فضربتْ فيه قُبةً فسمعتْ بها حفصةُ رَضِيَ اللهُ عنها فضربتْ، قبةً وضربتْ زينبُ رَضِيَ اللهُ عنها أخرى، فلما انصرفَ من الغداة أبصرَ أربعَ قبابٍ فقال: ما هذه؟ فأُخْبِرَ بذلكَ، فقالَ ما حملَهنّ على هذا، آلبرّ؟ انزعوها فلا أراها. فنُزعتْ فلمْ يعتكفْ في رمضانَ حتّى اعتكفَ في آخرِ العشرِ من شوالٍ].

وفي رواية [أمرَ بخبائهِ فقُوّضَ وتركَ الاعتكافَ في شهرِ رمضانَ حتّى اعتكفَ في العَشرِ الأولِ منْ شَوّالٍ].

« الخِباءُ » بيت من وبر أو صوف، لا من شَعر و« تقويضه » رفعه.

1. (97)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* vefat edinceye kadar Ramazan'ın son on gününde itikafa girer ve derdi ki: **"Kadir gecesini Ramazan'ın son on gününde arayın".** Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan sonra, zevceleri de itikâfa girdiler." Buhârî, Fadlu Leyletü'l-Kadr 3, İtikâf 1, 14; Müslim, İtikâf 5, (1172);

Muvatta, İtikaf 7, (1, 316); Tirmizî, Savm 71, (790); Nesâî, Mesâcid 18, (2, 44); Ebu Dâvud, Sıyâm 77, (2462, 2464); İbnu Mâce, Sıyâm 59; (1771).

Bir başka rivayette şöyle denir: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* her Ramazan'da itikafa girerdi. Akşam namazını kılar kılmaz itikaf mahalline gelirdi. Râvi der ki: Bir gün Hz. Aişe de itikâf için izin istedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* izin verdi. Mescidin içinde itikaf için bir çadır kuruldu. Bunu Hafsa validemiz (radıyallahu anhâ) işitti, O'nun için de bir çadır kuruldu. Arkadan Zeyneb (radıyallahu anhâ) validemiz için de bir çadır kuruldu. Sabah olup da Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hücresinden çıkınca dört çadır kurulduğunu görür ve "Bunlar da ne?" diye sorar. Durum haber verilince: **"Onları bu işe sevkeden şey nedir, Allah'ın rızasını kazandıracak bir amel düşüncesi mi? Hayır! Derhal kaldırın, gözüm görmesin!"** emretti. Çadırlar kaldırıldı. O Ramazan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'da itikâfı terketti. Şevvâl'in son onunda itikâfa girdi."

Bir diğer rivayette şöye denir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* çadırların kaldırılmasını emretti. Derhal yıkıldılar. O yıl itikâfa girmeyi Ramazan'da terketti, Şevvâl ayının ilk onunda yerine getirdi."

AÇIKLAMA: İtikaf, lügat açısından, haps olmak, yerinde kalmak gibi mânalara gelir. Şer'î örfte: *"Allah'ın rızasını kazanmak düşüncesiyle belli âdab çerçevesinde mescidde kalma"*ya itikaf denir. Bu nâfile bir ibâdettir. Sadece nezredilmek suretiyle vâcib olur. İtikafın en az müddeti bir gün en fazla müddeti on gündür. İtikâf senenin her ayında olabilir. İtikafta iken, bazı âlimlere göre oruç şart değildir. Ancak Hanefîlere göre vâcib olan itikâf için oruç şarttır. Yine bazılarınca Mescid-i Nebevî, Kâbe ve Mescid-i Aksa'da, bazılarınca cuma kılınan mescidlerde itikaf câiz addedilirken, Hanefîler beş vakit namazın kılındığı her yerde itikafın câiz olacağına hükmederler.

Allah rızası için şu mescidde şu kadar müddet itikaf yapmaya niyet ettim demekle bunu nefsine vâcib kılar. Kalben bunu geçirirse de niyet yerine geçmiş olur. Bu niyetle mescide giren kimse abdest almak, gusletmek, abdest bozmak gibi zaruret olmadıkça mescidden ayrılmaz. Aksi takdirde itikafı bozulur.

Mu'tekif, mescidde kalır, namaz, tilavet ve tefekkür gibi ibadetin çeşitleriyle meşgul olur. Dünyevî meşguliyetleri terkeder. Kadına tekerrüb tamamen yasaktır.

İtikâfı erkekler mescidde yerine getirirler, bu şarttır. Kadınlar, evlerinin mescid olarak tanzim edilen odasında itikaf yapabilirler. Bu meşrudur, fakat mescidde itikafa girmeleri câiz değildir.

KADİR GECESİ

Hadiste itikafa girmekle Kadir gecesi aramak arasına bir irtibat görülmektedir. Bu sebeple Kadir gecesi hakkında biraz açıklama yapmak gerekmektedir. Dünya ve âhirette rehberimiz olan yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'i, Hak teâla hazretleri Levh-i mahfuz'dan dünya semasında Kadir gecesi'nde indirmiştir. Bu ilk iniş, bir bütün olarak, topyekün inmedir. Ondan sonra Hz. Cibrîl (aleyhisselam) Allah'ın izin ve emri ile 23 yılda peyder pey, ihtiyaca göre Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a vahy yoluyla getirecektir. Bu âyetteki "inme"den Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a Hira mağarasında vâki olan ilk inme de anlaşılmıştır. Bu durumda ilk vahiy olan Alak suresinin baştaki beş âyeti Ramazan ayında o gece gelerek vahyin başlangıcını teşkil etmiştir.

Kıyamete kadar gelecek olan yüz milyarlarca insana dünya ve âhirette rehberlik edecek olan bir kitabın yeryüzüne geliş günü ve bunun yıldönümleri elbette ki müstesna bir gün olmalı, bayramlar, ihtifaller ve merasimlerle kutlanmalıdır. O gün diğer günlerden daha kıymetli, daha şerefli olmalıdır. Gerçekten de öyledir, Kur'ân-ı Kerîm, muhtelif âyetleriyle Kâdir gecesine temas eder ve kıymetini, ehemmiyetini dile getirir: Duhan suresi Kadir gecesi'nin kudsiyetine kasemle başlar: **"Hâ-mîm, (Helal ile haram ve sair hükümleri) açıkça bildiren bu Kitab'a yemin olsun ki, biz O'nu mübarek bir gecede indirdik. Biz (O'nunla kâfirlerin uğrayacakları azâbı) haber vericileriz. Her hikmetli iş, nezdimizden çıkan bir emir ile, o gecede ayrılır..."** (Duhan, 1-5).

Kadr suresi, o gecede Rabbimizin rahmet ve mağfiret ırmaklarının taşıp, her tevbekârı içinde garkedecek bir deryaya dönüştüğünü, hayırların bire binler, yüzbinler katıyla kabul edildiğini belirtir: "Biz, onu (Kur'ân'ı) Kadir gecesinde indirdik... Kadir gecesi bin aydan hayırlıdır. Onda Melekler ve Ruh, Rablerinin izniyle her bir iş için, iner de iner. O gece tan yeri ağarıncaya kadar bir selâmdır."

Bu âyetler de gösteriyor ki, Cenab-ı Hak,tıpkı dünyevî nizamatta bazı hususî kutlama ve af günleri bulunduğu gibi Kadir gecesini, hususi mağfiret günü yapmış, o gün yapılan tevbelere, hayırlara -mûtad "bire on" ölçüsünün pek fevkinde-, asgari bire otuz bin karşılık takdir buyurmuştur.

Ancak Kadir Gecesi'nin açık şekilde bilinmesi bir kısım insanları tembelliğe atabilirdi. O gecenin kesin olan feyz ve mağfiretine güvenerek diğer günlerin değerlendirilmesi ikinci üçüncü plana atılabilirdi. Bilip bilmediğimiz birçok hikmet ve maslahatlarla, bu gecenin yılın hangi günü olduğu gizlenmiştir. Umumiyetle Ramazan ayı içerisinde olduğu kuvvetli ihtimal olarak ortaya çıkmakta ise de, Ramazan'ın ilk onunda mı, orta onunda mı, son onunda mı olduğu ihtilaf edilir olmuştur. Ramazan'ın son onunda ve 21, 23,25, 27 gibi tek gecelere tesadüf ettiğini te'yid eden rivayetler var.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sağlığında bu gecenin hangisi olduğu merak ve araştırma mevzuu olduğu gibi vefatından sonra başta Hz. Ömer (radıyallahu anh) olmak üzere Ashâb tarafından da araştırma konusu yapılmıştır. İbnu Hacer, Kadir gecesinin hangi gün olduğuna dâir şer'î delillere müsteniden ileri sürülen görüşleri tâdad ederken tam 46 görüş kaydeder. Bunlardan birine göre Kadir gecesi Ramazan ayı içerisinde değil, senenin herhangi bir gecesindedir. Binaenaleyh mü'min her gecede teyakkuz ve tevbede olmalıdır.

Mü'minler tarafından umumiyetle, benimsenen, Kadir Gecesi olarak kutlanan gece Ramazanın 27'nci gecesidir. Müslim'de *Ubey İbnu Ka'b*'dan gelen bir rivayette Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu geceyi irşad buyurmuşlardır. Hz. Ömer (radıyallahu anh) bu hususta kuvvetli bir kanaate varmak arzusuyla Ashab'ı toplayıp fikirlerini alır. Hepsi de Ramazan'ın son onunda olduğunda İCMA ederler. Heyette bulunan İbnu Abbas (radıyallahu anh) söz alarak: *"Ben Kadir gecesinin hangi gece olduğunu biliyorum" der. Hz. Ömer "Hangisi?" diye sorunca: "Son ondaki geçen veya kalan yedinci gece" der. Hz. Ömer (radıyallahu anh): "Bunu nereden bildin, delilin ne?"* diye sorunca İbnu Abbas şu açıklamayı yapar:

— Allah yedi sema, yedi arz, yedi gün yarattı. Ay da yedi üzerine (yedişer günlük haftalar halinde) devam ediyor. İnsan da yediden yaratılmıştır, yediden yer[57] yedi üzerine secde eder. Kâ'be'yi tavaf yedidir, şeytana atılan taş da yedidir."

Hz. Ömer (radıyallahu anh) bu açıklama karşısında tatmin olur ve takdirlerini ifade eder.

Ubey İbnu Ka'b'a göre Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in o geceyi ihya için uyanık kalmalarını emretmiş olmasından başka,

---

57– Katâde, İbnu Abbas'ın yenen yedi ile, Abese suresinin 26-31. âyetlerinde sayılan nimetleri kasteddiğini belirtir.

müşâhede bile bunu te'yîd eder, zira Ramazan'ın yirmi yedinci gecesi sabahı güneş, gözleri kamaştıran şualardan arınmış olarak, beyaz ve saf doğar. Hz. Mu'âviye, İbnu Ömer ve daha başka bir kısım sahâbeler de Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den, Kadir gecesinin Ramazanın 27'inci gecesi olduğu hususunda rivayetlerde bulunmuşlardır. Seleften Ahmed İbnu Hanbel, Ebu Hanife gibi birçokları da bu görüşü benimsemiştir. İbnu Kesîr'in kaydına göre Kadr sûresinde geçen ve Kadir gecesi'ne delalet eden هــى yani o zamirinin sure içerisinde 27. kelime oluşundan da bu hususu delillendiren selef âlimi mevcuttur. (Gerçeği Allah bilir).

Şurası muhakkak ki, bu hususta ileri sürülen bütün iddialar yakîn değil, zan, en fazla zann-ı gâlib ifade eder. Zira 27. gece olduğu bilfarz tebeyyün etse bile çoğu kere Ramazan'ın birinci günü kesinlikle bilinememektedir. Şâri, ümmete rahmeten, bunu mübhem ve ihtilaflı bırakmıştır. Böylece Fazl-ı Rahmân aşıklarına en azından bütün Ramazan geceleri "Kadir gecesi" niyetiyle ihya kapısı açık bırakılmıştır. O niyetle kapısı çalınan Yüce Rahmân'ın niyetlere göre fazlından bol bol vermiyeceğini kimse kestirip atamaz, verebileceğinin delili ise çoktur. Burada da "ümmetimin ihtilafı rahmettir" hadisindeki gerçek bir kere daha kendini göstermiş olmaktadır.

98 ٢ـ وعن أبى سعيد رَضِىَ اللهُ عنهُ قال: [اعْتَكَفْنَا مع رَسُولِ اللهِ ﷺ العَشْرَ الأوسطَ فلما كانَ صبيحةَ عشرينَ نقلْنا متاعنا فقالَ: مَنْ كانَ اعتكفَ فليرجعْ إلى مُعْتَكَفِه فإنّى رأيتُ هذه الليلةَ ورأيتُنى كأنى أسجدُ في ماءٍ وطينٍ، فلما رجعَ إلى معتكفِه هاجتِ السماءُ من آخرِ ذلكَ اليومِ، وكانَ المسجدُ على عريشٍ، فلقدْ رأيتُ على أنفه وأرنبته أثرَ الماءِ والطينِ وذلكَ ليلةَ الحادى والعشرينَ]. أخرجه الشيخان.

2. (98)- Ebu Saîd (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Biz Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le birlikte Ramazan'ın orta on gününde i'tikafa girdik, yirminci günün sabahı olunca eşyalarımızı (evlerimize) taşıdık.* Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir hutbe irad etti ve) sonra şunu söyledi: *"İtikafa girmiş olanlar, itikaf mahallerine dönsünler. Zira bu gece bana Kadir gecesinin hangi gece olduğu gösterilmişti, sonra unutturuldu. Siz, son onda ve tek gecelerde arayın. Ayrıca bu gece kendimi su ve çamur içinde secde eder gördüm."* Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* itikaf mahalline dönünce, o günün sonuna doğru hava bozdu. Mescid o

sıralarda (üzeri dallarla örtülmüş) çardak şeklindeydi. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'n burnu ve burun yumuşağı üzerinde su ve çamur bulaşığını gördüm. Bu gece 21. gece idi." Buhârî, Fadlu Leyleti'l-Kadr 2, 3, İtikaf 1, 9, 13; Mslim, Sıyâm 213, (1167);

AÇIKLAMA:

Hadisin Müslim'de gelen vechi, daha sarihtir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, O yıl Kadir gecesini aramak kasdı ile Ramazan'ın son on günüde de itikafa karar verir ve i'tikâf'a girenlere bu maksadla dönmelerini emir buyurur.

99 ٣– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عنهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَعْتَكِفُ في كلِّ رَمضان عشرةَ أيامٍ فلما كَان العامُ الَّذى قُبِضَ فيه اعتَكَفَ عشرين]. أخرجه البخارى وأبو داود

3. (99)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* her Ramazanda on gün i'tikâfa girerdi. Vefat ettiği yılda ise yirmi gün i'tikâfa girdi." Buhârî, İ'tikâf 17; Ebu Dâvud, Savm 78, (2466). İbnu Mâce, Sıyâm 58 (1769).

100 ٤– وعن أنس وأبىّ بن كعب رضى اللهُ عنهما قالا: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَعْتَكِفُ العشرَ الأَواخرَ من رَمضَانَ فلمْ يعتكفْ عاماً فلمّا كَانَ العامُ المقبلُ اعتكفَ عشرين].

أخرجه أبو داود عن أبىّ، والترمذى عن أنس.

4. (100)- Enes ve Ubey İbnu Ka'b (radıyallahu anh) anlatıyorlar. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ramazan'ın son on gününde itikafa girerlerdi. Fakat bir sene (seferde olduğu için) itikafa girmedi, müteakip yıl yirmi gün itikaf yaptı." Hadisi Ebu Dâvud, Übeyy hazretlerinden [Savm 77, (2463)]; Tirmizî de Enes hazretlerinden [Savm 79, (803)] rivayet etmiştir. İbnu Mâce, Sıyam 58, (1770).

101 ٥– وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عنها [أنّها كَانتْ تُرَجِّلُ النّبىَّ ﷺ وهىَ حائضٌ وَهوَ معتكفٌ في المسجد، وهىَ في حُجْرتِهَا يناولُها رأسَهُ، وكَانَ لا يدخلُ البيتَ إلا الحاجة الإنسان إذا كَانَ معتكفاً]. أخرجه الستة.

وزاد أبو داود [وكَانَ يمرُّ بالْمَريضِ وهُوَ معتكفٌ فيمرُّ ولاَ يعرِّجُ يسألُ عنه.

وقالت: السنةُ للمُعتكف أن لا يعودَ مريضاً، ولاَ يشهد جنازةً، ولاَ يَمَسَّ امرأةً، ولا يباشرَها، ولاَ يخرُجَ إلاّ لِمَا لابدَّ له منهُ، ولا اعتكافَ إلاّ في المسجدِ الجامعِ].

«الترجيل» تسريح الشعرِ وتنظيفه وتحسينهُ.

5. (101)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin anlattığına göre, "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* mescitte itikafda olduğu sırada, kendisi de hayızken, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın saçlarını taramıştır. Bu hizmeti yaparken kendisi odasında ayrılmamış; Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* başını ona uzatmıştır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* itikafda iken, (büyük veya küçük abdest bozmak gibi) zarurî bir ihtiyaç olmadıkça odaya girmezdi." Buhârî, Hayz 2, İtikaf 2, 3, 4, 19, Libâs 76; Müslim, Hayz 6-7 (297); Muvatta, İ'tikâf 1 (1, 312); Tirmizî, Savm 80, (804); Ebu Dâvud, Sıyâm 79 (2467, 2468, 2469); Nesâî, Hayz 20, (1, 193).

Ebu Dâvud'da şu ziyade var: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* itikafda iken hastaya uğrar, oyalanmadan halini sorar geçerdi. Hz. Aişe buyurdu ki: *"Aslında, mûtekif için sünnet olanı, hasta ziyaretine gitmemesi, cenaze merasimine katılmaması, kadına temas etmemesi, kadının tenine tenini değdirmemesi, zarurî ihtiyaç dışında çıkmamasıdır. Oruçsuz itikaf yoktur. Keza cuma kılınan mescid dışında da itikaf yoktur."* (Ebu Dâvud, Savm 80, 2473).

102 ٦– وعنها رضِىَ اللهُ عنها قالت: [اعتكفتْ مع النبىِّ ﷺ امرأةٌ من أزواجه مستحاضةٌ فكانتْ ترَى الدمَ والصفرةَ وهى تُصلّى، وربمَا وضعتِ الطّسْتَ تحتهَا من الدمِ].

أخرجه البخارى وأبو داود.

6. (102)- Yine Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerinden biri, müstehaza haliyle [58] Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte itikafa girdi. Öyle ki, kadın, kanı ve elbisesinde sarı lekeyi de görüyor bu halde de namaz kılıyordu. Kanın şiddetli akması halinde (kirletmeyi önlemek için) altına leğen koyduğu oluyordu." Buhârî, Hayz 10, İtikaf 10; Ebu Dâvud, Savm 81, (2476);

103 ٧– وعن علي بن الحسين قال: قالت صفيةُ رضى الله عنها: [كَانَ رَسولُ اللهِ ﷺ معتكفاً فأتيته أزورهُ ليلاً فحدثتُه ثم قمتُ لأنقلبَ فقامَ معى حتّى اذا بلغ بابَ المسجدِ مرّ

58– Müstehaza hayızlı olmadığı halde, -hastalık sebebiyle- kanı akan kadın.

رجلان من الأنصار فلما رأيا رسول الله ﷺ أسرعا فقال على رسلكما إنها صفية بنت حُيَيٍّ، فقالا سبحان الله يا رسول الله فقل: إنّ الشيطان يجرى من ابن آدم مجرى الدم، وإني خشيتُ أن يقذف في قلوبكما شرّاً، أو قال شيئاً]. أخرجه

البخارى وأبو داود. «الانقلاب» الرجوع.

7. (103)- Ali İbnu'l-Hüseyn anlatıyor: Safiyye (radıyallahı anhâ) buyurdu ki: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* itikafta iken ziyaret maksadıyla geceleyin yanına uğradım. Bir müddet konuştuk. Sonra geri dönmek üzere kalktım. Uğurlamak üzere de o kalktı. Kapıya kadar gelmişti ki, Ensar'dan iki kişi oradan geçiyordu. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i görünce hızlandılar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Ağır olun dedi, şu yanımdaki Huyey'in kızı Safiyye'dir." Onlar: "Subhânallah, dediler bu da ne demek ey Allah'ın Resûlu" Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Şeytan, insana, damarlardaki kan gibi nüfuz eder. Ben, onun kalplerinize bir kötülük atmasından korkarım" buyurdu." "Buhârî, İ'tikâf 8, 11, 18 Farzu'l-Humus 4, Bed'u'l-Halk 11, Edeb 121, Ahkâm 21; Müslim, Selam 23-25 (2174, 2175); Ebu Dâvud, Sıyâm 79, (2470).

AÇIKLAMA:

Hadisten şu hükümler çıkarılmıştır:

1- Mutekifi ziyaret câizdir.

2- Mutekifin mübah şeylerle meşguliyeti câizdir. Ziyaretcilerle konuşması, onlarla kalkması, onları uğurlaması gibi.

3- Mutekif zevcesiyle başbaşa yalnız kalabilir.

4- Kadın, mu'tekifi ziyaret edebilir.

5- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ümmetine karşı müşfiktir, onların günaha düşmemesi için gayret sarfetmiştir, çünkü Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hakkında suizan ederek günaha girebileceklerdi.

6- Suizan uyandıracak durumlarda kaçınmak, şeytanın tuzağına düşmemek için itina göstermek, icabında özür beyan etmek gerekir. Bu husus, örnek ittihaz edilen âlimler ve diğer büyükler hakkında daha ziyade ehemmiyet taşır. Onların suizanna sebep olacak fiilerden son derece kaçınmaları gerekir. Her ne kadar haklı ve hulus sahibi olsalar bile hak-

larında suizan uyandıracak davranışta bulunmaları asla câiz değildir. Çünkü bu durum kendilerinden, ilimlerinden istifadeyi ortadan kaldırır. Bu mevzu ile ilgili olarak bazı âlimler: "Hâkim, kapalı olma halinde töhmetten kurtulmak için hükmün sebebini mahkûma açıklamalıdır" demiştir. Durum böyle olunca, "nefsimi alçaltıyorum, terbiye ediyorum" özrüyle uygunsuz ve fenâ davranışlardan çekinmeyenlerin hataları pek zâhirdir. Bunların, kendilerine sünnet-i nebeviye'den örnek göstermeleri mümkün değildir.

7- Kadınların geceleyin evlerinden dışarı çıkmaları câizdir.

8- Hayrete düşülen, taaccüp edilen durumlar karşısında sübhânallah demek câizdir. Bu tabir, hadislerde, tazîm, ürperti, utanma gibi başka hisler tahrik eden durumlarda da kullanılmıştır.

104 ٨– وعن ابن عمر رَضى اللهُ عنهما [أنّ عمرَ نذرَ في الجاهليةِ أن يعتكفَ ليلةً، ويرُوى: يوماً في المسجدِ الحرامِ فسأل رسُولَ اللهِ ﷺ فقال: أوف بنذركَ] أخرجه الخمسة.

8. (104) İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Babam Ömer (radıyallahu anh) cahiliye devrinde iken geceleyin itikafa girmek üzere nezretmişti (adamıştı). -Hatta Mescid-i Haram'da bir gün itikaf yapmayı adamıştı diye de rivayet edilir- Durumu Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den sordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* "Nezrini yerine getir" buyurdu." Buhârî, İtikaf 5, 15, 16; Humus 19, Megâzî 54, Eymân 29; Müslim, Eymân 27, (1656) Tirmizî, Nüzûr 12, 12, (1539); İbnu Mace, Keffarât 18, (2129).

AÇIKLAMALAR:

Müslüman olmazdan önceki adak, yerine getirilir mi, getirilmez mi âlimler tartışmışlardır. Şâfiî (raimehullah)'ye göre yerine getirmek gerekir. Ebu Hanîfe'ye göre gerekmez. Zira, hadiste, **"İslâm, önceden işlenen günahları ve borçları ortadan kaldırır"** buyrulmuştur.

İHYÂU'L-MEVAT BÖLÜMÜ

105 ١ — عن عائشة رَضِيَ اللهُ عنها قالت: قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: [مَنْ عَمَرَ أرضاً لَيْسَتْ لأحدٍ فهُوَ أحقُّ بِهَا] قال: عروة بن الزبير: قضى بِهِ عـمرُ في خلافته رَضِىَ اللهُ عنهُ. أخرجه البخاري.

1. (105)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Sahibi olmayan bir araziyi kim ihya ederse, bu araziyi herkesten ziyade o hak kazanır." Urvetu'bnu Zübeyr "Hz. Ömer (radıyallahu anh) halife iken bu hadisin hükmünü tatbik etti" dedi. Buhârî, Hars 15.

AÇIKLAMA:

Mevat arazi kimsenin mülkü olmayan, meskun bölgenin (belde) bitişiğinde bulunmayan dışta kalan arazidir. Meskun bölgeye yakın veya uzak olmuş farketmez. *Ebû Yusuf, bu araziyi şöyle tarif etmiştir: "Mevat öyle bir parçadır ki, bunun mamur araziye en yakın noktasına duran birisi, bütün gücüyle bağırdığı zaman mamur bölgenin ona en yakın yerinden sesi işitilmez."*

Bir yerin ihyası: Oranın sulanması, ekilmesi, ağaç dikilmesi veya bina yapılmasıyla gerçekleşir. ihya etmek, lügat olarak hayatlandırmak, canlandırmak demektir. Cumhûr'a göre, bir kimse, yukarıdaki evsafta bir mevâtı, ihyâ edecek olsa, ona sâhib olur, bu arazi, ümrana yakın olmuş, uzak olmuş devlet reisi izin vermiş vermemiş fark etmez. İmâm-ı Âzam (rahimehullah)'a göre, devletin mutlaka izni gerekir. Ancak, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed de diğer ulemaya uyarak bu meselede Ebu Hanife'ye muhalefet ederler.

106 ٢– وعن عروة بن الزبير قال: قال رسولُ الله ﷺ [مَنْ أحيا أرضاً ميتةً فهى له، وليس لعرْقٍ ظَالمٍ حقٌّ]. أخرجه الأربعة إلاّ النسائى.

وزاد أبو داود: قال عروة: أشهد أنّ رَسُولَ الله ﷺ قضَى أنّ الأرضَ أرضُ الله تعالى، والعبادَ عبادُ الله تعالى، فمنْ أحيَا مواتاً فَهُوَ أحقُّ به جاءنَا بهذا عن النبىّ ﷺ الّذى جاءنا بالصلوات عنهُ.

2. (106)- Urvetu'bnu Zübeyr (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Kim ölü bir arâziyi ihya ederse, burası onun olur. Başkasının arazisine izinsiz ağaç dikene hiçbir hak tanınmaz.** Muvatta, Akdiye 26, (2, 743); Tirmizî, Ahkâm 38, (1379); Ebu Dâvud, Harâc 37, (3073).

Ebu Dâvud'da şu ziyade var: Urve (radıyallahu anh) dedi ki: "Şehâdet ederim ki, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şuna hükmetti: Arz, Allah'ın arzıdır, insanlar da Allah'ın kullarıdır. Kim bir ölü araziyi (mevat) ihya ederse, bu yere, o, herkesten ziyade hak sâhibi olur. Bu hükmü Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan bize, ondan namazı getirenler getirdi."

107 ٣– قال عروةُ: ولقد حدَّثنى الّذي حدّثنى بهذا الحديث [أنّ رَجُلَيْنِ اختَصما إلى رَسُولِ الله ﷺ: غرسَ أحدُهُمَا نخلاً في أرضِ الآخرِ فقضَى لصاحبِ الأرضِ بأرضه وأمرَ صاحبَ النخلِ أن يُخْرِجَ نخلَهُ منها فلقدْ رأيتُهَا، وإنّها لتضربُ أُصولُها بالفؤوسِ، وإنّهَا لنخلٌ عُمٌّ حتّى أُخرجَتْ منها].

قال مالك رحمه الله: « والعِرْقُ الظالمُ » كلُّ ما أُخذَ واحتُفرَ وغُرسَ بغير حق « الفؤوسُ » جمع فأسٍ، وهى الآلة المعروفةُ من الحديدِ « والعُمُّ » جمع عمّية، وهى التامة في الطول والالتفاف.

3. (107)- Urve (radıyallahu anh) dedi ki: *"Bana bu hadisi rivayet eden kimse şunu da anlattı:* İki kişi Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e müracaat ederek aralarındaki ihtilâfı arzettiler: Bunlardan biri, diğerinin arazisine hurma ağacı dikmişti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Tarla, eski sâhibine aittir, ağaç diken de diktiklerini tarlada

söksün" diye hükmetti. Ben ağaçların köklerine baltalarla vurulduğunu gördüm. Ağaçlar boylu boslu tam haldeydiler, hepsi de tarladan söküldüler." Ebu Dâvud, Harac 37, (3074).

108 ٤ – وعن سمرة بن جندب قال: قال رسول الله ﷺ: [من أحاط حائطاً في موات فهو له]. أخرجه أبو داود.

وزاد رزين رحمه الله عن سعيد بن زيد رضي الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: [من عمر أرضاً قد عجز صاحبها عنها وتركها مهلكة فهي له].

4. (108)- Semuratu'bnu Cündüb (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* dedi ki: "Mevât (ölü) bir araziyi kim bir duvarla çevrelerse, burası onun olur." Ebu Dâvud, Harac 37, (3077).

Rezîn, Saîd İbnu Zeyd (radıyallahu anh)'den şu ziyadeyi kaydetti: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* dedi ki: **"Sahibi bir arazinin bakımından âciz kalarak helâk olmaya terkedince biri gelip bu araziyi ihya ederse, arazi kendinin olur."**

AÇIKLAMA:

Duvar çekme ile temellük hasıl olup olmayacağı münâkaşa edilmiştir. Taş dikmek, duvar çekmekle temliki câiz görenler yukarıdaki hadisle istidlâl etmişlerdir. Bazı âlimler ise taş dikme (tahcir) ve duvar çekmenin ihya sayılmayacağını söylemiştir. Bu görüşte olan Türbüştî "arazi" tabirinin de açıklamaya muhtaç olduğunu, zira her araziye duvar çekmekle temellük edilemiyeceğini" söyler. Tîbî ise, "duvar çekme" tabirin yeterli açıklık getirdiğini, çünkü bu ifadenin tarlayı çevreleyici iç kısmındaki eşyayı koruyucu bir duvar inşa edildiğine delalet ettiğini, söz gelimi duvarların korunması için eğrik, sığırların korunması için ağıl yapmak maksadıyla bu duvarların çekildiğine delalet eder" der. *Nevevî* hayvan için ağıl yapmak veya içerisinde sebze meyve kurutmaya, odun, saman depolamaya mahsus kuytu yer elde etmek istenirse, bunun temlik sayılması için duvar çekilmiş olması şarttır, ağaç dalı veya taş dikilmesi yeterli değildir" der.

ÎLÂ BÖLÜMÜ

Îlâ, lügat olarak yemin ve imtina mânasına gelir. Şer'î ıstılah'da, bir kimsenin karşısına dört ay yaklaşmamaya yemin etmesidir. Îlâ âyet-i kerîme'de de temas edilen, câhiliye devrinde pek cârî bir boşama şeklidir: **"Kadınlarına yaklaşmamaya yemîn edenler için dört ay beklemek vardır. Eğer erkekler (o müddet içinde kefâret yaparak zevcelerine) dönerlerse şüphe yok ki Allah cidden mağfiret edici, hakkıyla esirgeyicidir" (Bakara, 226).**

Cahiliye devrinde bu tarz boşamada koca rücû hakkından, kadın da müddet kaydı olmaksızın, diğer bir kocaya ebediyen varma hakkından mahrumdu.

Şu halde Kur'ân bunu dört ayla sınırlamıştır. Erkek bu müddet içerisinde kefâret ödeyerek rücû edebilir. Bunu yapmadığı takdirde dört ay sonra bir talak vermiş sayılır.

Îlâ üç çeşittir:

1- Îlâ-yı muvakkat: Bu, müddet belirtilen îlâdır. Dört ay, beş ay gibi bir müddetle kayıtlanır.

2- Îlâ-yı müebbed: Ebediyen kadına takarrüb etmemeye yemindir.

3- Îlâ-yı meçhul: Müddet tâyin edilmeden yapılan hanıma yaklaşmama yeminidir.

Belirtilen müddet içerisinde kadına yaklaştığı takdirde yemininde hânis olduğu için yemin kefâreti öder. Îlâ bahsi, birçok teferruatı bulunan bir mevzudur. Fıkıh kitaplarında açıklama yer alır. (Ömer Nasuhi Bilmen'in *Istılahat-ı Fıkhiye Kamusu*'nun ikinci cildine müracat edilsin).

Aşağıdaki hadislerde temas edilen Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in îlâsı, şerî ıstılah'daki îlâ'dan ziyâde, lügavî mânada bir yemin-

dir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Tahrîm sûresi'nin nüzulüne sebep olan, hanımlarıyla arasında vâki bazı huzursuzluklar sonunda, kadınlarına bir ay takarrüb etmemek (yaklaşmamak) üzere yemin etmiş ve böylece, mü'minlerce îlâ ile ilgili âdabı da ta'lim buyurmuştur. Îlâ kararı rivayetlerde farklı farklı sebeplere dayandırılır. Biz bu sebeplerden sadece birini bahsin sonunda anlatacağız. Diğerlerini merak edenlere, tefsir kitaplarını görmelerini tavsiye ederiz. Ancak bütün rivayetler ailevî huzursuzlukta birleşir. Sebep olarak farklı hâdiselerin zikredilmesi, bir tezad (teâruz) sayılmamalı. Mezkûr hâdiselerden herbiri aynı esnâda veya birbirine yakın zamanlar içerisinde cereyan etmiş ve bunların birikimi de Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i hanımları uyarıcı bir ceza olarak îlâ kararı vermeye sevketmiş olabilir. Bu karar, gerçekten müessir bir ceza olmuştur. Zira rivayetler hem hanımların hem de yakınlarının Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın boşamış olabileceği ihtimaliyle son derece üzülüp 2728.(ştıklarını, ciddi bir endişeye ve telaşa düştüklerini ifade ederler.

109 ١ – عن أنس رَضِيَ اللهُ عنهُ [أنّ النبيّ ﷺ صُرِعَ مِنْ فرسٍ فَجُحِشَ شقّهُ أو كَتِفُهُ، وآلى من نسائه شهراً فجلسَ في مشربةٍ لهُ درجُها من جذُوعٍ فأتاه أصحابهُ يعودونه فصلّى بهم جالساً وهم قيامٌ، فلما سلم قال: إنّما جُعِلَ الإمامُ لِيُؤْتَمّ به فإذا صلّى قائماً فصلّوا قياماً، وإن صلّى قاعداً فصلّوا قعوداً، ولاَ تركَعُوا حتّى يركع، ولاَ ترفعُوا حتّى يرفَع. قال: ونزلَ لتسعٍ وعشرين. فقالوا يا رسُولَ اللهِ إنك آليتَ شهراً. فقال: إن الشهر تسعٌ وعشرونَ.] أخرجه البخارى والترمذى والنسائى.

وفي أخرى للشيخين عن أم سلمة: [إنّ الشهرَ يكُونَ تسعاً وعشرين].

وفي أخرى لمسلم عن جابر [ثمّ طبّقَ يديهِ ثلاثاً مرّتين بأصابعِ يديْهِ كلّها ومرةً بتسعٍ منْها].

1. (109)- Enes (radıyallahu anh)'in anlattığına göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i bir at yere atmıştı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın (sağ) tarafı veya (sağ) omuzu ezildi. Bu O'na ayakta durامayacak kadar ızdırab verdi. O sıralarda hanımlarını da bir ay müddetle terketti. Bu esnada, hurma kütüğünden yapılmış bir merdivenle çıkılan tenezzüh odasına (meşrübe) çekildi. Ashâb (radıyallahu anhum ecmaîn)

kendisine "geçmiş olsun" ziyaretine geliyorlardı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* oturarak namaz kılardı, onlar ise ayakta durarak namaza uymuşlardı. Selâmı verince şöyle dedi: "İmam, kendisine uyulmak için vardır. Öyle ise ayakta namaz kıldırıyorsa siz de ayakta kılın, şâyet oturarak kıldırıyorsa siz de oturarak kılın, imam rükuya varmadan rükuya gitmeyin, o başını kaldırmadan siz de kaldırmayın."

Râvi der ki: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ayın 29'unda meşrübeden indi. Ashâb: "Ey Allah'ın Resulü, sen bir aylık bir müddet için îlâ'ya (ayrı kalmaya) karar vermiştin" dediler. Onlara: "Bu ay yirmi dokuz gündür" cevabını verdi." Buhârî, Salat 18, Ezan 51, 82, 128, Sıfatu's-Salat 83, 128, Savm 11, Mezâlim 25, Nikâh 91, Talâk 21, Eymân 20; Tirmizî, Savm 6, (690); Nesâî, Talak 32, (6, 166).

Buhârî ve Müslim'de Ümmü Seleme'den gelen bir rivayette: **"Bu ay yirmi dokuz çekiyor"** buyurmuştur.

Müslim'de Câbir (radıyallahu anh)'dan kaydedilen bir rivayette: *"Sonra iki elini üç sefer uzattı, ikisinde her iki elinin bütün parmaklarıyla, sonuncu kerede sadece dokuz parmağıyla işaret etmişti" diye (yirmi dokuzu gösterdiği açıklanır)* (Sıyam 24).

AÇIKLAMA:

Bu hadis her ne kadar oturarak namaz kıldıran imamın arkasında cemaatin de oturarak kılmasını âmir ise de başka rivayetleri de beraberce değerlendiren Hanefî (Şâfi, Sevrî, Ebu Sevr ve Cumhûr) uleması ayakta durmaya muktedir olanların oturarak kıldıran imamın arkasında, ayakta kılması gereğine hükmetmişlerdir, namaz farz veya nâfile olmuş farketmez.

110 ٢– وعن ابن عمر قال: [إذا مضتْ أربعةُ أشهرٍ يُوقفُ حتّى يُطلّق ، ولاَ يقعُ عليه الطّلاقُ حتّى يطلّقَ، يعنى المولى. ويذكر ذلكَ عن عثمان وعن على وأبى الدرداء وعائشة رَضِىَ اللهُ عنهم واثنى عشر رجلاً من الصحابة]. أخرجه البخارى ومالك.

وفي أخرى للبخارى قال «يعنى ابنَ عمرَ» الإيلاء الّذى سمى اللهُ تعالى لا يَحلُّ لأحدٍ بعدَ الأجَلِ إلاّ أنْ يُمسكَ بالمعروفِ أو يعزمَ الطلاقَ كما أمرَ اللهُ تعالى.

2. (110)- İbnu Ömer (radıyallahu anh), **"Kadınlarına yaklaşmamaya yemin edenler için dört ay beklemek vardır. Eğer erkekler**

(o müddet içinde kefaret yaparak zevcelerine) dönerlerse şüphe yok ki Allah cidden gafur ve rahîmdir..." (Bakara, 226) âyetinin açıklaması ile alakalı olarak) şöyle demiştir: "Ayette zikretilen) dört ay geçtikten sonra ya rücu etmek veya boşamak üzere zevc tevkif olunur. Îlâ yapan fiilen boşamayınca (bu müddetin dolmasıyla) boşanma husule gelmez." Bu görüş, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Ebu'd-Derda ve Hz. Aişe (radıyallahu anhüm ecmaîn)'den ve Ashab'tan on iki kişiden de rivayet edilmiştir. Buhârî, Talak 21; Muvatta Talak 19, (2, 557).

Buhârî'nin bir başka rivayetinde İbnu Ömer demiştir ki: "Cenâb-ı Hakk'ın âyette zikrettiği îlâ, dört aylık müddet dışında hiç kimseye helal olmaz. Bu müdded dolunca ya tatlılıkla hanımını tutar veya, Allah'ın emrettiği şekilde boşamaya karar verir. (Îlâ müddetini uzatarak kocanın ayrıca birde boşanmasını beklemek gibi üçüncü bir yola sülûk edilemez.)"

AÇIKLAMA

Bir kimse îlâ yaptığı takdirde âyette zikredilen dört aylık müddet geçince talâk vâki olur mu, olmaz mı? meselesi farklı şekilde cevaplandırılmıştır.

Yukarıda Muvatta'dan alınmış olan rivayete göre, İbnu Ömer, vaktin dolması boşanmanın husulü için yeterli değildir. Îlâ yapan kimsenin ayrıca boşaması gerekir kanaatindedir. "Erkek, bir an önce ya kefaret ödeyerek îlâyı kaldırmaya veya talâk vererek boşamaya mecbur edilmek üzere dördüncü ayın sonunda hâkim tarafından tevkif edilmelidir" demektedir. Aksi takdirde, câhiliye devrinde olduğu üzere, kadın ne evli ve ne de boşanmış sayılmayacağından mağdur olacak, bir kısım haklarını kullanamayacaktır. Yukarıdaki rivayet, Ashâb'tan on iki kişinin bu görüşte olduğunu tasrîh etmektedir. İmam Mâlik de bu görüştedir. Ancak Kûfeliler'e (Hanefîler) göre dört ayın dolmasıyla, kendiliğinden talâk vâki olur, erkeğin ayrıca boşaması şart değildir.

111 ٣– وعن علي كرّمَ الله وجهه قال: إذا آلى الرجلُ من امرأته لم يقعْ عليه طلاقٌ، وإن مضت الأربعةُ الأشهرُ حتّى يُوقفَ فإمّا أن يطلّقَ وإمّا أن يَفيءَ. أخرجه مالك.

وقال: من حلفَ على امرأته أنْ لا يطأَها حتّى تَفْطَمَ ولدَها لم يكنْ مولياً. بلغني عن علي رَضِيَ الله عنه أنّه سئل عن ذلك فلم يرهُ إيلاءً.

3. (111)- Hz. Ali (kerremallahu vechehu) buyurmuştur ki: "Bir kimse

hanımına yaklaşmamaya yemin ederse (îlâ'ya karar verirse), bundan boşanma hâsıl olmaz. Dört aylık müddet geçince, îlâ yapan koca tevkif olunur, ya boşar ya da kefaret ödeyerek rücu eder." Muvatta, Talak 17, (2, 556).

İmam Mâlik der ki: "Bir kimse, çocuğu sütten kesilinceye kadar hanımına yaklaşmamaya yemin edecek olsa, bu îlâ yemini sayılmaz. Bana Hz. Ali'den ulaşan bir rivayete göre, bu durumdan kendisine sorulduğu vakit bunun îlâ olmadığını belirtmiştir."

AÇIKLAMA:

Bu rivayette, îlâ'nın tarifiyle ilgili olarak âlimlerin yaptığı ihtilafı görmekteyiz. Bazıları, yapılan yemînin îlâ sayılması için bu yeminin öfke ile yapılması, kadına bir ceza, bir zarar vermek niyetiyle yapılmasını şart koşmuştur. Söz gelimi, meme emen çocuğun zarar görmemesi için, hamileliği önlemek düşüncesiyle yapılan îlâ, ıstılahî îlâ değildir.

Hz. Ali, İbnu Abbâs (radıyallahu anhüma) Hasan-ı Basrî ve diğer bir kısım seleften yapılan rivayete göre: لا ايلاء الاّ في الغضب denmiştir. Yani "Öfke hâli iktiran etmeyen yemin îlâ sayılmaz." Öte yandan Şa'bî tarikinden yapılan rivayette: "kadınla erkek arasına girip mukareneti önleyen her yemin îlâdır."

٤ 112 – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عنها قالت: [آلَى رسُولُ اللهِ ﷺ من نسائِهِ وحرَّمَ فجعلَ الحرامَ حلالاً وجعلَ في اليمينِ كفارةً]. أخرجه الترمذى.

4. (112)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) der ki: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hanımlarına yaklaşmamaya yemin etti (îlâ kararı verdi) ve (bal yemeyi de kendi kendine) haram etti. Böylece helal olan bir şeyi kendisine haram kılmıştı. Sonra kefâret karşılığında yeminini bozdu" Tirmizî, Talak 21, (1201).

AÇIKLAMA:

Bahsin girişinde belirtildiği gibi, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i îlâ kararı vermeye sevkeden birkaç sebep zikredilir. Bunlardan en ziyade zikredileni, bal şerbeti içmesiyle ilgili olanıdır:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in zevcelerini mûtad üzere ziyaretleri esnasında, kendisine, validelerimizden biri tarafından ikram edilen bal şerbetinin hatırına onunla olan sohbetini biraz uzatması, diğerlerinin kıskanmalarına sebep olmuştu. Aralarında anlaşarak, Hz.

Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kendilerini ziyaretleri sırasında "meğâfir koktuğunu" söylediler. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bal şerbeti içtiğini, (bunun meğâfirle ilgisi olmadığını) söyleyince de: "Arılar balı meğâfir çiçeğinden yapmıştır" dediler.

Meğâfir, kokusu hoş olmayan ikrah veren bir ottu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ise pis kokulu şeylerden son derece kaçınır "Cemaate çıkıyorum" diyerek sarımsak veya soğanla pişirilmiş yemeklerden bile yemezdi.

Zevcelerini ayrı ayrı ziyareti sırasında hepsinin ittifakle meğâfir kokusundan bahsetmesi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı üzmüştü. Bir daha bal yememek üzere yemin etti.

Bunun üzerine Tahrim sûresi nâzil oldu. İlk ayetlerde: **"Ey peygamber, eşlerinin rızasını gözeterek, Allah'ın helal kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun... Allah şüphesiz size yeminlerinizi kefaretle geri almanızı meşru kılmıştır..."** (âyet 1-22) diyerek Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu davranışının hoş olmadığı, kefâret ödeyerek yemininden rücu etmesi emredilmiştir.

İşte Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu vak'a üzerine zevceleriyle bir ay ayrı kalmaya karar vererek meşrübe denen ve hurma kütüğünden mamul bir merdivenle çıkılan tenezzüh odasına çekildi.

Îlâ, cahiliye Araplarında sıkca görülen bir boşanma şeklidir, müddetle sınırlı değildir. Böylece kadın ne boştur evlenebilsin, ne de değildir zevce muamelesi görsün.

Kur'ân-ı Kerîm bunu yasaklayarak, böylesi bir durumun dört aydan fazla devam edemiyeceğini hükme bağlamıştır. Ancak âyet-i kerime üç farklı şekilde anlaşılmıştır:

1- İlâdan sonra dört ayın dolması, talâka azmetmek sayılmıştır ve böylece, îlâ yapan erkek, dört ay içinde kefaret vererek yemininden dönmemişse, bir talâk-ı bainde bulunmuş sayılır. İbn-i Abbas, İbnu Mes'ud, Zeyd İbnu Sâbit, Osman İbnu Affan bu görüştedir. Hanefîler de bunu iltizam etmiştir.

2- Hz. Ali, İbnu Ömer, Ebu'd-Derdâ, Hz. Aişe başta diğer bazıları, böyle birinin dört ayın hitamında îlâya son vermek veya, boşamaya karar vermek üzere hâkim tarafndan tevkif edileceğine hükmetmiştir. Şâfiî ve Mâlikîler de bu görüştedir.

3- Üçüncü görüşe göre, dört ayın sonunda bir talâk-ı ricî vâki olur. Sâid İbnu Müseyyeb, Sâlim İbnu Abdillah, Ebu Bekr İbnu Abdirrahmân, Zühri, Atâ... gibi bazıları bu görüşe sâhib olmuştur.

Konunun teferruatı için fıkıh kitaplarına başvurulmalıdır.

İSİM VE KÜNYE BÖLÜMÜ

Bu Bölümde Altı Fasıl Vardır

BİRİNCİ FASIL

MAKBUL VE MEKRUH İSİMLER

İKİNCİ FASIL

HZ. PEYGAMBER (S.A.S.)'İN İSİM KOYDUĞU KİMSELER

ÜÇÜNCÜ FASIL

HZ. PEYGAMBER (S.A.S.)'İN DEGİŞTİRDİĞİ İSİMLER

DÖRDÜNCÜ FASIL

HZ. PEYGAMBER (S.A.S.)'İN İSİM VE KÜNYESİNİ ALMA HAKKINDA GELEN RİVAYETLER

BEŞİNCİ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

BİRİNCİ FASIL

MAKBUL VE MEKRUH İSİMLER

113 ١ – عن أبى الدرداء رضى الله عنه قال: قال رسولُ الله ﷺ: [إنَّكُمْ تُدْعَوْنَ يَومَ القِيامَةِ بأسمائِكُمْ وأسْماءِ آبائِكُمْ فأحسنُوا أسماءَكُمْ]. أخرجه أبو داود.

1. (113)- Ebu'd-Derdâ (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: "Sizler kıyamet günü isimlerinizle ve babalarınızın isimleriyle çağırılacaksınız öyleyse isimlerinizi güzel yapın" Ebu Dâvud, Edeb 69, (4948).

AÇIKLAMA:

İsimler, insan üzerinde te'sir ve telkin gücüne sahiptir. Bu sebeple isimlerin güzel olmasına dikkat edilmelidir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de isim üzerinde ısrarla durmuştur. Sadece insanlardaki cahiliye devrinden kalma kötü isimleri değil, hayvan, eşya ve mekânlarla ilgili kötü isimleri de değiştirmiştir.

İsmin telkin gücünü kavramak için, bir peygamber ismi taşıyarak adı zikredildikçe o peygamberi anmak yeterlidir.

İsimler ümmet ve millet içerisinde birliği sağlayan hususlardan biridir. Bu sebeple bilinen, beğenilen, tarihten intikal eden müşterek isimlerin korunması gerekir.

Yukarıdaki hadiste, kıyamet günü isimlerimizle çağrılacağımız sebebi gösterilerek isimlerimizin güzel olması taleb edilmiştir. Bununla, söylediğimiz ve başka maslahatların da mevcudiyeti inkâr edilemez.

Taberânî'de gelen bir rivayet âhirette Allah'ın (kullarına bir lütfu olarak) örtmesiyle insanlar babalarının değil annelerinin adıyla çağrılacağı" belirtilmiştir. Alkamî şöyle der: "Bu iki hadis şöyle cemedilebilir: "Ne-

sebi sahih olanlar babalarının, diğerleri ise annelerinin adıyla çağrılacaktır. Veya şöyle de denilebilir: Bazı kimseler de annelerinin isimleriyle çağrılacaklardır."

Hadiste geçen: "İsimlerinizi güzel yapın" sözünden maksad "evlatlarınızın, yakınlarınızın ve hitmetçilerinizin..." demektir.

114 ٢– وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: قال رسول الله ﷺ: [أَحَبُّ الأَسْمَاءِ إلَى الله تعالَى: عبدُالله، وعبدُ الرحمن]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى.

2. (114)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Allah'ın en ziyade sevdiği isimler Abdullalı ve Abdurrahman'dır." Müslim, Âdâb, 2, (2132); Ebu Dâvud Edeb 69, (4949); Tirmizî, Edeb 64, (2835).

AÇIKLAMA:

En güzel isimler, muhakakkak ki, Allah'ın (celle celâluhu) en çok sevdiği isimlerdir. Abdullah ve Abdurrahman isimleri, kişiye hem kulluğunu hatırlatıyor hem de Rabbisini en câmi isimleriyle tanıtıyor: Lafza-i Celal, Cenâb-ı Hakk'ın İsm-i zatîsi olup diğer bütün isim ve sıfatları câmidir. Rahmân da Cenâb-ı Hakk'ın cemalî isimlerinden olup, insanların yaşamak için muhtaç oldukları bütün rızıkları veren mânasındadır. Dolayısıyla Abdurrahman ismi, kula şükran ve minnettarlık vazifelerini hatırlatarak, ubudiyete müşevvik hisler hazırlar, telkin eder.

115 ٣– وعن أبى وهب الجُشَمىِّ رضى الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: [تَسَمَّوا بأسماء الأنبياء، وأَحَبُّ الأسماء إلى الله تعالى: عبدُالله، وعبدُالرحمن، وأصدقُها حارثٌ وهمامٌ، وأقبحُها حربٌ ومرّةٌ]. أخرجه أبو داود، واللفظ له والنسائى مختصراً.

3. (115)- Ebu Vehb el-Cüşemî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Peygamberlerin isimleriyle isimlenin. Allah'ın çok sevdiği isimler Abdullah, Abdurrâhman'dır. En sâdık olanları da Hâris ve Hemmâm isimleridir. En çirkinleri de Harb ve Mürre isimleridir" Ebu Dâvud, Edeb 69, (4950). Metin Ebu Dâvud'a aittir, Nesaî'de muhtasar olarak kaydedilmiştir [Hayl 3 (6, 218, 219)].

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen en sâdık tâbiri, ismin, türetildiği köke, mâna yönüyle

uygunluğunu, sadâkatını ifade etmektedir. Bu açıdan Hâris, "kâsib" yani çalışıp kazanan demektir. Hemmâm da "isteyen", "irade eden" mânasına gelir. Her insan mutlaka bir istek sahibidir.

Savaş demek olan Harb'in kötülüğü izah gerektirmez. Mürre: Acı mânasınadır. Acılık da insanlarca sevilen bir şey değildir. Dolayısıyla bu iki isim de çirkindir.

116 ٤ – وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال: قال رسولُ الله ﷺ: [إنّ أخنعَ اسمٍ عندَ الله رجلٌ تُسَمّى مَلِكَ الأملاكِ، لاَ مالكَ إلاّ اللهُ تعالى].

قال: سفيان رحمهُ اللهُ تعالى: مثلُ شاهان شاه.

قال أحمد بن حنبل رحمه الله تعالى: سألتُ أبا عمروٍ رحمه الله تعالى عن «أخنع» فقال أوضعَ. أخرجه الخمسة إلاّ النسائى.

4. (116)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Allah katında en düşük (ahna') isim Melikü'l-emlâk (mülklerin mâliki) ismidir. Allah'tan başka Mâlik yoktur."**

Süfyân merhum dedi ki: Şâhân Şâh bunun örneğidir.

Ahmed İbnu Hanbel merhûm dedi ki: *"Ebu Amr merhum'a, ahna' ne demek diye sordum, bana "en düşük" diye cevap verdi.* "Buhârî, Edeb 114; Müslim, Edeb 20, (2143); Ebu Dâvud, Edeb 70, (4961); Tirmizî Edeb 65, (2839).

AÇIKLAMA:

İbnu Hacer'in bir tasrihi burada kayda değer. Der ki: "Süfyan İbnu Uyeyne'nin Arapça bir sözü, acemce olarak açıklamasına bazı şârihler taaccüp ederken, bazıları da kınadılar. Bizce, kınamaları Süfyan'ın gayesini anlamamalarından ileri gelmektedir. Çünkü, Şehinşah ismi o asırda çocuklara çokca konur olmuştu." Süfyan, hadiste gelen kötülemenin Melîku'l-emlâk ismine münhasır olmayıp, hangi dilde olursa olsun bu mânaya gelen bütün isimlere şâmil olduğuna dikkat çekmek istemiştir. Zemden murad budur.

Ulema, çocuklara bu ismi koymanın haram olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Çünkü, hadiste vaid şiddetli bir üslubla ifâde edilmektedir. Haram hükmü aynı mânaya gelen diğer isimlere de şâmildir: Ahkâmu'l-hâkimîn, Sultanu's-selâtîn, Emîru'l-ümera gibi. Bâzı âlimler Kâdı'l-

kudât, Hâkimu'l-hükkâm isimlerini de bu yasak isimlere dâhil etmişlerdir. Hâkimu'l-hükkâm aslında Allah'dır (celle celaluhu). Dindar ve fâzıl kimselerden pek çoğu Kâdı'l-kudât ve Hâkimu'l-hükkâm gibi isimleri kullanmaktan, hadiste Allah ve Resulü *(aleyhissalâtu vesselâm)* ' ın buğzettiği bildirilen Meliku'l-emlâk ismine kıyasla, kaçınmışlardır.

117 ٥ـ ولمسلم رحمه الله تعالى في أخرى [أغيظُ رجلٍ على الله تعالى يوم القيامة وأخبثُه رجلٌ كان يسمّى ملك الأملاك، لا ملكَ إلاّ الله تعالى].

5. (117)- Müslim'in bir diğer rivayetinde şöyle buyrulmuştur: "Kıyamet günü, Allah'ın en ziyade kızacağı en kötü kimse, adı Melikü'l-emlâk (Şehinşâh) olan kimsedir. Allah'tan başka Mâlik yoktur." (Adâb 21).

AÇIKLAMA:

Meliku'l-emlâk, bütün mülklerin sâhibi mânasına gelir. Mülklerin gerçek sâhibi Allah olması sebebiyle bu tâbir ancak Allah hakkında kullanılabilir ve insan hakkında kullanılması tevhid inancı taşıyan insanların Rablerine karşı takınmaları gereken edebe yakışmaz.

118 ٦ـ وعن جابر رضي الله عنه قال: [أرادَ رسُولُ الله ﷺ أنْ ينهَى عنْ أنْ يُسمّى بيعلى وبركةَ وأفلحَ ويسارٍ ونافعٍ وبنحو ذلك. ثمّ رأيْتُه سكتَ بعدُ عنها ثمّ قُبضَ ولم ينهَ عنها]. أخرجه مسلم وأبو داود، واللفظ لمسلم.

زاد أبو داود رحمه الله تعالى فإن الرجلَ يقولُ أثَمَّ بركةٌ؟ فيقولون لا.

6. (118)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ya'la, Bereket, Eflah, Yesâr, Nâfi ve benzeri isimlerin kullanılmasını yasaklamayı arzu etmişti. Sonra onun bu mevzuda sükut ettiğini gördüm. Sonra da yasaklamadan vefat etti." Bu hadisi Müslim, Âdab 13, (2138); ve Ebu Dâvud, Edeb, 70, (4960) rivayet ettiler. Hadisin metni Müslim'e aittir.

Ebu Dâvud'un rivayetinde şu ziyade mevcuttur: "...*Zira kişi "Bereket burada mı?" diye sorar da "hayır yok!"* diye cevap verirler.

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere, zihinde hoş olmayan mânalar hasıl edecek olan isimleri Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* yasaklamış veya yasak-

lama arzusunu izhar etmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu davranışı, o isimleri koymayı önceden haram kılınarak istemiş olduğu halde sonradan vazgeçtiğini gösterir. Bu ise, kerâhet-i tenzîhiye ifâde eder, haram değil. Nevevî, kerahetin bu dört isme mahsus olmayıp, kıyasla benzer mânalar taşıyan başka isimlere de şâmil olduğunu gösterir.

Şu veya bu ismin konmasındaki kerâhetin sebebi bizzat Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından belirtilmiştir: İsmin çeşitli şekillerde kullanılışı esasında zihne gelebilecek uygunsuz mânalardır. Bu mânalardan bir tânesine örnek de veriyor. Buna göre, Bereket adındaki kimse "orada mı?" diye sorulup da "Hayır burada Bereket yok!" diye verilecek cevap, zihinde hoş bir mânâ hâsıl etmeyecektir. Nevevî bu cevabın "bazı kimseleri teşâüme yani uğursuzluk çıkarmaya sevkedeceğini" kaydeder.

119 ٧- وعن أسلم مولى عمر [أنّ عمر رَضِىَ اللّهُ عنهُ: ضَرَبَ ابناً لهُ يكَنَّى أبا عيسَى، وأنّ المغيرة بن شعبةَ تكَنَّى أبا عيسَى. فقال له عمرُ: أما يكفيك أن تكنّى بأبى عبدالله. فقال: إن النبى ﷺ كنانى أبا عيسَى. فقال: إن رسُولَ اللّه ﷺ قَدْ غُفِرَ لهُ ما تقدَمَ من ذنْبِهِ وَمَا تأخّرَ، وإنّا بعدُ في جلْجَتِنَا فلَمْ يزلْ يكنى بأبى عبدالله حتّى هلكَ]. أخرجه أبو داود.

«الجلج» بلام ساكنة بين جيمين أولاهما مفتوحة: هى حباب الماء في لغة أهل اليمامة أى تركنا في أمر ضيق كضيق الحباب. وقال الأزهرى: الجلجة واحدة الجلاَجِ وهى الرؤس ومعناه: وإنّا بعدُ في عناد أقراننا وإخواننا لمْ ندرِ ما يصنع بنا.

7. (119)- Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in azadlı kölesi Eslem anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh), bir oğlunu Ebu İsa künyesini kullandığı için dövdü. Öte yandan Muğîre İbnu Şu'be (radıyallahu anh), Ebu İsa künyesini kullanıyordu. Hz. Ömer (radıyallahu anh) ona "Ebu Abdillah künyesini kullanman sana yetmez mi?" dedi. Muğîre: "Bana Ebu İsa künyesini takan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dir" cevabını verince, Hz. Ömer: *"Hz. Peygamer (aleyhissalâtu vesselâm)'in geçmiş gelecek bütün günahları affedilmiştir. Biz ise bundan böyle sıkıntıdayız" dedi. Ölünceye kadar Muğire'yi "Ebu Abdillah"* diye künyeledi. Ebu Dâvud, Edeb 72, (4963).

AÇIKLAMA:

Bu rivayet Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in Ebu İsa şeklinde künye kulanmasını kerih bulduğu görülmektedir. Çünkü bu künye Hz. İsâ (aleyhisselam)'ya baba nisbet etmek gibi menfi bir mânayı zihne getirmektedir. Muğîre İbnu Şu'be: *"Bu künyeyi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) verdi"* deyince: Hz. Ömer (radıyallahu anh) bunun Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a has bir imtiyaz (hasâis'ten) olabileceğini ifade eden bir cevapta bulunur: "Biz hatalarımız sebebiyle nasıl bir muâmeleye maruz kalacağımızı bilemeyiz." en-Nihâye'de kaydedildiği üzere Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın geçmiş ve gelecek günahlarının mağfiretini müjdeleyen Fetih suresinin ilk âyetleri nâzil olunca Ashab şöyle demiştir: "Biz sıkıntıda kaldık. Bize nasıl bir muamele yapılacağını bilemiyoruz."

120 ٨– وعن يحيى بن سعيد رَضِى اللهُ عنهُ: [أنّ رسُولَ الله ﷺ قالَ للقَحَةٍ تُحْلَبُ: منْ يحلُبُ هذهِ؟ فقام رجلٌ فقال: ما اسْمكَ؟ فـقال مرةُ. فقال له اجلسْ، ثمّ قال: من يحلُبُ هذه؟ فقام رجلٌ فقال: ما اسمُكَ؟ فـقال حربٌ. فقال: له اجلس، ثمّ قال: من يحلبُ هذه؟ فـقام رجلٌ فـقال له: ما اسـمُكَ؟ فقـال يعيشُ. فـقال: احلُبْ].

أخرجه مالك.

8. (120)- Yahya İbnu Sa'îd (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bol sütlü bir deve hakkında: "Bunu kim sağacak?" diye sordu. Bir adam ayağa kalkmıştı ki Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* "İsmin ne?" dedi. Adam: "Mürre (acı)!" deyince, ona : "Otur!" dedi. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* tekrar "Bunu kim sağıverecek?" diye sordu. Bir başkası ayağa kalktı, ben sağacağım diyecekti. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona da: "ismin nedir?" diye sordu. Adam: "Harb!" diye cevap verdi. Ona da "Otur" dedi.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Bu deveyi kim bize sağıverecek?" diye sormaya devam etti. Bir adam daha kalktı. Ona da ismini sordu. "Ya'îş (yaşıyor!)" cevabını alınca ona: "Sen sağ" diyerek müsaade etti." Muvatta, İsti'zan 24 (2, 973).

AÇIKLAMA:

Hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kötü isimlerle teşâüm-

de bulunduğu zannını uyandırmaktadır. İbnu Abdilberr bu zannın yanlışlığını şöyle açıklar: "Bu rivayete dayanarak, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kötü isimler sebebiyle teşâüm'de bulunduğu söylenemez, çünkü Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yasakladığı bir şeyi dönüp kendisinin yapması muhaldir, bilakis bu, tefe'ül arama babından bir davranıştır, çünkü Ashâb'ına Harb ve Mürre isimlerinin kötülüğünü haber vermişti. Bu davranışıyla önceki sözünü te'yid etmiş oldu, neticede kimse bu isimleri koymadı."

İbnu Abdilberr'in işaret ettiği yasaklama, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın teşâümle ilgili yasaklamasıdır. Dinimiz teşâümü yani şundan bundan uğursuzluk çıkarmayı reddeder. Tefe'ül ise câizdir.

İKİNCİ FASIL

HZ. PEYGAMBER (S.A.S.)'İN İSİM KOYDUĞU KİMSELER

121 ١ — عن سهل بن سعد الساعدى رضىَ اللهُ عنهُ قال: [جَاءَ النبىّ ﷺ إلى بَيْتِ فَاطمَةَ رَضِىَ اللهُ عنها فلم يَجدْ عليّاً كَرَّمَ اللهُ وَجْهَهُ فقال: أينَ ابنُ عمّك؟ فقالت: كان بَيْنِى وبَيْنَه شئٌ فغَاضبَنى فخَرَجَ، فقال النبىّ ﷺ لإنسان انظر أين هو؟ فقال: هُوَ في المسْجِد راقدٌ. فجَاءَه وهُوَ مُضْطَجِعٌ وقَدْ سقط رداؤُهُ عن شِقه فأصابهُ ترابٌ، فجعَل النبىّ ﷺ يقول: قُمْ أبَا ترابٍ قُمْ أبَا ترابٍ. قال سهل رَضِىَ اللهُ عنهُ: وَمَا كَانَ لَهُ اسمٌ أحبُّ إليه منهُ]. أخرجه الشيخان.

1. (121)-Sehl İbnu Sa'd es-Sâidi (radıyallahu anh) buyurdu ki: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Fâtıma (radıyallahu anhâ) annemizin evine uğramıştı. Hz. Ali (radıyallahu anh)'yi evde bulamayına: **"Amca oğlun nerede?"** diye sordu. Fatıma (radıyallahu anhâ): "Aramızda bir şekerlenme oldu. Bunun üzerine bana kızdı ve çekip gitti" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* birine: "Hele bir arayıver nereye gitmiş" diye emretti. **"Mescidde yatıyor!"** diye haber verince, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanına gitti. Hz. Ali (radıyallahu anh) gerçekten yatıyordu ve üzerinden ridası düşmüş, (bu sebeple) toprağa bulanmıştı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, **'Kalk ey Ebu Turâb, kalk ev Ebu Turâb** (yani Toprak babası) diye seslendi.

Sehl der ki: Hz. Ali (radıyallahu anh)'nin en çok sevdiği ismi bu isimdi. Buhârî, Salat 58, Fadaili'l,Ashab 9, Edeb 113, İsti'zân 40; Müslim, Fedailu's-Sahâbe 38, (2409).

AÇIKLAMA:

1- Burada baba tarafından akrabalara "amcaoğlu" demeye bir irşad

mevcuttur, çünkü Hz. Ali (radıyallahu anh), Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ)nın değil babasının yani Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın amcasının oğludur.

2– Ayrıca Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu çeşit durumlarda dikkat celbedici (isti'taf) bir isim kullanmayı irşad buyurmaktadır. Sanki, Hz. Ali ile Fatıma arasındaki tatsızlığı sezmiş de bunun izâlesinde müessir olacak akrabalık bağ ve alâkaları hatırlatıyor gibi. Nitekim, Hz. Musa'nın kızması karşısında Hz. Hârun da ağabeyisi Musa (aleyhimâ's-selam)'ya **"Ey annemoğlu" diye hitab etmiştir: "Ey annemoğlu sakalımı, başımı tutma..."** (Tâ-ha, 94).

3- Bu hadis, bir kimseye çocuğu dışında bir isimle de künye verileceğine delâlet eder, çünkü Hz. Ali (radıyallahu anh) "Ebu Turâb" diye künyelenmiştir.

4- Öfkelenmiş birisine şaka yaparak, öfkesinin teskin edilmesine de hadiste irşad mevcuttur.

5- Kızmış, gücenmiş birisine yakınlarının ilgi göstererek iltifat ve müdârede bulunarak gönlünü hoş etmeye çalışması gereği de hadisten anlaşılmaktadır. Zira Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. Ali'yi aramış bulmuş ve ona iltifatta bulunmuştur.

6- Baba kızının evine, kocasından izin almadan girebilir.

122 ٢– وعن أسماءَ بنتِ أبي بكرٍ رَضِيَ اللّهُ عنهما قالت: [حَمَلتُ بعبدالله بن الزُّبير بمكة قالت فَخَرَجْتُ وأنَا مُتِمٌّ فقدمتُ المدينة فنزلتُ بقُبَاءَ فولدته فأتيتُ به رسولَ الله ﷺ فوضعتهُ في حجره فدعا بتمرةٍ فمضغها ثمّ تفلَ في فيه فكانَ أولَ شيءٍ دخلَ جوفَه ريقُ رسولِ الله ﷺ، ثمّ حنكه بالتَّمْرَةَ، ثمّ دعا لهُ وبَرَّكَ عليه، وسماهُ عبدَ الله فكان أولَ مولودٍ وُلِدَ في الإسْلامِ ففرحوا به فرحاً شديداً لأنهم قيلَ لهم انّ اليهود قدْ سحرتكمْ فَلا يولدُ لكمْ]. أخرجه الشيخان.

2. (122)- Esmâ Bintu Ebî Bekr (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Mekke'de Abdullah İbnu Zübeyr (radıyallahu anh)'e hâmile kalmıştım. Doğum yaklaşmıştı ki, Mekke'yi terkettim ve Medine'ye geldim, Kuba'ya indim. Abdullah'ı orada dünyaya getirdim. Doğunca, bebeği alıp Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a götürdüm, kucağına bıraktım. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir hurma istedi, ağzında çiğneyerek ez-

dikten sonra, tükrüğünden çocuğun ağzına bıraktı. Abdullah'ın midesine ilk inen şey Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mübarek tükrükleri idi. Sonra (yumuşattığı o) hurma ile çocuğun damağını oğdu, hakkında bereketle dua etti ve Abdullah ismini verdi. Müslüman aileden ilk doğan çocuk bu idi. (Medine'de bütün Müslümanlar) onun doğumuna çok sevindiler. Çünkü "Yahudiler size sihir yaptılar, asla doğum yapamayacaksınız" diye bir şayia çıkarılmıştı" Buhârî, Menâkibu'l-Ensâr 45, Akîka 1, Müslim, Âdâb 26, (2146).

AÇIKLAMALAR:

1- Burada yeni doğan bir çocuğa yapılan muameleyle ilgili bir örnek görmekteyiz. Çocuk daha anne sütünü emmeden Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a götürülüyor. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* çocuğu kucağına oturtup, ağzında yumuşatmış olduğu hurma ile çocuğun damağını oğuyor ki buna tahnik denmektedir. Sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* dua edip isim veriyor. Yukardaki rivayette geçen Abdullah İbnu Zübeyr örneği tek değildir. Medine'de ikamet eden Müslümanların müstemir âdeti budur. Çocukları doğunca Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a getirirlerdi.

2- Abdullah (radıyallahu anh)'ın ilk doğan Muhâcir çocuğu olması da bilhassa belirtiliyor. Çünkü Yahudi ve münafıklarca çıkartılan bir şâyianın huzursuz edici te'sirlerini bertaraf etmişti. Şöyle ki, Mekke'den gelen Muhâcirler herşeylerini bırakarak kuru canlarıyla gelmişlerdi, bir kısım maddî sıkıntıları vardı. Buna intibakta zorluk çektikleri, Medine'nin rutubetli havası, değişik ictimâî muhiti de eklenince vatan hasretlerini artıran bir durum ortaya çıkmıştı. Onların bu çeşit sıkıntılarını istismar ederek Müslümanların moralini bozmak, huzursuzluklarını artırmak için plânlı, şuurlu çalışmalar da yapılıyordu. işte bunlardan biri, Muhâcirlerin artık Medine'de doğum yapamıyacaklarına dair şâyia idi. "Yahudiler sihir yapmıştır, artık çocukları olmayacak" deniyordu. Yukarıda belirtmeye çalıştığımız hâlet-i rûhiye şartlarında bu çeşit sözler müessir olabiliyor, morali bozup sıkıntılara mukavemet gücünü za'fa uğratabiliyordu.

işte Abdullah İbnu Zübeyr'in doğumu böyle menfi şartlarda serinlemeye, morallerin düzelmesine sebep olmuştu. Bir Yahudi hilesini bozmuştu.

3- Abdullah'ın ilk Muhacir çocuğu olmasını "Medine'de" diye kayıtlamak gerekir, çünkü Habeşistan'da Abdullah İbnu Ca'fer doğmuştur. Hi-

cretten sonra Medine'de Ensar'dan da -bir rivayete göre- Mesleme İbnu Muhalled doğmuştur. en-Nu'mân İbnu Beşîr'in ilk olduğu da söylenmiştir.

123 ٣– وعن أبى موسى رضى الله عنهُ قال: [وُلِدَ لي غُلامٌ فأتيتُ به النّبيَّ ﷺ فسمّاه إبراهيم وحنكه بتمرةٍ ودعا لهُ بالبركة ودفعه اليَّ وكان اكبر ولد ابي موسى]. أخرجه الشيخان.

3. (123), Ebu Mûsâ (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir oğlum doğmuştu. Hemen Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a getirdim. İbra-him ismini verip bir hurma ile tahnikde bulundu. Sonra da "Mübarek olsun" diye dua buyurdu ve çocuğu bana geri verdi. Bu çocuk, Ebu Musa'nın en büyük evladı idi." Buhârî, Akîka 1; Müslim, Adab 24, (2145).

124 ٤– وعن انسٍ رضى الله عنهُ قال: [ذهبتُ بعبدالله بن أبى طلحة إلى رسُول الله ﷺ حين وُلِدَ وهُو في عباءةٍ وهو يهنأُ بعيراً له فقال: هلْ معك تمرٌ؟ قلتُ نعم، فناولتُه تمراتٍ فلا كهنّ ثم فغرفاه الصبيّ فمجهُ فيه فجعل يتلمظهُ فقال رسُولُ الله ﷺ: انظُرُوا حُبَّ الأنْصَارِ التمرَ، وسَماهُ عبدَالله]. أخرجه الشيخان وأبو داود واللفظ لمسلم

ومعنى « يهنأُ » يطليه بالقطران.

4. (124)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Abdullah İbnu Ebi Talha'yı doğduğu zaman Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a götürdüm. Bebek bir bez içerisinde idi. Vardığımızda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devesine katran sürüyordu. **"Beraberinde hurma da getirdin mi?"** diye sordu. "Evet" dedim ve birkaç tane hurma verdim. Onları ağzında çiğnedi, sonra çocuğun ağzını açtı. Ağzına tükrüğü püskürttü. Bebek, yalamaya başladı. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* **"Ensar'ın hurma sevgisine bakın (doğar doğmaz başlıyor)"** diye latife etti ve çocuğu Abdullah diye isimledi." Buhârî, Cenâiz 42, Akîka 1; Müslim, Âdab 22, (2144); Ebu Dâvud, Edeb 69, (4951) Hadisin metni; Müslim'deki metindir.

AÇIKLAMA:

Ebu Talha, Hz. Enes'in annesi Ümmü Süleym'in ikinci kocasıdır. Doğan Abdullah, anne bir kardeşi olmaktadır.

Bu hadiste birçok mesele var:

1- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ev hizmetlerine katılması. Burada deve tımarı görülmektedir. Mevki ve makamı ne kadar yüce olursa olsun, kişinin bu çeşit şahsî işlerini görmesi, şerefini düşürmez.

2- Yeni doğan çocuğun tahnîki: "Tahnik ağızda bir şeyi çiğneyip yumuşattıktan sonra çocuğun ağzına aktarılması, onunla damağının oğulmasıdır. Böylece çocuk, gıdasını almada ilk temrini yapmış olur. Tahnik'i kurumuş hurma ile yapmak efdaldir. Bulunmadığı takdirde taze, yaş hurma ile de yapılabilir. Bunlar yoksa arı balını tercîh etmelidir. Bal da bulunmadığı takdirde tahnik'in, ateş görmemiş tatlı bir şeyle olması tercih edilmelidir.

Tahnik sırasında çocuğun ağzını açması, böylece konan şeyin midesine gitmesi gereklidir, buna dikkat edilmelidir.

3- Tahnik ve tesmiye işini sâlih birisine yaptırmak müstehaptır.

4- Çocuğun ismini doğduğu gün koymak câizdir.

NOT: Daha geniş bilgi için 141 numaralı hadisin açıklamasına bakın.

125 ٥ــ وعن عائشة رضى اللهُ عنها قالت: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: كلُّ صواحِبى لهنَّ كُنىً.
قال: فاكْتَنِى بابْنِكِ عبدِاللهِ بن الزبيرِ فكَانَتْ تكَنَّى أمّ عبدِاللهِ]. أخرجه أبو داود.
وزاد رزين رحمه اللهُ: فإن الخالة أمٌّ.

5. (125)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ): "Ey Allah'ın Rasûlü, dedim, arkadaşlarımdan her birisinin bir künyesi var, (benim yok)". Dedi ki: "Oğlum Abdullah İbnu Zübeyr ile künyelen." Aişe, "Ümmü Abdillah (Abdullah'ın annesi)" diye künye almıştı" Ebu Dâvud, Edeb 78, (4970).

Rezîn merhum: "Teyze anne gibidir" ilavesini kaydetmiştir.

AÇIKLAMA:

Künye, kinaye'den gelir. Birisini sarih olmayan bir şekilde zikretmeye kinaye denir. Araplarda künye, isme galebe edecek şekilde rağbettedir. Birçok kimseler künyeleri ile meşhurdur. Künye normalde ilk erkek çocuğa nisbetle elde edilir: Ebû fülan, Ümmü fülan gibi. Lakab medh veya zem ifade eden unvana denir. Arap örfünde erkek çocuğa sâhip olmak şeref vesilesidir.

– Bu sebeple ilk erkek çocuğunun isminden babalar ve anneler künye alır. Nitekim Hz. Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in oğlu Kasım'ın doğumundan itibaren Ebu'l-Kâsım yâni Kâsım'ın babası diye künye almıştır. Yukarıdaki son hadis, kadınların da künye aldıklarını, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin çocuğu olmadığı için tabiî şekilde künye alamamaktan üzülerek Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e başvurduğunu görüyoruz. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*"Oğlum Abdullah'la künyelen" buyurmakla, Hz. Aişe'nin kız kardeşi Esmâ bintu Ebî Bekr'in oğlu Abdullah'ı işaret buyurmuştur. Bu Abdullah'ın doğumuyla ilgili açıklama az yukarıda 122 numaralı hadiste geçti.

Yukarıdaki rivayette Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin kız kardeşinin çocuğuna, yâni yeğenine "oğlum" diye işaret buyurulmuştur. Müellif Rezîn'in de kaydettiği üzere, bu ifade ile Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, teyzenin anne gibi yakın sayılması gereğine dikkat çekmiştir. Nitekim, bazı rivayetlerde amca için de "baba gibidir" buyrulmuştur.

Şunu da kaydedelim ki, künye kullanımı Arapça'da her zaman erkek evlad babalarına -veya annelerine- has değildir. Çok daha yaygın bir kullanımı vardır. Hadis rivayetinde en çok ismi geçen Ebû Hüreyre hazretleri, kedilerini çok sevdiği için Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından Kedicik Babası mânasında Ebu Hüreyre diye künyelenmiştir. Az yukarıda (121. hadis) Hz. Ali (radıyallahu anh)'nin de Ebu't-Turâb (yani Toprak Babası) diye künyelendiğini görmüştük. Enes'in henüz kuşlarla oynayan 5-6 yaşlarındaki küçük kardeşine de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ebu Umayr diye künye taktığını rivayetinde görmekteyiz (Edeb 112).

ÜÇÜNCÜ FASIL

HZ. PEYGAMBER (S.A.S.)'İN DEGİŞTİRDİĞİ İSİMLER

126 ١ – عن عائشة رضى الله عنها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُغَيِّرُ الاسمَ القَبيحَ].

أخرجه الترمذى.

1. (126)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ): "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* çirkin isimleri değiştirirdi" buyurmuştur. Tirmizî, Edeb 66, (2841).

AÇIKLAMA:

Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) burada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın çirkin (kabih) isimleri değiştirme prensibini belirtiyor. Arkadan gelecek rivayetlerde, değiştirilen isimlerden örnekler görülecektir.

Çirkin diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı kabîh'tir. Bu hasen'in zıddıdır. Hasen ise güzel demektir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın değiştirdiği isimlerin cümlesini "çirkin" kabul ederek tedkîk edecek olursak, hepsinin aynı çeşitten "çirkinlik"i taşımadığını görürüz.

Mesela müteakip hadiste Berre isminin değiştirildiğini görüyoruz. Berre, Birr kökünden müştaktır (türemiştir); iyi insan, kusursuz kimse gibi mânalara gelir. Bu ismi taşıyanın zihnine, kendini beğenme gibi bir mâna verebilir. Nitekim, bizzat hadisten öğreniyoruz ki Berre hakkında "O, kendini temize çıkarıyor" diye dedi-kodu yapılmıştır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kulağına bu söz gelince ismi Zeyneb'e çevirmiştir. Şu halde bundaki "çirkinlik" mânanın çirkinliğinden gelmiyor. **"Kendinizi temize çıkarmayın, kimin muttaki (temiz) olduğunu O (Allah) çok iyi bilir"** (Necm, 32) âyetine muhâlefetten ileri geliyor. Şu halde İslâm âdabına uymayan, kişiye gurur, kibir, aldanma telkin edecek isimler "çirkin" dir.

Keza, 129. rivayette gelen Ebu'l-Hakem veya 131'de geçen Aziz ismi

de itikada müteallik İslâm edebiyle uyuşmadığı için çirkin addedilerek değiştirilmiştir.

Diğer taraftan 130 numaralı rivayette geçen Asram (kesik), 131'de geçen Hazn (sert), Âsi (itaatsiz), Atele (şiddet), Şeytan, Gurâb (karga), Muzdaci' (yatan), Afire (çorak) vs. gibi isimleri de mânalarındaki çirkinlik sebebiyle beğenmemiş, bunları uygun isimlerle değiştirmiştir.

NOT: Dilimizde, Aziz, Kadîr gibi -yukarıda verilen ölçüye göre. mahzurlu olan isimler çocuklara verilmektedir. Bunlar Abdülaziz, Abdilkadîr'den kısaltma olmalıdır. Çünkü Cenâb-ı Hakk'a ait isimlerdir, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunlarla tesmiyeyi uygun görmemiş ve her seferinde değiştirmiştir.

127 ٢– وعن أبى هريرة رضىَ اللّهُ عنهُ قـال: [أنّ زَيْنَبَ بنتَ أبى سلمةَ كـانَ اسمُها برَّةَ: فقيلَ تزكّى نفسَها. فسماها رَسُولُ اللهِ ﷺ زينبَ]. أخرجه الشيخان.

2. (127)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Zeyneb Bintu Ebî Seleme'nin ismi Berre idi. "Nefsini tezkiye ediyor" denildi. Bunun üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu Zeyneb diye isimlendirdi." Buhârî Edeb 108; Müslim, Edeb 17, (2141).

128 ٣– وعن ابن عباس رضىَ اللّهُ عنهما قال: [كَانَ اسمُ جُوَيْرِيَةَ بنتِ الحارثِ برّةَ، فحوّلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ اسمَها جويريةَ، وكَانَ يكرهُ أن يقالَ خرجَ من عند برة]. أخرجه مسلم.

3. (128) İbnu Abbâs (radıyallahu anh) anlatıyor: "Cüveyriye Bintu'l-Hâris'in ismi Berre idi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onun ismini Cüveyriye diye değiştirdi. Zira, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* "Berre'nin yanından çıktı" denmesini sevmiyordu. Müslim, Edeb 16, (2140).

129 ٤– وعن شريح بْنِ هانئ عن أبيه رضى اللّهُ عنه [أنّ النبيّ ﷺ سمعَ قومَهُ يكنُّونَهُ بأبى الحكمِ، قـال فـدعانى فـقـال: إن اللّهَ تعـالى هو الحكمُ وإليـه الحُكْمُ فلِمَ تُكَنَّى بأبى الحكمِ؟ فـقلت: إنَّ قـومِيَ إذا اختلفوا في شئ أتونى فحكمتُ بينهم فرضى كـلا الفـريقينِ بحكمى، فـقـال مـا أحسنَ هذا، فـمـا لكَ من الـولدِ؟ فـقلت: شريحٌ، ومسلمٌ، وعبدُاللّهِ. فقال: فمن أكبرُهم؟ فقلت: شريحٌ. قال: فأنتَ أبو شريحٍ].

أخرجه أبو داود والنسائى.

4. (129)- Şureyh İbnu Hâni, (radıyallahu anh) babasından naklediyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kavmimin beni Ebu'l-Hakem diye künyelediklerini işitmişti. Beni çağırtarak: **"Hakem olan Allah'tır, hüküm de O'nadır, öyle ise, sen nasıl Ebu'l-Hakem künyesini taşırsın?"** dedi. Ben açıkladım: "Kavmim bir meselede anlaşmazlığa düşünce bana gelirler, ben hükme bağlarım. Her iki taraf da verdiğim hükme râzı olurlar." Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Bu ne güzel şey?" buyurdu ve "Çocuklarından neler var?" diye sordu. Ben: "Şüreyh, Müslim, Abdullah var" dedim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"En büyüğü hangisi?"** dedi. "Şüreyh" dedim. **"Öyleyse,** buyurdu, **sen Ebu Şüreyh**'sin" Ebu Dâvud, Edeb 70, (4955); Nesâî, Kadâ 7, (8, 226-227).

130 ٥ – وعن بشير بن ميمون عن عمه أسامة بن أخْدَرِىّ [أنَّ رجلاً كان اسمُهُ أصرَمَ فقال له النبى ﷺ : ماإسمُكَ ؟ فقال أصرمُ. فقال : بل أنت زُرْعَةُ]. أخرجه أبو داود.

5. (130)- Beşîr İbnu Meymun, amcası Üsâme İbnu Ahdarî'den rivayet ediyor: Ahdarî diyor ki: "İsmi Asram olan bir adam vardı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona: **"İsmin nedir?"** diye sordu. Adam Asram diye cevap verdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Hayır sen Zür'a' sın"** buyurdu. Ebu Dâvud, Edeb 70, (4954).

AÇIKLAMA:

Asram'ın yasaklanışı taşıdığı mâna sebebiyledir: Kesik demektir. Zür'a ise ziraat, yani ekmek kökünden gelir, bitme, büyüme mânasını ifade eder, dolayısıyla Asram'ın zıddıdır.

131 ٦ – وعن سعيد المسيب عن أبيه رضى الله عنه [أنَّهُ جَاءَ إلى النَّبيِّ ﷺ فقالَ ما اسمُكَ؟ قال : حزْنٌ، قال : بل أنتَ سهلٌ. قالَ : لاَ أغيِّرُ اسماً سمانيه أبى. قال ابن المسيب رحمه الله فما زالَتْ فينا الحُزُونَةُ بعدُ]. أخرجه البخارى وأبو داود.

وفي رواية لأبى داود قال : لا. السهلُ يُوطَأُ ويُمتهنُ.

قال أبو داود رحمه الله : وغيّر رسُولُ الله ﷺ اسمَ العاصى وعزيز وعتَلَةَ وشيطان والحكمِ وغرابٍ وحبَّابٍ وشهابٍ فسماهُ هشاماً، وسمى حرباً سلماً، وسمى

المضطجعَ المنبعثَ، وأرضاً تسمى عفرةً سماها خضرةً، وشعْبَ الضلالة، سماها شِعْبَ الهدى، وبنى الزِّنيةِ سماها بنى الرِّشْدَة، وسمَّى بنى مغويةَ بنى رُشْدٍ.

6. (131)- Said İbnu'l-Müseyyeb babası vasıtasıyla dedesinden naklediyor: "Dedem, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a uğramıştı. **İsmin ne?** diye sordu. "Hazn (sert yer)" diye cevap verdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Hayır sen Sehl'sin" dedi. Müseyyeb: *"Olamaz, babanın verdiği bir ismi değiştiremem" dedi. İbnu'l-Müseyyeb ilâve ediyor: "O günden sonra aramızda kabalık devam etti gitti."* Buhârî, Edeb 107-108; Ebu Davud, Edeb 70, (4956).

Ebu Dâvud'un rivayetinde şöyle demiştir: **".... Hayır sehl ezilir ve hakîr tutulur."**

Ebu Dâvud merhum der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Âsi, Aziz, Atele (şiddet, sertlik), Şeytan, Hakem, Gurâb (karga) Habbâb, Şihab isimlerini değiştirdi. Şihâb'ı Hişam, Harb'i Silm (sulh), Muzdaci'ı (yatan) Münbais (kalkan) yaptı. Afire (çorak) adını taşıyan bir araziyi de Hadire (yeşillik) diye, Şi'bu'd Dalâlet'i (sapıklık geçidi) Şi'bu'l-Hüdâ diye isimledi. Benu'z-Zinye'yi Benu'r-Rüşd olarak değiştirdi."

132 ٧– وعن ابن عمر رضى الله عنهما: [أنّ رسولَ الله ﷺ غيّرَ اسمَ عاصيةَ وسمّاها جَميلَةَ]. أخرجه مسلم والترمذى وأبو داود.

7. (132)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) diyor ki: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Âsiye (isyankâr, itaatsiz kadın) ismini değiştirip Cemîle (güzel kadın) yaptı. Müslim, Edeb 14, (2139); Tirmizî, Edeb 66, (2840); Ebu Dâvud, Edeb 70, (4952).

133 ٨– وعن مسروقٍ قال: [لقيتُ عمرَ رضى الله عنه، فقال: من أنتَ؟ فقلت مسروقُ ابنُ الأجْدَعِ، فقال سمعتُ رسُولَ الله ﷺ يَقُول: الأجْدَعُ شيطانٌ].

أخرجه أبو داود.

8. (133)- Mesruk anlatıyor: "Hz. Ömer'le karşılaştım. Bana "Sen kimsin?" diye sordu. "Mesruk İbnu'l-Ecda" dedim. Dedi ki: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ecda şeytandır" dediğini işittim." Ebu Dâvud, Edeb 70, (4957).

134 ٩ – وعن سهل بن سعد رضىَ اللّهُ عنهُ قال: [أُتِىَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ بالْمُنْذِرِ ابْنِ أبى أُسَيْدٍ حينَ وُلِدَ فوضعهُ على فَخذِهِ، وقال: ما اسمُهُ؟ قال: فلانٌ. قال: لا؟ لكن اسمُهُ المنذرُ، فسماهُ يومئذٍ المُنْذِرَ]. أخرجه الشيخان.

9. (134)- Sehl İbnu Sa'd (radıyallahu anh) anlatıyor: "el-Münzir İbnu Ebî Üseyd doğduğu zaman Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a getirilmişti. Çocuğu kucağına aldı ve: "İsmi nedir?" diye sordu. "İsmi falandır" diye ne konmuşsa söylendi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Hayır! bunun ismi Münzir olacak"** dedi ve o gün çocuğa Münzir ismini koydu. Buhârî, Edeb 108; Müslim, Edeb 29, (2149).

DÖRDÜNCÜ FASIL

HZ. PEYGAMBER (S.A.S.)'İN İSİM VE KÜNYESİNİ ALMA HAKKINDA GELEN RİVÂYETLER

135 ١ – عن أنس رضى الله عنه قال: [كَانَ رَسُولُ الله ﷺ يوماً في البقيع فسمع قائلاً يقولُ: يا أبا القاسم، فردَّ رأسَهُ إليه؟ فقال الرَّجلُ: لم أعْنك يارسُولَ الله، إنّما دعوْتُ فُلاناً. فقال رَسُولُ الله ﷺ: تَسمُّوا باسمي ولا تَكنَّوْا بكنيتي]. أخرجه الشيخان والترمذى.

1. (135)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir gün Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Bakî'de idi. Kulağına bir ses geldi: "Ey Ebu'l-Kâsım!" diyordu. Başını sese doğru çevirdi. Seslenen adam: **"Ey Allah'ın Resûlu seni kastedmedim, ben falancayı çağırdım"** dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "İsmimi isim olarak koyun, fakat künyemi kendinize künye yapmayın!" buyurdu. Buhârî, menâkıb 20, Edeb 106; Müslim, Âdab 1 (2131); Tirmizî, Edeb 68, (2844).

AÇIKLAMA:

İslâm nokta-i nazarında çocuklara ve hatta eşyaya verilecek ismin ehemmiyetli bir husus olduğunu belirtmiştik. Bu meyanda Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ismini ve künyesini kullanmak da mühim bir bahis olmuş burada da görüldüğü üzere müstakillen ele alınacak derecede üzerinde titizlikle durulmuştur. Konu üzerine, farklı yorumlara imkân veren pekçok hadis rivayet edilmiştir. Bunlardan bir kısmı bu bölüme alınmıştır. Kütüb-i Sitte dışında kaldığı için buraya alınmayan ancak, konunun îzâhında âlimlerce nazar-ı dikkate alınan başka rivayetler de var. Hatta bu rivayetlerin bir kısmı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan sonraki tatbikatla ilgili.

Hülasa farklı rivayetlerin çokluğu, âlimleri farklı görüşlere sevketmiştir. Bunları kısaca özetliyeceğiz:

1- Yukarıda kaydedilen ve emsali hadislerin zâhirini esas alarak Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in "Ebu'l-Kâsım" künyesini mutlak olarak hiç kimseye câiz ve helâl görmeyenler, İmam Şâfiî ve Zâhirîler bu görüştedir.

2- *İmam Mâlik* ve diğer bir kısım selef ise, bu yasağın ilk devrelere ait olduğunu, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ölümüyle neshedildiğini söyler. Binâenaleyh *Ebu'l-Kasım* künyesini dileyen kullanabilir. Nevevî, bu görüşü benimseyenlerdendir. Asırlardan beri ümmetin tatbikatı da buna uygundur diyen Nevevî, bu tatbikattan ikinci görüşün doğruluğuna bir delil bulur. İlâveten, yukarıdaki hadisi zikrederek: *"Ümmet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın koyduğu yasağın geçici olduğunu, hayatı ile mukayyed bulunduğunu anlamış, vefatından sonra cevazına hükmederek kullanmıştır"* der.

3- Üçüncü bir görüşe göre Ebu'l-Kâsım künyesi herkese değil, adı Muhammed veya Ahmed olanlara yasaktır. Başka isim taşıyanlar Ebu'l-Kâsım ünvanını kullanabilir. Bu görüşü destekleyen merfu bir rivayet (136 numaralı hadis), Câbir (radıyallahu anh) tarafından yapılmıştır.

4- Bir diğer görüşe göre yasak mensuh değildir. Ancak aslında Ebu'l-Kasım künyesini koymayı haram da etmiyor. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e olan hürmet ve saygının korunması için bir kerâhet söz konusudur ve bu tenzihî kerahettir, tahrimî değil. Muhammed İbnu Ebî Cemre bunu benimser.

5- Ebu'l-Kasım künyesi mutlak surette haramdır, bunun tahakkuku için Kâsım isminin de haram olması gerekir, çünkü bir kimse çocuğuna Kâsım ismini koydu mu ona Ebu'l-Kâsım denmesi önlenemez.

Bu iddia birinci görüşte ifrata kaçanlara mahsustur. Bu görüşü benimseyen Mervan İbnu Hakem Kâsım ismindeki oğlunun adını değiştirerek Abdülmelik koymuştur.

6- Sadece Ebu'l-Kasım künyesi değil, Muhammed ismi de mutlak olarak yasaktır. Bu görüşte olanlar Hz. Ömer'in: "Kimseye herhangi bir peygamber adı koymayın" şeklinde yaptığı emrine dayanırlar. Bu emir de Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şu sözüne dayanır: **"Çocuklarına Muhammed ismi koyup sonra da onlara lânet ediyorlar."**

Ahmed İbnu Hanbel ve Taberânî şu vak'ayı rivayet ederler: "Hz.

Ömer (radıyallahu anh), bir ara Muhammed İbnu Abdilhamid'e, birisinin: "Ey Muhammed! Allah senin canını alsın..." diye galiz bir tâbirle hakaret ettiğine şâhid olur. Bunun üzerine, ismi Muhammed olan İbnu Zeyd İbni Ahtâb'a haber göndererek "Senin sebebinle Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a söğülmesini istemiyorum" diyerek, ismini Abdurrahman şeklinde değiştirmesini emreder.

İnsanlar arasındaki sövüşmeler sırasına Muhammed ismini taşıyanlara yapılacak hakaretlerde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e karşı saygısızlık hisseden Hz. Ömer (radıyallahu anh) bu meselede daha da ileri giderek, bütün Muhammed isimlerini yasaklamak ister. Bu maksadla yedi kişinin Muhammed diye isimlendiği Benu Talha'yı çağırtır, meseleyi arzeder. Ancak, en büyükleri olan Muhammed, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e: *"Allah'a kasem olsun, Muhammed ismini bana Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bizzat kendisi verdi"* der. Bu açıklama üzerine Hz. Ömer (radıyallahu anh) onlara: "Haydi, serbestsiniz, öyleyse kimse isimlerinize karışamaz" buyurur.

Bu rivayet Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in yasaklama kararından döndüğünü göstermektedir.

7- Son bir görüşe göre Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sağlığında, Ebu'l-Kasım künyesi, ismini taşıyanlar için bu yasak devam etmiştir. Başka isim taşıyanlar, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den sonra Ebu'l-Kâsım ünvanını alabilirler.

Ebu'l-Kâsım'dan başka bütün künyelerin kullanılabileceğinde ulema ittifak etmiştir.

Yukarıda kaydedilen bütün görüşler Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve Ashab'tan intikal eden sünnetlere dayanır.

Netice olarak bu münâkaşaları Buhârî'nin tasavvufi rivayetlerini Behcetu'n-Nüfus adıyla şerh eden Muhammed İbnu Ebî Cemre'nin görüşüyle sonuca bağlamak isteriz: "Cevazı esas alan üçüncü görüş râci ise de birinci görüşle amel evlâdır. Zira bunda hem -şüpheli bir amelin sebeb olacağı- mesuliyet yok, hem de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a hürmet daha çok."

Atalarımızın Muhammed isminden kaçınarak aynı şeyi ifade eden *"Mehmed"* ismini vaz'etmeleri, eşine rastlanamayacak bir incelik örneğidir: Sevgisi için aynılık, saygısı için gayrılık. Kendisi asker, askeri mehmetcik. Ordusu peygamber ocağı ve İslâmî tarihî hep böyle.

Bu vesile ile atalarımızı rahmetle minnetle anar, milletimizi tekrar bu mukaddes yola, bin yıllık şerefli yola irşad etmesini Cenab-ı Mevlamızdan niyaz ederiz.

136 ٢– وعن جابر رضىَ اللهُ عنهُ قال: [وُلِدَ لرجُلٍ منّا غلامٌ فسماهُ القاسمَ: فقلنَا لانكنيكَ أبا القَاسِم ولا نُنْعِمُكَ عيناً. فأتى النبىَّ ﷺ فذكر لهُ ذلكَ. فقالَ: اسْمُ ابنكَ عبدُالرحمن]. أخرجه الخمسة إلاّ النسائى.

زاد في رواية [تسمُّوا باسمى ولا تَكَنَّوْا بكنيتى فإنى إنّما جُعلْتُ قاسماً أقْسِمُ بينكمْ].

وفي أخرى لأبى داود قال: [من تسمى باسمِى فلا يتكنّى بكنيتِى، ومن تكنّى بكنيتِى فلا يتسمّى باسمِى].

2. (136)- Hz. Cabir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bizden birinin bir oğlu oldu. İsmini Kasım koydu. Kendisine: "Sana Ebu'l-Kasım künyesini vermeyiz. Bu künye ile seni şereflendirip memnun etmeyiz" dedik. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gelerek durumu arzetti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunun üzerine: **"Oğlunun adı Abdurrahmândır"** dedi. Buhârî, Edeb 105, 106, 109, Menâkıb 20; Müslim, Adâb 2, (2133); Ebu Dâvud, Edeb 74 (4965); Tirmizî, Edeb 68, (2845).

Bir rivayette şu ziyade var: **"İsmimi isim olarak koyun, fakat künyemi künye yapmayın. Zira ben Kasım (taksim edici) kılındım. Aranızda taksim ederim."**

Ebu Dâvud'un bir rivayetinde şöyle buyrulmuştur: **"Kim benim ismimi almışsa, künyem ile künyelenmesin. Kim de künyem ile künyelenmişse, ismimle isimlenmesin."**

137 ٣– وعن عائشة رضى اللهُ عنها. أن امرأةً قالتْ يا رَسُولَ الله: إنّى وَلَدْتُ غلاماً فسمّيتُهُ محمداً وكُنيتُهُ أبَا القَاسِمِ، فذُكِرَ لى أنكَ تكرَه ذلكَ. فقال: ما الذى أحلَّ اسمى وحَرَّمَ كُنْيَتِى، أو ما الَّذى حرّمَ كُنْيَتِى وأحَلَّ اسمىْ؟]. أخرجه أبو داود.

3. (137)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Bir kadın gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü, ben bir oğlan dünyaya getirdim. Muhammed diye isim, Ebu'l-Kasım diye de künye verdim. Bana, sizin bu durumdan

hoşlanmadığınız söylendi,doğru mu?" diye sordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "İsmimi helâl, künyemi haram kılan şey de ne?" veya "Künyemi haram kılıp ismimi helâl kılan şey de ne?" diyerek reddetti. Ebu Dâvud Edeb 76, (4968).

AÇIKLAMALAR:

Rivayet, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in isim ve künyesini aynı şahsa vermenin haram ve mekruh olmadığını ifade eder. Ancak şârihler bu rivayetin senet yönüyle zayıflığına dikkat çekerler.

138 ٤ – وعن محمد بن الحنيفة عن أبيه رضى الله عنهما قال: [قُلْتُ يَارَسُولَ الله: أَرَأَيْتَ إِنْ وُلِدَ لِى بعدكَ وَلَدٌ أُسَمِّيه باسمكَ وأُكنيه بكُنيتكَ؟ قال نعمْ]. أخرجه أبو داود وهذا لفظه والترمذى وصححه، وزادَ فيه قال: فكانتْ رخصةً لى.

4. (138)- Muhammed İbnu'l-Hanife, babasından (Allah her ikisinden de razı olsun) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e sordum: "Ey Allah'ın Resûlü, sizden sonra bir oğlum olduğu takdirde, sizin isminizle isimlendirebilir, künyenizle de künyelendirebilir miyim, ne dersiniz?" Bana "Evet" buyurdular. Ebu Dâvud, Edeb, 76, (4967); Tirmizî, Edeb 68, (2846). Yukarıdaki metin Ebu Dâvud'undur. Tirmizî, hadise, "sahîh" demiştir, ayrıca: "Burada bizim için ruhsat var" diye kaydetmiştir.

NOT: Bu hadislerle ilgili açıklamayı babın ilk hadisi olan 135 numaralı hadisin arkasından kaydettik, oraya bakılsın.

BEŞİNCİ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

139 ١– عن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [أمَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بتَسْميَةِ الْمَوْلُودِ يومَ سابعه، ووَضعِ الأذى عنهُ، والعَقِّ عنه]. أخرجه الترمذى.

1. (139)- İbnu Ömer (radıyallahu anhumâ) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* çocuğa, doğumunun yedinci gününde isim konmasını, yıkanarak pisliklerin temizlenmesini ve akika kurbanı kesilmesini emir buyurdu." Ebu Davud, Edâhî, 21, (2837); Tirmizî, Edâhî 23, (1522), Edeb 63, (2834), [Tirmizî'de hadis İbnu Ömer'den değil, Amr İbnu Şu'ayb an ebîhi an ceddihi tarîkindendir. Burada bir sehiv söz konusu -Nesâî, Akîka 5, (7, 166); İbnu Mâce, Zebâih 1, (3165)- dur.].

AÇIKLAMA:

Beşinci fasıl'da kaydedilen hadislerin hepsi -en sondaki 142 numaralı olanı hâriç- yeni doğan bebeğe ilk günlerde yapılması gereken muâmelelerden bahsetmektedir. Gerekli olan açıklamayı 141 numaralı hadiste yapacağız.

140 ٢– وعن عائشة رضىَ الله عنها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُؤتى بالصبْيانِ فيَدْعُو لهُمْ بِالْبَرَكَةِ ويُحنّكُهمْ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

2. (140)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Yeni doğan çocuklar Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e getirilirdi. O da bunlara mübarek olmaları için dua eder, tahnîkde bulunurdu." Müslim, Edeb, 27 (2147); Ebu Dâvud, Edeb 116, (5106).

141 ٣– وعن أبى رافع رضىَ الله عنهُ قال: [رأيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ أذّنَ في أُذُنِ الحسنِ

بن عليّ رضى الله عنه حين ولدته فاطمة رضى الله عنها]. أخرجه أبو داود والترمذى وصححه.

زاد رزين: وقرأ في أذنه سورة الإخلاص وحنّكه بتمرة وسماه.

3. (141)- Ebu Râfi (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ) oğlu Hasan (radıyallahu anh)'ı doğurduğu zaman, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı kulağına ezan okurken gördüm." Ebu Dâvud, Edeb 116, (5105); Tirmizî, Edâhî 17, (1514). Tirmizî hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Rezîn şu ziyadeyi kaydeder: "Kulağına İhlas sûresini okudu, hurma ile tahnik etti ve ismini koydu."

AÇIKLAMA:

Yeni doğan çocuğa yapılması gereken bir kısım muâmeleler var. 139-141 numaralı hadisler bunlardan mühimlerine temas etmektedir. Tahnîk'le ilgili açıklamayı 124 numaralı hadiste kısmen yapmıştık. Burada, bebeğin sarılacağı bezden başlamak üzere, gösterilmesi gereken alâkaları, Hz.Peygamber'in Sünnetinde Terbiye adlı kitabımızdan bazı özetlemelerle aynen iktibası uygun buluyoruz.

İLK LİBÂS:

Bir kısım hadisler, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in doğumu yaklaşan kızı Fâtıma'ya, daha doğum yapmadan, hususî alâka gösterdiğini haber vermektedir. Hz. Fâtıma'nın doğumunda hazır bulunanlardan Sevde Bintu Misrah'ın özetleyeceğimiz şu rivayetinden Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in doğacak çocuğun annesine gösterdiği ilgiden sonra, doğan çocukla ilgili olarak da evvelemirde çocuğun sarıldığı bezle alâkadar olduğunu öğrenmekteyiz: "Sevde'nin belirttiğine göre doğum sancısı başlar başlamaz Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* gelir ve Hz. Fâtıma'nın hâlini hatırını sorduktan sonra: "Doğum olunca bana haber vermeden çocuğa hiçbir şey yapmayın"der. Çocuk doğunca Sevde göbeğini keser ve sarı renkli bir beze sarar. Az sonra gelen Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, doğum olup olmadığını, Fâtıma'nın hâl ve hatırını sorar. Sevde'nin: "Yâ Resûlullah, çocuk doğdu, göbeğini kestim ve sarı beze sardım" cevabı üzerine Hz. Peyamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* öfkelenir ve: "Bana âsi oldun" der. Sevde'nin: "Allah ve Resûlüne âsi olmaktan Allah'a sığınırım ya Resû-lullah, ben onun göbeğini kestim, bunu yapmaya da mecburdum" cevabı üzerine "çocuğu

bana getir" der. Sevde çocuğu getirir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sarı bezi atar ve beyâz bir bez içerisine sarar. Tükrüğünden çocuğun ağzına koyarak onu yutmasını sağlar. Sonra Hz. Ali'yi çağırtır ve ne isim koyduğunu sorar..." vs.

Kezâ Hz. Ali'den gelen bir rivayette Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in: **Doğan çocuğa süt vermezden önce bana haber et, benden önce süt verme"** meâlinde Hz. Fâtıma'ya emir verdiği belirtilir. Hz. Ali, Fâtıma'nın Hz. Hasan'ın doğumunda bu emri yerine getirdiğini, Hz. Hüseyin'in doğumunda yerine getirmediğini ve babası gelmezden önce süt emzirmiş bulunduğunu zikreder. Ayrıca Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Hasan'ın ağzına kendisinin bilmediği bir şey koyduğunu, bu sebeple de Hasan'ın Hüseyin'e nazaran daha bilgili (a'lem) olduğunu ifade eder.

İLK GIDA (Tahnik):

Bu iki hadisten anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber yeni doğan çocuğun midesine ilk inen gıdâya dikkat etmektedir ve bunun ana sütünden başka bir şey olmasını istemektedir. Nitekim muhtelif rivayetler, bu ihtimâmı sâdece kendi torunları için göstermeyip umûmî bir prensip hâlinde bütün Müslüman çocuklarına teşmîl ettiğini ifâde etmektedir. Hz. Aişe, doğduğu zaman çocukların Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e getirildiğini, O'nun da bunlarla hayır dua edip tahnik'de bulunduğunu belirtir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in tahnik ettiklerinden Ebû Mûsâ'nın oğlu İbrâhim, Münzir İbnu Ebi Useyd, Abdullâh İbnu Abbâs, Abdullâh İbnu Zübeyr vs. sayılabilir. Hattâ Enes'den gelen bir rivayete göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, doğumu yaklaşan Ümmü Süleym'e (Enes'in annesi) Enes'le haber salarak: "**Çocuğun göbeğini kesince bana haber ver ve benden evvel ağzına hiçbir şey koyma"** diyerek mesaj yollamıştır. Ümmü Süleym istenen şekilde hareket eder. Bebeği götüren Enes, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i bir bahçede bulur, o da çocuğu acve denen iyi cins hurmadan üç adediyle tahnîk eder. Kaynaklarımızda tahnik edilmek üzere getirilen çocukların zaman zaman Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in üzerine akıttıklarına dâir teferruâta da rastlanır.

Gerek kızı Fâtıma'ya, gerek Ümmü Süleym'e: **"Benden evvel çocuğun ağzına bir şey koymayın"** diye haber salması, bu emrin uygulandığı Hz. Hasan'ın, emrin uygulanmadığı Hz. Hüseyn'e nazaran daha a'lem olduğunun Hz. Ali tarafından itirafı, tahnik meselesinin ter-

biyede ihmâl edilmemesi gereken bir husus olarak anlaşıldığını göstermektedir.

İslâm terbiyecileri bu sünneti, çocuğu bir âlime götürerek tahnîk ettirmek sûretiyle ibka ettirmişlerdir.

DUA:

Çocuk dünyaya gelince ilk yapılan muâmelelerden bir diğeri de duadır. Tahnik için getirilen çocuklara aynı zamanda dua da edildiğini, Hz. Aişe'den Müslim'den gelen bir rivayet te'yid etmektedir. Yine Hz. Aişe'den Ebû Dâvud'da tahric edilen bir vecihte *"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e çocuklar getirilirdi, O da onlara bereketle dua ederdi"* denmektedir. Buhârî'nin bu mevzu için: *"Çocuklara bereketle dua ve başlarını okşama babı"* meâlinde bir bab ayırmış olması da, meselenin sünnetteki ehemmiyetini tescîl eder.

Mu'âviye İbnu Kurre'nin şu sözlerinden, doğumda verilen ziyâfetten bir gâyenin de çocuk için başkalarının duasını kazanmak olduğu anlaşılmaktadır. Diyor ki "Oğlum Iyas dünyaya geldiği vakit Ashâb-ı Nebîden bir gurub dâvet ettim. Onlara ziyâfet verdim. Yemeği yedikleri zaman dua ettiler. Ben onlara: "Siz dua ettiniz, Allâh duanızdan dolayı sizleri mübârek kılsın. Şimdi de ben dua edeceğim siz âmin deyin" dedim ve çocuk için dini ve aklı hususunda pek çok dualarda bulundum...

Hemen şunu ilâve edelim ki çocuğa yapılan dua doğumunun ilk gününde tahnik sırasında yapılan duadan ibâret değildir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ileri yaştaki çocuklara da dua ettiğini mânevî tevâtür derecesini bulan rivayetler te'yid etmektedir.

Pek çok misâlden birkaçını zikredelim. Hz. Hasan ve Hüseyin'e اعوذ بكلمات الله التامة من كل شيطان وهامة ومن كل عين لامة sözleriyle her vesilede dua eder ve bu dua ile Hz. İbrâhim'in İsmâil ve İshâk'a dua ettiğini kaydederdi. Enes'in rivayetine göre Ensâr'ı sık sık ziyaret Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in âdeti idi. Bu ziyaretlerde evlere yaklaşınca Ensâr çocukları etrâfını sarar, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de onlara selam verir ve dua ederdi. İbnu Abbâs: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni kucakladı ve: **"Allah'ım buna hikmeti öğret"** diye dua etti" der. Enes'e de *"Mal ve evladını çok ve ömrünü uzun kılması ve verdiklerinin Enes hakkında hayırlı ve mübârek olması için dua etmiştir.*

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* nazarında dua; mü'minin

silâhı, dinin direği, semâvât ve arzın nûrudur.

İLK TELKİN

İlk telkinden murâd, çocuğun kulaklarına okunan ezan ve ikâmettir. Rivayetler, Hz. Hasan ve Hüseyin doğdukları zaman Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, kulaklarına, aynen namazda okunan ezanla ezan okuduğunu ifâde etmektedir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den **"Kimin bir çocuğu olur da sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet okursa ona "Ümmü Sıbyân (denen ve çocuklardan ayrılmayan bir cin)" zarar vermez"** şeklinde bir tavsiye rivayet edilmişse de, sened yönüyle nakkâdlarca zayıf olduğu ileri sürülmüştür.

Her hâl u kârda Hakîm tarafından sahîh, Tirmizî tarafından hasen, –sahih– kabul edilen birinci rivayet, müşâhedemizin, her çeşit idrâk, tefehhüm ve ifâdeden uzak bildiği çocuğun daha ilk günden ihmâl edilmeyip, iyi telkinata maruz kalması gerektiği fikrine canlı bir remz olmaktadır. İslâm terbiye ve ahlâkçılarına **"Tahsîl ve terbiyenin mevsimi beşikten mezâra kadardır"** hükmünü verdiren bu ve benzeri hadisler olsa gerek.

SÜRUR:

Çocuğu **"semeretu'l-kulûb (kalblerin meyvesi)"** ve **"kurretu'l-ayn (gözün nuru)"** olarak tavsif eden Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* için doğum büyük bir sevinç vesîlesidir. Nitekim oğlu İbrâhim doğunca kendisine doğum müjdesini getiren mevlâsı (âzadlı köle) Ebû Râfi'e bir köle hediye etmiştir. Ashâb'ın sünnetinde aynı sürurun bir başka tezâhürüne rastlamaktayız. Bu da doğum vesîlesiyle ziyafet vermektir. Buhârî, el-Edebü'l-Müfred'de bu konu ile ilgili olarak *"ed-Da'vetu fi'l-Velâde (Doğum vesilesiyle ziyafet verme)"* ismi altında bir bâb ayırır. İbnu Hacer de doğum vesîlesiyle ziyâfet vermenin meşruiyyetini belirtir ve bu vesîle ile ziyâfete müteallik geniş bir malumat sunar. Doğum vesîlesiyle ziyafet verenlerden Mu'âviye İbnu Kurre, sofrasına çağırdığı Ashâb gurubunun çocuk için dua etiklerini tasrih eder.

Yeri gelmişken hatırlatalım ki, Kur'ân-ı Kerîm'de de doğacak çocukla ilgili haberler "müjdelemek" mastarıyla gelmiştir. Hz. İsmâil (aleyhisselam)'in, Hz. İshâk (aleyhisselâm)'in, Hz. Yâkub (aleyhisselâm)'un Hz. Yahyâ (aleyhisselam)'nın verilişleri müjde olarak bildirilmiştir. Doğum sırasında izhâr-ı sürur, câhiliye devrine aykırı olarak, kız ve er-

kekler her ikisi için de yapılmalıdır. Câhiliye Arapları erkekler doğduğu, kızlar da öldüğü zaman ebeveyni tebrik ederdi.

YEDİNCİ GÜN

İbnu Abbas'dan gelen bir rivayet, çocuğun doğumunun yedinci gününde yedi şey yapmanın sünnet olduğunu beyân eder.

1- İsim verilir ve sünnet edilir, 2- Ondan eza bertaraf edilir, 3- (Kızsa) kulağı delinir, 4- Akîka kesilir, 5- Başı traş edilir, 6- Akîka kurbanının kanı sürülür, 7- Traş edilen saçın ağırlığınca altın veya gümüş tasadduk edilir. Akîka ve buna müteallik olarak yapılan ameliyenin yedinci güne te'hirini Dihlevî, ilk günlerde aile halkının doğum yapan anne ve yeni doğan çocukla meşgul olmaları, kurbanlığın bulunması vs. ise, hususî bir gayret ve meşgûliyet gerektirdiği hikmetine bağlar.

Şimdi yedinci günde yapılacak bu işleri kısaca görelim:

İSİM:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hassasiyetle üzerinde durduğu bir husus çocukların ismidir. Bir kısım hadisler, Resûlu Ekrem'in doğumun daha birinci gününde çocuğa isim verdiğini teyid ederse de diğer bir kısım hadisler yedinci günü tesmiye edilmesinin gerektiğini ifade etmektedirler. Hadislerdeki bu ihtilâflı durumu Buharî, ilgili bâba: *"Akîka kurbanı kesmeyecekler için çocuğun doğduğu günün akşamı tesmiyesi bâbı"* diyerek başkasında rastlanmayan latif bir te'lifle halleder. İbnu Hacer'in de belirttiği gibi Buhârî'nin mezkur babında doğumun ilk günü tesmiye edildikleri zikredilen çocuklar için akîka kurbanı kesildiğine dâir sarahat mevcût değildir. Nitekim az sonra görüleceği üzere akîka kurbanı vücûbiyetten çok, istihbab ifâde eden bir tavsiyedir.

Her hâl u kârda tesmiyeyi 7. günü yapma şıkkı da iltizam edilse "daha önce isme muhtaç değildir" gerekçesi ne nass ne de makulat yönünden pek o kadar geçerli görülmüyor. Zirâ Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* düşük çocukların bile tesmiye edilerek gömülmesini emretmektedir.

Tesmiyede dikkat edilecek husûs, çocuğa verilecek ismin güzel olmasıdır. Sünnet her babanın evladına karşı vazifelerinden biri olarak ona güzel bir isim vermesini zikreder ve şöyle emreder: "Siz kıyâmet günü kendi isimleriniz ve babalarınızın isimleriyle çağrılacaksınız, öyle ise isimlerinizi güzel kılın". Mânevî tevâtür derecesini bulan rivayetlerin

tesbit ettiği üzere Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir çok kimsenin ismini kötü olduğu için değiştirmiştir. Güzel isimle ilgili olarak sünnette gelen ısrardan mülhem olarak, birçok âlimler ismin müsemmâya te'sir edeceğini ileri sürmüşlerdir.

AKÎKA:

Akîka kurbanı, eski câhiliye Arabları tarafından yapılagelen bir âdetti. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, "Sehavet çağrısına uyup, cimriliği red, Hıristiyanların vaftizine mukâbil bir fiilin, Hanîfler nezdinden de bulunması istihbab, hac sırasında yapılan traş ve kurban menâsikine teşebbühle millet-i İbrâhim'e intisabın ilânı" gibi hikmetleri mutazammın olması hasebiyle Müslümanlar için de meşru kılarak: **"Her çocuk akîkası ile rehinlenmiştir, yedinci günü onun adına kurban kesilir, saçı traş edilir ve isim konur."** demiştir.

Akîka kurbanı ile ilgili hadislerin bir kısmı zahiren vücubiyyeti ifade ederken diğer bir kısmı da sâdece istihbâb ve mendubiyyet ifâde etmektedir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bizzat kendisi, torunları Hasan ve Hüseyin için birer koçla akîka kurbanı kesmiş olmasına, akîka hakkında soranlara da: **"Çocuğu doğan istediği takdirde kurban kessin"** demiş olmasına rağmen, bu hususta bir grub: "bid'adır", diğer bir grup da "vâcibtir" diyecek kadar ifrat ve tefrîte düşmüşlerdir. Ashâbdan bâzısı müstahab olduğunu ifade için mübalağalı bir ifâde ile: "Bir kuş da olsa akîka kesmek müstehâbdır" demiştir. Keza rivayetler Hz. Fâtıma (radıyallahu anhâ)'nın çocukları Hasan ve Hüseyin, Zeyneb ve Ümmü Gülsüm için Abdullah İbnu Ömer (radıyal-lahu anh) ve Urvetu'bnu Zübeyr (radıyallahu anh)'in erkek her bir çocukları için birer koç kurban ettiklerini bildirmektedir. Enes (radıyallahu anh)'den gelen bir rivayette "Bi'setten yâni peygamberlik geldikten sonra Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bizzat kendisi için de akîka kurbanı kestiğini" öğreniyoruz.

Hadisler, hey'et-i umumiyyesi ile akîkanın, doğumun yedinci gününde olmasını emretmesine rağmen Hâkim'in Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'dan bir tahricine göre yedisinde yapılmadığı takdirde 14 veyâ 21. günlerinde de olabileceğini ifade eder. İbnu Hacer: "Muhtar olan 7. gün olmakla beraber bülûğ yaşına kadar akîka yapılabileceğini, yapılmadığı takdirde bülûğla sâkıt olacağına kail olanlardan bahseder. Yedi günü doldurmadan ölenler için akîka terettüp etmez. Abdurrezzak'ın Musanaf'ında rastladığımız bir teferruata göre, kesme çocuğun başını traşa te-

kaddüm etmelidir. Akîkanın eti diğer kurbanlarda olduğu gibi yenilir ve hediye de edilir. Yine Hâkim'in bir tahricine göre Hz. Hüseyin için kesilen akîkanın bacağının ebeye verilmesi Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından emredilmiştir.

Akîka, Arapların câhiliye âdetlerinden olması hasebiyle bununla ilgili bir kısım âdab ve örfleri vardı. Bu cümleden olarak kesilen kurbanın kanından çocuğun başına sürülürdü. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu yasaklamış, onun yerine za'ferân veya halûk sürülmesini emretmiştir.

Ebû Dâvûd'da Katâde'den gelen ve akîka kanından çocuğun başına sürülmesini ifade eden hadis, bizzat Ebû Dâvud tarafından tenkid edilerek hadisi Katâde'den rivayet eden Hemmam'ın يُسَمَّى "isim verilir" tabirini يُدَمَّى kân sürülür şeklinde ifâdeye dökerek yanıldığına dikkat çekilmiştir. Ebu Dâvûd, hadisin "kan sürülür" şekliyle amel edilmeyeceğini söyler. Fethu'l-Bârî'de, Katâde'nin bu meseleye İslâmî âdâbı beyân değil, câhiliye devrini tasvîr maksadıyla temâs etmiş olabileceği görüşü kaydedildikten sonra İbnu Abdilberr'in: *"Hemmâm hıfzını tam yapmış, vehim ve hatâya düşmemiş ise bu mensuhtur"* dediği zikredilir. Bundan sonra İbnu Hacer bu hadisin mensuh olduğuna delâlet eden muhtelif rivayetler zikreder.

Şu hâlde bazı âdab ve terbiye kitablarında akîka kanından çocuğun alnına sürüleceğine dâir gelen beyanlar, ekseri rivayetlere muhâlif düşmekle ma'lûl ve en azından mensuh durumda olan bir hadise istinâd etmektedir. Kezâ yurdumuzda çeşitli vesilelerle kesilen kurbanın kanından ilgili şahısların alnına sürülme âdeti de menşeini bu rivayetten almış olabilir.

SÜNNET

Bir kısım hadislerde Sünnet beş fıtrattan biri olarak zikredilir: **"Beş şey fıtrattandır: 1- Hıtân (sünnet), 2- Etek traşı, 3- Koltuk altının yolunması, 4- Tırnakların kesilmesi, 5- Bıyıkların kesilmesi."**

Fıtrat kelimesi ile, "geçmiş enbiya ve şeriatlerin üzerinde müttefik oldukları ve bizim de uymamız gereken dinî esâslar" olarak anlaşılınca hitânın çok eskilere uzanması ve muhtelif milletlere şâmil bir örf olması îcâbeder. Kitâb-ı Mukaddes'te sünnetle (hitân) ilgili en eski haberler Yahûdiler ve Mısırlılar üzerine gelmiştir. Puchmann, sünnet üzerine yazdığı kitapta bu ameliyenin eksikliğini ifade için mübalağalı bir

üslubla: "Milyonlarca seneden beri cârî, insanlar arasında mevcûd ameliyelerin en eskisi" olarak tavsîf eder. Sözüne delîl olarak eski kaynaklara atfen Mısırlılar, Koptlar, Habeşli zenciler vs. tarafından çok eski devirlerde tatbîk edildiğini gösterir. Nitekim milâttan önce beşinci asırda yaşamış olan Heradot, Mısır'ın bu âdetinden, istihzâî bir tarzda: *"Temizliği çirkin olmaya tercîh ettikleri için temizlik uğruna sünnet olurlar"* diyerek söz eder.

Bir kısım hadislerde, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* sünneti ilk defa Hz. İbrahim'in teşrî ettiğini bildirir. Bizzat Hz. İbrahim' in sünnet olduğundan da söz eden rivayetler onun sünnet bazı husûsunda çok farklı rakamlar verirler. Bunlardan bâzılarına nazaran sekiz, bazılarına nazaran 80 ve hattâ 120 yaşlarında sünnet olmuştur.

Kelime-i Şehâdette olduğu gibi Müslümanla kâfiri birbirinden ayıran bir alamet olarak telakki edilen sünnet ameliyesi, bâzı âlimlerce vâcib ve hattâ farz denecek kadar mühim dinî bir emir kabûl edilmiştir. Şâfiîler *"Bülûğ yaşına ermezden öne çocuğu sünnet etmek velîsine vâcibtir"* der. Bir kısım âlimler de sünnet olmadıkça, mühtedînin Müslümanlığının nâkıs olacağına, sünnetsizin namazının câiz olmıyacağına, kestiğinin yenilmeyeceğine, Kâ'be'yi tavaf edemiyeceğine hükmetmiştir. Hadis de bu hususta **"İslâm'a girince küfür tüyünü at, sonra sünnet ol"** diye emreder. Hülâsa bazı âlimlere: "Hayatına mâl olacak dahi olsa", yaşlı kişinin bile sünnet olması gerektiği hükmünü verdirecek kadar bu meseleye ehemmiyet verilmiştir.

Sünnetin yapılacağı zaman husûsunda da ihtilaf mevcuttur. Bu konudaki bir kısım hadisler, doğumun yedinci gününü sünnet günü olarak tâyin etmesine rağmen, Cumhur bunu istihbâb mânasında anlayarak belli bir vakitle tahdîd etmemek gerektiği, hele küçükken sünnet etmenin vâcib olmadığı hükmüne varmıştır. Bu meyânda "çocuğu ancak on ve daha ileri yaşlarda -namaz için- dövmeye müsâade eden hadisleri" de nazar-ı itibâra alan bir kısım âlimler, sünnet etmenin dayaktan daha çok ezâ vereceğini gözönüne alarak buluğdan önce sünnet etmeye haram diyecek kadar ileri gitmişlerdir.

Sünnetin ileri yaşlarda olması gerektiğine inananların delillerinden biri, Buhârî'nin şu tahricidir: "İbnu Abbâs'a soruldu: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* vefat ettiği zaman sen ne kadardın? Cevâben: "O zaman ben sünnetliydim" der ve ilâve eder: "O vakit, idrâk edinceye kadar, erkekleri sünnet etmezlerdi."

Doğumun ilk günden (başlayıp yedinci günü, yedi yaş, dişeme yaşı (yedi yaş civarı), 7-10 yaş arası, onuncu yaş, büluğ yaşı gibi çeşitli vakitler üzerine yapılan ihtilafı Mâverdi şöyle neticeye bağlar: Sünnet için iki vakit mevcûddur: 1- Vakt-i vücûb, 2- Vakt-i istihbab. Vücub vakti büluğ zamanıdır. İstihbâb vakti bülûğdan önceki yaşlardır. Muhtâr olan da doğumun yedinci günüdür. Nevevî de doğumun yedinci gününde sünnet etmeyi müstehab addeder.

KIZLARIN SÜNNETİ:

Kızların da sünnetinden bahseden bir hadiste: **"Hıtân, erkekler için sünnet, kadınlar için mekrüme (şeref verici)dir"** denmektedir. Senedindeki zayıflığa rağmen hükmüyle amel eden Ebû Hanîfe, hadisin zâhirine bakarak, sünneti erkekler için mendub, Şâfiî ise her ikisi içinde vâcib hükmünü çıkarmıştır. Her hâl u kârda sünnet mevzûunda kadınlarla ilgili olarak da İslâm âlimleri farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bir kısmı, bu meyânda, Maşrık kadınları ile Mağrib kadınlarının fizyolojik bakımdan farklı olduklarını kabul ederek Maşrık kadınlarındaki yaradılıştan gelen fazlalık sebebiyle, sünnetle yükümlü olduklarına, öbürlerinde ise böyle bir fazlalığın bulunmayışı sebebiyle sünnetle yükümlü olmadıklarına hükmetmişlerdir.

Rivayetler Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında, bizzat Medine'de, kızların sünnet edildiğini ve sünnet etmeyi kendilerine meslek edinmiş kadınların bile bulunduğunu ifâde etmektedir. Mezkûr rivayetlerden, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kızların sünnet edilmeleriyle yakînen ilgilenip sıhhata uygun bir tarzda olması için tâlimât verdiğini de öğrenmekteyiz. Ebû Davûd'un rivayeti şöyle: "Medine'de bir kadın (ki ismi Ümmü Atiyye'dir) kızları sünnet ediyordu. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona: "Fazla derin kesme, böyle yapman hem kadın için ahzâ (en ziyâde haz ve lezzet vesîlesi) hem de kocası için daha hoştur" der. Hz. Ali'den gelen bir rivayette sünnetci kadına Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in birisini yollayarak (çağırttığını) ve "Sünnet ettiğin zaman üstten hafifçe kes, fazla dipten kesme..." dediğini öğreniyoruz. Kızları bu şekilde sünnet etmenin sebep ve maslahatı -ki Ebû Dâvûd'un rivayetinde "kadın için ahzâ, kocası için daha hoş"diye ifade edilmişti- farklı rivayetlerde aynı mânâyı müfid olarak değişik kelimelerle ifâde edilmiştir: فانه احسن للوجه وارضى للزوج Kenzûl-Ummâl فانه انضر للوجه واحظى عند الزوج (Feydu'l-Kadîr) Münâvi, mezkur hadisi şerh

sadedinde, kadınlardaki sünnet mahallinin derin kesilmesi hâlinde, kadının cinsî arzusunun söneceği, binnetice kocası ile cimâdan nefret sonucu zinaya kadar gidebileceği husûsunu belirtir. Kezâ Ebû Dâvud şârihi Azimâbâdî de aynı hadisin şerhinde bu meselenin kadının ve kocasının cinsî hayatında meydana getireceği te'sîrlere genişçe yer verir.

MERÂSİM:

Bazı rivayetler, bizzat Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde sünnet ameliyesi ile ilgili olarak ziyafet verilmediğini kaydederse de, diğer bir kısım ve senedce daha kavî olduğu kabul edilen rivayetler Ashâb'dan bir çoğunun sünnette eğlenceye de yer veren husûsî bir merasim yaptıklarını ifade etmektedir: *"Abdullâh'ın rivayetine göre, babası Hz. Ömer, bir çalgı sesi duyunca endîşelenir, ancak bunun düğün veya sünnet eğlentisi olduğu söylenince sükut ederdi.* Buhârî el-Edebü'l-Müfred'de, Abdullâh İbnu Ömer'in iki oğlunu beraberce sünnet ettirip koç kestiğini, Ümmü Atiyye'nin kızkardeşi Aişe'nin de sünnet edilen kızları eğlendirmek için çalgıcı Adiyy'i çağırttığını kaydeder.

Sünnet vesilesiyle yapılan dâvete i'zâr dendiğini kaydeden İbnu Hacer kız ve erkek için herhangi bir tefrikden bahsetmezken, Muhammed İbnu'l-Hâcc el-Mâlikî: "Erkek çocukları sünnet ederken alenî yapıp izhar etmenin, kız çocuklarını sünnet ederken gizli yapıp mahfî bırakmanın" sünnet olduğunu söyler.

KULAĞIN DELİNMESİ:

Yedinci günde yapılması gereken ameliyelerden biri de çocuğun kulağının delinmesi olduğu daha önce zikredilmişti. Bu, zinet maksadıyla kız çocukları için tanınan bir cevâzı ifâde eder. Erkek çocukların kulaklarının delinmesi mekruhtur. *Hanbelîler,* -hasıl edeceği elem sebebiyle- kızlar için de kerâhetine hükmetmiş olsalar da Hanefîler, câhiliyye âdetlerinden biri olmasına rağmen sünnette nehiy gelmemiş bulunmasına binâen tecviz etmişlerdir.

EZÂ'YI TEMİZLEMEK:

Yedinci günde çocuğa tatbik edilecek muâmeleleri beyan eden rivayette kız, erkek tefriki yapılmaksızın akîka kesip "ezâ"nın temizlenmesi emrediliyordu. Müteaddid hadislerde mükerreren gelen bu "ezâ"nın temizlenmesinden maksad nedir? Şârihler, umumiyetle ezâ ile, başın traş

edilmesini anlamış iseler de bundan murâdın "câhiliyye devrinde câri olan akîka kurbanının kanından çocuğun başına sürme âdetinden men" "sünnet etme", "doğum sırasında bulaşmış olan pisliklerin temizlenmesi" olduğunu söyleyenler de olmuştur. Taberânî'de İbnu Abbâs'dan gelen "Ondan ezâ temizlenir, başı traş edilir" rivayetinde ezânın temizlenmesi ve traş, ayrı ayrı zikredilmiş olmasını nazar-ı itibara alan İbnu Hacer, ezânın temizlenmesi tâbirini, "başın traş edilmesi"nden daha umumî bir mânâya hamletmenin daha doğru olacağını kaydeder. Buna delîl olarak bazı rivayetlerde "ezâ" kelimesinin yerine "akzâr" kelimesinin de geldiğini gösterir, fakat müşahhas ve belli bir mânayı tercîh etmez.

Kelimenin lügat mânası da bu husûsta bize yardımcı olmamaktadır. Zira, lügatta büyük olmayan zarar ve ayıp (kusur) mânâlarına gelen bu kelimenin hadiste yoldan gelip geçenleri rahatsız eden herşey, beden, elbise vs.'ye bulaşan pislik, hacc sırasında başta peyda olan bit, pire gibi rahatsız edici şey, başkasına sebep olunan huzursuzluk, sıkıntı vs. çeşitli mülâhazalarda kullanılmıştır. Aynı kelime Kur'ân-ı Kerîm'de de hadiste olduğu gibi muhtelif mânalarda müteaddid seferler istimâl edilmiştir.

Yedinci günde çocuğa yapılması gereken yedi ameliyeyi sayan hadiste de görüldüğü gibi *"başın temizlenmesi ayrıca zikredilmiş olmasına nazaran, İbnu Hacer'in de dediği gibi, bunu sâdece traşa hamletmek oldukça zor olsa gerek.* Şu hâlde bunu İbnu'l-Esîr'in en-Nihâye'de belirttiği üzere "saça, necasete ve doğum sırasında çocuğun başına bulaşmış olan her çeşit pisliğe" teşmil etmek gerekmektedir.

BAŞIN TRAŞ EDİLMESİ

Akîkayı emreden hadisler, umumiyetle çocuğun başının traş edilmesini ve saçın ağırlığınca altun veya gümüş tasadduk edilmesini emretmektedir. Rivâyetler Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in torunları Hz. Hasan ve Hüseyin'le bizzat ilgilenip onlar için akîka kestiğini, kızı Fâtıma'ya da: "başlarını traş edip ağırlığınca tasaddukta bulunmasını" emrettiğini; Hz. Fâtıma'nın, Hasan, Hüseyin, Zeyneb ve Ümmü Gülsüm (radıyallahu anhüm ecmaîn) her birinin saçlarını traş edip ağırlığınca gümüş tasadduk ettiğini, hatta Hüseyin'in saçının bir dirhem geldiğini bildirmektedir.

Dehlevî bu tasadduku, çocuğun, cenin halinden bebeklik haline geçmesi gibi son derece mühim bir nimete şükrân borcunun ifâdesi olarak değerlendirir.

142/٤- وعن يحيى بن سعيد [أنَّ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ لِرَجُلٍ: مَا اسْمُكَ؟ قَالَ جَمْرَةٌ. قَالَ ابنُ مَنْ؟ قال ابنُ شهابٍ. قَالَ مِمَّنْ؟ قال من الحَرَقَةِ. قال أينَ مسكَنُكَ؟ قَالَ بِحَرَّةِ النَّارِ قال بأيِّهَا؟ قَالَ بذاتِ لظى. قَالَ عمر رضى اللّهُ عنه: أدْرِكْ أهلكَ فقد احتَرَقُوا، فَكَانَ كَمَا قال عمر رضى اللّهُ عنهُ]. أخرجه مالك.

4. (142)- Yahya İbnu Saîd anlatıyor: "Hz. Ömer bir adama: *"İsmin nedir?"* diye sordu. Adam *"Cemre (kor)"* dedi. *"Kimin oğlusun?"* diye tekrar sordu. Adam: "İbnu Şihâb (alev) deyince *"Kimlerden?"* dedi. Adam: *"Hurakalardan." "Eviniz nerede?"* diye sordu. *"Harretu'n-Nâr'da"* cevabını alınca, *"hangisinde?"* dedi. *"Zâtı Lezâ'da"* cevabını alınca; Hz. Ömer (radıyallahu anh) *"Âilene yetiş, yanıyorlar!"* dedi. Gerçekten durum aynen Hz. Ömer'in dediği gibiydi" Muvatta, İsti'zân 25 (2, 973).

AÇIKLAMA:

İmam Mâlik bu rivayeti *"Mekrûh isimler"* adını taşıyan babta kaydeder. Babta adamın adı olan Cemre'den evinin bulunduğu yerin adı olan Zâtı Lezâ'ya varıncaya kadar bütün isimler "ateş"le ilgili bir mâna ifade etmektedir. Şu halde bu gibi isimlerden kaçınılması tavsiye edilmiş olmaktadır.

KAPLARLA İLGİLİ BÖLÜM

143 ١ - عن حذيفة رضي الله عنه قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: لاَتَلْبَسُوا الحرير وَلاَ الدِّيبَاجَ، وَلاَ تَشْرَبُوا فِي آنِيَةِ الذَّهَبِ وَلاَ الْفِضَّةِ، وَلاَ تَأْكُلُوا فِي صِحَافِهِمَا، فإنّها لهم في الدنيا ولكم في الآخرة]. أخرجه الخمسة.

1. (143)- *Huzeyfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle dediğini işittim: **"İpek ve İbrişim elbise giymeyin. Altın ve gümüş kaplardan su içmeyin, onlarda yemek yemeyin. Zira bu iki şey dünyada onlar (kâfirler), âhirette de sizin içindir."** Buhârî, Et'ime 28; Müslim, Libas 4; Ebu Dâvud, Nesâî, Buhârî, Et'ime 28, Eşribe 28, Libas 25; Müslim, Libas 4, (2067); Tirmizî, Eşribe 10 (1879); Ebu Dâvud, Eşrîbe 17 (3723); Nesâî, Zînet 87, (8, 198, 199); İbnu Mâce, Eşribe 17, (3414).

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *sâhib-i sırrı* olarak meşhur olan Huzeyfe (radıyallahu anh) Medâin şehrinde bulunduğu sırada bir mecliste otururken su istiyor. Bir mecûsî suyu gümüş tas içerisinde getirince, yüce sahâbî Hz. Huzeyfe (radıyallahu anh), bunu fırlatıp attıktan sonra: "Seni gümüş kapla getirmekten kaç sefer menettim, sen hâlâ bu kapla getiriyorsun" diyerek sertçe çıkışıyor ve arkadan yukarıdan kaydedilen yasağı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın buyruğunu rivayet ediyor.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu ve emsâli pek çok rivayetlerinde ipek ve ipekliden mamul kumaş ve eşyalar ile, altın ve gümüşten mâmul eşyaların kullanılması hakkında bazı hükümler beyan ediyor. Bunları şöyle hülasa edebiliriz.

1- İpekten mamul elbiseler erkekler için haramdır. Hadiste harir ve dîbâc kelimeleriyle ifade edilmiştir. Harir, argaç ve direzisi (erîşi) ipek olan kumaştır. Dîbâc da yine ipekten mâmul kalınca kumaştır.

Bu konu üzerine gelen rivayetlerde ihtilaflı durumlar vardır. Bazı rivayetler sahâbeden 20 kadının ipekli elbise giydiğini, hattâ bizzat Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ipekli kumaşı bazılarına giydirdiğini ifade eder. Bu sebeple ipekli giyme hususunda mezheplerin görüşleri az çok farklılık arzeder. Selâmet Yolları'nda şöyle hülâsa edilir:

a) *Hanefîler'e göre:* Erkeklere ipek elbise giymek haramdır. Yalnız dört parmak genişliğinde ipekle, erişi (direzisi) ipek, arkacı başka ipekten dokumaları giyebilirler. Harplerde ise İmameyn'e göre halis ipek giymek câizdir. İpekli döşek, yaygı ve saire üzerine oturmak ve dayanmak; ipekten perde yapmak câizdir.

b)*âfiîler'e göre:* Erkeklere ipek elbise giymek haram olduğu gibi, ipek üzerinde oturmak ve dayanmak da haramdır. Ancak, ipeğin üzerine pamuk vesaireden yapılan bir perde konulursa, oturmak ve dayanmak câiz olabilir. Hatta giyim eşyasında ipeğin üzerine başka bir şeyden yapılma astar dikilmezse giymek caiz değildir. Bu babda hâlis ipekle ekserisi ipek olan kumaş arasında bir fark yoktur. Yalnız zarurette ipek giymek câiz olur.

c) *Hanbelîler'den rivayet edilen meşhur kavle göre:* İpek üzerinde uyumak, oturmak ve ipeğe dayanmak, ondan perde vesâire yapmak haramdır. Yalnız Kâbe'yi ipekle kaplamak helâldir.

d) *Mâlikîler'e göre:* Bir eziyetten veya hastalıktan dolayı bile olsa ipekli giymek, üzerine oturmak, dayanmak, hatta üzerine başka bir şey yaymak suretiyle de olsa câiz değildir. Yalnız bazılarına göre üzerine oturmak ve dayanmak mübahtır. Pencere perdesi yapmak bilittifak câizdir. Kadınlara ise giymesi helal olunca, üzerinde oturmak vesâire, evleviyetle ve her mezhebe göre helâldir."

İPEĞİN YASAKLANMA SEBEBİ:

İpeğin kadınlara serbest olduğu halde erkeklere yasak edilmesinin sebebi mevzubahs olunca umumiyetle iki hususa dikkat çekilir:

1- İpekli, büyüklenmeye, böbürlenmeye sebep olur. İslâm bunu hoş görmediği için ipekliyi yasaklamıştır.

2- Zinet ve süs vâsıtasıdır.3208—eğe süs yaraşmaz, ona merdlik ve cesâret yaraşır.

Dinimizin, kıyafete giren bu yasağında başka hikmetlerin de olabileceği nazardan uzak tutulmamalı, yukarıdaki sebeplerin mevzubahs olamıyacağı şartlarda bile haramlığın devam ettiği bilinmelidir.

3- *Huzeyfe* (radıyallahu anh) hadisinin ikinci kısmı altın ve gümüş kapların kullanılmasını yasaklamıştır. Buradaki yasağın tahrîm ifade ettiğinde ulema icma eder. Hadiste bu kapların "yemek ve içmek" de kullanılması yasaklandığı için, yeme-içme dışında bir maksadla kullanılması da söz konusu edilmiş ve gerek erkek ve gerek kadına haram olduğu belirtilmiştir. Buhurdan, kaşık, misk kutusu, abdest ibriği ve leğeni vs. olarak kullanılmaları haramdır. Bu hususta icmadan bile bahsedilmiştir. Fakat Ebu Yusuf; "mekruhtur" derken İmam Muhammed bazı kayıtlarla tecviz etmiş ve bir kavlinde: *"Bunlarla tezeyyünde nimeti izhar var"* demiştir.

Mevzumuzla ilgili diğer bir husus, kap-kacaktaki altın ve gümüşün miktarıdır. Zira bir kap, altın veya gümüşle kaplanmış, işlenmiş veya imal edildiği maddesine karıştırılmış veya bunlarla yaldızlanmış olabilir. Bu hususta **Sübülü's-Selam**'da şu açıklamaya yer verilir: "altın ve gümüş yaldızlı kabların hükmü dahi ihtilaflıdır. Bazılarına göre, eğer altın ve gümüş, kabdan ayrılıp alınabiliyorsa kullanılması icmâen haramdır. Çünkü altını ve gümüşü kullanmış sayılır. Fakat ayrılması mümkün değilse haram değildir. Altın ve gümüş kaplama kabdan yeyip içmek icmâen câizdir."

4- Hadisler, altun ve gümüşün zinet olarak kulanılmasını, ipeğin elbise olarak giyilmesini kadınlara haram etmemiştir. Bu husustaki haramlar erkeğedir. Altun ve gümüşten mâmul eşyaların kullanılması kadın erkek her iki cinse de haramdır.

5- Erkeklere haram olan ipekliler erkek çocuklarına da haram mı? suâline kesin cevap verilememiştir. Haram diyen âlim var ise de, çocuk mükellef olmadığı için haram denemiyeceği belirtilmiştir. Ancak terbiye açısından erkeklerin, daha çocukluktan itibaren kılık kıyafet vs. de hususî terbiye ile alıştırılmaları esastır. Binaenaleyh haram denmese de mekruh olmaktan hâli değildir.

6- Yüzük meselesi: Kadınlara altın ve gümüş yüzük helâldir. Bu hususta hiçbir ihtilaf yok. Erkeklere de gümüş yüzük helâldir. Ancak erkeklere altın yüzük haram mı helal mi meselesi biraz ihtilaflıdır. Esah olan haram olmasıdır.

Helâl olduğunu söyleyen fakihler Bera İbnu Âzib'in (radıyallahu

anh) parmağında altın yüzük taşıdığına dair rivayete dayanır. Bera hazretlerine bu yüzüğü niçin taşıdığı sorulunca:

قسم رسول الله ﷺ فالبسنيه وقال: البس باكساه الله عز وجل ورسوله

Yani: Bu yüzük, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bana taktığı bir hediyedir. Bana bizzat takıp şunu söyledi: **"Allah ve Resûlünün ihsan ettikleri bu yüzüğü kullan!"**

Bu rivayet altun yüzüğün helâl olduğunu ifade ederse de haram olduğunu söyleyenler daha güçlü delil getirirler. Usul-i hadiste geçen: "İki rivayet teâruz eder, bunlardan biri haram, diğeri de helâl olduğunu ifâde ederse, ihtiyaten, haram ifâde eden tercîh olunur" kaidesine göre burada altun yüzüğün tahrimini ifâde eden rivayetler esas alınacaktır.

Bir de, ibâhe ifade eden Berâ hadisinin mensuh olabileceği de söylenmişse de bu zayıf bir delildir çünkü, bunun sorulması bile tahrime rağmen nasıl takıyorsun? mânasını taşır ve muahhar olduğunu gösterir.

Altundan mâmul nişan yüzüğünü erkeklerin kullanmasına câizdir diyen olmuştur. Bunlar daha ziyade: a) Nişan yüzüğünün tefahur için değil teberrük ve örfî bir zaruret olarak takıldığı, b) Bu maksadla kullanılan altun miktarca az olacağı için israf sayılmayacağı gerekçesinden hareket ederek cevazına hükmederler. "Haram değildir" dense bile kerâhetten hâli olmayacağı da nazardan uzak tutulmamalıdır. Çünkü tahrim hükmünde illet, şeriatın nehyidir. Diğer iki husus bu nehyin maslahat ve hikmetleri cümlesindendir. Şeriat, yasak koyarken maslahatların hepsini tâdâd etmez bir veya birkaçını bazan zikreder. Bu zikredilen maslahat(lar) illet yerine konulursa azim hataya düşülür.

Ayrıca, nişan yüzüğünün örfî bir zaruret olduğu söz götüren bir husustur. Herşeyden önce ne Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sünnetinde, ne de selef-i sâlihin'in örfünde yoktur. Ümmet-i Muhammed'e sonradan girmiş bir bid'attır. Bunun bid'ayı hasene olduğunu söyleyenlere sükut edilse bile câiz olan gümüş veya platin gibi bir başka madenden yapılması pekalâ mümkün iken, haramlığı sarîh ve sâbit olan altuna fetva verilmesini diyanet ve takva ile bağdaştıramıyoruz. "Câiz maal kerahe" sözü mesuliyeti biraz daha hafifletebilir.

144 ٢ – وعن أم سلمة رَضِىَ اللّٰهُ عنها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: الَّذى يَشْرَبُ فِي إنَاءِ الفضةِ إنّمَا يُجَرْجِرُ في بطْنِهِ نَارَ جهنّمَ]. أخرجه الثلاثة.

ولمسلم في أخرى: مَن شربَ في إناءٍ من ذهبٍ أو فضةٍ.

2. (144)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Gümüş kaptan su içen, karnına cehennem ateşi dolduruyor demektir"** Buhârî, Eşribe 28; Müslim, Libas 1, (2065); Muvatta, Sıfatu'n-Nebi 11 (2, 924-925); İbnu Mace, Eşribe 17 (3413).

Müslim'in bir diğer rivayetinde şöyle denir: **"Kim altın veya gümüş bir kaptan içerse..."**

AÇIKLAMA:

Hadiste *"dolduruyor"* diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı Yücerciru'dur ve bu şarıldatıyor mânasına gelir. Her ne kadar bu rivayette sâdece gümüş zikredilmiş ise de –önceki 143 numaralı hadis ile, Müslim' den kaydedilen ziyadede görüldüğü üzere- bazılarında altun da zikredilir. Binaenaley, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* altun ve gümüş kaplardan yiyip içmeyi mideye cehennem ateşini şarıldatmaya teşbih buyuruyor. Yâni, gırtlaktan geçen her şeyi, cehennem ateşinden yakıcı bir mâyinin mideye inişine benzetiyor. Maksad, haramlığın şiddetini ifadedir.

145 ٣– وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عنه قال: [كُنّا نغزُو مع رَسُولِ اللهِ ﷺ فنُصيبُ من آنيةِ المشركِين وأسقيتِهِمْ ونَسْتَمتعُ بها فلا يعيبُ ذلكَ علينَا]. أخرجه أبو داود.

3. (145)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Biz Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le birlikte gazveye çıkmıştık. Savaş sonunda elde ettiğimiz ganîmetler arasında müşriklerin kap-kacak ve su kapları da vardı. Biz bunları kullanıyorduk. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hiç bir zaman niye kullanıyorsunuz diye ayıplamadı."* Ebu Dâvud, Et'ime 46, (3838).

AÇIKLAMA: 147 numaralı hadiste gelecektir.

146 ٤– وعن أبي ثعلبة الخشني رَضِيَ اللّهُ عنه قال: [قلتُ يَا رَسُولَ اللهِ إنّا بأرضِ قومٍ أهلِ كتابٍ أنأكُلُ في آنيتهم؟ قال: إنْ وجدتُمْ غيرَ آنيتهمْ فلا تأكُلُوا فيها، فإنْ لمْ تجدُوا فاغْسلُوها وكُلوا فيهَا]. أخرجه أبو داود والترمذى، واللفظ له وصححه.

4. (146)- *Ebu Sa'lebe el-Huşenî* (radıyallahu anh) diyor ki: *"Ben Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e Ey Allah'ın Resûlü, biz Ehli Kitab'ın yaşadığı bir yerdeyiz. Onların kap kacaklarından yiyip içebilir miyiz?* diye sordum. Dedi ki: **"Onlarınkinden başka kap-kacak bulabi-**

lirseniz onlarınkinden yemeyin. Başka birşey bulamazsanız onları yıka-dıktan sonra kullanın." Ebu Davûd, Et'ime 46 (3839); Tirmizî, Siyer 11, (1560); Tirmizî hadisin sahîh olduğunu söyledi. Metin Tirmizî'deki metindir.

147 ه – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عنهما قال: تَوَضَّأَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عنه بِالْحَمِيمِ في جَرِّ نصرانيةٍ ومن بيتها. أخرجه رزين. قلت: وترجم به البخارى، والله أعلم.

5. (147)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Hz. Ömer (radıyallahu anh) sıcak su ile ve bir Hıristiyan kadının evinde onun su kabıyla abdest aldı."* Bu rivayeti Rezîn tahrîc etti. Derim ki: Bunu Buhârî bab başlığı olarak kaydetmiştir. Doğrusunu Allah bilir, Buhârî, Vudu 43.

AÇIKLAMA:

Müşriklere ait kap-kacağın Müslümanlar tarafından kullanılması meselesinde 145 numaralı hadise göre mutlak surette mubahlık ifâde ediliyor ise de 146 numaralı hadiste tahdîd beyan edilmektedir. Bu mevzuda gelen muhtelif rivayetlerin hepsini birlikte değerlendiren âlimler, müşriklerin durumuna göre hareket etmeyi hükme bağlamıştır: Şâyet biliniyorsa ki kaplar, dînimizce necis addedilen şeylerde kullanılmıştır, o takdirde yıkanmadan kullanılamaz. Mesela domuz pişirilen, şarap içilen kap-kacak mutlaka yıkanmalıdır. Sularının ve elbiselerinin Müslümanlarınki gibi temiz olacağı kabul edilir. Ancak, elbiselerini pislikten sakınmadıkları bilinirse veya elbisede renk, koku gibi alâmetlerde pislik zâhir olursa bu durumda yine temiz addedilmez ve yıkanmadan kullanılmaz. Bu hüküm ganîmet olarak savaşta elde edilenler hakkında olduğu gibi ticaretle satın alınanlar veya hediye yoluyla gelenler hakkında da cârî, umumî bir hükümdür.

147 numaralı son rivayet Buhârî'de muallak olarak "Kişinin karısıyla birlikte abdest alması ve kadının abdest suyunun artığı" adlı babta kaydedilir. İbnu Hacer, bu rivayetin İmam Şâfiî ve Abdurrezzak'da sahîh senetle kaydedildiğini belirtir.

Bu rivayetin, Buhârî'nin bu baba kadının abdest suyundan artan ile erkeğin abdest almasının caiz olduğuna delil olarak zikredildiğini belirtir. Çünkü bu suyun Hıristiyan kadının artığı olması muhtemeldir. Öyle ise, mü'mine kadının artığı evleviyetle câizdir, çünkü bu öbüründen hâlen üstündür. Bu rivayetten keza, araştırma yapmadan, Hıristiyanların sularını kullanabileceğimiz hükmü çıkarılmıştır. İmâm Şafiî (ra-

himehullah) el-Ümm'de buyurmuştur ki: *"Müşriklerin suyu ile abdest almada ve içerisine necâset eseri görülmedikçe temizlikte kullanıldığı suyun artığından abdest almakda bir beis yoktur."* Ebu Hanife ve ashabı, Evzâî, Süfyanu's-Sevrî, Şafiî ve ashâbı hep aynı görüşü paylaşırlar. Ehli Zâhir'le Ahmed İbnu Hanbel ve İshâk İbnu Râhuye'nin müşrikin artığını mekruh addettikleri belirtilir.

ECEL VE EMEL BÖLÜMÜ

148 ١ – عن ابن مسعود رضى الله عنه قال: [خَطَّ رَسُولُ الله ﷺ خطاً مربَّعاً وخطّ خطّاً في الوسَط، وخطّ خطاً خارجاً منه، وخطّ خُطوطاً صغاراً إلى هذا الذى في الوسط من جانبه الّذي في الوسَط، وقَالَ: هَذا الإنْسَانَ، وَهذَا أجلُهُ محيطٌ به أوقَدْ أحاطَ به، وهذَا الّذي هُوَ خَارجٌ أملُهُ، وهذه الخطوطُ الصّغَارُ الأغْراضُ، فإنْ أخطأه هذا نهشه هذا، وإن أخْطَأهُ هذا نهشُهُ هذا]. أخرجه البخارى والترمذى.

1. (148)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) birgün yere çubukla, kare biçiminde bir şekil çizdi. Sonra, bunun ortasına bir hat çekti, onun dışında da bir hat çizdi. Sonra bu hattın ortasından itibaren bu ortadaki hatta istinad eden bir kısım küçük çizgiler attı.*

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu çizdiklerini şöyle açıkladı: **Şu çizgi insandır. Şu onu saran kare çizgisi de eceldir. Şu dışarı uzanan çizgi de onun emelidir. (Bu emel çizgisini kesen) şu küçük çizgiler de müsibetlerdir. Bu musibet oku yolunu şaşırarak insana değmese bile, diğer biri değer. Bu da değmezse ecel oku değer.** Buhârî, Rikak 3; Tirmizî, Kıyamet 23, (2456); İbnu Mace, Zühd 27, (4231).

AÇIKLAMA:

İnsanın, ecel ve ölümün elinden kurtulamayacağı burada müşahhas bir şema ile ifade edilmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yere çizdiği şeklin şöyle olacağı tahmin edilmiştir:

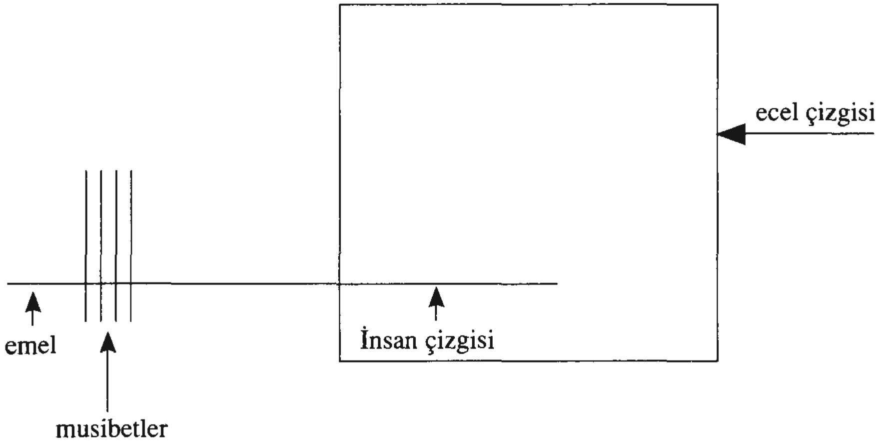

149 ٢– وعن أنس رضى الله عنه قال: [خطّ رَسُولُ اللهِ ﷺ خطاً وقال: هذا الإنسَانُ، وخطَّ إلى جانبه خطاً وقال: هذا أجلُهُ، وَخطّ آخر بعيداً منه وقال: هذا الأملُ، فبيْنَما هُوَ كَذلكَ إذ جاءهُ الأقربُ]. أخرجه البخارى والترمذى.

2. (149)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yere bir çizgi çizdi ve: **"Bu insanı temsil eder"** buyurdu. Sonra bunun yanına ikinci bir çizgi daha çizerek: **"Bu da ecelini temsil eder"** buyurdu. Ondan daha uzağa bir çizgi daha çizdikten sonra: **"Bu da emeldir"** dedi ve ilâve etti: **"İşte insan daha böyle iken (yani emeline kavuşmadan) ona daha yakın olan (eceli) ansızın geliverir."** Buhârî, Rikak 4; Tirmizî, Zühd 25, (2335); İbnu Mâce, Zühd 27, (4232).

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın burada ifade buyurdukları teşbîh şöyle bir şemaya dökülmüştür:

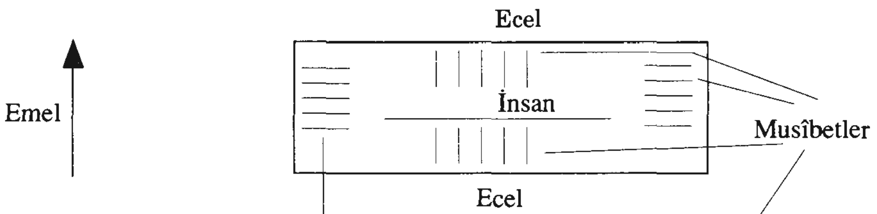

150 ٣- وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [أخذ رسولُ الله ﷺ بمنكبي وقال كُنْ في الدُّنْيَا كأنَّكَ غريبٌ أو عابرُ سبيلٍ].

وكان ابن عمر رضى الله عنهما يقولُ: [إذَا أمْسيْتَ فَلا تَنْتَظِرِ الصَّبَاحَ، وإذَا أصْبحْتَ فَلا تَنْتَظِرِ المسَاءَ، وخُذْ منْ صِحّتِكَ لمرضِكَ، ومنْ حياتِكَ لموْتِكَ]. أخرجه البخارى والترمذى.

وزاد بعد قوله أو عابر سبيل: وعُدَّ نفسكَ من أهلِ القبورِ.

3. (150)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* omuzumdan tuttu ve: **"Sen dünyada bir garib veya bir yolcu gibi ol"** buyurdu.

İbnu Ömer (radıyallahu anh) hazretleri şöyle diyordu: *"Akşama erdinmi, sabahı bekleme, sabaha erdinmi akşamı bekleme. Sağlıklı olduğun sırada hastalık halin için hazırlık yap. Hayatta iken de ölüm için hazırlık yap."* Buhârî, Rikak 2; Tirmizî, Zühd 25, (2334).

Tirmizî'nin rivayetinde, **"yolcu gibi ol"** sözünden sonra şu ziyade var: **"Kendini kabir ehlinden added."**

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydedilenler dışında başka kaynaklarda da rivayet edilmiş olan hadiste Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisini gerçek kulluğa veren kimseyi, önce evi meskeni olmayan garibe (gurbette olan kimseye), sonra hareket hâlinde olan yolcuya benzetiyor. Çünkü yolcu bir yere haz almak için inmez, yolculuğuna devam edebilmek için dinlenmek ve yolculuğu sırasında lâzım olacak eksiklikleri tamamlamak üzere konaklar.

Ayrıca garîb, yabancı yerde tanıdığı ve güvenebileceği kimselerin azlığı sebebiyle emniyetsizlik duyar ve belli bir korku içerisindedir. Yolcu da öyle. Fazla olarak yolcu, taşıyabileceği zarurî eşyayı beline yükler. Zarurî olmayan, lüks ve güç getiremiyeceği yükü almaz.

Şu halde âbide: **"Garib ve yolcu gibi ol"** şeklinde yapılan tavsiyenin içinde "Dünyaya bağlanma, ölümden sonrası için hazırlan, ebede giden yolculukta gerekli olan azığı yani ibadeti hazırla", yani "zühd'ü elden

bırakma" tavsiyesi mevcuttur. Nevevî merhum şöyle demiştir: *"Hadisin mânası şudur: Dünyaya dayanma, ona sabit kalacağın bir vatan gözüyle bakıp bağlanma, dünyada bâkî kalacağın içinden geçmesin, yolcunun vatanında olmadıkça bağlanmadığı şeylere sakın dünyada bağlanıp kalma."*

Hadisi şöyle anlayan da olmuştur: *"Yolcu, vatanına giden, onun peşinde olan kimsedir. Kul, dünyada, efendisi tarafından bir ihtiyacı görmek üzere yabancı bir yere gönderilmiş kimse gibidir. Ona düşen, verilen hizmeti bir an önce görüp dönmektir, kendisine verilen hizmet dışında bir şeye bağlanıp kalmaz. Öyle ise mü'min vatan-ı aslîsi olan âhireti düşünmeli, ibadet, kulluk hizmetiyle geldiği dünyada bu hizmetin dışına çıkarak dünyaya bağlanıp kalmamalı, gönlünden, fikrinden döneceği asıl yurdunu çıkarmamalıdır.*

2- Rivayetin ikinci kısmı *İbnu Ömer* (radıyallahu anh)'ın şahsî sözü, yani mevkuf hadis gözükmektedir. Ancak, aynı mânaya gelen merfu rivayetler mevcuttur. Hâkim'in tahric ettiği bir rivayet şöyle:

قال رسول الله ﷺ : اغنم خمساً قبل خمس: شبابك قبل هرمك وصحتك قبل سقمك وغناك قبل فقرك وفراغك قبل شغلك وحياتك قبل موتك

Bazı âlimler İbnu Ömer (radıyallahu anh)'in yukarıdaki sözleri merfu hadisten aldığını söylemiştir. Nitekim onun nasihati tûl-i emeli kırmaya tazammum etmekte, ömrünü ibadet cihetinden içinde bulunduğu gün bilmesini kişiye tavsiye etmektedir. Zira, akıllı kişi akşama erdimi yarını beklemez, (o günkü kulluk vazifelerini eksiksiz tamamlamıştır). Sabaha erince de akşamı beklemez, her saatin işini saatinde yapar, ecelinin sabaha veya akşama ulaşmadan gelebileceğini düşünür.

3- *"Sağlıklı olduğun sırada hastalık halin için hazırlık yap"* sözü *"ölümden sonra sana faydası olacak amelde bulun, sıhhatli iken hayırlı işler yapmada acele et, böyle işleri başka zaman yaparım diye te'hir etme, mevcut fırsatı bu yoldan hemen değerlendir, zira âniden hastalık gelir ve sâlih amel yapmana mâni olur ve "sonra yaparım" kuruntusuyla, âhirete azıksız gidiverirsin..."* demektir.

İbnu Hacer der ki: Bu hadis

اذا مرض العبد او سافر كتب الله له ما كان يعمل صحيحاً مقيماً

yâni: **"Kul hastalanır veya sefere çıkarsa sıhhatli ve mukim (evinde) iken yaptığı ibadeti Cenab-ı Hakk aynen kendisi için yazar."**

hadisine muhalefet etmez. Çünkü bu hadis amel eden kul hakkında vârid olmuştur. Şu halde mü'min sağlığında ve normal şartlarda hangi amele ve hangi niyete kendini alıştırıp adabte etmişse, hastalık, yolculuk, yaşlılık gibi ibadet ve salih amellerine mâni olan durumlar sebebiyle onları yapamaz hâle gelse Cenâb-ı Hakk niyetine binaen sevabını eksiltmeksizin yazmaktadır. Müsibetle, belâya gösterdiği sabır ve tahammülün derecesine göre kazanacağı sevaplar bundan hâriç.

İbnu Ömer (radıyallahu anh)'in hadisindeki tahzîr, hiçbir şey yapmayan kimse hakkındadır. Zira böyle birisi hastalandığı zaman, sağlık hâlinde hayırlı amelleri terketmiş olmaktan pişman olur. Hastalık halinde de yapamayacak hale gelir ve pişmanlığı fayda vermez.

4- Hadiste Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in *Hz. Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anh)'in omuzundan tutması -söyleyeceklerine dikkatini çekmek için- uyarma ve aradaki muhabbet ve samimiyeti artırmaya yöneliktir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu çeşit davranışları öğreticilere metod da vermiş olmaktadır. Tebliğde müessiriyeti artırmak için bunlara da riâyet edilmelidir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bütün ümmeti kastederek tek bir ferde hitab etmiştir.

Bu rivayette Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hayrın ümmete ulaşması, onların dünyayı terkederek, zarurî şeylerle yetinmeye teşvikleri hususunda büyük bir arzu içinde olduğu görülmektedir. Aleyhi efdalü's-salat ve's-selam.

151 ٤- وعن بريدة رضى الله عنه قال: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: [هَلْ تَدْرُونَ مَا مَثَلُ هَذِهِ وَهَذِهِ - ورمى بِحَصَاتَيْنِ - قَالُوا: اللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ: هَذَاكَ الأَمَلُ، وهذا الأَجَلُ]. أخرجه الترمذى.

4. (151)- *Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* elindeki iki çakıl(dan birini yakına, diğerini uzağa) atarak: **"Şu ve şu neye delalet ediyor biliyor musunuz?"** dedi. Cemaat: *"Allah ve Resulü daha iyi bilir"* dediler. Buyurdu ki: **"Şu (uzağa düşen) emeldir, bu (yakına düşen) de eceldir. (Kişi emeline ulaşmak için gayret ederken ulaşmadan ölüverir)"**. Tirmizî, Emsâl 7, (2874).

152 ٥ – وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال: قال رَسُولُ الله ﷺ: [أعْذَرَ اللّٰهُ تعالى إلى امرئٍ أخّرَ أجلَهُ حتّى بلغ ستّينَ سنة]. أخرجه البخارى، واللفظ له والترمذى. وعنده: أعمارُ أمتى مابينَ السّتّينَ إلى سبعينَ سنةً. وأقلُّهمْ منْ يجوزُ ذلك.

ولرزين رحمه الله قال: مُعْتَرَكُ المنايا ما بيْنَ الستينَ إلى السبعينَ، ومَنْ أنْسأ اللّٰهُ تعالى في أجلِهِ إلى أربعينَ فقد أعذرَ اللّٰهُ إليه.

5. (152)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Ecelini altmış yaşına kadar uzattığı kimselerden Cenab-ı Hakk, her çeşit özür ve bahâneyi kaldırmıştır."** Buhârî Rikak 4; Tirmizî, Da'vât 113, (3545), Zühd 23 (2332); İbnu Mâce, Zühd 27, (4236), Metin Buhâri'den alınmıştır.

Tirmizî'nin metni şu şekildedir: **"Ümmetimin vasatî ömrü 60-70 yıldır. Bunu aşabilenler azınlıkta kalacaklardır."**

Rezîn der ki: *"Çoklukla ölümün cereyan ettiği dönem 60-70 yaş arasıdır. Allah, kime ömründe 40'ına kadar mühlet verdi ise, ondan özrü kaldırmıştır."*

AÇIKLAMA:

Müşâhedemiz de gösteriyor ki, altmış yaşına varmadan da ölenler var, 60-70 yaşlarını aşarak ölenler de var. Ancak, ümmetin, ulemâdan ve sülehadan ve hatta hülefâdan çoğunluğu 60-70 arasına vefat etmiştir. Resul-i Ekremimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* de bu devrede vefat edenlerdendir. Bu sebeple hadisin şerhini yapan âlimlerimiz Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bu sözlerinde öncelikle ümmeti temsil durumunda bulunan bu ekâbir kısmını (halifeler, âlimler, ârifler, sâlihler...) kastedmiş olabileceğini belirtirler. "60-70 arasında kuvvetlerde noksanlık ve gerileme başlar. Bu yaşa gelenlerin tam olarak âhirete yönelmeleri gereklidir, ta ki, bidâyette olduğu üzere kuvvet ve canlılığı yeniden bulsun." Âlimlerimiz böylece dünyevî meseleleri tahsîl faaliyetlerinde zaaf ve geriliğe düşen kimsenin, uhrevî maksadlarla yapacağı ibadet ve zikir gibi faaliyetlerde -gençken dünyevî işlerdeki başarısına denk- bir başarıya erişeceğini, böylece, ağırlık verdiği bu yeni sahadaki başarılarını görerek kişinin yenileneceğini -ve bilhassa zamanımızda çok görülen- ruhî çöküntüden kendisini kurtararak daha dinç, daha mukavim bir yaşlılık geçireceğini ifade etmiş oluyorlar.

Nitekim, Nasr sûresi geldiği zaman Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de ölümünün yaklaştığını anlayarak, ibadet ve zikrini daha da artırmıştır. Şu halde yaşlılıkta, dindarlığını artırmak mü'min ihtiyarların âdâbıdır.

Ancak şunu da belirtelim ki, dindarlığını artırmak, dünyevî faaliyetleri tamamen terketmek demek değildir. Belki gençlikteki aşırılıklarını terketmek demektir. Nitekim Bediüzzaman hazretleri bu noktada dindar olan kimse ile dindar olmayan kimse arasında bir mukayese yaparak şu açıklamayı sunar: *"Namazı terk eden ...) ihtiyarladıkça bahçecilikten fütur gelir. "Neme lazım" der... "Ben zaten dünyadan gidiyorum. Bu kadar zahmeti ne için çekeceğim..." diyecek, kendini tembelliğe atacak. Fakat evvelki (dindar) adam der: "Daha ziyade ibadetle beraber, sa'yi helale çalışacağım, tâ kabrime daha ziyâde ışık göndereceğim. Âhiretime daha ziyade zahire tedarik edeceğim."*

BİRR (EBEVEYNE İYİLİK) BÖLÜMÜ

Bu bölümde beş bâb mevcuttur.

BİRİNCİ BAB

EBEVEYNE İYİLİK

İKİNCİ BAB

EVLAD VE AKRABALARA İYİLİK

ÜÇÜNCÜ BAB

YETİMLERE İYİLİK

DÖRDÜNCÜ BAB

YOLDAN RAHATSIZ EDİCİ ŞEYİ TEMİZLEMEYE DAİR

BİRİNCİ BAB

EBEVEYNE İYİLİK

Anne

Anne kendi dünyasında bir kutup varlıktır. Kâbe, topyekün kâinat hakikatının; Mekke umum beldelerin, dimağ bütün bir bünyenin ruhu, mânası, özü ve atlası olduğu gibi, anne de aile cüz-i ferdinin temeli, direği, esâsı ve Yaratıcı Kudretin de en önemli bir malzemesidir. Yuvada herşey onun etrâfında döner, ona dolanır ve ona dönüşür. O ise, kutup yıldızı gibi hep kendi çevresinde döner ve ucu gökler ötesi bir yörüngede yol alır.

Evet anneler, dünyada ukbâ eksenli varlıklardır. Hilkatteki rol ve istihdamlarıyla elde ettikleri mükâfatları, çektikleri meşakkat ve sıkıntılarıyla gördükleri mukabele arasındaki tenâsübsüzlük bu gerçeğin en açık delili. Bunun böyle olduğunu anlamak için uzun boylu araştırmaya da gerek yok; onların bir ömür boyu neler ekip neler biçtiklerine, neler çekip neler bulduklarına göz ucuyla bakmak bile yeter sanırım.

Simaları cennetteki hûrilerin yüzleri kadar uhrevî, bakışları meleklerinki kadar derin, duyguları da ruhânilerinki kadar dupdurudur annelerin.. onlar, suyu, toprağı, havası ötelerden getirilmiş mübarek bir zeminin gülleri gibi o kadar imrendirici, o kadar sevimli, o kadar büyüleyicidirler ki, insan dikkatle bakabilse onlarda cismaniyetini aşan, dünya ve içindekilerini aşan, hatta kendilerini de aşan bir sihrin bulunduğuna hükmeder.

Duygu ve düşünceye açık mütecessis ruhlar, onların her zaman hisli, içli ve şefkatle köpüren dünyalarında, firdevsî düşüncelerle beslenmiş en tatlı rüyaların akislerini bulur ve insanî tasavvurları aşan bir zevk zemzemesine ulaşır. Biz hemen her zaman, onların ikliminde geceleri ayrı bir edâda, gündüzleri de başka bir üslupta sekîne televvünlü esintiler duyar

ve gönüllerimize, göklerin merhametinin, şefkatinin ve şiirinin döküldüğünü hissederiz; hissederiz de, ufkumuzun bitevî meleklerle, ruhânîlerle kuşatıldığını sanırız. Kimbilir kaç defa, onların gecenin koynunda menekşe renkli füsunlu çehrelerinde, hilkate esas teşkil eden bir ruh ve mânanın bütün zamanları ve mekânları aşıp bulunduğumuz yere sarkıtıldığını görmüş ve kökü sonsuzlukta engin bir rahmetin, onların tebessüm ve teessürleriyle iç içe parıldadığını hissetmiş; muğlak, müphem fakat celbedici bir kısım sâiklerle kendimizi onların kucaklarına atmak istemişizdir. Kimbilir kaç defa kırılmış-dökülmüş, buruklaşmış-garipleşmişizdir de, onların ümit ve itmînan tüten, o kuş yuvalarından daha sıcak, daha canlı, daha duru ve âdetâ tılsımlı sînelerine kendimizi salmış, onların esrarlı mırıltılarıyla hazdan hazza kanatlanmış ve huzurla gerinmişizdir.

Onlar, bizi, her bağırlarına basışlarında karşılık beklemeyen birer vefa kahramanı misillü büyülü bir hâl alır; biz de onlarla herşeyi aşabileceğimiz hissiyle bir güven ve emniyet içinde gerilir, etrafı süzer; hatta herkese meydan okuyor gibi bir tavıra girer ve onlara sımsıkı sarılırdık.

Anne, gökler kadar derin.. ve içinde göklerin yıldızları kadar duygu ve düşüncelerin kaynaşıp köpürdüğü, köpürüp lav ırmakları veya yer altı çayları gibi şuraya-buraya aktığı sırlı bir his yumağıdır. Evet o, acı-tatlı kaderiyle uyumlu.. sevinçlerle, kederlerle barışık.. beklentileri olmayan, beklentilere takılıp yavrularına gönül koymayan.. tabiatı İlâhî ahlâkla kristalize öyle bir vefa ve şefkat âbidesidir ki, ne çektiği mihnetlerin mahşerdeki ter lüccesine denk gelip gırtlağına dayanması; ne de evlat vefâsızlığının bir poyraz gibi esip ruhunu sarması; sarıp ona gurbetlerin en acısını yaşatması onu dize getiremez ve ona "pes" dedirtemez..

Çocuğunun parçalayıcı neşterleri altında, ciğeri delik-deşik edilirken, bıçağı eline kaçırıp da "Anam!" diye inleyen bir kanlı kâtilin koluna "kuzum!" çığlıklarıyla sarıldığı hikâye edilen bir anne ciğeri üstûresini, çocukluğumdan beri ne zaman anmışsam hep ürpermiş ve bu mini damlada anne şefkatinin enginliğini duymaya çalışmışımdır. Hele, ebediyet ve âhirete inanan,dolayısıyla da bedenî ve cismânî olduğu kadar uhrevî ve ruhânî yanları da olan anneler!. Bunlar madde ve mânanın, cisim ve rûhun yerleşik âleminde, gönülleri evlatlarına karşı, tasavvurlar üstü öyle güçlü râbıtalara sahiptir ki; dünyâ ehlince çok köklü ve güçlü kabul edilen alâkalar bile ona nisbeten zayıf bir gölgeden ibaret kalır. Ne var ki, imanı, imandaki sonsuzluk zevkini duymayanlara bunu anlatmak çok da kolay olmasa gerek.

Evet, onlardaki samimiyetin hep böyle derin kalmasını, ihlâsın kesintisiz devam etmesini.. ve onların kalplerinin her zaman sevgiyle coşmasını, bakışlarının alâka ve güven va'diyle içimize akmasını fenâ ve zevâl vadilerinde yetiştikleri hâlde bu kadar ebedî ve mâverâî hislerle dolup-taşmalarını anlatmak oldukça zor olsa gerek...

Bir düşünün; bizim için onlar, ne uzun hazırlıklar dönemi geçirmiş! Ne aşılmaz zorluklara toslamış ve neleri aşmış? Ne çetin hâdiselerle pençeleşmiş, ne kadar hayâl ve melâl ile oturup kalkmış? Ne hülya ve rüyâlarla dolup boşalmış, ne kadar yeis ve inkisarlarla buruklaşmış? Ne zorluk ve sıkıntıları göğüslemiş ve kaç türlü çileyle preslenmiş? Ne sancılar çekmiş ve ne kadar inlemiş? Kaç defa çığlık çığlığa ağlamış ve ne kadar ağlama dindirmiş? Kaç defa merhametle coşmuş ve kaç defa merhamete ihtiyaç hissetmiş? Hâsılı bizim için ne değerli şeyler harcamış ve ne emekler sarfetmiş.. sarfetmiş de sonra herhangi bir beklentiye girmemişlerdir..

Evet bizi, varlığa ermenin hemen her safhasında kucaklayan, koklayan, öpüp öpüp okşayan, teessür ve infiallerimizi yatıştırıp sıkıntılarımızı paylaşan; yemeyip yediren, giymeyip giydiren, açlığını-tokluğunu, açlığımız-tokluğumuz içinde hissedip yaşayan mutluluk ve saadetimiz adına insanüstü bir gayretle akla-hayâle gelmedik zorluklara katlanan.. bize, vücudumuzun gelişmesi, irâdemizin kuvvetlenmesi, zekâmızın incelip keskinleşmesi, ufkumuzun uhrevîleşmesi yollarını gösteren.. bütün bunları yaparkende açık-kapalı herhangi bir beklentiye girmeyen bir varlık varsa, işte o da anadır.

Biz hayatımızın önemli bir bölümünü tâvusların renk renk tüylerinden daha güzel; çiçeklerin sihirli dünyasında daha büyülü, kuş yuvalarından daha sıcak ve daha canlı, en koruyucu seralardan daha koruyucu, daha emin onların kucaklarında, onların atmosferinde geçiririz. Evet biz, korumanın-kollamanın, neş'esini-heyecânını, gösterişini- hesâbını, sistemini-yolunu onlarda görmüş, onlarda tanımış, onlarda duymuş ve onlarda tadmışızdır. Hele, ihtiyaç ve zaaflarımız; güçsüzlük, yetersizlik ve hayatın bir kısım aksilikleriyle birleşerek üzerimize çullanışında hep onlara sığınmış ve karşımıza çıkan handikapları hep onlarla aşmaya çalışmışızdır. Biz onlara sığınırken onlar da gönüllerinin bütün sıcaklığıyla bizi sinelerine basmış ve hafakan dolu gönüllerimize emniyet ve itmi'nan üflemişlerdir.. böyle durumlarda, zannediyorum hemen herkes, kendi gönlünden olduğu kadar, onların bakışlarından, tebesümlerinden, mimiklerinden kopup gelen bir his tufanını, bir şefkat esintisini ve sessiz bir şiiri dinler gibi olurdu.

Biz, onlarla geçen bu hisli, bu hülyâlı gün ve gecelerin içinde âdetâ hep bir saadet rüyası yaşamışızdır. Günlerin masmavi saatlerinde hayatın en tatlı nağmelerini, annelerin bam teli gibi ses veren sinelerinden duymuş ve şuurlarımızın ihâtâsı ölçüsünde "herhalde gerçek mutluluk da bu olsa gerek" der ve kendimizden geçerdik..

Anne, hilkat hâdisesinin en önemli esâsı, insanlık dünyâsının en bereketli rüknü ve bizim de gözümüzün aydınlığıdır. Biz hepimiz, medyûniyetin en altından kalkılmayanı ve sorumluluğun en ağırıyla onun karşısında iki büklümüz. İki büklümüz ve şerefimiz de gökler gibi bu kamburumuzda.

Annenin pırıl pırıl çeliğine su veren kaynak, meleklerin ak güvercinler gibi başına konup kalktıkları cennet şadırvanları olsa gerek!. Öyle olmasaydı ruhunun ışığı hiç gözlerimizi böylesine kamaştırabilir miydi? Onun ışığı değil, gölgesi bile pervâneleri yakar -kendi dünyamda yüce mâhiyetin tedâyi ettirdiği öldüren hislerin şokunu henüz üzerimden atabilmiş değilim- ziyası, -şimdilerde daha iyi hissediyorum- karanlık gönüllerimizi aydınlatan sırlı bir ışık kaynağıdır.

Anne, ruhundaki incelikle, yürekliliği atbaşı götüren öyle bir şefkat kahramanıdır ki, şefkati, re'feti ve zerâfetiyle ele alındığında bir tüy gibi yumuşak, bir ipek gibi de ince ve zarif olmasının yanında çocuklarını koruma ve kollama hususunda bir dişi aslan gibi sert ve parçalayıcıdır.

Şu gökkubbe altında ne varsa onun eli hepsinin üstündedir.. ve cennete giden yol onun ayaklarının alından geçer. Allah, kitâbında ona öyle bir ululuk ve sultanlık vermiştir ki, yeryüzü sultanları ona nisbeten, liyâkatsız başlarda kuru birer taçtan ibâret kalırlar. Zâten, onun ayağının altında yerini bulamamış başlardaki taçların da kalıcı hiçbir değeri olduğu söylenemez.

Ey ruhlar gibi ince, melekler kadar mâsum ve gökler kadar da derin, yüce ve değerli varlık, öteler sana kıymetler üstü kıymet vermekte ve senin nazını çekmektedir. Senin ününün bestesi tâ meleklerin oturup kalktığı yerlerde duyulmakta, hayatının şarkısı cennet yamaçlarında yankılanmaktadır. Sen her zaman duygu kancalarının ucu ciğerinde, din cevherinin gerdanlığı da boynunda yaşadın! Biz hepimiz senin kölelerin, sen ise şefkat, vefâ ve samimiyet ağıyla bizleri avlayıp esir eden taçsız bir sultansın! Eğer şu varlık âleminde herşeyin kendine göre bir ruhu, bir hayat cevheri varsa, bizim hayat cevherimiz de sen olmalısın!

Allah, kıyamet sabahında seni zatının ışıklarıyla aydınlatsın! Geleceğin, cennetin cuma yamaçları gibi neş'eli ve vuslatın da kutlu olsun!

153 ١ – عن أبى هريرة رضى الله عنه قال: [جَاءَ رَجُلٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ: مَنْ أَحَقُّ النَّاسِ بِحُسْنِ صَحَابَتِي؟ قال أُمُّكَ، قال ثم من؟ قال أمك، قال ثم من؟ قال أُمُّكَ قَالَ ثُمَّ مَنْ؟ قال أَبُوكَ]. أخرجه الشيخان.

وفي أخرى: قال أُمَّكَ ثُمَّ أُمَّكَ ثُمَّ أَبَاكَ ثُمَّ أدناكَ أَدناكَ، هذا لفظهُما.

وزاد مسلم: فقال نعمْ وأبيكَ لتنبأنّ.

1. (153) *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: Bir adam gelerek: *"Ey Allah'ın Resûlü iyi davranıp hoş sohbette bulunmama en ziyaâde kim hak sâhibidir?" diye sordu. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Annen!"** diye cevap verdi. Adam: *"Sonra kim?" dedi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* **"Annen!"** diye cevap verdi. *Adam tekrar: "Sonra kim?" dedi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yine:* **"Annen!"** diye cevap verdi. *Adam tekrar sordu: "Sonra kim?" Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu dördüncüyü:* **"Baban!"** diye cevapladı." Buhârî, Edeb 2; Müslim, Birr 1, (2548).

AÇIKLAMA:

İslâm dini aileye büyük ehemmiyet verir. Ailenin temel unsurları anne-baba evlat ve hizmetçilerdir. Aile efradının karşılıklı hak ve vazifeleri vardır. Aile içerisinde evlat nokta-i nazarından en çok hukuku olan annedir. Çünkü evlada en ziyâde hizmeti geçen annedir. Anne, hâmile kaldığı andan itibaren evlad sebebiyle meşakkatler çekmeye başlar. Doğum da kolay bir hâdise değildir. Hayatî tehlikeyi beraberinde getirir. Doğum sırasında ölen, şifasız dertlere giriftar olan anneler çoktur. Doğum normal cereyan etse bile, doğum sonu ve acıları başlı başına ciddî ve tahammülü zor fevkalâde bir imtihandır.

Annenin esas hizmeti doğumdan sonra başlar. Çocuğun emzirilmesi, giydirilmesi, temizliğinin yapılması,terbiye edilmesi, tedavisi gibi, ardı arası kesilmeden vasatî on beş yıl sürecek hasbî bir hizmet dönemi doğumla başlar.

Cenab-ı Hakk'ın hayvan dâhil bütün annelere koyduğu şefkat duygusu, —sefihleşerek fıtratını bozmamış— anneleri istirahatini, sıhhatini, yeme içme ve giyinmesini düşünmeden bütün imkânlarıyla çocuğuna hizmete sevkeder.

Evladın, bu hizmeti maddî bir karşılıkla ödemesi mümkün değildir. Yapabileceği tek şey, annenin kendisine sunduğu anneliğin idrakinde olması, minnettarlığının şuurunda olduğunu annesine ihsâs etmesidir.

Evlat üzerinde elbette babanın da hukuku vardır. Maddî ihtiyaçlarının temininde gerekli fedakârlıklar ondandır. Doğumdan sonra annenin maruz kaldığı maddî ve mânevî sıkıntılara o da ortak olmuştur. Şu halde evlat ikisine de borçludur, medyun u şükrandır.

İslâm dini evladın annesine ve babasına karşı olan saygı ve hizmet borcu hususunda ısrar eder, ayrı bir dikkat çeker. Bu meyanda anne hukukunu daha çok söz konusu eder. Annenin evlat üzerindeki hukukunun babanınkine nisbetle en az üç misli olduğunu söyler. Yukarıda kaydettiğimiz hadiste bunu Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* açık şekilde ifade buyurmuştur. Bu hususa yer veren başka rivayetler de mevcuttur. İbnu Mace ve Hâkim'de gelen bir rivayet şöyle:

أُوصى امرءاً بأمه أُوصى امرءاً بأمه أُوصى امرءاً بأمه أُوصى امرءاً بأبيه

أُوصى امرءاً بمولاه الذى يليه وان كان عليه فيه اذىً يؤديه

Burada Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* kişiye üç sefer annesini tavsiye ettikten sona sırasıyla babasını ve mevlâsını (azadlısını) birer kere tavsiye eder. -el-Edebü'l-Müfred, İbnu Mâce ve el-Müstedrek'te- sahîh olduğu belirtilen bir rivayette Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle açıklar: **"Muhakkak ki Allah size annelerinizi vasiyet etmektedir, sonra yine annelerinizi vasiyet etmektedir, sonra yine annelerinizi vasiyet etmektedir, sonra babalarınızı vasiyet etmektedir. Sonra yakınlık derecelerine göre akrabalarınızı vasiyet etmektedir."**

Bu ve benzeri hadisleri yorumlayan âlimlerden bâzıları anneyi üç kere tekrardan maksadın, çoğu durumlarda evlatların annelerini babalarına nazaran ikinci plana atmalarından, annesinin hukukunu hafife almalarından ileri geldiğini, bunu önlemek için Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in tekrarlara yer vererek hukuklarının ehemmiyetini tekid ettiğini söylemiştir. Bazıları da, hâmilelik, doğum, emzirme gibi hizmetleriyle annenin babaya nisbetle evlatta üç kat fazla hakkı bulunduğunu söylemişlerdir.

İrşad-ı Nebevî'de, söylenen bu iki maksad dışında aklımızın bulabileceği başka maslahatların da maksud olmasına bizce bir mâni yoktur.

Anne ve baba hukukunu birçok âyette (55b) ele alan Kur'ân-ı Kerîm bir âyette,**"onlara iyi muamele"yi Allah'ı bir bilme** vazîfesinin ardından zikrederek, bir olan Allah'a îmânın bir gereği olarak mü'minlere duyurur:

"Rabbin, "kendinden başkasına kulluk etmeyin, anne ve babaya iyi muamele edin" diye hükmetti. Eğer onlardan biri veya her ikisi senin nezdinde ihtiyarlığa ererlerse onlara "öf" bile deme. Onları azarlama. onlara güzel (ve tatlı) söz söyle. Onlara acıyarak tevazu kanadını (yerlere kadar), indir ve: "Ya Rab, onlar bana çocukken nasıl merhamet ettilerse sen de kendilerini (öyle) esirge" de" (İsra, 23-24). Annenin ziyâde zahmetlerini hususen dile getiren âyet-i kerîme de mevcuttur. Meâlen: **"Biz insana anne ve babasına karşı iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Annesi onu güçsüzlükten güçsüzlüğe uğrayarak karnında taşımıştı..."** (Lokmân, 14).

Âlimler, annenin babaya rağmen üç misli zahmet çektiğine Kur'ân-ı Kerîm'in şu âyette işaret buyurduğunu söylemişlerdir: (Meâlen) **"Biz insana, anne babasına karşı iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Zira annesi onu karnında, zorluğa uğrayarak taşımış, onu güçlükle doğurmuştur. Taşınması ve sütten kesilmesi otuz ay sürer..."** (Ahkâf,15). Ulema der ki: *"Hadîste anneye üç misli hak âyette zikredilen üç şeye karşılıktır; hamilelik zahmeti, doğurma meşakkati ve emzirme sıkıntısı."*

Aynî, iyilik ve itaatte annenin babaya takdim edileceği hususunda İslâm ulemasının icma ettiğini Muhasibî'den naklen kaydeder.

Hasan Basrî'ye: *"Anne-babaya iyilik nedir?" diye sorulunca şu cevabı vermiştir: "Mülkünde olan her ne varsa onlar için bezledip harcaman, mâsiyet olmadıkça emirlerine itaat etmendir."*

Kadı İyaz, iyilik hususunda anne ve baba hakkının başkalarından önce geldiği hususunda ulemanın ittifak ettiğini belirtir. O ikisinden sonra *"en yakın"* kimdir? meselesinde *İbnu Hacer*, ihtilafa dikkat çektikten sonra umumiyetle şu sıranın benimsendiğini söyler: *"Dedeler, sonra kardeşler (bir hadiste kız kardeş, erkek kardeşten önce zikredilir, anne baba bir olanlar, sadece anne veya sadece baba bir olanlardan önce gelir) sonra zu-rahm olanlar (bunların mehârim olanları mahrem olmayana takdim edilir), sonra diğer asebât, sonra hısımlar (sıhriyyet-evlilik sebe-*

58b– Şu âyetler görülebilir: Bakara 83, 180, 215; Nisa 7, 33, 36; En'âm 151; İbrahim 41; Meryem 14; Neml 19; Ankebut 8; Lokman 14; Ahkâf 15, 17.

biyle- akraba olanlar), sona velâ (azadlık ve akid akrabalığı), en nihâyet komşular gelir.

Bu babta kaydedilen müteâkip hadislerde, bir mü'minin en mühim gayesi, yegâne ideali olan Allah'ın rızası ve cennete giden yolun anne ve babanın rızasından geçtiğini, "*anne hukuku*"nun cennet ayaklarının altına konacak derecede yüceltildiğini, anne ve babaya hizmetin en yüce amel olarak ifâde edilmiş bulunan "Allah yolunda cihad"dan daha üstün tutulmuş olduğunu göreceğiz.

Müşrik bile olsa anne ve baba haklarının yerine getirilmesi ve hatta nafakalarının ödenmesi gerektiği hususunu 165 numaralı hadiste açıklayacağız.

Bu hususta Fethullah Gülen Hocaefendi ise tesbitlerini şu özlü ifadelerle anlatıyor:

ANNE BABA HAKKI

Anne-baba, insanın en başta hürmet edeceği kudsî iki varlıktır. Onlara hürmette kusur eden, Hakk'a karşı gelmiş sayılır. Onları hırpalayan er-geç hırpalanmaya maruz kalır.

* * *

İnsan, daha küçük bir canlı hâlinde var olmaya başladığı günden itibaren, hep, anne-babanın omuzlarında ve onlara bâr olarak gelişir. Bu hususda ne peder ve vâlidenin çocuklarına karşı olan şefkatlerinin derinliğini tâyine, ne de onların çektikleri sıkıntıların sınırını tesbite imkân yoktur. Bu itibarla, onlara hürmet ve saygı, hem bir insanlık borcu hem de bir vazifedir.

Ebeveynin kadrini bilip; onları, Hakk'ın rahmetine ulaşmaya vesile sayanlar, bu dünyada da, öteler ötesinde de en talihlilerdendir. Onların varlıklarını istiskal edip, hayatlarına karşı bıkkınlık gösterenler ise, sürüm sürüm olmaya namzet bir kısım uğursuzlardır.

* * *

İnsan, peder ve vâlidesine karşı hürmeti nisbetinde, Yaratıcısına karşı da hürmetkâr sayılır. Onlara hürmeti olmayanın, Allah'a (c.c.) da hürmet ve saygısı yoktur. Günümüzde, ne garip tecellilerdendir ki, sâdece Allah'a karşı saygısız olanlar değil; O'nu sevdiğini iddia edenler bile, anne ve babalarına isyandan geri kalmamaktadırlar...!

* * *

Evlât, anne ve babasına fevkalâde hürmetli ve itaatli; onlar da, en az onun cismaniyetine verdikleri ehemmiyet kadar kalbî ve ruhî hayatına da ehemmiyet verip, onu bir an evvel en maharetli hekimlerin terbiyesine teslim etmelidirler. Çocuğunun, kalp ve ruhunu unutan anne-baba ne câhil, böyle bir görgüsüzlüğe kurban giden çocuk, ne tâlihsizdir...!

* * *

Anne-babanın hukukunu hiçe sayan ve onlara isyan eden evlât "insan bozması bir canavar", çocuğun mânevî hayatını garanti etme gayretinden mahrum ebeveyn de merhametsiz birer gaddardırlar. Ve; hele, çocuk yolunu bulup kanatlandıktan sonra onu felç eden anne ve babalar..!

* * *

Yuva, toplumun temel unsurudur. Orada fertler, ne kadar birbirlerinin hak ve vazifelerine karşı saygılı olurlarsa, toplum da o kadar sağlam ve sıhhatli olur. Yoksa yuvada yitirilen şefkat ve hürmeti toplum içinde aramak beyhûdedir..![59]

154 ٢– وعن كليب بن منفعة عن جده كليب الحنفيّ رضى الله عنه قال: [أَنَّهُ أَتَى رَسولَ الله ﷺ فقَالَ يارَسُولَ الله: مَنْ أَبَرُّ؟ قَالَ أُمَّكَ وأَبَاكَ، وأُخْتَكَ وأَخَاكَ، ومولاكَ الَّذى يلى ذلكَ حقّاً واجباً، ورحماً موصولةً]. أخرجه أبو داود.

2.(154)- *Küleyb İbnu Menfa*'a ceddi bulunan *Küleyb el-Hanefî* (radıyallahu anh)'den anlattığına göre, kendisi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek sormuştur: *"Ey Allah'ın Resûlü kime karşı iyilik yapayım?"* Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu cevabı vermiştir: **"Annene, babana, kızkardeşine, oğlan kardeşine, bunu takip eden azadlına. Bu iyiliği de, üzerine vâcib olan bir hakkın ödenmesi, yani, sıla-ı rahmin yerine getirilmesi olarak yapacaksın. (Nafile, ihtiyarî, hasbî bir davranış tatavvu grubuna giren bir amel olarak değil)".** Ebu Dâvud, Edeb 129, (5140).

155 ٣– وعن بهز بن حكيم عن أبيه عن جده معاوية بن حيدة القشيرى رضى الله عنه قال: [قُلْتُ يا رَسُولَ الله مَنْ أَبرُّ؟ قَالَ أُمَّكَ. قُلْتُ ثمّ مَنْ؟ قَالَ أُمَّكَ. قلتُ ثمّ مَنْ؟ قَالَ أُمَّكَ.

59- M. Fethullah Gülen, Ölçü 1/98.

قلتُ ثمّ مَنْ؟ قال أباكَ ثمّ الأقْرَبَ فالأقْرَب]. أخرجه أبو داود والترمذى.

وزاد أبو داود في رواية [ألاَ لايسألُ رجلٌ مولاهُ من فضلٍ هو عندهُ فيمنعهُ إياه إلاّ دُعِىَ لهُ يومَ القيامة فضلُهُ الّذى منعهُ شُجاعاً أقرَعَ].

قالَ أبو داود: « الأقرع » الّذى قد ذهب شعر رأسه من السمّ.

3. (155)- *Behz İbnu Hakîm* babası tarikiyle dedesi *Mu'aviye İbnu Hayde el-Kuşeyrî* (radıyallahu anh)'den naklediyor. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e: *"Ey Allah'ın Resûlü, kime iyilik yapayım? diye sordum. Bana:* **"Annene"** diye cevap verdi. "Sonra kime?" diye tekrar ettim. **"Annene"** dedi. "Sonra kime?" dedim. **"Annene"** dedi. "Sonra kime?" dedim, bu dördüncüde **"Babana, sonra da tedrici yakınlarına"** diye cevap verdi." Ebu Dâvud, Edeb 129, (5141); Tirmizî Birr 1, (1898).

Ebu Dâvud bir rivayette şu ziyadeyi kaydeder: **"Haberiniz olsun, kişi azatlısından bir fazlasını istese, azadlı (mevlâ) bu (ihtiyaç fazlası)na sâhib olduğu halde yerine getirmese kıyamet günü vermemiş olduğu bu fazlalık bir engerek yılanı olarak kendisine getirilir."**

156 ٤ – وعن ابن عمرو بن العاص رضى الله عنهما [أنّ رجلاً قال: يا رَسُولُ الله إنّ لى مالاً وَوَلداً، وإنّ أبى يجتاحُ مالى. فقالَ: أنتَ ومالُكَ لأبيكَ؟ إنّ أولادَكُمْ من أطيبِ كسبِكمْ فكُلُوا من كسبِ أولادِكُمْ]. أخرجه أبو داود.

4. (156)- *Abdullah İbnu Amr İbnu'l-Âs* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam: *"Ey Allah'ın Resûlü benim malım ve bir de çocuğum var. Babam malımı almak istiyor"* (ne yapayım?) diye sordu. Resûlulluh *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Sen ve malın babana aitsiniz. Şunu bilin ki, evladlarınız kazançlarınızın en temizlerindendir. Öyle ise evladlarınızın kazançlarından yiyin" buyurdu." Ebu Dâvud, Büyü 79, (3530); İbnu Mâce, Ticârât 64, (2291-2292).

AÇIKLAMA:

Hadiste şikâyet mevzuu olan babanın iki durumu sözkonusu: Ya ihtiyacı miktarınca almak istemiştir veya ihtiyacı olsun olmasın tamamında tasarruf etmek istemiştir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*

"Senin varlığına baban sebeptir, malın varlığına da sen sebepsin. Öyle ise sen de malın da babanın kazancı sayılırsınız" buyurarak, evladın malında babasının hakkı bulunduğunu belirtmiştir. Şârih Hattabî, belirtilen bu hakkın, ihtiyaç hâlinde, nafaka hakkı olduğunu belirtir. "Evlat, malsız mülksüz olsa dahi, çalışarak babasının nafakasını te'minle mükelleftir" der. Ayrıca şu noktayı da belirtir: "Baba, evlâdın malı üzerinde sınırsız yetki sahibi değildir, istediği gibi tasarruf edemez, nafakadan fazlasını almaya yetkisi yoktur. Hadisten hiçbir fakih söylenene aykırı hüküm çıkarmamıştır."

157 ٥– وعن أبى هريرة رضى الله عنه أنّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قال: [رَغِمَ أنفُهُ رغِمَ أنفُهُ رغِمَ أنفُهُ، قيلَ مَنْ يَا رَسُولَ اللهِ ؟ قال: مَنْ أدركَ والديهِ عندَ الكبرِ أو أحَدَهُمَا ثمّ لم يدخلْ الجنّةَ]. أخرجه مسلم والترمذى، واللفظ لمسلم.

5. (157)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün: **"Burnu sürtülsün, burnu sürtülsün, burnu sürtülsün"** dedi. *"Kimin burnu sürtülsün ey Allah'ın Resulü?" diye sorulunca şu açıklamada bulundu:* **"Ebeveyninden her ikisinin veya sâdece birinin yaşlılığına ulaştığı halde cennete giremeyenin."** Müslim, Birr 9, (251); Tirmizî, Daavât 110 (3539). Rivayetin yukarıdaki metni, Müslim'deki metindir.

AÇIKLAMA:

Hadiste Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* anne ve babaya iyi muamelenin ehemmiyetini dile getirmiş olmaktadır. Anne ve babası veya ikisinden biri evladının sağlığında ihtiyarladıkları takdirde, bu evlada, cennetin yolu onlar sâyesinde son derece kolaylaşmış olmaktadır. Zira onlara gereken alâkayı, hizmeti gösterip onları memnun kılmak zor bir iş değildir. Bu kadarını yapamayarak kendini helâk eden kimseler, burunları sürtülmeye layıktırlar. Hadîsin Tirmizî'deki vechinde: **"Ebeveyni tarafından cennete sokulmayanın burnu sürtülsün"** diye gelmiştir.

158 ٦– وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال: قالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: [لَنْ يَجْزِىَ وَلَدٌ والِدَهُ إلاّ أنْ يَجدَهُ مَمْلُوكاً فيشْتَرِيَهُ فيعْتِقَهُ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى.

6. (158)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *Hiçbir evlad, ba-*

basının hakkını, bir istisna durumu dışında ödeyemez. O durum da şudur: Babasını köle olarak bulur, satın alır ve âzad eder." Müslim, Itk 25, (1510); Ebu Dâvud, Edeb 129, (5137); Tirmizî, Birr 8, (1907); İbnu Mâce, Edeb 1, (3659).

159 ٧– وعن ابن عمرو بن العاص رضى الله عنهما قال: قالَ رَسُولُ الله ﷺ: [رِضىٰ الربِّ في رِضىٰ الْوَالِدِ، وسَخطُ الربِّ في سَخطِ الوَالِدِ]. أخرجه الترمذى مرفوعاً وموقوفاً، وصحح وقفه.

7. (159)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdu: **"Allah'ın rızası babanın rızasından geçer. Allah'ın memnuniyetsizliği de babanın memnuniyetsizliğinden geçer."** Tirmizî, Birr 3 (1900).Tirmizî bu hadisi hem Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sözü (merfu) olarak, hem de sahâbî sözü (mevkuf) olarak rivayet eder. Ayrıca mevkuf olarak rivayet eden tarîkin sahih olduğunu söyler.

160 ٨– وعنه رضى الله عنه قال: [اسْتَأْذَنَ رَجُلٌ رَسُولَ الله ﷺ في الجِهَادِ فقال: أحيٌّ والداكَ؟ قال نعمْ: قالَ فَفيهِمَا فجاهد]. أخرجه الخمسة.

وفي أخرى لمسلم رحمه الله تعالى: [أُبَايِعُكَ عَلَى الهجرة والْجِهَادِ أبْتَغي الأجرَ من الله تعالَى. قال: فَهَلْ من وَالديْكَ أحَدٌ حيٌّ؟ قال نعمْ، بلْ كلاهُمَا حيٌّ. فقالَ: فتبتغي الأجرَ مِنَ الله تعالى؟ قال نعم. قال فارجعْ إلى والديْكَ فأَحْسِنْ صحبتَهما].

وفي أخرى لأبى داود والنسائى [وتَرَكْتُ أبَوَيَّ يَبْكِيانِ. قال فارْجع إلَيْهِمَا فأَضْحِكْهُمَا كَمَا أبْكَيْتَهُمَا].

ولأبى داود في أخرى عن أبى سعيد رضى الله عنه قال [أنّ رجُلاً مِنْ أهلِ اليمنِ هَاجَرَ إلى رسُولِ الله ﷺ فقال لهُ: هَلْ لَكَ أحَدٌ باليمنِ؟ فقال أبَوَايَ: قال: أذنَا لَكَ؟ قال لا قال فارجعْ إلَيْهِمَا فاستأذنْهُمَا، فإنْ أذنَا لك فجاهدْ وإلاّ فبرَّهُمَا].

8. (160)- *İbnu Amr* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Bir adam, cihada iştirak etmek için Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den izin istedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Annen baban sağlar mı?"** diye

sordu. Adam: "Evet" deyince: **"Onlara (hizmet de cihad sayılır), sen onlara hizmet ederek cihad yap"** buyurdu. Buhârî, Cihâd 138, Edeb 3; Müslim, Birr 5, (2539); Ebu Dâvud, Cihad, 33, (2529); Nesâî, Cihad 5; Tirmizî, Cihad 2, (1671).

Müslim'in bir diğer rivayetinde adam: *"...Sana, hicret ve cihad etmek ecrini de Allah'tan istemek şartı üzerine biat ediyorum"* der. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Anne ve babandan sağ olan var mı?"** diye sorar. Adam: "Evet, her ikisi de sağ" deyince: **"Yani sen Allah'tan ecir istiyorsun?"** der. Adamın "evet"i üzerine: **"Öyleyse vâlideyn'in yanına dön. Onlara iyi bak, (Allah'ın rızası ondadır)"** emreder. *Ebu Dâvud ve Nesâî*'de gelen bir diğer rivayette adam: "Ağlamakta olan ebeveynimi de geride bıraktım" der. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Öyleyse onların yanına dön, onları nasıl ağlattı isen öyle güldür, (Allah'ın rızası bundadır)"** buyurur."

Ebu Dâvud'un, *Ebu Said* (radıyallahu anh)'den yaptığı bir başka rivayetinde şöyle denir: "Yemen ahalisinden bir adam, Hz Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e hicret ederek geldi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona: **"Yemen'de bir kimsen var mı?"** diye sordu. Adam: *"Ebeveynim var"* deyince **"Peki, onlar sana izin verdiler mi?** diye tekrar sordu. **"Hayır"** cevabı üzerine: **"Öyleyse onlara geri dön, onlardan izin iste. Şâyet izin verirlerse cihada katıl, vermezlerse onlara hizmet et!"** emretti."

161 ٩ – وعن معاوية بن جاهمة [أنّ جاهمة رضى الله عنهُ أتى رسُولَ الله ﷺ فقال: يا رسُولَ الله أردتُ أنْ أغزوَ، وقدْ جئتُ أستشيرُكَ فقال: هلْ لكَ منْ أمٍّ؟ قال نعمْ. قال فالزمْها، فإنَّ الجنةَ عندَ رجلِها]. أخرجه النسائى.

9. (161)- *Muâviye İbnu Câhime*'nin anlattığına göre; Câhime (radıyallahu anh) Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gelir ve: *"Ey Allah'ın Resûlu, ben gazveye (cihad) katılmak istiyorum, bu konuda sizinle istişâre etmeye geldim"* der. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Annen var mı?"** diye sorar. *"Evet"* deyince, **"Öyleyse ondan ayrılma zira cennet onun ayağının altındadır"** buyurur. Nesâî, Cihad 6, (6, 11).

162 ١٠ – وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [كانتْ تحتي امرأةٌ أُحبُّها، وكانَ عمرُ

رضى الله عنه يَكْرَهُهَا. فقال لى طَلِّقْهَا؟ فـأَبَيْتُ فَأتى عمر رَضِىَ اللهُ عنهُ إلى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَذَكَرَ ذلكَ لَهُ. فـقـال لِى رَسُولُ اللهِ ﷺ طَلِّقْهَا]. أخرجه أبو داود والترمذى وصححه.

10. (162)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Nikâhım altında bir kadın vardı ve onu seviyordum da. Babam Ömer ise, onu sevmiyordu. Bana: "Boşa onu" dedi. Ben itiraz ettim ve boşamadım. Babam Ömer (radıyallahu anh) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelerek durumu arzetti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana:* "Boşa onu" dedi. Ebu Dâvud, Edeb 129, (5138); Tirmizî, Talâk 13, (1189). Tirmizî hadisin sahih olduğunu da belirtti.

AÇIKLAMA:

Baba emrettiği takdirde hanımın boşanması gereğine bu hadis delil olarak değerlendirilmiştir. Keza anne emredecek olsa yine boşamak gerekmektedir. Zira 153, ve 154 numaralı hadislerde de görüldüğü üzere annenin evlâd üzerindeki hakkı babanın hakkından daha fazladır. Hanımı sevmek, boşamamak için yeterli bir mazeret değildir.

163 ١١ – وعن أبى الدرداء رضى الله عنه قال: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُول: [اَلْوَالِدُ أَوْسَطُ أبوابِ الجنّةِ، فإنْ شِئْتَ فأضِعْ ذلكَ البابَ أو احفظهُ]. أخرجه الترمذى وصححه.

11. (163)- *Ebu'd-Derda* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Baba cennetin orta kapısıdır. Dilersen bu kapıyı terket, dilersen muhafaza et"** dediğini işittim. "Tirmizî, Birr, 3, (1901). Tirmizî, hadise "sahih" dedi.

164 ١٢ – وعن بريدة رضِىَ اللهُ عنهُ: [أنّ امرأةً قـالتْ يا رَسُولَ اللهِ: إنّى تَصَدّقْتُ عَلَى أُمّى بجـاريةٍ وإنّهَا ماتتْ. قـال وجبَ أجْرُكِ وردَّهَا عليْكِ الميراثُ، وقـالت إنّهُ كـانَ عَلَيْهَا صومُ شـهرٍ: أفـأصومُ عنهـا؟ قال: صُومِى عنهـا. قالت: إنّهـا لم تَحُجَّ: أفأَحُجُّ عنها؟ قال: حُجّى عنها]. أخرجه مسلم، وأبو داود، والترمذى.

12. (164)- *Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Bir kadın: "Ey Allah'ın Resûlü, ben anneme bir cariye tasadduk etmiştim. Şimdi annem*

öldü"dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): **"(Sadaka yapmış olmanın) ecrini mutlaka alacaksın. Miras yoluyla cariye sana geri gelecek (tekrar senin olacak)"** buyurdu. Kadın: *"Ey Allah'ın Resûlü annemin bir aylık oruç borcu vardı, onun yerine tutabilir miyim?"* diye sordu. **"Annene bedel tut!"** dedi. Kadın: *"Ey Allah'ın Resûlü, annem hiç haccetmedi, onun yerine hac yapabilir miyim?"* diye sordu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Evet, ona bedel haccet"** buyurdu." Müslim, Sıyam 157, (1149); Tirmizî, Zekât 31 (667); Ebu Dâvud, Vesâyâ 12, (2877), Zekât 31, (1656).

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, annesine bağışlanan bir şey sebebiyle evladın bağışlama sevabını alacağını annenin ölmesiyle, bu mal verâset yoluyla evlada intikal ettiği takdirde bu mala temellük edebileceğini ifade ediyor. Burada, bağışlanan (tasadduk edilen) bir şeyi, -bağıştan vazgeçerek– geri alma yasağının ihlâli mevzubahis değildir. Zikri geçen kadın bağıştan dönme yasağını bildiği için ortaya çıkan bu yeni durum karşısında tereddüde düşerek Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e müracat etmiş olmalı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir akrabaya tasadduk ettiği mala, tevârüs yoluyla temellük edebileceğini kesin bir ifade ile beyan eder. "Bu artık Allah için bir hak olmuştur, fakire sarfı gerekir" diyen de olmuştur. Ancak bu değerlendirme nassa dayanmadığı için bir hüküm ifade etmez.

2- Mirkat'ta kaydedildiğine göre ölenin yerine oruç tutma meselesinde Ahmed İbnu Hanbel (rahimehullah), ölü üzerindeki Ramazan orucu veya nezir orucu veya kefâret orucu borçları bulunduğu takdirde, velîsinin ona bedel tutabileceğini söylemiştir. İmam Mâlik, Şâfiî ve Ebu Hanîfe (rahimehullah) hazeratı bunu caiz görmemişlerdir. Ebu Hanîfe'ye göre ölünün velîsi, her bir oruç için bir sa' arpa veya yarım sa' buğday tasadduk etmelidir. Keza her bir namaz (veya bir günlük namaz) için de aynı miktar mal tasadduk etmelidir. Çoğunluk, bedenî ibadetlerin niyabeten başkası tarafından îfâ edilemiyeceğini söylemiştir. Cumhur, acz şartıyla, sâdece hacc farîzasının bir başkası tarafından ifasını câiz görmüştür. Acz'den murat kişinin ölmüş olması veya hac yapamayacak derecede hasta olması ve iyileşme ümidinin kesilmesidir, kötürüm bir kimse âcizdir.

Bâzı alimler, ölü adına nafile hac yapılabileceğini de söylemişlerdir.

165 ١٣ – وَعَنْ أسماء بنت أبى بكر رَضِىَ اللهُ عنهما قالت: [قَدِمَتْ عَلَىَّ أُمى وهى مشركةٌ فاستفتيتُ رسُولَ اللهِ ﷺ فقلتُ: قدمتْ عَلَىَّ أمى وهى رَاغبةٌ؛ أفأصِلُ أمِّى قال نَعمْ: صلى أمَّكِ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

13. (165)- *Esma Bintu Ebî Bekr* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: *Henüz müşrik olan annem yanıma geldi. (Nasıl davranmam gerekeceği hususunda) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den sorarak: "Annem yanıma geldi, benimle (görüşüp konuşmak) arzu ediyor, anneme iyi davranayım mı?"* dedim. "Evet" dedi, ona gereken hürmeti göster." Buhârî, Hibe 28, Edeb 8; Müslim, Zekat 50 (1003); Ebu Dâvud, Zekât, 34, (1668);

AÇIKLAMA:

Hadiste zikri geçen, Esma'nın annesi hakkında birçok münâkaşalar var. Bizim için hadisin ifade ettiği ahkâm mühimdir. Anne ve baba kâfir bile olsa onlara karşı insanî vazîfelerimizi, evladlık alâka ve hürmetini göstermek gerektiği anlaşılmaktadır. Hattâ bu hadisten kâfir bile olsa anne ve babaya nafaka vermenin vâcib olduğu hükmü çıkarılmıştır.

Kâfir bile olsa anne ve babaya karşı hürmet etmek ve nafaka vermek meselesinin ehemmiyeti şuradan da anlaşılmaktadır ki, yukarıdaki hadis üzerine vahiy gelmiş ve mesele Kur'ân-ı Kerîm'de hükme bağlamıştır: **"Sizinle din hususunda muhârebe etmemiş, sizi yurtlarınızdan da çıkarmamış olanlara iyilik, onlara adalet (le muâmele) etmenizden Allah sizi menetmez. Çünkü Allah adâlet yapanları sever"** (Mümtahine, 8).

Müşrik bile olsa anne-babaya hürmet hususunda şu âyet daha açıktır: (Meâlen): **"Eğer onlar (ebeveyn) sence ilimde (yeni) olmadık herhangi bir şeyi bana eş tutman üzerinde seni zorlarlarsa kendilerine itaat etme. Onlarla dünyada iyi geçin. Bana dönenlerin yoluna uy..."** (Lokmân, 15).

166 ١٤ – وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [أَتَى رجلٌ رسُولَ اللهِ ﷺ فقال: إنّى أصبتُ ذنباً عظيماً فهلْ لِى من توبةٍ؟ قال: هلْ لكَ منْ أمّ! قال لا: قال: فهل لكَ من خالةٍ! قال نعم. قالَ فَبِرَّهَا]. أخرجه الترمذى وصححه.

وزاد في أخرى عن البراء بن عازب: الخالةُ بمنزلة الأمّ.

14. (166)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Bir adam Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek: "Ben büyük bir günah işledim, buna tevbe imkanım var mı?"* dedi. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Annen var mı?"** diye sordu. Adam: *"Hayır yok"* dedi. **"Peki teyzen de mi yok?"** dedi. Adam: *"Hayır, var"* deyince Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Öyle ise ona iyilik yap!"** diye emretti." Tirmizî, Birr 6, (1905). Tirmizî el-Berâ'dan kaydettiği diğer bir hadiste şu ziyadeye yer verir: **"Teyze anne makamındadır."**

AÇIKLAMA:

Hadis, bize birçok hüküm getirmektedir. Âlimler, burada "büyük olduğu" belirtilerek itiraf edilen günahın, adam nazarında büyük addedilmiş olmakla birlikte din açısından segâirden (küçük günahlardan) sayılan bir günah olabileceği gibi gerçekten din açısından da "büyük" (kebire) sayılacak bir günah olabileceğini ifade etmişlerdir. Her hâl u kârda Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in; günahın ne olduğunu sorup şer'î cezasını verme cihetine gitmeyişi mühim bir husustur. Bunun başka örnekleri de var. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu çeşit sünnetinden, dinimizin pek mühim ahlâkî bir prensibi ortaya çıkmıştır: Gizli kalan günahların itiraf edilmemesi, tevbe edilerek Allah'tan af ve mağfiret dilenmesi.

Hadiste görüldüğü üzere, hayırlı işler büyük günahların bile affına vesiledir. Hususan sıla-i rahm denen akraba hukukunun yerine getirilmesi, çok daha mühim bir amel olmaktadır. Zira insanlar arasındaki içtimaî bağlar bu şekilde kuvvetlenir, yardımlaşma, sevgi-saygı hisleri böylece artar.

Hadis, ayrıca teyzenin anne yerine geçeceğini de ifade etmektedir. Nitekim Tirmizî bu hadisi, *"Teyze'ye iyi davranma"* babında zikreder. Bundan önce kaydedilen hadiste **"Teyze anne yerindedir"** buyurulur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bazı fırsatlarda da amcanın baba yerine geçeceğini belirtmiştir.

167 ١٥ — وعن أبي أسيد مالك بن ربيعة الساعدى [أنّ رجلاً قال يا رسولَ الله: هل بَقِيَ مِنْ بِرِّ أبوىّ شيءٌ أبرُّهما به بعْدَ موتهما]. فقال نعم: الصلاةُ عليهما، والاستغفار

لهُمَا، وإنْفَاذُ عَهْدِهِمَا من بعْدِهِمَا، وصِلَةُ الرَّحِمِ التى لا توصَلُ إلاّ بِهِمَا، وإكْرَامُ

صَدِيقِهِمَا]. أخرجه أبو داود.

15. (167)- *Ebu Üseyd Mâlik İbnu Rebî'a es-Sâidî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam: *"Ey Allah'ın Resûlü, anne ve babamın vefatlarından sonra da onlara iyilik yapma imkânı var mı, ne ile onlara iyilik yapabilirim?"* diye sordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Evet vardır"** dedi ve açıkladı: **"Onlara dua, onlar için Allah'tan istiğfar (günahlarının affedilmesini) taleb etmek, onlardan sonra vasiyetlerini yerine getirmek, anne ve babasının akrabalarına karşı da sıla-i rahmi ifa etmek, anne ve babanın dostlarına ikramda bulunmak."** Ebu Dâvud, Edeb 129, (5142); İbnu Mâce, Edeb 2, (3664).

168 ١٦ – وعن ابن عمر قال: سمعتُ رَسُولَ الله ﷺ يقول: [إنَّ من أبرِّ البرِّ أنْ يَصِلَ الرجلُ

أهلَ وُدِّ أبيهِ بعدَ أن يولّى]. أخرجه مسلم، وأبو داود، والترمذى.

16. (168)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim, şöyle diyordu: **"Kişinin yapacağı en üstün iyiliklerden biri, ölümünden sonra babasının dostlarına sıla-ı rahimde bulunmasıdır."** Müslim, Birr, 11-13 (2552); Tirmizî, Birr, 5 (1904); Ebu Dâvud, Edeb 129, (5143).

AÇIKLAMA:

Âlimlerimiz, babanın sağlığında mendub ve müstehab olan baba dostlarının hatırını almak onlara ikramda bulunmak gibi davranışların, babanın vefatından sonra da devam ettirilmesinin dinimizce müstehab addedildiğine bu ve benzeri rivayetlerden delil çıkarmışlardır.

169 ١٧ – وعن عمر بن السائب [أنّهُ بلغهُ أنّ رسُولَ الله ﷺ: كَانَ جالساً فأقبلَ أبُوهُ

من الرضَاعةِ فوَضَعَ لَهُ بعضَ ثوْبه فقعدَ عليْه، ثمّ أقْبلتْ أمُّهُ من الرّضَاعةِ فوضَعَ لها

شقّ ثوبِهِ من جانبِهِ الآخرِ فجلستْ عليه، ثمّ أقبلَ إليه أخوهُ من الرضاعة فقام رسولُ

الله ﷺ فأجلسهُ بين يديه]. أخرجه أبو داود.

17. (169)- *Ömer İbnu's-Sâib*'den rivayet edildiğine göre, şu haber kendisine ulaşmıştır: *"Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm) bir gün ot-*

ururken süt babası çıkagelir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hürmeten, onun için, giydiği şeylerden birini serer ve üzerine oturtur. Az sonra süt annesi gelir. Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm) bunun için de elbisenin diğer tarafını serer, kadın üzerine oturur. Biraz sonra süt-oğlan kardeşi gelir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kalkarak onu da önüne oturtur." Ebu Dâvud, Edeb 129, (5145).

AÇIKLAMA:

Bu rivayet Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in süt akrabalarının da sıla-ı rahim'de bulunduğunu göstermektedir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın süt annesi Halime-i Sa'diyye'dir. Müslüman olmuş ve birkaç hadis rivayet etmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın süt kız kardeşi Şeymâ Bintu'l-Hâris İbni Abdi'l-Uzza'dır. Şeymâ da Müslüman olmuştur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın süt kardeşi Abdullah İbnu'l-Hâris'tir. Bir diğer kız süt kardeşi de Üneyse Bintu'l-Hâris'dir. Süt babası ise Hâris İbnu Abdi'l-Uzzâ İbnu Rifâ'ati's-Sa'dî'dir. Cenab-ı Hakk bunu da hidâyetiyle müşerref kılmıştır, radıyallahu anh.

170 ١٨ – وعه زيد بن أرقم رضى الله عنه قال: قالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: [مَنْ حَجَّ عن أحدِ أبَوَيْهِ أجزأَ ذلكَ عنهُ، وبُشِّرَ رُوحُهُ بذلكَ في السّماءِ، وكُتبَ عندَاللهِ ولَوْ كَانَ عاقّاً].

وفي أخرى: كُتبَ لأبيهِ بحَجٍّ، وله بسبعٍ. أخرجه رزين.

18. (170)- *Zeyd İbnu Erkam* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: **"Kim ebeveyninden birine bedel haccederse, bu haccla onun borcunu ödemiş olur. Bu durum semâdaki ruhuna müjdelenir. Kişi, anne ve babasına karşı isyankâr (âkk) bile olsa (bu iyiliği sebebiyle) Allah'ın nezdinde (iyi kullar meyanında) yazılır."**

Diğer bir rivayette ise: **"Babası için bir hacc, kendisi için yedi hacc yazılır"** denmiştir.

Bu rivayeti *Rezîn* tahric etti. Bu rivayet *Heysemî*'nin *Mecmau'z-Zevâid*'inde, Taberâni'nin *Mu'cemu'l-Kebir*'inden kaydedilmiştir (3, 282).

İKİNCİ BAB

EVLAD VE AKRABALARA İYİLİK

HERŞEY OLMAYA AÇIK ÇOCUKLUK DÜNYASI

Her millet; ülkesini, insanını ve millî değerlerini onlara emânet edeceği genç kuşakları, kendi düşünce dünyası istikâmetinde ve kendi kültürüyle yetiştirme mecburiyetindedir. Yoksa, o milletin gelecekte kendi olarak kalması mümkün değildir. Nesillerin yetiştirilmesinde hemen herkesin kabul ettiği iki hayatî müessese vardır ve önemleri itibâriyle, birini diğerine tercih etmek de oldukça zordur: Bunlardan biri yuva, öteki de mekteptir.

Duygu ve düşünceler ilk defa yuvada birer tohum gibi çocukların ruhlarına saçılır, sonra da yeşerip çimlenmeye terk edilir. Uzun bir sessizlik ve beklemeden sonra tıpkı toprağı delip gün yüzüne çıkan rüşeymler gibi; göz, kulak ve his yoluyla onların bağrına saçılan her insanî ve İslâmî değer de öyle yeşerir, boy atar, gelişir ve bütün bir hayatı vesâyâsı altına alacak seviyeye ulaşır. Bir çocuğun, bizim duygu ve düşünce dünyamız adına çevresinde olup biten şeyleri değerlendiremeyeceği söylenemez. Zirâ, bu dönemde dahi o, kendi idrak ölçüleri içinde herşeyi görür, duyar,düşünür; vakti gelince de, ruh ve hâfızasına tohumlar mâhiyetinde serpilen bu şeyler -tabii, içtimâî ve ahlakî erozyonlara uğramazlarsa- çiçek çiçek açar ve meyvelerini vermeye başlarlar. Seneler sonra dahi olsa, eskiden görüp duyduğu hemen herşey, onun ruh ve vicdanını tesir altına alarak, yıllar ötesinden ona seslenen talâkatlı birer nasihatçı gibi onu yönlendirir ve her zaman ona ışık ve burak olur.

Yıllar ve yıllar geçse de o, kendine has çocuksu düşüncelerle, görüp-duyduğu, sezip-anladığı şeyleri, yaşın-başın kazandırdığı seviyeyle ve

daha derince bir kere daha hisseder bir kere daha kavrar ve bir kere daha bütün benliğiyle yaşar.

İlk dönemlere ait hâtıralar, çocukların zihin ve hayâl seviyelerine göre şekillenir, büyüyüp gelişmeleri ölçüsünde derinleşir, daha ileri buudlara ulaşır.. böylece yaş ve baş itibâriyle hep onlarla yaşar-gider. Zamanla görüp-duydukları, işitip-anladıkları şeyler o minik hatırlarda , bir daha silinmeyecek şekilde öyle billûrlaşır ki, onlar plâklar üzerindeki iğneler gibi isteseler de, istemeseler de önceden kaydedilmiş bu sesleri, ortaya çıkarmadan başka ellerinden birşey gelmez.

Hatta bizler dahi, azıcık, hülyâlarımızı kurcalasak, bir sürü hâtıranın ses verdiğini duyacak ve irkileceğiz. Ömürlerimiz devam ettiği sürece de, hayatın hemen her döneminde aynı rüya ve hülyâları tekrar bertekrar yaşayacak, yer yer sevinç ve neş'elerle gerilecek zaman zaman da ürperten râşelerden kurtulamayacağız. Biz ve rüyâlarımız, bizden evvelkilerin eserleri olduğu gibi, çocuklarımız, onların rüyâ ve hülyâları da bizim onlara bırakacağımız miraslarımız olacaktır. Bizleri insan yapan ahlâkımız huyumuz, insanlar içinde ârızasız yaşamamızı temin eden tabiatımız mizâcımız; yaşatan aşk u şevkimiz, öldüren bedbinlik ve yeislerimiz; hatta bütün arzularımız, isteklerimiz bize, soy ağacımızın damarlarından süzülüp gelmiş saf veya bulanık kan gibidir. Şimdilerde yaptığımız hemen herşey o dönemde birer nüve şeklinde kalb ve ruhumuza saçılan tohumların hakîkata inkılâb etmesinden başka birşey değildir. O gün his ve zihin dünyâmıza yerleşen herşey, zamanla benliğimizde yeşererek bizden birer parça haline gelir, bizimle beraber yaşar; bize imâlarda bulunur, nasihatlar eder, yol gösterir, sinyal verir ve mesajlar sunar. Eğer bu ilk nüveler iyinin, güzelin ve doğrunun nüveleri ise, siyânet melekleri gibi bir lâhza peşimizi bırakmadan bizleri takib eder ve bizlere kurtuluş yollarını gösterirler.

Çocukluk dönemimize ait o hakikat ve rüya karışımı dünyalar, bugünkü hayatımız için âdetâ bir kaneviçe gibidir. İstikbâldeki bütün icâdlarımız, keşiflerimiz, tesbitlerimiz bu kaneviçeye göre şekillenir ve ortaya çıkarlar. Ne var ki, imkân ve şartların müsaadesizliğinden gelişme fırsatını bulamayan meyveler gibi, bizim, o ilk basit ve sathî bilgilerimiz de yeşerip olgunlaşma imkânını elde edemeyince kurur ve ölürler.

Bizler, çocukluk dünyamızla o kadar içli-dışlıyızdır ki, her zaman o günlerin, o günkü çevrenin çırakları olduğumuzu rahatlıkla söyleyebiliriz. Zaten çocukluk, gençlik ve olgunluk o kadar içiçedirler ki, birinin nerede bittiğini, öbürünün, nerede başladığını kestirmek âdetâ imkânsızdır.

Bizler, çocuklukta şuuraltı olan şeylerin farkına varamayız. Daha sonra şuuraltına yerleşen bu şeylerin birdenbire hissiyatlarımızla kaynaşıp bütünleştiğini ve benliğimizin bir parçası hâline geldiğini görür ve duyarız. Sanki çocukluk ve gençliğimizde, kaderimizin rüyalarını görüyor, olgunluk döneminde de onları temsil ediyor gibiyiz.

Hep sathîliklere takılıp kalan aklımız, günübirlikçilik içinde günlük hâdiselerle gülüp eğlenirken, insanî duygularımız, aklın alâka göstermediği hatta lâkayd kaldığı gizli hakikatlarla tanışır, onlarla kucaklaşır, onlarla zaman üstü münasebetleri kavrar ve onların aydınlık ikliminde ölümsüzlüğe erer.

Bu itibarla denebilir ki, hayatı hecelemeye başladığımız ilk günlere ait, göz, kulak ve hislerimize çarpıp geçen hemen her güzel şey, hiç zâyi olmadan şuuraltı ve zihinlerimize yerleşir; sonra da alıp işleyecek, işleyip geliştirecek usta ve mâhir eller beklemeye başlar...

Çocuk o dönemlerde, benliğinde iz bırakan bu mânaların, zamanla derinleşip başka buudlara ulaşacağını sezemese de, mevsimi gelince o küçük tahayüller bir bir ortaya çıkacak ve onun beklenen şahsiyetini mutlaka belirleyecektir.

Ancak çocukluk ve gençlik mevsiminde duyulan ve sonra ruhlarda hâtıralaşan her renk, her ses ve her söz karantina ve korunmaya alınmazsa silinip gider ve yerlerini de başka şeylere bırakırlar. Çocuğun çocukluk döneminde şuursuz gözlerle süzdüğü, alâkasız bakışlarla seyrettiği ve her biri birer hakikatın nüvesini teşkil eden ne kadar iyilikler, güzellikler varsa, silik yazıların üzerinde kalemin yeniden gezdirilmesi gibi, ele alınıp işlenmezlerse, ilk tenbihle kapalı kalır ve ümid edilen meyveleri de veremez...

Evet, şâyet bu ilk duygu ve düşünceler,mekteple beslenmez, delikanlılık muhitinde takviye görmez, olgunluk döneminde de aklın ve basiretin himâyesine alınmazlarsa, neşv ü nemâ bulmadan ölür giderler.

Mektebin ilk vazifesi, çocuğun duygu ve düünce dünyasına serpilen bu iyi tohumların korunmaya alınıp geliştirilmesi, fena tohumların da ayıklanıp temizlenmesi olmalıdır. Olmalıdır ki; yıllarca çocuğun şuuraltında çimlenen iyilik ve güzellik nüveleri çürüyüp bozulmasın, fenalık ve kötülük tohumları da boy atıp gelişmesin...! Olmalıdır ki; o, içinde tüllenen hâtıralar hâlindeki duyguların temsilcisi ve mimarı olabilsin ve kendi idrâki ölçüsünde hâfızasında yaşayan renkleri ve şekilleri canlandırma fırsatını bularak, vaktiyle aynı seviyede zevk edemediği hatta

alâkasız ve isteksiz bakışlarla süzdüğü, o döneme ait duygu ve düşüncelerin izlerini ve gölgelerini, tıpkı çiçeklere konup kalkan arıların, onlardan bal özü aldıkları gibi, birer birer toparlayıp kendi hayat peteğini örebilsin.

Denebilir ki, bu vâdide çocuğun ilk intibâları, ilk müşâhede ve ilk ihsasları ne kadar mükemmel olursa olsun, onun ruhunun fakültelerini bütünüyle işleyip geliştirecek şahsiyetli maarif ve onun ışık ordusu muallimleridir. Bu mâna mimarları sayesindedir ki, çocuk yeniden kendini bulur, düşünce tarzını ayarlar, soyunun kültürüyle bütünleşir ve yüksek ideâllere yelken açar.

Mektep, her çeşit ilim mevzuunda olduğu gibi, dinî hayat, memleket-millet mes'eleleri ve dünya hâdiseleri karşısında da onları zabt u rabt altına alacak, metodlu düşünüp, metodlu çalışmaya alıştıracak ve yuvanın, onların ruhunda çimlendirdiği iyi ve güzel şeyleri tımar edip geliştirecek biricik müessesedir. Metodlu düşünce, metodlu çalışma ilim ve hikmet açısından önemli esaslardır. Aklın ilhâma açık hâle getirilip dosdoğru kullanılması demek olan hikmet, din, ahlâk ve san'atın da en ehemmiyetli desteği ve en mübârek kaynağıdır.

Bu çerçeve ile idealize edilen mektebin gâyesi, müdâvimlerine üstün vasıflar kazandırarak, onları, ruh ve madde planında bütün milletlerin üstüne çıkarmak ve bir zamanlar olduğu gibi onlara medeniyetler üstü medeniyet inşâ etme yollarını göstermek... Bu gâyeye ulaşmak için de, teker teker bütün müdâvimleriyle uğraşmak, onlara mukaddesât ve millî değerleri bizzat temsil ederek gösterip aşılamak; her yanı türlü türlü yabancı düşünce ve asimilelerle rengârenk hâle gelmiş ülkemizde, gerçek millî ahlâkın, faziletli insan şahsiyetinin doğup gelişmesini hazırlayıp ortaya koymak olmalıdır.

Yoksa, bir kısım nâmüsâit muhitlerde dejenerasyona maruz kalmış nesiller zâyî olup gidecekleri gibi, yuvanın, bir ölçüde donatıp ihyâ ettiği gençleri muhafaza etmemiz de mümkün olmayacaktır.

171 ١ ـ عن عائشة رضي الله عنها قالت: [دَخَلَتْ عَلَيَّ امرأةٌ ومعها ابنتانِ لَها تَسأَلُ فلم تَجِدْ عندي شيئاً غيرَ تمرةٍ فأعطيتُها إيّاها فقسمتْها بين ابنتيها ولم تأكُلْ منها ثم خرجتْ فدخل عليَّ رسولُ الله ﷺ فأخبرتُه فقال: مَنِ ابتُلِيَ من هذه البناتِ بشيءٍ فأحسنَ إليهنَّ كُنَّ له ستراً من النارِ]. أخرجه الشيخان، والترمذي.

1. (171)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: *"Yanıma bir kadın girdi. Beraberinde iki kız çocuğu da vardı. Bir şeyler istedi. Aksi gibi yanımda bir hurmadan başka bir şey yoktu. Onu verdim. Kadın aldı ve ikiye bölerek kızlarına taksim etti. Kendine pay ayırmadı. Çıkıp gittiler. Arkadan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) girdi. Durumu ona anlattım. Dedi ki:* **"Kim bu şekilde kızlarla imtihan edilir o da onlara iyi davranırsa, kızlar, onun için, ateşe karşı perde olurlar."** Buhârî, Zekât 10, Edeb 19; Müslim, Birr 147, (2629); Tirmizî, Birr 13, (1916).

AÇIKLAMA:

1- Rivayet, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin sadaka verme hususundaki hırsını gösteriyor. Yanında tek hurma tanesinden başka verebilecek bir şeyi olmamasına rağmen Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın

لا يرجِعْ مِنْ عِنْدِكَ سـائِل ولَوْ بِشِقِّ تَمْرَة yani: **"Yârım hurma bile olsa ver, dilenciyi boş çevirme"** emrini yerine getirmede gayret göstermiştir.

2- Hadiste gözüken ikinci husus annenin çocuklarına gösterdiği şefkattir. Bu müşfik davranış Allah indinde makbul bir ameldir. Müslim'de Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'den yapılan bir başka rivayette, *"Yanında bulunan üç hurmayı dilenci kadına verir. Kadın, ikisini çocuklara birer tane verir, üçüncüsünü kendisi yiyeceği sırada çocuklar onu da isterler. Anne kadın, kendine ayırdığı bu üçüncüyü ağzına atmaktan vazgeçer. İkiye bölüp, çocuklara yarımşar verir. Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) vak'ayı Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e anlatınca:* **"Allah bu hurma sebebiyle ona cenneti vâcib kıldı,"** yahut **"Allah bu hurma sebebiyle onu cehennemden âzad etti"** buyurur.

Hâdise iki de olabilir, aynı hadisenin farklı iki rivayeti de olabilir. Çıkan hüküm aynıdır: Annenin evladına olan ihsanı Cenâb-ı Hakk'ın rızasını kazanmada fevkalâde kestirme bir yol olmaktadır.

3- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in "kızlarla imtihan edilme" tabiri, kız çocuklarının halkın örfünde umumiyetle istiskal edilmesindedir. Oğlan çocukları sevilir, oğlan doğunca sevinilir ama kız olunca çoğunlukla hava değişir. Bu duygu Kur'ân-ı Kerîm'de bile belirtildiği üzere, cahiliye Araplarında daha kuvvetli idi. Kızları diri diri toprağa gömecek kadar kuvvetli bir histi ve yaygınlaşmıştı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu düşünceyi kaldırmak için bir kısım tedbirler almıştır. Bu tedbirlerden biri, kız yetiştirmenin, onlardan gelecek maddî- mânevi

sıkıntılara katlanmanın Allah indinde büyük ecre vesîle olduğunu belirtmektedir. Müteâkip hadislerde başka beyanlar da göreceğiz.

172 ٢ – وعن أنس قال: قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: [مَنْ عَالَ جَارِيَتَيْنِ حتَّى تبلغَا جَاءَ يومَ القِيَامَةِ أنَا وَهُوَ: وَضَمَّ أصَابِعَهُ]. أخرجه مسلم والترمذى.

وعنه: دخلت أنا وهو الجنة كهاتين، وأشار بأصبعيه.

2. (172)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: **"Bülûğa erinceye kadar kim iki kız evladı yetiştirirse -parmaklarını birleştirerek- kıyamet günü o ve ben şöyle beraber oluruz."** Müslim, Birr 149, (2631); Tirmizî, Birr 13, (1917).

Tirmizî'de: **"O ve ben cennete şu iki şey gibi beraber gireriz"** dedi ve iki parmağıyla işaret etti" şeklinde gelmiştir.

AÇIKLAMA için müteakip hadise bak.

173 ٣ – وعن أبى سعد رضى الله عنه قال: قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: [مَنْ عَالَ ثَلاثَ بنَاتٍ، أو ثَلاثَ أخَوَاتٍ، أو أخْتَيْنِ، أو بنتين فَأدَّبَهُنَّ، وأحسَنَ إليهِنَّ، وزوَّجهنَّ فله الجنَّةُ].

أخرجه أبو داود، والترمذى، وهذا لفظ أبى داود.

وله في أخرى: عن ابن عباس رضى الله عنه قال: قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: [مَنْ كَانَتْ لَهُ أُنْثَى فَلَم يَئِدْهَا وَلَم يُهِنْهَا وَلَم يُؤْثِرْ وَلَدَهُ: يعنى الذكورَ عليها أدخلهُ اللهُ تعالى الجنَّةَ].

3. (173)- *Ebu Saîd* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Kim "üç kız" veya "üç kızkardeş" veya "iki kız kardeş" veya "iki kız" yetiştirir, terbiye ve te'diblerini eksik etmez, onlara iyi davranır ve evlendirirse cenneti hak etmiştir."** Ebu Dâvud, Edeb 130, (5147); Tirmizî, Birr, 13 (1913). *Ebu Dâvud*'da *İbnu Abbas*' (radıyallahu anh)'dan şu rivayet de kaydedilmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: **"Kimin iki kızı olur da bunları öldürmez, alçaltmaz, oğlan çocuklarını bunlara tercih etmezse Allah onu cennete koyar."** (5147. H).

AÇIKLAMA:

- Çocuk Öldürme Yasağı başlığı altında müstakil olarak işlerken göstereceğimiz üzere, câhiliye Araplarında oldukça yaygın olan bu mese-

leye, Kur'ân âyetlerinden ayrı olarak Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de irşadlarında geniş yer vermiş, tekrar ele almıştır. Yukarıdaki hadisleri bu açıdan değerlendirebiliriz.

1- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kızların yakın bir sevgi ve alâka ile büyütülmesini talab etmektedir. Hayatının ve yaratılışının gayesini Allah'ın rızasını kazanmak, ebedî hayatını kurtarmak bilen mü'mine, bu gayeye ulaştıracak en emîn yolu gösteriyor: "Üç (ve hatta iki) kız yetiştirmek" Rivâyetlere dikkat edilince görülecektir ki, Allah'ın rızasını garantilemek için yetiştirilecek kızın öz evlat olması şartı yok. Kız kardeş de olabilir, yetim bahsinde görüleceği üzere akrabalık bağı olmayan "kız" da olabilir, hatta bazı hadislere göre "cariye" yani "köle kadın" da olabilir. Burada esas olan Allah'ın rızasını gözeterek "kızları" yetiştirmek, yarının annelerinin terbiyesini ihmal etmemektir.

2- Kızlara yapılacak iyilik'e gelince hadislerde bu da farklı kelimelerle ifade edilmiştir: فأحسن إليهن **İhsanda bulunmak**; من عال جاريتين **ihtiyaçlarını görmek;** من أنفق على ابنتين أو أختين أو ذاتي قرابة يحتسب عليهما (iki kız veya kardeş veya akraba kıza Allah rızası için) **infak etmek;** صبر عليهن **kızların maddî mânevî sıkıntılarına sabretmek;** وأطعمهن وسقاهن وكساهن **yedirmek, içirmek ve giydirmek** فأنفق عليهن وزوجهن وأحسن أدبهن **infak etmek, evlendirmek ve terbiyelerini güzel yapmak,** يؤوهن ويرحمهن ويكفلهن **himâye etmek, merhametli davranmak ve kefilleri olmak,** فأحسن صحبتهن واتقى الله فيهن **onlarla sohbetini güzel yapmak, onlar hakkında Allah'tan korkmak.** *İbnu Hacer, "Bu sayılan vasıfların hepsini "ihsan" kelimesi ifade eder" der ki, biz bunu ihsanda bulunmak* diye tercüme ettik.

Şu halde, yukarıdaki son derece özetleyerek kaydettiğimiz hadislerden her biri, kız çocuklarına yapılması gereken "ihsan"ları, yedirip içirmeden evlendirmeye varıncaya kadar, hepsini saymaktadır. Gücü yeten hepsini yapar, hepsine gücü yetmeyen güç yetirebildiklerini yapar. Bunların hepsinin bir hadiste sayılmaması tamamına güç yetiremiyenlere, va'dedilen büyük mükâfaata yapabileceği kadarıyla tâlib olabileceğini ifade eder. Bu ise herkesi, "kız"lara ihsanda bulunmaya teşvîk eder. Çünkü, sayılanlar arasında imkânları en mütevazi olan kimsenin bile yapabileceği bir şey mevcuttur.

3- Hadiste temas edilen bir husus kız çocuğuna alçaltıcı farklı muâmele yapılmaması meselesidir. Farklı muâmele İslâm öncesi Arapların umumî vasfıdır. İslâm'a rağmen bugün bile birçok muhitlerde, ailelerde aynı şeyi görmek mümkündür. Bu, bilgimizin azlığından değilse teslimiyetimizin noksanlığındandır. Müslümanlığımızın zayıflığı sâdece namaz, zekât, oruç gibi farzlardaki eksikliklerden ileri gelmiyor, ilâveten ahlakî, terbiyevî sâhalara giren emirlerdeki ihmâlimizle daha da artıyor. Kız evladıyla erkek evladı arasında erkek veya kız lehine ayırım yapan bir kimse davranışına âyet veya hadisten hiçbir delil getiremez.

ÇOCUKLARA EŞİT MUÂMELE

Hayatımızın her safhasını aydınlatıp yönlendiren İslâm dininde ebeveynin çocuklar arasını eşit tutma meselesi terbiyede mühim bir esas teşkil eder. Bu sebeple, meseleyi yukarıdaki hadiste geçtiği şekilde muhtasar olarak bırakmayı veya bir iki paragraflık bir açıklama ile yetinip geçmeyi uygun bulmadık. Konu üzerine etraflı bilgi edinmek isteyenleri tatmîn edecek bir açıklamayı Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Sünnetinde Terbiye adlı kitabımızdan iktibas ediyoruz:

"Çocuklarla ebeveynin münâsebeti hususunda Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ehemmiyetle üzerinde durduğu bir diğer husus, çocuklara eşit muâmelede bulunmaktır. Bu prensibin tebliğine Nu'man İbnu Beşîr'den rivayet edilen şu hâdise vesîle olmuştur: "Babam bana malından bir şeyler hibe etmişti. Annem Amra Bintu Ravâhâ: Bu hibeye Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı şâhit kılmazsan kabûl etmiyoruz" dedi. Bunun üzerine bana yaptığı hibeye şâhit kılmak için babam beni de alarak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gitti. Durumu öğrenen Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Başka çocukların da var mı?** diye sordu. *"Evet"* cevâbı üzerine **"Aynı şekilde bütün çocuklarına hibede bulundun mu?"** diye sordu. Babam: *"Hayır"* deyince, **"Allah'tan korkun, çocuklarınız husûsunda âdil olun"** dedi. *Babam oradan ayrıldı ve hibeden rücû etti." Sâdece Müslim'de 19 vechine rastlanan rivayete Buhârî, Nesâî, Ebu Dâvud, Tirmizî, İbnu Mâce, Muvatta, Müsnedü Ahmed, Müsnedü Tayâlîsî vs. hemen hemen bütün hadis mecmûalarında farklı vecihler çerçevesinde rastlanmaktadır. Ebû Dâvud'un Süleyman İbnu Harb tarikinden yaptığı tahricde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Çocuklarınızın arasını eşit tutun"** diye *sârih emirde bulunur. Muhtelif vecihlerde Beşir'in davranışındaki tahrimiyyet (veya kerâhet) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından:*

"Bunu iâde et", "Beni şâhid kılma, ben çevre (orta yoldan sapma) şehâdette bulunamam", "Bu doğru değil, ben ancak hakka şehâdet ederim", "Buna benden başkasını şâhid kıl" .... *gibi çeşitli sözlerle ifâde edilmiştir. Ahmed İbu Hanbel'in bir rivayetinde, eşit davranmak, çocuğun, ebeveyni üzerindeki haklarından biri gösterilir: ".... Çocukların, senin üzerindeki haklarından biri onlara eşit davranmandır."*

Tirmizî'nin açıklamasından anladığımıza göre, bu hadise dayanarak çocuklar arasında tesviyenin lüzumuna inanan âlimlerin bir kısmı, "ihsan ve atiyyede" şart derken, diğer bir kısmı "öpücüğe varıncaya kadar" (zâhire akseden) her şeyde şart demiştir. Tesviyenin her çeşit muâmeleye şümulünü şart koşanların görüşünü te'yîd eden Bezzâr'ın, Enes'ten bir tahricine göre "Bir adam Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yanında otururken oğlunun biri gelir. Adam çocuğunu öper ve dizinin üstüne oturtur. Az sonra kızı gelir. Adamcağız onu (öpmeksizin) önüne oturtur. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): **"Aralarında eşit davranıyor musun?"** (diye kınar).

Selef, evladlar arasında âdil davranmayı, dinî bir vecibe olan "sıla-ı rahm" meyânında mütâlaa etmiştir.

Eşitlik deyince bundan erkek-kız bütün çocukları anlamak gerekmektedir. Bazıları (Ahmet ve İshak: "Mirâs'da olduğu gibi kızın tek erkeğin çift hisse almasıyla burada kastedilen eşitlik hâsıl olur" demişse de Cumhûr bunu reddetmiştir. Esasen bir kısım sünnet, hibe, ihsan gibi davranışlarda mutlaka farklı hareket edilecekse bunun "kız çocuklarının" lehine yapılmasını âmirdir: "Bağış ve ihsanda çocuklarınız arasını eşit tutun. Eğer ben birini üstün tutacak olsaydım kızları üstün tutardım." Senedce zayıf da olsa aynı mânâyı müeyyid bir diğer hadiste Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): **"Allah öpücüğe varıncaya kadar her hususta çocuklar arasında adâletli davranmanızı sever"** buyurmaktadır.

Bu eşitlik emriyle ihtiyârî olan fiillerin kastedildiği mâlumdur. Kalbî sevgi ihtiyârın dışında aolması hasebiyle sevgide eşitlik mevzubahs değildir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm Hz. Yakub'un Hz. Yusuf'a aşırı muhabbetinden bahsettiği gibi, bazı rivayetlerde de Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kendisine herkesten çok benzediği kaydedilen torunu Hasan'ı Hüseyin'den daha çok sevdiğine dair ifadelere rastlanmaktadır.

Sünnette çocuklara yapılacak farklı muâmelenin ictimâî münâsebetlere menfi etkileri olacak bir kısım kötü islerin doğup gelişeceğine ve

bilhassa bu tutuma yer veren ebeveyne karşı hürmet hislerinin zayıflayacağı keyfiyetine şu vecihte dikkat çekilmektedir: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendisini şâhid kılmak isteyen Nu'man İbnu Beşîr'e sorar: Çocuklarının sana karşı hürmet ve lütûf'da adâletli olmaları seni memnun etmez mi?" "Evet yâ Resûlullah", **"Öyle ise başkasını şâhid kıl."** *Kezâ Nu'man'a verilen şu cevap da çocuklara yapılacak eşit muâmele ile onlardan görülecek eşit hürmet arasındaki sıkı münâsebeti te'yîd eder: "Onların sana eşit bir şekilde iyilik etmeleri nasıl senin hakkınsa, senin de onlara eşit muâmelede bulunman öylece onların hakkıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen Hz. Yusuf hikâyesinde Yûsuf'un kuyuya atılışı, babasının Yusuf'a olan fazla sevgisi sebebiyle kardeşlerinde uyanan kıskançlık illetine bağlanışı mevzumuz için ziyadesiyle mânidârdır. Bu fıkra bize, çocuklara yapılacak gayr-i âdil muâmelenin onların ebeveyne karşı hürmetlerini kırmakla kalmayıp, kardeşler arasında bulunması gereken (rahm denen) mânevî râbıtayı da kırıp aralarını açacağını ifâde etmektedir ki bu kayırma işini kerih görenler sebep olarak bu noktada ısrar ederler. Nitekim Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Çocuğunun kendisine iyi davranmasında ona yardımcı olan babaya Allah rahmetini bol kılsın"** *derken evlâdın babaya karşı iyi veya kötü davranmasında babanın hissesinin büyük olduğuna dikkat çekmektedir. Hadiste istenen yardım, büyük ölçüde eşit muâmeleye bağlı olsa gerek.*

Nitekim İbnu Hacer'in izahına göre eşit muâmeleyi vâcib görenlerin bir hücceti de son söylediğimiz iki husustur. "Zira o (eşit muâmele), vâcibin mukaddimesidir. Çünkü kardeşliğin kopması ve ebeveyn hukukuna riâyetsizlik (yani kat'u'r-rahm ve'l-ukûk) dînen haram kılınan iki husustur, öyle ise bu iki harama müeddi olan vâsıtalar da haramdır. Çocukların birini öbürüne karşı kayırmak ise bu iki harama müeddî olur." Bu meyânda Münâvî de şunu söyler: "Dünyaâ ve âhiretin intizamı adâlete bağlıdır. Aralarında farklı muâmele, (kardeşler arasında) karşılıklı kin, buğz ve adâvete, ebeveyne karşı da bir kısmının muhabbeti ve diğer bir kısmının buğzuna sebep olur. Bu durumdan ebeveyne ve kardeşlere karşı haksızlıklar neş'et eder."

Sünnette şiddetle yasak edilen bu gayr-ı âdil davranışın uzak, yakın, ferdî, içtimâî başka çeşit neticeler de tevlîd edeceği ihtimâlden uzak değildir. Nitekim günümüzde yapılan araştırmalar çocuklarda görülen intihâr, transvestizm (kadınların erkek, erkeklerin kadın gibi giyinmesi), altını ıslatma, kıskançlık ve düşmanlık hislerinin doğması gibi bir kısım

ruhî bozuklukların sebepleri meyânında ana-babanın çocuklar arasında yaptıkları ayrımın da yer aldığını ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple eğitimcilerimiz "Muhtelif çocukları olan ailelerde bir çocuğun ötekine tercih edilmesi, kardeşleri veyâ diğer çocuklarla aleyhinde mukayeseler yapılması şahsiyet gelişmesi yönünden göz önünde tutulması icabeden bir husûstur (...) Bu duruma düşen çocuklarda hem yetişkinlere, hem de kendine tercih edilen çocuğa karşı "düşmanlık, kıskançlık, aşağılık duyguları geliştirilir" demektedirler.

Önce evvel isteyene: *Küçük kardeşler arasında sıkca görülen bir husus birisinin herhangi bir talebi olunca diğerininde aynı talepte bulunmasıdır. Şu vereceğimiz misâlden Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in böyle hâllerde önce ilk mürâcaata cevap verilmesi gerektiği prensibini vaz' ettiği anlaşılmaktadır. Hz. Ali'den gelen rivayet aynen şöyle: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bizi ziyâret etmişti. Yanımızda geceledi. Hasan ve Hüseyin de uyuyorlardı. Bir ara Hasan su istedi. Derhâl kalkan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) su kırbasından kadehe su aldı. Çocuğa vermek için getirmişti ki (o sırada uyanmış olan) Hüseyin (hemen bardağı) alıp su içmek istedi. Resûlullah ona vermeyip önce Hasan'a verdi. Bunun üzerine Fatıma dayanamayarak: "Hasan'ı Hüseyin'den çok seviyor gibisin" deyince,* **"Hayır, fakat ilk defa o istedi"** cevabını verdi.

ÇOCUK ÖLDÜRME YASAĞI

Dinimizin ısrarla üzerinde durduğu bu meseleyi, doğum kontrolü tatbikatıyla günümüzde kazandığı ehemmiyet sebebiyle biraz genişçe açıklamayı gerekli bulduk. Bu maksadla *Kur'ân'da Çocuk* adlı kitabımızdan ilgili kısmı aşağıya aynen alıyoruz.

"Çocukların korunması hususundaki Kur'ânî tahdid ve tedbirlerden biri de çocuk öldürme yasağıdır. Eski çağlardan beri bütün dünyada [60], çeşitli şekillerde mevcut olan bu meş'um gelenek, câhiliyye devri Arap-

60– Bir peygamberin rüyada bile olsa gördüğünün vahye dayandığı ve binâenaleyh hak olduğu (bak. Râzî, a.g.e. 26, 153) kaziyyesi ve usûlcülerin bir hüküm geldikte icra edilmeden neshedilip edilmeyeceği hususunu tartışmış olmaları (Râzî, a.g.e., 26, 155) gibi hususlar gözönüne alınırsa, Hz. İbrahim'in oğlunu kurban etmeye tevessülüyle alâkalı âyetlere (Saffât 37, 101-102) dayanarak Hz. İbrahim zamanına kadar -belki de bir kısım kayıtlara tâbi olarak- çocuk kurban etmenin câri olduğu, ondan sonra da bu tatbikâtın meşruiyetinin neshedildiği de düşünülebilir.

larında da yaygın şekilde mevcuttu. Kur'ân-ı Kerîm bu müessif tatbikata, birçok kereler temas eder.

Bir kısım âyetler, bu âdetin tarihen eskiliğine dikkat çekerek tâ Hz. Musâ zamanında Firavun tarafından Yahûdiler'e uygulandığını haber verir. Bu uygulamada yeni doğan erkek çocuklar öldürülüyor, kızlar sağ bırakılıyordu. (Bakara 49; A'raf 141; İbrahim 6; Kasas 4; Mü'min 25.)

Yahûdilere tatbik edilmiş olan bu "erkek çocukları öldürme" cinayeti düşmanca tavırdan, inananlar zümresini zayıflatmak ve güçsüz bırakmak düşüncesinden ileri geliyordu.

Kur'ân-ı Kerîm, câhiliyye devri Araplarında mevcut çocuk öldürme âdetine de âyetlerinde yer verir:

وَكَذٰلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ اَوْلَادِهِمْ شُرَكَآؤُهُمْ لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ

Meâlen **"Böylece putlara hizmet edenler, puta tapanların çoğunu helâke sürüklemek, dinlerini karmakarışık etmek için çocuklarını öldürmelerini onlara iyi göstermişlerdir** (En'âm, 137).

Erkek ve kız her iki cinsten çocukları "fakirlik" korkusuyla öldürtüp, kızları da "ar" düşüncesiyle diri diri toprağa gömdüren bu geleneğin İslâm'ın bidâyetlerine kadar canlı ve de yaygın bir şekilde geldiğini gösteren pek çok rivayet mevcuttur. Bunlardan biri İslâm'la şereflenmezden önce, kendi eliyle 12 kızını diri diri toprağa gömmüş bulunan Kays İbnu Âsım'la ilgilidir. Müslüman olduktan sonra suçunu itirafla Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den bu günahtan kurtulma çâresi olup olmadığını sormuştur. Bir diğer durum Sa'sa'a İbnu Nâciye'nin rivayetiyle sergilenmektedir: Bu hayırsever zengin, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e mürâcaat ederek, Müslüman olmazdan önce 360 tane çocuğu satın almak suretiyle ölümden kurtardığını, bu amelinin mânevî mükâfaatının ne olacağını sormuştur.

Kur'ân-ı Kerîm, çeşitli bahâne ve şekiller altında kıyâmete kadar devam edecek olan bu tatbîkatla, ciddî şekilde mücadele eder. Bunu bu iki örnekle görelim:

1- Şu âyet- i kerimede en büyük haramlar sayılırken, çocuk öldürme, üçüncü sırada gösterilmiştir:

قُلْ تَعَالَوْا اَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ اَلاَّ تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا

وَلاَ تَقْتُلُوا اَوْلاَدَكُمْ مِنْ اِمْلاَقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَاِيَّاهُمْ

Meâlen: **"De ki: "Gelin size, Rabbinizin haram kıldığı şeyleri söyleyeyim: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, anaya-babaya iyilik yapın, yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin -sizin ve onların rızkını veren biziz-. "Gizli ve açık" kötülüklere yaklaşmayın. Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymayın. Allah bunları size düşünesiniz diye buyurmaktadır"** (En'âm, 151).

İsrâ sûresinde de çocuk öldürme fiili "büyük hata" olarak tavsif edilmiştir. (İsra, 31).

2- Çocuk öldürenlerin büyük hüsrana uğrayacakları haber verilir:

"Beyinsizlikleri yüzünden körükörüne çocuklarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine verdiği nimetleri -Allah'a iftira ederek- haram sayanlar mahvolmuşlardır. Onlar sapıtmışlardır. Zaten doğru yolda da değildirler." (En'am, 140).

3- Kadın ve erkeklerle yapılan bey'atlarda çocuk öldürmeme şartı konur:

"Ey Peygamber! İnanmış kadınlar Allah'a hiçbir ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, başkasının çocuğunu sâhiplenerek kocasına isnadda bulunmamak ve uygun olanı işlemekte sana karşı gelmemek şartıyla sana bey'at etmek üzere geldikleri zaman onları kabûl et, onlara Allah'tan bağışlama dile. Doğrusu Allah bağışlayandır, acıyandır (Saff, 12).

4- Öldürme yasağını sıkça tekrar etmiştir: Gerek yukarıda kaydettiklerimiz ve gerekse **"Kız çocuğunun hangi suçtan ötürü öldürüldüğü kendisine sorulduğu zaman"** meâlindeki. وإذا المؤدة سئلت باى ذنب قتلت *âyeti (Tekvir, 8-9) ile iki ayrı yerde geçen ve:*

وَلاَ تَقْتُلُوآ اَوْلاَدَكُمْ خَشْيَةَ اِمْلاَقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَاِيَّاكُمْ اِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْأً كَبِيرًا

"Fakirlik korkusu ile çocuklarınızı öldürmeyin, sizi de, onları da rızıklandıran biziz"[61] *meâlindeki âyetleri Kur'an-ı Kerîm'in her tarafına serpiştirilmiş olarak bu yasağı, sıkça hatırlatmaktadır.*

61– İsrâ 31; En'âm 151.

Zamanımızda, bir kısmı dâhilî, bir kısmı hâricî sebeplerden hâsıl olan iktisadî sıkıntıları ve tamamen muhayyel olan- müstakbel açlık tehlikelerini önlemek bahanesi dile getirilmek sûretiyle Malthus'cu iddiaların rengine büründürülen ve aslında dıştan gelen siyâsî baskılardan kaynaklanan ve dünyanın her tarafında tatbîkatı yaygınlaştırılmaya çalışılan ve nüfus planlaması, aile planlaması, doğum kontrolü gibi değişik adlarla mûnis gösterilmeye ve meşrû kılınmaya çalışılan "modern çocuk öldürme metodları" Kur'ân-ı Kerîm'de ifade edilen yasak sınırının dışına çıkmaz. Âyetlerde firavunlarca "mü'minleri zayıf kılmak" için işlendiği bildirilen "fakirlik korkusu" kılıfına büründürülmüş şekliyle mü'minler tarafından benimsenebileceğine işaret edilmekte ve bu tuzağa düşülmemesi için "fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin" emri tekrar edilmiş olmaktadır.

174 ٤ – وعن عوف بن مالك الأشجعى رضى الله عنه قال: قالَ رَسُولُ الله ﷺ: [أَنَا وامرأةٌ سَعفاءُ الخدَّين كَهاتينِ يومَ القيامةِ، وأومأ يزيدُ بنُ زُرَيعٍ الراوى بالوُسطى والسبابة: امرأةٌ آمَتْ من زوجِها ذاتُ منصبٍ وجمالٍ حَبَستْ نفسَها على يتاماها حتَّى بانُوا أو ماتوا]. أخرجه أبو داود.

«والسفعة» نوع من السواد ليس بكثير، وأراد أنها بذلت نفسها ليتاماها، وتركت الزينة والترفه حتى شحب لونها واسود، «وآمت» بالمد: أقامت بلا زوج، ومعنى «بانوا» انفصلوا واستغنوا.

4. (174)- *Avf İbnu Mâlik el-Eşca'î* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Ben ve yanakları kararmış kadın kıyamet günü şu iki şey gibi yan yanayız.** *-Hadisi rivayet eden Yezid İbnu Zürey, baş ve orta parmaklarıyla işaret yaptı.-* **O kadın ki, mevkii, makamı bulunan kocasından dul kalmıştır, (maddî imkânlarından başka) neseb ve güzelliği yerindedir. Bütün bunlara rağmen (evlenmez) ve yetimler büyüyünceye veya ölünceye kadar kendini onlara hasreder."**

Hadîste geçen **"yanakları kararmış kadın"** tabiriyle Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* yetimlerini büyütmek gayesiyle süslenmeyi ve rahat yaşamayı terkeden, çektiği sıkıntılar sebebiyle cildi kararan dul kadını ifade buyurmuştur. Ebu Dâvud, Edeb 130, (5149).

175 ٥- وعن خولة بنت حكيم رضى الله عنها قالت: [خَرَجَ رَسُولُ اللهِ ﷺ ذاتَ يومٍ وهوَ محتضِنٌ أحدَ ابنَيْ بنتِه وهو يقولُ: إنّكمْ لتُبْخلُونَ وتُجبِنونَ وتُجهِّلونَ وإنّكمْ لَمِنْ رَيْحانِ اللهِ تعالى]. أخرجه الترمذى..

« ومعناه » تحملون على البخل والجبن والجهل.

5. (175)- *Havle bintu Hakîm* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: *Bir gün, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kızı Fatıma (radıyallahu anhâ)'nın iki oğlundan birini kucaklamış olduğu halde evden çıktı ve şöyle diyordu:* **"Siz var ya, sizin yüzünüzden (ebeveyniniz) cimriliğe, korkaklığa ve cehâlete düşüyorlar. Ve siz Allah'ın reyhanındansınız."** Tirmizî, Birr, 11 (1911); İbnu Mâce, Edeb 3, (3666).

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* torunlarına olan sevgisini çeşitli şekilde izhar etmiştir. Burada kucaklayıp taşıdığını, bu meyanda çocuğa konuştuğunu görüyoruz. Çocuğu olan babalar onların terbiyelerini düşündükleri için cihada gitmekten korkarlar. Onlar için birçok hayır harcamalarına karşı cimrilik ederler. Keza çocuklarının rızıklarını te'min, himâye ve terbiyelerini sağlamak için meşgul olduklarından ilme de vakit ayıramazlar, câhil kalırlar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir başka vesile ile çocukları kucaklarken: **"Allah doğru söylemiştir. "Evlatlarınız, mallarınız birer fitnedir"** (Teğabûn, 15) buyurur. Şu halde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, yukarıdaki sözleriyle, çocukların fitne olduğunu belirten âyetlere işaret etmiş olabilir. O âyetlerden biri meâlen şöyledir: **"Ey iman edenler, sizi ne malınız, ne evladlarınız Allah'ı zikirden alıkoymasın. Kim bunu yaparsa işte onlar hüsrana uğrayanların ta kendileridir"** (Münâfikun, 9).

Şu halde, çocukların ihtiyaçlarını görmek, terbiyelerini yapmak gibi meşguliyetler, dikkatli olunmadığı takdirde başka çeşit vazifelerimizi ihmâle sebep olabilecektir. Şu halde âyet ve hadisler bu tehlikeli duruma dikkatleri çekmiş oluyorlar.

2- Hadis önce çocuğu zemmetmiş, sonra da reyhana benzeterek medhetmiştir. Bu benzetmeden maksadın çocuğun öpülüp koklandığına irşâd olduğu belirtilir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* çocukların terbiyesinde onların öpülmelerine, sevilmelerine çok ehemmiyet vermiş; **"Her öpücük sebebiyle size cennetten bir derece verilir"** diyerek buna teşvik etmiştir.

ŞEFKAT VE ÇEŞİTLİ İZHAR YOLLARI: KUÇAKLAMAK, ÖPMEK

Büyüklerin küçüklere olan ilgilerinde en mühim yeri işgal eden şefkate İslâm'ın verdiği ehemmiyeti açıklamak üzere Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye adlı kitabımızdan ilgili bahsi aşağıya kaydediyoruz:

"Başta ebeveyn olmak üzere bütün büyüklerin küçüklere olan münâsebetinde en mühim esas, onlara gösterilecek sevgi ve şefkattir. Büyüklerde takdir edilme ihtiyacı ne ise, küçüklerde de sevilme ve şefkat görme ihtiyacı aynı şeydir. Ancak bu ikincilerde sevgi, onların gelişmesinde gıda hükmüne geçtiği için şahsiyetlerinin teşekkül ve inkişafında mâ-i hayat, ziyay-ı şems durumundadır ve "sosyalleşmesinde en önemli faktör" olması sebebiyle çok daha mühimdir. Çocuğun müteakip yıllarda gös-tereceği bir kısım ruhî bozukluklar, ailesinden yeteri kadar sevgi ve alâka görmemesi, kötü muâmelelere mâruz kalmasıyla îzâh edilmektedir. Batılı bir terbiyeci "Öğretmende sevgi olmazsa, çocukta ne karekter, ne de zekâ iyi ve serbestçe gelişemez" der. Bir diğeri çocuk intiharlarının sebeplerinden biri olarak çocuğun sevilmediğine dair inancı gösterir. Yine bir Batılı "Az veya çok bilinçli olan sevgi ihtiyacı çok büyüktür, hiç olmazsa ölçülü bir şekilde sevilmeyen çocuk içine çekilir, zayıflar ve bencil bir şekilde kendi kabuğuna kapanır. Çocuk temiz havaya nasıl muhtaçsa aynı tarzda sevgiye de muhtaçtır" der. Çocuğa gösterilecek sevginin onun cinsî kuvvelerinin gelişmesine de müessîr olacağına inanan terbiyeciler "çocuğun normal seksüel davranışlar kazanması için" alınacak tedbirler meyânında "çocuklar ve gençlerin doğuştan itibaren gerekli sevgi ve saygıyı görmesi"ni şart koşmaktadırlar. Aile içerisinde sevilme ve reddedilme gibi durumların çocuğun konuşma kapasitesine de müsbet veyâhut menfî yönden etki edeceği, yeterli sevgiye mazhar olmayan çocukların konuşma özürlerine maruz kalacağı da belirtilmiştir. Keza homoseksüellik, sadizm, altını ıslatma, itâatsizlik, anne-babaya düşmanlık gibi her çeşit rûhî bozuklukların temelinde "insan yavrusunun en önemli psikolojik ihtiyâcı olan içten sevilmek" noksanlığı gösterilmektedir. Çevrelerinden, hususen anne babalarından, yeteri kadar sevgi ve alâka göremeyen çocukların, kendisine itimad duygusunu geliştiremeyeceği, büyüklere karşı düşmanca hareket etmeye, haşin, kırıcı, kavgacı, yalancı, hırsız, okul kaçkını olmaya meyledeceği vs. kesinlikle anlaşılmıştır. Suçlu çocuklar için te'sis edilen ıslah evlerinde de başarı için, her şeyden önce "sevgi ve şefkât"e başvurulması gerektiği belirtilmektedir.

Bu söylenenler, bir kısım klinik ve anket çalışmaları sonunda ilmen tesbit edildiği için "son zamanlarda en ziyade üzerinde durulan mühim problemlerden biri anne ve babaların çocuğa karşı takınacağı tavır" olmuştur.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* diğer birçok sünnetlerinde olduğu gibi, burada da sebep zikretmeksizin, çocuklara şefkat hususunda ısrar etmiş, teşvik edici sebep olarak da Allah indindeki mükâfaatı zikretmiştir. Başka vesîlelerle de belirttiğimiz gibi çok yönlü hikmetleri bulunan bir emir veya yasağın sebepleri tâdâd edilmez, meselenin sâdece mânevî sonucu zikredilir: "Allah'ın rızası", "gadabı", "şeytanın rızası", "memnuniyetsizliği", "meleklerin duası", "lâneti" vs. Çocuklara gösterilmesi gereken şefkat husûsu da böyle te'yid edilmiştir. **"Rahmet (şefkât) sahiplerine Rahmân rahmet eder, arz ehline rahmet edin (müşfik olun) ki semâ ehli de size rahmet etsin." "(Rabbim şöyle buyurdu:) Şurası muhakkak ki rahmetim gadabımı geçmiştir", "(Halka) merhametli olmayana (Hakk tarafından) rahmet edilmez, "Merhamet ancak şakî olanlardan alınmıştır"** gibi müteaddid hadislerde rahmeti bütün canlı mahlûkatla olan münâsebetlerde büyük bir esas olarak vaz eden Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* çocuklara karşı gösterilecek şefkât ve merhamete ayrıca dikkat çeker ve: **"Küçük-lerimize şefkât etmeyen (...) bizden değilir"** der.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), çocuklarına karşı müşfik ve onlara düşkün olan kadınları takdir etmek sûretiyle kadınları şefkatli olmaya teşvik etmiştir. Bu cümleden olarak Kureyş kadınları çocuklarına düşkünlükleri sebebiyle takdir edilirler: **"Deveye binen kadınların en hayırlısı Kureyş kadınlarının sâliha olanlarıdır, onlar küçüklüklerinde çocuklarına son derece müşfik ve düşkündürler** (...)" *Bir seferinde iki çocuğundan birini sırtına almış, diğerini de elinden tutmuş yederek huzûruna gelen bir kadına, diğer bir seferinde de Hz. Aişe'nin ikram ettiği üç hurmadan ikisini beraberindeki iki çocuğuna birer tane verip üçüncüsünü kendine ayırdığı hâlde az sonra üçüncüyü de çocuklarına yarımşar veren kadına, çocuklarına karşı izhâr ettiği şefkatten dolayı fevkalâde takdir ve senâlarda bulunmuştur.*

Hz. Enes, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı iyâline karşı nâsın en şefkatlisi olarak tavsif eder. Der ki: **"İyâline karşı Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den daha müşfik olan hiç kimseyi görmedim. Oğlu İbrahim'in Medine'nin bir kenarında oturan süt annesi vardı. Süt annenin kocası bir demirci idi. Beraberinde biz de**

olduğumuz hâlde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* oraya (çocuğu sık sık görmeye) giderdi. Varınca demircinin izhîrle dumanlandırılmış evine girer, çocuğu kucaklar öper, koklar, bir müddet sonra dönerdi. *Müsned-i Zeyd'de gelen bir tahricde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), herkesi çocuklarını öpmeye teşvik eder* **"Çocuklarınızı çok öpün zira her öpücük için size Cennet'te bir derece verilir ki iki derece arasında beşyüz yıllık mesâfe mevuttur. Melekler öpücüklerinizi sayarlar ve sizin için yazarlar."**

Torunları Hasan'ı (veya Hüseyin'i) öperken Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i, gören Akra' İbnu Hâbis bunu yadırgayarak: "Benim on çocuğum var hiçbirini de öpmedim" der. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ona yönelerek şu cevabı verir: **"Şefkatli olmayana merhamet edilmez."** *Sâib İbnu Yezîd'in rivayetinde ise* **"Halka merhamet ve şefkat göstermeyene Allah rahmet etmez."** *demiştir. Kezâ İbnu Mâce'nin tahricinde "Çocuklarınızı öper misiniz?" diye soran bedevîlerin Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan "evet" cevâbını alınca: "Fakat biz, Allah'a andolsun öpmeyiz" demeleri üzerine de Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Allah kalplerinizden merhameti çıkardı ise ben ne yapabilirim?"** *demiştir. Bütün bu rivayetler bir yandan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın çocuk sevgisine verdiği ehemmiyeti ifade ederken, diğer yandan da çocuklara karşı beslenmesi gereken sevgi, şefkât ve merhâmetin en iyi ifade vasıtasının onları öpmek olduğunu belirtmekte ve buna teşvik etmektedir.*

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'deki bu çocuk sevgisi sâdece kendi çocuklarına karşı olan cibillî bir evlad sevgisinden çok, alelıtlak sevgiye muhtâç olan bütün çocuklara karşı idi. Yine Enes (radıyallahu anh)'den mervî bir hadiste, O (aleyhissalâtu vesselâm)'nun **"Çocuklara karşı nâsın en müşfiki"** *olduğu belirtilmektedir ki bir başka vecihte* **"çocuklarına ve iyâline karşı nâsın en müşfiki"** *şeklinde gelmiştir.*

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'de çocuk sevgisi pek bâriz bir vasıf olmaktan başka bunun mübalağalı bir şekilde izharı da görülmektedir. Sevgiyi izharda Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) muhtelif imkân ve fırsatları değerlendirmiştir.

Kucaklamak ve Öpmek: *Çocuklara karşı duyulan sevgiyi ifade etmenin en iyi yollarından biri onların kucaklanıp öpülmesidir. Bu sebeple Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in reyhâna teşbih edip "kokusu cennetin kokusundandır" dediği çocukları kucaklayıp öptüğüne dair misaller çoktur.*

İbnu Ömer (radıyallahu anh)'in rivayetinde Resûlullah (aleyhis-salâtu vesselâm)'ın "dünyadaki iki reyhânım" dediği Hasan (radıyallahu anh) ve Hüseyin (radıyallahu anh)'i Enes (radıyallahu anh)'ın bildirdiğine göre (sık sık) "çağırtıp onları koklar ve bağrına basardı." Nitekim Buhârî'nin tahricinde Ebû Hüreyre (radıyallahu anh), Tirmizî'nin tahricinde Havle Bintu Hâkim, Hâkim'in tahrîcinde Ya'lâ'bnu Münebbîh es-Sakatî, İbnu Mâce'nin tahricinde Ya'la'l-Âmirî Hz. Peygamber (aleyhis-salâtu vesselâm)'in torunlarını kucaklayıp bağrına bastığını ve dua edip sevgisini izhâr buyurduklarını haber vermektedir.

Usâme İbnu Zeyd'in Buhârî'de gelen bir rivayetinden Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kendi öz evlâd ve torunları dışında kalan çocuklara da aynı sevgi tezâhüründe bulunduğunu anlamaktayız. Usâme (radıyallahu anh) diyor ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) beni bir dizine, Hasan İbnu Ali (radıyallahu anh)'yi de diğer dizine oturtur,sonra ikimizi birden bağrına basar ve: **"Ey Rabbim bunlara rahmet et, çünkü ben bunlara karşı merhametliyim"** *derdi. Kezâ İbnu Rebî'ati'bni'l-Hâris (radıyallahu anh)'in rivayeti de bu görüşümüzü teyîd etmektedir. Der ki: "Babam beni, Abbâs (radıyallahu anh) da oğlu el-Fadl (radıyallahu anh)'ı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gönderdi, huzûrlarına girdiğimiz zaman bizi sağlı sollu oturttu ve bizi öylesine sıkı kucakladı ki daha kuvvetlisini görmedik."*

Rivâyetler Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in çocuğu çok değişik yerlerinden öptüğünü, göstermektedir. Ebû Hüreyre (radıyallahu anh)'nin bir rivayetinde Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in iki omuzundaki Hasan ve Hüseyin'in sırasıyla dudaklarından öptüğünü, diğer bir rivayetinde "Hasan'ın dilini kişinin kuru hurmayı emdiği gibi emdiğini", Hz. Mu'aviye (radıyallahu anh)'nin bir rivayetinde de "acıtmaksızın Hasan'ın dudağını emdiğini" görüyoruz.

Bu hususta şu rivayet de son derece enteresan gözüküyor: "Ebû Hüreyre bir gün Hasan İbnu Ali'ye rastlar ve "Elbisesini kaldır tâ ki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın öptüğünü gördüğüm yerden öpeyim" der. Hz. Hasan elbiseyi karnından yukarı alır. Ebû Hüreyre göbeğinin üzerine dudaklarını koyar ve öper."

Kezâ Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kızı Fâtıma'yı da öptüğü rivayetlerde belirtilmektedir. Fâtıma'yı bazı rivayetlerde "umûmiyetle başının tepesinden" öptüğü belirtilirse de Hz. Ebû Bekir'in, kızı Aişe'yi yanağından öptüğüne dair rivâyetin varlığı kız çocuklarının sâdece alın veyâ tepeden öpüleceğine dair bir teamülün olmadığını gösterir.

Bütün bu rivayetlerden anlaşılacağı üzere, küçük çocuk kız ve erkek tefrîk edilmeksizin öpülecektir. İbnu Battâl'ın deyişine göre -ki verdiğimiz misâller bunu teyîd eder- "Çocuğun bütün uzuvlarından öpmek câizdir. Ulemâ'nın ekserîsine göre avret olmadıkça büyüklerin de bütün uzuvlarından öpmek câizdir."

Öpmeyi: *"Sevgi öpmesi, merhamet öpmesi, şefkat öpmesi, hürmet öpmesi, şehvet öpmesi diye beş kısma ayıran İslâm âlimleri Allah rızasıyla olduğu takdirde hepsinin ibadet sayılacağını ifade etmiş, çocukların öpülmesini de "rahmet" olarak değerlendirerek bunu bilhassa şehvânî olan öpmelerinden tamamen ayırmıştır. İbnu Hacer biraz daha tafsilatlı olarak şöyle der: "Öz çocukların akrabâ ve yabancı çocuklarının öpülmesi şefkat ve rahmet içindir, lezzet ve şehvet için değildir, bağrına basmak, koklamak ve kucaklamak da böyledir. Fakat Nevevî: "Başkasının çocuğunun da şehvetle olmadığı takdirde öpülmesi câizdir" demekle, başkasının çocuğunu öperken değişik bir niyyetin araya girebileceği ihtimaline yer vermiş oluyor.*

Başından Okşamak: *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), çocuklara olan sevgisini izhârda sıkca okşamaya da yer vermiştir. Bunu daha ziyâde çeşitli vesîlelerle huzûruna çıkan Müslüman çocuklara karşı tatbîk etmiştir. Rivâyetler okşama, kucağına alma ve hayır duânın umumiyetle berâber olduğunu ifâde ederler. Bir iki misâl verebiliriz. Yusuf İbnu Abdillah İbni Selâm: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), beni Yûsuf diye tesmiye etti, kucağına oturttu ve başımı okşadı"der. Amr İbnu Hureys ise kendini annesinin Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in huzuruna götürdüğünü Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın başını okşayıp, bol rızka kavuşması için dua ettiğini, Abdullah İbnu Utbe de beş altı yaşlarında iken Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kendisini tutup kucağına oturtarak başını okşayıp, zürriyeti için bereketle dua ettiğini hatırlayabildiğini anlatır.*

Abdullah İbnu Büsr de kendilerini Hz. Ebû Bekir'le ziyârete gelen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a yemek ikrâm ettiklerini, yemekten sonra ev halkı için dua edip, eliyle kendi başını okşayarak: "Bu çocuk bir asır yaşayacak" dediğini rivayet eder. Kezâ biat için getirilmiş olan Abdullâh İbnu Hişâm'ı da okşar, dua eder, "Henüz küçüktür" diyerek biat almaz.

Kızlarla ilgili bir örnek için de Cemre Bintu Abdillah et-Temîmiyye'nin şu rivayetine bakalım, der ki: "Babam beni Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a götürdü ve: "Şu kızım için Allah'a bereketle dua buy-

run" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) beni kucağına oturttu, sonra elini başıma koydu ve bereketle dua etti.

Câbir İbnu Semüre de şu müşâhedesini anlatır: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le öğle namazı kıldım. Namazı müteakip ehline gitti. Ben de onu takip ettim. Derken onu iki çocuk karşılamıştı ki Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* teker teker her birinin yanaklarını okşamaya başladı, -Râvi ilâve eder- Benim yanaklarımı da okşadı."

Zayıf senedle de gelmiş olsa, okşama ile ilgili bir teferruata yer veren şu hadisi de son olarak kaydedelim: "Yetimin başını (arkadan) öne doğru, babası olan çocuğun başını da (önden) arkaya doğru meshedin."

Bineğine almak: *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) çocuklara sevgisini izharda durumu icabı onları bineğine de almıştır. Abdullah İbnu Ca'fer (radıyallahu anh) bu konuda şöyle der: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir seferden dönünce biz onu karşılardık. Yanımda ya Hasan veya Hüseyin olurdu. O (aleyhissalâtu vesselâm) da birimizi önüne, birimizi de arkasına alarak, Medîne'ye kadar getirirdi." Ebû Dâvûd'un tahricinde Abdullah "Kendisini ilk karşılayanı önüne, diğerini arkasına alırdı" der. Bir defasında bu sefer dönüşlerinden birinde bineğine üç çocuk birden aldığı belirtilir. İbnu Abbâs'ın bir rivayetinde Mekke'ye girdiği sırada kendisini karşılayan Benû Abdulmuttalib çocuklarından birini önüne, diğerini arkasına aldığını görüyoruz. Böyle bir durumda tercîhe mazhâr olan Abdullah İbnu Zübeyr müftehirâne Abdullah İbnu Ca'fer'e şöyle der: "Hatırlar mısın bir gün Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı karşılamıştık da O, beni bineğine almış seni terketmişti?(...)"*

Şu rivayet bize bineğe almak sûretiyle çocuklara iltifatın sâdece yolculuk dönüşü karşılamalara mahsus olmadığını ifade etmektedir. Râvi (yine Abdullah İbnu Ca'fer) diyor ki: "Keşke ben, Ubeydullah ve Kusam'ı bir görseydiniz. Biz beraberce oynuyorduk, derken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize uğradı ve "Bana şunu kaldırın" diyerek beni önüne aldı. Sonra da Kusam'a işâret ederek: "Şunu da bana kaldırın"dedi onu da arkasına aldı, sonra bize dua etti (..)"

Sevgide Aleniyet: *Verdiğimiz misâllerde görüldüğü gibi çocukları seven Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) sevgisini fiilleriyle izhâr ettiği gibi bizzat sözleriyle de alenen ifade etmiştir. Pek çok rivayet Hz. Hasan ve Hüseyin'i kucaklayıp öptükten sonra:* **"Ya Rabbi ben bunu (veyâ bu ikisini) seviyorum, sen de sev"** *dediğini teyîd etmektedir.*

Hz. Enes (radıyallahu anh)'den gelen şu rivayet diğer çocuklara da aynı şekilde davrandığını ifâde eder: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) düğünden dönen çocukları ve kadınları görmüştü, onlara yönelerek: **"Vallahi sizler bana halkın en sevgili olanısınız, vallahi sizler bana halkın en sevgili olanısınız"** *der. Kâfilenin içerisinde hizmetçilerin de bulunduğu tasrih edilen Müsned'in bir rivayetinde:* **"Allah'a and olsun sizleri seviyorum"** *der.*

176 ٦– وعن البراء رضى الله عنه قال: [أتَى أبُو بكرٍ عائشةَ رَضِىَ اللهُ عنهما وقدْ أصَابَتْها الحُمّى فقالَ: كَيْفَ أنتِ يا بُنيّةُ؟ وقبّلَ خدّها]. أخرجه أبو داود، وأخرجه الشيخان في جملة حديث.

6. (176)- *Berâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh) Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye uğradı. Aişe hummaya yakalanmış, hasta idi. "Kızım, nasılsın?" diye hatırını sordu ve yanağından öptü."* Ebû Dâvud, Edeb 158 (5222); Buhârî, Menâkıbu'l-Ensar 45.

AÇIKLAMA:

Bu hadis, hicretle ilgili uzunca bir hadisten parçadır. Mekke'den Medîne'ye geldikleri zaman Hz. Ebu Bekir, Hz. Aişe başta bir çokları, buranın havasına intibak edemeyerek hastalanmışlar, Mekke'ye karşı hasret ve özlemlerini ifade etmişlerdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine'yi Mekke'den daha fazla sevdirmesi Medine'yi her hususta kendileri için mübarek kılması için dua etmiştir.

Hadis, babaların kızlarını yanaklarından öpebileceklerine dair delil olmaktadır.

177 ٧– وعن سعيد بن العاص رضى الله عنه قال: قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: [ما نَحلَ والدٌ ولَداً من نُحلٍ أفضلَ من أدبٍ حَسَنٍ]. أخرجه الترمذى.

وفي أخرى له عن جابر بن سمرة يرفعه: [لأنْ يُؤدّبَ الرّجُلُ وَلدَهُ خيرٌ منْ أنْ يتصدّقَ بصاعٍ] «النُّحْلُ» العطية والهبة.

7. (177)- *Said İbnu'l-Âs* (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: **"Bir baba çocuğuna güzel ahlâktan daha üstün bir miras bırakamaz"** Tirmizî, Birr 33, (1953).

Yine *Tirmizî*'de, *Câbir İbnu Semure*'den gelen bir başka rivayette, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurur: **"Kişinin çocuğunu bir kerecik terbiye etmesi, onun için bir Sa'**[62] **miktarında yiyecek tasadduk etmesinden daha hayırlıdır."**

AÇIKLAMA [63]

Peygamberlik müessesesi bir terbiye müessesesidir. Bütün peygamberler öncelikle birer mürebbî ve muallimdirler. Nitekim İbnu Mâce'den gelen bir rivayette Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* اِنَّمَا بُعِثْتُ مُعَلِّمًا **"Ben ancak bir muallim olarak gönderildim"** buyurarak kendisini bir muallim bir mürebbi ve bir terbiyeci olarak tanıtmaktadır.

Peygamberliğin en mühim gâyesi terbiye olunca, yeni yetişen neslin sorumlularının da en mühim vazifesi terbiye olmalıdır. Bu sebeple Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, çocukların terbiyesinden behemehal babaları sorumlu tutmuş, ulemâ da, baba olmadığı takdîrde dede, anne, vâsi,kayyım vs.den her kim velâyeti üzerine almışsa ona, hiç birinin bulunmadığı hâllerde sultan'a tevdî ederek çocuğu mürebbîsiz bırakmamıştır. Ebû Hüreyre'den gelen rivayette: "Çocuğun, babası üzerindeki haklarından biri, ismini ve edebini güzel yapmasıdır..." denmektedir, Abdullah İbnu Ebî Cemre, kişinin vesâyeti altında bulunanlara (zevce, çocuk, köle vs.) karşı hukuûkî mükellefiyetlerinin en mühimmi olarak, onların diyânetlerinin hıfzını zikreder. Özet olarak: "Bu husus, şeriat nazarında, câhil ve âlim herkesce bilinen kisve, nafaka ve süknâdan daha ehemmiyetlidir ve te'kidli olarak ifade edilmiştir; şöyle ki: Kisve ve nafaka mükellefiyeti darlık ve imkânsızlık hâlinde sâkıt olduğu hâlde, dine irşad ve onun tâlîmi hiç bir sûrette sâkıt olmaz" der ve herkesin daha az mühim olan kisve ve nafaka mükellefiyetini bildiği hâlde terbiye mükellefiyetini aynı derecede bilmediğini söyleyerek bu gafletin sebeplerini açıklar.

Terbiye, şu hâlde mikro planda çocukta şahsiyeti inşâ faaliyeti, makro planda da yarınki cemiyeti kurma ameliyesidir. Bu hayatî vazifenin ehemmiyetini Müslüman vicdana nakşetmek için gerek Kur'ân-ı Kerîm'in âyetlerinde ve gerekse Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hadislerinde mükerrer beyânlar gelmiştir.

62- Bir Sa': 2120 grama tekabül eden bir ölçü birimi.

63- Bu açıklama Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Sünnetine Terbiye kitabından özetlenerek alınmıştır.

Âyet-i Kerîme'de: **"Ey iman edenler, kendinizi ve aile halkınızı yakıtı taş ve insanlar olan ateşten koruyun"** (Tahrim, 6) denmektedir. Burada emredilen korumanın te'dîb, tehzîb, güzel ahlâkı tâlim, kötü arkadaşlardan korumak, zevk için yemeye (tenâum) alıştırmamak, zineti ve konforu sevdirmemek vs. gibi terbiye faaliyetleri olduğu belirtilmiştir. Bir başka âyette de: **"Ey İman edenler, zevceleriniz ve evladlarınızdan bir kısmı size bir nevi düşmandır o hâlde onlardan sakının (..) mallarınız ve evladlarınız (sizin için) bir fitnedir..."** (Teğabûn, 14-15) buyrulmaktadır. Burada fitneden maksadın "imtihan vesilesi" olduğu belirtilmiştir ki bu imtihanı kazanmanın tek yolu, onlara karşı vazîfeleri yapmak, ahlâklarını güzel kılmak, onları hayata en iyi şekilde hazırlamaktır. Aksi takdîrde âhiretteki mesûliyetinden başka, daha dünyada iken onlardan ukûkla karşılaşacaktır. İzahına ilerde genişçe yer vereceğimiz: **"Çocuğunun kendisine iyi davranmasında ona yardımcı olan babaya Allah rahmetini bol kılsın"** hadisi bu mânada gelmiştir. Zafına rağmen âyetin mânasıyla desteklenen şu hadis de âile karşısında teyakkuza çağırmaktadır: **"Asıl düşman, öldürdüğün takdirde, senin için bir nur olan, seni öldürdüğü takdirde (şehâdetine sebep olarak) cennete gönderen düşman değildir, hakikî ve en büyük düşmanın kendi sulbünden gelen evlâdın, sonra tasarrufun altında bulunan malındır."** Kişinin fitnesinin, ehli, malı ve çocuğunda bulunduğunu ifâde eden bir Buhârî hadisinin şerhi sadedinde Abdullâh İbnu Ebî Cemre, fitne ile imtihan kastedildiğini belirttikten sonra ehli ve çocuklarıyla imtihândan murâdın onlara karşı vazifelerini yapıp yapmaması olduğunu söyler. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hadislerinde "terbiye vazîfesi", cihad gibi en çok fazîletli bilinen bir faaliyete takdim edilmiştir. Kendisine cihada çıkmak üzere mürâcaat eden kimselerin geride, çoluk çocuklarına bakacak kimseleri olmadığını anlayınca: **"Onların yanına dön, zira, cihadın iyisi onların içerisindedir"** diyerek geri çevirmiştir.

Taberânî'nin bir tahrîcine göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e güçlü, kuvvetli, sağlığı yerinde bir adam uğrar. Onun bu hâli Ashâb'ın dikkatini çeker ve Ashâb'tan bir kısmı: *"Yâ Resûlullâh, keşke şu adam Allah yolunda (çalışır) olsaydı"* der. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in cevâbı şu: **"Eğer bu adam küçük çocuğu için çalışıyorsa Allah yolundadır, yaşlı anne-babası için çalışıyorsa Allah yolundadır, nefsinin iffetini korumak için çalışıyorsa Allâh yolundadır, ehli için çalışmak için çıkmışsa Allah yolundadır. Ancak tefâhur ve övünmek için çıkmışsa tâğut (şeytan) yolundadır."**

Çocukların yetişmesinde onlara gösterilecek ilginin cihaddan üstün olduğuna dair kanaatin Müslümanlar arasında yerleşmiş bulunduğunu gösteren, Taberânî'nin rivayeti aynen şöyle: İbnu Mübarek, kardeşleriyle beraber olduğu bir gazvede onlara sorar: İçinde bulunduğumuz cihâddan daha efdal bir amel biliyor musunuz? Hayır bilmiyoruz cevâbını alınca: *"Ben biliyorum, iffetli bir adam düşünün, ailesi, çoluk çocuğu var. Geceleyin kalkar, uyumakta olan çocukları kontrol eder, üstü açılanları örter. İşte bunun ameli bizimkinden efdaldir"* der. Keza rivayete göre Halîfe Mansur hapiste bulunan Emevîlere sordurur: *"Hapis sırasında size en ziyâde zor gelen şey nedir?"* Şu cevâbı verirler: *"Çocuklarımızın te'dibinden mahrûm kaldık."* Süfyân-ı Sevrî: *"Kişiye, çocuğunu hadis öğretmeye zorlaması gerekir, zira o, bundan mes'uldür"* der. İbnu Ömer de: *"Oğlunu te'dîb et, zira bundan mes'ûlsün, te'dîb olarak ne yaptın, neler öğrettin? diye hesaba çekileceksin"* der.

Sünnete göre sâdece çocukların değil, velâyeti altında bulunan hizmetçi ve kölenin de terbiyesi ihmâl edilmemelidir. Hatta bunların terbiyesi daha mühimdir: **"Kimin yanında cariye (kadın köle) bulunur da onu güzelce terbiye ve tâlim eder, sonra âzad edip tezevvüç ederse Allah onun mükâfatını çifte yapar."**

Çocukların terbiyesine teşvik ve terğib sadedinde Hz. Peygamber 'in bazı sözleri:

"Çocuklarınıza ikram edin ve terbiyelerini güzel yapın..."

"Kişinin öldükten sonra geride bıraktığı şeylerin en hayırlısı, kendisine dua eden sâlih bir evlad, sevabı kendisine ulaşan sadaka-ı câriye, kendisinden sonra halkın amel ettiği ilimdir."

Sadedinde bulunduğumuz konularda Fethullah Gülen Hocaefendinin mütalaalarını birlikte takip edelim:

ÇOCUĞUN HAKLARI

İnsan yaratılırken hayat arkadaşıyla beraber yaratılmıştır. Onun yalnız başına kaldığı devre hemen hemen yok denecek kadar azdır. Bu şekilde, daha ilk varlığa ererken, eşiyle beraber yaratılmak, insan için izdivacın fıtrî olduğunu göstermektedir. Bu fıtrî vazifede en mühim maksat ise "tenasül"dür. Binaenaleyh, nesillerin yetiştirilmesi hedef alınmadan yapılan evlilik bir eğlence ve mâcera, bu evlilikten meydana gelen çocuklar da bir anlık hissin kurbanı talihsizlerdir.

* * *

İnsan nesli yine ancak insanla devam eder. Kalbin ve ruhun hayat seviyesine doğru kanatlanmış insanla.. terbiye görmemiş, ruhî meleklerini geliştirememiş ve dolayısıyla da insanlığa yükselememiş nesiller, Âdem soyundan gelseler bile, insan azmanı bir çeşit garip yaratıklar; böylelerinin anne ve babalığını yüklenenler ise, bağrında canavar büyüten bedbahtlardır.

* * *

Anne-baba, evlatlarını yetiştirip faziletlerle donattıkları nisbette "evladımız" demeye hakları var ise de, ihmal edilmiş yavruları hakkında böyle bir iddiada bulunmaları kat'iyyen muvafık değildir. Ya ona; fenanın, çirkinin yollarını gösteriyor, onu insanlıkdan uzaklaştırıyorlarsa...

* * *

Bir milletin devam ve bekâsı iyi yetiştirilmiş nesillerle kaimdir. Millî varlığı ve millî ruhu mükemmelleştirilmiş iyi nesillerle.. milletler geleceklerini emanet etmek üzere mükemmel bir nesil yetiştirmemişler ise, istikballeri karanlık demektir. Hiç şüphe yok ki, nesillerin iyi yetiştirilmesinde en birinci vazife anne ve babalara düşmektedir.

* * *

Anne-baba, çocuğuna sâhip çıkar, onun duygu ve düşüncesini hem kendine hem de topluma yararlı olacak şekilde geliştirirlerse, millete yeni, sağlam bir rükün kazandırmış olurlar. Aksine onu, insanî duyguları itibariyle ihmal etmişlerse, cemiyetin içine herhangi bir haşere salmış sayılırlar.

* * *

Bir ağaç tımar edildiği zaman, bir canlı da bakımı-görümü yapıldığı sürece hem semere verir, hem de neslini devam ettirir. Bakılmadığı zaman ise, ağaç güdükleşir. canlı da amelimanda olur. Ya binbir istidât ve kabiliyetle dünyaya gönderilen insan; bir ağaç kadar olsun tımardan nasibi bulunmamalı mıdır?

* * *

İnsanoğlu, çocuğu dünyaya getiren sensin! Gökler ötesi âlemlere yükseltmek de senin vazifendir. Onun cisminin sağlığına ehemmiyet verip üzerinde titrediğin gibi, kalbî ve ruhî hayatı için de titre, merhamet et, kurtar o bîçareyi Allah için! Ve zebil olup gitmesine fırsat verme.[64]

64- M. Fethullah Gülen, Ölçü 1/102-105.

GENÇ adam güç, kuvvet ve zekânın fidanıdır. Terbiye ve ıslah edildiği takdirde, zorlukları yenen bir Heraklit, gönüllere aydınlık ve dünyaya nizam va'deden bir dimağ olabilir...

* * *

Cemiyet bir kristal kap, GENÇ'ler de onun içinde tıpkı herhangi bir sıvı gibidirler; onun renk ve şeklini alır, onunla görünürler. Bilmem ki, onlara inkıyad ve itaat çağrısında bulunan nizam havarileri, dönüp bir kere de kendilerine bakabildiler mi..?

* * *

Hevesler oldukça tatlı, faziletler de biraz ekşi ve tuzlu yemeklere benzerler. GENÇ bunlardan birini seçmekte serbest bırakılınca, bilmem ki, neyi seçip neyi terkedeceğini söylemeye hacet var mı..? Oysa ki, onları fazilete dost, ahlâksızlık ve rezâlete de düşman olarak yetiştirme mecburiyetindeyiz.

* * *

Terbiye ile imdadına koşulacağı âna kadar GENÇ; yetiştiği çevre, heves ve zevkin pervânesi; ilim, basiret ve mantığın uzaklarında dolaşan bir deli ve kanlıdır. Onu, geçmişiyle bütünleştirip geleceğe hazırlayacak terbiye verildiği takdirde, millî duygu ve düşünceyi temsil eden bir delikanlı olur.

* * *

Bir milletin yükselip alçalması, o millet içindeki GENÇ kuşakların alacakları ruh ve şuura, görecekleri talim ve terbiyeye bağlıdır. Gençleri iyi yetiştirilmiş milletler, her zaman terakki etmeye namzet olmalarına karşılık, onları ihmal etmiş milletlerin bir adım ilerlemelerine dahi imkân yoktur.

* * *

Bir milletin geleceği hakkında kehanetde bulunmak isteyenler, o milletin GENÇ'lerine verilen terbiyeye baksalar, hükümlerinde yüzde yüz isabet ederler.[(65)]

* * *

Bir ağacın, nesil ve nev'ini devam ettirmesinde, çekirdek ve tohumu ne ise, insan nesli ve nev'inin devamında da çocuk aynı şeydir. Çocuk-

65- M. Fethullah Gülen, Ölçü 49-51.

larını ihmal eden milletler inkıraza, onları yabancı ellere ve yabancı kültürlere terkedenler de özlerini kaybetmeye mahkumdurlar.

* * *

Her otuz-kırk senede bir, milletin en aktif ve en verimli kesimini teşkil edecek nesiller, bugünkü çocuklardır. Çocukları küçük ve değersiz görenler, millet hayatında, nasıl mühim bir unsuru hafife aldıklarını düşünüp ürpermelidirler.

* * *

Bugünün nesillerinde görülen fenalığın, bir kısım idarecilerde müşahade edilen yetersizliğin ve milletçe çekilen sıkıntıların mes'ulleri, otuz sene evvelki hakim unsurlardır. Çeyrek asır sonraki her türlü facia ve faziletler de, bugünkü nesillerin talim ve terbiyesine derpiş edenlere ait olacaktır.

* * *

Geleceğini teminat altına almak isteyen her millet, sağa sola harcayacağı zaman ve enerji kadar bir kısım imkânları da, yarının büyük insanları olacak çocukların yetiştirilmesine sarf etmelidir. Başka yönlere harcanan şeylerin büyük bir kısmı bâd-ı heva gitse bile, nesillerin insanlığa yükseltilmesi istikametinde sarf edilen şeyler, bitip tükenme bilmeyen bir vâridât kaynağı gibi devam edip duracaktır.

* * *

Günümüzde toplumun yüz karası sayılan; sefiller, şerliler, anarşistler, ayyaşlar, morfinman ve esrarkeşler.. dün terbiyelerinde ihmal gösterdiğimiz çocuklardır. Bilmem ki, bugünkü ihmallerimiz yüzünden, yarın sokaklarımızı ne türlü nesillerin dolduracağını hiç düşündük mü..?

* * *

Yarının kaderine, teknik ve teknolojik üstünlüğe sâhip olan milletler değil; izdivaç müessesesini ciddi olarak ele alan ve kendi nesillerini insanlığa yükseltmesini bilen milletler hâkim olacaktır. İzdivaç ve doğum mes'elesini ciddi olarak ele alamamış, kendi terbiye felsefesiyle kendi nesillerine sâhip çıkamamış milletler, bugün olmasa da yarın, zamanın insafsız dişlileri arasında eriyip gitmeye mahkûmdurlar.[66]

* * *

66- M. Fethullah Gülen, Ölçü 2/52-54

GENÇLİK

Genç kuşaklar üzerine şefkatle eğilmek, ülkeye ve milletimize sâhip çıkma yolunda atılmış mânalı bir adımdır. Ne var ki, bu merhamet hissi, onların kalbî ve ruhî hayatlarına müteveccih olduğu nisbette faydalı ise de, cismaniyetlerine yönelik olduğu zaman onları birer bedenî varlık hâline getirmesi, hatta azmanlaştırması ihtimalden uzak tutulmamalıdır.

* * *

Genç nesillere değer veren her millet yükselmiş, onları gençlik hevesâtının akışına terkedenler ise, bu ihmallerinin cezasını çok ağır olarak çekmişlerdir. Şâyet bugün, çevremiz ihanetlerle kaynayıp duruyor ve nesiller hergün biraz daha azgınlaşıyorsa, bu tamamen bizim ihmalimizin neticesidir. Evet, başımız bulutlarda dolaşırken, ayaklarımızın dibinden yatak odalarımıza kadar sızan kobraları sezemedik ve bugünkü acıklı hâlimizi kendi elimizle hazırladık.[67]

TERBİYE

Her insanın geleceği çocukluk ve gençlik çağlarınaki intibâ ve tesirlerle sımsıkı alâkalıdır. Çocuklar ve gençlek yüksek duygularla coşup şahlanacakları bir iklimde yetişiyorlarsa, zihnî ve fikrî durumları itibariyle diri, ahlâk ve fazilet itibariyle de örnek olacaklardır.

* * *

İnsan, duygularının pes şeylerden uzak olduğu ölçüde insandır. Kalbi kötü duyguların baskısı altında, ruhu nefsanîliğin cenderesine takılmış kimseler, sûretâ insan görünseler bile düşünmek îcab edecektir. Terbiyenin bedene ait olan kısmını hemen hemen herkes bilir ama, asıl işe yarayan fikrî ve hissî terbiyeyi anlayan çok azdır. Oysaki, birinci şıkda daha ziyade adalî güçleriyle beden insanları, ikinci şıkda ise ruh ve mâna insanları yetişir.

* * *

Bir milletin ıslahına, fenaları imha etmekle değil; nesilleri millî kültür ve millî terbiye ile insanlığa yükselterek hizmet edilmelidir. Din, tarih şuuru ve gelenekler halîtasından ibaret mukaddes bir tohumu, yur-

---

67- M. Fethullah Gülen, Ölçü 2/92-93.

dun dörtbir bucağında çimlendirmedikten sonra, imha edilen her fenanın yerinde birkaç tane yenisi bitecektir.

* * *

Çocuklara okutulacak kitaplar, şiir olsun nesir olsun, düşünceye kuvvet, ruha metânet, ümit ve azme fer verecek mahiyette olmalıdır ki, iradeleri güçlü, fikirleri sağlam nesillere sâhip olabilelim.

* * *

Kız çocukları ilerde deruhte edecekleri çocuklarının terbiyesine göre, bir çiçek gibi nazik, ince ve şefkatli yetiştirilmeleri esas olmakla beraber, hak düşüncesine sahip çıkmaları bakımından da polat gibi olmalarına dikkat edilmelidir. Yoksa, nezaket ve incelik uğruna onları bir kısım miskinler, âcizler hâline getirmiş oluruz. Unutmayalım dişi arslan da yine arslandır.

* * *

Terbiye başlıbaşına bir güzelliktir ve kimde olursa olsun takdir edilir. Evet, câhil dahi olsa, terbiyeli olduğu takdirde sevilir. Millî kültür ve millî terbiyeden mahrum milletler, kaba, câhil ve serseri fertlere benzerler ki; bunların ne dostluğunda vefâ ne de düşmanlıklarında ciddiyet olmaz. Böylelerine güvenenler hep inkisâr-ı hayâle uğrar, bunlara dayananlar ergeç desteksiz kalırlar.

* * *

Bir üstada çıraklık yapmamış ve sağlam bir kaynaktan terbiye almamış mürebbî ve mürebbiyeler, başkalarının yollarına fener tutan körler gibidirler. Çocukta görülen arsızlık, şımarıklık, bağrında geliştiği kaynağın bulanık olmasından meydana gelmektedir. Ailedeki duygu, düşünce ve hareket intizamsızlığı katlanarak çocuğun ruhuna akseder. Tabiî ondan da topluma...

* * *

Mekteblerde en az diğer dersler kadar terbiye ve millî kültür üzerinde durulmalıdır ki, vatanı cennetlere çevirecek sağlam ruh ve sağlam karakterli nesiller yetişebilsin. Tâlim başka terbiye başkadır. İnsanların çoğu muallim olabilir ama, mürebbî olan çok azdır.

En lüzumlu olduğu halde en az üzerinde durulan dersler, millî kültür ve millî terbiye dersleridir. Birgün dönüp bu yolu işletebilirsek, milletin terakkisi adına en isabetli kararı vermiş olacağız.

ÜÇÜNCÜ BAB

YETİMLERE İYİLİK

179 ١ – عن سهل بن سعد رضى الله عنه قال رسُولُ الله ﷺ : [أنَا وكافِلُ اليَتِـيمِ في الجنّة هكَذَا، وأشَارَ بالسَّبَابَةِ والوُسطَى، وفرَّجَ بينَهُمَا]. أخرجه البخارى والترمذى، وأبو داود.

1. (179)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: **"Ben ve yetime bakan kimse cennette şöyleyiz"** Orta parmağı ile baş parmağını yan yana getirip aralarını açıp kapayarak işaret eti." Buhârî, Talak 14, Edeb 24; Tirmizî, Birr 14, (1919); Ebu Dâvud, Edeb 131, (5150)

180 ٢– وعن ابن عباس قال: قال رسولُ الله ﷺ : [مَنْ قَبَضَ يتيماً من بينِ المُسلمين إلى طعامه وشرابه أدخَلَهُ اللهُ تعالى الجنة ألْبَتةَ إلا أنْ يكُونَ قدْ عمِلَ ذنباً لا يُغفَرُ]. أخرجه الترمذى.

2. (180)- *İbnu Abbâs* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: **"Kim Müslümanlar arasından bir yetim alarak yiyecek ve içeceğine dâhil ederse, affedilmez bir günah (şirk) işlememişse, Allah onu mutlaka cennete koyacaktır."** Tirmizî, Birr 14, (1918).

AÇIKLAMA:

Dinimiz yetimlerin himâyesine, bakılmasına fevkalâde ehemmiyet vermiştir. Sokakta kendi kendine veya çok zayıf bir alâka ile yetişecek insanlar, mutsuz bir hayat yaşıyacakları gibi, cemiyetin başına da pekçok mesele çıkararak içtimâî huzuru bozacaklardır. Bu sebeple dinimiz, onların imkân nisbetinde âile içerisinde barındırılmalarını ve diğer çocuklara gösterilen müşfik bir alâka ve muâmeleye mazhar edilmelerini emreder. Himâye, bakım, terbiye ve malların korunmasına yönelik

pekçok teşriatta bulunur. Bu mühim meseleye burada sâdece iki hadisle yer verilmiş olduğu için "Kur'ân'da Çocuk" adlı kitabımızdan alarak yetim konusunu genişçe açıklamayı uygun bulduk.

"Yetimle ilgili meseleleri başlıca beş başlık altında ele alacağız.

1— Yetime iyi muâmele ve maddî yardım.

2— İstikbâlinin düşünülmesi.

3— Yetimin ıslâhı.

4— Malının korunması.

5— Evlendirilmesi.

YETİME İYİ MUÂMELE

Kur'ân-ı Kerîm, Mekke'de nâzil olmaya başladığı ilk yıllardan itibaren yetim meselesini ele almıştır. İlk vahiylerde —Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e kendisinin de yetim olduğu hatırlatılarak— yetimlere iyi muâmele yapılması emredilir.

"Rabbin, bir yetim olduğunu bilip de seni barındırmadı mı?... O halde yetime gelince, ona sakın kahretme" (Duha, 6-9)

Yine Mekkî olan el-Fecr sûresinde:

"Siz yetime iyilik etmezsiniz" *diye bu davranış kötülenirken, Mâun sûresinde yetime yapılan kötü muâmele bir nevi "dini inkâr" olarak tavsif edilir:*

"Ey Muhammed! Dini yalan sayanı gördün mü? Yetimi itip kakan, yoksulu doyurmaya yanaşmayan kimse işte odur" (Mâun, 1-3)

Yetime iyilik konusunda ısrar eden mekkî âyetlerden bir diğerinde yetime yardım "zor geçidi aşmak" gibi fevkalâde hayırlı bir amel olarak tavsif edilir.

"Biz insanoğlu için iki göz, bir dil ve iki dudak vermedik mi? Biz ona eğri ve doğru iki yolu da göstermedik mi? Ama o, ZOR GEÇİDİ AŞMAYA GİRİŞMEDİ. O zor geçidin ne olduğunu sen bilir misin? O geçit bir köle ve esir âzad etmek, yahut açlık gününde yakını olan bir yetimi, yahut toprağa serilmiş bir yoksulu doyurmaktır." (Beled, 8-16)

YETİME MADDÎ YARDIM

YARDIM FONLARI: *Mekke'de daha ziyade yetime iyi muâmeleye teşvik, kötü muâmeleden de nehyedici âyetler gelmesine mukabil, Medîne'de yetimlerin himâyesi hususunda daha kesin emirler, daha müşahhas tedbîrler ihtiva eden âyetler gelmiştir. Bu âyetlerden bir kısmı, yetim için maddî yardım fonları zikreder. Bu âyetlerde doğrudan doğruya "beytü'l-mal" yâni devlet hazînesi mevzûbahis edilmezse de zikredilen fonlar umumiyetle devleti ilgilendirdiği için, hazinenin sarf (masraf) mahallerinden birinin yetimlere mahsus olduğunu söylememizde bir mübalağa yoktur:*

1— Ganîmetten Pay: *Şu âyet, savaşta elde edilen ganimetten, mücâhidlerin hissesinden arta kalan kısmın (humus denen beşte bir) nerelere harcanacağını belirler:*

وَاعْلَمُوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَىْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِى الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ
وَابْنِ السَّبِيلِ اِنْ اٰمَنْتُمْ بِاللّٰهِ وَمَا اَنْزَلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ

Meâlen: **"Kulumuz Muhammed'e indirdiğimize inanıyorsanız bilin ki, ele geçirdiğiniz ganimetin beşte biri Allah'ın, Peygamber'in ve yakınlarının, YETİMLERİN, düşkünlerin ve yolcularındır"** (Enfal, 41).

2— Fethedilen Yerlerden Gelen Pay: *Şu âyette fethedilen yerlerden elde edilen verginin —ki devletin mühim gelir kaynaklarından biridir— sarf mahalleleri gösterilir:*

مَا اَفَاءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِهِ مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى فَلِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِى الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى
وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَىْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْاَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ

Meâlen: **"Allah'ın fethedilen memleketler halkının mallarından peygamberine verdikleri Allah, peygamber, yakınlar, YETİMLER, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir; tâki içinizdeki zenginler arasında elden ele dolaşan bir devlet olmasın"** (Haşr, 7).

3— Miras Taksimlerinde Pay: *Şu âyet, yetimler için, arkası kesilmeyen bir başka fon göstermektedir: Miras taksimleri.*

وَاِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ اُولُوا الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا

Meâlen: **"Miras taksîminde yakınlar, YETİMLER ve düşkünler bulunursa, ondan, onlara da verin, güzel sözler söyleyin"** (Nisa, 8).

Âyetin emrini, bir kısım âlimler nedbe yâni bunun nâfile bir amel olduğuna hükmederken, diğer bir kısmı da bunun mutlaka yapılması gereken bir vâcib olduğuna hükmetmiştir.

4— Nafaka Verilecekler: *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e Ashâb'tan bazıları "Hangi şeyi nafaka olarak verelim?" diye sorarlar. Bu soru üzerine gelen bir vahiy nafaka olarak verilebilecek şeyleri değil, KİMLERE nafaka verileceğini tâdad eder:*

يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ مَا اَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ وَالْيَتَامٰى

وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهِ عَلِيمٌ

Mealen: ***"Onlar hangi şeyi nafaka olarak vereceklerini sana sorarlar. De ki: "Maldan vereceğiniz şey ananın, babanın, akrabanın, yetimlerin, yoksulların, yol oğlunun hakkıdır"*** (Bakara, 215).

TEŞVİK: *Yetime yapılacak —infak, himâye, tatlı söz gibi— her çeşit iyi davranış şu âyette dince en mûteber addedilen ameller meyânında zikredilir:*

"Yüzlerinizi doğudan yana ve batıdan yana çevirmeniz iyi olmak demek değildir. Lâkin iyi olan, Allah'a, âhiret gününe, meleklere, Kitab'a, peygamberlere inanan, O'nun sevgisiyle yakınlarına, YETİMLERE, düşkünlere, yolculara, yoksullara ve köleler uğrunda mal veren, namaz kılan, zekât veren ve ahidleştiklerinde ahidlerine vefâ gösterenler, zorda, darda ve savaş alanlarında sabredenlerdir" (Bakara, 177).

Aynı şekilde İsrâiloğullarından uymaları için misak konusu yapılan birkaç kalem mühim emirler meyânında YETİME YARDIM'ın da yer aldığı bildirilmektedir:

"İsrâiloğullarından "Allah'tan başkasına kulluk etmeyin, anne-babaya, yakınlara, YETİMLERE, düşkünlere iyilik edin, insanlarla güzel güzel konuşun, namazı kılın, zekâtı verin" diye söz almıştık" (Bakara, 83).

Yetimlere iyi muâmele, himâye, maddî yardım hususlarında Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den de pek çok hadis vârid olmuştur. Bir iki tane de hadis kaydedeceğiz.

"Ben ve yetime bakan kimse cennette şöyle (iki parmağıyla göstererek) yanyanayız". Buhârî, Talak 25; Müslim, Zühd 42.

"Müslümanlar arasında en hayırlı ev, içerisinde yetim olan ve yetime de iyi muâmele yapılan evdir. En kötü ev de, içinde yetim bulunup da ona kötü muâmele yapılan evdir." İbnu Mace, Edeb 6.

"Kim Müslümanlar arasında bir yetimi evine alıp kendi yediğinden yedirir, kendi içtiğinden içirirse, afvı kaabil olmayan bir günah (yâni şirk) işlemediği takdirde Allah onu mutlaka cennetine kor." Tirmizi, Birr 14.

Mezumuzun bu bölümünü bitirirken, bir noktaya parmak basmak isteriz: 1400 sene önce nâzil olan Kur'ân, himâyeye muhtaçların ve yetimlerin himâyesini böylece, bizzat devlet vazîfelerinden biri hâline getirip rızıklarını —indelhâce— devlet hazinesine yüklemiş olduğu halde, memleketimizde, bakıma muhtaç çocuklardan son derece cüz'î bir kısmının melce bulabildiği "çocuk yuvaları", "yetiştirme yurtları" vs.nin bütçeleri, maalesef hâlâ devlet garantisinden mahrumdur ve bu müesseselerin idarecileri, ihtiyaçlarını karşılayabilmek, müesseselerde hizmetin devamını sağlayabilmek için binbir zahmet çekmektedirler.

İSTİKBALİNİN DÜŞÜNÜLMESİ:

Yetimin istikbalinin düşünülmesi mes'elesi Kur'ân'da açık şekilde yer alır. Bu husus yetimin malının korunmasıyla alâkalı olarak derpiş edilen tedbîr ve emirlerde zımnen yer ettiği gibi, bunlar dışındaki bir kısım âyetlerde de zâhir olarak ele alınmaktadır.

Bu âyetlerden biri, Hz. Mûsa ile Hz. Hızır'ın arkadaşlığını tasvir eden uzun kıssada geçer. Bilindiği üzere, Hz. Mûsa ile Hz. Hızır arkadaşlıkları esnasında bir kasabaya uğrarlar. Hz. Hızır, yıkılmaya yüz tutan bir duvarı, kasabalıların kendilerine uyguladıkları bed muâmeleye rağmen, doğrultarak yıkılmasını önler. Hz. Mûsâ'nın bu davranış karşısındaki taaccüp ve suali üzerine Hz. Hızır, mevzumuz açısından ehemmiyet arzeden şu açıklamayı yapar:

وَاَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلاَمَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَكَانَ اَبُوهُمَا
صَالِحًا فَاَرَادَ رَبُّكَ اَنْ يَبْلُغَا اَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ

Meâlen: **"Duvar ise, şehirdeki iki yetim erkek çocuğa âitti. Duvarın altında onların bir hazinesi vardı. Babaları da iyi bir kimseydi. Rabbin onların erginlik çağına ulaşmasını ve Rabbinden bir rahmet olarak hazinelerini çıkarmalarını istedi..."** (Kehf, 82)

Âyet-i kerîme, yetimlere âit olan bu hazinenin babaları tarafından kasd-ı mahsusla çocuklar için konduğunu sarih olarak ifâde etmiyor ise de "sâlih olduğu" belirtilen babanın bu maksadla koymadığına dâir de serahat yok. Her hâl ü kârda Rabb Teâlâ'nın, yetimlerin erginlik çağına gelinceye kadar hazînenin muhâfazasını irade ettiği açıklık ifade etmiştir.

Yetimlerin büluğ çağına kadar istikbal için hazırlanmaları ile ilgili bir başka âyette şu emre rastlarız:

وَابْتَلُوا الْيَتَامٰى حَتّٰى اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ

Meâlen: **"Yetimleri evlenme çağına gelene kadar deneyin, onlarda rüşd (olgunlaşma) görürseniz, mallarını kendilerine verin"** (Nisa, 6).

Aslında yetimler hakkında uzunca bir pasajdan bir parça olan yukardaki âyet, çocukların istikbale hazırlanması mevzuunda mühim bir açıklık ihtiva eder. Zîra "deneyin" diye tercüme edilen Kur'ânî "vebtelû" emrinde geçen "ibtilâ etmenin" (yâni denemenin) mâhiyeti —Ebû Bekir İbnu'l-Arabî'nin açıkladığı üzere— şöyledir: "Veli, yetimin ahlâkını gözden geçirir, menfî temâyüllerinde kulak kabartır. Böylece karekteri ve kendi işlerini yürütmedeki gayret ve malını tutma veya ihmâl etme durumları hakkında bilgi ve kanaat edinir. Bu denemeden iyi netice alır, çocuğun bu işleri, kendi menfaatleri istikametinde yürüteceği kanaatine varırsa, çocuğa, malından bir miktar vermesinde bir beis yoktur. Ancak bu ilk verilen miktar az olmalıdır. Çocuğun bunda tasarrufu mübahtır. Eğer çocuk bunu artırır ve verilen bu malı koruma işini becerirse, çocukta ihtiyar yâni işlerini bizzat yürütme kapasitesi gelişmiş demektir. Bu durumda veli malının tamamını kendisine teslim etmelidir. Ancak, bu tecrübeden iyi sonuç alamamış, çocuğun, kendisine teslim edilen mala iyi nezâret edemediğini tesbît etmiş ise, bu durumda velî, malını çocuğa vermez. Yanında tutmaya devam eder."

Diğer âlimlerin açıklamalarından da anlaşılacağı üzere, âyette zikredilen ibtilâ'dan (denemeden) maksad, çocuğun ticaret işlerini yürütüp yürütemeyeceğini kontrolden ibaret değildir. Onun hayata hazırlanması, kendi kendini idare edecek hâle gelmesini sağlamaktır. Bu sebeple dinî, dünyevî ve her çeşit tâlim ve terbiye ibtilâya dâhildir: Ticâret, herhangi bir başka meslek, ilim vs. öğretimi, ahlâk ve edebinin verilmesi gibi her çeşit tâlim ve tedrîb.. Nitekim Elmalılı merhum âyeti şöyle açıklar: "Yetimleri de deneyiniz, tecrübe ile tâlim ve terbiye ediniz, hüsn-i idâreye

alıştırınız. Nihâyet nikâh çağına geldikleri yâni bâliğ oldukları vakit, kendilerinden rüşd hisseder, akıllarının ve terbiye-i diniyyelerinin tamam olduğunu ve kendilerini hüsn-i sûretle idâre edeceklerini yakından anlarsanız derhal mallarını kendilerine teslim ediniz."

RÜŞD: Yukarıdaki âyette geçen ve burada hususen durulup açıklanması gereken tâbirlerden biri rüşd tâbiridir. Âyet meâlen: **"Yetimleri evlenme çağına gelene kadar deneyin. Onlarda "Rüşd" görürseniz mallarını kendilerine verin"** şeklinde idi. Burada kastedilen RÜŞD, büluğ değildir. Aklî kapasiteyle alâkalı bir olgunluk hâlidir. Daha teknik ifadeyle **"Dine ve dünyaya zarar verip vermiyecek şeyleri bilmektir."**

Şu hâlde malını muhâfaza hususunda dikkatli davranarak sefahat ve israftan kaçınan kimseye "REŞİD" denir. Keza işlerini güzelce idâreye muktedir sûrette büluğa eren kimse de "reşîd" namını alır. Ancak, Şafiî hazretleri, "rüşd"ün sübûtu çin, "diyânet"i de şart koşarak rüşdü: *"Din ve dünyanın salâhı, Allah'a itaat ve malı muhafaza diye"* târif etmiştir. Bu telâkkîde diyâneti nâkıs olanın reşîd sayılmaması söz konusudur.

Şunu da kaydedelim ki, bir kimse bülûğa erdiği halde malını muhafaza ve işlerini yürütme hususlarında yetersiz olabilir. Bu durumda, henüz "reşid" sayılmaz. Âyet-i kerîme bu takdirde, rüşd görülünceye kadar, yetime malının teslim edilmemesini emretmektedir. Şu hâlde malın teslimi iki şarta bağlı olmaktadır: 1- Bülûğ, 2- Rüşd.

İmâm Âzam'a göre, âkil kimse en fazla 25 yaşına kadar beklenir. 25 yaşına gelen bir kimse "reşîd" olmasa da malı kendisine verilir. Zîra bu yaş, insanın "dede olma"sı mümkün olan bir yaştır. Bu yaştan sona hacr câiz değildir. Müslim'de İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'dan kaydedilen bir açıklamaya uygun olarak yetimden "yetimlik"in kaldırılması hususunda, İmâm Mâlik ve İmâm Şâfiî gibi bir kısım âlimler yaş haddini değil, "rüşd"ün görülmesini esas almıştır.

Fıkıh kitapları büluğ ve rüşd'ün beraberce görüldüğü yaşa "büyüklük yaşı" (haddu'l-kiber) der. Bu sınırdan sonra ferd üze-rinden "çocukluk" ahkâmı kalkar.

YETİMİN ISLAHI

Yetimin terbiye, bakım, himâye gibi, her çeşit meselesine temas eden mühim âyetlerden biri Bakara sûresinin 220. âyetidir:

وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامٰى قُلْ اِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَاِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَاَعْنَتَكُمْ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

Meâlen: **"Sana yetimleri sorarlar, de ki: Oların işlerini düzeltmek hayırlıdır. Eğer onlarla bir arada yaşarsanız, artık onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah düzeltenden bozanı ayırdetmesini bilir. Allah dileseydi sizi zarara sokardı..."** denmektedir.

Bu âyetin daha iyi anlaşılması için iniş sebebini bilmemiz gerekmektedir. Kaynakların ittifakla belirttiklerine göre, az ilerde metniyle birlikte kaydedeceğimiz: **"Yetimlerin zulmen mallarını yiyenler muhakkak karınlarında sırf bir ateş yerler ve yarın çılgın ateşe yaslanırlar"** meâlindeki âyet nâzil olduğu zaman, Müslümanlar yetimleri ailelerine dâhil etmekten korktular, mallarına bakmaktan sarf-ı nazar ettiler. Ortaya çıkan müşkilât üzerinde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e durumu sordular ve bunun üzerine âyet-i kerîme nâzil oldu.

Görüldüğü üzere, âyet, yetimler hakkında tatbike konulmuş bulunan "tefrik ve ayırma"yı te'yid etmiyor; onlarla ilgili —gerek bedenlerine, gerekse mallarına müteallik— işlerin ıslah edilmesinin esas alınması lüzumuna dikkat çekiyor ve onların âileye dahil edilmesini tavsiye ediyor.

Burada "ıslah" ve "muhâlata (beraberlik)"den maksad nedir?

Islah, dilimize de girmiş olan bu kelime "faydalı kılmak, düzeltmek" şeklinde anlaşılmaktadır. Bu durumda âyet **"yetimlerle ilgili işlerin düzeltilmesi, faydalı hâle getirilmesi sizin için de, onlar için de hayırlıdır"** mânasını tazammun eder. İslâm âlimleri, ittifakla, düzeltilmesi gereken, yetimle alâkalı işleri başlıca iki grupta mütâlaa ederler:

1— Yetimin nefsini yâni bizzat kendisini, bedenini ilgilendiren işler.

2— Yetimin malını ilgilendiren işler.

Ebu Bekr İbnu'l-Arabî, yetimin bu iki açıdan da korunmasının velîsine vecibe olduğunu daha önce kaydettiğimiz "yetimleri deneyin" meâlindeki âyetten çıkarır: *"Vasî ve kefil'in, çocuğu bedeniyle de, malıyla da korumak vazifesidir. Zira, ibtilâ ancak böyle sıhhat kazanır. Mal, onu zabtetmekle, beden de terbiye etmekle muhafaza edilir."*

Muhâlat, yâni yetimlerle beraberliğe gelince, Kur'ân'da tavsiye edilen beraberlik yetimin hem malına ve hem de bizzat kenisine şâmildir. Bu durumda mâna şöyle olur: *"Yetimleri ailelerinize alıp, mallarını mallarınıza karıştırıp kendi evlâtlarınızın mal ve nefislerine davrandığınız şekilde davranmanız, onları yeme, içme, mesken, hizmet vs. her hususta kendinize ortak kılmanız daha iyidir. Onlar sizin din kardeşlerinizdir."*

Âlimler, bu âyetle, yetimi yanına alan velîye, yetimin malı ve nefsi üzerine tasarruf hakkı tanındığını belirtirler. Gerek nefsine ve gerekse malına müteallik olsun, yetim için yapılacak herbir tasarrufu âyet-i kerîmenin *"yetimin ıslahı"* yâni onun fayda ve menfaatına olma şartına bağlamış bulunduğunu belirten Cessas, velînin maldaki tasarrufunu onun adına alım, satım müdârebe olarak başkasına verme veya bizzat müdârib olarak işletme, çocuktan satın alma, çocuğa satma şeklinde sayar. Çocuktan şahsen satın alma ve çocuğa kendi malını satma ameliyelerinde *"çocuğun menfaatine olma"* kaydının nasıl gerçekleşeceğini de belirtir —ki ilerde misâl de vererek açıklayacağız.—

Velînin,Yetimin Nefsi Üzerinde Tasarruf Yetkisi: Cessas velînin, yetimin nefsi üzerindeki tasarruf selâhiyeti zımnında da onun te'dib ve terbiyesini, yetimi evlendirmesini kaydederek ezcümle şöyle der:

"Âyet delâlet eder ki, velî çocuğunun salâhı için gerekli olan dinî bilgilerini ve edebi de öğretme yetkisine sahiptir. Bu maksadla çocuğa ücretle muallim tutar, çocuğa san'at, ticaret ve benzeri şeyler öğretecek kimseler bulur. Zira bunların hepsi çocuğun ıslâhı (faydalı hâle getirilmesi, hayata hazırlanması) için gereklidir. Bu sebeple ashâbımız (Hanefî imamlar) şunu söylemişlerdir: "Her kimin vesâyeti altında zî rahm-ı mahrem bir yetim var ise, onu, meslek öğretmek üzere bir usta yanına koyabilir." Ayrıca, İmam Muhammed, "Bu maksadla çocuğun malından harcayabilir" diye ilâve etmiştir. Hepsi ittifakla: "Yetime mal hibe edilecek olsa, terbiyesine bakan kimse (kanunî vasî'si değilse bile) onu kabzedebilir, zîra bunda çocuk için ıslah vardır" demişlerdir."

Râzi, ıslah zımnında saydığı *"ilm ve edeb"* öğretme işinin ticaret öğretmek sûretiyle hâlini ıslahtan daha mühim olduğunu, bunun çocuk üzerinde daha büyük müsbet te'sîr icrâ edeceğini ilâve eder.

Çocuk Hakkında İçtihad Yetkisi: *Velinin evlendirme yetkisiyle alâkalı açıklamaya geçmeden Cessas tarafından âyetten istinbat edilen enteresan bir tesbîti kaydetmekte fayda var. Der ki: "Âyet-i kerîmede, velînin çocukla ilgili olarak ortaya çıkan meselelerde içtihad yapabileceği,*

yâni aklını ve fikrini kullanarak karar verebileceğine dair de delil vardır. Zîra, âyetin tazammun ettiği "ıslah içtihad yoluyla ve zann-ı gâlible bilinebilir."

Yetimi Islah Kimlerin Hayrına?: *Son olarak şu noktayı da belirtelim ki, âyet-i kerîme, yetimlerin ıslahındaki "hayr"a dikkat çekerken "çocuk için hayırlıdır" diye kayıtlamamış, mutlak bırakmıştır. Bu ıtlakı değerlendiren âlimler "hem çocuk için, hem de kefîl için hayırlıdır" mânâsını çıkarmışlardır.*

Bu durumda kefil deyince, yetimi üzerine alan akraba veya vasî, veya bunların yokluğu hâlinde velîlerin velîsi (veliyyü'l-evliyâ) olarak tavsif edilen Sultan (yâni devlet ve cemiyet) gözönüne alınacak olursa mâna şöyle olur: "Yetimin ıslahı, hem yetim ve hem de İslâm cemiyeti için daha hayırlıdır. Aksi hâlde, gelişigüzel yetişerek cemiyetin başına belâ olur ve hayat-ı içtimâiyede büyük rahneler açar."

Cemiyetin kültür ve terbiyesini almadan yâni dinî, edebî, ahlâkî, meslekî formasyona sâhip olmadan hayata atılacak bir zümrenin cemiyet için ne demek olduğu izah gerektirmeyecek kadar açıktır. Türk gençliğinin içine düştüğü anarşiyi, böylesi bir eğitimle izahtan daha isâbetli yol yoktur.

AİLEVÎ HİMÂYE: *Âyet-i kerîmede ifâde edilen, yetimin muhâlatası yâni maddî-manevî zarara dûçar kılınmama şartıyla yetimin âile içerisine dâhil edilmesi tavsiyesi dikkatlerimizi bir başka noktaya çekmektedir: Çocukların aile içerisinde yetiştirilmesi meselesi. Kur'ân-ı Kerîm'de çocukların terbiye ve bakımlarıyla ilgili olarak, çocukların anne sütüyle beslenmeleri, süt devrelerinin miktarı gibi bir kısım teferruata yer verilmiş olmakla birlikte, çocukların ailevi atmosfer içerisinde yetiştirilmesi gereğini ifâde eden çok sarih emre rastlanmaz. Ancak yukarıdaki âyet bu emri bir vecibe olarak değil, bir tavsiye olarak yapmaktadır. Yâni çocukların "salâh şartıyla" ailevi bir atmosfer içerisinde yetiştirilmesi daha hayırlıdır. Şâyet ailede, istenen uygun atmosfer olmayacaksa bunda ısrar "çocuğun salâhına" olmayacaktır. Nitekim yukarıda kaydettiğimiz hadiste, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* **en kötü evin, içerisinde yetim bulunan, fakat ona fena muâmele yapılan ev** olduğunu heber vermiştir.

Ancak şunu da yeri gelmişken ifade etmek gerekir ki, günümüz medenî hayatında ortaya çıkan "yuva", "kreş", "ana okulu" gibi terbiye müesseseleri, âyet-i kerîme ve hadis-i şerîflerin ışığı altında değer-

lendirilecek olursa, bunlara çok ağır kayıtlar altında cevaz verilebilir, belki de hiç verilmez. Zîra, âyette vâzıh bir şekilde çocuğun aileye entegre edilmesinin daha hayırlı olacağı dile getirilmekte , hele yetimlerin yetimhâne denen müstakil müesseselerde bir araya toplanması hiç mevzubahs ve imâ bile edilmemektedir.

Çocukların muvâzeneli ve normal bir gelişme gösterebilmelerinde âile hayatının zaruretini ortaya koyan son ilmî araştırmalar açısından değerlendirecek olursak, son asırlarda ortaya çıkıp günümüzde iyice yaygınlaşmaya yüz tutan yukarıdaki isimlerini kaydettiğimiz müesseselerin, medeniyetin insanlığa sunduğu bir mefhari değil, kaçınılması mümkün olmayan bir marazı, bugünkü medenî hayat anlayışının bir kamburu olarak görebiliriz.(70)

70- Terbiye açısından ailenin ehemmiyetini, daha önce zikrettiğimiz İslâm'da Çocuk Hakları adlı kitabımızda etraflıca açıkladık (s. 68-88). Orada müdellel olarak genişçe kaydedilenleri şöyle özetleyebiliriz:

1– Bilhassa süt devresini bakımevlerinde geçiren çocukların ruhî gelişmelerindeki gerilik sebebiyle, çocuk bakım müesseseleri, her çeşit maddî konforu hâiz bile olsa, hiçbir sûrette âilenin yerini tutamaz. Bu sebeple kimsesiz bir çocuk, aile içine yerleştirilmeli, hiçbir imkân olmadığı hâllerde son çâre olarak yuvaya yerleştirilmelidir. Bu düşünce, ücreti devletçe karşılanan "koruyucu âile" müessesesini getirmiştir.

2– İnsan neslinin âile ile sağlıklı şekilde devam edeceği gerçeği anlaşılınca, aile müessesesini korumak için Birleşmiş Milletler öncülüğünde, bütün dünyada tedbirler alınmıştır: Çocuklu ailelere yapılan çeşitli maddî yardımlar, himâyeler, evlenme kredileri gibi.

3– Çocuk sağlıklı bir gelişmeye ancak aile yapısına uygun bir çevre içerisinde kavuşabileceğinden, çocuk himâye müesseseleri aileye benzetilmiştir. Oralarda çalışanlar geçmiş devirlerde hep kadınlardan seçilirken, zamanımızda, en alt seviyedeki müstahdemden en üst seviyedeki muallim ve doktora varıncaya kadar eşit sayıda erkek ve kadından teşkil edilmiştir. Çocuk yuvaları bile. aynen normal âilelerin oturduğu meskenler şeklinde inşa ve tanzim edilen dâireler şeklinde anne-baba rolünü oynayacak bir kadın ve erkek bakıcı nezaretinde teşkil edilmekte, burada kalan çocuklara, zaman zaman ziyâret edilecek, mektup yazılacak "sağdıç akraba"lar: Halalar, teyzeler, dayılar, amcalar bulunmaktadır. Maksad yuvadaki çocuğa mümkün mertebe âile havasını yaşatmak.

4— Âilenin terbiye açısından ehemmiyetini ortaya koyan mühim bir vak'a Rusya'daki tecrübedir. Komünistler orada iktidara geçince yıkılması gereken burjuva müesseselerinden biri olarak, en ziyâde hücum edilen aile müessesesi,tarihte eşine rastlanmadık darbe yemiştir. Ancak, yeni görüşler bir müddet tatbik edildikten sonra, "çocuklara ilk içtimâî terbiyelerini vermede ailenin, kreşlerden, çocuk bahçelerinden veya devlet müesseselerinden daha iyi, daha müessir olduğu" gerekçesiyle tekrar aile düzenine dönülmüştür. Ayrıca âileyi koruyucu bir kısım kanunî tedbirler de alınmıştır.

5— Eskiden zengin çocuklarının fıtraten daha kaabiliyetli olduğuna inanılırken, şimdi bu düşüncenin yanlışlığı kabul edilmiştir. Zîra anlaşılmıştır ki, çocuktaki bir kısım melekelerin inkişâfında aile muhîti, bu muhitin sağladığı maddî ve mânevî imkânlar büyük rol oynamaktadır. Çocuğun ortaya koyacağı şahsiyet fıtrî değil, kesbîdir, terbiyevîdir. Düzenli bir ailenin şuurla vereceği bir terbiyenin yerini hiçbir şey doldurmamaktadır.

YETİMİN MALININ KORUNMASI

Çocuğun hayata hazırlanması meselesinde, İslâm'ın derpîş ettiği en mühim tedbirlerden biri, çocuğun malının korunmasıyla alâkalı teşrîatıdır. Kur'ân bu mevzûyu da yetimle alâkalı bahiste ele almıştır. Tefsirlerde teferruâtlı olarak kaydedildiği üzere, İslâm'dan önce Arab cemiyetinde yetimlerin mallarından velîleri istediği gibi tasarruf etmekte, gasb edercesine serbestçe istihlâk etmekteydiler. Kur'ân-ı Kerîm yetimle alâkalı diğer birçok uyarılardan başka, onların mallarının korunması hususunu da mükerrer âyetlerde müstakilen ele almış, korunması, artırılması ve belli bir disipline göre harcanması için direktifler vermiş, bunlara uymayanlar için ağır tehdîdlerde bulunmuştur:

Şu âyet, yetimlerin mallarını haksız olarak yiyenleri şiddetle tehdîd eder:

اِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ اَمْوَالَ الْيَتَامٰى ظُلْماً اِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَاراً وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيراً

Meâlen: **Yetimlerin zulmen mallarını yiyenler, muhakkak karınlarında sırf bir ateş yerler ve yarın çılgın ateşe yaslanırlar"** (Nisa, 10).

İki ayrı yerde tekerrür eden şu âyet,yetim malının *"en iyi şekilde"* tasarruf edilmesini emreder.

وَلاَ تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ اِلاَّ بِالَّتِى هِىَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهُ

Meâlen: **"Yetimin malına, rüşdüne erinceye kadar, o en güzel olanından başka sûrette yaklaşmayın."**

Bu meseleyi açıklayan diğer âyetlerin de yardımıyla müfessirler, *"en güzel yaklaşma"* tâbirinden şu üç temel esası anlarlar. En'am 6, 152; İsra 17, 35.

1— Muhafaza.

2— Artırma.

3— Zamanında teslim.

Bu üç esası, en açık şekilde medâr-ı bahs eden âyet sûre-i Nisâ'da gelmiştir.

Bazı hükümlerini daha önce açıkladığımız bu âyetin tam meâli şöyledir:

"Yetimleri, nikâh çağına ermelerine kadar gözetip deneyin. O

vakit, kendilerinde bir rüşd hissettiniz mi, hemen mallarını kendilerine teslim edin. Büyüyecekler de ellerine alacaklar diye, o malları israfla yemeye kalkmayın. İhtiyacı olmayan (zengin olan) tenezzül etmesin, muhtaç (fakir) olan da meşrû sûrette birşey yesin, mallarını kendilerine teslim ettiğiniz zaman da karşılarında şâhid bulundurun. Hesabınızı doğru tutmak için Allah'ın harekâtınızı hesâba çekmekte olması yeter" (Nisa, 6).

Yetimin malının korunması meselesinin can alıcı noktası olması hasebiyle, bu üç esası kısaca açıklayacağız:

MUHAFAZA: *Bundan maksad, yetim rüşdüne erip kendi işlerini kendisi görüp malını da istikamet üzere tasarruf edecek hâle gelinceye kadar her çeşit emvâlinin çocuğun menfaatlerini haleldar edecek şekilde kullanmaktan (israf, ziyan, yağmalama, âtıl durdurma gibi) velînin korumasıdır.*

Bu mühim mes'ele ile alâkalı olarak Kur'ân-ı Kerîm'de şu âyet de yer eder:

وَاٰتُوا الْيَتَامٰى اَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ

وَلَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَهُمْ اِلٰى اَمْوَالِكُمْ اِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا

Meâlen: **"Allah'tan korkun da yetimlere mallarını verin ve temizi murdara (helâli harama) değişmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin. Çünkü onda, büyük bir vebal bulunuyor** (Nisa 4, 2).

Hemen kaydedelim ki, âyette geçen *"yetime malını vermek"* hükmündeki *"yetim"* tâbiri kelimenin hakikî mânasında *"yetim"*i ifade etmez. Çünkü, yetime malı verilmez, üzerinde yetimlik kalktıktan sonra verilir. Büluğa erip de rüşdünü isbat etmiş bulunan kimsenin de *"yetim"* olarak isimlendirilmesi "yetimlik"ten yeni çıkmış olması sebebiyledir.

Âyet-i kerîmenin esbab-ı nüzulüyle alâkalı rivayetlerden de anlaşılacağı üzere buradaki *"veriniz"* emri, *"yetimin malına göz dikmeyiniz ve sırası gelince hiç müşkilât çıkarmadan tamamen veriniz ve vermek için iyi muhafaza ediniz"* demektir.

Yetimin malının velî tarafından nasıl muhafaza edileceği hususunun anlaşılması için âyette geçen bir iki tâbirle alâkalı olarak kaydedilen açıklamalara bir göz atalım:

1- *"Temizin murdarla değiştirilmesi"* tâbirinden özetle şunlar anlaşılmıştır:

a) Velînin aynı cinsten olan kendi âdi malını yetimin daha değerli, daha kıymetli olan malı ile değiştirmesi. Bu yasaklanmış oluyor.

b) Herkesin kendi malı temiz ve helâldir. Yetimin malı ise haramdır. Binâenaleyh bir velînin keni helâl olan malını yetimin haram olan malı ile değiştirmesi yasaklanmıştır. Malın aynı cinsten veya başka cinsten malla veya nakdî parayla değiştirilmesi de yasaktır. Fukaha bu noktadan hareketle velînin, velâyeti altındaki çocukla normal şartlarla alışveriş yapmasını yasaklamıştır. Bu meseleyi aydınlatacak bir fetvayı Ahkâmu's-Sığâr'dan kaydediyoruz:

"el-Fetâvâ's-Suğrâ'da zikredildiğine göre, vasî yetimin malını kendi hesabına satın alacak olsa, bakılır, eğer bu, çocuğun hayrına bir satış ise câizdir. Hayırlı olmaktan maksadın ne olduğuna gelince, on dirhem değerinde olan bir şeyi onbeş veya daha fazla dirheme satın almaktır. Veya onbeş dirhem değerindeki kendi malını çocuğa on dirheme satmaktır. İşte bu, çocuk için hayırlıdır. Değerinin fevkinde olursa hayırlı değildir. Fetva da bu vech üzeredir.

*"Muhâfaza"*nın mâhiyetini açıklayıcı bir diğer fetvayı daha kaydedeceğiz. Fetva akar nevinden, yani taşınmaz malların korunmasına râci:

"Vasî yetimin akarını yabancıya normal değeriyle (mislü'l-kıyme) satarsa câizdir. Ve bu mesele herkesçe bilinir. Şemsü'l-Eimme el-Halvânî der ki: "Bu, selef'in cevabıdır. Müteahhir âlimlerin cevabına göre, bu satış, üç şarttan biri ile câizdir: Ya müşteri kıymetinin fazlasını vererek alır, ya küçüğün bunun değerine ihtiyacı vardır, ya ölenin ödenmeyen borcu vardır. Fetvâ da bu görüşe göredir."

Demek oluyor ki yetimin akar nevinden sâbit emlâkinin satılması ciddî şartlara bağlanarak kolayca ve çabucak istihlâki önlenmiş olmaktadır.

c) *"Temizin murdarla değiştirilmesi"* tâbirinden anlaşılan üçüncü mânâ *"Velînin kendi malına iyi bakıp yetimin malını kötü hâlde bırakmasıdır."* Bu da yasaklanarak, yetimin malına en az kendi malı kadar, hattâ daha iyi bakılması emredilmiştir.

d) Dördüncü olarak *"Yetimin malını, tecavüz edip almayınız ki elinizde güzel mallarınızın ona mukabil zâyi olmasına sebep olup da felâkete düşmeyin"* emri anlaşılmıştır.

e) Son olarak *"Kendi helâl rızkınıza intizar eylemeyerek sabırsızlanıp yetimin malını haram yemek için pisboğazlığa kalkışmayınız"* mânası anlaşılmıştır.

2- Daha önceki âyette geçen *"Zengin olan tenezzül etmesin, muhtaç olan da meşrû sûrette bir şey yesin"* ifadesi de bir nebze üzerinde durmamızı gerektirmektedir:

Râzi'nin kaydına göre, bir kısım âlimler zengin de olsa, fakir de olsa "kayyim"in gördüğü bakım hizmetine mukabil yetimin malından ücret alabileceğini söylemiştir. Ancak ekseriyet, âyetten zenginin almaması gerektiği, zîra, yetime bakmanın "farz" bir vazîfe olduğu, "farz" olan vazifeye mukabıl ücret alınamayacağı görüşünü benimsemiştir. Bunlara göre "kayyim", fakir ise, ihtiyacı karşılayacak asgarî miktarda alır, zengin olacak olursa bunu tekrar iade eder, zenginleşmezse, yetimle helâlleşir.

ARTIRMA: *Bundan maksad, velînin, yetimin malını sâbit durdurmamasıdır. Bu da onu, ya bizzat ya da başkası vâsıtasıyla çalıştırmasıyla gerçekleşir. Eğer, nakit para ise mudarebe yoluyla ticarete verir. Ev ve hayvan ise kiraya verir. Tarla ise çeşitli usullerle eker, ektirir, fakat âtıl bırakmaz.*

ZAMANINDA TESLİM: *Âyette zikredilen, yetim malına en güzel yaklaşmanın üçüncü şartı, zamanında teslimdir. Çocukta rüşd hâli görülmeden önce, malın teslimi yasak olduğu gibi, rüşd hâli görüldükten sonra geciktirilmesi de yasaklanmıştır. Mezkur âyetin ıtlâkından, bir kısım âlimler, rüşd hâli görüldükten sonra yetimin taleb etmesini beklemeden derhal malın verilmesinin vâcib olduğu hükmünü çıkarmışlardır.*

Âyet ayrıca, teslim işinin şâhitler huzurunda yapılmasını emretmektedir. Bu emrin zımnında, velî veya vasîlere, yetimlerin malları teslim edilirken şâhitler huzurunda ve sayılarak yapılması emri de vardır. Zîra *"Şâhit huzurunda emanet olarak alınan her malın zimmetinden, şâhit huzurunda teslim sûretiyle kurtulunur."*

ERKEN MES'ULİYET: *Yetimin malının korunması zımnında kaydettiğimiz yukarıdaki açıklamalardan bir başka netice daha çıkmaktadır: Kur'ân-ı Kerîm, çocukların, mümkün mertebe erken yaşlarda mesûliyet sahibi kılınmalarını istemektedir. Bu hedefe, onları, bülûğ çağından önce, ciddî ve disiplinli bir tâlim ve terbiyeye tâbi tutmakla ulaşılır. Nitekim âyet, "yetimleri deneyin" emrederek erken yaşlarda hayata hazırlanmalarını istemiş, "rüşd görür görmez teslim edin" emriyle de, teslimde yâni kendi idarelerini kendi ellerine vermekte gecikilmemesini emretmiş olmaktadır.*

Bu âyet açısından -askerliğini yaptıktan sonra bile babasının vesâyetinden kurtulmayan, daha açık ifadesiyle rüşdüne erdikten yıllar sonra bile, müstahsil değil müstehlik olarak kalıp ekonomik bakımdan aileye yük olmaya devam eden gençlerin çokluğunu gözönüne alarak- memleketimizi değerlendirecek olursak, İslâmî ruhtan sâdece namazı, orucu, zekâtı terk noktasındaki zayıflamamızla değil, daha nice noktalardan nasıl uzaklaşmış bulunduğumuzu anlarız.

EVLENDİRME: Âlimlerin, yukarda kaydettiğimiz aynı âyetten çıkardıkları hükümlerden biri de evlendirme ile alâkalıdır. Âyette geçen قُلْ اِصْلاَحٌ لَهُمْ خَيْرٌ **"onların işlerini düzeltmek hayırlıdır"** tâbirinden, ayrıca, velînin yetimi evlendirme hakkı da bulunduğu ifade edilmiştir.

Ancak, bu hak, yetimle arasında neseben bağ bulunan velîye tanınmıştır. Bu bağdan yoksun olan vasî, sırf "vasîlik" sıfatıyla evlendirme yetkisine sâhip olamaz. Sâdece kadı, âyetin zâhirine göre, "salâh üzere" olmak kaydıyla evlendirme ve malından tasarruf yetkisine sahip görülmüştür.

Aynı mâna وَاِنْ تُخَالِطُوهُمْ **"eğer onlarla bir arada yaşarsanız"** ibâresinden de çıkarılarak, velînin yetimi evlendirme selâhiyeti ve onun, bu meselesiyle meşgul olma vazifesi te'kid edilmiş olmaktadır. "Zira, denmektedir, oğlansa kızıyla, kızsa oğullarından biriyle evlendirmek suretiyle, velî, yetimi, kendisiyle ve âilesiyle beraber kılmış, yetim de onlara karışmış olur." Ancak, ister velî bizzat evlensin, isterse yakınıyla evlendirsin her hâl ü kârda bu muâmele "yetimin ıslahı" şartıyla mukayyeddir.

Bu mes'eleyi ehemmiyetine binaen, Nisâ sûresi'nde tekrar ele alan Kur'ân-ı Kerîm, bilhassa velînin yetimle şahsen evlenmesi durumunda, yetimin bir haksızlığa uğratılmamasına dikkat çeker ve şöyle der:

"Eğer velîsi olduğunuz mal sâhibi yetim kızlarla evlenmekle onlara haksızlık yapmaktan korkarsanız onlarla değil, hoşunuza giden başka kadınlarla iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz" (Nisa, 3).

Kur'ân-ı Kerîm, mağdûr edilebilecek durumda olan güçsüzlerin meseleleri üzerinde fazlaca durur ve dikkatleri onlar üzerine çekerek mağdûriyetlerini önleyici prensipler koyar. Bu maksadla, yetim kadın ve erkeklerin mağdur edilmemeleri için, yukarıda kaydedilen âyetlere (Nisâ 4, 2, 3, 6, 9, 10, 11) tekrar bir atıf daha yapılır.

"Senden kadınlar hakkında fetva isterler. De ki: "Onlara dair fetvayı size Allah veriyor: Bu fetva, kendilerine yazılan şeyi vermediğiniz ve kendileriyle evlenmeyi arzuladığınız yetim kadınlara ve bir de zavallı çocuklara ve yetimlere doğrulukla bakmanız hususunda Kitab'da size okunandır. Ne iyilik yaparsanız, şüphesiz Allah onu bilir" (Nisa, 127).

Erken Evlendirme: Yukarıdaki kaydedilen âyetler, ister kadın, ister erkek olsun, yetimlerin bilhassa evlendirilmeleri ile alâkalanmakta ve bu mesele ile ilgili hükümler getirmektedir. Âyetler, ifâde ettikleri sarih fıkhî hükümlerden başka, erkek ve kız, gençlerin erken evlendirilmelerine dair cevâzı, hatta cevâzın ötesinde tavsiye ve teşvîki de tazammun etmektedir. Nitekim, bu mesele üzerinde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de sarih olarak ısrarla durur ve *"mümkün mertebe erken evlendirme"* prensibini vaz'eder.

"Kimin bir çocuğu olursa, güzel bir isim koysun ve en iyi şekilde terbiye etsin. Büluğa erince de derhal evlendirsin. Büluğa erdiği halde evlendirmez ve delikanlı da bir günah işleyecek olursa, bundan hâsıl olacak günah babaya da terettüp eder."

Ashâb'tan mervî örneklerden başka, bizzat Kur'ân-ı Kerîm, sâdece oğlan tarafının değil, kız tarafının da münâsib aday arayıp, teklif etme prensibine yer verir: "Bazı müfessirlerce Şuayb (aleyhisselâm) olduğu ileri sürülmüş olan ve fakat Kur'ân'da ismi zikredilmeyen Medyenli kız babası, Hz. Mûsa'ya şu teklifi yapar:

"Bana sekiz yıl çalışmana karşılık bu iki kızımdan birini sana nikâhlamak istiyorum" (Kasas, 27).

Cemiyetimizde örfleşmemiş bu Kur'anî irşadın, en azından bilinmesinde fayda vardır.

ÇOCUĞUN MALI VE EBEVEYNİ

Daha önce işâret ettiğimiz üzere, malın korunması meselesinde yetim olanla yetim olmayan çocuk arasında fark olmadığını göstermek için buraya Ahkâmu's-Sigar'dan bir iki fetva kaydedeceğiz.

Önce şunu belirtelim: Nasıl ki, bizzat Kur'ân-ı Kerîm, yetim malının yenmesini kesin bir dille haram etmiş, ancak çok sınırlı ve açık şartlarla velîsinin yemesine ruhsat vermiş ise, İslâm âlimleri de aynı şekilde, bülûğa ermeyen çocuğun malının anne ve babasına haram olduğunu

ifâde ettikten sonra, çok sınırlı kayıtlarla ana-babanın çocuklarının malından istifâde edebileceği hükmünü getirmişlerdir. Söz konusu kayıtlara uymadan yenen malın, yetim malı gibi haram olduğunu açık bir ifade ile belirtmişlerdir. Temel prensip şudur: **"İnsan için sâdece kendi çalışması helâldir"** meâlindeki âyet (Necm, 39) mucibince, çocuğun ameli yazılmaya başlamazdan (yâni büluğa ermezden) önceki bütün hasenâtı çocuğa âittir, ebeveyne âit değildir." Bu hükümde *"bütün âlimlerimiz (Hanefî-fukaha) müttefiktir."*

1. Fetvâ: *"el-Kâdı el-İmam Zâhirüddîn'in Fetvasının Hibe bahsinde kaydedildiğine göre, baba, çocuğunun malına muhtaç olursa; bakılır, bu ihtiyaç meskûn mahalde -fakirlik ve yoksulluk sebebiyle- hâsıl olmuş ise, o malı herhangi bir müeyyide gerekmeksizin yer. Adam, dağ, çöl gibi (gayr-i meskûn) bir mahalde, –beraberinde yiyecek maddesinin bulunmaması sebebiyle- ihtiyaç hâsıl olmuş ise, çocuğun malından kıymetini ödeyerek yer. Zira Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur: "Baba muhtaç olduğu takdirde çocuğun malından ma'ruf üzere yer." Ma'rufa gelince: Fakir ise, herhangi bir müeyyideye tâbi olmaksızın yemesidir. Servet sâhibi ise, kıymetini ödeyerek yemesidir.*

2. Fetva: *Reşîdüddin'in Fetva'sında kaydedildiğine göre, anne, kendi malını, çocuğunun malıyla karıştırır, yiyecek alır ve küçükle birlikte yerse ve yediği kendi hissesini geçecek olursa, bu câiz olmaz. Zira, YETİM MALINI YEMİŞ olmaktadır."*

3. Fetvâ *"Baba, erkek çocukları bir işe verse; onlar da para kazanacak olsalar, bunların kazançlarını baba alır, bundan kendileri için harcar, artan miktarı da, bülûğ ânında, diğer mallarıyla birlikte teslim etmek üzere onlar adına muhâfaza eder.*

"Eğer baba mübezzir (müsrif) ise bu mallar hususunda kendisine güvenilemezse, kadı onları babadan alır ve bir yed-i emine teslim eder. Bu hüküm, sâdece çocuğun kazancından artan paraya râci olmayıp, çocuğun bütün mallarına râcidir."

4. Fetva: *"...Küçük çocuğa meyve hediye edilmiş -ve bununla ebeveyne ikramda bulunmak düşünülmüşse- bundan yemek, onlara da helâldir. Fakat çocuğa, çocuksu bir hediye verilmiş ise, bundan anne ve babanın yemesi câiz değildir..."*

Çocuğa hibe, hedye vs. yollarla intikal eden yiyecek dışındaki diğer maddelerin ebeveyne haram olacağı açıktır. Zîra bunlar çocuğun mülküne geçmiştir. Yukarıda belirtildiği üzere, çocuğun her çeşit emvali, bülüğdan önce, ebeveyne dahi haramdır.

DÖRDÜNCÜ BAB

YOLDAN RAHATSIZ EDİCİ ŞEY TEMİZLEMEYE DAİR

181 ١ – عن أبي هريرة رضى الله عنه قال: قالَ رَسُولُ الله ﷺ: [بيْنَمَا رجلٌ يمشى بطريقٍ وَجَدَ غُصْنَ شوكٍ على الطريقِ فأخَّرَهُ فشكرَ اللهُ تعالى لهُ فغفرَ له]. أخرجه الستة إلا النسائى، وهذا لفظهم إلا أبا داود فإنه قال: نَزَعَ رجلٌ لم يعملْ خيراً قطُّ غُصْنَ شَوْكٍ عن الطريق: إمّا كان في شجرةٍ فقَطَعَه، وإمّا كان موضوعاً فأماطَه، وذكر نحوه.

1. (181)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: **"Bir adam yolda yürürken, yol üzerinde bir diken dalına rastladı. Onu alıp dışarı attı. Cenab-ı Hakk bu davranışından memnun kalarak, ona mağfiret etti".**
Buhârî, Mezâlim 28, Cemaat 32; Müslim, Birr 128, (1914), İmâret 163, (1914); Muvatta, Salatu'l-Cemaat 6, (1, 131); Tirmizî, Birr 38 (1958); Ebu Dâvud, Edeb 172, (5245).

Yukarıdaki metin, Ebu Dâvud hariç beş kitabın beşinde aynen mevcuttur. Ebu Dâvud (az bir farklılıkla) şöyle kaydeder: **"Hiçbir hayır yapmamış olan bir adam, yoldan bir diken dalını kaldırdı. Bu ya (yola uzanmış) bir ağaç dalıydı kesip attı ya da yola bırakılmış bir şeyi kaldırıp attı..."** gerisi yukarıdaki gibi.

182 ٢ – ولمسلم عن أبي ذرّ رضى الله عنه قال رَسُولُ الله ﷺ: [عُرِضَتْ عليَّ أعمالُ أُمّتي: حَسَنُها وسيِّئُها، فوجدْتُ في محاسنِ أعمالها الأذى يُماطُ عن الطريق، ووجدْتُ في مساوئِ أعمالها النُّخامةَ تكونُ في المسجدِ لا تُدْفَنُ].

2. (182)- *Müslim'de Ebu Zerr* (radıyallahu anh) hazretlerinden kaydedildiğine göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurmuştur ki: **"Bana ümmetimin, hayır ve şer, bütün amelleri arzedildi. İyi amelleri arasında, rahatsızlık veren bir şeyin yoldan atılması da**

vardı. Kötü amelleri arasında yere gömülmeden mescide bırakılmış tükrük de vardı." Müslim, Mesâcid 58, (553).

183 ٣- وله عن أبى برزة رضى الله عنه قال: [قلتُ يا نَبىَّ الله علّمنى شيئاً ينفعنى. قال: اعزِل الأذى عن طريق المُسلمين].

3. (183)- *Yine Müslim'de Ebu Berze* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Ey Allah'ın Resûlü, bana faydalı olacak birşey öğret, dedim de şu tavsiyede bulundu:* **"Müslümanların yolundan rahatsızlık veren şeyleri kaldır"** Müslim, Birr 131, (2618).

AÇIKLAMA:

Yol hakkında kaydedilen üç hadisle ilgili olarak Hz. Peygamber'in Sünetinde Terbiye adlı kitabımızdan aşağıdaki pasajı iktibas ediyoruz:

"Sünnet, medeniyet ve terakkinin mühim âmillerinden biri olan yolların inşası, bakımı, emniyeti hususunda da Müslümanların dikkatini çekmiştir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) yeni inşaatlar sırasında yolun ihmâl edilmemesini ve bunun (en az) yedi zira' olmasını istemiştir. Keza yol hususunda ihtilâf olunca da bunun yedi zira' üzere halle bağlanmasını emretmiştir. Şârihler, tarla ve bağ arasında az geçilen yolların komşular arasında anlaşmaya tâbi olarak daha geniş veya daha dar olabileceğini, bu rakamın ihtilaf hâlinde vaz edileceğini, keza çok geniş olan bir yolu da kimsenin istilaya hakkı olmadığını belirtirler.

İbnu Hacer'in de belirttiği gibi yedi zira'lık genişlikten maksad, yüklü olarak (taşıtların) rahatça gidip gelmesini sağlayacak, lüzûmu hâlinde zarûrî eşyaların kapı önüne bırakılmasına imkân verecek genişliktir. Bu miktar âmmenin menfaatına tahsîs edilen miktâr olması hasebiyle daha geniş olmadığı takdirde, daralmaya meydan vermemek için oturmak, satış vs. için işgâl etmek yasaklanmıştır. Her devrin nakil vâsıtalarına göre mezkur rakamın değiştirileceği şârihlerin ifâdesinden anlaşılmaktadır. Nitekim Hz. Ömer zamanında Basra ve Kûfe şehri kurulurken ana caddeler 20, tâli sokaklar 9 zira' olarak planlanmış hadisten gelen rakamın bağlayıcı olmadığı fiilen gösterilmiştir.

Müslümanlara yolda eziyet verenler lânetlenerek, *"yol kesenin cihad (bile olsa hiçbir amel)'i makbul olmayacağı ve ölüsüne namaz kılınmayacağı belirtilerek"* yol emniyetinin ehemmiyeti belirtilmiştir.

Keza gelip geçenleri rahatsız edecek herhangi birşeyin yoldan atılmasının sadaka sayılacağı bildirilerek yolların temiz tutulmasına teşvik edilmiştir. Bu hususun ehemmiyeti bâzı rivayetlerde şöyle bir misalle açıklanır: **"Hiçbir hayır ameli olmayan bir adam, yoldan geçenleri rahatsız eden bir ağaç dalını oradan kaldırıp attı. Allâh bu amelinden memnun kalarak onu cennetine koydu."**

Yol hususundaki teşvik edici hadisler, müteâkip devirlerde, halifeleri yol işlerine ehemmiyet vermeye sevketmiştir.

Hz. Ömer'in Mekke-Medine arasına kuyular kazdırıp konak, dinlenme yerleri yaptırdığı, ehl-i zimme ile anlaşmalarda "yol ve köprüleri tâmir etme" şartını koyduğu, Hz. Ali'nin dükkanların sokaklara taşmasını yasakladığı, Emevîler devrinde, yollara, yürünen mesâfeleri tesbit maksadıyla, bugünkü kilometre levhaları gibi her üç bin zirâ' mesafeye "mil" denen bir mesâfe "bina"sının yapılarak üzerine uzaklığı yazmaya varacak derecede, yol işlerine gittikçe artan bir ihtimam ve alâkanın verildiği görülmektedir. Makrîzî, 166 yılında Halîfe Mehdî tarafından Mekke, Medine, Yemen arasına deve ve katırların kullanıldığını posta teşkilatı kurulduğunu (...) Şam yollarının çok bakımlı olup konak yerlerinde yiyecek, içecek, yem nevinden her çeşit ihtiyâcın karşılandığını, Kâhire'den kalkan bir kadının yanına azık vs. almaksızın Şam'a yaya veya atlı gidebileceği kadar emniyet hâkim olduğunu, bu durmun 803 yılında Timur işgâli vaki oluncaya kadar devam ettiğini belirtir.

BEŞİNCİ BAB

İYİLİK ÜZERİNE MÜTEFERRİK HADİSLER

184 ١- عن صفوانَ بن سليم رضى الله عنه قالَ رَسُولُ الله ﷺ: [السَّاعِى عَلَى الأرْمَلَةِ وَالْمِسْكِينِ كَالمجاهدِ فِي سَبيلِ الله، أو كالَّذى يَصُومُ النهارَ ويَقُومُ اللَّيلَ]. أخرجه مسلم، ومالك، وأبو داود.

1. (184)- *Safvân İbnu Süleym* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: **"Dul ve kimsesizler için çalışan, Allah yolunda cihad eden veya gündüzleri oruç tutup geceleri de ibadet eden kimse gibidir"** Buhârî, Nafakât 1, Edeb 25, 26; Nesâî, Zekât 78, (5, 86, 87); Müslim, Züd 41, (2982); Tirmizî, Birr 44, (1970).

185 ٢- وعن عَمْرو بن العاص رضى الله عنه قال رَسُولُ الله ﷺ: [أربعُونَ خَصْلَةً أعلاها مَنيحةُ العَنْزِ، ما مِنْ عامِلٍ يَعمَلُ بخَصْلَةٍ منها رجاءَ ثوابِها وتَصْديقَ موعُودِها إلا أدخلَه اللهُ تعالى بها الجَنَّةَ]. قال بعض الرواة: فعَدَدْنا ما دونَ منيحةِ العنزِ من ردِّ السلامِ، وتشميتِ العاطسِ، وإماطةِ الأذى عن الطريقِ ونحوِه، فما استطَعنا أنْ نَصِلَ إلى خمسَ عشرةَ خصلةً. أخرجه البخارى، وأبو داود.

2. (185)- *Amr İbnu'l-Âs* (radıyallahu anh) anlatıyor. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: **"Kırk iyilik vardır. En üstünü sağmal keçi bağışlamaktır. Bu iyiliklerden birini, sevab ümîd ederek ve vâdedilen mükâfatı tasdik ederek yapan kimseyi Allah mutlaka, bu ameli sebebiyle, cennete koyar."** Ravilerden biri (Hassân) diyor ki: "Keçi bağışı dışındaki amelleri saydık: Verilen selâmı almak, hapşırana yerhamukâllah demek, yoldan rahatsızlık veren şeyi temizlemek vs. gibi, fakat on beşe bile ulaşamadık", Buhârî, Hibe 35; Ebu Dâvud, Zekat 42, (1683).

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen kırk iyilik nedir? Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* onları niye saymamıştır? diye bazı sorular hatıra gelmektedir. İbnu Battâl, râvilerden Hassân İbnu Atiyye'nin bunu sayamaması başkasının da sayamayacağı mânasına gelmediğini belirttikten sonra ezcümle şu açıklamayı yapar: *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu sözleriyle sayıya gelmeyen bir kısım hayırların işlenmesine teşvik buyurmuşlardır. Şurası muhakkak ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu kırk hayrı biliyor idiler, ancak zikretmediler. Çünkü terki bizim için zikrinden daha faydalıdır. Şâyet bunlar belirlenmiş olsaydı onların dışındaki hayırların işlenmesine sekte vururdu. Nitekim, bu hayırları sayıp kırkı öte geçenler kulağımıza geldi."* İbnu Hacer sahih hadislerden alınarak tâdâd edilen yirmiye yakın hayırlı ameli kaydeder.

186 ٣– وعن أبى موسى رضى الله عنه قالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: [عَلى كلِّ مسلمٍ صدقةٌ، قِيل أرأيتَ إن لم يَجِدْ؟ قال: يعْمَلُ بيديْهِ فينفعُ نفسهُ ويتصدَّقُ. قال: أرأيت إنْ لم يَسْتَطِعْ؟ قال يُعينُ ذا الحاجةِ الملهوفَ. قال: أرأيتَ إنْ لم يَسْتَطِعْ؟ قال: يأمُرُ بالمعروفِ أو الخيرِ. قال: أرأيتَ إنْ لم يَفْعَلْ؟ قال: يُمْسِكُ عن الشَّرِّ فإنها صدَقَةٌ].

أخرجه الشيخان.

3. (186)- *Ebu Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Her Müslümanın sadaka vermesi gerekir"** buyurdu. Kendisine: "Ya bulamayan olursa?" diye soruldu. **"Eliyle, çalışır, hem şahsı için harcar, hem de tasadduk eder"** cevabını verdi. *"Ya çalışacak gücü yoksa?"* diye soruldu **"Bu durumda, sıkışmış bir ihtiyaç sâhibine yardım eder"** dedi. "Buna da gücü yetmezse?" dendi. **"Ma'rufu veya hayrı emreder"** dedi. "Bunu da yapmazsa?" diye tekrar sorulunca: **"Kendini başkasına kötülük yapmaktan alıkor. Zîra bu da bir sadakadır"** buyurdu. Buhârî, Zekât 30, Edeb 33; Müslim, Zekat 55, (1008).

AÇIKLAMALAR

1— Hadiste her Müslümana vermesi "gerektiği" belirtilen sadakadan maksad "farz" olan sadaka yani zekât değildir. Çünkü zekât, zenginlere gerekli ve farzdır. Öyle ise mendûb olan sadaka muraddır.

Hadis "sadaka" deyince sâdece maddî bağışların araştırılması gerektiğini ifade etmektedir. Tatlı bir söz, şuurlu olarak başkasını rahatsız edici davranışlardan kaçınma bile sadaka olabilmekte ve üzerimizdeki borcun düşmesini sağlamaktadır. Ancak, bunlardan en üstünü, umumiyet itibariyle, verilen maddî sadakadır. Mevcut yoksa çalışıp kazanacak sonra tasadduk edip bağışlayacak. Çalışamayacak kimse muhtaca yardım etmek suretiyle aynı borcu ödeyebilir. Muhtaç, mutlak bırakılmış, binaenaleyh yapılacak yardım da mutlaktır,her çeşit "yardım" buraya girer.

Son çâre olarak ma'rûfu işlemek ve zarardan kaçınmak gösterilir. Hadîsin el-Edebu'l-Müfred'de yine Buhârî tarafından kaydedilen vechinde "hayrı ve ma'rûfu emretsin"denmiştir. Yukarıdaki hadisin ifâdesinde "ma'rufun emredilmesi" başlı başına bir amel olmakta ve "kötülük yapmaktan kaçınmak"tan önce gelmektedir. ez-Zeyn İbnu'l-Münîr bu sonuncu durumun yani kötülükten kaçınmak sûretiyle sadaka işleme keyfiyetinin niyetle olacağını belirtmiştir. Yani tabiatından gelen mücerred bir terk yeterli değildir, "Allah'a tekarrüb, rıza ve yakınlığını kazanmak düşüncesiyle kötülüğü terketmelidir" der.

2— Şârihler yukarıdaki ifadede geçen "Ya bulamazsa?" tâbirinin tertip ifâde etmediğini, binaenaleyh gücü yeten kimsenin, aynı anda bu sayılanların hepsini yapabileceğini, bu tertibin sırf bir izah için, herkesin mutlaka bir sadakada bulunabilme imkânına sahip olduğunu bildirmek için geldiğini belirtirler.

3— Bu hadis, niyet dahil her bir hayır amelinin sevab yönüyle sadaka derecesine çıkabileceğini göstermektedir. Ayrıca maddî sadakaya gücü yeten öncelikle bunu yerine getirmelidir, zîra diğerlerinden üstündür.

4— Allah'ın mahlûkatına karşı müşfik olup mal veya bir başka şekilde de olsa mutlaka bir iyilik yapma imkânı aranmalıdır.

5— Hadisin verdiği diğer bir derse göre, insanoğlu sırf kendisi için yaşamamalı, mutlaka, başkasına sirâyet edecek bir hayırda bulunmalıdır. Muhammed İbnu Ebî Cemre bu amelleri efdaliyet ve iktidar derecesine göre şöyle sıralar: Sadaka; buna gücü yetmezse buna yakın olan veya yerine geçen bir şey ki bu da çalışmak ve kazanıp harcamaktır. Çalışmaya gücü yetmeyen bunun yerine geçecek olan yardıma tevessül eder. Bu olmadığı takdirde ma'ruf amel'de bulunmak. Bunun içine, önce zikredilenler dışındaki ma'ruf (aklen ve örfen hoş kabul edilen) ameller girer, yoldan rahatsızlık veren bir şeyi kaldırıp atmak gibi. Bu da olmadığı takdirde namaz. Buna da gücü yetmezse şerri terketmek gelir. Bu

en düşük mertebeyi teşkîl eder. Burada şerden maksat dinin yasakladığı herşeydir.

İbnu Ebî Cemre, hadiste, içinde bulunduğu şartlar icabı, mendub amellerden hiçbirini yapamayacak durumda olan kimselere teselli bulunduğunu ayrıca kaydeder.

Şunu da belirtelim ki, *İbnu Ebi Cemre* "namaz" diyerek, yukarıdaki hadiste görülmeyen bir menduba yer vermektedir. Bu tâbirle, hadisin farklı bir vechine işaret etmektedir. Çünkü sözkonusu rivayette: "... *İki rekatlik kuşluk namazı bunların hepsinin yerine geçer*" buyrulmuştur.

Hadîste,

★ Tasadduk etmek maksadıyla çalışmanın fazileti anlaşıldığı gibi,

★ Kişinin, kazancını, önce kendi ihtiyaçları için harcaması gerektiği de anlaşılmaktadır.

187 ٤– ولهما عن أبى هريرة رضى الله عنه قال: قال رَسُولُ الله ﷺ: [كُلُّ سُلاَمَى من النّاسِ عليه صدقةٌ، كلّ يومٍ تطلعُ فيه الشمسُ. قال: تعْدِلُ بين الإثنيْنِ صدقةٌ، وتُعِينُ الرجلَ في دابتِه فتحْمِلهُ عليها أو ترفعُ له عليها متاعَه صدقة، قال: والكلمةُ الطيبةُ صَدَقةٌ، وبكُلِّ خَطوةٍ تَمشيها إلى الصَّلاة صَدَقةٌ، وتميطُ الأذى عن الطّريقِ صَدَقةٌ].

4. (187)- Yine *Buhârî ve Müslim, Ebu Hüreyre*'den (r.a.) kaydettiklerine göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur: **"Güneşin doğduğu her yeni günde kişiye, her bir mafsalı için bir sadaka vermesi gerekir. İki kişi arasında adâlet yapman bir sadakadır. Kişiye hayvanını yüklerken yardım etmen bir sadakadır. Güzel söz sadakadır, namaza gitmek üzere attığın her adım sadakadır. Yoldan rahatsız edici bir şeyi kaldırıp atman sadakadır."**
Buhârî, Cihâd 72, 128, Sulh 33; Müslim, Müsâfirîn 84, (720), zekât 56, (1009).

188 ٥– وعن حكيم بن حزام رضى الله عنه قال: [قلتُ يَا رَسُولَ الله: أرأيتَ أموراً كنّ أتحنّثُ بها في الجاهلِيّة من صلاةٍ وعتاقةٍ وصَدَقةٍ، هَلْ لي فيها أجرٌ قال: أسْلمتَ على مَا سَلَفَ لكَ منْ خيرٍ]. أخرجه الشيخان.

وفي أخرى قال. قلتُ: فو الله لا أدَعُ شيئاً صَنَعْتُهُ في الجاهلية إلاّ فَعلْتُ في الإسْلام مثلَهُ.

وفي أخرى: أنّه أعتق في الجاهلية مائة رقبةٍ وحَمَلَ على مائة بعير فلمَّا أسْلم فعل مثلَهُ.

5. (188) *Hakîm İbnu Hizâm* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Ey Allah'ın Rasûlü, dedim, cahiliye devrinde yaptığım hayırlar var: Dua, köle âzad etme, sadaka vermek gibi, bana bunlardan bir sevab gelecek mi?"***"Sen dedi, zaten,daha önce yaptığın bu iyiliklerin hayrına Müslüman olmuşsun."** Buhârî, Zekat 24, Büyû 100, İtk 12, Edeb 16; Müslim, İman 194-196, (123).

Bir diğer rivayette der ki: Dedim ki: *"Allah'a kasem olsun,İslâm'da yaptıklarımdan hiçbirini eksik bırakmadan, câhiliye devrinde hepsini yapmıştım."*

Diğer bir rivayette Hâkim'in câhiliye devrinde yüz köle âzad ettiği, yüz deve yükü mal tasadduk ettiği, Müslüman olunca da aynı miktarda hayır yaptığını belirtir.

AÇIKLAMA:

Hadis şârihlerinin üzerinde durdukları hadislerden biridir. Görüldüğü üzere, Hakîm İbnu Hizâm Müslüman olmazdan önce yaptığı hayırlardan bir sevab ve ücret alıp alamayacağı hususunda sormakta; Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de **"Daha önce yaptığın iyiliklerin hayrına Müslüman oldun"** cevabını vermektedir.

Burada karşımıza çıkan en mühim soru Allah rızası için yapılmayan hayırların bir değer taşıyıp taşımayacağıdır. Zîra temel prensibe göre, Allah rızası için yapılmayan hayırların bir değeri yoktur. Bu yüzden yukarıdaki hadis, âlimlerin ihtilaf etmelerine ve hadisi çeşitli te'villere tâbi tutmalarına sebep olmuştur. Şöyle ki:

1— **"Daha önce yaptığın iyi amellerin hayrına Müslüman oldun"**, sözü evvelce güzel alışkanlıklar kazanmışsın, bu alışkanlıklar Müslüman olmana, İslâm'da hayırlı işlere devam etmene fıtrî bir hazırlık olmuş mânâsına gelebilir.

2— Aynı söz, *"Bu yaptıklarınla güzel bir nam kazandın. Bu nâmın Müslümanken dahi devam edecektir"* mânasını taşıyabilir.

3— Geçmiş iyiliklerin, Müslüman olduktan sonraki hayır amellerinin sevabını artıracağı da ihtimalden uzak değildir.

4— Bazı âlimler *"Bu sözün mânası, Müslüman olan her müşrike*

İslâm'a girmezden önceki hayırlı ameli yazılır, fakat kötü ameli yazılmaz demektir" demişlerdir.

5— Fakihler: *"Kâfirin ibadeti sahîh değildir. Müslüman olsa bile eski ibadetleri nazar-ı itibara alınmaz"* demişlerdir. Ancak bu hüküm Nevevî tarafından şöyle tefsir edilmiştir: *"Fukahanın bundan muradı küfür hâlinde işlenen hayırların dünyevî ahkâm hakkında nazar-ı itibara alınmayacağıdır. Bu sözde âhiret sevabına dair birşey yoktur."*

Hülasa hayır ve imanın müsbet yönde mertebe ve dereceleri bulunduğu gibi, şer ve küfrün de kendi aralarında menfî istikâmette derekeleri, mertebeleri vardır. Sıradan bir kâfirle zâlim, fâcir, fâsık ve sefih bir kâfir, bir olmamalıdır. Binâenaleyh hayırsever kâfirlerin, zâlim kâfirlere nazaran uhrevî hayatta farklı muameleye maruz kalması, mertebesinin farklı olması makuldür. Bu yüzdendir ki, cehennemin de, cennet gibi farklı tabakaları mevcuttur. Kur'ân-ı Kerîm'de cehennemliklerin maruz kalacağı farklı azablardan bahsedilmektedir. (Daha ziyade bilgi için Ahmed Davudoğlu'nun Müslim Şerhi'ne bakılabilir I, 460-463). Müteâkip hadisle ilgili olarak kaydedeceğimiz açıklama da bu bahsi tamamlar.

189 ٦– وعن عائشة رَضِىَ اللّٰهُ عنها قالتْ: [قلتُ يَا رَسُولُ اللّٰهِ: إنَّ ابنَ جُدْعَانَ كَانَ فِي الجَاهِلِيَةِ يَصِلُ الرَّحِمَ، ويُطْعِمُ المِسْكِينَ، فَهلْ ذلِكَ نَافِعُهُ؟ قَالَ: لاَ يَنْفَعُهُ إنَّهُ لَمْ يَقُلْ يوماً رَبِّ اغْفِرْ لِى خَطِيئَتِى يومَ الدِّينِ].

6. (189)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: *"Dedim ki Ey Allah'ın Resûlü, İbnu Cüd'an câhiliye devrinde sıla-i rahimde bulunur, fakirlere yedirirdi. O bundan fayda görecek mi?" Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu cevabı verdi:* **"(Hayır) iyiliklerin ona bir faydası olmayacaktır. Çünkü o bir gün bile "Ya Rabbi kıyamet günü günahlarımı bağışla"** dememiştir." Müslim, İman 365, (214).

AÇIKLAMA:

İbnu Cüd'an efsânevî hayat hikâyesi olan bir câhiliye Arabıdır. Hz. Aişe ile aynı kabileye mensubtur. Yani Kureyşlidir. Bidâyette ahlâksız ve câni birisidir. Bu yüzden kabileden kovulur. Sonra çölde rastladığı bir mağarada Hz. Nuh (aleyhisselam)'un torunlarından ve beş yüz yıl kadar hayat süren *Nüfeyl İbnu Abdiddâr*'ın mezarını keşfeder. Oradan ele

geçirdiği servetle zengin olur, kabilesine geri döner. Bu servetle büyük hayırlar yapar.

Yukarıdaki hadis, kâfir olarak ölen bir kimsenin sıla-ı rahim yapmak, fakirleri doyurmak gibi hayırlı işlerinin ahirette kendisine fayda vermeyeceğini ifade etmektedir.

Kadı Iyaz der ki: *"Kâfirlere amelerinin fayda vermeyeceğine, bunlardan dolayı sevap görmeyeceklerine, azapları da hafifletilmeyeceğine İcma-i Ümmet vardır. Lâkin suçlarına göre küffârın azapları birbirinden şiddetli olacaktır."*

Yani makamları cehennem olmak yönüyle hepsi birdir. Hiçbir hayırlı amel kâfirin makamını cennet kılmada işine yaramayacaktır. Ancak cehennem içerisindeki mertebelerine müessir olabilecektir. Cinâyet, zulüm, sefâhet gibi, aklen, vicdanen kötü olan amelleri sebebiyle esfel-i sâfilîn istikametinde derekeleri artacak, maruz kalacakları azab şiddetlenecektir.

İslâm âlimleri naslar arasındaki farklılıklardan ve zımnî delâletlerden bu mânâları çıkarmışlardır. Dinin tebliğ ve tesbiti sırasında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu teferruatları, sarih ve doğrudan beyanlarla ortaya koysaydı, yanlış anlamalara sebep olabilir, cahiliye büyüklerinin, İslâm'da da büyük olarak korunmaları gibi telakkîler ortaya çıkabilirdi. Bu durumdan kabilecilik asabiyeti belli bir ölçüde hissemend olur, İslâm'ın te'sisine çalıştığı vahdet ve birlik ruhu zarardîde olabilirdi.

190 ٧– وعن أبى ذرّ رضى الله عنه قال: قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: [لا تَحقِرَنَّ مِنَ المَعْرُوفِ شَيئاً، ولو أنْ تلقَى أخاكَ بوجهٍ طَلْقٍ]. أخرجهما مسلم.

7. (190)- Ebu Zerr (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Yapılan hayırdan (ma'ruf) hiçbir şeyi küçük bulup hakir görme, kardeşini güler yüzle karşılaman bile olsa (bunu ehemmiyetsiz görüp ihmâl etme)"** Müslim, Birr 144, (2626).

191 ٨– وعن حُذَيْفَةَ رضى الله عنه قال: قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: [كُلُّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ]. أخرجه الخمسة إلاّ النسائى.

وأخرجه الترمذى عن جابر، وزاد: وإنَّ مِنَ المعروفِ أن تلقَى أخاكَ بوجهٍ طَلْقٍ، وأن تُفْرِغَ من دَلْوِكَ في إناءِ أخيكَ.

8. (191)- Huzeyfe (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Her bir ma'ruf sadakadır"** Buhârî, Edeb 33; Müslim, Zekât 52, (1005); Ebu Dâvud, Edeb 68, (4947); Tirmizî, Birr 45, (1971).

Bu hadisi Tirmizi, Hz. Câbir (radıyallahu anh)'den şu ziyade ile rivayet etti: **"Kardeşini güler yüzle karşılaman, kendi kovandan kardeşinin kabına su vermen de birer "ma'ruf"dur".**

192 ٩- وعن عدى بن حاتم رضى الله عنه قال: قال رَسُولُ الله ﷺ: [مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إلاّ سَيُكَلِّمُهُ رَبُّهُ، وَلَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ تَرْجُمَانٌ فَيَنْظُرُ أَيْمَنَ مِنْهُ فَلاَ يَرَى إلاّ مَا قَدَّمَ وَيَنْظُرُ أَشْأَمَ مِنْهُ فَلاَ يَرَى إلاَّ مَا قَدَّمَ وَيَنْظُرُ بَيْنَ يَدَيْهِ فَلاَ يَرَى إلاّ النّارَ تِلْقَاءَ وَجْهِهِ: فَاتَّقُوا النَّارَ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ، فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَبِكَلِمَةٍ طَيِّبَةٍ]. أخرجه الشيخان والترمذى.

9. (192)- *Adiy İbnu Hâtim* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Sizden herkese Rabbi, aralarında bir tercüman olmaksızın, doğrudan doğruya hitab edecektir. Kişi o zaman (ateşe karşı bir kurtuluş yolu bulmak üzere sağına bakar, hayatta iken gönderdiği (hayır) amellerden başka birşey göremez. Soluna bakar, orada da hayatta iken işlediği (kötü) amellerden başka birşey göremez. Ön cihetine bakar. Karşısında (kendini beklemekte olan) ateşi görür. (Ey bu dehşetli güne inanan mü'minler!) yarım hurma ile de olsa kendinizi ateşten koruyun. Bunu da bulamazsanız güzel bir sözle koruyun"** Buhârî, Rikâk 49, 51, Tevhid 36, 24, Zekât 9, Menâkıb 25, Edeb 34; Müslim, Zekât 67, (1016); Tirmizî, Kıyamet 1, (2427).

AÇIKLAMA:

Ateşe karşı korunmak için, ne kadar küçük görünse bile iyi amellerden işlemek gerekir. Hayırlı ameller işlemek için zengin olmayı, âlim olmayı, mevki sâhibi olmayı veya şu yaşta, bu sıhhatte olmayı beklemeye hacet yok. Herkes hayır yapabilir, yarım hurma ile de olsa, tatlı bir söz, güzel bir yüzle de olsa, yoldan rahatsızlık veren bir taşı, bir dikeni kenara atmak sûretiyle de olsa. Hadîsler, başkalarına kötülükten vazgeçmeyi de "sadaka", hayırlı işler yapmaya "niyet" etmeyi de "sadaka" olarak ifâde ettiğine göre, hiç kimse ateşten korunmak için birşeyler yapmaktan uzak ve âciz kalmaz, yeter ki meselenin şuurunda olsun. Hz. Peygamber

(aleyhissalâtu vesselâm), bir kısmı bu bölümde zikredilmiş olan sadaka ve marufla ilgili hadislerle mü'minde her an, her şeyinde hayrı arayan bir şuur uyandırmaya çalışıyor.

Mü'min, en ağır şartlarda, her çeşit imkânsızlıklarda bile mutlaka yapabileceği bir hayır bulabilir ve bununla "Hayır yapmaktayım. Rahmeti, ecri bol olan Rabbim'den mükâfat bekliyorum" diyebilir. Bu duygu, kendini değersiz, kıymetsiz görme kompleksinden, Allah'a karşı ye'se düşme felâketinden kurtarır. Yukarıda geçen hadislerde meknuz olan sonuncu gâyeyi de gözönüne almalıyız.

193 ١٠ — وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال: قال رَسُولُ الله ﷺ: [ألاَ رجُلٌ يمنَحُ أهلَ بيْتٍ ناقةً تغْدُو بِعُسٍّ وتَرُوحُ بِعُسٍّ إنَّ أجرَها لَعَظِيمٌ]. أخرجه مسلم.

«والعُسّ» القدح الكبير.

10. (193)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Bilin ki, bir ev halkına, sütünden ve yününden istifâde etmeleri için, akşam ve sabah bol süt veren devesini, geçici olarak bağışlayan kimsenin ecri cidden büyüktür."* Müslim, Zekât 73, (1019).

BİRİNCİ BAB

ALIM-SATIMIN ADABINA DAİR

BİRİNCİ FASIL

SIDK VE EMANET (GÜVEN)

İKİNCİ FASIL

ALIŞVERİŞTE VE İKALE'DE (GERİ VERME) KOLAYLIK

ÜÇÜNCÜ FASIL

ÖLÇÜLER VE TARTILAR

DÖRDÜNCÜ FASIL

ALIM-SATIMIN ADABINA DAİR MÜTEFERRİK HADİSLER

BİRİNCİ FASIL

SIDK VE EMÂNET (GÜVEN)

TİCARET

Ticaret, para ve emtia diliyle, herşeyin dizgini elinde olan Zat'a rızık adına müracaatta bulunmaktır. Bu müracaat mutlaka yapılmalıdır ama; isteklerin yerine getirilme işinin O'na ait olduğu da unutulmamalıdır. Teknik ve teknoloji ne kadar ilerlerse ilerlesin, gelecek adına ticaret ve O'nun vaadettiği şeylerin rolü, tahminlerin üstünde büyük olacaktır. Hatta hükümet ve iktidarlar, O'nun vesâyası altında günyüzüne çıkacak ve O'nun desteğiyle, varlıklarını devam ettireceklerdir.

Bu iki mesleğin çıraklık esasına dayandığı da asla hatırdan çıkarılmamalıdır. Kitaplarda anlatılan nice mes'eleler vardır ki, mahir bir kalfa ve çıraklıktan gelme bir ustanın maharet prizmasından geçmedikten sonra kat'iyyen tatbikat bulamaz.

Haram-helâl mülâhazasına bağlı olarak alış-veriş yapan bir tüccarın, işinin başında geçirdiği ve geçireceği dakikalar dahi ibadet sayılır.

İşyeri ve ticarethanelerin temizlik ve düzeni veya kirlilik ve düzensizliği çok defa satıcı ve iş adamının ruh haletini aksettirdiğinden, bu hususun da, müşteri ve tâlipler üzerinde, menfi ya da müsbet tesir yapacağı unutulmamalıdır.

Hilekâr tâcir, hilekâr iş adamı bu davranışlarıyla önce Rabb'lerine ve vicdanlarına karşı gelmiş olurlar; sonra da hilelerinin sezilmesiyle, halk arasındaki itibarlarını yitirerek kazanç ufkunda kayba uğrarlar.

Ticaretin ruhu; doğruluk, emniyet, yaşanan devri idrâk, müşteriye karşı fevkalâde nazik ve terbiyeli davranmaktır. Bu hususların birinde

kusur eden, ticaretin ruhunu hırpalamış, dolayısıyla da kendi kazanç yollarını tıkamış sayılır.

Tâcirler, zanaatkârlar tatlı dilli, güler yüzlü, oldukça mütevazi, sözlerinde sabit ve asla usanmaz, üşenmez olmalıdırlar. Hemen her meslek erbabı için çok ehemmiyetli olan bu hususlar, halkla içli-dışlı olmaları ve onların menfaat ve zararları ile alâkadar bulunmaları itibariyle bu iki sınıf için daha da önemlidir.

İşyerlerini, alışılagelenden, hergün bir saat önce açıp bir saat sonra kapatanların, ayları otuz beşe, seneleri de dörtyüz yirmi güne ulaşır. Tabiî imkân elverdiği ölçüde aynı işyerlerinde gerçek vazifenin de ihmale uğramaması şartıyla...[71]

194 ١ – عن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه قال: قال رَسُولُ الله ﷺ: [التَّاجِرُ الأمِينُ الصَّدُوقُ مَعَ النَّبِيِّينَ والصِّدِّيقِينَ والشُّهَدَاءِ والصَّالِحِينَ]. أخرجه الترمذي.

1. (194)- *Ebu Sa'îd el-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselam)* şöyle buyurdu: **"Emin ve doğruluktan ayrılmayan ticaret ehli (ayette sırat-ı müstakim ashabı olarak zikredilen) peygamberler, sıddikler, şehidler ve sâlihlerle beraberdir."** Tirmizî, Büyû 4, (1209); İbnu Mâce, Ticârât 1, (2139).

AÇIKLAMA:

İşlerinde *"doğruluk"* ve *"güven"*i esas alan kimseler insanların en üstün tabakasını teşkil eden peygamberler, sıddikler, şehidler ve sâlihler zümresinde yer alabilirler. Hadiste bu durumun tüccarlar hakkında zikredilmesi, bu iki vasfın bilhassa ticâret hayatındaki ehemmiyetini ifâde eder. Bir memlekette iktisadî kalkınma, herhalde öncelikle doğruluk ve güvene bağlıdır. Doğruluğun olduğu yerde güven hâsıl olur. Güvenin olduğu yerde az sermayeler bile bir araya gelerek en büyük kalkınma faaliyetlerine yönlendirilebilir. İslâm'ın yalan, aldatma, ölçü ve tartılarda hile gibi ahlaksızlıklar karşısındaki şiddeti, tehdidatı, sözkonusu doğruluk ve emniyeti sağlamaya yöneliktir.

195 ٢ - وله في أخرى عن رِفاعة بن رافع قال: [إنَّ التُّجَّارَ يُبْعَثُونَ يومَ القيامَةِ فجَّاراً إلاَّ مَنِ اتَّقى الله وبَرَّ وصَدَقَ].

71– M. Fethullah Gülen, Ölçü 2/55-58.

2. (195)- *Tirmizî*'nin, Rifâ'a İbnu Râfi'den yaptığı diğer bir rivayetinde şöyle buyrulmuştur: **"Kıyamet günü tüccarlar fâcirler (günahkârlar) olarak diriltilecekler. Ancak Allah'tan korkanlar, iyilik yapanlar ve doğruluktan ayrılmayanlar müstesna"** Tirmizî, Büyû 4 (1210); İbnu Mâce, Ticârât 3, (2146).

196 ٣– وعن قيس بن أبى غَرَزَةَ الغفارى رضى الله عنه قال: [كُنَّا قَبْلَ أنْ نُهَاجِرَ نُسَمَّى السَّمَاسِرَة، فَمَرَّ بنا رَسُولُ اللهِ ﷺ يوماً بالمدينة فسمَّانا باسمٍ هو أحْسَنُ منه. فقال: يَا مَعْشَرَ التُّجَّارِ إنَّ البيعَ يَحضُرُهُ اللَّغْوُ والحَلِفُ].

وفي رواية: الحَلِفُ والكذبُ فشُوبُوهُ بالصَّدَقَة. أخرجه أصحاب السنن.

« شوبوه » أى اخلطوه.

3. (196)- *Kays İbnu Ebî Gareze el-Gıfârî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz hicret etmezden önce simsarlar olarak isimlendiriliyorduk. Bir gün, Medine'de, bize Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* uğradı. Bize ondan daha iyi bir isim verdi. Buyurdu ki: **"Ey tüccarlar, satış işine, yemin ve boş söz karışır..."**

Bir başka rivayette şöyle denmiştir: **"Satış işine yemin ve yalan bulaşmaktadır, siz (Rabbin gadabını söndüren) sadaka karıştırın"** Ebu Dâvud, Büyû I, (3326, 3327); Tirmizî, Buyû 4, (1208); Nesâî, Eymân 7, (7, 15).

AÇIKLAMA:

Bu hadisin zâhirinden hareketle *Zâhirîler* tüccarın zekatla mükel-lef olmayıp sadaka ile mükellef olduğunu söylemiştir. Halbuki diğer ulema zekat, senelik belli nisabı olan bir vergi olduğu halde sadakanın herhangi bir zamanı, nisabı olayan bir bağış olduğu, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in tüccarları zekattan başka olan sadaka vermeye de teşvik ettiğini söylemiştir. Ümmetin ameli ve ulemanın icmâı bu görüş üzeredir.

197 ٤– وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يقولُ: الحَلِفُ مَنفقةٌ للسِّلعة مَمْحَقَةٌ للْكَسْبِ]. أخرجه الشيخان، وهذا لفظهما، وأبو داود ولفظهُ: مَمحقة للبركة.

4. (197)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i işittim, diyordu ki: "(Ticarette yalan) yemin,

(tüccarın zannınca) mala rağbeti artırır. (Halbuki gerçekte) kazancı giderir." Buhârî, Büyû 26; Müslim, Müsâkât 13 (1607); Ebu Dâvud, Büyû 6, (3335); Nesaî, Büyû 5, (7, 246).

Hadis'in metni Buhârî ve Müslim'deki metindir. Ebu Dâvud'da "Bereketi giderir" şeklindedir.

AÇIKLAMA:

Dinimiz, alış-verişte satıcıların mala rağbeti artırmak için yemin etmelerini hoş karşılamaz. Hadislerde *"yemin"* kelimesi mutlak olarak gelmiştir, el-halif veya el-yemîn şeklinde. Şarihler *"yalan"* kelimesiyle kayıtlayarak anlamaya meylederler. Buhârî bu bahse tahsis ettiği baba *"Alış-verişte mekruh olan yemin babı"* adını vererek hadisin ruhuna uygun bir sunuş yapar. Yani satıcının yemin etmesi mekruhtur. Yemin yalan yere olursa tahrimen mekruhtur, doğru yemin olursa tenzihen mekruhtur.

Hülasa satıcının yemini mala olan alâkayı, rağbeti artırırsa da kazancın bereketini yok eder. Muttakî ticaret ehlinin herçeşit yeminden kaçınması, yemine dilini alıştırmaması gerekir.

Kazançta bereketin kalkması çeşitli şekillerde tezâhür eder. Bunlardan bir kısmını izah kolay olmasa bile, bir kısmı kolaydır. Meselâ şöyle bir izah makul gelmektedir: Yalan söylenerek satılan malın ayıbı mutlaka ortaya çıkar. Müşteri, o tüccara artık kendisi uğramayacağı gibi başkalarının uğramasına da mâni olur. Bu, kazancın bereketini gideren bir durumdur. Gayr-i meşru yoldan kazanılan paranın gayr-ı meşru harcamalara giderek sâhibini günaha soktuğu, bir kısım taşkınlıklar, şımarıklıklar sonucu sıhhatini, istirahatini kaybettiğini, hapishane, hastane ve hatta mezaristana düştüğünü çevremizde sıkca görmekteyiz. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ihbar ettği bereketsizlik haktır, ama şöyle ama böyle, bugün veya yarın.

198 ٥ – وعن حكيم بن حزام رضى الله عنه قال: قالَ رَسُولُ الله ﷺ: [البيّعانِ بالخيارِ مالمْ يتفرّقا. فإنْ صَدَقَ البيّعانِ وبَيّنا بُورِكَ لهُمَا في بيْعِهِمَا، وإنْ كَذَبَا وكَتَمَا فَعَسَى أن يَرْبَحَا رِبحاً مّا، ويُمْحَقَا بَرَكَةَ بيعِهِمَا]. وفي رواية: [مُحِقتْ بَرَكَةُ بيْعِهِمَا: اليمنُ الفاجرةُ مَنفقةٌ للسّلعة ممحقةٌ للكسب]. أخرجه الخمسة.

5. (198)- Hakim İbnu Hizâm (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Pey-

gamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: **"Alıp-satanlar" birbirlerinden ayrılmadıkça (vazgeçmekte) muhayyerdirler. Alıp-satanlar alış-verişi sıdk ve doğruluk üzere yapar (kusuru) beyan ederlerse alış-verişleri her ikisi hakkında da mübarek kılınır. Yalan söylerler (kusurları) gizlerlerse, belli bir kâr sağlasalar bile, alış-verişlerinin bereketini kaybederler."**

Bir rivayet şöyledir: "Alış-verişlerinin bereketi yok edilir: Yalan yemin malı rağbetli, kazancı bereketsiz kılar." Buhârî, Büyû 19, 22, 44, 46; Müslim, Büyû, 47, (532); Ebu Dâvud, Büyû 53, (3459); Tirmizî, Büyû 26, (1246); Nesâî, Büyû 3, (7, 244-245).

AÇIKLAMA:

1— Burada alış-veriş akdine kesinlik kazandıran ayrılık üç şekilde anlaşılmıştır: 1- Kelamların ayrılması: Yani mal sâhibi: "sattım", müşteri de: "aldım" dedi mi artık geri dönülemez. *İmam Malik, Ebu Hanife* ve bir kısım âlimler hadisi böyle anlamışlardır. Ebu Yusuf, Şâfiî ve diğer bir kısım alimler de bedenlerinin ayrılmasını anlarlar. Diğer bir grup âlimde meclisten ayrılmayı anlamıştır.

Şu halde Hanefîler'de esas olan akdin sözle kesinleşmesidir. Bu tahakkuk etti mi, müşteri mala sâhib olur. Ancak hıyâru'r-rü'ye (görme muhayyerliği), hıyâru'l-ayb (kusur tesbiti hâlinde akdi fesih hakkı), hıyâru'l-şart (hususî olarak belirtilen şarta bağlı fesih hakkı) durumları söz konusu olursa akdi fesih hakkı doğar. Aksi takdirde akid söz kesinleştikten sonra bozulamaz.

2— Alış verişte gizlenmemesi, beyan edilmesi gereken hususa gelince, bunu bazı âlimler malın ayıbı, kusuru varsa bunu satıcının açıklaması, semen (fiyat bedel) ile alakalı bir husus varsa onu da müşterinin gizlememesi, açıklaması gerekir diye izah etmişlerdir. Daha umumî bir ifade kullanarak: "Her iki taraf için de açıklanması gerekli olan hususların açıklanması gerekir" diye tasrih edenler de olmuştur.

İKİNCİ FASIL

ALIŞ-VERİŞTE VE İKALE'DE (AKDİ BOZMA) KOLAYLIK

199 ١ – عن جابر رضى الله عنه قال: قال رَسُولُ الله ﷺ: [رَحِمَ اللّٰهُ رجلاً سَمْحاً إذا بَاعَ واذا اشْتَرى وإذا اقْتَضى]. أخرجه البخارى، والترمذى، واللفظ للبخارى.

1. (199)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Satışında, satın alışında, borcunu ödeyişinde cömert ve kolaylaştırıcı davranan kimseye Allah rahmetini bol kılsın".** Buhârî, Büyû 16; Tirmizî Büyû 75, (1320).

AÇIKLAMA:

Alış veriş muamelesinin her safhasında kolaylık ve karşı tarafı memnun edici davranış teşvik edilmektedir. Müsamaha ve fedakârlık sâdece satıcıdan beklenmemeli. Alıcı da aynı anlayışı göstermelidir. Hele borcun ödenmesi... geciktirmeden, tam zamanında eksik bırakmadan, bugün git yarın gel demeden ödenmesi gerekmektedir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buna dikkat çekmektedir.

200 ٢ – وعند الترمذى: [غَفَرَ اللّٰهُ لرجلٍ كانَ قبلَكُمْ: سَهلاً إذَا باعَ، سَهْلاً إذا اشْتَرى، سَهْلاً إذا اقْتَضَى].

2. (200)- Tirmizî'nin rivayeti şöyledir: **"Allah, sizden önce yaşamış olan bir kimseye rahmetiyle muamele etti. Çünkü bu adam satınca kolaylık gösterir, satın alınca kolaylık gösterir, alacağını isteyince (kabalık ve sertlik değil, anlayış ve) kolaylık gösterirdi."** Tirmizî, Büyû 75. (1320).

AÇIKLAMA:

Münavî: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Allah'ın mağfireti-ni kazanmada bu kimseyi kendimize örnek edinmeye teşvîk etmektedir, bu maksadla onu zikretmiştir" der.

201 ٣– وله في أخرى عن أبى هريرة رضى الله عنه يرفعه: [إنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ سَمْحَ البيعِ سَمْحَ الشِّرَاءِ سَمْحَ القَضَاءِ].

3. (201)- *Tirmizî*'nin Ebu Hüreyre'den kaydettiği bir rivayette Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurur: "Allah, satıştaki müsâmahayı, satın alıştaki müsâmahayı, ödemedeki müsâmahayı sever" Tirmizî, Büyû 75 (1319).

AÇIKLAMA:

Hadiste müsamaha diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı semh'dir. Münâvî hadiste bunun, "karşılıklı kolaylık (müsâhale)" mânasında kullanıldığını belirtmiştir. Aynı mânada olmak üzere Nesâî'nin bir tahrici şöyledir: ادخل الله الجنة رجلا كان سهلاً مشترياً وبايعاً وقاضيا ومقتضيا "*Allah müşteri iken kolaylık gösteren, satıcı iken kolaylık gösteren, borcunu öderken kolaylık gösteren, alacağını ödetirken kolaylık gösteren kişiyi cennete koydu."*

202 ٤– وعن حذيفة وأبى مسعود البدرى رضى اللّٰه عنهما. أنّهما سمعا رَسُولَ الله ﷺ يقول: [إنَّ رجلاً مِمَّنْ كَانَ قَبْلَكُمْ أتاهُ المَلَكُ لِيَقْبِضَ رُوحَهُ فقالَ هَلْ عَمِلْتَ مِنْ خيرٍ؟ قالَ ما أعْلَمُ. قيلَ لهُ انظرْ. قالَ ما أعلم شيئاً غيرَ أنّي كنتُ أبايِعُ النّاسَ في الدنيا فأنظِرُ المُوسِرَ وأتَجاوزُ عن المُعسِرِ فأدخَلَهُ اللّٰهُ الجنةَ]. أخرجه الشيخان.

4. (202)- *Huzeyfe ve Ebu Mes'ud el-Bedrî* (radıyallahu anh) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söyediğini işittiklerini anlatır: **"Sizden önce yaşamış olan birisine, ruhunu kabzetmek üzere melek gelmiş idi, sordu:**

"— Bir hayır işledin mi?" Adam:

"— Bilmiyorum" diye cevapladı. Kendisine tekrar:

"— Hele bir düşün (belki hatırlarsın) dendi. Adam:

"— Bir şey hatırlamıyorum, ancak dünyada iken, insanlarla alış-veriş yapardım. Bu muâmelelerimde zengine ödeme müddetini uzatır, fakire de (ödeme işlerinde müsâmaha ve bazı eksikliklerini bağışlamak sûretiyle) kolaylık gösterirdim" dedi.

Allah onu (bu kadarcık iyiliği sebebiyle affedip) cennetine koydu." Buhârî, Büyû 17-18, Enbiyâ 50, İstikrâz 5; Müslim, Müsâkât 26-31, (1560).

203 ٥ – وعن عمرة بنت عبدالرحمن رضى اللّهُ عنها قالت: [ابْتَاعَ رجلٌ ثمرةَ حـائطٍ فعالَجَهُ وقَامَ فيه حتّى تبيَّنَ لَهُ النُّقْصَانُ فسألَ ربَّ الحائطِ أنْ يضعَ له أو يُقيلَهُ فحلَفَ أنْ لا يَفْعَلَ فذهبَتْ أُمُّ المشترى إلى رَسُولِ اللّهِ ﷺ فذَكَرَتْ لَهُ ذلكَ فقالَ: تألَّى أنْ لاَ يَفْعَلَ خيْراً، فسمعَ بذلكَ ربُّ الحائطِ فأتَى رَسُولَ اللّهِ ﷺ فقالَ: يَا رَسُولَ اللّهِ هُوَ لَهُ]. أخرجه مالك.

5. (203)- *Amra Bintu Abdirrahmân* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Bir adam bir meyve bahçesinin meyvelerini toptan satın aldı. Meyveyi toplayıp miktarını tayin edince, tahmîn edilenden noksan buldu. Bahçe sâhibini görerek eksik çıkan kısmı hesaptan düşmesini veya alım-satım akdinden dönmesini talebetti. Fakat adam teklif edilenleri kabul etmemeye yemin etti. Bunun üzerine müşterinin annesi, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e müracaat ederek durumu arzetti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "O adam, hayır yapmamaya yemin etmiştir" buyurdu. Bu sözü işiten bahçe sâhîbi Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü, talebini kabul ettim" dedi. Muvatta, Büyû 15. (2, 621); Buhârî, Sulh 10; Müslim, Müsâkât 19, (1557).

204 ٦ – وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: قالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: [مَنْ أقالَ مسلماً أقالهُ اللّهُ عثْرتَهُ]. أخرجه أبو داود.

6. (204)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: "Kim bir Müslümanın ikâlesini (yani alım-satım akdini feshetmesini) kabul ederse, Allah da onu düşmekten kurtarır" Ebu Dâvûd, Büyû 54, (3460); İbnu Mâce, Ticârât 26, (2199).

AÇIKLAMA:

İkâle, ıstılah olarak alım-satım akdinin bozulmasıdır. Akdi bozma

talebi müşteriden gelse de, satandan gelse de farketmez, ikale denir. Aslında akit yapıldıktan sonra, -önceden bilinmeyen veya beyan edilmeyen bir kusurun ortaya çıkması gibi- meşru bir mazeret olmadıkca akdi bozmak caiz değildir. Bir taraf (alan veya satan) bozmak istediği takdirde diğer taraf dilerse kabul eder. Bu sebepten 203 numaralı hadiste görüldüğü üzere müşterinin akdi bozma (ikale) teklifi bahçe sahibi tarafından kabul edilmeyince Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* meseleye müdâhale ederek, bahçe sâhibine: "Akdi boz, ikalesini kabul et!" dememiştir. Sadece kendisine sevap getirecek bir davranışı reddetmiş olduğunu ifade buyurmuştur.

Şu halde dinimizin tavsiyesi, böyle bir durumda, karşı tarafın ikâleyi kabul etmesini tavsiye etmektir. Bunun sebebi açık: İkâle teklifinde bulunan taraf bu alış-verişten bir huzursuzluğa bir pişmanlığa düşmüştür, bir zarar görmektedir. Öbür tarafın da bunu kabul edivermesi hem bir huzursuzluğu bertaraf edecek, hem de iki taraf arasına bir tadsızlık girmesini önleyeceği gibi muhabbetin artmasına da yardımcı olacaktır. Dinimiz her huzursuzluğu takbih ettiği gibi, muhabbet vesilelerini de takdir eder. Nitekim bu hadiste "akid bozma" teklifini kabul edenin davranışı övülmüş, mukabilinde *Cenâb-ı Hakk'ın, onu düşmelerden, hatalardan koruyacağı, hatalarından hâsıl olan günahlarını affedeceği* ifade edilmiştir.

Bir *mü'mine* ikâleyi kabul, kendisi için yeterli bir kârdır.

ÜÇÜNCÜ FASIL

ÖLÇÜLER VE TARTILAR HAKKINDA

205 ١ – عن ابن عمر رضى الله عنهما قال: قال رَسُولُ الله ﷺ: [الْوَزْنُ وزْنُ أهلِ مَكَّةَ، وَالْمكيالُ مكيالُ أهلِ المدينة]. أخرجه أبو داود والنسائى.

وفي رواية عكسُهُ.

1. (205)- *İbnu Ömer* anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "(Şer'î hukuku ödemek için) vezin'de Mekke halkının vezn'i esastır, keyl'de de Medine halkının keyl'i esastır." Ebu Dâvud, Büyû 8, (3340); Nesâî, Büyû 54, (7, 284).

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadislerinde medenî hayat için son derece ehemmiyet arzeden ölçü ve tartı birimlerine temas etmektedir. Ticarî ve dolayısıyla iktisadî hayat büyük ölçüde bunlara dayanır.

Vezn tartı yoluyla ölçmek mânasına gelir. Miktarın tayininde ağırlığı esas alınan mallara veznî denir, yağ, bal, şeker bu veznî gruba girer. Bu gruba giren malların miktarını tayinde muhtelif birimler olunca, devlet içerisinde kargaşayı önlemek için sadece birinin esas alınması gerekir. Hadis, kurulmakta olan İslâm devletinde veznî birim olarak Mekke ölçüsünün esas alınmasını emretmektedir. Âlimler *"Mekkeliler ticaret ehlidir, onların bu husustaki bilgi ve tecrübeleri fazladır. Bu sebeple vezinde Mekke vezninin esas alınmasını emretmiştir"* derler.

Keyl'e gelince bu daha çok tahıl ölçüsüdür. Bu gruba girenlere keylî denir. Kile tabirimiz buradan gelir. Hububatı ağırlığına göre değil, hac-

mine göre ölçer. Peygamberimizin *(aleyhissalâtu vesselâm)* Keyl'de Medine Mikyalini esas almasını, Medine'nin ziraatçilikte gelişmesiyle izah ederler. Malum olduğu üzere Mekke beynelmilel bir ticaret şehridir, geçimini ticaretten sağlamaktadır. Ziraat mümkün değildir. Buna mukabil Medine ziraate elverişlidir ve bahçecilik, meyvecilik gelişmiştir. Binâenaleyh Medîne halkı mikyâllerin (mekâyîl) ahvalini en iyi bilen kişilerdir.

Öyle ise bu hadis, altın gümüş üzerinden zekâtın hesaplanmasında Mekke vezin birimleri olan dirhem'in,sadaka-i fıtr, kefâret gibi dinî borçların ödenmesinde de Medine mikyallerinden olan *Sâ*'ın esas alınmasını emretmiş olmaktadır. Örfî olarak her bölgede miktâra az veya çok farklılıklar arzeden ölçü ve tartı birimlerinin kullanıldığı Arabistan'da "200 dirhem altına sâhip olan zekât vermelidir" sözü "Hangi dirheme göre?" sorusunu getirecektir. Şu halde yukarıda sunulan hadis, bu çeşit meselelerin çözümünde esas olmuştur.

Bu çeşitten ölçü birimlerini tâyin ve tahdid eden bakşa hadisler de mevcuttur.

206 ٢– وعن المقدام بن معدى كرب رضى الله عنه قال: قالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: [كِيلُوا طَعَامَكُمْ يُبَارَكْ لَكُمْ فيهِ]. أخرجه البخارى.

2. (206)- *Mikdâm İbnu Ma'dikerb* (radıyallahu anh) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şu sözünü nakletti: "Yiyeceklerinizi kîle ile ölçün, sizin için mübarek kılınsın." Buhârî, Büyû 52.

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yiyecekleri tartmakla ilgili emri, daha ziyade "alım-satım" ve depodan çıkarılması sırasında diye kayıtlanmıştır. Alım satımda tartmanın ehemmiyeti açıktır. Mücâzefe denen "karalama" veya "kabalama" alım-satımda taraflardan biri aldanabilir. Dinimizde ise, "aldanmamak ve aldatmamak" esastır.

Depodan çıkarırken tartma "Hesabın bilinmesi, istihlâkin önceden yapılan tahmine uygun olarak yapılması, vaktinden evvel tüketilmemesi içindir" denmiş, böylece taamın bereketleneceğine dikkat çekilmiştir. Şârihlerin belirttiği üzere "yiyeceği tartma" ameliyesi tek başına ona "bereket ilâve etmez". Hesabı göstererek ölçülü istihlâke sevkederek berekete vesile olur.

207 ٣ – وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: قال رَسُولُ الله ﷺ: [لأَهْلِ الْمِكْيَالِ والمِيزانِ إنكُمْ قَدْ وُلِّيتم أمْرين هَلَكَتْ فيهمَا الأُمَمُ السَّالفةُ قبلَكُمْ]. أخرجه الترمذى.

3. (207)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* mikyal (ölçek) ve mîzân (terazi) kullananlara şöyle hitab etti: **"Sizler bizden önce gelip geçen kavimleri helâk eden iki işi üzerinize almış bulunmaktasınız"** Tirmizî, Büyû' 9, (1217).

AÇIKLAMA:

Burada ictimaî ahlâkın mühim bir esasına parmak basılmaktadır: Alış veriş sırasında ölçü ve tartıda dürüstlük, fertler arası güven, sevgi, saygı gibi pek çok umur buradaki dürüstlüğe dayanır. Cemiyetin ahengi, huzuru ve dolayısıyla sağlıklı terakki de bunlara dayanmaktadır. Bir cemiyette bu bağlar bozuldu mu, o cemiyetin batması yakındır. Başta Hz. Şuayb'in kavmi olmak üzere, birçok kavimlerin bu ölçü-tartı hilesinin getirdiği bozukluklarla battığını Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hatırlatmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm bu mevzuya birçok âyetlerinde yer verir. *Mutaffifîn* sûresi bu mevzuyu müstakilen ele alır.

Şurası açıktır ki, bazı safdillerin zannettiği gibi, ölçü-tartı gerektiren meslekler, dindarlığa uymayan, kaçınılması gereken meslekler değildir. Bu hadiste, böyle bir nasihat mevcut değildir. Burada ölçü ve tartı meselesinde çok dikkatli davranılması, alırken de verirken de ölçümde hassas olunması gereği vurgulanmaktadır. Nitekim daha önce geçen hadislerden bir kısmı ve meselâ 194 numaralı hadis **"Emin ve doğruluktan ayrılmayan tüccârların peygamberler, sıddikler, şehîdler ve sâlihlerle beraber olacaklarını"** haber vermiş, müjdelemiştir.

208 ٤ – وعن ابن حرملة قال: [وَهَبَتْ لَنَا أُمُّ حبيبةَ بنْتُ ذُؤيبِ بنِ قيسٍ الْمزنيَّةُ صَاعاً حدَّثَتْنَا عن ابنِ أخى صَفيةَ عن صَفيةَ زوجِ النبىِّ ﷺ أنهُ صَاعُ النبىِّ ﷺ. قال أنسٌ: فجرَّبتُهُ فوجَدتُهُ مدَّيْنِ ونصفاً بمُدِّ هشامٍ]. أخرجه أبو داود.

4. (208)- İbnu Harmele (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ümmü Habib Bintü Züeyb İbnu Kays el-Müzenniyye, bize (ölçüm işlerinde kullanılan) bir sa' bağışladı. Ümmü Habib bize rivayet etti ki, kendisine, İbnu Ahî Safiyye'den geldiğine göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevce-i pâkleri Safiyye vâlidemiz (radıyallahu anhâ) bağışlanan bu sâ'in, Hz.

Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kullandığı sâ' olduğunu söylemiştir. Râvilerden Enes İbnu İyâz der ki: "Ben bu sâ'ı denedim, (kontrol ettim) gördüm ki bu sâ, Emevî Halifesi Hişâm İbnu Abdi'l-Melik'in kullandığı müdd'le iki buçuk müdd miktarında idi". Ebû Dâvud, Eymân 18, (3279).

AÇIKLAMA:

Ebu Dâvud bu hadisi "Kefaret'in Ödenmesinde Kullanılan Sâ'ın Miktarı Nedir?" başlığını taşıyan babta kaydeder. Görüldüğü üzere, "şerî borçların ödenmesinde esas ittihaz edilmesi gereken birim ne olacaktır, bunun miktarı nasıl tâyin edilmelidir?" Âlimler arasında bidayetten beri bir problem olmuştur ve bu mesele hep, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın beyanları doğrultusunda, onun vaz'ettiği birimler çerçevesinde çözülmeye çalışılmıştır.

209 ٥ – وعن السائب بن يزيد قال: [كَانَ الصَّاعُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ مُدًّا وَثُلُثاً بِمُدِّكُمْ اليَوْمَ، وقد زِيدَ فِيهِ فِي زَمَنِ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ العَزِيزِ رحمه اللهُ تعالى].

5. (209)- *es-Sâib İbnu Yezîd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde bir sâ', bugün sizlerin kullanmakta olduğunuz müdd'le, bir müdden üçte bir müdd miktarında fazla idi. Ancak bu miktara Ömer İbnu Abdilaziz merhum zamanında ilâve bulunuldu. Buhârî, İ'tisam 16, Kefârât 5; Nesâî, Zekât 44, (5, 54).

210 ٦ – وعن عثمان رضى الله عنه قال: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: [إِذَا بِعْتَ فَكِلْ وَإِذَا ابْتَعْتَ فَاكْتَلْ]. أخرجهما البخارى.

6. (210)- Hz. Osman (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Sattığın zaman tart, satın alınca tarttır." Buhârî, Büyû' 51.

AÇIKLAMA:

Bu hadis, ticarî hayat için mühim iki prensip vazediyor:

1— Alım-satımın ölçümle yürütülmesi.

2— Tartma külfetinin satıcıya âit olması.

Hadisin vürud sebebi kayda değer: Hz. Osman Benu Kaynuka çarşısında hurma alıp Medine'ye getirip, pazara döker, ne miktar olduğunu

beyan eder, müşteri de onun beyanı üzerine tartmadan alır, uygun bir kâr verirmiş. Durum Hz.Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kulağına ulaşınca Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. Osman'a: **"Sattığın zaman tart, satın alınca da tarttır"** emreder.

Tartma işi ücretle yapılıyorsa, bunun ücreti satıcıya âittir. Verilecek paranın, o devirde olduğu üzere, tartımı, bütünse bozdurulması külfet, masraf gerektiriyorsa bu da müşteriye aittir.

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

211 ١- عن أبى هريرة رضى الله عنه قال: قالَ رَسُولُ الله ﷺ: [إنَّ أحَبَّ البلادِ إلى الله تعالى المساجدُ، وأبغضَ البلادِ إلى الله تعالى الأسواقُ]. أخرجه مسلم.

1. (211)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular: **"Allah'ın en çok sevdiği yerler mescidlerdir. Allah'ın en ziyade nefret ettiği yerler de çarşı ve pazarlardır."** Müslim, Mesâcid 288, (671).

AÇIKLAMA:

Mescidler ibadet, zikir, takva gibi kulluğun kâmil mânada gerçekleştiği mahallerdir. Bu sebeple Allah nazarında en çok sevilen yerlerdir. Çarşı pazar ise hilenin, aldatmanın, İslâm'ın en az hatıra getirildiği, en ziyade dünyanın, dünyalığın düşünüldüğü, gaflet yerleri de yine çarşı pazarlardır.

Hadis çarşıların bu yönüne dikkat çekerek, teyakkuza, dürüstlüğe teşvik etmektedir. Aslında, dinin belirttiği çerçevede yapılan ticaret helâldir. Bu çeşit ticaretin yapıldığı yerler de tebcîle değer yerlerdir. Nasıl olmasın ki, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* dürüst tüccarları en yüce mertebedeki insanlar arasına dahil etmiştir (Bak. 194 numaralı hadis).

212 ٢- وله عن سلمان رضى الله عنه: [لاَ تَكُونَنَّ إن استَطَعْتَ أوَّلَ مَنْ يدخُلُ السُّوقَ وَلاَ آخِرَ مَنْ يَخرجُ مِنْهَا فإنّها معْرَكَةُ الشيطانِ، وَبِهَا يَنْصِبُ رَايَتَهُ].

2. (212)- *Selman* (radıyallahu anh) diyor ki: *"Elinden geliyorsa, çarşıya ilk giren olma. Oradan son çıkan da olma. Çünkü çarşı, şeytanın, (insanları şaşırtmak için kıyasıya) savaş verdiği yerdir, bayrağı da orada dalgaianır."* Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 100, (2451).

AÇIKLAMA:

Bu hadis Hz. Selman (radıyallahu anh)'ın şahsî sözü gibi görünse de hükmen merfû sayılır. Burada da herçeşit uyarılara rağmen çarşıda hüküm sürecek fiilî duruma dikkat çekiliyor: Hile, hurda, yalan yere yemin, aldatmalar, boş sözler vs. hepsi de şeytana lâyık işler.

106 ٣– وعن عمر رضى الله عنه أنه قال: [لاَ يَبعْ فِي سُوقِنَا إلاّ مَنْ قَدْ تَفَقَّهَ فِي الدِّينِ].

أخرجه الترمذى.

3. (213)- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh): "Bizim çarşımızda dini bilen kimseler satıcılık yapsın" buyurmuştur. Tirmizî, Vitr 21, (487).

AÇIKLAMA:

Burada dini bilmekten maksad, iman ve asgarî seviyede ibadetlerini yapabilecek kadar ilmihal bilmek olmamalıdır. Bunlara ilâveten, farzları, haramları,mekruhları, alış verişle ilgili emirleri, yasakları, ticaret âdabını ve hatta meslekî bilgileri vs. yi de buna dahil edebiliriz. Nitekim İbnu Abidin farz-ı ayn ilimleri sayarken *"...Keza meslek erbabına ve bir şeylerle meşgul olan herkese, o mevzudaki haramdan kaçınabilmesi için onunla ilgili ilmi ve ona terettüp eden ahkâmı öğrenmesi farzdır... Keza alış-veriş... ile ilgili bilgiler de bu meselelerle iştigal etmek isteyen kimselere farzdır..."* demektedir.

Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in bu emri doğrultusunda tatbikata yer verildiği zamanlar istikrarlı, güvenilir bir ticarî hayata sahip olarak terakkî eden İslâm cemiyetleri, buna riayet edilmediği dönemlerde geriliklere düşmüşlerdir. Asker kaçaklarının, emeklilerin, köyden şehre gelen işsizlerin çarşı pazarda iş bularak esnaf ve ticaret ahlâkını nasıl bozduklarını ve bu duruma paralel olarak İslâm âleminin nasıl çöküntüye sürük-lendiğini İ.Ü. İktisat Fakültesi Öğretim üyelerinden merhum Sabri F. Ülgener "İktisadî İnhitat Tarihimizin Ahlâk ve Zihniyet Meseleleri" adlı eserinde edebî örneklerle izâh eder.

Eseri dikkatlice ve ne demek istediğini anlayarak okuyanlar, marksistlerin bir iddiasının ilmî bir tekzibini görecekler: Onlara göre, *"Üst-yapı dedikleri ahlâk, hukuk, din gibi mânevî değerler, alt-yapı denen iktisadî hayata bağlıdır. İktisâdî durum değiştirildi mi, kendiliğinden ve zorunlu olarak ahlâk, hukuk din vs. değişir."*

Ülgener, edebî örneklerle ahlâk ve zihniyet durumlarının değiştiğini gösterdikten sonra, buna tâbi olarak iktisadî durumun bozulduğunu gözler önüne serer.

Ülgener'in bu çalışması Alman mütefekkiri Max Veber'in geliştirdiği sistemi Türk tarihine bir tatbikten ibârettir. (Daha fazla bilgi için Peygamberimizin Hadislerinde Medeniyet Kültür ve Teknik adlı kitaba bakılmalıdır (s. 45-55), ayrıca Ülgener'in kitabı da görülmelidir).

214 ٤ – وعن أبي الدرداء رضى الله عنه قال: [مَا أَوَدُّ أَنَّ لِي مَتْجَراً عَلَى دَرَجَةِ جَامِعِ دِمَشْقَ أُصِيبُ فِيهِ كُلَّ يَوْمٍ خَمْسِينَ دِينَاراً أَتَصَدَّقُ بِهَا فِي سَبِيلِ اللهِ، وَلاَ تَفُوتُنِي الصَّلاَةُ فِي الجَمَاعَةِ، وَمَا بِي تَحْرِيمُ مَا أَحَلَّ اللهُ تَعَالَى، ولكِنْ أَكْرَهُ أَنْ لاَ أَكُونَ مِنَ الذِينَ قَالَ اللهُ تَعَالَى فِيهِمْ ﴿رِجَالٌ لاَ تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلاَ بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللهِ﴾ الآيَةَ]. أخرجه رزين.

4. (214)- *Ebu'd-Derda* (radıyallahu anh) buyurmuştur ki: *"Ben, Şam'daki Ümeyye Camii'nin merdivenlerinde bir dükkan sâhibi olup, her gün elli dinar kazanıp Allah yolunda harcamak ve bu esnada namazlarımı da hep cemaatle kılmak, Allah'ın helal kıldıklarını da haram etmemek şartlarını arzulamaktan ziyade, Allahu Teâla'nın, haklarında:* "...o kimseler ki ne bir ticaret ne de bir alış veriş onları Allah'ı zikretmekten alıkoymaz" (Nur, 36) övgüsünü kullandığı kimselerden olmamaktan korkarım." Bu rivayet Rezîn'in ilâvesidir.

İKİNCİ BAB

ALIM-SATIMI CAİZ OLMAYAN ŞEYLERE DAİR

(Bu babda dört fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

NECÂSETLER

İKİNCİ FASIL

KABZEDİLMEYEN SATIŞA DAİR

ÜÇÜNCÜ FASIL

MEYVELERİN VE EKİNLERİN SATIŞINA DAİR

DÖRDÜNCÜ FASIL

ALIM-SATIMI CÂİZ OLMAYAN EŞYALAR HAKKINDA

BİRİNCİ FASIL

NECASETLER

215 ١ – عن جابر رضى الله عنه قال: [سَمِعْتُ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يَقُولُ عَامَ الفتحِ بِمَكَّةَ: إنَّ اللّهَ تعالَى حَرَّمَ بيعَ الخمرِ والميتةِ والخنْزيرِ والأصْنامِ. فقيلَ يَا رَسُولُ اللّهِ: أرَأيْتَ شُحُومَ الميتةِ: فإنَّهُ يُطلَى بهَا السُّفُنُ، ويُدْهنُ بهَا الجُلُودُ، ويَستصبحُ بهَا النَّاسُ. فقالَ: هو حَرامٌ. ثمّ قالَ عِندَ ذلكَ قاتلَ اللّهُ اليهُودَ إنَّ اللّهَ تعالى لمّا حرّمَ عليهمْ شُحُومهَا أجْملُوهُ ثُمَّ باعُوهُ فأكَلُوا ثمنَهُ]. أخرجه الخمسة. ومعنى «أجْملُوهُ» أذَابُوه.

1. (215)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: Mekke'nin fethedildiği sene Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i Mekke'de işittim, şöyle buyuruyordu: "Cenab-ı Allah içki, ölmüş hayvan, domuz ve putun alım-satımını yasakladı." Bunun üzerine: "Ey Allah'ın Resûlü "ölmüş hayvanların iç yağı hakkında ne buyurursunuz, zîra onunla gemiler yağlanır, derilere sürülür, kandiller aydınlatılır" dendi. Cevâben: **"O (nun satışı) haramdır"** buyurdu ve ilâve etti: **"Allah Yahudilerin canını alsın. Allah onlara ölmüş hayvanların iç yağını haram kıldığı vakit bu yağı erittiler, sonra satıp parasını yediler."** Buhârî, Büyû' 112, Meğâzî 50; Müslim, Müsâkât 71 (1581); Ebu Dâvud, Büyû' 66 (3486); Tirmizî, Büyû' 61 (1297); Nesâî, Büyû' 93, (7, 309-310); İbnu Mâce, Ticarât 11, (2167).

AÇIKLAMA:

Âlimler burada ifade edilen hükümde bazı farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. İhtilaf, daha ziyade Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sorulan soruya verdiği cevaptaki "O haramdır" cümlesindeki "O" zamirinden kastedilen şeyden ileri gelir. Şâfiîler bundan "alım-satım"ın kastedil-

diğini söylerler. Böyle olunca *"iç yağı"* ve bir kısım *"pis şeyler"*in alım satımı haram olmakla birlikte kullanılması haram değildir hükmü çıkarılır. Halbuki Cumhur dediğimiz çoğunluk "O" zamirinden "kullanma"yı anlamışlardır.

Şafiîler'e göre ölmüş hayvanın iç yağı yenmese, insan bedenine sürülmese de, gemi yağlama, kandil yağı yapma gibi işlerde kullanılabilir.

Cumhur ise ölmüş hayvandan istifade yasağı umumî olduğu için, hiçbir surette bu maddelerden istifâde edilemeyeceğine hükmetmiştir. Cumhur'un tek ruhsatı, ölmüş hayvanın debbağlanmış derisi ile ilgilidir. Bu da zâten nasla açıklanmış bir ruhsattır.

Zeytin yağı, tereyağı gibi aslında temiz olduğu halde sonradan necâset değerek kirlenen yağlara gelince, bunların yenme ve bedene sürülmesi dışında, kandilde yakılmaları, sabun yapılmaları, pislenmiş balın tekrar arıya yedirilmesi, ölmüş hayvanın köpeğe yedirilmesi, keza pislenmiş yemeğin hayvanlara yedirilmesi gibi meselelerde de selef âlimleri ihtilaf ederler. Şâfiî mezhebinin sahih hükmüne göre bütün bunlar câizdir. İmam Malik ve Ebu Hanîfe'nin de aynı görüşte olduğu rivayet edilmiştir. *Ebu Hanîfe* (rahimehullah) necis olan zeytin yağının "durumunu belirtmek kaydıyla" satışının da câiz olacağını söylemiştir. Ahmed İbnu Hanbel ise, temiz olmayan şeylerin kullanılmasının, satılmasının haram olduğu, onlardan hiçbir surette istifadenin câiz olmadığı görüşündedir.

216 ٢ – وعن عبدالرحمن بن وَعْلَةَ أنّهُ سألَ ابنَ عباسٍ رَضِيَ اللهُ عنهما عمّا يُعْصَرُ مِنَ العنبِ فقال: [إنَّ رجلاً أهدَى لرسولِ اللهِ ﷺ راويةَ خمرٍ فقالَ لهُ: هلْ علمتَ أنّ اللهَ تعالى حرَّمها؟ قالَ لا فسارَّ إنساناً إلى جنبِه، فقالَ لهُ رسولُ اللهِ ﷺ: بمَ سارَرْتَهُ؟ قالَ أمرتهُ ببيْعِها. فقالَ: إنّ الّذي حرّمَ شرْبَها، حرّمَ بيعَها، ففتحَ المَزادتَيْنِ حتّى ذهبَ ما فيهما]. أخرجه مسلم، ومالك، والنسائي. «المزادة» الراوية.

2. (216)- *Abdurrahman İbnu Va'le*'nin anlattığına göre, İbnu Abbas (radıyallahu anh)'dan üzüm şırası hakkında sorunca ondan şu cevabı almıştır: "Adamın biri Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir şarap dağarcığı hediye etmişti, kendisine "Allah'ın bunu haram kıldığını bilmiyor musun?" dedi. Adam: "Hayır bilmiyorum" cevabını verdi ve yanında bulunan birisine birşeyler fısıldadı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* adama "Ona ne fısıldadın?" diye sorunca adam: "Onu satmasını

emrettim" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "İçilmesi haram olanın satılması da haramdır" buyurdu ve iki şarap dağarcığının ağızlarını açarak içlerini boşalttı." Müslim, Musâkat 68, (1579); Muvatta, Eşribe 12, (2, 846), Nesâî, Büyû' 90, (7, 307-308).

217 ٣- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [رأيتُ رسُولَ الله ﷺ جالساً عندَ الرُّكنِ فرفعَ بَصرَهُ إلى السماءِ فضحكَ فقال: لَعَنَ اللهُ اليهودَ ثلاثاً: إنَّ اللهَ تعالى حرَّمَ عليهمُ الشُّحُومَ فباعُوها وأكلُوا أثمانَها، وإنَّ اللهَ تعالى إذا حرَّمَ عَلَى قومٍ أكلَ شئٍ حرَّمَ عليهِمْ ثَمنَهُ]. أخرجه أبو داود.

3. (217)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i Kâbe'nin yanında otururken gördüm. Bir ara başını semaya kaldırarak güldü ve şunu söyledi: "— Alah Yahudilere lânet etsin, Allah Yahudiler'e lânet etsin, Allah Yahudiler'e lânet etsin! Allah onlara (ölmüş hayvanların) iç yağını yasaklamıştı tutup bunu sattılar ve parasını yediler. Halbuki Allah bir millete bir şeyin yenmesini haram etti mi, onun parasını da haram etti demektir." Ebu Dâvud, Büyû' 66 (3488).

AÇIKLAMA'sı için 215 numaralı hadise bak.

218 ٤- وله عن المغيرة رضى الله عنه قال: قالَ رَسُولُ الله ﷺ: [مَنْ باعَ الْخَمرَ فَليُشقِّصِ الخَنازِيرَ: أى فليقطعها كالقصّاب ويبيعها].

4. (218)- el-Muğîre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: "Kim içki satarsa, hınzır kasaplığı da yapsın" Ebu Dâvud, Büyû' 66, (3489).

AÇIKLAMA:

Hadis, tağliz ve tenfir yoluyla içkinin yasaklığını beyan etmektedir. Zira domuz yemekten umumiyetle kaçınıldığı hâlde, içkiye karşı alâka gösterenler az değildir. Halbuki haram olma yönüyle ikisi de birdir ve ikisi de eşit şekilde haramdır. Bu mânayı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* böyle bir benzetme ve mukayese ile ifade buyurmuştur.

219 ٥- وعن أبى طلحة رضى الله عنه. [أنهُ سألَ رسُولَ الله ﷺ عنْ أيتامٍ ورِثُوا

خَمْراً فقال: أهرِقْهَا، قال أوَلاَ أجْعَلُهَا خَلاًّ؟ قال لاَ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

وعنده: أهرِق الخمرَ واكسِرِ الدنان.

5. (219)- Ebu Talha (radıyallahu anh) anlattığına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan "İçkiye vâris olan yetimler" hakkında sormuştur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Dök onu!"** emretmiştir. Ebu Talha: "Sirke yapsam olmaz mı?" deyince de **"Hayır!"** diye cevap vermiştir." Ebu Dâvud, Eşribe 3 (3675); Tirmizî, Büyû' 58, (1293). Tirmizî'nin rivayetinde: **"Şarabı dök, küplerini de kır"** buyurmuştur.

AÇIKLAMA:

Âlimler bu hadisin hükmünde de az çok ihtilaf etmişlerdir. Bazıları şarabın hiçbir surette kullanılmaması gereğine hükmederler. Zîra, malının ziyan edilmemesi hususunda en ziyâde hassasiyet gösterilmesi gereken yetimlere miras yoluyla intikal eden şarabın sirkeye tahvil edilerek değerlendirilmesine cevaz verilmemekte, dökülmesi emredilmektedir. Hz. Ömer, Şafiî, Ahmed İbnu Hanbel hazerâtı bu görüştedirler.

Ancak, Atâ İbnu Ebî Rabah, Ömer İbnu Abdilaziz, Ebu Hanîfe gibi bâzı âlimler şarabın muameleden geçirilerek sirkeleştirilmesini câiz görmüşlerdir. Bazıları bu muameleyi ölmüş hayvanın derisinin debbağlanarak kullanılır hâle getirilmesine benzetmişlerdir. Ancak, "Derinin debbağlanması meselesinde nas olduğu halde, şarabın sirkeleştirilmesi meselesinde nas yoktur, kıyas yanlıştır" denmiştir.

İKİNCİ FASIL

KABZEDİLMEYEN SATIŞA DAİR

220 ١ – عن ابن عمر رضى الله عنهما قال: قال رَسُولُ الله ﷺ: [مَنِ اشْتَرى طَعاماً فلا يبعْهُ حَتّى يَسْتَوْفِيَهُ]. أخرجه الستة إلا الترمذى.

1. (220)- İbnu Ömer (radıyallahu anh)'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle demiştir:

"Bir yiyecek satın alan kimse, onu kabzetmeden önce satamaz" Buhârî, Büyû 49, 51, 54, 55, Hudud 42; Müslim, Büyû' 29, 35, 40, 41, (1525-1526-1528-1529); Nesâî, Büyû 55, (7, 286-287); Ebu Dâvud, Büyû 67 (3492); Tirmizî, Büyû' 56 (1291); Muvatta, Büyû 40, (2, 640-641); İbnu Mâce, Ticarât 37, (2226).

AÇIKLAMA:

1— Hadiste, malın kabzedilip, satıcıdan tamamen devralınmasından önce satılması yasaklanmaktadır. Bu mevzuda da âlimler başka rivayetleri de göz önüne alınca bazı ayrılıklara düşmüşlerdir. Şöyle ki: Ebu Hanîfe *"Akar hâric, başka şeylerin hepsinde caiz değildir"*der. İmam Şâfiî, *"Satılan mal devralınmadan satılamaz"* der. Onun için akar, yiyecek, menkul, nakd hepsi birdir. İmam Mâlik ve diğer bazıları: *"Yiyecekte câiz değildir, başka mallarda câizdir"* demiştir. "Mekîl ve mevzun olanlar yani kile ile ölçülenlerle terazi ile tartılanlarda caiz değil, öbürlerinde caizdir" diyenler de olmuştur.

Unutmayalım, her görüş sahiblerinin şer'î delilleri mevcuttur. Farklılıklar dinimizin farklı şartlara göre getirdiği ruhsat ve kolaylığı, Şâri-i Rahimin kullar karşısındaki rahmetini gösterir. Zîra Resûlü Ekrem: "ümmetimin ihtilafı rahmettir" müjdesini vermiştir.

2— Malın kabzedilmesine gelince, kabz'ın eşyaya, şartlara göre

değişikşekillerde gerçekleşeceği belirtilmiştir. Hattabî özetle şunları söyler: *"Kabz eşyanın cinsine ve halkın âdetlerine göre farklılıklar arzeder. Bâzan satılan eşyayı (mebî) satın alanın eline koymak sûretiyle olur. Bâzan müşteri ile mal arasındaki mânianın tahliyesi ile (arsa gibi) olur. Bâzan malın yerinden götürülmesi ile olur. Bâzan kîle ile ölçülenlerin kileye vurulmasıyla olur. Göz kararıyla toptan satılanlarda kabz, yerini değiştirmekle, bir başka mekâna taşınmakla olur. Bir malı kile ile ölçüp satın alan kimse yeniden ölçmeden, ilk ölçümü ile satmak isterse caiz değildir. İkinci sefer ölçerek satmalıdır."*

221 ٢– وفي أخرى: حتّى يَقْبِضَهُ قال: وَكُنَّا نَشْتَرِى الطَّعَامَ من الرُّكْبَانِ جُزافاً فنهانا رَسُولُ اللهِ ﷺ أنْ نَبِيعَهُ حَتَّى نَنْقُلَهُ مِنْ مَكَانِه.

« الجزاف » المجهول القدر: مكيلا كان أو موزوناً.

2. (221)- Bir diğer rivayette: "... malı kabzedinceye kadar" ziyadesi vardır. İbnu Ömer der ki: "Biz hayvanla gelenlerden tartmadan göz kararıyla yiyecek satın alırdık. Sonra Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* satın aldığımız bu şeyleri başka yere naklederek yerini değiştirmeden satmamızı yasakladı" Müslim, (1527).

222 ٣– وعن حكيم بن حزام رضى الله عنه قال: [قلتُ يَا رَسُولَ اللهِ: إنَّ الرَّجُلَ لَيأتِينِي فيُرِيدُ مِنِّى البيعَ، وليسَ عندى مَا يَطلبُ؛ أفأبيعُ منه: ثم أبْتَاعُهُ مِنَ السُّوقِ؟ قال: لا تَبِعْ مَا لَيْسَ عِنْدَكَ]. أخرجه أصحاب السنن.

3. (222)- *Hakîm İbnu Hizâm* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlu dedim, bana gelip, birşeyler almak isteyenler oluyor. Halbuki istenen şey bende yoktur. Bu durumda bilâhere çarşıdan satın alarak teslim etmek üzere istenen şeyi satayım mı?"

" Hayır dedi, yanında mevcut olmayan şeyi satma." Nesâî, Büyû 60, (7, 289), Ebu Dâvud, Büyû' 70 (3503); Tirmizî, Büyû 19, (1232); İbnu Mâce, Ticarât 20, (2187).

AÇIKLAMA:

Âlimler bu yasağın daha ziyade ayn (cemi'a'yân gelir) denilen hâricen mevcut muayyen müşahhas olan -bir kitap, bir ev, bir at, bir miktar para... gibi- eşya ile alâkalı olduğunu söylemişlerdir. Bu çeşit mallar akit sırasında mülkünde veya taht-ı tasarrufunda değilse satışı yasaktır.

Kaçmış kölenin satışı, henüz kabzedilmemiş bir mebî'in (satın alınmış malın) satışı, kafesten kaçmış bir kuşun satışı, bir başkasına ait malın sahibinin izni olmadan satışı gibi. Başkasının malını satma yasağı, sahibinin izin verip vermiyeceği bilinmediği içindir. Şâfiî (rahimehullah) bu görüştedir. Mâlik, Ebu Hanîfe'nin ashabı ve Ahmed İbnu Hanbel hazerâtı (rahimehümullah) sahibinin iznine bağlı olarak başkasının malından satılabileceğini söylemişlerdir.

Satış sırasında mevcut olmayan şeyin satılmasıyla ilgili yasak daha ziyade aynî eşya ile alâkalıdır, değilse, Bağavî'nin Şerhu's-Sünne'de açıkladığı üzere Bey'us-Sıfat bu yasağa girmez.

Bey'us-Sıfat tâbiriyle selem kastedilir. Zîra, selem akdi sıfatları belirlenmiş malın bu sıfatlara uygun şekilde, tâyin edilen vakti gelince teslim edilmek üzere yapılan satışıdır. Bu satış "ayn"ın değil "sıfat"ın satışı olmaktadır.

223 ٤– وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ أن يَبِيعَ الرجلُ طعاماً حتى يَسْتَوْفِيَهُ. قَالَ طاوس: قلتُ لابن عباسٍ: كَيفَ ذلِكَ؟ قال: ذاكَ دَرَاهِمُ بِدَرَاهِمَ، والطعامُ مُرْجَأً]. أخرجه الخمسة.

4. (223)- İbnu Abbas (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir kimsenin, yiyecek maddesini tam olarak kabzetmiş olmadan satmasını yasakladı. Tâvus derki: "İbnu Abbas'a "Bu nasıl olur?"* diye sordum da bana şu cevabı verdi: *"Bu dirhemlerin dirhemlerle alınıp satılmasıdır, yiyecek maddesi ise tehir edilmiştir."*

Beş kitap'ta da tahriç edilmiştir. 220 numaralı hadisle aynı bablarda zikredilmiştir.

AÇIKLAMA:

Burada yasaklanan alım-satım muamelesi şöyle: Bir şahıs diğerinden 100 dinara yiyecek satın alır. Ve 100 dinarı satıcıya peşin öder, ancak malı teslim almaz. Mal satıcının elinde gecikir. Sonra malı bu yeni sahibi bir başkasına mesela 120 dinara satar. Böylece ortaya dinin ruhuna uymayan bir satış şekli çıkmış olmaktadır: Parayla para kazanmak. Bu ise ribâ'dır ve haramdır. İşte Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu şekli önlemek ve bu tarzın açacağı suistimalleri bertaraf etmek için satın alınan malın kabzedilmeden satılmasını yasaklamıştır.

224 ٥– وعن سليمان بن يسار رضى الله عنه قال: قال أبو هريرة رضى الله عنه لمروان بن الحكم: [أحلَلْتَ بَيْعَ الربا؟ فقال مافعَلْتُ. فقال أبو هريرة: أحلَلْتُ بيعَ الصّكاكِ، وقدْ نهى رَسُولُ اللهِ ﷺ عن بيعِ الطعامِ حتى يُسْتَوْفَى فخطب مروانُ فنهى عن بيعهِ قال سليمان: فنظرتُ إلى حرسٍ يأخذُونها من أيدِى الناسِ]. أخرجه مسلم.

5. (224)- Süleyman İbnu Yesar (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) Mervân İbnu'l-Hakem'e:

— *Sen faiz ticaretini helâl kıldın dedi. Mervan:*

— *Ne yapmışım? diye sordu. Ebu Hüreyre tekrar:*

— *Sen sened satışını helâl addetmişsin. Halbuki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), tam olarak kabzedilmezden önce yiyecek satışını yasakladı, dedi. Râvi der ki: "Bu konuşma üzerine Mervan halka hitab ederek sened satışını yasakladı." Süleyman ilâve etti: "Ben muhafızların bu senedleri, halkın elinden topladıklarını gördüm."* Müslim, Büyû 40 (1528).

AÇIKLAMA:

Sened diye tercüme ettiğimiz tâbirin aslı sakk'dır, borç senedi, mahkeme hücceti mânalarına gelir. Burada, âmir tarafından memura verilen maaş senedidir. Bu senede: "Filana şu kadar zahîre veya para verilsin" diye yazılmıştır. Senedi alan orada yazılı olan şeyleri tesellüm etmeden başkasına satardı. İşte bu muâmele yasaklanmış olmaktadır.

225 ٦– وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [كنا مَعَ رسُولِ اللهِ ﷺ في سَفرٍ فكنتُ على بكْرٍ صعْبٍ لعُمرَ فكانَ يَغلبُنى فيتقدَّمُ أمامَ القَوْمِ فيزجرهُ عمرُ فيردُّهُ ثُمَّ يتقدمُ فيزجره ويقولُ لِى أمْسِكْهُ لا يتقدَّمُ بين يدَىْ رسُولِ اللهِ ﷺ. فقال له رسول الله ﷺ بعنيه يا عمرُ. فقال هُوَ لَكَ يا رَسولَ اللهِ فباعَهُ منهُ. فقال لى رَسُولُ اللهِ ﷺ هو لَكَ يا عبدَاللهِ فاصنَعْ بهِ ما شئْتَ]. أخرجه البخارى.

6. (225)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir sefer sırasında Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le beraber bulunuyorduk. Ben Hz. Ömer'e ait, yüke yeni alıştırılan henüz zabtı zor bir devenin üzerindeydim. Deve dik başlılık edip cemaatin önüne önüne giderdi. Babam

Ömer (radıyallahu anh) devenin bu davranışından üzülür, onu tekrar geriye atardı. Bana da: "Devene sâhib ol, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın önüne geçmesin" derdi. Sonunda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

— Ey Ömer, onu bana sat dedi.

— Pekâla o senin olsun ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Böylece deveyi Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ondan satın almış oldu. Sonra da Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana dönerek: "Ey Abdullah, deveyi sana bağışladım, artık o senindir, onu istediğin gibi kullan" dedi. Buhârî, Büyû 47, Hibe 25.

ÜÇÜNCÜ FASIL

MEYVELERİN VE EKİNLERİN SATIŞINA DAİR

226 ١ – عن ابن عمر رضى الله عنهما قال: قالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: [لاَ تَبِيعُوا الثَّمَرَ حتَّى يبدُوَ صلاحُهُ، ولاَ تبيعُوا الثَّمَرَ بالتَّمْرِ؛ قال سالم: وأخبرنى عبدالله عن زيد بن ثابت رضى اللهُ عنه أنّه قال: ثم رخَّصَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بعْدَ ذلكَ في بيْعِ الْعَرِيّةِ بالرُّطبِ أو بالتمرِ ولم يُرَخِّصْ في غيرِهِ، وكانَ ابن عُمَرَ إذا سُئِلَ عن صلاَحِها قال: حتَّى تَذْهَبَ عنها العَاهَةُ]. أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين.

1. (226) *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle emretti: **"Ağaçların üzerinde o yılın meyveleri (olgunlaşmaya) sâlih olduğu (kızarmak, sararmak sûretiyle) zâhir olana kadar, meyveleri satmayın. Yaş hurmayı kuru hurma karşılığında da satmayın."**

Yüce Abdullah İbnu Ömer, Zeyd İbnu Sabit'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yaş hurmayı kurusu ile değiştirmeyi yasakladıktan sonra, ariyyenin (muayyen bir ağacın başındaki yaş hurmayı) yerdeki yaş veya kuru hurma ile tebdiline müsaade buyurdu. Bu çeşit bir değiş tokuşa başka alım-satımlarda müsaade buyurmadı." İbnu Ömer'e meyvenin sâlih olarak ortaya çıkması nedir? diye sorulunca şu cevabı verirdi: "Meyvenin afete uğrayarak zarar görme tehlikesini atlatmasıdır." Buhârî, Büyû 82-87, Müsâkat 17, Selem 4; Müslim, Büyû 51, 59, 79, (1534-1535-1539); Ebu Dâvud, Büyû' 20, (3361); Nesâî, Büyû 28 (7, 262-263), 40 (7, 270-271), Eymân 45 (7, 33); İbnu Mâce, Ticârât 32, (2214-2215); Muvatta, Büyû' 10, (2, 618).

AÇIKLAMA:

1— Bu hadis ağaç üzerindeki meyvelerin belli şartlarla satılabileceğini ifade eder: Bu şartları şöylece özetleyebiliriz:

1— Meyvenin olgunlaşacağı ortaya çıkmalıdır. Soğuk vurması, dolu vurması gibi çeşitli afetler atlatılmış, normal şartlarda, ağaçtaki meyvelerin olgunlaşacağı kanaati hasıl olmuşsa artık meyve hasad edilmeden, miktarı tahmin yoluyla tesbit edilerek satılabilir.

2— Satış muamelesi, faize giren şartlarla olmamalıdır. Yani altın gümüş cinsinden parayla veya aynı cinsten olmayan başka ticaret eşyasıyla olabilir

3— *Ariyye*'ye de ruhsat vardır.

Ariyye nedir? Bu, bahçe sâhibinin, hurma ağaçları arasından, mahsulünü satmak için ayırdığı ağaçtır. Sâhibi, âcil ihtiyacını görmek için, üstündeki mahsulü kuruduktan sonra, kaç kile geleceğini tahmin ederek bunun satılmasına veya taze hurma ile değiştirilmesine ariyye satışı (bey-i ariyye) denir.

Ariyye satışı, elinde kuru hurma olduğu halde, parasızlık yüzünden yeni çıkan yaş hurmayı yiyemeyenlerin müracaatı üzerine tanınan bir ruhsattır. Esas itibariyle, kuru hurma vererek yaş hurma satın almak - 232 numaralı hadiste görüleceği üzere- yasaklanmıştır. Bu durum, kuru hurması olanlara da, turfanda hurma yetiştirenlere de bazı zorluklar getiriyordu. Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* kayıtlı olarak bu değiş tokuşa müsaade etmiştir. 233 numaralı hadiste de göreceğimiz gibi, ariyye suretiyle yapılacak alım-satım beş vask miktarını taşmamalıdır.

Bir *vask* altmış *sâ'*, yani takriben bir deve yüküdür.

227 ٢ – وفي أخرى للخمسة إلا البخارى: [نَهى رَسُولُ اللهِ ﷺ عن بيْعِ النَّخْلِ حتَّى يزْهُوَ، وعن بيْعِ السُّنبُلِ حتَّى يبْيَضَّ ويَأمَنَ العاهَةَ، نَهى البائعَ والمشترى].

2. (227)- *Buhârî*'nin dışındakii müelliflerin kaydettiği bir diğer rivayette şöyle denir: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* meyvesi olgunlaşıncaya kadar hurmayı, dânesi beyazlaşıp afetten emin oluncaya kadar başağı satmaktan men etti. Bu muameleden satıcı da alıcı da yasaklanmıştır. Müslim, Büyû' 50, (1535); Ebu Dâvud, Büyû' 23, (3368); Tirmizî, Büyû' 15, (1226-1227); Nesâî, Büyû' 40, (7, 270, 271); İbnu Mâce, Ticarât 32, (2214-2215).

228 ٣– وفي أخرى للثلاثة والنسائى عن أنس رضى الله عنه: [نَهى عَنْ بيْعِ الثَّمرِ حتى يزهُو: قيل له ما زُهُوُّها! قال: تَحْمَرُّ وتَصفَرُّ. أرأيتَ إنْ منعَ اللّهُ تعالى الثمرة، بِمَ تَستَحِلُّ مالَ أخيكَ].

3. (228)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* olgunlaşmazdan önce meyvenin ağacın başında iken satılmasını yasakladı. Kendisine *(aleyhissalâtu vesselâm)* meyvenin olgunlaşması ile ne kastediliyor? diye sorulunca: *"Onun kızarması ve sararmasıdır"* diye açıkladı ve ilave etti: "Cenâb-ı Hakk bir âfet vererek meyveye mâni olacak olsa, kardeşinden aldığın parayı nasıl helal addedeceksin?" Buhârî, Büyû' 83, Selem 4; Müslim, Müsâkat 15-17 (1555), Büyû 49, 50 (1534-1554); Muvatta, Büyû 11 (2, 618); Ebu Dâvud, Büyû 23, (3367); İbnu Mâce, Ticaret 61, (2284).

229 ٤– وللشيخين وأبى داود في أخرى عن جابر رضى الله عنه قال: [نَهى أنْ تُباعَ الثمرةُ حتى تَشَقّحَ: قيلَ وما تَشقّحُ! قال تَحْمارُّ وتَصفَارُّ، ويُؤْكَل منها].

4. (229)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* alacalanmazdan önce meyvenin satılmasını yasakladı. "Meyvenin alacalanması nedir?" diye sorulunca: "Kızarması, sararması ve yenir hâle gelmesidir" diye açıkladı. Buhârî, Büyû 83, Zekât 58; Müslim, Büyû 53 (1536); Ebu Dâvud Büyû' 23, (3370-3373); Nesâî, Büyû 28, (7, 264).

230 ٥– وفي أخرى لأبى داود والترمذى عن أنس رضى اللّه عنه: [نَهى عن بيْعِ العنبِ حتّى يسودَّ، وعن بيعِ الحبِّ حتّى يشْتَدَّ].

5. (230)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* siyahlanmazdan önce üzümün, sertleşmezden önce hububatın satılmasını yasakladı." Ebu Dâvud, Büyû 23, (3371); Tirmizî, Büyû' 15 (1228); İbnu Mâce, Ticarat 32, (2217).

231 ٦– وعن خارجة بن زيد رضى اللّه عنه: [أن أباهُ كانَ لا يَبيعُ ثمارَهُ حتى تَطْلُعَ الثُريّا]. أخرجه مالك.

6. (231)- *Hârice İbnu Zeyd* (radıyallahu anh)'in anlattığına göre, babası, süreyya yıldızı doğmadıkça meyve satmazdı. Muvatta, Büyû' 13, (2, 619).

AÇIKLAMA:

Zürkânî'nin şerhte kaydettiği üzre, İbnu Ömer (radıyallahu anh) meyvenin, afete uğrama tehlikesi kalkıncaya kadar satışının Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından yasaklandığını bildirmesi üzerine bunun nasıl anlaşılacağı sorulmuş, o da: "Süreyya yıldızı görülmeye başlayınca" demiştir. Süreyya yıldızının, yaz mevsimi girdiği günün sabahında doğduğu, bunun da yaz sıcaklarının başlangıcı olduğu, artık meyvelerin olgunlaşmaya geçtiği belirtilir. Öyle ise, bu mevzuda muteber hudud süreyya yıldızının doğmasıdır. Dalı üzerinde meyve satışı burdan sonra başlayabilir.

232 ٧– وعن سهل بن أبي حثمة رضى الله عنه. [أنّ النبيَّ ﷺ نَهى عن بيع الثَّمرِ بالتَّمرِ، وقال ذلك الرِّبَا، تلك المُزابَنَةُ إلاّ أنه رخَّصَ في بيعِ العَرِيَّةِ: النخلة والنَّخْلتَينِ يأخُذُها أهلُ البيتِ بخَرْصِها تمراً يأكُلُونَها رُطَباً]. أخرجه الخمسة.

وزاد الترمذى في أخرى: [وعن بيعِ العنَبِ بالزَّبيبِ، وَعَنْ كلِّ ثَمرةٍ بخرْصِها مِنَ الثمرِ. قال: يحيى بن سعيد «العَرِيَّةُ» أن يشترى الرجلُ ثمرَ النَّخلاتِ لطعَامِ أهْلِه رُطباً بخَرْصِها تمراً].

7. (232)- Sehl İbnu Ebî Hasme (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* yaş hurmayı kuru hurma ile değiştirmeyi yasakladı ve "Bu riba'dır, buna müzâbene denir" buyurdu. Ancak ariyye satışını bundan istisna etti. Ariyye bahçe sâhibinin ayırdığı bir veya iki hurma ağacıdır. Onların başındaki meyvenin kuruyunca ne kadar olacağını göz kararıyla tahmîn eder. Bunun bedelince yaş hurma (satın alıp) yer".. Buhârî, Büyû 83, Şürb 17; Müslim, Büyû' 64, (1540); Ebu Dâvud, Büyû 20, (3363); Tirmizî, Büyû' 64, (1303); Nesâî, Büyû' 35, (7, 268).

Tirmizî bir başka rivayette şu ilâveyi kaydeder: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yaş üzümü kuru üzümle her meyveyi, meyve cinsinden tahmînî karşılığıyla satmayı yasakladı." Yahya İbnu Said ariyye'yi şöyle açıkladı: "Kişinin âilesine yedirmek maksadıyla birkaç hurma ağacının yaş meyvesini, -miktarını tahmin yoluyla takdir edip- kuru hurma karşılığında satın almasıdır."

233 ٨– وعن أبي هريرة رضى الله عنه قال: [رخَّصَ رسُولُ اللهِ ﷺ في بيعِ العرَايا

بخَرْصِهَا من التَّمرِ فيما دون خَمْسَةِ أَوْسُقٍ أو خَمْسَةِ أوْسُقٍ]. شك بعض الرواة في خمسة أوسق أو دون خمسة أوسق. أخرجه الستة.

8. (233)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) dedi ki: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kuru hurma vererek, tahmin yoluyla ariyyelerin satın alınmasına, beş vask veya beş vasktan az miktar için izin verdi." Ravilerden biri, "beş vask" mı dedi, yoksa "beş vasktan az" mı dedi diye şüphe etmiştir. Buhârî, Büyû, 83 (Şürb 17); Müslim, Büyû 71, (1541); Ebu Dâvud, Büyû 21, (3364); Nesâî, Büyu 35, (7, 268); Tirmizî, Büyû 63, (1301); Muvatta, Büyû 14, (2, 620).

AÇIKLAMA:

Ariyye satışı nedir, niçin buna ruhsat verilmiştir? gibi bazı mübhem noktaları az yukarıda 226 numaralı hadisle birlikte açıkladık.

Tahmin meselesi şudur: Bir ağaçtaki taze hurma kuruduğu zaman ne kadar kuru hurma olacaktır, önceden tahmin edilir. Tahmin işi bir ehl-i vukufa (bilir kişi) yaptırılır. Ariyye satışını yapan kimse, tahmin edilen bu miktarı kuru hurma olarak verir. Böylece verdiği, aldığına "kuru cinsinden" denk olur.

234 ٩ـ وعن أبى سعيد رضى الله عنهُ قال: [نَهى رَسُولُ الله ﷺ عن المُزَابَنَةِ والمُحاقلة «فالمزابنةُ» اشتراءُ الثمر في رؤسِ النخلِ].

زاد مالك بالتمرِ «والمحاقلةُ» كراءُ الأرضِ بالحنطة. أخرجه الثلاثة والنسائى.

9. (234)- Ebu Sa'îd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* müzâbene ve muhâkala'yı yasakladı. Müzâbene, yeni meyvenin daha hurma, ağacının başında iken satın alınmasıdır. İmam Malik "... kuru hurma vererek" ziyadesini kaydetti.

Muhâkale de buğday karşılığında tarlanın kiralanmasıdır. Buhârî, Büyû 82; Müslim, Büyû 105, (1546); Muvatta, Büyû 23-25 (2, 625); Nesâî, Müzâra'a 45, (7, 39).

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında araziyi kiraya vermek yaygın bir tatbikattı. Tohum, ekiciye ait olur, tarlanın münbit kısmından belli bir bölüm tarla sâhibine, geri kalan kısım da ekiciye ait olurdu. Reshulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu usûlü yasakladı çünkü ayrılan kısmın mahsül vermemesi, telef olması mümkündü.

Neveví'nin açıklamalarına göre, âlimler bu konuda ihtilaf eder. Bazıları sadece mahsül karşılığında değil, altın, gümüş, vs. karşılığında da olsa tarlanın kiraya verilmesine -hadisteki ıtlaka dayanarak- karşı çıkmıştır. Ebu Hanîfe, Şaifî başta diğer bir çok ulema, arazinin altın, gümüş zahîre, elbise ve diğer eşyalar mukabili kiraya verilebileceğini söylemiştir. İcar bedeli ekin cinsinden de olabilir. Ancak, çıkan mahsulün üçte biri veya dörte biri gibi bir cüzüne mukabil icârı câiz değildir. Buna "muhâbere" denir. Muayyen bir parçanın tarla sahibi için ekilmesini şart koşmak da caiz olmaz.

Ahmet İbnu Hanbel, Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve Malikîlerden bazılarına göre, "Yeri altın ve gümüş mukabilinde kiraya vermek ve mahsulün üçte biri, dörtte biri gibi bir cüzü karşılığında kiraya vermek caizdir. Muhtar olan da budur."

Farklı görüşlerden herbiri rivayete dayanmaktadır.

235 ١٠ – وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ المُزَابَنَةِ، وَالمُزَابَنَةُ بيعُ الثَّمرِ بالتَّمْرِ كيلاً، وبيعُ الكَرْمِ بالزَّبيبِ كيلاً]. أخرجه الستة.

10. (235)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* müzâbene'yi yasakladı. Müzâbene, yaş hurmayı, ölçeğe vurarak kuru hurma mukabili satmaktır, keza taze üzümü ölçeğe vurarak kuru üzüm karşılığında satmaktır." Buhârî, Büyû 75, 82; Müslim, Büyû' 74 (1542); Ebu Dâvud, Büyû 18, (3361); Nesâî, Büyû 33, (7, 266); Tirmizî, Büyû 63, (1300); Muvatta, Büyû 23, (2, 624).

236 ١١ – وفي أخرى لأبى داود رضى الله عنه: [نَهَى عَن بيعِ الزَّرْعِ بِالحِنْطَةِ كيلاً].

11. (236)- Ebu Dâvud'un bir diğer rivayetinde: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ekini, ölçekli olarak buğdayla satmaktan yasakladı." Ebu Dâvud, Büyû 19, (3361).

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste açıklanan müzâbeneye benzer. Şu miktar arazideki ekini, kile nevinden muayyen bir miktar buğday mukabili satmaktır. Bu tarz satışı Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* yasaklıyor. Müteakip hadis meseleye daha fazla açıklık getirecektir.

237 ١٢ – وفي أخرى للشيخين عن جابر رضى الله عنه: [نَهَى عَنِ المُخَابَرَةِ وَالمُحَاقَلَةِ. قال:

عطاءُ فسَّرَ لنا جابرٌ قال: أمّا المخابرةُ: فالأرضُ البيضاءُ يدفعُها الرجلُ إلى الرجلِ فينفقُ فيها ثمّ يأخذُ من الثمرةِ، وزعَمَ أنّ المُزابنةَ بيعُ الرُّطَبِ في النخلِ بالتمرِ كيلاً، والمحاقلةُ في الزرعِ على نحوِ ذلك، بيعُ الزرعِ القائم بالحبّ كيلاً].

12. (237)- Sahiheyn'in Hz. Câbir'den kaydettikleri bir rivayet de şöyle: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Muhâbere ve Muhâkale'yi yasakladı. Atâ der ki: Câbir bize şu açıklamayı yaptı: *Muhâbere: Boş araziyi, sâhibi bir başkasına verir. Alan adam bütün masrafları karşılayarak tarlayı eker. Tarla sâhibi mahsülden hisse alır. Müzâbene'ye gelince, bunun "daha ağaçta iken yaş hurmayı, kuru hurma ile ölçekle satmak" olduğunu söyledi. Muhâkale ise, ekinden cârî bir alış-veriş, müzâbene'ye benzer, ekinin ölçekle buğday mukabili satılmasıdır.* Buhârî, Şürb 17; Müslim, Büyû 53, (1536); Tirmîzî, Büyû' 55, (1290), 72, (1313); Ebu Dâvud, Büyû 24, (3374-3375); Nesâî, Büyû 39, (7, 270).

238 ١٣- وفي أخرى لمسلم رحمه الله: [نهىٰ عن المحاقلة والمزَابنَة والمعاومَة والمُخَابرَة قال: والمعاومةُ بيعُ السنينَ. وعن الثُّنيَّا]. زاد أصحاب السنن: إلا أن تُعلَمَ.

13. (238)- Müslim'in bir diğer rivayetinde şöyle denir: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* muhâkale, müzâbene, muâveme ve muhabere suretiyle yapılan alış-verişleri yasakladı. -Ravi der ki: Muâveme, bir kaç yılı içine alan bir satıştır.- Keza, sünya'yı da yasakladı" Sünen müellifleri şu ziyadeyi kaydederler. "...bilinme durumu hâriç" Müslim, Büyû' 85, (1536).

AÇIKLAMA:

Birkaç yılı içine alan muâveme akdinde açık bir aldatma vardır. Çünkü müteakip yıllarda da, meyve olup olmayacağı,bahçenin bir afete maruz kalıp kalmayacağı bilinemez. Burada açıklamaya muhtaç olan şekil sünyâ'dır. Sünyâ: Kişinin bahçesinin meyvesini tamamen satıp, belli ve muayyen olmayan bir kısmını hâriç tutmasıdır. Sünen müellifleri, koydukları kayıtta istisna kılınan kısım belirtildiği takdirde, bu satışın câiz olacağını açıklamışlardır.

239 ١٤- وفي أخرى للنسائى: والمخاضرَةِ والمخابرَةِ قال: والمخاضرةُ بيعُ التمرِ قبلَ أن يزهُوَ، والمُخَابرَةُ بيعُ الكدَسِ بكذا وكذا صاعاً.

زاد البخارى عن أنس: والملامسة والمنابذة «الكدس» الطعام المجتمع كالصبرة.

14. (239)- *Nesâî*'nin diğer bir rivayetinde: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*... muhâdara ve muhâbere satışlarını yasakladı" der. Ravi şu açıklamayı yaptı: Muhâdara, hurmanın alaca düşmezden önce satılmasıdır, muhâbere de, yığının, (miktarını göz kararıyla tahmin edip) şu kadar bu kadar sâ'ya satmaktır.

Buhârî, Enes'ten şu ziyadeyi kaydetti: "...mülâmese ve münâbeze'yi de... yasakladı."

AÇIKLAMA:

Mülâmese, satış sırasında, taraflardan birinin: "Elbisene değersem veya sen elbiseme değersen alım-satım kesinleşmiştir" demesidir.

Münâbeze de buna benzer bir akit çeşididir.Alım-satım yapanların birbirlerinin elbisesine bakmadan, elbiselerini birbirlerine atınca akdin kesinleşeceği hususunda anlaşmalarıdır.

Mülâmese ve münâbeze'nin mahiyeti yani nasıl cereyan ettiğinin tavsifinde, alimler ihtilâf ederler. Umumiyetle katlanmış olarak gelen veya karanlıkta getirilen kumaşın iyice görüp anlamadan sadece el değmesiyle akdin kesinleşmesi hususundaki mutabakata mülâmese denmektedir. Bu durumda kumaşın sâhibi: "Kumaşı sana, şu fiyata, elle dokunman, bakman yerine geçmesi şartıyla sattım, bakınca geri verme hakkına sahip değilsin" der. Öbürü de kabul eder. Müşteri değme sonunda karar verdi mi akit kesinleşir.

Münâbezede atılan şey taş mı kumaş mı, ihtilaflıdır. Taş ise, satıcı: "Şu taşı atıyorum, kumaşa değince satılmış demektir" veya "Şu taşın ulaştığı yere kadar olan araziyi sana satıyorum."

Bu çeşit alım satımlardaki aldanma ve aldatma durumları izah gerektirmeyecek kadar açıktır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yasaklamıştır.

DÖRDÜNCÜ FASIL

ALIM-SATIMI CAİZ OLMAYAN EŞYALAR HAKKINDA

240 ١ – عن ابن عمر رضى الله عنهما أن عمر رضى الله عنه قال: [أيُّمَا وليدة ٍ وَلَدَتْ من سيّدها فإنّه لا يبيعُهَا، ولاَ يَهَبُهَا، وَلاَ يُورِّثُهَا، ويَسْتَمْتِعُ بهَا ما عاش، فإذا مات فهى حُرّةٌ]. أخرجه مالك.

1. (240)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) buyurdu ki: *"Efendisinden çocuk doğuran cariyeyi efendisi artık satamaz, hibe edemez, miras olarak da bırakamaz. Hayatta kaldığı müddetçe ondan istifade eder. Ölecek olursa cariye hür olur."* Muvatta, Itk 6, (2, 776).

AÇIKLAMA:

Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in hadiste beyan ettiği üzere efendisinden çocuk dünyaya getiren cariyenin (köle kadın) satılamıyacağı hususunda İslâm fukahası icma etmiştir. Müteâkiben kaydedeceğimiz Câbir hadisi bu hükme muarız değildir. Hz. Ömer'in tatbikatına uymayan bazı rivayetlere itibar edilmemiştir. Ümmü Veled de denen bu durumdaki köle kadınlar yarı hür bir statü kazanırlar. Efendi ölünce derhal hür olurlar.

241 ٢– ولرزين عن جابر رضى الله عنه قال: [بعْنَا أمَّهات الأوْلادِ على عهدِ رسول الله ﷺ وأبى بكرٍ، فلما كان عمرُ رضى الله عنه نهانَا فانْتَهَيْنَا] قال: ابنُ الأثيرِ ولمْ أجدْهُ في الأصول.

2. (241)- Rezîn, Hz. Câbir (radıyallahu anh)'in şu sözünü kaydeder: "Biz Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh) zamanında ümmü veled'i satardık. Hz. Ömer bu alış-verişten bizi yasaklayınca terk ettik." İbnu'l-Esir: "Bu rivayeti ana kaynaklarda (Usûl) göremedim" der. Ebu Dâvûd, Itk 8, (3953); İbnu Mâce, Itk 2, (2517).

242 ٣– وعن ابن عمر رضى الله عنهما. أنّ رسولَ الله ﷺ : [نَهَى عَنْ بَيْعِ الوَلَاءِ وعَنْ هِبَتِهِ].

أخرجه الستة.

3. (242)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) diyor ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* velâ'nın alım-satımını ve hibe edilmesini yasakladı."
Buhârî, Itk 10, Feraiz 21; Müslim, Itk 16, (1506); Ebu Dâvud, Feraiz 14, (2919); Tirmizî, Büyû' 20 (1236); Muvatta, Itk, 10 (2, 782); İbnu Mâce, Feraiz 15, (2747); Nesâî, Büyû 87, (7, 306).

Bazı âlimler, hadisteki "... hibe edilmesini..." kısmının, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sözü olamıyacağını iddia etmiştir.

AÇIKLAMA:

Velâ: Tasarruf, muâvenet, muhabbet demek olup kurb (yakınlık) mânâsına olan velî kelimesinden alınmadır. Hakukî bir tâbir olarak, verâsete sebep olan hükmî bir akrabalık ifade eder. Bu akrabalık âzad etme sonucu efendi ile azadlı köle arasında teessüs eder ki, buna velâ-i i'tâk denir. Tevârüs ve diyete iştirak gibi karşılıklı bir kısım hak ve sorumluluklar getirir. Velâ'nın akidle hüsulü de söz konusudur, buna velâ-i müvâlat denir. Şu halde, yukarıdaki hadis, bu hukukî akrabalığın para ile satışını veya hibe yoluyla bir başkasına devredilmesini yasaklamaktadır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde velâ'nın hibe edildiğini ifade eden bazı rivayetlerin varlığı sebebiyle hadisin hibeyi yasaklayan kısmının Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e ait olamayacağını söyleyen alim olmuştur. Ancak hadisin hükmünde icma edilmiştir.

243 ٤– وعن إياسِ بن عبد الله رضى الله عنه قالَ: [نَهَى رسولُ الله ﷺ عن بَيْعِ الماءِ].

أخرجه أصحاب السنن.

4. (243)- *İyas İbnu Abdillah* (radıyallahu anh) "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in suyun satılmasını yasakladığını" rivayet etmiştir.
Ebu Dâvud, Büyû 63, (3478); Tirmizî, Büyû' 44, (1271); Nesâî, Büyû' 88, (7, 307); İbnu Mâce, Rühûn 18, (2477).

AÇIKLAMA:

Alimler çoğunlukla buradan yağmur, pınar veya nehir suyunu anlamışlardır. Değilse, kişinin kabına aldığı suyu satabileceğini söylemişlerdir.

Ancak, Tirmizî'nin belirttiği üzere, insanlar suya muhtaçken, bir kimsenin ihtiyacından artan suyu başkasına satmasını mekruh addeden alimler de mevcuttur.

244 ٥– ولمسلم والنسائى عن جابر رضى الله عنه: [أنّه نهى عن بيْعِ فضْلِ الماءِ].

5. (244)- *Hz. Câbir'* (radıyallahu anh)'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah*(aleyhissalâtu vesselâm)* "Suyun fazlasını satmayı yasaklamıştır." Müslim, Musâkat, 34 (1565); Nesâî, Büyû 89, (307); İbnu Mâce, Rühûn 18, (2477).

245 ٦– وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال: قال رسُولُ الله ﷺ: [لا يُباعُ فضْلُ الماءِ لِيُبَاعَ به الكَلأُ]. أخرجه الشيخان.

6. (245)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: **"Ot satmak maksadıyla suyun fazlası satılmaz"** dediğini rivayet etmiştir. Buhârî, Şürb 2, Hiyel 5; Müslim, Musâkât 38, (1566); İbnu Mâce, Rühûn 19, (2478).

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* burada kişinin ihtiyacından artan suyu içmek veya hayvanlarını sulamak üzere başkası istediği zaman bunu vermemekten veya parayla satmaktan yasaklamıştır. Âlimler, arazi sulamak için istendiği takdirde parayla satılabileceğinde ittifak ederler.

Şârihlerin açıkladığı üzere yukarıdaki hadis, kaplara alınan suyu değil daha ziyade şöyle bir durumu mevzubahis etmektedir: Kırda, bir zatın tarlasında, kendine ait kuyusu var. Başka kuyu veya su kaynağı yok. O kuyunun suyundan istifâde edilebildiği takdirde başkaları hayvanlarını kırda otlatabilecektir. Aksi takdirde susuzluk endişesiyle kimse hayvanını otlağa getiremiyecektir. Bu durumda suyun parayla satılması, dolaylı olarak otlağın, daha doğrusu kırdaki otların satılması olacaktır.

Hadiste geçen kelâ, yaş veya kuru her çeşit otu ifade eder. Şu halde hayvanlarını orada otlatmak zorunda olan sürü sâhibi, hissedeceği zarurete göre, sâdece suya değil, buna ilâveten kırın otuna da para vermek mecburiyetinde kalabilir. Böylece su sâhibi zulüm üzerine zulümde bulunabilir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* muzdar durumda kalanların istismarını önlemek için bu durumdaki su sâhiplerinin, ihtiyaçlarından artan miktarı satamıyacaklarını teşrî buyurmuştur. Hadiste nehye kuvvet vermek için suyun satılması, kırdaki otun satılması gibi gösterilmiştir.

Bu yasağın hükmü, tenzihî bir kerâhet midir, tahrîmi bir kerâhet midir ihtilaf edilmiştir, ancak esah olan tahrimî olmasıdır. Nevevî, kırdaki ihtiyaç fazlası suyun parasız verilmesi üç şart altında vacibtir der ve açıklar:

1— İhtiyacı görebilecek başka su yoksa,

2— Suyun hayvanları sulamak için kullanılması, ekinleri sulamak için değil,

3— Su sahibinin kendisi bu suya muhtaç olmaması, yani ihtiyacından artması.

Fazla suyu ihtiyaç sahiplerine vermemesinin büyük günah olduğunu söyleyen alimlerimiz de vardır.

Yolcu ve hayvanlara su vermenin vücubunda ihtilaf yok ise de, mezkur kuyunun civarında ikâmet etmek isteyenlere verme hususunda ihtilaf edilmiştir. Bâzı âlimler *"Burada ikamette zaruret olmadığı için böylelerine su vermek vâcib değildir"* derken, bazıları *"Vâcibtir"* demiştir. Esah olan da bu ikinci görüştür. Kezâ bunlardan para alınıp alınmayacağı da ihtilaflıdır, ancak "alınamaz"diyen görüş râcih kabûl edilmiştir.

246 ٧– وفي أخرى للستة إلاّ النسائى: [لاَ تَمْنَعُوا فضلَ الماءِ لِتَمْنَعُوا بِهِ الكَلأ].

7. (246)- Nesâî dışındaki beş kitapta geldiğine göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle emretmiştir: **"Ota mâni olmak maksadıyla suyun fazlasına mânî olmayın."** Buhârî, Müsâkât 2, Hiyel 5; Müslim, Musâkât 37, (1566); Muvatta, Akdiye 29, (2, 744); Ebu Dâvud, Büyû 62, 3473); Tirmizî, Büyû 24 (1272); İbnu Mâce, Rühûn, 19, (2478).

AÇIKLAMA:

Şarihlerin açıkladığına göre, bir otlağa yakın yerde bir kimseye ait bir kuyu var. İnsanlar başka kuyu olmadığı için, onun suyundan istifâde edemedikleri takdirde, hayvanlarını, susuzluk endişesiyle oraya otlatmaya getiremeyecekler. Böyle bir durumda kuyu sahibinin ihtiyaç fazlası suyu vermemesi otlağın kendine kalmasını netice verecektir. İşte Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* böyle bir düşünce ile ihtiyaç fazlası suya mâni olmayı yasaklamakta, haram kılmaktadır. Önceki hadise ve açıklamasına da bakılsın.

247 ٨– وفي أخرى لمالك عن عمرة بنت عبدالرحمن: [لاَ يُمنعُ نَقْعُ البِئْرِ].

8. (247)- Amra Bintu Abdirrahmân'ın naklettiğine göre Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur: "Kuyu suyunun fazlası yasaklanamaz" Muvatta, Akdiye 30, (2, 745); İbnu Mâce, Rühûn 19, (2479).

AÇIKLAMA:

Hadisten "kuyunun içinde biriken su" anlaşıldığı gibi, ihtiyaçtan artan kısmı da anlaşılmıştır. Kuyu ortakları münâvebe ile sudan istifade ederken,kendi gününde ihtiyacı olmadığı için kullanmayan kişinin, kullanılması zarar getirmeyecek ise, ortağına mâni olmaması gereğini de anlamışlardır.

248 ٩ – وعن رجل من المهاجرين قال: [غَزَوْتُ مَعَ رسولِ اللهِ ﷺ ثلاثاً أسمعه يقول: المسلمون شركاءُ في ثلاثٍ: في الماءِ، والكلإِ، والنارِ].

9. (248)- Muhâcirlerden bir kişi şunu anlatmıştır: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le birlikte üç defa gazveye katıldım. Onun şöyle söylediğini işittim: **"Müslümanlar üç şeyde ortaktırlar: Suda, otda ve ateşte."** Ebu Dâvud, Büyû 62, (3477); İbnu Mâce, Rühûn 16, (2473).

AÇIKLAMA:

Burada, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* yaygın bir câhiliye geleneğini kaldırmıştır. Kişi belli bir bölgenin otlağını kendi hayvanlarına ayırıp, başkasına yasaklayabiliyordu. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* sahipsiz arazinin (mevât) otunu kimsenin başkasına menedemiyeceği prensibini getirmiştir. Sahibi olan arazinin otuna veya kaba alınmış suyuna başkası izinsiz karışamaz.

Ateş meselesine gelince, bazı alimler, ateş elde edilen taş, odun gibi maddeleri anlayarak, sahipsiz araziden bunların alınmasına kimse mâni olamaz demişlerdir. Tutuşturmak maksadıyla köz vs. isteyenin talebinin de reddedilemiyeceğini anlayanlar olmuştur.

249 ١٠ – وعن بهيسة الفَزارية رضى الله عنها قالت: [استأذَنَ أبى النبىَّ ﷺ فدخل بينه وبينَ قميصه فجعل يُقبِّلُ ويلتزمُ. ثم قال يارسولَ اللهِ: حدِّثنى ما الشَّئُ الذى لا يَحِلُّ منعُهُ؟ قال: الماءُ. ثم قال ما الشَّىْءُ الَّذى لاَ يحلُّ منعه قال: الْملْحُ ثُمَّ قال ماذا؟ قالَ النَّارُ. ثم قال يا نبىَّ اللهِ: ما الشئُ الذى لا يَحِلُّ منْعُهُ؟ قال: أنْ تفعَلَ

الخَيرَ خَيرٌ لكَ]. أخرجهما أبو داود.

10. (249)- *Büheysetu'l-Fezâriyye* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Babam, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan izin isteyerek kendisi ile kamîsi arasına girdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı öpüyor ve kucaklıyordu. Sonra: "Ey Allah'ın Rasûlü yasaklanması yasak olan şey nedir? bana söyle" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Tuz!" dedi. Babam tekrar sordu: "Başka ne var?" Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Ateş!" dedi. Sonra tekrar sordu: "Ey Allah'ın Resûlü yasaklanması helal olmayan şey nedir?" Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Hayır yapman kendine hayırdır" cevabını verdi" Ebu Dâvud, Büyû 62, (3476).

AÇIKLAMA:

Burada tuz için de ot ve su için yukarıda beyan edilen hüküm konmaktadır. Tuz bir yerde, bir dağda maden halinde mevcutsa ondan istifadede herkes eşittir. Ama bir kimsenin mülkü içinde ise ondan istifade hakkı sâhibine aittir. Satmak, satmamak, mani olmak gibi her çeşit tasarrufu vardır.

250 ١١ – وعن أبي أمامة رضي الله عنه. أن رسولَ الله ﷺ قالَ: [لا تَبيعُوا القَيْناتِ المُغَنِّياتِ، ولا تَشْتَروهُنَّ، ولا تُعَلِّمُوهُنَّ، ولا خَيرَ في تجارَةٍ فيهِنَّ، وثَمَنُهُنَّ حَرامٌ. قالَ: وفي مثلِ هذا أنزلَتْ «ومِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَري لَهْوَ الحَديث»].

11. (250)- *Ebu Ümâme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "**Şarkıcı cariyeleri satmayın, satın da almayın. Onlara (musikî) de öğretmeyin. Onları alıp satmak şartıyla yaptığınız ticarette hayır yoktur, onlar için ödenen para haramdır." Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ilave etti: "Şu âyet bu gibiler hakkında nâzil olmuştur: "İnsanlardan bazıları, bir bilgisi olmadığı halde, Allah yolundan saptırmak için boş sözlere müşteri çıkarlar. Allah yolunu alaya alırlar. İşte bunlara alçaltıcı bir azab vardır"** (Lokman 6), Tirmizî, Büyû 51, (1282), Tefsîru'l-Kur'ân, Lokman, (3193); İbnu Mâce, Ticârât 11, (2168).

AÇIKLAMA:

Burada, çalgıcı olduğu için, cariyenin satın alınması yasaklanıyor. Bazı âlimler böylesi cariyeler üzerinde yürütülen akdin fâsid olağını

söylemiştir. Ancak Cumhur, sıhhatini kabul eder. "Ancak onlardan alınan para haramdır. Tıpkı şarapçıya satılan üzümden alınan para gibi, zîra bu satışta haram işe yardım var" demişlerdir. Alimler âyeti bu makamda: "Allah'ı zikirden alıkoyan haram şarkıcı sesleri satın alan" şeklinde anlamış, boş söz (Lehve'l- hadis) tabirinin içine her çeşit zararlı, faydasız hakikatı olmayan şeyleri dâhil etmişlerdir.

Şarkıcılığın haram olduğuna kail olanlar da bu hadis ve bu âyete dayanırlar.

251 ١٢ – وعن أبي سعيد رضى الله عنه قال: [نَهى رسولُ الله ﷺ عن شِراءِ الغنائِم حتى تُقْسَم]. أخرجهما الترمذى.

12. (251)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* taksimden önce ganimetin satılmasını yasakladı." Tirmizî, Siyer 14, (1563).

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* sahih rivayetlerle de sabit olduğu üzere, savaş sırasında elde edilen ganimet malından herhangi bir şeyi, taksim edilmezden önce temellük edinmeyi, satmayı şiddetle yasaklamıştır. Bu davranış, gulûl yani devlet malından yapılan hırsızlık olarak vasıflandırılmıştır. Ganimet malından bir iğne, bir ayakkabı bağı çalanın bile, savaşta öldürülme hâlinde şehitlik mertebesini kaybedeceği, cehenneme gideceği sarih olarak ifade edilmiştir.

Ancak, ganimet olarak elde edilen at, silah, elbise, yiyecek gibi, savaş sırasında kullanılmasına ihtiyaç duyulan bazı malzemenin, taksimden önce, savaş gayesine uygun olarak kullanılmasını âlimler tecviz etmişlerdir. Savaş gayesi dışında bunlar da kullanılamaz, hibe edilemez.

252 ١٣ – وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [كانَ أهلُ الجاهليَّة يتبايَعونَ لَحمَ الجَزُورِ إلى حَبَلِ الحَبلَة، وحَبَلُ الحَبلَةِ أن تُنتَجَ الناقةُ ما في بَطْنِها ثم تَحمِلُ التى تُنتَجُ: فنهاهم رسولُ الله ﷺ عن ذلك]. أخرجه الستة.

وفي أخرى للبخارى: ثُم تُنتِجُ التى في بطنِها.

13. (252)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhüma) anlatıyor: "Cahiliye insanları, devenin etini, karnındakinin hamileliği vaktine satarlardı.

"Karnındakinin hamileliği" devenin karnındakini doğurması, doğanın da büyüyüp hamile kalmasıdır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu alış-verişi yasakladı." Buhârî'nin bir rivayetinde "...sonra karnındaki de doğar" denir. Buhârî; Büyû 61, Menâkıbu'l-Ensâr 26, Selem 8; Müslim, Büyû' 5-6, (1514); Tirmizî, Büyû 16, (1229); Ebû Dâvud, Büyû' 24, (3370); Nesâî, Büyû' 67, 68 (7, 293-294); İbnu Mâce, Ticarât 24, (2197); Muvatta, Büyû 62, (2, 653-654).

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki hadis iki farklı anlayışa götürmüştür: 1- Buradaki satış, hayvanın doğuracağı yavrunun doğurma zamanında ödenmek üzere veresiye yapılan satıştır. 2- Bu satıştan maksad, hal-i hazırda hâmile olan devenin doğacak yavrusunun satılmasıdır. Râvi İbnu Ömer (radıyallahu anhüma)'in açıklamasına göre birinci mâna esastır.

Her iki tefsirdeki satışı da Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yasaklamış bulunmaktadır. Birincisi yasaktır, çünkü meçhul bir vadeye ta'lik edilen bir ödemeyle yapılan satıştır. İkinci de yasaktır, çünkü, henüz mevcut olmayan (ma'dum), meçhûl ve satıcının elinde bulunmayan bir şeyin satışıdır, teslimi kesin değildir.

253 ١٤ – وعن ابن عباس رضى الله عنهما. أنّ رسولَ الله ﷺ قال: [السَّلَفُ إلى حبَلِ الحَبَلَةِ رباً]. أخرجه النسائى.

14. (253)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anh)'ın naklettiğine göre Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur: "Ödemenin, karnındakinin doğumuna tehiri riba (faiz)dır." Nesaî, Büyû 67, (7, 293).

AÇIKLAMA:

Bu, müşterinin, hâmile devesi bulunan şahsa, bu devenin bedelini vermesi ve şöyle demesidir: "Bu deve doğurur ve doğurduğu da doğurursa, onun doğurduğunu bu fiyata senden satın alıyorum." İşte bu çeşit bir muamele ribaya benzemektedir ve riba gibi haramdır. Çünkü henüz mevcut olmayanın satışıdır ve bu, tam bir aldatmadır.

254 ١٥ – وعن جابر رضى الله عنه قال: [نَهى رسولُ اللهِ ﷺ عن ضِرَابِ الجَمَلِ]. أخرجه مسلم والنسائى.

470804 (254)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah

(aleyhissalâtu vesselâm) erkek deveye (parayla) çekmeyi yasakladı." Müslim, Müsâkat 35, (1565); Nesâî, Büyû 94, (7, 310).

AÇIKLAMA:

Hadis, "...erkek deveye çekmeyi yasakladı" şeklinde ise de, âlimler umumiyetle, para ile çekmeyi anlayarak alınan paranın tahrimine hükmetmişlerdir. Bazı hadislerde daha açkı bir tabirle "erkek devenin suyunu (satmayı) yasakladı", şeklinde ifade edilmiştir. Alimler, para mukabili damızlık hayvana dişilerinin çekilmesi caiz mi değil mi diye ihtilâf etmişlerdir. Damızlığa çekilme normal olarak yasak olmayıp, para ile bu işin yapılması münâkaşalıdır.

١٦ – وعن أنس رضى الله عنه قال: [بَاعَ حَسَّانُ رضى الله عنه حِصَّتَهُ من بَيْرُحَاءَ من
255 صَدَقَةِ أبى طلحة رضى الله عنه. فقيل له: أتبيعُ صَدَقَةَ أبى طَلْحَةَ؟ فقال: ألا
أبيعُ صاعاً من تمرٍ بصاعٍ من دراهم]. أخرجه البخارى.

16. (255)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hassan (radıyallahu anh), Ebu Talha (radıyallahu anh)'nın tasadduk ettiği Beyruha adlı bahçeden hissesine düşen kısmı (Hz. Muâviye'ye yüzbin dirheme) satmıştı. Kendisine: "Ebu Talha'nın sadakasını satıyor musun?" dediler. Şu cevabı verdi: "Yani bir sâ' hurmayı, bir sa' para mukabilinde satmayayım mı?" Buhârî, Vesâya 17.

AÇIKLAMA:

Rivayetlerde geldiği üzere, **"Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe iyiliğe erişemezsiniz.."** (Âl-i İmrân, 92) meâlindeki âyet nâzil olunca, Ashaben sevdiği şeylerden infak etmeye başlamıştı. Ebu Talha da, suyunun tatlılığı ve gölgesinin serinliği ve tanziminin güzelliğiyle Medine'de şöhret yapmış olan Beyruha adındaki bahçesini tasadduk eder. Bu bahçe o kadar hoştur ki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zaman zaman orayı şereflendirirdi. İşte Allah'ın âyette vaadettiği iyiliğe (birr) nâil olmak arzusuyla Ebu Talha (radıyallahu anh) bu en sevgili, en değerli malını, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın irşadı doğrultusunda yakınlarına bağışlar. Yukarıdaki rivayet bu taksimden hissemend olanlardan birinin Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şâiri Hassan (radıyallahu anh) olduğunu ifade ediyor.

Bu bahçenin Ebu Talha tarafından vakfedldiği de söylenmiş ise de

ÜÇÜNCÜ BAB

ALIM SATIMDA CÂİZ OLMAYAN ŞEYLER HAKKINDA

(Bu babta altı fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

ALDATMAYA DAİR

İKİNCİ FASIL

SÜTÜ HAYVANIN MEMESİNDE BEKLETMEYE DAİR

ÜÇÜNCÜ FASIL

FİYAT KIZIŞTIRMAYA DAİR

DÖRDÜNCÜ FASIL

ŞARTLAR VE İSTİSNA HAKKINDA

BEŞİNCİ FASIL

MÜLÂSEME VE MÜNÂZEBE'YE DAİR

ALTINCI FASIL

BEY'UL-GARAR VE DİĞERLERİ HAKKINDA

BİRİNCİ FASIL

ALDATMAYA DAİR

257 ١ – عن ابن عمر رضى الله عنهما: [أنّ رجلاً ذكر لرسول الله ﷺ أنّه يخدعُ في البيوع. فقال رسول الله ﷺ: من بايعْت فقل لا خلابة، فكان إذا بايع قال لا خلابة]. أخرجه الستة إلا الترمذى. «الخلابة» الخداع.

1. (257)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek alış-verişte aldatıldığını söyledi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine: **"Alış-veriş yaptığın kimseye: Aldatmaca yok! de"** buyurdu. "Buhârî, Büyû 48, İstikraz 19, Husûmât 3, Hiyel 7; Müslim, Büyû 48, (1533); Ebu Dâvud, Büyû 68, (3500); Tirmizî, Büyû 28 (1250); Nesâî, Büyû 51; Muvatta, Büyû 98.

AÇIKLAMA

Bu hadise dayanarak alış-verişte aldatma olamaz, normal değerinin üçte birini bulan bir aldatma olursa aldanan tarafın "hıyâr hakkı" vardır denmiştir. Ancak, Hanefî, Şâfiî ve diğer bazılarına göre, alış verişte esas, bir tarafın aldanmasıdır. Aldanma az da olsa çok da olsa, aldanana hıyâr hakkı sağlamaz. Esas olan görüş de budur. Ama mahkemeye müracaat hakkı vardır.

258 ٢ – وعن عبد المجيد بن وهْب قال: قال لى العدَّاءُ بنُ خالدٍ رضى الله عنه: [ألا أُقرئُك كتاباً كتبهُ لى رسولُ الله ﷺ؟ قلت بلى. فأخْرَج إلىَّ كتاباً « هذا ما اشترى العدَّاءُ بنُ خالدِ بن ذهوة من محمّدٍ ﷺ، اشترى منهُ عبداً أو أمةً لا داءَ ولا غائلةَ ولا خبثةَ،

بيعُ المُسْلِمِ من المسلم »].

قال: قتادة « الغائلة » الزنا والسرقة والآباق. أخرجه البخارى تعليقاً والترمذى.

2. (258)- *Abdülmecid İbnu Vehb* anlatıyor: "Bana, el-Addâ' İbnu Hâlid (radıyallahu anh): "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bana yazdığı bir mektubu sana okuyayım mı?" dedi. Ben: "Memnuniyetle!" deyince bir mektup çıkardı. Mektupta şunlar yazılı idi: **"Bu, el-Addâ İbnu Hâlid İbni Zehve'nin Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den satın aldığı şeyi tevsik eder. el-Addâ ondan bir köle veya cariye satın aldı. Kölede, ne herhangi bir hastalık, ne (zina, hırsızlık, kaçma gibi) bir düşkünlük ne de (satışını gayr-ı meşru kılan hürr asıllı bulunmak, emânet ve rehin olarak verilmiş olmak gibi) haramlık yoktur. Bu Müslümanın Müslümana satışıdır."** Tirmizî, Büyû 8, (1216); Buhârî, senetsiz olarak kaydetmiştir. (Büyû, 19); İbnu Mâce, Ticarât 47, (2251).

259 ٣- وعن ابن أبى أوفى رضى الله عنهما [أنَّ رجلاً أقامَ سلعةً في السُّوق، فحلَفَ باللهِ لقد أُعطِيَ بـها مالم يُعْطَ لِيُوقِعَ فيها رجلاً من المسلمين فنزلتْ « إنَّ الذين يشترونَ بعهْدِ اللهِ وأيمانِهِم ثمناً قليلاً » إلى آخر الآية]. أخرجه البخارى.

3. (259)- *İbnu Ebî Evfâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam çarşıya satmak üzere mal koydu. Müslümanlardan biri alıcı çıkınca, onu ikna için, *"senin vermediğin parayı ödedim"* diye Allah'a kasem etmişti. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu: **"Allah'ın ahdini ve yeminlerini az bir değere değişenler var ya, işte onların âhirette bir payları yoktur. Allah, kıyamet günü, onlara hitab etmeyecek, onlara bakmayacak, onları temize çıkarmayacaktır. Elem verici azab onlar içindir"** (Âl-i İmrân, 77), Buhârî, Büyû 27, Tefsir 3, 3.

AÇIKLAMA:

Yemin meselesine temas eden bir ayet-i kerimenin nüzulüne sebep olan bir vakayı aydınlatan yukardaki hadisten şârihler, alış-veriş esnasında, mala rağbeti artırmak için yemin etmenin yasaklandığı hükmünü çıkarmışlardır. Âyet-i kerime, sürüm maksadıyla Allah'ın adını vererek yemin edenler hakkında birçok cezanın takdir edildiğini beyan etmektedir:

1- Ahiret nimetlerinden mahrumiyet,

2- Cenab-ı Hakk'ın kelâmına mazhariyetten mahrumiyet.

3- Allah'ın rahmet bakışından mahrumiyet.

4- Günahlardan tezkiyeden mahrumiyet,

5- Elim bir azâbı hak etme.

Yemin etiğimiz meselede sadık bile olsak alış-veriş gibi basit işlerde yemine müracaattan kaçınmalı, çok ciddî, son derece mühim meselelerde yemin etmeliyiz. Yemin, dâvada hak olduğumuzu te'yid için Allah'ı şâhid kılmaktır.

260 ٤ – وعن عمرو بن دينار قال: [كَانَ هَا هُنَا رجلٌ اسمهُ نَوّاسٌ وكَانَ عِنْدَهُ إبلٌ هيمٌ فاشترى ابنُ عمر رضى اللّهُ عنهُما تلكَ الإبلَ من شريكٍ له فجاءَ إليه شريكُهُ فقال: بعنا تلكَ الإبلَ. قال ممّنْ؟ قال منْ شيخٍ كذا وكذا. قال: ويْحَكَ ذاكَ واللّهِ ابنُ عُمَرَ، فجاءهُ فقال: إنّ شريكى باعَكَ إبلاً هيماً ولم يُعرِّفْكَ. قال: فاسْتَقْها: فلما ذهبَ ليستاقها قال دَعْها رَضينا بقضاء رسول اللّه ﷺ، لا عَدْوَى]. أخرجه البخارى.

« والهُيامُ » داء يأخذ الإبل فتعطشُ فتهلكُ منه.

4. (260)- *Amr İbnu Dinar* anlatıyor: *"Nevvas adında biri vardı. Yanında su içme hastası bir deve vardı. İbnu Ömer (radıyallahu anh) bu deveyi ortağından satın aldı. Ortağı kendisine uğrayınca: "Şu devemiz var ya onu sattık" dedi: Ortağı "kime" deyince "şu şu evsafta bir yaşlıya" diye tarif etti. Ortağı: "Öylemi, amma da yaptın, vallahi o zat İbnu Ömer'dir" dedi: "Sonra İbnu Ömer (radıyallahu anh)'e gelerek: "Ortağım sana su içme hastası bir deve satmış, durumunu da sana söylememiş" dedi. İbnu Ömer: "Öyleyse götür onu" dedi. Adam götürmek üzere tutunca: "Bırak deveyi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hükmüne râzıyız, sirayet yoktur" buyurdu."* Buhârî, Büyû 36.

AÇIKLAMA:

Bu hadis, sonradan beyan edildiği takdirde, ayıplı bir malın reddedilebileceği gibi alınabileceğini de ifade etmektedir.Müşteri ayıbını bilerek razı ise bu hile, aldatma sayılmaz. Nitekim burada İbnu Ömer, ayıplı deveye râzı olmuştur. Salih ve itibarlı kişileri aldatmaktan kaçınmaya daha ziyade gayret gösterilmesi gereği de anlaşılmıştır. Çünkü: "amma da yaptın, o zat İbnu Ömer'dir" tabiri bunu ifade eder.

261 ٥– وعن أبي هريرة رضى الله عنه [أنَّ رسولَ الله ﷺ مرَّ في السُّوقِ على صُبْرَةِ طعامٍ فأدخلَ يدَهُ فيها فنالت أصابعُهُ بللاً. فقال: ما هذا يا صاحبَ الطعامِ؟ فقال: يا رسُولَ الله أصابتْهُ السماءُ. قال أفلاَ جعلْتَهُ فوقَ الطَّعامِ حتّى يراهُ النّاسُ؟ مَنْ غشَّنا فليْسَ منّا]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى، وهذا لفظ مسلم.

5. (261)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* çarşıda bir yiyecek yığınına rastlayınca elini yığına daldırıp çıkardı. Parmaklarına rutubet bulaştı. Adama: **"Ey satıcı nedir bu?"** diye çıkıştı. Adam: "Ey Allah'ın Resûlü, yağmur ıslattı,deyince: **"Bu yaşlığı üste getirip, herkesin görmesini sağlıyamaz mıydın? Kim bizi aldatırsa o bizden değildir"** buyurdu. Müslim, İman 164, (102); Tirmizî, Büyû 74, (1315); Ebu Dâvud, Büyû, 52, (3452); İbnu Mâce, Ticarât, 36, (2224). Metin, Müslim'inkidir.

262 ٦– في رواية أبي داود والترمذى [فأوحى إليه أنْ أدْخِلْ يدَكَ فيه فأدْخَلَ يدَهُ فيه فإذا هو مبْلولٌ فقال: ليسَ منّا منْ غشَّ].

6. (262)- *Ebu Dâvud* ve *Tirmizî*'nin rivayetlerinde (yukarıdaki hadiste) şu ziyade mevcuttur: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a **"elini yığına daldır"** diye vahyedildi, o da elini daldırdı. Yığın ıslaktı. **"Aldatan bizden değildir"** buyurdu."

263 ٧– وعن عُقْبَة بن عامر رضى الله عنه قال: [لا يَحِلُّ لامرئٍ مُسلمٍ يبيعُ سلعةً يعلَمُ أنَّ بها داءً إلا أخْبَرَ به]. أخرجه البخارى في ترجمة باب.

7. (263)- *Ukbe İbnu Âmir* (radıyallahu anh) buyurmuştur ki: "Müslüman bir kimsenin, bir malda kusur olduğunu bildiği halde, müşteriye haber vermeden satması haramdır." Buhârî, bunu bir babın başlığında kaydetmiştir. (Büyû 19).

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in devlet reisi vasfıyla zaman zaman çarşı-pazarı teftiş ettiğini gösterir. Ma'mafih çarşıya alış-veriş için de gelmiş bulunsa, bu esnada konrol ve murâkebe işini de yürüttüğünü ve dolayısıyla, devletin bu işlere ehemmiyet vermesi gereğini ifâde eder.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in buğdaydaki yaşlığı gizlememesini söylemesi, bu yığnı toptan satmak üzere koyduğunu ifade eder. Çünkü ölçek ölçek satılma durumunda alttaki yaşlılık meydana çıkacağından, burada bir aldatma niyeti söz konusu olamaz. Şu halde bağ-bağ, sandık-sandık, sepet-sepet, çuval-çuval, toptan satışlarda üst kısma kalitelisini, kusursuzunu koyarak, müşterinin nazarından bazı kusurlarını gizlemek haram olmaktadır. Üst 4798.Pmla alt kısım arasına fark büyük olduğu takdirde müşteri akdini bozabilir, az farkı böyle bir hak tanımaz, çünkü alış-verişte bir tarafın az miktarda aldanması normal karşılanır.

Bazı âlimler, bu hadisten, büyük ve fazilet ehli kimselerin alış-veriş için pazara gitmelerinin sünnet olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Nitekim İmam Mâlik: *"Eskiden insanların âdeti pazar yerlerine çıkmak ve oralarda oturmak idi. İbni Ömer çok defa pazara gelip orada otururmuş"* der.

Yahya İbnu Sâid de: *"Ben Saîd İbnu'l-Müseyyeb ile Sâlim Mevlâ İbnu Ömer (radıyallahu anh)'in bir kısım rivayetlerini, onlar çarşıda oturup sohbet ederken aldım" demiştir. Bu durumu te'yid eden bir rivayet, Ashabtan Abdullah İbnu Büsr en-Nasrî ile ilgili: "Bu zat (radıyallahu anh), cuma namazını kıldıktan sonra, hemen çıkar, çarşı-pazarı bir dolaşır tekrar camiye girip ibâdetle meşgul olurmuş. Kendisine niçin böyle yaptığı sorulunca: "Müslümanların Efendisi (aleyhissalâtu vesselâm)'ni böyle yapar gördüm de ondan"* cevabını vermiştir.

İKİNCİ FASIL

SÜTÜ HAYVANIN MEMESİNDE BEKLETMEYE DAİR

264 ١– عن أبي هريرة رضى الله عنه قال: قال رسولُ الله ﷺ [لاَ تُصَرُّ وَيُرْوَى لاَ تَصُرُّوا الإبلَ والغَنَمَ، ومن ابتَاعَهَا فهوَ بخيرِ النَّظَرَيْنِ بَعْدَ أنْ يَحْلُبَهَا إنْ شَاءَ أمْسَكَ، وأنْ شَاءَ رَدَّهَا وصاعاً من تمرٍ]. أخرجه الستة.

1. (264)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular: **"Deve ve koyunun memelerinde süt bekletmeyin. Kim böyle sütü bekletilmiş bir sağmal hayvan satın almışsa sağdıktan sonra muhayyerdir, dilerse kabul eder, dilerse bir sâ' miktarında kuru hurma da vererek iade eder."** Buhârî, Büyû 64; Müslim, Büyû 11, (1524); Ebu Dâvud, Büyû 48, (3443), (3444), (3446); Nesâî, Büyû 14, (7, 253-254); Muvatta, Büyû 36, (2, 683); Tirmizî, 29, (1251-1252).

265 ٢– وفي أخرى للبخاري: [فإن رَضِيَهَا أمْسَكَهَا وإنْ سَخِطَهَا ففى حَلْبَتِهَا صاعٌ من تمرٍ].

2. (265)- Buhârî'nin bir başka rivayetinde "...Memnun kalırsa hayvanı tutar, memnun kalmazsa iâde eder. İâde ettiği takdirde sağdığı süt için bir sâ' kuru hurma verir" denmektedir. Büyu 69.

266 ٣– وفي أخرى لمسلم: فهو فيما بالخيار ثلاثَة أيامٍ، وله: إن رَدَّ معها صَاعاً من طعامٍ لا سمراءَ.

وله في أخرى: مِنْ تَمْرٍ لا سمراءَ.

ولهما: ولا تُصرُّ الإبلُ والغنمُ.

3. (266)- Müslim'in bir rivayetinde **"Müşteri satın aldığı, sütü bekletilmiş sağmal hayvan hakkında üç gün muhayyerdir. İâde edecek olursa beraberinde bir sa' miktarında yiyecek verir, buğday değil"** denmektedir. Büyû, 25.

Müslim'in bir başka rivayetinde: **"...bir sa' kuru hurma verir, buğday değil"** denir.

Buhârî ve Müslim'in rivayetlerinde: **"Deve ve koyunun sütü (satış sırasında) memede bekletilmez"** buyurulur.

267 ٤– وللنسائى رحمه الله: [مَنِ ابْتَاعَ مُحَفَّلَةً أو مُصَرَّاةً].

4. (267)- Nesâî'nin bir rivayetinde: **"Kim sütü bekletilmiş bir deve veya davar satın alırsa.."** denir.

268 ٥– وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: قال رسولُ الله ﷺ: [مَن باعَ مُحفلةً فهوَ بالخِيارِ ثلاثةَ أيامٍ، فإن ردَّهَا ردّ معها مِثلَ أو مِثلَى لَبَنِهَا قمحاً]. أخرجه أبو داود.

5. (268)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Kim sütü memesinde bekletilmiş bir deve satın alırsa o üç gün muhayyerdir. Şayed iâde edecek olursa, hayvanla birlikte, sütü mislince veya sütünün iki mislince buğday da verir."** Ebu Dâvud 48, (3446); İbnu Mâce, 42, (2240).

AÇIKLAMA:

Dinimiz alış-verişte dürüstlüğe çok ehemmiyet vermiş, aldatmanın her çeşidini yasaklamıştır. Bu meyanda satılacak olan sağmal hayvanların memesinde süt bekletmek de yasaklanmıştır. Cahiliye devrinde Araplar, satacakları hayvanı, çok süt veren cinsten göstererek daha iyi bir fiyatla satabilmek maksadıyla birkaç gün sağmayarak sütü memede bekletirlermiş. Bu çeşit hayvanlara musarrât denmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu çeşit satışları hususî kaideler getirerek, hileyi önlemek için tedbir almıştır. Yukardaki rivayetlerde, hayvanı iade edecek olan müşterinin, bir sâ' miktarında hurma vermesi de istenmektedir. Bu, sağılmış olan süte karşılıktır.

Fakihler bu hadisleri farklı şekillerde yorumlamışlardır. Şâfiîler ehemmiyetle, burada kuru hurma verileceğini söylerler. Müşteri,kuru hurma bulamazsa hurmanın Medine'deki bedelini veya o beldeye en yakın bulunan hurma diyarındaki kıymetini verir.

İmam-ı Âzam, İmam Muhammed, İmam Yusuf ve İmam Malik gibi diğer bir kısım âlimler "müşteri sütü biriktirilmiş hayvanı hıyar-ı ayb denilen kusur muhayyerliği ile sâhibine iâde edemez, ancak noksanlığını ödetir. Çünkü burada iâdeye mâni olan ayrı ziyade vardır" demişlerdir.

Hanefîler, memede sütü bekletilen sağmal hayvan satın alındığı takdirde sonradan iâde edilemeyeceği prensibini te'yid edecek muhtelif delil ve izâh getirerek hadisin zahiriyle amel edilemeyeceğini belirtirler.

ÜÇÜNCÜ FASIL

FİYAT KIZIŞTIRMAYA DAİR

269 ١ — عن أبي هريرة رضي الله عنه أنّ رسولَ الله ﷺ قال: [لا تَنَاجَشُوا]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

1. (269)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* efendimiz buyurdular ki: **"(Alıcı olmadığınız hâlde, fiyatları kızıştırmak için) müşteri ile satıcının aralarına girmeyin."** Buharî, Büyû 58; Müslim, Büyû 11, (1515), Nikâh 52 (1413); Ebu Dâvud, Büyû 46, (3438); Tirmizî, Büyû 65, (1304); Nesâî, Büyû 21 (7, 1259); İbnu Mâce, Ticârât 14, (2174).

270 ٢ — وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [نَهَى رسولُ الله ﷺ عن النَّجْشِ]. أخرجه الثلاثة والنسائي.

وزاد مالك قال: « والنجش » أن تُعْطِيَهُ بسلْعته أكثرَ منها، وليس في نَفسكَ اشتراؤُها فيَقتدي بكَ غيرُكَ.

2. (270)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) diyor ki: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* müşteri kızıştırmayı yasakladı". Buhârî, Büyû 60; Müslim, Büyû13, (1216); Muvatta, Büyû 97, (2, 684); İbnu Mâce, Ticârât 14 (2173); Nesâî, Büyû 16, 17, 21. (7, 258).

İmam Mâlik şu ilâvede bulunur: *"Kızıştırma (necş): Aslında alıcı olmadığın halde, (araya girerek) mala değerinden fazla fiyat vermendir. Böylece (gerçekten almak isteyen) bir başkası, seni tâkiben mala daha fazla fiyat vererek aldanır."*

271 ٣– وعن ابنِ أبِى أوفى رضى الله عنهما قال: [النّاجِشُ آكِلُ الرِّبَا خَائِنٌ، وهو خِدَاعٌ باطِلٌ لا يَحِلُّ]. أخرجه البخارى موقوفاً مُعَلّقاً.

3. (271)- *İbnu Ebî Evfa* (radıyallahu anh) buyurmuştur ki: **"Müşteri kızıştıran, ribâ yemiş hâindir. Bu iş, bâtıl bir aldatmadır, helâl değildir."**

Buhârî bunu senetsiz olarak ve sahâbe sözü şeklinde rivayet etmiştir. Büyû 60.

AÇIKLAMA:

Müşteri kızıştırarak malın daha fazla bedelle satılmasını sağlamak sûretiyle satın alanın aldanmasına yol açtığı için yasaklanmıştır. Bu meselede hiçbir ihtilâf sözkonusu değildir. Bu satışın sıhati hususunda ihtilaf edilmiştir. Hanefîler'e göre, satıcı günahkâr olsa da satış sahihdir. İmam Malik müşterinin hakk-ı hıyarına, dolayısıyla dilerse akdi bozabileceğine kaildir. Ehl-i hadisten bazıları ile zâhirîlere göre akid fâsiddir.

DÖRDÜNCÜ FASIL

ŞARTLAR VE İSTİSNA HAKKINDA

272 ١ – عن ابن مسعود رضى الله عنه قال: [أنهُ اشترىٰ جاريةً من امْرأته واشترطتْ عليه أنَّكَ إنْ بعْتَهَا فهى لى بالثمن الَّذى ابْتَعْتَهَا به؟ فاستفتى في ذلكَ عمرَ رضى الله عنه فقال: لاَ تَقْرَبْهَا. وفيها شرطٌ لأحَدٍ]. أخرجه مالك.

1. (272)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh)'un anlattığına göre: *"Kendisi, hanımından bir cariye satın alır. Ancak karısı bir şart koşarak der ki: "Şayet cariyeyi satacak olursan, satın aldığın fiyatla ben alacağım."* Bu hususta Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e sordum. Bana: "Câriyeye yaklaşma. Onda başka birisi için şart var" dedi. Muvatta, Büyû 5, (2, 616).

AÇIKLAMA:

Burada satış akdinin muhtevasına uygun gelmeyen bir şart koşulmaktadır. Zira, satış mülkiyetinin eksiksiz ve tam olarak müşteriye geçmesini sağlamalıdır. Bu şart sebebiyle İbnu Mes'ud cariyeyi dilediği gibi satamayacak, hibe edemiyecek. Öyle ise mülkiyet hakkı tam değildir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* böyle şartlı satışları yasaklamıştır.

273 ٢ – وعن عمرو بن شعيب بن محمد بن عبدالله بن عمرو بن العاص عن أبيه عن جده عبد الله رضى الله عنه قال: [نهىٰ رسولُ الله ﷺ عن بيعِ العُربان]. أخرجه مالك وأبو داود.

وقال مالك: وذلك فيما نُرى والله أعلمُ أن يشترى الرجلُ العبدَ أو الوليدةَ أو يتكَارى الدَّابَّةَ، ثم يقولُ الَّذى اشْترَى منه أو تكارَى منه: أُعْطيكَ ديناراً أوْ درهَماً أو أكْثَرَ منْ ذلكَ أو أقلَّ على أنى إنْ أخَذْتُ السِّلْعَةَ أو رَكِبْتُ الدَّابَةَ فالَّذى أُعْطيكَ هُوَ منْ ثمنِ السِّلْعَةِ أوْ منْ كراءِ

الدابة، وإنْ تَرَكْتُ ابْتِيَاعَ السلعة أو كِرَاءَ الدّابة فما أُعْطيك باطِلٌ بغيرِ شيءٍ.

2. (273)- Amr İbnu Şuayb İbni Muhammed İbni Abdillah İbni Amr İbni'l-As babası tarikiyle ceddi Abdullah'tan rivayet ettiğine göre, "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bey'u'l-urban'ı yasaklamıştır." Ebu Dâvud, Büyû 69, (3502); Muvatta, Büyû 1, (2, 609); İbnu Mâce, Ticârât 22, (2192).

İmam Mâlik bey'ul-urbân'ı şöyle tarif eder: "Kişinin bir köle veya cariyeyi satın alıp veya bir hayvanı kiralayıp, sonra satan veya kiralayan kimseye: "Sana şu kadar dirhem veya dinar veriyorum,şu şartla ki, ben bu malı satın alır veya senden kiraladığım hayvana binersem sana vermiş olduğum para, malın bedelinden veya hayvanın kirasından sayılacaktır. Şayet malı almaktan, veya hayvanı kiralamaktan vazgeçersem, sana önceden vermiş olduğum para senin olsun" der.

AÇIKLAMA:

Bey'u'l-Urban'ı âlimler umumiyetle tecviz etmemişler, butlanına hükmetmişlerdir. Ahmet İbnu Hanbel cevazına meyleder. Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in de tecviz ettiği rivayet edilmiştir.

274 ٣– وعن عبدالله بن أبى بكر. [أنَّ جَدَّهُ محمدَ بن عمرو: باعَ ثمرَ حائطٍ له يُقالُ له الأفراقُ بأربعة آلاف دِرهَمٍ، واستثنى بثمانمائة درهمٍ].

3. (274)- Abdullah İbnu Ebi Bekr'in anlattığına göre: *"Dedesi Muhammed İbnu Amr, el-Efrâk adındaki bağının meyvesini dört bin dirheme sattı. Bundan sekiz yüz dirheme (tekabül eden) hurmayı müstesna kıldı."* Muvatta, Büyû 18, (2, 622).

AÇIKLAMA:

Bir bahçenin meyvesi toptan satılırken üçte biri geçmeyecek miktarda meyvenin satıştan hâriç tutulabileceği hükme bağlanmıştır. Sayısı belirtilmek kaydıyla bir kısım ağaçlar da satıştan istisna edilebilir. Bu da câizdir.

275 ٤– وعن مالك رحمه الله أنه بلغه أنّ رسول الله ﷺ: [نهى عن بيعٍ وسَلَفٍ]. أخرجهما مالك، قال: وتفسيرُ ذلك أنْ يقولَ الرجلُ للرجل آخذُ سلعتَك بكذَا وكذا على أنْ تسْلِفَنى كذا وكذَا، فإن عقد بيعَهَا على هذا فهو غيرُ جائز.

4. (275)- *İmam Mâlik* (radıyallahu anh)'e ulaştığına göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* satışı ve selefi yasaklamıştır.

İmam Mâlik bunu şöyle açıklar: "Bu, bir kimsenin diğerine şöyle demesidir: *"Senin malını şu şu fiyata alıyorum ancak bir şartla sen de benden şunu ve şunu selef sûretiyle satın alacaksın". Bu çeşit bir muamele câiz değildir."* Muvatta, Büyû 69, (2, 657).

AÇIKLAMA:

Selef kelimesi iki mânada kullanılmaktadır: 1- Selem, yani parayı peşin vererek malın bilâhare alınması: Tarladan çıkacak buğdaydan şu kadar miktarına şimdiden şu kadar para alarak satmak. Selef bir de karz yâni, herhangi bir menfaat beklenmeden borç para vermek mânasına gelir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* karzla (veya selemle) satışın birleşmesini yasaklamıştır. Bu çeşit satışta bir malın normal bedelinden daha yükseğe satılması olduğu gibi karzın, malı satmaya teşvik maksadını gütmesi, dolayısıyla bir menfaat mukabili yapılmış olması da söz konusudur. Halbuki karz karşılıksız olmalıdır, aksi takdirde fâiz olur ve haramdır. Şöyle ki: Bir adam mesela düğün için kumaş alacak, fakat parası yok. Kumaşı satın alacağı tüccardan karz sûretiyle yani borçlanarak para alıyor, bu parayı aynı tüccara kumaş karşılığı ödüyor. Hadisi, bazı alimler şu şekilde de anlamıştır: Kumaşı alan zat,tüccardan peşin para alarak, karşılığında selem sûretiyle, yani tarladan çıkacağı zaman vermek üzere buğday satıyor. Peşin aldığı parayı, o tüccardan satın aldığı kumaş için ödüyor. İşte bu çeşit bir muâmelede hem satış, hem selem birleşmiş olmaktadır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu tarzı yasaklamaktadır.

276 ٥– وعن جابر رضى الله عنه قال: [غَزَوْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَتَلاحَقَ بِى رسولُ الله ﷺ وأنَا عَلَى نَاضِحٍ لَنَا قَدْ أعيَا. قال: فتخلّفَ رسولُ الله ﷺ فزجرهُ ودَعَا له فما زالَ بين يَدَى الإبلِ. فقال لِى كَيْفَ ترى بعيرَكَ؟ فقلتُ بخيرٍ: قَدْ أصابتهُ بركتُكَ. قال: أفتبيعُنيه؟ قال: فاستحييتُ، ولم يكن لَنَا ناضحٌ غيرُهُ. قال: فقلتُ نعم، فبعته إياهُ على أن لِى فقارَ ظهرهِ حتى أبلغَ المدينةَ، قال فقلت يا رسولُ الله إنّى عَرُوسٌ، فاستأذنتُهُ فأذنَ لِى فتقدّمتُ الناسَ إلى المدينةِ حتى أتيتُ المدينةَ فلَقِيَنِى خالى فسألنِى عن البعيرِ فأخبرتُهُ بما صنعتُ فيهِ فلامَنِى، وقدْ كانَ رسولُ الله ﷺ قال لِى

حين استأذنته: هل تزوجت بكراً أم ثيّباً؟ قلتُ: بل ثيباً. قال هلاّ بكراً تلاعبها وتلاعبك؟ قلتُ يا رسول الله: توفّي والدي ولي أخواتٌ صغارٌ فكرهْتُ أنْ أتزوّج مثْلهنّ فلا تؤدّبهنّ ولا تقومُ عليهنّ، فتزوّجْتُ ثيّباً لتقوم عليهنّ وتؤدّبهنّ. قال: فلما قدم رسول الله ﷺ المدينة غدوْتُ عليه بالبعير فأعطاني ثمنهُ وردّهُ عليّ].

أخرجه الخمسة.

5. (276)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le birlikte gazveye katıldım. Ben su taşımada kullandığımız devemizin üzerinde giderken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana kavuştu. Devem yorgundu ve bu yüzden gerilerden yürüyordu. Durumu görünce Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de geride kalarak deveyi sürdü ve ona dua buyurdu. Bunun üzerine bütün develerin önünden gitmeye başladı. Bana:* **"Deveni nasıl görüyorsun?"** diye sordu. *"Çok iyi görüyorum, bereketiniz değdi"* dedim. **"Onu bana satar mısın?"** buyurdu. Ben utandım, bundan başka su taşıyan devemiz yoktu. Yine de "evet" dedim ve Medine'ye varıncaya kadar sırtı benim olmak şartıyla deveyi kendilerine sattım. Ona: "Ey Allah'ın Rasûlü yeni evliyim" diyerek izin istedim. Bana izin verdiler. Bunun üzerine, Medine'ye gelince beni dayım karşıladı. Deveden sordu. deve ile ilgili yaptıklarımı anlatınca beni ayıpladı. İzin istediğim sırada Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Bâkire ile mi, dulla mı evlendin?"** diye sormuştu. Ben "dul biriyle" dedim. **"Niye bâkire ile değil, o seninle sen de onunla şakalaşırdınız"** buyurdu. Ben: "Ey Allah'ın Resûlü, babam vefat etti. Bir çok kız kardeşim var, hepsi de küçük. Onlarla aynı yaşta, onların terbiyeleriyle meşgul olamayacak, onlara bakamıyacak çok genç biriyle evlenmeyi uygun bulmadım. Bu sebeple onlara bakıp terbiyelerini yapacak bir dulla evlendim" dedim."

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine'ye gelince deveyi vermek üzere yanlarına gittim. Bana parasını verdi ve deveyi de iâde etti." Buhârî, Cihad 49, 113, Vekâlet 8, Mesacid 59, Büyû 34, istikrâz 1, 7, Mezâlim 26, Hîbe 23, Şurût 4, Nikâh 10, 121, Nafakât 12, Daavât 53; Müslim, Müsâkat 109, (710), Salâtu'l-Müsafirîn 69, (710), Rida 54, (710); Tirmizî, Nikah 13, (1100), Büyû 30, (1253); Nesâî, Büyû 77, (7, 297-300); Ebu Dâvud, Ticârât 71, (3505); İbnu Mâce, Ticârât 29, (2205).

277 ٦– وفي أخرى قال: [بعْنيه بأُوقيةٍ. قلتُ لا. قال بعْنيه بأُوقيةٍ، فبعتهُ واستثْنيت

حُمْلاَنَهُ إلى أهْلِي. فلما قَدِمْنَا أتيتُهُ بالجمل ونَقَدَنِي ثمنَهُ ثم انصرفتُ فأرسَلَ على أثري فقال: ما كنتُ لآخذَ جَمَلَكَ، فَخُذْ جَمَلَكَ فهُوَ لكَ].

وفي أخرى: [أفْقَرَنِي رسولُ الله ﷺ ظهْرَه إلى المدينةِ].

وفي أخرى: [لكَ ظهرهُ إلى المدينة].

وفي أخرى: [فشرطَ ظهرَهُ إلى المدينة. قال البخاري: الاشتراطُ أكثر وأصحُّ].

وفي أخرى: [بأربعةِ دنانير، وهذا يكونُ أُوقِيَّةً على حِسابِ الدينارِ بعشرةٍ].

وفي أخرى: [أوقيةَ ذهب].

وأخرى: مائتَيْ درهم.

وأخرى: بأربعِ أواقي.

وأخرى: بعشرين ديناراً.

وأخرى: فإذَا قَدِمْتُ المدينةَ فالكَيْسَ الْكَيْسَ، وفيها: وقَدِمْتُ المدينةَ بالغداة فجئتُ المسجدَ فَوَجَدْتُهُ على بَابِ المسجد، فقال الآنَ قَدِمْتَ؟ قلتُ: نعمْ. قال: فَدَعْ جَمَلَكَ وادخُلْ فصلِّ ركعتينِ، فدخلتُ فَصَلَّيْتُ، ثم رجعتُ، فأمَرَ بلالاً أنْ يَزِنَ لِي أُوقِيَّةً فوزَنَ لِي بلالٌ فأرجح.

وفي أخرى قال: فلمَّا ذهبنَا لندخلَ قال: أمْهِلُوا حتَّى ندخلَ ليلاً كيْ تَمتَشِطَ الشَّعِثَةُ وتَستَحِدَّ المُغيبة

6. (277)- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Deveyi bana bir okiyye'ye sat"** dedi. Ben: "Hayır" dedim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ısrar ederek: **"Onu bana bir okiyye'ye sat"** dedi ben de sattım fakat evime kavuşuncaya kadar binme şartını koştum. Medine'ye gelince, teslim etmek üzere deveyi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a getirdim. Bana parasını hemen ödedi. Ben oradan ayrıldım. Arkamdan birini göndererek: **"Esasen senin devene müşteri değilim, sen deveni geri al artık, o yine senin olsun"** dedi.

Bir diğer rivayette: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hayvanın sırtını Medine'ye kadar bana iâde etti" denir.

Bir diğer rivayette: *"Medine'ye kadar sırtı senin"* denir.

Bir diğer rivayette: *"...Medine'ye kadar sırtını şart kıldı"* ifadesi vardır. Buhârî der ki: "Şart kılma ifadesi rivayetlerin çoğunda yer alır. Sahîh olan da budur."

Bir diğer rivayette: "Deveyi, dört dînara (sattım)" denir. Bu, dinarın on dirhem hesabından bir okiyye yapar. Diğer bir rivayette "Bir okiyye altın'a" denir. Diğer bir rivayette "ikiyüz dirheme" denir. Bir diğer rivayette "Dört okiyye'ye" denir. Bir diğer rivayette "Yirmi dinara" denir.

Bir diğer rivayette: "Medine'ye geldiğin zaman dikkatli ol hanımın hayızlı olabilir"(72) buyurdu. Bu rivayette "Akşam vakti Medine'ye geldim. Mescide uğradım. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı orada mescidin kapısında buldum. Bana "Şimdi mi geldin?" diye sordu. "Evet!" dedim. Bana: "Deveni bırak, içeri gir, iki rek'at namaz kıl!" buyurdu. Ben hemen girdim, namaz kıldım ve döndüm. Hz. Bilâl'e emrederek bana bir okiyye tartmasını söyledi. Bilal derhal tarttı ve biraz da fazla koydu" denir.

Bir diğer rivayette Câbir (radıyallahu anh) der ki: "(Evimize) girmek için gittiğim zaman, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle uyardı: **"Biraz ağır olun, evlere geceleyin girelim. Böylece, saçı başı dağınık olanlar taranır, gurbette kocası olanlar etek traşı olurlar."**

278 ـ ٧ ـ وفي أخرى لمسلم قال: [بِعْنِي جَمَلَكَ هذا، قلتُ لاَ: بَلْ هو لك قال لاَ: بَلْ بِعْنِيهِ. قلتُ لاَ: بَلْ هو لَكَ يارسُولَ الله: قال لاَ: بَلْ بِعْنِيهِ. قلتُ فإنَّ لرجلٍ عليَّ أوقيَّةَ ذهبٍ فهُوَ لكَ بها. قال قد أخذتُهُ فتبلَّغْ عليه إلى المدينة، فلمّا قدمْتُ المدينة قال لبلالٍ أعْطِه أوقيَّةَ ذهبٍ وزِدْهُ: فزادني قيراطاً، فقلْتُ لا تُفارقني زيادةُ رسول الله ﷺ فكانَ في كِيسٍ لِي إلى أنْ أخذَهُ أهلُ الشّامِ يومَ الحَرَّةِ].

7. (278)- *Müslim*'in bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"— Bana şu deveyi sat" buyurdu. Ben:

"— Hayır satmam, size bağışlıyorum, deve sizin olsun ey Allah'ın Resûlü" dedim.

72– Bu cümle "Medine'ye varınca (hanımınla temasta bulunarak) çocuk taleb et" şeklinde de anlaşılmıştır.

"— Olmaz, bağış kabûl etmem, sat onu bana" buyurdu. Ben:

"— Öyleyse, dedim, bir adama bir okiyye miktarında altın borcum var, ona mukabil deveyi size sattım" dedim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"— Aldım onu, ancak sen yükünü Medine'ye kadar onun üzerinde götür" dedi.

Medine'ye gelince, Hz. Bilâl (radıyallahu anh)'e:

"— Câbir'e bir okiyye altın ver, biraz da fazla olsun" emretti. Bilal bu söz üzerine bir kîrât[73] fazla tarttı. Kendi kendime: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bana verdiği fazla miktarı yanımdan hiç ayırmayacağım" dedim. Harra harbinde, Şamlılar tarafından yağma edilinceye kadar, kesemin dibinde duruyordu."

279 ٨– وله في أخرى أتبيعُنيه بكذا وكذا واللهُ تعالى يَغْفِرُ لك؟ قُلْتُ: هُوَ لَكَ. فما زال يزيدُني، ويَقُولُ: واللهُ تعالى يغفرُ لك. قالَها ثلاثاً.

8. (279)- *Yine Müslim*'den gelen bir başka rivayet şöyledir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Bana, deveyi şu, şu bedele sat, Allah da seni mağfiret buyursun, olmaz mı?"** dedi. Ben cevaben: "Elbette, o sizin olsun" dedim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir taraftan miktarı artırmaya devam ediyor bir taraftan da: **"Allah Teâlâ sana mağfiret buyursun" diyordu. Bu sözü üç kere tekrar etti."**

280 ٩– وفي أخرى: وقال لي: [اركَبْ بسْمِ الله فلمّا قدمْنَا المدينة دخلَ النبيُّ ﷺ المسجدَ في طوائفَ مِنْ أصْحَابه ودَخَلْتُ إليه وعَقَلْتُ الجملَ في ناحية البَلاط. فقلْتُ له: هذا جملُك؟ فخرج: فجعل يُطيفُ بالجملِ ويقولُ: الجملُ جملُنا. فبعَث بأواقي مِنْ ذهبٍ فقال: أعطُوها جابراً. ثم قال: استوفيتَ الثَّمنَ؟ فقلْتُ: نعمْ! فقالَ: الثَّمنُ والجَملُ لك].

9. (280)- Bir diğer rivayette şöyle denir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana: **"Allah'ın adıyla bin"** dedi. Medine'ye geldiğimiz zaman Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ashâbından bazı gruplarla birlikte

73– Kîrât: İbnu'l-Esîr, umumiyetle bir dinarın, onda birinin yarısına denk düşen bir cüz'üne dendiğini belirtir. Bazı yerlerde, yine dinarın bir cüz'üne dense de, miktarının değişebileceğine de işâret eder.

mescide girdi. Ben de mescide girip, devemi kapının yanındaki taş döşeli kısma bağladım. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a "işte deveniz" diye haber verdim. Mescidden çıktı. Deveye yaklaştı ve "Deve, devemizdir" buyurdu. Sonra birkaç okiyye altın gönderip: "Bunu Câbir'e verin" dedi. Sonra bana: *"Parayı aldın mı?"* diye sordu. "Evet" dedim. Bunun üzerine: "Para da, deve de senindir" buyurdu (ve deveyi de geri verdi.)"

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki 276 numaralı rivayetten itibaren kaydedilen vecihlerden de anlaşılacağı üzere, Hz. Câbir (radıyallahu anh)'in Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a deve satmasıyla ilgili vak'a çok değişik şekillerde nakledilmiştir. Bu hâdise nikah, cihad, alış-veriş, menâkıb... gibi pek çok konularla ilgili hükümlere yer vermektedir. Bu sebeple, hadis kitaplarının muhtelif bölümlerinde, farklı şekilleriyle yer almıştır.

Âlimler, hadisle ilgili bir kısım teferruatı anlama ve açıklamada ihtilaf ederler. Söz gelimi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın deveye ödediği bedel nedir? Rivayetlerde buna temas eden ifâdeler farklı rakamlara yer verir. Bunların te'lifi, açıklanması şârihleri fazlaca meşgul eder.

Biz, daha ziyade hususî araştırıcılar için ehemmiyet taşıyacak bu gibi teferruata girmeden her okuyucumuz için faydalı olabilecek, âlimlerimizin müştereken parmak bastıkları birkaç noktaya burada yer vereceğiz:

1- Bu rivayete dayanarak bazı âlimler, "istediği zaman binmek şartıyla" hayvan satışı yapılabileceği hükmünü çıkarmış ise de Ebu Hanîfe ve Şâfiî hazretleri böyle bir satışın bâtıl olacağına hükmetmişlerdir.

2- Hadiste, öncelikle bâkire ile evlenmeye teşvik vardır. Terbiyevî mülâhazalarla dul ile evlenmek de *"efdal"* olabilir.

3- Büyükler, arkadaşlarının evlilik dâhil her çeşit meseleleriyle ilgilenmeli, yol göstermelidirler. Bu ilgi müstehabdır, faydalıdır.

4- Yetimlerin terbiyelerini düşünmek gerekir. Onların durumlarını nazar-ı dikkate alarak, icab ediyorsa dulla evlenmek de faziletli bir evlenmedir. Bâkire ile evlenmeye teşvik buna mâni değildir. Hz. Câbir (radıyallahu anh) misâlinde olduğu üzere, bazı içtimâî şartlar, dulla evlenmeyi "efdal" kılabilir.

5- Seferden dönerken, komutanın izni ile, askerler öne geçebilir.

6- Sefer dönüşünü, uygun saatlere rastlatmak müstehabdır.

7- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh)'in, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* nezdinde mühim bir yeri vardır.

8- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* son derece cömerttir.

281 ١٠ – وعَن عائشةَ رضى الله عنها [أنَّ بريرةَ جاءَتْها لتَستَعينَ بها في كتابَتِها ولَمْ تكُنْ قَضَتْ من كتابَتِها شيْئاً. فقالتْ لَها عائشةُ: ارْجعى إلى أهْلك فإنْ أحبُّوا أنْ أقْضى عَنْك كتابَتَك ويَكُونَ وَلاَؤُكَ لى فعَلْتُ. فذَكَرتْ ذلكَ بريرةُ لأهْلها فأبَوْا، وقالُوا: إنْ شَاءتْ أنْ تَحْتَسبَ عليكَ فلْتَفعلْ، ويكونُ لنا وَلاَؤُكِ؛ فذكَرتْ ذلكَ لرسُولِ الله ﷺ فقال: لَهَا ابْتَاعى وأعْتِقى فإنَّما الوَلاَءُ لمنْ أعْتَقَ، ثمَّ قامَ فقالَ: ما بالُ أُناسٍ يشْتَرِطُونَ شُروطاً لَيْسَتْ في كتابِ الله تعالى؟ مَن اشْتَرطَ شرطاً ليسَ في كتابِ الله فليْسَ له، وإن اشْتَرطَ مائةَ شرْطٍ، شرْطُ الله تعالى أحقُّ وأوْثقُ]. أخرجه الستة.

10. (281)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ)'nin anlattığına göre: "Berîre, mukâtebe borcunu ödeme hususunda yardımcı olması için kendisine (Hz. Aişe'ye) uğramıştı. O âna kadar borcundan herhangi bir şey ödememiş bulunuyordu. Hz. Aişe, Berîre'ye *"Ailene dön, senin mukâtebe borcunu ödememi istiyorlarsa bir şartla yaparım: Senin üzerindeki velâ hakkı bana geçmeli"* dedi.

Berîre dönüp, ailesine durumu anlattı. Onlar kabul etmediler ve: "Sana bir iylik yapmak isterse yapsın, karışmayız, ancak velâ'n bize aittir" dediler.

Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) bunun üzerine, durumu Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e arzetti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona: "Sen satın al, sonra da âzad et. Velâ hakkı, âzâd edene aittir" buyurdu.

Bunu söyledikten sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ayağa kalkarak şu hitabede bulundu: **"İnsanlara ne oluyor ki, alış-verişlerinde Kitabullah'ta bulunmayan şartları koşuyorlar? Kitabullah'ta olmayan bir şart koşana bu helâl olmaz. Böyle biri yüz şart da koşacak olsa, Allah'ın şartı daha doğru,daha sağlamdır."** Buhârî, Mesâcid 70, Zekât 61, Büyû 67, 73, Itk 10, Mekâtib 2, 3, 4, 5, Hîbe 7, Şurût 3, 10, 13, 17, Talâk 16, Kefârâtü'l-İman 8, Ferâiz 19, 20, 22, 23; Müslim, Itk 5, (1504); Muvatta, Itk 17, (2, 780); Ebu Dâvud, Itk 2, (3929-3930); Nesâî, 85, 86 (7, 300); Tirmizî, Büyû 33, (1256), Vesâya 7, (2125); İbnu Mâce, Itk 3, (2521).

AÇIKLAMA:

Berîre bintu Safvân (radıyallahu anhâ), kıbtî asıllı bir cariyedir. Efendisinin kim olduğu hususunda rivayetler ihtilâflıdır. Kocasının şahsiyeti de ihtilaf konusudur.

Sâhipleri, Berîre (radıyallahu anhâ) ile mukâtebe anlaşması yapmışlardı. Yâni, anlaşılan miktarda para ödeyerek hürriyetine kavuşacaktı. Bu bedel dokuz okiyye idi. Her yıl bir okiyye (kırk dirhem gümüş) ödeyerek dokuz yılda hürriyetine kavuşacaktı. Vak'a'nın yukarıdaki hadiste kaydedilen seyrine göre, Berîre (radıyallahu anhâ) bu borcun ödenmesinde Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin yardımını taleb ediyor. Hz. Aişe (radıyallahu anhâ), velâ hakkının kendisine ait olması şartıyla bu yardımı yapmayı kabulleniyor, Berîre (radıyallahu anhâ)'nin efendisi velâ hakkını bırakmak istemeyince, mesele Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e intikal ettirilir. Reshulullah velâ hakkının âzad edene ait olacağını belirtir.

Hadiste geçen "Kitabullah" tâbirine bakarak buradaki hükmün Kur'ân-ı Kerîm'de yer aldığı zannedilmemelidir. Bu mevzu, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hükmü ile sabittir, Kur'ân'la değil. İslâm âlimleri bu ve benzeri ifâdelere dayanarak Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in vazettiği hükümlerin de Kur'ân'ın hükmü gibi telakki dilmesi gereğine hükmederler. Bu çeşit hükümler "vasıtalı olarak Kur'ân'ın hükmündedir." Vâsıta ise Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bu yetkiyi veren de Kur'ân'dır: **"Resul size ne getirmişse onu alın"** (Haşr, 96). Keza: **"Allah ve Resûlüne itaat edin"** (Âl-i İmrân, 132). Öyle ise Resûle itaat emri Kur'ân'da yer aldığına göre, ondan sâdır olan hükümleri, Kur'ân'ın hükmü gibi değerlendirmek, *"Kitabullah'tandır"* demek câiz olmaktadır.

Velâ: Âzâd edilen köle ile âzâd eden efendi arasında teessün eden akrabalık bağıdır. Buna vela-i ataka denir. Nesebi mâruf olmayan kimsenin, nesebi mâlum biri ile kardeşlik akdederek "Sen benim mevlâm ol, ölürsem bana mirascı olursun, bir cinayet işlersem benim namıma cezamı ödersin"demesi sûretiyle tevessül eden akrabalığa da vela-i muvâlat denir.

Hadisten çıkarılan pekçok hükümden birkaçı:

1- Köle ile efendi arasında mükâtebe akdi caizdir.

2- Velâ hakkı âzad edene aittir.

3- Dostluk, yardımlaşma, bir kimsenin elinde Müslüman olma veya

kimsesiz bir çocuğu sokakta bulup alma gibi durumlarla velâ hakkı tahakkuk etmemesi gerekir. Fakihler bu meselelerde farklı görüşler ileri sürerler. Şafiî mezhebine göre bunların hiçbirinde velâ hakkı doğmaz. Hanefiler de velâ hakkını yukarıda kaydettiğimiz iki şekle hasrederler: "Velâ-i ataka ve vela-i muvâlat, bunlar dışındaki velâlar meşrû olamaz" derler.

4- Bid'at çıktığı vakit, devlet reisinin müdâhalesi gerekir.

5- Hatalar yüze vurulmamalı, "umumî bir ifâde ile" dikkat çekilmeli. Nitekim rivayette Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* "insanlara ne oluyor..." diyerek münkere parmak basmıştır.

6- Mukâtebe akdi yapan cariyenin çalışmasına kocası mâni olamaz.

7- Cariyenin kocası köle ise mukâtebe akdi yapmak isteyince kocası buna mâni olamaz.

282 ١١ – وفي أخرى قال: [إشْتَرِيهَا وأعْتِقِيهَا ولْيَشْتَرِطُوا ما شَاءُوا، فاشْتَرَتْهَا فأعْتَقَتْهَا، واشْتَرَطَ أهْلُهَا وَلاَءهَا؛ فقال النبيُّ ﷺ: الْوَلاَءُ لِمَنْ أعْتَقَ، وإنِ اشْتَرَطُوا مِائَةَ شَرْطٍ].

11. (282)- Diğer bir rivayette, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye şöyle söylemiştir: **"(Berîre'yi) önce satın al sonra da âzad et. (Onu satan efendilerini de bırak, bir işe yaramıyacak olan) istedikleri şartı koşsunlar."** Aişe Berîre'yi satın alıp, âzad etti. Berîre'nin ailesi, velâ hakkının kendilerine ait olması şartını koştu. Bunun üzerine Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*; şu açıklamayı yaptı:

"(Olmaz öyle şey!) Velâ hakkı âzad edene aittir. Satanlar yüz şartta koşsalar (batıldır!)". Buhârî, Şurut 10.

BEŞİNCİ FASIL

MÜLÂMESE VE MÜNÂZEBE'YE DAİR

283 ١ – عن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه قال: [نَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَنْ لُبْسَتَيْنِ وَعَنْ بَيْعَتَيْنِ؛ نَهَى عَنِ الْمُلامَسَةِ وَالْمُنَابَذَةِ في البَيْعِ، وَالْمُلامَسَةُ لَمْسُ الرَّجُلِ ثَوبَ الآخَرِ بِيَدِهِ بِاللَّيْلِ أَوِ النَّهَارِ لاَ يُقَلِّبُهُ، وَالْمُنَابَذَةُ أَنْ يَنْبِذَ الرَّجُلُ إِلَى الرَّجُلِ ثَوبَهُ، وَيَنْبِذَ الآخَرُ بِثَوبِهِ وَيَكُونُ ذٰلِكَ بَيْعَهُمَا مِنْ غَيرِ نَظَرٍ وَلاَ تَرَاضٍ، وَاللُّبْسَتَانِ اشْتِمَالُ الصَّمَّاءِ: وَهِيَ أَنْ يَجْعَلَ ثَوبَهُ عَلَى أَحَدِ عَاتِقَيْهِ فَيَبْدُو أَحَدُ شِقَّيْهِ لَيْسَ عَلَيْهِ ثَوبٌ، وَاللُّبْسَةُ الأُخْرَىٰ اخْتِبَاؤُهُ بِثَوبِهِ وَهُوَ جَالِسٌ لَيْسَ عَلَى فَرْجِهِ مِنْهُ شَيْءٌ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

1. (283)- *Ebu Saîd el-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) iki giyim ve iki de alış-veriş tarzını yasakladı. Yasaklanan satış tarzları: Mülâmese ve münâbezedir. Mülâmese, diğerinin elbisesine gündüz veya gece, eliyle sâdece değmesi, elbiseyi altüst ederek iyice görmemesi (ve bu kadarla satış akdininin tamamlanmasıdır). Münâbeze ise, kişinin elbisesini öbürüne atması, öbürünün de kendi elbisesini ona atması ve bu atışmanın da, elbiseye bakıp râzı olmadan satış sayılmasıdır.*

Yasaklanan iki giyinmeden biri, iştimâlu's-sammâ'dır; bu da kişinin elbisesini omuzlarınan biri üzerine koyup, sarınması, diğer giyinme omuzunu açıkta elbisesiz bırakmasıdır. Yasaklanan diğer giyinme tarzı ihtibâ'dır. Bu da oturmakta olan bir kimsenin elbisesine sarınması, bu esnada fercini örten başka bir şey olmamasıdır." Buhârî, Libas 20, 21, Salât 10, Savm 66, Büyû 62, 63, İsti'zân 42; Müslim, Büyû 3, (1512); Ebu Dâvud, Büyû 25, (3377-3378); Nesâî, Büyû 25, (7, 260-261); İbnu Mâce, Ticârât 12, (2170).

284 ٢- وفي أخرى للنسائيّ رحمه الله تعالى: [المنابذة: أنّ يقولَ إذا نبذتُ هذا الثوبُ إليكَ فقدْ وجبَ البيعُ، والملامسةُ أنْ يمسَّهُ بيدهِ ولاَ ينشرُهُ ولاَ يُقلِّبهُ إذا مسّ وجبَ البيعُ].

وعنده عن ابنِ عُمَرَ. وهي بيوعٌ كانوا يتبايعونَ بها في الجاهليّةِ.

2. (284)- Nesaî'nin bir rivayetinde şu açıklama yapılır: "Münâbeze: satıcının; "Bu elbiseyi sana atarsam satış tamam olmuştur" demesidir. Mülâmese de elbiseyi açıp, evirip çevirmeden elini değmesi ve değince de satış muâmelesinin tamam olmasıdır."

Nesâî'de İbnu Ömer (radıyallahu anh)'den: "Bu, câhiliye ehlinin, alış-verişte başvurdukları bir tarzdı" açıklaması yer alır.

AÇIKLAMA:

Bu iki hadis, câhiliye devrinin bazı giyinme ve alış-veriş tarzını belirtmekte ve Hz. Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bunlarla ilgili olarak getirdiği yasaktan haber vermektedir.

Mülâmese ve münâzebe'nin ne olduğu yukarıdaki rivayetlerde açıklanmıştır. Bazı âlimler bu açıklamanın Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ait olduğunu söylemiş ise de umumiyetle râvilerden biri tarafından yapılan bir derc olduğu kabul görülür. Bu cümleden olarak mülâmese, "müşterinin elbiseye dürülü iken veya karanlıkta dokunması, satıcının da: "Bu malı sana dokunman, görmek, yenini tutmak ve gördüğün zaman muhayyerlik kalmamak şartıyla sattım" demesidir. Burada dokunma satış için yeterli şart yapılmış oluyor ve muhayyerlik hakkını da tanımıyor. Görüldüğü gibi, burada aldatma söz konusudur. İslâm satış akdinin meşrû sayılması için malın görülmesini, kusurları varsa söylenmesini şart koşmuştur. Muhayyerlik de ayrı bir haktır. Bütün bunları reddeden aldatmalı bir alış-verişe, İslâm'ın cevâz vermeyeceği açıktır.

Münâbeze'ye gelince bu da farklı şekillerde cereyan etmektedir:

1- Satıcının: *"Şu attığım taş hangi elbiseye isâbet ederse sana onu sattım"* der. 2- *"Şu araziden attığım taşın vardığı yere kadarını sana sattım"* diyerek satış yapar. 3- Taşı atması, satış sayılır. *"Şu elbiseye taş attım mı sana şu kadara satılmış sayılmalı"* der. Burada da aldatma olduğu görülmektedir, izaha hacet kalmıyor. İştimâlu's-Sammâ: *"Çünkü, bu durumda eli elbisenin altında kalır. Çarpmalara düşmelere karşı elini*

kullanıp korunmak istese bunu yapamaz, zorlukla karşılaşır. Bu maksadla alttan elini çıkarsa avret yerleri açılır" diye açıklamışlardır. Bazı şârihlerin de belirttiği gibi vâcibden *"tesettürü ihlâl etmeyen bir tarzda sarınmak"* haram ve hatta mekruh olmamalıdır. Yeter ki teşebbüh (kâfire benzemek) gibi bir başka mahsûr daha sözkonusu olmasın.

İhtibâ'nın açıklanmasında da farklılıklar olmuştur. "Kişinin elbisesine sarınıp bürünmesidir" dendiği gibi, "İnsanın ilyeleri (kabaları) üzerine oturup, bacaklarını dikip bu vaziyette elbiseye sarınmaktır" diyen de olmuştur. Bu tarz örtünme, dikkat edilmediği takdirde haram yerlerin görünmesine yol açabileceği gibi, ayağa kalkışlarda da tesettürü ihlâl edebilir. Hamamlarda bu çeşit mahzurlar vukuâ gelir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu durumlara dikkat çekmiş olmaktadır.

ALTINCI FASIL

BEY'U'L-GARAR VE DİĞERLERİ HAKKINDA

285 ١ – عن أبى هريرة رضى الله عنه قال: [نَهى رسـول اللهِ ﷺ عَنْ بَيْعِ الغَرَرِ وعن بيعِ الحَصَاة]. أخرجه الخمسة.

1. (285)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bey'u'l-garar ve bey'u'l-hasatı yasakladı." Müslim, Büyû 4, (513); Ebu Dâvud, Büyû 25, (3376); Tirmizî, Büyû 17, (1230); Nesâî, Büyû 27 (7, 262); İbnu Mâce, Ticârât 23, (2194).

AÇIKLAMA:

Şârihler *bey'u'l-garar'ı meçhulün* satışı olarak izah ederler: Sudakı balık, havadaki kuş, denizdeki inci, kaçmış olan köle, bağından boşanmış deve, açılıp görülmeyen bohçadaki elbise, kapalı evdeki yiyecek, henüz doğmamış hayvan yavrusu, henüz meyvelenmeyen ağacın meyvesi gibi, fiilen olup olmayacağı henüz kesinlik kazanmayan eşyanın satışı bu gruba girer. Burada aldatma pek zâhirdir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu çeşit aldatıcı alış-verişleri yasaklamıştır.

Bey'u'l-hasat'a gelince, bu üç şekilde olur: 1-Satıcının "Attığım şu taşın değdiği kumaşı" veya "Buradan taşın düştüğü yere kadar olan tarlayı sattım" demesi. 2- Satıcı: "Ben bu taşı atıncaya kadar satışı bozmada muhayyer olman şartı üzerine sana satıyorum" demesi. 3- Bizzat taşın atılışını satışın kesinlik kazanması kılarlar, bu durumda satıcı şöyle der: "Bu elbiseyi taşı attım mı bu sana satılmış demektir."

Cahiliye devrine ait olan bu çeşit hileli alış-verişleri Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* yasaklamıştır.

286 ٢ – وفي أخرى لأبى داوُدَ عَنْ عَلِيٍّ رضى الله عنه قال: [يأتى على الناسِ زمانٌ عَضُوضٌ يَعَضُّ المُوسِرُ فيه على ما في يَدِه، وَيُبايِعُ المُضْطَرُّونَ ولم يُؤْمَرُوا بذلك. قال الله تعالى: ﴿وَلاَ تَنْسَوُا الفَضْلَ بَيْنَكُمْ﴾ وقد نَهى رسولُ الله ﷺ عن بيعِ المُضْطَرِّ، وعن بيْعِ الْغَرَرِ، وعن بيعِ الثَّمرةِ قَبْلَ أنْ تُدْرِكَ].

2. (286), *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Halk öyle çetin devirler yaşayacak ki, o zaman zenginler, kendilerine emredilmediği halde, cimriliklerinden, ellerindekileri çok sıkı tutacaklar. Cenab-ı Hakk: "Aranızdaki fazileti unutmayın" buyurmaktadır (Bakara 237). Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da şunları yasaklamıştır: Bey'u'l-muzdar'ı, bey'u'l-garâr'ı, (meçhûlün satışı) ve salâhı ortaya çıkmadan meyve satışını." Ebu Dâvud, Büyû 26 (3382).

AÇIKLAMA:

Bey'u'l-garârı yukarıda açıkladık. Bey'u'l-muzdar'a gelince, bu, iki çeşittir:

2- Mal sâhibi, borç veya geçim sıkıntısı sebebiyle elindeki malını zararına satmaya çalışır. Dindarlık ve mürüvvetin gereği, böyle daralanın malını almak değil, ona anlayış göstermek, karz-ı hasende bulunmak veya borcunun ödeme müddetini te'hîr etmek gibi yollarla yardım etmektir. İkinci şıkka giren bey'u'l-muzdar fâsid sayılmaz, sahîhtir, ancak kerâhetten hâlî değildir.

287 ٣ – وعن جابر رضى الله عنه قال: [نَهى رسولُ الله ﷺ لاَ يَبِعْ حَاضِرٌ لِبَادٍ، وَدَعُوا النَّاسَ يَرْزُقُ اللهُ بَعْضَهُمْ مِنْ بَعْضٍ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

3. (287)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Köylü adına şehirli satış yapmasın"dedi ve ilave etti: "Bırakın insanları, Allah birinin sebebiyle diğerini rızıklandırsın" buyurdu." Buhârî, Büyû 58, 64, 67, 69, 70, 71, İcâre 14, Şurût 8; Müslim, Büyû 11, 12, 18-21, (1515, 1520-1523), Nikâh 51, 52 (1413); Ebu Dâvud, Büyû 47, (3442); Tirmizî, Büyû 13, (1223); Nesâî, Büyû 17, (7, 256); İbnu Mâce, Ticârât 15, (2176); Muvatta, Büyû 96, (2, 683).

288 ٤ – وفي أخرى للخمسة إلا الترمذى عن أنس: [نَهى عَنْ بَيْعِ حَاضِرٍ لِبَادٍ، وَإنْ كَانَ

أخَاهُ لأبِيهِ وأُمِّهِ].

4. (288)- Hz. Enes (radıyallahu anh)'ten gelen bir başka rivayette şu şeklinde ifade edilmiştir: Resûlullah *(aleyhissalâtu ves*selâm) ana baba bir kardeş bile olsa şehirlinin köylü adına satış yapmasını menetti." Buhârî, Büyû 68, Müslim, Büyû 19, (1521); Nesâî, Büyû 18, (7, 256); İbnu Mâce, Ticârât 15, (2177).

AÇIKLAMA:

Burada, şehirlinin köylünün yerine satması da, onun adına satın alması da yasaklanmaktadır.

Şehirlinin köylü adına alış-veriş yapmasının yasaklanması ücret mukabilinde yapması durumuyla ilglidir. Buna simsarlık denir. Simsarlık değil de, yardım olsun diye köylü adına şehirlinin yapacağı alış-veriş muâmelesi yardım yerine geçer.

Hanefîler, taraflardan biri zarar görmediği takdirde şehirlinin köylü adına alım-satımda bulunabileceğine hükmederler.

289 ٥– وفي أخرى لأبى داود والنسائى [وإن كَانَ أخَاهُ أوْ أبَاهُ]. زاد أبو داود في أخرى عن أنس رضى الله عنه قال: [كَانَ يُقَالُ لا يَبِعْ حَاضِرٌ لِبَادٍ، وهِىَ كَلِمَةٌ جَامِعَةٌ لاَيَبِيعُ لَهُ شَيْئاً ولاَ يَبْتَاعُ لَهُ شَيْئاً].

5. (289)- Ebu Dâvud ve Nesaî'den gelen bir başka rivayette şöyle buyurulur: *"Şehirlinin köylü adına satış yapması yasaktır, şehirli köylünün kardeşi veya babası bile olsa."* Ebu Dâvud'un Hz. Enes (radıyallahu anh)'ten yaptığı bir başka rivayet şu ziyâdeyi ihtivâ eder: "Şöyle denirdi: "Şehirli köylü yerine satmasın." Bu özlü, câmi bir sözdür. *"Şehirli köylü için hiçbir şey satmasın, köylü adına satın da almasın"* demektir.

290 ٦– وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لا تَلَقَّوُا السِّلَعَ حَتَّى يُهْبَطُ بِهَا إلَى الأسْوَاقِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

وزاد أبو داود في أوّله: [لا يَبِعْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَيْعِ بَعْضٍ، وَلاَ تَلَقَّوا السِّلَعَ]. وعند النسائى «الجَلَبَ» عِوَضَ السِّلَعِ.

6. (290)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle emrettiler: **"Satıcılar mallarını çarşıya indirmezden önce yolda karşılayıp alış-veriş yapmayın."** Tirmizî ve Muvatta dışındakilerde tahric edilmiştir.

Ebu Dâvud hadisin baş kısmında şu ziyadeye yer verir: **"Birbirinizin alış-verişine karşı alış-veriş yapmayın. (Pazara giden) malı yolda karşılamayın."**

Nesâî'de "ticaret malı (es-Sila') yerine "Celeb malı" tâbiri kullanılmıştır. (Celeb: Satmak için celbedilen mala denir.).

AÇIKLAMA:

Alış-verişe karşı alış veriş yapmak: Bu, iki kişi arasında akid kesinleşmiş, ancak her ikisi de aynı meclisde ve muhayyerlik müddeti içindeler. Bu sırada bir üçüncü şahıs, benzer bir malı piyasaya daha ucuz bir fiyatla arzediyor. Veya daha kaliteli bir malı aynı fiyatla piyasaya arzederek, bitmiş olan alış-verişin bozulmasına sebep oluyor. Yasak olan budur. Henüz pazarlık halinde iken mal sürme, yasağa girmez.

Malın çarşıya inmezden önce yolda karşılanmasının yasaklanması aldanmayı önlemek içindir. Çünkü eşyanın pazardaki fiyatını bilmeden satış yapan kimsenin daha ucuza satarak aldanma ihtimâli vardır. Şârihlerin belirttğine göre, câhiliye devrinde tüccarları yolda karşılayıp: "Çarşı durgun, fiyatlar düşük, mala rağbet yok" diyerek aldatıp ucuz fiyata mallarını satın almak âdetmiş. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu yasaklamıştır.

Bu hadise dayanan ulemadan bir çoğu *(Mâlik, Evzâî, Şâfiî, Ahmed İbni Hanbel)* yolda alış-verişi mekruh addetmişlerdir. Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel hazretleri satıcıya muhayyerlik hakkı tanır. Ebu Hanîfe bu alış-verişi mekruh addetmez ve satıcıya, pazara vardığı zaman muhayyerlik de tanımaz. Bazı alimler, pazarda fiyatların yüksek olma durumunda satıcıya muhayyerlik hakkı tanımıştır, değilse hakkı yoktur.

291 ٧– وله في أخرى: [نَهى عَنِ النَّجْشِ والتَّلَقِّي، أَو يَبِيعُ حاضِرٌ لبادٍ].
وفي أخرى: نَهى عن التَّلَقِّي.

7. (291)- *İbnu Ömer*'den gelen bir başka rivayette: *"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) satıcının malını övmesini ve daha pazara varmadan malın yolda satın alınmasını veya şehirlinin köylü adına satış yapmasını yasakladı"* buyrulur.

Bir başka rivayette de sadece "malın daha pazara varmadan satın alınmasını yasakladı" denmektedir. Buhârî, Büyû 71; Müslim, Büyû 15, (1518); Ebu Dâvud, İcâre 45 (3436); Nesâî, Büyû 18, (7, 257); İbnu Mâce, Ticârât 16, (2179).

292 ٨– وفي أخرى لهم عن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ لا تَلَقَّوا الرُّكْبَانَ، وَلاَ يَبِعْ حَاضِرٌ لِبَادٍ، فقال له طاوس: ما قَوْلُهُ: لاَ يَبِعْ حَاضِرٌ لِبَادٍ؟ قال: لا يَكُونُ لَهُ سِمْسَاراً].

8. (292)- Aynı kaynakların İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'dan yaptıkları bir rivayette şöyle denir: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: **"Pazara binerek (uzaktan) gelenleri yolda karşılamayın. Şehirli, köylü adına alım-satım yapmasın."**

Tâvus, İbnu Abbas (radıyallahu anh)'tan sordu: *"Şehirli köylü adına alım-satım yapmasın" sözünden maksat nedir?"* İbnu Abbâs: "Onun adına simsarlık yapmasın(yani ücret mukabili alım-satım işlemini yapmasın)." "Ebu Dâvud, İcâre 47, (3439).

293 ٩– وعن أبي هريرة رضى الله عنه قال: [نَهَى رَسُولُ الله ﷺ أنْ يُتَلَقَّى الجَلَبُ، فَمَن تَلَقَّى فَاشْتَرَاهُ فَإذَا أتَى سَيِّدُهُ السُّوقَ فَهُوَ بِالخِيَارِ]. أخرجه الخمسة، وهذا لفظ مسلم والترمذى وأبى داود.

9. (293)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, celeb malın pazara gelmeden önce karşılanmasını yasakladı. Kim onu yolda karşılar ve satın alırsa, malın sâhibi pazara gelince muhayyerdir (satıştan vazgeçebilir). Buhârî, Büyû 71; Müslim, Büyû 17, (1519); Tirmizî, Büyû 12, (1221); Nesâî, Büyû 18, (7, 257); Ebu Dâvud, Büyû 45, (3437).

Yukarıda kaydedilen metin Müslim, Tirmizî ve Ebu Dâvud'daki metinlerin aynısıdır.

AÇIKLAMA:

Celeb Malı: Satmak maksadıyla pazara götürülen maldır. Bunun bir veya birkaç kişi tarafından yolda karşılanması bazı açıklamalarda, mal sahibinin aleyhine anlaşılmış, bazı açıklamalarda bölge ahâlisinin aleyhine anlaşılmıştır. Malın sâhibi pazara kadar gittiği takdirde ucuz fiyata da satma ihtimali var. Böylece bölge halkı çoğunluk olarak ucuzluktan istifâde edecek demektir. Şu hâle göre pazara varmadan malın satılması

mal sahibinin aleyhine olabileceği gibi, bölge ahâlisinin de aleyhine olabilmektedir. Öyle ise malın pazara kadar ulaşması gerekmektedir. (290 numaralı hadisin açıklamasına bakın.)

294 ـ ١٠ ـ وعنه رضى الله عنه قال: [أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ نَهَى عَن بَيْعَتَيْنِ فِي بَيْعَةٍ]. أخرجه الأربعة.

10. (294)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) şöyle haber verdi: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir satışta iki satışı yasakladı."

AÇIKLAMA:

Burada "bir satışta iki satış" adı ile tavsif edilen yasak muamele, bazı âlimlerin açıklamasına göre iki şekilde cereyan eder:

1- Satıcı, müşteriye: *"Bu elbiseyi sana peşin on bine, vâdeli on beş bine sattım, hangisiyle istersen al"* demesi. Bu caiz olmaz; zira hem, fiyatta mübhemlik var, akid hangisi esas alınarak yapılacak belli değil. Hem de peşinle vâde arasındaki fiyat farkını faiz addeden görüşe göre, bu satışa faiz de bulaşmaktadır.

2- Satıcının müşteriye: *"Sana kölemi satıyorum, mukabilinde sen de bana atını satacaksın"* demesidir. Burada birinci satış, istikbalde vaki olması kadar olmaması da mümkün olan ikinci bir satışa bağlanmaktadır, dolayısıyla satışla hasıl olması gereken mülk istikrarsız kalmakta, kesinleşmemektedir.

Hadiste geçen "iki satış" tabiri ile kastedilen satış tarzının ne olduğu hususunda farklı yorumlar olduğu gibi, "yasak sebebi"nin açıklamasında da farklı yorumlar vardır.

Nitekim Neylü'l-Evtâr'da kaydedildiği üzere, bazı âlimler, yukarıdaki anlayışa göre çıkarılan yasak hükmü için: "İki fiyattan birinin, tasrih edilmeden satışı kabul ettiği farzedilme" esasına dayanır. Aksi durumda, yani "peşin on bine kabul ettim" veya "vâdeli on beş bine kabul ettim" demesi halinde bu satışın câiz olduğu kabul etmişlerdir.

Yine orada belirtildiği üzere, bir malı, vâde ile satan kimse, peşin fiyatından daha fazla fiyat istediği takdirde bu ziyadeyi câiz görmeyip, faiz addedenler olduğu halde, Şafiîler, Hanefîler ve Cumhur, *"Bunun cevazına hükmeden delillerin âmm oluşlarına"* dayanarak, câiz olduğuna hükmetmişlerdir ve asıl olan da caiz olmasıdır.

295 ١١ – وعند أبى داود: [مَنْ بَاعَ بَيْعَتَيْنِ فِي بَيْعَةٍ فَلَهُ أَوْكَسُهُمَا أَوِ الرِّبَا].

11. (295)- Ebu Dâvud'da gelen rivayet şöyledir: **"Bir satışta iki satış yapan kimseye en düşük olanı (helal)dır. Aksi halde ribâdır."** Ebu Dâvud, İcâre 55, (3461), Muvatta, Büyû 72, (2, 663); Nesâî, Büyû 73 (7, 395-396); Tirmizî, Büyû 18, (1231).

AÇIKLAMA:

Bu hadis, zâhiri ile önceki hadisten farklıdır. Önceki hadis *"iki satışı ihtiva eden satışın"* her iksini de, tefrike yer vermeden haram kıldığı halde, bu hadis, *"en ucuz"* olanı caiz addetmektedir.

Bu satış tarzı, şöyle açıklanmaktadır: Bir kimse, belli bir vâde ile bir ölçek buğday mukabilinde bir dinar borçlanır. Vâde dolunca, alakcaklı, parayı ister. Borç sahibi; ikinci bir vâdeye tehirle, "Sana iki ölçek buğday vereyim" der. Burada, birinci satışa dâhil edilen ikinci bir satış araya girmiştir. İşte hadis, bunu reddetmekte ve en noksan olanın yani birincinin meşru olduğunu belirtmektedir.

296 ١٢ – وعن مالك: [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ رَجُلاً قَالَ لِرَجُلٍ: ابْتَعْ لِي هذَا الْبَعِيرَ بِنَقْدٍ حَتَّى أَبْتَاعَهُ مِنْكَ إِلَى أَجَلٍ، فَسَأَلَ ابْنَ عُمَرَ عَنْ ذلِكَ فَكَرِهَهُ وَنَهَى عَنْهُ].

12. (296)- *İmam Mâlik* (radıyallahu anh)'ten anlatıldığına göre ona şu durum ulaşmıştır: "Adamın biri diğer birisine: *"Bana şu deveyi peşin parayla sat, ben de sana vâde ile satayım"* der. Adam bu tarz alış-veriş hakkında İbnu Ömer'e sorar. İbnu Ömer hoşlanmaz ve adamı bu işten nehyeder." Muvatta, Büyû 73, (2, 663).

AÇIKLAMA:

Burada bir satışta iki satış muamelesi mevcut olduğu için yasaklanmıştır. Peşin alım, aynı malın daha pahalı olarak vâdeli satışını da tazammun etmektedir. Böylece biri peşin, biri vâdeli olan iki satış cereyan etmiş olmaktadır. Ayrıca bu satışta, henüz mâlik olunmayan şeyin satışı da söz konusudur. Zira müşteri henüz eline geçmeden deveyi satmış olmakta ve sanki peşin parayla satın aldığı malı veresiye satmış olmakla, vâde sebebiyle ilâve ettiği ziyadeyi müşteriye borç kılmaktadır. Bütün bunlar satışın cevazına mâni durumlardır.

297 ١٣ – وعن ابن عمر رضى الله عنهما أنّ رسُولَ اللهِ ﷺ قال: [لا يَبِعْ بعْضُكُمْ عَلَى بيْعِ بَعْضٍ]. أخرجه الستة، زاد مسلم وأبو داود والنسائى: ولا يَخْطُبْ على خِطْبَةِ أخيـهِ إلاّ أنْ يأذَنَ لَهُ.

13. (297)- İbnu Ömer (radıyallahu anh)'in anlattığı üzere Hz. peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur: "Birinizin satışı üzerine başkanız satış yapmasın." Buhârî, Büyû 58, 64, 70, 71, Şurût 8, Nikâh 45; Müslim, Nikah 49, (1412), Büyû 7, 8, 11, (1412), Birr 29, (2563), 32 (2564); Ebu Dâvud, Nikah 17, (2080), Büyû 45, (3436), 48 (3443); Tirmizî, Nikah 38 (1134), Büyû 57, (1292); Nesâî, Nikâh 20, 21 (6, 72-73-74), Büyû 17, 20, 21, (7, 258); İbnu Mâce, Ticârât 13, (2171); Muvatta, Büyû 95, 96, (2, 683).

AÇIKLAMA:

"Birinin satışı üzerine satış yapma" tarzının ne olduğu daha önce 290 numaralı hadiste geçti.

298 ١٤ – وفي أخرى للنسائى [لاَ يَبيعُ الرجلُ على بَيْعِ أخيه حتّى يَبْتَاعَ أوْ يَذَرَ].

14. (298)- *Nesâî*'de gelen bir diğer rivayette şöyle buyrulmuştur:

"Kişi, kardeşi, satın alma işini kesinliğe kavuşturuncaya veya, tamamen vazgeçinceye kadar araya girip alış-verişte bulunmasın."

299 ١٥ – وعن أبى هريرة رضى الله عنه قـال: [نَهَى رسُولُ اللهِ ﷺ أنْ يَبيعَ حـاضِرٌ لِبَادٍ، ولا تَنَاجَشُوا، ولاَ يبعِ الرَّجُلُ علـى بَيْعِ أخيــهِ، ولاَ يَخْطُبْ على خِطْبَةِ أخيـهِ، ولا تَسْأَلِ المرْأةُ طلاقَ أُخْتِهَا لِتَكْفَأَ ما في إنائِهَا]. أخرجه الستة.

وفي أخرى: [ولا يَزِيدَنَّ على بيْعِ أخيه].

وفي أخرى: [ولا يَسِمِ الرَّجُلُ على سَوْمِ أخيه].

15. (299)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şehirlinin köylü adına alış-veriş yapmasını, alıcı olmadığı halde alıcı imiş gibi görünüp yüksek fiyat vererek fiyat artırmayı, iki kimsenin başlattığı alış-veriş muamelesi kesinlik kazanıp tamamlanmadan bir başkasının aynı mal üzerinde alış-verişe girişmesini, bir kız istetilmiş iken ona tâlib olmayı, bir kadının, -kız kardeşinin

kabındakini almak için- kocasına onu boşamasını taleb etmesini yasakladı." Buhârî, Büyû 58, 70, 71, Şurut 8, 11; Müslim, Nikâh 38, 39, 51, 52, (1408-1413)- Büyû 12, (1515); Tirmizî, Talâk 14, (1190); Nesâî, Nikâh 20, (6,71), Büyû 19, 21, (7, 258-259); Ebu Dâvud, Nikâh 2, (2176), 18, (2080); Muvatta, Büyû 45, (2, 683).

Bir başka rivayette **"...Kardeşinin satışı (kesinleşmeden araya girip fiyatını) artırmasın"** şeklindedir.

Bir başka rivayette: "**..Kişi kardeşinin pazarlığı üzerine pazarlık yapmasın."** (Müslim, Büyu 9).

AÇIKLAMA:

Hadisin son kısmı hâriç diğer hükümler daha önce açıklandı. Son kısımda, bir kadının evlenmek istediği evli bir erkeğe giderek, hanımını boşamayı talebetmesi yasaklanmaktadır. Hadiste *"kız kardeşi"* tabiriyle sadece öz kardeşi veya din kardeşleri kastedilmiyor. Şârihler, kâfire bile olsa bütün kadınların buna dâhil olduğunu belirtirler.

300 ١٦– وفي أخرى لأبي داود: [وَلاَ تَصُرُّوا الإبِلَ والْغَنَمَ فَمَنِ ابْتَاعَهَا بَعْدَ ذلِكَ فَهُوَ بِخَيْرِ النَّظَرَيْنِ بَعْدَ أنْ يَحْلُبَهَا، فَإنْ رَضِيَهَا أمْسَكَهَا، وَإنْ سَخِطَهَا رَدَّهَا وَصَاعاً مِنْ تَمْرٍ].

16. (300)- Ebu Dâvud'dan gelen bir başka rivayette şöyle denmiştir: **"Deve ve davarın sütünü memesinde bekletmeyin. Kim böyle (memede sütü bekletilmiş) bir hayvanı satın alırsa, sağdıktan sonra muhayyerdir: Memnun kalırsa hayvanı alıkor, memnun kalmazsa hayvanı iâde eder ve (sağdığı süte karşılık olmak üzere) bir sâ hurma verir."** Ebu Dâvud, Büyû 48 (3493). Bu mevzu 264-268. hadislerde açıklandı.

301 ١٧– وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: قال رَسُولُ الله ﷺ: [لاَ تَسْتَقْبِلُوا السُّوقَ، وَلاَ تُحَفِّلُوا، وَلاَ يُنَفِّقْ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ]. أخرجه الترمذى وصححه.

17. (301)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Pazara gitmekte olan malı önceden karşılamayın. Hayvanların sütünü memelerinde (günlence bekleterek) biriktirmeyin. Bir birinize karşı (müşteriyi kızıştırmak için alıcı olmadığınız halde, yüksek fiyat vererek) malın değerini artırmayın." Tir-

mizî, Büyû 41 (1268). Tirmizi hadisin sahîh olduğunu belirtti. Bu hadisin izahı 264, 269 ve 290 numaralı hadislerde geçti.

302 ١٨ – وعن عبدالله بن عمرو بن العاص رضى الله عنهما قال: قال رسُولُ الله ﷺ: [لاَ يَحِلُّ سَلَفٌ وبيعٌ، ولاَ شرْطانِ في بيعٍ، ولاَ رِبحُ ما لَمْ يضمنْ، ولاَ تبعِ ما ليْسَ عِنْدَكَ].

أخرجه أصحاب السنن وصححه الترمذى.

18. (302)- *Abdullah İbnu Amri'bni'l-Âs* (radıyallahu anh) hazretleri anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular: **"Hem veresiye hem satış helâl olmaz. Bir satışta iki şart da helâl değildir. Zimmette olmayanın kârı yoktur. Yanında bulunmayan malın satışı yoktur."** Ebu Dâvud, Büyû 70, (3503); Tirmizî, Büyû 19, (1234); Nesâî, Büyû 60, 71, 72 (7, 288, 295); İbnu Mâce, Ticârât 20, (2188). Tirmizî, hadisin sahih olduğunu söyledi.

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen birkaç tâbir ayrı ayrı açıklanmaya muhtaç.

1- Hem veresiye hem satış şöyle olur: Kişi, bir malı, veresiye olduğu için normal fiyatından yüksek almak istiyor. Ancak nazarında bu caiz olmadığı için şöyle bir hileye başvuruyor: Malın bedelini satıcıdan borç alıyor ve satıcıya, malın bedeli olarak peşin veriyor.

2- *"İki şart"* tabiri farklı tefsirlere yol açmıştır: Bazıları: "Bu, kişinin bir mal için; "Peşin olunca şu fiyata, veresiye olunca şu fiyata satıyorum" demesidir" demiştir. Bazıları: "Bu satıcının müşteriye *"Bu malı satmayacaksın, hibe etmeyeceksin"* şartını koşmasıdır" demiştir. Bazıları da; "Satıcının "falanca malı bana şu fiyata satman şartıyla bu malı sana satıyorum" demesidir" demişlerdir.

3- *"Zimmette olmayanın kârı yoktur"* ifâdesi ile: "Mâlik olmadığın mal, yani gasbedilmiş mal kastediliyor, zîra, böyle bir mal gasbedenin mülkü değildir. Bu çeşit bir malı satarak kâr etse bu ona haramdır" denmiştir. Bu tâbiri şöyle de izah etmişlerdir: *"Zimmette olmayan mal, satın alınıp da henüz kabzedilmeyen maldır. Zira henüz kabzetmediği mal müşterinin zimmetinde değildir. Sözgelimi mal kabızdan önce telef olsa, satıcının malından telef olur."*

4- Yanında bulunmayan mal'la, satış ânında satıcının yanında bulunmayan mal kastedilmiştir. Bu yasaklanmıştır, çünkü aldatma vardır.

Kaçmış kölenin, bağından boşanıp giden devenin satışı gibi; kişinin zimmetinde olmayan mallar da buraya girer: Satın aldığı birşeyi daha kabzetmeden satması gibi, keza kişinin bir başkasının malını, mal sâhibinin rızasına tâlik ederek satması da buraya girer. Bu mal ne yanındadır, ne de mülküdür. Mal sâhibinin râzı olup olmayacağı ise meçhuldur. Bu sebeple Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hepsini yasaklamıştır.

303 ١٩ – وعن جابر رضى الله عنه قال: [نَهى رسُولُ اللهِ ﷺ عن بيْعِ الصُّبْرَةِ مِنَ التَّمْرِ لاَ تُعْلَمُ مَكيلَتُهَا بالكَيْلِ المُسَمَّى مِنَ التَّمْرِ]. أخرجه مسلم والنسائى.

19. (303)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* miktarı bilinmeyen kuru hurma yığınını, miktarı belli kuru hurma ile satmayı yasakladı. Müslim, Büyû 42, (1530); Nesâî, Büyû 37, 38, (2, 269, 270).

AÇIKLAMA:

Aynı cinsten iki şey misli misline değiştirilebilir. Biri fazla olduğu takdirde bu riba muamelesine girer ve haramdır. Hadislerde sarih olarak hurmanın bu çeşit alım-satımı haram kılınmıştır. Miktarı belli olmayanla miktarı belli olanın alım-satımında belli olmayanın daha çok olduğuna hükmedilir. Böylece eşitlik ortadan kalkar, dolayısıyla bu alış-veriş muâmelesi ribaya girer.

304 ٢٠ – وفي أخرى للنسائى [لاَ تُبَاعُ الصُّبْرَةُ مِنَ الطعامِ بالصُّبْرَةِ مِنَ الطَّعامِ، وَلاَ الصُّبْرَةُ مِنَ الطَّعامِ بِالكَيْلِ المُسمَّىٰ مِنَ الطَّعامِ].

20. (304)- *Nesâî*'nin bir diğer rivayetinde şöyle denmiştir: "Yiyecek yığını, yiyecek yığını mukabilinde satılmaz. Yiyecek yığını, miktarı belli yiyecek mukabilinde satılmaz."

AÇIKLAMA: Yukarıda geçti.

305 ٢١ – وعن أبى أيُّوبَ رضى الله عنه قال: [سمِعْتُ رسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: مَنْ فَرَّقَ بيْنَ والِدَةٍ وَوَلَدِهَا فرَّقَ اللهُ بينَهُ وبينَ أحِبَّتِهِ يومَ القِيامَةِ]. أخرجه الترمذى.

21. (305)- Ebu Eyyûb (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı dinledim, diyordu ki: "Kim çocuğuyla annesi arasını

ayırırsa kıyamet günü Allah (celle celâluhu) sevdikleriyle onun arasını ayırır." Tirmizî, Büyû 52, (1283), Siyer 17, (1566).

AÇIKLAMA:

Bu yasak cariyelerle ilgilidir. Cariyeyi birine, çocuğunu bir başkasına satarak, anne ile çocuğunu ayırmayı Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* yasaklamıştır. Müteâkib hadislerde görüleceği üzere bunun başka örnekleri de mevcuttur. Bu çeşit yasakların, çocuğun terbiyesini ilgilendiren mülahazalardan kaynaklandığı 307 numaralı hadisin sonuna koyacağımız açıklamadan anlaşılacaktır.

306 ٢٢ – وعن عليّ رضى الله عنه قال: [أنَّهُ فرَّقَ بَيْنَ وَالِدَةٍ وَوَلَدِهَا فَنَهَاهُ رسُولُ اللهِ ﷺ عن ذلكَ، وردَّ البَيْعَ]. أخرجه أبو داود.

22. (306), *Hz. Ali* (radıyallahu anh)'nin anlattığına göre, *"(Satış sebebiyle cariye bir) anne ile çocuğunun arasını ayırmıştı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu yasakladı ve satışı bozdu."* Ebu Dâvud, Büyû, Cihad 133, (2696); İbnu Mâce, Ticârât 46, (2249).

307 ٢٣ – وعن علي رضى الله عنه قال: [وَهَبَ لِي رسُولُ اللهِ ﷺ غُلامَيْنِ أخَوَيْنِ، فَبِعْتُ أحَدَهُمَا. فقَالَ لِي رسُولُ اللهِ ﷺ: مَا فَعَلَ غُلامَاكَ؟ فأخْبَرْتُهُ فقَالَ لِي: رُدَّهُ رُدَّهُ]. أخرجه الترمذى.

23. (307)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana, kardeş iki köle hediye etti. Bunlardan birini sattım. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir ara sordu: "Köleler ne yapıyorlar?" Ben durumu söyledim. Bunun üzerine bana: *"Satışı boz, satışı boz" buyurdu."* Tirmizî, Büyû 52, (1284); İbnu Mâce 46, (2249).

AÇIKLAMA:

Son üç rivayette, gerek anne ile evladın ve gerekse kardeşlerin aralarının açılması ile ilgili yasak daha ziyade terbiyevî mülâhazalarla konulmuştur. Çünkü çocuğun terbiyesinde annenin varlığı ve ailevî ortam son derece ehemmiyetli bir husustur. Dinimizin terbiyeye atfettiği ehemmiyetin sonucu olarak, terbiye açısından mühim olan anne ve âile unsurları bir kısım kesin tedbirlerle korunma altına alınmıştır. Yukarıdaki rivayetlerde bunu görmek mümkündür.

Biz burada yeri gelmişken, esasını yukarıdaki rivayetlerden alan, İslâm'ın hidâne ile alâkalı teşriatını birazcık açıklığa kavuşturmaya çalışacağız.

HİDÂNE NEDİR, BU HAK KİMEDİR?

Hidâne, fukahanın târifine göre *"Kız veya erkek çocukların veya kendi işlerinde müstakil olmayan gayr-i mümeyyiz mâtuhların muhafazasına bakmak, onların menfaatlerini mûcip hususları deruhte etmek, ezâ ve zarar verecek şeylerden korumak, hayatın icabâtını hakkı ile göğüsleyebilmeleri için bedenî, rûhî ve aklî terbiyeleri ile meşgul olmak ve mesûliyetlerini duyurmaktır."* Bu devre normal olarak, erkeklerde 7-9, kızlarda 9-11 yaşları arasıdır. Çocuk, yemede, içmede, giyinmede, taharet ve yıkanmada kadına müstağnî duruma gelince bu devre sona erer. Kız çocuğu için, hayız yaşına gelince sona erer.

Çocuğun yetişmesinde birinci derecede muhtaç olduğu şey şefkat olması hasebiyle anne ve babanın boşanmaları veya bunlardan birinin veya her ikisinin de ölümleri hâlinde çocuğa bakmaya kimin daha çok layık ve hak sâhibi olduğu meselesi mühim bir husustur. Normal olarak annenin bu işe daha layık olduğu kabul edile gelmiştir. Çocuk Hakları Beyannamesi'nin 6. maddesinde de: *"küçük çocuk istisnâî durumlar dışında, anasından ayrılmamalıdır"* denmektedir.

Sünnet de annenin babaya nazaran daha şefkatli olduğunu ifade eder. Bu sebeple henüz bülüğ çağına ermeyen bir çocuğun annesinden ayrılmaması, bir esâs olarak vazedilmiştir. "Allah anne ile çocuğunun arasını açanı kıyamet günü sevdiklerinden ayrı tutar." Hatta anne köle bile olsa satış sonucu ikisinin ayrılması yasaklanmıştır. Câfer İbnu Muhammed babasından şunu nakleder: "Hz. Peygamber'e esirler getirildiği zaman onları saf hâline koyar, sonra karşılarına geçip bakardı. Eğer ağlayan bir kadın görürse niye ağladığını sorardı. Kadın çocuğunun satıldığını söyleyecek olursa (akit bozulur) çocuğu kendisine iâde edilirdi." Râvî buna bir de Ebû Üseyd es-sa'ıdî ile ilgili bir misâl verir.

Ebû Dâvud'un bir tahricinde, Hz. Ali'nin satış sonucu köle anne ile çocuğunu ayırdığını, fakat durumundan haberdâr olan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bunu yasaklayarak satış aktini iptal ettiğini öğreniyoruz. Bu hususa gereken titizliği Hz. Ömer de göstermiş, civarda-

ki sorumlulara mektuplar yazarak uyarmalarda bulunmuştur. Abdullah İbnu Ferrûh babasından şunu nakleder: "Ömer İbnu'l-Hattab bize: "Ne kardeşlerin, ne de anne ve evladlarının arasını satışla açmayın"diye yazdı." Kaynağımız, Hz. Ömer'in aynı muhtevada Nâfi İbnu Abdi'l-Hâris'e de yazdığını kaydeder.

Münâvî, "satış, hibe vs. yollarla anne ile evladın arasını açmanın; Şâfiî, Ebû Hanîfe ve Mâlik nezdinde şiddetli haram olduğunu, ancak Şâfiî'nin *"temyiz yaşından önce"*, Ebû Hanîfe'nin de *"Büluğ yaşından önce"* şartını koştuklarını" kaydeder.

Bu husustaki yasak sâdece anne ile evlâdın değil, baba ile evladın ve kardeşlerin arasının açılmasına da şâmildir. Ancak anne hususu, te'kîdle ifâde edilmiştir. Nitekim Saîd İbnu Mansur'un bir tahricinde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ayrı ayrı satılan iki kız kardeşin satış aktini iptâl etmiştir.

Çocuğu annenin terbiyesi bir esâs olmakla berâber, boşanma hâlinde çocuğa sâhib olma husûsunda anne ile baba arasındaki ihtilaf, kezâ çeşitli durumlarda anne ile amca, baba ile anne-annesi vs. arasında çıkacak ihtilâflar, karşımıza farklı meseleler ve çözüm yolları çıkarmaktadır. Bu hûsusta sünnette çeşitli misâllere rastlamaktayız.

1- Çocuk temyiz yaşından küçükse; tekrâr evlenmedikçe anne ehaktır:

Abdullah İbnu Amr'ın rivayetinde; bir kadın gelerek: "Yâ Rasûlallâh, ben şu oğlumu karnımda taşıdım, göğsümden emdirdim, kucağımda korudum. Şimdi babası beni boşadı ve bunu elimden almak istiyor" der. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Evlenmediğin müddetçe çocuk senin hakkın"** cevabını verir. Kezâ Hz. Ebû Bekir de, Hz. Ömer'in boşamış olduğu karısından doğan oğlu Âsım için: "Annesi evlenmediği müddetçe oğluna daha lâyıktır. Zira o (anne), daha şefkatli, daha lütûfkâr, daha merhametli, çocuğa da düşkün, daha re'fet sâhibidir" demiştir.

Annenin şefkatine muhtâc olduğu devrede, hidâne işinin anneye terettüp edeceği hususunda âlimler ittifak etmiş durumdadır. Fakihler hidâne meselesinde çocuğun anneye âit olduğu devreyi: *"Çocuğun; yeme, içme ve istincâ işlerinde annesine muhtaç olmaktan çıktığı, bu işleri kendi kendine yapmaya başladığı zaman"* olarak tavsif ve tahdid ederler ve bunun 7-8 yaşlarına tekâbül ettiğini söylerler, ayrıca, kız çocuklarının hayız oluncaya kadar anneye muhtaç olduklarını belirtirler.

2- Çocuk temyiz yaşında ise: Muhayyerlik.

Boşanma durumunda çocuk hususunda ihtilâfa düşen bir anne ile baba Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e mürâcaat ederler. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ikisini yan yana oturtup **"Ey çocuk işte baban, işte annen hangisini istersen ona git"** der, ikisinden birini seçmeyi çocuğa bırakır.

İbnu Abbas'ın rivayetinde Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'in oğlu Âsım'ın annesine hükmederken: *"O, büyüyüp kendisi için seçinceye kadar annesinin kokusu, harâreti ve yatağı, ona senden daha hayırlıdır"* dediğini ve Hz. Ömer'in hiç bir itirazî kelâmda bulunmadığını, Ammâretu'bnu Rabî'a'nın rivayetinde ise yine amca ile anne arasında çocuğun (ki 7 veyâ 8 yaşındadır) Hz. Ali tarafından muhayyer bırakıldığını, küçük kardeşi için de Hz. Ali'nin: *"Bu da aynı yaşa gelseydi onu da muhayyer bırakırdım"* dediğini, Abdurrahman İbnu Ganem'in rivayetinde ise henüz konuşma safhasında olmayan bir çocuk için Hz. Ömer'in: *"Lisanı açılıp kendisi seçecek yaşa gelinceye kadar annesi ile berâberdir"* hükmünü verdiğini görmekteyiz. Bütün bu misâller küçük çocuğun behemahal annesinin emânetinde olacağı, temyiz ve konuşma hâlinde tahyir (yâni muhayyer bırakılma) meselesinin araya gireceği hükmünü ifade ederler.

Ancak şunu belirtmek gerekiyor: Temyiz yaşına ulaşan bir çocuğun tahyîri (anne, baba, asabe veya zevi'l-erhâm'dan birini seçmede serbest bırkılması) bir kısım fukaha nazarında ihtilaf konusu olmuştur. Ahmed ve İshâk: *"Anne ve baba arasında ihtilâf vâki olunca, yedi yaşındaki çocuk muhayyer bırakılır, daha da küçükse anne ehaktır"* demiştir. Tahyîre taraftar olanlara karşı olanlar arasında mutavassıt ve her iki tarafa da hak verir bir görüşe sâhip olan Şureyh: "baba ehak, anne erfak (daha şefkatli)" der ve kendisine babaları ölmüş bir grup siyah çocuk getirildikte: "Muhayyer bırakın, istedikleriyle beraber olsunlar" hükmünü verir. İmam Şâfiî de tahyîri iltizam eder.

3- Tahyiri kabûl etmeyen Hanefî görüşü savunan Tahâvî, Ebû Hüreyre'den gelen ve böyle bir ihtilafı Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in **"aranızda kur'a çekin"** teklifine babanın itiraz etmesi üzerine çocuğun ihtiyarına mürâcaat ettiğine dair olan rivayete dayanarak çocuğun muhayyer bırakılmasının "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir kazâsı olmadığı" hükmünü çıkarır ve Kûfeliler'in ekserîsinin de buna kâil olduğunu belirtir. Hükmüne sünnetten başka misâller de getirerek Hamza'nın kızıyla ilgili hadiste de asebeden birini seçmede çocuğun serbest bırakılmayışını, karısı Müslüman olmayan kocanın dâvasında, karıyla kocanın, "çocuğun muhayyer bırakılması" teklifini kabul etmele-

rinden sonra tahyire tevessül edildiğini bildiren Abdülhamîd İbnu Selemeti'l-Ensarî ve Râfi İbnu Sinan'dan gelen rivayetleri de delil olarak zikreder. Hanefî fukahasından el-Kâsânî "Oğlan çocuğu temyîz yaşına ulaşıp yeme, içme, giyinme gibi işlerinde istiğnâya ulaşsa bile yine de annesine değil, babasına teslimi gerektiğini, zira alması gereken erkeklere âit ahlâk ve âdabı babasından alabileceğini, annesine verildiği takdirde kadınlara âit ahlâk ve âdabı alarak kadınlaşacağını kaydeder. Bu mahzur kız çocuğu için söz konusu olmayacağından başka, kadınlığa ait terbiyeyi alması için annesine teslim edileceğini de ayrıca ilâve eder.

Çocuğun tahyirine karşı çıkan Hanefî görüş bir de şu mülâhazayı ileri sürer: "Çocuğun seçmeye bırakılmasında hikmet yoktur. Çünkü ona hevâsı galebe çaldığı için hazır lezzet nerede varsa oraya meyleder. Bu ise tembellik, havaîlik, mektep ve terbiye-i nefisten kaçmakta, dinî bilgileri alma zahmetine girmemektedir. Binnetîce ebeveynden en kötüsünü seçer. O da kendisini ihmâl eden, terbiyesi için titiz davranmayandır." Ayrıca tahyire kâil olanların dayandıkları hadiste mevzubahis olan çocuğun büluğ yaşına ulaştığını da göstererek tahyîrin ancak büluğdan sonra câiz olduğunu söylerler.

Esasen temyiz yaşına basmış çocuğun terbiyesinde babanın ehemmiyetini de gözden uzak tutmak istemeyen tahyîr taraftarları: "Eğer çocuk anneyi seçmişse, sırf buna dayanarak onu ihmâli gerekmez, te'dib ve tâlimleriyle ister bizzat, ister bil vâsıta ilgilenir, ihtiyaçlarını te'min eder" demektedirler.

Son olarak şunu da belirtelim ki tahyire kâil olanlar, bunu tarafeynin hidâne şartlarını (İslâm, hürriyet, akl, adâlet, aynı yerde ikamet gibi) eşit olarak ihraz etmeleri hâlinde câiz görürler. Bir taraf bu vasıtalardan birini kaybederse hidâne hakkını da kaybeder. Çocuğun hangi hususlarda ebeveynden birine tâbi olacağı meselesinde umumî kaide şudur: **"Hürlük veya kölelikte anneye, neseb ve tesmiyede babaya, dinde ise, en hayırlı olana tâbi olur."**

4- Anne tarafının baba tarafına takdimi: Hz. Ali (radıyallahu anh)'nin rivayetine göre umre yapıldıktan sonra Mekke'den ayrılırken Hz. Hamza'nın kızı, "amca, amca!" diyerek peşlerine düşer. (İbnu Abbas'ın rivayetinde, kendisini götürmeleri için ayrı ayrı görmüş olduğu) Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Zeyd İbnu Hârise ve Ca'fer, Kureyş ile yapılan anlaşmaya uyarak talebe müsbet cevap vermezler. Hz. Ali elinden tutar ve yeğenine sâhip çıkar. Ancak Hz. Ca'fer: "Onu ben alacağım, amcamın kızıdır, üstelik teyzesi de nikâhım altındadır, teyze anne

gibidir, onu almakta ben daha çok hak sâhibiyim" der. Ali de: "Hayır ben daha çok hak sâhibiyim, zira amcamın kızıdır ve yanımda da Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kızı vardır, o bana ehaktır" der. Hz. Zeyd de: "Ben daha ziyade hak sahibiyim, kardeşimin kızıdır..." der. Aralarında nizâ ederler. Bunun üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* çıkar ve Ca'fer lehine hükmederek: **"Böylece teyzesinin yanında olur, teyze anne demektir"** der.

Çeşitli vecihleri muvacehesinde farklı mülâhazalara, yorumlara sebep olan bu hâdiseden, "Hidâne meselesinde teyzenin halaya mukaddem olduğu (....), anne cihetinden gelen akrabaların, baba cihetinden gelen akrabalara takdim edileceği hükmü çıkarılmıştır.

Hidâne husûsunda teyzenin takdim edileceğini te'yid eden başka rivayetlere de rastlanır. Keza Ebû'l-Velîd gelen rivayette, anne ile amca arasında çıkan bir ihtilafta Hz. Ömer'in çocuğa: "Annenin darlığı amcanın bolluğundan senin için daha hayırlıdır" demiştir.

Hidâne için İslâm, akl, büluğ, (terbiyye) kudret, emânet (fâsık olmamak), hürriyet, evlenmemiş olmak gibi şartlar koşan fukaha bu hususta, sünnette vâki olan -ki kısmen yukarıda zikrettik- ahbârı nazar-ı itibara alarak, hidâyene ehak olanları sırayla şöyle tesbit etmiştir:

1. Anne.

2- Annenin annesi.

3- Babanın annesi.

4- Ana baba bir kız kardeş.

5- Anne bir kız kardeş.

6- Baba bir kız kardeş.

7- Ana baba bir kız kardeşin kızı.

8- Anne bir kız kardeşin kızı.

9- Anne baba bir teyze.

10- Anne bir teyze.

11- Baba bir teyze.

12- Baba bir kız kardeşin kızı.

13- Anne baba bir erkek kardeşin kızı.

14- Anne bir erkek kardeşin kızı.

15- Baba bir erkek kardeşin kızı.

16- Anne baba bir hala.

17- Anne bir hala.

18- Baba bir hala.

19- Annenin teyzesi.

20- Babanın teyzesi.

21- Annenin halası.

22- Babanın halası.

Her durumda anne baba bir olanlar takdim edilir. Bu mehârim arasında çocuk için kadın akraba yoksa veya olmakla beraber hidâne için ehil değilse, hidâne irsteki tertibe göre erkek tarafı *mehâriminden* olan asebâta intikâl eder.

Eğer ricâl-i mehâriminden gelen asabe arasında kimse bulunmaz veya bulunmasına rağmen hidâne için ehil olmazsa, hidâne hakkı asabeden olmayan erkek mehârime intikal eder. Hidâne hususunda böyle bir tertib ortaya konmuştur. Zîra çocuğun hidânesi, ihmâli imkânsız bir keyfiyettir. Bu işe en elyak olanı da akrabasıdır. Akrabanın da biri diğerinden evlâdır. Çocuğa bakacak hiçbir akraba bulunmazsa çocuğun hidânesi için uygun olanı tâyin etme vazifesi hâkime terettüp eder.

DÖRDÜNCÜ BAB

RİBA (FÂİZ) HAKKINDA

(Bu babda iki fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

RİBÂNIN ZEMMİNE DAİR

İKİNCİ FASIL

RİBÂ İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

BİRİNCİ FASIL

RİBÂNIN ZEMMİNE DAİRDİR

308 ١- عن ابن مسعود رضى الله عنه قال: [لَعَنَ رَسُولُ اللّٰه ﷺ آكِلَ الرِّبَا وَمُوكِلَهُ].
أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى، وزاد الأخيران: وشَاهِدَيْهِ وَكَاتِبَهُ.

1. (308)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ribâyı (fâizi) yiyene de, yedirene de lânet etti." Müslim, Müsâkât 25, (1579); Ebu Dâvud, Büyû 4, (3333); Tirmizî, Büyû 2, (1206); İbnu Mâce, Ticârât 58, (2277).

Ebu Davud ve Tirmizî'nin rivayetlerinde şu ziyade vardır: "(Fâiz muâmelesine) şâhitlik edenlere de bu muâmeleyi yazana da..."

AÇIKLAMA:

Ribâ lügat olarak *ziyade*, artma demektir. Istılahta ribâ, bir cinsten olan iki bedelden birine yapılan karşılıksız ziyadedir. Dilimizde buna fâiz de denir. Ribâ muâmelesi dinimizin şiddetli yasaklarındandır, büyük günahlara girer. Dinimiz şüpheli şeylerden kaçınmayı mendub addettiği halde faiz şüphesi olan şeylerden kaçmayı vâcib kılmıştır.

Hadiste, ribâ muamelesine bulaşan herkes ilâhî tehdide maruz kılınmıştır. Sadece almak veya vermek değil, bu muâmeleye kâtiplik, şâhidlik yapmak da yasaklanmaktadır. Hanefîler'den İmam-ı Âzam'la İmam Muhammed'e göre, dâr-ı harpte yaşayan bir harbî yani gayr-ı müslim ile, Müslüman arasında ribâ muâmelesi câizdir. Kumar da böyledir. Yalnız bir şartla ki; o da Müslüman'ın kazanmasının garanti olması lâzım. İmam Ebu Yusuf ise bunu kabûl etmez.

Hadisten, batıla yardımın haram olduğu hükmü de çıkarılmıştır.

309 ٢ – وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : لَيَأْتِيَنَّ عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ لاَ يَبْقَى أَحَدٌ إلاَّ أكَلَ الـــرِّبَا، فَمَنْ لَمْ يَأْكُلْهُ أصَابَهُ مِنْ بُخَارِهِ]. وفـي روايـة: مِنْ غُبَارِهِ.

أخرجه أبو داود والنسائى.

2. (309)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"İnsanlar öyle bir devre ulaşacak ki, o zamanda ribâ yemeyen kalmayacak. Öyle ki, (doğrudan) yemeyene buharı ulaşacak."**

Bir rivayette **"...tozu ulaşacak"** denir. Ebu Dâvud, Büyû 3, (3331); Nesâî, Büyû 2, (7, 243); İbnu Mâce, Ticârât 58, (2278).

AÇIKLAMA:

Ribâ'dan buharın ulaşması, ribâ muâmelesine şâhidlik, kâtiplik yapmak veya ribâ yoluyla elde edilen kazançtan verilen ziyafetten yemek, böyle bir kazançla satın alınan hediyeyi kabul etmek.. gibi değişik şekillerde olabileceği belirtilmiştir. Bu durumda, Aliyyu'l-Kâri'ye göre, hadis şu mânayı ifade eder: "Öyle bir zaman olacak ki, bu devrede kişi, bilfarz, hakikî fâizden kaçınsa bile, dolaylı şekilde gelecek fâiz bulaşmalarından kendini kurtaramayacaktır."

Bu hadis nokta-i nazarından, muâmelâtının esası fâize dayanan banka dâhil, bütün benzer müesseseler mevzuunda mümin Müslümanlar'ın dikkatli olmaları gerekir. Şu veya bu mülâhaza ve gerekçelerle, bulaşmak zorunda kalınan veya bulaşmak zorunda kalındığı zanniyle bulaşma şıkkı tercih edilen *"fâiz"*li muamelelere, hiçbir surette kesin bir ifade ile *"fâiz değildir"* veya "câizdir" diye fetva vermemek gerekir. Fetva, büyük mesûliyet işidir. Dâima ihtiyat şıkkını tercih etmek en muvafıkıdır. Daha öcne de temas ettiğimiz, İslâm ulemasının ittifakla benimsediği umumî bir prensip mevcuttur: "Bir meselede helâl ve haram ihtimali beraberce var ve fakat birini tercihe karine yok ise, ihtiyaten haram olma şıkkı esas alınır. Yani şüpheli şeylerden kaçmak esastır. Binâenaleyh, fâiz şüphesi olan muamelelerin "fâiz olduğunu" esas alıp, kaçınmaya çalışmalı, kaçınamıyor isek tevbe ve istiğfarı elden bırakmamalıyız. Her hâl u kârda "haram değil" diye fetva vermekten zinhar kaçınmalıyız, bu ebedî hayatımızı mahvedecek bir hata olur.

Bütün ihtilallerin, ictimâî fesadların, huzursuzlukların, ahlâksızlıkların temelinde "sen çalış ben yiyeyim" düşüncesinin yattığını, bunu da

ribânın besledğini söyleyen Bediüzzaman, muâmelâtının esası fâiz olan bankalar için şunu söyler:

"Ribâ atalet verir, şevk-i sa'yi söndürür. Ribânın kapıları hem de onun kapları olan bu bankaların her dem nef'i ise (yani faydası), beşerin en fena kısmınadır; onlar da gâvurlardır. Gâvurlardaki nef'i en fena kısmınadır: Onlar da zâlimler. Her dem zâlimlerdeki nef'i (faydası, zâlimlerin) en fena kısmınadır: Onlar da sefihlerdir. Âlem-i İslâm'a bir zararı mutlaktır..", "Kur'an'ın adâleti bâb-ı âlemde durup ribâya der: "Yasaktır! Hakkın yoktur; dönmeli!", Dinlemedi bu emri, beşer yedi bir sille. Müdhişini yemeden bu emri dinlemeli."

Kur'ân'ın yasakladığı ribâ şüphesi olan muamelelere, fetva vermemenin meşrûiyeti hususunda münâkaşayı devam ettirmenin şu dünyevî faydası da gözden ırak tutulmamalıdır: Bu meselede vicdanen huzursuz olan mü'min, vicdanını huzura kavuşturacak müessese arayacak, nazariyat geliştirecek, maddî teşebbüste bulunacak, bu vâdide öncülük edenleri destekleyecektir. Bir kelime ile İslâmî tarzın arayışını devam ettirecektir. Karşısına çıkan iki müesseseden ribâ endişesi daha az olan öbürünü tercih edecektir. Allah'a binler hamd, mü'minler fâiz mevzuunda bugüne kadar ihtiyat tavırlarını koruyabilmişler ve son zamanlarda kâr ve zarar ortaklığına dayanan yeni banka modellerinin fiiliyata geçmesine zemin hazırlamışlardır.

Bu çeşit müesseselerin daha da gelişeceğini ümitle bekleyebiliriz.

310 ٣– وعن عمرو بن الأحوص رضى الله عنه قال: [سَمِعْتُ رسولَ الله ﷺ يقولُ في حَجَّةِ الوداعِ: ألاَ إنَّ كُلَّ رِباً من رِبَا الجاهليَّةِ موضُوعٌ. لَكُمْ رُؤُسُ أموالِكُمْ لاَ تَظْلِمُونَ ولاَ تُظْلَمُونَ. ألا وإنَّ كلَّ دمٍ منْ دماءِ الجاهليةِ موضُوعٌ، وأوَّلُ دمٍ أضعهُ دمُ الحارثِ بنِ عبدِ المُطَّلب، وكانَ مُسترضَعاً في بني لَيْثٍ فقتلتهُ هُذَيلٌ: اللَّهُمَّ قدْ بلَّغْتُ. قالوا: نعَمْ ثلاثَ مراتٍ. قال: اللَّهُمَّ اشْهدْ ثلاثَ مراتٍ]. أخرجه أبو داود. قال الخطابى: هكذا رواه أبو داود. دَمُ الحارثِ ابنِ عبدِالمُطّلب: وإنّما هُوَ دَمُ ربيعةَ بنِ الحارثِ بنِ عبدِالمُطَّلبِ في سائرِ الروايات.

3. (310)- *Amr İbnu'l-Ahvas* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i Veda Haccı sırasında dinledim, şöyle diyor-

du: "Haberiniz olsun, câhiliye devrindeki bütün ribâlar kaldırılmıştır, ödenmeyecektir. Sadece verdiğiniz ana parayı alacaksınız. Böylece ne zulmetmiş olacaksınız ne de zulme uğramış olacaksınız. **Haberiniz olsun cahiliye devrindeki bütün kan dâvaları kaldırılmıştır. Kaldırdığım ilk kan dâvası da el-Hâris İbnu Abdilmuttalib'in kan dâvasıdır. Bu kimse, Benû Leys'te süt anadaydı. Hüzeyl onu öldürmüştü.** Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: Yârabbi tebliğ ettim mi? dedi. Cemaat: Evet tebliğ ettin dediler ve üç kere tekrarladılar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: Ya Rabbi şahid ol! dedi ve üç kere tekrar etti." Ebu Dâvud, Büyû 5, (3334). Hattâbî der ki: "Ebu Davûd, hadisi şu şekilde, yani "Haris İbnu Abdilmuttalib'in kan dâvası..." diye rivayet etmiştir. Halbuki diğer kitaplarda: Rebî'a İbnu'l-Haris İbni Abdilmuttalib'in kan dâvası şeklinde rivayet edilmiştir.

AÇIKLAMA:

Bu hadis Veda Haccı ile ilgili olarak diğer bazı hadis kitaplarında da rivayet edilmiştir: (Müslim, Hac 147; Tirmizî, Tefsir, Tevbe 2; İbnu Mâce, Menâsik (76, 84). Burada öldürülen Rebî'a olmayıp İbnu Rebî' İbni'l-Hâris İbni Abdilmuttalib'tir. Küçük yaşta evlerin arasında emeklerken, Benî Sa'd'la Beni Leys İbnu Bekr arasında cereyaneden bir savaş sırasında atılan bir taşın isabeti sonucu ölmüştür. Rebî'a, İbnu'l-Hâris Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ashâbındandır, rivayette de bulunmuştur. Hz. Ömer'in hilâfeti sırasında rahmet-i Rahman'a kavuşmuştur (radıyallahu anh).

İKİNCİ FASIL

RİBÂ İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

311 ١- عن عمر بن الخطاب رضى الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: الذَّهَبُ بالذَّهَب رباً إلاَّ هَاءَ وهَاءَ، والبُرُّ بالبُرِّ رباً إلاَّ هَاءَ وَهَاءَ، والشَّعيرُ بالشَّعيرِ رباً إلاَّ هاءَ وهاءَ، والتَّمْرُ بالتَّمْرِ رباً إلاَّ هَاءَ وهَاءَ]. أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين، وللبخارى في رواية. [الْوَرِقُ بالْوَرِق، والذَّهَبُ بالذَّهَب].

1. (311)- *Ömer İbnu'l-Hattâb* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Altın altınla peşin olmazsa ribâdır. Buğday buğdayla peşin satılmazsa ribâdır. Arpa arpayla peşin satılmazsa ribâdır. Kuru hurma kuru hurmayla peşin satılmazsa ribâdır."** Buhârî, Büyû 54, 74, 76; Müslim, Musâkât 79, (1586); Ebu Dâvud, Büyû 12, (3348); İbnu Mâce, Ticârât 50, (2160), (2259); Muvatta, Büyû 38, (2, 636-637); Tirmizî, Büyû 24 (1243); Nesâî, Büyû 41, (7, 273).

Yukarıdaki metin *Sahiheyn*'in metnidir. *Buhârî'nin bir rivayetinde, "verik (yani basılmış dirhem) verikle, altın altınla..."* şeklinde gelmiştir.

312 ٢- وعن أبى سعيد رضى الله عنه قال: [كُنَّا نرْزَقُ تَمرَ الجَمْعِ عَلَى عَهْدِ رسُولِ الله ﷺ وَهُوَ الخَلطُ من التَّمْرِ فَكُنَّا نَبِيعُ صَاعَيْنِ بِصَاعٍ فَبَلَغَ ذلكَ رسُولَ الله ﷺ فقَالَ: لاَ صَاعَيْنِ تَمْراً بِصَاعٍ، وَلاَ صَاعَيْنِ حِنْطَةً بِصَاعٍ، وَلاَ دِرْهَمَيْنِ بِدِرْهَمٍ]. أخرجه الستة إلا أبا داود.

2. (312)- *Ebu Saîd* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında bize bayağı hurma veriliyordu. Bu muhtelif

cins kuru hurmanın bir karışımı idi. Bu bayağı hurmanın iki ölçeğini bir ölçek iyi hurma mukabilinde satıyorduk. Bu tarz Hz. Peygamber *(aleyhis-salâtu vesselâm)*'in kulağına ulaşınca şöyle buyurdu: **"İki ölçek hurmaya bir ölçek hurma, iki ölçek buğdaya bir ölçek buğday iki dirheme bir dirhem olmaz."** Buhârî, Büyû 21; Müslim, Müsâkat 98, (1594, 1595,1596); Tirmizî, Büyû 23, (1241); Nesâî, Büyû' 41, 50, (17, 271-272-273); Muvatta, 32, (2, 632).

313 ٣– وفي رواية [جاء بِلالٌ رضى الله عنه إلى رسول الله ﷺ بتمرٍ برنِيٍّ فقال له مِنْ أيْنَ هذا؟ فقال: كانَ عنْدنَا تمرٌ رديءٌ فبِعْتُ منه صاعَيْنِ بصاعٍ لِمَطعمِ النَّبيِّ ﷺ، فقال: عند ذلك أوَّهْ عيْنُ الرِّبَا، أوَّه، عيْنُ الرِّبَا، عيْنُ الرِّبَا، لاَ تَفْعلْ ولَكِنْ إذا أردْتَ أنْ تشْترى فبعِ التَّمر بيعاً آخَرَ ثمَّ اشْتَرِ به].

3. (313)- Bir rivayette de şöyle gelmiştir: "Hz. Bilâl (radıyallahu anh), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a (iyi cins bir hurma olan) bernî hurması getirmişti. ***"Bu nereden?"*** diye sordu. Bilâl (radıyallahu anh): Bizde âdi hurma vardı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yemesi için ondan iki ölçek vererek bundan bir ölçek satın aldık,dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Eyvah! Bu ribânın ta kendisi, eyvah bu ribânın ta kendisi, sakın öyle yapma. Şayet iyi hurma satın almak istersen elindekini ayrıca sat. Sonra onun parasıyla iyi hurmayı satın al"**dedi. Buhârî, Vekâlet 11; Müslim, Müsâkat 96, (1594); Nesâî, Büyû 41, (7, 271-272).

314 ٤– وفي رواية للشيخين: [الدِّينارُ بالدِّينار، والدِّرْهمُ بالدِّرْهمِ مثْلاً بمثْلٍ فمَنْ زادَ أوِ ازْدَادَ فقَدْ أرْبى]. وقال راويه فقُلْتُ: إنَّ ابن عباسٍ لا يقُولُه فقال أبو سعيدٍ: سألْتُه فقلتُ: سمعْتَه منْ رسُول الله ﷺ، أوْ وجدْتَه في كتاب الله تعالى؟ فقال: كُلُّ ذلك لا أقولُ، وأنْتُم أعْلَمُ برسُول الله ﷺ منِّي، ولكنْ أخبرَنى أُسامَةُ بنُ زيْدٍ رضى الله عنهما أنّ رسول الله ﷺ قال: لاَ ربَا إلاَّ في النّسيئَة.

4. (314)- *Sahîheyn*'de yer alan bir rivayette şöyle gelmiştir: **"Dinar dinarla, dirhem dirhemle başa baş misliyle değiştirilmelidir. Kim fazla verir veya fazla alırsa ribâya girmiş olur."**

Hadisi rivayet eden râvî der ki: "Ben dedim ki; "İbnu Abbas (radıyallahu anh) bunu söylemez. Ebu Saîd der ki: "İbnu Abbas (radıyallahu

anh)'a sordum: Sen bunu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan mı işittin, Kitabullah'ta mı gördün? Bana şu cevabı verdi: "Bunun ikisini de söylemiyorum. Siz, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı benden daha iyi tanırsınız. Ancak bana Üsâme İbnu Zeyd (radıyallahu anh) haber verdi ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Sadece veresiye satışta ribâ vardır"** buyurmuştur." Müslim, Müsâkât 101, (1596).

AÇIKLAMA:

Hadisin sıhhatinde âlimler ittifak eder. Hz. Üsâme (radıyallahu anh)'nin *"Sadece veresiye satışta ribâ vardır"* sözü mensuhtur. Âlimler onunla amel edilemeyeceği hususunda ittifak ederler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hayatta iken İbnu Abbas (radıyallahu anh) küçüktü, bu sebeple, "Siz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı benden daha iyi bilirsiniz" buyurmuştur.

315 ٥– وفي أخرى لمسلم: [الذَّهَبُ بِالذَّهَبِ، وَالفِضَّةُ بالفِضَّةِ، والبُرُّ بِالْبُرِّ، والشَّعيرُ بالشَّعِيرِ، والتَّمْرُ بالتَّمْرِ، وَالْمِلْحُ بالمِلْحِ مِثْلاً بِمِثْلٍ يَداً بِيَدٍ، فَمَنْ زَادَ أَوِ اسْتَزَادَ فَقَدْ أَرْبَىٰ، الآخِذُ والْمُعْطى فيهِ سَواءٌ]. وله عن أبى هريرة في رواية: إلا ما اخْتَلَفَتْ أَلْوَانُهُ.

5. (315)- *Müslim*'in bir diğer rivayeti şöyledir: **"Altın altınla, gümüş gümüşle, buğday buğdayla, arpa arpayla, hurma hurma ile, tuz tuzla başbaşa misliyle, peşin olarak satılır. Kim artırır veya artırılmasını taleb ederse ribâya girmiştir. Bu işte alan da veren de birdir."** (Müslim, Müsâkât 82.).

Yine Müslim'de Ebû Hüreyre'nin bir rivayetinde **"..cinsleri farklı ise müstesna"** denir. Müslim, Müsâkât 82, (1584).

AÇIKLAMA:

Âlimler yukarıda zikredilen altı çeşit malda ribânın haram olduğunda icmâ ederler: Altın, gümüş, buğday, arpa, hurma ve tuz. Bunlara ribâ malları da denir. Bu altı kalem eşyadan her biri aynı cinsten eşya ile satılınca fazlalık olmamalı, alış-veriş peşin yapılmalıdır.

Bu altı çeşidin dışında kalan eşyaların alıp satılmasında fazlalık haram mıdır? sorusuna âlimler farklı cevaplar verir. Aradaki ihtilaf, bu altı çeşit mala konan "haram" hükmünün illetine dayanır. Cumhur aynı illette müşterek olanların haramlığında ittifak ederse de illetin ne

olduğunda ihtilaf edilmiştir. Bu noktada, fıkıh kitaplarında on farklı illet üzerinde durulduğu görülür. İmam-ı Âzâm'a göre, illet, cinsle birlikte ölçü, veya cinsle birlikte tartıdır. Öyle ise, hangi çeşit mal olursa olsun ölçü veya tartı ile satılan mallarda ribâ (fazlalık) haramdır. Satışı böyle yapılmayan malların cinsi ne olursa olsun fazlalık (ribâ) haram değildir. Mesela kireç veya alçı gibi yenmeyen mallar mâdemki ölçekle satılmaktadır, fazlalık haramdır, binaenaleyh kireç vererek vasfı değişik bir kireç alacak olsak, bu peşin yapılmalıdır ve miktarları eşit olmalıdır, fazlalık veya vâde araya girerse ribâdır, haramdır. Hadiste geçen ölçü ve tartı ile satılmayan eşyalar yenen cinsten de olsa araya girecek fazlalık haram değildir.

İmam Şâfiî'ye göre, haram kılınmada illet, malın yiyecek olmasıdır, ölçü veya tartı ile satılmasına bakılmaz. Yiyecek olmayan şeylerde yalnız altın ve gümüşte ribâ vardır. Ahmed İbnu Hanbel'in de bu görüşte olduğu söylenmiştir.

İmâm Malik'e göre, illet ekseriyetle yemek için biriktirmektir.

Hadisin, Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'den kaydedilen son fıkrasından sarâhaten belirtildiği üzere, farklı cinsler arasında ribâ olmaz. Yani buğdayla arpanın, altınla gümüşün alınıp satılmasında miktar sözkonusu değildir, ulemâ bu hususta ittifak eder.

316 ٦– وفي أخرى عن عُبَادَةَ بنِ الصَّامت [إذَا اخْتَلَفَتْ هَذهِ الأصْنَافُ فَبيعُوا كَيفَ شِئْتُمْ إذَا كَانَ يَداً بِيَدٍ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

6. (316)- Ubadetu'bnu Sâmit (radıyallahu anh)'ten gelen bir başka rivayette (şu ziyade) ifade edilmiştir: **"...Bu çeşitler farklı olduğu takdirde peşin ise dilediğiniz gibi satın."** Bu hadisi, Buhârî hâriç, Beş Kitap rivayet etmiştir. Müslim, Müsâkat 81, (1587); Ebu Dâvud, Büyû 12, (3349-3350); Tirmizî, Büyû 23, (1240); Nesâî, Büyû 43, 44, (7, 274, 275, 276, 277, 278); İbnu Mâce, Ticârât 48, (2254).

AÇIKLAMA:

315 numaralı hadisle ilgili olarak kaydettiğimiz açıklamaları tamamlamak üzere şunu kaydetmek gerekir: İlletde müşterek olmayan ribâ malları fazlalıkla ve keza veresiye satılabilir. Meselâ altınla buğday, gümüşle arpa bütün ulemanın ittifakıyla bu şekilde satılabilir. Fakat ribâ malları cinsi cinsine olursa biri peşin, diğeri veresiye ve keza biri

noksan, diğeri fazla olarak satılamadığı gibi teslim ve tesellüm yapılmadan satış meclisinden ayrılmak da câiz değildir. Satılan malların cinsleri muhtelif olursa, peşin teslim edilmek şartıyla fazlalık câizdir. Meselâ bir ölçek buğday iki ölçek arpa mukabilinde satılabilir.

317 ٧– وعن أبي المنهال قال: سَأَلْتُ زيدَ بن أَرْقَمَ والبَراءَ بنَ عازِبٍ عن الصَّرْفِ فقالا: [نَهى رسولُ الله ﷺ عن بيعِ الذَّهَبِ بالوَرِقِ دَيْناً]. أخرجه الشيخان والنسائى.

7. (317)- *Ebu'l-Minhâl* anlatıyor: *"Zeyd İbnu Erkam ve el-Berâ İbnu Âzib (radıyallahu anh)'e sarf'tan (yani altınla gümüşü cinsi cinsine satmaktan) sordum. İkisi de şu cevabı verdi: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) altının gümüş mukabilinde veresiye satılmasını yasakladı."* Buhârî, Büyû 80, 8, Şirket 10, Menakıbu'l-Ensâr 50; Müslim, Müsakât 87, (1589); Nesâî, Büyû 49, (7, 280).

318 ٨– وعن فضالة بن عبيد رضى الله عنه قال: [أُتِيَ النبيُّ ﷺ وهو بخَيْبَرَ بقلادةٍ فيها خَرَزٌ وذَهَبٌ وهى من المَغانِمِ تُباعُ فأمَرَ بالذَّهَبِ الَّذى في القلادةِ فنُزِعَ وحْدَهُ وقال: الذَّهَبُ بالذَّهَبِ وَزْناً بِوَزْنٍ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

وفي أخرى: لا تُبَاعُ حتّى تُفْصَلَ.

8. (318)- *Fadâle İbnu Ubeyd* (radıyallahu anh) buyuruyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a Hayber'de bulunduğu sırada altın ve boncuklarla yapılmış bir gerdanlık getirildi. Bu satılık ganimet mallarındandı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* altınların boncuklardan ayrılmasını emretti. Derhal gerdanlığın altın kısmı ile boncuk kısmı birbirinden ayrıldı. Sonra Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Altın, altına mukabil, tartısı tartısına satılsın" buyurdular. Buhârî hâriç Beş Kitap tahric etti. Müslim, Müsâkat 89, (1591); Tirmizî, Büyû 32, (1255); Ebu Dâvud, Büyû 13, (3351-3353); Nesâî, Büyû 48, (7-279).

AÇIKLAMA:

Burada altının başka bir madde ile birlikte satılması yasaklanmaktadır. Başta Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel olmak üzere bir kısım âlimler verilen altın cinsinden fiyat, satılan eşyadaki altından fazla da az da olsa bu satışın fâsid olduğuna hükmeder. Ebu Hanîfe: Altın cinsinden biçilen fiyat, satılan eşyadaki altından fazla olduğu takdirde satışın câiz ola-

cağına, misil veya daha az olma halinde satışın câiz olmayacağına hükmeder.

İmam Mâlik buna yakın bir fikir beyan eder. Ancak fiyat fazlalığı üçte ikiyi geçmemeli, noksanlık da üçte birden aşağı düşmemeli. Bu hudud dâhilinde satış câizdir, aksi takdirde değildir.

319 ٩– وفي أخرى لمسلم قال حنش الصنعائى: [كُنَّا مع فُضَالَةَ في غزوةٍ فطارتْ لى ولأصحابى قلادةٌ فيها ذهبٌ وورقٌ وجوهرٌ فأردتُ أنْ أشتريها فسألتُه فقال: إنزعْ ذهبها فاجعلْه في كِفّةٍ، واجعلْ ذهبكَ في كِفّةٍ، ثم لا تأخُذَنَّ إلاَّ مِثْلاً بمثلٍ، فإنّى سمعتُ النّبيَّ ﷺ يقـول: من كانَ يُؤمنُ باللهِ واليومِ الآخرِ فلا يأخُذَنَّ إلا مثلاً بمِثْلٍ].

9. (319)- Müslim'de gelen diğer bir rivayette Haneş es-San'ânî der ki: "Biz Fadâle ile bir gazvede berâberdik. Derken bana ve arkadaşlarıma ganimetten bir gerdanlık isabet etti. Gerdanlık altın, gümüş ve kıymetli taşlardan yapılmıştı. Ben bunu satın almak isteyerek, Fadâle'ye sordum. Bana şöyle cevap verdi: Bunun altınını ayır, bir kefeye koy. Kendi altınını da bir kefeye koy. Sonra sakın misli mislinden fazla birşey alma! Zîra ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle buyurduğunu işittim: **"Kim Allah'a ve âhiret gününe iman ederse sakın misli mislinden fazla bir şey almasın."** Müslim, Büyû 91, (1591).

320 ١٠– وعن أبى بكرة رضى الله عنه قال: [نَهَى رسول الله ﷺ عَنِ الفضّةِ بالْفضّةِ، والذّهَبِ بالذّهَبِ إلا سواءً بسواءٍ، وأمَرَنا أنْ نشترِىَ الفضّةَ بالذّهبِ كيفَ شئنا ونَشْترِىَ الذّهَبَ بالْفضّةِ كيفَ شئنا يداً بيدٍ]. أخرجه الشيخان والنسائى.

10. (320)- *Ebu Bekre* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, gümüşün gümüşe başa baş olmayan satışını yasakladı. Bize altın mukabilinde dilediğimiz şekilde gümüş ve gümüş mukabilinde dilediğimiz şekilde altın satın almayı emretti." Müslim'in ziyadesinde *"..Bir adam "peşin mi?"* diye sordu. Ebu Bekre: *"Ben böyle işittim"* cevabını verdi. Sahîheyn ve Nesâî rivayet etmiştir. Buhârî, Büyû 81, 77; Müslim, Müsâkat, 88, (1590); Nesâî, Büyû, 50 (7, 280-281).

AÇIKLAMA:

Hadis, ribâ mallarının, alım satımlarında şu iki şeye dikkat edilmesini teyid etmektedir:

1- Aynı cinsten şeyler alınıp satılırsa başa baş yani eşit miktarda olacak, altınla altın, gümüşle gümüş üzümle üzüm gibi. Üzüm vererek üzüm, altın vererek altın alacak olursak, miktarlarını eşit tutacağız, araya girerse ziyade fâiz olur.

2- Ayrı cinsten şeylerden birini vererek yapılan alış-veriş, karşılıklı mütâbakatla istenen miktarda olur, ancak peşin olarak teslim ve tesellüm gerekir.

321 ١١ – وعن يحيى بن سعيد قال: [أَمَرَ رسولُ اللهِ ﷺ السَّعْدَيْنِ يومَ خَيْبَرَ أنْ يَبِيعا آنِيَةً مِنَ الْمَغْنَمِ مِنْ ذَهَبٍ أَوْ فِضَّةٍ: فَبَاعَا كُلَّ ثَلاثَةٍ بِأَرْبَعَةٍ، أَوْ كُلَّ أَرْبَعَةٍ بِثَلاثَةٍ عَيْناً، فَقَالَ لَهُمَا: أَرْبَيْتُمَا فَرُدَّا]. أخرجه مالك.

11. (321)- *Yahya İbnu Sa'îd* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hayber'in fethi sırasında iki Sa'd'a (Sa'd İbnu Ebî Vakkâs ve Sa'd İbnu Ubâde), ganimet malından altın veya gümüş bir kabı satmalarını emretti. Onlar, her üç (birim)'i aynı dört (birim) mukabilinde, veya her dört (birim)'i üç (birim) aynı mukabilinde sattılar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara: **"Siz ribâ yaptınız, geri verin"** emretti." Muvatta, Büyû 28 (2, 632).

AÇIKLAMA:

Başka rivayetlerde tasrîh edildiği üzere Hayber'in fethi sırasında ganimetlere nezâret vazifesini Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* rivayette isimleri geçen iki Sa'd'a vermiş idi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın emri üzerine, altın (veya gümüş) bir kabı aynı cinsten para ile satarlar. Yani altın kap sattılarsa mukabilinde altın, gümüş kap sattılarsa mukabilinde gümüş para aldılar demektir. Aynı cinsten para alınca, ağırlığına denk olması gerekirken, dörtte bir fazlasına veya dörtte bir eksiğine satmışlar. Râvî, fazlaya mı, eksiğe mi sattıklarını hatırlamıyor ise de;

a) Aynı cinsiyle sattığını ve arada fark bulunduğunu iyi hatırlamaktadır.

b) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu akdi "ribâ" diye reddettiği de râvî tarafından kesinlikle ifâde edilen bir husus olmaktadır.

Ribâdır, çünkü ribâ mallarından biri kendi cinsinden bir malla alınıp satılacak olursa başa baş misliyle olur, biri fazla diğeri eksik olamaz.

Ribâ malları hangileridir? 315 numaralı hadise bakılsın.

322 ١٢- وعن مجاهد قال: [كُنْتُ مَعَ ابنِ عُمَرَ رضى الله عنهما فجاءهُ صائغٌ فقال: يا أبا عبدِ الرَّحمنِ إنّى أصوغُ الذَّهبَ فأبيعُهُ بالذَّهبِ بأكثرَ من وزنه فأستفضلُ قدرَ عملي فيه فنهاهُ عنْ ذلكَ فجعلَ الصَّائغُ يُردِّدُ عليه المسئلة وابنُ عمرَ ينهاهُ حتَّى كانَ آخرَ ما قالَ لهُ: الدِّينارُ بالدِّينارِ، والدِّرهمُ بالدِّرهمِ لا فضلَ بينهما، هذا عهدُ نبيِّنا ﷺ إلينا وعهدُنا إليكم]. أخرجه بطوله مالك، وأخرج النسائى المسند منه.

12. (322)- *Mücahid* anlatıyor: "Ben İbnu Ömer (radıyallahu anh)'le beraberdim.Ona bir kuyumcu gelerek: "Ey Ebu Abdirrahman! Ben altın işliyor ve bunu kendi ağırlığından fazla altınla satıyorum. Böylece ona harcağım el emeği miktarında fiyatını artırıyorum" dedi. İbnu Ömer (radıyallahu anh) onu bu işten yasakladı. Kuyumcu aynı meseleyi tekrar tekrar söyledi. Her seferinde İbnu Ömer (radıyallahu anh) onu bu işten yasakladı ve son olarak da şunu söyledi: *"Dinar dinarla, dirhem dirhemle satılır. Aralarında fazlalık olamaz. Bu, Peygamberimizin bize vasiyetidir, biz de size vasiyet ediyoruz (tebliğ edip duruyoruz)."* Bu rivayet Muvatta'da dam olarak gelmiştir. Nesâî ise sâdece Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sözünü kaydeder. Muvatta, Büyû 31, (2, 633); Nesâî, Büyû 46, (7, 278).

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, altın ve gümüş gibi, kıymet birimi olan maddelerin alışverişi, kendi cinslerinden maddelerle yapıldığı takdirde itibarî değerlerinin nazar-ı itibâra alınmayacağını ifade eder. İtibarî değer, antika eşyalardaki hâtıra değeri, süs eşyasındaki san'at ve işlemeye müteallik el emeği gibi değerlerdir. Söz gelimi bilezik, kolye, küpe gibi altın ve gümüşten mâmul eşyalardaki emek ve işçilikten ileri gelen fiyat artması aynı cinsten parayla alıp satmalarda hesaba katılmayacak demektir. Hesaba katılması için bir başka cinsten para veya eşya ile alınıp satılması gerekir. Buna riâyet edilmeyen alış verişler ribâ sayılır ve haramdır.

Bu prensip ilk nazarda zorluk gibi gözükürse de, büyük bir rahmettir. Zîra, itibârî değeri olan antika veya hâtıra eşyalarını taşıyanların vergi yükü hafifletilmiş olmakta, bunların alım satımları vesilesiyle başka mallar da tedâvül imkânı bulmakta ve dolayısıyla piyasa hareketlilik kazanmaktadır. Hele temel gıda maddelerinde buna riâyet, başka hareket ve bereketlere imkân hazırlamaktadır.

323 ١٣ – وعن عطاء بن يسار: [أنَّ مُعَاوِيَةَ رضى الله عنه بَاعَ سِقَايَةً مِنْ ذَهَبٍ أوْ وَرِقٍ بِأكْثَرَ مِنْ وَزْنِهَا فَقَالَ لَهُ أبُو الدَّرْدَاءِ رضى الله عنه: سَمِعْتُ رَسُولَ الله ﷺ يَنْهَى عَنْ مِثْلِ هذا إلاَّ مِثْلاً بِمِثْلٍ. فَقَالَ مُعَاوِيَةُ: مَا أرَى بِهذَا بَأساً. فَقَالَ: أبُو الدَّرْدَاءِ رضى الله عنه مَنْ يَعْذُرُنِى مِنْ مُعَاوِيَةَ؟ أنَا أُخْبِرُهُ عَنْ رَسُولِ الله ﷺ وَهُوَ يُخْبِرُنِى عَنْ رَأيِهِ، لاَ أُسَاكِنُكَ بِأرْضٍ أنْتَ بِهَا! ثُمَّ قَدِمَ أبُو الدَّرْدَاءِ رضى الله عنه عَلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رضى الله عنه فَذَكَرَ لَهُ ذلِكَ فَكَتَبَ عُمَرُ إلَى مُعَاوِيَةَ أنْ لاَ تَبِعْ ذَلِكَ إلاَّ مِثْلاً بِمِثْلٍ وَوَزْناً بِوَزْنٍ]. أخرجه مالك والنسائى «السِّقَايَةُ» إناء يُشرب فيه.

13. (323)- *Ata İbnu Yesâr* anlatıyor: "Hz. Muâviye (radıyallahu anh) altın veya gümüşten mâmul bir su kabını, ağırlığından daha fazla bir fiyatla satmıştı. Kendisine Ebu'd-Derda (radıyallahu anh): *"Ben Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bu çeşit alış-verişi yasakladığını işittim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunların satışı misline misil olmalı diye emretti"* diye itiraz etti. Hz. Muâviye (radıyallahu anh): "Ben bunda bir beis görmüyorum" diye cevap verdi. Ebu'd-Derda (radıyallahu anh) öfkelendi ve: *"Muâviye'yi kınamada bana yardım edecek biri yok mu? Ben ona Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den haber veriyorum o bana şahsî reyinden söz ediyor. Senin bulunduğun diyarda yaşamak bana haram olsun!"* diye söylendi.

Ebu'd-Derda bunun üzerine orayı terkederek Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in yanına geldi. Durumu olduğu gibi ona anlattı. Hz. Ömer (radıyallahu anh) Hz. Muâviye (radıyallahu anh)'ye bir mektup yazarak bu çeşit satışı (altının altınla satılması), misli misline ve ağırlığına denk olarak yapmasını emretti." Muvatta, Büyû 33 (2, 634); Nesâî, Büyû 47, (7, 279).

AÇIKLAMA:

Hadiste Hz. Mu'âviye (radıyallahu anh)'nin satın aldığı belirtilen

sikâye'yi İmam Mâlik'in ashâbı gerdanlık (kılâde) anlamıştır. Halbuki sikâye, –bazan sıvı eşyaların miktarını tesbitte ölçek olarak da kullanılan– bir su kabıdır. Rivâyette mevzubahis edilen bu su kabı, altındandır, ancak inci, yâkut ve zeberced cinsinden kıymetli taşlarla işlenmiştir. Hz. Muâviye (radıyallahu anh)'nin buna 600 dinar para verdiği belirtilir.

"Hz. Muâviye'nin: *"Ben bunda bir beis görmüyorum"* demesi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünnetine muhalefet düşüncesinden ileri gelmediği, İbnu Abbâs (radıyallahu anhüma)'ın da, fazlalığı, ribâ addetmemesinden kaynaklanabileceği belirtilmiştir. Ancak, sünnete muhalefet mânası taşıdığı için, Ebu'd-Derda fevkalâde üzülmüştür. Zîra şahsî re'yi ile sünneti reddetmek gibi bir davranış İslâm ulemasını son derece üzen bir vak'adır. Ebu'd Derda'nın Hz. Muâviye (radıyallahu anhümâ)'ye küsmesi makbul küsmelerden sayılmıştır. Ulema, bir kimse, bir başkasına sünneti tebliğ ettiği zaman kulak verip itaat etmediği takdirde onu terkedip küsmenin câiz olacağını söylemiştir. Hatta, Tebük seferine katılmaktan kaçan Ka'b İbnu Mâlik (radıyallahu anh)'le kimsenin konuşmaması için, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in verdiği emir de bu meselede misal olmaktadır. Âlimler, bid'at çıkaran kimsenin terkedilmesi ve kendisiyle konuşulmaması gerektiği hususunda bu vak'ayı delil kılmışlardır. Nitekim İbnu Mes'ud, bir cenaze sırasında bir adamın güldüğünü görünce: *"Allah'a kasem olsun seninle ebediyyen konuşmayacağım"* demiştir.

Bu vak'a'nın Ubâdetu'bnu's-Sâmit'le Hz. Muâviye arasında geçtiğine dair rivayetler de mevcuttur. İki ayrı hâdise olması muhtemeldir.

324 ١٤ – وعن أسامة بن زيد رضى الله عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنَّمَا الرِّبَا فِي النَّسِيئَةِ]. أخرجه الشيخان والنسائى، وفي أخرى: لاَ رِبًا فِيمَا كَانَ يَداً بِيَدٍ.

14. (324)- Üsâme İbnu Zeyd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Ribâ veresiyededir"** buyurdu. Buhârî, Büyû 40; Müslim, Büyû 102, (1596); Nesaî, Büyû 50, (7, 281).

Diğer bir rivayette: **"Peşin alış-verişlerde (cinsler farklı ise fazlalık sebebiyle) riba olmaz"** buyurulmuştur.

AÇIKLAMA:

Burada Hz. Üsâme (radıyallahu anh)'nin bir hadisin son kısmını hatırlayarak rivayet ettiği açıklanmıştır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ayrı cinsten iki şey birbiriyle satılırken birinin diğerine mukabil ağırlıkça fazla olmasının ribâ sayılıp sayılmayacağı soruluyor. Resûlullah

(aleyhissalâtu vesselâm), bu durumda peşin satıldığı takdirde ribâ olmayacağını ancak, veresiye olduğu takdirde fazlalık girecek olursa bunun ribâ olacağını beyan buyuruyor.

325 ١٥ – وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [كُنْتُ أَبِيعُ الإبِلَ بالدَّنانِيرِ وآخُذُ مكَانَها الوَرِقَ، وَأَبِيعُ بالوَرِقِ، وآخُذُ مكَانَها الدَّنانِيرَ، فسألتُ رسولَ اللهِ ﷺ عنْ ذلكَ فقالَ: لا بأسَ بهِ بالْقِيمَةِ]. أخرجه أصحاب السنن.

15. (325)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben dinarla deve satıyor, dinar yerine gümüş alıyordum. Bazanda gümüşle satıyor, onun yerine dinar alıyordum. Bu durumu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a arzederek hükmünü sordum. **"O andaki (aynı meclisteki) kıymetiyle olunca bunda bir beis yok"** buyurdu." Tirmizî, Büyû 24, (1242); Ebu Dâvud, Büyû 14 (3354-3355); Nesâî, Büyû 50, (7, 281-282); İbnu Mâce, Ticârât 51, (2262).

326 ١٦ – وفي رواية أبى داود. لا بأسَ أنْ تؤخَذَ بسِعْرِ يوْمِهَا مَا لَم تفْتَرِقَا وبينَكُمَا شَيْءٌ.

16. (326)- Ebû Dâvud'un bir rivayetinde şöyle gelmiştir: **"...O günün fiyatıyla almanda bir beis yoktur, yeter ki aranızda (henüz ödenmeyen) bir miktar olduğu halde birbirinizden ayrılmış olmayasınız."** Ebu Dâvud, Büyû 14, (3354, 3355).

327 ١٧ – وعن معمر بن عبدالله بن نافع رضى الله عنه. [أنَّهُ أرْسَلَ غُلامَهُ بِصاعِ قَمْحٍ فقالَ بِعْهُ ثمَّ اشْتَرِ به شعيراً فذهَبَ الْغُلامُ فأخَذَ صاعاً وَزِيادَةً. فلما جاءَ قالَ لهُ: لِمَ فعلْتَ ذلكَ؟ انْطَلِقْ فَرُدَّهُ وَلاَ تَأْخُذَنَّ إلاَّ مثلاً بمثْلٍ؛ فإنِى كُنْتُ أسمعُ رسولَ اللهِ ﷺ يقولُ: الطّعامُ بالطَّعامِ مثْلاً بمثْلٍ، وكانَ طعامُنا يومئذٍ الشَّعيرَ. فقيلَ لَهُ إنَّهُ لَيْسَ بمثْلهِ قالَ: فإنِّى أخافُ أنْ يُضارِعَ]. أخرجه مسلم، ومعنى «يضارع» يشابه.

17. (327)- *Ma'mer İbnu Abdillah İbni Nâfi* (radıyallahu anh)'nin anlattığına göre, kölesine, bir sâ buğday vererek pazara yollar ve: "Bunu sat, parasıyla arpa satın al" der. Köle gider. Onu vererek bir sa'dan bir miktar fazla arpa satın alır. Köle dönünce, Ma'mer (radıyallahu anh) ona "Niye böyle yaptın? Çabuk git ve geri ver. Misli misline denk al. Zîra ben,

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim, şöyle diyordu: **"Yiyecek, yiyecekle misli misline denk olmalıdır."** O zaman yiyeceğimiz arpa idi. Kendisine: "Ama bu arpa onun misli değildir" dendi ise de: *"Ben arpanın buğ-daya benzemesinden korkarım" cevabını verdi."* Müslim, Müsâkât 93, (1592).

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere arpa ile buğday birbirine yakın iki gıda maddesi olduğu için, bir cins sayarak araya giren fazlalığı fâiz kabul edenler olmuştur. İmam Mâlik bu mânadaki hadislere dayanarak bu iki maddeyi bir cins addeder. Cumhur ise buğday ve arpanın iki ayrı cins olduğunu kabul eder. Aslında burada da buğdayla arpanın bir cins olduğu sarih değildir. Ma'mer hazretleri takvasına binâen ihtiyatla hareket etmiştir.

328 ١٨ – وعن مالك. أنّهُ بلغهُ أنّ سُلَيمَانَ بنَ يسارٍ قال: [فنِيَ علَفُ حمَارِ سعدِ بن أبي وقّاصٍ فقالَ لغُلامهِ: خُذْ مِنْ حنطة أهْلكَ فابْتَعْ به شَعيراً، ولاَ تأْخُذْ إلاّ مثْلَه].

18. (328)- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre, Süleyman İbnu Yesar demiştir ki: "Sa'd İbnu Ebî Vakkas'ın merkebinin yemi bitmişti. Kölesine: "Ailene ait buğdaydan bir miktar götür, ona mukabil arpa satın al, sakın mislinden fazla almayasın" dedi. Muvatta, Büyû 50, 52, (2, 645).

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste geçti.

329 ١٩ – وعن أبي عياش رضى الله عنه، واسمه زيد [أنّهُ سألَ سعدَ بنَ أبي وقّاصٍ رضى الله عنه عن البَيْضَاء بالسُّلْت. فقالَ لهُ سعدٌ رضى الله عنه: أيُّهُمَا أفضَلُ؟ فقال البَيْضَاءُ؟ فنهَاهُ عنْ ذلكَ، وقال: سمعتُ رسولَ الله ﷺ يسْألُ عنِ اشْتراء التَّمرِ بالرُّطَب فقالَ رسول الله ﷺ: أينقُصُ الرُّطَبُ إذا يبِسَ؟ قال: نعمْ. فنهَاهُ عن ذلكَ]. أخرجه الأربعة وصححه الترمذى.

19. (329)- *Ebu Ayyaş*'ın -ki ismi Zeyd'dir- anlattığına göre: "Sa'd İbnu Ebî Vakkas (radıyallahu anh)'a, beyaz buğday mukabilinde kabuksuz arpa satın almanın hükmünü sorar. Sa'd (radıyallahu anh) kendisine: "Hangisi daha kıymetli? diye sorar. Zeyd: "Beyaz buğday" der. Sa'd onu bu işten men eder ve der ki: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a

kuru hurmayı tâze hurma mukabilinde satın alma hakkında sorulduğu zaman işitmiştim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu sorana: **"Tâze hurma kuruyunca ağırlığını kaybeder mi?"** dedi. Adam "evet" cevabını verince, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu bu işten men etmişti." Tirmizî, Büyû 14, (1225); Ebu Dâvud, Büyû 18, (3359); Muvatta, Büyû 22, (2, 624); Nesâî, Büyû 36, (7, 269); İbnu Mâce, Ticârât 53, (2264).

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere yaş hurma, kuru hurma ile eşit miktarla da olsa, farklı miktarla da olsa, peşin de olsa, veresiye de olsa satın alınamadığı gibi, kıymetce birbirinden farklı olan buğday ve arpa da birbiri mukabilinde alınıp satılamaz. Araya bir başka birim meselâ "para" girmelidir. Biri satılır, elde edilen para ile öbüründen satın alınır. Ebu Hanife merhum yasağı veresiye satışa hamlederek ölçek yönüyle eşitlik halinde birbiriyle satışlarını tecviz eder.

330 ٢٠– وفي أخرى لأبى داود قال: [نَهَى رسول اللهِ ﷺ عن بَيْعِ الرُّطَبِ بالتَّمْرِ نَسِيئَةً]. « السلت » ضرب من الشعير أبيض لا قشر له.

20. (330)- *Ebu Dâvud*'un diğer bir rivayetinde: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, tâze hurmayı kuru hurma ile veresiye satmayı yasakladı" denir." Ebu Dâvud, Büyû 18, (3360).

HAYVAN VS. İLE İLGİLİ TEFERRUAT

331 ١ - عن جابر رضى الله عنه قال: [جاءَ عبدٌ فبايعَ رسولَ الله ﷺ على الهجْرَة ولم يشْعرْ أنَّهُ عبدٌ فجاءَ سيِّدُهُ يريدُهُ. فقالَ لهُ رسولَ الله ﷺ : بعْنيه فاشْتراه منه بعبدين أسودين]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

1. (331)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir köle gelerek Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e hicret etmek üzere biat etti, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onun köle olduğunu sezemedi. Arkadan efendisi onu aramaya geldi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona: **"Onu bana sat"** buyurdu ve köleyi iki siyah köle mukabilinde satın aldı." Müslim, Musâkât 123, (1602); Tirmizî, Siyer 36, (1596); Ebu Dâvud, Büyû 17, (3358); Nesâî Bey'a 66, (7, 292-293); İbnu Mâce, Cihad 41.

AÇIKLAMA:

Buradaki köle sâhibinin de Müslüman olduğuna hamledilmiştir. Müslim'in rivayeti Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu vak'adan sonra, kendisine bey'at için gelenlerin köle olup olmadığını tahkik ettiğini belirtir. Çünkü, burada, bilmeyerek hicret üzere bey'at aldığı kölenin, şarta uygun hâle gelmesi için, onu satın alarak efendisinin bağından kurtarmak zorunda kalmıştır.

Hadisten âlimler, bil-icmâ, bir kölenin iki köle mukabilinde satılabileceğine delil bulurlar. Nevevî, efendinin Müslüman olduğu, iki siyahî kölenin de Müslüman olduğu hükmünü belirtir, "çünkü, Müslüman kölenin kâfir köle mukabilinde satılması câiz değildir" der. Ancak her üçünün kâfir olabilme ihtimâline de parmak basar.

Şu halde, satılabilen şeylerin aynı cinsleriyle olmaları halinde ziya-

denin ribâ sayılması prensibine burada olduğu gibi istisnalar var. Nevevî, köleler kıymet itibarıyla farklı veya eşit de olsa peşin olma kaydıyla, birinin verilerek ikisinin alınabileceği hususunda icma edilmekle birlikte veresiye olma hâlinde ihtilâf edildiğini, Şafiî ve Cumhur'un *"câiz"* derken, Ebu Hanîfe ve Kufîler'in *"câiz değildir"* dediklerini belirtir.

Bu hüküm hayvanlar hakıknda da muteberdir.

332 ٢– وعن عبدالله بن عمرو بن العاص رضى الله عنهما قال: [أنَّ رسول الله ﷺ أمرهُ أنْ يُجهِّزَ جيْشاً فنفدت الإبلُ فأمرَ أنْ يأخُذَ على قلائصِ الصَّدَقَةِ فكَانَ يأخُذُ البَعيرَ بالبَعيريْنِ إلى إبلِ الصَّدَقَةِ]. أخرجه أبو داود.

2. (332)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre, *"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) kendisine bir ordu hazırlamasını emretmiştir. Mevcut develer (askerlere) yetmedi. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (devesi olmayanlar için, bilâhere) hazine develerinden ödenmek üzere deve te'min etmesini emretti. (Böylece Abdullah) zekat yoluyla hazineye gelecek develerden iki adedi karşılığında bir deve temin ediyordu."* Ebu Dâvud, Büyû 16, (3357).

AÇIKLAMA:

Cumhur, aynı cinsten de olsa hayvanın hayvana mukabil veresiye olarak, farklı sayıda satılabileceğini söylemiştir. İmam Malik cinslerin farklı olmasını şart koşmuştur.

333 ٣– وعن علي بن أبى طالب رضى الله عنهُ: [أنَّهُ باعَ جَمَلاً لهُ بعشْرِينَ بعيراً إلى أجلٍ]. أخرجه مالك.

3. (333)- *Ali İbnu Ebî Tâlib* (radıyallahu anh)'in anlattığına göre, "Devesini yirmi küçük deve mukabilinde veresiye olarak satmıştır" Muvatta, Büyû 59, (2, 652).

334 ٤– وعن ابنِ عُمَرَ رضى الله عنهما: [أنَّهُ اشْترَى راحلةً بأربعةِ أبْعرةٍ مضْمُونةٍ عليهِ أنْ يُوفيهَا صاحِبهَا بالرَّبذَةِ]. أخرجه البخارى في ترجمة، ومالك.

4. (334)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh)'in anlattığına göre, "Kendisi, satıcının zimmetinde bulunan bir binek devesini, Rebeze'de bulunan dört

küçük deve mukabilinde satın almıştır." Buhârî, bu hadisi bab başlığında (senetsiz olarak) kaydetmiştir. (Büyû 108); Muvatta, Büyû 60, (2, 652).

AÇIKLAMA:

Başka rivayetlerde daha açık olarak geldiği üzere, İbnu Ömer, Rebeze'de bulunan dört küçük deve mukabilinde bir binek devesi satın alır. Deve sahibine: *"Git develerine bak, memnun kalırsan akid kesinleşmiş olsun"* der. Bu durumda binek devesini satan zat, muhayyerlik şartına sahiptir, binek devesini müşteriye teslim edinceye kadar deve kendi zimmetindedir.

335 ٥– وعن جابر رضى الله عنهُ. أنّ رسولَ الله ﷺ قالَ: [لا يَصْلُحُ الْحَيَوانُ اثْنَانِ بِوَاحِدٍ نسيئةً، ولاَ بأسَ بِهِ يداً بيدٍ]. أخرجه الترمذى.

5. (335)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular: **"İki hayvan, veresiye olarak bir hayvana mukabil satılamaz. Peşin satılırsa bunda bir beis yok."** Tirmizî, Büyû 21, (1238); İbnu Mâce, Ticârât 56.

336 ٦– وعن سَمُرَةَ بن جُندَب رضى الله عنهُ قال: [نَهَى رسولَ الله ﷺ عن بيْعِ الحيوانِ نَسيئَةً]. أخرجه أصحاب السنن وصححه الترمذى.

6. (336)- *Semüre İbnu Cündeb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hayvanın hayvanla veresiye satışını yasaklamıştır." Tirmizî, Büyû 21, (1237); Ebu Dâvud, Büyû 15; Nesâî, Büyû, 65, (7, 292); İbnu Mâce, Ticârât 56, (2271).

Tirmizî, hadisin sahih olduğunu belirtmiştir.

337 ٧– وعن ابن شهاب أن سعيد بن المسيب رحمه الله كان يقول: [لا رِبَا فـي الحَيَوانِ، وأنّ رَسُولُ الله ﷺ إنّمَا نَهَى في بيْعِ الحَيَوانِ عن ثَلاثٍ: ألْمضَامينِ والْمَلاقيحِ، وحَبلِ الحَبْلَةِ؛ فالمَضَامينُ: ما في بُطُونِ إناثِ الإبلِ، والمَلاقيحُ: ما في ظُهُورِ الجمالِ، وحَبلُ الحَبَلَةِ: هُوَ بيْعُ الجَزُورِ إلى أنْ تُنتجَ النَّاقَةُ ثمَّ تُنتجُ الّتي في بطْنِها]. أخرجه مالك. مفسراً بهذا اللفظ. والمعروف عند أهل اللغة والغريب والفقه تفسير المضامين والملاقيح بعكس ذلك،

والله أعلم.

7. (337)- *İbnu Şihâb* anlatıyor: "Saîd İbnu'l-Müseyyeb derdi ki: "Hayvanda ribâ yoktur. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hayvan satışını üç hususta yasakladı: el-Mezâmin, el-Melâkih ve Habelu'l-habele.

Mezâmîn: Dişi devenin karnındaki yavru demektir.

Melâkih: Erkek devenin belinde bulunan (ve dişiyi dölleyen) şey demektir.

Habelu'l-habele: "Hâmile develerin hâmile kalması) yani, dişi develerin karnındaki ceninin doğuracağı yavrunun satımı. Muvatta, Büyû 63, (2, 654).

İmam Mâlik, bu tâbirleri, yukarıdaki gibi açıklamıştır. Ancak garib kelimeleri açıklayan lugatci ve fakihler nezdinde, mezâmîn ve melâkih kelimeleri aksi mânaları ifade etmektedir.

AÇIKLAMA:

Bu hadis, biri diğerine mukabil karşılıklı satıma konu olan hayvanlar, aynı cinsten de olsa ayrı cinsten de olsa peşin veya veresiye, mutlak olarak câiz olduğunu beyan etmektedir. Esâsen farklı cinsteki hayvanlar veresiye olarak birbiriyle satılsa ribâ yoktur. Aynı cinsten olmaları hâlinde veresiye satımları İmam Mâlik'e göre câiz olmaz. Şafiî hazretleri yukarıdaki rivayeti esas alarak cevazına hükmeder.

338 ٨– وعن مالك أنه بلغهُ أن رجُلاً أتى ابنَ عمرَ رضى الله عنهما فقال: [أسلفتُ رَجلاً سلفاً واشترطتُ عليه أفضلَ ممّا أسلفتهُ. فقال ابنُ عمرَ: ذلكَ الرِّبَا. ثمَّ قالَ: السَّلَفُ علَى ثلاثةِ وُجوهٍ: سلفاً تُسلفهُ تريدُ به وجهَ الله تعالى فلكَ وجهُ الله تعالى، وسلفاً تُسلفهُ تريدُ به وجهَ صاحبكَ فلكَ وجهُ صاحبكَ، وسلفاً تُسلفهُ لتأخُذَ خبيثاً بطيِّبٍ فذلكَ الرِّبَا. قال: فكيفَ تأمرُنى يا أبا عبدالرحمن؟

قَالَ أرى أنْ تَشُقَّ الصَّحيفةَ، فإنْ أعطاكَ مثلَ الّذى أسلفتَهُ قبلتَهُ، وإنْ أعطاكَ دُونَهُ فأخذتَهُ أُجرتَ، وإنْ أعطاكَ أفضلَ طيّبةً به نفسهُ فذلكَ شكرٌ شكرَهُ لكَ، ولكَ أجرُ ما أنظرتَهُ].

8. (338)- *İmam Mâlik'*e ulaştığına göre, bir adam İbnu Ömer (radıyallahu anh)'e gelerek: *"Ben birisine bir borç verdim. Bana, bunu daha üstün bir şekilde iadesini şart koştum"* dedi ve hükmünü sordu. İbnu Ömer (radıyallahu anh): "Bu ribâdır" diye cevap verdi ve şu açıklamada bulundu: "Borç verme işi üç şekilde cereyan eder.

1- *Borç vardır, bunu vermekle sâdece Allah'ın rızasını düşünürsün. Karşılığında sana rıza-yı ilâhî vardır.*

2- *Borç vardır, bununla arkadaşını memnun etmek istersin.*

3- *Borç vardır, temiz bir malla pis bir şey almak için bu borcu verirsin. İşte bu ribâdır."*

Adam: Öyleyse bana ne emredersiniz, ey Ebu Abdirrahman? diye sordu. İbnu Ömer şu açıklamada bulundu: "Akdi yırtmanı tavsiye ederim. Borçlu, verdiğin miktarı aynen iade ederse alırsın. Verdiğinden daha az iade eder, sen de alırsan sevap kazanırsın. Eğer sana, daha iyi birşeyi gönül hoşluğu ile verirse, bu sana bir teşekkürdür, böylece teşekkürünü ifade ediyor demektir. Sana ayrıca, ona vâde tanıdığın için sevap vardır."
Muvatta, Büyû 92, (2, 681-682).

339 ٩- وعن مجاهد أن عمر رضى الله عنهما: [اسْتَسْلَفَ دَرَاهِمَ فَقَضَى صَاحِبَهَا خَيْراً مِنْهَا، فَأبَى أنْ يَأخُذَهَا، وقَالَ: هذِهِ خَيْرٌ مِنْ دَرَاهِمِى. فَقَالَ ابنُ عُمَرَ: قَدْ عَلِمْتُ وَلكِنْ نَفْسِى بِذَلِكَ طَيِّبَةٌ].

9. (339)- *Mücahid'*in anlattığına göre, "İbnu Ömer (radıyallahu anh) bir miktar borç para aldı. Bunu sâhibine daha iyi bir şekilde ödedi. Borç veren adam: "Bu verdiğimden efdaldir (fazladır) diyerek almak istemedi. İbnu Ömer adama: "Biliyorum, ancak için bu şekilde rahat edecek" dedi.
Muvatta, Büyû 90, (2, 681).

AÇIKLAMA:

İmam Mâlik, önceden her iki tarafca şart koşulmamak kaydıya, borçlunun borcunu öderken, içinden gelerek, bir fazlalıkta bulunduğu takdirde bunun faiz olmayacağını ifade etmiştir. Bunun borçlunun içinden gelmesi, gönül hoşluğu ile vermesi şarttır. Verilen fazlalık şart gereği, âdet icabı, vaad sonucu olursa câiz olmaz. Ayrıca bu fazlalık bir başka eksikliği kapatmamalıdır. Sözgelimi on aded düşük altına mukabil sekiz adet kıymetli altın ödemek veya on aded âdi sikke altın almışken, on aded iyi altın ödemek gibi, bu durum da ribâ sayılır.

340 ١٠ – وعن سالم قال: [سُئِلَ ابنُ عُمَرَ رضى الله عنهما عن الرَّجُلِ يَكُونُ لَهُ الدَّيْنُ عَلَى رَجُلٍ إلى أجلٍ فيضعُ عنهُ صاحِبُ الحقّ لِيُعَجِّلَ الدَّيْنَ فكرِه ذلك ونَهى عنهُ].

10. (340)- *Salim* (radıyallahu anh) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anh)'e belli bir vâde ile bir başkasında alacağı bulunan adam, parasını daha çabuk alabilmek için bir kısmından vaz geçecek olsa? diye sordular. İbnu Ömer bunu hoş görmedi ve bu davranışı yasakladı." Muvatta, Büyû 82, (2, 672).

AÇIKLAMA:

İmam Mâlik ve Ebu Hanîfe vâdeyi kısaltma karşılığında borcun azaltılmasını tecviz etmemişlerdir. İbnu Abbas (radıyallahu anh) bunu tecviz eder. Şâfiî'nin her iki görüşe de sâhip olduğu belirtilir.

341 ١١ – وعن عبيد بن أبى صالح قال: [بعتُ بَزّاً من أهلِ دارِ نَخْلَةَ إلى أجلٍ فأردتُ الْخُرُوجَ إلى الكوفة فعرضُوا عليَّ أنْ أضعَ لهُمْ وينقُدُونى فسألتُ زيد بن ثابتٍ فقال: لا آمرُكَ أنْ تَفْعَلَهُ، ولاَ أنْ تأكُلَ هذَا وتُوكِّلَهُ]. هذه الآثار الثلاثة أخرجها مالك.

11. (341)- *Ubeyd İbnu Ebî Sâlih* anlatıyor: "Ben, bilâhere ödenmek üzere Dar-ı Nahle ehline bez sattım. Bir müddet sonra Kûfe'ye gitmek istedim. Borçlular bana gelerek fiyattan biraz inmem hâlinde peşin ödeyeceklerini söylediler. Bunu Zeyd İbnu Sâbit'e sordum. Bana: "Hayır, bu işi yapmana cevaz veremem, bunu (ribâyı) ne senin yemeni, ne de (satın alanlara) yedirmeni emredemem"dedi. Muvatta, Büyû 81, (2, 671).

342 ١٢ – وعن أم يونس قالت: [جَاءتْ أمُّ وَلَدِ زيد بنِ أرْقَمَ رضى الله عنه إلى عائشة رضى الله عنها فقالت: بِعْتُ جاريةً من زيدٍ بثمانمائة درهمٍ إلى العطاء ثم اشتريتُها منه قبلَ حُلُولِ الأجل بستّمائة درهمٍ، وكنتُ شرطْتُ عليه أنّك إنْ بعتَها فأنا أشتريها منك فقالتْ عائشةُ رضى الله عنها: بئسما شريت وبئسما اشتريت: أبلغي زيد بن أرقم أنه قدْ أبطَلَ جهادَهُ مع رسول الله ﷺ إنْ لَمْ يتُبْ منهُ. قالتْ فما يَصْنعُ؟ فقالتْ عائشةُ رضى الله عنها ﴿ فَمَن جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّهِ فَانتَهَى فَلَهُ

مَا سَلَفَ وأَمْرُهُ إلــــى اللهِ ﴾ الآية فلم يُنْكِرْ أَحَدٌ على عائشةَ رضى الله عنها، والصَّحَابَةُ رضى الله عنهم مُتَوافِرُونَ].

12. (342)- *Ümmü Yunus* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Zeyd İbnu Erkam (radıyallahu anh)'ın Ümmü Veled'i (çocuk doğurmuş cariyesi), Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye uğradı ve dedi ki: *"Zeyd'in bir cariyesini el-Atâ'ya sekiz yüz dirheme sattım. Sonra aynı cariyeyi ondan, ödeme zamanı dolmazdan önce altı yüz dirheme satın aldım. Ayrıca ben kendisine, bunu satacak olursan senden ben satın alacağım diye şart koşmuştum." Hz. Aişe (radıyallahu anhâ): "Şart koşman da uygunsuz, satın alman da uygunsuz olmuş. Zeyd İbnu Erkam'a söyle ki, bu iş sebebiyle tevbe etmezse, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte yaptığı cihadı iptal etmiştir"* dedi.

Kadın: "Zeyd ne yaptı ki (böyle hükmediyorsun?)" diye sorunca Hz. Aişe cevap olarak şu âyeti okudu: **"Kime Rabb'inden bir öğüt gelir de fâizcilikten geri durursa, geçmişi kendisinedir, onun işi Allah'a aittir..."** (Bakara, 275). Ashab'tan pek çoğu hayatta olduğu hâlde, kimse bu hükümden dolayı Hz. Aişe'yi reddetmedi."

343 ١٣ – وعن زيد بن أسلم قال: [كَانَ الرِّبَا الَّذى أذِنَ اللهُ فيه بالحَرْبِ لِمَنْ لَمْ يَتْرُكْهُ عندَ الجاهليةِ على وَجْهَيْنِ: كَانَ يكونُ للرَّجُلِ على رَجُلٍ حقٌّ إلى أجَلٍ فإذا حلَّ الأجَلُ قال صاحبَ الحَقِّ: أتَقْضِى أمْ تُرْبى؟ فإنْ قَضَاهُ أخَذَ منه، وإلاَّ طَوَاهُ إن كانَ مِمَّا يُكَالُ أو يُوزَنُ أو يُذْرَعُ أو يُعَدُّ، وإنْ كانَ سِنًّا رَفَعَهُ إل الذى فَوْقَهُ وَأخَّرَهُ عنه إلى أجَلٍ أبْعَدَ منهُ. فلمَّا جَاءَ الإسْلامُ أنْزَلَ اللهُ تعالى: ﴿ **يا أيُّها الَّذينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللهَ وَذَرُوا مَا بَقِىَ مِنَ الرِّبَا إنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ** – إلــى – **وإنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤسُ أَوَالِكُمْ** ﴾ إلى آخرها]. أخرجهُ رزين.

13. (343)- *Zeyd İbnu Eslem* anlatıyor: "Cenab-ı Hakk'ın terketmeyenler için harb etmeye izin verdiği ribâ, câhiliye devrinde iki şekilde cereyan ederdi:

1- Bir kimsenin diğer bir kimsede, vâdeli bir alacağı bulunurdu. Vâde dolunca alacaklı: "Ödeyecek misin yoksa fâizlesin mi?" derdi. Borçlu öderse öbürü alırdı. Ödemezse, ölçeklenen, tartılan, ekilen veya sayılan çeşitten ise alacak katlanırdı.

2- Yaşla ölçülen bir mal ise, daha üst mertebeye kaydırılır, vâde de uzatılırdı. İslâm gelince Cenab-ı Hakk şu âyeti indirdi: **"Ey iman edenler! Allah'tan sakının, inanmışsanız fâizden arta kalan hesaptan vazgeçin. Böyle yapmazsanız, bunun Allah'a ve Peygamberine karşı açılmış bir savaş olduğunu bilin. Eğer tevbe ederseniz sermayeniz sizindir. Böylece haksızlık etmemiş ve haksızlığa uğramamış olursunuz"** (Bakara 278-279).

Bu rivayeti Rezîn tahric etti.

BEŞİNCİ BAB

MUHAYYERLİK HAKKINDA

334 ١ – عن ابن عمر رضى الله عنهما. أنّ النبىّ ﷺ قال: [الْمُتَبَايِعَانِ بِالْخِيَارِ مَالَمْ يَفْتَرِقَا، أَوْ يَقُولُ أَحَدُهُمَا لِلآخَرِ: اخْتَرْ، وَرُبَّمَا قَالَ: أَوْ يَكُونُ بَيْعَ خِيَارٍ]. أخرجه الستة.

1. (344)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhüma) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Alış-veriş yapanlar, birbirlerinden ayrılmadıkca (akdi bozmakta) muhayyerdirler. Veya alış-veriş yapanlardan biri diğerine "muhayyersin" demişse yine muhayyerdir."** Ravi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın belki de "Alış-veriş yapanlardan biri "muhayyerlik şartı üzere olsun demişse" şeklinde buyurmuş olacağında şüphe etmektedir." Buhârî, Büyû, 42, 43, 44, 46; Müslim, Büyû 45, 47, (1531); Tirmizî, Büyû 26, (1246); Ebu Dâvud, Büyû 53. (3454); Nesâî, Büyû 9, (7, 248); Muvatta, Büyû 79, (2, 671); İbnu Mâce, Ticârât 17, (2181).

AÇIKLAMA:

Bu hadis, alış-veriş yapanların akitten sonra birbirlerinden ayrılmadıkca satış akdini bozup bozmamakta serbest olduklarını ifade eder. Âlimler, ayrılmanın nasıl tahakkuk edeceği hususunda ihtilâf etmiştir. Bir kısmı "bedenen" ayrılmayı, bir kısmı da "kavlen" ayrılmayı anlamıştır.

İmam Mâlik, İmam Âzam ve İmam Muhammed ayrılmanın "kavlî" olduğunu söylerler. Onlara göre satıcı: "Sattım", müşteri de: "Aldım" dedi mi akit kesinleşmiş ve iki taraf birbirinden ayrılmış sayılır. Artık her iki tarafa da muhayyerlik tanınmaz. Ancak bizzat hadislerde temas edildiği üzere, müşteri o malı görmek, kusursuz olmak veya muhayyer olmak gibi bir şartla almış ise bu şartlara binâen akdi bozarak malı iade edebilir.

İmam Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel (rahimehumullâh) başta olmak üzere diğer birçok âlimlere göre alıcı ile satıcının ayrılmalarından murad "bedenen birbirlerinden uzaklaşmalarıdır."

Arkadan kaydedeceğimiz 346 numaralı hadisteki "Muhayyerlik şartıyla yapılan satış müstesna" cümlesinde kastedilen "muhayyerlik" hakkında üç görüş söz konusudur:

1- Muhayyerlik akid tamamlandıktan sonra o meclisten ayrılmadan sübut bulur. Yani "alıcı ile satıcı birbirinden ayrılmadıkca muhayyerlik var" diye takdir edilir.

2- İkinci kavle göre, bundan maksat üç gün veya daha az bir müddet muhayyerlik şartıyla yapılan akittir. Bu durumda, muhayyerlik, tesbit edilen bu müddet esnasında devam eder.

3- Üçüncü görüşe göre, "meclis muhayyerliği bulunmamak şartıyla yapılan satış müstesnâdır" demektir. Bu durumda akdin yapılması ile satış tamamlanır, artık muhayyerlik yoktur.

Bu üç görüşten birincisi en sahih olanıdır. Âlimler bunu çoğunlukla kabul etmekten başka bilhassa üçüncü görüşün nasslara zıt düştüğü ve dolayısıyla bâtıl olduğu husûsunda fikir beyân etmişlerdir.

Nevevî, "Alış-veriş yapanlardan biri diğerine "muhayyersin" demişse..." cümlesinden: "satışın muteber olduğunu ihtiyar et" mânasını anlar. Ve şu açıklamayı sunar: "Öbürü ihtiyar ederse satış kesinlik kazanır... Sükut ederse hıyâr (satıştan dönme) hakkı devam eder. Satışın kesinleşmesini sözle ifâde eden tarafın ihtiyâr hakkının devam edip etmiyeceği hususunda ashâbımız (Şâfiîler) iki görüş ileri sürmüştür. Sahih olanı, devam etmeyeceğine dair olanıdır, hadisin zâhirine uygun olan görüş de budur." Nevevî'nin bu yorumunu kaydeden Aynî, cerhetmek maksadıyla, Hattâbî'nin şu yorumunu kaydeder: "Bu hadis, hıyâru'l-meclis'in mevcudiyetine açık bir delildir. Ayrıca, hadislerin zâhirine muhâlefet olarak yapılan bütün tevilleri de iptal etmektedir. Hadisin sonunda gelen: "Alış-verişi yaptıktan sonra ayrılırlar da..." cümlesi[73] de aynen bunun gibidir. Bu da açık bir şekilde, bedenî ayrılıkla, muhayyerlik hakkının kalktığını gösterir. Zira, kastedilen ayrılmadan maksad sözle olan ayrılma olsaydı hadisin bir mânası kalmazdı." Hattâbi'ye Aynî şu cevabı verir: "Bu hadis alış-veriş yapanlardan biri, diğerine bir icab'ta (teklif'te) bulununca diğerinin kabul edip etmemekte muhayyer olduğu

73– Bu cümle müteakip 345 numaralı rivayette yer alacaktır.

hususunda açık bir delildir, bu doğru. Ancak bir taraftan "icab", diğer taraftan da "kabûl" vâki olunca akit tamam olur, bundan sonra -hususî şekilde koşulan şartla, hıyâru'l-ayb dışında, hıyâr (akdi bozma) hakkı yoktur. Bunun delili de Nesâî'de kaydedilen Semüre (radıyallahu anh) hadisidir:

"Alış veriş yapanlar birbirlerinden ayrılmadıkça ve her biri, diğerinden dilediğini almadıkça muhayyerdirler..." Aynî, Tahâvî' nin hadisle ilgili şu yorumunu ilâve eder: "Bu hadiste yer alan "...her biri, diğerinden dilediğini almadıkça" sözü, alış-veriş yapanlara tanınan muhayyerlik'in aralarında akdin kesinleşmesinden evvele ait olduğuna delalet eder. Öyle ise, akid müşterinin râzı olacağı husus üzerine cereyan eder, râzı olmayacağı şey üzerine değil. Çünkü bu meselede, hadiste mezkur olan ayrılıktan maksadın, alış-verişten sonra vâki bedenî ayrılma olduğunu söyleyenler arasında, müşterinin maldan dilediği kadarını alıp geri kalanı bırakma hakkına sahip olmadığı, ya tamamını alıp, ya da tamamını terketmesi gerektiği hususunda hiçbir ihtilaf yoktur." Aynî şu neticeyi kaydeder: "Bu da gösterir ki, ayrılıktan maksad "kavlî ayrılık"tır, "bedenî" değil. Hatâbî'nin "...hadislerin zâhirine muhalif olarak yapılan bütün te'villleri iptal eder" sözü Hanefiler nezdinde müsellem değildir. Çünkü iki te'vil birbirine zıd düşerse hadis üzerinde tevakkuf edilir ve kıyasla amel edilir. İmdi alış-veriş, icâre gibi, bazı malların menfaatlerine mâlik olmayı sağlayan akidlerin hepsi -icab ve kabulle gerçekleştikleri için- nikâh akdine kıyas olunur. Nasıl ki nikâh akdinde, akid tamamlandıktan sonra bedenî ayrılık şartı koşulamazsa, alış-veriş akidlerinde de böyle bir şart koşulamaz.

İmam Mâlik derki: "Alış-veriş yapanların birbirlerinden ayrılmaları hususunda belli bir sınır, muayyen bir vakit konmamıştır. Öyle ise, akdin kesinleşmesini bedenî ayrılığa talik etmek, akdi, -Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yaklaşmış olduğu mülâmese ve münâbeze satışlarında veya meçhul vâdeli muhayyerlik hakkı tanıyan alış-verişlerde olduğu gibi- meçhulat üzerine bina etmek gibidir ve böyle bir akit katî surette fâsiddir.

345 ٢– وفي رواية للشيخين: [إذا تبايعَ الرَّجلانِ فكُلُّ واحدٍ منهما بالخيارِ مالمْ يتفرَّقا أو يُخيِّرُ أحدُهما الآخرَ، فإنْ خيَّرَ الآخرَ فتبايعا على ذلكَ فقدْ وجبَ البيعُ، وإنْ تفرَّقا بعدَ أنْ تبايعا ولمْ يتركْ واحدٌ منهما البيعَ فقدْ وجبَ].

2. (345)- *Sahîheyn*'de gelen bir rivayette şöyle buyurulmuştur: **"İki kişi alış-verişte bulununca, onlar ayrılmadıkça, veya biri diğerini muhayyer bırakmadıkça her ikisi de muhayyerdir. Biri diğerini muhayyer bırakır da bu şartla alış-veriş yaparlarsa artık akit kesinleşmiştir. Alış-verişi yaptıktan sona ayrılırlar da ikisinden biri satıştan vazgeçmezse yine satış kesinleşmiştir."** Buhârî, Büyû 45; Müslim, Büyû 44, (1531).

AÇIKLAMA, için önceki hadise bakınız.

346 ٣– وفي أخرى لمسلم: [كُلُّ بَيِّعَيْنِ لاَ بَيْعَ بَيْنَهُمَا حَتَّى يَتَفَرَّقَا إلاَّ بَيْعَ الْخِيَارِ].

3. (346)- Müslim'in bir diğer rivayetinde şöyle buyurulmuştur: **"Alış-veriş yapan herhangi iki kişi arasında, birbirlerinden ayrılmadıkça akit kesinleşmiş olmaz. Ancak muhayyerlik şartıyla yapılan satış müstesna!"** Müslim, Büyû 46, (1531).

AÇIKLAMA, için 344 numaralı hadisin açıklamasına bakınız.

347 ٤– وله في أخرى. قال نافع: [وكَانَ ابْنُ عُمَرَ رضى الله عنهما إذَا بَايَعَ رَجُلاً فَأرَادَ أنْ لاَ يُقِيلَهُ قَامَ فَمَشَى هُنَيْهَةً ثُمَّ رَجَعَ].

4. (347)- *Müslim*'in bir diğer rivayetinde Nafi der ki: *"İbnu Ömer (radıyallahu anhüma) bir kimse ile alış-veriş yapınca bu satışın bozulmasını istemedi mi kalkar biraz yürür, sonra geri dönerdi."* Müslim, Büyû 45, (1531).

AÇIKLAMA:

Başka rivayetlerde *"İbnu Ömer hoşuna giden birşey satın alınca arkadaşından ayrılırdı." "İbnu Ömer alış-veriş yapınca, akdin kesinlik kazanması için oradan ayrılırdı"* şeklinde ifadeler gelmiştir. Müteakip rivayet de bu gruba dahildir. Bütün bu rivayetler, İbnu Ömer'i,hadiste gelen "ayrılma"dan bedenen ayrılmak'ı anladığı ortaya çıkmaktadır.

348 ٥– وفي أخرى للترمذي: [كَانَ ابْنُ عُمَرَ إذَا ابْتَاعَ بَيْعاً وَهُوَ قَاعِدٌ قَامَ لِيَجِبَ لَهُ].

5. (348)- *Tirmizî*'nin bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "İbnu Ömer, bir alış-verişi oturarak yapmış ise, akdin kesinleşmesi için ayağa kalkardı." Tirmizî, Büyû 26, (1245).

349 ٦ – وعن حكيم بن حزام رضى الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ الْبَيِّعَانِ بِالْخِيَارِ مَالَمْ يَتَفَرَّقَا، فَإِنْ صَدَقَا وَبَيَّنَا بُورِكَ لَهُمَا فِي بَيْعِهِمَا، وَإِنْ كَتَمَا وَكَذَبَا مُحِقَتْ بَرَكَةُ بَيْعِهِمَا]. أخرجه الخمسة.

6. (349)- *Hakim İbnu Hizâm* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Alış-veriş yapanlar birbirlerinden ayrılıncaya kadar muhayyerdirler. Eğer doğru söyler ve (her şeyi) beyan ederlerse bu alış-verişleri her ikisi hakkında da mübarek kılınır. Gerçeği gizlerler ve yalan söylerlerse, alış-verişlerinin bereketi kalmaz."** Buhârî, Büyû 19, 22, 42, 44, 46; Müslim, Büyû 47, (1532); Ebû Dâvud, Büyû 53, (3459); Tirmizî, Büyû 26, (1246); Nesâî, Büyû 8, 57, 244).

AÇIKLAMA:

Alış-veriş yapanların doğru söylemeleri fiyat, malın kalitesi, ödeme şekli gibi, her iki tarafı ilgilendiren hususların hepsine şâmildir. Beyân'dan maksad da, satılan eşyanın ve semenin kusurunun, olduğu gibi eksiksiz açıklanmasıdır. Alış-verişin mübarek kılınması, fâidesinin çok olması ve her iki tarafa da hayırlı kılınmasıdır. İbnu Hacer, zâhirî mânanın esas alınabileceğini, zîra, hile ve yalandaki uğursuzluğun, akdin üzerine çökerek, bereketini kaldırabileceğini belirtir. Keza bu hâlin sadece hile ve yalana yer veren tarafa gelip, öbür tarafın bu bereketsizliğin dışında kalmasının da muhtemel olduğunu belirten İbnu Hacer, Buhârî şarihlerinden *İbnu Ebî* Cemre'nin bu ikinci görüşü tercih ettiğini söyler.

350 ٧– وعن عبدالله بن عمرو بن العاص رضى الله عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ الْبَيِّعَانِ بِالْخِيَارِ مَالَمْ يَتَفَرَّقَا إِلاَّ أَنْ تَكُونَ صَفْقَةَ خِيَارٍ فَلاَ يَحِلُّ أَنْ يُفَارِقَ صَاحِبَهُ خَشْيَةَ أَنْ يَسْتَقِيلَهُ]. أخرجه أصحاب السنن.

7. (350)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anhüma) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Alış-veriş yapan iki taraf, birbirlerinden ayrılmadıkça muhayyerdirler. Ancak, aralarında muhayyerlik anlaşması varsa bu müstesna. Bu durumda, "karşı taraf pişman olur da akdi bozar" korkusuyla birinin oradan ayrılması helâl olmaz. Tirmizî, Büyû 26, (1247); Ebu Dâvud, Büyû 53, (3954); Nesâî, Büyû11, (7, 251-252).

AÇIKLAMA:

Alış-verişin kesinleşmesini sağlayan "ayrılma"yı akid meclisini terkederek "bedenen ayrılma" olarak anlayan Tirmizî hazretleri hadisle ilgili olarak şu açıklamaya da yer verir: "Bunun mânası, alış-verişten sonra muhayyer taraf pişman olarak alış-verişten vazgeçer korkusuyla (muhayyerlik hakkına sahip olmayan tarafın) onu terketmesidir. Şayet ayrılıktan murad kavlî ayrılık (yani her iki tarafın alış-veriş akdini kesin bir dille ifade etmiş olmaları) olup, bu akidden sonra muhayyerlik bulunmasaydı, bu hadis mânasız olurdu. Zira hadiste: **"Karşı taraf pişman olur da akdi bozar korkusuyla oradan ayrılması helâl olmaz"** buyrulmaktadır.

Şu halde bu hadis, "ayrılık"ın kavlî değil, bedenî ayrılık olduğuna delil olmaktadır. Ancak 344 numaralı hadisle ilgili olarak kaydettiğimiz açıklamalara göre aksi de söylenmiştir ve Hanefiler başta, bir kısım fakihler, akdi kesinleştiren ayrılığın bedeni değil, kavlî ayrılık olduğu görüşünü benimsemişlerdir.

351 ٨– وفي أخرى لأبي داود عن أبي هريرة رضى الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: لاَ يَتَفَرَّقَنَّ اثْنَانِ إلاَّ عَنْ تَرَاضٍ].

8. (351)- *Ebu Dâvud*'un Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) hazretlerinden kaydettiği bir rivayette şöyle denir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: **"Alış veriş yapan her iki taraf da akitden memnun kalmadıkça ayrılmasınlar."** Ebu Dâvud, Büyû 53, (3458); Tirmizî, Büyû 27, (1248).

AÇIKLAMA:

Aliyyu'l-Kârî, Mirkât'da: "Allahu âlem hadisten murad şudur" dedikten sonra açıklar: "Alım ve satım yapan her iki taraf da malın kabzı ve semenin ödenmesiyle ilgili bütün hususlarda eksiksiz anlaşmış olarak ayrılmalıdırlar." Aksi takdirde bir kısım mahzurlar hâsıl olur. İşte şeriat bunu yasaklamıştır. Mamafih hadisten şu da anlaşılabilmektedir: Ayrılmak isteyen taraf arkadaşına: "Malı almak istiyor musun?" der. Öbür taraf akdi bozmayı isterse akdi bozar. Bu mâna, bu babtaki ikinci hadise de muvâfık düşüyor.

Bu hadiste ifade edilen nehy (yasaklama) tahrimî değil tenzihî'dir,

yani şiddetli değil hafif bir yasaktır, zira taraflardan birinin izni veya bilgisi olmadan öbürünün akid meclisini terketmesinin helâl olduğu hususunda icma mevcuttur.

Hadiste, her iki tarafın hıyâru'l-meclis (yani, beraberlikleri sırasında akdi bozma) hakkına sâhip olduklarına delil mevcuttur, aksi halde bu hadisin mânası olmaz diyen de olmuştur.

352 ٩– وعن جابر رضى الله عنه: [أَنَّ رَسولَ اللهِ ﷺ خَيَّرَ أَعْرَابِيّاً بَعدَ الْبيْعِ]. أخرجه الترمذى وصححه.

9. (352)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir bedeviyi, satıştan sona muhayyer kıldı."* Tirmizî, Büyû 27, (1249). Tirmizî hadisin sahih olduğunu söylemiştir.

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, icâb (teklif) ve kabul tahakkuk ettikten sonra, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bedeviye muhayyerlik hakkı tanıdığını ifade eder. Tîbî der ki: "Hadisin zâhiri, Ebu Hanife'nin görüşüne delâlet eder. Çünkü, hıyâru'l-meclis akitte sâbit olsaydı, yeniden muhayyerlik tanımak abes olurdu. (Yâni sözün bitmesiyle akit kesinleşmeseydi, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona ilâveten muhayyerlik tanımazdı). Ancak mesele şöyle cevaplandırılır: "Bu hadis mutlaktır, mukayyede hamlolunur, nitekim İbnu Ömer (radıyallahu anh)'in rivayetinde öyle gelmiştir: *"Alış-veriş yapanlar, birbirlerinden ayrılmadıkça muhayyerdirler. Muhayyerlik şartı ile yapılan akit hâriç (onlar şarta göre muhayyerliklerini devam ettirirler.)*

353 ١٠– وعن ابن مسعود رضى الله عنه قال: [قَالَ رَسولُ اللهِ ﷺ: إذَا اخْتَلَفَ الْبَيِّعَانِ فَالقَوْلُ قَوْلُ الْبَائِعِ، والمبْتَاعُ بِالخِيَارِ]. أخرجه مالك والترمذى واللفظ له.

10. (353)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Alış-veriş yapanlar ihtilafa düşerlerse satanın sözü esas alınır. Müşteri muhayyer bırakılır."** Muvatta, Büyû 80, (2, 671); Tirmizî, Büyû 43, (1270); Metin Tirmizî'ye aittir.

AÇIKLAMA:

Alış-veriş yapanların ihtilafından maksat, satıcı ile müşteri arasında

fiyatın miktarı, muhayerlik şartı veya bir başka hususta, taraflardan birinin elinde kendi iddiasını te'yid edici bir delil olmaksızın çıkan anlaşmazlıktır. Burada, ihtilafın çıktığı mesele zikredilmemiştir. İlmü'l-Meânî kâidesince, bu makamda, böylesi mutlak ifade hükmün tâmîmine sebeptir. Yâni, ihtilaf her neyi alâkadar ederse etsin demektir: Fiyatla ilgili olur, malla ilgili olur, akde konulması meşru şartlarla ilgili olur, kısacası alış-veriş sebebiyle müşteri ile satıcı arasında mevzubahis olabilecek herhangi meşru bir mesele üzerine çıkan ihtilafta.. demektir. Bazı rivayetlerde fiyatla ilgili ihtilâfın tasrih edilmiş olmasının, buradaki hazfa dayanarak ifade edilen tâmime münâfi olmadığı belirtilmiştir.

Öyle ise her çeşit ihtilafta müşteri delil getiremeyince, yemin ettiği takdirde, satıcının sözü esas alınacak demektir. Müşteri, satıcının sözüne uygun şekilde akdi kabul edip etmemekte muhayyerdir. Satan kimsenin yemin etmesi gereğini ifade için bazı âlimler: Alıcı ile satıcı arasında fiyat, mal veya koşulan şartlarla ilgili bir ihtilâf çıktığı vakit yemin ettiği takdirde satıcının sözü esas alınır, çünkü şeriatta, *sözü esas alınacak olana yemin ettirilir*[74] kaidesi mevcuttur diyerek, hadisi bu hükme delil göstermiştir. Ancak aynı hükme, Ahmed İbnu Hanbel ve Nesâî'nin bir rivayetinden getirilen delille ulaşanlar da olmuştur. Çünkü Ebû Ubeyde'den yapılan mezkur rivayete göre, fiyat hususunda ayrı ayrı rakamlar iddia ederek kendisine *(aleyhissalâtu vesselâm)* müracaat eden iki kişiden satıcıya Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yemin ettirmiş, sonra müşteriyi bu fiyatla alıp almamakta muhayyer bırakmıştır.

Neylü'l-Evtar'da Şevkânî, satıcı ile müşteri arasında ihtilaf çıktığı vakit, her iki tarafın rızasıyla anlaşmanın feshine gidilmemesi halinde takip edilecek muamele hususunda satıcının sözünün, yemin etmesi şartıyla esas alınarak ihtilafın giderileceğini söyler. Her iki tarafın rıza göstererek feshe gitmesinin câiz olduğunu belirtir.

İhtilaf çıktığı zaman takip edilcek yol hususunda, ihtilafa konu olan malın mevcut veya telef olması arasında fark olmadığı, her iki halde de aynı yola gidileceği belirtilir.

Yine Neylü'l-Evtâr'da dikkat çekilen bir hususu kaydetmekte fayda var: Satıcı ile müşteri arasındaki ihtilafların hallinde "satıcıya yemin ettirip, sözünü esas almak" prensibini, bazı ihtilafların hallinde bütün âlimler ittifakla kabul ederken, bazı ihtilâfların hallinde kabul edememişlerdir. Bu meselede ulemayı ihtilâfa sevkeden sebep şu hadisin

---

74– Bu kâide: Tirmizî'de kaydedilir.

hükmüdür: "İhtilaflarda dâvacıdan delil istenir, dâvalıya da yemin teklif edilir." Bu hadisin hükmü umumidir, hangi çeşit dâvâ olursa olsun delil dâvâ sahibinden, yemin de dâvâ edilenden istenecektir, hangisi satıcı hangisi müşteri bakılmayacaktır. Halbuki üzerinde durduğumuz hadis yemini satıcıya teklif edip, onun sözünü esas alıyor, delili de -davacı veya davalı oluşuna bakmadan- müşteriden taleb ediyor. İki hadis arasında umum-husus münâsebeti mevcuttur ve aynı meseleye temas etmeleri, cihetiyle de müteârızdırlar. Şöyle ki malı satan davacı olsa birine göre yemin edecek, diğerine göre delil getirecek. Şu halde, bu iki hadisten biri, haricî şartlara bakılarak tercih edilip amelde esas kılınacaktır..."

Şevkânî bu açıklamadan sonra "delil getirmeyi dâvâcıya, yemin etmeyi dâvâlıya" yükleyen hadisin râcih olduğunu gösteren deliller kaydeder.

354 - ١١ وعن أبي الوضئ قال: [غَزَوْنَا غَزْوَةً فَنَزَلْنَا مَنْزِلاً فَبَاعَ صَاحِبٌ لَنَا فَرَساً بِغُلاَمٍ ثُمَّ أَقَامَا بَقِيَّةَ يَوْمِهِمَا وَلَيْلَتِهِمَا؛ فَلَمَّا أَصْبَحْنَا حَضَرَ الرَّحِيلُ فَقَامَ الرَّجُلُ إِلَى فَرَسِهِ لِيُسْرِجَهُ فَنَدِمَ فَأَتَى الرَّجُلَ فَأَخَذَهُ بِالْبَيْعِ فَأَبَى الرَّجُلُ أَنْ يَدْفَعَهُ إِلَيْهِ، فَقَالَ: بَيْنِي وَبَيْنَكَ أَبُو بَرْزَةَ صَاحِبُ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ، فَأَتَيَاهُ فَأَخْبَرَاهُ فَقَالَ: أَتَرْضَيَانِ أَنْ أَحْكُمَ بَيْنَكُمَا بِقَضَاءِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ؟ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: الْبَيِّعَانِ بِالْخِيَارِ مَالَمْ يَتَفَرَّقَا، وَلاَ أَرَاكُمَا افْتَرَقْتُمَا]. أخرجه أبو داود.

11. (354)- Ebu'l-Vadî' anlatıyor: "Bir gazvede bulunduk. Bir yere indik. Bir arkadaşımız, bir köle karşılığında bir at sattı. O günün geri kalan kısmında ve geceleyin beraber kaldılar. Sabah olunca göç hazırlığı yapıldı. Adam kalkarak atını eğerlemeye gitti. Bu satıştan pişman olmuştu. Öbürüne gidip akdi bozmak istedi. Fakat diğeri kabul etmedi, atı vermeyi reddetti ve "Aramızda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabından Ebu Berze hakem olsun" dedi. Ona gelip, durumu anlattılar. Ebu Berze: "Aranızda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hükmüyle hükmetmeme razı mısınız? Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurmuştu ki: **"Alım-satım yapanlar, birbirlerinden ayrılmadıkça muhay-yerdirler."** Ben sizi ayrılmış göremiyorum." Ebu Dâvud, Büyû 53, (3457).

AÇIKLAMA:

Hadis, Ebu Berze (radıyallahu anh)'nin, "ayrılma"yı bedenî ayrılma anladığını, çok geniş bir meclis telakkisine sahip olduğunu, şöyle ki, onun

nazarında o mekanı terketmedikce bedenî ayrılmaların da gerçek "ayrılma" sayılmadığını göstermektedir. Zira, Ebu'l-Vadî', alış verişten sonra günün geri kalan kısmı ile gecenin de orada geçirildiğini belirtmektedir. Ebu Berze buna rağmen "Ben sizi ayrılmış göremiyorum" demiştir. Şurası muhakkak ki, bu müddet içerisinde yeme, içme, abdest bozma gibi çeşitli ihtiyaçlar için birbirlerinden ayrılmış olmalıdırlar. Ancak bu ayrılmalar aynı mekan çerçevesindedir. Üstelik, hadisin Tirmizî'de gelen vechinde hadisenin gemi içerisinde geçtiği belirtilir.

Ayrılma'yı "bedenî ayrılma" şeklinde anlamada Ebu Berze'nin yalnız olmadığı, Buhârî'de İbnu Ömer, Şureyh, Şa'bî, Tâvus, Âtâ, İbnu Ebî Müleyke gibi başkalarının da bu görüşte olduğu belirtilmiştir.

344 numarlı hadisin açıklamasında da uzunca temas edildiği üzere, akdin kesinleşmesini sağlayan "ayrılma"nın tavsifinde âlimler ihtilâf etmişlerdir.

Hattâbî, **Meâlim**'de bilhassa Mâlikî ulemasının, "ayrılma"yı belirleyen muayyen bir tarifin yokluğundan yakındıklarını kaydeder. Selef ulemasının bu ihtilafı halefe bir kısım rahatlıklar sağlamıştır denebilir. Çünkü onlar: *"Bu ve benzeri meselelerde halkın örf ve âdetini esas almayı prensip edinmişler, alıcı ve satıcı her ikisinin birlikte bulundukları mekânın hâline itibar etmişlerdir."* Sözgelimi geniş bir evde idiyseler, biri bulunduğu meclisi terkederek bir başka oda veya bölmeye geçti ise, arkadaşından "ayrılmış"tır. Bunlar bir çarşıda veya dükkanda olsalar, ayrılma, birinin arkadaşından ayrılıp birkaç adım atmasıyla tahakkuk eder.

İÇİNDEKİLER

AÇIKLAMA VII

1- Bu kitabı niçin hazırladık? VII
2- Kitapta nelere yer verilmiştir? IX
3- Kitapta nelere dikkat ettik? X
1) Mukaddime Kısmı X
2) Şerh Kısmı X
3) Sahabe hayatı XI
4) İbnu Mâce'nin ziyâdeleri XI
5) Fihristler XII
6) Lügatçe XII

MÜTERCİMİN SUNUŞU 5

Cami'u'l-Usûl'ün Mâhiyeti 5
Cami'u'l-Usûl'ün Bir Kusuru 6
İbnu Mâce'yi İlâve Ettik 6

ESERLE İLGİLİ BAZI AÇIKLAMALAR 6

1- Bazı Metin Farklılıkları 6
2- Eserin Tertibi 7
3- Açıklamalar 8
4- Hadîslerin Kaynağı 9
Hadîsleri Nasıl Gösterdik? 10

TAKDİM 13

Bu Kitabın Aslı Cami'ul-Usûl 14

Cami'u'l-Usûl'un Bir İhtisarı Tecridü'l-Usûl 14
Camiu'l-Usûl'ün Bir Kusuru 16
Yeni Eserin Tertip Şekli 16
İcazet Senedi 17

ALTI İMAM'IN MENAKIBI VE AHVALİ 18
İmam Malik 18
Buhârî 20
Müslim 21
Ebu Dâvûd 22
Tirmizî 23
Nesâî 23

BİRİNCİ KİTAP 25
İMAN VE İSLAM HAKKINDA 25
İman ve İslâm'ın Fazileti 27
İmanın Hakikatı 47
1- İslâm-İman Tartışması 52
2- İhsan 53
3- Kıyamet Alâmetleri 57

MECAZ HAKKINDA 77
Tasdikle İlgili İtikadiyat 80
Dille Alâkalı Ameller 81
Bedenî Ameller 82
Muayyen Şeylere Ait Olanlar 82
Kendisine Tabi Olanlarla İlgili Şeyler 82
Ammeye Müteallik Şeyler 83

İMAN VE İSLÂM'IN HÜKÜMLERİ HAKKINDA 97
Kelime-i Şehadet ve Onun Dil ile İkrarının Hükmü Hakkında 99
Müslümanı Kâfirlik, Münafıklık ve Benzeri Tâbirlerle İtham Edemeyiz 101
Düşülen Mühim Bir Hata 105

BİAT AHKÂMI HAKKINDA 111
Bir İstitrat: İmâmet ve İtâat Meselesi 116
Dinimizde İtâate Verilen Ehemmiyet 116
İmametle Alâkalı Hükümler 120

İmamın Varlığı Dinen Zaruridir 122
İmamın Varlığı Hikmeten (Aklen) Zaruridir 122
İmam Tayini Farz-ı Kifâyedir 123
İmamda Aranan Şartlar 124
Kureyşî Olması Meselesi 125
İmamete En Liyakatli Olan Kim? 126
Liyakatsızın İmamlığı 126
Zorba İmam 127
Fâsık, Zalim İmam 128
İyi İmam 129
Selefin Hassasiyeti 130
Fasık Emire İtaâtle Alâkalı Bir Hadis 130
Fasık ve Zalim İmama İtaati Emreden Hadisin Tam Metni 131
Asi İmama İsyan Eden 132
Facirin Dine Hizmeti 133
Münkeri Takbih 134
Hürmetsizlik Etmemek 134
İmama İtaatin Hududu 135
Körü Körüne İtaat Yok 141
İmama Ne Zaman İsyan 141
Makam Hususunda Niza 142
Azli Gerektiren Tabiî Haller 143
Azledilen Tekrar Seçilemez 143
Sebebsiz Azl Mümkün mü? 143
İstifa 143
Neden İtaatte Israr Ediliyor 143
İmamın Tayin ve Tesbiti 145
Birkaç Prensip 146
Biat Akdi Aleni Olmalıdır 146
İmam Tektir 146
Asker de Sultana İtaat Etmelidir 147
Umerâya Karşı Dikkatli Olunmalı 147

MUHTELİF AHKÂMLAR 149

Kadının Dövülmesi Meselesi 153
Cezanın Usul ve Miktarı 154

İMAN VE İSLÂM'A GİREN MÜTEFERRİK HADİSLER 167
KUR'AN VE SÜNNETE SARILMA BÖLÜMÜ 177

KUR'AN VE HADİSE UYMAYA DAİR 179
İtaat Meselesi 182
Biat Meselesi 183
Buluntu Mal 185

AMELDE İTİDAL 195
KİTABUL EMANET 223
EMR-İ Bİ'L-MA'RUF VE'N-NEHY-İ ANİ'L-MÜNKER 229
Emr-İ Bi'l-Ma'ruf Ve'n-Nehy-i Ani'l-Münker 230
İrşâd-Fitne Münâsebeti 237
Eski Milletlerden Misal 238
İrşad Bidâyette ihmal Edilmemeli 239
İrşadda Ashabın Yeri 240
İrşad Ederken Korkmamak, Yılmamak 241
Gemiyi Delenler 242
Emr-i Bi'l-Ma'ruf'un Hükmü 242
Vacip olmayabilir mi 243
Emr ve Nehyi Vacip Kılan Şartlar 244
Emr-i Bi'l-Ma'ruf ve'n-Nehy-i Ani'l-Münkeri Terk 248
İrşadda Teenni 250
Şâriden Çok Şerîatçı Olmamalı 251
Fitnenin Bir Başka Yönü: Fitne Zâlimleri Temizler 251
İrşadı Terketme Kararında Teenni 252

İTİKAFLA İLGİLİ BÖLÜM 257
Kadir Gecesi 259

İHYÂ'UL-MEVAT BÖLÜMÜ 267
İLÂ BÖLÜMÜ 271
İSİM VE KÜNYE BÖLÜMÜ 277
BİRİNCİ FASIL: Makbul ve Mekruh İsimler 279
İKİNCİ FASIL: Hz. Peygamber (s.a.s.)'in İsim Koyduğu Kimseler Hakkında 287
ÜÇÜNCÜ FASIL: Hz. Peygamber (s.a.s.)'in değiştirdiği isimler 293
DÖRDÜNCÜ FASIL: Hz. Peygamber (s.a.s.)'in İsim ve Künyesini Alma Hakkında Gelen Rivayetler 299
BEŞİNCİ FASIL: Müteferrik Hadisler 305
İlk Libas 306
İlk Gıda (Tahnik) 307

Dua 308
İlk Telkin 309
Sürûr 309
Yedinci Gün 310
İsim 310
Akîka 311
Sünnet 312
Kızların Sünneti 314
Merasim 315
Kulağın Delinmesi 315
Ezâyı Temizlemek 315
Başın Traş Edilmesi 316

KAPLARLA İLGİLİ BÖLÜM: 319
İpeğin Yasaklanma Sebebi 320

ECEL VE EMEL BÖLÜMÜ 327
BİRR (EBEVEYNE İYİLİK) BÖLÜMÜ 335
BİRİNCİ BAB: EBEVEYNE İYİLİK 337
Anne 337
Anne Baba Hakkı 344

İKİNCİ BAB: EVLAT VE AKRABALARA İYİLİK 357
Herşey olmaya açık çocukluk dünyası 357
Çocuklara Eşit Muamele 364
Çocuk Öldürme Yasağı 367
Şefkat ve Çeşitli İzhar Yolları, Kucaklamak, Öpmek 372
Çocuğun Hakları 381
Gençlik 385
Terbiye 385

ÜÇÜNCÜ BAB: YETİMLERE İYİLİK 389
Yetime İyi Muamele 389
Yetime Maddi Yardım 391
İstikbalinin Düşünülmesi 393
Rüşd 395
Yetimin Islahı 396
Ailevî Himaye 398

Yetimin Malının Korunması 400
Muhafaza 401
Artırma 403
Zamanında Teslim 403
Erken Mes'uliyet 403
Evlendirme 404
Çocuğun Malı ve Ebeveyni 405

DÖRDÜNCÜ BAB: YOLDAN RAHATSIZ EDİCİ ŞEYİ TEMİZLEMEYE DAİR 407

BEŞİNCİ BAB: İYİLİK ÜZERİNE MÜTEFERRİK HADİSLER 411

BEY (ALIM-SATIM) BÖLÜMÜ

BİRİNCİ BAB: ALIM SATIM ADABINA DAİR 422
BİRİNCİ FASIL: Sıdk ve Emanet (Güven) 423
Ticaret 423
İKİNCİ FASIL: Alış-Verişte ve İkale'de (Geri Verme) Kolaylık 429
ÜÇÜNCÜ FASIL: Ölçüler ve Tartılar Hakkında 433
DÖRDÜNCÜ FASIL: Müteferrik hadisler 439
İKİNCİ BAB:ALIM SATIMI CAİZ OLMAYAN ŞEYLERE DAİR 443
BİRİNCİ FASIL: Necasetler 445
İKİNCİ FASIL: Kabzedilmeyen Satışlara Dair 449
ÜÇÜNCÜ FASIL: Meyvelerin ve Ekinlerin Satışına Dair 455
DÖRDÜNCÜ FASIL: Alım-Satımı Caiz Olmayan Eşyalar Hakkında 463
ÜÇÜNCÜ BAB: ALIM SATIMDA CAİZ OLMAYAN ŞEYLER 473
BİRİNCİ FASIL: Aldatmaya Dair 475
İKİNCİ FASIL: Sütü Hayvanın Memesinde Bekletmeye Dair 481
ÜÇÜNCÜ FASIL: Fiyat Kızıştırmaya Dair 485
DÖRDÜNCÜ FASIL: Şartlar ve İstisna Hakkında 487
BEŞİNCİ FASIL: Mülâmese ve Münabezeye Dair 499
ALTINCI FASIL: Bey'ul-Garar ve Diğerleri Hakkında 503
Hidane Nedir, Bu Hak Kimedir 515
DÖRDÜNCÜ BAB: RİBA (FAİZ) HAKKINDA 521
BİRİNCİ FASIL: Ribanın Zemmine Dair 523
İKİNCİ FASIL: Riba ile İlgili Hükümler 527
Hayvan Vs. İle İlgili Teferruat 541
BEŞİNCİ BAB: MUHAYYERLİK HAKKINDA 549

Prof. Dr.
İbrahim CANAN

HADİS ANSİKLOPEDİSİ

KÜTÜB–İ SİTTE

2. CİLT

AKÇAĞ

ZAMAN

KAPAK

Hamit YÜKSEK

DİZGİ VE MİZANPAJ

Salih KARAHAN

Said KASIM

TASHİH

Nurullah ERDOGAN

YAYINCI

AKÇAG YAYINEVİ

BASKI

GRAPHISCHER GROSSBETRIEB PÖSSNECK GMBH

EIN MOHNDRUCK BETRIEB

FEZA GAZETECİLİK A.Ş.
Çobançeşme Mah. Kalender Sok. No: 21
Yenibosna/İSTANBUL
Tel.: (0212) 551 14 77 - 652 33 50 (3 hat)
Fax: 652 24 23 Telex: 28 99 4

ALTINCI BAB

ŞUF'A'YA DAİR HADİSLER

YEDİNCİ BAB

SELEM (ÖNCEDEN SATMA) HAKKINDA

SEKİZİNCİ BAB

İHTİKAR VE PAHALANDIRMAYA DAİR HADİSLER

DOKUZUNCU BAB

AYIP SEBEBİYLE MALI GERİ VERMEYE DAİR

ONUNCU BAB

AGACI VE MEYVEYİ SATMAK, SATILAN KÖLENİN MALI VE MALA GELEN MUSİBETE DAİR

TEFSİR BÖLÜMÜ

BİRİNCİ BAB

TEFSİRİN HÜKMÜ HAKKINDA

İKİNCİ BAB

ESBAB-I NÜZULE DAİR

ALTINCI BAB

ŞUF'A'YA DAİR HADİSLER

355 ١- عن جابر رضى الله عنه قال: [قَضَى رَسُولُ اللهِ ﷺ بِالشُّفْعَةِ فِي كُلِّ مَالَمْ يُقْسَمْ، فَإِذَا وَقَعَتِ الحُدُودُ وَصُرِّفَتْ الطُّرُقُ فَلاَ شُفْعَةَ]. أخرجه الخمسة، وهذا لفظ البخارى، ولفظ مسلم [في كُلِّ شَرِكَةٍ لَمْ تُقْسَمْ: أَرْبعَةٍ أَوْ حَائِطٍ لاَ يَحِلُّ لَهُ أَنْ يَبِيعَ حَتَّى يُؤْذِنَ شَرِيكَهُ، فَإِنْ شَاءَ أَخَذَ وَإِنْ شَاءَ تَرَكَ، فَإِذَا بَاعَ وَلَمْ يُؤْذِنْهُ فَهُوَ أَحَقُّ بِهِ].

1. (355)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* taksîm edilmedikçe her (akar) malda şuf'a hakkı bulunduğuna hükmetti. Araya sınırlar konup, yollar tayin edilince şuf'a hakkı kalkar." Bu hadisi Beş Kitap da tahric etmiştir. Buhârî, Şuf'a 1, Büyû 96, 97, Hiyel 14, Şirket 8-9; Müslim, Müsâkat 134 (1608); Nesâî, Büyû 108, 109 (7, 301); Ebû Dâvud, Büyû 73, (3513, 3514); Tirmizî, Ahkâm 33, (1370).

Müslim'deki metin şöyledir: *"Henüz taksim edilmemiş arazi, mesken, bahçe gibi (akar nevinden) her ortaklıkta şuf'a hakkı vardır. (Ortaklarından birinin) ortağına haber vermeden satması helal olmaz. Satmadan önce haber verir, ortağı satın alır veya terkeder. Ortağına haber vermeden satarsa, ortağı bu mala (aynı fiyat karşılığında) hak sâhibi olur."*

AÇIKLAMA:

Şuf'a kelime olarak bir şeyi diğerine katmaya, ilâve etmeye, denir. Böylece o şey bir iken iki, tek iken çift olur. Bu kelimenin yardım mânasına gelen şefâat kökünden geldiği de söylenmiştir. Dinî bir ıstılah olarak, ortaklık ve komşuluk sebebiyle, bir akar üzerinde ortak ve kom-

şunun, üçüncü bir şahsa satıldığı şartlar tahtında o mala temellük etme hakkıdır. Bu hak üç suretle ortaya çıkar:

1- Âlimler, yukardaki hadisin sarahatinden hareketle taksim edilmemiş bir akarda ortak olan kimsenin, o akarda şuf'a hakkı bulunduğunda ittifak ederler.

2- Ortaklıktan başka, herkese açık olmayan hususî kuyunun suyuyla sulama, hususî yoldan müştereken istifade gibi durumlarda da şuf'a hakkı doğmaktadır. Bu durumda tarla veya evin bitişikliği de aranmaz. Hakk-ı şirb-i has'ta veya tarîk-i has'ta müştereklik, araya başka mülkler girse bile bu hakkı doğurur.

3- Üçüncü olarak, komşuluk, bitişiklik de şuf'a hakkını doğurmaktadır. Bazı âlimler komşuluğun şuf'a hakkı doğurmadığını söylemiştir.

Bu durumlarda satılacak mal önce şuf'a hakkı olana teklif edilir. O olmadığı takdirde satılır. Haber verilmeden üçüncü şahsa satıldığı takdirde, şuf'a hakkı olan kimse aynı parayı ödeyerek, o akara cebren mâlik olur.

Hanefiler bir binanın, üst katı birinin, alt katı birinin olduğu takdirde şuf'a hakkı doğacağına ictihad etmişlerdir.

Şuf'a hakkı tanıyan komşuluğun tavsifi nasıldır? diye bir soru hatıra gelebilir. Hanefilere göre, bitişik komşu şuf'a hakkına sahiptir. Ancak, satılacak evin etrafından kırk hânenin şuf'a hakkına sahip olduğunu söyleyen âlim de çıkmıştır. Hatta daha ileri gidip evin her cihetinden kırkar haneyi komşu addedenler, sabah namazını müştereken aynı camide kılanları komşu addedenler olmuş ve hata bütün şehir halkını birbirine komşu sayanlar da olmuştur. Bu çeşit telakkiler hiçbir zaman fiilî örneği bulunmayan ve tatbik imkânı da olmayan fantezi görüşler ise de, bir bakıma, yerleşim birimlerine yabancı unsurun sokulmasını önlemek düşünüldüğü takdirde işletilebilecek hikmetli içtihadlar diye saygıyla karşılanması gerekir. Bu meselede "bitişik komşu" prensibini koyan İmam-ı Âzam, yukarıda açıklanan ifrat görüşlerle komşuya şuf'a hakkı tanımayarak tefrite düşen Şâfiîler arasında mutavassıt ve tatbik imkânı olan makul yolu tutmuş olmaktadır.

ŞUF'A HAKKI ÂMDIR. Komşuya şuf'a hakkı tanıyan hadislerde "komşu" tabiri âm olduğu için kâfir, müslim, köylü, şehirli, büyük, küçük, hâzır, gâib ayırımı yapılmaz, bütün komşular bu hakka sâhiptir.

Ahmed İbnu Hanbel, Şâbî ve Hasen Müslüman aleyhine zımmîye şuf'a hakkı olmayacağına kâil ise de, Ebu Hanîfe, Mâlik, Şâfiî ve Cumhur'a göre zımmî de şuf'a hakkına sahiptir.

Yukarıda kaydedilen hadisin bilhassa Müslim tarafından rivayet edilen vechi, şuf'a'nın daha *ziyade akar denen gayr-ı menkulle* (ev, arsa, bahçe gibi) ilgili olduğunu tasrih eder. Ancak, elbise bile olsa, ortaklığın girdiği herşeyde şuf'a vardır diyen alim de olmuştur.

356 ٢– وفي أخرى لأبى داود والترمذى قال: [الجَارُ أَحَقُّ بِشُفْعَةِ جَارِهِ يَنْتَظِرُ بِهَا وإِنْ كَانَ غَائِباً إِذَا كَانَ طَرِيقُهُمَا وَاحِداً].

2. (356)- *Ebu Dâvud* ve *Tirmizî*'de gelen bir diğer rivayet şöyledir:

"Komşu, komşusuna karşı şuf'a hakkına sâhiptir. Aynı yoldan işliyorlarsa, komşu bulunmadığı takdirde, gıyâbında satış yapmaz, bekler." Ebu Dâvud, Büyû 75, (3518); Tirmizî, Ahkâm 33, (1369); İbnu Mâce, Şüf'a 2, (2494); Nesâî, Büyû 80, (7, 301).

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *şuf'a* hakkının gaybûbetle ortadan kalkmayacağını te'yid etmektedir. Şuf'a hakkına sahip kişi, çocuksa, onun büluğa ermesi beklenir. Büluğa erince hakkını kullanır veya kullanmaz. Keza, hak sâhibi, herhangi bir sebeple mevcut değilse, geldiği zaman hakkını kullanabilir.

Bazı âlimler, bu hadise dayanarak şuf'a hakkının sübûtu için, *"mücerred komşuluk yeterli değildir, yol birliği de gereklidir."* hükmüne varmışlardır.

Bu hadis bazı âlimlerce sened yönüyle zayıf addedilmiştir.

357 ٣– وفي أخرى للترمذى: [جَارُ الدارِ أَحَقُّ بالدارِ].

3. (357)- *Tirmizî*'nin bir diğer rivayetinde: **"Evin komşusu eve bir başkasından daha çok hak sâhibidir"** buyrulmuştur. Tirmizî, Ahkâm 31, (1368), 33, (1370).

AÇIKLAMA:

Komşunun da şuf'a hakkına sâhip olduğuna hükmetmiş olan Hanefiler bu hadisle istidlal etmişlerdir. Komşuluğun şuf'a hakkı doğurmadı-ğını söyleyenler, *hadiste geçen câr (komşu)'dan murad ortak (şerik)'dir derler.*

Hadisi rivayet eden Ebu Râfi'dir. Sa'd İbnu Ebî Vakkâs'ın binasında iki odalık mülkü mevcuttur. Sa'd'a bu iki odasını satın almasını teklif eder. Sa'd, odalara dört yüz dinar verir. Ebu Râfi şöyle der:

"— Bu iki oda için bana beşyüz dinar verdiler. Şayet Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın **"Evin komşusu, eve bir başkasına nazaran daha çok hak sahibidir"** dediğini işitmemiş olsaydım, bu iki odayı dörtbin (dirhem)'e sana vermez, beş yüz dinara başkasına verirdim."

Ebu *Râfi* odalarını Sa'd (radıyallahu anh)'a satar.

Bu hadisi, yukarıda belirttiğimiz gibi Hanefîler, *şuf'a-i câr*'a yani komşuluğun şuf'a hakkına sebep olduğu prensibine esas yaparken, şuf'a-i câr'ı inkâr edip şuf'a hakkının doğmasını mülkiyette iştirake istinat ettiren Şâfiîler bu hadisi tevîl ederler. Derler ki: "Muhtemelen, *Ebu Râfi* ile *Sa'd İbnu Ebî Vakkas* bu iki odada ortak idiler. *Hadiste her ne kadar "câr" yâni komşu kelimesi geçmiş ise de, Arapça'da câr kelimesi şerîk (ortak) manasına da kullanılmaktadır. Nitekim bir erkeğin hanımına câre denir ve hayat ortağı mânasına gelir, komşusu mânasına değil"* derler.

Hanefîler bunu tekellüflü ve gerçekten uzak bir te'vil kabul ederler. Ve Ebu Râfi'in ortak olarak değil, müstakil olarak orada mülk sâhibi bulunduğunu söylerler. Bu hususu bir başka rivayetle de kuvvetlendirirler. Bu ikinci rivayet Ömer İbnu Şebbe'den yapılmıştır. Şöyle der: *"Sa'd İbnu Ebî Vakkas'ın düz bir zemin üzerinde birbirine mütekabil olan iki evi vardı. Bu iki evin arasında on zira genişliğinde bir açıklık vardı. Bunlardan, Mescid-i Nebevî'nin sağına rastlayanı önceleri Ebu Râfi'ye ait idi. Bilâhere, burasını Sa'd İbnu Ebî Vakkâs ondan satın aldı."*

İbnu Şebbe'nin bu rivayeti kesin şekilde Ebu Râfi ile Sa'd İbnu Ebî Vakkas (radıyallahu anhüma) arasında ortaklık değil komşuluk bulunduğunu te'yid ederek, Hanefi görüşün haklılığını destekler.

ARZ-U ŞUF'A: Yukarıdaki hadisten, mal sahibinin, malını satmazdan önce, o malda şuf'a hakkı bulunan kimseye satış teklifinde bulunması hükmünü de çıkarmışlardır. Ancak, bu husus ulema arasında bir kısım münâkaşalara sebep oluştur. *Ebu Hanîfe, Mâlik* ve *Şâfiî* (rahimehullah)'ye ve bunların ashâbına göre, bir şerîkin, ortak maldaki hissesini, şuf'a hakkına sahip diğer ortağına satış teklif etmiş olmasıyla, bu ikincinin hakk-ı şuf'ası ortadan kalkmaz. Çünkü, bunlara göre, şuf'a, ortağın malı, bir başka şahsa satmasından sonra vacib olan bir haktır. Öyle ise,

satıştan önce, ortağına yapmış olduğu teklif ortağının şuf'a hakkını iptal etmez, çünkü bu hak henüz tahakkuk etmemişti. Bu sebeple, şuf'a hakkı bulunan kimse, satılan malı, satım muamelesinin bitmesinden sonra kesinlikle ortaya çıkan hakkına dayanarak aynı fiyatı ödeyerek satınalma hakkına sahiptir. Bu hususu, Hanefî uleması şöyle bir prensiple ifade etmiştir: *"Şuf'a hakkının vâcib bir hak mahiyetini kazanması için satılan malın mülkiyeti, satan ortaktan çıkmış olmalıdır."*

Bey'in envaına göre, bu esas şöyle tafsil edilir: Bey-i fâsid'de bâyiin hakk-ı istirdâdı sakıt oladıkça şuf'a câri olmaz. Şart-ı hıyar (muhayyerlik şartı) ile beyi'de de eğer, muhayyer yalnız müşteri ise bâyi (satıcı) olan şerikin mülkiyeti zâil olmuş bulunacağından vücûb-ı şuf'a tahakkuk eder. Muhayyer olan bâyi ise, hakk-ı hıyârı sâkıt olmadıkça şuf'a câri olmaz. Hıyâr-ı ayb ile hıyâr-ı rü'yet (yani malı görme, ayıp çıkma hâlinde geri dönme muhayyerliği) ise, şuf'anın sübutuna mâni değildir.

Diğer taraftan *Ahmed İbnu Hanbel, Süyan-ı Sevrî, İshak İbnu Râhuye, Ebu Ubeyd, Hasan İbnu Hay* ve ehl-i zâhir, arz-ı bey ile yâni, satıcının, malda şuf'a hakkı bulunan ortağına satış teklifinde bulunmasıyla şuf'a hakkının düşeceğine kânidirler. Bunlar, bu babın ilk hadisi olarak Müslim'in rivayetinden kaydettiğimiz hadisi esas almışlardır: **"Henüz taksim edilmemiş arazi, mesken, bahçe gibi (akar nevinden) her ortaklıkta şuf'a hakkı vardır. (Ortaklardan birinin) ortağına haber vermeden satması helal olmaz. Satmadan önce, haber verir. Ortağı satın alır veya terkeder. Ortağına haber vermeden satarsa, ortağı bu mala (aynı fiyat karşılığında) hak sâhibi olur."**

ŞUF'ADA VERÂSET YOKTUR: İmam Mâlik ile Şâfiî hazretleri (rahime hümullah) şuf'a hakkının vârislere intikal edeceğini söylemişlerdir. Ancak, Ebu Hanîfe, Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhûye, Süfyan-ı Sevrî, İbrahim Nehâî, Hasan İbnu Hayy İbnu Sîrîn, Ebu Süleyman gibi çoğunluk, şuf'a hakkının vârislere intikal etmeyeceğini kabul ederler.

İmam-ı Âzam (rahimehullah), bu mevzuda *"şuf'a hakkına sâhip olan kimsenin vefatıyla bu hakkın sâkıt olduğu ve ölenin varislerine geçmediği"* istikametinde içtihadda bulunmuştur. Hak sâhibinin ölümü, satış arzının yapılmasından öne veya sonra olsun farketmez. Satıcının vefatına nazaran şuf'a hakkının hükmü böyledir. Müşterinin vefatına nazaran durum aksidir. Yani müşteri ölecek olursa, şuf'a hakkına sâhip ortağın hakkı zâil olmaz.

ŞUF'A HAKKI OLAN KİMSE İLE MÜŞTERİNİN İHTİLAFI: Müşteri ile şuf'a hakkı olan kimse satın alınan malın fiyatı hususunda ihtilâf edecek olsalar, müşterinin sözüne itibar olunur. İki tarafa da yemin teklif edilmez. Ancak, şuf'a hakkı olan kimsenin getireceği delil muteberdir. Bu görüş İmam Ebu Hanîfe ile İmam Muhammed (rahimehümullâh)'in görüşüdür, Ebu Yusuf (rahimehullah)'a göre, aksine müşterinin getireceği delil (beyyine) mûteberdir.

358 ٤ – وفي أخرى له ولأبي داود عن سَمُرَةَ: [جارُ الدارِ أحقُّ بدارِ الجارِ والأرْضِ].

4. (358)- *Tirmizî*'nin ve *Ebu Dâvud*'un *Semure*'den yaptıkları bir rivayete göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur: **"Evin komşusu komşunun evine veya tarlaya daha ziyade hak sâhibidir."** Tirmizî, Ahkâm 31, (1368); Ebû Dâvud, Büyû 75, (3518).

359 ٥ – وعن عمرو بن الشَّرِيد. أنه سمعَ أبَا رافعٍ رضى الله عنه يقول: [سَمعْتُ رسُولَ الله ﷺ يقولُ: الجارُ أحَقُّ بصَقَبِهِ]. أخرجه البخارى، وأبو داود، والنسائى «الصَّقَبُ» القرب في الجوار.

5. (359)- *Amr İbnu'ş-Şerid*'den anlattığına göre, Ebu Râfi (radıyallahu anh)'nin şöyle söylediğini işitmiştir: **"Komşu, yakın komşusuna karşı daha çok hak sahibidir."** Buhârî, Şüf'a 2, Hiyel 14, 15; Ebu Dâvud, Büyû 75, (3516); Nesâî, Büyû 109, (7, 320).

AÇIKLAMA:

Komşuya şuf'a hakkı tanımayanlara göre, burada "şuf'a" zikredilmeksizin yakın komşusunun, daha çok hakkı bulunduğu belirtilmektedir. Bu hakkın, şuf'a hakkı olmayıp, iyilik, ilgi, yardım, sıla-ı rahim gibi haklara müteallik olduğu belirtilmiştir. Hanefilere göre ise, şuf'a'ya "bitişik komşu"nun hak sâhibi olacağına dâir delil vardır.

360 ٦ – وعن الشَّرِيدِ رضى الله عنه: [أن رجلاً قالَ: يَا رسُولَ الله أرْضِي لَيسَ لأحَدٍ فيها شَرِكَةٌ ولا قسْمَةٌ إلا الجِوَارُ. فقال رسولَ الله ﷺ: الجارُ أحَقُّ بصَقَبِهِ]. أخرجه النسائى.

6. (360)- Şerîd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e: "Ey Allah'n Resûlü tarlam var, kimsenin bunda ne ortaklığı ne de hissesi var, ancak komşum var" dedi. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Komşu, yakın olan eve daha ziyade hak sâhibidir"** buyurdu. Nesâî, Büyû 109, (7, 320).

AÇIKLAMA:

Bu hadis de şuf'a hakkını sadece ortaklara tanıyan Şâfiî görüşü cerheder mâhiyette bir rivayettir. Çünkü açık bir şekilde bitişik komşunun arazî üzerindeki (şuf'a) hakkını takrir buyurmaktadır.

361 ٧– وعن عثمان رضى الله عنه قال: [إذَا وَقَعَتِ الْحُدُودُ فِي الأَرْضِ فَلاَ شُفْعَةَ فِيهَا، وَلاَ شُفْعَةَ بِئْرٍ وَلاَ فَحْلِ النَّخْلِ]. أخرجه مالك.

7. (361)- *Hz. Osman* (radıyallahu anh) buyurdular ki: *"Bir araziye sınırlar konacak olursa artık onda şuf'a hakkı kalmaz, ne kuyunun suyunda şuf'a hakkı ne de hurma ağaçlarını telkih de (döllemede) şuf'a hakkı kalmaz."* Muvatta, Şüf'a 4, (7, 320).

AÇIKLAMA:

Hz. Osman (radıyallahu anh)'ın bu ifadesi, daha önce Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın beyanında daha veciz olarak geçti. Komşuluk sebebiyle şuf'a hakkı olmayacağı görüşünde olan âlimlerimiz bu rivayetleri esas almışlardır. Ortak arazi taksim edilip ortaklar arasına sınır konduktan, yollarla arası açıldıktan sonra devam eden komşuluk sebebiyle kuyunun suyunda şuf'a olamaz, çünkü kuyu bölünemez, denmiştir.

Hurma telkihinden maksat şudur: O devirde dişi hurma ağaçları bazı erkek ağacın tozu ile döllenir, böylece verim alınırdı. Ortaklık taksimle sona erdikten sonra bölünüp taksimi mümkün olmayan erkek hurma ağacında da şuf'a hakkının kalmayacağı beyan buyrulmuş olmaktadır.

Tekrar edelim, bu hükümler Hanefîler'e göre değildir.

YEDİNCİ BAB

SELEM (ÖNCEDEN SATMA) HAKKINDA

362 ١ – عن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [قَدِمَ رسولُ الله ﷺ المدينَةَ وهم يُسْلِفُونَ في التَّمْرِ العامَ والعَامَيْنِ. فقال لهم: مَنْ أسْلَفَ في تَمْرٍ ففى كيلٍ معلومٍ ووَزْنٍ مَعْلُومٍ إلى أجَلٍ مَعْلُومٍ]. أخرجه الخمسة.

وفي أخرى للبخارى وأبى داود نحوه وقالَ: السَّنَتَيْنِ وَالثَّلاَثَ.

1. (362)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'ye geldiğinde Medineliler, bir yıllık, iki yıllık hurma mahsulünü peşinen satarlardı.* Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara: **"Hurmayı kim önceden satarsa ölçüsünü, tartısını belirterek, vâdesini tâyin ederek satsın"** buyurdu.

Bunu Beş Kitap tahric etmiştir.

Buhârî ve Ebu Dâvud'da gelen diğer rivayetlerde aynısı ifade edilmiş ve şöyle bir farklılığa yer verilmiştir: **"...iki ve üç yıllık..."** Buhârî,Selem 1, 2, 7; Müslim, Müsâkat 127, 128, (1604); Ebu Dâvud, Büyû 57, (3463); Tirmizî, Büyû 68, (1311); Nesâî, Büyû 6, 3 (7, 290); İbnu Mâce, Ticârât 59, (2280).

AÇIKLAMA:

Selem İslâm ulemasınca meşruiyeti ittifakla kabul edilen bir alış veriş çeşididir. Aynı mânada *selef* kelimesi de kullanılır. Selef, peşin alınan para ile ileride teslim etmek üzere bir malı satmaktır. Malın cinsi, miktarı, teslim edileceği vâde akit sırasında belirtilmelidir.

Hanefiler'e göre miktarı ve sıfatı belli olan her şeyden selem câizdir. Metre, kilo, litre ve benzeri şeylerle ölçülen, veya sayı hesabıyla satılan malların hepsinde selem câizdir, yeter ki açık seçik olarak miktar tayin

ve tavsif edilmiş olsun. Şâfiî hazretleri selem'i sadece tartı ile öçlülen şeylerde câiz görür. İmam Mâlik sayı ilk satılan şeylerde sayının kâfi geldiğine, tartıya lüzum olmadığına kâildir. Ancak tâneleri fiyatı değiştirecek kadar farklı büyüklük arzederse bunların sayı hesabına göre selemi câiz olmaz. İmam Züfer de böyle düşünür.

Şunu da belirtelim ki, nassın zâhirini esas alan *Zâhiriye* mezhebinden İbnu Hazm *"Selem yalnız ölçülen ve tartılan mekîlât ve mevzunât'a münhasırdır. Ne mezru'da (yani zira' ve metre ile ölçülen) ne mâdud'da ne de bir başka birimde câiz değildir. Çünkü nasda yalnız mekîlât ve mevzûnât zikredilmiştir"* der. Fakat bu görüşe ulema katılmamıştır.

363 ٢– وعن محمد بن أبى المجلد قال: [اختَلَفَ عبدُ الله بنُ شداد بن الهاد أبو بُردَةَ في السَّلَفِ فبَعَثُوني إلى ابن أبى أوْفى رضى الله عنه فسألْتُهُ فقال: كُنَّا نُسْلِفُ على عهدِ رسُولِ الله ﷺ وأبِى بكرٍ وعُمَرَ رضى الله عنهُمَا في الحِنْطَةِ والشَّعِيرِ والزَّبِيبِ والتَّمْرِ. وسَألتُ ابنَ أبزَى فقالَ مِثْلَ ذلكَ]. أخرجه البخارى وأبو داود والنسائى.

2. (363)- *Muhammed İbnu Ebi'l-Mücalid* anlatıyor: *"Abdullah İbnu Şeddad İbni'l-Hâd ve Ebu Bürde selef mevzuunda ihtilafa düştüler. Beni, İbnu Ebî Evfa (radıyallahu anh)'ya gönderdiler. Ben kendisine bu hususta sordum. Şu cevabı verdi: "Biz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer (radıyallahu anhüma) devirlerinde buğday, arpa, kuru üzüm ve kuru hurma hususlarında selef'te bulunurduk. Ben, İbnu Ebzâ'ya da sordum. O da buna benzer bir cevap verdi."* Buhârî, Selem 2, 3, 7; Ebu Dâvud, Büyû 57, (3464); Nesâî, Büyû 62, (7, 290).

AÇIKLAMA:

Rivayette zikri geçen ihtilaf, selef câiz mi, değil mi? meselesi üzerinedir. Yâni, elde teslim edilecek mal olmadığı halde satış muamelesi yapıp para almak câiz olur mu olmaz mı? şeklinde olmuştur. Bu bahsi, arkadan gelecek hadis açıklığa kavuşturacaktır.

364 ٣– وفي أخرى [قلْتُ إلى مَنْ كانَ أصلهُ عندَهُ؟ فقالَ: مَا كُنَّا نَسألُهُمْ عَنْ ذلكَ]. زاد أبو داود: إلى قومٍ ماهُوَ عِنْدَهُمْ.

3. (364)- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "...*Dedim ki: (siz selem akdini) yanında alacağınız malın aslını bulunduran kimse ile mi ya-*

pardınız?" Şu cevabı verdi: Biz selem yaptığımız kimseye o hususu sormazdık." Buhârî, Selem 3.

Ebu Dâvud'un rivayetinde şu ziyâde var: *"(Selem akdini) alacağımız mal elinde bulunmayan kimselerle yapardık."* Ebu Dâvud, Büyû 57, (3464).

AÇIKLAMA:

Buhârî, bu mevzuya tahsis ettiği bir baba şu manada bir bab başlığı koymuştur: Yanında Aslı Bulunmayan Kimseye Selem, burada asıl kelimesinden maksad satılan şeyin aslıdır. Söz gelimi buğday üzerine selem akdi yapıldı ise bunun aslı ekindir, meyve üzerine ise bunun aslı ağaçtır. Buhârî'nin bu başlığı koymaktan kastının selem akdinde asl'ın bulunması şartının konmayacağını belirtmektir. Nitekim Buhârî'nin o babta kaydettiği hadiste, "Selem akdini yanında aslı bulunan kimse ile mi yapardınız? sorusuna yüce sahâbi Abdurrahman İbnu Ebza (radıyallahu anh) şu cevabı verir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashâbı (radıyallahu anhüm ecmain), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında selem akdi yapardı fakat birbirlerine ekinleri var mı yok mu hiç sormazlardı."

Bu hadise dayanarak, Ahmed İbnu Hanbel, İshak ve Ebu Sevr, kabz mekânı zikredilmeden yapılacak selem akdinin sıhhatine hükmetmiştir. İmam Malik de aynı görüşü paylaşır ve şunu ilâve eder: *"Selem akdinin yapıldığı mahalde kabzeder, ihtilaf çıkarsa satıcının sözü esastır."* Süfyanu's-Sevrî, İmam Şafiî ve Ebû Hanife hazerâtı (rahimehumullah): "Taşıması külfet ve zahmet gerektiren mallarda, malın belli bir yerde teslim şartı koşulmadıkça akit sahih olmaz" demişlerdir.

Yukarıdaki hadisten selem sırasında mevcut olmamakla birlikte, selem vâdesinin sona ereceği zamanlarda mevcut olması imkân dahilinde bulunan mallarla selem akdi yapılabileceği hükmü çıkarılmıştır. Bu Cumhur'un görüşüdür. Yine Cumhur'a göre seleme konu olan mal önce mevcut iken vâdenin dolmasından önce veya sonra inkıtaya uğrayıp bulunmaz hâle gelse bu, akdin feshini gerektirmez. Ebu Hanîfe (rahimehullah) *"Önceden inkitâya uğrayan malda akid sahih olmaz"* demiştir. Cumhur, vâde bitiminde bulunabilecek bir mal üzerne selem yapıldığı halde, vâdenin hitamında inkitaya uğrayıp bulunmaz hâle gelse yine de akdin feshedilmeyeceğine hükmetmiştir.

Hadisten, ihtilafa düşenlerin, meseleyi hal için sünnete başvurup, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın takrirlerini esas almaları gereği de anlaşılmıştır.

365 ٤– وعن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه قال: [قَـالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ أَسْلَفَ في طَعَامٍ أَوْ شَيْءٍ فَلاَ يَصْرِفْهُ إلى غَيرِهِ قبلَ أَنْ يَقْبِضَهُ]. أخرجه أبو داود.

4. (365)- Ebu Said el-Hudrî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* dedi ki: **"Kim bir yiyecek veya bir başka şeyde selem akdi yapmışsa, bu malı fiilen kabzetmedikçe bir başkasına satmasın."** Ebu Dâvud, Büyû 59, (3468).

AÇIKLAMA:

Hadisin aslında satmak kelimesi değil sarf kelimesi geçer. Şârihler, satış ve "hibe" yoluyla başkasına sarfetmesin diye anlarlar. Sindî, selem tarikiyle satılan malın kabzedilmeden önce bir başka malla değiştirilemeyeceğini anlamıştır. Tîbî ise, "başkasına" kelimesindeki zamirle daha önce zikredilen "kim bir yiyecek... satarsa" ibaresindeki "kim"in yani satışı yapan şahsın kastedilmiş olmasının câiz olduğu gibi "bir yiyecek veya bir başka şeyde..." ibaresinde zikredilen "şey"in kastedilmiş olması da mümkündür dedikten sonra hadisten şu iki hükmü çıkarmanın da câiz olduğunu söyler.

1– Selem usulüyle mal satın alan kimse, malı kabzetmeden önce bir başka şahsa satamaz, hibe edemez, devredemez..

2- Selem usulüyle her kim mal satın almış ise, bu malı bir başka mal olarak alamaz, sonradan malın cinsini değiştiremez.

Bu mânayı te'yid eden bir rivayet Dârakutnî'de tahric edilmiştir.

"Kim bir mal ile selem akdi yapmış ise, vakit gelince ancak o malı alabilir veya sermayesini alabilir."

Hadiste ifade edilmiş olan "değiştirilme" yasağı sebebiyle, kabzetmeden önce, selem malın satılması, tevliyesi (mütemelliye havalesi), şirkete, musâlahaya konu kılınması yasaktır, hatta, "malı teslim alacak tarafın kızına mehir olarak da devredilemez, söz konusu taraf kadın olsa, erkek o malı mehir olarak vererek onunla evlenmek istese, evli ise muhâla'a şeklindeki boşanmanın bedeli yapmak istese hiçbiri câiz olmaz" denmiştir.

366 ٥– وعن أبي البختري رضي الله عنه قال: [سَأَلْتُ ابنَ عُمَرَ رضي الله عنهما عن السَّلَمِ في النَّخْلِ فقال: نَهَى رسولُ اللهِ ﷺ عن بَيْعِ النَّخْلِ حتَّى يَصْلُحَ].

5. (366)- *Ebu'l-Bahterî* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhüma)'e hurmada selem yapılır mı? diye sordum. Bana: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, meyvesi (yenmeye) sâlih oluncaya kadar hurmanın satılmasını yasakladı" cevabını verdi. Buhârî, Selem 3, 4.

AÇIKLAMA:

Selem, ilerde verilecek malı peşin parayla satmak suretiyle yapılan akittir ve bunun meşruiyeti, önceki açıklamalarda geçtiği üzere câizdir. Ancak burada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* muayyen, belli bir ağacın veya tayin edip belirlenen bir kısım ağaçların hurmalarını, meyvenin afet tehlikesini atlattığına dair alâmetler zuhur etmeden satmayı yasaklamıştır. Değilse, mevsimi gelince falan ayda şu şu evsafı hâiz falanca miktar hurma, gibi kayıtlarla, selem yoluyla yapılan satış câizdir. Açıklama gelecek.

367 ٦– وعن ابن عباس رضى الله عنهما مثلهُ، قال: [حتَّى يُؤْكَلَ منهُ، وحتَّى يُوزَنَ. قلتُ: مَا يُوزَنُ؟ فقالَ رجلٌ عندهُ: حتَّى يُحْزَرَ]. أخرجهما البخارى.

6. (367)- *İbnu Abbas*'dan da böyle bir rivayet yapılmıştır. Rivayetinde der ki: *"...Ondan yeninceye, tartılıncaya kadar. Ben "Tartılması da nedir?" diye sordum. Yanında bulunan bir zat: "Miktarı göz kararı ile kabaca takdir edilebilinceye kadar" diye açıkladı."* Buhârî, Selem 3, 4; Müslim, Büyû 55, (1537).

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivayet, muayyen bir ağaçtan veya belli bir bahçeden elde edilecek mahsulün selem sûretiyle önceden satılabileceğini ifade eder. Ancak, bu satış akdinin, taraflardan birine zarar vermemesi için, a) Mahsûlün âfet tehlikesini atlatmış olması, b) Ne miktar mahsul elde edileceğinin göz kararıyla doğruya yakın şekilde tahmin edilebilmesi için meyvelerin belli bir olgunluğa ulaşması lâzımdır. Daha çiçek veya gök çağala iken yapılan selem akdi haramdır. Dinimiz, taraflardan birinin zarardîde olmasına rıza göstermez.

368 ٧– وعن ابن عمر رضى الله عنهما: [أنَّ رجُلاً أسْلَفَ فِي نَخْلٍ فلمْ تُخْرِجْ تلْكَ السَّنَةَ شَيْئاً فاخْتصَما إلى رسُولِ الله ﷺ فقال: بِمَ تَسْتَحِلُّ مالَهُ؟ أرْدُدْ عليهِ مالَهُ؛ ثُمَّ قال: لاَ تُسْلِفُوا في النَّخْلِ حتَّى يَبْدُوا صَلاحُهُ]. أخرجه مالك وأبو داود.

7. (368)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam selem yoluyla (yani parasını peşin alarak, çıkacak mahsülden verilmek üzere) bir ağacın hurmasını sattı. Fakat o yıl o ağaç hiç mahsül vermedi. Satıcı ile müşteri ihtilafa düşerek dâvalarını Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e getirdiler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* satıcıya: **"Onun parasını nasıl helal addedersin, parayı geri ver" dedi. Sonra şunu söyledi: "Hurma (yenmeye) sâlih oluncaya kadar onu selem yoluyla satmayın."** Ebû Dâvud, Büyû 58, (3467); İbnu Mâce, Ticârat 61, (2284); Muvatta, Büyû 21, (2, 644); Buhârî, Selem 2.

AÇIKLAMA:

Bu rivayette, bir tarafın zarar görmesini netice verecek bir selem akdinin yasaklanmış olduğu daha açık şekilde gözükmektedir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* böyle bir zararı önlemek için meyvenin *salâhat* izhar etmeden akdin yapılmamasını emretmiştir.

Meyvede aranacak *salâhat* nedir? Bu durum umumiyetle mutlak geldiği için âlimler, yorumda bazı ihtilaflara düşmüşlerdir. Yerine göre, "olgunluk", "kemâl" diye ifade edilen bu merhaleye, sarı renkli meyvelerin sararmaya, kırmızı renklilerin kızarmaya başlaması, hububat ve sebzelerin de istifade edilebilecek hâle gelmesiyle ulaşır.

Bazı âlimler, bu merhaleyi, meyve cinsini bir bütün olarak değerlendirmek sûretiyle aramıştır. Yâni, ilk evvel olgunlaşan meyve salâhate erince diğerlerinin de artık -akit yapmaya sâlih- hale geldiğini kabul eder. Bu durumda ilk eren meyve söz gelimi yeni dünya veya kiraz ise, bunların yenebilir hale gelmesinden sonra henüz yenilebilir olmasa da bütün meyvelerin selem yoluyla satılabileceğine hükmedilmiştir.

Ahmet İbnu Hanbel,: *"Her bahçe ve hatta her ağaç için olgunluğun müstakillen aranması gerekir"* demiştir.

Şafiîler her cins meyveyi ayrı ayrı ele almayı, her cinsin olgunlaşma zamanını müstakillen belirlemeyi uygun bulurlar.

Hanefiler bu meselede teferruata inmezler.

Olgunlaşmamış meyvenin satışıyla ilgili olarak Şafiî fukahasından Nevevî şu açıklamayı yapar: *"Bir kimse, meyveyi, daha olgunlaşmadan, derhal toplamak şartıyla satsa bu akit bilittifak sahihtir. Şâfiî alimler şöyle söylerler: "Meyveyi toplamayı şart koşsa da sonra toplamasa satış sahihtir. Satıcı müşteriye o meyveyi toplatır. Alanla satanın meyveyi ağaçta bırakmak hususunda anlaşmaları da câizdir. Meyveyi ağaçta*

bırakmak şartıyla satış icmâen batıldır. Çünkü, çoğu kere, meyve kemâle ermeden zâyi olur. Bu takdirde satıcı din kardeşinin malını haksız yere yemiş olur. Fakat meyveyi derhal toplamayı şart koşarsa bu zarar ortadan kalkar. Bu hususta şart koşmadan mutlak olarak satarsa bizim mezhebimiz (Şâfiî) ve Cumhur'a göre satış bâtıldır. İcmâ sebebiyle, meyvenin toplanması şartı konmuşsa akdin sıhhatine hükmederiz.. Ancak meyve, salâhın ortaya çıkmasından sonra satılmışsa, bu satış mutlak yapılsa da, toplama şartıyla veya ağaçta bırakma şartıyla yapılsa da câizdir.

Ebu Hanîfe, meyvenin toplanma şartının akde konmasını vâcib görmüştür.

Aynî, Neveví'nin yukarıda temas ettiği icma iddiasını reddederek âlimler arasında mevcut ciddi ihtilaflara temas eder: "İbnu Ebî Leylâ ile Süyan Sevrî meyveyi olgunlaşmazdan önce satmanın mutlak sûrette câiz olmayacağını söylerler. Şu halde bu meselede icma var diyen yanılmıştır. Yezîd İbnu Ebî Habîb ise bu satışın mutlak surette hatta meyveyi ağaçta bırakmak şartıyla dahi câiz olduğunu söylemiştir. Bu hususta icmadan söz eden de hata etmiştir."

1- Sevrî, İbnu Ebî Leyla, Şâfiî, Mâlik, Ahmed, İbnu Hanbel (rahimehumullah) kızarmaya, sararmaya başlamadıkça ağaç üzerindeki meyveyi satmak câiz değildir demişlerdir.

2- Ebu Hanife, Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve Evzâî'ye göre ağaçta meyve zuhur ettikten sonra, olgunlaşmadan satmak câizdir. İmam Mâlik ile İmam Ahmed'in de birer kavlinin böyle olduğu rivayet edilmiştir. Hanefiler, bu meselede, Buhârî'nin kaydettiği İbnu Ömer hadisini esas almışlardır:

"Her kim tohumladığı bir hurmayı satarsa, o hurmanın meyvesi satana aittir, yeter ki müşteri şart koşmamış olsun, eğer alana kendisinin alacağına dair bir şart koşmuş ise müşterinin olur."

Hadisten bu hükme ulaşma husûsu (delalet vechi) şöyle açıklanır: Hadis, olgunlaşmadan meyve satmanın mübah olduğunu gösterir, çünkü satışa şart koşulmaksızın dahil olmayan bir şeyin, şart koşulursa satılabileceğine delalet ediyor. Burada şart koşulmadan satışa dâhil olmayan şey olgunlaşmamış meyvedir.

369 ٨– وأخرج مالك رحمه الله موقوفاً عليه قال: [لا بأسَ أنْ يُسْلِفَ الرَّجلُ الرَّجُلَ في الطَّعَامِ المَوْصُوفِ بِسعرٍ مَعْلومٍ إلى أجَلٍ مَعْلومٍ مُسَمّىً مالمْ يَكُنْ ذلكَ في زَرْعٍ لم

يبدُ صلاحُه]. وأخرجه البخاري في ترجمة باب.

8. (369)- *İmam Malik, İbnu Ömer'*in sözü olarak şunu tahric etmiştir: *"Kişinin, bir başkasına selem yoluyla yiyecek satmasında bir beis yoktur, yeter ki, yiyecek maddesinin fiyatı belirlenmiş, ödemenin zamanı tayin edilmiş olsun. Ancak (hasada) salahı ortaya çıkmayan ekinde veya (yenmeye) salahı ortaya çıkmayan hurmada selem olmaz."* Muvatta, Büyû 94, (2, 682); İbnu Ömer'in bu sözünü Buhârî, bab başlığında senedsiz olarak kaydetmiştir. (Selem, 7).

AÇIKLAMA:

Selem akdi, Hanefiler'e göre, miktarı, vasfı ve teslim tarihi belirlenen yiyecek maddesi kuru ve yaş meyve gibi her mala şâmildir. Salâhı ortaya çıkmayan ekin ve meyvede selem akdinin yasak olması hükmüyle, Kastalânî'nin belirttiği üzere, Mâlikiler amel etmiştir. 368 numaralı hadisin İbn-i Mace'deki vechinde zâhir olduğu üzere ihtilaf muayyen bir bahçe (veya ağaç)nin meyvesiyle ilgilidir. Yani "hasad zamanında şu miktar hurmanın tesliminden ziyade, belli bir bahçenin o yılki mahsulünün teslimi sözkonusu olmuştur.

370 ٩ – وعن مالك أنه بلغه أنَّ عمر رضى الله عنه: [سُئِلَ في رجلٍ أسْلَفَ طعاماً على أنْ يُعْطِيَهُ إيَّاهُ في بلدٍ آخرَ فكرِهَ ذلك عُمرُ، وقال: فأيْنَ كِرَاءُ الجملِ].

9. (370)- İmam Mâlik'e ulaştığına göre, *"Bir adam, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'a gelip başka bir memlekette ödemek şartıyla kendisiyle selem akdi yapan bir adamdan haber vererek bu akid hakkında sormuştur da Hz. Ömer (radıyallahu anh) hoşnutsuzluk izhar etmiş ve: "Pekâla, devenin kirası nerede?"* demiştir." [1] Muvatta, Büyû 91, (2, 681).

AÇIKLAMA:

Selem akidlerinde, akde konu olan malın taşınması külfet, zahmet, masraf gerektirecek bir malsa, akitte teslim yerinin mutlaka belirtilmesi gerektiğini daha önce (364 numaralı hadisin açıklamasında) belirttik. Ancak, buhur, koku gibi taşınması zahmet gerektirmeyen maddelerin selem akitlerinde teslim yeri belirtilmediği takdirde akit bâtıl olmaz. Hz. Ömer başka yerde ödenecek selem akdine yol masrafının dahil edilmesi gereğine dikkat çekiyor.

1– Elimizdeki Muvatta nüshasında "devenin kirası" tabiri yerine "taşınması" tabiri yer almıştır. (Terceme eden).

371 • ١٠ – وعنه أنه بلغه أنّ ابنَ مسعودٍ رضِىَ اللهُ عنه كان يقول: [مَنْ أسْلَفَ سَلَفاً فلا يَشْتَرِطْ أكْثَرَ منه، وإنْ كانَ قَبْضَةً من عَلَفٍ فهوَ رباً].

10. (371)- Yine İmam Mâlik'e ulaştığına göre, *ibnu Mes'ud* (radıyallahu anh) şöyle demiştir: "Kim selem akdi yaparsa, sakın fazla alma şartı koşmasın. Bir avuç saman bile olsa bu fazlalık ribâdır." Muvatta, Büyû 94, (2, 682).

AÇIKLAMA:

Şerhte belirtildiği üzere, selemde ribâ addedilen fazlalık, önceden şarta bağlanan fazlalıktır. Aksi takdirde ödeme sırasında, ödeyenin, kendi içinden gelerek koyacağı ziyade 339 numaralı rivayette görüldüğü üzere ribâ sayılmaz. Fazlalığı ribâ kılan husus üçtür: 1- Şart kılınmış olması, 2- Vaad edilmiş olması, 3- Adet olması. Vâad ve âdet aslında, "şart" kadar kesin ribâ ifade etmezse de ribâ şüphesinden hâli değildir. Dinimizde ise sedd-i zerâyi (harama, zarara götüren yolları kapamak, sebeblere de yer vermemek) prensibi esastır. Nitekim hadiste **"Kesinlikle emin olmadıkça şüpheli şeylerden kaçınız"** emredilmiştir. Üstelik bu ihtiyâtî tavır fâize giren şüphelere daha da te'kidli olarak ifade edilmiştir. Bu sebeplere binâen bir beldenin örfünde "ziyadeli ödeme" var ise bu ribâdır, alış-verişlerde bu ziyadeden kaçınmak gerekmektedir.

Rivayette geçen **"Bir avuç saman bile olsa"** tabiri, ne kadar az bile olsa, oraya girecek fazlalığın, muameleyi ribâ muâmelesine çevireceğini ifade etmektedir. Böyle fazlalıktan kaçınmanın gereği te'kidli bir üslûbla ifade edilmiş olmaktadır.

HÜLASA: Selem (veya selef) ile ilgili meseleleri, hâdislere bağlı olarak oldukça parçalı şekilde sunmuş olduk. Şöyle bir özetleme yapılabilir: Semen ve bedeli peşin olarak, akit sırasında alınmak, malın teslimi ise daha sonra yerine getirilmek üzere yapılan alış-veriş akdine selem akdi denir. Bu da diğer akitler gibi icab (teklif) ve kabul ile münakid olur ve mülkiyeti icab ettirir. Selem, miktarı, vasfı tayin edilebilen şeylerde sahih ve mûteber olur. Bu sebeple miktarı tayinde hacmi esas alınanlar (mekîlât) keyl (litre) ile, ağırlığı esas alınanlar (mevzunât) vezn (kilogram) ile, uzunluğu, eni esas alınanlar (mezrû'ât) zira' (metre) ile, sayısı esas alınanlar (ma'dudât, yumurta gibi) sayı ile belirlenir. Miktarı belirlemede açıklık gerektiği gibi, kalite gibi, cins gibi kıymete te'sir eden başka evsafları da belirlenir. Sözgelimi şu kadar metre kumaş tabiri eksiktir. Çünkü kumaşın her zaman çeşitleri olagelmiştir.

Selem'de ödeme yer ve zamanının da açık olarak belirtilmesi gerekir.

SEKİZİNCİ BAB

İHTİKÂR ve PAHALANDIRMAYA DAİR HADİSLER

372 ١ – عن ابن المسيب أنّ معْمَر بن أبى معمرٍ وقيل ابن عبدالله أحَدَ بنى عَدىّ ابن كعب رضى الله عنه قال: قالَ رسولُ الله ﷺ: من احتكَرَ فهوَ خاطِئٌ. قيلَ لسَعيدٍ: فإنَّكَ تَحتكِرُ! فقالَ إنَّ مَعمراً الَّذي كانَ يُحدِّثُ هذا الحديثَ كانَ يَحتكِرُ]. أخرجه مسلم، وأبو داود، والترمذى.

1. (372)- İbnu'l-Müseyyeb anlatıyor: "Ma'mer İbnu Ebî Ma'mer -ki İbnu Abdillah da denir ve Benu Adiyy İbnu Ka'b'dan biridir- dedi ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular: **"İhtikâr yapan hatakâr olmuştur."** Said İbnu'l-Müseyyeb'e: "Ama sen de ihtikâr yapıyorsun" dendi de: "Bu hadisi rivayet eden Ma'mer de ihtikâr yapıyordu" diye cevap verdi." Müslim, Müsâkat 129, (1605); Ebû Dâvud, Büyû 49, (3447); Tirmizî, Büyû 40 (1267).

AÇIKLAMA:

İhtikâr lügatte toplamak ve hapsetmek demektir. Şer'î bir ıstılah olarak "Erzakı pahalanıncaya kadar hapsetmektir." İhtikâr mevzuunda âlimlerin görüşleri farklıdır. Ahmed İbnu Hanbel, ihtikârı sâdece yiyecek maddelerinde görür ve ona göre sadece Mekke, Medine gibi büyük şehirlerde söz konusudur. *Hanefîler'e* göre umuma zararı olan yerde, insan ve hayvan yiyeceklerinde ihtikâr mekruhtur. Umuma zararı olmayan yerde malını satmayıp pahalanmasını beklemek ihtikâr sayılmadığı gibi, tarlasından çıkan mahsulünü veya uzaktan getirdiği zahiresini satmamak da ihtikâr değildir.

Şâfiîler bu hadisi esas alarak sadece yiyecek mallarında ihtikârın

haram olduğunu kabul ederler. Yiyecek kabilinden olmayan şeylerde bilittifak ihtikâr yoktur.

Said İbnu Müseyyeb ve *Ma'mer*'in ihtikâr yapmaları meselesine gelince, bu büyüklerin Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan rivayet ettiklerine muhalif amelde bulunmalarını âlimlerimiz kabul etmezler. Bunu, "Her maddenin ihtikârı bir değildir, bazı durum ve şartlarda, bazı maddelerde yapılan ihtikârın yasaklanan ihtikâr sayılmayacağı" prensibiyle izah ederler. Nitekim onların ihtikârı "zahire" gibi aslî maddede olmamış, zeytinyağı gibi tâli maddede olmuştur ve "ihtiyaç zamanında yiyecek saklama"ya hamledilmiştir. Nitekim Hanefiler ve Şafiîler bu görüştedir. İhtiyaç anında saklanan şey ihtikâr değildir.

Alimler, bekletilmesi câiz olan tâli malların da piyasada tükenmesi halinde, o günün fiyatı ile, zor kullanılarak sattırılabileceğine hükmetmişlerdir.

373 ٢– وعن مالك قال: بلغنى أن عمر رضى الله عنه كان يقول: [لا حُكْرَةَ في سُوقِنَا، لا يَعمِدُ رِجَالٌ بأيْدِيهِمْ فُضُولُ أذْهَابٍ إلى رِزْقٍ مِنْ أرْزَاقِ الله تَعالى يَنزِلُ بِسَاحَتِنَا فَيحتَكِرُونَهُ. ولكِنْ أيُّمَا جَالِبٍ جَلَبَ عَلَى عَمُودِ كَبِدِهِ في الشِّتَاءِ والصَّيْفِ فذلكَ ضَيفُ عُمَرَ فَلْيَبِعْ كَيفَ شَاءَ الله تعالى، ولْيُمسِكْ كَيفَ شَاءَ الله تعالى].

2. (373)- *İmam Mâlik* diyor ki: "Bana ulaştığına göre Hz. Ömer (radıyallahu anh) şöyle demiştir: "Bizim çarşımızda ihtikâr olamaz. Yanlarında fazla yiyecek maddesi bulunan bir kısım insanlar, bizim sahâmıza Allah'ın rızkından inmiş olan bir rızka yönelip, onu bize karşı saklayamazlar. Ancak kim, yaz, kış demeden zahmetlere katlanarak mal getirmiş ise o Ömer'in misafiridir. Allah'ın istediği şekilde malını satsın, istediği şekilde de saklasın." Muvatta, Büyû 56, (2, 651).

374 ٣– وعن مالك أنه بلغه أيضاً: [أنَّ عُثمانَ رضى الله عنه كانَ يَنهَى عن الْحكرةِ].

3. (374)- *İmam Malik*'e ulaştığına göre, "Hz. Osman da ihtikâr yapmayı yasaklamıştır. Muvatta, Büyû 58, (2, 651).

375 ٤– وعن ابن المسيب: [أنَّ عمرَ رضى الله عنه مرَّ بحاطِبِ بن أبى بَلْتَعَةَ وهو يَبيعُ زَبيباً لهُ في السُّوقِ فقالَ لهُ: إمَّا أنْ تَزيدَ في السِّعْرِ وإمَّا أنْ تُرفعَ من سُوقِنَا]. أخرجه مالك.

4. (375)- *İbnu'l-Müseyyeb* anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh), pa-

zara uğramıştı. Orada Hâtib İbnu Ebî Belte'a'ya uğradı. Hâtib'in (ucuz fiyatla) kuru üzüm sattığını görünce: *"Ya fiyatı (diğerlerinin seviyesine yükseltirsin yahut pazarımızdan çeker gidersin"* diye ihtâr etti." Muvatta, Büyû 57, (2, 651).

AÇIKLAMA:

Bazı âlimler normal fiyattan daha düşük fiyatlara satanlara, öbür satıcıların zarar görmelerini önlemek için, müdahale edilmesi gereğine hükmetmişse de bazı âlimler bu müdahaleyi doğru bulmamışlardır.

376 ٥ – وعن أبي هريرة رضى الله عنهُ: [أنَّ رجلاً قالَ: يا رسـولَ الله سَعِّرْ لَنَا فقالَ: بل ادْعُو. ثمَّ جاءَ آخرُ فقالَ يا رسُولَ الله سَعِّرْ لَنَا فقالَ: بـلِ اللهُ تعالى يَخفِضُ ويرفعُ، وَإنِّي لأَرْجُو أنْ ألقَى اللهَ تعالى وليس لأَحَدٍ عندى مَظْلمةٌ]. أخرجه أبو داود.

5. (376) *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam gelerek: "Ey Allah'ın Resulü, bizler için eşyalara fiyat tesbit ediver" diye müracaatta bulundu. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Hayır fiyat koymayayım (rızka bolluk vermesi için) Allah'a dua edeyim"** cevabını verdi. Arkadan bir başkası gelerek: (Ortaklık pahalandı, eşyaların) fiyatını bize siz tesbit ediverin" diye talebde bulununca, bu sefer: **"Hayır rızkı bollaştırıp, darlaştıran Allah'tır. Ben hiçbir kimseye zulmetmemiş olarak Allah'a kavuşmak istiyorum"** cevabını verdi." Ebû Dâvud, Büyû 51, (3450).

AÇIKLAMA:

Hadis piyasaya, otoriteler tarafından fiyat koymanın zulüm ve dolayısıyla haram olduğunu göstermektedir. İslâm'ın Kur'ân tarafından tesbit edilen ticâret anlayışında esas, satıcının ve müşterinin karşılıklı hoşnutluğudur: **"Ey iman edenler, mallarınızı aranızda haksızlıkla değil karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle yiyin..."** (Nisâ, 29). *Otoritenin satıcının rızasına uymayacak şekilde fiyat koyması bu esasa ters düşer. Bu sebeple cumhur-u ulema, fiyat koyma prensibini reddetmiş ve serbest bırakmayı esas almıştır. İmam Mâlik'in muhalif görüşü iltizam ettiği, devlet tarafından fiyat tesbit edilebileceği kanaatinde olduğu da rivayet edilmiştir. Keza, fiyatların artma durumunda İmam Şâfiî'nin de fiyat koymayı tecviz ettiği belirtilmiştir.*

Fiyat tesbit yasağı hadisin zahirine göre her çeşit mal içindir:

İnsanların gıda ve diğer ihtiyaç maddelerine olduğu gibi, hayvanların gıdalarına da şamildir.

Dinimizde esas prensip, herkesin malları üzerinde tasarrufta serbest olmasıdır. Fiyat tesbiti, bu serbestiye bir tahdid (hacr), bir müdâhele kabul edilerek uygun görülmemiştir. Diğer taraftan "Devlet reisinin fiyat tahdidi müşteriler lehine bir davranıştır. Halbuki devlet reisi satıcı ve alıcı karşısında bîtaraf davranmalıdır, o bütün Müslümanların maslahatını gözetmek durumundadır, bir kısmının değil" demiştir.

377 ٦– وعن أنس رضى الله عنه [أنَّ الناسَ قـالُوا : يارسُولَ اللهِ غَلاَ السِّعْرُ فَسَعِّرْ لَنَا فقـالَ : إنَّ اللهَ هوَ المُسَعِّرُ القابضُ الباسطُ الرَّازِقُ، وإنّي لأرْجُو أنْ ألقَى اللهَ تعالى وليسَ أحدٌ يُطالِبُنِي بِمَظْلَمَةٍ في دمٍ ولاَ مالٍ]. أخرجه أبو داود والترمذي وصحّحه.

6. (377)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Halk Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e müracaatla: "Ey Allah'ın Resûlü, fiyatlar yükseldi, bizim için fiyatları siz tesbit edin" dediler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara şu cevabı verdi: **"Fiyatları koyan Allah'tır. Rızkı veren, artırıp eksilten de O'dur. Ben ise, hiç kimse benden ne kan ne de mal hususunda hak talebinde bulunmaz olduğu halde Allah'a kavuşmamı diliyorum."** Ebu Dâvud, Büyû 51, (3451); Tirmizî, Büyû 73, (1314). Tirmizî hadisin sahih olduğunu söylemiştir.

378 ٧– وعن ابن عمر رضى الله عنهما. أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قالَ : [مَنِ احْتَكَرَ طعاماً أربعينَ يوماً يُرِيدُ بِهِ الغَلاءَ فقدْ بَرِئَ مِنَ اللهِ تعالى وبَرِئَ اللهُ تعالى منهُ].

7. (378)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Pahalanması için, kim bir yiyecek maddesini kırk gün saklarsa, o, Allah'tan yüz çevirmiştir, Allah da ondan yüz çevirmiştir."** Bu hadisi Ahmed İbnu Hanbel Müsned'inde (2, 33) zikretmiştir. Mecmâu'z-Zevâid'de bunun ayrıca Ebû Ya'lâ el-Mevsılî'nin ve Bezzâr'ın Müsned'lerinde, Taberânî'nin el-Mu'cemu'l-Evsât'ında tahric edildikleri belirtilir.

379 ٨– وعن معاذ رضيَ اللهُ عنهُ قال: [سَمِعْتُ رسولَ اللهِ ﷺ يقولُ: بِئْسَ العَبدُ المُحتكِرُ إنْ أرخصَ اللهُ تعالى ألأسْعارَ حَزِنَ، وإنْ أغلاهَا فَرِحَ].

8. (379)- *Hz. Muaz* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber

(aleyhissalâtu vesselâm)'in şöyle söylediğini işittim: **"İhtikâr yapan kişi ne kötüdür. Allah fiyatları ucuzlatsa üzülür, pahalandırırsa sevinir."** Bu rivayet mişkâtu'l-Mesâbih'de 2897 numarada Rezin'den olarak kaydedilmiş, Beyhakî'nin Şu'abu'l-İman'ından alındığı belirtilmiştir.

380 ٩ – وعن أبي أمامة رضِيَ اللّهُ عنهُ، أنَّ رسولَ الله ﷺ قالَ: [أهلُ المَدائنِ هم الحُبَسَاءُ في سَبيلِ اللهِ تعالى فلا تَحتَكِرُوا عليهِمُ الأقواتَ، ولاَ تُغْلُوا عليهمُ الأسْعارَ، فإنَّ مَن احْتَكَرَ عليهم طعاماً أربعينَ يوماً ثم تصدقَ به لم يَكُنْ لهُ كفارةٌ].

9. (380)- *Ebu Ümâme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdu: **"Şehirlerde yaşayanlar, Allah yolunda hapsedilmiş kimselerdir. Gıdalarında onlara ihtikâr yapmayın, onlara fiyatları yükseltmeyin, zira kim onlara bir gıda maddesini kırk gün hapsetse, sonra da tamamını tasadduk etse yine de işlediği günahı affettiremez."** Rezîn'in ilâvesidir. Münzirî'nin et-Tergîb ve't-Terhîb'inde kaydedilmiştir. (3, 27).

381 ١٠ – وعن أبي هريرة ومعقل بن يسار رضِيَ اللّهُ عنهُما قالا: قالَ رسولُ اللهِ ﷺ يُحشَرُ الحاكِرونَ وقَتَلَةُ الأنفُس في درجةٍ، ومنْ دَخَلَ في شيءٍ من سعرِ المسلمينَ يُغلّيهِ عَليهِمْ كانَ حقّاً على اللهِ تعالى أنْ يُعذّبَهُ في مُعظَمِ النّارِ يوم القيامة].

10. (381)- *Hz. Ebu Hüreyre* ve *Hz. Ma'kıl İbnu Yesar* (radıyallahu anhüma)'ın anlattıklarına göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuşlardır: "Muhtekirler ve cana kıyanlar aynı derecede haşrolacaklar. Kim Müslümanların herhangi bir şeydeki fiyatına müdâhale ederek pahalandırırsa, kıyamet gününde ateşin büyüğünde cezalandırılması Allah'a vacib olmuştur." Rezin'in ilavesidir. Münzirî'nin et-Terğîb ve't-Terhîb'inde kaydedilmiştir. (3, 27).

382 ١١ – وعن ابن عمر رضِيَ اللّهُ عنهُما قال: [الجَالبُ مرزُوقٌ، والمُحتكِرُ محرومٌ، ومَنِ احْتَكَرَ على المُسلمينَ طعاماً ضَرَبهُ اللّهُ تعالىٰ بالإفْلاسِ والْجَذَامِ]. أخرج هذه الأحاديث الخمسة رزين رحمه الله تعالى.

11. (382)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhüma) buyurdu ki: *"Pazara mal*

celbeden rızıklanır, muhtekir mahrum bırakılır. Kim mü'minlerin bir gıdasını onlara karşı saklar, ihtikâr yaparsa, Allah onu iflasa ve cüzzam hastalığına dûçâr eder." İbnu Mâce, Ticârât 6, (2153). Bu son beş rivayeti Rezîn merhum tahric etmiştir.

DOKUZUCU BAB

AYIP SEBEBİYLE MALI GERİ VERMEYE DAİR

383 ١ – عن عائشة رضيَ اللهُ عنها. [إنَّ رَجلاً: ابتاعَ غُلاماً فأقامَ عندَهُ ما شاءَ اللهُ ثم
وَجَدَ بهِ عيباً فخاصمهُ إلى رسولِ اللهِ ﷺ فردَّهُ عليه، فقالَ الرَّجُلُ: يا رسولَ اللهِ قد
استَغلَّ غُلامي، فقالَ رسولُ اللهِ ﷺ: الخَراجُ بالضَّمانِ]. أخرجه أصحاب السنن.

1. (383)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: *"Bir adam bir köle satın aldı. Köle, Allah'ın dilediği kadar (bir müddet) adamın yanında ikâmet etti. Sonra adam kölede bir kusur tesbit etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelerek şikâyette bulundu ve eski sahibine iate etti. Eski sahibi: "Ey Allah'ın Resûlü, (yanında kaldığı müddetçe) kölemi kullandı, ondan istifade etti" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Harac (menfaat), zâmin (kefil) olana aittir"** buyurdu. Ebu Dâvud, Büyû 71, (3508, 3509, 3510); Tirmizî, Büyû 53 (1285); Nesâî, Büyû 15, (8, 254-255); İbnu Mâce, Ticârât 43, (2242-2243).

AÇIKLAMA:

Hadisteki harac, menfaat, istifade, gelir manasınadır. Yani, köle, tarla hayvan gibi herhangi bir malı satın alan kimse önceden belirtilmeyen bir kusur bularak bilahare onu eski sahibine iade edip, ödediği parayı geri almak isterse bu hakka sahiptir. Satın aldığı andan geri verdiği ana kadar geçen zaman içerisinde -köleyi hizmetlenmek, hayvana binmek, tarladan ürün elde etmek gibi- elde edilen istifadeler onu satın alan müşterinindir. Çünkü, bu esnada o malın zâmini, satın alan müşteri idi. Yani, o mal telef olsaydı, müşterinin zararına telef olacaktı. İşte hadiste Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* **"Bu mala kim zâmin ve kefil ise, kimin sorumluluğunda ise, ondan elde edilen menfaat de ona aittir"** buyurmak-

tadır. Telef olma hâlinde onu satmış olana rücu etmek, onu da zarara ortak etmek söz konusu olmadığına, bütün zarara müşteri zâmin olduğuna göre, gelir de bu zarara zâmin olana yâni müşteriye aittir.

Ayrıca şu da ilâve edilebilir: Zarara zâmin olma dışında, köle olsun, hayvan olsun, kusuru tesbit edilen şeyin bakım ve muhafazası için yapılan masraf ve zahmetler de müşteri tarafından deruhte edildiği için, onlardan istifadesi normal hakkı sayılmaktadır.

384 ٢ – وفي أخرى للنسائى: [أنَّ رسولَ الله ﷺ قَضَى أنَّ الخَرَاجَ بالضَّمَانِ، ونَهَى عَنْ رِبْحِ مالَمْ يَضْمَنْ].

قال الترمذى: وتفسير قوله «الخراج بالضمان» هُو الرجل يشترى العبد يستغله ثم يجد به عيباً فيرده على البائع، فالغُلة للمشترى، لأن العبد لو هَلَكَ هَلَكَ من مال المشترى، ونَحْوُ هذا من المسائل يكون فيه الخراج بالضمان.

2. (384)- *Nesâî*'nin bir rivayeti şöyledir: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* menfaatin, zâmin olana aid olduğuna hükmetti ve zâmin olmayan kimsenin menfaat talebini yasakladı.

Tirmizî hazretleri, "Menfaat, zâmin olana aittir" sözünü şöyle açıkladı: "Burada zâmin o kimsedir ki, bir köle satın alır, bir müddet onu hizmetlenir, sonra onda bir kusur tesbît eder ve bu sebeple köleyi satıcısına iâde eder. Bu durumda, köleden hâsıl olan menfaat müşteriye aittir. Zira köle, şâyet helâk olsaydı, müşterinin malı olarak helâk olacaktı. Buna benzeyen bütün meselelerde menfaat, zâmin olana aittir."

385 ٣ – وعن عقبة بن عامر رضىَ الله عنهُ. أنّ رسُولَ الله ﷺ قال: [عُهْدَةُ الرَّقِيقِ ثَلاثَةُ أيَّامٍ إنْ وَجَدَ دَاءً رَدَّ فِي ثَلاثِ لَيَالٍ بِغَيْرِ بَيِّنَةٍ، وَإنْ وَجَدَ دَاءً بَعْدَ الثَّلاثِ كُلِّفَ البَيِّنَةَ أنَّهُ اشْتَرَاهُ وَبِهِ هٰذَا الدَّاءُ]. أخرجه أبو داود.

3. (385)- *Ukbe İbnu Âmir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: **"Kölenin müddeti üç gündür. Şayet müşteri, bir hastalığa rastlarsa, herhangi bir delil ibraz etmeden köleyi satana geri verir. Üç günden sonra hastalığa rastlarsa, bu hastalığın, satın aldığı zamana ait olduğu hususunda delil ibraz etmesi gerekir."** Ebû Dâvud, Büyû 72, 3506.

AÇIKLAMA:

Bir kimse, köle veya cariye satın alınca akid sırasında satıcı, kölenin kusursuz olduğunu ifade etmemiş olsa, müşterinin ilk üç gün içinde gördüğü kusur, satıcının malındaki kusur sayılır ve köleyi, herhangi bir delil ibrazına ihtiyaç duymadan, eski sâhibine geri verebilir. Üç günden sonra göreceği kusurun, alış sırasında kölede bulunduğuna dair delil getirmesi gerekir. Hadis, fakihlere göre farklı yorumlara tâbi tutulmuştur. İmam Mâlik bu söylenen görüşü benimsemiş, ilâveten *"Bayi, ayıptan berî olma şartını koşmadı ve cünun cüzzâm, alaca gibi, hastalıklardan selâmet müddeti bir yıldır. Bir yıl içerisinde bu çeşit ciddî hastalıklardan birine rastlamazsa satanın her çeşit sorumluluğu tamamen kalkar. Bundan sonra görülecek kusurlar yeni sahibinin sorumluluğuna terettüp eder. Esasen böyle bir yıllık sorumluluk, sadece köle için mevzubahistir.*

Şâfiî hazretleri ise ne üç gün ne de bir yıl diye bir müddet tanımaz, hastalığa bakar. Eğer hastalık satın aldığı günden ihtilaf anına kadar geçen zaman içinde çıkması normal olan bir hastalıksa, yeminle birlikte satıcının sözüne itibar edilir. Satın aldığı günden ihtilâf anına kadar geçen zaman içinde husule gelmesi mutad olmayan bir hastalıksa, köleyi satana geri verir.

Ahmed İbnu Hanbel, satın alınan köle konusunda üç günlük müddetle ilgili hadisi zayıf bulur ve: "Müddet hususunda hadis yoktur" der.

386 ٤ – وعن أبى سلمة بن عبد الرحمن بن عوف: [أَنَّ عَبْدَالرَّحْمَنِ بن عَوْفٍ رضِىَ اللّٰهُ عنهُ اشْتَرَى جَارِيَةً مِنْ عَاصِمِ بنِ عَدىٍّ فَوَجَدَهَا ذَاتَ زَوْجٍ فَرَدَّهَا].

4. (386)- *Ebu Seleme İbnu Abdirrahmân İbni Avf* anlatıyor: *"Abdurrahman İbnu Avf (radıyallahu anh), Asım İbnu Adiy'den bir cariye almıştı. Cariyenin evli olduğunu anladı ve deral geri verdi."* Muvatta, Büyû 8 (2, 617).

AÇIKLAMA:

Cariye, efendisine helâl ise de, cariyenin evli olması hâli bu helâlliği kaldırır. İslâm, hiç bir surette bir kadından, cariye bile olsa, aynı anda iki kişinin istifadesine cevaz vermez.

Yukarıdaki rivayet, cariyede evlilik hâlinin, akdi satıcı aleyhine bozmaya yeterli bir kusur olduğu görülmektedir. Rivayetten, bu kusurun akit sırasında beyan edilmemiş olduğu anlaşılmaktadır.

387 ٥ – وعن ابن عمر رضىَ اللهُ عنهما: [أنَّهُ بَاعَ غُلاماً بثمانمائة درهمٍ وباعَهُ علَى البَرَاءة فقَـــالَ الَّذى ابْتَاعَهُ: بالْغُلام دَاءٌ لَمْ تُسَمِّه لِى، فَاخْتصما إلى عُثْمانَ رضىَ اللهُ عـنه فقـالَ الرَّجُلُ: باعَنِى عَبْداً وبه دَاءٌ لَمْ يُسَمِّه لِى. فـقـالَ عبْدُاللهِ: بعتُهُ بالْبَراءة فقَضَى عُثْمانُ رضىَ اللهُ عـــنـــهُ علَى ابنِ عُمرَ أنْ يحلفَ لَهُ لَقَدْ بَاعهُ العَبْدَ وما دَاءٌ يَعْلمُهُ. فَأَبَى أنْ يَحْلِفَ فَارْتَجعَ الْعَبـــدَ فَصَحَّ عِنْدَهُ فَبَاعَـــهُ بعـــدَ ذلكَ بألْفٍ وخَمْسَمائة دِرهمٍ]. أخرجهما مالك.

5. (387)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh)'in anlattığına göre, *"Kendisi, sekizyüz dirheme bir köle satar ve satarken "kusursuz" olduğunu söyler. Ancak, satın alan kimse bilahere: "Kölede bir hastalık var bana söylemedin" der. İhtilaf Hz. Osman (radıyallahu anh)'a götürülür. Adam: "Kölede hastalık olduğu halde, haber vermeksizin bana sattı" der. Abdullah (radıyallahu anh): "Ben onu 'kusursuz' olarak sattım" der. Hz. Osman (radıyallahu anh) sattığı zaman kölede kusur olduğunu bilmediğine dair yemin etmesine hükmetti. Abdullah yemin etmekten imtina ederek, köleyi geri aldı. Köle yanında sıhhate kavuştu. Sonra onu yeniden sattı ve bu sefer bin beş yüz dirhem aldı."* Muvatta, Büyû 4, (2, 613).

ONUNCU BAB

AĞACI VE MEYVEYİ SATMAK, SATILAN KÖLENİN MALI VE MALA GELEN MUSİBETE DAİR

388 ١ – عن ابن عمر رضىَ اللهُ عنهُما قال: [سَمِعْتُ رسولَ الله ﷺ يقولُ: مَنْ بَاعَ، وفي رواية: مَنْ ابْتَاعَ نَخْلاً قـد أُبِّرَتْ فثمرها للبَائِعِ إلاَّ أنْ يشْتَرِطَ الْمُبْتَاعُ، ومَنِ ابْتَاعَ عبداً فَمَالُهُ لِلَّذى بَاعَهُ إلاَّ أنْ يَشْتَرِطَ الْمُبْتَاعُ]. أخرجه الستة. « والتأبيرج التقليح.

1. (388)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhüma) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şöyle sölediğini işittim: **"Kim döllemesi yapılmış bir hurmalık satarsa (bir başka rivayette satın alırsa) bunun meyvesi satana aittir. Satın alan kendisinin olacak diye şart koşmuşsa o hâric (bu durumda meyve müşterinindir). Kim de bir köle satarsa, kölenin malı satanındır, burda da satın alan "benim olacak" diye şart koşmuşsa o hâriç, bu takdirde kölenin malı varsa müşterinin olur."** Buhârî, Büyû 90, 92, Şürb 17, Şürût 2; Müslim, Büyû 77, (1543); Muvatta, Büyû 9 (2, 617); Tirmizî, Büyû 25, (1244); Ebû Dâvud, İcâre 44, (3433, 4434); Nesâî, Büyû 75, (7, 296).

389 ٢ – وعن جابر رضىَ اللهُ عنهُ قال: [قَالَ رسُولُ الله ﷺ: إنْ بعْتَ مِنْ أخيكَ تَمراً فَأصَابَتْهُ جَائحةٌ فَلاَ يَحِلُّ لَكَ أنْ تَأْخُذَ مِنْهُ شَيْئاً، بِمَ تَأْخُذُ مَالَ أخيكَ بِغَيرِ حَقٍّ].

أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

وفي رواية: أمر رسول الله ﷺ: بِوَضْعِ الجَوَائِحِ.

كتاب البخل وذم المال

2. (389)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Bir din kardeşine yemiş sat-**

san sonra da buna bir âfet gelse, ondan bir şey alman sana helâl olmaz. Kar-deşinin malını hakkın olmadığı halde nasıl alırsın?" Müslim, Müsâkat 14, (1554); Ebû Dâvud, İcâre 24, (3574), 60, (3470). Bir başka rivayette: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* âfetle gelen zararın hesaptan düşülmesini emretti" demiştir. (Müslim, Musâkat 17).

AÇIKLAMA:

Satılan meyve henüz müşteri tarafınan ağaçtan toplanmadan dolu, fırtına, çekirge, susuzluk gibi insan dahli bulunmayan bir âfete mâruz kalarak zarara uğrarsa bunun zararı satıcıya mı aittir, satın alana mı? şeklinde âlimler farklı görüşlere sahiptir.

1- Mâlikîler toplanmayan malın satıcının garantisinde olduğu kanaatindedir.

2- Ahmed İbnu Hanbel: "Gelen zarar üçte birden azsa müşteri çeker, fazla ise satıcı" der. Zararın miktarı hususunda ihtilaf edilirse satıcının sözü esastır.

3- İmam-ı Âzam ve Şâfiî hazretleri ve Zâhirîler "Müşteri teslim almışsa, afetle gelen zararın tamamı müşteriye aittir, teslim almadan önce gelirse satıcıya aittir"derler. Teslimden maksad müşteri ile malın başbaşa kalmasıdır.

CİMRİLİKLE İLGİLİ BÖLÜM

390 ١ – عن الأحنف بن قيس قال: [كُنتُ في نفرٍ مِن قُرَيْشٍ فمرَّ أبُو ذَرٍّ رضيَ اللهُ عنهُ وهو يقــولُ: بَشِّرِ الْكَانِزِين بِرَضْـفٍ يُحْمى عَلَيْهِم في نَارِ جَهَنَّمَ فيُوضَعُ علَى حَلَمَة ثَدْىِ أحَدِهِمْ حــتَّى يخرُجَ من نُغْضِ كَتفه، ويُوضعُ علَى نُغْضِ كَتفه حتَّى يَخرُجَ مِنْ حَلَمَةِ ثَدْيِه يتزلْزَلُ؛ فوضعَ القَومُ رؤُسهُم فما رأَيْتُ أحداً منهُمْ رجَعَ إليْه شيْئـاً، فــأدْبَرَ فاتَّبَعْتُهُ حــتَّى جلس إلـى سارِيَة فقُلْتُ: مــا رأيْتُ هـؤُلاَء إلاَّ كَرِهُوا ما قُلْتَ لَهُمْ. فـقَالَ: إنَّ هـؤُلآء لاَ يَعْقلُونَ شيْئـاً؛ إنَّ خَلِيلى أبَا الْقَاسم ﷺ دعـانى فـأجبْتُهُ فـقَالَ: أتَرَى أُحُداً؟ فـقلـتُ أرَاهُ؛ فـقَالَ: مـا يَسُرُّنى أنَّ لى مثْلَهُ ذَهبـاً أُنْفقُهُ كُلَّهُ إلاَّ ثَلاَثَةَ دنَانيــر، ثُمَّ هـؤُلآءِ يَجْمعُونَ الدُّنْيَا لاَ يعْقلُونَ شيْئــاً. قُلْتُ: مَالَكَ ولإخْوَانكَ مِنْ قُرَيْشٍ لاَ تَعْتَرِيــــهِمْ وتُصيــــبُ منْهُمْ؟ قَالَ لاَ؛ ورَبِّكَ لاَ أسْألُهُمْ عَنْ دُنْيَا ولاَ أسْتَفْتِيــهِم عَنْ دينٍ حتَّى ألْحَقَ بالله ورسُوله. قَال قُلْتُ: مَا تقُولُ فـي هذَا الْعَطاءِ؟ قَالَ خُذْهُ: فَإنَّ فيه الْيَوْمَ معُونَةً، فإذَا كَانَ ثَمَناً لدينكَ فدَعْهُ]. أخرجه الشيخان.

1. (390)- *Ahnef İbnu Kays* anlatıyor: "Ben Kureyş'ten bir grubla oturuyordum. Oradan Ebu Zerr (radıyallahu anh) geçti. Şöyle diyordu:

"— Mal biriktirenleri, cehennem ateşinde kızdırılan taşlarla müjdele. Bu kızgın taşlar onların her birinin memelerinin uçlarına konacak, tâ kürek kemiklerinden çıkacak; kürek kemiklerine konacak, ta meme uçlarından çıkacak. (Böylece) çalkalanıp duracaklar" dedi. Bu konuşmayı dinleyenler başlarını indirdiler. Onlardan hiçbirinin bu adama cevap ver-

diğini görmedim. Bunun üzerine adam dönüp gitti. Ben de peşinden onu takip ettim. Nihayet bir direğin dibine oturdu.

— Bu adamların, senin kendisine söylediklerinden hoşlanmadıklarını görüyorum, dedim. Şu cevabı verdi:

— Bunların hakikaten hiçbir şeye aklı ermiyor. Dostum Ebu'l-Kâsım *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir keresinde beni çağırdı. Yanına varınca bana:

— Uhud'u görüyormusun? dedi.

— Evet görüyorum dedim. Bunun üzerine:

— Bunun kadar altınım olmasını istemem, (olsaydı) üç dinar müstesna hepsini infak ederdim, buyurdu. Ebu Zerr (radıyallahu anh) önceki sözünü te'kiden:

— Bu (Kureyşliler var ya) dünyayı topluyorlar hiçbir şeye akılları ermiyor, dedi.

Ben:

— Seninle bu Kureyşli kardeşlerinin arasında ne var ki, onların yanına uğramıyor, onlardan birşey almıyorsun? dedim.

Ebu Zerr:

— Hayır! Rabbine yemin ederim, taa Allah ve Resûlüne kavuşuncaya kadar ben onlardan ne dünyalık isterim ne de kendilerine din nâmına bir şey sorarım, dedi. Ben tekrar:

— Şu ihsan meselesi hakkında ne dersin? dedim.

— Sen onu al. Çünkü, bugün onda bir nafaka var. Ancak, bu ihsan dinin karşılığında yapılırsa, bırak alma, dedi. Buhârî, Zekât 4; Müslim, Zekât 34. (992).

391 ٢– وفي رواية: [كُنْتُ أمْشِي مَعَ رسُولِ اللهِ ﷺ وَهُوَ يَنْظُرُ إلى أُحدٍ فقَالَ: مَا أُحِبُّ أنْ يَكُونَ لِي ذَهبَاً تَمسِي عَلَيَّ ثَالثَةٌ، وَعِنْدِى مِنْهُ دِينَارٌ إلاَّ دِينَاراً أرْصُدُهُ لِدَيْنٍ إلاَّ أنْ أقُولَ بِهِ فِي عِبَادِ اللهِ هكَذَا حَثَا بَيْنَ يَدَيْهِ، وَهَكَذَا عَنْ يَمِينِهِ، وَهَكَذَا عَنْ شِمَالِهِ].

«وَنُغضُ الكتفِ أعْلاَهُ، وقيل: العظم الرقيق الذي يلى طرفه.

2. (391)- Bir başka rivayette şöyle denmiştir:

"Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la beraber yürüyordum. O, Uhud dağına bakıyordu. Bir ara: **"Evimde üç gece kalacak altınım olsun istemem. Ancak üzerimdeki bir borç sebebiyle tek dinarı koruyabilir, geri kalanın da Allah'ın kullarına şöyle şöyle dağıtılmasını emrederdim"** dedi ve elleriyle önüne, sağına soluna dağıtma işareti yaptı." **Buhârî, Zekât 4; İstikrâz 3, Bed'u'l-Halk 6; İsti'zân 30, Rikâk 13, 14; Müslim, Zekât 34 (992).**

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivayet *Ebu Zerr Gıfarî* hazretlerinin mizacına muvafık bir mahiyet arzeder. Ebu Zerr hazretleri (radıyallahu anh) Ashab arasında son derece zâhid bir zattır. Onun nazarında dünya servetlerinin, tereffühün hiçbir değeri yoktur. Mal biriktirmek, lüks, debdebe ona göre haramdır. Onun, zühd mesleğindeki ifratı sebebiyle Ashab'ın büyük çoğunluğundan ayrılarak, ümmetin çoğunluğuna tavsiye edilmeyecek hususî bir yolda gitmiş olduğunu ayrıca belirteceğiz.

Nevevî hazretleri, yukarıdaki rivayette Ebu Zerr (radıyallahu anh)'in kendi mezhbine delil bulduğunu söyler. Çünkü ona göre, ihtiyaçtan fazla mal biriktirmek, Kur'ân'da haram olduğu belirtilen kenz'dir. Halbuki ümmetin sevkedileceği cadde-i kübra cumhurun yoludur. Cumhru-u ulema ise zekatı verilen malı kenz kabul etmez, helal addeder. Ashabtan pekçoğu ticaretle meşgul olup büyük sermaye biriktirmiştir. Ama onlar zekatını verince buna kenz dememişlerdir, haram addetmemişlerdir.

Kadı İyaz, Ebu Zerr'in tutumunu şöyle yorumlar: *"Sahih olan şudur ki, Hz. Ebu Zerr (radıyallahu anh)'in inkâr ettiği husus, Beytü'l-Mal'den kendileri için mal alıp bunları yerli yerine harcamayan sultanlarla ilgilidir."*

Nevevî haklı olarak buna katılmaz ve bu yorumun yanlış olduğunu söyler. *"Çünkü der, Ebu Zerr (radıyallahu anh) zamanındaki sultanlar onun dediği gibi değillerdi. Onların Beytü'l-Mâl'e ihanetleri yoktu. Onlar Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman (radıyallahu anhüm ecmain) idiler. Nitekim Ebu Zerr (radıyallahu anh) Hz. Osman'ın sağlığında 32 hicrî yılında vefat etmiştir."*

Bu meseleyi, Ashâbın arasında mevcut diğer ihtilâflı mes'elelerden biri gibi görmek en uygundur. Onların hepsi ayet ve hadisleri yorumlamada, ictihad yapmada yetki sâhibidirler. İsabet de edebilirler hata da. İsabetin mi'yarı çoğunluğun tercihidir. Çünkü Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ümmetin dalâlet üzerinde ittifak etmeyeceğini müjdelemiştir. Dolayısıyla, Ebu Zerr (radıyallahu anh)'in görüşünü tercih ve iltizam ederiz.

Zamanımızda bir kısım Müslümanlar, Ebû Zerr hazretlerinin para ve lüks karşısındaki tutumunu, kendi siyasî görüşlerine uygun bularak, diğer sahâbeleri alçaltıcı bir tavırla, Ebu Zerr (radıyallahu anh)'i tebcîl cihetine gidiyorlar. Mâkul ve İslâmî bulmadığımızı belirtmek isteriz. Ehl-i Sünnet, Ashabtan hiçbirine küçültücü tavır takınmayı tasvib etmez. Böylesi bir ayırım gulat-ı Şia'nın işidir.

392 ٣- وعن أبى ذرّ رضىَ اللهُ عنهُ قال: [أتَيْتُ إلى رَسُولِ اللهِ ﷺ وَهُوَ جَالِسٌ فِي ظِلِّ الْكَعْبَةِ فَلَمَّا رَآنِي قَالَ: هُمُ الأخْسَرُونَ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ. قُلْتُ: يَارَسُولَ اللهِ ﷺ فِدَاكَ أبِى وَأمِّى؛ مَنْ هُمْ؟ قَالَ: هُمُ الأكْثَرُونَ أمْوَالاً إلاَّ مَنْ قَالَ هٰكَذَا وَهٰكَذَا وَهٰكَذَا ثَلاَثَ مَرَّاتٍ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ وَعَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شِمَالِهِ، وَقَلِيلٌ مَاهُمْ. مَا مِنْ صَاحِبِ إبِلٍ وَلاَ بَقَرٍ وَلاَ غَنَمٍ لاَ يُؤَدِّى زَكَاتَهَا إلاَّ جَاءَتْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أعْظَمَ مَا كَانَتْ وَأسْمَنَهُ تَنْطَحُهُ بِقُرُونِهَا وَتَطَؤُهُ بِأظْلاَفِهَا كُلَّمَا نَفَدَتْ أُخْرَاهَا عَادَتْ عَلَيْهِ أُولاَهَا حَتَّى يُقْضَى بَيْنَ النَّاسِ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود، واللفظ لمسلم.

3. (392)- Ebu Zerr (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kâbe'nin gölgesinde otururken yanına geldim. Beni görünce: *"Kâbe'nin Rabbine kasem olsun onlar zararda"* buyurdu. Ben:

— Ey Allah'ın Resûlü, annem babam sana feda olsun, onlar kimlerdir? dedim. Buyurdu ki:

— **"Onlar malca çok olanlardır.** Ancak -eliyle ön, arka, sağ ve sol taraflarını göstererek- **şöyle şöyle bol bol vermelerini emredenler müstesna"** dedi ve hemen ilâve etti:

— **"Böyleleri ne kadar az! Şunu bilin ki, devesi, sığırı, davarı olup da zekâtını vermeyen her insan kıyamet günü, o malları, mümkün olan en iri ve en semiz şekilde karşısına çıkıp, sırayla boynuzlarıyla toslayacak, ayaklarıyla çiğneyecek. Sonuncusu da bu muameleyi yapınca birinci tekrar başlayacak. Bu hal, insanlar arasındaki hüküm bitinceye kadar devam edecek."** Müslim, Zekât, 301, (590); Buhârî, Eymân 3, Zekât 43; Tirmizî, Zekât 1, (617); Nesâî, Zekât 2, (5, 10-11).

AÇIKLAMA:

Nevevî bu hadisten şu hükümlerin çıkarıldığını belirtir:

1- Sadaka hayır olan her şeyde câridir, iyiliğin tek şubesine münhasır değildir. Hadis, sadakanın her çeşidine teşvik etmektedir.

2- Yemin teklif edilmeden yemin etmek câizdir, hatta bunda, bir emrin te'kidi veya bir maksadın tahakkuku gibi herhangi bir maslahat varsa müstehabdır. Keza, meselede ihtiyârîliği, câiz olma durumunu nefyetmek için de yemin etmek gerekebilir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hadislerinde bu maksadla yapılan yemin çoktur.

3— Yeri gelince "Annem-babam sana feda olsun!" cümlesini kullanmak câizdir.

4— Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in eliyle arka -ön, sağ-sol cihetlerine işaret buyurması, mühim bir harcama ihtiyacı hangi maksadla çıkarsa, nereden gelirse derhal infak etmek gereğine işarettir.

393 ٤– وعن ابن عمر رضِىَ اللهُ عنهُما قال: [خَطَبَ رسولُ الله ﷺ فقالَ: إيَّاكُمْ والشُّحَّ فإنَّمَا هلكَ مَنْ كانَ قَبلَكُمْ بِالشُّحّ، أمَرَهُمْ فبَخِلُوا، وَأمَرَهُمْ بِالْفُجُورِ فَفَجَرُوا]. أخرجه أبو داود.

4. (393)- İbnu Ömer anlatıyor: "Bir gün Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize hitab ederek şöyle buyurdular: **"Sıkılık huyundan kaçının. Zira sizden önce gelip geçenler bu huy yüzünden helâk oldular. Şöyle ki: Bu huy onlara cimrilik emretti, onlar hemen cimrileşiverdiler, sıla-ı rahmi kesmelerini emretti, hemen sıla-ı rahmi kestiler, doğru yoldan çıkmayı (fücur) emretti, hemen doğru yoldan çıktılar."** Ebû Dâvud, Zekât 46, (1698). H.

AÇIKLAMA:

Sıkılık diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı "şuhh"dur. Cimriliği de içine alan bir huyu ifade eder. Bu huy, pek çok fenalıkların kaynağı durumunda olan bencilliğe benzetilebilir. Nitekim bencil insan, maddî mânevî her imkânı kendi kaprislerini tatmine sarfederek pekçok beşerî müesseseleri yıkar, sosyal bağları koparır. Sözgelimi sıla-i rahm, yakınlara ilgiyi, hediyeleşmeyi, ihtiyaç sahibine yardımı gerektirir. Bencillikle cimrileşen bunları kaldırır atar.

Fücuru bazı âlimler "yalan", bazı âlimler "zina" olarak anlamışlar, biz "doğruluktan ayrılma" diye tercüme ettik. Demek ki, insan sıkılığa, bencilliğe düştü mü, nefsin hâris hissiyatını tatmin yolunda pekçok fenalıkların kapısını açmış, birçok hayır kapılarını da kapamış olmaktadır.

394 ٥ – وعن أبي سعيد الخدري رضِىَ اللهُ عنهُ قال: [قال رسول الله ﷺ : خَصْلَتَانِ لاَ تَجْتَمِعَانِ في مُؤْمِنٍ: الْبُخْلُ، وَسُوءُ الْخُلُقِ]. أخرجه الترمذى.

5. (394)- Ebu Saîd el-Hudrî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "İki haslet vardır ki bir mü'minde asla beraber bulunmazlar: Cimrilik ve kötü ahlâk." Tirmizî, Bir 41, (1963). H.

AÇIKLAMA:

Hadis-i şerif, bu iki vasfın mü'minde beraberce bulunmaması gereğini ifade etmektedir. Türbüştî'nin açıklamasına göre, bu hadisten murad, mezkur iki huyun kâmil seviyede güçlenmiş olarak bir araya gelmeleridir. Öyle ki kişi ondan bir an olsun kendini kurtaramaz. Her an bu huylar kişide mevcuttur ve kişinin bunlardan bir rahatsızlığı, bir şikâyeti de yoktur. Bilakis râzıdır.

Öyle insanlar var ki bazan cimrilik edip, ara sıra kötülük işler sonra da pişman olup üzülür, veya nefsi bir kısım cimrilik ve ahlâksızlıklara çağırdığı halde vicdânı ve sağduyusu buna karşı koyar ve bir iç mücâdelesine girer. Şu halde bu durumda olan kimse hadisin tahdidine dâhil değildir. Her mü'minin bu hallerle imtihan edildiği söylenebilir. Resûlllah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, müminleri cimriliği prensip olarak benimseme kötü huyuna karşı uyarmaktadır.

395 ٦ – وعن كعب بن عياضٍ رضِىَ اللهُ عنهُ قال: [سَمِعْتُ رسول الله ﷺ يَقُولُ: إنَّ لِكُلِّ أُمَّةٍ فِتْنَةً، وإنَّ فِتْنَةَ أُمَّتِى الْمَالُ]. أخرجه الترمذى وصححه.

6. (395)- *Ka'b İbnu İyâz* (radıyallahu anh) anlatıyor; "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı şöyle derken işittim: **"Her ümmet için bir fitne vardır, benim ümmetimin fitnesi de maldır."** Tirmizî, Zühd 26, (2337).

AÇIKLAMA:

Tirmizî'nin sahih olduğunu belirttiği bu hadisle Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* "mal" konusuna dikkat çekmiştir. Şârihler, hadiste geçen "fitne'yi dalâlet ve masiyet, yan sapıtma ve Hakk'a isyan olarak anlarlar. Yani bu ümmeti hak yoldan ayıracak, İslâm'dan uzaklaştıracak en mühim âmil "madde ve mal" olmaktadır. İslâm düşmanı gizli ve açık komitelerin, mahallî ve beynelmilel teşkilatların Müslümanları ayartabilmek için en ziyade "madde"ye dayandıklarını müşahede

ettikçe, nice yakınlarımızın, bu vatan evlatlarının maddî menfaat sebebiyle dinden koptuklarını gördükçe, **"Kâfirler mallarını, Allah'ın yolundan insanları alıkoymak için sarfederler ve daha da sarfedeceklerdir."** (Enfal, 37) âyetinin teyidini görmekle Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın benzeri ihbaratında ortaya çıkan gaybtan haber mucizesi karşısında hayranlığımızı ifade etmekten kendimizi alamıyoruz.

Bu ve bundan sonra da göreceğimiz bir kısım hadisler, yanlış yoruma sebep olmamalı. İslâm temelde servete, kuvvete karşı değildir. Bilakis, pekçok hadis Müslümanı kazanmaya teşvik eder. Dinimizin mühim bir parçasını teşkîl eden zekât, sadaka gibi farz ve mendup emirlerin yerine getirilmesi, cihad vazifesinin baraşıyla yürütülmesi hep "mal"a, mal sahibi olmaya bağlıdır. Keza:

"Veren el alan elden üstündür", "Kuvvetli mü'min, Allah nezdinde zayıf mü'minden daha hayırlı, daha üstün, daha sevgilidir", "Müttakî olana zenginliğin bir zararı yoktur" gibi hadisler, "(Ey mü'minler!) onlara karşı gücünüzün yettiğince –Allah'ın düşmanı ve sizin düşmanlarınızı ve bunların dışında Allah'ın bilip, sizin bilmediğinizi yıldırmak üzere kuvvet ve savaş atları hazırlayın" (Enfal, 60), gibi âyetler Müslümanı çalışmaya, kuvvetli olmaya teşvik etmektedir.

Öyle ise, "mal" ve "madde"yi kınayan ifadelerin gayesi, bunların, her an uyanık olunmadığı takdirde ahlâki ve dinî hayatımızda sebep olacağı sefahat ve düşüklüklere karşı uyarmaktır.

Unutmayalım ki, bütün terakki ve kalkınma hareketleri yoksulluk ve darlıktan doğduğu halde, duraklama ve gerileme hareketleri de doruk noktasına ulaşan bolluk ve zenginliğin getirdiği rehavet ve sefâhetle başlamaktadır. Bunun en güzel örneği Hz.Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kurduğu İslâm devletidir. Zaman zaman açlıktan düşüp bayılan, açlığını hafifletmek için karınlarına taş bağlayan insanlar, onun temelini atıp, kısa zamanda üç kıtaya uzanan bir devlet hâline getirmişlerdir. Kezâ tarihçiler Osmanlı Devleti'nin duraklamasını Kanunî ile başlatırlar, halbuki, diğer açıdan Kanunî gelişmenin zirvesini temsil eder.

Şu halde Allah elçisi, ezelî ve ebedî hakikatların tebliğçisi olan Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*in "mal" ve "madde" karşısındaki uyarılarına iyi kulak vermek, onları iyi anlamak gerektir:

"Allah'a kasem olsun sizin için fakirlikten (darlıktan) kork-

muyorum. Sizin için öncekilere genişleyip (bollaştığı) gibi size de dünyanın genişleyip bollaşmasından, onlar gibi sizin de dünyalık yarışına düşmenizden, dünyalığın onları helâk ettiği gibi, sizi de helâk etmesinden korkuyorum."

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in "mal" karşısındaki tutumunu kavramada şu hadisi görmemiz yeterlidir:

"İnsanlar dünyalık karşısında dört kısımdır: Bir kul vardır, Allah ona mal ve ilim vermiştir, o bu mal hususunda Allah'tan korkar da onu sıla-ı rahimde harcar, malda mevcut olan Allah'ın hakkını bilir ve yerine getirir. İşte bu en yüce mertebeyi elde eder. Bir diğer kul vardır, Allah ona ilim vermiştir fakat mal vermemiştir, ancak iyi niyet sâhibidir, şöyle der: Eğer malım olsaydı falanca gibi hayır yollarında harcayacaktım. Allah onu niyyetiyle kabûl eder ve ecir yönüyle önceki ile eşit olur.

Bir üçüncü kul vardır, mal sahibidir, ancak Allah ilim vermemiştir, mal.nı şehvet yolunda câhilâne harcar. Ne Rabbinden korkar ne de onunla sıla-i rahimde bulunur. Malda mevcut Allah'ın hakkını da bilmez. Bu en fena bir mertebedir.

Dördüncü bir kimse daha vardır. Allah ona ne mal ne de ilim nasib etmiştir. Ancak, sefihlere gıbta ile: "Eğer param olsaydı der, falanca gibi harcar onun gibi yaşardım." Bu da niyyeti ile o sefih gibi olur ve günahta eşit olurlar."

396 ٧ـ وعن ابن مسعود رضِيَ اللهُ عنهُ قال: [قال رسول اللهِ ﷺ لا تَتَّخِذُوا الضَّيْعَةَ فَتَرْغَبُوا في الدُّنْيَا]. أخرجه الترمذى، « والمراد بالضيعة هنا الأرض والزرع.

7. (396)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular: **"Çiftlik edinmeyin, dünyaya bağlanır kalırsınız."** Tirmizî, Zühd 20, (2329).

AÇIKLAMA:

Çiftlik diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı day'a'dır. Bağ-bahçe, ekim tarlası,köy mânalarına gelir. en-Nihâye'de, kişinin geçimini sağladığı san'at, ticaret, ziraat vs. her çeşit meşguliyete da'a denebilmektedir. Kamus'ta akar ve işletilen araziye day'a dendiği belirtilir. Hülâsa dünyanın hayatının idamesi için gerekli olan kazanç vasıtalarının hepsini anlamak bile mümkün. Yasaklanan husus, dünyevi kazanç bahane-

siyle âhireti, Allah'ın zikrini unutmaktır. Çünkü dünyaya aşırı ilgi, öbürüne mâni olmaktadır. Halbuki ayet-i kerime: **"(Öyle adamlar) vardır ki onları ne bir ticaret, ne bir alış-veriş Allah'ı zikretmekten, dosdoğru namaz kılmaktan, zekat vermekten alıkoymaz..."** (Nur, 37), buyurmaktadır.

397 ٨– وعن عبدالله بن الشخير رضىَ اللهُ عنهُ قال: [أَتَيْتُ رسولَ الله ﷺ وَهُوَ يَقْرَأُ أَلْهَاكُمُ التَّكَاثُرُ. فَقَالَ: يَقُولُ ابنُ آدمَ مَالِى مَالِى؛ وَهَلْ لَكَ يَا ابنَ آدمَ مِنْ مَالِكَ إلاَّ مَا أَكَلْتَ فَأَفْنَيْتَ، أوْ لَبِسْتَ فَأَبْلَيْتَ، أوْ تَصَدَّقْتَ فَأَمْضَيْتَ؟]. أخرجه مسلم والترمذى والنسائى.

8. (397)- *Abdullah İbnu'ş-Şihhîr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Elhâkümü't-tekâsür sûresini okurken yanına geldim. Bana: **"İnsanoğlu malım malım der. Halbuki âdemoğlunun yiyip tükettiği, giyip eskittiği ve sağlığında tasadduk edip gönderdiğinden başka kendisinin olan neyi var? (Gerisini ölümle terkeder ve insanlara bırakır."** Müslim, Zühd 3, 4, (2958); Nesâî, Vesâya 1 (6, 238); Tirmizî, Tefsîr, Tekâsür, (3351).

398 ٩– وعن ابى هريرة رضىَ اللهُ عنهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: لُعِنَ عَبْدُ الدِّينَارِ، لُعِنَ عَبْدُ الدِّرْهَمِ]. أخرجه الترمذى.

9. (398)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle söyledi: **"Altına tapanlar mel'undur, gümüşe tapanlar mel'undur."** Tirmizî, Zühd 42, (2376).

AÇIKLAMA:

Hadis-i şerif para biriktirmekte hırs gösterenleri lanetlemektedir. Meşru olarak kazanmanın helâl olduğunu daha önce (395 numaralı hadiste) belirtmiştik. Yasağın şiddetini ifade için Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hem lânet olsun, yani "Allah'ın rahmetinden uzak olsun" diyerek, hem de bu işi yapanları "altın ve gümüşe tapanlar" diye tehzil edici bir teşbihte bulunarak yapmıştır.

Para kazanmada gayr-ı meşruluğun ölçüsü, "hırs"tır. Yani paraya aşırı bir hırs gösterip haram-helal demeden sâdece kazanmayı düşünen, zekâtını vermeden, hayır yolunda harcamadan sadece çoğaltmayı düşünen kimse paraya tapıyor demektir. Zira mükerrer âyet ve hadisler mü'mini Allah ve Resûlü (radıyallahu anh)'nün sevgisini her çeşit sevgi-

den üstün tutmaya dâvetle bunu emrederler. Hatta bir hadislerinde Resû-lullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* **"Din sevgi ve buğzdan başka birşey değildir"** buyurur. Şu halde para sevgisi Allah sevgisinden öne geçti mi, bu ona tapmadır. Para kazanma meşgaleleri yüzünden ibadeti terketmek, kazanılan paranın zekâtını tam olarak gönül hoşluğuyla ödememek gibi durumlar para sevgisinin Allah ve Resulüne olan sevgiye galebe çadığını gösterir.

Şârihler, hadiste "altın ve gümüşe sahip olanlar" veya "cem eden-ler"in zikredilmemiş olmalarına dikkat çekerler, çünkü, belirttiğimiz gibi suç olan "para kazanmak" değildir, "tapınmaya düşmek"dir, para sebe-biyle Allah'ı unutmak, tuğyan etmektir.

Hadiste "altın" ve "gümüş"ün zikri, dünyevî serveti bunlar temsil ettiği içindir. Değilse, her çeşit madde düşkünlüğü buna dâhildir. Nite-kim günümüzde dolar, apartman dairesi, arsa, fabrika vs. düşkünleri çoğalmaktadır.

399 ١٠ – وعن ابن مسعود رضيَ اللهُ عنهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: أَيُّكُمْ مَالُ وَارِثِهِ أَحَبُّ إلَيْهِ مِنْ مالِه؟ قَالُوا يَا رسُولَ اللهِ: مَا مِنَّا أَحَدٌ إلاَّ مَالُهُ مَا أَحَبُّ إلَيْهِ مِنْ مَالِ وَارِثِهِ، قَالَ: فإنَّ مَالَهُ قَدَّمَ، وَمَالُ وَارِثِهِ أَخَّرَ]. أخرجه البخاري والنسائي.

10. (399)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aley-hissalâtu vesselâm)* bir keresinde, **"Hanginiz, vârisinin malını kendi malından daha çok sever?"** diye sordu. Cemaat: "Ey Allah'ın Resûlü, içimizde, herkes kendi malını vârisinin malından daha çok sever" dediler. Bunun üzerine: **"Öyleyse şunu bilin: Kişinin gerçek malı hayatında gönderdiğidir. Geriye koyduğu da vârislerinin malıdır."** Buhârî, Ri-kak 12; Nesâî, Vesâyâ 1, (6, 237-238).

400 ١١ – وعن أبي وائل قال: [جاءَ مُعَاوِيَةُ إلَى أَبِي هَاشِمِ بْنِ عُتْبَةَ وَهُوَ مَرِيضٌ يَعُودُهُ فَوَجَدَهُ يَبْكِي فَقَالَ: يَاخَالُ مَا يُبْكِيكَ؟ أَوَجَعٌ يُشْئِزُكَ: أَمْ حِرْصٌ عَلَى الدُّنْيَا؟ قَالَ كَلاَّ، وَلَكِنْ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَهِدَ إلَيْنَا عَهْداً لَمْ آخُذْ بِهِ. قَالَ وَمَا ذَاكَ: قَالَ سَمِعْتُهُ يَقُولُ: إنَّمَا يَكْفِي أَحَدَكُمْ مِنْ جَمْعِ الْمَالِ خَادِمٌ وَمَرْكَبٌ فِي سَبِيلِ اللهِ تَعَالَى. وَأَجِدُنِي الْيَوْمَ قَدْ جَمَعْتُ]. أخرجه الترمذي والنسائي.

وزاد رزين رحمه الله تعالى قال: فلمّا مات حُصِّل ما خلّف فبلغ ثلاثين درهماً.

« يشئزكج أي يقلقك.

11. (400)- Ebû Vâil anlatıyor: "Hz. Muâviye (radıyallahu anh) bir gün Ebu Hâşim İbnu Utbe'ye uğradı. Maksadı geçmiş olsun ziyaretinde bulunmaktı, çünkü Ebu Hâşim hastaydı. Yanına varınca ağlar buldu. "Ey dayıcığım niye ağlıorsun? Dayanamadığın bir ağrı veya dünyaya karşı bir hırs mı seni böyle ağlatıyor?" diye sordu. Ebu Vâil:

— Hayır, asla bu sebeplerle ağlamıyorum. Ne var ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bizden bir söz almıştı, onu tutamadım (bu sebeple ağlıyorum) dedi. Hz. Muâviye:

— Neydi o? diye sordu.

— Ben, dedi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı şöyle söylerken dinlemiştim: **"Sizden birine, dünyalık olarak bir hizmetçi ve Allah yolunda cihadda kullanacağı bir binek edinecek kadar mal toplaması yeterlidir."** Halbuki bugün ben kendimi bundan daha çok mal toplamış görüyorum. Tirmizî, Zühd 19, (2328); Nesâî, Zînet 119, (8, 218-219); İbnu Mâce, Zühd 1, (4103).

Rezîn merhum şu ilâvede bulundu: "Ebu Hâşim rahmet-i Rahmân'a kavuştuğu zaman, geride bıraktığı serveti hesapladı, hepsi otuz dirhem kadardı." (Bu ziyadenin kaynağı bulunamamıştır.)

BİNA BÖLÜMÜ

401 ١ – عن ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قال: [لَقَدْ رَأَيْتُنِي مَعَ رَسولِ اللّٰه ﷺ وَقَدْ بنيْتُ بيْتاً بيَدِي يُكِنُّنِي مِنَ المَطَرِ وَيُظِلُّنِي مِنَ الشَّمْسِ مَا أَعَانَنِي عَلَيْهِ أَحَدٌ مِنْ خَلْقِ اللّٰهِ تعالى]. أخرجه البخارى.

1. (401)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la beraber iken kendi elimle bir ev yapmıştım. Bu ev beni yağmura karşı korumaya, güneşe karşı da gölgelemeye yetiyordu. Bunun inşasında Cenâb-ı Hakk'ın mahlukatından hiçbirinin yardımını da görmemiştim."*

402 ٢ – وفي رواية: [مَا وَضَعْتُ لَبِنَةً على لَبِنَةٍ مُنْذُ قُبِضَ رسولُ اللّٰه ﷺ].

2. (402)- Bir başka rivayette: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vefatıntan beri tuğla üzerine tuğla da koymuş değilim"* der. Buhârî, İstizan, 53; İbnu Mâce, Zühd 13, (4162).

403 ٣ – وعن قيس بن أبى حَازِمٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [أَتَيْنَا خَبَّابَ بْنَ الأَرتْ رَضِيَ اللّٰهُ عنه نَعُودُهُ، وَقَدِ اكْتَوَى سَبْعَ كَيَّاتٍ فِي بَطْنِه؛ فَقَالَ: إنَّ أَصْحَابَنَا الَّذِينَ سَلَفُوا وَمَضَوْا وَلَمْ تَنْقُصْهُمُ الدُّنْيَا، وإنَّا أَصَبْنَا مَا لاَ نَجِدُ لَهُ مَوْضِعاً إلاَّ التُّرَابَ، وَلَوْلاَ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَهَانَا أَنْ نَدْعُوَ بِالْمَوْتِ لَدَعَوْتُ بِهِ أَتَيْنَاهُ مَرَّةً أُخْرَى وَهُوَ يَبْنِى حَائِطاً لَهُ فَقَالَ: إنَّ الْمُسْلِمَ يُؤْجَرُ فِي كُلِّ شَئٍ يُنْفِقُهُ إلاَّ فِي شَئٍ يَجْعَلُهُ فِي هَذَا التُّرَابِ]. أخرجه الشيخان.

3. (403), *Kays İbnu Ebî Hâzım* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Habbab*

İbnu'l-Eret (radıyallahu anh)'e geçmiş olsun ziyaretine geldik. Karnına tam yedi yerden dağ vurmuştu. Bize: "Bizden önce gelip geçen arkadaşlarımız varya, dünya onların sevaplarından hiçbir şey noksanlaştırmadı. Biz ise onlardan sonra öyle dünyalığa erdik ki, koruyacak yer bulamayarak toprağa (bina inşaatına) yatırdık. Halbuki sıkıntılı dönemde, (öyle anlar oldu ki) eğer Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yasaklamasaydı, ölmeyi temenni edecektik" dedi. Bir başka gelişlerimizde, Habbab'ı kendine ait bir duvarı inşa ederken görmüştük de şöyle buyurmuştu: "Müslüman harcadığı her şey için sevaba erer, ancak şu inşaat işi hâriç." Buhârî, Mardâ 19, Da'avât 30, Rikâk 7, Temennî 6; Müslim, zikr 12, (2681); Nesâî, Cenâîz 2, (4, 3-4).

AÇIKLAMA:

Habbab İbnu Eret, ilk Müslümanlardandır. Kendisi aslen Temimli'dir ve Mekke'ye bir nevi mülteci statüsüyle yerleşmiştir. Yabancı ve dolayısıyla hâmisiz oluşu sebebiyle en ağır işkencelere mâruz kalmıştır. Kızgın demir ve taşlarla yapılan işkenceler vücudunda ölünceye kadar devam eden yaralar açmıştır.

Rivâyette, Habbâb (radıyallahu anh) kendisi gibi ilk dönemin işkence ve sıkıntılarına mâruz kaldıkları halde, sonraki zafer ve bolluk devrine erişmeden ölmüş olanları anıyor: "Onlar, hizmetlerine mukabil, hiçbir dünyevî ücret alamadılar, bütün ücretleri âhirete kaldı, biz ise zafer ve zaferin getirdiği bolluk devrini idrak ettik. Hizmetlerimizin mükâfaatını dünyada almış gibiyiz" demek istiyor. Habbâb'ın kasteddiklerinden biri: Mus'âb İbnu Umeyr (radıyallahu anh)'dir. İslâm'dan önce bolluk içinde olduğu halde, Müslüman olunca, ailesi onu evlatlıktan çıkarıp, her türlü maddî destekten mahrum bırakmıştı. Büyük maddî sıkıntılara rağmen İslâm için hizmet verirken Uhud'da şehid düştüğü zaman, vücudunu örtecek kefen bile bulunamadı. Elbisesi ile baş tarafı örtülünce ayak tarafı açık kalmıştı, ayakları kuru otlarla örtülerek mezara kondu.

Hadiste geçen bina yapmanın keraheti meselesine gelince, âlimler bu konularda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. İhtiyaçtan fazla, gösteriş için yapıldığı takdirde mekruh olduğunda ittifak ederler. Aksine, zaruri ihtiyacı karşılayan mesken inşaatının mekruh olmayacağında da ittifak ederler. Ancak bazıları bu durumda harcanan için ne sevap ne günah yoktur demişse de, sevab olacağını ifade eden âlimlerimiz de vardır. Aslolan ikinci görüş olmalıdır.

404 ٤ – وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ لله ﷺ النَّفَقَةُ كُلُّهَا في سَبِيلِ اللهِ إلاَّ الْبِنَاءَ فَلاَ خَيْرَ فيه]. أخرجه الترمذى.

4. (404)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Nafaka için harcananın hepsi Allah yolunda harcanmış gibidir, bina için harcanan müstesna, bunda hayır yoktur."** Tirmizî, Kıyamet 41, (2484).

405 ٥ – وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [خَرَجَ رسولُ الله ﷺ يَوْماً وَنَحْنُ معه فرأى قبةً مُشْرِفَةً. فقال ما هذه؟ قيلَ لفُلانٍ رجُلٍ من الأنْصارِ. فسكتَ وحملَها في نفسه حتَّى جاء صاحِبُها فسلَّمَ عليْهِ في النَّاسِ فأعْرَضَ عنْهُ فصنعَ ذلك مراراً حتى عرفَ الرَّجُلُ الْغَضَبَ فيه والإعْراضَ عنْهُ فشكَا ذلك إلى أصْحابه فقالَ واللهِ إنِّي لأنْكِرُ نظرَ رسول الله ﷺ، ما أدْري ما حدَثَ فيَّ؛ فقالوا: خرَجَ فرأى قبَّتَكَ فقال: لمَنْ هذه؟ فأخبرْناهُ فرجعَ الرَّجُلُ إلى الْقُبَّةِ فهدَمَها حتَّى سوَّاها بالأرْضِ. فخرَجَ رسولُ الله ﷺ ذات يومٍ فلَمْ يرها فقال: ما فعلَت القُبَّةُ؟ فحدَّثوهُ بما كانَ من صاحبها. فقالَ رسولُ الله ﷺ: أما إنَّ كُلَّ بناءٍ وبالٌ على صاحبه إلاَّ مالاَ إلاَّ مالاَ. يعْني: مالا بدّ منه]. أخرجه أبو داود.

5. (405)- Yine, *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir gün Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanında biz olduğumuz halde (gezintiye) çıktı. Derken, etrafındaki binalara rağmen (daha yüksek olduğu için) sivrilen bir kubbe görmüştü: "Bu da ne?" diye sordu. "Ensardan falancaya ait" dendi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sükut buyurdu, ancak binaya karşı içinden hoşnutsuz olmuştu. Bir müddet sonra, sahibi geldi. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e cemaatin içinde selam verdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yüzünü çevirdi ve selamını almadı. Tekrar tekrar selam verdi ise de aynı şekilde davranarak selamını almadı. Adam anladı ki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine kızgındır ve yüz çevirmektedir. Durumu arkadaşlarına açarak: "Allah'a kasem olsun, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bakışını iyi bulmuyorum. Hakkımda ne olup bitti, bilemiyorum da dedi. Kendisine: "Gezinirken kubbeni gördü. "Bu kimin?" dedi. Sana ait olduğunu haber verdik" dediler.

Adam hemen dönüp, kubbesini yıktı, öyle ki yerle bir etti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir başka gün yine gezintiye çıktı. Kubbeyi göremeyince: "Kubbeye ne oldu?" diye sordu.

Kubbe sâhibiyle olup biten gelişmeler haber verildi. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* **"Bilin ki, zaruri olmayan her bina, sahibine bir vebaldir"** buyurdu. Ebû Dâvud, Edeb 169, (5237).

406 ٦– وعن عبدالله بن عمرو بن العاص رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [مَرَّ بِى رَسُولُ اللهِ ﷺ وَأَنَا أُطَيِّنُ حَائِطاً لِى مِنْ خُصٍّ. فقالَ ما هـذَا يَا عَبْدَاللهِ؟ فَقُلْتُ حَائِطاً أُصْلِحُهُ. فقالَ: الأَمْرُ أَيْسَرُ مِنْ ذَلِكَ، وفي روايـة: مَا أَرَى الأَمْرَ إِلاَّ أَعْجَلَ مِنْ ذلِكَ]. أخرجه أبو داود والترمذى وصححه «الخص» القصب.

6. (406)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben, ahşab evimi tamir için çamurlamakla meşguldüm. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana uğradı ve: **"Bu da ne Ey Abdullah?"** buyurdu. Ben: "Evin tamiriyle meşgulüm" dedim. **"Ölüm(ün gelmesi) ve bu ev(in yıkılmasın)dan daha çabuktur"** buyurdu.

Bir rivayette: **"Ben emr-i Hakk'ın gelmesini bun(un yıkılmasın)dan daha çabuk görüyorum"** buyurmuştur. Ebu Davud, Edeb 169, (5235), (5236); Tirmizî, Zühd, 25, (2336); İbnu Mâce, Zühd 13 (4160).

407 ٧– وعن دكين بن سعيد المزنى رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قـال: [أَتَيْنَا رَسُولَ اللهِ ﷺ سَأَلْنَاهُ الطَّعَامَ فقـالَ: يَا عُمَرُ اذْهَبْ فَأَعْطِهِمْ؛ فَارْتَقَى بِنَا إِلى عُلِّيَّةٍ فَأَخْرَجَ الْمِفْتَاحَ مِنْ حُجْرَتِهِ فَفَتَحَ]. أخرجه أبو داود.

7. (407)- *Dükeyn İbnu Sâid el-Müzenî* (radıyallahu anh) anlatıyor; "Yiyecek istemek üzere Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a uğradık. Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e seslenerek: **"Ey Ömer git, istediklerini ver"** emretti. Hz. Ömer bizi bir odaya çıkardı. Hücresinden anahtarı çıkardı ve kapıyı açtı." Ebû Dâvud, Edeb 170, (5238).

408 ٨– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: إِذَا تَشَاجَرْتُمْ في الطَّرِيقِ فَاجْعَلُوهُ سَبْعَةَ أَذْرُعٍ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

8. (408)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aley-*

hissalâtu vesselâm) buyurdular ki: **"Yol hususunda ihtilaf ederseniz genişliğini yedi zira' yapın."** Buhârî, Mezâlim 29; Müslim, müsâkât 243, (1613); Tirmizî, Ahkâm 20, (1355); Ebu Dâvud, Akdiye 31, (3633), İbnu Mâce, Ahkâm 16, (2338).

AÇIKLAMA:

Bu rivayet Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şehircilik meseleleriyle de meşgul olması bakımından ehemmiyetlidir. Yeri geldikçe görüleceği üzere belediyeleri ilgilendiren çeşitli meselelerle ilgilenmiştir.

Âlimler, yolla ilgili bir rivayeti açıklarken, hadisten maksadın yolun genişliğini bu rakamla tahdid etmek olmadığını belirtirler. Bu rakamın daha çok herkesin gelip geçtiği ana yollarla ilgili olduğu, tâli ve hususî yolların, ihtiyacı görecek genişlikte olabileceği gibi, ana yolların daha da geniş olabileceği belirtilir.

İSLÂM'DA MESKEN

Kitabımızın meskenle ilgili bölümünde, gördüğümüz üzere, sekiz aded hadis yer almıştır. Halbuki Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den meskenle ilgili yüzlerce hadis vârid olmuştur.

Öte yandan mesken aslî ihtiyaçlarımızdan biridir ve hayatımızın çoğu meskende geçmektedir. Mesken içtimâî, kültürel, terbiyevî çok yönü olan medenî bir müessesedir. Bilhassa günümüzde mesken, teknik ve mühendislik yönleri bir tarafa, sadece içtimâî yönüyle müstakil bir araştırma konusu olmuştur. Mesken Sosyolojisi denen bu yeni dalı, her hayvanın ayrı bir yuvası olduğu gibi her inanç sisteminin, her kültür ünitesinin kendisine has bir meskeni olduğunu söylemektedir.

1) MESKEN VE KÜLTÜR:

Terbliye meselesinde mühim bir husus, meskendir. İnsanoğlunun, yarı ömründen fazlasını içerisinde geçirdiği mesken, tek zâviyeden değil, pek çok zâviyelerden ehemmiyet taşır. Kur'ân-ı Kerim'de geçmiş ümmetlerin, gerek güç ve haşmetleri ve gerekse zulüm ve fesâdları ile meskenleri arasında bir ilgi kurulmakta, meskenlerinin ahvâli üzerine durulup ibret almaya teşvik edilmektedir.

Şu âyet Sebe' kavminin ulaştığı haşmetin meskenlerinde okunduğunu söyler: **"Gerçekten (Yemen'de yaşamış olan) Sebe' kavmi için meskenlerinde bir âyet vardı. Sağ ve soldan iki taraflı bahçeler (...)** (Sebe', 15). Keza Semûd kaminin kudretini tasvîr zımnında: **"Vâdilerde kayaları oyarak"** ev ve şehir kurdukları belirtilir (Fecr, 8-9). Şu âyete de zulmün, neticede medeniyetleri yıkıp, evleri virâneye çevireceği bildi-rilir, virâneler üzerinde tefekkür ve araştırmaya sevkedilir: **"İşte zulümleri yüzünden çökmüş, ıpıssız kalmış evleri (nin enkâzı). Şüphe yok ki bilcek bir kavm için bunda (ibret verici) bir nişâne vardır,** (Neml, 52).

Şu âyette de maddî medeniyette ulaşılacak ileri bir seviye, meskenlerin alacağı şa'şaa ile tasvir edilmekten başka, bu şa'şaa karşısında insanların kültürel değişikliğe uğrayıp bozulacaklarına da işaret edilmektedir: **"Eğer bütün insanlar (küfre imrenecek), bir tek ümmet hâline gelmeyecek olsalardı o çok esirgeyen (Allah)'a küfreden kimselerin evlerinin tavanlarını, üstünden çıkacakları merdivenleri, odalarının kapılarını, üzerine yaslanacakları tahtları hep gümüşten yapardık. Onların bu eşyalarını altın yaldızlı ve işlemeli kılardık. Bunların hepsi, ancak dünya hayatının geçici menfaatleridir."** (Zuhruf, 33-35).

Bu âyetlerde temas edilen beşer-mesken münâsebetleri, günümüzde müstakil bir ilim dalı olarak inceleme konusu hâlini almış durumdadır. Mesken Sosyolojisi dediğimiz bu yeni disiplinin mensubları, araştırmalar ilerledikçe, tecrübi ilimlere has, objektif, her tarafta geçerli kanunlara ulaşacaklarını söylemektedirler.

Bugüne kadar yapılan araştırma ve katedilen mesafelere dayanarak şimdiden kesin bir dille meskeni *"belli bir medeniyette kültürün bir tezâhürü"*, *"cemiyetin arz üzerine vurulmuş bir mührü, bir damgası"* olarak tavsîf etmektedirler. Onlara göre, bu damgada, o cemiyetin mânevî durumu, iktisâdî durumu, mâruz kaldığı "çeşitli problemleri ve müşkilleri" okunabilir.

Dilimizde kısaca aslan yatağından belli olur diye ifâde edilen fikre, ilmî ve daha şümûllü bir hüviyet verilerek "Ferd... Cemiyet... Ve hattâ medeniyet yatağından bellidir" denecek kadar ileri gidilerek bir cemiyetin kültürü ile meskeni arasında tefrîki gayr-ı kaabil bir birlik ve berâberlikten ittifakla söz edilmiştir. Neticede ferdin oturduğu meskenin kendi kültürüne uygun olması gerektiği, aksi takdirde ya meskende bâzı tadilatlar yaparak sâkinin onu kendisine uyduracağı, yahut meskenin, içinde oturan kimsenin duygu, düşünce, telakkî ve davranışlarında (yani kültüründe) bazı değişiklikler husûle getirerek kendine uyduracağı ileri sürülmüştür. Bu husûsun kesinliği, meselenin uzmanlarına: *"Meskenlerimizi biz yaptığımızı zannederiz, aslında bizi yapan meskenlerimizdir"* dedirtmiştir. Aynı fikir, bazan da tıpkı cemiyetin, alt yapı (enfrastructure) denen ekonomik durumuna tabi olarak üst yapı (süperstructure) denen din, hukuk, siyâset vs.nin değişeceğini iddia edenlere paralel bir üslûbla: "Mesken ve lojmanı, devâm edecek bir değişikliğe tâbi tutmak, ancak ve ancak, âile ve cemiyeti değiştirmekle mümkündür" şeklinde ifâde edilmiştir. Ciddi bir terbiye sonucu kültür, teknik ve ik-

tisâdî hayatta husûle gelecek bir değişiklikle meskenin de kendiliğinden değişeceği böylece ifâde edilmiştir.

Şüphesiz bu ifâdeler inkârı zor olan bir gerçeği dile getirmektedirler. İbtidâîlerin meskenleriyle yüksek bir teknik seviyeye ulaşan ileri bir milletin inşaatlarını nazara alacak olsak söyleneni te'yîd eden müşâhedelere varırız.

Şu hâlde, sâdece soğuk-sıcak ve emniyetsizliklere karşı ferdin ilticâ yeri olmakla kalmayan, aynı zamanda kültür ve mânevî değerlerin de bir melcei durumunda olan meskenin sünnetteki yeri nedir? Terbiye bir yönüyle cemiyetin kültürünü ferde aktarmak, diğer bir yönüyle de ferdin dünyâ ve âhiret saâdetini te'mînde ona yardımcı olmak olduğuna göre, kendisini bir muallim ve bir mürebbi olarak takdim eden dünyâ ve âhiret saâdetinin yollarını gösteren Hz. Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*, insanoğlunun hayatında bu kadar ehemmiyetli bir yer tutan meskene nasıl bir nazar atfetmiş, getirdiği sistem için nasıl bir meskeni uygun bulmuştur? Bunları bilmekte mevzûmuz için fayda ve belki de zarûret vardır. Nitekim, geçmişte ciddi şekilde kaleme alınmış sistematik terbiye ve ahlâk kitaplarımızın çoğunda meskenle ilgili bölümlere de rastlamaktayız. Buralarda ittifakla meskenin aslî ihtiyâçlardan biri olduğu belirtilir. Meselâ Kınalızâde, evi: *"İnsanların bekâ-yı nesil için muhtaç oldukları beş esâsı (anne, baba, evlad, hâdim ve gıda) muhâfazaya mahsûs mahal ve me'vâ"* olarak târîf ettikten sonra bunun, taştan, yünden, deriden vs. olabileceğini söyler. Ahlâk-ı Hâmide de: "İndelhâce alıp kullanmak üzere havâic-i asliyesini hıfzetmek üzere yerler tedârikini" insanı hayvandan ayıran vasıflardan biri olarak kaydeder. Kârî, mesken inşaatına başlarken "Sıcak ve soğuktan korunmakla birlikte, içerisinde ibâdet yapmaya da (taabbüd) niyet etmeli" der. Bu kitabların bir kısmında bâzan inşaatta kullanılacak malzeme ve tâkip edilecek inşaat usûlüne kadar inen –yapıcı tekniğiyle ilgili– bâzı teferruâta da rastlandığı hâlde, terbiye için asıl mühim olan plân meselesine, meskenin diğer te'sîslerle olan münâsebetlerine, hıfzu's-sıhha şartlarına vs. aynı ağırlıkta ve yeterince rastlanamaz. Meselâ geniş olması, yüksek olmaması gerektiği söylenir ama tatmîn edici açıklamaya yer verilmez. Halbuki terbiyenin mahalli olarak mesken, bilhassa taşıdığı plân ve beşerî ihtiyâçlara uygunluğu ile büyük ehemmiyet taşır. Hele, meskeni tek başına ele almak son derece noksan bir davranış olur.

Öte yandan Kur'ân ve sünnette meskenin terbiyevî yönüyle alâkalı bir hayli teferruât yer aldığı gibi, diğer te'sislerle olan ilgisine de dikkat

çekilmektedir. Bilhassa sünnette meskene geniş yer verildiğini görürüz. Mükerrer rivayetlerde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, meskeni, kişinin saâdeti için şart olan üç ana unsurdan biri olarak tavsîf eder: **"Kişinin saâdeti üç şeye bağlıdır: "Sâliha kadın, sâlih mesken, iyi binek."** Burada teleffuz edilen "sâlih"lik vasfı oldukça mutlak bir ifâdedir. Az sonra belirteceğimiz gibi, bâzı hadislerde "sâlih" olmanın şartları" arasında bilhassa genişlik, komşularının iyiliği, camiye yakınlık vs. bâzı vasıflar daha belirtilmişse de her devrin değişen şart ve gelişen telakkîlerine göre ilâve edilecek başka vasıflara, aranacak başka hususiyetlere açıktır.

Hülâsa, biz burada Hz.Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in meskenle ilgili olarak tebliğ ettiği tâlimâtı inceleyeceğiz. Temâs edilecek meseleler iki ana başlık altında toplanacaktır.

1. Mikro Plânda Mesken:

Bu kısımda meskeni tek başına ele alıp sünnette beyân edilen vasıfların ve kısımlarını belirtip, İslâm'ın ideal mesken plânını ana hatlarıyla ortaya koymaya, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in mesken siyâsetini açıklamaya çalışacağız.

2. Makro Plânda Mesken:

Bu kısımda ise meskeni şehir bütününün bir parçası olarak ele alıp, meskenin bir nevi hârice uzantısı olan ve tamamlayıcı durumunda bulunan diğer içtimâî te'sîslerle olan münâsebeti üzerinde duracağız.[2]

1. MİKRO PLÂNDA MESKEN

Terbiye nokta-i nazarından mesken ele alınınca, birinci plânda karşımıza çıkan, meskenin müstakil bir ünite olarak taşıması gereken vasıflarıdır. Bir başka deyişle bir meskenin sâkinini mes'ûd edebilmesi için hâiz olması gereken vasıflar nelerdir? Genişliği, odalarının sayısı, mefrûşât, dekor vs. nasıl olmalıdır? Bu meselelerde Sünnet'in tavsiye ettiği ölçüler var mıdır, varsa nelerdir? Şu hâlde biz burada, bu husûsları belirtmeye çalışacağız ve önce bunlardan en mühimmi olan genişlikten söz edeceğiz.

a- GENİŞLİK

Sünnetin beyânında meskenin geniş olması kaçınılmaz, vazgeçilmez

2– Bu bahse burada yer vermeyeceğiz.

bir vasıftır. "Sâlih Mesken" in evsâfını belirten çeşitli hadislerde, genişlik her seferinde birinci şart olarak tekrâr edilmiştir. Bundan maksadın (istifâde edilen) odaların (merâfık) sayıca çokluğu olduğu ayrıca tasrih edilmiştir.

Sünnette meskenin genişliği üzerinde ısrarla durulduğunu te'yîd eden rivayetler çoktur. Kurtuluşun nasıl olacağını soran Ukbetu'bnu Âmir'e Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Diline hâkim ol, evini genişlet, hatâlarına da ağla (tevbe et)"** cevabını verir. Sevbân'ın rivayetinde bu mânâ: **"Lisânına hâkim olan, evini genişleten ve hatasına ağlayana ne mutlu"** şeklinde ifâde edilmiştir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in: **"Yâ Rabbî! Günâhımı affet, evimi genişlet, rızkımı mubârek kıl"** diye dua ettiği ve rivayetler arasındadır.

Bir kısım rivayetlerde evin genişliği, evin uğuru olarak ifâde edildiği gibi, darlığı da uğursuzluğu olarak ifâde edilmiş[3] ve darlık kişiyi şekâvete (bedbahtlık) atan, üç âmilden biri olarak zikredilmiştir: **"Âdemoğlunun şekâveti üç şeydendir: "Kötü hanım, kötü mesken ve kötü binek (...)".** Meskenin kötülüğünden Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in darlığını kastettiğini Hâkim'in bir tahricinde görmekteyiz:

"(...) Meskenin kötülüğü darlığıdır (yâni, istifade edilen) bölümlerinin azlığı." İbnu Hacer'in Taberânî'ye atfen zikrettiği bir vecihte, bu darlık, "bölümlerinin azlığı" şeklinde değil "sâhasının darlığı" şeklinde ifâde edilmiştir.

Bâzı rivayetlerde, Hicreti müteâkip bir kısım muhâcir kadınların, ev darlığından şikâyet etmeleri üzerine, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bu mesele ile ciddiyetle ilgilendiğini görürüz. Önce, Muhâcirler'i Ensar'ın evlerine yerleştirmiş, (bilâhere de) Medine'de ev inşâ etmeleri için arsa taksîm etmiştir. Kendilerine arsa verilenlerden bir çoğunun ismini zikreden ve arsaların yerleriyle ilgili rivayetleri de zikreden es-Semhûdî, mezkûr arsaların büyük ekseriyetinin Mescid-i Nebevî etrafında yer aldığını ilâve eder.

Kötü meskenin başlıca vasfının darlık olduğu belirtilmiş olmakla

---

3– Hz. Peygamber bâzı sahih hadislerde, uğursuzluk addemeyi, (teşâum) reddettiği halde (bak. Müslim, Selâm 110-114 (4, 1745-46, 2223-2224 Hl.) burada uğursuzluktan bahsetmesi âlimler arasında münâkaşa vesilesi olmuştur. Hattâ Hattâbi ve diğer birçokları, bu üç şeyde uğursuzluk çıkarmanın nehyedildiğini (Meâlim 4. 236) anlamışlardır. Onlara göre bu üç nesneden sâhiplerinin memnûniyetsizlikleri söz konusu olabilir. Bu durumda talak ve satış yoluyla halâs olması gerekir. Bâzılarına göre de kadının uğursuzluğu kısır oluşu, kötü dilli oluşu, bineğin uğursuzluğu huysuz oluşu, üzerinde cihâd edilmemesi vs.dir.

berâber, bâzı rivayetlerde "komşusunun kötülüğü", *"ezân ve kaamet işitilmeyecek derecede mescide uzaklığı"* da zikredilmiştir. Gürânî, bunlara "havasının kötü olmasını" da ilâve eder.

Diğer bâzı rivayetler bize sünnetin oturulan meskenden hoşlanılmasını istediğini, hoşlanılmayan meskenin -hoşlanılacak şekle sokulmasını, mümkün olmuyorsa- terkedilmesini emrettiğini göstermektedir. Hz. Enes (radıyallahu anh)'in rivayet ettiğine göre (yeni yerleştiği evi uğursuz addederek) Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gelip: *"Ya Resûlallâh! Biz bir evde idik, orada sayıca kalabalık, malca zengindik, bir başka eve geçtik, bu yeni yerde sayımız da azaldı, malımız da, (ne yapmamızı söylersin?)"* diyen bir kimseye -ki, bu Muvattâ'nın rivayetinde kadındır–: **"Orayı zemim olarak (kabûl edin ve) terkedin"** der. Hattâbî, buraya terk emrini, orada bizâtihi uğursuzluk olduğu için değil, ev ve mesken sebebiyle kendilerine uğursuzluk geldiğine dâir içlerinde doğan vehmi izâle etmek için verdiğini belirtir.

Aynı şekilde ikamet etmekte oldukları yerin, şiddetli vebâ vakalarına sahne olduğundan şikâyet eden bir (Yemenliye) de: **"Oraya gitmekten vazgeç, zira hastalığın bulaşması kırıma sebep olur"** der. Kezâ evinin darlığından şikâyet eden Hâlid İbnu Velîd'e de: **"Binâyı göğe yükselt ve Allah'tan (fiilî olarak) genişlik taleb et"** der.

Bu rivayetlerden evin gerek kapladığı mesâha ve gerekse oda sayısı yönünden geniş olması gerektiği anlaşılmakla berâber ne mesâha ne de oda sayısı yönüyle bir rakama rastlanmamaktadır. Bunun sebebini, ailenin sâbit olmayan hacmi ile izâh edebiliriz. Zîra aileler nüfusça kalabalık olabileceği gibi karı-kocadan müteşekkil iki kişi de olabilir. Binâenaleyh ev için sünnetçe tesbît edilecek kesin bir rakam olamazdı.

b- PLÂN

Bir meskenin nasıl olması husûsunda bâzı umûmî bilgileri verdikten sonra nassî ifâdelere dayanarak, acaba bu evin bütün kısımlarına şâmil kaba bir plân mümkün mü? diye bir sual akla gelebilir. Esâsen bu husûs bizzat Kur'ân-ı Kerîm'de işlenmiş olan bir mevzûdur. Orada bir Müslüman ailesinin oturması gereken asgarî ölçüleri havi normal bir evin plânı bize verilmektedir. Kur'ân'daki bu bilgilere sünnetten bâzı detaylar da ilâve edilince İslâm terbiyesine ve İslâm dünya görüşüne uygun ev plânı kolayca çıkmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi meskenin ebâdı herşeyden önce ailenin hacmine bağlıdır. Kur'ân'ın derpîş ettiği aile, günümüz sosyolojisinde

nükleer (çekirdek) aile denen, anne-baba, çocuklar (ve hizmetçi)'den müteşekkil sınırları oldukça mahdût bir aile tipidir. Diğer yakın akrabaların herbirinin evleri ayrı, sofraları ayrı olacaktır. Biz bunu şu âyetten anlamaktayız: **"Size göre de (gerek) kendi evlerinizden, gerek babalarınızın evlerinden, gerek annelerinizin evlerinden, gerek bîraderlerinizin evlerinden, gerek kızkardeşlerinizin evlerinden, gerek amcalarınızın evlerinden, gerek halalarınızın evlerinden, gerek dayılarınızın evlerinden, gerek teyzelerinizin evlerinden gerek (başkasına ait olup da) anahtarlarına mâlik (ve hazinedârı) bulunduğunuz (evler)den, yâhut da sâdık dostlar (ın evlerinden) yemenizde de (bir hareç yoktur). Hep bir arada toplu olarak da, dağınık olarak da yemenizde dahi hareç yok (...) (Nur, 61).**

Âyetin sonunda berâber olmaya da cevaz vermekle birlikte esas olan ayrılmaktır.

Şu âyetten çocuk veya hizmetçi bulunan bir evde en az iki odanın bulunması gerektiğini, günün (istirâhate tahsîs edilen) belli saatlerinde aynı odada kalmayıp ayrı ayrı odalara geçmek icâbettiğini anlıyoruz: **"Ey iman edenler, sağ elinizin mâlik olduğu (köle ve cariyeler), bir de sizden olup da henüz bülûğ çağına girmemiş (küçük)ler, (şu) üç vakitte, sabah namazından önce, öğle sıcağından elbisenizi çıkaracağınız zaman, bir de yatsı namazından sonra (odanıza girecek olurlarsa) sizden izin istesin(ler). Bu üç (vakit) sizin için avret (ve halvet vakitleri)dir. Bunlardan sonra ise birbirinizi dolaşmanızda ne sizin üzerinize, ne de onların üzerine bir vebâl yoktur. Allah âyetleri size böyle açıklar (...). Sizden olan (hür) çocuklar büluğ çağına ulaştığı zaman kendilerinden evvelkilerin izin istediği gibi izin istesinler (...)" (Nûr, 58-59).** İbnu Abbâs âyetin iniş sebebini beyân zımnında o vakitte evlerde perde olmadığını, erkek hanımı üzerinde iken "hâdim veyâ çocuk veya evde bulunan yetime"nin âniden çıkageldiklerini, bunun üzerine âyetin perdeyi emrettiğini bildirir. İbnu Kesîr, âyetin muhkem ve gayrı mensûl olmasına rağmen insanların bununla amele pek riayet etmedikleri için İbnu Abbâs'ın hayıflandığını kaydeder.

Şu hâlde bir Müslüman'ın evi, birbirine kapı ile geçilen asgarî iki bölme olmalıdır. Bölmeler ahşap kapı veyâ bez perde ile mutlaka ayrılmalıdır.

Diğer taraftan sünnet yedi yaşından itibâren çocukların yataklarının ayrılmasını emretmektedir. Bu ayırma keyfiyeti, hadiste oldukça müb-

hemdir. Henüz bülûğa ermeyenler için yataklarının aynı oda içerisinde ayrılması anlaşılsa bile bülûğa erdikten sonra odaların da ayrılması, bilhassa erkek ve kız çocuklarının odalarının ayrılması, terbiye için daha muvâfık gözükmektedir. Hadîsten bu mânayı çıkarmaya mâni bir sarâhat de gözükmüyor.

Şu hâlde bu durumda asgarî oda sayısının üç olması gerekmektedir: 1- Ebeveyn odası, 2- Kız çocukları için bir oda, 3- Erkek çocukları için bir oda.

Sünnet açısından bir Müslüman, misâfiri de nazara almak zorundadır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Allah ve âhiret gününe inanan (...) misâfirine ikrâm etsin." "Her şeyin bir zekâtı vardır, evin zekâtı da ziyâfettir"**, gibi çeşitli beyânlarıyla evlerde misâfir ağırlamaya, onlara hizmet, yemek v.s. yollarla ikramda bulunmaya teşvîk etmiştir. Hattâ "Bir gün ve bir gece evde kalması, misâfirin kesinlikle hakkı" olarak beyân edildikten başka misâfirliğin üç gün olduğu teyid edilir. Evi planlarken misâfir unsurunun behemahal nazar-ı itibâra alınması gerektiğini te'yîd eden bir diğer hadis de yatak sayısı ile ilgili olarak gelmiştir: **"Bir kimsenin evinde üç yatak bulunmalıdır: Biri erkek için, biri hanım için, biri de misâfir için, dördüncüsü ise şeytana aittir."** Anlaşılacağı üzere buradan asıl maksat evde bulunması gereken yatak sayısını bildirmek değildir. Nitekim çocukların yatağından bahsedilmiyor. Hadîs, karı ile kocanın ayrı ayrı yatağı (ve hattâ odaları) olabilir mi gibi bir tereddüt ve suale "evet" diyor, bir de ihmâli mümkün olan misâfir yatağı (ve konması gereken odayı) hatırlatıyor. **"Dördüncüsü şeytana aittir"** tâbiri ise, şârihlerin belirttiği gibi, "ihtiyaçtan fazla, gösteriş ve övünmeklik için isrâf olarak alınan ev eşyâsına şâmilir." Nitekim İbnu Zübeyr, zevcesinin yanında üç yatak görünce: *"Biri bana, biri de zevceme ait, üçüncüsü ise şeytana aittir, çıkarın onu"* der ve misâfir yatağını sözkonusu bile etmez.

Tatbikatta, bir evi plânlarken ilk Müslümanların bu husûsu nazara almış olacağını teyîd eden son bir delîlimiz Şir'atu'l-İslâm'da yer eden şu cümledir: "Binâ ile ilgili sünnetlerden biri de (...) *evde ziyâfet için bir odanın (misâfir odası) inşâsıdır; zira hadiste:* **"Her şey için bir zekât vardır, evin zekâtı da (evde verilcek) ziyâfettir"** buyrulmuştur.

Bunlardan başka, Kur'ân-ı Kerîm yaşlanan anne ve babalara da bakılmasını emreder ki, mesken inşâsında nazara alınması gereken bir başka durum olmaktadır.

Şu hâlde asgarî iki oda olması gereken Müslüman evinin âzamî oda sayısı için bir hudûd konmamış, ihtiyâca ve maddî imkâna göre Müslümanların insiyâtifine bırakılmış, ancak daha önce de belirttiğimiz gibi gerek kapladığı sâha ve gerekse oda sayısı itibârıyla geniş olması, yani az sonra belirteceğimiz seyyaliyete imkân tanıması tavsiye edilmiştir.

Burada ev plânına dâhil edilmesi gereken diğer bir unsur evin avlusudur. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şahsî evinin plânından bahsederken görüleceği üzere avlu evin ayrılmaz bir parçasıdır. Evin şartlarından bahseden bir çok rivayetlerde avlunun da behemahâl söz konusu edildiğini görürüz. Bu durum Müslümanlar'a: "Finâ-yı hâne'yi hânenin müştemilâtından" telâkkî ettirmiş, yakın zamana kadar şehirlerde bile evlerin bahçeli olarak inşâ edilmesini netice vermiştir. Ancak zamanımızın şartları, bilhassa büyük şehirlerde, avlu veya bahçe mefhumunu unutturmak istikâmetinde gelişmektedir.

HZ. PEYGAMBER'İN EVİNİN PLÂNI

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in evi beher kenarı takrîben 100 zira' olan kare bir avlu etrafında sıralanan dokuz adet hücreden müteşekkildi. Bunlardan iki adedi Mescid-i Nebevî'nin inşâsı sırasında yapılmış, diğerleri ihtiyaç hasıl oldukça bilâhare ilâve edilmiştir. Bu, bir avlu etrafında dışarı kapalı, hepsi avluya açılan odalardan müteşekkil ev tipi, *"Halen Mısır, Suriye, Mezopotamya ve Arabistan Yarımadası'nın şehirlerinde ikâmetgâh olarak kullanılmakta olan"* ev tiplerine benzemektedir. Rivâyetler, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hücrelerinin takrîben 10x10 zira' ebâdında kare şeklinde, duvarlarının da 7 veya 8 zira' boyunda olduğunu haber verir. Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin hücresi ile ilgili tafsîlâta göre kapısı dikenli ardıç (sâc) veyâ ur'ur (denen, Hindistan'da yetişen, abanoz ve çınara benzetilen bir ağaç)dandır. Tek kanatlıdır ve Şam cihetine bakmaktadır. Bâzı rivayetler bu hücreye ikindi güneşinin vurduğunu da kaydederler.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in meskeninin plân ve şümûlü husûsunda Kettânî oldukça mübâlağalı bir tasvîr ve tahminde bulunur. Delîle dayanmadığı için burada zikretmeyi uygun bulmadık.

Müteahhir kitaplarda, inşâ edilecek bir binada odanın yüksekliği için verilen: "Sünnette bu, mikdâru'l-kifâye (yeterli miktar)dır, bu da altı zirâdır", ölçüsü buradan alınmış olabilir. Odanın genişliği hususundaki

"mikdâru'l-kifâye" için "içinde oturanların durumuna bağlı olarak değişir" denmektedir.[4]

c- EVİN SEYYÂLİYETİ

Anlaşıldığı üzere, evin muhtaç olunan hacmi ve odalarının sayısı, her an değişmesi muhtemel olan ihtiyâca göre farklı olacaktır. Halbuki inşaat bir defa yapılır ve sâbittir. Bu durumda âilenin ilerde muhtemelen alacağı en büyük vüsati nazarı itibâra alarak mı plân yapmalı? Halbuki çocukların büyüdükten sonra evlenip ayrılmaları, âilenin hacmini tekrar düşürecektir. Her hâl u kârda sünnette bu meseleyle de ilgili bâzı rivayetlere rastlamaktayız ve bunlardan evin elastikî bir plâna sahib olması gerektiği sonucunu çıkarmaktayız. Mezkûr rivayetlerden bâzıları Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, evin içerisinde, bir köşede, bülûğa ermiş kızların kalması için "hıdr" denen bir çadır kurduğunu haber verir. Hattâ evlendireceği zaman çadırın önüne oturur ve: "Falanca, falancayı (kızın ve erkeğin ismini söyleyerek) istiyor", der eğer içerideki sükût ederse onu isteyenle evlendirirdi, istemediği takdirde vururdu ve Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de istemediğini anlayarak ona vermezdi, denir.

Diğer bâzı rivayetlerden de Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bir hasırı olduğunu, gündüzleyin bunu (üzerine oturmak üzere) yaydığını, geceleyin de onunla (evin içerisine kendisi ile başkaları arasında perde olmak üzere) bölme yaptığını öğrenmekteyiz. *Zeyd İbnu Sâbit* (radıyallahu anh)'ten gelen rivayette, hasırla bölme işinin mescidde yapıldığı tasrîh edilir. Ancak bu, evde de yapılmış olduğunu nefyetmez. *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ)'den *Müsned'*de tahrîc edilen rivayette aynen şöyle denir: "Bizim bir hasırımız vardı. Onu gündüzleri yayar, geceleri de (onunla) hücre yapardık (...)."

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hücrelerinde çadır kurup, bölme yaptığına delâlet eden daha sarîh başka rivayetler de mevcuttur. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in âzadlı cariyelerden Ruzeyne

---

4– Evin genişliği, bugünkü sosyologlara göre, sâdece içerisinde yaşayanların sayısına değil, yaşayanın iktisâdî durumuna da bağlıdır. Meselâ Fransa'da bekâr yaşıyan bir kimse için 14 m^2 normal genişlik kabûl edilirken, bu Amerika'da 36 m^2'dir. Keza Amerika'da iki kişi için 67 m^2, üç kişi için 90 m^2, dört kişi için 103 m^2 tesbit edilmiştir (Famille et Habitation 1, 108). Oda sayısının tesbiti için de: "Ebeveyni için bir yatak odası, -ailenin durumuna göre- evde kalan diğer nüfustan her ikisi (veyâ her biri) için birer oda. Diğer kısımların (oturma odası, gusulhane, mutfak, helâ...) sayı ve genişliği evde kalanların sayısına göre değişir" denmektedir. (a. e. 1, 109).

(radıyallahu anhâ)'nin rivayetine göre, *"Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin hücresinde (ihtiyaç halinde) içerisine girilerek saklanılan, hurma dallarından (sa'af) örülmüş bir çadır vardı."* İçerisine toz, toprak ve örümcek ağının bulunduğuna dâir gelen sarahat nazarı itibâra alınacak olursa bunun pek sık kullanılmadığı anlaşılmaktadır.

Hülâsa, muhtelif rivayetler nazara alınınca Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hücrelerinde, mahremiyyet v.s. maksadlarla perde germek, küçük çapta çadır kurmak gibi çeşitli tedbirlere tevessül ederek evi genişletme imkânları aradığı ve evin de bu çeşit teşebbüslere imkân verecek durumda olduğu anlaşılmaktadır.

Burada son olarak şu noktayı da belirtelim ki Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in evi zevcelerinden her birine birer oda isâbet edecek şekilde idi. Üstelik, daha önce başka vesîlelerle de belirttiğimiz üzere, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in çocukları yanında kalmıyorlardı. Zâten Medîne'de iken, sâdece Mısırlı câriyesi, Mâriye (radıyallahu anhâ)'den çocukları olmuştu. O da diğer zevceleri gibi mescidin yanındaki hücrelerden birinde değil, ayrı bir yerde kalıyordu. Nitekim daha önceki bahislerimizde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in süt annesi (radıyallahu anhâ)'nde olan çocuğu için sık sık ziyârete gittiğini de zikretmiştik.

d- SÂBİT UNSURLAR

Evin mutfak, helâ, gusülhâne.. gibi sâbit unsurlarına gelince, bunlardan bir kısmının eskiden beri bütün evlerde mevcut olmasına rağmen bir kısmının İslâmî kültür ve terbiyenin bir icâbı olarak sonradan ilâve edildiği anlaşılmaktadır ki bu durum, mesken sosyolojisine "meskeni kültürün arz üzerine vurulmuş bir damgası kabûl edip, evdeki her bir inşâî unsurun, içerisinde yaşayanların kültüründe mevcut zevk, inanç ve alışkanlıklarına tekâbül ettiği" fikrini savunanları te'yîd etmektedir. Komşularından biriyle müşterek olan fırın, bâzı kereler -maddî darlık sebebiyle- iki ay boyunca ateş yakılmadığı bildirilen mutfak, umûmiyetle evlerin üst kısmında yer alıp, merdivenle çıkıldığı anlaşılan ve müstakil bir odadan müteşekkil meşrübe, içerisine eşyâ koymak için evin dâhilinde inşâ edilen ve kapısına perde çekilerek örtülen -ki sofa, raf, duvarda eşyâ koymaya mahsus oyuk, ışık ve hava için açılan delik (kevve), evin bir kenarında altına eşyâ koymak için inşâ edilen üzeri örtülü târiflere nazaran bugünkü dîvânı andıran sâbit hücre-, vs. mânâlarına da gelen sehve, büyük odaların içerisinde inşâ edilen, küçük çaptaki dar

mahdâ, câhiliye devrinde kocası ölen kadınların mâtem alâmeti olarak bir yıl boyu girdikleri tavanı son derece basık, dar, âdi hıfş gibi câhiliye evlerinde de bulunan unsurlar istisnâ edilirse, helâ, gusûlhane, misâfir odası, namazgâh gibi bâzı kısımlar İslâmî kültürün bir icâbı olarak Müslüman evlerin plânında hemen hemen umûmî bir şekilde yer almıştır. Ahlâk kitaplarında "binâ husûsundaki sünnetler" meyânında: "Büyük ve küçük, abdest bozmaya mahsûs bir yer (helâ), abdest ve gusül için bir yer (gusülhâne), ziyâfet için bir yer (misâfir odası -ki ziyâfet odası demek daha doğrudur-) zira hadiste vârid oldu ki: "Her şeyin bir zekâtı vardır, evin zekâtı da ziyâfettir (...) ifadesine hemen hemen aynı lâfızlarla yer verilmesi, bu plânın umûmîliğini ifâdeye kâfidir.

İslâmî inancın getirdiği mühim unsurları görelim:

HELÂ: Buhârî, Müslim ve diğer sünnet kitaplarında gelen rivayetlerden, İslâm'dan önceki Arap cemiyetinde, evlerde helâ bulunmadığını anlıyoruz, tıpkı yakın zamana kadar Avrupa evlerinde ve hattâ saraylarda bulunmadığı gibi. İhtiyâcı gelenler kazây-ı hâcet için şehir dışına çıkmaktadır. Bidâyette Hz. peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve zevceleri de aynı geleneğe uymuşlardır. Ancak kadınların gece karanlığından bilistifâde akşamdan akşama Medîne'nin dışında Menâsı' denen "husûsî yerler"e kazâ'yı hâcet yaptıkları, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in de bu maksatla şehir dışına çıkarak "kimsenin göremiyeceği kadar uzaklaştığı" ve hattâ *Muğammis* denen ve Mekke'ye üçte iki fersâh mesâfede, (Tâif yolu üzerine bulunan) bir yere kadar gittiği rivayetlerde tasrîh edilir. Bu hal, tesettür âyetinin gelişine kadar devâm etmiş, ancak ondan sonradır ki evlerde helâlar inşâ edilmiştir. *Semhûdî*'nin kaydettiği bir rivayetten Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin hücresi ile kızı Fatıma (radıyallahu anhâ)'nın hücresi arasındaki boşlukta yer aldığını anlamaktayız.

Dinin bir vecibesi, evlerde hela ilavesiyle inşaat planlarını değiştirmekle kalmamış, helanın yönüne de te'sir etmiştir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den **"Kazâ-yı hâcet ve bevl sırasında ön ve arkanızı kıbleye çevirmeyin (...)"** meâlindeki hadisler Müslüman evlerde helaların istikametine de yön vermiştir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu kararı verdiği zaman kararını Mekke ahâlisine de duyurmak için Sehl İbnu Hanif'i husûsi elçi olarak yollamıştır. Rivayetler, Mısır'a ve Şam'a gelen Müslümanlar'ın orada yönü kıbleye müte-

veccih olarak eskiden inşa edilmiş olan helalarda bile imkân nisbetinde bu emre riayet ettiklerini gösteriyor. Alimler bu yasağın kır gibi etrafı açık yerler için varid olduğu, kapalı yerler için olmadığı arka tarafın çevrilebileceği, ön tarafın çevrilemeyeceği, yasağın Kudüs cihetine de (yâni her iki kıbleye de) râci olduğu hususlarında sünnette gelmiş olan muhtelif rivayetlere dayanarak münakaşa etmişlerdir. Bundan başka helâlarda su bulundurmak, suya imkân verecek şekilde inşa etmek gibi hususiyetler, sünnetteki ilgili emirlerden menşelerini almışlardır.

BANYO: *Helâdan sonra mühim bir unsur banyodur. Az önce söylediğimiz gibi İslâm'dan önce de varlığı düşünülebilse de İslâmiyet'ten sonra evlerin vazgeçilmez bir unsuru olmalıdır.* Hem abdest almak, hem de gusletmek için ihtiyaç vardır. Hastalığı sırasında Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in leğen içerisinde yıkandığına dâir rivayet olmakla berâber Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le birlikte guslettiğine ve kendisine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in guslünden soran kardeşine, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın az su ile guslettiğini göstermek niyetiyle, perde gerisinde, bir sa' su ile yıkandığına dair rivayetler Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin hücresinde gusle mahsus hususi bir mahallin varlığını ifade eder. Nitekim az ilerde, tasvirle ilgili olarak Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'dan rivayet edilen: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir seferden dönmüştü. (O'nun) yokluğu esnâsında üzerinde (kanatlı at) timsâller(i) bulunan bir durnûku eve (sehve üzerine) asmıştım. Bana onu indirmemi emretti. İndirdim. Ben ve Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir tek kaptan su alarak yıkanıyorduk" hadisinde Hz. Aişe'nin perdeden söz ederken hiçbir sebep yokken gusle geçip, ondan söz etmeye başlamasını, Kirmanî rivayette üzerinde perde çekilen mezkûr sehve'nin gusülhâne (muğtesel) olabileceği ihtimâli üzerinde durmaktadır. Sehve hakkında ilerde kaydedeceğimiz tasvirler de bu uhtimâli kuvvetlendirmektedir. Bu durumda Hz. Aişe'nin hücresinde gusülhane olduğu hükmüne varılabilir. Bunu takviye eden diğer bir husus az önce temas ettiğimiz Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hasta iken içerisinde yıkandığı leğenle ilgili: Rivâyette bunun Hz. Hafsa'ya ait olduğu tasrih edilmektedir. Hz. Aişe' nin odasında bulunan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hasta olması sebebiyle gusülhânede yıkanmıyor, daha kullanışlı olduğu için Hz. Hafsa'nın leğeninde yıkanıyor.

e- DAR EV VE ÇOCUK

Hadiste dünyevi hayatın şekâvet ve huzursuzluklarının baş âmille-

rinden biri olarak gösterilen fenâ mesken, içerisinde yaşayan her yaştaki sâkinine zararlı olmakla berâber en büyük zararı çocuklara yapmaktadır. Meskenin çocuğun terbiye ve sıhhatli bir gelişme göstermesindeki ehemmiyetini ibrâz sadedinde: *"Lojmanda baş yeri çocuk almalıdır. Lojman çocuğun ihtiyaçları nazara alınarak plânlanıp inşâ edilmelidir"* denilmektedir. Günümüz araştırıcıları çocuk ölüm nisbetinin nâmüsâit evlerde müsâit evlere nazaran daha önde olduğunu tesbit etmiştir. Sağ kalanlar içerisinde de çocuk suçları işleyerek mahkemelere, çeşitli ruhî ve bedenî marazlarla hastanelere düşenlerin nisbeti yüksektir.

Bunlardan başka çocuk şahsiyetinin gelişmesinde de bu dar evlerin menfi rolü büyüktür. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in çocuklarla münâsebetini incelerken çocuğa tam bir hürriyet tanımanın esâs olduğunu görmüş, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in çocuklara aşırı sevgi göstermekten başka müdâhaleden de kaçındığını belirtmiş, hele dayağa hiç yer vermediğini misâllerle beyân etmiştik. Halbuki dar meskende, her elinin ulaştığını tedkîk edip karıştırarak merâkını tatmin etme, her an hoplayıp zıplayarak eğlenme, gürültü yapma fıtratında olan çocukların mütemâdî müdâhale, azar, tekdir,te'dip ve dayağa mâruz kalmaları için en iyi ortam hazırlanmış oluyor. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in evinin sâdeliği, Müslümanlar'a sâdeliği tavsiye edip dikkat çekişi, "dünyâya çekici" tezyinâtı istihkâr edişi de çocuk terbiyesi noktasından değerlendirilebilir. Zira, günümüzde olduğu gibi, bu çeşit câzib biblolar, tablolar, rengârenk ve parlak masa ve sehpa örtüleri gibi hep çocukları kendine dâvet eden çeşitli süsleme unsurları çocuklara müdâhale imkânlarını sayıları nisbetinde artırmaktadır. Hele bunlar ellerinin ulaşacağı seviyede, -darlık veya odaların düşüncesizce plânlanmaları sebebiyle de- günlük cevelân sâhasının içerisinde yer alıyorlarsa böyle bir ev, çocuklu bir âile için büyük küçük herkese, gerçekten büyük bir huzursuzluk kaynağı olacaktır. Bu açıdan eski evlerimizi takdir etmemek elden gelmiyor. Bugünkü, üzerlerindeki tezyin unsurlarıyla çocukları kendine çeken, her an kırılıp dökülmeye hazır koltuk ve sehpâlara bedel, her bakımdan emniyetli, çocuk ölçüleriyle de mütenâsib kanapeler minderler, çocukların ulaşamayaağı seviyede (raflarda duvarlarda) yer alan tezyin unsurları, onların terbiyesinde, anne-babaya âdetâ yardımcı durumundadırlar. Geniş ve iyi plânlanmış meskenler, bu yeni şartların zararlarını asgarî bir nisbete indirebilirse de dar evlerde -ki günümüzde iktisâdî ve içtimâî sebeplerle çoğunluğu teşkil etmektedirler- mümkün değilir.

Darlığın çocuğun ruhî inkişâf ve terbiyesiyle olan menfi ilgisini araştırıcılardan dinleyelim: "Bir evde oda başına düşen ferd sayısı 2'den 2,5'a yükselirse[(5)] çocuk çabuk sinirlenen, kırıp dökmeyi huy edinen bir tip olur." Bu ifâde bir başka ekibin: "Evin genişliği, adam başına ortalama sekiz-on metrekareden daha az bir yer isâbet edecek şekilde dar olursa ebeveynle çocuklar arasındaki münâsebetler son derece gergin olur, ebeveyn çocuklara bağırıp çağırmaktan kendilerini alamazlar" hükmüne tevafuk etmektedir. Bu araştırmalardan bahsederken şunu belirtmek gerekir ki kalabalık ve dar meskenlerde çocuk, davranış bozuklukları göstermek tehlikesiyle başbaşadır. Sonunda genç çocuğun rûhî gelişmesi önlenmiş olur ve böylece ortaya çıkan gecikme, şartlar değişmedikçe bir daha telâfi de edilemez. Çocukta meydana gelen "bir kısım ruhî bozuklukların, çocuğun anne baba ile aynı odada yatıp kalkmasından" ileri geldiği artık bilinen bir husustur.

Ailede ferd sayısı	Bir lojmanda ikâmet edilebilir oda sayısı			
	Geniş	Yeterli	Yetersiz	Çok Yetersiz
1	2	1		
2	3	2	1	
3	4	3	2	1
4	4	3	2	1
5	5	4	3	2
6	5	4	3	2
7	6	5	4	3
8	6	5	4	3
9	7	6	5	4

5– Dar mesken hususunda iki ölçü verilir: 1- Mesâha yönünden: Adam başına 8-10 m^2 düşen lojman behemehal marazîdir, 12-14 m^2 tehlikelidir ve marazî arazlara sebep olabilir. 2- Kesâfet yönünden: Oda başına 2,5 kişi düşerse behemahal marazidir, 2 kişi düşerse tehlikelidir (Famille et Habitation 1, 121). Meselenin ehemmiyetine binâen bir başka kaynakta, Fransa'da âile nüfus sayısına göre tesbit edilen lojman standart tablosunu burada sunmayı uygun bulduk (J. -E Havel, Habitat et Logement, Puf, Paris, 1974, s. 34).

Fenâ meskenlerin hâsıl ettiği problemler, şüphesiz sadece içinde oturanlara münhasır kalmamakta, cemiyete de sirâyet ederek çok yönlü menfi neticeler, içtimâî huzursuzluklar doğurmaktadır. Bu hususta da şu pasajı gözden geçirelim:

Fenâ Meskenlerin İçtimâî ve İktisâdî Neticeleri ve Bunları Telâfî Etmek İçin Gösterilen Gayretler:

"Bu seriye giren hadiseler, beşerî ve ahlâkî planda tecâhülü imkânsız, insanı isyâna sevkeden vahim bir durumu gözler önüne sermektedir. Fenâ mesken, bir yandan esas sebebini teşkil eden içtimâî eşitsizlikleri takviye edip artırırken diğer yandan da ferd ve âilelerin bozulmalarının yegâne sebebi olmaktadır.(...)"

"Fena meskenler, gruplar teşkil edecek şekilde bir arada bulundukları zaman, cemiyetin dışında kalan fertlerin bir araya gelmesine imkân hazırlayan yuvalar ortaya çıkmış olur. Böylece fertlerin tekrâr düzeltilmeleri iyice zorlaşır. Diğer taraftan, iktisâdî imkânsızlıklar sebebiyle başka yerde yerleşmeycek olan âileler de bozulmaya yüz tutacaklar. Bu durum, sâdece vahim ruhî netcelere müncer olmakla kalmıyor, aynı zamanda devlet için de çok pahalıya mal oluyor. Hattâ gecekondunun bir "lüks maddesi" olduğu söylenmiştir. İçtimâî Muâvenet Dâiresi gecekondularda oturan muhtelif âilelere hastalık ve hastaneye kaldırılmaları için yapılan masrafları rakamlara vurmayı denedi. Devletin karşıladığı yük, gerçekten ağır (...) Bâzan o kadar ağır ki, âile için mükemmel dayalı döşeli bir mesken inşâsı daha ucuza çıkıyor. Bu değerlendirmede ne komşulara da bulaştırma tehlikesi, ne hastalık sebebiyle kişinin kaybedeceği iş verimi, ne de âilenin çekeceği ızdırâb ve bozulmalar hesâba katılmamıştır. Meselâ ABD'de Cleveland şehrinin gecekondu mahalleri ağır bir yüktür. Orada şehir halkının sâdece onda biri oturduğu hâlde, şehirdeki mevcut polis, itfâiye ve içtimâî muâvenet hizmetlerinin % 26'sı, bütün şehir sâkinleri için yapılan masrafların da % 36'sı onlara gitmektedir. Bu nisbet bir çok Amerikan şehirlerinde mevcuttur."

Son araştırmalarla, mesken darlığının bilhassa çocuk için bir yıkım olduğunu anlayan batılılar, iktisâdî imkânlarına paralel olarak, mesken telakkilerini değiştirerek ferd başına bir odayı esâs alma görüşüne ulaşmışlardır. Le Monde Gazetesi'nin bir haberinden Fransa'da 1976 yılı içerisinde, sırf günlük vaktinin mühim bir kısmı mutfakta geçen anneyle bu esnâda, çocukların münâsebetlerini en iyi bir tarzda tanzim etmek gâyesiyle, bundan böyle inşâ edilecek meskenlerde mutfakların en az 12 m^2 olması için kanûnî mecburiyet koyma cihetinde prensip kararına varıldığını öğreniyoruz.

Çocukların ihtiyacı nazar-ı itibâra alınarak kanunlaştırılan diğer bir husus, lojman dışı genişlikle ilgili. İslâmî meskenin plânını incelerken "hanenin müştemilâtından" olarak telakki edildiğini belirttiğimiz avlu unsurunun, modern "blok inşaatları" dediğimiz toplu meskenlerde ortadan kalkmasının husûle getirdiği boşluk ve ızdırapları telâfi etmeyi, -hiç olmazsa azaltmayı-, hedef edinen bu tedbire göre Fransa'da -şimdilik resmî- blok inşaatlarında lojman başına asgarî 0, 75-1,000 m^2'lik bir boş sâha bırakılacaktır.

Bu tedbirlere ehemmiyet veren Fransa'da doğum nisbetinin düşüklüğü sebebiyle çocuk sayısının son derece az olması bir yana, kış mevsiminin oldukça mûtedil ve nisbeten kısa geçtiğini, her şehirde mahalle aralarında sık sık irili ufaklı parklar, çocuk bahçeleri vs. olduğunu, çocuklar için ayrıca ana okulları, kreşler bulunduğunu, kaldırımların oldukça geniş olduğunu vs. nazara alırsak, yurdumuzda bu tedbirleri daha da çoğaltmaya, çocuk sayısı, kış süresi ve diğer bir kısım imkânsızlıklara muvâzî olarak değişik rakamlara yer vermeye mecbur olduğumuzu anlarız. İstanbul'un bahçelerden mahrûm edilmiş, parlaklardan yoksun, kaldırımları -bazân hiç yok denecek kadar- dar, nüfusça kalabalık yerlerinde çocuklar ömürlerinin baharını yaşamaktan çok uzaktalar. Bu tâlihsizlerin sağlıklı bir gelişim göstermeleri, tesâdüfe kalmış gibidir.

Bu fecî durumu bütün büyük şehirlere teşmîl etmek gerekir. Hele Erzurum gibi, iklim icâbı sekiz ay içeride kalmak zorunda olan çocukların durumu yeni inşaatlarda behemahal nazara alınmalıdır.

f- MEFRUŞAT

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in evinde yer alan malzeme ile de ilgili bâzı rivayetler mevcuttur. Bunlar tezyin işinde olduğu gibi tefriş işinde de sâdeliğin esas olduğunu göstermektedir. Hz. Ömer ilâ hâdisesiyle ilgili ziyâretinde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in evini gözleriyle tetkik ettiğini belirttikten sonra bize çok kıymetli bir tasvir sunar. Anlattıklarına göre bu ziyârette, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in başını dayadığı, içerisi lifle doldurulmuş bir yastık, vücudunun ancak bir kısmına kifâyet eden hurma yaprağından örülmüş bir hasır (hasefe), tepesinin üzerinde asılı duran işlenmemiş bir kaç (üç adet) deri ve bir miktar da, deri işlemede kullanılan ağaç yaprağından görür. Hasırın örgülerinin, Hz. Peygamber'in vücûdunun açık yerlerinde izler yapmış olduğunu gören Hz. Ömer (radıyallahu anh) manzaradan müteessir olarak ağlamaya başlar. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu ves-*

selâm) niçin ağladığını sorunca: "Nasıl ağlamayayım, şu hasır vücudunda izler bırakmış, odada ise görülenlerden başka bir şey yok. Şu Kisrâ ve Kayser nehirler, meyveler içerisinde (altın tahtlar, ipek ve atlas yataklar üzerinde) olsunlar, sen ise Allah'ın Resûlü (ol da böyle yokluk çek) sana da yatak yapsak olmaz mı? der. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in (bir rivayetteki) cevâbı aynen şöyle: **"Benim dünyâ ile ne alâkam var, ben dünyâda kendimi bir ağacın altında gölgelenip, sonra bırakıp giden yolcu gibi görüyorum."**

Böylece Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* nezdinde sâdeliğin bir esâs olduğunu belirttikten sona bazı ana malzemeden bahsedebiliriz.

SERGİ: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in evinde sergi olarak umumiyetle, yukarıda da sözü geçtiği gibi, hurma yaprağından örülmüş hasır zikredilir. Daha önce de temâs edildiği üzere gündüzleri alta yayılan bu hasır, geceleri de evi bölmek için perde olarak kullanılmaktadır.

Halı Araplarca bilinmekle berâber Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ve umumiyetle Müslümanların kullanmadığı anlaşılıyor. Hattâ Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* kullanmadığı için Ashâb'dan bunun kerâhetine zâhip olanlar da çıkmıştır. Ancak şu rivayet bunun kullanılmayışının maddî darlık sebebiyle olduğunu ve hattâ Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in halıya cevâz da verdiğini göstermektedir: Hz. Câbir anlatıyor: "Evlendiğim zaman Hz. Peygamber bana: "Halılar da te'mîn ettin mi?" dedi. Ben de: "Halıyla da ne alâkamız var?" dedim. Bunun üzerine: "Fakat bil ki yakın bir gelecekte halılar da olacak" buyurdu.

Buradaki cevâzın daha ziyâde yere serilen halılara olduğu, sırf tezyin kasdıyla duvara halı vs. asmanın hoş karşılanmadığı belirtilmektedir. Müslim'in tahricinde, kapının üzerine halı asan Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın "Allah taş ve toprağa elbise giymeyi emretmemiştir" diyerek indirttiğini görmekteyiz. Buhârî'nin bir tahricinde, İbnu Ömer (radıyallahu anhüma) tarafından dâvet edilen Ebû Eyyûb (radıyallahu anh) da duvarın bir örtü ile kaplanmış olduğunu görünce (duraklar). İbnu Ömer (radıyallahu anhüma) "Bu meselede kadınlar bize galebe çaldı (söz dinletemedik)" der. Ebû Eyyûb (radıyallahu anh): "Başkasın(ın evde böyle bir münkere yer vereceğin)den korksam da senden korkmazdım" der ve geri döner. İbnu Hacer, başka rivayetlere dayanarak, bu dâvetin İbnu Ömer'in oğlu Sâlim'in düğünü vesilesiyle yapıldığını belirtir. Abdullah İbnu Yezîd de dâvet edildiği yerde tezyin için duvara örtü çekildiğini görünce girmez,

oturup ağlar. Sebebi sorulunca: "Nasıl ağlamıyayım" der ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in "(...) **Dünya size galebe çalacak (...) siz bir elbiseyle evden çıkıp, bir başka elbiseyle geri döneceksiniz, evlerinizi de Kâbe'yi örter gibi örteceksiniz."** (...) dediğini duymuştum" der.

Hülâsa bu konuda muhtelif rivayetleri veren İbnu Hacer duvara halı vs. çekmenin hükmü hususunda "İhtilâf-ı kadim" var dedikten sonra cumhur-u Şâfiiyyenin, kerâhetine hükmettiğini belirtir. Hanefiler de bu çeşit tezyinâtta mübâlağayı tavsiye etmezler.

KARYOLA: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ev malzemelerinden biri de bir karyoladır (serîr). Rivâyetler Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in torunu Hasan'ın oynamakta olduğu bir köpek yavrusunun zaman zaman bunun altına girdiğini ve hatta orada öldüğünü belirtirler. Yerine göre leğen, evrak gibi bâzı eşyaların konduğu, küçük hayvanların girebildiği bu karyolanın altı boştur.

Süheylî bu karyola hakkında şu bilgiyi verir: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın karyolası lifle çatılmış tahtalardan (mâmûl) dü. Benû Ümeyye zamanında satıldı. Bir adam bunu 4.000 dirheme satın aldı.*

Ebû Rifâ'a' (radıyallahu anh)'nın rivayetinden Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ayakları demirden olan bir sandalyesi olduğunu, Hz. Ali (radıyallahu anh)'nin rivayetinde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kızı Fâtıma'nın el değirmeni kullanmaktan ellerinin yara ve nasır bağladığını öğreniyoruz.

YATAK: Evde zarûri olandan fazla yatak bulundurmayı yasaklamış bulunan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kendisinin tek yatağı olduğu, bunun da kılıfının deri, içerisinin ise hurma lifleriyle doldurulmuş bulunduğu belirtilir. Yastığı için de aynı tavsifde bulunulmuştur. Bu hâliyle bir hayli sert olduğu söylenebilen bu yatak, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hayat karşısındaki sâdelik ve zühdünü ifâde etmektedir. Çocukların yatağı hususunda terbiye kitaplarında "sert olması" için yapılan tavsiyeler bu tavsiflerden alınmadı ise hükemâ ve etibbânın sözlerinden alınmış olabilir. Zira bu konuda Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e nisbet edilen herhangi bir rivayete rastlamadık.

PERDE: Bilhassa tesettür vâsıtası olması hasebiyle Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hücrelerinde yaygın bir şekilde perde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Buhârî'de geçen "odasının perdesini açtı" cümlesinde kullanılan "es-Sicfu" isminin boydan boya ortadan bölünmüş

perdeye ıtlak edildiğine bakılırsa Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in penceresinde (daha kullanışlı olan) iki kanatlı perde kullanmış olabileceğine hükmedilebilir.

LEĞEN: Bâzı rivayetler, "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, evde hurma kütüğünden bir leğen bulundurduğunu, geceleyin bunu kullanıp karyolasının altına koyduğunu" haber verir. Bâzı âlimler **"Evde bevli bekletmeyin, zira melâike, bekletilmiş bevl olan eve girmez", "Evde leğen içerisinde bevl bekletilmesin (...)"** gibi hadislere dayanarak bu iki hadisin teâruzundan bahsetmişse de Suyutî'nin belirttiği üzere yasaktan maksad uzun süre bekletme olabilir. Kaldı ki Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hastalığı sırasında (küçük abdest bozmak için) leğen istediğine ve yine hasta iken leğen içerisinde guslettiğine dâir rivayetler gelmiştir. Şu hâlde eve seyyâliyet kazandıran bir unsur olarak leğen, diğer ev eşyâları arasında mühim bir yer işgal etmiş olmalıdır.

KANDİL: Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'den gelen, gece namazıyla ilgili bir rivayette geçen: "O sırada evlerde lâmba (mesabih) yoktu" cümlesinden anlaşıldığına göre bidâyette lamba Medine'de kullanılmamaktadır. Zâten diğer bâzı rivayetler, bunun ilk defâ Hıristiyânlıktan mühtedî *Temîmu'd-Dârî* tarafından getirildiğini bildirmektedir. Her hâl u kârda kandil Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında evlere girmiş olmalıdır. Zîra Buhârî'nin el-Edebü'l-Müfred'de yaptığı bir tahricten anlıyoruz ki yanık bırakılan kandilin fitilini bir fâre alıp tavana götürdüğünü, geceleyin uyanmış olan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* görür ve muhtemel bir yangının önüne geçer. Hâkim'in tahricinde, bu fitilin fâre tarafından geri getirilip, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yanına bırakıldığı, dirhem büyüklüğünde bir yerin yanmasına sebep olduğu sarâhatına rastlarız. Muhtemelen bu hadiseden sonra olacak ki yatarken kandillerin söndürülmesini Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* sıkı sıkıya tavsiye etmiştir.

g- MAHREMİYET

Evde aranan diğer bir fonksiyon, içinde yaşayanlara mahremiyet imkânlarını sağlamasıdır. Sünnet bu husûsa da ehemmiyet vermiştir. Sünnet açısından ev, sâdece soğuğa sıcağa karşı bir ilticâ yeri değil, aynı zamanda insanda fıtrî olan mahremiyeti sağlama yeridir. Bu sebeple eve "haram" denmiş ve buraya sâhibinin izni olmadan girilmesi yasaklanmıştır.

Sünnetin beyânlarına göre mahremiyeti ihlâl sâdece "girmek" fiiliyle tahakkuk etmez, "bakmak"la da vukûa gelir. Bu sebeple, "Hiç kimse izin almaksızın başkasının evinin içine bakmasın, kim izinsiz bakarsa aynen girmiş gibidir" denir ve bu fiil, "helâl olmayan fiiller" meyânında zikredilir.

"İzin istemek" (isti'zân) göz sebebiyle vaz edilmiş olduğu gibi izin henüz tahakkuk etmeden gözün içeriye kaymamasına dikkat etmek gerekecektir. Bu sebeple kapıyı çalarken, kapıya yüzünü dönerek değil, yan dönerek durmak emredilmiştir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in de böyle hareket ettiği belirtilir. **"Kim, bir başkasının evine ıttılâ peydâ ederken gözü çıkarılır da diyet için mürâcaat etmeye kalkarsa bilsin ki hiçbir hak talep etmeye hakkı yoktur"** hükmü bu meselenin ciddiyet ve ehemmiyetini teyid eder. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendi evine pencereden izinsiz bakmış olan bir adama elinde tarağı göstererek: "Bilseydim ki içeri bakıyordun, şu tarağı gözüne sokardım" der. İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'ın bildirdiğine göre Hakem İbnu Ebî'l-Âsî (radıyallahu anh)'yi içeriye bakarken tesbit eden Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* **"Ben sağ olduğum müddetçe Medine'de oturmayacaksın"** diyerek Tâif'e sürer.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in: "Bir kimse kapısı açık bırakılmış (veya giriş kısmında perde olmayan) bir eve uğrar da (içeriye bakarsa kabahat onda değil, ev sâhibindedir" sözü, mahremiyeti bozmama husûsunda sâdece yoldan geçenin veya eve uğrayan ziyâretçinin değil herkesin, bütün ev sâhiplerinin dikkat etmesi gerektiğini ifâde etmektedir. Her âile dışarıya karşı mahremiyetin te'mini için gerekli tedbiri almalı, bunu te'min vasıtası olan perde, kapı vs.ye dikkat etmelidir. Aksi takdirde mahremiyetin ihlâli vak'asından "ev sâhibi kabahatlidir."

Bu hadis Müslümanlar'ı, evlerin plânlanmasında mahremiyyet unsurlarının yerleştirilmesine itinâya dâvet etmektedir. Kapılar ve pencereler bu maksada en uygun şekilde yerleştirilmelidir. Umûmiyetle giriş kapılarının arkasında yer alan aralık (antre) kısmı bu maksatla ihdâs edilmiş olabilir. Şu hâlde bâzı yeni plânlamalarda bunun ihmâli, bir eksiklik olarak değerlenirilmelidir.

DÂHİLÎ MAHREMİYET

Meskenin şâmil olması gereken muhtemel plânını incelerken de belirttiğimiz üzere, plâna, sâdece âile dışındakilere karşı duyulan mahremiyet değil, "zevce ve sağ elin sâhip olduğu (yâni cariye) dışında kalan" bütün âile efradına karşı korunması emredilen mahremiyyet de

te'sîr etmektedir. Hz. Câbir'den: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* **"Kişi çocuğundan -ne kadar yaşlı da olsa- annesinden, erkek kardeşlerinden, kız kardeşlerinden ve babasından izin almalıdır"** dediği rivayet edildiğine göre, bunlarla berâber yaşandığı takdirde, bu ferdlerden her birinin birbirlerine -en az Kur'ân'ın belirttiği üç vakitte- isti'zânla gidip gelecekleri şekilde yerleştirilmeleri gerekecektir. Yukarıdaki hadisi "Burada zikredilen fertlerin ayrı ayrı evlerde yaşamaları hâline râcidir" diye yapılabilecek muhtemel bir itirazı şu hadisle cevaplandırabiliriz: "Atâ' İbnu Yesâr (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e bir adam gelerek sordu: "Yâ Resûlallah annemin yanına girerken izin isteyeyim mi?" **"Evet"** cevâbını verince adam tekrâr: "Eğer ben evde onunla berabersem?" Hz. Peygamber: **"İzin iste"** dedi. Adam itirazla: "Ben ona hizmet etmekteyim" dedi. Bunun üzerine Resûlullah: "(Öfkeyle): **"Annenden izin iste, onu üryân olarak görmekten hoşla-nır mısın?"** dedi. Adam: "Hayır" deyince: **"Öyle ise (her seferinde yanına girerken) annenden izin iste"** buyurdu."

Bilhassa bu son rivayette, hayâtının büyük bir kısmını geçirdiği evinde fertlerin, gönlünce ve kılık kıyâfet bakımından da oldukça serbest olabilmesi için behemahal müsâit, müstakil bir odaya muhtâç olduğu ifâde edilmektedir. Müslüman âile geçici darlıklar müstesnâ, devâmlı dar yerlerde kalmamalıdır. Büluğ sahasını aşan -ve hattâ bülûğa yaklaşan- âile ferdleri, anne baba dâhil, müstakil birer odaya sâhip olmalıdır, sünnetin ulaşılmasını istediği ideal mesken tipi budur.

Burada bir kere daha tekrâr edelim ki günümüz sosyologları dar meskenin zararları üzerinde ısrarla durmaktadırlar. Bunlar çok yönlü olarak mahzurludurlar. Ezcümle, dar meskenlerde ve bunların bir araya gelmesiyle teşkil edilen muhitlerde, zamanla, cemiyette hâkim bir kısım değer öçlülerinin kaybolduğu, bunların yerine, cemiyete ters düşen yeni değerlerin çıktığı, binnetice telâkki ve davranışların da değişerek, yeni davranışların ortaya çıktığı tesbit edilmiştir. Bu sebeple gecekondu diye ifâde edilen dar ve nâmusâid yerlerde kalanlar sosyal yönden "anormaller" olarak kabûl edilmekte ve "cemiyetin kayıpları" nazarıyla bakılmaktadır. Araştırmalar, uzun müddet böyle dar yerlerde kalanların, müsâid meskenlere geçtikleri zaman, buralara intibâk edemedikleri, yeni ve normal hayat şartlarına intibâk edebilmeleri için "bunların, her seferinde, tâkip edilmeleri" ve "yeniden terbiyeden geçirilmeleri" gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Bu meseleye ciddiyetle eğilen Hollanda, Belçika, İngiltere, ABD, Fransa gibi ileri memleketlerde "bu, sosyal yönden bozulmuşlar"a

normal ev verilmezden önce, "yeniden terbiye edilerek" cemiyete kazandırılmak düşüncesiyle, husûsi sûrette inşâ edilmiş mutavassıt lojmanlarda belli bir müddet (10-12 ay civârında) oturmaya icbâr edilmişlerdir.

Batı Medeniyeti'nin Zevâli (Le Declin de l'Occident) adlı eseriyle ün yapan Spengler'in ifâdesinde, medeniyetlerin çöküş sebebi olarak gösterilen "Medenînin kısırlığı (la stérilité du civilisé)" bir başka deyişle doğum azalması, sosyologlarca geniş ölçüde mesken şartlarına bağlanmış olması da bize enterasan gelmektedir. Muhtelif araştırmalardan: *"Çok dar ve gayr-i müsâid meskenlerde, davranışlarda her çeşit kontrolun kaybolmaya yüz tutması sonucu doğumun, fizyolojik bir hâl alarak arttığı, müsâid meskenlerde oturan âilelerde tabiî bir şekilde arttığı, bu ikisi arasında kalan nâmüsâid evlerde ise azalmaya yüz tuttuğu" sonucunun çıkarıldığı belirtilmiştir.*

h- TEZYİN (DEKOR)

Sünnette üzerinde titizlikle durulmuş olan diğer bir husus, içerisinde ikamet edilen meskenin dekorudur. Ev içerisinde yer alan her bir eşya ve eşyada tezâhür eden telkin unsurları üzerinde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hassâsiyet göstermiştir. Gerek kendi evinde gerekse Ashâb'ın evlerinde İslâm kültürüne muhalif düşen ve başka kültürleri temsil eden unsurların ve şekillerin varlığına muttali olunca ya sözle, ya fiille, yâhut da ahvâliyle istikrâhını bildirerek müdâhale etmiştir.

Buhârî'nin Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'den yaptığı bir tahricte, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in evde, üzerinde haç bulunan her eşyanın haçını mutlaka bozduğu bildirilmektedir.

Yasak sâdece haç şekillerini ihtivâ eden eşyâlara münhasır kalmayıp Allah'ı, yaratma fiilinde taklid manası taşıyan tasvirlere de şamil kılınmıştır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu mânâyı taşıyan tasvirlerin evde bulunma yasağını: **"Tasvirin olduğu yere melek girmez", "En büyük azâba maruz kalacak kimseler musavvirlerdir", "Dünyada suret yapana kıyamet günü "haydi, yaptığına ruh üfle" denecek ve üfleyemeyecek"** gibi şiddet ifade eden çeşitli tâbirlerle dile getirmiştir.[6] Bu husûsla ilgili rivayetlerden birinde Hz. Aişe (radıyal-

---

6– Aynî bu konuda şiddet ve suhulet ifade eden hadislerin te'lifi zımnında: "Şâri bidâyette nakış bile olsa bütün sûretleri yasakladı.Zira halk sûretperestlikten yeni çıkmıştı. Fakat nehiy yerleştikten sonra, cahilin hürmete tevessül etmiyeceğinden emin olunan vaziyetlerdeki (yüksekte asılı olmayan) tasvirler mübâh kılındı" der. (Aynî 22, 74).

lahu anhâ) şöyle bir vak'a anlatır: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir seferden dönmüştü. (Onun yokluğu esnâsında) üzerinde (kanatlı at) timsaller(i) bulunan bir durnûku (eve) asmıştım. Bana onu indirmemi emretti, indirdim (...)" Hadisin bir başka vechinde "üzerinde timsaller bulunan bir kıramımı, sehve (denen duvardaki hücrenin) üzerine örtmüştüm. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu görünce çıkardı ve: **"Kıyâmet günü azâbın en şiddetlisine dûçar olacak kimseler Allah'ın yarattıklarını taklid edenlerdir"** dedi. Ben de ondan bir veya iki yastık yaptım. Bir başka vechinde: "İki nümruka (minder) yaptım, bunlar evdeydi ve Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* üzerine oturuyordu" der.

Bu hadise müsteniden alimlerin, gölgesi olmayan tasvirlerin, üzerine oturmak, basmak gibi hakir durumlarda kullanılan halı, döşek vs. eşyâ üzerinde bulunmasına cevaz verdiği belirtilir. Nevevî bu görüşün Sahâbe ve Tâbiine mensub Cumhur-u ulemânın görüşü olduğunu belirttikten sonra bu meyânda Sevrî, Mâlik, Ebû Hanîfe ve Şâfiî'nin ismini zikreder. Nesâî'nin bir tahricinde Hz. Peygamber'in yanına girmek için gelmiş olan Cibril girmez ve: "Nasıl gireyim, evinde tavsirler ihtivâ eden bir örtü var. Ya suretlerin başını kopar, ya örtüyü üzerine basılan bir sergi yap. Biz melekler tasvirin bulunduğu bir eve girmeyiz" der.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Abdullâh İbnu Ömer (radıyallahu anh)'in rivayetinde ziyâret için gelmiş olduğu, Sefine Ebû Abdirrahmân'ın rivayetinde de berâber yemek için vâki dâvet üzerine gelmiş olduğu kızı Fâtıma (radıyallahu anhâ)'nın evine, kapıya asılmış olan nakışlarla süslü perde sebebiyle girmeden geri döner.

Abdurrezzâk'ın bir tahricinde de yemeğe dâvet edildiği eve geldiği vakit, çeşitli renklerle tezyin edilmiş olduğunu görür, kapıda durup renkleri saydıktan sonra **"Keşke tek renk olsaydı"** diyerek girmeksizin geri döner. Aşağıdaki misallerin de te'yid edeceği üzere, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu davranışla evin tezyininde sadeliğin esas olmasını irşâd buyurmuştur.

İlim adamları bu rivayetlerden "İçerisinde muharremât bulunan eve girmek ve dâvete icâbet etmek için önce izâlesine çalışılır, muktedir olunmazsa girilmez, icâbet edilmez" hükmünü vermişlerdir. Ancak Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in son misalde **"keşke tek renk olsaydı"** dediği, birinci misâlde de geri dönüş sebebini soran Hz. Ali'ye **"Dünya benim neyime, nakış benim neyime?"** cevabını verdiği, kezâ yukarıda zikrettiğimiz tasvirli perde vs.yi kaldırması için Hz. Aişe'ye ver-

diği emirle ilgili hadisin bâzı vecihlerinde: **"Zira bu bana dünyayı hatırlatıyor", "Zira üzerindeki tasvirler namaz esnasında dikkatimi dağıtıyor", "Zira eve her girişimde bunu görüyorum, dünyâyı hatırlıyorum"** vs. dediği tasrih edilmektedir ki bunlar Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yeni tebliğ etmiş olduğu bir dinin tam yerleşmesine engel teşkil edebilecek sebepler hususunda titizliğinin derecesini göstermektedir. O, istiyordu ki insanlar bütün himmetleriyle Kur'ân'a yönelsin, onun hakikatlarını anlamaya, yaşamaya çalışsın. Hattâ bu sebeple kendisinden Kur'ân dışında bir şey yazmayı da yasaklamış, bir nevi câhiliye prestişlerinden biri olan kabir ziyaretlerini de menetmişti. Diğer taraftan **"İnsanların kalbi Allah'ın iki parmağı arasındadır, istediği gibi oynatır"** cümlesinde ifâde ettiği beşer tabiatındaki istikrarsızlık sebebiyle iman ve amellerine rağmen müşrikliğe ait hâtıralar sebebiyle eski sapıklıklarının tekrâr şu veya bu şekilde tezâhüründen korkmakta idi. Bu sebeple, o hususlarda Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* titizliği ileri götürmüş, açık kapı bırakmak istememiştir. Halkın esprisini nazara alışını gösteren en mânidâr misallerden biri Hz. Aişe'ye, cahiliye devrinde yanlış temele oturtulmuş olan Kâbe'yi, yeniden aslî temeli üzere kurmaya teşebbüs etmeyişinin sebebini izah sadedinde söylediği şu cümledir: **"Kavmin Câhiliye devrine yakındır. Bu sebeple, (yapacağım tâdilâtın) kalplerinde nefret uyandıracağından korkuyorum..."**

Şu hâlde *"Câhiliye devrine yakın"* olan insalığın hâlet-i rûhiyelerini nazarı itibara alan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, o devre âit şirklere alâmet olan her şeye karşı amansız bir mücâdele açmıştır. Bu, put olabilir, putların tasviri olabilir, o devreye âit bir yemin tarzı, selâmlaşma şekli vs. olabilir, hepsi yasaklanmıştır.

Tasvirle ilgili yasakları, şârihlerin: "Kendisine ibâdet edilen zîruhların hürmet ifade eden tarzda konması haramdır, ayak altına atılması mübahtır" diye formüle etmesi sünnette gelen yasağın terbiyevî yönünü ifâde eder. Bu yasaktan ağaç tasvirleri istisnâ edilmiştir. Ancak Arapların o devirde takdis ettikleri ağaçları Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yıktırdığını, rivayetler haber verir.

Evlerin Kontrolü

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Medine'yi baştan ayağa kontrol ettirecek *"putları kırdırdığı, yüksek kabirleri düzlettiği, tasvirleri de iptal ettirdiği"ne dair rivayetler bu husustaki titizliğinin ne dereceyi*

bulduğunu gösterir. Bu rivayetlerden bâzılarında bu maksatla gönderilen "Ensâr'dan bir adamın": "Yâ Resûlallâh, ben kavmimin evlerine girmek istemiyorum" diye itirazı -ve bunun üzerine Hz. Ali'nin gönderilmesi- devletin, bu hususla ilgili olarak koyduğu yasağın uygulanmasını tâkip için evleri kontrolden bile geçirdiğini göstermektedir.

Söylediklerimizi hülâsa etmek gerekirse, evin dekor ve tezyininde yer alan tezyin unsurları aynı zamanda bir telkin vâsıtası kabul edilmektedir. Müslümanın hayat görüşüne ters düşen unsurların yer almaması gerekmektedir. Son olarak şunu da kaydedelim: Dehlevî'ye göre duvar ve elbisenin resimlenmesi iki sebepten yasaktır: 1- Fuzûlî isrâf ve iftihârı önlemek, 2- Putperestlik kapısını açmamak.

i- MÂNEVÎ HAVA

Çocuğun terbiyesinden birinci derecede baba ve sonra anne mes'ul olması hasebiyle evin başlıca fonksiyonlarından biri, çocuğun mânevî ve ruhî terbiyesinde de en önde yer almaktır. Bu sebeple daha yapılışı sırasında onun maddî mânevî kirlerden temiz olması istenmekte ve: **"Binâlarınıza haram taş koymaktan sakının. Zîra bu harap olmanın esâsı (temel sebebi)dir"** denmektedir. Bu meâlde olarak Vehb İbnu Münebbih'in *"Tevratta Okudum" kaydıyla yaptığı rivayette de: "Zayıfların gücü ile (zorla) yapılan binanın âkibeti harap olmaktır, haram yolla kazanılan malın âkibeti de fakra düşmektir"* denir ki bu çeşit nasihatlara ahlâk kitaplarımızın ilgili bahislerinde rastlanır.

Şüphesiz evi helâl kazançla inşa etmekle (veya helâl kazançtan kirasını ödemekle) mesele bitmiş olmuyor. Evin iyi bir terbiye yuvası olabilmesi için her çeşit menhiyâttan sakınılması, farz ve vâcibâtın yerine getirilmesi, bir başka deyişle İslâm'ın fiilen yaşanması gerekmektedir. Bu sebeple yasak olan oyun âletleri, ipekten mâmul döşek (halı, yastık, perde vs.) altın ve gümüşten mâmul kap kacak vs.nin evde bulundurulması yasaklanmıştır.

Diğer mühim bir husus, evin sadece yatma, yeme, istirahat veya emniyet yeri olarak düşünülmemesi, veya fiilen öyle bir havanın hakim kılınmamasıdır. Bunu Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Evlerinizi kabirlere çevirmeyin"** sözüyle ifade eder. Evleri kabir olmaktan kurtaracak şey, evlerde yapılacak ibadet ve zikirlerdir. Kur'an okumak, namaz kılmak, tefekkür ve nefsî murâkebede bulunmak gibi. Bu sebeple: **"Evlerinizi kabirlere çevirmeyin, Kur'ân okuyun, Kur'ân okunan eve şeytan girmez". "Kişi evinde Kur'ân okursa ev, ehline karşı**

genişler ve melekler de orada hazır olur, şeytanlar kaçar, hayır artar. Kur'ân okunmayan eve gelince, o, sâhibine daralır, melekler orayı terkeder, şeytanlar istilâ eder, hayır da azalır." "Nâfile namazlarınızı evlerinizde kılın, onları kabirlere çevirmeyin", "Kişinin evindeki namazı nûrdur, öyle ise evlerinizi (namazla) nurlandırın." "Mescitte namazınızı edâ edince eviniz için de bir nasib ayırın, zira Allah bu namazdan dolayı eve (hususi) bir hayır yapar", "Farzdan sonra en hayırlı namazınız evlerinizde kıldığınız namazdır" vs. mânevî tevâtüre ulaşan pek çok târiklerle gelen rivayetle, kişinin behemahal evinde namaz kılmasını emretmektedir.

Hattâ bâzı rivayetlerde bu teşviklerin bir neticesi olarak evlerde husûsî namazgâhlar (mescidler) ittihâz edildiği anlaşılmaktadır. Buhârî'nin bir rivayetinden daha Mekke devresinde iken buna başlandığını ve (belki de ilk defâ olarak) Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh)'in evinin avlusunda, bir köşede bir mescit ittihâz ettiğini görmekteyiz. Medine'de Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e çeşitli mâzeretlerle mürâcaat edip evlerinde mescit ittihaz etmek için müsâade talep ettiklerine rastlıyoruz. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* arzu üzerine evlere gidip "mescit yapmak istedikleri yerde" namaz kıldırmak suretiyle bu talepleri yerinde ve normal bulduğunu göstermiştir. İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'dan gelen uzun bir rivayetin son kısmı "mescid"in husûsî bir hücre olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Hadiste İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) fitne ânında ne yapması gerektiğini sorar. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Dârına (kabilesinin, akrabalarının kaldığı yer) gir"** der. İbnu Mes'ud: "Oraya da gelirse?" der.Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Beytine (âilesiyle kaldığı ev) gir"** der. İbnu Mes'ud tekrar sorar: "Oraya da gelirse?" Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in cevabı şu olur: **"O vakit mescidine gir (...)".** Kezâ bir başka rivayette de Zeyneb bintu Cahş (radıyallahu anhâ)'ın Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le evlenmezden önce evindeki "mescid"den bahsedilmektedir.

Hülâsa evlerde husûsî mescidler ittihâzı için vâki teşvikten sonra, daha Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde, bir kısım Müslümanlar meskenlerinde buna yer vermişler, âlimler de bunu tecviz etmiştir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in evlerden menhiyyâtın kaldırılması, Kur'ân okunması, namaz kılınması, hattâ mescidler ittihâz edilmes gibi dinin evde yaşanmasına müteallik ısrarlı tavsiyeleri, bir bakıma, evde yeni yetişmekte olan çocukların terbiyeleri içindir. Zira,

böylece onlar, büyüklerinden dini meseleleri kulaklarıyla işitmiş, gözleriyle görmüş, halleriyle de yaşamış olacaklardır.

i- MESKEN SİYÂSETİ

Evle ilgili rivayetler bize, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından vaz edilen ve müteakip halifelerce titizlikle tâkip edilen bir "mesken siyâseti"nin varlığını göstermektedir. Bir başka deyişle meskenin kültürle olan sıkı irtibatı sebebiyle bir kısım kültürel değerlerin hayâtiyeti için devletin mesken inşaatını devamlı murâkebe altında tuttuğunu, kanun dışı inşaat tipleri ortaya çıkınca derhal müdahale ederek bunları ortadan kaldırttığını görüyoruz. Müteâkiben vereceğimiz misallerden, ferdler ve ailelerin mesken inşası meselesinde tamamen hür olmadıkları, devletin müdahale hakkının her an mevcut olduğu fikrinin vicdanlara iyice yerleştirildiği sonucu çıkarılabilir. Bizi bu hükme götüren bâzı misâlleri, müdahalenin yapıldığı sâhalar çerçevesi içerisinde inceleyeceğiz.

1- FUZULÎ İNŞAAT YASAĞI

Şunu belirtelim ki, meskende genişlik tavsiye edilmiş olmakla berâber, isrâfa yer verilmemesi, fuzulî inşaatlar yapılmaması için ısrar edilmiştir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* **"Nafakanın hepsi Allah yolundadır, bundan bina (yapmak için harcanan) hâriç, onda hayır yoktur" der. Başka rivayetlerde "Kişinin ihtiyacı hâricinde yaptığı her bina sırtına bir vebaldir", "(...) Oturmayacağınız binâyı yapmayın (...)", "Kim ihtiyacından fazla bina yaparsa kıyâmet günü onu boynuna yüklenmeye zorlanır", "Allah bir kuluna kötülük murad edince malını binaya infak ettirir"** vs. yasaklayıcı ifadeler bulunur.

Mevzu ile ilgili bazı hadisleri vermek için, *Buhari*'nin ayırdığı baba "Binâ hakkında varid olanlar bâbı" diye mutlak bir başlık atmasından da anlaşılacağı üzere yukarda verdiğimiz hadislere istinâd eden bir kısım Müslüman âlimler, bina yapmanın kerâhetine kaani olmuşlar, *"İnşaat için harcanacak parayı kerih addetmişlerdir"*. Kerâhete meyledenlerden İbrâhim Nehâ'î mûtedil bir ifâde ile ihtiyaç için yapılan binâlardan dolayı *"sevab da günah da terettüp etmez"* demiştir.

Ancak buradaki kerahatin ihtiyaçtan fazla olarak, tefâhur ve gösteriş için yapılan inşaatlara râci olduğu "ikâmet, soğuk ve sıcağa karşı ko-

runmak için yapılanlara şâmil olmadığı" da ayrıca belirtilmiştir. Esâsen bizzat Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den **"Kim zulmetmeksizin ve ilâhî hududu tecavüz etmeksizin bir bina yapacak olursa, bundan Cenab-ı Hakk'ın mahlûkatı istifâde ettiği müddet-çe, ona komşuluk sevâbı hâsıl olur"** buyurur.

Binaya para ve ekmek sarfetmenin kerâhetine kaail olanların, kendilerine delil meyânında zikrettikleri Abdullah İbnu Amr hadisini de muhkem kabul edemeyiz. Zira bu rivayet evini çamurla tamir etmekte olan Abdullâh İbnu Amr (radıyallahu anh)'a Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in: "(...) **Ölümün gelmesi bu evin yıkılmasından daha süratlidir"** diyerek, bu meşguliyetten kerâhat izhâr ettiğini göstermekte ise de Habbetü'bnu Hâlid ve Sevâ' İbnu Halid (radıyallahu anh)'in rivayetlerinde bizzat Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in evini tamir işiyle meşgul olduğunu görmekteyiz. Üstelik Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in de minberden: *"Ey nâs evlerinizi tâmir edin (...)"* diye uyarılarda bulunduğu da mervidir. Şu hâlde sâdece bazı hadislerin zâhirine bakarak: *"Sünnet meskene yapılacak yatırımı kerih addetmiştir"* diye hükmetmek, gerçeği aksettirmekten son derece uzak kalacaktır.

Semerkandî, inşaatta beis görmeyenlerin Kur'ân'dan: **"Allah sizi (...) yeryüzünde yerleştirdi, ovalarında (kışlık) köşkler ediniyor, dağlarında (yazlık) evler oyup duruyorsunuz" (A'râf, 74), "De ki, Allah'ın kulları için çıkardığı zineti, temiz ve hoş rızıkları kim haram etmiş?" (A'râf 32),** gibi âyetleri; hadisten de: **"Allah bir kuluna nimet verince o nimetin eserini kulu üzerinde görmekten hoşlanır"** mealindeki Hz. Peygamber'in sözlerini delil getirdiklerini zikrettikten sonra (kendini kastederek) fakih der ki: *"Efdal olanı, malı âhiret için harcayıp dünya için sarfetmemektir. Buna rağmen, 1- Malı haram yoldan kazanmamış olmak, 2- Bir Müslüman veya zımmîye (İnşaat vesilesiyle) zulmetmemek, 3- (İnşaat sebebiyle) Allah'a karşı olan farzlardan birini terketmemek şartıyla inşaat haram değildir"* hükmüne varır.

el-Hakîmu't-Tirmizî de, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in bina hususundaki bir müdâhalesini kaydettikten sonra şunu söyler: *"Eğer bina muhtaç olunan miktarsa bunu Allah'tan sevâb bekleyerek inşâ edebilir. Zira meskene olan ihtiyaç aynen yiyecek, giyecek ve bineğe olan ihtiyaç gibidir"* der.

Bina hususunda hadislerde gelen bir kısım istikrâhı, isrâfla izah etmek çok yerinde olacak. Müslümanlar'ın bu konudaki kanaatlerini, bu meseleye bakışlarını Hârunu'r-Reşîd'e, yüksek bir saray yaptırdığı zaman, Muhammed İbnu's-Semmâk'ın cesâretle yüzüne haykırdığı şu

sözlerde bulabiliriz: "Toprağı yükselttin, dini bıraktın. Eğer bu kendi paranla yapıldıysa, bil ki sen müsriflerdensin, Allah ise müsrifleri sevmez. Yok bu başkasının malından ise bil ki zâlimlerdensin. Allah ise zâlimleri sevmez" der.

Mesken mevzuunda israftan zecirle ilgili tâlimât Ahlâk-ı Alâiyye'de şu ifâdeye ulaşır.: "... İrtifa'ı binâ ve nakş ve zuhrufe'i sakf ve cidârda mübâlağadan hazer ede. Ahbârda vârid olmuştur ki bir kimseye menzilini altı zirâ'dan artık kaldırsa melâike-i âsiman ilâ eyne yâ mel'ûn derler.

İtidâlden bîrûn kadr u mâlâbüdden efzûn harc mezmumdur. Hususan ki bozup düzmeye mûtad ve bir sûretten usanıp hey'et-i cedid etmeğe mübtelâ olma maraz-ı sa'b ve huluk-ı zemimdir..."

2- HERKESE BİR EV:

Yukarıda verdiğimiz misâllerden Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in her insan için zaruri olan, normal bir eve sahip olmasını hoş karşılamadığı hükmünü çıkarmak çok yanlış olur. Aksine bu husustaki siyâsetin esası her âileyi "geniş" bir ev sâhibi yapmaya dayanır. Vazifeli olarak tayin ettiği her memurun, bir ev edinme külfetini devlete tahmil etmesi kim olursa olsun her Müslümana herhangi bir ev veya akarını, alacağı parayı tekrar ev veya akara yatırmadıkça, satmayı hoş karşılamayıp *"yerine yenisi konmazsa bu para hakkında hayırlı kılınmaz"* demesi gibi muhtelif rivayetler Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in **"her Müslüman için normal bir ev"** siyâseti takib ettiğinin inkâr edilmez delilleridir.

3- BİNALARIN YÜKSEKLİĞİ:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* evlerin yüksek olmasına katiyyen taraftar değildir. Rivâyetlerin göstereceği üzere ev hususunda müdâhele ettiği cihetlerden biri de evlerin boyu ile ilgilidir. Hattâ Medine'ye gelince *Hz. Ebû Eyyûbi'l-Ensârî* (radıyallahu anh)'nin yedi ay misâfir kaldığı evinin alt katına yerleşmiş, bir müddet sonra Hz. Ebû Eyyûb (radıyallahu anh)'un üste geçmesi için vâki mürâcaatına Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Alt daha rahattır", "Bizim ve bizimle temâsı olanlar (Ashâb) için altta olmamız daha uygundur"** gibi cevâplar vermiştir. Fakat Ebû Eyyûb hazretlerinin (radıyallahu anh): "Senin, altında bulunduğun bir tavanın üstüne çıkamıyacağım" diye ısrârı üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*

mihmândârını memnûn etmek için (istemeyerek) üste geçer ve Ebû Eyyûb (radıyallahu anh) da aşağı iner.

Hatta Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in nezâret ve iştiraki ile yapılan ilk câmi ve âilesine mahsûs etrafındaki hücrelerin de tavanı el değecek kadar alçaktır.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* evlerin boyca yükselmesindeki istikrâh ve memnûniyetsizliğini muhtelif vesilelerle ifâde etmiş, bunu "kıyâmet alâmetlerinden biri" olarak tavsif etmiştir. Meşhûr Cibril hadisinde kıyâmetin ne zaman kopacağına dâir suâle **"Bilmiyorum"** dedikten sonra alâmetlerinden olarak: **"Davar çobanları bina yükseltmekte yarıştıkları zaman"** der[7]. Kezâ bir diğer rivayette de **"binâlar sivrilince"** kıyâmetin beklenmesi gerektiğini söylemektedir. Bu cümleden olarak kıyâmete yakın insanların evlerini (rengârenk münakkaş ve çizgili elbiselere benzeteceklerini ifâde ederek, evin harici tezyinatını da israf sınıfına sokarak kerâhetini bildirmiştir.

Meskenlerin fazla yüksek olmasını tavsiye etmeyen Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu rivayette takribî bir rakam da verir: **"Bir kimse binâsını yedi (bir başka vecihte on) zirâdan fazla yükseltirse kendisine (semâdaki bir münâdi tarafından): "Ey fâsık (Ey Allah'ın düşmanı) nereye (gitmeyi arzu ediyorsun?) diye nidâ edilir."** İbnu'l-Arabî أَلَمْ تَرَ كَيْفَ رَبُّكَ بِعَادٍ إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ âyetinin tefsirinde bu âyetten, binayı yüksek ve iri yapmaktan tahzir manasını da kaydeder.

Yüksekten men sebepleri hadiste tavzih edilmediği halde şarihlerce israf, tefahur ve başkalarının avretine ıttıla gibi sebeplerle izah edilmektedir. Bunlarla birlikte başka sebeplerin de olabileceğini hadisin ıtlâkından çıkarmak mümkündür. Bu meyânda, hususen zamanımızda anlaşılan mahzurlardan biri, insan ölçüleriyle tenâsübü son derece aşan in-

7— İbnu Hacer'in Kurtubî'den "Nebat (ehlinin) kibarlaşması ve şehirlerde kasırlar edinmeleri dinin inkılâba dûçar olmasıdır" hadisi üzerine naklettiği şu izahı, enteresan olduğu için aynen nakledivoruz: "Hadisden maksud ehl-i bâdiyenin (köylülerin) amme işlerini (el-emr) (devlet) istilâ etmeleridir. Memlekete zorla hâkim olurlar. Bunların (böylece) malları çoğalır, himmetleri (yüksek apartmanlar inşasıyla) bina yarışına ve bununla tefâhura yönelir. Bu duruma içinde bulunduğumuz şu devir şehâdet etmektedir." (F.B. 1, 131). Merhûm Prof. Hamdi Râğıp Atademir bir vesile ile Cibril hadisinde geçen "tetavülü'l-bünyân" tabiriyle günümüzün demokrasi sistemine ve bunun marazi tarafına delâlet ettiğini söylemişti. Aynı hadisi Mübârekfûrî de: "Bu hadis köylü ve benzeri ihtiyaç sahiplerinin dünyâlık yönüyle zenginleşerek binâlar yaptırmak suretiyle birbirlerine karşı böbürleneceklerine delâlet eder" der.

şaatların insanda meydana getirdiği ruhî ve içtimâî bozukluklardır. Bugün "cehennemî makine", "umacı şehir" gibi vasıflarla tavsif edilmeye başlanan büyük şehirlerde hızla artmakta olan tecennün ve buna yakın rûhî hastalıkların sebepleri arasında bu durum da kaydedilmektedir. Büyük inşaatlar azametleriyle insan ruhunu ezmekle kalmıyor, içinde yaşayanların tabiatla ilgisini son derece azaltıyor ve ayrıca insanlar arası münasebetlere te'sir ederek menfi istikamette geliştiriyor. Apartman hayatının huzursuzlukları ve komşu seçme imkânı tanımayan şartları nazara alınınca büyük şehirlerde, kalabalığa rağmen insanın nasıl yalnızlığa itildiği anlaşılır. Sosyologlar, "Temâslar satıhta kaldığı müddetçe, mübâşeret ne kadar artarsa artsın ferdin kalabalık içerisinde yalnız kalacağını", yalnızlığı ortadan kaldıran şeyin sâdece "görmek ve dinlemek" değil, aynı zamanda "görülmek ve dinlenilmek" olduğunu belirtmişlerdir. Bir İslâm feylesofu olan Fârâbî'de (v. 950) de değişik kelimelerle aynı şeyi buluruz. O, *"el-Medînetü'l-Fâdıla" ile kasteddiği ideal şehri "saadeti elde etmede muhtaç olunan şeyleri te'minde, teâvün maksadıyla toplanılan yer" olarak kabûl eder. Cemâat ve yardımlaşma şuurunu vermeyen, bugünün tabiriyle kişiyi yalnızlığa iten şehir, ideal şehir değildir. Ona göre ideal şehir sıhhatli, her bakımdan tam ve mükemmel bir beden gibidir ki uzuvları birbiriyle gâyenin te'mîninde yardımlaşırlar."*

Şunu da son olarak kaydedelim ki, ihtiyaçtan doğarak darlığı önleyecek yükseltmelere müsâade edilmişe benziyor. Zira evinin darlığından şikâyet eden Hâlid İbnu Velîd'e Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Evi semâya doğru yükselt ve Allâh'tan genişlik iste"** buyurmuştur.

4- MÜDÂHALE:

Bazı rivayetler sünnetin meskenle ilgili bir kısım tavsiye ve nasihatlarda bulunmakla kalmayıp, tavsiye edilen evsafa uyulmadığı hallerde müdahale de edildiğini göstermektedir.

Enes'in rivayetine göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir çıkışında etrafındaki evlere nazaran çıkıntı teşkil eden (yüksekçe) bir kubbe görür ve **"Bu da ne?"** diye sorar. Ashâbı kendisine *"Bu, Ensâr'dan falancanındır"* derler. Hz.Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* manzaraya içinden kızarsa da sükût eder. Fakat inşaat sâhibi, kendisine gelip selâm verince selâmını almaz ve yüzünü çevirir. Öbürü kaç sefer karşısına geçip selâm verse de Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* her defasında aynı şekilde davranıp selâmını almaz. Neticede adamcağız Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kendisine kızdığını ve bu sebeple

yüz çevirdiğini anlar. Durumu arkadaşlarına açarak dert yanar. Ona: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* dışarı çıktığı vakit kubbeni gördü (ve buna kızdı)" derler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir başka gün kubbeyi yerinde görmeyince **"Kubbeye ne oldu?"** diye sorar. Olup biteni kendisine anlatırlar. Bunun üzerine: **"İhtiyaç fazlası her bina, sâhibi üzerine bir vebâldir"** buyurur. Kezâ aynı muhtevâda bir müdahale de amcası Abbas'ın yaptırdığı gurfe'ye karşı olmuştur. Hz. Abbâs (radıyallahu anh), gurfe'nin yıkılmaması karşılığında bedelince sadakada bulunmayı teklif eder. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu kabul etmez. Abbâs (radıyallahu anh) teklifinde sonuna kadar ısrar ederse de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buna katiyyen yanaşmaz ve **"yık onu"** der. İnşaat yıktırılır.

*Süveylimu'l-Yahûdi'n*in evinin yıkılmasıyla ilgili hâdise, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in meskene olan müdâhalesine değişik bir misâl olarak zikre değer. İbnu Hişâm'ın kaydına göre münâfıklar, Tebük gazvesi için hazırlık yapıldığı sırada Yahudi Süveylim'in evinde toplanarak halkın sefere katılmasını önleyici faaliyetlerde bulunuyordu. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm) Talha İbnu Ubeydillah* (radıyallahu anh) başkanlığında bir grup göndererek Süveylim'in evini üzerlerine yıkmalarını emreder. Talha (radıyallahu anh) emri aynen icra eder.

Burada müdâhale sebebi olarak devlet aleyhine cereyân eden menfi faaliyeti görmekteyiz ki az ilerde, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den sonra görülen bâzı benzer örnekler vereceğiz.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hayâtında rastlanan mühim bir müdâhale örneği mâbedlerle ilgili. Hâtırası Kur'ân'da ebedleştirilen Mescid-i Dırâr hâdisesi mevzumuzu ilgilendirse gerek. Kaynaklarımızın bildirdiğine göre Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Tebük seferinde iken Medine münafıklarından 12 kişilik bir grup, müstakil bir mescid inşa ederek kendi aralarında bir araya gelme imkânı düşünürler. Zira Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in onlara karşı takip ettiği başarılı bir siyaset sonucu bir araya gelemiyorlardı. Müslü-manlar seferden dönüp, Medine yakınlarındaki Zi-Evân mevkiine gelince Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e adam yollayarak: *"Ya Resû-lullah biz, hastalar, ihtiyaç sahipleri, yağmurlu ve karanlık geceler için bir mescit yaptık, senin bize orada namaz kıldırarak (küşâdını yapmanı) istiyoruz"* dediler. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Siz gidin, şu anda yolculuğum bitmiş değil, meşguliyetim de var, Medine'ye varınca inşaallah geliriz (...)"** diyerek müsbet cevap verir.

Fakat bir müddet sonra gelen vahiy münâfıkların gerçek gayesini Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e bildirir: **"Bir de (Müslümanlar'a) zarar vermek için, küfür için, mü'minlerin arasına ayrılık sokmak için ve daha evvel Allah ve Resûlü ile harb eden (in gelmesini iştiyak ile) beklemek ve gözetmek için bir (bina yapıp onu) mescid edinenler ve "(bununla) iyilikten başka bir şey kastedmedik" diye muhakkak yemin edecek olanlar vardır. Allah şâhitlik eder ki: Onlar şeksiz şüphesiz yalancıdırlar. (Habîbim) onun içerisinde hiçbir vakit (namaza) durma (...) onların kurdukları bina, kalblerinde dâimî bir şek (ve nifaka) sebep olacaktır. Meğer ki kalbleri ölümle parçalanmış olsun (....)"** (Tevbe, 107-110).

Vahiy üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* gönderdiği adamlarla **"küfür, Müslümanlar'a zarar ve nifak için"** yapılmış olan ve **"sağ kaldıkları müddetçe kalplerindeki şek ve nifakı besleyip artıracak"** olan bu inşaatı yıktırıyor ve yaktırıyor.

Rivayetler, *Mescid-i Dırâr'ın* yerinin çöplük ve mezbelelik yapıldığını, oraya uğrayan yoldan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hiç geçmediğini kaydederler. Taif mescidinin Taif'deki eski tapınağın bulunduğu yere yapılması için verilen emirle bu sünnet karşılaştırılınca *"binâu'l-müfsidin"e* karşı gösterilen aksülamel anlaşılır.

Rivâyetler, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sünnetinde rastlanan bu misâllere muvazî olarak müteakip devirlerde halifeler tarafından hususi meskenlere ve hatta amme için yapılmış inşaatlara, benzeri maksatlarla müdahalelerde bulunulduğunu göstermektedir. Müleyh İbnu Avf es-Sülemî'nin rivayetine göre Hz. Ömer'e, Sa'd İbnu Ebi Vakkas (radıyallahu anhümâ)'ın evinin kapısına tahtadan işlemeli bir kapı, kasrına da kamıştan ilave bir kulübe yaptırdığı haberi ulaşır. *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) bu haber üzerine derhal Muhammed İbnu Mesleme (radıyallahu anh)'yi göndererek (israf olarak değerlendirilen) mezkur kapı ve kulübeyi yakmasını emreder. *el-Hakîmu't-Tirmizî'nin bir tahricinde, Ebûd-Derdâ'nın Humus'daki evine bir kenif ilâve ettiğini haber alan Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in, "Yâ Üveymir, dünyayı tezyin hususunda Fars ve Rum'un inşaatları sana kifayet ederdi. Allah onları (israfları için) harâb etti. Mektubumu alır almaz Humus'u terket, Dımeşk'e git" diyerek cezâ olarak onu bulunduğu yerden sürgün eder.*

Hz. Ömer (radıyallahu anh), Humus emîrinin, evin üstünde ılliyye denen bir tenezzüh odası yaptırdığını duyunca derhal ona bir mektup yazarak "odun toplayıp yakmasını" emreder. Benzeri bir olayı Hâricetu'bnu

Hüzâfe (radıyallahu anh)'nin Mısır'da yaptırdığını duyunca Mısır Vâlisi Amr İbnu'l-Âs (radıyallahu anh)'a yazarak "... Hârice, komşuların avretine ıttıla peydâ etmek istyor, mektubumu alınca yık onu" der.

Temîmü'd-Dârî (radıyallahu anh)'nin rivayetinden "Hz. Ömer (radıyallahu anh) zamanında halkın yüksek binâlar yaptırdığını" öğreniyoruz. Abdullâhu'r-Rûmî'nin bahsettiği, Hz. Ömer (radıyallahu anh) tarafından vâlilere: "Binâlarınızı yükseltmeyin" diye yapılan tamim bu yüksek yapma hareketlerinden sonra yapılmış olabilir.

Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in mesken mevzuundaki titizliğini ifade eden bir diğer misâl tezyinatla ilgili. Abdurrezzâk'ın bir tahricinde Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e Basralı Hadrâ adında bir kadın evinin iç duvarlarını, örtüler çekerek, tezyin ettiği haberi ulaşınca orada vâli bulunan *Ebû Musâ el-Eş'arî* (radıyallahu anh)'ye yazarak bu tezyinat perdelerini yırtmasını emreder. Kezâ kendisini İrânlı bir çiftçi (dehkân) dâvet edecek olsa, önce sorar, eğer evinde tasvir olduğunu öğrenecek olursa icâbet etmezdi.

Hz. Ömer (radıyallahu anh) umumi ahlâka menfi te'sir eden evlere de müdâhale etmiştir. Bu meyânda bir nevi içki imâl ve satış yeri (hânût) durumunda olan Ruveyşudu's-Sakafî'nin evini yaktırır. Sa'd İbnu İbrâhim evi bir kor hâlinde gördüğünü kaydeder.

Hülâsa, gerek Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den, gerek Hz. Ömer (radıyallahu anh)'den verdiğimiz bu misaller her çeşit inşaatların -ister yükseklik ve ebad yönüyle, ister tezyinat ve kullanılış gayesi yönüyle- devletin murâkebe ve kontrolü altında tutulduğunu göstermektedir. Bu durum, bilhassa ilk zamanlarda daha titizlikle uygulanmış gözükmektedir. Suyûti, Halife Muktedir Billâh'ın Râfizîler'den bir grubun toplanıp namaz kıldığı, Sahâbeye hakâret edip cuma kılmadıkları ve Karâmita ile de mektup irtibâtına başladıkları, Nerâsâ mescidinin yıkılması hususunda ulemâya başvurup *"Mescid-i Dırâr'dır"* diye fetvâ alıp yıktırdığını ve yerini de mezarlık yaptırdığını kaydeder.

Cemiyet için zararlı faaliyetlerde bulunan, davranış ve yaşayışlarıyla ammenin ahlâkını bozucu kötü örnekler veren kimseleri barındıran "binâu'l-müfsidin"in yıktırılması hususunda fetvâ veren Suyûtî, bu mühim mesele için bir de müstakil eser vermiştir: Ref'u Menâri'd-Din ve Hedmu Binâi'l-Müfsidîn.

5- MESKEN TELAKKİSİ:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in mesken siyâsetini belirtmek sadedinde naklettiğimiz hususlar nazara alınınca her Müslümanın şöyle bir mesken telakkisine sahip olmasını arzu ettiği neticesi çıkarılabilir.

1- Mesken dünyevî (ve dolayısıyla uhrevî) saadetin baş âmillerinden biridir.

2- Meskenin iyi olması: Genişliğine, komşusuna, sosyal tesislere yakınlığına, yeni yerinin havadar, güneşli vs. olmasına, civarında mescid, mektep, çarşı gibi kültürel ve iktisâdî tesislerin bulunmasına bağlıdır.

3- Meskenin genişliği, içinde oturanların adedine bağlı olarak oda sayısını çokluğu ve odalarının genişliği ile ölçülür.

4- Mesken sâde olmalı, inanç ve ahlâka zıt telkinlere sebep olan yabancı kültürü temsil eden tezyin unsurlarına yer verilmemelidir.

5- Mesken gerek vüsat ve gerek tefriş yönüyle ihtiyacı taşıp isrâfa yer vermemelidir.

6- Mesken yüksek olmamalıdır.

7- Her mesken gusülhâne, helâ, mutfak gibi unsurlara şâmil olmalıdır.

8- Kanûna uymayan meskene devlet müdâhale edebilir.

Böyle bir mesken telâkkisine her Müslümanın sâhip olması gerektiğini, bu vasıfların ufak tefek farklarla kısa bir şekilde terbiye kitaplarında umumiyetle yer almış olmasından da anlayabiliriz.

6- ŞER'Î MESKEN:

Sünnete göre bir evde bulunması gereken şartları ortaya koyup, her Müslüman'ın sâhip olması gereken mesken telakkisini belirttikten sonra fukahânın, kocayı, karısına karşı teminle mükellef kıldığı meskenin tasvirini vermekte fayda var. Bu meskene *şer'î* mesken veya meşrû mesken denebilir. Burada, fukahânın, normal bir İslâmî hayat için oturulacak meskende bulunmasını şart ve zarurî gördükleri asgarî evsafı görmüş olacağız. Dikkat edilirse burada, çocuk unsuru üzerinde durulmamıştır. Evlenme ânında, çocuksuz farzedilen bir kadına hazırlanması gereken meskenin zarurî şartları mevzubahistir. Çocuklar olunca durum ne olacak? Fıkıh kitaplarında burası mübhemdir. *Dr. Ruhi Özcan*'ın "İslâm Hu-

kukunda Karı-Koca Nafaka Mükellefiyeti" adlı doktora tezinden aynen aldığımız tasvir şöyle:

"A- Meşrû meskende aranan şartlar şunlardır:

1) Zevcenin din ve dünya işlerini görmesine müsâid olmalıdır.

2) Kocanın zevceye zulüm (haksızlık) etmek istediğinde bu zulümden onu men etmeye kudreti yeten sâlih komşular arasında yer almalıdır.

3) Zevceye can ve mal emniyeti sağlayabilmelidir.

4) Kocanın zevcesinden cinsen faydalanmasına imkân vermelidir.

5) Bütün ihtiyaçlarla birlikte su da meskene koca tarafından getirilmiş olmalıdır. Meskenin içinde sarnıç, kuyu, çeşme bulunması, bu mahallin meşrû mesken olmasına engel değildir.

6) Zevce izin vermedikçe meskeninde, kocanın akrabası ikâmet edemezse de kocanın her türlü kadın kölelerinin, başka kadından olma cinsî münâsebeti anlamayacak kadar küçük çocuklarının bulunmasına mani olamaz. Buna mukabil meskende zevce de kocanın izni olmadıkça, başka kocasından olma küçük çocuğunu, kendi akrabasını bulunduramaz. Mesken mülkiyetinin kocaya âit olması veyâ olmaması bu ahkâma müessir değildir.

B— Mesken tenhâ, duvarları yüksek, konak gibi geniş olup da, zevcenin yalnızlıktan dolayı aklına bir bozukluk gelmesine sebep olacağı anlaşılır (mâlum olur)sa kocanın zevceye bir yoldaş; (arkadaş, enise) temin etmesi lâzımdır.

C- Zevceye arkadaş te'mîn mecbûriyeti, zevceden zevceye ve yerden yere değişir; farklıdır. Meselâ zevce yalnız başına odada ikâmet edip gecelemekten korkan cinsten ise, iskân yeri küçük olsa bile, kocanın zevceye yoldaş te'mîn etmesi gerekir. Kezâ zevce küçük ve yalnız olarak ikâmetten korkan bir insansa, zevceye yoldaş te'mîni icâb eder.

Ç- İskân yeri küçük, sâlih komşular arasında olup da, zevcenin korkmayacağı anlaşılır (mâlûm olur)sa, kocanın zevcesine yoldaş te'min etmesi gerekmez.

Bu bahsi Fethullah Gülen Hocaefendi'nin bizim evlerimizi anlattığı bir yazısı ile noktalayalım:

GEÇMİŞTEN GELECEĞE BİZİM EVİMİZ

Bir zamanlar dörtbir yanından fışkıran mutluluk ve saadet, içinden

taşan mâna ve huzur, çevresini saran nurlarla, daha çok ayları, yıldızları hatırlatan o gelin endamlı eski evlerimizi, şimdi, hülyâlarımızda yakalamaya çalışıyor; onların rüyâlarıyla teselli oluyor ve tatlı rüyâların bir kere daha gerçekleşmesi arzusuyla yaşıyoruz.

Bu düşünce, bu emel; kendini ırmağa salarak, avuçlarını suya daldırıp, suyun içinde güneşi yakalamaya çalışan çocukların çocuksu arzuları gibi görülebilir. Ama biz, bu rüyânın, bugün olmasa da yarın mutlaka tahakkuk edeceğine inanıyor ve yakın bir geçmişte yitirdiğimiz bütün değerlerin, yeniden, ferdî, ailevî ve içtimâî hayatımızda yerlerini alacakları ümidini muhafaza ediyoruz. Ölünceye kadar da edeceğiz.

İçiyle-dışıyla ve içindeki sâkinleriyle bizim evlerimiz, dünyâ evlerinin en insanisi, en ferah-fezâsı, en mukaddes ve ukbâ düşüncesine en açık olanıydı. İnsan ona dikkatle bakınca, hemen her zaman çehresinde cennet köşklerini, içinde cennet hurilerini ve onun sonsuzla bütünleşen ruhânî ikliminde ebediyetleri görebilirdi.

Işığını ötelerden alan, gölgesini ipek tüller gibi başlarımıza salan ve uhrevî güzellikleriyle sanki, fildişinden, inciden, mercandan, billûrdan, sedefden yapılmış.. sırmadan, atlasdan, ipekden, şaldan, bürümcükten örülmüş göz kamaştıran aksesuarıyla, sultanî kasırlar gibi olan bizim evlerimiz, öyle derin, öyle baygın bir görünüşleri vardı ki, âdetâ kendileri de kendi güzelliklerine büyülenmiş gibi görünürlerdi.

Dünyâya açılan selâmlıklarıyla; sarayları, yalıları, hayatı, dünyevî zevkleri, ma'bedi ve mektebi; haremleriyle de cennet köşklerini, cennet köşelerini, tekyeleri, zaviyeleri hatırlatan bu sıcak yuvaların, insan ruhuyla uyuşup bütünleşmeleri o kadar mükemmel, o kadar manâlı idi ki, onun içinde yaşayanlar, geçmişin, geleceğin şiirini birden dinler ve ölümsüzlük düşüncesinin gönüllerine sindiğini duyarlardı.

Hemen her ev, iç ve dış aksesuarıyla geçmiş zamanın belli bir dilimini; tarihin belli bir parçasını temsil eder ve her köşesinde âdetâ değişik şekillerde, mâzinin kalbinin attığı duyulurdu. Onların harimine girince bazen, elinde meş'ale dünyanın dörtbir yanına aydınlık götüren ışık süvarilerinin "hay-hû"yu, bazen ilim ve düşünce mevkiblerinin[8], ruhumuzun derinliklerine kadar inen uyarıcı sesleri, bazen de mehterle coşmuş gürül gürül bir fetih ordusunun gönüllere ürperti salan tok nağmeleri kulaklara çarpar gibi olurdu. Çocukların dupduru dünyâlarından yükselen çığlıklar; gençlerin gençliklerinden köpüren ümit ve neş'eler; olgunların duygu ve düşüncelerinden fışkıran ebed duygusu,

8– Mevkib: Kutlu bir topluluk

yüksek mefkûre, ilim aşkı gibi ledünnî değerler; yaşlıların uhrevîleşen ikliminde sık sık duyalan füsunlu söyleyiş, manâlı edâ ve imalı susuşlarla bizim evlerimiz, o kadar canlı, o kadar derin ve o kadar şefkatli idiler ki, insan onların sokaklarında kendini, cennete uzanan kaldırımlardan birinde yürüyor gibi hisseder ve bir adım daha atsa hemen oraya ulaşacağını sanırdı...

Bu yuvalar, içleriyle, dışlarıyla, gece-gündüz hemen her zaman, o kadar aydınlık ve çarpıcı idi ki, onların semtinden geçen veya diz çöküp harimlerinde bir teşehhüd miktarı oturan herkes, büyülenir, az-çok bir değişikliğe uğrar; uyanan hisleriyle kalbinin pencerelerinden birşeyler görüp sezmeye başlar ve anlayıp hissettikleriyle âdetâ bir başka buuda ulaşmış gibi olurdu...

Bu aydınlık hânelerin belli bir bölümünde nurânîleşmiş, uhrevîleşmiş bir nine veya dede oturur; rüyalara sığmayan şanlı geçmişimizin altın destanlarından nakiller yapar.. bizleri meraklandırır; imrendirir; neş'elendirir ve sihirli beyanlarıyla hep o devirlere çekerlerdi. Bizler, onları dinlerken farkına varmadan geçmişin tatlı hülyâlarına yelken açar ve birdenbire kendimizi, yiğit nâraları, at kişnemeleri, muharebe uğultuları ve kılıç-kalkan tarrakaları içinde.. veya düşünen, çalışan, iman ve ümitle ötelere açık bir huzur topluluğu arasında bulurduk. Böyle şahlanan hayallerimizle bütün o eski zamanları, eski mekânları hep mukaddes; eski insanları Hak rızasını tahsil ve ülkeyi cennetlere çevirme yolunda gerilmiş kudsiler; onların ev ve konaklarını da, ruhlara sonsuzluk duygusu aşılayan pırıl pırıl odaları, ışıl ışıl sofaları, üfül üfül bahçeleriyle; insanlık, aşk, vefa, ilim, sanat, ahlâk gibi kudsî fazilet ve meziyetlerin çimlenip geliştiği yerler olarak düşünür, tahayyül eder ve inanırdık.

Günümüzün, insan inleri sayılan; hodgâmlık, kıskançlık, ahmaklık, bunaklık yatağı; aldanan ve aldatan kalblerin mahbesi, yıkılıp gitmiş emellerin mezarı, sönmüş aşkları, imanların, ümitlerin makberi.. konuşmaları istendiği yerde suskunlaşanların, sükutları arzu edilen yerde usandıracak kadar konuşanların ve bu zararlı sükutları, dengesiz konuşmaları, acı laubalilikleri, gafilce tavırlarıyla iyilik deyip şer işleyenlerin, *"dışı süs, içi pis, sûreti me'nus, sîreti ma'kus.."* barınaklarına bedel binbir aydınlık içinde cennet yalılarından kopup gelmiş, her türlü dert ve sıkıntılardan arındırılmış, bütün sefaletlerden temizlenmiş; maddiyatı mâneviyata dayalı, malzemesi öteler damgalı; ruhların rüyâları kadar uzun, renkli ve bereketli, içinde imanın, aşkın yankılanıp durduğu ma'bedler kadar derin, görkemli ve herbiri birer melek otağı

olan o günün mübarek hâneleri tıpkı birer şiir, birer hülyâ birer müsikî iklimiydi. Geçmişin bahtiyar nesilleri, bu ışıktan hânelerin gölgelerinde, bütün bir tabiat ve hilkatın kaderini duyup hissediyor, hayret ve hayranlıklarla kendilerinden geçiyorlardı.

Aradan bunca zaman geçmiş olmasına rağmen, insan, o günün ma'nâ, büyü ve nefesleriyle, hülyâlarımıza kadar sinip varlığımızla bütünleşen evleri arasında veya sokaklarında gezerken, çevredeki binaların birer birer ma'bedleştiğini, hislerin bütünüyle uhrevîleştiğini, hayatın tamamen rüyâlaştığını duyup hissetmekte ve âdeta cihan ötesi âlemlere ulaştığı hissine kapılmaktadır.

Bizim nesil, o nurlu evleri ve o mutlu insanları, ancak her şeyin sarsılıp yerinden oynamaya başladığı, bağların bozulup bahçelerin hazâna uğradığı, güllerin, çiçeklerin pörsüyüp savrum savrum savrulduğu ve topyekün milletin koltuk değnekleriyle emeklemeye durduğu tâli'siz bir dönemde idrak edebilmişti. Bizim yetiştiğimiz dönemde, mâzinin o çalımlı, o âteşînî insanlarının yerine, bütün bütün yıkılmış bezmiş, ye'se düşmüş karamsar ruhlar ve cennet saraylarını hatırlatan o eski evlerin yerinde de, sessizlik mûsikisi, sükut ilâhileri ve ölüm ağıtları duyuluyordu.

Evet, artık o şevk ve hareket insanlarının yerinde, uyurgezer inzivâ nesilleri, eski aşk ve heyecanların yerinde, ölüm hırıltıları ve ümitsizlik iniltileri; şanlı cedlerimizin ideal ve dava düşüncelerinin yerinde de sadece, çıkar kavgaları, refah mücadeleleri göze çarpıyordu. Tabii böyle bir atmosfer içinde her tarafta duyulan tek şey, çöküntü zeval ve ölüm haberleri, her yanda görülen şeyler ise, mezarlar gibi evler, cenazeler gibi canlılar, sekerat hırıltıları gibi nağmelerdi...

Hâdiseler inanılmayacak kadar hızlı cereyen ediyor, tarihten gelen bütün eski şekilleri değiştiriyor, bize ait şeyleri yıkıyor; en temiz çehreleri alıp götürüyor ve yerlerine, içlere burkuntu veren yüzler bırakıyordu. Eski kavimlerin meshine denk, böyle herşeyin makyajla değişme sürati içinde bir anda başkalaşması, o günkü nesillerin ümitlerini de beraber almış götürmüş ve onları şaşkına çevirmişti.

Onun içindir ki bizim nesil, önce kendi dünyasını hülyâ ve hâtıralarda aramaya başladı. Bir uzun bekleyiş ve tereddütten sonra da, hemen bu kül ve enkaz yığınları arasında kendi altın rüyâlarını, bu birkaç asırlık virâne yangınlıkta eski ümranları kurma hummasına tutuldu. Bu çöl ve bu bataklıkta kendi dünyasını kurabilmek için onu bekleyen bir

sürü şey vardı. Şu bir-kaç asırlık canlı cenazelere Hızır çeşmesinden su getirip onları hayata döndürmek; yıllar yılı yalanca mumlarla teselli bulup avunan aldanmış ruhları, güneşlerin kol gezdiği âlemlere uyarıp yollarına ışıklar saçmak; gönüllerini yeniden imanla donatıp sinelerinde ümit meş'aleleri yakmak ve tarihin şu, en şanlı fakat mahzun, en mübârek fakat gadre uğramış, ilhadzede, dalâletzede, Avrupazede necip milletine, onun şanlı geçmişinin esasları sayılan tarihî dinamikleri tanıtıp kabul ettirmek; evet, bütün bu Kaf dağından ağır yükler onu bekliyordu. O, güçlü bir inanç ve sarsılmaz bir ümitle içine sindirdiği, muhteşemlerden muhteşem tarihî mevkiini yeniden elde edebilmek için "ya devlet başa, ya kuzgun leşe" deyip bu büyük tarihî misyonu yerine getirme mecburiyetindeydi.

Zaten bundan böyle, onun cankeş ve yarım canlı olarak yaşaması da mümkün değildi. Ya kendi ruhuyla, kendi düşünceleriyle, kendi inançlarıyla var olacaktı veya tarih sahnesinden silinip gidecekti.

Aslında, bir zamanlar onu zirvelerde dolaştıran esas ve dinamikler, bütünüyle bugün de mevcuttu. Herşey onun özüne dönüp ruhuyla bütünleşmesine ve bu dinamikleri bir kere daha gözden geçirip değerlendirmesine kalıyordu ki; ondan beklenen de bu idi. Bundan ötesi,

"Hakk tecelli eyleyince her işi âsân eder;

Yaratır esbâbını bir lahzada ihsân eder"

deyip Yüce Yaratıcı'nın hakkımızdaki takdirlerini intizâr etmeye kalıyordu.[9]

9- M. Fethullah Gülen, Zamanın Altın Dilimi, s. 31-36.

TEFSİR BÖLÜMÜ
İKİ BABDIR

BİRİNCİ BAB

TEFSİRİN HÜKMÜ HAKKINDA

BİRİNCİ FASIL

TEFSİRDEN SAKINMAYA DAİR

İKİNCİ FASIL

KUR'AN'IN FAZİLETİNE DAİR

İKİNCİ BAB

ESBAB-I NÜZÛLE DAİRDİR

BİRİNCİ FASIL

TEFSİRDEN SAKINMAYA DAİR

409 ١ – عن جندب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: مَنْ قَالَ في كِتَابِ اللهِ تَعَالَى بِرأيِهِ فَأصَابَ فَقَدْ أخْطَأَ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

وزاد رُزين: وَمَنْ قَالَ بِرأيِهِ فَأخْطَأَ فَقَدْ كَفَرَ.

1. (409)- *Cündeb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Kim Kitabullah hakkında şahsî re'yi ile söz ederse, isâbet bile etse hatâdadır."** Ebu Dâvud, İlm, 5 (3652); Tirmizî, Tefsir 1, (2953).

Rezîn şu ilâvede bulunmuştur: **"Kim re'yi ile söz eder de hata ederse küfre düşer."**

AÇIKLAMA:

Kur'ân'ın gerek lâfzı üzerine ve gerekse lâfzın ifade ettiği mâna üzerine, aklına dayanarak beyanda, yorumda bulunmak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından yasaklanmış bulunmaktadır. Vardığı yorumda isabet etse bile şerî bir ruhsatı olmadığı için hatâlı bir iş yapmış olmaktadır. İmam Gazâlî şöyle der: *"Şeriat koyucusunun (Allah) elfâzını Batınîlerin yaptığı gibi zâhirinden hareketle daha önce (Selef'in) zihnine inmemiş meseleleri yorumlamaya kalkmak büyük felâketlerden biridir. Zira Kur'ân-ı Kerîm'i anlama işinde -bizzât şeriat koyucusundan (Hz. Peygamber) yapılan nakle dayanmadan ve öyle yapılmasında zaruret olduğunu gösteren aklî bir delil bulunmadan- sırf zâhire göre hareket edip yorum yapmak haramdır."*

Kur'ân'ı tefsir edebilmek için, başta Arabça ile alâkalı ilimlerden

başka, bedî, beyan gibi edebiyata, tefsir, hadîs, fıkıh, nâsih mensuh gibi şeriata, Kur'ân'a müteallik on beş kadar ilim bilmek gerekmektedir.[10]

Esasen Kur'ân'ın re'yle tefsiri, tefsir metodları çerçevesinde düşünülünce en son sırada yer alır. Alimler: 1- Kur'ân'ı Kur'ân'la, 2- Kur'ân'ı Sünnetle, 3- Başta Ashab olmak üzere selefin re'yi ile tefsiri esas alıp, en son sırada gerekli ilmî formasyona sâhip kişinin re'yine belli kayıtlarla cevaz verirler.

Elbette Şia'nın yaptığı üzere bu metoda uymayan, hevaya göre yapılan tefsirler merduddur, kabul edilmez. Sözgelimi , Hz. Musa ile Firavun kıssasında Hz. Musa'yı kalb, Firavun'u nefis olarak yorumlayanlar olmuştur. Bunda naklî delile dayanmadıkları için merduddur.

Türbüştî, bunda reddedilen re'yden maksadın, Kur'an ve sünnetle ilgili ilimlere istinad etmeyip sırf aklına dayanarak söylediği sözler olduğunu belirttikten sonra der ki: *"Tefsîr ilmi, ulemanın ağzından alınır. Nitekim Esbâbu'n-Nüzûl, Nâsih, Mensuh ilmi böyle alınmıştır. Tefsirin diğer bir kaynağı imamların -Arab dilinin hakikat, mecaz, mücmel, mufassal, âm, hâs gibi meselelerle ilgili kaidelerine dayanarak- ortaya koydukları te'vîl ve akvâllerdir. Bu iki temele dayanan müfessir, usûlü'd-dinin iktiza ettiği çerçeve dâhilinde konuşmaya, te'vîle muhtaç ayetleri te'vîl etmeye tevessül eder. Ortaya koyduğu te'vîlin mûteber olması, Kur'ân-ı Kerîm'in zâhirine muvafık düşmesine, bu zâhirden "sahihtir, doğrudur" diye tasdik ve şehâdet görmesine bağlıdır. Bu şartları eksiksiz yerine getirmeyen kimselerin sözleri terkedilir. Şartları yerine getirmeden söyleyeceği sözde isabet etse bile, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından "hatakar" olduğunun söylenmesi, yolunun yanlışlığını ifâdeye kâfidir.*

Müctehid ile mütekellif (müctehid taslağı), arasında ne büyük mesâfe var: Müctehid hata da etse me'cûr (sevâba mazhar) iken mütekellif isâbet bile etse müznibtir, günahkârdır."

Âlimler, Kur'ân-ı Kerîm'i şahsi re'yle tefsir etme yasağının şu iki gayeden birinden hâli olmayacağını belirtirler:

1- Bundan maksad, Kur'ân'la ilgili olarak seleften nakledilen ve otoritelerden işitilenler ile yetinip yeni istinbatta bulunmayı terketmek.

2- Bu yasaklamadan maksad: "Kur'ân hakkında sadece ve sadece işitmiş olduğunu söylemek, bunlar dışında hiç konuşmamak. Bu ikincisi

10– Burada kastedilen 15 aded ilim flunlard›r. Lügat, nahv, tasrif, ifltikak, me'ânî, beyân, bedî, k›raat, asleyn, esbabu'n-nüzûl, kasas, nâsih-mensuh, f›k›h, ehâdisu'l-mübeyyine, ilmu'l-mevhibe.

batıl bir iddiadır. Çünkü Ashâb-ı Kirâm hazerâtı (radıyallahu anhüm ecmain), Kur'ân'ı tefsir ettiler ve tefsirlerinde ihtilafa düştüler. Söylediklerinin hepsini Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan işitmiş değillerdi. Hz. Peygamber İbnu Abbas (radıyallahu anh) için: **"Ey Allah'ım bunu dinde fakih kıl, Kur'ân'ın te'vilini de öğret"** diye dua etmiş iken nasıl olur da "Ashab'ın te'villerinin hepsi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*' tan işitilmiş açıklamalardır" diyebiliriz? Çünkü te'vil de tenzil (Kur'ân) gibi Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den işitilmiş olsaydı İbnu Abbas (radıyallahu anh)'a yaptığı duada *"tevili öğret"* diye be-tahsîs zikretmesinde bir mâna kalmazdı.

Öyle ise hadiste ifâde edilen yasağın başka maksadlarını aramakta gerek var. Müteakip hadisin açıklamasında bu hususta İbnu'l-Esir'in beyân ettiği iki te'vili kaydedeceğiz.

410 ٢ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [قال رسول الله ﷺ: مَنْ قَالَ في القُرْآنِ بِغَيْرِ عِلْمٍ فليتبوَّأْ مقعدهُ مِنَ النَّارِ]. أخرجه الترمذى.

2. (410)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Kim Kur'ân hakkında ilme dayanmadan söz ederse ateşteki yerini hazırlasın."** Tirmizî, Tefsir 1, (2951).

AÇIKLAMA:

Münâvi buradaki tehdidin, Kur'an-ı Kerîm hakkında, gerçeğin başka şekilde olduğunu bildiği halde, yanlış söz edenle Kur'ân-ı Kerîm'in müşkil âyetleri üzerine Sâhabe ve Tâbiîn'den nakledilen dışında söz edenleri ilgilendirdiğini belirtir. İbnu'l-Esîr buradaki yasaklamanın iki vechi olduğuna dikkat çeker:

"Birincisi: Kişinin bir hususta peşin bir hükmü vardır. Bu hüküm o şeye duyduğu arz ve hevesden doğmuştur. Adam tutar Kur'ân'ı alır ve gâyesine uygun şekilde ondan delil çıkarır. Şayet bu peşin arzu ve hevâsı olmasaydı Kur'ân'dan o mâna çıkmayacak idi. Bunu bazan bilerek yapar, tıpkı ehl-i bid'at gibi ortaya attığı sapık görüşünü doğru göstermek için bir âyetten te'vîl ederek delil çıkarır, halbuki pekâlâ bilmektedir ki âyetin asıl muradı bu değildir. Bunu bazan cehâletle yapar. Şöyle ki: Birçok mânâya muhtemel olan bir âyeti alır, onu gâyesine uygun mânada anlar ve bu mânayı şahsî re'y ve arzusuna dayanarak tercih eder ve böylece kendi re'yine dayanarak Kur'an'ı tefsir etmiş olma durumuna düşer. Çünkü bu olmasaydı, mezkûr ihtimal nezdinde tercihe mazhar o-

lamayacaktı. Bazan da kişinin doğru bir gâyesi vardır. Buna Kur'ân'dan bir delil arar ve düşündüğü maksadla nâzil omadığını bildiği bir ayeti kendine delil yapar, şöyle ki: İnsanları kalpteki kasâvetle mücâdeleye çağırmak isteyen kimsenin **"Firavun'a git doğrusu o azmıştır"** (Ta-Hâ, 24) mealindeki âyeti kullanması gibi. Ayeti okuyup kalbine işaret ederek Firavun'la kalbin kastedildiğine imâda bulunur. Bu çeşit davranışlara bir kısım vâizler meşru ve doğru bir maksad için tevessül ederler. Böylece sözlerine güzellik katıp dâvet ettikleri meseleye cemaatin hevesini uyandırmak isterler. Gaye müsbet bile olsa bu davranış yasaktır, sorumluluğu büyüktür.

İkincisine gelince, bu ayetin, sırf zâhirine, Arabça elfazına göre onu tefsir etmeye kalkmaktır. Burada Kur'an'ın garib ve mübhem kelimelerindeki ihtisar, hazf, izmâr, takdim, tehîr gibi durumlardaki incelikleri, nakle başvurarak, ehlini dinleyerek anlama, araştırma cihetine gitme yoktur. Şu halde kim tefsir için gerekli olan hâricî şartları gözetmeden, mücerret Arabça bilgisiyle Kur'ân'dan mâna çıkarma cihetine giderse çok hata yapar ve hadiste tevhid edilen: **"İlme dayanmadan Kur'an tefsir edenler"** zümresine dâhil olur. Şu halde tefsir için nakl (yani selefin açıklamaları) ve semâ (yani ehil olanların dersini dinlemek) zaruri olan iki ön şarttır. Bu şartların gerçekleşmesinden sonra anlamak ve mâna istinbat etmek imkân dâhiline girer. Zâhirî şartları eksiksiz ikmal etmeden bâtinî mânaya nüfuz etme hevesine düşülmemelidir."

411 ٣- وله في رواية: [اتَّقُوا الحَدِيثَ عَنِّي إلاَّ مَا عَلِمْتُمْ فَمَنْ كَذَبَ عَلَىَّ مُتَعَمِّداً فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ، وَمَنْ قَالَ فِي القُرْآنِ بِرَأْيِهِ فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ].

3. (411)- Yine *Tirmizî*'nin bir rivâyetinde şöyle buyrulmuştur: **"Benim hakkımda da bildiğiniz dışında sözden kaçının. Kim bana bile bile yalan nisbet ederse ateşteki yerini hazırlasın. Kim de Kur'ân hakkında re'yi ile söz ederse ateşteki yerini hazırlasın."** Tirmizi, Tefsir 1, (2952).

AÇIKLAMA:

Bu rivâyette, Kur'ân mevzuunda olduğu ölçüde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hakkında da son derece dikkatli olmak emredilmektedir. Çünkü her ikisi de aynı ölçüde dinin iki temel kaynağını teşkil etmektedir. Bunlar istismar edilerek insanlar yanıltılabilir.

Münâvî, "bildiğiniz" kelimesiyle "yakîn hasıl ettiğiniz" yani "Resû-

lullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a nisbeti hususunda kesin bilgi sahibi olduğunuz" denmek istendiğini belirtir. Şârih Tîbî şunu söylemiştir: "Hadisle şu iki mananın da kastedilmiş olması câizdir:

1- Benden hadis rivâyet etmekten kaçının.

2- Benden hadis rivâyetinden kaçının ancak bildiklerinizi rivâyetten kaçınmayın."

Buradaki yasağın şümûlüne dikkat çekmek maksadıyla, şârihler, bu hadisi şerh ederken *hadis* kelimesiyle kastedilen manaya dikkat çekerler. Biz de bir kere daha hatırlatacağız ki hadis deyince:

1- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in fiil, söz ve takrirlerini anlarız.

2- Sahâbe-i kirâm (radıyallahu anhüm ecmaîn)'ın fiil, söz ve takrirlerini anlarız.

3- Tâbiîn ve Etbauttâbiîn'in fiil, söz ve takrirlerini anlarız.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hadislerine merfu hadis (sünnet), sahabeninkilere mevkuf hadis, Tâbiîn ve Etbauttâbiîn'inkilere maktû hadis denir.

Yine hatırlatmak isteriz, hak mezheplerin imamları Tabiin ve Etbauttâbiin nesillerine mensupturlar.

Şu halde bu büyüklerle ilgili olarak da iyice bilinmeyen mesailden bahsedilmemelidir. Dinde onların reyleri, fetvaları, tatbikatları bazı kayıtlarla da olsa hüccettir. Sözgelimi, iyice bilmeden İmam-ı Âzam şöyle demiştir, böyle fetva vermiş, şu şekilde amel etmiş gibi sözler mahzurludur. Sağlam kaynaktan okumuş, sağlıklı şekilde öğrenmişsek o başka, bunu söylemek ilmin yayılması olur, tıpkı iyice bilinen bir hadis-i şerifin rivâyeti gibi.

Şunu da ilâve edelim: Hadis kelimesi mutlak kullanıldığı zaman kâhir durumda *merfu* hadis kastedilir, lügavî mânâdaki kullanışlar hâriç.

"Ateşteki yerini hazırlasın" ibaresi "inmek üzere, kendisine cehennemde bir yer edinsin" demektir. Dikkat edersek emir sigasıyla gelmiştir, ama maksad haberdir, yani mutlaka cehenneme gideceğini haber vermektedir. Râfiî bunun beddua olduğunu söyler. Yâni: "Allah ona cehennemde bir yer hazırlasın! O da burayı ikametgah edinmeye hazırlansın demektir" der. Hadisin emir sigasıyla gelmesi, **"kim bile bile bana yalan nisbet ederse"** şartına cevaptır. Cevabın böyle emir sigasıyla gel-

mesi, yapılan işin mutlaka bu cezayı gerektirdiğini daha beliğ daha açık olarak ifade etme gayesine mâtuftur.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hakkında söylenen yalan, felâkete atıcı en büyük günahlardan biridir. Çünkü dinde hâsıl edeceği zarar fazla, imanın temelinde meydana getireceği fesad büyüktür. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hakkında yalan söyleyenler -usûl bahsinde açıkladığımız üzere- pekçok sınıflara ayrılır: Siyasî, ticarî, ırkî, maddî, dinî vs. pekçok sebeplerle yalan uyduranlar türemiştir. Hadisin âm olan ifadesine bakan âlimler, tehdidin, hangi maksadla söylenmiş olursa olsun, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hakkında söylenen bütün yalanlara şâmil olduğunu belirtmişlerdir. Bu hadiste dine müteallik yalanların kastedildiğini söyleyenler de olmuştur. Ancak, herçeşit yalanın dâhil olduğu görüşü ekseriyetin re'yidir ve esah olan da budur.

İKİNCİ FASIL

KUR'AN'IN FAZİLETİNE DÂİR

Bu bahse M. Fethullah Gülen Hocaefendinin Kur'an hakkındaki mütâlaalarını kaydederek başlayalım:

KUR'AN

Varlığın en bereketli ışık kaynağı, sözün en çarpıcı, en kuvvetli nüktesi O'dur. Yeryüzündeki bütün câzibedâr güzellikler, O'nun ışığının varlık üzerine akseden gölgesi, en büyüleyici ses ve nağmeler o semâvî solukların sadece bir perdesidir. O'nun ışıktan beyanları arasında tenezzüh, gönülden kirleri, gözlerden de günahları siler-süpürür. O'nun ötelere açık zümrütten iklimlerini temâşâ, düşünceye hikmet tohumlarını saçar, aklı semâlar ötesi âlemlerde gezdirir.

Güneş, O'nun aydınlık dünyâsına nisbeten bir ateş böceği, Ay, çehresine ışık çalınmış bir avuç siyah topraktan ibarettir. O, dışının parlaklığı, içinin derinliği muhtevâsının zenginliği ile, gökler ötesinden gelmiş öyle bir sofradır ki; bize ulaşıncaya kadar, O'nu elden ele bir gül demedi gibi taşıyan melekler dahi O'ndan müstağni kalamamışlardır.

Yeryüzü ve onun sakinleri, bu ilâhî sofranın gelişini ihtiyaç ve iştiyak türküleriyle karşıladı ve bu köhne kürenin dört bir yanı O'nun gülüyle, nergisiyle âdeta cennet yamaçlarına döndü. O'nun olmadığı dönemde kapkaranlık kesilen ova, vâdi, dağ, dere, tepe O'nun her yana saldığı nurlarla aydınlandı ve okunan bir kitap haline geldi. Hele, O'nun şerhedip önümüze serdiği eşyânın hakikatı âdeta ruhlarımızı dolduran bir hitâp oldu.

İki cihan saadetinin yol göstericiliği O'na verilmiştir. Mutluluğun altın anahtarı O'nun elindedir. O her yerde karşımıza çıkıp bizleri hayret ve şaşkınlıklara sevk eden muammâları çözüp aydınlatmasaydı, bu bin-

bir bilinmezler karşısında hayretten hayrete sürüklenip duracak, müşahede ve düşüncelerimizi te'lif etme imkânını bulamayacaktık. O bir Hızır gibi imdadımıza yetişmeseydi, bu uçsuz bucaksız çöllerde garip, kimsesiz mahvolup gidecektik..

Ey bütün bir ölü dünyâyı tertemiz soluklarıyla canlandıran Ruh, Sen olmasaydın dünyâların cehennemden farkı neydi! Yeryüzünde Hakk rahmetini temsil eden Sen.. gönüllerden imansızlık zulmetini silen de yine Sen'sin! İnsanlık doğru yolu ve doğru yolda yürümeyi Sen'inle öğrendi. Öğrendi de kaoslardan ve yollara takılıp kalmaktan kurtuldu. Varlık Sen'inle aydınlandı ve ruhlara ünsiyet salan dost ve ahbâb haline geldi..!

"Sâyende azaldı zulmet-i beşeriyet,

Benzer mi fürû'un sönük envârına Bedr'in?

Caiz sana dense güneşi leyle-i kadrin,

Ey nûr-ı hidâyet!"

(İsmail Safâ)

Şimdi, aç ağzını konuş ki, ağzının suyuna susamış gönüller cana gelsin; diller ve dudaklara şeker-şerbet erişsin! Ve ilk turfanda hurmalarına denk, gönüllerde turunçlar yeşersin! Bak, bin-şeref başımıza ayak basışınla "İrem bağlarına" dönen bu ülke, zakkum ve dikenlerin işgâline uğradı. Bize azap olsun diye mi bilmem, nurun gidip "Kaf dağı"nın arkasına saklandı.

Çilemiz bittiyse gel artık; gel ki, Sen'i bütün bütün hiçbir zaman unutmadık. Zemini sararan, semâsı kararan bu ülkede hâlâ, yoksullar yuvası ma'bedler Sen'in anber kokularınla dolup-taşmakta, karanlık gönüller Sen'in meş'alelerinle aydınlanıp ışığı tanımakta..!

Ey Mekke'de inip Medine'de çağlayanlaşan Nur, saklanmak Sana yaraşmaz; aç nurlu çehrenden nikabı..! Aç ki, çirkinliğe boğulan gözler güzellik görsün! Aç ki, bizler bir kere daha şem'ine pervâne olalım!

"Ey hutbe-i ezeliye, ey nâzilet'ül-arş..!

Nâsût nüzûlünle ziyâdâr-ı Muhammed...

(İsmail Safâ)

Hakk'ın ezelî hutbesi olarak, Arş'dan iniyor gibi in! İn ki; gönüller, Hazreti Ahmed'in aydınlık dünyâsına bir kere daha uyansın! Ey o ışık kaynağı Fahr-ı Kâinat'ın gönlünde zuhur eden Nur; ey O'nun güneşlere tâç giydiren hakiki çehresine ayna olan Kitab, seslen dörtbir yana; cihan-

lar soluklarınla dolsun... Hatip taslakları seslerini kessin ve kalp hutbeler sussun!

Yıllar var ki, insanlık yanlış şeyleri dinleye dinleye doğruları anlamaz oldu ve karanlıkta yürüye yürüye yarasalarla arkadaşlığa karar kıldı... Çöz dilinin bağlarını, ruhlarımız Sen'in söz cevherinin çağlayanlarını duysun! Sal ışıklarını dünyâmıza, insanoğlu asırlık karanlıklardan kurtulsun! İsrâfil gibi borunu öttür ve yüryüzünü velveleye ver; ver ki, uykuda olanlar uyansın; ters yanından doğrulan bencil ruhlar kendilerine gelsin; kendini rahata salmış olanların ödü kopsun ve birkaç asırdan beri her yanını saran karakuralar savulup gitsin...!

Yağmur gibi yağ başımıza; kuraklıktan canlarımız dudaklarımıza geldi. Sabâ gibi Arş'ın kokusuyla es her tarafta; ma'siyet kokusundan ruhların midesi bulandı. Yıldırımlara bin ve dörtbir yanda gürle; ortalığı saran haşarat kaçıp inlerine girsin..! Yağmazsan, esmezsen, gürlemezsen nasıl olacak halimiz ve insanlığın hâli? Millet nasıl canlanacak? Mektep nasıl hamle yapacak? Ma'bed nasıl nurlanacak? Kalb, ruh, akıl aradığını nereden bulacak? Başka hangi şey bu perişan ruhların ve bu yaralı gönüllerin dermânı olacak; olacak da, meflûç ruhları kanatlandırıp uçuracak..? aklın önü sıra tıkanan yolları açıp düşünceye sonsuzluğu gösterecek..!

Sen'in olmadığın bir dünyâda irâdenin kolu-kanadı kırık, his âlemi kaos üstüne kaos, beşerî duygular bir bataklık; muhakemeler tutarsız, mantık aldatan bir hokkabaz, ilim de bir ukalâlıktır. Bu karanlık dünyâda insânî değerleri aramaksa beyhudedir, abestir ve bir aldanmışlıktır.

Gel, nefesinden bir vefâ kokusu gönder, şeytanın bütün oyunlarını boz ve bizlere, Âdem Nebi'ye gösterilen tövbe yollarını göster!

Günümüzde pek çok düşünür, gelecek yılların Kur'ân'a açık yıllar olabileceği hususunda hemen hemen ittifak halindedir. Aslında, az dikkat edildiğinde, içinde bulunduğumuz çağın, düşünce ve tasavvurlarımızın üstünde bir sür'atle Kur'ân'a doğru kaydığı hemen sezilecektir.

Evet, artık bugün, en âmiyâne bakışlar dahi, Kur'ân'ın ne denli kâinatla içli-dışlı olduğunu sezebiliyor, O'nun varlık adına beyanlarındaki isabeti görüyor, mesajlarındaki güç ve nûrâniyet karşısında hayret ve hayranlıktan kendilerini alamıyorlar.

Bugün, bu yüce Kitab'ın; varlığın bağrındaki sırları, tabiatın ruhundaki incelikleri zevkle mütâlaa edilecek bir kitap şeklinde, ilim ve irfân

erbâbının gözleri önüne serdiğini, yine ilim ve hikmetle uğraşanlar söylüyorlar.

Evet, varlığı didik didik edip, onun, gâye, muhtevâ ve esaslarını herhangi bir tereddüde meydan vermeyecek şekilde açıklayıp ortaya koyan bu Kur'ân'dır!

İnsanın, kalbî, ruhî ve fikrî hayatını tanzim edip ona en yüksek hedefleri gösteren ve elinden tutup gösterdiği hedeflere ulaştıran; ona, lütufla, merhametle, şefkatle, adaletle muameleyi emredip ve onunla kötülükler arasında, âdetâ aşılmaz engeller koyan yine o Kur'ân-ı Mu'cizül Beyân'dır.

Allah'ın insanoğluna bahşettiği sıhhat ve âfiyeti, istîdât ve kabiliyeti, imkân ve kuvveti en iyi şekilde değerlendirme ve bu mevhibelerden hakkıyla istifâde etme yollarını gösterip insanları birbirine "bâr" olmadan kurtaran yine bu ilâhî beyandır.

Bu öyle ışık kaynağı bir Kitab'dır ki, gönül verip arkasına düşenlerin ruhlarında hürriyet düşüncesi, adalet anlayışı, kardeşlik ruhu ve başkaları için yaşama arzusunu tutuşturarak, etten, kemikten varlıklara melekleşme âdâbını öğretip, onlara, iki cihan mutluluğuna giden yolları gösterir ve bu yolda kapıları ardına kadar açar...

O, öyle rehber bir Kitab'dır ki; sâyesinde hakikate uyanmış gözlerin önüne geçer, onları ötelerde gezdirir, itmi'nan ve doygunluğa ermiş kalbleri mehâbet iklimlerinde dolaştırır, mütefekkir ruhları hayret ve hayranlıklarla sarhoş eder ve temiz vicdanlara her an ayrı bir nefhâ üfler...

Bu öyle parlak bir Beyân'dır ki; ruhların en yükseği ve şekillerin en mükemmeliyle dünyâya gönderilen insana, mutluluk ve saadetin en idealini, teâlî ve terakkisinin en erişilmezini ve yaşamanın en insancasını göstererek ona, yolların en doğrusuyla "insan-ı kâmil" olma zirvelerini vaad etmektedir.

Bu şânı yüce Kitab değil midir ki; bütün cihân, derin bir gaflet ve dalâlet içinde bocalayıp durduğu bir dönemde O, insan ferd ve cemaatlerinin birbirine karşı hukuk ve muamelelerini, hareket ve davranışlarını, vazife ve mükellefiyetlerini tanzim ederek, hürriyet, adalet ve müsâvât hakikatlarını, bir hamlede, gerçek ma'nâlarıyla tahakkuk ettirmiş, zulüm ve haksızlığa karşı mücadelelerin en çalımlısını vermiş, beşeri, hatta bütün canlıları içine alabilecek şekilde âlemşümul şefkat ve merhamete çağırarak, harb ve sulhu insanî değerler çizgisine çekip, etrafında toplanan yeryüzü emniyet ve huzurunun, denge ve muvazenesinin tem-

silcileri haline getirmiştir. Bu öyle pırıl pırıl nûrefşân bir Kitab'tır ki; bir taraftan insana acz ve fakrını hatırlatarak onun gurur ve bencilliğini firenlerken, diğer taraftan onu aşk u şevkiyle coşturarak nâmütenâhîliklere yelken açmaya çağırır.

Bu öyle bir ilâhî nefhâlar mecmuasıdır ki, bizlere, her emriyle binlerce faydalar temin ederek ve her yasağıyla da akla, hayale gelmedik zararları hatırlatarak bizleri emniyet ve güven yamaçlarında dolaştırmaktadır. Evet O, emanet, ihsan ve adalet mesajlarıyla gönüllerimizi coşturup, cennet ufuklarını gösterdiği aynı anda, ahlâksızlık, münkerât ve başkalarının mal, can, ırz ve hukukuna tecavüz gibi gayyâlara çeken duygu ve düşüncelere karşı da tahşidât yapıp, bizleri, sürekli Hakk'ın siyânet ve himâye çizgisine çağırmaktadır.

Bu bir kitabdır ki, kendinden evvel gelip geçmiş bütün peygamberleri kudsî bilmiş, onların suhuf ve kitaplarını mübârek tanımış, hususiyle Tevrat, Zebûr ve İncil'e tazimde bulunmuş; onlardaki ihtilaflı noktaları hal ve fasl, tağyir edilmiş yerleri tashih, mahfuz kalmış bölümleri de tesbit ederek bir ma'nada kaybolmuş kitapları bulup ortaya çıkarmış ve o kitapları tebliğle serfiraz peygamberleri saygıyla anmış hususiyle Hz. Musa ve Hz. İsa aleyhimesselam'ı "Ulu'l-azm" peygamberler arasında sayarak hak ve hakkaniyetin dili olduğunu göstermiş... Sonra bu iki şanlı peygamberin vâlidelerinin de ilhâma mazhar, ötelere açık, beşer üstü ruh ve vicdana sahip bulunduklarını ihtâr ederek ihkâk-ı hak maksadıyla nâzil olduğunu bütün selim kalblere duyurmuş ve kabul ettirmiştir.

Bu Kitab'dır ki, insanları türlü türlü sapıklıklardan kurtararak fazilet yoluna irşâd edip, Allah'ın emirlerini yerine getirenlere gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve kimsenin tasavvur edemeyeceği mükâfatlar; o emirleri ihlâl edenlere de bakışları bulandıracak, başları döndürecek ve yürekleri hoplatacak cezâlar varolduğunu ifâde ederek akılları hayrette bırakan muvâzeneler vâz'etmiştir.

Bu Kitap, düşmanlıktan başka bir şey bilmeyen münkir talihsizlerin ve dostluğun hakkını veremeyen iz'ansız dostların bunca tecâvüz, tebdil ve tağyir gayretlerine rağmen, yeryüzünü şereflendirdiği günden bu yana hep olduğu gibi kalmış ve kitaplar arasında vahy orijinini koruyan biricik Allah mesajı olmakla serfirazdır.

Kur'ân, levh-i mahfuzun en nâdide pırlantası olarak nâzil olduğu zaman, eşi-menendi olmama gibi bir mazhariyetle nâzil olmuştu... Bugün de aynı parlaklık ve kıymetini, hatta daha da arttırarak bütün ihtişâ-

mıyla devam ettirmektedir. Gelecek yıllar ise O'nun, güneşlere tâç giydireceği yıllar olacaktır.

Kur'ân-ı Mübin, ilk zuhuruyla, şarkı, garbı, şimâli, cenubu ışıktan kollarıyla sardığında, uğradığı her yere bütün ilimleri de beraber götürmüş ve dünyânın dörtbir yanını cennet yamaçlarına çevirmişti. O gün O'na sahip çıkanlar, O'nun o nurdan mesajlarını en mükemmel şekilde temsil ediyor ve insanlığa "Kur'ân medeniyetine" açılan yolları gösteriyorlardı. Bu öyle yüksek seviyede bir temsil ve gösterme idi ki, bugün dünyânın muallimi olduklarını iddia edenler, o gün olsalardı Kur'ân talebelerine ancak çırak olabilirlerdi.

Kur'ân-ı Mecid, öyle nurdan ezelî ve ebedî mesajlarla gelmiştir ki, beden ve cismaniyetimizin yanında, kalp, ruh, akıl ve vicdanlarımızı da terbiye ederek bizleri geleceğin insanları olarak hazırlamakta ve bizlere hedef olarak maddî manevî zirveler ötesi şâhikâları göstermektedir -ki bir kısım körler, sağırlar görüp duymasalar dahi- O, aklı başında millet ve devletlerin sık sık başvuracakları bir kevser kaynağı haline geleceğinde şüphe edilmemelidir.

Şayet günümüzün Müslümanları Kur'ân çizgisinde ve ilk Müslümanlar safvetinde hareket edebilselerdi -ki bugün o istikamette ciddi gelişmelerin olduğu söylenebilir- bir hamlede sıçrayıp devletler muvâzenesindeki yerlerini alacak ve taklid vâdilerinde başkalarının türküleriyle teselli olmaktan kurtulacaklardı...

Kur'ân'ın ilk talebelerinin cihânı hayret ve dehşetlere sevkeden iman, ahlâk, fazilet ve aksiyonları, günümüzün insanının bir kere daha hassâsiyetle ele alıp incelemesi gerekli olan önemli hususlardandır. Evet, bir zamanlar, Mekke'nin yalçın kayaları arasında zuhur edip, bir hamlede dünyânın dörtbir yanını aydınlığa kavuşturan birkaç bin Sahabinin, Kur'ân'ın aydınlık ikliminde gerçekleştirdikleri büyük inkılâb, her zaman üzerinde düşünülüp, değerlendirilmesi iktizâ eden hârikalar cümlesinden bir hâdisedir ve mü'minlerin dâima müracaat edecekleri tertemiz, dupduru bir kaynaktır.

Bu itibarla diyebiliriz ki; Kur'ân, dünden-bugüne kendisine gönül verenleri aldatıp-şaşırtmadığı gibi, bundan sonra da aydınlık iklimine teveccüh edenleri aldatmayacak hayal kırıklığına uğratmayacaktır. Zira, inanıyoruz ki, zihinler müsbet fenlerle aydınlandığı, gönüller Hakk mârifetiyle şahlandığı ve varlık, ilim ve hikmet adesesi altında tedkik ve araştırmaya tâbi tutulduğu sürece, ilimler adına verilen her hüküm Kur'ân'ın ruhuna uygunluk içinde cereyan edecektir.

Evet O, her zaman insanları ilme, ilmî araştırmaya, düşünce ve düşüncede sisteme, kâinat kitabını okumaya ve varlığın esrarını kavramaya davet edip yol gösteren bir kitap olmuş ve hakiki çıraklarını hep düşünen ve araştıran insanlar arasından seçmiştir.

İşte, o geniş deryâdan kısa meâller halinde sadece bir kaç damla:

1. "Allah'ın rahmetinin eserlerine bakınız ki, arz ölüp gittikten sonra nasıl diriltiyor; O herşeye kâdirdir" (Rum/50).

2. "De ki: Göklerde ve yerlerde neler var, bakıp ibret alınız! Fakat, inanmayan yığınlara, deliller, uyarılar fayda vermeyecek" (Yunus/101).

3. "Şüphesiz semâvat ve arzın yaratılmasında, gece ve gündüzün deverânında, insanlara yararlı şeyleri denizlerde taşıyarak yüzüp giden gemilerde, Allah'ın gökten indirdiği yağmur ile ölmüş toprağı diriltmesinde, derken her tarafa canlıları yaymasında, rüzgarları, yerle gök arasında emre musahhar bekleyen bulutları evirip çevirmesinde aklını kullanıp düşünen bir cemaat için pek çok âyet ve işâretler vardır" (Bakara/164).

4. "Onlar, göklerin ve yerin melekûtuna (varlığın perde arkası) ve Allah'ın yarattığı şeylere bakmadılar mı?" (A'raf/185).

5. "Onlar, üstlerindeki semâya bakmıyorlar mı? Hiç bir çatlaklığı olmadığı halde onu nasıl binâ etmiş ve donatmış". (Kâf/6).

6. "Yakîne açık kalbler için yeryüzünde işaretler vardır. Görmüyor musunuz sizin nefislerinizde de...!" (Zariyât/ 20-21).

7. "De ki, yeryüzünde gezip dolaşınız... Allah ilk başta nasıl yaratmışsa, sonra âhiret hayatını da öyle inşâ eder." (Ankebût/20).

8. "Göklerde ve yerde nice hârikalar vardır ki, onlara uğrar geçerler ama, yüz çevirerek.." (Yusuf/105).

gibi âyetleriyle, insanı kâinattaki hârikaları düşünmeye, varlığın çehresindeki ince manaları tedkike, çevremizdeki baş döndürücü güzellikleri temâşaya ve dört bir yanda duyulan sesleri dinlemeye davet edip onun ruhunu tefekkürle şahlandırdığı gibi.

9. "Âfak ve kendi nefislerinde onlara âyetlerimizi göstereceğiz. Böylece Kur'ân'ın hakkâniyeti onlar için iyiden iyiye belli olacak." (Fussilet/53).

fermanıyla da Yüce yaratıcı'nın, âfâk ve enfüsde gösterdiği başdöndürücü âhenk ve nizâmı, güzellik ve ihtişâmı nazara vererek, seyrine doyulmayan en muhteşem tabloları müşâhedeye davet etmektedir.

10. "Gökleri ve yeri ve bunlar içinde yaratıp ürettiği canlıları varetmesi de O'nun harika icraatındandır" (Şûra/29).

11. "Yerin sakinleri, insanlar ve henüz mahiyetini bilemedikleri şeylerden yaratılan her varlığı çift olarak yaratan Allah'ı tesbih ve takdis ederiz" (Yunus/36).

12. "Sen dağları görür ve onları yerlerinde duran câmidler sanırsın... Oysa ki onlar, bulutların yürüdüğü gibi yürümektedirler. Bu, herşeyi sağlam yapan Allah'ın san'atıdır" (Neml/88).

13. "Güneş, kendine mahsus yörüngesinde akıp gitmektedir. İşte bu Aziz ve Alîm olan Allah'ın takdiridir. Ay için de bir kısım yörüngeler tayin ettik. Nihayet o eğri bir hurma dalı gibi hilâl olur, geri döner" (Yâsîn/38).

14. "Semâyı Biz kendi elimizle kurduk ve onu sürekli genişletmekteyiz" (Zariyat/47).

15. "Görmez misin Allah bulutları sürüyor, sonra onları toplayıp birleştiriyor, daha sonra da üst üste yığıyor ve sen yağmurun bunun arkasından çıktığını görürsün. Ayrıca, gökten içinde dolunun bulunduğu dağlar gibi bulutları indirir de onu dilediğine dokundurur, dilediğinden de çevirip uzaklaştırır" (Nur/ 12-13).

gibi sihirli beyânlarıyla da, bugün hemen herkesin merakla takip ettiği medeniyet hârikalarına esas teşkil eden, hatta bir kısmını henüz tam anlayamadığımız, pek çok ilmî buluşlara parmak basmakta ve ehl-i insâfı dikkate davet etmektedir.[11]

KUR'AN

Kur'ân, insanoğlunun kıymet ve değeri ölçüsünde, onun kâlp-ruh-akıl ve cismâniyetini nazar-ı itibâra alarak Yüksekler Yükseği'nden nüzul ile insanlık ufkunda tülû etmiş, en mükemmel mesajlarıyla İlâhî Kanunlar mecmuasıdır.

Bugün takriben bir milyar insanın tâbi olduğu Kur'ân, ebedî ve değişmeyen ilâhî prensipleriyle, topyekün beşerin mutluluğunun ve o mutluluğa ulaştıran en kestirme, en aydınlık yolun göstericisi olarak eşi benzeri bulunmayan tek kitapdır.

Kurân; içinde milyonlarca âlim, binlerce filozof ve mütefekkirin de bulunduğu, Küre-i Arzın kaderine hükmetmiş en muhteşem en nuranî

11– M. Fethullah Gülen, Zaman›n Alt›n Dilimi, s. 80-83 ve 172-179.

cemaatlerin ışık kaynağı bir kitaptır. Ve bu manada O'nun saltanatına denk ikinci bir saltanat yoktur.

Kurân, nâzil olduğu günden bu yana, ne itirazlara ne tenkidlere uğramıştır ama; bu mevzuda kurulan bütün mahkemeler Kur'ân'ın beraatiyle neticelenmiş ve mücadeleler O'nun zaferiyle noktalanmıştır.

Kur'ân gönüllerde billûrlaşan bir nur, ruhlara ışık tutan bir aydınlık kaynağı ve baştanbaşa bir hakikatler meşheridir. O'nu, gerçek çehresiyle ancak, bir çiçekde kâinattaki bütün güzellikleri sezebilen ve bir damlada tufanları seyredebilen inanmış ruhlar tanıyıp anlayabilir.

Kur'ân; öyle bir üslûba sahibdir ki, O'nun âyetlerini duyan Arap ve acem beliğleri O'na secde etmiş, O'nun muhteva güzelliklerini sezip anlayan hakikatşinas edibler, o Söz Sultanı'nın yanında edeble iki büklüm olmuşlardır.

Müslümanlar ancak Kur'ân'ı tasdik ve O'na iman etmekle aralarında bir birliğe ulaşabilirler. Kur'ân'ı tasdik etmeyenler, Müslüman olamayacakları gibi aralarında kalıcı bir birlik te'sis edebilmeleri de asla mümkün değildir.

"İman bir vicdan mes'elesidir" demek "Allah (c.c.)'ı, Peygamber (s.a.v.)'i, Kur'ân'ı yalnız lisânla değil vicdanımla da tasdik ederim" demektir. Her çeşidiyle bu anlayışa bağlı ibâdet ise, bu sağlam tasdikin zarurî bir tezahürüdür.

İnsanlık, cehâlet ve küfrün vahşetleri içinde bocalayıp durduğu bir dönemde, O, vahşi muhitde bir aydınlık tufanı hâlinde zuhur edip, bir hamlede dünyaları nûra gark etme gibi, tarihin emsâlini gösteremediği en büyük inkılâb bir kere olmuş ve o da Kur'ânla gerçekleştirilmiştir. Şâhid olarak tarih yeter...!

İnsana, insanın mâna ve mahiyetini, hakkı, hikmeti, Allah'ın (c.c.) zât, sıfat ve isimlerini en hassas muvazenelerle öğreten kitap Kur'ân'dır ve bu sahada ona denk ikinci bir kitap göstermek de mümkün değildir. Asfiyâ'nın hikmetlerine, hakperest filozofların felsefelerine baksan sen de anlayacaksın...!

Hakiki adaleti, gerçek hürriyeti, dengeli müsavaatı; hayrı, namusu, fazileti hatta hayvanata varıncaya kadar her varlığa şefkati emredip; zulmü, şirki, haksızlığı, cehâleti, rüşveti, fâizi, yalanı, yalan şehâdeti açıkça meneden biricik kitap Kur'ân'dır.

Yetimi, fakiri, mazlumu himaye edip, padişahla köleyi, kumandanla

neferi, davalıyla davacıyı aynı sandalyeye oturtup muhâkeme eden kitap da yalnız Kur'ân'dır.

Kurân'ı üstûre ve hurafelere kaynak göstermek, on dört asır evvelki câhiliye Araplarından, bugünün dinsizlerinin tevârüs ettiği bir kısım çürük hezeyanlardan başka birşey değildir ve bu anlayışla hikmet ve hakiki felsefe alay eder...

Kur'ân ve O'nun getirdikleri hakkında söz söyleyenler, muvakkaten olsun, beşerin nizam, ahenk, huzur ve emniyeti adına bâri birşeyler söyleyebilselerdi. Doğrusu Kur'ân'a yabancı medeniyetlerin perişâniyet ve derbederliği, onun ışığından mahrum gönüllerin sıkıntı ve buhranlarla inim inim inlemesi karşısında bu temerrüd ve bu inadı anlamak oldukça zor...

İnsanlık için en muntazam hayat Kur'ân'ın solukladığı hayatdır. Hatta denebilir ki, bugün dünyanın dört bir yanında takdirle yâd edilip alkışlanan medeniyetin bir kısım güzellikleri de tamamen Kur'ân'ın yüzlerce sene evvel teşvik ettiği şeylerden başka değildir. Kusur ve kabahat kimde...!

Bizde, öteden beri Kur'ân hakkında atıp-tutanlar ve O'nunla uğraşmayı meslek hâline getirenler, umumiyet itibâriyle, hep bilmediğini dahi bilmeyen bir kısım câhiller olmuştur. Ne acıdır ki, bu zavallılar, aleyhinde oldukları kitap hakkında ne bir araştırma yapmış ne de birşeyler okumuşlardır. Aslında bunların iddialarıyla, pozitif ilimlere karşı temerrüd gösteren bir câhilin iddiası arasında fark yokdur ama; halkın hakikatlara uyanması için daha bir süre beklemek icab edecekdir.

Kurân'a imân eden Hz. Muhammed (s.a.v.)'e, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e imân eden de, Allah (c.c.)'a iman etmiş sayılır. Kur'ân'a inanmayan Hz. Muhammed (s.a.v.)'e, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e inanmayan da Allah (c.c.)'a inanmış sayılmaz. İşte gerçek Müslümanlığın buudları...!

Kur'ân sayesinde insan, Allah (c.c.)'a muhatap olma gibi mevkilerin en yükseğine yükselmişdir. Bu mevkide bulunduğunun şuurunda olan bir insan, kendi dilindeki Kur'ân'da Rabbini dinler, Rabbiyle konuşur ve Rabbiyle konuştuğuna yemin etse yemininde hânis olmaz.

Kur'ân'ın aydınlık ikliminde insan, daha dünyâda iken, kabirden, berzahdan geçer; Mahşer'i, Sırat'ı görür; cehennemlerin dehşetiyle ürperir ve cennetlerin âsûde yamaçlarında dolaştığını duyar ve hisseder.

Müslümanları, Kur'ân'ı anlama ve O'nda derinleşmeden alıkoyanlar,

dolayısıyla onları dinin ruhundan ve İslâm'ın özünden de uzaklaştırmış oldular.

Öyle zannediyorum ki, çok yakın bir gelecekte insanlığın takdir ve hayranlık dolu bakışları altında, Kur'ân okyanusuna doğru akan çeşitli ilim, teknik ve san'at çağlayanları, esas kaynaklarına dökülüp onunla bütünleşince, âlimler, araştırmacılar ve san'atkârlar da kendilerini o deryânın içinde bulacaklar...

Geleceğin Kur'ân devri olmasını, çok görmemek lâzım! Zîra Kur'ân, geçmişi bugünle, bugünü de yarınla bir arada görüp bilen bir Zât'ın kelâmıdır...![11]

412 ١ – عن الحارث الأعور قال: [مَرَرْتُ في المَسْجِد فإذَا النَّاسُ يخُوضُونَ في الأحَاديث فَدَخَلْتُ عَلَى عليٍّ رَضِيَ اللّهُ عنه فأخْبَرْتُه فقَالَ: أَوَقَدْ فَعلُوها؟ قُلْتُ نعم. قَالَ أمَا إنِّي سَمعتُ رسُولَ اللّه ﷺ يَقُولُ: أمَا إنَّهَا سَتَكُونُ فتنَةٌ. قُلْتُ: فَمَا الْمُخْرِجُ مِنْهَا يَا رسُولَ اللّه؟ قَالَ كتَابُ اللّه تعالى فيه نَبَأُ مَا قَبْلَكُم وخَبرُ ما بعْدَكُم وحُكْمُ مَا بيْنَكُم. هُوَ الفَصْلُ لَيْسَ بالْهَزْل. مَنْ تركَهُ مِنْ جَبَّارٍ قَصَمَهُ اللّهُ تعالى. ومَنِ ابْتَغىٰ الْهُدَى فِي غَيْرِه أَضَلَّهُ اللّهُ تعالى. وهُوَ حَبْلُ اللّه الْمَتِينُ، وَهُوَ الذِّكْرُ الحَكِيمُ، وهُوَ الصِّرَاطُ المُسْتَقيمُ، وهُوَ الَّذى لاَ تَزِيغُ به الأهْوَاءُ، وَلاَ تَلْتَبِسُ بِه الألْسنَةُ، وَلاَ تَشْبَعُ مِنْهُ العُلَمَاءُ، وَلاَ يَخْلَقُ عَلَى كَثْرَةِ الرَّدِّ، وَلاَ تَنْقَضِى عَجَائِبُهُ، وَهُوَ الَّذى لَمْ تَنْتَهِ الْجِنُّ إذْ سَمِعَتْهُ حَتَّى قَالُوا «إنَّا سَمِعْنَا قُرْآناً عَجَباً يَهْدِى إلَى الرُّشْد فَأمَنَّا به» مَنْ قَالَ به صَدَقَ، ومَنْ عَمِلَ به أُجِرَ، ومَنْ حَكَمَ بِهِ عَدَلَ، ومَنْ دُعِيَ إلَيْهِ هُدِىَ إلى صِرَاطٍ مُسْتَقيمٍ، خُذْهَا إلَيْكَ يَا أعْوَرُ]. أخرجه الترمذى.

1. (412)- *Hâris el-A'ver* anlatıyor: "Mescide uğramıştım, gördüm ki halk, zikri terkedip malâyanî konulara dalmış, konuşuyor. Hz. Ali (radıyallahu anh)'ye çıkıp durumdan haberdâr ettim. Bana:

– "Doğru mu söylüyorsun, öyle mi yapıyorlar?" dedi, Ben:

– "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim:

12– M. Fethullah Gülen, Ölçü 3/64-73.

– "Haberiniz olsun bir fitne çıkacak!" Ben hemen sordum:

– "Bundan kurtuluş yolu nedir Ey Allah'ın Resûlü?" Buyurdu ki:

– "Allah'ın Kitabı (na uymak)dır. O'nda sizden önceki (milletlerin ahvâliyle ilgili) haber, sizden sonra (kıyamete kadar) gelecek fitneler ve kıyâmet ahvâli ile ilgili haberler mevcut. Ayrıca sizin aranızda (iman-küfür, taat-isyân, haram-helâl vs. nevinden) cereyân edecek ahvâlin de hükmü var. O, hak ile batılı ayırdeden ölçüdür. O'nda herşey ciddîdir, gâyesiz bir kelâm yoktur. Kim akılsızlık edip, O'na inanmaz ve O'nunla amel etmezse, Allah onu helâk eder. Kim O'nun dışında hidâyet ararsa Allah onu saptırır.O Allah'ın sağlam ipidir. O, hikmetli olan zikirdir, O dosdoğru yoldur. O, kendine uyan hevaları koymaktan, kendisini (kıraat eden) delilleri iltibastan korur. Alimler ona doyamazlar. Onun çokca tekrarı usanç vermez, tadını eksiltmez. İnsanı hayretlere düşüren mümtaz yönleri son bulmaz, tükenmez, O öyle bir kitaptır ki, cinler işittikleri zaman şöyle demekten kendilerini alamadılar: "Biz, hiç duyulmadık bir tilâvet dinledik. Bu doğruya götürmektedir, biz onun (Allah kelâmı olduğuna) inandık" (Cin 1). Kim ondan haber getirirse doğru söyler. Kim onunla amel ederse ücrete mazhar olur. Kim onunla hüküm verirse adaletle hükmeder. Kim ona çağrılırsa, doğru yola çağrılmış olur. Ey A'ver, bu güzel kelimeleri öğren." Tirmizi, Sevâbu'l-Kur'ân 14, 2908.

AÇIKLAMA:

Mescidde zikir dışında yapılan konuşmalar ahbâr, hikâyât, kıssalar nevinden faydasız şeylerdir. Kur'ân-ı Kerim mükerrer âyetlerinde bu çeşit malâyanî mevzulara dalmaktan yasaklamıştır: **"...Onları daldıkları sapıklıkta bırak oynasınlar"** (En'âm, 91) mealindeki ayette olduğu gibi.

Hz. Ali (radıyallahu anh)'nin: "Öyle mi yapıyorlar?" sözü, onların davranışının kötü karşılandığını ifade eder. Yani: "Gerçekten söylediğiniz şen'î işi yaptılar mı?" demektir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in haber verdiği "fitne"den maksadın Ashab arasında cereyan eden hâdiseler veya Tatarlar'ın çıkışı, Deccâl veya Dâbbetu'l-Arz'ın zuhûru gibi âhir zaman fitneleri olabileceği belirtilmiştir. Ancak, Aliyyu'l-Kârî: "Birincisi dışındakileri kastedmiş olması makam icâbı mümkün değildir" der.

Kur'ân için "gâyesiz bir kelam değildir" şeklinde gelen tavsifin aslı hezl'dir. Hezl, lügat olarak "arzu edilen mânâdan yoksun olan söz"e de-

nir. Kur'ân'la ilgili bu tavsif şu mealdeki ayetten muktebestir: **"Hakikaten o (Kur'ân) hak ile (batılı ayırd eden) kat'î bir sözdür, o hezl (gayesiz bir söz) değildir"** (Tarık, 13-14).

Tîbî, **"Kim akılsızlık edip Kur'ân'ı terkederse..."** ibaresini açıklama sadedinde der ki: *"Kur'ân'dan, amel edilmesi vâcib olan bir âyet veya bir kelimeyi tekebbür sebebiyle kim amel dışı bırakır veya kıraatını terkederse küfre deşer. Kur'ân'ın yüceliğine inanmakla birlikte acz, tembellik veya zayıflık sebebiyle kıraatı terketmesinde günah yoktur, ancak sevaptan mahrum kalır."*

"O, kendine uyan hevaları kaymaktan korur" ifâdesinden şârihler şu mânaları anlamışlardır:

1- Kişinin hevası Kur'ân'ın getirdiği hidâyete tâbi olursa, düşüklükten kendini korur.

2- Kur'an'a tâbi olan hevâ bid'ate düşmekten, sapıtmaktan kendini korur. Yâni Kur'ân'ın hidâyeti sebebiyle hevâ ehli onu meylettiremez.

3- Hevâ ehli Kur'ân'ı tebdil ve tağyir edemez (mânasını) saptıramaz. Anak bu mananın muhalifinde, gulât denen sapıklıkta aşırı gidenlerin tahrife, mubtıllerin bâtıl iddialara, câhillerin de yersiz te'villere tevessül edeceklerine işâret vardır.

4- Kaymak diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı izâğa'dır. Bunun metinde "meylettirme" manasına olduğu, binaenaleyh ibâreyi şu şekilde anlatmanın mümkün olduğu söylenmiştir: "Kur'ân-ı Kerîm'i, doğru yoldan sapmış hevalar eğriliğe ve sapıklığa alet edemezler, Yahudilerin Tevrat'ı tahrif edip kelâmın yerlerini değiştirince yaptıkları gibi. Zira Cenâb-ı Hakk, onun hıfzını tekeffül etmiş, üzerine almıştır: **"Zikri (Kitabı) biz indirdik, O'nun koruyucusu da biziz"** (Hicr, 9) buyurmuştur.

"Dillerin iltibastan korunması", Kur'ân Arapça olmasına rağmen, Arap olmayan mü'minler de öğrenmekte, telâffuzda zorluk çekmezler. Zira Cenâb-ı Hakk: **"Biz Kur'ân'ı senin dilinde indirerek kolaylaştırdık"** (Meryem, 97) ve, **"Andolsun ki, Kur'ân'ı öğüt olsun diye kolaylaştırdık..."** (Kamer,22) buyurmaktadır. Bundan, Kur'ân'dan başka bir sözün, teşvişe sebep olacak, hakla batıl karışacak şekilde araya sızıp karışmaya yol bulamayacağı, çünkü Kur'ân'ı Allah'ın korumakta olduğu mânası da anlaşılmıştır. Kur'ân'ı Kerim'e beşer sözü karışamaz çünkü onda i'câza delâlet eden ma'sumiyet (korunma) vardır.

"Alimler ona doyamazlar" ibâresi "onun künhüne eremezler, so-

nuna varıp "tamamen hallettik artık" deyip araştırmaya devamdan geri duramazlar" demektir. Yemek yiyenin doyup elini yemekten tamâmen çekme hâli, böylesi bir doygunluk Kur'ân âlimlerinde hâsıl olmaz. Onun hâiz olduğu hakikatlerden bir sonuncusunu keşfettikçe yenilerini aramaya öncekinden daha fazla bir iştiyak duyar. Bu böyle doymadan, usanmadan devam eder gider.

413 ٢ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ. [أنَّ رسولَ اللّهِ ﷺ قالَ: مَا اجْتَمَعَ قَوْمٌ في بيْتٍ مِنْ بُيُوتِ اللّهِ تعالى يتلونَ كتابَ اللّهِ ويتدارسُونَهُ بينهمْ إلاَّ نَزَلَتْ عليهِمُ السَّكينةُ، وغَشِيَتْهُمُ الرَّحْمَةُ، وحَفَّتْهُمُ الْمَلائكَةُ، وذَكَرَهُمُ اللّهُ فِيمَنْ عِنْدَهُ]. أخرجه أبو داود.

2. (413)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Bir grup, Kitâbullah'ı okuyup ondan ders almak üzere Allah'ın evlerinden birinde bir araya gelecek olsalar, mutlaka üzerlerine sekinet iner ve onları Allah'ın rahmeti bürür. Melekler de kanatlarıyla sararlar. Allah, onları, yanında bulunan yüce cemaatte anar"** Ebû Dâvud, Salât 349, 1455. H.; Tirmizî, Kırâ'at 3, 2946 H.; Müslim, Zikir 38, 2699 H; İbnu Mâce, Mukaddime 17, 225. H.

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Müslümanlar arasında Kur'an bilgisinin yayılması için yaptığı teşviklerden biridir.

Allah'ın evi tâbiri öncelikle mescidleri ifâde ederse de ulema, bu fazileti elde etmek arzusuyla, han, kışla, medrese gibi başka yerlerde de toplanılabileceği görüşünü beyan etmişlerdir. Esas olan Kur'an'ın müzâkeresi olduğuna göre bu maksadla evlerde akdedilen meclislerin de aynı şekilde sevablı olacağı söylenebilir.

Sekinet, esas itibariyle vakar, itminan ve mehâbet mânasına gelir. Ancak Kadı Iyaz,burada rahmet mânasında kullanıldığını söyler. Ancak rahmet kelimesi hemen arkadan buna atfedildiğine göre, Nevevî'nin dediği gibi vakar ve tuma'nine şekline anlamak daha uygun düşüyor.

Zikredenlerin anıldığı yüce cemaat büyük meleklerin teşkil ettiği cemaattir, buna Mele-i Â'la da denir. Allah'ın onların yanında anması, Kur' ân okudukları için teşrif etmek maksadıyla medh u senâda bulunmasıdır.

Müslim ve Tirmizî'nin rivâyetlerinde hadisin sonunda şu cümleye de yer verilir: **"Bir kimseyi ameli yavaşlatırsa nesebi hızlandırmaz."**

Bu şu demektir: "Her kim soy ve sopunun şerefine aldanarak hayır ameller işlemede kusurda bulunursa nesebi, onu, amel edenler seviyesine ulaştırmaz."

Bu hadisin şerhi mahiyetinde olan şu satırlara kulak verelim:

IŞIK EVLER

Işık evler, ışık süvarilerinin kışlaları, hak erlerinin halvethâne ve zâviyeleri, gözlerini ilim ve marifetle açıp-kapayan kudsilerin vâridat iklimleridir. Tadını, havasını, rengini, rayihasını ötelerden alan ışık evler, dünyada ukbâ yamaçlarına kurulmuş ve fizik-ötesi âlemlerin rasathaneleri gibidirler. Onların aydınlık ikliminde en mübtedi insanlar bile, mikro âlemin en sırlı koridorlarında rahatlıkla dolaşabilir.. ve makro âlemin en girift, en ürpertici derinliklerini bir solukda geçer; geçer de, hareket noktasının aydınlığı sayesinde kara deliklerin merkezine ışıktan tahtlar kurarak inanca açık sinelere tefekkür, ma'rifet ve zevk-i ruhânî tayfları salarlar.

Işık evler, hangi şehir, hangi mahalle ve hangi sokakta bulunursa bulunsun, ötelere açık iç yapılarının remzi olan kapıları, pencereleri ve binaların ön cephesinden caddeye sarkan cumbaları gibi balkonlarıyla, her zaman emsâli evlerden bir kaç adım ötede bulundukları hissini uyarır ve sonsuza açılmaya namzet ruhlar için adeta birer terminal, birer liman vazifesi gördüklerini hatırlatırlar. Gönül gözleriyle bu terminal ve bu limanlarda dolaşmasını bilenler, gün gelir, ulaşacakları sahillerin rüyalarıyla o kadar mâverâileşirler ki, kâh gözlerini yumar burayı dinler oranın diliyle cevap verirler, kâh oraya ait soluklarla coşar buradan nefeslerle neler neler fısıldarlar...

Işık evler, çevrelerindeki bina yığınları itibâriyle tıpkı hâle içinde yıldızlar topluluğuna nur âyetini tefsir eden bir mehtab veya ebedî nur, ebedî huzur arayanları firdevslere ulaştırma yolunda kurulmuş birer han gibidirler.. dikkatle bakanlar için her zaman, bu ışık yalılarının iç yapıları ve derinliklerinde "Allah onların (diğer binâlardan daha ziyâde) yükseltilmelerine ve (her şeyden yüksek, yüce) isminin oralarda anılmasına, (dört bir yanda gürleyen yasak velvelelerine rağmen) izin verdi.. İçlerinde sabah akşam O'nu tesbihlerle yâd eden öyle yiğitler var ki, ne ticâret (ve ticaretteki kazanç câzibesi) ne de alım-satım Allah'ı zikirden, namazlarını dosdoğru yerine getirmekten ve zekatlarını bihakkın edâ etmekten onları alıkoymaz; (zira) onlar kalblerin (mehafetle) gözlerin de (hayret ve dehşetle) döneceği günden korkar (ve tir tir titrerler)" haki-

katının nümâyan olduğu hissedilir.Bu evlerde herkes hemen her zaman, tabii, düşüncesinin berraklığı ölçüsünde, hem kendi benliğinin derinliklerinden hem de bütün varlığın ruhundan kopup gelen bir şiiri dinler gibi olur.. ve yine bu evlerde, uyanık her gönül, ışık çağından günümüze kadar uzayıp gelen renk renk ve asırlara sinmiş, pek çok hatıraların, hatıraların bağrında tüllenen hülyaların inşirah veren veya inleten birer nağme haline geldiğini duyar, hisseder.. yer yer hüzünle buruklaşır, zaman zaman da sevinçle kanatlanır, ama mutlaka o sihirli dönemlerin büyüsünün te'sirinde kalır ve mahmurlaşır...

Bu evlerde idrak edilen aydınlık gün ve gecelerin içinde insan adeta bir saadet rüyası yaşar.. bu büyülü dünyada her şeyi neş'eye sevince çeviren öyle sihirli anlar ve dakikalar olur ki, insan buğu buğu dört bir yandan gelip ruhunu saran bayıltıcı mutluluklar karşısında, muvakkaten dahi olsa, dünyada olduğunu unutur ve bu tatlı rüyadan katiyyen uyandırılmak istemez.

Bu evlerde, imanı, ibâdeti, duayı, zikri, fikri, uhuvveti, vefâyı ötelere ait derinlikleri ile duyup-yaşama bahtiyarlığına erenler, âdeta her an yeniden doğar baharlar gibi duygularıyla yeşerir, derken çeşit çeşit varidatla dolgunlaşan o kendilerine has hava, bütün gönülerini bir saadet va'diyle kaplar ve çok defa onların, hayra açık sinelerinde cennet yaylalarının ferahlatıcı esintileri duyulur.

Bu evlerde, her fecir, bir fetih ve zafer rengiyle tüllenir, onların her köşesinde, evrad-u ezkâr gülbanklar gibi gürler... gönüllerde başlayıp, verâlara uzanan yolların tâ öbür ucu görünür.. ve bu evlerin kutlu sakinleri her yeni güne, itmi'nan dolu, lezzet dolu masmavi duygularla uyanırlar... uyanırlar da, ne faniliğin kırıp-döken, saçıp-savuran fırtınalarını duyar ne de zevalin burkuntulu mırıltılarından müteessir olurlar. Zira, onların dörtbir yanıyla nurlara açık dünyalarında, yokun, yokluğun yeri yoktur. Onların nazarında, yeryüzündeki bütün toplanıp dağılmalar, gelip-gitmeler, askerin kışlada, talebelerin mektepte toplanıp dağılmasından, gelip gitmesinden farksızdır. Toplanırken talim ve terbiye için toplanırlar; dağılırken de bu kışla ve bu mektepte elde ettikleri temiz duygu, nezih düşünce, güzel ahlâk, imanlı fazilet ve Yaradan'la irtibatlarının mükâfatını almak için dağılırlar.

Onlar için burada geçirilen günler tıpkı bir temâşa zevki içinde geçirilir; ötelere seyahat da bir sıla iştiyâkı ve asıl vatana kavuşma neş'esiyle. Burada kaldıkları sürece, hep iman bağ ve bahçelerinin zümrüt tepelerinde dolaşır; bol bol irfan ve iz'anlarının meyvelerinden

yerler.. ötelere dâvet ve terhis vakti gelince de, bir yeni hayata uyanıyor gibi sevinçle göç eder giderler.

Işık evlerde hava kararıp, gece o sihirli atmosferiyle her yanı sarınca, birdenbire herşeyin dili ve edâsı değişir; her ses, kalb atışlarının ritmine uyar, her söz bir büyü halini alır.. açık beyan yerini remizlere, işaretlere bırakır.. ve evin içi, sabah saatlerinde güneşe uyanan bir kovana döner.. derken sırlı ve sihirli gelip gitmeler başlar. Çiçek-kovan arası gelip-giden arılar gibi, ışık almak, ışık vermek ve nurdan düşüncelerle petekler örmek için bu büyülü konup kalkmalar tâ gece yarılarına kadar sürer. Hemen herkesin ruhunda ayrı bir derinlik oyan geceler, ışık evlerin ışık süvarilerine dâhiyâne ilhamların kapılarını aralar, onları dâhiyâne düşündürür, dâhiyâne konuşturur ve onlara, gönüllerine benzeyen yüksek mefkûreler, hülyalarına benzeyen renkli arzular aşılar ve sırlarının altındaki en gizli fikirleri ortaya çıkarır. Onları geçmişin hâtıraları ile mest eder ve geleceğin hülyâlarına doğru şahlandırır.

Herşeye ledünnî bir lezzetin sindiği ve gönüllerin, güzelliğe, ümide, neş'eye, aşk u şevke kaydığı teheccüd saatlerinde, gözden gönüle, gönülden tâ fezânın derinliklerine kadar, her yerde karanlıkların bozguna uğradığı ve heryanı ışıktan bir atmosferin sardığı hissedilir. Bu hülyalı mavilikler içinde, evlerde, sokaklarda, yol boylarında göz kırpan ışıklar, yıldızlarla bitevî bir tablo teşkil ediyor gibi uç uca, yan yana gelir ve bu iki dünya arasında gel-gitler başlar.. ve herşey, herkes, âdeta semâvîleşir.. Herşeyin iç içe girdiği bu masmavi dakikalarda ışık evler, sihirli bir ülkenin büyülü şatoları gibi, semtinden geçenleri içine çağırır, bağrına alır.. onların gözlerine ziya çalar, gönüllerini aydınlatır... onları, karşı koyamayacakları ma'nâ anaforlarında dolaştırır... ruhlarına varlığın ve varolmanın güzelliklerini fısıldar.. ve onların vicdanlarına hiç bir zaman te'sirinden kurtulamayacakları ilham esintileri, semâvîlik yüklü sesler ve sözler yüklerler.

Işık evler, gelmiş-geçmiş mukaddes binâların en velûdu, en doğurganı'dırlar; oralarda ışığa uyanan herkes, hemen karanlıkla hesaplaşmaya geçer.. ona karşı kıyam eder ve bu duygusunu da her yerde bir mum yakmak suretiyle hayata aktarmaya çalışır. Bu itibarladır ki, ışık evlerin çoğalıp gelişmesi, tasavvurlar üstü ve hendesîdir.Hatta çok defa, kudsîlerin kudsîlik sınırlarını zorlamaları ölçüsünde hendesî katlanmaların da aşıldığı görülür. Hem öyle bir aşılır ve öyle bir görülür ki, ne asırlık karanlık düşünceler, ne her yerde onlar için bir tuzak kurup bekleyen karanlık ruhlar, ne de onları yakın takibe alan dış kaynaklı sapık

zihniyetler, birer tecelli sırrıyla zuhur eden bu aydınlık evlerin çoğalma hızını engelleyemez ve onların önünü kesemez.. nasıl kesebilir ki, onlar Kudret-i Sonsuz tarafından gündüzleri ve ortaklık ağardığında nimete şükür duygusu meşcereliğinde, geceleri de hikmetleri aşma seralarında sürekli gelişip çoğalmaya göre programlanmışlardır... Ortaya çıktıkları günden bu yana, gecelerin en karanlık anları bile, onların sesini kesememiş ve susturamamıştır. Sesini kesmek, susturmak şöyle dursun ışık evler ve ışık evlerin derinliklerinde kendilerini huzura , sükûnete ve itmi'nana salmış bu gönül erleri, o aydınlık dünyalarda hep Hızır'a ait nağmeler dinlemiş ve Cibril soluklarıyla yay gibi gerilmişlerdir. Geceler, sırlı vâridatıyla her zaman onlara bir musiki gibi te'sir etmiş ve duygu duygu onların gönüllerine damlamış, sabahlar, birer "ba'su ba'de'l-mevt" yeniliğiyle onları kucaklamıştır. Onlar hiçbir zaman mutlak boşluk, mütemâdi karanlık yaşamamış ve hiçbir zaman bitevî sükût ve sürüp giden tevakkufa takılmamışlardır.

Onlar, zamanın sükûtlarla dolu, bunaltıcı ve hummalı günleri altında bile, ruhî râbıtaları sımsıkı, arzu ve emelleri dipdiri, irâdeleri de çelik gibi öyle yiğitlerdir ki, gönüllerinin mağriblerinde de meşriklerinde de her zaman tulû'a açık yaşamış ve varlığın sise-dumana büründüğü, her yanda hazan çağladığı renklerin, renklerde güzelliklerin ağlayışa kapandığı en buhranlı günlerde dahi en içli, en ledünnî, en zevkli dakikalar yaşamışlardır.

Evet, hazan en gamlı musikilerle coştuğu, coşup gönüllere dolmaya başladığı insanî duygular itibariyle saadetin talihsizliğe, neş'enin hüzne yenik düştüğü demlerde dahi, onlar iliklerine kadar bir aşk u vuslat ihtiyacıyla tütmüş ve köpürmüşlerdir. Her zaman en tatlı neticelerle noktalanan en güzel saatler onların gönüllerine boşalttıkları parça parça mutlulukların yanında, daha büyük bir saadet ümidini fısıldamayı da ihmal etmemişlerdir. Dolayısıyla da onlar, her an daha derin bir aşk u iştiyak iklimine kaymış ve daha duru, daha canlı bir vuslat ihtiyacıyla coşmuşlardır.

TULÛ'A DOĞRU

Mâna kököyle gidip tâ "Darü'l-Erkam"lara dayanan ışık evler, bir yakın geçmişte, yine aynı safvet, aynı keyfiyet, aynı ruh ve aynı heyecanla, hem de eskinin tad, râyiha ve lezzetiyle birer mütevazi çardak, birer minik kulübe halinde ortaya çıkmış ve ideal sinelerin hüzünleriyle, imanın, ümidin, aşkın birleştiği sınırda bir çağlayan sesi vermeye başla-

mıştı. Bu ses yıllarca duyup dinlediğimiz, yeis ve hasretle buruk bir ızdırap iniltisi değil; tatlı bir hicran sesi ve zevk ritimli bir "dâu's-sıla" âvâzıydı. Bu âvâzın ulaştığı her yerde cephe sistemleri bahara kayıyor, cemreler "ba'su ba'del-mevt" nâraları atıyor; çiçekler kemer kuşanıp bezme koşuyor, güller heyecandan mosmor kesiliyor, nergisler gözlerini açıp-kapayıp hayat solukluyordu.. hemen her şeye dirilme ruhunun sindiği bu esnada ışık evler, ledünnî derinliklerinde şevk-tasa, neş'e inilti, kedersafâ buğularını karıştırıp macunlaştırarak bembeyaz bahar bulutları gibi imrendirici, çeşitli dalga boyundaki ışık tayfları gibi bütün varlığın ufkunu sarıcı ve en mahir ellerle en has ibrişimlerden örülmüş dantelalar gibi gözleri, gönülleri okşayıcı düşünce sistemleri, aşk ve heyecan meltemleri ve fecir şakıyan beyanları ile, ruhlarda silinmez izler bırakan mesajlar sunuyorlardı...

Bu ülkede yıllar ve yıllar matemle inlemeye itilmiş nesiller, ruhlarındaki kasvetleri dağıtıp tali'lerinin önünü kesen karanlıkları yırtacak ve onları alıp aydınlıklara çıkaracak fevkalâdeden bir inâyet eli düşleyip durmuşlardı.. ışık evler, gökler ötesine açık o nur efşân iklimleriyle, hülya ve ümit, tahassur ve hicran, ızdırap ve hafakan dolu bütün sinelerin böyle bir beklentisinin cevabı oldu.. ve gönüllerimizde cennet yamaçları gibi açtı. Bu yeni baharın dağ-dere, ova-oba her yanında ruhlarımıza yağan sesler, peygamber solukları gibi yankılandı ve her yeri âdeta, üzerinde Cibril'in at koşturduğu, Hızır'ın seccadesini serip namaz kıldığı zümrütten tepeler haline getirdi.. ve yine bu soluklar, sanki bize bütün bütün görüş ufkumuzu kapayan ürpertici bir sahranın, gulyabanilerle dolu derinliklerinde, büyülü sımsıcak vâhalardan ve amber kokulu geleceğin tatlı rüyalarından mesajlar sunuyordu...

Hemen her zaman nazla gerilip niyazla dalgalanan bu sesler, içinde bulunduğumuz ızdıraplı anları, tatlı saatlere, karanlık günleri de aydınlık yıllara çeviriyor; yer yer varlığın mâna ve kıymetini, varolmanın sevinç ve şuurunu, ruhlarımıza duyuruyor; zaman zaman da hayatın, sığ ve anlamsız gibi görünen yanlarındaki gizli derinlik ve muhtevanın çehresinden perdeleri bir bir kaldırıyor; pek çok ilhâm ve tasavvur silsilelerini birbirine bağlıyor, birleştiriyor, bütünleştiriyor ve gözlerimizin önüne en büyüleyici motifleri seriyordu. Acının tatlıya bir buud teşkil ettiği, kederin keyfe derinlik kazandırdığı, kahrın lütfa omuz verdiği bu büyülü dünyada her şey âdeta bir lezzet olup çağlıyordu.

Bu hâl, bu seziş ve duyuş hiç değişmeden, kanunların keyfîlikten kaynaklandığı; cebrî, keyfî, küfrî düşüncenin kanunların yerini aldığı is-

tibdat dönemlerinde de hep böyle oldu. Evet, baskının, baskınların ve baskın ihtimâllerinin tehdidi altında bile ışık süvarileri, hiç bir zaman ışık etrafında bir araya gelmekten, ışık alıp-vermekten, ışık soluklamaktan, ışıkla gerilemekten ve zulmetlerin bağrına ışık göndermekten geri kalmadılar; ama bilmem ki, günümüzün nesillerine, o günkü körlüğü-sağırlığı ve bu körler ve sağırlar dünyasında maruz kalınan onca çileyi, onca ızdırabı ve bu arada gerçekten inanan insanların da duyup hissettikleri o tasavvurlar üstü rûhanî zevkleri anlatmak mümkün olabilecek mi?

Evet,o günlerde acı-tatlı her şeyin ayrı bir zevki, ayrı bir lezzeti vardı: Mahkemeler, takipler, tarassutlar, gözaltılar, sürgünler -hâlâ aynı şeyleri yaşayanlara Allah sabr-ı cemil versin!- biri biter biri başlardı da, Kur'ân talebeleri "makâm-ı hayret"de bulunuyormuşcasına, olup-biten herşeyi derin bir temaşâ zevkiyle seyreder, kıymet sınırlarını aşan vazife ve mazhariyet derinlikleriyle şevkten şevke girerlerdi.. Hakk'ın kazası yerine gelip olanlar olup bittikten ve elemler, acılar yerlerini keyiflere, lezzetlere bıraktıktan sonra da, maruz kaldıkları bütün kötülükleri, bedlikleri, hoyratlıkları, hatıraların içine sinmiş birer zevk zemzemesi halinde hisseder; lütfu da hoş, kahrı da hoş Yüce Yaratıcı'larına karşı minnet ve şükranla iki büklüm olurlardı.

Işık evlerin, kudret ve irâde esintileriyle tohumlar gibi dört bir yana saçılıp, zuhur ve tecelli yamaçlarında çoğalmasıyla, hikmet ve inâyet düzlüklerinde büyüyüp gelişmeleri, gelişip kabuk değiştirmeleri aynı zamana rastlar. Evet, belli bir döneme kadar birer birer, ikişer ikişer çoğalan ışık evler, mübârek bir zaman diliminde birden bire hendesi katlanmaya geçer ve onar onar, yirmişer yirmişer artmaya başlar.. ve yine aynı dönemde küçük ünitelerin yanında, aynı zevk, aynı râyiha, aynı tad, aynı hava ve aynı ruhta, tıpkı birerli kandillerin yerini çok lambalı avizelerin alması gibi, bu minik hizmet yuvalarının yerlerini daha kompleks ışık kaynakları ve birerli yıldız mahiyetindeki münferit evlerin yerlerini de içinde güneşlerin kolgezdiği galaksiler gibi, bütün hayatı kucaklayan entegre ışık evleri alır.

İşte bu dönem, dev nebülözler gibi, her yana kollarını salmış bulunan ışık komplekslerinin, bütün zulmetleri bir bir yırtma, topyekün karanlıklarla hesaplaşma, inanan insanlar arasında her türlü alâkaya merkez, bütün ruhanî zevklere kaynak, umum mânevî ihtiyaçlara merci ve her seviyedeki insanı, aklî, ruhî, kalbî ve hissî beklentileriyle kucaklama dönemidir. Hem de bir mübârek ışık dağının zirvesindeki ğar'dan, kutlu bir tepenin üstündeki bir yemyeşil çam, bir bereketli katran ağacının

dalları arasında kuluçkalanan ikinci ışık dönemine, ondan, bu yeni dirilişe ilk defa sinesini açan bir mütevazi çardak ve bir mukassî kulübeciğe ve ondan da yüzlerce, binlerce ışık yuvasına kadar hep aynı çizgi, aynı ruh, aynı düşünce, aynı idrâk ve aynı şuurla...

Artık küçük evlerin yanında -Yaradan kem gözlerden korusun!- her şeyiyle tam tekmil dev müesseseler de, o kendilerine has derinlikleri, renkleri, havaları ve şiveleriyle gözlerimize, gönüllerimize sinerek bize uhrevî âlemlerin güzelliklerini yaşatmakta ve ruhlarımıza varolma sevincini duyurmaktadırlar.

Evet, bugün büyüğüyle-küçüğüyle ışık evler, yıllar ve yıllar imana, imandaki huzur ve itmi'nana susamış gönüllere, rahmet yüklü bulutlar gibi, gönderdiği bol bol *"âb-ı hayat"* ve insanımızın gönül tepelerine saldığı ma'rifet, muhabbet, ruhânî zevk şualarıyla diriliş üfleyen bir İsrafil Sûr'u ve vicdanlarını şahlandıran Cebrail solukları olmuştur. Evet, onlara uğrayanlarda pek çok menfi hisler silinmiş, inat ve karşı koyma düşünceleri kırılmış müdavimleri de kendilerini, cennet koridorlarında temâşâdan temâşâya koşan seyyahlar gibi görmeye, hissetmeye başlamışlardır. Başkalarının eğlenceye, zevke, sefaya giderken duydukları keyfi, neş'eyi, sevinci, tiryakiliği, kudsiler, hem de kat katıyla ışık evlere uzanan yollarda duymuş ve yaşamışlardır. Onlar, bu ışıktan yollarda ve yolların gerçek değerinin teminatı olan bu kutlu yuvalarda düşünülen, söylenen, okunan şeyleri, ötelerden gelmiş ilhâm esintileri gibi karşılamış, gökleri aşıp gelen soluklar gibi dinlemişlerdir.

Ve yine onlar bu evlerde bugün hâlâ çoklarının akıl erdiremedikleri, bilemedikleri sırlarla tanışır, semâ kapılarının aralandığını hisseder gibi olur, kapı aralarından sızıp geldiğine inandıkları vâridâtla bütün bütün uhrevîleşir, kendilerinden geçer ve yerlere serilirler.

Bu ışıktan helezonlarda yükselmeye namzet bahtiyarlar, her zaman yüzlerce zevk ve lezzeti birden duyar ve tadar.. ve her an ayrı bir hazzın kolları arasında "bir bu kadar zevke yüz ömür kâfi değil" der, tali'lerine tebessüm ederler. Onların, ışık evlerin derinliklerinde duyup hissettikleri, hissedip yaşadıkları bu rengârenk hayatı, onlarla aynı duygu ve aynı düşünceyi paylaşmayanların.. ve hele şartlanmış dimağların, bedenine yenik düşmüş ruhların, kendi çalım ve gururu altında ezilmiş bahtsızların duyup anlamaları mümkün değildir.

Evet, kalblerin balansını, imana, Kur'ân'a, iman ve Kur'ân'ın gönüllere boşalttığı irfana göre ayarlayamamış ta'li'sizler, ne bu ufku

kavrayabilir, ne de gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve beşer tasavvurlarını aşan bu derûnî hazları idrâk edebilirler.(13)

414 ٣– وعنه رضى الله عنه. [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ إذَا رَجَعَ إلَى أَهْلِه أنْ يَجِدَ ثَلاثَ خَلِفَاتٍ عِظَامٍ سِمَانٍ. قُلْنَا: نَعَمْ. قَالَ: فَثَلاثُ ايَاتٍ يَقْرَأُ بِهَا أحَدُكُمْ فِي صَلاَتِه خَيْرٌ لَهُ مِنْ ثَلاثِ خَلِفَاتٍ عِظَامٍ سِمَانٍ]. أخرجه مسلم.

«الخَلِفَةُ» النّاقة العشراء.

3. (414)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Sizden kim evine döndüğü zaman üç adet gebe, iri, semiz deve bulmayı istemez?"** diye sordu. "Hepimiz isteriz" diye cevap verdik. "Öyle ise, buyurdu, kim namazda üç âyet okusa bu ona, üç iri ve semiz deveden daha hayırlıdır" Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn, 250 (802).

415 ٤– وعن عقبة بن عامر رضى الله عنه قال: [خَرَجَ النَّبىُّ ﷺ وَنَحْنُ فِي الصُّفَّةِ فَقَالَ: أيُّكُمْ يُحِبُّ أنْ يَغْدُوَ كُلَّ يَوْمٍ إلَى بُطْحَانَ؛ أوْ قَالَ إلَى الْعَقِيقِ فَيَأْتِي بِنَاقَتَيْنِ كَوْمَاوَيْنِ فِي غَيْرِ إثْمٍ وَلاَ قَطِيعَةِ رَحِمٍ؟ قُلْنَا: كُلُّنَا يَا رَسُولَ اللهِ يُحِبُّ ذلِكَ. قَالَ: أفَلا يَغْدُو أحَدُكُمْ إلَى الْمَسْجِدِ فَيَتَعَلَّمَ أوْ يَقْرَأَ آيَتَيْنِ مِنْ كِتَابِ اللهِ تَعَالَى فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ مِنْ نَاقَتَيْنِ، وَثَلاثٌ خَيْرٌ لَهُ مِنْ ثَلاَثٍ، وَأرْبَعٌ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أرْبَعٍ وَمِنْ أعْدَادِهِنَّ مِنَ الإبِلِ]. أخرجه مسلم وأبو داود. «الكوماء» الناقة العظيمة السنام.

4. (415), Ukbetu'bnu Âmir (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Biz Suffa'da iken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (dışarı)* çıkarak: "Hanginiz hergün hiç günah işlemeden ve akrabalık bağlarını da bozmadan Buthân'a veya Akik'e gidip oradan (zahmete ve masrafa girme-den) iki adet iri hörgüçlü dişi deve tutup getirmeyi ister?" diye sordu. Biz: "Ey Allah'ın Resûlü bunu hepimiz isteriz" dedik. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): "-O halde birinizin mescide gidip orada Allah'ın kitabından iki âyeti öğrenmesi veya okuması, kendisi için iki de-veden daha hayırlıdır. Üç âyet onun için üç deveden, dört âyet onun için dört deveden ve okunacak âyetler kendi sayılarınca deveden daha hayır-lıdır" buyurdular." Müslim, Salatû'l-Müsâfirin 251; Ebû Dâvud, Salât 349, 1456 H.

13– M. F. Gülen, Günler Bahar› Soluklarken, s: 1-11.

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen Suffa; Mescid-i Nebevî'nin arka kısmın da bekârların yatıp kalktığı kısmın adıdır. Büyük çoğunluğunu Medine'ye hicret eden kimsesiz ve bekârların teşkil ettiği Ehl-i Suffe, boş vakitlerini ilim ve ibadetle geçirirlerdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunların başına yazı ve kıraat muallimlerini koymuş idi. Kendisi de sık sık uğrar onların meseleleriyle uğraşırlardı. Bunların iaşeleri diğer Müslümanların yardımlarıyla sağlanıyordu. Civara muallim gönderme ihtiyacı hâsıl olunca Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunlardan istifade ediyordu.

2- Hadiste, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kur'ân tilâvetine teşvik hususunda dikkat çekici bir metoda başvurmaktadır: Önce **"En kıymetlisinden iki adet deveyi bedâva elde etmeyi kim istemez?"** diye sorup dikkatleri çektikten sonra Kur'ân-ı Kerim'den okunacak iki âyetin, iki kıymetli deveden daha hayırlı olduğunu haber veriyor ve devamla herbir âyetin bir deveden daha hayırlı olduğunu açıklıyor.

İlk nazarda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mübâlağalı bir üslûba tevessül ettiği zannına düşülebilir. Ancak burada belâğatlı bir üslûb'a yer verildiği görülmektedir. Çünkü, âhirete bakan bir hayır ne kadar küçük bile olsa, dünyanın en büyük maddî servetinden daha kıymetlidir. Çünkü âhirete ait hayırlar ebediyete mazhardır. Ebedî akan küçük bir çeşme, dünyanın büyük bir denizinden daha zengin, daha kıymetli denebilir. Nitekim bu mânâyı te'yiden bir başka hadiste Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* وموضع سوط احدكم من الجنة خيرمن الدنيا **"Birinizin cennetteki kamçı kadar yeri dünyadan daha hayırlıdır"** buyurmuştur.

Şu halde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kur'ân okumanın ehemmiyetine dikkat çekmek için böyle çarpıcı bir üsluba başvurmuş olmaktadır. Hakikat-ı halde tek âyetin tilâvetinden hâsıl olan sevap dünyadan daha hayırlıdır buyursa idi, yine de bu sözde mücâzefe olmayacaktı. Çünkü onun sevabı ebediyete bakar.

416 ٥— وعن ابن مسعود رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ: مَنْ قَرَأَ حَرْفاً مِنْ كِتَابِ اللّهِ تعالى فَلَهُ بِهِ حَسَنَةٌ، وَالْحَسَنَةُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا. لاَ أَقُولُ الم حَرْفٌ، وَلَكِنْ أَقُولُ: أَلِفٌ حَرْفٌ، وَلاَمٌ حَرْفٌ، وَمِيمٌ حَرْفٌ]. أخرجه الترمذى وصححه.

5. (416)- *İbnu Mes'ûd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i dinledim, şöyle diyordu: **"Kur'ân-ı Kerîm'den**

tek harf okuyana bile bir sevab vardır. Her hasene on misliyle (kayde geçer). Elif-Lâm-Mim bir harftir demiyorum. Aksine elif bir harf, lâm bir harf ve mim de bir harftir." Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 16, 2912. H.

AÇIKLAMA:

Resul-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadislerinde, Cenab-ı Hakk'ın mü'minlere büyük bir lütfunu haber veriyor: Tilâvet edilen Kur' ân'ın sevabı âyet âyet veya kelime kelime hesaplanmıyor, harf harf hesaplanıyor. Her harf için bir sevap veriliyor. Her hasenenin en az on misliyle kaydedileceği bir başka ilahî kanun (En'am, 160) olduğuna göre, Kur'ân-ı Kerîm'in tilâvetiyle mü'min, her harfi en az on sevab hesabından büyük bir kazanca mazhar olmaktadır. Bu hadis, İbnu Ebi Şeybe ve Taberânî'de biraz farklı olarak **"...Ben Elif-Lâm-Mim Zâlike'l-Kitab** (آلم ذلك الكتاب) **bir harftir demiyorum. Fakat Elif ve Lam ve Mim ve Zal ve Lam ve Kaf herbiri birer harf diyorum"** şeklinde gelir. Beyhakî'nin rivâyetinde Elif-Lâm'ın başına Bismillah getirilerek harf harf sayılır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* harf deyince ne anlaşılması gerektiğini belirtmeye de ehemmiyet verir. Bu maksadla Kur'an'dan bazı kelimeleri harf harf sayar. Bu davranışı değerlendirmek için Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in muhataplarını dikkate almamız gerekir. Ümmî bir cemaatte "harf" , "kelime", "cümle" gibi dilbilgisine giren tâbirlerin, herkesin nazarında aynı seviyede ıstılahlaşmamış olduğundan, farklı farklı anlaşılabilir. Bunu önlemek için açıklanması gerekir.

Mirkat'ta belirtildiği üzere, hadis, sevabın hesaplanmasında, telâffuz edilen harflerden, ziyâde yapılmış olan harfleri esas kılıyor. Zira Bakara'nın başındaki Elif-Lâm-Mim'de dokuz harf telaffuz edildiği halde üç harf sayılmıştır.

417 ٦– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ. [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: مَا أَذِنَ اللهُ تَعالى لِشَئٍ مَا أَذِنَ لِنَبِىٍّ يَتَغَنَّى بِالْقُرْآنِ: أى يجهر بِه]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

6. (417)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Cenâb-ı Hakk, Kur'ân-ı Kerim'i (güzel bir sesle açıktan okuyan bir peygamere kulak ver(ip sevabı bol kıl)diği kadar hiçbir şeye kulak ver(ip mükâfaat ihsan**

et)memiştir." Buhârî, Tevhid 32, 52, Fedailu'l-Kur'ân 19; Müslim, Müsâfirin 232, 233, 234, Ebû Dâvud, Vitr 20; Tirmizî, Sevâbu'l Kur'ân 17; Nesâî, İftitâh 83; İbnu Mâce, İkâmet 176, (1340).

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kur'ân-ı Kerîm'in güzel bir sesle, tecvidli olarak cehren okunmasının ehemmiyetini bu şekilde belirtiyor. Hadis, kelimesi kelimesine tercüme edilince şöyledir: "Cenâb-ı Hakk Kur' ân'ı cehrî olarak tegannî eden bir peyamberi dinlediği kadar hiçbir şeyi dinlememiştir."

Dinlemek olarak tercüme edilen kelimenin hadisteki aslı ezen'dir. Başka mânaları yanında "söylenen bir şeyi yazan kimsenin, kulağını dinleyene doğru çevirmesi" mânasına gelir. Böyle bir mânâ Allah hakkında câiz olmayacağına göre, bunun başka mânayı ifâde için başvurulan bir mecaz olduğu kabûl edilmiş ve: *"Hadisin te'vîl edilmesi vacibtir"* denmiştir.

Öyle ise, bu, Allah hakkında mecâzî olarak: Tilâvetten, Allah'ın memnun kalıp okuyana bol ikram ve sevap vermesi mânâsına gelir. Zira dinlemenin neticesi bunlardır. Metnin meâlini verirken lafzî mânayı değil, ulemanın te'vilini esas alıp, onu tesbite ve aksettirmeye çalıştık.

KUR'AN-I KERİM'İ OKUMAK

1- İç dinamikleri itibarıyla Kur'an:

a) O'ndan dinleme seviyesinde

b) Elçisinden dinleme seviyesinde

c) Allah ve Resûlüne arz etme seviyesinde

d) Kadirşinas bir kalbin dikkati seviyesinde edâ edildiği zaman, insan duyguları üzerinde beklenen tesiri göstermesi söz konusu olabilir.

2- Bir de içle alakalı olsun-olmasın bir kısım dış esaslar vardır ki bunlar da Kur'an'ın anlaşılıp hissedilmesinde önemli vazifeler yüklenirler:

a) O'nu, dilin hususiyetlerine riâyet çerçevesinde edâ etmek

b) Bu hususları zedelemeden O'nu kendi musikisiyle tilâvet etmek

c) Muhteva ve iç musikiye göre seslendirmek

d) Yerinde tekrarlarla konsantrasyonun sağlanması gibi hususları sıralayabiliriz.

Birinci husus mutlaka lazım ve bilen bir hayli çok. İkincisi oldukça önemli ama, iç boş birkaç ses sanatkârıyla icra edilmede üçüncü bileni ve anlayanı yok gibi.. dördüncüsü ise fantazistlerin elinde gösteri mevzuu.[14]

418 ٧– وفي أخرى للبخارى: [لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَتَغَنَّ بِالْقُرآنِ: يَجْهَرُ بِهِ]. ومعنى «ما أذن» أى ما استمع. «والتغنى» تحزين القراءة وترقيقها.

7.(418)- Buhârî'nin bir rivâyetinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmaktadır: **"Kur'ân'ı teganni etmeyen bizden değildir."** (Sahabeden biri, bununla) açıktan okumayı kastediyor demiştir." Buhârî, Tevhid, 32, 44.

Tegannî: "kıraatın hüzünlü ve dokunaklı kılınmasıdır."

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen tegannî farklı yorumlara sebep olmuştur. İbnu'l-Esir, kelimeye verilen çeşitli mânâlardan Kur'ân'ın hüzünlü okunmasını tercih etmiş olmalı ki bu mânayı kaydetmiş. Halbuki şârihler bu kelimeye şu mânâların verildiğini belirtirler:

1- Sesi Kur'ân'la güzelleştirip zinetlemek, bir bakıma san'atlı okumak.

2- Kur'an'la müstağni olup başka çeşit meşguliyetleri terketmek.

3- Lezzet almak.

4- Zenginlik, yani fakirliğin zıddı.

5- Faydalanmak, istifâde etmek.

6- Kur'ân'la yetinip önceki milletlere gelen kitaplardan, onlarla ilgili rivâyetlerden müstağnî kalmak.

7- Tegannî, hiccîrâ yani yolculukta, boş zamanlarda okunan ezgi. Çünkü, Kur'an nâzil olduğu zaman Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* boş vakitlerinde başkaca nağmeler yerine Kur'ân-ı Kerîm'in ezgi olarak söylenmesini arzu buyurmuştur.

Bu çeşit mânâlardan en ziyade makbul olanı, Kur'ân okuyanın başka dinî kitaplardan Hıristiyan ve Yahudiler arasında mütedâvil olan Kü-

14– M.F.G.'nin bir mülahazas›

tüb-i Kadime'den müstağni olmak, onlara iltifat etmemektir. Bu mânâyı te'yid eden başka rivayetler de var. Bu te'vile göre hadisin mânâsı şöyle olur: Kur'ân'ı okuyup, ondaki hakikatlarla yetinemeyip diğer dinlerin kitaplarına iltifât eden, onlarda hakikat ve hikmet arayan bizden değildir." mamafih, tegannî, fayda manasına da te'vil edilerek "Kur'ân'ı okuyup ondaki tergîb ve terhîblerle irşad olmayan, istikametini doğrultmakta Kur'ân'dan faydalanmayan kimse bizden değildir" mânâsı, "Kur'ân'ı hüzünlü okumayan bizden değildir" demekten daha makbûl gözükmektedir. Ancak İbnu Hacer'in de belirttiği üzere, hüzün manası da reddedilemez. Çükü, sesi incelterek rikkatli okumak kalbe daha ziyade müessir olur. Keza teganniye verilen "fakirliğin zıddı olan zenginlik" manası da mânevi zenginlik şeklinde kayıtlandığı takdirde makbul bir mâna olmaktadır.

Şu halde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın telâffuz buyurduğu tegannî kelimesinden, bu kelimenin mutlak kullanılmış olması sebebiyle ulemanın ileri sürdüğü bütün mânalar maksud ve makbul olabilir. Bunlardan birinin umumiyetle tercihi, diğerlerinin butlanını gerektirmez.

Selef Kur'ân'ın lahn ve tercî ile okunması câiz mi, değil mi münakaşa etmiştir. *Lahn* ve tercî, sesi boğazda tutup oynatmak, titretmek, dalgalandırmak ve sese böylece nağme vermek mânasına gelir. Bu bir bakıma Kur'ân-ı Kerîm'i musiki kaidelerine uydurarak okumak mânasına gelir. İmam Mâlik başta olmak üzere pekçok âlim tilâvetin lahn üzere yapılmasının haram olduğunu söylemiştir. *Hanefî, Şâfiî* ve *Hanbelî* pekçok âlim haram dememiş ise de mekruh demiştir. Bu mezheblere mensup muhtelif âlimlerden câiz olduğunu söyleyenler de çıkmıştır. Hattâ bâzı Sahâbe ve Tâbiîn'den de cevazı rivâyet edilmiştir. Şâfiîlerin makbul hükmü de cevazdır. İbnu Hacer bu ihtilafın sebebi, lahn üzere kıraat edilirken harflerden bazılarının mahreçlerinde telâffuz edilmemesi endişesinden ileri geldiğini belirtir. Nevevî, mahrecin değişmesine sebep olan tilâvet tarzının haram olduğunda ulemanın icma ettiğini belirtir. Sözü aynen şöyle: "Ulema, Kur'ân'ı okurken sesi güzelleştirmeyi uygun görmekte (istihbab) icma eder, yeter ki bunu yaparken yersiz uzatmalarla (temdid) normal kıraat hududu tecâvüz edilmemiş olsun. Şâyet bir harf ilâvesi veya ihfası (atılması) gibi bir davranışla kıraatın normal hududunun dışına çıkılacak olursa bu haramdır... Lahn üzere okumaya gelince, Şâfiî hazretleri bir defasında mekruh olduğuna, bir defasında da câiz olduğuna hükmetmiştir. Ashab: "İhtilâflı iki söz değil, ihtilâflı iki hâl mevcuttur: Lahn'la kıraat ederken

normal mahâricden dışarı çıkmazsa câizdir, çıkarsa haramdır. Mâverdî ve Şâfiî'den şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "Lahn'la kıraat bazı kelimelerin telaffuzunu mehâricinden dışarı çıkarmaya sebep olursa bu haramdır. Hanefilerden Sâhîbu'z-Zahîre de benzer bir rivâyet kaydeder: "Uzatmalarda Kur'ân'ın nazmını bozacak şekilde ifrâta kaçılmazsa caizdir, aksi halde değildir." Ekseriyetin görüşüne şaz düşse ve "garib" karşılanmış olsa da Emâli-yü's-Serahsi'ye nisbet ederek Râfiî'nin, kıraat sırasında yersiz uzatmaların (temdid) mutlak olarak câiz olduğuna dâir rivâyetini de –konumuzun bütünlüğü için– kaydetmek isteriz.

Lahn ve tegannî ile okumayı câiz görenler Hz. Dâvud (aleyhisselam)'un okuyuşu ile istidlâl etmişlerdir. Zira İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'tan yapılan rivayete göre, Hz. Davud (Aleyhisselam) Zebûr'u yetmiş makamla okur ve okuyuşu ile hastaları coşturururmuş. Bu görüşte olanlar, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan yapılan bazı rivâyetlerden de kendilerine delil getirmişlerdir.

419 ٨– وعن أبى أمامة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: مَا أَذِنَ اللهُ تعـــالى لِشَيْءٍ: مَا أَذِنَ لِعَبْدٍ يَقْرَأُ الْقُرْآنَ في جَوْفِ الـلَّيْلِ، وَإِنَّ الْبِرَّ لَيُذَرُّ عَلى رَأْسِ الْعَبْدِ مَادَامَ في مُصَلاَّهُ، وَمَا تَقَرَّبَ الْعِبَادُ إلى اللهِ تعالى بِمِثْلِ مَا خَرَجَ مِنْهُ].

قال أبو النَّضر: يعنى القرآن. منه بدأ الأمر به، وإليه يرجع الحكم فيه. أخرجه الترمذى.

8. (419)- *Ebû Umâme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şöyle söylediğini işittim: **"Allah, geceleyin Kur'ân okuyan bir kula kulak verdiği kadar hiçbir şeye kulak verip dinlemez. Allah'ın rahmeti namazda olduğu müddetce kulun başı üstüne saçılır. Kullar, ondan çıktığı andaki kadar hiçbir zaman Allah'a yaklaşmış olmaz."** Ebu'n Nadr der ki: "Ondan" tâbiriyle "Kur'an'dan" denmek istenmiştir."[15] Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân, 17. 2913(13).

420 ٩– وعن عقبة بن عامر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يقُولُ: الْجَاهِرُ بِالْقُرْآنِ كَالْجَاهِرِ بِالصَّدَقَةِ، وَالْمُسِرُّ بِالْقُرْآنِ كَالْمُسِرِّ بِالصَّدَقَةِ]. أخرجه أصحاب السنن.

9. (420)- *Ukbe İbnu Âmir* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı dinledim şöyle diyordu: **"Kur'ân'ı cehren (açıktan) okuyan, sadakayı açıktan veren gibidir. Kur'ân'ı gizlice**

15– Tirmizi'de metin biraz farkl›d›r "... ‹ki rekat namaz k›lan kula kulak verdi¤i kadar" denmektedir.

okuyan, sadakayı gizlice veren gibidir." Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 20, 2920; Ebu Davud, Salât 315, 1333; Nesâî, Zekât 68.

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, Kur'ân'ın hususi ve kimsenin işitmeyeceği bir şekilde okunması tavsiye edilmektedir. Daha önceki hadislerde ise açıktan ve yüksek sesle okunmasının faziletli olacağı ifade edilmişti. Alimlerimiz, aradaki farklılığı şöyle izah ederler: Riyâya düşmesinden korkulanlar için gizli okuması daha iyidir. Riya korkusu olmayanlar için, namaz kılan, uyuyan veya başka meşguliyeti olanları rahatsız etmemek şartıyla cehrî ve alenî okuması daha iyidir. Denir ki, cehrî okunduğu zaman, başkaları da anlamak, dinlemek, mânevî haz almak suretiyle istifâde ederler. Ayrıca Kur'ân'ın cehrî okunması dinimize has bir şiârdır. Üstelik cehrî okunduğu zaman, okuyanın kalbi uyanık kalır, okuma gayret ve arzusu kamçılanır, uykusu da dağılır. Başkası da ibadet hususunda şevke gelir. Öyle ise, bu mülahazalardan birini düşünerek, şartlara göre, cehrî tilâvet tercih edilmelidir.

Nasıl ki, açıktan açığa sadaka ve zekât verilirken başkasını da teşvik düşünülür ve bu yarışmaya herkesin iştirak etmesi kastedilir. Aynen öyle de: Açıktan okunan Kur'ân ile, başkalarının da bu işe sahip çıkması teşvik edilmektedir. Gecenin karanlığında Kur'ân'la başbaşa kalmak da, sadakayı gizli vermek gibidir. İnsan yakaladığı bu gizlilikte Kur'ân içindeki yerini araştırır ve kendisine Kurân'da bir yer bulmaya çalışır. Bir mü'min için Kur'ân'da yer aramak ve kendini Kur'ân'a göre ayarlamak çok mühimdir. Mühimdir, çünkü insan bu ölçüde mü'mindir. Ömer b. Abdülaziz, Muhammed İbn Ka'bi'l-Kurazî ve daha niceleri, Kur'ân'ı hep bu mülahaza ile sabahlara kadar tilavet etmiş ve onun hakiki mana ve derinliğine ancak bu yolla ulaşabilmişlerdir.

İçten, samimi ve güzel bir edâ ile okunan Kur'ân, insanın ruh, kalb ve hissiyatına hayat bahşeder. Bilhassa Efendimiz (s.a.v.)'in fem-i güher-i mübâreklerinden dökülüyor gibi Kur'ân'ı dinlemek, insanı sonsuz huzura garkeder. Bir derece üste çıkarak Cibril'e misafir olma ve bizzât Kur'ân'ı ondan dinleme, ruha, tarifi imkânsız esintiler kazandırır. Bütün bunların verasında Kur'ân'ı bizzat kelâmın esas sahibi olan Mütekellim-i Ezelî'den dinliyor gibi O'na muhatap olmak.. kalbin buna tahammülü var mıdır bilemem, insanı âdeta semavîleştirir...

421 ١٠ — وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [قَالَ رَجُلٌ يَا رسُولَ اللهِ: أَىُّ الأَعْمَال

أَحَبُّ إلى الله تعالى؟ قال: الْحَالُّ الْمُرْتَحِلُ. قال: وَمَا الحَالُّ المُرتحل؟ قال: الَّذى يَضْرِبُ مِنْ أَوَّلِ القرآنِ إلى آخرِه. كُلَّما حَلَّ ارْتَحَلَ].

10. (421)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam: "Ey Allah'ın resulü, Allah'a hangi amel daha sevimlidir?" diye sordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Yolculuğu bitirince tekrar yola başlıyan" cevabını verdi. **"Yolculuğu bitirip tekrar başlamak nedir?"** diye ikinci sefer sorunca: **"Kur'ân'ı başından sonuna okur, bitirdikçe yeniden başlar"** cevabını verdi." Tirmizî, Kırâat 4, 2949. H.

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* burada, Kur'ân'ı hatmettikten sonra baş kısmına geçip bir miktar daha okuyarak yeni bir hatme başlamayı, yolculuğu bitirip tekrar yolculuğa başlamaya teşbih buyurmuştur. Mekke kurrâları böyle yaparlarmış: Hatim tamamlanınca başa geçip Fatiha suresini okurlar, Bakara'dan da ilk beş ayeti okuyup öyle dururlarmış. Böylece yeni bir hatme başlamış olurlardı.

Hadise başka yorumlar da yapılmıştır.

422 ١١– وعن أبى سعيد رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَقُولُ: اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالى: مَنْ شَغَلَهُ القُرْآنُ عَنْ مَسْأَلَتِى أَعْطَيْتُهُ أَفْضَلَ مَا أُعْطِى السَّائِلِينَ]. أخرجهما الترمذى.

11. (422)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*. buyurdular ki: **"Aziz ve celîl olan Allah diyor ki: "Kim, Kur'ân-ı Kerîm'i okuma meşguliyeti sebebiyle benden istemekten geri kalırsa, ben ona, isteyenlere verdiğimden fazlasını veririm."** Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 25, 2927 H.

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki hadis şöyle anlaşılmıştır:

"Kim Kur'ân-ı Kerîm'in kıraatıyla meşguliyet sebebiyle zikir ve dua edemezse, Allah onun, ihtiyaçlarını arzedenlerden daha fazla şekilde isteklerini, arzularını yerine getirir."

Yani, Cenâb-ı Hakk'a, çeşitli şekillerde dua ve zikirler ederek ibadet yapılabilirse de, Allah indinde en makbul ibadet, Kur'an okuyarak yapılan

ibadet olmaktadır. Yukarıdaki hadiste müellifimiz tarafından terkedilen bir cümle daha var ki, söylenen hususa açıklık getirir: "Allah'ın kelamının diğer kelamlara üstünlüğü, Allah'ın mahlûkatına üstünlüğü gibidir."

423 ١٢ – وعن سهل بن معاذ الجهنى رَضِىَ اللهُ عَنْهُ. [أنَّ رسُولَ اللهِ ﷺ قالَ: مَنْ قَرَأَ القُرآنَ وَعَمِلَ بِهِ أُلْبِسَ وَالِدُهُ تاجاً يوْمَ القِيامَةِ، ضَوْؤُهُ أحْسَنُ مِنْ ضَوْءِ الشَّمْسِ في بيْتٍ مِنْ بُيوتِ الدُّنْيَا لَوْ كَانَتْ فيهِ، فَمَا ظَنُّكُمْ بِالَّذى عَمِلَ بِهِ]. أخرجه أبو داود.

12. (423)- *Sehl İbnu Muâz el-Cuhenî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Kim Kur'an'ı okur ve onunla amel ederse, kıyamat günü babasına bir tâç giydirilir. Bu tâcın ışığı, güneş dünyadaki herhangi bir evde bulunduğu takdirde onun vereceği ışıktan daha güzeldir. Öyleyse, Kur'ân'la bizzat amel edenin ışığı nasıl olacak, düşünebiliyor musunuz?"** Ebu Dâvud, Salât, 349, 1453 H.

424 ١٣ – وعن عليّ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قالَ رسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ قَرَأَ القُرآنَ فاسْتَظْهَرَهُ فَأَحَلَّ حَلاَلَهُ وَحَرَّمَ حَرَامَهُ أدْخَلَهُ اللهُ تعالى بِهِ الْجَنَّةَ، وَشَفَّعَهُ في عَشَرَةٍ مِنْ أهْلِ بيْتِهِ كُلُّهُمْ قَدْ وَجَبَتْ لَهُ النَّارُ]. أخرجه الترمذى.

ومعنى «استظهره» حفظه عن ظهر قلبه.

13. (424)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim Kur'ân'ı okur, ezberler, helâl kıldığı şeyi helâl kabul eder, haram kıldığı şeyi de haram kabûl ederse Allah, o kimseyi cennete koyar. Ayrıca hepsine cehennem şart olmuş bulunan âliesinden on kişiye şefaatçi kılınır." Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 13, 2907 H.

425 ١٤ – وعن عبدالله بن عمرو بن العاص رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [قالَ رسُولُ اللهِ ﷺ: يُقَالُ لِصاحِبِ القُرآنِ؛ اقْرَأْ وَارْقَ وَرَتِّلْ كَمَا كُنْتَ تُرَتِّلُ في الدُّنْيَا، فإنَّ مَنْزِلَتَكَ عِنْدَ آخرِ آيةٍ تَقْرَؤُهَا]. أخرجه البخارى والترمذى.

14. (425)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kur'ân'ı okuyup ona sâhip çıkan kimseye (âhirette): "Oku ve (cennetin derecelerine) yüksel, dünyada nasıl ağır ağır okuyor idiysen öyle oku. Zirâ senin

makamın, okuduğun en son âyetin seviyesindedir" denir." Ebû Dâvud, Vitr, 20, 1464; Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 18, 2915, H; İbnu Mâce, Edeb 52, 3780 H.

AÇIKLAMA:

Şerhlerde geldiğine göre, cennetin dereceleri, Kur'ân-ı Kerîm'in âyetlerinin adedine uygundur. Kur'ân okuyana: *"Okuduğun âyet sayısınca yüksel"* denir. Böylece Kur'ân-ı Kerim'i tamamıyla okuyan âhirette en yüksek dereceyi ihraz eder. Bir parça okuyan okuduğu âyetler sayısına uygun bir mertebeye kadar yükselir ve orada kalır. Şu halde sevâbın en yüce mertebesi, hatm-i şerifle elde edilebilir.

426 ١٥ – وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْهَا قالت: [قَالَ: رَسُولُ اللهِ ﷺ : المَاهِرُ بِالقُرْآنِ مَعَ السَّفَرَةِ الْكِرَامِ الْبَرَرَةِ، وَالَّذِى يَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَيَتَتَعْتَعُ فِيهِ وَهُوَ عَلَيْهِ شَاقٌّ لَهُ أَجْرَانِ].

أخرجه الخمسة إلا النسائى.

15. (426)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdu:* **"Kur'ân'da mâhir olan (hıfzını ve okuyuşunu güzel yapan), Sefere denilen kerîm ve mutî meleklerle berâber olacaktır. Kur'ân'ı kekeleyerek zorlukla okuyana iki sevap vardır."** Buhârî, Tevhid 52; Müslim, Müsafirîn 244; Ebu Dâvud, Vitr 14, (1454); Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 13 (2906); İbnu Mâce, Edeb 52, (2779).

AÇIKLAMA:

Kur'ânda mahir olmak, işlek hafız olmaktır. Kur'ân'ı güzel okumak için hâfız olmak yeterli değildir. Çok okuyup fazla mümârese yapanlar mahâretlerini ilerletip hiçbir takılmaya meydan vermeden okuyacak hâle gelirler. Mahâretin derecesine göre, âyetlerin yerlerini derhal hatırlayabilenler vardır.

Sefere, "safir"in cem'idir, resûl demektir. Hadiste geçen sefere'yi "peygamberler", "melekler" diye anlayanlar olmuştur.

Kur'ân'ı kekeliyerek okumak, okurken zorlanmak, meşakkat çekerek okumaktır. Bu ifâde daha ziyade yeni başlayanlar, okuma işinde henüz mahâret sâhibi olamayanlara bakar. Bu müjde, yeni başlayanları şevklendirerek, hızla mahâret kesbetmede yardımcı olur. Bu safhayı atlayarak suhûletle okumaya geçenler "mahir"lere vaadedilmiş olan mükâfaatla teşvik göremeseler bile, 416 numaralı hadiste, Kur'ân-ı Kerîm'in her harfi için vaadedilen sevabla teşvik görürler.

Âlimler, mâhirden hâfızları anlayarak sefere ile beraber olma mükâfaatını hafızlara has görürler. Şüphesiz hâfızu'l-Kur'ân'ın bu mevzudaki sevaplarıyla kimse yarışamaz, ancak hadiste mâhir mutlak geldiğine göre, bu ıtlaka Kur'ân'ı çok okuyarak sûhulete ermişleri dahil etmek mümkündür.

"Kur'ân bir hazine-i ilâhiyedir. O, serâpâ hayırdır. Onu maharetle, şanına yaraşır bir şekilde okuduğun zaman, meleklerin seviyesine yükselirsin. İşin mübtedisi bulunduğun ve güzel okuyamadığın takdirde de yine mahrum kalmaz iki, sevap alırsın.(16)"

427 ١٦ – وعن أسيد بن حُضير رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [بَيْنَمَا هُوَ يَقْرَأُ مِنَ اللَّيْلسُورَةَ الْبَقَرَةِ وَفَرَسُهُ مَرْبُوطَةٌ عِنْدَهُ إِذْ جَالَتِ الْفَرَسُ فَسَكَتَ فَسَكَتَتْ، فَقَرَأ: فَـــــجَالَتْ الْفَرَسُ فَسَكَتَ فَسَكَنَتِ الْفَرَسُ. ثُمَّ قَـرَأ فَجَالَتْ، وَكَانَ ابْنُهُ يَحْيىٰ قَرِيبـاً مِنْهَا فَـانْصَرَفَ فَـأَخَّرَهُ؛ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ إِلَى السَّمَـاءِ فَـإِذَا مِـثْلُ الظُّلَّةِ فِيـهَا أَمْثَالُ الْمَصَابِيحِ فَلَمَّا أَصْبَحَ حَدَّثَ النَّبِىَّ ﷺ فَقَالَ: وَتَدْرِى مَاذَاكَ؟ قَـالَ لاَ. قَـالَ: تِلْكَ الْمَلاَئِكَةُ دَنَتْ لِصَوْتِكَ، وَلَوْ قَرَأْتَ لأَصْبَحَتْ يَنْظُرُ إِلَيْهَا النَّاسُ لاَ تَتَوَارَى مِنْهُمْ]. أخرجه البخارى ولمسلم عن الخدرى بمعناه.

16. (427)- *Üseyd İbnu Hudayr* (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre: "Geceleyin, (hurma harmanında iken) Kur'ân'dan Bakara suresini okuyordu. Hemen yakınında da atı bağlı idi. Birden bire atı şahlandı. Bunun üzerine sükût ederek okumayı bıraktı. At da sükûnete geldi. Üseyd tekrar okumaya başlayınca at yine şahlandı. Üseyd yine sükût edince at da sükûnete erdi. Az sona yine okumaya başlayınca at da şahlanmaya başladı. Oğlu Yahya, ata yakındı. Ona bir zarar vermesin diye attan uzaklaştırmak için yanına gitti. Bir ara başını göğe kaldırınca bir de ne görsün! Gökte şemsiye gibi bir şey ve içerisinde kandilimsi nesneler var.

Sabah olunca koşup gördüklerini Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a anlattı. Hz Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine: *"O gördüklerin neydi bilir misin?"* diye sordu. *"Hayır!"* cevabı üzerine açıkladı: *"Onlar melâike idi. Senin sesine gelmişlerdi. Sen okumaya devam etseydin onlar seni sabaha kadar dinleyeceklerdi. Öyle ki, sabahleyin herkes onları seyredebilecekti, çünkü halktan gizlenmiyeceklerdi."* Buhârî, Fedailu'l-Kur'ân 15; Müslim, Müsâfirîn 242, (796).

16– Fatiha Üzerine Mülahazalar 5.

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivâyet Buhârî ve Müslim'de geçmektedir. Hadis burada özetlenerek kaydedilmiş ve hadisenin özüne girmeyen bazı teferruat terkedilmiş. Tercümeyi yaparken teferruata biz de yer vermedik.

Üseyd İbnu Hudayr Medineli Müslümanların ilklerinden sayılır. Ensâr'ın ileri gelenlerindendir. Kur'ân'ı sesce güzel okuyanların başında gelir.

Bu vak'a bir yönüyle Kur'ân-ı Kerim'in güzel bir sesle tilâvetinin ehemmiyetini gösterdiği gibi bir yönüyle de Ashâb-ı Kirâm'ın mazhar olduğu kerâmetlere bir örnek olur. Alimler, geceleyin Bakara sûresini okumanın, dinlemenin faziletine de buradan delil çıkarmışlardır.

428 ١٧ – وعن البراء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَجُلٌ يقرأُ سُورَةَ الْكَهْفِ وعِنْدَهُ فَرَسٌ مَرْبُوطَةٌ بِشَطَنَيْنِ فتغشَّتْهُ سحابةٌ فجعلتْ تدنُو وجعلَ فرسُهُ ينفِرُ منها، فلمَّا أصبحَ أتى النَّبيَّ ﷺ فذكرَ لَهُ ذلكَ فقالَ: تلْكَ السَّكينةُ تنزَّلتْ للقرآنِ]. أخرجه الشيخان والترمذي. «والشطن» الحبل.

17. (428)- el-Berâ (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Bir zat Kehf suresini okuyordu. Yanında da iki uzun iple bağlı olan atı duruyordu. Derken etrafını bir bulut kapladı. Ve bu bulut ona yaklaşmaya başladı. At da bu durumdan huysuzlanmaya, ürkmeye koyuldu. Sabah olunca adam Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelip vak'ayı anlattı. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ona şu açıklamada bulundu:* **"Bu sekinet idi, Kur'ân için inmişti."** Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân 11; Müslim, Müsafirin 240, 241, (795); Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 6, 2887. H.

AÇIKLAMA:

Burada da önceki hadiste geçen hadise hikaye olunmaktadır. Yani hadiseye şâhid olan sahâbi Üseyd İbnu Hudayr'dır.

Resûlullah , gördüklerinden hayrete düşerek ne olduğunu soran Üseyd (radıyallahu anh)'e **"Bu sekinetti"** demiştir. Alimler Sekînet'in ne olduğu meselesinde ihtilaf ederler: Bazı alimler "insan yüzü gibi simaya sahip bir rüzgardır" derken, bazıları "üzerinde sekinet (vakar) bulunan meleklerdir" demiştir. Başka tahminler de ileri sürülmüştür. Ancak, muhtar görüşe göre, sekinet, kendisinde sükûnet ve rahmet olan bir mahluktur, berâberinde, Kur'ân'ı dinleyen melekler vardır. Nitekim

önceki rivâyet bunu te'yid eder. Zira Üseyd göğe bakınca içinde kandilimsi nesneler bulunan şemsiyeye benzeyen birşey görmüş idi. Bu ikinci rivayetin açıklamasına göre, Üseyd'in şemsiyeye benzettiği şey Sekinet, kandilimsi şeyler de Kur'ân-ı dinleyen Sekînet dışındaki meleklerdir.

429 ١٨ – وعن أبى موسى رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ : مَثَلُ الْمُؤمِنِ الَّذى يَقْرَأُ الْقُرْآنَ مَثَلُ الأتْرُجَّة: رِيحُهَا طَيِّبٌ وَطَعْمُهَا طَيِّبٌ، وَمَثَلُ الْمُؤمِنِ الَّذى لا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ مَثَلُ التَّمْرَةِ طَعْمُهَا طَيِّبٌ وَلاَ رِيحَ لَهَا، وَمَثَلُ الْفَاجِرِ الَّذى يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَمَثَلِ الرَّيْحَانَةِ رِيحُهَا طَيِّبٌ وَطَعْمُهَا مُرٌّ، وَمَثَلُ الْفَاجِرِ الَّذى لاَ يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَمَثَلِ الحَنْظَلَةِ طَعْمُهَا مُرٌّ وَلاَ رِيحَ لَهَا]. أخرجه الخمسة.

18. (429)- *Ebu Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Kur'ân okuyan mü'minin misâli portakal gibidir. Kokusu güzel tadı hoştur. Kur'ân okumayan mü'minin misâli hurma gibidir. Tadı hoştur fakat kokusu yoktur. Kur'ân'ı okuyan fâcir misâli reyhan otu gibidir. Kokusu güzeldir, tadı acıdır. Kur'an okumayan fâcirin misali Ebu Cehil karpuzu gibidir, tadı acıdır, kokusu da yoktur."** Buhârî, Et'ime 30, Fedâilu'l-Kur'ân 17, 36, Tevhid 57; Müslim, Müsâfirin 243; Ebu Dâvud, Edeb 19, 4329; Tirmizi, Edeb 79; Nesâî, İman 32; İbun Mâce, Mukaddime 16, 214 H.

430 ١٩ – وعن عثمان رَضِىَ اللهُ عَنْهُ. [أنَّ النبىَّ ﷺ قال: خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ]. أخرجه البخارى، وأبو داود، والترمذى.

19. (430)- *Hz. Osman* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Sizin en hayırlınız Kur'ân'ı Kerim'i öğrenen ve öğretendir."** Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân 21; Tirmizi, Fedâilu'l-Kur'ân15, 2909; Ebu Dâvud, Salât 349, 1452 H.; İbnuMâce, Mukaddime 16,211. H.

431 ٢٠ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُ عنهما. أنَّ النَّبىَّ ﷺ قال: [إنَّ الَّذى لَيْسَ فِي جَوْفِهِ شَىْءٌ مِنَ الْقُرْآنِ كَالْبَيْتِ الخَرِبِ]. أخرجه الترمذى وصححه.

20. (431)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Hâfızasında Kur'ân'dan hiçbir ezber bulunmayan kişi harab olmuş bir ev gibidir."** Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 18, 2914. H. Tirmizî hadisin sâhih olduğunu söylemiştir.

432 ٢١ – وعن سعد بن عبادة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ. أنّ النّبىّ ﷺ قال: [مَا مِنِ امْرِئٍ يَقْرَأُ الْقُرآنَ ثُمَّ يَنْسَاهُ إلاَّ لَقِىَ اللهَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أجْذَمَ]. أخرجه أبو داود.

21. (432)- *Sa'd İbnu Ubâde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah buyurdular ki: **"Kur'ân-ı Kerîm'i okuyan bir kimse sonradan (terkeder ve okumayı) unutursa kıyâmet günü cüzzamlı olarak Allah'a kavuşur."** Ebu Dâvud, Vitr 21, 1474. H.

AÇIKLAMA:

Ebu Dâvud, bu hadisi: "Kur'ân'ı ezberledikten sonra unutanın feci hâli" başlığıyla sunar. Böylece hadisin, aslında "kıraat eden (okuyan)" tâbirinden "ezberleyen"i anlamış olmaktadır. Ancak alimler bunun "bakarak" veya "ezberden" veya "mânâ yönüyle" olabileceğini belirtirler. Keza tehdid "okumayı bırakana"dır, ister fiilen unutmuş olsun isterse unutmamış olsun farzketmez. Hadiste: **"Allah'a eczem olarak kavuşur"** denmektedir. Eczem "cüzzâma yakalanmış" demek olduğu gibi "elleri olmayan" veya "dişleri dökülmüş" veya "unutma kabahatini örtecek bir özrü olmaksızın" mânâlarına da gelmektedir. Çünkü cüzzâm hastalığı dişlerin, azaların, ellerin dökülmesine sebep olmaktadır. Dolayısıyla "Allah karşısında konuşamayacak, delil getiremeyecek, kusurunu affettiremeyecek..." gibi mânalar anlaşılmıştır.

433 ٢٢ – وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْهُ. أنّ النّبىّ ﷺ قال: [عُرِضَتْ عَلَىَّ أُجُورُ أُمَّتِى حَتَّى الْقَذَاةُ يُخْرِجُهَا الرَّجُلُ مِنَ الْمَسْجِدِ، وَعُرِضَتْ عَلَىَّ ذُنُوبُ أُمَّتِى فَلَمْ أرَ فِيهَا ذَنْباً أعْظَمَ مِنْ سُورَةٍ مِنَ الْقُرْآنِ أوْ آيَةٍ أُوتِيهَا رَجُلٌ ثُمَّ نَسِيَهَا]. أخرجه أبو داود والترمذى.

22. (433)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Ümmetime verilen ücretler bana arzedildi. Bunlar arasında bir kimsenin mescidden kaldırıp attığı bir çöp için verilmiş olanı da vardı. Keza ümmetimin işlediği günahlar da bana arzedildi. Bunlar arasında, bir kimsenin lütf-i İlâhî olarak öğrenip de sonradan unuttuğu bir sûre veya âyet sebebiyle kazandığından daha büyüğünü görmedim."** Ebû Dâvud, Salât 16, 461. H; Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 19, 2917. H.

AÇIKLAMA:

Burada ezberlenmiş olan âyetlerin unutmayı Resûlullah *(aleyhis-*

salâtu vesselâm)'ın büyük günah olarak ifâde etmesi, büyük günahları belirten hadislere münâfi değildir. Belki mânayı bazı kayıtlarla sınırlamak gerekir. Unutmayı böyle ağır müeyyideye bağlamak, şeriatı-mızın temelini Kur'ân'ın teşkil etmesindendir. Kur'ân'ın, istihfaf edilerek unutulmaya terki, dinin yıkılması, harab edilmesi demektir. Dinimiz,"unutmayı özür kabul etmiştir" diye yapılacak itiraza: "Din kasdî olmayan unutmayı mâzur addeder, kasdî olanı tembellik, istihfâf ve gafletten geleni değil" diye cevap verilir.

Ayrıca, buradaki "en büyük" tâbiri, "küçük günahların en büyüğü" diye de yoruma tâbi tutulmuştur. Bu sonuncu te'vil, dediğimiz gibi kasdî olmayan, istihfaftan gelmeyen unutmalarla ilgilidir. Kasdî olan terk ve unutmalar dînin yıkımına ve küfre götüreceği için elbette ki büyük günahlar sınıfına girecektir.

434 ٢٣ – وعن عمران بن حصين رَضِيَ اللهُ عَنْهُما. [أَنَّهُ مَرَّ عَلَى قَارِئٍ يَقْرَأُ الْقُرآنَ ثُمَّ يَسأَلُ النَّاسَ بِهِ فاسْتَرْجَعَ، وَقَالَ: سَمِعْتُ رسولَ اللهِ ﷺ يقُولُ: مَنْ قَرَأَ الْقُرآنَ فَلْيَسْأَلِ اللهَ تَعالَى فَإِنَّهُ سَيَجِئُ أَقْوامٌ يَقْرَؤُنَ الْقُرآنَ وَيَسأَلُونَ بِهِ النَّاسَ].

23. (434)- *İmrân İbnu Husayn* (radıyallahu anhümâ)'ın anlattığına göre, İmrân, Kur'ân okuyan, arkasından da buna mukabil halktan dünyalık taleb eden birisine rastlamıştı. "İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râci'un, deyip arkasından şu açıklamayı yaptı: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şöyle söylediğini işittim: **"Kim Kur'ân okursa (isteyeceğini) Allah'tan istesin. Zira bir takım insanlar zuhur edecek, onlar Kur'ân okuyup, okudukları mukabilinde halktan (dünyalık) isteyecekler."** Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 20, 2918.

AÇIKLAMA:

Kur'ân tilâveti, herşeyden önce bir zikir ve ibâdettir. Zikir ve ibâdetin ihlâsla yapılması yani sırf Allah rızası için yapılması gerekir, hiçbir dünyevî gaye araya girmemelidir. İmran (radıyallahu anh) Kur'ân okuyup arkasından dünyalık istemek gibi şenî bir davranışı musibet telakki ettiği için ölüm haberi gibi ciddi musibetlerle karşılaşıldığı zaman söylenmesi sünnet olan innâ lillahi ve innâ ileyhi râciûn **(Hepimiz Allah'ın kullarıyız, O'ndan geldik, O'na döneceğiz)** cümlesini okur.

Alimler hadiste geçen "Kim Kur'ân okursa (isteyeceğini) Allah'tan istesin" irşadından şunu da anlamışlar: "Kur'ân tilâvet eden kimse, okur-

ken, rahmet âyetine rastlayınca Allah'tan rahmet taleb etsin, ukubet ayetine rastlayınca da ukubetten Allah'a sığınsın. Kıraatin sonunda ise, me'sur (âyet ve hadiste gelen) dualarla dua etsin. Bu duaların da âhirete müteallik olması, Müslümanların dünyevî ve uhrevî hayırlarıyla ilgili olması gerekir."

435 ٢٤ – وعن صُهيب رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: قال رسُولُ اللّٰه ﷺ: [مَا آمَنَ بِالْقُرْآنِ مَنِ اسْتَحَلَّ مَحَارِمَهُ]. أخرجهما الترمذى.

24.(435)- *Süheyb* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Kur'ân'ın haram kıldığı şeyleri helâl addeden kimse Kur'ân'a inanmamıştır."** Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 20, 2919. H.

436 ٢٥ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا. أنَّ رسول اللّٰه ﷺ: [نَهى أنْ يُسَافِرَ بِالْقُرْآنِ إلى أرْضِ الْعَدُوِّ]. أخرجه الثلاثة وأبو داود.

25. (436), *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* düşman arazisine Kur'ân-ı Kerîm'le birlikte askerî seferi yasakladı." Buhârî, Cihâd 129; Müslim, İmâmet 92, 93, 94, (1869); Ebu Dâvud, Cihâd 88, (2610); İbnu Mâce, Cihâd 45, (2879); Muvatta, Cihad 7, (2, 446).

AÇIKLAMA:

Alimler düşmanın eline geçmesi ihtimali olan küçük seferlerde Kur'ân-ı Kerim'in bulundurulmaması gereğine hükmederler. Bu ihtimalin bulunmadığı büyük seferler hususunda ihtilâf ederler. İmâm Mâlik mutlak olarak yasaklama, Ebû Hânife tefrikte bulunma cihetine gitmişlerdir. Şâfiî de korkunun varlığı veya yokluğuna göre kerâhete hükmeder.

İKİNCİ BAB

ESBAB-I NÜZULE DAİRDİR

BAZI SÛRE VE ÂYETLERİN FAZİLETLERİ DE SÛRELERİN KUR'AN'DAKİ SIRALARI ÇERÇEVESİNDE BURADA ZİKREDİLECEK

FATİHA SÛRESİ

437 ١ – عن أبى سعيد بن المعلا رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [كُنْتُ أُصَلِّي في المسجدِ فدعَانِى رسولُ الله ﷺ فَلَمْ أجبْهُ، ثُمَّ أتيْتُهُ فقلْتُ يا رَسُولَ الله: إنِّى كُنْتُ أُصَلِّى. فقَالَ: ألَمْ يقُلِ اللّهُ تعالَى ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا للهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ ﴾ ثمّ قال: ألا أعَلِّمُكَ سُورَةً هِىَ أعْظَمُ السُّورِ في القُرْآنِ قَبْلَ أنْ تَخْرُجَ مِنَ الْمَسْجِدِ ثُمَّ أخَذَ بيدِى فَلَمَّا أرادَ أنْ يَخْرُجَ قُلْتُ: ألَمْ تَقُلْ لأُعَلِّمَنَّكَ سُورَةً هِىَ أعْظَمُ سُورَةٍ فِي القُرْآنِ؟ قال: الحَمْدُلله رَبِّ الْعَالَمِينَ هِىَ السَّبْعُ المَثَانِى وَالقُرْآنُ العظيمُ الَّذِى أُوتِيتُهُ].

أخرجه البخارى، وأبو داود، والنسائى.

1. (437)- *Ebu Saîd İbnu'l-Muallâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben Mescid-i Nebevî'de namaz kılıyordum. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni çağırdı. Fakat (namazda olduğum için) icabet edemedim. Sonra yanına gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü namaz kılıyordum (bu sebeple cevap veremedim diye özür beyan ettim). Bana: "Allahu Teâla Kitab'ında: **"Ey iman edenler, Allah ve Resûlü sizi çağırdıkları zaman hemen icâbet edin"** buyurmuyor mu?" (Enfal, 24) dedi ve arkasından ilave etti: "Sen mescidden çıkmazdan önce, sana Kur'ân-ı Kerîm'in (sevabca) en büyük sûresini öğreteyim mi?" dedi ve elimden tuttu. Mescidden çıkacağı sırada ben: "Sana en büyük sureyi öğreteceğim" dememiş miydiniz? dedim. Bana: "O sure Elhamdü lillâhi Rabbi'l-âlemin dir ki(namazlarda tekrar tekrar okunan) yedi âyet (es-Seb'u'l-Mesânî) ve bana verilen yüce Kur'ân'dır" buyurdu. Buhârî, Tefsir 1; Nesâî, İftitâh 26; Ebû Dâvud, Vitr 15.

AÇIKLAMA:

Burada Fâtiha'nın faziletli sûre olduğu ifâde edilmektedir. Bu fazilet, ifâde ettiği mânaya binaen kazandırdığı sevab cihetiyledir. Değilse bu üstünlük, bizzat Kur'ân'dan olmak, vahy-i ilâhî bulunmak cihetiyle değildir. Bu açıdan, Kur'ân-ı Kerîm'in bütün âyetleri, bütün sûreleri vahy-i ilâhî olmaları haysiyetiyle aralarında üstünlük olamaz.

Fatiha'ya es-Seb'u'l-Mesanî denmesi yedi ayet olmasından ileri gelir. Mesânî "mesna"nın cem'idir, iki çift, mükerrer demektir. Namazın her rek'atında Fatiha tekrar okunduğu ve zammolunan sure ile çiftlendiği için mesânî denilmiştir. Hicr sûresinin 87'inci âyetinde: **"Habibim, biz sana mükerrer okunup katlanan yedi (ayetli Fatiha) ile büyük Kur'ân'ı verdik"** buyrulmuştur.

Yukardaki hadis es-Seb'u'l-Mesânî ile Fatiha'nın kastedildiğine delil olmakla beraber, İbnu Abbas'tan gelen bir rivâyete göre de Seb'u'l-Mesânî ile yedi uzun sûre kastedilmektedir: Bakara, Al-i İmrân, Nisâ, Maide, En'âm, A'raf, Yunus sûreleri.

438 ٢– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ. [أنَّ رسُولَ اللّٰه ﷺ خَـرَجَ عَلَى أُبَىِّ ابْنِ كَعْبٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ وهُوَ يُصَلِّى وذكَرَ نحوَهُ. وفيـه: والَّذى نفسى بيده ما أُنزِلَ في التَّوراة ولا الإنْجِيلِ ولاَ فـي الـزَّبُورِ ولاَ فـي الفُرْقَانِ مِثْلُهَا، وإنَّهَا سبْعٌ مـنَ المَثَانِي والقُرآنُ العَظِيمُ الَّذى أعْطِيتُهُ]. أخرجه الترمذى وصححه.

وزاد في أخرى له وللنسائى: وهى مقسُومَةٌ بينى وبينَ عبدى ولعبدى ما سألَ.

2. (438)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Ubey İbnu Ka'b (radıyallahu anh)'a uğradı. O namaz kılıyordu... devamını yukarıdaki gibi aynen kaydetti. Ancak şu ziyâde var: **"Nefsimi kudret elinde tutan Zât-ı Zü'l-Celâl'e yemin ederim ki, Allah, Fâtiha'nın bir mislini ne Tevrat'ta, ne İncil'de, ne Zebur'da, ne de Furkân'da indirmemiştir. O (namazlarda) tekrarla okunan yedi âyet ve bana ihsân edilen yüce Kur'ân'dır."** Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 1, (2878).

Tirmizi hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Nesâî'nin yine Ebû Hüreyre'den yaptığı bir rivayette: *"O (Fatiha sûresi) benimle kulum arasında taksim edilmiştir. Kuluma istediği verilmiştir"* ziyadesi vardır.

439 ٣– وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما. قال: [بَيْنَا جبريلُ عليه السَّلامُ قَاعداً عند النبيِّ ﷺ إذْ سمعَ نَقيضاً من فَوْقه فرفعَ رأسَهُ إلى السَّماءِ فقَالَ: هَذَا بابٌ من السَّماءِ فُتحَ اليَوْمَ لَمْ يُفْتَحْ قطُّ إلاَّ اليَوْمَ فنزَلَ منه مَلكٌ فقَالَ: هَذَا مَلَكٌ نزَلَ إلى الأرضِ لَمْ يَنْزِلْ قط إلاَّ اليَوْمَ فسَلَّمَ وقَالَ: أَبْشِرْ بنُورينِ أوتيتَهُمَا لم يُؤْتَهُمَا نبيٌّ قَبْلَكَ: فَاتحةَ الكِتَابِ وخَواتيمَ سُورةِ البقرة، لمْ تَقْرأ بحرفٍ منهما إلاَّ أعْطيتَهُ]. أخرجه مسلم والنسائى.

« والنقيض » الصوت.

3. (439)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Cibril (aleyhisselam), Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yanında otururken yukarıda kapı sesine benzer bir ses işitti. Başını göğe doğru kaldırdı. Cibril (aleyhisselâm) dedi ki: **"İşte gökten bir kapı açıldı, bugüne kadar böyle bir kapı asla açılmamıştı."** Derken oradan bir melek indi. Cibril *(aleyhissalâtu vesselâm)* tekrar konuştu: **"İşte arza bir melek indi, şimdiye kadar bu melek hiç inmemişti."** Melek selam verdi ve Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e: **"Sana verilen iki nuru müjdeliyorum. Bunlar, senden önce başka hiçbir peygambere verilmemişlerdi: Onların biri Fatihâ Sûresi, diğeri de Bakara Sûresi'nin son kısmı. Onlardan okuduğun her harfe mukabil sana mutlaka büyük sevap verilecektir"** dedi. Müslim, Müsâfirin 254; Nesâî, İftihah 25.

440 ٤– وعن عدى بن حاتم رَضِىَ اللهُ عَنْهُ. أنّ رسول الله ﷺ قال: [المغضوبُ عليهِمْ: اليهُودُ، والضَّالينَ: النَّصارى]. أخرجه الترمذى.

4. (440)- Adiyy İbnu Hâtim (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **(Fatiha'da geçen) elmağdûb aleyhim (Allah'ın gazabına uğrayanlar) Yahudilerdir, ed-dâllîn (sapıtanlar) da Hıristiyanlar'dır",** Tirmizî, Tefsir 2, (2957).

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Fatiha Sûresi'nin son âyetinde geçen mağdub aleyhim (Allah'ın gazabına uğrayanlar) tabiri ile Yahudilerin kastedildiğini, dâllin (sapıtanlar) tabiriyle de Hıristiyanların kastedildiğini açıklıyor.

Esasen, Kur'ân-ı Kerîm'de bir çok âyet Yahudilerin gadaba uğrama durumlarını ifâde etmiştir. Bu ayetlerden biri şöyle: **"... Onlara yoksulluk ve düşkünlük damgası vuruldu. Allah'ın gazabına uğradılar. Bu Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmelerindendi. Bu karşı gelmeleri ve taşkınlık yapmalarındandı"** (Bakara, 61). Şu âyetler de görülebilir: Âl-i İmrân, 112; Bakara 90; A'raf 152; Maide 60; Mücadele 14. Şu âyet de açık olarak Yahudilerin Allah'ın gazabına uğradıklarını ifâde eder: **"Buzağıyı ilâh ittihaz edenler, Rablerinin gadabına ve dünya hayatında alçaklığa uğraya-caklar. İftira edenleri böylece cezalandırırız"** (A'raf 152). **"İsrailoğullarından inkâr edenler, Dâvud'un ve Meryem oğlu İsâ'nın diliyle lânetlenmişlerdi. Bu, başkaldırmaları ve aşırı gitmelerindendi"** (Maide, 78).

Ayetlerden anlaşılacağı üzere Yahudiler, haksız yere peygamber öldürmek, verilen emirleri dinlememek, taşkınlığa düşüp azmak gibi sebeplerle Allah'ın gadabına uğramışlardır.

Hıristiyanların sapıtmaları, kitaplarını tahrif ederek, Hz. İsa'ya ulûhiyet isnâd etmeleri, ruhbanları kendilerine Rab tâyin etmeleri gibi sebeplerle haktan ayrılarak sapıtmışlardır.

BAKARA SÛRESİ

441 ١ – عن أبي أمامة رضى الله عنه قال: [سَمِعْتُ رسولَ الله ﷺ يقول: اقرَؤُا القرآنَ فإنَّه يأتي يومَ القيامة شفيعاً لأصحابه، اقرَؤُا الزهراوين البقرةَ وآلَ عمرانَ فإنَّهما يأتيان يومَ القيامة كأنَّهما غمامتان أو غيايتان أو كأنَّهما فرقان من طيرٍ صوافَّ تحاجَّان عن صاحبهما، اقرَؤُا البقرةَ فإنَّ أخذَها بركةٌ، وتركَها حسرةٌ، ولا يستطيعُها البَطَلَةُ]. أخرجه مسلم. قيل «البطلة» السحرة.

زاد في رواية: ما من عبدٍ يقرأُ بها في ركعةٍ قبل أن يسجدَ ثمَّ يسألُ الله تعالى حاجةً إلاَّ أعطاه. إن كادت لتستحصي القرآنَ كلَّه].

«الغياية» كلُّ شيءٍ أظل الإنسان فوق رأسه كالسحابة وغيرها.

1. (441)- *Ebu Ümâme* (radıyallahu anh) buyurdu ki: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i işittim, diyordu ki: "Kur'an-ı Kerîm'i okuyun. Zira Kur'ân, kendini okuyanlara kıyamet günü şefaatçi olarak gelecektir.

Zehrâveyn'i yani Bakara ve Âl-i İmrân surelerini okuyun! Çünkü onlar kıyamet günü, iki bulut veya iki gölge veya saf tutmuş iki grup kuş gibi gelecek, okuyucularını müdâfaa edeceklerdir. Bakara suresini okuyun! Zira onu okumak berekettir. Terki ise pişmanlıktır. Onu tahsil etmeye sihirbazlar muktedir olamazlar." Müslim, Müsâfirin, 252, (804).

Bir rivayette şu ziyade mevcuttur: Bir rekatta, secdeden önce, bir kul onu okur, sonra da Allah'tan birşey isterse Allah istediğini mutlaka verir."

442 ٢– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [بَعَثَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بَعْثاً وَهُمْ ذُو عَدَدٍ فَاسْتَقْرَأَهُمْ، فَقَرَأَ كُلُّ رَجُلٍ مِنْهُمْ مَا مَعَهُ مِنَ الْقُرْآنِ فَأَتَى عَلَى رَجُلٍ مِنْ أَحْدَثِهِمْ سِنّاً فَقَالَ مَا مَعَكَ أَنْتَ يَا فُلاَنُ؟ فَقَالَ: مَعِي كَذَا وَكَذَا، وَسُورَةُ الْبَقَرَةِ. قَالَ: أَمَعَكَ سُورَةُ الْبَقَرَةِ؟ قَالَ نَعَمْ! قَالَ: اذْهَبْ فَأَنْتَ أَمِيرُهُمْ فَإِنَّهَا إِنْ كَادَتْ لَتَسْتَحْصِي الدِّينَ كُلَّهُ. فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ أَشْرَافِهِمْ: وَاللهِ مَا مَنَعَنِي يَا رَسُولَ اللهِ أَنْ أَتَعَلَّمَهَا إِلاَّ خَشْيَةَ أَنْ لاَ أَقُومَ بِمَا فِيهَا. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ تَعَلَّمُوا تَعَلَّمُوا الْقُرْآنَ وَاقْرَؤُهُ وَقُومُوا بِهِ، فَإِنَّ مَثَلَ الْقُرْآنِ لِمَنْ تَعَلَّمَهُ فَقَرَأَهُ وَقَامَ بِهِ كَمَثَلِ جِرَابٍ مَحْشُوٍّ مِسْكاً يَفُوحُ رِيحُهُ كُلَّ مَكَانٍ، وَمَثَلُ مَنْ تَعَلَّمَهُ وَرَقَدَ عَنْهُ وَهُوَ فِي جَوْفِهِ كَمَثَلِ جِرَابٍ أُوكِيَ عَلَى مِسْكٍ].

أخرجه الترمذى.

«والإيكاء» الشَّدُّ.

2. (442)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kalabalık bir askerin katıldığı orduyu sefere çıkardı. Askerlere Kur'ân okumalarını tenbihledi. Ayrıca teker teker görerek herbirine Kur'an'dan bildikleri yerleri okumalarını tenbihliyordu. Derken sıra yaşça en genç birisine gelmişti. Ona: **"Kur'an'dan sen ne biliyorsun ey falanca?** diye sordu. Genç: "Ben, dedi, falan falan sureleri ve bir de Bakara suresini biliyorum." Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Yani sen Bakara'yı biliyor musun?"** diye sordu. "Evet!" cevabı üzerine: **"Haydi yürü, seni askerlere komutan tayin ettim"** dedi. Askerlerin ileri gelenlerinden biri atılıp: *"Yemin olsun, Bakara'yı ezberlememe mâni olan şey, hükümleriyle amel edememek korkusundan başka birşey değildir"* dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu tenbihte bulundu:

"Kur'ân'ı öğrenin ve onu okuyun. Kur'ân-ı Kerîm'in onu öğrenip okuyan ve onunla amel eden kimse için durumunu, içi ağzına kadar misk dolu bir kutuya benzetebiliriz. Bu her tarafa koku neşreder. Kur'ân'ı öğrendiği halde, ezberinde olmasına rağmen okumayıp yatan kimse de ağzı sıkıca bağlanmış, hiç koku neşretmeyen misk kabı gibidir." Tirmizî, Sevabu'l-Kur'ân 2, 2879. H.

443 -٣ وعن النواس بن سمعان رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: يُؤْتـَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِالْقُرآنِ وَأَهْلِه الّذينَ كَانُوا يَعْمَلُونَ بِهِ فِي الدُّنْيَا تَقْدُمُهُ سُورَةُ الْبَقَرَةِ وَآلِ عِمْرَانَ. وَضَرَبَ لَهُمَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ ثَلاثَةَ أَمْثَالٍ مَا نَسِيتُهُنَّ بَعْدُ قَالَ: كَأَنَّهُمَا غَمَامَتَانِ أَوْ ظُلَّتَانِ سَوْدَاوَانِ بَيْنَهُمَا شَرْقٌ، أَوْ كَأَنَّهُمَا فِرْقَانِ مِنْ طَيْرٍ صَوَافَّ تُحَاجَّانِ عَنْ صَاحِبِهِمَا]. «الشرق» الضوء.

3. (443)- *Nevvâs İbnu Sem'an* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: **"Kıyâmet günü Kur'ân-ı Kerim ve ona dünyada iken sahip çıkıp onunla amel edenler getirilirler. Bu gelişte, Bakara ve Âl-i İmrân sûreleri Kur'ân-ı Kerîm'in önünde yer alırlar."** Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir iki sure için üç teşbihte bulundu ki, bir daha onları unutmadım. Şöyle demişti: **"Onlar sanki iki bulut veya aralarında nur ve aydınlık olan iki siyah gölgelik veya sahiplerini müdafaa vaziyeti almış saflar halinde iki kuş sürüsü gibidirler."** Müslim, Müsafirin 253, (305); Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 5, (2886).

AÇIKLAMA:

Bazı âlimler, yukarıdaki hadiste olduğu üzere nâslarda gelen karinelere dayanarak dünyada yapılan hayırlı amellerin, kıyamet günü belli bir şekil alarak mizana girip tartılacaklarını söylerler. Bu hadis Kur'ân-ı Kerîm'in surelerinin bile ayrı bir teşahhus kazanacağını, müstakil birer sûrete gireceğini ifâde etmektedir.

Bakara ve Âl-i İmrân surelerinin Kur'ân-ı Kerîm'in önünde gelmeleri ise, bunların sevabca, şerefce diğerlerinden üstünlüğünü ifade eder. Bunlar esasen hem en uzun sûreler, hem de ihtiva ettikleri ahkâmca fevkalâde zengindirler. Bunların siyah gölgelik olarak temsil edilmeleri hikmetlidir. Çünkü kıyamet günü ile ilgili tasvirler insanların en ziyade gölgeye ihtiyaç duyacaklarını ifâde etmektedir. Siyah gölgelik demek,

gölgesi son derece koyu sıcağa karşı iyi koruyan demektir. Aralarındaki nuru bâzı âlimler, iki gölgeyi ayıran hudud olarak yorumlamıştır. Mamafih, "gölgeler üst üste ve son derece koyu olmasına rağmen ışığı geçirmektedir, aydınlığın manası budur" yorumunu yapan da olmuştur.

444 ٤ – وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: [لاَ تَجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ مَقَابِرَ، إِنَّ الشَّيْطَانَ يَفِرُّ مِنَ الْبَيْتِ الَّذِى تُقْرَأُ فيهِ سُورَةُ الْبَقَرَةِ]. أخرجهما مسلم والترمذى.

4. (444)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: *"Evlerinizi kabirlere çevirmeyin, içerisinde Bakara suresi okunan evden şeytan kaçar."* Müslim, Müsâfirin, 212, (780); Tirmizî, Sevabu'l-Kur'ân 2, (2780).

AÇIKLAMA:

Evlerin kabirlere çevrilmemesinden maksadın, evlerde ibâdet ve hayırlar yapılmasını, irşad olduğunu, daha önce meskenle ilgili bahiste açıklamıştık.

Bu rivâyette, sûrelerin isimlendiriliş şekline de bir örnek görmekteyiz. Çünkü bâzı âlimler sure-i Bakara, sûre-i Nisa gibi isimlendirmelerin hoş olmadığını, "İçinde Bakara zikredilen sure", "İçinde Nisâ zikredilen sure" şeklinde söylenmeleri gerekir demiştir. Ancak burada bizzat Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in *Sure-i Bakara diye tesmiye ettiğini görmekteyiz.* Evden şeytanın kaçması "şeytanın zarar veremeyeceği" şeklinde te'vil edilebilir.

445 ٥ – وزاد مسلم في هذا: [وقال رَسُولُ اللهِ ﷺ إذَا قَضَىٰ أَحَدُكُمُ الصَّلاَةَ في المَسْجِدِ فَلْيَجْعَلْ لِبَيْتِهِ نَصِيباً مِنْ صَلاَتِهِ فَإِنَّ اللهَ! تَعَالَى جَاعِلٌ في بَيْتِهِ مِنْ صَلَوَاتِهِ خَيْراً].

5. (445)- *Müslim*'in bir rivâyetinde yukarıdaki hadise şu ziyâde yapılmıştır: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: **"Sizden biri mescidde namazı bitirdi mi, namazından evine de bir pay ayırsın. Zira Cenab-ı Hakk, namazlarından evine de hayır yaratacaktır"** Müslim, Misâfirin 210, (778).

AÇIKLAMA:

Evin kabre çevrilmemesi, zikirle, ibâdetle ihyâ edilmesine bağlı

olduğuna göre, bunun en iyi yollarından biri evlerde namaz da kılmaktır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* evlerde nâfile, sünnet nev'inden namaz kılınmasını emretmektedir. *Namaz evde hayır yaratılması,* evde kılınan namaz sebebiyle eve meleklerin gelmesi, şeytanların kaçması, ibâdetin sebep olduğu hatırlamalarla malâyaniyattan kaçınılmasının hâsıl edeceği huzûr, sükûn, mânevî hava vs.'nin hakim olmasıdır.

446 ٦– وعن ابن مسعود رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ أنَّ رَسولَ الله ﷺ قال: [مَنْ قَرَأَ بِالآيَتَيْنِ اللَّتَيْنِ مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ في لَيْلَتِهِ كَفَتَاهُ] أخرجه الخمسة إلا النسائى.

6. (446)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular: **"Bakara Suresi'nin sonundaki iki ayeti geceleyin kim okursa o iki âyet ona kâfi gelir."** Buhârî, Megâzî 12, Fedâilu'l-Kur'ân 10, 17, 37; Müslim, Müsâfirin 255, 256, (807-808); Ebû Dâvud, Salât 326, (1397); İbnu Mâce 183, (1369)ş Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 4, (2884).

AÇIKLAMA:

Bakara suresinin sonundaki iki ayet halkımızca Amenerresul diye adlandırılan aşr-ı şerif'tir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a Mirac esnasında vahyedilmiştir. Cenâb-ı Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Mirac sırasında Rabbülâlemin'e ümmetinin tahiyyât, tesbihât ve salâvât nevinden ibâdetlerini hediye olarak takdim etmiş, mukâbilinde de Rabbülâlemin'den ümmetine hedâya olarak bu iki âyeti getirmiştir. Onlarda mü'minler için öyle müjdeler ifâde edilmiştir ki hakikaten, Mirâc gibi *Arşı A'la*'yı aşıp Kurbiyet-i İlâhiyeye ulaşan muhteşem bir seyahatin muazzam yolcusu Rahmeten lil-âlemin olan Resul-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Fahr-i Kâinat olma makamına layık, günâhkâr ve hatakâr kullara Rabbülâlemin'den olmaya elyak misilsiz bir hediye olmuştur:

★ **Tâkatlarının dışında sorumluluk yoktur!...**

★ **Unutarak, kasıdsız olarak yaptığı hatalarda sorumluluk yoktur!**

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu iki ayetin **"cennet hazinelerinden", "Arş-ı Âzam'ın altında bulunan hazine"**den alınmış olduğunu belirtmiştir. Âyetler meâlen şöyledir:

"O Peygamber de kendisine Rabbinden indirilene imân etti, müminler de. Onlardan herbiri, Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı. "Onun (Allah'ın) peygamberlerinden

hiçbirini diğerlerinden ayırmayız, (hepsine inanırız), dinledik (kabûl ettik, emrine) itaat ettik. Ey Rabimiz, mağfiretini (isteriz). Son varışımız ancak sanadır" dediler.

Allah hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez. (Herkesin) kazandığı (hayır) kendi faidesine, yaptığı (şer de) kendi zararınadır. "Ey Rabbimiz unuttuk yahut yanıldıysak bizi tutup sorguya çekme. Ey Rabbimiz, bizden evvelki (ümmet)lere yüklediğin gibi üstümüze ağır bir yük yükleme. Ey Rabbimiz, tâkat getiremiyeceğimizi bize taşıtma. Bizden (sâdır) olan (günahları) sil, bağışla, bize mağfiret et, bizi esirge. Sen Mevlamızsın bizim. Artık kâfirler gürûhuna karşı da bize yardım et" (Bakara 285-286).

Önceki ayet iman esaslarını ve mü'minin edebini beyân ederken, son ayet, Cenâb-ı Hakk'ın mü'mine olan başlıca lütuflarını sayıyor. Rabbimizin lütufları, kulun dua ve talebi üslûbunda sayılmaktadır, toplam yedi tanedir. Yani yedi aded lûtf-i Rabbânî'dir. Zira vermek istemeseydi istemek vermezdi!

447 ٧– وعن النعمان بن بشير رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُما قال: قال رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: [إنَّ اللّٰهَ كَتَبَ – كتاباً قَبْلَ أنْ يَخْلُقَ السَّمٰوات وَالأرْض بألْفَى عامٍ أنْزَلَ منْهُ آيتَيْنِ خَتَمَ بِهِمَا سُورَةَ الْبَقَرَةِ لاَ تُقْرَآنِ في دارٍ ثَلاثَ مرَّاتٍ فَيَقْرَبُهُما شَيْطَانٌ]. أخرجه الترمذى.

7. (447)- *Nu'mân İbnu Beşîr* (radıyallahu anhüma) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Allah, arz ve semâvatı yaratmazdan iki bin yıl önce bir kitap yazdı. O kitaptan iki âyet indirip onlarla Bakara suresini sona erdirdi. Bu iki âyet bir evde üç gece okundu mu artık şeytan ona yaklaşamaz."** Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 4, 2885.

448 ٨– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: قال رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: [قِيلَ لِبَنِى إسْرَائِيلَ « ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّداً وَقُولُوا حِطَّةٌ يُغْفَرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ » فَبَدَّلُوا فَدَخَلُوا الْبَابَ يَزْحَفُونَ عَلَى أسْتَاهِهِمْ. وقَالُوا: حَبَّةٌ في شَعْرَةٍ]. أخرجه الشيخان والترمذى.

8. (448)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Benî İsrail'e: "Kapıdan secde ederek girin ve (dileğimiz günahlarımızın) dökülmesidir deyin, ta ki**

hatalarınız bağışlansın" (Bakara 58) denildi. Ama onlar (emri değiştirdiler de kapıdan kıçları üzerine sürünerek girdiler ve "kılın içinde bir tâne" dediler." Müslim, Tefsir 1, (3015); Buhârî, Enbiya 28, Tefsir, Sure 2,5, 4, 7; Tirmizî, Tefsir Bakara (2959).

AÇIKLAMA:

Mısır'dan kaçan Yahudiler, Hz. Musa (aleyhisselam)'nın rivâyetinde Tih sahrasında kırk yıl dolaştıktan sonra Yûşa (aleyhisselam) ile oradan çıkmış, Allah'ın izni ile Kudüs'e girmeleri müyesser olmuş idi. Ancak şehre girerken secde halinde olmalarını -veya eğilerek girmelerini veya girdiklerinde şükran secdesinde bulunmalarını- emretmişti. Onlar emri değiştirdiler. Ve şehre sürünerek girdiler. Ayet-i kerimenin ifadesine göre, girerken, hıtta demeleri emredilmişti. Bu kelime: "Dileğimiz, günahlarımızın indirilmesidir" manasına gelir. Yani, böyle diyerek, mağfiret taleb etmeleri emredildi. Ancak Yahudiler, bu kelimeyi habbe kelimesiyle değiştirdiler, "Kılın içinde bir habbe" dediler. Aslında bu söz bir mâna ifâde etmez. Ancak Allah'ın emrine karşı muhalefet ve istihzalarını izhâr eder.

Rivâyete göre, bu fi'lî ve kavlî isyanları sebebiyle gadab-ı ilâhîye uğrayarak tâunla cezalandırılırlar. Bir saatte yetmiş bin kadarı helâk olur.

449 ٩– وعن عامر بن ربيعة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ في سَفَرٍ في لَيْلَةٍ مُظْلِمَةٍ فَلَمْ نَدْرِ أَيْنَ الْقِبْلَةُ؟ فَصَلّى كُلُّ رَجُلٍ مِنّا عَلى حِيَالِه. فَلَمَّا أَصْبَحْنَا ذَكَرْنَا ذٰلِكَ لِرَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فنزلت: ﴿فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ﴾]. أخرجه الترمذى. المراد «بحياله» تلقاء وجهه.

9. (449)- *Âmir İbnu Rebî'a* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz karanlık bir gecede Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte bir seferde idik. Kıble istikametini bilemedik. *Herkes kendi istikametine yönelerek namazını kıldı. Sabah olunca durumu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a açtık. Bunun üzerine şu âyet indi.* **"...Nereye yönelirseniz Allah'ın yönü orasıdır** (Bakara, 115)." Tirmizî, Tefsir, Bakara (2960), Salat 354, (345).

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivâyet, bulut, gece karanlığı gibi sebeplerle, kişi kıbleyi

tâyinde acze düşecek olursa ne yapması gerektiği hususunda bilgi vermektedir. Taberâni'de gelen Muâz İbnu Cebel (radıyallahu anh) rivâyeti de bunu te'yid eder: "Bulutlu bir günde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte bir sefer ederken kıbleye yönelmeden namaz kıldık. Namaz bitince güneş açtı. Biz "Ey Allah'ın Resulü, namazımız kıbleye olmamış" dedik. Bize: *"Namazlarınız hakkıyla (eksiksiz olarak) Allah'a ulaştı"* cevabını verdi.

Tirmizî, hadisin, senet yönüyle zayıf olduğunu söyler. Ancak, hükmüyle, başta Süfyanu's-Sevrî, İbnu'l-Mübârek, Ahmed İbnu Hanbel ve İshâk İbnu Rahûye olmak üzere pekçok ulemanın amel ettiğini belirtir.

Hanefî uleması da şöyle demiştir: "Kim kıbleyi şaşırırsa araştırır ve namazını kılar. Yanlış istikamete kıldığı anlaşılırsa namazı iâde etmez, çünkü kendisine vâcib olan "kıbleyi araştırma" işini yerine getirmiştir. Şâfiî merhum ise, bu durumda: *"Namazını, vakti içinde veya bilâhere iade eder, çünkü "kıbleye yönelmek"* kesin bir vecibedir" buyurur. Sübülü's-Selâm'da İmam Şâfiî'nin bu sözü kaydedildikten sonra: "Azher olan (en doğrusu) seferle ilgili rivâyetle ameldir. *Zira Muâz İbnu Cebel rivâyetiyle takviye görmüştür. Esasen tek başına da hüccettir"* denir. Yâni Şafiîler de bu hadisle ameli benimsemişlerdir.

450 ١٠ – وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْهُ. [أَنَّ عُمَرَ بْنَ الخَطّابِ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال يَارَسُولُ اللهِ لَوْ صَلّيْنَا خَلْفَ الْمَقَامِ. فنزلت ﴿ **وَاتّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إبْرَاهِيمَ مُصَلًّى** ﴾]. أخرجه الشيخان، والترمذى.

10. (450)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: *Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e hitab ederek: "Ey Allah'ın Resûlü (tavaftan sonra kılınan iki rek'atı) Makam'ın gerisinde kılsak (daha iyi olmaz mı?)" diye bir temennide bulunmuştu, hemen şu âyet nâzil oldu:* **"İbrahim'in makamını namazgâh yapın..."** (Bakara, 125). Buhârî, Tefsir, Bakara 9. Ahzâb 8; Müslim, Fezâilu's-Sahabe 2, (2399); Tirmizî,Tefsir, Bakara (2963).

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, Hz. Ömer'in sebkat eden temennisine muvafık olarak nâzil olan ayetlerden biridir. Bu çeşitten birkaç vak'a vardır. Daha açık rivayetlerde geldiğine göre Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz.

Ömer (radıyallahu anh)'in elinden tutarak: "Kâbe'nin yakınındaki Makam'ı göstererek: **"Burası Makam-ı İbrahim'dir"** buyurur. O da: "Burasını namazgâh yapsanız olmaz mı?" demiş, Resûl-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)* de "Öyle bir şey ile emrolunmadım" buyurmuştur. Fakat gün batmadan yukarıda kaydedilen ayet-i kerimede nâzil olmuştur.

Makam-ı İbrahim, Kâbe'nin inşâsı sırasında Hz. İbrahim (aleyhisselam)'in iskele olarak kullandığı veya halkı hacca dâvet ederken üzerine çıktığı taşın bulunduğu yerdir. Hâlen bu makam mevcuttur ve tavaftan sonra bunun gerisi tarafında iki rekât tavaf namazı kılınır.

451 ١١ – وعن البراء بن عازب رضي الله عنهما قال: [أوَّلَ ما قدم رَسُولُ اللهِ ﷺ الْمَدِينَةَ نَزَلَ عَلَى أجْدَادِه أوْ قَالَ أخْوالِه مِنَ الأنْصَارِ، وَأنَّهُ صَلّى قِبَلَ بيْتِ الْمَقْدِسِ سِتَّةَ عَشَرَ شَهْراً أوْ سَبْعَةَ عَشَرَ شَهْراً، وَكَانَ يُعْجِبُهُ أنْ تَكُونَ قِبْلَتُهُ قِبَلَ الْبَيْتِ، وأنَّهُ صَلَّى أوَّلَ صَلاَةٍ صَلاَّهَا صَلاَةَ الْعَصْرِ، وَصَلّى مَعَهُ قَوْمٌ فَخَرَجَ رَجُلٌ مِمَّنْ صَلّى مَعَهُ فَمَرَّ عَلَى أهْلِ مَسْجِدٍ وَهُمْ رَاكِعُونَ فَقَالَ: أشْهَدُ بِاللهِ لَقَدْ صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ قِبَلَ الْكَعْبَةِ فَدَارُوا كَمَا هُمْ قِبَلَ الْبَيْتِ، وَكَانَتِ الْيَهُودُ قَدْ أعْجَبَهُمْ إذْ كَانَ يُصَلّي قِبَلَ الْمَقْدِسِ، فَلَمَّا وَلّى وَجْهَهُ قِبَلَ الْبَيْتِ أنْكَرُوا ذلِكَ فَنَزَلَتْ ﴿قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ في السَّمَاءِ﴾ فَقَالَ السُّفَهَاءُ وَهُمُ الْيَهُودُ ﴿مَا وَلاَّهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِى كَانُوا عَلَيْهَا؟ قُلْ للهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِى مَنْ يَشَاءُ إلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

11. (451)- *el-Berâ İbnu'l-Âzib* (radıyallahu anh) buyurdular ki: *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'ye gelince, önce Ensar'dan olan ecdâdının -veya dayılarının- yanına indi: O zaman namazlarını on altı veya on yedi ay boyunca Beytu'l-Makdîs'e doğru kıldı. Ancak kıblenin Kâbe'ye doğru olmasını arzuluyordu. (Kâbe'ye doğru) kıldığı ilk namaz da ikindi namazı idi. Bu namazı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte ashabtan bir grup kimse kılmıştı. Bu namazı kılanlardan biri, oradan ayrılınca bir mescide rastladı. Cemaati namaz kılıyordu ve tam rükû halinde idiler. Adam onlara: "Şehâdet ederim ki Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le Kâbe'ye doğru namaz kıldık" dedi. Cemaat oldukları yerde Kâbe'ye yöneldiler.*

Müslümanların Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kılmaları Yahudiler'i memnun ediyordu. Yüzler Kâbe'ye doğru yönelince Yahudiler bundan hiç memnun kalmadılar. Arkadan hemen şu mealdeki ayet nâzil oldu: **"Yüzünü göğe çevirip durduğunu görüyoruz..."** (Bakara, 144). Beyinsiz Yahudiler dedikoduya başladılar: **"Uyageldikleri kıbleyi niye değiştirdiler? De ki: "Doğu da batı da Allah'ındır. Allah dilediğini doğru yola hidâyet eder"** (Bakara, 144). Buhârî, İman 30, Tefsir, Bakara 12, 18, Salât 31; Müslim, Mesâcid 11, (525); Tirmizî, Bakara (2966), Salat 252, 339; Nesâî, Kıble 1 (2, 60) Salât 22, (1, 242).

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine'ye geldiği ilk zamanlarda vahiy gelmeyen birçok hususta ehl-i kitâbı esas alıyordu. Hatta saçına verdiği şekilde bile müşriklere muhâlefet etmek için ehl-i kitabın tarzını esas almıştı. Bu davranışı, onlarda saf bir vahdâniyet olmasa bile yaratıcıya, risâlet müessesesine, ba'su ba'del'l-mevt'e (ahiret) vs.'ye inanıyorlardı. Tarzları, müesseseleri vahye dayanmış olabilirdi. Ayrıca kitaplarında kendisinden bahsedilmiş, geleceği haber verilmişti. Hattâ Yahudiler, yeni bir peygamberin gelmesini bekliyorlardı. Binâenaleyh Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onların İslâmiyet'i benimseyeceğini, Müslüman olacaklarını ümid ediyordu.

Ancak her geçen gün, oların İslâmiyet'e yaklaştıklarına değil, uzaklaştıklarına delil teşkil ediyordu. Belki onlar da başlangıçta, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hakkında bir kısım tecessüslere düşmüşler, merakla karşılamışlardı. Onlar da, İslâm'ın yeni bir din olduğunu, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa gibi önceki peygamberleri (aleyhisselam) inkâr etmemekle berâber, ellerindeki nüshaları muharref kabul ettiğini görüp anlayınca meraklarını izâle edip, kesinlikle tavır almışlardı. Müslümanlarla alay ediyorlardı. Aleyhte müşriklerle, münâfıklarla işbirliği yapıyorlar ve fırsat buldukça onları Müslümanlar aleyhine tahrik ediyorlardı.

Bu durum karşısında Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de ehl-i kitab'a karşı daha kesin, daha kararlı, daha enerjik bir tavır takınmaya başladı, kılık kıyafetten, tâ kıblenin değişmesine varıncaya kadar bu muhalefet zinciri devam etti. Kıblenin değişmesiyle ilgili âyet, açıklamaya çalıştığımız umumi muhalefet prensibinin vahiyle noktalanmasıdır.

İslâm, Allah indindeki mûteber dindir. Müslümanlar müstakil bir

ümmettir. İnançlarıyla, ibâdetleriyle, kıblesiyle, ziyâretgâhlarıyla, kılık kıyafet ve diğer içtimâî müesseseleriyle tamamen müstakil bir ümmettir. Kıblenin tahviliyle ilgili âyet bir bakıma bu istikbâliyetin ilânı, ehl-i kitapla berâberliklerin terkedilmesinin başlangıcı olmuştur. Bundan sonra Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* her hususta onlardan ayrılmayı prensip yapacak ve hatta Yahudiler şöyle diyecektir:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize muhâlefet etmedik hiçbir şey bırakmadı, her işimizde bir muhalefet etti."

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Ehl-i Kitabı kazanmak için Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kıldığını, Ebu'l-Âliye'den gelen bir rivâyet tasrih eder.

Beytü'l-Makdis'e yani Kudüs'e doğru kaç ay namaz kılındığı hususunda rivayetler değişik rakamlar vermişlerdir. Yukarıdaki rivayette "on altı veya on yedi" diye şek edilir. Dokuz ay, on ay, on üç ay, on sekiz ay, iki sene diyen rivayetler bile vardır. Kadı İyaz on yedi ay diyen rivayetin en sahih olduğunu kabul eder. Nevevî ise on altı ay diyen rivayeti. Bu iki görüşü İbnu Hacer şöylece te'lif eder: *"On altı ay olduğunu söyleyenler Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Medine'ye geldiği ayla vahyin geldiği ayı bir hesab etmiş, artan günleri saymamıştır. On yedi diyenler ise bunları ayrı ayrı düşünmüşlerdir. Nitekim Medine'ye geliş Rebiü'l-evvel ayında olmuştu, tahvil de ikinci senenin Receb ayının ortalarında vukua geldi.*

Ayette yer verilen **"yüzünü göğe çevirip durduğunu görüyoruz"** ifadesi, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kıblenin Kudüs'ten Kâbe'ye çevrilmesi arzusunu ifade eder. Çünkü, rivayetler, Medine'ye geldiği andan itibaren kıblenin Kudüs'e değil, Kâbe'ye olması hususunda arzu duyduğunu belirtir. İbnu Abbas (radıyallahu anh)'ın bir açıklaması şöyle: "Hz.Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine'ye hicret edince ora ahâlisinin çoğu Yahudi idi ve Beytu'l-Makdis'i kendilerine kıble yapmışlardı. Allah da Resulü'ne Beytu'l-Makdis'i kıble yapmasını emretti. Bu duruma Yahudiler sevindiler. Böylece Müslümanlar on yedi ay Kudüs'e yöneldiler. Ancak Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. İbrahim (aleyhisselam)'in kıblesine yönelmek istiyordu. Arzusunun tahakkuku için Rabbine dua ediyor semâya doğru yöneliyordu. İşte bu durum üzerine âyet nâzil oldu." Mücâhid tarikinden gelen rivâyette şu ziyâde mevcuttur: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kıblenin değişmesini istiyordu, çünkü Yahudiler: "Muhammed, (dinde) bize muhâlefet ettiği halde kıblemize yöneliyor" diyorlardı. Bunun üzerine âyet nazil oldu.

Son olarak şunu da kaydedelim: Mekke'de iken Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in namaz kıldığı istikametle ilgili olarak iki rivayet var. Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'de İbnu Abbas'tan kaydettiği rivâyete göre: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kudüs ile kendi arasına Kâbe'yi koyarak Kudüs'e yönelerek namaz kılıyordu." Taberânî'nin İbnu Cüreyc tarikinden kaydına göre: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* önce Kâbe'ye müteveccihen namaz kıldı. Sonra, daha Mekke'de iken Beytu'l-Makdis'e yönelmesi emredildi. Bu şekilde üç hac mevsimi boyunca namaz kıldı, sonra da hicret etti. Medine'ye gelince on altı ay ona yönelerek namaz kıldı. Sonra Allah onu Kâbe'ye yöneltti.

452 ١٢ – وفي أخرى لمسلم وأبى داود عن أنس: [فَمَرَّ رَجُلٌ مِنْ بَنِى سَلِمَةَ وَهُمْ رُكُوعٌ فِي صَلاَةِ الصُّبْحِ نَحوَ بَيْتِ الْمَقْدِسِ فَقَالَ: أَلاَ إِنَّ الْقِبْلَةَ قَدْ حُوِّلَتْ إِلَى نَحوِ الْكَعْبَةِ مَرَّتَيْنِ فَمَالُوا كَمَا هُمْ رُكُوعاً إِلَى الْكَعْبَةِ].

12. (452)- *Müslim* ve *Ebu Dâvud*'un Enes' (radıyallahu anh)'ten rivâyet ettikleri bir diğer hadis şöyledir: *"Onlar Beytu'l-Makdis'e doğru yönelmiş halde, sabah namazının rükûunda iken, Benî Seleme'den bir adam kendilerine uğradı ve: "Kıble istikameti Kâbe'ye çevrildi"* dedi. Bu sözünü iki kere tekrar etti. Cemaat rükûda iken Kâbe'ye yöneldiler." Müslim, Mesâcid 15, (527); Ebû Dâvud, Salât 206, (1045).

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste kıbleyi değiştiren âyetin ikindi namazında nâzil olduğunu söylediği halde bu rivayette sabah namazında olduğu söylenmiştir. Alimler şöyle te'lif ederler: "Muhtemelen Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ikindi namazında gelmiş bulunan emir Kuba'dakilere ertesi gün sabah namazında ulaştı. Çünkü Kuba Medine'nin dışında bir köy idi. Haberin buraya biraz te'hirle gelmesi normaldir.

453 ١٣ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [لَمَّا وُجِّهَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِلَى الْكَعْبَةِ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ كَيْفَ بِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ مَاتُوا وَهُمْ يُصَلُّونَ إِلَى بَيْتِ الْمَقْدِسِ فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى ﴿ وَمَا كَانَ اللهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ ﴾]. أخرجه أبو داود والترمذى وصححه.

13. (453)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Âyet-i kerimenin emriyle Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* kıbleyi Kâbe'ye yöneltin-

ce Müslümanlar sordular: **"Ey Allah'ın Resulü, Beytü'l-Makdis'e yönelerek namaz kılmış ve şimdi ölmüş olan kardeşlerimizin namazları ne olacak?" Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti indirdi: "Senin yöneldiğin istikameti, peygambere uyanları, cayanlardan ayırd etmek için kıble yaptık. Doğrusu Allah'ın yola koyduğu kimselerden başkasına bu ağır bir şeydir. Allah imanlarınızı (ibâdetlerinizi) boşa çıkaracak değildir" (Bakara, 143).** Ebu Dâvud, Salât 16 (4680); Tirmizî, Tefsir, Bakara (2968).

AÇIKLAMA:

Kıblenin değiştirilmesiyle ilgili ayet ve rivayetlerden ulema birçok hüküm çıkarmıştır, birkaçını kaydediyoruz:

1- Ahkâmda nesh câizdir. Cumhur'un görüşü budur. Neshi inkâr edenler olmuşsa da onlar sayıca azdır ve kıble âyetinin açık şehadeti karşısında neshi inkâr zor ve çok tekellüflü bir iştir.

2- Cumhur'a göre sünnet Kur'ân'la neshedilebilir.

3- Haber-i vâhid makbûldür, çünkü namazda olan cemaat bir kişinin sözü ile amel ederek derhal kıbleyi çevirmişlerdir. Sonradan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in: *"Niye tahkik etmediniz?"* diye bir muâhezesi vâki olmamıştır.

4- Mükelleflere nesh haberi gelmedikçe nesih sâbit olmaz, önceki amelleri makbuldür.

5- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in fiilleri yerine ve karineye göre vücûb, sünnet ve istihbab ifâde eder.

6- Namazın dışında olan birisi namaz kılan bir kimseye birşeyler öğretebilir.

7- Namaz kılanın, hariçten birşey söylenmesine kulak kabartması namazı bozmaz.

454 ١٤ – وعن أبى سعيد رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: قال رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: [يَجِىءُ نُوحٌ وأُمَّتُهُ فَيقُولُ اللّٰهُ تعـالى: هَلْ بَلَّغْتَ؟ فَيَقُولُ نَعَمْ: أىْ رَبِّ! فَيَقُولُ لأُمَّته هَلْ بَلَّغكُمْ؟ فَيَقُولُونَ لاَ! مَا جَاءَنَـا مِنْ نَبِىٍّ. فَيَقُولُ لِنُوحٍ: مَنْ يَشْهَدُ لَكَ؟ فَيَقُولُ مُحَمَّدٌ وأُمَّتُهُ! فَتَشْهَدُ أَنَّهُ قَدْ بَلَّغَ. وَهوَ قَـوله: ﴿ وَكَذلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطاً لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ ﴾ الآية]. أخرجه البخارى والترمذى.

14. (454)- *Ebu Saîd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"(Kıyâmet günü) Hz. Nuh (aleyhisselam) ve ümmeti gelir. Cenab-ı Hakk ona:**

- "Tebliğ ettin, dinimi duyurdun mu? diye sorar. Nuh (aleyhisselam):

- "Evet, ey Rabbim" diye cevap verir. Rabb Teâla bu sefer ümmetine sorar:

- "Nuh *(aleyhissalâtu vesselâm)* size tebliğ etmiş miydi?"

- "Hayır!" bize peygamber gelmedi" derler. Rabb Teâla Hz. Nuh *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yönelerek:

- "Söylediğin şey hususunda sana kim şahidlik edecek?" diye sorar. Nuh (aleyhisselam):

- "Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve ümmeti!" der ve Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ümmeti:

- "Nuh tebligatta bulundu" diye şehâdette bulunur. Bu duruma şu âyet işâret eder: "Biz böylece sizleri vasat bir ümmet kıldık, tâ ki insanlara karşı şâhidler olasınız" (Bakara, 143). Buhârî, Tefsir, Bakara 13, Enbiya 3,İ'tisâm 19; Tirmizî, Tefsir Bakara (2965). İbnu Mâce, Zühd 34, (4284).

455 ١٥ – وفي رواية الترمذى [فـيقُولُونَ: مَا أتَانَا مِنْ نَذِيرٍ، وَمَا أتَانَا مِنْ أحَدٍ]. وقـال «الوسط» العدل.

15. (455)- *Tirmizî*'nin rivâyetinde şu ziyâde vardır: **"(...Nuh kavmi): "Bize ne bir korkutucu, ne de başka biri, hiç kimse gelmedi" derler."** (Tefsir 2965).

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki hadis, Kur'ân'da Muhammed ümmetinin tebciliyle ilgili olarak gelen bir âyeti açıklamaktadır. Âyet açıklığa kavuşturulurken, ümmet-i merhume teşrif edilmekle kalmıyor, kıyametle ilgili mühim ahvalden birisi de açıklık kazanıyor. Bu hal, önceki ümmetlerin, hesap gününde Allah'ın huzurunda yalan söyleyip, kendilerine peygamber geldiğini, tebliğde bulunduğunu inkârdır.

Yukarıdaki hadiste Nuh kavmi zikredilerek, bu hâle parmak basılır. Hesap gününün dehşeti o kadar fazladır ki, çaresizlikten ve cehaletten

böyle bir yalanın kendilerini kurtuluşa götüreceği vehmine kapılacaklardır. Bu mânâyı te'yid eden muhtelif âyetler Kur'ân-ı Kerîm'de mevcuttur. Biri şu mealde: **"Bir gün hepsini toplarız, sonra puta tapanlara: "İddia ettiğiniz ortaklarınız nerede? deriz. Sonra: "Rabbimiz Allah'a and olsun ki bizler puta tapanlar değildik" demekten başka çare bulamazlar. Kendilerine karşı nasıl yalan söylediklerine bak. Uydurdukları putlar da onlardan uzaklaştı"** (En'âm, 22-23).

Allah (celle şânuhu) çok iyi bildiği halde Hz. Nuh (aleyhisselâm)'tan ümmetine teblîğ edip etmediği hususunu, hüccet ikâme etmek ve Ümmet-i Muhammed'in büyüklerinin makâmını yüceltmek için sorar.

Bu hadisi *Ebu Muâviye*, A'meş tarîkından daha şümûllü şekilde şöyle rivâyet etmiştir: "Kıyamet günü bir peygamber gelir, yanında (ümmet olarak) tek kişi bulunur. Bir başka peygamber gelir, yanında iki kişi bulunur, bir peygamber gelir, daha çok ümmeti bulunur. Bunlara: **"Bu peygamber size tebliğ etti mi?"** diye sorulur:

- Hayır! derler. Bu sefer dönülüp peygambere sorulur:

- Sen bunlara tebliğ etmedin mi?

Peygamber:

- Tebliğ ettim! deyince tekrar sorulur:

- Şahidin kim?

- Muhammed ve ümmeti! diye cevap verir. Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ümmeti çağrılıp onlara sorulur:

- Şu peygamber tebliğ etti mi?

- Evet, derler. Kendilerine tekrar:

- Pekâla bunu nereden biliyorsunuz? diye sorulur. Şu cevabı verirler:

- Bunu bize Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* haber verdi. "Peygamberler dedi, hepsi tebliğde bulundular." Biz onu tasdik ettik."

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devamla: **"Bu hususu şu âyet ifâde eder..."**diyerek yukarıda meâlini yazdığımız ayeti okur.

Ümmet-i Muhammed, Nuh kavmi, Hud kavmi, Sâlih, Şuayb... vs. bütün peygamberlerin (aleyhisselam) kavimlerine karşı şâhidlik yapacak, peygamberlerinin onlara tebliğâtta bulunduğunu, ancak onların nebilerini tekzib ettiklerini söyleyerek şehâdette bulunacaktır.

Hz. Câbir (radıyallahu anh)'in rivâyet ettiği bir hadiste Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ümmetinin değerini belirtme sadedinde şöyle buyurur: **"Ey ümmetim şunu bilin: Geçmiş ümmetlere mensup tek kişi yoktur ki bizden olmayı arzu etmesin. Kavmi tarafından tekzib edilen tek bir peygamber yoktur ki, kıyamet günü biz ona şâhidlik ederek "kavmine tebliğde bulunduğunu, onların iyiliği için nasihatler ettiğini" söylememiş olalım."**

456 ١٦ – وعن عروة بن الزبير قال: [سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا عَنْ قَوْلِه تَعَالَى ﴿إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللّٰهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا﴾، قُلْتُ: فَوَاللّٰهِ مَا عَلَى أَحَدٍ جُنَاحٌ أَنْ لاَ يَطَّوَّفَ بِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ فَقَالَتْ: بِئْسَ مَا قُلْتَ يَا ابْنَ أُخْتِي! إِنَّ هٰذِهِ لَوْ كَانَتْ عَلَى مَا أَوَّلْتَهَا كَانَتْ لاَ جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ لاَ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَلٰكِنَّهَا أُنْزِلَتْ فِي الأَنْصَارِ كَانُوا قَبْلَ أَنْ يُسْلِمُوا يُهِلُّونَ لِمَنَاةَ الطَّاغِيَةِ الَّتِي كَانُوا يَعْبُدُونَهَا عِنْدَ الْمُشَلَّلِ. وَكَانَ مَنْ أَهَلَّ لَهَا يَتَحَرَّجُ أَنْ يَطُوفَ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ. فَأَنْزَلَ اللّٰهُ تَعَالَى: ﴿إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللّٰهِ﴾ الآيَة، قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا؛ وَقَدْ سَنَّ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ الطَّوَافَ بَيْنَهُمَا، فَلَيْسَ لأَحَدٍ أَنْ يَتْرُكَهُ. قَالَ الزهري: فَأَخْبَرْتُ أَبَا بَكْرِ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ فَقَالَ: إِنَّ هٰذَا الْعِلْمَ مَا كُنْتُ سَمِعْتُهُ، وَلَقَدْ سَمِعْتُ رِجَالاً مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ يَذْكُرُونَ أَنَّ النَّاسَ إِلاَّ مَنْ ذَكَرَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا مِمَّنْ كَانَ يُهِلُّ لِمَنَاةَ كَانُوا يَطُوفُونَ كُلُّهُمْ بِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، فَلَمَّا ذَكَرَ اللّٰهُ تَعَالَى الطَّوَافَ بِالْبَيْتِ وَلَمْ يَذْكُرِ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ فِي الْقُرْآنِ قَالُوا يَا رَسُولَ اللّٰهِ كُنَّا نَطُوفُ بِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، وَإِنَّ اللّٰهَ تَعَالَى أَنْزَلَ الطَّوَافَ بِالْبَيْتِ وَلَمْ يَذْكُرِ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ، فَهَلْ عَلَيْنَا مِنْ حَرَجٍ أَنْ لاَ نَطُوفَ بِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ؟ فَأَنْزَلَ اللّٰهُ تَعَالَى ﴿إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللّٰهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا﴾ قَالَ أبو بكر فَأَسْمَعُ هٰذِهِ الآيَةَ نَزَلَتْ فِي الْفَرِيقَيْنِ كِلَيْهِمَا، فِي الَّذِينَ كَانُوا يَتَحَرَّجُونَ أَنْ يَطُوفُوا فِي الجَاهِلِيَّةِ بِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، وَالَّذِينَ كَانُوا يَطُوفُونَ ثُمَّ

تَحَرَّجُوا أنْ يَطُوفُوا بِهِمَا في الإسْلامِ مِنْ أجْلِ أنَّ اللهَ تعـالى أمَرَ بـالطّوَافِ بالبـيْتِ وَلَمْ يَذْكُرِ الصَّفَا حتَّى ذَكَرَ ذلكَ بعْدَ مَا ذَكَرَ الطّوَافَ بالبيتِ]. أخرجه الستة.

16. (456)- *Urve İbnu'z-Zübeyr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye şu (mealdeki) ayet hakkında sordum: **"Şüphesiz ki Safâ ile Merve Allah'ın şeâirlerindendir. Kim Kâbe'yi hacceder veya umre yaparsa, bu ikisini de tavaf etmesinde bir beis yoktur."** (Bakara, 158). Dedim ki: *"Kasem olsun (âyetten) Safâ ve Merve'yi tavaf etmeyenlere de bir günâh yoktur (manası çıkmaktadır)."* Bana dedi ki: Ey kızkardeşimoğlu söylediğin ne kadar çirkin! Âyetin, senin te'vil ettiğin mânâda olması için, *"onları tavaf etmeyene herhangi bir günah terettüp etmez"* şeklinde olmalıydı. Halbuki âyet Ensar hakkında inmiştir. Bunlar Müslüman olmazdan önce, Müşellel'deki azgın Menât'a tapınıyorlar, ona telbiye getiriyorlardı. Menât'a telbiye getirenler, Safâ ile Merve arasında tavaf etmekten çekiniyorlardı. Bunun üzerine Cenab-ı Hakk: **"Safâ ve Merve Alah'ın şeâirindendir..."** âyetini indirdi.

Aişe (radıyallahu anhâ) şunu da söyledi: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Safa ile Merve arasında tavafta bulunmayı sünnet kıldı. Bunu terketmek kimseye câiz olmaz."*

Zühri der ki: Ebu Bekr İbnu Abdi'r-Rahmân'a bu hadisi haber verdim. Bana şunu söyledi: "Ben bu bilgiyi (hadisi) duymamıştım. Ben âlimlerden bazılarını dinledim şöyle diyorlardı: "Hz. Aişe'nin Menat için telbiye getirenlerden haber verdikleri dışında kalan halkın tamamı Safa ve Merve'yi tavaf ediyorlardı. Ne zaman ki Cenâb-ı Hakk Kur'ân-ı Kerim'de tavafından bahsedip Safa ve Merve'den söz etmeyince: "Ey Allah'ın Resûlü! Biz Safa ve Merve'yi tavaf ediyorduk. Halbuki Cenâb-ı Hakk Kâbe'nin tavafını emrediyor, Safa ve Merve'den bahsetmiyor, Safa ve Merve'yi tavaf etmemizde bize bir mahzur var mı?" dediler. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk: **"Safâ ve Merve Allah'ın şeâirindendir. Öyle ise kim Beytullah'a hac yapar veya umre ziyâretinde bulunursa Safâ ve Merve'yi de tavaf etmesinde bir günah yoktur"** âyetini indirdi.

Ebu Bekr İbnu Abdirrahmân der ki: *"Ben bu âyetin, (yukarda zikredilen) her iki grub hakkında da inmiş olduğunu görüyorum. Yani, hem câhiliye devrinde Safa ve Merve'yi tavaftan çekinenler hakkında inmiştir, hem de öncekileri tavaf ettikleri halde, İslâm'dan sonra -Allah'ın Kâbe'yi tavaf etmeyi emretmiş olmasına rağmen Safa ve Merve'yi zikretmemiş ol-*

ması sebebiyle- bunları tavaftan çekinenler hakkında inmiştir. Safa ve Merve'nin de (Kur'ân'da) zikri Kâbe'yi tavaf emrinden sonra gelmiştir.
Buhârî, Hacc 79, Umre 10, Tefsir, Bakara 21; Müslim,Hac, 260-263 (1277); Ebu Dâvud, Menâsik 56, (3901); Tirmizî, Tefsir, Bakara (2969); Nesâî, Menâsik 168, (5, 238-239); Muvatta, Hacc 129, (1, 373).

457 ١٧ – وفي رواية للشيخين. [أنّ الأنصار كانوا قبل أن يُسلموهم وغسّان يهلّون لمناة فتحرّجوا أن يطوفوا بين الصفا والمروة وكان ذلك سنّة في آبائهم، من أحرم لمناة لم يطف بين الصفا والمروة، وأنّهم سألوا النبيّ ﷺ عن ذلك حين أسلموا فأنزل الله تعالى في ذلك ﴿إنّ الصفا والمروة من شعائر الله﴾ الآية].

17. (457)- *Buhârî* ve *Müslim*'den gelen bir rivâyette şöyle denir: *"Ancak, Müslüman olmazdan önce Ensâr ve bunlarla birlikte Gassân, Menat için telbiyede bulunurlar, Safa ile Merve arasında tavaftan çekinirlerdi. Bu davranış onlara ecdad yâdigarı bir âdet idi. Menat için ihrama giren Safa ile Merve arasında tavaf yapmazdı. Müslüman olunca bu hususta Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e sordular.* Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk **"Safâ ve Merve Allah'ın şeâirindendir..."** âyetini indirdi.

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivâyet Safa ile Merve arasındaki sa'yin hacc farizasındaki yeri nedir? bunu tesbitte mühim bir mevki işgal eder. Çünkü bu mesele oldukça farklı yorumlara mahal olmuş münâkaşalı bir mevzudur.

Safâ ve *Merve* Kâbe-i Muazzama'nın hemen yanında iki tepeciktir. Hacc ve Umre sırasında ikisi arasında sa'y yapılır.

Müşellel, deniz cihetinde bir tepe olup, ondan Kudeyd'e inilir. Kudeyd ise Mekke-Medine arasında suyu bol bir köydür (Karye).

Şeâir: Alâmet, nişâne mânasına gelen şaîre'nin cem'idir, Cühenî, şeâir'i, haccla ilgili ameller ve Allah'a itaat için alem kılınan her şey" diye tarif etmiştir.

Yukarıdaki rivâyetin zâhirinden anlaşıldığına göre, câhiliye devrinde Safa ile Merve arasında sa'y etmeyip, Menât putunu tavafla yetinme söz konusudur. Meseleyi İbnu Hacer'in kaydettiği şu rivayet daha açık hale getirmektedir: *"Amr İbnu Lühey, Kudeyd'e yakın deniz sahiline Menât putunu dikti. Ezd ve Gassân kabileleri, Kâ'be'ye hacc yaptıkları za-*

man, onu da tavaf ve ta'zim ediyorlardı. Şöyle ki: Ka'be'yi tavaf edip, Arafat vakfesinden ayrılıp Minâ'daki menâsikden fâriğ olunca oradan doğru Menât'a gidip onu tavaf ediyorlar ve telbiyede bulunuyorlardı. Menât'ı telbiye edenler artık bir daha dönüp de Safa-Merve arasında tavaf etmiyorlardı." Rivâyette, Menât'ı benimseyip bu merasime uyanlar arasında Evs ve Hazrec'in yani Ensâr'ın da yer aldığı belirtilir.

Bu mevzuyu aydınlatan farklı bir rivayet daha var. Onu da kaydetmekte fayda görüyoruz. Şa'biden sahih senetle geldiği belirtilen rivâyete göre: "Safâ tepesinde Isâf adında, Merve tepesinde de Nâile adında birer put vardı. Cahiliye halkı bu iki put arasında sa'y yapıyorlardı. İslâm gelince, putlar kırıldı. Müslümanlar, Safâ ve Merve arasında bu putlar sebebiyle cahiliye halkı sa'yediyordu diyerek o sa'yı terkederler. Bunun üzerine, yukarıdaki âyet inerek Safâ ve Merve'nin Allah'ın şeâirinden olduğunu ilân eder.

Bu putlarla ilgili mütemmim şu bilgi de verilir: *"ehl-i kitâbın zu' munca bu iki put, aslında iki insandır, Ka'be'nin içinde zinada bulundukları için Allah onları ceza olarak taşa çevirmiştir. Bunlar ibret olsun diye Safa ve Merve tepelerine dikilmiştir. Aradan uzun zaman geçince, halk asıllarını unutarak, bunlara ta'zim ve tapınmaya başladılar.*

Mesele üzerine gelen rivâyetlerin farklılıklarından hareket eden İbnu Hacer, Ensâr'ın iki grup olabileceği ihtimali üzerinde durur: *Safa-Merve arasını cahiliye devrinde sa'yetmeye devam edenler ve terkedenler, İslâm gelince her iki takım da tevakkuf eder.*

Cahiliye devri Araplarında câri olan hacc menâsikini, esâs itibarıyle İslâm'ı kabul etmiş olması hasebiyle Müslümanlar, cahiliye haccından ayrılması gerekli hususları sormuşlardır. Şu halde buradaki soru, Safa ile Merve arasındaki –ve en azından Ensâr'ın bir kısmı tarafından yapılmayan– tavaf üzerinedir.

İşte bu soru üzerine nazil olan âyet Safa ile Merve'yi Allah'ın şeâiri olarak ilan ediyor. Urve İbnu Zübeyr, âyetin zâhiri üslûbundan hacc ve umre sırasında bu iki tepenin tavaf edilmesinin ihtiyârî olduğu, dileyenin terkedebileceği mânasını çıkararak, görüşünü Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye arzediyor.

Hz. Aişe, meselenin iç yüzünü, âyetin iniş sebebini anlatarak, Urve'nin yanıldığını belirtiyor.

Fukâha Safâ ve Merve'nin tavafı hususunda bâzı ihtilâfta bulunmuştur. Cumhur denen çoğunluk "Bu rükundur, onsuz hacc tamam ol-

maz" demiştir. Ebu Hanife'den "Vâcibtir, terkedilirse kurban kesilmesi gerekir" dediği rivâyet edilmiştir. Süfyân-ı Sevrî: "Kasden değil unutarak terkedene kurban gerekir" demiştir. Atâ da bu görüştedir, ancak onun: "Sünnettir, terki hâlinde hiçbir şey gerekmez" dediği de rivâyet edilmiştir. Mevzu üzerine başkaca görüşler beyan edenler olmuşsa da bu sa'yin "farz" olduğunu söyleyen âlim çıkmamıştır.

Şu halde özetlemek gerekirse Safa-Merve arasındaki sa'yin hükmü hakkında üç esas görüşten bahsedilebilir:

1- *Rükün*dür. İbnu Hacer, "bu, Cumhur'un görüşü" der.

2- *Vâcib*'tir. Bu Hanefîlerin görüşüdür.

3- *Sünnet*'tir, İbnu Abbâs, İbnu Sîrîn, Mücâhid ve bir kavlinde *Ahmed İbnu Hanbel*'in görüşüdür.

458 ١٨ – وعن مجاهد قال: سَمِعْتُ ابنَ عباسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا يقول: [كَانَ في بني إسرائيل القِصَاصُ ولم تكن فيهم الدِيَةُ فقال اللهُ تعالى لهذه الأمة ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ القِصَاصُ في القَتْلَى الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالأُنْثَى بِالأُنْثَى فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ﴾. فَالْعَفْوُ: أَنْ يَقْبَلَ الرَّجُلُ الدِّيَةَ فِي الْعَمْدِ. وَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ أَنْ يَطْلُبَ هَذَا بِالْمَعْرُوفِ وَيُؤَدِّيَ هَذَا بِإِحْسَانٍ، ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ» مِمَّا كُتِبَ عَلَى مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ ﴿فَمَنِ اعْتَدَى بَعْدَ ذَلِكَ﴾ قَتَلَ بعد قبول الدية]. أخرجه البخاري والنسائي.

18. (458)- Mücâhid, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'tan rivâyet ettiğine göre şunu anlatmıştır: "Benî İsrail'de kısas vardı, fakat diyet yoktu. Cenâb-ı Hakk Muhammed ümmetine şöyle buyurdu: **"Öldürülenler hususunda size kısas farz kılınmıştır. Hür hür ile, köle köle ile, kadın kadın ile kısas edilir. Öldüren, ölenin kardeşi tarafından affedilmişse, kendisine örfe uymak ve affedene güzellikle (diyet) ödemek gerekir"** (Bakara, 178). Buradaki **"afv"**dan maksad, âmden öldürmelerde kişinin diyet almayı kabûl etmesidir. **"Örfe uymak ve affedene güzellikle ödemek"**e gelince, bundan maksad (mağdur tarafın) örfe uygun miktarda bir diyet istemesi, öbürünün de bunu güzellikle ödemesidir. Âyetin devamındaki: **"Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve bir rahmettir"** ibâresi de, "sizden öncekilere farz kılı-

nanlarda olmayan bir hafifletme"demektir, (çünkü onlara diyet imkânı tanınmamıştı). Âyetin son kısmı olan **"Bundan sonra tecavüzde bulunana elim azab vardır"** ibaresinden diyet almayı kabûl etmesine rağmen (kan dâvası güderek) kâtili öldüren kimse kastedilmektedir." Buhârî, Tefsir, Bakara 2, 23; Diyât 8; Nesâî, Kasâme 27, (8, 36,37).

AÇIKLAMA:

İslâm dini, öldürme, yaralama, bir uzvun kesilmesi gibi, kişinin şahsına karşı işlenen cinayetlerin cezalandırılmasında kısası esas yapmıştır. Bu, İsrailoğullarında da vardır. Ayet, bu ümmete -bir hafifletme olarak- diyetin de teşrî edildiğini haber vermektedir.

1- *Kısas:* Lügat olarak müsâvat mânasına gelir, bir şeyin izini tâkip etmek onun mislini getirmek demektir. Istılah olarak cürüm ile ceza arasında mümâselet esas olduğundan, cezanın cürüm cinsinden verilmesi maksadıyla beyan edilen ceza-yı mahsusa kısas denir. Kısas şer'an kâtili maktûl mukabilinde öldürmek veya mecruh veya maktu (kesilmiş) olan bir uzuv mukabilinde cârih (yaralayan) ile kâtı'ın (kesenin) ona mümâsil olan uzvunu cerh veya kat etmektir.

2- *Diyet:* Cinâyet sebebiyle, cinâyete maruz kalan kimseye veya onun vârislerine -bir nevi tazminat mahiyetinde olarak- ödenmesi gereken maldır.

3- Ayetin anlaşılmasında ulema ihtilaf etmiştir: Cumhur, kısasta, cezânın kâmil olması için tekâfü'ü şart koşmuştur. Yani âyet *"hür, hür ile; köle, köle ile; kadın, kadın ile kısas edilir"* buyurmaktadır. Şu halde bu tâdatta kısas için her iki tarafın eşitliği anlaşılmaktadır. Hür kimse köleye, kadın erkeğe veya hür kimseye, erkek kadına karşı cinâyet işlerse kısas tam olarak yapılacak mı, yapılmayacak mı? sorusu çıkmaktadır.

İşte Cumhur, bu soruya *"cezânın tam olarak tatbik edilmesi, yani kısasın uygulanması için her iki taraf -âyette sayıldığı şekilde- eşit olmalı"* diye cevap vermiştir.

Kûfeliler (Hanefiler), cinayeti işleyen hür de olsa, köle sebebiyle kısas edilir; Müslim, kâfir olan zımmî sebebiyle kısas edilir der ve ve delil olarak **"Orada, onlara cana can yazdık"** (Mâide, 45) âyetini esas alırlar.

Şâfiîler: "Bu ayet önceki şeriatlarla ilgili bir haberdir, onların şeriatı bizi bağlamaz" demiştir.

4- Fıkıh kitaplarında pekçok teferruatın açıklandığı bu ayetten çıkarılan bir mânaya göre: Şahsa karşı işlenen cinâyetlerde kısas yapılabilenlerde kısas esastır. Bir kolun, parmağın, kulağın koparılması, gözün çıkarılması gibi. Ancak derince yara açmak, kemik kırmak misâlinde olduğu gibi, eşit şekilde cezâlandırılması zorluk arzeden durumlarda kısasa gidilemez.

5- Kısastan maksad İslâm'ın kısas hükmüne zamanımızda dil uzatanlara rastlanmaktadır. Halbuki, İslâm, kısası adâletin hakkıyla yerine gelmesi için teşrî etmiştir. Tecâvüz edilen, telef edilen bir hakkın gereği olarak, hayat hakkının korunması maksadıyla kısas emredilmiştir. Nitekim kısası emreden âyet-i kerîme: **"Kısasta sizin için hayat var ey akıl sâhipleri!"** buyurulmaktadır. Günümüzde, beynelmilel seviyede gittikçe şiddetini artıran anarşi hareketleri karşısında kısas üzerine insanlığın iyice düşünmesi gerekmektedir. Zira, işlenen cinâyete misliyle ceza takdir edilmeyip, hafifletme cihetine gidildikçe cezanın caydırıcılık yönü kalmamaktadır. 19. asrın sonlarında Fransa'da iyice tırmanan anarşiyi, Fransız hükümeti şiddet kanunarıyla durdurabilmiştir. Anarşistler tarafından "cânî kanunlar" denen bu şiddet kanunları öylesine müessir olur ki, çıktığı andan itibaren anarşi zınk diye derhal durur. O kadar ki, kanunların tatbikini gerektiren tek bir vak'a meydana gelmez.

Bu durum ister istemez, İslâm dininin had cezaları ile alakalı esprisini hatırlatmayı ve bilhassa kısas üzerinde durmamızı gerektirmektedir. İnsan fıtratını en iyi bilen onun yaratıcısıdır. Öyle ise o fıtrata en uygun kanun O'nun kanunudur. Beşerî heva ile konacak kanunlar fıtrata uymadığı için, beklenen neticeyi te'min etmiyecektir.

CEZADAN MAKSAD:

Her şeyden önce, fukahaya göre, ceza vermekten maksad "beşerin hâlini ıslâh ve insanları fenâlıklara karşı korumaktır." Hadd cezâları için de bunlara yakın üç gâye zikredilmiştir: *"Emniyetin muhâfazası, nizâmın tesbiti, ahlâkın korunması."*

Bu sebeple her bir cezâdan başlıca iki gâye güdülür:

1- Mücrimin te'dibi.

2- Diğer insanların zecri (yâni aynı cürmü işlemekten caydırılması, ürkütülmesi ve korkutulması).

Bu gâye ile, insanların hakkına temâs eden cürümlerin caydırıcılık (zecr) yönüne bilhassa ehemmiyet verilmiştir. *"İslâm dini hadd ile*

alâkalı cürümlerde, cem'iyeti cürümden korumaya yönelmiş, mücrimin durumunu tamâmen ihmal etmiştir. Bundandır ki, cezâda şiddetli davranır ve cezâları sınırlayarak, ne kadıya, ne de veliyyü'l-emr'e cezâ üzerinde (azaltma, çoğaltma, değiştirme gibi) hiçbir salâhiyet tanımaz.

Hadd cezalarında şiddetli davranmasının sebebine gelince, bu cürümler ağır sınıfa girmeleri sebebiyle bunlarda gevşeklik, kesinlikle ahlâkın bozulmasına, cem'iyyetin fesâda, nizamın kargaşaya düşmesine ve cürümlerin artmasına sebep olur. Bunlarda şiddet göstermekle ahlâkın devâmı, emniyet ve nizâmın muhâfazası, bir başka tâbirle cem'iyyetin maslahatı düşünülmüştür.

MÜCRİMİN PSİKOLOJİSİ:

Mücrimi öldürmeye ve yaralamaya iten âmil, umûmiyetle, beka kaygusu ve galebe çalma sevgisidir. Öyle ise, mücrim bilirse ki, öldürdüğü avından sonra, kendisine hayatta kalma hakkı tanınmayacaktır, o zaman, avını hayatta bırakmak suretiyle kendine hayat imkânı tanır. Eğer bilirse ki, bugün birine galebe çaldığı takdirde, yarın mutlaka kendisi mağlub edilecektir, bir suç işleyerek avına galebe çalmadan vazgeçer.

Kısacası, cezâdan maksad, evleviyetle âlemin nizâmını te'min olunca tecziye işinin şu vasıfları taşıması gerekir:

1- Cezâ, mücrimi te'dib edici olduğu gibi, başkalarını da cürüm işlemekten men edici mâhiyette olmalıdır. Nitekim bâzı fâkihler cezâyı "fiilden önce men edici, fiilden sonra da zecredici" olarak tavsif etmiştir.

2- Cezânın sınırı cemaatın ihtiyaç ve maslahatına bağlıdır. Eğer cemaatın menfaati, cezada şiddeti gerektiriyorsa ceza şiddetli, tahfifi gerektiriyorsa ceza hafif olur. Cemâatin ihtiyâcından fazla veya az cezâ vermek doğru değildir.

3- Mücrimin şerrinden cemâati korumak için onun cemâatten çıkarılması veya hapsedilmesi gerekiyorsa, onun öldürülmesi veya hapsedilmesi şarttır.

4- Ferdin ıslâhı ve cemâatin himâyesine götüren her cezâ meşru bir cezâdır, bu mevzuda muayyen bâzı cezâlarla yetinip onlar dışına çıkmamak doğru değildir.

5- Mücrimi te'dibten maksad,ondan intikâm almak değildir.

AFVIN HİKMETİ:

Cezânın asıl hedefi, intikam almak olmayıp, cem'iyyetin nizâmını

sağlamak, anarşiyi önlemek olunca, bu hedefe afla varmanın imkânı hâlinde, İslâmiyet onu da tecviz etmiştir. Yol kesme fazihasına teşebbüs ettikten sonra pişmanlık duyanları kurtarma hikmetinden başka *"emsallerini tevbekâr olarak ıslâh-ı hâl kesbetmelerine sâik olma"* hikmeti de mevcud olan bu afla, bir kısım kabiliyetlerin cemiyete kazandırılması ve cezâ korkusuyla işleyeceği müteâkip zararlardan cem'iyyeti korumak da Şâri tarafından nazar-ı dikkate alınmış olmalıdır.

CEZAYI DEVLET VERİR

İslâm'ın fitneyi önleyecek müessir tedbirlerinden biri, suçlunun cezalandırılması işini devlete bırakmış olmasıdır. Suç, ferdî hukuka veya âmme hukukuna da taallûk etse, cezâ verme hakkı devlete aittir. Ferdler ihkaak-ı hakda bulunamazlar.

Esâsen bir suçluya cezânın verilmesi birkaç safhadan geçer: a) Suçun sübûtunun tahkîki, b) Suça muvâfık hükmün verilmesi, c) Cezânın infâzı.

İslâm dini, bu işleri resmen tâyin edilmiş kâdî ile, veliyyü'l-emr veya nâibine bırakır. Bir kısım ağır suçlar vardır ki, bunlara verilecek cezânın şekil ve miktarı nasslarla belirlenmiştir ki onlara hudûd denir. Devlet reisi veya hâkim bu cezâları azaltıp çoğaltamaz, birbirleriyle tebdil edemez. Sâdece kısas ve diyet cezâlarında mağdûrun veya velisinin afv hakkı vardır.

Hadd cezâsına giren fiillerin tecziyesini mağdur taleb etse de, etmese de fark etmez, devletçe te'dibi şarttır.

Cezânın devlet reisi veya nâibi tarafından icrâ edilmesi gereğinde bütün fâkihler müttefiktirler. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve Hulefâ-i Raşidîn devrinde onların izni olmadan hadd tatbik edilmemiştir.

Şöyle bir suâl akla gelebilir: Kısas ve diyet icrâsını mağdur veya mağdurun velisi de icra edebilir. Şâyet bu ruhsata dayanarak mağdur, câniye kısas yapsa, meselâ A şahsı, B şahsının kolunu kopardı ise, B şahsı, kâdînin hükmünden önce davranarak kısas olarak A şahsının kolunu kesse durum ne olur?

Bu durumda B şahsı, kendisine karşı işlenen suçun sübûtu hâlinde "kol kesme suçunu" işlemekle suçlanamaz ise de -zira hakkı olan bir şeyi yapmış oluyor– *"aceleciliği ve hakkını münâsib olan vakit girmeden önce aldığı ve kısasla alâkalı icraatı yapmakla vazifeli olan devlet makamlarını dinlememiş olduğu için ta'zir cezâsı ile cezalandırılır."*

Eğer, hâkimin, suçlu hakkında "kısas edilmelidir" diye hükmü vâki olmazdan önce, kısâsa tevessül eden kimse suçu isbât edemez ise, yani iddia edilen suç sübût bulmazsa kısas yapan kimse o fiilinden dolayı mücrim olarak muhâkeme edilir. Meselâ A şahsı, "oğlumu öldürdü" iddiasıyla B şahsını öldürse, bilâhere yapılan tahkikte, B şahsının bu cinâyeti işlediği objektif delilller muvâcehesinde tam bir kesinlik kazanmasa, A şahsı "âmden katl" suçuyla cezâlandırılır. Gerek birinci misâlde ve gerekse ikinci misâlde zikredilen kol koparma ve oğlunu öldürme iddiaları, aslında pekâla iftira olabilir. Kol kazâen kopmuştur veya oğlu kazâen ölmüştür de, bu fırsatı değerlendirmek isteyen kazâzede ortadaki kazaya cürüm rengi vererek düşmanından intikam alma peşindedir. İşte bu çeşit durumların ortaya çıkmaması için, İslâm dini, suçun tesbitinde hüküm verme işini kâdîye bırakmıştır.

Aynı kaide mürted hakkında da cârîdir. *"Veliyyü'l-emrin müsâadesi olmaksızın, böyle bir harekette bulunmuş olan şahsa (yâni mürted, öldüren kimseye) te'dib-i şer'î lâzım gelir."*

Keza yol kesenler hakkında da durum aynıdır. Onları cezâlandırma işi veliyyü'l-emr veya nâibine âittir. Ne yolu kesilmiş olan, ne de maktullerin velilleri, suçluları cezâlandıramaz. Hatta denir ki: "Yolkesicilik töhmetiyle mahpus bulunan bir şahsı kendisine isnâd edilen cürüm daha sâbit olmadan (maktûlün velisi dışında) bir kimse âmden öldürse, bu kimse hakkında kısas lâzım gelir, velev ki, bilâhare o cürüm beyyine ile sâbit olsun. Çünkü hâkim tarafından deminin hılline (öldürülmesine) hükmedilmedikçe, o şahsın ismeti, hürriyet-i hayâtiyyesi mücerred töhmet ile mürtefi' olmaz (ortadan kalkmaz)".

İslâm'ın bu prensibi, yâni cezâyı verme işini devlete bırakmak prensibi, cem'iyyette vükûu muhtemel pek çok su'i istimalleri ve bunlardan teselsül edecek fitneleri kökten keser. Halk mahkemesi, kan dâvası, fezâhet ve rezâletleri hakiki mü'minler arasında bu sebeple olamaz

Hz. Peygamber'den Bir Misâl:

Cezânın devlet tarafından verilmesi gereğini ifâde etme zımnında, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sünnetinden zinâ ile alâkalı bir vak'a gerçekten iknâ edicidir.

İbnu Abbâs'tan gelen rivayate göre, **"Namuslu ve hür kadınlara (zinâ isnâdıyla) iftirâ eden, sonra (bu babda) dört şâhid getirmeyen kimseler(in her birine) de seksen değnek vurun... Onların ebedî şâhidliklerini kabûl etmeyin. Onlar fâsıkların tâ kendileri-**

dir" (Nur, 4), meâlindeki âyet geldiği zaman, ashâbtan kıskançlığı ile meşhur Sa'd İbnu Ubâde, "Ayet öyle mi? yâni, ben hâin kadının dizlerine yabancı bir erkeği çökmüş olarak yakalayacağım da, dört şâhit getirinceye kadar onu hiç rahatsız etmeyeceğim, hiç kımıldatmayacağım öyle mi? Hayır, Allah'a kasem olsun, ben dört şahid getirinceye kadar o hâcetini görür (gider). Şâyet karımın yanında bir erkek görecek olsam hiç aman vermeden, önce kılıcımın keskin ağzı ile vurur tepelerim" der. Bunun üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* cemaatte bulunanlara: **"Sa'd'ın bu kıskançlığına şayıyor musunuz? Emin olunuz ki, ben ondan daha kıskancım. Allah da muhakkak ki benden ziyâde kıskançtır. Bu sebebledir ki, kullarına (gizli ve açık her çeşidiyle) fevâhişi (yâni çirkin söz ve uygunsuz fiilleri) yasakladı. [... Tevbe ve pişmanlıktan Allah kadar hoşlanan bir başkası da yoktur. Bu sebeple ateşle korkutan, cennetle müjdeleyen (elçiler, peygamber)ler gönderdi]"** der.

Hz. Sa'd bunun üzerine, *"Ey Allah'ın Resûlü, bu (söylediğiniz) haktır ve Rabb-ı Teâla'nın indinden gelmiştir, fakat ben (ilk defa duyunca işte böyle bir) tuhaf oldum"* der.

Bu hadiste Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Sa'd İbnu Ubâde'ye, sanki şöyle demek istediği ifâde edilmiştir: "Allah senden daha kıskanç olduğu halde özür beyânını (tevbe ve pişmanlık) seviyor ve ancak hüccet ortaya çıktıktan sonra muâheze ediyor, o hâlde sana ne oluyor da bu hâlde öldürmeye tevessül ediyorsun?"

İmam Şâfiî, bu rivayete dayanarak, karısıyla zinâ ederken yakaladığı kimseyi öldüren kocayı, delille isbatlayamadığı takdirde ölüme mahkum eder.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in suç, objektif delillerle sübût bulmadıkça, vicdanî kanaatiyle cezâ vermediğini şu rivâyetten daha vâzıh olarak anlarız: İbnu Mâce'de kaydedilen -ki kısmen Buhârî de almıştır- bir rivâyette Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle der: **"Eğer ben bir kimseyi delilsiz olarak recmetseydim falanca kadını recmederdim. Zira hakkındaki şüpheyi, sözleri, dış görünüşü ve yanına giren kimse(ler) teyîd etmektedir."**

Nevevî'ye göre "burada, üzerine delil gösterilemeyen, kadın tarafından da itiraf edilmeyen, buna rağmen pek çok kimsenin işitmiş bulunduğu bir kötülük, kadından zuhûr ettiği şüyû' bulan bir kötülük kastedilmektedir. Bu rivâyet de ifâde edyor ki, bir fenâlık haberinin yaygınlaşmasına dayanarak hadd tatbik edilmez, mutlaka delil aranır."

Hz. Ömer'den bir Misal:

İbnu Abbâs'tan gelen bir rivâyete göre, adamın biri fuhuş ithâmında bulunduğu câriyesini ateşin üzerine oturtarak fercini yakar. Hâdiseyi duyan Hz. Ömer (radıyallahu anh) adamı çağırtarak sigaya çeker:

– *Fuhuş yaptığını bizzat gördün mü?*

– *Hayır!*

– *Pekâlâ, kendisi itiraf etti mi?*

– *Hayır!*

Hz. Ömer adamı döver ve şunu söyler: "Eğer Hz. Peygamber *(aleyhis-salâtu vesselâm)*'in: **"Efendiye kölesi sebebiyle kısas yapılmaz"** dediğini işitmeseydim sana kısas uygular (seni aynı şekilde yakar)dım" der.

459 ١٩ – وعن عطاء. [أَنَّهُ سَمِعَ ابنَ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا يقْرأُ ﴿ وَعلى الَّذينَ يُطيقُونَهُ فديَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ ﴾ قالَ ابنُ عَبَّاسٍ لَيْسَتْ بِمَنْسُوخَةٍ هِيَ لِلشَّيْخِ الْكَبيرِ والْمَرْأَةِ الكَبيرَةِ لاَ يَسْتَطِيعانِ أنْ يصُومَا فَيُطْعِمَانِ مَكَانَ كُلِّ يومٍ مِسْكيناً]. أخرجه البخارى، وهذا لفظه، وأبو داود والنسائى.

19. (459)- *Atâ*'nın anlattığına göre, İbnu Abbâs (radıyallahu anh) şu âyeti okurken dinlemiştir: **"Oruca dayanamayanlar, bir düşkünü doyuracak kadar fidye verir"** (Bakara, 184). İbnu Abbâs (radıyallahu anh) âyeti okuduktan sonra ilâve etti: "Bu âyet, oruç tutmaya tahammül edemeyen yaşlı erkek ve yaşlı kadın hakkında mensûh değildir. Onlar da her bir günün orucu yerine bir fakir doyururlar." Buhârî, Tefsir, Bakara 25; Nesâî, Siyâm 63 (4, 190-191); Ebû Dâvud, Savm 3, (2318), Sıyam 2, (2316). (Açıklaması 453 numaralı hadisin sonundadır.)

460 ٢٠ – وزاد أبو داود رحمه الله. قال: [﴿ وعَلى الَّذينَ يُطيقُونَهُ فديَةٌ طَعامُ مِسْكِينٍ ﴾ فَكانَ مَنْ شَاءَ مِنْهُمْ أنْ يَفتَدِى بِطَعَامِ مِسْكِينٍ افْتَدَى به وتَمَّ لَهُ صَوْمُهُ. فَقَالَ اللهُ تعالى ﴿ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْراً فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ ﴾ ثُمَّ قَالَ ﴿ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمْ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضاً أوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أيَّامٍ أُخَرَ ﴾].

20. (460)- *Ebu Dâvud* merhumun bir rivâyetinde şu ziyâde var: "İbnu Abbas dedi ki: **"Oruca dayanamayanlar, bir düşkünü doyuracak kadar fidye verir"** (Bakara, 184) âyeti şu demektir: "Onlardan kim oru-

cuna mukabil bir fakiri doyuracak kadar fidye vermek isterse fidye verir ve böylece orucunu tutmuş sayılır." Cenâb-ı Hak buyurmuştur: **"Kim (vacib miktardan) daha fazla fidye verirse bu kendisi için daha hayırlı olur. Orucu (yiyip de fidye vermek yerine) bizzat tutmanız daha hayırlıdır"** (Bakara, 184). Sonra Cenab-ı Hakk şöyle buyurdu: **"Sizden kim Ramazan ayına ulaşırsa orucu tutsun. Kim de hasta olur veya yolcu bulunursa yediği miktarda başka günlerde oruç tutar."** Ebu Dâvud, Savm 2 (2316). (Açıklaması 463 numaralı hadisin sonundadır.)

461 ٢١ – وفي أخرى له: [أُنْبِتَتْ لِلْحُبْلَى وَالْمُرْضِعِ، يَعْنِى الْفِدْيَةَ وَالإِفْطَارَ. وعند النسائى قال: يُطِيقُونَهُ يُكَلَّفُونَهُ، فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ واحدٍ. فَمَنْ تَطَوَّعَ فَزَادَ عَلَى مِسْكِينٍ آخَرَ لَيْسَتْ بِمَنْسُوخَةٍ، فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ، وأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ لاَ يُرَخَّصُ فِي هذا إلاَّ لِلَّذِى لا يُطِيقُ الصِّيَامَ أَوْ مَرِيضٍ لاَ يُشْفَى].

21. (461)- *Yine Ebû Dâvud*'un bir başka rivayetinde şöyle denmektedir: "(Ramazan'da orucu yiyip, fidye ödemeye ruhsat veren âyet) hâmile ve emzikli kadınlar için sâbittir, mensuh değildir."

Nesâî'de rivayet şöyledir: "Orucu tutmaya dayanamayanlar orucu kendilerine (tahammül edilmez) bir meşakkat addedenler için bir yoksula yetecek kadar fidye gerekir. Ayetin **"Kim de hayır düşünerek (bir fakire yetecek miktardan fazlasını) verirse"** hükmü mensuh değildir, bu onun için daha hayırlıdır. (Fidye vermektense) oruç tutmanız daha hayırlıdır. Ayetteki ruhsat, oruca takat getiremeyen veya şifâsız hastalığa yakalananlar içindir." Nesâî, Sıyam 63, (4, 190-191). (Açıklaması 463 numaralı hadisin sonundadır).

462 ٢٢ – وعن سلمة بن الأكوع رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [لَمَّا نَزَلَتْ هذِهِ الآيَةُ: وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ كَانَ مَنْ أَرَادَ أَنْ يُفْطِرَ وَيَفْتَدِى حَتَّى نَزَلَتِ الآيَةُ الَّتِى بَعْدَهَا فَنَسَخَتْهَا، يَعْنِى فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ]. أخرجه الخمسة.

22. (462)- *Selemetu'bnu'l-Ekva* (radıyallahu anh) anlatıyor: **"Oruca takat getiremeyenler, bir fakire yetecek kadar fidye vermesi gerekir"** âyeti indiği zaman orucu yiyip fidye verenler vardı. Bu hâl müteâkip âyetin inmesine kadar devam etti. Bu âyet öncekini neshetti. Yâni asıl hüküm şudur: **"Kim Ramazan ayında hazır bulunursa oru-**

cunu tutsun." Buhârî, Tefsir, Bakara 2, 26; Müslim, Sıyam 149 (1145); Ebu Dâvud, Savm 2 (2315);Tirmizî, Savm 75, (798); Nesâî, Sıyâm 63, (4, 190). (Açıklaması 463 numaralı hadisin sonundadır).

463 ٢٣– وعن ابن عمر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما: [أنَّهُ قَرَأَ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ، وقَال: هِىَ مَنْسُوخَةٌ]. أخرجه البخارى.

23. (463)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'den, rivâyete göre oruca gücü yetmeyenin fidye vermesi gereğini beyan eden âyeti **"fidyetün taâmu mesâkîne"** şeklinde (yani fakirlerin yiyeceği kadar fidye) okudu ve bu âyetin mensûh olduğunu söyledi." Buhârî, Tefsir, Bakara 2, 26.

AÇIKLAMA:

459 numaradan itibaren kaydedilen hadisler ayetin hükmüyle ilgili rivayetlerdir. Tefsir kitaplarında görüleceği üzere, ayet-i kerime âlimlerimiz tarafından ince tahlillere, hatta farklı yorumlara mazhar olmuştur. Teferruata girmeden şu kadarını bilmemiz gerekir:

Kur'ân-ı Kerîm, İslâm'ın bidâyetinde, ilk Müslümanları ard arda bir ay oruç tutmaya alıştırmak için suhûletli bir tarza imkân tanımış, oruç tutmakla fidye vermek arasında ferdleri muhayyer bırakmıştır. Başka rivâyetlerin sarâheten bildirdikleri üzere, isteyen oruç tutuyor, isteyen oruca bedel fidye veriyormuş. Ancak, sonradan vahiyle gelen sarâhat bu ruhsatı nesh edip Ramazan ayına yetişen herkese orucu farz kılmıştır. Yine de belirtelim ki, nesh mevzuunda ihtilâf mevcuttur. İbnu Abbâs (radıyallahu anh) âyetin mensuh olmadığı görüşündedir. Ona göre âyette geçen *"gücü yetmeyenler"*den murad ihtiyarlardır, erkek olsun, kadın olsun. Bunlar oruç tutamıyorlarsa hergün için bir fakir doyururlar.

Cumhur-u ulemaya (çoğunluk) göre âyet mensuhtur. Mukim ve gücü olanlara oruç farzdır. Oruca gücü yetmeyen ihtiyarlar tutmayabilir, bunlara tutamadıklarını kaza etmek de gerekmez. Bunlar maddî yönden imkânları varsa hergün için bir fakiri doyuracak miktarda fidye verirler. Bunların fidye ödemesi vacib değildir diyen âlimler de vardır. Ancak tatbikatta esas olan, benimsenen görüş fidye vermenin gereğine kâil olan görüştür.

464 ٢٤– وعن النعمان بن بشير رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: الدُّعَاءُ هُوَ الْعِبَادَةُ، وَقَرَأَ وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِى أَسْتَجِبْ لَكُمْ إنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِى

سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ]. أخرجه أبو داود والترمذى وصححه.

24. (464)- *Nu'mân İbnu Beşir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Dua, ibadettir"**, sonra şu âyeti okudu: **"Rabbiniz: Bana dua edin ki size icâbet edeyim. Bana ibâdet etmeyi büyüklüklerine yediremeyenler varya, alçalmış ve hakir olarak cehenneme gireceklerdir" buyurmuşlardır"** (Mü'min, 69). Ebu Dâvud, Salât 358, (1479); Tirmizî, Tefsir 2, (2973, 3244), Daavât 2, (3369); İbnu Mâce, Duâ 1, (3828).

AÇIKLAMA:

Dua, taleb etmek demektir. İbâdet ise kulluktur, yani zül, alçalma, meskenet gibi manalara gelir. Dinî manada ibâdet kulun Rabbinin büyüklüğünü, yüceliğini, kendisinin küçüklük ve hakâretini idrâk etmesidir. Şu halde dua kulluğun bir izharıdır. Dua eden kimse, kulluğunu idrak etmiş demektir. Kendisinin fevkinde, söylediklerini işiten, taleblerine cevap verecek Zât-ı Zülcelâl'in varlığını idrak ederek O'na yönelip ihtiyaçlarını arzetmesi hâlis ibadetten başka birşey olamaz. Âlimler ibâdet kelimesinin elif-lâm'la ma'rife kılınması sebebiyle mânâyı "dua ibadetten başka bir şey değildir"diye hasra hamletmişlerdir. Maamafih, bunu "Dua, ibâdetin en büyüğüdür"diye te'vil eden de olmuştur. Bir başka hadiste Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: الدُّعَاءُ مُخُّ الْعِبَادَةِ **"Dua ibâdet'in özü ve iliğidir"** buyurur. Bir başka hadiste ise: الدعاء مفتاح الرحمة **"Dua, Allah'ın rahmet kapısını açan anahtar"** buyurmuştur.

Ayet-i kerime, tekebbürle kulluktan kaçınan kimseleri tehdid etmektedir. Kul bir ihtiyacı için değil, kulluğun izhâr için Rabbine dua etmek zorundadır. Taleb edecek hiçbir ihtiyacı olmasa bile tevbe ve istiğfarda bulunmak, ebedî kurtuluş talebetmek, sıhhatinin devamını istemek, diğer mü'minlere, geçmişlerine mağfiret ve hayır taleb etmek gibi maksadlarla da olsa Rabbine dua etmekle mükelleftir. Zira âyet-i kerimede: **"Duanız olmasaydı Allah yanında hiçbir kıymetiniz olmazdı"** meâlinde قل ما يعبؤُ بِكُمْ رَبِّى لَوْلاَ دُعَاؤُكُمْ (Furkân, 77) buyurmuştur.

465 ٢٥ – وزاد رزين [فقال أصحابه: أقَرِيبٌ رَبُّنَا فَنُنَاجِيهِ أمْ بَعِيدٌ فَنُنَادِيهِ؟ فنزلت وَإذَا سَألَكَ عِبَادِى عَنِّى فَإنِّى قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إذَا دَعَانِ]. الآية.

25. (465)- *Rezîn* şu ilâve rivâyeti kaydetti: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ashâbı (radıyallahu anhüm ecmain) sordular: Rabbimiz yakın mıdır, biz ona hafif sesle hitab edelim, uzaksa yüksek sesle taleblerimizi söyleyelim?"* Bunun üzerine şu âyet indi: **"Kullarım sana benden sorarlarsa, (söyle ki) ben yakınım. Dua edenin duasına, bana dua ettiği takdirde icâbet ederim"** (Bakara, 186).

(Cami'u'l-Usûl'de bu rivâyet öncekinin devamıdır).

AÇIKLAMA:

Duanın mühim âdâbından biri sükûnetle yapılmasıdır. İslâm'ın bidâyetlerinde sorulduğu anlaşılan yukarıdaki sual, henüz tevhid akidesinin yeterince yerleşmediği bir duruma işâret eder. Allah semî yâni işiticidir. Bu işitme bizdeki gibi kulakla işitme değildir. Hiç dille telâffuz edilmeyen kalbin hâtıralarını da işitir. Öyle ise, dua yaparken bağırıp çağırmak, hele başkasını rahatsız edecek şekilde sesli yapmak gereksizdir. Bu mühim bir husus ki, âyet nâzil olmuştur.

Sâdıku'l-Va'd olan Rabbimizin âyet-i kerîmenin sonunda **"Dua edenin duasına, bana dua ettiği takdirde icâbet ederim"**diye garanti vermesi fevkalâde bir müjdedir. Her duaya icâbet, kullar için büyük bir mazhariyettir. Anak, kul, bunu her istediğinin, istediği şekilde yerine getirilmesi şeklinde anlayarak, dualarının neticesini göremediğini söyleyebilir.

Bu hususu Bediüzzaman Hazretleri şöyle açıklar: "Dua-yı kavlî-i ihtiyârînin makbuliyeti, iki cihetledir. Ya aynı matlubu ile makbûl olur veyahut daha evlâsı verilir.

Mesela: Birisi kendine bir erkek evlad ister. Cenâb-ı Hak, Hz. Meryem gibi bir kız evladını veriyor. *"Duası kabul olunmadı"* denilmez. "Daha evlâ bir surette kabul edildi" denilir. Hem bazan kendi dünyasının saadeti için dua eder. Duası âhiret için kabul olunur. *"Duası reddedildi" denilmez. Belki, daha enfa (faydalı) bir surette kabûl edildi"* denilir. Ve hâkeza... Madem Cenâb-ı Hak hakîmdir; biz ondan isteriz, o da bize cevap verir. Fakat hikmetine göre bizimle muamele eder. Hasta, tabibin hikmetini ittiham etmemeli. Hasta bal ister; tabib-i hâzık sıtması için sulfata verir. *"Tabib beni dinlemedi" denilmez. Belki ah ü fizârını dinledi, işitti, cevap da verdi; maksudunun iyisini yerine getirdi."*

466 ٢٦ – وعن البراء بن عازب رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [لَمَّا نَزَلَ صَوْمُ رَمَضَانَ كَانُوا لاَ يَقْرَبُونَ النِّسَاءَ رَمَضَانَ كُلَّهُ، وَكَانَ رِجَالٌ يُخَوِّنُونَ أَنْفُسَهُمْ فَأَنْزَلَ اللّٰهُ تعـالَى: ﴿عَلِمَ اللّٰهُ

أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ ﴾ الآية]. أخرجه البخارى.

26. (466)- *Berâ İbnu Âzib* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ramazan orucu farz kılındığı vakit, Müslümanlar ay boyu kadınlara temas etmezlerdi. Bazı kimseler bu meselede nefislerine itimad edemiyorlardı. Bunun üzerine şu meâldeki âyet nâzil oldu: **"...Allah nefsinize güvenmiyeceğinizi biliyordu. Bu sebeple tevbenizi kabul edip sizi affetti."** (Bakara 187). Buhârî, Tefsir, Bakara 2, 27.

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivâyetten anlaşıldığı üzere, İslâm'ın bidâyetinde, Ramazan ayı boyunca kadınlara temas yasaktı. Bazı rivâyetlere göre de, bu yasak uyuduktan sonraya aitti ve yiyip içmeye de şâmildi. Yani uyuduktan sonra kalkıp -şimdi sahur yemeği dediğimiz- yemeği yemek helâl değildi. Müteakip hadiste de görüleceği üzere bazı hadiseler üzerine, nâzil olan ayetler hem geceleri yiyip içmeyi hem de temâsı helâl kılmıştır. Yukarıdaki âyetin nüzûl sebebiyle ilgili bir rivâyete göre, Ramazan gecelerinden birinde geç vakte kadar Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında kaldıktan sonra evine dönen Hz. Ömer (radıyallahu anh), henüz uyumamış olduğu için zevcesiyle mukârenet arzu eder. Ancak hanımı: "Ben uyudum" diyerek itiraz ederse de Hz. Ömer (radıyallahu anh): *"Ben uyumadım"* der ve mukârenetde bulunur. Ka'b İbnu Mâlik de aynı davranışa düşer. Ertesi gün durum Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a arzedilir. Bunun üzerine rivâyette meâli kaydedilmiş olan âyet nâzil olur.

467 ٢٧– وفي رواية له ولأبى داود والترمذى [كَانَ أَصْحَابُ مُحَمَّدٍ ﷺ: إِذَا كَانَ الرَّجُلُ صَائِماً فَحَضَرَ الإِفْطَارُ فَنَامَ قَبْلَ أَنْ يُفْطِرَ لَمْ يَأْكُلْ لَيْلَتَهُ وَلاَ يَوْمَهُ حَتَّى يُمْسِى، وَإِنَّ قَيْسَ بْنَ صِرْمَةَ الأَنْصَارِىَّ رَضِىَ اللَّهُ عَنْهُ كَانَ صَائِماً فَلَمَّا حَضَرَ الإِفْطَارُ أَتَى امْرَأَتَهُ فَقَالَ: أَعِنْدَكُمْ طَعَامٌ؟ قَالَتْ: لاَ. وَلَكِنْ أَنْطَلِقُ فَأَطْلُبُ لَكَ، وَكَانَ يَوْمَهُ يَعْمَلُ فَغَلَبَتْهُ عَيْنُهُ: فَجَاءَتِ امْرَأَتُهُ. فَلَمَّا رَأَتْهُ قَالَتْ: خَيْبَةٌ لَكَ. فَلَمَّا انْتَصَفَ النَّهَارُ غُشِىَ عَلَيْهِ فَذَكَرَ ذٰلِكَ لِلنَّبِىِّ ﷺ فَنَزَلَتْ هٰذِهِ الآيَةُ: أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ فَفَرِحُوا بِهَا فَرَحاً شَدِيداً فَنَزَلَتْ: وَكُلُوا وَاشْرَبُوا. وَعِنْدَ أَبِى دَاوُدَ أَنَّ اسْمَ

الرَّجُلِ صِرمَةُ بْنُ قَيْسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ. وَعِنْدَ النَّسَائِىِّ إِنَّ أَحَدَكُمْ كَانَ إِذَا نَامَ قَبْلَ أَنْ يَتَعَشَّى لَمْ يَحِلَّ لَهُ أَنْ يَأْكُلَ شَيْئاً وَلاَ يَشْرَبَ لَيْلَتَهُ وَيَوْمَهُ مِنَ الْغَدِ حَتَّى تَغْرُبَ الشَّمْسُ حَتَّى نَزَلَتْ هٰذِهِ الآيَةُ: وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الأَسْوَدِ، وَقَالَ: نَزَلَتْ فِي قَيْسِ بْنِ عَمْرٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ].

27. (467)- *Buhârî, Ebu Dâvud* ve *Tirmizî*'nin bir rivayetinde de şöyle gelmiştir: *"Ashâb-ı Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in (başlangıçta) durumu şöyleydi: Bir kimse oruçlu iken, iftar vakti gelince, iftarını açmadan uyuyacak olsa, artık o gece yemediği gibi ertesi günü de yiyemez, o günün akşamına kadar beklerdi. Kays İbnu Sırma el-Ensârî (radıyallahu anh) oruçlu olduğu bir günde iftar vakti girince hanımına gelerek yiyecek birşey olup olmadığını sordu. Kadın: "Hayır, yok!" ancak bekle, sana yiyecek arıyayım" dedi. Kays, gün boyu çalışan birisiydi, beklerken uyuyakaldı. Hanımı gelince baktı ki uyuyor: "Eyvah mahrum kaldın, yiyemiyeceksin"* diye eseflendi.

Ertesi gün, öğleye doğru Kays (radıyallahu anh) açlıktan baygın düştü. Durumu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a anlattılar. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu: **"Oruç tuttuğunuz günlerin gecesi kadınlarınıza yaklaşmanız size helal kılındı.."** (Bakara, 187). Buna Müslümanlar fevkâlede sevindiler. Arkadan, **"Tanyerinde beyaz iplik, siyah iplikten sizce ayırd edilinceye kadar yiyin için.."** ayeti nâzil oldu."

Âyetin nüzûlüne sebep olan zâtın ismi Ebu Dâvud'da Sırma İbnu Kays (radıyallahu anh)'dır. Nesâî'de ise rivâyet şöyledir: "Ashab'tan biri akşam yemeğinden önce uyursa, artık o gece ve ertesi gün güneş batıncaya kadar bir şey yiyip içmesi ona helal olmazdı. Bu durum şu âyet nâzil oluncaya kadar devam etti: **"Tan yerinde beyaz iplik siyah iplikten, sizce ayırd edilinceye kadar yiyin, için."** Râvi der ki: "Bu âyet, Kays İbnu Amr hakkında nâzil olmuştur." Buhârî, Savm 15; Tirmizî,Tefsir 2, (2972); Ebû Dâvud, Savm 1, (2314); Nesâî, Sıyâm 29, (4, 147-148).

AÇIKLAMA:

Kirmânî, "Ramazan gecelerinde cinsî münasebetin helal kılınması üzerine Ashabın çokca sevinmesi, bu ruhsattan yiyip içmeye de serbesti geldiğini anlamalarındandır. Çünkü "Mukârenet serbest olunca yeme-içme evleviyetle serbest olur" diye düşündüler" der. Ancak seher zamanın-

da ufukta beyaz iplik siyah iplikten ayrılıncaya kadar yiyip-içmeyi serbest bırakan ayet nazil olunca o husustaki serbesti de sarih olarak beyân edilmiş oldu.

Bu âyette geçen siyah iplikten murad gecenin karanlığı, beyaz iplikten murad da gündüzün beyazlığıdır. Bu beyazlığın ufuktaki zuhûruna fecr-i sâdık denir. Müteakip rivâyetlerde görüleceği üzere, âyet nâzil olduğu sıralarda, Ashâp'tan bazıları âyeti, zâhirine göre anlayarak siyah ve beyaz iki iplik alarak yastığının altına koyup, bunları birbirinden ayırdedecek derecede ortalığın aydınlanmasına kadar yeyip içmiştir. Adiy İbnu Hâtim böyle yaptığını anlatınca Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Öyle ise senin yastığın çok geniş olmalı"* diye takılmıştır.

468 ٢٨– وعن سهل بن سعد رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [نَزَلَتْ وَكُلُوا واشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمْ الْخَيْطُ الأبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الأسْوَدِ، وَلَمْ يَنْزِلْ مِنَ الْفَجْرِ، وَكَانَ رِجَالٌ إذَا أرَادُوا الصَّوْمَ رَبَطَ أحَدُهُمْ فِي رِجْلِهِ الْخَيْطَ الأبْيَضَ وَالْخَيْطَ الأسْوَدَ وَلاَ يَزَالُ يَأكُلُ حَتَّى تَتَبَيَّنَ لَهُ رُؤْيَتُهُمَا فَأنْزَلَ اللهُ تَعَالى بَعْدُ: مِنَ الْفَجْرِ. فَعَلِمُوا أنَّهُ إنَّمَا يَعْنى اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ]. أخرجه الشيخان.

28. (468)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallahu anh) anlatıyor: **"Beyaz iplik siyah iplikten, sizce ayrılıncaya kadar yiyin için"** âyeti indiği zaman "tan yerinde" kelimeleri henüz nâzil olmamıştı. Bir kısım insanlar, oruç tutacakları zaman ayaklarına siyah ve beyaz (iplik) bağlar, bunlar görülünceye kadar yiyip içmeye devam ederlerdi. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk: **"Tan yerinde"** kelimelerini inzal buyurdu. O zaman herkes anladı ki burada beyaz ve siyah ipliklerden maksad gündüz ve gece imiş." Buhârî, Savm 16 ,Tefsîr, Bakara 2, 28; Müslim, Sıyâm 35, (1091).

469 ٢٩– وفي أخرى للخمسة قال: [أخَذَ عَدِىُّ بْنُ حَاتِمٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ عِقَالاً أبْيَضَ وَعِقَالاً أسْوَدَ حَتَّى كَانَ بَعْضُ اللَّيْلِ نَظَرَ فَلَمْ يَتَبَيَّنَا لَهُ فَلَمَّا أصْبَحَ قَالَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ: جَعَلْتُ تَحْتَ وِسَادَتِكَ خَيْطاً أبْيَضَ وَخَيْطاً أسْوَدَ قَالَ إنَّ وِسَادَتَكَ لَعَرِيضٌ إنْ كَانَ الْخَيْطُ الأبْيَضُ وَالْخَيْطُ الأسْوَدُ تَحْتَ وِسَادَتِكَ].

29. (469)- Beş kitapta da gelen bir başka rivayet şöyle: *"Adiy İbnu Hâtim (radıyallahu anh) biri siyah, biri beyaz iki köstek bağı aldı. Bir*

gece bunlara baktı fakat biri diğerinden ayrılmıyordu. Sabah olunca durumu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a şöyle bildirdi: "Yastığımın altına biri siyah biri beyaz iki iplik koydum." Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona takıldı: *"Beyaz iplikle siyah iplik senin yastığının altında iseler yastığın çok geniş olmalı."* Buhârî, Tefsir, Bakara 2, 28, Savm 16; Müslim, Sıyâm 33, (1090); Ebu Dâvud, Savm 17, (2349); Tirmizî, Tefsir, 2 (2974-2975); Nesâî, Sıyâm 29, (4, 148).

AÇIKLAMA:

Adiy'in sabahın olduğunu anlamak için yastığının altına koyduğu iple ilgili değişik tavsifler var. Yukarıdaki rivayette bunun deve bağlanan köstek bağı olduğu ifade edilmiştir.

Siyah ve beyaz ipliklerle ufukta görülebilen gece karanlığı ile gündüz aydınlığı kastedilince, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın "yastığın çok geniş olmalı" esprisindeki incelik anlaşılır.

470 ٣٠– وفي أخرى له قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ الله: مَا الْخَيْطُ الأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الأَسْوَدِ؟ أَهُمَا خَيْطَانِ؟ قَالَ: إِنَّكَ لَعَرِيضُ الْقَفَا إِنْ أَبْصَرْتَ الْخَيْطَيْنِ. ثُمَّ قَالَ لاَ: بَلْ هُمَا سَوَادُ اللَّيْلِ وَبَيَاضُ النَّهَارِ].

30. (470)- *Adiy*'in bir başka rivâyeti şöyledir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Ey Allah'ın Resûlü! Ayette geçen "beyaz ipliğin siyah iplikten ayrılması" nedir, bunlar iki iplik değil mi?" diye sordum da bana: **"İki ipliğe baktı isen sen gerçekten kalın enselisin"** dedi ve şu açıklamayı yaptı: **"Hayır iki iplik değil, onun biri gecenin karanlığı, diğeri de gündüzün beyazlığıdır."** Buhârî, Tefsir, Bakara 2, 28.

471 ٣١– وعن البراء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ الأَنْصَارُ إِذَا حَجُّوا فَجَاءُوا لَمْ يَدْخُلُوا مِنْ قِبَلِ أَبْوَابِ الْبُيُوتِ فَجَاءَ رَجُلٌ مِنْهُمْ فَدَخَلَ مِنْ قِبَلِ بَابِهِ فَكَأَنَّهُ عُيِّرَ بِذَلِكَ فَنَزَلَتْ: وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَى وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا]. أخرجه الشيخان.

31. (471)- *Berâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ensar hac yapıp da döndükleri zaman evlerine kapılarından girmezlerdi. Onlardan biri hac dönüşü kapıdan evine girdi. Fakat hemşehrileri onu bu davranışı sebe-

biyle kınadılar. Bunun üzerine şu âyet nazil oldu: **"İyilik, evlere arkasından girmeniz değildir. Kötülükten sakınan kimse(nin ameli) iyidir. Evlere kapılarından girin"** (Bakara, 189). Buharî, Tefsir, Bakara 2, 29, Umre 18; Müslim, Tefsir, Nisâ, (3026).

AÇIKLAMA:

İbnu Hacer'in açıkladığına göre, hadiste geçtiği şekilde sâdece Ensâr değil, Kureyş dışında kalan bütün Araplar hacc yaptıktan sonra yurtlarına dönünce, evlere kapılarından değil arka cihetinden girer, bunu dindarlık ve ibadet sayardı. Bazı rivâyetler hacc ve umre niyetiyle ihrâma girince bu şekilde davrandıklarını belirtir. Hatta bu vaziyette evlerine girmelerini gerektiren bir ihtiyaçları zuhur edecek olsa, kapıdan girmezdi. Bazı rivâyetler, bu sırada damdan delik açıldığını, bu delik vasıtasıyla eve girildiğini söyler. Bu ayetin nüzul sebebiyle ilgili rivayetler ihtilaflıdır. En sahih rivayet, sebebi ihramla izah eder. Bu cahiliye âdetinin sebebi ihrama girmektir. *"Gökyüzü ile aralarına başka bir şeyi sokmamak düşüncesi buna sevkederdi"* de denmiştir.

Birgün Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir bahçede iken kapısından çıkar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a uyarak Ensar'dan Kutbe İbnu Âmir (veya Rifa'a İbnu Tabut) kapıdan çıkar. O'nun bu davranışı geleneklerine uymadığı için, ayıplanır. Bunun üzerine yukarıdaki âyet nâzil olur. Ayette evlere girerken kapıyı terkederek arkadan girmenin Allah'ı memnun eden davranış olmadığı ifade edilmiştir.

472 ٣٢– وعن حذيفة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ في قَوْلِهِ تعالَى [وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللهِ وَلاَ تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إلَى التَّهْلُكَةِ قَالَ: نَزَلَتْ فِي النَّفَقَةِ]. أخرجه البخارى.

32. (472)- *Huzeyfe* (radıyallahu anh), **"Allah yolunda infak edin, kendinizi ellerinizle tehlikeye atmayın. İhsanda bulunun. Allah ihsan edenleri sever"** (Bakara, 195) meâlindeki âyetle ilgili olarak demiştir ki: **"Bu âyet infak ile alâkalı olarak nâzil oldu."** Buhârî, Tefsir, Bakara 2, 31.

AÇIKLAMA:

Şârihlerin açıkladığına göre, Ensar (radıyallahu anhümâ), Allah yolunda harcamakta eli açık kimselerdi. Bol bol harcamaktan çekinmezlerdi. Bir ara kıtlık hasıl oldu. Bunun üzerine hayır yolunda harcamaktan vazgeçtiler. Cenâb-ı Hakk hazretleri, kıtlık geldi diye ellerini

hayır yolunda harcamaktan çekmeyi "kendilerini tehlikeye atmak" olarak vasıflayarak bu davranıştan Ashab (radıyallahu anhüm ecmâin)'ı menediyor.

Ayette, "ihsanda bulunun" diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı "Allah hakkında hüsn-i zanda bulunun", "farzları eda edin" "beş vakit namazınızı kılın" gibi mânâlara da gelmektedir.

"Âyet infak ile alakalı olarak nazil oldu" açıklaması, "Allah yolunda infakı terketmeleri üzerine" demektir.

Şu halde dinimize göre, infak etmek için çok zengin olmak gerekmez. Esasen zenginliğin bir hududu yok. Maddî durum ne olursa olsun Allah yolunda harcanabilir. Nitekim şu âyet Ashâb-ı Kirâm hazretlerinin ihtiyaç içinde oldukları halde harcamaktan geri kalmadıklarını bildiderek mü'minleri her hal ve şartlarda infaka teşvik eder: **"...Kendileri zaruret içnde bulunsalar bile, onları (Muhâcirleri) kendilerinden önde tutarlar..."** (Haşr, 9), Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hadislerinde **"bir selam vermeyi", "tatlı söz söylemeyi", "sıla-ı rahimde bulunmayı"** ve hatta **"başkasına zarar vermemeyi"** sadaka diye tarif ederek "infak"ın imkân hududunu fevkâlâde genişletmiştir.

473 ٣٣- وعن أسلم بن عمران قال: [غَزَوْنَا مِنَ الْمَدِينَةِ نُرِيدُ الْقُسْطَنْطِينِيَّةَ، وَعَلَى الْجَمَاعَةِ عَبْدُالرَّحْمنِ بن خَالِدِ بْنِ الْوَلِيدِ، وَالرُّومُ مُلْصِقُو ظُهُورِهِمْ بِحَائِطِ الْمَدِينَةِ فَحَمَلَ رَجُلٌ عَلَى الْعَدُوِّ فَقَالَ النَّاسُ: مَهْ مَهْ، لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ يُلْقِي بِيَدِهِ إِلَى التَّهْلُكَةِ. فَقَالَ أَبُو أَيُّوبَ الأَنْصَارِيُّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: إِنَّمَا أُنْزِلَتْ هذِهِ الآيَةُ فِينَا يَا مَعْشَرَ الأَنْصَارِ لَمَّا نَصَرَ اللهُ تَعَالَى نَبِيَّهُ وَأَظْهَرَ الإِسْلاَمَ قُلْنَا نُقِيمُ فِي أَمْوَالِنَا وَنُصْلِحُهَا فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى الآيَةَ فَالإِلْقَاءُ بِأَيْدِينَا إِلَى التَّهْلُكَةِ أَنْ نُقِيمَ فِي أَمْوَالِنَا وَنُصْلِحَهَا وَنَدَعَ الْجِهَادَ]. أخرجه أبو داود والترمذى وصححه.

33. (473)- *Eslem İbnu İmrân* anlatıyor: Medine'den gazve için yola çıktık. Niyetimiz İstanbul'du. Cemaatin başında Abdurrahmân İbnu Hâlid İbni'l-Velid vardı. Rum askerleri sırtlarını şehrin surlarına yaslamış müdafaada idiler. Bizden biri tek başına düşmana saldırıya geçti. Halk: "Dur, dur! Lâilâle illallah, eliyle kendini tehlikeye atıyor!" diye bağrıştılar. Ebu Eyyub el-Ensârî hazretleri (radıyallahu anh) atılarak: "Ey Ensâr topluluğu, bu âyet bizim hakkımızda indi. Cenâb-ı Hakk,

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yardım edip, İslâm galebe çalınca biz: "Artık işlerimizin başında kalıp, onları yoluna koyalım" dedik. Bunun üzerine Allah u Teâla bu âyeti indirdi. Yani "Ellerimizle kendimizi tehlikeye atmak" demek malın-mülkün başında kalıp onları düzene koymak için cihadı terketmektir." Tirmizî, Tefsir, Bakara 2, (2976); Ebu Davud, Cihâd 23, (2512).

474 ٣٤– وعن عبدالله بن مَعْقِل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَأَلْتُ كَعْبَ بْنَ عُجْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنْ فِدْيَةٍ مِنْ صِيَامٍ. قَالَ: حُمِلْتُ إلى النَّبِيِّ ﷺ وَالْقَمْلُ يَتَنَاثَرُ عَلَى وَجْهِي. فَقَالَ: مَا كُنْتُ أُرَى أَنَّ الْجَهْدَ بَلَغَ بِكَ هذا. أَمَا تَجِدُ شَاةً؟ قُلْتُ لاَ! قَالَ: صُمْ ثَلاثَةَ أَيَّامٍ أَوْ أَطْعِمْ سِتَّةَ مَسَاكِينَ لِكُلِّ مِسْكِينٍ نِصْفُ صَاعٍ مِنَ الطَّعَامِ وَاحْلِقْ رَأْسَكَ فَنَزَلَتْ فِي خَاصَّةً، وَهِيَ لَكُمْ عَامَّةً]. أخرجه الستة، ولهذا لفظ الشيخين.

34. (474)- *Abdullah İbnu Ma'kıl* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ka'b İbnu Ucre (radıyallahu anh)'ye **"Oruçtan yahut sadakadan yahut kurbandan bir fidye lâzımdır"** (Bakara, 196) mealindeki ayetten sordum. Dedi ki: "Başımda bitler kaynaştığı halde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a götürüldüm. Beni görünce: **"Meşakkatin, bu gördüğüm dereceye ulaşacağını zannetmezdim. Bir koyun bulabilecek misin?" dedi. "Hayır" cevabını verdi. [Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu: "...İçinizde hasta olan veya başından rahatsız varsa fidye olarak ya oruç tutması, ya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir..."** (Bakara, 196)] Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Üç gün oruç tut veya her fakire yarım sa' yiyecek vermek suretiyle altı fakiri doyur, başını traş et" dedi. Bu âyet hassaten benim hakkımda nazil oldu, ancak umumen hepimize şâmildir." Buhârî, Tefsir, Bakara 2, 32, Meğâzî 35, Tıbb 16; Müslim, Hacc 80, 85 (1201); Tirmizî, Tefsir, Bakara 2, (2977); Ebu Dâvud, Menâsik, 43, (1856); İbnu Mâce, Menâsik 8, 6, (3079); Muvatta, Hacc, 239 (1-117); Nesâî, Menâsik 96, (5, 194-195).

AÇIKLAMA:

Hacc farizasını ifa ederken ihramlıyı ilgilendiren yasaklardan biri traş olmamak, bit-pire dahil hayvan öldürmemektir. Hadiste, Ka'b İbnu Ucre (radıyallahu anh)'nin tahammül edilemeyecek kadar bitlendiği, bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan bu durumu sormak, ihramdan çıkma vakti gelmeden alacağı bir tedbirin olup olmadığını

öğrenmek üzere müracaat ettiği görülmektedir. Bu müracaat üzerine ilgili âyet nâzil olur ve ihramlının uyması gereken bu yasağın ihlâli hâlinde yerine getirilmesi gereken cezayı açıklıyor. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ka'b İbnu Ucre (radıyallahu anh)'ye **"Ceza olarak kesmeye kurbanlık koyunun var mı?** diye soruyor. "Yok" deyince, diğer cezaları hatırlatıp: **"Ya üç gün oruç tutmak veya altı fakire fidye vermek şartıyla traş ol, bitten temizlen" diye fetva veriyor.**

475 ٣٥– وعن أبي أمامة التيمي قال: [كُنْتُ رَجُلاً أُكْرِى في هَذَا الْوَجْه، وكَانَ النَّاسُ يَقُولُونَ: إِنَّهُ لَيس لَكَ حَجٌّ فَلَقِيتُ ابنَ عُمَرَ رضى اللّهُ عَنْهما فَقُلْتُ إنّي رَجُلٌ أُكْرِى في هذا الْوَجْه، وإنَّ نَاساً يقُولُون إنَّهُ لَيْس لَكَ حَجٌّ. فَقَالَ ابنُ عُمَرَ: أليس تُحرِمُ وتُلبِّى وتَطُوفُ؟ قُلتُ: بلَى. قَالَ فإنَّ لَكَ حَجّاً. جَاءَ رَجُلٌ إلى النَّبِيّ ﷺ فَسَأَلَهُ عَنْ مِثْلِ ما سَأَلْتَنِى فَسَكَتَ وَلَمْ يُجِبْهُ حَتَّى نَزَلَتْ هَذِهِ الآيَة: لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلاً مِن رَبِّكُمْ فأَرْسَلَ إلَيْهِ رَسُولُ اللّه ﷺ وَقَرَأَهَا عَلَيْه وقَالَ لَكَ حَجٌّ].

أخرجه أبو داود.

35. (475)- *Ebu Ümâme et-Temîmî* anlatıyor: "Ben hac sırasında, ücret mukabili hizmet veren birisi idim. Bana: *"Senin haccın hacc sayılmaz"* dediler. Bilâhere İbnu Ömer (radıyallahu anh)'e rastladım. O'na: "Ben hacc sırasında, ücretle hizmet veren birisiyim, halk bana: *"Senin haccın hacc sayılmaz diyorlar"* dedim. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) "İhrama girmiyor, telbiye okumuyor, tavafta bulunmuyor musun?" dedi: "Hepsini yapıyorum" diye cevap verdim. Cevabım üzerine şu açıklamayı yaptı: *"Senin haccın hacc sayılır. Nitekim Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir adam gelmiş, senin bana sorduğuna yakın şeyler sormuştu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sükût buyurdu ve adama cevap vermedi. Derken şu âyet nâzil oldu:* **"(Hacc mevsiminde, ticâret yaparak) Rabbinizden rızık istemenizde bir günah yoktur..."** (Bakara, 198). Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* o adamı çağırtarak, âyeti okudu ve: *"Haccın hacc sayılır"* buyurdu." Ebu Dâvud, Menâsik 7, (1733).

476 ٣٦– وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قال: [كَانَتْ عُكَاظُ وَمَجَنَّةُ وذُو الْمَجَازِ أَسْوَاقاً في الجَاهِلِيَّة فَلَمَّا كَانَ الإسْلاَمُ كَأَنَّهُمْ تَأَثَّمُوا أَنْ يَتَّجِرُوا في المَوْسِمِ فَنَزَلَتْ: لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلاً مِن رَبِّكُمْ في مَوْسِمِ الحَجِّ هكَذَا قَرَأَهَا]. أخرجه البخاري وأبو داود.

36. (476)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ukâz, Mecenne ve Zülmecaz cahiliye devrinin panayırları idi. İslâm geldiği zaman halk, hac mevsiminde ticaret yapmayı günâh addeder oldular. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu: **"Hac mevsiminde Rabbinizden rızık taleb etmenizde sizin için bir günâh yoktur."** Âyeti İbnu Abbas şu şekilde okudu." Buhârî, Tefsir, Bakara 2, 34, Hacc 150, Büyû 1; Ebu Davud, Menasik 5, (1732), 7, (1734).

AÇIKLAMA:

Cahiliye döneminde, hac mevsimi aynı zamanda ticâret mevsimi idi. Her taraftan gelen hacılar satacak malları varsa satarlar, ihtiyaçlarını da satın alırlardı. Bazı mevsimler, ticâret için elverişli olmadığından, hac zamanını ticarete elverişli günlere rastlatmak için, kamerî olan takvimlerinde nesî denen karmaşık bir sistem bile geliştirmişlerdi.

Yukarıdaki hadis, İslâm geldikten sonra, hac sırasında ticaret yapılabilir mi yapılamaz mı diye bir tereddüt hâsıl olduğunu gösteriyor. Ancak, yapılmasına izin veren âyetin nüzulü de gecikmiyor.

Burada adı geçen panayırların yerleri hususunda kaynaklar ihtilâf eder. el-Fâkihî'ye göre Zülmecaz Arafat'a yakın bir yerdedir. Ukâz ise Nahle ile Tâif arasındadır. Mecenne'ye geline, bu Merru'z-Zahrân'dan el-Asgar denilen bir dağa kadar olan sâhadır.

Bu sayılanlar hac mevsiminde kurulan panayırlardır. Hacc mevsimine bağlı kalmadan kurulan panayırlar da mevcut idi.

el-Fakihî şu bilgiyi de verir: *"Bu panayırlar İslâm'dan sonra da bir müddet kurulmaya devam etti. İlk terke uğrayan Ukâz panayırı oldu. Hâricîler zamanında 129 yılında kurulamadı ve ondan sonra tamamen bırakıldı. Son olarak da Hubâşe panayırı -ki Mekke- Yemen istikâmetinde Mekke'den altı merhale mesâfede idi. Receb ayında kurulurdu- 197 yılında Dâvud İbnu İsa İbni Mûsâ el-Abbâsi zamanında terkediliyor.*

Kelbî'nin belirttiğine göre: Her bölgenin şerifi, bölgesinde kurulan panayıra iştirâk ederdi. Bunların en büyüğü Ukâz idi. Ona her taraftan gelenler katılırdı. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Ashab'tan bir grupla oraya katıldığı belirtilir. Bu, Zülkâde ayının 1-20 günleri arasında kurulurdu. Bunu Mecenne panayırı takip ederdi. On gün sürer, Zülhicce'nin ilk günü kapanırdı. Sonra da sekiz gün açık kalan Zülmecâz panayırı açılır, bunun kapanmasıyla hac yapmak üzere Mina'ya hareket edilirdi. Vahyin başladığı andan itibâren, halkı davet etmek üzere Resû-

lullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu panayırları muntazaman on yıl boyunca takip ettiği rivâyetlerde gelmiştir.

477 ٣٧– وعنه رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ أَهْلُ الْيَمَنِ يَحُجُّونَ وَلاَ يَتَزَوَّدُونَ، وَيَقُولُونَ: نَحْنُ الْمُتَوَكِّلُونَ فَإِذَا قَدِمُوا مَكَّةَ سَأَلُوا النَّاسَ فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى: وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى]. أخرجه البخارى وأبو داود.

37. (477)- Yine *İbnu Abbâs* anlatıyor: "Yemen ahâlisi, hacca geliyorlar fakat beraberlerinde azık almıyorlardı. *"Biz mütevekkil kimseleriz" diyorlardı. Mekke'ye gelince bu davranışlarını halka sordular. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti inzâl buyurdu:* **"Azıklanın, ancak bilin ki, en hayırlı azık takvâdır"** (Bakara, 197). Buhârî, Hacc 6; Ebu Dâvud, Menâsik 4, (1730).

AÇIKLAMA:

Belirtildiği üzere bu âyet indiği zaman, Ashab'tan bir zat kalkarak: "Ey Allah'ın Resûlu, azık alacak birşey bulamıyoruz" der. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"İnsanlara yüz suyu dökmekten koruyacak kadar azık temin et, hazırladığınız azığın en hayırlısı da takvâdır"** buyurdu.

Alimler, bu hadisten, insanlardan istemeyi terketmenin, takvadan ileri geldiğini anlamışlardır. Bu mânayı, istemekte ısrar etmeyenleri öven ayet de te'yid eder: **"En hayırlı rızık takvadır"** (Bakara 197) yani "Azıklanın da dilenmek suretiyle insanlara verdiğiniz eziyetten ve bu davranıştaki günahtan sakının" demektir.

Bu rivayette şu mâna da mevcuttur: Başkalarına ihtiyaç arzederek Allah'a tevekkül edilmez. Gerçek tevekkül, hiçbir hususta başkasının yardımını taleb etmemekle hâsıl olur. Bazıları tevekkülü: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın **"Deveni bağla, sonra tevekkül et"** hadisinde olduğu şekilde esbâba tevessül ettikten sonra sebeplerden kat-ı nazar etmektir" diye tarif etmiştir.

478 ٣٨– وعنه رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [يَطُوفُ الرَّجُلُ بِالْبَيْتِ مَا كَانَ حَلاَلاً حَتَّى يُهِلَّ بِالْحَجِّ فَإِذَا رَكِبَ إِلَى عَرَفَةَ فَمَنْ تَيَسَّرَ لَهُ هَدْيَهُ مِنَ الإِبِلِ وَالْبَقَرِ وَالْغَنَمِ مَا تَيَسَّرَ لَهُ مِنْ ذَلِكَ أَىْ ذَلِكَ شَاءَ غَيْرَ إِنْ لَمْ يَتَيَسَّرْ فَعَلَيْهِ صَوْمُ ثَلاَثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَذَلِكَ قَبْلَ يَوْمِ

عَرَفَةَ فَإنْ كَانَ آخِرُ يَوْمٍ مِنَ الأيَّامِ الثَّلاثَةِ يَوْمَ عَرَفَةَ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِ ثُمَّ يَنْطَلِقُ حَتَّى يَقِفَ بِعَرَفَاتٍ مِنْ صَلاَةِ الْعَصْرِ إلَى أنْ يَكُونَ الظَّلاَمُ ثُمَّ لِيَدْفَعُوا مِنْ عَرَفَاتٍ إذَا أفَاضُوا مِنْهَا حَتَّى يَبْلُغُوا جَمْعاً الَّذِى يُبَاتُ فِيهِ ثُمَّ لِيَذْكُرُوا اللّٰهَ كَثِيراً وَأكْثِرُوا مِنَ التَّكْبِيرِ وَالتَّهْلِيلِ ثُمَّ أفِيضُوا فإنَّ النَّاسَ كَانُوا يُفِيضُونَ. وَقَالَ اللّٰهُ تَعَالَى: ثُمَّ أفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ إنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ، حَتَّى تَرْمُوا الْجَمْرَةَ].

أخرجه البخارى.

38. (478)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Kişi ihramsız olarak (yani Mekke'de ikâmet edenler veya umre için gelip, umreden sonra ihramı çıkaranlar) Beytullah'ı ziyaret eder. Bu imkân, hacc niyetiyle ihram giymeye kadar devam eder. Arafat'a çıkınca, kime deve, sığır veya davardan kurban müyesser olmuşsa, dilediğini kurban eder. Bunlardan biri olmazsa, ona hactaki, üç günün orucu terettüp eder. Bu günler, arefe gününden evvele ait olmalıdır. Bu üç günün sonuncu günü arefe gününe tesadüf ederse, bunda bir günah yoktur. Sonra Arafat'da vakfe'ye gider ikindi namazından akşam karanlığının gelmesine kadar vakfede kalır.*

İbnu Abbas anlatmaya üslubu biraz değiştirerek devam ediyor.[17]

"Sonra Arafat'tan insanlar sökün edince, orayı terketsinler. Topluca geceyi geçirecekleri yere (Müzdelife'ye) gelsinler. Orada Allah'ı çokca zikretsinler, sabah vakti girmezden önce bilhassa tekbir ve tehlili çok yapsınlar sonra buradan da topluca hareket etsinler. Çünkü (eskiden beri) herkes buradan hareket ederdi. Cenâb-ı Hakk: **"İnsanların toplu olarak sökün ettiği yerden siz de sökün edin, (eski yaptıklarınızdan) Allah'a af dileyin. Allah bağışlar ve merhamet eder"** (Bakara, 199). Şeytan taşlayıncaya kadar akmaya (ve çok zikretmeye) devam edin" buyurmuştur. Buhârî, Tefsir, Bakara 2, 35.

AÇIKLAMA:

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) burada, hem hacla ilgili bir âyet-i kerimeyi açıklıyor, hem de normal bir hacc'ın safhalarını anlatıyor. Çünkü hacc âdeti câhiliye döneminde de vardı. İslâmiyet, haccın icrasında bazı değişiklikler yapmıştır. Ayet-i kerimenin nüzûl sebebinde açık-

17– Tercümede asla sadakat için üslubun değişmiş olduğuna dikkat çekici cümle tarafımızdan kondu.

landığı üzere Kureyşliler (ve bir kaç başka kabile) kendilerini diğer Araplara nazaran üstün bildikleri için, üstünlük alâmeti olarak Arafat'a kadar gitmezler, Müzdelife'de kalırlarmış. Ayette ifâde edilen ifâza (toptan boşanma, akın etme) işine diğer Araplar Arafat'tan başlarken Mekkeliler Müzdelife'den başlarmış. Âyeti kerime, **"Sonra, insanların toplu olarak akın ettiği yerden, siz de akın edin"** emrederek, Kureyşlilerin kendilerine tatbik ettikleri imtiyazı kaldırmıştır. Âyet-i kerimenin devamındaki: "**Allah'tan mağfiret dileyin**" emriden de "daha önce, Arafat'a gitmeyerek kendinize uyguladığınız keyfî imtiyazla işlediğiniz hatadan tevbe edin" mânâsı anlaşılmıştır.

479 ٣٩– وعن ابن المسيب قال: [أَقْبَلَ صُهَيْبٌ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ مُهَاجِراً مِنْ مَكَّةَ فَاتَّبَعَهُ رِجَالٌ مِنْ قُرَيْشٍ فَنَزَلَ عَنْ رَاحِلَتِهِ وَانْتَثَلَ مَا فِي كِنَانَتِهِ وَقَالَ: وَاللّٰهِ لاَ تَصِلُونَ إلَيَّ حَتَّى أَرْمِىَ بِكُلِّ سَهْمٍ مَعِى ثُمَّ أَضْرِبَ بِسَيْفِى مَا بَقِىَ فِي يَدِى، وَإنْ شِئْتُمْ دَلَلْتُكُمْ عَلَى مَالٍ دَفَنْتُهُ بِمَكَّةَ وَخَلَّيْتُمْ سَبِيلِى فَفَعَلُوا فَلَمَّا قَدِمَ عَلَى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ نَزَلَتْ: وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِى نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ الآيَةَ. فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ رَبِحَ الْبَيْعُ أَبَا يَحْيىٰ وَتَلاَ عَلَيْهِ الآيَةَ]. أخرجه رزين.

39. (479)- *İbnu Müseyyeb* anlatıyor: *"Süheyb (radıyallahu anh) muhacir olarak Mekke'den yola çıktı. Kureyş'ten bazıları onu takibe başladılar. Bunun üzerine o da devesinden inerek sadağında ne kadar ok varsa hepsini çıkardı. Takipçilere: "Allah'a kasem olsun oklarımın hepsini atıncaya kadar bana yetişemezsiniz. Sonra elimde durdukça kılıcımı kullanacağım. Eğer dilerseniz, size Mekke'de toprağa gömdüğüm malın yerini söyleyeyim, mukabilinde siz de beni serbest bırakın, yoluma devam edeyim" dedi. Takipçiler teklifini kabûl ettiler.* (O da sağ salim yoluna devam etti). Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına varınca şu ayet nâzil oldu: "İnsanlardan öyle kimse de vardır ki, Allah'ın rızasını isteyerek nefsini satın alır..." (Bakara, 207). Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Ebu Yahya 'nın alış-verişi kârlı oldu"* der ve âyeti tilâvet buyurur", (Rezin'in ilâvesi'dir. Bagâvî ve İbnu Kesîr tefsirlerinde senedsiz olarak kaydederler).

480 ٤٠– وعن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما قال: [لَمَّا نَزَلَ قَوْلُهُ تَعَالَى: وَلاَ تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إلاَّ بِالَّتِي هِىَ أَحْسَنُ، وَقَوْلُهُ تَعَالَى: إنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامىٰ ظُلْماً إنَّمَا

يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَاراً وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيراً انْطَلَقَ مَنْ كَانَ عِنْدَهُ فَعَزَلَ طَعَامَهُ مِنْ طَعَامِهِ وَشَرَابَهُ مِنْ شَرَابِهِ فَإِذَا فَضَلَ مِنْ طَعَامِ الْيَتِيمِ وَشَرَابِهِ شَيْءٌ حُبِسَ لَهُ حَتَّى يَأْكُلَهُ أَوْ يَفْسُدَ. فَاشْتَدَّ ذٰلِكَ عَلَيْهِمْ فَذَكَرُوا ذٰلِكَ لِرَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَأَنْزَلَ اللّٰهُ تَعَالَى: وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَى قُلْ إِصْلاَحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ، فَخَلَطُوا طَعَامَهُمْ بِطَعَامِهِمْ وَشَرَابَهُمْ بِشَرَابِهِمْ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

40. (480)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Cenab-ı Hakk'ın şu sözleri nazil olduğu zaman: **"Yetim rüşdüne erinceye kadar, onun malına o en güzel olanından başka bir suretle yaklaşmayın"**; keza **"Yetimlerin mallarını haksız (ve haram) olarak yiyenler karınlarına ancak bir ateş yemiş olurlar. Onlar çılgın bir ateşe gireceklerdir"** (Nisa, 10) yanında yetim bulunanlar hemen gidip yetimlerin yiyeceğini ve içeceğini kendilerinin yiyip içeceklerinden ayırdılar. Yetime ait yiyecek ve içeceklerden bir şey artsa ona dokunulmuyor, yiyinceye veya kokuşup bozuluncaya kadar saklanıyordu. Bu hal, bir kısım müşkilatlara sebep oldu. Durum Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a arzedildi. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu: **"Sana yetimleri sorarlar. De ki: Onları faydalı ve iyi bir hâle getirmek hayırlıdır. Şâyet kendileriyle bir arada yaşarsanız onlar sizin kardeşlerinizdir"** (Bakara, 220). Bu âyet üzerine yetimlerin yiyeceklerini ve içeceklerini kendi yiyecek ve içeceklerine karıştırdılar." Ebu Dâvud, Vesâya 7, (2871); Nesâî, Vesâya 11, (6, 256-257). Yetimlerle ilgili geniş açıklama daha önce geçti.

481 ٤١ – وعن نافع قال: [كَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا إِذَا قَرَأَ الْقُرْآنَ لاَ يَتَكَلَّمُ حَتَّى يَفْرُغَ مِنْهُ فَأَخَذْتُ عَلَيْهِ يَوْماً فَقَرَأَ سُورَةَ الْبَقَرَةِ حَتَّى انْتَهَىٰ إِلَى مَكَانٍ. فَقَالَ: أَتَدْرِى فِيمَ أُنْزِلَتْ؟ قُلْتُ لاَ . قَالَ: أُنزِلَتْ فِي كَذَا وَكَذَا ثُمَّ مَضَى]. أخرجه البخارى.

41. (481)- *Nâfi* anlatıyor: İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) Kur'ân okuduğu zaman, okuma işinden çıkıncaya kadar hiç konuşmazdı. Bir gün ben (Mushaf'ı, yüzünden takip ediverdim, o da ezberden) Bakara sûresini okudu. Bir âyete gelince bana: *"Bu âyet ne hakkında indi biliyor musun?"* diye sordu. Ben *"Hayır!"* deyince: "Şu, şu mesele için" diye açıkladı, sonra (okumaya) devam etti. Buhârî, Tefsir, Bakara 2, 39.

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den kadınlara arka uzvundan teması tahrim eden bir âyetle ilgili olan bu hadis, oldukça mübhem bir tarzda rivâyet edilmektedir. Bu mübhemlik daha ziyade Buhârî'nin rivâyetine hastır. Yine Nâfi'den başka tariklerle diğer kitaplarda gelen vecihleri mübhemliği izâle edecek ziyâdeleri havidir. Nitekim parantez içerisine dercettiğimiz açıklayıcı kısımlar rivayetin başka vecihlerinden alınmadır. Bu açıklayıcı ziyâdelerden biri de, İbnu Ömer'in dikkat çektiği ayet-i kerimedir: **"Kadınlarınız sizin (evlat yetiştiren) tarlanızdır. O halde tarlanıza dilediğiniz gibi gelin..."** (Bakara, 223).

Ayet-i kerîmedeki "hars" kelimesi ekim demektir, tarla diye tercüme ettik. İslâm uleması bununla kadınların cinsiyet uzvunu anlamakta ittifak ederler. Kadınların rahimlerine bırakılan nutfeler, çocuk elde etmek üzere atılan tohumlara benzetilmiş oluyor.

Bu mevzuyu tamamlayan pekçok rivâyet mevcuttur. Bunlardan bir kısmı müteâkiben kaydedilecek. Her bir rivâyette konuyu açıklayan bir ziyadeye rastlanacaktır. Bu söylenenleri şimdiden şöyle özetlemek mümkündür: Kur'ân-ı Kerîm kadını tarlaya teşbih ettikten sonra "tarlanıza istediğiniz şekilde gelin" demekle "ekim"e uygun gelişi irşad etmiştir. Yani, herkes nikahlısına -Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın açıkladığı üzere- tek yol'dan istediği tarzda temas edebilecektir.

482 ٤٢ – وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كَانَتِ الْيَهُودُ تَقُولُ إذَا جَامَعَهَا مِنْ وَرَائِهَا جَاءَ الوَلَدُ أَحْوَلَ فَأُنْزِلَتْ: نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

42. (482)- *Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Yahudiler: "Kadına arka istikametinden temas edilirse çocuk şaşı doğar" derlerdi. Bunun üzerine: **"Kadınlarınız sizin (evlad yetiştiren) tarlanızdır. O halde tarlanıza dilediğiniz gibi gelin"** ayeti nâzil oldu" (Bakara 223). Buhârî,Tefsir, Bakara 2, 39; Müslim, Nikâh 117 (1435); Ebu Dâvud, Nikah 46, (2163); Tirmizî, Tefsir, Bakara 2, (2982).

483 ٤٣ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [جَاءَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْه إلى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ هَلَكْتُ. قَالَ: وَمَا أَهْلَكَكَ؟ قَالَ حَوَّلْتُ رَحْلِي اللَّيْلَةَ. فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ شَيْئاً، فَأَوْحَى اللهُ تَعَالَى إلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ هذِهِ الآيَةَ: نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ

لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ. أَقْبِلْ وَأَدْبِرْ، وَاتَّقِ الدُّبُرَ وَالْحَيْضَةَ]. أخرجه الترمذى.

43. (483)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anühmâ) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü mahvoldum" buyurdu. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Niye mahvoldun ne var?" diye sorunca açıkladı: "Bu gece bineğimi ters çevirdim (arka canibinden yanaştım). "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hiçbir cevap vermedi. Cenab-ı Hakk peygamberine şu âyeti vahyetti: **"Kadınlarınız sizin tarlalarınızdır. Tarlanıza istediğiniz gibi gelin."** Dübüründen ve hayız halinde temastan kaçınmak şartıyla önden, arkadan, nasıl istersen öyle gel." Tirmizî, Tefsir, Bakara 2, (2984).

484 ٤٤ – وعنه رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [إنَّ ابنَ عُمرَ واللّهُ يَغْفِرُ لَهُ: أَوْهمَ إنَّما كَانَ هذا الحيُّ مِنَ الأَنْصارِ، وهم اَهْلُ وثَنٍ مع هـذَا الحيّ من يَهُودَ، وهُمْ أهـلُ كتابٍ فَكانُوا يرَوْنَ لَهُمْ فَضْلاً عَلَيْهِمْ في العلْمِ، وكَانُوا يقْتَدُونَ بِكَثِـيرٍ مِنْ فِعْلِهِمْ، وكَانَ مِنْ أمْرِ أهلِ الْكتَابِ أنْ لا يَأْتُوا النّسَاءَ إلاَّ عَلى حَرْفٍ، وَذلكَ أَسـترُ مَا تَكُونُ الْمرأةُ. فكَانَ هَذَا الحَيُّ مِنَ الأَنْصَارِ قَدْ أَخَذُوا ذلك مِنْ فِعْلِهِمْ. وكـانَ هذَا الحيُّ مِنْ قُرَيْشٍ يَشْرَحُونَ النِّسَاءَ شَرْحـاً مُنْكَراً ويَتـلَذَّذُونَ مِنْهُنَّ مُقْبِلاتٍ مُدْبِراتٍ ومُسْتَلْقِيَاتٍ، فلَـمَّا قَدمَ الْمُهاجِرُونَ الْمَدِيـنَةَ تَزَوَّجَ رَجُلٌ مِنـهُمْ امْرَأَةً مِنَ الأنْصارِ فَذَهَبَ يَصْنَعُ بِهَا ذلِكَ فَأَنْكَرَتْهُ عَلَيْهِ وقَالَتْ إنَّا كُنَّا نُؤْتَى عَلَى حَرْفٍ فَاصْنَعْ ذَلكَ وإلاَّ فاجْتَنِبْنِى حتَّى شَرِىَ أمْرُهما. فَبَلَغَ ذَلِكَ رَسُولَ اللّهِ ﷺ فَـأنْزَلَ اللّهُ تعالى هذه الآيةَ: نِساؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَـأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنّى شِئْتُمْ؛ أىْ مُقْبِلاتٍ ومُدْبِرَاتٍ ومُسْتَلْقِيَاتٍ، يَعْنِى بِذَلِكَ مَوْضِعَ الْوَلَدِ]. أخرجه أبو داود.

« الشــرح » بحاء مهملة: وطءُ المرأة مستلقية على قفاها، وشَرِىَ الأمر بينهما: أى عظم وتفاقم.

44. (484)- *Yine İbnu Abbâs* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Allah, İbnu Ömer (radıyallahu anh)'i mağfiret buyursun, bir hususta yanılmıştı. Şu Ensarîler putperestti ve ehl-i kitaptan Yahudilerle birlikte idiler. Ensar (İslâm'dan önce) ilim yönüyle Yahudilerin kendilerinden üstün olduk-

larına inanırlardı. Bu sebeple onların birçok davranışlarını aynen taklid ediyorlardı. Ehl-i kitaba has âdetlerden biri de kadınlarına tek istikametten (yani ön cihetten) yanaşırlardı. Bu, kadın için de en uygun tarzdı. Ensar topluluğu, bu âdeti de Yahudilerden aynen almıştı. Kureyşliler ise, kadınları hoş olmayan şekilde açarlar, onlara arka cihetlerinden, ön cihetlerinden, sırt üstü yatmış vaziyette yanaşırlardı. Medine'ye muhacir olarak Mekkeliler gelince onlardan bir erkek Medineli bir kızla evlendi. Erkek, kadına Kureyş usulünce temas etmek istedi. Kadın buna müsaade etmedi. "Bizde kadına tek istikametten temas edilir, sen de öyle yap, aksi halde bana dokunma" dedi.

Onların bu ihtilafı büyüdü ve herkes duydu. Öyle ki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a da intikal etti. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti inzal buyurdu: **"Kadınlarınız (çocuk yetiştirdiğiniz) tarlanızdır. Tarlaya dilediğiniz gibi gelin"** (Bakara 223). *"Dilediği gibi"* den maksad (istikâmet olarak) önlerinden, arkalarından, sırt üstü yatmış olarak. Ancak bu geliş çocuk mahalline olacak." Ebu Dâvud, Nikâh 46, (2164).

485 ٤٥ – وعن أم سلمة رضِىَ اللهُ عنها. [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قالَ في قَولِهِ تعالى نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أنّى شِئْتُمْ. قالَ: في صِمامٍ واحِدٍ، ويُروى بِالسينِ سِمَامٍ].

أخرجه الترمذى «صِمَامٍ واحِدٍ» أى مسلك واحد.

45. (485)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Kadınlarınız (çocuk yetiştirdiğiniz) tarlalarınızdır, tarlanıza dilediğiniz gibi gelin"** ayetiyle ilgili olarak şöyle buyurdu: "Tek yoldan (ki o da çocuk yoludur) olmak kaydıyla dilediğiniz şekilde temas kurun" Tirmizî, Tefsîr, Bakara, (2983).

AÇIKLAMA:

İslâm dini, insanların hayatında mühim bir yer işgal eden cinsî hayat üzerinde şuurlu ve sistemli şekilde durmuştur. Hıristiyanlık başta, diğer bütün inanç sistemlerinin hiçbirinde bu yoktur. Günah addederek, ayıp addederek tedkik-tahlil ve ta'lîm konusu yapmamışlardır. Halbuki insana en hâkim, en müessir, onu en yönlendirici kuvvelerinden biri cinsî güçtür. İçtimâî nizamın pekçok meselesi onunla ilgilidir: Akrabalıklar, verâset, tenâsül vs. Buna pekçok taşkınlıkları, cinâyetleri de ilâve edebiliriz. Öyle ise insanların cinsî yönlerini ihmal etmek değil, ele almak, terbiye etmek, o yönden hâsıl olacak meselelerin hallini önceden düşünmek, tedbirler vazetmek gereklidir.

İslâm dini böyle yapmıştır. Hayayı imandan bir şube olarak tebcil eden dinimiz, cinsiyetle ilgili bahislerde haya sebebiyle cehâleti tasvib etmemiştir. Öğretmeyi, öğrenmeyi prensip edinmiştir.

Biz yukarıda kaydedilen âyet ve bu âyetin açıklanmasıyla ilgili olarak vârid olan sahih hadislerden hareketle, İslâm'da cinsiyetle ilgili bahisleri daha geniş ve tatminkâr bir tahlile tâbi tuttuk.

SÜNNETTE CİNSÎ TERBİYE

Daha önce de belirttiğimiz gibi, biz, "cinsî terbiye" kavramını geniş mânada anlamamız hasebiyle, bu ana başlık altında farklı, fakat birbirini tamamlayan muhtelif mevzûlara temâs edeceğiz:

1- Cinsî Terbiye Yaşı,

2- Cinsî Bilgi Vermek,

3- Cinsî Hayat.

1- CİNSÎ TERBİYE YAŞI

Cinsî terbiyenin başlıyacağı yaş hususunda kesin bir rakam vermek şüphesiz zordur. Daha doğumla bâzı tedbirlerin nazar-ı itibâra alınacağı söylenebilirse de teksifî bir şekilde ele alınması, onlardaki cinsî duygunun başlamasına bağlıdır. Terbiyeciler cinsî tecessüsün ikibuçuk-üç yaşlarından itibaren başladığını ve bu devreden sonradır ki çocuğun kendi cinsini mukâbil cinsten tefrik ettiğini söylerler. Ancak bu hâl (cinsî tecessüs), cinsî terbiye çerçevesinde mütâlaa edilen cinsler arası münâsebet, cinsî bilginin verilmesi gibi bütün meselelerin teksîfî olarak ele alınması için yeterli bir sebep değildir. Zira cinsî tecessüsün uyanması, cinsî duygunun da belli bir seviyede uyanıp geliştiğini ifâde etmez. Cinsî tecessüsle cinsî duygu ayrı ayrı şeylerdir.

Cinsî tecessüs, cinsî duygudan ayrı olarak, daha erken yaşlarda, aklî kuvvetin gelişmesiyle ortaya çıkmaktadır. Çocuk belli bir yaşa geldiği zaman, kendini eşyâdan ayırmaya başladığı gibi, hâricî eşyâları da birbirinden ayırmaya, aralarındaki farkları temyiz etmeye, her birinin hususiyetleri üzerinde tecessüs etmeye başlamaktadır. İşte bu ruhî ve aklî gelişme vetiresinin tabii sonuçlarından biri olarak kendindeki zâhire akseden cinsî farklılıkların şuuruna ermekte, tecessüse başlamaktadır.

Cinsî duygu ise, daha ziyâde fizyolojik gelişmeye tâbi olarak,daha ileriki yaşlarda ortaya çıkmakta ve gittikçe gelişerek bülûğ çağında kemâle ermektedir.

Burada hemen belirtelim ki cinsî terbiye kesin olarak cinsî duyguya bağlı değildir. Cinsî terbiye bâzı hususlarda doğumla başlayabilir. Cinsî tecessüs ve cinsî duyguların başladığı yaşlarda, cinsiyetle ilgili terbiyevî faaliyetleri kesâfet kazanarak değişik safhalara geçer.

Sünnetin tutumu bu söylediklerimizden farklı değildir. Nitekim, doğumun ilk gününde çocuğa yapılacak muamelelerle ilgili bahiste zikri geçmiş olan, bebeğin sarıldığı kundağın rengi sebebiyle, Hz. Peygamber tarafından değiştirilmesi hâdisesi, bu istikâmette yoruma tâbi tutulacak olursa -müteâkiben Kızların Terbiyesi bahsinde görüleceği üzere- cinsî terbiyede mühim bir yer tutan kıyâfetle ilgili tefrîk (ve terbiye) doğumla başlatılmış olur.

Cinsî duygunun uyandığı safha ise, cinsî terbiyede, çocuğa cinsine has davranışları sistemli olarak kazandırma, karşı cinsle münâsebetlerini tanzim, cinsî duygunun çocukta hâsıl etmesi muhtemel menfi davranışları, zararlı tezâhürleri önleyici tedbirleri alma safhasıdır. Nitekim bu safhadan itibâren çocuğun terbiyesini üzerine alacak kimsenin (mürebbî veya velî) cinsine bile ehemmiyet verilmektedir. Çocuk kızsa annesi, erkekse babası onun terbiyesinde birinci derecede rol oynamalıdır. Aksi takdirde kendi cinsine has bilgi ve davranışları kazanmayarak marazî bir terbiye almış olacaktır.

Meselenin münâkaşasını o bahse bırakarak, bu mühim safhanın sünnete göre ne zaman başlaması gerektiğini belirtelim.

Sünnette, çocukların yataklarının ayrılmasıyla ilgili emrin, bu safhanın başlangıcına delâlet ettiğini anlıyoruz ki, bu 7-10 yaşlarıdır. Yâni bâzı rivâyetlerde 7 yaşında, bâzı rivâyetlerde de 10 yaşında çocukların yataklarının ayrılması emredilmektedir. Bu safhanın ehemmiyetine binâen mezkûr hadisler ve bunlar hakkında bir kısım âlimlerin yapmış olduğu îzahlar üzerinde bir nebze duracağız.

Ebu Râfi'den gelen bir rivâyette Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in vefâtından sonra, kılıncının kabzasında bulunan bir sahifede besmeleden sonra: **"Yedi yaşındaki oğlan ve kız çocuklarının, oğlan ve kız kardeşlerin yataklarını ayırın"** ibâresi okunmuştur. Müslim'in şartı üzerine Müstedrek'te tahric edilen bir başka rivâyette, kezâ Dârakutnî'nin bir tahricinde de yatak ayırma yaşı olarak yedi zikredilir.

Diğer bir kısım rivâyetlerde ise, bu tedbîre, namazı terki hâlinde dövülme yaşı olan onuncu yaşta tevessül edilmesi emredilmektedir:

Aliyyü'l-Kârî, çocuğa yaş durumuna göre verilmesi gereken terbiyeyi

tâdâd ederken: *"Yedi yaşında yataktan uzaklaştırılır"* hükmünü kor ve şerhini yaparak: *"Yâni annesinin, kız kardeşinin ve diğerlerinin yatağından. Zira bu yaş, onun kadın ve diğerlerini temyiz yaşıdır"* izâhını getirir.

Görüldüğü üzere, Kârî, burada yedi yaşı esas almakta ve illet olarak da temyiz meselesini vaz' etmektedir. Kezâ, meseleyi temyiz nokta-i nazarından illetlendiren Muhammed İbnu Allân da ilgili hadisi zikrettikten sonra: *"Mümeyyiz olan kimse yatakta başkasıyla mübâşerette bulunmamalıdır"* der. Ancak müellifin buradaki bir dikkatsizliğine parmak basmak isteriz. Zira şerhini yaptığı hadis, ayırmanın on yaşında olmasını emreden Ebû Dâvud hadisidir ve temyiz yaşı ise on yaş değil, -ilgili bahiste incelendiği üzere- ortalama yedi yaştır.

Bu farklı rivâyetlerin te'lifinde Nevevî'nin bir ibâresi bize yardımcı olabilir. Der ki: *"Kız ve erkek çocuklar on yaşına basınca onların yataklarını anne, baba, kız ve oğlan kardeşlerininkinden ayırmak vâcibtir."* Şu hâlde yedi yaşından itibaren ayırmak gerekli ise de on yaşından itibaren bir vücûb ifâde etmektedir. Kâbisi'nin bir kaydında mezkûr ayırmadan murâdın tebeyyünü için İmâm Mâlik'e "Erkeklerle kızların mı?" diye sorulunca "evet" demiş olmasına rağmen Nevevî, erkeğin erkekle, kadının kadınla aynı yatakta yatmalarının aslâ câiz olmayacağına hükmeder, her birisi yatağın birer kenarında olsa bile. Şiî kaynaklarda daha şiddetli bir üslûbla Hz. Ali'nin: "Bir kadının, yedi yaşına basmış olan kızıyla (bile) mübâşereti, zinâdan bir şûbedir" dediğine dâir rivâyetlere rastlanmaktadır.

Çocukların cinsî terbiyeleri için gerek anne-babadan ve gerekse kız ve erkek kardeş ve akranlarından yatak (ve hattâ odalarıyla) ayrılması meselesine ehemmiyet veren günümüz terbiyecileri, bu ayırmayı bâzan "bir yaşından itibâren" başlatmayı teklif ederek ifrâta düşmekle sünnetin prensibinden ayrılmaktadır. Bu görüş bâzı müşâhede ve araştırmalar sonucu ileri sürülmüşse üzerinde teemmüle değer, böyle değil de bir kısım terbiyeciler tarafından tenkid ve redde uğramış olan ve cinsiyet duygusunu çocukta doğumla başlatan Freud'cü telakkinin bir sonucu olarak ortaya atılmışsa kanaatimizce fazla bir değeri yoktur.

Cinsiyetle ilgili bilgilerin verilmesi gereken yaşa gelince, bu hususta da kesin bir rakam vermek imkânsızdır. Ancak bunlar çocuk tarafından sorulmaya başlandığı anlara bırakılabilir. Sorulara baştan savıcı cevâplar verilmemelidir. İbâdete müteallik cinsî bilgiler -zira bir kısım cinsî hâller dinî hayatı yakînen ilgilendirmektedir- namaz ve oruçla ilgili ahkâm öğretilirken, keza karı-koca hayâtına âit bilgiler, bülûğa yaklaşma (mürâhik) sıralarında verilmesi daha uygun olur.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sünneti bu söylediklerimizi te'yid eder. Kadınları ilgilendiren bilgileri, onlar sordukça doğru olarak sunmuştur. Kezâ evlenme çağına gelenlere, evli olup olmadıklarını sorduğu kimselere evlilikle, kadınlarda aranacak evsafla ve hattâ hanımlarıyla aralarında câiz olan bir kısım münâsebetlerle ilgili mâlumat veriyor. Karı-koca münâsebetleriyle ilgili bir kısım bilgiler doğrudan doğruya veriliyor. Bâzan, dolaylı olarak, başka bilgiler, anlatılan herhangi bir hikâye zımnında cinsî bilgiler veriliyor.

Her çeşit bilginin mü'minlere sunulma mahalli olan câmiler, sohbet halkaları, bayram içtimâları, cuma hutbeleri, düğünler vs. büyük küçük, kadın erkek herkese açık olması hasebiyle, cinsî hayatla ilgili bilgiler buralardan zaman zaman sunuldukça, çocuklar bunları yavaş yavaş, sindire sindire alacaklar, anlayışları nisbetinde kavrayacaklardır, tıpkı Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında olduğu gibi.

Çocuğun gelişme seyrine tâbi olarak, tedricen tâlimi gereken cinsî bilgileri vermede acele davranıp "daha okul öncesi devrede" bunları vermeye kalkmanın, hele film vs. vâsıtalarla husûsî cinsiyet sahne ve seansları tertiplemenin marazî bir tecessüs uyandırmaktan öte, hiçbir fayda sağlamayacağı kanaatindeyiz; sünnetin tâlimâtından bunu anlamaktayız.

2- CİNSÎ BİLGİ

Bir kısım naslar nazar-ı dikkate alınınca insan yaşayışında ehemmiyetli bir yer tutan cinsî hayatla alâkalı bilgilerin sistemli bir şekilde alınması gereği anlaşılmaktadır. Bu hususa delil olarak Bakara sûresinde geçen **"Kadınlarınız tarlalarınızdır, tarlalarınıza nasıl isterseniz öyle varın"** (Bakara, 223) âyeti ile Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan daha önce zikretmiş bulunduğumuz, bu mevzuyla alâkalı muhtelif rivâyetleri gösterebiliriz.

Ancak cinsiyetle ilgili bir kısım bilgiler eskiden beri utandırıcı (hacâletâver) kabûl edilmiş, sormaktan, anlatmaktan kaçınılmıştır. Bu durum pek tabî olarak Hz. Peygamber zamanında, Arap cemiyetinde de mevcuttur. Her şeyi, bu arada cinsiyet gibi ferdin hayâtında mühim bir yer işgal eden meseleleri de öğretmek durumunda olan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bu konudaki tutumunu bilmemiz, konumuz yönünden ehemmiyetli olsa gerek. Bu bahse, bâzı tekrarlara girme pahasına mezkûr sünneti belirtmek için yer vermiş bulunuyoruz.

Kısaca söylemek gerekirse, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ferdin dinî ve dünyevî hayâtında lüzumlu olan, fakat sorulmasından kaçınılan meselelerde Müslümanları suâl sormada teşvik etmiş, cesâret kırıcı her çeşit davranıştan kaçınmış, yersiz utangaçlıkla âdetâ mücâdele etmiştir. Bunu muhtelif misâllerde vâzıh olarak görebiliriz.

Hz. Enes (radıyallahu anh)'in rivâyetine göre: "Ümmü Süleym, (bir gün) Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gelerek: *"Yâ Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), kadın rüyâsında erkeğin rüyâda gördüğünü görünce gusül icâb eder mi?"* diye sorar. Orada hazır olan Hz. Aişe: *"Ey Ümmü Süleym, kadınları rezil ettin, Allâh canını almasın"der. Bunun üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Aişe'ye: "Hayır, kadınları rezil eden sensin, Allâh senin canını almasın, evet ey Ümmü Süleym, gusletmesi gerekir, eğer bunu görürse"* der. Hadisin Bezzâr'da gelen bir vechinde: *"(Ey Aişe) bırak onu, zira Ensâr kadınları fıkıhtan suâl ediyorlar"* demiştir. Bizzat Ümmü Süleym'den gelen bir rivâyette "bu meseleden utandım" tâbirine rastlarız.

Bâzan kadınları ilgilendiren meselelerde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in de belli bir ölçüde hayâ ettiğine şâhid olmaktayız. Bu çeşit durumlarda sual soranlara gerekli açıklamayı zevceleri yapmaktadır. Hayız kanının nasıl temizleneceğini soran kadın misâlinde olduğu gibi. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in "kinâyeli izâhını" kadıncağız anlayamayınca Hz. Aişe bir köşeye çekerek anlayacağı şekilde açık olarak izah eder. Rivâyette Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in utandığı bildirilir.

Ancak, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadınların bu çeşit suâllerini katiyyen cevâpsız bırakmamış, soranların cesâretini kırıcı azarlama, surat asma, çekingen davranma gibi davranışlara da yer vermemiştir. Bu çeşit meselelerin izâhına girerken Kur'ân-ı Kerîm'de geçen والله لا يستحيي من الحق (Ahzâb, 53) **"Allah gerçeği açıklamaktan vazgeçmez"**(15) âyetini tilâvet ederdi. Huzeymetub'nu Sâbit'in rivâyetinde **"Kadınlara dübüründen temâs etmeyin"** emrini vermezden önce mezkûr âyeti üç defa tekrar etmiştir. Nitekim yukarda verdiğimiz misâlde Ümmü Süleym'in bu cümle ile suâline başladığı da bâzı vücûhda tasrih edilmektedir.

15– Nevevî bu âyete ulemânın "Allah hakkı beyândan çekinmez", "Hakkı (öğrenmede, sormada) Allah size haya etmenizi emretmez" mânâlarını verdiğini kaydeder (Ş. M. 3. 224).

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bu tutumu -ister erkek ister kadın- Ashâbı, her çeşit problemlerini arzetmeye teşvik etmiş olmalı. Dinin istihyâyı celbeden hususlardaki inceliklerini bile sormakta, bilhassa Medineli kadınların daha cesûr davrandıkları anlaşılmaktadır. Hz. Aişe bu durumu: *"Ensâr kadınları ne iyi kadınlardır, onların dini öğrenmelerine hayâ mâni olmamıştır"* diyerek takdir eder. Hem kadınların hususi mevzûlarda suâl sormadaki rahatlık ve cesâretlerini, hem de bu suâller karşısında Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in tutumunu göstermek bakımından Hz. Aişe'nin Rifâatu'l-Kurazî'nin hanımıyla ilgili rivâyeti enteresandır. Rifâa'dan boşanan hanım Abdurrahman İbnu'z-Zübeyr ile evlenir. Fakat ikinci kocasının cinsî yetersizliğini açık bir şekilde tasvir ederek eski kocasına dönmek hususunda Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den izin ister.

Bu sırada huzurda Hz. Ebû Bekir vardır. Kapıda da Hâlid İbnu Sa'îd İbni'l-Âs oturmaktadır. Hâlid, kadını bu müstehcen konuşmadan men etmesi için, içeride bulunan Hz. Ebû Bekir'e seslenir ve: *"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in huzurunda bu çeşit konuşmaktan kadını niye men etmiyorsun?"* der. Râvi bu durum karşısında Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in tebessümünü ziyâdeleştirmekten başka bir aksülamelde bulunmadığını ve: **"Herhalde sen Rifâa'ya geri gitmek istiyorsun. Hayır, sen onun balcığından o da senin balcığından tatmadıkca gidemezsin"** diyerek meselenin fıkhî hükmünü beyân ettiğini belirtir. İbnu Hacer: "Bu rivâyette Kitâbu'l-Libâs'da İkrime'den tahriç edilen vechinde Rifâa ile hanımının, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in huzurunda münâkaşa ettikleri de kaydedilir.

Burada kayda değer bir misâl, bizzât Müslim'de tahric edilmiş olan Ömer İbnu Ebî Seleme'nin rivâyetidir. Der ki: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e oruçlu olan kimse hanımını öpebilir mi?" diye sordum. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* zevcesi Ümmü Seleme'yi işaret ederek: "Buna sor" dedi. Ümmü Seleme Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yaptığını haber verince: "Yâ Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (senin yapmanda bir beis yok, zira) Allâh senin geçmiş ve gelecek günahlarını affetti" dedim. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Hayır, Allah'a kasem ederim ki (memnû olanı yapmada) Allah'tan en çok korkanınızım"* cevabını verdi."

Cinsî hayatla ilgili meselelerin Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e fazla tereddüt edilmeden intikâl ettirildiğini te'yid eden bir diğer rivâyet Hz. Ömer'le ilgili. Hz. Ömer, bir gün gelerek: "Ya Resûlullah

(aleyhissalâtu vesselâm) helâk oldum" der. "Seni helâk eden şey de ne?" diye sorunca, kinâyeli bir şekilde: "Geceleyin, bineğimi ters çevirdim"der. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in anladığı ve şârihlerin de açıkladığı üzere Hz. Ömer, zevcesine değişik istikâmetten yanaşmıştır, bu hususta sormaktadır. Bunun üzerine: **"Kadınlarınız tarlalarınızdır, tarlalarınıza (ön tarafa), nasıl isterseniz öyle varın"** (Bakara, 223), âyeti nâzil olur. Müfessirler âyette "tarla" kelimesine yer verilmekle kadına, sâdece cinsî uzvundan temâs edilebileceğini, hiç bir hâl ve şartta diğer uzvundan temâs edilemeyeceğini açıklamışlardır. Ancak cinsî uzuvdan yapılacak temâsın, muhtelif şekillerde olabileceğine dâir âyette ruhsat gelmiş olmaktadır.

Diğer uzvundan temâsı şiddetle yasaklayan: **"Hayızlı kadına arka uzvundan temâs eden, kâhine giden, Muhammed'e ineni inkâr etmiştir", "Hanımıyla arka uzvundan cimâ edenin yüzüne Allah bakmaz", "Hanımına arka uzvundan temâs eden "mel'ûndur",** gibi pek çok hadislerden başka **"...hayızdan temizleninceye kadar kadınlara yaklaşmayın, temizlendikleri vakit de Allah'ın size emrettiği yoldan onlara gelin"** (Bakara, 222) mealindeki âyet de bu yasağa delil olmaktadır. Burada "emredilen yer" tâbiriyle kadının cinsî uzvunun kastedildiği müfessirlerce belirtilmiştir. (Hemen kaydedelim ki sıkca kullandığımız ve kullanacağımız "arka cihet" tâbiriyle kadının arka uzvunu kastetmiyoruz.)

Yine aynı âyetin nüzûlüyle ilgili daha uzun bir rivâyeti, Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde görmekteyiz. Bu rivâyet, cinsî hayâtla ilgili müşkillerin sâdece Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e arz edilmeyip Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan sonra Müslümanlardan bilmeyenlerin, bilenlere, kadın-erkek tefrik etmeden sorduğunu ve bunun da normal karşılanarak rahatça cevaplandırıldığını göstermesi bakımından enteresandır ve burada kayda değer: Abdurrahmân İbnu Sâbit anlatıyor: "Hafsa İbnetu Abdirrahmân'a girdim, dedim ki: Sana bir şey soracağım, fakat sormaktan utanıyorum. Bunun üzerine: *"Ey kardeşimin oğlu, sor, utanma"* dedi. Ben de: *"Kadınlara arka cihetlerinden temâs etme husûsunda sormak istiyorum" dedim. Söze başlayarak: "Ümmü Seleme'nin anlattığına göre Ensâr (Medine'de bulunan Yahudilerin te'siriyle) kadınlara arka cihetinden temâs etmezlerdi. Zira Yahudiler: "Kim zevcesine arka cihetten temas ederse, çocuğu şaşı olur"* derlerdi. Muhâcirler Medine'ye geldikleri vakit Ensâr kadınlarıyla evlendiler ve (Mekke'deki âdetleri üzere) onlara arka istikâmetten temâs ettiler. Bir ensâriyye buna karşı gelerek:

"Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gidip soruncaya kadar bunu yapma" der. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i görmek üzere gidince Ümmü Seleme'nin yanına girer, durumu ona anlatır. Ümmü Seleme: "Otur, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* gelsin" der. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gelince ensâriyye meseleyi bizzât arzetmekten utanır ve odadan dışarı çıkar. Hz. Ümmü Seleme meseleyi vaz'eder. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* "ensâriyeyi çağır" der ve kadıncağız gelince: **"Kadınlarınız tarlanızdır, tarlanıza nasıl isterseniz öyle (istediğiniz cihetten) gelin"** mealindeki âyeti okur."

Bu âyetin tefsirinde İbnu Kesîr'in zikrettiği çeşitli misallerden birine göre de Mesrûk yola çıkıp Hz. Aişe'ye kadar gelip, selâmdan sonra: *"Ben size birşey sormak istiyorum ancak utanıyorum"* der. Hz. Aişe'nin: "Ben senin annenim, sen de benim oğlumsun (sor)" demesi üzerine: *"Kadın hayız halinde iken kocasına helâl olan nedir?"* Hz. Aişe: *"Cimâ hâriç her çeşit mübâşeret"* cevâbını verir.

Beyhâkî'nin bir tahricinde Hz. Muaviye İbnu Ebî Süfyân'ın Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in zevcesi ve aynı zamanda kendi kızkardeşi olan Ümmü Habibe'ye "(...) cimâ yaptığı elbise içerisinde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in namaz kılıp kılmadığını sorduğuna şâhit olmaktayız. Ümmü Hâbibe: "Evet, eğer elbisede meni bulaşığı görmedi ise" der. Aynı meâlde olmak üzere Hz. Aişe'ye de: "Kişinin ehliyle cimâ yaptığı elbise içerisinde namaz kılıp kılamayacağı" sorulur. Cevâbında aynı şeyi söylemekle birlikte, kadının kocası için bir bez parçası hazırlayarak elbiseye bulaşmadan "ezâ"yı silmesine imkân hazırlamasını tavsiye eder.

Cinsî hayatın bir kısım teferruatına inen meselelerde bile mü'minlerin bilgi sâhibi olmaları için, gerek Kur'ân ve gerekse Sünnet'te gelmiş olan önem hususunda misâl çoktur. Burada hepsini tâdâd etmek imkânsızdır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in davranışı sebebiye bu hususlarda gerek sormak gerek sorulduğunda cevâp vermekte "utanma" gerekçesiyle fazla sıkıntıya düşülmemiştir. Bu konuda âlimler arasında hâkim olan espriyi aksettirmesi bakımından haya hususunda Nevevî'nin şu sözleri şâyân-ı dikkattir: *"(Hakkı öğrenme meselesinde hayâ etmek, dinin talep ettiği) hakiki hayâ değildir. Zira hayânın tamâmı hayırdır, hayâ hayırdan başka bir şey getirmez. Dini ilgilendiren ve fakat utandırıcı meselelerde suâlden vazgeçmek hayır değil şerdir. Öyle ise şer getiren şey nasıl hayâ olur?"*

Cinsî meselelerin tavzihindeki İslâm âlimlerinin bu rahatlığı, en

azından Batı'daki teâmüle uymayan bir hususiyet olsa gerek. Bousquet, İslâmiyet'e karşı taşıdığı aşırı taassubuna rağmen, bu husustaki takdirlerini zaptedemeyerek, "Medenî kanun yapıcı Batı hukukçularının meskût geçtiği evliliğin şehvânî tarafını, İslâm fukâhasının tam bir açıklıkla ele aldığını, bunun amelî hayatta çok daha tatbikî olduğunu" belirttikten sonra, bu tarzı, "gerek Hıristiyanlık ve gerekse marksizmin görüşüne tercih ettiğini" söyler.

Cinsî bilgi mevzuunda, yukarıda sünnetten anlatılanlar ışığında şu sonuçları çıkarabiliriz:

1- Ferdin hayatında cinsiyet mühim bir yer tutmaktadır, onunla ilgili meseleler ihmâl edilemez.

2- Bu meseleler bâzan birini, bazân da kadın erkek her ikisini birden ilgilendirir.

3- Cinsî meselelerle ilgili problemlerin vaz'ında ve lüzumlu bilgilerin elde edilmesinde "utanma" sebebiyle ihmâl câiz değildir. Ancak hayâ perdesini yırtıp, müstehcenlik havasına bürünmek de uygun değildir. Mümkün mertebe kinâye, teşbîh, îma yollarından biriyle her problem ele alınmalıdır.

4- Kadın veya erkek, problemini karşıt cinse, anne-baba gibi yakın akrabaya vs. vaz'edebilir, kadının kadına, erkeğin erkeğe açması âdâba daha uygundur, anlaşmada kolaylık sağlar.

5- Temel Eğitim bahsinde belirtildiği üzere, mükellefin bilmesi gereken her çeşit bilgiyi önceden çocuğa vermek bir vecibe olması hasebiyle, gerek kıza ve gerek oğlana, cinsî bilgilerin, yukarıda belirtilen şartlar dâhilinde verilmesi gerekmektedir. Bülûğdan itibaren çocukların evlendirilmesiyle ilgili dinî prensip, bu bilgilerin bülûğla birlikte vukua gelecek biyolojik değişikliklere terettüp edecek ve buna müteallik bilgilere münhasır olmayıp, karı ve kocanın karşılıklı hak ve vazifeleri, cinsî münâsebet ve âdâbı, cinsî sağlık, çocuk bakımı, erkek ve kadının âile içerisindeki rolleri, her birinin kendi rolleriyle ilgili bilgi ve mahâret vs. her şeye şâmil olduğunu göstermektedir.

Günümüzde, bilhassa memleketimizde, her nedense, orta tedrisatta pek çok tâlî şeyler öğretilirken bu hayâtî bilgilere yer verilmemektedir. Kız olsun erkek olsun bütün çocuklar, hazırlıksız olarak bülûğ çağının bedenî ve hissî değişmelerine mâruz bırakılmakla büyük hata edilmektedir. O kadar ki hayız kanaması başlayan genç kızlarımızın bir çoğu bu husustaki bilgisizliği sebebiyle "kanser olduğu" vehmiyle dehşete düşmektedir.

Yukarıda kaydettiğimiz bilgilerin ışığında, gençlerimize, belli bir sistem dâhilinde, cinsî bilginin verilmesi kanaatindeyiz. Cinsî terbiyenin bir bölümünü teşkil edecek bu bilgi nasıl verilmeli, müfredâtı ne olmalı gibi teferruat mevzumuzun dışına çıkar. Ancak hemen şunu söyleyebiliriz: Bu maksatla müstakil bir ders de konmayabilir. Çeşitli yaşlara göre verilmesi gereken bilgi müfredâtı tesbit edildikten sonra bunlar en ziyâde ilgisi olan muhtelif derslere şuurlu bir şekilde serpiştirilebilir. Sözgelimi, bâzı bilgiler din derslerine, bâzıları ahlâk, bâzıları biyoloji ve hatta edebiyat derslerine konabilir. İçtimâî bilgilerle ilgili derslerden de istifade edilebilir.

Bir kısım bilgilerin bülûğa eren veya ermek üzere olanlara daha sistemli olarak verilmesi de düşünülebilir.

Son olarak şu noktayı belirtmemiz gerekir. Zamanımızda bazı çevrelerde söz konsu edilen "okul öncesi" devreden itibâren cinsî bilgiler vermek, cinsiyetle ilgili sahneler göstermek fikrine katılmıyoruz. Esâsen böyle bir davranış günümüzde hâkim olan "yeni terbiye" anlayışına da zıttır. Zira önce de belirttiğimiz gibi yeni terbiye çocuğa, tecessüs ve merâkına göre, öğrenmek istediği şeyler istikametinde tâlimde bulunmayı esas almaktadır. Cinsiyet meselesindeki bu aceleciliğe ihtiyaç nereden geliyor? anlaşılmaz şey. Bizzât birçok Batılı terbiyeciler bunun zararlı olacağına dikkat çekmektedirler.

3- CİNSÎ HAYAT

Sünnetten anladığımıza göre -ki terbiyecilerin de böyle düşündüğünü belirttik- cinsî hayatla ilgili bahisler, bugün umumileşmeye yüz tutan marazî telâkkinin zıddına, cinsî terbiyenin bir bölümüdür, tamâmı değil. Bu sebeple biz bu mevzuyu *Cinsî Terbiye* bahsinin bir kısmı olarak incilemeyi uygun bulduk. Meseleye girmeden önce insan fıtratında yer alan cinsî güce sünnette nasıl bir nazarla bakılmış, bu konuda ne gibi telakkilere yer verilmiş, kısaca bunu belirteceğiz.

CİNSÎ GÜÇ: Şunu hemen belirtelim ki, cinsî güç, insanlara beşer neslinin devâmını (tenâsül) sağlamak gibi mühim bir gâye için verilmiştir. Bu meşakkatli ve fakat hayatî olan vazifenin behemahal tahakkuku için ona, cismânî haz şeklinde âcil bir de ücret verilmiştir. Mezkûr vazifenin ehemmiyeti nisbetinde bu hazzın câzibesi fazla, binnetice cinsî gücün insan üzerineki hâkimiyeti ihmâl edilemeyecek, küçümsenemeyecek derecede büyük ve kesindir. Kısacası *"şehvetlerin en büyüğü olarak vasıflandırılan şehvetü'l-ferc" her hâl u kârda insan üzerinde hükmünü icrâ edecektir. İslâm ulemâsı, sünnette gelmiş olan beyânların açıklığına dayana-*

rak, kişinin cinsî hayatını bütün açıklığı ile tasvir edip, Batı'da –muhtemelen hacâletâver bulunuğu için- gerilmiş olan sükût ve "esrâr perdesini" yırtıp atmışlardır.

Kur'an-ı Kerîm'de geçen **"İnsan zayıf yaratılmıştır"** (Nisâ 28) âyetinde belirtilen insandaki zayıflık vasfının bilhassa kadın mevzuunda olduğu müfessirlerce tasdik edilir. İbnu Abbâs: "İnsan zayıf yaratılmıştır, cimânın terkine tahammül edemez" demiş; Vekî de: "Kadınların yanında aklı gider" hükmünü vermiştir. Suyûtî, el-Vişâh'da, Tâvus'un yukarıdaki âyeti tefsir zımnında: "İnsan erkek, kadın hususunda olduğu kadar, bir başka hususta asla zaafa düşmez, onun en zayıf tarafı buradadır" dediğini kaydeder. Katâde, **"Ya Rabbî tâkatimiz fevkinde yük tahmîl etme"** âyetiyle (Bakara 283), şehvet galebesi kastedildiğini ileri sürmüştür. İbnu Nüceyh de: "Kişinin zekeri kalkınca aklının üçte biri gider" demiştir.

Ashâb ve Tâbiîin'in büyüklerini bu çeşit hükme götüren, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in **"Kim sakalları ve bacakları arasında bulunanlar hususunda bana garanti verirse, ben de ona cennet hususunda garanti veririm", "İnsanları en ziyâde ateşe atan şey, ağız ve ferçleridir"** meâlindeki, bu husûsun zorluğuna dikkat çeken sözleri olsa gerek.

Bu konuda diğer bâzı rivâyetlerde insanda bulunan göz, kulak vs. organlar gibi fercin de bir emânet olduğu ifâde edildikten sonr, "Emânette emin olmayanın îmânı yoktur" denmek sûretiyle, cinsî gücün istimâlinde son derece dikkat edilmesi gerektiğine dikkat çekilir. Nikâhla ilgili ahkâm bu emânette emin olmanın şartlarını gösterdiği gibi zinâ ve livâta hususundaki şiddetli tecziyeler de bu emânete ihânetin büyüklüğünü göstermektedir. Meselenin ahkâm tarafını fıkıh kitaplarına bırakarak, bu husustaki terbiye esaslarına kısaca temâs edelim.

EVLENME: Belirttiğimiz şekilde birinci derecede ehemmiyet atfedilen cinsî gücün terbiyesinde vaz'edilen esâs, onun meşru yollardan tatminidir. Kur'ân-ı Kerim, Mü'minûn suresinin 5-7. âyetleriyle bu meşrû yolu milk-i yemin (câriyeler) ve nikâhlı zevcelerle tahdid etmiş. Milk-i yemîn, günümüzde olduğu gibi, her devirde herkes için mümkün olmayacağından, geriye en selâmetli yol olarak, meşrû nikâh kalmaktadır.

Meşrûiyet dışı yollardan tatmine hiçbir surette cevaz vermeyen sünnet, kız olsun erkek olsun, bülûğ çağına giren gençlerin vakit geçirilmeden evlendirilmesini tavsiye eder: **"Ey Ali üç şey vardır, on-**

ları te'hîr etme: 1- Vakti girince namaz, 2- Hazır olunca, cenâze, 3- Dengini bulunca kocasız kadın." "Kimin bir çocuğu olursa güzel bir isim koysun ve en iyi şekilde terbiye etsin. Bülûğa erince de derhâl evlendirsin. Bülûğa erdiği hâlde evlendirmez ve delikanlı da bir günâh işleyecek olursa bundan hâsıl olacak günâh babaya da terettüb eder." Başka bir rivâyette: **"İncil'de yazılıdır ki, kızı on iki yaşına bastığı hâlde evlendirmez ve o da bir günah işlerse..."** şeklinde kızlar hakkında yaş tasrihi de yapılarak gelmiştir. Bâzı rivâyetlerde kızların evlendirilmelerindeki tâcile, daha da ağırlık verilmiş gözükmektedir: **"Size dini ve ahlâkı hoşunuza giden bir erkek mürâcaat edecek olursa derhâl evlendirin (kızınızı verin). Aksi halde yeryüzünde fitne ve çok şümûllü bir fesâd çıkar."** Sa'id İbnu Mansûr'un bir tahrici, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu ve benzeri tâlimâtının, arkadan gelen Müslümanlarca nasıl anlaşıldığını göstermektedir: Ebu Müslim el-Havlânî kendi kabile halkına şöyle seslenir: *"Ey Havlânlılar, kadınlarınızı ve dullarınızı evlendirin, zira şehvetin ayaklanması mühim hadisedir. Onun için dâima hazırlıklı olun. Bilin ki şehvetin kulağı yoktur"* diye nasihat vermiştir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hususta sâdece ebeveyne değil bizzat bekâr gençlere de hitâb eder: **"Ey gençler, hanginiz cimâya veya evlenme külfetine muktedir ise derhâl evlensin, zira bu, gözü (haramdan) korumayı daha çok mümkün kılar, fercin iffetini muhâfaza eder (...)"** der ve **"En şerîrleriniz bekâr olanlarınız"** diye terhibde bulunur. Maddî imkânsızlığın evlenmede cesâreti kırmaması için de Cenâb-ı Hakk'ın evlilere behemahal yardımcı olacağına dâir tebşirlerde bulunulmuştur.

Rivâyetler, Ashâb'ın ferdî ahvâliyle Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bizzat ilgilendiğini, bekâr olup olmadıklarını teker teker sorduğunu, bekârlara evlenmeyi tavsiye ettiğini göstermektedir. Bunlardan Zeyd İbnu Sâbit'in, Câbir İbnu Abdillah'ın, Ukkâf İbnu Hâlid'in, Ka'b İbnu Mâlik'in, Rabiatu'bnu Ka'b'ın isimlerini sayabiliriz.

Sünnet evliliğe teşvikle kalmaz, bunun kolaylaştırılması için bâzı tedbirler de alır. Evlâdını evlendirmeyi, babalık vazifelerinden biri olarak zikretmesi, bu tedbirlerin başında gelir. Zira böylece baba, evlâdının bekârlığından mes'ûliyet duyarak gerekli teşvik ve maddî imkânlar hususunda hazırlıklı davranacaktır.

Diğer bir tedbir evlilik için katlanılacak olan maddî külfetle ilgili. Bunun asgarî nisbette olması tavsiye edilmiş, kıza verilmesi gereken mehirde kız tarafının suhûleti talep edilmiştir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, gerek keni izdivaçlarında ve gerekse kızlarının izdivaçlarında mehir olarak 12 ukiyye miktarında gümüş takdir etmiş, daha fazlasını ne vermiş, ne de talep etmiştir, öte yandan bir çift ayakkabı, Kur'ân-ı Kerîm'den bir sure öğretilmesi, beş dirheme tekâbül eden bir nevât altın, demirden bir yüzük vs. karşılığında evlenmelere de cevâz vermek suretiyle kolaylaştırmaya çalışmıştır.

Kezâ evlenmeyi kolaylaştırıcı tedbirler olarak **"Şefâatin (yâni, yardımın, aracı olmanın) en efdali, evlenmeleri için iki kişi arasında yapacağı şefaattir"**, **"Sevişenler için nikâh kadar uygun bir şey yoktur"** gibi hadisler de zikredilebilir. Sonuncu hadis birbirlerini sevenlerin evlenmelerine mâni olmamak hususunda nebevî bir nasihat olarak cidden mânidardır.

Sünnetin, evlenme ve bilhassa erken evlenme hususundaki ısrârı birinci derecede, cinsî tatminde gayr-i meşrû yollara sapılmasını önlemek içindir. İnsanda behemahal hükmünü icrâ edeceği peşin olarak kabul edilen cinsî güç, bülûğ çağından itibaren hâkimiyyetine başlayıp, tedbir alınmazsa, ferdî ve içtimâî hayat için zararlı neticeler tevlid eden gayr-ı meşrû yollara sevk edecek, kişiyi kötü alışkanlıklara itecektir. Sünnet **"şehvetin kulağı yoktur"** diyerek gençlere mücerred ahlâkî nasihatların, uhrevî terhib ve tergiblerin de istenen te'siri hâsıl etmeyeceğini kabûl etmiş oluyor.

Yeri gelmişken, cinsî gücün fiilen oynamakta olduğu rolü, bütün açıklığıyla teşhir etmek sûretiyle, söylediklerimizi te'yîd eden bir rapordan, Dr. Kinsey'in raporundan bahsetmede fayda var. Dr. Kinsey Amerika'da yaptığı incelemeler sonunda, Amerikalıların otuz yaşına varmamış olan erkeklerin % 86'sının, kadınların da % 43'ünün evlilik öncesi cinsî münâsebette bulunduğunu tesbit etmiştir. Yine rapora göre erkeklerden % 97'si kanunların yasak ettiği faaliyetlere tevessül etmiş, % 70'i fâhişelerle ilgi kurmuş, % 40 evli erkek, hanımını aldatmış, erkeklerin % 37'si, kadınların % 19'u homoseksüel mâcerâlara atılmış, çiftliklerde çalışan her altı işçiden biri hayvanlarla temâs kurmuştur.

Cinsî gücün itidâlde kalması için tek çıkar yol, izdivâç kabûl edilen Amerika'da evlenmeye devlet ve kilisenin işbirliğiyle, resmî izin "beş günde istihsal edilebilecek", "gece ve gündüz de başvurulabilecek" derecede kolaylaştırılmıştır. "Bir çok devletlerde bekleme denen şey de yoktur. Ücret önemsizdir. Bütün sistem, kadın-erkek, bütün Amerikan vatandaşının gizli cinsel birleşmede bulunmaması, ancak resmî kanaldan geçtikten sonra birleşebilmeleri için düzenlenmiştir."

TEBETTÜL (BEKÂR KALMA): Cinsî arzunun ihmâl edilmesine taraftar olmayan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, şu veya bu mülâhaza ile bekârlığı ihtiyâr etmeye de (tebettül) şiddetle karşı çıkmış, buna karar veren Osmân İbnu Maz'ûn'u bundan men etmiştir. Bu yasağa, **"Dul olarak Allah'a kavuşma"** gibi tavsiyeler de inzimâm edince Ashâb bekâr olarak ölmekten şiddetle kaçınmıştır. Hz. Ömer'in: *"Üç gün sonra öleceğimi de bilsem bekâr gitmektense evlenmeyi tercih ederim"* dediği rivâyet olunur. Buna muvâfık olarak Suyûtî, Kur'ân-ı Kerim'de geçen: **"Ancak Müslümanlar olarak ölün"** (Âl-i İmrân, 102) âyetine: "Ancak evli olduğunuz hâlde ölün, zira sizler o vakit kâmil olursunuz" mânâsını verir.

TATMİNDE TÂCİL: Cinsî arzunun tatmin edilmesi prensibinin icâbı olarak tebettül yasaklandığı, erken evlenme teşvik edildiği gibi cinsî arzu doğduğu vakit ihtiyâcın imkân nisbetinde gecikmeden def'i de bir başka tavsiye olmaktadır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Sizden biri hanımına arzu duyarsa, hanımının âcil bir meşguliyeti bile olsa ona gitsin (hâcetini görsün). Bir başka rivâyette: "Sizden biriniz, güzel bir kadın görür de hoşuna giderse derhâl ehline gelsin, zira uzuvların hepsi birdir. Ehlindeki öbüründekinin aynıdır"** der. Benzeri bir durumda bizzat Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bu şekilde davrandığına dâir rivâyetler mevcuttur. Müslim'deki rivâyet aynen şöyle: Hz. Câbir'in anlattığna göre "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir kadın görmüştü ki zevcesi Hz. Zeyneb'e geldi. Zeyneb bu sırada bir deri işlemekle meşguldü. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ihtiyâcını gördükten sonra Ashâbına gelerek: **"Bilin ki, kadın şeytan sûretinde gelir ve şeytân sûretinde gider. Sizden biriniz, bir kadın görünce zevcesine gelsin. Bu içinde doğmuş olanı giderir"** der.

Bu kaydettiklerimiz açısından bakınca, evliliğin mühim gâyelerinden birinin, gerek kadın ve gerekse erkeklerin cinsî tatminleri olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim rivâyetlerde eşlerin bu açıdan birbirlerine olan vazifelerinde ihmâlde bulunmamaları hususunda Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ısrâr etmiştir. Kadının kocasına karşı vazifeleri sayılırken: **"Nefsini taleb ettiği zaman (fırın üzerinden) (veya doğum hâlinde dahi olsa) icâbet etmesi"** de zikredilir. Buhâri'nin bir tahricinde: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Erkek hanımını yatağa çağırdı zaman, kadın gelmekten imtinâ ederse, sabaha kadar melekler lânet okur"** diye terhib eder.

Kezâ kadının nâfile oruç için kocasından izin alma zarûreti de bu maksadla konmuştur.

Kadının erkeğe karşı durumu tavzih edildiği gibi, kadınlara karşı da kocalarının durumlarına vuzuh getirilmiştir. Onların da bu yöndeki ihtiyaçlarının görülmesine ehemmiyet verilmiştir.Daha önce *Ebu'd-Derdâ* ile ilgili olarak zikredilen hadiste geçen: "**(...)senin ehline karşı da vazifelerin var (...)**" tâbirini şârihler izah ederken, bu vazifeler zımnında cimâyı da zikrederler.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* zevcî muameleyi değil kötülemek, cimâ da dâhil ehline karşı vazifelerini ibâdet, zühd gibi maksatlarla terkedenleri hoş karşılamamış, hareketlerini tenkid etmiştir. Bu tenkide uğrayanlardan *Abdullah İbnu Amr İbni'l-As, Osman İbnu Maz'ûn, Ebu'd-Derdâ'nın* isimleri bilhassa meşhurdur. Enes'in rivâyetinde kendilerini ibâdete daha çok verebilmek için geceleri namaz kılıp, gündüzleri oruç tutmaya ve kadınlarını da terketmeye azmeden üçlü bir gruba -ki bunlar Hz. Ali, Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs, Osmân İbnu Maz'un'dur- şunları söyler: *"Allah'a kasem ederim ki Allah'tan en çok korkanınız ve onun yolunda en muttaki olanınız benim. Buna rağmen (hem) oruç tutar (hem) yerim. Namaz da kılar, istirahat da ederim. Kadınlarla da evlenirim. Benim sünnetimden yüz çeviren benden değil-dir."* Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs'ın gündüz oruç, gece namazla meşgul olan ailesini ihmâl ettiği haberi kulağına gelince kayıtsız kalmayıp, kendisini görerek duyduğunun doğru olup olmadığını sorar. "Evet doğrudur" cevâbı üzerine: **"Öyle yapma (bâzan) oruç tut, (bâzan) ye. Gece namaz da kıl, uyu da. Zira cesedine karşı vazifen var, gözlerine karşı vazifen var, zevcene karşı vazifen var"** der.

Bu ve benzeri hadislerde beyân edilen, kocanın karısına karşı yükümlülükleri arasında cimânın da yer ettiğinde ulemâ ittifak etmekle birlikte mikdârı hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Her biri görüşünde âyet ve hadisde gelmiş olan bir nassın tevil ve tefsirine istinâd eder. Yukarıdaki hadisin şerhinde Aynî şu özeti sunar: *"Kadının kocası üzerindeki haklarından biri kendisi ile cimâ etmesidir. Ancak miktârında ihtilâf edilmiştir. Bâzısı: Bir defâsı vâciptir dedi. Bâzısı: Her dört gecede bir defa, bâzısı da ayda bir defâ vâciptir der. İbnu Hazm: "Kişiye karısı ile cimâ farzdır, gücü yeterse her temizlik devresinde en az bir sefer olmalıdır. Aksi takdirde Allah'a âsi olur (...)"* demiştir. Ahmed İbnu Hanbel'in Mâlik'den rivâyetine göre kişi hanımı ile cimâyı özürsüz olarak terkedecek olursa, istese de istemese de cimâ edinceye kadar kendi hâline bırakılmaz, yâhut boşandırılır, zîra onun davranışı kadın için zararlıdır. Ahmed de bu görüştedir. Ebû Hanife: "Berâber gecelemeleri emredilir,

(gerisine karışılmaz)" der. Sevrî: "Kadın kocasından bu hususta şikâyetçi ise üç gün kocaya, bir gün ve gece de kadına tahsis edilir" der. İmâm Şâfiî ise, biraz farkla: *"Cimâ hususunda herhangi bir vecibe konmaz, hanımın nafakası, kisvesi ve hanımıyla berâber kalması farz olur"* demiştir. Kemalpaşazâde, meşhur kitabında, meseleyi sıhhat açısından ele alarak, kişinin yaş ve bünye durumuna göre faydalı ve zararlı miktarların tablosunu sunmaya çalışır.

Bir kısım rivâyetler Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in etbâının cinsî hayatları ile yakînen ilgilenip, bâzı tedbirler aldığını göstermektedir. Abdurrezzâk'ın tahricine göre Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e bir kadın gelerek: *"Ey müminlerin emîri kocam gündüzleri oruç tutar, geceleri de namaz kılar"* der. Hz. Ömer de *"Kocan hakkında iyi senâda bulundun"* cevâbını verir. Fakat orada bulunan Ka'b İbnu Sevr söze karışarak: *"Bugünkü kadar dehşetli bir şikâyet, böylesine hoş bir düşmanlık görmedim"* deyince, Hz. Ömer de: *"Sen böyle anladıysan aralarında hükmet"* der. Sevr: "Ey müminlerin emiri, Allah dörde kadar kadınla evlenmeyi helâl kıldığına göre, her birine dört günde bir gün tahsis edip, o gün onunla yiyip içecek ve onunla geceleyecek demektir. Şu halde bunun kocası da her dört günde bir sefer bunun yanında kalmalıdır" der. Fakat İbnu'l-Kayyim'in Ahbaru'n-Nisâ'da zikrettiği bir rivayete göre, karısının "kendisine az temâs ettiğine dâir" şikâyeti üzerine Hz. Ömer'in hükmüne mürâcat eden bir erkek için de: "Bir kimse her temizlik vaktinde bir temâs da bulunsa hakkını edâ eder" hükmünü verir.

Hz. Ömer'le ilgili bir diğer rivayete göre, bir gece vakti, sokakta dolaşırken evinde yalnızlıktan kendi kendine dertlenen bir kadın sesi işitir. Ertesi gün, araştırınca, öğrenir ki, bu kadının kocası cihâd için asker olmuştur. Bunun üzerine kızı Hafsa'ya uğrayarak: *"Kızım (söyle bakalım) bir kadın kocasından ne kadar müddet ayrı kalmaya tahammül edebilir?"* diye sorar. Hz. Hafsa (radıyallahu anh) (utanarak): *"Babacığım, Allah sana mağfiret etsin, senin gibi birisi bu meseleyi benim durumumda olan birinden sorar mı?"* der. Babası da: "Bu, râiyetimle ilgili almak istediğim bir tedbiri ilgilendirmeseydi senden sormazdım" der. Hz. Hafsa şu cevâbı verir: "Dört, beş veya altı ay." Bu cevap üzerine Hz. Ömer: *"Gazve için çıkanlar, bir ayda yerlerine varırlar, dört ay harp ederler, bir ayda da geri dönerler"* diye düşünerek askerlik müddetini altı ay olarak tahdid eder. Diğer bir rivayette de: "Kocamı bir yıl benden uzak tutmak Allah'tan revâ mıdır, (ben de kadınım), kadınların arzu ettiği şeyi ben de arzu ederim" diye târizde bulunan bir kadının, gazveye çıkmış bulunan kocasını, haber salarak derhâl geri getirtir.

Bu bahsi tamamlarken belirtelim ki Hıristiyanlık ile İslâmiyet'in cinsiyet konusundaki görüşleri de çok farklıdır. Bousquet, cinsî zevk ve arzulara Hıristiyanlığın açıktan açığa hasmâne bir tavır takındığı halde İslâmiyet'in öyle olmadığını takdirle ifâde eder. Nitekim İncil'de Hz. İsâ: **"Allah'ın melekûtu uğruna ev, ya kadın, ya kardeşler, ya anababa, ya çocukları bırakmayı"** emreder. 590-604 yıllarında papalık makâmını işgâl eden Papa Grégoire le Grand, bu konudaki Hıristiyanlık görüşünü daha vâzıh olarak, Régle Pastorale ve Lettre á Saint Augustin de Cantorbéry adlı vesikalarda şöyle ifâde eder: "Zevcî muâmeleden hasıl olan zevk insanı kaçınılma bir tarzda kirletmektedir.Hattâ karı ve koca sâdece nesil elde etmek için birleşmiş bile olsalar."

CİMÂDAN MAKSAD: İbnu Kayyim: *"Cimâ başlıca üç maksadla vaz edilmiştir"* der ve açıklar:

1- Neslin muhâfazası ve nev'in bekâsı.

2- Vücutta hapsedilmesi bütün beden için zararlı olan bir maddenin dışarı atılması.

3- İhtiyâcın giderilerek lezzet elde edilmesi ve nimetten istifâde.

İbnu'l-Kayyîm açıklamalarına devâmla, büyük tabiblerin cimâyı sıhhatin bir şartı olarak kabul ettiğini belirtir ve bu meyânda Galinos'un ismini zikreder. Bir kısım selefin de: "Kişi üç şeyde azimli olmalıdır:

1- Yürümeyi terketmemede, zira birgün muhtaç olur,

2- Yemeyi terketmemede, aksi takdirde midesi küçülür.

3- Cimâyı terketmemede. Zira kuyu boşaltılmazsa suyu çekilir" dediğini, kezâ Muhammed İbni Zekeriyyâ'nın da: "Kim uzun müddet cimâyı terkederse âsablarının kuvvetleri zayıflar, mecrâları tıkanır, zekeri takallus eder. Bir nevi kurutma için, cimâyı terkedenleri gördüm. Derhâl bedenleri soğudu, hareketleri zorlaştı, sebepsiz olarak üzerlerine bir bıkkınlık çöktü, arzuları söndü ve yediklerini de hazmedemez oldular" dediğini rivâyet eder.

Süfyân es-Sevrî'nin: *"Çok kadınla evlenmek dünyâperestlik değildir"* dediği, İbnu Abbâs'ın: *"Bu ümmetin en hayırlısı kadınca çok olanıdır"* dediği rivayet edilir. Suyuti, diğer bir çokları gibi, cimânın Allah'a daha hulusla ibâdet için kalbi dünyevî arzularından temizleme vasıtası olduğunu zikreder ve bu hususa misâl olarak zühd ve takvasıyla meşhur İbnu Ömer'in, iftârını yemek yemeden önce cimâ ile açtığını kaydeder. Bâzı fukâha da, **"Cumâ günü cenâbetten temizlenme guslüyle gus-**

leder de sonra câmiye giderse..." hadisinden cuma günleri cimâya teşvik mânası çıkarmış: "Böylece göz, harama kaymaz, nefis sükûnet bulur" demiştir.

Bütün bu cimâya teşviklere rağmen, evli kimsenin bu hususta da itidâli muhâfaza edip, ifrata gitmemesi tavsiye edilir, aksi takdirde aklın zayıflayacağı belirtilir ve sonra da itidâlin dört günde bir olduğu kaydedilir.

4- CİNSİYETLE İLGİLİ BÂZI MESELELER

Cinsî terbiye hususunda sünnetin koymuş olduğu esâsın, yâni "meşru tatmîn"in gerçekleşmesi, bir kısım şartlara bağlıdır ve her şeyden önce maddî imkân meselesidir. Evlenme çağına maddî imkânsızlıklar içerisinde girilmiş olabilir. İlim tahsili gibi kadınla meşguliyeti te'hir etmeyi gerektiren bir mesleğe sülûk edilmiş de olabilir. Veyâhud evlidir, ancak ticârî, askerî vs. sebeplerle ailesinden uzaktır vs. bu durumlarda sünnetin tavsiyesi nedir?

ORUÇ VE EDVİYE: Sünnet böyle hâllerde nefsânî arzularla mücâdele etmeyi, onu zabt u rabt altına almayı emreder. Bekâr kimsenin mücâdelede başvuracağı en emin vasıta oruçtur. Orucun şehvânî arzuları kıracağı ifâde edilir: **"(...) Evlenmeye gücü yetmeyen oruç tutsun. Zira savm, ona, husyeleri burma gibidir."** Yani nikâha olan arzuyu keser. Aynî ve diğer şârihler "orucun cinsî arzuyu tahrik ettiği" ileri sürülerek itirâz edildiğini kaydettikten sonra: "Bu hâl, bidâyette vârid-dir, fakat oruca devam edilince, zamanla onun bu vasfı kaybolur, şehvet kırıcı vasfı galebe çalar" şeklinde cevap verirler. Aynî, ayrıca cimâ arzusunun yemek arzusuna (şehvetu'l-ekl) bağlı olduğunu, onun kuvvetlenmesiyle kuvvetlenip, zayıflamasıyla zayıflayacağını belirtir. Yine Aynî bu hadisten, Hattâbî'nin şehveti yenmek için edviye almak suretiyle zahmet ve meşakkate tevessülün cevâzını istidlâl ettiğini nakleder. Fakat Nevevî: "Oruçla şehvet kesilmezse kâfûr vs. kullanmak yoluyla şehveti kırmak câiz değildir, (mutlaka) evlenmelidir" der. İbnu Hacer, *"Tamâmen ortadan kaldırmamak şartıyla, şehveti teskin edici ilâç alınmalı"* diyerek mutavassıt bir yol tutar.

İHTİSÂ: Hıristiyanlığın aksine, ihtisâ suretiyle şehveti kırma yolu da yasaklanmıştır.Bu konuyla ilgili Buhârî'nin bir tahrici son derece vâzıhtır. Ebû Hüreyre Hz. Peygamber'e çıkarak: Yâ Resûlallah, yaşım çok genç, zinâya düşmekten korkuyorum, evlenmek için lüzumlu maddî

imkâna da sâhip değilim (müsâde ederseniz husye bezlerimi aldırayım) der. Sükûtla cevâp alan Ebû Hüreyre talebini dört kere tekrârlar. Dördüncü talepten sonra Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* (öfkelenerek): **"Ey Ebû Hüreyre, senin kavuşacağın mukadderâtı yazan kalem (in mürekkebi) kurumuştur. Durum böyle olunca artık ister hadımlaş ister bırak (müsâvidir)"** der. Burada Ebû Hüreyre'yi muhayyer bırakır gibi bir mâna görülürse de şârihler kesinlikle yasaklandığını belirtirler. Osmân İbnu Maz'ûn da: "Yâ Resûlallah ben bekârlığın beni günâha sevkedeceğinden korkan bir kimseyim, müsâade buyurun hadımlaşayım" diyerek izin ister. Bu da: **"Oruç tut"** cevâbını alır, istediği müsadeyi alamaz. *Buhârî*'deki rivâyette Osmân'ın "Tebettül" yâni kadınlardan uzaklaşma talebi için yaptığı mürâcaatının Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından reddedildiğini ifâde eden Sa'd İbnu Ebî Vakkâs: "Ona tebettül izni verilseydi, biz (daha da ileri gider) hadımlaşırdık" der. Hülâsa bu yol da kesinlikle yasaklanmıştır.

HAYVANA TEMÂS: Bir diğer cinsî tatmin yolu sayılabilecek hayvana temâs da yasaklanmıştır. Ancak yasağın buradaki sertliği, insanlarla olan gayr-i meşru tatmindeki (zinâ) derecede değildir. Fiilin gayr-ı meşrûluğu bizzât lisân-ı nübüvvetle mübâlağalı olarak ifâde edilmiştir: **"Bir kimse hayvana temâs edecek olursa, temâs edeni de hayvanı da öldürün."** Fukâha bu meyânda *Ebû Hanife, Şâfiî, Mâlik* ve *Ahmed* bu konuda hadd bulunmadığı ve hadiste geçen "Öldürün" emriyle "zecrde şiddet" kastedildiği hususunda ittifak etmiştir. Atâ da bu mevzuda bir suâl üzerine hakkında hadd olmadığnı söyledikten sonra "Bu kabih bir ameldir, kabîh olanı takbih edin" demiştir.

İSTİMNÂ: Cinsî tatmin yollarından biri olan istimnanın şiddetle yasaklandığına dair: **"Eliyle nikâh yapan melundur"**, **"Yedi kişi vardır kıyâmet günü Allah onların yüzüne bakmaz. Ne onları (günâhlarından) temizler, ne de amel-i salih ehliyle bir araya getirir. Ateşe ilk giriciler olarak onları cehenneme atar. Ancak tevbe edenler müstesnâ (...) Bunlar eliyle nikâh eden, Lut kavminin ameliyle amel eden (homüseksüel), içki mübtelâsı..."** gibi bâzı hadisler rivâyet edilmişse de bunlar zayıf olduklarından sadece kendileriyle amel edilmemiştir. İstimnânın haramlığına hükmeden İmâm Şâfiî ve etbâı bu hadislere değil, daha önce zikrettğimiz, Mü'minûn sûresinin 5-7. âyetlerine istinâd etmiştir. Kezâ bunun tahrimine kail olan bir kısım Mâlikîler de yine daha önce zikri geçen: *"...evlenmeye gücü yetmeyenler oruç tutsun"* diye emreden hadise istinâd etmişler ve: "Burada Resûlallah

(aleyhissalâtu vesselâm) evlenmeye gücü yetmeyenlere oruç tavsiye etmiştir. Eğer istimnâ mübah olsaydı onu tavsiye etmek daha kolaydı..." demişlerdir. İbnu Cüreyc'e göre Atâ da istimnânın kerâhetine inanmış, Sa'îd İbnu Cübeyr de: *"Allâh istimnâ yapan bir ümmete azâb indirdi"* demiştir. İbnu Ömer de adem-i cevâzına inananlardandır.

Öte yandan *İbnu Abbâs, Mücahid, Amr İbnu Dinâr, Cabir İbnu Zeyd*'den cevâzına dair bir kısım rivâyetler gelmiştir. Ancak bu cevâz iki şerden ehven olanı tercih şeklindedir. Meselâ İbnu Abbâs, bu hususta soran: "Câriye ile temâs istimnâdan, istimnâ da zinâdan ehvendir" der. Cevâzına kâil olan Hanbelîler ile bir kısım Hanefiler de aynı şekilde bâzı kayıtlarla buna cevaz vermişlerdir.

Hanefî fukahâsından Şürünbülâlî: *"Bekâr kimseye (kendisini zina, livâta gibi şeylerle harama atacağından) korktuğu şehvetini teskin için istimnâ câizdir, bu fiilinden dolayı ne sevâb ne de günah kazanır, başa baş kurtarır. Fakat celb-i lezzet için yaparsa günâhkâr olur"* der. Şürünbülâlî'nin şârihi Tahtâvî, evli olan kimseye seyâhat, hayız gibi sebeplerle hanımına temâs müddeti uzasa da aslâ helâl olmayacağını tasrih ettikten sonra istimnâya cevâz "iki haramdan hafif olanı tercih etmektir" der ve kerâhat ve tahrimine dâir yukarıda zikrettiğimiz hadislerden bir kaçını kaydeder. Ancak İbnu Âbidin'in Mi'râcu'd-Dirâye'den yaptığı nakilde istimnânın (şartlar tahakkuk ettiği takdirde) evli için de cevâzına hükmedenlerin olduğu anlaşılmaktadır.

NAZAR (BAKMAK): Cinsî terbiyede meşrû yoldan tatmin esâs olmakla berâber, cinsî kuvvenin sevkedebileceği memnu fiillerden korunmak için derpiş edilen mühim bir tedbir nazar meselesidir. Umumiyetle nazarın, fesâd-ı kalbe dâvetçi olduğu kabul edilir. Sünnet her bir uzvun zinâya mâruz kaldığını, gözlerin zinâsının da nazar olduğunu belirtir. Bu sebeple bizzât Kur'ân-ı Kerîm, erkek olsun, kadın olsun bütün mü'minlerin gözlerine hâkim olmasını emreder: **"(Ey Resûlüm) Mü'min erkeklere söyle, gözlerini (haramdan) sakınsınlar ve ırzlarını korusunlar (...) Mü'min kadınlara da söyle gözlerini (haramdan) sakınsınlar, ırzlarını korusunlar.."** Bu âyetlere dayanarak, sadece erkek değil, kadınların da yabancı erkeklere şehvetle olmasa bile bakmasını pek çok ulemâ harâm kabul etmiştir.

Sünnette nazarla zinâ arasında sıkı bir irtibât kabûl edilmekle, zinâya giden yolun nazardan geçtiği ifâde edilmekte ve **"nazar iblisin zehirli oklarından bir oktur (...)"** denilerek, nazarın mutlak bir

te'sire sâhip olduğuna dikket çekilmektedir. Aynı mânâyı daha vâzıh olarak ifâde etmek üzere Hz. İsâ'nın: **"Gözünü kapadığın müddetçe fercin zinâ etmez"** dediği kaydedilmektedir.

Sünnet, ihtiyârsız olan ilk ve âni nazar için ruhsat vermiş, bunun mânevî bir mes'uliyeti mûcib olmadığını tasrih etmiş ise de, müteâkip ve temâdî eden nazarlardan men etmiştir. Bu husustaki rivâyet Hz. Ali ile ilgilidir: **"Ey Ali (ihtiyârsız olarak kaymış olan) nazarına (ihtiyârî olarak müteâkip) nazarlar ekleme. Zira sana birinci helâl ise de diğerleri değildir."** İbnu Abbâs'ın bir rivayetinde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e Vedâ Haccı sırasında bir şeyler sormak için gelen kadına Resûlullah (aleyh*issalâtu vesselâm)*'ın bineğinin arkasında bulunan Fadl İbnu Abbâs'ın bakmaya başlaması üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* eliyle Fadl'ın yüzünü aksi istikâmete çevirerek kadınla Fadl arasında vâki olan bakışmaya mâni olduğunu görüyoruz.

Memnû nazar fitneye bâis olacak *"şehvetle olan nazar"*dır. Bu kadına olacağı gibi, sakalı çıkmış veya çıkmamış genç oğlanlara, bütün hayvanlara da olabilir ve bunlar arasında hiçbir fark da yoktur. *İbnu Teymiyye,* şehvete mukârin bütün nazarların -mehârime bile olsa- tahriminde ulemânın ittifak ettiğini belirtir. İmâm-ı Ebu Hanife, Ebû Yusuf'a olan vasiyetinde çocuklarla konuşup başlarını okşamasında bir mahzur olmamakla beraber bülûğa yaklaşanlarla (mürâhik) konuşmamasını, bunun fitne olduğunu belirtmiştir.

486 ٤٦ – وعن عائشة رضىَ الله عنها قالت نزل قوله تعالى: [لاَ يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ؛ في قولِ الرَّجُلِ؛ لاَ وَاللهِ، وَبَلَى واللهِ]. أخرجه البخارى ومالك وأبو داود وهذا لفظ البخارى، ورواه أبو داود مرفوعاً وموقوفاً عليها.

قال مالك في الموطأ: أَحْسَنُ مَا سَمِعْتُ فِي ذلكَ أنَّ اللَّغْوِ حَلفُ الإنْسَانِ عَلَى الشَّئِ يَسْتَيقِنُ أَنَّهُ كذلكَ ثُمَّ يُوجدُ بِخلافه فلاَ كَفّارة فيه، والَّذي يَحلفُ عَلَى الشّئ وهو يَعْلَمُ أَنَّهُ آثِمٌ كَاذِبٌ لِيُرضِي بِهِ أَحَداً وَيَقتطِعَ بِهِ مَالاً فهذَا أَعْظَمُ مِنْ أنْ تَكُونَ لَهُ كَفّارةٌ.

46. (486)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Kur'ân'daki: **"Allah sizi (dil alışkanlığı olarak maksadsız yapılan) lağv yeminleriniz için müâheze etmez"** âyeti kişinin sözünde sıkca kullandığı, "val-

lahi evet", "bilahi hayır" gibi yeminleri için nâzil oldu." Buhârî, Eyman 14, Tefsir, Maide 8; Ebu Dâvud, Eyman 7, (3254); Muvatta, Eyman 9, (2, 477).

Yukarıdaki metin Buhârî'den alınmadır. Hadisi, Ebu Dâvud hem Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sözü olarak hem de Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin sözü olarak iki şekilde rivayet etmiştir.

İmam Malik Muvatta'da bu hadisle ilgili olarak şunu söyler: *"Bu mevzuda işittiğimin en güzeli şudur: "Ayette geçen "Lağv", bir kimsenin öyle bildiği için bir şey hakkında yaptığı yemindir, ancak sonradan, o şeyin, bildiği gibi olmadığını anlar. Bu durumda yaptığı yemin için kefâret gerekmez. Ancak bir kimse de çıkıp, günahkâr ve yalancı olduğunu bile bile, birilerini memnun etmek veya bir malı ede etmek için yemin ederse bu öylesine büyük bir günahtır ki, bunun kefareti yoktur."*

AÇIKLAMA:

Görüldüğü gibi, dil alışkanlığı olarak, doğru bildiğimiz hususlarda, aldatma kasdı olmaksızın, sözümüzü te'yiden yaptığımız yeminlere şeriat lisanında "Lağv" denmektedir. Bu çeşit yeminlerde yanılmış olsak bile kefaret gerekmiyor.

Ama, birini aldatmak, bir hukuku elde etmek, bazılarına yaranmak gibi maddî veya mânevî menfaat mülâhazalarıyla, yalan olduğunu bile bile yemin edecek olursak, bu öylesine bir günah olmaktadır ki, bunun için affettirici kefaret yoktur. Yaptığından pişman olan kimse, gasbettiği hukuku iade ettikten sonra tevbe eder. Samimi bir tevbe ile Cenâb-ı Hakk'ın affı ümid edilir. Zira o, Erhâmürrâhimin'dir, her çeşit günahı affedicidir.

Kefâret, daha ziyade istikbâle şâmil olarak bir şeyi "yapmak" veya "yapmamak" hususunda yapılan yeminlerle ilgilidir, yani söylendiği şekilde yapılamaması hâlinde kefaret gerekir.

487 ٤٧ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُما في قوله تعالى: [وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ قال: كَانَ الرَّجُلُ إِذَا طَلَّقَ امْرَأَتَهُ فَهُوَ بِرَجْعَتِهَا، وَإِنْ طَلَّقَهَا ثَلاثاً، فَنَسَخَ ذَلِكَ بِقَوْلِهِ تعالى: الطَّلاَقُ مَرَّتَانِ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

47. (487)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ), "Kur'ân-ı Kerim'deki: **"Kocaları, bekleme müddeti içinde barışmak isterlerse onları geri almaya (herkesten) çok lâyıktırlar..."** (Bakara 228) âyeti hak-

kında şunu söyledi: "Erkek hanımını üç talakla da boşasa hanımını geri alaya herkesten daha çok hak sâhibi idi. Ancak bu hüküm, Cenâb-ı Hakk'ın şu sözü ile neshedildi: **"Boşanma iki defadır. Ya iyilikle tutma ya da iyilik yaparak bırakmadır..."** (Bakara, 229). Ebu Dâvud, Talâk 10, (2195); Nesâî, Talâk 74, (6, 212).

488 ٤٨ — وعن عروة بن الزبير قال: [كَـانَ الرَّجُلُ إذَا طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثُمَّ ارْتَجَعَهَا قَبْلَ أنْ تَنْقَضِى عِدَّتُهَا كَانَ ذٰلِكَ لَهُ، وإنْ طَلَّقَـهَا ألْفَ مَرَّةٍ فَعَمَدَ رَجُلٌ إلى امْرَأتِهِ فَطَلَّقَهَا حَتَّى إذَا شَارَفَتْ انْقِضَاءَ عِدَّتِـهَـا ارْتَجَعَهَا ثُمَّ قَالَ: واللهِ لاَ آوِيكِ إلَـيَّ وَلاَ تَحِلِّينَ أبداً، فأنْزَلَ اللهُ تعالى: الطَّلاَقُ مَرَّتَانِ فإمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أوْ تَسْرِيحٌ بِإحْسَانٍ؛ فاسْتَقْبَلَ النَّاسُ طَلاَقاً جَدِيداً مِنْ ذٰلِكَ الْيَوْمِ مَنْ كَانَ طَلَّقَ أوْ لَمْ يُطَلِّقْ]. أخرجه مالك والترمذى.

48. (488)- *Urvetu'bnu'z-Zübeyr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Cahiliye devrinde kişi hanımını boşar, iddeti sona ermeden geri almak isterse, alma hakkına sahipti. Bu şekilde bin kere boşayıp geri dönebilirdi. (Bu hal bir adamın şu hâdisesine kadar devam etti.) Bir gün adam hanımını boşadı ve iddeti dolmak üzere iken hanımını geri aldı, sonra tekrar boşadı ve hanımına: *"Allah'a kasem olsun seni evime almıyorum ve ebediyen başkasına da helal olmayacaksın"* dedi. Kadın: *"Bu nasıl olur?"* deyince, adam: *"Seni boşuyorum, iddetin dolmadan tekrar geri alacağım ve bu böylece devam edip gidecek"* dedi. Kadın Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye gitti, durumu anlattı. Hz. Aişe cevap vermedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı bekledi. Gelince vak'ayı anlattı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da cevap vermedi (vahiy bekledi). Cenab-ı Hakk şu ayeti inzal buyurdu: **"Boşama iki defadır ya iyilikle tutma ya da iyilik yaparak bırakmadır"** (Bakara, 229). O günden itibaren insanlar bu yeni talaka yöneldiler, boşayan da boşamayan da." Tirmizî, Talâk 16, (1192); Muvatta,Talak 80, (2, 588). (Parantez içindeki açıklayıcı kısımlar *Tirmizi'*deki ziyâdeden alınmıştır.)

AÇIKLAMA:

Ayette geçen **"boşama iki defadır"** tabiri şöyle anlaşılmıştır: *"Talâk-ı ric'î,* iki defadır, üçüncü talaktan sonra rücû, yani aynı hanımı geri alma yoktur. İllâ ki kadın bir başkasıyla evlenmiş olsun. Bu tefsir üç talâkı da bir defada vermeyi câiz kabul edenlere göredir, İmam Şâfiî gibi.

Ancak, âyet-i kerimeyi farklı anlayarak "Şer'î boşanma üç ayrı se-

ferde olmalıdır, bunlar bir anda yapılamaz" diyen fakihler de mevcuttur. Bunlar üç talakın beraber verilmesini haram kabûl ederler. Ebû Hanife (rahimehumullah) "Üçü berâber verilecek olsa, haram da olsa talak vâki olur" demiştir.

Ayette geçen "iyilikle tutmak"tan maksad, ikinci boşamaktan sonraki rücû ile alâkalıdır. Bu durumda erkekle hanımı arasında tek bağ kalmış demektir. Üçüncü boşama halinde rücû hakkı kalmaz. Ayet-i kerime son bağla hanımıyla beraber olma kararı veren erkeğe "iyilik"i emretmektedir. Yani, evliliğin getirdiği bütün hukuka riayeti emretmektedir. Nafaka ve iyi davranışlar (hüsnü's-sohbet) gibi.

"İyilik yaparak bırakma"ya gelince Rabbimiz Teâla hazretleri burada, erkeğe boşadığı kadına bütün mâlî hukukunu ödemesini, arkadan gıybet etmemesini, kötü şekilde yadetmemesini, halkı ondan nefret ettirmemesini emretmektedir. "İyilikle bırakma"dan *"İddeti bitinceye kadar kadını tutması"* da anlaşılmıştır.

489 ٤٩ – وعن معقل بن يسار رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَتْ لِي أُخْتٌ تُخْطَبُ إليَّ وأَمْنَعُها مِنَ النَّاسِ فـأتاني ابنُ عَمّي فـأَنْكَحْتُهَا إيَّاهُ فاصطَحَبَا ما شاءَ اللهُ ثُمَّ طَلَّقَهَا طلاقاً لَهُ رَجْعَةٌ ثُمَّ تَرَكَهَا حَتَّى انْقَضَتْ عِدَّتها، فَلَمَا خُطِبَتْ إليَّ أتَانِي يَخْطُبُها مَعَ الخطَاب، فَـقُلْتُ لَهُ خُطِبَتْ اليَّ فَمنعْتُهَا النَّاس وآثرتُكَ بها فزوَّجْتُكَ ثُمَّ طَلَّقْتَهَا طلاقاً لَكَ رَجْعَةٌ ثُمَّ تَرَكْتَهَا حَتّى انْقَضَتْ عِدَّتُهَا فلمَّا خُطِبَتْ إلـــــــــيَّ اتيتَني تَخْطُبُها مع الْخُطَاب، والله لاَ أنْكَحْتُكَهَا أبداً. قالَ ففيَّ نـزلت هذه الآية: فإذا طلقتُمُ النِّسـاءَ فَـبلَغْنَ أجَلَهُنَّ فلا تَعضُلُوهنَّ أنْ يَنكِحنَ أزواجَهُنَّ الآية. قـال: فَكَفَّرتُ عَنْ يَمِيني وأنكحْتُهَا إيَّاهُ]. أخرجه البخارى وأبو داود والترمذى.

وفي أخـرى للبخـارى: فدَعـاهُ النبيُّ ﷺ فـقرأها عَليـه فتـرَكَ الْحَمِيَّةَ واسـتَقادَ لأمرِ اللهِ عزّ وجلّ.

49. (489)- *Ma'kıl İbnu Yesâr* (radıyallahu anh) anlatıyor: Benim bir kızkardeşim vardı. Evlenmek için buna müracaat edenler oldu. Fakat kimseye müsbet cevap vermiyordum. Derken amcamın oğlu istedi. Kız kardeşimi ona nikahladım. Allah'ın dilediği kadar bir müddet beraber

yaşadılar. Sonra amcam oğlu onu talak-ı ric'î[18] ile boşadı. Ancak tekrar almadan terketti. İddeti tamamlandı. Kız kardeşimle evlenmek isteyenler bana müracaat edince amcam oğlu da, müracaat ederek tekrar almak istedi. Kendisine: "Daha önce de çok isteyenler oldu, kimseye vermedim, seni hepsine tercih ederek sana verdim, seninle evlendirdim. Sen onu talak-ı ric'î ile boşadın. (Geri alma hakkın olduğu halde terkettin ve iddeti doldu. Başkaları istemeye gelince, sen de tâlib odun, taleble almak istiyorsun. Allah'a kasem olsun onu asla sana vermeyeceğim" dedim. Ma'kıl der ki: Bunun üzerine benim hakkımda şu âyet nâzil oldu: **"Kadınları boşadığınız zaman iddetlerini bitirdiler mi, aralarında meşru bir surette anlaştıkları takdirde, artık kendilerini kocalarına nikah etmelerine engel olmayın"** (Bakara, 232). Yine Ma'kıl ilâve ediyor: "Âyet üzerine, yeminim için kefarette bulundum ve kız kardeşimi, eski kocasına nikahladım" Buhârî, Tefsir, Bakara 2, 40, Talâk 44; Ebu Dâvud, Nikâh 21, (2087); Tirmizî, Tefsir, Bakara 2, (298).

Buhârî'nin bir rivayetinde şöyle denir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ma'kıl'ı çağırdı, âyeti kendisine tilâvet buyurdu. Bunun üzerine o, müşkülpesendliği bıraktı ve Allah'ın emrine boyun eğdi" (Buhârî, Talak 44).

490 ، ٥٠– وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما في قوله تعالى: [فيمـا عرَّضتُم به من خطبةٍ هُو أنْ يَقُول: إنِّى أريـدُ الـتَّزوِيـج، وإنَّ الـنِّسَاءَ لمَنْ حاجَتِى، ولَوَددْتُ أنَّهُ تيسَّرَ لِى امْرأةٌ صَالحَةٌ]. أخرجه البخارى.

50. (490)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) Kur'ân'ın: **"(Vefat iddeti bekleyen) kadınları nikahla isteyeceğinizi çıtlatmanızda... üzerinize bir vebâl yoktur"** (Bakara 235) ayetinden maksadı, "Evlenmeyi arzu eden kişinin: "Ben nikahlanmak istiyorum, kadına ihtiyacım var, sâliha bir kadına kavuşmak istiyorum" demesidir" diye açıklamıştır. Buhârî, Nikâh, 34.

AÇIKLAMA:

Yukarıda mealini kısmen kaydettiğimiz ayetten âlimler iki yasak ve iki mübah hükmü çıkarmışlardır: Yasak: Boşanma veya kocasının ve-

18– Talak-ı ric'î: Üç adedine delalet etmeyen söz veya işaretle yapılan boşama. Erkek, tekrar hanımını geri alabilir. Üçüncü sefer boşarsa, hanım bir başkasıyla evlenip ondan boşanmadıkça eski kocasına gelemez.

fatıyla dul kalan kadın, henüz bekleme müddeti (iddet) içerisinde iken, onunla evlenmek ve sarih bir şekilde evlenme teklifinde bulunmak. Mübah olanlar: Târiz ve kinâyedir.

Görüldüğü üzere evlenmek yasak edildiği gibi sarih bir şekilde evlenme teklifinde bulunmak da yasaklanmıştır.

İbnu Abbâs (radıyallahu anhumâ) ayette geçen ta'riz yani imâ yollu ifâdeyi -ki çıtlatma diye tercüme ettik- bazı örneklerle açıklığa kavuşturmaktadır.

491 ٥١ – وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: [يَوْمَ الأحْزَابِ، وفي رواية: يَوْمَ الْخَنْدَقِ مَلأَ اللهُ قُبُورَهُمْ وَبُيُوتَهُمْ نَاراً كَمَا شَغَلُونَا عَنِ الصَّلاَةِ الْوُسْطَى حَتَّى غَابَتِ الشَّمْسُ]. أخرجه الخمسة.

وفي رواية: شَغَلُونَا عَنِ الصَّلاَةِ الْوُسْطَى صَلاَةِ الْعَصْرِ.

وزاد في أخرى: ثُمَّ صَلاَّهَا بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ. هذا لفظ الشيخين.

51. (491)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hendek Savaşı sırasında **"Allah onların evlerini ve kabirlerini ateşle doldursun, bizim orta namazımıza mâni oldular, güneş batıncaya kadar kılamadık"** buyurdu.

Bir rivâyette: "Bizi, salat-ı vusta olan ikindi namazından alıkoydular" denir. Bir diğer rivayette: "Sonra ikindiyi akşamla yatsı arasında kıldık" denir. Buharî, Tefsir, Bakara 2, 42, Cihâd 98, Meğâzi 29, Daavat 58; Müslim, Mesâcid 202-206, (627); Ebu Dâvud 5, (409); Tirmizî, Tefsir, Bakara 2, (2987); Nesâi, Salât 14 (1, 236); İbnu Mâce, Salat 6, (684).

AÇIKLAMA:

Kur'ân-ı Kerim'de hususi bir ayetle ehemmiyetine dikkat çekilen salat-ı vusta'nın hangi namaz olduğu münâkaşalıdır. Bu hadis, mezkur namazın ikindi namazı olduğu hususunda oldukça kuvvetli bir delil teşkil etmektedir. Ulemanın umumiyetle kabulü de bu merkezdedir. Ancak, 497 numaralı hadise kadar kaydedilecek rivayetlerde de görüleceği üzere, diğer vakitlere de "orta namaz" diyen hadisler mevcuttur. Böylece müteâriz durumlarda en kuvvetliyi tercihe başvurulmaktadır.

492 ٥٢ – وعن أبي يونس مولى عائشة قال: [أَمَرَتْنِي عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أنْ أكْتُبَ لَهَا

مُصْحَفًا وَقَالَتْ إذا بَلَغْتَ هذه الآية فآذِنّى: حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوات وَالصَّلاَة الْوُسْطَى. فَلَمَّا بَلَغْتُهَا آذَنْتُهَا فَأَمْلَتْ عَلَىَّ: حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوات والصَّلاَة الْوُسْطَى، وصَلاَةِ الْعَصْرِ وَقُومُوا لله قَانِتِين. قالت عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْهَا سَمِعْتُهَا مِن رَسُولِ اللهِ ﷺ]. أخرجه الستة إلا البخارى.

52. (492)- *Hz. Aişe'nin* azadlısı Ebu Yunus anlatıyor: "Hz. Aişe (radıyallahu anhâ), kendisine bir mushaf yazmamı emretti ve dedi ki: "Şu âyete gelince bana haber ver: **"Namazlara ve bilhassa orta namazına devam edin"** (Bakara, 238). Yazarken bu âyete gelince ona haber verdim. Bana şunu imla ettirdi: **"Namazlara ve orta namazına ve ikindi namazına devam edin ve Allah için yalvaranlar olarak eda edin"** (Bakara, 238). Hz. Aşie (radıyallahu anhâ): "Ben bunu Resûlullah'dan işittim" dedi. Müslim, Mesâcid 207. (629); Ebu Dâvud, Salât 5, (410); Tirmizî, Tefsir, Bakara 2, (2986); Nesâî, Salat 6, (1, 236); Muvatta, Salat 25, (1,138-139).

AÇIKLAMA:

Hz. Aişe'ye nisbet edilen bu rivayete göre: **"... ve ikindi namazına"** tâbiri Kur'ân'dan bir kelime olmalıdır. Bunu tefsîrî bir kayıt olarak te'vil etmediğimiz takdirde "şâz kıraat" kabul edeceğiz. Nevevî şöyle der: "*Şaz kıraatle ihticâc edilmez, buna, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hadisi gözüyle de bakılamaz. Çünkü bu kıraati nakleden, onu Kur'ân diye nakletmiştir. Halbuki Kur'ân, icma ve tevatürle sübut bulur. Söz konusu rivayetin Kur'ân olmadığı kesin olunca, hadis olmadığı da kesinlik kazanır.*" Nevevî bu açıklamayı, "ikindi namazı" tâbirinin "orta namazı" tabirine atfedilmiş olmasını göz önüne alarak "matuf, matuf aleyhin aynısı olamaz, öyle ise "orta namazı" ikindi namazı değildir"diyenlere cevap sadedinde yapar.

493 ٥٣– وعن عمرو بن رافع رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: [أَنَّهُ كَانَ يَكْتُبُ لِحَفْصَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهَا مُصْحَفًا فَذَكَر عَنْهَا مِثْلَ مَا قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهَا]. أخرجه مالك.

53. (493)- *Amr İbnu Râfi* (radıyallahu anh)'nin anlattığına göre, "Hz. Hafsa (radıyallahu anhâ)'ya bir mushaf yazıyormuş. Hz. Hafsa (radıyallahu anhâ) kendisinden, önceki hadiste -(Ebu Yunus'tan) Hz. Aişe'nin- taleb ettiği hususu aynen taleb ettiğini anlatmıştır." Muvatta, Cemâ'a 25, (1, 139).

494 ٥٤– وعن شقيق بن عقبة عن البراء بن عازب رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُما قَالَ: [نَزَلَتْ هٰذِه الآيَة حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوات وَصَلاَةِ الْعَصْرِ. فقرأناها مَا شَاءَ اللّٰهُ، ثُمَّ نَسَخَهَا اللّٰهُ تعالى فَنَزَلَتْ: حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوات وَالصَّلاَةِ الْوُسْطَى. فَقَالَ رَجُلٌ كَانَ جَالِساً عِنْدَ شَقِيقٍ لَهُ: فَهِيَ إِذاً صَلاَةُ الْعَصْرِ. قَالَ الْبَرَاءُ: قَدْ أَخْبَرْتُكَ كَيْفَ نَزَلَتْ وَكَيْفَ نَسَخَهَا اللّٰهُ تَعَالَى]. أخرجه مسلم.

54. (494)- *Şakik İbnu Utbe*, Berâ İbnu'l-Âzib (radıyallahu anhümâ)' ten naklettiğine göre, demiştir ki: "Önce şu âyet nâzil oldu: **"Namazlara ve bilhassa ikindi namazına devam edin."** Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu bize Allah'ın dilediği müddetçe okudu. Sonra Allah bunu nashetti ve şu âyeti indirdi: **"Namazlara ve bilhassa orta namazına devam edin."** Şakîk'in yanında oturmakta olan bir zât kendisine: "Öyle ise bu ikindi namazıdır." Berâ dedi ki: "Ben bu âyetin nasıl nazil olduğunu, Allah'ın nasıl neshettiğini sana haber verdim." Müslim, Mesâcid 208, (630).

495 ٥٥– وعن مالك أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ عليّ بن أبي طالب رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ، وابن عباسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُما كَانَا يَقُولانِ: [الصَّلاَةُ الْوُسْطَى صَلاَةُ الصُّبْحِ]. وأخرجه الترمذى عن ابن عباس وابن عمر تعليقاً.

55. (495)- *İmâm Mâlik* (rahimehumullah)'e ulaştığına göre, Ali İbnu Ebî Tâlib (radıyallahu anh)'e İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), Kur' ân'da zikri geçen *"orta namaz"*a (salâtu'l-vusta) sabah namazı demişlerdir. Muvatta, Cemâ'a 28, (1, 137). Tirmizî, bu hadisi İbnu Abbas ve İbnu Ömer'den muallak (senetsiz) olarak zikretmiştir. Tirmizî, Salât 133, (182).

496 ٥٦– وعن زيد بن ثابت وعائشة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا. أنهما قَالاَ: [الصَّلاَةُ الْوُسْطَى صَلاَةُ الظُّهْرِ]. أخرجه مالك عن زيد والترمذى عنهما.

56. (496)- *Zeyd İbnu Sâbit* ve *Hz. Aişe* (radıyallahu anhümâ) **"Orta namazı, öğlen namazıdır"** derlerdi. Muvatta, Cemâ'a 27, (1, 139); Tirmizî, Salât 133, (182); Ebu Dâvud, Salât 5, (411).

497 ٥٧– وعند أبى داود رحمه الله عن زيد رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يُصَلِّي الظُّهْرَ بِالْهَاجِرَةِ، وَلَمْ يَكُنْ يُصَلِّي صَلاَةً أَشَدَّ عَلَى أَصْحَابِهِ مِنْهَا فَنَزَلَتْ: حَافِظُوا

عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلاَةِ الْوُسْطَى. قَالَ إِنَّ قَبْلَهَا صَلاَتَيْنِ وَبَعْدَهَا صَلاَتَيْنِ].

57. (497)- *Ebu Dâvud*'un *Zeyd* (radıyallahu anh)'den kaydettiğine göre, Hz. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öğle namazını zevalden sonra sıcağın en şiddetli olduğu saatte kılardı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kıldığı namazlar içinde ashabına en zor geleni bu namaz idi. Bunun üzerine şu âyet nazil oldu: **"Namazlara ve orta namazına devam edin."** Zeyd devamla dedi ki: "(Orta namazı, öğlen namazıdır, zira) bundan önce iki namaz var (birisi geceden –yatsı–, diğeri gündüzden –sabah–), ondan sonra da iki namaz var (biri gündüzden -ikindi- diğeri geceden -akşam-)". Ebu Dâvud, Salât 5, (411).

AÇIKLAMA:

"Namazlara ve orta namazına devam edin" meâlindeki ayet-i kerimede geçen orta namazı -Kur'ânî ifadeyle "es-salâtu'l-vusta"- hangi namazdır? Bu husus alimlerce münâkaşa edilmiştir. Zira bu âyetle orta namazının Allah katında taşıdığı ehemmiyete Kur'ân-ı Kerim dikkat çekmiş olmaktadır. Münakaşanın sebebi, bunun, beş vakit namazdan hangisine tekabül ettiği hususunda gelen rivâyetlerin farklı olmasındandır. 491 numaralı hadisten itibaren buraya kadar kaydettiğimiz rivayetler gözden geçirilince görülecektir ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bizzat kendisinden vârid olan beyanlar ve bu beyânlara dayanan Ashab es-Salâtu'l-Vusta'yı tayinde farklı olmuşlardır. 491, 492, 493, 494 numaralı hadislere göre bu, ikindi namazıdır. 495 numaralı hadise göre sabah namazıdır, 496 ve 497 numaralı hadislere göre de öğle namazıdır.

Burada kaydedilmeyen rivayetlere göre akşam ve hatta yatsı namazı olduğu da söylenmiştir. *Kadı İyaz* gibi bâzıları da: "Orta namazdan murad beş vaktin hepsidir" demişlerdir. Şârihlerin belirttiği üzere en kavi rivayetler, bunun sabah veya ikindi namazı olduğunu söyleyenlerdir. Bunlar arasında da ikindi namazı üzerinde duranlar en sahihtir. Bu sebeple alimlerin ekserisi de *"orta namaz"*ın ikindi namazı olduğu görüşündedir.

Unutmayalım ki, Kur'ân-ı Kerim'in beyanındaki bu mübhemlik bir tesadüf değilir. Burda mühim hikmetler mevcuttur.

Rıza-ı İlâhîyi aramada hassas olan mü'minler, bu mübhemlik sayesinde "beş vakitten her biri" orta namazı olabilir düşüncesiyle bütün vakitlere aynı ehemmiyeti vererek namazlarını vaktinde kılarlar.

498 ٥٨ – وعن عبدالله بن الزبير رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قُلْتُ لعُثْمَانَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ هَذِهِ الآيَةُ الَّتِي فِي الْبَقَرَةِ: وَالَّذِينَ يَتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجاً إِلَى قَوْلِهِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ. قَدْ نَسَخَتْهَا الآيَةُ الأُخْرَى فَلِمَ تَكْتُبُهَا؟ قَالَ: نَدَعُهَا يَا ابْنَ أَخِي؟ لاَ أُغَيِّرُ شَيْئاً مِنْ مَكَانِهِ]. أخرجه البخارى.

58. (498)- *Abdullah İbnu'z-Zübeyr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Osman (radıyallahu anh)'a, Bakara suresinde geçen: **"Sizden zevceler (ini geride) bırakıp ölecek olanlar eşlerinin (kendi evlerinden) çıkarılmayarak yılına kadar faidelenmesini (bakılmasını) vasiyyet etsinler"** (Bakara 240), âyeti diğer bir âyetle (Bakara, 234) neshedildiği halde niçin bu mensuh ayeti de Kur'ân-ı Kerim'e yazıyorsunuz?" diye sordum. Bana şu cevabı verdi: *"Ey kardeşim oğlu bu âyeti terk mi edelim, (bunu mu söylüyorsun)? Hayır, ben hiçbir şeyi yerinden oynatmam."*
Buhârî, Tefsir, Bakara, 2, 45.

AÇIKLAMA:

İslâm'ın ilk zamanlarında kocası vefat eden bir kadın miras almaz, yalnız bir sene kocasının evinde bakılırdı. Bu durumda iddet de bir yıldı. Eğer kadın, o müddet zarfında çıkar giderse, bir yıl bakılma hakkından mahrum kalırdı. Bilâhere yukarıda kaydettiğimiz âyet -ki bir yıl nafaka ve süknayı vasiyet etmeyi emretmektedir- kadınlara miras hakkı tanıyan ayetle (Nisa, 12), bir senelik iddet ayeti de vefat iddeti olan dört ay on günlük iddetle (Bakara, 234) neshedildi.

Mücâhid'e göre, âyet mukhemdir. Yani neshedilmemiştir, hükmü bâkidir. Şöyle ki: Kocası ölen kadın, süknayı (yani kocasının evinde ikâmeti) ihtiyar etmez, onun malından nafaka almazsa iddeti dört ay on gündür. Süknayı ve nafakayı ihtiyar ederse bir senedir. Bu rey râcihtir.

Hadis-i şerif, Hz. Osman (radıyallahu anh)'ın Kur'ân'ı istinsah ettirirken, Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh) tarafından tanzim edilmiş olan tertibe aynen riayet edildiğini ifade eder. Bu tertipte, âyetler, nasihtir, mensuhtur diye bir ayrıma tâbi tutulmamıştır. Ancak, Kur'ân-ı Kerim'in 23 yıllık nüzul tarihi içinde, değişen şartlara göre vukua gelen tekemmül ve nesh durumlarını ve Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in zaman içindeki bâzı farklı uygulamalarını, Kur'ân'ın bir kısım ayetlerini açıklayıcı mahiyetteki sözlerini şahsî anlayıştaki farklılıklardan ileri ge-

len bazı münferid ve şaz hâdiseler olmuştur. Az yukarıda geçen 492, 493, 494 numaralı hadisleri de böyle değerlendirmek gerekir. Kur'ân-ı Kerîm' in bugünkü muhtevası mütevâtirdir ve Ashabın icmâı vardır, şâz olan ve münferid kalan rivayetler bu icmaı bozamaz.

499 ٥٩ – وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ أن رسول الله ﷺ قال: [إنَّ لِكُلِّ شَىءٍ سَنَاماً. وَإنَّ سَنَامَ الْقُرآنِ سُورَةُ الْبَقَرَةِ، وَفِيهَا آيَةٌ هِىَ سَيِّدَةُ آىِ الْقُرآنِ: آيَةُ الْكُرْسِىِّ]. أخرجه الترمذى.

59. (499)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular: **"Her şeyin bir şerefesi var. Kur'ân-ı Kerîm'in şerefesi de Bakara suresidir. Bu surede bir âyet vardır ki, Kur'ân âyetlerinin efendisidir: "Ayetü'l-Kürsî",** Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 2, (2881).

AÇIKLAMA:

Şerefe diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı senâm'dır. en-Nihâye'de bu kelime ile herşeyin en yüksek noktasının zirvesinin ifade edildiği belirtilir.

Bakara suresinin Kur'ân-ı Kerim'in şerefesi olarak tavsifi, uzunluğundan dolayıdır. 286 ayetle bu hususta başta gelir, dolayısıyla pekçok ahkâma şâmildir. Keza cihâd emri de bu surededir ve elbette bu sebeple de ayrı bir yücelik ve şerefe sahiptir.

Bakara'da yer alan *Ayetü'l-Kürsî* de bu surenin şerefini artıran, diğerleri arasında mümtaz bir makama ulaşmasına sebep olan bir âmil olarak ifade edilmektedir.

Ayetü'l-Kürsî'ye gelince, bu Bakara'nın 255'inci âyetidir. Cenâb-ı Hakk'ı mühim sıfatlarıyla tanıtır. Uzunca bir ayettir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu âyeti başka hadisleriyle de övmüştür. Bir hadis şöyle: *"Kim farz olan her namazın ardından Ayetü'l-Kürsî okursa ondan sonraki namaza kadar mahfuz kalır."* Bu hadis sebebiyle her namazın arkasından tesbihattan önce okunan bu âyetin meâl-i âlisi şöyledir:

"Allah (o Allah'tır ki) kendinden başka hiç bir ilah yoktur. (O, zâtî, ezelî ve ebedî hayat ile) diridir (bâkidir). Zâtiyle ve kemâliyle kaimdir. (Yarattıklarının her an tedbir ve hıfzında yegâne hâkimdir, herşey onunla kâimdir). Onu ne bir uyuklama tutabilir, ne de bir uyku. Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi

O'nundur. O'nun izni olmadıkça nezdinde şefaat edecek kim imiş? O, (yarattıklarının) önlerindekini arkalarındakini, (yaptıklarını, yapacaklarını, bildiklerini, bilmediklerini, açıkladıklarını, gizlediklerini, dünyalarını, âhiretlerini, hülâsa herşeyini, her şe'nini) bilir. (Mahlukatı) O'nun ilminden yalnız kendisinin dilediğinden başka hiçbir şeyi (kabil değil) kavrayamazlar. O'nun kürsüsü gökleri ve yeri (kucaklamıştır, o kadar) geniştir. Bunların muhafazası O'na ağır da gelmez. O, çok yüce, çok büyüktür."

Ayetü'l-Kürsî hakkında gelen birkaç hadis daha:

"Kim sabaha çıkınca Âyetü'l-Kürsî ile Hâ-Mim tenzîlü'l-Kitab minallahi'l-Azîzi'l-Alîm suresinin evvelindeki iki âyeti okursa o gün akşama kadar (bela ve kazalardan) mahfuz kalır. Kim de akşama dâhil olunca onları okursa o gece sabahlayıncaya kadar mahfuz olur."

"Allah'ın en büyük ismi (İsm-i âzamı) -ki Allah, onunla kendisine dua edilince isâbet buyurur, onunla bir şey istenince verir- şu üç suredir: el-Bakara, Âl-i İmrân ve Tâ-Hâ sureleri. Râvi Ebu Ümâme ilâve ediyor: "Ben o ism-i âzam'ı aradım, el-Bakara suresindeki Âyetü'l-Kürsî, Al-i İmrân suresindeki الٓمٓ الله لآاله الاهو الحى القيوم Elif-Lâm-Mim Allahu Lâ ilâhe illâ hüve'l-hayyul'l-kayyum ve Tâ-Hâ suresindeki: وعنت الوجوه للحى القيوم ve anati'l-vücûhi li'l-hayyi'l-kayyûm âyetlerinde (Tâ-Hâ, 111) buldum (yâni ism-i âzam Hayy ve Kayyûm isimleridir.)

500 • ٦٠– وعن أبىّ بن كعب رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : يَا أَبَا الْمُنْذِرِ أَتَدْرِى أَىُّ آيَةٍ مِنْ كِتَابِ اللهِ مَعَكَ أَعْظَمُ؟ قُلْتُ: اللهُ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ هُوَ الْحَىُّ الْقَيُّومُ فَضَرَبَ فِي صَدْرِى، وَقَالَ لِيَهْنِكَ الْعِلْمُ أَبَا الْمُنْذِرِ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

60. (500)- *Übey İbnu Ka'b* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana: **"Ey Ebu'l-Münzir, Allah'ın Kitabından ezberinde bulunan hangi âyetin daha büyük olduğunu biliyor musun?"** diye sordu. Ben: **"O Allah ki, O'ndan başka ilah yoktur, O, Hayy'dır, Kayyûm'dur (yani diridir her şeye kıyam sağlayandır"** (Bakara, 225) -ki buna Ayet'ü'l-Kürsî denir– dedim. Göğsüme vurdu ve: "İlim sana mübârek olsun ey Ebu'l-Münzir!" dedi." Müslim, Müsâfirîn 258, (810); Ebû Dâvud, Vitr, 17, (Salât 325, (1460).

501 ٦١– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قــال: [وَكَّلَنى رسُولُ الله ﷺ بحفْظ زكَاة رَمَضانَ فَأَتَانى آت فَجعَل يحثُو من الطَّعامِ فأخذْتُه فقُلْتُ لأرفعَنَّكَ إلى رسـول الله ﷺ، فقَالَ إنّى مُحْتَاجٌ وعَلَىَّ عيالٌ ولى حاجةٌ شديــدةٌ. قال: فخلّيتُ عنه فَأَصْبحْتُ فقَالَ النّبىُّ ﷺ يا أبَا هُرَيْرَة ما فعلَ أسيرُكَ البـارحةَ؟ فقُلْتُ يا رسُول الله شَكا حَاجَةً شَديدةً وعيالاً فرحمتُهُ فخَلَّيْتُ سبيلَهُ. قال أما إنَّهُ قَدْ كَذَبَكَ وسيَعُودُ؛ فَعَرفْتُ أنَّهُ سيَعُودُ لقوْلِ الـنَّبىِّ ﷺ فَرَصَدْتُهُ فجاءَ يحثُو من الـطَّعَامِ فَأَخَذْتُهُ فقُلْتُ لأرْفَعَـــنَّكَ إلـــى رسُولِ الله ﷺ. قَالَ دَعْنى: فإنّى مُحْتَاجٌ وعَلَىَّ عيالٌ لا أعُودُ فَرَحمتُهُ فخَلَّيْتُ سبيــلَهُ. فأَصْبَحْتُ؛ فقَالَ لى رَسُولُ الله ﷺ: يا أبَا هُرَيْرَةَ ما فعلَ أسيــرُكَ الْبَارحةَ؟ فَقُلْتُ: يا رَسُولَ الله شَكـا حاجَةً وعيالاً فَرَحمتُهُ فَخَلَّيتُ سبيلَهُ. قَالَ أما إنَّهُ كَذَبَكَ وَسيَعُودُ. فرَصَدْتهُ الـثَّالثَةَ: فجَاءَ يحثُو من الـطَّعَامِ فَأَخَذْتَهُ فقُلْتُ لأرْفَعَنَّكَ إلـى رسُولِ الله ﷺ وهـذَا آخرُ ثَلاث مرَّات إنَّك تزعُمُ أنَّكَ لاَ تعُودُ. فقَالَ دَعْنى فإنّى أعلِّمُكَ كلمَات ينفعُكَ اللهُ تعالَى بهَا. قُلتُ ما هىَ؟ قال إذَا أوْيـتَ إلى فراشكَ فـاقْرأ آيةَ الكُرْسىِّ: اللهُ لاَ إلَهَ إلاَّ هُوَ الْحىُّ الْقَيُّومُ. حَتَّى تخْتمَ الآيَةَ؛ فإنَّهُ لنْ يَزَالَ عليْكَ منَ الله تَعَالى حَافظٌ، ولاَ يقربُكَ شيْطَانٌ حتَّى تُصبحَ فخَلَّيتُ سبيـــلهُ فَأَصْبَحْتُ. فَقَالَ لى رَسُولُ الله ﷺ: مَا فعلَ أسيـــرُكَ الْبَارحةَ؟ فَقُلْتُ يارَسُولَ الله زَعَمَ أنَّهُ يُعَلِّمُنى كَلمَات ينْفعُنى اللهُ تعـــالَى بهَا فَخَلّيتُ سبيـلَهُ فقَالَ مَا هىَ؟ قُلتُ قَالَ لى: إذَا أوَيْتَ إلـى فرَاشكَ فاقْرَأ آيةَ الْكُرْسىِّ منْ أوَّلهَا حتَّى تَخْتمَ الآيـةَ: اللهُ لاَ إلَهَ إلاَّ هُوَ الْحىُّ الْقيُّومُ. وقَالَ لى لَن يزَالَ عَلَيْكَ حافظٌ منَ الله تعَالَى حتَّى تُصْبحَ، ولَنْ يَقْرُبَكَ شَيْطَانٌ. فقَالَ الـــنَّبى ﷺ: أمَا إنَّهُ قَدْ صَدَقَكَ وَهُوَ كَذُوبٌ. تَعْلَمُ منْ تُخاطبُ مُنْذُ ثَلاث يَا أبَا هُرَيْرَةَ؟ قُلْتُ لاَ! قَالَ ذَا شَيْطَانٌ]. أخرجه البخارى.

61. (501)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni Ramazan zekatını muhâfazaya tâyin etmişti.

Derken kara bir adam gelerek zâhireden avuç avuç almaya başladı. Ben derhal kendisini yakaladım ve: "Seni Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a çıkaracağım" dedim. Bana: "Ben fakir ve muhtaç bir kimseyim, üstelik üzerimde bakmak zorunda olduğum çoluk-çocuk var, ihtiyaçlarım cidden çoktur, şiddetlidir" dedi. Ben de onu salıverdim. Sabah olunca, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

– **Ey Ebu Hüreyre! Dün akşamki esirini ne yaptın?** diye sordu. Ben:

– Ey Allah'ın Resûlü: Bana şiddetli ihtiyacından ve çoluk-çocuktan dert yandı. Bunun üzerine ona acıyarak salıverdim, dedim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

– Ama o sana muhakkak yalan söyledi. Haberin olsun, o tekrar gelecek! *buyurdu. Bu sözünden anladım ki, herif tekrar gelecek. Binâenaleyh onu beklemeye başladım. Derken yine geldi ve zahireden avuçlamaya başladı. Ben de derhal yakaladım ve: "Seni mutlaka Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a çıkaracağım" dedim. Yine yalvararak: "Beni bırak, gerçekten çok muhtacım, üzerimde çoluk-çocuk var, bir daha yapmam" dedi. Ben yine acıdım ve salıverdim.*

Ertesi gün Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

– **Ey Ebu Hüreyre, dün geceki esirini ne yaptın?** *diye sordu. Ben:*

– Ey Allah'ın Resûlü, bana ihtiyacından çoluk-çocuğundan dert yandı. Ben de acıdım ve salıverdim, dedim. **"Ama"** *dedi, Resulullah:* **"O yalan söyledi fakat yine gelecek."**

Üçüncü sefer yine gözetledim. Yine geldi ve zahireden avuç avuç almaya başladı. Onu yine yakalayıp:

– Seni mutlaka Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e götüreceğim. Bu üçüncü gelişin, üstelik sıkılmadan başka gelmeyeceğim deyip yine de geliyorsun, dedim. Yine bana rica ederek şöyle söyledi: "Bırak beni, sana birkaç kelime öğreteyim de Allah onlarla sana fayda ulaştırsın". Ben:

– Nedir bu kelimeler söyle! dedim. Bana dedi ki:

– Yatağa girdin mi Ayetü'l-Kürsî'yi sonuna kadar oku. Bunu yaparsan Allah senin üzerine muhafız bir melek diker, sabah oluncaya kadar sana şeytan yaklaşamaz dedi. Ben yine acıdım ve serbest bıraktım.

Sabah oldu, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): **"Dün akşamki esirini ne yaptın?"** *diye sordu. Ben:*

– Ey Allah'ın Resulü, bana birkaç kelime öğreteceğini, bunlarla Allah'ın bana faide ihsan buyuracağını söyledi, ben de kendisini yine serbest bıraktım ,dedim. Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm):

– **Neymiş onlar?** *dedi. Ben:*

– Efendim, döşeğine uzandığın vakit Ayetü'l-Kürsî'yi başından sonuna kadar oku. (Bunu okursan) Allah'ın koyacağı bir muhâfız üzerinden eksik olmaz ve ta sabaha kadar şeytan sana yaklaşmaz! dedi, cevabını verdim.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunun üzerine: **"(Bak hele!) o koyu bir yalancı olduğu halde, bu sefer doğru söylemiş. Ey Ebû Hüreyre! Üç gecedir kiminle konuştuğunu biliyor musun?"** *dedi. Ben:*

– Hayır! cevabını verdim.

– O bir şeytandı buyurdular. Buhârî, Vekâle 10.

AÇIKLAMA:

Âyet ve surelerin birbirine üstün olup olmayacağı, âlimler arasında münâkaşa konusu ise de, bu hadiste üstünlük açık olarak ifâde edilmektedir. Mesele şudur: Ayetler ve sureler, vahy-i ilâhî ve kelâmullah olmaları haysiyetiyle aynı yüce değeri taşırlar. Ancak, ihtiva ettikleri mâna sebebiyle, okuyana kazandırdıkları sevap cihetiyle üstünlük söz konusu olabilmektedir. Madem ki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu üstünlüğü söylemiştir, bu mânada kabul etmek gerekir. Öyle ise ihtilâf izâfidir ve değişen nokta-i nazara göredir. Yukardakine benzeyen başka rivayetler de var. Birini aşağıda kaydedeceğiz.

502 ٦٢ – وعن أبى أيوب رَضِىَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّهُ كَانَ لَهُ سَهْوَةٌ فِيهَا تَمْرٌ، وَكَانَتْ تَجِئُ الْغُولُ فَتَأْخُذُ مِنْهُ فَشَكَا ذَلِكَ إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ. قَالَ اذْهَبْ: فَإِذَا رَأَيْتَهَا تَقُلْ بِاسْمِ اللهِ أَجِيبِى رَسُولَ اللهِ ﷺ. قَالَ: فَأَخَذَهَا فَحَلَفَتْ أَنْ لاَ تَعُودَ فَأَرْسَلَهَا فَجَاءَ إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالَ: مَا فَعَلَ أَسِيرُكَ؟ فَقَالَ حَلَفَتْ أَنْ لاَ تَعُودَ. فَقَالَ كَذَبَتْ وَهِىَ مُعَاوِدَةٌ الْكَذِبَ. فَأَخَذَهَا مَرَّةً أُخرى: فَحَلَفَتْ أَنْ لاَ تَعُودَ. فَأَرْسَلَهَا فَجَاءَ إِلى

النَّبيَّ ﷺ فـقــال: مَا فَعَلَ أَسِيرُكَ؟ فـقَالَ حَلَفَتْ أَنْ لاَ تعــودَ. قَالَ كَذَبَتْ وَهِيَ مُعَاوِدَةٌ الْكَذِبَ. فَأَخَذَهَا فقَالَ: مَا أَنَا بِتَارِكُكِ حَتَّى أَذْهَبَ بِكِ إِلــــى رسُولِ الله ﷺ فقَالتْ: إِنِّي ذَاكِرَةٌ لَكَ شَيْئــاً آية الـكُرْسِيِّ اقْرَأْهَا في بَيْتِكَ فَلا يَقْرَبُكَ شَيْطَانٌ وَلاَ غَيْرُهُ فَجَاءَ إِلى النَّبِيِّ ﷺ فقَالَ: مَا فَعَلَ أَسِيــرُكَ؟ فَأَخْبَرَهُ بِمَا قــالــتْ. فـقَالَ: صَدَقَتْ وَهِيَ كَذُوبٌ]. أخرجه الترمذى.

« السهوة » بيت صغير منحدر في الأرض شبه المخدع والخزانة.

62. (502)- *Ebu Eyyûb* (radıyallahu anh) anlatmıştır ki: "Kendisinin bir hücresi vardı ve içinde hurma bulunuyordu. Buraya bir gulyabani (cin) dadanmış gelip hurmadan alıyordu. Bu durumu Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)*'a açtı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine: **"Git, tekrar görecek olursan "Allah'ın adıyla, Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)*'a icâbet et" dersin"** buyurdu.

Ebu Eyyub der ki: (Bekledim, tekrar gelince) yakaladım. Ancak, bir daha gelmeyeceğine dair yemin etti, ben de salıverdim.Sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la karşılaştığımda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Esirin ne oldu?"** diye sordu. Ben: "Bir daha gelmeyeceğine dair yemin etti (ben de bıraktım)" dedim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"O yalan söylemiş, o yalana alışkındır"** buyurdu.

Ebu Eyyûb, bir başka sefer yine geldiğini, yakalayınca gelmeyeceğine dair yine yemin ettiğini, yemini üzerine salıverdiğini anlatır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tekrar: *"Esirin ne oldu?"* diye sorar. "Gelmeyeceğine dair yemin edince bıraktım" der. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Yalan söylemiş, o zaten yalana alışkındır"* buyurur.

Ebu Eyyub (radıyallahu anh) üçüncü sefer yine yakalar ve: "Bu sefer seni bırakmayacağım, mutlaka Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a kadar götüreceğim" der. Bunun üzerine cin: "(Dinle beni) sana mühim bir şey hatırlatacağım: Ayet'ü'l-Kürsî varya onu evinde oku. O takdirde sana hiç ne şeytan ne başkası yaklaşamaz" der. (Ebû Eyyub yine salar) ve Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gelir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Esirin ne oldu?"* diye sorar. Olup biteni haber verince: *"(Hayret), yalancı olduğu halde bu sefer doğruyu söylemiş"* buyurur." Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 3, (2883).

503 ٦٣- وعن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما قال: [نَزَلَ قَوْلُهُ تعالى: لاَ إكراهَ في الدِّينِ، في الأنْصَارِ. كَانَــتِ الْمَرأةُ تَكُونُ مِقْلاَةً فَتَجعَلُ عَلَى نَفْسِهَا إنْ عَاشَ لَهَا وَلَدٌ أنْ تُهوِّدَه فَلَمَّا أُجْلِيت بَنُو النَّضِير كَانَ فيـهِم كَثِيرٌ مِنْ أبْنَاءِ الأنْصَارِ فَقَالُوا لاَ نَدَعُ أبنَاءنَا فَأنْزَلَ اللّٰهُ تعالى: لاَ إكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ]. أخرجه أبو داود.

وقال « المقلاة » التى لا يعيش لها ولد

63. (503)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: **"Dinde zorlama yoktur"** (Bakara 256) ayeti Ensâr hakkında inmiştir. Şöyle ki: Medine'de çocuğu yaşamayıp ölen kadınlar, *"çocuğum yaşarsa Yahudi dini üzerine yetiştireceğim"* diye adakta bulunurdu. Benu Nadîr Yahudileri Medine'den sürüldükleri vakit, bunlar arasında Yahudileştirilmiş çok sayıda Ensâr çocuğu vardı. Ensarîler: "Çocuklarımızı onlara terketmeyiz" dediler. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk: **"Dinde zorlama yoktur, artık iman ile küfür apaçık meydana çıkmıştır..."** (Bakara) âyetini inzâl buyurdu." Ebû Dâvud, Cihâd 126, (2682).

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet câhiliye devrinde müşrik olan Medineli Arapların kitap ehli olan Yahudilere karşı belli ölçüde aşağılık duygusu taşıdıklarını göstermektedir. Çocuğu olmayan kadının **"Çocuğum olursa Yahudilik üzerine yetiştireceğim, adağım olsun!"** diye adakta bulunması bunu gösterir. Üstelik nâdir bir vak'a olmadığı, bu yolla "çok sayıda" Ensar çocuğunun Yahudileştiği anlaşılmaktadır.

Bazı rivayetlerde, çocuklarını almak isteyen Ensâr'a Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in: **"Adamlarınızı muhayyer bırakın, şâyet sizi tercih ederlerse onlar sizdendir, yoksa onları tercih ederlerse, Yahudilerle birlikte onları da sürgün edin."** der.

Hattâbi der ki: *"İslâm gelmezden önce küfür ve şirki bırakarak Hıristiyanlık veya Yahudiliğe girenler, o girdiği hâl üzere bırakılırlar. Kendilerine cizye alma, kadınlarıyla evlenme, kestiklerini yeme gibi hususlarda Ehl-i Kitap muâmelesi yapılır. Ama, İslâm gelip Yahudiliği neshettikten sonra şirki bırakıp Yahudiliğe giren olursa, o hal üzere bırakılmazlar.*

"Dinde zorlama yoktur!" *ayetine gelince bu âyetin hükmü, âyetin inmiş bulunduğu hâdisedeki Yahudilerle sınırlıdır. Kâfirin hak dine zor-*

lanması vâcibtir. İşte bu vecibe sebebiyledir ki, Müslüman olmaları veya cizye vererek haklarındaki dinin hükmüne râzı olmaları için onlarla savaştık."

Fahreddin-i Râzi, bu âyetle ilgili başka yorumlar da kaydeder, özetle:

1- Allah Teâla, iman işini icbâr ve zorlama üzerine bina etmemiştir, imkân ve ihtiyar üzerine kurmuştur. Çünkü Cenab-ı Hakk imanın delillerini en güzel şekilde açıklamıştır. Kâfirin özür beyan etmesine imkân bırakılmayacak şekilde yapılan beyandan sonra küfür üzere kalmanın özrü yoktur, yine de kabul etmezse imana icbardan başka yol kalmaz. Bu ise imtihan mahalli olan dünya hayatında câiz değildir. Çünkü dine zorlama olursa ibtila ve imtihan mânası kaybolur. Bunu ifâde eden başka ayetler var: **"De ki: Gerçek Rabbinizdendir, dileyen inansın dileyen inkar etsin"** (Kehf, 29). Keza: **"Ey Muhammed, Rabbin dileseydi yeryüzünde bulunanların hepsi inanırdı. Öyle iken insanları inanmaya sen mi zorlayacaksın?"** (Yunus, 99). Keza: **"Ey Muhammed! İnanmıyorlar diye nerdeyse kendini mahvedeceksin. Biz dilesek onlara gökten bir mucize indiririz de ona boyun eğip kalırlar"** (Şuara, 3).

Bu âyetler gösterir ki, zorlamak, icbâr etmek, teklife, imtihana muğayirdir.

2- İkrah (zorlama) Müslümanın kafire: "Ya inanırsın ya öldürürüm" demesidir. Ayet-i kerime "Dinde zorlama yok" buyurmuştur. Bu buyruk ya ehl-i kitap ve mecusiler hakkındadır -ki bu durumda cizyeyi kabul ettiler mi haklarında katl düşer- ya da diğer kâfirler hakkındadır. Bunlar da ya Yahudiliğe veya Hıristiyanlığa girenlerdir; bunlar hakkında fukaha ihtilaf etmiş; bazıları: Oldukları gibi kabul edilir demiştir, bu durumda onlardan da cizyeyi kabul ettiler mi katl düşer, bu görüşe göre **"Dinde zorlama yoktur"** ayeti bütün kâfirler hakkında câridir. Bâzı fakihler de: Diğer kafirler Hıristiyan veya Yahudi olsalar, bu onlardan kabul edilmez, bu görüşe göre, onlara ikrah (zorlama) caiz olur. Bu durumda "Zorlama yoktur" hükmünü ehli kitaba tahsis etmek gerekir."

3- Ayetten çıkarılan üçüncü te'vil'e göre: Harpte mağlup düşerek dine girenlere "zorla girdiniz" denmemelidir. Çünkü harpten sonra dine girmeyi kabûl eder ve girişinde samimi olursa, bu zorlama sayılmaz. Öyleyse; âyetin manası, "onları zorlamaya nisbet etmeyin" yâni "zorla Müslüman oldunuz demeyin" demek olur. Bunun benzeri şu âyettir: **"...Size Müslüman**

olduğunu bildirene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek: "Sen Müslüman değilsin" demeyin.." (Nisa, 93).

Şu halde başta *Hattabî*'den kaydettiğimiz görüş, âyetle ilgili olarak yapılan açıklama ve tevillerden sadece biri olmaktadır.

504 ٦٤– وعن أبي هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قال رسُولُ اللّه ﷺ : نَحنُ أحقُّ بالشّكّ من إبراهيم عَلَيْه السَّلاَمُ إذْ قَالَ رَبّ أرِني كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى قَالَ أولَمْ تؤْمِنْ؟ قَالَ بَلَى. وَلكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي؛ وَيَرْحَمُ اللّهُ لُوطاً لَقَدْ كَانَ يَأوِى إلى رُكْنٍ شَدِيدٍ، وَلَوْ لَبِثْتُ في السِّجْنِ طُولَ لُبْثِ يُوسُفَ لأجَبْتُ الدَّاعِي]. أخرجه الشيخان والترمذى، وهذا لفظ الشيخين.

64. (504)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Hz. İbrahim (aleyhisselam)' in şu sözleriyle ifade ettiği şüpheyi yaşamaya biz ondan daha lâyıkız: "Ey Rabbim ölüleri nasıl dirilteceğini bana göster"** demiş, **(Allah: "Buna) inanmadın mı yoksa" demiş, o da: "İnandım, fakat kalbimin, (gözümle görerek) yatışması için (istedim, diye) söylemişti."** (Bakara, 260).

Allah, Lût (aleyhisselam)'a rahmetini bol kılsın, aslında o çok muhkem bir kaleye sığınmıştı.

Eğer, Hz. Yusuf (aleyhisselam)'un kaldığı müddetçe hapiste ben kalsaydım, dâvete icâbet ederdim." Buhârî, Enbiyâ 11, 15, 19, Tefsir, Yusuf 5, Ta'bir 9; Müslim, İman 238, (151), Fedâil 152, (151); Tirmizî, Tefsir, Yusuf 12, (3115).

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* burada üç ayrı peygamberin hayatlarındaki mühim vak'alara dikkat çekmektedir.

HZ. İBRAHİM'LE İLGİLİ KISIM

Ayet-i kerimenin bildirdiğine göre, Hz. İbrahim (aleyhisselam) ölüleri nasıl dirilttiğini kendisine göstermesini Cenab-ı Hakk'tan taleb eder. O yüce Peygamber (aleyhisselam)'in, bu talebi niçin yaptığı hususunda çok değişik görüşler ileri sürülmüş, yorumlar yapılmıştır. Şârihler, müfessirler, kelamcılar ve hatta mutasavvıflar aynı âyeti farklı şekill-

erde yorumlamışlardır. Biz burada, teferruata girmeden, hadisin anlaşılmasını sağlayacak miktarda birkaç görüşü belirtmeye çalışacağız.

İbnu Abbâs ve Atâ'dan gelen rivayetlere göre, herkese ârız olan bazı vesveseler Hz.İbrahim'e de ârız olmuştur. Oda bundan kurtulmak için ölülerin diriltilmesini görmeyi taleb etmiştir. Katâde'nin rivayetine göre ise, vahşi hayvanlarca parçalanmış olan bir eşek leşine rastlayınca bu talebte bulunmuştur. Diğer bazıları da şu tevili benimsemiştir: Cenab-ı Hakk, Hz. İbrahim (aleyhisselam)'i kendine dost (halil) seçince Hz. İbrahim şöyle duada bulunmuştur: **"Ey Rabbim ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster tâ ki sana halil olduğumu anlayayım... ta ki dostluk hususunda kalbim mutmain olsun."** Bu talebi Hz.İbrahim (aleyhisselam)'in şidetli korkudan kurtulmak için yaptığını söyleyenler de var. Bir kısım sûfîlerin de: *"Allah'tan kalbleri nasıl ihya ettiğini göstermesini taleb etmiştir" şeklinde te'vili vardır. "Bu talebten maksad, iman hususunda fazlaca delille kalbin itminanını aramaktır"* diyen de olmuştur.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in *"Şekke biz İbrahim'den daha lâyıkız"* sözüne gelince, bunun anlaşılması da selef büyükleri arasında farklı olmuştur. Bazıları zahirî mânâyı esas almış, "Ancak bu, nübüvvetten önceye aittir" demiştir. Zâhirî mânâyı esas alanlardan Taberî, "Bu şeklin şeytanın attığı vesveseden ileri geldiğini fakat hiçbir zaman Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kalbinde istikrar bulmadığını" ifâde etmiştir.

Bu sözle, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kastı hususunda söylenenlerden bazıları: "Biz böyle bir delil görmeye Hz. İbrahim'den daha çok arzu duyuyoruz."

"Biş şüphe ve şekke düşmüyorsak, şekke düşmemeye İbrahim (aleyhisselam) daha layıktır." Yani "Şayet peygamberlere şüphe ârız olması vaki ise, ben buna öbürlerinden daha çok müstehakım. Görüyorsunuz ki bende hiçbir şüphe yok. Öyleyse bilin ki, Hz. İbrahim (aleyhisselam) hiçbir şüpheye düşmemiştir." Âlimlerimiz, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu sözü Hz. İbrahim'e karşı tevazu maksadıyla söylediğini veya Allah'ın kendisine Hz. İbrahim'den efdal olduğunu bildirmezden önce söylemiş olabileceğini belirtirler. Nitekim Hz. Enes'in rivayet ettiği bir hadise göre, bir kimse Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e: Ey mahlukatın en hayırlısı -Ya Hayre'l-Beriyye- diye hitabta bulunur. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Bu İbrahim'dir"** diye cevap verir:

Sadedinde olduğumuz hadisin vüruduyla ilgili olarak şu açıklama da yapılmıştır: "Yukarıdaki âyet-i kerime nâzil olduğu zaman Ashab (radıyallahu anhüm ecmâin)'tan bazıları: *"Hz. İbrahim şüpheye düşmüş, bizim peygamberimiz böyle bir şüpheye düşmedi"* derler. Bu söz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ulaşınca: *"Biz şüpheye İbrahim'den daha çok müstehakız"* der. Bununla Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, insanlar arasında cârî bir usulle maksadını ifade etmiş olmaktadır. Şöyle ki: Bir kimse, bir başkasını bir sözden korumak isteyince *"Ona ne söylemek istiyorsan bana söyle"* der. Burada esâs itibariyle: "Bunu söyleme" demek istenmektedir.

"Bu hadisle, biz ümmeti hakkında caiz olan şüpheye düşme işinden, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ismetinin delâletiye, hâriç tutulmuş olmaktadır."

"Şekk olarak değerlendirdiğiniz bu şeye ben daha müstehakım, çünkü bu şekk değildir, aksine, imânî mesâilin daha da vuzuh kazanmasını talebtir."

Kaydedeceğimiz son bir yorum şöyle:

"Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kendi kavminden mâruz kaldığı tekzib, inkâr ve peygamberliğinin reddi sadedinde reva gördükleri binbir menfi davranışlarından çektikleri sebebiyle şöyle demek istemiştir: **"İnkârcı kavmimden çektiklerimin büyüklüğü karşısında, Hz. İbrahim'in taleb ettiği gibi, ölüleri diriltme, Allah'ın beni üstün kıldığını bilmem gibi hususları taleb etmeye Hz. İbrahim (aleyhisselam)'den daha çok müstehakım, fakat bunları taleb etmiyorum."**

HZ. LUT'LA İLGİLİ KISIM

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: **"Allah Lût (aleyhisselam)'a rahmetini bol kılsın, aslında o çok sağlam bir kal'aya sığınmıştı"** sözü de bir başka âyete işâret etmektedir. Bilindiği üzere, Cenâb-ı Hakk, Lût kavmini,düştükleri iflah olmaz sapıklıkları sebebiyle cezalandırmaya karar vermiş, bu cezayı icrâ etmek üzere iki melek vazifelendirmişti. Vazifeli melekler iki insan suretinde Lût'a gelirler. Lût bunları yabandan gelmiş iki misafir olarak karşılar, vazifeli melek olduklarını bilemez. *Lût*'a iki yabancının indiğini gören sapıklar, bunlara tecavüz etmek üzere harekete geçerler. İşte Hz. Lût (aleyhisselam) bu sıkışık ve kritik durumda, onlara karşı koyabilecek güç sâhibi olmayı veya hiç olmazsa sığınabilecek sağlam bir kal'ayı temenni eder.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kur'ân'da anlatılan bu hâdiseye ve Hz. Lût'un temennisine telmihen: **"O, aslında çok sağlam bir kal'aya sığınmıştı"** buyurmuştur.

Hadiseyi Kur'ân'dan takip edelim:

"Vaktaki elçilerimiz Lût'a geldi. O bunlar yüzünden kaygıya düştü, bunlar yüzünden göğsü daraldı ve: "Bu çetin bir gündür" dedi. Lût'un kavmi, kendisine doğru (soluk soluğa) koşarak yanına geldi. Onlar daha evvelden (homoseksüel) kötülükleri işlemeye alışmış kimselerdi. (Lût): "Ey kavmim, dedi, işte kızlarım. Sizin için onlar daha temizdir. Artık Allah'tan korkun, beni misafirlerimin içinde küçük düşürmeyin. İçinizde aklı başında bir adam yok mu sizin?" dedi. (Kavmi): "Andolsun, senin de bildiğin gibi bizim senin kızlarınla hiçbir hak (ve alakamız) yoktur. Sen bizim ne istediğimizi elbette bilirsin" dediler.

(Lût: "Ah), dedi, size yetecek bir kuvvetim olsaydı, yahud sarp bir kal'aya sığınabilseydim!"

İşte bu sıkıntılı durumda, elçiler kendi gerçek hüviyetlerini tanıtarak Hz. Lût (aleyhisselam)'un imdadına yetişirler: **"Ey Lût, emin ol, biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana katiyyen dokunamazlar..."** (Hûd, 77-81).

Şârihler, Hz. *Lût*'la ilgili şu açıklamayı yaparlar: "Lût (aleyhisselam), tıpkı İbrahim (aleyhisselam) gibi, aslen Iraklı'dır. Hz. İbrahim'le birlikte Şam diyarına hicret etmiştir. Cenâb-ı Hak Lût'u Sodom halkına peygamber kılmıştır. Binaenaleyh Hz. Lût'un bu ahali arasında kan bağı bulunan bir kimses yoktur. Burada Lût (aleyhisselam)'un temenni ettiği güç ve sığınaktan maksadın akraba ve aşiret olduğu belirtilmiştir.

Öyle ise Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"O, aslında çok kuvvetli bir kal'aya sığınmıştı"** sözüyle, Hz. Lût (aleyhisselam)'un aşiret ve akrabaya bedel Allah'a sığındığını ifâde etmiştir.

HZ. YUSUF'LA İLGİLİ KISIM

Başta kaydettiğimiz hadisin en son kısmında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Eğer Hz. Yusuf'un kaldığı müddetçe hapiste ben kalsaydım, dâvete icâbet ederdim"** buyurmaktadır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* burada da bir başka âyete telmihte bulunmaktadır: Bilindiği üzere, Hz. Yusuf (aleyhisselam) Mısır

Meliki'nin rüyasını başarılı bir şekilde tâbir edince, mükâfaten hapisten çıkarılmasına karar verilir. Hz. Yusuf bu kararı duyar duymaz hapisten çıkma cihetine gitmez, suçsuzluğunun te'yidini, yapılan ithamdan berâetini taleb eder ve çıkma haberini getiren elçiye: "Efendine dön de ellerini kesen o kadınların zoru neydi, kendine sor..." der.

Mısır Melik'i kadınları toplayıp: *"Yusuf'un nefsinden kâm almak istediğiniz zaman ne haldeydiniz?"* (Onu size meylettiğini hissettiniz mi, intibaınız nedir?) diye sordu. Kadınlar: *"Hâşa dediler, biz onda bir fenalık görmedik."* Azizin karısı da şöyle dedi: *"Şimdi hak meydana çıktı, ben onun nefsinden murad almak istemiştim. O, doğru söyleyenlerdendir, (bu işte hiçbir kabahati yoktur)."*

Sarayda yapılan bu tahkikat ve tesbit edilen itiraflardan sonra Hz. Yusuf (aleyhisselam) hapisten çıkmaya karar verir. Ayet-i kerime, bu davranıştaki, Hz. Yusuf'un kasdını kendi ağzından şöyle verir: **"(Benim bu itirafı taleb etmem, Melik'in) gıyabında, kendisine hakikaten hainlik etmediğimi ve Allah'ın, hainlerin hilesini mutlaka boşa çıkaracağını onun da bilmesi içindi"** (Yusuf 50-52).

İşte Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Yusuf kıssasının bu sahnesine telmihte bulunarak: "Onun kaldığı müddet (yedi sene) hapiste ben kalmış olsaydım af haberi gelir gelmez, sabırsızlık eder bir an önce çıkmayı düşünürdüm, tahkikata dayalı bir berâat talebinde bulunmazdım" demek istemiştir.

Böylece Hz. Yusuf (aleyhisselam)'u kuvvetli bir sabırla tavsif etmiş olmaktadır.

Şârihlerin de belirttiği üzere, burada, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tevazu izhar buyurmaktadır. Tevâzu, büyüğün mertebesini düşürmez, bilakis artırır.

505 ٦٥ – وعند الترمذى قال: [قال رَسُولُ الله ﷺ إنَّ الْكَرِيمَ ابنَ الكَرِيمِ ابن الْكَرِيمَ ابن الْكَرِيمِ يُوسُفُ بنُ يَعْقُوبَ بن إسحَاقَ بن إبْرَاهِيمَ قالَ: وَلَوْ لَبِثْتُ في السِّجْنِ مَالَبِثَ ثُمَّ جَاءَنِي الرَّسُولُ لأجَبْتُ. ثُمَّ قرأ: فَلمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجَع إلى رَبِّكَ فَاسألْهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ اللاَّتِي قَطَّعْنَ أيْدِيَهُنَّ. قَالَ: وَرَحْمَةُ الله تعالى عَلَى لُوطٍ إنَّ كَانَ ليأوِى إلى رُكْنٍ شَدِيدٍ فما بَعَثَ اللهُ تعالى مِنْ بَعْدِهِ نَبيّاً إلاَّ في ثَرْوَةٍ مِنْ قَوْمِهِ].

65. (505)- *Tirmizî*'nin bir rivayetinde Hz. Yusuf'la ilgili olarak Resû-

lullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur: **"Kerim oğlu Kerim oğlu Kerim oğlu Kerim; İbrahimoğlu İshâkoğlu Yakuboğlu Yusuf'tur.**

Ve ilave etti:

"Şayet, hapiste onun yerine ben yatmış olsaydım da, sonunda bana elçi gelseydi, çıkma hususunda hemen cevap verirdim." Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* arkadan şu ayeti okudu: "Kendisine elçi gelince, **"Efendine dön de ellerini kesen o kadınların zoru neydi kendisine sor"** dedi.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devamla şunu söyledi: **"Allah Tealâ'nın rahmeti Lût'a olsun, o aslında çok sağlam bir kaleye sığınmıştı. Allah ondan sonra, her peygamberi kavminden kalabalık bir cemaat içinde gönderdi."** Tirmizî, Tefsir, Yusuf, (3115). (Şerhi için 504 numaralı hadise bakılsın).

506 ٦٦ – وعن عبيد بن عمير قال: [قَالَ عُمَرُ بنُ الْخَطَّابِ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ لأَصْحَابِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ : فِيمَ تَرَوْنَ هذِهِ الآيَةَ نَزَلَتْ: أَيَوَدُّ أَحَدُكُمْ أَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ؟ قَالُوا اللّٰهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. فَغَضِبَ عُمَرُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ فَقَالَ: قُولُوا نَعْلَمُ أَوْلاَ نَعْلَمُ. فَقَالَ ابنُ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا: فِي نَفْسِى مِنْهَا شَئٌ يَا أَمِيرَ الْمُؤمِنِينَ. فَقَالَ يَا ابنَ أَخِى قُلْ وَلاَ تَحْقِرْ نَفْسَكَ. فَقَالَ ابنُ عَبَّاسٍ: ضُرِبَتْ مَثَلاً لِعَمَلٍ. قَالَ عُمَرُ: أَىُّ عَمَلٍ؟ قَالَ ابنُ عَبَّاسٍ لِعَمَلِ رَجُلٍ غَنِىٍّ يَعْمَلُ بِطَاعَةِ اللّٰهِ تَعَالَى. ثُمَّ بَعَثَ اللّٰهُ تَعَالَى لَهُ الشَّيْطَانَ فَعَمِلَ بِالْمَعَاصِى حَتَّى أَغْرَقَ أَعْمَالَهُ]. أخرجه البخارى.

66. (506)- *Ubeyd İbnu Umayr* anlatıyor: "Ömer İbnu'l-Hattab (radıyallahu anh) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabına sordu: "Şu âyet kimin hakkında nâzil olmuştur? **"Sizden herhangi biri arzu eder mi ki, hurmalardan, üzümlerden kendisinin bir bahçesi olsun, altında ırmaklar aksın, orada kendisinin her çeşit meyveleri bulunsun. Fakat ona ihtiyarlık çöksün, âciz ve küçük çocukları da olsun, derken o bahçeye içinde bir ateş bulunan bir bora isabet etsin de o, yanıversin?"** (Bakara, 266).

Cemaat: *"Allah ve Resulü daha iyi bilir" cevabını verdi. Hz. Ömer (radıyallahu anh) bu cevaba kızdı ve: "Biliyoruz veya bilmiyoruz"* deyin dedi.

Bunun üzerine İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ): "Bu hususta içimden bir şeyler geçiyor ey müminlerin emiri" dedi. Hz. Ömer (radıyallahu anh) ona: "Ey kardeşimin oğlu söyle onu, kendini küçük görme" dedi. İbnu Abbas: "Bu, bir iş için misal olarak verilmiştir" deyince Hz. Ömer: "Hangi iş için?" diye tekrar etti. İbnu Abbas da: *"Zengin bir kimsenin işi için, öyle ki bu zengin Allah'a da kulluk ve itaatini yerine getiriyordu. Sonra Allah ona şeytanı gönderdi. (Zengin onun iğvasına kapılarak günahlar işledi ve sonunda bütün (salih) amellerini batırdı."* Buhârî, Tefsir, Bakara 47.

507 ٦٧– وعن البراء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. في قوله تعالى: [وَلاَ تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ نَزَلَتْ فِينَا مَعْشَرَ الأَنْصَارِ. كُنَّا أَصْحَابَ نَخْلٍ فَكَانَ الرَّجُلُ يَأْتِي مِنْ نَخْلِهِ عَلَى قَدْرِ كَثْرَتِهِ وَقِلَّتِهِ فَكَانَ الرَّجُلُ يَأْتِي بِالْقِنْوِ وَالْقِنْوَيْنِ فَيُعَلِّقُهُ فِي الْمَسْجِدِ، وَكَانَ أَهْلُ الصُّفَّةِ لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ فَكَانَ أَحَدُهُمْ إِذَا جَاعَ أَتَى الْقِنْوَ فَضَرَبَهُ بِعَصَاهُ فَسَقَطَ الْبُسْرُ وَالتَّمْرُ فَيَأْكُلُ، وَكَانَ نَاسٌ مِمَّنْ لاَ يَرْغَبُ فِي الْخَيْرِ يَأْتِي الرَّجُلُ بِالْقِنْوِ فِيهِ الشِّيصُ وَالْحَشَفُ وَبِالْقِنْوِ قَدِ انْكَسَرَ فَيُعَلِّقُهُ. فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الأَرْضِ وَلاَ تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلاَّ أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ، قَالَ: لَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ أُهْدِيَ إِلَيْهِ مِثْلُ مَا أَعْطَى لَمْ يَأْخُذْهُ إِلاَّ عَلَى إِغْمَاضٍ وَحَيَاءٍ. قَالَ: فَكُنَّا بَعْدَ ذَلِكَ يَأْتِي أَحَدُنَا بِصَالِحِ مَا عِنْدَهُ]. أخرجه الترمذى وصححه.

« الشيص » نوع ردئ من التمر كالحشف ونحوه، وقد لا يكون فيه نوى.

67. (507)- *Berâ* (radıyallahu anh): **"İğrenmeden alamayacağınız pis şeyleri vermeye kalkmayın.."** (Bakara, 267) meâlindeki âyet biz ensarlar hakkında indi" dedi ve anlattı: *"Biz hurma yetiştiren kimselerdik. Herkes, hurmasından az veya çok oluşuna göre tasadduk ederdi. Bu cümleden olarak, kişi bir iki hurma salkımı getirir onu mescide asardı. Mescidde kalan Ehl-i Suffa'nın yiyeceği yoktu. Bunlardan biri acıktığı zaman, salkıma gelir, sopasıyla vurur, ondan bir miktar hurma düşürür ve yerdi. Hayrı düşünmeyenlerden bâzıları, içerisinde kalitesiz hurmaların çokça bulunduğu salkımlardan, bazıları kırık adi salkımlardan getirip*

asıyordu. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti indirdi: **"Ey iman edenler: Kazandıklarınızın temizlerinden ve size yerden çıkardıklarımızdan sarfedin; iğrenmeden alamıyacağınız pis şeyleri vermeye kalkmayın. Allah'ın müstağni ve övülmeye layık olduğunu bilin."** Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) âyeti şöyle açıkladılar: **"Sizden biri, sadaka olarak verdiği şeyin benzeri, kendisine verildiği takdirde onu istemeye istemeye, utanarak alacağı şeyden almamasına dikkat etsin."** İbnu Abbâs der ki: *"Bundan sonra hepimiz, sahib olduğumuz şeylerin iyilerinden verir olduk."* Hadisi, Tirmizî rivayet eder ve sahih olduğunu belirtir (Tefsir, (2990). Hadisi İbnu Mâce, Zekat'ın 19, (1822) babında kaydeder.

AÇIKLAMA:

Bidâyette Müslümanlar,sadaka verirken, câiz olduğu kanaatiyle, kalitesiz, çürük-çarık adi şeylerden de veriyorlardı. Yukarıdaki rivâyet, Ashâb-ı Suffe'nin ihtiyacını görmek üzere Mescid-i Nebevi'ye asılan hurma salkımlarıyla ilgili bir durumu aksettirmektedir. Anlaşıldığı üzere, bazı kimseler, meyveleri günsüz, çürük, adi olan salkımlardan da asmaktadırlar. Ayet-i kerime bu davranışı yasaklamakta, bize verildiği takdirde hoşumuza gitmeyecek şeyleri vermememizi emretmektedir. Bazı âlimler, bunu, "zekât" olarak verilecek malda aranması gereken vasıf olarak anlamışlardır. Ancak çoğunluk, bunu zekatla kayıtlamamış, sadaka, hediye, bağış her çeşit verilen şeye şâmil olduğunu belirtmiştir.

508 ٦٨– وعن ابن مسعود رضى الله عنهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: إنَّ للشَّيطَانِ لَمَّةً بابن آدمَ، وَلِلْمَلكِ لَمَّةً. فأمَّا لَمَّةُ الشَّيْطَانِ: فإبعادٌ بالشَّرِّ وتَكْذِيبٌ بالْحقِّ، وأمَّا لَمَّةُ المَلَكِ: فإيعادٌ بالخيرِ وتصديقٌ بالحقّ. فمَنْ وجد من ذلك شيئاً فليعلمْ أنَّهُ من الله تعالى فليَحْمَدِاللهَ تعالى، ومَنْ وجدَ الأخرى فليتعوَّذْ بالله من الشَّيْطَانِ. ثمَّ قرأ: الشَّيْطَانُ يعدُكُمُ الفقرَ ويأمُرُكُمْ بالفحْشاءِ الآية]. أخرجه الترمذى.

68. (508)- *İlbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Şeytan da, melek de insanoğluna sokularak onun kalbine birtakım şeyler atarlar. Şeytanın işi kötülüğe çağırmak, sonu fena ve zararlı olan şeylere teşvik etmek ve hakkı yalanlamak, haktan uzaklaştırmaktır. Meleğin işi hak ve hayra, iyiliğe çağırmak ve kötülükten uzak-**

laştırmaktır. Kim içinde hakka, hayıra, iyiliğe çağıran bir ses duyarsa bilsin ki bu Allah'tandır ve hemen Allahu Teala'ya hamdetsin. Kim de içinde şerr ve inkâra çağıran bir fısıltı duyarsa ondan uzaklaşsın ve hemen şeytandan Allah'a sığınsın." Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu sözlerine şu meâldeki âyeti ekledi: **"Şeytan sizi fakir olacaksınız diye korkutur, size cimriliği emreder.."** (Bakara 268). Tirmizî, Tefsîr, (2991).

AÇIKLAMA:

Hadis, **"İnsanda, şeytan ve melek için birer "lemme" vardır..."** der. Lemme ise inme, yaklaşma, değme manasına gelir. Türkçe kitaplarda bazan rastlanan *"insan kalbinde bir lümme-i şeytaniye vardır"* şeklinde ifade yukarıda sunduğumuz mânanın bir başka şekli olmaktadır. Bu tarz bir ifade okuyucuyu kalbte, şeytana mahsus maddî bir cihaz, bir pencere aramaya sevkederse yanıltıcı olabilir.

Hadis, şeytan ve meleğe verilen bir kapasiteden, insan ruhuna nüfuz ederek, telkinlerde bulunma kapasitesinden haber vermektedir. Bu kapasite "yaklaşma, değme, inme" mânalarını taşıyan "Lemme" ile ifade edilmiştir, mahiyeti meçhuldür.

Hadis, kötü hislere kapıldıkça ondan kaçıp, Allah'a sığınmanın gereğini irşad buyurduğu gibi, iyi fikirlerin de melek vasıtasıyla Allah'ın bir ilhâmı olduğunu, ona uyulduğu takdirde sonunun hayırlı olacağını, öyle ise bu hususta gayret gerektiğini de irşâd etmektedir.

Nail olduğumuz hayırlar ve muvaffakiyetler karşısında fahre, gurura düşmeye hakkımızın olmadığı, aksine şükür vazifemizin arttığı hususu hadisin verdiği bir başka ders olmaktadır.

509 ٦٩ — وعن مروان الأصفر عن ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُما في قولِهِ تعالى: [وإنْ تُبْـدُوا مَا في أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللّٰهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ نسختها الآية التى بعدها]. أخرجه البخارى.

69. (509)- *Mervân el-Esfar*'ın anlattığına göre, Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ): **"..İçinizdekini açıklasanız da gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker ve dilediğini bağışlar, dilediğine azâb eder, Allah her şeye kâdirdir."** (Bakara 284) ayetinin müteakip ayet tarafından neshedildiğini söylemiştir." Buhârî, Tefsir, Bakara 54, 55.

AÇIKLAMA:

Hadis, 510 numaralı hadisle açıklığa kavuşacaktır.

510 ٧٠– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [لَمَّا نَزَلَ قَوْلُهُ تعالى: وإن تُبْدُوا مَا في أنفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللّهُ. الآية اشْتَدَّ ذلِكَ عَلَى الصَّحابَةِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُم فَأَتَوْا رَسُولَ اللّهِ ﷺ وبَرَكُوا على الرُّكَبِ وَقَالُوا: يا رسُولَ اللّهِ كُلِّفنا منَ الأعْمَالِ ما نُطِيقُ: الصلاةَ، والصِّيَامَ، والْجِهادَ، والصَّدَقَةَ؛ وقَدْ أنزَلَ اللّهُ تعالى عَلَيْكَ هذهِ الآيةَ ما نُطِيقُهَا. فقالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: أتُرِيدُونَ أنْ تَقُولُوا كَمَا قَالَ أهلُ الكِتَابَيْنِ مِنْ قَبْلِكُمْ: سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا؟ بَلْ قُولُوا سمعْنَا وأطعْنَا غُفْرانَكَ رَبَّنا وإليْكَ الْمَصِيرُ. فلما اقْتَرَأَها الْقَوْمُ ودَلَّتْ بها ألسنَتُهُمْ أنزلَ اللّهُ تعالى في أثرِها: آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إليْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ باللّهِ وملائكته وكُتُبِهِ ورُسُلِه لا نُفَرِّقُ بيْنَ أحَدٍ منْ رُسُلِه وَقَالُوا سَمِعْنَا وأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وإلَيْكَ المصيرُ. فلما فعلوا ذلكَ نَسَخَها اللّهُ تعالى فأنزلَ: لاَ يُكَلِّفُ اللّهُ نفساً إلاَّ وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وعَلَيْها ما اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لا تُؤاخِذْنَا إنْ نَسِينا أوْ أخْطَأْنَا. قالَ نعَمْ: رَبَّنَا ولاَ تَحْمِلْ عَلَيْنَا إصراً كما حَمَلْتَهُ على الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا. قالَ نعم: رَبَّنَا ولاَ تحمِّلْنَا مالاَ طاقةَ لَنا به. قالَ نعم: واعفُ عَنَّا واغفِرْ لَنَا وارْحَمْنَا أنتَ مولاَنَا فانصُرنا على القَوْمِ الكافِرين. قالَ نعم]. أخرجه مسلم.

70. (510), *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Cenâb-ı Hakk'ın şu mealdeki sözü nazil olunca: **"İçinizdekini açıklasanız da gizleseniz de Allah sizi onunla hesâba çeker ve dilediğini bağışlar, dilediğine azâb eder..."** (Bakara, 284) bu ihbar Sahabe (radıyallahu anhümâ)'ye çok ağır geldi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a geldiler, diz çöküp oturdular ve dedilerki: "Ey Allah'ın elçisi, bize yapabileceğimiz işler emredildi: Namaz, oruç, cihâd ve sadaka, bunları yapıyoruz. Ama Cenâb-ı Hakk sana şu âyeti inzal buyurdu. Onu yerine getirmemiz mümkün değil." Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara: **"Yani sizler de sizden önceki Yahudi ve Hıristiyanlar gibi "dinledik ama itaat etmiyoruz" mu demek istiyorsunuz? Hayır öyle değil şöyle deyin: "İşittik itaat ettik. Ey Rabbimiz affını dileriz, dönüş Sana'dır."** Ce-

maat bunu okuyup, dilleri ona alışınca, bir müddet sonra Cenâb-ı Hakk şu vahyi inzâl buyurdu: **"Peygamber ve inananlar O'na Rabbi'nden indirilene inandı. Hepsi Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı. "Peygamberleri arasında hiçbirini ayırdetmeyiz, işittik, itaat ettik, Rabbimiz! Affını dileriz, dönüş sanadır" dediler"** (Bakara 285).

Ashab bunu yapınca Allah, önceki âyeti neshetti ve şu âyeti inzal buyurdu: **"Allah kişiye ancak gücünün yeteceği kadar yükler; kazandığı iyilik lehine, ettiği kötülük de aleyhinedir. Rabbimiz! Eğer unutacak veya yanılacak olursak bizi sorumlu tutma. (Resûlulah bu duayı yapınca Allah Teâla hazretleri: Pekala, yaptım buyurmuştur). Rabbimiz bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme! (Allah Teâla hazretleri: Pekiyi buyurmuştur). Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmiyeceği şeyi taşıtma (Rabb Teâla hazretleri: Pekiyi dedi). Bizi affet, bizi bağışla, bize acı. Sen Mevlâmızsın, kâfirlere karşı bize yardım et (Rabb Teâla buna da Pekiyi demiştir).** Müslim, İman 199, (125).

AÇIKLAMA:

Hadis metninde görüldüğü üzere, insanların, içlerinden geçecek olan ve telâffuzla "söz"e, amelle "fiil"e dönüşmemiş bulunan gizli duygu ve düşüncelerden de hesâba çekileceklerini ifâde eden **"Siz gönüllerinizdekini açsanız da gizleseniz de Allah onunla sizi hesâba çeker, sonra dilediğini af, dilediğine azab eder"** (Bakara, 284) mealindeki âyet nâzil olunca bu Ashab arasında büyük bir korku ve endişe uyandırır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a müracaatla kaygularını dile getirirler. Başka rivayetlerde geldiği üzere: *"Ey Allah'ın Resûlü, şimdiye kadar bize, bu kadar şiddetli bir vahiy gelmedi, buna gücümüz yetmeyecek" derler ve ilâve ederler: "Herkesin içinden öyle şeyler geçer ki dünyaları verseler bunların kalbinde bulunmasını arzu etmez"* derler.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Sizden evvelki Ehl-i Kitap gibi: "İşittik ve isyân ettik" mi demek istiyorsunuz? İşittik, itaat ettik, Rabbimiz affına sığınıyoruz, dönüşümüz sanadır, deyin!"** buyurur. Ashâb, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tavsiyesine uyar, bu duayı okumaya devam ederler.

Bir yıl kadar geçince, amene'r-Resûl âyeti nâzil olur. Ashab istiğfar ve ilticaya, tazarru ve niyâza devam eder. Onların bu davranışına mükâfaat olarak bir müddet sonra da *La* yükellifullahu nefsen illâ vus'ahâ,

yâni "Allah hiç kimseye güç yetiremiyeceği teklifde bulunmaz" diye başlayan ayet gelir.

Bu ayetle insanın ihtiyarı olmadan içinden geçen hatırâttan bile hesâba çekileceğini beyan eden önceki âyetin neshedildiği öğrenilmiş olur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da: **"Allah ümmetimin gönlünden geçirdiklerini fiile çıkarmadıkça yahut söylemedikçe af buyurmuştur"** demiştir.

Bu müjde mü'minler arasında büyük bir ferahlanmaya sebep olur.

Mezkûr âyetle ilgili açıklanması gereken bir-iki nokta var.

1- Ashab'ın korktuğu önceki âyetin nesh'i meselesi. Nesh, sonradan gelen bir vahiyle, önce gelen vahyin hükmünün iptal edilmesi mânasına gelir.

Sonradan gelen âyet: **"Allah, hiç kimseye güç yetiremiyeceği teklifte bulunmaz"** demekle, daha önceki âyetle ifâde edilen, insanın ihtiyarı olmaksızın ve hatta fiile geçirmediği hatırât-ı kalbiyesinden bile hesaba çekilme hükmünü neshetmiş olmaktadır.

Bazı âlimler, "Bu ayet ihbar mâhiyetindedir, nesh ahkâmda olur, ihbarda değil, binâenaleyh burada nesh mevzubahis olamaz, ayet muhkemdir" demiştir. Ancak: "Bu âyet habere müteallik olsa bile hüküm de taşımaktadır, öyleyse nesh câizdir, nesh kabul etmeyen haberler hiçbir hüküm ihtiva etmeyen mâziye ait haberlerdir" denilerek cevap verilmiştir.

Bu münâkaşada âyetin neshedildiğini söyleyen İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a nisbet edilen bir başka te'vili kaydetmede fayda var. Buna göre, önceki âyet neshedilmemiştir. Lâkin Allah Teâla kıyâmet gününde kullarını haşrettiği zaman **"Ben size meleklerimin vâkıf olamadığı gönül sırlarınızı haber vereceğim"** diyecek. Mü'minlerin sırlarını söyledikten sonra onları affedecek, şüphecilere ise, yaptıkları tekziblerini haber verecektir. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ): "İşte **"Allah dilediğini af, dilediğine de azab eder"** ayet-i kerimesinin mânası budur" demiştir. Şu halde, neshedildiği söylenen âyeti böyle anlamak gerekecektir. Allah kalbimizin hâtıratını bile kaydetmektedir, kıyamet günü, onlarla mü'minleri bir lütûf ve kerem olarak muâheze etmeyecek, azablandırmayacak bile olsa ortaya çıkaracak, bildiğini, kaydettiğini gösterecektir.

Mâzirî ve *Kadı İyaz* gibi bazı alimlerin, bu duruma nesh denilip de-

nilemiyeceği hususundaki bazı mütâlaa ve münâkaşaları burada yer verilmesi gerekmiyen tâli hususlardır.

2- Ayette geçen peygamberler arasında ayırım yapmama keyfiyetinden maksad: Hiçbirini inkâr etmeksizin bütün peygamberlere inanmak, saygı ve tâzimi haklarında eksik etmemek demektir. Zamanı, geldiği milleti, kullandığı dili sebebiyle peygamberler arasında tefrik yapmak mü'minlik edebine yakışmaz.

3- Teklif tâkata göredir: Allah hiç kimseye gücünü aşan teklifte bulunmaz. Nitekim bir başka âyette: **"Allah size kolaylık ister zorluk istemez"** (Bakara, 185) buyurulmuştur. Nitekim farzlar insanların kolaylıkla yapabileceği şeylerdir. Beş vakit namaz dışında pek çok şey yapılabilir. Zekat, hac, oruç gibi farzlarda, kişilerin güçleri gözönünde tutulmuştur. Malı olmayanlar zekatla mükellef değildir, sıhhati, parası olmayanlara hac farz değildir. Oruç da mutlak bir farz değildir, durumuna göre istisna edilenler, kefaretle yerine getirmesine ruhsat verilenler mevcuttur.

Emr-i bi'l-ma'ruf, cihad, kesb-i ilim gibi bütün evâmirde "kişinin gücü ve şartları" esas alınmış, sorumluluklar buna göre tesbit edilmiştir.

4- Ayette ifâde edilen mühim bir kolaylık, hata ve nisyanların affıdır. Kişi, hatâen yani kasıdsız olarak yaptığı, veya unutarak yapmadığı şeylerden sorumlu değilir. Cenab-ı Hakk, bu durumlarda kulun tevbe ve istiğfara koşmasını irşad etmek için, buradaki mağfiretini, dua şeklinde teşrî etmiştir. Yani doğrudan: "Allah unutarak yapmadıklarınız veya hayır yapmak isterken hatâen işlediğiniz şerleri affetmiştir" denmiyor , kulun duası tarzında: **"Ey Rabbimiz unutur veya hata edersek bizi hesâba çekme!"** buyrulmuştur. Öyle ise kul unutunca veya hata yapınca Cenâb-ı Hakk'ın dergahına koşacak, duasıyla, istiğfarıyla, tevbeleriyle Rabbinin af, rahmet ve mağfiret kapısını çalacaktır.

Şurası da bilinmelidir. Hata ve unutmalar iki çeşittir: Birinde sahibi mâzurken, diğerinde değildir. Meselâ bir kimse elbisesinde bir pislik görse hemen temizlemesi gerekir. İzâlesini sonraya bırakır ve arkadan da unutursa kirli elbise ile namaz kılmakta mâzur olmaz. Ama görmemiş olsaydı mâzur sayılacaktı. Keza, avcı, yanlışlıkla insanı da vurabileceğini hesaba katıp gereken ihtiyatî tedbire başvurmadan avlansa ve bir insanı vursa mazur sayılmaz. Keza bir hâfız ezberlediği Kur'ân'ı, âlim öğrendiği ilmi, tilâvet ve müzâkere suretiyle taze ve canlı tutmaz da unutursa mâzur sayılmaz. Nitekim, daha önce geçtiği üzere, Kur'ân'dan ezberle-

diğini unutanlara Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şiddetli terhiblerde bulunmuştur.

Dolayısıyla, hatâen içilen zehirin müessir olacağı nasıl kesin ise, hatâen yapılan günah fiillerin de zararlı olacağını düşünerek hem çokca dikkat ve titizliği elden bırakmamak hem de nisyan ve hatalardan sonra tevbe-istiğfarı çok yapmak gerekir.

5- Öncekilere yükletilen ağır yükten istiâze de âyetin mühim bir hükmü olmaktadır. Ayette geçen ısr, altındakini kımıldatmayıp yerinde tutan ağır yük ve bağ manasına gelir. Ayetten, eski milletlere, hatalarına mukabil, daha dünya hayatında iken pek ağır yüklerin vurulduğu anlaşılmaktadır. Nitekim başka bir ayette Yahudiler kastedilerek: **"...Onların ağır yüklerini, sırtlarında olan zincirleri indiriyor..."** (A'raf 157) buyrulmuştur. Önceki milletlerin sırtındaki zincir ve ağır yükten murad, zor, meşakkatli tekliflerdir. Müfessirler, rivayetlere dayanarak şu örnekleri kaydederler: Yahudiler günde elli vakit namaz kılmak, mallarının dörtte birini vergi vermek, suç işleyen uzvu, pislik bulaşan elbiseyi kesmek, vatanlarından çıkarılmak, birçok suçları sebebiyle hemen idam edilmek, tevbe için intiharla mükellef tutulmak, işledikleri suçları sebebiyle anında cezalanmak, hataları vâkî olunca, helâl olan yiyeceklerden bir kısmının haram edilmesi gibi hükümlerle karşı karşıya idiler. Bunlar ümmet-i Muhammed'den kaldırılmıştır.

Buharî şârihi Aynî, **"Bize gücümüzün yetmeyeceği şeyi yükleme"** ayetinin mânası yedi farklı şekilde anlaşılmıştır der ve kaydeder:

1- Ya Rabbi! Bize, tâkat getiremeyeceğimiz meşakkatli emirlerde bulunma.

2- Bize azab verme.

3- Bizi içimizden geçen vesveseler sebebiyle cezalandırıp azap etme.

4- Bize kuvvetli şehvet verme, çünkü bu, ateşe gitmemize sebep olur.

5- Bize, tâkat getiremeyeceğimiz aşk ve muhabbet yükleme.

6- Bizi düşmanların şamatasından koru.

7- Bizi tefrikaya düşürme. Âyetin sonunda: **"Bize mağfiret et,** ayıplarımızı ilahî ilminde gizle, ört, ortaya çıkararak bizi mahçup eyleme, **Rabbimiz bize rahmetinle in'am et,** günah işlemeyelim, **Sen bizim Mevlamızsın,** bütün işlerimizin sahibi sensin, **kâfirlere karşı bize yardımcı ol,** maddî ve mânevî kurtuluşumuzda, ilâ-yı kelimetullah vazifesinin ifasında nusret ve yardımını esirgeme" diye dua edilmektedir.

Bir kısım âlimler, bu son âyetin mü'minlere dua öğrettiğini binaenaleyh, her mü'minin bunu ezberleyerek dua makamında okuması gerektiğini söylemiştir.

511 ٧١– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ أنَّ رسولَ اللّٰهِ ﷺ قال: [إنَّ اللّٰهَ تعالَى تَجَاوزَ عَنْ أُمَّتِى مَا حَدَّثَتْ بِهِ أنْفُسَهَا مَا لَمْ يَعْمَلُوا بِهِ أوْ يَتَكَلَّمُوا]. أخرجه الخمسة.

71. (511)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Allah Teâla, ümmetim, içinden geçen fena şeylerle amel etmedikçe veya onu konuşmadıkça o şey yüzünden ümmetimi hesâba çekmeyecektir."** Buhârî, Eyman Ve'n-Nüzûr 15, Itk 6, Talak 11; Müslim, İmân 201, (127); Ebû Dâvud, Talak 15, (2209); Nesâî, Talâk 22 (6, 156); Tirmizî, Talak 8, (1183); İbnu Mâce, Talâk 14, (2540).

AL-İ İMRÂN SURESİYLE İLGİLİ TEFSİRLER

512 ١– عن عائشة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [تَلاَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ هُوَ الَّذى أنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ؛ وَقَرَأتُ إلـــــى وَمَا يَذَّكَّرُ إلاَّ أُولُوا الألْبَابِ. قَالَ فَإذَا رَأيْتُمُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ فَأُولئِكَ الَّذِينَ سَمَّاهُمُ اللّٰهُ تعالَى فَاحْذَرُوهُمْ]. أخرجه الخمسة إلاّ النسائى.

1. (512)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu mealdeki âyeti okudu: **"(Habibim) Sana Kitab'ı indiren O'dur. Ondan bir kısım âyetler muhkemdir ki bunlar Kitab'ın anası (temeli)dir. Diğer bir kısmı da müteşâbihlerdir. İşte kalblerinde eğrilik bulunanlar sırf fitne aramak (ötekini berikini saptırmak) ve (kendi arzularına göre) onun te'vîline yeltenmek için onun müteşâbih olanına tâbi olurlar. Halbuki onun te'vîlini Allah'dan başkası bilmez, ilimde yüksek gayeye erenler ise; "Biz ona inandık, hepsi Rabbimiz katındadır" derler. (Bunları) salim akıllılardan başkası iyice düşünmez."**

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ayetin okunmasını tamamlayınca bana şunu söyledi: **"Kur'an'ın müteşâbih ayetlerine tâbi olanları gördüğünüz vakit bilin ki onlar Allah'ın âyette haber verdiği kimselerdir, onlardan sakının."** Buhârî, Tefsir, Âl-i İmrân 1; Müslim, İlim 1, (2665); Tirmizî, Tefsir, Âl-i İmrân (2996); Ebû Dâvud, Sünne 2, (4598).

AÇIKLAMA:

Burada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından tefsir edilen âyet, Kur'ân-ı Kerîm'deki âyetlerin iki kısım olduğunu belirtiyor:

1- Muhkem âyetler: Bunlar mânâları izâh gerektirmeyecek kadar açık ve kesin olan ayetlerdir. Bu çeşit âyetlere *"nas"* da denmektedir.

2- Müteşâbih âyetler: Bunlar muhkemin zıddıdır. Usul-i Fıkıh'a göre, bunlardan ne kastedildiğini ümmet bilemez. Bunlar iki çeşittir:

a) Bazı surelerin başında yer alan huruf-u mukatta'a denilen ve hiçbir mâna anlaşılmayan lâfızlar: *"Elif-Lâm-Mim, Tâ-Hâ, Yâ-Sîn* gibi.

b) Manası akla ve iman esaslarına aykırı olduğu için, ifâde ettiği lafzî mâna kabul edilemeyen âyetler: "Tâ-Ha suresinin beşinci ayetindeki **"Rahman arşı istiva etmiştir"** ayeti ile Fetih suresinin onuncu âyetinde geçen **"Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir"** ayeti gibi.

Birinci âyeti lafzî mânasıyla alınca Allah'a cisim ve mekân izâfe edilmiş olmaktadır. Halbuki Allah cisimden, mekândan münezzehtir. İkinci ayete göre de Allah'a "el" nisbet edildiği için Allah'ı insana benzetmek gerekecektir. Halbuki Allah'ın hiçbir benzeri yoktur.

Müteşâbih âyetler hususunda iki görüş var:

1- Selef âlimlerinin görüşü: Bunlar müteşâbihleri te'vil etmek istemezler, yukarıdaki âyete dayanarak: "Onların mâhiyetini Allah bilir" derler.

2- Müteahhir ulema ise bu âyetleri te'vil ederler, âyette kastedilen işârî mânayı ararlar. Bunlar müteşâbihleri akla ve şeriatın zâhirine uygun şekilde te'vîl etmenin cevazına ve hatta gereğine hükmederler. Buna göre "istiva"dan maksad, hükümranlık, hâkimiyettir. Rahmân'ın arşı istivası, Cenâb-ı Hakk'ın ilim ve kudretiyle kainatı kuşatan Arş-ı Âzam'a hükmetmesi, tasarrufu altına alması demektir. Keza *"Allah'ın eli"*nden maksad da Allah'ın kudretidir.

513 ٢– وعن سعيد بن جبير رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَجُلٌ لاْبْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا: إنِّي أجِدُ في القُرْآنِ أشْيَاءَ تَخْتَلِفُ عَلَيَّ؛ قَالَ وَمَا هِيَ؟ قَالَ: فَلاَ أنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلاَ يَتَسَاءَلُونَ، وَقَالَ: فَأقْبَلَ بَعْضُهُمْ علي بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ، وَقَالَ: وَلاَ يَكْتُمُونَ اللهَ حَدِيثاً؛ وَقَالَ: قَالُوا وَاللهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ فَقَدْ كَتَمُوا في هذه

الآيـة، وفـي الـنَّازعَات أم الـسَّمَاءُ بَنَاهَا إلـى قَوْله دَحَاهَا. خَلَقَ الـسَّمَاء قَبْلَ خَلْق الأرْضِ؛ ثُمَّ قَالَ: أئنَّكُمْ لَتكفُرُونَ بالَّذى خَلَقَ الأرْضَ في يومَيْنِ وتَجعَلُونَ لَهُ أنداداً إلـى قَوْله طَائعِينَ فَذَكَرَ في هـذه الآية خَلْقَ الأرضِ قَبْلَ خَلْق الـسَّمَاء؛ وقال: وكَانَ اللّهُ غَفُوراً رَحيمـاً؛ وَكَانَ اللّهُ عَزيزاً حَكيماً؛ وكَانَ اللّهُ سَميعاً بَصـيراً. فَكَأنَّهُ كَانَ ثُمَّ مَضَى. قـالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُمـا فَلاَ أنْسَابَ بَيْنَهُمْ في النَّفْخَة الأولَى يُنْفَخُ فـي الـصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فـي الـسَّموات وَمَنْ فـي الأرضِ إلاَّ مَنْ شَاءَ اللّهُ فَلاَ أنْسَابَ بَيْنَهُمْ عِنْدَ ذَلكَ وَلاَ يَتَسَاءَلُونَ؛ ثُمَّ فـي الـنَّفْخَة الـثَّانيَة: أقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ؛ وَأمَّا قَوْلُهُ تعـالَى: واللّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ وَلاَ يَكْتُمُونَ اللّهَ حَديـثاً فَإنَّ اللّهَ تـعـــالـى يَغْفِرُ لأهْلِ الإخْلاَصِ ذُنُوبَهُمْ. فَيَقُولُ الْمُشْرِكُونَ تَعَالَوْا نَقُولُ مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ. فَيَخْتِمُ اللّهُ عَلَى أفْوَاهِهِمْ فَتَنْطَلِقُ جَوارِحُهُمْ بأعْمَالهِمْ فَعِنْدَ ذَلكَ عُرِفَ أنَّ اللّهَ لاَ يَكْتُمُ حَديثـــاً، وَعِنْدَهُ: رُبَمـــا يَوَدُّ الَّذين كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلمينَ؛ وَخَلَقَ الأرْضَ في يَوْمَيْنِ ثُمَّ اسْتَوىٰ إلـى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَموات ٍفـي يَوْمَيْنِ آخرَيْنِ، ثُمَّ دَحَا الأرْضَ: أىْ بَسَطَهـا، وأخْرَجَ مِنْهَا الْمَاءَ وَالْمَرْعىٰ، وَخَلَقَ فـيــهـا الجبَالَ وَالأشْجَارَ وَالآكَـام وَمَا بَيْنَهُمَا في يَوْمَيْنِ آخَرَيْنِ؛ فَذلكَ قَـوْلُهُ تعـالى: وَالأرْضَ بَعْدَ ذَلكَ دَحَاهَا. فَخُلِقَت الأرْضُ وَمَا فِيـهَا مِنْ شَئٍ فـي أرْبَعَة أيَّامٍ وَخُلِقَت السَّموَاتُ في يَوْمَيْنِ. وَقَوْلُهُ عَـزَّ وَجَلَّ: وَكَانَ اللّهُ غَفُوراً رَحيـمـاً؛ سَمَّى نَفْسَهُ بِذَلكَ: أىْ لَمْ يَزَلْ وَلاَ يَزَالُ كَذَلكَ، وَإنَّ اللّهَ تعـالى لَمْ يُرِدْ شَيْئـاً إلاَّ أصَابَ بِهِ الَّذى أرَادَ. وَيْحَكَ فَلاَ يَخْتَلفُ عَلَيْكَ الْقُرآنُ فَإنْ كُلاًّ مِنْ عِنْدِ اللّهِ عَزَّ وَجَلَّ]. أخرجه البخارى.

2. (513)- *Said İbnu Cübeyr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam gelerek, İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'a *"Ben Kur'ân'da bazı âyetler görüyorum onlar bana aralarında ihtilaflı geliyor"* dedi. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ): "Nelermiş onlar?" diye sorunca adam şu ayetleri okudu: **"Sûr'a üflendiği zaman, aralarında o gün (böbürlenecekleri) soyları sopları olmadığı gibi, (birbirlerinin halini) de soramaz-**

lar" (Mü'minun, 101). Halbuki şu ayet de var: **"Birbirlerine dönüp soruşurlar"** (Saffat, 27).

Bir âyette şöyle denir: **"O gün inkâr edip peygambere baş kaldırmış olanlar, yerle bir olmayı ne kadar isterler ve Allah'tan bir söz gizleyemezler"** (Nisa, 42). Halbuki şu âyet var: **"Sonra, Rabbimiz Allah'a and olsun ki bizler puta tapanlar değildik, demekten başka çâre bulamazlar"** (En'âm, 23).

Nâzi'ât suresinde: **"Ey inkârcılar! Sizi yaratmak mı daha zordur, yoksa göğü yaratmak mı? Ki onu Allah bina edip yükseltmiş ve ona şekil vermiştir. Gecesini karanlık yapmış, gündüzünü aydınlatmıştır. Ardından yeri düzenlemiştir"** (27-30) buyuruyor.

Burada göğün yaratılışı yerin yaratılışından öncedir. Halbuki şu âyette yerin yaratılışı göğün yaratılışından öncedir: **"Ey Muhammed onlara de ki: "Siz yeri iki günde yaratanı mı inkâr ediyor ve O'na eşler koşuyorsunuz! O âlemlerin Rabbi'dir. O yeryüzüne sâbit dağlar yerleştirdi, onu bereketli kıldı. Arayanlar için yeryüzünde gıdalarını normal olarak dört gün (dört mevsim) içinde yetiştirmesi kanununu koydu. Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi. Ona ve yeryüzüne "İsteyerek veya istemeyerek buyruğuma gelin"dedi, ikisi de: "İsteyerek geldik"** dediler (Fussilet, 9-11).

Kur'ân'da: **"Allah affedici, merhametli oldu", "Allah aziz ve hakim oldu", "Allah işitici ve görücü oldu"** denmektedir. Sanki, Allah eskiden böyle olmuş bitmiş gibi ifâde edilmektedir."

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) şu cevabı verdi: "Sûr'a ilk üflemede onların aralarında hiçbir bağ olamaz, Allah'ın diledikleri dışında herkes gökte olsun yerde olsun bu ilk üflemede baygın düşer. İşte bu baygınlık ânında bağ da yok, hal hatır sorma da yok. Sonra ikinci üfleme var. Bu üflemede birbirlerine gelip soruşurlar."

İbnu Abbâs devam etti: **"...Rabbimiz Allah'a and olsun ki biz puta tapanlar değildik"** ayeti ile;

"...Allah'tan bir şey gizleyemezler" ayetine gelince: "Allah Teâla ihlas sâhiplerinin günahlarını affeder. Bunun üzerine müşrikler: "Gelin biz de: **"Müşrik değildik"** diyelim" derler. Allah da onların ağızlarını mühürler. Vücudlarındaki her bir uzuv yaptığı işleri söyler. O sırada, Allah'ın hiçbir sözü gizlemediği bilinir. O'nun yanında: **"İnkâr edenler: "Keşke Müslüman olsaydık" temennisinde bulunacaklardır"** (Hicr, 2).

Diğer soruna gelince: Allah yeri iki günde yarattı. Sonra göğe yöneldi, başka iki günde de onu yedi kat olarak tanzim etti, sonra diğer iki günde arzı düzenledi yani yaydı, arzdan su ve otlak çıkardı. Arzda dağlar, ağaçlar, tepeler ve arzla sema arasında bulunan şeyleri yarattı. Bunu Cenâb-ı Hakk: **"Ardından yeri düzenlemiştir"** (Nâziât, 30) kelam-ı şerifleriyle ifade buyurmaktadır. Böylece arz ve içindekiler dört günde yaratılmış olmaktadır. Semâvat da iki günde yaratılmış olmaktadır.

"Allah affedici, merhametli oldu" kelâmına gelince, Allah kendisini bu şekilde isimlemiştir, yani O hep böyle olmuştur ve böyle olacaktır, Allah her ne irade buyurdu ise irade buyurduğu şey mutlaka olmuştur.

Yazık sana, Kur'ân (ayetleri) sana ihtilaflı gelmemeli. Çünkü onun tamamı Aziz ve Celîl olan Allah'tandır." Buhârî, Tefsir, Ha-Mîm, Secde (Fussilet) 1.

AÇIKLAMA:

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a soru soran kimsenin Nâfi İbnu'l-Ezrak olduğunu İbnu Hacer kaydeder. Bu zat, Hâricilerin Ezârika fırkasına reis olmuştur. Bu zat İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın Mekke'de meclislerine katılır, onu dinler, sorular sorar, itirazlarda bulunurdu. Onun İbnu Abbas'a sorduklarıyla ilgili rivayetleri *Hakim, Taberî Abdurrezzâk* vs. kitaplarında rivayet etmişlerdir.

*Buhârî'n*in kaydettiği yukarıdaki hadiste dört şeyden sorulmaktadır:

1- Kıyamet günü insanların, birbirlerine ahvallerinden sorup soramayacakları.

2- Müşrikler durumlarını gizlemek isterler, ancak Cenâb-ı Hakk ifşa eder.

3- Arz ve samâvattan hangisi önce yaratılmıştır?

4- Allah'a ait her an mevcut olan bir sıfat, "vardı" diye mâzi sigasında ifâde edilmektedir.

Abdurrezzak'ın rivayetinde mevcut bir ziyadeye göre, İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) soruyu soran kimseye: *"Ne demek?* Yoksa Kur'ân'ın söylediği şeyde şek mi ediyorsun? der. Adam: "Hayır şek değil, ancak bana ihtilaflı geliyor" der.

Bazı rivayetler, birbirlerine ahval soruşma'yı İbnu Mes'ud'un "birbirlerinden af taleb etme, helalleşme" şeklinde te'vîl ettiğini belirtirler. Şöyle demiştir: "Kıyamet günü bir kulun elinden tutulur ve: *"Bu kimse*

falan oğlu falandır, kimin bunda geçmiş hakkı varsa gelsin!" diye bağırılır. Kadın o zaman, babası, veya oğlu veya erkek kardeşi veya kocası üzerinde hakkı bulunmasını ne kadar ister. O gün aralarında neseb (hiçbir yakınlık bağı) bulunmaz, bunu sormazlar da."

514 ٣– وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [لَمَّا أصابَ رسُولُ الله ﷺ قُرَيْشاً يومَ بدرٍ وقَدِمَ المدينةَ جمعَ اليهودَ وقالَ: أسْلِمُوا قبلَ أنْ يُصيبكُمْ ما أصابَ قُرَيْشاً قالُوا يا مُحَمَّدُ: لا يَغُرَّنَّكَ من نفسكَ أنْ قتلتَ نفراً من قُرَيشٍ أغماراً لا يعرفُونَ القتالَ إنَّكَ لَوْ قاتلتَنا لعرفتَ أنَّا نحنُ النَّاسُ وأنَّكَ لم تلقَ مِثْلَنا. فأنزلَ الله تعالى في ذلكَ: قُلْ للَّذينَ كفرُوا ستُغلبُونَ وتُحشرُونَ إلى جهنَّمَ إلى قوله فئةٌ تُقاتلُ في سبيلِ الله: أي ببدرٍ، وأُخرى كافرةٌ]. أخرجه أبو داود.

3. (514)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Bedir savaşında Kureyş'i yendikten sonra Medine'ye döndüğü zaman Yahudileri toplayarak onlara: **"Kureyş'in başına gelen musibet size de gelmeden Müslüman olun"** dedi. Onlar cevâben: *"Ey Muhammed, Kureyş'ten savaşmasını bilmeyen toy bir grubu mağlûb etmen sakın seni aldatmasın. Şâyet bizimle savaşacak olursan bizim kimler olduğumuzu öğrenecek ve bizim gibisiyle hiç karşılaşmadığını anlayacaksın!"* dediler. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti indirdi: **"(Habibim), "O (Yahudi) kafirlerine de ki: Yakında mağlub olacaksınız ve (toptan) cehenneme sürüleceksiniz. O, ne kötü yataktır, (Bedir muharebesinde) karşılaşan iki grub hakkında sizin için muhakkak bir ibret vardı. (Onlardan) bir grub Allah yolunda dövüşüyordu, diğeri ise kâfirdi"** (Âl-i İmrân, 12-13). Ebu Dâvud, Harâc 22 (3001).

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine'ye geldiği andan itibaren Yahudilere karşı belli yakınlık politikası gütmüş idi. Böyle bir siyaset gütmesine iki amil düşünülebilir:

1- Yahudiler ehl-i kitaptı, bir peygamber bekleyişi içindeydiler. Kendi getirdiği tebligatın mahiyetini kavrayıp, beklenen peygamber olduğunu idrak edince Müslüman olabilirlerdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu ümidi taşıyordu. Nitekim, *Abdullah* İbnu's-Selâm örneğinde olduğu üzere münferid de olsa bazı ihtida hâdiseleri de mevcuttu.

2- Başlangıçta Müslümanlar azdı ve siyasî bakımdan zayıftı. Yahudiler Medine'de organize ve güçlü bir cemaatti. Müslümanların şiddetli muhalefeti, onları Kureyşlilerle ve diğer İslâm düşmanları ile ittifaklara ve eylem birliklerine sevkedebilir, bundan da tehlikeli durumlar hâsıl olabilirdi. Kurulmakta olan İslâm devletinin çok açık ve azılı düşmanlar karşısında bilkuvve (potansiyel) düşmanlarla ittifak, iltifat ve idâre gibi yollarla iyi geçinmesi gerekiyordu.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ilk zamanlarda hep öyle yaptı. Kıble olarak Kudüs'ün tercihi, vahiy inmeyen hususlarda Ehl-i Kitab'ı taklid gibi davranışlarda söylenen bu siyasî gayeyi takviye maksadının da bulunduğu reddedilemez.

Bedir zaferi, siyasî hayatta bir dönüm noktasıdır. Müslümanların Medine'de bir siyasî güç oluşlarının isbatıdır. Siyasî rüşdün fiilen izharıdır. Maddî bir güç gösterisi, gövde gösterisidir.

Bu başarıyı, siyasî avantajlar elde etmede, düşman güçleri sindirmede değerlendirmek gerekmektedir. Öyle ise Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ileride, Müslümanlara ciddi problemler çıkarabilecek durumda olan Yahudileri gündeme getirmesinin tam zamanıdır.

Yukarıdaki hadis, bu nokta-i nazardan değerlendirilmelidir. Sıradan bir İslâm'a dâvet faaliyeti değil, bir tehdiddir. Siyasî yönü, tebliğî yönüne galebe çalan, tam zamanında yapılmış diplomatik bir taarruzdur.

Artık, Yahudilere yakınlık gösterme, onları kazanmaya çalışma safhası kapanmıştır. Şimdi, sindirme, korkutma ve Medine'den sürme dönemi başlatılmıştır. İslâm'a karşı hiçbir faaliyetlerine müsâmaha gösterilmeyecektir.

Bir müddet sonra, Bedir'de mağlup olan Kureyşlileri tahrik ederek Müslümanlardan intikam almaya teşvik eden Yahudi Şâir *Ka'bu'l-Eşref'i* öldürtecek olan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Benu Kaynuka'ya mensup bir Yahudi kuyumcudan alış-veriş yapan bir Müslüman kadının başörtüsü sebebiyle çıkan hâdisenin sulh yoluyla kapatılması için yapılan teklifi Yahudilerin reddetmesi üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* harekete geçecek ve Yahudi Benu Kaynuka kabilesinin Medine'den sürülmesine müncer olacak savaşı ilan edecektir.

Arkadan, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e damdan değirmen taşı atarak öldürmek üzere suikast hazırlayan Benu Nadir Yahudileri Hayber'e sürülecek.

Bunları tâkiben Benu Kureyza Yahudilerinin, Hendek savaşı sırasındaki ihanetleri sebebiyle, kendi kitaplarının hükmüne uygun olarak, eli silah tutan erkekleri kılıçtan geçirilecektir.

Bu meyanda, Müslümanlara karşı müşrikleri organize etme faaliyetlerine girişen Hayberli Yahudi liderlerden Sellâm İbnu Abdi'l-Hukayk'ın, evinde fedâiler tarafından geceleyin öldürülmesi, kezâ onun yerine liderliği ele alınca, aynı fitneye devam etmeye yeltenen *Usayr İbnu Zâram*'ın aynı sûrette öldürtülmesi Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, Bedir savaşından sonra Yahudilere karşı takip ettiği enerjik ve amansız siyâseti anlamada zikretmeye değer.

Benu Kureyza gazvesiyle Medine'yi Yahudilerden temizlemiş bulunan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hudeybiye sulhünden sonra Hayber üzerine yürüyerek, oradaki Yahudileri de halledecek, böylece, İslâm'ın kalbi durumunda olan Hicaz bölgesinde, Yahudi varlığını, İslâmî inkişafa mani olacak siyâsî bir güç olmaktan çıkaracaktır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu konudaki politikasının, ölüm ânındaki "en son" vasiyetlerinden biri olarak ifade ettiği belirtilen şu cümlesinde görürüz: **"Yahudileri Arap yarımadasından çıkarın, burada iki din berâber olamaz!"**

515 ٤ – وعن ابن مسعود رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : إنَّ لِكُلِّ نَبِىٍّ وُلاَةً مِنَ النَّبِيِّينَ، وَإنَّ وَلِيِّ أبِى وَخَلِيلُ رَبِّى إبْرَاهِيمُ، ثُمَّ قَرَأَ إنَّ أوْلَى النَّاسِ بِإبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِىُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاللّٰهُ وَلِىُّ الْمُؤْمِنِينَ]. أخرجه الترمذى، وصححه.

4. (515)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Her peygamberin peygamberlerden dostları vardır. Benim dostum, ceddim ve Rabbimin halili olan İbrahim'dir."** Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sonra şu âyeti tilâvet buyurdular: **"Gerçekten, insanlardan İbrâhim'e en yakın olanı her halde (zamanında) ona tâbi olanlarla şu peygamber ve (şu) iman edenlerdir. Allah da o iman edenlerin yâridir"** (Âl-i İmrân, 68). Tirmizî, Tefsir, Âl-i İmran (2998).

AÇIKLAMA:

Hz. İbrahim (aleyhisselam), diğer peygamberler arasında mümtaz bir yer işgal eder. Yahudilerle Hıristiyanlar arasında Hz. İbrahim (aley-

hisselam) hususunda ihtilâf vardır. Herbiri O'nu (aleyhisselam) kendine mal etmek, kendi ecdadı göstermek ister. Kur'ân-ı Kerîm bu hususa muhtelif ayetlerde temas etmiştir. Yukarıdaki ayet bunlardan biridir.

İslâmiyet'te de Hz. İbrahim (aleyhisselam)'in mümtaz bir yeri vardır. Hac menâsiki çoğunluk itibariyle *Hz. İbrâhim*'in hatırasını yâd eder.

Ka'be-i şerîfe'nin bânisi olan *Hz. İbrahim,* peygamberler tarihinde mühim bir halkadır. Birçok içtimâî âdab ve müesseseleri Cenab-ı Hakk beşeriyete O'nun vasıtasıyla ta'lîm buyurmuştur. Ayrıca O'ndan sonra gelen peygamberler hep onun neslinden teselsül etmiştir. O'nun hakkında Yahudilerle Hıristiyanlar arasındaki münâsefe esas itibarıyla buradan gelir. Kur'ân-ı Kerîm onların ihtilafına temas ederek, Hz. İbrahim (aleyhisselam)'in Yahudi ve Hıristiyan olmadığını, Allah ve Muhammed'e inananların İbrahim (aleyhisselam)'e yakınlık temin edeceğini belirtir: **"Ey kitap ehli! İbrahim hakkında niçin tartışıyorsunuz? Tevrat da incil de şüphesiz ondan sonra indirilmiştir. Akıl etmiyor musunuz?... İbrahim Yahudi ve Hıristiyan da değildi, ama doğruya yönelen bir Müslimdi, puta tapanlardan değildi. Doğrusu İbrahim'e en yakın olanlar, ona uyanlar, bu peygamber Muhammed ve inananlardır."** (Âl-i İmrân, 65-68).

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâmiyet'in aynı ilahî ve hak olan bir kaynaktan geldiği hususunda Ehl-i Kitab'ı ikna etmek için onlardaki *Hz. İbrahim* (aleyhisselam) inanç ve sevgisini değerlendirmek istemiş, bu müşterek menşee sıkca atıflar yapmıştır. Kur'ân'da İbrahim isminin 69 kere zikredilmesi, hadislerde sıkca *Hz. İbrahim*'den söz edilmesi, O'nun bu nokta-i nazardan da taşıdığı ve kıyâmete kadar da taşımaya devam edeceği ehemmiyetten ileri gelir.

Hz. İbrahim (aleyhisselam)'in en mümtaz yönlerinden biri put kıran peygamber oluşudur. Allah'a kulluğu önlemek gayesiyle dikilen çeşitli putları kırmış, baltayı da put severleri ilzam için kasden sağlam bıraktığı en büyük putun boynuna asmış, cinâyetinin (!) failini arayanlara: **"(Balta boynunda olduğuna göre) belki onu şu büyükleri yapmıştır, konuşabiliyorsa onlara sorun"** demiştir. Putseverler: **"Ey İbrahim! Bunların konuşmayacağını and olsun ki sen de bilirsin"** deyince: **"O halde Allah'ı bırakıp da size hiçbir fayda ve zarar veremeyecek olan putlara ne diye taparsınız? Size de, Allah'ı bırakıp taptıklarınıza da yazıklar olsun! Akletmiyorsunuz?"** diye ilzam etmiş, cevap vermeyecek hâle getirmiştir. (Bak: Enbiya 21, 52-70).

Bu ilzamdan sonra kâfirler yola mı geldi, "İbrahim haklıdır" mı dedi? Hayır! Her devirde, hak noktasında mağlup olanların yaptığını yaptılar: Kuvvete başvurdular. Hakk'ın sesini kuvvetle, zorla, işkence ile, ateşle, kanla boğmaya yöneldiler: **"Bir şey yapacaksanız, şunu yakın da tanrılarınıza yardım edin dediler"** (Enbiya, 68) ve Hz. İbrahim ateşe atılır.

Hz. İbrahim (aleyhisselam)'in şahsında hikâye edilen iman-küfür kavgasının والعاقبة للمتقين **"Nihâi zafer mü'minlerindir"** (A'râf, 128) kanununu Rabbül âlemin şöyle noktalar: **"Biz 'ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve zararsız ol' dedik." ONA DÜZEN KURMAK İSTEDİLER. FAKAT BİZ ONLARI HÜSRANA UĞRATTIK"** (Enbiya, 70).

Allah (celle şânuhu) kullarını iman-küfür kavgasıyla imtihan edecektir. Bu kavgada hapis, zulüm, kan, ateş küfrün elinde yegâne silahtır. Hz. İbrâhîm'le ilgili hikâyenin verdiği derse göre, onlar meşrû, ilmî ve mantıkî zeminde mücadeleye tahammül edemezler, çünkü dayanakları batıldır. Ehl-i İmân'ın silahı ise HAK'tır. الحق يعلو ولايعلى عليه "Hak daima galebe çalar" kanununca ehl-i hak hapse de atılsa, ateşe de atılsa gâlibtir. Çünkü Cenâb-ı Hakk onların hilelerini bozmayı, neticede onları aldanmışlar hüsrana uğramışlar kılmayı pekçok âyetlerinde vaad etmiştir (Târık, 14-15; Enfâl, 18, 30; Yusuf, 52; Gâfir, 25; Saffât, 98; Neml, 50; Âl-i İmrân, 54).

Hz. İbrahim (aleyhisselam), iman-küfür mücadelesinde, küfür cephesi hapishanelere, ateşhanelere bile sahip olsa iman cephesine mensup olanların yılmaması, eğilmemesi, neticeden emin olarak mücadelesine devam etmesi, icabında ateşe atılmaya varan derecede şiddetlenecek zulme sabretmesi gerektiğinin fiilî örneği olmakla, kıyâmete kadar büyüklüğünü, mürşidliğini, önderliğini koruyacaktır.

Cenab-ı Hakk selamlarımızı, bağlılıklarımızı ulaştırsın.

516 ٥ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا في قوله تعالى: [آلَ إبْرَاهِيـــمَ وَآلَ عِمْرَانَ. قَالَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ مِنْ آلِ إبْرَاهِيمَ وَآلِ عِمْرَانَ وَآلِ يس وَآلِ مُحَمَّدٍ. يَقُولُ اللّٰهُ تعالى: إنَّ أوْلَى النَّاسِ بِإبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ، وَهُمُ الْمُؤْمِنُونَ، وَهٰذَا النَّبِىُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاللّٰهُ وَلِىُّ الْمُؤْمِنِينَ]. أخرجه البخارى تعليقاً.

5. (516)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ): **"...İbrahim'in âilesi ve**

İmrân'ın âilesi..." (Âl-i İmrân, 33) âyeti hakkında: "Onlar, İbrahim'in neslinden, İmran'ın neslinden, Yâsin'in neslinden ve Muhammed'in neslinden imân eden kimselerdir." Allah Teâla hazretleri şöyle buyuruyor: **"Gerçekten, insanlardan İbrahim'e en yakın olanı her halde (zamanında) ona tâbi olanlarla şu peygamber ve (şu) imân edenlerdir. Allah da o imân edenlerin yâridir"** (Âl-i İmrân, 68) demiştir. Bu hadisi Buhârî, muallak (senetsiz) olarak tahric etmiştir (Enbiya, 44).

AÇIKLAMA:

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın açıklık getirdiği âyet tam olarak şöyledir: **"Allah Adem'i, Nuh'u, İbrahim âilesini, İmrân âilesini –birbirinin soyundan olarak- âlemlere tercih etti..."** (Âl-i İmrân, 33-34).

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) burada ilâhî tercihin, bütün İmrân hânedanına şâmil ve âm gibi gözükse de aslında öyle olmadığını, İmran hânedanına mensup olanlardan bâzılarının maksud olduğunu belirtiyor. Bu kanaatine delil olarak bir başka âyet zikrediyor: **"Gerçekten, İbrahim'e insanlardan en yakın olanı herhalde (zamanında) ona tâbi olanlarla, şu peygamber ve (şu) iman edenlerdir..."** (Âl-i İmran, 68).

517 ٦– وعنه أيضاً في تَفْسِيرِ قوْلِ الْمرأةِ الصَّالحَةِ: [رَبِّ إِنِّى نَذَرْتُ لَكَ مَا فــي بَطْنِى مُحَرَّراً: أىْ خَالِصاً لِلْمَسْجِدِ يَخْدُمُهُ] أخرجه البخارى في ترجمة باب.

6. (517)- Yine *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ), sâliha kadının: **"Rabbim, karnımdakini azadlı bir kul olarak sana adadım"**(Âl-i İmrân, 35) sözünü tefsir sadedinde şöyle der: "Yani sırf mescide hizmet etmesi için." Buhârî, bu rivayeti bab başlığı olarak tahric etmiştir (Salat, 74).

AÇIKLAMA:

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın açıklama sunduğu âyet Âl-i İmrân sûresinde geçer. Meâl-i münifi şöyledir: **"İmrân'ın karısı Ya Rabbi! Karnımda olanı, sadece sana hizmet etmek üzere adadım, benden kabûl buyur, doğrusu işiten ve bilen ancak sensin" demişti."**

Ayetin de sarîh olarak belirttiği üzere, bu duayı yapan Hz. İmran'ın sâliha hanımı Hanne hâtundur. Müteâkip âyet doğan çocuğun kız olacağını ve "Meryem" diye isim verileceğini belirtir. Yani *Hz. İsâ*'yı doğuracak olan Meryem-i Betûl'dür.

Şârihlerin açıkladığı üzere, eski şeriâtlarda, çocukların adanmasıyla ilgili nezirler sahih imiş. Ayetten bu anlaşılmaktadır. Yine ayet-i kerîme, hizmet etmek suretiyle mescidlere hürmet ifasının eski ümmetlerde de meşrû bir gelenek olduğunu göstermektedir. Çünkü Hz. İmran'ın hanımı, doğacak olan çocuğunu mescidde hizmet etmeye adamıştır. Ancak doğan çocuk erkek değil kız olmuştur.

Buhârî, bu ayetle ilgili İbnu Abbâs'ın yorumunu bab başlığı yaptıktan sonra babta tek hadis rivâyet eder. Hadiste, Ebu Hüreyre (radıyallahu anh), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında devamlı olarak mescidin kayyumluğunu yapan yani temizlik işlerini yürüten bir kadının vefatını sonradan öğrenen Efendimizin, kabrine giderek namaz kıldığını belirtir.

İbnu Abbâs'ın İmran'ın karısının doğacak çocuğunu, mescide hizmet için adadığına dair yorumunu bab başlığı olarak kaydettikten sonra böyle bir hadisi rivayet etmesinden Buhârî'nin, kadınların mescid kayyumluğu yapabileceği kanaatinde olduğuna dikkat çekerler. Buharî, bu kanaate, ayetle ilgili İbnu Abbâs'ın yorumuyla ulaşmış ve Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sünnetinde bir örnek bulmuş olmaktadır.

Buharî'nin rivayetinde mescidi temizleyen kimsenin siyah bir kadın mı, siyah bir erkek mi olduğuna dair tereddüt vardır. Ancak râvîlerden biri kadın olduğuna dair kesin kanaat beyan eder. Ayrıca Buhârî dışındaki bâzı rivayetlerde siyâhî bir kadın olduğu, isminin de *Ümmü Mihcen* olduğu belirtilir (radıyallahu anhâ).

Buhârî'nin yukarıda belirtilenden bir önceki babındaki rivâyette Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* göremez olunca, ne oldu? diye sorar, ölmüş olduğu söylenince: **"Bana niye haber vermediniz, keşke haber etseydiniz, bâri kabrini gösterin"** buyurur.

Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* kabrinin üzerine gider namaz kılar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu alâka ve iltifatları görülen hizmetin şerefinden ve nazarındaki ehemmiyetinden ve yüceliğindendir. Nitekim âlimlerimiz mescide hizmet etmenin faziletli bir amel olduğunu bu rivayete dayanarak ifade ederler. İbnu Battâl bu rivayette mecsidi süpürme ve temizlemeye teşvik olduğu, bu hizmetin şerefi sebebiyle definden sonra kayyum için namaz kılmaya ruhsat verdiğini söyler. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in de mübarek elleriyle bizzat mescidi süpürdüğü rivayet edilmiştir. Binâenaleyh mescide hizmet sâlihlerin işi olmaktadır.

Hadisten şu hükümler çıkarılmıştır:

1- Hizmetçi, dost vs. tanıdıkları, görünmez olunca soruşturmak gerekir.

2- Müslümanlara hizmet etmeye kendini adayan kimselere dua ve terahhumda eşit davranmalıdır.

3- Sâlih kimselerin cenâzesine katılmaya rağbet edilmelidir.

4- Hadiste kabir üstünde namaz kılmaya cevaz vardır. Anak bu ihtilaflı bir konudur. Ashabtan *Hz. Ali, Ebu Musa, İbnu Ömer, İbnu Mes'ud, Hz. Aişe* (radıyallahu anhüm ecmâin) başta bazıları bunu câiz addetmiş, Evzâî, Şâfiî, Ahmed, İshâk (rahimehumullah) bu görüşü benimsemişlerdir. Nehâî, Hasan Basrî, Sevrî, Ebu Hanîfe, Leys ve Mâlik de câiz görmemişlerdir. Bazıları da "veli veya vâli kılmamışsa onlara câiz olur" demiştir. Tecviz edenler de tekrar definden ne müddet sonraya kadar namaz kılınabileceğinde ihtilâf etmişlerdir: Bir aya kadar, cesedi çürümedikçe, ebediyyen kılınabilir diyenler olmuştur.

5- Öleni duyurmak müstehabtır.

518 ٧– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : مَا مِنْ بَنِى آدَمَ مِنْ مَوْلُودٍ إلاَّ نَخَسَهُ الشَّيْطَانُ حِينَ يُولَدُ فَيَسْتَهِلُّ صَارِخاً مِنْ نَخْسِهِ إيَّاهُ إلاَّ مَرْيَمَ وَابْنَهَا؛ ثُمَّ يَقُولُ أبُو هُرَيْرَةَ اقْرَؤُا إنْ شِئْتُمْ، وَإنِّى أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ]. أخرجه الشيخان.

7. (518)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular: **"Yeni doğan her insan yavrusuna, doğduğu anda şeytan mutlaka bir dürter. Yavru, onun dürtmesi (nin verdiği rahatsızlık) sebebiyle bağırarak ağlar. Hazret-i Meryem ve onun oğlu İsa bundan hâriçtir."** Ebu Hüreyre sözüne devamla: **"İsterseniz şu âyeti de okuyun dedi: "Meryem: "...Ben onu da soyunu da kovulmuş şeytandan sana sığındırırım"** dedi" (Âl-i İmrân, 36). Buhârî, Tefsir, Âl-i İmrân 2; Müslim, Fedail, 146, 2366. H.

AÇIKLAMA:

Hadiste şeytanın dürtmesinden selamette kalıp kurtulma durumu sâdece Hz. İsâ ve annesine mahsûs bir imtiyaz, bir fazilet olarak ifâde edilmiştir. Kadı İyaz bu imtiyazın bütün peygamberlere şâmil olduğu kanaatindedir.

519 ٨– وعن ابن عبـاس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما في قـوله تعالى: [إِذْ يُلْقُونَ أَقْلاَمهُمْ؛ قَالَ: اقترعُوا فَجرَتْ أَقْلاَمُهُم مع الْجِرْيَةِ فعَالَ قَلَمُ زَكَرِيَّا الْجِرْيَةَ] عَالَ: أى ارْتَفَعَ عَلَى الماءِ.

8. (519)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), **"Meryem'i hangisi himâyesine alacak diye (kura çekmek üzere) kalemlerini atarken sen yanlarında değildin"** (Âl-i İmrân, 44) ayetiyle ilgili olarak buyurdu ki: *"Kur'a çekmek üzere kalemlerini (suya) attılar. Kalemler akıntıyla beraber gitti. Sâdece Zekeriya'nın kalemi suyun üstüne çıktı."* Hadisi Buhârî, bab başlığında tahric etti. (Şehâdet, 30).

AÇIKLAMA:

Hz. Meryem'i himaye etmek hususunda aralarında ihtilâf çıkınca kur'aya başvuruyorlar. Rivayetten anlaşıldığı üzere, kur'a çekme usullerince, herkes bir kalem alarak suya atıyor. Hepsinin kalemi suyun dibinde akıntıya kapılıp giderken *Hz. Zekeriya* (aleyhisselam)'nın kalemi suyun yüzüne çıkıyor ve *Hz. Meryem*'i himaye etme şerefi onda kalıyor.

Buhârî Hazretleri İbnu Abbâs'ın okuduğu ayette bazı müşkillerin hallinde kur'aya başvurmanın meşrû olduğuna dair bir delil görmektedir. Çünkü, alimlerin çoğunlukla kabul ettikleri bir prensibe göre, bizden öncekilerin şeriatı bizim için de muteberdir, yeter ki bizim şeriatımızda onun neshine dair bir beyân veya ona muhâlif bir hüküm bulunmamış olsun. Hususen şeriatımız, bu ayette olduğu üzere, onu istihsan yoluyla nakletmek suretiyle takrir etmişse.

İslâm uleması çoğunluk itibarıyla ihtilaflı meselelerde kur'aya başvurmanın caiz olduğuna hükmetmiştir Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de zaman zaman kur'aya başvurmuştur. Mesela, sefere çıktığı zaman berâberinde götüreceği zevcesini kur'a çekerek tesbit ederdi.

520 ٩– وعنه أيضـاً رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ في قوله تعالى: [إِنِّى مُتَوَفِّيكَ: أَىْ مُمِيتُكَ]. أخرجهما البخارى في ترجمة.

9. (520)- Yine *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ), **"Ey İsa, şüphesiz ki seni vefat ettirecek olan (onlar değil) benim"** âyetindeki (Âl-i İmrân, 55) seni vefat ettirecek olan (müteveffîke) ibâresini "seni öldürecek olan" diye açıklanmıştır. Bu rivayeti Buhârî, bab başlığında kaydetmiştir. (Tefsir, Suretu'l-Mâide 13).

AÇIKLAMA:

Ayette *Hz. İsa* ile alakalı olarak geçen "müteveffike" kelimesine âlimler muhtelif mânâlar vermişlerdir. Normalde, lügat açısından, kelimenin kökü teveffi "kabzedip almak" demektir. Canlılar hakkında kullanınca vefat ettirmek yani eceline yetiştirip ruhunu kabzetmek mânasına gelir. Açık bir delil olmadıkça başka mânaya tevili de câiz değildir. Ancak Hz. İsa hakkında bir başka âyette: **"...Onu öldürme-diler ve asmadılar fakat onlara öyle göründü..."** (Nisa, 157) denmektedir. Bu sebeple, kelimeyi lügat manasında anlamak güçleşiyor. Ayetin devamı: **"...Onu yakinen katletmediler, doğrusu Allah onu kendine doğru ref eyledi (yükseltti)"** buyurulmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de de ifâde edildiği üzere Hz. İsâ'nın ref edilmesi keyfiyeti ehl-i kitap arasında çok münâkaşalı olduğu gibi, İslâm âlimleri arasında da farklı yorumlara sebep olmuştur. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in: **"İsâ ölmedi, kıyametten önce size dönecektir"** sözü ile bunu te'yid eden başka beyanlarını nazar-ı dikkate alan İslâm âlimleri Hz. İsâ hakkında şu inançtadırlar: "Hz. İsa öldürülmemiş ve ölmemiştir. Kendisine tertiplenen suikast sırasında, bir lütf-i ilahî olarak semaya çekilmiş, suikastçiler öldürdük zannetmişlerdir. Hz. İsa kıyamet-ten önce yeryüzüne inecektir. Onun yeryüzünde göreceği işler vardır. Bu işleri gördükten sonra eceli gelecek ve ruhu kabzedilecektir. Nitekim hadisler onun yeryüzünde adaleti tesis edeceğini, deccalı öldüreceğini, bir müddet icraatte kaldıktan sonra öleceğini, namazını Müslümanlar kılıp defnedeceklerini vs. haber verir. Hz. İsa hakkında sahih inancımız budur.

521 ـ ١٠ ـ وعن أيضاً رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَجُلٌ مِنَ الأنْصَارِ أسْلَمَ ثُمَّ ارْتَدَّ وَلَحِقَ بِدَارِ الشِّرْكِ ثُمَّ نَدِمَ فَـأرْسَلَ إلَى قَـوْمِهِ سَلُوا لِى رَسُولَ اللهِ ﷺ : هَلْ لِى مِنْ تَوْبَةٍ؟ فَجَاءَهُ قَوْمُهُ فَسَألُوا رَسُـولَ اللهِ ﷺ فَقَالُوا هَلْ لَهُ مِنْ تَوْبَةٍ؟ فنزلت: كَيْفَ يَهْدِى اللهُ قَوْماً كَفَرُوا بَعْدَ إيمَانِهِمْ إلَى قوله غَفُورٌ رَحِيمٌ. فأرْسَلَ إلَيْهِ فَأسْلَمَ]. أخرجه النسائى.

10. (521)- Yine *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Ensâr' dan bir zât Müslüman olmuştu, sonra tekrar irtidât edip müşriklerin yanına gitti. Bilâhere yaptığından pişman olup, kabilesine: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sorun, benim için tevbe imkânı var mı?" diye haber saldı. Kavmi de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek: "Onun için tevbe etme şansı var mı?"* diye sordular. Bunun üzerine şu

âyet indi: **"İnandıktan , Peygamberin hak olduğuna şehâdet ettikten, kendilerine belgeler geldikten sonra inkâr eden bir milleti Allah nasıl doğru yola eriştirir? Allah zâlimleri doğru yola eriştirmez. İşte bunların cezası, Allah'ın, meleklerin, insanların hepsinin lânetine uğramalarıdır. Orada temellidirler; onlardan azâb hafifletilmez; oların azabı geciktirilmez. Ancak bunun ardından tevbe edip düzelenler müstesnâdır. Doğrusu Allah bağışlar ve merhamet eder"** (Âl-i İmrân 86-89). Ayeti ona gönderdi. O da Müslüman oldu." Nesâî, Tahrimû'd-Dem 15, (7, 107).

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki hadis, iman kapısının herkese her zaman açık olduğunu gösteren güzel bir örnektir. İmandan küfre dönen bir kimsenin tekrar imana gelmesine hiçbir mâni yoktur. Hadis herhangi bir izaha ihtiyaç göstermeyecek kadar açıktır.

Bu vesile ile şunu söylemek istiyoruz: "Falancanın Müslüman olması için önce Hıristiyan olması, şu kadar yıl papazlık yapması lazım. Ondan sonra Müslüman olabilir" gibilerden sarfedilen sözler kulağımıza gelir. Bunların hiçbir dinî aslı yok. Rengi, ırkı, önceki inancı, mesleği, işlediği günahlar ne olursa olsun, kelime-i şehadeti hulus-u kalble ikrar eden herkes anında Müslüman olur. Müslüman olmak için, hiç kimseden, hiçbir makamdan, müftüden izin almaya, merasime, kayda kuyda ihtiyaç yoktur. Hâlen muhtedilere yapılan merasim ve tescil işlemi dün-yevî muamelat içindir. Aslında bunlar dinî bir zaruret değildir.

522 ١١ – وعن بهز بن حكيم عن أبيه عن جده رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ. [أنه سمع النبى ﷺ يَقُولُ في قوله تعالى: كُنتُمْ خَيرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ؛ قال أَنْتُمْ تُتِمُّونَ سَبْعِينَ أُمَّةً أَنْتُمْ خَيْرُهَا وَأَكْرَمُهَا عَلَى اللّٰهِ تعالى]. أخرجه الترمذى.

11. (522), *Behz İbnu Hakim* babası ve ceddi tarikiyle anlattığına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın **"Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz"** (Âl-i İmrân, 110) ayeti hakkında şunu söylediğini işitti: **"Siz yetmiş ümmeti yetmişe tamamlayan sonuncu ümmetsiniz. Siz onların en hayırlısı ve Allah yanında en değerli olanısınız."** Tirmizî, Tefsir, Âl-i İmrân (3004); İbnu Mâce, Zühd 34, (4288).

AÇIKLAMA:

Ümmet kelimesi âyet ve hadislerde farklı manalarda kullanılmıştır:

1- Kendine has dine sâhib kişi demektir. **"Hakikaten İbrahim (başlı başına) bir ümmetti, Allah'a itaatkârdı"** (Nahl, 120) ayetinde bu manada kullanılmıştır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de bu manada: **"Kuss İbnu Saide, kıyamet günü tek bir ümmet olarak diriltilecektir"** buyurmuştur.

2- İnsan veya hayvandan her nesle de ümmet denmektedir. Bu manada hadiste: **"Köpekler tesbih eden bir ümmet olmasalardı, hepsinin öldürülmesini emrederdim"** buyurulmuştur.

3- Antlaşma yapmış, müttefik olmuş manasına da kullanılmıştır. Hadiste: "Benu Avf Yahudileri Mü'minlerden bir ümmettir" buyurulmuştur ki şöyle anlaşılmalıdır: "Mü'minlerle onların arasında yapılan sulh sebebiyle, onlar mü'minlerden bir cemaat hükmüne geçtiler, sözleri ve elleri bir oldu."

4- *Ümmet* kelimesi bazan bugünkü manada "millet" yerine de bu hadislerde kullanılmıştır: Nitekim Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kendi devrindeki Arapları kastederek: **"Biz ümmî bir milletiz, ne yazı ne de hesap biliriz"** buyurmuştur.

Bazı müfessirler, ayette "en hayırlı" olduğu belirtilen ümmetten maksadın Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la Medine'ye hicret eden Muhâcirler olduğunu söylemişlerdir. Ancak, çoğunluk tarafından her mekan ve her asra şâmil olarak ümmet-i Muhammed'in tamamının kastedildiği ifade edilmiştir. Yani ümmet kelimesi, dilleri, renkleri, milliyetleri farklı bile olsa aynı inanca mensup insanların teşkil ettiği cemâati ifade eder. Bu kelimenin, günümüzde daha çok bu manada kullanıldığını söyleyebiliriz.

523 ١٢ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا في قوله تعالى: [كُونُوا رَبَّانِيِّينَ. قَالَ: حُكَمَاءَ فُقَهَاءَ]. أخرجه البخارى في ترجمة.

12. (523)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ): **"Rabb'e kul olun (kûnû Rabbâniyyin)"** (Âl-i İmran, 79) âyetiyle "Hakimler, fakihler olun" denmek istenmiştir" buyurmuştur. Buhari, bu hadisi bab başlığında kaydetmiştir (ilm 10).

AÇIKLAMA:

Rivayet Buhari'den alınmakla beraber biraz kısaltılmıştır. Yukarıdaki rivayet şöyle devam etmelidir. *"... Denir ki: Rabbanî'den maksad, insanlara ilmin küçüğünü, büyüğünden önce öğretendir."*

Bu kısım, İbnu Abbas'ın değil Buhari'nin ilâve ettiği bir açıklama olmalıdır. İlmin küçüğü tabiriyle meseleleri açık olan bahisleri, ilmin büyüğü tabiriyle de meseleleri dakik olan, anlaşılması zor olan bahisleri kasdetmiştir. Şu halde, ta'limde önce kolay, basit ve açık olanların öğretilmesi ondan sonra zor bahislere geçilmesi tavsiye edilmiş olmaktadır. Bu, pedagojinin en eski prensiplerinden biridir. *Rabbanî kelimesi el-Esma'i ve el-İsmâilî*'ye göre Rab kelimesinden elde edilen bir nisbettir. Yani, ilim ve amelde Rabb Teâla'nın emrettiği şeyi kasteden, arayan kimse demektir. Bazı şârihler, ilmi yetiştiren, yani ayakta tutan ulema olduğu için onlara *rabbaniyyun* dendiğini söylemişlerdir. Bu mâna kelimenin lügat manasına bakar, çünkü kelime lügat olarak yetiştirmek, artırmak, terbiye etmek manalarına gelir. Kelimedeki elif ve nun harfleri mübâlağa ifade etmek için ilave edilmiştir.

Şu hale göre rabbanî nisbeti Allah manasına gelen Rabba mı bir nisbettir, yoksa terbiyeye mi bir nisbettir. Bu hususta ihtilâf edilmiştir. Rabbânî kelimesi terbiye aslına nisbet olduğu takdirde, terbiye (yetiştirme, geliştirme) ilme bakar. Buhârî'nin kaydettiği şey için olduğu takdirde ilmi öğrenmeye bakar.

524 ١٣ – وعن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [فينا نَزَلَتْ: إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلاَ وَاللهُ وَلِيُّهُمَا؛ قَالَ نَحْنُ الطَّائِفَتَانِ: بَنُو حَارِثَةَ، وَبَنُو سَلَمَةَ، وَمَا يَسُرُّنِى أَنَّهَا لَمْ تَنْزِلْ لِقَوْلِ اللهِ تعالى: وَاللهُ وَلِيُّهُمَا]. أخرجه الشيخان.

13. (524)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: Şu âyet bizim hakkımızda indi: **"O zaman içinizden iki zümre za'f göster(mek iste)mişdi. Halbuki onların yardımcısı Allah'tı. Mü'minler ancak Allah'a güvenip dayanmalılar."** (Âl-i İmrân, 122). Hz. Câbir devamla şu açıklamayı yaptı: "Biz iki zümreydik: Bir zümre Benû Hârise, diğeri Benû Seleme. Ayette: **"Allah onların yardımcısıdır"** dendiği için bu âyet hakkımızda inmemiş olsaydı sevinmezdim." Buharî, Megâzî 18, Tefsir, Âl-i İmrân 8; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 171, (2505).

AÇIKLAMA:

Ayet Uhud harbi ile alakalıdır. Uhud harbi için Müslümanlar gerekli hazırlığı yapmış, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, şahsen düşmanı şehrin içinde karşılamak gerektiği kanaatinde olmasına rağmen Bedir'e katılmayan gençlerin, düşmanı şehrin dışında karşılamak hususundaki

ısrarlarını nazar-ı dikkate alarak, dışarıda karşılaşmak üzere Uhud'a hareket etmişti.

Münâfıkların reisi *Abdullah İbnu Ubey*, daha savaş başlamadan: "Muhammed gençleri dinledi, bizi dinlemedi" diye bahane ederek adamlarıyla birlikte orduyu terketti. İşte, âyet-i kerime, münafıkların Medine'ye dönmesi sırasında Ensar'ın durumunu anlatmaktadır: **"Ey Ensar! (münafıklar döndüğü sırada) sizden iki bölük halk korkarak geri dönmeyi tasarlamıştı. Fakat Allah onların yardımcısıydı (geri dönmekten korudu). Bu sebeple mü'minler Allah'a güvenip dayanmalıdırlar."**

Münafıklar, ordunun iki cenâhını teşkil eden Hazreç'ten Seleme oğulları ile Evs'ten Hârise oğullarının da kendileri ile dönmelerini istemişler ve hatta onlar buna meyletmişlerse de, Allah'ın yardımıyla Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı terketmemişlerdir. Ayet bu durumu anlatmakta, *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) de âyet-i kerimeye açıklık getirmektedir.

525 ١٤ — وعن ابن عمر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما قال: [كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: يَدْعُو عَلَى صَفْوَانَ بنِ أمَيَّةَ، وَسُهَيْلِ بنِ عَمْرٍو، وَالْحَارِثِ بنِ هِشَامٍ؛ فَنَزَلَتْ لَيْسَ لَكَ مِنَ الأمْرِ شَئٌ أوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإنَّهُمْ ظَالِمُونَ]. أخرجه البخارى والترمذى والنسائى.

14. (525)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Safvân İbnu Umeyye, Süheyl İbnu Amr ve el-Hâris İbnu Hişâm'a beddua ediyordu. Bunun üzerine şu âyet indi: **"Allah'ın, onların tevbelerini kabul veya onlara azâb etmesi işiyle senin bir ilişiğin yoktur; çünkü onlar zalimlerdir"** (Âl-i İmran, 128).

Buhârî, Megâzî 21, Tefsir, Âl-i İmrân 9; Tirmizî, Tefsir, Âl-i İmrân (3007, 3008); Nesâî, Salât 121, (2, 203).

AÇIKLAMA:

Burada Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Uhud günü bazı kâfirlere yaptığı beddua üzerine gelen bir âyet açıklanmaktadır. Siyer kitaplarımızda etraflıca bilgi verildiği üzere, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Uhud savaşı sırasında çok kritik anlar geçirmişti: Yüzünden yara almış, kanlar akmakta... dişlerinden biri kırılmış, omuzuna bir ok isabet etmiş... Bir taraftan eliyle yüzünün kanlarını silerken diğer taraftan da düşmana ok atmaktadır. İşte bu kritik anlarda Resûlullah *(aley-*

hissalâtu vesselâm) ismen *Ebu Süfyan, Saffan İbnu Umeyye, Süheyl İbnu Amr, el-Hâris İbnu Hişam*'a beddua ederek Allah'ın lânetini taleb ettiği muhtelif rivayetlerde gelmiştir. Bu beddua üzerine gelen âyet-i kerime Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı ikâz ederek, bundan yasaklamıştır.

Nitekim, o gün kâfir, İslâm düşmanı ve Kureyş'in liderleri durumunda olan bu zatlar, bilâhere, Mekke'nin fethini müteakip Müslüman olacaklar ve İslâm dâvasına samimi bir surette büyük hizmetler vereceklerdir. Şöyle ki:

Ebu Süfyan: Hz. Muaviye'nin babasıdır. Uhud ve Hendek Savaşı sırasına Kureyş'in lideridir. Fetih sırasında Müslüman oldu. Huneyn ve Tâif seferlerine katıldı.

Haris İbnu Hişâm: Ebu Cehl'in kardeşidir. Bedir'e de kâfir olarak katıldı. Savaş sırasında kaçtığı için ölümden kurtuldu. Uhud'da müşriklerin safında idiyse de fetih sırasında Müslüman oldu. Samimi idi ve Ashab'ın fâzıl ve hayırlıları sırasında yer aldı. Cihad için Şam'a gitti ve dönmedi. Hicri 18. yılda Tâun'da ölünceye kadar cihadı terketmedi.

Saffân İbnu Ümeyye: Fetih günü kaçtı ise de sonradan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a katılarak, henüz Müslüman olmadığı halde Huneyn ve Taif seferlerinde Müslümanların yanında yer aldı. Müellefe-i kulûbtandır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cömertçe ikramları sonunda Müslüman oldu. Yermuk seferine Müslüman olarak katıldı.

Müslümanların Uhud'un nihayetinde ve Huneyn'in bidayetinde mağlub düşmelerindeki hikmeti dile getiren Bediüzzaman şöyle der: *"Müşrikler içinde o zamanda saff-ı Sahâbede bulunan ekâbir-i Sahâbeye istikbalde mukabil gelecek Hazret-i Hâlid gibi çok zatlar bulunduğundan, şanlı ve şerefli olan istikballeri nokta-i nazarında bütün bütün izzetlerini kırmamak için, hikmet-i ilâhiyye, hasenât-ı istikbaliyelerinin bir mükâfaat-ı muaccelesi olarak mâzide onlara vermiş, bütün bütün izzetlerini kırmamış. Demek mâzideki Sahâbeler, müstakbeldeki Sahâbelere karşı mağlub olmuşlar. Tâ o müstakbel Sahâbeler, berk-i süyuf korkusuyla değil, belki, bârika-i hakikat şevkiyle İslâmiyet'e girsin ve o şehâmeti fıtriyeleri çok zillet çekmesin."*

526 ١٥ — وعند الترمذى أنه ﷺ قَالَ يَوْمَ أُحدٍ: [اللَّهُمَّ الْعَنْ أَبَا سُفْيَانَ، اللَّهُمَّ الْعَنْ الْحَارِثَ بن هِشَامٍ، اللَّهُمَّ الْعَنْ صَفْوَانَ بن أَمَيَّةَ. فنزلت لَيْسَ لَكَ مِنَ الأَمْرِ شَئٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَتَابَ عَلَيْهِمْ فأَسْلَمُوا وحَسُنَ إسلامُهُمْ].

15. (526)- *Tirmizi*'de geldiği üzere Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Uhud günü şöyle demiştir: **"Ey Allahım, Ebû Süfyan'a lânet et! Ey Allah'ım, el-Hâris İbnu Hişâm'a lânet et! Ey Allahım, Saffân İbnu Umeyye'ye lânet et!"** Bunun üzerine: **"Allah'ın onların tevbelerini kabul veya onlara azab etmesi işiyle senin bir ilişiğin yoktur. Çünkü onlar zâlimlerdir"** (Âl-i İmrân, 128) mealindeki ayet indi. Tirmizi, Tefsir, Âl-i İmrân (3007).

527 ١٦ – وعند النسائى: [أَنَّهُ سَمِعَهُ حِينَ رَفَعَ رَأْسَهُ مِنْ صَلاَةِ الصُّبْحِ مِنَ الرَّكْعَةِ الآخِرَةِ وَقَالَ: اللّٰهُمَّ الْعَنْ، وذكره نحوه].

16. (527)- *Nesâî*'de geldiğine göre, İbnu Ömer, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sabah namazında başını sonuncu rekatta kaldırdığı sırada **"Ey Rabbim.... lanet"** diye aynen yukarıdaki hadiste muhtevayı işittiğini söylemiştir. Nesâî, Salât 121 (2, 203).

528 ١٧ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا قالَ: [نَزَلَتْ هذه الآيَةُ وَمَا كَانَ لِنَبِىٍّ أَنْ يَغُلَّ فِي قَطِيفَةٍ حَمْرَاءَ فَقَدَتْ يَوْمَ بَدْرٍ. فَقَالَ بَعْضُ الْقَوْمِ: لَعَلَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ أَخَذَهَا فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى هذه الآيَةَ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

17. (528)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ): **"Hiçbir peygambere ganimete ve millet malına hıyânet yaraşmaz"** (Âl-i İmrân, 161) ayeti, Bedir savaşı sırasında kaybolan kırmızı renkli bir kadife parçası hakkında nâzil olmuştu. Cemaatten bazısı "Belki de Hz. Peygamber almıştır" demişti ki bunun üzerine yukarıdaki âyet nazil oldu." Ebu Dâvud, el-Huruf ve'l-Kırâat 1, (3971); Tirmizi, Tefsir, Âl-i İmrân (3012).

AÇIKLAMA:

Bu âyet, Bedir ganimetleri arasında yer alan kırmızı renkli bir kadifenin kaybolması üzerine münafıklar: *"Bunu Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) almıştır"* diye bir şâyia çıkardıkları zaman nazil olmuştur.

Alimler, âyet-i kerimenin, Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i her çeşit ihânetten tenzih ettiğini ifade ederler:

1- Ganimeti taksim ve ödemede ihaneti olmaz.

2- Esirlerin bazılarını taksim edip bazılarını bırakmaz.

3- Allah'ın indirdiği âyetlerin bazısını tebliğ edip, bazısını gizleyerek ihanet etmez, tebliği eksiksiz yapar.

Âyet'in iniş sebebi üzerine farklı bir açıklama Kelbî ve Mukatil'den kaydedilmektedir. Buna göre, âyet Bedir değil, Uhud Savaşı vesilesiyle nazil olmuştur: "Ola ki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Kim ganimetten bir şey ele geçirirse kendisinin olsun"der de Bedir'de yaptığı gibi ganimeti taksim etmez" derler ve bu endişeyle merkezi terkederek ganimeti yağmaya koşarlar. Sonra Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara: "Ben size: *"Benden emir gelinceye kadar sakın yerinizi terketmeyin" demedim mi?"* der.

– Biz geri kalanımızı orada bıraktık! cevabını verirler. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* düşüncelerini yüzüne vurur:

"Bilakis, siz, herhalde ganimeti zimmetime geçirip, taksim etmeyeceğim zannına düştünüz." Bunun üzerine yukarıdaki âyet-i kerime nâzîl olur.

529 ١٨ – وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قالَ لأصْحابه: [إنَّهُ لَمَّا أصيبَ إخْوانُكُمْ بأُحُدٍ جَعَلَ اللهُ تعالَى أرْواحَهُمْ في جَوْفِ طَيْرٍ خُضْرٍ تَرِدُ أنْهارَ الْجَنَّةِ تَأْكُلُ مِنْ ثِمَارِها وَتَأْوِي إلَى قَنَادِيلَ مِنْ ذَهَبٍ مُعَلَّقَةٍ في ظِلِّ الْعَرْشِ فَلَمَّا وَجَدُوا طِيبَ مأْكَلِهِمْ وَمَشْرَبِهِمْ وَمَقِيلِهِمْ قالُوا: مَنْ يُبَلِّغُ إخْوانَنا عَنَّا أنَّنا أحْيَاءٌ في الْجَنَّةِ نُرْزَقُ؟ لِئَلاَّ يَزْهَدُوا في الْجَنَّةِ وَلاَ يَنْكُلُوا عِنْدَ الْحَرْبِ. فَقَالَ اللهُ تَعالَى: أنَا أُبَلِّغُهُمْ عَنْكُمْ. فَأنْزَلَ اللهُ تَعالَى: وَلاَ تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا في سَبِيلِ اللهِ أمْوَاتاً بَلْ أحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ إلَى آخِرِ الآيَاتِ]. أخرجه أبو داود.

18. (529)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ashabına şöyle dedi: **"Uhud'da şehid olan kardeşleriniz var ya! Allah, onların ruhlarını yeşil kuşların içine koydu. Bunlar cennetin nehirlerine giden, cennet meyvelerinden yiyen ve Arşın gölgesine asılmış altından kandillere girip istirahat eden kuşlardır. Şehidler böylece güzel güzel yiyip içip dinlenince şöyle dediler: Kardeşlerimize bizden kim haber götürecek ve bildirecek ki bizler cennette dirileriz, rızıklanıyoruz? Bu haber gitmeli ki onlar cennete karşı isteksiz olmasınlar ve harpte korkak davranmasınlar!"**

Allah Teâla onlara cevaben:

"Sizin haberinizi ben duyuracağım" buyurdu ve şu âyeti indirdi: "Allah yolunda öldürülenleri ölü saymayın bilakis onlar Rableri katında diridirler. Allah'ın bol nimetinden onlara verdiği şeylerle sevinç içinde rızıklanırlar. Arkalarından kendilerine ulaşmayan kimselere, kendilerine korku olmadığını ve kendilerinin üzülmeyeceklerini müjde etmek isterler" (Âl-i İmrân, 169). Ebu Dâvud, Cihâd 27, (2520).

AÇIKLAMA:

Bu hadis-i şerif, şehidlerin ölmediklerini bilakis diri olduklarını beyan eden âyet-i kerimenin iniş sebebini beyan ediyor ve ayete de kısmen açıklık getiriyor. Müşâhedemize göre, şehâdet şeklinde ölme ile, normal ölme arasında bir fark mevcut değildir. Her ikisi de ölümdür. Ehli iman ile ehli küfür veya salah ehli ile tuğyan ehli arasında kabir hayatının farklı olacağını anlamak da mümkün, ama şehid olanların diğer sâlihlere nazaran farklı bir berzah hayatına mazhariyetleri, ve "ölü" değil diri olmaları zor anlaşılacak bir husus olsa gerektir.

Bu meseleyi anlaşılır şekilde açıklayan bir pasajı Bediüzzaman'dan sunacağız. Hayatı beş tabakaya ayıran Bediüzzaman, şehidlerin hayatını dördüncü tabakada gösterdikten sonra şu açıklamayı yapar:

"Nass-ı Kur'ân'la, şühedanın, ehl-i kubûrun fevkinde bir tabaka-i hayatları vardır. Evet şüheda, hayat-ı dünyevîlerini tarîk-i hakda feda ettikleri için, Cenâb-ı Hak kemal-i kereminden onlara hayat-ı dünyeviyeye benzer, fakat kedersiz, zahmetsiz bir hayatı âlem-i berzahda onlara ihsan eder. Onlar kendilerini ölmüş bilmiyorlar.. yalnız kendilerinin daha iyi bir âleme gittiklerini biliyorlar.. kemal-i saadetle mütelezziz oluyorlar, ölümdeki firak acılığını hissetmiyorlar. Ehl-i Kuburun çendan ruhları bâkidir, fakat kendilerini ölmüş biliyorlar. Berzahda aldıkları lezzet ve saadet şühedanın lezzetine yetişmez. Nasıl ki iki adam bir rü'yada cennet gibi bir güzel saraya girerler. Birisi rü'yada olduğunu bilir. Aldığı keyf ve lezzet pek noksandır. "Ben uyansam şu lezzet kaçacak" diye düşünür. Diğeri rüyada olduğunu bilmiyor, hakiki lezzet ile hakiki saadete mazhar olur.

İşte âlem-i berzahdaki emvât ve şühedânın hayat-ı berzahîden istifadeleri, öyle farklıdır. Hadsiz vâkıatla ve rivâyatla şühedanın bu tarz-ı hayata mazhariyetleri ve kendilerini sağ bildikleri sâbit ve kat'îdir. Hatta seyyidü'ş-şüheda olan Hazret-i Hamza radıyallahu anhu, mükerrer vâkıatla kendine iltica eden adamları muhafaza etmesi.. ve dünyevî

işlerini görmesi ve gördürmesi gibi çok vâkıatla, bu tabaka-i hayat tenvir ve isbat edilmiş. Hatta -ben kendim- Ubeyd isminde bir yeğenim ve talebem vardı. Benim yanımda ve benim yerime şehid olduktan sonra, üç aylık mesafede esarette bulunduğum zaman, mahall-i defnini bilmediğim halde, bence bir rü'ya-yı sâdıkada tahte'l-arz bir menzil suretindeki kabrine girmişim. Onu şüheda tabaka-i hayatında gördüm. O, beni ölmüş biliyormuş. Benim için çok ağladığını söyledi. Kendisini hayatta biliyor; fakat, Rus'un ibtilasından çekindiği için, yer altında kendine güzel bir menzil yapmış. İşte bu cüz'î rü'ya, bazı şerâit ve emârâtla, geçen hakikata, bana şuhud derecesinde bir kanaat vermiştir."

530 ١٩ – وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ في قوله تعالى: [إنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ إلى قوله وقالوا: حَسْبُنَا اللهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ؛ قَالَهَا إبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَالسَّلامُ حِينَ أُلْقِيَ فِي النَّارِ، وَقَالَهَا مُحَمَّدٌ ﷺ حِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ]. أخرجه البخارى.

19. (530)- Yine *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ): **"Halk onlara: "Düşmanınız olan insanlar size karşı bir ordu topladılar, onlardan korkun" dediler. Bu, onların imanını artırdı da: "Allah bize yeter, o ne güzel vekildir" dediler"** (Âl-i İmrân, 173) âyeti hakkında şu açıklamayı yaptı: "Bunu İbrahim (aleyhisselam) ateşe atıldığı esnada söyledi, keza aynı şeyi Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, halk kendisine: "İnsanlar size karşı toplandılar" dediği zaman söyledi." Buhârî, Tefsir, Âl-i İmrân, 13.

AÇIKLAMA:

Rivayette görüldüğü üzere, hasbunallahi ve nime'l-vekil cümlesini ilk defa *Hz. İbrahim* (aleyhisselam) söylemiştir. Rivayetler ateşe atılacağı zaman ilk ve son olmak üzere telâffuz ettiği yegâne cümlenin bu olduğunu belirtirler. İbnu İshâk'ın anlattığına göre, Müslümanları korkutmak, morallerini bozmak isteyenler faaliyete geçince onlar da bu kelimeyi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında, en kritik bir anda kullanarak propagandayı kırarlar, şöyle ki: Ebu Süfyan Uhud'dan ayrıldıktan sonra Kureyş'le geri döner. Kendisine Ma'bed el-Huzâî rastlar. Ebu Süfyân'a Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı büyük bir kalabalıkla gördüğünü, Uhud'a katılmayanların pişmanlıkla atrafında toplanmış olduklarını söyler. Bunun üzerine Ebu Süfyân ve beraberindekiler tahrik edilmiş olarak geri dönerler. Ebu Süfyan bir adam göndererek, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e Ebu Süfyân ve

adamlarının kendilerine müteveccihen geri gelmekte olduklarını duyurur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu ihbara: *"Hasbunallah ve ni'lme'l-vekil." "Allah bize yeter, O, ne güzel vekildir"* diye cevap verir.

Hadisenin geçtiği zaman ve zeminle ilgili farklı rivayetler mevcuttur. Hepsinde Ebu Süfyân'ın gözdağı vermeye çalışması anında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Hasbünallah ve ni'me'l-vekil diye cevap vermiş olduğu belirtilir.

531 ٢٠ – وعن أبى سعيد رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: [أنّ رِجَالاً من الْمُنَافقين عَلَى عَهْدِ رسول الله ﷺ كَانُوا إذَا خَرَجَ رسولُ الله ﷺ إلى الْغَزْو تخَلَّفُوا عنهُ وفَرِحُوا بمَقْعَدِهِمْ خلاَفَ رَسُولِ اللهِ فإذَا قَدِمَ اعْتَذَرُوا إلَيْهِ وَحَلَفُوا لَهُ وأحَبُّوا أنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فنزلَتِ الآيةُ: لاَ يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا أتَوْا وَيُحِبُّونَ أنْ يُحْمَدُوا بِمَالَمْ يَفْعَلُوا الآية].

أخرجه الشيخان.

20. (531)- *Ebu Saîd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında bir kısım münâfıklar, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gazveye çıktığı vakit ondan ayrılıp geri kalırlar ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a muhalefet edip kaldıkları için rahatlarlar, sevinirlerdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine'ye dönünce de gelip andlar, yeminler içerek özürler beyan ederlerdi. Bir de isterlerdi ki, yapmadıkları şeylere övgüye, medh u senaya mazhar olsunlar. Onların bu hali ile ilgili olarak şu âyet nâzil oldu: **"Ettiklerine sevinen ve yapmadıklarıyla övülmekten hoşlananların, sakın sakın onların azabtan kurtulacaklarını sanma, elem verici azab onlaradır"** (Âl-i İmrân, 188). Buhârî, Tefsir, Âl-i İmrân 16, (6, 51); Müslim, Sıfatu'l-Münafikîn 7, (2777).

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivayette görüldüğü üzere ayet-i kerimenin, savaşlara katılmadığı halde geri kalışlarına mâzeret uydurmaya çalışan bir kısım münâfıklar hakkında inmiş olduğu söylenmekten başka, diğer bir kısım rivayetlerde de Yahudiler hakkında indiği söylenmiştir. Yahudiler "Biz daha önceki kitaba mazharız, ibadet ve tâat ehli kimseleriz..." dedikleri halde Hz. Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in risaletini ikrar etmemeleri üzerine ayet nazil olur ve kendilerine **"...yapmadıklarıyla övülmekten hoşlananların azabtan kurulacaklarını sanma..."** diye ihtar edilir.

Kurtubî ve daha bazı âlimler her iki taife hakkında da âyetin nâzil olduğunu söyleyerek bu farklı rivayetleri telif etmişlerdir.

Ancak, âyetin lafzı umumidir. Yaptığıyla böbürlenip, yapmadığıyla da övülmeyi seven herkese şâmildir. Ayet hususi bir durum için gelmiş bile olsa zamanımıza hitab etmesine mâni yoktur.

532 ٢١ – وعن حميد بن عبدالرحمن بن عوف [أَنَّ مَرْوَانَ قَالَ لِبَوَّابِهِ إِذْهَبْ يَا رَافِعُ إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ فَقُلْ: لَئِنْ كَانَ كُلُّ امْرِئٍ مِنَّا فَرِحَ بِمَا أَتَـــى وَأَحَبَّ أَنْ يُحْمَدَ بِمَا لَمْ يَفْعَلْ مُعَذَّباً لَنُعَذَّبَنَّ أَجْمَعُونَ. فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ مَا لَكُمْ وَلِهَذِهِ الآيَةِ. إِنَّمَا أُنْزِلَتْ فِي أَهْلِ الْكِتَابِ ثُمَّ تَلاَ: وَإِذْ أَخَذَ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلاَ تَكْتُمُونَهُ وَتَلاَ: لاَ يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا أَتَوْا الآيَةَ، وَقَالَ سَأَلَهُمُ النَّبِيُّ ﷺ عَنْ شَيْءٍ فَكَتَمُوهُ إِيَّاهُ وَأَخْبَرُوهُ بِغَيْرِهِ فَأَرَوْهُ أَنْ قَدِ اسْتَحْمَدُوا إِلَيْهِ بِمَا أَخْبَرُوهُ عَنْهُ فِيمَا سَأَلَهُمْ، وَفَرِحُوا بِمَا أَتَوْا مِنْ كِتْمَانِهِمْ إِيَّاهُ مَا سَأَلَهُمْ عَنْهُ]. أخرجه الشيخان والترمذى.

21. (532)- *Humeyd İbnu Abdirrahmân İbni Avf* anlatıyor: Emevî halifesi Mervân kapıcısına: "Ey Râfi! İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a git ve de ki: *"Eğer bizden herkes, ettiği ile sevinmesinden ve yapmadığı şeyle de övülmekten hoşlanmasından dolayı azab görecekse, toptan hep azâba maruz kalacağız demektir."*

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) kendisine bu söylenince şöyle dedi: "O ayetten size ne? O âyet, Ehl-i Kitap hakkında inmiştir." Sonra şu âyeti okudu: **"Allah kitap verilenlerden, onu insanlara açıklayacaksınız ve gizlemeyeceksiniz diye ahid almıştı. Onlar ise, onu arkalarına atıp, az bir değere değiştiler. Alış-verişleri ne kötüdür. Ettiklerine sevinen ve yapmadıklarıyla övülmekten hoşlananların, sakın sakın onların azabtan kurtulacaklarını sanma, elem verici azab onlaradır."** (Âl-i İmrân, 187-188).

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) sözüne devam ederek şu açıklamayı yaptı: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara bir husus sordu, gerçeği gizleyip, değişik şekilde yanlış cevap verdiler. Üstelik kendilerine sorduğu hususa verdikleri cevap sebebiyle medhedilmeyi beklediklerini de iş'âr ettiler. Ayrıca sorulan şeyi ona gizlemiş olmalarına da sevindiler." Buhârî, Tefsir, Âl-i İmrân 16 (6, 51); Müslim, Sıfatu'l-Münâfıkîn 8, (2778); Tirmizî, Tefsir, Âl-i İmrân (3018).

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Yahudilere ne sorduğu rivayetlerde açıkça belirtilmemiş, ancak kendi evsafına vâzıh olarak gelip gelmediğini sorduğu, onların buna kaçamakla cevap verdikleri söylenmiştir. Nitekim, âyetin tefsiri zımnında İbnu Abbâs şöyle demiştir: "Allah celle senâuhu Tevrat'ta şöyle buyurmuştur: *"İslâm, Allah'ın kullarına farz kıldığı dindir, Muhammed de Allah'ın Resulüdür."* Bu açıklamada sorulan şey hususunda İbnu Abbas'ın bir kanaat sahibi olduğunu göstermektedir. İbnu Hacer'in belirttiğine göre, "yaptıklarıyla övünme" ibâresinde kastedilen fiilleri, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Tevrat'ta gelen evsafını gizlemektir. "Yapmadıklarıyla da medhedilmekten hoşlanmaları" ibaresiyle kastedilen şey de: *"Biz İbrahim (aleyhisselâm)'in dini üzereyiz"* demeleridir.

533 ٢٢- وعن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما قال: [مَا مِنْ بَرٍّ وَلاَ فَاجِرٍ إلاَّ وَالْمَوْتُ خَيْرٌ لَهُ ثُمَّ تَلاَ: إنَّمَا نُمْلِى لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إثْماً، وتَلاَ: وَمَا عِنْدَاللّٰهِ خَيْرٌ لِلأَبْرَارِ]. أخرجه رزين.

22. (533)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ): "İster, amelce iyi, müttaki, isterse amelce kötü, facir kişi olsun, ölüm herkes hakkında hayırlıdır" buyurduktan sonra şu âyeti okudu: **"İnkâr edenler, kendilerine vermiş olduğumuz mühletin sakın kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Biz onlara ancak, günahları çoğalsın diye mühlet veriyoruz. Alçaltıcı azab onlaradır,** (Âl-i İmrân, 178). Sonra da şu âyeti okudu: **"Fakat Rablerinden sakınanlara, Allah katından ziyâfetler bulunan, içlerinden ırmaklar akan, içinde temelli kalacakları cennetler vardır. Allah katındaki şeyler iyi olanlar için daha hayırlıdır"** (Âl-i İmrân, 198).

Rezîn kaydetmiş fakat, kaynak vermemiştir. Ancak bunu Hâkim, el-Müstedrek'te (2, 298) tahric eder.

534 ٢٣- وعن أم سلمة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْها قالتْ: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ: لاَ أسْمَعُ اللّٰهَ تعالى ذَكَرَ النِّسَاءَ فِي الْهِجْرَةِ بِشَىْءٍ فأنزلَ اللّٰهُ تعالى أنِّى لاَ أُضيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ؛ إلى قوله: وَاللّٰهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ]. أخرجه الترمذى.

23. (534), *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ey Allah'ın

Resulü, Allahu Teâla'nın kadınları hicretle ilgili olarak zikrettiğini hiç işitmiyorum, niçin?" diye sordum.

Bu sorum üzerine şu âyet indi: **"Rableri dualarını kabul etti: Birbirinizden meydana gelen sizlerden, erkek olsun, kadın olsun iş yapanın işini boşa çıkarmam. Hicret edenlerin, memleketlerinden çıkanların, yolumda ezâya uğratılanların, savaşan ve öldürülenlerin günahlarını elbette örteceğim. And olsun ki, Allah katında bir nimet olarak, onları içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Nimetin güzeli Allah katındadır."** (Âl-i İmrân, 195).

Tirmizi, Nisa, (3026).

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *Tirmizi*'nin teferrüd ettiği rivayetlerdendir. Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)'nin sorusunda kadınlarda mevcut kadınlık gayreti gözükmektedir. Günümüzde feminizm diye son derece tehlikeli bir kadın-erkek ayırımına yani bir cinsin diğerine karşı hasmâne hislere düşmesine dönüşen bu kadınlık gayretinin şevkiyle sorulan sorulara, sarfedilen ifadelere, hadislerde zaman zaman rastlanır.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bu ne biçim sual? diye bir reaksiyonda bulunmayışı dikkat çekicidir. Sual âyet-i kerime ile cevaplanıyor.

Ayet, kadın-erkek ayırımı olmadan herkesin amelinin eşit şekilde karşılık göreceğini belirtiyor. **"Birbirinizden meydana gelen"** tabirinden "Hepiniz Adem ve Havvâ'dansınız, aranızda menşe yönüyle de fark yok" manası anlaşıldığı gibi, "dinde, nusrette, müvâlat'da birbirinize eşitsiniz mânası da anlaşılmıştır. Ayrıca "herbiriniz, tâati mukabili mazhar olacağı sevapta, veya isyanı mukabili maruz kalacağı cezada birbirine eşittir, aranızda bu hususlarda fark yoktur" veya "kadın ve erkek aynı şekil ve tarzda ibâdet yaparlar" diye anlaşılmıştır.

NİSA SURESİ

535 ١ - عن عائشة رضى الله عنها: [أنَّ رَجُلاً كَانَتْ لَهُ يَتِيمَةٌ فَنَكَحَهَا وَكَانَ لَهَا عَذْقُ نَخْلٍ وَكَانَتْ شَرِيكَتُهُ فِيهِ وَفِي مَالِهِ فَكَانَ يُمْسِكُهَا عَلَيْهِ وَلَمْ يَكُنْ لَهَا مِنْ نَفْسِهِ شَئٌ فَنزلَتْ: وَإِنْ خِفْتُمْ أَلاَّ تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى الآيَةَ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

1. (535)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Bir adamın yanında

yetime bir kız vardı. Onu kendisine nikâhladı. Kızın meyve veren bir hurma ağacı vardı. Kız, o hurma ağacında olsun, adamın başka malında olsun ona ortaktı. Adam kızı kendisi için tutuyor, kıza kendisinden (mehir olarak) bir şey vermiyordu. Bunun üzerine şu âyet indi: **"Eğer velisi olduğunuz mal sâhibi yetim kızlarla evlenmekle onlara haksızlık yapmaktan korkarsanız, onlarla değil, hoşunuza giden başka kadınlarla iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz..."** (Nisa, 3), Buhârî, Vesâya 21, Tefsir, Nisa 1, 23, Nikâh 1, 16, 19, 37; Hiyel 8; Müslim, Tefsir 6, 3018; Ebu Dâvud, Nikâh 13, 2068; Nesâî, Nikâh 66 (6, 115, 116).

536 ٢– وفي رواية: [هِيَ الْيَتِيـمَةُ تَكُونُ في حِجْرِ وَلِيِّهَا فَيَرْغَبُ في جَمَالِهَا وَمَالِهَا وَيُرِيـدُ أَنْ يَنْقُصَ صَدَاقَهَا. فَنُهُـــوا عَنْ نِكَاحِهِنَّ إلاَّ أَنْ يُقْسِطُوا لَهُنَّ فـي إكْمَالِ الصَّدَاقِ وَأُمِرُوا بِنِكَاحِ مَنْ سِوَاهُنَّ].

2. (536)- Bir rivayette hadis şöyledir: *"Yetime kız velisinin terbiyesindedir. Velisi, kızın güzelliğine ve malına tamâh etmekte (evlenmek istemekte)dir. Ancak mehrini tam değil, eksik vermeyi düşünmektedir. Böyle veliler, yetimlere, mehri hususunda adaletli davranmadıkça, yetimle evlenmeleri yasaklanmış, başka kadınlarla evlenmeleri emredilmiştir."*

537 ٣– وفي أخرى: قالت عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها: [وَالَّذى ذَكَرَ اللّهُ تعالى أنَّهُ يُتْلَى عَلَيْكُمْ في الْكِتَابِ الآيَةُ الأولى الَّتى قَالَ فيهَا، وإنْ خِفْتُمْ ألاَّ تُقْسِطُوا في الْيَتَامَى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ. قالت: وَقَوْلُ اللّهِ عزّ وجلّ في الآيَةِ الأخْرَى. وترغبونَ أنْ تَنْكِحُوهُنَّ رَغْبَةُ أحَدِكُمْ عَنْ يَتِيمَتِهِ الَّتى تَكُونُ في حِجْرِهِ حينَ تَكُونُ قَلِيلَةَ الْمَالِ وَالْجَمَالِ].

3. (537)- Bir diğer rivayette, *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) şöyle demektedir: "Cenâb-ı Hakk'ın şu âyette: **"Ey Muhammed! Kadınlar hakkında senden fetva isterler, de ki: "Onlar hakkında fetvayı size Allah veriyor: Bu fetva kendilerine yazılan şeyi vermediğiniz ve kendileriyle evlenmeyi arzuladığınız yetim kadınlara ve bir de zavallı çocuklara ve yetimlere doğrulukla bakmanız hususunda Kitab'ta size okunandır..."** (Nisa, 127) âyetinde atıfta bulunan bahis, önceki ayettir ki orada şöyle denmektedir: **"Eğer velîsi olduğunuz mâl sâhibi yetim kızlarla evlenmekle onlara haksızlık yapmaktan**

korkarsanız, onlarla değil, hoşunuza giden başka kadınlarla iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz."

Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) devamla şunu söyledi: "Sonraki âyette yâni, **"... kendileriyle evlenmeyi arzuladığınız yetim kadınlara..."** (Nisa, 127) ifâdesinin geçtiği ayette, Cenâb-ı Hakk'ın mevzubahis ettiği arzu, kişinin terbiyesi altında bulunan yetimenin malı ve güzelliği az olması halindeki arzudur. Bu durumda onunla evlenmek istememektedir.

AÇIKLAMA:

535, 536, 537 numaralı son üç hadis İslâm'da çok evlilik meseleleriyle ilgili olan ayeti açıklamaktadır.

Âyet-i kerime erkeklerin dört kadına kadar evlenebileceklerine ruhsat vermektedir. Mevzu İslâm düşmanlarının tahrif ederek anlattığı şekilde değildir. Esasen yeryüzünde kadın-erkek arasına sayıcı eşitlik vardır. Her erkeğe normal tek kadın düşmektedir. Tıb kitapları, sâdece savaşlardan sonra doğumlarda erkek nisbetinin bir miktar arttığını söyler.

İktisadî yönden de mesele normal şartlarda imkânsızlık arzeder. Çünkü, kadının nafaka külfeti erkeğe aittir. Her kadının ma'ruf üzere yeme-içme ve giyinme ihtiyaçlarından başka müstakil bir de mesken ihtiyaçlarını karşılamakla mükelleftir. Normal şartlarda bu imkâna nâdir kimseler sâhiptir.

Ayrıca kadın nikâh akdi kıyılırken, kocasından kendi üzerine müteâkip bir evlilik yapmama şartı koyabilir. İkinci veya üçüncü hanım olacak kadın, zorla değil, rıza ile evliliği kabul ettiğine göre, onun söyleyecek bir sözü olmamalıdır.

Savaş, hastalık, kısırlık gibi çeşitli durumlar, istisnaî hallerde birden fazla evliliği gerektirebilir. Bu sebeple İslâm'ın bu ruhsatı fıtrîdir. Bunu yasaklayan Avrupa, gayr-ı meşru kadın-erkek ilişkilerine cevaz vermiş ve riyâkar bir tek evlilik çıkmazına düşmüştür. Güstav Le Bon, *"Müslümanların çok evliliği Avrupalıların riyakâr tek evliliğine tercih edilir"* der.

Hangi açıdan bakarsak bakalım, İslâmî ruhsatın fıtrîliği anlaşılır. Ender istisnalar büyütülmemeli, Şia'dan bir taifenin, âyette gelen "iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz" ifadesinde geçen rakamları toplayarak "Dokuz kadınla evlenilebilir" şeklindeki anlayışı yanlıştır. İslâm uleması bir erkeğin dörtten fazla kadınla evlenemeyeceği hususunda icma etmiştir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in zevcelerinin sayıca çokluğu yanılgıya düşürmemelidir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın evlilikleri, yukarıdaki tahdid edici ayetin nüzûlünden evvele aittir. Bu âyetin nüzûlünden sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yeni evlilik yapmamıştır. Normal olarak dörtten fazlasını boşaması gerekmiştir. Ancak, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevceleri mü'minlerin anneleri olmaları haysiyeti ile Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la olan nikâh bağlarının kopmaması hususunda istisnâî ruhsat verilmiştir. Yine de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, âyetten sonra dört zevcesiyle, zevciyyet muâmelesini devam ettirmiştir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in çok evlenmesinin siyâsî yönleri olduğu gibi, risâlet vazifesinin ifâsına müteallik yönleri de vardır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu hususta istisnaî durumu vardır.

538 ٤ – وفي رواية في قوله تعالى: [وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ إلى آخر الآية. قالت عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْهـا: هِىَ الْيَتِيمَةُ الَّتى تَكُونُ فِي حَجْرِ الرَّجُلِ قَدْ شَرِكَتْهُ فِي مَالِهِ فَيَرغَبُ عَنْهَا أنْ يَتَزَوَّجَهَا، وَيَكْرَهُ أنْ يُزَوِّجَهَا غَيْرَهُ فَيَدْخُلُ عَلَيْهِ فِي مَالِهِ فَيَحْبِسُهَا فَنَهَاهُمُ اللّهُ تعالى عَنْ ذلِكَ].

زاد أبو داود رحمه الله؛ وقال ربيعة في قوله تعالى: وَإنْ خِفْتُمْ ألاَّ تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى قَالَ يقول: اتْرُكُوهُنَّ إنْ خِفْتُمْ فَقَدْ أحْلَلْتُ لَكُمْ أرْبَعاً.

4. (538)- Bir başka rivayette **"Ey Muhammed! Kadınlar hakkında senden fetva isterler..."** (Nisa 127) ayeti ile ilgili Hz. Aişe şu açıklamayı yapar: *"Burada sözkonusu edilen, kişinin terbiyesi altında bulunan ve malından kendisine ortak olan yetime kızdır. Adam bu yetime ile evlenmeyi düşünmediği gibi, başkasıyla evlendirip, yabancıyı malına ortak kılmak da istememekte, yetimeyi ortada tutmaktadır. Cenâb-ı Hakk, mezkur âyetle bu durumu yasaklamaktadır."*

Ebu Dâvud merhum şu ilâvede bulunur: Rebî'a, Cenâb-ı Hakk'ın **"Eğer velisi olduğunuz mâl sâhibi yetim kızlarla evlenmekte onlara haksızlık yapmaktan korkarsanız..."** sözü hakkında şu açıklamayı yaptı: "Burada Allah Teâla şunu söylüyor: "Korkuyorsanız bu yetimeleri serbest bırakın, (arada tutmayın), ben size dört tanesini helal kıldım."

539 ٥ – وعنها رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا. في قوله تعالى: [وَمَنْ كَانَ غَنِيّاً فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيراً فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ؛ إنَّمَا نَزَلَت في وَالِى الْيَتِيمِ إذَا كَانَ فَقِيراً أنَّهُ يَأْكُلُ مِنْهُ مَكَانَ قِيَامِهِ عَلَيْهِ بِالْمَعْرُوفِ]. أخرجه الشيخان.

وفي رواية: أنَّهُ يُصِيبُ مِنْ مَالِهِ إذَا كَانَ مُحْتَاجاً بِقَدْرِ مَالِهِ بِالْمَعْرُوفِ.

5. (539)- Yine *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) **"Yetimleri, evlenme çağına gelene kadar deneyin, onlarda olgunlaşma görürseniz mallarını kendilerine verin, büyüyecekler de geri alacaklar diye onları isrâf ederek ve tez elden yemeyin. Zengin olan iffetli olmağa çalışsın, yoksul olan uygun bir şekilde yesin..."** (Nisa, 6), ayeti hakkında şu açıklamayı yaptı: "Bu âyet, yetime bakan velinin fakir olması hâlinde, bakım hizmetine mukabil, yetimin malından uygun şekilde yiyebileceğini beyân için nâzil olmuştur."

Bir başka rivayette şöyle denir: *"Velî, muhtaçsa, çocuğun malından, malın miktarına göre uygun şekilde alır."* Buhârî, Büyû 95, Vesâya 23, Tefsir, Nisa 2; Müslim, Tefsir 10, 3019.

540 ٦ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما في قوله تعالى: [وَإذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُوا الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ؛ قَالَ هِىَ مُحْكَمَةٌ وَلَيْسَتْ بِمَنْسُوخَةٍ فَإنَّ نَاساً يَزْعُمُونَ أنَّهَا نُسِخَتْ؛ وَلاَ وَاللّٰهِ مَا نُسِخَتْ، وَلَكِنَّهَا مِمَّا تَهَاوَنَ بِهَا النَّاسُ هُمَا وَالِيَانِ: وَالٍ يَرِثُ، وَذٰلِكَ الَّذِى يُرْزَقُ؛ وَوَالٍ لاَ يَرِثُ، وَذٰلِكَ الَّذِى يَقُولُ بِالْمَعْرُوفِ، وَيَقُولُ لاَ أمْلِكُ لَكَ أنْ أُعْطِيَكَ]. أخرجه البخارى.

6. (540) *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ), **"Taksimde yakınlar yetimler ve düşkünler bulunursa, ondan onlara da verin, güzel sözler söyeyin"** (Nisa, 8) âyeti hakkında şu açıklamayı yaptı: "Bu âyet muhkemdir ve mensuh da değildir. Bazıları bunun mensuh olduğunu zanneder. Hayır, Allah'a kasem olsun mensuh değildir. Ancak, bu âyet, halkın hükmüyle amel etmemek suretiyle kadrini idrak edemediği ayetlerdendir. Terekede tasarrufta bulunan ve tereke ile ilgili işleri üzerine alan veli iki kısımdır:

1- Mala vâris olan mutasarrıf veli, (mesela asabe gibi). İşte bu veli (taksim sırasında hazır bulunan yakınlara, yetimlere ve düşkünlere onların gönüllerini hoş edecek birşeyler) verir.

2- Mala vâris olmayan velî (yetimin velisi gibi ki taksimde hayır bulunanlara maldan bağışta bulunmak gibi tasarrufta bulunamaz. Onlara bazı) tatlı sözü bu veli söyler. Mesela şöyle der: Benim, sizlere birşeyler verme yetkim yok." Buhârî, Vesâya 18, Tefsir, Nisa 3.

AÇIKLAMA:

Yetimle ilgili pekçok mesele 179-180'inci hadislerin izahı sırasında kaydedilmişdi. Oraya bakılabilir.

541 ٧– وعن جابر رضى الله عنه قال: [مَرِضْتُ فَأَتَانِي رَسُولُ اللهِ ﷺ يَعُودُنِي وَأَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وَهُمَا مَاشِيَانِ فَوَجَدَانِي قَدْ أُغْمِيَ عَلَيَّ فَتَوَضَّأَ النَّبِيُّ ﷺ ثُمَّ صَبَّ وَضُوءَهُ عَلَيَّ فَأَفَقْتُ؛ فَإِذَا النَّبِيُّ ﷺ فَقُلْتُ: يَارَسُولَ اللهِ كَيْفَ أَصْنَعُ فِي مَالِي؟ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيَّ شَيْئاً حَتَّى نَزَلَتْ آيَةُ الْمِيرَاثِ. يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلاَلَةِ الآيَة]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

وفي رواية فنزلت آيةُ الفَرَائِضِ؛ وفي أخرى فنزلت: يُوصِيكُمُ اللهُ فِي أَوْلاَدِكُمْ.

وفي رواية الترمذى: وَكَانَ لِي سَبْعُ أَخَوَاتٍ؛ وَعند أبى داود: قُلِ اللهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلاَلَةِ؛ مَنْ كَانَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أَخَوَاتٌ.

7. (541)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Hastalanmıştım. Geçmiş olsun demek üzere, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh) yaya olarak bana uğradılar. Bize geldikleri sırada baygınmışım. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) abdest aldılar ve abdest suyundan üzerime serptiler. Bunun üzerine ayıldım. Karşımda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı görmez miyim! Hemen sordum: "Ya Resûlullah (görüyorsunuz ölmek üzereyim) malımı ne yapayım?"*

Bana cevap vermede acele etmedi. Derken miras âyeti geldi. **"(Ey Muhammed!) Senden fetva isterler, de ki: "Allah size ikinci dereceden mirascılar hakkında fetva veriyor: Şayet çocuğu olmayıp bir kız kardeşi bulunan kimse ölürse, bıraktığının yarısı kız kardeşe kalır. Fakat kız kardeşinin çocuğu yoksa, kendisi ona tamamen vâris olur. Eğer kız kardeşi kalmışsa, bıraktığının üçte ikisi onlaradır. Eğer mirasçılar erkek ve kadın kardeşlerse, erkeğe, iki kadının hissesi kadar vardır. Doğru yoldan saparsınız diye Allah size açıklıyor. Allah her şeyi bilir"** (Nisa, 176).

Bir rivayette şöyle denmektedir: "..(Sorum üzerine) feraiz âyeti indi." Bir başka rivayette de: **"Allah çocuklarınız hakkında erkeğe, iki kızın hissesi kadar tavsiye eder..."** (Nisa 11) ayeti indi" denir.

*Tirmizi'*nin rivayetinde Câbir hazretleri (radıyallahu anh) şöyle der: "Benim yedi tane kızkardeşim vardı..."

Ebu Dâvud'un rivayetinde şu âyetin nazil olduğu belirtilir: **"Senden fetva isterler, de ki: Allah size ikinci derece mirascılar hakkında fetva veriyor..."** ikinci derece mirascılar: Kendisinin çocuğu olmayıp kız kardeşleri olan kimse. Buhârî, Vudû 44, Tefsir Nisa 4, Mardâ 5, 15, 21, Ferâiz, giriş kısmı, 13, İ'tisam 8; Müslim, Ferâiz 5, 1616; Tirmizi, Ferâiz 7, 2098; Tefsir, Nisa 3019 H.; Ebu Dâvud, Feraiz 2, 2886; 3, 2887.

542 ٨– وقال في أخرى: [اشْتَكَيْتُ وَعِنْدِى سَبْعُ أَخَوَاتٍ فَدَخَلَ عَلَيَّ رسولُ اللهِ ﷺ فَنَفَخَ في وَجْهِي فَأَفَقْتُ فَقُلْتُ يَا رسولَ اللهِ؛ أَلا أُوصِى لأَخَوَاتِى بِالثُّلُثَيْنِ؟ قَالَ أَحْسِنْ. قُلْتُ فَبِالشَّطْرِ؟ قَالَ أَحْسِنْ. ثُمَّ خَرَجَ وَتَرَكَنِى وَقَالَ: يَا جَابِرُ لاَ أَرَاكَ مَيِّتاً مِنْ وَجَعِكَ هَذَا، وَإِنَّ اللهَ تَعَالى قَدْ أَنْزَلَ فَبَيَّنَ الَّذى لأَخَوَاتِكَ فَجَعَلَ لَهُنَّ الثُّلُثَيْنِ فَكَانَ جَابِرٌ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ: أُنْزِلَتْ فيَّ هذِهِ الآيَةُ: يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللهُ يُفْتِيكُمْ في الْكَلاَلَةِ].

8. (542)- Yukarıdaki *Câbir* (radıyallahu anh) hadisi, bir rivayette şöyle gelmiştir: "Rahatsızlanmıştım. Tam o sırada yedi kızkardeşim vardı, benim yanımda idiler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanıma girdiler. Girince ilk iş yüzüme (okuyup) üfledi. Hemen ayıldım. Ayılır ayılmaz: "Ey Allah'ın Resulü, kızkardeşlerim için malımın üçte ikisini vasiyet edeyim mi?" dedim. Bana: *"İhsana bulun!"* dedi. Ben: Öyleyse yarısını? dedim. Resulullah: *"İhsanda bulun"* dedi. Sonra beni bıraktı ve çıkarken şöyle dedi: *"Bu ağrıdan ölmeyeceksin. Allah Teâla kızkardeşlerine vermen gereken miktar hususunda açıklayıcı âyet indirdi. Onların hissesini üçte iki kıldı."*

Câbir (radıyallahu anh) şu âyet benim hakkımda indi derdi: **"Senden fetva isterler, de ki Allah size ikinci dereceden miraşçılar hakında fetva veriyor..."** (Nisa 176).

543 ٩– وعنه رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [جَاءَتِ امْرَأَةٌ بِبِنْتَيْنِ لَهَا فَقَالَتْ يَارسُولَ اللهِ هَاتَانِ بِنْتَا

ثَابِتِ بْنِ قَيْسٍ قُتِلَ مَعَكَ يَوْمَ أُحُدٍ، وَقَدِ اسْتَفَاءَ عَمُّهُمَا مَالَهُمَا وَمِيرَاثَهُمَا كُلَّهُ فَلَمْ يَدَعْ لَهُمَا مَالاً إِلاَّ أَخَذَهُ. فَمَا تَرَى يَارَسُولَ اللهِ؟ فَوَاللهِ لاَ تُنْكَحَانِ أَبَداً إِلاَّ وَلَهُمَا مَالٌ فَقَالَ ﷺ يَقْضِى اللهُ فِي ذٰلِكَ فنزلت سورةُ النساء: يُوصِيكُمُ اللهُ فِي أَوْلاَدِكُمْ الآية. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: ادْعُوا لِى الْمَرْأَةَ وَصَاحِبَهَا. فَقَالَ لِعَمِّهِمَا أَعْطِهِمَا الثُّلُثَيْنِ، وَأَعْطِ أُمَّهُمَا الثُّمُنَ، وَمَا بَقِىَ فَهُوَ لَكَ]. أخرجه أبو داود، وهذا لفظه والترمذى.

وفي أخرى لأبى داود: أَنَّ امْرَأَةَ سَعْدِ بْنِ الرَّبِيعِ قالت وذكر الحَدِيثَ، وقال: هٰذَا هُوَ الصَّوَابُ وَكَذَا هُوَ فِي رِوَايَةِ التِّرمذىّ.

9. (543)- Yine *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir kadın iki kızıyla gelerek: *"Ey Allah'ın Resûlü, bu iki kız Sâbit İbnu Kays'ın kızlarıdır. Babaları Uhud'da seninle beraber cihâd ederken şehid oldu. Kızların amcası, babalarından kalan mallarının ve miraslarının tamamını aldı ve kızlara hiçbir şey bırakmadı. Bu hususta ne dersiniz ey Allah'ın Resûlü. Allah'a yemin ederim bunlar malları olmadıkça asla evlenemezler de!"* dedi.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Bunlar hakkında Allah hükmeder"* cevabını verdi. Arkadan Nisa suresi nazil oldu: **"Allah çocuklarınız hakkında erkeğe, iki kızın hissesi kadar tavsiye eder..."** (Nisa 11).

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Bana kadını ve sahibini çağırın!"* emretti. Çocukların amcasına: *"Babalarından kalan malın üçte ikisini kızlara, sekizde birini kızların annesine ver, geriye kalan da senindir"* dedi. Ebû Dâvud, Ferâiz 4, 2891. Metin Ebu Dâvud'a aittir. Tirmizî, Ferâiz 3, (2093).

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen Sâbit İbnu Kays isminde râviler tarafından yapılan bir hata söz konusudur. Doğrusu, Tirmizî'nin rivayetinde olduğu üzere Sa'd İbnu'r-Rebî'dir. Sâbit İbnu Kays Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan sonra vefat etmiştir. Hattâ Hz. Ebu Bekir zamanında Yemâme seferine katılmıştır. Uhud'da şehid düşen Sa'd İbnu Rebî'dir.

2- Hadis, mirasla ilgili vahyin gelmesine vesile olan vak'ayı anlatmaktadır. Rivayetten de anlaşılacağı üzere, câhiliye devrinde kız çocukları babalarından miras alamamakta idi. O devrin sistemine göre miras hakkı iki sebebten ileri gelirdi:

1- Neseb: Neseb sebebiyle hak sâhibi olabilmek için kadın ve çocuk olmamak lazımdı. Yani at üzerinde harp yaparak ganimet alabilecek durumda olan "büyük erkek"ler mirâs alabilirlerdi.

2- Mirasa hak kazandıran ikinci sebep: "Ahd" di. Bu da iki şekilde olurdu:

a) Hılf suretiyle: Yani iki kişinin aralarında yaptıkları bir nevi anlaşma idi. Meselâ bir kimse diğerine: "Benim kanım senin kanın olsun, benim felâketim senin felâketin olsun, saadetimiz de şekâvetimiz de ortak olsun"der, öbürü de kabûl eder ve böylece anlaştılar mı, hangisi arkadaşından önce ölürse sağ kalanın bu anlaşma gereği ölenin malında hakkı bulunurdu.

b) Tebennî denen evlat edinme suretiyle: Bir kimse başkasının oğlunu evlât edinir, böylece bu oğlanın nesebi babasına değil bu adama nisbet edilir ve ona vâris olurdu.

İslam'ın bidâyetinde bu hukuk sistemi aynen devam etti. Hattâ bazı alimler, bidâyette bu sistemin kendi hâline bırakılmadan öte, Kur'ân-ı Kerîm tarafınan takrir edildiğini söylerler ve neseb ile tevârüs'ü, Nisa suresinin yedinci âyetinin, ahd ile tevârüsü, Nisa suresinin otuz üçüncü ayetinin takrir ettiğini belirtirler. İslâm'ın bidâyetinde, tevârüs sebebi olarak takrir edilen bu neseb ve ahd esaslarına yeni iki şey daha ilâve edilmişt: Hicret ve muâhât (kardeşlik). Yani, hicret ile bir muhâcire –aralarında vukûa gelen kaynaşma sebebiyle– kan bağı bulunmasa bile vâris olabiliyordu. O kadar ki, muhâcir olmayan öz kardeşi ona vâris olamıyor fakat muhâcirliğin hâsıl ettiği yakınlığa sâhib olan kimse vâris olabiliyordu. Muâhât'a gelince, bu Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in iki mü'min arasında akdettirdiği kardeşlik anlaşmasıyla hasıl oluyordu. Böyle bir kardeşlik (muâhât) akdiyle kardeşleşen iki kişi birbirlerine vâris olabiliyorlardı.

Bu çeşit "ahd"e dayanan verâset müesseseleri, Müslümanların geçirdikleri fevkalâde ağır ve anormal içtimâî şartların hüküm sürdüğü dönemlerin hâtırasıdır. İslâm devleti oturup, içtimâî şartlar normale avdet ettikçe bunlar neshedilecektir. Nitekim **".... birbirinin mirasçısı olan akraba, Allah'ın Kitab'ına göre birbirine daha yakındır..."** (Enfal 75) âyetiyle bütün bu verâset sebepleri neshedilmiştir.

Bunlar yerine İslâm'ın koyduğu verâset sebebi üçtür: Neseb, nikah, velâ.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* İslâm cemiyeti fevkalâde du-

rumlarla karşılaştığı takdirde, sıkıntıların asgarî seviyede atlatılabilmesi maksadıyla, İslâm'ın bidâyetindeki tatbikata başvurulabileceğini şu hadisleriyle de iş'âr buyurmaktadır:

"Eş'ârîler herhangi bir gazvede erzakları bitmeye yüz tuttuğu veya Medine'deki âilelerinin yiyecekleri azaldığı zamanda yanlarında mevcut erzâkı bir yazgıya toplayıp aralarında bir kapla müsavi olarak paylaşırlardı. Binaenaleyh onlar benden, ben de onlardanım." (Buhârî, Şirket 1; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 167).

Burada temas etmemiz gereken bir husus şeriat-ı garramızın kadın-erkek mirası meselesinde tesbit ettiği prensiptir: Erkeğin payı, kadın payının iki katıdır.

Bu kadın-erkek eşitliği sloganının moda olduğu bir devirde yadırgama ve hatta tenkît konusu yapılabilmektedir. Halbuki, prensip, İslâmî sistemin bütünü içerisinde, kendi mantığına göre değerlendirilince bu eşitsizlik içinde tam bir adalet olduğu anlaşılacaktır. Şöyle ki: Önce şu noktayı iyi kavramak gerekir. İslâm açısından erkek ve kadın, âile bütününün parçalarıdır. Bunların hakları ve vazifeleri bu bütünün âhenktar işleyişini sağlayacak şekilde tanzim edilmiştir. İslâm'a göre kadının nafakası erkeğin sorumluluğundadır. Şu halde erkek biri kendine, biri de kadına olmak üzere iki harcama ile mükelleftir. Kadın evlendiği zaman nafakası için harcamakla mükellef değildir. Öyle ise erkek, yükleneceği mesuliyetin fazlalığı sebebiyle daha fazla almaya müstehak kılınarak adalet sağlanmış oluyor. Kadın ise aldığına sâhib oluyor ve onu kendi hesâbına koruyor. Bu esastan meseleye bakınca, mirasta kadın-erkek eşitliğinin aslında hakkaniyet değil, erkeğin aleyhine bir adaletsizlik olduğu teslim edilir. (Mevzuun daha geniş aydınlanmasını isteyen, *Elmalı'lı* merhumun tefsirine bakmalıdır, cilt 2, sayfa 1302-1305).

544 • ١٠ – وعن عبادة بن الصامت رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [كَانَ نبىُّ اللّٰه ﷺ إذَا نَزَلَ عَلَيْهِ كَرِبَ لِذَلِكَ وَتَرَبَّدَ وَجْهُهُ، فَأَنْزَلَ اللّٰهُ تعالى عَلَيْهِ ذَاتَ يَوْمٍ فَلُقِىَ كَذَلِكَ فَلَمَّا سُرِّىَ عَنْهُ قَالَ: خُذُوا عَنِّى فَقَدْ جَعَلَ اللّٰهُ لَهُنَّ سَبِيلاً؛ الْبِكْرُ بِالْبِكْرِ جَلْدُ مِائَةٍ وَنَفْىُ سَنَةٍ، وَالثَّيِّبُ بِالثَّيِّبِ جَلْدُ مِائَةٍ وَالرَّجْمُ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى.

ومعنى « تربد » أى تغير.

10. (544)- *Ubâdetu'bnu's-Sâmit* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlul-

lah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir vahiy geldiği zaman, vahiy sebebiyle onu bir gam ve keder alır, yüzünün rengi uçardı. Bir gün Cenab-ı Hakk yine vahiy indirmişti ki aynı hal onu sardı. Keder hâli açılınca: **"(Zina haddiyle ilgili hükmü) benden alın. Allah onlar hakkında yol kıldı (yani çok açık şekilde had beyan etti): Bekâr bekârla zina yapmışsa cezası yüz sopa ve bir yıl sürgündür. Dul dulla zina yaparsa yüz sopa ve recm'dir."** Müslim,Hudud 13, 1690. H; Ebu Dâvud, Hudud, 23, 4415; Tirmizî, Hudud 8,1434.

AÇIKLAMA:

Hadis önce vahiy indiği sırada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mâruz kaldığı sıkıntılı ve meşakkatli hali tasvir etmektedir. Zira âyet-i kerimenin de işaret ettiği üzere, Kur'ân vahyi "ağır" bir durumdur: **"Doğrusu biz sana taşıması ağır bir söz vahyedeceğiz"** (Müzzemmil 5). Bu "ağır söz", Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* deve üzerinde iken gelse devenin bacakları yanlara doğru kavis yapar, devenin karnı yere değecek şekilde çökerdi. Dizi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın dizine dayalı olanlar, vahyin "sıkleti" altında ezilme noktasına gelir, *"bir daha yürüyemeyeceğini zannederdi"*. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da terler, rengi uçar ve bir gam hâline girerdi.

Hadisin ifade ettiği ahkama gelince: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Allah onlar hakkında yok kıldı" sözüyle şu âyete işaret buyurmuştur: **"Kadınlarınızdan fuhşu irtikâb edenlere karşı içinizden dört şâhid getirin. Eğer şehâdet ederlerse -onları ölüm alıp götürünceye, yahud Allah onlara bir yol açıncaya kadar- kendilerini evlerde alıkoyun (insanlarla ihtilattan menedin)** (Nisa 15).

Şu halde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu hadiste getirdiği açıklama, ayette beklenmesi işaret buyurulan "yol" yani "Allah'ın zina yapanlara açacağı yol" -bir başka ifade ile- tesbit edeceği ceza şeklidir. Şu halde Resûlullah bu cezayı böylece açıklamış bulunmaktadır.

Ancak, İslâm âlimleri, âyetin delaleti hususunda ihtilaf etmiştir. Bazısı âyet için: "Muhkem"dir, bu hadis onu tefsir etmektedir" derken bazısı da Nur suresinin başında yer alan: **"Zina eden kadın ve erkeğin herbirine yüzer değnek vurun..."** âyetiyle "mensuh"tur demiştir. Nur suresindeki bu âyetin bekar zânilerle, öbürü ise dul zânilerle ilgili olduğunu söyleyenler de olmuştur.

Bütün alimlerimiz, bekar zâniye yüz sopa vurulması gereği ile muh-

san (yani bekar olmayan) zâninin recm edilmesi gereğinde icma ederler. Ehl-i kıble olan bütün âlimler bu prensibte birleşirler. Bu icmaya, Havâric ve Mutezile'den Nazzâm ve yakınları olmak üzere nadir kişiler katılmamıştır.

Hadiste gelen "bekar'ın bekarla" "dul'un dul'la zinası" sözü bu durumu şart kılmıyor. Yani bekar zâninin cezası "celde ve sürgün"dür. Zina fazihasını bekarla da yapsa, bekar olmayanla da yapsa netice değişmez.

Bekâr'ın tarifine gelince: -Kadın veya erkek- sahih bir nikahla âkil bâliğ olduğu halde cima yapmamış kimse demektir. Dul'un (seyyib) tarifi: Hayatında bir kere de olsa nikah-ı sahihle, âkil, bâliğ, hür olduğu halde cimada bulunan kadın veya erkektir. Müslüman, kâfir sefihlik sebebiyle hacr konmuş kimselerin hepsi bu meselede birdir.

545 ١١ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما في قوله تعالى: [يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرهاً وَلاَ تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ؛ قَالَ كَانَ إذَا مَاتَ الرَّجُلُ كَانَ أَوْلِيَاؤُهُ أَحَقَّ بِامْرَأَتِهِ إنْ شَاءَ بَعْضُهُمْ تَزَوَّجَهَا، وَإنْ شَاءُوا زَوَّجُوهَا، وَإنْ شَاءُوا لَمْ يُزَوِّجُوهَا، وَهُمْ أَحَقُّ بِهَا مِنْ أَهْلِهَا فَنَزَلَتْ هَذِهِ الآيَةُ فِي ذَلِكَ]. أخرجه البخارى وأبو داود.

11. (545)- *İbnu Abbâs:* **"Ey imân edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmaya kalkmanız size helal değildir. Apaçık hayasızlık etmedikçe onlara verdiğinizin bir kısmını alıp götürmeniz için onları sıkıştırmayın..."** (Nisa 19) âyeti hakkında şu açıklamayı yaptı: "Cahiliye devrinde bir erkek ölünce, karısı üzerinden en ziyade onun yakınları hak sâhibi idiler: Onlardan biri dilerse onunla evlenir, dilerse kadını bir başkasıyla evlendirirlerdi, dilemedikleri takdirde de evlenmesine mâni olurlardı. Erkeğin yakınları bu hususta, kadının akrabalarından da çok hak sahibi idiler. Yukarıdaki âyet bu durumla ilgili olarak indi. "Buhârî, Tefsir, Nisa 6, İkrâh 5; Ebu Dâvud, Nikah 23, 2089 H.

AÇIKLAMA:

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) yukarıdaki ayet gelinceye kadar Müslümanlar arasında hükmünü devam ettiren cahiliye hukukunu tanıtmaktadır.

Buna göre, ölen erkeğin dul kalan kadını hususunda, ne kadın ne de baba, dede, erkek kardeş gibi yakınları hiçbir söz hakkına sahip değildir.

Kadın, hukuken, tamamen kocanın yakınlarına tabidir. Onlar, kocasından alması gereken mehir vs. gibi maddî haklarından vazgeçinceye kadar kadın üzerinde baskı yapabilmektedirler. Hatta bu yakınlardan biri dilerse kadınla evlenmekte veya dilerse bir başkasıyla kadını evlendirmektedirler. Yani dul kadının yapacağı yeni evlilik hususunda ne kendisinin ne de baba tarafının hiçbir söz hakkı yoktur.

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) bu durumu kaldırmak üzere yukarıdaki ayetin nâzil olduğunu belirtir.

Taberî'nin bir rivayetine göre bu ayet, Evsli Kübeyşe Bintu Ma'n İbni Asım adlı bir kadın hakkında nâzil olmuştur. Bu kadın, *Ebu Kays İbnu'l-Eslet'in* nikahı altında idi. Kocası ölünce, kocanın oğlu kadının evlenmesine mani oldu. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a mürâcaat ederek: "Ey Allah'ın Resulü! Ne kocama varis olabildim ne de evlenmeye bırakıldım" diye şikâyet etti. Meseleyi şikâyetin akabinde nazil olan yukarıdaki âyet çözüme bağlamıştır. Müteakip rivayet, meseleyi daha da açacaktır.

546 ١٢ – وفي أخرى لأبى داود: [إنَّ الرَّجُلَ كَانَ يَرِثُ امْرَأَةَ ذى قَرَابَتِهِ فَيَعْضُلُهَا حَتَّى تَمُوتَ أَوْ تَرُدَّ إِلَيْهِ صَدَاقَهَا فَحَكَمَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ فَنَهَىٰ عَنْ ذلكَ].

12. (546)- *Ebu Dâvud*'da gelen bir diğer rivayette şöyle denir: **"Erkek, akrabasının hanımına vâris olur, kadın ölünceye veya mehrini kendisine iade edinceye kadar müşkülat çıkarırdı. Cenâb-ı Hakk buna mâni oldu ve kadına uygulanan engeli yasakladı."** Ebu Davud, Nikah 23 (2090).

547 ١٣ – وعنه رَضِىَ اللهُ عَنْهُ في قوله: [لاَ تَأْكُلُوا أَمْوالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إلاَّ أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ؛ لَمَّا نَزَلَتْ قَالَ فَكَانَ الرَّجُلُ يَتَحَرَّجُ أَنْ يَأْكُلَ عِنْدَ أَحَدٍ مِنَ النَّاسِ بَعْدَ مَا نَزَلَتْ هذه الآيَةُ: فَنَسَخَ اللهُ ذلكَ بالآيَةِ الآخَرَى الَّتِى في سُورَةِ النُّورِ فَقَالَ: لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ إلى قوله جَمِيعاً أَوْ أَشْتَاتاً الآيَةَ فَكَانَ الرَّجُلُ الْغَنِىُّ يَدْعُو الرَّجُلَ مِنْ أَهْلِهِ إلَى طَعَامٍ فَيَقُولُ إِنِّى لأَجْنَحُ أَنْ آكُلَ مِنْهُ، وَالْجَنَحُ الْحَرَجُ؛ وَيَقُولُ الْمِسْكِينُ أَحَقُّ بِهِ مِنِّى فَأُحِلَّ فِي ذلكَ أَنْ يَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللهِ عَلَيْهِ، وَأُحِلَّ طَعَامُ أَهْلِ الْكِتَابِ]. أخرجه أبو داود.

13. (547)- Yine *İbnu Abbas* (radıyallahu anhüma), **"Ey iman edenler, birbirinizin mallarını haram sebeplerle yemeyin. Meğer ki, (o mallar) sizden karşılıklı bir rızadan (doğan) bir ticaret (malı) ola..."** (Nisa 29) âyetiyle ilgili olarak şu açıklamayı yaptı: "Bu ayet indiği zaman kişi, bir başkasının yanında yemeyi nefsine haram etti. Sonra Cenâb-ı Hakk bu âyeti Nûr suresinde yer alan şu âyetle neshetti: **"... Evlerinizde veya babalarınızın evlerinde veya annelerinizin evlerinde veya erkek kardeşlerinizin evlerinde veya kızkardeşlerinizin evlerinde veya amcalarınızın evlerinde veya halalarınızın evlerinde veya dayılarınızın evlerinde, veya teyzelerinizin evlerinde veya kahyası olup anahtarlar elinde olan evlerde, ya da dostlarınızın evlerinde izinsiz yemek yemenizde bir sorumluluk yoktur. Bir ara veya ayrı ayrı yemenizde bir sorumluluk yoktur"** (Nur 61). Bundan önce zengin kişi, ehlinden olan kimseyi yemeğe davet ederdi de çağrılan kimse:

– (Nisa suresindeki âyeti gözönüne alarak): *Benim bundan yemem günahtır, zira fakirin bundan yeme hakkı benden fazladır" derdi. (Nur suresindeki) bu ayetle, Müslümanlara (ayette sayılan kimselere ait olmak üzere) üzerine Allah'ın ismi zikredilen yemeklerinden yemeleri helal kılındığı gibi, ehl-i kitabın yiyecekleri de helal kılındı."* Ebu Dâvud, Et'ime 6, (3753).

AÇIKLAMA:

Ayeti kerimede **"Birbirinizin mallarını haram sebeplerle yemeyin"** diye yasaklanan husus şeriatca haram edilmiş olan kumar,riba, gasb, hırsızlık, hıyânet, yalan yeminlerle mal almak, yalan şâhitliği, rüşvet vs. ile mal elde etmedir. Ayet, bu sayılan tasarrufların hepsini "yemek" fiilini zikrederek yasaklıyor. Çünkü mal'dan en büyük maksad "yemek"dir.

Bazı âlimler bu yasağa sadece başkasının değil, kendi malını da batıl yolla yemenin girdiğine dikkat çekerler. Kendi malını bâtıl yolda yemekten maksad haram yollarda, meâside harcamaktır. Sefâhete, içkiye harcamak gibi.

Hattâ bazı alimler, bütün fasid akidlerin de batıl yolda mal yeme sınıfına girdiğini belirtmiştir.

İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) sadedinde olduğumuz ayet-i kerime'nin muhkem olduğunu, neshedilmemiş bulunduğunu, kıyamete kadar da neshedilmeyeceğini söylemiştir.

İbnu Abbâs 'ın nâsih olarak Nur suresinden zikrettiği âyet, kişinin yemek yemesinde mahzur olmayan evleri sayarken önce, "kendi evlerinizde" demektedir. Şârihler: "Buna evlâdın evi de dahildir, çünkü evlâd kendinden sayılır, nitekim, evinde yemek yenilebilecek evler sayılırken, "evladın evinde" denmemiştir" derler ve evladın evi kendi evi sayılacağı hususunda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın beyân buyurduğu şu hadisi kaydeder: أنتَ ومالك لأبيك **"Sen de malın da babana aittir."**

İbnu Abbas, (radıyallahu anh) âyette sonlarda zikredilen: "Kâhyası olup anahtarlar elinde olan" tabiriyle kişinin çiftlik ve sürüsüne bakan vekil, kayyim, çoban gibi kimselerin kastedildiğini söylemiştir. Öyle ise çiftliğin mevyesinden, sürünün sütünden bunların yemesinde bir mahzur yoktur, ancak bunlardan harice götüremez, biriktiremez.

İbnu Abbâs bu âyetin el-Hâris İbnu Amr hakkında indiğini belirtir: Bu zât (radıyallahu anh) Hz.Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte gazveye çıkar. Evine gözkulak olmak için vekil olarak Mâlik İbnu Zeyd (radıyallahu anh)'i bırakır. Dönüşte Mâlik'i bitkin bulur. Niye bu halde olduğunu sorunca "İznin olmadan malından yemekten çekindim" der. Bunun üzerine âyet nâzil olur.

Ayette çıkan mâna şudur: Bu sayılanların evine girdiğiniz zaman, kendileri olmasalar bile, yemeklerinden yemenizde bir mahzur yoktur yeter ki yol azığı almaya, taşımaya kalkmayın.

Ayetin sonunda geçen **"Bir arada veya ayrı ayrı yemenizde de bir sorumluluk yoktur"** ibaresinin Kinâne kabilesinin *Benu Leys İbnu Amr* boyu hakkında indiği belirtilir. Bu boya mensup bir zât, sofrasında kendisiyle birlikte yiyen bir misâfir olmadıkça yemek yemezmiş. Hatta bu kişinin, önünde sofra, öğleden geceye kadar beklediği olurmuş. Sürünün yanında olduğu sırada da kendisiyle içecek biri olmadıkça sütten içmezmiş.

İbnu Abbas (radıyallahu anh) şunu da söylemiştir: "Zengin kişi, fakir olan yakınlarının veya dostlarının evlerine gidince yemeğe çağrılsa "Vallahi ben sizinle yemeyi uygun bulmuyorum, çünkü zenginim, siz fakirsiniz zahmet vermiş olurum" derdi." İşte bu durum üzerine âyet indi.

Esbab-ı nüzûl olarak şu da söylenmiştir: "Bu âyet Ensar'dan bazıları hakkında indi. Onlar kendilerine bir misâfir gelince, mutlaka misâfirle birlikte yiyorlardı. Ayet nâzil oldu ve onlara, ayrı ayrı veya topluca diledikleri gibi yemeleri hususunda ruhsat verdi."

Dürrü'l-Mensûr'da kaydedilen bir rivayete göre, Ensâr, evlerine bir

misafir gelince, misafir kendileriyle yemedikçe sofraya oturmazlardı. Onlara ruhsat olmak üzere âyet nâzil oldu.

548 ١٤ – وعن ابن مسعود رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [خَمْسُ آياتٍ مَا يَسُرُّنِى أَنَّ لِى بِهِنَّ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا. إحْدَاهُنَّ: إنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ الآيَة؛ وَإنَّ اللّٰهَ لاَ يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ الآيَـــــة؛ وَلَوْ أنَّهُمْ إذْ ظَلَمُوا أنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللّٰهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ الآيَـة؛ إنَّ اللّٰهَ لاَ يَغْفِرُ أنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِـــرُ مَا دُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ الآيَـــــــة؛ وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءاً أوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللّٰهَ يَجِدِ اللّٰهَ غَفُوراً رَحِيماً]. أخرجه رزين.

14. (548)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Beş âyet vardı ki onları bütün dünya ve içindekilerle değişmem. Bunlar şunlardır:

1- "Size yasak edilen büyük günahlardan kaçınırsanız, kusurlarınızı örter ve sizi şerefli bir yere yerleştiririz" (Nisa 31).

2- "Allah şüphesiz zerre kadar haksızlık yapmaz, zerre kadar iyilik olsa onu kat kat artırır ve yapana büyük ecir verir" (Nisa 4).

3- "Biz her peygamberi ancak, Allah'ın izniyle, itaat olunması için gönderdik. Onlar, kendilerine yazık ettiklerinde, sana gelip Allah'tan mağfiret dileseler ve Peygamber de onlara mağfiret dileseydi, Allah'ın tevbeleri dâima kabul ve merhamet eden olduğunu görürlerdi" (Nisa 64).

4- "Allah kendisine ortak koşmayı elbette bağışlamaz, bundan başkasını dilediğine bağışlar. Allah'a ortak koşan kimse, şüphesiz büyük bir günahla iftira etmiş olur" (Nisa 18).

5- "Kim kötülük işler veya kendine yazık eder de, sonra Allah'tan bağışlama dilerse, Allah'ı mağfiret ve merhamet sâhibi olarak bulur" (Nisa 110). Rezin tahric etmiştir.

549 ١٥ – وعن أم سلمة رَضِىَ اللّهُ عَنْهَا قالتْ: [قُلْتُ يَارَسُولَ اللّٰهِ: يَغْزُو الرِّجَالُ وَلاَ تَغْزُو النِّسَاءُ؛ وَإنَّمَا لَنَا نِصْفُ الْمِيــرَاثِ. فَأنْزَلَ اللّٰهُ تَعَـــالَى: وَلاَ تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللّٰهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ. قَـال مُـجَاهِد، وأنزل اللّٰهُ تَعَـالَى فِـيـهَـا: إنَّ الْمُسْلِمِينَ

وَالْمُسْلِمَاتِ؛ وَكَانَتْ أُمُّ سَلَمَةَ أَوَّلَ ظَعِينَةٍ قَدِمَتِ الْمَدِينَةَ مُهَاجِرَةً]. أخرجه الترمذى.

15. (549)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) vâlidemiz anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü, dedim, erkekler cihâda çıkıyorlar, kadınlar cihâd yapmıyor, biz kadınlara mirasdan da yarım veriliyor." Bunun üzerine Rabb Teâla şu âyeti inzal buyurdu: **"Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri özlemeyin. Erkeklere kazandıklarından bir pay, kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır. Allah'tan bol nimet isteyin. Doğrusu Allah herşeyi bilir"** (Nisa 32).

Mücâhid der ki: "Cenâb-ı Hakk şu âyeti de Ümmü Seleme hakkında inzal buyurdu: **"Doğrusu erkek ve kadın Müslümanlar, erkek ve kadın mü'minler, boyun eğen erkekler ve kadınlar; doğru sözlü erkekler ve kadınlar, sadaka veren erkekler ve kadınlar, oruç tutan erkekler ve kadınlar, iffetlerini koruyan erkekler ve kadınlar, Allah'ı çok anan erkekler ve kadınlar, işte Allah bunların hepsine mağfiret ve büyük ecir hazırlamıştır"** (Ahzâb 35). Ümmü Seleme Medine'ye hicretle gelen ilk kadındır." Tirmizî, Tefsîr, Nisa (3025).

AÇIKLAMA:

Kadın-erkek ikiliğinin söz konusu edildiği rivayetlerdendir. Ümmü Seleme vâlidemiz, her zaman hatıra gelen bir kusuru bizzat Reshulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sormaktadır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cinsler arasındaki fıtrî farklılıkların, gereksiz yere temenni ve arzu edilmesini hoş bulmuyor: "Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri özlemeyin" tavsiye ediyor. İbnu Abbâs (radıyallahu anh) bu ayeti şöyle açıklığa kavuşturmuştur: "Kişinin: *"Falanın malı ve ehli bende olsaydı" diye temennide bulunmasını Allah yasaklamıştır. Öyle deyinceye kadar (ne arzu ediyorsa) Allah'ın fazlından istesin."* Hasan Basrî, İbnu Sîrîn, Atâ ve Dahhâk gibi diğer büyükler de ayeti böyle anlamışlardır.

Bu yoruma dayanılarak sahih kitaplarda gelmiş olan: "İki şey dışında hased câiz değildir. O iki şey şudur: 1- Allah bir kimseye mal vermiştir, o da bunu Hakk yolunda harcamaktadır. Bunu gören: "Keşke benim de falanca gibi malım olsa da aynen onu gibi ben de harcasam"der. Ücrette her ikisi de eşittir. Bu, âyet-i kerimenin yasakladığından başka bir şeydir. Çünkü hadis, bu çeşit nimetin mislini temenni etmeye teşvik etmekte, ayet ise, bu nimetin aynını temenni etmekten menetmektedir ve şöyle demektedir: "Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri özlemeyin (temenni etmeyin)", yani dünyevî şeylerde ve keza dinî şeylerde."

Ayette temenni edilmesi yasaklanan faziletin "yaratalıştan gelen fıtrî hususiyetler, tabii faziletler (üstünlükler)" olduğu söylenebilir. Erkeğin cihad yapma yönü, kadının şefkat yönü gibi. Mücâhid'in yukarıda kaydedilen sözü muhtasardır. *Nesâî'*de gelen vechi daha teferruatlıdır: "Ümmü Seleme, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a şöyle söyledi: "Ey Allah'ın Resûlü! Niye Kur'ân'da erkeklerin zikredildiğini işitiyorum da kadınların zikrini işitmiyorum? Bunun üzerine şu âyet indi..."

550 ١٦ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُمـا في قوله تعالى: [وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِى. قَالَ وَرَثَةً، وَالَّذِيـنَ عَقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ؛ كَـانَ الْمُهَاجِرُونَ لَمَّا قَدِمُوا الْمَدِينَةَ يَرِثُ الْمُهَاجِرِى الأَنْصَارِىَّ دُونَ ذَوِى رَحِـمِه لِلأُخُوَّةِ الَّتِى آخَى رَسُـولُ اللهِ ﷺ بَيْنَهُمْ فَلَمَّا نَزَلَتْ، وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِىَ نَسَخَتْهَا. ثُـمَّ قَالَ: وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنَ النَّصْرِ وَالرِّفَادَةِ وَالنَّصِيحَةِ، وَقَدْ ذَهَبَ الْمِيرَاثُ وَيُوصِى لَهُ]. أخرجه البخارى وأبو داود.

16. (550)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ): **"Ana-babanın ve yakınların bıraktıklarından herbirini mevâliye kıldık..."** (Nisa, 33) âyetindeki mevâliye tâbirini vârisler olarak tefsir etmiştir. Keza âyetin devamında geçen **"yeminlerinizin bağladığı kimselere haklarını verin"** ibaresindeki "yeminlerinizin bağladığı kimseler" tabiriyle ilgili olarak da şu açıklamayı yapmıştır: "Mekkeli muhâcirler Medine'ye geldikleri vakit, muhâcir bir kimse Medineli bir ensârî'ye -Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın aralarında tesis ettiği kardeşlik sebebiyle- kendi kan yakınlarından önce varis olurdu. Ancak: **"Ana babanın ve yakınların bıraktıklarından, her birine vârisler kıldık..."** (Nisâ 33) âyetiyle bu muâmele neshedildi. Kelâm-ı ilâhî'de geçen "yeminlerinizin bağladığı" tabiriyle ifade edilen "muâhattan gelen kardeşlik hukuku" birbirinize yardım, rifâde (hacılara toplanan yardım, destek), bir de nasihat ve hayırhahlığa münhasırdır. Artık hukukî olan tevârüs kalkmıştır. Ancak kişi ihtiyarî olarak vasiyette bulunabilir." Buhârî, Tefsir, Nisa 7, Kefalet 2, Ferâiz 16; Ebu Dâvud, Ferâiz 16, (2921, 2922).

AÇIKLAMA:

Hazin'de yapılan açıklamaya göre mu'âkede, muâhede, muhâlefe ve el-eymân aynı mânâlara gelir –543 numaralı hadis vesilesiyle genişçe izah edildiği üzere- câhiliye Araplarında verâset sebeplerinden biri anlaşma idi. Anlaşma iki kişinin el ele tutarak karşılıklı olarak bazı hususlar-

da söz verip yemin etmeleriyle gerçekleşirdi. Bu sebeple yukarda müteradif olduğunu belirttiğimiz tabirlerde kasem ve el mânâlarının bulunması muhtemeldir. Zira anlaşma yapacak kimseler el ele tutuştuktan sonra verdikleri sözü tutacaklarına, akde bağlı kalacaklarına yeminleşirlerdi. Akid yaparken her biri: "Benim kanım senin kanın olsun. Felaketim felâketin olsun, intikamım intikamın olsun, harbim harbin olsun, sulhüm sulhün olsun, sen bana vâris ol, ben sana vâris olayım, sen benim intikamımı ara, ben senin intikamını arayayım, sen benim diyetimi ver ben senin diyetini vereyim" derlerdi. Bu sözleşme ile, her iki taraf birbirlerine karşı hukukî vecibelere girerlerdi. Taraflardan herbiri diğerinin malından altıda birine hak sahibi olurdu. Bu hüküm İslâm'ın başlarında da tatbikatta idi."

Şu halde âyette geçen, *"yeminlerinizin bağladığı kimseler"* tabiriyle cahiliye döneminde yardımlaşma ve verâset kasdıyla yaptığınız akidle bağlandığınız kimseler kastedilmiş olmaktadır.

Âyetin devamında verilmesi emredilen nasib verâset yoluyla intikali gereken altıda birdir.

İbnu Abbas, bu âyetin Enfâl suresinde gelmiş bulunan **"Birbirinin mirascısı olan akraba, Allah'ın kitabına göre birbirine daha yakındır..."** mealindeki واولو الارحام بعضهم اَوْلَى ببعض فى كتاب الله (Enfal, 75) âyetiyle neshedildiğini söyler. Burada ifade edilen yakınlık, mirasdaki yakınlıktır. Yani kan akrabaları, miras hususunda muâhede suretiye tesis edilen hükmî akrabalardan daha yakındır, mirasa daha ziyade hak sahibidir, demektir.

Hükmî akrabalık dediğimiz hususa, cahiliye devrinde yapılmış olan muâkade akrabalıkları, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in te'sis ettiği mu'âhât akrabalıkları, hicretle teessüs eden hicret akrabalığı (ki bunları 543 numaralı hadiste açıkladık) girer.

Ayette geçen فى كتاب الله yani: "Allah'ın Kitab'ında" tabirinden maksad, "Kur'ân'daki Allah'ın hükmü" demektir. Yâni Nisa suresinde beyân edilmiş olan miras taksimatı demektir.

Yukarıda İbnu Abbas'ta kaydedilen açıklamaya göre anlaşma yoluyla hasıl olan veraset hakkının neshedildiği belirtilmiş olmakla birlikte âyeti te'vil ederek neshedilmediğini söyleyenler de olmuştur. Bunlara göre "yeminlerin bağladığından" maksad haliflerdir, yani kendileriyle anlaşma yapılan kimseler; onlara verilecek "nasibleri" de nusret, nasihat,

vefadarlık, dostluk vs. gibi şeylerdir. Bu te'vile göre âyet mensuh sayılmasa da neshe inananlar bu çeşit hasbî davranışların herkese karşı gösterilmesi gerektiği ve üstelik buna nasib denemeyeceği, Kur'ân-ı Kerîm' de ilgili bahislerde nasib kelimesinin maddî bir şey için kullanıldığını söyleyerek reddederler.

551 ١٧ – وفي أخرى لأبى داود: [وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ. كَانَ الرَّجُلُ يُحالِفُ الرَّجُلَ وَلَيسَ بينَهُمَا نَسَبٌ فَيرِثُ أَحَدُهُمَا الآخَرَ فَنُسِخَ ذَلِكَ فِي الأنْفَالِ فَقَالَ: وَأُولُوا الأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ الآيَة].

17. (551)- *Ebu Dâvud*'un bir başka rivayetinde şu açıklama vardır: "Yeminlerinizin bağladığı kimseler" (tâbirine gelince bununla şu kastediyor: İslâm'ın bidâyetinde) kişi, aralarında hiçbir neseb bağı bulunmayan bir başkası ile anlaşma yoluyla hukukî bir bağ kurup biri diğerine vâris olabiliyordu. Bu müessese, Enfal suresinde gelen şu âyetle neshedildi: **"...Ve zevil erham (birbirine mirasçı olan akraba), Allah'ın Kitabı'na göre birbirine daha yakındır..."** (Enfal 75). Ebu Dâvud, Feraiz 16 (2921).

552 ١٨ – وعن داود بن الحصين قال: [كُنْتُ اقْرأُ عَلَى أمِّ سَعْدٍ بِنْتِ الرَّبِيعِ وَكَانَتْ يَتِيمَةً فِي حِجْرِ أَبِى بَكْرٍ الصِّدّيقِ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ فَقَرَأتُ وَالَّذِينَ عَاقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ. فَقَالَتْ: لاَ تَقْرَأْ هكَذا، وَلكِنْ: وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ، إنَّمَا أُنْزِلَتْ فِي أَبِى بَكْرٍ وَابْنِهِ عَبْدِالرَّحمنِ حِينَ أَبَى الإسْلاَمَ فَحَلَفَ أَبُو بَكْرٍ لاَ يُوَرِّثُهُ فَلَمَّا أَسْلَمَ أَمَرَهُ اللهُ تَعالَى أَنْ يُوَرِّثَهُ نَصِيبَهُ]. أخرجه أبو داود. وزاد في رواية: فما أسْلَمَ حَتَّى حُمِلَ عَلَى الإسْلاَمِ بِالسَّيْفِ.

18. (552)- *Dâvud İbnu'l-Husayn* anlatıyor: Ümü Sa'd Binti Rebî'ye Kur'ân'dan okuyordum. Bu kadın Hz. Ebu Bekir es-Sıddîk (radıyallahu anh)'in terbiyesinde yetişen bir yetime idi. Ben Nisa suresinin 33. ayetini "vellezîne âkadet eymânukum" diye okuyunca müdâhele ederek: "Öyle okuma fakat **"vellezîne akadet eymânukum"** diye oku. Bu âyet Hz. Ebu Bekir ve oğlu Abdurrahmân hakkında nâzil oldu. Oğlu, İslâm'ı kabul etmeyince Hz. Ebu Bekir, ona miras bırakmayacağım diye yemin etmişti. Bilâhare Abdurrahman Müslüman olunca, Cenâb-ı Hakk, mirasdan nasibini ayırması için Hz.Ebu Bekir'e bu âyetle emir buyurdu" dedi.

Bir rivâyette şu ilâve açıklama yapılmıştır: *"Abdurrahman'ın İslâm'a girişi Müslümanların maddî galebesine kadar gecikti."* Ebu Dâvud, Ferâiz 16, (2923).

AÇIKLAMA:

Ümmü Sa'd (radıyallahu anhâ) Sa'd İbnu'r-Rebî'nin kızıdır, ensâriyedir. Babası, Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh)'i ona vasi kılmış idi, bu sebeple onun terbiyesinde yetişmişti. İsminin Cemile olduğu söylenmiştir.

Ümmü Sa'd (radıyallahu anh) iki farklı kıraatı olan bir kelimenin tek okunuşunu benimsemiş bulunduğu için müdâhele etmiştir. Söz konusu kelime akadet veya âkadet diye uzatmalı olarak da kıraat edilmektedir, her ikisi de câizdir.

Rivayette, ayetin Hz. Ebu Bekir ve oğlu Abdurrahman (radıyallahu anhümâ)'la ilgili olarak indiği belirtilmektedir. Abdurrahman Hz. Ebu Bekir'in en büyük oğludur. Bedir savaşında müşriklerin safında yer almıştır. İslâm'a girişi Hudeybiye Sulhü'nden sonradır. Fetih günü Müslüman olduğu da söylenmiştir. Rivâyetin sonunda kaydedilen *"Abdurrahman'ın İslâm'a girişi Müslümanların maddî galebesine kadar gecikti"* tabiriyle Mekke Fethi'nin kastedilmesi kuvvetle mümkündü, çünkü gerçek mânada maddi galebe o zaman olmuştur.

553 ـ ١٩ ـ وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ في قوله تعالى: [إنَّ اللهَ لا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ الآيَةَ قَالَ: قَالَ رسولُ اللهِ ﷺ إنَّ اللهَ لا يَظْلِمُ مُؤْمِناً حَسَنَةً يُعْطَى بِهَا في الدُّنْيَا وَيُجْزَى بِهَا في الآخِرَةِ، وَأمَّا الْكَافِرُ فَيُطْعَمُ بِحَسَنَاتِ مَا عَمِلَ في الدُّنْيَا حَتَّى إذَا أفْضَى إلَى الآخِرَةِ لَمْ تَكُنْ لَهُ حَسَنَةٌ يُجْزَى بِهَا]. أخرجه مسلم.

19. (553)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) **"Allah, şüphesiz zerre kadar haksızlık etmez, zerre kadar iyilik olsa onu kat kat artırır ve yapana büyük ecir verir"** ayeti ile ilgili olarak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle dediğini rivayet etti: *"Allah hiçbir mü'mine, yaptığı tek hayrın bile karşılığını ihmal etmek suretiyle zulümde bulunmaz. Yaptığı her hasenenin karşılığı hem dünyada hem de âhirette kendisine verilir. Kâfir ise, yaptığ hayır sebebiyle dünyada öylesine yedirilir ki, âhirete varınca, karşılığı verilecek tek hayrı kalmaz."* Müslim, Sıfatu'l-Münâfıkîn 56, (2808).

AÇIKLAMA:

Cenâb-ı Hakk'ın yapılan her hayrın mutlaka karşılığını eksiksiz olarak verdiği bizzat âyetle ifade edilmiştir. Âyet, bu hususta Müslüman-kâfir, kadın-erkek diye bir ayırım yapmıyor. Hadis, ayetteki ıtlakı biraz açıyor. Buna göre yaptığı iyiliğin karşılığını kâfir de görecek. Ancak o, bu

dünyada görecek, ahirette hayrı kalmayacak. Mü'min ise, Allah rızasını düşünerek yaptığı için, hem dünyada, hem de âhirette yaptığı hayırların karşılığını görecektir.

Yapılan hayrın Allah nezdinde makbul olması için, onun ihlâsla yani kendi rızasını düşünerek yapılması şarttır. Araya başka maksadların girdiği hayır işlerinin Allah nazarında hiçbir kıymeti yoktur. İnsanlığa hizmet, vicdanın sesine cevap, gösteriş, vs. başka maksadlara dönük bütün hayır harcamalarının âhirette hiçbir karşılığı yoktur. Ayrıca, Allah için yapılmayan hayırların miktarı da mühim değildir. Yani Allah rızası için yapılmayan hayırlar miktarca ne kadar çok da olsa Allah nazarında zerre kadar kıymet taşımaz. Bu söylediğimiz hususlar şu âyette dile getirilmiştir: **"Doğrusu inkâr edip, inkârcı olarak ölenlerin hiçbirinden yeryüzünü dolduracak kadar altını fide vermiş olsa bile, bu kabul edilmeyecektir. İşte elem verici azab onlaradır"** (Âl-i İmran 91).

Şu halde, ihlâsla, Allah rızası için yapılan zerre miktarındaki hayır, riya olarak yapılan batmanlarla hayırdan daha kıymetli, daha makbuldür.

Müslüman olmazdan önce hayır hasenat işleyen bir kimse, sonradan İslâm'a girse, önceki işlediklerinden âhirette fayda görüp görmeyecekleri hususunda münâkaşa edilmiştir. Râcih görüşe göre, istifâde edecektir.

Mü'min yaptığı hayırdan, ihlasındaki dereceye,hayır yaptığı şartlara göre kat kat istifade edecektir. Şu âyet, mü'minin yaptığı her hayrın en az on misliyle Allah nezdinde mükâfaat göreceğini ifade eder: **"Kim bir hayır yaparsa ona on katı verilir"** (En'âm 160). Kadr suresinde belirtildiği üzere, bir hayrın otuz bin ve daha fazla misliyle katlandığı da müjdelenmektedir.

Şeriat-ı garramızın nassla bildirdiği bu hakikata inanmak vacibtir, değil inkâr, tereddüd bile câiz değildir.

554 ٢٠– وعن مالك: [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ عَلِيَّ بنَ أَبِي طَالِبٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ فِي الْحَكَمَيْنِ اللَّذَيْنِ قَالَ اللّٰهُ تعالى فيهِمَا: وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَماً مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَماً مِنْ أَهْلِهَا الآية. إنَّ إِلَيْهِمَا الْفُرْقَةَ بَيْنَهُمَا وَالإِجْتِمَاعَ].

20. (554)- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre, Hz. Ali (radıyallahu anh): **"Karı-kocanın arasının açılmasından endişelenirseniz, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin,**

bunlar düzeltmek isterlerse, Allah onların aralarını buldurur" (Nisa 35) âyetinde temas edilen iki hakem hakkında "karı-kocanın ayrılma veya birleşme kararları bu iki hakemin vereceği hükme kalmıştır" diye beyanda bulunmuştur. Muvatta, Talâk 72 (2, 584).

AÇIKLAMA:

Karı-koca arasındaki ihtilafın hallinde, dinimiz öncelikle her iki taraftan birer hakemin araya girmesini teklif eder. Hakemin aile içerisinden olması, birçok hikmetlere râcidir:

1- Dâhilî ahvali onlar daha iyi bilirler.

2- Araya sulhün girmesini daha çok arzularlar,

3- Geçimsizler onlara daha çok itimad ederek anlaşamadıkları meseleleri açabilirler. Sevip sevmedikleri hususlar nelerdir, ayrılıp, ayrılmama hususundaki dilekleri nedir? Bunlar çoğu kere aile içerisinde kalması gereken sırlar olabilir, yabancıya açılamaz. Hakemden herbiri kendi yakınıyla başbaşa kalır, durumu öğrenir, sonra bir araya gelerek öğrendiklerini birbirlerine eksiksiz aktarırlar.

Ancak şu hususu da kaydedelim ki, hakemlerin akrabadan olma keyfiyeti bir vecibe değildir, yabancı da olabilir.

Hakemi seçme hakkı öncelikle karı ve kocaya aittir. Bunun tesbitini, karı ve kocanın akrabalarıyla görüşerek yapmaları müstehabdır. Akrabalarının bulunmamaları halinde veya kendi rızalarıyla yabancıdan seçmeleri halinde akraba olmayanların hakem olmaları caiz görülmüştür.

Hz. Ali (radıyallahu anh) bu tarafsız hakemlerin ittifakla vereceği hükmün esas alınması gerektiği kanaatini izhâr etmiştir. İmam Mâlik (rahimehumullah) bu fetvaya uyarak, hakemlerin *"birleşme"* olsun, *"ayrılma"* olsun ittifakla verecekleri karara uymanın câiz olduğunu söylemiştir.

Hasan Basri ve *Ebû Hanife* hazretleri "Hakemler birleştirmeye memurdur, ayırmaya değil" diyerek bu görüşe katılmazlar. Nitekim âyet de sulh'e karar verirlerse Allah birleşmelerinde yardımcı olacağını söylemiş, ayırma yetkilerinden sarahatle söz etmemiştir. İmam Şafiî hazretleri farklı olarak: "Koca, hakemini, talak veya hul'e karar verme hususunda tevkil eder, kadın da hakemini ivaz vermek ve ivazla boşanmayı kabul etmek hususunda tevkil eder" der.

Hülasa, ulema, ayetle gelen mübhemlik sebebiyle hakemlerin yetkisi hususunda ihtilâf etmiştir.

Gerçi hakeme tefrik (ayırma) selahiyeti tasrih edildiği, koca da bunu kabul ve tefviz eylediği takdirde ihtilâf kalmaz. Ancak koca ayırma selahiyeti vermezse, mahkeme kendiliğinden hakemlerin mutlak selâhiyetle seçilmesini karı ve kocaya mecbur edebilir mi? Yâni hakimler karı-kocanın vekilleri mesabesinde midir, yoksa mahkemenin hükme izin vermiş bulunduğu naibleri makamında mıdırlar? Mahkemenin re'sen tefrike selâhiyeti var mıdır, yok mudur?

Bu soruların cevapları âlimler arasında farklı olmuştur. Ayet-i kerimenin siyâkı sulh ve te'lif üzeredir. Bu sebeple tefrik hususunu meskut geçmiştir.

555 ٢١ – وعن أبى حُرَّةَ الرَّقَّاشِيِّ عَنْ عَمِّهِ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ. [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ في قـولـه تعـالى: وَالـلاَّتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ في الْمَضَاجِعِ. قَالَ حـمـاد رحمه اللهُ: يَعْنِى النِّكَاحَ]. أخرجه أبو داود.

21. (555)- *Ebu Hürre er-Rakkâşî*, amcasından (radıyallahu anh) naklen Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm):* **"Şerlerinden, serkeşliklerinden yıldığınız kadınlara gelince: Onlara (evvela) öğüt verin, (vazgeçmezlerse) kendilerini yataklarında yalnız bırakın..."** (Nisa, 34) ayeti hakkında şunu söylemiştir: "Kadınların serkeşlik etmelerinden yılarsanız yatakta onları yalnız bırakın."

Hammâd merhûm, yatakta yalnız bırakmayı "cinsî teması terketmek" olarak anlamıştır. Ebu Dâvud, Nikah 43 (2145)

AÇIKLAMA:

Ayet-i kerime, kocasına karşı saygıyı terkedip dikbaşlılık edecek kadınlara karşı uygulanması gereken muameleye temas etmektedir. Sırasıyla şunlar yapılacaktır:

1- Önce davranışını düzeltmesi için tatlılıkla nasihat etmek, öğüt vermek.

2- *Yatakta yalnız bırakmak.* Bunu alimler farklı şekillerde anlamışlardır. Çoğunluk (Cumhur) berâber yaşamakla birlikte yanlarına girmemek diye anlar. Bu da yataklarının ayrılmasıyla gerçekleşir. Bazıları: "Aynı yatakta yatar, ancak sırtını çevirir" bazıları: "Beraber yatar ancak cimâda bulunmaz" bazıları "Cimada bulunur, fakat konuşmaz" demişlerdir. Hatta bazı âlimler, ibâreden "kadına sert konuşur" manasını da çıkarmışlardır.

Hammad İbnu Seleme'ye göre âyetteki "yatak ayırma"dan murat cimayı terketmektir.

3- Yaralamaksızın dövmek. Ayetin bu kısmı hadiste yer almamakla beraber kısaca temas edelim: Dinimiz, serkeşlik ve dikkafalılık yapan kadınları te'dibde belli bir yol ta'kib etmeyi emretmiş, en son safhada dayağı tecviz etmiştir. Bu da kayıtlıdır: Yaralayıcı olmamak, başa ve hayatî tehlike arzeden yerlere vurmamak gereklidir. Alimlerimizin çoğu, te'dibî dövmelerde üçten fazla vurmamak gerektiğini söylerler.

556 ٢٢– وعن عليّ بن أبى طالب رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قالَ: [صَنَعَ لَنَا ابْــنُ عَوْفٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ طَعَامــاً فَدَعَانَا فَأكَلْنَا وَسَقَانَا خَمْراً قَبْلَ أنْ تُحَرَّمَ فَأخَذَتْ مِنِّى وَحَضَرَتِ الصَّلاَةُ فَقَدَّمُونِى فَقَرَأتُ: قُلْ يَا أيُّهَا الْكَافِرُونَ لاَ أعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ وَنَحْنُ نَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ فَخَلَطْتُ فنزلت: لاَ تَقْرَبُوا الصَّلاَةَ وَأنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ]. أخرجه أبو داود والترمذى وصححه.

22. (556)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "İbnu Avf (radıyallahu anh) bizim için yemek hazırlayarak bizi davet etti, gittik, yemeği yedik. Arkadan şarap ikram etti, içtik. Bu ziyafet şarabın haram edilmesinden önce idi. Şarab beni sarhoş etmişti. Namaz vakti gelince imam olmamı istediler. Namazda Kâfirûn suresini okudum. Ancak **"sizin taptığınıza ben tapmam"** diyecek yerde "biz, sizin taptığınıza taparız" şeklinde yanlış okudum. Bunun üzerine: **"Ey iman edenler! Sarhoşken, ne dediğinizi bilene kadar, cünübken -yolcu olan müstesna- gusledene kadar namaza yaklaşmayın..."** âyeti nâzil oldu." Ebu Dâvud, Eşribe 1, (3671); Tirmizi, Tefsir, Nisa (3029). Tirmizî hadisin sahih olduğunu belirtir.

AÇIKLAMA:

Dinimiz birçok emir ve yasakları tedricî şekilde vazetmiştir. Şarabın yasaklanmasını da öyle yapmıştır. Şarap hakkında nihâî sözü söylemeden, muhtelif âyetlerle dikkatler şarap üzerine çekilmiş, zararlı olduğu belirtilmiştir. Yukarıdaki âyet, kesin yasağın konmasına yakın bir safhada gelmiştir. Bu ayete göre sarhoşken namaza yaklaşmamak esastır. Bu durum çoğunluğu yatsıdan sonra içme imkânı tanımaktadır.

Bu ayetle şarap içenler pek azalmış, içme işi iyice sınırlanıp düzene sokulmuş oluyordu. Bundan sonra kesin yasak emri gelecektir.

Bu konuyu geniş olarak içkinin yasaklanmasıyla ilgili bahiste inceleyeceğiz (2259-2274 hadisler. Mevzu üzerine tahlilimizi sonuncu hadisten sonraya koyacağız).

557 ٢٣– وعن أبى داود: [أَنَّ رَجُلاً من الأَنْصارِ دَعَاهُ عَبْدُالرَّحْمنِ بن عَوْفٍ وَفيهِ فَأَتَاهُمْ عَلِيٌّ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ فأَمَّهُمْ في الْمَغْرِبِ، وَذَكَرَ الْحَدِيث].

23. (557)- *Ebu Dâvud*'da şu rivayet de var: Ensârdan bir zât kendisine (Hz. Ali'yi) ve Abdurrahmân İbnu Avf'ı yemeğe çağırdı. "Rivâyet, Hz. Ali'nin icabet ettiğini, akşam namazında cemaate imamlık yaptığını belirtir ve hadisi(n devamını yukarıdaki gibi) zikreder. Ebu Dâvud, Eşribe 1, (3671).

558 ٢٤– وعن عليّ أيضاً رَضِىَ اللهُ عَنْهُ أنه قال: [مَا فِي الْقُرْآنِ آيَةٌ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ هذِهِ الآيَةِ: إنَّ اللهَ لاَ يَغْفِرُ أنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ]. أخرجه الترمذى.

24. (558)- Yine *Hz. Ali* (radıyallahu anh) buyuruyor: "Kur'ân-ı Kerîm' de en çok sevdiğim âyet şudur: **"Allah, kendisine ortak koşmayı elbette bağışlamaz, bundan başkasını dilediğine bağışlar..."** (Nisa, 48). Tirmizî, Tefsir, Nisa, (3040).

AÇIKLAMA:

Hz. Ali efendimizin (radıyallahu anh) en ziyade bu âyeti sevmesi, Hâricilere karşı kesin bir delil omasındandır. Çünkü, bu âyet, her bir büyük günahın şirk olduğunu, büyük günah işleyenin (mürtekibü'l-kebîre) cehennemde ebedî kalacağını iddia eden Haricileri açık bir şekilde tekzib etmektedir: Allah şirke düşeni affetmez, ama şirk olmayan günahların hepsini affeder. Öyle ise büyük günah şirk değildir. Bu âyette müşrik olarak ölenin ebedî cehennemde kalacağı açık ise de, tevbe ettiği takdirde imânının makbul olacağı, müşrik iken işlediği günahların hepsinin bağışlanacağı anlaşılmaktadır.

Ulema demiştir ki: *"Allah, iman ve tevbe ile şirk günahını affedeceğini bildirdiğine göre, tevbe ile, şirkin altında kalan bütün günahları affedecek demektir. Üstelik Allah'ın bu meşîeti (affı dilemesi) tevhide inananlardan tevbe etmeyenler hakkındadır. Bu durumda, tevbe etmeden, büyük ve küçük bir günah işlemiş olarak ölen kimse, Allah'ın meşîetine (dilemesine) kalmıştır, dilerse affedip fazlı ve rahmeti ile onu cennetine koyar, dilerse azab edip azabtan sonra cennetine koyar."*

559 ٢٥ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قال: [نَزَلَ قَولُهُ تعالى أَطيعُوا اللّهَ وَأَطيعُوا الرَّسُولَ وَأولِى الأمْرِ مِنْكُمْ في عَبدِاللّهِ بنِ حُذَافَةَ بنِ قَيْسِ بنِ عَدِىٍّ السَّهمى إذْ بعثَهُ رسولُ اللّهِ ﷺ في سَرِيَّةٍ]. أخرجه الخمسة.

25. (559)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: **"Ey iman edenler, Allah'a itaat edin, Peygambere ve sizden buyruk sâhibi olanlara itaat edin"** (Nisa 59) âyeti, Abdullah İbnu Huzâfe İbni Kays İbni Adiy es-Sehmî hakkında, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu bir seriyyeye gönderdiği esnada nâzil oldu." Buhârî, Tefsîr, Nisa 11; Müslim, İmâret 31, (1834); Ebu Dâvud, Cihâd 96, (2624); Tirmizî,Cihâd 3,(1672); Nesâî, Bey'at 28(7, 154, 155).

AÇIKLAMA:

Burada âyetin esbab-ı nüzûlü belirtiliyor! Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Abdullah İbnu Huzafe'yi komutan tâyin ederek bir seriyyenin başında gönderir. Yolda bir ara öfkelenen Abdullah odun toplatır ve yığına ateş attırır. Odunlar tutuşunca askerlere ateşe girmelerini emreder. Emre uyarak ateşin kıyısına kadar gelen erler orada durup: "Biz ateşten kaçmak için Müslüman olduk, nasıl olur da gireriz" diyerek oldukları yerde dururlar. Bir müddet sonra öfkesi dinen komutan emri geri alır. Vak'a Medine'ye dönüşte Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e anlatılınca: **"Ateşe girseydiniz çıkamazdınız, itaat ma'ruftadır"** buyurur. Bu vak'a üzerine **"Ey iman edenler Allah'a itaat edin, Peygambere ve sizden buyruk sâhibi olanlara itaat edin. Eğer bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve âhiret gününe- inanmışsanız, o meseleyi Allah ve Resûlüne havale edin. Böyle yapmanız hayırlı ve netice itibariyle en güzeldir."** (Nisa, 59).

İbnu Hacer rivayeti şu manada açıklar: "Abdullah İbnu Huzâfe'nin emri üzerine askerler ikiye ayrıldı: Bir kısmı emre itâat etmeyi düşünerek ateşin kenarına kadar yürüyüp orada durdu. Diğer kısmı ise emre uymayıp, ateşten kaçma sırasında ona karşı geldiler. İşte Cenab-ı Hak, bu çeşit ihtilaflı durumda nasıl hareket etmeleri gerektiğini mü'minlere bildirmek, onları irşad etmek için bu âyeti inzal buyurmuştur. Ayetin vak'aya bakan kısmı da فَإنْ تَنَازَعْتُمْ فى شَىْءٍ فَرُدُّوهُ إلَى اللّهِ وَالرَّسُولِ ibaresidir. Yani, âyet-i kerime, "Bir şeyin câiz olmadığı hususunda ihtilafa düşerseniz, meseleyi çözmek için Kitap ve Sünnet'e başvurun" emretmektedir. Doğruyu Allah bilir."

Taberî'nin bir rivayetine göre bu ayet Ammâr İbnu Yâsir ile komutanı olan Hâlid İbnu Velid (radıyallahu anhümâ) arasında cereyan eden bir ihtilâf vesilesiyle inmiştir.

Alimler, âyet-i kerimede geçen ulû'l emr yani buyruk sahibi yâni itaat edilmesi gereken kimseler hususunda ihtilaf etmiştir: Kimler ulûl-emrdir?

★ Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'den yapılan sahih bir rivayete göre bunlar ümerâ'dır, yâni idareciler, devleti elinde tutanlar. Meymun İbnu Mihrân ve başkalarından da bunu te'yid eden rivayetler yapılmıştır.

★ Câbir İbnu Abdillah (radıyallahu anh)'dan yapılan rivayete göre ulû'l-emr, ilim ve hayır ehli kimselerdir.

★ Mücâhid, Atâ, Hasanu'l-Basrî ve Ebu'l-Âliye'den yapılan rivayetlere göre ulû'l-emr, ulemâ'dır.

★ Mücâhid'den gelen daha sahih bir rivâyet ulû'l-emr'den maksad Sahâbe'dir demiştir. Bu âyetin oldukça hususi bir tevili olmaktadır. Daha hususi bir te'vili İkrime yapmıştır, ona göre bundan maksad Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'dir.

İmam Şâfiî (rahimehumullah) birinci te'vili tercih ederek ümerâ der ve görüşünü şöyle delillendirir: "İslam'dan önce Kureyş emir tanımaz ve kimseye itâat etmezdi. Bu sebeple işleri yürütmek üzere başlarına tâyin edilecek kimseye itaat etmeleri emredildi. Bu sebeple Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur. **"Kim emîrime itaat ederse bana itaat etmiştir."**

Ayet hususi bir vak'a üzerine nâzil olmuşsa da, âlimler hükmünü umuma hamlederler. *Ulu'l-emr* hususunda yapılan te'villerin hepsi de doğrudur. Belli şartlar ve kayıtlarla ümerâya, ulemaya, sülehâya itaat etmek gerekli olabilir. İslâm anarşiyi kabul etmez.

560 ٢٦– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ [في قوله تعالى: وَمَا لَكُمْ لاَ تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ إلى قوله تعالى: الظَّالِمِ أَهْلُهَا. قَالَ: كُنْتُ أنَا وَأُمِّى مِنَ الْمُسْتَضْعَفِينَ]. أخرجه الشيخان.

26. (560)- Yine *İbnu Abbas* (radıyallahu anh): *"Size ne oluyor da: "Rabbimiz! Bizi halkı zâlim olan bu şehirden çıkar, katından bize bir sahip çıkan gönder, katından bize bir yardımcı lutfet" diyen zavallı çocuklar, erkekler ve kadınlar uğrunda ve Allah yolunda savaşmıyorsunuz?"*

(Nisa 75) âyetiyle ilgili olarak şunu söyledi: "Annem ve ben burada ifâde edilen "zavallılar" arasında idik." Buhârî, Tefsir, Nisa 14, 20; Cenâiz 80.

AÇIKLAMA:

İbnu Abbas "zavallılar" diye tercüme ettiğimiz müstaz'afîn tabirini açıklamaktadır.

Ayeti kerime, zalimlerin elinde kalmış, kurtuluş arayan ve fakat içinde bulundukları aczleri sebebiyle kurtulamayan *mustaz'af* müminler karşısında seyirci kalmayıp, onların kurtarılması için gayret göstermeyi emretmektedir.

Müteâkip rivâyet, *İbnu Abbas*'ın bu açıklamayı yine müstaz'afîn'i konu edinen bir başka ayetle ilgili olarak yaptığını ifade etmektedir.

561 ٢٧- وفي رواية للبخاري: [تَلاَ ابنُ عبَّاس رَضىَ اللّٰهُ عَنْهُما إلاَّ الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ. فقَالَ: كُنْتُ أنا وأمّى مِمَّنْ عَذَرَ اللّٰهُ تعالى. أنا مِنَ الْوِلْدَانِ، وأمّى مِنَ النِّسَاءِ].

27. (561)- *Buhârî'nin* bir rivayetinde şöyle denmiştir: İbnu Abbas (radıyallahu anh): **"Çaresiz kalan, yol bulamayan zavallı erkek, kadın ve çocuklar müstesna"** (Nisa, 98), ayetini tilavet buyurduktan sonra: *"Ben ve annem Allahu Teâla'nın mazur addettiklerindendik, ben çocuklardan, annem kadınlardan mâzurdu"* dedi. (Buhârî,Tefsir Nisa 14, 20).

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivayetin anlaşılması için Nisa suresinin 97. ayetinin bilinmesi lazım. Bu âyette İslâm'ın yaşanamayacağı yerden hicret etmeyenler Allah nazarında sorumlu tutulmaktadır.Yukarıda meâlini kaydettiğimiz 98. ayette, mâzur kabul edilerek sorumlu sayılmayacak olanlar belirtilmektedir: Hicrete gücü yetmeyen zavallı kadın, erkek ve çocuklar. Şimdi 97. ve 98. ayetlerin meallerini okuyalım: **"Kendilerine yazık edenlerin canlarını aldıkları zaman, melekler onlara: "Ne yaptınız bakalım?" deyince, "Biz yeryüzünde zavallı kimselerdik" diyecekler, melekler de: "Allah'ın arzı geniş değil miydi? Hicret etseydiniz ya!" cevabını verecekler. Onların varacakları yer cehennemdir. Orası ne kötü dönülecek yerdir. Çaresiz kalan, yol bulamayan zavallı erkek, kadın ve çocuklar müstesnadırlar. İşte Allah'ın bunları affetmesi umulur. Allah affedendir, bağışlayan-**

dır" (Nisa 97-99). Ulema, bu rivâyette, İslâm fıkhının "çocuk ebeveynden hangisi Müslümansa ona tâbidir" hükmüne delîl bulmuştur.

562 ٢٨– وعنه رضى الله عنه: [أنَّ عبدَالرَّحمنِ بنِ عَوْفٍ وأَصْحَاباً له أتَوا النَّبىَّ ﷺ بِمكَّةَ فقَالُوا يارَسُولَ اللهِ: إنَّا كُنَّا في عِزٍّ ونَحنُ مُشرِكُونَ، فَلَمَّا آمَنَّا صِرْنَا أذلةً فقَالَ: إنِّى أمِرْتُ بالْعَفْوِ فلاَ تُقَاتلُوا. فَلَمَّا حَوَّلَهُ اللهُ تعالى إلى المَدينَة أمَرَهُ بالْقتَالِ فَكَفُّوا: فَأنزَلَ اللهُ تعالى: ألَمْ تَرَ إلى الَّذينَ قِيلَ لهُمْ كُفُّوا أيْديَكُمْ وأقِيمُوا الصَّلاَةَ وآتُوا الزَّكَاةَ إلى قوله ولاَ تُظْلَمُونَ فَتيلاً]. أخرجه النسائى.

28. (562)- Yine *İbnu Abbas* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Abdurrahmân İbnu Avf ve bir kısım arkadaşları, Mekke'de Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gelerek şöyle dediler: "Biz müşrik iken izzet ve itibarı olan kimselerdik. Müslüman olduktan sonra zelil duruma düştük. (Müsaade edin müşriklere karşı koyalım). Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara: **"Ben affetmekle emrolundum. Sakın müşriklerle mü câdeleye kalkmayın"** dedi. Ancak, Medine'ye hicretten sonra Cenab-ı Hakk cihad emretti. Bu sefer onlar durakladılar. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu: **"Kendilerine: "Elinizi savaştan çekin, namaz kılın, zekat verin" denenleri görmedin mi? Onlara savaş farz kılındığında, içlerinden bir takımı hemen, insanlardan, Allah'tan korkar gibi hatta daha çok korkarlar ve "Rabbimiz! bize savaşı niçin farz kıldın, bizi yakın bir zamana kadar te'hir edemez miydin?" derler. Ey Muhammed de ki: "Dünya geçimliği azdır, âhiret, Allah'a karşı gelmekten sakınan için hayırlıdır, size zerre kadar zulmedilmez"** (Nisa, 77). Nesâî, Cihâd 1, (6, 3).

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, müşriklere karşı takip ettiği ana tabyelerden (taktik) biri sabırdı. Mekke hayatında Müslümanlara hep sabır tavsiye etmiştir. Hakaret, eziyet, işkence ve hatta öldürmelere karşı Müslümanlar tek bir silahla mukabele ediyorlardı, sabır. Yukarıdaki misâlde görüldüğü üzere, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e zaman zaman müracaat edip, "Artık tahammülümüz kalmadı.. eskiden izzet ve itibarımız vardı. Şimdi hepsini kaybettik... Bizim de kavim, kabile ve akrabalarımız var, yapılan hakaretlere karşı kendimizi müdafaa edecek güçteyiz, mukabele etmeye izin ver!" diyenler oluyordu. Ama, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* her seferinde bu çeşit talebleri kesinlikle reddediyordu.

Müslümanlara uygulanan boykotun kaldırılmasıyla ilgili teferruatın da gösterdiği üzere, bu güçsüz dönemde sabır, gerçekten, en müessir bir silâh gibi iş görüyordu. Birçok gönüller Müslümanlar'a yapılan zulme isyan ediyor, Müslümanlara karşı yumuşuyordu. *Hz. Hamza* ve Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ)'i İslâm'a kazandıran sebepler arasında sabırla mukabele edilen zulmü de zikretmek gerekir.

Zulme gösterilen sabır bir yandan gönülleri yumuşatırken, öbür yandan zalimler arasında kopmalar, hizipler de meydana getiriyordu.

Hülâsa Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, zulüm, ezip yok edecek bir derecede şiddet kazanıncaya kadar sabır tavsiye etti. Ama ne zaman ezme derecesine ulaşınca "hicret" emretti, yine de mukâbele ve kavga izni vermedi.

Mekke'de cihada izin verilseydi, müşrikler, mü'minleri toptan imha etmeye haklı bir kılıf bulacaklar ve yok edebileceklerdi. Karşılarında, hayatlarını tehdid eden bir cephe bulamayınca saldıramadılar, mücâdeleleri ferdî işkenceler şeklinde oldu. Bu da mü'minlerin hayatta kalmasına, ağır ağır da olsa sayılarının artmasına imkân sağladı.

Cihad izni Medine dönemine aittir. Burada artık bir devlet teşekkül etmişti. Sayı artmıştı, yok edilme vetiresinin dışına çıkılmıştı. Şimdiki şartlarda cihad güç kaynağı, itibâr vesilesi idi. Gerçekten de öyle olmuş, her savaş, elde edilen ganimetlerle maddî olarak güçlenmeye, kazanılan zaferlerle de mânen güçlenmeye itibarın artmasına yol açmıştır.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hayatında sabır-hicret ve cihad prensipleri tarihî seyri içerisinde incelenip, tahlil edildiği zaman görülecektir ki, bunlar arasında, gaye ve hedef açısından herhangi bir fark görmek mümkün değildir. Her üçü de aynı maksadla, şartlara göre başvurulan silahlardır. Sabır zamanında cihad zarar açısından ne ise, cihad zamanında da sabır odur.

İslâm'ın tebliğini kendine gâye edinmiş kimselerin, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in risalet hayatında sabır, hicret ve cihad müesseselerinin yerini çok iyi bilmesi gerekir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın muazzam başarısında birbirine zıd gibi görünen bu üç şeyi yerli yerinde kullanmasının büyük katkısı olmuştur inancındayız. Bu sebeple konu üzerine yaptığımız genişçe bir tahlili hicretle ilgili bölümün (10277-10281) sonunda sunacağız.

563 ٢٩ – وعن خارجة بن زيد قال: [سَمِعْتُ زَيْدَ بن ثَابِتٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ يَقُولُ: أنزلت

هـذه الآيَةُ: وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنـاً مُتَعَمِّداً فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِداً فِيــهَا؛ بَعْدَ الَّتِي فـي الْفُرْقَانِ: وَالَّذِينَ لاَ يَدْعُونَ مَعَ اللهِ إلـهـاً آخَرَ وَلاَ يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللهُ إلاَّ بِالْحَقِّ بِسِتَّةِ أَشْهُرٍ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

وزاد النسائى رحمه الله في أخرى: فَلَمَّا نَزَلَتْ أَشْفَقْنَا مِنْهَا. فَنَزَلَتِ الآيَةُ الَّتِي فِي الْفُرْقَانِ.

29. (563)- *Hârice İbnu Zeyd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Zeyd İbnu Sâbit (radıyallahu anh)'i şöyle derken dinledim: **"Kim bir mü'mini kasden öldürürse cezâsı, içinde temelli kalacağı cehennemdir. Allah ona gazab etmiş, lânetlemiş ve büyük azab hazırlamıştır"**(Nisa, 93) âyeti, Furkân suresindeki **"Onlar, Allah'ın yanında başka tanrı tutup ona yalvarmazlar. Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar..."** (Furkân 68) âyetinden altı ay kadar sonra nâzil oldu."

Nesâî merhumun bir rivayetinde şu ziyâde mevcuttur: **"Kim bir mü'mini kasden öldürürse cezası, içinde ebedî kalacağı cehennemdir"** âyeti indiği zaman (ayette ifâde edilen şiddet sebebiyle) çok korktuk. Bunun üzerine (bize rahatlık getiren) Furkân suresindeki **"Onlar, Allah'ın yanında başka tanrı tutup ona yalvarmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar..."** âyeti nazil oldu." Ebu Dâvud, Fiten 6, (4272); Nesâî, Tahrimu'd-Dem 2, (7, 87, 88).

564 • ٣٠ – وعن سعيد بن جُبير. قال: [قُلْتُ لأبْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا: أَلِمَنْ قَتَلَ مُؤْمِناً مُتَعَمِّداً مِنْ تَوْبَةٍ؟ قَالَ: لاَ. فَتَلَوْتُ عَلَيْهِ الآيَةَ الَّتِي فِي الْفُرْقَانِ فَقَالَ: هذِهِ آيَةٌ مَكِّيَّةٌ نَسَخَتْهَا آيَةٌ مَدَنِيَّةٌ، وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِناً مُتَعَمِّداً]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

30. (564)- *Sa'îd İbnu Cübeyr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a: "Bir mü'mini kasden öldürenin tevbesi makbul olur mu?"diye sordum da bana "Hayır!" diye cevap verdi. Ben de kendisine, Furkân suresindeki : **"Onlar ki Allah'ın yanında başka tanrı tutup ona yalvarmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana kıymazlar... Ancak tevbe eden, inanıp, yararlı iş işleyenlerin, işte Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah bağışlar ve merhamet eder"** (Furkan, 68-70) âyetini okudum. Bana şu cevabı verdi. "Senin okuduğun ayet Mekke'de nâzil olmuştur. Onu Medine'de nâzil olan:

"Kim bir mü'mini kasden öldürürse, cezası, içinde ebedî kalacağı cehennemdir..." (Nisa, 93) âyeti neshetmiştir." Buhârî, Menâkıbu'l-Ensar 29, Tefsir, Nisa 16, Tefsir, Furkan 2, 3, 4; Müslim, Tefsir 16, (3023); Ebu Dâvud, Fiten 6, (4273, 4274, 4275); Nesâî,Tahrîmü'd-Dem 2, (7, 85, 86).

565 ٣١– وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قالَ: [نَزَلَتْ هذه الآيَةُ بِمَكَّةَ؛ وَالَّذِينَ لاَ يَدْعُونَ مَعَ اللهِ إلهاً آخَرَ إلى قوله مُهَاناً. فقالَ الْمُشْرِكُونَ: وَمَا يُغْنِى عَنَّا الإسْلاَمُ، وَقَدْ عَدَلْنَا بِاللهِ تعالى، وقَدْ قَتَلْنَا النَّفْسَ الَّتِى حَرَّمَ اللّهُ تعالى، وَأَتَيْنَا الْفَوَاحِشَ؛ فأنزَلَ اللّهُ تعالى: إلاَّ مَنْ تَابَ الآيَةَ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

وزاد في رواية: فَأَمَّا من دخلَ الاسلامَ وعقله ثمّ قتلَ فلا توْبَةَ له.

31. (565)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: **"Şu âyet: "Onlar Allah'ın yanında başka tanrı tutup ona yalvarmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar, zina etmezler. Bunları yapan, günaha girmiş olur. Kıyamet günü azabı kat kat olur, orada alçaltılarak ebedî kalır"** (Furkan 68-69) âyeti Mekke'de nâzil olduğu zaman müşrikler şöyle dediler: *"İslâmiyet bize ne bahşediyor?* (Hep azab vaad etmekte. Zira) biz Allah'a şirk günahını işledik. Allah'ın haram ettiği cana kıydık,diğer bir çok kötülüklere bulaştık." Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti indirdi: **"Ancak tevbe eden, inanıp yararlı iş işleyenler var ya, işte Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah bağışlar ve merhamet eder"** (Furkan 70).

Bir rivayette şu ziyade var. *"Kim İslâm'a girer ve onu idrak eder, sonra da katil olursa onun tevbesi kabul olmaz."*

566 ٣٢– وفي رواية لأبى داود: [وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِناً مُتَعَمِّداً مَا نَسَخَهَا شَئٌ].

32. (566)- *Ebu Dâvud*'dan gelen bir rivayette de şöyle denmektedir: "Kim kasıtlı olarak bir mü'mini öldürürse, onun günahını hiçbir şey ortadan kaldırmaz." (Fiten 6, 4275).

567 ٣٣– وفي رواية للنسائى والترمذى رحمهما الله: [سُئِلَ ابنُ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا عَمَّنْ قَتَلَ مُؤْمِناً مُتَعَمِّداً ثُمَّ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحاً ثُمَّ اهْتَدَى. فَقَالَ أَنَّى لَهُ تَوْبَةٌ؟ سَمِعْتُ نَبِيَّكُمْ ﷺ يَقُولُ: يَجِئُ الْمَقْتُولُ مُتَعَلِّقاً بِالْقَاتِلِ تَشْخَبُ أَوْدَاجُهُ دَماً.

يَقُولُ أىْ رَبِّ: سَلْ هذَا فِيمَ قَتَلَنِى؟ قال: وَاللّهِ لَقَدْ أنزلَهَا اللّهُ تعالى ولَمْ يَنْسَخْهَا].

33. (567)- *Nesaî* ve *Tirmizî*'den gelen bir rivayette şöyle denir: *"İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ)*'a, bir mü'mini kasıtlı olarak öldürüp sonra tevbe edip, imana giren, güzel ameller işleyen ve hidayete eren bir kimse hakkında soruldu.* Şu cevabı verdi: "Buna nasıl tevbe olur? Ben Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i şöyle söylerken işittim: *"Maktûl, avurtları kana bulanmış olan kâtile asılı olarak getirilir. Kâtili şöyle şikâyet eder: "Ey Rabbim, buna sor bakalım beni niçin öldürdü, suçum ne idi?"*

İbnu Abbas (radıyallahu anh) ilave etti: "Allah'a kasem olsun, Allah bu hükmü indirdi, fakat neshetmedi." Bu nesâî'nin rivayetidir. Nesâî, Tahrîmu'd-Dem 2, (85-87).

568 ٣٤– وعن أبى مجلز في قوله تعالى: [وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِناً مُتَعَمِّداً فَجَزَاؤُهُ جَهنَّمُ. قـال: هِىَ جَزَاؤُهُ فإنْ شَاءَ اللّهُ تعالى أنْ يَتَجَاوَزَ عَنْ جزائه فَعَلَ]. أخرجه أبو داود.

34. (568)- *Ebu Miclez* merhum, **"Kim bir mü'mini kasden öldürürse cezası içinde ebedî kalacağı cehennemdir"** âyeti hakkında şöyle söylemiştir: "Evet, bu cürmün cezası budur. Ancak, Allah dilerse onun bu cezasını affeder." Ebu Dâvud, Fiten 6, (4276).

AÇIKLAMA:

"Kim bir mü'mini kasden öldürürse cezası, içinde ebedî kalacağı cehennemdir" (Nisa, 93) ayeti hakkında Kûfe uleması ihtilâfa düşerek mü'min bir başka mü'mini öldürdüğü takdirde mağfiret olma ihtimali var mı, yok mu diye münâkaşa ederler. Said İbnu Cübeyr, bu hususu sormak üzere İbnu Abbas'a seyahatte bulunur.

İbnu Abbas'ın bu hususta *"Mü'min bir kimse, taammüden bir mü'mini öldürdüğü takdirde, bunun tevbesi yoktur." "Onun cezası ebedî cehennemdir"* dediği meşhurdur. Yaşlılığında da bu mevzuda kendisinden sorulur. Soru sâhibine: **"Kim bir mü'mini kasden öldürürse cezası içinde ebedî kalacağı cehennemdir"** meâlindeki âyeti okur ve ilave eder: "Bu mevzuda en son nazil olan âyet budur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vefat edinceye kadar bunu nesheden başka bir âyet gelmedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan sonra da vahiy gelmedi" der. Adam tekrar sorar: "Tevbe eder, imâna gelir, salih amelde bulunur sonra da doğru yolu bulursa?" İbnu Abbas (radıyallahu anh): "Ona nasıl tevbe ve hidayet olabilir?" cevabını verir.

Bu meselede İbnu Abbâs'ı te'yid eden rivayet çoktur. Ahmed İbnu Hanbel ve Nesâî'nin Hz. Muâviye (radıyallahu anh)'den yaptıkları bir rivâyette Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur:

"Allah iki kişininki hâriç bütün günahları affedebilir. Bu iki kişiden biri kâfir olarak ölen, diğeri de bir mü'mini taammüden (bile bile haksızlıkla) öldüren."

İbnu Abbas (radıyallahu anh)'ın nasih olduğunu söyleyip, hükmünü bina ettiği ayetin nüzûl sebibi de konuya ışık tutar: Ayet, Mikyas İbnu Subâbe hakkında nazil olmuştur. Mikyas ve kardeşi Hişâm Müslüman olmuşlardı. Hişâm'ı Ensar'dan bir Müslüman öldürdü. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* katile haber göndererek Mikyas'a kardeşi Hişâm'ın diyetini ödemesini emretti. Bu emir yerine getirildi. Ancak Mikyas malı aldıktan sonra diyeti getiren elçiyi öldürdü ve irtidâd ederek Mekke'ye kaçtı. Bunun üzerine yukarıdaki âyet nâzil olur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu herifi Mekke'nin fethi günü, af dışı tutar ve yakalandığı yerde öldürülmesini emreder.

Hülasa, kâtil-i müteammide tevbe olmadığını ifade eden rivayetler çoktur. Aksine rivayetler de var. Hatta, bizzat İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın tevbeye kâil olduğuna dâir, kendisinden ikinci bir rivayet de gelmiştir. Bu görüşe delil: **"Kim kötülük işler veya kendine yazık eder de sonra Allah'tan bağışlanma dilerse, Allah'ı mağfiret ve merhamet sâhibi bulur"** (Nisa, 110) âyetidir. Bütün Ehl-i Sünnet âlimleri bu görüşte ittifak ederler. Sahâbe, Tabiin, Etbauttâbiin ve daha sonra gelenler bu meselede ihtilâf etmezler. Buna muhâlif düşen rivayetler tağliz ve tahzire yahi, haksız yere cana kıyma fiilinden yasaklamada şiddetli ve korkutucu bir üslûba başvurulmuş olmaya hamledilmiştir. Cenâb-ı Hakk'ın af kapısı her tevbekâra açıktır.

Bu hususta kaydedilen bir delil, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in İsrailoğullarından naklettiği kıssadır. Kıssaya göre doksan dokuz kişiyi öldüren bir katil, yaptıklarına pişman olarak tevbe imkânı olup olmadığını araştırmaya başlar. "Sana tevbe imkânı yok" diyen râhibi de öldürerek yüze tamamlar. Sonra bir başka râhibe gider. Bu: "Seninle tevben arasına kim girebilir" diyerek sâlihlerin bulunduğu bir köye tevbe ve ibâdet için gitmesini tavsiye eder. Daha yarı yolda iken ölen câni niyyeti sebebiyle affedilir..."

Özetleyerek sunduğumuz kıssayı müteammid katilin de affedilebileceğine delil olarak zikreden ulema der ki: *"Bu durum, şu ümmet-i mer-*

humeden önce gelen milletler için sâbit olursa, bu ümmet için aynı şey evleviyetle câiz olur, çünkü öncekilerin sırtındaki pekçok ağır yükler bu ümmetten kaldırılmıştır."

569 ٣٥ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [لَقِىَ نَاسٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ رَجُلاً فِي غُنَيمَةٍ لَهُ فَقَالَ: السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ. فَأَخَذُوهُ فَقَتَلُوهُ وَأَخَذُوا تِلْكَ الْغُنَيْمَاتِ فَنزلت وَلاَ تَقُولُوا لِمَنْ أَلْقَى إِلَيْكُمُ السَّلَمَ لَسْتَ مُؤْمِناً، وَقَرَأَهَا ابنُ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللهُ عَنهمَا السَّلاَم].

أخرجه الخمسة إلا النسائى، وهذا لفظ الشيخين.

35. (569)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: Müslümanlardan bir grup, (gazve sırasında) sürüsünü otlatan bir kimseye rastladılar. Adam, onlara es-selamu aleyküm diyerek (İslâmî âdaba uygun) selam verdi. Ama onlar adamı yakalayıp öldürdüler ve sürüsüne elkoydular. Bunun üzerine şu âyet indi: **"Ey iman edenler: Allah yolunda cihâda çıktığınız zaman (meselelerin) tam bir açıklanmasını bekleyin. Size (Müslümanca) selam verene, dünya hayatının (geçici) menfaatini arayarak, "sen mü'min değilsin" demeyin. İşte Allah'ın katında birçok ganimetler vardır. Evvelce siz de böyle iken Allah size lutfetti..."** (Nisa, 94).

İbnu Abbâs âyeti okudu ve âyette geçen ve Nafi kıraatına göre esselem olan kelimeyi es-selâm olarak kıraat buyurdu. Buhârî, Tefsir Nisa 17; Müslim, Tefsir 22, (3025); Ebu Dâvud, Huruf ve'l-Kırâat 1 (3974). Yukarıdaki metin Sahiheyn'e aittir.

570 ٣٦ – وعند الترمذى رحمه الله قال: [مَرَّ رَجُلٌ مِنْ بَنِى سُلَيمٍ عَلَى نَفَرٍ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَمَعَهُ غَنَمٌ. فَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ فَقَالُوا: مَا سَلَّمَ عَلَيْكُمْ إِلاَّ لِيَعُوذَ مِنْكُمْ؛ فَقَامُوا فَقَتَلُوهُ وَأَخَذُوا غَنَمَهُ وَأَتَوْا بِهَا رَسُولَ اللهِ ﷺ، فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى الآيَة].

36. (570)- *Tirmizi*'den gelen rivayette şöyle denir: "Benu Süleym'den bir kimse, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashâbından bir gruba uğradı. Adamın beraberinde sürüsü vardı. Gruba selam verdi. Ancak onlar: *"Bu adam kendisini size karşı emniyete almak için böyle (İslâmca) selam verdi. (Bu Müslüman değildir) dediler ve kalkıp adamı öldürüp sürüsüne el koydular. Sürüyle birlikte Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a geldiler. Ancak haklarında Cenâb-ı Hakk vahiy inzal buyurdu."*

571 ٣٧– وعنه رَضِىَ اللهُ عَنْهُ [أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قالَ للْمقْداد: إذَا كَانَ رَجلٌ مؤْمِنٌ يُخفِى إيمَانَهُ مع قَوْمٍ كُفَّارٍ فأظْهرَ إيمَانَهُ فقتَلْتَهُ، فَكَذَلِكَ كُنْتَ أنْتَ تخفِى إيمَانكَ بمكَّةَ قبلُ]. أخرجه البخارى.

37. (571)- Yine *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. Mikdâd (radıyallahu anh)'a: *"Bir kimse içinde yaşadığı kafirlere karşı imanını gizler, (sen karşılaştığın zaman) imânını açığa vurursa (sakın öldürme. Bu hayatını kurtarmak için mü'minim dedi, diyerek onu) öldürecek olursan (cinâyet işlemiş olursun). Nitekim, Mekke'de iken, bir zamanlar sen de imanını gizlemiştin"* Buhârî, Diyât 1.

AÇIKLAMA:

Son üç rivayet: **"Ey iman edenler! Allah yolunda cihâda çıktığınız zaman (meselelerin) tam açıklanmasını bekleyin. Size (Müslümanca) selam verene, dünya hayatının (geçici) menfaatini arayarak "Sen mü'min değilsin" demeyin. İşte Allah'ın katında birçok ganimetler vardır. Evvelce siz de böyle iken Allah size lutfetti.. "** (Nisa, 94) âyetinin nüzûlüne sebep olan hadise üzerinde durulmaktadır. Bununla ilgili haberler arasında farklılıklar var. Hattâ, mal sâhibini öldüren kimsenin ismi de ihtilâflıdır. Rivayete göre Üsâme *İbnu Zeyd*, Muhallim İbnu Cessâme, el-Mikdâd İbnu'l-Esved'dir. Bazı rivâyetlerde isim tasrih edilmez.

Mikdâd'la ilgili rivayetlere göre Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bunun da bulunduğu bir seriyye yola çıkarır. Mikdâd'a şu tenbihte bulunur: *"İmânını etrafındaki kâfirlere karşı gizleyen mü'minlerle karşılaşabilirsin. O imanını sana izhar ettiği halde öldürecek olursan hata edersin. Çünkü, daha önce Mekke'de iken sen de imanını gizliyordun."*

Seriyye, gittiği yere varınca -ki bazı rivayetler burasının Batn-i Idam adında bir yer olduğunu tasrih eder- herkes kaçıp sağa sola dağılır. Sadece çokca malı olan bir kişi, yerinde, malının başında kalır. Bu zat kelime-i şehadet getirerek Müslüman olduğunu söylerse de *Mikdâd* onu öldürür.

Medine'ye dönüşte vak'a Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a rapor edilir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Mikdâd'ı çağırtıp: *"Sen Lâilahe illallah diyen bir kimseyi mi öldürdün? Yarın Lailahe illallah'ın hesabını nasıl vereceksin?"* der. Bunun üzerine yukarıdaki âyet iner.

Kâtilin Cessâme İbnu'l-Esved olduğunu söyleyen rivayette Cessâme' nin tevbe için Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın huzuruna çıktığı vakit: **"Senin için mağfiret yok"** buyurduğu, ağlıyarak huzurundan ayrılan Cessâme'nin yedi gün sonra öldüğü, defnedildiği zaman toprağın kabul etmeyip birkaç sefer dışarı attığı... durum Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)*'a anlatılınca: *"Arz bu arkadaşınızdan daha şerir nicelerini kabul etmiştir, bunu kabul etmeyişinin sebebi, Cenâb-ı Hakk'ın size ders vermek, Lailahe illallah'ın ehemmiyetini göstermek istemesindendir"* buyurduğu sonra onun cesedinin bir dağın uygun yerine atılıp üzerine taş atmak suretiyle defnedildiği anlatılır.

Bu bahis üzerine İman'la ilgili bölümün sonunda geniş tahlil sunduk.

572 ٣٨– وعنه رَضِىَ اللهُ عَنْهُ أيضاً قال: [لاَ يَسْتَوِى الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤمِنِينَ عَنْ بَدْرٍ والخَارِجُونَ إلَيْهَا]. أخرجه البخارى، وهذا لفظه، والترمذى.

وزاد لمَّا نَزَلَتْ غَزْوَةُ بَدْرٍ، قالَ عبْدُاللهِ بْنُ جَحْشٍ وابْنُ أمِّ مَكْتُومٍ: [إنَّا أعْمَيَانِ يَا رَسُولَ اللهِ، فَهَلْ لَنَا رُخْصَةٌ؟ فنزلَتْ: لاَ يَسْتَوِى الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِى الضَّرَرِ، وَفَضَّلَ اللهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً؛ فَهَؤلاَءِ الْقَاعِدُونَ غَيْرُ أولِى الضَّرَرِ وَفَضَّلَ اللهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أجْراً عَظِيماً. دَرَجَاتٍ مِنْهُ: عَلَى الْقَاعِدِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرِ أُولِى الضَّرَرِ].

38. (572)- Yine *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) **"Mü'minlerden özür sahibi olmaksızın (evlerinde) oturanlarla Allah yolunda mallarıyla canlarıyla savaşanlar bir olmaz"**(Nisa, 95) âyetini Bedir savaşına katılanlara uygulayarak şöyle demiştir: *"Bedir savaşına gitmeyip (evlerinde) oturanlarla ona katılanlar bir olmaz"* (Bu rivayet Buhârî'ye aittir).

Tirmizî'nin rivayetinde şu ziyade var:

Bedir Gazvesi olduğu zaman Abdullah İbnu Cahş ve İbnu Ümmi Mektum: "Ey Allah'ın Resûlü, biz âmâyız, bize bir ruhsat var mı?" dediler. Bunun üzerine şu âyet indi: **"İnsanlardan özürsüz olarak yerlerinde oturanlar ile, mal ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler birbirine eşit değildir. Allah, mal ve canlarıyla cihad edenleri, mertebece, oturanlardan üstün kılmıştır. Allah hepsine de cenne-**

ti vaadetmiştir, ama Allah, cihad edenleri oturanlara, büyük ecirler, dereceler, mağfiret ve rahmetle üstün kılmıştır. Allah bağışlar ve merhamet eder.” (Nisa, 95-96). Buhârî, Meğâzi 4; Tefsir, Nisa 18; Tirmizî, Tefsir, Nisa, (3035).

573 ٣٩– وللخمسة إلا أبا داود عن البراء رَضِىَ اللهُ عَنْهُ: [لَمَّا نَزَلَتْ لاَ يَسْتَوِى الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ دَعَا رَسُولُ اللهِ ﷺ زَيْداً فَجَاءَ بِكَتِفٍ يَكْتُبُهَا وَشَكَا ابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ ضَرَارَتَهُ، فَنَزَلَتْ: لاَ يَسْتَوِى الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِى الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللهِ]

39. (573)- el-Berâ (radıyallahu anh) anlatıyor: **“Mü'minlerden oturanlarla Allah yolunda mallarıyla canlarıyla savaşanlar bir olmaz”** (Nisa, 95) âyeti nâzil olduğu zaman Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Zeyd (radıyallahu anh)'i çağırdı. Zeyd bir kürek kemiği ile, âyeti yazmaya geldi. Bu sırada İbnu Mektum gözlerinin âmâ oluşundan yakınıyordu. Bunun üzerine âyetin devamında özür sahipleri istisna edildi: *“Mü'minlerden, özür sâhibi olmaksızın (evlerinde) oturanlarla Allah yolunda mallarıyla canlarıyla savaşanlar bir olmaz..”* Buhârî, Cihâd 31, Tefsir, Nisa 18, Fezâilu'l-Kur'ân 4; Tirmizî, Cihâd 1 (1670), Tefsir, Nisa (3034); Nesâî,Cihâd 4, (6, 10).

AÇIKLAMA:

Hadis, cihada can u gönülden katılan mü'minlerle, cihada katılmayıp evde kalan mü'minlerin arasındaki farkı belirterek cihada katılmaya teşvik maksadıyla nâzil olan âyete “özürsüz olarak” kaydının nasıl konduğunu belirtmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'in mümtaz yönlerinden biri fiilî hadiselere muvafik olarak yirmi üç yılda nâzil olmasıdır. Pekçok ayet bir soru, bir itiraz, bir vak'a ile alakalı olarak nazil olmuştur. Buna kısaca esbâb-ı nüzûl (ayetlerin iniş sebepleri) denir.

Sadedinde olduğumuz rivayette buna güzel bir örnek vardır. Rivayet ayet-i kerimenin ilk defa: *“Mü'minlerden oturanlarla Allah yolunda mallarıyla canlarıyla savaşanlar bir olmaz”* şeklinde nazil olduğu halde, vahyin yazılması sırasında orada hazır bulunan gözleri âmâ *İbnu Ümmi Mektum*'un durumundan yakınması üzerine, âyete gelen ilâve bir vahiy, özür sahiplerini istisna ediyor. Böylece ayet, vahiy sırasında şöyle oluyor: *“Mü'minlerden özür sahibi olmaksızın (evlerinde) oturanlarla Allah yolunda mallarıyla canlarıyla savaşanlar bir olmaz..”*

AMR İBNU ÜMMİ MEKTUM

Ayet-i kerimenin bu muhtevayı kazanmasına sebep olan Amr, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Bilal (radıyallahu anh)'den sonra ikinci müezzinidir. İsminde ihtilâf edilmiş, Abdullah da denmiştir. Yukarıdaki rivayetten de anlaşılacağı üzere gayret-i diniyesi fazla bir zattır. Abese sûresinin nüzûlüne de bu zât vesile olmuştur. Şöyle ki: Bir gün Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kureyş'in ileri gelenlerinden bir grubla belki İslâm'a gelirler de dinin âvamca daha kolay benimsenmesine yardımcı olurlar ümidiyle sohbet ederken, Amr İbnu Ümmi Mektum, önünde kendisini yeden birinin refakatında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yaklaşarak: *"Ey Allah'ın Resulü, bana Kur'ân okut, Allah'ın sana öğrettiğinden bana da öğret"* diye müracaatta bulunur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu zamansız müracaattan memnun kalmaz ve (Rebî'a'nın iki oğlu Utbe ve Şeybe, Ebu Cehl, henüz imanla müşerref olmamış bulunan Abbâs İbnu Abdilmuttalib, Umeyye İbnu Halef, Velid İbnu Muğire gibi Kureyş reisleriyle olan sohbetinin kesilmemesi için) İbnu Ümmi Mektûm'a iltifat buyurmaz. Berikisi arzusunu tekrar tekrar ifâde edince Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* dediğimiz gibi reislerden bazılarını İslâm'a kazandırmak arzusunun şiddetiyle yüzünü ekşiterek berikilerle sohbete devam eder. Ancak, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu davranışından Cenâb-ı Hakk memnun kalmaz ve Habib-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ini Abese suresiyle itâb buyurur: **"Yanına kör bir kimse geldi diye Peygamber yüzünü asıp çevirdi. Ey Muhammed! Ne bilirsin, belki de o arınacak, yahut öğüt alacaktı da bu öğüt kendisine fayda verecekti. Ama sen, kendisini öğütten müstağni gören kimseyi karşına alıp ilgileniyorsun. Arınmak istememesinden sana ne? Sen Allah'tan korkup sana koşarak gelen kimseye aldırmıyorsun"** (Abese 1-10).

Bu vahyden sonra Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* efendimiz her ne zaman Amr İbnu Ümmi Mektum'la karşılaşsa: *"Rabbimin bana itab etmesine sebep olan sevgili dostum merhaba!"* diyerek selam verirdi.

Amr'ın annesi Ümmi Mektum'un adı Atike bintu Abdillah el-Mahzumiyye'dir. Babası Kays Ümmehâtu'l-Mü'minin'den olan Haticetu'l-Kübrâ validemizin dayısıdır.

İbnu Ümmmi Mektûm'un Medine'ye ilk hicret edenlerden olduğu, Dâru'l-Kurrâ'da misafir edildiği rivayetlerde belirtilir. Bedir savaşından az sonra hicret ettiği de söylenmiştir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu ves-*

selâm) Medine'den ayrıldıkça, yerine onu bırakırdı. Tam on üç kere bu vazifeyi deruhte etmiştir. Kadisiye gazvesine sancaktar olarak katılıp orada şehid olduğu belirtilir. Ancak, bazı rivayetler Kadisiye'den döndükten sonra Medine'de vefat ettiğini söyler. Radıyallahu anh.

574 ـ ٤٠ ـ وعن محمد بن عبدالرحمن قال: [قَطَعَ عَلَى أَهْلِ الْمَدِينَةِ بَعْثٌ فَاكْتَتَبْتُ فِيهِ، فَلَقِيتُ عِكْرِمَةَ مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا. فَأَخْبَرْتُهُ فَنَهَانِى أَشَدَّ النَّهْىِ؛ ثُمَّ قَالَ: أَخْبَرَنِى ابْنُ عَبَّاسٍ أَنَّ أُنَاساً مِنَ الْمُسْلِمِينَ كَانُوا مَعَ الْمُشْرِكِينَ يُكَثِّرُونَ سَوَادَهُمْ يَأْتِى السَّهْمُ يَرْمِى بِهِ فَيُصِيبُ أَحَدَهُمْ فَيَقْتُلُهُ أَوْ يَضْرِبُ فَيُقْتَلُ فَأَنْزَلَ اللّٰهُ تَعَالَى: إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلاَئِكَةُ ظَالِمِى أَنْفُسِهِمْ الآيَةَ].

40. (574)- Etbauttâbiîn'den Muhammed İbnu Abdirrahman anlatıyor: (Abdullah İbnu Zübeyr'in hilâfeti sırasında Şamlılara karşı gönderilmek üzere) Medine halkından askerî bir birlik teşkili kararlaştırıldı. Birliğe de yazıldım. Bu esnâda İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın azadlısı İkrime ile karşılaştım, durumu ona anlatmıştım. Bu sefere katılmayı bana şiddetle yasakladı. Sonra da şunu anlattı: "İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) bana haber verdi ki: "Müslümanlardan bir grup (Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde) müşriklerle berâberdi ve onların sayılarını artırıyorlardı. Müşriklere atılan ok, bazan gelip onlardan birine isabet edip öldürdüğü oluyordu. Kılıç darbeleriyle hayatlarını kaybedenler de vardı. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti indirdi: **"Kendilerine yazık edenlerin canlarını melekler aldıkları zaman onlara: "Ne yaptınız bakalım?" deyince, "Biz yeryüzünde zavallı kimselerdik" diyecekler, melekler de: "Allah'ın arzı geniş değil miydi? Hicret etseydiniz ya!" cevabını verecekler, onların varacakları yer cehennemdir. Orası ne kötü dönülecek yerdir"** (Nisa, 97). Buhârî, Tefsir, Nisâ 19; Fiten 12.

AÇIKLAMA:

Burada nüzul sebebi açıklanan âyet, mü'minlere hicreti emreden mühim âyetlerden biridir. Müşriklerin içinde kalıp, onların sayısını artırmak, böylece daha kalabalık görünmelerine sebep olmak bile ağır sorumluluğu gerektiren bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın başka kaynaklarda mufassal olarak açıkladığına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hicretin-

den sonra, Mekke'de İslâm'a girenler olmuştur. Bunlar hicret etmek istemediler. Fakat Mekke'de kalabilmek için Müslümanlıklarını gizlediler. Bedir Savaşı sırasında müşrikler onları da savaşa katılmaya mecbur etti. Savaşta bir kısmı isâbet alarak hayatını kaybetti. Müslümanlar bu ölenler için: *"Bunlar mü'mindiler, icbâr edildikleri için savaşa katıldılar, onlar için Allah'tan mağfiret dileyin"*, dediler. Bunun üzerine yukarıdaki meâlini tam olarak kaydettiğimiz ayet nâzil oldu. **"Kendilerine yazık edenlerin canlarını melekler aldığı zaman..."** Bu âyeti Medine'deki mü'minler Mekke'de kalanlara yazarak, orada kalmada mâzur olmadıklarını bildirdiler. Bunun üzerine onlar Mekke'yi terkettiler. Durumdan haberdar olan müşrikler yolda onlara yetişerek, mâni olup işkenceler yaptılar. Bunun üzerine şu âyet nazil oldu: **"İnsanlardan: "Allah'a inandık" diyenler vardır; Ama Allah uğrunda bir ezaya uğratılınca, insanların ezasını Allah'ın azâbı gibi tutarlar. Rabbinizden bir yardım gelecek olursa, and olsun ki, "Doğrusu biz sizinle berâberdik" derler. Allah herkesin kalbinde olanları en iyi bilen değil midir?"** (Ankebut, 30). Müslümanlar bu âyeti de onlara yazdılar. Mekke'dekiler buna da çok üzülüp, her çeşit hayırdan ümidlerini kestiler.

Bunun üzerine şu âyet nazil oldu: **"Rabbin, türlü eziyete uğratıldıktan sonra hicret eden, sonra Allah uğrunda savaşan ve sabreden kimselerden yanadır. Rabbin şüphesiz bundan sonra da bağışlar ve merhamet eder"** (Nahl, 110).

Medine'dekiler tekrar onlara yazarak *"Allah sizin için kurtuluş imkânı göstermektedir"* dediler. Onlar tekrar Mekke'den çıktılar. Müşrikler tekrar bunlara yolda yetiştiler. Ancak bu sefer aralarında cidal çıktı. Bir kısmı öldü, bir kısmı kurtuldu.

575 ٤١ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما في قوله تعالى: [إِنْ كَانَ بِكُمْ أَذىً مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنتُمْ مَرْضىٰ. قالَ: نَزَلَتْ في عبدالرحمنِ بنِ عوفٍ رَضِيَ اللهُ عنهُ وكَانَ جَرِيحاً].

أخرجهما البخارى.

41. (575)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anh) **"...Yağmurdan zarar görecekseniz veya hasta olursanız, silahlarınızı bırakmanıza engel yoktur. Fakat bütün ihtiyat tedbirlerini alın..."** (Nisa,102) ayeti Abdurrahman İbnu Avf (radıyallahu anh) hakkında, o yaralı iken nâzil oldu" demiştir. Buhârî,Tefsir, Nisa 22.

AÇIKLAMA:

Yukarıda kısmen yazılmış olan ayet uzundur ve salâtu'l-havf'la (korku namazı) ilgilidir. Ayet-i kerime, savaş anında yani tehlikeli, korkulu anlarda namazın nasıl kılınacağını talim buyurur.

Yukarıdaki riayette ayetin kaydedilen kısmı,korku namazı sırasında silah taşıma gereğine temas etmektedir. Alimler, ayette belirtilen meşru mâzeret dışında, korku namazı kılarken silahı bırakmamanın vâcib olduğunu söylerler. Vücub hükmünü, ruhsattan sonra *ihtiyatî tedbir alınması,* gafil yakalanılmaması için ayette gelen emirden çıkarırlar.

Ayet-i kerime savaş sırasında bile olsa namazın bırakılmaması için emir vererek namazın Allah nezdinde ehemmiyetine dikkat çektikten sonra, düşmana karşı tedbirin bu mühim kulluk vazifesini ifa esnasında bile ihmâl edilmemesini emretmesi, hem de istihbab ifade eden bir tavsiye üslubuyla değil, vücub ifâde eden bir emir üslubuyla emretmesi, âyetten ibret alınması gereken bir başka husustur.

Allah indinde namazın ehemmiyeti ve düşman karşısında tedbirin gerekliliğini kavramak için şunu da ilâve edelim ki, İbnu Kesîr'in kaydına göre, düşman karşısında namaz terkedilmez, ancak şartlara göre, üç rek'at, iki rek'at, ima ile eda edilebilecek tek rek'at, buna da gücü yetmiyene tek secde ve hatta namaz niyetiyle "Allahu ekber!" yeterlidir. Bu sonuncu görüşün Câbir İbnu Abdillah, Abdullah İbnu Ömer, Ka'b İbnu Ubey (radıyallahu anhümâ ecmain) gibi büyük sahâbilerden geldiği belirtilir.

576 ٤٢ – وعن يعلى بن أمية قَالَ: [قُلْتُ لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ: لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلاَةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَقَدْ أَمِنَ النَّاسُ فَقَالَ: عَجِبْتُ مِمَّا عَجِبْتَ مِنْهُ فَسَأَلْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ عَنْ ذٰلِكَ فَقَالَ: صَدَقَةٌ تَصَدَّقَ اللّٰهُ تَعَالَى بِهَا عَلَيْكُمْ فَاقْبَلُوا صَدَقَتَهُ]. أخرجه الخمسة إلاّ البخارى.

42. (576)- *Ya'la İbnu Ümeyye* anlatıyor: "Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh)'a: "Ayet-i kerime'de: **"Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman, kâfirlerin size fenalık yapacağından endişe ederseniz, namazdan kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur"** (Nisa, 101) buyuruluyor. Şimdi ise halk emniyet içerisinde, buna rağmen, sefer hâlinde niye namaz kasrediliyor (kısaltılıyor)" diye sordum. Bana şu cevabı verdi:

"Senin gibi, ben de aynı şekilde merak ederek, bu meselede Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sormuştum. Bana şu açıklamayı yapmıştı: "Namazın kısaltılması, Allah'ın sizlere yaptığı bir sadakadır. Rabbinizin sadakasını kabûl edin." Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 4, (686); Tirmizî, Tefsir, Nisa (3037); Ebu Dâvud, Salat 270, (199); Nesaî, Taksiru's-Salat 1 (3,116).

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivayet yolculuk sırasında kılınan namazla ilgili bir rivayettir. Ayet-i kerime yolculuk sırasında namazın kısaltılarak kılınmasına ruhsat vermektedir. Bu ruhsatın yolculukta çoğunlukla rastlanan meşakkate binâen verildiği düşüncesiyle, meşakkatsiz geçen yolculuklarda tam kılınması gereği hususunda kanaat ve tereddüt geçirenler olmuştur. Anlaşıldığına göre bu tereddütü bizzat Ashâb hissetmiş ve Resûl-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den sormuşlar.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yolculuk sırasında namazı kısaltmanın illeti yani asıl sebebinin meşakkat olmayıp bizzat yolculuğun kendisi olduğunu latif bir ifade ile belirtiyor.

Öyle ise, bütün ilahî emirlerde bir illet var, bir de hikmet ve maslahat. İllet, Allah'ın emri veya yasağıdır. Hikmet ve maslahat ise görebildiğimiz dünyevî faydasıdır. Sathî nazarla bakan illetle maslahatı karıştırır, yanlış hükme gider. Bir mühim meselenin anlaşılması için Bediüzzaman'dan bir pasaj sunuyoruz:

"Bir hükmün hikmeti ayrıdır, illeti ayrıdır. Hikmet ve maslahat ise, tercihe sebeptir, icâba icâda medar değildir. İllet ise vücuduna medardır. Meselâ seferde namaz kasredilir, iki rek'at kılınır. Şu ruhsat-ı şer'iyyenin illeti seferdir, hikmeti ise, meşakkattir. Sefer bulunsa, meşakkkat hiç olmasa da namaz kasredilir. Çünkü illet var. Fakat sefer bulunmasa, yüz meşakkat bulunsa, namazın kasredilmesine illet olmaz. İşte bu hakikatın aksine olarak, şu zamanın nazarı ise, maslahat ve hikmeti illet yerine ikâme edip ona göre hükmediyor. Elbette böyle içtihad arziyyedir, semâvî değildir."

İmam-ı Âzam sefer namazının kısaltılması meselesini, hadiste ifade edildiği şekilde vâcib olarak anlamıştır. Binâenaleyh, dört rek'atlı vakitlerin yolculuk sırasında iki rek'at kılınması gerekir. Dört kılmak mekruhtur. İlk iki rekatta oturmadı ise sahih değildir. Şâfiî hazretleri (rahimehumullah) ruhsat olarak anlamıştır, dileyen iki, dileyen dört kılar.

577 ٤٣– وعن عبدالله بن خالد أسيد أنه قال لابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُما [كَيْفَ تُقْصَرُ الصَّلَاةُ

وإنَّمَا قَالَ اللهُ تعَالَى لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلاَةِ إنْ خِفْتُمْ أنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا؟ فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا: يَا ابْنَ أخِى إنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ أتَانَا وَنَحْنُ ضُلاَّلٌ فَعَلَّمَنَا فَكَانَ فِيمَا عَلَّمَنَا أنَّهُ أمَرَنَا أنْ نُصَلِّى رَكْعَتَيْنِ فِي السَّفَرِ]. أخرجه النسائى.

43. (577)- *Ümeyye İbnu Abdillah* İbnu Hâlid merhumun anlattığına göre, Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e şöyle demiştir:

"- Cenâb-ı Hakk âyet-i kerimede: **"Kâfirlerin size fenalık yapacağından endişe ederseniz, namazdan kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur"** (Nisâ, 101) *diyerek (savaş ve korku halinde) kısaltmaya izin verdiği halde, seferde namaz neye dayanılarak kısaltılır?"*

İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) şu cevabı verdi:

"- Ey kardeşimoğlu! Bizler hep dalâlette iken Reshulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize geldi ve dinimizi öğretti. Bize öğrettikleri arasında namazı sefer sırasında iki rekat kılmak da var."

Nesaî'de yer alan rivayet [Taksîru's-Salât Fi's-Sefer 1 (3, 117)] bu mânadadır. Hadisin lafzen bu şekli Nesâî'nin es-Sünenü'l-Kübra'da yer almış olabilir.

AÇIKLAMA:

Abdullah İbnu Ömer'e, sefer namazının sarih olarak Kur'an-ı Kerîm'de bulunmadığı, bununla ilgili olarak Kur'an'dan gösterilen -ve önceki rivayette zikredilmiş olan- Nisa suresinin 101'inci âyetinin esas itibariyle savaşla ilgili olduğu hatırlatılıyor ve seferde kılınan namazın hangi şer'î delile dayanılarak kısaltıldığı soruluyor.

Yüce sahâbî Abdullah İbnu ömer (radıyallahu anh), dinî edillenin Kur'ân-ı Kerim'e münhasır olmayıp Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın söylediği veya yaptığı şeylerin de dinî meselelerde yeterli delil olduğunu hakimâne bir şekilde ifade buyuruyor:

★ Bize her şeyi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öğretti.

★ O'nun öğrettikleri arasında "namazın kısaltılarak iki rek'at kılınması" da var.

★ Delil olarak O *(aleyhissalâtu vesselâm)*'nun sünneti yeterlidir, başka delile ne hacet!

578 ٤٤– وعن قتادة بن النعمان رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [كَانَ أَهْلُ بَيْتٍ مِنَّا يُقَالُ لَهُمْ بَنُو أُبَيْرِقٍ: بِشْرٌ وَبُشَيْرٌ وَمُبَشِّرٌ وَكَانَ بُشَيْرٌ رَجُلاً مُنَافِقاً يَقُولُ الشِّعْرَ يَهْجُو بِهِ أَصْحَابَ رَسُولِ اللهِ ﷺ ثُمَّ يُنْحِلُهُ بَعْضَ الْعَرَبِ يَقُولُ: قَالَ فُلاَنٌ كَذَا، قَالَ فُلاَنٌ كَذَا، وَكَانُوا أَهْلَ بَيْتِ حَاجَةٍ وَفَاقَةٍ فِي الْجَاهِلِيَّةِ وَالإِسْلاَمِ، وَكَانَ النَّاسُ إِنَّمَا طَعَامُهُمْ بِالْمَدِينَةِ التَّمْرُ وَالشَّعِيرُ، فَكَانَ الرَّجُلُ إِذَا كَانَ لَهُ يَسَارٌ فَقَدِمَتْ ضَافِطَةٌ مِنَ الدَّرْمَكِ ابْتَاعَ الرَّجُلُ مِنْهَا فَخَصَّ بِهَا نَفْسَهُ، وَأَمَّا الْعِيَالُ فَإِنَّمَا طَعَامُهُمُ التَّمْرُ وَالشَّعِيرُ. فَقَدِمَتْ ضَافِطَةٌ مِنَ الشَّامِ فَابْتَاعَ عَمِّي رِفَاعَةُ بْنُ زَيْدٍ حِمْلاً مِنَ الدَّرْمَكِ فَجَعَلَهُ فِي مَشْرُبَةٍ لَهُ، وَفِي الْمَشْرُبَةِ سِلاَحٌ دِرْعٌ وَسَيْفٌ، فَعُدِيَ عَلَيْهِ مِنَ اللَّيْلِ فَنُقِبَتِ الْمَشْرُبَةُ وَأُخِذَ الطَّعَامُ وَالسِّلاَحُ، فَلَمَّا أَصْبَحَ أَتَانِي عَمِّي رِفَاعَةُ. فَقَالَ يَاابْنَ أَخِي إِنَّهُ قَدْ عُدِيَ عَلَيْنَا فِي لَيْلَتِنَا فَنُقِبَتْ مَشْرُبَتُنَا وَذُهِبَ بِطَعَامِنَا وَسِلاَحِنَا. قَالَ فَتَجَسَّسْنَا فِي الدَّارِ، وَسَأَلْنَا. فَقِيلَ لَنَا: لَقَدْ رَأَيْنَا بَنِي أُبَيْرِقٍ اسْتَوْقَدُوا فِي هَذِهِ اللَّيْلَةِ، وَلاَ نَرَى فِيمَا نَرَى إِلاَّ عَلَى بَعْضِ طَعَامِكُمْ، وَكَانَ بَنُو أُبَيْرِقٍ قَالُوا، وَنَحْنُ نَسْأَلُ فِي الدَّارِ: وَاللهِ مَا نَرَى صَاحِبَكُمْ إِلاَّ لَبِيدَ ابْنَ سَهْلٍ رَجُلاً مِنَّا لَهُ صَلاَحٌ وَإِسْلاَمٌ، فَلَمَّا سَمِعَ لَبِيدٌ اخْتَرَطَ سَيْفَهُ وَقَالَ: أَنَا أَسْرِقُ؟ وَاللهِ لَيُخَالِطَنَّكُمْ هَذَا السَّيْفُ أَوْ لَتُبَيِّنُنَّ هَذِهِ السَّرِقَةَ. فَقَالُوا: إِلَيْكَ عَنَّا أَيُّهَا الرَّجُلُ فَمَا أَنْتَ بِصَاحِبِهَا، فَسَأَلْنَا فِي الدَّارِ حَتَّى لَمْ نَشُكَّ أَنَّهُمْ أَصْحَابُهَا. فَقَالَ لِي عَمِّي يَا ابْنَ أَخِي. لَوْ أَتَيْتَ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَذَكَرْتَ ذَلِكَ لَهُ. فَأَتَيْتُهُ فَقُلْتُ: إِنَّ أَهْلَ بَيْتٍ مِنَّا أَهْلُ جَفَاءٍ عَمَدُوا إِلَى عَمِّي رِفَاعَةَ فَنَقَبُوا مَشْرُبَتَهُ وَأَخَذُوا سِلاَحَهُ وَطَعَامَهُ فَلْيَرُدُّوا عَلَيْنَا سِلاَحَنَا؛ فَأَمَّا الطَّعَامُ فَلاَ حَاجَةَ لَنَا فِيهِ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: سَآمُرُ فِي ذَلِكَ. فَلَمَّا سَمِعَ بَنُو أُبَيْرِقٍ أَتَوْا رَجُلاً مِنْهُمْ يُقَالُ لَهُ أُسَيْرُ بْنُ عُرْوَةَ فَكَلَّمُوهُ فِي ذَلِكَ فَاجْتَمَعَ فِي ذَلِكَ أُنَاسٌ مِنْ أَهْلِ الدَّارِ. فَقَالُوا يَارَسُولَ اللهِ: إِنَّ قَتَادَةَ وَعَمَّهُ عَمَدَا إِلَى أَهْلِ بَيْتٍ مِنَّا أَهْلِ إِسْلاَمٍ وَصَلاَحٍ

يَرْمُونَهُمْ بِالسَّرِقَةِ مِنْ غَيْرِ بَيِّنَةٍ وَلاَ ثَبْتٍ. قَالَ قَتَادَةُ: فَأَتَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ فَكَلَّمْتُهُ. فَقَالَ: عَمَدْتَ إِلَى أَهْلِ بَيْتٍ ذُكِرَ مِنْهُمْ إِسْلاَمٌ وَصَلاَحٌ تَرْمِيهِمْ بِالسَّرِقَةِ مِنْ غَيْرِ بَيِّنَةٍ وَلاَ ثَبْتٍ. قَالَ: فَرَجَعْتُ وَلَوَدِدْتُ أَنِّي خَرَجْتُ مِنْ بَعْضِ مَالِي وَلاَ أُكَلِّمُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ فِي ذٰلِكَ فَأَتَانِي عَمِّي فَقَالَ: مَا صَنَعْتَ يَا ابْنَ أَخِي؛ فَأَخْبَرْتُهُ بِمَا قَالَ لِي رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَ: اللّٰهُ الْمُسْتَعَانُ فَلَمْ نَلْبَثْ أَنْ نَزَلَ الْقُرْآنُ: إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللّٰهُ وَلاَ تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ: بَنِي أُبَيْرِقٍ خَصِيماً. وَاسْتَغْفِرِ اللّٰهَ: مِمَّا قُلْتَ لِقَتَادَةَ: إِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُوراً رَحِيماً. وَلاَ تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ أَنْفُسَهُمْ إِنَّ اللّٰهَ لاَ يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّاناً أَثِيماً. يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَلاَ يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللّٰهِ وَهُوَ مَعَهُمْ إِذْ يُبَيِّتُونَ مَا لاَ يَرْضٰى مِنَ الْقَوْلِ وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطاً. إِلَى قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ: غَفُوراً رَحِيماً. أَيْ لَوِ اسْتَغْفَرُوا لَغَفَرَ لَهُمْ: وَمَنْ يَكْسِبْ إِثْماً فَإِنَّمَا يَكْسِبُهُ عَلَى نَفْسِهِ. إِلَى قَوْلِهِ: وَإِثْماً مُبِيناً. قَوْلُهُمْ لِلَبِيدٍ. وَلَوْلاَ فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ. إِلَى قَوْلِهِ: فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْراً عَظِيماً. فَلَمَّا نَزَلَ الْقُرْآنُ أَتَى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ بِالسِّلاَحِ فَرَدَّهُ إِلَى رِفَاعَةَ قَالَ قَتَادَةُ فَلَمَّا أَتَيْتُ عَمِّي بِالسِّلاَحِ وَكَانَ شَيْخاً قَدْ عَسِيَ أَوْ قَدْ عَشِيَ: الشَّكُّ مِنْ أَبِي عِيسَى فِي الْجَاهِلِيَّةِ، وَكُنْتُ أَرَى إِسْلاَمَهُ مَدْخُولاً. قَالَ يَا ابْنَ أَخِي هِيَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ تَعَالَى فَعَرَفْتُ أَنَّ إِسْلاَمَهُ كَانَ صَحِيحاً. فَلَمَّا نَزَلَ الْقُرْآنُ لَحِقَ بُشَيْرٌ بِالْمُشْرِكِينَ فَنَزَلَ عَلَى سُلاَفَةَ بِنْتِ سَعْدِ ابْنِ سُمَيَّةَ فَأَنْزَلَ اللّٰهُ تَعَالَى: وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَى وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّى وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيراً. إِنَّ اللّٰهَ لاَ يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ الآيَةَ. فَلَمَّا نَزَلَ عَلَى سُلاَفَةَ رَمَاهَا حَسَّانُ بْنُ ثَابِتٍ بِأَبْيَاتٍ مِنَ الشِّعْرِ فَأَخَذَتْ رَحْلَهُ فَوَضَعَتْهُ عَلَى رَأْسِهَا ثُمَّ خَرَجَتْ فَرَمَتْ بِهِ فِي الأَبْطَحِ ثُمَّ قَالَتْ: أَهْدَيْتَ إِلَيَّ شِعْرَ حَسَّانَ مَا كُنْتَ تَأْتِينِي بِخَيْرٍ]. أخرجه الترمذى.

« والضـافطة » ناس يجلبون الدهن والزبت ونحوهمـا، وقيل هم الذين يكرون من منزل إلى منـزل. « والمشـربة » بضم الراء وفتحها الغرفة. و« عـسى » بالمهملة: كبر وأسنّ، وبالْمُعْجَمَة قلّ بصره وضعف.

44. (578)- Katâde İbnu'n-Nu'mân (radıyallahu anh) anlatıyor: "Kendilerine Benu Übeyrik denen bizden bir âile halkı vardı. Ferdlerinin isimleri Bişr, Büşeyr ve Mübeşşir idi.

Büşeyr münâfık bir kimseydi. Şiir düzer, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashâbını (radıyallahu anh) hicveder, sonra da bu şiiri bir Arab'a nisbet edip: Falanca şöyle dedi, fişmakanca böyle dedi (diye onlardan naklederek kendi yazdığı hicviyeleri okurdu). Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabı bu şiirleri duyunca tanırlar ve: "Allah'a kasem olsun bu şiiri şu habis heriften başkası söylemez -ravi şüphe ediyor: "şu habis herifi" mi derlerdi, yoksa "şu herif" mi derlerdi diye- "onu mutlaka İbnu'l-Übeyrik söyledi" derlerdi.

Bu aile, cahiliye devrinde de İslâm döneminde de hep fakir ve ihtiyaç içinde kaldı. O zaman Medine'de halkın gıdasını hurma ve arpa teşkil ediyordu. Kişi zenginse, beyaz un tüccarı geldiği vakit, o undan satın alır, böylece zenginliğini izhâr ederdi. Fakirlerin yiyecekleri ise hurma ve arpa idi.

Bir seferinde Şam'dan bir tüccâr geldi. Amcam Rifâ'a İbnu Zeyd bir yük beyaz un aldı. Onu meşrübe denen tenezzüh odasına koydu. Meşrübesinde silah, zırh ve kılınç vardı. Bir gece evine giren hırsızlar meşrübeyi yarıp yiyecek, silah orada ne varsa alıp götürdüler. Sabah olunca amcam Rifâ'a bana uğradı ve: "Ey yeğenim, geceleyin evime hırsız girmiş, meşrübemizi yardılar, silah, yiyecek ne varsa götürdüler" dedi. Biz de mahallede bir araştırma yaptık, soruşturduk. Bize: "Bu gece Benu Ubeyrik'leri gördük, ateş yakıyorlardı. Gördüklerimizin bir kısmı mutlaka sizin yiyecekleriniz idi" dediler.

Biz mahallede soruşturma yaparken, Benu Übeyrik de: *"Allah'a kasem olsun, biz (bu işin faili olarak) dostunuz Lebid İbnu Sehl'i görüyoruz"* dediler.

Lebid İbnu Sehl bizden birisiydi, sâlih ve Müslüman bir kimseydi.

Lebid onların sözünü işitince kılıncını çekti: *"Yani ben mi çaldım? Allah'a yemin olsun ya bu hırsızlığı açıklayacaksınız ya da bu kılınçla sizi deşeliyeceğim"* dedi.

Onlar: "Be adam senden bize ne, sen kim, hırsızlık kim" diye lafı çevirdiler.

Mahallede iyice soruşturuyorduk. Sonunda hırsızlığı bunların yaptığı hususunda şüphemiz kalmadı. Amcam bana: *"Ey yeğenim, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a kadar gidip, durumu anlatmaz mısın?"* dedi. Ben de O'na gelip: "Bizden bir aile zalimlik yaptı, amcam Rifâa'yı hedef kılıp meşrübesini yardılar. İçinde silah, yiyecek ne varsa aşırdılar. Hiç olmazsa silahımızı iâde etsinler, yiyeceğe ihtiyacımız yok, onu istemiyoruz" dedim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Ben bunu emredeceğim" dedi.

Benû Übeyrik bunu duyunca, Esîr İbnu Urve adındaki adamlarına gelip bu hususta kendisiyle konuştular.

Mahalle halkından bir grup bu meselede ittifak edip: "Ey Allah'ın Resûlü, Katâde ve amcası bizden salih ve Müslüman bir aile halkını hedef alıp hiçbir delil ve hüccete dayanmadan iftira atıp hırsız diyor" dediler.

Katâde: "Ben de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gidip kendisiyle konuştum. Bana: *"Müslüman ve sâlih oldukları söylenen bir aileyi hedef yapıp delil ve hüccet olmadan hırsızlıkla mı itham ediyorsun?"* dedi. Ben de oradan ayrılıp eve döndüm. "Keşke bir çok malım gitseydi de bu hususta Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a söylememiş olsaydım"diye içten temenni ettim. Derken amcam geldi ve "Yeğenim ne yaptın?" diye sordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bana söylediklerini anlattım. Amcam bana: "Allah yardımcımızdır" dedi. Aradan çok geçmeden şu âyet indi: **"(Ey Muhammed!) Doğrusu insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği gibi hükmedesin diye Kitab'ı sana hak olarak indirdik; hakkı gözet, hainlerden taraf (yani Benû Ubeyrik tarafında) olma. (Katâde'ye söylediğin söz için) Allah'tan mağfiret dile. Allah bağışlar ve mağfiret eder. Kendilerine hainlik edenlerden yana uğraşmaya kalkma. Allah hainlikte direnen suçluyu sevmez. Allah'ın razı olmadığı sözü gece kurarlarken onu insanlardan gizliyorlar da kendileriyle beraber olan Allah'tan gizlemiyorlar. Allah işlediklerinin hepsini bilmektedir. İşte siz, dünya hayatında onları müdâfaa ediyorsunuz, ama kıyamet günü onları Allah'a karşı kim müdâfaa edecek? Veya onların vekâletini kim üzerine alacak? Kim kötülük işler, kendine yazık eder de sonra da Allah'tan bağışlanma dilerse Allah'ı mağfiret ve merhâmet sâhibi olarak bulur" (yani "Eğer onlar tevbe ederse Allah onları bağışlayacaktır"). "Kim günah işlerse bunu ancak kendi aleyhine**

yapmış olur. Allah bilendir, Hakimdir. Kim yanılır veya suç işler de sonra onu bir suçsuzun üzerine atarsa, şüphesiz iftira etmiş, apaçık bir günah yüklenmiş olur" (Lebid'e söyledikleri söz). "Ey Muhammed! (Eğer sana Allah'ın bol nimeti ve rahmeti olmasaydı onlardan birtakımı seni sapıtmaya çalışırdı. Halbuki onlar kendilerinden başkasını saptıramazlar. Sana da bir zarar veremezler. Allah sana Kitap ve hikmet indirmiş, sana bilmediğini öğretmiştir. Allah'ın sana olan nimeti ne büyüktür. Ancak sadaka vermeyi yâhut iyilik yapmayı ve insanların arasını düzeltmeyi gözeten kimseler müstesnâ, onların gizli toplantılarının çoğunda hayır yoktur. Bunları Allah'ın rızasını kazanmak için yapana büyük ecir vereceğiz" (Nisa, 104-114).

Bu âyetler nazil olunca Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a silahlar getirildi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onları Rifâa'ya geri verdi.

Katâde devamla dedi ki: "Ben silahı amcama getirip verdim. Amcam câhiliye devrinde yaşlanmış veya (râvilerden Ebû İsâ'nın tereddüdüne göre) gözleri çok zayıf gören bir ihtiyardı. Bu sebeple ben onun Müslümanlığını biraz karışık görüyordum. Ne var ki silâhı kendisine teslim ettiğim zaman bana: *"Ey yeğenim, bunu Allah için bağışladım"* dedi. O zaman anladım ki, imanı sağlammış.

Yukarıdaki âyetler inince Büşeyr, müşriklere iltihak etti. Gidip Sülâfe Bintu Sa'd İbni Sümeyye'ye misâfir oldu. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti indirdi: **"Doğru yol kendisine apaçık belli olduktan sonra, Peygamberden ayrılıp, inananların yolundan başkasına uyan kimseyi, döndüğü yöne döndürür ve onu cehenneme sokarız. Orası ne kötü bir dönüş yeridir. Allah kendisine ortak koşulmasını elbette bağışlamaz, bundan başkasını dilediğine bağışlar. Allah'a ortak koşan derin bir sapıklığa sapmış olur."** (Nisa, 115-116).

Büşeyr, Sülâfe'nin yanına misafir olarak inince, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şâiri Hassân İbnu Sâbit (radıyallahu anh) kadını taşlayıcı şiirler yazdı. Bunlar kulağına gelince, Sülâfe, Büşeyr'in havıdını başının üzerine koyup götürdü ve sel yatağına fırlattı. Sonra kendisine şunu söyledi: "Defol! Bana Hassân'ın şiirini hediyeden başka bir hayır getirmedin" Tirmizî, Tefsir, Nisa, (3039).

AÇIKLAMA:

Burada *Hassân* İbnu Sâbit'in şiirindeki can yakıcı tesire güzel bir örnek göstermekteyiz. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hassân'a pek çok iltifatlarda bulunmuş, kendisini Ruhu'l-Kudüs'ün takviye ettiğini, şiirlerinin düşman üzerinde kılınçtan daha yaralayıcı olduğunu belirtmiş, düşmanlarını hicvetmesini emretmiştir. Rivâyetler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Hassân'a mahsus olmak üzere mescide bir minber te'sis ettiğini, dostları öven, düşmanları yeren şiirlerini orada inşad ettiğini belirtir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Hassân ve benzerlerine karşı iltifat ve tutumları, günümüzde gazetecilik mesleğine karşı Müslümanların teşkil edecekleri nokta-i nazarın tesbitinde ehemmiyet taşır. Zira, o günün şartlarında hatib ve şairler günümüzdeki gazetecilerin rolünü oynamakta, efkâr-ı umumiyeyi yönlendirmekte idiler.

Yukarıdaki vak'anın devâmına gelince, hadisin el-Müstedrek'teki vechi, merakımızı tatmin edecek ziyâde ihtiva etmektedir. Orada belirtildiğine göre, misafirinin bineğinin semerini fırlatıp attıktan sonra param-parça eden ev sâhibesi, "Sen bana karanlık bir gece yaşattın, Hassân İbnu Sâbit'in (zehir dolu) beyitlerini hediye getirdin asla hayır getirmedin" der ve adamı evinden kovar. Oradan kovulan Übeyrik, Taif'e gider. Orada boş bir eve girer. Ancak bir müddet sonra ev yıkılır ve adamın ölümüne sebep olur.

Kureyşliler şöyle derler: *"Allah'a yemin olsun, Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'i ashabından hangisi terketmişse mutlaka onda hayır yoktur. Hayırlı olan hiçkimse onu terketmemiştir."*

579 ٤٥ – وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [لَمَّا نَزَلَتْ مَنْ يَعْمَلْ سُوءاً يُجْزَ بِهِ بَلَغَتْ مِنَ الْمُسْلِمِينَ مَبْلَغاً شَدِيداً. فَقَالَ رسولُ اللهِ ﷺ: قَارِبُوا وَسَدِّدُوا فَفِى كُلِّ مَا يُصَابُ بِهِ الْمُسْلِمُ كَفَّارَةٌ حَتَّى النَّكْبَةِ يُنْكَبُهَا وَالشَّوْكَةِ يُشَاكُهَا]. أخرجه مسلم، وهذا لفظه، والترمذى ولفظه: شَقَّ ذَلِكَ عَلَ الْمُسْلِمِينَ فَشَكَوا إلى رسولِ اللهِ ﷺ فقال: وَذَكَرَ الحَدِيثَ.

«النكبة» ما يصيب الإنسان من الحوادث.

45. (579)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: **"Kim fenalık yaparsa cezasını görür. Kendisine Allah'tan başka ne dost ne de yardımcı bulur"** (Nisa 123) meâlindeki âyet nâzil olduğu zaman, Müslümanları çok ciddi bir kedere sevketti. Bunun üzerine Hz. Peygamber

(aleyhissalâtu vesselâm) şöyle tavsiye etti: *"Amellerinizde orta yolu ve doğruyu bulmaya çalışın. Mü'mine musibet nevinden her ne ulaşır ise günahlarına bir kefâret olur. Musibet, beklenmedik bir hâdise olmuş, ayağına batan bir diken olmuş farketmez."* Müslim, Birr (2574). Bu metin Müslim'in metnidir. Tirmizî, Tefsir, Nisa (3041). Tirmizî'nin rivayetinde şu ziyade var: "Ayet(in hükmü) Müslümanları çok üzdü. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a şikayet ettiler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şunu söyledi..."

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mü'minleri teselli buyurmakta, günahlara karşı orta yolda gitmenin bir nevi siper olduğunu belirtmektedir. Mü'min beşeriyeti icabı bir kısım günahlar işlese de Rabb-ı Rahîm, onları temizleyici esbabı da yaratmaktadır: Mü'mini üzen, rahatsız eden her çeşit ahval, musibetler, kazalar gibi. Bunlar ne şekilde gelirse gelsin keffâretu'z-zünub olmaktadır. Yeter ki mü'min "doğruyu bulma gayreti içinde olsun" bile bile fenâlıklara meyletmesin.

İyi niyyetin ehemmiyeti burada da kendini ortaya koymaktadır. Zira amellerde doğruyu bulmaya çalışmasının manası budur.

Hadis, ayrıca Ashâb'ın günah karşısında ne kadar hassas, ahireti ilgilendiren durumlarda ne kadar tetikte ve titiz olduğunu göstermektedir.

Müteâkip hadislerde bu hususların daha da tavzih edildiğini göreceğiz.

580 ٤٦ – وعن أبي بكر الصديق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كُنتُ عِنْدَ رسول الله ﷺ فَقَالَ: ألاَ أُقْرِئُكَ آيةً أُنْزِلَتْ عَلَيَّ؟ قُلْتُ: بلى. فأقرأنيها فلا أعلَمُ إلاَّ أنِّي وَجَدْتُ في ظَهري انقصامـاً فتمطَّأتُ لها. فقال ﷺ: ما شأنُكَ يا أبا بكرٍ؟ قُلْتُ: يا رَسُولَ الله بأبي أنْتَ وأُمِّي: وأينا لم يَعْمَلْ سُوءاً وإنَّا لَمَجْزيُّونَ بما عملنا؟ فَقَالَ أمَّا أنتَ يا أبا بكرٍ والمُؤْمنونَ فتُجزَوْنَ بذلك في الدُّنيا حتَّى تَلْقَوْا اللهَ تعالى وليسَ لكم ذُنُوبٌ. وأمَّا الآخَرُونَ فيُجمَعُ لهم ذلك حتَّى يُجزَوْا به يَوْمَ القِيامَة]. أخرجه الترمذى.

« والانقصام » بالقاف: الانكسار « والتمطى » هنا: التمدد الذى هو من مقدمات المرض.

46. (580)- *Ebu Bekir es-Sıddîk* (radıyallahu anh) buyurdu ki: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında oturuyor idim. O'na şu âyet indirildi: **"Kim fenalık yaparsa cezasını görür. Kendisine Allah'tan başka ne dost ne de yardımca bulur"** (Nisa, 123). Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Bana inen bir âyeti sana okutayım mı?"* dedi. Ben: "Pek tabii" dedim. Bana onu okuttu. Sanki belimin ayrıldığnı hissettim ve o yüzden gerindim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Neyin var, ne oldu Ey Ebu Bekr?"* diye sordu. *"Annem babam sana feda olsun Ey Allah'ın Resûlü, dedim, hangimiz kötü amelde bulunmaz ki, demek hepimiz işlediklerimiz yüzünden cezalandırılacağız ha?"* diye üzüntümü ifade ettim.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu açıklamayı yaptı: *"Ey Ebu Bekr, sen ve mü'minler, bunlar sebebiyle dünyada cezalandırılıyorsunuz. Öyle ki Allah'a kavuştuğunuz zaman sizde günah kalmaz. Diğerlerine gelince onlarınkiler biriktirilir, kıyamet günü cezaları toptan verilir.* Tirmizî, Tefsir, Nisa (3042).

581 ٤٧ – وعن علي بن زيد عن أمه. [أَنَّهَا سَأَلَتْ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا عَنْ قوله تعالى: وَإِن تُبْدُوا مَا في أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخفُوهُ يُحَاسِبْكُم به اللّٰهُ الآية. وَعَنْ قوله تعالى: مَن يَعمَلْ سُوءاً يُجْزَ به. فَقَالت: مَا سَأَلَنى عَنْ هذا أَحدٌ مُنْذُ سَأَلْتُ رسول اللّٰه ﷺ فقال: هَذه مُعَاتَبَةُ اللّٰه تعالى الْعَبْدَ بمَا يُصيبُهُ منَ الحُمَّى وَالنَّكْبَة حَتَّى الْبضَاعَة يَضَعُهَا في يَد قَميصه فيَفقدُها فيَفزَعُ لَهَا حَتَّى إنَّ الْعَبْدَ لَيَخرُجُ منْ ذُنُوبه كَمَا يَخْرُجُ التِّبْرُ الأَحْمَرُ منَ الْكير].

47. (581)- *Ali İbnu Zeyd* annesinden anlatıyor: Annesi Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye Cenâb-ı Hakk'ın şu âyetinden: **"...İçinizdekini açıklasanız da gizleseniz de Allah sizi onunla hesâba çeker ve dilediğini bağışlar"** (Bakara, 284) ve keza: **"Kim fenalık yaparsa cezasını görür"** (Nisa 123) âyetinden sordu. Hz. Aişe şu cevabı verdi: "Benim Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan bu hususta sorduğum günden bu yana kimse meseleyi bana sormadı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle cevap vermişti: *"Bu, Allah'ın hastalık ve kazadan tut, cebine koyduğu basit bir eşyanın kaybıyla duyduğu üzüntüye varıncaya kadar mâruz kaldığı musibetlerle kulunu (dünyada) cezalandırmasıdır. Böylece kul, peyderpey günahlarından arınmış olarak çıkar, tıpkı ham altının körükten saf kızıl çıktığı gibi."* Tirmizi, Tefsir, Bakara, (2993).

NOT: **"... İçinizdekini açıklasanız da gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker..."** mealindeki âyeti 510 numaralı hadis vesilesiyle genişçe açıkladı.

582 ٤٨ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما قالَ: [خَشِيَتْ سَوْدَةُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْها أنْ يُطَلِّقَها رسولُ اللّٰهِ ﷺ فقالَتْ: لا تُطَلِّقْنى وَأمْسِكْنى وَأجْعَلْ نَوْبَتى لِعَائشَةَ، فَفَعَلَ فنزلَتْ: فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحاً وَالصُّلْحُ خَيْرٌ. فَمَا اصْطَلَحَا عليه مِنْ شَئٍ فَهُوَ جَائِزٌ]. أخرجهما الترمذى.

48. (582), *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Sevde vâlidemiz (radıyallahu anhâ) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kendisini boşayacağından korkarak: "Beni boşama, nikâhım altında tut, benim sıramı Aişe alsın" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da öyle yaptı. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu: **"Eğer kadın, kocasının serkeşliğinden veya aldırışsızlığından endişe ederse, aralarında anlaşmaya çalışmalarında kendilerine bir engel yoktur. Anlaşmak daha hayırlıdır..."** (Nisa, 128). *"Her ne üzerine anlaşılırsa o câizdir."* Tirmizi,Tefsir, Nisa, (3043).

AÇIKLAMA:

1- Sevde Bintu Zeme'a İbni Kays el-Kureyşiyye vâlidemiz (radıyallahu anhâ), Resulü Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Hz. Hatice (radıyallahu anhâ) validemizin vefatından sonra Mekke'de iken tezevvüc buyurdukları ikinci zevce-i pakleridir. Onunla gerdekleri Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) ile olan gerdeklerinden öncedir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte hicret etti. Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in hilafetlerinin sonlarında vefat etti.

*Tirmizî'd*en alınmış bulunan yukarıdaki hadisi mânen teyid eden başka rivayetler mevcuttur. Mesela Sahiheyn'de Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'den gelen bir rivayette: *"Sevde Bintu Zeme'a kendi gününü Aişe'ye bağışladı. Böylece Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Aişe'ye iki gün ayırıyordu: Biri kendi günü, diğeri Sevde'nin günü."* Müslim'de Ukbe İbnu Hâlid (radıyallahu anh)'den yapılan bir rivayette şu tamamlayıcı bilgi yer alır: "Sevde yaşlanınca [Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la beraberlik] sırasını Aişe'ye bağışladı." Ebu Dâvud'da gelen rivayette, bağışlama sebebi de beyan edilir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*

taksimde birimizi diğerine üstün tutup kayırma yapmaz, adaletli davranırdı. Aynı günde hepimize uğradığı günler nadirdi... Sevde Bintu Zeme'a yaşlanınca Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kendisini bırakacağı korkusuyla: "Ey Allah'ın Resulü benim sıramdaki gün Aişe' nin olsun" dedi. Resûlullah*(aleyhissalâtu vesselâm)* onun bu bağışını kabul buyurdu." Rivâyeti yapan Hz. Aişe şunu ilâve eder: "Biz derdik ki: "Cenab-ı Hakk, **"Eğer kadın kocasının nüşûzundan (serkeşliğinden veya aldırışsızlığından endişe ederse, aralarında anlaşmaya çalışmalarında kendilerine bir engel yoktur. Anlaşmak daha hayırlıdır..."** (Nisa 128) âyetini bu ve benzeri durumlar için inzal buyurmuştu." derdik."

İbnu Sa'd'ın rivayetinde Hz. Sevde: "Seni hakla gönderen Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun, benim artık erkek ihtiyacım yok. Ancak kıyamet günü senin zevcelerinden biri olarak haşredilmek istiyorum. Sana Kitap gönderen Zat-ı Zülcelal'in adına soruyorum, bana kızdığın bir şey sebebiyle beni boşadın mı?" diye sorar. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* boşamadığını belirtince, ziyadesiyle sevinir ve:

"Ben de gündüz ve gecemi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sevgilisi olan Aişe'ye bağışlıyorum" der.

Sevde Bintu Zeme'a (radıyallahu anhâ) meselesi üzerinde bu kadar duruşumuz, yukarıda mealini verdiğimiz ayetin bu hadise üzerine indiğine dair rivayettir. Böylece Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerinden biriyle arasında cereyan eden bir mesele, kıyamete kadar karı-koca arasında geçecek bir hadisenin hükme bağlanmasına Cenab-ı Hakk tarafından vesile kılınmış olmaktadır.

Şimdi âyet-i kerimeye dönüyoruz: Ayette kocasının nüşûzundan korkması halinde anlaşmaları tavsiye edilmekte ve anlaşmanın daha hayırlı olduğuna bilhassa dikkat çekilmektedir.

Nüşûz nedir? Nüşûz, lügat olarak sivrermek, tümsek teşkil etmek, tebârüz etmek gibi mânalara gelir. Ancak âyet-i kerimede bu kelime, erkeğin, kadına karşı beraber yatmayı terketmek, öfke sebebiyle nafakasını kısmak, hanımlarından daha güzel olana meyille kendisinden yüz çevirmek gibi davranışlarla kabalaşmasını, geçimsizleşmesini ve kadının evlilikten doğan haklarını kısmasını ifade eder.

Bu durumda Rabb Teâla, sulh yapmalarını tavsiye etmektedir. Şârihler, bu sulhün -erkeğin birden fazla zevce almış olması halinde- gecelerin taksimi ve nafaka hususunda cereyan eder diye belirtirler: Erkek sohbetin devamı için yüz çevirdiği kadına da bir pay ayırır, kadın erke-

ğin payına razı olursa sulh olur, aksi halde erkek ya hakkını tam olarak edâ eder, yahut ayrılırlar, her hâl u kârda kadın o geçimsiz halde tutulup, eziyet edilmez.

Ayette يصلحا Yusliha kelimesinin يصالحا Yusaliha kırâati de var. Bu kırâate göre müsâlaha olmaları mânası söz konusudur. Yani karşılıklı pazarlıkla bir kısım tâvizler vermek suretiyle anlaşmaları. Buna misal olarak yukarıda zikri geçen vak'a zikredilir. Sevde vâlidemiz, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la zevciyet berâberliğini devam ettirebilmek için kendi nöbetini Hz. Aişe'ye vermiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da buna razı olmuştur. Şu halde kadının, kocayı razı ve cezbedebileceği, hakkı olan mehrinden veya nevbetinden tenzilat ve başkaca fedâkârlık yaparak, veya birşey bağışlayarak aralarını düzeltmeye çalışmasında ve erkeğin de bunu kabul etmesinde bir günah yoktur. Yani karı-koca arasında sulhu sağlayacak karşılıklı fedakârlıklar, almalar-vermeler ödemeler rüşvet sayılmaz, vebâl olmaz.

Ayette sulh yapıp anlaşmak daha hayırlıdır buyrulur, yâni "sulh, ayrılmaktan, geçimsizlikten ve yüz çevirmekten daha hayırlıdır."

Sadedinde olduğumuz ayetin devamı şöyledir:

"... Nefisler menfaatperestliğe meyyaldir. Eğer iyi davranır ve haksızlıktan sakınırsanız bilin ki, Allah işlediklerinizden şüphesiz haberdardır" (Nisa 128).

Bu kısımda Hâlık-ı Hakim insan fıtratını haber veriyor: Şuhha hazır diyor. Şuhh, cimri demektir, menfaatperest diye anlamayı daha muvafık bulduk. Yani menfaati hususunda cimrilik, tâviz vermeyiş onun ayrılmaz vasfıdır, her an yanında hazır olan meylidir. Yani ayetin siyâkına göre: Kadın, kocası üzerindeki hissesinden vazgeçmez; erkek de bir başkasına meyletti ise buna karşı ilgi gösteremez. Bu durumda âyetin gerisi şu mânayı ifade eder: *"Eğer iyi davranır (yani kadınlarınıza adaletle muâmele ederek güzel geçim yolunu tutar ve onlara haksızlık etmekten) sakınırsanız, bilin ki, Allah işlediklerinizden şüphesiz haberdardır, (sizi bu davranışınız sebebiyle mükâfaatlandıracaktır.)"*

MAİDE SURESİ

583 ١ – عن طارق بن شهاب قال: [قَالَتِ الْيَهُودُ لِعُمَرَ بنِ الخَطَّابِ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ: إِنَّكُمْ لَتَقْرَءونَ آيَةً لَوْ أُنْزِلَتْ فِينَا لاَتَّخَذْنَاهَا عِيداً. فقَالَ عُمَرُ: إِنِّى لأَعْلَمُ حِينَ أُنْزِلَتْ وَأَيْنَ

أنزلتْ، وأين رسولُ الله ﷺ حين أنزلتْ يومَ عرفة، وأنا واللهِ بعرفة في يومِ جمعةٍ.
يعنى اليومَ أكملتُ لكُمْ دينكُم]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

1. (583)- *Târık İbnu Şihab* anlatıyor: "Yahudiler, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e şöyle dediler: *"Siz bir âyet okuyorsunuz ki o, şâyet bize inseydi o günü bayram ittihaz eder (her yıl kutlardık)."*

Hz. Ömer (radıyallahu anh) diyor ki: Ben onun indiği ânı ve yeri, indiği sırada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bulunduğu noktayı biliyorum: Arafe günü inmişti. O zaman ben de Arafat'ta idim ve bir cuma günüydü. Kasteddikleri ayet de: **"Size bugün dininizi tamamladık"** (Maide 3) âyeti idi." Buhârî, İman 33; Meğâzî 77; Tefsir, Maide 2; İ'tisam giriş; Müslim, Tefsir 3, (3017); Tirmizî, Tefsir Maide (3046); Nesâî, İman 18, (8, 114); Hac 194, (5, 251).

AÇIKLAMA:

Bazı rivayetlerde, *"Yahudiler..."* şeklinde değil, *"Yahudilerden bir kimse..."* şeklinde gelmiştir. Ayrıca, Kütüb-i Sitte dışında gelen bazı rivayetlerde bu kimse meşhur Yahudi mühtedisi Ka'bu'l-Ahbar'dır. Bu durum, Ka'bu'l-Ahbar'ın sorusu sırasında onların bir grup olduklarına hamledilmiştir.

Yahudilerin: **"Size bugün dininizi tamamladık"** mealindeki âyet bize inseydi biz o günü bayram ilân ederdik" demelerinin sebebi, bu ayetin ifâde ettiği ehemmiyet ve hakikatın büyüklüğü sebebiyledir. Zira dinin, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sağlığında tamamlanmış olması, fevkalâde bir hâdise, Müslümanlara Cenâb-ı Hakk'ın büyük nimetidir. Arkadan onu tamamlayacak bir başka peygamberin gelmiyeceğinin ifadesidir. Hatta, dine beşerî el karışmayacak, ihtiyaç kalmayacak, her meselesiyle semâvî ve ilâhî olacak, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tebliğ ettikleri bütün ihtiyaçlara kâfi gelecek, din hususunda, dinin şâmil olduğu, ibâdat, muâmelat, ukubat, siyasat, iktisâdiyat, hukukiyyat vs. her hususta bir başka dine, yabancı bir sisteme ihtiyaç kalmayacak, kendi kendine yetecek demektir. Böyle bir durumun taraf-ı İlâhîden i'lamı, bildirilmesi, Müslümanlara Rablerinin öylesine muazzam bir nimeti, bir iltifatı, bir teşrifidir ki, kıymetini anlayanlara, hakikaten her yıl bayramlar, merasimler ve şehrayinler yaparak kutlamaya değer.

Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in yukarıdaki cevabı, Yahudilerin değerlendirmesini zımnî şekilde te'yid mâhiyetindedir. Çünkü, Ömer efendimizin yaptığı tarife göre âyet-i kerime, Arafat'ta, cuma gününe mürâdif

kurban bayramı sırasında nâzil olmuştur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cuma günü için de "mü'minlerin bayramıdır" buyurduğuna göre, âyet-i kerime üst üste iki bayramın yaşandığı bir günde inmiş olmaktadır: O gün yıllık olarak her sene, başta Arafat olmak üzere İslâm dünyasının her meskun mahallinde kutlanmakta, namazlar kılınıp kurbanlar kesilmekte, en yeni elbiseler giyilip, ziyaretler, tebrikleşmeler yapılmakta, bir bayramda izhâr edilen sürûr ve şenlikler âzamî derecede yaşanmaktadır. Ayrıca cuma günü de haftalık bayram olarak, diğer günlerden farklı bir muhtevada yaşanmaktadır.

Yukarıdaki cevapta, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in: "Ben âyetin indiği günü ve yeri biliyorum, Arafat'ta, cuma günüydü" şeklinde işâret ederek yetinmesine mukabil, bazı rivayetlerde maksadı sarih olarak ifade etmiştir. Nitekim İshak'ın rivayetinde şöyle der:

"Mezkur âyet-i kerime arafeye mürâdif bir cuma günü nâzil oldu, elhamdülillah her ikisi de bizim için bayramdır." Tirmizî'nin kaydettiği bir rivayette Yahudinin muhatabı İbnu Abbas'tır. İbnu Abbas (radıyallahu anh)'ın verdiği cevap da şöyledir:

"O âyet-i kerime iki bayramın yaşandığı bir günde inmiştir: Cum'a günü ve Arafe günü."

Arafe'yi bayramdan sayıyoruz çünkü akşamı bayram akşamıdır ve ertesi günü kurban günüdür.

584 ٢– وعن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما. في قوله تعالى: [إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ الآيةَ. قَالَ: أُنزِلَتْ فِي الْمُشْرِكِينَ: فَمَنْ تَابَ مِنْهُمْ قَبْلَ أَنْ يُقْدَرَ عَلَيْهِ لَمْ يَمْنَعْهُ ذٰلِكَ أَنْ يُقَامَ فِيهِ الْحَدُّ الَّذِي أَصَابَهُ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

2. (584)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) dedi ki: **"Allah ve Peygamberiyle savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuğa uğraşanların cezası öldürülmek veya asılmak yahut çapraz olarak el ve ayakları kesilmek ya da yerlerinden sürülmektir. Onlara âhirette büyük azab vardır. Şu kadar ki, siz kendileri üzerine kâdir olmazdan (kendilerini ele geçirmezden evvel) tevbe eden (muhâriblerle yol kesen)ler müstesnâdırlar. Bilin ki Allah, çok affedici ve çok merhamet sâhibidir"** (Maide 33-34) âyeti müşrikler hakkında indi. Kendileri mağlub edilmezden önce, kim gelip teslim olursa bu, ona işlediği suç sebebiyle had cezası uygulamaya mani değildir." **Ebu Dâvud, Hudud 3, (4372); Nesâî, Tahrimü'd-Dem 9, (7, 101).**

AÇIKLAMA:

Dinimizde işlenen cinayetlerin cezası, suçun mahiyetine göre değişir. Bazan işlenen suç fiil olarak aynı bile kalsa mâhiyetce farklıdır. Binaenaleyh ceza da farklı olabilir. Bu açıdan yukarıdaki âyette dikkat çekilen "Allah ve Resûlüne savaş açanlar"dan maksad nedir? denince farklı izahlara ulaşılabilmektedir. İslâm âlimleri bunu başlıca üç kısımda mütâlaa etmiştir. Fazla teferruata girmeden kısaca belirtelim:

1- MÜRTEDLER: İster Müslüman ana-babadan büyümüş, isterse önceden kâfir iken sonradan Müslüman olmuş bulunan bir kimse, İslâm dinini terkedecek olsa buna mürted denir. İslâm fıkhında mürtede uygulanacak hükümler vardır.

2- BAGİLER: Daha çok siyasî maksadlı suç işleyenlere bağî denir. Fakihlerce şöyle tarif edilmiştir: Bağî, câiz olan bir te'vil ile haksız yere imama (devlet reisine, devlete) karşı gelen destek ve kudret (menea ve savlet) sahibi kimselerdir." Bununla ilgili ahkam da ayrıdır.

3- KUTTÂUT-TARİK (YOL KESENLER): Bunlar mü'minlerin daha ziyade mallarını ele geçirmek için eylem yapan kimselerdir. Yukarıda kaydedilen âyette bunların kastedilmediği, âlimlerimizin çoğunluğunca kabul edilmiştir. Bu sebeple burada onlar üzerinde biraz durmak istiyoruz.(17)

MUHÂRİB (Eşkiya)

Evvelemirde, dilimize eşkiyâ olarak çevirdiğimiz, âyette geçen "harb açan" tâbiri üzerinde durulmuş ve bundan maksadın, Müslümanların malına, canına kasteden eşkiyalar yani yolkesiciler olduğu belirtilmiştir. Ebû Bekr İbnu'l-Arabî, muhârebeyi şöyle tarif eder: *"Muhârebe, selb (soyma) kastıyla silâh çekmedir, harb kökünden gelir, bu da "silah çekerek Müslüman üzerinde bulunan şeyi soymak istemektir."*

*Bedâyi'*de silah yerine sopa, taş, odun gibi şeyler kullanılmış olsa da fiilin eşkiyâlık sayılacağı belirtilir. Başta İmam Şâfiî olmak üzere birçok âlimler, öldürme olmasa bile, silâh çekerek mala kast eden kimseler, bu şenî fiillerini dağda veya şehirde işleseler bile, âyette zikredilen "muhârib (eşkiyâ)" sayılacağını kabûl etmiştir. Ancak İmam-ı A'zam ve İmam Muhammed, şehir dâhilindeki vak'alarda imdat isteme imkânı olduğu için, bunların "eşkiyalık" değil hırsızlık sınıfına dâhil edilmesi gerektiğini söylemişlerdir.

17– Bu kısım "İslâm'ın Işığında ANARŞİ" adlı kitaptan aynen alınmıştır (s. 329-333).

İmam Mâlik, âyette kastedilen muhâribi (eşkiyâyı) şöyle tarif eder: "Muhârib, yol kesen, nerede olursa olsun insanları korkutup tedhişte bulunan ve yeryüzünde fesâd çıkaran kimsedir. Bu fiillerde bulunan birisi, kimseyi öldürmemiş olsa bile muhâribtir, yakalandığı takdirde öldürülür, öldürülmemiş ise imam (devlet reisi) öldürmek, asmak, çaprazlama el ve ayak kesmek, nefyetmek (sürmek) cezâsından birini vermekte serbesttir." Yine İmam Mâlik'e göre "Tedhiş işini alenî veya gizli yapması arasında fark yoktur. Mal talebiyle korkutmada bulunur, yol keser, veya öldürürse, bu insanlarca duyuldu mu, âyette zikredilen muhârebe vâki olmuştur."

İbnu'l-Arâbî'nin beyânına göre, muhâribin tecziyesi için illâ da Müslüman malına göz dikmesi aranmaz. (Vatandaş durumunda zımnî) kâfirin malına vâki sataşma da aynı şekilde cezâlandırılır.

MUHARİB (EŞKİYA) HIRSIZDAN FARKLIDIR:

Yukarıda belirtilen fiil, şehir dışında vâki oldu ise, bunun hırsızlık sayılamayacağı hususunda ittifak vardır. Şehir dahilinde olduğu takdirde İmâm-ı A'zam ve Muhammed'e göre, -imdat taleb edilebileceği için- hırsızlık addedilmesi gerektiği söylenmiştir. Eşkiyânın hırsız sayılıp, sayılmaması meselesi tecziye açısından mühimdir. Zira hırsızın cezâsı, eşkiyânın cezasına nazaran hafiftir. Nisab miktarı (bir dinarın dörtte biri) mal çalan kimsenin cezası elinin kesilmesinden ibaret olduğu halde, eşkiyanın cezası ayette açıklandığı üzere farklıdır ve çok daha ağırdır.

MUHARİBİN CEZASI: Eşkiya (muharib) hırsızlar grubunda mütâlaa edilmeyince eşkiyâlığın cezasının değişik olacağı açıktır. Nitekim açıklamasına çalıştığımız âyette, eşkiyalar için ölüm, asılma, çaprazlama el ve ayak kesilmesi, sürgün zikredilmektedir.

Âlimler bunlardan birinin verilmesi hususunda bâzı farklı yorumlar ileri sürmüştür. Umumiyyetle kabul edilen esasa göre, âyet-i kerimede sayılan cezâlardan biri, eşkiyâya suçunun nev'ine göre takdir edilir. İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'tan gelen bir rivayete müsteniden başta İmam Şafiî olmak üzere ekser ulemanın görüşüne göre cezalar suçlara göre şöyle takdir edilir:

1- Mal almaksızın sadece öldüren öldürülür.

2- Hem mal alıp hem öldüren öldürülür ve asılır.

3- Öldürmeksizin sadece mal alan çaprazlama el ve ayağı kesilir.

4- Sâdece korkutma ve tedhişte bulunan nefyedilir (sürgün cezası verilir).

İmam-ı Âzam, öldürme ve çalmayı beraber işleyen kimselere verilecek cezalarda devlet reisini şu üç cezadan birini vermekte muhayyer bırakır:

1- Sadece öldürmek,

2- Önce çaprazlama el-ayak kesmek ve sonra öldürmek.

3- Önce öldürmek, sonra asmak.

İmam Şâfiî ve Ebu Yusuf'a göre böyle bir eşkiyanın (yani hem çalan hem öldüren) mutlaka asılması gerekir.Eşkiyânın asılı olarak herkesin göreceği şekilde teşhir edilmesi, bu cezanın verildiğinin herkesce bilinmesi içindir. Böylece, insanlar benzeri suçu işlemekten zecredilmiş olurlar. Bu cezanın had kabul edilerek, maktûlün velisi tarafından affedilebilme ihtimâli olan kısas cezasının dışında bırakılması da cezânın, halka mâtuf zecr yönünden ehemmiyetini ifade eder.

Yol kesen eşkiyâya verilen ölüm cezası hakkında Abdulkadir Udeh şu açıklamayı yapar: "Bu cezâ, insan tabiatıyla alâkalı bir bilgi üzerine mebnidir. Zira kâtili öldürmeye sevkeden şey, başkasını öldürerek, kendisi hayatta kalmayı tercih ettiren bir duygudur. Öyleyse, eğer başkasını öldüreceği sırada kendisinin de aynı şekilde öldürüleceğini bilirse ekseriyetle öldürme işinden vazgeçer. İşte şeriat öldürmeye karşı cezâ olarak, öldürülmeyi takdir etmekle, öldürmeye sevkeden subjektif âmilleri, yine subjektif (ruhî) olan âmillerle bertarâf etmiş oluyor.

NEFİYDEN MAKSAD: Dilimizde sürmek, sürgüne göndermek olarak ifade edilen nefyetmekten Kur'an-ı Kerîm'in muradı hususunda da değişik yorumlar olmuştur. İmam Şâfiî'ye göre nefy, yakalanmayan eşkiyânın ebediyyen takibata tabi tutulmasıdır. Yani kanun kaçağı olarak, yakalanma korkusu ile diyar diyar dolaşmak durumunda olan eşkiyanın sürgün edilmesi demektir. Yakalanınca âyette zikredilen cezalardan uygun olanı verilir.

Ebu Hanife'ye göre, bundan maksad hapsetmektir. Bir mekâna tıkılan kimse, her çeşit dünyevî lezâizden mahrum kalacağından bir nevi "arzdan sürülmüş" durumdadır.

*İbnu'l-Arabî'*de nefiyden hapsetmeyi anlar ve bir yerden bir başka yere sürmenin cezâ sayılmaması gerektiğini iddia eder. Bazı alimler mal ve cana kasdetmeyen tedhiş hareketlerinin şöhret için yapılmış olabi-

leceğini belirterek, sürgün edilmek suretiyle tedhişçinin humule yani adı ve sanının bilinmezliğe mahkum edilmiş olacağını, kimsenin kendisinden bahsetmemesine vesile olacağını, böylece arzusunun zıddıyla cezâlandırılmış olacağını söylerler.

MAĞLUBİYETTEN ÖNCE TEVBE:

Kur'ân-ı Kerim'de yol kesen eşkiyalara (muhâriblere) verilecek cezalarla alâkalı pasajın sonunda yapılan istisna, yâni **"... Siz kendilerine kaadir olmazdan (kendilerini ele geçirmezden) evvel tevbe eden (muhâriblerle, yolkesen)ler müstesnâdırlar, bilin ki, Allah çok affedici ve çok merhamet sâhibidir"** âyeti, tevbekâr olan ve mukâvemeti terk ederek teslim olan âsilerin cezâ dışı tutulmalarını gerektirmiştir. Hattâ "evvelce yapmış oldukları cerhten, katilden, ahz-ı maldan dolayı hukuk-ı umumiyye nâmına mes'ul olmazlar." Bâz fakihler, tevbelerinin şâyan görülebilmesi için yolculardan almış oldukları malları da –mevcut ise aynen, değilse bedelen- sâhiblerine iâde etmeleri gerektiğini, aksi takdirde haklarındaki hadd cezâsının sâkıt olmayacağını ileri sürmüşlerse de, racih görüş sâkıt olacağına kâil olan görüştür.

585 ٣– وعن البراء رضي الله عنه قال: [مَرَّ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ بيهودي مُحَمَّمٍ مَجْلُودٍ فَدَعَاهُمْ فَقَالَ: هَكَذَا تَجِدُونَ حَدَّ الزَّانِي فِي كِتَابِكُمْ؟ قَالُوا نَعَمْ. فَدَعَا رَجُلاً مِنْ عُلَمَائِهِمْ فَقَالَ: أَنْشُدُكَ بِاللهِ الَّذِي أَنْزَلَ التَّوْرَاةَ عَلَى مُوسَى أَهَكَذَا تَجِدُونَ حَدَّ الزَّانِي فِي كِتَابِكُمْ؟ قَالَ لاَ؛ وَلَوْلاَ أَنَّكَ نَشَدْتَنِي بِهَذَا لَمْ أُخْبِرْكَ، نَجِدُهُ الرَّجْمَ. وَلَكِنَّهُ كَثُرَ فِي أَشْرَافِنَا فَكُنَّا إِذَا أَخَذْنَا الشَّرِيفَ تَرَكْنَاهُ، وَإِذَا أَخَذْنَا الضَّعِيفَ أَقَمْنَا عَلَيْهِ الْحَدَّ، فَقُلْنَا تَعَالَوْا فَلْنَجْتَمِعْ عَلَى شَئٍ نُقِيمُهُ عَلَى الشَّرِيفِ وَالْوَضِيعِ. فَجَعَلْنَا التَّحْمِيمَ وَالْجَلْدَ مَكَانَ الرَّجْمِ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَوَّلُ مَنْ أَحْيَا أَمْرَكَ إِذْ أَمَاتُوهُ؛ فَأَمَرَ بِهِ فَرُجِمَ. فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى: يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ لاَ يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ. إِلَى قَوْلِهِ: إِنْ أُوتِيتُمْ هَذَا فَخُذُوهُ وَإِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا. وَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى: وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ. وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ. وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ فِي

الْكُفَّارِ كُلِّهَا]. أخرجه مسلم، وهذا لفظه وأبو داود.

3. (585)- *Hz. Berâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yanına yürür kömürle karartılmış ve dayak atılmış bir Yahudi getirdiler. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Yahudileri çağırarak: *"Kitabınızda zina haddini (cezasını) böyle mi buluyorsunuz?* diye sordu.

"Evet" dediler.

Sonra Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* onların âlimlerinden birini çağırdı ve *"Musa'ya, Tevrat'ı indiren Allah aşkına soruyorum, zina edenin haddini kitabınızda böyle mi buluyorsunuz?"* dedi. Âlim:

– *Hayır! Eğer bana böyle yemin vererek sormasa idin sana haber vermezdim. Kitapta recm buluyoruz. Fakat, zina vak'aları eşrafımız arasında çoğaldı. Artık şerefli birini bu suçla yakalarsak onu bırakır olduk. Ancak bîçare birisini yakalarsak ona haddi tatbik ediyoruz. Kendi aramızda şöyle dedik: "Gelin aramızda öyle bir ceza şeklinde anlaşalım ki o, eşraftan olsun, halktan olsun herkese tatbik edilsin. Sonunda recm yerine suratın kömürle boyanıp dayak atılmasında ittifak ettik."*

Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Allahım, onların öldürdüğü emr-i şerifini ilk ihya edip dirilten ben olayım" dedi ve had cezasının tatbikini emretti, zâni hemen recmedildi. Bunun üzerine şu âyet indi: **"Ey Peygamber! Kalbleri inanmışken ağızlarıyla "inandık" diyenler, Yahudilerden yalana kulak verenler ve başka bir topluluk hesabına casusluk edenlerden inkara koşanlar seni üzmesin. Sözleri asıl yerlerinden değiştirirler de "Böyle bir (fetva) size verilirse alın, verilmezse kaçının" derler..."** (Maide 41). Az sonra Allah Teâla şu ayeti indirdi: **"Allah'ın idirdiği ile hükmetmeyenler, işte onlar kâfirlerdir..." "Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler işte onlar zâlimlerdir..." "...Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler, işte onlar fâsıklardır!"** (Maide 44, 45, 47).

Bu âyetlerin hepsi kâfirler hakkında nazil olmuştur." Müslim, Hudud 28, (1700); Ebû Dâvud, Hudud, 26 (4448).

586 ٤ – وفي أخرى لأبي داود عن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قالَ: [هذهِ الآياتُ الثّلاثُ خَاصّةً نَزَلتْ في قُرَيظَةَ وَالنَّضِيرِ.]

« والتحميم » تَسْوِيدُ الوجه بالحمم، وهو الفحم.

4. (586)- *Ebu Davud'un İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ)'dan kaydettiği bir başka rivayette şöyle demiştir:

"Bu üç âyet hassaten Kureyza ve en-Nadir Yahudileri hakkında nâzil oldu." Ebu Dâvud, Diyât 2, (356).

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivayet, Yahudilerin kitaplarını tahrif etmeleriyle ilgili müşahhas bir örnek sunmaktadır. Ayrıca adaletsizliğin, şerî ahkâmın tatbikat dışı kalmaya yüz tutmasının nasıl başladığı hususunda da bir fikir vermektedir.Cemiyetin nüfuzlu ve şerefli tabakalarının tefessühü ve adaletin onlara eksik uygulanması.

Bu vak'a hemen hemen bütün hadis kitaplarında çok farklı tariklerle rivayet edilmiştir. Rivayetler değiştikçe vak'ayı aydınlatıcı farklı ziyadelere rastlanmaktadır. Nitekim Müslim'de Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den yapılan bir rivayette, Yahudilerin "zina edenlerin yüzünü boyarız" şeklindeki cevapları üzerine, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Doğru söylüyorsanız, o halde Tevrat'ı getirin!" emreder. Yahudiler Tevrat'ı getirip ilgili bahsi okumaya başlarlar. Recm âyetine gelince, okuyan genç -ki bazı rivayetler adının Abdullah İbnu Surya olduğunu tasrîh eder- elini recm ayetinin üzerine koyup, sonraki âyetleri okumaya devam eder. Cemaatte bulunan Yahudilikten mühtedi, büyük âlim Abdullah İbnu Selam (radıyallahu anh), elini kaldırıp atladığı âyeti okumasını söyler.

Böylece, Tevrat'ta recm âyetinin varlığı anlaşılınca, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zânilerin recmedilmesini emreder.

Bazı şârihler, bunların Hayber Yahudilerinden olduğunu, hadisenin dördüncü hicrî senede Zilkade ayında cereyan ettiğini belirtir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Tevrat'ta zinanın hükmü nedir? diye sorması, mevzuyu bilmediğinden değil, onları kendi kitaplarıyla ilzam etmek gayesine bağlıdır. Nitekim, verdikleri cevapla yetinmeyip, "Getirin Tevrat'ı" emreder. O husustaki bilgisi, vahy-i ilâhi ile de olabilir, Abdullah İbnu Selâm gibi mevzuyu bilen birisinin önceden söylemiş olmasıyla da olabilir.

Abdullah İbnu Selam (radıyallahu anh) Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Medine'ye hicret ettiği zaman, vech-i mübâreklerini

görür görmez: "Bu simada yalan olamaz" diyerek derhal Müslüman olmuş genç bir Yahudi âlimidir. Benû Kaynuka kabilesindendir. İslâm'dan önceki adı el-Husayn idi, Müslüman olunca Abdullah ismini Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* efendimiz vermiştir. Kendisinden iki oğlu Yusuf ve Muhammed ile Enes İbnu Mâlik, Zürâre İbnu Evfa hadis rivayet etmişlerdir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, onun hakkında : **"O, cennette on kişinin onuncusudur"** buyurarak cennetle müjdelemiştir. Muâz İbnu Cebel de: *"İlmi dört kişi nezdinde arayın: Uveymir Ebu'd-Derda, Selman, İbnu Mes'ud ve İbnu Selam (radıyallahu anhüm ecmain)"* buyurmuştur. Hicrî 43 yılında vefat etmiştir.

HADİSTEN ÇIKARILAN HÜKÜMLER

Ulema yukarıdaki hadisten çeşitli hükümler çıkarmış, bunların bazılarında ittifak ederken bazılarında ihtilaf etmişlerdir. Mühimlerini kaydediyoruz:

1- Ahmed İbnu Hanbel ve İmam Şâfiî ve İmam Ebu Yusuf hazerâtı bu hadisten hareketle muhsan (recm cezasının tatbikini gerekli kılan vasıfları taşıyan kimse) olmak için kişinin Müslüman olması şartı aranmaz"demişlerdir. Mâlikîlere ve çoğunlukla Hanefîlere göre ise muhsan olabilmek için gerekli şartlardan biri de İslâm'dır. Zira Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan şu hadis rivayet edilmiştir: *"Allah'a şirk koşan kimse muhsan değildir."* Ayrıca: "Buradaki tatbikat da delil olamaz. Çünkü bu, İslâm'a göre değil, Tevrat'a göredir. Tevrat da recm muhsan olana tatbik edilir diye bir kayıt koymaz" demişlerdir. Ancak bu düşüncede olanlara: Allah Teâla: **"Aralarında Allah'ın indirdiğiyle hükmet"** (Mâide, 48) demişken Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* nasıl olur da şeriatde olmayan bir şeyle hükmetmiş olur?" demişlerdir. Keza "Tevrat'a göre recm, muhsan olmayana da tatbik edilir" sözüne de itiraz edilmiştir. Çünkü, Tevrat'taki recm hükmünü beyan sadedine, Taberânî'de, Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'den şu rivayet gelmiştir. "Muhsan olan kadın ve erkek zina ederler ve yeterli delil de ikâme edilirse derhal recmedilirler, kadın hâmile ise ona çocuğu doğuruncaya kadar mühlet verilir."

2- İslâm memleketinde zina cürmünü işleyenlere recm cezasının verilmesi vâcibtir.

3- Kâfirlere şeriatın fürûu da tatbik edilir. Ancak bu meselede ulema ihtilâf etmiştir. Bazıları "Gayr-ı müslimler, şeriatın sâdece asl'ına muha-

taptır, furû'dan sorumlu değildir" demiştir. Diğer bir kısmı da: "Kâfirler şeriatın emirlerine değil, nehiylerine (yasaklarına) muhataptır" demiştir.

4- Bazı âlimler: "Küffâr, müracat ettiği takdirde, Müslüman mahkemeler, dâvaya, İslâm şeriatına göre bakar" demiştir. Bu meselede de bazı ihtilaflar olmuştur. Hicaz ve Irak ulemasından bir kısmına göre hâkim davaya bakmak zorunda değildir. *İmam Mâlik, Atâ, Şa'bî, Nehaî* bu görüştedir. Bir kavline göre Şâfiî hazretleri de böyle hükmetmiştir. Zuhrî (rahimehumullah) şöyle der: *"Sünnet olan zımmîleri, hukuk , muâmelât ve mirâs işlerinde kendi dinlerine bırakmaktır. Ancak kendileri mürâcaat ederek bizim hükmetmemizi taleb ederlerse, o zaman şeriatımıza göre aralarında hüküm veririz."*

Bazı âlimler, gayr-ı müslimlerin müracaatı halinde Müslüman hâkimin muhayyer olmadığını, İslâm'a göre hükmetmek mecburiyetinde olduğunu söylemişlerdir. Bunlara göre muhayyerlik neshedilmiştir. Hanefîler bu görüştedir. Şafiî hazretlerinin bir kavli de böyle, Ömer İbnu Abdilaziz, ve Zührî de bu paralelde görüş beyan etmişlerdir. İmam-ı Âzam şu teferruata da yer vermiştir: "Müslüman mahkemesine karı-koca berâber gelirse aralarında adâletle hüküm vermek icab eder; yalnız kadın gelir de kocası râzı olmazsa hâkim hükmü vermez" demiş, İmâmeyn ise hüküm verebileceğine kâil olmuştur.

587 ٥ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [كَانَ قُرَيظَةُ والنَّضِيرُ، وَكَانَ النَّضِيرُ أشْرَفَ مِنْ قُرَيْظَةَ فَكَانَ إذَا قتلَ رَجُلٌ مِنْ قُرَيْظَةَ رجلاً مِنَ النَّضِيرِ قُتِلَ بهِ، وإذَا قتلَ رَجُلٌ مِنَ النَّضِيرِ رَجُلاً مِنْ قُرَيْظَةَ فُدِيَ بِمائَةِ وَسقٍ مِنْ تَمرٍ. فلمَّا بُعِثَ النَّبِيُّ ﷺ قَتَلَ رجلٌ مِنَ النّضِيرِ رَجُلاً مِنْ قُرَيظَةَ فقَالُوا: ادفَعُوهُ إلينَا نَقتُلْهُ. فقَالُوا: بينَنَا وبينَكُمْ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَأتَوهُ. فأنزلتْ: وَإنْ حَكَمْتَ فَاحْكُمْ بينَهُم بِالْقِسْطِ؛ وَالْقِسْطُ: النَّفْسُ بِالنَّفْسِ ثُمَّ نَزَلَتْ: أفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبغُونَ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

5.(587)- *İbnu Abbas* (radyallahu anhümâ) anlatıyor: Kureyza ve en-Nadir, Medine'de yaşayan Yahudilerden iki kabile idi. Bunlardan en-Nadir kabilesi Kureyza kabilesinden daha şerefli kabul ediliyordu. Sözgelimi, Kureyza kabilesine mensup birisi, en-Nadir'den birini öldürecek olsa kısas olarak katil öldürülürdü, ama en-Nadir'den bir kimse Kureyza'dan birisini öldürecek olsa, yüz vask hurma ile fidye ödenirdi (katil öldürülmezdi). Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın peygamberliğinden

sonra en-Nâdir'den birisi Kureyza'dan bir adam öldürdü. Kureyzalılar: "Katili bize teslim edin, onu öldüreceğiz" dediler. Öbür taraf "Sizinle bizim aramızda Muhammed hakem olsun" dediler ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a geldiler. Bunun üzerine şu âyet indi: **"... Eğer hükmedersen, aralarında adaletle hüküm ver. Allah âdil olanları sever"** (Maide 43). Adaletle hükümden maksat "cana mukabil can"dı. Daha sonra şu âyet indi: **"Câhiliye devri hükmünü mü istiyorlar? Yakinen bilen bir millet için Allah'tan daha iyi hüküm veren kim vardır?"** (Maide, 50). Ebu Dâvud, Diyât 1, (4494), Akdiye 10, (3591); Nesâî, Kasâme 7, (8, 18).

AÇIKLAMA:

Bu rivayet de Yahudilerin, bir kısım hukukî ihtilaflarını çözdürmek üzere Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e zaman zaman müracaat ettiklerini ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu durumlarda nasıl davranması gerektiğini belirten vahiyler geldiğini göstermektedir.

Burada, gayr-i müslimlerin mürâcaatı hâlinde, Müslüman hâkimin meseleye bakıp bakmamakta muhayyer olduğunu söyleyenlerin delili görülmektedir. Zira âyet: **"Eğer hükmedersen..."** diyerek kayıt koymaktadır, "hükmet" emrini vermemektedir.

Ancak, hükmedilirse, "adaletle" hükmedilecektir. Ayet, bir cinayet vak'ası sebebiyle indiği için, İbnu Abbas "adaletle hükmetme"yi "cana mukabil can" olarak açıklamıştır.

Ancak, daha sonra inmiş olan *"... yakinen bilen bir millet için Allah'tan daha iyi hüküm veren kim vardır?"* (Maide 50), âyetinin de tasrih ettiği üzere, adaletle hükmetmekten murad, arzedilen mesele ne olursa olsun İslâm şeriatı ile hükmetmektir.

Bu ayetle, Kureyza kabilesi ile Benu Nadr kabilesi arasındaki hukukî farklılık kaldırılmış olmaktadır. Rivayette açıklandığı üzere İslâm'dan önce, Kureyza ile Benû Nadr, aynı şeref ve değerde değildirler: Benû Nadr'ın maktûlleri için Benu Kureyza tam diyet öderken, Benu Kureyza'nın maktulleri için Benu Nadr diyetin yarısını ödemektedir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* nazil olan âyet üzerine: "Ben, Kureyza'nın kanı Nadr'in kanına, Nadr'in kanı Kureyza'nın kanına eşittir diye hükmediyorum. Birinin diğeri üzerine ne kanda, ne diyette, ne de yaralamada üstünlüğü yoktur." deyince, Benu Nadr öfkelenir ve: "Biz buna râzı olamayız!" diye itiraz eder. Bunun üzerine: **"Cahiliye devri hükmünü mü üstiyorlar?.."** (Maide 50) meâlindeki vahy-i İlahî onları kınar.

588 ٦– وفي أخرى لأبي داود: [فإنْ جاءُوكَ فاحكُم بينهُم أوْ أعرِض عنهُم فنسخت قَالَ فاحكُم بينهُم بِما أنزلَ اللهُ].

ولهُما في أخرى: قَالَ كانَ بنو النَّضير إذا قتلُوا من قُرَيظة أدَّوا نصْف الدِّيَة، وإذا قَتَل بنو قُرَيظَة مِن بنِى النَّضير أدَّوا إليهم الدِّية كَاملةً فَسوَّى بينهم رسول الله ﷺ .

6. (588)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) Ebu Davud'un kaydettiği bir diğer rivayette şu açıklamayı yapar: **"Eğer sana gelirlerse aralarında hükmet, yahut onlardan yüz çevir, yüz çevirirsen sana bir zarar vermezler"** (Maide 42) ayeti neshedildi ve şu emir geldi: **"...Allah'ın indirdiği ile aralarına hükmet!..."** (Maide 48). Ebu Dâvud, Akdiye 10, (3590).

Yine Ebu Dâvud ve Nesâî'de gelmiş olan bir diğer rivayette şöyle denir: "Benu'n-Nadirliler Kureyza'dan birini öldürecek olsalar diyet olarak normal bedelin yarısını öderlerdi. Buna mukabil Benu Kureyzalılar Benu'n-Nadir'den birisini öldürecek olsalar kan bedeli olarak tam diyet öderlerdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu farklılığı kaldırdı ve aralarını eşitledi." Ebu Dâvud, Diyât 1, (4494), Akdiye 10, (3591); Nesâî, Kasâme 7, (8, 18).

589 ٧– وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ رسولُ الله ﷺ يُحرَسُ ليْلاً حتَّى نَزَلَ: وَاللهُ يعْصِمُكَ منَ النَّاسِ. فأخرَجَ رسولُ الله ﷺ رأسَهُ منَ القُبَّة فقَالَ: يا أيُّها النَّاسُ انْصرِفُوا فقَدْ عصَمَنِى اللهُ تعالى].

7. (589)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* geceleyin beklenerek korunuyordu. Ancak: **"...Allah seni insanlardan korur"** (Maide 67), âyeti inince Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* başını çadırdan çıkarıp: *"Ey insanlar dağılın, artık beni Allah koruyor"* diye seslendi. Tirmizî, Tefsir, Mâide, (3049).

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mazhar olduğu ilâhî himaye pek çok açıklamalara ve bazan farklı yorumlara sebep olmuş bir meseledir.

Görüldüğü üzere, ilâhî muhâfaza âyetle teyid edilen bir vak'adır. Hemen hatıra gelen bir husus şudur. Geceleyin nöbetçilerin kaldırılması hadisesi hangi tarihte başlamıştır? Alimlerimizin de dikkatini çeken bu noktayı tam olarak aydınlatmak mümkün olmamaktadır. Hadiseyi Mek-

ke dönemine, Ebu Tâlib'in himâye dönemine kadar indiren rivâyetler varsa da hem rivâyetlerin zayıflığı hem de *"Allah, seni insanlardan korur"* meâlindeki âyetin Medine'de nazil olma keyfiyeti bu ihtimali ortadan kaldırmaktadır. Üstelik, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Hz. Aişe ile beraberliği Medine'ye hicretin ikinci yılındadır.

Ancak şurası da bir gerçek: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı, Cenab-ı Hakk, çeşitli vasıtalar kullanarak bidâyetlerden itibaren himâye etmiştir. Sözgelimi: Mekke'de iken, Kureyş'in şeflerine, hasedcilerine, inadçılarına ve şımarık zenginlerine karşı korumuş ve bu işte müşrik amcası *Ebu Tâlib*'i vâsıta yapmıştır. Allah *Ebu Tâlib*'in kalbine, cibillî akrabalık sevgisi vermiş, böylece Kureyş arasında kendisine karşı gösterilen saygı ve itaat duygusu, tecavüzleri önlemiştir. Bu devrede Ebu Talib Müslüman olsaydı, ona karşı saygıları kalmayacağından Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a tecavüzlerinde daha cüretkâr, daha saldırgan daha şirret olabileceklerdi. Ebu Tâlib'le aralarındaki küfür müşterekliği Ebu Talib'e olan ihtiramlarını korumaya ve dolayısıyla onun hatırına Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a tecâvüzde ölçülü olmaya sevketmiştir.

Cenâb-ı Hakk, Ebu Talib'in vefatından sonra başka esbâb araya soktu. Bunlardan en mühimmi Ensâr'ın himayesidir. Bu sâyede Medine'de emin bir melce buldu. Hicretle oraya gelince, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı her çeşit dış tehlikelere karşı korudular.

Müşrikler, Yahudiler, münafıklar, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a karşı plan kurdukça Allah hilelerini bozdu: Meselâ Yahudiler sihir yaptılar, Cenab-ı Hakk Muavvizeteyn suresini inzal buyurarak korudu. Hayber Yahudileri zehirli koyun eti yedirmeye kalktıkları vakit, Cenab-ı Hakk, haber vermek ve yememesini emretmek suretiyle himaye etti. Keza Yahudilerin damdan üzerine değirmen taşı atma planları da ilâhî ihbarla akim bırakılmıştı. Bir gazve sırasında koyu gölgeli bir ağacın altında uyurken kendisini takip eden düşman, ağaçta asılı olan kılıcını almış, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a vurmaya hazırlanırken Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ilâhî bir ikazla uyandırılmış ve mütecâviz kâfire inen gaybî bir darbe ile kılıç elinden düşürülmüş ve böylece kesin bir felâket önlenerek Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* korunmuştur.

Bu ilahî himaye örnekleri o kadar çoktur ki, burada hepsini anlatmak bir hayli uzun çeker.

Bazı şarihlerimizce dikkat çekilen bir hususa daha temas edelim: "Bu ilahî koruma vardı da niye yüzünden yara aldı, niye dişi kırıldı, niye zırh, miğfer giydi?" gibi sorular yersizdir. Zira korunma garantisi "öldürülme"ye karşıdır. Elbette ki her hususta "en güzel örnek" vermekle vazifeli olan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ümmetine, yorulma, didinme, zahmet ve meşakkat çekme, aç kalma, yaralanma gibi, bir insanın karşılaşacağı, menfi vaziyetlerde de örnek verecek, o hallerde, o durumlarda alınması gereken tedbirleri, takınılması gereken tavırları ve izhâr edilmesi gereken sabır ve metâneti gösterecek, ümmetine ders verecektir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mâruz kaldığı menfi durumlar bu açıdan değerlendirilince "himayeyi garanti eden ayet bu hadiselerden sonra nazil olmuştur" şeklindeki bir açıklamaya gerek kalmayacağı anlaşılır.

590 ٨– وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهما: [أنَّ رَجُلاً أتَى النَّبىَّ ﷺ فقالَ: إنِّى إذَا أصَبْتُ اللَّحمَ انْتَشَرْتُ للنِّسَاءِ وَأخَذَتْنِى شَهْوَتِى فحرَّمْتُ عَلَىَّ اللَّحْمَ. فأنْزَلَ اللهُ تعالى: يَا أيُّهَا الَّذينَ آمَنُوا لاَ تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أحَلَّ اللهُ لَكُمْ الآيةَ]. أخرجهما الترمذى.

8. (590)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek: "Ben et yediğim zaman kadınlara karşı zaafım artıyor ve bende şehvet galebe çalıyor. Bu sebeple et yemeyi nefsime haram ettim" dedi. Bunun üzerine şu âyet indi: **"Ey iman edenler! Allah'ın size helal ettiği temiz şeyleri haram kılmayın, hududu da aşmayın. Doğrusu Allah, aşırı gidenleri sevmez. Allah'ın size verdiği rızıktan temiz ve helal olarak yiyin. İnandığınız Allah'tan sakının"** (Maide 87-88). Tirmizî, Tefsir, Maide, (3052).

AÇIKLAMA:

Rivâyette, sathî bir nazarla bakınca, gâyet mâsum ve mâkul görünen bir niyetle, kişinin aldığı bir kararı görmekteyiz. Ancak âyet-i kerime, bu çeşit kararların ne kadar masum görünürlerse görünsünler, İslâmî olmayacağına dikkat çekmektedir. Fahreddin-i Râzî hazretleri **"Allah'ın size helal kıldığı temiz şeyleri haram kılmayın"** emrinde altı çeşit muhtemel yasak gösterir:

1- Allah'ın size helal kıldığı bir şeyin haram olacağına sakın itikad etmeyin.

2- Allah'ın size helal kıldığı bir şeyin haram olduğunu dilinizle telaffuz etmeyin.

3- Allah'ın size helal kaldığı şeylerden, haramdan kaçtığınız gibi kaçmayın. Bu üç çeşit yasak, itikâd, söz ve amel'e hamledilir.

4- Fetva vererek, helalleri başkasına haram kılmayın.

5- Nezir ve yeminde bulunarak helalleri tahrim etme yoluna gitmeyin.

6- Gasbedilen şeyi mülkünüze ayrılması kâbil olmayacak şekilde karıştırmayın, bu durumda tamamı haram olur. Böylesi bir karıştırma, kendisine helal olan şeyi de haram kılar. Temiz bir şeye pis bir şeyin karışması hususunda da aynı hüküm câridir. Pislik, ayrılmayacak şekilde karışmışsa temiz şeyin tamamı pis sayılır.

Ayet-i kerime bu altı ihtimâlin hepsine şamildir, hepsine hamli akla uzak değildir.

Râzî hazretleri, Tahrim suresinin baş tarafında yer alan: **"Ey Peygamber, eşlerinin rızasını gözeterek, Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin kendine yasak ediyorsun?"** meâlinde başlayan âyetlerin de sadedinde olduğumuz ayetle aynı maksadı güttüğüne dikkat çeker.

Ayette geçen: *"Hududu aşmayın"* ibaresiyle, Cenab-ı Hakk (celle şânuhu)'ın "helali haram kılma" fiilini kulluk haddinin aşılması ve zulüm olarak değerlendirdiği belirtilmiştir. Keza bu tabirle tayyibâtı, yâni temiz olanları mubah kılmakla birlikte, onları istihlakte israftan nehyettiği belirtilir. Tıpkı: "Yiyin, için fakat israf etmeyin" (A'raf 31) meâlindeki ayette olduğu gibi. Ayrıca: "Madem Allah size temiz olanları helal kılmış, bunlarla yetinip harama gitmeyin!" manası da ayetten anlaşılmıştır.

Râzî, bu ayetle, Ashâb'tan bir grubun, -Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Osman İbnu Maz'un (radıyallahu anh)'un evinde, kıyâmet gününün dehşetini tasvir ederek o gün için iyi hazırlık yapılmasını tavsiye buyurmasından sonra- dünyayı terketme, güzel yemek ve içeceklerden vazgeçip gündüzleri oruç tutup geceleri namaz kılmak, yatak üzerinde uyumamak, kendilerini iğdiş etmek... gibi kararlara varmalarıyla ilgi kurar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu yanlış karara varanları çağırıp: *"Ben böyle emretmedim, nefsinizin üzerinizde hakkı var, oruç tutun, yiyin de; gece namazı kılın, uyuyun da. Ben gece kalkarım ama uyurum da, oruç tutarım ama yerimde de. Etli de, yağlı da yerim, kadınlara da mukârenet ederim, kim benim sünnetimi beğenmezse benden değildir"* der.

Bu mevzuyu 80, 81. hadislerde açıkladık.

Rivayetten şu da anlaşılmaktadır.

Nefse hâkim olmanın meşrû ve yegane yolu yiyeceklerden kısmak, bir başka ifadeyle helal olanı haram etmek değildir. İbadet, gözün haramdan sakınması, nefsin arzularını meşru hudud içerisinde tatmin etmek... gibi. Nefisle mücadelede sünnete uygun yol budur. Bunu yaptığımız takdirde gâye kendiliğinden hâsıl olur, helalleri haram kılma aşırılığına hacet kalmaz.

591 ٩– وعن ابن مسعود رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [لَمَّا نَزَلَتْ لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا إِذَا مَا اتَّقَوْا وَآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ الآيَة، قَالَ لِى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ أَنْتَ مِنْهُمْ]. أخرجه مسلم وهذا لفظه، والترمذى.

9. (591)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: **"İnananlara ve faydalı iş işleyenlere, -sakınırlar, inanırlar, faydalı işler işlerler, sonra haramdan sakınıp inanırlar ve sonra isyandan sakınıp iyilik yaparlarsa- daha önceleri tatmış olduklarından dolayı bir sorumluluk yoktur..."** (Maide 93) ayeti indiği zaman Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana dedi ki: *"Bana senin onlardan olduğun söylendi."* Müslim, Fedâilü's-Sahâbe 109, (2459). Tirmizî, Tefsir, Mâide, (3056).

AÇIKLAMA:

Hadisin sonunda "onlardan" olduğu belirtilen kimse Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* imiş gibi bir mâna çıkmaktadır. Ancak "onlardan" olan İbnu Mes'ud'dur. Şarabı haram eden âyetin nüzulü üzerine Ashab: "Uhud savaşı sırasında kardeşlerimiz şarabı içmişlerdi arkasından öldüler, onların durumu ne olacak?" diye endişelenince bu ayet iner. Ayet şu mânayı ders vermektedir: "Onlar henüz haram edilmezden önce içtikleri için, günahkâr değillerdir." Kıble Kudüs'ten Mekke'ye çevrildiği zaman da Ashâb: "Eski kıble üzerine namaz kıldığı halde ölen kardeşlerimizin durumu ne olacak?" diye üzülmüşler ve onları teselli sadedinde: **"... Allah ibâdetlerinizi boşa çıkaracak değildir...."** (Bakara, 143) mealindeki âyeti nazil olmuş, Ashab teselli bulmuş idi.

Sadedinde olduğumuz ayette "tatmak"la tercüme edilen kelimenin aslı taame'dir. Bu kelime Arapça'da çoğunlukla "yemek" mânâsında kullanılır. Sadedinde olduğumuz âyet bu mânâda tevil edilerek "daha önce içtikleri şarap sebebiyle mesul değiller" mânası çıkarılmıştır.

591 ١٠– وله في أخرى عن البراء رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [مَاتَ رِجَالٌ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللّٰهِ

ﷺ قَبْلَ أَنْ تُحَرَّمُ الْخَمرُ فَلَمَّا حُرِّمَتْ قَالَ رِجَالٌ كَيْفَ بِأَصْحَابِنَا وَقَدْ مَاتُوا يَشْرَبُونَ الْخَمْرَ؟ فَنزلَتِ الآيةُ]. صححه الترمذى.

10. (592)- Yine *Müslim*'in bir başka rivayetinde Bera (radıyallahu anh) şunu anlatıyor: "Şarap haram edilmezden önce, Ashab (radıyallahu anhüm)'tan bazıları vefat etmişti. Şarap haram edilince birçok kimse: *"Arkadaşlarımız şarap içerek öldüler, onların hâli ne olacak?"* dediler. Bunun üzerine ayet indi: **"İnananlara, ve faydalı iş yapanlara... daha önceleri tatmış olduklarından dolayı bir sorumluluk yoktur"** (Maide 93) ayeti indi." Tirmizî, Tefsir Maide, (3054). Tirmizî hadisin sahih olduğunu söyledi.

593 ١١ – وعن عمر بن الخطاب رَضِىَ اللهُ عَنْهُ أنه قال: [اللَّهُمَّ بيِّنْ لَنَا فِي الْخَمْرِ بيَانَ شِفَاءٍ فَنزلَتِ الَّتِى فِي البَقَرَةِ: يسألُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا. فَدُعِىَ عُمَرُ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ فَقُرِئَتْ عَلَيْهِ فَقَالَ: اللَّهُمَّ بيِّنْ لَنَا فِي الْخَمْرِ بيَانَ شِفَاءٍ. فَنزلَتِ الَّتِى فِي النِّسَاءِ: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَقْرَبُوا الصَّلاَةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى الآيَةَ؛ فَدُعِىَ عُمَرُ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ فَقُرِئَتْ عَلَيْهِ فَقَالَ: اللَّهُمَّ بيِّنْ لَنَا فِي الْخَمْرِ بيَانَ شِفَاءٍ. فَنزلَتِ الَّتِى فِي المَائِدَةِ: إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ العَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللهِ وَعَنِ الصَّلاَةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ فَدُعِىَ عُمَرُ فَقُرِئَتْ عَلَيْهِ فَقَالَ إِنْتَهَيْنَا انْتَهَيْنَا] أخرجه أصحاب السنن.

11. (593)- Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh) anlatıyor: Ömer: *"Allah'ım, şarap hakkında bize tatminkâr bir açıklamada bulun"* diye dua etmişti ki Bakara suresinde bulunan şu âyet indi: **"Sana içki ve kumarı sorarlar der ki: "İkisinde hem büyük günah ve hem insanlara bazı faydalar vardır. Günahları faydasından daha büyüktür."** (Bakara 219).

Bunun üzerine Ömer (radıyallahu anh) çağırıldı ve âyet kendisine okundu. Ömer yine: "Allah'ım şarap hakkında bize tatminkâr bir açıklamada bulun" dedi. Bir müddet sonra Nisa suresindeki: **"Ey iman edenler! Sarhoşken ne dediğinizi bilene kadar, cünübken, -yolcu olan müstesna- gusledene kadar namaza yaklaşmayın..."** (Nisa, 43) ayeti nazil oldu. Ömer (radıyallahu anh) çağırıldı ve âyet kendine okun-

du. Ömer yine: "Allah'ım şarap hakkında bize tatminkâr bir açıklamada bulun" dedi.

Bir müddet sonra, Maide suresindeki âyet indi: **"Ey iman edenler! İçki, kumar, putlar ve fal okları şüphesiz şeytan işi pisliklerdir. Bunlardan kaçının ki saadete eresiniz. Şeytan şüphesiz içki ve kumar yüzünden aranıza düşmanlık ve kin sokmak ve sizi Allah'ı anmaktan alıkoymak ister. Artık bunlardan vazgeçersiniz değil mi?"** (Maide 90-91). Ömer yine çağırılıp âyet kendisine okundu. Bu sefer *"Evet Rabbimiz vazgeçtik, vazgeçtik"* dedi. Tirmizî, Tefsir, Maide (3053); Ebu Dâvud, Eşribe 1, (3670); Nesâî, Eşribe 1, (8, 286, 287). Tirmizî hadisin sahih olduğunu söyledi.

AÇIKLAMA:

Şarap istihlâki, İslâm öncesi Arap cemiyetinde çok yaygındı. Arpa, buğda, hurma, mısır, üzüm, pirinç, bal gibi çok değişik maddelerden şarap yapılırdı.

İslâm gelince, daha Mekke'de iken, şarap meselesine dikkat çekmiş, vahiyde yer vermiş idi. Ancak, böylesi köklü alışkanlıkların yasaklanması birden bire yapıldığı takdirde netice alınmazdı. Bu sebeple yukarıda kaydedilen rivayetten de anlaşılacağı üzere, hafiften şiddete doğru tedrici yasaklamalarla hareket edilmiş, son sözün söylenmesi epeyce te'hir edilmiştir. Ancak yasaklama kesinlikle ortaya konunca, herhangi bir mukavemetle karşılaşılmadan, şarap yüzünden kimseye ceza verilmeden, kesin netice alınmıştır. Mü'minler kendiliklerinden bırakmışlardır.

Biz bu bahsi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mücadele metodu dahil, farklı yönleriyle, ilgili bahiste tahlil edeceğiz, oraya bakılsın (2276. hadis).

594 ١٢ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سأَلُوا النبيّ ﷺ حتَّى أَحْفَوْهُ في المَسْئَلَة فصَعد
ذَاتَ يَوْمٍ عَلَى الْمنْبَرِ فــقَالَ: لاَ تَسْأَلُونِى عَنْ شيءٍ إلاَّ بَيَّنْتُهُ لَكُمْ. فَلَمَّا سَمعُوا ذلكَ
أَرَمُّوا وَرَهِبُوا أَنْ يَكُونَ بَيْنَ يَدَيْ أَمْرٍ قَدْ حَضَرَ. قَالَ أَنَسٌ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ فَجَعَلْتُ
أَنْظُرُ يَمِيناً وَشِمَالاً فإذَا كُلُّ رَجُلٍ مِنْهُمْ لافٌّ رَأْسَهُ في ثَوْبِهِ يَبْكِى؛ فأَنْشَأَ رَجُلٌ كانَ
إذَا لاَحَى يُدْعَى إلى غَيْرِ أَبِيه. فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰه مَنْ أَبِى؟ قَالَ: أَبُوكَ حُذَافَةُ. فَقَالَ
عُمَرُ: رَضِيــنَا بِاللّٰهِ رَبّاً، وَبِالإسْلاَمِ دِيــنــاً، وَبِمُحَمّدٍ نَبِيّاً، نَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الْفِتَنِ. فَقَالَ

رَسُولُ اللهِ ﷺ مَا رَأَيْتُ فِي الْخَيْرِ وَالشَّرِّ كَالْيَوْمِ قَطُّ إِنَّهُ صُوِّرَتْ لِي الْجَنَّةُ وَالنَّارُ حَتَّى رَأَيْتُهُمَا دُونَ الْحَائِطِ]. أخرجه الشيخان والترمذى.

وزاد فنزلت: [يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ وَقَالَ ابْنُ شِهَابٍ: أَخْبَرَنِي عُبَيْدُاللهِ ابْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ عُتْبَةَ قَالَ: قَالَتْ أُمُّ عَبْدِاللهِ ابْنِ حُذَافَةَ لِعَبْدِاللهِ: مَا رَأَيْتُ قَطُّ أَعَقَّ مِنْكَ أَأَمِنْتَ أَنْ تَكُونَ أُمُّكَ قَدْ قَارَفَتْ بَعْضَ مَا يُقَارِفُ أَهْلُ الْجَاهِلِيَّةِ فَتَفْضَحَهَا عَلَى أَعْيُنِ النَّاسِ؟ فَقَالَ عَبْدُاللهِ: لَوْ أَلْحَقَنِي بِعَبْدٍ أَسْوَدَ لَلَحِقْتُهُ].

«وَالإِحْفَاءُ» في السؤال الاستقصاء والإكثار. «وَأَرَمَّ» بفتح الهمزة والراء إذا أطرق ساكتاً من خوف. «والرهبة» الخوف والفزع.

12. (594)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e sorular sordular. Soruda öylesine aşırı gittiler ki, birgün minbere çıkıp (öfkeyle): *"Sorun, her sorunuza cevap vereceğim"* dedi. Cemaat bu sözü işitince, korkuyla başlarını öne eğdiler. Başlarına mühim bir hadise gelmekte olmasından korktular.

Enes (radıyallahu anh) devamla dedi ki: "Ben sağıma soluma bakmaya başladım. Bir de ne göreyim, herkes elbisesini başına sarmış ağlıyordu. (Kimseden ses çıkmıyordu). Derken, münakaşa falan ettiği zaman, babasından başka birisine nisbet edilen bir kimse ilk konuşan oldu: "Ey Allah'ın Resûlü! Babam kimdir?" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): *"Baban Hüzâfedir"* buyurdu. Hz. Ömer (radıyallahu anh) de: "Rabb olarak Allah'tan, din olarak İslâm'dan, peygamber olarak da Muhammed'den razıyız. Fitnelerden Allah'a sığınırız" dedi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de: *"Hayır ve şer her ikisinin de bugünkü kadar bol indiğini hiç mi hiç görmedim. Bana cennet ve cehennem gözle görülecek hale getirildi ve onları şu duvarın önünde gördüm."* dedi. Buhârî, Tefsir, Maide 12; Rikâk 27; İ'tisam 3; Müslim, Fedâil 134-138, (2359); Tirmizî, Tefsir, Maide (3058).

Bir rivayette şu ziyade var: "... Bunun üzerine şu âyet indi: **"Ey iman edenler! Size açıklanınca hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın. Kur'ân indirilirken onları sorarsanız size açıklanır, (ama üzülürsünüz). Allah sorduğunuz şeyleri affetmiştir. Allah bağışla-**

yandır, halimdir. Sizden önce bir millet onları sormuştu. Sonra da onları inkâr etmişlerdi" (Maide 101-102).

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): *"Cehâlet hastalığının ilacı sormaktır"*, *"Bir şeyde şüpheye düşerseniz benden sorun"* buyurmuştur. Hz. Aişe: "Ensar kadınları ne iyi kadınlardır, haya, onların dinlerini öğrenmeleri, bilgilerini artırmaları hususunda soru sormalarına mâni olmamıştır" diye övmüştür. İbnu Mes'ud (radıyallahu anhümâ): "İlmin artması taleble, anlaşılması sualledir" diye açıklamıştır. İbnu Şihâb: "İlim hazinedir, anahtarı sualdir" diye açıklar. Hasan Basrî de: "Kim utanç belâsıyla ilim talebinden geri kalırsa cehâlet için şalvar giyer, öyle ise ilim talebinde utanmayı kovarak kendinizden cehalet şalvarını atın. Zira kimin yüzü yufkaysa ilmi de yufkadır" diye nasihat etmiştir.

Evet başta Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) olmak üzere bütün büyüklerimiz sormayı övmüş, ilim için soru sormanın gereğinde ittifak etmiştir.

Ancak bunun bir âdâbı olsa gerektir. Aslında bir değil, birçok âdâbı vardır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le ilgili pekçok rivayette bu âdab üzerine durulduğu görülür.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la ilgili haberlerde, sual sormanın tahdid edilmiş olduğunu görmek oldukça dikkat çekici bir husustur. Tahdid ifâde eden bir rivayet yukarıda kaydedildi. Hatta sual tahdidiyle ilgili olarak, yukarıda gördüğümüz gibi âyet-i kerimenin nâzil olmuş bulunması, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın risâlet hayatında, kendisine soru sorma âdabının ne kadar ehemmiyetli bir durum olduğunu ifade eder.

Bazı rivayetler, mezkur âyetin nüzûlüne, haccın adediyle ilgili bir sualin sebep olduğunu belirtir. Şöyle ki: **"Oraya (Kâbe'ye) yol bulabilen insana, Allah için Kâbe'yi haccetmesi gereklidir."** (Âl-i İmrân 97) ayetiyle hac farzedildiği zaman, cemaat: *"Her sene mi?"* diye sorar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) cevap vermez. Cemaat tekrar betekrar *"her sene mi?"* diye ısrarla sorar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sonunda: *"Hayır, eğer evet deseydim her yıl yapmanız vâcib olurdu. Şayet vacib kılınsaydı güç getiremezdiniz"* buyurur ve bunun üzerine yukarıdaki âyet nazil olur.

Bazı rivayetlere göre bu soruyu soran bir "bedevi"dir, bazılarına göre

"Benû Esed'den biri"dir ve soru Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı son derece kızdırmıştır. Bunun üzerine âyet nazil olmuştur.

Dikkat edilirse, âyet-i kerimenin zâhirinden "öğrenildiği takdirde hoşa gitmeyecek olan şeyden soru sormanın" yasaklandığı anlaşılır.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın soruyu tahdid eden uyarıları fazladır. Bir iki misal verelim:

1- "Ben sizi terkettikçe siz de rahat bırakın (soru sormayın). Zira sizden öncekileri suallerinin çokluğu ve bir de peygamberleri hakkında ihtilafları helâk etmiştir."

2- "Allah farzlar emretmiştir, sakın onları ihmal etmeyin, bir kısım da yasak sınırlar koymuştur, sakın bunları aşmaya kalkmayın. Bazı şeyleri de haram kılmıştır, sakın bunları ihlal etmeyin. Bazı şeylere de -unuttuğu için değil– acıdığı için, yani rahmet olsun diye sükut buyurmuştur, sakın bunlardan sual sormayın."

3- "Müslümanların cürüm yönüyle en büyüğü o kimsedir ki, haram edilmemiş bulunan bir şeyden sual sorar da onun suali üzerine o şey haram kılınır."

4- Allah sizde görülen üç şeyden nefret eder: Dedi-kodu, malı ziyan etmek, çok sual sormak.

5- "Kişi kardeşiyle oturunca öğrenmek için sorsun, inadlaşmak için değil" vs.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir defasında, sualde ısrar eden bir kimsenin davranışı karşısındaki hoşnutsuzluğunu ifade eden bir adamı *"kâhinlerin kardeşi"*ne teşbih buyurmuştur.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bu husustaki uyarıları Ashâb-ı Kiram'ı soru sorma hususunda öylesine ihtiyatlı hâle getirmişti ki, bu ihtiyat bir çoğunda korkuya dönüşmüştü. "Biz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a soru sormayız, olur ki hakkımızda Allah bir vahiy indiriverir veya Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir söz sarfeder, ilânihaye hakkımızda ar olarak kalır" diyenler vardı.

Bu edeb Ashab arasında istikrar bulduktan sonra, Hz. Ebu Hüreyre, Hz. Aişe (radıyallahu anhümâ) gibi cesaretiyle tanınanlar dışında kimse soru sormaya cesaret edemiyordu. Tabii ki, bu âdâbı bilmeyen bedeviler hâriç. Enes hazretleri (radıyallahu anh): "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a soru sormada bedeviler insanın en cüretkârlarıydı" der. Bu yüzden, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın huzurunda iken beraber-

lerinde bir de bedevinin bulunması Ashabı sevindirirdi. Çölden, sual soracak "akıllı" bir bedevînin gelmesi temenniler arasındaydı. Hatta bir kısım meselelerin sorulması için "câhil" bedevîlerin teşvik ve tahrik edildiğini rivayetlerde görmekteyiz. Şâtıbî, Cebrâil (aleyhisselam)'in zaman zaman bedevî kıyâfetiyle gelip sual sorması ile bu temenni arasında bir irtibat bulunmaktadır.

İbnu'l-Arabî, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında sual yasağının konmasını "insanlara zorluk getirecek bir vahyin gelmesini önleme düşüncesi"ne bağlar ve ilâveten der ki: "O (aleyhissalâtu vesselâm)'nun vefâtından sonra bu endişe kalktı. Ancak, seleften gelen pekçok rivâyet, vukua gelmeyen meselelerin sorulmasını yasaklamakta, mekruh addetmektedir."

Diğer bir kısım rivayetler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı ilgilendiren meselelerde halkın birbirine sorduğunu, helal şeyler hakkında da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a çokca sual sormaları üzerine bâzan "haram" hükmünün geldiğini belirtirler. Bu cümleden olarak, Hz. Câbir, telâun (lânetleşme) ayetinin çok sual sebebiyle geldiğini öyler.

Bu konuda şu söylenebilir: İslâm'ın bazı meselelerde değişik zaman, mekan ve şartlara göre az-çok farklı yorumlara müsamahası vardır. Teferruat meselelerinde farklı anlayışlara ve farklı tatbikata müsamaha esprisini korumak dinimizin mühim stratejilerinden biridir. Hatta Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) İslâm'ı *"Hanefiyye semhâ"* diye över, *"Hıristiyanlık ve Yahudilikte olmayan müsamaha bizde vardır"* diye iftihar eder. Şu halde teferruat meselelerin âyet veya hadislerle nihai bir şekle bağlanması, Şâri tarafından istenmektedir. Bir konuda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın beyanda bulunması, bir başka ifade ile, herhangi bir meselenin sünnetle şekillenmesi Müslümanlar için bağlayıcı bir durumdur. Bizzat Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ifâdesiyle Şâri, "unuttuğu için değil, insanlara merhameti sebebiyle" bazı meselelerin muğlak kalmasını istemiştir. Bu bir kolaylık ve rahmet vesilesidir. Soru yasağı bunun için konmuştur.

Sual meselesine giren mühim adabtan biri de iyice bilinmeyen hususta cevap vermemektir. İslâm âlimleri bu meselede ittifak ederler. İbnu Ömer (radıyallahu anh)'in koyduğu şu kâide herkesce benimsenmiştir. "Allahu â'lem demek kişinin ilmindendir." Şöyle buyururlar: *"Kişi sorulan şeyi iyi bilirse cevap vermeli, iyice bilemezse "Allah daha iyi bilir (Allahu âlem)"* demelidir. Çünkü kişinin bilmediği hususlarda "Allahu a'lem" demesi onun ilmindendir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu

konuda daha sarih bir ifade kullanmayı tavsiye eder. "Bilmiyorum." Aynen şöyle derler: "İlim üçtür: "Kur'ân-ı Kerim, yaşayan sünnet ve bilmiyorum (Lâ edri) demek."

Rivayetler, keza sorulara Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın da "bilmiyorum" diye cevap vererek, bu babta başta ulemâ, bütün ümmetine örnek olduğunu göstermektedir: İbnu Ömer anlatıyor: "Bir adam Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek: Ey Allah'ın Resulü! Hangi yer daha hayırlıdır? diye sordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Bilmiyorum (Lâ edrî)" dedi. Adam: "Pekâlâ, hangi yer kötüdür?" diye sorunca Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yine "Lâ edrî (bilmiyorum)" cevabını verdi. Bir müddet sonra Cebrail geldi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona sordu: "Ey Cibril hangi yer daha hayırlıdır?" O da: "Bilmiyorum" diye cevap verdi..." Neticede cevap Cenab-ı Hakk'tan geliyor: "Hayırlı yerler mecsidlerdir, şerli yerler de çarşı-pazardır."

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı bu konuda da örnek alan İslâm âlimleri kendilerine sorulan soruların çoğunluğuna "Lâ edrî (bilmiyorum!)" diye cevap vermekten ar duymamışlardır.

Evet "Kendini bilmiyorum demeye alıştır ki, bir gün "bilmiyorum" deme hicâbını yaşamıyasın...!" (19)

595 ١٣ – وعن ابن المسيب قال: [الْبَحِيرَةُ الَّتِى يُمْنَعُ دَرُّهَا لِلطَّوَاغِيتِ فَلاَ يَحْلُبُهَا أَحَدٌ. والسَّائِبَةُ كَانُوا يُسَيِّبُونَهَا لآلِهَتِهِمْ لاَ يُحْمَلُ عَلَيْهَا شَئٌ. وَالْوَصِيلَةُ الَّتِى تُبَكِّرُ فِي أَوَّلِ نِتَاجِ الإِبِلِ بِأُنْثَى ثُمَّ تَثْنِي بِأُنْثَىٰ، وَكَانُوا يُسَيِّبُونَهَا لِطَوَاغِيتِهِمْ إِنْ وَصَلَتْ إِحْدَاهُمَا بِالأُخْرَىٰ لَيْسَ بَيْنَهُمَا ذَكَرٌ. وَالْحَامُ فَحْلُ الإِبِلِ يَضْرِبُ الضِّرَابَ الْمَعْدُودَ فَإِذَا قَضَى ضِرَابَهُ وَدَعُوهُ لِلطَّوَاغِيتِ وَأَعْفَوْهُ مِنَ الْحَمْلِ وَسَمَّوْهُ الْحَامَ. قَالَ، وَقَالَ أَبُو هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: رَأَيْتُ عَمْرو ابْنَ عَامِرٍ الْخُزَاعِىَّ يَجُرُّ قُصْبَهُ فِي النَّارِ كَانَ أَوَّلَ مَنْ سَيَّبَ السَّوَائِبَ]. أخرجه الشيخان.

« وَالْقُصْبُ » واحد الأقصاب، وهى الأمعاء.

13. (595)- *Tabiîn*'den İbnu'l-Müseyyeb anlatıyor: "el-Bahîra, cahiliye Araplarınca, sütü putlara bağışlanan, bu sebeple hiç kimse tarafından sağılmayan deveye denirdi. Es-Sâibe; ilahları için salıverilen, üzerine

19– M. Fethullah Gülen, Ölçü 4/77.

hiçbir yük vurulmayan deveye denir. El-Vasile; İlk doğumunu dişi yapıp sonra ikinci doğumunu da dişi yapan ve araya erkek doğum girmeyen devedir, du da putlar için salıverilir, hiçbir şekilde istifade edilmezdi. El-Hâm; dölünden muayyen batın yavruya ulaşılan erkek devedir, bu da putlara adanır, yükte kullanılmazdı."

İbnu'l-müseyyib, Ebu Hüreyre'den şu sözü nakleder: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki: *"Amr İbnu Âmir el-Huzâ'î'yi, cehennemde barsaklarını sürürken gördüm. Bu adam, hayvanları putlara adak olsun diye ilk salıveren (sâibe bırakan) kimse idi."* Buhârî, Menâkib 9, Tefsir, Maide 13; Müslim, Cennet 51, (2856).

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Kur'ân-ı Kerim'de geçen birkaç tabiri açıklamaktadır. Tabirlerin geçtiği ayet şöyle: **"Allah, kulağı çentilen (bahîra), salıverilen (saibe); erkek, dişi ikizler doğuran (vasile), on defa yavrulamasından ötürü yük vurulmayan (hâm) hayvanların adanmasını emretmemiştir, fakat inkâr edenler Allah'a karşı yalan uydururlar ve çoğu da akletmezler"** (Maide, 103).

Burada dikkat çekeceğimiz bir husus şudur: Said İbnu Müseyyib tarafından mezkur tabirler hakkında hadis metninde yapılan açıklama ile, tefsirlerde ve başkaca kaynaklarda (mesela en-Nihâye'de) kaydedilen açıklama tamâmen aynı değildir. Tefsirlerde kaydedilen ve Türkçe meallere aksettirilen mânaya göre bu tâbirler, daha vâzıh olarak şöyle açıklanmaktadır:

"Cahiliye devrinde Araplar, bir dişi deve beş batın doğurur, beşinci erkek olursa onun kulağını yararlar, salıverirlerdi. Onu ne sağarlar, ne binerler, ne de kullanırlardı. Bahire nezri budur. Bahr=yarmak demektir, bahire yarık, yani kulağı yarılmış adak deve mânasınadır.

Bir adamın başına herhangi bir dert gelirse ondan kurtulmak için, putlar namına deve adar, gayesi hasıl olunca o deveyi salıverir, ondan faydalanmayı kendisine haram ederdi. Sâibe budur.

Hayvan dişi doğurursa kendilerinin, erkek doğurursa putlarının olurdu. Şâyet ikisini birden doğurursa: "Dişi erkeğe kavuştu" derler, bu dişiden dolayı erkeğini de kurban etmezlerdi. Vasile de budur.

Bir erkek devenin dölünden on batın doğarsa onun sırtını haram sayarlar, onu hiçbir sudan ve mer'adan menetmezler ve "sırtı himaye edilmiştir" derler ki hâm budur.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın cehennemde barsağını sürüklediğini haber verdiği Amr İbnu Âmir el-Huzâî'ye gelince: Bu kimse develerden saibe ve bahire gibi adakları Araplar arasına ilk sokan kimsedir. Rivayetler, Mekke'deki belli başlı putların da ilk defa bu hanif tarafından ihdas edilerek, Hz.İbrahim'in tevhid dininin bozulduğunu açıklamaktadır.

Rivayete göre Amr bir ara Mekke'den Şam'a gitmişti. Belka mıntıkasındaki eski Meâb şehrine -ki, o zamanlarda burası Amâlika'nın dinlenme yeri idi– vardığında Amâlika'nın putlara taptıklarını gördü. Bu putlardan kurak zamanlarda yağmur, harp ve felâket zamanlarında yardım istediklerini öğrendi. Onlardan isteyip aldığı Hübel adlı bir putu götürüp Ka'be'ye dikti. Halkı buna tâzim ve ibâdete dâvet etti.

Keza, cahiliye Araplarının diğer bir meşhur putu olan Lât da Amr'ın eseridir. Şöyle ki: Benî Sakîf'ten hayır sâhibi bir kişi hac mevsiminde, tarihen Sahratu'l-Lât (Lât Kayası) diye anılan bir taş üstünde Arapların sevîk dedikleri kavutu, su ile karıştırıp helva yaparak hacılara dağıtırdı. Bu hayır sâhibi öldüğünde Amr bunu da bir fırsat sayarak halka: "Bu adam ölmemiştir, bu helva taşının içine girmiştir" diyerek bu taşı da bir put yapmış ve halkı tapmaya davet etmiştir.

Amr'ın, cahiliye Arapları arasında soktuğu bid'atlardan biri de yukarıda temas edilen adak hayvanlarının yavrularından istifâde etme şekliyle ilgilidir: Yavrular, canlı doğarsa erkekler istifâde eder, kadınlar edemezdi. Ölü doğarsa kadın erkek her ikisinin de bunda ortak olduğunu söylerlerdi. En'am suresindeki 139. âyet bu hurâfeye temas ederek, böyle inananların cezalandırılacağını bildirir: **"Bu hayvanların karınlarında olan yavrular yalnız erkeklerimize mahsus olup, eşlerimize yasaktır. Ölü doğacak olursa hepsi ona ortak olurlar" dediler. Allah bu türlü sözlerin cezasını verecektir. Çünkü O hâkimdir, âlimdir"** (En'am, 139).

596 ١٤ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قالَ: [خَرَجَ رَجُلٌ مِنْ بَنِى سَهْمٍ مَعَ تَمِيمٍ
الدَّارِىِّ بن بَدَّا فمَاتَ السَّهْمِىُّ بِأَرْضٍ لَيْسَ بِهَا مُسْلِمٌ فَلَمَّا قَدِمُوا بِتَرِكَتِهِ فَقَدُوا جَاماً
مِنْ فِضَةٍ مُخَوَّصاً بِذَهَبٍ فَأَحْلَفَهُمَا رسولُ اللهِ ﷺ ثُمَّ وُجِدَ الجَامُ بِمَكَّةَ فَقَالُوا
ابْتَعْنَاهُ مِنْ تَمِيمٍ الدَّارِىِّ وَعَدِىٍّ، فَقَامَ رَجُلاَنِ مِنْ أَوْلِيَائِهِ فَحَلَفَا: لَشَهَادَتُنَا أَحَقُّ مِنْ
شَهَادَتِهِمَا، وَإِنَّ الجَامَ لِصَاحِبِهِمْ. قَالَ وَفِيهِمْ نَزَلَتْ: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ

بَيْنِكُمْ الآية]. أخرجه البخارى وأبو داود والترمذى.

« وَالجامُ » الإناء « وتَخْوِيصُهُ » أن تجعل عليه صفائح من ذهب كخوص النخل.

14. (596)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: Benu Sehm' den bir kişi, Tecîmüd'-Dârî ve Adiy İbnu Bedda ile birlikte yola çıktı. Es-Sehmî, hiç Müslüman bulunmayan bir yerde vefat etti. Terikesini Temin ve Adiyy getirdiler. Ancak (Sehmî'nin yakınları vasiyette adı geçen) gümüş işlemeli bir kabı (teslim edilen mallar arasında) bulamadılar. (Şikayet üzerine) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hususta ikisine (Temim ve Adiyy'e) yemin ettirdi. Sonra kap Mekke'de bulundu. Kabın yanlarında bulunduğu kişiler: "Biz bunu Temin ve Adiyy'den aldık" diye yemin ettiler. Sehmî'nin yakınlarından iki kişi de kalkıp Allah'a yemin ederek: "Bizim şâhitliğimiz o ikisinin şehâdetinden daha doğrudur, kap da arkadaşımıza aittir" dediler.

İbnu Abbâs der ki şu âyet bunlar hakkında nâzil oldu: **"Ey iman edenler! Ölüm birinize geldiği zaman vasiyet ederken içinizden iki adil kimseyi, şâyet yoklukta olup başınıza da ölüm musibeti gelmişse, namazdan sonra alıkoyacağınız, -şüpheleniyorsanız, "Akraba bile olsa yeminle hiçbir değeri değiştirmeyeceğiz, Allah'ın şahidliğini gizlemiyeceğiz, yoksa şüphesiz günahkârlardan oluruz" diye yemin eden- sizden olmayan iki kişiyi şâhid tutun. Eğer bu şâhidlerin günah işlemiş oldukları ortaya çıkarsa ölene kadar yakın hak sahibi diğer kişi bunların yerine geçer ve "bizim şâhidliğimiz ikisininkinden de daha doğrudur, biz aşırı gitmedik, yoksa şüphesiz zulmedenlerden oluruz" diye Allah'a yemin ederler. Bu, şahitliği gerektiği gibi yapmalarını veya yeminlerinden sonra yeminlerin kabul edilmesinden korkmalarını daha iyi sağlar. Allah'tan sakının, dinleyin, Allah fâsık kimselere yol göstermez"** (Mâide, 106-108); Buhârî, Vesâya 35; Tirmizî, Tefsir, Maide (3062); Ebu Dâvud, Akdiye 19, (3606).

AÇIKLAMA:

Hadiste adı geçen *Temîmü'd-Dâri* sahabidir. Şerhlerde açıklandığı üzere Adiyy de Temîm'in yakınlarındandır, ancak sahabi değildir. Hâdise, Temîm (radıyallah anh)'in İslâm'a girmesinden önce cereyan etmiştir. Binaenaleyh, Müslüman Sehmî'nin vasiyetini teslim ettiği iki kişiden ikisi de Hıristiyandır.

Başka kaynaklarda gelen ziyâde bilgilere göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Temim'e yemin ettirince o ihânetini itiraf etmiş, bunun üzerine ona: "Ey Temim Müslüman ol, Allah senin müşrik iken yaptığın günahları affetsin" teklifinde bulunmuş, o da kabul etmiştir. İslâm'ında samimi olmuştur.

Hadisten çıkan hükme gelince: "Başta *Hanbelîler* olmak üzere bir kısım âlimler, bir Müslüman, kâfirlerin arasında yalnız kalır, ölüm halinde vasiyette bulunur ve onun vasiyetine yalnızca bu kâfirler şâhidlik ederse bu şehâdet makbuldür. Çünkü âyet-i kerime buna hükmetmektedir. Yukarıda kaydedilen İbnu Abbâs hadisinin gösterdiği üzere Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da bununla amel etmiştir.

Ancak Ebu Hanîfe, *Şafiî* ve *Mâlik* hazretlerine göre bu şehâdet makbul değildir. Çünkü vasiyet dışındaki meselelerde şâhidliği makbul olmayanların -fasık gibi- vasiyetle ilgili meselelerde de kabul edilmez.

597 ١٥ – وعن عمار بن ياسر رضى الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: أنزلَتْ المائدةُ من السَّماءِ خُبزاً ولحماً، فأمروا أنْ لا يخونوا ولا يدَّخروا لغدٍ، فخانوا وادَّخروا ورفعوا لغدٍ، فمُسخوا قردةً وخنازير]. أخرجه الترمذى.

15. (597)- *Ammâr İbnu Yâsir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: *(Kur'an-ı Kerim'de zikri geçen) sofra gökten ekmek ve et olarak indirildi. Bu mucizeye mazhar olanlara, ihanet etmemeleri ve ertesi gün için, o yiyeceklerden ayırmamaları emredildi. Ancak onlar bunu dinlemediler, hem ihânet ettiler hem de yemeklerinden ayırıp ertesi gün için sakladılar. Bunun üzerine ceza olarak maymun ve hınzır suretine çevrildiler."* Tirmizî, Tefsir, Maide (3063).

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Maide suresinde geçen bir hadise hakkında -ki sure, ismini bu hadiseden alır- kısa bir açıklama sunmaktadır: Hz. İsâ'nın havarileri, imanlarının artması için, kendilerine gökten bir sofra inmesini taleb ederler (112-114. ayetler). Cenâb-ı Hakk bu talebe şu cevabı verir: **"Ben onu size indireceğim, bundan sonra içinizden kim inkâr ederse, dünyalarda kimseye azâb etmeyeceğim şekilde ona azâb edeceğim"** (Maide, 115).

Bu ayetin açıklamasından İslâm alimleri bazı farklı fikirler ileri sürmüşlerdir.

1- Ayette bahsedilen sofra Hz. İsa zamanında Yahudilere indirilmiştir. Sofra inme hadisesine hem âyet, hem de bir kısım rivayetler delalet eder.

2- Bazı âlimler bu sofranın inmediğine kâil olmuşlardır. Bunlar ayeti darb-ı mesel olarak alırlar, Hıristiyanlarca sofra mucizesi diye bir mucizeye inanılmaması, bilinmemesi keyfiyetini de fikirlerini te'yid edici bir unsur olarak zikrederler.

Ancak, Cumhur'un görüşü, âyetin zâhirinde de çıkan mânaya uygun olarak havârîlere sofranın Hz. İsa'nın zamanında inmiş olmasında ittifak eder.

EN'AM SURESİ

598 ١ – عن علي رضى الله عنه: [أنَّ أبَا جَهْلٍ قَالَ للنَّبىِّ ﷺ: إنَّا لاَ نُكَذِّبُكَ ولكِنْ نُكَذِّبُ مَا جِئْتَ بِهِ. فأنزل اللهُ تعالى: فَإنَّهُمْ لاَ يُكَذِّبُونَكَ وَلكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللهِ يَجْحَدُونَ]. أخرجه الترمذى.

1. (598)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: Ebu Cehil mel'un, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e: *"Biz seni yalanlamıyoruz, biz senin getirdiğin şeriatı tekzib ediyoruz"* dedi. Bunun üzerine Cenab-ı Hakk şu âyeti inzal buyurdu: **"(Ey Muhammed!) Onların söylediklerinin seni üzeceğini elbette biliyoruz, doğrusu onlar, seni yalancı saymıyorlar, fakaz zalimler Allah'ın âyetlerini bile bile inkâr ediyorlar. Senden önce nice peygamberler yalanlandı ve kendilerine yardımcımız gelene kadar yalanlamalarına ve sıkıştırılmalarına katlandılar..."** (En'âm 32-34). Tirmizî, Tefsir, En'âm (3066).

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ahlâken üstünlüğünü te'yid eden rivayetlerdendir. Çocukluğundan itibaren muhitinde öylesine bir yüce ahlâk örneği vermiştir ki, herkes onu *"Muhammedü'l-Emin"* diye bilmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kâmil seviyedeki üstün ahlâkında o kadar sâbit kadem olmuş, öylesine tavizsiz, inhirafsız devam etmiş ki, İslâm davasına girmezden önce zihinlerde hâsıl olan kanaat bilâhare hiç sarsılmamıştır. Yukarıda Ebu Cehil'den kaydedilen söz bunun en güzel, en mukni vesikasıdır. Çünkü Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bilinen en azılı düşmanı Ebu Cehil olmuştur. Bir Arap atasözü *"Gerçek fazilet düşmanın da itiraf ettiği fazilettir"* der.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın risâlet hayatında, en ziyade müessir olan âmillerden birinin bu beşerî ve ahlâkî kemâli olduğunu belirtmek isteriz.Getirdiği risalet ve vahdaniyet davasının ilk mukni delili de bu olmuştur. Rivayetlerin te'yid ettiği üzere, ilk vahye mazhar olduğu gün büyük bir heyecan ve hatta "kâhin mi oluyorum, şair mi oluyorum?" diye korkuya düşen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı *Hz. Hatice* (radıyallahu anhâ) teskin ve teselli ederken ahlâkî vasıflarını hatırlatmıştır. *"Korkma, Allah'a kasem olsun, Allah seni asla rüsvay etmez, çünkü sen sıla-ı rahmi ihmâl etmezsin, acizin işini görür, fakirin yerine kazanıverir, misafire ikram eder, hak yolunda musibete uğrayanlara yardım edersin"* der. Böylece anlıyoruz ki, Risâlet-i Muhammediye'nin hakkaniyeti hususunda ilk ikna olan Hz. Hatice'nin yegâne delili, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kemal mertemesindeki ahlâkıdır, beşeriyetidir. Hz. Hatice (radıyallahu anhâ) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı teskin ve iknada aynı delilleri kullanmıştır.

Risaleti alenî olarak tebliğ emrini aldığı zaman (Şuara 214) Safa tepesine topladığı yakınlarına hitab ederken söze:

– *"Size düşmandan haber versem bana inanır mısın?"* diye başlamış, cemaatten:

– "Evet inanırız, çünkü sen Muhammedü'l-Emin'sin, yalan söylemezsin.." meâlinde te'yid aldıktan sonra risaletiyle ilgili beyanatta bulunmuştur.

Resûlulah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Kur'an tarafından te'yid edilecek olan (Kalem, 4) Kemal derecesindeki beşerî ahlâkı, davasında hak ve sâdık olduğu hususunda ilk yıllara ait bir delil olmayıp, günümüze kadar müessiriyetini muhafaza eden mühim delillerden biridir.

599 ٢ – وعن سعد بن أبى وقاص رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [كُنَّا مَعَ رسول الله ﷺ سِتَّةَ نَفَرٍ؛ فقال لَـهُ الْمُشْرِكُونَ: اطْرُدْ هٰـؤُلَآءِ لاَ يَجْتَرِئُونَ عَلَيْنَا. قَالَ: وَكُنْتُ أنا وابْـنُ مَسْعُودٍ، وَرَجلٌ من هُذَيْلٍ، وبِلاَلٌ، وَرَجُلاَنِ لَسْتُ أُسَمِّيهِمَا؛ فَوَقَعَ في نَفْسِ رسولِ الله ﷺ مَا شَاءَ اللهُ أنْ يَقَعَ؛ فَحَدَّثَ نَفْسَهُ. فـأنزل اللهُ تعـالى: ﴿ **وَلاَ تَطْرُدِ الَّذِيـنَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ** ﴾ الآية]. أخرجه مسلم.

2. (599)- *Sa'd İbnu Ebî Vakkas* anlatıyor: "Biz altı kişi Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte oturuyorduk. Müşrikler ona: *"Şunları huzurundan kov, bizimle sohbete cür'et etmesinler"* dediler.

Sa'd devamla diyor ki, orada ben vardım, İbnu Mes'ud, Hüzeyl kabilesinden bir kişi, Bilal ve ismini hatırlayamadığım iki kişi daha vardı.Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın içine Allah'ın dilediği birşeyler düşmüştü. Kendi kendine içinden mırıldandı. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti inzal buyurdu: **"Sabah akşam Rabblerinin rızasını isteyerek O'na yalvaranları kovma. Onların hesabından sana bir sorumluluk yoktur, senin hesabından da onlara bir sorumluluk yoktur ki onları kovarak zulmedenlerden olasın"** (En'âm 52); Müslim, Fedailu's-Sahâbe, 45 (2413); İbnu Mâce, Zühd 7, (4128).

AÇIKLAMA:

Mekkeli müşriklerin Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a itirazlarının sebepleri araştırılacak olsa, başta gelen hususlardan biri olarak, onlardaki tekebbür duygusu karşımıza çıkacaktır. Yani, son derece hiyerarşize olmuş Mekke sosyetesinde içtimâî tabakalaşmanın tepesinde asiller, zenginler vardı. Bunlar fakirleri, köleleri, âzadlıları, yabancıları hakir görürlerdi. Onlarla beraberliğe, sohbete tahammülleri yoktu.

İslâm ise herkesi kardeş yapmıştı: **"İnananlar kardeştir"** (Hucurât 10) diyordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın etrafını ilk saranlar büyük çoğunluğu ile bu cebâbire ve bu zengin takımı tarafından horlanan, ezilen köleler, fakirler, kimsesizler idi. Para ve makamlarına mağrur kimseler bunlarla eşitliğe, kardeşliğe yanaşmıyorlar, sohbet meclisinde beraberliği bile ar telakki ediyorlar, zül addediyorlardı. Abese suresinde daha belirgin olarak görüldüğü üzere Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bile, Kureyş ulularının bu mütemâdi ve ağır baskıları karşısında onları İslâm'a kazanma ümid ve gayretiyle, zaman zaman tereddüde düşebiliyordu. İşte bu âyet dahi söylediğimiz hususa şehâdet olan Kur'ânî delillerden biri olmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'in, dini öğrenmek üzere gelen, Allah ve Resulü'nün sevgisiyle kaynaşıp birleşen insanlar arasında ayırım yapmayı "zulüm" olarak vasıflandırması, düşünülmesi gereken bir başka husustur.

600 ٣– وعن سعد أيضاً رضىَ اللهُ عنْهُ: [قالَ في هذهِ الآيةِ؛ قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَى أنْ يبعثَ عليكُمْ عذاباً مِنْ فوقِكُمْ أوْ مِنْ تحتِ أرجلِكُمْ. قالَ: فقالَ رسولُ اللهِ ﷺ: إنَّها كَائنةٌ ولَمْ يأتِ تأويلُهَا بعدُ]. أخرجه الترمذى.

والمراد بالتأويل هنا: الوجود والوقوع، لا التفسير ونحوه.

3. (600)- Yine *Sa'd İbnu Ebi Vakkas* (radıyallahu anh) "(Ey Muhammed! De ki: **"Üstünüzden ve altınızdan size azab göndermeye, sizi fırka fırka yapıp kiminize kiminizin hıncını tattırmaya kâdir olan O'dur. Anlasınlar diye âyetleri nasıl yerli yerince açıkladığımıza bak"** (En'âm 65) âyeti hakkında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Haber verilen bu durum ilerde olacaktır, henüz olmuş değildir." Tirmizî, Tefsir, En'âm (3068).

AÇIKLAMA:

Ayette geçen **"üstünüzden..."** tabiriyle "gökten taş yağdırma", **"altınızdan.."** tâbiriyle hasf denilen "yerin yarılması" kastedilmektedir. Bunlar azan milletlere geçmişte verilen cezalardandır. Ayet-i kerime, bu ümmete de azdığı takdirde aynı belâların gelebileceğini haber vermektedir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da âyette temas edilen durumların istikbalde geleceğini ihbar etmektedir.

Bu rivâyet, taş yağması ve yer yarılması (hasf) cezalarının Muhammed ümmetinden kaldırıldığını haber veren başka rivayetlerle teâruza düşmektedir. Şöyle ki:

İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'ın Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan rivayetine göre şöyle buyurmuşlardır: "Ümmetimden dört şeyi kaldırması için Allah'a dua ettim. Rabb Teâla bunlardan ikisini kaldırdı, diğer ikisini kaldırmadı. Ben ümmetimden gökten taş yağması, yerin yarılması, aralarında ayrılıklara düşüp parçalanmaları, birbirlerinden sıkıntı azabı çekmeleri şeklinde gelebilecek cezaların kaldırılmasını dilemiştim. Allah taş yağma ve yer yarılma cezalarını kaldırdı, diğer ikisini kaldırmaktan imtina etti."

Ayette ifade edilen ilk iki cezanın da gelebileceği ihtimali ile bu hadiste kaldırılmış olduğunun beyanı nasıl uzlaştırılabilir?

Şârihlere göre şöyle bir te'vil mümkündür: İbnu Abbas (radıyallahu anh)'dan nakledilen hadiste belirtilen dua muayyen bir zamanla sınırlandırılabilir. Yani Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ilk muhatapları olan Ashâb devriyle veya onları tâkip edecek olan faziletli insanların (selef) asırlarıyla kayıtlamak mümkündür. Nitekim o devirlerde mezkûr iki ceza gelmemiştir. Ancak sonraki asırlarda vuku'u caizdir, hadise muhalefet etmez.

Şu tarz bir te'lif de câizdir: Bu cezalar bütün ümmete şâmil olmayacaktır. Zamanla kayıtlı olmaksızın, bazı ferdlerin başına bu cezaların ge-

leceği haber verilmiştir, tıpkı kâfir düşmanın ve umumi kıtlık yıllarının musallat edileceğinin bildirilmesi gibi: Müslim'de Sevbân (radıyallahu anh)'dan rivayet edildiğine göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur: *"Allah bana arzın doğusunu batısına dürerek gösterdi. Ümmetimin hakimiyeti bana dürülmüş olan yerlere kadar ulaşacak. Bana kızıl (altın) veya beyaz (gümüş) iki hazine verildi. Ben Rabbimden ümmetimi kıtlıkla helak etmemesini ve kendilerinden başka düşmanın tasallutuna uğrayarak ortadan kaldırmamalarını taleb ettim. Rabbim dedi ki: "Ey Muhammed, ben bir şeye hükmettim mi artık o geri çevrilmez. Ben ümmetinden umumi bir kıtlıkla helak olmayı kaldırdım, kendilerinden başka bir düşmanın tasallutuyla yok edilmelerini de kaldırdım..."*

Şu halde bu hadis mevziî şekilde kıtlıkların, mahallî olarak düşman istilalarının olacağını ifade eder, ama toptan helak olmak söz konusu değil.

Öyle ise ayetle hadis arasında teâruz yoktur, âyet kısmı belaları kastedmiş olabilir, hadis de zaten kısmî belaların değil, umumi belaların gelmeyeceğini haber veriyor.

601 ٤– وعن جابر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللّه ﷺ لّما نزلتْ: قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَى
أنْ يبْعَثَ علَيْكُمْ عذَاباً منْ فوْقكُمْ. قــال: أعُوذُ بوجْهكَ. أوْ منْ تحْتَ أرْجُلكُمْ.
قَالَ: أعُوذُ بِوَجْهِكَ؛ فَلَمَّا نَزَلَتْ: أوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعــــاً وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بأسَ بعْضٍ.
قالَ هَاتَانِ أهْوَنُ أوْ أيْسَرُ]. أخرجه البخارى والترمذى.

4. (601)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: **"(Ey Muhammed!) De ki: üstünüzden ve altınızdan size azab göndermeye kâdir olan O'dur..."** âyeti indiği esnâda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): **"...üstünüzden"** ibaresinden sonra: **"Ya Rabbi sana sığınırım"** dedi. Ne zaman ayetin devamı olan: **"... Sizi fırka fırka yapıp kiminize kiminizin hıncını tattırmaya kâdir olan O'dur"** kısmı nâzil olunca: **"Bu iki azab daha hafif, (telafisi) daha kolay"** buyurdu." Buhârî, Tefsir, En'am 2; İ'tisam 11, Tevhid 16; Tirmizî, Tefsir, En'am (3067).

602 ٥– وعن ابن مسعود رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قالَ: [لَمَّا نَزَلَت؛ الَّذِيـنَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إيمَانَهُمْ
بِظلْمٍ شَقَّ ذلِك عَلَى الْمُسْلِمِينَ وَقَالُوا: أيُّنَا لاَ يَظْلِمُ نَفْسَهُ فــقَالَ رســول اللّه ﷺ :

لَيْسَ ذَلِكَ إِنَّمَا هُوَ الشِّرْكُ. أَلَمْ تَسْمَعُوا قَوْلَ لُقْمَانَ لأَبْنِهِ: يَا بُنَيَّ لاَ تُشْرِكْ بِاللهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ]. أخرجه الشيخان والترمذى.

5. (602)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: **"İmân edenler, bununla berâber imanlarına zulüm bulaştırmayanlar var ya, işte (ancak) onlardır ki korkudan emin olmak hakkı kendilerinindir. Onlar doğru yolu bulmuş kimselerdir"** (En'âm, 82) âyeti indiği zaman, bu ayet Müslümanlara çok ağır geldi ve: "Hangimiz nefsine zulmetmiyor? (mahvolduk)" dediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): *"Hayır, burada kastedilen o değil, şirktir. Lokman'ın oğluna olan şu sözünü işitmediniz mi?:* **"Oğulcuğum, Allah'a şirk koşma, zira şirk büyük zulümdür"** (Lokman, 13). Buhârî, İman 23; Enbiya 8, 41; Tefsir, En'âm 3; Tefsir, Lokman 1; İstitâbe 1, 9; Müslim, İmân 197, (124); Tirmizî, Tefsir, En'âm, (3029).

603 ٦ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [أَتَى نَاسٌ إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ: إِنَّا نَأْكُلُ مَا نَقْتُلُ وَلاَ نَأْكُلُ مَا يَقْتُلُ اللهُ تَعَالَى. فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى: فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللهِ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ بِآيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ. إِلَى قَوْلِهِ: وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ]. أخرجه أصحاب السنن.

6. (603)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir grup insan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek: "Ey Allah'ın Resulü biz kendi öldürdüğümüzü yiyor, fakat Allah'ın öldürdüğünü yemiyoruz (bu nasıl iş?)" dediler. Bunun üzerine Cenab-ı Hakk şu âyeti indirdi: **"Allah'ın ayetlerine inanıyorsanız, üzerine Allah'ın adı anılmış olan şeyden yiyin. Size ne oluyor ki, Allah size darda kalmanızın dışında, haram olanları genişçe anlatmışken adının üzerine anıldığı şeyden yemiyorsunuz? Doğrusu çoğunluk, hevâ ve heveslerine uyarak, bilmeden sapıtıyorlar. Aşırı gidenleri en iyi bilen Rabbindir. Günahın açığını da gizlisini de bırakın. Günah kazananlar, kazandıklarına karşılık şüphesiz ceza göreceklerdir. Üzerine Allah'ın adının anılmadığı kesilmiş hayvanları yemeyin. Bunu yapmak Allah'ın yolundan çıkmaktır. Doğrusu şeytanlar sizinle tartışmaları için dostlarına fısıldar-lar. Eğer onlara itaat ederseniz, şüphesiz siz müşrik olursunuz"** (En'âm, 118-122). Tirmizî, Tefsir, En'âm, (3071); Ebu Dâvud, Edâhi, 13, (2817, 2818, 2819); Nesâî, Edâhî 40, (7, 237).

AÇIKLAMA:

Ebu Dâvud'un rivayetinde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelip soru soranların bir kısım Yahudi olduğu tasrih edilir. Sorunun bir müşkili çözmek, bir bilgi elde etmekten ziyade, muğalata için sorulduğu hemen hissedilmektedir. Çünkü İslâm dininin meyteyi, yani kendiliğinden ölen hayvanı haram etmesi, hayvanın yenmesi için "besmele ile kesilmiş olma" şartını koyması ile (Mâide, 3) alakalı bir sorudur. "Allah'ın kestiği" tabiriyle kendiliğinden ölen "meyte" kastedilmektedir.

Hafız İbnu Kesir, tefsirinde hadisin Ebu Dâvud'da gelen vechini kaydettikten sonra rivayette yer alan "Yahudilerden bir grup" tâbirine itiraz eder ve üç sebep zikrederek, burada bir yanlışlık, bir iltibas olabileceğini belirtir:

1- Yahudiler meyteyi helal addetmezler ki, İslâm'ın bu emriyle mücadele etsinler.

2- Ayet En'am suresine aittir. Bu sure ise Mekke'de nazil olmuştur (Orada Yahudi yoktu).

3- Bu hadisin Tirmizî'de gelen vechinde "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir grup insan gelerek..." denmektedir. Ayrıca Tirmizî hadisin hasen ve garib olduğunu belirtir."

İbnu Kesir, Taberânî'nin İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'tan kaydettiği şu hadisi zikreder: وَلَاتَأْكُلُوامِمَّالَمْ يُذْكَرِاسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ **"Üzerine Allah'ın adının anılmadığı kesilmiş hayvanı yemeyin. Bunu yapmak Allah'ın yolundan çıkmaktır..."** (En'am, 121) ayeti nazil olduğu zaman, İranlılar, Kureyş'e (bir heyet) göndererek: "Muhammed'e bu hususta karşı çıkın ve deyin ki: "Sen, kendi elindeki bıçakla kestiğine helal diyorsun da Allahu Zülcelâl Hazretleri'nin altun kılıçla kestiğine -yani meyteye- haram diyorsun, (olur mu böyle şey!)". Bu itiraz üzerine şu âyet indi: **"Doğrusu şeytanlar, sizinle tartışmaları için dostlarına fısıldarlar, eğer onlara itaat ederseniz şüphesiz ki müşrik olursunuz"** (En'âm, 121).

Yâni: İranlı şeytanlar, Kureyşli dostlarına fısıldarlar" demektir.

İbnu Kesir şunu ilâve eder: "Taberî, muhtelif tarikten bu hadisi İbnu Abbas rivayeti olarak kaydeder, hiçbirinde Yahudiler zikredilmez. İşte bu rivayet mahfuzdur (sıhhatce daha üstün), çünkü âyet Mekkîdir, Yahudiler de meyteyi sevmezler."

604 ٧- وفي رواية لأبى داود في قوله تعالى: [وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَى أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ. قال يقولون ما ذبح الله: يعنون الْمَيْتَةَ لِمَ لاَ تَأْكُلُونَهُ؟ فأنزل الله تعالى: وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ. ثُمَّ نزل: وَلاَ تَأْكُلُوا مما لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللهِ عَلَيْهِ].

7. (604)- *Ebu Dâvud*'un bir rivayetinde: **"...Doğrusu şeytanlar, sizinle tartışmaları için dostlarına fısıldarlar..."** (En'âm, 121) âyetiyle ilgili olarak, İbnu Abbas şu açıklamayı yapar: Yani *"Allah'ın öldürdüğü" diyerek meyteyi (kesilmeksizin, kendiliğinden ölen hayvanı) kastederek: "Onu niye yemiyorsunuz? derler."* İşte bunun üzerine Cenâb-ı Hakk: "Eğer onlara itaat ederseniz, şüphesiz siz müşrik olursunuz" âyetini indirdi. Bundan sonra da: "Üzerine Allah'ın adının anılmadığı kesilmiş hayvanları yemeyin..." ayeti indi." Ebu Dâvud, Edâhi 13, (2818).

605 ٨- وله في أخرى: [فَكُلُوا مما ذُكِرَ اسْمُ اللهِ عَلَيْهِ؛ وَلاَ تَأْكُلُوا ممَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللهِ عَلَيْهِ. فَنُسِخَ، واستثنى مِنْ ذلكَ فقال: وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ].

8. (605)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ)'ın bir diğer rivayetinde şöyle buyrulur: **"Üzerine Allah'ın ismi zikredilen (hayvan etinden) yiyin"** (En'âm, 118). "Üzerine Allah'ın ismi zikredilmeyenden yemeyin" (En'âm 121) emri neshedilip, ehl-i kitabın kestiği, yasaktan istisna edilerek şöyle dendi: "...Kitap verilenlerin yemeği size helâl, sizin yemeğiniz de onlara helâldir..." (Maide, 5), Ebu Dâvud, Edâhî, 13, (2817).

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydedilen ayette geçen *"kitap verilenlerin yemeği"* tabirinden maksad Beyhakî'nin Sünen'de İbnu Abbâs'tan kaydedilen açıklamaya göre, onların kestikleri hayvandır. Bu vesile ile şarihler Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan şu hadisi de kaydederler: *"Biz ehl-i kitabın kadınıyla evlenebiliriz, ancak onlar bizim kadınlarımızla evlenemezler."* Bir rivayette de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur: *"Yahudi ve Hıristiyanların teâmı, Tevrat ve İncil'e inandıkları için bize helaldir."* Yahudi ve Hıristiyanlar hayvanlarını Allah'tan başka bir şeye kestiklerine inanmadıkları, bir de keserken Allah'tan başka birinin ismini anmadıkları için, kestiklerinin yenebileceği hususunda İslâm uleması ittifak ederler. Onların Allah hakkında, Allah'ın münezzeh olduğu şeyle-

re itikad etmeleri kestiklerinin yenmesine mâni değildir. Yahudi ve Hıristiyan dışındaki müşriklerin kestikleri, keserken Allah'ın ismini zikretmedikleri için, yenmeleri helal değildir.

606 ٩– وعند النسائى قال: [خَاصَمَهُمُ الْمُشْرِكُونَ فَقَالُوا مَاذَبَحَ اللّٰهُ لاَ تَأْكُلُونَهُ، وَمَا ذَبَحْتُمْ أَنْتُمْ أَكَلْتُمُوهُ].

9. (606)- Nesâî'den gelen rivayette İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) Cenâb-ı Hakk'ın **"Üzerine Allah'ın isminin zikredilmediği (kesilmiş hayvan eti)nden yemeyin"** âyeti ile ilgili olarak şu açıklamayı yapmaktadır: *"Müşrikler, bu meselede müminlerle ihtilâf ederek (alayvârî) şöyle dediler: "Allah'ın kestiğini yemiyorsunuz, fakat kendi kestiğinizi yiyorsunuz."* Nesâî, Zebâih 40, (7, 237).

AÇIKLAMA:

İnsanlığın eskiden beri te'yid ettiği bir husus var: Kişinin aldığı gıda, ona maddî ve mânevî bir kısım te'sirlerde bulunmaktadır. Bütün insanlarda müştereken mevcut olan bu inancı günlük müşâhedelerimiz te'yid ettiği gibi, ilmî araştırmalara dayanan günümüz tıbbı da teyid eder.

Yukarıda kaydedilen ayetlerden anlaşılacağı üzere İslâm dini de mensuplarının gıdası üzerinde hassasiyetle durmuş, "temiz" olanların, helâl olanların yenmesini emretmiş, haram olan, yenmemesi gereken gıda maddelerini ayrı ayrı belirtmeye bilhassa ehemmiyet vermiştir. Böylece İslâm dini de, aldığı gıdaların insana, maddî-manevî her yönden te'sir ettiğini kabul etmiş olmaktadır.

Yeri geldikçe teferruatlı bilgi vereceğimiz gıda bahsinin konumuzla ilgili kısmı şudur: Mü'min gıdasını helâl kılınan şeylerden seçmekle kalmayacak, hazırlanmasında da muayyen âdaba riâyet edecektir. Bunlardan biri, hayvanların kesiminde tesmiyedir. Yâni, hayvan keserken Allah'ı zikretmek. Dinimiz vurularak, süsülerek, düşerek, boğularak veya kendiliğinden ölen hayvanların yenmesini haram etmekle kalmaz, kesimin Müslüman tarafından yapılmasını, bilerek tesmiyenin terkedilmemesini emreder.

Müşrik veya dinsiz kimsenin kestiği hayvanın haram olması umumi prensiptir. Yukarda kaydedilen âyet Ehl-i Kitab'ı istisna eder. Onlar da, kesimde, Müslümanlarınkine yakın âdaba riayet ettikleri için onlar betahsis zikredilerek istisna edilmişlerdir.

Günümüzde Hıristiyan âlemi kesiminde değişik metodlara başvurduğu, hayvanı kesmezden önce elektrik şokuna tâbi tutarak bayılttıktan sonra kestiği için, onların etinin yenip yenmeyeceği bir problem olarak ortaya çıkmıştır. Bilhassa Avrupa'da çalışan Müslüman işçiler ve tahsil yapan talebeler bu konuda sıkıntı çekmektedirler. Mesele karşısında müsbet veya menfi kanaat izhâr edenlere rastlamak mümkündür. Ciddi araştırmaya dayandırılmadan "yenebilir" fetvasının mahzurlu olacağı açıktır. Herşeyden önce şüpheli şeylerden kaçmak, ihtiyatlı davranmak temel prensiplerimizden biridir. Bu meselede ise -şu veya bu şekilde fetva veren çıksa bile- şüphenin izâlesi mümkün değildir. O halde mü'min vicdanları rahatlatacak en geçerli yol; problemi, İslâmî kesimi mümkün kılacak istikamette çözmektedir. Nitekim cemaatleşen ve teşkilatlanan Müslümanlar, Batı devletlerinde umumi manada olmasa bile mahallî ve mevziî olarak bu meseleyi yer yer çözmüşler, Müslüman kasaplara, mezbahalara kavuşmuşlardır.

Söylemek istediğimiz şudur: Mü'min, gıdasını te'min ederken gâfilâne hareket etmemelidir.Maddî temizliği yanında mânevî temizliğine de hassasiyet göstermelidir. Aksi takdirde "gıdamı alıyorum" diye eline her geçeni hayvan gibi yutarsa, ibadetinden zevk alamaz, hayır göremez, çünkü kabul edilmez. İbadetlerimizin kabule mazhar olmasının öncelikle aldığımız gıdalara bağlı olduğunu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) *Hz. Sa'd* (radıyallahu anh)'a yaptığı şu tavsiye vesilesiyle beyan etmiştir:

"Ey Sa'd, daima temiz ye, duası müstecab kimse olursun. Muhammed'in nefsini elinde tutan (Allah)a yemin ederim ki, kişi karnına haram lokma atınca ondan kırk gün (hiçbir ibadet ve dua) kabul edilmez. Hangi kulun eti zulüm ve fâiz(den gelen gıdalar) ile teşekkül ederse onun için ateş elzem olur."

Şeriatımızın, gerek cins, gerek kazanç, gerek hazırlanma yönleriyle yasakladığı her gıdanın kirli ve haram olduğunu unutmayalım.

607 ـ ١٠ وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [إذَا سَرَّكَ أنْ تَعْلَمَ جَهْلَ الْعَرَبِ فَاقْرَأْ مَافَوْقَ الثَّلاثِينَ وَالْمَائَةِ مِنْ سُورَةِ الأنْعَامِ: قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أوْلاَدَهُمْ سَفَهاً بِغَيْرِ عِلْمٍ إلى قوله قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ]. أخرجه البخارى.

10. (607- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Arab'ın (cahiliye devrindeki) cehâletini öğrenmek seni memnun ederse En'âm suresinin 130'lu âyetten sonra gelen şu âyetini oku: **"Beyinsizlikleri yüzün-**

den, körü körüne çocuklarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine verdiği nimetleri -Allah'a iftira ederek- haram sayanlar mahvolmuşlardır; onlar sapıtmışlardır, zâten doğru yolda da değillerdi" (En'âm 140). Buharî, Menâkıb 11.

AÇIKLAMA:

İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) hazretleri burada câhiliye devri Araplarının belli başlı vasıflarından iki tanesini nazar-ı dikkatlere arzediyor: 1- Çocuk öldürme vak'ası, 2- Allah'ın nimetlerini haram addetme hâdisesi.

Cahiliye devrinde çocuk öldürme âdeti çok yaygındı. Bunun vüs'atini anlamak için iki rakam vereceğiz: Kays İbnu Asım (radıyallahu anh) Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelerek kendi kızlarından 12 tanesini elleriye diri diri gömdüğünü itirafla tevbe olup olmadığını sormuştur. İkinci rakam *Sa'sa'a İbnu Nâciye* (radıyallahu anh) ile ilgili. Bu zat da Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelerek müşrik iken diri diri toprağa gömülecek çocuklardan 360 tânesini parayla satın alarak ölümden kurtardığını, bu amelinin âhirette mükâfaatı olup olmayacağını sorar.

Kur'ân-ı Kerîm, pek çok âyetinde çocuk öldürme geleneği üzerinde durmuştur: En'am 137, 151; İsra 31; Saff 12; Tekvir, 8-9.

Ayetler tetkik edildiği zaman kız çocuklarının ar duygusuyla gömüldüğünü, hem kız ve hem de erkek çocuklarının açlık korkusuyla öldürüldükleri görülür. **"Açlık korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin, onları da, sizi de rızıklandıran biziz"** (İsra 31) mealindeki âyet daha müreffeh hayat sürmek için çocuk aldıranlara da bir ihtar, bir irşad olmalıdır.

Dinimiz haram olanları helal addetmeyi yasakladığı gibi, birçok âyetinde de helal olanları haram addetmeyi yasaklamıştır. Bu cümleden olarak Tahrim suresi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bir vesile ile çok sevdiği "bal"ı yememek üzere yemin edince **"Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını gözeterek, Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin kendine yasak ediyorsun?"** diye, te'dib edici bir üslubla nazil olmuştur. (Tahrim, 1). Şu ayetler de Allah'ın helal kıldığı şeyleri haram edenlerle ilgilidir. En'âm 140, 150; A'raf 32; Maide 37.

608 ١١ – وعن ابن مسعود رَضِىَ اللهُ عَنْهُ: [قالَ مَنْ سَرَّهُ أنْ يَنْظُرَ إلى الصَّحيفَةِ الَّتى عَلَيْهَا
خَاتَمُ مُحَمّدٍ ﷺ: فَلْيَقْرأْ هَؤُلاَءِ الآيَاتِ قُلْ تَعَالَوْا أتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ إلَى

قوله لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ]. أخرجه الترمذى.

11. (608)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) buyurmuşlardır: "Kim üzerinde Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in mührü bulunan sahifeyi görmek isterse şu âyetleri okusun:

"De ki: "Gelin size Rabbinizin haram kıldığı şeyleri söyleyeyim, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, anaya babaya iyilik yapın. Yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin" -sizin ve onların rızkını veren biziz- "Gizli ve açık kötülüklere yaklaşmayın, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymayın. Allah bunları size düşünesiniz diye buyurmaktadır. Yetim malına, erginlik çağına erişene kadar en iyi şeklin dışında yaklaşmayın; ölçüyü ve tartıyı doğru yapın. Biz kimseye ancak gücünün yeteceği kadar yükleriz. Konuştuğunuz vakit -akraba bile olsa- sözünüzde âdil olun. Allah'ın ahdini yerine getirin. Allah size bunları öğüt almanız için buyurmaktadır" (En'âm 151-153); Tirmizî, Tefsir, En'am, (3072).

AÇIKLAMA:

"Mühürlü sahife" tabiriyle râvi işâret ettiği âyetlerin muhkem olup mensuh olmadığına dikkat çekmek istemiştir. Hatta İbnu Abbas bu âyetlerin önceki dinlerde de neshedilmediğini söyler: "Bu âyetler bütün kitaplarda muhkemdirler. Onları hiçbir şey neshetmemiştir. Bunlar, insanların hepsine haramdır. Ve bunlar Ümmül-Kitaptır (Kitabın anası, muhkemât), kim bu âyetlerle amel ederse cennete girer" der.

Kaydedilen ayette, ergenlik çağı tabiri geçmektedir. Bunun Kur'ânî aslı eşüd kelimesidir. Eşüd lügat açısından kuvvet mânasına gelen şiddet kelimesinin cem'idir. 18-31 yaş arasını ifade eder. Müfessirler eşüd'le 20 yaşın, 30 yaşın, 33 yaşın kastedilmiş olduğu hususunda ihtilaf ederler. Hâzin: "Bu rakamlar eşüd'ün nihâî hududunu ifâde eder, başlangıç hududunu değil. Ayette ise,kastedilen başlangıç hudududur, o da rüşd'ün görülmesine tesadüf eden bülûğun başlangıcıdır" der ve ayette muhtar görüşün bu olduğunu belirtir.

609 ١٢ - وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ : ثَلاثٌ إذَا خَرَجْنَ: لَمْ يَنفَعْ نَفْساً إيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ؛ طُلُوعُ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا، وَالدَّجَّالُ، وَدَابَّةُ الأَرْضِ]. أخرجه مسلم والترمذى.

12. (609)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Kıyametin üç alâmeti vardır, onlar zuhur edince, "daha önce inanmamış olanların artık inanmaları da onlara fayda vermez"** (En'âm, 158) *Güneşin battığı yerden doğması, Deccâl, Dâbbetu'l-arz."* Müslim, İman 249, (158); Tirmizî, Tefsir, En'âm (3074).

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* En'âm suresinin 158'inci ayetinde geçen **"...Rabbinin bir takım mucizeleri geldiği gün, bir kimse daha önce inanmamışsa veya imânıyla bir iyilik kazanmamışsa, imanı ona fayda vermez..."** ibâresinde zikredilen "mucizeler"le, kıyamet alâmetleri olarak zûhur edeceği bildirilen güneşin batıdan doğması, Deccâl ve Dabbetu'l-arz'ın çıkması hâdiselerinin kastedildiğini belirtmektedir.

Kıyametin büyük alâmetleri arasında zikredilen bu üç şey hakkında gerekli malumatı kıyametle ilgili bölümde (5004 hadisten sonra) açıklayacağız.

610 ١٣ – وعن أبى سعيد رَضِىَ اللهُ عَنْهُ عنِ النَّبِىِّ ﷺ في قوله تعالى: [أَوْ يَأْتِىَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ. قال طُلُوعُ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا]. أخرجه الترمذى.

13. (610)- *Ebu Sa'id* (radıyallahu anh) **"Onlar kendilerine... Rablerinden birtakım delillerin gelmesini mi bekliyorlar. Rabbinin birtakım mucizeleri geldiği gün, bir kimse daha önce inanmamışsa veya imanıyla bir iyilik kazanmamışsa imanı ona fayda vermez.."** (En'âm 158) âyetinde geçen "Rabblerinden birtakım deliller" ile "güneşin battığı yerden doğması" kastedilmiştir demiştir. Tirmizî, Tefsir, En'âm (3073).

A'RAF SURESİ

611 ١ – عن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [كَانَتِ الْمَرْأَةُ تَطُوفُ بِالْبَيْتِ عُرْيَانَةً فَتَقُولُ مَنْ يُعِيرُنِى تَطْوَافاً فَتَجْعَلُهُ عَلَى فَرْجِهَا وَتَقُولُ:

أَلْيَوْمَ يَبْدُو بَعْضُهُ أَوْ كُلُّهُ فَمَا بَدَا مِنْهُ فَلاَ أُحِلُّهُ

فنزلَتْ هذِهِ الآيَةُ: ﴿ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ ﴾]. أخرجه مسلم والنسائى.

1. (611)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "(Cahiliye dev-

rinde) kadın, Kâbe-i Muazzama'yı çıplak olarak tavaf eder ve şöyle derdi: "Bana kim ödünç bir tavaf elbisesi verecek?"

Elbiseyi fercinin üzerine kor:

"Bugün bir kısmı veya tamamı görülür ama, ondan açılanı helâl etmem" derdi. Bu tatbikatla ilgili olarak şu âyet indi:

"Ey Ademoğulları! Her mescide güzel elbiselerinizi giyerek gidin, yiyin, için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah müsrifleri sevmez" (A'raf, 31). Müslim, Tefsir 25, (3028); Nesâî, Hacc 131, (5,233, 234).

AÇIKLAMA:

İbnu Abbâs'ın açıkladığı üzere câhiliye Arapları Kâbe'yi çıplak olarak tavaf ederlermiş, erkekler gündüz, kadınlar da geceleyin. Mina mescidine ulaşınca, elbiselerini orada atarlar, çıplak olarak Ka'be'ye gelirlermiş ve: "Biz içinde günah işlediğimiz elbiselerle tavaf yapamayız" derlermiş. Bazıları da: "Bunu hayır umarak yapıyoruz, elbiseden soyunduğumuz gibi, günahlardan da soyunmayı umarız" derlermiş.

İslâm gelince bu çirkin câhiliye geleneğini yasaklamıştır. Yukarıda kaydettiğimiz âyet, her mescide girildiğinde "zinet"i yani elbiseyi almayı emrettiği gibi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da: "Beytullah çıplak olarak tavaf edilemez" buyurmuştur.

Şunu da kaydedelim ki, çıplak olarak tavaf âdeti, hâriçten gelenlerin uyduğu bir âdetti. Kureyşlilerin böyle bir âdeti yoktu. Çıplak tavafta bulunan kadınların yine de, hums dedikleri Kureyşlilere karşı örtünmek maksadıyla bazı şeyler kullandıkları belirtilir.

Bunlar çıplaklığa ilâveten, kuvvetli gıdalar, yağlılar da yemezlerdi. Hatta Müslümanlar Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e müracat ederek "Bunu yapmaya biz daha ziyade hak sahibiyiz" derler. İşte bu taleb üzerine rivayette metni kaydedilen âyet nazil olur.

612 ٢– وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَرَأَ رسولُ الله ﷺ هذه الآية: فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكّاً. قالَ حَمَّادٌ رَحِمَهُ اللهُ هكَذَا: وَأَمْسَكَ سُلَيْمَانُ بِطَرَفِ إِبْهَامِهِ عَلَى أُنْمُلَةِ أُصْبُعِهِ الْيُمْنَى. قال: فَسَاخَ الْجَبَلُ وَخَرَّ مُوسَى صَعِقاً]. أخرجه الترمذى وصححه.

2. (612)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu âyeti okudu: **"Rabbi dağa tecellî edince onu yerle bir etti"** (A'raf 143) -hadisi rivayet eden Hammâd şöyle der: Hammad'

dan rivayeti yapan Süleyman b. Harb merhum- (tecellinin hafifliğini göstermek için) baş parmağının yanıyla sağ parmağının ucuna değdirerek gösterir. (Ve âyetin kıraatı bitince Resûlullah) ilâve eder: "Dağ, çığlık attı ve Musa baygın düştü" Tirmiz– Tefsir, A'raf (3076).

AÇIKLAMA:

Bu rivayet Hz. Musâ'nın Sina Dağı'nda Cenâb-ı Hakk'ı görme talebi üzerine cereyan eden vak'ayı açlıklıyor: Ayette belirtildiği üzere Cenâb-ı Hakk': *"Sen beni göremeyeceksin ama dağa bak"* buyurur. Dağa ilâhî nurun hafif bir tecellisi, dağın çığlık atarak tuz-buz olmasına sebep oluyor. Bu manzara da Hz. Musa'yı baygın düşürüyor.

613 ٣– وعن مسلم بن يسار الجهنى: [أَنَّ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ سُئِلَ عَنْ قَولِه تعالى: وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِى آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَاتِهِمْ الآيَة. قَالَ سُئِلَ عَنْهَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَ: إِنَّ اللّٰهَ تَعَالَى خَلَقَ آدَمَ ثُمَّ مَسَحَ ظَهْرَهُ بِيَمِينِهِ فَاسْتَخْرَجَ مِنْهُ ذُرِّيَّةً فَقَالَ: خَلَقْتُ هٰؤُلَاءِ لِلْجَنَّةِ وَبِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ يَعْمَلُونَ؛ ثُمَّ مَسَحَ ظَهْرَهُ فَاسْتَخْرَجَ مِنْهُ ذُرِّيَّةً فَقَالَ: خَلَقْتُ هٰؤُلَاءِ لِلنَّارِ وَبِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ يَعْمَلُونَ؛ فَقَالَ رَجُلٌ يَارَسُولَ اللّٰهِ: فَفِيمَ الْعَمَلُ؟ فَقَالَ ﷺ: إِنَّ اللّٰهَ إِذَا خَلَقَ الْعَبْدَ لِلْجَنَّةِ اسْتَعْمَلَهُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ حَتَّى يَمُوتَ عَلَى عَمَلٍ مِنْ أَعْمَالِ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَيُدْخِلَهُ بِهِ الْجَنَّةَ، وَإِذَا خَلَقَ الْعَبْدَ لِلنَّارِ اسْتَعْمَلَهُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ حَتَّى يَمُوتَ عَلَى عَمَلٍ مِنْ أَعْمَالِ أَهْلِ النَّارِ فَيُدْخِلَهُ بِهِ النَّارَ]. أخرجه الأربعة إلا النسائى.

3. (613)- *Müslim İbnu Yesâr el-Cühenî* anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh)'den: **"Rabbim Benî Adem'den, bellerinden zürriyetlerini alıp da onları nefislerine karşı şâhid tutarak: "Rabbiniz değil miyim?" diye işhâd ettiği vâkit belâ (evet) dediler: Şâhidiz. "Kıyamet günü bizim bundan haberimiz yoktu" demeyesiniz. Yahud: "Ancak önceden atalarımız şirk koştular, biz ise onlardan sonra bir zürriyet idik, şimdi o bâtılı te'sis edenlerin yaptıklarıyla bizi helak mı edeceksin?" demeyesiniz"** (A'raf 172-173) âyetinden soruldu Hz. Ömer (radıyallahu anh) şu cevabı verdi: "Bu ayetten Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a da sorulmuştu. O şöyle açıkladı: *"Allah Teâla hazretleri, Hz. Âdem'i yarattı sonra sağ eliyle meshedip*

ondan bir zürriyet çıkardı ve: "Bunlar cennet içindir, bunlar cennet ehlinin ameliyle amel ederler" dedi. Rabb Teâla, ikinci defa sırtını okşadı, ondan bir nesil daha çıkardı ve: "Bunları da cehennem için yarattım, bunlar da cehennem ehlinin amelini işleyecekler" dedi.

Cemaatten bir adam: "Ey Alla'ın Resûlü! (kaderimiz ezelden yazılmış ise) niye amel ediyoruz? diye sordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu açıklamayı yaptı: *"Allah bir kişiyi cennet ehli olarak yaratmışsa onu cennet ehlinin amelinde çalıştırırr. Öyle ki cennetliklerin bir ameli üzere ölür ve Allah da onu cennetine kor. Aksine bir kulu da cehennem ehli olarak yaratmışsa, onu da cehennemliklerin amelinde istimal eder. Öyle ki bu da cehennemliklerin bir ameli üzere ölür, Allah da onu cehenneme koyar."* Muvatta, Kader 2, (2, 898, 899); Tirmizî,Tefsir, A'raf, (3077); Ebu Dâvud, Sünnet 17, (4703).

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki hadis insanın yaratılışı, kaderi gibi tamamen gaybe müteallik meselelerle ilgilidir. Bu meselelerin mahiyetini ilmî bir muhtevada anlamak ve anlatmak mümkün değildir. Bu meseleler hususunda âyette ve sahih hadislerde ne gelmişse, selef ulemâsının yaptığı gibi, aynen inanmak gerekir. Esasen, mü'mini gayr-ı mü'minden ayıran husus gaybe imandır. Kur'ân-ı Kerim'in ikinci suresi olan Bakara suresi, mü'mini tarif ederek başlar: *"Elif-Lam-Mim, bu kendisinde hiç şüphe bulunmayan kitaptır, takva sahipleri için doğru yolun tâ kendisidir. (O takva sahipleri) gayba inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar..."*

Şu halde, Kur'an öncelikle gayba inanan, namazı dosdoğru kılan kimselere hidayettir, doğru yoldur. Cenâb-ı Hakk buna dikkat çekerek Kitab'ına başlıyor.

İnanılacak olan *gayb* ise Kur'ân-ı Kerim'de ve sahih sünnette beyan edilen *mebde, mesad, kader, kabir* ve âhiret ahvali ile Cenâb-ı Hakk'a ait şuunât (esma, sıfat,ef'al) gibi gözle görülmesi, çoğu kere akılla da anlaşılması mümkün olmayan hususlar, meselelerdir. İnanmayan insanlar, bu meselelerde, en vâzıh açıklamalara bile itiraz edebilirler, tatmin olmadıklarını söyleyebilirler. Nefsin itirazlarını tamamen susturacak seviyede bir anlama meselesinde bütün mü'minlerin istikrar bulduğu da söylenemez ve bu normaldir de.

Şu halde bu meselelerde en selametli yol selefin yoludur. *"Mahiyeti Allah tarafından bilinen şekilde cereyan eden yaratılışa, "keyfiyeti Allah*

tarafından bilinen şekilde teşekkül eden elestu bi-rabbikum meclisine ve orada akdedilen misâk-ı evvel'e inandım" demek gerekir.

Bunu belirttikten sonra, yine de, âyetle ilgili bazı açıklamaları kaydedeceğiz.

Yukarıdaki ve bundan sonra gelecek bazı rivayetler, Cenâb-ı Hakk'ın insanlardan aldığı misak'ı açıklamaya yöneliktir. Ayet-i kerime, Cenâb-ı Hakk'ın insanları birbirinin sırtından çıkardıktan sonra: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye soruyor. Bütün insanlar bu soruya "Evet sen bizim Rabbimizsin!" diye cevap veriyor.

Ayet-i Kerime, kıyamet günü cereyan edecek büyük hesapta, yaratılışın başlangıcında ifâde edilen bu şehâdetin, bu ikrarın hatırlatılacağı ve dolayısıyla, bilhassa inkârcı takıma: "Niye sözünde durmadın?" denileceği ifâde edilmektedir.

Gayıbla ilgili olarak âyet-i kerimenin sunduğu bu açıklama anlaşılmaya muhtaç bir beyandır. Gaybî bir hakikatın açıklanmasıdır, ama oldukça kapalı, izaha muhtaç bir açıklamadır.

Bu sebeple, yukarıdaki rivayette âyetin açıklanması için Hz. Ömer'e soruluyor. *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) bunun Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan sorulduğunu belirtilerek, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in verdiği cevabı, yaptığı açıklamayı sunuyor.

Bu mevzu üzerine, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan kaydedilen yegâne açıklama bu değil. Bazısı sahih, bazısı zayıf olmak üzere birçok açıklayıcı rivayet tefsir kitaplarımızda yer alır. Bunu takiben gelecek (614 ve 615 numaralı hadisler) iki rivayet daha bu kitapta yer alır. Mesela İbnu Kesir tefsirinde bu bâba giren rivayetlerden on kadarının kaydedildiği görülür. ed-Dürrü'l-Mensûr'da Suyutî hazretleri elli kadar rivayet kaydetmiştir.

Rivayetler tetkik edilince görülür ki, bu hadisler, umumiyetle soru üzerine varid olmuştur. Yani gerek Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ve gerekse Ashab'a mezkûr ayetle ilgili olarak sıkca soru sorulmuştur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da verdiği cevaplarda bazı kereler farklı bilgiler sunmuştur. Bu bilgiler bazan uzunca bir hadiste çoklukla toptan zikredilirken, bazan her bir rivayette bir veya birkaç tanesine yer verilir. Rivayetler arasında bilgi miktarının az veya çok oluşu, araya giren raviler sebebiyle de olabilir. Bu konuda ed-Dürrü'l-Mensur 50 kadar rivayet kaydetmiştir, dediğimiz vakit, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bu mesele üzerine elli ayrı açıklama yaptığı ifâde edilmiş olmuyor. Daha fazla da yapmış olabilir, daha az da.

Ayette geçen misak'la ilgili gelen rivayetlerin muhtevasını göstermek maksadıyla, bu rivayetlerin en câmi olanlarından birini aynen kaydediyoruz: "İbnu Asâkir'in, Ubey İbnu Ka'b (radıyallahu anh)'tan kaydettiğine göre (hükme merfû) şu açıklamayı yapmıştır: (Allah celle şanuhu) insanların hepsini ruhlar halinde kendi hususî suretleriyle topladı. Sonra onların konuşmalarını taleb etti, hepsi de konuştular. Sonra onlardan ahd u mîsak (kesin söz) aldı. Kendilerini nefislerine karşı şâhid kılarak sordu:

– **Ben sizin Rabbiniz değil miyim?**

– Evet Rabbimizsin! dediler.

– **Öyle ise,** dedi Rabb Teâla, ben size yedi kat semâvatı şâhid kılıyorum, babanız Âdem'i şâhid kılıyorum, tâ ki, kıyâmet günü "Biz bunu bilmiyorduk demeyesiniz. Bilesiniz! Benden başka ilah yoktur, benden başka Rabb da yoktur. Bana hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ben size peygamberlerimi göndereceğim, size benim bu ahd ve misak'ımı hatırlatacaklar. Size kitaplarımı indireceğim!

Rabb Teâla'nın bu hitabı üzerine ruhlar şu karşılığı verdiler:

– **Şehâdet ediyoruz ki: Sen bizim Rabbimizsin, ilâhımızsın. Bizim senden başka Rabbimiz, senden başka ilâhımız yoktur."**

Böylece Rabb Teâla'nın söylediklerini ikrar ettiler.

Bu ahidleşme üzerine Hz. Adem kalkıp, insanlara baktı. Gördü ki, bir kısmı zengin, bir kısmı fakirdir; bir kısmı güzel, bir kısmı çirkindir. Cenâb-ı Hakk'a yönelerek:

– **Ey Rabbim,** dedi, **keşke bunların arasını eşitleseydin!**

Cenab-ı Hakk Adem'e:

– **Ben, bana şükredilmesini istiyorum!** diye cevap verdi.

Adem (aleyhisselam) peygamberleri gördü. Bunlar tıpkı lambaları andırıyorlardı, üstlerinde nur vardı. Onlardan: **"Kendilerine verilecek nübüvvet ve risalet vazifelerini ifa edecekleri hususunda"** bir başka misak daha alındı. Bu misaka şu âyet delalet eder: **"Peygamberlerden söz almıştık..."** (Ahzab 7).

Diğer bazı rivayetlerde insanların bu misakları üzerine Cenâb-ı Hakk'ın onların rızıklarını tekeffül ettiği, ecellerine varıncaya kadar kaderlerinin tesbit edilip yazıldığı vs. belirtilir.

Yukarıda kaydettiğimiz iki âyeti, âyetle ilgili olarak selefin rivâyet

ettiği hadisler ve yaptığı yorumlardan birçoğunu sayfalarca kaydettikten sonra şu şekilde özetleyerek sonuçlar:

"Gerek selef'ten ve gerekse halef'ten bazıları şöyle dediler: Ayette haber verilen şehâdetten murad onların tevhid fıtratı ile (yani Allah'ın varlığını ve birliğini anlayıp kabul edecek bir mahiyette) yaratılmış olmalarıdır. Nitekim Ebû Hüreyre'nin ve Iyâz İbnu Hımâr (radıyallahu anhümâ)'ın rivâyetlerinde ve Hasan Basri'nin Esved'den yaptığı rivayette bu âyeti söylediğimiz şekilde tefsir etmiştir. Hepsi de şöyle der: "Nitekim Cenâb-ı Hakk, âyeti kerimede وَاِذْ اَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِى آدَمَ *"Rabbin âdemoğullarından... aldı..."* demiştir de: وَاِذْ اَخَذَ رَبُّكَ مِنْ آدَمَ Rabbin Adem'den...! aldı" dememiştir. Keza مِنْ ظُهُورِهِمْ bellerinden.." diyor da مِنْ ظَهْرِهِ "belinden..." demiyor.

Yani onların zürriyetlerini (nesillerini, soylarını) diyor. Yani nesil be-nesil, asır be– asır gelen soylarını... diyor.

Nitekim Allah Teâla bir diğer ayet-i kerimede: **"Sizi yeryüzünde halifeler kılmış olan O'dur..."** (En'am 165) buyurmaktadır. Yine bir diğer âyet-i kerimede: **"Başka bir kavmin zürriyetinden sizleri meydana getirdiği gibi..."** (En'âm 133) buyuruyor. Ve ayrıca diyor ki: **"Onları kendilerine karşı şâhid tutarak Rabbiniz değil miyim diye şâhid tuttuğu vakit evet! dediler..."** buyurarak, insanları şâhid tuttuğunu ve onlardan "evet!" diye tasdik aldığını bildiriyor. Yani Allah, böylece insanları bu meseleye şahidler kılıyor. Ancak insanların "evet" demeleri halleriyle ve dilleriyle yaptıkları bir konuşmadır. Aslında şehâdet de iki çeşittir:

1- Bazan kavlî (yani sözle) olur, şu âyette böyle kavlî bir şehâdet mevzubahistir: قَالُوا شَهِدْنَا عَلَى اَنْفُسِنَا mealen **"...Ey Rabbimiz, diyecekler, nefislerimize karşı şâhidlik ederiz..."** (En'âm 130).

2- Şehâdet bazan "hal"le olur. Buna lisan-ı hal de denir. Şu âyet bunun örneğidir:

مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ اَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللّٰهِ شَاهِدِينَ عَلَى اَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِ **"Küfürlerine kendileri şahid olup dururken, müşriklerin Allah'ın mescidlerini imâr etmelerine (imkân) yoktur..."** (Tevbe 17). Burada onların hâli küfürlerine şehâdet etmektedir, yoksa kafir olduklarını dilleriyle söylüyor değiller. Keza şu âyet de bu mânadadır: وَاِنَّهُ عَلَى ذٰلِكَ لَشَهِيدٌ **"Doğrusu kendisi de bunların hepsine şâhiddir"** (Adiyat 7).

Keza, sual de bazan sözle, bazan halle olur. Şu ayet bunu gösterir: وَاٰتٰيكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَاَلْتُمُوهُ **"Kendisinden isteyebileceğiniz herşeyi size vermiştir"** (İbrahim 34).

Alimler demişlerdir ki: Misak âyetinde kastedilen mânanın söylediğimiz husus olduğuna dâir gösterilebilecek delillerden biri de, Ce-nâb-ı Hakk'ın bu şehâdeti, onların şirke düştükleri hususunda aleyhlerine bir hüccet olarak kullanmasıdır. Bu şehâdet, şâyet bazılarının dediği gibi, (kavlî olarak) vuku bulsaydı, aleyhine hüccet olması için herkesin bunu hatırlaması gerekirdi.

Şayet şöyle denecek olursa: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ona haber vermiş olması, onun varlığı için yeterli bir delildir." Biz bu söze şöyle cevap veririz: "Müşriklerden tekzib edenler, peygamberlerin getirdiği bu ve başka her şeyi tekzib etmektedirler. Halbuki bunu tekzibleri, aleyhlerine müstakil bür hüccet kılınmıştır. Şu halde, bu hal delâlet eder ki, *"insanların üzerine yaratılmış oldukları fıtrat'tan maksad "tevhidi ikrâr"*dır (yani insanların tevhidi anlayıp, tasdik edebilecek bir fıtratta yaratılmış olmalarıdır). Bu sebepten dolayıdır ki, âyette: "Kıyâmet günü: "Bizim tevhidden haberimiz yoktu" veya "Bizden önce atalarımız şirke düşmüş biz onlardan sonra geldik, onların yaptığı sebebiyle bizi helak mı edeceksin? demiyesiniz" buyurulmuştur.

ELMALILI'NIN AÇIKLAMASI: Büyük müfessirimiz merhum *Elmalılı Hamdi Yazır,* bu âyeti tam 13 sayfa içerisinde, oldukça tatminkâr uzun bir tahlile tâbi tutar. Tamamından sarf-ı nazar ederek, sadedinde olduğumuz âyet-i kerimede zikredilen "misak"tan maksad daha ziyade insan fıtratında dercedilmiş olan tevhid'i anlama ve kabul etme kapasitesi olduğuna dair kanaatini gösterecek kadar, kısa bir pasaj kaydedeceğiz. Der ki:

"Ey Resuli Kibriya! O vakti de ihtar et ki, Rabbin, Benî Ademden –şimdikilerden tut da nesilden nesile Adem'e varıncaya kadar âdemoğullarının sâhib-i zürriyet olanlarından müteselsilen herbirinin bedenlerinden– zürriyetlerini aldı.Yani yed-i kudretle ıstıfa edip (seçip) ayırdı, vücuda çıkardı ve onları kendilerine karşı işhad eyledi –şâhid yaptı– kendilerini duymayan o şuursuz zürriyetlere "ben" ve "benden ötesi" şuurunun bilfiil mebdeini verdi: Her birine şuhud ve şehâdet (görme ve gördüğünü söyleme) fıtratını, kendi nefsinde te'sir-i hakkı duymak ve duyurmak, itiraf ve şehâdet etmek hilkatini, insanlık ruhunu verip hepsini vahdaniyyet ve rububiyetine şâhid kıldı da, kılarken "Rabbiniz değil

miyim?" dedi. Üzerinizde dilediğim gibi tasarruf eden ve etmek hakkı olan yegane mâlikiniz ve alelıtlak mürebbiniz, hâkiminiz olduğuma şâhidsizin, şehâdet edeceksiniz değil mi? diye hitâb-ı nefsîsi ile emâneti tahmil, rububiyetini takrir etti. Hepsi de "Evet!" dediler, "Evet Rabbimizsin, şâhidiz" diye terbiye ve emâneti kabûl ve şehâdeti taahhüd eylediler.

Birçok müfessirîn demişlerdir ki burada, bu ahz-i işhâd (şâhidlik alınması) ve mukâvele, temsilî bir mânadır. Allah Teâla'nın bütün insanları mebde-i fıtratlarında tevhid ve İslâm'a delâlet için nasb edilmiş afâkî, enfüsî delâil-i Rububiyyet ile istidlâl ve İslâm'a müstaid (kabiliyetli) olarak halketmiş olduğunu bir istiâre-i temsiliyye tarikiyle tasvirdir...

Yani bu akaid, emrî, kavlî, kelâmî mahiyette bir misak değil, bir kuvve-i marifetin (öğrenme gücünün) tekvin ü tekevvünü (teşkil edilmesi ve teşekkül etmesi) mânasına bir akd-i fi'lî demektir. Kelamullah'da bu gibi temsillerin bulunduğu müsellem (kesinlikle kabul edilmiş) olduğu gibi bu mâna ekseriyetin fehm ü mizacına da muvafıktır. Ve ekser mütekellimîn de bunun üzerine yürümüşlerdir...

Cenâb-ı Hakk'ın fıtrata koyduğu kânunları kavlî bir emir olarak ifade buyurduğuna dâir gösterilen Kur'ânî örneklerden biri şu ayettir:

"Sonra duman hâlinde olan semâya yöneldi, ona ve yeryüzüne: "İsteyerek veya istemeyerek buyruğuma gelin" dedi. İkisi de: "İsteyerek geldik" dediler" (Fussilet, 11).

Bu konuda M. Fethulah Gülen Hocaefendi'nin *"Ben sizin Rabbiniz değil miyim? sualine "Evet Rabbimizsin"* ile cevap verildiğine aklî delil var mıdır? sorusuna verdiği cevabı birlikte okuyalım:

Bazı meseleler vardır ki, bunları aklen izah etmek çok zordur. Ancak bu gibi şeylerin imkânı anlatılabilir. Aslında, Allah (c.c.) böyle bir şeyden bahsediyorsa, artık meselenin itiraz edilecek tarafı kalmaz.

Bu soruyu iki cihetten ele alabiliriz:

1- Böyle birşey vâki olmuş mudur? Olmuşsa bunun isbatı nasıl yapılır?

2- Mümin ferd bu işten haberdar olmuş mudur?

Evvelâ, Cenab-ı Hakk'ın bir âlemde, ruhlara "Ben sizin Rabbiniz değil miyim." Onların da: "Evet, Rabbimizsin." demesi, kati midir? suali varid oluyor. Bu mevzu Kur'an-ı Kerim'de şöyle ele alınmıştır: **"Rabbin, âdemoğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini almış ve onları kendilerine şâhit tutarak 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?**

(demişti)" (A'raf 172) denilmekte ve böyle bir sözün alındığından bahsedilmektedir. Eski ve yeni bütün tefsirciler bu söz alınma meselesinin zamanı hakkında ihtilaf içindedirler.

Bir kısmı *"Zerrât âleminde daha atomlar halindeyken ileride terkib haline gelecek bu zerrelerden, ruhları ile beraber söz alınmıştır"* demektedir. Bazı tefsirciler ise, "Bu, çocuğun anne karnına düştüğü zaman alınmış bir sözdür" derler. Bir hadis-i şerifin de te'yidine dayanarak, bazı mudakkik müfessirler de derler ki, "hayatın nefh edildiği anda o insandan alınmış bir sözdür."

Esas itibariyle Cenab-ı Hakk'ın varlıklarla konuşması çeşit çeşit ve değişiktir. Biz burada, belli bir şekil, belli bir sitilde konuşuyoruz. Ama, bundan başka bizim iç ve dış duygularımız, zâhir ve bâtınımız, kafa ve ruhumuz, nefsî ve lafzî konuşma tarzlarımız var.. Zaman zaman bu dilleri de kullanır ve onlardan anlayanlara birşeyler anlatırız.

Kalbin kendine göre bir konuşması vardır ki, kalb konuşur ama bu konuşma duyulmaz. Bize deseler: *"Kendi içinizden ne konuştunuz öyle?"* Biz de: *"Şunu, şunu dedik"* diye anlatırız. Kelimeleri de sırayla diziveririz. Bu nefsî bir konuşmadır.

Bazen olur ki, rüyâlarımızda birşeyler konuşuruz. Başkalarından da birşeyler duyarız. Ama yanımızda bulunan hiç kimse bunu duymamıştır. Sonra da kalkar, kelimesi kelimesine, konuştuğumuz ve duyduğumuz şeyleri başkalarına naklederiz. Bu da değişik sitilde bir konuşma şeklidir.

Bazı kimseler uyanıkken dahi, misâl âleminden nazarlarına arz edilen misâlî levhaları görür ve misalî şahıslarla konuşurlar. Belki çok maddeciler bunlara inanmaz ve "halüsinasyon" derler, varsın desinler.. Resul-ü Ekrem'in (s.a.v.) mazhariyetlerinden bir tanesi de bu idi: Âlem-i misâle, âlem-i berzaha ait misâlî levhalar, O'nun (s.a.v) kudsî nazarına arz edilir. O da gördüğünü, duyduğunu, anladığını başkalarına naklederdi. Bu da ayrı bir konuşma şeklidir.

Vahiy ise, başka bir konuşma tarzıdır. Hz. Peygamber'e (s.a.v.), vahiy geliyordu. Efendimiz (s.a.v.) de şuuru açık olarak duyuyor ve hissediyordu; ama, buudlar âdeta başkaydı. Efendimizin (s.a.v.) dışında kimse birşey duymuyor ve anlamıyordu. Eğer bu maddî kulağa gelecek bir şey idiyse yakınında bulunan kimselerin de duyması gerekirdi. Oysa ki, bazan zevcelerinden bir tanesinin dizine başını koyup yatarken, bazan bir sahabinin göğsüne başını dayayıp otururken, mübarek dizini birinin di-

zine koyduğu halde vahiy gelirdi de, O (s.a.v.) duyardı ama, öbürleri ne bir şey duyar, ne de hissederlerdi. Resul-ü Ekrem (s.a.v.), vahyi, harfiyyen beller ve onlara anlatırdı: Bu da başka bir ses, başka bir konuşma tarzı.

Velinin kalbine ilham geliyor: Âdeta onun içine fısıldanıyor. Bu da değişik sitilde bir konuşma. Morsla konuşma gibi birşey... Morsda nasıl "di..di..dit; dâ..dâ.. dit" = .. – , – – , denir; operatör hemen maksadı anlar. Öyle de bir kısım şeyler velinin kalbine dikte edilir, veli de onlardan bir kısım mânalar çıkarır. Meselâ: velî: "Şu anda falan oğlu falan kapının önüne geldi." der, açarlar kapıyı bakarlar o adam karşılarında... Bu da ayrı bir konuşmadır.

Bir de telepati var.. Şimdinin ilim adamları, bir gün o yolla muhabereleşmeyi hesaplıyorlar. Bu da ayrı bir konuşma şeklidir. Kalbin kalbe teveccühü, insanların birbiriyle içten muhabereleşmesi. Bu da bir başka beyan.

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, Allah (c.c.) "lâ yuad velâ yuhsâ" (sayısız, pekçok) konuşma sitilleri yaratmış.

Şimdi gelelim meselemize. Allah (c.c.) bize "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" buyurdu; ama, bunu hangi konuşma sitilinde söyledi, bilemiyoruz. Şayet, velinin kalbine dikte edilen mors alfabesi gibi bir tarzla bildirmişse; bunu, herhalde kulaklarımızla duyacağımız bir sesle beklememiz doğru olmaz. Bu bir ilham ise, vahiy değildir. Vahiy ise, ilham değildir. Ruha bir konuşma ise, cesede bir konuşma değildir. Cesede bir hitap ise ruha hitap nevinden değildir...

Şu nokta çok önemlidir, insanlar, misâl âleminde, berzah âleminde veya ervah âleminde gördükleri duydukları şeyleri, bu âlemin mikyasları ile değerlendirdikleri takdirde yanılırlar. Muhbir-i Sâdık (s.a.v.) bize diyor ki: *"Kabirde Münker-Nekir gelir, size soru sorar"* Acaba adamın neyine soru soracaklar? İster cesedine sorsunlar, ister ruhuna; netice değişmez; ama, ölü duysa bile onun yanında bulunan kimseler bunu duymazlar. Hatta bir teyp koyup, mikrofonunu da kabrin içine sokuverseler, yine bir ses tesbit edemezler. Çünkü, artık mükâleme başka buudlarda oluyor; sizin buudlarınızda değil. Hani Einstein'in ve daha başkalarının ortaya attığı dördüncü, beşinci buud var ya, işte bunun gibi, mekân değişikliğine göre mesele değişecek, başka bir hüviyetle karşınıza çıkacaktır.

Binaenaleyh, bu "elestu bi-Rabbikum" Allah'ın (c.c.) ruhla olan, ruha

mahsus bir mukâlemesidir. Bunun tesirini ben duyayım hıfz edeyim şeklinde beklememek lâzımdır. Belki vicdandan bir his şeklinde aksedeceğini intizar etmek gerekdir. Biz vicdanla ve ona gelen ilhamlarla bunu hissedebiliriz.

Bir keresinde bu meselenin izâhını yaparken, birisi dedi ki: "Ben bunu duymadım." Ben de "Duydum" dedim. "Sen duymamışsan başının çaresine bak! Çünkü, ben duyduğumu çok iyi hatırlıyorum." Ne ile duyduğum sorulacak olursa, içimdeki ebed arzusuyla, mütenâhi olduğum halde nâmütenâhi arzularımla duydum bu sesi. Evet esasen ben Allah'ı da bilemem; çünkü sınırlıyım. Sınırsızı nasıl idrâk edeyim. İşte sınırsıza karşı içimdeki bu hâhişkârlık ve arzu ile duyduğumu anlıyorum. Şu sınırlı âlemde benim gibi bir böcek, sınırlı aleminde, sınırlı hayatını yaşayıp ölmesi gerekirken ve onun düşünce sahasına giren şeyler de böyle sınırlı şeylerden ibaret olması gerekirken, ben sınırsızlık içinde nâ mütenâhiyi düşünüyorum. İçimde ebed arzusu var; cennet ve Cemâlullah arzusunu taşıyorum. Bütün dünya benim olsa, gamım gitmiyor. İçimde bu hâl var da, bundan dolayı ben "onu duydum" diyorum.

Vicdan dediğimiz şey ne ise, kendisine ait fakülteleriyle, bölümleriyle, daima Allah'ı terennüm eder ve hiç yalan söylemez. Ona arzu ettiği, taleb ettiği şeyi verdiğiniz zaman, onu huzura kavuşturmuş olursunuz. Onun için Latife-i Rabbâniye olan kalbin ancak, vicdanın bu huzuru ile huzura kavuşacağına işareten Kur'an-ı Kerim *"Dikkat edin, kalbler, ancak Allah'ı anış ve onu duyuşla mutmain olur, oturaklaşır ve huzura kavuşur."* (Ra'd- 28) buyuruyor.

Bir diğer husus da şudur. Bergson gibi bir kısım feylesoflar bütün aklî, naklî delilleri bir tarafa bırakarak, Allah'ın varlığında sadece vicdanlarını delil olarak kullanmışlardır. Bir noktada Kant, *"Ben, Allah'ı azametine uygun anlıyabilmek için bütün malumatımı arkaya attım!"* diyor. Bergson sadece *"sezgi"*siyle bu istikamette gidiyor; tek delil de vicdanı... Vicdan, Allah'ı inkârdan muzdaribtir. Vicdan Allah'a imanla huzura kavuşur. İnsan vicdanının sesini derinden derine dinlediği zaman ezelî ve ebedî bir Mabud arzusunu onun içinde duyacaktır. İşte bu hava, bu edâ, insanın vicdanında sessiz kelimelerle ifadesini bulan ve Allahu Tealâ'nın: *"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"* hitabına verilen "Evet Rabbimizsin" cevabıdır ki; dikkat etse herkes, ruhun derinliklerinden kopup yükselen bu sesi duyabilir. Yoksa bu kafada, cesedde aranırsa tenakuza düşülmüş olur. O, herkesin vicdanında vardır, meknidir. Ancak, isbatı, kendi sahasında yapılabilir bir husustur. Ehl-i tahkik, ehl-i şuhud, asfiyâ, evliya ve enbiya, bunu açık ve seçik, görmüş ve göstermiştir.

Ama, aklî isbatına gelince, tabii, bazı meselelere aklî dendiği zaman mahsûsâtı isbat ettiğimiz gibi, yani size bir çınar ağacını, bir çam ağacını göstermek gibi, bunu göstermemiz mümkün değildir. Vicdanını dinleyen, içinden geçenleri seyreden, bunu görecek, bilecek ve duyacaktır.[20]

614 ٤ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رسولُ اللهِ ﷺ: لَمَّا خَلَقَ اللهُ تعالَى آدَمَ عليهِ السلامُ مَسَحَ ظَهْرَهُ فَسَقَطَ مِنْ ظَهْرِهِ كُلُّ نَسَمَةٍ هُوَ خَالِقُهَا مِنْ ذُرِّيَّتِهِ إلَى يَوْمِ القِيَامَةِ، وَجَعَلَ بَيْنَ عَيْنَي كُلِّ إنْسَانٍ مِنْهُمْ وَبِيصاً مِنْ نُورٍ ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى آدَمَ فَقَالَ: أيْ رَبِّ مَنْ هؤُلاَءِ؟ قَالَ ذُرِّيَّتُكَ: فَرَأى رَجُلاً مِنْهُمْ فَأعْجَبَهُ وَبِيصُ مَا بَيْنَ عَيْنَيْهِ. فَقَالَ: أيْ رَبِّ مَنْ هذَا؟ قَالَ: دَاوُدُ. قَالَ: رَبِّ كَمْ جَعَلْتَ عُمْرَهُ؟ قَالَ: سِتِّينَ سَنَةً. قَالَ: رَبِّ زِدْهُ مِنْ عُمْرِي أرْبَعِينَ سَنَةً. قَالَ رسولُ اللهِ ﷺ: فَلَمَّا انْقَضَى عُمْرُ آدَمَ عليهِ السَّلامُ إلاَّ أرْبَعِينَ سَنَةً جَاءَهُ مَلَكُ المَوْتِ. فَقَالَ آدَمُ: أوَلَمْ يَبْقَ مِنْ عُمْرِي أرْبَعُونَ سَنَةً؟ فَقَالَ: أوَلَمْ تُعْطِهَا ابْنَكَ دَاوُدَ؟ فَجَحَدَ آدَمُ فَجَحَدَتْ ذُرِّيَّتُهُ، وَنَسِيَ آدَمُ فَأكَلَ مِنَ الشَّجَرَةِ فَنَسِيَتْ ذُرِّيَّتُهُ، وَخَطِئَ آدَمُ فَخَطِئَتْ ذُرِّيَّتُهُ].

أخرجه الترمذي وصححه.

4. (614)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlüllah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Allahu Zü'l-Celâl hazretleri Adem *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i yarattığı zaman sırtını meshetti. Bunun üzerine kıyâmete kadar onun neslinden yaratacağı insanlardan herbirinin iki gözü arasına nurdan bir parlaklık koydu. Sonra hepsini Adem (aleyhisselam)'e arzetti. Adem (aleyhisselam):**

"– Ey Rabbim bunlar da kim?" diye sordu.

"– Bunlar senin zürriyetindir" dedi.

Onlardan bir tanesi dikkatini çekti, gözlerinin arasındaki parlaklık çok hoşuna gitmişti.

"– Ey Rabbim şu da kim?" diye sordu.

"– Davud!" deyince.

"– Pekala ne kadar ömür verdin?" diye sordu.

"– Altmış yıl!" dedi.

20– M. Fethullah Gülen, Asrın Getirdiği Tereddütler 2/79-84.

Adem:

"– Ey Rabbim, ona benim ömründen kırk yıl ilâve et!" dedi.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: Hz. Adem'in yaşı kırk yıl eksik olarak kesinleşince hemen ölüm meleği geldi. Adem (aleyhisselam) ona:

"– Yâni benim ömrümden kırk yıl daha geride kalmadı mı?" dedi. Melek:

"– İyi ama, dedi, sen onu oğlun Dâvud'a vermedin mi?"

Âdem inkâr etti, zürriyeti de inkâr etti, Adem unuttu ve meyveden yedi. Zürriyeti de unuttu. Adem hatâ işledi, zürriyeti de hata işledi." Tirmizî, Tefsr, A'raf, (3078). Tirmizî hadisin sahih olduğunu söyledi.

615 ٥– وعن سمرة بن جندب رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ: لَمَّا حَمَلَتْ حَوَّاءُ عليها السلامُ طَافَ بها إبليسُ، وكانَ لاَ يَعيشُ لها ولدٌ. فقالَ: سَمِّيه عبدَ الحارثِ فإنَّهُ يَعِيشُ فسمَّتْهُ فعاشَ، وكَانَ ذلكَ مِنْ وَحْىِ الشَّيْطانِ وأمْرِهِ]. أخرجه الترمذى.

5. (615)- *Semüre İbnu Cündeb* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Havva (aleyhisselam) hâmile kaldığı zaman iblîs Havvâ'nın yanına geldi. (Bu sırada) Havvâ' nın çocuğu yaşamıyor hep ölüyordu. İblis: "Çocuğa Abdü'l-Hâris adını ver, çünkü o yaşıyor" dedi. Havva bu ismi verdi, çocuk da yaşadı. Ancak bu durum şeytanın bir telkini ve emri idi."* Tirmizî, Tefsir, A'raf, (3079).

AÇIKLAMA:

El-Hâris şeytanın ismidir. Abdül-Haris, Hâris'un kulu demektir. Çocuğa bu ismin konması şirk addedilmiştir. Ancak "ibadet"te değil, tesmiyede şirk.

Tirmizî, bu Semüre hadisini, şu âyetin tefsiri zımnında kaydetmiştir: **"Sizi bir nefisten yaratan ve gönlünün huzura kavuşacağı eşini de ondan var eden Allah'tır. Eşine yaklaşınca eşi hafif bir yük yüklendi ve bu halde bir müddet taşıdı. Hâmileliği ağırlaşınca, karı koca Rabbleri olan Allah'a: "Bize kusursuz bir çocuk verirsen, and olsun ki, şükredenlerden oluruz" diye yalvardılar. Allah onlara kusursuz bir çocuk verince, kendilerine verdiği şey hakkında Allah'a ortak koştular. Allah onların ortak koştukları şeylerden yücedir."** (A'raf 189-190).

Hadisle âyet arasında irtibat kurunca yukarıdaki âyetin Hz. Adem'e müteaillik olması gerekmektedir. O takdirde ortaya bir kısım müşkiller çıkmaktadır: Sözgelimi ismet sâhibi bir peygamber olan Hz. Adem'in Allah'a ortaklar koşmuş olduğunu kabul etmek gerekiyor.

Mevzû üzerinde âlimler arasında cereyan eden farklı yorumları bir tarafa bırakarak *Hasan Basrî* hazretlerinin -ki umumiyetle benimsenmiştir- açıklamasını kısaca aksettireceğiz: Bu âyet Hz. Adem'le ilgili değildir. Başka din mensupları ve hatta cahiliye Araplarıyla ilgilidir. Nitekim müteakip âyette zamir tesniye (iki şahsa delalet eden) değil cem' idir: *Yüşrikûn:* Ortak koştu(k)lar(ı) şeyden...

Bu mânayı teyid eden teviller yapılmıştır: *"Sizi bir nefisten yaratan"* ibâresi *"tek bir hey'etten, tek bir şekilden"* demektir... Hz. Adem'den demek değildir. *"Eşini de ondan var eden" "eşini aynı cinsten var eden"* demekir. "Eşine yaklaşınca", "erkek cinsi, kadın cinsine yaklaşınca..." demektir.

Ayet bu şekilde anlaşılınca Hz. Adem ve Havva'nın zikredilmemiş olduğu anlaşılır. Tesniye zamirleriyle bu ikisinin değil, erkek-kadın cinslerinin kastedildiği kabûl edilir.

Buna yakın bir başka tevile göre, âyette yaratılışla ilgili hakikat, bir darb-ı meselle açıklanmış olmaktadır. Şirk koşanlar, sıhhatli evlatlara kavuşunca bunu tabiatla, yıldızın tesiriyle, putların yardımıyla izah edenlerdir vs. Öte yandan, bu hadisin sıhhatini esas almaya dayanan yukarıdaki te'vîlatı reddeden görüşler de mevcuttur. Onlara göre, hadis ihticaca elverişli olmayacak derecede zayıftır. Hadisin Ehl-i Kitab arasında mütedâvil bir rivâyet olma ihtimali kavidir. Bazı hadislerde gelen cevâze binaen, Ehl-i Kitaptan yapılmış bir rivayettir, kaynağı da israiliyata fazlaca yer veren Ehl-i Kitap'tan İslâm'a girmiş *Vehb İbnu Münebbih, Ka'bu'l-Ahbar* gibileridir.

616 ٦ــ وعن ابن الزبير رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال: [مَا نَزَلَتْ خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ إلاَّ في أَخْلاَقِ النَّاسِ]. أخرجه البخارى وأبو داود.

6. (616)- İbnu'z-Zübeyr (radıyallahu anhümâ) diyor ki: **"Sen af yolunu tut, bağışla, uygun olanı emret, bilgisizlere aldırış etme"** (A'raf, 199) âyeti, ancak ve ancak halkın ahlâkı hususunda nâzil oldu." Buhârî, Tefsir, A'râf 5; Ebû Dâvud, Edeb 5, (4787).

AÇIKLAMA:

Ayet-i kerime, *Câfer-i Sâdık*'ın ifâdesiyle Kur'ân-ı Kerim'in güzel ahlâkla ilgili en câmi âyetidir. Ahlâkın üç temel prensibini Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ve dolayısiyle mü'minlere emretmektedir. Af, ma'rufu emr, cahillerden yüz çevirme. Bunlar ahlâkta temeldir, çünkü, her biri ruhun üç kuvvesine tekabül etmektedir: Kuvve-i akliyenin vasat mertebesi hikmettir, emr-i bi'l-mâ'ruf buraya girer. Ruhun ikinci kuvvesi, kuvve-i şeheviyedir, bunun vasat mertebesi iffettir. Affetmek buraya girer. Üçüncü kuvve, kuvve-i gadabiye'dir, vasat mertebesi şecâattir, cahillerden yüz çevirmek buraya girer.

Emredilmesi gereken ma'rufa gelince, bu, yapılması lâzım ve *vücudu ademinden hayırlı olduğu herkesce kabul edilen şey* diye tarif edilmiştir. Ma'ruf, kitap ve sünnette mevcuttur veya sağduyu sahibi akıllı kimseler nezdinde iyi bilinen şeydir. Bu vasıfları taşımayan şeyler ma'ruf olamaz. Zorla, görenekle şüyû bulmuş, herkesce bilinen şeyler emredilmesi gereken ma'ruf sayılamaz.

Ma'ruf: "Sıla-i rahm, af ve câhillerden yüz çevirmek" şeklinde de târif edilmiştir. Nitekim bu âyet vahyedildiği zaman Cebrail *(aleyhissalâtu vesselâm)* gelerek Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e şöyle demiştir: "Rabbin, seninle irtibatı kesenlere gitmeni, sana vermeyip mahrum bırakanlara vermeni, sana zulmedeni affetmeni emretmektedir."

617 ٧– وفي أخرى لَهُمَا: [أَمَرَ اللّٰهُ نَبِيَّهُ ﷺ أَنْ يَأْخُذَ الْعَفْوَ مِنْ أَخْلاَقِ النَّاسِ].

7. (617)- *Buhârî* ve *Ebû Dâvud*'un diğer bir rivayetinde şöyle denir: *"Allah, Peygamberine (aleyhissalâtu vesselâm) halkın ahlâkından, affetmeyi, benimseyip almasını emretti."* Buhârî, Tefsir, A'raf 5; Ebu Dâvud, Edep 5, (4787). (Açıklaması için önceki hadise bakılabilir.)

ENFAL SURESİ

618 ١– عن ابن جبير قال: [قُلْتُ لاِبْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا: سُورَةُ الأَنفالِ. قَالَ: نَزَلَتْ فِي بَدْرٍ]. أخرجه الشيخان.

1. (618)- *İbnu Cübeyr* anlatıyor: "İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'a: *"Enfâl sûresi (ne hususta indi?) diye sordum, bana: "Bedir Savaşı üzerine indi"* cevabını verdi." Buharî, Tefsîr, Enfal 1; Müslim, Tefsir, 31, (3031).

AÇIKLAMA:

Hadisin aslı uzuncadır. *Said İbnu Cübeyr, İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ)'tan Tevbe, Enfal ve Haşr surelerinin nüzul sebebini sorar. Yukarıdaki açıklamaya göre Enfâl suresi Bedir Savaşı üzerine inmiştir.

619 ٢– وعن مُصْعَب بن سعد عن أبيه رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [لَما كَانَ يَوْمُ بَدْرٍ جِئْتُ بِسَيْفٍ فقلت: يَارَسُولَ اللّٰهِ؟ إنَّ اللّٰهَ قَدْ شَفَا صَدْرِى مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَهَبْ لِى هَذَا السَّيْفَ: فَقَالَ: هذَا لَيْسَ لِى وَلاَ لَكَ. فَقُلْتُ: عَسَى أنْ يُعْطَى هذَا مَنْ لاَ يُبْلِى بَلاَئِى. فَجَاءَنِى الرَّسُولُ(٢١) إنَّكَ سَألْتَنِى وَلَيْسَ لِى، وَإنَّهُ قَدْ صَارَ لِى وَهُوَ لَكَ. قَالَ: فَنَزَلَت يَسْألُونَكَ عَنِ الأنْفَالِ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى.

2. (619)- Mus'ab İbnu Sa'd babasından (radıyallahu anh) naklettiğine göre, babası şöyle demiştir: *"Bedir Savaşı sırasında bir kılıçla geldim ve: "Ey Allah'ın Resulü, Allah kalbimi müşriklerden kurtardı, bu kılıcı bana bağışla"* dedim. Bana: *"Bu mal ne senin, ne de benim"* diye cevap verdi.

Ben (içimden): *"Bu kılıç, savaş sırasında benim kadar ciddî hizmette bulunmayan birine verilebilir"* diyerek ayrıldım.

Sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* benim yanıma geldi ve: "Sen, kılıç benim değilken onu benden istemiştin. Şimdi ise artık benim oldu, al, bu senin olsun!" dedi." Şu âyet inmişti:

"Ey Muhammed! Sana ganimetlere dair soru sorarlar, de ki: **"Ganimetler Allah'ın ve Peygamberindir. İnanıyorsanız Allah'tan sakınının..."** (Enfâl, 1). Müslim, Cihad 33, (1748); Tirmizî, Tefsîr, Enfâl (3080); Ebu Dâvud, Cihâd 156, (2740).

AÇIKLAMA:

Rivayetten anlaşılacağı üzere, hâdise Bedir savaşının zaferle sona erip, büyük bir ganimetin elde edildiği esnada cereyan etmiştir. O zamana kadar ganimetin taksimi mevzubahis olmamıştı, bu sebeple de meseleyle ilgili hüküm bilinmiyordu.

Bedir'de ganimet alınmıştı ama nasıl pay edilecekti? Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* böyle durumlarda vahiy beklerdi. Burada da

---

(٢١) في نسخة: فجاءنى الرسول وقال إنك سألتنى.

aynı durumu görmekteyiz. Savaş sırasında dikkat çekecek kadar cansiperane dövüştüğü Müslim'deki rivayetten anlaşılan Sa'd (radıyallahu anh) ganimet mallarından aldığı bir kılınçla huzura gelerek Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan bunun kendisine verilmesini ister. Resulullah reddeder. Ebu Dâvud'un rivayetinde gelen sarâhete göre Sa'd aynı taleble en az iki kere huzura çıkmıştır. İkincisinde sert bir ses tonu ile taleb reddedilir. Mesele üzerine vahiy gelip, taksimat yapılınca kılınç, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hissesine düşünce Sa'd'a bağışlar.

Ganimet malı taksim edilinceye kadar, tek bir ayakkabı bağı veya iğneye varıncaya kadar herkese haramdır. Bu prensip düşmanla savaşan mücâhidlerin mal ve yağma derdine düşmesini önleyen bir prensiptir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in pek çok hadislerinde bu yasağa dikkat çekilmiş, tek bir iğnenin çalınması bile şehitlik rütbesinin kaybına ve cehenneme gitmeye sebep olacağı belirtilmiştir.

Elde edilen ganimetin beşte biri devlete kalır, gerisi savaşa iştirak edenler arasında atlı veya piyade oluşlarına göre farklı olmakla birlikte, aynı durumda olanlara müsavî olarak pay edilir. Ganimetten erâta pay ayrılması keyfiyetinin başarıya müessir olan teşvik edici bir unsur olduğu alimlerimizce belirtilmiştir.

620 ٣– وعن أبى سعيد رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [نزلـت وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ فِي يَوْمِ بَدْرٍ].

أخرجه أبو داود.

3. (620)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: **"Tekrar savaşmak için bir tarafa çekilmek veya bir başka topluluğa katılmak maksadı dışında, savaş günü arkasını düşmana dönen kimse Allah'tan bir gazaba uğramış olur. Onun varacağı yer cehennemdir. Ne kötü bir dönüştür!"** (Enfâl, 16) âyeti Bedir günü indi." Ebu Dâvud, Cihâd 106, (2648).

AÇIKLAMA:

Ayet-i kerime Müslümanlara, savaşmanın mühim bir kaç âdâbını bildirmektedir.

1- Düşmana gizlice, ağır ağır yaklaşmak. Bu , âyetin aslında geçen zahfân tabirinde mevcuttur. Zahf bebekler için emeklemek mânasında kullanılır. Düşmana ağır ağır yaklaşıldığı savaş mânasında yevm-i zahf (emekleme günü) tabiri kullanılması, Arapça'da âdet olmuştur. Ayet-i ke-

rime kelime kelime tercüme edilecek olsa "..kâfirlere emekliyerek kavuştuğunuz zaman..." demek icâb ederdi.

2- Savaş sırasında kaçmamak, sonuna kadar, yani zafer veya şehâdet elde edinceye kadar geri dönmemek, yâni kaçmamak. Âyet-i kerime, savaştan kaçmayı çok şiddetli bir tehdidle yasaklamaktadır: "Allah'ın gazabına uğramak. Bu, nerdeyse şehide vaad edilen mükâfaatın büyüklüğüne denk bir ceza olmaktadır.

Nitekim birçok hadiste savaştan kaçmak *"büyük günahlar"* arasında zikredilmiştir. Nitekim bir Sahiheyn rivayetinde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* savaştan kaçmayı: *"Allah'a şirk koşmak, sihir yapmak, haksız olarak cana kıymak, riba yemek, yetim malı yemek, savaştan kaçmak, masum kadınlara zina iftirasında bulunmak"* gibi en büyük günahlar arasında saymıştır. Bir başka hadiste de şöyle denmiştir: Üç günah var, kim bunlardan birini işlerse, hiçbir amelinin faydasını göremez: Allah'a eş koşmak, ebeveyne isyan, savaştan firar.

3- Ayet'i kerime, iki maksadla kişinin, savaşta yerini terkedebileceğini ta'lim buyuruyor:

a) Tekrar savaşmak için bir tarafa çekilmek: Bu, düşmanı, sağlamca veya tehlikeli şekilde yerleşmiş bulunduğu yerden çıkarıp, kendimiz için daha elverişli olacak bir mevziye çekmek için düşmana, kaçıyormuş intibâını vermek için bir tarafa çekilmek. Buna harp taktiği, harp hilesi de denilebilir. Şu halde âyet-i kerime, bu mühim taktiğe parmak basmaktadır.

b) Bir başka topluluğa katılmak maksadıyla cepheyi terk. Bu da güçlenmek veya güçlendirmek maksadına racidir, harp hilesidir.

Müfessirler bu hükmün öncelikle münferid yani tek başına kalan kimse için olduğunu söylerler. Böyle birisi sebat ettiği takdirde boş yere öldürüleceği kanaatine varırsa, kurtuluş ve düşmana daha güçlü olarak saldırmak arzusuyla cemaatin bulunduğu yere gitmesi sâdece câiz olmaz, vâcib olur demişlerdir.

Şu halde, bu iki maksad dışında savaştan firar kesinlikle haramdır.

Âlimler bu hususta münâkaşa etmişlerdir: "Bu âyet sırf Bedir savaşına mı mahsus, bütün savaşlara da şamil mi?" diye. Tefsir kitaplarımız her iki görüşün delillerini zikrettikten sonra "cemâhir"in görüşü olarak, her ne kadar Bedir savaşıyla ilgli olarak nâzil olmuş ise de kıyamete kadar yapılacak olan bütün savaşlar maksuddur. Küffarla yapılan herhangi bir savaşta kaçmak haramdır.

621 ٤ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما في قوله تعالى: [إنَّ شَرَّ الدَّوابِّ عِنْدَ اللهِ الصُّمُّ البُكْمُ الآية. قالَ: هُمْ نفرٌ مِنْ بَنِى عَبدِ الدَّارِ]. أخرجه البخارى.

4. (621)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) **"Allah katında yeryüzündeki canlıların en kötüsü gerçeği akletmeyen sağırlar ve dilsizledir"** (Enfâl, 22) ayetinde kastedilmiş olanlar Abdü'd-Dâroğullarından bir gruptur" denmiştir." Buhârî, Tefsir, Enfâl 1.

622 ٥ – وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال أبُو جَهْلٍ اللَّهُمَّ إنْ كانَ هذا هُوَ الحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فأمْطِرْ عَلَيْنا]

5. (622)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: **"Ebu Cehl (birgün) şöye dedi: "Allahımız, eğer bu Kitap, gerçekten senin katından ise, bize gökten taş yağdır veya can yakıcı bir azab ver"** (Enfal, 32) diye dua etmişti. Şu âyet indi: **"Sen içlerinde iken Allah onlara azâb etmez. Onlar bağışlanma dilerken de elbette Allah azâb edecek değildir"** (Enfâl, 33).

Müşrikler mü'minleri Mekke'den çıkardıkları zaman da şu âyet indi: **"Yoksa Mecsid-i Haram'a girmekten men ederlerken Allah onlara niçin azâb etmesin?.."** (Enfâl, 34). Buhârî, Tefsir, Enfâl 3, 4; Müslim, Sıfâtu'l-Münâfikîn 37, (2796).

AÇIKLAMA:

İbnu Hacer'in, hadisi açıklamak maksadıyla kaydettiği rivayetler, sadedinde olduğumuz rivayette kaydedilen ayetlerin farklı durumlara işaret ettiğini göstermektedir. Öyle ki, Hz. Enes'in kaydettiği durum ayetle ilgili rivayetlerden sadece biridir.

Taberî'nin Yezid İbnu Ruman'dan yaptığı rivayete göre, Mekke'nin Ebu Cehil gibi inkârcı takımı, âyette ifade edildiği şekilde başlarına taş yağmasını dilerler. Ancak, akşama pişman olarak: غُفْرانَكَ اللَّهُمَّ "Allah'ım affına sığınırız" diye istiğfarda bulunurlar. Bunun üzerine: **"Onlar bağışlanma dilerken de elbette Allah azâb edecek değildir"** (Enfâl, 33) âyeti nâzil olur.

İbnu Ebza'nın rivâyeti ise şöyle: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'de iken: "Sen içlerinde iken onlara azab etmez" âyeti nazil oldu. Sonra Medine'ye hicret edince: *"Onlar bağışlanma dilerken de el-*

bette Allah azab edecek değildir" diye âyetin devamı nazil oldu. Çünkü Mekke'de bazı Müslümanlar kalmış, istiğfar ediyorlardı. Onlar da Mekke'den çıkınca: **"Mescid-i Haram'a girmekten menederlerken Allah onlara niçin azab etmesin?"** (Enfal, 34) âyeti nazil oldu ve böylece Cenâb-ı Hak Mekke'yi fethetme izni verdi. Ayette Allah'ın onlara vaad ettiği azabdan maksad budur: *Feth-i Mekke..."*

623 ٦ – وعن عقبة بن عامر رضى الله عنه قال: [سمعت رسول الله ﷺ وهو على المنبر يقول: وأعدّوا لهم ما استطعتم من قوة. ألا إنّ القوّة الرّمى ثلاثاً]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى.

6. (623)- *Ukbe İbni Âmir* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı minberde iken dinledim, şu ayeti okudu: **"Ey iman edenler! Onlara karşı gücünüzün yettiği kadar -Allah'ın düşmanı ve sizin düşmanlarınızı ve bunların dışında Allah'ın bilip sizin bilmediklerinizi yıldırmak üzere kuvvet ve savaş atları hazırlayın..."** (Enfal, 60). Ayette geçen "kuvvet"i "Bilesiniz, kuvvet "atmak"tır" diye açıkladı ve bunu üç kere tekrar etti." Müslim, İmâre 167, (1917); Tirmizî, Tefsir, Enfâl (3083); Ebu Davud, Cihâd 24, (2514).

AÇIKLAMA:

Ayet-i kerimede düşmana karşı hazırlanması emredilen "kuvvet"i Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in "atmak" olarak açıklamaktadır.

624 ٧ – وزاد مسلم والترمذى: [ألاَ إنّ الله تعالى سيفتح لكم الأرض وستكفون المؤونة فلا يعجزنّ أحدكم أن يلهو بأسهمه].

7. (624)- *Müslim* ve *Tirmizî*'de şu ziyade vardır: "... *Harebiriniz olsun! Allah, arzı fethetmenizi müyesser kılacak. İhtiyaçlarınız (Allah tarafından) karşılanacaktır. Sizden kimse oklarıyla oynamaktan sakın geri kalmasın."* Müslim, İmâret 168, (1918).

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* burada **"Onlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet hazırlayın"** (Enfal, 60) âyetini tefsir etmekte ve hazırlanması gereken "güç"ün ne olduğu hususunda ümmetini irşâd etmektedir. Burada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mucize diyebileceğimiz bir sözüne rastlamaktayız. Bütün tarih boyunca tekzib

edilmeyen bir yorum: Kuvvet atmaktır, atıcılıktır, atmaktadır vs. Kuvvet'in bu tarifi kıyamete kadar mûteber olmaya devam edeceğe benziyor. Zira her devirde atma üstünlüğünü elde tutanlar üstün olmuştur. Dün kuvvet "ok atmak", "mermi atmak", "obüs atmak"ta idi. Bugün füze atmak, füzesavar, mermisavar atmak, sun'i peykler atmak, atom, hidrojen, nötron vs. bombalar, lazer ışını atmak vs. Hemen ilâve edelim ki devletin ekonomik gücü de buna bağlıdır. Atma üstünlüğünü elde etmek, bu hedefe ulaşmak belki de ekonomik üstünlükten geçecektir. Ancak ekonomik güçlülüğün miyârı olan ferd başına düşen millî gelir rakamı ne kadar yüksek olursa olsun bu bizi "atma" işinde de üstünlüğe götürmedikçe, bir başka ifâdeyle ekonomik zenginliğimiz "atma üstünlüğü" şeklinde kristalize olmadıkça hakiki manada güçlü değiliz demektir. Bu zenginliğimizin yağmalanma tehdidiyle başbaşayız demektir.

Şu halde bu hadis Müslümanları her çeşit atma vasıtalarında üstün olmayı teşvik etmektedir. Hattâ ilâve edebiliriz: Günümüzde "atma"da üstünlük öncelikle ilme dayanmakta, teknolojiye dayanmaktadır. Öyle ise, bu hadiste, "atma üstünlüğü"ne zemin hazırlayan, sebep ve vasıta olan her şeye teşvik var demektir. Dahası, en ileri atma vâsıtasına ulaşabilmek için, Müslümanlar arası birlik ve dayanışma gerekiyorsa buna da emir vardır.

Hadis'in *Müslim* ve *Tirmizî*'de gelen ziyâdeli rivâyetlerini gözönüne alırsak, atış antremanlarına ehemmiyet verildiğini görürüz. Hadiste geçen "oklarıyla oynamak" tâbirinden maksad, atış temrinidir. Müslüman kişi, dinlenmeye, eğlenmeye ayıracağı boş vaktini atıcılık temrini yaparak geçirmelidir. Böylece faydalı bir meşguliyetle eğlenmiş olmaktadır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* atıcılıkla meşgul olmaya çokca teşvikte bulunmuştur. Öyle ki, atıcılık meşguliyetini "eğlence" değil ibâdet kabul etmekte, "En hayırlı eğlenceniz atıcılıktır" demektedir. Rivâyete göre Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ashab'tan birini sorar, "Eğlenceye gitti" denilince: "Eğlence için yaratılmadık" diyerek memnuniyetsizlik izhâr eder. Ancak: "Atış"a gittiği tasrih edilince "Atış eğlence değil (ibadet)tir, atış eğlendiğiniz şeylerin en hayırlısıdır" buyurur.

Atıcılıkla ilgili bir kaç hadis de şöyle:

"Atıcılık düşmanın hezimetidir."

"Atıcılık binicilikten daha mühimdir."

"Hiçbir silah hayırda (atma vasıtası olan) yayı geçemez."

"Atıcılık öğrenin, zira iki hedef arası cennet bahçelerinden bir bahçedir."

"Melâike hiçbir eğlencenizde hazır bulunmaz, atış ve at koşusu hâriç."

"Sizden birini gam ve sıkıntı bastığı zaman, yayını kuşanıp, kederini onunla dağıtmaktan başka yapacak bir şeyi yoktur."

625 ٨– وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [لَمَّا نَزَلَتْ: إنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ؛ كُتِبَ عَلَيهِمْ أنْ لاَ يَفِرَّ وَاحِدٌ مِنْ عَشَرَةٍ، وَلاَ عِشْرُونَ مِنْ مِائَتَيْنِ. ثُمَّ نَزَلَتْ: الآنَ خَفَّفَ اللهُ عَنْكُمْ الآيَة. فَكُتِبَ أنْ لاَ تَفِرَّ مِائَةٌ مِنْ مِائَتَيْنِ]. أخرجه البخارى وأبو داود.

8. (625)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: **"Ey Peygamber! Mü'minleri savaşa teşvik et. Sizin sabırlı yirmi kişiniz onlardan iki yüz kişiyi yener. Sizin yüz kişiniz, inkâr edenlerden bin kişiyi yener; çünkü onlar anlayışsız bir güruhtur"** (Enfâl, 65) âyeti inince bir kişinin on kişinin önünden kaçmaması, yirmi kişinin de iki yüz kişinin önünden kaçmaması farz kılındı. Sonra da şu âyet indi: **"Şimdi Allah yükünüzü hafifletti, zira içinizde zaaf bulunduğunu biliyordu. Sizin sabırlı yüz kişiniz, onlardan iki yüz kişiyi yener. Sizin bin kişiniz, Allah'ın izninle, iki bin kişiyi yener. Allah sabredenlerle beraberdir.** (Enfâl, 66). Böylece yüz kişinin, iki yüz kişinin önünden kaçmaması farz kılındı." Buhârî, Tefsir, Enfal 6, 7; Ebû Dâvud, Cihâd 106, (2646).

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki âyet, şu mealdeki bir ayetten sonra gelmektedir. **"Ey Peygamber! Allah'ın yardımı sana ve sana uyan mü'minlere yeter**! (Enfâl, 64).

Bedir Savaşı'ndan önce, yolda nâzil olduğu belirtilen bu âyetler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı Bedir Savaşı'na hazırlamak, teşcî etmek gayesini gütmekte ve sayıya itibar etmeden savaşıp, savaşta sebât etmeyi emretmektedir. Şunu da belirtelim ki, önceki ayeti iki surette anlamak mümkündür:

1- Ey Peygamber! Allah'ın yardımı sana ve sana uyan mü'minlere yeter.

2- Ey Peygamber, sana, Allah ve sana uyan mü'minlerin yardımı yeter. Her iki mâna da makbul addedilmiş ve hatta bu ikinci manayı el-Ferrâ daha güzel bulmuştur.

Fahreddin-i Râzi, Cenâb-ı Hakk'ın yardım vadettiği bir âyetten sonra "mü'minleri kıtâle teşvik etmesi"ni Resûlullah'a emretmesinden şu hükmü çıkarır: Allah, her ne kadar kendi yardımı ve mü'minlerin yardımıyla sana yeterse de, buna güvenip kalman bir şartla câizdir, o şart da mü'minleri savaşa teşviktir. Zîra Cenâb-ı Hakk, mü'minlerden mücâhedede mal ve canlarını bezledip ortaya koymaları şartıyla sana tam olarak kâfidir.

Râzi, kezâ yirmi ve yüz rakamlarının zikrinde, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in çıkardığı seriyyelerin miktarına mutabakat bulur: "Çoğunlukla der, Resûlullah'ın seriyyelerine katılan mücahidlerin sayısı 20'den az, 100'den çok olmazdı."

Az, çoğa nasıl galebe çalar?

1- Sayıca çok olmalarına rağmen kâfirlerin yenilme sebebi âyette: *"Çünkü onlar anlayışsız bir güruh"* diye izah edilmiştir. Bundan maksad şudur: Onlar âhirete inanmadıkları için, hayat deyince sâdece dünyevî hayatı bilirler. İnancı bu olan kimse ölmek istemez. Halbuki asıl saâdetin öbür dünyada olduğunu bilen, bu hayata kıymet vermez, ölüm tehlikesini hiçe sayarak bütün ruh ve canıyla, tam bir azimle savaşa girişir. Bu hâletle çarpışan kimse, dünyayı sevenlerden pek çoğuna galebe çalar.

2- Ayrıca küffâr sadece maddî gücüne güvenir, mü'minler ise Rab'lerinin yardımına da güvenir, dua ve tazarruda bulunur. Bu da inanana üstünlük sağlar.

3- Râzi, üçüncü hususu sadece riyâzet ve mükâşefe sahiplerinin anlayabileceğini belirttikten sonra der ki: *"İlim ve marifet kesbiyle hususiyet kazanmış bir kalb sahibinden, halk heybet duyar. Bu sebeple, âlim bir kimse, kuvvetli, câhil, şedid insanların bulunduğu bir cemaate uğrasa, bu kuvvetli, câhil, şedid insanlar o âlimden heybet duyarlar, ona karşı hürmetle dolup hizmetine koşarlar. Hatta, hepimiz biliriz: Kuvvetli yırtıcı hayvanlar, insan görünce, ondan heybet duyarak yanından uzaklaşırlar. Bunun tek sebebi kendisindeki akıl nuruyla insanın mehub oluşudur. Keza hakim kişinin kalbini Allah'ın nur-u mârifeti istilâ ederse, o da mehib olur. Çünkü bu sayede onun da âzâları güç, kol ve bacakları şiddet kazanır. Bazan olur ki, kalbinde tecelli-i mârifetin zuhuru anında öyle işlere güç yetirir ki, o anlar dışında mümkün değil onu yapsın."*

Râzî'nin bu tahlili, Çanakkale Savaşı'nda, bir top ekibinin ancak kaldırabildiği 215 okkalık (takriben 270 kilo) bir top mermisini, yanındaki arkadaşlarının şehid düşmesiyle Mehmed oğlu Seyyid'in tek başına kaldırıp namluya sürebilme hadisesine uygun düşer. Mâlum o gülle, Amiral gemisinin bacasından düşüp gemiyi batıracak ve İngilizlerin Çanakkale'den geri dönme kararlarına müessir olacaktır.

Fahreddin-i Râzî âyetle ilgili açıklamalarını şöyle sonuçlar:

"Bu söylediğimiz hususu anladı isen görürsün ki, mü'min cihada geçince Allah'ın rızasını tahsil için malını canını ortaya koyar. Böylece, bu hâlette iken Allah'ın büyüklüğünden tecelli eden nuru görür gibi olur, kalbi kuvvet, ruhu kemal kazanır ve başkasının muktedir olamıyacağı şeylere gücü yeter. Mükâşefeler nevine giren bu haller, mü'minin kafirden daha güçlü olması gereğine delâlet eder. Şayet bu hâsıl olmuyor ise, bunun nâdiren husul bulmasından ve herkese değil bazı ferdlere nasib olmasındandır. Doğruyu Allah bilir."

626 ٩– وفي أخرى: [لَمَّا نَزَلَتْ إنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ. شَقَّ ذلِكَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ فَنَزَلَتْ: الآنَ خَفَّفَ اللّٰهُ عَنْكُمْ الآيَة. فَلَمَّا خَفَّفَ اللّٰهُ تَعَالَى عَنْهُمْ مِنَ الْعِدَّةِ نَقَصَ عَنْهُمْ مِنَ الصَّبْرِ بِقَدْرِ مَا خَفَّفَ عَنْهُمْ].

9. (626)- Bir rivayette de şöyle denir: "*...Sizin sabırlı yirmi kişiniz, onlardan iki bin kişiyi yener" âyeti nâzil olunca bu, Müslümanlara ağır geldi ve şu âyet indi:* **"Şimdi Allah yükünüzü hafifletti. Zira içinizde zaaf bulunduğunu biliyordu. Sizin sabırlı yüz kişiniz onlardan iki yüz kişiyi yener. Sizin bin kişiniz, Allah'ın izniyle onlardan iki bin kişiyi yener.."** (Enfal, 66). Allah onlardan miktarı hafiflettikçe, Müslümanların sabrı da -azaltılan miktar nisbetinde- eksildi." Ebu Dâvud, Cihâd 106, (2646).

AÇIKLAMA:

Bakara suresinde **"Nice az bir kalabalık daha çok bir kalabalığa Allah'ın izniyle galebe çalar"** (249. ayet) buyurularak askerî zaferlerde sayı üstünlüğünün gerekli bir şart olmadığı belirtilmiştir. Burada ise, zafer ihtimâlini koruyan âzamî ve normal farkların rakamları verilmektedir. Önceki âyette, mü'minler, bire on üstünlükteki düşman kuvvetinin önünden kaçmamakla mükellef tutulmuşlardır.

Demek ki, askerin iyi bir tâlimden geçirilmesi, imandan gelen bir

sabırla ve şehâdet aşkıyla direnmesi, on mislini bulan düşmana karşı zafer şansı vermektedir.

Bu nisbette üstün düşman karşısında sebat, mü'minleri düşündürüyor. Aradaki farkı ezici ve tahammülü aşıcı bularak üzülüyorlar, bunu yapamamaktan korkuyorlar. Derken müteâkip âyet geliyor: İki misli düşman kuvveti karşısında kaçmak haram kılınıyor.

Bu iki âyetin umumî irşadlarından şu mânâları anlamak da mümkündür: Sulh dönemindeki maddî hazırlığı önceki âyete göre yapmak câiz değildir. Savaş esnasında da iki misli düşman gücüne karşı tereddüde düşmek câiz değildir. Bazı durumlarda düşman on misli bile olsa yeise düşmek, teslim olmak câiz değildir.

627 ١٠ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّ النّبيّ ﷺ قَالَ: لَمْ تَحِلَّ الْغَنَائِمُ لأحَدٍ سُودِ الرُّؤُوسِ مِنْ قَبْلِكُمْ، إنَّمَا كَانَتْ تنزلُ نَارٌ مِنَ السَّمَاءِ فتأكُلُهَا؛ فلمّا كَانَ يَوْمُ بَدْرٍ وَقَعُوا في الْغَنَائِمِ قَبْلَ أنْ تَحِلَّ. فأنْزَلَ اللهُ تَعَالى: لَوْلاَ كِتَابٌ مِنَ اللهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ]. أخرجه الترمذى وصححه.

10. (627)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ganimetler sizden önce hiçbir başı siyaha (yani âdemoğluna) helal kılınmadı. Ganimet alındığı zaman gökten inen bir ateş onu yakardı."* –Râvi Süleymân el-A'meş der ki: "(Başı siyah tabirini) şimdilerde Ebû Hüreyre'den başka kullanan birini göremiyorum- Bedir savaşı sırasında henüz helâl edilmezden önce, Müslümanlar ganimetleri aldılar. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak şu âyeti indirdi: **"Daha önceden Allah'tan verilmiş bir hüküm olmasaydı, aldıklarınızdan ötürü size büyük bir azâb erişirdi..."** (Enfâl, 68).

Tirmizî, Tefsir, Enfâl, (3084).

AÇIKLAMA için müteakip hadise bakınız.

628 ١١ – وعن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [لَمَّا كَانَ يَوْمُ بَدْرٍ وَأخَذَ: يعني النبيّ ﷺ الْفِدَاءَ. فأنْزَلَ اللهُ تعالى: مَا كَانَ لِنَبيٍّ أنْ يَكُونَ لَهُ أسْرَى حَتَّى يُثْخِنَ في الأرْضِ تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا. إلى قوله: لَمَسَّكُمْ فِيمَا أخَذْتُمْ؛ مِنَ الْفِدَاءِ: عَذَابٌ عَظِيمٌ. ثُمَّ أحَلَّ لَهُمُ الْغَنَائِمَ]. أخرجه أبو داود.

11. (628)- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: Bedir savaşında Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* (esirlerin serbest bırakılmaları mukabilinde) fiyde-i necat alınca Cenâb-ı Hakk şu ayeti indirdi: **"Yeryüzünde savaşırken, düşmanı yere sermeden esir almak hiçbir peygambere yaraşmaz. Geçici dünya malını istiyorsunuz. Oysa Allah âhireti kazanmanızı ister. Allah güçlüdür, hakimdir. Daha önceden Allah'tan verilmiş bir hüküm olmasaydı, aldıklarınızdan ötürü size büyük bir azâb erişirdi. Elde ettiğiniz ganimetleri temiz ve helâl olarak yiyin..."** (Enfal 67-69). Ganimetler sonradan helâl kılındı."Ebu Dâvud, Cihâd (2690); Müslim, Cihad 58, (1763).

AÇIKLAMA:

Daha önce de temas edildiği üzere, muhtelif hadislerde, geçmiş ümmetlere ganimetlerin haram kılınmış olduğu belirtilir. Bedir savaşından sora bu ümmet-i merhûme'nin mümeyyiz bir hususiyeti olarak savaşta alınan ganimet helâl kılınmıştır. Yukarıda mealen kaydedilen Enfâl suresinin 69. ayeti bu hususu te'yid eder.

Burada hatıra gelecek bir noktayı açıklamada fayda var. Bu vak'adan önce, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sadece Muhacirlerin katıldığı bazı seriyyeler çıkarmıştır. Ancak, Abdullah İbnu Cahş komutasında çıkarılan seriyye hariç hiçbirisinde ciddi bir mukâtele ve hele ganimet ele geçirmek vâki olmamıştır.

Abdullah İbnu Cahş seriyyesi, hicretin on yedinci ayında ve Recep ayında, yani Bedir gazvesinden iki ay kadar önce cereyan etmiştir. On iki kişilik bir grubun yaptığı bu gazvede kuru üzüm taşıyan bir kervanın önü kesilmiş ve malları yağmalanmıştır. Ancak elde edilen ganimeti Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* taksim etmez, bekletir. İbnu Sa'd'ın kaydına göre bu ganimeti, Bedir savaşından dönüldükten sonra Bedir ganimetleriyle birlikte taksim eder. Demek oluyor ki Hz. Peygamber, bu konuda vahiy olmadığı için, ihtiyaten ganimete dokunmayıp hüküm beklemiştir.

Geçmiş milletler, savaşlarda ganimet alırlar, fakat istifade etmezlermiş. Hepsi biraraya yığılır, beklenirmiş. Gazvelerinin Allah indinde makbuliyetine alâmet olarak gökten inen bir ateş hepsini yakarmış. Bu keyfiyeti anlatan bir Sahiheyn hadisi şöyle tamamlanır: *"Ganimetin bize helâl kılınışının sebebi, Cenâb-ı Hakk'ın aczimizi, za'fımızı dikkate almış olmasıdır, bunun için bize helâl kıldı."* Âlimler bu cevazı Peygamberimizin Allah indindeki şerefi sebebiyle bize rahmetle muamelede bulun-

masıyla izâh ederler. Önceki ümmetlerde, ganimet malında gulül (çalma) olduğu takdirde ganimet kabul edilmez, hırsızlık bulununcaya kadar, ateş düşmezmiş. Ümmet-i Muhammed'e ganimet helâl kılınmakla kalmamış, gulûl de setr edilmiştir. Çalanın günahı şahsında kalır. Ganimetin ateşle yakılması prensibine esas itibâriyle esirlerin de dahil olması gerektiğini belirten âlimler, bunun istisna kılınmış olması gerektiğini söylerler. "Çünkü bu durumda insanlık neslinin imhası gibi akla uzak bir durum sözkonusu olur. Ayrıca, tarihen mevcut olan kölelik müessesesi de fiiliyatta böyle bir tatbikatın olmadığını göstermektedir. Esir almak helâl olmasaydı, eskilerin köleleri olmazdı..." derler.

Ayetlerin açıklanmasına gelince:

Bedir Savaşı zaferle kapanıp, aralarında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın iki amcası Abbâs ve Akîl'in de bulunduğu 70 kadar esirle Medine'ye dönülünce bu esirlere nasıl bir muamele yapılacağı gündeme geldi. Harp esirleri üzerine henüz vahiy gelmemiş olduğu için Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* meseleyi istişare yoluyla çözmeye karar verdi. Ashâb (radıyallahu anhüm ecmain)'ın ileri gelenlerinin fikirlerini aldı:

Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh): "Bunlar senin kavmine mensup kimselerdir, bazısı da ailendendir.. fidye mukabili serbest bırak, fidye ile maddî yönden güç de kazanırız..." manasında tavsiyede bulundu.

Hz. Ömer: "Bunlar seni tekzib ettiler, yurdundan çıkardılar, getir hepsinin boyunlarını vur, bunlar küfrün önderleridir. (Onlardan gelecek paraya muhtaç değiliz) Allah bizi zengin kılar. Amcan Akil'i Ali'ye, Abbâs'ı Hamza'ya, falancayı da bana teslim et, boyunlarını uçuralım..." meâlinde konuştu. Sa'd İbnu Muâz da aynı kanaati izhâr etti.

Hz. Peygamber: "Allah bazı insanların kalbine yumuşaklık vermiştir. Bunlar sütten de yumuşak olurlar. Allah bazılarının kalbine de sertlik vermiştir, bunlar taştan da sert olurlar. Senin mislin ey Ebu Bekir! Hz. İbrahim'dir. O şöyle demişti: **"Rabbim.. bana uyan bendendir, bana karşı gelen kimseyi sana bırakırım, sen bağışlarsın, merhamet edersin!"** (İbrahim, 26). Ey Ebû Bekir, keza şöyle diyen Hz. İsâ gibisin: **"Onlara azâb edersen doğrusu onlar senin kullarındır. Onları bağışlarsan, güçlü olan, hâkim olan şüphesiz ancak sensin"** (Maide, 118).

Senin mislin Ey Ömer, Hz. Nuh'tur. O şöyle demişti: **"Rabbim yer yüzünde hiç bir inkârcı bırakma! Doğrusu sen onları bırakırsan kullarını saptırırlar..."** (Nuh, 26). Ey Ömer sen keza Hz. Musa gibisin,

o da şöyle demişti: **"Rabbimiz doğrusu sen, Firavun'a ve erkanına ziynetler ve dünya hayatında mallar verdin. Rabbimiz! Senin yolunda şaşırtmaları için mi? Rabbimiz mallarını yok et, kalblerini sık; çünkü onlar can yakıcı azâbı görmedikçe inanmazlar!"** (Yunus 88).

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* böylece farklı görüş sahiplerini gönül alıcı sözlerle hoşnud ettikten sonra Hz. Ebu Bekir'in görüşüne meyleder.

Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e dönerek: *"Ey Ebu Hafs, bana Abbâs'ı öldürmemi söylüyorsun!"* dedi.

Hz. Ömer: "Yazık Ömer'e, anasız kalasıca Ömer'e!" diye yakınmaya başladı. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i böyle bir teklifle üzmüş olmaktan pişmanlık duydu.

Bu meselede, Abdullah İbnu Revâha'nın da "çokca odun toplayıp, esirlerin ateşe atılıp yakılmasını teklif ettiği" rivâyet edilir. Hz. Abbas (radıyallahu anh): Abdullah'a: *"Sıla-ı rahmi koparıp attın"* demiştir.

Bu tezekkürden sonra Hz. Peygamber : *"Herkesin ya fidye ile serbest bırakılması veya boyunlarının vurulmasına karar verin"* der. Neticede, birkaç kişinin bağışlanması dışında fidye mukabili serbest bırakılmasına karar verirler. Tesbit edilen miktar üzere fidye alınınca: **"Daha önceden, Allah'tan verilmiş bir hüküm olmasaydı, aldıklarınızdan ötürü size büyük bir azab erişirdi"** meâlindeki ayet nâzil olur (Enfal 68).

Bu sırada Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yanına giren Hz. Ömer, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ve Hz. Ebu Bekir'in ağlamakta olduklarını görür.

– *Ey Allah'ın Resûlü* niye ağlıyorsun? sebebini söyle, gerekiyorsa ben de ağlıyayım! der. Hz. Peygamber:

– *Arkadaşlarınızın fidye alması sebebiyle ağlıyorum. Onların azabı bana şu ağaçtan daha yakın kılındı. (Orada yakın bir ağaç vardı). Şâyet, semâdan azâb inmiş olsaydı Ömer'le Sa'd İbnu Mu'âz'dan başka kimse kurtulamazdı"* der.

Ancak, gelen şu müteakip vahy mü'minlere ganimeti helâl kılar. (Meâlen): **"Artık elde ettiğiniz ganimetten helâl ve hoş olarak yiyin. Allah'tan korkun. Şüphesiz ki Allah çok mağfiret edici, çok esirgeyicidir"** (Enfal, 69).

629 ١٢ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما [في قوله تعالى: وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا، وَقوله: وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا. قال: كَانَ الأَعْرَابِىُّ لاَ يَرِثُ الْمُهَاجِرَ وَلاَ يَرِثه الْمُهَاجِرُ فنسخت فقال: وَأُولُوا الأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ]. أخرجه أبو داود.

12. (629)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) şu iki âyet hakkında aşağıdaki açıklamayı yapmıştır: *"Doğrusu inanıp hicret edenler, Allah yolunda mallarıyla canlarıyla cihâd edenler ve Muhâcirleri barındırıp onlara yardım edenler, işte bunlar birbirlerinin dostudurlar"* ve *"İnanıp hicret etmeyenlerle, -hicret edene kadar- sizin dostluğunuz yoktur. Fakat din uğrunda yardım isterlerse, aranızda anlaşma olmayan topluluktan başkasına karşı onlara yardım etmeniz gerekir. Allah işlediklerinizi görür. İnkâr edenler birbirlerinin dostlarıdır. Eğer siz aranızda dost olmazsanız yeryüzünde kargaşalık, fitne ve büyük bozgun çıkar. İnanıp hicret eden, Allah yolunda savaşanlar ve Muhâcirler'i barındırıp , onlara yardım edenler, işte onlar gerçekten inanmış olanlardır. Onlara mağfiret ve cömertçe verilmiş rızıklar vardır. Sonra inanıp hicret eden ve sizinle birlikte savaşanlar, işte onlar sizdendir."* Bedeviler muhâcire vâris olmazdı, muhacir de ona varis olmazdı. Bu durum nesh edildi. Ayet şöyle buyurdu: **"Birbirinin mirascısı olan akraba Allah'ın kitabına göre birbirine daha yakındır. Doğrusu Allah her şeyi bilir"** (Enfâl, 22-25). Ebu Dâvud, Feraiz 16, (2924).

AÇIKLAMA:

İbnu Abbas yukarıda kaydedip tırnakla ayırdığımız birinci kısımdaki *"Doğrusu inanıp hicret edenler... ve onlara yardım edenler işte bunlar birbirlerinin dostudurlar"* ifâdesini şöyle anlamıştır: "Muhacirler ve Ensarîler birbirlerine -sırf hicretin kazandırdığı bir hakla- vâris olurlardı, fakat bunların müşrik olan akrabalarıyla aralarında verâset cereyân etmezdi. İnanıp hicret etmeyen de muhacir olan akrabasına vâris olamazdı. Bu durum Mekke'nin fethine kadar devam etti. Mekke'nin fethiyle muhâceret sona erdi ve gerektiği şekilde akrabalar birbirine vâris oldular ve bu yasak neshedildi. Nesheden âyet de şudur: **"Birbirlerinin mirasçısı olan akraba Allah'ın kitabına göre birbirlerine daha yakındırlar."** (Enfâl, 75).

"İnanıp hicret etmeyenlerle, hicret edene kadar sizin dostluğunuz yoktur" âyeti de İbnu Abbas'ın getirdiği bu yoruma göre şu mânaya gelmektedir: *"İmân ettiği halde hicret etmeyip Mekke'de kalanlarla aranızda miras bağı yoktur."*

Anlaşılacağı üzere böylece hicret etmeyen mü'min, hicret eden mümine vâris olamıyordu. Mekke fethiyle bu durum kaldırılıyor.

Bu mevzu daha önce geniş olarak açıklandı (550, 551. hadisler).

BERÂET SURESİ

630 ١ – عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال: [قُلتُ لِعُثْمَانَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: مَا حَمَلَكُمْ عَلَى أنْ عَمَدْتُم إلَى الأنْفَالِ وَهِىَ مِنَ المَثَانِى، وَإلَى بَرَاءَةَ وَهِىَ مِنَ الْمِئِينَ فقرنتم بينهما، وَلَمْ تَكْتُبُوا بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ، وَوَضَعْتُمُوهَا فِي السَّبْعِ الطِّوَالِ؟ مَا حَمَلَكُمْ عَلَى ذَلِكَ؟ قَالَ عُثْمَانَ: كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ مِمَّا يَأتِى عَلَيْهِ الزَّمَانُ وَهُوَ يَنزِلُ عَلَيهِ السُّوَرُ ذَوَاتُ الْعَدَدِ، وَكَانَ إذَا نَزَلَ عَلَيْهِ شَئٌ دَعَا بَعْضَ مَنْ كَانَ يَكْتُبُ فَيَقُولُ ضَعُوا هَؤُلاَءِ الآيَاتِ فِي السُّورَةِ الَّتِى يُذْكَرُ فِيهَا كَذَا وَكَذَا، فَإذَا نَزَلَ عَلَيْهِ الآيَةُ فَيَقُولُ ضَعُوا هَذِهِ الآيَةَ فِي السُّورَةِ الَّتِى يُذْكَرُ فِيهَا كَذَا وَكَذَا، وَكَانَتِ الأنْفَالُ مِنْ أوَائِلِ مَا نَزَلَ بِالْمَدِينَةِ، وَكَانَتْ بَرَاءَةُ مِنْ آخِرِ الْقُرْآنِ نُزُولاً، وَكَانَتْ قِصَّتُهَا شَبِيهَةً بِقِصَّتِهَا فَظَنَنْتُ أنَّهَا مِنْهَا فَقُبِضَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ وَلَمْ يُبَيِّنْ لَنَا أنَّهَا مِنْهَا فَمِنْ أجْلِ ذَلِكَ قَرَنْتُ بَيْنَهُمَا وَلَمْ أكْتُبْ سَطْرَ بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ، وَوَضَعْتُهَا فِي السَّبْعِ الطِّوَالِ]. أخرجه أبو داود والترمذى ولم يذكر أبو داود: فَظَنَنْتُ أنها مِنْهَا.

1. (630)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Osman (radıyallahu anh)'a dedim ki: "Siz niçin, mesâni grubuna giren Enfâl suresini miûn grubuna giren Berâet suresine yaklaştırdınız ve aralarına da besmeleyi yazmadınız?" Hz. Osman (radıyallahu anh) şu cevabı verdi: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a vahiy sırasında, bir çok sûre birlikte gelirdi. Bu durumda herhangi bir vahiy geldi mi, vahiy kâtiblerini çağırır, onlara: "Şu âyetleri, şu şu meselelerin zikedildiği sureye koyun" diye irşâd ederdi. Bir âyet geldiği zaman da "Bu âyeti içinde şu şu şeylerin zikredildiği sureye koyun" derdi. Enfâl suresi, Medine'de ilk nâzil olanlardandı. Berâet suresi ise, iniş itibariyle Kur'an'ın sonuncusu idi. Bunun kıssası da Enfâl'in kıssasına benzemekte idi. Bu sebeple Berâet'i öbüründen zannettim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu surenin öncekinden olduğunu belirtmeden vefat etti. Bu sebeple ben

bunların arasını yakın tuttum ve ikisinin arasına bismillahirrahmanir-rahim satırını koymadım. Böylece onu yedi uzunlar'ın (Seb'u't-Tıvâl) arasına koydum." Ebu Dâvud, Salât 125, (786); Tirmizî, Tefsir, Tevbe, (3086), Ebû Dâvud'un rivayetinde "Berâet'i öbüründen zannettim" cümlesi yoktur.

AÇIKLAMA:

Kur'an-ı Kerim'in bütün sureleri besmele ile başlar. Bunlardan bir sure müstesnâdır: Berâet (veya Tevbe) suresi, Berâet sûresinin başına niye besmele konmamıştır? Bu soru tâ bidâyetten beri sorulmuştur.

Yukarıda görüldüğü üzere bunu soranlardan biri de İbnu Abbas'tır. Hem de bu meselenin yetkilisine sormaktadır. Çünkü Kur'an-ı Kerim'e bugünkü tertibi Hz.Osman'ın verdiği kabul edilmektedir.

İslâm âlimleri sûrelerin içerisindeki âyetlerin tertibinin tevkifî yani ilâhî irşad ve Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in emriyle olduğunda icma ederler. Sûrelerin tertibi ise ihtilaflıdır. Bazı âlimler tevkîfî derken bazı alimler ictihâdî (veya istılahî) yani Ashab tarafından tanzim edilmiş olduğunu söylemişlerdir.Yukarıda kaydedilen rivayet de ictihadî olduğunu ifade eder.

Hadisten çıkan ikinci bir soru besmelenin durumu. Aslında besmele Neml suresinin bir âyeti olarak Kur'an metni içerisinde bir defa geçer. Sûre başlarındaki besmele vahiy midir, yani her sûrenin ilk ayeti midir?diye de soru çıkmıştır.Umumiyet itibâriyle sure başlarındaki besmelenin vahiy olmadığı kabul edilmiştir. Nitekim âyetler numaralanırken besmeleler numara dışı tutulur. Yukarıdaki rivâyet dahi, besmelenin Kur'an-ı Kerîm'e son tertib şeklini veren Ashab (Allah cümlesinden razı olsun) tarafından konduğunu ifâde etmektedir.

Hadiste geçen bâzı ıstılahlara gelince:

es-Seb'u't-tıval (Yedi Uzunlar): Fatiha'dan sonra gelen yedi uzun surenin ismidir.

el-Miûn: Ayetleri yüzden fazla veya buna yakın olan surelere denmektedir.

el-Mesânî, âyetleri yüzden az olan sûrelere denir.

el-Mufassal: Bu tâbir metinde geçmiyor ise de bu bahsi tamamlayıcı olduğu için belirtmek istiyoruz. Bunlar kısa sûrelerdir. Sık sık besmele ile ayrıldıkları için bu ismi alırlar. (Kaf sûresinden sonrakiler.) Mensuh olmadıkları için de bu ismi aldıklarını söylemiştir.

631 ٢– وعن ابن جبير رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قلتُ لابن عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما سورةُ التَّوبَةِ؟ قال: بَلْ هِيَ الْفَاضِحَةُ ما زَالَتْ يقولُ: وَمِنْهُمْ حتّى ظَنُّوا أنْ لاَيَبْقَى أحَدَ إلاَّ ذُكِرَ فيهَا. قال: قلتُ سورةُ الأنفَالِ؟ قال: نزلتْ في بَدْرٍ. قال: قلتُ سورة الحشر؟ قال نزلت في النَّضِيرِ]. أخرجه الشيخان.

2. (631)- *İbnu Cübeyr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'a sordum:

– *Tevbe sûresi nedir?* Şu cevabı verdi:

– *Tevbe mi?* bilakis o fâzihadır (İslâm düşmanlarını rezil etmektedir). (وَمِنْهُمْ) "Onlardan bir kısmı şöyledir..." (وَمِنْهُمْ) "Onlardan bir kısmı şöyledir..." diyerek o kadar çok saymıştır ki, halk "Bizden kimseyi bırakmıyacak, herkesi zikredecek" zannına kapıldılar.

Ben tekrar sordum:

– *Ya Enfâl suresi?*

– *Bu, dedi, Bedir Savaşı hakkında nazil oldu.*

Ben tekrar sordum:

– *Pekâla Haşr sûresi?*

– *O da, dedi, Benu'n-Nadir Yahudileri hakkında nâzil odu."* Buhârî, Tefsir, Haşr 1, Enfâl 1, Megâzî 14; Müslim, Tefsir 31, (3031).

AÇIKLAMA:

Said İbni Cübeyr hazretleri bâzı surelerin iniş sebepleri hakkında İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'dan sormaktadır. İbnu Abbas, cevabında Tevbe suresini faziha olarak tavsif etmektedir. Fâziha, rezil eden, kepâze eden demektir. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın sureye bu vasfı yakıştırması gayet yerindedir. Çünkü İslâm düşmanlarını grup grup sayıp dökmektedir:

"Onlardan bazıları Peygambere eziyet verirler.."

"Onlardan bazıları sadakalar hakkında sana göz kırparlar..."

"Onlardan bazıları bana müsaade et! derler.." vs.

Sûrenin iki ismi vardır: Berâe ve Tevbe, Berâe: İhtar, ultimatom demektir. Bu ismi, sûrenin bidayetinde putperestlere şiddetli bir ihtarla

başlamasından alır. Tevbe ismini de, sûrede Tebük savaşına katılmayanların tevbelerinin kabûl edildiğini haber veren âyetlerin bulunması sebebiyle alır.

632-633 ٣– وفي أخرى قال: [قُلْتُ سورةُ الحَشْرِ؟ قال: بَلْ سُورةُ النَّضِيرِ].

3. (632-633)- Bir diğer rivayette Said İbnu Cübeyr'in: "Ya Sûretu'l-Haşr (niçin inmiştir?)" sorusuna İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın: (Haşr sûresi mi? hayır! O), Benûn-Nadir sûresidir" cevabını verdiği kaydedilmiştir. Buhârî, Tefsir, Haşr 1, Enfâl 1, Meğâzi 14; Müslim, Tefsir 31, (3031).

AÇIKLAMA:

Rivayetten anlaşıldığı üzere, İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) sûrenin Haşr diye isimlenmesinden hoşlanmamaktadır. Çünkü, sûre, esas itibariyle kıyamet günündeki haşirden bahsetmiyor. Asıl konusu, Benu'n-Nadîr adındaki Yahudi kabilesinin Medine'den sürgün edilmesidir. Bunlar, yapılan bir anlaşma gereği Müslümanların ödemeleri gereken bir diyete katılmak zorunda idiler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu hatırlatmak üzere gidince suikast hazırlayıp üzerine damdan bir değirmen taşı yuvarlıyarak öldürmeye teşebbüs ettiler. Vahy-i ilahî ile, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın oradan âniden uzaklaşması, planı akîm bıraktı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* haber göndererek on gün içinde Medine'yi terketmelerini emretti; Yahudilerin müttefiki olan münâfık lider Abdullah *İbnu Übey,* adam göndererek:

"Kalelerinize girerek savaşın, benim iki bin adamım var, diğer Araplar da yardım eder, sizin için son ferdlerine kadar ölürler..." diye onları savaşmaya teşvik etti. Bunun üzerine Benû'n-Nadîr, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a haber göndererek:

"– Yurdumuzu terketmiyoruz, istediğini yap!" dediler.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* derhal kuşatma emri verdi. Benu'n-Nadîr, vâdedilen yardımlardan hiçbirini göremeyince on beş günlük direnmeden sonra "götürebilecekleri kadar malla Medine'yi terketmek" şartıyla sulha razı oldular. Evlerini -Müslümanlar faydalanmasın diye- elleriyle yıktılar. Haşr sûresinde onların bu hâli âdeta istihzâ ile yâdedilir: **"...Evlerini kendi elleriyle ve mü'minlerin elleriyle yıkıyorlardı. Ey akıl sahipleri! Ders alın!"** (Haşr, 2).

İbnu Abbâs hazreterinin (radıyallahu anhümâ) Haşr sûresinin gerçek muhtevâsına böylece dikkat çekmesi fazlasıyla muvafıktır. Zira ta-

mamı 24 âyetten ibâret olan sûrenin dörtte üçüne yakın ilk 17 âyetlik kısmı hemen hemen tamamen Benu'n-Nadîr'in Medine'den sürülmeleri ile ilgilidir.

Kur'ân âyetleri, geçmiş ve geleceği berâber kuşattığı için, geçmişin tasvirinde çoğu kere geleceğin, TARİH'in ihbârını yapar. Bu sebeple, bu sûre bugün silah, terör, dalavere ve beynelmilel siyasî himâye kal'alarına sığınmış olan Yahudilerin gelecekte, –1967 harbinden sonra yerleştiği Sina'yı Mısır'la yaptığı anlaşma gereğince boşaltırken, oralarda kurduğu inşaatları dinamit ve buldozerlerle kendi elleriyle tahrib etmeleri örneğinde olduğu üzere- nice inşaatlarını dinamitleyerek terketmek zorunda kalacaklarının mucizevî, ilahî bir müjdesi de sayılabilir. Nitekim Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da şöyle demektedir:

"Müslümanlarla Yahudiler harb etmedikçe kıyâmet kopmayacaktır. O harpte Müslümanlar (gâlip gelerek) Yahudileri öldürecekler. Öyle ki, Yahudi, taşın ve ağacın arkasına saklanacak da, taş veya ağaç; Ey Müslüman, Ey Allah'ın kulu, şu arkamdaki Yahudidir, hemen gel de öldür onu!" diye haber verecektir. Sadece Garkad ağacı müstesna, çünkü o, Yahudilerin ağaçlarındandır."

Muhbir-i Sâdık böyle haber vermiştir. Önünde sonunda, gerçekleşecektir. Şimdilerde, nihâî sonlarına kavuşacakları mahall-i Mev'ûd'da toplanmaya devam ededursunlar, insanlık vicdan-ı âmmesinde, yiyecekleri nihâî tokadın fetvasını verdirecek zulümlerine devam ededursunlar. Taş ve ağacın konuşmasıyla teşbih edilen insanlık vicdan-ı âmmesinin aleyhlerine dönme vetiresi tamamlanıncaya kadar, mazlumun âhı hedefine varacak, mazlum vicdanlarda çoktan verilmiş olan hükmün infazı için, gerekli maddî imkanlar da sağlanmış olacaktır.

634 ٤ – وعن أبى هريرة رضى الله عنه. [أنَّ أبَا بَكْرٍ رَضىَ اللهُ عَنْهُ: بَعَثَهُ فِي الحَجَّةِ الَّتى أمَّرَهُ عَلَيْهَا رسولُ الله ﷺ قَبْلَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ في رَهْطٍ يُؤَذِّنُونَ في النَّاسِ يَوْمَ النَّحْرِ: أنْ لاَ يَحُجَّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكٌ، وَلاَ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ. ثُمَّ أرْدَفَ النَّبىُّ ﷺ بِعَلِىِّ بْنِ أبى طَالِبٍ رَضىَ اللهُ عَنْهُ فَأمَرَهُ أنْ يُؤَذِّنَ بِبَرَاءَةَ فَأذَّنَ مَعَنَا في أهْلِ مِنىً بِبَرَاءَةَ: أنْ لاَ يَحُجَّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكٌ، وَلاَ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ].

4. (634)- Hz. *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından Veda haccından önceki hacc mevsiminde hacc emiri olarak tayin edildiği

hacda, *"Bu yıldan sonra müşriklere haccetmek yasaktır"*, *"Çıplak olarak Beytullah tavaf edilemez"* diye ilân etmek üzere vazifelendirdiği bir grubla beni de gönderdi. Ancak, bilâhâre Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'in arkasından Hz. Ali'yi gönderdi ve Berâet sûresini halka ilân etmeyi ona emretti. Hz. Ali (radıyallahu anh) bizimle birlikte Mina'da halka, Berâet'i ilân etti: *"Bu yıldan sonra hiçbir müşrik hacc yapamıyacak ve çıplak olarak Beytullah tavaf edilmeyecek."* Buhârî, Salât 10, Hacc 67, Cizye 16, Meğâzî 66, Tefsîr, Tevbe 2, 3, 4; Müslim, Hacc 435, (1347); Ebû Dâvud, Hacc 67, (1946); Nesâî, Hacc 161, (5, 234).

635 ٥– وفي رواية: [ويومُ الحَجِّ الأكبرِ يومُ النَّحرِ، والحجُّ الأكبرُ الحجُّ. وإنّما قيلَ الحَجُّ الأكبرُ مِنْ أجلِ قولِ النَّاسِ: العُمرةُ الحَجُّ الأصغرُ. قالَ: فَنبذَ أبو بكرٍ رضيَ اللهُ عنْهُ إلى النَّاسِ في ذلكَ العامِ فلمْ يَحُجَّ في العامِ القابلِ الَّذى حَجَّ فيهِ رسولُ اللهِ ﷺ حَجَّةَ الوداعِ مُشْرِكٌ. فأنزلَ اللهُ تعالَى في العامِ الَّذى نَبَذَ فيهِ أبو بكرٍ إلى المُشْرِكينَ: يا أيُّها الَّذينَ آمَنُوا إنَّما المُشْرِكُونَ نَجَسٌ فلاَ يقربُوا المَسْجدَ الحَرامَ بَعْدَ عامِهِمْ هذَا. وَإنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فسوفَ يُغْنيكُمُ اللهُ مِنْ فَضْلِهِ إنْ شاءَ الآيةَ؛ وَكانَ المُشْرِكُونَ يُوافُونَ بالتِّجارَةِ فَيَنْتفِعُ بِهَا المُسْلِمُونَ. فَلَمَّا حَرَّمَ اللهُ تَعالَى عَلَى المُشْرِكينَ أنْ يقربُوا المَسْجدَ الحَرامَ وجدَ المُسْلِمُونَ في أنْفُسِهِمْ مِمَّا قُطِعَ عَلَيْهِمْ مِنَ التِّجارَةِ الَّتى كانَ المُشْرِكُونَ يُوافُونَ بِهَا. فَقالَ اللهُ تعالَى: وَإنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسوفَ يُغْنيكُمُ اللهُ مِنْ فَضْلِهِ إنْ شاءَ. ثُمَّ أحَلَّ في الآيةِ الَّتى تَتْبَعُهَا الجِزْيَةَ وَلَمْ تُؤْخَذْ قَبْلَ ذلكَ فَجَعَلَهَا عِوَضاً مِمَّا مَنَعَهُمْ مِنْ مُوافاةِ المُشْرِكينَ بالتِّجارَةِ. فَقالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: قاتِلُوا الَّذينَ لاَ يُؤْمِنُونَ باللهِ وَلاَ باليَوْمِ الآخِرِ الآيةَ. فَلَمَّا أحَلَّ اللهُ ذلكَ لِلْمُسْلِمينَ عَلِمُوا أنْ قَدْ عاضَهُمْ أكْثَرَ مِمَّا خافُوا، وَوَجَدُوا عَلَيْهِ مِمَّا كانَ المُشْرِكُونَ يُوافُونَ بِهِ مِنَ التِّجارَةِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

5. (635)- Bir başka rivayette, aynı hâdise şöyle gelmiştir:

"Haccu'l-ekber günü, kurban bayramı günüdür. el-Haccu'l-ekber de haccdır. Hacca *"el-Haccu'l-Ekber"* denilmesi, halkın umreye "el-Haccu'l-Asgar" demesinden ileri gelmiştir.

Ebû Hüreyre devamla diyor ki: "O yıl, Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh) bu tebliği halka duyurdu. Bunun üzerine ertesi yıl yâni Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bizzat katılarak Veda haccını yaptığı zaman, tek müşrik hacca katılmadı.

Hz. Ebû Bekir'in müşriklere ilanda bulunduğu sene Cenab-ı Hakk şu âyeti indirdi: **"Ey iman edenler! Doğrusu puta tapanlar pistirler, bu sebeple, bu yıldan sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar. Eğer fakirlikten korkarsanız, bilin ki, Allah dilerse sizi bol nimetiyle zenginleştirecektir. Allah şüphesiz bilendir, hakimdir"** (Tevbe 28).

Müşrikler ticaret yapıyorlar, Müslümanlar da bundan faydalanıyorlardı. Allahu Teâla müşriklerin Mescid-i Haram'a yaklaşmalarını yasaklayınca, Müslümanlar müşriklerin yaptıkları ticaretin kesilmesiyle ondan elde ettikleri menfaatin kesileceği endişesine düştüler. Bunun üzerine Cenab-ı Hakk şu vahyi indirdi: "Eğer fakirlikten korkarsanız, bilin ki, Allah dilerse sizi bol nimetiyle zenginleştirecektir."

Sonra bunu takip eden âyette Cenab-ı Hakk cizyeyi helâl kıldı. Bu daha önce alınmıyordu. Bunu, müşriklerin ticaretiyle elde edilen menfaate bir karşılık (ivaz) yaptı. Cenab-ı hakk şöyle buyurdu: **"Kitap verilenlerden, Allah'a, ahiret gününe inanmayan, Allah'ın ve Peygamberinin haram kıldığını haram saymayan, hak dinini din edinmeyenlerle, boyunlarını büküp kendi elleriyle cizye verene kadar savaşın"** (Tevbe, 29).

Allah Müslümanlara bunu helâl kılınca, anladılar ki, Allah kendilerine, müşriklerle olan ticaretin kesilmesi sebebiyle kaybından korkup üzüldükleri menfaatten daha fazlasını vermektedir" Buhârî, Salat 10, Hacc 67, Cizye 16, Meğâzi 66, Tefsir, Tevbe 2, 3, 4; Müslim, Hacc 435, (1347); Ebu Davud, Hacc 67, (1946); Nesâî, Hacc 161, (5, 234).

AÇIKLAMA:

Müslümanlara Mekke'de iken kesinlikle yasak olan silahlı mukabele, elde edilen siyasî güç ve imkanlar nisbetinde:

1- Saldırıya uğramış müminlere (Muhacirlere) "mukabele etme" izni verilir (Hacc, 39-40).

2- Müslümanlara harp açanlarla savaşmak (Muhacir ve Ensar) emredilir. (Bakara, 190-191).

3- Kim olursa olsun, kafir ve münafıklarla savaşmak emredilir. (Tahrim 9).

4- Yeryüzünde fitne kalmayıncaya ve din tamamen Allah'ın oluncaya kadar savaş emredilir. (Enfal, 39).

NOT:

1- Savaş emrinin tedricen nasıl verildiğini, Hicret'le ilgili bölümde geniş olarak tahlil edeceğiz (10277-10281) hadisler).

2- Hadisle ilgili bazı açıklamalar müteakip hadiste gelecektir.

636 ٦ – وفي أخرى للنسائى رحمه الله: [قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ: جِئْتُ مَعَ عَلِيِّ ابْنِ أَبِى طَالِبٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ حِينَ بَعَثَهُ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ إلَى أَهْلِ مَكَّةَ بِبَرَاءَةَ قِيلَ مَا كُنْتُمْ تُنَادُونَ؟ قَالَ كُنَّا نُنَادِى: إنَّهُ لاَ يَدْخُلُ الْكَعْبَةَ إلاَّ نَفْسٌ مُؤْمِنَةٌ، وَلاَ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ، وَمَنْ كَانَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ عَهْدٌ فَأَجَلُهُ أَوْ أَمَدُهُ إلَى أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ فَإذَا مَضَتِ الأَرْبَعَةُ الأَشْهُرُ فَإنَّ اللّٰهَ بَرِئٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ وَلاَ يَحُجُّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكٌ. فَكُنْتُ أُنَادِى حَتَّى صَحِلَ صَوْتِى: أَىْ بُحَّ].

6. (636)- Nesâî'den gelen bir diğer rivayet şöyledir:

Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) dedi ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ali İbnu Ebî Talib (radıyallahu anh)'i Berâet suresiye birlikte Mekke ahalisine gönderdiği zaman onunla berâber ben de geldim. Kendisine "Ne ilân ediyordunuz?" diye soruldu. Şu cevabı verdi: "Biz şunları ilân ediyorduk:

1- Kâbe'ye ancak mü'minler girer.

2- Beytullah çıplak tavaf edilemez.

3- Kimin Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la bir anlaşması varsa bunun müddeti dört ayın hitamıdır. Dört ay geçtikten sonra Allah ve Resulü müşriklerden beridir.

4- Bu seneden sonra hiçbir müşrik haccetmeyecek.

Ben bunları böyle (yüksek sesle ve tekrarla) bağırarak söylüyorum ki o gün sesim kısıldı." Nesâî, Hacc 161, (5, 234).

AÇIKLAMA:

Hicretin dokuzuncu yılında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisi hacca gitmeyip, hacca emir olarak Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'i tayin etmişti.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın o yıl haccetmeyişi şöyle açıklanmaktadır: Henüz müşrikler de haccetmektedirler. Resûlullah onların şirkalûd hacclarına karışarak beraber telbiyede bulunmak, çırılçıplak yaptıkları tavafa iştirak etmek istememiştir. Bu sebeple o yıl Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh)'i yolladı ve Berâet suresini halka duyurma vazifesini verdi. Berâet suresi, müşriklere bir ültimatom, ciddi bir uyarı idi. Çok sert tebliğlerde bulunuyordu. Hatta bazı alimler surenin başında besmele olmayışını bu sertlikle de izah etmek istemişlerdir.

Hz. Ebu Bekir vazifeyi alıp yola çıktıktan sonra, -daha önce de temas edildiği üzere- Cebrail'in: "Beraet suresini senden biri ilan etmeli" diye ihtarı üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* arkadan Hz. Ali (radıyallahu anh)'yi gönderir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Abda adındaki devesi ile yola çıkan Hz. Ali (radıyallahu anh) hızla giderek Arc denilen mevkide Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'e yetişmiştir. Ebu Bekir, Hz. Ali (radıyallahu anhümâ)'ye: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* seni hacca emir mi tayin etti?" diye sorar. Hz. Ali (radıyallahu anh):

"Hayır, beni yalnız Berâet suresini ilânla vazifelendirdi" der.

SUAL: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu surenin ilân işini niye Hz. Ali'ye verdi?

Âlimler buna cevap aramışlar ve şu açıklamayı getirmişlerdir:

Yukarıda belirttiğimiz üzere bir ültimatom, müşriklerle yapılan anlaşmaların ilga edilmesidir. Arapların cari adetlerine göre, bir antlaşmayı kim yapmış ise o bozabilirdi, başkası bozamazdı. Bunu bozmak için en azından, onu yapanın ehl-i beytinden biri bulunmak lazımdı. Bu sebeple Hz. Ali'yi gönderdi denmiştir. Ayrıca, bazı alimler, Berâe suresinde Hz. Ebû Bekir'in faziletinden bahsedildiği için, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bunu bir başkasına okutmayı uygun bulduğunu söylemişlerdir.

MÜŞRİKLER MESCİD-İ HARAM'A GİREBİLİR Mİ?

Yukarıdaki hadisde bu meseleye değer verilmektedir. Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'nin, ilân ettiklerini belirttiği ana maddelerden biri: "Bu seneden sonra hiçbir müşrik haccedemez" maddesidir. Bu hüküm Berâe suresinin şu ayetine uygundur: "Ey iman edenler! Doğrusu puta tapanlar pistirler, bu sebeple, bu yıldan sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar."

Mescid-i Haram'dan murad, hududları bizzat Resûlullah *(aleyhis-*

salâtu vesselâm) tarafından tayin edilen Harem-i Şerif'tir. Binaenaleyh hiçbir gayr-i müslimin hiçbir halde Harem-i Şerif'e girmemesi gerekir. Bu âyetin ilânından sonra orada zımmilerin de oturmaması gerekir.

Hanefiler meseleyi farklı değerlendirmişlerdir. Bunlara göre zımmîlerin Mescid-i Haram'a veya bir başka mescide girmelerinde bir beis yoktur. Çünkü Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* Sakif heyetini henüz kâfirken mecsidde misafir etmiş, "Bunlar necistir, nasıl olur?" diyenlere de: "Allah'ın arzını hiçbir şey kirletmez!" cevabını vererek, onları susturmuştur. Hanefiler yasak ayetini: "Müşrikler Mescid-i Haram'a istila maksadıyla, yahut âdetleri vechile çıplak olarak tavaf etmek için giremezler" şeklinde te'vil etmişlerdir.

637 ٧– وعن علي بن أبى طالب رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [سألْتُ رسـولَ الله ﷺ عَنْ يَوْمِ الحجّ الأكْبَرِ، فَقَالَ يومُ النَّحرِ]. وروى موقوفاً عليه وهو أصح. أخرجه الترمذى.

7. (637)- Hz. *Ali İbni Ebi Talib* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Ben Hacc-ı Ekber günü hangi gündür? diye sordum, bana: "Kurban günü"* diye cevap verdi." Tirmizî, Tefsir, Berâet (3088), Hacc 110 (958).

638 ٨– وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُما: [أنَّ رسُولَ الله ﷺ وَقفَ يومَ النَّحرِ بيْنَ الجَمَرَاتِ في الحَجَّةِ الَّتِى حجَّ فِيـها. فـقَالَ: أىُّ يومٍ هَذا؟ فَقَالُوا يَوْمُ النَّحرِ. فَقَالَ: هَذَا يومُ الحَجِّ الأكْبَرِ]. أخرجه أبو داود.

8. (638)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* haccettiği hacc sırasında, cemreler arasında, kurban günü durarak sordu: "Bu gün hangi gündür?" Halk:

– Kurban günüdür, dediler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"– Bugün Hacc-ı Ekber günüdür" buyurdu. Ebu Davud, Hacc 67, (1945); İbnu Mâce, Menasik 76, (2058).

639 ٩– وعن ابن أوفى رَضِىَ اللهُ عَنْهُما. [أنَّهُ كانَ يَقُولُ: يَوْمُ النَّحرِ يومُ الحَجِّ الأكْبَرِ، يومٌ تُهْرَاقُ فِيهِ الدِّمَاءُ، ويُوضَعُ فِيهِ الشَّعْرُ، ويقْضَى فيهِ التَّفَثُ، ويَحِلُّ فيهِ الحَرَامُ]. أخرجه رزين رحمه الله.

« وقَضَاءُ التَّفَثِ » هو إذهاب الشعر والدرن والوسخ.

9. (639)- *İbnu Ebî Evfâ* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle diyordu: "Kurban günü büyük hacc (el-haccu'l-ekber) günüdür. O gün kanlar akıtılır, başlar traş edilir, kirler, paslar giderilir, haramlar helal olur."

AÇIKLAMA:

Hacc-ı ekber hususunda bazı farklı görüşler vardır. Kelime olarak büyük hacc manasına gelir. Bazı açıklamalarda, Arapların umreye Hacc-ı Asgar yâni küçük hacc dedikleri için normal hacca da Hacc-ı Ekber dendiği belirtilir. Arafe günü cumaya tesadüf eden hacca da Hacc-ı Ekber denmiştir.

Hacc-ı ekber günü hususunda da ihtilaf olmuştur. Bunu arafe günü kabul edenler olduğu gibi kurban günü kabul edenler de vardır. İmam Mâlik, Şafii ve Cumhur-u ulema bu görüştedir.

640 ١٠ – وعن جابر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ: [أنَّ رسُولَ اللّٰهِ ﷺ: لَمَّا رَجَعَ مِنْ عمرَةِ الْجِعْرانَةِ بَعَثَ أبا بَكْرٍ رَضِىَ اللّٰهُ عنهُ على الحَجِّ فأقْبَلْنا معهُ حتَّى إذَا كُنَّا بِالْعَرْجِ ثُوِّبَ بِالصُّبْحِ ثُمَّ استَوَى لِيُكَبِّرَ فَسَمِعَ الرَّغْوَةَ خَلْفَ ظَهْرِهِ فوقفَ عَنِ التَّكْبِيرِ فقَالَ هذه رَغْوَةُ ناقَةِ رسُولِ اللّٰهِ ﷺ الجَدْعَاءِ؛ لَقَدْ بَدَا لرَسُولِ اللّٰهِ ﷺ في الحَجِّ فَلعَلَّهُ يكُونُ رسولَ اللّٰهِ ﷺ فَنُصَلِّي مَعَهُ، فإذَا علىٌّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ عليْهَا. فقَالَ لَهُ أَبُو بَكْرٍ رَضِىَ اللّٰهُ عنْهُ: أميرٌ أمْ رَسُولٌ؟ فقَالَ لاَ: بَلْ رَسُولٌ أرْسَلَنِي رسولُ اللّٰهِ ﷺ ببَراءَةَ أقْرَؤُهَا على النَّاسِ في مَوَاقِفِ الحَجِّ؛ فَقَدِمْنا مكَّةَ فلمَّا كَانَ قَبْلَ التَّرْوِيَةِ بيَوْمٍ قامَ أبُو بَكْرٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ. فخَطَبَ النَّاسَ فحَدَّثَهُمْ كَيْفَ ينْفِرُونَ وكَيْفَ يرْمُونَ فعَلَّمَهُمْ مناسِكَهُمْ حَتَى إذَا فرَغَ قامَ علىٌّ كَرَّمَ اللّٰهُ وجْهَهُ فقَرَأَ على النَّاسِ براءَةَ حَتَّى خَتَمَهَا. ثُمَّ كانَ يوْمُ النَّحْرِ فأفَضْنا فلمَّا رجَعَ أبُو بكْرٍ خَطَبَ النَّاسَ فحَدَّثَهُمْ عن إفاضَتِهِمْ وعَنْ نَحْرِهِمْ وعَنْ مَنَاسِكِهِمْ. فَلَمَّا فرَغَ قامَ عليٌّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ فقرأَ على النَّاسِ براءَةَ حتَّى خَتَمَهَا. فَلَمَّا كَانَ يومُ النَّفْرِ الأوَّلِ: قامَ أبُو بَكْرٍ فَخَطَبَ النَّاسَ فحَدَّثَهُمْ كَيْفَ يَنْفِرُونَ وكَيْفَ يرْمُونَ فعَلَّمَهُمْ مَنَاسِكَهُمْ. فَلمَّا فرَغَ قامَ عليٌّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ فقرأَ على

النَّاسِ بَرَاءَةَ حَتَّى خَتَمَهَا]. أخرجه النسائى.

10. (640)- Hz. *Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ci'râne umresinden dönünce Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'i haccın başında emir olarak yolladı. Onunla birlikte biz de vardık, el-Arc mevkiinde iken (es-salatu hayrun minen nevm) diye çağrıda bulundu. Bir müddet sonra da tekbir getirmek üzere doğrulduğu sırada arka tarafından kulağına bir deve sesi geldi. Bunun üzerine tekbiri bıraktı ve: "Bu ses, dedi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın devesi Ced'â'nın sesi, muhakkak ki hacc konusunda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yeni bir karara varmıştır, belki de bu, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kendisidir, bu durumda namazı birlikte kılarız." dedi.

Devenin sırtındaki Ali (radıyallahu anh) idi. Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh) ona: "Hacc emiri olarak mı geldin, elçi olarak mı?" diye sordu. Hz. Ali (radıyallahu anh): "Elçi olarak geldim, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni Berâe suresiyle gönderdi. Onu hacc mahallerinde halka okuyup tebliğ edeceğim" dedi.

Sonra Mekke'ye geldik. Tevriye gününden (Zilhicce'nin 8. günü) bir gün önce Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh) kalktı. Halka hitabetti. (Mina' dan Mekke'ye) nasıl sökün edeceklerini, taşlamayı nasıl yapacaklarını, birer birer tarif ederek halka haccın menâsikini (usul ve âdâbını) öğretti. Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'in konuşması bitince sözü Hz. Ali (kerremallahu vechehu) aldı. Berâe suresini halka, son âyetine kadar okudu.

Sonra kurban günü geldi. Arafat'ı terketti. Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh) dönünce, tekrar halka hitabetti. Onlara Arafat'ı terketme (âdâbın)dan kesimlerinden (vesâir) menâsiklerinden sözetti. Sözü bitince, yine Hz. Ali (kerremallah vechehu) ayağa kalktı, halka, Berâe suresini sonuna kadar okudu.

Nefru'l-evvel günü (Mina'dan Mekke'ye hareket günü) Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh) kalktı ve halka bir hitabede daha bulundu. Mina'yı nasıl terkedeceklerini, nasıl taşmala yapacaklarını tarif etti, haccın menâsikini öğretti. Konuşmasını bitirince fecirden Hz. Ali (radıyallahu anh) kalktı. Halka Berâe suresini sonuna kadar (bir kere daha) okudu."
Nesâî Hacc 186, 187, (5, 247-248).

641 ١١ – وعن زيد بن وهب قـال: [كُنَّا عِنْدَ حُذَيْفَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ فَقَالَ مَا بَقِىَ مِنْ أَصْحَابِ هٰذِهِ الآيَةِ. يَعْنِى: فَقَاتِلُوا أَئِمَّةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لاَ أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ.

إلاَّ ثَلاَثَةٌ وَمَا بَقِيَ مِنَ الْمُنَافِقِينَ إلاَّ أَرْبَعَةٌ. فَقَالَ أعْرَابِىٌّ: إنَّكُمْ أصْحَابُ مُحَمَّدٍ تُخْبِرُونَا أخْبَاراً لاَ نَدْرِى مَا هِىَ، تَزْعُمُونَ أنْ لاَ مُنَافِقَ إلاَّ أرْبَعَةٌ، فَمَا بَالُ هؤُلاَءِ الَّذِينَ يَبْقُرُونَ بُيُوتَنَا وَيَسْرِقُونَ أعْلاَقَنَا؟ قَالَ أولئِكَ الْفُسَّاقُ. أجَلْ لَمْ يَبْقَ مِنْهُمْ أحَدٌ إلاَّ أرْبَعَةٌ: أَحَدُهُمْ شَيْخٌ كَبِيرٌ لَوْ شَرِبَ الْمَاءَ الْبَارِدَ لَمَا وَجَدَ بَرْدَهُ]. أخرجه البخارى.

« الأَعْلاَقُ » جمع عِلْق، وهو الشئ النفيس.

11. (641)- *Tabiin'den Zeyd İbnu Vehb* anlatıyor: "Biz Huzeyfe (radıyallahu anh)'nin yanında idik. Bize dedi ki: Şu ayetin kasteddiklerinden hayatta sadece üç kişi kaldı: **"Eğer andlaşmalarından sonra yeminlerini bozarlar, dinimize dil uzatırlarsa, inkârda önde gidenlerle savaşın –çünkü onların yeminleri sayılmaz– belki vazgeçerler"** (Tevbe, 12), münafıklardan da sadece dört kişi kaldı."

Bu söz üzerine bir bedevi kalkarak: "Siz Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in arkadaşlarısınız, bize bir kısım haberlerde bulunuyorsunuz, ama bunların mâhiyeti nedir, ne değildir biz anlamıyoruz. Söz gelimi sadece dört tane münafık kaldığnı söylediniz. Pekâla şu evlerimizi yarıp işe yarayan şeylerimizi çalanlara ne demeli?" dedi.

Huzeyfe (radıyallahu anh): "Onlar fasıklardır. Ben tekrar ediyorum münafıklardan sadece dört tanesi kalmıştır: Bunlardan biri yaşlı bir ihtiyardır, öyle ki soğuk suyu içse soğukluğunu hissedecek halde değildir." Buhârî, Tefsir, Berâe 5.

AÇIKLAMA:

Resûlullah sahibu's-sırr'ı olan Hz.Huzeyfe'nin bu açıklamasında iki nokta daha ziyade dikkatimizi çeker:

1- Istılahların karıştırılmaması gerekir. Bazı cürümleri sebebiyle mü'mine, münâfık denemez. İstılâhî manada münafık kalben inanmadığı halde mü'min görünen mü'min bilinen kimsedir. Bu nifak, kalbî bir durum olduğu için kimin münafık olduğu bilinemez. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunların kimler olduğunu sâhib-i sırr'ı olan Hz. Huzeyfe'ye söylemiş, o da kimseye açıklamamıştır.

2- İkinci nokta, Hz. Huzeyfe (radıyallahu anh) zamanında, sâdece dört münafığın hayatta kalmış olması. Halbuki bunlar, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine'ye hicret ettiği zaman binlerce idiler.

Uhud savaşı sırasında, reisleri Abdullah İbnu Ubey İbnu Selül ile birlikte, yarıyolda ayrılıp dönen münâfıkların sayısı üç yüzden fazla idi.

Burada bilhassa tebârüz ettirmek isteriz: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu "Müslümanım" diyen dahilî kâfirlere karşı hususi bir siyaset takip etmiş ve bunların müstakil bir güç olarak teşkilatlanıp, ciddi eylemlere geçmesini önlemiştir. O siyaset sayesinde, yukarıdaki rivayette görüldüğü üzere, daha Ashab'ın sağlığında sayıları 4'e inecek kadar eriyip gitmişlerdir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* münafıklara karşı nasıl bir siyaset gütmüştür?

Kanaatimizce, Müslümanların iyi bilmesi gereken hususlardan biridir. Biz, bu vesile ile, Resulullah'ın bunlara karşı takip ettiği siyasetin belli başlı prensiplerini kaydedip sonra da, bu meseleyi vak'alara dayalı olarak tahlil eden bir makalemizi aynen kaydedeceğiz.

Hz. Peygamber'in münafıklara karşı takip ettiği siyasetin esasları:

1- Serbestiyet: Müslüman statüsüne tabidirler, bütün haklardan istifade ederler.

2- Özürlerini kabul: Sık sık işledikleri baş ağrıtıcı, huzursuzluk çıkarıcı cinâyetleri sebebiyle affedildiler, özürleri hep kabul edildi.

3- İhtiyat: Onlar hür bırakılmakla birlikte takip edildiler, tedbirler alındı.

4- Psikolojik baskı: Suçları yüzlerine vuruldu, özür dilemeye çağırıldılar, cezalandırılmadılar, tedirgin edildiler.

5- Kendi aralarında bir araya gelmeleri önlendi. Teşkilatlanmalarına mani olundu.

Ehemmiyetine binâen bu hususları tahlil eden şu makale okunmalıdır.

HZ. PEYGAMBER'İN MÜNAFIKLARA KARŞI TAKİP ETTİĞİ SİYASET

1- MÜNAFIKLARIN TAVSİFİ

Münâfık kelimesi, Arapça'dan dilimize geçmiştir. Bu geçiş sırasında diğer bazı kelimelerde olduğu gibi, aslî manasını değiştirmemiştir. Münâfık kelimesi, kalbi ile kâfir olduğu halde diliyle Müslüman gözüken kimseye ıtlâk olunur. Dilimizde bu manadan başka bir de beşerî müna-

sebetlerinde iki yüzlülük edenlere de münafık denmektedir. Her hal ü kârda bizim için kelimenin semantik tahlili çok ehemmiyetli değildir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hicretle Medine'ye geldiği zaman orada başlıca üç grup insan vardı:

1- Müslüman Araplar.

2- Müşrik Araplar.

3- Ehl-i Kitap olan Yahudiler ve çok az miktarda Hıristiyanlar.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Medine'ye yerleşip oradaki Müslümanları siyasi bir teşkilata kavuşturarak, devlet reisliği pozisyonunu fiilen kazanmasından itibaren, yeni bir grubun daha, yavaş yavaş teşekkül ettiğini görüyoruz. Bu sonuncu grup münâfıklardır ve esas konumuzu teşkil etmektedir.

Şu halde, burada dikkati çekeceğimiz ilk mühim nokta, münâfıkların ortaya çıkmasına sebep olan asıl âmildir ki, kaynaklarımızın ifadesinden bu âmilin, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Medine'de kazandığı siyasî nüfuz ve kurduğu siyâsî hakimiyet olduğunu anlıyoruz. Nitekim başta Buhârî ve Müslim olmak üzere, tarihî kaynaklarımızın ittifakla belirttiklerine göre, dahilî kavgalardan yorgun ve bitkin düşen Medineliler, aralarında anlaşarak Abdullah İbnu Übey İbni Selûl'ü Medine'ye kral yapmaya karar vermişler, başına koyacakları altından mâmül krâliyet tâcını kuyumculara sipariş bile etmişlerdi. Ancak, Abdullah'ın tahta geçme hayalleri, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hicreti ile ebedî olarak suya düştü. Zira Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine'ye geline, Muhâcir ve Ensâr'dan bütün Müslümanlar O'nun etrafında toplanmışlardı. İbnu Hişâm'ın tasrihine göre, Abdullah *İbnu Übey*, Müslüman olan çevresinin kendini terkederek Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yanında yer alması sonucu, yalnız kaldığını görünce istemiye istemiye o da Müslüman oldu. Buhârî'nin bir rivayetinde, Abdullah İbnu Übey ve adamlarının ihtidâsı Bedir harbinden sonra vukua gelmiştir.

Kaynaklarımızda bunların sayısı hakkında kesin bir rakama rastlanmaz ise de, Uhud Harbi sırasında Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in 1000 kişilik ordusunun üçte birî, Abdullah İbnu Übey'e tâbi olarak savaş meydanını terketmesi, Medine siyasî hayatında ağırlıkları hakkında bir fikir verebilir ki, bu küçümsenmeyecek bir durumdur.

Şüphesiz, münâfıkların hepsinin durumu aynı değildi. Bunlardan bir

kısmı liderlik pozisyonları ve oynadıkları faal rolleriyle şöhret kazanmış olmasına rağmen, büyük ekseriyet akrabalık, müttefiklik, mevlalık gibi çeşitli sebeplerle, körü körüne bunlara uyan sıradan kimselerdi.

İçi ile dışı bir olmayan kimseler için, kullanılan umumi manasıyla Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrindeki münâfıklar, sâdece Abdullah İbnu Übey tarafında toplanmış olan, Medine'nin yerli Araplarının teşkil ettiği mâlum grup anlaşılmamalıdır. Münâfıkların büyük kısmını bunlar teşkil etmekle berâber, Yahudiler ve bedeviler arasında da münâfıklar mevcuttur. *İbnu Hişâm,* Yahudi münâfıkların (İslâm'ı küçük düşürmek, Müslümanların moralini bozmak, müşriklerin ihtidâlarını önlemek gayesiyle) sabahleyin Müslüman olup, ("biz bunu beğenmedik, iş yokmuş" vs. diyerek) akşama tekrâr eski dinlerine rücu ettiklerini bildirir. Bedevi; yâni göçebe hayatı yaşayan çöl Arapları arasındaki münâfıklardan da, Kur'ân-ı Kerim söz etmektedir: **"Çevrenizdeki bedevilerden birtakım münâfıklar vardır ki, onlar nifak üzerinde idman yapmışlardır. Sen bunları bilmezsin, onları biz biliriz..."** (Tevbe, 101).

Her hâl ü kârda, hangi gruptan olursa olsun, bütün münafıklar, hemen hemen aynı vasıfları taşımaktdır. Kur'ân'ın ifadesiyle bunlar, **"ağızlarıyla kalplerinde olmayanı söyleyen"** (Âl-i İmrân 167), Müslümanlarla birlikte olunca mü'min olduklarını beyân edip şeytanlarıyla başbaşa kalınca da, onlara: **"Emin olun biz sizinle berâberiz, biz (Müslümanlarla) alay edicileriz"** (Bakara 14) diyen kimselerdir. Mekkeli müşrikler, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e muhâlefetlerini, atalarından intikâl eden dinî ve kültürel değerleri sözkonusu ederek yürüt-tükleri halde, bunlar daha ziyade kaybedilmiş siyasî nüfuzun özlemi ile hareket ediyorlardı. Az sonra kaydedeceğimiz misallerden bu husus anlaşılacaktır.

2. FAALİYETLERİN MUHTEVASI

Faaliyetleri, umumiyetle Müslümanlar arasına nifak ve ayrılık sokucu fikirler atmaya, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i mü'minler nazarında küçük düşürmeye mâtufdu. Bu yıkıcı ve muzır faaliyetleri, bir çok defalar Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e intikal etmiştir. Kendisine ulaşan her bir şikâyete Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* kulak veriyor, şikâyet edilenleri sorguya çekiyordu. Fakat bunlar suçlarını inkâr ediyor, kelime-i şehâdet getirerek Müslüman ve mü'min olduklarını tekrarlıyorlar, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e,

bunlar da risâletini te'yid eden vasfıyla; yâni Yâ Resûlallah, Yâ Nebiyyallâh diye hitâb ediyorlardı.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e sık sık onlar hakkında gelen vahiyler, durumlarını beyân ediyor, haklarındaki şikâyetleri inkârlarına rağmen te'yid ediyordu. Hz. Peygamber onlara karşı, sabır, müsâmaha ve afla mukâbele ediyordu. Onlara karşı tâkip edilmiş olan nebevî siyaseti anlamak için, onların bâzı faaliyetlerini ve buna mukabil gösterilen reaksiyonu bâzı misaller dahilinde görmemiz gerekmektedir:

A. HZ. PEYGAMBER'İ KÜÇÜK DÜŞÜRÜCÜ FAALİYETLER

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı mü'minler ve diğer kimseler nazarında küçük düşürmek için karşılarına çıkan her fırsatı değerlendirme yoluna gitmişlerdir. Uhud Harbi'ne giderken Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Mirbâ İbnu Kaziyy'in bahçe duvarından atlamıştı ki Mirbâ: "Ey Muhammed, eğer sen gerçek bir peygamber olsaydın, benim duvarımı atlaman sana helâl olmazdı" der. Yerden bir avuç toprak alarak ilâve eder: "Allah'a yemin ederim, eğer şu toprakla başkalarını rahatsız etmeyeceğimi bilsem sana atardım." Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yanındakilerden bir grup, herifi öldürmek için üzerine atılırsa da Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Bırakın o körü, o kalbi de, basireti de görmeyen adamı"* der ve tecâvüze mani olur. Ancak Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in müdahalesinden önce Saad İbnu Zeyd'in, vâki bir darbesini yemiş bulunur.

Meşhur *İfk* hadisesini hepimiz biliriz. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le askerî bir sefere katılan Hz. Aişe, bir konak sırasında ihtiyacı için bulunduğu yerden uzaklaşır. Dönüşünde kolyesinin kaybolduğunun farkına vararak terkrar aramaya çıkar. Bu sırada Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. Aişe'nin yokluğunu farketmeksizin hareket emri verir. Dönüşünde ordugâhı boş bulan Hz.Aişe, olduğu yerde beklemeye başlar -ki vakit gecedir.- Sabahleyin Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in geri gözcülerinden bir asker (Safvân İbnu Muattal) Hz. Aişe'yi orada görür ve devesine bindirerek orduya ulaştırır.

Ancak bu durum münâfıkların reisi durumunda olan *Abdulla İbnu Übey'e* güzel bir fırsat vermiştir. Safvân'ı, Hz. Aişe'yi getirir görünce: "Aişe, bu yaptığı işte mâzurdur, zira Safvân, Muhammed'e nazaran daha genç ve daha yakışıklıdır" diye bağırır. Hadise son derece büyür, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Aişe hakkında tahkikat açar. Huzursuzluk, Muhacir ve Ensâr'ı bizzat Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu ves-*

selâm)'in huzurunda mescidin içerisinde birbirine düşürüp, silâha sarılma derecesine ulaşacak bir vüs'at ve karakter alır. Meselenin bir iftiradan ibaret olduğunu te'yid eden âyet (Nur, 11) gelinceye kadar büyük ızdıraplar yaşanır.

Hendek Harbi de münâfıklara Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i küçük düşürecek, risâletinden şüphe ettirecek faaliyetler için bir başka fırsat olmuştu. Muhâsara uzayıp Medine dahilinde bazı sıkıntılar zuhur etmeye başlamıştı ki, şu sözleri yaymaya başladılar: **"Muhammed bize Bizans'ın ve İran'ın hazinelerini yemeyi vaad ediyordu, halbuki şimdi hiçbirimiz helâya bile gitmek için kendisini emniyette hissetmiyor."** Bu faaliyetleri üzerine de bir âyet gelerek onları kınamış ve teşhir etmiştir (Ahzâb 12).

Tebük Seferi esnasında bir konaklama ânında, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in develerinden biri kaybolmuş bütün aramalara rağmen bulunamamıştı. Münâfıklar hemen harekete geçip: "Eğer Muhammed bir peygamber olsaydı, devesinin nerede olduğunu bilirdi" demeye başladılar. Bu sözleri Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e ulaşınca, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Ben ancak Allah'ın bana bildirdiğini bilebilirim, şimdi haber veriyorum, devem falanca vâdide, yuları bir ağaca takılı vaziyettedir, gidip arayın" der. Deve dediği yerde ve tavsif ettiği vaziyette bulunur. Bu çeşitten başka misaller mevcuttur.

B. KRİTİK ANLARDA TERKETME

Münâfıkların bir diğer faaliyeti, kritik anlarda Müslümanları terkederek zayıf düşürmeye mâtuftu. Birinci defâ Uhud Savaşı için Müslüman ordusu Medine'den çıkar çıkmaz, *"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) tecrübeli olan kendilerini değil, tecrübesiz olan gençleri dinliyor, onların sözlerine göre hareket ediyor"* bahanesiyle orduyu terkettiler. Böylece, 1000 kişilik ordu 700'e düşmüştü. İslâm ordusunun uğradığı başarısızlığa bu durum her hâl ü kârda etki etmiş olmalıdır.

Kezâ Hendek Savaşı için hazırlık çalışmalarından olmak üzere, hendekler kazılırken Müslümanları çeşitli yollara bavşurarak oyalayıp, çalışmaları geciktirme gayretlerinden başka, bizzat kendileri Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den izin almaksızın işi bırakıp habersizce evlerine dönüyorlardı. Kezâ, Hendek Savaşı sırasında Müslümanlar şehirde muhâsara edilmiş durumda iken, savaşı terk etmek için mantıksız bahâneler uydurarak Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e başvuruyorlardı. Meselâ: **"Evlerimize gitmek için bize izin ver, zira**

evlerimiz müdâfaasızdır" diyorlardı. Kur'ân-ı Kerim bu mürâcaatlardaki hakiki gayenin "kaçmak" olduğunu bildirmektedir (Ahzâb 12).

Bizanslılara karşı bir nevi kuvvet gösterisi yaparak, bütün Ortadoğu ve Arap Yarımadası'nda Müslümanların moralini takviye etmek, muhâlif ve mütereddidler üzerinde sindirme tesiri sağlamak gayesini güden Tebük seferine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bütün Müslümanların katılmasını istiyor, daha önceki seferlerin hiçbirinde olmayan bir ısrârla, sayıca mümkün mertebe çokluğa ehemmiyet veriyordu. *Abdullâh İbnu Übey,* Yahudi ve Araplardan müteşekkil müttefikleriyle birlikte, sefere katılmak üzere hazırlığa başladı ve Seniyyetü'l-Vedâ tepesine kamp kurdu. Fakat, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* yola çıkar çıkmaz oldukları yerde kalıp, sefere katılmadılar.

C. MORAL BOZUCU NİFAK HAREKETLERİ

Pek o kadar mühim olmamakla berâber, huzursuz edici ve moral bozucu diğer bazı hadiseler daha zikredeceğiz. Bu misaller de bize, onların Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e olan muhâlefetlerinin şiddetini göstereceği gibi, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bunlar karşısında takip ettiği, temel ve esâsı müsamaha olan politikasını daha iyi takdir etmeye imkân verecektir.

Tebük Seferi'ne çıkarken Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm),* Hz. Ali'yi Medine'de bırakmıştı ki münâfıklar, hemen kendisini ziyâret ederek: *"O, seni istihkâr ve tezlil için burada bıraktı, başka bir şey için değil"* dediler. Bu sözlerden müteessir olan Hz. Ali, derhâl yola çıkarak Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i yarı yolda yakalar. Geliş sebebini öğrenen Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* geri dönmesi hususunda Hz. Ali'yi şu sözleriyle iknâ eder: "Ben seni, arkamda bıraktıklarım için Medine'de koydum. Hemen dön, benim âilem ve kendi âilen hususunda benim yerimi al!"

Tebük yolu katedilirken, belli bir konak yerinde içme suyu sıkıntısı çekilir. Duyulan bu darlık üzerine münâfıklar: "İşte şimdi o da, adamları da susuzluktan helâk olacaklar" demeye başlarlar.

Yine bu sefer esnâsında bir kısım münâfıklar, "Müslüman askerleri korkutmak için" zanneder misiniz ki sarışınlarla (grekler) yapılacak harp, Arapların kendi aralarında yaptıkları harp gibi olacak. Fakat onlarla Araplar arasında hiçbir benzerlik yok. Allah'a kasem olsun şimdiden sizi dağlara kaçmış görüyoruz" demeye başlarlar. Hâdise kendisine ulaşınca Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunları hesâba çeker.

Söylediklerini inkâra mecâl bulamayan berikiler, sözlerinin basit bir şakadan ibaret olduğunu iddia ederlerse de Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gelen bir vahiyle kınanırlar (Tevbe 66).

Müslim'in bir rivayetinden, ismi açıklanmayan bir sefer sırasında, Müslümanların mâruz kaldığı bir yiyecek sıkıntısı esnasında, Abdullah İbnu Übey'in yakınlarına: **"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın etrafındakilere keremkâr olmayın ki onu terkedip dağılsınlar"** der ki, hadiseye Kur'ân-ı Kerim'de yer verilir (Münâfikûn 7).

Yine aynı Abdullah İbnu Übey, Benû Müstalik seferi sırasında, Mekke'li bir muhacirle, Medineli bir ensârî arasında çıkan bir münakaşadan istifade ederek araya girip iki grup arasında şümullü bir nifak çıkarma teşebbüsünde bulunur. Gerçekten ciddi bir hadisenin çıkmasına ramak kalmıştır ki, hadise güçlükle önlenir. İşte bu fırsatta Ensâr'ı tahrik için şöyle söylüyordu: "Biz Muhâcirleri besleyip himâye etmiş olmanın mükâfaatını işte böyle çekiyoruz. Tıpkı, besleyip büyütüldükten sonra, sâhibini yiyen köpek gibiler. Mâmafih Medine'ye varınca, en şerefli ve kuvvetli olanlar en hakir ve zayıf olanları muhakkak çıkaracaktır." Bu sözler Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e ulaştırılır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Abdullah'ı sorguya çeker. Fakat berikisi böyle bir şey söylemediğini yeminle te'min ederse de, bir müddet sonra gelen bir vahiy, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e ulaştırılmış olan şikayeti doğrular. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Ömer'in, Abdulah İbnu Übey'in şiddetle tecziye edilmesi hususundaki talebini: "Kâfirlere, "Muhammed, kendi arkadaşlarını öldürtüyor" dedirtmem" diyerek reddeder.

Kezâ aynı Abdullâh İbnu Übey ve diğer münâfıklar, Yahudileri Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e karşı mukâvemet etmeye teşvik ediyorlar, onlara yardım vaadlerinde bulunuyorlardı.

3. HZ. PEYGAMBER (ALEYHİSSALATU VESSELAM)'İN, MÜNAFIKLARA KARŞI TUTUMU

Buraya kadar belli bâzı hadiselerin ışığında, münafikların arkası kesilmeden devam eden hasmâne faaliyetlerini görmüş olduk. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bunlar karşısındaki davranışı, diğer gruplara karşı olan davranışlarından bir hayli farklıdır. Meselâ: Mekke hayatında müşriklere karşı son derece sabretmiş, Müslümanların her çeşit mukâbele taleblerine şiddetle karşı koyarak sabrı, sabredemiyenlere hicret etmeyi tavsiye etmiş iken, Medine hayatından sonra, gelişen

yeni şartlara uygun olarak taktik ve tabye değiştirerek, gerek müşrikler ve gerekse Yahudiler karşısında enerjik ve aktif bir siyaset takip etmiştir. Bazen sabretti ise de, çoğu kere tavır takındı. Hasmâne olan her bir ciddi harekete karşılık verdi. Yıkıcı faaliyetleri ileri götüren fertleri tenkil etti. Hülâsa burada mukâbele-i bil-misil siyasetini esâs ittihaz etti.

Fakat bütün bunlara rağmen, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Müslümanlar safında yer almış olan münâfıklar karşısındaki tutumu, bunların faaliyeti, Yahudi ve müşriklerin faaliyetinden daha az yıkıcı ve zararlı olmamasına, hatta münafıklar müşriklerden daha da fenâ telakki edilmiş olmasına rağmen, aşırı bir müsâmaha ile ifade edilebilir.

Biz bu müsâmaha politikasını birkaç noktada hülâsa edeceğiz:

1- Serbestiyet, 2- Özürlerini kabul, 3- İhtiyât, 4- Psikolojik baskı, 5- Kendi aralarında bir araya gelmelerini önlemek. Şimdi bunları izah edelim.

1- Serbestiyet: Münâfıklar, mü'min olduklarını ilân etmeleri sebebiyle, zâhirde Müslüman kabul ediliyorlardı. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara karşı, herhangi bir Müslümana nasıl davranmak gerekiyorsa öyle davranıyordu. Onlar cemiyet içerisinde serbestti ve Müslümanların sahip oldukları bütün ictimâî haklardan istisnâ ve tahdid olmaksızın istifâde ediyorlardı. Cemâatle kılınan bütün namazlara, askerî seferlere iştirak ediyorlar, ganimetten eşit şekilde paylarını alıyorlardı vs..

Hatta öyle geliyor ki Hz.Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, onlara karşı fiilî bir baskı ve takip sistemi de kurmamıştı. Yıkıcı faaliyetleriyle ilgili bir şikâyet vâki olmadıkça onların hissedecekleri kontrol, teftiş, tâkip, muâheze diye bir şey vâki değildi. Şikâyet vâki olunca veyâ fiillerine bizzat şâhid olunca, o vakit bunu küçümseyip geçiştirmiyor, gereken tahkikatı yapıyor, sorguya çekiyordu. Suçlarını bazan te'vilî olarak itiraf ediyorlar, çoğu kere de inkâr ediyorlardı. Gerek inkârlarını reddetmek, gerekse fiillerini ve içinde bulundukları hâllerini kınamak için, sık sık haklarında vahiy geliyordu.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, gerek şahsî tahkikatı, gerekse vahiy yoluyla haklarında vaki olan ihbâr sonunda sübut bulan cürümlerinden dolayı onları tecziye cihetine gitmekten ziyâde tevbe etmeye, af dilemeye dâvet ediyordu. Meselâ; *Abdullâh İbnu Übey*'in "Me-

dine'ye varınca en şerefli ve en kuvvetli olanımız, en hakir ve zayıf olanı muhakkak çıkaracaktır" dediğini, inkârdan sonra gelen vahiy böyle söylemiş olduğunu te'yid edince, özür dilemesi için teşvik edilirse de, berikisi buna yanaşmaz.

2- Özürlerini kabul: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, tövbeye gelme davetine icabet ederler veya herhangi bir faaliyete katılmama hususunda bir bahane ileri sürecek olurlarsa, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* özürlerini derhâl kabul ederek affediyor, haklarında Allah'tan da af taleb ediyordu.

Bu cümleden olarak, Tebük seferine çıkarken, sefere katılmayıp Medine'de kalma hususunda özür beyan eden 80 kadar münâfığın özrünü kabul etti. Halbuki aynı şekilde özür beyan eden *Benû Gifâr*'dan bir grubun özrünü reddetti. Kezâ Tebük seferinden döndükten sonra, sefere katılmayan münâfıklardan, huzuruna çıkarak özür beyanıyla af dileyenleri affettiği halde, aynı suçtan dolayı af dileyen üç samimî Müslümanı affetmedi. Bu üç Müslümana verilen cezâ o kadar şiddetli idi ki, Âyet-i Kerime'nin ifadesiyle: **"Arz bütün genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları onları sıktıkça sıkmıştı"** (Tevbe, 118).

Haklarında uygulanan bu müsâmaha siyaseti, o kadar umumi ve gündelik idi ki münâfıklar, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i saflıkla tavsif ederek alaya almaya başladılar. Şöyle diyorlardı: "Gerçekten Muhammed, sâdece bir kulaktan ibarettir. Kendisine kim ne söylerse hemen tasdik eder." Onlar hakkında Allah (c.c.): **"İki yüzlülerin içinde "O, her şeye kulak kesiliyor"derler. De ki: "O, sizin için bir hayır kulağıdır. Allah'a inanır, mü'minlere inanır, içinizden imân edenler için bir rahmettir O. Allah'ın resûlünü incitenlere can yakıcı azab vardır"** (Tevbe, 61) buyurur. İbnu Kesir, onların bu sözle kasteddikleri şeyi şöyle açıklar: *"Kim bizden kendisine söz ederse ona inanır, sonra biz kendisine varır, yemin ederek bu söyleneni inkâr ederiz. Bu sefer de bizim söylediklerimize inanır."*

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, onların şefi durumunda olan Abdullah İbnu Übey'e karşı davranışı, münâfıklar hususunda takip edilen siyaseti kavramada en iyi ve iknâ edici bir örnektir ve mânidardır:

Rivâyetler, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bazı meselelerde kendisiyle istişâre edip, fikrini aldığını, en ciddi işlerde bile, şefaatci olarak araya girdiği vakit reddetmediğini göstermektedir. Müslümanlara karşı işlediği çok açık komplo ve desiselere rağmen, hemen he-

men her seferinde affa maruz kalmıştır. Daha önce de zikrettiğimiz Benû Müstalik seferinde hadise üzerine, öldürülmesi için sâdece bir kısım Müslümanlardan öte, bizzât oğlu Abdullah Hz. Peygamber'e başvurarak kendi elleriyle babasını öldürme izni taleb eder. Hz. Peygamber'in cevâbı şöyledir ve son derece mânidardır: *"Hayır, biz onlara karşı dâima hayırhâh olacağız. O bizimle olduğu müddetçe, bizden sâdece hüsn-i kabul ve iyi muamele görecektir."*

İfk hadisesinin ilk âmil ve birinci derecede muharriki olmasına rağmen, kendisine hadd-i kazf uygulandığına dâir rivayetlerde bir sarâhata rastlayamıyoruz. Halbuki hadisede suçlu görülen diğerleri, cezâlandırılmışlardır.

3- İhtiyat: Yukarıda anlatılan bütün müsâmaha, af ve hoşgörüsüne rağmen Hz. Peygamber, münâfıklara karşı ihtiyâtı elden bırakmamıştır. Onların daha ciddi, telâfisi kabil olmayacak herhangi bir eyleme geçmemeleri için, son derece dikkatli olmuştur. Şefleri bulunan Abdullah İbnu Übey'i ehemmiyeti büyük olan her bir askerî seferde, adamlarına komutan olarak yanında beraber bulundururdu. Bu davranışına Tebük Seferini bir istisna sayabiliriz. Abdullah katılmak istemeyince, Hz. Peygamer illâ da katılması için ısrâr etmedi. Bunun da sebebi şüphesiz, Medine'nin civarında yer alan bütün kabilelerin o zamana kadar İslâmlaşmış olmasıdır: Bu durumda *Abdullâh İbnu Übey,* hiç bir şey yapamazdı. Mamâfih *Hz. Ali*'yi yine de Medine'de bırakmayı ihmâl etmedi.

4- Psikolojik baskı: Hz. Peygamber, münâfıkları cemiyet içerisinde serbest bırakmakla berâber, bir kısım davranışlarıyla onlar üzerinde mütemâdi bir korku ve bunun neticesi olarak da psikolojik bir baskı husule getiriyordu. Bu cümleden olarak, gerek Hz. Peygamber şahsen ve gerekse hemen hemen herbir ciddi eylemlerinden sonra gelen vahiyler, onların menfi davranışlarını yüzlerine vuruyor, inkâr etmelerine mecâl bırakmıyordu. Meselâ; bir seferinde onlardan bir grubun bir araya gelip, aralarında fiskos yaptılarını gören Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanlarına gelerek: *"Siz şu maksatla biraraya geldiniz, şunları şunları söylediniz, kalkın Allah'tan af dileyin. Sizin için ben de af diliyorum"* der. Onların hiç kımıldamadıklarını görünce, talebini üç kere tekrarlar. En sonunda herbirini teker teker ismen çağırmak suretiyle yerlerinden kaldırmak zorunda kalır. Bir başka seferinde onların bir araya gelip konuştuklarını gören Hz. Peygamber, bir Müslümanı yollayarak: "Git, onlara de ki: "Siz şunları şunları konuştunuz..." der ve emir yerine getirilir.

Hülâsa Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu siyasetinin neticesi olarak, hilelerini Allah Hz. Peygamber'e haber verecek diye, mütemâdi bir korku içerisinde idiler. Âyet-i Kerime bu mühim hususa şöyle yer verir: **"Münâfıklar, kalplerinde olanı kendilerine açıkca haber verecek bir surenin tepelerine indirilmesinden daima endişe ederler. De ki: Siz maskaralık yapadurun. Allah kaçınageldiğiniz şeyi (zaten) meydana çıkarandır"** (Tevbe, 64). Yine Kur'ân-ı Kerim: Askerler arasında, herhangi bir sebeple çıkan bir gürültüyü bile, endi aleyhlerine zannedecek kadar devamlı bir korku içerisinde olduklarını haber verir (Münâfikûn, 4). Ki bütün bunlar Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, onlara karşı takib ettiği psikolojik baskı siyâsetinin başarısını ifade eder.

5- Kendi aralarında bir araya gelmelerini önlemek: Hz. Peygamber'in, münâfıklara karşı tâkip ettiği siyasetin bütün gayesi, hedefi, maksadı -kanaatimizce- bunların ayrı bir cemaat halinde İslâm cemiyetinden kopmasını önlemeye yöneliktir. Onlara gösterilen müsamaha, af, ihsân, iltifat vs.. gizlemeye çalıştıkları daleverelerini, inkâr ettikleri bölücü faaliyetlerini yüzlerine vurmak suretiyle, korku ve psikolojik baskı altında tutulmaları, hep bu hedefin gerçekleşmesi içindi.

Bu maksadla Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in gösderdiği diğer bir gayret, onların gerek câmide, gerekse hususi evlerde Müslümanlardan ayrı olarak bir araya gelmelerini önlemekti. Hususi ictimâlar, onların müşterek bazı fikirler geliştirerek, bir nevi efkâr-ı umumiye tekvin etmelerine ve bu oluşturulan efkâr etrafında cemaatleşip teşkilâtlanarak, bir kısım düzenli, plânlı, hesaplı eylemlere girişmelerine sebep olabilirdi. Ayrıca onların bu kopuşu, İslâm'ın daha yeni girdiği davranışlarda henüz cahiliye devri teâmül ve değerlerinin hâkim olduğu Arap cemiyetinde kan, menfaat, ittifak vs. bağlarla bağlı bulunan pek çok Müslümanı da, onlar safına çekebilir, böylece İslâm'ı zayıf düşürebilirdi.

İşte bu ve benzeri mülahazalarla Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, onların biraraya gelmelerine meydan vermedi. Bi. seferinde mescidde bir grup münafığın, birbirine kapanmış olarak bir araya toplanıp, aralarında alçak sesle fiskos yaptıklarını görünce Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, onların mescidden derhâl çıkarılmaları için yanındakilere emreder. Bunun üzerine tekme, tokat, yerlerde sürüyerek Müslümanlar, onları dışarı atarlar. Bir başka sefer Süveylim isminde bir Yahudinin evinde toplanarak Tebük Seferi'ne katılmak isteyenlere mâni olmaya çalışan bir grup münâfığın üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, *Talha*'nın başkanlığında bir ekip yollayarak evi yakmalarını emreder. Emir derhal infaz edilir.

Kezâ Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Tebük seferinde iken, münâfıklar tarafından inşâ edilmiş olan meşhur Mescid-i Dırâr'ın yıktırılması aynı gayeye mâtuf idi: "Onların burada toplanarak müşterek bir efkâr-ı umumiye tekvin etmelerine mâni olmak." Nitekim Taberî, buranın inşâ gayesini: "İbâdet etme bahanesiyle orada toplanabilmek, hakikat-ı hâlde ise, orada müzâkerede bulunmak, şikâyetlerini birbirine ulaştırmaktı" diye tavsif eder.

Kur'ân-ı Kerim de bu inşaattan gâyenin, netice itibâriyle **"nifak"** ve **"Müslümanlara zarar vermek"** olduğunu Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e haber vermiştir (Tevbe, 108-110). Bu konuda Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ciddiyetini ve müsâmaha tanımaz tutumunu, Mescid-i Dırâr'ın yıkılması için verdiği emrin sertliğinde görmek mümkündür: *"Gidin bu mescidi yıkın. İnşaatta kullanılan taş, toprak ne varsa parça parça edin, odun, kereste ne varsa yakın."* Bu emirde inşaat malzemesine gösterilen reaksiyon aslında maddeye değil, bu maddeyi şekillendiren menfi, yıkıcı gâyeye mâtuftu. Zira kendi aralarında başka sûrette toplanıp cemaatleşemeyen münafıklar ibâdet ve dindarlık gibi masum ve matlub bir bahâne ile toplanarak nifaklarını teşkilatlandırmak gayesiyle bu mescidi, yâni Mescid-i Dırâr'ı inşâ etmişlerdi. İşte Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu menfur gayeye karşı idi.

Hüseyin Heykel, Mecsid-i Dırar'ın yıktırılması ile noktalanan, münâfıklara karşı takib edilen siyasetteki sertleşmeyi şöyle izah eder: *"Tebük seferinden sonra İslâm Medine'den dışarı çıkmıştı. Yâni, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kontrolünün dışına çıkmıştı. Bu andan itibâren Müslümanlar arasında cereyan edecek şeyleri bizzât tâkip ve murâkebe etmek artık Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) için mümkün değildi. Eğer tenkil etmeyecek olursa, münâfıklar eskiye nazaran, çok daha tehlikeli olabilirlerdi. Bu sebeple Tebük seferinden sonra onlara karşı daha şiddetli davrandı."*

İslâm'ın kazandığı güce paralel olarak -diğer guruplara karşı olduğu gibi- onlara karşı takip edilen siyasette de sertleşme inkâr edilemez. Nitekim, Abdullâh İbnu Übey'in cenâze namazını kıldırması hadisesinden sonra, gelen vahy bundan böyle münâfıkların cenâze namazlarına katılmayı, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e yasaklamıştır (Kur'ân, Tevbe, 84) ve Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de artık hiç bir münâfığın cenazesine katılmamıştır. Bizzat vahy-i İlâhî ile değişen bu davranış, kanaatimizce münâfıkların hâsıl edeceği zararın mâhiyetinden çok, Müslümanların ulaştıkları siyâsî güce göre tesbit edilmiştir.

NETİCE: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* neticede münâfıklara karşı takip ettiği bu müsâmaha ve ihtiyât esasına dayanan siyasetin meyvelerini topladı. Müsâmaha ve yumuşak davranışı sâyesinde münâfıkların Müslümanları terkederek Mekkeli müşrikler safına geçmek gibi ciddî bir eylemde bulunmalarını önleyerek, İslâm cemaatinin vahdetini korudu. İhtiyâtıyla da onların bir efkâr-ı umumiye tekvin ederek onun etrafında teşkilatlanmalarını önledi.

Şu hâlde, böylece, zamanla geliştirilme imkânı bulamayan ham ve ibtidâî düşüncelere dayanan bidayetteki muhalefetleri içerisinde mahsur bırakılan münâfık cephesinin, şefleri olan Abdullah İbnu Übey'in ölümünden sonra kendiliğinden son bulup dağılması ve tamamen İslâmlaşarak eriyip gitmesi kadar tabii bir şey olamazdı. Ve gerçekten de öyle olmuştur. Reislerinin vefâtından sonra bir münâfık problemi kalmamıştır.

Kur'ân-ı Kerim'in şu âyeti ile mevzumuza son veriyorum:

"Allah'ın Resûlünde sizin için en iyi örnek vardır" (Ahzâb; 21).

642 ١٢ – وعن النعمان بن بشير رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال: [كُنْتُ عِنْدَ مِنْبَرِ النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ رَجُلٌ: مَا أُبَالِي أَنْ لاَ أَعْمَلَ عَمَلاً بَعْدَ الإِسْلاَمِ إِلاَّ أَنْ أَسْقِىَ الحَاجَّ وَقَالَ آخَرُ: مَا أُبَالِي أَنْ لاَ أَعْمَلَ عَمَلاً بَعْدَ الإِسْلاَمِ إِلاَّ أَنْ أَعْمُرَ الْمَسْجِدَ الحَرَامَ. وَقَالَ آخَرُ: الجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللّهِ أَفْضَلُ مِمَّا قُلْتُمْ. فَزَجَرَهُمْ عُمَرُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ وَقَالَ: لاَ تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ عِنْدَ مِنْبَرِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ وَهُوَ يَوْمُ الجُمُعَةِ، وَلٰكِنْ إِذَا صَلَّيْتُ الجُمُعَةَ دَخَلْتُ فَاسْتَفْتَيْتُهُ فِيمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ، فَأَنْزَلَ اللّهُ تَعَالَى: أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللّهِ الآيَة]. أخرجه مسلم.

12. (642)- *en-Nu'mân İbnu Beşir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın minberinin yanında idim. Bir adam:

– *"Ben Müslüman olduktan sonra başka bir amelde bulunmamış olmama kıymet vermem, ancak hacılara su dağıtmam hariç"*dedi. Bir diğeri:

– *"Ben de Müslüman olduktan sonra başka bir iş yapmamış olmama ehemmiyet vermem, ancak Mescid-i Haram'ı imâr edip bakımını yapmam hâriç"* dedi. Bir üçüncüsü de:

– *"Allah yolunda cihad, söylediklerinizden daha üstün bir ameldir"* dedi.

Hz. Ömer (radıyallahu anh) onlara müdahale ederek konuşmalarını menetti ve: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın minberinin yanında sesinizi yükseltmeyin, bugün cumadır. Namazı kılınca ben huzura girer, ihtilâf ettiğiniz hususu sorarım" dedi. Arkadan Cenâb-ı Hakk şu âyeti indirdi:

"Hacca gelenlere su vermeyi, Mescid-i Haram'ı onarmayı Allah'a ve ahiret gününe inananla, Allah yolunda cihâd edenle bir mi tuttunuz? Allah katında bir olmazlar, Allah zulmeden milleti doğru yola eriştirmez. İnanan, hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad eden kimselere Allah katında en büyük dereceler vardır. İşte kurtulanlar onlardır" (Tevbe, 19-20). Müslim, İmâre 111, (1879).

AÇIKLAMA:

Rivayette, Ashabtan bir kısmının en hayırlı amel hususunda ihtilafa düştükleri gözükmektedir. İleri sürülen fikirlere göre en hayırlı amel:

★ Hacılara su vermektir.

★ Kâbe'yi tamir etmektir.

★ Allah yolunda cihad etmektir.

Bu ihtilâf üzerine nâzil olan âyet-i kerime, Allah yolunda cihâdın diğer iki amelden hayırlı olduğunu te'yid etmiştir.

Ayet-i kerime imânı için hicret etmenin de münakaşada ileri sürülen diğer iki amelden üstün olduğunu belirtmektedir.

Hadiste yer alan Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in: "Bugün cumadır..." diye yapmış olduğu müdâhale, cuma, bayram gibi cemaatin bulunduğu zamanlarda mescidde rahatsız edici gürültü yapmanın mekruh oluduğunu ifade eder.

643 ١٣ – وعن عدى بن حاتم رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [أَتَيْتُ النَّبِىَّ ﷺ وَفِي عُنُقِي صَلِيبٌ مِنْ ذَهَبٍ. فَقَالَ يَاعَدِىُّ: اطْرَحْ عَنْكَ هذَا الْوَثَنَ، وَسَمِعْتُهُ يَقْرَأُ: اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَاباً مِنْ دُونِ اللّهِ. قَالَ إِنَّهُمْ لَمْ يَكُونُوا يَعْبُدُونَهُمْ وَلكِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا أَحَلُّوا لَهُمْ شَيْئاً اسْتَحَلُّوهُ، وَإِذَا حَرَّمُوا عَلَيْهِمْ شَيْئاً حَرَّمُوهُ]. أخرجه الترمذى.

13. (643)- *Adiy İbnu Hâtim* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Boynumda altundan yapılmış bir haç olduğu halde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a geldim. Bana: *"Ey Adiy boynundan şu putu çıkar, at!"* dedi ve arkadan şu âyeti okuduğunu hissettim:

"Onlar Allah'ı bırakıp hahamlarını, papazlarını ve Meryem oğlu Mesih'i rableri olarak kabul ettiler. Oysa tek ilâhtan başkasına kulluk etmemekle emrolunmuşlardı. Ondan başka ilâh yoktur. Allah, koştukları eşlerden münezzehtir." (Tevbe, 31).

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devamla: *"Aslında onlar, bunlara (ruhbanlarına) tapınmadılar, ancak bunlar (Allah'ın haram ettiği bir şeyi) kendileri için helâl kılınca hemen helâl addediverdiler, (Allah'ın helâl kıldığı bir şeyi de) kendilerine haram edince hemen haram addediverdiler."* Tirmizî, Tefsir, Berâe, (3094).

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki hadis, ehl-i kitab'a son derece ciddi bir tavsifde bulunan bir âyet-i kerimeyi açıklamaktadır: Din adamlarını Rab yerine koymak.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* burada Rab yerine konma hadisesi'nin, onlara tapınma, yani -putperest müşriklerin yaptığı gibi- Allah'a ait sıfatlar izafe edip onları ilâh addedip, onlar için ibadetler yapma şeklinde olmadığını belirtiyor. Nitekim günümüzde de ehl-i kitaba böyle bir ithamda bulunmak biraz zorcadır, böyle bir ithamı reddetmede fazla zorluk çekmezler.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir başka davranışı da şirk olarak ifade etmektedir: *Allah adına, Allah'a rağmen hüküm koymak.* Daha açık ifadeyle Allah'ın helâl dediği şeye haram demek, haram dediği şeye helâl demek. Yani Allah'ın ahkâmını değiştirmek.

İşte bu çeşit küfür, ehl-i kitab'ın din adamlarında mevcuttur. Kitapları zaman içinde tahrif edilmiştir. Gelişen hayat şartlarına Kitap'taki hükümler cevap veremez hâle gelmiştir. Tıpkı serpilip gelişen bir insanın çocukluk elbisesinin ona yetersiz kalması, daralması gibi. Gerekli genişliğin sağlanabilmesi için kilise geniş yetkilerle mücehhez kılınmıştır. Bu yetkiler kullanılırken, çok suistimaller olmuş, haramlar helâl, helaller haram kılınmıştır. En bâriz misaller faiz, içki ve domuz etiyle ilgili olanlardır. Aslında Tevrat'ta bunlar haramdır. Ancak Yahudiler bunları Yahudi olmayanlar hakkında helâl addetmişlerdir, Hıristiyanlar kendilerine de helâl addetmişlerdir.

Kitâb-ı Mukaddes'in bir âyeti şöyle: "(Ezelî ve ebedî olan) Rab, Hârun ile konuştu ve ona: **"...sen ve seninle beraber oğulların ne şarap ve ne de sarhoş edici bir içki içmeyeceksiniz..."** (Levililer X, 8-9). Aynı Tevrat, içkinin bir sömürü silahı olarak Yahudi olmayanlara karşı kullanılmasını emreder: **"İçkiyi helâl olmak üzere olana ve şarabı canında acılık bulunanlara verin. İçsin ve fakirliğini unutsun** (Süleyman'ın Meselesi XXXI, 6-7). **"Onlar kızınca içki ziyafetlerini ben yapacağım. Ve meserretle coşsunlar ve ebedî uykuya dalsınlar da uyanmasınlar diye onları sarhoş edeceğim. Onları kuzular gibi, ergeçlerle koçlar gibi boğazlanmağa indireceğim"** (Yeremza LI, 39-40). **"Ve reislerini ve hikmetli adamlarını, valilerini ve kaymakamlarını ve yiğitlerini sarhoş edeceğim. Ve ebedî uykuya dalacaklar da uyanmıyacaklar"** (Yeremya LI, 57). [22].

Hadis'te Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mühim bir ders daha vermektedir: Halk, din adamlarını murâkebe etmelidir. Yani onların lâubaliliğe düşerek dinin ruhuna uymayan fetva vermeleri hâlinde halk hemen kabul edivermemelidir. Esâsen İslâm dininin haram ve helâlleri açıktır. Kur'an, sahih sünnet ve ümmetin icmâı ile sabit ve herkesce bilinen (müsellem) şeyler haline gelmiştir. "Müslümanım" diyen bir kimsenin, asgari bu kadar şeyi bilmesi gerekir. Öyle ise bu "haram" ve "helal" olan şeylerin aksini iddia eden fikirler kimden gelirse gelsin her mü'minin tereddüt etmeden reddetmesi gerekir.

Makam veya otorite veya şaşaalı ünvan sahibi kimselerden geldi diye yanlış fetvaları olduğu gibi benimseyivermek son derece tehlikeli bir davranıştır ve yukarıda kaydedilen âyet ve hadisin ifadesiyle "şirk"tir, ruhbanları putlaştırmaktır. Daha canlı bir misâl vermek gerekirse, âyet, hadis ve icma ile haramlığı kesin olan içki, domuz eti ve açık-saçıklık mevzuunda günümüz Müslümanları çok ciddi bir imtihan vermektedir. *"Başörtüsü İslâm'da yoktur"* şeklinde günün birinde üst makamlardan gelebilecek bir fetvayı "falanca makam söyledi, öyle ise doğrudur" diye benimsemek âyet ve hadisin beyan ettiği şirke düşmek olacaktır. Böyle bir kapı açıldı mı arkası gelir: Yeni bir moda fikrin estiği her defasında bir haram helâl addedilir, veya bir helâl haram addedilir ve İslâm dini de tıpkı, Hıristiyanlık ve Yahudilikte olduğu gibi beşerîleştirilir ve tahrif edilir.

İslâm'ın koyduğu umumî prensipler bu tahrife mânidir, gerçek imân sahibi hiç kimseyi herhangi bir mugâlata aldatamaz.

22– Daha teferruatlı bilgi için Tevrat'ın hâkimler bölümü görülebilir (XII, 4-4).

Kur'an'da sarih olarak muhkem âyetlerle tesbit edilmiş olan tesettür, namaz, oruç, zekât, iman kardeşliği gibi farzlar, veya domuz eti, içki, faiz, kumar, put gibi haramlar hususunda hiç bir mü'min fetva verecek makam aramamalı, bu meselelerde Kur'an'dan gelenin aksine verilen fetvaları, fetva veren makamı ve şahısları dinlememelidir.

Fetva, ayette sahih hadisle olmayan meseleler için sorulabilir.

644 ١٤ – وعن زيد بن وهب قال: [مَرَرْتُ بِالرَّبَذَةِ فَإِذَا بِأَبِى ذَرٍّ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ فَقُلْتُ: مَا أَنْزَلَكَ مَنْزِلَكَ هذَا؟ قَالَ: كُنْتُ بِالشَّامِ فَاخْتَلَفْتُ أَنَا وَمُعَاوِيَةُ في هذه الآيَةِ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ والْفِضَّةَ وَلاَ يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللّهِ. فَقَالَ مُعَاوِيَةُ نَزَلَتْ في أَهْلِ الْكِتَابِ؛ فَقُلْتُ: نَزَلَتْ فِينَا وَفِيهِمْ. فَكَانَ بَيْنِى وَبَيْنَهُ كَلاَمٌ في ذلِكَ. فَكَتَبَ إلى عُثْمَانَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ يَشْكُونِى؛ فَكَتَبَ إلَىَّ عُثْمَانُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ أَنْ أَقْدَمَ الْمَدِينَةَ فَقَدِمْتُهَا فَكَثُرَ النَّاسُ عَلَىَّ حَتَّى كَأَنَّهُمْ لَمْ يَرَوْنِى قَبْلَ ذلِكَ. فَذَكَرْتُ ذلِكَ لِعُثْمَانَ فَقَالَ: إنْ شِئْتَ تَنَحَّيْتَ فَكُنْتَ قَرِيباً فَذَاكَ الَّذِى أَنْزَلَنِى هذَا الْمَنْزِلَ، وَلَوْ أَمَّرُوا عَلَىَّ عَبْداً حَبَشِيّاً لَسَمِعْتُ وَأَطَعْتُ]. أخرجه البخارى.

14. (644)- Tabiinden *Zeyd İbnu Vehb* anlatıyor: "Rebeze'ye uğramıştım. Orada Ebu Zerr (radıyallahu anh)'i gördüm. Kendisine: "Seni buraya getiren sebep nedir?" diye sordum. Şöyle açıkladı: "Şam'daydım. Bir âyet hakkında Muâviye (radıyallahu anh) ile ihtilâfa düştük. Ayet şu: **"Ey iman edenler! Hahamlar ve rahiplerin çoğu, insanların mallarını haksızlıkla yerler. Allah yolundan alıkoyarlar. Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda sarfetmeyenlere can yakıcı bir azabı müjdele. Bunlar cehennem ateşinde kızdırıldığı gün, alınları, böğürleri ve sırtları onlarla** dağlanacak. "Bu, kendiniz için biriktirdiğinizdir, biriktirdiğinizi tadın" denecek" (Tevbe, 34-35). Muâ-viye (radıyallahu anh): "Bu âyet ehli kitap hakkına inmiştir" dedi. Ben ise: "Hem bizim, hem de onlar hakkında indi" dedim. Bu mesele üzerinde aramızda ihtilâf çıktı. Halife Hz. Osman (radıyallahu anh)'a yazarak beni şikayet etti. Hz. Osman bana yazarak Medine'ye gelmemi emretti. Bunun üzerine Medine'ye geldim. Halk, sanki daha önce beni hiç görmemiş gibi, çoklukla etrafımı sardı. Durumu Osman (radıyallahu anh)'a açtım. Bana: "İstersen buraya yakın bir yere git" dedi. İşte beni buraya getiren gerçek

sebep budur. Benim üzerime Habeşli siyahî bir köleyi âmir tayin etseler mutlaka dinler, itaat ederim." Buhârî, Zekât 4, Tefsir, Berâe 6.

AÇIKLAMA:

Ebu Zerr Gıfârî (radıyallahu anh) Ashab içerisinde müstesna bir durum arzeder. Gerçek mânâda zahid, dünyaya hiç kıymet vermeyen bir zâttır. Onun hayatı ibretli sahnelerle doludur. Yukarıdaki hadis, onun hayatından mühim sahneleri aksettirmektedir.

Şam'daki ikameti sırasında, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hayat tarzının esas alınması yolunda konuşmalar yapıyor, *"Allah yolunda bir fayda temin etmeyen veya bir borçluya verilmek üzere vaadedilmiş bulunmayan tek dinarın, tek dirhemin evde gecelememesi"* gerektiğinde ısrar ediyor, buna uymayanların yukarıda kaydedilen ayetin tehdidi altına düştüklerini söylüyordu. Bu fikirlerinde başta Şam Valisi bulunan Hz. Muâviye olmak üzere bir kısım emirlerle ihtilâfa düşmüştü. Fikirlerinde samimi ve musırdı. Rivayetlerin ifadesiyle *"Allah yolunda,"* kınayanların kınamasından korkmuyordu. Onun bu ihtilalci fikirleri halk arasında taraftar bulmuş, her yerde konuşulur olmuştu. Askerlerden bile ona meyledenler vardı.

Yukarıdaki rivayette de görüldüğü üzere en büyük ihtilâfı Hz. Muâviye ile idi. Onu müsriflikle, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünnetinden ayrılmakla itham ediyordu. Hz. Muâviye durumu Halife'ye, Hz. Osman (radıyallahu anh)'a bildirdi. Hz. Osman bir fitneye sebep olacak korkusu ile Ebû Zerr hazretlerini Medine'ye çağırdı.

Ancak ne var ki, Ebu Zerr'in Medine'ye gelmesi meseleyi halletmemiştir. Yukarıdaki rivayette de ifâde edildiği üzere halk kendisine merakla karışık müstesna bir ilgi göstermeye başlar. Taberi'nin ifadesiyle: *"Etrafını çoklukla sarıp Şam'dan dönüş sebebini sormaya başlarlar. Hz. Osman (radıyallahu anh), Medine'de, halk arasında fitneye sebep olacak diye edişeye düşer, tıpkı Hz. Muâviye (radıyallahu anh)'nin aynı korkuyu Şam halkı hakkında duydugu gibi."* İbnu Battal'ın kaydına göre, Medine'de halkın aşırı bir ilgi göstererek Medine'ye geliş sebebi, Hz. Muâviye ile aralarında cereyan eden ihtilafların mahiyeti üzerine durmadan soru yöneltmeleri, bizzat *Ebu Zerr* hazretlerini de (radıyallahu anh) Hz. Osman (radıyallahu anh)'dan itâb görme endişesine sevkeder. Bu düşünce ile Hz. Osman'a çıkıp halkın fazla alakasından, sanki kendisini ilk defa görüyorlarmışcasına taaccüble, merakla karşılamalarından duyduğu rahatsızlığı ifade eder. Bunun üzerine Hz. Osman (radıyallahu anh)

kedisine: "Şâyet bir fitne çıkmasından korkuyorsan Medine'ye yakın bir baş-ka yere yerleş, orada kal" der.

Bu tavsiye üzerine Hz. Ebu Zerr (radıyallahu anh) Rebeze'ye gider. Burası Medine'ye üç merhale uzaklıkta bir köydür. Hz. Ömer burayı hazine develerinin otlağı olarak kullanmıştır.

Bazı kitaplarımızda Ebu Zerr hazretlerinin Hz. Osman tarafından "sürgün" edildiği ifade edilir. Ancak meseleyle ilgili rivayetlerin hepsini birden değerlendirince bunu, gerçek manada bir "sürgün" kabul etmek zordur. Kendi rızası ile bir gidiş olma ihtimali daha kuvvetli gözüküyor.

Alimler bu rivayetten birçok hüküm çıkarmıştır. Bazılarını, ehemmiyetine binaen kaydedeceğiz:

1- Ebu Zerr ve Hz. Muâviye (radıyallahu anh)'nin ittifak ettikleri üzere, âyet-i kerimenin Ehl-i Kitap hakkında inmesi, küffarın da şeriatın fürûuna muhatap olduklarını, ona göre hesâba çekileceklerini ifade eder.

2- Devlet başkanları âlimlere mülâyim davranmalıdır. Çünkü Hz. Muâviye, Ebu Zerr hazretlerini reddederken kaba davranmamış, Hz. Osman'a yazmış, o da, Ebu Zerr gibi düşünmediği halde sert davranmamıştır.

3- Devlete karşı gelmek ve tefrika çıkarmaktan kaçınmalıdır. Ulu'l-emr'e itaat etmelidir.

4- İçtihadî meselelerde ihtilaf caizdir.

5- Emr-i bi'l-ma'ruf'da şiddete başvurulabilir, vatandan ayırmayı gerektirse bile.

6- Mefsedeti defetmek maslahatı celbetmeye takdim edilir. (Yani, zararı önlemek kâr elde etmekten daha mühimdir). Zira Ebû Zerr'in, ilmini neşretmesi için Medine'de kalması büyük bir maslahattır. Buna rağmen Hz. Osman (radıyallahu anh) korktuğu fitneyi önlemek için, Rebeze'ye gitmesini tercih etti. Çünkü kalsaydı görüşlerindeki şiddet sebebiyle fitne çıkabilecekti.

7- Umdetu'l-Kâri'de Aynî şu hükme de yer verir: "Bu hadiste, fikrî konularda ihtilâfın câiz olduğuna dair delil var. Zira görüldüğü üzere Hz. Osman ve sahabeden mevcut olanlar Ebu Zerr'i şahsi görüşünde reddetmediler. Hiç kimse Ebu Zerr'e: "Senin böyle inanman caiz değildir" dememiştir. Çünkü Ebu Zerr görüşlerinde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hadislerine dayanıyor, sünnetten şâhid getiriyordu. Sözgelimi bu

hadislerden biri şu idi: **"Benim Uhud dağı kadar altınım olsa üç dinar dışında kalan hepsini infak ederdim.."** Ebû Hüreyre ile ihtilafında delil getirdiği bir hadis de şu idi: **"Kim altın ve gümüş biriktirirse onunla dağlanacaktır."** Bu anlaşmazlık, ilimde ihtilâfın kıyamete kadar devam edeceğine bir delildir. İhtilaf ancak icma ile ortadan kalkar..."

Zamanımızda solcu fikirlere bulaşanlar, sermaye düşmanlığına Ebu Zerr'i örnek vererek İslâm'ın da zenginlere, ferdî zenginliğe karşı olduğunu söylemektedirler. Burada hataya düşülmektedir. Evet Ebu Zerr, Ashab'tandır, hem de büyüklerinden. Ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ashab'ın hepsinin doğru yolda olduğunu söylemiştir, bu da doğrudur. Ancak gözden kaçan bir husus var: Hz. Muâviye de Ashab'tan, Hz. Osman da, Ebu Hüreyre (radıyallahu anhüm ecmaîn) de. Hz. Osman devrinde hayatta olan ve Ebu Zerr'e katılmayan büyük çoğunluk niye görmemezlikten geliniyor. İslâm'ın bir başka düsturu da ihtilâflı hususlarda çoğunluğun iltizam edilmesini emreder. Öyle ise ümmet-i Muhammed'e sırat-ı müstakim olacak geniş cadde Hz.Osman ve hizbinin yoludur. Ebu Zerr hazretlerinin görüşü ferdî kalmaktadır, cadde-i kübra olamamaktadır. Her isteyen o ferdî, o dar yolda gidebilir , kimse İslâm adına o yolda gideni itham edemez, mâni olamaz. Ama o yolu beğenip tercih edenler de öbür yolu, çoğunluğun yolunu itham edemez, buna hakkı yoktur. Ve ümmet ferdî patikalara değil, büyük çoğunluğun cadde-i kübrasına sevkedilir. Dinimiz zekat, sadaka gibi emirler yerine getirildiği takdirde servete karşı değildir.

645 ١٥ – وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُما. [وَقَالَ لَهُ أعْرَابِىٌّ: أخْبِرْنِى عَنْ قَوْلِه عَزَّ وَجَلَّ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلاَ يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ. قَالَ ابنُ عُمَرَ: مَنْ كَنَزَهَا وَلَمْ يُؤَدِّ زَكَاتَهَا وَيلٌ لَهُ، هَذَا كَانَ قَبْلَ أنْ تَنزِلَ الزَّكَاةُ، فَلَمَّا نَزَلتْ جَعَلَهَا اللهُ طُهراً لِلأمْوَالِ]. أخرجه البخارى ومالك.

15. (645)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir bedevi kendisine: "Bana şu âyet hakkında açıklamada bulun, dedi ve âyeti okudu: **"Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda sarfetmeyenlere can yakıcı bir azabı müjdele"** (Tevbe, 35). İbnu Ömer şu cevabı verdi:

"– Kim onu biriktirir ve zekatını vermezse vay haline! Bu âyet zekât emri gelmezden önceye aittir. Zekât emri gelince, Allah zekâtı mallar için bir temizlik kıldı." **Buhârî, Zekât 4, Tefsir, Berâe 6; Muvatta, Zekât 1, (1, 256).**

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere yüce sahabi Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) servet biriktirme mevzuunda, Hz. Ebu Zerr gibi düşünmüyor, zekâtı verildi mi, servet helâldir, caizdir. Müteakip rivayet de bunu tasrih edecektir.

646 ١٦ – وعنده: [سُئِلَ ابنُ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما عَنِ الْكَنْزِ ما هُوَ؟ فقَالَ: هُوَ الْمَالُ الَّذى لاَ تُؤَدّىَ زَكاتُهُ].

16. (646)- Muvatta'da şöyle denmiştir: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e *"(Azaba sebep olacak) hazine nedir?"* diye sorulunca: *"Zekatı verilmeyen maldır"* diye cevap verdi." Muvatta, Zekât 1, (1, 256).

647 ١٧ – وعن ثوبانَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [لَمَّا نَزَلَتْ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلاَ يُنْفِقُونَهَا في سَبِيلِ اللّٰه. كُنَّا مَعَ رسولِ اللّٰهِ ﷺ في بَعْضِ أسْفَارِه. فقَالَ بَعْضُ أصْحَابِه: نَزَلَتْ في الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ، وَلَوْ عَلِمْنَا أىُّ الْمَالِ خَيْرٌ اتَّخَذْنَاهُ؟ فقَالَ رسولُ اللّٰهِ ﷺ: أفْضَلُهُ لِسَانٌ ذَاكِرٌ، وَقَلْبٌ شَاكِرٌ، وَزَوْجَةٌ صَالِحَةٌ تُعِينُ الْمُؤْمِنَ عَلَى إيمَانِه]. أخرجه الترمذى.

17. (647)- Sevbân (radıyallahu anh) anlatıyor: **"Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda sarfetmeyenlere can yakıcı bir azabı müjdele"** âyeti nazil olduğu zaman biz, Hz. Peygamber'le bir seferde bulunuyorduk. Ashabından bâzısı: "Ayet altın ve gümüş hakkında indi, hangi malın daha hayırlı olduğunu keşke bilseydik?" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu cevabı verdi: *"(Sahip olunan şeylerin en efdali: Zikreden bir dil, şükreden bir kalb, kocasının imanına yardımcı olan sâliha bir zevcedir."* Tirmizî, Tefsir, Berâe (3093).

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, zekatı verilmiş de olsa -kişi için- servetten daha kıymetli şeylere dikkat çekiyor. Zikre alışan dil, şükür vazifesini yerine getiren kalb, kocasının dinî hayatının inkişâfına yardımcı olan kadın. Burada servet tezlil edilmiyor, fakat sayılan üç şey tebcil ediliyor.

648 ١٨ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما قال: [لَمَّا نَزَلَتْ هذِهِ الآيَةُ كَبُرَ ذلكَ عَلَى

الْمُسْلِمِينَ. فَقَالَ عُمَرُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ: أَنَا أُفَرِّجُ عَنْكُمْ. فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ: إِنَّهُ كَبُرَ عَلَى أَصْحَابِكَ هذِهِ الآيَةُ. فَقَالَ: إِنَّ اللّٰهَ تَعَالَى لَمْ يَفْرِضِ الزَّكَاةَ إِلاَّ لِيُطَيِّبَ بِهَا مَا بَقِىَ مِنْ أَمْوَالِكُمْ، وَإِنَّمَا فَرَضَ الْمَوَارِيثَ، وَذَكَرَ كَلِمَةً لِتَكُونَ لِمَنْ بَعْدَكُمْ. فَكَبَّرَ عُمَرُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ، ثُمَّ قَالَ لَهُ: أَلاَ أُخْبِرُكَ بِخَيْرِ مَا يَكْنِزُ الْمَرْءُ؟ الْمَرْأَةُ الصَّالِحَةُ، إِذَا نَظَرَ إِلَيْهَا سَرَّتْهُ، وَإِذَا أَمَرَهَا أَطَاعَتْهُ، وَإِذَا غَابَ عَنْهَا حَفِظَتْهُ]. أخرجه أبو داود.

18. (648)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: **"Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda sarfetmeyenlere can yakıcı bir azabı müjdele"** âyeti nâzil olduğu zaman, Müslümanlar bundan fazlaca kaygulandılar. Hz. Ömer (radıyallahu anh): "Ben sizin üzüntünüzü gidereceğim, haydi gelin" dedi ve gidip Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e müracaat ederek: *"Ey Allah'ın Resûlü, dedi bu ayet ashabını çok kaygılandırdı."* Hz. Peygamber : *"Allah zekâtı, malınızda bâki kalan kirliliği temizlemek için farz kıldı. Nitekim, sizden sonrakilere kalması için de mirası farz kıldı"* buyurdu.

İbnu Abbas devam etti: (Resulullah'ın bu açıklaması üzerine) Hz. Ömer (radıyallahu anh) sevincinden (Allahu ekber) dedi. Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* açıklamasına devamla, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e: *"Kişinin kendi lehine biriktirdiği şeyin ne olduğunu sana haber vereyim mi? Bu, saliha bir kadındır. Yani nazar ettiği zaman kendini hoşnud kılacak, emrettiği zaman itaat edecek, evinden uzaklaştığı zaman (malını ve namusunu) koruyacak olan kadın."* Ebu Dâvud, Zekat 32, (1664).

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydettiğimiz son beş hadis hep **"Altun ve gümüşü biriktirip Allah yolunda sarfetmeyenlere can yakıcı bir azabı müjdele"** meâlindeki âyetle ilgili. Son *İbnu Abbâs* rivayetinde olduğu üzere, bu rivayetler, çoğunluk itibariyle, âyet indiği zaman Ashab arasında ciddi bir korku, bir endişe ve kaygı meydana geldiğini göstermektedirler. Korku, âyetin zahirinden çıkan mutlak bir mal biriktirme yasağıdır. Gerçekten âyet bunu kastediyorsa herkeste fıtrî olan ve fiilen yaşanmakta olan "mal biriktirme vak'ası" nasıl bertaraf edilebilecek, bu ilahî emir nasıl yerine getirilebilecekti? Ashab-ı Kiram (radıyallahu anhüm ecmain)'ı kaygıya, üzüntüye sevkeden bu idi.

Hz. Ömer'in müracaatı üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*

kaygının yersiz olduğunu açıklamıştır. İkna etmek için bir başka âyete atıf yapıyor: **"Mallarının bir kısmını, kendilerini temizleyip arıtacak sadaka olarak al.."** (Tevbe, 103) ve diyor ki: "Allah zekatı, zekatı verildikten sonra geri kalan malınızı temiz ve helâl kılmak için farz kılmıştır." Şu halde yukarıdaki ayette yasaklanan husus malın biriktirilmesi değil, zekâtının verilmemesidir. Yani zekatı verilmeden biriktirilen mal, yasaklanan "kenz" (hazine) olmaktadır.

Zekatı verilmekle, mala karışmış olan fukaranın hakkı, veya işlenen günahla bulaşan Allah'ın hakkı bertaraf edilmiş, mal temizlenmiş olmaktadır.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* muhatabları ikna hususunda mirası misal verir: *"Mal biriktirmek yasak olsa miras farz kılınır mıydı?"* der. Miras emri olduğuna göre yani birikmiş malın mal sahibinin ölümünden sonra nasıl taksim edileceği beyan edildiğine göre, mal biriktirmek yasaklanmış olamaz. Keza, hadiste Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Zekat vermek emredildiğine göre mal biriktirmek yasak olamaz, çünkü zekat, birikmiş maldan verilmesi gereken bir borçtur" manasında delil getirmektedir.

Hadis'in son kısmı daha ilgi çekicidir, herkes "mal biriktirmek" deyince altın, gümüş gibi servetleri anlarken -ki bu durum bir önceki hadiste daha bariz olarak gözükmektedir- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* daha başka zenginliklere dikkat çekiyor: "Çok hayırlı "kenz" hayırlı bir kadındır, zikreden dildir, şükreden kalptir, ahlâktır, ameldir, ihlastır vs."

Kenz *"hazine"* demek olunca Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın dikkat çektiği altın, gümüş dışındaki, külfetsiz, zahmetsiz, eksilmeksizin hazinelerin işletilmeleri de düşünülecek, yönelinecek bir husus olmalıdır.

649 ١٩ – وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [لاَ يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِـاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ. نَسَخَتْهَا الَّتِي فِي النُّورِ: إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللهِ وَرَسُولِهِ. إلى قوله: غَفُورٌ رَحِيمٌ]. أخرجه أبو داود.

19. (649)- Yine *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: **"Allah'a ve âhiret gününe inananlar mallarıyla, canlarıyla savaşmak istediklerinden ötürü geri kalmak için senden izin istemezler.."** (Tevbe, 44) âyeti, Nur suresindeki şu âyetle neshedilmiştir: **"Doğrusu Allah'a ve Peygamberine inanan mü'minler, Peygamberle beraber**

bir işe karar vermek için toplandıklarında ondan izin almaksızın gitmezler. Ey Muhammed! Senden izin isteyenler, işte onlar, Allah'a ve Peygamerine inananlardır. Bâzı işleri için senden izin isterlerse, içlerinden dilediğine izin ver, Allah'tan, onların bağışlanmalarını dile. Allah şüphesiz bağışlar, merhamet eder" (Nur, 62). Ebu Davud, Cihad 171, (2771).

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydedilen âyetlerin nasih-mensuh olma durumları müfessirler arasında münakaşa edilmiştir. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)' tan kaydedilen yukarıdaki rivayete göre Nur suresinin 62. ayeti, Tevbe suresinin 44. âyetini neshetmiştir. Hattâ bu nesih keyfiyetini anlamak için, Tevbe suresinin 43. ayetini de bilmemiz gerekmektedir, çünkü şârihlerin açıklamasına göre nesh o âyetten itibâren başlamaktadır: **"Allah seni affetsin, doğrular sana belli olup, yalancıları bilmeden önce, niçin onlara izin verdin?"**

Bu âyetin, Tebük Savaşı'na katılmamak için mâzeret uydurarak izin isteyenlere Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ilâhî bir işaret olmadığı halde şahsî ictihadına dayanarak izin vermesi üzerine nazil olduğu belirtilir. Âyette bir itâb vardır, ancak, itâbın *"Allah seni affetsin"* diye affla başlamış olması, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gönlünün hoş edilmesine yöneliktir. Ancak bazı müfessirler, geri kalmak isteyenlere izin vermekten yasaklayan bu âyetlerin, Nur suresinin yukarıda meâlini kaydettiğimiz 62. ayetiyle neshedilerek dilediğine izin verebileceğinin taraf-ı İlâhîden bildirildiğini belirtirler.

Abdurrezzak, Amr İbnu Meymûn'un şu açıklamasını kaydetmiştir: Reshulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın herhangi bir emir gelmeden icra ettiği iki fiili vardır.

1- Münâfıklara (savaşa katılmama hususunda verdiği) izni, 2- Bedir esirlerinden fidye alması. Bunlar üzerine şu âyet indi:

"Allah seni affetsin... niçin onlara izin verdin" (Tevbe, 43).

İbnu Cerir de tefsirinde **"Allah ve âhiret gününe inananlar mallarıyla, canlarıyla savaşmak istemeleri sebebiyle geri kalmak için senden izin istemezler"** (Tevbe, 44) mealindeki ayet hakkında İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın şu alçıklamasını kaydeder: *"Bu ayet, münafıkların, özürsüz olarak savaştan geri kalmak için izin taleb etmeleriyle ilgilidir, bu taleblerini açıklamaktadır, (mü'minlerle ilgili değildir). Cenab-ı Hakk şöyle buyurarak mü'minleri mâzur addetmiştir:* **"... Bazı**

işleri için (mü'minler) senden izin isterlerse, içlerinden dilediğine izin ver..'' (Nur, 62).

Beyhakî, Sünen'inde İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın: **"Allah ve âhiret gününe inananlar... geri kalmak için senden izin istemezler"** (Tevbe, 44) âyeti, Nur suresinde yer alan şu meâldeki ayetle neshedilmiştir: **"Doğrusu Allah'a ve Peygamberine inanan mü'minler, Peygamberle beraber bir işe karar vermek için toplandıklarında ondan izin almaksızın gitmezler... Allah şüphesiz bağışlar, merhamet eder"** (Nur, 62).

Görüldüğü üzere bizzat İbnu Abbas'tan mezkur âyetlerle ilgili olarak iki farklı rivayet kaydedilmiştir. *Taberi*'nin kaydına göre âyetlerin müteallliki farklıdır, Beyhakî'nin kaydına göre, biri nasih, diğeri mensuhtur.

Her iki âyetin de muhkem olduğunu söyleyenler âyetlerin arasını şöyle cemederler: *"Mü'minler Allah'a tâat ve düşmanlarıyla cihad hususunda ellerinden gelen gayreti göstermiyorlar, bundan geri kalmak için izin istemiyorlardı. Kazara birine bir mâzeret ârız olsa o vakit geri kalmak için izin istiyordu. İşte bu durumda,* **"... İçlerinden dilediğine izin ver..."** (Nur, 62) âyeti mucibince, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* izin verip vermemekte muhayyerdi."

650 ٢٠– وعن أبى مسعود البدرى رَضِىَ اللهُ عَنْهُ أنه قال: [لَمَّا نزلتْ آيَةُ الصَّدَقة كُنَّا نحامِلُ عَلَى ظُهُرِنا؛ فَجاءَ رَجُلٌ فَتَصَدَّقَ بشيءٍ كَثِيرٍ، فَقالُوا مُراءٍ، فَجاءَ رَجُلٌ فَتَصَدَّقَ بِصاعٍ، فَقَالُوا إنَّ اللهَ لَغَنيٌّ عَنْ صاعِ هذا. فَنزلَتْ: الَّذينَ يَلْمِزُونَ المُطَّوِّعِينَ مِنَ المُؤْمِنينَ في الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لاَ يَجِدُونَ إلاَّ جُهْدَهُمْ الآية]. أخرجه الشيخان والنسائى.

20. (650)- *Ebu Mes'ud* el-Bedrî (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Sadaka vermeyi emreden âyet (Tevbe, 103) nâzil olduğu zaman biz (ücret mukabilinde) sırtlarımızda yük taşıyor (bu yolla bir şeyler kazanıp ondan sadaka veriyor)duk. Bir adam (Abdurrahman İbnu Avf) gelerek çok miktarda bağışta bulundu. (Münâfıklar dedikodu yaparak onun hakkında, gösteriş yapıyor), mürâi dediler. Hemen şu âyet nazil oldu:*

"Sadaka vermekte gönülden davranan mü'minlere dil uzatan ve ancak ellerinden geldiği kadar verebilenlerle alay eden kimselere bu davranışlarının cezasını Allah verir. Onlara can yakıcı azab vardır" (Tevbe, 79). Buhârî, Zekât 10, İcâre 13, Tefsir, Berâe 11; Müslim, Zekat 72, (1018); Nesâî, Zekât 48. (5, 59).

AÇIKLAMA:

Müminler, Tevbe suresinde gelen: **"Mallarının bir kısmını, kendilerini temizleyip arıtacak sadaka olarak al..."** (103. âyet) mealindeki ayetten başka Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *"Kim bir sadakada bulunursa kıyamet günü o sâyede lehinde şehâdette bulunacağım."*, *"Askerî bir sefer hazırlığındayım, bağışta bulunun"* gibi, Ashab'ı sadaka vermeye teşvik eden talebleri üzerine, herkes imânına göre tasaddukta bulunur.

Rivayetlere göre, bu meyanda ibretli hadiseler de cereyan eder:

Son derece siyah, bodur, çirkin biz zat gelerek gösterşli bir deve hediye eder. Münafıklar birbirine kaş-göz işareti yaparak: *"Devesi kendisinden daha hayırlı" diyerek alay ederler. Bu söz kulağına gelen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) "Yalan söylüyorsun. O senden de, devesinden de daha hayırlı"* diye cevap verir.

Bir *riayette,* Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sadaka talebi üzerine herkesin birşeyler getirdiği, en sonunda da (Ebu Heyseme el-Ensarî adında) fakir bir zatın bir sâ' miktarında hurma getirerek: *"Ey Allah'ın Resulü ben de bir sâ' hurma getiriyorum. Bunu bir gece sabaha kadar su çekerek kazandım. Kazancım aslında iki sâ' idi. Bir sâ'ını aileme bıraktım, birini de buraya getirdim"* der. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kabul buyurarak, bunun toplanan hurma yığınının içerisine serpilmesini emreder. Bâzı münafıklar adamla alay ederek: *"Allah ve Resulü senin bir sâ' hurmana muhtaç değil, senin bir sâ'ın ne işe yarar!"* derler.

En sonunda Abdurrahman İbnu Avf sekiz bin dirhemlik malının yarısını bağışlar, yarısını kendine ayırır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona da: *"bağışladığını da, kendine ayırdığını da Allah mübârek etsin"* duasında bulunur. Münâfıklar onun için kaş-göz işaretleri yaparak "Vallahi Abdurrahman riyâkarlık yapıyor" derler.

İşte bunun üzerine gelen vahiy hem tek sâ'lık hurma tasadduk eden miskin adamı, hem de dört bin dirhemlik büyük meblağ tasadduk eden Abdurrahman İbnu Avf'ı (Allah her ikisinden de râzı olsun) samimiyetleri hususunda tebrie ederek şu vahyi indirir: *"Sadaka vermekte gönülden davranan mü'minlere dil uzatan ve ancak ellerinden geldiği kadar verebilenlerle alay eden kimselere bu davranışlarının cezasını Allah verir."*

Ayetteki **"ellerinden geldiği kadar verebilenler"** ifadesiyle fakirliği sebebiyle bir sâ' hurma verebilen kimsenin kastedildiğini âlimler belirtmektedir.

Bir başka rivayette, riyâkarlıkla itham edilen cömertler arasında yüz vask hurma bağışlayan *Âsım İbnu Adiy* (radıyallahu anh)'in de bulunduğu belirtilir.

İmkânsızlığı sebebiyle çok az verebilen kimselerden Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ne derece memnun kalıp mütehassis olduğunu belirtmek için, Nesâî'de kaydedilen bir rivayeti aynen aktarıyoruz: "Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Tek bir dirhem hayırla yüz bin dirhemin önüne geçti!"* Yanındakiler, Ey Allah'ın Resûlü bu nasıl olur? dediler.

"Şöyle ki, diyerek açıkladı: **Bir adam vardır, sâdece iki dirheme sahiptir, ondan birini alır tasadduk eder. Bir adam vardır pek çok malı mülkü vardır tasadduk eder. Bir adam vardır pek çok malı mülkü vardır, servetinin yanına varır, yüz bin dirhemini alır ve bağışlar. (İşte öbürü hayırda bunu geçer.)"**

Demek ki, Allah yanında kazanılan kıymet bağışlanan miktara bakmıyor, himmete, niyete, fedâkarlığa bakıyor. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir sâ'lık hurmayı diğer hurma yığınına *"serptirmesi"* de bize mânidar geldi. Sanki onunla teberrük kastetmiştir.

651 ٢١ – وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [لَمَّا تُوفِّيَ عبدُالله بنُ أبيٍّ ابن سَلُول جاءَ ابنُهُ إلى النبيِّ ﷺ فسألَهُ أنْ يعطيَهُ قميصَهُ يكفِّنُ فيه أباهُ فأعطاهُ؛ ثُمَّ سألَهُ أنْ يُصلِّيَ عليهِ فقامَ ﷺ ليُصلِّيَ عليهِ. فقامَ عُمرُ فأخذَ بثوبِ النبيِّ ﷺ. فقالَ يا رسُولَ الله: تُصلِّي عليهِ وقدْ نهاكَ ربُّكَ أنْ تُصلِّيَ عليهِ؟ فقالَ رسولُ الله ﷺ إنَّما خيَّرَني اللهُ تعالى فقالَ: استغفرْ لهُمْ أوْ لاَ تستغفرْ لهُمْ إنْ تستغفرْ لهُمْ سبعينَ مرَّةً؛ وسأزيدُ علَى السَّبعينَ. قالَ إنَّهُ منافقٌ؛ فصلَّى عليهِ رسولُ الله ﷺ فأنزلَ اللهُ تعالى: وَلاَ تُصلِّ علَى أحدٍ منهُمْ ماتَ أبداً ولاَ تقُمْ علَى قبرِهِ. إلى قولِه: فَاسقُونَ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

وزاد الترمذى: فتركَ الصَّلاةَ عليهِمْ.

21. (651)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: Abdullah İbnu Übey İbni Selül öldüğü zaman oğlu (radıyallahu anh) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın huzur-i âlîlerine çıkıp, mübârek gömleklerini ba-

basına kefen olarak vermesini taleb etti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* talebi kabul edip verdi. Bunun üzerine, babasının cenâzı namazını kıldırıvermesini taleb etti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu talebi de kabul etti ve namaz kıldırmak üzere kalktı. Ancak, Hz. Ömer (radıyallahu anh) kalkarak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın elbisesinden tuttu ve: "Ey Allah'ın Resulü, Rabbin seni, ona namaz kılmaktan men etmişken, sen nasıl ona namaz kılarsın?" diye müdahale etti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Allah beni muhayyer bırakmıştır, zira: "Onların ister bağışlanmasını dile, ister dileme, birdir. Onlara yetmiş defa bağışlanma dilesen de Allah onları bağışlamayacaktır"** (Tevbe, 80) buyurmaktadır. **Ben yetmişden de fazla bağışlama talebinde bulunacağım"** dedi. Hz. Ömer (radıyallahu anh): "Ama, o münafıktır!" dedi.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buna rağmen onun ardından namaz kıldı. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti inzâl buyurdu: **"Onlardan ölen hiç kimse için ebediyyen namaz kılmayacaksın, mezarı başında da durmayacaksın. Çünkü onlar Allah ve Resûlüne inanmadılar, fâsık olarak öldüler"** (Tevbe, 84).

Hz. Ömer (radıyallahu anh) der ki: "Sonra o gün Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a karşı izhar ettiğim cür'ete hayret ettim. Allah ve Resulü daha iyi bilirler." (Bu son cümlenin İbnu Abbas'ın sözü olma ihtimali de mevcuttur) Buhâri, Cenaiz 85, Tefsir, Berâe 12; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 25, (2400), Sıfâtu'l-Münâfıkîn 3, (2744); Tirmizî, Tefsir 3096 H.; Nesâî, Cenâiz 69, (4, 68).

Tirmizî'nin rivayetinde şu ziyâde var: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu ayetten sonra münâfıkların cenâze namazını kılmadı."*

NOT: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın münâfıkların liderine karşı bu davranışındaki siyasî gayeyi anlayabilmek için 641 numaralı hadisle ilgili olarak kaydettiğimiz makalenin görülmesi gerekir.

652 ٢٢ – وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [نَزَلَتْ هذه الآية في أهْلِ قُبَاء: فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أنْ يَتَطَهَّرُوا واللهُ يُحبُّ المُطَّهِّرِينَ. قـال كَانُوا يَسْتَنْجُونَ بِالْمَاءِ فنزلتْ هذه الآية فيهم]. أخرجه أبو داود والترمذى.

22. (652)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyr: "Şu âyet Kuba halkı hakkında nâzil omuştur: (Meâlen): **"Orada, arınmak isteyen insanlar vardır. Allah arınmak isteyenleri sever"** (Tevbe, 108). Tirmizî, Tefsir, Berâe (3099); Ebu Dâvud, Tahâret 23 (44); İbnu Mâce, Tahâret, (357).

AÇIKLAMA:

Kuba; Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde Medine'ye yakın bir köy idi. Günümüzde şehre birleşmiş ve bir mahallesi olmuştur.

Katâde'den yapılan rivayete göre bu âyet inince Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"– *Allah sizi temizlik hususunda medhetmektedir, bu ilâhî iltifata mazhariyetin sebebi nedir?*" diye sorar. Şu cevabı verirler:

"– Biz, büyük ve küçük abdesti bozduktan sonra su ile yıkarız."

Alimlerimiz: "Bu âyet temizliği ve nezâfeti sevenlere ilahî bir övgüdür, temizlik hem beşerî bir mürüvvet hem de şer'î bir vazifedir" demiştir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* büyük abdest için çıkınca berâberinde su taşırdı. Ancak önce taşla istinca yapar, sonra da su ile yıkardı. Dinimiz mak'adın yıkanmasını vâcib kılmamıştır, ancak bulaşan pisliğin azaltılmasını vâcib kılmıştır. Vacib olan elbise ve bedenin necâsetten temizlenmesidir. Mak'adın yıkanmasını vacib kılmayışı bir rahmet, bir kolaylıktır. Zira her zaman her yerde su bulmak müşkil ve hattâ imkânsız olabilir. Taş, pamuk, paçavra gibi şeylerle kaba pisliğin alınması vecibenin yerine gelmesi için yeterli ise de yıkamayı ısrarla teşvik etmiş ve bizzat âyet-i kerime ile Rabbimiz övmüştür. Efdâl olanı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yaptığı gibi önce kaba pisliği almak, sonra da yıkamaktır. Doğrudan yıkamak da dinin emrini yerine getirmek için yeterlidir. Eski âlimlerimiz yazı malzemesi olarak hazırlanan kâğıtların istinca için kullanılmasına fetva vermemişlerdir. Ancak, günümüzde bu maksatla hazırlanmış olan ve esâsen yazı malzemesi olarak kullanılması da mümkün olmayan hijyenik kâğıtların istincâda istimâli tecviz edilmiştir.

653 ٢٣– وعن علي بن أبى طالب رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رَجُلاً يَسْتَغْفِرُ لأبَوَيْهِ وَهُمَا مُشْرِكَانِ. فَقُلْتُ: أتَسْتَغْفِرُ لأبَوَيْكَ وَهُمَا مُشْرِكَانِ؟ فَقَالَ: اسْتَغْفَرَ أبْرَاهِيمُ لأبِيهِ وَهُوَ مُشْرِكٌ. فَذَكَرتُ ذلِكَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ فَنَزَلَتْ: مَا كَانَ لِلنَّبِيّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ الآيَة]. أخرجه الترمذى والنسائى.

23. (653)- *Ali İbnu Ebi Talib* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben, müşrik olan anne babası için, Allah'tan af ve mağfiret dileyen birini gördüm. Kendisine: "Sen müşrik olan anne baban için istiğfarda mı bulunuyorsun,

(olur mu bu?)" dedim. Adam bana: "(Niye olmasın, Kur'an-ı Kerim'de) Hz. İbrahim (aleyhisselam) müşrik olan babası için istiğfar etmektedir" diye cevap verdi.

Ben durumu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a anlattım. Bunun üzerine şu mealdeki âyet indi: **"Cehennemlik oldukları anlaşıldıktan sonra, akraba bile olsalar, puta tapanlar için mağfiret dilemek Peygambere ve müminlere yaraşmaz. İbrahim'in, babası için mağfiret dilemesi, sâdece ona verdiği bir sözden ötürü idi. Allah'ın düşmanı olduğunu anlayınca ondan uzaklaştı..."** (Tevbe, 113-114). Tirmizî, Tefsir, Berâe (3100); Nesâî, Cenâiz 102, (4, 91).

AÇIKLAMA:

Dinimiz insanları iman ve küfür açısından taksim eder: İnanmayanlar ayrı bir millettir, inananlar da ayrı bir millettir. Mü'minler iman bağıyla kardeştirler. Renk, dil, meslek, memleket ayrılığı din kardeşliğine hiçbir zarar vermez. İman yönünden farklı olan baba-evlat veya kardeşler arasında gerçek yakınlık yoktur. Kur'an-ı Kerim bu meseleye sâdece Hz.İbrahim'le onun babası Âzer'in misalini vermez. Hz. Nuh ile sapıklardan olan oğlunun örneği de çarpıcı bir misaldir. Hz. Nuh, oğlunun da kurtulmasını taleb ettiği zaman Cenâb-ı Hakk: **"Ey Nuh, o, katiyyen senin âilenden değildir..."** (Hud, 46) buyurmuştur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* İslâm'a dâvet mektupları yazdığı zaman mektuplara esselâmu aleyküm diye başlamazdı. Çünkü, selam bir duadır, muhâtab için Allah'tan bir nevi rahmet taleb edilmektedir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu durumlardaki selamı şöyle idi: Es-selâmu alâ meni't tebea'l-hüdâ.. yani " selam hidâyete tabi olanlara olsun."

Sadece mektuplarda değil, günlük karşılaşma anlarında, gayr-ı müslimlerle selamlaşma adabı da farklıdır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Müslümanların selâm vermede acele etmemelerini, onlar selam verince de: "Ve aleyküm" diyerek selamı almalarını emreder. Bu "Sizin üzerinize de olsun" demektir.

Aynı düşünce ile, fıkıh kitaplarımız, gayr-i müslimlerle karışık yaşanan yerlerde, dilenciler dilenirken, yanlışlıkla rahmet duası yapmasın diye, evlerin dışarıdan bakınca anlaşılacak şekilde farklı kılınması gereğinden bahsederler.

Hayatta olan gayr-ı müslimlerle beşerî münâsebetler esnasında, gereğinde, yapılacak en iyi dua Allah'tan hidayet talebidir.

Bu meselenin İslâmî âdabtaki ehemmiyetini tebârüz ettirmek için şunu da kaydedelim: Hadis ve tefsir kitaplarımız, yukarıda kaydettiğimiz, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı ve mü'minleri müşrikler lehine istiğfardan meneden âyetin nüzul sebebi olarak bir başka vak'adan daha bahseder: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın amcası *Ebû Tâlib,* vefat ederken, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bütün ısrarına rağmen kelime-i şehâdeti telâffuz etmez.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ziyâdesiyle üzülür. Çünkü amcasının çok yardımını görmüş, en zor günlerde himayesinden faydalanmıştır. Hatta bir bakıma, "İslâm onun himayesi ile filizlenmiş, kök atmıştır" denebilir. Bunları düşünen Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Allah beni yasaklayıncaya kadar affın için yalvaracağım" diyerek istiğfarda ısrar etmek ister. İşte bunun üzerine **"Cehennemlik oldukları anlaşıldıktan sonra, akraba bile olsalar puta tapanlar için mağfiret dilemek Peygambere ve mü'minlere yaraşmaz..."** âyeti ile **"(Ey Muhammed!) Sen sevdiğini doğru yola eriştiremezsin. Ama Allah dilediğini doğru yola eriştirir..."** meâlindeki âyet nâzil olur (Kasas, 56).

654 ٢٤ – وعن ابن شهاب قال: [أَخْبَرَنِي عَبْدُالرَّحْمنِ بنُ عَبدِاللهِ بن كَعْبِ ابنِ مَالكٍ أنَّ عَبْدَاللهِ بن كَعْبٍ وكَانَ قَائِدَ كَعْبٍ مِنْ بَنِيهِ حِينَ عَمِيَ. قَالَ: وكَانَ أَعْلَمَ قَوْمِهِ وَأَوْعَاهُمْ لأَحَادِيثِ أَصْحَابِ رسولِ اللهِ ﷺ قال: سَمِعْتُ كَعْبَ بنَ مَالكٍ يُحَدِّثُ حَدِيثَهُ حِينَ تَخَلَّفَ عَنْ رسولِ اللهِ ﷺ في غَزْوَةِ تَبُوكَ. قال كَعْبٌ: إنِّي لَمْ أَتَخَلَّفْ عَنْ رسولِ اللهِ ﷺ في غَزْوَةٍ غَزَاهَا قَطُّ إلاَّ في غَزْوَةِ تَبُوكَ غَيرَ أنِّي قَدْ تَخَلَّفْتُ في غَزْوَةِ بَدْرٍ ولَمْ يُعَاتِبْ أَحَداً تَخَلَّفَ عَنْهَا، إنَّمَا خَرَجَ رسولُ اللهِ ﷺ وَالْمُسْلِمُونَ يُرِيدُونَ عِيرَ قُرَيْشٍ حَتَّى جَمَعَ اللهُ تعالَى بَيْنَهُمْ وبَيْنَ عَدُوِّهِمْ عَلَى غَيْرِ مِيعَادٍ، ولَقَدْ شَهِدْتُ مَعَ رسولِ اللهِ ﷺ لَيْلَةَ الْعَقَبَةِ حِينَ تَوَاثَقْنَا عَلَى الإسْلاَمِ، وَمَا أُحِبُّ أنَّ لِي بِهَا مَشْهَدَ بَدْرٍ، وَإنْ كَانَتْ بَدْرٌ أَذْكَرَ في النَّاسِ مِنْهَا، وكَانَ مِنْ خَبَرِي حِينَ تَخَلَّفْتُ عَنْ تَبُوكَ أنِّي لَمْ أَكُنْ قَطُّ أَقْوَى وَلاَ أَيْسَرَ مِنِّي حِينَئِذٍ، واللهِ مَا جَمَعْتُ قَبْلَهَا رَاحِلَتَيْنِ قَطُّ حَتَّى جَمَعْتُهُمَا فِي تِلْكَ الْغَزْوَةِ، ولَمْ يَكُنْ رسولُ اللهِ ﷺ يُرِيدُ

غَزْوَةً إلاَّ وَرَّى بِغَيْرِهَا، حَتَّى كَانَتْ تِلْكَ الْغَزْوَةُ فَغَزَاهَا رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي حَرٍّ شَدِيدٍ، وَاسْتَقْبَلَ سَفَراً بَعِيداً وَمَفَاوِزَ، وَاسْتَقْبَلَ عَدُوّاً كَثِيراً فَجَلاَ لِلْمُسْلِمِينَ أَمْرَهُمْ لِيَتَأَهَّبُوا أُهْبَةَ غَزْوِهِمْ وَأَخْبَرَهُمْ بِوَجْهِهِمُ الَّذِي يُرِيدُ، وَالْمُسْلِمُونَ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ كَثِيرٌ لاَ يَجْمَعُهُمْ كِتَابٌ حَافِظٌ: يُرِيدُونَ بِذَلِكَ الدِّيوَانَ. قَالَ كَعْبٌ: فَقَلَّ رَجُلٌ يُرِيدُ أَنْ يَتَغَيَّبَ إلاَّ ظَنَّ أَنَّ ذَلِكَ سَيَخْفَىٰ مَا لَمْ يَنْزِلْ فِيهِ وَحْيٌ؛ وَكَانَ ذَلِكَ حِينَ طَابَتِ الثِّمَارُ وَالظِّلاَلُ فَأَنَا إِلَيْهَا أَصْعَرُ، فَتَجَهَّزَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَالْمُسْلِمُونَ مَعَهُ، وَطَفِقْتُ أَغْدُوا لِكَيْ أَتَجَهَّزَ مَعَهُمْ فَأَرْجِعُ وَلَمْ أَقْضِ شَيْئاً، وَأَقُولُ فِي نَفْسِي أَنَا قَادِرٌ عَلَى ذَلِكَ إِنْ أَرَدْتُ؛ فَلَمْ يَزَلْ ذَلِكَ يَتَمَادَى بِي حَتَّى اسْتَمَرَّ بِالنَّاسِ الْجِدُّ. فَأَصْبَحَ رَسُولُ اللهِ ﷺ غَادِياً وَالْمُسْلِمُونَ مَعَهُ وَلَمْ أَقْضِ مِنْ جِهَازِي شَيْئاً، ثُمَّ غَدَوْتُ فَرَجَعْتُ وَلَمْ أَقْضِ شَيْئاً؛ فَلَمْ يَزَلْ ذَلِكَ يَتَمَادَىٰ حَتَّى أَسْرَعُوا وَتَفَارَطَ الْغَزْوُ فَهَمَمْتُ أَنْ أَرْتَحِلَ فَأُدْرِكَهُمْ؟ فَيَالَيْتَنِي كُنْتُ فَعَلْتُ؛ ثُمَّ لَمْ يُقَدَّرْ لِي ذَلِكَ. وَطَفِقْتُ إِذَا خَرَجْتُ فِي النَّاسِ بَعْدَ خُرُوجِ رَسُولِ اللهِ ﷺ يُحْزِنُنِي أَنْ لاَ أَرَى لِي أُسْوَةً إلاَّ رَجُلاً مَغْمُوصاً عَلَيْهِ فِي النِّفَاقِ أَوْ رَجُلاً مِمَّنْ عَذَرَ اللهُ تَعَالَى مِنَ الضُّعَفَاءِ، وَلَمْ يَذْكُرْنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ حَتَّى بَلَغَ تَبُوكَ فَقَالَ وَهُوَ جَالِسٌ فِي الْقَوْمِ: مَا فَعَلَ كَعْبُ بْنُ مَالِكٍ؟ فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي سَلِمَةَ: يَا رَسُولَ اللهِ حَبَسَهُ بُرْدَاهُ وَالنَّظَرُ فِي عِطْفَيْهِ؛ فَقَالَ لَهُ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ بِئْسَمَا قُلْتَ. وَاللهِ يَا رَسُولَ اللهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ إلاَّ خَيْراً. فَسَكَتَ رَسُولُ اللهِ ﷺ، فَبَيْنَا هُوَ عَلَى ذَلِكَ رَأَى رَجُلاً مُبْيَضّاً يَزُولُ بِهِ السَّرَابُ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: كُنْ أَبَا خَيْثَمَةَ. فَإِذَا هُوَ أَبُو خَيْثَمَةَ الأَنْصَارِيُّ، وَهُوَ الَّذِي تَصَدَّقَ بِصَاعٍ مِنْ تَمْرٍ حِينَ لَمَزَهُ الْمُنَافِقُونَ. قَالَ كَعْبٌ: فَلَمَّا بَلَغَنِي أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَدْ تَوَجَّهَ قَافِلاً مِنْ تَبُوكَ حَضَرَنِي بَثِّي فَطَفِقْتُ أَتَذَكَّرُ الْكَذِبَ. وَأَقُولُ: بِمَ أَخْرُجُ مِنْ سَخَطِهِ غَداً؟ وَأَسْتَعِينُ عَلَى ذَلِكَ بِكُلِّ ذِي رَأْيٍ مِنْ أَهْلِي. فَلَمَّا قِيلَ إِنَّ

رسولَ الله ﷺ قَدْ أظَلَّ قادماً زَاحَ عَنّى الْبَاطِلَ حَتَّى عَرَفْتُ أنّى لَنْ أنْجُوَ مِنْهُ بِشَئٍ أبداً. فأجْمَعْتُ صِدْقَهُ، وأَصْبَحَ رسولُ الله ﷺ قادماً، وَكَانَ إذَا قَدِمَ مِنْ سَفَرٍ بَدَأَ بِالْمَسْجِدِ فَرَكَعَ فِيهِ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ جَلَسَ لِلنَّاسِ، فَلَمَّا فَعَلَ ذلِكَ جَاءَهُ الْمُخَلَّفُونَ فَطَفِقُوا يَعْتَذِرُونَ إلَيْهِ وَيَحْلِفُونَ لَهُ، وَكَانُوا بِضْعَةً وَثَمَانِينَ رَجُلاً. فَقَبِلَ مِنْهُمْ عَلاَنِيَّتَهُمْ فَبَايَعَهُمْ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمْ، وَوَكَلَ أمْرَهُمْ إلَى الله تعالى حَتَّى جِئْتُ. فَلَمَّا سَلَّمْتُ تَبَسَّمَ تَبَسُّمَ الْمُغْضَبِ. ثُمَّ قَالَ: تَعَالَ؟ فَجِئْتُ حَتَّى جَلَسْتُ بَيْنَ يَدَيْهِ. فَقَالَ: مَا خَلَّفَكَ؟ ألَمْ تَكُنْ قَدِ ابْتَعْتَ ظَهْرَكَ؛ قُلْتُ يَا رَسُولَ الله وَالله إنّى لَوْ جَلَسْتُ عِنْدَ غَيْرِكَ مِنْ أهْلِ الدُّنْيَا لَرَأيْتُ أنّى سَأخْرُجُ مِنْ سَخَطِهِ بِعُذْرٍ. لَقَدْ أعْطِيتُ جَدَلاً، وَلَكِنّى وَالله لَقَدْ عَلِمْتُ لَئِنْ حَدَّثْتُكَ الْيَوْمَ حَدِيثَ كَذِبٍ تَرْضَى بِهِ عَنّى لَيُوشِكَنَّ الله تعالى أنْ يُسْخِطَكَ عَلَيَّ، وَلَئِنْ حَدَّثْتُكَ حَدِيثَ صِدْقٍ تَجِدُ عَلَيَّ فِيهِ إنّى لأرْجُوا عَفْوَ الله تعالى فيه. وَالله مَا كَانَ لِى مِنْ عُذْرٍ. وَالله مَا كُنْتُ قَطُّ أقْوَى وَلاَ أيْسَرَ مِنّى حِينَ تَخَلَّفْتُ عَنْكَ. فَقَالَ رسولُ الله ﷺ: أمَّا هذَا فَقَدْ صَدَقَ فَقُمْ حَتَّى يَقْضِىَ الله تعالى فِيكَ؛ فَقُمْتُ: وَثَارَ رِجَالٌ مِنْ بَنِى سَلِمَةَ فَاتَّبَعُونِى. وَقَالُوا: وَالله مَا عَلِمْنَاكَ أذْنَبْتَ ذَنْباً قَبْلَ هذَا، لَقَدْ عَجَزْتَ أنْ لاَ تَكُونَ اعْتَذَرْتَ إلى رسولِ الله ﷺ بِمَا اعْتَذَرَ إلَيْهِ الْمُخَلَّفُونَ، فَقَدْ كَانَ كَافِيكَ ذَنْبَكَ اسْتِغْفَارُ رسولِ الله ﷺ لَكَ؛ قَالَ فَوَالله مَا زَالُوا يُؤَنِّبُونَنِى حَتَّى أرَدْتُ أنْ أرْجِعَ إلَى رسولِ الله ﷺ فَأكَذِّبَ نَفْسِى. قَالَ: ثُمَّ قُلْتُ هَلْ لَقِىَ مَعِى هذَا أحَدٌ؟ قَالُوا: نَعَمْ. رَجُلاَنِ قَالاَ مِثْلَ مَا قُلْتَ، وَقِيلَ لَهُمَا مِثْلُ مَا قِيلَ لَكَ؟ قُلْتُ مَنْ هُمَا؟ قَالُوا: مُرَارَةُ بْنُ الرَّبِيعِ الْعَامِرِىُّ، وَهِلاَلُ بْنُ أُمَيَّةَ الْوَاقِفِى. فَذَكَرُوا لِي رَجُلَيْنِ صَالِحَيْنِ قَدْ شَهِدَا بَدْراً فِيهِمَا أُسْوَةٌ. قَالَ: فَمَضَيْتُ حِينَ ذَكَرُوهُمَا لِى، وَنَهَى رسولُ الله ﷺ الْمُسْلِمِينَ عَنْ كَلاَمِنَا أيُّهَا الثَّلاَثَةَ مِنْ بَيْنِ مَنْ تَخَلَّفَ عَنْهُ، فَاجْتَنَبَنَا النَّاسُ، وَتَغَيَّرُوا لَنَا حَتَّى

تَنكَّرَتْ لِى فــــي نَفْسِى الأَرْضُ فَمَا هِىَ بِالأَرْضِ الَّتِى أَعْرِفُ. فَلَبِثْنَا عَلَى ذلِكَ خَمْسِينَ لَيْلَةً. فَأَمَّا صَاحِبَاىَ فَاسْتَكَانَا وَقَعَدَا في بُيُوتِهِمَا يَبْكِيَانِ. وَأَمَّا أَنَا فَكُنْتُ أَشَبَّ الْقَوْمِ وَأَجْلَدَهُمْ: فَكُنْتُ أَخْــرُجُ وَأَشْهَدُ الصَّلَاةَ وَأَطُوفُ في الأَسْوَاقِ فَلاَ يُكَلِّمُنِى أَحَدٌ، وَآتِى رَسُولَ اللهِ ﷺ فَأُسَلِّمُ عَلَيْهِ وَهُوَ في مَجْلِسِهِ بَعْدَ الصَّلَاةِ. فَأَقُولُ في نَفْسِى هَلْ حَرَّكَ شَفَتَيْهِ بِرَدِّ السَّلامِ أَمْ لاَ؟ ثُمَّ أُصَلِّى قَرِيباً مِنْهُ وَأُسَارِقُهُ النَّظَرَ فَإِذَا أَقْبَلْتُ عَلَى صَلاَتِى نَظَرَ إِلَيَّ، وَإِذَا الْتَفَتُّ نَحْوَهُ أَعْرَضَ عَنِّى حَتَّى إِذَا طَالَ عَلَيَّ ذلِكَ مِنْ جَفْوَةِ الْمُسْلِمِينَ مَشَيْتُ حَتَّى تَسَوَّرْتُ جِدَارَ حَائِطِ أَبِى قَتَادَةَ، وَهُوَ ابْنُ عَمِّى، وَأَحَبُّ النَّاسِ إِلَيَّ، فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ؟ فَوَاللهِ مَا رَدَّ عَلَىَّ السَّلاَمَ، فَقُلْتُ لَهُ: يَا أَبَا قَتَادَةَ أَنْشُدُكَ بِاللهِ! هَلْ تَعْلَمُ أَنِى أُحِبُّ اللهَ وَرَسُولَهُ؟ قَالَ فَسَكَتَ فَعُدْتُ فَنَاشَدْتُهُ فَسَكَتَ، فَعُدْتُ فَنَاشَدْتُهُ. فَقَالَ: اللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. فَفَاضَتْ عَيْنَاىَ وَوَلَّيْتُ حَتَّى تَسَوَّرْتُ الْجِدَارَ. فَبَيْنَا أَنَا أَمْشِى فِي سُوقِ الْمَدِينَةِ إِذَا نَبَطِيءٌ مِنْ نَبَطِ الشَّامِ مِمَّنْ قَدِمَ بِطَعَامٍ يَبِيعُهُ فِي الْمَدِينَةِ يَقُولُ: مَنْ يَدُلُّ عَلَى كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ؟ قَالَ: فَطَفِقَ النَّاسُ يُشِيرُونَ لَهُ إِلَيَّ حَتَّى جَاءَنِى فَدَفَعَ إِلَيَّ كِتَاباً مِنْ مَلِكِ غَسَّانَ، وَكُنْتُ كَاتِباً فَقَرَأْتُهُ؟ فَإِذَا فِيهِ: أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّهُ قَدْ بَلَغَنَا أَنَّ صَاحِبَكَ قَدْ جَفَاكَ وَلَمْ يَجْعَلْكَ اللهُ بِدَارِ هَوَانٍ وَلاَ مَضْيَعَةٍ، فَالْحَقْ بِنَا نُوَاسِكَ. فَقُلْتُ حِينَ قَرَأْتُهُ: وَهذَا أَيْضاً مِنَ الْبَلاَءِ؛ فَتَيَمَّمْتُ بِهِ التَّنُّورَ فَسَجَرْتُهُ حَتَّى إِذَا مَضَتْ أَرْبَعُونَ مِنَ الْخَمْسِينَ وَاسْتَلْبَثَ الْوَحْىُ فَإِذَا رَسُولُ رَسُولِ اللهِ ﷺ يَأْتِينِى فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَأْمُرُكَ أَنْ تَعْتَزِلَ امْرَأَتَكَ. قَالَ فَقُلْتُ: أُطَلِّقُهَا أَمْ مَاذَا أَفْعَلُ؟ قَالَ: لاَ. بَلْ اعْتَزِلْهَا فَلاَ تَقْرَبَنَّهَا. وَأَرْسَلَ إِلَى صَاحِبَيَّ بِمِثْلِ ذلِكَ، قَالَ فَقُلْتُ لِامْرَأَتِى: الْحَقِى بِأَهْلِكِ فَكُونِى عِنْدَهُمْ حَتَّى يَقْضِيَ اللهُ تَعَالَى فِي هذَا الأَمْرِ. وَجَاءَتِ امْرَأَةُ هِلاَلِ بْنِ أُمَيَّةَ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّ هِلاَلَ بْنَ أُمَيَّةَ شَيْخٌ ضَائِعٌ لَيْسَ لَهُ خَادِمٌ. فَهَلْ تَكْرَهُ أَنْ

أَخْدُمَهُ؟ قَالَ لاَ. وَلَكِنْ لاَ يَقْرَبَنَّكِ. قَالَتْ: إِنَّهُ وَاللهِ مَا بِهِ حَرَكَةٌ إِلَى شَيْءٍ، وَوَاللهِ مَا زَالَ يَبْكِي مُنْذُ كَانَ مِنْ أَمْرِهِ مَا كَانَ إِلَى يَوْمِهِ هٰذَا. فَقَالَ لِي أَهْلِي: لَوِ اسْتَأْذَنْتَ رَسُولَ اللهِ ﷺ فِي امْرَأَتِكَ؟ فَقَدْ أَذِنَ لِامْرَأَةِ هِلَالٍ أَنْ تَخْدُمَهُ. فَقُلْتُ: لاَ أَسْتَأْذِنُهُ فِيهَا. وَمَا يُدْرِينِي مَا يَقُولُ؟ وَأَنَا رَجُلٌ شَابٌّ. فَلَبِثْتُ بِذَلِكَ عَشْرَ لَيَالٍ فَكَمَلَ لَنَا خَمْسُونَ لَيْلَةً مِنْ حِينِ نَهَىٰ عَنْ كَلَامِنَا. فَصَلَّيْتُ صَلَاةَ الْفَجْرِ صَبَاحَ خَمْسِينَ لَيْلَةً عَلَى ظَهْرِ بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِنَا، فَبَيْنَا أَنَا جَالِسٌ عَلَى الْحَالِ الَّتِي ذَكَرَ اللهُ تَعَالَى مِنَّا، قَدْ ضَاقَتْ عَلَيَّ نَفْسِي وَضَاقَتْ عَلَيَّ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ، سَمِعْتُ صَوْتَ صَارِخٍ أَوْفَى عَلَى جَبَلِ سَلْعٍ يَقُولُ بِأَعْلَى صَوْتِهِ: يَا كَعْبَ بْنَ مَالِكٍ أَبْشِرْ. قَالَ: فَخَرَرْتُ سَاجِداً وَعَلِمْتُ أَنْ قَدْ جَاءَ فَرَجٌ، وَآذَنَ رَسُولُ اللهِ ﷺ النَّاسَ بِتَوْبَةِ اللهِ عَلَيْنَا حِينَ صَلَّى صَلَاةَ الْفَجْرِ. فَذَهَبَ النَّاسُ يُبَشِّرُونَنَا فَذَهَبَ قِبَلَ صَاحِبَيَّ مُبَشِّرُونَ، وَرَكَضَ إِلَيَّ رَجُلٌ فَرَساً وَسَعَىٰ سَاعٍ مِنْ أَسْلَمَ قِبَلِي فَأَوْفَى عَلَى الْجَبَلِ فَكَانَ الصَّوْتُ أَسْرَعَ مِنَ الْفَرَسِ. فَلَمَّا جَاءَنِي الَّذِي سَمِعْتُ صَوْتَهُ يُبَشِّرُنِي نَزَعْتُ لَهُ ثَوْبَيَّ فَكَسَوْتُهُمَا إِيَّاهُ بِبِشَارَتِهِ، وَاللهِ مَا أَمْلِكُ غَيْرَهُمَا يَوْمَئِذٍ. فَاسْتَعَرْتُ ثَوْبَيْنِ فَلَبِسْتُهُمَا وَانْطَلَقْتُ أَتَأَمَّمُ رَسُولَ اللهِ ﷺ. فَتَلَقَّانِي النَّاسُ فَوْجاً فَوْجاً يُهَنِّئُونَنِي بِالتَّوْبَةِ حَتَّى دَخَلْنَا الْمَسْجِدَ فَإِذَا رَسُولُ اللهِ ﷺ حَوْلَهُ النَّاسُ، فَقَامَ طَلْحَةُ ابْنُ عُبَيْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يُهَرْوِلُ حَتَّى صَافَحَنِي وَهَنَّأَنِي. وَاللهِ مَا قَامَ إِلَيَّ رَجُلٌ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ غَيْرُهُ فَكَانَ كَعْبٌ لاَ يَنْسَاهَا لِطَلْحَةَ قَالَ فَلَمَّا سَلَّمْتُ عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ وَهُوَ يَبْرُقُ وَجْهُهُ مِنَ السُّرُورِ: أَبْشِرْ بِخَيْرِ يَوْمٍ مَرَّ عَلَيْكَ مُنْذُ وَلَدَتْكَ أُمُّكَ. قَالَ: فَقُلْتُ أَمِنْ عِنْدِكَ يَا رَسُولَ اللهِ أَمْ مِنْ عِنْدِ اللهِ؟ قَالَ: بَلْ مِنْ عِنْدِ اللهِ تَعَالَى: قَالَ: وَكَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذَا سُرَّ اسْتَنَارَ وَجْهُهُ فَكَأَنَّهُ قِطْعَةُ قَمَرٍ. قَالَ: وَكُنَّا نَعْرِفُ ذَلِكَ. فَلَمَّا جَلَسْتُ بَيْنَ يَدَيْهِ قُلْتُ: يَارَسُولَ اللهِ؟ إِنَّ مِنْ تَوْبَتِي أَنْ أَنْخَلِعَ مِنْ مَالِي صَدَقَةً إِلَى اللهِ وَإِلَى

رســـول الله قـــال أمسكْ عليْك بعض مالـك فهو خيرٌ لك. فقُلتُ: فإنّي أمسكُ سهْمِي الّذي بخيبر. وقُلتُ يارسُول الله إنّ الله تعالى إنّما نجّاني بالصّدْق، وإنّ من توبتي أنْ لا أُحدّث إلاّ صدقاً ما بقيتُ. فوالله ما أعلمُ أحداً من المُسْلمين أبلاهُ الله تعـالى في صدق الْحديث منْذُ ذكرتُ ذلك لرسـول الله ﷺ أحسن ممّا أبلاني، والله ما تعمّدْتُ كذبةً منْذُ قُلْتُ ما قُلتُ لرسول الله ﷺ، وإنّي لأرْجُو أنْ يحفظني اللهُ تعالى فيـما بقي، فـأنزل اللهُ تعـالى: لقدْ تاب اللهُ على النّبيّ والْمُهاجرين والأنْصار حتّى بلغ إنّهُ بهم رؤُوفٌ رحيـمٌ. وعلى الـثّلاثة الّذيـن خُلّفُوا حتّى إذا ضاقتْ عليْهمُ الأرْضُ بما رحُبتْ. حتّى بلغ اتّقُوا الله وكُونُوا مع الـصّادقين. قال كعْبُ: والله ما أنْعم اللهُ تعالى عليّ منْ نعمةٍ قط بعْد إذْ هداني للإسْلام أعْظم في نفْسي من صدْقي رسـول الله ﷺ أنْ لا أكُون كذبْتُهُ فأهْلك كما هلك الّذين كذبُوا. إنّ الله تعـالى قال للّذين كذبُوا حين أنزل الْوحْيُ شرّ ما قال لأحد، قال اللهُ تـعـالى: سيحْلفُون بالله لكُم إذا انقلبْتُمْ إليْهم لتُعْرضُوا عنهُمْ فأعْرضُوا عنهُم إنّهُمْ رجْسٌ ومأواهُمْ جهنّمُ جزآءً بما كانُوا يكْسبُون. يحلفُون لكُم لترْضوْا عنْهُم فإنْ ترْضوْا عنْهُم فـإنّ الله لا يرْضى عن الْقوْم الْفاسقين. قـال كعْبٌ: كُنّا خُلّفْنا أيُّها الثّلاثة عن أمْر أولئك الّذيـن قبل منْهُمْ رسـول الله ﷺ حين حلفُوا لهُ فبايعهُمْ واستغْفر لهُمْ، وأرْجأ رسُولُ الله ﷺ أمْرنا حتّى قضى اللهُ تعالى فيه بذلك. قال اللهُ عزّ وجلّ: وعلى الثّلاثة الّذين خُلّفُوا، وليْس الّذي ذكر ممّا خُلّفْنا تخلُّفنا عن الْغزْو وإنّما هو تخليـفهُ إيّانا وإرْجاؤُهُ أمْرنا عمّنْ حلف لهُ واعْتذر إليْه فقبل منْهُ]. أخرجه الخمسة.

«الرّاحلةُ» الجمل والناقة القويان على الأحمال والأسفار. «والتّوْريةُ» إخفاء الشئ وإظهار غيره. «والمفاوزُ» جمع مفازة، وهى البريّة القفر. «وجلا للنّاس أمْرهُمْ» أظهره

«ووَجَّهَهُمْ» جهتهم التى يستقبلونها ومقصدهم. «والصَّعَرُ» بمهملتين مفتوحتين الميل. «والتَهْجِيزُ» المبادرة إلى الشئ في أول وقته. «وَاسْتَمَرَّ بالنَّاسِ الْجِدُّ» أى تتابع الاجتهاد في السير. «وَالتَّمَادِى» التغافل والتأخر. «وتَفَارَطَ الْغَزْوُ» تباعد، وأشار به إلى ما بينه وبينهم من المسافة. «وَطَفِقْتُ» مثل جعلت. «وَالأسْوَةُ» بضم الهمزة وكسرها: الندوة. «وَالْمَغْمُوصُ» المشار إليه بالعيب. «ونَظَرَ فُلاَنٌ في عِطْفَيْه» إذا أعجب بنفسه. «ويَزُولُ بِهِ السَّرَابُ» أى يظهر شخصه خيالا فيه. «واللَّمْزُ» العيب «وَالقَافِلُ» الراجع من سفره إلى وطنه. «والبَثُّ» أشدُّ الحزن. «وَأظَلَّ قَادِما» إذَا دنا. «وَزَاحَ عَنِّى» زال. «وأجْمَعْتُ صِدْقَهُ» أى عزمت عليه. «وَالْمُخَلَّفُونَ» المتأخرون عن الغزو. «والبِضْعُ» ما بين الثلاث إلى التسع من العدد. «وَكَلَ سَرائِرَهُمْ» ردّها إلى علم الله. «وَالظَّهْرُ» هنا عبارة عما يركبه. «وَجَدَ» من الموجدة وهى: الغضب «وَالتَّأنِيبُ» الملامة والتوبيخ. «وَالإسْتِكَانَةُ» الخضوع. «وتَسَوَّرْتُ الجِدَارَ» علوته. «الْمُضِيعَةُ» مفعلة من الضياع وهو الاطراح، ومثله الهوان. «وَالْمُوَاسَاةُ» المشاركة والمساهمة في المعاش والرزق ونحوهما. «وَاليَيَمُّمُ» القصد. «وَاستَلْبَثَ» أبطأ. «والرَّحْبُ» السعة. «وأوفَى» أشرف. «وَسَلْعٌ» جبل في المدينة. «وَالرَّكْضُ» ضرب الراكب الفرس برجله ليسرع العدو. «وآذَنَ» أعلم. «وَأتأمَّمُ» أقصد. «وَالفَوْجُ» الجماعة من الناس. «ويَبرُقُ وَجْهُهُ» إذا لمع وظهرت عليه أمارات السرور. «وأنْخَلِعَ مِنْ مَالِى» أى أخرج من جميعه. وسمى جيش تبوك جيش العسرة لأن الناس ندبوا إليه في شدة الحر فعسر عليهم وكان وقت إدراك الثمار. «وَالرِّجْسُ» النجس. «وَالإرْجَاءُ» التأخير.

24. (654)- *Muhammed İbnu Şihab ez-Zührî* anlatıyor: "Bana Abdurrahman İbnu Abdillah İbni Ka'b İbni Mâlik nakletti: Abdullah İbnu Ka'b -ki babası Ka'b gözlerini kaybettiği zaman kardeşleri değil, kendisi babasına rehberlik etmişti- kavmi içinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabının hadislerini en iyi bilen ve en iyi öğrenmiş olanıydı. Abdullah dedi ki: "Babam Ka'b İbnu Malik'in, Resûlullah *(aleyhissalâtu*

vesselâm) Tebük seferine çıktığı zaman, sefere katılmayışı ile ilgili hikâyeyi kendisinden dinledim. Şöyle anlatmıştı: *"Ben Tebük gazvesi hariç Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın çıkardığı gazvelerden hiçbirine katılmamazlık etmemiştim. Gerçi Bedir gazvesine iştirak etmedim. Ancak buna katılmayanlardan kimseyi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kınamadı.* O seferde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve Müslümanlar savaşı değil, Kureyş'in kervanını ele geçirmeyi düşünüyorlardı. Ne var ki Cenab-ı Hakk bunlarla düşmanı beklenmedik anda karşı karşıya getirdi.

Ben Akabe gecesinde İslâm'la müşerref olup ilk andlaşmayı yaptığımız esnada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la beraberdim. Ben Akabe'de hazır bulunmayı Bedir'de hazır bulunmaya değişmem, halk Bedir gazasını Akabe biatından daha çok ansa da.

Benim Tebük seferinden geri kalışımla ilgili habere gelince, gerçekten ben hiçbir zaman, o sıradaki kadar güçlü ve zengin olmamıştım. Allah'a kasemle söylüyorum, daha önce hiçbir zaman iki devem olmamıştı. Ama o gazve sırasında iki tane binmeye mahsus devem vardı. Bir de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gazaya niyet etti mi mübhem ifadeler kullanarak asıl hedefi belli etmezdi. Fakat bu gazvede öyle yapmadı. Çünkü Tebük seferi çok sıcak bir mevsimde oluyordu. Uzak bir seferi ve tehlikeleri göze almış, büyük bir düşmanı hedef edinmişti. Müslümanlar gazve hazırlıklarını tam yapsınlar diye durumu bütün ciddiyetle açıklamış, gidecekleri istikameti gizlemeksizin bildirmişti.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la sefere katılacak Müslümanlar pek çoktu. Askerlerin künyelerini kayıt defreti almıyordu. Kayıt defterinden maksat künyelerin yazıldığı divandı." Ka'b (rivayetine devamla) der ki: "Pek az kimse gözden kaybolmayı (katılmamayı) arzu ediyordu. Bunlar da vahiy gelmedikçe, gizlendikleri, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından bilinilemiyeceğini zanneden kimselerdi.

Bu gazve, tam meyvelerin erdiği, gölgelerin iyice tatlılaştığı bir zamana rastlamıştı. Ben de meyve ve gölgeye düşkün bir kimseydim.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve Müslümanlar yol hazırlığı yaptılar. Ben de onlarla yol hazırlığı yapmak üzere sabahleyin evden çıkar (kararsızlık içinde) hiçbir şey yapmadan geri dönerdim. Kendi kendime: "Bu da bir şey mi, dilersem hazırlığı çabucak yapabilirim" diye teselli olur, avunurdum. Bu hâl böylece devam etti. Öyle ki, başkaları ciddi ciddi hazırlığını tamamlamıştı.

Derken Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve Müslümanlar yola çıktılar. Ben hâlâ hiçbir hazırlık yapmamıştım. Yine hazırlık için gittim geldim ama bir şey yapmaya bir türlü elim varmıyordu. Bu hal de sürgü gitti. Askerler sür'atle yol aldılar. Gazve elimden kaçtı. Yine de yola çıkıp onlara kavuşmayı düşündüm. Keşke bunu yapsaydım. Bana bu da nasib olmadı.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine'den ayrıldıktan sonra halkın arasına çıkınca gördüğüm bir husus beni üzmeye başladı: Çarşı-pazarda benim gibi kalanlar meyanında gördüklerim ya münafıklık damgasını yemiş olanlardı veya zayıflıkları sebebiyle Cenâb-ı Hakk'ın mazur addettiği kimselerdi.

Öte yandan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da beni Tebük'e varıncaya kadar hiç anmamış. Orada kalabalığın arasında otururken: "Kâ'b İbnu Mâlik ne yaptı, (ondan ne haber var?)" diye sormuş. Benû Seleme'den birisi: "Ey Allah'ın Resulü, onu, yakışıklı iki elbisesi ve çalımla iki tarafına bakması (Medine'de) hapsetti" demiş. Muaz da ona şu cevabı vermiş: *"Ne kötü konuşuyorsun. Ey Allah'ın Resulü Allah'a kasem olsun Mâlik hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyoruz"* demiş.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sükût buyurmuşlar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu durumda iken, uzaktan beyazlara bürünmüş bir adamın silüetini görür ve: *"Bu gelen Ebu Heyseme olmasın!"* der. Gerçektende o Ebu Heyseme el-Sari'dir. Yani, sefer hazırlığı sırasında bir sâ'lık hurma verdi diye münafıkların birbirlerine kaş-göz ederek istihzâ ettikleri zât [23]."

Kâ'b (sözlerine devamla) der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Tebük'ten ayrılıp yola çıktığı haberi bana ulaşınca keder ve üzüntüm tekrar arttı. Bir yalan hazırlamaya başladım. "Yarın, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın öfkesinden, ne söyleyerek kurtulabilirim?" diyordum. Bu hususta âilemde aklı başında herkesin fikrine müracat ediyordum.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gelmesi yaklaştı dendiği zaman benden yanlış düşünceler zâil oldu. İyice anladım ki, hiçbir yalan asla beni kurtaramaz. Doğruyu söylemeye karar verdim. Derken Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir sabah Medine'ye geldiler. O, bir seferden dönünce ilk iş olarak mescide uğrar, iki rek'at namaz kılar, ondan sonra halka görünürdü. Bu gelişinde de namazını kılıp halkı kabul et-

23– Bunun hikayesi 650. hadisin açıklamasında geçti.

meye başlayınca sefere katılmayıp geride kalanlar gelip özür dilemeye, özürleri hususunda inandırıcı olmak için yeminler etmeye başladılar. Bunlar seksen kadar erkekti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onların özürlerini kabul ediyor, onlardan beyat alıyor, olara istiğfarda bulunuyor, işlerini Allah'a havale ediyordu.

Ben de geldim. Selam verdim. Selâmımı işitince öfkeli öfkeli tebessüm etti ve "Gel" dedi. Yaklaştım ve önüne oturdum.

"– Niye geride kaldın, sen (Akabe'de) biat edip itaatı sırtına almış değil miydin?" dedi. Ben şu cevabı verdim:

"– Evet ey Allah'ın Resulü! Ben senin değil de dünya ehlinden bir başkasının yanında oturmuş olsaydım, inandırıcı bir özür söyleyip, mutlaka öfkesini gidererek yanından ayrılırdım. Çünkü, Allah bana yeterli bir ifade gücü vermiş bulunmaktadır. Ancak, Allah'a kasem olsun kesinlikle inanıyorum ki, bugün sizi, benden razı kılacak bir yalan söylesem çok geçmeden Allah sizi bana öfkelendirecektir. Size doğruyu söylesem bana kızacaksınız. Ama ben de o hususta Allah'tan af dilerim. Gerçeği söylüyorum, kasem olsun hiç bir özrüm yoktu. Vallahi başka hiç bir vakit, sizden geri kaldığım zamanki kadar güçlü ve zengin değildim."

Benim bu itirafım üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"İşte bu doğru konuştu"* dedi ve bana da: *"Kalk, Allah senin hakkında hükmedinceye kadar bekle!"* buyurdu. Ben de kalktım. Benû Seleme'den bir kısım insanlar da koşarak beni tâkip ettiler ve bana:

"– Allah'a kasem olsun bundan önce herhangi bir günah işlediğini bilmiyoruz. Savaştan geri kalan diğerlerinin yaptığı gibi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın senin için yapacağı istiğfar bu günâhını affettirmeye yeterdi" dediler."

Mâlik (devamla) şunları anlattı: "Sonra: Benim vaziyetime düşen başka biri var mı? diye sordum. "Evet iki kişi daha tıpkı senin gibi itirafta bulundular. Onlara da sana söylenen söylendi" dediler.

"– Mürâre İbnu'r-Rebî el-Âmirî ile Hilâl İbnu Ümeyye el-Vâkıfî (radıyallahu anhümâ)" dediler. Bana çok sâlih iki kişi zikretmiş oldular. Bunlar Bedir gazvesinde bulunmuş, nümune-i imtisâl kişilerdi. Bunların ismini duyunca, geri gidip özür beyan etme fikrinden vazgeçtim.

Derken Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Müslümanlara gazveye katılmayanlardan sadece üçümüzle konuşmayı yasakladı. Bunun üzerine

halk bizden çekindi ve yüz çevirdi. Öyle ki yeryüzü bana yabancılaştı. Dünya, önceden bilip tanıdığım dünya olmaktan çıktı.

Bu minval üzere elli gece geçirdik. Diğer iki arkadaşım, halktan uzaklaşıp evlerinde oturup ağlayarak vakit geçirdiler. Onlardan daha genç, daha güçlü olan ben dışarı çıkıyor, namazlara katılıyor, çarşı pazar dolaşıyordum. Ama kimse benimle konuşmuyordu. Bazan namazdan sonra, ashabıyla oturmakta olan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a uğrayıp selam veriyordum. İçimden, "Acaba, benim selamımı alarak dudaklarını kıpırdatır mı?" diye kendi kendime sorardım. Sonra yakınına durup namaz kılar, göz ucuyla da ona bakardım. Namaza durunca bana baktığını da görürdüm. Ama ben ona yönelecek olsam derhal benden yüzünü çevirirdi.

Müslümanların cefasından çektiğim bu ızdıraplı hal uzayınca bir gün dayanamayıp gittim. Ebû Katâde'nin bahçe duvarını aştım.O amcamın oğlu idi ve herkesten çok severdim. Yanına varınca selâm verdim. Hayret! Vallahi selâmımı almadı. Kendisine: Ey Ebû Katâde Allah aşkına söyle. Allah ve Resulü'nü sevdiğimi bilmiyor musun? dedim. Sustu, cevap vermedi. Tekrar Allah aşkına diye yemin verdim, yine konuşmadı. Üçüncü sefer Allah adına yemin verdim. Bu defa:

"– Allah ve Resulü daha iyi bilir!" dedi. Bunun üzerine gözlerimden yaş boşandı. Geri döndüm, duvarı aştım."

Ka'b hikâyesine devamla der ki: "(Bir gün) Medine çarşısında yürürken Medine'ye buğday satmaya gelmiş, Şam ahalisinden Nabâtî bir fellâh: "Ka'b İbnu Mâlik'i bana kim gösterecek?" diyordu. Halk beni ona gösterdi. Adam bana yaklaştı. Gassân Kralı'ndan bir mektup getirdi. Ben okuma-yazma bilirdim, hemen okudum. Mektupta şöyle diyordu: "Bana gelen habere göre arkadaşın sana sıkıntı veriyormuş. Allah seni hakâret görmek, sıkıntı çekmek için yaratmadı. Bize gel, sana iyi davranalım." mektubu okur okumaz: "Bu da bir başka belâ" dedim. Tandıra götürüp attım ve yaktım.

Nihayet bu (boğucu) elli günden kırkı geçmiş, (hakkımızda) vahiy de gecikmişti. Âniden Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın elçisi geldi. Bana: "Resulullah, hanımını terketmeni emrediyor" dedi. Ben: "Boşayacak mıyım, yoksa başka şekilde bir terk mi?" diye sordum. "Hayır, boşamıyacaksın, ondan ayrıl, sakın yaklaşma!" dedi.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* aynı haberi diğer iki arkadaşıma

da göndermişti. Hanımıma: "Ailene dön, onların yanında kal, Allah bu meselede bir hüküm bildirinceye kadar da orada bekle" dedim.

Hilâl İbnu Ümeyye'nin hanımı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a müracaat ederek: "Ey Allah'ın Resulü, Ümeyye İbnu Hilâl kendini kaybetmiş bir ihtiyardır, hizmetçisi de yoktur. Ona hizmetini yapıversem bir mahzuru var mı?" diye izin istemiş. Ve: "Hayır, hizmet edebilirsin, ancak sakın yakınlaşmada bulunma" cevabını almış. Kadın da: "Hayır ya Resulallah! Vallahi, zâten onda kımıldayacak mecal kalmadı. Vallahi cezalandığı günden şu âna kadar hiç ara vermeden habire ağlıyor" dedi.

Ailemden bazısı bana: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gidip hanımın, hizmetlerini yapıvermesi için izin istesen iyi olur. Nitekim o, Hilâl'in hanımına hizmet etmesi için müsaade etti" diye tavsiyede bulundu. "Hayır, dedim, böyle bir talepte bulunmayacağım. Bana ne diyeceğini nasıl bilebilirim, ben genç bir kimseyim."

Böylece sıkıntısı daha da artan on gece daha geçirdim. Konuşmaktan yasaklandığımızın üzerinden tam elli gece geçti. Ellinci gecenin sabah namazını evlerimizden birinin damında kılmıştım. Ben Allahu Teâlâ'nın hakkımızda belirttiği o dehşetli hâl içinde oturmuş duruyordum. Ruhum sıkılmış, bütün genişliğine rağmen dünya daralmıştı. Sanki bir cendere içerisindeydim. Bir ses işittim. Bu, Sel dağı üzerine çıkmış yüksek sesle bağıran birinin sesiydi. (Dikkat kesildim: bana sesleniyor ve):

"Ey Kâ'b İbnu Mâlik müjde!" diyordu. Hemen secdeye kapandım. Hakkımızda bir kurtuluşun geldiğini anlamıştım.

Meğer Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Cenab-ı Hakk'ın bizi affettiğine dair müjdeli haberi o gün sabah namazında halka duyurmuş, halk da bize müjdelemek üzere koşuşmuş, bâzıları da diğer iki arkadaşıma gitmişmiş. Bir zat bana at koşmuştu, Eslemli biri de yaya olarak seğirtip dağa çıkmış... Tabii ki ses, attan daha hızlı yol aldı.

Müjdeci sesini duyduğum kimse bir müddet sonra bizzat yanıma gelince, derhal iki parça elbisemi çıkarıp müjde bedeli olarak kendisine giydirdim. Yemin olsun o gün için başka bir şeyim yoktu. Emanet iki giyecek te'min ettim, onları giyip, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı görmek arzusuyla dışarı fırladım. Yolda halk grup grup beni karşılıyor. Cenâb-ı Hakk'ın affi sebebiyle tebrik ediyordu.

Bu minval üzere Mescid'e geldim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* etrafını saran ashabının ortasında oturuyordu.

Beni görünce Talha İbnu Ubeydillah (radıyallahu anh) kalktı, bana doğru koşup musafaha yaptı ve beni tebrik etti. Yemin olsun, onun dışında muhacirlerden başka kalkan olmadı."

Ka'b onun bu samimî davranışını ömrü boyu unutmayacaktır.

Kâ'b, (sözlerine devam ederek) şunları söyledi: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a selam verince memnuniyetten ışıl ışıl, mütebessim bir yüzle: *"Müjdeler olsun! Annenden doğalıdan beri yaşadığın en hayırlı gününü tebrik ederim"* dedi. Ben hemen sordum:

"Ey Allah'ın Resulü, bu sizin bağışladığınız bir lütuf mu, Cenâb-ı Hak'tan gelen bir lütuf mu?"

"Hayır, Allah'tan gelen bir lütuf!" dedi.

Kâ'b, ilâveten dedi ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vech-i mübarekleri, sürurlu anlarında, bir ay parçası gibi nurlanır ve parlardı. Biz, bunu derhal anlardık.

Ben önüne oturunca: "Ey Allah'ın Resulü! Mazhar olduğum bu af sebebiyle ne var ne yok bütün malımı Allah ve Resulü'ne bağışlıyorum" dedim.

"Hayır, dedi. Hepsi olmaz, bir kısmını kendine ayır, bu senin için daha hayırlı."

"Ey Allah'ın Resulü, biliyorum ki, Allah beni sıdkımdan, doğru sözlülüğümden dolayı kurtardı. Benim tevbemden biri de artık, yaşadığım müddetçe hep doğru söylemek olacaktır."

Allah'a yemin olsun, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bunu söylediğim günden beri, doğru söz hususunda, Allah'ın bana lutfettiği ihsandan daha güzeline mazhar olan birisini bilmiyorum. Yine Allah'a kasem ederek söylüyorum, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a söz verdiğim günden beri bir kerecik olsun yalan söylemeyi düşünmedim. Geri kalan ömrümde de Allah'ın beni yalandan korumasını diliyorum."

Kâ'b şunu da söyledi: "Bizimle ilgili olarak Allahu Teâlâ şu âyeti indirmişti:

"And olsun ki, Allah, sıkıntılı bir zamanda bir kısmının kalpleri kaymak üzere iken Peygambere uyan Muhâcirler'le Ensâr'ın ve Peygamber'in tevbelerini kabul etti. Tevbelerini, onlara karşı şefkatli ve merhametli olduğu için kabul etmiştir. Bütün genişliğine rağmen dünya onlara dar gelerek nefisleri kendilerini sıkıştırıp Allah'tan başka sığınacak kimse olmadığını anlayan,

(savaştan) geri kalmış üç kişinin tevbesini de kabul etti. Allah, tevbe ettikleri için onların tevbesini kabul etmiştir. Çünkü O, tevbeleri kabul eden, merhametli olandır. Ey iman edenler! Allah'tan sakının ve doğrularla beraber olun!" (Tevbe, 117-119).

Kâ'b şunu da dermiş: "Allah'a yeminle söylüyorum, Allah beni İslâm'la şereflendirdikten sonra, bana göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a söylediğim doğru sözden daha büyük bir nimet vermemiştir. (Allah'ın bana lutfettiği birinci büyük nimeti İslâm'la müşerref olmam, ikinci büyük nimeti de Reshulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a doğru söz söylememi nasib etmiş olmasıdır). Aksi takdirde, diğer yalan söyleyenler gibi ben de helâk olacaktım. Nitekim Cenâb-ı Hak, vahiy indirdiği zaman, yalan söyleyenler hakında, bir kimse için söylenebilecek en kötü şeyi söylemiştir. Allahu Teâla şöyle buyurmuştur: **"Döndüğünüzde, kendilerine çıkışmamanız için, Allah'a yemin edeceklerdir. Siz onlardan yüz çevirin. Çünkü onlar pistirler. Yaptıklarının karşılığı olarak varacakları yer cehennemdir. Kendilerinden hoşnud olasınız diye, size yemin verirler. Siz onlardan razı olsanız bile, Allah yoldan çıkmış fasık kimselerden razı olmaz"** (Tevbe, 95-96).

Kâ'b şunu söyledi: "(Resûlullah Tebük seferinden döndüğü zaman, sefere katılmayanlar gidip özür diledikleri, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın da, yemin etmeleri üzerine özürlerini kabul buyurup kendileriyle bey'atlaşıp, haklarında istiğfarda bulunduğu kimselerden, biz üç kişi ayrı tutulmuş, (onların mazhar olduğu aftan istifade edememiştik.) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bizim işimizi, Allah hakkımızda hükmedinceye kadar tehir etmişti. Hakkımızda gelen âyette, Cenâb-ı Hakk'ın: **"...geri kalmış üç kişi..."** sözünden kasıd, savaştan geri kalmamız değildir, bu geri kalış Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hakkımızdaki hükmü geri bırakması, yemin ederek özür dileyenlerin özrünü kabul ettiği kimselerden ayrı tutmasıdır." [Buhârî, Vesâya 16, Cihâd 103, Menâkıb 23, Menâkıbu'l-Ensâr 43, Meğâzi 3, 78, Tefsir, Berâe, 17, 18, 19, İsti'zân 21, Eymân 24, Ahkâm 53; Müslim, Tevbe 53, (2769); Tirmizi, Tefsir, Berâe, (3101); Ebu Davud, Talâk 11, (2202), Cihâd 173, (2773), Nüzur 29, (3317); Nesâî, Talâk 18, (6, 152), Nüzur 37, (7, 22).]

AÇIKLAMA:

Kâ'b İbnu Mâlik'le ilgili bu meşhur vak'anın yukarıdaki kıssasından âlimlerimiz pek çok ahkâm çıkarmışlardır. Mühimlerini kaydediyoruz:

1- Ganimet ümmet-i Muhammed'e mübahtır. Bedir gazvesinin gayesi belirtilirken: "Kureyş'in kervanını ele geçirmek..." olarak ifade edilmiştir.

2- Bedir ve Akabe'ye iştirak edenlerin fazileti teyid edilmiştir.

3- İmamla bey'at muamelesi yapmak.

4- Yemin talebi olmadan yemin etmenin cevazı.

5- Gerektiği zaman, maksadın gizli tutulması.

6- Kaybedilen hayrın arkasından üzülmek.

7- Üzgün kimsenin temennide bulunması.

8- Yanında birisi gıybet edince reddetmek, sükutla geçiştirmemek.

9- Bid'aya düşenleri terketmek.

10- İmâmın, gereğinde küsmek, konuşmayı kesmek suretiyle adamlarından bazılarını terbiye etmesi.

11- Seyahatten dönenin önce mescide uğrayıp iki rek'at namaz kılmasının müstehab oluşu.

12- Yabandan gelene halkın ilgi göstermesi, hoş geldin etmesi.

13, Zâhire göre hükmetmek, özürleri kabul etmek.

14- Haline ağlamanın müstehab oluşu.

15- Namazda gözü sağa sola kaydırmak namazı bozmaz.

16- Doğru söylemenin fazilet ve ehemmiyeti.

17- Dostun bahçesine izin istemeden girmenin cevâzı.

18- Niyet olmadıkça yazı sebebiyle talâk hasıl olmaz.

19- Allah ve Resûlüne itaat etmeyi dostların sevgisinden üstün tutmak.

20- Kadının kocasına hizmet etmesi.

21- Yasaklanan şeye düşmemek için akla gelen muhtemel mahzurdan kaçınmak suretiyle ihtiyatlı, dikkatli olmak. Nitekim Kâ'b İbnu Mâlik bu mülâhaza ile, hanımının hizmetini kabul etmedi.

22- İçinde Allah'ın zikredildiği kâğıdı, maslahat hâlinde yakmanın cevazı.

23- Nimetin yenilenmesi, kederin kalkması halinde müjdelenmenin müstehab oluşu.

24- Mühim işler sırasında halkın imamın yanında toplanması.

25- İmam'ın arkadaşlarında hâsıl olan sevinç vesilesiyle sürûr izhâr etmesi.

26- Kederin kalkması esnasında bir şeyler tasadduk etmek.

27- Sabredememe korkusu varsa malın tamamını tasadduk etmeyi yasaklamak.

28- Müjde getirene elbise bağışlayarak onu mükâfaatlandırmanın cevazı.

29- Niyet hususunda yemin etmek.

30- Emânet eşya almanın cevazı.

31- Gelenle musafahalaşmak.

32- Gelene ayağa kalkmak.

33- Şükür secdesinin müstehablığı

34- Faydalandığı hayra devam etmeyi terketmemek vs.

655 ٢٥ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما. [في قوله تعالى: إلاَّ تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذاباً أليماً. وَمَا كَانَ لأهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الأعْرَابِ أنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رسول اللهِ. نَسَخَتْهَا: وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً]. أخرجه أبو داود.

25. (655)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ), **"(Allah yolunda savaşa) çıkmazsanız Allah size can yakıcı azabla azâb eder..."** (Tevbe, 39) ayeti ile, **"Medinelilere ve çevrelerinde bulunan bedevilere, savaşta Allah'ın Peygamberinden geri kalmak, kendilerini ona tercih etmek yaraşmaz"** (Tevbe, 120) âyetini şu âyet neshetmiştir: **"Mü'minler toptan savaşa çıkmamalıdır. Her topluluktan bir tâifenin, dini iyi öğrenmek ve milletlerini geri döndüklerinde uyarmak üzere geri kalmaları gerekli olmaz mı?..."** (Tevbe, 122). [Ebu Dâvud, Cihâd 19. (2503).]

AÇIKLAMA:

Neshedildiği belirtilen ilk iki âyet, bütün mü'minlerin savaşa çıkmasını emretmektedir. Nâsih olduğu belirtilen Tevbe suresinin 122. âyeti ise, herkesin savaşa katılmasını emretmiyor, bilakis bâzı mü'minlerin geride kalarak ilimle meşgul olmasını emretmektedir.

Bu âyetlerin neshi hakkında farklı yorumlar yapılmıştır. Meselâ: **"Medinelilere ve çevrelerinde bulunan bedevilere, savaşta Allah'ın Peygamberinden geri kalmak, kendilerini ona tercih etmek yaraşmaz"** meâlindeki âyet (Tevbe, 120) hakkında, Katâde: *"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e hastır, o savaşa çıkınca özrü olanlar dışında herkesin katılması vacibti"* der. Onun dışındaki imamlar ise, savaşa katılmasında Müslümanlar için zaruret olmayan kimselerin ondan geride kalmasını tecviz etmişlerdir.

Öte yandan, Evzaî, İbnu'l-Mübârek, İbnu Câbir, Said İbnu Abdilaziz gibi bazıları: *"Bu ayet, bu ümmetin evvel ve âhir, her nesline bakmaktadır"* demişlerdir.

İbnu Zeyd'in de: *"Bu âyet Müslümanların az olduğu devreye aittir, çoğaldıkları zaman Cenâb-ı Hak neshetmiştir ve dileyenin geride kalmasını mübah kılmıştır"* demiştir.

Nasih olduğu belirtilen ve mü'minlerin toptan savaşa katılmamalarını emreden âyetin (Tevbe, 122) nüzul sebebiyle ilgli olarak İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) şunu anlatır: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) savaşa çıkınca Medine'de özür sahipleriyle münafıklardan başka kimse kalmazdı. Tebük dönüşü nazil olan âyetler, savaşa katılmayanları çok şiddetli bir dille kınamıştı. Bundan sonra mü'minler toptan seferlere katılmaya başladılar ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Medine'de yalnız bıraktılar.* Bunun üzerine Cenab-ı Hakk: **"Mü'minler toptan savaşa çıkmamalıdır. Her topluluktan bir tâifenin dini iyi öğrenmek ve kavimlerini geri döndüklerinde uyarmak üzere geri kalmaları gerekli olmaz mı?"** (Tevbe, 122) buyurarak duruma müdâhale etti. Yani hepsinin sefere katılması câiz değildi. Bir kısmı sefere çıkarken, bir kısmı Medine'de Resûlallah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hizmetinde kalmalıydı. Çünkü, ulaşılan bu yeni safhada gazve ve cihada ihtiyaç olduğu gibi, gelmekte olan vahiyleri, ahkâmları, sünneti zabtedip öğrenecek, sonra da savaştan döneceklere öğretecek kimselere de ihtiyaç vardı.

Ve öyle yapıldı.

Kur'an-ı Kerim, böylece asker sınıfının yanıbaşında, ilmiye sınıfının da düşünülmesine dikkat çekmiş olmaktadır.

656 ٢٦ – وعن نجدة بن نقيع. قال: [سَألْتُ ابنَ عبّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُما عَنْ هذهِ الآيَة: إلاَّ تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذاباً ألِيماً. قالَ: فَأمْسَكَ عَنْهُمُ المَطَرَ فكَانَ عَذَابَهُمْ]. أخرجه أبو داود.

26. (656)- Necdet İbnu Nâki' diyor ki: "İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'a şu âyet hakkında sordum: **"(Allah yolunda cihada) çıkmazsanız, Allah size can yakıcı azâbla azâb eder..."** (Tevbe, 39). Şu açıklamayı yaptı: "Allah onlardan yağmuru kesti.Böylece (kuraklık Allah'ın onlara takdir ettiği) azabları oldu." [Ebû Dâvud, Cihâd 19, (1506) H.]

YUNUS (ALEYHİSSELAM) SURESİ

657 ١ – عن عبادة بن الصامت رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [سألْتُ رسولَ اللّٰه ﷺ عَنْ قوله تعالى: لَهُمُ الْبُشْرىٰ في الْحياةِ الدُّنْيا. قـالَ: هِىَ الرُّؤْيا الصَّالِحَةُ يَرَاهَا الْعَبْدُ الْمُؤْمِنُ أوْ تُرىٰ لَهُ]. أخرجه الترمذى.

1. (657)- *Ubâde tu'bnu's-Sâmit* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a Cenab-ı Hakk'ın şu âyeti hakkında sordum: **"Dünya hayatında da, âhirette de müjde onlaradır..."** (Yunus, 64). Şu cevabı verdi: *"Burada kastedilen müjde sâlih rüyadır. Mü'min kul onu görür veya kendisine gösterilir."* [Tirmizi, Rü'ya 3, (2276).]

AÇIKLAMA:

Kur'an-ı Kerim, *Hz. Yusuf, Hz. İbrahim* (aleyhimes selâm) gibi büyük peygamberlerin rüyalarına genişçe yer verir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gerek hayatında ve gerekse hadislerinde rüyanın ayrı bir yeri var. Yani dinimiz, rüya hadisesi üzerine gerektiği kadar eğilmiş, onun ehemmiyetine dikkat çekmiştir. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın bir âyette geçen *"müjde"*yi *"salih rüya"* olarak tefsir etmesi de sâlih rüyânın ehemmiyetine dikkat çekme sayılabilir. Aslında bu yorum, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir hadisine dayandırılabilir. Zira Efendimiz şöyle buyurmuştur: **"...Rüya üç çeşittir: Rüya-yı sâliha: Bu Allah'tan bir müjdedir. Bir diğer rüya şeytanîdir. İnsanı üzer. Üçüncü çeşit rüya kişinin kendi kendine konuşmasıdır..."**

Sâlih rüyâ'nın ehemmiyetini belirtme zımnında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onun *"nübüvvetin kırk altı cüzünden biri"*ni teşkil ettiğini söyler. Yine bu babta şu hadis rivayet edilmiştir: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Risâlet ve peygamberlik artık bitmiştir. Benden sonra ne nebi, ne de resul gelecektir"* buyurdu. Bu, cemaatin üzülmesine sebep olmuştu ki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"– Ancak müjde vericiler (mübeşşirât) var" buyurdu.

"– Ey Allah'ın Resulü! Müjde vericiler de nedir?" diye sorulunca:

"– Müslümanın rüyasıdır. O nübüvvetin cüzlerinden bir cüzdür" buyurur.

Rüya konusu üzerine daha geniş bilgi 2000-2007 numaralı hadislerin açıklaması yapılırken verilecektir.

658 ٢– وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما. [أنَّ النَّبىَّ ﷺ قال: لَمَّا أغْرَقَ اللهُ تعالى فِرْعَوْنَ قَـــالَ: آمَنْتُ أنَّهُ لاَ إلهَ إلاَّ الَّذى آمَنَتْ به بَنُوا إسْرَائِيـلَ. قَـــالَ جبْرِيلُ يَا مُحَمَّدُ لَوْ رَأَيْتَنِي وَأنَا آخُذُ مِنْ حَالِ الْبَحْرِ، وَأدُسُّهُ في فِيهِ مَخَافَةَ أنْ تُدْرِكَهُ الـرَّحْمَةُ]. أخرجه الترمذى وصححه.

«وحَالُ الْبَحْرِ» بالمهملة: طينه الأسود الذى في قعره.

2. (658)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cenâb-ı Hakk Firavun'u sudan boğduğu zaman:* **"Benî İsrail'in inandığındığından başka ilah olmadığına inandım"** dedi. (Yunus, 90). Cebrail buyurdu ki: *"Ey Muhammed, sen beni denizin çamurundan alıp, (Allah'ın) rahmeti ona ulaşıverir korkusuyla ağzını tıkarken görseydin."* [Tirmizî, Tefsir, Yunus, (3106).]

AÇIKLAMA:

Bâzı âlimler yukarıdaki hadisi, İslâm'ın umumî prensiplerine muarız bularak müşkile dikkat çekmişlerdir. (Râzi gibi...) Hâzin, Tefsiri'nde önce, usûl-i hadis prensipleri çerçevesinde, -iki tarikini de teker teker tahlil ederek- hadisin sıhhatini gösterdikten sonra, müşkilatın kaynağı olan metni ele alır ve mânayı te'vil eder. Şöyle hülâsa edebiliriz:

"Fahreddin Râzi şu itirazda bulunmuştur: "Cebrail (aleyhissalâtu vesselâm)'in, Firavun tevbe etmesin diye, çamuru alıp ağzına tıkaması sahih midir?"

"– Evet mâkul olanı sahih olmasıdır. Çünkü bu hâlde, ya *"teklif var mı, yok mu?"* sorusu sözkonusudur. Şayet teklif var dersek Cebrail'in onun tevbesine mâni olması câiz olmaz, aksine tevbe etmesine ve her çeşit ibâdetine yardımcı olması gerekir. Şayet o hâletde Firavun'dan teklif zâil olmuşsa, bu durumda da hadiste Cebrail (aleyhisselam)'e nisbet edilen amelin bir manası, faydası olamaz.

Kezâ, şâyet Firavun'un tevbe etmesine mâni oldu ise, küfürde devam etmesine râzı oldu demektir. Halbuki küfre rıza küfürdür. Keza, Firavun'un iman etmesine mâni olması için, Cenâb-ı Hakk'ın Cebrail'e emirde bulunması Allah'ın celâline uygun düşer mi?

Şaylet: *"Cebrail (aleyhisselam), bunu Allah'ın emriyle değil, kendi düşüncesiyle yaptı"* denecek olsa, bu sözü, **"Biz ancak Rabbinin buyruğuyla ineriz"** (Meryem, 64), âyeti reddeder.

Bu itiraza cevap şöyledir: "Hadis'in sıhhatine kimse itiraz etmemiştir. Râzi'nin: "Bu halde Firavun'a teklif var mıydı, yok muydu? Var idiyse, Cebrail'in onun tevbesine engel olması câiz değildir" sözüne gelince, hemen belirtelim ki, bu söz, "Fiilleri Allah yaratır" diyerek kaderin varlığını kabul edenler ve "Allah dilediğine hidâyet, dilediğine dalâlet verir" diyen ve kaderi kabul eden Ehl-i Sünnet'in prensibi açısından doğru bir söz değildir. Zira onlar, "Allah, kâfirle imân arasına girer" derler. Bu sözün dayanağı da şu âyet-i kerimelerdir: **"...Allah'ın kişi ile kalbi arasına girdiğini... bilin"** (Enfâl 24). Keza şu âyet: **"Kalplerimiz perdelidir" demelerinden ötürü Allah, evet, inkârlarına karşılık onların kalplerini mühürledi. Onun için bunların ancak pek azı inanır"** (Nisa 155). Keza şu âyet: **"Onların kalplerini, gözlerini, –ona ilkdefa inanmadıkları gibi- çeviririz; onları taşkınlıkları içinde şaşkın şaşkın bırakırız"** (En'âm 110). Burada Cenâb-ı Hakk, onların -tıpkı ilk önce bizzat kendilerinin, imânı terketmeleri gibi- kalplerini çevirdiğini haber vermektedir. İşte Firavun'a da böyle yapmış, önceden inanmayı reddettiği için, Allah da -ceza olarak- inanmasına mâni olmuştur. Öyle ise, *Firavun*'un ağzına çamur tıkılması vak'ası kalbin mühürlenmesi ve kilitlenmesi nevinden bir ameldir. Kâfirin imânına mâni olunup, hidâyetinin önlenmesi ise daha önceki küfrüne bir cezâdır.

Bu söylediğimiz, yukarıda kaydedilen müşkilin açıklanmasında fiilleri yaratanın Allah olduğunu söyleyen, kaderi kabul eden grubun görüşüdür...

Cibril (aleyhisselam) ile alakalı kıssaya gelince, o da buna benzer bir mülâhaza ile izah edilir: Bu konuda söylenebilecek nihâî söz şudur:

Allahu Teâla hazretleri, Firavun'un inanmasına mâni oldu, yâni eski küfrüne ve iman teklifi kendisine geldiği zaman reddetmiş olmasına ceza olarak, imanla onun arasına bir engel koydu.

Cebrail'in çamur tıkma fiiline gelince, bunu Cebrail, kendi düşüncesiyle değil, Allah'ın emriyle yapmıştır.

Fahreddin Râzi hazretlerinin: "Cibril (aleyhisselam)'in Firavun'un tevbe etmesine mâni olması caiz değildir, aksine, tevbe ve diğer ibadetlerine yardımcı olması gerekirdi" sözü, Cebrail (aleyhisselam)'in mükellefiyetinin de bizim mükellefiyetimiz gibi olması hâlinde doğrudur. Tabii ki bu durumda bize vacip olan ona da vacib olurdu. Amma mesele başka şekilde olunca, yani Cebrail (aleyhisselam) sadece Allah'ın emrettiği şeyleri yapmak, onun dışına hiç çıkmamak durumunda olunca Firavun'un imânına mani olan, Allah Teâla olmakta, Cibril de Allah'ın emrinin infazcısı bulunmaktadır. Bu durumda, Allah'ın yardım etmediği bir kimseye onun yardım etmesi nasıl gerekli ve vacib olur? Nitekim, Kur'an-ı Kerim, Allah'ın, Firavun hakkında küfre hükmettiğini ve onun elem verici azabı görmeden iman etmeyeceğini haber vermektedir.

Şu da söylenebilir: *Cebrâil* (aleyhisselam) ya Allah'ın emriyle tasarruf etmekte ve sadece Allah'ın emrini yapmaktadır, ya da Allah'ın emriyle değil, kendi arzusuna göre dilediğini yapmaktadır. Bu iki duruma göre, Firavun'a, tevbe hususunda yardım etmesi gerekmediği gibi, onu bundan men etmesi de haram olmaz. Çünkü ona gerekli olan şey kendisine emredileni yapmasıdır, haram olan şey de yapması yasaklanan şeydir. Hemen ilave edelim ki, Allah Teâla Kur'an'da Firavun'a yardım etmesini emrettiği veya tevbe etmesine mâni olmasını yasakladığına dair bir ihbarda bulunmamıştır.

Yâni, melekler, bizim tâbi olduğumuz tarzda bir mükellefiyete tâbi değildirler."

Hâzin'de daha geniş tahlil mevcuttur.

HÛD (ALEYHİSSELAM) SÛRESİ

659 ١ – عن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قال: [قالَ أَبُو بَكْرٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ قَدْ شِبْتَ! قَـــالَ: شَيَّبَتْنِي هُودٌ، وَالْوَاقِعَةُ، وَالْمُرْسَلاَتُ، وَعَمَّ يَتَسَاءَلُونَ وَإِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ]. أخرجه الترمذى.

1. (659)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh): "Ey Allah'ın Resûlü, saçların ağardı, yaşlandın" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Beni, Hûd, Vakı'a, Mürselât, Amme yetesâelun ve İza'ş-Şemsü Küvviret sûreleri ihtiyarlattı"* cevabını verdi." [Tirmizî, Tefsir, Vâkı'a, (3293).]

AÇIKLAMA:

Aliyyu'l-Kârî'nin açıklamasına göre, Hz. *Ebû Bekir* (radıyallahu anh) bu sözüyle Resûlulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın başında ihtiyarlık alâmeti olan beyaz kılların fazlaca gözükmesini kastedmemiştir. Çünkü bâzı rivayetler Resûl-i Ekrem'in, vefat anında saç ve sakalındaki beyaz kılların 14 adet olduğunu belirtiyor. *Hz. Ebû Bekir* bu sözüyle, henüz yaşlılığa saçların ağarma yaşına girmeden, erken bir çağda akların görülmeye başladığını ifade etmek istemiştir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Beni şu sûreler.. ihtiyarlattı"* buyurması o sûrelerdeki muhtevânın kendisini fazlaca düşündürüp, ağzının tadını kaçırdığını ifâde etmek içindir. Zîra zikredilen bu sureler, eski milletlerin başına gelen belâları ve bilhassa kıyâmet ahvâlini haber vermekte, insanın hakiki istikbalinde başına gelecek dehşetli hadiseleri safha safha anlatmaktadır. Gerçek iman sahipleri onları düşündükçe ehl-i dünya gibi neşeli, eğlenceli olamaz. Nitekim Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Benim bildiğimi bilseniz az güler çok ağlardınız"* buyurmakta, hayatın fâni zevklerine olan bağları zayıflatmak, kırmak için ölümü çokca hatırlamayı tavsiye buyurmaktadır.

660 ٢ – وعـنـه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ. [أنَّهُ سُئِلَ عنْ قـولِه تعـالى: ألاَ إنَّهُمْ يثْنُونَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا منهُ. قـالَ: كـانَ أُنَاسٌ يَسْتَحْيُونَ أنْ يَتَخَلَّوْا فَيُفْضُوا إلى السَّمَـاءِ، وأنْ يُجَامِعُوا نِسَاءَهُمْ فَيُفْضُوا إلى السَّمَاءِ فنزَلَ ذلكَ فيهِمْ]. أخرجه البخارى.

2. (660)- Yine İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın anlattığına göre, kendisine Cenâb-ı Hakk'ın şu meâldeki kelâmından suâl sorulmuştur: **"Bilin ki, onlar, Kur'an okunurken gizlenmek için iki büklüm olurlar. Bilin ki elbiselerine büründüklerinde bile Allah onların gizlediklerini ve açığa vurduklarını bilir. Çünkü O, kalplerde olanı bilendir** (Hud, 5).

İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) şu açıklamayı yapmıştır: "Bunlar helâda soyununca avret mahallerinin açılıp, o manzaralarının semaya ulaşmasından, keza hanımlarıyla cinsî mukarenet sırasında soyununca çıplak hallerinin semaya ulaşmasından korkup haya duyan, (bu yüzden kendilerine sıkıntı veren) kimseler hakkında nâzil olmuştur." [Buharî, Tefsir, Hud 1.]

661 ٣ – وعن أبى مـوسى رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قـال: [قـالَ رسـولُ اللّٰهِ ﷺ: إنَّ اللّٰهَ تعـالى لَيُمْلِي

لِلظَّالِمِ حَتَّى إِذَا أَخَذَهُ لَمْ يُفْلِتْهُ. ثُمَّ قَرَأَ: وَكَذَلِكَ أَخْذُ رَبِّكَ إِذَا أَخَذَ الْقُرَى وَهِيَ ظَالِمَةٌ إِنَّ أَخْذَهُ أَلِيمٌ شَدِيدٌ]. أخرجه الشيخان والترمذى.

3. (661)- Ebu *Mûsa el-Eş'arî* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resul-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Allahu Teâla, zalime biraz fırsat tanır, amma bir de yakaladı mı artık paçayı kurtaramaz." Sonra da şu âyeti okudular: **"Allah kasabaların zâlim halkını yakalayınca böyle yakalar, yakalaması da şiddetli ve elimdir"** (Hud, 102).

Tirmizî, rivayetinde: "Fırsat tanır (yümlî) değil, "mühlet tanır" (yümhil) olması muhtemeldir" demiştir. [Buharî, Tefsir, Hud 5; Müslim, Birr 61, (2583); Tirmizî, Tefsir, Hud, (3109); İbnu Mâce, Fiten 22, (4018).]

662 ٤ – وعن ابن مسعود رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [جَاءَ رَجُلٌ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ إِنِّى عَالَجْتُ امْرَأَةً فِي أَقْصَى الْمَدِينَةِ، وَإِنِّى أَصَبْتُ مِنْهَا مَا دُونَ أَنْ أَمَسَّهَا، وَأَنَا هٰذَا فَاقْضِ فِىَّ مَا شِئْتَ. فَقَالَ عُمَرُ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ: لَقَدْ سَتَرَكَ اللهُ تَعَالَى، لَوْ سَتَرْتَ عَلَى نَفْسِكَ. وَلَمْ يَرُدَّ النَّبِىُّ ﷺ شَيْئاً؛ فَقَامَ الرَّجُلُ فَانْطَلَقَ النَّبِىُّ ﷺ رَجُلاً فَدَعَاهُ فَتَلاَ عَلَيْهِ هذه الآيَةَ: وَأَقِمِ الصَّلاَةَ طَرَفَىِ النَّهَارِ وَزُلَفاً مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذٰلِكَ ذِكْرَى لِلذَّاكِرِينَ. فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللهِ هٰذَا لَهُ خَاصَّةً؟ قَالَ بَلْ لِلنَّاسِ كَافَّةً].

أخرجه الخمسة إلا النسائى.

4. (662)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam gelerek: "Ey Allah'ın Resulü! Ben şehrin öbür tarafında bir kadına elledim, cima yapmaksızın onunla nefsimi tatmin ettim. Ve işte ben buradayım, istediğin cezayı ver" dedi.

Hz. Ömer atılarak: "Allah seni örtmüş, keşke sen de kendini örtüp açıklamasaydın" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hiçbir cevap vermedi. Adam kalkıp gitti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* peşine bir adam göndererek onu çağırtıp şu âyeti okudu: **"Gündüzün iki ucunda ve gecenin gündüze yakın zamanlarında namaz kıl. Doğrusu iyilikler kötülükleri giderir... Bu, öğüt kabûl edenlere bir öğüttür"** (Hûd, 114). Bunun üzerine bir adam: *"Ey Allah'ın Resulü bu hüküm sadece soru sahibi için mi (başkasına da şâmil mi)?"* diye sordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Herkes için"* cevabını verdi [Buharî, Mevâkitu's-Salât 4, Tefsir, Hûd 6; Müslim, Tevbe 39, (2763); Tirmizî, Tefsir, Hûd, (3111); Ebû Dâvud, Hudud 32, (4468).]

AÇIKLAMA:

Pekçok tarikden rivayet edilen bu hadisenin kahramanı hususunda rivayetler farklı isimler zikrederler. Bizim için, ortadaki vak'a ve buna terettüp eden hüküm mühimdir. Görüldüğü üzere ayet-i kerime iyiliklerin kötülüklere keffâret olacağını açıkca ifade etmekte, âyetin iniş sebebi olan vak'a da âyetin mânasına müşahhas bir misâl vermektedir. Ayette zikredilen ve kötülükleri örteceği belirtilen iyilikler (hasenât) nelerdir? Bu hususta ulemâ farklı görüşler ileri sürmüştür: Beş vakit namaz, Subhânallahi velhamdü lillâhi velâ ilâhe illâ'llahu v'allahu ekber diyerek zikretmek, işlenen her hayır vs.

Hadis'te işlenen suçların itiraf edilmemesi, gizli kaldıkça, fâili tarafından açığa vurulmaması gerektiği de ifâde edilmektedir.

Gündüzün iki tarafındaki namazlar sabah, öğle, ikindi; gecenin saatlerindeki namazlar da, akşam ve yatsı namazlarıdır.

YUSUF (ALEYHİSSELAM) SURESİ

663 ١ – عن عروة بن الزبير رحمه الله. [أَنَّهُ سَأَلَ عَائِشَةَ رَضِىَ اللهُ عَنها عَنْ قولِه تعالى: حَتَّى إِذَا اسْتَيْأَسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِّبُوا؛ أَمْ كُذِبُوا؟ قَالَتْ: كَذَّبَهُمْ قَومُهُمْ. فَقَالَ وَاللهِ لَقَدْ اسْتَيْقَنُوا أَنَّ قَوْمَهُمْ كَذَّبُوهُمْ وَمَا هُوَ بِالظَّنِّ. فَقَالَتْ: يَا عُرَيَّةُ أَجَلْ! لَقَدْ اسْتَيْقَنُوا بِذلِكَ. فقالَ: لَعَلَّهَا قَدْ كُذِبُوا. فقالتْ: مَعَاذَ اللهِ؛ لَمْ تَكُنِ الرُّسُلُ تَظُنُّ ذلِكَ بِرَبِّهَا. فَقَالَ: مَا هذِهِ الآيَةُ؟ قَالَتْ: هُمْ أَتْبَاعُ الرُّسُلِ الَّذِينَ آمَنُوا بِهِمْ وَصَدَّقُوهُمْ وَطَالَ عَلَيْهِمُ الْبَلاَءُ وَاسْتَأْخَرَ عَنْهُمُ النَّصْرُ؛ حَتَّى إِذَا اسْتَيْأَسَ الرُّسُلُ مِمَّنْ كَذَّبَهُمْ مِنْ قَوْمِهِمْ وَظَنُّوا أَنَّ أَتْبَاعَهُمْ كَذَّبُوهُمْ جَاءَهُمْ نَصْرُ اللهِ تَعَالَى عِنْدَ ذلِكَ].

أخرجه البخارى.

1. (663)- *Urve tu'bnu Zübeyr* (rahimehullah) anlatıyor: "Ben, diyor, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye şu ayetten sordum: **"Öyle ki, peygamberler ümidsizliğe düşüp, yalanlandıklarını sandıkları bir sırada onlara yardımımız gelmiştir"** (Yusuf, 110).

– Bu ayette geçen bir kelime **küzzibû** şeklinde şeddeli mi okunmalı, küzibû şeklinde şeddesiz mi okumalı? dedim. Bana: "Onları kavimleri yalanladı" diye cevap verdi.

Urve der ki: "Öyle ise, yemin olsun, onlar kesinlikle bildiler ki, kavimleri kendilerini tekzib etmiştir, (böyle okununca) "tekzib edildikleri zannına düştüler" diye bir mâna verme ihtimali kalmaz" dedim. Hz. Aişe: "Ey Urvecik, öyledir. Peygamberler bu hususta kesin kanaate vardılar!" dedi. Ben tekrar: "Ama âyet belki de "küzibû" diye okunmalı" dedim. Cevaben: "Allah korusun, peygamberler, Rableri hakkında böyle bir zanna düşmezler"dedi.

Ben tekrar: *"Bu âyet nedir? (kimlerden bahsediyor?)"* diye sordum.

Cevaben: *"Onlar peygamberlerin kendilerine tâbi olan adamlarıdır, bu kimseler Rablerine inanmış, peygamberlerini de tasdik etmişlerdir. Ancak mâruz kaldıları belâ uzamış, Allah'tan onlara gelecek yardım da gecikmiştir. O kadar ki, kavimlerinden kendilerini tekzib edenler sebebiyle peygamberler ümidlerini kestikleri ve artık etbâlarının kendilerini tekzib ettiği zannına düştükleri bir anda Allah'ın yardımı onlara ulaşmıştır. (İşte âyet-i kerimede bu durumdaki peygamberler ve onların etbaları kastedilmektedir.)"* [Buhârî, Enbiya 19, Tefsir, Bakara 38, Yusuf 6.]

664 ٢– وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما. في قوله تعالى: [وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللهِ إِلاَّ وَهُم مُشْرِكُونَ. قال: يَسْأَلُهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ، وَمَنْ خَلَقَ السَّموات وَالأَرْضَ؟ فَيَقُولُونَ اللهُ! فذلك إِيمَانُهُمْ، وَهُمْ يَعْبُدُونَ غَيْرَهُ فَذلِكَ شِرْكُهُمْ]. أخرجه رزين.

قلت: وأخرجه البخارى تعليقاً في آخر صحيحه، والله أعلم.

2. (664)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) şu âyet hakkında: **"Onların çoğu, ortak koşmadan Allah'a inanmazlar"** (Yusuf, 106) şu açıklamayı yapmıştır: "Yâni, "Onlara kendilerini kim yarattı, semâvat ve arzı kim yarattı diye sorarsınız, "Allah" diye cevap verirler, işte bu onların imanıdır. İbâdet etmeye gelince Allah'tan başkasına taparlar, bu da onların ortak koşmaları, şirkleridir." [Rezin'in ilavesidir. (Taberi 13, 51).]

RA'D SURESİ

665 ١– عن أبي هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: في قوله تعالى: وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلَى بَعْضٍ فِي الأُكُلِ. قال: الدَّقَلُ وَالْفَارِسِىُّ وَالْحُلْوُ وَالْحَامِضُ]. أخرجه الترمذى.

1. (665)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah

(aleyhissalâtu vesselâm), Cenâb-ı Hakk'ın: **"Arzda birbirine komşu kıt'alar vardır, üzüm bağları, ekinler, çatallı ve çatalsız hurmalıklar vardır ki hepsi bir su ile sulanıyor. (Böyle iken) biz onlardan bazısını yemişlerinde (ve tadlarında), bazısından üstün kılıyoruz. İşte bunlarda da aklını kullanacak zümreler için elbette âyetler vardır"** (Ra'd, 4). Kelâm-ı İlâhîsinde geçen "üstünlük"ü şöyle açıkladılar: "Bu onların, kalitesiz, fârisî çeşitten tatlı ve ekşi oluşlarıdır." [Tirmizî, Tefsir, Ra'd, (3117).]

AÇIKLAMA:

Ayet-i kerime yeryüzündeki bütün meyvelerin aynı su ve topraktan beslendikleri halde aralarında farklılıklar meydana gelmesinde Allah'ın varlığını idrâke götüren bir delil olduğunu beyan ederek bu hususta düşünmeye, araştırmaya teşvik ediyor. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, farklılıklar hususunda araştırıcı ipucu veriyor:

1- Kaliteli-kalitesiz oluş: Bu aynı cinste ve hattâ aynı ağacın meyvelerinde olabilen bir durumdur.

2- Cins yönüyle farklılık: Hadiste fârisî denen bir hurma çeşidi zikredilmek suretiyle bu hususa parmak basılıyor. Meselâ elmadan misâl versek Niğde elması, Amasya elması gibi.

3- Tad yönüyle farklılık: Ekşi, tatlı, mayhoş, buruk, kokulu vs.

Cenâb-ı Hakk hazretleri, irâdesiyle kudretiyle su-toprak-güneş tezgâhından bu çeşitlilikeri çıkarıyor.

İBRAHİM (ALEYHİSSELAM) SURESİ

666 ١ – عن أبى أمامة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ في قوله تعالى: وَيُسْقَىٰ مِنْ مَاءٍ صَدِيدٍ يَتَجَرَّعُهُ. قال يُقَرَّبُ إلى فيه فَيَكْرَهُهُ فإذَا أُدْنِىَ مِنْهُ شَوَى وَجْهَهُ وَوَقَعَتْ فَرْوَةُ رَأْسِهِ فإذا شَرِبَهُ قَطَّعَ أمْعَاءَهُ حَتَّى يَخْرُجَ مِنْ دُبُرِهِ. قال اللهُ تعالى: فَقَطَّعَ أمْعَاءَهُمْ؛ وَقَالَ: وَإنْ يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِى الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرَابُ وَسَاءَتْ مُرْتَفَقاً]. أخرجه الترمذى.

1. (666)- *Ebu Umâme* (radıyallahu anh) anlatıyor: **"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Ardında cehennem vardır, orada kendisine irinli su içirilecektir"** (İbrahim 14, 16) âyeti hakkında şu açık-

lamayı yaptı: "İrin ağzına yaklaştırılır, ondan ikrah eder, iğrenir. Biraz daha yaklaştırılınca suratı yanar ve başının derisi dökülür. İrini içince kıçından çıkıncaya kadar, (geçtiği yerleri ve bu meyanda) bağırsaklarını param parça eder."

Resûlullah bu açıklama üzerine şu âyetleri okudu: **"...Ateşte ebedî kalan ve bağırsaklarını parça parça edecek kaynar su içirilen kimseler..."** (Muhammed, 15).

"...Onlar yardım istediklerinde erimiş mâden gibi, yüzleri kavuran bir su kendilerine sunulur" (Kehf, 29). [Tirmizî, Cehennem, 4, (2586).]

667 ٢ – وعن أنس بن مالك رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ في قوله تعالى: أَلَمْ تَرَ كَيفَ ضَرَبَ اللهُ مَثَلاً كَلمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ. قَـــالَ: هِىَ النَّخْلَةُ. وَقَـــالَ: في الشَّجَرَةِ الخَبِيثَةِ هِىَ الْحَنْظَلُ]. أخرجه الترمذى.

2. (667)- Enes İbnu Mâlik (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Allah'ın hoş bir sözü; kökü sağlam, dalları göğe doğru olan -Rabbinin izniyle her zaman meyve veren- hoş bir ağaca benzeterek nasıl misal verdiğini görmüyor musun?"** (İbrahim, 24-25) âyetinde zikredilen ağaç hakkında: **"O hurma ağacıdır"** buyurdu. Ve müteakip ayette ifade edilen kötü ağacı da hanzale'ye (zakkum, Ebu Cehil karpuzu da denir, mercimek ağacıdır) benzetti. Âyet şöyle: **"Çirkin bir söz de yerden koparılmış, hiç bir sebatı olmayan kötü bir ağaza benzer"** (İbrahim, 26). [Tirmizî, Tefsir, İbrahim, (3118).]

AÇIKLAMA:

Ayette geçen güzel kelime (kelime-i tayyibe) âlimlerce kelime-i şehâdet, kelime-i tevhid, iman... olarak te'vil edilmiştir. Kötü kelime de, (kelime-i habise) "Allah'ı tanımamaktır" denmiştir. Hayra delâlet eden, hayra götüren her sözün kelime-i tayyibe'nin; küfür, isyân, gıybet mâlayâniyat gibi hayır yönü olmayan her sözün de *kelime-i habise*'nin müfredâtına girdiği söylenebilir.

Güzel kelime ile alâkalı olarak yapılan bir yoruma göre, "Burada benzetmenin yapıldığı şey imandır. Yani iman güzel bir ağaçtır. Onun sâbit olan aslı, kökü ondaki ihlâs, gökdeki dalı ise Allah korkusudur. Bu kelime kimin kalbinde tam bir surette ve gerçek haliyle yerleşir, kalb onunla vasıflanır, bu suretle en güzel boya olan Allah'ın boyasıyla bo-

yanırsa artık o, Allah'ını tanır, dili buna şehâdet eder, uzuvları da bunu tasdik eder. Bu hakikat ve bunun levâzımı, sahibini mâsivâdan (yani Allah'ın rızasına uymayan şeylerden) uzaklaştırır. Onun vicdanı ile lisanını birleştirir. Artık o, bütün uzuvlarıyla Allah'ın yolunda inkıyad ile çalışır... Bir ağacın damarları, gövdesi, dalları meyvesi vardır. İman ve İslâm da böyledir. Onun damarları ilim, mârifet, yakindir. Gövdesi ihlâsdır, dalları iyi amellerdir, meyvesi güzel amellerin gerektirdiği makbûl ve memduh eserler, öğülmüş sıfatlar, temiz huylardır... Bir ağaç diri kalmak için sulanmak, bakılmak ister. Bunlar ihmâl edilirse kurur. Kalbteki iman ağacı da böyledir. Eğer sahibi faydalı ilim, sâlih amel ile, tezekkür ve tefekkür ile her zaman bakıp gözetmezse o da kurumak tehlikesine mâruz kalır. Nitekim bir hadiste: *"Elbise nasıl yıpranır, eskirse, kalbteki iman da öylece yıpranıp eskir. O halde imanınızı daima tazeleyin"* buyurulur. Bu hadisten de anlaşılacağı üzere, Allah'ın emirlerini vakti vaktinde yaparak, sâlih amellerde, bol zikirde bulunarak imanı beslemek, tâze tutmak gerekir."

Kötü ağaca gelince, bu Allah'ı tanımamaktır. Bu her çeşit âfetin kaynağı, tehlikelerin ünvanı, bedbahtlığın başıdır. Âyet-i kerimede bu kötü ağaç (şecere-i habise) şu üç vasıfla tavsif edilmiştir:

1- Habis, yani pis ve kötü olması: Bu hâl, ağacın kokusu, tadı, manzarası, zararı itibariyle husûle gelebilir.

2- Gövdesinin kopuk olması: Bu, iyi ağacın vasfı olan kökü sâbit'in mukabilidir. Toprağın üstünde koparılıvermiş demek ne kökü, ne de kökü tutan damarları yoktur demektir. Allah'a eş tutmak da böyledir. Çünkü o da asılsızdır, hüccetsizdir, sebatsızdır, kuvvetsizdir.

3- Hiç bir sebatı yoktur: Bu vasıf ikinci vasfı tamamlar. Mânası, onun istikrara, tutunmaya iktidarı yoktur, demektir.

Kelime-i habise grubuna gren küfür, yalan, gıybet, nemime, dedikodu, iftira vs.'den hiçbirinin bir dayanağı, bir delili, hiçbir sâlim vicdanda bir te'yid ve takdiri yoktur.

668 ٣ — وعن البراء بن عازب رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أن رسولَ الله ﷺ قال: الْمُسْلِمُ إذَا سُئِلَ في الْقَبْرِ يَشْهَدُ أنْ لاَ إلَهَ إلاَّ اللّٰهُ وَأنَّ مُحَمَّداً رسولُ اللّٰهِ. فَذَلِكَ قولُه تعالى: يُثَبِّتُ اللّٰهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ الآيةِ]. أخرجه الخمسة.

3. (668)- *el-Berâ İbnu'l-Âzib* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resû-

lullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Müslüman, kabirde suâle mâruz kalınca: "Allah'tan başka ilah bulunmadığı ve Muhammed'in O'nun kulu olduğuna şehâdet eder." Bunun delili şu âyettir: **"Allah inananları dünya hayatında ve âhirette sağlam bir söz üzerine tutar; zâlimleri de saptırır..."** (İbrâhim, 27). [Buhârî, Cenâiz 87, Tefsir, İbrahim 2; Müslim, Sıfatu'l-Cenne, 13, (2871); Tirmizî, Tefsir, İbrahim (3119); Ebû Dâvud, Sünne 27, (4750); Nesâî, Cenâiz 114, (4, 101); İbnu Mâce, Zühd 32, (4269).]

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hadislerinde kabirdeki hayatla ilgili bazı açıklamalar gelmiştir. Buna göre ölen bir kimse, kabirde ilk iş olarak çok ciddi bir hesaba çekilecek ve bu hesap amelden çok imanla ilgili olacak. Bir Buhârî hadisi şöyle: *"Kul kabrine konduğu ve onu getirenler geri döndüğü zaman, daha teşyicilerin ayak sesleri kaybolmadan kendisine iki melek gelip onu oturturlar. Ve derhal: Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm) denen zât hakkında ne demekte idin?" diye sorarlar. Eğer mü'min biri ise: "Şehâdet ederim ki o Allah'ın kulu ve Resûlüdür" diye cevap verir. Kâfir ve münâfık kimseler ise aynı soruya: "Bilmiyorum, herkesin söylediğini söylüyordum" der."* Resûlullah kabirdeki bu ilk sorgulamaya cevap veremeyenlerin mâruz kalacakları azabın şiddetini tasvir ettiği zaman, dinleyenler bağıra bağıra ağlarlar.

İşte Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mü'minlerin bu korkunç hesapta Cenâb-ı Hakk'ın yardımına mazhar olacağını müjdeliyor ve bu müjdeli haberi, bir âyetle delillendirip te'kid ve te'yid ediyor.

669 ٤ — وعن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا. في قوله تعالى: [أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ كُفْرًا وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ. قَالَ: هُمْ وَاللّٰهِ كُفَّارُ قُرَيْشٍ، وَمُحَمَّدٌ نِعْمَةُ اللّٰهِ وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ. قَالَ النَّارَ يَوْمَ بَدْرٍ]. أخرجه البخارى.

4. (669)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ), **"Allah'ın verdiği nimetleri nankörlükle karşılayanları ve milletlerini helâk yurduna, yaslanacakları cehenneme götürenleri görmüyor musun?"** (İbrahim, 27-28) âyetini açıklama sadedinde: "Onlar vallahi Kureyş kâfirleridir. Nankörlükle karşılanan nimet de Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dir. "Helâk yurduna... götürdüler"in mânası, "Bedir günü ateşe... götürdüler" demektir. [Buharî, Megâzî 7, Tefsir, İbrahim 3.]

670 ٥– وعن عائشة رضى الله عنها. قالت: [سألتُ رسولَ الله ﷺ: عن قوله تعالى: يَوْمَ تُبَدَّلُ الأرْضُ غَيْرَ الأرْضِ والسَّمواتُ. قُلتُ يَا رسُولَ الله: أين يكُونُ النَّاسُ يومئذٍ؟ قَالَ عَلَى الصِّرَاطِ]. أخرجه مسلم والترمذى.

5. (670)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e şu ayetten sordum: **"Yerin başka bir yerle, göklerin de başka göklerle değiştirildiği, her şeye üstün gelen tek Allah'ın huzuruna çıktıkları günde sakın, Allah'ın peygamberlerine verdiği sözden cayacağını sanma..."** (İbrahim, 47-48). Ve dedim ki: "Ey Allah'ın Resulü,o gün insanlar nerede olacaklar?"

"– Sırat üzerinde" cevâbını verdi. [Müslim, Münâfikun 29, (2791); Tirmizî, Tefsir, İbrahim,(3120).]

AÇIKLAMA:

Kur'an-ı Kerim sadece ibadet hayatımızı, içtimâî hayatımızı, beşerî münasebetlerimizi tanzim eden bir kitap değildir. Rabbimiz hazretleri insanın en mühim zaaflarından olan *istikbâl endişesi* ve *yarın merakı* gibi ihtiyaçlarını da ihmâl etmemiştir. Kur'an-ı Kerim bu sebeple, pekçok teferruata inerek âhiret âlemini tanıtır.

Yukarıda, kısmen açıklığa kavuşturulan âyet, âhiretle ilgili bir safhayı, merak edeceğimiz bir hususu aydınlatmaktadır: Âhiret âlemi tekrar bu dünya üzerinde mi kurulacak? "Evet!"se, dar olmayacak mı? "Hayır!"sa, bu dünya ne olacak? Ya semâvat? vs.

Ayet-i kerime, arz ve semâvâtın değişeceğini, yerine başka bir arz ve başka bir semânın geleceğini ifâde ediyor. Bu meseleyi aydınlatan bir kısım hadiselerde, *"Üzerinde hiç haram ve haksız kan dökülmemiş, hiçbir günah işlenmemiş, hata yapılmamış, gümüş gibi beyaz, yeni bir arzın yaratılacağı"* ifade edilmiştir.

Müslim'den gelen bir rivayette ise arzın çöreğe dönüşeceği ifâde edilmiştir: *"Kıyamet gününde yer bir çörek olacak.Onu Cebbâr (celle şanuhu) kendi kudret eliyle, sizden birinizin seferde çöreğini elden ele çevirdiği gibi cennetliklere ikrâm olmak üzere çevirecektir."*

Bu farklı rivayetleri, başka hadis ve karinelerin yardımıyla telif eden bâzı alimler, yerin mâruz kalacağı iki ayrı tebdilden söz etmişlerdir. Bu kavillerden birine göre:

"Arz birinci tebeddülünde gümüş gibi beyaz, üzerinde haram kan dökülmeyen düz bir hâl alacak ve bu sırat'tan önce olacak.

İkinci tebeddülü sırat'tan sonradır ve arzın çörek halini almasıdır. İşte bu sırada mahlûkat sırat üzerindedir. Arz bu ikinci durumda, cennete girmeleri ânında sâdece mü'minlere hastır."

Şunu da belirtmede fayda var: Gayba ait, uhrevî hakikatlere ait ihbârat-ı diniyeyi kabûl etmek esastır. Ancak mâhiyetin, kelimelerin ifade ettiği dünyevî şekilde olacağında ısrâr etmek gerekmez. Tercümanu'l-Kur'an olan İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ), ahirette, dünyadaki şeylerin sâdece isimlerinin var olduğunu, mâhiyetlerinin ise tamamen başka olacağını söyler.

HİCR SURESİ

671 ١ – عن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما. قال: [كَانَتِ امْرَأَةٌ تُصَلِّي خَلْفَ رسول اللّه ﷺ حَسْنَاءً مِنْ أَحْسَنِ النَّاسِ. فَكَانَ بَعْضُ الْقَوْمِ يَتَقَدَّمُ حَتَّى يَكُونَ فِي الصَّفِّ الأَوَّلِ لِئَلاَّ يَرَاهَا، وَيَتَأَخَّرُ بَعْضُهُمْ حَتَّى يَكُونَ فِي الصَّفِّ الأَخِيرِ حَتَّى يَرَاهَا. فَإِذَا رَكَعَ مِنْ تَحْتِ إِبْطِهِ. فَأَنْزَلَ اللّهُ: وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ].

أخرجه الترمذى والنسائى.

1. (671)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın arkasında çok güzel bir kadın namaz kılıyordu. Cemaatten bazıları onu görmemek için ön safa kaçıyor, (münafık ve câhil takımından) bazıları da en arka safa geliyor, rükûya vardığı zaman koltuğunun altında ona bakıyordu. Bu durum üzerine Cenab-ı Hakk şu âyeti indirdi: **"Andolsun, sizden öne geçenleri de biz biliriz, geri kalanları da biz biliriz"** (Hicr, 24). [Nesâî, İmamet (2, 118); Tirmizî, Tefsir, Hicr, (3122).]

AÇIKLAMA:

Ayette zikredilen *"öne geçenler"* ve *"geri kalanlar"*dan maksat nedir? Selef bu konuda farklı fikirler ileri sürmüştür. Şöyle ki: Bazıları "Önceden gelip helâk olan ümmetleri ve halen yaşayanları ve henüz yaratılmamış olmakla birlikte yaratılacak olanları", bazıları; "Önceden helâk olanları-helak olmayan sağları" bazıları; "Önce yaratılanları- sonra yaratılanları", bazıları; "Önceki ümmetleri Muhammed ümmetini";

bazıları; "Sizden hayırda önde gidenleri-hayırda geri kalanları... biliriz" demektir" demişlerdir.

Yukarıdaki hadisin sıhhatinin sâbit olması hâlinde: "Sizden ön safta yer almaya çalışanlarla, kadın görmek için arka safta kalanları biliriz" manasının mevcut olduğunu söyleyen âlimler mevcuttur.

Ancak, belirtmemiz gerekir ki hadisin sıhhati, bazı râvileri sebebiyle güven vermemekte, âlimler zaafına hükmetmektedirler.

Âyette yukarıda kaydedilen mânaların hepsinin kastedildiğini kabul etmek en muvafık yoldur. Günümüzde bile, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ön saf için vâdettiği sevabı elde etmek için erken davrananlarla birlikte -meselâ cuma günü- imam selâm verir vermez, işinin başına dönmek üzere caminin en gerilerinde oturup, sun'î darlıklara bile sebep olan musalliler var. Elbette Cenab-ı Hakk bunları bilmekte ve ön saflara teşvik için böyle bir ifadeye yer vererek önle arkanın nazarındaki farkını mü'minlere duyurmaktadır.

672 ٢– وعن أبى سعيد رَضِىَ اللهُ عَنْهُ. [أنَّ رسول الله ﷺ قال: أَتَّقُوا فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِ فَإِنَّهُ يَنْظُرُ بِنُورِ اللهِ تعَالى. ثُمَّ قَرَأَ: إنَّ في ذَلِكَ لآياتٍ لِلْمُتَوَسِّمِينَ]. أخرجه الترمذى.

2. (672)- Ebu Saîd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Mü'minin ferasetinden kaçının, çünkü o Allahu Teâla'nın nuruyla bakar"** buyurup sonra şu âyeti okudular: **"Elbette bunda fikr u firâseti olanlar için ibretler vardır"** (Hicr, 75). [Tirmizî, Tefsir, Hicr, (3125).]

AÇIKLAMA:

Dilimizde daha çok feraset olarak kullanılan kelimenin aslı firâset'dir. Firaset, Kâmus'un açıklamasına göre, "rey, zan ve idrâkde dikkat-ı nazar ederek musib olmaya" denir. Yani bir meseleyi doğru olarak değerlendirebilme kaabiliyeti, hükümde isabet etmek. Bu, iki şekilde cereyan etmektedir:

1- Hadisin zahirinde ifade edildiği üzere Allah tarafından veli kullarının kalbine konan nurla onların, bir nevi kerâmet olarak, insanların ahvâlini doğru olarak sezmeleri, bilmeleridir. Bu ilâhî bir vergi, bir ilhâm olduğu için zahirî sebebi gösterilemez. Bazı hadislerde bu çeşit insanlara "muhaddis" denmiş ve bu ümmetten "muhaddis"lerin çıkacağı belirtilmiştir. Bunun en güzel örneği Hz. Ömer'dir.

2- Delile, tecrübeye, mukteseb ilme dayanarak, gözle görülen renk, şekil, fiil, söz, mizaç ve ahlâkî durumu değerlendirip insanların iç halini keşfetmek: Bu ikinci feraset, kâmil mü'mine has denemez. Bu bir san'attır, belki ilim dalıdır. Bu dalda te'lifat yapılmıştır. Hadiste kastedilen birinci kısma giren ferasettir.

Âlimler, hadiste geçen, *"Allah'ın nuruyla bakar" sözünü, "Allah'ın nuruyla aydınlanmış kalb gözüyle bakar"* şeklinde açıklamışlardır.

Şunu da belirtelim ki, hadiste geçen, "mü'min"i bâzı âlimlerimiz, "kâmil mânada mü'min" diye kayıtlamışlardır. Böyle olunca sıradan bir mü'min de değil, kâmil mânadaki bir mü'minde lütf-i ilâhî ile inkişâf edecek bazı duygu ve sezgiler, muhâtabından zuhur eden söz ve fiilleri daha isabetle değerlendirme imkânı verecek, onun aldanmasını önleyecektir. Bir hadiste, **"Mü'minin karâbetinden..."** yani **"yakınlığından çekinin"** denmektedir ki, "feraseti veya sözündeki doğruluk ve isabetle ilme yakîn olan zann'ından" demektir.

Feraset, "İnsanların içindekine muttali olmaktır", "yakîn'in keşif yoluyla kavranmasıdır", "gayb'ın görülmesidir", "kalpte parıldayan bir nurdur ki mânalar onunla kavranır" şeklinde tariflere kavuşturulmuştur.

Râğıb da şöyle açıklamıştır: "Feraset, insanın dış görünüşüne, eşkaline, rengine, sözlerine dayanarak ahlâkı, faziletleri, reziletleri hakkında istidlâl etmek, hüküm vermektir."

İslâm âlimleri ferâset yoluyla insanların ahlâk ve ahvalinin isabetle keşfedilebileceğine dair Kur'an-ı Kerim'den delil getirirler. Bunlardan biri, bizzat Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından yukarıda kaydedilen âyettir. Bir diğeri de: **"... onları yüzlerinden tanırsın"** (Bakara, 273) meâlindeki ayettir.

Bazı âlimler, kişide ferâsetin inkişâf etmesini, mânevî havanın galebesine bağlamışlardır. Şehvet düşkünlüğü ve gafletle feraset elde edilemeyeceğini söylerler: "Kim gözünü haramlara karşı kapar, nefsini şehvanî şeylerden uzak tutar, batınını murâkebe ve tefekkürle mâmur kılar, helâl yemeye alışırsa ferâseti gelişir, görüşlerinde hata etmez."

Bazı ârifler de *firaset*'i şöyle açıklamışlardır: Ruhlar melekut âleminde dolaşır. Bu esnada gaybî mânaları seyrederler. Bilâhare hakkın esrârından bahsederken gözüyle görmüş bir kimsenin anlatış tarzıyla (kesin ifâdelerle) anlatırlar.

Ebû Osman el-Mağribî: "Ârif o kimsedir ki, envâru'l-ilm kendisini aydınlatır, o da bu aydınlık altında gaybî acâibe bakar" demiştir.

Kitaplarımızda büyük zatların ferâset yoluyla keşfettikleri durumlarla ilgili örnekler var. Misâl vermeyeceğiz.

Münâvî yukarıdaki hadisi açıklarken şöyle kaydeder: " Hikâye, görmediğini inkâr edene kâr etmez."

M. Fethullah Gülen ise, firaset hakkında şunları söylüyor:

FİRASET

Sezme, anlama ma'nalarına gelen firaset, idrâkin, iz'anlaşması ve basiretin daha da derinleşmesi demektir. Hakk nurunun tecillisine açık firâsetli gözler, gölgelere aldanmayan öyle ay yüzlüdürler ki, basiretlerinin nuruyla en karanlık zeminde dahi her şeyi apaçık görür, iltibasları aşar benzerliklere takılıp kalmaz.. cüz'iyyatın esiri olmaz.. kamışın içinde şekeri, suyun ruhunda oksijen ve hidrojeni birden müşâhede ve idrâk eder ve gönlü hep "fark" ikliminde dolaşır.

İnsan simasından kâinat çehresine kadar her nokta, her kelime, her satır " إِنَّ فِى ذَلِكَ لآيَاتٍ لِلْمُتَوَسِّمِينَ **"Elbette bunda basiret ve firaseti olanlar için ibretler vardır"** (Hicr, 15/75) gölgesinde seyahat edenlere çok manalı birer lafız, hatta birer kitaptır. إِتَّقُوا فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِ فَإِنَّهُ يَنْظُرُ بِنُورِ اللهِ - Mü'minin firasetinden korkun ve titreyin. Çünkü o Allah'ın nuruyla nazar eder" sırrıyla her tarafı görebilecek bir tarassut noktasına oturmuş bu yüksek kâmetler, eşyânın hakikatıyla temasa geçer, varlığın perde arkası çehresine muttali olur, her şeyin gerçek yüzünü ortaya koyarak hadiselerin yüzlerine nur saçar. Ve ömrünü karadelikler etrafında geçirenlere rağmen hep firdevsî yamaçlarda zevkten zevke koşar dururlar.

Gözleri firâsetle açılıp-kapanan bir ruhun nazarında, varlık, yaprak yaprak bir kitap, canlı-cansız bütün eşyâ binbir mana ile ışıldayan kelimeler, varlığın çehresi ve insanların simaları aldatmayan birer beyan olur. Gönül erlerinden, her gözün göremediği, o âyetlerin nurefşân cümlelerinden, her gözün göremediği, her kulağın işitemediği öyle şeyler duyar, öyle şeyler görürler ki, en muhteşem dimağlar dahi tasavvurundan aciz kalır. Her mü'minin derecesine göre, gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve hiçbir insanın tasavvur edemeyeceği sürprizleri, onlar her lahza burada duyar, sezer ve zevk ederler.[24]

673 ٣– وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [السَّبْعُ المَثَانِى : الطِّوَالُ]. أخرجه النسائى.

24– Kalbin Zümrüt Tepeleri 1/187-188.

3. (673)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: **"Andolsun ki sana Seb'u'l-Mesânî'yi ve Kur'ân-ı Azim'i verdik"** (Hicr, 87) âyetinde geçen es-Seb'u'l-Mesânî, uzun sûreler (tıvel)dir." [Nesaî, Salât 26, (2, 139).]

AÇIKLAMA:

es-Seb'u'l-Mesânî: es-Seb'u kelime olarak "yedi" demektir. Mesânî tekrar edilen demektir. Böyle olunca *"yedi tekrâr edilen"* demek olur.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Buhârî ve Müslim'de gelen hadislerinde Fatiha suresini es-Seb'u'l-Mesânî diye tarif etmiştir. Çünkü yedi âyettir ve her namazda ve her rekatte okunması tekrar edilir.

Ancak yukarıdaki rivayette olduğu üzere, es-Seb'u'l-Mesânî ile tıvel denen uzun surelerin kastedildiği de ifade edilmiştir.

es-Seb'u't-Tıvel; Bakara, Âl-i İmrân, Nisa, Mâide, En'âm, A'râf, Enfâl Tevbe sûreleridir.

Bazı alimler, Besmele ile fasledilmediği için Enfâl ile Tevbe'yi bir sure saymıştır. Enfâl tek başına alındığı takdirde, âyet sayısı yönüyle, tıvel grubuna giremez.

674 ٤– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ في قوله تعالى: [الَّذينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ. قَالَ: هُمْ أَهْلُ الْكِتَابِ: اليَهُودُ وَالنَّصَارىٰ جَزَّءُوهُ أَجْزَاءً، آمَنُوا بِبَعْضٍ وَكَفَرُوا بِبَعْضٍ] أخرجه البخارى.

4. (674)- Yine *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ), **"Kur'ân'ı parçalayanlara da..."** (Hicr, 91) ayetini açıklamak üzere: *"Onlar Ehl-i Kitap'tır, yani Yahudi ve Hıristiyanlar. Bunlar onu parçalara bölerek bazı kısımlarına inandılar, bazı kısımlarına inanmadılar"* buyurmuştur. [Buhârî, Tefsir, Hicr 4, Menâkibu'l-Ensar 52.]

AÇIKLAMA:

Ayeti Kerime'de dikkat çekilen "parçalayanlar"dan maksad, Kur'an-ı Kerim'le alay etmek için bazılarının, "şu sûre benim", diğer bâzılarının "bu sûre benim" demeleridir.

Mücâhid, Kur'an'ı "okumak" manasında anlayarak Ehl-i Kitab'ın kendi okudukları kitaplarını kısımlara bölüp, bazı kısımları kabul ederken diğer bazılarını reddettiklerini söylemiştir.

Ayrıca âyetten, müşriklerin Kur'ân'a "sihir", "şiir", "eskilerin efsânesi", "yalan sözler" nevinden attıkları iftiraların kastedildiği belirtilmiştir.

675 ٥ – وعن أنس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ في قوله تعالى: [لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ. قَالَ عَنْ قَوْلِ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ]. أخرجه الترمذى، وأخرجه البخارى ترجمة.

5. (675)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh), **"Rablerine andolsun ki hepsini yaptıklarından sorumlu tutacağız"** (Hicr, 92-93) âyeti ile ilgili olarak: *"Onlar 'Lailahe illallah' demekten sorumlu olacaklar" demiştir.* [Tirmizî, Tefsir, Hicr, (3126); Buharî, hadisi bab başlığı olarak kaydetmiştir.]

AÇIKLAMA:

Âlimlerimizden bir kısmı: "Ayette geçen "hepsi"nden murad, mü'min ve kâfir bütün insanlardır" demiştir. *Hz. Enes*'ten yapılmış olan yukarıdaki âyetle ilgili açıklamaya göre, kâfirler de bu kelimeyi sarfetmekten sorumlu olmaktadırlar.

Öte yandan, bazı müfessirler, âyetin öncesini nazarı dikkate alarak: "Yaptıklarından, Kur'ân-ı Kerim'le istihza etmelerinden, onu kısımlara ayırıp şu sûre senin, şu sûre benim gibi istihzâî söz ve davranışlarından hesaba çekilecekler" diye anlamışlardır.

NAHL SÛRESİ

676 ١ – عن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا. في قوله تعالى: [مَنْ كَفَرَ بِاللّٰهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلاَّ مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالإِيمَانِ. إلى قوله تعالى: وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ؛ واستثنى من ذلك. ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا وَصَبَرُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ. هُوَ عَبْدُاللّٰهِ بْنُ أَبِى سَرْحٍ. كَانَ يَكْتُبُ الْوَحْىَ لِرَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَأَزَلَّهُ الشَّيْطَانُ فَلَحِقَ بِالْكُفَّارِ. فَأَمَرَ بِهِ أَنْ يُقْتَلَ يَوْمَ الْفَتْحِ فَاسْتَجَارَ لَهُ عُثْمَانُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ فَأَجَارَهُ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ]. أخرجه النسائى.

1. (676)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ), **"Gönlü imanla dolu olduğu halde, zor altında olan kimse müstesna, inandıktan sonra Allah'ı inkâr edip, gönlünü kâfirliğe açanlara Allah katından bir gazab vardır, büyük azab da onlar içindir"** (Nahl, 106) âyetindeki umumî hükümden şöyle bir istisna yaptı: **"Rabbin, türlü eziyete uğratıldıktan sonra hicret eden, Allah uğrunda savaşan ve sabreden kimselerden yanadır. Rabbin şüphesiz bundan sonra da bağışlar ve merhamet eder."** (Nahl, 110).

Burada kastedilen Abdullah İbnu Ebi Sarh'tır. Bu zat, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vahiy kâtibi idi. Şeytan onu şaşırttı. Kâfirlere katılmasına sebep oldu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* **Fetih günü,** onun öldürülmesini emretti. Araya Hz. Osman girerek affını diledi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da onu affetti." [Nesâî, Tahrimu'd-Dem 15, (7, 107).]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki âyette geçen: *"İnandıktan sonra Allah'ı inkâr edip gönlünü kâfirliğe açanlara Allah katında büyük azab vardır"* ibaresiyle Abdullah İbnu Ebî Sarh'ın kastedildiği belirtildi.

Bu zat kimdir, hâdisesi nedir?

Bu zâtın adı tam olarak şöyledir: Abdullah İbnu Sa'd İbni Ebî Sarh İbni'l-Hâris'dir. Künyesi Ebû Yahya'dır. Hz. Osman Zinnureyn (radıyallahu anh)'in süt kardeşidir. Annesi Mehâbe Bintu Cabir'dir. Sadece İbnu Hibbân, babasının münâfıklardan olduğunu söylemiştir. Fetihten önce Müslüman olmuş, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e hicret etmiştir.

Abdullah İbnu Sa'd İbni Ebî Sarh, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vahiy kâtiplerinden biri idi. Vahiyler nâzil oldukça, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona imlâ ettirirdi. Ne var ki bir ara şeytanın iğvâsına kapılarak irtidad etti ve Mekke'ye giderek kâfirlere karıştı. Kureyşlilere: *"Ben Muhammed'in yazdırdıklarına istediğim gibi tasarrufta bulundum. O bana, "Azizun hakîm"* diye yazdırırdı, ben *"Alîmun hakîm"* derdim. O da: "Evet, hepsi doğru!" derdi" diye onları memnun edecek yalanlar söylerdi. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e bu sözleri ulaşıyordu.

Mekke'nin fethi sırasında, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke halkını toptan affetmiş, -bir rivayette- ikisi kadın, dördü erkek olmak üzere altı kişiyi aftan istisna ederek, "Kâbe'nin örtüsü altında bile olsa" nerede görülürse öldürülmelerini emretmişti. *Abdullah İbnu Ebi Sarh* da bunlar arasına idi. Abdullah öldürüleceğini duyunca süt kardeşi olan *Hz. Osman* (radıyallahu anh)'ın yanına sığındı. *Hz. Osman* onu bir müddet sakladı. Ortalık sakinleşince beraberine alarak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın huzuruna af taleb etmek için getirdi. Üç sefer biat taleb etti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* her seferinde sükût buyurup müsbet cevap vermedi. *Hz. Osman* ısrar edince üçüncüden sonra biatı kabul etti.

Onlar ayrılıp gidince Ashab'a yönelen aleyhissalâtu vesselâm: *"İçinizde aklı başında biri yok muydu ki, ben biat için elimi vermeyince öldürüvermedi...!"* dedi. Ensar'dan bir zat: "Keşke bize bir imada bulunuverseydiniz, hemen öldürürdük!" deyince: *"Peygambere hâin gözlü olmak (yani içiyle dışının farklı olması, diliyle sükût edip, gözüyle işaret etmesi) yakışmaz"* cevabını verdi.

O gün ikinci sefer Müslüman olan Abdullah İbnu Ebî Sarh ölünceye kadar İslâm'a samimiyetle bağlı kalmış, birçok hizmetlerde bulunmuştur. İbnu'l-Esîr: "Hoş olmayan tek bir davranış kendisinden sâdır olmamıştır" der.

Kureyş'in, aklıyla tanınmışlarından biridir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan sonra halifeler, İslâmî hizmetlerde ondan istifâde etmişlerdir:

Hz. Osman onu 25 yılında Mısır'a vali tayin etmiştir. Cenâb-ı Hakk İfrikiyye'nin fethini onun elleriyle müyesser kılmıştır. Bu fetih, büyük ve kârlı bir fetihti. Öyle ki askerlerden her birine ganimetten yaya ise bin miskal, atlı ise üç bin miskal pay düşmüştür. Bu sefere Abdullah İbnu Ömer, Abdullah İbnu Zübeyr, Abdullah İbnu Amr İbni'l As gibi Ashab'ın Abâdile denen uluları da er olarak katılmıştır.

Abdullah İbnu Ebî Sarh'ın iki meşhur gazası daha vardır; biri Nube (Sudan) cihetine 31 yılında yaptığı Esâvid (siyahîler) seferidir. Hükmü asırlarca devam edecek bir sulh anlaşması yapmıştır.

Üçüncü seferi, Bizans'a karşı bizzat Konstantin'le yaptığı Savvârî deniz savaşıdır. 34 yılında cereyan etmiştir. Hz. Osman'a karşı fitne çıkınca, yardım etmek üzere yola çıkmış ise de Mısır'da çıkan bazı karışıklıklar sebebiyle geri dönmüş ve Askalan'a çekilmek zorunda kalmış, Hz. Osman'ın vefatına kadar orada ikâmet etmiştir.

Askalan'a değil, Remle'ye çekildiği de söylenmiştir. Fitneye bulaşmak korkusuyla Remle'ye çekilip, ölünceye kadar orada kaldığı da belirtilir.

Abdullah İbnu Ebî Sarh, rivayete göre, "Ya Rabb son amelim namaz olsun" diye duada bulunur. Bir gün sabah namazını kılar, birinci rek'atte Ümmül-Kur'ân'ı ve el-Âdiyât suresini okur. İkinci rek'atte Ümmül-Kur'an (= Fatiha)'dan sonra bir sure okuyup sağına selâm verir, soluna selam verirken vefat eder (radıyallahu anh).

Ne Hz. Ali'ye, ne de Hz. Muâviye (radıyallahu anhümâ)'ye bey'at et-

mediği belirtilir. Bazı rivayetler Sıffin'de Hz. Muâviye'nin yanında yer aldığını söylemiş ise de hiç katılmadığını tasrih eden rivayetler de vardır.

Ölüm tarihi ihtilaflıdır. 36, 37; hatta Hz. Muaviye'nin son günlerine kadar yaşayıp 59 yılında vefat ettiği de söylenmiştir. İbnu'l-Esir "En doğrusu 36'dır" der.

677 ٢– وعن أبى بن كعب رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [لَمَّا كَانَ يومُ أُحُدٍ أُصيبَ مِنَ الأنْصَارِ أرْبَعَةٌ وَسِتُّونَ رَجُلاً، وَمِنَ الْمُهَاجرين سِتَّةٌ: منهم حمزة رضى اللهُ عنه، فَمَثَّلُوا بِهِم. فَقَالَت الأنْصَارُ: لَئِنْ أصَبْنَا منهم يوماً مِثْلَ هذا لَنُرْبِيَنَّ عَلَيْهِم في التَّمْثِيلِ. فَلَمَّا كَانَ يومُ الْفَتْحِ نزل: وَإنْ عَاقَبْتُم فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ به الآية. فقَال رَجُلٌ: لاَ قُرَيْشَ بَعْدَ الْيَوْمِ. فَقَالَ رسولُ الله ﷺ: كُفُّوا عَنِ الْقَوْمِ إلاَّ أرْبَعَةً]. أخرجه الترمذى.

2. (677)- *Übey İbnu Ka'b* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Uhud savaşında Ensar'dan altmış dört, Muhacirler'den de altı kişi şehid düştü (radıyallahu anhüm ecmain). Bu şehidlerden biri de Hz. Hamza (radıyallahu anh) idi. Bunların cesetlerinden bazı uzuvlarını kopararak hakaretlerde bulundular. Bunun üzerine Ensâr: *"Bir gün bize de böyle bir fırsat düşerse, bu hakaretin daha fazlasını yapacağız"* dediler.

Mekke'nin fethi günü olunca şu âyet indi: **"Eğer ceza vermek isterseniz size yapılanın ayniyle mukabele edin. Sabrederseniz andolsun ki bu sabredenler için daha iyidir."** (Nahl, 126).

Bir adam: Bugünden sonra Kureyş yok! dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Dört kişiden başka kimseye dokunmayın" diye emretti." [Tirmizî, Tefsir, Nahl, (3128).]

AÇIKLAMA:

Bu âyet hakkında üç farklı görüş ileri sürülmüştür:

1- *Vahidî*'nin rivayetine göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Uhud'da şehid olan Hz.Hamza (radıyallahu anh)'nın cesedine hakaret kasdıyla tecavüz edilerek param parça edildiğini görence: *"Sana bedel yetmiş tanesinin cesedini de ben parçalıyacağım"* diye yemin eder. Bunun üzerine Cebrail (aleyhisselam) Nahl suresinin hitam kısmını (yani yukarıda kaydedilen âyetleri) getirir. Âyette misliyle mukabele tecviz edilmiş olmasına rağmen, "sabretme"nin daha hayırlı olacağı bildirildiği için, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* intikam arzusundan vazgeçer.

İbnu Abbas, Ubey İbnu Ka'b, Şa'bî vs. son üç ayet dışında Nahl suresinin Mekke'de nazil olduğunu söylerler.

2- Bu âyetin kılıç ve cihad emri gelmezden önceki döneme ait olduğu da söylenmiştir. Yani, Bakara suresinin 190. ayetinde: **"Sizinle savaşanlarla Allah yolunda savaşın; aşırı gitmeyin..."** şeklinde sınırlı olarak verilen savaş izni, yukarıda kaydedilen âyetle, "Düşmana, yaptığı kadarını yapmak suretiyle cezalandırın, daha fazlasını yapmayın" diye açıklığa kavuşturulmuştur.

3- Üçüncü görüşe göre bu ayetten maksad, zâlime yaptığı zulümden daha fazlasını yapmaması için, mazluma bir uyarıdır ve onu daha fazlasını yapmaktan men etmek gayesini gütmektedir. Bu görüş Mücahid, Nehâî ve İbnu Sîrîn'in görüşleridir.

İbnu Sîrîn bu âyete dayanarak şöyle demiştir: "Birisi sana bir kötülük yaptı ise sen de ona aynısını yap."

Fahredin-i Râzî hazretleri, âyeti bir önceki âyetle irtibatlıyarak yorumlar, şöyle ki:

"Önceki âyet Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a şöyle emretmektedir: **"Ey Muhammed! Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle çağır, onlarla en güzel şekilde tartış..."** (Nahl, 125).

Şu halde, bu âyette Cenab-ı Hakk, Resulüne insanları üç yoldan biriyle dine çağırmayı emretmektedir:

1- Hikmetle,

2- Güzel öğütle,

3- En güzel şekilde tartışma (cedel) ile.

Bu dâvet işi, halkın eski inançlarını, âdet ve alışkanlıklarını terki gerektirir. Herkes bu işi hemen benimseyemez ve dâvetçiye istihza, hakaret, lânet, dayak, öldürme gibi çeşitli fenalıklar yaparlar.

Bu fenâ muamelelere maruz kalan davetçileri, beşerî tabiatları karşılık vermeye, te'dib etmeye sevkeder.

İşte âyet-i kerime bu makamda itidali, ölçülü olmayı emretmekte, **"Size yapılandan fazlasını yapmayın"** demektedir.

Râzi, bu âyetin böyle açıklanması gereğini ifade eder.

BENÛ İSRAİL SÛRESİ

678 ١ – عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما. في قوله تعالى: [وَمَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلاَّ فِتْنَةً

لِلنَّاس. قَـالَ: هِيَ رُؤْيَا عَيْنٍ أُرِيـهَا رَسـولُ اللهِ ﷺ لَيْلَةَ أُسْرِىَ بِهِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي القرْآنِ. قَالَ: هِيَ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ]. أخرجه البخارى والترمذى.

1. (678)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), **"... Sana gösterdiğimiz rüya ile ve Kur'an'da lânetlenmiş ağaçla sadece insanları denedik..."** (İsra, 60) meâlindeki ayette geçen "rüya" için şu açıklamayı yaptı: *"Bu, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Miraç gecesinde Beytu'l-Makdis'e götürüldüğü zaman gözüyle görmesidir. "Kur'ân'da lânetlenmiş ağaç" da zakkum ağacıdır."* [Buhârî, Menâkibu'l-Ensar 42, Tefsir, Benû İsrail 9, Kader 10; Tirmizî, Tefsir, Benû İsrâil, (3133).]

AÇIKLAMA:

Arapça'da *rüya* kelimesi Türkçemizde düş dediğimiz, uyuyan kişinin gördüğü şey manasına geldiği gibi masdar olarak tıpkı rü'yet gibi "görmek" manasına da gelir. Ancak, çoğunluk itibariyle "düş" manasında kullanılmıştır. Bu sebeple yukarıda âyette zikredilen "rüya"nın uyanık halde gözle görülen şey mi, yoksa uyurken görülen düş mü olduğu âlimler arasında münâkaşa konusu olmuştur.

Bâzı âlimlere göre, buradaki rüyadan maksad, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ve Ashabının Mekke'ye gireceğine dair görmüş olduğu rüyadır. Bu rüyayı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine'de iken görmüş ve Ashabına anlatmıştır. *Hudeybiye Sulhü*'nün yapılmasıyla sonuçlanan -ve Kâbe'yi ziyaret gerçekleşmeyen- sefer yapılırken herkes, bu rüyanın tahakkuk edeceği inancında idi. Dediğimiz gibi Kâbe tavaf edilmeden dönülünce Ashab'ta sukut-i hayal olmuştur. Hatta Hz. Ömer, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a:

– "Kabe'yi ziyaret edeceğiz dememiş miydiniz?" diye öfkeli bir itirazda bile bulunmuştu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"– Evet ama 'bu sene göreceğiz' dememiştim" diye cevap veriyor. İşte bu durum üzerine Fetih suresinin 27. âyeti inerek: **"Allah, Resulü'ne rüyasında doğru söylemiştir. Allah'ın izni ile Mescidu'l-Haram'a mutlaka gireceksiniz"** âyeti nazil olmuştur.

Üzerinde durduğumuz âyette geçen rü'ya kelimesini bu rü'ya ile te'vil edenler, "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın o yıl Mekke'ye girmeden geri dönmesi, Ashab'ın maruz kaldığı fitnedir" demiştir.

Bazıları da bu rüyadan maksadın Resûlullah *(aleyhissalâtu ves-*

selâm)'ın, Kureyş liderlerinin Bedir'de gebertileceğine dair gördüğü rüya vs. olduğunu söylemiştir.

Ancak bu te'viller zayıftır. Çeşitli delillerle te'yid edilen ve ulemanın kâhir ekseriyetinin ittifakına mazhar olan görüş, buradaki rüyadan maksadın Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından *Tercümanu'l Kur'ân* tayin edilen Hz. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın belirttiği görüştür. Yani Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Mirac esnasındaki gördükleridir. Mirac hâdisesi gece vakti cereyan ettiği ve mezkur "görme"ler geceleyin husule geldiği için Cenâb-ı Hakk *"rüya"* kelimesiyle ifade buyurmuştur.

Bu sure *Mekkî* olması yönüyle de öbür rüyaları kasdetmesi mümkün olamaz. Çünkü onlar Medine'de cereyan etmiştir.

Şunu da belirtelim ki âyetteki rüya kelimesini "rüyet" olarak anlamayıp, örfî kullanılışı olan *"düş"* manasında telakki edenler, hatada ileri giderek Mirac hadisesinin rüyada cereyan ettiğini, bunun bir düş olduğunu söylemişlerdir. Öyle olsaydı onun "fitne" olmaması gerekirdi. Halbuki Cenab-ı Hakk, bir görme (rüya) hadisesini insanlara bir fitne (imtihan) sebebi yaptığını ifade etmektedir. Nitekim Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mirac'ı ve gördüklerini anlatınca pek çok itirazlar ve hatta imtihanı kaybederek irtidâd edenler olmuştur. O imtihanda Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh): "Muhammed ne söylediyse o doğrudur" diyerek en iyi puanı alıyor ve *"sıddîkiyet"* payesine yükseliyor. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Mirac hâdisesini bir rüya olarak anlatmış olsaydı buna niye itiraz olsundu ki? Rüyasında herkes herşeyi göremez mi? En olmayacak şey, rüya olarak anlatılsa ona kim itiraz eder?

Lânetlenmiş ağaç zakkumun da imtihan kılınması ayette ifade edilmiştir. Birçok ayette bu ağacın cehennemde yetişeceği, azaba maruz kalanların ondan yiyeceği, erimiş maden ve kaynamış su gibi yakıcı olacağı vs. belirtilmiştir. Hatta bu çeşit tasviratı işiten *Ebû Cehil:*

"– Muhammed sizi öyle bir ateşle korkutuyor ki taşları yakarmış... Sonra da dönüp ateşte ağaç bittiğini söylüyor" diye alay etmiş, müşrikler daha da ileri gidip:

"– Biz zakkum diye hurma ile kaymağa deriz" demişler. Ebû Cehil, câriyesine emrederek hurma ve kaymak hazırlatmış, arkadaşlarına:

"– Haydi "zakkumlanın" diye yemeye davet etmiş. Bunun üzerine zakkum sevenlerden irtidâd edenler olmuştur.

679 ٢– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ. في قوله تعالى: [أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا. قال: كُنَّا نَقُولُ لِلْحَيِّ فِي الْجَاهِلِيَّةِ إِذَا كَثُرُوا قَدْ أَمِرَ بَنُو فُلاَنٍ]. أخرجه البخارى.

2. (679)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh), **"Bir şehri yok etmek istediğimiz zaman onun nimet ve refahtan şımarmış elebaşılarına (yola gelmelerini) emrederiz. Ama onlar orada iyice yoldan çıkarlar. Artık o şehir yok olmayı hakeder. Biz de onu yerle bir ederiz"** (İsra, 16) âyetindeki "Şımarmış elebaşılarına emrederiz" ifadesiyle ilgili olarak şunu söylemiştir: "Biz cahiliye devrinde, sayıca artan bir kabile için: ***"falanca kabile arttı"*** derdik."

AÇIKLAMA:

İbnu Mes'ud, âyette *"emrederdik"* mânasına emernâ diye gelen kelimenin "çoğaltırdık" manasına da geldiğini belirtiyor. Bu durumda âyet, *"...şımarıkların sayısını artırırız. Onlar da böylece iyice yoldan çıkarlar"* manasına gelir.

Emernâ kelimesinin üzerinde duran âlimler bir üçüncü mânaya daha dikkat çekerler: "Şımarıkları idâreye getirir, başa geçiririz."

Âyeti, bu üç ayrı manada anlamaya çalışan âlimlerden herbiri kendi görüşünü desteklemek üzere başka âyet ve hadislerden ve kelimenin dildeki kullanılışından şâhitler getirirler.

680 ٣– وعنه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ. في قوله تعالى: [أُولَئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَى رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ. قال: كَانَ نَفَرٌ مِنَ الإِنْسِ يَعْبُدُونَ نَفَراً مِنَ الْجِنِّ فَأَسْلَمَ النَّفَرُ مِنَ الْجِنِّ وَاسْتَمْسَكَ الآخَرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ فَنَزَلَتْ]. أخرجه الشيخان.

3. (680)- Yine *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh), **"Onların taptıkları da** [25] **Rablerine daha yakın olmak için vesile ararlar"** (İsra, 57)

25– Bu âyet Kur'ân-ı Kerim'in Diyanet İşleri Başkanlığı'nca yapılan tercümesinde "Onların taptıkları putlar da Rablerine daha yakın olmak için vesile ararlar" şeklinde tercüme edilerek iki fâhiş hataya düşülmüştür:

a- Kur'ân metninde "put" kelimesi mevcut değildir, taptıkları şeklinde mutlaktır.

b- Tapılan şey "put" olarak tefsir edilmiş, halbuki put şuursuzdur. Allah'a yakınlık aranmaz. Ma'kul tevili, Fahreddin Râzi'den bilistifade kaydettiğimiz üzere "put" değil, "melek" olmalıydı. Mamafih "cin" de olabilirdi.

Beyzâvî "Melekleri, Mesih'i, Üzeyr'i" diyerek, çerçeveyi genişletse de "put"u katmamıştır.

âyeti hakkında şu açıklamayı yaptı: "İnsanlardan bir grup, cinlerden bir gruba tapıyorlardı. Bu cinniler Müslüman oldular. İnsanlar hâla bunlara tapmaya devam ettiler. Bunun üzerine âyet nâzil oldu." [Buhârî, Tefsir, Benû İsrail 7, 8; Müslim, Tefsir 28, (3030).]

AÇIKLAMA:

Fahreddin-i Râzi, "tapılanlar"la ilgili şu yorumu yapar: "Bu ayetten maksad müşrikleri reddetmektir. Nitekim daha önce de kaydettiğimiz üzere, müşrikler "Bizim doğrudan doğruya Allah'a ibadet etmeye ehliyetimiz yok, biz Allah'ın kullarından O'na yakın olan meleklere ibâdet ediyoruz" diyorlardı. Bu şekilde meleklere ibadet etmeye başlayınca, zamanla tapındıkları bu meleğin timsallerini ve suretlerini çıkarıp bu mülâhaza ile yaptıkları putlara tapınmaya başladılar.

İşte yukarıdaki âyette Cenab-ı Hakk, onların bu sözlerinin yanlışlığını göstermektedir. Önceki âyette geçen: "De ki: **"O'nu (Allah'ı) bırakıp boş yere (Tanrı diye) söylediklerinizi çağırın..."** (İsra, 56) ibâresinde de "put (sanem)" kastedilmemiştir. Çünkü tapılan bu şey müteâkip âyette şöyle tavsif edilir: *"Onlara taptıkları da Rablerine yakın olmak için vesile ararlar."* Malum olduğu üzere, putların Allah'tan vesile aramaları hiçbir surette makul değilir."

Ayette Cenab-ı Hak, gerçek mabudun hakiki ilahın bir vasfını veriyor: *"Zararı defedebilmek"*. Buna ancak kâinata hâkim olan, sözü her şeye geçen Zât muktedir olabilir.

681 ٤– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ في قوله تعالى: يومَ ندعُو كُلَّ أُنَاسٍ بإمامِهِم. قـال: يُدعى أحدُهم فيعطى كتابَهُ بيمينه ويُمدُّ لَهُ في جسمه ستُّونَ ذراعـاً، ويَبْيَضُّ وجهُهُ، ويُجعلُ على رأسه تاجٌ من لُؤلُؤٍ يتلألأُ فينطلقُ إلى أصْحابه الَّذين كـانُوا يجتمعونَ إليه فيرونَه من بعيدٍ فيقولُون: اللَّهُمَّ ائْتنا بهـذا. فَيَأتيهم فيقولُ أبْشرُوا، لكُلِّ رَجُلٍ منكُمْ مثلُ هذا، هَذا المَتْبوعُ على الهدَى، وَأمَّا الكَافرُ؛ فَيُعطَى كتابَهُ بشماله، ويَسوَدُّ وجهُهُ، ويُمدُّ لَهُ في جسمه ستُّونَ ذراعـاً، ويُلْبَسُ تاجاً من نارٍ. فإذا رآهُ أصحابُهُ يقولُون نعوذُ بالله من شَرِّ هذا: اللَّهُمَّ لاَ تأتنا به، فيأتيهم فيقولُونَ: اللَّهُمَّ أخِّرْهُ. فيقولُ لَهُمْ: أبعدَكُمُ اللهُ، لكُلِّ رجلٍ منكُمْ مثلُ

هَذَا]. أخرجه الترمذى.

4.(681)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: **"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, "Bir gün bütün insanları önderleriyle beraber çağırırız"** (İsra, 71) meâlindeki âyetle ilgili olarak şunu söyledi: "Onlardan biri çağırılır. (Amellerinin yazıldığı) kitap sağ eline verilir. Vücudu altmış zira' genişletilir, yüzü beyazlaştırılır. Başına pırıl pırıl yanan inciden bir tâç geçirilir. Bu haliyle arkadaşlarının yanına döner. Arkadaşları onu uzaktan görünce: *"Ey Rabbimiz bunu bize de ver ve onu hakkımızda mübarek kıl"* derler. O, yanlarına gelir ve onlara: *"Müjde sizlere! Herbirinize bunun bir misli var"* der.

Kâfire gelince, onun suratı kararır. Onun da vücudu, altmış zira' genişletilir. Ona da bir taç giydirilir. Arkadaşları onu görünce: *"Bunun şerrinden Allah'a sığınırız, Ey Rabbimiz onu bize ver-me"* derler. Bu da arkadaşlarının yanına gelir. Onlar: "Ey Rabbimiz, onu zelil et" derler. O da: *"Allah sizi rahmetinden uzak tuttu, sizden herkese bunun bir misli verilmiştir"* der." [Tirmizî, Tefsir, Benû İsrail, (3135).]

AÇIKLAMA:

Bu âyet-i kerime, kıyâmet günü her ümmetin imamları ile birlikte hesaba çekileceğini haber veriyor. Nitekim bir başka ayette: **"Her ümmetin bir peygamberi vardır. Resulleri geldiği zaman aralarında adâletle hükmedilir"** (Yunus, 47) buyurulmaktadır.

Âyette geçen ve *"önder"* diye tercüme edilen kelimenin aslı *"imam"* dır. Âlimler: "İmam'dan maksat peygamber'dir" dediği gibi; "(Amellerin yazıldığı) kitaptır" da demiştir. Nitekim bu mânâyı teyid eden âyetler de var: **"Biz herşeyi apaçık bir kitapta (imam-ı mübin) saymışızdır"**(Yasin, 12); ve: **"Kitap (meydana) konmuştur. Görürsün ki günahkârlar onun içinde yazılı olanlardan müthiş korkudadırlar"** (Kehf, 49).

İmam'la *"kitab"*ın kastedilmesi, "Resûl"ün de kastedilmesine mâni değildir. Her ümmetin, hesabını, peygamberinin huzurunda ve şehâdeti altında vereceği de ifade edilmiştir.

682 ٥– وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُما. [أَنَّهُ كَانَ يقولُ: دُلُوكُ الشَّمْسِ مَيْلُهَا]. أخرجه مالك.

5. (682)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ), **"Güneşin kayması (dülûku'ş-şems) anından gecenin kararmasına kadar güzelce namaz kıl"** (İsra, 78) âyetinde geçen dülûku'ş-şems'ten maksad, "güneşin meyli" derdi. [Muvatta, Vukûtu's-Salât 19, (1, 11).]

AÇIKLAMA: Müteakip rivayettedir.

683 ٦– وله عن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما. [أنَّهُ كانَ يَقولُ: دُلُوكُ الشَّمْسِ إذَا فَاءَ الْفَىْءُ.
وَغَسَقُ اللَّيْلِ: إجْتِماعُ اللَّيْلِ وظُلْمَتُهُ].

6. (683)- Yine *Muvatta*'da İbnu Abbas (radıyallahu anh)'tan geldiğine göre, İbnu Abbas, *dülûku'ş-şems* tabirini: *"İzâ fâe'l-fey'u"* diye açıklardı. (Bu da gölgenin batı cihetinden çekilip doğuya meyletmesidir. Bu da tam zevâl dediğimiz öğle vaktini ifade eder. Güneş gökte tam tepededir ve artık batı cihetine meyletmektedir.)

Âyetin devamında gelen *"ğasaku'l-leyl"* tabirini de, "gece ile gece karanlığının birleşmesi" diye açıklardı. [Muvatta, Vukûtu's-Salât 20, (1, 11).]

AÇIKLAMA:

Bir önceki 682 numaralı rivayetle bu yukarıdaki rivayet, her ikisi de ayet-i kerimede geçen dülûku'ş-şems tabirini açıklamaktadır. Bu tabir, ilim ehli arasında iki ayrı manada anlaşılmıştır:

1- Dülûk'tan maksad gurub'tur. Yani dülûku'ş-şems güneşin batması demektir. *Hz. Ali, Hz. İbnu Mes'ud, İbnu Abbâs* gibi bazı sahabeler (radıyallahu anhüm ecmain)'den bu tevil rivayet edilmiştir.

2- İkinci görüşe göre dülûku'ş-şems, güneşin öğle vakti tepe noktasından batı cihetine kaymasıdır. *Sahâbe ve Tabiin'in çoğunluğu bu manayı tercih etmiştir. Yukarıda kaydettiğimiz rivayetler de mezkur tabiri bu manada yorumlamaktadır. Tefsirlerde bu manaya tevcihi gerekli kılan deliller uzun uzun kaydedilir. Teferruatı burada gereksiz görüyoruz.*

684 ٧– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ. في قوله تعالى: [إنَّ قُرآنَ الْفَجْرِ كانَ مَشْهُوداً. قال ﷺ: تَشْهَدُهُ مَلائكَةُ اللَّيْلِ وَمَلائكَةُ النَّهارِ]. أخرجه الترمذى وصححه.

7. (684)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh)'nin rivayetine göre, **"...Sabah namazı şâhidlidir"** (İsra, 78) âyeti hakkında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu açıklamayı yapmıştır:

"Onda gece melekleri de gündüz melekleri de, hazır bulunurlar" [Tirmizî, Tefsir, Benû İsrâil, (3136). Tirmizî hadisin sahih olduğunu söylemiştir.]

AÇIKLAMA:

Âlimlerimizin açıkladığı üzere, sabah namazı sırasında, imamın ar-

kasında hem gece hem de gündüz melekleri hazır olur. (Bir nevi devir teslim yapıldıktan sonra) gece melekleri çekilir, gündüz melekleri bâki kalır. Her iki gruba dahil melekler, beraberce hazır bulundukları için bu namaza meşhud, yani "şâhidli" denmiştir.

685 ٨– وعنه رَضِىَ اللهُ عَنْهُ. قال: [سُئِلَ رسولُ الله ﷺ عَنِ المَقَامِ المَحْمُودِ. فقَالَ: هُوَ الشَّفَاعَةُ]. أخرجه الترمذى.

8. (685)- Yine *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: **"...Ümid edebilirsin, Rabbin seni bir Makam-ı Mahmud'a gönderecektir."** (İsra, 79) ayetinde zikredilen *"Makam-ı Mahmud"*dan sual edildi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Bu şefaat'tir" diye cevap verdi." [Tirmizî, Tefsir, İsra, (3136).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a verileceği vaadedilen Makam-ı Mahmud burada görüldüğü üzere şefaat olarak izah edilmiştir. *"Ümmetime şefaatte bulunduğum yerdir"* diye açıklama da mevcuttur.

Bilindiği üzere, peygamberler içerisinde sâdece Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a, ümmetine "şefaatte" bulunma imtiyazı tanınmıştır. Mahşerde kulaklarına kadar yükselen ter dehşeti içerisinde,insanlar bütün peygamberlerden şefaat isteyecek. Kendi canının derdinde olan her peygamber bu talebi reddederken, Peygamberimiz Muhammed Mustafa *(aleyhissalâtu vesselâm)* hazretleri *"ümmetini"* düşünecek ve onlardan şefaate muhtaç ve bu şefaate liyâkati olanlara şefaat edecektir.

Bu imtiyaz hadiste **Makam-ı Mahmûd** olarak ifade edilmiş bulunmaktadır. Zira orada evvelîn ve ahirîn kendisine minnettar olacaktır.

Cumhur bu mânada ittifak etmekle beraber başka rivayetleri esas alarak, "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a Livâu'l-Hamd denilen sancağın verileceği makamdır" diyen âlimlerimiz de vardır.

Ahmed İbnu Hanbel'den gelen bir rivayete göre de, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, *"Makam-ı Mahmûd nedir?"* diye vâki bir suâle: "Cenab-ı Hakk'ın kürsüsünden ineceği gündür" diye cevap vermiştir. Bu hadisin devamında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu açıklamayı yapar: *"O gün herkes yalın ayak, çırılçıplak getirilecek. Evvelâ İbrahim (aleyhisselam) sonra da bana cennet libası giydirilecek. Sonra Allah'ın sağında bir makamda dikileceğim. Orada bana evvelîn ve ahirîn hep gıpta edecek."*

Bu çeşit rivayetlerde Cenâb-ı Hakk'a mekân nisbeti gibi menfi bir mâna varsa da, bunun uhrevî ve gaybî hakikatlerin insanların anlıyabileceği bir muhtevaya sokulma gayesi taşıdığını bilmek gerekir. Her hâl u kârda bunlar mahiyeti bizce bilinmeyen hakikatlerdir. Şehâdet âleminin tâbiriyle ifade edilince lafzî mânâda takılıp kalmamak gerekir. Bu çeşit müteşâbih ifadeler ayette de hadiste de mevcuttur, ifade ettiği hakikate inanıp, *"mahiyetini Allah bilir"* demek gerekir ve umumi itikad prensiplerine muvafık şekilde tevil edilir.

686 ٩– وعن ابن عمر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما قال: [قال رسـولُ اللهِ ﷺ : إنَّ النَّاسَ يَصيرُونَ يومَ القِيامَةِ جُثـاً، كُلُّ أُمَّةٍ تَتبعُ نبيَّها يقولُونَ: يا فُلانُ اشْفعْ لَنَا حَتَّى تَنتهِىَ الشَّفَاعَةُ إلَىَّ فذلِكَ الْمقَامُ الْمحمُودُ]. أخرجه البخارى.

9. (686)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İnsanlar kıyamet günü cemaatler halinde olacaklar. Her ümmet kendi peygamberini takip edip: "Ey falan! bize şefaat et, ey falan bize şefaat et! diyecekler. Sonunda şefaat etme işi bana kalacak. İşte Makam-ı Mahmud budur."* [Buhârî, Tefsir, Benû İsrail, 11, Zekât 52.]

687 ١٠– وعن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما قال: [لَمَّا أُمِرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بالـهجْرَةِ نَزَلَتْ عَلَيْهِ: وَقُلْ رَبِّ أَدْخِلْنِى مُدْخَلَ صِدْقٍ وأَخْرِجْنِى مُخْـرَجَ صِدْقٍ الآية]. أخرجـه الترمذى وصححه.

10. (687)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hicretle emredildiği zaman kendisine şu âyet indi: **"De ki: "Rabbim, beni dahil edeceğin yere (Medine'ye) hoşnudluk ve esenlikle dâhil et; çıkaracağın yerden de (Mekke'den) hoşnudluk ve esenlikle çıkar. Katından beni destekleyecek bir kuvvet ver"** (İsra, 80). [Tirmizî, Tefsir, Benû İsrail, (3138).]

AÇIKLAMA:

Hasan Basrî hazretleri bu âyet için şu açıklamada bulunmuştur: "Kureyş küffârı, hicretten önce, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i öldürmek veya sürmek veya bağlamak hususunda istişare ettikleri zaman Cenab-ı Hakk şöyle emreder: **"(Ey Habibim) de ki: "Rabbim, beni dahil edeceğin yere (Medine'ye) hoşnudluk ve esenlikle**

dâhil et; çıkaracağın yerden de (Mekke'den) hoşnudluk ve esenlikle çıkar, katından beni destekleyecek bir kuvvet ver" (İsra, 80).

Katâde, *"dahil edeceğin yer"* tabiriyle Medine'nin kastedildiğini, "çıkaracağın yer" tabiriyle de Mekke'nin kastedildiğini belirtir.

Çoğunluk âyeti böyle anlamış ise de, "girilecek yer"i ölüm, çıkılacak yeri de dünya hayatı diye te'vil eden İbnu Abbas örneğinde olduğu gibi farklı yorumlar yapanlar olmuştur.

Ancak esas alınan te'vil Katâde ve Hasan Basrî'den rivâyet edilen te'vildir.

688 ١١ – وعن ابن مسعود رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [مَرَّ رسولُ الله ﷺ بنفرٍ من الْيَهُودِ. فقَالَ بَعْضُهُمْ سَلُوهُ عَنِ الرُّوحِ. وَقَالَ بَعْضُهُمْ لاَ تَسْأَلُوهُ لاَ يُسْمِعُكُمْ مَا تَكْرَهُونَ. فقامُوا إلَيْهِ فَقَالُوا لَهُ: يَا أَبَا الْقَاسِمِ حَدِّثْنَا عَنِ الرُّوحِ. فَقَامَ سَاعَةً يَنْظُرُ فعرفْتُ أَنَّهُ يُوحَى إلَيْهِ. ثُمَّ قَالَ: وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّى، وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إلاَّ قَلِيلاً]. أخرجه الشيخان والترمذى.

وفي رواية: وَمَا أُوتُوا. قال الأعمش: هكَذَا في قِرَاءَتِنَا.

11. (688)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Yahudilerden bir gruba uğradı. Onlardan bazısı: "Muhammed'e ruh hakkında sorun" dedi; bazısı da: "Sakın sormayın, hoşunuza gitmeyecek şeyler işitirsiniz" diye aralarında konuştular. Sonunda kalkıp: *"Ey Ebu'l-Kâsım bize ruh'tan anlat, (ruh nedir?)"* dediler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir müddet sessiz durdu. Ben anladım ki kendisine vahiy inmektedir. Sonra okudu: **"Sana ruhtan sorarlar; de ki, ruh Allah'ın emrinden ibârettir. Size onun hakkında az bir ilim verilmiştir"** (İsra, 85).

Bir rivayette: *"Onun hakkında az bir ilim verilmiştir"* denmektedir. A'meş: *"Bizim kıraatımızda böyledir"* demiştir. [Buhârî, İlm 47, Tefsir, Benû İsrail 13, İ'tisâm 3, Tevhid 28, 29; Müslim, Münâfikûn 32, (2794); Tirmizi, Tefsir (3140).]

AÇIKLAMA:

Fahreddin Râzî bu âyetle ilgili olarak özetle şöyle der:

"Yahudilerin ruhla alâkalı soruları ruhun mahiyetini ilgilendirebilir: Bir yer işgâl eder mi, etmez mi? Yer işgal eden bir şey içerisinde bir hâlet

midir, değil midir? Kadim midir, hadis midir? Cesedden ayrıldıktan sonra da var olmaya devam mı eder, yok mu olur? Rûhun azab çekmesinin veya nimetlendirilmesinin hakikatı nedir?.. gibi sorular. Sualde bunlardan birini öne alacak bir karine yok. Ancak, sorunun ruhun mahiyeti ve kadim veya hadis oluşu üzerine olması, daha muvafık gözüküyor.

Cevaba gelince, cevap, dört unsur'a (hava, ateş, su, toprak) bunların meydana getirdiği karışım ve terkiblere hiç benzemeyen mevcut bir şey olduğunu ifade etmektedir. Yani, ruh, her çeşit arazdan mücerred basit bir cevherdir, var edeni olmayınca var olmaz. Onu var eden şey de Allahu Teâla'nın "ol" emridir. Cevap, ruh için, sanki şöyle bir açıklama getirmiştir: *"Ruh, Allah'ın emir ve yaratmasıyla sonradan var edilmiş bir mevcuttur."*

Bedenle hayatın tezahür edip görünmesinde, ruhun te'siri vardır. Ona ait keyfiyetin bilinmemesi inkâr edilmesini gerektirmez.."

Râzi şunu da ilave eder: *"Ruh Rabbimin emrindendir"* kavl-i şerifindeki "emir"den maksad "fiil"dir, tıpkı şu âyette olduğu gibi: **"Firavun'un "emri" hiç de dürüst değildi"** (Hûd 97; yani ameli ve işi demektir.

Bu açıklamalardan sonra vahiyle verilmiş olan cevabı şöyle anlayabiliriz: *"Ruh, Rabbimin bir işidir."*

Sual, "ruh kadim midir, hadis midir?" şeklinde olursa, cevap: *"O hadistir"* olacaktır.

Râzi, ayrıca, selefin bu meselede fazla teferruata girmediğini belirtir.

Râzi hazretlerinin cevabından çıkacak bir soruyu açıklamak isteriz: "Ruh Rabbimin işidir" derken; "başka mahluklar Allah'ın işi değil mi?" diye bir itiraz hatıra gelebilir.

Şurası muhakkak ki başka mahlukatın ortaya çıkışı bir kısım sebeplere dayandırılmış, mahiyeti hakkında izah yapabilme imkânları tanınmıştır. Ruh Cenab-ı Hakk'ın "ol" emrine dayandırılmış, araya başka vasıta ve esbâb bırakılmamıştır. Onun için o "emir âlemindendir ve Allah'ın bir fiilidir."

689 ١٢– وفي رواية أخرى للترمذى عن ابن عباس [قَالُوا: أوتينا عِلْماً كَثيراً، أوتينا التَّوْرَاةَ، وَمَنْ أوتِىَ التَّوْرَاةَ فَقَدْ أوتِىَ عِلْماً كَثِيراً فنزلت: قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَاداً لِكَلِمَاتِ رَبِّى لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّى الآية].

12. (689)- *Hz. İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ)'tan gelen, Tirmizî' nin bir diğer rivayeti şöyledir:

"... Yahudiler: "Bize çok ilim verildi, bize Tevrat verildi. Kime Tevrat verilmişse ona çok ilim verilmiş demektir" dediler. Bunun üzerine şu âyet indi: **"De ki Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa ve bir o kadarını da katsak, Rabbimin sözleri tükenmeden denizler tükenirdi"** (Kehf, 109). [Tirmizi, Tefsir, Benû İsrail, (3139).]

AÇIKLAMA:

Yahudiler bu sözü, *"Ruh hakkında size az bir ilim verilmiştir"* meâlindeki vahiy üzerine sarfederler. Bazı rivayetlerde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Yahudilere, bütün ilimlerinin Allah'ın ilmi yanında çok az kalacağını söylediği tasrih edilir. Yukarıdaki âyet de bunu te'yiden nâzil oluyor.

690 ١٣ – وعن صفوان بن عسال رضىَ اللهُ عَنْهُ [أنَّ يَهُودِيين قَالَ أحَدُهُمَا لِصَاحِبه: اذْهَبْ بنا إلى هذا النَّبيِّ نَسْألُه. قـال لاَ تَقُلْ لَهُ نبىٌّ، فإنَّه إنْ سمعهَا كَانَتْ لَهُ أرْبعَةُ أعْيُنٍ نأتيـا النَّبىَّ ﷺ فَسَألاَهُ عَنْ قَوْلِه تعـالى: وَلَقَدْ آتينَا مُوسَى تِسْعَ آيَاتٍ بيِّنَاتٍ فَقَال رَسُولُ الله ﷺ: لاَ تُشْرِكُوا بالله شيئـاً، وَلاَ تَسرِقُوا، وَلاَ تزنُوا، وَلاَ تقتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللهُ إلاَّ بالْحَقّ، وَلاَ تَسْحَرُوا، وَلاَ تَمْشُوا بِبَرِيءٍ إلَـى سُلْطَانٍ فيقْتُلَه، وَلاَ تَأكُلُوا الـرِّبَا، وَلاَ تَقْذِفُوا مُحْصَنَةً، وَلاَ تَفِرُّوا مِنَ الـزَّحْفِ، وَعَلَيْكُمْ مَعْشَرَ الْيَهُودِ خَاصَّةً أنْ لاَ تَعْدُوا فـي السَّبْتِ. فقبَّلا يَدَيْهِ ورجليْهِ وقَالاَ: نَشْهَدُ أنَّكَ نَبـىٌّ. قَالَ: فَمَا يَمـنعُكُمَا أنْ تُسْلِمَا؟ قَالاَ: إنَّ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ دَعَا اللهَ تعـالَى أنْ لاَ يزال في ذُرِّيَّتِه نَبِىٌّ، وَإنَّا نَخافُ إنْ أسْلَمْنَا تَقْتُلَنَا الْيَهُودُ]. أخرجه الترمذى والنسائى.

«وَالزَّحْفُ» القتال، والمراد به: الجهاد في سبيل الله.

13. (690)- *Saffân İbnu Assâl* (radıyallahu anh) anlatıyor: "İki Yahudi konuşuyorlardı, biri arkadaşına: "Gel seninle şu Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gidelim ve birşeyler soralım" dedi. Arkadaşı: *"Ona peygamber deme"* diye müdahale edip ekledi: *"Şayet o, kendisinden "peygamber"* diye bahsettiğini duyacak olursa sevincinden gözleri dört olur."

Beraberce gidip Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a imtihan niyetiyle dokuz açık ayetten soru sordular. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara *"Allah'a hiç bir şeyi ortak kılmayın, hırsızlık yapmayın, zina fazihasını işlemeyin. Allah'ın haram kıldığ cana kıymayın, mâsum kişiyi öldürtmek için sultana gammazlamayın, sihir yapmayın, fâiz yemeyin, günahsız kadına zinâ iftirası atmayın, savaş sırasında cepheyi koyup kaçmayın, ey Yahudiler, bilhassa sizin için söylüyorum, cumartesi günü yasağını ihlâl etmeyin"* dedi.

Saffân der ki: "Bu cevap üzerine Yahudiler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın el ve ayaklarını öptüler ve: *"Şehâdet ederiz ki, sen peygambersin"* dediler.

Saffân diyor ki: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara: "Öyleyse niye bana uymuyorsunuz?" diye sordu. Onlar:

"Davud (aleyhisselam), neslinden peygamber kesilmesin diye dua etti. Biz, sana uyduğumuz takdirde Yahudilerin bizi öldürmesinden korkuyoruz" cevabını verdiler." [Tirmizî, İsti'zan 33, (2734), Tefsir, Benû İsrail (3143); Nesâî, Tahrim 18, (7, 111); İbnu Mâce, Edeb 16, (3705).]

AÇIKLAMA:

Rivayette, Yahudilerden bazılarının Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e imtihan kasdıyla "dokuz ayet"ten sordukları belirtiliyor. Buradaki rivayette, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu dokuz âyetle ilgili açıklaması zikredilmiyor. Ancak, rivayetin Tirmizî'nin Kitabu't-Tefsir'de gelen vechinde bu husus tasrih edilir:

"...Gelip Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e: "And olsun ki Musa'ya dokuz tane apaçık mucize verdik" (İsra, 101) âyetinden sordular."

Âyet mahsûsat'a giren, yani beş duyu organı ile hissedilip algılanan zâhir alametlere dendiği gibi ma'kûlata giren vâzıh hükme, açık mes'eleye de denir. Öyle ise, insanların tefekkür ve teemmül derecesine, ilmî seviyesine göre farklı şekillerde mârifet elde ettikleri her şeyde bir âyet vardır, mu'cize bir âyettir, Allah'ın ahkâmından bir hükme delâlet eden her bir cümlede bir âyet vardır. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'in lâfzî bir fâsıla ile ayrılmış olan her bir kelâmına da âyet denir.

Yukarıda kaydettiğimiz âyet-i kerime'de geçen "ayetler"den murad bunlardan herhangi biri olabilir.

Hz. Musa'nın mazhar olduğu dokuz mucize şunlardır: Hz. Mûsa'nın âsâsı (değneği), eli, tufân, çekirgeler, bitler, kurbağalar, kan, kıtlık yılları, meyvelerde noksanlık.

Fahreddin-i Râzi, Hz. Mûsa'nın Kur'an-ı Kerim'de zikri geçen mucizelerinin dokuz değil, 16'ya ulaştığını söyler ve âyetlerle delillendirir. Yukarıdaki âyette kaydedilen "dokuz" rakamı ile kendi verdiği 16 rakamı arasında ortaya çıkan farklılığı, usûl-i fıkıhta açıkladığını belirttiği bir kaideyi söyleyerek te'lif eder: "Rakam zikretmek, daha fazla olaya mâni değildir."

Ayet'i daha önceki dinlerde de yer alan umumî hükümler olarak anlayacak olsak, hadiste onların da, *"şirk koşmayın, çalmayın, zina yapmayın, haksız yere cana kıymayın, sultana gammazlık yapmayın, sihir yapmayın, faiz yemeyin, günahsız kadına iftira atmayın, savaştan kaçmayın"* şeklinde sayıldığını, sayılarının da dokuz olduğunu görmekteyiz. Yahudilere mahsus olan cumartesi yasağı ayrıca belirtiliyor. Yahudilere cumartesi günü balık avlama yasağı konmuştu.

Hadiste geçen itiraflarına gelince: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ümmî olmasına rağmen Yahudilerle ilgili teferruatı bilmesi, Yahudiler tarafından bir mucize kabul edilerek, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i tasdike sevketmiştir. Ancak O'nu "Araplara mahsus" millî bir peygamber telakki etmeleri kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Hz. Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)* efendimize gelinceye kadar, bütün peygamberler millî idi. Cenâb-ı Hak, eski devirlerin münâkale ve muhâbere (ulaşım ve haberleşme) şartlarının gereği olarak her millete ayrı bir peygamber gönderiyordu. Nitekim, *İncil* ve *Tevrat*'ta geçen bütün peygamberler millîdir, Yahudilere mahsustur, onların irşadı için gelmiştir. Bugün bile Yahudiliğin, Yahudiler dışına taşırılması, cihan-şümûl bir din kılınması, Yahudi olmayanların da Yahudileştirilmesi diye bir dava yoktur. Yahudiler bu eksikliklerini, beynelmilel bir kısım teşkilatlar ve derneklerle telâfi etme cihetine gitmişlerdir.

Hıristiyanların beynelmilelcilik iddiaları da yanlıştır. İncil'in tahrif edilmiş olan yönlerinden biridir.

İnsanlığın tek bir dinde birleşip tek bir ümmet olma dâvası, açık, seçik ve kesin bir şekilde İslâm'la gelmiştir. Bu dâva İslâm'ın davasıdır.

Binaenaleyh, rivayette, Yahudilerin Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in risaletini te'yidleri samimidir, ancak nakıstır. Kendi telakkilerine göre bir peygamber bilmiş olmalıdırlar: Yâni Hz. Muhammed de bir

peygamberdir, ancak Araplara hastır, onların millî peygamberidir. Tabii ki, böyle bir peygamberlik telakkisi İslâm açısından nâkıstır ve sakattır.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Öyleyse niye bana uymuyorsunuz?"* diyerek onları İslâm'a çağırmış, İslâm ahkâmını benimsemeye çağırmış, Şeriat-ı Muhammediye'ye uymanın onlara da vâcib olduğunu bildirmiştir.

Yahudilerin *Hz. Davud* (aleyhisselam) ile alakalı iddialarına gelince, bu bir iftiradır. Çünkü Hz. Dâvud'un, dedikleri gibi, kıyamete kadar kendi neslinden peygamber gelecek diye bir iddiası yoktur. Bilakis, Cenab-ı Hakk, bütün peygamberlere emrederek, âhir zamanda gelecek peygamberlerden ümmetlerine bahsetmeleri, zuhur ettiği zaman ona tâbi olmalarını tenbih etmeleri için "misâk" almıştır. Nitekim eski dinî kitaplarda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın evsafına rastlanmaktadır. Mâruz kaldığı bütün tahriflere rağmen bugün elde mevcut Tevrat ve İncil nüshalarında bile mükerrer pasajlarda Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in evsafına rastlanmaktadır. Hattâ Hüseyin Cisrî merhum Risâle-i Hamidiye adlı kitabında, Kitab-ı Mukaddes'te geçen bu âyetlerden 110 kadarını göstermiştir: Keza meşhur Şeyh Rahmetullah el-Hindî aynı çalışmayı İzhâru'l-Hak isimli kitapta yapmış, İngiliz misyonerlerini bu konuda yaptığı münazaralarda hep ilzâm etmiş, susturmuştur. Her iki kitap da Türkçemize tercüme edilmiştir.

Biz *İncil* ve Tevrat'ta gelen beşâretlerden sarf-ı nazar ederek, Kütüb-i Semâviye denince, pek hatıra getirilmeyen, diğer bir kısım dinî kitaplarda yapılan modern araştırmalar sonucu ortaya çıkarılan ve Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i haber verdiği belirtilen işâretlerden bahsedeceğiz. Aşağıya alacağımız pasaj, Nesil Dergisi'nin 39-41 sayısında (Şubat 1980) bazı kitaplardan kaynak gösterilerek derlenmiştir. Yazı, "Kadim Kitaplarda Hz. Muhammed'in Geleceğine Dair İşâretler" adını taşır ve uzundur. Biz sâdece "Şarkın Öteki Kitaplarında Hz. Muhammed" kısmını alıyoruz.

1- HZ. ADEM VE İDRİS'İN HABERİ:

İbnu'l-Arabî'nin "Fütuhat-ı Mekkiyye" adlı eserinde zikredilen bir hadis vardır. Ki bunda Hz. Peygamber : *"Yüz bin Âdem gelip geçmiştir; biz bunların en sonuncusunun oğullarıyız"* demektedir. Bir başka hadis-i şerife göre Hz. Adem'den beri yüz yirmi dört bin peygamber geçmiştir. Bütün bu peygamberler aynı hakikatleri yani Allah'ın tebliğini, öldükten sonra tekrar dirilmeyi, insanlara tebliğ edip öğretmişlerdir.

Pek tabiidir ki, biz Adem'in ve keza onun oğlu Şit Peygamber'in sahip oldukları kitapların içindekileri bilememekteyiz. Bize kadar gelen en eski bilgi, öyle anlaşılıyor ki, İdris Peygamber hakkındadır. İslâmî kaynaklar bu peygamberin yazıyı icad ettiğini söylemektedirler. Yahûda'nın bir mektubuna nazaran durum öyledir, (İncil, Yahûda'nın Mektubu, 14, 15'inci cümleler).

"*Adem*'den sonra gelen İdris de şunları önceden haber vermiştir: "Bilin ki, Rab onbinlerce veli ile gelip her şey hakkında nihaî hükmünü verecektir. Allah'a karşı gelerek işledikleri günahkâr fiil ve hareketleri ona karşı sarfettikleri günahkâr sert sözlerden dolayı günah işlemiş olanların hesabı görülecektir. "Hıristiyan müfessirler bu sözlerden, gelecek olan bir kimsenin varlığına dair bir ön haber (beşaret) neticesi çıkarırlar. Ancak *İdris Peygamber*'in bu ön haberinin kalan kısmı maalesef tamamen kaybolmuştur. Elimizde bulunmamaktadır.

2- ZERDÜŞTLERİN KUTSAL KİTAPLARINDA HZ. PEYGAMBER

Modern araştırmalar göstermiştir ki, Zerdüşt tek Allah'a inanmıştır. Meleklere, onun seçtiği kimselere ilahî vahiy gelebileceğine, cennete ve diğerlerine iman ediyordu. ZENO AVESTA'nın bugün elimizde bulunan parçalarında (YASHT 13, XXVIII, 129) putları kıracak olan SOESHYANT): Herkese, "Alemlere Rahmet" adında biri ile, keza ASTVAT EREAT (mânası, halkı ayağa kaldıran)'ın geleceğini önceden haber vermiştir.

3- BUDİZM'DE PEYGAMBERİMİZ'E İŞARETLER:

Budizm'in kurucusu Buda da bazı ifadelerinde dini tamamlayamadığını ifade etmiştir. Ona göre (Maitreya) (Bir diğer okunuşa göre (Metteya) yani herkese, alemlere rahmet (rahmeten lil âlemin) gelip bu iş düzelecektir. (Bakınız, Buda'nın Mukaddes Kitabı).

4- BRAHMANİZM'DE PEYGAMBERİMİZ'E İŞARET:

Daha evvelki diğer dinler gibi Brahmanizm'de de "ilerde gelecek" ve "beklenen bir kimse" inancı vardı. Meselâ ASRAVA VEDA adını taşıyan dinî kitaplarında bu kimsenin ismi de verilmiştir: NARASANŞAH, ASTİVİŞYAT, yani "Alkışlanacak olan, övülmeye lâyık kişi." Onun bineceği araba çok sür'atli. Koşan develer tarafından cenete varana kadar koşturulacaktır. vs.

VİŞNHU PURAN adlı kitabın 24. bölümünde denmektedir ki, Vedalar

anı gerçek ilim kitaparı tarafından öğretilen hareket ve fiiller, hukukî müesseseler mevcuduyitlerini tam kaybedecekleri sırada bu karanlık çağların sona ermesi yaklaşacak ve Tanrı'nın son tenâsuhu, bir "cenkçi muharip" şeklinde tezahür edecektir. Bu muharip, Sambla Dib (Kumlu Ada)'de ârif ve namlı bir aileden dünyaya gelecek, babasının adı Visnuyaşa (Allah'ın kölesi: Abdullah), anasınınki ise Somti (Emin olunan kimse: Emine) olacaktır. vs.

Brahmanizm'de Allah'ın yeryüzüne insan şeklinde ineceğine inanılır. Bunların kutsal kitaplarından müteşekkil bir külliyatı vardır. Bu kitaplara "PURANA" denir. Tam karşılığı "Eski Yazılar"demektir. Kur'an-ı Kerim bu kitaba işaret etmiştir: "Şüphesiz bu Kur'an âlemlerin rabbinin indirmesidir. Uyarıcılardan olasın diye onu senin kalbine Ruhu'l-Emin apaçık bir Arapça ile indirdi. O "Zuburu'l-Evvelin" (eski yazılar) da vardır."

Hindistan Brehmenlerin kutsal kitabı olan Veda'lan'a göre yukarıda işaret edilen muharip, kumlar diyarında doğacak, sonra vatanını terk edip kuzeydeki bir yere iltica edecektir. Göğe değecek bir arabası olacaktır. Bu zat, deve sahibi bir hakim (hikmetli kişi) olacak, yapacağı iki büyük savaşın birincisinde üç yüz, ikincisinde on bin askeri bulunacaktır.

Peygamberimiz kumlar diyarı olan Mekke'de doğmuş, peygamberliğinin ortalarında Medine'ye iltica etmiştir. Gerçekten onun ilk savaşı Bedir'de kendisi ile üç yüz, son savaşı Mekke'nin fethinde on bin askeri bulunmuştur. Göğe değen arabası da şüphesiz yaptığı mirac'ın ifadesidir.

İşte görülüyor ki, bütün semavî kitaplar Fahr-i Kâinat efendimizin geleceğini açıkça ifade etmişlerdir. Onun son peygamber, peygamberin zübdesi olduğundan zerre kadar şüphe yoktur. Adem'den beri her peygamber Allah'ın bir sıfatında fâni olmuş iken, o ferdaniyet makamına ulaşmış, Allah'ın doğrudan zâtında fâni olmuştur. Onun içindir ki, ona Rûhu'l-Hak deniliyor. Salat ve selam ona, tazim ve tekrîm Ashabına.

691 ١٤ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما. في قوله تعالى: [وَلاَ تَجْهَرْ بِصَلاَتِكَ وَلاَ تُخَافِتْ بِهَا الآيةَ، قَالَ نَزَلَتْ وَالنَّبِيُّ ﷺ مُتَوارٍ بِمَكَّةَ، وَكَانَ إذا رَفَعَ صَوْتَهُ سَمِعَهُ الْمُشْرِكُونَ فَيَسُبُّوا القُرْآنَ وَمَنْ أنْزَلَهُ وَمَنْ جَاءَ بِهِ. فَقَالَ اللهُ تَعَالَى: وَلاَ تَجْهَرْ بِصَلاَتِكَ: أيْ بِقِرَاءَتِكَ فَيَسْمَعَهَا الْمُشْرِكُونَ، وَلاَ تُخَافِتْ بِهَا عَنْ أصْحَابِكَ فَلاَ تُسْمِعُهُمْ؛ وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلاً: بَيْنَ الْجَهْرِ وَالْمُخَافَتَةِ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

14. (691)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ), **"..Ey Muhammed namaz kılarken sesini yükseltme, gizli de okuma, ikisi ortasında bir yol tut"** (İsra, 110) âyeti hakında şu açıklamayı yaptı:

"Bu âyet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gizli (tebligatta) bulunduğu sırada nâzil olmuştur. O zaman sesini yükseltince müşrikler işitiyor ve Kur'ân'a onu indirene, onu getirene küfrediyorlardı. Allah Teâla Hazretleri, *"Namazını açıktan yapma." yani* "açıktan, yüksek sesle okuma, tâ ki müşrikler duymasın, ashabın işitmeyecek kadar da kısma" buyurarak ikisi arası, yâni seslilikle sessizlik ortası bir yol tutmasını emretti." [Buhârî, Tefsir, Benû İsrail 14, Tevhid 34, 44, 52; Müslim,Salât 145, (446); Tirmizî, Tefsir, Benû İsrail, (3144); Nesâî, Salât 80, (2, 177).]

AÇIKLAMA:

İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın **"Namaz kılarken sesini yükseltme, gizli de okuma, ikisi arasında bir yol tut"** (İsra, 110) meâlindeki âyetle ilgili bu yorumunda farklı yorumlar da yapılmıştır.

1- Bundan maksad dua âdabını öğretmektir.Nitekim Hz. Aişe'den kaydedilecek müteâkip rivayette bunu görecek ve açıklayacağız.

2- Rivâyete göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gece Ashab'ın evlerini dolaşır, *Hz. Ebû Bekir*'in namazda sesini kısarak, *Hz. Ömer*'in ise cehrî şekilde yüksek sesle Kur'ân okuduklarını görür. Ertesi gün sebebini sorunca, Hz. Ebû Bekir: "Rabbimle fısıldaşıyordum." Hz. Ömer de: *"Şeytanı bastırıyordum"* der. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Ebû Bekir*'e sesini biraz yükseltmesini, Hz.Ömer'e de kısmasını emreder.

3- Âyet sesinizi ne bütün namazlarda kısın, ne de hepsinde cehrî yapın, gündüz namazlarında kısın, karanlıkta kılınan namazlarda cehrî yapın demektir vs.

Bu gibi farklı yorumlarda birini tercihden ziyade hepsine bir vechin varlığını kabul etmek esastır.

692 ١٥ — وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت: [أُنزلتْ هذهِ الآيةُ في الدُّعاءِ. تعنى وَلاَ تَجْهَرْ بِصَلاَتِكَ]. أخرجه الثلاثة.

15. (692)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) diyor ki: "Şu âyet dua hakkında nâzil olmuştur: **"(Ey Muhammed) namaz kılarken sesini yükseltme, gizli de okuma.."** (İsra, 110). [Buhârî, Tefsir, Benû İsrail 14, Da'avât 17, Tevhid 44; Müslim, Salât 146, (447); Muvatta, Kur'ân 39, (1, 218).]

AÇIKLAMA:

Bu âyet-i kerime dua âdabını öğretmektedir. Mü'min dua ederken ne kendisi işitemeyecek kadar çok alçak bir sesle, ne de yanındakileri rahatsız edecek kadar yüksek sesle dua etmemelidir. Âyetin iniş sebebi bir kısım rivayetlerde müşriklerin küfrünü önlemeye mahsus olarak ifade edilmektedir. Bazı rivayetlerde de, *"Dua ve taleb âdabıyla ilgili olarak indi"* denmektedir. Nitekim Rabbimiz A'raf suresinin 205. ayetinde de şu tavsiyede bulunmaktadır: **"Rabbini gönülden ve korkarak, içinden hafif bir sesle sabah-akşam an, gâfillerden olma."**

Rivayetlerde geldiğine göre Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a Ashab'tan bazıları: *"Rabbimiz yakın mıdır, uzak mı? Yakınsa fısıldayarak, uzaksa bağırarak dua edelim"* diye sorarlar. Bunun üzerine: **"Kullarım senden beni sorarlarsa, bildir ki, ben yakınım. Dua edenin duasına, dua edince cevap veririm"** (Bakara, 186) âyeti nazil olur.

Sahiheyn'de rivayet edildiği üzere, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hayber seferinde iken, yolda Ashâb'tan bâzılarının yüksek sesle tekbir getirdiklerini işitince müdâhele ederek, seslerini kısmalarını tenbihler ve: *"Siz sağır veya gâib birisine hitap etmiyorsunuz. Dua ettiğiniz Zat işiticidir, yakındır, herbirinize devenizin boynundan daha yakındır"* buyurur.

Şu halde dua ederken bu âdâba riayet müstehabtır.

Âyeti, Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) ve Mücâhid de böyle yorumlamıştır.

Dua âdabıyla ilgili olarak 465. hadis de görülmelidir.

KEHF SURESİ

693 ١ — عن أبى الدرداء رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: مَنْ حَفظَ عَشْرَ آيَاتٍ مِنْ أوَّلِ؛ وروى من آخرِ سورةِ الكَهْفِ عُصِمَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَسيحِ الدَّجَّالِ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى، وعنده: ثَلاثَ آياتٍ مِنْ سُورَةِ الْكَهْفِ، وصححه.

1. (693)- *Ebu'd-Derdâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: "Kim Kehf sûresinin başından -bir rivayette; sonundan- on âyet ezberlerse Mesih Deccâl'in şerinden emin olur." [Müslim, Salâtu'l-Müsâfirin 257, (809); Ebu Dâvud, Melâhim 14, (4323); Tirmizî, Fedâilu'l-Kur'ân 6, (2888).]

AÇIKLAMA:

Fazileti hususunda sahih rivayet vârid olan sûrelerden biri Kehf sûresidir. Bu sureyi geceleyin okurken Üseyd İbnu Hudayr (radıyallahu anh)'ın atının ürkmüş olduğunu, atını teskin için kalktığı vakit gökten, içerisinde kandiller bulunan şemsiye şeklinde bir cismin indiğini görmüş bulunduğunu, ertesi gün Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gördüklerini anlatınca: *"O sekine idi, kandil şeklinde gördüklerin de melâike, senin tilavetini dinlemek için gelmişlerdi..."* diye açıkladığını, daha önce (427-428 numaralı hadisler) görmüştük. Ancak rivayetin birinde tilavet edilen sûrenin Bakara sûresi olduğu zikredilir.

İbnu Hacer, hâdisenin taaddüd edebileceğine ve hatta iki sûrenin de okunmuş olabileceğine hükmederek rivayetleri te'lif eder.

Bu sûrenin, okuyanı Deccal fitnesinden koruyacağı meselesine gelince; âlimler "bu surede bir kısım acib meseleler olduğunu, bunu anlayarak, düşünerek kavrayarak okuyanların *Deccal*'a karşı intibaha gelip, fitnesine düşmekten kendilerini koruyacağını" beyan etmişlerdir. *Kurtubî* ve *Nevevi* böyle söylemekte müttefiktirler. 5009. hadiste açıklanacağı üzere Deccal -insanları daha çok korku ve sefahetle iğfal ederek İslâm dininden uzaklaştırmaya çalışacak ahir zaman eşhasından biridir- getireceği anti-İslâm prensipleri din yerine ikâmeye çalışarak uluhiyetini ilân edecektir.

Kehf sûresi ilk âyetlerinde vahdaniyeti, dünya imtihanı, yeryüzü nimetlerinin imtihan olduğunu hatırlatarak, Allah'tan başkasına tapanlara uymamak için, dünya nimetlerini terkederek mağaraya kaçan "genç"lerin hikayesine geçiyor.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu sure ile Deccal arasında kurmuş bulunduğu irtibattan şu irşâdı anlıyoruz: Âhirzaman, Deccal'i öncelikle gençler üzerinde durup, onları iğfal etmeye çalışacak ve silah olarak da bilhassa dünyanın süsünü (kadın, para, mevki vs.) kullanacaktır. Dini için bunları tepip, Allah'ın rızasını üstün tutan, icabında mağaraya girme manasında dünya sefâhetinden kaçabilen, irâdî olarak mahrumiyeti tercih edebilen gençler kendilerini bu fitneden kurtarabileceklerdir (Allahu a'lem).

694 ٢– وعن ابن المسيب قال: [الْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ: هِىَ قَولُ الْعَبْدِ: اللّٰهُ أَكْبَرُ، وَسُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ، وَلاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ، وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللّٰهِ] أخرجه مالك.

2.(694)- İbnu'l-Müseyyeb diyor ki: **"Mal ve oğullar dünya hayatının süsüdür. Ama bâki kalaak faydalı işler, sevap olarak da, emel olarak da Rabbinin katında daha hayırlıdır"** (Kehf, 46) âyetinde geçen "bâki kalacak faydalı işler", kulun sarfedeceği *"Allahu ekber", "Sübhanallah", "Elhamdulillah" "Lailahe İllallah", "Lâ-havle ve-lâ kuvvete illa billâh" sözlerdir."* [Muvatta, Kur'ân 22, (1, 210).]

AÇIKLAMA:

Bu âyette geçen el-Bâkiyâtu's-Sâlihat'tan Rabb Teâla'nın kasdı hususunda hepsi de birbirini tamamlayıcı farklı görüşler ileri sürülmüştür.

1- İbnu'l-Müseyyeb, yukarıda görüldüğü gibi, *"Cenab-ı Hakk'ın ma'rifetinde istiğraka götüren kelimeler..."* demiştir.

2- *"Beş vakit namazdır"* diyen olmuştur.

3– *"Her çeşit tatlı söz..."* denmiştir.

4- *"Allah'ın ma'rifet, muhabbet ve hizmetine götüren her çeşit söz ve fiildir. Halkın ahvaliyle meşguliyete götüren fiil ve sözlerin hiçbiri buraya girmez"* denmiştir.

695 ٣– وعن سعيد بن جبير قال: [قُلتُ لابنِ عبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما: إنَّ نوفاً الْبَكَّالِيَّ يزعُمُ أنَّ موسى بنى إسرائيل ليس بِموسَى صَاحِبِ الخضِرِ. فقال: كَذَبَ عدُوُّ اللهِ، سَمِعْتُ أُبيَّ بن كعبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يقُولُ: سمعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يقولُ: قامَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلامُ خَطيباً في بَنِي إسْرائيلَ. فَسُئِلَ أيُّ النَّاسِ أعْلَمُ؟ فقالَ أنا. فعتَبَ اللهُ عَلَيْهِ إذْ لَمْ يرُدَّ الْعِلْمَ إلَيْهِ فأوْحَى اللهُ إلَيْه أنَّ عَبْداً من عبادى بمَجْمَعِ الْبَحرَيْنِ هُوَ أعْلَمُ منْكَ. فَقَالَ: أي ربِّي: وَكَيْفَ لِي به؟ فقيلَ لَهُ: احمِلْ حُوتاً في مِكْتَلٍ فَحيْثُ تَفْقِدُ الحُوتَ فهو ثَمَّ. فانْطَلَقَ وَانْطَلَقَ معه فتاه يُوشعُ بنُ نُونٍ يمْشيَان حَتَّى أتيَا الصَّخْرَةَ. فرَقَدَ مُوسى وفَتَاهُ واضطَرَبَ الحُوتُ في الْمِكْتَلِ حتَّى خرجَ فَسقَطَ في البَحْرِ وَأمْسكَ اللهُ عَنْهُ جِريةَ الْمَاءِ حَتَّى كَانَ مِثْلَ الطَّاق، فكَانَ لِلْحُوتِ سرباً، ولِمُوسَى وفتاهُ عجَباً. فانْطَلَقَا بَقيَّةَ يومهمَا ولَيْلَتهمَا ونَسى صَاحِبُ مُوسَى أنْ يُخْبِرَهُ. فَلَمَّا أصْبَحَ مُوسَى علَيهِ السَّلامُ. قَالَ لِفَتَاهُ آتنَا غَداءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا

هَذَا نَصَباً. قَالَ وَلَمْ يَنْصَبْ حَتَّى جَاوَزَ الْمَكَانَ الَّذِى أَمَرَ بِهِ. قَالَ أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ؟ فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ، وَمَا أَنْسَانِيهُ إِلاَّ الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عَجَباً. قَالَ مُوسَى: ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِى فَارْتَدَّا عَلَى آثَارِهِمَا قَصَصاً. قَالَ: يَقُصَّانِ آثَارَهُمَا حَتَّى أَتَيَا الصَّخْرَةَ، فَرَأَى رَجُلاً مُسَجًّى عَلَيْهِ ثُوْبٌ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلاَمُ. فَقَالَ لَهُ الْخَضْرُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ: وَأَنَّى بِأَرْضِكَ السَّلاَمُ؟ فَقَالَ: أَنَا مُوسَى. قَالَ: مُوسَى بَنِى إِسْرَائِيلَ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: إِنَّكَ عَلَى عِلْمٍ مِنْ عِلْمِ اللّٰهِ تَعَالَى عَلَّمَكَهُ اللّٰهُ تَعَالَى لاَ أَعْلَمُهُ، وَأَنَا عَلَى عِلْمٍ مِنْ عِلْمِ اللّٰهِ تَعَالَى عَلَّمَنِيهِ لاَ تَعْلَمُهُ. قَالَ مُوسَى: هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَى أَنْ تُعَلِّمَنِى مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْداً، قَالَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِىَ صَبْراً، وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَى مَالَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْراً؟. قَالَ سَتَجِدُنِى إِنْ شَاءَ اللّٰهُ صَابِراً وَلاَ أَعْصِى لَكَ أَمْراً. قَالَ لَهُ الْخَضْرُ: فَأَنِ اتَّبَعْتَنِى فَلاَ تَسْأَلْنِى عَنْ شَيْءٍ حَتَّى أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْراً. قَالَ نَعَمْ: فَانْطَلَقَ الْخَضْرُ وَمُوسَى يَمْشِيَانِ عَلَى سَاحِلِ الْبَحْرِ فَمَرَّتْ بِهِمَا سَفِينَةٌ فَكَلَّمُوهُمْ أَنْ يَحْمِلُوهُمَا فَعَرَفُوا الْخَضْرَ فَحَمَلُوهُمْ بِغَيْرِ نَوْلٍ فَعَمَدَ الْخَضْرُ إِلَى لَوْحٍ مِنْ أَلْوَاحِ السَّفِينَةِ فَنَزَعَهُ. فَقَالَ لَهُ مُوسَى: قَوْمٌ حَمَلُونَا بِغَيْرِ نَوْلٍ عَمَدْتَ إِلَى سَفِينَتِهِمْ فَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ أَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْئاً إِمْراً. قَالَ أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِىَ صَبْراً؟ قَالَ لاَ تُؤَاخِذْنِى بِمَا نَسِيتُ وَلاَ تُرْهِقْنِى مِنْ أَمْرِى عُسْراً. ثُمَّ خَرَجَا مِنَ السَّفِينَةِ فَبَيْنَمَا هُمَا يَمْشِيَانِ عَلَى السَّاحِلِ إِذَا غُلاَمٌ يَلْعَبُ مَعَ الْغِلْمَانِ فَأَخَذَ الْخَضْرُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ بِرَأْسِهِ فَاقْتَلَعَهُ بِيَدِهِ فَقَتَلَهُ. فَقَالَ لَهُ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلاَمُ: أَقَتَلْتَ نَفْساً زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ؟ لَقَدْ جِئْتَ شَيْئاً نُكْراً. قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِىَ صَبْراً؟ قَالَ: وَهَذِهِ أَشَدُّ مِنَ الأُولَى. قَالَ: إِنْ سَأَلْتُكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلاَ تُصَاحِبْنِى قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّى عُذْراً. فَانْطَلَقَا حَتَّى إِذَا أَتَيَا أَهْلَ قَرْيَةٍ اسْتَطْعَمَا أَهْلَهَا فَأَبَوْاْ أَنْ يُضَيِّفُوهُمَا فَوَجَدَا فِيهَا جِدَاراً يُرِيدُ أَنْ يَنْقَضَّ؛ يَقُولُ

مائِلٌ. فَقَالَ الخضرُ عَلَيه السّلامُ بيدِه هكَذا فأقامـهُ. قال لَهُ موسى عَليه السّلام: قومٌ أتيناهُم فلَم يُضيّفونا ولَمْ يُطعِمُونا لَوْ شئت لاتّخذْتَ عَلَيْه أجراً. قَالَ هــــذا فِراقُ بَيْني وبَيْنك. سأنبّئُك بتأويلِ مالَم تستَطِعْ عليـه صبْراً. قـال رسـولُ الله ﷺ: رَحم اللهُ موسى لَوَددْتُ أنّهُ كَانَ صبرَ حتّى يُقصّ علَيْنَا من أخْبارِهما. وَقالَ ﷺ: كانت الأولى من مُوسى نَسياناً. قـال: فَجاءَ عُصفُورٌ حتّى وقَع علَى حَرْفِ السفينة ثُمَّ نقر في البَحرِ فـقَالَ لَهُ الخضْرُ ما نَقَصَ عِلْمِي وعِلْمُكَ وعِلمُ الخَلائقِ منْ علْمِ الله تعـالى إلاّ مِثْلَ ما نَقَصَ هذَا العُصْفُورُ منْ البَحْرِ]. أخرجه الشيخان والترمذى.

«الْمِكْتَلُ» بكسر الميم: الزنبيل الكبير. «وَجرِيَةُ المَـاءِ» بالكسر حالة الجريان، «والسَّرَبُ» بالتحريك: المسلك في خفية. «وَالنَّوْلُ» الأجر والجعل.

3. (695)- *Said İbnu Cübeyr* anlatıyor:

"İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'a dedim ki: *"Nevf el-Bekkâlî, İsrailoğullarının peygamberi olan Hz. Musa (aleyhisselam), Hızır'ın arkadaşı olan Mûsa olmadığını zannediyor."*

Bana şu cevabı verdi: "Allah'ın düşmanı yalan söylüyor. Ben Übeyy İbnu Ka'b (radıyallahu anh)'ı dinledim.Demişti ki: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan işittim, şunu anlattı:

"Musa (aleyhisselam) Benî İsrail'e hutbe irâd etmek üzere ayağa kalktı. Kendisine, "insanların en bilgini kimdir?" diye soruldu. O: "Benim" diye cevap verdi. Cenab-ı Hak, "Allahu a'lem (yani en iyi bilen Allah'tır)" demediği için Musa'yı azarladı. Ve: "İki denizin birleştiği yerde bulunan bir kulum senden daha âlimdir" diye ona vahyetti.

Hz. Musa (aleyhisselam):

"– Ey Rabbim ben onu nasıl bulabilirim?" diye sordu. Kendisine:

"– Bir zenbile bir balık koy, onu sırtına al. Balığı nerede yitirirsen o zat oradadır" dendi.

Dendiği gibi yaparak yola çıktı. Kendisiyle beraber, hizmetçisi olan Yuşa İbnu Nûn da yola çıktı. Beraberce yürüyerek bir kayanın yanına geldiler. Hz. Musa ve hizmetçisi dinlenmek üzere orada yattılar. Balık kımıldayarak zenbilden çıkıp denize kaydı. Allah ondan suyun akıntısını

tuttu. Öyle ki su kemer gibi oldu. Balık için bir kanal meydana gelmişti. Hz. Mûsa (aleyhisselam) ve hizmetçisi (balık için olduğunu bilmeksizin) bu manzaraya şaşırdılar. Günlerinin geri kalan kısmı ile o gece boyu da yürüdüler. Musa'nın arkadaşı ona, balığın gitmesini haber vermeyi unutmuştu. Sabah olunca Hz. Mûsa (aleyhisselam) hizmetcisine: "Hele sabah kahvaltımızı getir. Biz bu yolculukta yorulduk" dedi. Ama emrolunduğu yere gelinceye kadar yorulmamıştı. Hizmetçi:

"– Hani bir kayanın yanına gelmiş yatmıştık ya! Ben balığı orada unuttum. Onu hatırlatmayı, bana mutlaka şeytan unutturdu. Balık denize şaşılacak şekilde sıvışıp gitmişti" dedi.

Mûsa (aleyhisselam): "Bizim aradığımız orasıydı" dedi ve hemen izlerinin üzerine geri döndüler.

İzlerini takiben yürüyerek kayaya kadar geldiler. Mûsa (aleyhisselam) orada örtüsüne bürünmüş bir adam gördü ve ona selâm verdi. Hızır aleyhisselâm ona:

"– Senin bu yerinde selâm ne gezer!"

"– Ben Mûsa'yım."

"– Benû İsrail'in Mûsa'sı mı?"

"– Evet."

"– Sen, Allah'ın sana öğrettiği bir ilmi bilmektesin ki ben onu bilmem. Ben de Allah'ın bana öğrettiği bir ilmi bilmekteyim ki, onu da sen bilemezsin."

"– Allah'ın sana öğrettiği hakkı bana öğretmen şartıyla sana uymamı kabul eder misin?"

"– Sen benimle beraber olmak sabrını gösteremezsin. Mahiyet ve hikmetini bilmediğin şeye nasıl sabredeceksin ki?"

"– İnşaalleh sen beni çok sabırlı bulacaksın. Hem ben senin hiç bir emrine karşı gelmeyeceğim."

"– Öyleyse gel. Ancak, mâdem bana tâbi olacaksın, ben sana haber vermedikçe bana hiç bir şey sormayacaksın!" dedi. Hz. Mûsa (aleyhisselam):

"Tamam!" dedi.

Hz. Mûsa ve Hz. Hızır (aleyhisselam) beraberce gittiler. Deniz kıyısında yürüyorlardı. Bir gemiye rastladılar. Kendilerini gemiye almalarını söylediler. Gemi sahipleri Hızır (aleyhisselam)'ı tanıdılar. Ve ücret istemeksizin onları gemiye aldılar.

Hızır (aleyhisselam), gidip, geminin tahtalarından birini deldi. Hz. Mûsa (aleyhisselam) ona:

"– Bak, bunlar bizi bedava gemilerine aldılar, sen gidip gemilerini deldin, adamları boğacakın. Hiç de yakışık olmayan bir iş yaptın!" dedi.

Hızır:

"– Ben sana, "benimle bulunmaya sabredemezsin" demedim mi?" dedi.

Hz. Mûsa:

– Unuttuğum şey sebebiyle beni sigaya çekme. Bu iş sebebiyle bana zorluk çıkarma!" ricasında bulundu.

Sonra bunlar gemiden indiler. Sahil boyu yürürken, çocuklarla oynayan bir yavrucak gördüler. Hızır (aleyhisselam) yavrucağı yakaladığı gibi eliyle başını kopararak çocuğu öldürdü. Mûsa (aleyhisselam):

– Masum bir çocuğu kısas hakkın olmaksızın niye öldürdün. Bu çok yadırganacak bir iş!" dedi.

– Ben sana demedim mi, sen benim beraberliğime sabredemezsin!" diye Hızır (aleyhisselam), Musa'ya çıkıştı. Hz. Musa:

– Ama bu birinciden de şiddetli idi" dedi ve ilâve etti: "Bundan sonra sana bir şey sorarsam, beni arkadaş etme, nazarımda bu hususta haklı sayılacaksın" dedi.

Yola devam ettiler. Bir köye geldiler. Halktan yiyecek birşeyler istediler. Ama kimse onları ağırlamadı. Köyde yıkılmak üzere olan bir duvara rastladılar. Hızır (aleyhisselam) eliyle şöyle göstererek: "Eğilmiş" diyordu. Onu doğrulttu. Hz. Mûsa (aleyhisselam) ona:

– Bir cemaat ki, kendilerine geliyoruz, bize ilgi gösterip, ağırlamıyorlar, yiyecek vermiyorlar. Sen onlara bedava iş yapıyorsun, dilesen ücret alabilirdin!" dedi.

Hızır (aleyhisselam), Hz. Musa'ya:

– "Artık birbirimizden ayrılma zamanı geldi. Şimdi sana sabredemediğin şeylerin te'vilini haber vereceğim" dedi.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu ara ilâve etti:

"– Allah Mûsa'ya rahmet buyursun. Keşke, Hz. Hızır'la beraberliğe sabretseydi de macerâlarını bize nakletseydi, bunu ne kadar isterdim!"

Râvi devam ediyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Birinci (soru)su Musa'nın bir unutması idi. Bir serçe gelerek geminin*

kenarına kondu. Sonra denizden gagasıyla su aldı. Hz. Hızır bunu göstererek Hz. Mûsa'ya, "Bak, dedi. Benim ve senin ilmin ve diğer mahlukatın ilmi, Allah'ın ilminden, şu kuşun denizden eksilttiği kadar eksiltir." [Buhârî, Tefsir, Kehf 2, 3, 4, İlm 16, 19, 44, İcâre 7, Şurût 12, Bed'u'l-Halk 11, Enbiyâ 27, Tevhid 31; Müslim,Fedâil 170, (2380); Tirmizî, Tefsir, Kehf, (3148); Ebû Davud, Sünnet 17, (4705, 4706, 4707).]

AÇIKLAMA:

1- *Nevf el-Bikâli* (Bekkâli okuyanı da olmuştur) Tabiin'den bir kimsedir. Babasının adı *Fedâle*'dir. *Bekâl* kabilesindendir. Kâ'bu'l-Ahbar'ın hanımının çocuğu veya kardeşinin çocuğu olduğu da söylenmiştir. Sadûk, yani yaptığı rivayetler yazılabilen bir zâttır.

İbnu Abbâs'ın "Allah'ın düşmanı" demesi öfkelenmiş olmasından ileri gelir, değilse bu zâtın merdud ve metrûk olduğunu ifade etmez.

2- Bir rivayette, oturduğu kuru otların yeşerivermesi sebebiyle yeşil veya yeşil ot manalarına gelen hızr kelimesinden ismini aldığı belirtilen Hızır (aleyhisselam), Kur'an-ı Kerim'de zatından bahsedilmesine rağmen ismen zikredilmez. İsmi hadislerde geçer, yukarıdaki hadiste olduğu gibi. Ancak Kur'ân-ı Kerim'de Kehf suresinde Hz. Mûsa ile olan mâcerasına uzunca yer verilir (60-82. ayetler), tam iki sayfa tutar. İbnu Hacer, el-İsâbe fi-Temyîzi's-Sahâbe adlı kitabında Hızır (aleyhisselam)'ın hayatına 23 sayfalık yer ayırır. Çeşitli yönleriyle ilgili rivayetleri, bilgileri derceder, münakaşa eder.

Teferruata girmeden şu kadarını söyleyeceğiz: "Hızır (aleyhisselam), başta nesebi olmak üzere peygamberliği, sahâbeliği, hayatı, ölüp ölmediği... gibi bir çok meselesi münakaşa edilen bir zâttır. Her devirde Hızır'ı gördüğünü, dinlediğini söyleyenler, kendisinden rivayette bulunanlar olmuştur. Peygamberliği hususunda çoklukla âlimler, yukarıda kaydedilen kıssada Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Mûsa'ya:

"Hızır senden daha âlimdir" şeklindeki tanıtmasından hareketle, "Hızır bir peygamberdir, aksi takdirde veli kulun peygamberden üstün olduğu ifade edilmiş olur ki, bu caiz değildir" demişlerdir.

"Hazret-i Hızır aleyhisselam hayatta mıdır? Hayatta ise niçin bazı ulema hayatını kabul etmiyorlar?" şeklindeki bir soruya Bediüzzaman şöyle cevap vermiştir:

"Elcevap: Hayattatır, fakat merâtib-i hayat beştir. O, ikinci mertebededir. Bu sebepten bâzı ulema hayatından şüphe etmişlerdir.

Birinci Tabaka-i Hayat: Bizim hayatımızdır ki, çok kayıtlarla mukayyeddir.

İkinci Tabaka-i Hayat: Hazret-i Hızır ve İlyâs aleyhimâsselamın hayatlarıdır ki, bir derece serbesttir. Yani bir vakitte pek çok yerlerde bulunabilirler. Bizim gibi beşeriyet levâzımatıyla daimi mukayyed değillerdir. Bazan isktedikleri vakit bizim gibi yerler, içerler; fakat bizim gibi mecbur değillerdir. Tevatür derecesinde ehl-i şuhud ve keşif olan evliyanın Hazret-i Hızır ile mâcerâları, bu tabaka-i hayatı tenvir ve isbât eder. Hatta makamat-ı velâyette bir makam vardır ki, "Makam-ı Hızır" tabir edilir. O makama gelen bir veli, Hızır'dan ders alır ve Hızır ile görüşür. Fakat bazen o makam sahibi, yanlış olarak, aynı-ı Hızır telakki olunur."

3- Hz. Musa-Hızır kıssası, buradaki metinde eksiktir. Kur'an-ı Kerim kıssayı biraz daha devam ettirerek Hz. Musa (aleyhisselam)'nın sormaktan kendini alamadığı hadiselerin sebeplerini Hızır'ın ağzından açıklar:

"Gemi, denizde çalışan birkaç yoksula aitti. Onu kusurlamak istedim ki, arkalarında her (sağlam) gemiyi zorla almakta olan bir hükümdar vardı.

Oğlana gelince: Onun anası da babası da iman etmiş kimselerdi. Bunun için onları bir azgınlık ve kâfirlik bürümesinden endişe ettik de istedik ki onların Rabbi bunun yerine kendilerine temizlikçe daha hayırlısını, merhametçe daha yakınını versin.

Duvara gelince: Bu, o şehirde iki yetim oğlancığındı. Altında da onlara ait bir define vardı. Babaları iyi bir adamdı. Binâenaleyh Rabbin diledi ki ikisi de rüşdlerine ersinler, definelerini çıkarsınlar. (Bu) Rabbinden bir merhametti: Ben bunları kendi re'yimle yapmadım. İşte üzerlerine sabredemediğin şeylerin iç yüzü" (Kehf, 79-82).

4- Hz. Musa (aleyhisselam)'nın sabır gücünü aşan üç vak'adan biri olan oğlan çocuğunun öldürülmesi hadisesi dikkat çekicidir. Alimler mâkûl bir izahını yapmaya çalışmışlardır. Elmalılı'nın açıklamalarından bilistifâde aşağıdaki kısa açıklamayı sunuyoruz:

"Zahiren bizce de *"kötü bir şey"* olan bu öldürme vak'asının sebebini Hızır (aleyhisselam), arkadaşlığının sonunda Hz. Musa'ya şöyle açıklar.

"Oğlana gelince, onun ana-babası inanmış kimselerdi. Çocuğun onları azdırmasından ve inkâra sürüklemesinden korkmuştuk. Rablerinin o

çocuktan daha temiz ve onlara daha çok merhamet eden birini vermesini istedik."

Âyette geçen gulâm kelimesi, Arapça'da bülûğa ermemiş çocuk, yâni sabi manasında kullanıldığı gibi, bülûğa ermiş delikanlı manasına da kullanılır. Türkçemizde "oğlan" kelimesi de aşağı yukarı bu mânadadır. "Oğlan çocuğu" demedikçe, bülûğa ermiş kimse de oğlan kelimesi ile kastedilir.

Âyette geçen gulâm'ı her iki manada da anlayan alimler mevcuttur. Ancak, "Cumhur" denen çoğunluk, âyetteki "gulâm"la "bülûğa ermemiş çocuk"un kastedildiği görüşüne zâhib olmuştur.

Buradaki gulâm, bülûğa ermiş bir kimse olduğu takdirde küfrü ve isyanı sebebiyle öldürülmüş olması problem çıkarmaz. Ancak, ekseriyetin anladığı üzere, gulâm'dan murad, bülûğa ermemiş biri ise, istikbalde işleyeceği cinâyet sebebiyle öldürülmüş olması şer'î ahkâm bakımından son derece mahzurludur. Çünkü, çocuk, âmden öldürme cinayetinde bulunsa bile, kendisine kısas yoluyla ölüm cezası vermek mümkün olmadığı gibi, ilerde işleyeceği muhtemel ve muhayyel bir suç sebebiyle onu öldürmek hiç mümkün değildir.

Bu vak'anın izahı özetle şöyle yapılır: Şeriatın hakikati Allah'ın emridir. Hızır da, Hz. Mûsa'nın sorusu üzerine, bunu kendiliğinden değil, Allah'ın emriyle yaptığını söylemiştir. Nitekim, bu izah karşısında, ilm-i zâhire tâbi insanların temsilcisi durumunda olan Hz. Mûsa ikna olduğu için sükût etmiş, itiraz etmemiştir.

Hz. Hızır (aleyhisselam) ise, "ilm-i ledün", "ilm-i batın", "ilmü'l-gayb" gibi değişik isimlerle ifade edilen, geçmiş ve geleceğe şâmil bir ilme sâhiptir. Bu ilim, Hz. Musa gibi ilm-i zâhir ehlince meçhuldür. Bu ilim kesble elde edilemez, mevhibe-i İlâhidir. Hızır (aleyhisselam) bu ilme sâhiptir. Kıssada kaydedilen diğer vak'alar da Hz. Hızır'ın hususiyetini göstermiştir.

Öyle ise, ilm-i zâhire sâhip, şeriat tebliğcisi Hz. Mûsa nazarında çirkin addedilen bir amel, ilm-i bâtına sâhip Hızır nazarında çirkin değildir. Üstelik, öldürmek vak'asını anlatan Hızır, "ben" zamiri kullanmıyor, "biz" diyor. Yani şahsî bir tasarrufu değildir. Yapılan izahın Hz. Musa'yı ikna etmiş olması da bu iki şeriatın aslında birbirine muhâlif olmadığını ifade eder.

Pek çok hikmetler ve hükümler çıkarılmış olan Hz. Musa-Hz. Hızır kıssasıyla alâkalı teferruat için okuyucularımıza tefsir kitaplarını ve bil-

hassa *Elmalılı Hamdi Yazır* merhumun âbidevî tefsirini görmelerini tavsiye ederiz.

696 ٤ – وعن أبي الدرداء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [قـال رسـولُ الله ﷺ : كَانَ الْكَنْزُ ذَهبـاً وفضّةً]. أخرجه الترمذى.

4. (696)- *Ebu'd-Derdâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: **"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, "duvarın altında onların bir hazinesi vardı"** (Kehf, 82) âyetini açıkladı ve: "O hazine altın ve gümüştendi" **buyurdu.** [Tirmizî, Tefsir, (3153).]

697 ٥ – وعن زينب بنتِ جحش رَضِيَ اللهُ عَنْها. [أنَّ رسـولَ الله ﷺ دَخَلَ عليها فزعاً يقــــولُ: لاَ إله إلاّ اللهُ، ويلٌ للعَرَبِ من شرٍ قد اقترب. فُتِحَ اليومَ من ردْمِ يأجوجَ ومـأجوجَ مثلُ هذه، وحَلَّقَ بأصبعيه الإبْهَامِ والَّتى تليـهـا. فـقُلْتُ يا رسولَ الله: أنَهْلِكُ وفينا الصَّالحونَ؟ قالَ نعم: إذَا كثُرَ الخُبْثُ]. أخرجه الشيخان والترمذى.

«الخُبْثُ» الفسق والفُجُور.

5. (697)- *Zeyneb Bintu Cahş* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün korkulu bir vaziyette odaya girdi. Şöyle diyordu: "Lâ ilâhe illallah, yaklaşan bir belâdan Arabın vay hâline. Bugün, Ye'cüc ve Me'cüc'ün seddinden şöyle bir gedik açıldı." baş parmağı ile şehâdet parmağını halka yaparak gösterdi. Ben:

– *"Ey Allah'ın Resulü, yani içimizde sâlih kimseler olduğu halde toptan helâk mı olacağız?"* dedim.

– *"Evet, dedi, fenalıklar artarsa öyle olur."* [Buharî, Enbiyâ 7, Menâkıb 20, Fiten 4, 28; Müslim, Fiten 1, (2880); Tirmizî, Fiten 23, (2188).]

AÇIKLAMA:

Pek çok rivayet Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın anlatacağı muhtevaya göre yüz ifadesinin değiştiğini belirtirler. Burada da onu görüyoruz. Arapları yakından ilgilendiren bir fitneyi haber verecek olan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* korku dolu bir ifâde ile zevce-i pakleri Hz. Zeyneb (radıyallahu anhâ)'in yanlarına girerler.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın haber verdiği tehlike Ye'cüc ve Me'cüc'den gelecek tahribattır.

Nedir *Ye'cüc Me'cüc?* Kur'ân-ı Kerim'de iki ayrı âyette ondan bahsedilir:

1- Kehf suresinde Zülkarneyn'in uğradığı mazlum bir kavmin talebi üzerine Ye'cüc ve Me'cüc'e karşı Zülkarneyn'in sed inşâ edivermesi (92-98. âyetler), Zülkarneyn seddi yaptıktan sonra şöyle der: **"İşte bu Rabbimin bir rahmetidir. Rabbimin tayin ettiği zaman gelince onu yerle bir eder. Rabbimin verdiği söz gerçektir" dedi. Biz o gün onları bırakırız, dalgalar halinde birbirlerine girerler. Sûra üflenince hepsini bir araya toplarız"** (Kehf, 98-99).

2- *Ye'cüc* ve *Me'cüc*'le ilgili ikinci âyet Enbiyâ suresinde geçer. Yukarıda kaydettiğimiz âyette temas edilen seddin yıkılması hadisesi biraz daha tafsil edilir: **"Ye'cüc ve Me'cüc'ün seddi yıkıldığı zaman her dere ve tepeden boşanırlar"** (Enbiya, 96).

Ayetlerin zahirinden anlaşılan şu: Zülkarneyn'in yaptığı bir sedle tecâvüzü durdurulan bu kavim, kıyamete yakın seddin yıkılmasıyla istilâ hareketine geçecektir.

Ye'cüc-Me'cüc hakkında dinî kaynaklara eğildiğimiz zaman, hemen hemen hepsi de israiliyat menşe'li birbirini tutmayan rivayetlerle karşılaşırız.

Ebu Hayyan: "Bunların aded ve eşkâli hakkındaki sözlerin hiçbiri haber-i sahih değildir" demiştir.

Elmalılı merhum, tefsir kitaplarında gelen rivayetlerden bir kısım nakiller yaptıktan sonra şunu söyler: "Velhâsıl Ye'cüc ve Me'cüc, vaktiyle bir veya iki kavmin ism-i hassı olsa da doğrusu lisan-ı İslâm'da müteâref olan mefhum şudur: *"Aslı ve nesebi belirsiz olan ve millet tanımaz bir halita-i beşer ki hurucları eşrât-ı saattendir. (Yani aslı ve nesebi belli olmayan beşer karışımı bir güruh ki bunların ortaya çıkmaları kıyamet alâmetidir)."*

Kıyamete yakın Ye'cüc ve Me'cüc gürûhunun çıkıp yeryüzünü harap edeceği meselesi semavî din mensuplarının müşterek kültüründe yer alır. Esasen Ye'cüc Me'cüc kelimesinin Arapça olmadığı, yabancı dillerden Arapça'ya girdiği bilinmektedir. Fransızca'da Gog et Magog kelimeleri bunu karşılar. Tevrat'ın Hezekiel bölümünün 38-39. bâbları Ye'cüc ve Me'cüc'ten bahseder. İncil'in Vahiy (Yuhanna'nın vahyi) Bölümünün 20. bab, 7-8. âyeti şöyle der: "Ve bin yıl tamam olunca, şeytan zindanından çözülecektir. Ve yerin dört köşesinde olan milletleri, Ye'cüc ve Me'cüc'ü saptırmak ve onları cenk için bir araya toplamak üzere çıkacaktır. Onların sayısı denizin kumu gibidir."

Ye'cüc ve Me'cüc bahsiyle ilgili bir açıklamayı Bediüzzaman'dan kaydediyoruz:

"Alâmet-i kıyametten olan Ye'cüc ve Me'cüc ve Sedd'e dair, bir risâlede bir derece tafsilen yazdığımdan ona havâle edip şurada yalnız şunu deriz: "Eskiden Mançur, Moğol ünvanıyla içtimâat-ı beşeriyeyi zir ü zeber eden taifeler ve Sedd-i Çin'in yapılmasına sebebiyet verenler, kıyamete yakın yine anarşistlik gibi bir fikirle medeniyet-i beşeriyeyi zir ü zeber edecekleri, rivayetlerde vardır. Bazı mülhidler derler: "Bu kadar acaibi yapan ve yapacak tâifeler nerede?"

Elcevab: Çekirge gibi bir âfat, bir mevsimde pek çok kesretli bulunur. Mevsim değiştikçe memleketi fesada veren kesretli o taifelerin hakikatları, mahdut bazı ferdlerde saklanıyor. Yine zaman geldikçe, emr-i İlâhî ile o mahdut ferdlerden gayet kesretli aynı fesad yine başlar. Güya onların hakikat-ı milliyetleri inceliyor, kopmuyor. Yine mevsimi geldikçe zuhur ediyor. Aynen öyle de: Bir zaman dünyayı herc ü merc eden o taifeler, izn-i ilahî ile mevsimi geldiği vakit aynı o tâife, medeniyeti beşeriyeyi herc ü merc edecekler. Fakat onların muharrikleri başka bir surette tezâhür eder. لايعلم الغيت الا الله "Gaybı sadece Allah bilir"

Not: Müteakip hadisin açıklamasında kaydedeceğimiz Sedd-i Zülkarneyn'le ilgili açıklama bu bahsi tamamlayıcı mahiyettedir.

698 ٦ – وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ. [أنَّ رسولَ الله ﷺ : قـالَ فِي السَّدِّ يَحفرُونَهُ كُلَّ يومٍ حتَّى إذَا كادُوا يَخرِقُونَهُ. قالَ الَّذى عليهِمْ: ارجعُوا فَستَخرِقُونَه غداً فَيعيدهُ اللهُ تعالى كَأشَدِّ ما كـان، حتى إذَا بلَغَ مُدَّتهم وأرادَ اللهُ تعالى أنْ يبعثهمْ علَى النَّاسِ. قـالَ الَّذى علَيْهِم ارْجعُوا فَستَخرِقُونَهُ غداً إنْ شـاءَ اللهُ واستَثنى فيرجعُونَ فيجدُونَه كَهيئَـــته حينَ تركُوهُ فَيحفرُونَهُ فيَخرجُونَ علَى النَّاسِ فَيستَقُونَ الْمياهَ وتَفرُّ النَّاسُ منْهمْ فيرمُونَ بسِـهامِهِمْ إلى السَّمــاءِ فَترجعُ مُخضَبَّةً بـالدِّماءِ فيقُولُونَ قهرْنا مَنْ في الأرْضِ وَعَلَوْنا مَنْ في السَّمـاءِ فَيبعَثُ اللهُ تعـالَى علَيْهِمْ نغَفـاً في أقْفائهِمْ فيهلَكُونَ، وَالَّذى نَفسُ مُحـــــــمَّدٍ بيَدِهِ إنَّ دَوَابَّ الأرْضِ تَسْمَنُ وَتَبْطَرُ وتَشْكَرُ شكـراً مِنْ لُحُومِهِمْ]. أخرجه الترمذى.

«النَّغَفُ» بالغين المعجمة: دود يكون في أنف الإبل والغنم. و«تَشْكَرُ» بسكون الشين

المعجمة وفتح الكاف: أي تسمن وتمتلئ ضروعها لبنا.

6. (698)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (Zülkarneyn'in inşa ettiği) sed hakkında buyurdular ki: "(Ye'cüc ve Me'cüc) onu hergün oyuyorlar. Tam delecekleri sırada başlarında bulunan reis: *"Bırakın artık, delme işini yarın yaparsınız" der. (Onlar bırakıp gidince) Allah, seddi, daha sağlam olacak şekilde eski hâline iâde eder. Böylece günler geçer, kendilerine takdir edilen müddet dolar ve onların insanlara musallat olmalarını Allah'ın arzu ettiği vakit gelir. O zaman başlarındaki reis: "Haydi dönün, yarın inşaallah bunu deleceksiniz"* der –ve ilk defa inşaallah tabirini kullanır–."

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devamla der ki: *"Dönüp giderler. Ertesi gün geldikleri vakit seddi ne halde bırakmışlarsa öyle bulurlar ve (o günkü çalışma sonunda) delerler. Açılan delikten insanların üzerine boşanırlar. (Önlerine çıkan) suları içip kuruturlar. İnsanlar onlardan korkup kaçar.*

Ye'cüc ve Me'cüc göğe bir ok atar. Bu ok kana bulanmış olarak kendilerine geri döner. Şöyle derler: "Arzda olanları ezim ezim ezdik, semâda olanları da alçaltıp alt ettik."

Allah onları enselerinden yakalayacak bir kurt gönderir. Bu kurt onları toptan helâk edip, herbirini parçalanmış halde yere serer."

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sözünü şöyle tamamladı: *"Muhammed'in nefsini elinde tutan Zât'a kasem olsun, yeryüzündeki bütün hayvanlar, onların etinden yiyerek canlanır, sütlenir ve semirir."* [Tirmizî, Tefsir, Kehf, (3151); İbnu Mâce, Fiten 33, (4080).]

AÇIKLAMA:

*"Kur'ân-ı Kerîm'*in *Ye'cüc* ve *Me'cüc*'le ilgili bahsini tamamlayan ikinci bir bahis Sedd-i Zülkarneyn'dir. Aslında ikisi beraberdir. Çünkü Ye'cüc ve Me'cüc'ün tahribatına karşı, Zülkarneyn bir sed inşâ etmiştir.

Bu bahse yer veren Kur'ân-ı Kerim'deki ilgili âyetler aynen şöyle:

"(Zülkarneyn) sonra yine bir yol tuttu. Nihayet iki dağ arasına ulaştığı zaman onların önünde hemen hiçbir söz anlamaz bir kavim buldu. Onlar dediler ki: "Zülkarneyn! Ye'cüc ve Me'cüc (bu) yerde fesad çıkaran (kabile)lardır. Bizimle onların arasına bir sed yapman üzerine sana bir vergi verelim mi?" Dedi ki: "Rabbimin beni içinde bulundurduğu nimet (sizin vereceğiniz-

den) daha hayırlıdır. Haydin siz bana (bedenî) kuvvetle yardım edin de sizinle onların arasına sağlam bir mânia yapayım. Bana demir kütleleri getirin." O, (karşılıklı iki dağın) iki yanı tam denkleştiği vakit "üfleyin" dedi. Nihayet onu (demiri) bir ateş haline koyduğu zamanda "Getirin bana, dedi, üstüne erimiş bakır dökeyim." Artık onu aşmaya da güç yetiremediler, onu delmeye de muktedir olamadılar. "Bu dedi, Rabbimden bir merhamettir. Fakat Rabbimin va'di gelince (kıyamet günü yaklaşınca), O, bunu dümdüz yapar, Rabbimin va'di bir haktır" (Kehf, 92-98).

Zülkarneyn, görüldüğü üzere Kur'ân-ı Kerim'de ismen zikredilen bir zattır. Peygamberliği hususunda serahet mevcut değildir. Bu sebeple ulemâ da hakkında peygamber mi veli mi? diye ihtilâf etmiştir. Ancak sedd'in inşaasıyla vazifeli müeyyed min indillah salih bir zat olduğunda hepsi müttefiktir.

Zülkarneyn ismi, iki boynuzlu manasına gelir. Tarihî şahsiyetlerden Büyük İskender (İskender-i Kebir), iki boynuz takılı bir başlık giydiği, onun da hayatı boyunca Hindistan'a kadar uzanan bir çok seferler yaptığı için Zülkarneyn'le ilgili Kur'ân'da gelen tavsifata kısmen benzerlik arzetmesi sebebiyle, bazı müfessirler, Zülkarneyn'in İskender-i Kebir olabileceğini söylemiştir. Bediüzzaman gibi bazıları bu görüşü reddeder. Mevzuun geniş tahlilini Elmalılı Hamdi Yazır'ın kıymetli ve uzun açıklamasına bırakarak bu mevzu üzerine Bediüzzaman merhumun tatminkâr ve kısmen veciz bir izâhını aynen kaydediyoruz:

"İkinci Sualiniz: Sedd-i Zülkarneyn neredеdir? *Ye'cüc, Me'cüc* kimlerdir.

Elcevap: (...) Ehl-i tahkikin beyanına göre, hem Zülkarneyn ünvanının işaretiyle, Yemen padişahlarından Zülyezen gibi "zü" kelimesiyle başlayan isimleri bulunduğundan bu Zülkarneyn, İskender-i Rûmî değildir. Belki Yemen padişahlarından birisidir ki, Hazret-i İbrahim'in zamanında bulunmuş ve Hazret-i Hızır'dan ders almış. İskender-i Rûmî ise, miladdan takriben üç yüz sene evvel gelmiş, Aristo'dan ders almış. Tarih-i beşerî, muntazam surette üç bin seneye kadar gidiyor. Bu nâkıs ve kısa tarih nazarı, Hazret-i İbrahim'in zamanından evvel doğru olarak hükmedemiyor. Ya hurafe-vâri, ya münkirâne, ya gâyet muhtasar gidiyor. Bu Yemenî Zülkarneyn'in bir ismi İskender'dir ki, İskender-i Kebir ve Eski İskender'dir. Veyahut; Ayat-ı Kur'âniye'nin zikrettiği hadisat-ı cüz'iyeler; küllî hadisatın uçları olduğu cihetle...

Zülkarneyn olan İskender-i Kebir'in nübüvvetkârane irşâdatiyle akvâm-ı zâlime ile milel-i mazlume ortasında hâil ve gaddarların garetlerine mani olacak meşhur Sedd-i Çin'in binasını kurduğu gibi, İskender-i Rûmî misillü müteaddit cihangirler ve kuvvetli padişahlar, maddî cihetinde ve manevî âlem-i insaniyetin padişahları olan bir kısım enbiya ve bazı aktâb dahi mânevi ve irşadî cihetinde o Zülkarneyn'in arkasında gidip, iktida edip, mazlûmları zâlimlerden kurtaracak çarelerin mühimlerinden olan dağlar ortalarında sedleri, sonra dağlar başlarında kal'aları kurmuşlar. Ya bizzat maddi kuvvetleriyle veyahud irşad ve tedbirleriyle te'sis etmişler. Sonra şehirlerin etrafında surları ve ortalarında kal'aları, tâ son olan kırk ikilik topları ve kal'a-i seyyar gibi diritnavtları yapmışlar. Hatta rûy-i zeminin en meşhur seddi ve kaç günlük uzak bir mesafe tutan Sedd-i Çin'i Kur'ân lisaniyle Ye'cüc ve Me'cüc'ün ve tâbir-i diğerle tarih lisanında Mançur ve Moğol denilen ve âlem-i beşeriyeti kaç defa zir ü zeber eden ve Himalaya dağlarının arkasından çıkan ve şarkdan garba kadar harab eden akvam-ı vahşiye garetkâr milletlerin Hind ve Çin'deki akvam-ı mazlumeye tecavüzlerini durdurmak için o Himalaya silsilelerine yakın iki dağ ortasında uzun bir sed yaptığı ve o akvam-ı vahşiyenin kesretle hücumlarına çok zaman mâni olduğu gibi, Kafkas dağlarında Derbent cihetinde yine çapulcu garetgir akvâm-ı Tatariye'nin hücumunu durdurmak için Zülkarneyn-misâl eski İran padişahlarının himmetiyle sedler yapılmıştır. Bu neviden çok sedler var. Kur'an-ı Hakim umum nev-i beşer ile konuştuğu için, zâhiren bir hadise-i cüz'iyeyi zikredip, umum o hadiseye benzer hadisâtı ihtar ederek konuşuyor.

İşte bu nokta-i nazardandır ki, sedde ve Ye'cüc ve Me'cüc'e dair rivayetler ve akvâl-i müfessirîn, ayrı ayrı gidiyor.

Hem Kur'ân-ı Hakim, münâsebat-ı kelâmiye cihetinde bir hadiseden uzak bir hadiseye intikal eder. Bu münâsebâtı düşünmeyen zanneder ki, iki hadisenin zamanları birbirine yakındır. İşte seddin harabiyetinden kıyâmetin kopmasını Kur'an'ın haber vermesi, kurbiyet-i zaman cihetiyle değil, belk münâsebât-ı kelâmiye cihetinde iki nükte içindir. Yâni; bu sed nasıl harab olacak, öyle de: Dünya harab olacaktır. Hem nasıl ki fıtrî ve ilâhî sedler olan dağlar metindir, ancak dünyanın harab olmasıyla hâk ile yeksan olabilir. İnkılâbât-ı zaman tahribat yapsa da çoğu sağlam kalır demektir. Evet Sedd-i Zülkarneyn'in külliyetinden bir ferdi olan Sedd-i Çin binler sene yaşadığı halde daha meydanda duruyor. İnsanın eliyle zemin sâhfesinde yazılan, mücessem, mütehacir, mânidar târih-i kadimden uzun bir satır olarak okunuyor."

699 ٧– وعن مصعب بن سعد قال: [سَألْتُ أبِى عَنْ قَوْلِه تَعَالــى: قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بالأخْسَرِيـنَ أعْمَـــالاً. أهُمُ الحَرُورِيَّةُ؟ قَالَ: لاَ. هُمُ اليَهُودُ والنَّصَارى. أمَّا الْيَهُودُ فَكَذَّبوا مُحَمّداً ﷺ، وَأمَّا النَّصَارىٰ فَكَذَّبوا بالجَنَّةِ، وَقَالُوا: لاَ طَعَامَ فِيـــهَا، وَلاَ شَرَابَ].

« وَالحَرُورِيَّةُ » الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِه؛ وَكَانَ سَعْدٌ يُسَمِّيهِمُ الْفَاسِقِينَ.

أخرجه البخارى.

7. (699)- *Mus'ab İbnu Sa'd* anlatıyor: **"Babama şu âyet hakkında sordum: "Ey Muhammed! "Size amelce en çok zararlı olanları haber verelim mi?" de.."** (Kehf, 103) ve dedim ki: *"Burada kastedilenler Harûrîler midir?"* Bana:

"– Hayır, onlar Yahudiler ve Hıristiyanlar'dır. Çünkü Yahudiler, Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i tekzib ettiler. Hıristiyanlar ise cenneti tekzib ettiler ve: *"Cennette ne yiyecek ne de içecek vardır" dediler."* [Buharî,Tefsir, Kehf 5.]

AÇIKLAMA:

Harûrî, Harurâ'ya mensup demektir. Burası Kûfe'ye bağlı iki mil uzaklıkta bir köy adıdır. Haricîler ilk defa bu köyden Hz. Ali (radıyallahu anh)'ye karşı isyân hareketini başlattılar. Bu sebeple Hâricî manasına onlara Harûri denmiştir.

Müteâkip âyet, sorunun cevabını vererek en çok zararda olanları açıklar: **"Onlar Rablerinin âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr edip de hayır namına bütün yapmış oldukları boşa gitmiş olanlardır ki, biz kıyamet gününde onlar için hiç bir ölçü tutmayacağız.."** (Kehf, 105).

700 ٨– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. قال: [قال رسولُ الله ﷺ : إنَّهُ لَيَأتى الرَّجُلُ الْعَظِيمُ السَّمِينُ يومَ القِيامَةِ لاَ يزِنُ عِنْدَ اللهِ تَعالى جَنَاحَ بعوضَةٍ. وَقَالَ: اقْرَءُوا إنْ شِئْتُمْ: فَلاَ نُقِيمُ لَهُمْ يومَ الْقِيامَةِ وَزْناً]. أخرجه الشيخان.

8. (700)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) haber veriyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: **"Kıyamet günü, şişman, iri bir**

adam mizana getirilip tartılır da, Allah indinde sinek kanadı kadar ağırlığı olmadığı görülür.” Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ilâve etti: **“Dilerseniz şu âyeti okuyun: “Bunlar, Rablerinin âyetlerini ve O’na kavuşmayı inkâr edenlerdir.Bu yüzden işleri boşa gitmiştir. Kıyamet günü biz onlar için hiçbir tartıda bulunmayacağız”** (Kehf, 105). [Buharî, Tefsir, Kehf 6; Müslim, Kıyame 18, (2785).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin bir başka vechinde, kıyamet günü Allah indinde hiçbir değer taşımayacak olan adam: “Uzun boylu, iri, çok yiyip, çok içen” diye tavsif edilir.

Bu hadisten şişmanlık hâlinin tasvip edilmediği anlaşılabilir. Mamâfih bu konuya temâs eden daha sarih rivayetler mevcuttur. Nitekim bir Buharî rivayetinde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisinden sonra gelecek şerir nesli tavsif ederken şu vasfa da yer verir: ويظهر فيهم السِّمن yani: **“..Onlar arasında şişmanlık da zuhur eder.”** İbnu Hacer şişmanlığın mezmum olduğunu, çünkü şişmanların, herkesce bilindiği üzere, çoğunlukla anlayışca kıt, ibadetce ağır olduklarını belirtir.

701 ٩ – وعن أبى سعد بن أبى فضالة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رسولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: إذَا جَمَعَ اللّٰهُ تَعَالى النَّاسَ لِيَوْمٍ لاَ رَيْبَ فِيهِ يُنَادِى مُنَادٍ: مَنْ كَانَ يُشْرِكُ بِاللّٰهِ تَعَالى فِي عَمَلٍ عَمِلَهُ لِلّٰهِ أحَداً فَلْيَطْلُبْ ثَوَابَهُ مِنْهُ، فَإنَّ اللّٰهَ تَعالَى أغْنَى الشُّرَكَاءِ عَنِ الشِّرْكِ].

أخرجه الترمذى.

9. (701), *Ebu Sa’d İbnu Fadâle* (radıyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*’ı işittim şöyle demişti: “Allah geleceği kesin olan mahşer gününde insanları topladığı zaman bir kimse şöyle bir duyuruda bulunur: *“Kim işlediği bir amelde Allah’a birini ortak koşmuş ise sevâbını ondan istesin. Zirâ Allah, şirkin her çeşidine en müstağni olan Zât’tır.”* [Tirmizî,Tefsir, Kehf, (3152).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* burada, Cenâb-ı Hakk’ın kendi rızası düşünülerek yapılmayan amelleri kabul etmeyeceğini açık bir üslupla bildirmektedir. Kişinin, Allah’ın rızasına uymayan başka mülâhazaları esas alarak yaptığı amellerin hiçbiri makbul olmayacaktır.

Yapılan hayır amellere katılan başka gayelere *şirk-i hafî* (gizli şirk) denmektedir. Mü'minin gizli şirke karşı uyanık olarak amellerini heba etmemesi gerekir: Gösteriş, menfaat, yaranma, korku gibi duygular şirk-i hafiye götürebilir.

Tirmizî bu hadisi Kehf suresinin en son âyetini açıklamak maksadıyle kaydetmiştir. Mezkûr ayette Rabb-i Kerîmimiz şöyle irşad buyuruyor: **"...Rabbine kavuşmayı uman kimse, sâlih amelde bulunsun, Rabbine ibâdette hiç ortak koşmasın."**

Şu halde Rabb'e kavuşmak için sâlih amel yeterli değildir, bu amelin Allah rızası için yapılmış olması da şarttır.

MERYEM (ALEYHÂ'S-SELAM) SÛRESİ

702 ١ – عن المغيرة بن شعبة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [لَمَّا قَدِمْتُ نَجْرَانَ سَأَلُونِى وَقَالُوا إِنَّكُمْ تَقْرَءُونَ: يَا أُخْتَ هٰرُونَ؛ وَمُوسَىٰ قَبْلَ عِيسَى بِكَذَا وَكَذَا. فَلَمَّا قَدِمْتُ عَلَى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ سَأَلْتُهُ عَنْ ذٰلِكَ. فَقَالَ: إِنَّهُمْ كَانُوا يَتَسَمَّوْنَ بِأَنْبِيَائِهِمْ وَالصَّالِحِينَ قَبْلَهُمْ]. أخرجه مسلم والترمذى.

1. (702)- *Mugîre İbnu Şu'be* (radıyallahu anh) anlatıyor: **"Ben, Necrân'a gelince bana sordular: "Sizler şu âyeti okuyorsunuz: "Ey Harun'un kızkardeşi: Baban kötü bir kimse değildi..."** (Meryem 28). Halbuki, Hz. Musa, Hz. İsa (aleyhimâ's-selam)'dan yüzlerce yıl önce yaşamıştır. (Nasıl olur da Hz. İsa'nın annesi olan Hz. Meryem, Hz. Musa'nın erkek kardeşi olan Hz. Hârun'un kızkardeşi olur?)" Ben Medine'ye Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına gelince, bu meseleyi ona sordum, şu cevapta bulundular: *"Onlar, kendilerinden önce yaşamış olan peygamberlerinin ve sâlih kişilerin isimleriyle isimleniyorlardı."* [Müslim, Adâb 9, (2135); Tirmizî, Tefsir, Meryem, (3154).]

AÇIKLAMA:

1- Alimlerimiz büyük çoğunluğuyla, bu hadise dayanarak, peygamberlerin isimlerinin çocuklara verilebileceği görüşüne varmışlardır. Nitekim Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de, oğluna İbrahim adını koymuştur. Ashab arasında da pek çok kimse daha önceki peygamberlerin isimlerini taşıyorlardı. Bazı âlimler, meleklerin ismini çocuklara koymanın câiz olduğunu söylemiştir. *İmam Malik* gibi Cibril ve Yâsin isimlerinin verilmesini mekrûh addeden de olmuştur.

İsimle ilgili geniş açıklamayı ilgili bahiste yaptık, oraya bakılsın (113-120) hadisler.

2- Hadiste geçen Necrân yer ismidir. Bu ismi taşıyan birden fazla yer mevcuttur: en-Nihâye'nin verdiği bilgiye göre Hicâz'la Şam ve Yemen arasında bir yerin adıdır. Yemen'de, Bahreyn'de, Dımeşk yakınlarında da Necrân adını taşıyan yerlerin bulunduğu belirtilir.

Necran ahâlisi Hıristiyandır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sağlığında Medine'ye gönderdikleri bir heyetle Müslümanlarla sulh anlaşması yapmışlardır.

Bura ahâlisi Hıristiyan olduğu için Hz. Mugire'ye, Hz. Meryem'in Hz. Hârun'un kızkardeşi olamayacağını söyleyerek, *"Kur'ân'da geçen "Ey Hârun'un kızkardeşi"* tâbirine itirazî soru sorarlar. Rivâyetin Tirmizî'deki metninde şu ziyâde var: Hz. Mugire İbnu Şu'be der ki: "Ben bu soruya nasıl cevap vereceğimi bilemedim, dönüp durumu Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e haber verdim..."

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Onlar kendilerinden önceki peygamberlerinin ve sâlihlerin adlarını koyarlardı" buyurarak, Hz. Meryem'in Hârun isminde bir kardeşi olduğunu haber veriyor. Yani, âyetteki: "Ey Hârun'un kızkardeşi" tabirinde geçen Hârun, Hz. Musâ (aleyhisselam)'nın kardeşi olan, fesâhatiyle meşhur Hârun (aleyhisselam) değildir.

Bazı âlimler Kur'an'ın bu tabirinden hareketle, Hz. Meryem'in, Hz. Musa'nın kardeşi olan Hz. Harun'un neslinden olduğu kanaatine varmışlardır. Bu kanaatte olanlara göre, aradaki bu kan bağı sebebiyle Hz. Meryem'in cedd-i emced'i olan Hz. Hârun (aleyhisselam)'a nisbet edilerek "Hârun'un kızkardeşi" diye isimlendirilmesi câizdir. Çünkü, Arap örfünde, bir Temimli'ye, "Ey Temim'in kardeşi", Mudarlı'ya da "Ey Mudar'ın kardeşi" denmesi câizdir.

Hatta, bu hitabı yorumlayanlar arasında şöyle diyen de olmuştur: "Harun ismindeki bu zat belki de açıktan fısk işleyen birisi idi, bu sebeple Hz. Meryem'i ona nisbet ettiler."

En doğru te'vil, şüphesiz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan kaydedilen açıklamadır.

703 ٢– وعن أبى سعيد رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: قَرَأَ سولُ اللّٰه ﷺ: وَأَنْذِرْهُمْ يومَ الْحَسْرَةِ، وَقَالَ:
يُؤْتَى بِالْمَوْتِ كَأَنّهُ كَبْشٌ أَمْلَحُ حَتَّى يُوقَفَ عَلَى السُّورِ بَيْنَ الْجَنَّةِ والنَّارِ. فَيُقَالُ:

يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ فَيَشْرَئِبُّونَ، وَيُقَالُ: يَا أَهْلَ النَّارِ فَيَشْرَئِبُّونَ. فَيُقَالُ هَلْ تَعْرِفُونَ هَذَا؟ فَيَقُولُونَ: نَعَمْ، هَذَا الْمَوْتُ فَيُضْجَعُ وَيُذْبَحُ، فَلَوْلاَ أَنَّ اللهَ قَضَى لأَهْلِ الْجَنَّةِ بِالْحَيَاةِ وَالْبَقَاءِ لَمَاتُوا فَرَحاً. وَلَوْلاَ أَنَّ اللهَ قَضَى لأَهْلِ النَّارِ بِالْحَيَاةِ وَالْبَقَاءِ لَمَاتُوا تَرَحاً].

أخرجه الترمذى وصححه.

«الأَمْلَحُ» الذى بياضه أكثر من سواده، وقيل: هو النقىّ البياض.

وقوله: «فَيَشْرَئِبُّونَ» أي يرفعون رؤسهم لينظروا إليه. «وَالتَّرَحُ» ضدّ الفرح، وهو الحزن.

2. (703)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* okudu: **"Ey Muhammed! Hâlâ gaflet içinde bulunanları ve hâlâ inanmayanları, onları işin bitmiş olacağı o hasret günü ile uyar"** (Meryem 39). Sonra dedi ki: "(Kıyâmet günü) ölüm alaca bir koç suretinde getirilir. Cennetle cehennem arasında yer alan sur üzerinde durdurulur. Önce:

"– Ey cennet ahalisi!" diye bağırılır, onlar başlarını kaldırırlar. Sonra:

"– Ey cehennem ahâlisi!" diye bağırılır, onlar da başlarını kaldırırlar. Sonra sorulur:

"– Bunu tanıdınız mı, nedir bu?" Hepsi birden:

"– Evet tanıdık, derler. Bu ölümdür"

Koç yatırılır ve kesilir. Eğer, Allah cennet ahâlisi için hayâta hükmetmemiş olsaydı, neşeyle ölürlerdi. Cehennem ahalisi için de Allah hayata, bekaya hükmetmemiş olsaydı onlar da üzülerek ölürlerdi." [Tirmizî, Tefsir, Meryem (3155), Tirmizî hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Bu hadis biraz farklı şekilde de rivayet edilmiştir. (Buhârî, Tefsîr, Meryem 2; Müslim, Sıfatu'n-Nâr; Tirmizî, Cennet 20, (2561).]

AÇIKLAMA:

Kurtubî'ye göre, hadiste ölümün koç şeklinde getirilip kesilme teşbihiyle, Hz. İbrahim (aleyhisselam)'in oğlu İsmail'e koçun fidye kılınması gibi, koçla insanlara da fidye hasıl olduğuna bir işaretde bulunulmuş olmaktadır. Yine Kurtubi'ye göre koçun, alacalı, yâni siyah-beyaz olması, cennetlikleri de, cehennemlikleri de temsil etmesi sebebiyledir. Yani her iki taraftaki ahali için ölüm kaldırılmıştır, ebediyet başlamıştır.

Ölümün öldürülmesi meselesini ifade için *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın başvurduğu latif teşbih, yani bir koç olarak herkesin gözünün önünde ölümün kesilmesi teşbihi hususunda âlimler farklı yorumlar yapmışlardır.

İbni'l-Arabî şunları söyler: "Bu hadis akla muhâlif olduğu için anlaşılması zorluk arzetmiştir. Çünkü ölüm, cevher değil, ârazdır. Ârazın cisme dönüşmesi (inkılabı) mümkün değildir, öyle ise onun kesilmesi mümkün değildir. Bu sebeple bazı âlimler bu hadisin sahih olmadığını ileri sürdüler. Bazıları da sıhhatini kabul edip, te'vil ettiler. Dediler ki: Bu bir temsildir, gerçek bir kesme söz konusu değildir. Bazıları da: Bilâkis, hakikatine uygun bir kesme mevzubahistir, kesilen şey ölümü üzerine alandır. Onu herkes tanır, çünkü ruhlarını kabzetme işini üzerine almıştı, demiştir.

Mâzirî der ki: "Bizce ölüm diğer ârazlar gibi bir ârazdır. Mutezile'ye göre, ölüm mâna değildir, aksine onun mânası hayatın yokluğudur. Ancak bu mülâhaza şu âyet mucibince hatalıdır: **"Allah hayatı da ölümü de yaratmıştır"** (Mülk 2). Şu halde âyet, ölümün mahluk olduğunu kesinlikle ifade ediyor. Kaydettiğimiz iki görüşe göre ise onun koç olması da, cisim olması da mümkün olmaz, bundan maksad bir teşbih ve temsildir." Mâzirî devamla der ki: "Allah bu cismi yaratır, sonra kesilir, sonra bunu bir temsil yapar, çünkü ölüm artık âhiret ehline ârız olmaz."

Kurtubî, et-Tezkire'de şunu söyler: "Ölüm, mânadır. Mânalar cevhere dönüşemez, Allah amellerin sevabından (onları temsil eden) eşhâs yaratır. Ölüm de böyledir, (ona bedel) ölüm diye isimlendireceği bir koç yaratır ve hem cennetliklerin hem de cehennemliklerin kalplerine, ölümün kesilişini her iki tarafta da ebedî olacaklarına dair delil olarak atar."

Şöyle diyen de olmuştur: "Allah'ın arazlardan cesedler inşa edip, bunları arazlar için madde kılmasına bir mani yoktur. Nitekim, Müslim'de geldiği üzere, hadiste, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm) Bakara* ve *Âl-i İmran* surelerinin, iki bulut olarak geleceklerini beyan buyurmuştur. Hadislerde bu çeşit açıklamalar mevcuttur."

704 ٣— وعن قتادة في قوله تعالى: [وَرَفَعْنَاهُ مَكَاناً عَلِيّاً. قَالَ: قَالَ أَنَسٌ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ إنَّ النَّبىَّ ﷺ قَالَ: لَمَّا عُرِجَ بِى رَأَيْتُ إدْرِيسَ في السَّمَاءِ الرَّابِعَةِ]. أخرجه الترمذى.

3. (704)- Katâde (merhum), şu âyet hakkında: **"Onu yüce bir yere yükselttik"** (Meryem 57). Hz. Enes (radıyallahu anh) Resûlullah *(aley-*

hissalâtu vesselâm)'tan şu rivayeti yaptığını belirtir: "Ben Mirac'ta iken dödüncü kat semâda Hz. İdris (aleyhi's-selam)'i gördüm." [Tirmizî, Tefsir, Meryem, (3156).]

AÇIKLAMA:

Hz. İdris (aleyhisselam)'le alakalı olarak Meryem suresinde: **"Kitap'ta İdris'i de an. Çünkü o, çok sâdık bir peygamberdi. Biz onu pek yüce bir yere yükselttik"** buyurulur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu âyeti açıklama zımnında: "Ben Miraç'ta iken dördüncü kat semâda Hz. İdris'i gördüm" buyuruyor.

Hz. İdris (aleyhisselam)'in diğer peygamberler arasında mümtaz bir yeri vardır. Rivayetlere göre, kendisine 30 sahifelik kitap gelmiştir. Bu beşerin medenî terakkisinde mühim bir merhale teşkil eder: Kendisinden önce insanlar hayvan postu giyerken, ilk defa elbise dikerek mamul elbise giymiştir. Bu sebeple terzilik sanatının pîri kabul edilir. Yazının ilk defa onun tarafından kullanıldığına dair rivayetler de mevcuttur. İslâmî an'ane, yıldız ve hesap ilmini de onunla başlatır (Aleyhisselam).

Ayrıca Hz. İdris'in, aynen Hz. İsa gibi dünyevî cesedleriyle yaşamakta olduğuna da inanılır. Bunun hayat tabakası hakkında Bediüzzaman şu açıklamayı yapar:

"Üçüncü Tabaka-i Hayat: Hazret-i İdris ve İsa (aleyhisselam)'nın tabaka-i hayatlarıdır ki, beşeriyet levâzımâtından tecerrüd ile, melek hayatı gibi bir hayata girerek nuranî bir letâfet kesbeder. Adetâ beden-i misalî letâfetine ve cesed-i necmî nuraniyetinde olan cism-i dünyevîleri ile semâvatta bulunurlar..."

705 ٤ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [قال رسولُ الله ﷺ لِجبْرِيل: مَا يَمْنَعُكَ أنْ تَزُورَنَا أكْثَرَ مِمَّا تَزُورَنَا فَنَزَلتْ: وَمَا نَتَنَزَّلُ إلاّ بِأمْرِ رَبِّكَ الآيَةَ]. أخرجه البخارى والترمذى.

4. (705)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. Cibril (aleyhisselam)'e: "Bana, niye hâlen yapmakta olduğundan daha fazla ziyarette bulunmuyorsun?" diye sormuştu, şu âyet indi: **"Cebrail Muhammed'e şöyle dedi: "Biz ancak Rabbinin buyruğuyla ineriz, geçmişimizi, geleceğimizi ve ikisinin arasındakileri bilmek O'na mahsustur. Rabbin unutkan değildir"** (Meryem 64). [Buhârî, Tefsir, Meryem 2, Bed'ü'l-Halk 6, Tevhid 28; Tirmizî, Tefsir, Meryem, (3157).]

AÇIKLAMA:

Bir rivayet Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, Cebrail ile daha çok görüşme arzusu içerisinde bulunduğunu ve bu arzusunu da Hz. Cebrail'e açtığını bildiriyor. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu talebi üzerine gelen vahiy gösteriyor ki, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in risâlet hayatına giren her mes'ele Cenâb-ı Hakk'ın tanzim ve takdiriyle cereyan etmekte, O'nun hikmetinin iktizasına göre, nübüvvet hayatının vukuatı husul bulmaktadır. Bunda ne Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in arzusu, ne diğer haricî sebepler müessir değillerdir. Risâletle ilgili her bir mesele hem öndeki âhiret hayatına, hem geçmişteki dünya hayatına baktığı için, bunlara müteallik meseleler ancak, bunların sâhibi Allah tarafından bilinebilir, bildirilebilir, ilmi sınırlı beşerin tedbiriyle yürüyemez.

Risâletin mahiyet ve mekanizmasını Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e öğretici mahiyette, yukarıdakine benzeyen vahiylere, bilhassa risâlet hayatının bidâyetinde sıkca rastlanır. *Müzzemmil, Abese, Müddessir* sureleri bu açıdan da değerlendirilebilir.

706 ٥– وعن أم مبشر الأنصارية رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت: [سَمِعْتُ رسولَ الله ﷺ يقول: لاَ يَدْخُلُ النَّارَ إنْ شَاءَ اللهُ تعالَى مِنْ أصْحَابِ الشَّجَرَةِ أحَدٌ. فقَالَتْ حَفْصَةُ رَضِىَ اللهُ عَنْها: بَلَى يَا رَسولَ الله فَانْتَهَرَهَا. فقَالَتْ: وَإنْ مِنْكُمْ إلاَّ وَارِدُهَا. فقَالَ رسولُ الله ﷺ: قَدْ قَالَ اللهُ: ثُمَّ نُنَجِّى الَّذِينَ اتَّقَوْا الآيَة]. أخرجه مسلم.

5. (706)- *Ümmü Mübeşşir el-Ensâriyye* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı dinledim şöyle buyurmuştu:

"(Hudeybiye biatına katılan) ashâbu'ş-şecere'den hiç kimse inşaallah cehenneme girmeyecektir."

Bunun üzerine Hafsa (radıyallahu anhâ) validemiz: "Hayır ey Allah'ın Resulü!" dediyse de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu azarladı.

Bunun üzerine Hz. Hafsa (radıyallahu anhâ) şu âyeti okudu: **"Sizden cehenneme uğramayacak yoktur. Bu, Rabbinin, yapmayı üzerine aldığı kesinleşmiş bir hükümdür"** (Meryem 71).

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona şu cevabı verdi: "Allah şöyle

de buyurmaktadır: **"Sora biz, Allah'a karşı gelmekten sakınmış olanları kurtarır, zâlimleri de orada diz üstü çökmüş olarak bırakırız"** (Meryem 72). [Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 163, (2496).]

707 ٦– وعن السدى قال: سألت مُرَّةَ الْهَمَدَانِّي عَنْ قولِهِ تعالى: [وَإِنْ مِنْكُمْ إِلاَّ وَارِدُهَا. فَحَدَّثَنِي عن ابنِ مَسْعُودٍ رضِيَ اللهُ عَنْهُ. أنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: يَرِدُ النَّاسُ النَّارَ ثُمَّ يَصْدُرُونَ عَنْهَا بِأَعْمَالِهِمْ. فَأَوَّلُهُمْ: كَلَمْحِ الْبَرْقِ، ثُمَّ كَالرِّيحِ، ثُمَّ كَحُضْرِ الْفَرَسِ، ثُمَّ كَالرَّاكِبِ الْمُسْرِعِ، ثُمَّ كَشَدِّ الرَّجُلِ، ثُمَّ كَمَشْيِهِ]. أخرجه الترمذى.

« الحُضْرُ » بضم الحاء المهملة وسكون الضاد المعجمة: العدْوُ. « وَالشَّدُّ » أيضاً العدو.

6. (707)- Süddî anlatıyor: "Mürre el-Hemedânî'ye, **"Sizden cehenneme uğramayacak yoktur"** (Meryem 71) âyetinden sordum. Bunun üzerine bana İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den rivayet ettiği şu hadisi rivayet etti: *"İnsanlar ateşe girerler, sonra amellerine göre ondan çıkarlar: Onların ilk grubu şimşek hızıyla çıkar, ikinci grub rüzgâr gibi çıkar. Sonra at sür'atiyle, at binicisi süratiyle, sonra yaya koşusuyla, en sonra da yaya yürüyüşüyle çıkar."* [Tirmizî, Tefsir, Meryem (3158).]

AÇIKLAMA:

Âyette geçen vürud'la ne kastedildiği alimler tarafından münâkaşa edilmiştir. Uğramak diye tercüme ettiğimiz bu kelime bazılarınca *"girmek"* demektir. Nitekim bu mânayı te'yid eden merfu bir rivayeti Hz. Câbir (radıyallahu anh) nakletmektedir. Buna göre Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Vürud, dühul (girme) demektir. İyi ve kötü hiç kimse istisna edilmeden herkes cehenneme girecektir. Ancak mü'minlere serin ve selâmetli olacaktır" buyurmuştur.

Abdullah İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) da şu açıklamayı yapmıştır: "Âyet, "cehenneme girerler" mânasını taşır. Ancak herkes, ameline göre oradan çabuk (veya geç) çıkar."

Vürûd'dan maksadın, "üzerinden geçme" olduğunu söyleyenler de olmuştur. Nitekim Ebû Hüreyre, Abdullah İbnu Mes'ud, Katâde ve Kâ'bu'l-Ahbâr'dan bu mânayı teyid eder rivayetler gelmiştir.

Bazılarında şu ziyade mevcuttur:

"Sonra bir münâdi: "Ey cehennem sen kendi adamlarını tut, benim-

kileri bırak" diye nida eder. Böylece mü'minler daha bedenlerinin rutubeti kurumadan oradan çıkarlar."

Âyetin yorumuyla ilgili olarak gelen rivayetlerin en sahihi bu iki görüştür. Aslında bunlar arasında fark da yoktur. Çünkü "vürud"dan girmeyi anlayan, geçmeyi de ifâde etmiş olur. Zira, sırat'ın yukarısından cehennemi geçen ona girmiş demektir. Ancak geçenlerin hepsi aynı vaziyette geçmez. Halleri, amel durumlarına göre farklılık arzeder. Amelce en üstün derecelere ulaşmış olanlar şimşek gibi sür'atli geçerler. Hayal sür'atiyle geçeceklerden bile söz edilebilir.

Nitekim bu yorumu te'yid eden bir rivayet Müslim'den gelmiştir. Hz. Hafsa (radıyallahu anhâ), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: "Hudeybiye'de bey'ata katılanlardan hiç kimse ateşe girmeyecektir" demesi üzerine, şu âyeti hatırlatmıştı: **"Sizden cehenneme uğramayacak yoktur. Bu, Rabbinin yapmayı üzerine aldığı kesinleşmiş bir hükümdür"** (Meryem 71). (Bu hadisi 706 numarada tam olarak kaydettik.)

Bu rivayet esas alınınca, "cehenneme uğrama (vürud) küffâra hastır" diyenlerin; *"vürudun mânası cehenneme yaklaşmaktır"* diyenlerin; "bunun mânası cehenneme geriden nezâret etmektir" diyenlerin; "oraya vürudan maksad, mü'mine dünyada gelen hummâdır (ateşli hastalık)" diyenlerin sözlerindeki zayıflık anlaşılır.

Öyle ise, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, "İnsanlar ateşe girerler" sözüyle, "İnsanlar, altında cehennem bulunan sırat köprüsünün üzerinden geçerler, ateşi müşâhede ederler, ateşle yüz yüze gelirler" demek istemiştir.

Türbüştî, "vürud" kelimesinin lügat olarak "suya gitmek" olduğunu, sonradan başka maksadla gitmeler için de kullanıldığını, âyette ise cehennem köprüsünü geçmek mânasına geldiğini belirtmiştir.

"Sonra amellerine göre ondan çıkarlar" tâbiri ateşten kurtulmayı ifade eder.

Tîbî der ki: "Sonra amellerine göre ondan çıkarlar" cümlesinde geçen "sonra" kelimesi, **"Sonra biz, Allah'a karşı gelmekten sakın-mış olanları kurtarırız..."** (Meryem 72) âyetindeki sonra kelimesinin bir mislidir. Buradaki sıralama zaman yönünden sıralamayı değil, rütbe yönünden sıralamayı ifade eder. Âyette, Cenab-ı Hakk, insanların ateşe girişi ile müttakilerin ondan kurtuluşları arasındaki farkı beyan etmiştir. Hadiste de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* aynı şekilde insanların ateşe girişi ile oradan çıkışları arasındaki farkı beyân etmekte-

dir. Zira, hadiste geçen sudur (çıkış) kelimesi, insiraf (dönüş) manasına gelir.

Aliyyu'l-Kârî, **açıklamaları şöyle özetler: "Elhasıl, insanlar girmeye başladıkları andan itibaren cehennemin korkusundan, manzarasının müşâhedesinden, alev ve dumanının değmesinden, çengellerinin takılmasından vs.'den sâlih amellerinin derecesine göre çok farklı sür'at ve ağırlıklarda kurtulup çıkarlar."**

Hadis, ilk çıkanların şimşek sür'atinde olacaklarını, sonra çok hızlı koşan at sür'atinde, normal giden insan sür'atinde yol alarak cehennemin üzerinden geçeceklerini ifade etmektedir.

708 ٧– وعن خباب بن الأرتّ قال: [كُنْتُ قَيْناً في الجَاهليَّة فعملْتُ للْعَاصِ ابنِ وَائِلِ السَّهْمِيِّ سَيْفاً فَجئتُ أتَقَاضَاهُ. فقَالَ: لاَ أُعْطِيكَ حَتَّى تَكْفُرَ بمُحَمَّدٍ. فقُلتُ: لاَ أكْفُرُ حَتَّى يُميتَكَ الله تعالى ثُمَّ تُبْعَثَ. قَالَ: وإنِّي لَمَيِّتٌ ثُمَّ مَبْعُوثٌ؟ قُلْتُ: بلَى. قَالَ: دَعْنِي حَتَّى أمُوتَ وَأبْعَثَ فسأُوتى مالاً وَوَلداً فأقْضِيكَ. فنزلَتْ: أفَرَأيْتَ الَّذِى كَفَرَ بآيَاتِنَا وَقَالَ لأوتَيَنَّ مَالاً وولداً الآية]. أخرجه الشيخان والترمذى.

« القين » الحدّاد.

7. (708)- *Habbâb İbnu'l-Eret* anlatıyor: *"Cahiliye devrinde demirci idim. Âs İbnu Vâil es-Sehmi'ye bir kılıç yaptım. Ücretimi almaya gelmiştim.*

– "Hayır, Muhammed'i inkâr etmedikçe vermeyeceğim" dedi. Kendisine:

– "Asla! Sen ölüp, Allah seni yeniden diriltinceye kadar ebediyyen onu inkâr etmeyeceğim" dedim.

– "Yani ben, öldükten sonra tekrar dirileceğim ha!" diye alaya aldı. Ben:

– "Bundan ne şüphe!" deyince:

– "Öyleyse bırak beni, öleyim de yeniden dirileyim. Bana bol mal ve evlât verilecek. O zaman sana olan borcumu eda ederim" dedi.

Bunun üzerine şu âyet indi: **"Ey Muhammed! Ayetlerimizi inkâr eden ve: "Bana elbette mal ve çocuk verilecektir" diyeni gördün**

mü? O görülmeyeni mi biliyor, yoksa Rahmân katından bir söz mü almıştır? Hayır söylediğini yazacağız ve onun azabını uzattıkça uzatacağız. Bahsettikleri şeyler bize kalacaktır. Kendisi bize tek başına gelecektir" (Meryem 80). [Buhârî, Tefsir, Meryem 3, 4, 6, İcâre 15, Husûmât 10, Büyû 29; Müslim, Münafikûn 35, (2795); Tirmizî, Tefsir, (3161).]

AÇIKLAMA:

Habbâb İbnu'l-Eret'in yukarıdaki rivayeti, ilk Müslümanların müşriklerden maruz kaldıkları istihzâ ve işkencelere bir örnek teşkil eder. Rivayeti yapan Habbâb (radıyallahu anh) da bu işkencelere en ziyade mâruz kalan Müslümanlardan biridir.

Habbâb'ın diğerlerinden çok işkence çekmesi, onun Mekke'nin yerlisi olmayışından ileri gelir. *Huzâî* veya Temîmî oluşu hususunda ihtilaf edilmiştir. Arap asıllı bir köle olarak cahiliye devrinde Mekke'de satılmış idi. Efendisinin kim olduğu bile ihtilâflıdır.

Habbâb ilk Müslümanlardandır. Hattâ ilk altıdan altıncısı olduğu belirtilir.

Mücâhid'in bir rivayetine göre İslam'ı ilk izhâr edenler şunlardır: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Ebû Bekir, Habbâb, Süheyb, Bilâl, Ammâr ve Sümeyye (radıyallahu anhüm ecmain).

Mücâhid, açıklamasına devamla Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in amcası *Ebû Talib, Hz. Ebû Bekir*'in de kavmi tarafından himaye edildiğini belirttikten sonra diğerlerine müşriklerin demir zırhlar giydirerek güneşe atmak suretiyle işkenceler yaptıklarını, güneş ve demirin harareti altında yaktıklarını belirtir.

Habbâb her şeye sabredip, müşriklere boyun eğmeyenlerdendir. Sırtına kızgın demirler koyup derisini ve etini yakmışlardır.

Habbâb şunu anlatır: Bir gün Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı üzerinde bürdesi, gölgede Kâbe'ye dayalı vaziyette gördük.

"– Bize yardım etmeyecek misin?" dedik. Hemen oturdu ve yüzü de kızarmış olarak şu cevabı verdi:

– "Sizden önce, öyleleri vardı ki, inancı sebebiyle yere çukur açılır, sonra bir testere getirilip başının ortasına konulur, vücudu ikiye bölündüğü halde yine de dininden dönmezdi. Öyleleri de vardı ki, dininden dönmesi için vücudu demir taraklarla taranır, derisi, eti, kasları ne varsa taranır, yine de dininden dönmezlerdi. Sabredin, kasem olsun, Al-

lah bu dini tamamlayacak hedefine ulaştıracaktır. Öyle ki, San'a'dan Hadramevt'e gitmek isteyen bir kimse Allah'tan başka hiç kimseden korkmaksızın emniyet içerisinde gidecektir, koyunu için de sâdece kurttan korkacaktır. Ne var ki, siz acele ediyorsunuz!"

Habbâb demirci idi, kılınç yapardı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zaman zaman kendisine uğrardı. Bu durum, hanımefendisine ihbâr edildi. Hanımefendisi, kızgın demiri alarak onunla başını dağladı. Bu muameleyi Hz. Peygamber'e gidip şikâyet etti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* "Rabbim Habbâb'a yardım et!" diye dua buyurdu. Hanımefendisi derhal başından ah vah etmeye başladı, ızdırabından köpekler gibi havlıyordu. Kendisine: "Başına dağ vurdur!" dediler. Habbâb (radıyallahu anh) kızgın demirle elleriyle zâlimenin başını dağladı.

Habbâb İbnu'l-Eret, Bedir, Uhud başta olmak üzere bütün gazvelere Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le birlikte katıldı.

Hz. Ömer (radıyallahu anh), müşriklerin kendisine neler yaptığını sorunca Habbâb (radıyallahu anh) sırtını gösterir. Hz. Ömer bakınca şöyle der: "Bugüne kadar böyle bir insan sırtı görmedim!" diye çığlık atar. Habbâb açıklar: "Yere ateş yakıldı. Üzerine beni yatırdılar. Ateşi söndüren sırtımdan eriyip akan yağlar olmuştur."

Habbâb İbnu'l-Eret, İslâm'ın ilk yıllarında çekilen ızdırapları anlatırken, "Öyle sıkıntılı günler yaşadık ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yasaklamasaydı ölmeyi tercih ederdik!" der.

Bir seferinde vücuduna, eski işkencelerin kalıntısı sebebiyle yedi yerden dağ vurdurur.

Hastalığı sırasında kendisine "geçmiş olsun" ziyaretine gelen bir grub sahabi: "Ne mutlu sana, kardeşlerinle Kevser Havzı'nda buluşacaksın!" derler. Şu cevabı verir:

"– Bana geçmiş kardeşlerimi hatırlattınız. Onlar hizmetlerine, çektiklerine mukabil dünyada hiç bir şey görmediler. Biz ise, arkada kaldık, çok dünyalıklara mazhar olduk. Bize bu gelenlerin, önceki hizmetlerimizin dünyada yenen, âhirete kalmayan ücreti olmasından korkuyoruz."

Bir gün, Habbab İbnu'l-Eret mescide uğrar, bir kenara sessiz sedasız oturur. Orada bulunan cemaat kendisine: Arkadaşların seni dinlemek için toplandılar, ya hadis rivayet et, ya da hayırlar emret!" derler. Şu cevabı verir:

"– *Ne emredeyim onlara? Olur ki, kendi yapmadığım bir şeyi emrederim.*"

Habbâb İbnu'l-Eret, Kûfe'ye yerleşmiş ve orada yetmiş üç yaşında olduğu halde ölmüştür. Ölüm yılı hicri 37'dir. Habbâb'ın vefatına kadar herkes ölüsünü, evinin avlusuna, veya yakın bir yerine defnediyorlardı. İlk defa Habbâb, vasiyet ederek, cenazesini Kûfe'nin dışına gömdürür. Rivayete göre Hz. Ali (radıyallahu anh) Sıffin dönüşü uğradığı Kûfe'nin giriş kısmında sağ kol üzerinde yedi aded kabir görür:

"– *Bunlar da ne?*" diye sorar. Kendisine açıklarlar:

"– *Ey Mü'minlerin emiri! Sen Sıffin'e çıktıktan az sonra Habbâb vefat etti. Kûfe'nin dışına defnini vasiyet etti. Halk , onun buraya gömülmeyi vasiyet ettiğini görünce, başkaları da ölülerini buraya defnetti.*"

Hz. Ali bunun üzerine şunları söyler:

"– *Allah Habbâb'a rahmetini bol kılsın. Kendi arzusu ile Müslüman oldu, itaat ederek hicret etti. Mücâhid olarak yaşadı. Bedenî işkenceler çekti. Allah iyi amelde bulunanın ücretini zâyi etmeyecektir!*"

Habbab'ın, Hz. Ali ile birlikte Sıffin'e ve Nehrevan'a katıldığı, namazını Hz. Ali'nin kıldırdığı da söylenmiştir. Hz. Ömer zamanında 19. senede öldüğü de söylenmiştir.

709 ٨– وعن أبي هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: إذَا أَحَبَّ اللهُ عَبْداً نَادَى جبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلامُ: إِنِّي قَدْ أَحْبَبْتُ فُلاَناً فَأَحِبَّهُ، فَيُنَادِي فِي السَّمَاءِ ثُمَّ تَنْزِلُ لَهُ الْمَحَبَّةُ في أَهْلِ الأَرْضِ. فَذلِكَ قَوْلُهُ تَعَالى: إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمنُ وُدّاً. وَقَالَ فِي الْبُغْضِ مِثْلَ ذلِكَ]. أخرجه الترمذى.

8. (709)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: *"Allah bir kulu sevdi mi, Cebrâil (aleyhisselam)'e şöyle seslenir: "Ben falanca kişiyi seviyorum, sen de sev!" Bunun üzerine semâda aynı şekilde nida edilir. Sonra, arz ehli arasına onun sevgisi indirilir. Bunu şu âyet ifade etmektedir:* **"İnanıp hayırlı iş işleyenleri Rahmân sevgili kılacaktır"** (Meryem 96). "Allah bir kula buğzetti mi, Cibril (aleyhisselam)'e seslenir: Ben falancaya buğz ediyorum. Bu şekilde semâda nida edilir. Sonra, yeryüzüne onun hakkında buğz indirilir." [Tirmizî, Tefsir, Meryem, (3160).]

AÇIKLAMA:

Ulemâ şöyle demiştir: "Allah'ın kulunu sevmesi demek, onun için hayır ve hidayet irâde etmesi, ona nimet vermesi ve rahmette bulunmasıdır. Allah'ın buğzu da, kulunu cezalandırmak istemesi, şekavetini irade etmesidir. Cebrail'in ve meleklerin sevgisi ise iki ihtimal üzeredir:

1- Onların kula istiğfarları (Cenab-ı Hakk'tan affedilmesini dilemeleri), övmeleri, duada bulunmaları;

2- Muhabbetleri, mahlukatta mevcut ve herkesce bilinen zâhirî sevgidir. Bu da kalbin bir şeye meyli ve ona kavuşmak için duyduğu iştiyâktır. Şu halde meleğin kula karşı bu çeşitten bir sevgisinin sebebi, Allah Teâla'ya mutî olması ve Allah tarafından sevilmesidir."

İbnu Hacer der ki: Bu hadisin bir vechinde, söz konusu sevginin sebebi ve bundan maksadın ne olduğu açıklanmaktadır.

Sevbân'ın rivayetinde geldiğine göre; kul, Allah'ın rızasını aramaya aralıksız devam eder de Allah sonunda şöyle buyurur: "Ey Cibril, falan kulum benim rızamı arıyor. Bilesin , ona benim rahmetim galebe çalmıştır." Cibril: "Allah'ın rahmeti falancanın üzerine olsun" der. Bunu Hamele-i Arş da söyler, aynı şeyi onların etrafındakiler de söyler. Böylece halka halka söyleme sırası yedi semâ ehline kadar gelir, en sonunda o kimse için (rahmet) arza indirilir."

Bu hadise Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin yaptığı şu rivayet de destek olmaktadır: *"...Kulum nafile ibadetlerle bana yaklaşmaya devam eder. Öyle ki ben onu severim de bir şey benden istese hemen veririm, bana dua etse derhal icabet ederim. Ben yaptıklarım arasında en çok bu kimsenin vefatında tereddüde düşerim. Çünkü o kulum ölümü sevmez, ben de onu incitmeyi sevmem..."*

Nevevî, insanların kalbindeki sevgi ile ilgili olarak şunları söyler: "Kişiyi insanların sevmesi ve ondan razı olması kalblerin ona meyletmesi ve ondan razı olmasıdır."

İbnu Kesîr, buradaki sevgiden, sâlih amel işleyen kimseler için, salih kimselerin kalbindeki sevgiyi anlar ve der ki: "Cenab-ı Hakk haber veriyor ki, Şeriat-ı Muhammediye'ye uyduğu için Allah'ın razı olacağı amelleri işleyen kimse için, sâlihlerin kalbine sevgi ve muhabbet ekecektir. Bu husus va'd-i İlahîye binâen kesin ve kaçınılmaz bir keyfiyettir."

Bu hadisten şu husus da anlaşılmaktadır: İnsanlar tarafından gerçekten sevilmek isteyen kimse, öncelikle Allah'ın rızasını aramalı, ona

sevgili olmaya çalışmalıdır. Bunda muvaffak olan kimse, yüryüzünde gerçek sevgiye mazhar olur. Başka şekilde kazanılan sevgi, sevgi değil, belki riyakârlıktır, sathidir, geçicidir. Mevki, makam, maddî imkânlar yoluyla kazanılan sevgi ve dostlukların riyâkarlık ve yapmacıklıktan ibâret olduğunu, "düşenin dostu olmaz" sözü teyid eder. Halbuki Allah için sevişenlerin sevgisini hiç bir şey izâle edemez.

Bu sevginin de yolu, yine Kur'an'ın ifadesiyle dindarlıktan geçer. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sünnetine uymaktan geçer: **"De ki: "Allah'ı seviyorsanız bana uyun, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah affeder ve merhamet eder."** (Âl-i İmrân 31).

Şunu da belirtelim ki, Allah'ın bir kul hakkında hayır ve hidayet irade etmesi ona nimet vermesi, rahmette bulunması demektir; buğzetmesi de cezalandırması, şekâvete uğratması demektir.

Rabbimiz! Hayrını diler, buğzundan rahmetine iltica ederiz!

HACC SÛRESİ

710 ١ – عن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمـا في قوله تعالى: [وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللّٰهَ عَلَى حَرْفٍ قَالَ: كَانَ الرَّجُلُ يَقْدَمُ الْمَدِينَةَ فَإِنْ وَلَدَتِ امْرَأَتُهُ غُلاَمـاً وَنُتِجَتْ خَيْلُهُ. قَالَ: هٰذَا دِينٌ صَالِحٌ. فَإِنْ لَمْ تَلِدِ امْرَأَتُهُ وَلَمْ تُنْتَجْ خَيْلُهُ قَالَ هٰذَا دِينُ سُوءٍ]. أخرجه البخارى.

1. (710)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ), **"İnsanlardan bâzısı vardır, Allah'a (dininin) yalnız bir taraf(ın)dan (tutup, şekk ve tereddüd içinde) ibâdet eder. Eğer kendisine bir hayır dokunursa ona yapışır. Eğer bir fitne isabet ederse yüzü üstü döner. Dünyada da, âhirette de hüsrâna uğramıştır o. Bu ise, apaçık ziyanın ta kendisidir."** (Hac, 11) âyetinin iniş sebebini açıklamak maksadıyla şöyle buyurdu: "Bazıları vardı, Medine'ye gelir, bakardı; bu gelişiyle hanımı oğlan doğurur, atı da yavrularsa, "Bu din, derdi, sâlih iyi bir dindir." Şayet hanım oğlan doğurmaz, atı da yavrulamazsa: "Bu din kötüdür" derdi." [Buhari, Tefsir, Hacc 2.]

AÇIKLAMA:

Bu âyet-i kerime maddî menfaat mülâhazasıyla İslâm'a girenlerden bahsetmektedir. Şarihler, hadiste haber verilen durumun daha ziyade bedevîler tarafından ortaya konduğunu belirtirler. Zâten bedevîlerin

çoğunluk itibariyle İslâm'ın vermek istediği asıl mesajı anlamaktan uzak kalacağını, inandık deseler bile kalbine gerçek imanın girmeyeceğini, küfre yakın olacağını muhtelif âyetler beyan etmiştir. [Tevbe 98; Feth 11; Hucurat 14].

Bu hadisin, başka vecihlerinde Medine'ye gelen bedevîlerin neler arayıp da bulamadıkları daha da sarahate kavuşturulur:

"Kişi Medine'ye hicret eder, bakardı; bu gelişiyle vücudca sıhhate kavuşursa..", "Kişi Medine'ye gelir bolluk, yağmur ve evlâda rastlarsa memnun kalır, itminân bulur ve "Bu dinde hayır buldum", veya "Bu ne iyi din", yahut "Şu dinimiz sâlih bir dindir" derler ve temessük ederlerdi."

"... Kurak, kıtlık, doğumu kesad bir yıla rastlarlarsa, "Bu dinimizde hayır yok" derlerdi."

"...Medine'de başı ağırır veya kadını kız çocuğu doğurur ve de kendisine sadaka gecikecek olursa şeytan ona gelir: "Bu dinden sana vallahi şerden başka bir şey ulaşmadı, bu fitnedir" derdi.

"...Bedevî hastalanır, sadakadan mahrum kalır ve bir ihtiyaca düşecek olursa: "Vallahi bu, aradığım din değil, ben hâlâ bedenen ve hâlen kötüye gitmekteyim" derdi."

Şu halde âyetin iniş sebebiyle ilgili olarak kaydedilen bu farklı rivayetler bir noktada birleşir: "Bir kısım bedevîler, İslâm dinini, ondan gördükleri menfaatlerle ölçmüşler, nimete mazhar olunca iyi olduğunu, nıkmete mâruz kalınca da *kötü olduğunu söylemekten çekinmemişlerdir."* Halbuki gerçek iman 708 numaralı hadiste geçtiği üzere, Habbâb İbnu'l-Eret örneğinde olduğu gibi, ateş üzerinde bile yatırılsa sabır ve sebatı gerektirir.

711 ٢– وعن عليّ بن أبي طالب رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [أَنَا أَوَّلُ مَنْ يَجثُو للْخُصُومَةِ بيْنَ يَدى الرَّحْمٰنِ عزّ وجلّ يومَ القِيَامَةِ. قَالَ قَيْسُ بنُ عَبَادٍ وَفِيهِمْ نَزَلَتْ: هٰذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ؛ وَهُمُ الَّذِينَ بَارَزُوا يوم بَدْرٍ: عَلِيٌّ، وَحَمْزَةُ، وَعُبَيْدَةُ بنُ الحَارِثِ رَضِىَ اللهُ عنهم. وشَيْبَةُ بنُ رَبِيعَةَ، وعُتْبَةُ بنُ رَبِيعَةَ، وَالْوَلِيدُ ابنُ عُتْبَةَ].

أخرجه البخارى.

2. (711)- *Ali İbnu Ebî Talib* (radıyallahu anh) buyurdular ki: "Kıyamet günü, Rahmân'ın önüne, dava açmak üzere ilk diz çökecek olan benim."

Kays İbnu Ubâd der ki: "Onlar hakkında şu âyet indi: **"İşte Rabbleri hakkında tartışmaya giren iki taraf; O'nu inkâr edenlere ateşten elbiseler biçilmiştir. Başlarına da kaynar su dökülür de bununla karınlarındakiler ve deriler eritilir. Demir topuzlar da onlar içindir"** (Hacc 19-21). Kays devamla der ki: *"Onlar Bedir savaşında karşılıklı mübâreze eden kimselerdir. Bir tarafta, Hz. Ali, Hz. Hamza ve Ubeyde İbnu'l-Hâris (radıyallahu anhüm), karşı tarafta da Şeybe İbnu Rebî'a, Utbe İbnu Rebî'a ve el-Velid İbnu Utbe varlardı."* [Buhârî, Tefsir, Hacc 3, meğâzi 3, 7.]

AÇIKLAMA:

Rivayette Hz. Ali, Bedir Savaşı'yla alakalı bir durumu ima etmektedir. Allah'ın huzurunda kâfirlerle hesaplaşmada ilk görünecek olan benim, demekle; *"mücahid olarak ilk ben çıkacağım"* demek istemektedir. Çünkü ima etmek istediği vak'a Bedir savaşı sırasında, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in emriyle teke tek mübârezeye çıkanın ilki Hz. Ali (radıyallahu anh)'dir.

Küffâra karşı Bedir'den önce bazı seriyyeler çıkarılmış ve hatta karşılaşma bile olmasına rağmen, ciddi bir Savaş ilk defa Bedir'de olmuş ve burada ilk mübarezeye çıkan ve hasmına galibiyetle neticelendiren Hz. Ali olmuştur.

Ebu Dâvud'un bir rivayetine göre, Bedir'de iki ordu karşılaşıp harp düzenini alınca Mekkeli küffârdan Utbe İbnu Rebî'a teke tek vuruşmak üzere ileri atılır, onu takiben oğlu Velid İbnu Utbe ile kardeşi Şeybe İbnu Rebi'a meydana çıkarlar. Bunlarla vuruşmak üzere Ensâr'dan bazı gençler ileri atılırlar. Ancak Utbe: "Sizinle vuruşmaya ihtiyacımız yok, biz amcamızın evlâtlarını istiyoruz, onlar karşımıza çıksın!" der. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Ey Hamza kalk, Ey Ali kalk, Ey Ubeyde kalk!"* diye ismen üç kişiye seslenir. Hamza, Utbe'ye; Ali, Şeybe'ye doğru yürürler...

Rivayetler kim kiminle karşılaştı meselesinde ihtilâf etse de teferruat burada mühim değil.

İşte Hz. Ali, bu mübârezeyi İslâm'da ilk gerçekleştiren kendisi olduğunu bildirmektedir. Ayrıca rivayette meâlini tam olarak kaydettiğimiz, **"İşte Rabbleri hakkında tartışmaya giren iki taraf..."** diye başlayan âyetlerin (Hacc 19-21) bunlar hakkında indiği belirtilmektedir.

Bazı rivâyetler Ehl-i Kitap'la Müslümanlar hakkında indiğini kaydeder.

"Küffârla mü'minler hakkında indiğini" söyleyenler de olmuştur.

Hattâ: "Ba's hususunda mü'minlerle kâfirler arasında cereyan eden münâkaşa" üzerine indiğini söyleyen rivayet de mevcuttur.

Taberi, söylenen bütün bu sebeplerin temelde mü'minlerle kâfirler arasında cereyan eden hadiseler olması sebebiyle, birine tahsis etmektense, hepsine ta'mim etmenin daha muvafik olacağını belirtir ve "Bu sebeplerden biri için inmiş bile olsa, bu sebebin benzerleri için âm olmasına mâni yoktur" der.

712 ٣- وعن ابن الزبير رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنَّمَا سُمِّىَ الْبَيْتُ الْعَتِيقَ لأَنَّهُ لَمْ يَظْهَرْ عَلَيْهِ جَبَّارٌ]. أخرجه الترمذى.

3. (712)- *İbnu'z-Zübeyr* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"(Kâbe'ye) Kur' ân-ı Kerim'de, Beytu'l-Atik denmiş olması** (Hacc 29, 33) **ona hiç bir cebbârın galebe çalmamış olmasındandır."** [Tirmizî, Tefsir, Hâcc (3169).]

AÇIKLAMA:

Kur'ân-ı Kerîm'de Kâbe'ye iki ayrı âyette Beytu'l-Atik denmektedir. Lügat olarak atik, kadim (eski), nefis, kıymetli, şerefli demektir. Kâbe-i Şerife'ye bu manaların hepsini izafe ederiz. Eskidir, çünkü bizzat Kur'an-ı Kerim'in ifadesiyle: **"Yeryüzünde ibadet için inşa olunan ilk beyt'tir"** (Âl-i İmrân, 96).

Atik, bir de "azad edilmiş" manasına gelir. Nitekim bir rivayette: *"Allah onu cebbarların galebesinden azad etmiştir"* buyurulmaktadır.

Cebbâr; zâlim, öfke sebebiyle cana kıyan, öldüren demektir. Şu halde ta bidayetlerden beri hiçbir devirde kahırla, zorla zâlimler Kâbe üzerinde hâkimiyet kuramamışlardır. Bunun en güzel misâli, Ebrehe ordusunun bozgunudur. Fil suresinde Ebâbil kuşlarının havadan bıraktıkları küçük parçacıklarla Kâbe'yi istilâya gelen Habeş ordusunun nasıl perişan edildiği anlatılır.

İkrime hazretleri: "Kâbe'ye Beytu'l-Atik denmesinin sebebi, onun, Nuh tufanı sırasında yıkılmaktan azad edilmiş olmasıdır" demiştir.

Şu halde bütün rivayetler Kâbe'nin eskiliği, şerefi ve korunmuşluğu hususlarında ittifak ederler.

713 ٤- وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [لَمَّا أُخْرِجَ النَّبِىُّ ﷺ مِنْ مَكَّةَ قَالَ أَبُو بَكْرٍ

رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: آذَوْا نَبِيَّهُمْ حَتَّى خَرَجَ لَيَهْلِكُنَّ فَأَنْزَلَ اللّٰهُ تعالَى: أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا وَإِنَّ اللّٰهَ عَلَى نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ: قَالَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: لَقَدْ عَلِمْتُ أَنَّهُ سَيَكُونُ قِتَالٌ]. أخرجه الترمذى والنسائى.

4. (713)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'den çıkarıldığı zaman Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh) şöyle söyledi: "Peygamberlerine eziyet ettiler, o da (dayanamayıp) oradan çıktı. Mutlaka helâk olacaklar." Bunun üzerine şu âyet indi: **"Haksızlığa uğratılarak kendilerine savaş açılan kimselerin karşı koyup savaşmasına izin verilmiştir. Allah onlara yardım etmeye elbette kâdirdir"** (Hacc 39). Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh) der ki: "Bu âyet üzerine anladım ki, (müşriklerle) savaş olacak." [Tirmizî, Tefsir, Hacc, (3170); Nesâî, Cihâd 1, (6, 2).]

AÇIKLAMA:

Daha önce de belirttiğimiz gibi Mekke döneminde Müslümanlara cihad izni verilmemiştir. Müşriklerin her çeşit zulmüne sabretmek veya başka taraflara hicret etmekten başka yol gösterilmemiştir.

İşte bu âyet cihâda izin veren ilk vahiy olmaktadır. Bu sebepledir ki, Hz. Ebû Bekir: "Artık bunda böyle savaşılacağını, savaşa Allah'tan izin çıkmış oduğunu anladım" demektedir. Âyeti o zamanın şartlarında anlarsak ne kadar mühim bir merhaleyi ifade ettiğini kavrarız.

Ve âyete dikkat edilirse mühim bir hususiyet daha var: Savaş izni, bütün mü'minlere değil, Muhâcirleredir; yani "haksızlığa uğratılarak kendilerine savaş açılan kimselere"dir. Nitekim, daha önce de temas ettik, ilk seriyyelere katılanlar hep Muhacirler olmuştur. Bu hâl Bedir Savaşına kadar devam edecektir. İlk defa Bedir'e Ensâr da katılacaktır. Ama unutmayalım: "Bedir'e çıkarken Müslümanlar savaşmak için değil, Kureyş ticaret kervanının önünü kesmek için yola çıkmışlardı. Ancak gelişen şartlar karşısında savaşa karar vermek zorunda kalınca, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ensar'ın ileri gelenlerinden, savaşa kendi rızalarıyla iştirakları hususunda söz almıştır.

KAD EFLAHA (MÜ'MİNUN) SÛRESİ

714 ١– عن عائشة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها أنها قالت: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ الَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا

وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ؛ أَهُمُ الَّذِيــنَ يَشْرَبُونَ الْخَمرَ وَيَسْرِقُونَ؟ قَالَ: لاَ يَابِنْتَ الـصِّدِّيــقِ! وَلَــكِنَّهُمْ الَّذِيـنَ يَصُومُونَ وَيَتَصَدَّقُونَ وَيَخَافُونَ أَنْ لاَ يُقْبَلَ مِنْهُمْ: أُولَـئِكَ الَّذِيـنَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ]. أخرجه الترمذى.

1. (714)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)*'a sorarak: "Ey Allah'ın Resûlü, **"Rablerine dönecekleri için kalpleri ürpererek vermeleri gerekeni verenler, işte onlar iyi işlerde yarış ederler. O uğurda ileri geçerler"** (Mü'minun 60) âyetinde kastedilenler, şarap içenler, hırsızlık yapanlar mı? dedim. Bana: *"Hayır ey Sıddîk'in kızı. Aksine onlar, oruç tutup, sadaka verip, yaptıkları bu hayırların kendilerinden kabul edilmemesinden korkanlardır. (Baksana âyet ne buyuruyor): "İşte onlar iyi işlerde yarış ederler"* cevabını verdi." [Tirmizî, Tefsir, Mü'minun (3174).]

715 ٢ – وعن أبى سعيد الخدرى رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ. في قوله تعالى: [وَهُمْ فِيهَا كَالِحُونَ. قال رسول الله ﷺ: تَشْوِيهِ النَّارُ فَتَتَقَلَّصُ شَفَتُهُ الْعُلْيَا حَتَّى تَبْلُغَ وَسَطَ رَأْسِهِ وَتَسْتَرْخِى السُّفْلَى حَتَّى تَضْرِبَ سُرَّتَهُ]. أخرجه الترمذى وصححه.

2. (715)- *Ebu Saîd el-Hudrî* (radıyallahu anh), **"Ateş onların yüzlerini yalar, dişleri sırıtıp kalır"** (Mü'minun 104) âyeti hakkında şu açıklamayı yapar: *"Ateş yüzü kızartır ve üst dudak büzülür, öyle ki, başının ortasına kadar çekilir, alt dudak da aşağıya sallanır ve göbeğe kadar düşer."* [Tirmizî, Tefsir, Mü'minun, (3175).]

NUR SURESİ

716 ١ – عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده قال: [كَانَ رَجُلٌ يُقَالُ لَهُ مَرْثَدُ ابْنُ أَبِى مَرْثَدٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ. وَكَانَ رَجُلاً يَحْمِلُ الأَسْرَىٰ مِنْ مَكَّةَ حَتَّى يَأْتِىَ بِهِمُ الْمَدِينَةَ فَكَانَتْ امْرَأَةٌ بَغِىٌّ بِمَكَّةَ يُقَالُ لَهَا عَنَاقٌ وَكَانَتْ صَدِيقَــةً لَهُ، وَكَــانَ وَعَــدَ رَجُلاً مِنْ أَسْرَىٰ مَكَّةَ يَحْمِلُهُ. قَــالَ: فَجِئْتُ حَتَّى انْتَهَيْتُ إِلَى ظِلِّ حَائِطٍ مِنْ حَوَائِطِ مَكَّةَ فِي لَيْلَةٍ مُقْمِرَةٍ. فَجَاءَتْ عَنَاقٌ فَأَبْصَرَتْ سَوَادَ ظِلِّى تَحْتَ الْحَائِطِ فَلَمَّا انْتَهَــتْ إِلَىَّ عَرَفَتْنِى فَقَالَتْ: مَرْثَدٌ؟ قُلْتُ: مَرْثَدٌ. فَقَالَتْ: مَرْحَباً وَأَهْلاً هَلُمَّ فَبِتْ عِنْدَنَا اللَّيْلَةَ. فَقُلْتُ يَا

عَنَاقُ: قَدْ حَرَّمَ اللّٰهُ تعالى الزّنَا. قَالتْ: يَا أهلَ الخِيَامِ هذَا الرَّجُلُ الَّذى يَحملُ أسْرَاكُمْ، قَالَ: فَتبعَنِى ثَمَانِيَةٌ فَانْتَهيْتُ إلى غَارٍ فَجَاءُوا حَتَّى قَامُوا عَلَى رَأسِى وَبَالُوا فَظَلَّ بَوْلُهُمْ عَلَى رَأسِى وَأعْمَاهُمُ اللّٰهُ تعالى عَنّى. قَالَ: ثُمَّ رَجَعُوا وَرَجَعْتُ إلى صَاحِبى فَحَمَلْتُهُ حَتَّى قَدِمْتُ المَدِينَةَ. فَأتَيْتُ النَّبىَّ ﷺ فَقُلْتُ: يَارَسُولَ اللّٰهِ أنْكِحُ عُنَاقاً؟ فَأمْسَكَ وَلَمْ يَرُدَّ عَلَىَّ شَيْئاً حَتَّى نَزَلَ: الزَّانى لاَ يَنْكِحُ إلاَّ زَانِيَةً أوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لاَ يَنْكِحُهَا إلاَّ زَانٍ أوْ مُشْرِكٌ وَحُرِّمَ ذلِكَ عَلَى المُؤمِنِينَ. فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: يَا مَرْثَدُ لاَ تَنْكِحْهَا]. أخرجه أصحاب السنن.

1. (716)- *Amr İbnu Şu'ayb,* babası, dedesi tarikiyle rivayet ediyor: "Kendisine Mersed İbnu Ebî Mersed denen bir zât (radıyallahu anh) vardı. Mekke'den Medine'ye esir taşırdı. Mekke'de Anâk adında fâhişe bir kadın bu adamın dostu idi. Mekkeli esirlerden birine, kendisini götürmeyi vaadetmişti. (Şimdi hikâyesini kendisinden dinleyelim):

Mersed der ki: *"Mekke'ye geldim, Mekke'nin duvarlarından birinin gölgesine mehtaplı bir gecede indim. Derken Anâk geldi, duvarın dibindeki gölgemin karaltısını gördü. Yanıma gelince beni tanıdı ve:*

"– Mersed'sin değil mi?" dedi. Ben:

"– Evet Mersed'im" dedim.

"– Merhaba, hoş geldin, gel yanımızda geceyi geçir!" dedi. Ben:

"– Hayır, ey Anâk, Allah zinayı haram etti" dedim. Kadın:

"– Ey çadır ahalisi, bu adam esirlerinizi götürüyor!" diye bağırdı. Kaçtım.

Beni sekiz kişi takip etti. Handeme Dağı'nın yolunu tuttum, bir mağaraya girdim. Takipçiler arkamdan gelip mağaranın ağzını tuttular. Tepemden üzerime bevlettiler. Sidikleri başıma isâbet etti. Ancak Allah, onların beni görmelerine mani oldu. Sonra dönüp gittiler.

Ben de arkadaşımın yanına döndüm. Onu sırtlandım. Ağır birisiydi. Mekke'nin dışındaki İzhir denen mevkiye geldim. Orada demir bukağılarını çözdüm. Onu sırtımda taşıyordum. Beni çok yormuştu. Nihayet Medine'ye geldim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın huzuruna çıktım:

"– Ey Allah'ın Reshulü, Anâk'la evleneyim mi?" dedim.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) cevap vermedi. Sonra şu âyet indi: **"Zina eden erkek, ancak zina eden veya putperest bir kadınla evlenebilir. Zina eden kadınla da, ancak zina eden veya putperest olan bir erkek evlenebilir..."** (Nur, 3).

Bu vahiy üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana:

"– Ey Mersed, zina eden erkek ancak zina eden veya putperest bir kadınla evlenebilir. Zina eden kadınla da ancak zina eden veya putperest olan bir erkek evlenebilir, onunla evlenme!" dedi. [Tirmizî, Tefsir, Nur, (3176); Ebu Davud, Nikâh 5, (2051); Nesâî, Nikâh 12, (6, 66).]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivayette, mü'min erkeklere zâniye kadınla evlenmesinin haram kılındığı görülmektedir. *Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, fahişeliği ile tanınan Anâk'la evlenme arzusunu ifade eden Mersed (radıyallahu anh)'e önce cevap vermemiş ise de, mesele üzerine gelen vahiyden sonra çağırıp, âyeti okuduktan sonra, "Onunla evlenme" demiştir.

Ayet-i kerimenin iniş sebebi, bu rivayete göre Mersed (radıyallahu anh)'in fâhişe Anâk'la evlenme arzusudur.

Başka sebepler de rivayetlerde gelmiştir. Bunlardan, Ebu Bekr İbnu'l-Arabî'nin kaydettiği birine göre, Ashâb-ı Suffe ile ilgili olarak inmiştir.

"Suffe ashâbı: Muhacir, Medine'de evi ve yakını olmayan kimselerdi. Mescid-i Nebevi'nin suffe kısmında barınıyorlardı. Bunlar dört yüz kişiydiler, gündüzleri rızıklarını ararlar, geceleri suff'ya sığınırlardı. Medine'de, fücurlarını alenî işleyen fahişe kadınlar vardı. Giyecek ve yiyecek yönüyle bolluk içindeydiler. Ehl-i Suffe bunlarla evlenip, meskenlerine sığınıp, giyecek ve yiyeceklerinden istifade etmek istediler. Bunun üzerine mezkûr ayetler indi."

Bu âyetten çıkarılan hükme gelince, bu hususta çok farklı görüşler ileri sürülmüştür. Görüşlerin farklı oluşuna, âyetin iniş sebebiyle ilgili ihtilâflar müessir olduğu gibi, âyetin emir değil, hikâye tarzında gelmiş olması da müessir olmuştur.

"Zâni, bir zâniye veya müşrikeden başkasını nikah etmez; zâniye, onu da bir zâni veya müşrikten başkası nikâh etmez. Mü'minlere ise bu

haram kılındı" buyurulmaktadır. Haberle emir sâbit olmayacağı görüşü mevcuttur.

Ulemânın ihtilâfına, bu mevzu üzerine başka âyetlerin gelmiş olması da müessir olmuştur. Zira sonradan gelen vahiylerin, bu âyeti neshettiğini söyleyenler de olmuştur. Bu vahiylerden biri Nûr suresinin 32. ayetidir: **"İçinizden bekârları ve kölelerinizden, cariyelerinizden sâlih (mü'min) olanları evlendirin."** Diğer bir âyet Nisa suresinin 3. âyetidir: **"...Sizin için helal olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâh edin..."**

Ulemânın dayandıkları delillere inmeden, ileri sürdükleri görüşleri şöyle özetleyebiliriz:

1- Bazı âlimler: "Bu ayetten asıl maksad nikâhın hükmünü beyân değil, zinânın şenaetini, kötülüğünü beyandır" demiştir.

2- Bazıları, bu âyete dayanarak: "Bir erkek bir kadınla zina edecek olsa, bunlar evlenemezler, âyet haram kılmıştır" demiştir. Bu görüşe göre, nikâhsız berâberlik başlatanlar evlenecek olsalar ebediyen zina hayatı yaşamış olurlar. Hz. Aişe İbnu Mes'ud, Berâ İbnu Azib'in bu görüşte olduğu belirtilir.

3- Hasan Basrî: "Âyette gelen hurmet, had cezası yiyen zâni ve zâniye hakkındadır, onlarla evlenmek iffet sahiplerine haramdır" der.

4- Bu haram âyeti Medine'de İslâm'ın bidayetinde geldiği ve sonradan neshedildiği kanaatindedir. Said İbnu Müseyyeb bu kanaati beyân etmiştir. Bu âyeti nesheddiği söylenen âyetleri yukarıda kaydettik.

5- Bazılarınca bu âyet, Medine'de fuhuşhane çalıştıran kadınlardan bazılarının, Müslüman olan fakirlere evlilik teklifi yapmaları üzerine inmiştir. Ashab-ı Suffe'den bazılarının da buna meylettiklerine dair rivayeti kaydetmiştik. "Ayet-i kerime bu durumu yasaklamak için inmiştir" denmiştir. Abdullah İbnu Ömer, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), Said İbnu Cübeyr, Mücâhid, Said İbnu Müseyyeb'den gelen rivayetler böyle demektedir.

6-Müfessirler çoğunluk itibariyle, "Bu âyetin asıl maksadı, mü'minleri (kadın olsun erkek olsun) zina etmiş kimselerle evlenmekten zecr ve tahzir etmek, uzaklaştırmak içindir" demişlerdir.

NETİCE:

Ayetle ilgili yukarıdaki farklı görüşler zâni ve zâniyenin durumuna göre üç ayrı hükme götürmüştür.

1- Müşrikler: Kadın veya erkek inanan bir kimse, müşrik ile evlenemez. Evlenecek olsa yapılan nikâh, meşhur nikâh değildir, bu evlilik hayatı müebbeten zinadır, kesinlikle haramdır.

2- Zinayı helal addeden veya mühimsemeyen zâni ve zâniyeler: Bunlar müşrik hükmündedir, bunlarla evlenmek kesinlikle haramdır. Bunların durumu, yukarıda temas ettiğimiz, sadedinde olduğumuz âyet-i kerimenin haklarında inmiş olduğu belirtilen Medine'nin kerhane çalıştıran fahişeleri gibidir. Ayet-i kerimede Rabb Teâla bunları müşriklerle bir tutmuştur. Bunlarla yapılacak nikâh meşru nikâh değildir, evlilik müebbet zinadır.

Şu halde âyet-i kerime belirttiğimiz bu iki zümre (1- Müşrikler; 2- Zinayı helal addedenler) ile evlenmenin haram olduğu hususunda nassdır, muhkemdir.

3- Zinayı helâl addetmeyenlerin nikahı: Zinayı helal addetmek gibi küfre delil olacak bir tavrı görülmeyen zâni veya zâniye ile evlenmek meselesine cevaz verilmiştir. Bunlarla evlenmek tahrimen mekruh olmakla berâber, yapılan nikah meşrudur, bâtıl değildir.

Âlimler bu âyet-i kerimenin bu grup zânilere teşmilinde şüphe görmüşlerdir. Aradaki ihtilâf ve ictihad farklılıkları da bu kısma râcidir. Yukarıda belirtildiği üzere sadece Hz. Aişe, İbnu Mes'ud ve Bera İbnu Azib (radıyallahu anhümâ) bu kısmı da diğer ikiye ilhak edip hepsini bir mütâlaa etmişlerdir.

Meşru nikah olmaksızın birleşip sonradan evlenmek isteyenleri, ulemâ büyük ekseriyeti ile, bu gruba dâhil ederek, evlenmelerine fetva vermişlerdir. İbnu Abbâs (radıyallahu anh) böyleleri hakkında: اوله سفاح وآخره نكاح *"Başlangıcı zinâ, sonu nikâh"* buyurmuştur. İbnu Ömer (radıyallahu anh) bu meselede İbnu Abbas gibi düşünmüş ve: "Bu önce çalıp, sonra çaldığı şeyi satın alan kimseye benzer" demiştir.

Ebu Hanife ve Şâfii hazretlerine göre, istibra gerekmez, zira önceki suyun hurmeti (hukukî, şer'î değeri) yoktur. İmam Mâlik'e göre ise, önceki suyun hurmeti olmasa da nikâh suyunun hurmeti vardır, bunun hurmeti sebebiyle zina suyunun üzerine dökülüp helâl olan, harama karıştırılmamalı, izzet suyu, zillet suyuna mezcedilmemeli. Bunun tahakkuku için istibra (yani iddet denen bekleme müddeti geçtikten sonra nikâhın yapılması) şarttır.

Zaniye: Son olarak şunu belirtelim ki, âyette nikâhı yasaklanan

zâniye, zina fazihasını âmden, rıza ile işleyendir, rızasının hilâfına zorla tecavüze mâruz kalan, zâniye sayılmaz. Bu sebeple alimler zâniye ile mezniyeyi ayırmışlardır.

Mezniye, kendisiyle zina yapılan kadın demektir. Her mezniye, zâniye sayılmaz. İkrah ile, zorla zinaya icbar edilen mezniyedir ama zâniye değildir. Zaniye, zina fiiline rıza ile iştirak ettiği için fâildir, mezniye ise, rızası olmadığı için fâil değil, mef'uldür. Şu halde, ayet-i kerimede gelen hüküm, zinanın sübutu için şeriatın derpiş ettiği şartlar tahakkuk eden, fiillerine zina hükmü lâhık olan zâni ve zâniye ile alâkalıdır. Zinanın sübutunda en az dört erkeğin şehadeti şart olduğu gibi, zâninin İslâm, akıl, büluğ, hürriyet, evlenmişlik gibi vasıfları taşıması da şarttır.

717 ٢– وعن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما. [أَنَّ هِلاَلَ بن أُمَيَّةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَذَفَ امْرَأَتَهُ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ بِشَرِيكِ بنِ سَحْمَاءَ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: الْبَيِّنَةُ أَوْ حَدٌّ في ظَهْرِكَ. فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ إذَا رَأَى أَحَدُنَا عَلى امْرَأَتِهِ رَجُلاً يَنْطَلِقُ يَلْتَمِسُ الْبَيِّنَةَ؟ فَجَعَلَ النَّبِيُّ ﷺ يَقُولُ: الْبَيِّنَةُ أَوْ حَدٌّ في ظَهْرِكَ. فَقَالَ: وَالَّذِى بَعَثَكَ بِالْحَقِّ إنِّى لَصَادِقٌ وَلَيُنْزِلَنَّ اللّٰهُ تَعَالَى مَا يُبْرِئُ ظَهْرِى مِنَ الْحَدِّ. فَنَزَلَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ وَأَنْزَلَ عَلَيْهِ: وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إلاَّ أَنْفُسُهُمْ حَتَّى بَلَغَ إنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ. فَانْصَرَفَ النَّبِيُّ ﷺ، فَأَرْسَلَ إلَيْهِمَا فَجَاءَ هِلاَلٌ فَشَهِدَ وَالنَّبِيُّ ﷺ يَقُولُ: اللّٰهُ يَعْلَمُ أَنَّ أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمَا تَائِبٌ؟ ثُمَّ قَامَتْ فَشَهِدَتْ. فَلَمَّا كَانَتْ عِنْدَ الْخَامِسَةِ وَقَفُوهَا وَقَالُوا لَهَا إنَّهَا مُوجِبَةٌ. قَالَ ابنُ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا. فَتَلَكَّأَتْ وَنَكَّصَتْ حَتَّى ظَنَنَّا أَنَّهَا تَرْجِعُ. ثُمَّ قَالَتْ: وَاللّٰهِ لاَ أَفْضَحُ قَوْمِى سَائِرَ الْيَوْمِ، فَمَضَتْ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ أَبْصِرُوهَا فَإنْ جَاءَتْ بِهِ أَكْحَلَ الْعَيْنَيْنِ سَابِغَ الأَلْيَتَيْنِ خَدَلَّجَ السَّاقَيْنِ فَهُوَ لِشَرِيكِ ابنِ سَحْمَاءَ، فَجَاءَتْ بِهِ كَذلِكَ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: لَوْلاَ مَا مَضَى مِنْ كِتَابِ اللّٰهِ تَعَالَى لَكَانَ لِى وَلَهَا شَأنٌ]. أخرجه البخارى وأبو داود والترمذى.

2. (717)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hilal İbnu Ümeyye

(radıyallahu anh) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında, hanımının Şerik İbnu Sahmâ ile zina yaptığını söyledi.Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Ya delil getirirsin veya sırtına hadd tatbik edilir"dedi.

Hilâl: "Ey Allah'ın Resûlü! Birimiz, hanımı üzerinde bir adam görse, koşup delil mi arayacak?" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* önceki sözünü tekrar ediyordu: *"Ya delil getirirsin ya da sırtına had uygulanır."* Bunun üzerine Hilâl:

"Seni hak üzerine gönderen Zât'a kasem olsun doğruyu söylüyorum. Mutlaka Allah sırtımı hadden kurtaracak bir vahiy gönderecektir" dedi. Cibril (aleyhisselam) indi ve şu vahyi indirdi: **"Karılarına zina isnad edip de kendilerinden başka şâhidleri olmayanların şâhidliği, kendisinin doğru sözlülerden olduğuna Allah'ı dört defa şâhid tutmasıyla olur. Beşincisinde eğer yalancılardan ise Allah'ın lânetinin kendisine olmasını diler"** (Nur 6-7).

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* oradan ayrıldı. Onlara adam gönderdi. Hilâl geldi (lânet okuyarak) şehâdette bulundu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Allah biliyor ki, ikinizden biriniz yalancısınız, tevbekâr olanınız var mı?" dedi.

Sonra kadın kalktı, o da şehâdetde bulundu. Kadın beşinci şehâdette iken kadını durdurdular ve: "Beşince şehâdet, (yalancı olduğun takdirde) şiddetli azab gerektirir" dediler.

İbnu Abbâs der ki: Bunun üzerine kadın durakladı ve sükut etti. Öyle ki, yeminden rücû edeceğini sandık.

Sonra: "Hayır, vallahi kavmimi bundan böyle mahçup hâle düşürmeyeceğim" dedi ve yeminini tamamladı.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "İyi bakın, eğer bu kadın gözleri sürmeli, kabaları iri, bacakları kalın bir çocuk doğurursa bilin ki bu çocuk Şerik İbnu Sahmâ'dandır" buyurdu. Gerçekten de bu evsafta bir çocuk doğurdu. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle söylediler:

"Eğer, Allah'ın Kitabı'nda kadının yemini ile haddin düşeceği hususunda hüküm gelmemiş olsaydı, (çocuktaki bu benzerlikten hareketle kadının zâniliğine hükmederdim ve) onun benden göreceği vardı." [Buhârî, Tefsir, Nur 3, Şehâdât 21, Talâk 28; Ebu Dâvud, Talâk 27, (2254); Tirmizî, Tefsir, Nur, (3178).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, İslâm'ın mühim bir müessesesine açıklık getirmektedir.

Lian, karı veya kocanın mukabil tarafı zina ile ithamı sonunda başvurulan bir lânetleşmedir. İddiada bulunan taraf, sözünde sadık olduğunu, öbür taraf da suçsuz olduğunu dört defa yeminle te'yidden sonra beşinci defada yalancı olduğu takdirde "Allah'ın lâneti'nin üzerine olmasını" ifâde eder.

Lian, kazifte bulunan tarafı hadd-i kazif'ten, öbür tarafı da hadd-i zinâ'dan kurtarır ve kesinlikle boşanma hâsıl olur.

Şâfiî hazretleri, lianın sıhhati için üçüncü şahsın ismen zikredilmesini şart koşar. İsmen zikredilmediği takdirde kazifte (zinâ iftirasında) bulunanın hadde mâruz kalacağını söyler.

Bu hadiste Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: "Delil getir, aksi takdirde sırtına hadd vurulur" sözü, kaziften sonra delil getirmeyen ve lânetleşmeye de yanaşmayan kişinin hadde tâbi tutulacağını ifade eder.

Yine hadiste geçen "İkinizden biri yalancıdır, tevbe edin" ifadesi her iki tarafın getireceği beyyine (şahitler) birbirlerini cerh ederse davanın düşeceğine delâlet eder. Çünkü deliller birbirini hükümsüz bırakmıştır.

Hadiste görülen mühim bir husus da, imamın zâhire göre hükmetmesi, kanaatine yer vermemesi gereğidir. Çünkü Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Allah'ın kitabında kadının yemini ile haddin düşeceği hususunda hüküm gelmemiş olsaydı, onun benden göreceği vardı" buyurmuştur.

718 ٣– وعن الزهرى عن عروة وغيره عن عائشة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللّٰه ﷺ إذَا أرَادَ سَفَراً أقْرَعَ بَيْنَ نِسَائِه أيَّتهنَّ خَرَجَ سَهْمُهَا خَرَجَ بِهَا مَعَهُ، وَإنَّهُ أقْرَعَ بَيْنَنَا فِي غَزَاةٍ فَخَرَجَ سَهْمِى فَخَرَجْتُ مَعَهُ بَعْدَمَا أنْزِلَ الحِجَابُ، وَأنَا أحْمَلُ فِي هَوْدَجٍ وانْزَلُ فِيهِ، فَسِرْنَا حَتَّى إذَا فَرَغَ رَسُولُ اللّٰه ﷺ مِنْ غَزْوَتِه تِلْكَ وَقَفَلَ وَدَنَوْنَا مِنَ الْمَدِينَةِ آذَنَ لَيْلَةً بِالرَّحِيلِ، فَقُمْتُ حِينَ آذَنُوا بِالرَّحِيلِ حَتَّى جَاوَزْتُ الْجَيْشَ، فَلَمَّا قَضَيْتُ مِنْ شَأنِى أقْبَلْتُ إلَى الرَّحْلِ فَلَمَسْتُ صَدْرِى فَإذَا عِقْدٌ لِى مِنْ جَزْعِ أظْفَارٍ قَدِ انْقَطَعَ فَرَجَعْتُ فَالْتَمَسْتُهُ فَحَبَسَنِى ابْتِغَاؤُهُ، وَأقْبَلَ الرَّهْطُ الَّذِينَ كَانُوا يُرَحِّلُونَنِى فَاحْتَمَلُوا

هَوْدَجِي فَرَحَّلُوهُ عَلَى بَعِيرِي وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنِّي فِيهِ، وَكَانَ النِّسَاءُ إِذْ ذَاكَ خِفَافاً لَمْ يُثْقِلْهُنَّ اللَّحْمُ، وَإِنَّمَا نَأْكُلُ الْعُلْقَةَ مِنَ الطَّعَامِ، فَلَمْ يَسْتَنْكِرِ الْقَوْمُ حِينَ رَفَعُوهُ خِفَّةَ الْهَوْدَجِ فَحَمَلُوهُ، وَكُنْتُ جَارِيَةً حَدِيثَةَ السِّنِّ، فَبَعَثُوا الْجَمَلَ وَسَارُوا فَوَجَدْتُ عِقْدِي بَعْدَ مَا اسْتَمَرَّ الْجَيْشُ فَجِئْتُ مَنْزِلَهُمْ وَلَيْسَ فِيهِ أَحَدٌ مِنْهُمْ فَتَيَمَّمْتُ مَنْزِلِي الَّذِي كُنْتُ فِيهِ وَظَنَنْتُ أَنَّهُمْ سَيَفْقِدُونَنِي فَيَرْجِعُونَ إِلَيَّ. فَبَيْنَمَا أَنَا جَالِسَةٌ غَلَبَتْنِي عَيْنَايَ فَنِمْتُ، وَكَانَ صَفْوَانُ بْنُ الْمُعَطَّلِ السُّلَمِيُّ ثُمَّ الذَّكْوَانِيُّ قَدْ عَرَّسَ وَرَاءَ الْجَيْشِ فَأَدْلَجَ فَأَصْبَحَ عِنْدَ مَنْزِلِي فَرَأَى سَوَادَ إِنْسَانٍ نَائِمٍ فَأَتَانِي فَعَرَفَنِي حِينَ رَآنِي، وَكَانَ يَرَانِي قَبْلَ الْحِجَابِ، فَاسْتَيْقَظْتُ بِاسْتِرْجَاعِهِ حِينَ عَرَفَنِي فَخَمَّرْتُ وَجْهِي بِجِلْبَابِي وَوَاللَّهِ مَا يُكَلِّمُنِي بِكَلِمَةٍ وَلاَ سَمِعْتُ مِنْهُ كَلِمَةً غَيْرَ اسْتِرْجَاعِهِ، وَهَوَى حَتَّى أَنَاخَ رَاحِلَتَهُ فَوَطِئَ عَلَى يَدَيْهَا فَرَكِبْتُهَا، فَانْطَلَقَ يَقُودُ بِي الرَّاحِلَةَ حَتَّى أَتَيْنَا الْجَيْشَ بَعْدَ مَا نَزَلُوا مُعَرِّسِينَ، قَالَتْ فَهَلَكَ فِي شَأْنِي مَنْ هَلَكَ، وَكَانَ الَّذِي تَوَلَّى كِبْرَ الإِفْكِ عَبْدَاللَّهِ بْنَ أُبَيٍّ ابْنَ سَلُولَ، فَقَدِمْنَا الْمَدِينَةَ فَاشْتَكَيْتُ بِهَا شَهْراً، وَالنَّاسُ يُفِيضُونَ فِي قَوْلِ أَصْحَابِ الإِفْكِ وَلاَ أَشْعُرُ، وَهُوَ يَرِيبُنِي فِي وَجَعِي أَنِّي لاَ أَرَى مِنَ النَّبِيِّ ﷺ اللُّطْفَ الَّذِي كُنْتُ أَرَى مِنْهُ حِينَ أَشْتَكِي، إِنَّمَا يَدْخُلُ فَيُسَلِّمُ ثُمَّ يَقُولُ كَيْفَ تِيكُمْ؟ ثُمَّ يَنْصَرِفُ، فَذَلِكَ الَّذِي يَرِيبُنِي مِنْهُ وَلاَ أَشْعُرُ بِالشَّرِّ حَتَّى نَقِهْتُ، فَخَرَجْتُ أَنَا وَأُمُّ مِسْطَحٍ قِبَلَ الْمَنَاصِعِ وَهُوَ مُتَبَرَّزُنَا، وَكُنَّا لاَ نَخْرُجُ إِلاَّ لَيْلاً إِلَى لَيْلٍ، وَذَلِكَ قَبْلَ أَنْ نَتَّخِذَ الْكُنُفَ، وَأَمْرُنَا أَمْرُ الْعَرَبِ الأُوَلِ فِي التَّبَرُّزِ قِبَلَ الْغَائِطِ، فَأَقْبَلْتُ أَنَا وَأُمُّ مِسْطَحٍ، وَهِيَ ابْنَةُ أَبِي رُهْمِ بْنِ الْمُطَّلِبِ بْنِ عَبْدِ مَنَافٍ. وَأُمُّهَا بِنْتُ صَخْرِ بْنِ عَامِرٍ خَالَةُ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ. وَابْنُهَا مِسْطَحُ بْنُ أُثَاثَةَ ابْنِ عَبَّادِ بْنِ الْمُطَّلِبِ، حِينَ فَرَغْنَا مِنْ شَأْنِنَا نَمْشِي. فَعَثَرَتْ أُمُّ مِسْطَحٍ فِي مِرْطِهَا فَقَالَتْ: تَعِسَ مِسْطَحٌ. فَقُلْتُ لَهَا: بِئْسَمَا قُلْتِ؛ أَتَسُبِّينَ رَجُلاً شَهِدَ بَدْراً؟ فَقَالَتْ: يَا هَنْتَاهُ أَلَمْ

تَسْمَعِى مَا قَالَ؟ فَقُلْتُ وَمَا قَالَ؟ فَأَخْبَرَتْنِى بِقَوْلِ أَهْلِ الإِفْكِ فَازْدَدْتُ مَرَضاً إِلَى مَرَضِى. فَلَمَّا رَجَعْتُ إِلَى بَيْتِى دَخَلَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ فَقَالَ: كَيْفَ تِيكُمْ؟ فَقُلْتُ ائْذَنْ لِى أَنْ آتِىَ أَبَوَىَّ، وَأَنَا حِينَئِذٍ أُرِيدُ أَنْ أَسْتَيْقِنَ الْخَبَرَ مِنْ قِبَلِهِمَا، فَأَذِنَ لِي فَأَتَيْتُ أَبَوَىَّ. فَقُلْتُ لأُمِّى: يَا أُمَّتَاهُ مَاذَا يَتَحَدَّثُ النَّاسُ بِهِ؟ فَقَالَتْ: يَا بُنَيَّةُ هَوِّنِى عَلَى نَفْسِكِ الشَّأْنَ، فَوَاللّهِ لَقَلَّمَا كَانَتِ امْرَأَةٌ قَطُّ وَضِيئَةٌ عِنْدَ رَجُلٍ يُحِبُّهَا وَلَهَا ضَرَائِرُ إِلاَّ أَكْثَرْنَ عَلَيْهَا، فَقُلْتُ سُبْحَانَ اللّهِ! وَلَقَدْ تَحَدَّثَ النَّاسُ بِهٰذَا؟ قَالَتْ: فَبَكَيْتُ تِلْكَ اللَّيْلَةَ حَتَّى أَصْبَحْتُ لاَ يَرْقَأُ لِى دَمْعٌ وَلاَ أَكْتَحِلُ بِنَوْمٍ. ثُمَّ أَصْبَحْتُ أَبْكِى، فَدَعَا رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَلِىَّ ابْنَ أَبِى طَالِبٍ وَأُسَامَةَ ابْنَ زَيْدٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا حِينَ اسْتَلْبَثَ الْوَحْىُ يَسْتَشِيرُهُمَا فِي فِرَاقِ أَهْلِهِ. قَالَتْ: فَأَمَّا أُسَامَةُ فَأَشَارَ عَلَيْهِ بِمَا يَعْلَمُ مِنْ بَرَاءَةِ أَهْلِهِ بِالَّذِى يَعْلَمُ فِي نَفْسِهِ مِنَ الْوُدِّ لَهُمْ. فَقَالَ أُسَامَةُ: هُمْ أَهْلُكَ يَا رَسُولَ اللّهِ وَلاَ نَعْلَمُ وَاللّهِ إِلاَّ خَيْراً. وَأَمَّا عَلِىُّ ابْنُ أَبِى طَالِبٍ فَقَالَ: يَارَسُولَ اللّهِ لَمْ يُضَيِّقِ اللّهُ عَلَيْكَ، وَالنِّسَاءُ سِوَاهَا كَثِيرٌ، وَسَلِ الْجَارِيَةَ تُخْبِرْكَ. قَالَتْ: فَدَعَا رَسُولُ اللّهِ ﷺ بَرِيرَةَ فَقَالَ لَهَا: أَىْ بَرِيرَةُ: هَلْ رَأَيْتِ فِيهَا شَيْئاً يُرِيبُكِ؟ فَقَالَتْ لاَ؛ وَالَّذِى بَعَثَكَ بِالْحَقِّ نَبِيّاً إِنْ رَأَيْتُ مِنْهَا أَمْراً أَغْمِصُهُ عَلَيْهَا أَكْثَرَ مِنْ أَنَّهَا جَارِيَةٌ حَدِيثَةُ السِّنِّ تَنَامُ عَنْ عَجِينِ أَهْلِهَا فَتَأْتِى الدَّاجِنُ فَتَأْكُلُهُ قَالَتْ: فَقَامَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ مِنْ يَوْمِهِ وَاسْتَعْذَرَ مِنْ عَبْدِاللّهِ بْنِ أُبَىٍّ ابْنِ سَلُولَ. فَقَالَ وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ: مَنْ يَعْذُرُنِى مِنْ رَجُلٍ بَلَغَنِى أَذَاهُ فِي أَهْلِى؟ فَوَاللّهِ مَا عَلِمْتُ عَلَى أَهْلِى إِلاَّ خَيْراً، وَلَقَدْ ذَكَرُوا رَجُلاً مَا عَلِمْتُ عَلَيْهِ إِلاَّ خَيْراً، وَمَا كَانَ يَدْخُلُ عَلَى أَهْلِى إِلاَّ مَعِى. قَالَتْ: فَقَامَ سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ فَقَالَ: يَارَسُولَ اللّهِ؛ أَنَا وَاللّهِ أَعْذُرُكَ مِنْهُ! إِنْ كَانَ مِنَ الأَوْسِ ضَرَبْنَا عُنُقَهُ، وَإِنْ كَانَ مِنْ إِخْوَانِنَا مِنَ الْخَزْرَجِ أَمَرْتَنَا فَفَعَلْنَا فِيهِ أَمْرَكَ. فَقَامَ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ، وَهُوَ سَيِّدُ الْخَزْرَجِ، وَكَانَ رَجُلاً صَالِحاً وَلٰكِنْ أَخَذَتْهُ الْحَمِيَّةُ.

فقَالَ لسعد بن مُعَاذ: كَذَبْتَ لَعَمرُ اللهِ لاَ تَقْتُلهُ وَلاَ تقْدرُ عَلَى ذلكَ، فقَامَ أسَيْدُ بنُ حُضَيْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، وَهُوَ ابنُ عَم سعد بن مُعاذٍ فقَامَ لسعْد بن عُبادَةَ كَذَبْتَ لَعَمْرِ اللهِ لنقتلنَّهُ فإنَّكَ مُنافقٌ، تُجادلُ عَنْ المُنافقين. فثارَ الحَيَّان الأوْسُ وَالخزْرَجُ حتَّى هَمُّوا أنْ يَقْتتلُوا ورسولُ اللهِ ﷺ عَلَى المِنْبَرِ فلَمْ يَزَلْ يُخفِّضُهُمْ حَتَّى سَكَتُوا وَنَزَلَ، وَبَكَيْتُ يَوْمِي ذلكَ لاَ يَرْقَأ لِي دَمْعٌ وَلاَ أكْتَحِلُ بنومٍ ثُمَّ بَكَيْتُ لَيْلَتِي المُقْبلَةَ لاَ يَرْقَأُ لِي دَمْعٌ وَلاَ أكْتَحِلُ بنَوْمٍ فأصْبَحَ أبوَايَ عِنْدِي وَقَدْ بَكَيْتُ لَيْلَتَيْنِ وَيَوْماً حَتَّى أظُنُّ أنَّ الْبُكَاءَ فالِقٌ كَبدِي. فَبَيْنَمَا هُمَا جَالسَان عِنْدِي وَأنَا أبْكِي إذْ اسْتَأذَنَت امْرَأةٌ مِنَ الأنْصَارِ فأذِنْتُ لَهَا فجَلَسَتْ تَبْكِي مَعِي. فَبَيْنَمَا نَحْنُ كَذلكَ: إذْ دَخَلَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ ثُمَّ جَلَسَ، وَلَمْ يَجْلِسْ عِنْدِي مِنْ يَوْمِ قِيلَ فِيَّ مَا قِيلَ قَبْلَهَا، وَقَدْ مكثَ شَهْراً لاَ يُوحَى إلَيْهِ في شَأنِي بشَيْءٍ فَتَشَهَّدَ حِينَ جَلَسَ. ثُمَّ قَالَ: أمَّا بَعْدُ فإنَّهُ بَلَغَنِي عَنْكِ كَذَا وَكَذَا. فإنْ كُنْتِ بَريئَةً فَسَيُبَرِّئُكِ اللهُ تعالى، وَإنْ كُنْتِ ألْمَمْتِ بذَنْبٍ فاسْتَغْفِرِي اللهَ تعالى وَتُوبِي إلَيْهِ، فإنَّ الْعَبْدَ إذَا اعْتَرَفَ بذَنْبِه ثُمَّ تَابَ تَابَ اللهُ تعالى عَلَيْهِ، فلَمَّا قَضَى رَسُولُ اللهِ ﷺ مَقَالَتَهُ قلَصَ دَمْعِي حَتَّى مَا أحِسُّ مِنْهُ بقَطْرَةٍ. فقُلْتُ لأبي أجِبْ رَسُولَ اللهِ ﷺ فِيمَا قَالَ: قَالَ وَاللهِ مَا أدْرِي مَا أقُولُ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ فقُلْتُ لأمِّي أجِيبِي رَسُولَ اللهِ ﷺ عَنِّي فِيمَا قَالَ. قَالَتْ وَاللهِ مَا أدْرِي مَا أقُولُ لرسولِ اللهِ ﷺ قَالَتْ: وَأنَا جَارِيَةٌ حَدِيثَةُ السِّنِّ لاَ أقْرَأُ كَثِيراً مِنَ الْقُرْآنِ فقُلْتُ: إنِّي وَاللهِ أعْلَمُ أنَّكُمْ سَمِعْتُمْ حَدِيثاً تَحَدَّثَ النَّاسُ بِهِ وَاسْتَقَرَّ في نُفُوسِكُمْ وَصَدَّقْتُمْ بهِ. فلَئِنْ قُلْتُ لَكُمْ إنِّي بَرِيئَةٌ لاَ تُصَدِّقُونَنِي بذلكَ. وَلَئِنْ اعْتَرَفْتُ لَكُمْ بأمْرٍ وَاللهُ يَعْلَمُ أنِّي مِنْهُ بَرِيئَةٌ لَتُصَدِّقُنِّي فوَاللهِ مَا أجدُ لِي وَلَكُمْ مَثلاً إلاَّ أبَا يُوسُفَ إذْ قَالَ: فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللهُ المُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ ثُمَّ تَحَوَّلْتُ فاضْطَجَعْتُ عَلَى فِرَاشِي وَأنَا وَاللهِ حِينَئِذٍ أعْلَمُ أنِّي بَرِيئَةٌ، وَإنَّ اللهَ تعالى مُبَرِّئِي

بِبَرَاءَتِي، وَلَكِنْ وَاللهِ مَا كُنْتُ أَظُنُّ أَنْ يَنْزِلَ اللهُ تعالى في شَأْنِي وَحْياً يُتْلَى، وَلَشَأْنِي في نَفْسِي كَانَ أَحْقَرَ مِنْ أَنْ يَتَكَلَّمَ اللهُ تعالى فيَّ بِأَمْرٍ يُتْلَى، وَلَكِنْ كُنْتُ أَرْجُوا أَنْ يَرَى رَسُولُ اللهِ ﷺ في النَّوْمِ رُؤْياً يُبَرِّئُنِي اللهُ تعالى بِهَا. فَوَاللهِ مَا رَامَ مَجْلِسَهُ وَلاَ خَرَجَ أَحَدٌ مِنْ أَهْلِ الْبَيْتِ حَتَّى أَنْزَلَ اللهُ تعالى عَلَى نَبِيِّهِ ﷺ: فَأَخَذَهُ مَا كَانَ يَأْخُذُهُ مِنَ الْبُرَحَاءِ فَسُرِّيَ عَنْهُ وَهُوَ يَضْحَكُ فَكَانَ أَوَّلُ كَلِمَةٍ تَكَلَّمَ بِهَا أَنْ قَالَ لِي: يَا عَائِشَةُ احْمَدِي اللهَ تعالى فَإِنَّهُ قَدْ بَرَّأَكِ، فَقَالَتْ لِي أُمِّي قُومِي إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقُلْتُ: وَاللهِ لاَ أَقُومُ إِلَيْهِ وَلاَ أَحْمَدُ إِلاَّ اللهَ تعالى هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ بَرَاءَتِي فَأَنْزَلَ اللهُ تعالى: إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالإِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ. الْعَشْرَ الآيَاتِ. فَلَمَّا أَنْزَلَ اللهُ تعالى هَذَا فِي بَرَاءَتِي قَالَ أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: وَكَانَ يُنْفِقُ عَلَى مِسْطَحِ بْنِ أُثَاثَةَ بِقَرَابَتِهِ مِنْهُ وَفَقْرِهِ: وَاللهِ لاَ أُنْفِقُ عَلَى مِسْطَحٍ شَيْئاً أَبَداً بَعْدَ مَا قَالَ لِعَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا. فَأَنْزَلَ اللهُ تعالى: وَلاَ يَأْتَلِ أُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ، إلى قوله: وَاللهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ. فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: بَلَى وَاللهِ إِنِّي لأُحِبُّ أَنْ يَغْفِرَ اللهُ لِي فَرَجَّعَ إِلَى مِسْطَحٍ النَّفَقَةَ الَّذِي كَانَ يَجْرِي عَلَيْهِ وَقَالَ: وَاللهِ لاَ أَنْزِعُهَا مِنْهُ أَبَداً. قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: وَكَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ سَأَلَ زَيْنَبَ بِنْتَ جَحْشٍ عَنْ أَمْرِي فَقَالَ: يَا زَيْنَبُ مَا عَلِمْتِ وَمَا رَأَيْتِ؟ فَقَالَتْ يَارَسُولَ اللهِ: أَحْمِي سَمْعِي وَبَصَرِي، وَاللهِ مَا عَلِمْتُ عَلَيْهَا إِلاَّ خَيْراً وَهِيَ الَّتِي كَانَتْ تُسَامِينِي مِنْ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ ﷺ فَعَصَمَهَا اللهُ تعالى بِالْوَرَعِ. قَالَتْ: فَطَفِقَتْ أُخْتُهَا حَمْنَةُ تُحَارِبُ لَهَا فَهَلَكَتْ فِيمَنْ هَلَكَ مِنْ أَصْحَابِ الإِفْكِ. وَكَانَ مِنْ أَهْلِ الإِفْكِ أَيْضاً حَسَّانُ بْنُ ثَابِتٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. قَالَ عُرْوَةُ: وَكَانَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا تَكْرَهُ أَنْ يُسَبَّ عِنْدَهَا حَسَّانُ. وَتَقُولُ هُوَ الَّذِي قَالَ:

فَإِنَّ أَبِي وَوَالِدَهُ وَعِرْضِي   لِعِرْضِ مُحَمَّدٍ مِنْكُمْ وِقَاءُ

قَالَ مسروق بن الأجدع: دَخلتُ علَى عائشَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْها وَعنْدَها حسَّانُ ابنُ ثَابتٍ يُنْشدُها شعْراً يُشبِّبُ به أبْيَات فَقَال:

حَصَانٌ رَزَانٌ مَا تُزَنُّ بِرِيبَةٍ وَتُصبحُ غَرْثَى مِنْ لُحُومِ الْقَوَافِلِ

فَقَالَتْ لَهُ عَائِشَةُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهـا:[لَكِنَّكَ لَسْتَ كَذلكَ، قَالَ مَسْرُوقٌ لَهَا: أتَأذنِينَ أنْ يَدْخُلَ عَلَيْكَ وَقَدْ قَالَ اللّهُ تعالى: وَالَّذِى تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ. قَالَتْ: وَأىُّ عَذَابٍ أشَدُّ مِنَ الْعَمَى، وَقَالتْ: فَإنَّهُ كَانَ يُنَافِحُ عَنْ رَسُولِ اللّهِ ﷺ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

« الـعُلْقَةُ » بضم العين وسكون اللام بعدها قاف: قدر ما يمسك الرمق من الطعام. وقولها. « يُرِيبُنِى » أى يشككنى. « والْغَمْصُ » العيب. « والدَّاجِنُ » الشاة التى تألف البيت. وقوله « مَنْ يَعْذُرِ » أى من يقوم بعذرى فلا يلومنى إن كافأته على سوء صنعه. « والْبُرَحَاءُ » الشدة. وقول حسان في شعره. « وَتُصبحُ غَرْثَى » أى جائعة فلا تغتاب أحداً.

3. (718)- *Zührî* merhum, Urve ve başkalarından almış olarak Hz. Aişe'nin şu rivayetini nakleder:

"Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) buyurmuştur ki: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* bir sefere çıkacağı zaman kadınları arasında kur'a çeker, kur'a kime çıkarsa onu beraberinde sefere götürürdü.

Bir sefer sırasında da benim okum çıktı ve yolculuğuna ben refakat ettim. Bu sefer, örtünme emri geldikten sonra idi. Ben yol sırasında deve sırtında giden bir mahmil içinde taşınıyordum. Konak yerlerinde de onun içinde iken iniyordum. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın o gazvesi sona erinceye kadar hep böyle yol aldık. Nihayet geri döndü ve Medine'ye yakın bir yerde konakladık. Geceleyin bir müddet kaldıktan sonra dönüş emri verildi. Dönüş emri çıktığı sırada ben kalkıp (kâza-yı hacet için tek başıma) ordudan ayrılıp gittim. İhtiyacımı gördükten sonra bineğime geri geldim. O sırada göğsümü yokladım. Yemen'in göz boncuğundan yapılmış gerdanlığım kopmuştu. Aramak üzere geri döndüm. Onu aramak beni epeyce oyaladı. Benim bineğimle meşgul olan askerler gelip mahmilimi deveme yüklemişler. Zannetmişler ki ben mahmilin içindeyim. O zamanlar kadınlar çok hafifti. Az yedikleri için şişman

değillerdi. Askerler mahmilini kaldırırken hafifliğine şaşırmayıp yüklemişler. Ben zaten küçük yaşta bir kadındım: Hülâsa devemi sürüp gitmişler.

Ordu gittikten sonra gerdanlığımı buldum. Ordugâha geri döndüğüm zaman kimseyi bulamadım. Herkes gitmişti. Önce bulunduğum yere geldim. Beni bir müddet sonra kaybetmiş olduklarını farkederek aramaya geleceklerini düşündüm. Bu halde iken uyku bastırmış ve uyuyup kalmışım.

Safvan İbnu Muattal es-Sülemî -ki bilâhere (Zekvan'da ikamet ederek) Zekvânî ünvânını da almıştır- (geri gözcülüğü vazifesiyle) ordugâhın gerilerinde geceyi geçirmişti. Sabah olunca benim menzilden geçerken uyuyan bir insan karaltısı görerek yanıma geldi. Görür görmez beni tanıdı. Zira örtünme emri gelmezden önce beni görmüştü.

Ben onun istirca sesiyle **"İnnâ lillah ve innâ ileyhi râci'ûn = Biz Allah'ın kullarıyız ve Allah'a dönüp varacağız"** uyandım. Derhal başörtümle yüzümü örttüm. Allah'a kasem olsun bana tek kelime konuşmadı, istircâından başka bir tek sözünü de işitmedim. İndi ve devesini ıhtırdı. Binmem için devenin ön ayaklarına ayağıyla bastı. Ben de bindim. Devemi önden çekti, böylece yol aldık. Ordu bir yerde konakladığı sırada onlara yetiştik.

(Gecikme hadisesini iftira vesilesi yaparak) benim yüzümden helâk olanlar oldu. Bu işte en büyük vebal de Abdullah İbnu Ubey İbni Selûl'e düşmüştü.

Medine'ye geldiğimiz zaman bir ay kadar hasta yattım. Meğer bu esnada iftira edenlerin dedi-koduları herkesi meşgul ediyormuş. Benim ise hiçbir şeyden haberim olmadı. Ancak bir husus bende kuşku uyandırmıştı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'da, başka zaman hastalanınca gördüğüm iltifat ve alâkayı göremiyordum. Yanıma girip selam veriyor, sonra da: "Şu sizinki nasıl?" deyip çıkıyordu. Bu davranışından biraz işkilleniyordum ama yine de (ortalığı saran) fitneden bîhaberdim. Bu halde nekâlet devresine girdim.

Bir gece, ben ve Ümmü Mistah o zaman için helâ olarak kullandığımız menâsı (denen çukurların bulunduğu semte) doğru gitmiştik. Biz buraya, geceden geceye çıkardık. (Hicab âyetinden sonra) evlerde helâlar inşa edilince çıkmaz olduk. Bundan önce biz de, eski Araplarının def-i hâcetteki usulüne uyuyorduk. Ben ve Ümmü Mistah -ki bu kadın Ebu Rühm İbnu Muttalib İbni Abdi Menaf'ın kızıdır– böylece yürüdük. Onun

annesi Ebu Bekri's-Sıddîk'ın teyzesi olan Sahr İbnu Âmir'in kızıdır. Oğlu da Mistah İbnu Üsâse İbnu Ubâd İbni'l-Muttalib'dir.

İşimiz bittikten sonra yürüyorduk. Ümmü Mistah, ayağı örtüsüne takılarak düştü. Kadın (böyle can yakıcı durumlarda söylenmesi âdet olan "düşmanın helâk olsun" demedi): "Mistah helâk olsun!" diye (oğluna) beddua etti. Ben kadına:

"– Amma da yaptın!" Bedir gazvesine katılan bir kimseye beddua ediyorsun ha!" dedim.

"– Anacığım! onun ne söylediğini işitmedin mi?" dedi.

"– Ne söylemiş ki?" dedim.

Bunun üzerine iftiracıların söylediklerini bir bir anlattı. Hastalığıma yeni hastalık katıldı.

Eve dönünce, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanıma girdi ve:

(İsmimi söylemeden) "Adamınız nasıl." dedi. Ben:

"– Ebeveynimin yanına gitmeye izin ver" dedim. Ben, haberin aslını annemle babamdan işitmek istiyordum. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* izin verdi, ben de ebeveynimin yanına geldim. Anneme:

"– Ey anneciğim, halk arasında söylenen bu sözler nedir?" dedim.

"– Ey kızım! Sen bu meseleyi büyütme. Allah'a kasem olsun güzel ve kocasının yanında sevgili olan, birçok kumaları (ortak) bulunan bir kadın hakkında her zaman çok dedikodu ederler" dedi. Ben:

"– Sübhanallah, demek halk böyle söylüyor ha!" dedim.

O gece sabaha kadar hiç durmadan ağladım. Ne gözümün yaşı dindi, ne de gözüme uyku girdi.

Sabah oldu, ben hâlâ ağlıyordum. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* o gün Ali İbnu Ebî Talib'i ve Üsâme İbnu Zeyd (radıyallahu anhümâ)'i çağırmıştı. Benimle ilgili vahyin gecikmesi üzerine ailesiyle ayrılma hususunda onlarla istişâre ediyordu.

Üsâme (radıyallahu anh), ehlinin suçsuzluğu hususunda onlara karşı içinde beslediği sevgiye dayanarak, bildiği hususu şöyle dile getirmişti:

"– Ey Allah'ın Resûlü! Onlar zevcelerinizdir. Allah'a kasem olsun, onlar hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyoruz."

Ali İbnu Ebî Tâlib de şöyle demişti:

"– Ey Allah'ın Resûlü, Allah sana darlık vermez. Ondan başka kadın çoktur. Sen câriyene sor, (onun hâlini o daha iyi bilir), sana gerçeği haber verir."

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu tavsiye üzerine cariyemiz Berîre'yi çağırdı ve:

"– Ey Berîre, söyle! Aişe'de sana şüphe verici bir husus gördün mü?" diye sordu. Berîre:

"– Hayır! Seni hak üzerine peygamber olarak gönderen Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun, ben onda fena bulduğum bir şey görmedim. Ayıplanabilecek tek gördüğüm şey şudur: "Yaşı genç olduğu için, ailesi için yoğurduğu hamurun üzerine uyur, bu sırada gelen keçi, hamurdan yerdi."

(Bu soruşturma sonunda) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kalkıp mescidde bir hutbe okur. Bu iftirayı ilk defa çıkaran Abdullah İbni Ubey İbni Selûl hakkında söz etmekten özür dileyerek, minberde şunları söyler:

"– Ehlim hakkında bana sıkıntı veren adamı cezalandırmada, intikamımı almada bana kim yardım edecek? Allah'a yemin olsun ehlim hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum. Adı iftiraya karıştırılan bir adamdan söz ettiler. Onun hakkında da hayırdan başka bir şey bilmiyorum. O ailemin yanına ben olmayınca hiç girmemiştir."

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu sözleri üzerine (Evs kabilesinin reisi) Sa'd İbnu Muâz (radıyallahu anh) kalktı ve:

"– Ey Allah'ın Resûlü! Allah'a yemin olsun biz ondan senin intikamını alırız! Eğer Evs kabilesindense boynunu vururuz. Hazreçli kardeşlerimizden ise, bize sen emredersin, biz emrini aynen yerine getiririz!" dedi.

Hazreç kabilesinin reisi olan Sa'd İbnu Ubâde ayağa kalktı. Sa'd aslında salih bir kimseydi. Ancak (Sa'd İbnu Muaz'ın konuşmasından alınarak) kabile hamiyet ve gayretine kapılmıştı. Sa'd İbnu Muâz'a dönerek şu sert cevabı verdi:

"– Vallahi sen yalan söylüyorsun! Sen onu (Abdullah İbnu Ubey İbnu Selül'ü) öldüremezsin. Öldürtmeye gücün de yetmez."

(Ensâr'ın ileri gelenlerinden) Useyd İbnu Hudayr (radıyallahu anh) -ki bu zât da Sa'd İbnu Muaz'ın amcaoğludur- kalkarak Sa'd İbnu Ubâde'ye çıkıştı:

"– Allah'a yemin olsun yalan söyleyen sensin. Onu mutlaka öldürürüz. (Abdullah İnu Ubey'e arka çıkıyorsan) sen de münâfıksın, münafıklar hesabına kavga ediyorsun!"

Derken (Ensâr'ın iki kabilesi) Evs ve Hazreç ayağa kalkmışlar ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* daha minberde iken, birbirlerine girmeye ramak kalmıştı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sükûneti sağlayıncaya kadar gayret sarfetmiş ve minberden inmişti.

Ben o gün de ağladım. Ne gözümün yaşı dindi, ne de gözüme uyku girdi. Müteakip gece de hep ağladım: Ne gözümün yaşı dindi ne de bir parça olsun uykum geldi. Sabahleyin annem ve babam yanıma geldiler. Böylece ben, iki gece bir gündüz aralıksız ağlamıştım. Öyle ki artık ağlamaktan ciğerlerim parçalanacak diye düşünüyordum.

Onlar yanımda oturuyorlar, ben de ağlamaya devam ediyordum. Derken Ensar'dan bir kadın izin istedi. Ona, gir dedim. Yanıma oturup o da benimle ağlamaya başladı. Biz bu halde iken Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* girdi. Sonra oturdu. Hakkımda söylenen şeyler söyleneliden beri yanımda hiç oturmamıştı. Bu arada bir ay geçmiş ve meselemle ilgili herhangi bir vahy gelmemişti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* otururken şehâdet kelimesini de getirmişti. Sonra bana şunları söyledi:

"– Ey Aişe, senin hakkında bana şöyle şöyle sözler ulaştı. Eğer bu dedikodulardan berî isen Allah seni vahiyle tebrie edecektir. Şayet bir günah işledi isen Allah Teâlâ'ya tevbe et. Zira kul bir günah işler, sonra da günahını itirafla tevbe ederse, Allah Teâlâ tevbesini kabul ve affeder."

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sözlerini tamamlayınca (ızdırabımın şiddetinden) gözlerimin yaşı kurudu, artık tek bir damla bile yaş hissetmiyordum. Babama:

"– Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sözlerine sen cevap ver" dedim.

Babam:

"– Vallahi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ne diyeceğimi bilemiyorum" dedi. Anneme yönelerek:

"– Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın söylediklerine sen bâri cevap ver" dedim. Annem de:

"– Vallahi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ne söyleyeceğimi ben de bilemiyorum" dedi.

Hz. Aişe devamla der ki: "Ben yaşı henüz küçük bir kadındım. Kur'ân'dan da fazla okumuyordum. Dedim ki:

"– Vallahi ben biliyorum ki halkın söyleştiği şeyleri işittiniz. Onlar içinize yer etti ve hep inandınız. Size: "Günahsızım" dedim, inanmıyorsunuz. Yapmadığım bir şeyi size itiraf etsem, –Allah biliyor ki ben ondan berîyim- beni tasdik edeceksiniz. Allah'a kasem olsun, sizinle benim durumumu anlatacak en iyi örnek Hz. Yusuf'un babası ve onun şu sözüdür: **"Bana güzelce sabır gerekir. Anlattıklarınıza ancak Allah'tan yardım istenir"** (Yusuf, 18). Sonra yüzümü çevirip yatağıma sokuldum. Kasem olsun ben o zaman suçsuz olduğumu biliyordum ve Allah'ın benim suçsuzluğumu te'yid edeceğine inanıyordum. Ancak, kesinlikle, Allah'ın benim hakkımda bir vahiy indireceğini, bunun (kıyâmete kadar) okunacağını hiç aklımdan geçirmedim. Ben, kendimi, Allah'ın herhangi bir şekilde tekellüm buyurarak okunacak bir vahiy konusu edilmeye değer bulmuyordum. Ancak, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın göreceği bir rüya yoluyla Allah'ın beni tebrie edeceğini ümid ediyordum.

Allah'a kasem olsun, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* daha oturmuş olduğu yerden kalkmamış ve ev halkından kimse dışarı çıkmamıştı ki Allah, Resûlüne vahiy indirdi: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı vahiy sırasında her zaman gelen hâlet istila etti. Sonra da o hal zail oldu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tebessüm içindeydiler. Konuştuğu ilk kelime bana şunu söylemek oldu:

"– Ey Aişe Allah'a hamdet. Zira, seni tebrie buyurdu."

Annem de bana:

"– Kalk Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a teşekkür et!" dedi. Ben ise:

"– Vallahi hayır, ona teşekkür etmeyeceğim, sadece Allahıma hamdediyorum. Benim suçsuzluğumu Rabbim vahiy buyurdu" dedim. Allah'ın indirdiği vahiy şöyleydi:

"Muhammed'in eşine o yalanı uyduranlar içinizden bir güruhtur. Bunu kendiniz için kötü sanmayın, o sizin için hayırlı olmuştur. O kimselerden herbirine kazandığı günah karşılığı ceza vardır. İçlerinden elebaşılık yapana ise büyük azab vardır. Onu işittiğiniz zaman, erkek-kadın mü'minlerin, kendiliklerinden hüsnüzanda bulunup da: "Bu apaçık bir iftiradır" demeleri gerekmez miydi? Dört şâhid getirmeleri gerekmez miydi? İşte bunlar şâhid getirmedikçe, Allah katında yalancı olanlardır. Allah'ın dünya ve

âhirette size lütuf ve merhameti olmasaydı, o kötü sözü yaymanızdan ötürü büyük bir azaba uğrardınız..." (Nur 20).

(Bir sayfa tutan) on âyeti, Cenâb-ı Hakk benim suçsuzluğumla ilgili bu ayetleri indirince, Ebû Bekri's-Sıddîk (radıyallahu anh) -ki Mistah İbnu Üsâse'ye akrabalığı ve fakirliği sebebiyle maddî yardımda bulunuyordu- şunu söyledi:

"– Âişe (radıyallahu anhâ)'ye bu iftirayı yaptıktan sonra, ona artık bir daha yardım yapmayacağım."

Bunun üzerine şu vahiy indi: **"İçinizde lütuf ve servet sahibi olanlar, yakınlarına, düşkünlere ve Allah yolunda hicret edenlere, vermemek için yemin etmesinler, affetsinler geçsinler. Allah'ın sizi bağışlamasından hoşlanmaz mısınız? Allah bağışlayandır, merhametli olandır"** (Nur, 22).

Bunun üzerine Ebu Bekri's-Sıddîk (radıyallahu anh): "Evet evet, Allah'a kasem olsun, Allah'ın beni affetmesini çok severim" dedi ve Mistah'a yapmakta olduğu yardımı yapmaya devam etti ve: "Ebediyyen yardımı ondan kesmeyeceğim" dedi.

Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) sözlerine devamla dedi ki:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tahkik sırasında Zeyneb Bintu Cahş'a da hakımda sormuş ve:

"– Ey Zeyneb, bu hususta ne biliyorsun, ne gördün?" demişti. O da:

"– Ey Allah'ın Resûlü, ben kulağımı, gözümü işitmediğim, görmediğim şeyden muhafaza ederim. Ben Aişe hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum!" demişti. Zeyneb (radıyallahu anhâ), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevce-i tâhireleri arasında (bazı faziletleri sebebiyle) benimle boy ölçüşen birisiydi. Allah verâ ve dindarlığı sebebiyle onu (bu meselede müfteriler tarafında yer almaktan) korudu. Onun kız kardeşi Hamna ise, onunla mücâdeleye koyuldu ve helâk olan müfteriler arasında helâk oldu.

Müfteriler arasında [Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şairi] Hassân İbnu Sâbit (radıyallahu anh) de vardı. Urve der ki: "Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) yanında Hassân'a kötü söz söylenmesinden hoşlanmazdı ve derdi ki: "O şu beyti söyleyen kimsedir: "Babam, babanın babası, ırzım, size karşı Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ırzına bekçidir."

Mesrûk İbnu'l-Ecda der ki:

"Ben Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin huzuruna girmiştim. Yanında Hassân İbnu Sâbit (radıyallahu anh)'i gördüm. Hz. Aişe'ye şiir okuyor, bazı beyitleri kendisiyle tezyin ediyordu. Şunu okudu:

"Afifdir, ağırdır, iffetinden şüphe ne mümkün!

Kötü düşünceden uzak olanların etleri bile onu aç bırakır."

Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) ona, "Fakat sen böyle değilsin" dedi.

Mesrûk Hz. Aişe'ye dedi ki: "Sen nasıl olur da Hassân'ın yanına girmesine izin verirsin, o ki, hakkında Allah şöyle buyurmuştur: *"İçlerinden elebaşılık yapana ise büyük azab vardır."* Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) şu cevabı verdi: "Körlükten daha şiddetli bir azab var mı!" Hz. Aişe sonra şunu da söyledi "O, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı müdafaa ediyordu." [Buhârî, Şehâdât, 15, 30, Hibe 15, Cihad 64, Megâzî 11, 34, Tefsir, Yusuf 3, Nûr 6, 11, Eymân 18, İ'tisâm 28, Tevhid 35, 52; Müslim, Tevbe 56, (2770); Tirmizî, Tefsir, (3179); Nesâî, Tahâret 194, (1, 163-164).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, Hz. Aişe'nin katıldığı belirtilen gazve, Benu Müstalik gazvesidir. Hicretin altıncı senesinde cereyan etmiştir. Bu sefer sırasında münafıklar muhtelif karışıklıklar çıkarmışlardır. İfk hadisesi bunlardan birisidir. Hz. Aişe bu sıralarda -bazı tahminlere göre- 15 yaşına bile basmamıştı. Bir kısım şerî ahkâmın teşri'ine vesile olan hadiseye Hz. Aişe'nin kolyesinin kaybı sebep olmuştur. Rivayette belirtildiği üzere kaza-yı hâcetten sonra dönüp devesine bineceği sırada kolyesinin düştüğünü farkediyor. Onu bulmak için geri dönüyor. Gece karanlığında arama işi uzun sürmüş olacak ki, geri döndüğü zaman ordugâhı boşalmış buluyor. Hadisin bâzı vecihlerinde, kendisini mutlaka bekleyecekleri hususundaki kanaatini ifade eder.

Meşhur hadis imamlarından Muhammed İbnu Şihâbü'z-Zühri tarafından rivayet edilen bu hadis, muhtelif rivayetlerin birleştirilmesiye tek bir anlatım, tek bir rivayet halinde sunulmaktadır. Bu tarz, bir şartla caizdir: Bütünü teşkil eden yani birleştirilen parçalar sıhhat yönüyle eşit olmalıdır. Bu şu demektir: Her parça sika, güvenilir ravilerce rivayet edilmişse bu durumda birleştirmede bir beis yoktur. Ancak, meselâ üç parçanın ravileri sika, dördüncü parçanınki zayıf olursa, câiz olmaz, veya ortaya çıkan bütün, zayıf hükmünü alır. Bu tarz bir davranış, sahih hadisleri cemeden kitaplar için kesinlikle caiz olmaz.

Bu hadisten çıkarılan bazı hükümler:

1- Bir hadisi farklı kişilerden parça parça alıp bir araya getirerek rivayet caizdir.

2- Kur'a şer'î bir delildir.

3- Kadınlar arasında kur'a çekmek caizdir.

4- Gazaya kadınıyla çıkmak caizdir.

5- Kadınların mahmil'e (=hevdec) binmeleri caizdir. (Mahmil: Develere yüklenen kapalı odacıktır, içine kadınlar biner).

6- Kadının gazaya katılması caizdir.

7- Askerin yola çıkması, komutanın iznine bağlıdır.

8- Kadının, faziletine delâlet eden bir vak'ayı anlatması caizdir, içerisinde başkasını medih veya zemmetmek bulunsa bile, yeter ki hâdiseyi anlatan kimseden noksanlık vehmini izâleyi tazammun etsin. Ancak, başından geçeni anlatan kimse, anlattığı kimsenin aynı hataya düşmesini istememek niyetinde samimi olmalıdır.

9- Seferde erkeklerin kadınlara hizmet etmeleri caizdir.

10- Kadınların sefer sırasında bile gerdanlık, bilezik vs. ile süslenmesi caizdir.

11- Başkasının günâha düşmemesi için gayret göstermek, günâha düşmeye terketmekten evlâdır.

12- Mahremi olmayan bir kadını hayvana veya vasıtaya bindiren kimse zaruret olmadıkça onunla konuşmamalıdır.

13- Az yemeli ve şişmanlıktan kaçınmalıdır.

14- Mahmil, kadının tesettüründe evin yerine geçer.

15- Ordunun bazı ferdlerini geriye bırakmak müstehabtır.

16- Darda kalana, yolunu kaybedene yardım müstehabtır.

17- Kadına, yabancı birisinin, perde gerisinden yardımcı olması evlâdır.

18- Kadının, vücudundan ayrı olan bir şeyle tesettürde bulunması câizdir.

19- Kadın kaza-yı hacet için tek başına ve kocasından izin almadan gidebilir. Burada örfen umumî bir izin söz konusudur.

20- Az da olsa malın korunması gerekir. Nitekim Hz. Aişe'nin bulma hususunda gayret gösterdiği gerdanlığı ne altın ne de kıymetli taştan mâmul değildi.

21- Mal hususunda fazla hırsın uğursuzluk getireceği de kıssadan anlaşılmaktadır. Çünkü Hz. Aişe'nin gecikmesi bu sebepten ileri gelmiştir.

22- Komutanın izni ile asker geride kalabilir.

23- Musibet anında istircada bulunmak ("İnnâ lillah ve innâ ileyhi râciün" demek) sünnettir.

24- Kadının yüzünü, yabancı nazara karşı örtmesi.

25- Mevki, makam, şeref sahiplerine ikrâmda bulunmak, binme vs. imkânlarda onlara öncelik tanımak, bu maksadla zahmeti göze almak müstehabdır.

26- Yabancılara, hususan kadınsa ve bilhassa halvet durumunda çok iyi ve edebli davranmak, nezâketi âzami derecede tutmak.

27- Yürüme sırasında muhtemel açılmalarda, erkeğin nazar etmesi vehmine düşmemesi, bazı muhtemel durumlarda emin olması, gönlünün rahat etmesi için, erkeğin önde yürümesi, kadının arkadan gelmesi.

28- Kocanın zevcesine iyi davranması, lütufkâr olması; ancak, iyi davranışı kısmayı gerektiren bir hâlin şuyûu halinde, henüz bu kesinlik kazanmasa bile, iyi davranışı, iltifatı azaltmanın cevazı. Bu davranış karşı tarafın hatasını idrak ederek itiraf etmesine veya özrünü açıklamasına imkân tanır.

29- Hasta sahipleri, hastayı üzecek bir şeyi, hastalığını artırmaması için kendisine bildirmemeleri gerekir.

30- Kadın bir ihtiyaçla çıktığı zaman, yanına, kendisinden emin olunan birinin ona arkadaşlık veya hizmet etmesi için refâkat etmesi.

31- Müslümanın, Müslümanı müdafaa etmesi, hele o, fazilet sâhibi biri ise.

32- Bedir ehlinin fazilette önde olduklarını beyanı.

33- Kötü bir durum şuyû bulduğu takdirde üzerine gitmek, tahkik etmek, gerçek mi, değil mi ortaya çıkarmak müstehabtır.

34- Kötülükle itham edilenin halini, daha önce hayırla bilinmekte ise ve tahkik esnasında önceki hâline muhâlif bir şey de görülemedi ise iyilik üzerine esas almak caizdir.

35- Ümmü Mistah'ın mümtaz bir fazileti görülmektedir. Zira Hz.Aişe hakkında düştüğü hatadan sonra, Mistah'a annelik sevgisi göstermemiş, aksine hakaret etmiştir.

36- Kişi işittiği şeyin yalan olduğunu tahmin edince, Sübhanallah diyerek hayretini ifade etmesi müstehabtır.

37- Kadının evden çıkışı -ebeveynini ziyaret için bile olsa- kocasının iznine bağlıdır.

38- Haber-i vahid, sâdık kişiden bile olsa ihtiyatla karşılanması müstehabtır.

39- Zan mertebesinden çıkıp yakîn mertebesine yükselmeyi araştırmak müstehabtır.

40- Kişinin akrabalık vs. sebeplerle temâs ettiği kimselerle istişâre etmesi ve istişâre ederken, fikirlerinin isabetliliği tecrübe ile sübût bulanları tercih etmesi, böylesi, akraba olmasa bile tercih etmesi müstehabtır.

41- İthama uğrayanın halinin araştırılması, araştırma yaparken, gerçek durumun ortaya çıkması için itham konusunun söylenmesi müstehabtır. Bu gıybetten addedilmemiştir.

42- Tezkiye için: "Hayırdan başka bir şey bilmiyorum" denmesi müstehabtır. Bu ifade hususî durumundan bilinen kadarıyla adaleti önceden tahakkuk etmiş bulunan kimse hakkında yeterlidir.

43- Şahitlik hususunda titizlik müstehabtır.

44- Mühim bir hâdise karşısında imam kıvrak zekâlı olmalıdır.

45- Kendinden küçükle istişâre caizdir.

46- Bir kimse hakkında kendisinden açıklama istendiği zaman, kişi, onda mevcut olan kusuru açıklayacaksa ve bunun özrünü de biliyorsa, önce özrü beyan etmesi müstehabtır. Nitekim Berîre, Hz. Aişe'nin ekmek yaparken uyuduğunu söylüyor, ancak "yaşının küçüklüğü"nden ileri geldiğini öncelikle belirtiyor.

47- Bu hadis Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kendi kesin hükmünü vahiy geldikten sonra beyân ettiğini gösteriyor.

48- Allah ve Resûlü için gösterilen hamiyet zemmedilemez.

49- Akraba kötülük de yapsa sıla-i rahm kesilmez, iyilik yapılmaya devam edilir.

50- Batıl işe girişene hakâret etmek câizdir.

51- Hataya "yalan" (kizb) kelimesinin kullanılması. (Rivayetlerde buna sıkça rastlanır. Ashab birbirlerini zaman zaman "kizb"le itham etmiştir. Bu, "yalan söyledi" demek olmayıp "hata etti" demektir..

52- Bu rivayette Hz. Aişe, Hz. Aişe'nin ebeveyni, Safvan, Ali İbnu Ebî Tâlib, Üsâme İbnu Zeyd, Sa'd İbnu Muâz, Üseyd İbnu Hudayr (radıyallahu anhüm ecmâin) hazerâtının yüce faziletleri de beyân edilmektedir.

53- Husumeti ortadan kaldırmak ve fitneyi teskin etmek hususunda gayret göstermek, husumet ve fitneye götürecek yolları, sebepleri ortadan kaldırmanın gereği gözükmektedir.

54- İki zarardan daha büyüğünü atlatmak suretiyle hafif olanını sineye çekmek.

55- Ezâya tahammül etmenin fazileti.

56- Resulü Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e muhalefet edenden uzaklaşmak. En yakınımız, en sevdiğimiz bile olsa..

57- Resulü Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e söz veya fiille eziyet veren, hakâret eden kimsenin öldürüleceği anlaşılmaktadır. Zira, Sa'd İbnu Muaz bu hususu mutlak bir şekilde ifade buyurmuş, Resulü Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)* de buna itiraz etmemiştir.

58- Mühim bir söze başlarken elhamdülillah ve şehâdet kelimeleriyle başlamak.

59- Tevbenin meşru olduğu görülmektedir. İyi niyetli, hâlis kimselerin tevbesi kabul edilmiştir. Ancak affedilmek için sâdece itiraf yeterli olmamakta, pişmanlık da gerekmektedir.

60- İşlenmemiş olan bir suçla itham edilince onu itiraf etmemek gerekir. Gerçek ne ise o söylenmeli veya sükût edilmelidir.

61- Sabrın sonu selâmet getirir ve övgüye mazhar olur, sabredene de gıbta edilir.

62- Söz söylemede öncelik büyüğe tanınır, küçük ikinci plânda konuşur. Meseleyi iyi kavrayamamış olan da konuşmasını ikinci plana bırakır.

63- Yeni bir nimete mazhar olan veya belayı defeden kimse müjdelenir, tebrik edilir.

64- Müjdeli haber alan kimse, bu haberi alınca sevinmeli, neşelenmeli ve gülmelidir, bu caizdir, sünnettir.

65- Şiddet anında, yaşının küçüklüğü, tecrübesizliği gibi sebeplerle feveran eden kimselerin mazur addedilmesi.

66- Kadının kocasına ve ebeveynine karşı cür'etkâr davranması caizdir.

67- Musibete düşen kimse, ondan kurtulunca, onun yavaş yavaş bundan haberdar edilmesi gerekir. Zira birden bire duyulursa kalbini ferah kaplar ve bu, onun helâkına sebep olabilir.

68- Başına bir musibet gelince Allah'a tevekkül edip, işi O'na bırakmak (tevfiz) büyük bir fazilettir. Bunda muvaffak olanın üzüntü ve kederi hafif olur.

69- Hayır yolunda ve bilhassa sıla-i rahm uğrunda harcamaya teşvik gözükmektedir.

70- Kendisine kötülük yapmış olana iyilikle mukâbele edenin veya affedenin mağfirete mazhar olması.

71- Hayır yapmama hususunda yemin eden kimsenin yemininden dönmesi müstahsendir, makbuldür.

72- Başa gelen musibetlerde Kur'ân ayetleriyle istişhadda bulunmanın (şahid olarak kullanmanın) caiz olduğu.

73- Büyük peygamberlerin mâruz kaldıkları musibetleri örnek edinmek.

74- Şaşkınlık ve hayrete düşüldüğü, büyük bir vak'a karşısında kalındığı vakit sübhânallah demek.

75- Gıybet etmenin, gıybet dinlemenin zemmedilmesi, kötülenmesi.

76- Birbirlerini gıybet edenlerin bundan zecredilip yasaklanmaları, hususan, mü'min yapmadığı bir şeyle itham ediliyorsa.

77- Kötü ve çirkin bir fiilin şuyûunun (dedi-kodu ile duyurulmasının) zemmedilmesi, kötülenmesi.

78- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin berâet ve suçsuzluğunda şüpheye düşmek haramdır.

719 ٤ – وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت: [لَمَّا نَزَلَ عُذْرِى قَامَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلَى الْمِنْبَرِ وَذَكَرَ ذلِكَ وَتَلاَ الْقُرْآنَ وَأَمَرَ بِامْرَأَتَيْنِ وَرَجُلٍ فَجُلِدُوا الْحَدَّ]. أخرجه الترمذى.

4. (719)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Benim özrümle ilgili âyet indiği zaman Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* minbere çıktı, günahsız olduğumu belirtti, arkasından ilgili âyetleri okudu ve iki kadın ve bir erkeğin cezalandırılmalarını emretti. Üçü de had cezası olan celde'ye (değneklenmeye) tâbi tutuldular. [Tirmizî, Tefsir, Nur (3180).]

AÇIKLAMA:

Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin burada bahsettiği vahiy, kendisine atılan iftira ile ilgili olan vahiydir. İfk Hadisesi diye bilinen bu hadisenin hikâyesi önceki hadiste uzun uzun anlatılmıştır.

Rivâyetin Tirmizî'deki aslında iki erkek ve bir kadının recmedildiği belirtilir. İki erkek Hassân İbnu Sabit ve Mistah İbnu Üsâse'dir. Kadın da *Hamnâ Bintu Cahş*'tır.

Bir rivayette İfk Hadisesi'nin asıl müsebbibi olan *Abdullah İbnu Ubey İbnu Selül*'ün ismi, cezalandırılanlar arasında geçmiyor. Onun da cezalandırıldığını teyid eden rivayet mevcut ise de bu husus âlimler arasında ihtilâflı kalmıştır, kesinlik yoktur.

İÇİNDEKİLER

ALTINCI BAB: ŞUF'A'YA DAİR HADİSLER......7
YEDİNCİ BAB: SELEM (ÖNCEDEN SATMA) HAKKINDA......15
SEKİZİNCİ BAB: İHTİKAR VE PAHALANDIRMAYA DAİR HADİSLER......25
DOKUZUNCU BAB: AYIP SEBEBİYLE MALI GERİ VERMEYE DAİR......31
ONUNCU BAB: AĞACI VE MEYVEYİ SATMAK, SATILAN KÖLENİN MALI VE MALA GELEN MUSİBETE DAİR......35
CİMRİLİKLE İLGİLİ BÖLÜM......37
BİNA BÖLÜMÜ......49
İSLAM'DA MESKEN......55
1- Mesken ve Kültür......55
Mikro Planda Mesken......58
a) Genişlik......58
b) Plan......60
Hz. Peygamberin Evinin Planı......63
c) Evin Seyyâliyeti......64
d) Sabit Unsurlar......65
Helâ......66
Banyo......67
e) Dar Ev ve Çocuk......67
f) Mefruşat......71
Sergi......72

Karyola 73
Yatak 73
Perde 73
Leğen 74
Kandil 74
g) Mahremiyet 74
Dahili Mahremiyet 75
h) Tezyin (Dekor) 77
ı) Manevi Hava 80
i) Mesken Siyaseti 82
1- Fuzûli İnşaat Yasağı 82
2- Herkese Bir Ev 84
3- Binaların Yüksekliği 84
4- Müdahale 86
5- Mesken Telâkkisi 90
6- Şerî Mesken 90
Geçmişten Geleceğe Bizim Evimiz 91
TEFSİR BÖLÜMÜ
BİRİNCİ BAB: TEFSİRİN HÜKMÜ HAKKINDA 97
BİRİNCİ FASIL: Tesirden Sakınmaya Dair 99
İKİNCİ FASIL: Kur'ân'ın Faziletine Dair 105
İKİNCİ BAB: ESBAB-I NÜZULE DAİR 143
FATİHA SURESİ 143
BAKARA SURESİ 146
Cezadan Maksad 167
Cezayı Devlet Verir 169
SÜNNETTE CİNSİ TERBİYE 193
1- Cinsî Terbiye Yaşı 193
2- Cinsî Bilgi 196
3- Cinsî Hayat 202

Cinsî Güç ... 202
Evlenme ... 203
Tebettül (Bekâr Kalma) ... 206
Tatminde Tâ'cil ... 206
Cimâdan Maksat ... 209
4- Cinsiyetle İlgili Bazı Meseleler ... 210
Oruç ve Edviye ... 210
İhtisâ ... 210
Hayvana Temas ... 211
İstimnâ ... 211
Nazar (Bakmak) ... 212
HZ. İBRAHİM'LE İLGİLİ KISIM ... 231
HZ. LUT'LA İLGİLİ KISIM ... 233
HZ. YUSUF'LA İLGİLİ KISIM ... 234
AL-İ İMRAN SURESİYLE İLGİLİ TEFSİRLER ... 245
NİSA SURESİ ... 272
AMR İBNU UMMİ MEKTUM ... 311
MAİDE SURESİ ... 327
1- Mürtedler ... 330
2- Bâğiler ... 330
3- Kuttauttarîk (Yol Kesenler) ... 330
Muharib (Eşkiya) ... 330
Muharib (Eşkiya) Hırsızdan Farklıdır ... 331
Muharibin Cezası ... 331
Nefiyden Maksad ... 332
Mağlubiyetten Önce Tevbe ... 333
Hadisten Çıkarılan Hükümler ... 336
EN'AM SURESİ ... 355
A'RAF SURESİ ... 367
Elmalılı'nın Açıklaması ... 374

ENFAL SURESİ **382**

BERAET SURESİ **397**

Müşrikler Mescid-i Harama girebilir mi? 405

Hz. Peygamber'in Münafıklara Karşı Takip Ettiği Siyaset 410

1- Münafıkların Tavsifi 410

2- Faaliyetlerin Muhtevası 412

A- Hz. Peygamberi Küçük Düşürücü Faaliyetler 413

B- Kritik Anlarda Terketme 414

C- Moral Bozucu Nifak Hareketleri 415

3- Hz. Peygamberin Münafıklara Karşı Tutumu 416

NETİCE 422

YUNUS (ALEYHİSSELAM) SURESİ **457**

HUD (ALEYHİSSELAM) SURESİ **460**

YUSUF (ALEYHİSSELAM) SURESİ **463**

RA'D SURESİ **464**

İBRAHİM (ALEYHİSSELAM) SURESİ **465**

HİCR SURESİ **470**

Firaset 473

NAHL SURESİ **475**

BENU İSRAİL (İSRA) SURESİ **479**

1- Hz. Adem ve İdris (a.s.)'in Haberi 493

2- Zerdüştlerin Kutsal Kitaplarında Hz. Peygamber 494

3- Budizm'de Peygamberimize İşaretler 494

4- Brahmanizm'de Peygamberimize İşaretler 494

KEHF SURESİ **497**

MERYEM (ALEYHASSELAM) SURESİ **515**

HACC SURESİ **528**

KAD EFLEHA (MU'MİNUN) SURESİ **532**

NUR SURESİ **533**

Prof. Dr.
İbrahim CANAN

HADİS ANSİKLOPEDİSİ

KÜTÜB-İ SİTTE

3. CİLT

AKÇAĞ

ZAMAN

KAPAK

Hamit YÜKSEK

DİZGİ VE MİZANPAJ

Salih KARAHAN

Said KASIM

TASHİH

Nurullah ERDOĞAN

YAYINCI

AKÇAG YAYINEVİ

BASKI

GRAPHISCHER GROSSBETRIEB PÖSSNECK GMBH

EIN MOHNDRUCK BETRIEB

FEZA GAZETECİLİK A.Ş.

Çobançeşme Mah. Kalender Sok. No: 21

Yenibosna/İSTANBUL

Tel.: (0212) 551 14 77 - 652 33 50 (3 hat)

Fax: 652 24 23 Telex: 28 99 4

ESBAB-I NÜZULE DAİR

KUR'ANIN TİLAVETİ VE KIRAATİ BÖLÜMÜ

İKİNCİ BAB
KIRAATLER HAKKINDA

KUR'AN'IN TERTİBİ BÖLÜMÜ

KUR'AN'IN TERTİBİ VE CEM'İ

TEVBE İLE İLGİLİ BÖLÜM

RÜYA TABİRİ BÖLÜMÜ

İFLAS BÖLÜMÜ

ÖLÜMÜ TEMENNİ BÖLÜMÜ

TEŞEKKÜR BÖLÜMÜ

CİHAD BÖLÜMÜ

BİRİNCİ BAB
CİHADIN FAZİLETİ

İKİNCİ BAB
CİHAD VE CİHADA MÜTEALLİK MESELELER

ESBAB-I NÜZULE DAİR

(2. CİLDİN DEVAMI)

720 ـ ٥ وعنها رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهـا قـالت: [يَرحَمُ اللّٰهُ نِسَاءَ الْمُهَاجِرَاتِ الأوَلِ لَمَّا نَزَلَ: وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَـى جُيُوبِهِـنَّ الآيَـةَ. شَقَقْنَ مُرُوطَهُنَّ فَاخْتَمَرْنَ بِهَا]. أخـرجـه البخارى وأبو داود.

5. (720)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Allah ilk muhacir kadınlara rahmetini bol kılsın; **"Kadınlar baş örtülerini yakalarının üzerini (örtecek şekilde) koysunlar"** (Nur 31) âyeti indiği zaman örtülerini (kenardan) yırtarak onunla (yüzlerini de) örttüler." [Buhârî, Tefsir, Nur 12; Ebu Davud, Libas 33, (4102).]

AÇIKLAMA:

1- TESETTÜR EMRİ:

İslâm'ın bidâyetinde, kadınlar kılık kıyafetçe câhiliye devrinin örfüne uyuyorlardı. İçtimâî hayatta da kadın-erkek ihtilâtı esastı. Cinsler arasındaki ayırımı ve kadın kıyâfetini tanzim eden yukarıdaki âyet muahhar vahiylerdendir.

Yukarıdaki rivayette tesettür âyetine hassaten Muhâcir kadınların riâyet ettiği tebârüz ettirilmektedir. Ancak başka rivayetlerde Ensar kadınları da zikredilmektedir. Bunlardan birine göre, *Hz. Aişe*'nin yanında Kureyş kadınları ve onların faziletleri medar-ı bahs edilince, şöyle denilmiştir: "Muhakkak ki Kureyş kadınları faziletli kimselerdir.Ancak Allah'a kasem olsun, Ensar kadınlarından efdalini de görmedim. Allah'ın kitabını tasdik etmede onlar daha şedîd, tenzile inanmada daha önce idiler. Nur suresi inmiş, örtünmeyi emretmiştir, kocaları bu yeni inen âyetleri hanımlarına okumak üzere evlerine geldiler. Hiçbiri hâriç kalma-

dan bütün kadınlar derhal örtülerine büründüler. Ertesi gün sabah namazında hepsi, yüzünü de örtecek şekilde başlarını sarmış idi ve sanki başlarının üzerinde kargalar vardı."

Şu halde, örtünme emrine, Muhacir olsun, Ensar olsun bütün Müslüman kadınlar derhal uyup tatbik etmişlerdir.

Hadis metninde geçen اختمرن **"örttüler"** tabirini şârihler, yani *"yüzlerini örttüler"* şeklinde anlarlar. Biz de tercüme de o şekilde kaydettik.

İbnu Hacer, ihtimar tabiriyle ifade edilen örtünmeyi şöyle tarif eder: "Bu, örtüyü başa koyup, sağ taraftan sol omuz üzerine atmasıyla gerçekleşir." Ayrıca "cahiliye kadınlarının örtülerini geriye salıp ön taraflarını açtıklarını, bu yüzden örtünme emrinin geldiğini, *Ferrâ'*dan naklen kaydeder.

2- TESETTÜR ÂYETİ

Nur suresinin tesettürle ilgili âyetinin tam meali şöyledir:

"(Ey Peygamber), mü'min erkeklere söyle gözlerini haramdan sakınsınlar ve ırzlarını korusunlar. Bu, kendileri için çok temiz (bir hareket)dir. Şüphesiz ki Allah, (kullarının ne) yapacaklarından hakkıyla haberdardır.

Mü'min kadınlara da söyle gözlerini (haramdan) sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. Zinetlerini açmasınlar. Bunlardan görünen kısmı müstesna. Baş örtülerini yakalarının üstünü (kapayacak surette) koysunlar. Zinet (mahal)lerini kendi kocalarından yahud kendi babalarından, yahud kendi oğullarından, yahud kocalarının oğullarından, yahud kendi biraderlerinden, yahud kendi biraderlerinin oğullarından, yahud kızkardeşlerinin oğullarından, yahud kendi kadınlarından, yahud kendi ellerindeki memlûkelerden, yahud erkeklerden yana ihtiyacı olmayan (yani erkeklikten kalmış bulunan) hizmetçilerden, yahut henüz kadınların gizli yerlerine muttali olmayan çocuklardan başkasına göstermesinler. Gizleyecekleri zinetleri bilinsin diye ayaklarını da vurmasınlar. Hepiniz Allah'a tevbe edin ey mü'minler. Tâ ki korktuğunuzdan emin, umduğunuza nâil olasınız" (Nur 30-31).

AVRET

İslâm'da yabancıya karşı örtülmesi gereken yerlere avret denir.

Ayet-i kerimede emredilen örtünme keyfiyetinin anlaşılması için, Fahreddin-i Razi'den bazı özet açıklamalar kaydediyoruz:

Avret dört kısımdır:

1- Erkeğin erkeğe karşı avreti,

2- Kadının kadına karşı avreti,

3- Kadının erkeğe karşı avreti,

4- Erkeğin kadına karşı avreti.

1- ERKEGİN ERKEĞE KARŞI AVRETİ: Erkek göbekle diz arası hariç bir başka erkeğin her tarafına bakabilir. Göbek ve diz avret değilir. Ancak Ebu Hanife merhum'a göre diz avrettir.

İmam Malik: "Diz avret değildir" buyurmuştur.

"Diz avrettir" diyenlerin delili Huzeyfe (radıyallahu anh)'nin yaptığı şu rivayettir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ben mescidde dizim açık vaziyette otururken bana uğradı ve: *"Dizini ört, o avrettir"* buyurdu."

Hz. Ali (radıyallahu anh)'ye de: *"Dizini açma, diri veya ölü hiç kimsenin dizine bakma"* diye emretti.

Eğer yüze veya bedenin bir başka yerine şehvetle bakacak olursa veya fitne korkusu olursa -ki henüz sakalı çıkmayan parlak (emred) oğlanlara bakmak böyledir- bu bakış da helal olmaz, kesinlikle haramdır.

Erkeğin bir başka erkekle aynı yatakta beraber yatmaları caiz değildir, hatta bunlardan her biri yatağın uzak köşelerinde yatmış olsalar bile. Bu hususta Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur: *"Erkek erkekle aynı örtünün içine girmesin, kadın da kadınla aynı örtünün içine girmesin."*

Kişinin şefkatle evladını öpmesi hariç, bir başkasını yüzünden öpmesi, kucaklaşması mekruhtur. Ancak musâfaha müstehabtır, zira Hz. Enes (radıyallahu anh) şunu rivayet etmiştir: "Bir adam: "Ey Allah'ın Resûlü, bizden bir erkek, kardeşiyle veya arkadaşıyla karşılaşacak olsa onun için eğilmeli midir?" diye sordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"– Hayır!" cevabını verdi. Adam:

"– Kucaklayıp, öpmeli midir?" Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın:

"– Hayır!" cevabı üzerine, adam tekrar:

"– Elinden tutup musâfaha etmeli midir?" diye sordu. Bu sefer Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"*– Evet!*" cevabını verdi."

2- KADININ KADINA KARŞI AVRETİ: Bu erkeğin erkeğe karşı avreti gibidir. Kadın, bir başka kadının diz-göbek arası hariç her tarafına bakabilir. Fitne korkusu olursa bu caiz olmaz. Keza beraber yatmaları da caiz olmaz.

Zımmî (yani gayr-i müslim) kadın Müslüman kadının bedenine bakabilir mi? sorusuna: "Müslüman kadının Müslüman kadına bakması gibi caizdir" denmiştir. Ancak doğru olanı câiz olmamasıdır, çünkü o dinde yabancıdır. Zira Cenab-ı Hakk Teâla hazretleri (yukarıda mealini kaydettiğimiz ayette) *"kendi kadınlarından"* buyurmaktadır. Zımmî kadınlar bizim kadınlarımızdan değildir.

3- KADININ ERKEĞE KARŞI AVRETİ:

Burada şu durumlar vardır:

a) Kadın yabancıdır,

b) Zâtu'r-rahm (akraba)dır.

c) Müstemtia (istifraş edilen câriye)'dir.

a- Kadın yabancı ise: Bu da hür veya köle olabilir.

Hür ise: Bütün bedeni avrettir. Eller ve yüz hâriç, hiçbir yerine bakılamaz, haramdır. El ve yüz caizdir. Çünkü alış-verişte yüzünü açmaya, verip-almada elini çıkarmaya mecbur ve muhtaçtır.

"El" ile içini ve dışını kastediyoruz. Bilekler "el"e girmez.

"Elin sırtı da avrettir" diyen olmuştur.

Bilesin ki, biz "kadının bedeninden hiçbir yerine bakmak caiz değildir", "ellerine ve yüzüne bakmak caizdir" dedik. Her iki söz için de istisna mevcuttur.

"Eline ve yüzüne bakmak caizdir" sözüne gelince, bilesin bu üç kısımdır.[1]

1) Garaz ve fitnenin bulunmadığı bakma.

2) Fitne olup, garaz bulunmayan bakma.

3) Fitne ve (şehvet) garazı bulunan bakma.

1- Garaz ve fitnenin bulunmadığı bakma: Bilesin yabancı kadının yüzüne kasd-ı mahsusla bakmak caiz değildir. Nazarı, aniden isabet edecek

1– Bu üç değil, dört olacak, belki de bir müstensih hatasıdır.

olursa gözünü sakınması gerekir. Zira âyet-i kerime: "Mü'min erkeklere şöyle, gözlerini sakınsınlar" (Nur 30) diye emrediyor.

"Fitne mevzubahis değilse bir kerecik bakmak caizdir" diyen olmuştur. Ebu Hanife merhum bu görüştedir. Ancak ikinci sefer bakmak caiz değildir, zira âyet-i kerime: **"Bilmediğin şeyin ardına düşme, doğrusu göz, kulak ve kalb bunların hepsi o şeyden mes'uldür."** (İsra 36) buyurmaktadır.

Kezâ Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da:

ياعلى تتبع النظرة النظرة فان لك الا ولى وليست لك الاخره *"Ey Ali, bakışına ikinci bir bakış ekleme. Birinci bakıştan sorumlu değilsen de ikincisinden sorumlusun"* buyurmuştur.

Hz. Câbir (radıyallahu anh) de şunu anlatır: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a iradî olmayan ani nazar hakkında sordum. Bana, "bu durumda gözümü çevirmemi" emretti."

Birinci bakışta sorumluluk olmayışı, bundan kaçınmak mümkün olmadığı içindir. Kasıd olsa da olmasa da birinci bakış için af hükmü konmuştur.

2- Garaz olup fitne olmayan bakış: Bu da farklı şekillerde olabilir:

a) Evlenmek istediği kadının eline yüzüne bakmak gibi.

Ebû Hüreyre (radıyallahu anh)'nin rivayetine göre: "Bir erkek Ensar'dan bir kadınla evlenmek istemişti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine: "Kadını gör, zira Ensar'ın gözünde bir şeyler vardır[2] buyurmuştur. Bir başka hadislerinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyururlar:

"Biriniz kadın isteteceğiniz zaman ona bakmasında bir vebal yoktur, yeter ki ona, istetmek maksadıyla baksın."

Muğire İbnu Şu'be (radıyallahu anh) de şunu anlatır:

"Ben bir kadına tâlib oluştum, aleyhissalâtu vesselâm efendimiz:

"– Onu gördün mü?" dedi. Ben:

"– Hayır!" deyince, bana:

"– Git bak, onu önceden görmen, aranızdaki sevginin devamını sağlar!" buyurdu.

2– "Ensar'ın gözünde bir şey vardır" sözünden murad gözlerinin küçüklüğüdür, bazıları, "Ensar'ın mavi gözlü olmaları kastedilmiştir" demiştir.

Bu rivayetler, evlenmek istediği takdirde, kadının yüz ve ellerine şehvet niyetiyle bakmanın caiz olduğuna delâlet eder. Bu hususa kezâ, şu âyet-i kerime de delalet eder:

"Ey Muhammed! Bundan sonra sana hiçbir kadın, cariyelerin bir yana, güzellikleri ne kadar hoşuna giderse gitsin, hiçbirini boşayıp başka bir eşle değiştirmen helâl değildir" (Ahzâb 52). Burada, "güzelliği hoşa gitmek" ancak yüzlerine bakmakla olur.

Evlenmek niyetiyle bakmanın keyfiyeti hususunda ileri sürülen görüşleri Nevevî merhum şöyle özetler: Evlenme niyetiyle bakmada kızın rızasına hâcet yoktur. Hatta haberi olmadan bakmak daha uygundur. Ancak *İmam Mâlik:* "Haberi olmadan bakmayı uygun bulmam, çünkü kadının avretini de görme ihtimâli var" demiştir. Yine Malik'ten gelen zayıf bir rivayette, "Kadının izni olmadan erkek ona bakamaz" demiştir. Bu zayıf bir görüştür, çünkü Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bu husustaki izni mutlaktır, kızın izni şart koşulmaz, çünkü çoğunlukla izinden utanırlar. Bunda ayrıca aldatmaca da söz konusudur. Bir de, erkek bakıp beğenmezse kızı terkedecektir, bu ise onun kırılmasına ve üzülmesine sebep olur. Bu sebeplerle *Şâfiî* ulemâsı: "Erkeğin, istemezden önce kızı görmesi müstehabtır. Böylece hoşuna gitmediği takdirde, kızın üzüntüsüne sebep olmadan vazgeçer, halbuki talebten sonra vazgeçecek olursa, üzüntü olur" demişlerdir.

Yine ashabımıza göre, "Erkek bizzat göremezse güvenilir bir kadın göndererek baktırır. Bu da talebten önce olmalıdır, sebebini açıkladık."

b) Câriye satın alma sırasında kişi avret olmayan yerine bakma hakkına sahiptir.

c) Alış-veriş sırasında da kadının yüzüne bakar. Ta ki, gereği halinde onu tanıyabilsin.

d) Kadın şâhidlik yapacağı zaman kadına bakabilir, bu durumda da sadece yüzüne bakar, zira tanımak için yüzün görülmesi yeterlidir.

3- Fitne ve (şehvet) garazın bulunduğu bakışa gelince: Bu şehvet niyetiyle kadına bakmaktır, işte yasaklanan bakış budur. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu bakışın haramlığını şöyle ifade buyurmuştur:

العينان تزنيان "Gözler zinâ yapar."

Keza Hz.Cabir (radıyallahu anh) şunu anlatır: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gözün ani bakmasından sordum, bana "başımı derhal çevirmemi" emretti.

YABANCIYA BAKMA YASAGI İLE İLGİLİ İSTİSNALAR

1- Emin doktor, muayene ve teşhis için yabancı kadına bakabilir. Sünnetçinin sünnet edeceği kimsenin fercine bakması da böyledir. Bu durumlarda zaruret vardır.

2- Zâniye kadının fercine, zina hususunda şehâdet edebilmek için âmden bakabilir. Keza doğuma şehadet edebilmek için de kadının fercine bakabilir. Keza raza (emme) vak'asına şehâdet için de kadının memesine bakabilir.

Ebu Said el-Istahrî der ki: "Bu sayılan durumlarda da erkeğin kadının fercine kasden bakması caiz olmaz çünkü, zinânın setri mendubtur. Doğum ve raza (emme) meselelerinde de kadının şehâdeti makbuldür. Şehâdet için erkeğin bakmasına ihtiyaç yoktur.

3- Kadının yanma, boğulma tehlikelerine maruz kalsa, kurtarılması için vücuduna bakmak caizdir.

CARİYENİN AVRETİ:

Yabancı kadın hür değil de cariye ise bazı alimler "Onun avreti göbekle diz arasıdır" demiştir.

Bazıları da *"Cariyenin avreti yaptığı iş sırasında açılmasına ihtiyaç olmayan kısımlardır"* demiştir. Buna göre, câriyenin başı, kolları, bacakları, boynu, göğsü avret sayılmaz. Sırtı, karnı, kollarının yukarısı avret mi değil mi münâkaşa edilmiştir.

Ne erkeğin kadına, ne de kadının erkeğe dokunması hiçbir surette caiz değildir. Hacâmat, sürme veya bir başka sebep dokunmayı caiz kılmaz. Zira dokunmak, şeriat nazarında bakmaktan daha beterdir. Zira, dokunmak suretiyle inzâl vaki olursa orucu bozduğu halde bakmak suretiyle vâki olan inzâl orucu bozmaz. Ebu Hanife merhum: "Erkeğe, cariyenin bakılması helâl olan yerlerine dokunması da câizdir" demiştir.

Yine Ebu Hanife merhum: "Kadın, erkeğin nesb, raza (emme) veya sıhriyyet sebebiyle mahremi olduğu takdirde, ona karşı kadının avreti göbekle diz arasıdır, tıpkı erkeğin erkeğe avreti gibi" demiştir.

Diğerleri ise: "İş sırasında açılmayan yerleridir" demiştir.

MÜSTEMTİA (denen zevce, cariye gibi istifraşı helâl olan kadının) avretine gelince, erkeğin, bütün uzuvlarına bakması caizdir. Hatta fercine bile bakabilir, ancak ferce bakmak mekruhtur. Kişinin kendi fercine bakması da mekruhtur. Zira, ferce bakmanın bir nevi körlüğe sebep olacağı

rivayetlerde gelmiştir. Kadının fercine bakmanın caiz olmadığı da söylenmiştir. Kadının kendine ayırdığı cariye veya müdebbere (ölümünden sonra hür olacak câriye) veya ümmü veled (efendisine çocuk doğurarak yarı hür hâle gelen, satılamayan cariye) veya merhune (rehinelenmiş câriye) olması farketmez. Cariye Mecusi veya mürted veya puta tapan, veya kendisiyle bir başkası arasında müşterek veya evli veya mukatebe anlaşması yapmış ise, bu durumda câriye yabancı kadın gibidir. Amr İbnu Şuayb babası, dedesi tarikiyle Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den şu hadisi rivayet eder: *"Sizden biri cariyesini kölesiyle veya işçisiyle evlendirirse, artık göbekten aşağı ve dizden yukarısına bakmasın."*

ERKEĞİN KADINA KARŞI AVRETİ:

1- Erkek, kadına yabancı ise: Erkeğin ona karşı avreti göbek-diz arasıdır. Ancak, "eller ve yüz hariç bütün bedenidir" diyen de olmuştur, tıpkı erkeğe karşı kadının avreti gibi...

Ancak birinci görüş esahh olan görüştür.

Erkeğin bedeni ile kadınınki kıyas edilemez, zira kadının bedeni zatı itibarıyle avrettir. Bunun delli şudur: Kadın, vücudu açık namaz kılamaz, halbuki erkek kılabilir. Fitne korkusu olduğu zaman, kadının bakmaya kasdetmesi caiz olmaz. Keza, erkeğin yüzüne tekrarla bakması da caiz değildir. Zira Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında Meymûne (radıyallahu anhâ) ile otururlarken âmâ olan İbnu Ümmü Mektum çıkageldi ve yanlarına girdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara: *"İbnu Ümmi Mektum'a karşı örtünün"* diye emretti. Ümmü Seleme:

"– Ey Allah'ın Resûlü, bu zât âmâdır bizi görmez ki!" diye karşılık verince *(aleyhissalâtu vesselâm)* efendimiz açıklar:

"– Siz de mi körsünüz, onu görmüyor musunuz?"

2- Erkek kadının mahremi ise, erkeğin kadına karşı avreti, göbek ve diz arasıdır.

3- Erkek kadının kocası veya münasebet-i cinsiye helâl olan efendisi ise, kadın erkeğin bütün bedenine bakabilir, ancak fercine bakmak mekruh olur, tıpkı erkeğin kendi fercine bakmasının mekruh olması gibi.

Kişi, giyecek bir şeyi olduğu müddetçe tek başına bile olsa evde çırılçıplak oturamaz, avretini örtmesi gerekir. Çünkü Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur: "Sakın çıplak durmayın, zira sizin

yanınızda, helâ ve eşlerinizle temas esnası hâriç, sizden hiç ayrılmayan (melekler) var."

TESETTÜRÜN HİKMET VE GAYESİ

Yeri gelmişken *Bediüzzaman* merhumun tesettürün hikmetiyle ilgili bir açıklamasını kaydedeceğiz:

SUAL: *Her şeyi bilen ve gören ve hiçbir şey O'ndan gizlenmeyen Allâmu'l-guyûb'a (bütün gayıb şeyleri bilen Allah'a) karşı edeb nasıl olur? Sebebi-i hacâlet olan hâletler, O'ndan gizlenemez. Edebin bir nev'i tesettürdür. Mucibu'l-istikrah hâlâtı setretmektir, Allâmu'l-guyûb'a karşı tesettür olamaz?*

ELCEVAP: *Evvela Sâni-i Zülcelâl, nasıl ki kemâl-i ehemmiyetle san'atını güzel göstermek istiyor ve müstekreh (iğrenç) şeyleri perdeler altına alıyor ve nimetlerine, o nimetleri süslendirmek cihetiyle nazar-ı dikkati celbediyor. Öyle de mahlûkatını ve ibâdını sair zîşuurlara güzel göstermek istiyor. Çirkin vaziyetlerde görünmeleri, Cemil ve Müzeyyin ve Latif ve Hakim gibi isimlerine karşı bir nevi isyan ve hilâf-ı edeb oluyor.*

İşte sünnet-i seniyyedeki edeb, o Sâni-i Zülcelâl'in esmâlarının hudutları içinde bir mahz-ı edeb vaziyetini takınmaktır.

Saniyen: Nasıl ki bir tabib, doktorluk noktasında bir nâ-mahremin en nâmahrem uzvuna bakar ve zaruret olduğu vakit ona gösterilir. Hilaf-ı edeb denilmez. Belki, edeb-i tıb, öyle iktizâ eder, denilir. Fakat o tabib, reculiyet (erkeklik) unvanıyla yahud vâiz ismiyle yahut hoca sıfatıyla o nâmahremlere bakamaz. Ona gösterilmesine edeb fetva veremez. Ve o cihette ona göstermek, hayasızlıktır. Öyle de: "Sâni-i Zülelâl'in çok esmâsı var. Herbir ismin ayrı bir cilvesi var. Mesela: "Gâffar" ismi, günahların vücudunu ve "Settar" ismi, kusuratın bulunmasını iktiza ettikleri gibi, "Cemil" ismi de çirkinliği görmek istemez. "Latif, Kerim, Hakim, Rahim" gibi esmâ-i cemâliye ve kemâliye, mevcudatın güzel bir surette ve mümkin vaziyetlerin en iyisinde bulunmalarını iktiza ederler. Ve o esmâ-i cemâliye ve kemâliye ise, melâike ve ruhani ve cin ve insin nazarında güzelliklerini, mevcudatın güzel vaziyetleriyle ve hüsnü edebleriyle göstermek isterler.

İşte sünnet-i seniyyedeki âdâb, bu ulvi adabın işâretidir ve düstürlarıdır ve numûneleridir."

Bediüzzaman, elbisenin soğuk-sıcağa karşı koruyan bir teknik olma dışında kültürel yönüyle de ehemmiyet taşıdığını bir başka yerde şöyle ifade etmiştir:

"Dünyada sun'î libasın hikmeti, yalnız soğuk ve sıcaktan muhafaza ve zinet ve setr-i avrete münhasır değildir, belki mühim bir hikmeti, insanın sâir nevilerindeki tasarruf ve münasebetine ve kumandanlığına işaret eden bir fihriste ve bir liste hükmündedir. Yoksa, kolay ve ucuz fıtrî bir libas giydirilebilirdi. Çünkü bu hikmet olmazsa; muhtelif paçavraları vücuduna sarıp giyen insan şuurlu hayvanatın nazarında ve onlara nisbeten bir maskara olur, mânen onları güldürür. Meydan-ı Haşir'de, o hikmet ve münâsebet yok. O liste de olmaması lâzım gelir.

721 ٦– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما. في قوله تعالى: [وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ الآيـة. قَالَ فَنَسَخَ، واسْتَثْنَى مِنْ ذلِكَ: وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ اللاَّتِي لاَ يَرْجُونَ نِكَاحاً الآية]. أخرجه أبو داود.

6. (721)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ): **"(Ey Muhamed)! Mü'min kadınlara da söyle! Gözlerini bakılması yasak olandan çevirsinler iffetlerini korusunlar..."** diye başlayıp kadınlara örtünmeyi emreden âyeti (Nur 31) daha sonra gelen şu âyet neshetti ve istisna getirdi: **"Evlenme ümidi kalmayan ihtiyarlayıp oturmuş kadınlara, süslerini açığa vurmamak şartıyla dış esvablarını çıkarmaktan ötürü sorumluluk yoktur. Ama sakınmaları kendileri için daha hayırlı olur"** (Nur 60). Ebu Dâvud, Libas 37 (4111).]

AÇIKLAMA:

"İhtiyarlayıp oturmuş" tabiriyle, yaşlılık sebebiyle hayızdan kesilip, çocuk yapma imkânından uzaklaşan kadınlar kastedilmiştir. Şu halde, önceki âyetin hükmü böyle âyise dönemine giren-girmeyen bütün kadınlara şâmil iken bu âyet bir istisna getirerek, yaşı ilerlemiş kadınlara kılık kıyafette bazı kolaylıklar tanımaktadır. Artık bunlar, gözlerini çevirmekle mükellef tutulmamaktadırlar.

722 ٧– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ عَبدُاللهِ بنُ أُبَيّ ابنُ سَلُولَ يَقُولُ لِجَارِيَةٍ لَهُ اذْهَبِي فَابْغِـيا شَيْـئاً؛ فـأنزلَ اللهُ تـعـالى: وَلاَ تُكْرِهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ إنْ أَرَدْنَ تَحَصُّناً الآيَة]. أخرجه مسلم وأبو داود.

7. (722)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Abdullah İbnu Übey İbni Selül câriyesine: "Git biraz fâhişelik yap (da para kazan)" diye emretti. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk: **"Dünya hayatının geçici menfaa-**

tini elde etmek çin, iffetli olmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın..." (Nur 33) meâlindeki ayeti inzâl buyurdu." [Müslim, Tefsir 26, (3029); Ebu Dâvud, Talâk 50, (2311).]

AÇIKLAMA:

Bu çirkin işi cariyesine emreden Abdullah İbnu Übey İbni Selül Medine'deki münafıkların başıdır. En kritik anlarda Müslümanlara gâileler çıkarmış, önüne çıkan her fırsatı nifak yolunda değerlendirmeyi ihmal etmemiş bir kimsedir.

Ayet-i kerime, cariyelerin fuhşa teşvik edilmesini yasaklamaktadır.

Gerek isteyerek, gerekse mecbur kılınarak yapılsın, zinanın her çeşidini İslâm dini kesinlikle haram eder, zinayı meşru kılacak hiçbir mâzeret tanımaz.

723 ٨- وعن عكرمة قال: [إنَّ نَفَراً مِنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ قَالُوا لابْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا: كَيْفَ تَرَى فِي هذه الآيَةِ الَّتِى أُمِرْنَا بِهَا وَلاَ يَعْمَلُ بِهَا أَحَدٌ؛ قَوْلَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسْتَأْذِنْكُمُ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ الآيَة. فَقَالَ ابْنُ عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا: إنَّ اللهَ حَلِيمٌ رَحِيمٌ بِالْمُؤْمِنِينَ يُحِبُّ السَّتْرَ، وَكَانَ النَّاسُ لَيْسَ لِبُيُوتِهِمْ سُتُورٌ وَلاَ حِجَابٌ فَرُبَّمَا دَخَلَ الخَادِمُ أَوِ الْوَلَدُ أَوِ الْيَتِيمَةُ وَالرَّجُلُ عَلَى أَهْلِهِ؛ فَأَمَرَهُمُ اللهُ تَعَالَى بِالاسْتِئْذَانِ فِي تِلْكَ الْعَوْرَاتِ فَجَاءَهُمُ اللهُ بِالسُّتُورِ وَبِالْخَيْرِ فَلَمْ أَرَ أَحَداً يَعْمَلُ ذلِكَ بَعْدُ]. أخرجه أبو داود.

8. (723)- *İkrime* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Irak ahalisinden bir grub İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a dediler ki:

– Şu âyet hakkında ne dersiniz? **"Ey iman edenler! Ellerinizin altında olan köle ve câriyeler ve sizden henüz erginliğe ermemiş olanlar sabah namazından önce, öğle sıcağından soyunduğunuzda ve yatsı namazından sonra yanınıza gireceklerinde üç defa izin istesinler. Bunlar sizin için açık bulunabileceğiniz üç vakittir. Bu vakitlerin dışında birbirinizin yanına girip çıkmakta,size de, onlara da bir sorumluluk yoktur. Allah size âyetlerini böyle açıklar. Allah bilendir. Hakim'dir"** (Nur 58). Cenâb-ı Hakk burada kesin emirde bulunduğu halde biz bunları tatbik etmiyoruz, dediler.

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ): "Allah mü'minlere karşı halîm ve rahimdir. Onları örtmeyi sever. İnsanlar o zaman evlerinde ne örtü ne de perde kullanmıyorlardı. Bazan hizmetçisi veya evlâdı veya yetimesi, kişi ehlinin üzerinde iken çıkagelirdi. Cenab-ı Hakk bunun üzerine, mezkur avret vakitlerinde izin istemeyi emretti. Böylece Allahu Teâla onlara örtü ve hayır getirdi. Ne var ki, hâlâ bu emirle amel eden tek kişi görmedim." [Ebû Dâvud, Edeb 141 (5191, 5192).]

AÇIKLAMA:

Bu âyet, gerek aile ferdlerinin birbirleriyle temaslarını tanzimde ve gerekse bir Müslüman evinin ana planını tesbitte son derece ehemmiyetli bir irşâd-ı İlâhi olmaktadır.

Ancak ne var ki, İbnu Abbâs'ın âyetle ilgili yakınmalarından, isti'zân âyetinin hükmüyle amel hususunda Müslümanların gerekli titizliği bidayetten beri göstermedikleri anlaşılıyor.

Beyhakî'nin kaydettiği bir rivayette İbnu Abbas (radıyallahu anh) bu ihtimâli çok ağır ifadelerle dile getirir: *"Kur'ân'da bir âyet var, insanların çoğu ona inanmadılar: Bu, izin âyetidir..."*

İbnu Ebî Hâtim'in kaydettiği bir rivayette, buna yakın tâbirlerle bu konudaki ızdırabını dile getirir: "Şeytan üç âyet hususunda insanlara galebe çaldı, insanlar bu âyetlerle amel etmiyorlar" der ve yukarıda meâlen kaydettiğimiz isti'zan ayetlerini tilâvet eder.

Celâleyn Tefsiri'nde: "Bu âyet için bazıları "mensuh", bazıları da "mensuh değil" demiştir. Gerçek şu ki, insanlar bunun hükmüyle amel etmemek suretiyle kadrini bilemediler" denmektedir.

Ayet-i kerime, aile halkının belli vakitlerde birbirlerine izinle girmelerini emrettiğine göre evin iç taksimatı, nüfusa uygun şekilde çok olmalıdır. Bölmesiz tek odadan ibaret mesken Müslüman evi olamaz. Müslümanın evi aile ferdlerine âyette zikri geçen "avret vakitler"de mahremiyet sağlayacak şekilde birçok bölmeler, odalar ihtiva etmelidir.

Meskenle ilgili teferruatı, daha önce, Binâ ile alâkalı bölümde çok geniş olarak işlediğimiz için, bu mevzuda fazla bilgi edinmek isteyen okuyucumuza oraya bakmayı tavsiye ederiz (401-408. hadisler. Açıklamamız 408. hadisten sonradır.)

FURKAN SÛRESİ

724 ١ – عن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما. في قوله تعالى: [وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ.

قَالَ: الظَّالِمُ عُقْبَةُ بنُ أبي مُعَيْطٍ. ويعنى بالْخَلِيلِ أُمَيَّةَ بن خَلَف، وَقِيلَ أُبَىٌّ، وذَلِكَ أنَّ عُقْبَةَ صَنَعَ طَعَاماً فَدَعَا أشْرَافَ قُرَيْشٍ وكَانَ فِيهِمْ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَامْتَنَعَ أنْ يَطْعَمَ أوْ يَشْهَدَ عُقْبَةُ شَهَادَةَ التَّوْحِيدِ فَفَعَلَ فَأتَاهُ أُمَيَّةُ بنُ خَلَف أوْ أُبَىٌّ، وكَانَ خَلِيلَهُ، وقَالَ أصَبَأْتَ؟ قَالَ: لاَ؛ وَلَكِنِ اسْتَحْيَيْتُ أنْ يَخْرُجَ مِنْ مَنْزِلي أوْ يَطْعَمَ مِنْ طَعَامِي. قَالَ: فَقَالَ مَا كُنْتُ أرْضَى حَتَّى تَأتِيَهُ فَتَبْصُقَ فِي وَجْهِهِ. فَفَعَلَ عُقْبَةُ، فَقُتِلَ يَوْمَ بَدْرٍ صَبْراً كَافِراً]. أخرجه رزين.

«الصَّبْرُ» حبس القتيل على السلاح.

1. (724)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ), **"O gün zâlim kimse ellerini ısırıp: "Keşke Peygamberlerle berâber bir yol tutsaydım, vay başıma gelene, keşke falancayı dost edinmeseydim. And olsun ki beni, bana gelen Kur'ân'dan o saptırdı. Şeytan insanı yalnız ve yardımcısız bırakıyor" der"** (Furkân 27-30) meâlindeki âyet hakkında şu açıklamayı yaptı: "Ayette zikri geçen zâlim Ukbe İbnu Ebi Muayt'tır. Zikri geçen dost (halil) da Ümeyye İbnu Halef'tir. Dostum Übeyy olduğu da söylenmiştir.

(Ayetin inişi bunlarla ilgilidir). Şöyle ki: Ukbe bir yemek hazırlayarak Kureyş'in eşrafını dâvet eder. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da onların arasındadır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, "Ukbe kelime-i tevhidi söylemedikçe, yemekten almayacağını" söyledi. Ukbe bu isteği yerine getirdi. Bunun üzerine dostu olan Ümeyye İbnu Halef veya Übeyy ona gelerek:

"– Sâbiî mi oldun?" dedi. Ukbe:

"– Hayır, ancak yemek yemeden evimden ayrılmasından utandım" diye cevap verdi. Übeyy:

"– Öyleyse, gidip onun yüzüne tükürmezsen ben de senden râzı olmayacağım!" dedi. Ukbe, bu talebe müsbet cevap vererek, isteneni yaptı. Ceza olarak Bedir günü yakalanıp idam edildi.

Bu rivayetin kaynağı asılda gösterilmemiştir. Ancak rivayeti mana olarak, Taberî Tefsir'inde (18, 6), İbnu Abbâs rivayeti olarak kaydeder. Ayrıca, El-Vahidî, Esbâbu'n-Nüzûl'da (s. 191); Suyûti, ed-Dürrü'l-Mensûr'da (5, 68) kaydetmiştir.

AÇIKLAMA:

1- Bu âyet, Kur'ân-ı Kerim'de kötü arkadaştan tahzirle ilgili olarak gelen âyetlerdendir. Burada bir kısım dostlar dostluklar vardır, uğrunda olmayacak fedakârlıklar, işler yapılır. Ama öbür dünyada pişmanlıklar getirir. Ayet-i kerimede hayır yolunda, Allah'ın rızasını düşünmeyen dostlukların öbür dünyadaki faydasız, acı pişmanlığına dikkat çekilmektedir. *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) bu âyetin iniş sebebini anlatarak meseleyi daha müşahhas, daha hatırda kalıcı ve unutulmaz bir hâle getirmektedir.

Yine tekrar edelim, bir âyetin bir şahısla ilgili olarak nüzûlü, hükmünün âm (umumi) olmasına, kıyâmete kadar mûteber olmasına mâni değildir. Zira o her mü'mine hitab eder, her devre hitab eder. Âlimler: "Sebebin hususi olması, hükmün umumi olmasına mâni değildir" demiştir.

2- Ümeyye İbnu Halef'in "Sâbiî mi oldun?" sözü, Müslüman mı oldun demektir. Çünkü başlangıçta, Hz.Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e Sâbiî diyorlardı. İbnu'l-Esîr'in en-Nihâye'de açıkladığına göre "câhiliye Arapları bir dinden çıkarak bir başka dine geçenlere Sâbiî diyorlardı." Müslümanlar da Kureyş'in dininden ayrılıp İslâm dinine girmekte idiler. Bu kelime fiil olarak, çıkmak manasına olan sa-ba-e kökünden gelir. Yıldız matlaından (doğduğu yerden) çıkınca صَبَأَ النجوم (Yıldız çıktı, doğru) denirdi. Sâbiî kelimesi, Müslümanlar hakkında sıkca kullanılmış bir tâbirdir, cem'i subât gelir. Müslümanlara aynı kökten olmak üzere masbuvv da denmiştir.

725 ٢– وعن ابن مسعود رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [سَأَلْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ: أَىُّ الذَّنْبِ أَعْظَمُ؟ قَالَ: أَنْ تَجْعَلَ لِلّٰهِ نِدّاً وَهُوَ خَلَقَكَ، قَالَ قُلْتُ: ثُمَّ أَىٌّ؟ قَالَ أَنْ تَقْتُلَ وَلَدَكَ مَخَافَةَ أَنْ يَطْعَمَ مَعَكَ، قَالَ قُلْتُ ثُمَّ أَىٌّ؟ قَالَ أَنْ تُزَانِىَ حَلِيلَةَ جَارِكَ، قَالَ فنزل تَصْدِيقاً لِذٰلِكَ: وَالَّذِينَ لاَ يَدْعُونَ مَعَ اللّٰهِ إِلٰهاً آخَرَ وَلاَ يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِى حَرَّمَ اللّٰهُ إِلاَّ بِالْحَقِّ وَلاَ يَزْنُونَ]. أخرجه الخمسة.

2. (725)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e:

"– Hangi günah daha büyük?" diye sordum. Şu cevabı verdi:

"– Seni yaratmış olduğu halde Allah'a ortak koşmandır!"

"– Sonra hangisi gelir?" dedim.

"– Seninle beraber yiyecek korkusuyla çocuğunu öldürmendir!" dedi. Ben tekrar:

"– Sonra ne gelir?" dedim.

"– Komşunun helâlliği ile zina etmen!" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu sözlerine te'yiden şu mealdeki âyet nazil oldu: **"Onlar ki, Allah'ın yanına başka bir Tanrı daha (katıp) tapmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar, zina etmezler. Kim bunlardan birini yaparsa cezaya çarpar"** (Furkan 68). [Buharî, Tesfir, Furkân 2, Bakara 3, Edeb 20, Muharib'in 20, 46; Müslim,İman 141, (86); Ebu Davud, Talâk 50, (2310); Tirmizî, Tefsir, Furkân (3181).]

ŞUARA SÛRESİ

726 ١ – عن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما. قالَ: [لَمَّا نَزَلَتْ: وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الأَقْرَبِينَ صعد ﷺ عَلَى الصَّفَا. فَجعَلَ يُنَادِى يَا بَنِى فِهْرٍ يَا بَنِى عَدِىٍّ لِبُطُونِ قُرَيْشٍ حَتَّى اجْتَمَعُوا. فقَالَ: أَرَأَيتَكُمْ لَوْ أَخْبَرْتُكُمْ أَنَّ خَيْلاً بِالْوَادِى تُرِيدُ أَنْ تُغِيرَ عَلَيْكُمْ أَكُنْتُمْ مُصَدِّقِىَّ؟ قَالُوا نَعَمْ: مَا جَرَّبْنَا عَلَيْكَ إِلاَّ صِدْقاً. قَالَ: فَإِنِّى نَذِيرٌ لَكُمْ بَيْنَ يَدَى عَذَابٍ شَدِيدٍ. قَالَ أَبُو لَهَبٍ: تَبّاً لَكَ يَا مُحَمَّدُ؟ أَلِهَذَا جَمَعْتَنَا! فنزلت: تَبَّتْ يَدَا أَبِى لَهَبٍ وَتَبَّ]. أخرجه الشيخان والترمذى.

وفي رواية: وَقَدْ تَبَّ.

1. (726)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Şu **"Sen ilkin en yakın hısımlarını inzâr et"** (Şuara 214) meâlindeki âyet indiği zaman, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Safâ tepesi üzerine çıktı ve şöyle bağırmaya başladı: *"Ey Benî Fihr!, Ey Benî Adiyy!"* Bunlar Kureyş kabilesine mensup boylardı. Toplandılar.

Onlara şöyle hitab etti:

"– Ben size, "şu vadide atlılar var, sizlere saldırmak istiyor" desem, beni tasdik eder misiniz?"

Hep beraber şu cevabı verdiler:

"– Evet, tasdik ederiz, şimdiye kadar hiç yalanına rastlamadık, hep doğru söyledin."

"*– Öyleyse dinleyin!*" dedi. "Önünüzde bekleyen şiddetli bir azabı size haber veriyorum."

Ebu Leheb atılıp:

"– Ey Muhammed, ey kuruyasıca! bizi bunun için mi çağırdın?" dedi.

Bunun üzerine: **"Ebu Leheb'in iki eli kurusun. Kendisi de kurudu..."** diye başlayan Ebu Leheb suresi nazil oldu." [Buhârî, Tefsir, Şuarâ 2, Cenâiz 98, Menâkıb 13; Müslim, İmân 355, (208); Tirmizî, Tefsir, Tebbet (3360).]

AÇIKLAMA:

1- İslâm dini tedricen vahyedilen bir dindir. Kur'an-ı Kerim'in 23 yılda tamamlanması, tedriciliğinin müşahhas bir örneğidir. Önce imânî esaslar gelmiş, sonra birinin ardından diğeri olmak üzere yavaş yavaş farzlar, haramlar gelmiştir. Şarabın haram edilmesi örneğinde olduğu üzere, bir konu ile alâkalı müfredat bile bir anda gelmemiş, zaman içinde nihâî şekli almıştır.

İslâm'da mühim bir esas olan bu tedric kanunu, muhataplar meselesinde de câridir. Yukarıdaki âyette görüldüğü üzere, Hz.Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* önce kendi kabile mensuplarına hitab etmek, onları İslâm'a çağırmakla emrolunmuştur. Bu âyet ayrıca, alenî dâvetin başlangıcıdır. Bir kısım rivayetlere göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e üç yıl önce ilk vahiy gelmiş ve peygamberliği bildirilmiştir. Ancak tebliğ emri gelmemiştir.

Bu âyet tebliği emrediyor, ancak **"En yakınlarından başla"** diyor.

Daha sonra gelecek olan bir âyet (En'âm 92) tebliğin coğrafî hududunu *"Ümmü'l-Kurâ (Mekke)* ve etrafında yaşayanlara" olmak üzere genişletecektir.

Risâlet-i Muhammediye'nin beynelmilel hüviyeti daha sonra ve bilhassa Hicret'ten sonra bütün açıklığı ile ortaya konacaktır.

2- Âlimler, rivayetleri gözönüne alarak "en yakın hısımlar"dan maksadın Benî Hâşim ve Benî Muttalip olduğunu belirtirler. Müsbet cevabın alınamadığı bu ilk hitaptan sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vereceği ziyafete dâvet edilenler de bu âilelere mensup olanlardır.

3- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın risâlet-i Muhammediye'nin

hak olduğu hususunda kullandığı ilk delil, kendisinin, aralarında geçirmiş bulunduğu önceki hayatı, o hayat esnasındaki sıdkı, doğru sözlülüğü ve kemal derecesindeki ahlâk-ı hasenesi idi.

Bu noktada kimse ondan şüpheye düşmemiştir.

4- *Ebu Leheb*'in, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e muhâlefeti, görüldüğü gibi tebliğin bidâyetinde başlayacak ve ölünceye kadar devam edecektir. Aslında Ebu Leheb, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yabancı birisi değildi, O *(aleyhissalâtu vesselâm)*'nun amcasıydı. Yani Ebu Leheb, Abdulmuttalib'in oğlu idi. Ebu Leheb'in esas adı Abdu'l-Uzzâ İbnu Abdi'l-Muttalib idi. Künyesi de Ebu Uteybe idi. Yüzünün parlaması sebebiyle kendisine Ebu Leheb ünvanı verilmişti.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e, en ziyade bundan eziyet ve sıkıntı gelmiştir. Hacc mevsiminde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tebliğ maksadıyla uğradığı her çadıra, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın arkasından uğrayıp, *"İnanmayın, O sâbiîdir, yalancıdır, inanılacak bir şey olsaydı biz inanırdık, onu sizlerden daha iyi tanıyoruz"* şeklinde sözler sarfeder, tebliğin te'sirini kırar, yok ederdi.

727 ٢– وَعن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما. في قوله تعالى: [وَالشُّعَراءُ يَتّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ. قَالَ: اسْتَثْنَى اللّٰهُ تعالى مِنْهُمْ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ الآيَة]. أخرجه أبو داود.

2. (727)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ), **"Şâirlere gelince, onlara da sapıklar uyar"** (Şuarâ 224) meâlindeki âyet hakkında şunları söyledi: "Cenâb-ı Hakk, (kendilerine sapıklar uyar diye zemmettiği) şairlerden, **"İman edip de iyi amel (ve hareket)de bulunanlar, Allah'ı çok zikredenler ve zulme uğratıldıklarından sonra öclerini alanlar..."** (Şu'arâ 227) istisna edildiler." [Ebu Dâvud, Edeb 95, (5016).]

AÇIKLAMA:

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın açıklama getirdiği âyet şâirleri zemmeder. Müteâkip âyet bu zemmin (kötüleme) sebebini açıklar: **"Onların (şairlerin) her vâdide hakikaten ifrata (mübâlağaya) düşegeldiklerini ve hakikaten yapmayacakları şeyleri söyler (insanlar) olduklarını görmedin mi?"** (Şuarâ 225-226).

İbnu Ebî Şeybe ve Abd İbnu Humeyd'in tahriclerine göre, **"Şâirlere gelince onlara da sapıklar uyarlar"** meâlindeki âyet inince Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şâirlerinden Abdullah İbnu Revâha, Ka'b

İbnu Mâlik ve Hassân İbnu Sâbit ağlayarak gelip: "Ey Allah'ın Resûlü, Cenab-ı Hakk şu âyeti inzâl buyurdu. Rabbimiz de biliyor ki bizler şâirleriz. Artık helâk olduk!" derler. Bunun üzerine, yukarıda kaydettiğimiz istisna beyan eden âyet nâzil olur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onları çağırtıp yeni vahyi tilâvet buyurur.

Yine *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhûm)'tan yapılan başka rivayetlerde zemmedici ayetin Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a hicviye düzen kâfir şairler hakkında geldiğini, *"Onlara sapıklar uyar"* ifadesiyle, bu kâfir şairlere uyan cinnî azgınların kastedildiğini belirtir. "İnanıp amel-i sâlihte bulunanlar..." istisnasıyla da Hassan İbnu Sâbit, Abdullah İbnu Revâha, Ka'b İbnu Mâlik'in kastedildiğini, çünkü bunların Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı ve ashabını kâfir şâirlerin hicviyelerine karşı koruduğunu belirtir.

HZ. PEYGAMBER VE ŞİİR

Yukarıda kaydedilen âyetlere dikkat edilirse, Kur'ân şiiri ne reddetmekte ne de kabul etmektedir. Önce zemmetmiş ise de sonra istisna tanımıştır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şiir karşısındaki tutumu da böyle olmuştur. İslâm lehinde şâirleri istihdam etmiş, teşvik etmiştir. İslâm düşmanı şâirlerle de amansız mücâdele vermiştir.

Günümüz araştırıcıları, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde şâirlerin ictimâî hayattaki rolünü bugünün gazetecisi, sporcusu ve günlük gazetelerin köşelerinde aktüalite üzerine yazı yazan müelliflerin rolüne benzetirler. Efkâr-ı umumiyeyi belli maksadlarla hazırlayıp yönlendirmede bu sonuncuların günümüzdeki rolü ne ise o devirde de şairlerin ve hatiplerin rolü odur. Bizzat Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ifadesiyle şâirin şiiri oktan daha yaralayıcı, kılıçtan daha öldürücüdür. Dostları düşman etmede, küsleri barıştırmada, iki kabileyi kapıştırma veya savaşmakta olanlara âni sulhü getirmede şâirlerin birkaç beyti kâfirdir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, devrinde bu kadar müessir olan bir silâha bigâne kalamazdı, veya toptan kötüleyemezdi.

Bu sebeple kâfir şâirlere, Müslüman şairler karşı çıkmıştır. Yukarıda ismi geçen üç şâir meşhurdur. İhtiyaç oldukça onları çağırıp اهْجُوا قُرَيْشًا فَإِنَّهُ اَشَدُّ عَلَيْهَا مِنْ رَشْقٍ بِالنَّبْلِ "Kureyş'i hicvedin, zira hiciv onlarda oktan daha derin yara açar" derdi. Hassân İbnu Sâbit (radıyallahu anh)

Hz.Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in baş şâiri idi ve Kureyş'e karşı oynadığı rol daha mühim olmuştur.

Her çağırışında ona: "Ey Hassân, Allah Resûlü adına onlara cevap ver!" der ve اللهمّ ايّدهُ بروحِ القُدُسِ "Ya Rabbim onu Ruhu'l-Kudüs ile takviye et!" diye dua ederdi. Hassân'ı şöyle teşvik ettiği de rivayetlerde gelmiştir: "Sen Allah ve Resûlü için söyledikçe Ruhu'l-Kudüs seni takviye etmektedir."

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kendisine gelip: "Biliyorsunuz, Kur'an'da şairler hakkında zemmeden âyetler gelmiştir" diye üzüntüsünü ifade eden şair *Ka'b İbnu Mâlik'e:*

ان المؤمن يجاهد بسيفه ولسانه والّذى نفسى بيده لكان ما ترمو نهم به نضح النّبل

"Mü'min kılıncıyla da, diliyle de cihad eder. Ruhumu kudret elinde tutan Zâta yemin olsun, dille attığınız da ok gibi yaralar açar" diyerek hak yolunda şâirliğe devam etmelerini irşâd eder.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Temimlilerin mufâhara (şiir-hitabet yarışı) teklifini kabul edip şâir ve hatipleri huzurunda yarıştırması da burada hatırlatılması gereken bir davranışıdır.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) küffâr cephesinin şâirleriyle mücadelede onlara karşı sadece şâirleri kullanmakla yetinmeyip, haddi aşanları öldürtmüştür. Bunlardan Nadr İbnu'l-Hâris, Ukba İbnu Ebî Muvayt, Ka'b İbnu'l-Eşref, Amr İbnu Abdillah İbni Umeyr, Hâris İbnu Süveyd, Ebu Afak, Esmâ Bintu Mervân, Abdullah İbni Hatal, Fartanâ, Karîba vs. Bunların bir kısmı Mekke Fethi'nde af dışı tutulanlar arasında yer alır.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* o günün gazetecileri olarak değerlendirilen kâfir şâirlere karşı göz açtırmama ve yıldırma siyaseti gütmüştür.

ŞİİR ÜZERİNE BİRKAÇ HADİS MEALİ:

★ Bazı beyan vardır ki büyüleyicidir (tesiri kesindir).

★ Şiir de söz cümlesindendir. İyisi iyi bir söz gibi güzel, kötüsü de kötü bir söz gibi çirkindir.

★ Bazı şiir vardır ki hikmetlerin ta kendisidir.

★ Şairlerin söylediği en doğru söz Lebid'in şu sözüdür:
ألاَ كلّ شيءٍ ماخلا الله باطل "Bilesiniz, Allah'tan başka her şey bâtıldır."

Rivayetler, zaman zaman Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in de şiirler mırıldandığını belirtir. Bunlardan biri, Muallaka şairlerinden Tarafe'nin şu mealdeki beytidir:

"Günler senin bilmediğin şeyleri sana açıklayacak,

Azığını vermediğin adamlar sana haberler getirecektir."

Ve şiir düşüncemizi yansıtan ölçüler:

ŞİİR

Şiir, kâinatın ruhunda saklı bulunan güzellik ve tenasübün, varlığın çehresindeki tebessüm ve dil-rübâ keyfiyetin şairâne ruhlarda ifade edilmesinden başka birşey değildir. Bu yüksek ruhlar arasında öyleleri var ki, kalbi bir hokka, Ruhul Kudüs'ün solukları da onun mürekkebi olmuştur.

Şiir, öteleri kurcalama yolunda duyulan "hay-hû" veya bu uğurdaki cehdin iniltileridir. Şiirdeki ses ve nağmeler, yaşanılan ruh hâleti ve iç derinliğe göre bazen gürül gürül bazen de incelerden ince çıkar. Bu itibarla da, şiire aid her ses ve söz, ancak dile geldiği andaki ruh hâletiyle tam kavranabilir.

Şiir, şairin bakış ve duyuşuna tesir eden inanç, kültür ve düşünce tarzlarına göre doğar ve şekillenir. Ne var ki, onu derinleştirip idrâk üstü seviyeye ulaştıran tek kaynak, yalnız ilhâmdır. İlhâmla coşan bir gönülde zerre güneş, damla da derya olur.

Şiirde, akıl ve düşüncenin rolü ne kadar büyük olursa olsun, insan gönlünün kendine göre derin bir yönü vardır. Ve Fuzûlî'nin ifadesiyle "Suhânım şuarâ leşlerine mîr-i livâdır." Gönülde yeşeren düşünceler bir de hayalle kanatlanınca, gider sonsuzun kapılarını zorlamaya başlarlar.

Şiir, hal-i hâzırı aydınlatan bir şu'le, ilerilere ışıklar salan bir projektör ve öteler kaynaklı bir aşk ve heyecan bestesidir. Gerçek şiirin ikliminde gözler aydınlığa erer, uzaklar yakın olur ve ruhlar sönmeyen bir azm ve şevke ulaşır.

Şiirler de tıpkı yakarışlar gibi, insanın iç dünyasındaki iniş-çıkışları şevk-hüzün hallerini dile getirir ve ferdin yüce hakikatle konsantre olması ölçüsünde de, lâhutî soluklar hâline gelirler. Aslında her münâcaat bir şiir, her şiir de bir münâcaatdır. Elverir ki şiir sonsuza doğru kanat açmasını bilsin.

Sonsuzluk düşüncesinde yeşerip, kalbin kanatları ve ruhun gücüyle

saf düşüncenin semâlarında pervaz eden şiir, ilimler gibi pozitif düşünceye fazla itibar etmez. O, müşahhasla, sadece bir vasıta olarak meşgul olur. Onun bütün hedefi mücerredi bulup onu avlamaktır.

Şiirde, her duyulup düşünülen şey tasavvur edilebiliyor, tasavvurlar firesiz olarak muhâkemeden geçirilebiliyor, sonra da şâirin iç dünyasında birer esinti hâlinde beliren bu gizli unsurlar, kelime ve cümlelerle soluklanacakları ana kadar mevcudiyet ve canlılıklarını koruyabiliyorlarsa, o şiir hep tâze ve canlı kalmaya namzetdir. Aksine şiir diye ortaya koyduğumuz şeylerin zeberced taşlı bir bakır yüzük veya kömür kakmalı bir elmas gerdanlıktan farkı kalmaz...

Şiir, "O bilinmez mevcud"u aramayı hedef seçtiği için, düşüncede buğu buğu esrâr, geçilen yollarda alaca karanlık ve çok yönleriyle kapalı bir iklime aid zor anlaşılır çok buudlu bir sestir. Bu itibarladır ki, gerçek şiirin her kelime ve cümlesinde, esrârengiz bir şatoda her ses ve görüntüyle irkilen fevkalâde hassas bir seyyahın müşâhede ve duyuşları sezilir.

Şiir, bir yürek hoplaması, bir ruh heyecanı ve bir gözyaşı. Aslında gözyaşları da kelimelere başkaldırmış saf şiir demektir.

Şiir, şâirlere aid bir kısım solmayan çiçekler ve bu çiçeklerin çevreye saldıkları kokular demektir. Toprağı temiz, suyu duru, tohumu da belli olduktan sonra bu çiçeklerin renk ve kokusuna doyulmaz..!

Anlamadan söyleyen, söylemeyip de anlayan şairlerin sayısı hiç de az değildir. Birincilerin lâf u güzâfına bedel, ikincilerin şairane bakış ve düşünüşleri, kelime ve cümlelere ihtiyaç duyulmadan dahi insana çok şey anlatabilir.

Şiiri, sadece mevzun söz şeklinde anlamak yanlıştır. Ruhu cezbeden, mazmûnu ve ifadesi gönüllerde hayret ve hayranlık uyaran nice mensur sözler vardır ki, herbiri başlıbaşına birer şiir âbidesidir.

Her san'at dalı gibi şiir de netice itibariyle nâmütenâhiyle sarmaşdolaş değilse, kısır ve sönüktür. Sonsuz güzelliklere meftun insan ruhu, sonsuza tutkun insan gönlü, ebedden ve ebedilikten başka bir şeyle tatmin olmayan insan vicdanı san'atkâra hep öteleri kurcalamayı fısıldamaktadır. Kalb, ruh ve vicdanından yükselen bu inilti ve iştiyakları hissetmeyen san'atkâr, bütün bir hayat boyu eşyânın dış yüzünü taklidle uğraşır durur da, bir kerecik olsun bu tenteneli perdenin ötesini görmeye muvaffak olamaz.

Nazımda, şekil ma'naya, ma'na şekile feda edilmediği, aksine her iki cephe de ruh ve cesed münasebeti içinde ele alınabildiği takdirde, her vicdanın sevip tabii bulacağı bir âhenge ulaşır o şiir. Ve böyle bir şiir hakkında hayalin teklif edeceği herhangi bir yeni motif de düşünülemez.

Şiirin bir dış yüzü vardır ki, orada daha ziyade kelimeler, cümleler ölçü, edâ gibi hususlar hâkimdir. İç yüzüne gelince; orada rûh, iç âleminde mayaladığı düşünceleri ifade için, yerinde çiçeklerin çehresi ve kelebeklerin kanatları gibi en süslü ve zarif cümleleri, yerinde kıvılcımlar gibi düştüğü yerde yangın çıkaran kelimeleri ve yerinde de ney'in feryatlarına denk iniltiler meydana getirecek sözcükleri arar, bulur ve yerli yerine yerleştirir ki buna şiirin musikîleşmesi de diyebiliriz.

Sırlar ve işaretler şiirin ana kaynaklarından birisi olması itibariyle, onda olduğundan daha fazla bir genişlik ve ihata hissedilir. Ama bu ihata yine de şiirin harimi içinde ve onun surları ile çevrilidir. Şiir tedailerin kollarında buudlaşıp rengârenk ma'na iklimlerine doğru yayılıp genişlerken dahi, yine kendidir.

Şiire, esas itibariyle düşünce ve duyuşun birbiriyle kaynaşıp bütünleşmesinden meydana gelen bir ton hâkimdir. Ancak, insan bünyesindeki hipofiz bezi gibi, düşünce ve duygunun arkasında da onlara hükmeden ve her noktada kendilerini hissettiren niyet ve nazar gibi iki mühim unsur vardır ki, bunlar bütün beyit ve mısralara birer renk olarak akseder; fikrin ayağının kaydığı yerlerde onun elinden tutar ve hissin önünde bir sihirli lamba gibi hep yollara ışık saçarlar.

Şiir, kinleri, nefretleri, heyecan ve ızdırapları, ümit ve inkisarlarıyla içinde çimlenip gelişdiği toplumun solukları; şâir de, yerinde bu toplumun nefes borusu ve akciğeri, yerinde de dili dudağıdır. Her şiir, kendine malzeme teşkil edecek olan, içinde yeşerip geliştiği cemiyetin hususiyetleriyle mütâlaa edildiğinde birşeyler söylese bile, ona dâyelik yapan toplumu nazar-ı itibâre almadan, ondan birşeyler anlamak oldukça zordur.[3]

NEML SÛRESİ

728 ١– عن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: تَخْرُجُ الدَّابَّةُ ومعها عَصَى مُوسَى وَخَاتَمُ سُلَيْمَانَ فَتَجَلُوا وَجْهَ الْمُؤمِنِ بِالْعَصَى وَتَخْطِمُ أنْفَ الْكَافِرِ بِالْخَاتَمِ حَتَّى إنَّ أهْلَ الخِوَانِ لَيَجْتَمِعُونَ فَيَقُولُ هذَا يَا مُؤمِنُ، وَيَقُولُ هذا يَا كَافِرُ].

3– M. Fethullah Gülen, Ölçü 3/10... vd.

أخرجه الترمذى.

1. (728)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) buyurdu ki: "Dabbetu'l-arz, berâberinde Hz. Mûsa'nın asâsı ve Hz. Süleyman (aleyhimâ's-selam)'ın mühürü olduğu halde çıkar. Asâ ile mü'minlerin yüzünü cilalar, mührü de kâfirlerin burnuna basar. Öyle ki, sofra ehli toplanınca biri diğerine (yüzündeki parlaklıktan dolayı) "Ey mü'min!" der, diğeri de (öbürüne, burnundaki mühür damgası sebebiyle): "Ey kâfir!"der. (Yani mü'min de kâfir de yüzünden tanınır). [Tirmizî, Tefsir, Neml (3186).]

AÇIKLAMA:

Tirmizî bu hadisi, Dâbbetu'l-arz'ı mevzubahis eden وَاِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ اَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً **"Kendilerine söylenmiş olan başlarına geldiği vakit, yerden bir çeşit hayvan çıkarırız ki, o, onlara, insanların âyetlerimize kesin olarak inanmadıklarını söyler"** (Neml 82) âyetini tefsir sadedinde kaydetmiştir. Burada, hadislerde kıyamet alametlerinden biri olarak zikri geçen Dâbbetü'l-arz mevzubahis edilmektedir. Ayette geçen اِذَا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ yani, "Kendilerine söylenmiş olan başlarına geldiği vakit" ifadesi "onlara azab vâcib olduğu zaman" "Allah onlara gazab ettiği zaman"; "Onlara hüccet vacib olduğu zaman" gibi farklı yorumlara tâbi tutulmuştur. Bütün bunların emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l münker'i terketmenin sonucu meydana geleceği belirtilmiştir.

Ayrıca, âyette geçen "kavl"den murad, onun ilgili olduğu şeydir, o da kıyamet saatidir, onun vukûu da kıyametin husûlüdür, öyle ise bundan maksad kıyametin yaklaşması ve alâmetlerinin zuhûrudur" denmiştir.

Dâbbetü'l-Arz'ın nasıl birşey olduğu münâkaşalı bir husustur. Bunu tavsifte çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.

Dâbbe kelime olarak hafif yürüyen, kımıldayan , debelenen gibi mânâlara gelir. Bütün hayvanlar hakkında kullanılır. Dâbbe ile ilgili garib tavsifler, zayıf rivayetler olduğu için burada onları kaydetmeyi gereksiz buluyoruz.

Râğıb İsfehânî, *Müfredâtu'l-Kur'ân*'da: "Dâbbe, tanıdığımızın hilâfına bir hayvandır ki, kıyamet sırasında çıkacaktır. Bir de denildi ki, "bununla cehalette hayvanlar menzilesinde olan eşrar (şerliler) murad olunmuştur."

Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'den kaydettiğimiz hadise dayanarak Elmalılı şöyle bir yoruma yer verir: "Bu hadise nazaran da, bu dâbbe

maddî ve manevî hârikulâde bir kuvvet ve saltanat ile zuhur edip büyük bir İslâm devleti teşkil edecek, bir sâhib-i huruc (baş kaldıran) olmuş oluyor. Şüphe yok ki, Asa-yı Musa ile Mühr-ü Süleyman'ı haiz olan zât büyük bir şahsiyet olacaktır. Hem de şirâr (şerliler)dan değil, hıyardan (hayırlılardan) olacak, çünkü mü'minin yüzünü güldürecek, kâfirin burnunu kıracak."

Dâbbetu'l-arz tâbirinin nasıl farklı yorumlara imkân tanıdığını göstermek için şu pasajı da Bediüzzaman merhumdan kaydediyoruz:

"Amma, *"Dabbetu'l-arz"*, Kur'an'da gayet mükemmel bir işaret ve lisan-ı halinden kısacık bir ifade, bir tekellüm var. Tafsili ise, ben şimdilik, başka meseleler gibi kat'î bir kanaatle bilemiyorum. Yalnız bu kadar diyebilirim:

لاَ يَعْلَمُ الْغَيْبَ اِلاَّ اللّٰهُ (Gaybı ancak Allah bilir), nasıl ki kavm-i Fir'avn'e, "Çekirge âfâtı ve bit belâsı" ve Kâbe tahribine çalışan kavm-i Ebrehe'ye "Ebâbil kuşları" musallat olmuşlar, öyle de: Süfyân'ın ve deccallerin fitneleriyle bilerek, severek isyan ve tuğyana ve Ye'cüc ve Me'cüc'ün anarşistliği ile fesada ve canavarlığa giden ve dinsizliğe, küfür ve küfrana düşen insanların akıllarını başlarına getirmek hikmetiyle arzdan bir hayvan çıkıp musallat olacak, zir ü zeber edecek Allahu a'lem, o dâbbe bir nevidir. Çünkü gayet büyük bir tek şahıs olsa, her yerde herkese yetişmez. Demek dehşetli bir tâife-i hayvaniye olacak. Belki اِلاَّ دَابَّةُ الْاَرْضِ تَأْكُلُ مِنْسَاَتَهُ **(Süleyman'ın ölümüne hükmettiğimiz zaman, ancak değneğini yiyen kurt onun ölümünü cinlere farkettirdi)** (Sebe 14) âyetinin işâretiyle, o hayvan, dâbbetü'l-arz denilen ağaç kurtlarıdır ki, insanların kemiklerini ağaç gibi kemirecek, insanın cisminde dişinden tırnağına kadar yerleşecek. Mü'minler iman bereketiyle ve sefâhat ve su-i isti'malattan tecennübleriyle (kaçınmalarıyla) kurtulmasına işâreten, âyet, iman hususunda o hayvanı konuşturmuş..."

Şu noktaya dikkat çekmek isteriz: Ayette geçen ve dâbbetu'l-arz'ın konuşacağını ifade eden, تُكَلِّمُهُمْ = (insanlara konuşur) ibâresine dayanan bâzı eski yorumcular dâbbetu'l-arz'ın insan gibi konuşacağını, insan nevinden olacağını söylerken Bediüzzaman, bu konuşmayı lisân-ı kâl ile değil lisan-ı hâl ile olacak bir konuşma olarak değerlendirir ve bu hayvanın bir kurt, bir mikrop gibi vücuda yerleşecek son derece küçük bir mahlûk olacağı neticesine varır.

Asrın Getirdiği Tereddütler kitabında ise Dabbetü'l Arz ile ilgili şu mütalaalara yer veriliyor:

AİDS (Acquired Immun Deficiency Syndrome: Kazanılmış İmmun Yetmezlik Sendromu) virüslerin sebep olduğu bir enfeksiyon olup hızla yayıldığı ve öldürücü olduğu için "asrın hastalığı" olarak isimlendirilmektedir. Yakalanan kişi sayısı 10 ayda iki katına çıkmakla birlikte AİDS'i ilk tarif eden ilim adamlarından olan Dr. M. Gottlieb'in tabiri ile "tedavi kelimesi henüz lügatte yoktur."

AİDS ilk olarak 1981 yılında farkedildi ve gösterilen alâka sonraki yıllarda giderek büyüdü. Tıp camiası ne olduğunu, nasıl bulaştığını, nasıl seyrettiğini, tedavisini ortaya koymak için seferber olurken, halk arasında da büyük bir panik meydana geldi.

1980'li yıllara kadar böyle bir hastalık bilinmezken AİDS'in aniden ortaya çıkışı hakkında bazı ilim adamları, gelişmiş ülkelerde virüslerle yapılan araştırmalarda, bazı virüslerin yapısının değiştirildiği ve bu virüslerin iyi muhafaza edilemeyerek insanları enfekte etmesi ile AİDS'in yaygınlık kazandığı iddiasında bulunmaktadırlar.

Başlıca bulaşma yolu eşcinsel ilişkidir ve kurbanların yaklaşık % 72'si eşcinsel erkeklerdir. Kan ve kan ürünlerinin verilmesi ile bulaşabileceği gibi virüsü taşıyan hamile anneden çocuğuna geçebilir. Hastaların yaklaşık % 17'si uyuşturucu müptelalarıdır.

Virüslerle her enfekte olanda AİDS gelişmez. Bu kişilerde ya belirti yoktur veya hafif şikayetler vardır, fakat virüsü taşırlar ve yukarıda bahsedilen yollarla başkalarına AİDS'i bulaştırabilirler.

AİDS amilleri, bağışıklık sisteminin işleyişini bozduğu için bulaşıcı hastalıklara direnç azalır ve Pneumocystis Cariniipnomonisi, Condida albicans, Herpes Simplex enfeksiyonları gibi fırsatçı enfeksiyonlar, Kapesi sarkomu baş gösterir ve hasta kısa sürede ölüme gider.

Dabbetü'l-arz tabiri hem Kur'an-ı Kerim'de hem de hadis-i şeriflerde var. Dabbe kelimesi, yerde debelenen, ayakları üzerine yürüyen, canlı demektir. Mesela, Allah, yeryüzünde debelenip duran, yürüyen, ayakları üzerine emekleyen değişik varlıkları bir çırpıda anlatırken buyuruyor ki: **"Allah her canlıyı sudan yarattı: Onlardan kimi karnı üzerinde (sürünerek) yürür, kimi iki ayak üstünde yürür, kimi de dört (ayak) üstünde yürür. Allah dilediğini yaratır.."** (Nur 45) Bunlar, şu ana kadar sizin bildikleriniz. Evet mikroorganizmalardan en büyük varlıklara kadar, eskilerin dinazorları, daha sonraların mamutları, filleri ve gergedanları; bütün bu varlıkların hepsi bu umumi hükmün altına girer. Ama, bir de sizin bilmediğiniz şeyler vardır ki, Allah murat buyur-

duğu zaman, ilerde, değişik değişik türleriyle onlar da yaratılacaktır. Mikroorganizma türüyle Aids de onlardan olabilir. Atmosfere, iklime göre değişik, çeşit çeşit varlıklar olabilir. Hatta bunlar canlı varlık olmayıp başka tür varlıklar da olabilir...

Kur'ân-ı Kerim'de, başka bir yerde, dâbbe; Allah'ın rızıklandırdığı dâbbeler sadedinde **"Yeryüzünde hiç bir canlı yoktu ki rızkı Allah'a aid olmasın."** (Hud 6) **"Nice canlı (dabbe) var ki rızkını taşıyamaz, onları da sizi de Allah besler.** (Ankebut 60) Evet, nice dâbbeler vardır ki, sizin de onların da rızkını Allah tekeffül ve taahhüd buyurmuştur.

Mevzumuzla alakalı dabbe ise, Neml suresinde geçer. **"O söz, başlarına geldiği zaman, onlara yerden bir Dabbe (canlı) çıkarırız; o, onlara insanların, ayetlerimize içtenlikle inanmadıklarını söyler"** (Neml 82) yani, işiniz bitti artık yeryüzünde teşhir vazifesini gördünüz, yeryüzü de, meşher olma vazifesini bitirdi. Bu meşherin açılmasından maksat şu idi: Allah burada, bilinip tanınmasını ve bunun ilan edilmesini istiyordu. Şu anda artık bilinmediğine ve yeryüzünde Allah diyenlerin sayısı hergün biraz daha azaldığına göre, öyleyse, Allah sizin hakkınızda yok olma hükmünü verdi. İşte bu hükmün verilmesi için de biz, yerden konuşan bir dabbe çıkarıverdik. O dâbbe ister kâliyle, ister mikrofonla, isterse hâl diliyle olsun konuşan bir dâbbedir ve artık bundan böyle, insanların iman etmeyeceklerini ilân edecektir. Yani dâbbenin çıkması, mevcut imanî durum ve iman kadrosunun duraklaması, bir ölçüde geriye gitmesi zayıflaması, hatta bitmesi ve tükenmesi demektir. Zaten bu ayetin arkasında da hemen haşr ü neşirle alakalı ayetler geliyor ki; bundan da bunun önemli bir kıyamet alâmeti olduğu anlaşılıyor.

Dâbbetül-arz, zuhur edecek 10 kıyamet alâmetinden bir tanesi ve ihtimal var ki aynı zamanda sonuncularından birisidir. Öyle bir sonuncu ki, ayetin siyak ve sibakından anlaşıldığına göre, bu hayvanın zuhuruyla artık yeryüzünde iman mevcelenmesi, çağlaması duracak ve İslâm'a ait her şey, süratle kuruma ve tükenmeye doğru gidecek. İnanmışları, arkadan başka inananlar takip etmeyecek, inanmış olanlar da bundan böyle inançları adına yakîn hasıl edemiyecekler. Demek ki, fen ve felsefe çok ileriye gidecek; teknik ve teknolojide başdöndürücü muvaffakiyetler olacak; insanlar yaratma (!) sevdasına kapılacaklar... tüplerde, tüp bebekler yapacaklar ve robot adamlar yapılacak; dünyanın idaresi de onlara bırakılacak. Her yanı, "yarattım" diyen sergerdanlar saracak ve katiyyen Allah hakkında yakine yanaşmayacaklar. İşte ayetin siyak ve sibakından anlaşılan şeyler.

Dabbetü'l-arz, Efendimiz (s.a.v.)'in mübarek hadislerinde de, Kur'an-ı Kerim'in anlattığı şekle uygun olarak ele alınmakda ve yapacağı şeylere temas edilmektedir. "Dabbe çıkacak, yeryüzünde dolaşacak ve hemen her tarafta görülecek" gibi hususlarıyla...

Dabbetü'l-arz'ın AİDS ile alakası olup olmadığına gelince, evvela şunu arzetmek istiyorum. Bir kısım arkadaşlarımız –muhakkak ki hüsnü niyetlidirler- günümüzde zuhur eden bir kısım hadiselerle, âyetler ve hadisler arasında bir mutabakat aramak suretiyle, Kur'an ve Efendimiz'in beyanlarının takviyesini düşünmektedirler. Bir yönüyle bu türlü gayretler, gelişen fünun-u müsbete, pozitivizm ve rasyonalizm cereyanları karşısında -doğru veya yanlış- Kur'ân ve sünnete ait meseleleri, ilmî ve tecrübî neticelerle, tevfik etmek, desteklemek; bu yolla ilim ve tecrübe insanına birşeyler anlatmak maksadıyla yapılmaktadır. Ve kanaat-i acizânemce, gelecekte tenkid edilebilme durumu mahfuz olmakla beraber, şimdilik bütün bütün zararlı olduğunu söylemek de acelecilik olsa gerek... Vakıa, Kur'an'ın ve sünnetin nurlu beyanları, ilimlerin koltuk ve değneğine ihtiyaç olmadan da, insan vicdanı tarafından sezilecek kadar parlak ve yanıltmaz olduğundan, her zaman hüsnü kabul görecek mahiyettedir. Bundan da öte, beyan edilecek her delil, Kur'an ve Sünneti, ilimlerle uzlaştırma, anlaştırma, tevfik etme istikametinde gösterilen her gayrete, bizim, kendi zavallı akıllarımızı saran tozu toprağı süpürme maksadıyla müracaat ediliyorsa, buna bir şey demiyeceğim; kimse de dememelidir. Yok, bu deliller, bu sözler, bu beyan ve bu gayretler, Kur'an ve sünnet hakikatını omuzlayıp taşımak içinse, bence o omuzlar bu yüce hakikatları taşımayacak kadar cılız ve çelimsizdirler. Binaenaleyh, hal-i hazırdaki durumları itibariyle dahi ümit ve itimad va'detmeyen bu şeylere nasıl bel bağlanabilir? Yarın bir başka ilmî fırtına tarafından sürüklenip bir tarafa itilmeyeceklerine kim teminat verebilir? Ve böyle vâhî emirlere Kur'an ve Resûlullah'ın beyanlarını bina etmek, hatta Kitab ve sünneti ilme vize ettirmeye kalkmak, müdafaasını üzerimize aldığımız hakikatlara karşı saygısızlık olmaz mı?...

Şimdi de, AİDS ile Dabbetül-arz'ın alakası üzerinde duralım: Bildiğiniz gibi bu mesele, asrın dışa vurmuş çirkinliklerinden sadece bir tanesi.. Düşüncem icabı, bâtılı tasvir etmek istemem. Hele (AİDS) gibi, söylerken dahi, utanıp kulaklarımıza kadar kızardığımız bir mevzuda...

Şimdi sâfi zihinleri bulandırmayacak şekilde arzetmeye çalışayım. Evvela, "AİDS Dabbetü'l- arz cüz'iyatının bir parçasıdır" denmesi doğru olsa da, "(AİDS), dabbedir" demek doğru değildir. Zira, onu ayete biricik

te'vil yapmak, yıkılıp gittiği zaman, ayetin ruhunu zedeleyecektir. Bugüne kadar çok hastalıklar çıktı ve insanlığı kastı kavurdu, sonra da çekip gitti. "Allah devasını indirmediği bir hastalık indirmemiştir." Ebu Davud'un Ümmü Seleme validemizden rivayet buyurduğu bu hadisde, "her hastalık karşısında, Allah'ın bir de ilaç indirdiği anlatılmaktadır ve dermanı bulunmayan dert yoktur, sadece: Ölümün dermanı bulunmamaktadır" Efendimiz'in bir diğer ifadesinde de, "bir de ihtiyarlığın dermanı yoktur." denilmektedir. Herkes behemehal ihtiyarlıyacak ve ölecektir. Evet ihtiyarlık ve ölümün çaresi yoktur, ama bunun dışında her derde derman olabilir.

Şimdi bununla onun tevfikini yapmaya çalışalım:

Bir kere, AİDS dediğimiz bu hastalık, dünyanın bazı yerlerinde görüldü ama -çok şükür- Türkiye'de çok fazla görüldüğü söylenemez. Bunu da kafalarımızdan atıp da, ruhlarımızdan söküp atamadığımız, İslâm'ın yüksek ahlâk ve disiplinlerine borçluyuz. AİDS bir zamanların verem ve vebasının, şimdilerin kanserinin ulaştığı noktaya henüz ulaşmamıştır. Dün o hastalıklara, bugün de kansere Dâbbetü'l arz denebilirdi ve denmelidir de. Ama "Dabbetü'l arz" küllî hakikatının bir cüz'ü olarak, geçmişin o dehşetli heyulaları verem ve veba, Allah'ın yarattığı ilaçlara yenildi ve "Dabbetü'l arz" defterinden silindiler. Kanser son tabyelerini kullanıyor; darısı AİDS'in başına... Veba eskilerin korkulu rüyasıydı. Düşünün ki, tek bir tablo olarak, Amvas'da, Ashab-ı Kiram arasında otuz bine yakın insanı alıp götürmesi ne müthiş hadise!... Bazı ihmâle uğramış ülkeler müstesnâ, günümüzde artık bu türlü hastalıklara rastlanmıyor. Eğer veba, önü alınmadan evvel böyle ayet ve hadislerle, günümüzde yorumlandığı gibi yorumlansaydı, Dâbbetül-arz'a veba virüsü demek uygun düşecekti. Zira hem çok yaygın, hem de çok korkunçtu.

Keza, bugün insanların çoğunda kanser var. Bu mevzuda uzmanlar diyorlar ki; bir insanda beliren kanser hücrelerinin, ancak çok zaman sonra önü alınmaz bir tehlike olduğu sezilebilmektedir. Bugün, dünya çapında yapılan istatistiklere göre, kanserli nisbetinin, insanın içinde ürperti hasıl edecek seviyede olduğu söylenmektedir. Ve henüz ciddi bir tedavi sisteminin tatbik edildiği de söylenemez. Söylenemez ama, uğraşıyorlar, Allah'ın izni ve inâyetiyle önleyecek gibi görünüyorlar. Şimdi eğer bir şeye Dâbbetül-arz nazarıyla bakılacaksa, bence kanser de bu mevzuda hatırı sayılan namzetlerden biridir. Hatta, kanser ve AİDS bugüne göre, nisbetlendirilse, AiDS'in kanserin yüzde birine ulaşmadığı

görülür. Evet, mesele kemmiyet planında ele alınacak olursa, bugünkü durumu itibariyle AİDS'in çok önünde korkunç hastalıklar var: Dermanı olmadığından dolayı, keyfiyet planında düşünülüyorsa; yarın, buna da derman bulunduğu takdirde acaba hadise karşı itimadı sarsmış olmayız mı?.. Müsaadenizle bir hadisle alâkalı, küçük bir mütâlaa ile buna ışık tutmağa çalışacağım:

Bir çoğunuz duymuşunuzdur; bir kısım kimseler, önünü arkasını düşünmeden ve ilim adına bir şeyler yapıyorum diye hadisleri ve âyetleri aceleden te'vil ederek, Efendimiz (s.a.v.)'in: "Cüzzamdan aslandan kaçar gibi kaçınız" mealindeki hadisine, sözde ilmî ve Efendimiz'in gaybe aşina olduğuna delalet eder bir yorum getirmek için, diyorlar ki: "Biliyor musunuz, neden Peygamberimiz, arslandan kaçma teşbihiyle anlattı? Çünkü, cüzzamın mikrobu, tıpkı aslana benziyor da ondan..." Şimdi bu, o kadar aceleden söylenmiş bir sözdür ki, ilerde bu mikrobun, mikroskobun altında hiç de arslana benzemediği ortaya çıkınca, dine yararlı mı, zararlı mı olacağı hesab edilmemiştir. Zira, izah hadise dayandırılarak yapıldığından, sanki hadis böyle demiş gibi anlaşılmaktadır. Dolayısıyla izâhın yanlışlığı mikroskop altında ortaya çıkınca -hâşâ- bu hilâf-ı vâki beyan, Efendimiz'den şerefsudur olmuş gibi kabul edilecek ve dolayısıyla hadis darbelenecektir.

Bu itibarladır ki, işin aslını iyi öğrenmeden böyle şeyler söylemek çok yanlış ve zararlı olmaktadır. Değil bunlar gibi vâhî teviller; İslâmî meseleler, pozitif usullerle en sağlam yorumlara tabi tutulduğunda dahi, eskilerin ifadesiyle "fîhi nazar" deyip mülâhaza dairesini açık bırakmak, başka ihtimalleri gözardı etmemek ve ifadelerin müsaadesi ölçüsünde alternatif yorumlara da yer vermek mecburiyetindeyiz. Kaldı ki bugün, pozitivizmin ayakları yerden kesilmiştir. Ve ona artık şüphe ve tereddüt içinde bakılmaktadır. Bugün Batı'da ilim adına en yaygın düşünce, her şeyin bir ölçüde yanlışlığını kabul etmek çizgisinden hareketle, ilim adına bu yanlışları bıraka bıraka ilerde yanlışsız ilime ulaşma düşüncesidir. Bu düşünce de, diğer düşünce sistemleri gibi tenkid edilebilir. Ne var ki, pozitivizm ve rasyonalizmin saltanatlarının sarsıldığını ifade bakımından oldukça önemlidir.

Binaenaleyh, bugün en sağlam gibi görülen, tecrübî ilimlerde dahi bu kadar kuşku, bu kadar tereddüt bahis mevzuu olursa; o kadar dahi güç ve ağırlığı olmayan nazariyelerle, âyât ü beyyinatı ve hadis-i şerifleri bu nazariyelere göre te'vil etmek, "ayete ve sünnete kuvvet kazandırıyoruz" derken, onlara karşı bir cinayet mânasınadır. Günümüzde bu

mevzuda bir kitap enflasyonu var. Evet kısa zamanda çok kitap yazıldı; ama fazla değil, bir kaç sene sonra, bunların hepsini alıp okuyacak nesiller, bunlara gülecek ve bizler gibi yazıp anlatanların talihsizliğine vereceklerdir... Ama meseleyi değişik ihtimaller içinde ve daha geniş perspektifli ele alarak, şu da, şu da olur diyenler, yazıp söyledikleri şeylerin üzerinden 100 sene dahi geçse, yine de taze ve orijinal bulunacaklardır.

Evet, bu anlayışla yapılan eserlerin üzerinden asırlar geçmiş olmasına rağmen hâlâ tatlı, hâlâ cedid, hâlâ ceyyit, hâlâ taze, hâlâ duru, hâlâ tertemiz olarak bulunuyorlar.

Meselâ, önce delil dediğimiz nesnelerin doğruluğunu kabul ediyor; sonra, netice ve müddeayı bunlara dayıyoruz. Oysa yukardan aşağıya doğru tedellî usûlüyle gelmek de mümkün. Mesela: Allah var ve bu deliller de O'nu gösteriyor, Resûlullah hatemü'l enbiyadır; şunlar da ona delalet ediyor. Ayağımın altına şu küçük karıncalar, şu mikroskobik organizma size anlatmak istediğim hakikatlara işaret ediyorlar... şeklinde olmalı. Bu bakış başka, "delil" diye ele aldığımız bu zayıf, bu cılız şeylere tutuna tutuna, göklerin ve yerin yaratıcısı, "O, "Lehû makâlîdüs semâvâti vel-ard" olan Zat'ı anlatmak başkadır. İşte, zannımca AİDS'de de, böyle bir bakış zaviyesi hatası yapıldı. Bunu imanlı ve insaflı kimseler yaptıkları için; yaptıkları işin sevabını da kazandılar. Ancak, yarınki imansız ve insafsızlar, bu tahlil ve te'villeri şerrişte ettikleri zaman, bu iman ve Kur'ân kahramanları çok utanacak ve yanlış yorumlarının hacaletiyle iki büklüm olacaklardır.

Bu itibarladır ki, hadisler ve Kur'an'ın ayetleri bahis mevzuu olduğu yerlerde, her mümin, çok dikkatli konuşmalı, dikkatli düşünmeli ve onlarla alâkalı hususlarda dikkatli olmalıdır.

Eğer bu mevzuu hüsn-ü niyetle ele alan kardeşlerimiz deselerdi ki; AİDS de Dâbbetü'l arz nev'inden bir ferd olabilir –İnşaallah maksat ve niyetleri de budur– ben bunu öper başıma kordum. Evet AİDS, Dabbetü'l arz hakikatının bir parçası olabilir ve ona ait bir vazifeyi de görebilir. Hâlâ tahribatını bütün şiddetiyle devam ettiren kanser de o Dabbetü'l arz nevinin bir ferdi olup ona ait bir kısım küçük vazifeleri görebilir. Ancak, bütün bunlar, insanların artık sağlam inanmıyacağına bir dil, bir tercüman olduğu ifade edilen, teknoloji ve ilmin su-i istimalinden meydana geleceği sezilen, kendine has mânâsıyla "Dabbetü'l arz" herşeyden başka hatta kendi cüzlerinden de başka, nevi şahsına mahsus, garabetinden zor sezilen bir harikadır ve onun çıkması da İslâmî değerlerin sonu demektir. Oysa ki biz hâlâ, Buharî ve Müslim'de zikredilen bir hadis-i

şerife dayanarak diyoruz ki: Müslümanlar er geç birgün mutlaka düyaya hakim olacaklar. Şimdi eğer Dâbbetül-arz çıkmışsa; bu bizim ümidimize indirilmiş büyük bir darbedir. Çünkü Dâbbetü'l arz, diyor ki; bundan sonra yakîn, bundan sonra iman yok; bundan sonra sükût bundan sonra gerileme var. Oysa ki biz, İslâm'ın, afâk-ı âlemde şehbâl açacağına ve dünya muvazenesinde yeniden ağırlık kazanacağına inanıyoruz. Bugün burada gördüğümüz insanlar gibi, dünyanın dört bir bucağında da Müslümanlar, soluk soluğa Hz. Muhammed (s.a.v.)'i arayacak ve O'nunla bir kere daha buluşacaklardır. Dabbetü'l-arzın canı cehenneme! Biz onu daha sonraları bekliyoruz ve inancımıza göre o, kâfirlerin başına kıyametin kopacağı ana yakın zuhur edecekdir. Aksine bir düşünce ise hem akidemize ters, hem de ümidimize indirilmiş bir darbeden başka bir şey değildir.

Hem, Dabbetü'l arz olmaya namzet, sıra bekleyen, muhakkak ve mutasavver daha bir sürü yaratık var. Meselâ onlardan bir tanesi şimdi de kurgu bilim yazarlarını meşgul eden ve ilerde insanlığın kaderine hakim olacağından bahsedilen robotlar.. Kur'ân işaret ediyor ki: Yeryüzünde şu tür, şu tür canlıların dışında Allah'ın yaratacağı bazı şeyler var ki siz onları bilmiyorsunuz. Yani ne laf dinlerler, ne merhametten anlarlar. Ne ağlamaları, sızlamaları dinler ne de ayaklarına kapanmakla merhametlerini celbedebilirsiniz...

Hatta böyle birşey, şimdiden o kadar endişe salmaktadır ki, bu teknolojiyle meşgul olanlar bile, bir gün bunlar programlanıp, ayarlanıp fezaya salındıktan sonra etrafı yakıp yıkacaklarından; sulh istense dâhi sulha yanaşmıyacaklarından; yeryüzünde tam bir fesat unsuru olarak herşeyin altını üstüne getireceklerinden bahsediyorlar ki: Dâbbe hakikatının bir cüz'üne ciddî bir namzet gibi görünmekte...

Ancak bu kadarı dahi, aceleden verilmiş bir karar olacağından, daha dikkatli konuşmak icab edecektir. Öyleyse tekniğin tankından; geleceğin robot adamlarına kadar; bu günün küçük virüslerinden, bilmem daha sonraların hangi azgın ve salgın hastalıklarına ve küçük yaratıklarına kadar; ondan da, âhirzamanda, eşi görülmedik büyük, katliamlarla hortlayacak ve milyonların ölümünü netice verecek, henüz adı konmamış hastalık amillerine kadar hepsi; önce ruhun, sonra bedenin ölümünün dili olan "Dabbetü'l arz'ın birer temsilcisi olabilir. Bence, meseleye böyle bakmakla, bir ölçüde, Kur'ân'ın ayât ü beyyinatına ve sünnete karşı saygı korunduğu gibi, diğer yandan da metinlerin lâhutî buudları açık tutulmuş olacaktır.

Şunu kemal-i samimiyetle ifâde edeyim ki, yukarda bahsedilen yorumcu arkadaşların saffet ve samimiyetleri yanında, kendime bir dirhemlik beyân hakkını dahi lâyık görmediğim o muhlis kardeşlerim, çok ihlâslı olmalarına rağmen, ihlâsın sadece bir rükün teşkil ettiği çok yönlü bir meselede yanlış iş yapıyorlar. İhlas ayrı mesele; Sünnete, Kitaba saygılı olma ve onların ruhuna sadakat içinde bulunma ayrı bir meseledir.[4]

KASAS SÛRESİ

729 ١ – عن سعيد بن جبير قال: [سألتُ ابنَ عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا. أىّ الأجَلَيْنِ قَضَى مُوسَى؟ فقَالَ: قَضَى أكْثَرَهُمَا وأطْيَبَهُمَا، إنّ رسولَ اللهِ ﷺ: إذا قالَ فَعَلَ]. أخرجه البخارى.

1. (729)- *Sâid İbnu Cübeyr* anlatıyor: İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'a: "Hz. Musa iki müddetten hangisini ödedi?" diye sordum da, bana şu cevabı verdi:

"O en çok, en güzel olanı ödedi (tamamladı). Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* söyledi mi yapardı." [Buharî, Şehâdât 28.]

AÇIKLAMA:

Rivayetin Buhârî'deki aslında belirtildiği üzere bu soruyu Hireli bir Yahudi, Said İbnu Cübeyr'e sorar, cevap veremez. Mekke'ye gidip İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a sorar. Burada sorulan iki ecelden maksat şu âyette işaret edilen eceldir: **"(O zât Musa'ya) dedi ki: Bu iki kızımdan birini -sen bana sekiz yıl ecirlik etmek üzere- sana nikâhlamak istiyorum. Eğer (hizmetini) on yıla tamamlarsan o da kendinden. (Bununla beraber arzu etmem ki sana zorluk çektireyim. İnşaallah beni sâlihlerden bulacaksın. (Mûsa) dedi ki; "O seninle benim aramdadır. Bu iki müddetten hangisini ödersem demek ki bana karşı bir husumet yok. Allah da şu dediğimizin üstünde bir vekil"** (Kasas 27-28).

İbnu Abbâs'ın verdiği cevap şahsî açıklaması, yani mevkuf hadis gözükmektedir. Halbuki temas ettiği mesele ictihâda, şahsî kanaata müteallik bir mesele değildir. Bu durumda iki ihtimal var:

4– M. Fethullah Gülen, Asrın Getirdiği TerT42eddütler, 2/48-60.

1- Ya Hz. *Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'den duymuş olduğu bir açıklamadır.

2- Ya da Ehl-i Kitap'tan işitiği bir rivayete dayanmaktadır.

Bu noktada ulemâ der ki: İbnu Abbas'ın bu ve benzeri sözleri ref'e hamledilir, yani hükmen merfudur, yani Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den işitmiş bulunduğu bir yorumdur. Çünkü, İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) Ehl-i Kitab'ın rivayetlerine itimad etmez, israiliyata yer vermez, iltifat etmezdi. Başkalarını da bu hususta uyarmıştır. Bununla ilgili mevsuk rivayetler Buharî ve diğer kitaplarda mevcuttur.

Mamâfih bu cevabın merfu olduğunu te'yid eden bir rivayet Taberanî'nin Mu'cemu'l-Evsat'ında gelmiştir. Orada bu meseleyi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Cebrail'e sormuş, cevabı ondan almıştır. Bu rivayette **"en çok.."** yerine **"en tam olanı, on yılı (tamamladı)"** denilmektedir.

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* söyledi mi yapardı" ifadesinde, Resûl'le herhangi bir peygamber kastedilmemiştir, mutlaktır. Yani şöyle anlamak gerekir: "Allah'ın herhangi bir resûlü söz verdi mi yapar, artık sözünde durur mu durmaz mı diye hakkında şüphe caiz değildir."

Bazı rivayetlerde gelen ziyadeye göre Said İbnu Cübeyr, bu cevabı soru sahibi Yahudiye ulaştırınca, O: "Arkadaşınız gerçekten âlimmiş" der.

730 ٢– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. في قوله تعالى: [إنَّكَ لاَ تَهْدِى مَنْ أحْبَبْتَ. قَالَ: نَزَلَتْ فِي رَسُـــولِ اللهِ ﷺ حَيْثُ يُرَاوِدُ عَمَّهُ أبَا طَالِبٍ عَلَى الإسْلاَمِ]. أخرجه مسلم والترمذى.

2. (730)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh), **"(Ey Muhammed) Sen sevdiğini hidayete erdiremezsin, ama Allah dilediğine hidayet verir"** (Kasas 56) âyeti hakkında şunu söylemiştir: *"Bu âyet Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, amcası Ebu Talib'in İslâm'a girmesini ısrarla istemesi üzerine nazil oldu."* [Müslim, İman 41 42, (25); Tirmizî, Tefsir, Kasas (3187).]

AÇIKLAMA:

Bu ayetin, Hz.Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in amcası ile alakalı olarak nazil olduğunda müfessirler icma ederler.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, amcası Ebu Tâlib'i çok se-

viyordu ve bunun da sebepleri vardı. Şöyle ki: *Ebu Talib*, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i daha dedesi Abdulmuttalib'i kaybettiği günden beri koruyup himaye etmiş idi. Yani sekiz yaşında, yetim iken onun müşfik ve samimi himayesinden istifadeye başlamıştı. Amcasına gönlünde müstesna bir sevgi ve hürmet ayırması için bu yeterli bir sebepti. Halbuki, onun esas himayesi, risalet hayatından sonra başlayacaktır. *Ebu Talib*, Kureyş'in ileri gelen itibarlı büyüklerinden biri olarak Mekke'de herkesten saygı görüyordu ve hatırı sayılıyordu. Onun an'ane icabı âlî olan hatırına hürmeten müşrikler, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in irşadî faaliyetlerinden son derece rahatsız olsalar da fazla ses çıkaramıyorlardı. En ziyade feveran ettikleri anlarda gelip *Ebu Talib*'e şikâyet ediyorlardı.

Hamisi olmayan ilk Müslümanlara en ağır hakaret ve işkenceler uygulanırken Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, *Ebu Talib*'in himayesi sayesinde bu safhayı daha hafif atlatıyordu.

Mekkeli müşriklerin, "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i kendilerine teslim edinceye kadar devam etmek üzere aldıkları boykot kararına Ebû Talib'in boyun eğmeyip direnmesi ayrı bir civanmertlik örneğidir ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından samimiyetle sevilmesine bir başka ciddi sebeptir. Hiçbir başka şey olmasa bile bu başlı başına yeterli bir sebepti. Yıllarca süren alış-veriş, evlenme, konuşma, gidip-gelme gibi her çeşit beşerî münasebetleri yasaklayan bu boykot fevkalade büyük sıkıntılara sebep olmuştu. Meselâ maruz kalınan kıtlık öylesine had bir safhaya ulaşmıştı ki, insanlar yolda buldukları kurumuş deri parçalarını tavlayıp, kaynatıp yiyorlardı.

İşte Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu, himayecisi olan amcasının Müslüman olmasını istiyordu.

O, İslâm'a yanaşmıyordu. Onun himayesi dinî hamiyetten değil, akrabalık gayretinden geliyordu.

Sonunda hastalandı ve ölüm döşeğine düştü. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* başucundan ayrılmıyor ve her fırsatta: *"Ey amcacığım, Lâilahe illallah de, ben onunla, kıyamet günü senin için şehâdet edeyim"* diye tekrar etti.

Ancak, Ebu Tâlib'in başından ayrılmayan Ebu Cehil ve Abdullah İbnu Ebi Umeyye de arkadan:

"– Ey Ebû Talib, Abdulmuttalib'in dininden dönmek mi istiyorsun?" diye müdahale edip ayıplıyorlardı.

Ebu Talib: "Kureyş beni ayıplayarak, Ebu Talib'i buna korku sevketti demeseler, seni mutlaka memnun ederdim" dedi.Fakat imanı ikrar etmedi, sahih rivayetler onun; Abdulmuttalib'in dini üzere olduğunu söyleyerek öldüğünü belirtir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bu durum karşısında ızdırabı, üzüntüsü büyük olmuş ve şöyle demiştir: "İyi bil, vallahi, yasaklanmadığım müddetçe senin kurtuluşun için istiğfardan geri kalmayacağım".

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu sözü üzerine Cenab-ı Hakk: **"Sen sevdiğini hidayete erdiremezsin, Allah dilediğine hidayet verir"** meâlindeki âyeti inzal buyurur.

Bir başka rivayette Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* amcasına şöyle hitab etmiştir:

"Ey amcacığım! Şurası muhakkak ki, üzerimde en ziyade hakkı bulunan insan sensin. Ben en son senden nimet gördüm. Senin, üzerimdeki hakların, babamınkinden daha çoktur. Öyle ise bir kelime söyle ki, kıyamet gününde onun vesilesiyle şefaatim sana vacib olsun."

EBU TALİB'İN İMANI:

Bu rivayetler, *Ebu Talib*'in küfür üzerine öldüğü hususunda kesin nassdır. Ancak bazı farklı rivayetlere dayanan âlimler, mesele üzerinde ihtilaf etmişlerdir. Zira İbnu İshak'ın rivayetinde Hz. Abbas (radıyallahu anh), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Ey kardeşim oğlu! Senin babama arzettiğin kelimeyi onun gerçekten söylediğini işittim" demiş, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de: *"Ben işitmedim!"* cevabını vermiştir.

Süheylî diyor ki: "Abbas'ın sözünün kabul edilmemesi, onun Müslüman olmazdan önce söylemiş olduğundandır. Şayet o sözü Müslüman olduktan sonra da söylemiş olsaydı kabul edilirdi. Nitekim Cübeyr İbnu Mut'im'in kâfirken dinleyip Müslüman olduktan sonra eda ettiği hadisi kabul edilmiştir.

Şurası muhakak ki, İslâm'ın kurulmasında bu kadar hizmeti sebkat eden ve Resûlullah efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sevgisine mazhar olmuş bulunan *Ebu Tâlib*'in imanla kabre girmesinden gönüllerimiz son derece mesrur olur, saadet duyardı. Mü'min gönüller hep böyle düşünmüş ve *Ebu Talib*'in kurtuluş imkânına emâreler aramış, o konuda sükutu tercih etmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gönlünü

ızdıraba sevkeden bir meselede duyulan ızdırabı hafifletici bir yorumu Bediüzzaman'dan kaydedeceğiz.Açıklama, *Ebu Tâlib'*in imânı hakkında sorulan bir soru üzerine yapılır:

"Elcevab: Ehl-i Teşeyyü (Şiîler), imanına kâil, Ehl-i Sünnet'in ekserisi, imanına kail değiller. Fakat benim kalbime gelen budur ki: Ebu Talib, Resûlü Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in risaletini değil, şahsını, zâtını gayet ciddi severdi. Onun -o gayet ciddi- o şahsî şefkati ve muhabbeti elbette zâyie gitmeyecektir. Evet ciddi bir surette Cenab-ı Hakk'ın Habib-i Ekrem'ini sevmiş ve himaye etmiş ve taraftarlık göstermiş olan *Ebu Tâlib'*in; inkâra ve inada değil, belki hicab ve asabiyyet-i kavmiyye gibi hissiyata binaen, makbul bir iman getirmemesi üzerine cehenneme gitse de, yine cehennem içinde bir nevi hususi cenneti, onun hasenatına mükâfaaten halkedilebilir. Kışta bazı yerde baharı halkettiği ve zindanda -uyku vasıtasıyla- bazı adamlarına zindanı saraya çevirdiği gibi, hususi cehennemi, hususi bir nevi cennete çevirebilir."

731 ٣- وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما. في قوله تعالى: [لَرَادُّكَ إِلَى مَعَادٍ. قَالَ إِلَى مَكَّةَ].
أخرجه البخاري.

3. (731)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ): **"Herhalde o Kur'ân'ı (tilavetini, tebliğini ve mucibince amel etmeni) senin üzerine farz kılan (Allah), seni (yine) dönülecek yere döndürecektir..."** (Kasas 85) meâlindeki âyette ifade edilen döndürülecek yerden maksadın Mekke olduğunu söylerdi." [Buhârî, Tefsir, Kasas 2.]

AÇIKLAMA:

Bu âyet, hicret sırasında nâzil olmuşur. İbnu Kesir'in açıkladığı üzere, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Mekke'yi terkedip el-Cuhfe denen ve Mekke'ye dört merhalelik mesafede bulunan yere gelince, aslî vatanı ve doğum yeri bulunan ve sinesinde Beytullah'ı barındıran Mekke'den ayrılmaktan dolayı içinde bir burukluk ve üzüntü hisseder. Rabbülâlemin, Habib-i Kibriyası *(aleyhissalâtu vesselâm)*'nı teselli için, bu âyeti indirir. Ayette, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Mekke'ye tekrar geri geleceği müjdelenmiş olmaktadır.

Hemen belirtelim ki, Abdullah İbnu Sebe adlı Yahudi dönmesi halk arasına Mısır'da yanlış fikirler atarken, bu ayeti de istismar etmiş ve: "Ayette Hz.Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in tekrar geri gönderileceği haber verildiğine göre, O geri gelmeye Hz. İsa'dan daha çok hak sa-

hibidir" demiştir. Buna inananlar olmuş, Mısır'da ric'at (= Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in tekrar yeryüzüne ineceği) fikri yayılmıştır.

İşte *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) buradaki geri döndürülme ile Mekke'nin fethinden sonraki geri gelişin kastedildiğini belirtmektedir. Yani, Cenab-ı Hakk, Resulü Ekrem'ine, daha Mekke'den çıktığı gün, bir müddet sonra tekrar Mekke'ye geri geleceğini haber vererek firakın elemini tahfif ediyor.

Âyetle ilgili, yine İbnu Abbas'tan başka yorumlar da rivayet edilmiştir. Muselâ Taberi'nin bir başka tahricinde dönüş yeri olarak *Mekke* değil, "cennet" zikredilir.

Bir başka rivayette "ölüm", bir başkasında "kıyamet günü seni ihyâ edecek" yorumları yer alır.

Hasan Basrî, Zührî, Ebu Said âyetteki mead'dan (dönüş yeri) maksadın, "kıyamet günü" ve "ahiret" olduğunu söyledikleri belirtilir.

ANKEBUT SÛRESİ

732 ١ – عن أم هانئٍ رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت: [سألتُ رسولَ الله ﷺ عَن الْمُنْكَرِ الَّذى كَانُوا يَأْتُونَهُ في نَادِيهِمْ فَقَالَ: كانُوا يَحْبِقُونَ فِيهِ وَالْخَذْفُ وَالسُّخْرِيَةُ بِمَنْ مَرَّ بِهِمْ مِنْ أَهْلِ الأَرْضِ]. أخرجه الترمذى.

« الحَبَقُ » الضراط. « وَالخَذْفُ » بالمعجمة: رمى الحصاة من طرف الأصبعين.

1. (732)- Ümmü Hâni (radıyallahu anhâ) anlatıyor: **"Erkeklere yaklaşıyor, yol kesiyor ve toplantılarınızda fenâ şeyler yapmıyor musunuz?"** (Ankebut 29) meâlindeki âyette zikredilen toplantılarındaki fena şeyler'den maksad nedir? diye Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sordum. Bana şöyle cevap verdi:

"– Onlar orda sesli sesli yelleniyorlar, oradan geçen kimselere de çakıl vs. fırlatıp onlarla eğleniyorlardı."

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki âyet Lut kavmi ile ilgilidir. Mevzuyu kavramak için önceki âyetin meâlini de görmek gerekir. **"Lût'u da (hatırla). Hani o, kavmine şöyle demişti: "Siz, gerçekten öyle bir hayasızlık irtikab ediyorsunuz ki, sizden evvel (cin ve ins) âlemlerinden hiçbiri bunu yapmamıştır"** (Ankebut 28). Müteakip âyet onların irtikab ettik-

leri hayasızlıklardan birkaç örnek vermektedir. Ümmü Hâni (radıyallahu anhâ) Lût kavminin "toplantı yerlerinde" yaptıkları hayasızlık ne idi, onu sormaktadır. Meâle bakıldığı zaman bunun açık olmadığı anlaşılır.

Âyette "münker"le ifade edilen hayâsız işler hususunda âlimler farklı yorumlar ileri sürmüşlerdir.

Şöyle ki:

- "İnsanlara çakıllar atarak garibleri korkutuyorlardı."
- "Meclislerinde erkek erkeğe birbirlerinin gözü önünde temasta bulunuyorlardı."
- "Güvercinle oynuyorlardı."
- "Horoz döğüşü, koç döğüşü yaptırıyorlardı."
- "Birbirlerine tükürüyorlardı, tavla ve satranç oynuyorlar, boyalı elbiseler giyiyorlardı."
- "Sakız çiğnemek, parmakları kınalamak, izar çözmek, ıslık çalmak onların mutad ahlâkları idi."

Bu sayılan münker işlerin hepsini yapmalarına bir mâni yoktur. *Ümmü Hâni* (radıyallahu anh)'den kaydedilen rivayet, bu ihtimallerden bir kaçını teyid etmiş olmaktadır.

Bu âyet-i kerimede Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın icazına güzel bir örnek görmekteyiz. *Lût kavminin* meclislerinde münker işlediklerine işaret edip sonrasında sükut etmiştir. Bu sükutun içinde çok kelam var. Alimlerimiz "sakız çiğnemek" gibi büyüklerin mürüvvetini zedeliyecek en hafifinden başlayarak, o kavmin mahut vasfı olan homoseksüelliğe kadar en çirkininden bazılarını zikretmişlerdir. Hatıra gelebilecek başka münkerâtı da zikretmek âyetin ibhamına uygun gelir.

733 ٢– وعن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا في قوله تعالى: [وَلَذِكْرُ اللّٰهِ أَكْبَرُ. قَالَ: ذِكْرُ الْعَبْدِ اللّٰهَ تَعَالَى بِلِسَانِهِ كَبِيرٌ. وَذِكْرُهُ لَهُ وَخَوْفُهُ مِنْهُ إِذَا أَشْفَى عَلَى ذَنْبٍ فَتَرَكَهُ مِنْ خَوْفِهِ أَكْبَرُ مِنْ ذِكْرِهِ بِلِسَانِهِ مِنْ غَيْرِ نَزْعٍ عَنِ الذَّنْبِ]. أخرجه رزين.

2. (733)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ): **"Allah'ı zikretmek elbet en büyüktür"** (Ankebut, 45) meâlindeki ayet hakkında şunu söyledi: "Kulun Allahu Teâla'yı diliyle zikretmesi büyük (bir ibadet)tir. Onu zikretmesi, herhangi bir günaha yaklaşınca O'ndan korkarak terketmesi, günah işler olduğu halde diliyle zikretmesinden, daha büyüktür.

Rezîn tahric etmiştir, kaynağı bulunanamıştır.

RÛM SÛRESİ

734 ١ – عن أبى سعيد رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [لَمَّا كَانَ يَوْمُ بَدْرٍ ظَهَرَتِ الرُّومُ عَلَى فَارِسَ فَأَعْجَبَ ذٰلِكَ الْمُؤْمِنِينَ فنزلتْ: الٓمٓ غُلِبَتِ الرُّومُ إلى قوله يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ بِنَصْرِ اللهِ. قَالَ فَفَرِحَ الْمُؤْمِنُونَ: بِظُهُورِ الرُّومِ عَلَى فَارِسَ]. أخرجه الترمذى.

وقال: هكَذَا قَرَأَ نَصْرُ ابْنُ عَلِىّ: غَلَبَتْ.

1. (734)- *Ebu Sa'id* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bedir günü Rumlar, İranlılara galebe çaldı. Bu zaferden mü'minler de sevindi. Bunun üzerine şu meâldeki ayet nazil oldu (okundu): **"Elif-Lam-Mim, Rumlar mağlub oldu, yakın bir yerde. Halbuki onlar bu yenilmelerinin ardından galib olacaklar birkaç yıl içinde. Önünde de sonunda da emir Allah'ındır. O gün mü'minler Allah'ın nusretiyle ferahlayacak"** (Rum 1-4). [Tirmizî, Tefsir, Rum (3190).]

AÇIKLAMA:

Bu ayetler Mekke'de nazil olmuştu. Yukarıdaki rivayet ise, Bedir sırasında nazil olmuş gibi ifade etmektedir. Bu sebeple rivayette geçen "nazil oldu" tabiri şarihlerce "okundu" diye açıklanmıştı. Yani Bedir Savaşı sırasında Rumların, İranlılara galebe çaldığı haberi geliyor. Mü'minler bu duruma sevinirler ve yukarda meâllerini kaydettiğimiz âyetleri okurlar.

Müfessirlerin belirttiği üzere, bu sûre, Müslümanlar henüz Mekke'de iken bi'setin beşinci yılında (613) başlayıp, 616'da Bizans'ın mağlubiyeti ile sona eren İran-Bizans savaşına temas etmektedir. O devrin iki süper devleti olan Bizanslılarla İranlılar arasında cereyan eden bu kanlı savaşa Mekkeli müşrikler de alâka duymuş, neticeyi kitap ehli olan Bizanslılar mağlubiyetle kapayınca müşrikler sevinmiş, Müslümanlar da üzülmüştü. Müşrikler: "Siz ve Hıristiyanlar ehl-i kitapsınız, biz ve İranlılar ümmiyiz (kitap sahibi değiliz). Bizim kardeşlerimiz sizin kardeşlerinizi tepelediler, biz de sizi tepeliyeceğiz" diyerek şamata bile yapmışlardı.

İşte bu şamata üzerine bu âyetler nâzil oldu ve Müslümanlara bir teselli getirdi.

Rivayet edilir ki Hz. Ebu Bekir, şamatacılara giderek, birkaç yıl içinde Rumların İranlılara galebe çalacağını söyledi. O günün şartlarında bu imkânsız gözüküyordu. Rumlar, Suriye, Anadolu ve Mısır'ı kaybetmişlerdi. Buraları İranlılar işgal etmişti. Müşrik liderlerden Ubey İbnu Halef, Hz.Ebu Bekir'e bahse girmeyi teklif eder. Birkaç yılda Rum kazanacak olursa Hz. Ebu Bekir'e on deve vermek, kaybedecek olursa on deve almak üzere bahse girerler. Durumu Hz.Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* öğrenince, Hz. Ebu Bekir'e deve miktarının artırılmasını, zafer müddetinin de uzatılmasını tavsiye eder. Böylece deve sayısı 100'e, tahmin edilen zafer müddeti de 9 yıla çıkarılır. Çünkü ayette geçen fi bid'i sînîn tabirindeki bid'i kelimesi 3'ten 9'a kadar olan bir miktar ifade eder.

Ayet-i kerimenin haber verdiği gibi, 616'da kesin mağlub olan Bizanslılar 622'de mukabil harekete geçerek, 623'te galebe çalmaya başlar ve 625'te kesin zafer elde ederler. Böylece Rumlar mağlubiyetlerinin yedinci, harbin ikinci senesinde galebeye başlamışlar, onların galebeye başladığı sırada Müslümanlar da Bedir'de zafer kazanmışlardır.

Şarihler Rumların İranlılara karşı kazandığı bu zaferin Bedir gününe rastlamasını nazar-ı dikkate alarak, Mekke'de yıllarca önce nazil olmuş bulunan âyetin, bir mucize olarak, Müslümanların zaferini de haber verdiğini belirtmişlerdir. Yani âyette geçen "O gün mü'minler Allah'ın nusretiyle ferahlanacaklar" müjdesini, "O gün mü'minler, Allah'ın kendilerine Bedir'de yapacağı nusret ve yardımıyla sevinecekler" şeklinde yorumlamışlardır. Mamafih, "Allah'ın Rumlara olan nusretiyle mü'minler de ferahlanacak" manası da mevcuttur.

LOKMAN SÛRESİ

735 ١ — عن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهما. أنَّ رسولَ اللّه ﷺ قالَ: [مَفَاتِيحُ الْغَيْبِ خَمْسٌ. ثُمَّ قَرَأَ:
إنَّ اللّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ إلى آخرهَا]. أخرجه البخارى:

1.(735)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Gayb'ın anahtarı beştir" dedi ve şu mealdeki âyeti okudu: **"O saatin (kıyametin) ilmi şüphesiz ki Allah'ın nezdindedir. Yağmuru O indirir. Rahimlerde olanı O bilir. Hiçbir kimse yarın ne kazanacağını bilmez. Hiçbir kimse hangi yerde öleceğini bilmez. Şüphesiz ki Allah (her şeyi) bilendir. Her şeyden haberdardır"** (Lokman 34). [Buhârî, Tefsir, Lokman 2, En'âm 1,İstiska 29.]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Kurtubî'nin açıkladığı üzere, mü'minleri, söylenen bu beş meseleyi bilme hevesine kapılmaktan men ediyor. *İbnu Mesud* (radıyallahu anh)'un bir rivayetinde, bu meseleleri Hz.Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in de bilemediği daha açık olarak ifade edilmiştir:

اوتى نبيّكُم صلّى الله عليه وسلّم كلّ شيء سوى هذه الخمس

"Bu beş şey hariç, herşeyin ilmi peygamberimize verilmiştir." İbnu Hacer: "Müneccim olsun olmasın herkesin âdi şeylerde gaybla ilgili "zan" da bulunmaları caizdir, ama "ilim" iddiası caiz değildir" der.

İbnu Abdilber, gaybtan haber vermek iddiasıyla ücret vermek ve ücret almanın haram addedilmesinde ulemânın icmaından haber verir.

Bu beş şey dışında kalan meselelerde mutlak gaybtan bahsedilemiyeceği, bazıları için gayb olurken, diğer bazılarınca bilinebileceği de belirtilmiştir. Bir başka ayette: **"O bütün gaybı bilendir. Öyle ki gaybına kimseyi muttali etmez, meğer ki beğenip seçtiği bir peygamber ola. Çünkü O, bunun önünden ardından gözetleyiciler dizer"** (Cin, 26-27). Bu âyette gayba peygamberlerin muttali kılınabileceği belirtilmiştir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de Hz. İsâ'nın: **"...yediklerinizi ve evlerinizde sakladıklarınızı da size haber vereceğim.."** (Âl-i İmran 49) diyerek; keza Hz. Yusuf'un da: **"...daha yiyeceğiniz yemek gelmeden size onu haber veririm..."** (Yusuf 37) diyerek gayba ıttılâ peyda edebileceklerine dair ifadelerde bulunmuşlardır. Âlimler bu âyetlerde ifade edilen gaybe nüfuz keyfiyetinin, Cin suresinden yukarıda kaydettiğimiz âyette yer verilen *"beğenip seçtiği peygamber"* istisnasına dahil olduğunu belirtir.

Bazan velilerin de bazı gaybî umura aşina oldukları da görülmektedir. Peygamber olmadıkları halde bunların gayba nasıl âşina olabilecekleri itiraz konusudur, zira Cin suresinde إِلاَّ مَنِ ارْتَضَى مِن رَسُولٍ *"razı olduğu peygamber hariç"* diye istisna yapılmış ise de bu peygamberedir, başkasına değil denmiştir. Buradan hareketle Mutezile kerameti inkâr etmiştir.

Bu fikre katılmayan Ehl-i Sünnet âlimleri, velilerin Allah'ın izniyle gayba muttali olabileceğini kabul etmiştir. Onlara göre, velinin gaybı bilmesindeki fazilet kendine ait değildir, bu kendine izafe edilemez, peygambere izafe edilir. "Çünkü veli ancak muhabbet-i Resûl ile ve ancak o vâsıta ile mazhar-ı kerâmet olur. Veliyyullah demek Allahu Teâla'yı ve

O'nun sıfatlarını mümkün olabildiği kadar ârif olan, taatlara müdâvim, mâsiyetlerden ve dünyevî lezzet ve şehvetlere dalmaktan müctenib ve bütün bunlarla beraber mensub olduğu peygamber uğrunda her şeyini feda etmiş bulunan bir zât demektir. Onun kerametinde peygamberlik dâvâsı yoktur. Bilakis peygamberin mu'cizesini te'yid ve isbat vardır."

MUGAYYEBAT-I HAMSE MESELESİ

Âyet-i kerimede beş şeyin ilminin Allah'a mahsus olduğu, bunları peygamberler dahil başka hiçbir kimsenin bilemeyeceği ifade edilmiştir. Bu beş şey şunlardır:

1- Kıyametin ne zaman kopacağı,

2- Yağmurun yağması (Ne zaman, nereye, ne miktar yağacak),

3- Anne rahmindeki çocuk,

4- Yarınki kazanç,

5- Ecel.

Bu beş şeyden ikisi hususunda, Kur'ân-ı Kerim'in beyanına aykırı iddialar her devirde olagelmiştir: Yağmur ve anne karnındaki çocuk. Yani: "Barometre veya bazı tecrübelerle yağmurun yağacağı önceden biliniyor." veya "Anne karnındaki çocuğun kız mı erkek mi olduğu önceden biliniyor" iddiasında bulunanlar çıkıyor.

Bu bir iki noktayı belirtmek isteriz:

1- Yağmurla ilgili olarak önceden söylenen, henüz tahmini bilgi olmaktan öte geçememiştir. İlim ise kesin bilgidir, zan ve tahmin bulaşığı giren şeyde ilimden bahsedilemez. Bu sebeple barometre ile, sun'î peyklerden alınan fotoğraflarla yapılan hava tahminleri hal-i hazırda da ilim denebilecek yüzde yüz kesinlik kazanmış değildir, bu tahminlerin Kur'an-ı Kerim'in yağmurun mugayyebâttan olma hükmünü cerhetmez.

Ayrıca, şunu da gözden uzak tutmamak gerekir: Yağmurun yağacağına dair tahminler, yağmuru haber veren alâmetlere bakılarak yapılmaktadır. Öyle ise bu alâmetlerin zuhuru, yağmuru "gayb"tan çıkarmış demektir. Bu durumdaki gayb mutlak değil, izafidir. Yani bazılarına gayb iken diğer bazılarına ma'lumdur. Çünkü alâmetleri belirmiş, bu alâmetleri bilip değerlendirme ihtisasına sahip olanlar yağmurun yağacağını söyleyebiliyorlar, tahminde bulunabiliyorlar. Bu duruma gaybı bilmek desek, o kadar çok şey "gaybı bilme" olarak vasıflanır ki, Kur'ân-ı Kerim'in bu meseledeki esprisinden, demek istediğinden uzaklaşılır. Söz

gelimi belli kanunlara bağlı olarak vukua gelen hadiseler var, kanunu bilenler nazarında malumdur, bilmeyenlere göre meçhuldür, ay-güneş tutulması gibi, gece ve gündüzün uzama, kısalma müddetleri gibi. Hiç kimse ayın ne zaman tutulacağını söyleyen kimseye *"gaybı bildiğini iddia ediyor"* diye târizde bulunamaz.

Şu halde âyet-i kerime, yağmurun kesin bir kanuna bağlanmadığını, onun bağlandığı kanuna her an değişmeye maruz birçok şartların, müessir âmillerin iştirak ettiğini haber vermiş olmaktadır. Öyle ise, bütün bu müşârik şartlar istikrarsızlık ve değişkenlikleri ile tavsif edilerek ortaya konup kesin tahminlere ulaşılsa bile âyetin hükmü bâki kalır. Çünkü zuhuruyla, "yağmuru gâib olmaktan çıkarmış bulunan" maddî alâmetlere dayanılmıştır.

2- Ana rahmindeki çocuğun bilinmesine gelince: Hemen şuna dikkat çekmek gerek: Ayet-i kerime, "Anne karnındaki çocuğun erkek mi, kız mı olacağını sadece Allah bilir" demiyor. Eskiden beri insanlar en çok bunu merak ettikleri için, âyeti de bu mânada yorumlamışlar. Âyet: *"Rahimlerde olanı O bilir"* buyurmaktadır.

Rahimlerde olan çocuğun merak edilecek durumları o kadar çok ki, erkeklik-dişilik sadece bir tanesidir. Halbuki çocuğun anne karnında yaratılışını açıklayan hadisler, dördüncü ayından itibaren Cenab-ı Hakk'ın emriyle meleğin yazdığı ahvâl sadece erkeklik-dişilik değildir, "rızkı", "eceli", "sağlam veya sakat olacağı", "bedbaht veya mes'ud olacağı", "erkek veya dişi olacağı", "ne amelde bulunacağı", "ne gibi eser bırakacağı", "ahlâkı", "ikiz veya tek olacağı", "noksan veya tam olacağı", "maruz kalacağı musibetler" vs. de yazılmaktadır. Öyle ise ceninin maddî ve manevî bütün ahvalini, şahsiyetini bilmektedir.

Bunlardan bazı maddî ahvalin, insanlar tarafından -alametlerin zuhurundan sonra- bilinmesi, tıpkı yağmur meselesinde açıkladığımız gibi Kur'ân'ın hükmünü cerhetmez. Şâyet Kur'ân: "Erkek mi dişi mi olduğunu" demiş olsaydı, bu meselede söz edenler biraz haklı sayılabilirlerdi. Kur'ân-ı Kerim'in ifadesinde ise maddî ve mânevî ahvaliyle şahsiyet-i ceninin maksuddur. Bunu insanoğlu hiçbir zaman bilemez.

Hemen ilâve edelim ki, biz bu ayette genetik sahasında insanları maceraya sevkedecek fütüristlere bir cevap görüyoruz. İnsanın maddî-manevî ahvalini; fizikî, ruhî kuvvelerini tayin eden âmiller zabt u rabt altına alınamaz, bu hususta câri olan kanunları tamamen keşfedip bu sahaya hakimiyet kurma, bir başka deyişle, istediği evsafta nesil elde etme işi insan kapasitesinin dışındadır.

Bu mevzuyu Bediüzzaman'dan bir pasajla kapayacağız:

"Demişler ki: *"Rasadhanelerde bir âletle yağmurun vakt-i nüzûlü keşfediliyor. Onu da, Allah'tan başkası da biliyor. Hem röntgen şuâiyle rahm-i mâderdeki ceninin müzekker, müennes olduğu anlaşılıyor. Demek mugayyebatı hamseye ıttıla' kabildir?"*

Elcevap: Yağmurun vakt-i nüzûlü bir kaideye merbut olmadığı için, doğrudan doğruya meşiet-i hassa-i İlahiyye ile bağlı ve hazine-i rahmetten hususi iradeye tabi olduğunun bir sırr-ı hikmeti şudur ki: Kâinatta en mühim hakikat ve en kıymetdar mahiyet, nur, vücud ve hayat ve rahmettir ki bu dört şey, perdesiz, vasıtasız, doğrudan doğruya kudret-i İlahiyye ve meşiet-i hassa-i İlahiyyeye bakar. Sair masnuatta zahirî esbab, kudretin tasarrufuna perde oluyorlar. Ve muttarid kanunlar ve kaideler, bir derece irade ve meşiete hicab oluyor. Fakat vücud, hayat ve nur ve rahmette o perdeler konulmamış. Çünkü, perdelerin sırr-ı hikmeti o işte cereyan etmiyor. Madem vücudda en mühim hakikat rahmet ve hayattır; yağmur, hayata menşe ve medar-ı rahmet, belki ayn-ı rahmettir. Elbette vesait perde olmayacak, kaide ve yeknesaklık dahi, meşiet-i hassa-i İlahiyyeyi setretmiyecek; tâ ki her vakit, herkes, her şeyde şükür ve ubudiyete ve sual ve duaya mecbur olsun. Eğer bir kaide dahilinde olsaydı, o kâideye güvenip, şükür ve rica kapısı kapanırdı. Güneşin tuluunda ne kadar menfaatler olduğu mâlumdur. Halbuki muttarid bir kaideye tabi olduğundan, güneşin çıkması için dua edilmiyor ve çıkmasına dair şükür yapılmıyor. Ve ilm-i beşerî, o kaidenin yoluyla yarın güneşin çıkacağını bildiği için, gaibten sayılmıyor. Fakat yağmurun cüz'iyatı bir kaideye tâbi olmadığı için her vakit insanlar ricâ ve dua ile dergâh-ı ilahiyyeye ilticâya mecbur oluyorlar. Ve ilm-i beşerî vakt-i nüzûlünü tayin edemediği için, sırf hazine-i rahmetten bir nimet-i hassa telâkki edip hakiki şükrediyorlar.

İşte bu âyet, bu nokta-i nazardan yağmurun vakt-i nüzulünü, mugayyebat-ı hamse'ye idhal ediyor. Rasathânelerdeki aletle, bir yağmuru mukaddematını hissedip vaktini tayin etmek, gaibi bilmek değil, belki gaibden çıkıp âlem-i şehâdete takarrubu vaktinde bazı mukaddematına ıttıla' suretinde bilmektir. Nasıl, en hafi umur-u gaybiye vukua geldikçe, veyahud vukua yakın olduktan sonra hiss-i kable'l-vukuun bir nev'iyle bilinir. O, gaybı bilmek değil; belki o, mevcudu veya mukarrebül vücudu bilmektir. Hatta ben kendi âsabımda bir hassasiyet cihetiyle yirmi dört saat evvel, gelecek yağmuru bazen hissediyorum. Demek yağmurun mukaddemâtı, mebâdileri var. O mebâdiler, rutubet nev'inden kendini göste-

riyor, arkasından yağmurun geldiğini bildiriyor. Bu hâl, aynen kaide gibi, ilm-i beşerin gaibden çıkıp daha şehâdete girmeyen umura vüsûle bir vesile olur. Fakat daha âlem-i şehadete ayak basmayan ve meşiet-i hassa ile rahmet-i hassadan çıkmayan yağmurun vakt-i nüzûlünü bilmek, ilm-i Allamül Guyub'a mahsustur.

Kaldı İkinci Mes'ele: Rontgen şuâiyle rahm-ı mâderdeki çocuğun erkek ve dişisini bilmek ile ويعلم مافى الأرحام *(rahimlerdekini Allah bilir) âyetinin meâl-i gaybîsine münâfi olmaz. Çünki: Âyet yalnız zükuret ve ünûset keyfiyetine değil, belki o çocuğun acib istidat-ı hususi ve istikbalde kesbedeceği vaziyetine medar olan mukadderat-ı hayatiyesinin mebâdileri, hatta simasındaki gâyet acib olan sikke-i samediyet muraddır ki, çocuğun o tarzda bilinmesi, ilm-i Allâm-ul Guyub'a mahsustur. Yüz bin röntgen-misal fikr-i beşerî birleşse, yine o çocuğun umum efrâd-ı beşeriyeye karşı birer alâmet-i fârikası bulunan yalnız hakiki simay-ı veçhiyesini keşfedemez. Nerede kaldı ki simay-ı veçhisinden yüz defa daha hârika olan istidadındaki simay-ı mâneviyi keşfedebilsin. Başta dedik ki: Vücud ve hayat ve rahmet, bu kâinatta en mühim hakikatlardır ve en mühim makam onlarındır. İşte onun için o câmi hakikat-ı hayatiye, bütün incelikleriyle ve dekâikiyle irâde-i hassaya ve rahmet-i hassaya ve meşiet-i hassaya bakmalarının bir sırrı şudur ki: Hayat, bütün cihazatiyle ve cihatiyle şükür ve ubudiyet ve tesbihin menşe ve medârı olduğundandır ki, irade-i hassaya hicab olan yeknesaklık ve kaidelik ve rahmet-i hassaya perde olan vesait-i zahiriye konulmamıştır. Cenab-ı Hakk'ın rahm-i mâderdeki çocukların simay-ı maddî ve manevîlerinde iki cilvesi var:*

BİRİSİ: *Vahdetini ve ehadiyetini ve samediyetini gösterir ki o çocuk âzâ-yı esâside ve cihâzât-ı insâniyenin envâına sair insanlarla muvâfık ve mutâbık olduğu cihetle hâlık ve sâniinin vahdetine şehâdet ediyor. O cenin bu lisan ile bağırıyor ki: "Bana bu sima ve azayı veren kim ise, bütün esâsat-ı âzâda bana benziyen bütün insanların sanii dahi O'dur. Ve hem bütün zîhayatın sânii O'dur.*

İşte rahm-i mâderdeki ceninin bu lisanı, gaybî değil, kaideye ve ıttırada ve nev'ine tâbi olduğu için mâlumdur, bilinebilir. Âlem-i şehâdetten âlem-i gayba girmiş bir daldır ve bir dildir.

İKİNCİ CİHED: *Simây-ı istidadiye-i hususiyesi ve simay-ı veçhiye-i şahsiyesi lisaniyle saniinin ihtiyarını iradesine ve meşietini ve rahmet-i hâssasını ve hiçbir kayd altında olmadığını, bağırıp gösteriyor. Fakat bu*

lisan, gaybü'l-gaybdan geliyor. İlm-i ezelîden başkası, kable'l vücud bunu göremiyor ve ihata edemiyor. Rahm-i mâderde iken bu simanın binde bir cihazatı görünmekle bilinmiyor.

ELHASIL: *Ceninin sima-yı istifadesinde ve sima-yı vechiyesinde hem delil-i vahdaniyet var, hem ihtiyar ve irâde-i ilâhiyenin hücceti vardır."*

SECDE SÛRESİ

736 ١ – عن جـابر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ. أنَّ رَسُـولَ الله ﷺ [كَانَ لاَ يَنَامُ حَتَّى يَقْرَأ الـم تَنْزِيـلُ؛ وَتَبَارَكَ الَّذى بِيَدِهِ الْمُلْكُ. قَالَ طَاوُوسٌ رَحِـمَـهُ اللهُ، تَفْضُلاَنِ عَلَى كُلِّ سُورَةٍ فِي الْقُرآنِ بِسبْعِينَ حَسَنَةً]. أخرجه الترمذى.

1. (736)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor:

"Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm) Elif-Lam-Mim Tenzil ve Tebâreke'llezi bi-Yedihi'l-Mülk* surelerini okumadan uyumazdı."

Tâvus (rahimehullah), bu iki surenin faziletce Kur'ân'daki diğer surelerden herbirine yetmiş kat üstün olduğunu söylerdi. [Tirmizî, Sevabu'l-Kur'ân 9, (2894), Da'avât 22, (4001).]

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* yatmak, uyumak ve yataktan kalkmakla da ilgili âdab öğretmiştir. Yukarıdaki rivayette yatmazdan önce okuması gereken iki sure belirtiliyor. Tirmizî bu rivayeti Kitabu't-Tefsir'de değil, Sevâbu'l-Kur'ân ve Daavat bölümlerinde kaydetmiştir.

Âlimlerimiz, bu rivayetten Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in uyku vakti girince, yatmazdan önce, herhangi bir vakitte okuduğu hükmünü çıkarmışlardır.

Aliyyü'l-Kârî'ye göre mesele, bunların geceleyin okunması değil, uykudan önce okunmasıdır. Binaenaleyh bu sünneti tatbik etmek isteyen mü'min bu iki sureyi uykudan önce okumalıdır.

Tâvus'dan kaydedilen ilâve Tirmizî'nin sâdece Sevâbu'l-Kur'ân bölümünde yer alır, müstakil bir rivayettir.

Aliyyu'l-Kârî der ki: "Bu ifade, "Bakara, Kur'ân-ı Kerim'in Fatiha'dan sonra en faziletli suresidir" diye gelen sahih rivayetlere münafi değildir. Çünkü meziyetçe düşük olan (mefdul) şeyde, bazan öyle bir meziyet olur ki bu, faziletce üstün olan (fâzıl) şeyde bulunmayabilir. Bu du-

rum mefdül'ün, bazı hal ve zamanda öyle bir hususiyeti olur ki öbüründe bulunmaz. Bu durum erbab-ı kemâlce bilinen bir husustur. Nitekim rivayetlerin teyid ettiği üzere, "Vitir namazında Sebbeha, Kâfirun ve İhlas surelerinin okunması başka sureleri okumaktan daha faziletlidir. Kezâ cuma sabahında da Secde ve Dehr surelerinin okunması diğerlerini okumaktan efdaldir."

737 ٢- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. في قوله تعالى: [تَتَجافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ نَزَلَتْ في انْتِظَارِ الصَّلاةِ الَّتِي تُدْعَى الْعَتَمَةَ]. أخرجه أبو داود والترمذى وصححه.

2. (737)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh), **"Yanları yataklarından uzaklaşır, korku ve ümid ile Rablerine dua ederler.."** (Secde 16) mealindeki ayetin, Atame denen yatsı namazını bekleyenler hakkında indiğini söylemiştir." [Tirmizî, Tefsir, Secde (3194); Ebu Davud'daki vechi müteakip rivayette görüldüğü üzere biraz farklıdır. Tirmizî hadisin sahih olduğunu söylemiştir.]

738 ٣- وعند أبى داود قال: [كانُوا يَتَنَفَّلُونَ مَا بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ؛ وقَالَ الحسن رحمهُ اللهُ: هُوَ قِيَامُ اللَّيْلِ].

3. (738)- *Hz. Enes*'in rivayeti Ebu Davud'da şu şekilde gelmiştir: [Müslümanlar, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında] akşamla yatsı arasında nafile namaz kılıyorlardı. Bunun üzerine **"Yanları yataklarından uzaklaşır, korku ve ümid ile Rablerine dua ederler..."** âyeti nazil oldu."

Hasan Basri merhum: *"Ayet-i kerime kıyâmu'l-leyl yani gece namazı ile ilgilidir, o kastedilmektedir"* demiştir. [Ebu Dâvud, Salât 312, (1321).]

AÇIKLAMA:

İniş sebebi açıklanmaya çalışılan âyet-i kerimede geceleyin yatma vaktinde, yatağı terkederek Rabbi için ibadete koşanlar övülmekte, mazhar olacakları mükafaat belirtilmektedir: **"Yanları yataklarından uzaklaşır, korku ve ümid ile Rabblerine dua ederler. Kendilerini rızıklandırdığımız şeylerden de (hayra) sarfederler. Artık onlar için, yapmakta olduklarına bir mükâfaat olarak, gözlerin aydın olacağı (nimetlerden) neler gizlenmiş bulunduğunu kimse bilmez"** (Secde 16-17).

Enes (radıyallahu anh) hazretleri bu âyetin akşamdan sonra yatmayıp yatsıyı bekleyenler hakkında indiğini belirtmektedir.

Ebu Dâvud'un bazı nüshalarında rivayet, يَتَنَفَّلُونَ (nafile namaz kılarlardı) şeklinde gelmiştir. Tefsir müellifi de bunu tercih etmiştir.

Ama şarihler çoğunlukla, يَتَيَقَّظُونَ şeklinde geldiğini belirtirler. Bu "uyanık kalırlardı" demektir. Bu ikinci şekil *Tirmizî*'nin rivayetine de uygundur. Çünkü orada beklemek manasına olan intizar kelimesi kullanılmıştır.

Ancak Hasan Basri hazretleri, sadedinde olduğumuz ayet-i kerimenin yatsıyı bekleyenler hakkında değil, kıyâmu'l-leyl veya teheccüt de denen gece namazına kalkanlar hakkında nazil olduğunu söylemiştir.

İbnu Merduye, tefsirinde Mâlik İbnu Dinar tarikiyle kaydettiğine göre, der ki: Enes (radıyallahu anh)'e: **"Yanları yataklarından uzaklaşır..."** meâlindeki ayetten sordum, şu cevabı verdi: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashab (radıyallahu anhüm)'ı akşam namazından yatsı namazına kadar namaz kılarlardı. Bunun üzerine o âyet nazil oldu." Hz. Enes'ten bu mealde başka rivayetler de gelmiştir.

Hz. Bilal (radıyallahu anh) de şöyle açıklar:

"Bu âyet indiği zaman biz bir cemaatle otururduk, Ashab'tan bir kısmı da akşam namazından sonra yatsıya kadar namaz kılardı."

İbnu Ebi Şeybe'nin Musannaf'ında gelen bir rivayette de Hz. Enes (radıyallahu anh)'in "akşamla yatsı arasında namaz kılıp, kıldığı bu namaza "Nâşietü'l-Leyl" dediği" belirtilir. Nâşietü'l-leyl Müzzemmil suresinde geçen bir tâbirdir ve gece kalkışı manasına gelir. Âyet mealen şöyle: **"Şüphesiz gece kalkışı (nâşietü'l-leyl) daha te'sirli ve o zaman okumak daha uygundur"** (Müzzemmil 6).

Gece namazından akşam-yatsı arası kılınan namazı anlayan başkaları da var: "Tâbiin'den Ebû Hâzım, Muhammed İbnu'l-Münkedir, Said İbnu Cübeyr ve Zeyne'l-Âbidin gibi....

Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde Hz. Huzeyfe'den şu rivayet yapılmıştır: "Ben "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile akşam namazı kılmıştım. Namaz bitince kalkıp namaza durdu ve yatsı vakti girinceye kadar devam etti. Sonra yatsıyı da kılıp mescidden öyle çıktı."

Şüphesiz akşam-yatsı arası namaz kılmak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın müstemir bir âdeti değildi. Kıyamu'l-Leyl bahsinde (3002-

3015 numaralı hadisler) görüleceği üzere Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yatsı namazından sonra uyuyup geceleyin tekrar namaza kalktığı pek çok sahih rivayetlerde belirtilmiştir.

739 ٤ – وعن أبيّ بن كعب رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ في قوله تعالى: [وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الأَدْنَى. قالَ: مَصَائِبُ الدُّنْيَا وَاللُّزُومُ(١)، وَالبَطْشَةُ وَالدُّخَانُ]. أخرجه مسلم.

4. (739)- *Übey İbnu Ka'b* (radıyallahu anh), **"Biz, o en büyük azabtan önce de onlara mutlaka yakın azabtan tattıracağız, tâ ki, ric'at etsinler"** (Secde 21.) mealindeki ayet hakkında şunu söylemiştir: (Yakın azab) dünya musibetleri, Rum ve Batşa veya Duhan'dır. -Hadisin ravisi, Batşa mı derdi duhan mı derdi tereddüt eden kimsenin Şu'be olduğunu belirtir.– [Müslim, Münâfikûn 42 (2799).]

AÇIKLAMA:

Übey İbnu Ka'b, Secde suresinde geçen "Biz, o en büyük azabtan önce de onlara mutlaka yakın azabtan tattıracağız" âyetinde geçen "yakın azab"tan maksad nedir onu açıklamaktadır. Büyük azabtan maksadın cehennem olduğu belirtilmiştir.

Yüce sahabî,"yakın azab"tan maksadın, Kur'ân-ı Kerim'in muhtelif âyetlerinde haber verilmiş olan bazı kıyamet hadiseleri ile dünya musibetleri olduğunu belirtir.

Teysir'in metninde اللـزوم (el-Lüzum) diye geçen kelime rivayetin aslı olan Müslim'de الـــروم diye gelmiştir. Esasen Abdullah İbnu Mes'ud'dan aynı mevzu üzerine Buhârî, Müslim ve Tirmizî'de gelen rivayetlerde er-Rum kelimesi olduğu gibi el-Lizâm kelimesi de vardır, ancak Teysir'de olduğu gibi, el-Lüzûm şeklinde değildir. Burada bir iltibas, bir dizgi hatası söz konusu olmalıdır.

Hadiste geçen tabirlerin açıklanmasına gelince:

Buharî'nin rivayetinde Abdullah İbnu Mes'ud şöyle demektedir: *"Beş şey vardır ki bunlar olup bitmiştir: "ed-Duhân, el-Kamer, er-Rum, el-Batşa ve el-Lizâm."*

Bize Buhârî şârihi Aynî şu açıklamayı sunar: Burada beş alâmetin olup bittiği belirtilir.

---

(١) في النسخ الثلاثة: والروم. وكذلك هو في رواية للبخارى والترمذى في سورة الدخان، واللزام: قال في النهاية فسر به يوم بدر، وهو في اللغة: الملازمة للشئ والدوام عليه الخ.

• Birincisi: ed-Duhan'dır. Cenab-ı Hakk: **"O halde semânın apaşikâr bir duman getireceği günü gözetle (Habibim)"** (Duhan 10) buyurmuştur.

• İkincisi: el-Kamer (ay). Allahu Teâlâ: **"Kıyamet yaklaştı ay ikiye ayrıldı"** (Kamer 1) buyurmuştur.

• Üçüncüsü: er-Rum'dur. Allahu Teâlâ: "Elif-Lam-Mim Rum'a galebe çalındı." (Rum 1) buyurmuştur.

• Dördüncüsü: Batşa'dır. Allahu Teâlâ: **"Çok büyük bir şiddet ve satvetle (kendilerini) çarpacağımız gün muhakkak ki biz (onlardan) intikam alacağız"** (Duhân 16) buyurmuştur. Bu (batşa), Bedir'de vukua gelen katl'dir.

• Beşincisi: el-Lizam'dır. Lizam için: "o, kıtlıktır" denmiştir. "Bedir'de ölülerin birbirine bağlanmasıdır" denmiştir, "O, Bedir'de mâruz kaldıkları esâret'dir o gün yetmiş kişi esir edilmişti" denmiştir. Kurtubî bu durumda Batşa ve Lizam'ın aynı şey olduğuna dikkat çeker.

Hasan Basrî hazretleri, Batşa'ya "kıyamet günü" der; "ölüm" dediği de rivayet edilmiştir.

Ayrıca: "Günahlarınız ayrılmaz bir azâb olur" dendiği ve lizâm kelimesinin ayrılmaz, devam eder şeklindeki lügat manasına uygun düşen teviller de yapıldığı Aynî tarafınan belirtilmiştir.

Lizam kıtlık olarak açıklanırken, kastedilen kıtlık, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Mekkeli müşriklere bedduası üzerine maruz kaldıkları kıtlıktır. Müslim'in rivayetine göre: "Bu kıtlık, herşeyi silip süpürmüş, hattâ açlıktan deri ve lâşeleri yemişlerdi. Onlardan biri gökyüzüne bakarak, duman şeklinde bir şey gördü. (Çok sıkışan) Ebu Süfyân, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e müracaat etmek zorunda kaldı:

"– Ya Muhammed! Sen Allah'a tâatı ve akrabaya yardımı emrederek geldin. Amma kavmin hep helâk oldu. Şimdi onlar için Allah'a dua et!" dedi."

AHZAB SÛRESİ

740 ١ – عن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [إِنَّ زَيْدَ بْنَ حَارِثَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ مَوْلَى رسولِ اللهِ ﷺ مَا كُنَّا نَدْعُوهُ إِلاَّ زَيْدَ ابْنَ مُحَمَّدٍ حَتَّى نَزَلَ الْقُرْآنُ: ادْعُوهُمْ لآبَائِهِمْ الآية]. أخرجه الشيخان والترمذى.

1. (740)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Biz, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın azadlısı olan Zeyd İbnu Hârise'ye sadece Zeyd İbnu Muhammed diye sesleniyorduk. Bu davranışımız, **"Onları babalarına nisbet ederek çağırın.."** (Ahzâb, 5) mealindeki ayet ininceye kadar devam etti." [Buhârî, Tefsir, Ahzâb 2; Müslim, Fedâilu's-Sahabe 62, (2425); Tirmizî, Tefsir, Ahzâb (3207).]

AÇIKLAMA:

Zeyd İbnu Hârise cahiliye devrinde esir edilmişti. Kendisini Hakim İbnu Hizâm, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevce-i pâkleri Hz. Hatice için satın almış, Hz. Hatice de onu (radıyallahu anhümâ) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bağışlayıp hibe etmişti. Zeyd Peygamberimize risaletten önce hibe edildiği vakit sekiz yaşlarında bir çocuktu.

Babası, oğlu Zeyd'in, Mekke'de ve Abdulmuttalib'in torunu Muhammed'in yanında olduğu haberini alınca kardeşini de alarak, kölelikten kurtarmak üzere Mekke'ye gelir. Kendilerini tanıtarak çocuklarını satın almak istediklerini belirtirler. Fazla para istememesini, kolaylık göstermesini istirham ederler.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Ben size iyiliğin daha fazlasını yapacağım. Zeyd'i çağırıp, onu muhayyer bırakacağım, sizi tercih ederse sizden para almaksızın bağışlayacağım. Ama beni tercih ederse o zaman veremem"* der.

Çağırırlar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"– Bunları tanıyor musun?" diye sorar.

"– Evet, biri babam, diğeri amcam!" der Zeyd. Peygamber Efendimiz:

"– İşte, sana olan davranışımı öğrendin. Ben veya babandan birimizi seçmekte serbestsin" der. Zeyd:

"– Ben onları istemiyorum. Ve sana hiç kimseyi tercih etmem!" deyince, amcası ve babası bir tuhaf olup:

"– Yazık sana ey Zeyd, köleliği hürriyete ve ailene tercih mi ediyorsun?" derler: Zeyd:

"– Evet, der ben bu zatta öyle bir şey gördüm ki, onu ebediyen hiçbir şeye değişmem, bu mümkün değil!" cevabını verir.

Zeyd (radıyallahu anh)'in bu tavrından son derece memnun kalan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, onu Ka'be'nin avlusuna (Hicr) götürür *ve:*

"– Ey hazır bulunanlar! Şahid olun. Şu Zeyd, bundan böyle benim oğlumdur. O bana ben de ona vârisleriz!" der.

Bu durumu gören baba ve amcanın gönülleri hoş olur. Gözleri arkada kalmadan memleketlerine dönerler.

İşte bu vak'adan sonra Zeyd, Zeyd İbnu Muhammed diye anılır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ümmü Eymen'i, Zeyd'e nikâhladı. Bu evlilikten Üsame (radıyallahu anh) doğdu. Resûlullah , Zeyd'i ve oğlu Üsame'yi çok severdi. Onları ailesinin parçaları bilirdi. Muhacirleri, Medinelilerle kardeşlediği zaman Resûlullah, Zeyd'i amcası Hamza'ya kardeş kılmıştı. Hz. Aişe, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yola çıkardığı askerî birliğe Zeyd de katılmışsa mutlaka Zeyd'i komutan yaptığını belirtir ve ilave eder:

– Eğer hayatta kalsaydı onu kendine halef yapardı.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Suriye'ye ordu çıkardığı zaman Zeyd'i komutan yapar ve:

"– Zeyd şehid olursa, yerine Cafer, o da şehid olursa Abdullah İbnu Ravâha komutan olacak" der. Dediği gibi, Zeyd bu seferde Mûta'da, hicretin sekizinci yılında şehid düşer.

Kur'an-ı Kerim'de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashâbından hiç kimsenin ismi geçmezken Zeyd'in ismi zikredilir. Bu onun için büyük bir şereftir. Ayrıca kölelerden ilk Müslüman olan kimse olarak da mümtaz bir fazilete sahiptir. Başkalarının ıttılaı zor olan bir kısım dahilî ahvâle esrar-ı nübüvvete şahid olmuş bulunması tabiidir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a Cibril (aleyhisselam)'in abdest ve namazı ilk defa öğretişi ile alâkalı rivayet, Hz. Zeyd (radıyallahu anh) tarafından nakledilmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan rivayetine göre, Cebrail (aleyhi's-selam) kendisine gelip abdest ve namazı öğretmiş, abdesti tamamlayınca bir avuç su alarak ferci üzerine serpmiştir."

Şu halde sadedinde olduğumuz âyet-i kerime, kişileri çağırırken öz babalarına nisbet etmeyi emretmiş olmaktadır. Şüphesiz üvey babası veya efendisine nisbetle isimlenip çağırılmakta *Zeyd* (radıyallahu anh) tek örnek değildir. Salim Mevla Ebu Huzayfe'nin durumu da Zeyd'e benzeyenlerden biri idi. Onunla ilgili bir kısım gelişmeler de rivayet edilmiştir.

Öyle ise bu âyet-i kerime, kurulmakta olan İslâm cemiyetinin içtimâî reformlarından birini gerçekleştirmiş, Zeyd örneğinde, kana dayanan ak-

rabalık bağlarının diğer itibarî ve akde dayanan akrabalık bağlarından ayrılmasını gerçekleştirmiştir. Bunun sonucu olarak "hakiki anne"nin, "hakki baba"nın "hakiki evlad"ın ayrı ayrı tarif edildiklerini görmekteyiz:

1. KAN AKRABALIĞI: **(Kan sebebiyle) akraba olanlar, miras hususunda, Allah'ın Kitabı'nda birbirlerine, mü'minler ve muhacirlerden daha yakındırlar"** (Ahzâb 6).

2. HAKİKİ ANNE: **"İçinizde kadınlarını zıhâr yapanlar (annelerine benzeterek haram sayanlar) bilsinler ki, karıları anneleri değildir. Anneleri ancak, onları doğuranlardır"** (Mücâdile, 2).

3. HAKİKİ BABA: Bu meseleye gösterilecek örnek, Zeyd (radıyallahu anh)'le ilgili vahiydir: **"Muhammed içinizden herhangi bir erkeğin babası değildir."** (Ahzab 40). Bu âyet geldiği zaman Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a "baba" diye hitap edebilecek erkek evlâdı mevcut değildi. Sadece *Zeyd* (radıyallahu anh) bu hitabı kullanıyordu. Ayet, bu hitabın gerçek babalık ifade etmeyip, hükmî bir değer taşıdığını belirtmiş oldu.

4. HAKİKİ EVLAD: Bu da Zeyd'le ilgili olarak gelmiştir: **"(Allah) evlâtlıklarınızı da öz oğullarınız gibi saymanızı meşru kılmamıştır. Bunlar sizin dillerinize doladığınız boş sözlerinizdir. Allah gerçeği söylemiştir, doğru yola O eriştirir. Evlâtlıkları babalarına nisbet ederek çağırın. Bu, Allah katında daha doğrudur. Eğer babalarının kim olduğunu bilmiyorsanız, o takdirde, onları dinde kardeşleriniz ve dostlarınız (mevâliniz) kabul edin"** (Ahzab, 4-5).

741 ٢ – وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ : مَا مِنْ مُؤْمِنٍ إلاَّ وَأنَا أوْلَى النَّاسِ بِهِ فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ، اقْرءُوا إنْ شِئْتُمْ: النَّبِيُّ أوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أنْفُسِهِمْ الآيَةَ، فَأيُّمَا مُؤْمِنٍ تَرَكَ مَالاً فَلْتَرِثْهُ عَصَبَتُهُ مَنْ كَانُوا، وَإنْ تَرَكَ دَيْناً أوْ ضَيَاعاً فَلْيَأتِنِي فَأنَا مَوْلاَهُ]. أخرجه الشيخان

« الضَّيَاعُ » العيال.

2. (741)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: **"Ben her mü'mine, mutlaka, dünya ve ahirette insanların en yakınıyımdır. Dilerseniz (bu hususla ilgili olan) şu âyeti okuyun: "O peygamber, mü'minlere öz nefislerinden evladır. Zevceleri, mü'minlerin analarıdır..."** (Ahzâb 6). **Hangi mü'min (vefatında) bir mal bırakırsa vârisleri (asabı)**

ona varis olsunlar. Borç veya bakıma muhtaç birini bırakmışsa o da bana gelsin, ben onun mevlâsıyım." [Buhârî, Tefsir, Ahzâb 1, Kefâlet 5, İstikrâz 11, Nafakât 15, Ferâiz 4, 15, 25; Müslim, Ferâiz 14, (1619).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın her mü'mine herkesten fazla yakın olduğunu, öyle ki, borçlu olarak ölecek olsa ve ödeyecek malı da bulunmasa onu ödeme işinin kendine terettüp edeceğini, bakıma muhtaç himâyesiz bir kimseyi bıraksa onun da himaye işinin kendine terettüp ettiğini belirtiyor.

Halbuki, yine Buharî'nin Kefalet bölümünde şu meâlde bir hadis geçmektedir: "Bir kimse borçlu olarak ölünce, cenâze namazını kıldırıvermesi istenince:

– Borcunu ödeyecek mal bıraktı mı? diye sorar, "Evet bıraktı!" denirse üzerine namaz kılar, "bırakmadı" denilecek olursa:

– Kardeşinizin namazını siz kıldırın! der; cenazeye katılmazdı. Cenab-ı Hak fetihler nasib ettikten sonra:

– Ben mü'minlere, kendi nefislerinden daha yakınım... buyurdu.

Görüldüğü üzere Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* maddî yönden güçsüz iken mü'minlere borç yapmama hususunda manevî bir baskıda bulunmuş, cenaze namazını kıldırmamıştır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namazından mahrum olma korkusunun mü'min ruhlarda nasıl bir endişe ve manevî baskı yapacağı açık bir durumdur. Bu hâl maddî imkânların dar olduğu devrede bütün cemiyeti karşılığı olmayan borca girme israfından korumuş olmalıdır. Ancak fetihlerden sonra bu tavrın kalkması, maddî bolluğun gelmesi sebebiyledir.

Bu tatbikat Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a has bir vecibe midir, yoksa O'ndan sonra devlet sorumluluğunu üzerine alan herkese şâmil midir? meselesi münâkaşa edilmiştir. Râcih görüş, bu vecibenin devam etmesidir. Ancak, ödeme emirin şahsî malından değil, devlet hazinesinden yapılır. Ancak İbnu Battal gibi bazı âlimler bu ödeme işini, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şahsî malından teberru şeklinde yaptığını nakletmişlerdir. Açıktır ki, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* teberru şeklinde borç ödemiş idiyse, kendisinden sonraki devlet sorumlularına borç ödemek bir vecibe olmaktan çıkar.

"Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* borçlu ölenin borcunu öde-

meye mecbur mu idi, bu ona bir vecibe mi idi?" diye de soru sorulmuş ve şöyle denmiştir:

"Kim borç bırakmışsa ödemesi bana aittir" hadisi, borçlu ölenin namazını kıldırmama prensibini neshetmiştir. "Ödemesi bana aittir" sözü "Allah'ın, ganimet ve sadakalardan ona nasib ettiği hissesinden ödemek bana aittir" demektir.

Mâna böyle olunca, Müslümanların sorumluluğunu alan kimselere, borçlu olarak ölen kimselere aynı şekilde davranmaları bir vecibe olur. Ödemeyecek olursa günahkâr duruma düşer, yeter ki, ölen kişinin beytü'l-mâldeki hissesi, üzerindeki borcu ödeyecek miktarda olsun... İbnu Battal devamla der ki:

"İmam, borçlu adına ölenin borcunu ödemezse, bu kişi borcu sebebiyle cennete girmekten alıkonamaz. Zira, borcu, beytü'l-maldaki hissesinden fazla olmadığı müddetçe, beytü'l-maldan -üzerindeki borç miktarınca– alacaklı durumundadır."

İbnu Hacer der ki: *"Böyle bir kimsenin durumu mukâsa'ya (kısaslaşma) kalır. Yani bu kimse, aynı anda hem borçlu hem alacaklı olan kimse gibidir. Böyleleri sıratı geçtikten sonra cennetle ateş arasında köprünün nihâyetinde tevkif edilirler. Haklar burada alınır verilir. Borçtan temizlenenlere cennete giriş izni verilir."*

742 ٣– وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا في قوله تعالى: [مَا جَعَلَ اللّهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ. قَالَ: قَامَ نَبِىُّ اللّهِ يَوْماً لِيُصَلِّى فَخَطَرَ خَطْرَةً؛ فَقَالَ الْمُنَافِقُونَ الَّذِينَ يُصَلُّونَ مَعَهُ: أَلاَ تَرَى أَنَّ لَهُ قَلْبَيْنِ قَلباً مَعَكُمْ وَقَلْباً مَعَهُمْ فَنَزَلَتْ]. أخرجه الترمذى.

3. (742)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ): **"Allah bir adamın içinde iki kalp yaratmadı..."** (Ahzâb, 4) meâlindeki âyet hakkında şunu söylerdi: "Bir gün, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaz kılmak için kalkmıştı, namazda bir hata yaptı. Cemaatte onunla namaz kılan münafıklar derhal: "Bakın, bunun iki kalbi var, bunlardan biri sizinle, biri onlarla (Ashabıyla)" dediler. İşte onların bu sözü üzerine bu âyet nazil oldu." [Tirmizî, Tefsir, Ahzâb, (3197).]

AÇIKLAMA:

Âlimler, ayetten kastedilen murad hususunda ihtilâf etmiştir. Bir kısmı: "Bununla "Muhammed çifte kalblidir" diyen münafıkları tekzib et-

mek kastedilmiştir. Böylece Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hakkındaki bu yakıştırma ve yalanları reddedilmiş oldu" demiştir ve İbnu Abbas (radıyallahu anh)'ın yukarıdaki rivayetini kaydetmiştir.

Bazıları: "Bununla, Kureyş'ten iki kalpli olduğunu iddia eden bir adamın kastedildiğini" söylemiştir. Belirtildiği üzere bu herif: "Benim iki kalbim var. Her şeyi onlarla bilirim. Bunlar Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in tek kalbinden efdaldir" iddiasında bulunmuştur. Ayet bunu reddediyor" demiştir.

Bazıları: "Bununla *Zeyd İbnu Harise*'yi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in evlat edinmiş olması sebebiyle, onu kastederek bir misâl olsun diye böyle söylendiğini ileri sürmüştür.

Âyeti, *Elmalılı* merhum şöyle açıklar: "Allah, bir adam için içinde iki kalp yapmamıştır. Hiçbir kimseye iki vicdan verilmemiştir, hiçbir adam kalbinde bire iki demez, hakkın birliğinin şahidi olan bu kalb ve vicdan birliği her duygunun ve her bilginin en esâslı kanunudur. Mantıkın tasaduk ve tenâkuz kanunları bunun fer'idir. Bu olmasa idi insan kendini tanıyamazdı."

Hatırlatalım ki, burada kalb kelimesi vücuddaki kan dolaşımının merkezi olan maddî kalb değildir. Aksine şahsiyet, manevî varlık, ruhî bütünlüktür.

743 ٤– وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْهَا في قوله تعالى: [إِذْ جَاءُوكُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنْكُمْ الآية. قَالَتْ كَانَ ذٰلِكَ يَوْمَ الْخَنْدَقِ]. أخرجه الشيخان.

4. (743)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ), **"O vakit onlar hem üstünüzden, hem altınızdan size gelmişlerdi. O zaman gözler yılmış, yürekler gırtlaklara dayanmıştı ve siz Allah'a karşı türlü zanlarda bulunuyordunuz. İşte orada mü'minler imtihana uğratılmıştı. Şiddetli bir sarsıntı ile sarsılmışlardı..."** (Ahzâb, 10-11) mealindeki âyet hakkında: "Bu, Hendek Savaşı ile ilgilidir" demiştir. [Buhari, Meğâzî 29, Müslim'deki yeri bulunamamıştır.]

AÇIKLAMA:

Hz. Aişe, âyette tasvir edilen fevkalâde zorlu ve buhranlı günlerle *Hendek Savaşı*'nın anlatıldığını belirtiyor. Ayette görüldüğü üzere, Müslümanlar dörtbir taraftan sarılmış olarak çetin günler geçirmişler, Allah hakkında değişik zanlara düşmüşlerdir.

İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın açıklamasına göre, ayette geçen **"üstünüzden... gelmişlerdi"**den maksad *Uyeyne İbnu Hısn* komutasındaki düşman kuvvetleridir. **"Altınızdan... gelmişlerdi"**den maksad da Ebu Süfyân İbnu Harb komutasındaki düşman kuvvetleriydi.

İbnu İshak onların geliş tarzını şöyle açıklar: *Ebû Süfyan* komutasındaki Kureyşliler, on bin kişilik kuvvetle sel yataklarının birleşme yerine indiler. Bu kuvvetler arasında Kureyşî kabilelerden başka Benî Kinâne ve Tihâmeliler de vardı. *Uyeyne İbnu Hısn, Gatafan* ve bunlara katılan Necidlilerle birlikte Bâbu Nu'mân denilen yerde Uhud'a geldi. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve Müslümanlar bunlara karşı çıktı. Üç bin kişilik kuvvet, arkalarını dağa verdiler. Düşmanla aralarında hendek vardı. Kadınları ve çocukları ütm (denen müstahkem duvarlarla çevrili şatovarî bina)lara yerleştirdiler. *Huyey İbnu Ahtab* Müslümanların müttefiki olan Yahudi *Benî Kureyza*'ya gelerek onları ihânet hususunda ikna etti. Bu ihanet haberi gelince Müslümanların durumu çok daha kritik bir hal aldı. Öyle ki Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* düşmanın bir kısmını saf dışı edebilmek için Medine hurma mahsulünün üçte birini vermek şartıyla Uyeyne İbnu Hısn'la anlaşma yolunu araştırdı. Fakat Medineliler kabul etmediler.

Bu savaş sırasında münafıklar bir başka başağrısı oldular. En kritik anlarda "evlerimiz avrettir, müdafaasızdır" deyip, izin isteyerek cepheyi bırakıyorlardı..."

744 ٥– وعن أنس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قـال: [نَرَى هذهِ الآيةَ نَزَلَتْ فـي عَمّي أَنَسِ ابْنِ النَّضْرِ: مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللّٰهَ عَلَيْهِ]. أخرجه الشيخان.

5. (744)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz şu ayeti amcam Enes İbnu'n-Nadr hakkında indi biliyorduk. (meâlen): **"Mü'minler içinde Allah'a verdikleri sözde sadakat gösteren nice erler var. İşte onların kimi adağını ödedi, kimi de (bunu) bekliyor. Onlar hiçbir suretle (ahidlerini) değiştirmediler."** (Ahzâb 23). [Buharî, Tefsir, Ahzâb 3; Müslim, İmâret 148 (1903); Tirmizî, Tefsir, Ahzâb (3198-3199).]

AÇIKLAMA:

Enes İbnu'n-Nadr, görüldüğü gibi Hz. Enes İbnu Mâlik'in amcasıdır. Uhud'da şehid düşmüştür. Bu zat (radıyallahu anh) Bedr Gazvesi'ne katılamadığı için fevkalâde üzülmüş, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gelerek: "Müşriklerle yaptığın ilk savaşta bulunamadım. Eğer

Cenab-ı Hakk müşriklerle savaşmak müyesser ederse ne yapacağımı da görecektir!" der. Âyet-i kerimede temas edilen ahid bu olabilir. Nitekim Uhud günü Müslümanlar dağılınca: "Ya Rabbi şunların (Müslümanların) yaptıklarından özür diliyorum" diyerek ileri atılır, önüne Sa'd İbnu Muâz (radıyallahu anh) çıkar. O'na:

"– Ey Sa'd işte cennet, Enes'in Rabbine yemin olsun, Uhud'un önünde kokusunu hissediyorum" der ve atılır.

Sa'd İbnu Muaz: "Ben onun yaptığını yapamadım" der.

Enes (radıyallahu anh) der ki: "Biz onun cesedi üzerinde seksen küsur yara saydık. Bir kısmı kılıç darbesi, bir kısmı ok yarası, bazısı da mızrak dürtüsüydü. Amcam öldürülmüş, bir de müşrikler tarafından hakareten sağı solu, şurası burası koparılmış, tanınmayacak halde idi. Kızkardeşi Rübeyyi' Bintu'n-Nadr onu parmaklarından tanıyabildi.."

Âyet-i kerime'nin övgüsüne mazhar bu kahraman sahabi (radıyallahu anh)'nin bir menkibesi de şöyle:

Yukarıda adı geçen *Rübeyyi'* bir komşusu kadının dişini kırar. Mağdur taraf kısas talebiyle Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e müracaat ederler. Resûlullah kısasa hükmeder. Enes İbnu'n-Nadr: "Hayır vallahi kızkardeşimin dişini kırmayacaksınız, ey Allah'ın Resulü!" diye itiraz eder. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, "Allah'ın emri kısastır" der. Bu sırada mağdur taraf erş'e (maddî bedel) razı olurlar ve diş kısasen kırılmayıp, maddî bir tazminat ödenir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Allah'ın öyle kulları var ki, yemin etse, Allah onu tebrie eder, (yemininde hanis kılmaz)" buyurur.

745 ٦– وعن أمّ عمارة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالتْ: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ مَا أرَى كُلَّ شَىءٍ إلاَّ لِلرِّجَالِ، وَمَا أرَى النِّسَاءَ يُذْكَرْنَ بِشَىءٍ فَنَزَلَتْ: إنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ الآيَةَ].

أخرجه الترمذى.

6. (745)- *Ümmü Umâre* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü, dedim, her şeyi erkekler için görüyorum. Hiçbir şekilde kadınların zikredildiğini görmüyorum." Bunun üzerine şu âyet indi. (meâlen): **"Doğrusu, erkek ve kadın Müslümanlar, erkek ve kadın mü'minler, boyun eğen erkekler ve kadınlar, doğru sözlü erkekler ve kadınlar, sabırlı erkekler ve kadınlar, gönülden bağlanan erkekler ve kadınlar, oruç tutan erkekler ve kadınlar, iffetlerini koruyan erkekler ve kadınlar, işte Allah bunların hepsine mağfiret ve büyük ecir hazırlamıştır"** (Ahzab,35). [Tirmizî, Tefsir,Ahzâb (3209).]

746 ٧– وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت: [لَوْ كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ كَاتماً شَيْئاً مِنَ الْوَحْيِ لَكَتَمَ هـذه الآيـةَ: وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذى أَنْعَمَ اللهُ عَلَيْه. يَعْنى: بالإسْلامِ؛ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْه. بالْعِتْقِ: أَمْسِكْ عَلَيْـكَ زَوْجَكَ إلـى قَوْلِه وكَانَ أَمْرُ اللهِ مَفْعُولاً؛ وَإِنَّ رسُولَ اللهِ ﷺ لَمَّا تَزَوَّجَهَا قـالُوا: تَزَوَّجَ حَلِيلَةَ ابْنه. فَأَنْزَلَ اللهُ تَعـالى: مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلكِنْ رسُولَ اللهِ وَخَاتَمَ النَّبِيّين. وَكَانَ رَسـولَ اللهِ ﷺ تَبنَّاهُ وَهُوَ صَغِيـرٌ فَلَبِثَ حَتَّى صَارَ رَجُلاً يُقَالُ لَهُ زَيْدُ ابْنُ مُحَمَّدٍ. فَأَنْزَلَ اللهُ تَعـالى: ادْعُوهُمْ لآبَائِهِمْ الآيَة. فُلاَنُ ابْنُ فُلاَنٍ، وَفُلاَنٌ أَخُو فُلاَنٍ]. أخرجه الترمذى وصححه.

7. (746)- *Hz. Aişe (*radıyallahu anhâ) demiştir ki: "Eğer Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine inen vahiyden bir şey gizleseydi şu âyeti gizlerdi: **"(Habibim) hatırla o zamanı ki; Allah'ın kendisine –İslâm'la– nimet verdiği ve senin de yine kendisine lütufta bulunduğun zâta sen: "Zevceni uhdende tut. Allah'tan kork" diyordun da Allah'ın açığa çıkarıcısı olduğu şeyi içinde gizliyor, insanların (dedikodusundan) korkuyordun. Halbuki Allah kendisinden korkmana daha lâyıktı. Şimdi madem ki Zeyd o kadından ilişiğini kesti, biz onu sana zevce yaptık. Tâ ki oğullukların, kendilerinden ilişkilerini kestikleri zevceler(ini almakta) mü'minler üzerine günah olmasın. Allah'ın emri yerine getirilmiştir**" (Ahzâb, 37).

Nitekim Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Zeyneb'le evlenince: "Oğlunun helâllığıyla evlendi" dediler. Bunun üzerine Cenab-ı Hakk şu meâldeki âyeti indirdi: **"Muhammed adamlarınızdan hiçbirinin babası değildir. Fakat Allah'ın Resulü ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah herşeyi hakkiyle bilendir**" (Ahzâb, 40).

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm) Zeyd*'i küçükken evlât edinmişti. Büyüyüp delikanlı oluncaya kadar yanında kaldı. Herkes onu Zeyd İbnu Muhammed diye çağırıyordu. Bu sebeple Cenab-ı Hakk şu meâldeki âyeti inzal buyurdu: **"Onları babalarına nisbet ederek çağırın. Bu, Allah indinde daha doğrudur. Eğer babalarının (kim olduğunu) bilmiyorsanız o halde (esâsen) dinde kardeşleriniz (olmakla beraber) dostlarınızdır da"** (Ahzab, 5). [Tirmizî, Tefsir, Ahzâb (3206); Müslim, İman 287, (177); Buhârî, Tevhid 22.]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivayet Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in oğulluğu olan Zeyd İbnu Hârise'den boşanan *Zeyneb Bintu Cahş* ile evlenme hikâyesine temas etmektedir. Cahiliye örfünde evlatlığın boşadığı hanımla evlenmek kesinlikle yasak olduğu için Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bu prensibe aykırı olarak, oğulluğunun boşadığı hanımla evlenmesi oldukça tuhaf karşılanmış ve Medine cemiyetindeki menfi unsurların, İslâm aleyhinde fırsat arayanların dedikodusuna kapı açmıştı. Bu yüzden, mezkur evliliğe âyet-i kerimede yer verilmiş, bu evliliğin, emr-i İlâhî ile ve hukukî-içtimâî bir reformu gerçekleştirmek maksadıyla yapıldığı belirtilmiştir.

★ Kan akrabalığı ile hükmî akrabalık tefrik edilmiştir.

★ Evladlığın boşadığı hanım helâl kılınmıştır.

★ Nikâh Allah tarafından kıyılmıştır.

Esasen *Hz. Zeyneb*, Hz. Peygamber'in halası olan Ümeyye Bintu Abdulmuttalib'in kızı idi. Asaletli bir aileye mensuptu. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, -azadlıları düşük görme zihniyetini yıkarak- mü'minler arası eşitlik fikrini yerleştirmek gibi ulvî bir maksadın tahakkukuna kendi akrabalarından örnek vermiş olmak arzusuyla akrabalık ve peygamberlik otoritesini kullanarak Zeyneb (radıyallahu anhâ)'le *Zeyd*'in evlenmesini sağlamıştı. Zeyneb bu evliliği istemiyordu. Ama Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ısrarına karşı peki demişti.

Neticede geçinemeyip ayrıldılar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunların ayrılmasını istemiyordu. Esasen boşanma, Allah'ın hoşlanmadığı bir fiildi. Ayrıca bu evliliğin gerçekleşmesi kendi arzu ve ısrarıyla olmuştu, bu sebeplerle Zeyd (radıyallahu anh)'in boşama düşüncesini te'yid etmemiş ve "Hanımını tutmasını" tavsiye etmiş, Zeyd ısrar edince de: سبحان الله مقلب القلوب "Kalbleri çeviren Allah'ı tenzih ederim" diyerek hayretini ifade etmişti. Çünkü, Zeyneb (radıyallahu anhâ) gibi genç ve güzel bir kadına Zeyd (radıyallahu anh) ısınamıyor ve boşanmakta ısrar ediyordu, hayret edilecek, şaşılacak bir durumdu.

Ancak, Zeyd'i bu kararda ısrara sevkeden husus, Zeyneb (radıyallahu anhâ)'in Kureyş'ten ve asâletli bir aileden olması sebebiyle, kölelikten azadlı Hz. Zeyd (radıyallahu anh)'e karşı büyüklenme havasına girmiş olması idi. Hz. Zeyd de köle asıllı olmakla beraber, -Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yeminle te'kid ederek: "O (yani Zeyd) ko-

mutanlığa lâyıktır" buyurmasıyla da tevsik edildiği üzere- komutan ruhlu âlicenâb, küçük görülmeye tahammül edemiyecek asil bir fıtrata sahipti.

Bu durum ayrılmaya müncer oldu. Âyette belirtildiği üzere iddeti dolup, Hz. Zeyd (radıyallahu anh)'le ilgisi kesilince, Hz. Zeyneb (radıyallahu anhâ)'le Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, emr-i İlâhî ile evlendi.

Bazı tefsir kitaplarında rastlanan -ve hadis ilmi açısından sahih bir senede dayanmayan, hadis denmesi mümkün olmayan- bir kısım rivayetlere dayanarak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ismet ve nezâhetine uymayan yorumlara rastlanmaktadır. Buna göre Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Zeyneb (radıyallahu anhâ)'i serbest bir kıyâfetle görmesi ve gönlü kayması... Hz. Zeyd (radıyallahu anh) bunu hissederek Hz. Zeyneb (radıyallahu anhâ)'i boşamaya azmetmesi mevzubahistir.

Burada tenâkuz açıktır. Zira Hz. Zeyneb yabancı, Resûlullah tarafından ilk defa görülen birisi değildir. Halasının kızıdır, çocukluğundan beri tanımaktadır. Tesettür âyeti de muaahhar bir emirdir. Daha önce pekçok defalar serbest kıyafet içerisinde görmüş olmalıdır. Üstelik Zeyd'le, Zeyneb'i zorla evlendiren Hz.Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kendisidir. Zeyneb'le evlenme hususunda önceden bir arzu duymuş olsaydı, buna hiçbir engel yoktu.

Dahası, bu evlenme işi emr-i İlâhî ile olmuş, ayette زَوَّجْنَاكَهَا "Onu sana biz nikâhladık" buyrulmuştur. Hatta kadınlar arası övünme vak'alarında Zeyneb Bintu Cahş, Hz. Aişe (radıyallahu anhümâ)'ye övünmede baskın çıkabilmek için: "Benim nikâhımı Allah kıydı" dermiş.

Bu bahse daha ziyade ilgi duyup tatminkâr ziyâde açıklama arayanlara Elmalılı merhumun tefsirini tavsiye ederiz.

Ayrıca, sonsuz Nur'da ise mevzu ile alakalı şu düşünceler dikkate değer:

Efendimiz'in Hz. Zeynep'le izdivacı

Eski-yeni din düşmanları, Allah Resûlü'nün, Zeynep validemiz (radıyallahu anha)'le evlenmesini de dillerine dolayıp, onunla Allah Resûlü'ne çamur atmak istemişlerdir. Ancak, attıkları çamurun hepsi de keni suratlarına çalınmış ve Allah Resûlü'nün pâk dâmenine bir zerre bile bulaşmamıştır.

Bu hadise, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle anlatılır:

وَاِذْ تَقُولُ لِلَّذِى اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَاَنْعَمْتَ عَلَيْهِ اَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللّٰهَ وَتُخْفِى فِي نَفْسِكَ

مَا اللّٰهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللّٰهُ اَحَقُّ اَنْ تَخْشٰيهُ فَلَمَّا قَضٰى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَراً زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي اَزْوَاجِ اَدْعِيَائِهِمْ اِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَراً وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ مَفْعُولاً ❊

"Allah'ın nimet verdiği, senin de nimetlendirdiğin kimseye: Eşini bırakma, Allah'tan sakın diyor, Allah'ın açığa vuracağı şeyi içinde saklıyorsun. İnsanlardan çekiniyorsun; oysa asıl kendisinden korkulması gereken Allah'tır. Zeyd, o kadından ilişiğini kesince, Biz, onu sana nikahladık ki, (bundan böyle) evlâtlıkları, karılarıyla ilişiklerini kestikleri zaman, o kadınlarla evlenmek hususunda mü'minlere bir güçlük olmasın. Allah'ın emri yerine getirilmiştir" (Ahzâb, 33/37).

Allah Resûlü, Zeyd (radıyallahu anh)'i çok severdi. Başkasını değil de sadece onu evlat edinmişti. Zeyd (radıyallahu anh), Allah Resûlü'ne o kadar yakın biliniyordu ki, herkes ona sanki Efendimiz'in öz evladıymış gibi bakıyor, onu Efendimiz'in öz evladı gibi görüyorlardı. Evet o kendini Allah Resûlü'nün yoluna feda etmiş; Allah Resûlü de ona, sevgisinin kapılarını ardına kadar açıvermişti.

Zeyd (radıyallahu anh), azatlı bir köleydi. Efendimiz onu hürriyete kavuşturmuş ve evlat edinmişti.. o günün âdetine göre de, Zeyd'den bu azatlı köle olma vasfını silip atmak mümkün değildi. Bu düşünce, âdetâ cemiyetin içine işlemiş bir illet ve bir hastalıktı. Bir insan azat edilmiş olsa dahi ikinci sınıf vatandaş olarak kabul ediliyordu. Bu düşüncenin temelinden yıkılması ve cemiyetin bu hastalıktan kurtarılması gerekiyordu. Allah Resûlü'nü derin derin düşündüren bu mes'ele de çare bekliyordu.

Ancak getirilecek çözüm, evvela pratikte de hüsn-ü kabul görmeliydi. Onun için Allah Resulü, alınlarında esaret damgası taşıyan bu insanlara apayrı bir metodla yaklaştı.

Hürriyet çok mühimdi ama o en kıymetli hususu kaçırmamak, elde tutabilmek daha mühimdi. Hürriyeti taşımayacak bir insan, ne kadar hürriyete kavuşsa da, yine de hür bir insan gibi yaşayamaz. Nitekim Amerika'da esirler hürriyete kavuşturulduğunda, bu problem acı acı yaşanmış ve gerçek çözüm yıllar almıştı. O gün henüz hürriyet havasını teneffüs etmeye alışmamış bu insanlar, ellerine verilen imkânları satıp, tekrar eski efendilerinin yanlarına dönmüşlerdi. Çünkü o gün için şartlar henüz hürriyet atmosferine göre hazır hâle getirilmemişti. Ne fertler ruhen bu işe hazırdı, ne de cemiyyet. Dolayısıyla da hürriyete kavuşturma gayretleri beklenen neticeyi vermemişti.

Allah Rasûlü ise, bir taraftan onları ruhen hür düşünceye, hür harekete alıştırırken, diğer taraftan da cemiyyeti hazırlıyor ve bu insanları cemiyyetin birer parçası haline getirmeye çalışıyordu. Dün onlar birer ev eşyası gibiydiler, bu gün ise hepsi, cemiyyetten birer uzuv haline gelmişlerdi.

Efendimiz, cemiyyete yerleşmiş bu köhne zihniyete son darbeyi vuracağı fırsatı kolluyordu. Çok zor, çok çetin bir işti ama, Allah Resûlü, rahatlıkla onun da altından kalkabilecekti.

O, nasıl cephenin en zor yerine evvela kendi yakınlarını sürüyordu, burada da aynı şeyi yapacaktı. Asillerden asil bir kadını, öz halasının kızını, Abdullah b. Cahş (radıyallahu anh)'ın kızkardeşini, azatlı köle Zeyd (radıyallahu anh)'le evlendirecekti.

Allah Resûlü, bu akraba evine her zaman girip çıkardı. Bu ev O'nun halasının eviydi.. ve bu hâne aynı zamanda senelerden beri, Allah Resûlü'nden bir teklif bekliyordu. Zira Allah Resûlü'nün zevceleri arasına girmek, her kadının en büyük idealiydi ve bunda yadırganacak bir şey de yoktu.

Daha önce de arzettiğim gibi, Hz. Sevde (radıyallahu anhâ)'yi Efendimiz boşamak isteyince, büyük kadın gelmiş ve Allah Resûlü'ne âdeta yalvarmış.. gününü Aişe (radıyallahu anhâ)'ye verdiğini ortaya koymuş.. tek isteğinin Peygamber zevcesi olarak vefat etmek olduğunu ifade etmişdi ki, bunlar Allah Resûlü'nün nikahı altında kalabilmek için yapılan fedakârlıklardı.[5]

Hz. Ömer (radıyallahu anh), hayatı boyunca bu hâneye akraba olabilmek için çırpınıp durmuş ve Hazret-i Fatma validemiz (radıyallahu anhâ)'e talip olmuş; ancak, Allah Resûlü onu Hz. Ali (radıyallahu anh)'ye verince, Hz. Ömer'e Hz. Ali'nin kızı Ümmü Gülsüm'ü bekleme kalmıştı. Bu mübarek kadın Hz. Ömer'in nikâhı altına girdiğinde henüz çocuk yaştaydı; çocuk yaştaydı ama bu Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in Efendimiz'e akraba olma rüyasıydı. Ömer'in tek düşüncesi Efendimiz'e akraba olmaktı.[6]

Bir halanın, yeğenine kızını vermek istemesi ve bu husustaki beklentisi gayet normaldi. Hem, Hz. Zeyneb (radıyallahu anhâ), her yönüyle bir peygamber hanımı olmaya layıktı. Belki o da Efendimiz'i istiyordu.

5– Müslim, Radâ 47.

6– İbn Sa'd, Tabakât, 7/463-64; İbn Hacer, el-İsbe, 4/492.

Allah Resûlü, halasının evine gitti: "Zeyneb'e tâlibim" dedi. Ev halkı sevinçten uçacak hâle gelmişlerdi... Demek senelerce bekledikleri ân gelmişti. Resûlullah, Zeyneb'e tâlip oluyordu. Feraset-i A'zam, talebinin yanlış anlaşıldığını derhal anladı.. ve tashih etti: "Ben, Zeyneb'i Zeyd için istiyorum." Hepsi donup kalmıştı. İsteyen Allah Resûlü olmasaydı, teklif hemen reddolunurdu. Ama Allah Resûlü'ne itiraz etmeleri mümkün değildi. Bu evlilik, sırf Allah Resûlü'nün emri olduğu için kabul edildi ve isteksiz bir yuva kuruldu. Ne var ki, toplum hayatı adına gerçekleştirilmek istenen şey de gerçekleşmişti.

Kadın, asil ve soyluydu. Yetişme tarzı da ona göre olmuştu. Zeyd (radıyallahu anh) ise, Allah Resûlü tarafından çok sevilse bile, o günkü anlayış içinde hürriyetini sonradan elde etmiş bir köleydi. Sıradan bir aileden gelmişti; dolayısıyla da imtizaçları mümkün görünmüyordu. Daha doğrusu, Hz. Zeyd (radıyallahu anh), manevî âleme açık ferasetiyle, kendini bu kadına küfüv ve denk görmüyordu. Zeyneb (radıyallahu anhâ)'de, apayrı bir gönül, apayrı bir kalp ve apayrı bir irade vardı.. ve nübüvvet hanesine ta'lik edilmeye namzet bir pırlantaydı.

Zeyd; bu mevzu ile alâkalı defaatle Allah Resûlü'ne müracaat etmiş ve hanımından ayrılmak istediğini söylemişti; Allah Resûlü de, her defasında ona: "Hanımını tut. Allah'tan kork" deyip onu savmıştı. Efendimiz'in bir tek düşüncesi vardı; bu evlilikle, cahiliyeye ait bir düşünceyi kökünden yıkacaktı. Bu mülahaza ile yola çıkmış ve bir evliliğe sebep olmuştu. Ancak her geçen gün huzursuzluk daha da artıyordu ki, artık kopma kertesine gelmişti.

Gerçi boşanma ufuktaydı ama, Allah Resûlü, pratikte, bir köle ile, bir asil kadının evlenebileceğini de göstermişti. Allah Resûlü, bir rehberdi. Rehber, dediği ve diyeceği her şeyi evvela kendisinde ve yakınlarında tatbik etmeliydi. Bu da Allah'ın izni ve sevkiyle öyle olmuştu ama; şimdi vahiy ufkunda, encamı ağır ve tahammül fersâ hâdiselerin emâreleri belirmişti.

Allah Resûlü, Cenâb-ı Hakk'ın bildirmesiyle bir gün Zeyneb (radıyallahu anhâ)'in kendi hanımı olacağını da biliyordu. Açıklama emri olmadığı için de bunu hep gizliyordu. Zaten Hz. Aişe validemiz (radıyallahu anhâ)'in ifadesiyle, eğer Allah Resûlü, kendisine gelen vahiyden bir şey gizleyebilseydi, işte bu izdivaçla alakalı âyeti gizlerdi. [(7)]. Evet, Zeyneb (radıyallahu anhâ) ile evlenme Allah Resûlü'ne o kadar ağır gelmişti. Ancak ezelde kıyılmış bir nikahı reddetmek kimin haddineydi. Al-

7– Buharî, Tevhid 22; Müslim, İman 228; Müsned 2/5

lah (c.c.) زَوَّجْنَاكَهَا "Onu sana nikahladık." diyordu. Bu nikah, doğrudan doğruya Cenâb-ı Hakk tarafından kıyılmıştı. Bu nikahın şahidleri de, mele-i a'lânın sakinleriydi. Bu bedeli çok ağır nikahla, Allah (c.c.) bir hüküm daha bildiriyordu: "Evlatlıklar, insanın öz evladı gibi değildir." Halbuki, cahiliye devrinde evlatlık, öz evlat gibi kabul ediliyor ve onlar, ölse veya hanımlarını boşasalar, onların hanımlarıyla evlenmek caiz görülmüyordu. Cahiliyeye ait bu telakki de yıkılmalıydı; yıkılıyordu da; ancak, bu koca enkazı adetâ tek başına Resûlullah omuzlarında taşıyordu.

Bu ağır imtihanın önemli unsurlarından:

Zeyneb validemiz (radıyallahu anhâ)'in şu talihine bakın ki, yaptığı iki evlilikle, cahiliyeye ait iki bâtıl düşüncenin yıkılmasına sebep oluyordu.

Bazı tefsirlerde uydurma bir hâdise nakledilir:

Efendimiz, güya bir gün Zeyneb validemiz (radıyallahu anhâ)'i görmüş, hem de nikahlı olduğu bir dönemde.. onun güzelliği karşısında سُبْحَانَكَ يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ demiş. Bunu da Zeyneb validemiz duymuş (vs.)... İsrailiyat kaynaklı bu tür müzahref söz ve düşünceler ma'lesef bir kısım ehl-i sünnet âlimleri üzerinde de tesirli olmuştur. Bunlardan ismini arzedemeyeceğim mühim bir müfessir: عَادَ زَيْدٌ اِلَى الْبَيْتِ فَاطَّلَعَ "Zeyd eve gelince manzarayı çaktı" şeklindeki bir ifadeye yer vermiştir ki, böyle bir düşünce, ancak bir din düşmanının uydurabileceği iğrençlikle bir düzmecedir. Ben, müfessirimize saygımın ifadesi olarak "Dilin kurusun" demiyorum; ama, bu sözü bilerek ve inanarak söyleyen, kim olursa olsun, onun dili kurumalıdır.

Evvela, Efendimiz, Zeyneb (radıyallahu anhâ)'i ilk defa görüyor değildi ki... Zeyneb (radıyallahu anhâ), O'nun gözü önünde büyümüştü.

İkincisi: Eğer Allah Resûlü'nün içinde Zeyneb (radıyallahu anhâ)'e karşı zerre kadar temayül olsaydı, onu niçin Zeyd (radıyallahu anh)'le evlendirsindi ki; gidip kendisi için tâlip olurdu.

Üçüncüsü: Ev halkının bütünüyle, Zeyneb (radıyallahu anhâ)'in Allah Resûlü'ne zevce olmasını can u gönülden istediklerini yukarıda arzetmiştik. Allah Resûlü'nün, onu almasına mâni ne idi ki, Zeyd (radıyallahu anh)'le evlenmesini istedi de kendine nikahlamadı?

Demek ki, Allah Resûlü'nün, Zeyneb validemiz (radıyallahu anhâ)'le

evlenmesi tamamen bir emir gereğiydi. Allah (c.c.) emretti ve Allah Resûlü de bu emre icabet etti. Diğer söylenen uydurma sözlerin hepsi, dünkü Volterlerin, yakın tarihteki Goldziherlerin ve daha bilmem kimlerin hazırladıkları senaryolardır; iftira ve yalan olmaktan başka da, hiçbir ma'naları yoktur. Allah Resûlü, o Allah Resûlü olacak; Zeyneb, o Zeyneb olacak; Zeyd de, o Zeyd olacak da; onların dediği gibi bir hâdise cereyan edecek. Aman Allahım! Bu ne korkunç iftira, bu ne korkunç yalan, bu ne korkunç bir cehalet ve bu ne korkunç bir din düşmanlığıdır! Esefle ifade edeyim ki; bugün bu malzemeleri, kendini onlara kaptırmış, içimizdeki figüranlar da kullanmaktadır. Zannediyorum onları, tamamen aşağılık duygusu ve aşağılık kompleksi böyle aşağılık bir iş yapmaya ve söz söylemeye sevketmiştir? Ne diyebiliriz ki, hidayet Allah (c.c.)'ın elindedir. Rabbim onlara da hidayet etsin.[8]

747 ٨– وعن أنس رضى الله عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَرُوساً بِزَيْنَبَ فَقَالَتْ لِي أُمُّ سُلَيْمٍ: لَوْ أَهْدَيْنَا لِرَسُولِ اللهِ ﷺ هَدِيَّةً؟ فَقُلْتُ لَهَا افْعَلِي: فَعَمَدَتْ إِلَى تَمْرٍ وَسَمْنٍ وَأَقِطٍ فَاتَّخَذَتْ حَيْسَةً فِي بُرْمَةٍ فَأَرْسَلَتْ بِهَا مَعِي. فَانْطَلَقْتُ بِهَا إِلَيْهِ فَقَالَ ضَعْهَا، ثُمَّ أَمَرَنِي فَقَالَ: ادْعُ لِي رِجَالاً سَمَّاهُمْ وَادْعُ لِي مَنْ لَقِيتَ. قَالَ: فَفَعَلْتُ ثُمَّ رَجَعْتُ فَإِذَا الْبَيْتُ غَاصٌّ بِأَهْلِهِ، فَوَضَعَ ﷺ يَدَهُ فِي تِلْكَ الْحَيْسَةِ وَتَكَلَّمَ بِمَا شَاءَ اللهُ. ثُمَّ جَعَلَ يَدْعُو عَشَرَةً عَشَرَةً يَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَقُولُ لَهُمْ: اذْكُرُوا اسْمَ اللهِ تَعَالَى عَلَيْهِ، وَلْيَأْكُلْ كُلُّ رَجُلٍ مِمَّا يَلِيهِ حَتَّى تَصَدَّعُوا كُلُّهُمْ فَخَرَجَ مَنْ خَرَجَ وَبَقِيَ نَفَرٌ يَتَحَدَّثُونَ. ثُمَّ خَرَجَ النَّبِيُّ ﷺ نَحْوَ الْحُجُرَاتِ وَخَرَجْتُ فِي أَثَرِهِ فَقُلْتُ: إِنَّهُمْ قَدْ ذَهَبُوا. فَرَجَعَ فَدَخَلَ الْبَيْتَ وَأَرْخَى السِّتْرَ، وَإِنِّي لَفِي الْحُجْرَةِ وَهُوَ يَقُولُ: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ. إِلَى قَوْلِهِ: وَاللهُ لاَ يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

8. (747)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Zeyneb (radıyallahu anhâ)'le evlenmişlerdi ki, annem Ümmü Süleym bana: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir hediyede bulunsak"* dedi. Ben kendisine:

8– M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 2/223-227.

– Bir şeyler yap!

dedim. Bunun üzerine hurma ve yağ ve keş getirdi, bir tencereye koyarak bunlarla yemek yaptı ve benimle gönderdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a götürdüm.

"– *Yemeği bırak!*" dedi. Sonra bana emredip: "*Bana falancaları çağır*" dedi ve teker teker isimlerini söyledi. Ayrıca:

"– *Kime rastlarsan çağır*" diye emretti.

Enes der ki: Emri yerine getirdim, sonra döndüm. Ev insanlarla dolmuştu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* elini mezkur yemeğin üzerine koydu ve Allah'tan başka kimsenin bilmedi bir şeyler söyledi. Sonra cemaati onar onar çağırdı. Herkes o yemekten yiyordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yiyenlere:

"– *Yemeğe Allah'ın ismini zikrederek başlayın! Herkes önünden yesin!*" dedi.

Bu hal herkesin yemekten yeyip dağılmasına kadar devam etti. Sonunda çıkanlar çıktı. Bazıları da kalıp sohbete devam ettiler. Bir müddet sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da çıkıp hücrelere doğru yürüdü. Peşisıra ben de çıktım ve:

"– Davetliler gitti artık!" dedim.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* evine geri döndü (ve derhal vahiy alameti olan) örtüyü üzerine çekti. Bu sırada ben hücrede idim. (Vahiy hâli geçince) o *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu vahyi okuyordu:

"Ey iman edenler, (bundan sonra) Peygamber'in evlerine -yemeğe davet olunmaksızın, vaktine de bakmaksızın- girmeyin. Fakat davet olunduğunuz zaman girin. Yemeği yiyince dağılın. Söz dinlemek veya sohbet etmek için de (izinsiz) girmeyin. Çünkü bu Peygamber'e eza vermekte, o sizden utanmaktadır. Allah ise, hak(kı açıklamak)tan çekinmez..." (Ahzâb 53). [Buharî, Tefsir, Ahzab 8, Nikah 67, 64,Et'ime 59, İsti'zan 10, 33, Tevhid 22; Müslim, Nikâh 89, (1428); Tirmizî, Tefsir, Ahzâb, (3215, 3216, 3217).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Zeyneb Bintu Cahş'la evlenme hikayesini anlatmaktadır. Hâdise, hadis kitaplarında çoğunlukla yer alır. Her bir rivayet farklı zenginliklerle doludur. Bazı tariklerde, Hz. Enes, tesettür ayetinin bu düğün sıralarında nazil olduğu-

nu, tesettür tatbikatına uygun düğün merasiminin ilk defa Hz. Zeyneb (radıyallahu anhâ)'in düğününde cereyan ettiğini belirtir.

Yukarıdaki rivayet, düğün ziyafetinden sonra dâvetlilerden bir kısmının dağılmayıp sohbeti uzattığını, çıkmaları için Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir ara odayı terkederek gezinti yaptığını, teker teker zevce-i pâklerini dolaşıp selâmlaşıp ayaküstü hal hatır soruştuklarını anlatır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, dönüşünde odasında hâlâ üç kişinin oturmakta olduğunu görür. Durumdan sıkılır, kalkıp gitmelerini de söyleyemez.

Buhârî'de yer alan bir rivayetin tesbit ettiği bir teferruata göre, bu halet-i ruhiye içinde odasına tekrar girerken ayağının birini içeri atar, diğer ayağı daha dışarıda iken, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vahiy anında örtmesi mûtad olan örtüsüne bürünür ve rivayet metninde kaydettiğimiz vahiy gelir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* derhal vahyi henüz orada olan cemaate tebliğ buyurur.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Hz. Zeyneb Bintu Cahş (radıyallahu anhâ) validemizle olan evliliği, diğer evliliklerden birçok yönleriyle farklı olmuştur. Fark, sâdece, nikâhın Rabbülâlemin tarafından kıyılmasında kalmamış,

★ Düğün ziyafeti, *Zât-ı Zülcelâl*'in ilâhî ikramı diyebileceğimiz bir mahiyet kazanmış, âdeta, Ashâb-ı Güzinin önüne bu sefer, bir mâide-i semâvî sürülmüştü: Hadim-i Nebi Hz. Enes (radıyallahu anh)'in muhterem vâlideleri Ümmü Süleym hatunun (radıyallahu anhâ) gönderdiği bir parça yemekten, nice onar kişilik halkalar karınlarını doyurup kalkmışlardır. Hatta Enes hazretleri en sonunda yemek kabını kaldırırken: *"Bilemiyorum,* buyuruyor, *..yemek kapta getirdiğim zaman mı daha çoktu, kabı kaldırırken mi daha çoktu?"*

★ Bu düğün tesettür ayetine uygun olarak yapılan ilk düğündü. Çünkü tesettür emri de onun vesilesiyle gelmişti.

★ Gerdek anına vahyin inişi tekaddüm etmiş, yukarıda meâlini kaydettiğimiz vahy-i ilahî ile mühim âdâb beyan olunmuş, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hâne-i saâdetleri, tecelli-i vahye son bir kere daha mahal olmuştu.

HZ. ZEYNEB'İN HAYATINDAN BAZI SAFHALAR

Yeri gelmişken Zeyneb vâlidemizin hayatından bir iki satır bahsede-

lim: Zeyneb (radıyallahu anhâ) Hz. Peygamber'in halası Ümeyye bintu Ebu Tâlib'in kızıdır. Ashâb'ın büyüklerinden olan Abdullah İbnu Cahş (radıyallahu anh)'ın kızkardeşidir. Ümmü'l-Hakem diye künyesi vardır. Adı Berre idi, evlendikten sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Zeyneb yaptı.

İlk Müslümanlardan sayılır, Medine'ye hicret edenlerdendir. İbnu'l-Esir Üsdü'l-Gâbe'de, Zeyd (radıyallahu anh)'in, Kur'an ve sünneti öğretmek maksadıyla onunla evlendiğini kaydeder.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le evlenmesi bir rivayete göre hicretin üçüncü bir diğerine göre beşinci yılında olmuştur. İbnu İshak, Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)'den sonra Zeyneb'le tezevvüc buyurduğunu belirtir. Zeyneb bu evlilik sırasında 35 yaşındadır.

Zeyd'in anlattığına göre, Zeyneb (radıyallahu anhâ)'le boşanma işi tamamlanınca, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisini çağırarak Zeyneb'e gitmesini, evlenme kararını bildirmesini söylemiş, o da gidip, kapıya sırtını çevirerek: "Ey Zeyneb, beni Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gönderdi, seninle evlenmek istiyor" diye haber verir. Hz. Zeyneb: "Ben Rabb'imden (azze ve celle) istihârede bulunmadan bir şey söyleyemem" der ve istihâre yapmak üzere hânesindeki mescide girer. Bu esnâda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a زَوَّجْنَاكَهَا "Senin nikâhını biz kıydık" meâlindeki ayet nâzil olur ve Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* herhangi bir izin talebinde bulunmadan Zeyneb (radıyallahu anhâ) validemizin yanına girer. Bu durumda Hz. Zeyneb, diğer hanımlara karşı övünecektir. "Benim nikâhımı Allah kıydı" diye. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* onun düğününde ekmek ve etle ziyâfet vermiştir.

Hz. Zeyneb (radıyallahu anhâ) son derece dindar bir kadındı. Hayra eli pek açıktı. Sadaka vermeyi severdi. Deri işleme san'atını iyi bildiği için deri işler, buradan kazandığı paranın tamamını sadaka olarak muhtaçlara dağıtırdı. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir ara: *"Bana ilk kavuşacak olanınız elce en uzun olanınızdır"* buyurur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevceleri, aralarında kollarını arşınla ölçerler. Hz. Aişe: "Elce en uzun olanımız Zeyneb'ti. Çünkü eliyle iş yapar ve bol bol sadakada bulunurdu" der ve ilave eder: "Ben dinde, Zeyneb kadar hayırlı bir kadın görmedim. O, Allah'a karşı herkesten daha muttaki, daha doğru sözlü, sıla-i rahme daha sâdık, sıdk ve emânetce daha ileri idi."

Hz. Ömer (radıyallahu anh) hilâfeti sırasında, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın diğer zevcelerine olduğu gibi, ona da tahsisat ayırır ve 12 bin dirhem para gönderir. Zeyneb validemiz bunu alır ve yakınlarına dağıtır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Veda Haccı zamanında zevcelerine: *"Bu haccdan sonra artık hasırların sırtı"* buyurarak evlerinden ayrılmamaları gereğine işaret buyurur. Bilâhere Zeyneb ve Sevde (radıyallahu anhümâ) validelerimiz hâriç hepsi haccederler. O ikisi: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın o sözünden sonra bizi hiçbir binek kımıldatmamalıdır" derler.

Hz. Aişe: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hanımlarından hiçbiri, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın nezdindeki itibarın yüceliği hususunda benimle boy ölçüşemezdi, Zeyneb Bintu Cahş hâriç. Zira o, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın diğer zevcelerine karşı: "O'nunla sizleri babalarınız evlendirdi. Benim nikâhımı ise Allah kıydı" derdi (ve cevap veremezdik)."

Hz. Aişe, Zeyneb (radıyallahu anhâ)'i ifk hadisesindeki tutumuyla da çok takdir eder. Aralarındaki bu rekabete rağmen, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Aişe hakkında kanaatini sorunca: "Hayırdan başka birşey bilmiyorum" diyerek, hüsn-i şehâdette bulunmuştur. Halbuki Zeyneb'in kızkardeşi Hamnâ, Hz. Aişe'nin Zeyneb'le olan rekabet durumunu düşünerek, hissî davranmaktan kendini alamamış ve hadd-i kazf'e maruz kalanlardan biri olmuştur.

Hz. Zeyneb (radıyallahu anhâ) vâlidemiz, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerinden Safiyye Bintu Huyey (radıyallahu anhâ)'e: "Yahudi kızı" diye hakaret edince, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine kızmış ve Zilhicce, Muharrem ve Sefer ayının bir kısmında terkederek hiç uğramamak suretiyle cezalandırmıştır.

Zeyneb Bintu Cahş, hicretin 20. yılında Hz. Ömer zamanında vefat etmiştir. Namazını da Hz. Ömer (radıyallahu anh) kıldırır. İslâm'da cenazesi için tabut yapılan ilk kadın odur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan sonra, Ezvac-ı tâhirât (radıyallahu anhünne)'tan ilk vefat eden o olmuştur. Hz. Aişe, Zeyneb'in vefatı üzerine, "O zaman anladık ki, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in elce en uzun sözündeki uzunluktan maksadı hayır ve tasadduk işleminde cömert olmakmış" der. Çünkü Zeyneb Bintu Cahş kısa boylu olduğu için kol, boyunu ölçmelerde hep kısa kalırmış.

Hz. Zeyneb (radıyallahu anhâ), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan bir çok hadis de rivayet etmiştir. Bu rivayetleri ondan daha ziyade

yeğeni Muhammed İbnu Abdullah İbni Cahş ve Ümmü Habibe Bintu Ebi Süfyân ve Zeyneb Bintu Ebi Seleme vs. yapmıştır.

Zeyneb vâlidemiz vefat ettiği zaman, elli -bir rivayete göre de elli üç- yaşında idi. O ölünce, Hz. Aişe (radıyallahu anhümâ): "Hamide (çok hamdedici), Müteabbide (çok ibadet edici), yetim ve dulların mefza'ı (sığınağı) göçtü" demiştir.

NOT: Bizce onun en ziyade hatırda tutulup, örnek alınması gereken yönü, Hâne-i risaletpenâhi'de el-işi yapmış olmasıdır. İlâ hâdisesi sırasında Resûlullah (aleyhissal tu vessel m)'ın çekildiği meşrübe, onun deri işleme atölyesi durumunda idi. İlâ ile alâkalı Hz.Ömer'in tasvirlerinde, işlenmek üzere duvara asılan derileri sayısı, saldıkları koku, deri işlemede kullanılan selem ağacı meyvesi vs. mevzubahis edilmektedir.

748 ٩ – وعن عروة عن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْهَا قالت: [كَانَتْ خَوْلَةُ بِنْتُ حَكِيمٍ مِنَ اللاَّتِى وَهَبْنَ أَنْفُسَهُنَّ لِلنَّبِىِّ ﷺ. فَقَالَتْ عَائِشَةُ رَضِىَ اللهُ عَنْهَا: أَمَا تَسْتَحِى الْمَرْأَةُ أَنْ تَهَبَ نَفْسَهَا لِرَجُلٍ؟ فَلَمَّا نَزَلَتْ: تُرْجِى مَنْ تَشَاءُ مِنْهُنَّ وَتُؤْوِى إِلَيْكَ مَنْ تَشَاءُ. قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: مَا أَرَى رَبَّكَ إِلاَّ يُسَارِعُ فِي هَوَاكَ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

9. (748)- *Hz. Urve, Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ)'den naklediyor: Hz. Aişe byurmuştur ki: "Havle Bintu Hakim (radıyallahu anhâ), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a kendisi gelip evlenme teklif edenlerdendir." Aişe (radıyallahu anhâ) devamla dedi ki: "Ben (kıskançlığın sevkiyle): "Kadın kısmı bir erkeğe evlenme teklifi yapmaktan sıkılmaz mı?" (diyerek bu şekilde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e teklifte bulunanları kınardım). Ne zaman ki: **"Onlardan kimi dilersen (nevbetinden) geri bırakır, kimi de dilersen yanına alabilirsin. (Nevbetinden) geri bıraktıklarından kimi istersen (nezdine almak)da da sana güçlük yoktur..."** (Ahzab, 51) meâlindeki âyet nazil oldu, (kendimi tutamayarak): "Ey Allah'ın Resulü, görüyorum ki, Rabbin seni memnun kılmada gecikmiyor" dedim. [Buharî, Tefsir, Ahzab 7, Nikâh 29; Müslim, Rıdâ' 49, (1464); Ebu Davud, Nikâh 39, (2136); Nesâî, Nikâh 1, (6, 54).]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) Buhârî'nin bir başka rivayetinde daha açık konuşur: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e zaman zaman gelip nefsini hibe eden kadınlara karşı kıskançlık hissediyor ve "Bir

kadın nefsini hibe eder mi?" diyordum" der.Rivayetin aslında nefsini hibe ederdi denmektedir. Ancak biz burada kastedilen manada tercüme ettik: "...evlenme teklifi yapardı..." şeklinde, çünkü hibe kelimesiyle ifade edilen budur. Ancak, fıkıh nokta-i nazarından ulema: "mehir taleb etmeden" şeklinde anlamıştır. Yani "nikâhın tamamlanması için gerekli olan "mehir"i taleb etmeden, bu hakkını hibe ederek evlenme talebinde bulundu" manasında, mamafih وهبت نفسها (nefsini hibe etti) tâbirini bu manada anlayanları teyid eden bir ziyadeyi havi rivayet de mevcuttur. Muhammed İbnu Bişr tarikinde: أنْ تهب نفسها بغير صداق "Kadın, mehir almaksızın nefsini hibe etmekten sıkılmaz mı? derdim."

Alimler, hadisi bu nokta-i nazardan değerlendirip; mehir olmadan nikâhın câiz olup olmayacağını münâkaşa etmişlerdir. Cumhur, mehirsiz nikâhın bâtıl olacağına hükmeder. Hanefiler ve Evzâî caiz görür. Ancak, bunlar da "mehr-i misil" (o kadının emsâli ne miktar mehir alıyorsa buna denk olan mehir) vacib olur" derler. Evzâî şu açıklamayı da ayrıca yapmıştır: "Nikâhı hibe lâfzı ile yaparken "mehirsiz olarak" diye şart da koyacak olurlarsa bu nikâh sahih olmaz."

Cumhurun hücceti, Peygamberimize helal olan kadınları sayan Ahzab suresinin 50'nci ayetinde geçen şu ibâredir: خالصةً لك من دون المؤمنين yani: *"... ve Peygamber nikâhlanmayı dilediği takdirde -mü'minlerden ayrı, sırf sana mahsus olmak üzere- kendisini mehrini Peygamber'e hibe eden mü'min kadını almanı helâl kılmışızdır."* Şu hâlde Cumhur bu *"mü'minlerden ayrı sırf sana mahsus olmak üzere"* şeklindeki istisna cümlesinden hareketle "hibe" ile olan nikâhın hasâis'ten biri olarak Peygamber'e mahsus olduğu hükmüne varmış, diğer mü'minlere böylesi bir nikâhın haram olduğunu söylemiştir.

Caiz görenler bu mülâhazaya şöyle cevap vermişlerdir: "Ayette kastedilen Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zamanındaki vâhibe (hibede bulunan kadın)dır, mutlak manada "hibe"nin kendisi değildir, öyle ise hibe kelimesiyle nikah caiz olur ve mehrin tasrihi gerekmez."

Hadisle ilgili ikinci bir mesele, Hibe lafzı ile nikahın sahih olup olmayacağı meselesi: Şafiîler başta, bir kısım âlimler nikâhın *"nikâh"* veya *"tezvic"* kelimeleriyle sahih olacağına hükmetmiştir. Çünkü bu iki kelime Kur'ân ve hadisle gelen sarâhate uygundur. Ancak çoğunlukla ulemâ, nikâh ve tezvic manalarını ifade eden kinâyelerin de sahih olacağına hükmetmiştir. Tahâvî, bu meselede talakla kıyasda bulunur, zira talâkın

sahih olması için sarih olan talâk kelimesi de kullanılabilir, bu manayı ifade eden kinâyeler de kullanılabilir, yeter ki talak kasdı da bulunsun.

2- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ)'nin Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e sarfettiği söze gelince; Ahzâb suresinin 50'nci ayetinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın evlenebileceği kadınları saydıktan sonra, bu sayılanlardan istediğini alabileceğini beyan eden 51'inci âyette geçen: "Onlardan kimi dilersen geri bırakır, kimi de dilersen yanına alabilirsin..." meâlindeki âyet gelince Hz. Aişe'nin sarfettiği söz dikkat çekicidir: Şöyle der: يارسول الله ما ارى ربّك الا يُسارع فى هواك Metinde bu ibareyi: "Ey Allah'ın Resûlü, görüyorum ki Rabbin seni memnun kılmaya ehemmiyet veriyor" diye tercüme ettik. Kelime kelime tercüme edince su-i edeb ifade eden bir mâna çıkar. Kurtubî bu ifadeyi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın -zahiren su-i edeb gibi görünmekle birlikte, söylendiği şartlar çerçevesinde değerlendirerek- normal karşıladığı başka sözlerle ilgi kurarak yanlış anlaşılmayı önler. Der ki: "Bu söz, nazdarlık ve kıskançlık karışımı bir hâlet-i ruhiyenin sevkiyle söylenmiştir. Nitekim, ifk hadisesinde kendisini tebrie eden vahiy geldiği zaman ebeveyni Hz. Aişe'ye: "Kalk, Resûlullah'ın başını öp (teşekkürünü ifade et)!" deyince, Hz. Aişe: "Hayır, size teşekkür etmiyorum, sâdece Allah'a hamdediyorum." demiştir. Hz. Aişe'nin bu sözü de -Resûlullah'ın o sırada normal karşıladığı- mezkur sözü nezdindedir. Aksi takdirde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a, hevâ nisbet etmek, sözün zâhirine hamledilemez. Çünkü O, **"Hevasından konuşmaz..."** (Necm, 3) ve hevasına göre hareket etmez. Hz. Aişe ما ارى ربّك الا يسارع فى مرضاتك yani "Görüyorum ki Rabbin, seni mennun etmede gecikmiyor" demiş olsaydı daha muvafık düşecekti. Mamafih kıskançlık sebebiyle söylenen bu çeşit sözler hoş karşılanır."

Kurtubî'nin bu açıklamasına aynen katılmamak mümkün değildir. Çünkü bir sözü değerlendirirken şu soruları sormak belâgat kaidesidir: "Kim söylemiş, kime söylemiş, ne maksadla söylemiş, ne makamda söylemiş?" Aksi takdirde, Hz. Aişe söylemiştir, biz de söyleyebiliriz diye, herhangi bir âyet veya sünnetin değerlendirilmesinde böyle bir tâbir kullanacak olsak, su-i edeb olur, fıska, küfre bile götürebilir.

3- Âyetin muhtevasının anlaşılmasına gelince: Yukarıda meâlini verdiğimiz âyetin muhtevasını kavramak için, bu âyetten önce nâzil olan ve "tahyir" (muhayyer bırakma) âyeti olarak bilinen şu âyeti görmemiz gerekir. (Meâlen): **"Ey peygamber, zevcelerine de ki: "Eğer siz dünya**

hayatını ve onun zinet (ve ihtişam)ını arzu ediyorsanız gelin size boşanma bedellerini vereyim de hepinizi güzellikle salıvereyim. Eğer Allah'ı, peygamberlerini ve âhiret yurdunu diliyorsanız şüphe yok ki, Allah, içinizden güzel hareket edenler için büyük bir mükâfat hazırlamıştır." (Ahzab, 28-29).

Buhârî'nin rivayetine göre, bu âyet nâzil olunca Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'den başlayarak teker teker kadınlarını ziyaret ederek âyeti okuyup, muhayyer bıraktı. Bütün kadınlar şu meâlde cevap verdiler: "Ben Allah'ı, Resûlullah'ı ve âhiret muradımı isterim."

Ümmühâtu'l-mü'minîn'in bu cevapları takdir ve tahsin edilerek, sadedinde olduğumuz (51 numaralı) âyetle bunu tâkip eden, 52 numaralı âyet nâzil oldu. Bu âyetin meâli şöyle:

"Bundan sonra kadınlar(ı alman) ve bunları herhangi zevcelere değiştirmen, güzellikleri hoşuna gitse de, sana helâl olmaz. Sağ elinin mâlik olduğu (câriyeler) müstesnâ..." (Ahzâb,52).

Bu âyetler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yeni evlilikler yapmayı yasaklıyordu. Tefsir kitaplarının ufak tefek ihtilâfları bir tarafa, bu vahiy geldiği sırada dokuz hanımı hayatta idi ve bunlar şunlardı: Hz. Aişe, Hz. Hafsa, Ümmü Habibe, Sevde Bintu Zemea, Ümmü Seleme, Safiyye, Meymune, Zeyneb Bintu Cahş, Cuveyriye (radıyallahu anhünne ecmain).

4- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin kıskançlık sevkiyle kınadıkları arasında Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in zevcesi olanlar var mı idi? Yani acaba, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan mehir istemeden Hâne-i Saâdete dâhil olma şerefiyle yetinerek evlenen ümmühatu'l-mü'minîn var mı idi?

Bu soruya bir cevap vermek zordur. Çünkü, bu kaydettiğimiz Buhârî hadisleri böyle bir ihtimale yer vermemektedir. Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin kıskançlıkla demesi mühimdir. Çünkü kadın kocasını, daha ziyade, diğer hanımına karşı kıskanır. Mamafih, evlenmek teklifiyle gelenlere karşı da kıskançlık duyması normal sayılabilir.

Ancak Taberî'nin İbnu Abbas'tan kaydettiği sıhhatce hasen kabul edilen bir rivayet: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in nezdinde nefsini hibe eden kadınlardan hiçbiri mevcut değildi" der. Buna göre, böyleleri ile evlenmek mübah olmasına rağmen, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlardan herhangi biri ile evlenmemiştir. Bu teklifte bulunan-

ların ismi bellidir. *Havle Bintu Hakim, Ümmü Şerik, Fatma Bintu Şureyh, Leyla Bintu'l-Hatim Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in zevcelerinden Zeyneb Bintu Huzeyme ile Meymune Bintu'l-Hâris*'in mehirsiz olarak evlendiklerine dair bazı rivayetler var ise de zayıftır ve İbnu Abbas'tan kaydettiğimiz rivayetle teâruz ederler ve bu teâruzda sıhhatleri sebebiyle mercuh duruma düşecekleri için hüccet olamazlar. Şu halde bazı kitaplarda, bu babta gelen ifadeleri ihtiyatla karşılamak daha uygundur.

749 – ١٠ – وعن أمِّ هانئ رَضِىَ اللهُ عنْهـا قـالتْ: [خَطَبَنِى رسـولُ اللهِ ﷺ فـاعْتَذَرْتُ إلَيْه فَعَذَرَنِى، ثُمَّ أنْزلَ اللهُ تعـالـى: إنَّا أحْلَلْنَا لَكَ أزْوَاجكَ اللاَّتِى آتيْتَ أجُورَهُنَّ الآية. قالتْ فَلَمْ أكُنْ أُحِلُّ لَهُ لأنِّى لَمْ أُهَاجِرْ: كُنْتُ مِنَ الطُّلَقَاءِ]. أخرجه الترمذى.

« الطَّلِيقُ » الأسير إذا خُلِّىَ سبيله.

10. (749)- *Ümmü Hâni* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni istemişti. Kendisine özür beyan ettim, özrümü kabul etti. Sonra Cenâb-ı Hakk şu âyeti indirdi.

"Ey Peygamber! Mehirlerini verdiğin zevcelerini ve Allah'ın sana ganimet (olarak nasib) ettiklerinden sağ elinin mâlik olduğu kadınları, seninle beraber (Medine'ye) hicret eden amcanın kızlarını, halanın kızlarını, dayının kızlarını, teyzenin kızlarını, bir de eğer mü'min bir kadın kendisini Peygamber'e bağışlayıp da eğer Peygamber de nikâhla almak isterse onu (fakat bu sonuncusunu) diğer mü'minlere değil, yalnız sana has olmak üzere senin için helal kıldık..." (Ahzab, 50). Ümmü Hâni (radıyallahu anhâ) devamla der ki:

Bu âyet üzerine (kendi kendime): *"Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a helâl kılınmadım, çünkü hicret etmedim, ben Fetih günü hürriyeti bağışlananlardanım"* dedim." [Tirmizî, Tefsir, Ahzâb (3211).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* amcasının kızı Ümmü Hâni Bintu Ebu Tâlib'i cahiliye devrinde istetmişti. Ancak Ebu Talib, Ümmü Hâni (radıyallahu anhâ)'yi diğer taliblisi olan Hübeyre İbnu Ebi Vehb'e verdi. Bilâhare, Ümmü Hâni Müslüman olunca Hübeyre'den ayrıldı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ümmü Hâni'ye talebini yeniledi. Ümmü Hâni bu

sefer de: "Ben çok çocuğu olan bir kadınım" diye özür beyan etti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da ısrar etmedi. Rivayette kabul edildiği belirtilen özür bu olsa gerektir.

Âyetten başlıca şu hükümler çıkarılmıştır:

★ Mü'min kadınla evlenilebilir, kâfirle evlenmek haramdır, hür dahi olsa. Şârihler, ümmet-i Muhammed'e Ehl-i Kitap kadınlarının nikâhı helâl de olsa Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e onların da haram olduğunu belirtirler.

★ Mehir istemeksizin nefsini bağışlayan kadınlarla ilgili hükmü önceki hadis zımnında açıkladık. Burada şunu belirtelim: Bu çeşit kadınlarla, velisiz, şâhitsiz, mehirsiz evlenme hakkı sâdece Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e helâl kılınmıştır.

750 – ١١ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قال: [نَهَى رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَنْ أَصْنَافِ النِّسَاءِ إلاَّ مَا كَانَ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ الْمُهَاجِرَاتِ بِقَوْلِهِ: لاَ يَحِلُّ لَكَ النِّسَاءُ مِنْ بَعْدُ وَلاَ أَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ أَزْوَاجٍ وَلَوْ أَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ إلاَّ مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ. فَأَحَلَّ اللّهُ تَعَالَى فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ، وَامْرَأَةً مُؤْمِنَةً إنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ؛ وَحَرَّمَ كُلَّ ذَاتِ دِينٍ غَيْرِ الإسْلاَمِ، ثُمَّ قَالَ: وَمَنْ يَكْفُرْ بِالإيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ؛ وَقَالَ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إنَّا أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ اللاَّتِى آتَيْتَ أُجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا أَفَاءَ اللّهُ عَلَيْكَ. إلى قوله: خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ. وَحَرَّمَ مَا سِوَى ذلِكَ مِنْ أَصْنَافِ النِّسَاءِ]. أخرجه الترمذى.

11. (750)- *İbnu Abbâs*, (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* muhâcir olan mü'min kadınlar dışında kalanlarla evlenmekten men edildi. Âyet şöyle buyurur:

"Bundan sonra kadınlar(ı alman) ve bunları herhangi zevcelerle değiştirmen, güzellikleri hoşuna gitse de, sana helâl olmaz. Sağ elinin mâlik olduğu (cariyeler) müstesna. Allah her şeye nigâhbândır" (Ahzâb 52). Kezâ Allah, **"Mü'min câriyelerinizi.."** (Nisâ, 25); **"Nefsini peygambere bağışlayan mü'min kadın"**ı (Ahzâb, 50) helâl kıldı. İslâm'dan başka bir dinde olanların hepsini haram kılıp sonra da şöyle buyurdu. (Meâlen):

"... Kim imanı tanımayıp kâfir olursa her halde bütün yaptığı boşuna gitmiştir ve o, âhirette en çok ziyâna uğrayanlardandır" (Maide, 5).

Yine âyet-i kerime şöyle buyurur:

"Ey Peygamber! Mehirlerini verdiğin zevceleri ve Allah'ın sana ganimet (olarak nasib) ettiklerinden sağ elinin mâlik olduğu kadınları, seninle beraber (Medine'ye) hicret eden amcanın kızlarını, halanın kızlarını, dayının kızlarını, teyzenin kızlarını, bir de eğer mü'min bir kadın kendisini Peygamber'e bağışlayıp da eğer Peygamber de nikâhla almak isterse onu -(fakat bu sonuncusunu) diğer mü'minlere değil, yalnız sana has olmak üzere- senin için helâl kıldık..." (Ahzâb, 50).

İşte bunlar dışında kalan bütün kadınlar Hz. Peygamber'e haram edilmiştir. [Tirmizî, Tefsir, Ahzâb (3213).]

Açıklamalar önceki son iki hadiste geçmiştir.

751 ١٢ – وعن عائشة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [مَامَاتَ رســولُ اللّٰه ﷺ حتّى أُحِلَّ لَهُ النِّسَاءُ]. أخرجه الترمذى وصححه، والنسائى.

12. (751)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) diyor ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ölmezden önce bütün kadınlarla nikâh kendisine helâl kılındı." [Tirmizî, Tefsir, Ahzâb, (3214); Nesâî, Nikâh 2 (6, 56).]

AÇIKLAMA:

Hz. Aişe'nin bu rivayeti, bir önceki rivayette İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın belirttiği nikâhla ilgili kayıtların Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hayatının sonlarına doğru kaldırıldığını belirtmektedir. İbnu Ebi Hatim'in, Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)'den yaptığı bir rivayet de bunu teyid eder. Der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ölmezden önce, mahremi olanlar hariç, dilediği kadınla evlenmek kendisine helâl kılındı. Bu husus şu âyette açıktır: **"Onlardan kimi dilersen geri bırakır, kimi de dilersen yanına alabilirsin..."** (Ahzâb, 51).

İbnu Kesir, bu âyeti zikrettikten sonra der ki: "Bu sonuncu ayet, tilâvet itibariyle hemen arkasından gelen âyeti neshetmiştir. Bu mensuh âyet meâlen şöyledir:

"Bundan sonra kadınlar(ı alman) ve bunları herhangi zevcelere değiştirmen, güzellikleri hoşuna gitse de, sana helâl olmaz. Sağ elinin mâlik olduğu (cariyeler) müstesna..." (Ahzâb, 52).

Bunun bir benzeri de Bakara suresinde geçmiştir. Orada iki âyetten önce okunan, sonra okunanı nesheder ki bu âyetlerden birincisi yâni nasih olan şudur:

"İçinizden ölenlerin (geride) bıraktıkları zevceler kendi kendilerine dört ay on (gün) beklerler. İşte bu müddeti bitirdikleri zaman artık onların kendileri hakkında meşru vech ile yaptıkları şeyden dolayı da size günah yoktur..." (Bakara, 234).

Neshedilmiş olan müteakip ayet de şudur:

"Sizden zevceler(ini geride) bırakıp ölecek olanlar eşlerinin (kendi evlerinden) çıkarılmayarak yılına kadar faidelenmesini (bakılmasını) vasiyyet (etsinler). Bunun üzerine onlar (kendiliklerinden) çıkarlarsa artık onların bizzat yaptıkları meşru işlerden dolayı size mesuliyet yoktur..." (Bakara, 240).

Bu sonuncu âyet İslâm'ın bidâyetindeki durumu açıklamaktadır. O zaman kocası ölen kadın miras alamaz, yalnız bir yıl kocasının evinde kalırdı ve bu esnada kendisine bakılırdı. Bu durumda iddet de bir yıldı. Kadın bu esnada çeker giderse bakılma hakkını kaybederdi. Bilâhere yukarıda kaydettiğimiz (Bakara 234'üncü) âyet bunu neshetti.

752 ـ ١٣ ـ وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ : إنَّ مُوسىٰ عليه السّلامُ كَانَ رَجُلاً حَيِيّاً سِتّيراً لا يُرى شَئٌ مِنْ جِلْدِهِ اسْتِحْيَاءً منْهُ فَآذَاهُ مَنْ آذَاهُ مِنْ بَنى إسْرائيلَ. فَقَالُوا مَا يَسْتَتِرُ هٰذَا التَّسَتُّرَ إلاَّ مِنْ عَيْبٍ بِجِلْدِهِ؟ إمَّا بَرَصٌ، وإمَّا أُدْرَةٌ، وإمَّا آفَةٌ، وإنَّ اللهَ تعالى أرَادَ أنْ يُبَرِّئَهُ مِمَّا قَالُوا. فَخَلا يَوْماً وَحْدَهُ فَوَضَعَ ثِيَابَهُ عَلَى الْحَجَرِ ثُمَّ اغْتَسَلَ، فَلَمَّا فَرَغَ أقْبَلَ إلَى ثِيَابِهِ لِيَأخُذَهَا، وإنَّ الْحَجَرَ عَدَا بِثَوْبِهِ فَأَخَذَ مُوسىٰ عليه السّلامُ عَصَاهُ وطَلَبَ الْحَجَرَ وجَعَلَ يَقُولُ: ثَوْبِى حَجَرُ ثَوْبِى حَجَرُ حَتَّى انْتَهىٰ إلَى مَلأٍ مِنْ بَنى إسْرائِيلَ فَرَأوْهُ عُرْيَاناً أحْسَنَ مَا خَلَقَ اللهُ تعالى وأبْرَأهُ مِمَّا يَقُولُونَ، وَقَامَ الْحَجَرُ. فَأخَذَ ثَوْبَهُ فَلَبِسَهُ وطَفِقَ بِالْحَجَرِ ضَرْباً بِعَصَاهُ، فَوَاللهِ إنَّ بِالْحَجَرِ لَنَدَباً مِنْ أثَرِ ضَرْبِهِ ثَلاثاً أوْ أرْبَعاً أوْ خَمْساً. فَذلكَ قَوْلُهُ تَعالى: يَا أيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسىٰ فَبَرَّأهُ اللهُ مِمَّا قَالُوا وَكَانَ عِنْدَ اللهِ وَجِيهاً]. أخرجه الشيخان والترمذى.

«الأُدَرَةُ» انتفاخ الخصية. «وَالنَّدَبُ» بالتحريك: أثر الجرح إذا لم يرتفع عن الجلد. شُبِّهَ أثر الضرب في الحجر به.

13. (752)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hz. Musa (aleyhi's-selam) son derece haya sahibi ve sıkı örtünen birisi idi. İstihyası (haya duygusunun fazlalığı) sebebiyle bedeninden hiçbir yer görülmezdi. Benî İsrail'den bazıları ona eziyette bulundu. (Şöyle ki: Bir gün aralarında): "Onun bu şekilde sıkı giyinmesine bedenindeki bir kusur sebep olmasın? Muhakkak ki o, ya abraştır, ya da debbelidir (hayasında şişme vardır) veya bir başka âfete maruzdur" diye dedi-kodu yaptılar.*

Cenab-ı Hakk Hz. Musa'yı bu dedikodularından tebrie etmek diledi.

Yine bir gün Hz. Musa (aleyhi's-selam) bir tenhada, elbiselerini bir taş üzerine bırakıp tek başına suya girmiş yıkanıyordu. Yıkanması tamam olunca, giyinmek üzere çamaşırlarına doğru yürüdü.Tam bu sırada, üzerinde giyecekler olduğu halde taş yuvarlanmaya başladı. Hz. Musa (aleyhi's-selam) değneğini eline alıp taşı yakalamaya çalıştı. Bu sırada "Elbisem ey kaya! Elbisem ey kaya!" diye de bağırıyordu. (Taşın peşinden koşarken) Benî İsrail'den bir cemaatın yanına kadar vardı. Hz. Musa'yı çıplak vaziyette gördüler, yaratılışca herkesten güzel (ve kusursuz) ve dedikodulardan beri idi. Kaya durdu. Hz. Musa (aleyhi's-selam) çamaşırını alıp giydi. Sopasıyla taşa vurmaya başladı. (Ebu Hüreyre der ki): "Allah'a kasem olsun, o taşta sopa darbeleri sebebiyle üç veya dört tane bere izi var." Şu âyet bu hâdiseye işaret etmektedir: **"Ey iman edenler, siz de Musa'yı incitenler gibi olmayın. Nihayet Allah onu dedikleri şeyden temize çıkardı. O, Allah indinde yüzü (itibarlı bir zât) idi"** (Ahzâb, 69). [Buhârî, Gusl 20, Enbiya 27, Tefsir, Ahzâb 11, Müslim, Hayz 75 (339), Fezail, 55 (339); Tirmizî, Tefsir, Ahzâb (3219).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet Yahudilerin çırılçıplak beraberce yıkandıklarını, birbirlerinin avretine baktıklarını göstermektedir. Onların bu hayasızlığına katılmayan *Hz. Musa*'yı bir kısım dedikodularıyla rahatsız ediyorlar. Anlatıldığı şekilde, Cenab-ı Hakk Hz. Musa'yı tebrie ediyor. Ayet-i kerime, bu çeşit davranışlarla Peygamberlerini üzmemeyi mü'minlere ihtar etmektedir. Ancak, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı da bu şekilde üzenler çıkmıştır. Bir ganimet dağıtımı sırasında Hz. Peygamber *(aley-*

hissalâtu vesselâm)'in taksimatından memnun kalmayan bir kimse: "Bu, Allah'ın rızası aranarak yapılan bir taksim değildir" demiş, bu söz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı son derece öfkelendirmiş ve üzmüştür. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle diyerek teselli olmaya çalışır: *"Allah, Musa'ya rahmet buyursun, o bundan daha ziyade eziyete maruz kalmıştı da sabretmişti."*

Şüphesiz *Hz.Musa*'nın kavminden çektiği eziyet bundan ibaret değildi. Bu anlatılan, pek çok eziyetten sadece bir tanesidir.

Hadisin sonunda (muhtemelen) Ebû Hüreyre'nin izahı diye kaydettiğimiz derc, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan dinlenmiş bir açıklama olmalıdır. Zira bu gibi gaybtan ihbarı, sahabi yapamaz. Böyle ifadeler hükmen merfu kabul edilir.

SEBE SÛRESİ

753 ١ – عن فروة بن مسيك المرادى رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قُلْتُ. يَارَسُولَ اللهِ أَلاَ أُقَاتِلُ مَنْ أَدْبَرَ مِنْ قَوْمِى بِمَنْ أَقْبَلَ مِنْهُمْ؟ فَأذِنَ لِى فِي قِتَالِهِمْ وَأَمَّرَنِى فَلَمَّا خَرَجْتُ سَأَلَ عَنِّى مَا فَعَلَ الْغُطَيْفِىُّ؟ فأُخْبِرَ أَنِّى قَدْ سِرْتُ فَأَرْسَلَ فِي أَثَرِى فَرَدَّنِى. فَقَالَ: ادْعُ الْقَوْمَ، فَمَنْ أَسْلَمَ مِنْهُمْ فَاقْبَلْ مِنْهُ، وَمَنْ لَمْ يُسْلِمْ فَلاَ تَعْجَلْ عَلَيْهِ حَتَّى أُحْدِثَ إِلَيْكَ، قَالَ: وَأُنْزِلَ فِي سَبَإٍ مَا أُنْزِلَ. فَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللهِ! وَمَا سَبَأٌ؛ أَأَرْضٌ أَوِ امْرَأَةٌ؟ قَالَ: لَيْسَ بِأَرْضٍ وَلاَ بِامْرَأَةٍ، وَلَكِنَّهُ رَجُلٌ وَلَدَ عَشَرَةً مِنَ الْعَرَبِ. فَتَيَامَنَ مِنْهُمْ سِتَّةٌ وَتَشَاءَمَ أَرْبَعَةٌ. فَأَمَّا الَّذِينَ تَشَاءَمُوا: فَلَخْمٌ، وَجُذَامٌ، وَغَسَّانُ، وَعَامِلَةُ. وَأَمَّا الَّذِينَ تَيَامَنُوا: فَالأَزْدُ، وَالأَشْعَرِيُّونَ، وَحِمْيَرُ وَكِنْدَةُ، وَمَذْحِجُ، وَأَنْمَارٌ. فَقَالَ رَجُلٌ: وَمَا أَنْمَارٌ قَالَ: الَّذِينَ مِنْهُمْ خَثْعَمُ وَبَجِيلَةُ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

1. (753)- Ferve İbnu Müseyk (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e bir gün:

"– Ey Allah'ın Resulü, kavminden yüz çevirenlere karşı, İslâm'ı benimseyenlerle bir olup mücadele edeyim mi?" diye sordum. Onlarla savaşma hususunda bana izin verdi ve beni emir tayin etti. Ben (Medine'den) ayrılınca:

"– *Gutayfî ne yaptı?"* diye benden sormuş. Kendisine, gittiğim

söylenince hemen peşimden birisini göndererek beni geri çağırdı ve şu talimatı verdi:

"– Kavmini İslâm'a davet et. Onlardan İslâm'a gelenlerin Müslümanlığını kabul et. Kabul etmeyenler için savaşmakta acele etme, ben sana yeni bir emir gönderinceye kadar bekle."

Der ki: Sebe kavmi hakkındaki âyetler nâzil olmuştu. Bir adam sordu:

"– Ey Allah'ın Resûlü, Sebe de ne? Bir yer veya bir kadın mıdır?"

"– Ne bir yer, ne de bir kadın değildir. Bilakis bir erkektir. On çocuklu bir Arap. Bu çocuklardan altısı Yemen cihetine gidip yerleşti, dördü de Şam cihetine gidip yerleşti. Şam tarafına gidenler Lahm, Cüzâm, Gassân ve Âmile kabilelerini ortaya çıkardılar. Yemen tarafına gidenler ise Ezd, Es'ariyyun, Hımyer, Kinde, Müzhic ve Enmâr halkını meydana getirdiler."

Bir adam:

"– Enmâr da ne?" diye sordu.

"– Enmâr, dedi, Has'am ve Becîle kabilelerinin mensup olduğu cemaattir." [Ebu Dâvud, Huruf ve'l-Kırâ'ât 1, (3978); Tirmizî, Tefsir, Sebe, (3220).]

754 ٢ – وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [إنَّ نَبِىَّ اللّٰه ﷺ قالَ: إذَا قَضَى اللّٰهُ تعالى الأَمْرَ فِي السَّمَاءِ ضَرَبَتِ المَلاَئِكَةُ عَلَيْهِمُ السَّلاَمُ بِأَجْنِحَتِهَا خُضْعَاناً لِقَوْلِهِ كَأَنَّهُ سِلْسِلَةٌ عَلَى صَفْوَانٍ فَإِذَا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ؟ قَالُوا لِلَّذِى قَالَ الْحَقَّ وَهُوَ الْعَلِىُّ الْكَبِيرُ فَيَسْمَعُهَا مُسْتَرِقُ السَّمْعِ، وَمُسْتَرِقُوا السَّمْعِ هكَذَا بَعْضُهُ فَوْقَ بَعْضٍ، وَوَصَفَ سُفْيَانُ بِكَفِّهِ فَحَرَّفَهَا وَبَدَّدَ بَيْنَ أَصَابِعِهِ فَيَسْمَعُ الْكَلِمَةَ فَيُلْقِيهَا إلى مَنْ تَحْتَهُ حَتَّى يُلْقِيهَا عَلَى لِسَانِ السَّاحِرِ أَوِ الْكَاهِنِ فَرُبَّمَا أَدْرَكَهُ الشِّهَابُ قَبْلَ أَنْ يُلْقِيهَا، وَرُبَّمَا أَلْقَاهَا قَبْلَ أَنْ يُدْرِكَهُ. فَيَكْذِبُ مَعَهَا مِائَةَ كَذْبَةٍ. فَيُقَالُ أَلَيْسَ قَدْ قَالَ لَنَا يَوْمَ كَذَا وَكَذَا وَكَذَا وَكَذَا؟ فَيُصَدَّقُ بِتِلْكَ الْكَلِمَةِ الَّتِى سُمِعَتْ مِنَ السَّمَاءِ]. أخرجه البخارى والترمذى.

2. (754)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki:

"Allahu Teâla Hazretleri semâda bir işin yapılmasına hükmetti mi, Rabb-i Teâla'nın sözüne ihtiramla, melâike (aleyhimüsselam) korku ile kanatlarını birbirine vururlar. Rabb Teâla'nın işitilen sözü düz bir kaya üzerinde (hareket eden) zincirin sesi gibidir. Meleklerin kalplerinden korku açılınca (Cebrail ve Mikail gibi mukarreb meleklere):

"– Rabbiniz ne buyurdu?" diye sorarlar. Onlar da:

"– Allah Teâlâ hazretleri hakkı söylemiştir. Zaten O, yüce ve uludur" derler. O'nun sözünü, kulak kabartan (şeytanlar gizlice) işitir. Kulak hırsızı şeytanlar (yerden göğe kadar) birbirlerinin üstünde (zincirleme) dizilmiş ve kulak hırsızlığına hazırlanmış bulunur. – Süfyan (İbnu Uyeyne) eliyle tarif etti: Parmaklarını önce (üst üste) dizdi, sonra açtı– *(En üstteki, ilâhî kelamı işitir ve alttakine verir, o da kendi altındakine verir. Böylece gele gele sihirbaz ve kahinlerin diline kadar ulaşır. Bazan kelimeyi aşağıdakine vermeden önce bir şahap, şeytana ulaşır. Bazan şahap kendisine isabet etmezden önce kelimeyi aşağısındakine vermiş olur. (Sihirbaz ve kâhinler kendilerine bu şekilde ulaşan hırsızlama habere) yüz kadar da kendileri ilâve ederek yalanlar düzerler.*

Emr-i İlâhî yeryüzünde tahakkuk edince halk kendi arasında: "Bu işin olacağı bize daha önce falan falan günlerde haber verilmemiş miydi?" derler. Böylece, semada (kulak hırsızlığı yoluyla) işitilmiş olan haber böylece tasdik edilir." [Buharî, Tefsir, Sebe 1, Hicr 1; Tirmizî, Tefsir, Sebe, (3221).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, akşamları berrak havalarda gökyüzünde seyrettiğimiz ve yıldız kayması dediğimiz hayretengiz hadiseye parmak basmakta ve bir açıklama sunmaktadır. Yıldız kayması dediğimiz şey *Kur'ân* ve hadisin dilinde şahap kelimesiyle ifade edilmiştir.

Şahap lügatte parlak ateş şulesi manasına gelir. Kur'an dilinde bu şahaplar, bazı semavî makamlara yükselmek isteyen şeytanlardan o makamların korunması için melekler tarafından şeytanlara atılan şuleli ateş mermilerdir.

Yıldız kaymaları, ilmen kesin bir açıklamaya henüz kavuşamamıştır. Umumiyetle kabul edilen izaha göre, semada parçalanan yıldızlar sebebiyle göktaşları mevcuttur, serseriyâne dolaşır. Bunlardan bir kısmı zamanla arzın câzibesine (yerçekimine) kapılarak hızla atmosfere girer. Çok hızlı girdiği için hava tabakasında, sürtünme sonucu ısınır ve yanar. Çok büyükleri yanıp tükenmezden arza kadar ulaşırlar. Bunlara meteor

taşı denir. Nâdir de olsa meteor tâbir edilen bu göktaşları yeryüzüne düşmüş ve geniş çukurlar bile açmışlardır. Bu ilmî tasvir Kur'ân'da geçen **"şihâbu's-sâkıb = delip geçen alev"** (Saffât, 10) tâbirine muvafık düşmektedir.

Yukarıdaki rivayet, esas itibariyle Sebe suresinin 23. âyetini izah etmektedir ve bu maksatla Kitabımız buraya almıştır. Mezkur ayet-i kerime meâlen şöyledir:

"Allah'ın katında kendisine izin verilenden başka kimse şefaat edemez. Sonunda, gönüllerindeki korku giderilince birbirlerine: "Rabbiniz ne söyledi?" diye sorarlar. "Hak söyledi" derler. O, yücedir, büyüktür."

Bu rivayet, ayrıca şu âyete de açıklama getirmektedir: **"Andolsun ki, gökte burçlar meydana getirdik, onları seyredenler için tezyin ettik. Onları kovulmuş her şeytandan koruduk. Fakat kulak hırsızlığı yapan olursa, parlak bir ateş onu kovalar"** (Hicr, 16-18).

Bu âyet-i kerimeyi biraz daha açıklayıcı mahiyette olan şu âyet de mezkur rivayet tarafından açıklığa kavuşturulmuş olmaktadır: **"Biz şu yakın göğü yıldızlarla süsleyip donattık. Ve inatçı her şeytandan koruduk. Onlar Mele-i A'lâ'yı (yani büyük meleklerin teşkil ettikleri cemaati) dinleyemezler. Onlar kovulmak için her taraftan (şihâb yaylımına) tutulurlar. Onlar için (âhirette de) dâimî bir azab vardır. Ancak onlardan çalıp çarpan bulunur. Onu da (gökten yere doğru) delip geçen bir alev takip eder"** (Saffât, 6-10).

Şeytanların gayptan haber getirmek üzere semâvata yükselmeleri, koruyucu melekler tarafından bunlara şihâbların atılması meselesine, bazan genişçe olarak mükerrereren yer veren Bediüzzaman'dan iki pasajı buraya alıyoruz:

Birinci pasaj: "...Amma bir daire-i külliyenin, cüz'î bir hadise-i şahsiye ile meşgul olması, yani kâhinlere gaybî haberleri getirmek için şeytanlar, tâ semâvata çıkıp kulak veriyorlar, yarım yamalak yanlış haberler getiriyorlar diye tefsirlerdeki ifadelerin bir hakikatı şu olmak gerektir ki: Semâvât memleketinin payitahtına kadar gidip o cüz'î haberi almak değildir. Belki cevv-i havaya dahi şümûlü bulunan semâvât memleketinin -teşbihte hata yok- karakol hâneleri hükmünde bazı mevkileri var ki, o mevkilerde arz memleketi ile münâsebetdarlık oluyor: Cüz'î hadiseler için, o cüz'î makamlardan kulak hırsızlığı yapıyorlar. Hatta kalb-i insânî dahi o makamlardan birisidir ki, melek-i ilham ile şeytan-ı

hususi, o mevkide mübâreze ediyorlar. Ve hakâik-i imâniye ve Kur'âniye ve hâdisat-ı Muhammediyye *(aleyhissalâtu vesselâm)* ise, ne kadar cüz'î de olsa, en büyük, en külli bir hadise-i mühimme hükmünde en külli bir daire olan Arş-ı Âzam'da ve dâire-i semâvatta -temsilde hata olmasın-mukadderât-ı kâinatın mânevi ceridelerinde neşrolunuyor gibi her köşede medar-ı bahsoluyor diye beyan ile beraber, kalb-i Muhammedî *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den tâ dâire-i Arş'a varıncaya kadar ise hiçbir cihetle müdâhale imkânı olmadığından, semâvatı dinlemekten başka, şeytanların çâresi kalmadığını ifade ile, vahy-i Kur'ânî ve nübüvvet-i Ahmediye *(aleyhissalâtu vesselâm)* ne derece yüksek bir derece-i hakkaniyette olduğunu ve hiçbir cihetle hilâf ve yanlış ve hiyle ile ona yanaşmak mümkün olmadığını, gayet beliğâne, belki mucizâne ilân etmek ve göstermektir."

İkinci Pasaj: "... Ruhanîlerin ahyârı (hayırlıları) semada bulunduklarından eşrâr da letâfetlerine güvenerek onları takliden iltihak etmek istediklerinde, ehl-i sema, onları şerâretleri için kabûl etmeyerek def ediyorlar. Maahâza bu gibi mânevî mübârezeleri âlem-i şehâdete, bilhassa vazifesi şehâdet ve müşâhede olan insana ilân ve teşhirine recm-i nücûm alâmet ve nişan kılınmıştır...

...Semada yapılan bu recm (taşlama), sema gibi en vâsi dâirelerde bile vukua gelen mübâreze hadisesini insanlara göstermekle, insanların mûtilerini, âsilerle mübârezeye teşvik ile alıştırmaktır."

755 ٣– وعن ابن مسعود رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [إذَا تَكَلَّمَ اللّٰهُ تعــالى بِالْوَحْىِ سَمِعَ أهلُ السَّمَاءِ صَلْصَلَةً كَجَرِّ السِّلْسِلَةِ عَلَى الصَّفَا فَيَصْعَقُونَ فَلاَ يَزَالُونَ كَذَلِكَ حَتَّى يَأْتِيَهُمْ جبْــرِيلُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ؛ فَــإذَا جَاءَ فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ فَيَقُولُونَ يَاجِبْرِيلُ مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ؟ فَيَقُولُ: الحَقَّ فَيَقُولُونَ الحَقَّ الحَقَّ]، أخرجه أبو داود.

3. (755)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Allahu Zülcelâl hazretleri vahiy suretiyle konuştuğu zaman sema ehli bir ses işitir ki bu, demir bir zincirin düz bir kaya üzerinde hareket etmesiyle çıkan çıngırak sesine benzer. Sema ehli bu sesi duyunca korku ve haşyetten bayılırlar. Cibril (aleyhi's-selam) kendilerine gelinceye kadar bu halde devam ederler. O gelince korku, kalplerinden açılır. Hemen: *"Ey Cibril, Rabbiniz ne buyurdu?"* diye sorarlar. O: *"Hakkı söyledi"* der. Sema ehli hep bir ağızdan: *"el-Hak, el-Hak"* diye söyleşirler. [Ebu Dâvud, Sünnet 22, (4738).]

AÇIKLAMA:

Hadis merfudur. Yani *İbnu Mes'ud* bu hadisi Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den rivayet ediyor. Ancak Buhari'de, mevkuf gibi yani İbnu Mes'ud'un sözü olarak ta'liken kaydedilmiştir.

Hadisin bazı vecihlerinde, ayılan meleklerin birbirine, "Rabbimiz ne dedi?" diye sordukları belirtilir. Burada *Cebrâil'e* sormaktadırlar.

Bu çeşitten Âlem-i Rubûbiyetin şuûnâtını ihbâr eden hadis ve âyetlerin mâhiyetini bütün künhüyle kavramak mümkün değildir. Bu hadiste, bütün kâinatta cereyan eden haşmetli saltanat-ı İlâhiye'nin bir meselesine bir dikkat çekme var. Önceki hadis de gözönüne alınarak şu söylenebilir: İcraat-ı İlâhiye ile alakalı emirler çıktıkca o saltanatın dâire-i uzmasında münteşir melâike haberdar oluyor ve bunu aralarında söyleşiyorlar. Böylece, onlar seviyesinde, gayb olmaktan çıkmış bulunan ahvâle muttali olmak üzere semaya yükselmeye tevessül eden cin ve şeytanlar şihâblarla taşlanarak geri çevriliyorlar. Bu sırada hırsızlama elde edilen bilgiler kâhinlere, sihirbazlara aktarılmaktadır.

FÂTIR SÛRESİ

756 ١ – عن أبى سعيد رضى الله عنه. [أنَّ النَّبىَّ ﷺ قال في هذه الآية: ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ بِإِذْنِ اللّٰهِ، قال: هؤُلَاءِ كُلُّهُمْ بِمَنْزِلَةٍ وَاحِدَةٍ، وَكُلُّهُمْ فِي الْجَنَّةِ]. أخرجه الترمذى.

1. (756)- *Ebu Saîd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, **"Sonra biz o kitabı kullarımızdan (beğenip) seçtiklerimize miras bıraktık. İşte onlardan kimi nefsine zulmedendir. Onların bâzısı mutedildir, onlardan bir kısmı da Allah'ın izniyle hayrat (ve hasenât yarışların)da öncü ol(up kazan)andır...!"** (Fâtır, 32) âyeti hakkında şunu söyledi: "Bunların hepsi aynı makamdadır, hepsi de cennettedir." [Tirmizî, Tefsir, Melâike (Fâtır), (3223).]

AÇIKLAMA:

Burada kastedilen kitap, Kur'ân'dır. Seçilen insanlar da ümmet-i Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dir. Nefsine zulmeden, mü'minlerin Kur'ân'la amelde kusur edenleridir. *Mûtedil* olanlar çoğu vakit Kur'ân'la amel eden takımıdır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu üç grubun da ümmete dahil olduğunu, ümmet-i Muhammed'den olma vasfını koruduğunu belirtmektedir. Hepsi de farklı mertebelerde olsa bile esas itibariyle cennette yer alacaklardır. Zalim kısmı zulmü sebebiyle cennetten ebedî olarak mahrum kalmayacaktır. Zâlimleri, Rabb-ı rahimin mağfiretine mazhar olarak; mutedilleri, hesaplarını suhûletle vererek; hayırda öncü olanlar da hesâba mâruz kalmadan cennete gireceklerdir. Müfessirler âyet-i kerimeyi böyle açıklarlar.

Şunu belirtmek gerek. Zalimin de bu ümmetten olduğu, kurtuluşa ereceği söylenirken, bundan zâlim li-nefsihi kastedildiği unutulmamalıdır. Bizzât ayet-i kerimede, فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ yani "nefsine zulmeden" tabiri kullanılmaktadır. Dolayısiyle zulmü hârice taşıran, Allah'ın kullarına teşmil eden zâlimler bu hükmün dışında bırakılmıştır.

Yine belirtelim ki, zâlim li-nefsihi olanların bu ümmete dâhil olup kurtuluşa ereceği hükmü bütün âlimlerce te'yid edilen bir husus değildir. Sâdece râcih görüştür, çoğunlukca kabul edilen hükümdür. Bu hükme rüchâniyet kazandıran deliller bizzat Resûl-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in müjdeli beyanlarıdır. Biri, sadedinde olduğumuz hadistir. Bir diğeri Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde Ebu'd-Derdâ (radıyallahu anh)'nın rivayetidir: Resûlullah, bu rivayette de mezkûr âyeti okur ve şu açıklamayı sunar:

"Öncülere gelince bunlar cennete hesap vermeden girerler. Mûtedillere gelince, bunlar kolay bir hesaptan sonra cennete girerler. Nefislerine zulmedenlere gelince, bunlar mahşer boyunca hapsedilirler. Sonra, Allah onların eksiklerini rahmetiyle telâfi eder. Bunlar bir başka âyette belirtildiği üzere şöyle diyen kimselerdir: "... Bizden tasayı gideren Allah'a hamdolsun. Rabbimiz çok affedici, çok nimet vericidir" (Fâtır, 34).

Yine *Ebu'd-Derda*'dan yapılan bir başka rivayette nefsine zulmedenleri, mahşerde iken büyük bir tasa ve gam kaplamaktadır. Cenâb-ı Hak onları affederek bundan kurtarmaktadır.

757 ٢ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا في قوله تعالى: [وَجَاءَكُمُ النَّذِيرُ. قَالَ: هُوَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ بِالْقُرآنِ]. أخرجه رزين

2. (757)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ): "Onlar orada şöyle bağrışırlar: **"Rabbimiz, bizi çıkar, yapmış olduğumuzdan bam-**

başka iyi amel (ve hareketler)de bulunacağız." Size, iyice düşünecek kimsenin düşünebileceği, öğüt kabul edilebileceği kadar ömür vermedik mi? Size (azâb ile) korkutan da gelmişti. Şimdi tadın (o azâbı)! Artık zâlimler için hiçbir yardımcı yoktur" (Fâtır, 37) âyetinde geçen "korkutan da gelmişti" ibâresinde kastedilen şeyin Kur'ân'la gelmiş olan Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)* olduğunu söyledi."

[Rezin ilâvesidir, kaynağı bulunamamıştır.]

YÂ-SÎN SÛRESİ

758 ١ – عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. [أنَّ رسول الله ﷺ قال: لِكُلِّ شيءٍ قَلْبٌ وقَلْبُ القُرْآنِ يس؛ ومَنْ قَرَأهَا كَتَبَ اللهُ تعالى لَهُ بِقِرَاءتِهَا قِرَاءةَ القُرْآنِ عَشْرَ مَرَّاتٍ دُونَ يس].

أخرجه الترمذى.

1. (758)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: *"Her şeyin bir kalbi vardır. Kur'ân'ın kalbi de Yâ-Sîn'dir. Kim bu sureyi okursa, Cenab-ı Hakk, bu okuması sebebiyle kendisine, Kur'ân-ı Kerim'i –Yâ-Sîn hariç– on kere okumuş sevabını verir."* [Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 7, (2889).]

AÇIKLAMA:

Hadiste kalbten maksat öz ve hülâsa demektir. *Yâ-Sîn suresinin* Kur'an-ı Kerim'in kalbi olması demek, Kur'ân-ı Kerim'de yer alan ana meseleler bu surede özetlenmiştir, demektir. İmam Gazâli: "Kur'ân-ı Kerim'in en mühim dâvasının imân olduğunu, bunun da haşir ve neşrin itiraf ve tasdikiyle sıhhat kazandığını, Yâ-Sin suresinde haşir ve neşir meselesinin en beliğ şekilde ifade edildiğini, bu sebeple *Kur'an'ın kalbi* olma vasfına liyakat kazandığını" belirtmiş; yüce müfessirimiz Fahreddin-i Râzî de bu yorumu yerinde bulmuştur.

Yâ-Sîn'i okumanın on misli sevaba vesile olması ise şöyle izah edilmiştir: Hangi amelin ne miktar sevaba vesile olacağını takdir işi Allah'ın dilemesine kalmıştır. Madem ki O (celle şânuhu) Yâ-Sîn için bu takdirde bulunmuştur, bunu da Resûl-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i haber vermiştir, bizlere öylece öğrenmek ve tasdik etmek düşer.

759 ٢ – وعن أبى سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَتْ بَنُوا سَلَمَةَ في نَاحيَةِ المَدِينَةِ فَأرَادُوا

النُّقْلَةَ إلى قُرْبِ الْمَسْجِدِ فَنَزَلَتْ هذه الآيةُ: إنَّا نَحنُ نُحيي الْمَوتى ونَكْتُبُ ما قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ. فَقَالَ رسولُ اللهِ ﷺ: إنَّ آثَارَكُمْ تُكْتَبُ. فَلَمْ يَنْتَقِلُوا]. أخرجه الترمذى.

2. (759)- *Ebu Saîdi'l-Hudri* (radıyallahu anh) anlatıyor: Benî Seleme Medine'nin uzakça bir kenarında meskûn idi. Mescid-i Nebevi'nin yakınlarına taşınmak istediler. Bunun üzerine şu meâldeki âyet indi: **"Şüphesiz ölüleri dirilten, işlediklerini ve eserlerini yazan biziz. Herşeyi apaçık bir kitapta saymışızdır"** (Yâ-Sîn, 11). Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Ayak izleriniz (sevap olarak) yazılıyor" dedi. Yerlerinde kaldılar."* [Tirmizî, Tefsir, Yâ-Sin, (3224).]

AÇIKLAMA:

Benî Seleme, Ensâr'dan bir gruptur. Buhârî'de gelen bir rivayete göre, yurtları mescide uzak olduğu için gelip gitmede bazı zorluklarla karşılaşırlar. Bundan kurtulmak için eski yurtlarını bırakarak yakın bir yere yerleşmeyi düşünürler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine'nin (bazı yerlerinin) ıssız bırakılmasını hoş görmeyerek: *"Attığınız adımların sevabını düşünmüyor musunuz?"* der ve mâni olur.

Hayır yolunda atılan her adımın sevap vesilesi olduğu, yukarıdaki âyette ifade edilmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona dayanarak Benî Seleme'ye kesin ifadede bulunmuştur. Gerçi ayette geçen âsâr kelimesi -ki dilimize de aynen girmiştir- iki mânâya gelir:

1– Ayak izi,

2- Geride bırakılan eserler. Öyle ise camiye veya hayra gideken atılan her adım, âyetin beşâretine dahil olduğu gibi, ölen insanın bıraktığı her bir faydalı, istifade edilen eser de dâhil olmaktadır.

Şurası muhakkak ki âyet-i kerime *hayırlı* eser diye kayıtlamamıştır. Binaenaleyh bırakılan eser şer ise onun da günahı ölümden sonra gelecek, devam edecek demektir.

760 ٣– وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [كَانَ بِمَدِينَةِ أَنْطَاكِيَّةَ فِرْعَوْنٌ مِنَ الْفَرَاعِنَةِ فَبَعَثَ اللهُ تعالى إلَيْهِمُ الْمُرْسَلِينَ، وَهُمْ ثَلاثَةٌ قَدَّمَ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَقَوَّاهُمْ بِثَالِثٍ فَلَمَّا دَعَتْهُ الرُّسُلُ وَصَدَعَتْ بِالَّذِى أُمِرَتْ بِهِ وَعَابَتْ دِينَهُ. قَالَ لَهُمْ: إنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ؛ قَالُوا طَائِرُكُمْ مَعَكُمْ: أىْ مَصَائِبُكُمْ].

3. (760)– *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Antakya şehrinde firavunlardan bir firavun vardı. Allahu Teâla Hazretleri ora halkına elçiler gönderdi. Bunlar üç kişiydiler. İkisi önce geldi, bunları yalanladılar. Allah bunları bir üçüncüyle takviye etti. Elçiler, onları hakka çağırıp, emredilen şeyleri açıklayıp, dinlerinin bâtıl olduğunu söyledikleri vakit; peygamberlere: **"Biz sizin yüzünüzden uğursuzluğa uğradık, vazgeçmezseniz sizi mutlaka taşlarız. Bizden size muhakkak acıklı bir işkence de dokunur"** dediler. Peygamberler de: **"Sizin uğursuzluğunuz (musibetleriniz), dediler, kendi beraberinizdedir. Size nasihat edilirse mi? Hayır, siz haddi aşıp taşanlar gürûhusunuz..."** (Yâ-Sîn 18-19).

[Rezîn ilavesidir. Bu mânâda bir rivayet Taberî Tefsiri'nde gelmiştir (22, 101).]

AÇIKLAMA:

Antakya şehrine gönderilen ilk iki elçinin, bazı müfessirler Hz. İsa'nın havârilerinden olan Yuhanna ve Bevlevs olduğunu kaydederler. Sonradan gelen üçüncü elçinin de *Şem'un* olduğu belirtilir.

Onların, yeni gelen dini, tevhid dinini beğenmemeleri, uğursuz addetmelerine sebep olmuştur. Tevhid dini ruhî disiplin dinidir. Batıl üzere, serkeşçe yaşamaya alışan insanların kendilerini yeni bir hayat düzenine sokmaları zordur. Beğenilmeyen şeye uğursuzluk, hoşa giden şeye uğur izâfe etmek daha çok bâtıl üzere gidenlerin harcıdır. Hak yolda giden hayrı Allah'tan bilir, şükreder, şerri nefsinden bilir istiğfar eder. Böylece hayır da gelse, şer de gelse ubudiyete koşar.

Ayet-i kerime, bâtıl yolda gidenlerin bir hâlet-i rûhiyelerini ortaya koymuş olmaktadır.

Âyet-i kerimenin dikkatimize arzettiği ikinci mühim husus bâtıl yolda gidenlerin ikinci vasfıdır: *Zulüm...* Her yerde her devirde kefere takımı, dâllîn gürûhu hak yolda gidenlere, kendileri gibi yaşamayanlara en ağır işkenceler uygulamışlardır ve uygulamaya devam etmektedirler. Hakkın, İslâm'ın tatbikatcısı olan Osmanlılar döneminde herkes din, hukuk ve kıyafet gibi beşerî ve kültürel değerlerinde serbestçe yaşadıkları halde, Osmanlının, yani idareden İslâmî esprinin çekilmesinden sonra eski Osmanlı topraklarında ortaya çıkan devletlerin hiçbirinde Müslümanlara din hürriyeti tanınmamıştır. Hukuk sistemi, kılık kıyafeti, inancı, dili yasaklanmış, tahrib edilmiş, bütün değerler târumar edilmiştir. En hafif, en tabiisi olan İslâmî isime bile tahammül edilememiştir.

761 ٤ – وعنه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ في قـوله تعـالى: [وَجَاءَ مِنْ أَقْصَى الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى إِلَى قوله: وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ. قَالَ: نَصَحَ قَوْمَهُ حَيّاً وَمَيِّتاً]. أخرجه رزين.

4. (761)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ): **"O şehrin en uç, (kenar)ından koşarak bir adam geldi: "Ey kavmim, dedi, uyun o gönderilmiş olanlara; uyun sizden hiçbir ücret istemeyen o kimselere. Onlar hidayete ermiş (zâtlar)dır. Ben beni yaratana neden kulluk etmiyecekmişim? Siz (hepiniz) ancak ona döndürü(lüp götürü)leceksiniz. Ben O'ndan başka tanrılar edinir miyim? Eğer O çok esirgeyici (Allah), bana bir zarar (yapmak) isterse onların (iddia ettiğiniz) şefaati bana hiçbir fâide vermez. Onlar beni asla kurtaramazlar. Şüphesiz ben o takdirde mutlak apaçık bir sapıklık içindeyim (demek)dir. Gerçek, ben Rabbinize iman ettim. İşte bunu benden duyun. (Ona): Gir cennete, denildi. (O da): N'olurdu dedi, kavmim bilselerdi, Rabbimin beni bağışladığını, beni (cennetle ikrâm) edilenlerden kıldığını"**(Yâ-Sîn, 20-27) meâlindeki âyetler hakkında şu açıklamada bulundu: "Bu zât hayatında da, ölümünde de kavmine nasihatta bulundu." [Rezin ilâvesidir, kaynağı bulunamamıştır.]

AÇIKLAMA:

Müfessirler bu zâtın *Habibu'n-Neccâr* adında mü'min bir kimse olduğunu belirtirler. Bu zât, âlim bir kişi idi. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in vasıflarını ve bi'set vaktini kitaplarında görerek Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a inanmıştı. Kavminin, elçileri tekzib ettiğini görünce yardımlarına koşmuş, âyet-i kerimede nakledilen sözleri söylemişti. Ancak ayetten de anlaşılacağı üzere kavmi onu taşlayarak, anında öldürüp şehid etmiştir.

Habibu'n-Neccâr'ın, elçilere uymadığı için kullandığı bir vasıf dikkat çekmeye değer: *"Sizden hiçbir ücret istemeyen o kimseler..."*

Tebliğcilerin, tebliğ mukabilinde ücret istememeleri, her çeşit ücreti Allah'tan beklemeleri, sırf rıza-yı İlâhî için gayret göstermeleri onların müessiriyetini artıran bir husus olsa gerektir.

762 ٥ – وعن أبى ذرّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ في الْمَسْجِدِ عِنْدَ غُرُوبِ الشَّمْسِ فَقَالَ: يَا أَبَا ذَرٍّ أَتَدْرِى أَيْنَ تَذْهَبُ الشَّمْسُ؟ قُلْتُ: اللّٰهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ،

قَالَ: تَذْهَبُ تَسْجُدُ تَحْتَ الْعَرْشِ فَتَسْتَأْذِنُ فَيُؤْذَنُ لَهَا، وَيُوشِكُ أَنْ تَسْجُدَ فَلاَ يُقْبَلُ مِنْهَا، وَتَسْتَأْذِنُ فَلاَ يُؤْذَنُ لَهَا فَيُقَالُ لَهَا، ارْجِعِى مِنْ حَيْثُ جِئْتِ فَتَطْلُعُ مِنْ مَغْرِبِهَا. فَذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى: وَالشَّمْسُ تَجْرِى لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا الآيَةَ. قَالَ: أَتَدْرُونَ مَتَى ذَلِكُمْ؟ ذَلِكَ حِينَ لاَ يَنْفَعُ نَفْساً إِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ]. أخرجه الشيخان والترمذى.

5. (762)- *Ebu Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte, mescidde idim, o sırada güneş batıyordu. Bana:

"*– Ey Ebu Zerr, biliyor musun güneş nereye gidiyor?"* diye sordu.

"– Allah ve Resûlü, daha iyi bilir" dedim.

"– Arşın altında secde etmeye gidiyor. (Secde için önce) izin ister. Kendisine izin verilir. Secde ettiği halde kendisinden bunun kabul edilmeyeceği zaman yakındır. O zaman izin ister fakat verilmez, kendisine: "Geldiğin yere dön ve battığın yerden doğ" denir. işte bunu şu ayet ifade etmektedir: "Güneş de (ilâhî bir âyettir ki) müstekarrına (duracağı zamana) kadar cereyan etmektedir..." (Yâ-Sîn, 38). Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ilâve etti:

"– Bu (durma hadisesi) ne zamandır, bilir misin? Bu, kişiye imânının fayda vermeyeceği, artık inançsız hâle geldiği zamandır." [Buhârî, Tefsir, Yâsin 1, Bed'ü'l-halk 4, Tevhid 22, 23; Müslim, İmân 250 (159); Tirmizî, Tefsir, Yâsin, (3225).]

AÇIKLAMA:

Burada Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* gaybî ve müstakbel hakikatleri bazı teşbihlerle muhatabın anlayıp merâkını tatmin edeceği bir üslupla izah etmiş bulunmaktadır. Şöyle ki:

Güneşin izin istemesini, güneşe müvekkel meleklerin izin istemesinden mecâz olarak anlamışlardır. İnancımıza göre, herşeyin müvekkel melâikesi vardır, tâbi olduğu kanun dairesinde vazife-i fıtriyesini ifâya nezâretcidir, gökten inen her yağmur damlası bile bir müvekkel melâikeye sahipse, elbette güneş gibi pekçok vazifelerle muvazzaf büyük ve mühim mahlûkatın da müvekkel melekleri vardır. Hem fıtrat kanununa uygun şekilde hizmetinin devamını ve hem de bu fıtri vazifenin ifasıyla husule gelen ibâdetinin Hâlık-i Zülcelâl'e takdimini sağlar.

Maamafih, bizim anlamıyacağımız bir şekilde güneşin Cenab-ı Hakk'tan tekellümen izin isteyebileceğini, zira cemâdata bile hayat vermenin Cenab-ı Hakk'ın kudretinden olduğunu söyleyen âlim de olmuştur, İbnu Battâl gibi...

Güneş'in Müstekarı Meselesi: Âyet-i kerimede geçen والشمس تجرى لمستقر لها ibâresini: *"Güneş müstekarrına (duracağı zamana) kadar cereyan etmektedir"* diye tercüme ettik. Ayette geçen müstekâr kelimesi Arap dili yönünden üç mânaya gelir.

1- Mimli mastar (mastar-ı mîmî): "Durmak", "istikrâr bulmak" demektir.

2- İsm-i zaman: "Durmak zamanı" demektir.

3- İsm-i mekân: "Durmak yeri" demektir.

Öyle ise âyet-i kerime üç ayrı mânâ ifade eder:

1-- "Güneş, müstekârrı, yani "durması, istikrarı", "istikrar bulması" için döner."

2-- "Güneş müstekarrına kadar, yani "durup istikrar bulacağı zaman"a kadar cereyan eder."

3- "Güneş müstekarına doğru, yani "duravağı yere doğru" gitmekte, yol almaktadır."

Bu ihtimallere müfessirler dikkat çekmiştir.

Âyetten mezkur manalara ulaşmada, tecrî (cereyan eder) kelimesinin, akmak, yürümek, yol almak, hareket etmek, cereyan etmek gibi muhtelif manalara geldiğini de bilmek gerek. Ve keza müstekar kelimesinin başındaki "li" harf-i cerrinin Arapça'da, duruma göre, ilâ harf-i cerrinin yerine de kullanıldığını bilmek gerek.

Sözü uzatmadan ve Arapça bilmeyenlerin anlamakta güçlük çekeceği açıklamalara girmeden şunu söylemek istiyoruz: وَالشَّمْسُ تَجْرِى لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا Âyet-i kerimesi Kur'an-ı Kerîm'in ilmî mucizelerinden biridir. Üç kelimeden ibaret olan bu kısa âyet, güneşle ilgili nazariyeleri ifade etmektedir. Şöyle ki, müstekar kelimesi:

1- Mastar mimi olunca: "Güneş, istikrar bulmak, (seyyârelerinin merkezindeki yerini sabit, müstekar tutmak) için ekseni etrafında döner" demek olur.

2- İsm-i zaman olunca: "Güneş, kendisine takdir edilen durma za-

manına (ecel-i mukadderine) kadar harekete, cereyana, doğup batmaya devam eder. Mutlaka bir sona erecektir."

3- İsm-i mekân olunca: "Güneş duracağı mekâna, yere doğru yürümektedir." Bu durum, güneş hakkında en son ortaya atılan nazariyeye uygundur. Bilindiği üzere güneşin kendi etrafındaki dönüşünden başka bir hareketi daha mevzubahistir: Etrafındaki seyyareleriyle birlikte dahil olduğu galaksi içerisinde belli bir istikamete doğru hızla yol almaktadır. Galaksinin uçsuz bucaksız genişliği bu hareketi kolayca, bir iki nesilde müşahedeye imkân bırakmamaktadır. (Allahu a'lem bissevab).

Sadedinde olduğumuz hadis-i şerifte Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, *Ebu Zerr*'e sual üslubuyla açıklama yaparken müstekar kelimesini, ism-i zaman mânasında kullanmıştır, bu sebeple biz de âyetin tercümesini maksada uygun yaptık.

SAFFAT SÛRESİ

763 ١ – عن سمرة بن جندب رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ في قولهِ تعالى: [وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ. قَالَ ﷺ: حَامٌ، وَسَامٌ، وَيَافِثٌ. فَسَامٌ أَبُو الْعَرَبِ، وَحَامٌ أَبُو الْحَبَشِ، وَيَافِثٌ أَبُو الرُّومِ]. أخرجه الترمذى.

1. (763)- *Semüre İbnu Cündeb* (radıyallahu anh), **"(Nuh'un) zürriyetini (yeryüzünde) devamlı kalanların ta kendileri kıldık"** (Saffât, 77) meâlindeki âyetle ilgili şu açıklamayı rivayet etti: "Bunlar Hâm, Sâm ve Rûm'un atası Yâfes'dir." [Tirmizî, Tefsir, Saffat, (3228-3229).]

AÇIKLAMA:

Âyet-i kerime, zamir-i fasıl yardımıyla hasr ifade ederek, sâdece Hz. Nuh'un neslinin bâki kılındığını ifade etmektedir. Çünkü kefere takımının tamamı tufanda garkolup gitmiştir. Hâm, Sâm ve Yâfes, Hz. Nuh (aleyhi's-selam)'un evlâtlarıdır.

Said İbnu'l-Müseyyeb hazretleri (rahimehullah) insanlık neslinin Hz.Nuh'un bu üç oğlundan geldiğini belirtir: Arab, Fars ve Rum'un Sam'dan; Türk, Sakâlibe[9] Ye'cüc ve Me'cüc'ün Yâfes'den; Kapt (yerli

9– Sakâlibe , Kâmus'da: Bulgarya ile Konstantiniyye arasında Hazer memleketiyle sınır bölgesinde, Eflâk ve Buğdan'da yaşayan insanlara dendiğini, bazı coğrafya kitaplarında "Bulgar tâifesi" diye tasrih edildiğini açıklar.

Mısırlılar, Kıbtîler), Sudan ve Berberilerin Hâm'dan çoğaldıkları ifade edilir. Vehb İbnu Münebbih de böyle bir açıklamada bulunmuştur.

Şârihler Rum'dan muradın er-Rumu'l-evvel olduğunu belirtmeye hususi bir ehemmiyet verirler.

Bir rivayette Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Sâm, Arapların; Hâm, Habeşîlerin; Yâfe, Rumların atasıdır" buyurmuştur.

764 ٢ – وعن ابن عَبَّاسٍ وابنِ مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا. [فيما يُذْكَرُ عَنْهُمَا: أَنَّ إِلْيَاسَ هُوَ إِدْرِيسُ، وَكَانَ ابنُ مَسْعُودٍ يقرأُ سَلامٌ عَلَى أَدْرَاسِينَ]. أخرجه رزين.

2. (764)- *İbnu Abbas* ve *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anhüm)'dan rivayet edildiğine göre, bunlar, "İlyâs'ın İdris (aleyhi's-selam) olduğunu" söylüyorlardı. İbnu Mes'ud (radıyallahu anh), âyeti سَلامٌ عَلَى أَدْرَاسِينَ şeklinde okumuştur (Saffât, 130). Rezin'in ilavesidir. İbnu Kesir bunu, İbnu Ebî Hatim'in rivayeti olarak kaydetmiştir (6, 33).

AÇIKLAMA:

Saffât suresinde zikri geçen İlyâs (aleyhi's-selam) Yâsîn (aleyhi's-selam)'in oğludur. İlyas, âyette İlyâsîn şeklinde gelmiştir. Ancak bunun Âli Yâsîn şeklinde okunuşu da sahihtir. Kur'ân'da, her iki kıraate de imkan tanıyacak bir kıraatle yazılır. ال ياسين Şu halde âyetin Âli Yâsîn kıraatı esas alınınca Âli Yâsin, İlyâs demektir.

Yâsin, ayrıca Resûl-i Ekrem'in isimlerinden biridir. Bunu esas alan bazı âlimler: *"Âli Yâsin'den murad, ümmet-i Muhammed'dir"* demiştir. Durum böyle olunca, edebiyatta tevriye denen sanatla selâm, hem İlyâs (aleyhi's-selam)'a, hem de Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)* ümmetine verilmiş olmaktadır. Nitekim sure tedkik edilince selâm faslının burada sona erdiği, Hz. Yunus ve Nuh *(aleyhissalâtu vesselâm)*'un kıssalarına geçilerek, onların ibretli durumlarının tasvir edildiği görülür.

Rivayette ifâde edilen İdris ve İlyâs'ın aynı şahıs olması meselesine gelince, *İbnu Kesîr* bu rivayeti kaydeder, ancak üzerine yorum kaydetmez, kendisi de açıklama kaydetmez. *Hz. İlyas*'ın şahsiyetiyle, tarihî rolü ile ilgili İsrâilî bir rivâyet nakleder ki, buraya aktarmayı gerekli bulmadık. Peygamberler tarihinde İdris ve İlyas (aleyhimâsselam) iki ayrı şahsiyet olarak ele alınır ve tanıtılır.

765 ٣– وعن أبيّ بن كعب رضي الله عنه قال: [سألت النبيّ ﷺ عن قوله تعالى: وَأَرْسَلْنَاهُ إِلَى مِائَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ. قال يزيدون عشرين ألفاً]. أخرجه الترمذى.

3. (765)-*Ubey İbnu Kâ'b* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e şu âyetten sordum: **"Onu (Yunus'u) yüz bin veya daha çok kişiye peygamber gönderdik"** (Saffât, 147). Bana:

"– Onlar yirmi bin fazlaydılar" diye cevap verdi." [Tirmizî, Tefsir, Saffât, (3227).]

766 ٤– وعن ابن عباس رضي الله عنهما. في قوله تعالى: [وَإِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُّونَ. قال: الْمَلاَئِكَةُ تُصَفُّ عِنْدَ رَبِّهَا تعالى بِالتَّسْبِيحِ]. أخرجه رزين.

4. (766)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ), **"Biziz o saf saf dizilenler, mutlak biz"** (Saffât, 165) meâlindeki âyetle ilgili olarak demiştir ki: "Melâike, Rablerinin yanında, tesbih ederken saf saf olurlar."

[Rezîn ilavesidir. Bu mânâda bir rivayet Taberî Tefsiri'nde gelmiştir (23, 67). Müslim'in bir rivayeti de bu mânâyı te'yid eder (Mesâcid 4, (522).]

AÇIKLAMA:

Müslim'deki rivayette, Müslümanların namazda melekler gibi saf saf olmaları İslâm ümmetinin hususiyetlerinden biri olarak zikredilir.

SÂD SÛRESİ

767 ١– عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [مَرِضَ أَبُوا طَالِبٍ فَجَاءَتْهُ قُرَيْشٌ وَجَاءَهُ النَّبِيُّ ﷺ، وَعِنْدَ أَبِي طَالِبٍ مَجْلِسُ رَجُلٍ. فَقَامَ أَبُو جَهْلٍ كَيْ يَمْنَعَهُ مِنَ الْجُلُوسِ فِيهِ. قَالَ: وَشَكَوْهُ إِلَى أَبِي طَالِبٍ فَقَالَ: يَا ابْنَ أَخِي مَا تُرِيدُ مِنْ قَوْمِكَ؟ قَالَ: أُرِيدُ مِنْهُمْ كَلِمَةً تَدِينُ لَهُمْ بِهَا الْعَرَبُ، وَتُؤَدِّي إِلَيْهِمُ الْعَجَمُ بِهَا الْجِزْيَةَ. قَالَ: كَلِمَةٌ وَاحِدَةٌ؟ قَالَ: كَلِمَةٌ وَاحِدَةٌ يَا عَمِّ؛ قُولُوا: لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ. فَقَالُوا إِلَهاً وَاحِداً: مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي الْمِلَّةِ الآخِرَةِ. إِنْ هَذَا إِلاَّ اخْتِلاَقٌ. قَالَ فَنَزَلَتْ: ص وَالْقُرْآنِ ذِي

الذِّكْرِ. إلى قَوْلِه: إنْ هَذَا إلاَّ اخْتِلاَقٌ(١)]. أخرجه الترمذى وصححه.

1. (767)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ebû Tâlib hastalanınca Kureyş de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da yanına geldiler.Ebu Tâlib'in yanında bir kişilik yer vardı. Ebu Cehil oraya Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın oturmasını önlemek için hemen kalktı. Kureyşliler Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı Ebû Tâlib'e şikayet ettiler. Ebu Talib:

"– Ey kardeşimin oğlu! Kavminden ne istiyorsun?" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"– Kendilerinden bir kelime istiyorum. Eğer söylerlerse, bütün Araplar o kelime sayesinde kendilerine uyacak bütün Acem o kelime sâyesinde cizye ödeyecek" dedi. Ebu Tâlib atılarak:

"– Yani tek bir kelime mi?" diye sordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"– Evet amcacığım tek bir kelime! Lâilâhe İllallah (Allah'tan başka ilâh yoktur!) diyecekler."

"– Tek Allah mı? Biz son dinde bunu işitmedik, bu bir uydurmadır!" dediler. Bunun üzerine şu âyetler indi:

"Sâd. O şanlı, şerefli Kur'ân'a yemin ederim ki, (gerçek), inkâr edenler(in iddia ettikleri gibi değildir). Bilâkis (onların dışı boş) bir onur, (içi ise tam) bir tefrika içindedir. Biz kendilerinden evvel nice ümmetleri helâk ettik. O zaman ne çığlıklar kopardılar. Halbuki (o vakit, azabtan kaçıp) kurtulma vakti değildi. O kâfirler içlerinden (kendilerinin başına çökecek) tehlikeleri bildiren (bir peygamber) geldiğine şaştılar. "Bu, dediler, bir büyücü, bir yalancıdır. O bütün tanrıları bir tek Tanrı mı yapmış. Bu cidden acayip bir şey!" Onların elebaşlarından bir güruh (birbirine): "Yürüyün, mâbudlarınıza (ibadette) sebât edin. Şüphesiz ki, arzu edilecek olan budur" diyerek kalkıp gitmişti. Biz bunu diğer dinde işitmedik. Bu, uydurmadan başka bir şey değildir. O Kur'ân aranızdan ona mı indirilmiş? dedi." (Sâd, 1-8). [Tirmizî, Tefsir, Sa'd, (3230).]

AÇIKLAMA:

Bu vak'a bir başka rivayette biraz farklı olarak şöyle anlatılır:

"Ebu Talib hastalandığı zaman aralarında Ebu Cehil'in de bulun-

(١) الذي في نسخ الترمذي طبعة بولاق والهند: ص والقرآن ذي الذكر بل الذين كفروا في عزة وشقاق. الى قوله: ما سمعنا بهذا في الملة الآخرة إن هذا إلا اختلاق.

duğu bir grub Kureyşli, yanına girerek: "Kardeşinin oğlu ilâhlarımıza dil uzatıp hakaretler ediyor, şunları şunları yapıyor, şöyle şöyle söylüyor. Kendisini çağırıp da bu işten men etsen" dediler. Ebu Talib de birini göndererek Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı çağırttı. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* gelip, odasına girdi. Ebu Talib'le Kureyşliler arasında bir kişilik yer vardı. Ebu Cehil mel'un, Hz. Peygamber, Ebu Talib'e yakın oturduğu takdirde amcasına daha müessir olur diye korkarak hemen sıçrayıp o boşluğa oturdu. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* amcasının yakınında oturacak yer bulamayınca, kapının yanına oturdu. Amcası ona:

"– Ey kardeşimin oğlu. Bu kavminin derdi ne de seni şikâyet ediyorlar? İddialarına göre, ilâhlarına hakaret ediyor, şöyle şöyle diyormuşsun!" der.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kavminden lâilâhe illallah demekten ibaret olan bir kelimeye gelmelerini teklif etmesi karşısında Kureyşliler, "Bunu evvelki dinde... -bir rivayette- başka dinde görmedik!" diye itiraz ediyorlar. Şârihler umumiyetle evvelki din veya başka din sözüyle Hıristiyanlığı kastettiklerini söylemiştir. Maamafih Kureyş'in kendi dinlerini kastetmiş olabileceklerini söyliyen de olmuştur. Yani: "Bu, atalarımızdan öğrendiğimiz dinde yok" demek istemişlerdir. Rivayet metninde meallerini kaydettiğimiz âyetlerin sonuncusundan da anlaşılacağı üzere, Sâd sûresinin belirtilen ilk sekiz âyeti onların bu sözleri üzerine nazil olur.

ZÜMER SÛRESİ

768 ١ – عن عبدالله بن الزبير (١) رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [لَمَّا نَزَلَتْ ثُمَّ إنَّكُمْ يومَ القِيامَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ. قَالَ الزُّبَيْرُ: يا رسُولَ اللهِ أتُكَرَّرُ عَلَيْنَا الخُصُومَةُ بعْدَ الَّذى كَانَ بيْنَنَا في الدُّنْيا؟ قالَ نَعَمْ. قَالَ: إنَّ الأمْرَ إذاً لَشَدِيدٌ]. أخرجه الترمذى وصححه.

1. (768)- *Abdullah İbnu-z Zübeyr* (radıyallahu anhümâ) babasından naklediyor: **"Sonra (ey insanlar), hiç şüphesiz, hepiniz Rabbinizin huzurunda muhakemeye duruşacaksınız"** (Zümer 31) âyeti nâzil olduğu zaman:

"– Ey Allah'ın Resûlü, dedim, dünyada iken mahkeme huzurundaki duruşmamız kâfi gelmeyecek, aynı duruşmayı âhirette bir kere daha mı yapacağız?"

(١) في الترمذي: عن أبيه.

"– Evet!" dedi. Ben (Zübeyr):

"– Öyleyse, dedim, işimiz çok fena!" [Tirmizî, Tefsir, Zümer, (3234).]

AÇIKLAMA:

İbnu Kesîr, âyetle ilgili şu açıklamayı sunar: "Sizler bu dünyadan mutlaka çıkarılacaksınız, bunda şüphe yok. Ahiret yurdunda, Allah'ın nezdinde toplanacak, dünyada iken tevhid veya şirk her ne üzere idiyseniz Allah'a hesap vereceksiniz. Allah, aranızı fasleder ve hakkı ortaya çıkarır, zira O, *Fettâh* ve *Alîm*'dir. Neticede mü'min , muhlis, muvahhid olanları kurtarır; kâfir, inkârcı, müşrik ve tekzib edicilere de azab eder. Ayrıca bu âyet, –siyâkı– mü'min, kâfir ve onların aralarındaki meselelerin âhiretteki muhâsebesinden bahsetmeye müteallik ise de dünyada aralarında ihtilâfa düşenlerin hepsine de şâmildir, çünkü âyet onların âhirette de hesaplaşacakları mânâsını ifâde etmektedir."

Durumun böyle olacağını, sadedinde olduğumuz Hz. Zübeyr (radıyallahu anhümâ)'in rivayeti de te'yid etmektedir. Bu mevzuda, tefsir kitaplarında başka rivayetler de var.

Dünyevî duruşmaların âhirette tekrar olarak ele alınması, adaletin burada bütün künhüyle tahakkuk etmemesinden ileri gelse gerektir. Çünkü buradaki hüküm zâhire göredir. Nefsülemre göre değildir. Zâhirî deliller gerçeği aksettirmeyebilir. Nâdir hükümler, nefsülemre muvafık düşerek gerçek adaleti yerine getirir. Bu durumda, ahiretteki duruşmanın kolay geçeceği söylenebilir (Allahu a'lem bissevâb).

769 ٢– وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما. [أَنَّ قَوْماً قَتَلُوا فَأَكْثَرُوا، وزنوا فَأَكْثَرُوا وَانْتَهَكُوا فَأَكْثَرُوا. فَأَتَوْا رسول الله ﷺ فَقَالُوا: يَا مُحَمَّدُ إِنَّ مَا تَدْعُونَا إِلَيْهِ لَحَسَنٌ لَوْ تُخْبِرُنَا أَنَّ لِمَا عَمِلْنَا كَفَّارَةً. فَنَزَلَتْ: وَالَّذِينَ لاَ يَدْعُونَ مَعَ اللهِ إِلٰهاً آخَرَ. إلى قوله: فَأُولٰئِكَ يُبَدِّلُ اللهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ. قَالَ: يُبَدِّلُ اللهُ شِرْكَهُمْ إِيمَاناً، وَزِنَاهُمْ إِحْصَاناً، وَنَزَلَتْ: قُلْ يَاعِبَادِىَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ لاَتَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللهِ]. أخرجه النسائى.

2. (769)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir kavim cinayete bulaştı ve çokca adam öldürdü, zinaya bulaştı ve bunda ileri gitti. Şirke düşerek tevhid'i ihlâl etti ve bunda ileri gitti. Sonunda Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e müracat ederek:

"– Ey Muhammed! Bizi dâvet ettiğin şeyler gerçekten güzel. Ancak, önceden işlediğimiz günahların bir kefâreti var mı; bize önce bundan haber versen!" dediler. Bunun üzerine şu âyet indi:

"Onlar ki Allah'ın yanına başka bir Tanrı daha (katıp) tapmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar, zina etmezler. Kim bunlar(dan birini) yaparsa cezaya çarpar. Kıyamet günü de azabı katmerleşir ve o (azabın) içinde hor ve hakir ebedî bırakılır. Meğer ki (şirkten) tevbe edip iyi amel (ve hareket)de bulunan kimseler ola. İşte Allah bunların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok mağfiret edici, çok esirgeyicidir" (Furkân, 68-70).

İbnu Abbas şu açıklamayı yaptı: "Allah şirklerini imâna, zinâlarını ihsâna (muhsanlık = namusluluk) çevirir (demektir" (Şu ayet de bu mesele üzerine) indi:

"De ki: "Ey kendilerinin aleyhinde (günahda) haddi aşanlar, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları affeder. şüphesiz ki O, çok affedicidir, çok esirgeyicidir." (Zümer, 53). [Nesâî, Tahrimu'd-Dem 2 (7, 86); Buharî, Tefsir, Zümer 1; Müslim, İmân 193, (122); Ebu Dâvud, Fiten 6 (4273).]

AÇIKLAMA:

Bu mevzu ile alakalı açıklama daha önce geçti ise de burada İbnu Kesir'in bir açıklamasını kaydedeceğiz. Der ki: *"Bu âyet-i kerime, kâfir ve gayr-ı kâfir bütün âsileri tevbeye, Hakk'a yönelmeye davet etmekte ve Allahu Zü'l-Celâl hazretlerinin, günahtan tevbe ve rücû edildiği takdirde bütün günahları affedeceğini haber vermektedir. Günâh her ne çeşitten olursa olsun, ne kadar da çok olursa olsun, hatta deniz köpüğü kadar çok bile olsa. Ancak bu affın, tevbe etmeyene de teşmili sahih değildir. Çünkü şirk, tevbe edilmedikçe affedilmez."* İbnu Kesir sonra sadedinde olduğumuz İbnu Abbâs hadisini, bu görüşüne delil zımnında zikreder.

Hem bu ayetleri tefsir babında, hem de tebliğ metodu bakımından Vahşî'nin İslam'a daveti münasebetiyle Efendimiz (A.S.M.)'in bizlere örnek olacak davranış şeklini Sonsuz Nur kitabından birlikte okuyalım:

Vahşî'yi Daveti

Allah Rasûlü, amcasının kâtili Vahşî'yi doğru yola davet eder, birisiyle mektup gönderir ve hak din olan İslâm'a girmesi için Vahşî'yi yanına çağırır. Ancak Vahşî, gelen şahsa bir mektup yazar, verir. Mektupda aşağıdaki âyet-i kerime yazılıdır:

وَالَّذِينَ لاَ يَدْعُونَ مَعَ اللهِ اِلـهاً آخَرَ وَلاَ يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِى حَرَّمَ اللهُ اِلاَّ بِالْحَقِّ وَلاَ يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ يَلْقَ اَثَاماً ﴿﴾ يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَاناً ﴿﴾

"Yine onlar ki, Allah ile beraber başka bir ilaha yalvarmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar ve zina etmezler. Bunları yapan, günahının cezasını bulur. Kıyâmet günü azabı kat kat olur. Ve orada alçaltılmış olarak temelli kalır" (Furkan, 25/68).

Vahşî, bu âyetin altına şu satırları yazmayı ihmal etmemiştir: Sen beni Müslüman olmaya davet ediyorsun ama, ben, bu âyette geçen bütün günahları işledim. Küfür içinde yaşadım. Zina ettim ve bir de senin gözünün nuru amcanı öldürdüm. Benim gibi birisi affolur mu ki, ben de Müslüman olayım?

Allah Rasûlü, ikinci bir mektup daha gönderir. Bu defa mektuba şu âyeti yazar:

اِنَّ اللهَ لاَ يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَآءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللهِ فَقَدِ افْتَرٰى اِثْماً عَظِيماً

"Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bundan başkasını dilediği kimse için bağışlar. Allah'a ortak koşan kimse, büyük bir günah ile iftira etmiş olur" (Nisa, 4/48).

Vahşî bu defa da âyette affın kat'î olmadığını, meşiet-i ilahîye bırakıldığını Resûlullah'a intikal ettirir. Bunun üzerine de O Şefkat Peygamberi, üçüncü bir mektup daha gönderir. Bu mektupsa işe şu âyet yazılıdır:

قُلْ يَا عِبَادِىَ الَّذِينَ اَسْرَفُوا عَلٰى اَنْفُسِهِمْ لاَ تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللهِ
اِنَّ اللهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعاً اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿﴾

"De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayan çok esirgeyendir" (Zümer, 39/53).

Vahşî, ancak bu üçüncü mektuptan sonra gelir ve Allah Rasûlü'ne biat eder. O da artık sahabe arasında sayılacak ve sonuna "r.a" eklenmeden ismi anılmayacaktır. Ancak o, Hz. Hamza'nın katiliydi. Ne kendisinin ne de başkasının bunu unutması mümkün değildi. Vahşî, belki ahirette böyle bir günahın hesabını vermeyecekti. Çünkü o, cinayet günü Müslüman değildi ve İslâm'a girmesiyle de bütün geçmiş günahları affol-

muştu.[10] Bu yönüyle talihliydi... ancak öldürdüğü insan da Hz. Hamza'ydı.

Hamza ki, ormanda aslanların ödünü koparan bir efsanevî insanken Resûl-i Ekrem önünde dize gelmiş, Müslüman olmuş; hatta İki Cihan Serveri'nin tuttuğu aynı memeyi tutmuş olması itibariyle Allah Rasûlü'ne sütkadeşlik payesiyle de serfirazdı[11]. O, İslâm'a gireceği ana kadar Müslümanlar korku içindeydi. Hamza Müslüman olunca onların kükreyişleri, Arap Yarımadası'nı velveleye vermişti. Ve, işte vahşet içinde olduğu bir dönemde Vahşî, bu Hamza'nın kanına girmiş.. Uhud'da elinde taşıdığı talihsiz mızrağını Hz. Hamza'nın bağrına saplamıştı. Hayatı boyunca Allah'tan başka her şeye لاَ (Hayır) diyen Hamza, kendisine saplanan mızrak üzerine çökerken yine bir لا meydana getiriyor ve yere bir لا gibi yıkılıyordu ki; biraz sonra Allah Resûlü Hamza'yı yıkadı ve âdetâ su yerine de, kevserden daha kıymetli gözyaşlarını kullandı. Evet, Allah Rasûlü onun başında bu derece gözyaşı dökmüştü. İşte şimdi bu cinayetin katili Vahşî, Allah Rasûlü'ne kanlı elini uzatmış biat ediyordu. Allah Rasûlü'nün tebliğ anlayışına bakın ki, O, bu eli tutuyor ve Vahşî'nin İslâm'a girişini tebrik ediyordu. Zaten ısrarla Vahşî'yi bizzat kendisi davet etmişti.[12]

Vahşî iman ettikten sonra Allah Rasûlü, onun kulağına eğildi ve şu sözleri fısıldadı: "Mümkünse bana fazla görünmemeye çalış! Çünkü seni her gördükçe Hamza'yı hatırlar ve sana gereken şefkati gösteremeyebilirim. Böylece sen, talihsizliğe itilmiş ben de vazifemi tam yapmamış olurum."

Vahşî bir sahabi şuuru içinde Allah Rasûlü'nün bu ricasına ve emrine asla muhalefet etmedi. Daima Allah Rasûlü'nden uzakta durdu ve O'na görünmemeye çalıştı. Ancak, her dakika ve her saniyesi de, Allah Rasûlü'nden gelecek ikinci bir daveti beklemekle geçti. O, bir direğin arkasından Allah Rasûlü'ne bakıyor, O'nun bakışını yakalamaya çalışıyor ve kendi kendine "acaba" diyordu, birgün gelir de bana: "Artık görünebilirsin" der mi? Vahşî, o mutlu günü bekleye dursun, birgün kendisine o müthiş ve acı haber ulaştı. Allah Rasûlü, gurub edip aramızdan ayrıl-

10– اِنَّ الاِسْلاَمَ يَجُبُّ مَا كَانَ قَبْلَهُ "İslâm kendinden öncekini (küfür ve günahı) keser atar" Müsned 4/199.

11– İbn Hacer, İsâbe, 1/353

12– Mecmeu'z-Zevâid, 7/100, 101

mıştı. Vahşî, beyninden vurulmuşa döndü. Zira artık, kendisinin çağrılacağına dair hiçbir ümidi kalmamıştı.

Vahşî'nin bundan sonraki günleri hep günahına keffaret aramakla geçecekti. Nihayet Yemâme Harbi patlak verdi. Derhal Halid'in ordusuna girdi ve Yemâme'ye yollandı. Bu, onun için kaçırılmaması gereken bir fırsattı. İslâm'ın en büyük bahadırlarından birini öldürmüş bir günaha girmişti. Her ne kadar o günah affolsa bile, Vahşî'nin vicdanı, o günahın tesiriyle cehennem gibi yanıyordu. Şimdi onun karşısında bir fırsat vardı: İslâm'ın en büyük düşmanı Müseyleme'nin halledilmesi. Vahşî, Hamza'nın bağrından çıkarıp sakladığı paslı mızrağını yanına alarak, Yemâme harbine katıldı. Harp günlerce sürdü. Müseyleme ve ordusu, ölüm-kalım mücadelesi veriyordu. Bir ara, kaleden dışarı çıkıp kaçmak isteyen Müseyleme, nöbet bekleyen bir sahabi tarafından görüldü. Onu gören sahabi, Vahşî'ye seslendi ve "İşte Allah düşmanı gidiyor" dedi. Bunu duyan Vahşî, hemen paslı mızrağı eline aldı ve aynen,seneler önce Hz. Hamza'nın bağrına sapladığı gibi, bu defa da Müseyleme'nin bağrına sapladı. Onun attan düşüp yere yıkıldığını görünce, kendisi de secdeye kapandı (13). Gözyaşları içinde âdeta Allah Rasûlü'nün ruhaniyatına hitaben: "Artık gelebilir miyim, Yâ Resûlallah!" der gibiydi. Biz, Allah Rasûlü'nün ona ne cevap verdiğini bilemiyoruz. Ama ihtimal ki, Allah Rasûlü'nün rûhaniyatı da Yemâme'de hazır bulunmuş ve Vahşî'nin bu denli inkisar dolu yakarışı, O'nu da rikkate getirmiş ve yaptığı civanmertliği tebrik için de Vahşî'yi bağrına basmış ve "Artık bana görünebilirsin" demiştir. Bilemiyoruz. Bu bir, buud meselesidir. Bizim, bu hadiseyi nakledişimiz ise, Allah Rasûlü'nün tebliği hakkında bir fikir verebilmek içindi...

Evet, görüyoruz ki, Allah Rasûlü, en az babası kadar sevdiği ve yine, en az öz kardeşi kadar üstüne titrediği Hz. Hamza gibi bir büyük ruhun katli için dahi, bir rahmet oluyor. Vahşî'nin İslâm'a girmesi için, belki elli yolu deniyor ve Vahşî gibi bir insandan dahi bir sahabi çıkarıyordu. Acaba, O'nda tebliğ düşüncesi, O'nun tabiatıyla bütünleşmemiş, O'nun fıtratına yerleşmemiş ve ruhunun bir parçası haline gelmemiş olsaydı, Allah Rasûlü'nün Vahşî gibi bir insanı, ısrarla İslâm'a daveti hiç mümkün olur muydu? Hayır, O'nun bu tehalükünde, tebliğin nebiye ait bir sıfat olma hakikatı saklıydı. Bu itibarla da O, başka türlü davranamazdı.

770 ٣– وعن أسماء بنت يزيد رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقْرأُ إنَّ اللهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعاً وَلاَ يُبَالِى]. أخرجه الترمذى وصححه.

13– Buharî, Megâzi, 24; İbn Hişam, Sire, 3/76-77.

3. (770)- *Esmâ Bintu Yezid* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i işittim, şu âyeti okuyordu: "De ki: "Ey Kendilerinin aleyhinde (günahda) haddi aşanlar, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları affeder..." (Zümer, 53). Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ayetin sonuna, وَلاَ يُبَالِى yani "(kim ne işlemiş olursa olsun) aldırmadan" lâfzını ekledi. [Tirmizî, Tefsir, Zümer, (3235).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın metninde görüldüğü üzere, âyetin sonuna, وَلاَ يُبَالِى fıkrasını eklemiştir. Bu fıkra ile ayet: "...Çünkü Allah bütün günahları, (kim, ne işlemiş olursa olsun) aldırmadan affeder..." mânasını kazanır.

Ahmed İbnu Hanbel'in rivayetinde,

... انَّ اللّهَ يغفر الذنوب جميعاً ولاَ يُبَالِى انه هو الغفور الرحيم

şeklinde işitilmiş olduğu belirtilir. Bazı âlimler, bu rivayetlerden hareketle, وَلاَ يُبَالِى fıkrasının neshedilmiş bir vahiy olabileceğini söylemiştir. Ancak, çoğunlukla, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın âyeti tefsir maksadıyla bu fıkrayı eklediğini söylemiştir.

771 ٤ – وعن ابن مسعود رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [جَاءَ جِبْرِيلُ إلى النَّبِىِّ ﷺ فقَالَ يَا مُحَمَّدُ أنَّ اللّهَ يَضَعُ السَّمَاءَ عَلَى أُصْبُعٍ، وَالأرَضِينَ عَلَى أُصْبُعٍ، وَالْجِبَالَ عَلَى أُصْبُعٍ وَالشَّجَرَ وَالأنْهَارَ عَلَى أُصْبُعٍ، وَسَائِرَ الْخَلْقِ عَلَى أُصْبُعٍ؛ ثُمَّ يَقُولُ: أنَا الْمَلِكُ، فَضَحِكَ رسولُ اللّهِ ﷺ وَقَالَ: وَمَا قَدَرُوا اللّهَ حَقَّ قَدْرِهِ]. أخرجه الشيخان والترمذى.

4. (771)- *İbnu Mes'ûd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Cebrâil (aleyhi's-selam) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek:

"– Ey Muhammed, Allah semayı bir parmak üzerine, arzları bir parmak üzerine, dağları bir parmak üzerine, nehirleri bir parmak üzerine, diğer mahlukatı bir parmak üzerine koydu, sonra şöyle buyurdu: "Ben (kâinat mülkünün) Melîkiyim."

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* güldü ve: **"Allah'ı hak (ve lâyık) olduğu vech ile takdir etmediler. Halbuki kıyamet günü arz toptan ancak O'nun bir kabzasıdır. Gökler de onun sağ eliyle**

(toplanıp) dürülmüşlerdir..." (Zümer, 67) meâlindeki âyeti okudu." [Buhârî, Tefsir, Zümer 2, Tevhid 19, 26, 36; Müslim, Sıfatü'l-Kıyâmet 19, (2786); Tirmizî, Tefsir, Zümer (3236).]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivayette, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gelen zâtın Cebrâil olduğu geçmektedir. Herhalde bu bir dizgi hatası olmalıdır. Rivayetin Tirmizî'deki aslı gelenin "bir Yahudi" olduğunu belirtir. Buharî ve Müslim'de ise bu bir "habr" yani Yahudi alimidir. Esasen rivayetin muhtevası da bunun bir İsrâiliyyât olduğunu belirtmekedir. Hatta bazı kelamcılar Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın (gülme, ayet okuma gibi) davranışlarını, Yahudiyi tasdik değil, reddetme mânasında bulmuşlar ve burada, Yahudi itikadına uygun şekilde Cenab-ı Hakk'a cisim izafe etme (tecsim) olduğunu söylemişlerdir. Ancak, Nevevî, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gülmesini tasdik gülüşü olarak değerlendirmiş ve delil olarak, âyet okumuş olmasını zikretmiştir. Esasen Müslim'in rivayetinde bizzat hadisin metninde: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, habr'ın söylediğine taaccüp ederek güldü ve onu tasdiken şu âyeti okudu: ..." der. Nevevî bu ziyadenin ravi tarafından yapılan bir ziyade (derc) olduğunu söyler. Bu raviden maksad İbnu Mes'ud mudur bunu belirtmez. İbnu Hacer bu çeşit şeylerde tenzih inancını esas tutmakla birlikte te'vilden kaçınmanın evlâ olduğunu söyler. Ancak, elle, parmak gibi kelimelerle Allah'ın kudreti, tasarrufu kastedildiği şeklinde te'villere yer verilir. Hadisin bazı vechinde "esâbiu'r-Rahman" (Rahmân'ın parmakları) tâbirinin yer almasından hareket eden İbnu Fûrek, bunun "kudret veya melek"e delâlet ettiğini söylemiştir.

772 ٥ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَطْوِى اللهُ عَزَّ وَجَلَّ السَّمَاوَاتِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثُمَّ يَأْخُذُهُنَّ بِيَدِهِ الْيُمْنَى. ثُمَّ يَقُولُ: أَنَا الْمَلِكُ. أَيْنَ الْجَبَّارُونَ؟ أَيْنَ الْمُتَكَبِّرُونَ؟ ثُمَّ يَطْوِى الأَرْضَ بِشِمَالِهِ؟ ثُمَّ يَقُولُ: أَنَا الْمَلِكُ. أَيْنَ الْجَبَّارُونَ؟ أَيْنَ الْمُتَكَبِّرُونَ؟]. أخرجه الشيخان وأبو داود، وهذا لفظ مسلم.

5. (772)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allahu Zülcelâl Hazretleri, semâvatı kıyamet günü dürer, sonra onları sağ eliyle alır, sonra der ki: "Ben Melik'im cebbârlar nerede? Büyüklük taslayanlar (mütekebbirler) nerede?". Sonra sol eliyle arzı dürer, sonra: "Ben Melik'im, cebbârlar,*

mütekebbirler nerede? der.” [Buharî, Tevhid 19; Müslim, Sıfatu'l-Münafikun 24, (2788); Ebu Dâvud, Sünne 21, (4736).]

AÇIKLAMA:

Bu çeşit âyet ve hadislerde geçen iki el tâbiri üzerinde Müslümanlar arasında münakaşalar yapılmıştır. Çünkü Allah Kur'ân'da, لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ (Şura, 11) **“O'nun hiçbir benzeri yoktur”** diye târif edilmiştir. İki el izâfe etmek, başka organların izâfesini de zihne getirir ve neticede Allah mahlûkata, insana benzetilir. Nitekim Müşebbihe denen böyle bir tâife ortaya çıkmıştır. Bazıları da (Mu'tezile gibi), teşbihten kaçmak için Allah'a sıfat izafesini reddederler, bunlara Muattıla denmiştir.

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in müteahhir kısmı bu çeşit sıfatların te'vil edilmesini esas almıştır. Bunlar iki el tâbirini kudret mânasına te'vil ederler. Çünkü insanlar, kudrete müteallik icraatı elleriyle yaparlar. Eller kudreti temsil eder. Göremediğimiz ve görmemiz mümkün olmayan ilahî hakikatları anlayacağımız şekilde anlatmak için Cenab-ı Hakk bu yolu tercih etmiştir. Nevevî'nin Müslim Şerhi'nde kaydettiği üzere, sağ ve sol el tabirleri misali tamamlamak için zikredilmişlerdir. Çünkü biz kıymetli gördüğümüz şeyleri sağ elle, diğerlerini sol elle tutarız. Bir de bize göre sağ el daha güçlüdür. Göklerin yerden daha büyük olması sebebiyle onları sağ ele, göklerden küçük olan yerleri de sol ele izafe ederek istiareyi zihnimize daha açık, daha anlaşılır surette ifade etmiştir. Hakikatte ise, bir şeyin Allah'a daha ağır, bir diğer şeyin daha hafif geldiği söylenemez. Onun kudreti karşısında her şey birdir. Bu, sırf bizim anlayışımıza uygun ifadeye yer vermek için başvurulan bir beyân tarzıdır. Kadı İyaz, rivayatte geçen dürmek, kabzetmek, almak gibi tabirlerin “toplamak” manasına geldiğine dikkat çeker.

Yine *Kadı İyaz* der ki: “Bu çeşit rivayetlerde geçen “iki el” gibi müşkil kelimelerden kastedilen gerçek manayı Allah bilir. Biz Allah Teâla'ya ve sıfatlarına iman eder, O'na hiçbir şeyi benzetmez, O'nu da hiçbir şeye benzetmeyiz. O'nun misli, benzeri yoktur. Hakkıyla işiten gören O'dur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* her ne söylediyse haktır, doğrudur. Anladığımız bir şey varsa Allah'ın lütfu keremiyle anlamışızdır. Anlayamadıklarımıza iman eder, ilmini Allah Teâla'ya havâle ederiz.”

HÂ-MÎM el-MÜ'MİN SÛRESİ

773 ١ – عن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ : مَنْ قَرَأَ حم الْمُؤْمِن إلى

قوله: إِلَيْهِ الْمَصِيرُ، وَآيَةَ الْكُرْسِيِّ حِينَ يُمْسِى حُفِظَ بِهِمَا حَتَّى يُصْبِحَ، وَمَنْ قَرَأَهُمَا حِينَ يُصْبِحُ حُفِظَ بِهِمَا حَتَّى يُمْسِى]. أخرجه الترمذى.

1. (773)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Her kim akşam olunca Hâ-mim el-Mü'min sûresini baştan,* اليه المصير *âyetine kadar ve âyete'l-Kürsî'yi okuyacak olursa bu iki Kur'ân kıraati sayesinde sabaha kadar muhafaza olunur. Kim de aynı şeyleri sabahleyin okursa onlar sâyesinde akşama kadar muhafaza edilirler."* [Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 2, (2882).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın akşam ve sabah okumamızı tavsiye ettiği birinci parça çok kısa bir pasajdır:

حم تنزيل الكتاب من الله العزيز العليم غافر الذَّنْب وقابل التوب شديد العقاب ذى الطول

لا اله الا هو اليه المصير

"Ha-Mim Kitab'ın indirilmesi Aziz ve Alim olan Allah katındandır. O, günahı bağışlayan, tevbeyi kabul eden, cezası şiddetli, lütfu bol olandır. O'ndan başka ilah yoktur, dönüş, O'nadır" (Mü'min, 1-3).

Şârihler sabah vaktinde icra edilecek kıraetin namazdan önce de, sonra da olabileceğini belirtirler. Esas olan sabah vaktinin girmiş olmasıdır. Akşama kadar tâbiri de, gecenin girmesi vaktini ifade eder. Şer'î örfte güneşin batmasıyla yani akşam namazı vaktinin girmesiyle "gece" başlamış olur.

774 ٢– وعن العلاء بن زياد [أنه كَانَ يُذَكِّرُ بِالنَّارِ. فَقَالَ رَجُلٌ: لِمَ تُقَنِّطُ النَّاسَ؟ فَقَالَ: وَأَنَا أَقْدِرُ أَنْ أُقَنِّطَ النَّاسَ؛ واللهُ تعالى يَقُولُ: يَاعِبَادِىَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ لاَ تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللهِ إِنَّ اللهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعاً؛ وَيَقُولُ: وَأَنَّ الْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَابُ النَّارِ؛ وَلَكِنَّكُمْ تُحِبُّونَ أَنْ تُبَشَّرُوا بِالْجَنَّةِ عَلَى مَسَاوِئِ أَعْمَالِكُمْ، وَإِنَّمَا بَعَثَ اللهُ مُحَمَّداً مُبَشِّراً بِالْجَنَّةِ لِمَنْ أَطَاعَهُ، وَمُنْذِراً بِالنَّارِ لِمَنْ عَصَاهُ]. أخرجه البخارى معلقاً.

2. (774)- *Alâ İbnu Ziyâd*'ın anlattığına göre, cehennemi zikrederken bir adam kendisine:

"– Niye milleti ümidsizliğe sevkediyorsun?" diye müdahale etti. O da:

"– Allahu Tealâ: **"Ey kendilerine kötülük edip aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden umudumuzu kesmeyin. Doğrusu Allah günahların hepsini bağışlar. Çünkü O, bağışlayandır, merhametlidir"** (Zümer, 53) ve: **"...Aşırı gidenlerin ateşlikler olduklarında şüphe yoktur"** (Mü'min 43) buyurmuş olunca, ben ümidsizliğe düşürebilirim. Ne var ki, siz kötü amellerinize rağmen cennetle müjdelenmekten hoşlanıyorsunuz. Halbuki Allah, Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i itaat edenler için cennetle müjdelemek, isyan edenler için de cehennemle korkutmak üzere gönderdi." dedi. [Buhârî, Tefsir, Hâ-mim el-Mü'min 1. Hadis muallâktır.]

AÇIKLAMA:

Alâ İbnu Ziyâd, Tâbiîn'in zâhidlerindendir. Az miktarda rivayette bulunmuştur. Buharî'de bundan başka rivayeti yoktur. 94 yılında vefat etmiştir.

Bu rivayetten de anlaşıldığı gibi, dinimiz korkutma ve müjdelemeyi dengeler. Sadece müjdeleyici rivayetlere, âyetlere yer verilmemeli, korkutucu, cehennemi, cehennem azabını hatırlatıcı naslara da konuşmalarda, vaazlarda yer verilmelidir. Yine rivayetten anlıyoruz ki "Allah'tan korkutulmaz, Allah sevdirilir" gibi günümüzde, diyâneti zayıf veya tamamen sathî olan kişi ve çevrelerce çokca söylenen sözler çok eskilerde de söylenmiş, ve ulema tarafından da gerekli cevap verilmiştir: "Madem Kur'an hem korkutuyor, hem de müjdeliyor, biz de irşadlarımızda hem cehennemi hatırlatıp korkutacağız, hem de cenneti hatırlatıp müjdeleyeceğiz."

FUSSİLET SÛRESİ

775 ١– عن ابن مسعود رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [اجْتَمَعَ عِنْدَ الْبَيْتِ ثَلاَثَةُ نَفَرٍ ثَقَفِيَّانِ، وَقُرَشِىٌّ أَوْ قُرَشِيَّانِ،وَثَقَفِىٌّ، كَثِيرٌ شَحْمُ بُطُونِهِمْ، قَلِيلٌ فِقْهُ قُلُوبِهِمْ. فَقَالَ أَحَدُهُمْ: أَتَرَوْنَ أَنَّ اللّٰهَ تعالى يَسْمَعُ مَا نَقُولُ؟ فَقَالَ الآخَرُ: يَسْمَعُ إِنْ جَهَرْنَا وَلاَ يَسْمَعُ إِنْ أَخْفَيْنَا، وقال الآخَرُ: إِنْ كَانَ يَسْمَعُ إِذَا جَهَرْنَا فَإِنَّهُ يَسْمَعُ إِذَا أَخْفَيْنَا. فَأَنزَلَ اللّٰهُ تعالى: وَمَا كُنتُمْ تَسْتَتِرُونَ أَنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلاَ أَبْصَارُكُمْ الآيَة]. أخرجه الشيخان والترمذى.

1. (775)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Kâ'be'nin yanında ikisi Sakifli, biri de Kureyşli veya ikisi Kureyşli biri Sakifli üç kişi biraraya geldi. Bunlar göbek yağları fazla, anlayışları kıt kimselerdi. Birisi:*

"– Ne konuştuğumuzu Allah işitiyor mudur, ne dersiniz?" diye bir lâf attı. Bir diğeri:

"– Sesli konuşursak işitir, gizli konuşursak işitmez olmalı" dedi. Üçüncü de:

"– Sesli konuşmamızı işitiyorsa, gizli konuşmamızı da işitiyordur" dedi. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu:

"Siz, ne kulaklarınız, ne gözleriniz, ne de derileriniz kendi aleyhinize şahidlik eder diye (düşünüp) sakınmadınız. Bilakis Allah yapmakta oduklarınızın birçoğunu bilmez sandınız. Rabbinize karşı beslediğiniz şu zannınız (yok mu?) İşte sizi o helâk etti. Bu yüzden hüsrâna düşenlerden oldunuz" (Fussilet, 22-23). [Buhârî, Hâ-mim Secde (Fussilet) 1, 2, Tevhid 41; Müslim, Sıfatu'l-Münâfikun 5; Tirmizî, Tefsir, Hâ-mim es-Secde (Fussilet) (3245).]

AÇIKLAMA:

Şarihler bu hadisten, fetanetle şişmanlığın nâdiren biraraya gelebileceği hükmüne varmışlardır. İmam Şafii'den şu söz nakledilir: "Hem şişman hem de akıllı olan tek kimse gördüm: Muhammed İbnu Hasan, ondan başka kimseyi görmedim."

Rivayete dikkat edilirse, cevaplar farklı olduğu ve meselâ üçüncü şahıs daha farklı, daha gerçeğe yakın konuştuğu halde, üçü de aynı kategoriye sokulmuş, anlayışça kıt olmakla tavsif edilmiştir, zira, düşüncesini kesin değil, tereddütlü ifade etmiştir.

Âyet-i kerime, Allah'a karşı hiçbir şeyin perde teşkil etmeyeceğini, duvar, perde, karanlık gibi insanların görmesine engel olan veya fısıldama gibi duymasına engel olan durumların, O'nun görmesine ve işitmesine engel teşkil etmediğini, zira derilerin bile her şeyi kayda geçirip şehâdette bulunacağını beyan ediyor.

776 ٢– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. [أنّ النَّبيَّ ﷺ قَرَأَ: إنَّ الَّذين قَالُوا ربُّنَا اللهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا. قَالَ: قَدْ قَالَ النَّاسُ ثُمَّ كَفَرَ أكْثَرُهُمْ؛ فَمَنْ مَاتَ عَلَيْهَا فَهُوَ مِمَّنْ اسْتَقَامَ].

أخرجه الترمذى.

2. (776)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Rabbimiz Allah'tır deyip de sonra doğru yolda gidenler var ya! Onların üzerlerine "Korkmayın tasalanmayın, vaadolunduğunuz cennetle sevinin!" diye diye melekler inecektir.."** (Fussilet, 30) meâlindeki âyeti okudu ve şöyle buyurdu: **"İnsanlar, bunu hep söylediler. Ancak, sonradan ekserisi küfre düştü, kim bu söz üzere ölürse, o kimse istikameti doğru olanlardandır."** [Tirmizî, Tefsir, Hâ-Mim, Secde (Fussilet) (3247).]

AÇIKLAMA:

Doğru yol üzere olmaktan maksad tevhid üzere sebât ve devam etmek, Allah'tan başka bir ilâha meyletmemektir. Sahâbe ve Tabiin'den birçokları, âyette geçen *istikâmetin* mânâsını, "ameli Allah rızası için yaparak ihlâsa ermek" olarak açıklamıştır. Katâde ve İbnu Zeyd: "Yani Allah'a taatte istikametli olmak" demişlerdir. Hasan Basrî, "Allah'ın emrine uymakta istikametli olup, farzları yapıp haramlarından kaçmaktır" demiştir. *İbnu Abbas, Mücahid* ve *İkrime*: "Ölünceye kadar Lailâhe illallah diye şehâdetten sapmamak" diye açıklamıştır. Vs...

Dikkat edilirse, bu açıklamaların hepsi sadedinde olduğumuz *Hz. Enes* (radıyallahu anh) hadisinin zâhirine muvafıktır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* pek çok hadislerinde dini, veciz ve özlü ifadelerle tanıtarak insanlara mergub ve kolay kılmıştır. Burada kurtuluşa ermek için iki şarta uymak gerekiyor:

1- Allah'a inanmak

2- İstikametli olmak

Aslında iki kelimeden ibâret olan birinci şartın içinde bütün iman esasları, tek kelimeden ibâret olan ikinci kelimede de amel esasları mündemiçtir.

Rabbim Allah diyen nice insanlar, istikâmeti muhafaza edememişlerdir, edememektedirler, diye haber veriyor Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*. İhlâsa mâni olan, şirk-i hafi denen her şey kulu istikametin dışına atıyor; mal mülk sevgisi, makam sevgisi, halk korkusu, cimrilik, kibir, riya şirk-i hafi'nin şubelerine giriyor. Bunlardan kurtulabilen, birine bulaştığı takdirde tevbeyle tekrar dönebilen, kulluk çizgisini istikâmet üzere koruyabilen azınlıktadır buyuruyor Resûlullah.

777 ٣– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما في قوله تعالى: [ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أحْسَنُ. قالَ: الصّبْرُ

عِنْدَ الْغَضَبِ، وَالْعَفْوُ عِنْدَ الإِسَاءَةِ. فَإِذَا فَعَلُوهُ عَصَمَهُمُ اللّٰهُ تعالى وَخَضَعَ لَهُمْ عَدُوُّهُمْ]. أخرجه البخارى معلقاً.

3. (777)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ), **"Ne (her) iyilik, ne de (her) kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel yol ne ise onunla önle. O zaman görürsün ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse bile, sanki yakın dost(un olmuş)tur. Bu (en güzel haslete), sabredenlerden başkası kavuşturulmaz. Buna büyük bir hisseye mâlik olandan gayrisi eriştirilmez"** (Fussilet,34-35) âyetiyle ilgili olarak şu açıklamayı yaptı: "(Ayette kastedilen en iyi yol) öfke anındaki sabır, kötülüğe maruz kalındığı andaki aftır. İnsanlar bunları yaptıkları takdirde, Allah onları korur, düşmanları da kendilerine eğilir. Sanki samimi dost olur." [Buharî, Tefsir, Hâ-mim, es-Secde (Fussilet) 1.]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, âyet-i kerimede haber verilen *"kötülüğü bertaraf edecek"* en güzel yolun ne olduğu sorusunu cevaplıyor. Âyet-i kerime bu yolun ne olduğunu açıklamamıştır. Şartlara, zemine, zamana, kötülüğün cinsine göre değişebilecek *"en iyi yol"*un ne olduğunu her mü'min arayacak, soracaktır. İbnu Abbas (radıyallahu anh) bu soruyu: *"Öfke ânında sabır, kötülük anında af!"* diye cevaplıyor. Şu halde kâhir ekseriyetle, kötülüğü en iyi bertaraf etme yolu öfke ânındaki sabır ve kötülük ânındaki af olmaktadır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından Kur'ân'ın açıklanması için tavzif edilen ve Tercümânu'l-Kur'ân şerefli ünvanını alan *İbnu Abbas* (radıyallahu anh) bu meselede kesin kanaat sahibidir, öyle ki bir başka rivayette biraz farkla şöyle söylediği belirtilir: "Allah mü'minlere öfke ânında sabrı, kötülük ânında da affı emretti..."

Mücâhid'den gelen rivayette, kötülüğü en güzel defetme yolu olarak "selâm" gösterilmiştir.

HÂ-MİM-AYN-SİN-KAF SÛRESİ

778 ١ – عن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما. [أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ قوله تعالى: إِلاَّ الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبى فَقَالَ سَعِيدُ بنُ جُبَيْرٍ: قُرْبى آلِ مُحَمَّدٍ ﷺ. فَقَالَ ابنُ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما: عَجِلْتَ، إِنَّ النَّبِىَّ ﷺ لَمْ يَكُنْ بَطْنٌ مِنْ قُرَيْشٍ إِلاَّ كَانَ لَهُ فِيهِمْ قَرَابَةٌ؛ فَقَالَ: إِلاَّ أَنْ

تَصِلُوا مَا بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ مِنَ الْقَرَابَةِ]. أخرجه البخارى والترمذى.

1. (778)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlattığına göre, kendisine: "Ey Muhammed de ki: **"Ben sizden (tebliğ hizmetine) mukâbil yakınlara sevgiden başka bir ücret istemem" ..."** (Ha-mim-Ayn-Sin Kaf (Şura, 23) âyetinde geçen "yakınlar" hususunda soruldu. Saîd İbnu Cübeyr atılarak: *"Âl-i Muhammed'in yakınları"* diye cevap verdi. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ): "Acele ettin, Kureyş'in her koluna mutlaka Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir akrabalığı var, ondan maksad **"Sizin, aramızdaki akrabalığın hakkını vermenizi dilerim"** demesidir" der. [Buharî, Tefsir, Hâ-Mim-Ayn-Sin-Kaf (Şûra) 1; Tirmizî, Tefsir, Şûra, (3248).]

AÇIKLAMA:

Ayette geçen الْقُرْبَى = yakınlar kelimesinden Saîd İbnu Cübeyr, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yakınları kastedildiği, dolayısıyla, hidâyet hizmetine mukabil, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in mü'minlerden sadece yakınlarını sevmelerini taleb ettiği manası çıkmaktadır. Saîd İbnu Cübeyr'i bu anlayışa sevkeden, Taberî'de gelen bir başka rivayettir. Aynen şöyle: "(Mezkûr ayet) indiği zaman Ashab: "Ey Allah'ın Resûlü, sevmemiz vacib kılınan yakınınız kimdir?" diye sordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Fatıma ve çocuğu" diye cevap verdi." Bu ikinci hadis zayıftır. Bir kere âyet mekkîdir. Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ) henüz bekârdır, çocuğu da mevcut değildir. Hadisi rivayet eden Hüseyin el-Eşkar, Râfizî bir şeyhtir, bu durumlarda Rivayeti makbul olmaz. Sadedinde olduğumuz İbnu Abbas (r.a.)'ın rivayetine muhalefet etmektedir. Buhari'de yer alan sahih hadis elbette bu zayıfa tercih edilecektir.

İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın âyete vermiş olduğu manaya gelince: Âyet Kureyş'e hitab etmekte ve *"Ey Kureyşliler ben sizden ücret vs. istemiyorum. Aramızdaki akrabalık sebebiyle beni sevin, ve beni muhafaza edin."* Hitab hassâten Kureyş'edir.

Kurbâ, anne ve baba tarafından akrabalık demektir. Sanki şöyle demiş olmaktadır: "Peygamberlik için bana uymasanız bile, aramızdaki akrabalık sebebiyle beni muhafaza edin... beni sevin."

Üçüncü bir görüş, Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde Mücahid tarikiyle İbnu Abbas'tan yapılan bir rivayete dayanır. Buna göre Resûlullah

(aleyhissalâtu vesselâm) ayetle şunu söylemiştir: *"Size getirdiğim beyyinât ve hidayete mukabil sizden ücret istemiyorum, istediğim tek şey, itaatine koşarak Allah'a yakınlık kazanmanızdır."* Bu rivayet de zayıftır.

Bu âyetin mensuh olduğunu söyleyenler de olmuş ancak, neshe gitmeyi gerekli kılan sebep bulunamadığı için, bu, mâkul karşılanmamıştır. Çünkü Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i sevmek ona eza verecek şeylerden kaçınmak, yakınlarını sevmek dinin farzlarındandır. Selef de böyle söyleyince, bu âyet için nesih yolları aramak câiz değildir.

Hülâsa âyette şu mâna esastır: *"Ey Muhammed, Kureyş küffârından şu müşriklere söyle: "Ben bu tebliğ ve nasihat hizmetine mukabil sizden mal istemiyorum, bana böyle bir şey vermeyin. Ben sizden bana olan şerlerden vazgeçmenizi, Rabbimin risâletini tebliğ işinde beni serbest bırakmanızı istiyorum, yardım etmiyorsanız, mâni bari olmayın. Aramızda akrabalık var, bunun hakkını yerine getirin."*

ZUHRUF SÛRESİ

779 ١ – عن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما. في قوله تعالى: [وَلَوْلاَ أنْ يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً؛ أى لَوْلاَ أنْ أجْعَلَ النَّاس كُلَّهُمْ كُفَّاراً لَجَعَلْتُ لِبُيُوتِ الْكُفَّارِ سُقُفاً مِنْ فِضَّةٍ وَمَعَارِجَ مِنْ فِضَّةٍ: وَهِىَ الدَّرَجُ، وَسُرُراً مِنْ فِضَّةٍ]. أخرجه البخارى معلقاً.

1. (779)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ), **"Eğer (bütün) insanlar (küfre imrenecek) bir tek ümmet hâline gelmeyecek olsalardı o çok esirgeyen (Allah)'a küfreden kimselerin evlerinin tavanlarını, üstünden çıkacakları merdivenleri, odalarının kapılarını, üzerine yaslanacakları tahtları hep gümüşten yapardık!"** (Zuhruf, 33-34) âyeti hakkında şu açıklamayı yaptı: Yani: "İnsanların tamamını küffâr kılmayacak olsam, küffârın evlerine gümüşten tavan, gümüşten merdiven, gümüşten tahtlar yapardım." [Buharî, Tefsir, Zuhruf 1. (Hadis muallaktır).]

AÇIKLAMA:

Şarihlerin açıklamasına göre burada korkulan husus, bütün insanların dünyaya meyleden kâfirleşmiş tek bir ümmet hâline gelmesidir.

Fahreddin-i Râzî ayeti şöyle açıklar: "Dünyada kalan zenginlikler, Allah nazarında hiçbir kıymet taşımazlar. Bu sebeple kâfirlere daha çok vermek ister. Onların dünyevî zenginlikleri Allah nazarındaki değer-

lerini hiç artırmaz. Buna rağmen Allah onlara daha fazla vermiyor, zira, insanlar kâfirleri çok zengin görünce, küfür, nazarlarında mergub bir durum kazanır ve hepsi küfre düşerek tek bir millet hâline gelirler.

Âyette kâfirlerin zenginliğini artırma yollarının zikredildiğini görmekteyiz: Tavanın gümüşten, merdivenlerin gümüşten, kapıların, tahtların gümüşten olması.

HA-MİM-DUHAN SÛRESİ

780 ١– عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الدخَانِ في لَيْلَةٍ أَصْبَحَ يَسْتَغْفِرُ لَهُ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ]. أخرجه الترمذى. وقال: أحد رواته ضعيف.(١)

1. (780)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim geceleyin Duhân suresini okursa, yetmiş bin melek kendisine istiğfar ettiği halde sabaha erer." [Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 8, (2890).]

781 ٢– وفي رواية له: [مَنْ قَرَأَ حم الدّخَانَ في لَيْلَةِ الْجُمُعَةِ غُفِرَ لَهُ(٢)].

2. (781)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh)'nin bir diğer rivayetinde şöyle denir: "Hâ-mim ed-Duhân suresini cum'a gecesinde kim okursa mağfirete mazhar olur." [Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 8, (2891).]

782 ٣– وعن مسروق قال: [كُنَّا جُلُوساً عِنْدَ ابنِ مسعودٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ وَهُوَ مُضْطَجِعٌ بَيْنَنَا، فأَتَاهُ رَجُلٌ فقالَ: يَا أبَا عَبدِالرَّحْمنِ: إنَّ قَاصّاً يَزْعُمُ أَنَّ آيةَ الدُّخَانِ تَجِئُ فَتَأْخُذُ بأَنْفَاسِ الْكُفَّارِ وَيَأْخُذُ الْمُؤمنِينَ منْهَا كَهَيْئَةِ الزُّكَامِ. فقَالَ وَجَلَسَ وَهُوَ غَضْبَانُ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ أتَّقُوا اللهَ، مَنْ عَلِمَ مِنْكُمْ شَيْئاً فَلْيَقُلْ بِمَا يَعْلَمُ. وَمَنْ لَمْ يَعْلَمْ فَلْيَقُلْ: اللهُ أَعْلَمُ(٣). فإِنَّهُ أَعْلَمُ لأَحدِكُمْ أَنْ يَقُولَ بِمَا لاَ يَعْلَمُ: اللهُ أَعْلَمُ، فإِنَّ اللهَ تعالى قالَ لِنَبِيِّهِ عَلَيْهِ الصَّلاةُ والسَّلامُ: قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِن

(١) في الترمذى: وقال محمد يعنى البخارى: هو منكر الحديث.

(٢) في الترمذى: هذا حديث لانعرفه إلا من هذا الوجه، وهشام أبو المقدام يضعف.

(٣) في الترمذي: فإن من علم الرجل إذا سئل عما لا يعلم أن يقول: الله أعلم.

الْمُتَكَلِّفِينَ. إنَّ رسولَ اللهِ ﷺ لَمّا رأى مِنَ النّاسِ إدْباراً قالَ: اللّهُمَّ سبْعاً كَسبعِ يُوسُفَ، فَأخَذَتْهمْ سَنةٌ حَصتْ كُلَّ شَيءٍ حَتَّى أكَلُوا الْجُلُودَ والْمَيْتَةَ مِنَ الْجُوعِ وينْظُرُ أحَدُهُمْ إلى السَّماءِ فيَرى كَهيْئَةِ الدُّخَانِ؛ فأتَاهُ أبُو سُفْيَانَ فقَالَ: يَا مُحَمَّدُ إنَّكَ جِئْتَ تأمُرُ النَّاسَ بطَاعَةِ اللهِ وَبصِلَةِ الرَّحِمِ، وإنَّ قَوْمَكَ قَدْ هَلَكُوا فادْعُ اللهَ تعالى لَهُمْ. قالَ: فهذا قولُ اللهِ تعالى؛ فارْتَقِبْ يومَ تأتي السَّماءُ بدُخَانٍ مُبِينٍ. إلى قولِه: إنَّكُمْ عائدُونَ. قالَ عبدُاللهِ رضيَ اللهُ عنهُ: أفَيُكْشَفُ عَذَابُ الآخِرَةِ؟ يومَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَى إنَّا مُنْتَقِمُونَ. فَالْبَطْشَةُ يَوْمُ بَدْرٍ]. أخرجه الشيخان والترمذى.

3. (782)- *Mesruk* (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un yanında oturuyorduk, o da aramızda yatmış vaziyette idi. Kendisine bir adam geldi ve:

"– Ey Ebû Abdirrahman! Bir kıssacı (Kinde kapıları yanında), Duhân mûcizesi gelerek kâfirlerin nefislerini alıp götüreceğini, mü'minlerin ondan nezle şeklinde (çok hafif müteessir olarak) geçiştireceğini anlatıyor" dedi. Bunun üzerine İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) kızarak oturdu ve şunları söyledi:

"– Ey insanlar Allah'tan korkun. İçinizden bir şeyler bilenler bildiklerini söylesin. Bilmeyenler de, "Allahu a'lem (Allah bilir)" desin. Zira birinizin bilmediği bir şey için "Allah bilir" demesi en büyük ilimdir. Zira Allahu Teâla Resul-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i için şöyle buyurmuştur:

"Ben bu hizmetim için sizden bir ücret istemiyorum, kendiliğinden bir şey teklif edenlerden de değilim, de!" (Sâd, 86).

Şüphesiz, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, insanlarda bir gerileme gördüğü zaman:

"Rabbim, Hz. Yusuf'un yedi (senesi) gibi yedi (kıtlık) senesi ver" diye bedduada bulunmuştu. Bu beddua üzerine Mekkeli müşrikleri öyle bir kıtlık yakalamıştı ki her şeyi silip süpürmüş, açlıktan lâşelerin derilerini bile yemek zorunda kalmışlardı. Onlardan biri semaya bakınca, duman gibi birşeyler görür olmuştu. Bu durum karşısında, (Mekkelilerin lideri olan Ebû Süfyan) Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e müracaat ederek:

"– Ey Muhammed, sen Allah'a taat ve yakınlarına yardım emrederek geldin. Kavmin helâk oldu. Onlar için Allah'a dua et!" dedi. Bunun üzerine Cenab-ı Hakk şu âyeti indirdi:

"Göğün, insanları bürüyecek ve gözle görülecek bir duman çıkaracağı günü bekle. Bu can yakan bir azabtır. İnsanlar: "Rabbimiz bu azabı bizden kaldır, doğrusu artık biz inananlarız" derler. Nerede onlarda öğüt almak? Kendilerine gerçeği açıklayan bir peygamber gelmişti ve ondan yüz çevirmişler "belletilmiş bir deli" demişlerdi. Biz sizden azabı az süre için kaldıracağız, siz yine de eski inkarcılığınıza döneceksiniz" (Duhan, 10-15).

Abdullah İbnu Mes'ud şöyle dedi:

"– Haklarında: **"Onları çarptıkça çarpacağımız gün intikamımızı mutlaka alırız"** (Duhan 16) buyurulanlardan hiç âhiret azabı kaldırılır mı?" Âyette geçen batşa (çarptıkca çarpma), Bedir Savaşı' dır." [Buharî, Tefsir, Ha-mim ed-Duhân (Duhan) 1, İstiskâ 2, 13, Tefsir, Yusuf 4, Rum, Sâd; Müslim, Sıfatu'l-Münâfikun 39, (2798); Tirmizî, Tefsir, Duhan (3251).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisle ilgili bir çok mesele 739. hadiste izah edilmiştir, oraya bakılsın.

Kinde kapıları, hadisin Teysir'e alınan veçhinde yok. Ancak vak'anın yerini anlamada faydalı bir açıklama olduğu için başka rivayetlerden alarak ekledik. Bu *Kûfe*'de bir kapının ismidir.

Rivayetten şu anlaşılmaktadır: *İbnu Mes'ud* hazretlerine (radıyallahu anh) bir hikâyecinin Duhân sûresini kendine konu yaptığı, bu meyanda duhanla ilgili âyeti kıyamet alâmetleri arasında zikrettiği haber verilir. Yüce sahabi, böylesi bir izahın gerçeğe uymadığını, âyette temas edilen duman ve batşa (azablı, şiddetli yakalama) gibi durumların kıyamet alametleri olarak istikbalde zuhur edecek şeyler olmayıp, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sağlığında vukua gelen bazı hadiseler olduğunu açıklar. O'nun bilgisine göre *Duhan*, Mekkelilerin muarız kaldığı kıtlıkla ilgili olarak nazil olmuştur ve onlar bu şiddetli kıtlığa Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bedduası sonucu maruz kalmışlardır.

Yine aynı surede geçen Batşa, müşriklerin *Bedir* Harbinde duçar oldukları mağlubiyettir. 739. hadiste açıklandığı üzere, *İbnu Mes'ud* diğer bazı şeyleri de hep vukua gelmiş hadiselerle izah eder, kıyamet alâmeti saymaz. Ancak bu hususta Ashab ihtilâf eder. Zira İbnu Abbas, İbnu

Ömer ve Zeyd İbnu Ali ve Hasan Basrî hazretlerinden gelen rivayetler kıyametten önce bir duman çıkacağını haber verir. Müslim'de kaydedilen bir rivayet şöyle:

لا تقوم الساعة حتى تروْا عشر آيات طلوع الشمس من مغربها والدخان والدابة..

"Siz on alameti görmedikçe kıyamet kopmaz: Güneşin battığı yerden doğması, Duman, Dabbetu'l-arz..." Taberî'nin bir rivayetinde Huzeyfe (radıyallahu anh):

"– Ey Allah'ın Resûlü, Duman nedir?" diye sorar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Duhân âyetini okur ve:

"– Mü'min ondan nezle şeklinde bir rahatsızlıkla geçiştirir, Ancak kâfirin burunlarından, kulaklarından ve dübüründen çıkar" buyurur.

İbnu Hacer Duhan'ı kıyamet alametleri arasında zikreden muhtelif rivayetlerin -zayıf da olsa- mevcudiyetine bakarak bunun sahih bir aslı vardır diyerek, *İbnu Mes'ud*'a muhalefetin ciddiyetine ima eder.

Duman görülmesi meselesini, şârihler açlık ve susuzluğun fazlalığı sebebiyle görülebilecek bir hayal olduğu, bunun bir ucunun gökte olacak şekilde görülmüş olabileceği ihtimali üzerinde durarak, rivayetlerde gelen "yerden çıktı", "kendisi ile gök arasında idi" gibi farklılıkları te'lif ederler.

İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un: "Birinizin bilmediği bir şey için, "Allah bilir" demesi en büyük ilimdir." sözü, Buharî'nin bir rivayetinde: "Kişinin bilmediğine *"bilmiyorum"demesi ilimdendir"* şeklinde gelmiştir. Bu da zamanla, لا أدرى نصف العلم *"Bilmiyorum ilmin yarısıdır"* şeklinde vecizeleşecektir.

783 ٤– وعن أنس رضىَ اللهُ عنهُ قال: [قال رسول الله ﷺ: مَا مِنْ مؤْمنٍ إلاَّ ولَهُ بَابان: بَابٌ يَصعَدُ منه عمَلُه، وبَابٌ ينزلُ منه رزقُه. فإذا مات بكَيَا عليه، فذلك قوله تعالى: فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالأَرْضُ الآية]. أخرجه الترمذى.

4. (783)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Bir mü'min için mutlaka (semadan) iki kapı vardır: Birinden ameli yükselir, diğerinden de rızkı iner. Bu mü'min ölünce, her iki kapı da ağlarlar. Şu âyet bu duruma işaret eder: "Ne gök ne yer onların üzerine ağlamadı..."** (Duhân 29). [Tirmizî, Tefsir, Duhân, (3252).]

AÇIKLAMA:

Mü'mine has olan sema kapısından biri, hayırlı amellerinin dünyada kaydedilmesinden sonra, semadaki kayıt yerine gitmesine mahsustur. Amel kelimesinin salih diye kayıtlanmamış olmasından, mü'minin bütün amellerinin sâlih olduğuna bir iş'âr, bir işâret anlaşılmıştır. İkinci kapıdan da hissî ve manevî rızkının yeryüzündeki müstekarına (muhafazaya, bekleme erine) indiği belirtilir.

Bu kapılar, mü'minin ölümüyle ağlıyorlar, çünkü kişinin onlar vasıtasıyla mazhar olduğu hayrı kesilmiş olmaktadır. Bu ifade Ehl-i Sünnet inancına muvafıktır. Çünkü, Begavî'nin kaydettiği üzere: Bütün eşya Cenab-ı Hakk'ı bilmekte, O'na tesbihte bulunmakta ve haşyet duymaktadır. Bunu ifade eden âyetler vardır: **"O'nu yedi kat sema ve arz ve bunlarda bulunan her şey tesbih eder, hiçbir şey bu tesbihten hariç değildir. Ancak siz onların tesbihini anlayamazsınız."** (İsra, 44) gibi...

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın delil olarak zikrettiği ayet görünüşte kâfirlerle ilgili, yani kâfirlerin ölümüne "arz ve sema ağlamaz" buyurulur. Ancak, muhalif manası düşünülürse, *"arz ve semanın mü'mine ağladığı"* manası tabii olarak ortaya çıkar. "Buraya çocuklar giremez" cümlesi, *"Buraya sadece büyükler girer"* cümlesini de ihtiva eder.

Bu ayetle ilgili olarak merhum Bediüzzaman şu açıklamayı yapar:

"Mefhum-u sarihiyle ferman ediyor ki: "Ehl-i dalâlenin ölmesiyle insan ile alâkadar olan semavat ve arz, onların cenazeleri üstünde ağlamıyorlar, yani: Onların ölmesiyle memnun oluyorlar. "Ve mefhum-u işarisiyle ifade ediyor ki: "Ehl-i hidâyetin ölmesiyle semavat ve arz, onların cenazeleri üstünde ağlıyorlar, firaklarını istemiyorlar." Çünkü: Ehl-i iman ile bütün kâinat alâkadardır, ondan memnundur. Zira iman ile Hâlık-ı kâinatı bildikleri için, kâinatın kıymetini takdir edip, hürmet ve muhabbet ederler. Ehl-i dalâlet gibi tahkir ve zımnî adâvet etmezler.

Ey insan, düşün! Sen alâ külli hal öleceksin. Eğer nefis ve şeytana tâbi isen, senin komşuların, belki akrabaların, senin şerrinden kurtulmak için mesrûr olacaklar. Eğer euzu billahi mineşşeytanirracim deyip Kur'ân'a ve Habib-i Rahmân'a tabi isen o vakit semâvat ve arz ve mevcudat, herkesin derecesine nisbeten, senin derecene göre senin firakından müteessir olup mânen ağlarlar. Ulvi bir mâtem ile ve haşmetli bir teşyi ile, kabir kapınızla girdiğin bekâ âleminde senin derecene nisbeten senin için bir hüsn-i istikbal var olduğuna işâret ederler."

784 ٥ – وعن أبى سعيد رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ. في قوله تعالى: [كَالْمُهْلِ. قال: قال رسول الله ﷺ: كَعَكَرِ الزَّيتِ إذَا قَرَّبَهُ إلى وَجْهِهِ سَقَطَتْ فَرْوَةُ وَجْهِهِ فيه]. أخرجه الترمذى.

« عَكَرُ الزَّيتِ » بالتحريك: دُبْسُه، وَدَرَنُه الذى يرسُبُ في أسفله. « وفروة الوجه » جلدته.

5. (784)- *Ebu Sa'id* (radıyallahu anh), **"Doğrusu günahkârların yiyeceği zakkum ağacıdır. Karınlarında, suyun kaynaması gibi kaynayan erimiş mâden gibidir"** (Duhan, 43-46) âyetinde geçen mühl (erimiş maden) tâbiri hakkında şu açıklamayı yaptı: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: "Bu (mühl) sıvı yağın dibine çöken tortu gibidir, adamın yüzüne yaklaştırılınca, yüzünün derisi derhal içine düşer." [Tirmizî, Sıfatu Cehennem 4, (2584-2587), Tefsir, Sâil (Meâric) 3319).]

AHKÂF SURESİ

785 ١ – عن يوسف بن ماهك قال: [كَانَ مَرْوَانُ عَلَى الحِجَازِ اسْتَعْمَلَهُ مُعَاوِيَةُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ. فَخَطَبَ فَجَعَلَ يَذْكُرُ يزيد بن مُعَاوِيَةَ لِكَىْ يُبَايِعَ لَهُ بَعْدَ أَبِيهِ. فَقَالَ لَهُ عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بنُ أَبِى بَكْرٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا شَيْئاً. فَقَالَ خُذُوهُ: فَدَخَلَ بَيْتَ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا فَلَمْ يَقْدِرُوا عَلَيْهِ. فَقَالَ مَرْوَانُ: إنَّ هٰذَا الَّذِى أَنْزَلَ اللّٰهُ فِيهِ: وَالَّذِى قَالَ لِوَالِدَيْهِ أُفٍّ لَكُمَا أَتَعِدَانِنِى. فَقَالَتْ عَائِشَةُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا مِنْ وَرَاءِ الحِجَابِ: مَا أَنْزَلَ اللّٰهُ فِينَا شَيْئاً مِنَ القُرْآنِ إلاَّ مَا أَنْزَلَ فِي سُورَةِ النُّورِ مِنْ بَرَاءَتِى(١)]. أخرجه البخارى.

1. (785)- *Yusuf İbnû Mâhik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Muaviye (radıyallahu anh) Mervan'ı Hicaz'a vâli tayin etmişti. Bu valiliği sırasında hutbe okudu ve hutbede Yezid İbnu Muâviye'nin ismini zikretmeye başladı. Maksadı, babası (Hz. Muâviye)den sonra ona biat etmekti. Abdurrahman İbnu Ebi Bekr, ona birşeyler söyledi. (Bu söze kızan) Mervân: "Yakalayın şunu!" emretti. (Abdurrahman hemen kaçıp) Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin odasına girdi. Böylece onu yakalayamadılar.

---

(١) الذى في البخارى: ما أنزل الله فينا شيئاً من القرآن إلا أن الله أنزل عذرى، ولم يذكر الحافظ بن حجر رواية المصنف فيما ساق من الروايات.

Bunun üzerine Mervan şunu söyledi: "Bu var ya, hakkında şu âyet inen kimsedir: (Meâlen): **"Ana ve babasına: "Öf size, benden evvel nice nice nesiller gelip geçtiği halde beni (tekrar diriltilip kabrimden) çıkarılacağımla mı tehdid ediyorsunuz? diyen (adam yok mu) anası, babası Allah'a yalvarırlar. (Ona): "Yazık sana. İman et. Allah'ın va'di hiç şüphesiz haktır" (derler). O ise: "Bu (dediğiniz) evvelkilerin masallarından başkası değildir" der."** (Ahkaf, 17).

Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) perde gerisinden Mervân'a şu cevabı verdi: "Cenab-ı Hakk, Kur'ân-ı Kerim'de bizimle ilgili olarak, (münafıkların iftirasından) beråetimi haber veren Nûr sûresindeki âyetlerden başka hiçbir şey inzal buyurmamıştır." [Buharî, Tefsir, Ahkâf 1.]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Hz. Muaviye (radıyallahu anh) zamanındaki siyasi ihtilaflardan bir sahneyi aksettiriyor. Hâdise Mervan'ın Medine valiliği sırasında, Mescid-i Nebevî'nin içinde cereyan etmiştir. Bir başka rivayet, daha vazıhdır: "Hz. Muâviye, oğlu Yezid'i kendi yerine halife tayin etmeyi düşünerek, arzusunu (bu işe efkâr-ı umumiyeyi hazırlaması için) Mervân'a yazdı. Mervân mektup üzerine halkı toplayıp, hitabede bulundu. Hutbesinde Yezid'i zikrederek halkı biat etmeye çağırdı. Bu meyanda şunları söyledi: "Allahu Zülcelâl Hazretleri emiri'l mü'minîn'e Yezid hususunda en güzel olanı irşâd buyurmuştur. (Bu seçim tarzı Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer(in sünnetine uygundur zira onlar) da, arkadan gelecek halifeleri seçmişlerdi."

Buharî'nin yukarıda kaydettiğimiz rivayetinde Abdurrahman (radıyallahu anh)'ın Mervân'a ne söylediği açık değil, "Birşeyler söyledi" diye geçer. Farklı rivayetler yapılmışsa da İbnu Hacer'in benimsediği bir rivayete göre, Abdurrahman (radıyallahu anh): *"Sizin yaptığınız Bizansçılıktır (Hirakliyye = Herakliyusculuk, yani hilâfeti babadan-oğula geçen kraliyete çevirmek)"* der.

Muhammed İbnu Ziyâd'dan, Şu'be'nin rivayetine göre:

قال مروان : سُنَّةُ أَبِى بَكْرٍ وعُمَرَ فقال عَبْدُ الرَّحْمٰنِ سُنَّةُ هِرَقْلَ وقَيْصَرَ

Yani, Mervan:

"– Bu Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ)'in yoludur!" der. Abdurrahman ise:

"– Hayır bu Herakliyus ve Kayserlerin yoludur?" der.

Bir başka rivayette:

"- Hirakliyeyi mi getirdiniz, oğullarınıza mı biat edeceksiniz?"

Bir başka rivayette:

"– Hirakliye'yi mi? Allah'a kasem olsun. Hz. Ebu Bekir hilâfeti ne evlâtlarından, ne de ailesinden birine bırakmadı. Muâviye'nin yaptığı oğlunu yüceltmektir."

İşte, Mervan, Hz. Abdurrahman'ın bu cesur ve hakkı dile getiren sözüne cevap veremeyince, çareyi her zaman ve her yerde hak noktasında mağlup olan iktidar sahiplerinin başvurduğu metoda iltica etmede bulur ve kuvvete başvurur.

"– Yakalayın şunu!" emreder.

Hz. Abdurrahman, kızkardeşi Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin hücresine iltica eder. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevceleri olması haysiyetiyle hürmeten odasına girmezler ve Abdurrahman yakalanmaktan kurtulur.

Bir başka rivayet, hutbesini tamamlayan Mervan'ın Hz.Aişe'nin kapısına kadar geldiğini, birşeyler söyleştiklerini, karşılıklı söz düellosunda bulunduklarını belirtir.

Bir diğer rivayet, Hz. Abdurrahman konuşurken, Mervan tarafından sözünün kesildiğini ve Mervan'ın:

"– Sus! Sen hakkında, Allah'ın şöyle dediği adam değil misin?" diyerek yukarıda mealini verdiğimiz ayeti okuduğunu belirtir. Abdurrahman da:

"– Sen Allah Resûlü'nün lânet ettiği mel'un herifin oğlu değil misin?" diye çıkışır. Bir rivayette ise, Mervan'ın, Abdurrahman'a kızıp, âyetin onunla ilgili olarak indiğini söylemesi üzerine Hz. Aişe ona şu cevabı verir:

"– Mervan yalan söylüyor! Vallahi bu onun hakkında inmemiştir, âyet falan oğlu falan hakkında inmiştir, dilesem ismini de söyleyebilirim. Fakat Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mervan sulbünde iken, Mervan'ın babasına lânet etmiştir."

Mezkûr âyetin Abdurrahman'la ilgili olarak nazil olduğu iddiasına gelince, bazı zayıf rivayetlerle bu gelmiştir. Meseleyi tahlil eden İbnu Hacer, bu meselede Hz. Aişe'nin reddinin esas alınması gerektiği neticesine varır. Süddî demiştir ki: "Bu âyet Abdurrahman İbnu Ebî Bekir

hakkında indi. Babası Ebu Bekir ve annesi Ümmü Rumân Müslüman olmuşlar, kendisi olmamıştı. Ebeveyni kendisine Müslüman olmasını emrettikçe o reddediyor, tekzib ediyor ve Kureyş büyüklerinden ölmüş bulunan bazılarını zikrederek falanca nerede, falanca nerede diyordu. Ancak bilâhere Müslüman oldu ve Müslümanlığında samimi kaldı. **"İşlediklerinden ötürü herkesin bir derecesi vardır..."** (Ahkâf, 19) ayetinde tevbesi de gelmiştir."

Süddî'nin bu mütâlaasını kaydettikten sonra İbnu Hacer şunu söyler:

"Derim ki: "Ancak Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin Abdurrahman ve âilesi hakkında âyet inmiş olmasını nefyeden rivayet, senetçe en sahih ve kabule en uygun olanıdır."

İbnu Hacer, Hz. Aişe'nin: "Cenab-ı Hak Kur'an-ı Kerim'de bizimle ilgili olarak (münafıkların iftirasından) berâetimi haber veren Nûr suresindeki âyetlerden başka birşey inzal buyurmamıştır" sözünü bâzı Rafizîlerin kendilerine hüccet yaparak ثَانِى اثْنَيْنِ اِذْهُمَا فِى الْغَارِ **"mağarada bulunan iki kişiden biri"** (Tevbe, 40) âyetinde Hz. Ebu Bekir'in kastedildiğini reddetmek istediğini belirtir. Ve şu cevabı verir: "Hz. Aişe "bizimle ilgili" derken Hz. Ebu Bekir ailesini değil, evlatlarını kastedmiştir. Ayrıca özrünü beyan eden âyet hakkında öyle ileri derecede bir bilgi ihtiva eder ki, Hz. Aişe'nin sözündeki maksad, zem manası çıkacak bir âyetin inzâl edilmiş olacağını nefyetmekte kalır.

786 ٢– وعن علقمة قال: [قُلْتُ لابْنِ مَسْعُودٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ: هَلْ صَحِبَ النَّبِىَّ ﷺ مِنْكُمْ أحَدٌ لَيْلَةَ الْجِنِّ؟ قَالَ: مَا صَحِبَهُ أحَدٌ مِنَّا وَلَكِنَّا كُنَّا مَعَهُ ذَاتَ لَيْلَةٍ فَفَقَدْنَاهُ فَالْتَمَسْنَاهُ فِي الأوْدِيَةِ وَالشِّعَابِ. فَقُلْنَا اسْتُطِيرَ أوِ اغْتِيلَ؟ فَبِتْنَا بِشَرِّ لَيْلَةٍ بَاتَ بِهَا قَوْمٌ. فَلَمَّا أصْبَحْنَا فَإذَا هُوَ جَاءٍ مِنْ قِبَلِ حِرَاءَ؛ فَقُلْنَا: يَارَسُولَ اللّٰهِ فَقَدْنَاكَ فَطَلَبْنَاكَ فَلَمْ نَجِدْكَ فَبِتْنَا بِشَرِّ لَيْلَةٍ بَاتَ بِهَا قَوْمٌ. فَقَالَ: أتَانِى دَاعِى الْجِنِّ فَذَهَبْتُ مَعَهُ فَقَرَأتُ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنَ. قَالَ: فَانْطَلَقَ بِنَا فَأرَانَا آثَارَهُمْ وَآثَارَ نِيرَانِهِمْ؛ وَسَألُوهُ الزَّادَ. فَقَالَ: لَكُمْ كُلُّ عَظْمٍ ذُكِرَ اسْمُ اللّٰهِ تَعَالَى عَلَيْهِ يَقَعُ فِي أيْدِيكُمْ أوْفَرَ مَا يَكُونُ لَحْماً وَكُلُّ بَعْرَةٍ أوْ رَوْثَةٍ عَلَفٌ لِدَوَابِّكُمْ. فَقَالَ ﷺ: فَلاَ تَسْتَنْجُوا بِهِمَا فَإنَّهُمَا طَعَامُ

إِخْوَانِكُمْ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى.

2. (786)- *Alkame* anlatıyor: "İbni Mes'ud (radıyallahu anh)'a dedim ki:

"– Sizden kimse, cin gecesinde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e refakat etti mi?"

"– Hayır, dedi, bizden kimse ona refakat etmedi. Ancak bir gece O'nunla *(aleyhissalâtu vesselâm)* beraberdik. Bir ara onu kaybettik. Kendisini vadilerde ve dağ yollarında aradık. Bulamayınca: "Yoksa uçurulmuş veya kaçırılmış olmasın?" dedik. Böylece, geçirilmesi mümkün en kötü bir gece geçirdik. Sabah olunca, bir de baktık ki Hira tarafından geliyor.

"– Ey Allah'ın Resulü, biz seni kaybettik, çok aradık ve bulamadık. Bu sebeple geçirilmesi mümkün en fena bir gece geçirdik" dedik.

"– Bana cinlerin davetçisi geldi. Beraber gittik. Onlara Kur'an-ı Kerim'i okudum" buyurdular. Sonra bizi götürerek cinlerin izlerini, ateşlerinin kalıntılarını bize gösterdi. Cinler kendisine yiyeceklerini sormuşlar. O da: *"Elinize geçen, üzerine Allah'ın ismi zikredilmiş her kemik, olabildiği kadar bol etli olarak sizindir. Her deve ve at mayısı da hayvanlarınızın yemidir"* buyurmuşlar. Sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize şu tenbihte bulundu: *"Sakın bu iki şeyle (kemik ve kuru hayvan mayısı) abdest bozduktan sonra istinca etmeyin, çünkü onlar (cinnî olan) din kardeşlerinizin yiyecekleridir."* [Müslim, Salat 150 (450); Tirmizî, Tefsir, Ahkâf, (3254); Ebu Dâvud, Tahâret 42, (85).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in cinlerle temas kurduğunu, onlara Kur'ân-ı Kerim'i okuduğunu, onların bir kısım suallerine cevap vererek onları da irşad ettiğini bildirmektedir.

Hadis, *cin* gecesinde İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le birlikte olmadığını göstermektedir. Ebu Dâvud ve diğer bazı kitaplarda, İbnu Mes'ud'un cin gecesinde hazır bulunmasını (huzurunu) ve nebizle abdesti te'yid eden rivayet, bu rivayetle cerhedilmiş ve reddedilmiş olmaktadır. Zira bu rivayet sahih, nebiz hadisi zayıftır.

Dârekutnî'nin beyânına göre buradaki İbnu Mes'ud hadisi, "Bize cinlerin ve ateşlerinin izlerini gösterdi" cümlesinde sona erer. Geri kalan

kısım İbnu Şâbi'nin dercidir. Hadisi Şa'bî'den rivayet eden bütün râviler onu Şa'bi'nin sözü olmak üzere rivayet etmişlerdir. Ancak gaybe müteallik bu açıklamanın Şa'bi'ye ait olması düşünülemez. O bunu, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan intikal eden rivayetlerden işitmiş olmalıdır. Hadisin bu kısmı İbnu Mes'ud rivayetinde yoktur.

Cinlerin yiyecek hususundaki sualleri, kendileriyle ilgili bazı şeyleri sorduklarını göstermektedir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Üzerine besmele çekilmiş kemik"* sözü farklı anlaşılmalara imkân tanımıştır: Keserken mi, yoksa yerken mi besmele çekilen? Ancak âlimler, üzerine besmele çekilen kemiğin mü'min cinlerin yiyeceğini, besmele çekilmeyen kemiklerin de kâfir cinlerin yiyeceğini teşkil ettiğinde müttefiktirler.

Bu hadis, cinlerle ve hatta yiyecekleriyle ilgili bir kısım soruları hatıra getirebilir. Pratik faydası olmayan bu çeşit gaybî meselelerde, nasslarda geleni olduğu gibi kabul edip geçmenin, bunlarla meşgul olmamanın mü'minlik edebine en uygun tarz olduğunu belirtmek isteriz.

Bu hadisin pratik yönü, kemik ve kuru mayısı istincada kullanmamanın gereğidir. Kır ve köy hayatında bunların bilinmesi lüzumludur.

Cinlerle ilgili mütemmim bilgi için 846 numaralı hadise baksın.

FETİH SÛRESİ

787 ١ – وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [نَزَلَ عَلَى النَّبِىِّ ﷺ: إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحاً مُبِيناً لِيَغْفِرَ لَكَ اللّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ. مَرْجِعَهُ مِنَ الْحُدَيْبِيَةِ. فَالْفَتْحُ الْمُبِينُ هُوَ فَتْحُ الْحُدَيْبِيَّةِ. فَقَالُوا: هَنِيئاً لَكَ مَرِيئاً يَا رَسُولَ اللّهِ، لَقَدْ بَيَّنَ اللّهُ تَعَالَى لَكَ مَاذَا يَفْعَلُ بِكَ، فَمَاذَا يَفْعَلُ بِنَا؟ فَنَزَلَتْ: لِيُدْخِلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الأَنْهَارُ الآيَة]. أخرجه الشيخان والترمذى.

1. (787)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: **"Ey muhammed! Doğrusu biz sana apaçık bir zafer sağlamışızdır. Allah böylece senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlar, sana olan nimetini tamamlar, seni doğru yola eriştirir"** (Feth, 1-2) âyetleri Hudeybiye dönüşü Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e nâzil oldu. Ayette geçen "apaçık zafer (Feth-i Mübin)" Hudeybiye zaferidir.

Âyet inince: "Ey Allah'ın Resulü, ne mutlu, kutlu olsun, saadetli ol-

sun, Allah Teâla hazretleri senin için ne yapacağını sana açıkladı. Acaba bize ne yapacak?" dediler. bunun üzerine şu âyet indi:

"İman eden erkek ve kadınları, içinde ebedî kalacakları, içlerinde ırmaklar akan cennetlere koyar, onların kötülüklerini örter. Allah katında büyük kurtuluş işte budur" (Feth, 5). [Buhari, Meğâzi 35, Tefsir, Feth 1; Müslim, Cihâd 97 (1786); Tirmizî, Tefsir, Feth (3259).]

AÇIKLAMA:

Rivayet *Fetih suresinin* baş tarafındaki âyetlerin iniş vaktini bildirmekte ve surede geçen feth-i mübin tâbiriyle kastedilen tarihi vak'ayı açıklamaktadır. Hemen belirtelim ki rivayette geçen "Hudeybiye Zaferi" tâbiri hem doğru, hem yanlış bir tabirdir. Yanlıştır, çünkü "zafer", daha çok savaş kazanılınca kullanılan bir tabirdir. Halbuki Hudeybiye'de bir savaş yapılmamış, sulh anlaşması yapılmıştır.

Buna rağmen tabir doğrudur. Çünkü İslâm'ın müteâkip zaferlerini bu sulh anlaşması sağlamıştır. Hem de öyle bir anlaşma ki, sefere katılan bütün Ashab, anlaşma şartlarını çok ağır, şereflerine bir darbe olarak değerlendirmede müttefik idiler. Sadece Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh) sıddîkiyetin verdiği teslimiyetle sesini çıkarmadığı, neticeden fazla endişe etmediği halde onun dışında kalanlar, –başta Hz. Ömer (radıyallahu anh)– hiç mi hiç memnun değillerdir. Âdeta isyan edecek bir halde idiler. Hatta Hz. Ömer'le, Resûlullah arasında şu konuşma geçer:

"– Ey Allah'ın Resûlü, biz hak üzere, onlar da bâtıl üzere değiller mi?"

"– Şüphesiz öyle!"

"– Bizim ölülerimiz cennetlik, onlarınki cehennemlik değil mi?"

"– Şüphesiz öyle!"

"– Öyleyse dinimizde niye bu zilleti kabul ediyoruz? Allah bizimle onlar arasında (savaşla tayin edilecek) hükmünü vermezden önce umre yapmaktan geri mi döneceğiz? (olmaz böyle şey!)"

"– Ey Hattâb'ın oğlu, ben Allah'ın Resûlüyüm (ve O'nun emrine muhalif de değilim). Ve Allah da ebediyyen bizi terketmiyecektir."

Hz. Ömer bundan sonra Ebu Bekir'in yanına giderek Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e söylediklerini ona da tekrar eder. Hz.Ebu Bekir de: "Onun emrine uy. Zira şehadet ederim ki, O, Allah'ın Resûlüdür ve Allah O'nu ebediyyen terketmiyecektir" cevabını verir.

Arkadan sadedinde olduğumuz Fetih sûresi iner. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* sûreyi baştan sona Hz. Ömer'e okur. Hz. Ömer (radıyallahu anh): *"Yani bu bir fetih mi?"* diyerek hâlâ devam eden üzüntü ve endişesini dile getirir.

Isrardaki hatasını bilâhare anlayarak keffâreti için yıl orucu tutup, köleleri azad edecek olan Hz. Ömer başta olmak üzere, Hz. Ebur Bekir ve diğer pek çok sahabe ittifakla Hudeyiye Sulhü'nün "İslamın en büyük zaferi" olduğunu ifade etmişlerdir.

Ashabı belirttiğimiz şekilde üzen husus, umre yapmak niyetiyle Medine'den çıkıldığı halde, o yıl umre yapmadan geri dönmenin, anlaşma şartları arasında yer alması ile, müşriklerden Müslüman olarak Medine'ye iltica edeceklerin Mekkelilere geri verilmesi maddesi idi.

788 ٢– وعن أنس رضى الله عنه. [أنَّ ثَمَانِينَ رَجُلاً نَزَلُوا عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ مِنْ جَبَلِ التَّنْعِيمِ عِنْدَ صَلاَةِ الصُّبْحِ يُرِيدُونَ قَتْلَهُ. فَأُخِذُوا: فَأَعْتَقَهُمْ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَنَزَلَتْ وَهُوَ الَّذِى كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ الآيَة]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى.

2. (788)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Sabah namazı sırasında Ten'im dağından seksen kişi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın üzerine geldiler. Niyetleri onu öldürmekti. Yakalandılar. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* onları serbest bıraktı. Bunun üzerine şu âyet indi. (meâlen): **"Sizi onlara üstün kıldıktan sonra, Mekke bölgesinde, onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan geri tutan, savaşı önleyen O'dur..."** (Feth, 24). [Müslim, Cihad 133 (1808); Tirmizî, Tefsir, Fetih (3260); Ebu Dâvud, Cihad 130, (2677).]

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydedilen âyetin iniş sebebiyle ilgili farklı rivayetler kitaplarımıza intikal etmiştir. Enes'ten yapılan yukarıdaki rivayet bunlardan biridir. Ahmed *İbnu Hanbel*'in rivayetinde bu ani baskın hadisenin *Hudeybiye Günü*'nde vukua geldiği tasrih edilir. İbnu İshak'ın bir rivayetinde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabından bir kişiyi kaçırmak üzere Kureyş'in gönderdiği 40 veya 50 kişilik bir grubun yakalanması ve sonra da serbest bırakılmaları üzerine bu âyet inmiştir. Keza Mekke'nin savaşsız fethi üzerine indiğine dair rivayet de yapılmıştır.

789 ٣– وعن أبىّ بن كعب رضى الله عنه [عن النَّبىّ ﷺ في قوله تعالى: وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَى. قَالَ النَّبىُّ ﷺ: لاَ إِلَهَ إلاَّ اللَّهُ]. أخرجه الترمذى.

3. (789)- *Übey İbnu Ka'b (radıyallahu anh),* **"Allah, peygamberine ve inananlara huzur indirdi. Onların takva sözünü tutmalarını sağladı"** (Feth, 26) ayetinde geçen "takva sözü"nden, Lailahe illallah'ın kastedildiğini Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den işittiğini söylemiştir. [Tirmizî, Tefsir, Feth, (3261).]

AÇIKLAMA:

Âyette işaret edilen takva kelimesi nedir? Bunu alimler farklı şekillerde cevaplamışlardır. Cumhur buna Lailahe illallah demiştir. Bazıları buna *Muhammedu'r-Resûlullah'ı* da eklemiştir. Bazıları ise Vahdehu lâ şerike leh kelimesini eklemiştir.

Zührî ise takva kelimesinin Bismillahirrahmanirrahim olduğunu söylemiştir. O, delil olarak, Hudeybiye Sulhü sırasında müşriklerin anlaşma metnine bu kelime ile başlamayı reddetmiş olmalarını gösterir.

Rivayetlerde belirtildiği üzere Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunda ısrar etmez, cahiliye besmelesi olan, bismikallahümme formülüne razı olur. Allah mü'minleri bu kelimeye mecbur eder ve bununla hususiyet kazanırlar vs.

Sahih görüş ilk kaydedilendir. Zira kelime-i tevhid ile Allah'a şirk koşmaktan kaçınılmaktadır. Üstelik *kelimetü't-takva*'nın lâilahe illallah kelimesi olduğunu te'yid eden yukarıdaki *merfu* rivayet de mevcuttur.

HUCURAT SÛRESİ

790 ١ – عن عبدالله بن الزبير رضى الله عنهما قال: [قَدِمَ رَكْبٌ مِنْ بَنِى تَمِيمٍ عَلَى رسول الله ﷺ. فقال أبو بكرٍ رضى الله عنه: أَمِّرِ الْقَعْقَاعَ بن مَعْبَدِ بن زُرَارَةَ؛ وَقَالَ عُمَرُ رضى الله عنه: أَمِّرِ الأَقْرَعَ بنَ حَابِسٍ. قَالَ أبو بَكْرٍ: مَا أَرَدْتَ إِلاَّ خِلاَفِى. وَقَالَ عُمَرُ: مَا أَرَدْتُ خِلاَفَكَ، فَتَمَارَيَا حَتَّى ارْتَفَعَتْ أَصْوَاتُهُمَا. فنزل قولُهُ تعالى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَىِ اللهِ وَرَسُولِهِ. إلى قوله لاَ تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ حَتَّى انْقَضَتْ].

أخرجه البخارى والترمذى والنسائى.

1. (790)- *Abdullah İbnu'z-Zübeyr* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Benî Temim kabilesinden binekli bir grup Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yanına geldiler. Hz. Ebu Bekir: "Ka'kâ' İbnu Ma'bed (radıyallahu anhümâ)'i bunlara emir tayin etmesini, Hz. Ömer (radıyallahu anh) de Akra İbnu'l-Hâbis'i emir tayin etmesini Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e söylediler. Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer'e çıkıştı ve: "Sen bana muhalefet etmek istiyorsun!" dedi. Hz. Ömer (radıyallahu anh):

"Asla sana muhalefet etmeyi düşünmedim!" dedi. Aralarında ithamlaşma oldu ve sesleri yükseldi. Bunun üzerine şu âyet nazil oldu. (Meâlen):

"Ey iman edenler, Allah'ın ve Resulü'nün huzurunda (sözde ve işte) öne geçmeyin. Allah'tan korkun. Çünkü Allah hakkıyla işiten, (her şeyi) bilendir. Ey iman edenler, seslerinizi Peygamberin sesinden yüksek çıkarmayın. Ona, sözle birbirinize bağırdığınız gibi bağırmayın ki siz farkına varmadan amelleriniz hoşa gidiverir" (Hucurat, 1-2). [Buharî, Tefsir, Hucurat 1, 2, Meğazî 67, İ'tisam 5; Tirmizî, Tefsir Hucurat (3262); Nesâî, Kazâ' 6, (8, 226).]

AÇIKLAMA:

Meâlde *"öne geçmek"* diye tercüme ettiğimiz kelimenin âyetteki aslı takdimdir. Takdim "öne geçirmek" demektir. Dikkat edilirse âyette öne geçirilen şey, yani mef'ul zikredilmeyerek mutlak bırakılmıştır. Böyle olunca fiil lâzım mânasında fiilin kendisi kastedilmiş olur ve *Allah ve Resûlü'nün önüne takdim manasını taşıyan fiili asla yapmayın* demek olur. Mef'ul'un zikredilmemiş olması bir de tâmim manası kazandırır. Yani hiçbir şeyi, hiçbir emri, ne kendinizi ne başkasını Allah ve Resûlüne asla takdim etmeyin demek olur. Bu manayı kavramada bir başka âyetin meâlini hatırlamamız gerekir: **"Allah ve Resûlü bir işe hükmettiği zaman, gerek mü'min olan bir erkek, gerek mü'min olan bir kadın için (ona aykırı olacak) işlerde kendilerine muhayyerlik yoktur. Kim Allah ve Resûlüne isyan ederse muhakkak ki o, apaçık bir sapıklıkla yolunu sapıtmıştır"** (Ahzâb, 36).

Öyle ise, Allah ve Resûlünü tenkit veya onların beyânına uymayan tarzdaki her davranış, her fikir, her yorum, her ileri sürülen şey, sadedinde olduğumuz âyetteki yasağı ihlâl, Rabb Teâla'nın ifadesi ile *"Allah ve Resûlü'nün önüne geçmek"* olur.

Böyle bir davranışın neticesi, bir mü'min için, kabullenebilmesi mümkün olmayan bir hüsrandır: *"Amellerin boşa gitmesi..."*

Âyette bu netice "farkında olmadan" kaydıyla bildiriliyor. Yani Allah ve Resûlü'nün önüne geçildiği takdirde *farkında olmadan amelleri* boşa gidebilecektir. Buradaki inceliğe müfessirler bilhassa dikkat çekerler. Zira insan vardır, bilerek bid'atlara, dinin evamirine karşı lâubaliliğe girer. Bunun hayırlı amelleri bilerek gidiyor demektir, yâni bir kimse alenî küfre düşmüş olmaktadır. Ama bâzıları vardır, cehâleti, lâubaliliği ve dinî meselelere gereken hassasiyeti göstermemesi sebebiyle söz ve davranışlarının nereye varacağını hesab etmediği için, yaptığını dindarlık bile zannederek hatalara düşer ve ameli, "farkında olmaksızın" heba olur gider.

Şu halde ayet-i kerime, mü'minleri dinî meselelerde dikkate, teyakkuza, hassasiyete, ilme, araştırmaya sevketmiş olmaktadır.

Bu sebeple selef dediğimiz nesl-i emced her meselede önce âyet ve hadis ne diyor onu aramışlar, burada bir sarâhat ve hatta işâret bulmuşlarsa onun dışına çıkmamışlardır.

Ayetin nüzûlü için muhtelif hâdiseler sebep gösterilmiştir. Sadedinde olduğumuz rivayet, huzur-u risaletpenâhide *Hz. Ömer'le Hz. Ebu Bekir* (radıyallahu anh)'in bir münâkaşası sözkonusudur. Rivayete göre, Hz. Ömer, vahyin gelmesinden sonra "amelim boşa gider" korkusuyla Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında âdeta fısıltı ile konuşmuş, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm) "Ne söylüyorsun?"* diye istifham buyurmadıkça sesini yükseltmemiştir.

Âlimler, buradan hareketle büyüklerin, âlimlerin huzurunda onlar konuşmadan, sormadan konuşmamak gerektiğini bir âdâb-ı İslâmiye olarak tesbit etmişlerdir.

791 ٢ – وعن البراء رَضِىَ اللهُ عَنْهُ في قوله تعالى: [إنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أكْثَرُهُمْ لاَ يَعْقِلُونَ؛ قَالَ قَامَ رَجُلٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ: إنَّ حَمْدِى زَيْنٌ، وَذَمِّى شَيْنٌ. فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: ذَاكَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ]. أخرجه الترمذى.

2. (791)- *Berâ* (radıyallahu anh), **"Hücrelerin arkasından sana ünleyenler, herhalde ekserisi aklı ermiyenlerdir..."** (Hucurat, 4) mealindeki âyetle ilgili olarak şu açıklamayı yaptı: "Bir adam kalkıp: "Ya Resulallah, benim övmem bir yüceltme yermem de alçaltmadır" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Böyle yapmak Allah'a aittir"* cevabını verdi." [Tirmizî, Tefsir, Hucurat, (3264); Ebu Dâvud, Edeb 71,(4926).]

AÇIKLAMA:

Rivayette mesele çok muhtasar anlatılmıştır. Aslı şudur: 790. hadiste açıkladığımız üzere, *Hucurat suresi*, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in huzurunda bulunma adabını teşrî buyurmuştur. İlk âyetlerin inişine Hz. Ebu Bekir'le Hz. Ömer arasında geçen bir münakaşa kaydedilmiştir. Münakaşanın sebebi Temim heyetine seçilecek liderdir.

İşte, Hucurat suresinin dördüncü âyetinin nüzulüne bu heyetin davranışı sebep olmuştur. Rivayete göre bunlar 70-80 kişi civarında bir grup olarak öğle vaktinde gelirler, mescide girerler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kaylûle denen öğle uykusunda idi.

"– Ey Muhammed yanıma gel, mufâhara yapacağız" diye bağırırlar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gürültüye uyanır ve dışarı çıkar. Heyette bulunanlardan Akra İbnu Hâbis:

"– Ey Muhammed benim medhim zeyn, zemmim şeyn'dir" der. (Yani kimi översem bu onun için bir süs, bir nişan olur, böylece yücelir, saygı kazanır; kimi de kötülersem bu da onun için bir çirkinlik olur, itibârını düşürür, alçaltır).

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"– Veyl sana (ne kötü konuştun), öyle olan Allahu Teâla'dır, O'nun medhettiği yücelir, zemmettiği alçalır" buyurur.

Onlar Peygamberimize mufâhara teklif ederler. Mufâhara, cahiliye örfünde mevcut bir gelenekti. Bir nevi edebî yarış idi. Taraflar şâirlerini, hatiplerini ileri sürerler, yarıştırırlar, derece alanlara mükâfaatlar verirlerdi. Derece alan sadece şâir ve hatipler olmaz, onların mensup olduğu kabileler de yücelir, iftihar ederlerdi. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"– Ben şiir ile gönderilmedim, mufâhara ile de emrolunmadım!" diye cevap vermiş olmasına rağmen onlara:

"– Pekiyi!" der. Bu ara toplanan kalabalığın huzurunda mescidde mufâhara yapılır.

Önce Temimliler, sonra Müslümanlar hutbeler irâd edip şiirler okudular. Sonra da Müslümanlar aynı şeyi yaptı. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* adına hutbeyi Sâbit İbnu Kays, şiiri de Hassân İbnu Sâbit (radıyallahu anhümâ) okumuştu.

Neticede Temimliler adına Akra İbnu Hâbis:

"– Vallahi bilmem bu ne iştir? Hatibimiz hutbe irad etti, ama onlarınki daha güzel hutbe okudu. Şâirimiz şiir okudu, onlarınki daha güzel şiir inşâd etti. (Bu din hak olmalıdır)" dedi ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yaklaşarak:

"– Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilâh yok, Sen de Allah'ın elçisisin!" dedi.

Şu hâlde sadedinde olduğumuz rivayet bu vak'ada cereyan eden bir konuşmadır.

792 ٣– وعن أبى نضرة قال: [قَرَأَ أبُو سَعِيدٍ الْخُدْرِىُّ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ؛ وَاعْلَمُوا أنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِنَ الأمْرِ لَعَنِتُّمْ وَلكِنَّ اللهَ حَبَّبَ إلَيْكُمُ الإيمَانَ. قَالَ هذَا نَبِيُّكُمْ ﷺ يُوحىٰ إلَيْهِ، وَخِيَارُ أئِمَّتِكُمْ لَوْ أطَاعَهُمْ فِي كَثِيرٍ مِنَ الأمْرِ لَعَنِتُوا. فَكَيْفَ بِكُمُ الْيَوْمَ؟] أخرجه الترمذى وصححه.

3. (792)- *Ebu Nadra* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ebu Said el-Hudri (radıyallahu anh): **"Bilin ki, içinizde Allah'ın Peygamberi bulunmaktadır. Eğer O, birçok işlerde size uymuş olsaydı şüphesiz kötü duruma düşerdiniz. Ama Allah size imanı sevdirmiş, onu gönüllerinize güzel göstermiş; küfrü, fıskı ve isyanı da size iğrenç göstermiştir.."** (Hucurât, 7-8) mealindeki âyeti okudu ve şöyle söyledi:

"– İşte bu kendisine vahyolunan peygamberinizdir (aleyhissalâtu vesselâm). Peygamberin uyması melhuz olan kimseler de -ki âyette "size uymuş olsaydı" diye zikredilenler- sizlerin en hayırlı imamlarınız olan Ashâb'dır. Dünkü durum öyle olunca bugün hâliniz nedir?" [Tirmizî, Tefsir, Hucura, (3265).]

AÇIKLAMA:

Ashâbın ileri gelenlerinden biri olan Ebû Said el-Hudri (radıyallahu anh), muhatabı olan Tâbiin'e Kur'an ve sünnete çok sıkı sarılmaları gereğini Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a hitab eden bir âyeti delil göstererek ifadeye çalışmıştır.

Âyet-i kerime, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in övgüsüyle de en hayırlı nesil olduğu tahakkuk eden Ashâba birçok meselede uymayı Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve Müslümanlar için felâkete git-

me olarak değerlendirmiştir. Şüphesiz bu, vahyin geldiği veya vahyin gelmesi muhtemel olan meselelerde idi. Nitekim, Bedir esirlerine yapılacak muamelede Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* istişâre etmişti, tercih ettiği görüş sebebiyle şiddetli itaba mâruz olmuştu.

Ebu Said el-Hudrî (radıyallahu anh), muhataplarına hayırlı nesle uymak böyle tehlikeli mahzurlu bir ihtimal olursa, sahâbeden sonra gelen nesillere uymanın daha büyük bir tehlike ihtimali taşıyacağına dikkat çekiyor.

Şu halde, bu rivayet dahi, dinî meselelerde behemahal âyet ve hadise göre hareket etme gereğini mü'min için en selâmetli yolun bu olduğunu teyid etmektedir.

Âyette, kötü durum olarak tercüme edilen kelimenin aslı anet'dir. Bu yorgunluk, halsizlik, günah, helâk gibi mânalara gelir.

793 ٤ – وعن أبى جبيرة بن الضحاك رضى الله عنه قال: [فينا بنى سلمة نزلت هذه الآية، قدم علينا رسول الله ﷺ وليس فينا رجل إلاّ وله اسمان أو ثلاثة. فجعل رسول الله ﷺ يقول: يا فلان. فيقولون له: يا رسول الله إنه يغضب من هذا الاسم. فنزلت: وَلاَ تَنَابَزُوا بِالألْقَابِ بِئْسَ الاسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الإيمَانِ] أخرجه أبو داود والترمذى.

4. (793)- *Ebu Cebîre İbnu'd-Dahhâk* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir âyet, biz Benî Selime hakkında nâzil oldu. Şöyle ki: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize geldiği vakit herkesin mutlaka iki veya üç adı vardı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu adlarından biriyle: *"Ey falan!"* diye bir kimseyi çağırınca kendisine:

"– Ey Allah'ın Resûlü! O, bu isimle çağırılınca, kızar" diye ikaz ediyorlardı. İşte bu durum üzerine şu âyet indi:

"Ey iman edenler, bir kavm diğer bir kavm ile alay etmesin. Olur ki (alay edilenler Allah indinde) kendilerinden (yani alay edenlerden) daha hayırlıdır. Kadınlar da kadınları (eğlenceye almasın). Olur ki onlar (eğlenceye alınanlar) kendilerinden daha hayırlıdır. Kendi kendinizi ayıplamayın. Birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fasıklık ne kötü addır. Kim (Allah'ın yasak ettiği şeylerden) tevbe etmezse, onlar zalimlerin ta kendileridir" (Hucurât, 11). [Tirmizî, Tefsir, Hucurat (3264); Ebu Dâvud, Edeb 71, (4926).]

AÇIKLAMA:

Ayet-i kerime mü'minlerin tesmiye âdabını tesbit etmekte ve bir mü'minin diğer bir mü'mine hoşlanmayacağı bir isim veya lakabla çağırmamasını emretmektedir. Aynı meseleyi kadınlar için tekrar etmesi, meselenin te'kidi manasını da taşır.

Tesmiye üzerine yeterli açıklamayı daha önce yaptığımız için burada tekrar etmiyeceğiz (113-120. hadisler).

794 ٥– وعن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا في قولهِ تعالى: [وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوباً وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا.
قَالَ: الشُّعُوبُ الْقَبَائِلُ الْكِبَارُ العِظَامُ، وَالْقَبَائِلُ: الْبُطُونُ]. أخرجه البخارى.

5. (794)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ), **"Ey insanlar! Doğrusu biz, sizleri bir erkekle bir kadından yarattık. Sizi milletler ve kabileler hâline koyduk ki, birbirinizi kolayca tanıyasınız.."** (Hucurât, 13) ayetinde geçen şuub'u *"büyük kabileler"*, kabâil'i de kabilenin alt bölümü olan boylar olarak açıklamıştır.

Dilimizde bu kelimelerin kesinlik kazanmış karşılıkları mevcut değildir. Bu sebeple Türkçe meallere bakılınca farklı kelimelere rastlanabilir.

Burada mühim olan İslâm'ın farklı ırklara bakış tarzıdır. Âyet-i kerime bunu tesbit etmektedir. Ayete göre ırk şe'niyeti inkâr edilemeyen ilâhî irâde ile ortaya çıkan bir realitedir. Hiçbir ırk diğerine üstünlük iddia edemez.

Irk meselesi her devirde çok şen'î zulümlerin işlenmesine, masum kanların dökülmesine sebep olan bir vak'adır. Muhâbere ve münâkale vasıtalarının gelişmesiyle daralıp şehirleşen, aileleşen insanlık için gelecekte de bu meselenin canlılığını, insanları meşgul eden ana meselelerden biri olma vasfını koruyacağı muhakkaktır.

IRKÇILIK:

İnsanlık tarihinde diğer tefrika sebepleri arasında en ziyade görülen ve dünya durdukça görülmeye devam edeceğe benzeyeni ırkçılıktır. İnsanlık bu yüzden pek çok istilâ, sürgün, savaş, zulüm ve katliâmlara, yani her çeşidiyle fitnelere sahne olmuştur. Gittikçe daralan ve tek cem'iyyet, tek âile hâlini almaya yüz tutan insanlığın terakkisinde bir engel olabilecek bu ırkî ayırımın kesin bir dille yasaklanması gerekiyordu. Bu sebeple Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ırkçılığı, unsuriyyet

düşüncesinden kaynaklanan ayırımı, mükerrer ifadelerle kesin olarak yasaklamıştır.

Kur'ân-ı Kerim şu âyette insan kardeşliğini tesbit eder: **"Ey insanlar, hakikat biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Sizi, sırf birbirinizle tanışmanız için büyük büyük cem'iyyetlerle, küçük küçük kabilelere ayırdık. Şüphesiz ki, sizin Allah nezdinde en şerefliniz, takvaca en ileri olanınızdır..."** (Hucurât, 13).

Şu âyet de Müslümanların kardeşliğini beyan eder: **"Mü'minler ancak kardeştirler. O halde iki kardeşinizin arasını (bulup) barıştırın. Allah'tan korkun, tâ ki esirgenesiniz."** Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de: "Müslümanlar kardeştirler, birinin diğerine (hâricî sebepden gelen) bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük sâdece takvâ iledir" der.

Yine Kur'ân-ı Kerim'de, ırkçılığı reddeden mühim âyetlerden biri olarak şu âyet de burada kayda değer: **"De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, KABİLENİZ, elinize geçirdiğiniz mallar, kesad(a uğramasın)dan korkageldiğiniz bir ticaret ve hoşunuza gitmekte olan meskenler size Allah'tan, O'nun peygamberinden ve O'nun yolundaki bir cihaddan daha sevgili ise artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyedurun. Allah fâsıklar gürûhunu hidâyete erdirmez"** (Tevbe, 24).

Burada, kişiye en yakın olan anne, baba, mal vs. sevgisinden üstün tutulması emredilen Allah ve Resûlü'nün sevgisiyle, dinî ahkâm ve emirlere bağlılık ve meselâ iman kardeşliğinin kastedildiği açıktır. Zira emirlere uymadan Allah'ı sevdiğini iddia etmek boş bir lâf olur.

Kur'ân-ı Kerim kan bağından çok iman bağının esas alınması fikrini pek çok âyetlerde işler. Bunlardan biri, Tûfan sırasında babasının risâletini inkâr ederek gemiye binmekten imtina eden Hz. Nuh'un oğlu ile alâkalıdır. Nuh (aleyhisselam) Cenâb-ı Hakk'a: *"Ey Rabbim, benim oğlum da şübhesiz benim âilemdendir..."* diyerek oğlunun kurtulmasını taleb edince, Cenâb-ı Hakk kendisine: **"Ey Nûh, o kat'iyyen senin âilenden değildir. Çünkü o(nun işlediği), sâlih olmayan (kötü) bir iştir"** (Hud, 45-46) cevâbını vererek, *"kötü iş üzere olanların"* mü'minlerce bağra basılmaması dersini verir. Nitekim Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de Selmân-ı Fârisî, Cerir İbnu Abdillâh gibi muayyen bâzı şahısları ve hatta "her müttaki kimseyi" Âl-i Beyt'ten (yâni kendi âilesinden) sayarken, istikbâlde vukua gelecek bir fitneyi -ki fitnetü's-serrâ (refah fitnesi) diye vasıflar- çıkaracak kimsenin (kan itibâriyle) ehl-i bey-

tinden olmasına ve bu sebeple kendisini Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den zannedecek olmasına rağmen, kendisinden olmadığını, "zira hakiki dostlarını muttakilerin teşkil ettiğini" beyân eder.

Bu temâyı te'yiden, Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim'den "güzel bir örnek verilir" **"İbrahim'de ve onun maiyyetinde bulunanlarda sizin için hakikaten GÜZEL BİR ÖRNEK vardı. Hani onlar kavimlerine: "Biz, sizden ve Allah'ı bırakıp da tapmakta olduğunuz nesnelerden kat'iyyen uzağız. Sizi inkâr ettik. Siz Allah'a bir olarak imân edinceye kadar bizimle aranızda ebedî düşmanlık ve buğz belirmiştir" demişlerdi..."** (Mümtehine, 4).

Kur'an-ı Kerim, bir başka ayette *Hz. İbrahim* ve maiyyetinde olanların bu "örnek" davranışlarının bütün Müslümanlarca benimsenmesini, müşterek bir prensip yapılmasını emreder: **"Ey iman edenler, babalarınızı, kardeşlerinizi -eğer küfrü sevip imân üzerine tercih ediyorlarsa- veliler edinmeyin, içinizden kim onların velilikleri altına girerse onlar zâlimlerin tâ kendileridir"** (Tevbe, 23).

Ebû Zerr'e bir vesile ile: *"İyi bak, sen Allah'a olan takvân ile üstünlük elde etmedikçe ne kırmızı, ne de siyahtan (acem ve Arabtan) daha hayırlı değilsin"* diyen Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de kavim ve kabilecilik ile, gerek filleriyle ve gerekse sözleriyle mücâdele etmiştir. O'nun *(aleyhissalâtu vesselâm)* dilinde "cahiliyye da'vası", "asabiyyet da'vası", "cahiliyye asabiyyeti" vs. gibi değişik tâbirlerle ifadesini bulan kavmiyetçilik kesin olarak yasaklanmıştır: *"..Allah indinden en şerefliniz takvaca en ileri olanınızdır. Arabın Arap olmayan (acem) üzerine bir üstünlüğü yoktur. Arap olmayanın da Arap üzerine bir üstünlüğü yoktur. Siyah derili olanın beyaz derili üzerine bir üstünlüğü yoktur. Beyazın da siyah derili üzerine bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük sâdece takva iledir."*

"Kim hevâsına uyarak bâtıl yolda cenk eder, kavmiyyetciliğe (asabiyyet) çağrıda bulunur veya kavmiyetçiliğin sevkiyle öfke ve tehevvüre kapılırsa, cahiliyye ölümü üzere ölür."

"Ümmetimin helâk olması üç şeyden ileri gelecektir:

1- Kaderiyye (ilahî takdiri inkâr ederek, "kişi yaptığının yaratıcısıdır" demek),

2- Unsuriyet da'vası,

3- Dinî mes'eleleri rivayet ederken titiz davranmayıp, gevşek olmak, lâubali olmak."

"Asabiyyet (kavmiyyetçilik) davasına kalkan, onu yaymaya çalışan, bu dava yolunda mücadeleye girişen bizden değildir." [(Ebu Davud, Edeb, 121, 5121. H. Münavi, a.g.e., 5, 386).]

"Kim câhiliyye davasında (kavmiyetçilikde) bulunursa cehenneme iki dizi üzerine çökmüş demektir. Dediler ki: "Ey Allah'ın Resûlü, oruç tutsa, namaz kılsa da mı?" "Evet," cevabını verdi; "oruç tutsa da, namaz kılsa da." [(Hakim, Müstedrek, 4, 298).]

Hz. Âişe, Hz.Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bu mevzûdaki tutumunu belirtme sadedinde şöyle der: "Dünyada takva sahibi kimse kadar ne bir kimse, ne de bir başka şey Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hoşuna gitmemiştir." Ama asabiyyet davası hepsini sıfıra ircâ ediyor.

İslâm alimleri, yaratıldığı asla bakarak gurur ve tekebbürde bulunmayı, iblisin Allah'ın lânetine uğramasına ve cennetten kovulmasına sebep olan ameline benzetirler. Zira o, âyet-i kerimede ifade edildiği üzere, Cenab-ı Hakk tarafından Âdem'e secde etmesi emredilince, kendi hevasından gelen şahsî re'yine uyarak: **"Ben ondan (Âdem'den) hayırlıyım. (Çünkü) beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın"** (A'raf, 12) der ve emre itaat etmez.

Şu halde bu ayet-i kerime de asla tekebbüre kapılma veya başkasını istiskal etme duygusunun -diğer birçok menfi duygular gibi- fıtrattan gelen ve pek ciddi vartalara atabilecek mahiyette olan bir duygu olduğunu, her an bu şeytanî duyguya karşı dikkatli davranarak Allah'ın lânetine kadar gidebilecek durumlara düşülmemesini ders vermektedir.

KAVMİNİ SEVMEK:

İslâm'ın kavmiyetçiliği reddetmesi kişinin mensub olduğu hânedanı veya kavim ve kabilesini veya milletini sevmemesi manasında anlaşılmamalıdır. Hatta Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in: *"Kişi kavmini sever"* hadisine göre, kavim, kabile sevgisi fıtrî bir şe'niyyettir, onu ruhumuzdan tamamıyle söküp atmak mümkün de değildir.

Fahreddin-i Râzî, Kur'ân'da insanlar arasında birbirine karşı böbürlenme yasaklanırken, tefâvüt ve övünme vasıtalarının çokluğuna rağmen, bunlardan hiç biri ve meselâ zenginlik zikredilmeyip nesebin zikredilmesini, bununla övünmenin daha ciddi bir sebebe dayanması ile izâh eder ve neseble elde edilen şerefin kesbî olmadığını, hiçbir surette elden çıkmayacağını belirtir.

Esasen Kur'an-ı Kerim ırk şe'niyyetini inkâr etmez. Bizzat ırkçılığı reddeden ayette -ki yukarıda kaydettik- ırk şe'niyyetinin kabul edildiği görülmektedir. İnsanlar aynı anne-babadan yaratılıyor, fakat "büyük büyük cem'iyyetlere, küçük küçük kabilelere" ayrılıyor. Bir başka âyette de: **"Lisanlarınızın ve renklerinizin birbirinden ayrı olması da Allah'ın (azamet ve kudretine delâlet eden) alâmetlerdendir. Şüphesiz ki, bunlarda bilenler için ibretler vardır"** (Rûm, 22) denir.

Hatta bir kısım hadisler, Müslümanı kendi kavim ve milletini sevmeye teşvik eder: *"Sizin en hayırlınız, (asabiyete kaçarak, zulme yer vermedikçe), aşiretini müdâfaa edendir."*

Hatta bir kısım sahih rivayetler açısından, İslâm'ın ısrarla emrettiği sıla-i rahim'in (ki bu, akrabaya yapılan iyilik demektir ve şahısla akrabasının durumuna tâbi olarak bu, bazan bir mal ile, bazan bir hizmetle, bazan bir ziyaret, bir selâm ve benzeri şeylerle yapılabilir) gerçekleşmesi, yerine getirilmesi için kişinin ensâbını öğrenmesi gerekmektedir: *"Nesebinizden sıla-i rahim yapacaklarınızı öğrenin. Zira, sıla-i rahm (akrabalık hukukunu edâ) akrabalar arasında muhabbet, malda bereket, ömürde uzama (sebebi)dir."* (Tirmizî, Birr, 49). Buharî ve Müslim'de gelen bir rivayet aynı manayı te'yid eder: *"Rızkının genişletilmesinden ve ömrünün (sevab yönüyle) uzatılmasından hoşlananlar sıla-i rahmde bulunsunlar."* [(Buhari, Edeb, 12; Müslim, Birr 20-21).]

YASAK OLAN KAVİM SEVGİSİ:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kötülediği kavim, aşiret sevgisi zulme, adaletsizliğe alet edilen sevgidir. Yâni kendi kavminden olanları kayırmak, daha üstün görmek suretiyle adaletsizlik etmek, başka kavimden olanları küçük, düşük, değersiz addederek hakir görmek suretiyle zulmetmek. Bizzat Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e Ashab'dan bazıları sorar: "Kişinin kavmini sevmesi memnû olan kavmiyyetçilik (asabiyyet) sayılır mı?" Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cevabı şudur: *"Hayır, fakat, asabiyyet, kişinin zulümde kavmine yardım etmesidir."* Kavminin tevessül ettiği zulümde, yardımcı olunmaması için, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu teşbihte bulunur: *"Kim haksızlıkta kavmine yardım ederse, kuyuya düşüp, kurtarılmak için (beyhude yere) kuyruğundan çekilen deveye benzer."* Böylece haksızlıkta kavme yapılan yardımın hiçbir fayda getirmeyeceği, esas itibariyle kavmine bir kısım ızdırab ve zararlara bâis olacağı güzel bir teşbihle ifade edilmiş olmaktadır.

ECDAD İLE ÖVÜNMEK:

Kavmiyyetçiliğin bir başka tezâhürü olan, müşrik ecdâd ile övünmek de dinimizde yasaklanmıştır. Kur'ân-ı Kerim, Tekâsür suresinde, *"Kabilesiyle övünmekte hızını alamayarak kabre girmiş, târihe karışmış müşrik cedlerini de hesaba katmayı, onlarla da gururlanmaya kalkanları kınar ve davranışın akıbetinin fena olacağını"* haber verir (Tekâsür, 1-18).

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* birçok hadislerinde, cahiliyye devrinde gelip geçen ecdad ile övünmeyi men eder: *"Allah sizden cahiliyye tekebbürünü ve o zamanda cari olan ecdâd ile övünme âdetini kaldırdı. İnsanlar ya mü'min ve müttakidir, yahud facir ve bedbahttır. (Şu veya bu kabileye mensubiyyet bu zati vasfı gidermez). Sizler Hz. Adem'in oğullarısınız. Âdem ise topraktandır. Bir kısım insanlar var ki, cehennem kömüründen başka bir şey olmayan adamlarla iftihar ederler, övünürler. İşte bunlar, ya bu övünmeden vazgeçerler, ya Allah nezdinde, pisliği burunlarıyla yuvarlayan mayıs böceklerinden daha değersiz olurlar."*

Bir başka rivayette Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle der: *"Kıyâmet günü gelince, Allah bir münâdiye emreder ve o da nidâ eder: "Ben bir neseb koydum; siz ayrı bir neseb koydunuz. Ben en müttaki olanınızı en kerim kıldım, siz buna karşı gelerek: "Falan oğlu falan, falanca oğlu falancadan daha hayırlı" dediniz. Fakat, bugün ben nesebimi yükseltiyorum, sizin nesebinizi alçaltıyorum, nerededir müttakiler? (gelsinler yücelteyim)"*

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in müşrik ecdada intisabdan iftihar duyanlara karşı izhar ettiği aksulamelin derecesini anlamak için şu hadisi de ibretle okuyalım: *"Bir kimsenin cahiliyye adetince kavim ve kabilesine intisab ederek (onlardan yardım taleb ettiğini) ve onlarla şereflendiğini duyacak olursanız ona: "Babanın bilmem nesini ısır" deyiniz ve bunu açık açık söyleyerek ima ve kinâyede bulunmayınız."*

Bir başka hadiste: *"Cahiliyye devrinde ölen ecdadınızla övünmeyin. Nefsimi elinde tutan Zât-ı Zülelâl'e yemin ederim ki, burnuyla pislik yuvarlayan pislik böcekleri, cahiliye devrinde ölen atalarınızdan daha hayırlıdır"* denilir.

Bu hadisler, milletlerin kendi tarihlerini öğrenmelerini yasaklamıyor. Ancak, müşrik olanlarla övünmeyi, onlarda şeref aramayı yasaklıyor. İslâmiyet, intisab etmekle şeref duyulacak şeylerin (mefâhirin) Müslümanlar arasında müşterek olmasını istemektedir. "Kim kâfir ata-

larından dokuz tanesine izzet ve üstünlük niyetiyle intisab ederse, ateşte onların onuncusu olur."

Bu hadisin, Müslümanları müşrik olan ecdadlarıyla övünmekten men etme hususunda başvurduğu zecr ifadesinin dozajındaki ağırlıktan memnun olmayanlar, tuttukları yolun dikliğe, uçuruma yakın tehlikeli meylini göremeyecek kadar gaflet izhar ederek: "Hz. Peygamber böyle bir ifadeye yer verir mi?" vs. diyerek yersiz ve tehlikeli mütâlaalara, hadis-i şerife dil uzatmaya kalkabilirler.

Böylelerine cevabımız şudur: "İslâm milletlerinin birliğini, beraberliğini bozmada en mühim amillerden biri olarak, tarihte rol oynayacak bir davranışın fenalığını, her hâl u kârda ondan çekinmek gerektiğini, en âmi bir kimsenin bile kolayca anlayacağı bir üslub ile Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ifade buyurmuştur. Biz, bu mefhumu sahifeler dolusu ifadeye döksek, halk seviyesinde bu kadar nefret verici bir açıklamada bulunamayız. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu bir cümlede, hem de kısa bir cümlede yapmıştır.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in böyle bir ifade ile ihsâs etmeye çalıştığı fenâlıkların şümûlünü göstermek için, Osmanlı devletini parçalamaya götüren ırkçılığın yurdumuzda tahriki için, Batılılar tarafından "müşrik ecdadla iftihar" tabye ve taktiğinin uygulandığını söylememiz kâfidir. Okuyucuyu, sırf bu hadisin ifade ettiği mefhumun doğruluğu ve ecdad ile övünmeyi men eden hadislerin ne kadar hakikatlı ve hikmetli olduğu hususlarında ikna için, önce Türkler arasında, sonra da Araplar arasında ırkçılığın nasıl uyandırıldığına dair kısa bir açıklama yapacağız.

Hadisin, *Ahmed İbnu Hanbel*'in Müsned'i gibi muteber bir kitapta –ki, içerisinde mevzu hadis olmadığı, bütün hadislerin makbul ve en aşağı hasen veya hasene yakın derecesinde olduğu kabul edilmiştir- beş ayrı vecihten gelmiş olması bir tarafa, bugünkü yurdumuzu parçalamada da büyük ölçüde ırkçılığın müessir bir alet olarak kullanılması da, bu hadisin ifade ettiği mefhumun doğruluğu ve rivayetin sıhhati hususunda her çeşit şüpheyi izâle eder.

ECDADLA ÖVÜNMEDE ÖLÇÜ:

Aslında ecdada saygı ve bağlılık fitrî bir şe'niyyettir. Müşrik, muvahhid, hattâ mülhid (dinsiz, ateist) herkeste bu duygu vardır. Lâik ve tam manasıyla materyalist insanların bile bu fıtrî ve cibillî meyilden kendile-

rini kurtaramadıklarını hergün görmekteyiz. Materyalizmin başını çeken komünist âlemin, Lenin, Marx, Stalin gibi büyüklerin mezarlarını takdis ettikleri, bunların başında yıllık bir takım merasimler icra ettiklerini hepimiz biliriz. Afrika yerlileri arasında çıkan çeşitli yeni cereyanlar, yeni fikirler sırasında, her çeşit değişmelere rağmen, ecdad mezarlarının ihtimamla muhafaza edilmesi de gözönüne alınacak olsa, en ibtidâiden en medenisine kadar bütün insanlarda ecdadperestliğin ne kadar umumi bir kanun olduğu anlaşılır.

Hakikat-ı halde, İslâm dini de ecdadla övünmeyi tamâmen yasaklamamıştır. Kur'an-ı Kerim'de zikri geçen peygamberler ve hususan Hz. İbrahim *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in takdimi bunun en açık delilidir. O (aleyhisselam): "babanız İbrahim" diye takdim edilir (Hacc, 78). Ayrıca hadislerde gelecek nesillerin, önden gidenleri kötüleyeceğini takbih ederek haber vermesi, hatta bunu kıyâmet alâmetlerinden sayması gibi durumlar nazar-ı dikkate alınınca, ecdadla övünme yasağının Müslüman olmayan ecdada râci olduğu anlaşılır. Gayr-ı müslim ecdadla övünülmeye kalkılacak olsa, Müslümanlar arasında mefahir ayrılıkları olacak, birlik kaybolacak ve cahiliyye devrindeki bölünme ve rekabetler tekrar işin içine girecektir. Hatta daha açık olarak diyebiliriz ki, müşrik ecdâdla övünme keyfiyeti, memnu ırkçılığın ana sebeplerinden biridir, ileride izahı gelecek.

Yine ilave edelim ki, Kur'an ve hadiste gelen bu yasakların muhatabı sâdece Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrindeki insanlar değildir. Yıllar yılı İslâmi mefahir ve büyükler nisyana, unutulmaya mahkum edilirken, İslâm aleminin her tarafından İslâm öncesi devri medeniyetlerinin ihya edilmeye, ortaya çıkarılmaya fazlaca ehemmiyet verilmesi tesadüfî bir hadise değildir.

Mefahirlerde ortaya çıkan farklılıklar sadece Osmanlı Devleti'ni bölmekle, çeşitli İslâm milletlerini birbirinden uzaklaştırmakla kalmamış, bir millet içerisinde husule getirilen mefahirler anarşisi sebebiyle farklı gruplar meydana gelmiş, bu da gençliği anarşiye itmiştir. Geçirmekte olduğumuz kanlı anarşinin sebeplerini buralarda aramamıza hiç bir mantıkî ve aklî engel mevcut değildir.

Şu halde İslâm'ın bu noktadaki ısrarı dünyanın her yanındaki Müslümanlara müşterek mefahir sunarak, Kur'ân'da ifade edilen "mü'minler kardeştir" idealini kalb ve gönüllere yerleştirerek kuvveden fiile çıkarmak gayesini gütmektedir.

KAVMİ İÇİN SAVAŞ:

Irkçılıkla alâkalı yasakların bir kısmı kavmiyyet ve asabiyyet gayretiyle yapılacak savaşlarla alâkalı olarak beyân edilmiştir. İslâm'da büyük ecir ve vaadedilen şehidlik mertebesi sırf Allah rızası için ölenlere verilecektir. Ganimet elde etmek, şöhret kazanmak, kahramanlık izhar etmek, yiğitlik arzetmek, kabile ve aşiretin menfaatini gütmek, kendini göstermek gibi gâyelerden hiçbiri Allah yolunda cihad sayılmaz. Sadece ve sadece Allah'ın kelâmını âlî tutmak, yüceltmek için yapılan savaş, Allah yolunda cihaddır, bu gaye ile savaşan kimse öldüğü takdirde şehid olur. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu gâye dışında ölmeyi ve öldürmeyi kesinlikle yasaklar: *"Kıyamet günü bir adam, bir adamın elinden tutmuş olarak gelir ve: "Ya Rabbi, bu beni öldürdü" der. Allah da ona: "Onu niçin öldürdün?" diye sorar. Berikisi de: "İzzet senin için olsun diye (şânını yüceltmek için) öldürdüm" cevabını verir. Allah ona: "O bana aittir" der. Derken bir başka adam, yine birisinin elinden tutmuş olarak gelir ve: "Bu beni öldürdü" der. Allah da: "Onu niye öldürdün?" diye sorar. Berikisi: "İzzet falancanın olsun diye" cevabını verir. Allah: "Fakat izzet ona âit değildir" der ve öldürdüğü kişinin günâhını yükleterek gönderir."*

Yukarıda kaydettiğimiz hadislerde "Allah'tan başkasının ismini yüceltmeyi" gaye edinen savaşlar yasaklandığı gibi, aşağıda zikredeceğimiz hadiste, gayesi açık seçik belli olmayan, mübhem, karanlık savaşlara katılmak da yasaklanmaktadır: *"Kim itaatten ayrılır ve cemaati terketmiş olduğu halde ölürse, cahiliyye ölümü ile ölmüş olur. Kim de ummiyye bir bayrağın altında mukatelede bulunur, asabiyyet (kavmiyyet) için öfkelenir veya asabiyyete çağırır veya asabiyyete yardım eder ve bu esnada öldürülürse, onun ölümü cahiliyye ölümüdür. Kim ümmetime karşı çıkarak, facir, salih ayırımı yapmadan, kim denk gelirse vurur, mü'min olup olmadığına bakmaz, ahidde bulunduğu kimseye karşı ahdini tutmazsa o benden değildir, ben de ondan değilim."*

Hadisin anlaşılması için iki tâbirin açıklanması gerekmektedir:

1- Ummiyye Bayrak: Âlimlerin bir kısmı, bununla gayesi, hedefi belli olmayan mübhem bir umurun kastedildiğini söylemiş, misâl olarak bir kavmin asabiyyet için yaptığı savaşı göstermiştir. Şahsî ihtiras ve gadab yolunda yapılan mukatelenin de buraya girdiğini ayrıca belirtmişlerdir. Bayrak tabirine yer verilmesini nazar-ı dikkate alan bazıları, bu tabirle hak mı, bâtıl mı olduğu meçhul olan bir iş üzerine toplanmış kimselerin

kinâye edildiğini söylemişlerdir. Şu halde, hadis, bu çeşit savaşlara katılmayı yasaklamaktadır.

2- Asabiyyet: Sıkça geçen ve kavmiyetçilik, ırkçılık gibi tabirlerle tercüme ettiğimiz bu kelime, -İbnu'l-Esir'in açıklamasına göre– "kavmine zulümde yardım eden kimse" manasına gelen asabi'den gelir. Lügat yönünden asabi, asabesi için öfkelenen ve onları himaye eden kimse demektir. Asabe ise, baba cihetinden gelen akrabalara denir.

Asabiyyet Tarafgirlik Demektir: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yasakladığı asabiyyetin *"zulümde kavmine yardım etmek"* olduğu anlaşıldıktan sonra şunu söyleyebiliriz: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında insanları zulümde başkasına yardım etmeye sevkeden en mühim âmil kavmî beraberlik, kan bağı idi. Zamanımızda bunun yerini başka şeyler de almıştır. Bu yeni şey, bâzan ideolojidir, bâzan siyasettir, bâzan bölgeciliktir, bâzan şu veya bu maksadla teşkil edilen gurubculuktur, bâzan grubculuklara karşı olmak bahâne ve yaftasıyla teşkil edilen gurubculuktur, bâzan da eskiden olduğu gibi kabilevî, ırkî birliktir. Sebep ne olursa olsun, ileri sürülen bahâne ne gösterilirse gösterilsin, adâletin tatbikına, liyâkatlıların haklarını almasına mâni olan, lâyıkı var iken liyâkatsizi iş başına getiren, mazluma karşı zâlimi koruyan her çeşit tarafgirlikler Hz.Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in diliyle lânetlenen, yasaklanmış olan asabiyyettir. Bu nokta-i nazardan asabiyyet tabirinin zamanımızdaki en uygun karşılığı tarafgirliktir. Zira tarafgirlik uğruna, değil aynı kabileden olanlar, aynı aileden olanlar bile birbirlerine düşman vaziyeti almakta, haksızlıklar işlemektedir.

Kuzman Hadisi: Şehidlik mertebesinin sadece ve sadece Allah rızası için çarpışanlara verileceğini ifade eden bir hadisi burada kaydedeceğiz. Aşağıda vereceğimiz metin, hadisin Buharî tarafından rivayet edilen vechidir. Burada, aslında, vak'a kahramanının ismi mezkur değilse de, başka bazı vecihlerde Kuzmân ez-Zaferî olduğu tasrih edilir. Vâkidî'nin rivayetinde, Uhud Savaşı sırasında cereyan ettiği belirtilen bu vak'ada Kuzmân intihardan önce, kendisine: "Sana şehâdet mübarek olsun" diyerek tebriklerini ifade eden Katâde İbnu Nu'mân'a: "Vallahi bu cengi din için yapmadım, kavmimin şerefi için yaptım" der ve sonra da, yaraların ızdırabına dayanamayarak intihar eder.

Buharî'de gelen vechine göre, ashâbtan Ebû Hüreyre ve Sehl İbnu Sa'd (Allah ikisinden de razı olsun) anlatıyorlar: "Biz, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte Hayber Gazvesi'ne katılmıştık. Müslüman

olarak askerler arasında yer alan bir kişi için Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Falan kişi cehennemliktir" buyurdu. Savaş başladığı zaman (Kuzmân) herkesin dikkatini çekecek şekilde kahramanca vuruştu. Sağda solda grubtan ayrılmış olan kimseleri birer birer yakalayıp kılıçtan geçiriyordu. O kadar ki, cengâverliğini Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a anlattılar ve: "Ey Allah'ın Resûlü, bizden hiç kimse onun gösterdiği kahramanlık derecesine ulaşmadı" dediler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yine: "Fakat, o cehennemliklerden!" buyurdu. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bu sözü, neredeyse bazılarınca tereddüdle karşılanmıştı. (Hayrette ileri gidip mes'eleyi zihinde) büyütenlerden Huzâî Eksüm adında biri:

"Öyle ise ben onun peşine takılıp ne yaptığını gözetliyeceğim" dedi.

Râvi Sehl İbnu Sa'd der ki: "Huzâî, (Kuzmân'ın) peşinde harp sahasına çıktı. Her gittiği yerde onu tâkip ediyordu. Öyle ki, o nerede durdu ise, bu da orada durdu. Nerede koştu ise bu da koştu. Nihâyet (Kuzmân) ağır yaralandı. Yaranın acısına dayanamayarak bir an evvel ölmek için, kılıcının sırtını yere koydu. Keskin tarafını da iki memesi arasına koyarak var gücüyle üzerine yüklendi. Kendisini bu şekilde öldürdü.

"Bunun üzerine Huzâî Eksüm, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü! Şehâdet ederim ki, sen muhakkak Allah'ın peygamberisin" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Ne olsu, bunu niye söylüyorsun?"* dedi. Huzâî anlattı:

"Ya Resûlallah, az önce, şu cehennemliklerden olduğunu haber verdiğin kişi (Kuzmân) var ya, hakikaten o, cehennemliklerdendir. Siz onun cehennemlik olduğunu söyleyince halk bunu kafalarında büyütüp (hayretle karşılamıştı). Ben de: "Bu adamı takip ve tarassut edeceğim" demiştim. Ve hakikaten, ardı sıra çıkıp, onun her hareketini araştırdım. Nihayet bu adam, ağır surette yaralandı ve bir an önce ölmek için kılıcın demirini yere, keskin ağzını iki memesi arasına koydu. Sonra kılıcının üstüne yüklendi ve bu suretle intihar etti."

"Huzâî'nin bu sözleri üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"İnsanlardan bâzıları vardı ki, halka, görünüşe göre, ehl-i cennete yaraşan hayırlı işler yaparlar. Halbuki onlar cehennemliktir. Yine insanlardan diğer bâzısı vardır ki, halkın görüşüne göre cehennemliklere yaraşan kötü işler yaparlar. Halbuki onlar cennetliktir"* buyurdu.

Bunu söyledikten sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Bilâl-i Habeşî (radıyallahu anh)'yi çağırarak: *"Ey Bilâl! Haydi şunu halka ilân et"* diye emretti:

"Cennete ancak mü'minler girer. (Bu müntehirin mücâhedesine gelince) muhakkak ki, Allah, İslâm dinini (dilerse) fâcir bir kişi ile de te'yid edip kuvvetlendirir."

Allah Nazarında İnsanların En Şerîri: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, asabiyyet yani kavim ve kabilesinin menfaati için eyleme kalkarak işlediği masiyet ve cinayetler sebebiyle ahiretini kaybeden kimse için şöyle der: *"Kıyâmet günü, Allah indinde, derece itibariyle insanların en şerlisi, başkasının dünyası uğruna ahiretini hebâ eden kuldur."*

Kavmiyyetçinin Şehadeti Merduddur: İmam Şâfiî şöyle der: "Her kim, sözle asabiyyet (kavmiyyetçilik) izhâr eder, ona çağırır ve bu işi iyice benimserse -bu uğurda bizzat savaşmasa bile- bu kimsenin şehâdeti merduddur, (mahkemede şâhidlik yapamaz). Zira haram olduğu hususunda İslâm âlimlerinin hiçbir ihtilâfı bulunmayan bir günâha bulaşmıştır." Asabiyyetin ne olup olmadığını anlamamızda bize yardımcı olacağına inandığımız açıklamaların devâmını burada aynen sunmayı faydalı bulduk.

Şâfiî hazretleri sözlerine şöyle devam eder: "Bilirsin ki, insanların hepsi Cenab-ı Hakk'ın kullarıdır. Hiç kimse O'nun kulluğundan dışarı çıkamaz. Bu kullar arasında sevgiye en çok liyâkatlı olanı, Allah'a en muti olanıdır. İtaat edenler arasında fazilet ve üstünlüğe en ziyade müstehak olan da -âdil imam (iyi devlet reisi) veya müçtehid âlim veya herkese veya bâzılarına yardımda bulunan kimselerden– Müslümanların teşkil ettiği cemiyete en ziyade faydalı olanıdır... Allah insanları İslâm'da birleştirdi ve onları kendisine nisbet etti. Bu (intisab) insanlar arasında mevcud neseblerin (intisabların) en şereflisidir. İnsan bir kimseyi sevecekse onu Allah için sevsin. Bir kimse sadece kendi kavmini sevecek olsa, bakılır, kendine helâl olmayan herhangi bir şeyi kavminin dışında kalanlara yapmadıkça, bu çeşit bir kavim sevgisi sıla-i rahim'dir, yasak olan asabiyyet değildir. Kendisinde iyi veya kötü vasıflar beraberce bulunmayan kimseler azdır. Kişinin kendinden olan bir kimseyi severken mevzubahis olabilecek kötü durum (mekruh), onun Allah tarafından yasaklanmış olan bir şeyi başkasına yapmasıdır. Meselâ, tecâvüzde bulunur, nesebi sebebiyle ta'n eder, asabiyyet (kabilecilik) yapar, kişiye nesebi sebebiyle kızar, fakat Allah'a olan isyanı veya kızdığı birisine karşı işlediği cinayeti sebebiyle kızmaz. Sözgelimi şöyle der: "Ben ona kızıyorum, zira o, falanca âileye mensubdur." İşte bu hâl, şâhidliğin reddini gerektiren hâlis asabiyyettir (yâni merdud olan kavmiyyetçilik). Birisi çıkıp da: "Bu söylediğinize delil midir?" diyecek olsa, kendisine şu

cevab verilir: "Cenâb-ı Hakk şöyle buyurmaktadır: *"Mü'minler muhakkak kardeştirler."* Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de şöyle demiştir: "Ey Allah'ın kulları kardeşler olun." Öyle ise bir kimse özrünü mucib bir sebep olmaksızın Allah'ın ve Allah'ın Resûlü'nün emrinden dışarı çıkarsa, bu davranışıyla, te'vili mümkün olmayan bir suç işlemiş olur. Üstelik zikrettiğimiz amellerin suç olduğu hususunda Müslümanların hiçbir tereddüdü, ihtilâfı da yoktur. Öyle ise bu durumdaki bir kimsenin şehâdetinin reddedilmesi gerekir."

KÖLELİKTEN YÜKSELENLER

Kavmiyyetçilik mevzuunda da İslâm tarihinin en şerefli, en ziyade kendisiyle iftihar edilen, her devirde örnek alınacak misallerin fazlasıyla bulunduğu *Asr-ı Saadet* ve *Selef Devri*'ne müracaat edeceğiz. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ırk ayrımı fikrini yıkmak için beyan buyurduğu sözlerden ayrı olarak, fiilî tatbikatından da daha önce bahsetmiştik. Burada, hulasaten, Araplarca en şerefli kabul edilen Kureyş kabilesine mensub ve aynı zamanda halasının kızı olan *Zeyneb Bintu Cahş* ile azadlı kölesi *Zeyd* (radıyallahu anhümâ)'i evlendirmesi, bu azadlı köleyi ve onun oğlu Üsâme (radıyallahu anhümâ)'yi Muhâcir ve Ensâr' dan en büyük şahsiyetlerin bulunduğu orduya -bir kısım itirazlara rağmen- komutan tayin etmesi, İran asıllı Selman, Bizans asıllı Süheyb, Habeş asıllı Bilâl'e diğer ashab arasında müstesnâ bir yer ve değer vermesi gibi vak'aları bir kere daha hatırlatabiliriz.

Şimdi vereceğimiz birkaç misalle Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in getirdiği bu prensip sayesinde pek çok kimsenin kölelikten efendiliğe, âlimliğe, vâliliğe, sultanlığa yükselmiş bulunduklarını göstermeye çalışacağız. Şunu da kaydedelim ki, bu prensip sadece köleleri yükselterek onlara hizmet sunmuş olmuyor, aynı zamanda onları İslâm'a hizmet çarkına sokmuş olmakla İslâm'ın güçlenmesine, teâlisine de katkıda bulunuş olmaktadır.

Hz. Ömer'den Bir Misal: Hz. Ömer'le alakalı olan şu rivayet, Ashâbın mevzumuzla alakalı sayısız tatbikatına bir örnek olarak burada kayda değer: "Hz. Ömer Mekke'ye giderken kendisine, Usfân nâm mevkide, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'i, Mekke valisi *Nâfii* İbnu *Abdi'l-Hâris* karşılar. Hz. Ömer'le aralarında şu konuşma geçer:

"– Vâdi ahalisi üzerine (Mekke halkına) kimi halef bıraktın?"

"– Onlar üzerine İbnu Ebzâ'yı bıraktım."

"– İbnu Ebzâ da kim?"

"– Mevâlilerimizden (azadlı kölelerden) biridir."

"– Yâni (Kureyş'ten ve Resûlullah'ın ashâbından pek çok kimselerin bulunduğu bir yere) bir azadlıyı mı halef bıraktın?"

"– Evet. Zira o, Allah'ın kitabını iyi bilir, ferâizi iyi bilir, adaletle hükmeder."

"– Öyleyse (isabetli davranmışsın), zira Hz. Peygamber *(aleyhis-salâtu vesselâm)* şöyle buyurdu: *"Allah bu kitap sâyesinde bir kısım kavimleri yükseltecek, bir kısmını da alçaltacaktır."*

Haccâc'dan bir Misâl: Bu mevzuda vicdanlara kök etmiş olan telâkkiyi ve bundaki samimiyeti anlamaya yardımcı olacak bir diğer rivayet de zâlimliğiyle şöhret yapmış Haccâc ile alâkalıdır. *Haccâc, Hâlid İbnu Safvan*'a sorar:

"– Basra ahalisinin büyüğü (seyyidi) kimdir?"

"– Hasan'dır (meşhur Hasan-ı Basrî)."

"– Bu nasıl iş, o bir azadlıdır (mevlâ)"

"– İnsanlar dine müteallik işlerinde ona muhtaç oldular. Onun ise, onların dünyalarına hiç ihtiyacı yok. Ben Basra eşrafından olup da onun ders halkasına katılıp onu dinlemek, ilminden yazmak iştiyakı göstermeyen tek kişi görmedim." (Bu söz üzerine Haccâc belki de istemeyerek takdirini ifade etmek zorunda kalarak şöyle der):

"– Vallahi bu büyüklüktür (seyyidlik)."

Selmân-ı Fârisî Farslara Karşı: Aslen bir köle olan Selmân-ı Farisî'nin daha önce de temas ettiğimiz Müslümanlıkta elde ettiği mevki, mevzumuz açısından ehemmiyet taşıdığı gibi, bizzat İranlılara karşı, soydaşlarına karşı askerî bir seferi idare etmesi de ibret alınacak bir başka noktadır. İlk devirlerde, diğer milletlere nazaran ihraz ettikleri değişik pozisyonları sebebiyle İslâm'ın cibillî sahipleri durumunda olan Arapların samimi davranışları, bunlara gösterdikleri hakiki kardeşlik, İslâm'a sonradan giren Müslümanları da gerçekten samimi olmaya sevketmiştir. Bunun en güzel misali, söylediğimiz gibi Selmân-ı Farisî'nin İran'ın fethi için hazırlanan bir askerî birliğe komutan olarak katılmış olmasıdır. Rivayetler, kuşatılan kale halkına saldırmazdan önce mühlet tanıdığını ve Farsça olarak kale halkına şu hitabede bulunduğunu kaydederler: "Ben sizden bir kimseyim, İranlıyım. Görüyorsunuz, Araplar benim emrim altında ve bana itaat ediyorlar. Müslüman olduğunuz takdirde, bizim

haklarımız aynen size verilecek, size terettüp edecek vazife-ler de bize terettüp eden vazifelerin aynı olacak. Dininizde kalmak isterseniz bize cizye vermek şartıyla sizi serbest bırakacağız, idâremizde olacaksınız..." Neticede teklif reddedilir ve Selmân (radıyallahu anh) hücum emreder ve kale fethedilir.

Ömer İbnu Abdilaziz: İslâm'ın gerçek, hasbi tatbikatçılarından biri olan ve bu sebeple, saltanat devresi 2,5 yıl gibi son derece kısa olmasına rağmen, İslâm âlemine her sahada büyük bir rahatlık getiren Ömer İbnu Abdilaziz, bir kısım Emevî halifelerinin ırkçı davranışlarına son vererek: "devletçe tahsis edilen ödeneklerde -yiyecek, giyecek, nakid ve diğer çeşit ikramlarda- Arap ve mevâli arasında tam bir eşitlik vaz'eder."

Mevâlî Hakimiyyeti: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ırk mevzuundaki tebligatının, yukarıda belirttiğimiz şekilde vicdan ve ruhlardan tatbikata intikali sonunda, kısa zamanda İslâm'ın gerek ilmî ve gerek askerî fütuhatında gayr-ı Arap unsurların, kölelikten azad olmuşların hizmetleri büyük olmuştur. İslâm medeniyyet binasının ilk mühendis ve ameleleri arasında bunların sayısı gerçekten çoktur ve hatta ekseriyyeti teşkil ederler. Bu hususta okuyucuyu iknâ edici olan ve İbnu Şihâbi'z-Zührî'den gelen şu rivayeti aynen kaydedeceğiz:

"Abdülmelik İbnu Mervân'ın huzuruna çıkmıştım. Bana: "Ey Zührî, nereden geliyorsun?" diye sordu. Ben "Mekke'den geliyorum" deyince, aramızda şu konuşma geçti:

– Mekke halkına mürşidlik edecek geride kim kaldı.

– Ata İbnu Ebî Rebâh.

– Arap asıllı mı, mevâlî mi? (mevâli azadlı köle demektir.)

– Mevâlîdendir.

– Pekâla, Mekkelilere ne ile hükmeder?

– Diyânet ve rivayetle (Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sünneti ile).

– Diyânet ve rivayet ehli, irşad etmeye lâyıktır. Yemen ehline kim mürşidlik ediyor?

– Tâvus İbnu Keysân.

– Arap asıllı mı, mevâlîden mi?

– Mevâlîdendir.

– Pekâla, onlara ne ile hükmedecek?

– Atâ'nın hükmettiği ile (yâni diyânet ve rivayetle).

– Öyleyse lâyıktır. Mısır ahalisine kim mürşidlik edecek?

– Yezid İbnu Ebî Habib.

– Arap asıllı mı, mevâlîden mi?

– Mevâlîden.

– Şam ahalisine kim mürşidlik ediyor.

– Mekhul.

– Arap asıllı mı, mevâlîden mi?

– Mevâlîdendir. Huzeyl kabilesine mensub bir kadın tarafından âzad edilmiş (Sûdan asıllı) Nûbi bir köledir.

– Cezîre ahalisine kim mürşidlik ediyor?

– Meymun İbnu Mihran.

– Arap asıllı mı, mevalîden mi?

– Mevâlîdendir.

– Horasan ahalisine kim mürşidlik ediyor?

– Dahhak İbnu Müzâhim.

– Arap asıllı mı, mevâlîden mi?

– Mevâliden.

– Basra ahalisine kim mürşidlik ediyor?

– el- Hasan İbnu Ebî'l-Hasan (yâni meşhur Hasan-ı Basrî).

– Arap asıllı mı, mevâlîden mi?

– Mevâliden.

– Helâk olasıca, Kûfe'ye kim mürşidlik ediyor?

– İbrahim en-Nehâî.

– Arap asıllı mı, mevâlîden mi?

– Bu Arap asıllıdır.

– Ey helâk olasıca Zührî, beni biraz ferahlattın. Allah'a kasem olsun, mevâlî, Araplar üzerine efendi olmuş bulunuyor. Araplar minberin dibine otursun da mevâlî üstüne çıkıp bunlara hutbe okusun ha (olacak şey değil)!

– Ey mü'minlerin emiri, bu, Allah'ın takdiridir. O'nun dinini kim tatbik eder, korursa efendi olur, kim de tatbik etmez elden kaçırırsa zelil olur."

İnananlar Kardeş Olun: Bu bahsi Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şu hadisiyle kapayalım: "(Ey inananlar!) birbirinize hased etmeyin, birbirinize buğzetmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin, birbirinizin satışını bozmayın. Ey Allah'ın kulları kardeş olun!

Müslüman kişi, diğer Müslüman kişinin (rengi, dili, doğum yeri, içtimâî durumu, cinsiyyeti ne olursa olsun) kardeşidir. Öyle ise ona zulmedemez, ihânet edemez, aldatamaz, yardım isteğini cevapsız bırakamaz, tahkîr de edemez. Allah sizlerin cesedlerine, mallarına bakmaz, fakat kalblerinize ve amellerinize bakar, -kalbini göstererek- takvâ şuradadır, takvâ şuradadır, takvâ şuradadır. Kişinin kötü sayılması için Müslüman kardeşini tahkir edip horlaması kâfidir. Bir Müslümanın kanı, malı ve ırzı diğer bir Müslümana haramdır." [(Müslim, Birr, 32-34; Tirmizî, Birr 18, 1928 H.)]

KÂF SÛRESİ

795 ١ – عن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا في قولهِ تعالى: [وَأَدْبَارَ السُّجُودِ. قَالَ: أَمَرَهُ أَنْ يُسَبِّحَ في أَدْبَارِ الصَّلَوَاتِ كُلِّهَا]. أخرجه البخارى.

1. (795)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ), **"Gecenin bir cüz'ünde ve secdelerin arkalarında da onu tesbih et"** meâlindeki ayette geçen "secdelerin arkalarında" tabiriyle ilgili olarak: "Cenab-ı Hakk, tesbihi, bütün namazların ardından yapmayı emretmektedir" demiştir. [Buhârî, Tefsir, Kâf 2.]

AÇIKLAMA:

İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) ayette geçen, أَدْبَارَ السُّجُود ibaresi ile Cenâb-ı Hakk'ın, Resûlü *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ne her namazın arkasından tesbihte bulunmayı emrettiğini belirtmektedir.

Taberî'nin kaydettiği bir başka tarikte İbnu Abbâs: "Bu, namazdan sonra yapılan tesbihtir" demiştir.

Bir başka rivayette de, "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana: *"Ey İbnu Abbâs, akşam namazından sonra kılınan iki rek'at, âyette geçen edbâru's-sücud'dür" dedi"* der. Bâzı sahabeler de bu iki rek'ata edbâru's-sücûd demiştir.

ZÂRİYÂT SURESİ

796 ١ – عن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْهُ في قـوله تعـالى: [كـانُوا قَليلاً مِنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ، قـال: كَانُوا يُصلُّونَ بين الْمغرِبِ والْعشاءِ]. أخرجه أبو داود.

وزاد في رواية: وَكذلك تَتَجافى جُنُوبُهم عن الْمَضَاجِعِ.

1. (796)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh), **"Onlar gecenin (ancak) az bir kısmında uyurlardı"** (Zariyat, 17) meâlindeki âyet hakkında şu açıklamayı yaptı: "Onlar akşamla yatsı arasında namaz kılarlardı."

Bir rivayette şu ziyâde var: **"Böylece yanları yataklarından uzaklaşır"** (Secde, 16). [Ebû Davud,Salât 312, (1322).]

AÇIKLAMA:

Enes hazretleri (radıyallahu anh), sadedinde olduğumuz âyetin akşamla yatsı arasında namaz kılanlarla ilgili olarak indiğini söylüyor. Âyet-i kerime cennete gidenleri tasvir etmekte, bir önceki âyette zikri geçen cennetliğin burda bir vasfı belirtilmiş olmaktadır. Bu nokta-i nazardan ahirette kurtuluşa ereceklerin mühim bir vasfı "geceleyin az uyumak" olarak bildirilmiş olmaktadır.

Sadedinde olduğumuz Enes (radıyallahu anh) rivayeti ise, âyetin akşamla yatsı arasında namaz kılanlar hakkında geldiğini söyleyerek bu esnada kılınan ve umumiyetle evvâbin namazı diye bilinen nâfile namazın ehemmiyetine parmak basmış olmaktadır. Rivayetler Abdullah İbnu Mes'ud, Abdullah İbnu Ömer, Selmân-ı Farisî, İbnu Ömer ve Enes İbnu Mâlik (radıyallahu anhüm ecmâin) gibi bir kısım sahabinin akşam-yatsı arası namaz kıldıklarını belirtir.

Sadedinde olduğumuz rivayetin sonunda dikkat çekilen, *"Böylece yanları yataklarından uzaklaşır"* ziyadesi ile şu ifade ediliyor: *"Secde suresinde "yanları yataklarından uzaklaşır"* mealindeki âyetle teşvik edilen gece namazı, akşamla yatsı arasında kılınan namazla eda edilmiş, Cenab-ı Hakk'ın bu irşadına, nafile sınıfına giren bu teşvikine uyulmuş, mü'mine tavsiye edilen bu namaz yerine getirilmiş olur."

TÛR SÛRESİ

797 ١ – عن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ [عَنِ النَّبيِّ ﷺ أنَّهُ رَأى الْبَيْتَ الْمَعْمُورَ يدْخُلُه كُلَّ يومٍ سبعُونَ ألْفَ ملَكٍ]. أخرجه البخارى.

1. (797)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh)'nin, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den naklettiğine göre, *Resûlullah Beytu'l-Ma'mur'a her gün yetmiş bin melâikenin girdiğini görmüştür."* [Buhârî, Bed'ül-Halk 6.]

AÇIKLAMA:

Beyt-i Ma'mur eserde varid olduğu üzere, yedinci semada, Arş-ı Rahman'ın hizasında ve Kâbe-i Muazzama'nın karşısında yer alan beyttir. Ka'be arz ahalisinin metafı (tavaf ettiği mekan) olduğu gibi, *Beyt-i Ma'mur* da sema ehlinin, melâikenin tavaf ettiği mükerrem bir yerdir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mirac esnasında burasını görmüştür. Cebrail: *"Bunun içinde hergün yetmiş bin melâike namaz kılar ve bir kere çıkan bir daha dönmez"* açıklamasında bulunmuştur.

Bu Beyt-i Şerif'in bir ismi de Durâh'tır. Hz. Ali (radıyallahu anh)'den gelen bir rivayete göre, her semâda, Kâ'be-i Muazzama'nın hizasında bir Beyt-i Mâmur mevcuttur.

Yine rivayetlerde gelmiştir ki, Beyt-i Ma'mur Kâ'be'nin tam üst karşısındadır. Öyle ki Beyt-i Mâmur'dan bir taş bırakılacak olsa Kâbe' nin üzerine düşecektir.

798 ٢– وعن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما عن النبى ﷺ قال: [إِدْبارُ النُّجُومِ الرَّكْعَتانِ قَبْلَ الْفَجْرِ، وإِدْبارُ السُّجُودِ الرَّكْعَتانِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ]. أخرجه الترمذى.

2. (798)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ)'ın rivayetine göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Gecenin bir kısmında ve yıldızların batışından sonra dahi tesbih et"** (Tur, 49) âyetinde geçen "yıldızların batışından sonra" kılınacak namazın (idbâre's-sücud), sabahın farzından önce kılınan iki rekat; (Kâf suresinde geçen) edbâre's-sücud ile de akşamın farzından sonra kılınan iki rek'at olduğunu söylemiştir." [Tirmizî, Tefsir, Tûr, (3271).]

AÇIKLAMA:

Kâf suresinde geçen edbâre's-sü'cud ibaresiyle ilgili açıklamayı 795 numaralı hadiste yaptık.

NECM SÛRESİ

799 ١– عن ابن مسعود رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ [في قَوْلِهِ تعالى: فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ

أدنى؛ وفي قوله: ماكذب الفؤاد ما رأى؛ وفي قوله: لقد رأى من آيات ربه الكبرى قال فيها كلها: رأى جبريل عليه السلام له ستمائة جناح]. أخرجه الشيخان والترمذى.

1. (799)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh), Necm suresinde geçen, **"İki yay kadar, yahud daha yakın oldu"; keza, "Onun gördüğünü kalb yalan çıkarmadı"; keza, "Andolsun ki, O, Rabbinin en büyük âyetlerinden bir kısmını görmüştür"** (Necm, 9, 11, 18) âyetlerinde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Cibril (aleyhisselam)'i altı yüz kanadıyla gördüğüne işaret bulunduğunu söylemiştir. [Buharî, Tefsir, Necm 1, Bed'ü'l-Halk 6; Müslim, İman 280-282 (174); Tirmizî, Tefsir, Necm (3279).]

800 ٢ - وفي رواية مسلم رحمه الله: [رأى جبريل في صورته].

2. (800)- *Müslim* merhum bir rivayetinde: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Cebrâil'i aslî sûretinde gördü" demiştir.

AÇIKLAMA:

Necm suresi, Fahr-i Kâinat efendimizin, ruh maal cesed (yani cesed ve ruhuyla birlikte) semâvata uruçla akrebiyet-i İlâhiye'ye mazhar oluşu demek olan, mirac vak'asını tasvir eder.

Mirac, sadece Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın değil, insanlığın mazhar olduğu en büyük mucizedir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan önceki peygamberler de (aleyhimüsselam) mucizelere ve hatta mirac nevinden mucizelere mazhar olmuşlardır. Ancak 5568 numaralı hadiste görüleceği üzere Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in mazhar olduğu mahiyet ve muhtevada bir miraca hiçbirisi mazhar olmamış. Resûlullah'ın erdiği kurbiyyete hiçbiri erememiştir.

Mirac hadisesinin, safahat ve mahiyetini yukarıda numarasını verdiğimiz hadise bırakarak burada, sadedinde olduğumuz hadisin anlaşılmasını sağlayacak açıklama ile yetineceğiz.

Hadis, *Necm suresinin* baş kısmında, Mi'rac hadisesiyle ilgili bâzı tabirleri açıklamaktadır. Tâbirler, *şehâdet âleminin* haricinde, gayb âleminde cereyan ettiği ve o âlemin hakikatleri, bilmecburiye şehadet âlemine ait tâbirler ve maddî vasıtalarla iade edildiği için anlaşılması oldukça zor bir tasvir ortaya çıkmaktadır. Bilhassa zamirlerin mercii farklı tevcihlere müsaittir ve bidayetten beri âlimler ihtilâf etmişlerdir.

Sözkonusu bahis, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le ilgili ayetlerden Cebrail'e, ondan sonra Mirac'a müteallik bazı tavsiflere geçer, ifade, dediğimiz gibi:

1- Gaybe müteallik,

2- Son derece veciz,

3- Âyetlerin mâkabli ve kelimelerin ifade ettiği mânâlar, zamirleri farklı tevcihlere müsaid olduğu için, bazı zamirler Allah'a mı, Cebrail'e mi veya yerine göre Zât-ı Risâletpenâhî'ye mi ait, ihtilâf edilmiştir. Sûre ile alâkalı Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den meseleler üzerine çok kesin açıklamalar vârid olmayınca, ulemâ, Ashab'dan intikal eden bazı farklı rivayetlere müsteniden, ihtilâflı manalar üzerinde durmuşlardır. Necm suresinin baş kısmındaki Mirac tasviri şöyledir:

"Battığı dem yıldıza andolsun ki, sâhibiniz (Muhammed doğru yoldan) sapmadı. Bâtıla da inanmadı. O, kendi (fikir ve) hevâsına göre konuşmaz. O(nun söyleyip getirdikleri) kendisine (Allah tarafından yapılan) vahiyden başka bir şey değildir. O'nu müthiş kuvvetlere mâlik olan (Cebrail) öğretti. (Ki o), akıl ve re'yinde kâmil (bir melek)dir. Hemen (kendi suretine girip doğruldu. O (Cebrail) en yüksek ufukta idi. Sonra (Cebrail, Muhammed'e) yaklaştı. Derken sarktı. (Bu suretle o, Muhammed'e) iki yay kadar, yahud daha yakın oldu da, (Allah'ın) kuluna vahyettiğini etti. O'nun gördüğünü kalb(i) yalanlamadı. Şimdi siz onun (peygamberin) bu görüşüne karşı da kendisiyle mücadele mi edeceksiniz? Andolsun ki onu (Cebrai'i aslî suretinde) diğer bir defa da Sidretü'l-Münteha'nın yanında gördü ki, Cennetü'l-Me'vâ onun yanındadır. O (gördüğü) zaman Sidre'yi bürüyordu onu bürümekte olan (Peygamberin) göz(ü, gördüğünden) ne şaştı, ne aştı. Andolsun ki O, Rabbinin en büyük âyetlerinden bir kısmını görmüştür." (Necm, 1-18).

Hadiste, İbnu Mes'ud (radıyallahu anhümâ)'un açıklamasına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın iki yay miktarı ulaştığı yakınlık Hz. *Cibril*'e olan yakınlıktır.

Halbuki, başta bir kısım âlimlere göre Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın teşrif edildiği bu yakınlık Rabbü'l-âlemin'e olan yakınlıktır. Yani Resûl-i Ekrem Mirac sırasında iki arşına tekabül eden *Kâb-ı Kavseyn*'den daha da ileri bir yakınlıkla Cenab-ı Hakk'ın mekândan münezzeh zâtına takarrüb etmiş bulunuyor.

Diğer bazı izahlara göre, Kâb-ı Kavseyn'den murad üst üste konan iki yaydır. Değerli müfessirimiz Elmalılı'nın "daha güzel" bulduğu bu yoruma göre, âyet, üst üste konan iki yay mesâfesinden daha da ileri bir yakınlığa işaret etmektedir ki müfessirler bu teşbihe, meleke-i ittisali temsil ve bu'd-ı mülebbisi nefyile Peygamberin vahyi istimâını tahkik maksadıyla yer verildiğini belirtmişlerdir. Bu mânaya göre Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisinden önce hiç kimseye nasib olmamış, kendisinden sonra da hiç kimseye nasib olmayacak âzamî bir İlahî yakınlığa ererek Cenab-ı Hakk'tan vasıtasız vahye mazhar olmuştur. Yakınlıktan sonra vahye temas eden âyet bunu ifade etmektedir.

"Onun gördüğünü kalb yalan çıkarmadı."

"Andolsun ki O, Rabbinin ayetlerinden bir kısmını görmüştür" meâlindeki âyetlerde, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in gördüğü şey ne idi? Allah'ı mı görmüştü, Cebrail'i mi, başka bir şeyi mi? Bu hususlar, âlimler arasında münakaşalıdır.

Sadedinde olduğumuz rivayette İbnu Mes'ud hazretleri (radıyallahu anh): "Bu ayetlerde, diyor, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Hz. Cebrâil *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i hüviyet-i aslîsi, şekl-i fıtrîsi ile gördüğünü haber verilmektedir."

Âyette geçen muhtelif meseleler var, çoğunlukla âlimler ihtilâflı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bunların hepsine burada yer vermek mevzuyu uzatır. Ancak rü'yet meselesinde İbnu Abbâs (radıyallahu anh) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Miraç'ta Cenab-ı Hakk'ı gözleriyle gördüğünü kesin bir dille ifade ederken, Hz. Aişe bunu reddeder ve "Her kim, "Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem Rabbini gördü" diye zu'mederse Allah'a karşı büyük iftira etmiş olur" der. Hz. Aişe ve onun görüşünü benimseyenler, Necm suresinde geçen rü'yetin, Cebrail (aleyhisselam)'i hey'et-i aslîsi ile görmek diye te'vil eder ve Allah'ı hiçbir beşerin göremiyeceği hususunda şu âyetleri delil gösterirler:

لاَ تُدْرِكُهُ الأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الأَبْصَارَ (meâlen): **"Gözler O'nu idrak edemez, O gözleri idrak eder"** (Enâm 103) âyeti ile

وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُكَلِّمَهُ اللّٰهُ اِلاَّ وَحْيًا اَوْ مِنْ وَرَآئِ حِجَابٍ اَوْ يُرْسِلَ رَسُولاً (meâlen): **"Yâ bir vahiy ile, ya bir perde arkasından, yahud bir elçi gönderip de kendi izniyle dileyeceğini vahyetmesi olmadıkça Allah'ın hiçbir beşere kelam söylemesi vâki olmamıştır"** (Şurâ, 51).

Müteakip rivayet de bu mevzuyu açıklayacaktır.

801 ٣– وفي رواية الترمذى عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال: [رأى مُحمّدٌ ﷺ ربَّه، قَالَ عِكْرِمَةُ: قُلْتُ أَلَيْسَ يقُولُ اللّهُ تَعَالى لاَ تُدْرِكُهُ الأبصَارُ. قَالَ: وَيْحَكَ، ذلِكَ إذَا تَجَلَّى بِنُورِهِ الَّذي هُوَ نُورُهُ، وَقَدْ رَأى ربَّهُ تَعَالى مرَّتيْنِ].

3. (801) *Tirmizî*'nin İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'tan kaydettiği bir rivayette, İbnu Abbas: "Muhammed Rabbini gördü" der. İkrime (kendisine): "Allah, Kur'ân-ı Kerim'de (mealen): **"Gözler onu idrak edemez"** (En'am, 103) demiyor mu?" diye sorunca: "Amma da yaptın, bu görme işi, Cenâb-ı Hakk kendi nuru ile tecelli ettiği zaman bunu göremez demektir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ise Rabbini iki sefer görmüştür" açıklamasını yapar." [Müslim, İman 284, (176); Tirmizî, Tefsir, Necm (3275, 3276, 3277).]

AÇIKLAMA:

İbnu Abbas, **"Gözler onu idrak edemez"** (En'am 103) mealindeki âyette, Cenab-ı Hakk'ı göz ihata edemez, künhüne vakıf olamaz diye anlamıştır. O'na göre, âyette, gözün Allah'ı görmesi nefyedilmemiştir. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın bu kanaate bir başka âyetle ulaştığı söylenmiştir. O ayet, Hz. Musa (aleyhisselam) ile alâkalıdır: Mûsa'nın görme talebi üzerine Cenab-ı Hakk dağa tecelli edince dağ parça parça olup dağılır ve Hz. Musa baygın düşer.

فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَه دَكًّا وَخَرَّ مُوسىٰ صَعِقاً

فَلَمَّا افَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ الَيْكَ وَانَا اَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ

"...Rabbı dağa tecelli edince onu yerle bir etti ve Musa da baygın düştü; ayılınca: "Ya Rabbi, münezzehsin. Sana tevbe ettim. Ben inananların ilkiyim" dedi." (A'raf, 143).

Bu ayette Hz. Musa'nın, dağa tecelli eden İlahî nuru müşâhedeye tahammül edemeyerek düşüp bayıldığı ifade edilmektedir.

Sadedinde olduğumuz hadisin Müslim'deki vechinde İbnu Abbas: *"Muhammed Rabbini kalbiyle iki sefer gördü"* demiştir. Ancak, ondan meşhur olan görüş Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Rabbini "gözle" görmüş olmasıdır. Hatta bazı rivayetlerde şöyle dediği de kaydedilir: "Allahu Teala Hz.Musa (aleyhisselam)'yı kelâm, Hz. İbrahim (aleyhisselam)'i hıllet, Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i de rü'yet ile mümtaz kılmıştır."

802 ٤ – وعن الشعبي قال: [لَقِيَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا كَعْباً رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ بِعَرَفَةَ فَسَأَلَهُ عَنْ شَيْءٍ فَكَبَّرَ حَتَّى جَاوَبَتْهُ الْجِبَالُ. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا: إنَّا بَنُو هَاشِمٍ. فَقَالَ كَعْبٌ: إنَّ اللّٰهَ قَسَمَ رُؤْيَتَهُ وَكَلاَمَهُ بَيْنَ مُحَمَّدٍ وَمُوسَى صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِمَا وَسَلَّمَ، فَكَلَّمَ مُوسَىٰ مَرَّتَيْنِ، وَرَآهُ مُحَمَّدٌ ﷺ مَرَّتَيْنِ. قَالَ مَسْرُوق رحمه اللّٰهُ: فَدَخَلْتُ عَلَى عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا فَقُلْتُ: هَلْ رَأَى مُحَمَّدٌ رَبَّهُ؟ فَقَالَتْ: لَقَدْ تَكَلَّمْتَ بِشَيْءٍ قَفَّ لَهُ شَعْرِى. قُلْتُ رُوَيْداً، ثُمَّ قَرَأْتُ: لَقَدْ رَأَى مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَى. فَقَالَتْ: أَيْنَ يُذْهَبُ بِكَ؟ إنَّمَا هُوَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ. مَنْ أَخْبَرَكَ أَنَّ مُحَمَّداً رَأَى رَبَّهُ، أَوْ كَتَمَ شَيْئاً مِمَّا أُمِرَ بِهِ، أَوْ يَعْلَمُ الْخَمْسَ الَّتِى قَالَ اللّٰهُ تَعَالَى: إنَّ اللّٰهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ. فَقَدْ أَعْظَمَ عَلَى اللّٰهِ تَعَالَى الْفِرْيَةَ. وَلَكِنَّهُ رَأَى جِبْرِيلَ لَمْ يَرَهُ فِي صُورَتِهِ إلاَّ مَرَّتَيْنِ: مَرَّةً عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَىٰ، وَمَرَّةً فِي جِيَادٍ لَهُ سِتُّمِائَةِ جَنَاحٍ قَدْ سَدَّ الأُفُقَ]. أخرجه الترمذى.

(قفّ شعرى): أى قام شعر رأسى وبدنى فزعاً. (والفرية) الكذب.

4. (802)- *Şa'bî* anlatıyor: İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ), Arafat'ta Ka'b'la karşılaştı. Ka'b'a birşeyle sordu. Bunun üzerine Ka'b öyle bir tekbir getirdi ki, dağlarda yankılar yaptı. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) dedi ki:

"– Biz Benî Haşim'deniz!"

Ka'b da:

"– Allah rü'yeti ile kelâmını Muhammed ile Musa (aleyhimasselat vesselam) arasında taksim etti. Musa'ya Allah iki kere konuştu. Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)* de Mirac'ta Allah'ı iki kere gördü."

Mesrûk der ki: "Hz. Aişe (radıyallahu anh)'nin yanına girdim ve "Muhammed Rabbini gördü mü?" diye sordum. Bana:

"– Öyle bir şey söyledin ki, (korkudan) tüylerim kabardı (diken diken oldu)" dedi.

"– Ağır olun, (hemen reddetmeyin) deyip şu meâldeki âyeti okudum: **"Andolsun ki O, Rabbinin en büyük âyetlerinden bir kısmını görmüştür"** (Necm, 18).

Buna şu cevabı verdi:

"–Bu âyet seni nereye götürmüş? (Âyeti anlamakta hata etmişsin, âyette Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gördüğü belirtilen şey) Cibril (aleyhisselam)'dir. Sana kim: "Muhammed Rabbini görmüştür" derse veya "Emredildiği tebligattan bir şey gizlemiştir" derse veya "Allah'ın gayb ilan ettiği şu beş şeyi bildiğini söylerse: **"Kıyametin ilmi şüphesiz ki Allah'ın nezdindedir. Yağmuru O indirir. Rahimlerde olanı O bilir. Hiçbir kimse yarın ne kazanacağını bilmez. Hiçbir kimse hangi yerde öleceğini bilmez..."** (Lokman, 34) bilki en büyük iftira ve yalanda bulunmuştur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, âyette bahsedilen rü'yeti Cebrail'le ilgilidir. Efendimiz'in gördüğü şey, Cebrail'dir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Cebrâil (aleyhisselam)'i altı yüz kanadıyla fıtrî suretinde ancak iki defa görmüştür: Bir defasında Sidretü'l-Müntehâ'da, bir defesında da (Mekke'nin aşağısında) Ciyâd denilen yerde, ufku (her cihetiyle semayı) kaplamış vaziyette." [Tirmizî, Tefsir, Necm (3274); Buharî, Tefsir, Mâide 7, Bed'ül-Halk 6, Tevhid 4; Müslim, İman 287, (177).]

AÇIKLAMA:

Rivayette İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın sual sorduğu kimse, Muhadramun'dan Ka'bu'l-Ahbâr diye meşhur Ka'b İbnu Mâti' el-Himyerî'dir. Yemen asıllı bir Yahudidir. Hz. Ömer devrinde Müslüman olmuştur. Daha önce *Hz. Ebu Bekir* ve Hatta Hz. Peygamber zamanında Müslüman olduğu da söylenmiştir. Hz.Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in evsafını duyuncu Müslüman olanlardandır. Ka'b, âlim bir kişidir. Müslüman olduktan sonra Suriye'ye gitmiş, Humus'ta yerleşmiştir. Rivayette, İbnu Abbas'ın suâlini cevaplanamıyacak kadar büyütmüş olduğu için yüksek sesle tekbir getirmiş olmalıdır. Hatta sualin Allah'ın görülmesiyle ilgili olduğu tahmin edilmiştir. Nitekim *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ)'ye de aynı şey sorulunca, sualin tüylerini kabarttığını söylemiştir. Tîbî, *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ)'ın: "Biz *Benî Hâşim*'deniz" demesini, Ka'b'ı öfkesinden teskin maksadıyla bir uyarı, cevabı düşünerek vermesi için bir ikaz olarak değerlendirir. Yani, İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ): "Biz, demek istemiştir, ilim ve marifet ehli kimseleriz, sizin cevap verilmez bulduğunuz kadar cevaptan uzak şey sormayız." İşte bu ikaz üzerine *Ka'bu'l-Ahbar* düşünüp: *"Allah rü'yeti ile kelâmını Muhammed ile Mûsa (aleyhissalâtu vesselâm) arasında taksim etti."* şeklinde başlayan cevabını vermiştir.

Ka'b'ın bu cevabından anlıyoruz ki, Ka'b, Necm suresinde geçen

rü'yet meselesinde *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) gibi düşünmüyor. *Hz. Aişe,* Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *Cebrâil'i* suret-i asliyesi ile iki kere gördüğü kanaatinde olmasına rağmen Ka'b, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Cenab-ı Hakk'ı iki kere gördüğü kanaatindedir.

Hz. Aişe'nin tüylerinin kabarması, onun Allah'ın büyüklüğü karşısında duyduğu heybet hissinden, O'nu görülebilir olmaktan münezzeh tutmasındandır. Allah'ın görüldüğüne inanmak ona göre teşbihtir, tenkistir, tenzihe aykırıdır, böyle demek muhaldir. Böyle bir inanca düşmekten korkmuştur ve tüyleri diken diken olmuştur.

Tirmizî'nin yer verdiği bir başka rivayette İbnu Abbas, Hz. Aişe (radıyallahu anhümâ)'ye şöyle mukabele etmiştir:

يا امَّ المؤمنين انْظُرِينى ولاَ تَعْجلينى اَلَيْسَ الله تعالى يَقُولُ
وَلَقَدْ رَآه نَزْلَةً اُخرى ولَقَدْ رَآهُ بِالأُفُقِ الْمُبِينِ

Yani: "Ey mü'minlerin annesi, hele beni bir dinleyin, reddetmede acele etmeyin. Cenâb-ı Hakk âyet-i kerime'de وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً اُخْرىٰ **"Andolsun ki O'nu diğer bir defa da Sidretü'l-Müntehâ'nın yanında gördü"** (Necm, 13-14); وَلَقَدْ رَآهُ بِالأُفُقِ الْمُبِينِ **"Andolsun ki O (sahibiniz) onu apaçık ufukta görmüştür."** (Tekvir, 23) buyurmuyor mu?"

Hadiste geçen Ciyâd bir yer adıdır. "Mekke'nin aşağısından bir mevki" diye târif edilir. Bazı rivayetlerde اَجْيَاد *ecyâd* şeklinde gelir. Buradaki görüşünde, Cibril gökyüzünü tamâmen bürümüş vaziyette idi. Her nereye baksa onu görüyor başka bir şey görmüyordu.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, Cebrail'i iki sefer görüşünden maksat, yaratıldığı aslî suretiyle görülüşüdür. Altı yüz kanatlı, ufuğu tamamen kaplamış olarak görülüşler kastedilir. İşte bu tarzda görülüş iki defa olmuştur. Cebrail (aleyhisselam)'in, insan suretinde Resûlullah'a görünmesi pek çok defa vukua gelmiş ve hatta bu şekilde, onu ashabtan bazıları da zaman zaman görmüştür.

Sadedinde olduğumuz hadis bir kısım ziyade ve noksanlarla farklı şekillerde rivayet edilmiştir. Sahiheyn'de gelen bir vechi şöyledir: "Aişe'ye dedim ki: Pekâla Cenab-ı Hakk'ın, دَنَا فَتَدَلَّى فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ اَدْنــــــى sözü nerde? Aişe: "Bu Cibril (aleyhisselam)'dir, normalde bir insan suretinde gelirdi. Ayette temas edilen gelişte yaratıldığı surette geldi" dedi."

803 ٥- وعن ابن عبـاس رَضِيَ اللهُ عَنْهما. في قولِهِ تعالى: [أفَرَأيْتُمُ اللاَّتَ وَالْعُزَّى. قـالَ كانَ اللاَّتُ رَجُلاً يَلُتُّ سَوِيقَ الحَاجِّ]. أخرجه البخاري.

5. (803)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ), **"Allah'ı bırakıp taptığınız Lât'ın, Uzza'nın ve (bunların) üçüncüsü olan diğer Menât'ın (herhangi bir şey hakkında zerrece kudretleri var mı? Bize haber verin"** (Necm, 19-20) meâlindeki âyet hakkında şu açıklamayı yaptı: "Lât (Ka'be'yi ziyarete gelen) hacılara (yağ ile) sevik(14) (denen yiyeceği) karıp hazırlayan bir adamdı." [Buharî, Tefsir, Necm 2.]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, âyette zikredilen bir kaç put isminden Lât hakkında bilgi vermektedir. *Lât* putunun menşei hakkında kaynaklarda farklı izahlar rivayet edilmiştir. Rivayette, İbnu Abbas'ın yaptığı açıklama mezkur izahlardan birini aksettirir: Buna göre, *Lât* ismi, döğüp ezmek ve bulayıp karmak manalarına gelen, لَتَّ (Lette) kökünden ismi fâildir. Rivayete göre, vaktiyle bir adam yağ ile sevik karıp hacılara yiyecek hazırladı. Sonradan onun hâtırasına bir put yapılarak ma'bud ittihaz edildi ve kavud karan manasına *Lât* denildi. Bu İbnu Abbas'ın açıklaması.

Bir başka açıklamaya (Taberî'ye) göre, Ellât Allah lâfzındandır. Araplar tanrıları dişi telakki ettikleri için, Allah lâfzının sonuna dişilik te'si (tâ-i te'nis) ilâve edilmiştir, erkeğe Amr, kadına Amre; erkeğe Abbas, kadına Abbâse dendiği gibi, müşrikler, putlarına Allah'ın isimlerinden isimler vermişler, böylece Allah isminden el-Lat; el-Aziz isminden el'Uzzâ isimlerini elde etmişlerdir.

804 ٦- وعن ابن عبـاس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [مَا رَأيْتُ شَيْئـاً أشْبَهَ بِاللَّمَمِ مِمَّا قَالَ أبُو هريـرة: إنَّ النَّبيَّ ﷺ قـــالَ: إنَّ اللهَ كَتَبَ عَلَى ابْنِ آدمَ حَظَّهُ مِنَ الزِّنَا أدْرَكَ ذلكَ لاَ مَحَالَةَ. فَزِنَا الْعَيْنَيْنِ النَّظَرُ، وَزِنَا اللِّسَانِ النُّطْقُ، وَالنَّفْسُ تَمَنَّى وَتَشْتَهِي. وَالْفَرْجُ يُصَدِّقُ ذلكَ أوْ يُكَذِّبُهُ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

6. (804)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Ebû Hüreyre (radıyallahu anh)'nin şu rivayete temas ettiği şeyden Lemem'e daha

14- Sevik: Dilimizde kavud denen, kavrulmuş hububat veya kurutulmuş meyvelerin kavrulduktan sonra öğütülmesi ile elde edilen bir yiyecek. Bedevîler dağarcıklarına basıp yol azığı yaparlardı.

ziyade benziyenini görmedim: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: *"Allah âdemoğluna zinâdan nasibini yazmıştır. Bu mutlaka ona ulaşacaktır: "Gözlerin zinâsı nazardır, dilin zinâsı konuşmaktır. Nefis de temenni eder ve iştah duyar. Ferc de bunu tasdik veya tekzib eder."*
[Buharî, isti'zân 12, Kader 9; Müslim, Kader 20, (2657); Ebû Davud, Nikâh 44, (2152).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Necm suresinde geçen اَلَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الاِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ الاَّ اللَّمَمَ **"(O güzel hareket edenler), Lemem (ufak-tefek günahlar) hâriç olmak üzere, günahın büyüklerinden ve fuhuşlardan kaçınanlardır..."** (Necm, 32) meâlindeki âyeti açıklamak sadedinde vârid olmuştur.

Ayet-i kerimede Cenâb-ı Hakk, *Lemem* kelimesiyle ifade ettiği ufak tefek günahlar dışında kalan büyük günahlardan ve bilhassa fuhşiyattan kaçınanları cennetle mükâfaatlandıracağı güzel hareket edenler sınıfına dahil etmektedir.

Öyle ise, güzel hareket edenlerden olmaya mani olmayan küçük günahlar, yani lemem'den maksad nedir? Hangi davranışlar, günahlar buna girer?

İşte İbnu Abbas (radıyallahu anh) bu soruyu cevaplandırmakta ve: "Burada zikri geçen *Lemem*'e en uygun günahlar, Ebu Hüreyre tarafından rivayet edilmiş bulunan şu hadiste dikkat çekilen günahlardır" demektedir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hadiste kişinin zinâ manasına giren bir kısım günahlardan kaçınamayacağını belirtmektedir: Zinâya sevkedici müheyyic, haram şeylere bakmak, bu çeşitten müheyyic, gıcıklayıcı sözler söylemek ve bûse gibi fiilî davranışlar.

Aliyyu'l-Kârî: "Hadiste zikredilen nasibten murad, zinanın mukaddemâtıdır, (yâni zinaya götüren ön sebepler)" der ve bunlardan mühimlerini sayar: Temenni etmek, bu maksadla harekete geçmek, konuşmak, bakmak, elle temas etmek ve başabaş yalnız kalmak...

Ancak hadis-i şerifte zinânın sebebine dikkat çekildiği de söylenmiştir: Buna göre, asıl sebep, şehvet duygusu ve kadınlara duyulan meyildir. İki göz, kalb ve ferc bu maksadla yaratılmıştır, zina lezzetini de bunlar tadarlar.

Keza: *"Hadis, zinânın, esâs itibariyle bu şekilde cereyan edeceğinin ezelde takdir edildiğini bildirmektedir"* de denmiştir.

Âlimlerden bazıları şu hususa da dikkat çekmiştir: *"Zinânın ezelde yazılmış olması"* herkes behemahal bu söylenen zinalardan birine mecburi şekilde düşecek mânasına gelmez. Bilâkis, fıtratına hubbu'ş-şehvet (şehvet sevgisi) konmuştur, demektir. Zira Cenab-ı Hakk, dilediğini rahmetiyle ve fazlıyla korur."

Özetlemek gerekirse hadis gerçek manada zinânın vukua geliş vetiresini anlatmaktadır:

1- Herkesin fıtratında şehvet duygusu vardır.

2- Bu duygu icabı nefiste (kalbte) zina arzusu doğabilir.

3- Göz bakar, dil, el, ayak harekete geçer.

4- Ferc bunu tasdik eder veya reddeder.

İşte ferc reddettiği takdirde, zina kelimesiyle ifade edilen mukaddemât, ayet-i kerimede lemem denen ve affedileceği belirtilen ufak-tefek günahlar çerçevesinde kalmaktadır. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın yorumu budur.

Büyük günahın tarifi için müteakip açıklamaya bakın.

805 ٧– وعنه رَضِىَ اللهُ عَنْهُ في قـوله تعالى: [الَّذِيـنَ يَجْتَنِبُونَ كَبَآئِرَ الإثْمِ وَالْفَوَاحِشَ إلاَّ اللَّمَمَ. قال: قَالَ رسولُ اللهِ ﷺ: إنْ تَغْفِرِ اللَّهُمَّ تَغْفِرْ جَمّاً. وأىُّ عَبْدٍ لَكَ لاَ أَلَمّاً].

أخرجه الترمذى وصححه.

7. (805)- Yine *İbnu Abbâs* (radıyallahu anh), **"(O güzel hareket edenler), lemem hâric olmak üzere günahın büyüklerinden ve fuhuşlardan kaçınanlardır"** (Necm, 32) meâlindeki aynı âyet hakkında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Ey Rabbim, sen affedicisin, hepsini affet, küçük günah işlemeyen kulun yoktur." [Tirmizî, Tefsir, Necm, (3280).]

AÇIKLAMA:

Hadis, sanki şart cümlesidir: **"Eğer affedersen, ey Allah'ım çok affet..."** gibi. Ancak, Gaffar olan Cenâb-ı Hakk'ın kapısına böyle bir üslubla müracaat kulluk edebine münâsib düşmez. Bu sebeple âlimler: *"Ya Rab, mâdem senin şe'nin affetmektir, öyleyse toptan affet"* şeklinde anlaşılması gereğine dikkat çekerler.

Esâsen, rivayette Hz. Resûl *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ün sözü olarak gözüken kısım, bir beyttir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* muasırı

olan bir Arab şâirinin, Ümeyye İbnu Ebi's-Salt'ın bir şiirinden inşâd buyurmuştur.

Ümeyye İbnu Ebî's-Salt Sakîfli bir şâirdir. Şiirleri Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hoşuna giderdi. Zaman zaman bazı beytlerini inşâd ettiği ve hatta: "Ümeyye Müslüman olayazdı" dediği rivayet edilir. Bâzı rivayetler onun Müslüman olmaya azmettiğini bile kaydeder. İbnu's-Seken, onu es-Sahâbe'de zikreder, İslâm ona ulaşmadı der. Ancak Müslüman olup hicret etmek üzere yola çıktığı, Bedir'e kadar geldiği, orada Müslümanların müşrikleri öldürüp Bedir Kuyusu'na attıklarını duyunca , müşrikler için mersiye yazdığı ve kâfir olarak dokuzuncu hicri senede Tâif'te öldüğü ittifakla kabul edilir.

Lemem'in ne olduğu hususunda farklı fikirler ileri sürülmüş ise de Cumhur "küçük günahlar" diye açıklamıştır. "Bu, zinâdan küçük olan öpme, gamze, nazar" demiş ve hakkında had cezası vârid olmayan yalana benzetmiştir.

Büyük Günah'ı da: "Allah'ın ateşle korkuttuğu her günah" veya "Hakkında had cezası konmuş olan suçlar: Katl, zina, kazf, hırsızlık... gibi" veya "fâilini şiddetle zemmettiği fiiller..." diye târif etmişlerdir.

Fevâhiş (fahişe'nin cem'idir) de, hakkında vaid (cehennemle korkutma) gelen her günah" veya "hassaten zinâ" diye açıklanmıştır.

KAMER SÛRESİ

806 ١ — عن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه قال: [جَاءَ مُشْرِكُو قُرَيْشٍ يُخَاصِمُونَ رسولَ اللّٰه ﷺ فِي الْقَدَرِ. فَأنْزَلَ اللّٰهُ تَعَالى: يَوْمَ يُسْحَبُونَ في النَّارِ عَلَى وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ إنَّا كُلَّ شَىءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ]. أخرجه مسلم والترمذى.

1. (806)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Kureyş müşrikleri, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le kader mevzuunda tartışmak için geldiler. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu (meâlen): **"O gün onlar yüzleri üstünde sürüklenirler. (Onlara) tadın cehennemin dokunuşunu" (denilir). Şüphesiz ki biz, herşeyi bir takdir ile yarattık"** (Kamer, 48-49). [Müslim, Kader 19, (2656); Tirmizî, Kader 19, (2158), Tefsir, Kamer, (3286); İbnu Mâce, Mukaddime 10, (83).]

AÇIKLAMA:

Nevevî, burada kaderin imanın bir rüknü olan mâruf kader ma-

nasında kullanıldığını belirtir. Bu Cenâb-ı Hakk'ın önceden takdir edip, takdirinin değişmiyeceği hususunda hükmetmiş olması, ilim ve irâdesinin olacak şeye sebkat etmesi (yâni önceden ilmiyle bilmesi ve bu bilgisine irâdesiyle hükmetmiş olması) demektir. *Ebu'l-Velid el-Bâci* başka manaya da hükmetmişse de Nevevî onun görüşüne katılmaz.

Sadedinde olduğumuz âyet-i kerime ve hadis-i şerif, kaderin sübûtu hususunda kesin nassdırlar. Ayrıca kader deyince muayyen bir şey kastedilmediğini, her şeye şâmil bir kader sözkonusu olduğunu ifade ederler. Yani her şey ezelde Allah tarafından takdir edilmiştir ve Cenab-ı Hakk her şeyi ilmiyle ezelden beri bilmektir.

RAHMAN SÛRESİ

807 ١ – عن جابر رضى الله عنهُ قال: [خَرَجَ رسول الله ﷺ عَلَى أصْحَابه فقرأ عَلَيْهِم سُورَةَ الرَّحْمٰنِ إلى آخرها فسَكَتُوا. فقال: لَقَدْ قَرَأتُها عَلى الْجِنِّ فكَانُوا أحسن مَرْدُودًا مِنْكُمْ كُنْتُ كُلَّمَا أتَيْتُ عَلَى قَوْلِه تَعَالى فَبِأيِّ آلآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ. قالوا: لاَ بِشَيْءٍ مِنْ نِعَمِكَ رَبَّنَا نُكَذِّبُ فَلَكَ الْحَمْدُ]. أخرجه الترمذى.

1. (807)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün, Ashâbının huzuruna çıktı ve Rahmân suresini baştan sona okudu. Hepsi de sükût ettiler. Bunun üzerine:

"Ben bu sureyi cinlere de okudum, onlar sizden daha güzel karşılık verdiler. Şöyle ki: "Cenâb-ı Hakk'ın: "Rabbinizin hangi ni'metini tekzib edersiniz?" kavl-i şeriflerini her okuyuşumda şöyle diyorlardı: "Ey Rabbimiz, biz ni'metlerinden hiçbir şeyi tekzib edemeyiz, bütün hamdler sanadır." [Tirmizî, Tefsir, Rahmân, (3287).]

AÇIKLAMA:

Hadisin, Tirmizî'deki aslında "Cin Gecesi" tâbiri de yer alır, yani: "Ben cinlere Cin Gecesi (cinlerle karşılaştığım gece) okudum" demektir.

Cinlerin karşılık vermesi, "Allah'ın hangi nimetlerini tekzib edersiniz?" şeklinde istifham-ı takrirî tarzındaki âyetleri sükûtla karşılamadıklarını, metinde kaydedildiği şekilde cevap verdiklerini ifade etmektedir.

Ashab'ın sükûtla dinlemelerinin de takdir edilip, hasen yani "iyi" bulunduğuna, ancak cinlerin cevap vermesinin ahsen yani "daha iyi" bulunduğuna âlimler dikkat çekmiştir.

VÂKIA SÛRESİ

808 ١ – عن ابن مسعود رَضِىَ اللهُ عَنْهُ أن رسولَ الله ﷺ قال: [مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الْوَاقِعَةِ كُلَّ لَيْلَةٍ لَمْ تُصِبْهُ فَاقَةٌ، وَفِي الْمُسَبِّحَاتِ آيَةٌ كَأَلْفِ آيَةٍ]. أخرجه رزين.

1. (808)- *İbnu Mes'ûd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle söyledi: *"Kim her gece Vâkıa suresini okursa ona fakirlik gelmez. Müsebbihat'da, (Sebbeha veya Yüsebbihu ile başlıyan surelerde) bir âyet vardır, (sevabca) bin âyete bedeldir."* Rezîn'in ilavesidir.

AÇIKLAMA:

Rezîn tarafından ilâve edilen bu rivayetin birinci kısmı, ed-Dürrü'l-Mensûr'da görüldüğü üzere, bir çok kaynakta yer almıştır. Ancak ikinci kısmı hiçbirinde zikredilmez. Bâzı rivayetler şöyledir: "Vâkıa suresi zenginlik suresidir, onu okuyun ve evlâdlarınıza da öğretin." *"Vakıa suresini kadınlarınıza öğretin, çünkü o, zenginlik suresidir."* Hz. Aişe kadınlara şöyle demiştir: "Sizden kimse Vâkıa suresini okumaktan aciz olmasın." Câbir İbnu Semüre diyor ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sabah namazında Vâkıa ve ona benzeyen surelerden birini okurdu."

809 ٢ – وعن أبى سعيد الخدرى رَضِىَ اللهُ عَنْهُ في قوله تعالى: [وَفُرُشٍ مَرْفُوعَةٍ. أَنَّ رسول الله ﷺ قَالَ: ارْتِفَاعُهَا كَمَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالأَرْضِ، وَمَسِيرَةُ مَا بَيْنَهُمَا خَمْسُمَائَةِ عَامٍ]. أخرجه الترمذى.

2. (809)- Ebû Saîd el-Hudrî (radıyallahu anh), **"(Sağcılar)... ve kadri yükseltilmiş döşeklerdedirler"** (Vâkıa, 34) meâlindeki âyet hakkında, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şunu söylediğini nakleder: "Bunların yüksekliği sema ile arz arasındaki mesâfe kadardır. İkisi arasındaki uzaklık ise beş yüz yıllık yürüme mesafesidir." [Tirmizî, Sıfatu'l-Cenne 8, (2543).]

AÇIKLAMA:

Hadisin manası açık olmakla beraber hadise, Tirmizî tarafından kaydedilen bir açıklamayı belirtmek isteriz. Der ki: "Ehl-i ilimden bir kısmı bu hadisi tefsir sadedinde demiştir ki: *"Bunun manası şudur: Döşekler, basamaklardır, basamaklar arasındaki mesâfe ise yer ile sema arasındaki mesâfe kadardır."*

Böylece hadisten, bâzı şârihler şu mânaya ulaşmışlardır: "Yüksek döşeklerin döşendiği basamaklardan bir tanesinin yüksekliği, yerle sema arasındaki mesafe kadardır." Türbüştî bu manayı daha sahih bulmuş ve şu hadisle de takviye etmiştir:

اَنَّ لِلْجَنَّةِ مِائَةَ دَرَجَةٍ مَا بَيْنَ كُلِّ دَرَجَتَيْنِ كَمَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالاَرْضِ

Yâni: **"Cennette yüz basamak vardır. Her iki basamak arasında sema ile arz arasındaki uzaklık kadar mesafe vardır."**

Bu çeşit ifadelerin cennet hayatının herkese eşit bir mertebe kazandırmayacağını, burada yapılan amele, kazanılan hayra, sevaba göre sonsuzca farklı derecelerde olacağını ifade eder ve daha yüksek bir derecede kazanmak için daha çok hayırlı amelde bulunmaya mü'mini teşvik eder.

Kezâ cehennemin de, kâfir ve fâsığın küfür ve fıskdaki derecelerine göre, sonsuzca farklı derekeleri, mertebeleri mevcuttur.

810 ٣– وعن أنس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ في قَوْلِهِ تعالى: [إِنَّا أَنْشَأْنَاهُنَّ إِنْشَاءً. إِنَّ مِنَ الْمُنْشَآتِ اللاَّتِى كُنَّ في الدُّنْيَا عَجَائِزَ عُمْشاً رُمْصاً]. أخرجه الترمذى.

3. (810)- *Hz.Enes* (radıyallahu anh), **"Biz ceylan gözlüleri, defterleri sağından verilenler için yeniden yaratmışızdır. Onları bâkire, eşlerine düşkün ve hepsini bir yaşta kılmışızdır"** (Vâkıa, 35-38) meâlindeki âyet hakkında şu açıklamayı yaptı: "Âyette mevzubahis olan yeniden diriltilenler arasında dünyada iken ihtiyarlayıp, gözlerinin feri kaçıp çapaklanmış pek yaşlı kadınlar da var."

811 ٤– وعن عبد اللّٰه بن أبى بكر بن عمرو بن حزم رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ: [إِنَّ في الْكِتَابِ الَّذِى كَتَبَهُ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ لِعَمْرِو بْنِ حَزْمٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنْ لاَ يَمَسَّ الْقُرآنَ إِلاَّ طَاهِرٌ]. أخرجه مالك.

4. (811)- *Abdullah İbnu Ebî Bekr İbni Amr İbni Hazm* (radıyallahu anh), "Hz. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Amr İbnu Hazm (radıyallahu anh)'a yazdığı mektupta: *"Kur'ân'a sâdece temiz olanlar dokunsun" emri de vardı."* [Muvatta, Kur'ân 1, (1, 199).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Vâkıa suresinde yer alan: **"Ona tam bir surette temiz-**

lenmiş olanlardan başkası el süremez" (79. ayet) meâlindeki âyetle ilgili olarak burada kaydedilmiştir.

Hammad, Ebu'l-Âliye, Said İbnu Cübeyr, İbnu Abbas gibi bazıları bu âyet-i kerimede zikri geçen mutahharun'dan maksadın melâike olduğunu ve dokunulması yasaklanmış olan Kur'an'ın Levh-i Mahfuz'daki Kur'an olduğunu söylemiştir.

Katâde, "O'na Allah indinde temizler dışında kimse dokunamaz, dünyada iken Kur'ân'a mecusi olan da, kirli olan da, münâfık olan da dokunmaktadır" der.

Selman-ı Fârisî, Enes İbnu Mâlik gibi bir kısım sahâbeden gelen rivayetler bu âyetle mü'minlerin Kur'ân'a abdestsiz olarak dokunamayacağını ifade ederler. Nitekim Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in Müslüman oluşuyla ilgili rivayet de bunu te'yid eder. Orada, Hz. Ömer kız kardeşine: "Şu okumakta olduğunuz yazıyı bana verin" dediği zaman kız kardeşi: "Sen kirlisin, ona sadece temizler dokunur, kalk yıkan" der. O da kalkar, yıkanır ve sonra da Kur'ân parçasını alır. Keza, sadedinde olduğumuz rivayet de Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yazdığı mektupta bile, Kur'ân-ı Kerim'e temiz olmayanların dokunmayacağını ta'lim buyurmaktadır. Sa'd, İbnu Ömer, Hasan Basrî, Nehâî gibi seleften pek çoğu hep buna kani olmuşlardır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, âyet-i kerimedeki nefyi, Levh-i Mahfuz'daki Kur'ân'a hamleden bazı alimler olmuş ise de, evlâ görüş Müslümanlara hamlidir ve kitaplarını temiz halde olmadan tutmamalarıdır.

812 ٥ـ وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [مُطِرَ النَّاسُ عَلَى عَهْدِ رسول الله ﷺ فقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أصبحَ مِنَ النَّاسِ شاكِرٌ ومِنْهُمْ كافِرٌ. قَالُوا هذه رَحْمَةُ اللهِ، وقَالَ بَعْضُهمْ: لَقَدْ صَدَقَ نَوْءُ كَذَا وكَذَا، فَأنْزَلَ اللهُ تَعَالَى: فَلاَ أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ حَتّى بَلَغَ وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ]. أخرجه مسلم.

5. (812)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında halk yağmura kavuştu. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"İnsanlar bugün iki grup hâlinde sabaha erdiler, bir grubu kâfir, bir grubu mü'mindir"* dedi. Ve şöyle açıkladı: *"Bazıları: "Bu yağmur Allah'ın bir rahmetidir" derken, diğer bazısı: "Falan falan yıldızın uğuru doğru çıktı"* dedi. Bunun üzerine şu âyet nazil oldu:

"Hayır (hakikatler kâfirlerin dedikleri gibi değildir). İşte yıldızların düştüğü yerlere and ediyorum ki, hakikaten bu, eğer bilirseniz büyük bir anddır. Muhakkak o, elbette çok şerefli bir Kur'ân'dır ki siyânet edilmiş bir kitapta (yazılı)dır. Ona tam bir surette temizlenmiş olanlardan başkası el süremez. O âlemlerin Rabbinden indirilmedir. Şimdi siz bu kelâmı mı hor görücülersiniz? Rızkınıza (şükür edeceğinize) siz behemahal tekzibe mi kalkışırsınız?" (Vakıa, 75-82). [Müslim, İman 127, (73).]

AÇIKLAMA:

Rivayetler, yukarıdaki vahyin yağmur hadisesi ile alakalı olarak nazil olduğunu kaydederler. Ancak, İbnu Salâh'ın da belirttiği üzere, muhtemelen sâdece son ayet vak'a ile ilgilidir.

Hadiste, açıkça görüldüğü üzere, câhiliye devrinin yıldız inancı reddedilmektedir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu meseleyi uygun bir fırsatta ele almış, dikkatlerin yağmura çekildiği bir yağış sonrası tebliğini yapmıştır.

Cahiliye Arapları birçok şeyleri yıldızların tesirine bağlar, onların uğur veya şerrinin tesiriyle vukua geldiğine inanırdı. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* yağmuru yıldızın tesirinden bilmeyi küfür olarak tavsif buyurmuştur. Âlimler bununla küfrân-ı nimet mi kastedildiği, yoksa gerçek mânada Allah'ı inkâr mı kastedildiği hususunda ihtilâf etmişlerdir. Allah'ı inkâr kastedildiği takdirde, kişiyi imandan çıkarıp İslâm dininin dışına atan ciddi bir durum ortaya çıkmaktadır. Âlimler şöyle demekte müttefiktirler: *"Eğer bir kimse, yağmurun yağmasında, tıpkı bazı câhiliye devri insanlarının inandığı gibi yıldızı fâil, müdebbir ve münşi (icad ve varedici) bilir, hakiki te'sirin yıldızdan olduğuna itikad ederse, bunun küfre düşmüş olacağı kesin ve muhakkaktır. Hadisin zâhiri de bunu ifade etmektedir.*

Ancak Allah'ın lütfu ve rahmetiyle yağmurun yağdığına itikad ederek, şu veya bu yıldızın doğmasına yağmurun yağma zamanı veya yağacağına alâmet bilerek "falanca yıldız sebebiyle yağmura kavuştuk" diyecek olursa bunun küfür olmayacağı, mekruh bir söz olacağı belirtilmiştir. Kerâhetin tenzihî olduğu, günâh sayılmayacağı söylenmiş ise de ağzımızdan çıkan kelimelerin veya ifade tarzımızın itikadımıza uygunluğuna, bizim dışımızdaki insanların bâtıl inançlarına benzerlik arzetmeyecek şekilde olmasına dikkat etmemiz gerekir.

Hadisteki "küfür"den muradın küfran-ı nimet olduğu görüşünde olanlar derler ki: "Yıldız sâyesinde yağmura kavuştuk" diyen, yağmur işinde yıldızın müdebbir ve var edici olduğuna inanarak söylemiyor. Yağmuru yıldıza izâfe etmekle yetiniyor. Nitekim hadiste bu sözü söyleyene "kafir" (örten, nimeti sahibinden bilmeyerek nankörlük eden), yağmuru Allah'ın rahmetinden bilene de "şâkir" (şükredici, nimeti gerçek sahibinden bilici) denmiştir."

Böyle düşünenler, aynı hadisin bir başka vechinde şöyle söylendiğini hatırlatırlar: "Ben kullarım üzerine bir nimet gönderdim. Ancak onlardan bir bölük onu inkâr üzere sabahladılar." Bir başka rivayette de şöyle buyrulmuştur: "Allah gökten bir bereket indirmeye görmesin, insanlardan bir bölüğü ona inkâr üzere sabahlar."

Hadiste geçen كافرين بها "onu inkâr" tabiri behemahal yağmura racidir. Şu halde, hadiste kastedilen küfür küfrân-ı nimet'tir. Allah'ı inkârla düşülen küfür değildir. (Bu açıklamayı Nevevî kaydetmektedir).

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu beyânatında, günümüzde yıldız falıyla uğraşan mü'minlerin alacağı dersler olsa gerektir.

Mevzu ile alakalı çok geniş sayılabilecek bir tahlili M. Fethullah Gülen Hocaefendinin Asrın Getirdiği Tereddütler kitabından birlikte takip edelim:

"Hayır!.. Yıldızların yerlerine yemin ederim... Bilseniz bu, büyük bir yemindir. O, elbette şerefli bir Kur'andır." (Vakıa, 56/75-77)

Ah kalbi kasvet bağlamış insan! Cenab-ı Hakk ezelî ilmiyle onun bu durumunu biliyor ve ona anlatacağı şeyi, yeminle teyid ederek anlatıyor.

İnsan, utanmalı, hicab etmeli, terlemeli, dudakları titremeli ve bu gibi ayetleri okurken ürpermeli! Rabbi ona, Kur'an'ın şerefli bir kitap olduğunu söylemek ve kabul ettirmek için bunca tahşidatta bulunuyor ve sözlerine büyük bir yeminle başlıyor...

Kur'an'da bu tür yeminler çoktur. Cenab-ı Hakk bazan yıldızlara yemin ettiği gibi, bazan güneşe, aya ve bütün bir semaya da yemin eder. Bazan da yemin yerdekilere yapılır. Zeytine, incire ve Tur dağına yapıldığı gibi. Bazan olur gündüze bazan da geceye yemin edilir. Şüphesiz bu yeminlerin hepsinde binlerce sır ve binlerce hikmet gizlidir.

"Vennecmi iza hevâ" (Necm, 53/1) da kasem yıldıza yapılır. Manası: "O semaya doğru uruç eden veya kavsiyesini tamamlayıp geriye dönen yıldıza yemin olsun ki" demektir. Ki bu surede Efendimiz'in miracı

anlatılmaktadır. Durum böyle olunca da, üzerine yemin edilen yıldız, tevcihlerden biri itibariyle, bizzat Efendimiz'in kendisidir. Evet O, evvela halktan Hakk'a uruç etmiştir. Sonra da Hakk'tan halka dönmüştür. "Hevâ" kelimesinde bu iki mana da vardır.

Evet, Allah Rasûlü'nün (a.s.m.) cennet ve Cenab-ı Hakk'ın O'na gösterdiği bütün güzellikler karşısında gözü kamaşmadan, mazhar olduğu nimetlere başkalarını da mazhar etmek için, yeniden bu kevn u fesada dönmesi, elimizden tutup ötelere götürmek üzere aramıza gelmesi, "Vennecmi iza hevâ" ile anlatılıyor. Burada, bir yıldız diye Efendimiz (a.s.m.)'in mübarek şanına yeminin yapılması çok önemlidir. Evet, o yıldız bir manada Efendimiz'dir. O'nun taşıdığı ulvi hislerin yanında, Miraç'ta mazhar olduğu nimetlerle bir başka Muhammed (a.s.m.) olarak geriye dönmesi, beşer tarihinde eşi olmayan bir hadisedir. İşte O'nun taşıdığı bütün bu ma'nalar ve gönlünün içine aldığı bütün hakikatlar adına, Allah (c.c.) Hz. Muhammed (a.s.m.)'e kasem ediyor. Evet, İsra suresinde "Görür ve işitir" deyip, kendisine ait sıfatarı, "İnnehu semiun basir" ifadesiyle –bazı tefsircilere göre– Hz. Muhammed (a.s.m.)'e isnad ettiği gibi, burada da o payeyi yine O'na veriyor "Vennecmi iza hevâ" diyor ve yemin ediyor.

"Veşşemsi ve duhâhâ" da güneşe ve güneşle ortaya çıkan duhâya (Kuşluğa) kasem ediliyor. "Velleyli iza secâ" da ise, mahall-i istirahat olması itibariyle, geceye ve geceyi bastıran karanlığa; sonra da yeniden karanlığın yırtılıp, aydınlığın çıkmasına, yani kâinattaki devr-i daimlere kasem ediliyor.

Başka yerlerde de "İncir'e, Zeytin'e, Tur'a" yemin edilmiştir. Tur, Hz. Musa'nın, Cenab-ı Hakk'ın beyan ve tecellilerine mazhar olduğu önemli bir yerdir. Tur'da Hz. Musa'nın bu mazhariyeti, bir cemaatin dirilişinin esaslarını taşıyordu. Hz. Musa emri orada alıyor ve bir cemaat bu sayede diriliyordu. Onun için de Tur, üzerine yemin edilecek bir payeye ulaşıyordu.

Yukarıda da söylediğimiz gibi Kur'an-ı Kerim'de bu tür yeminler çoktur. İşte bu yeminlerden biri de soruda söz konusu edilen yemindir ki, yıldızların mevkilerine yemin edilmektedir. Öteden beri yıldızlara yapılan kasemle ilgili olarak şunları söylemişlerdir:

• Birincisi: Yıldızlar her devrin insanı için önemlidir. Zira insanlara yıldızlar arasında daima bir münasebet olagelmiştir. Bu münasebetin en asgarisi ise insanların yıldızlar vasıtasıyla yönlerini tayin etmeleridir.

İşte aşağıdaki âyet bu hakikata parmak basmakta ve şöyle demektedir: **"Ve alâmâtin ve binnecmi hüm yehtedûn"** (Nahl, 16/16). "Bir de Allah bir kısım alametler yarattı. Onlar yıldızlarla da yollarını bulurlar."

Karada, denizde yön tayininin dışında, herbir yıldız ve yıldızlar kümesinin, tıpkı bir necm-i Kur'an gibi, insana birşeyler fısıldaması, nizâm, âhenk ve ihtişam diliyle, perde arkası hakikatlar adına gönüllerimizi hoplatması yıldızların ayrı bir rehberliği sayılır ki Allah: "Ve binnecmi hüm yehtedûn" "Onlar yıldızlarla yollarını buluyorlar." buyurur. İşte insanlarla yıldızlar arasındaki bu münasebete binaen Cenab-ı Hakk yıldızların yerlerine yemin etmiştir. Zira yıldızlar belli yerlerde olmasalardı, insanların onlardan bu şekilde faydalanabilmeleri mümkün değildi.

• İkincisi: Güneş ve güneş sisteminin hal-i hazırdaki duruma ulaşabilmesi, ayrıca dünyanın şu andaki şeklini kazanabilmesi ancak yüzlerce şartın mevcudiyetiyle mümkün görülmektedir. Mesela, atmosferden havanın kaçması, içindeki gazların dengelerinin bozulması derhal atmosferi, hayatı nâmüsait hale getiriverir. Aslında hava ile küre-i arz birbirini iter. Bunların bir araya gelmesi kerhendir. Yani Allah'ın emirleri karşısında ister istemez bu işe bel kırıp boyun bükmüşlerdir. Biz bunları tetkik edip öğrendikçe hayret ve hayranlığa düşüyor ve bunlardan Allah'ın varlığına ve birliğine deliller istinbat ediyoruz. Kendi varlığına ve birliğine deliller mahiyetinde olan bu yıldızlara ve onların yerlerine Cenab-ı Hakk'ın kasem etmesi gayet ma'kul ve lüzumludur. Güneş sisteminin dışına çıkalım. Samanyolu içinde, güneş sistemi gibi nice sistemler var ki, bunların hepsi de yerli yerine konmuştur. Bir yerde iki atom bile, birbiriyle çarpışsa, müsademe etse, kızıl kıyamet kopar. Bu kocaman cisimlerin kâinat fezasında herhangi bir muvazenesizlikle kızıl kıyamete sebebiyet vermelerinin ne demek olduğunu hiç düşündünüz mü? Görülen bu kadar karışıklık ve çokluk muvazenesizliğe sebep olması gerekirken, yıldızlar Cenab-ı Hakk'ın kudretiyle baş döndürücü bir âhenge sahiptirler. İşte izafi bir kısım nâmlar takıp câzibe ve dâfia (çekme-itme) ile izah etmeye çalıştığımız bu âhengin arkasında, Kudreti Sonsuz'un tasarrufu, nazarlarımıza veriliyor ve "Fela uksimu bi mevakiin-nücum" denilerek yıldızların mevkilerine yemin ediliyor.

• Üçüncüsü: Bu ayetten şöyle bir hususa da intikal edilebilir; yıldızlar öylesine yerli yerindedir ki, siz bir tek sistem üzerinde yapacağınız araştırmalarla, diğer sistemler hakkında da fikir sahibi olabilirsiniz. Hatta sistemlerle diyaloğa geçebilir ve oralarda kentler kurabilirsiniz.

Evet, birini anladığınız zaman, diğerleri hakkında edineceğiniz malumat da isabetli olacaktır. Çünkü bunlar, o kadar esaslı, o kadar yerli yerine konmuştur ki, hiçbirinde başıbozukluk ve gelişigüzellik yoktur. Hepsinde de gayet ciddi bir nizam ve intizam mecuttur. Dikkat edersek, "Rahman suresinde" Allah, Rahmaniyetini bu muhteşem denge ve düzenle göstermiştir. Allah isminden sonra, Esma-i Hüsna arasında Cenab-ı Hakk'ın en mübarek ismi, Rezzak manasına Rahman'dır. Bismillahirrahman'da, Rahman, Allah lafz-i celâllerinden sonra gelir. Kur'an'da, Rahman sadece besmelenin içinde 114 yerde Allah ismi celiliyle beraber bir ism-i sıfat olarak zikredilir. Lafza-i celâl ile omuz omuza vererek beraber zikredilen Rahman, Er-Rahman suresinde en başta gelmekte ve nimetlerin sıralanmasında en önde arz-ı endâm etmektedir.

Evet, başta *"Er-Rahman"* diye buyruluyor. Sonra da merhamet-i İlahînin tecelli ve tezahürü olarak "Alleme'l-Kur'ân" ifadesiyle deniliyor ki: "Allah Kur'an'ı talim etti." Bundan büyük merhamet tezahürü mü olur? Evet eğer, Kur'an'ın aydınlatıcı tayfları gözlerinize ziya çalmasaydı ve ondan gelen mesajlar dünyalarınızı aydınlatmasaydı kâinat sizin için bir matemhane-i umumî olarak kalıp gidecekti.

Bütün varlıklar, cansız cenaze görüntüleriyle sizlere vahşet ve dehşet verecekti. Bu yüzden de hiçbir şeyin gerçek yüzünü göremeyecek ve hiçbir şeyi tam anlıyamayacaktınız. Siz Kur'an'ın aydınlatıcı ışıkları altında herşeyin mânâ ve hikmetini anladınız. Batılının bilim adına anlayamadığı şeyleri siz Kur'an nuru ile sezebildiniz. Kur'an'ın ruhuna nüfuz sayesinde başlayan incelemelerinizle, öyle şeyleri farkettiniz ki, başkaları onların isimlerini bile bilmiyor.. siz, kara deliklerin bağrında dahi, öbür âlemlere açılan aydınlık tüneller buldunuz! Evet, O'nun nuruyla nereye bakarsanız bakınız, her yeri aydınlık görüyorsunuz. "Halakal insane allemehul beyan" ve o Rahman, aynı Rahmaniyetini size şununla da gösteriyor: "O, sizi yarattı ve sonra sizi beyanla serfiraz kıldı." Eğer siz dilsiz olsaydınız, yani gürül gürül ve şakır şakır konuşan şu kâinatın diline tercüman olmasaydınız, beyan-ı sübhanîyi anlayıp birbirinize ders veremeseydiniz ve bu kâinat şaheserini gene O'nun kelam sıfatından gelen beyanıyla aydınlığa kavuşmuş göremeseydiniz, ondaki ince nakış ve derin manalardan hiçbir şey anlayamayacaktınız. "Eş şemsü vel kameru bi husban" Şems ve Kamer, çok dakik ve ince hesaplarla öyle mühim noktalara konmuş ve onların öyle mükemmel bir konumları var ki, atmosferinize gelip çarpan ve daha çarparken de çarpılan şahaplardan alın da, çarpıcı her şeyden korunmalarına kadar bu işler

çok ince hesaplarla yapılıyor. İşte, böylece Allah size Rahmaniyetini izhar ediyor. Eğer merhameti-i İlâhî çok dakik hesaplarla böyle bir nizam vaz'etmeseydi, birbiriyle çarpışan cisimler arasında heba olup gidecekdiniz. Evet, göklerden bazı taşlar düşüyor ise de bunlar sadece ibret içindir. Zira şimdiye kadar ne kimsenin başını yardı ne de gözünü çıkardılar. Demek ki her çarpan kaya Allah'ın inayetine çarpıyor ve çarpılıyor. Siz sebep olarak isterseniz ona atmosfer deyin, isterseniz tekasüf etmiş gaz yığınları deyin; evet hangi sebebi ileri sürerseniz sürünüz bunlar, Cenab-ı Hakk'ın inayetinin tecessüm etmiş şekilleridir. Allah en dakik hesaplarla her şeyi, fevkalade bir nizam ve ahenk içinde yerlerine yerleştirmiştir. İşte "Mevakiin-nücum"da bir de, böyle bir ma'na melhuzdur.

• Dördüncüsü: Kutup yıldızı, onu yıldızlar arası yeri ve bize yol göstermesi; güneş sistemi, onun Samanyolu içindeki yeri ve konumu; Samanyolu, onun gökcisimleri arasındaki ihtişamlı yeri ve O'nun bir başka sistemin, veya kümenin yanındaki başdöndürücü, ama öbürüne göre mütevazi yeri, derken bu sistemlerin diğer sistemlerin yanındaki yeri ve onlarla ahenk içinde bulunması.. bütün bunların ötesinde de, ilmin tesbit ettiği şekilde her yıldızın belli bir mesafeyle bir diğerinden uzak durması.. ve nihayet güneşin etrafındaki peyklerin belli mesafelerle ayrı ayrı yerlere yerleştirilmesi gibi.. kâinatta her şey ama her şey fevkalâde ve şiirimsi bir ahenk içinde tanzim edilmiştir ki "Mevakiin-nücûm"un bunlara da işareti olabilir.

• Beşincisi: "Yıldızların yerleri" Batı ve Doğu'da değişik şekillerde ele alınıyor. Meselâ, Rus alimleri ona "yıldızların konduğu yerler!" diyorlar. Batı'da ise bu ifade daha ziyade karadelikler veya beyaz delikler şeklinde düşünülüyor. Aslında ilmin çözmeye çalıştığı mes'elelerin yanında, hâlâ çözüm bekleyen o kadar çok muammâ var ki, bir meseleyi izah ettiğimizi sandığımız an, izah bekleyen iki veya bir kaç mesele birden karşımıza çıkıyor. Meselâ, küre-i arzın atmosferi ile, küre-i arzın kendisi arasında bir zıtlık var. Bu zıt durumun, dünya ve fezada, hatta bütün kâinatta dengeyi tamamlayıcı bir faktör olduğu astrofizikçiler tarafından iddia edilmektedir. Karadelikler ile beyazdelikler, kâinattaki umum denge için çok mühim ve birbirine iki zıt unsurdur.

Modern tefsircilere göre "Mevakiin-nücum" ayeti kuasar ve pulsarlara da işaret etmektedir. Beyazdelikler, çok korkunç ışık ve enerji kaynaklarıdır. Bunlar artık günümüzde görülüp tespit edilebiliyor. İlim adamları bunlar için diyorlar ki: Beyazdelikler adeta diğer yıldız ve sistemlerin onların bağrında büyüyüp gelişeceği birer tarla gibidir. Bunlar öyle

korkunç ve muhteşem bir enerjiye sahiptirler ki; Samanyolu bir yönüyle yok olsa bile, Allah'ın kudret ve iradesiyle bir beyazdelik, kendi bağrında yeniden bir Samanyolu'nun teşekkülüne medar olabilir. Bunlar, kâinatın bağrına öyle ahenkli yerleştirilmişlerdir ki, hiç şaşırmadan, kendilerine ait o dehşetli vazifeleri hem de en dakik biçimde yerine getirmektedirler. Evet, zâhiren kâinat nizamına çok tesiri olan faktörlerden biri de yıldızların mevkileridir. Rus bilginleri bunlara yıldızcıkların, bağrında büyüyüp gelişeceği yerler diyorlar. Onların böyle demeleri bir yönüyle önemli sayılır. Çünkü, böylece Kur'an-ı Kerim'in geçmiş ve geleceği, bugün gibi bildiği tasdik edilmiş, yani bir de bu acaip dünyada "Mevakiin-nücûm"a işaret edilmiş oluyor.

• Altıncısı: Ve karadelikler... elektronlardan, çekirdeklerden mürekkep olan bu yıldızlar, elektronların enerjilerini kaybetmesiyle çöküyorlar ve çekirdekler üst üste çökünce, bu kocaman dev yıldızlar birer cüce haline geliyorlar. Bunlar güneş gibi veya güneşten daha küçük olursa, pulsarlar meydana geliyor. Aslında kitlesinden, ağırlığından birşey kaybetmedikleri halde cirimleri fevkalade küçülüyor ve dev birer karadelik oluyorlar. Görülmüyorlar ama yanlarından geçen ışıklar kayboluyor, yani bunlar tarafından yutuluyorlar. Zaman, o noktada hızlanıyor. Girdaba uğrayan şeylerin kayboluşu anında çeşitli esrarengizlikler meydana gelmesi gibi bazı sırlı işler de meydana geliyor. Meselâ, güneş gibi bir sistem, bu karadeliklerden birine doğru yaklaşsa bir lokma olup gider ve sonra yok olur. Astrofizikçilerin bazıları da, işte bu karadeliklere "yıldızların mevkii" diyorlar.

• Yedincisi: Yıldız tabiri ile umumiyet itiariyle enbiya-ı izam kastedilir. Meselâ, Tarık suresindeki "en-Necmüs-Sâkıb" katı kalpleri delen, kapalı kapıları açıp içine nüfuz eden yıldız, Hz. Muhammed (a.s.m.)'dir. Her nebi bir bakıma, kendi asrı için peygamberlik vazifesi itibariyle bir yıldız gibidir. Ve onlara tutunan saadet semasına yükselir, Cenab-ı Hakk ile münasebete geçerler. Allah (c.c.) yıldızların yerlerine kasem ederken, Hz. İbrahim'in, Hz. Nuh'un, Hz. Musa'nın ve diğer peygamberlerin göz kamaştıran mevkilerine ve Hz. Muhammed (a.s.m.)'in muhteşem makamına da dikkati çeker. Bilhassa işarî tefsiri açısından bu husus çok mühimdir.

• Sekizincisi: Ayrıca, daha derine inerek bir başka noktaya da dikkatinizi çekmek istiyorum: Kur'an-ı Kerim'in âyetlerine de "necm" yani yıldız denir. Tefsirciler "âyetler necm necm inmiştir" derler. Kur'an âyetlerinin de kendilerine göre mevkileri vardır. Bir kere, ilm-i İlâhîde

Kur'an-ı Kerim'in mevkii tasavvurlar üstü büyüktür. Bu itibarla da Allah (c.c.) doğrudan doğruya "Mevakiin-nücum" ile kendi kelam sıfatı içindeki Kur'an'ın yerine kasem etmiştir. Evet bu bakımdan yıldızın yerine yemin etmekle "Kaf vel Kur'ani'l Mecid"in farkı yoktur. "O şanlı Kur'an'a kasem olsun ki" demek gibidir. Ayrıca levh-i mahfuzda da Kur'an'ın bir yeri vardır. Çünkü Kur'an Kadir gecesine kadar levh-i mahfuzdaydı. Ona ancak nazarı oraya ulaşanlar muttali olabiliyordu. Buna göre "Mevakiin-nücum" Cenab-ı Hakk'ın irade ve kudretiyle meydana gelen ve kâinat kitabının şerhi, izahı olan Kur'an-ı Kerim'in necmlerinin mevkileri demektir. Demek oluyor ki, Kur'an da ayrı bir yıldızdır. Hem de kâinattaki yıldızları izah eden bir yıldızdır. Kâinat ve Kur'an arasında bu şekilde bir benzerlik ve bütünlük vardır.. Diğer taraftan, "İnna enzelnahu fî leyletil Kadr" ile "Kadir gecesi, Kur'an'ı, semay-ı dünyaya indirdik" buyuruluyor. Esasen levh-i mahfuzu, hakikatı müşahede edebilen ve nazarı oraya ulaşan her veli, Kur'an'ı orada bütünüyle görüp mütâlaa edebilir. İşte "Kur'an'ın bu noktadaki mevkiine ve şerefli yerine kasem olsun manasına "Mevakiin-nücum"a yemin edilmektedir.

• Dokuzuncu: Cibril-i Emin'e eminlik payesini kazandıran Kur'an'ın bir diğer mevkii de Hz. Cibril'in emin olan sinesidir. "Mevakiin-nücum"a kasem, O'nun sinesine kasem olsun ki, manasına da gelebilir.

• Onuncusu: Bir diğer yönüyle de Efendimiz (a.s.m.)'ın pâk sinesidir.

• Onbirincisi: O'na inanmış, Kur'an'ı her şey kabul eden, her okunduğunda, Rabbinin, kendine hitap ettiğini ruhunda duyan temiz vicdanlar da, Allah'ın kasem ettiği yerlerden biri olabilir. Rabbim evvelkiler gibi, bizim sinelerimizi de öyle pak eylesin. Kasem edilen sineler haline getirsin!

Bütün bu ve bizim bilemediğimiz nice manalar içindir ki, Cenab-ı Hakk, "mevakiin-nücum"a kasem etmiştir. Ve bu kasemin hakikaten büyük bir kasem ve yemin olduğunu da yine kendisi bildirmiştir.

Biz, bilemediğimiz sırlara da en az bildiklerimiz kadar inanıyor ve "bilseniz bu çok büyük bir yemindir" ifadesini bütün vicdanımızla tasdik ediyoruz.(15)

813 ٦– وعن علي رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ في قوله تعالى: [وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ قَالَ ﷺ : شِرْكُكُمْ، تَقُولُونَ مُطِرْنَا بِنَوْءِ كَذَا وَكَذَا، وَبِنَجْمِ كَذَا وَكَذَا]. أخرجه الترمذى.

15– M. Fethullah Gülen, Asrın Getirdiği Tereddütler, 4/29-39.

6. (813)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh), **"Rızkınıza (şükredeceğinize) siz behemahal tekzibe mi kalkışırsınız?"** (Vâkıa, 82) meâlindeki âyetle ilgili olarak Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: *"Siz Cenâb-ı Hakk'ın size verdiği şükür makamında, "falanca falanca yıldızın batışı veya falanca falanca yıldızın doğuşu sayesinde yağmura kavuştuk" diyorsunuz."* [Tirmizî, Tefsir, Vâkı'a, (3291).]

AÇIKLAMA:

Hadis metninde geçen nev', doğma, çıkma, kalkma gibi manalara gelir. (Doğan) yıldız manasında da kullanılmıştır. Bu metinde yıldız demek olan necm ve nev' aynı cümle içerisinde kullanıldığı için nev'i yıldızın doğması olarak tercümeyi uygun bulduk. Câhiliye devri müneccimlik bilgisine göre bir yıl içerisinde doğduğu yer ve zamanı bilinen yirmi sekiz adet yıldız mevcuttur. Bunlardan her biri ayın yirmi sekiz aded menzilini teşkil eder ve Menâzilü'l-Kamer denilir. Her on üç gecede bunlardan bir yıldız, fecrin doğmasıyla batar, yerine aynı anda meşrik cihetinden bir başkası doğar. İşte câhiliye devri insanları bu esnada yağmur yağacak olsa bunlardan batana nisbet ederler; ondan bilirlerdi. Bazı rivayetlerde batan değil doğan yıldıza nisbet ettikleri belirtilmiştir.

HADİD SÛRESİ

814 ١ – عن ابن مسعود رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [مَا كَانَ بَيْنَ إسْلاَمِنَا وَبَيْنَ أنْ عَاتَبَنَا اللهُ تعالى بِقَوْلِهِ ألَمْ يَأْنِ لِلذِينَ آمَنُوا أنْ تخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذكْرِ اللهِ إلاّ أرْبَعُ سنين]. أخرجه مسلم.

1. (814)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Müslüman olmamızla Cenâb-ı Hakk'ın bizi, **"İman edenlerin gönüllerinin Allah'ı zikretmek üzere yumuşaması ve ondan gelen hakikate bağlanması zamanı daha gelmedi mi? Onlar, daha evvel kendilerine kitap verilip de üzerlerinden uzun zaman geçmiş, artık kalbleri kararmış bulunanlar gibi olmasınlar. Onlardan birçoğu fasıklardı"** (Hadid, 16) meâlindeki âyetle azarlaması arasında dört yıllık zaman mevcuttur." [Müslim, Tefsir 24, (3027).]

AÇIKLAMA:

Bu âyetlerin nüzûlüyle ilgili oldukça farklı rivayetler vardır. Yukarıda kaydedilen İbnu Mes'ud'un rivayetine göre, ayet Mekke'de nâzil olmuştur. Vahyin başlangıcının dördüncü senesinde mü'minler ikaz edilmiştir.

İbnu Abbas'tan gelen bir rivayette nübüvvetin on üçüncü senesinde nâzil olmuştur. İniş sebebi olarak, mizah ve şakaya fazla yer veren Ashabtan bazıları gösterildiği gibi, Ashâba umumiyetle ârız olan bir rehâvet de gösterilmektedir. Şöyle ki: Mekke'de sıkıntı içinde olan mü'minler Medine'ye hicret edince, orada maddî ihtiyaçlarında bolluk ve rahata kavuşurlar. Bu durum onların bir kısmında bir ağırlık, bir uyuşukluk meydana getirir, eskiye nazaran gayretleri azalır. Dolayısiyle, "onları itab edip uyarmak üzere bu âyet indi" denilmiştir.

Bu açıklamaları âyetin siyakına tamamen mutabık bulmayan Elmalılı Hamdi Efendi, insan ruhunda meknuz olan bir kanuna dikkat çekildiğini belirtir. Ona göre, cemiyetler de insanlar gibi çocukluk, gençlik, ihtiyarlık gibi safhalar geçirirler. İmanın ferdde meydana getirdiği uyanıklık ve canlılık zamanla zayıflayıp, sönebilir, cemiyetler de öyle. O halde bu sönme ve zayıflama durumlarında yeniden canlılık vermek mümkündür, bu da imanla olur. Nitekim bir başka âyette Cenâb-ı Hakk mü'minleri şöyle tarif etmektedir:

اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَاِذَا

تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ اٰيَاتُهُ زَادَتْهُمْ اِيمَانًا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ

"İman edenler o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman kalpleri titrer, âyetleri okunduğu zaman bu onların imanlarını artırır ve Rablerine güvenirler" (Enfâl, 2-3).

Hamdi Efendi merhumun açıklamasına göre, sâdece âtıl hâle geçen gönüllerin veya cemiyetlerin yeniden uyandırılması için değil, tekâmül kanununa tâbi olan beşerî fıtratın, terakkide daha üst safhalara geçebilmesi için de imanın hareket vermesi, kımıldatması gerekmektedir. Yukarıdaki âyet daha ziyade böyle bir maksadla nâzil olmuştur. Rivayette, gelenlerle mutmain olamayarak, cesâretle dirâyete geçerek orijinal ve orijinal olduğu kadar da nefis olan bu yorumunu, -kendi ifadesiyle- şöyle sonuçlandırır: *"İşte bu âyet, bu ruh kanunlarıyla İslâm ma'şerinin, iman hasailinde ve amelî melekâtta zikrullaha ve ahkâm-ı hakka tam bir huşû ve inkiyad melekesi edinerek faaliyet çağına geçmeleri zamanının hulul ettiğini ihtâr eylemektedir."*

815 ٢– وعن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا في قوله تعالى: [اِعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ يُحْيِي الأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا. قَالَ: يُلِينُ الْقُلُوبَ بَعْدَ قَسْوَتِهَا فَيَجْعَلُهَا مُخْبِتَةً مُنِيــبَةً يُحْيِي الْقُلُوبَ الْمَيِّتَةَ

بِالْعِلْمِ وَالْحِكْمَةِ. وَإِلاَّ فَقَدْ عُلِمَ إِحْيَاءُ الأَرْضِ بِالْمَطَرِ مُشَاهَدَةً]. أخرجه رزين.

2. (815)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ), **"Yeryüzünü, öldükten sonra Allah'ın tekrar diriltti̇ğini bilin, akledersiniz diye size delillerimizi açıkladık"** (Hadid, 17) meâlindeki âyetle ilgili olarak şöyle buyurdu: "Allah kalbleri kasavet ve katılıktan sonra yumuşatır, (tevhid hususunda) mutmain ve (Rabbine) yönelmiş kılar. Ölmüş kalpleri ilimle, hikmetle diriltir (Âyet bu mânayı ders vermektedir). Arzın yağmurla diriltilmesi zaten gözle görülen bir durumdur."

Rezîn'in ilâvesidir. ed-Dürrü'l-Mensûr İbnu'l-Mübârek'in rivayeti olarak kaydetmektedir (6, 175).

AÇIKLAMA:

İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) bu ayetten, öncelikle, ölmüş kalpleri de Cenab-ı Mevlâ'nın iman ve ihlâs vererek diriltebileceğini anlamak gerektiğini ifade ediyor. "Aksi halde, demek istiyor, arza hayat verdiğinden bahsetmesi, mâlumu îlam kabilinden olur, bu da bize yeni bir bilgi kazandırmaz."

Şüphesiz arzın yağmurla diriltilmesini herkes görür, ancak, birçoğu bunun gerçek fâilinin Allah (celle şânuhu) olduğunun idrakinde değildir. Ayrıca Cenab-ı Hakk, çoğu kere gözlerimizin gördüğü hâdiseleri misal vererek, imana giren ve göremediğimiz hâdiselerin vukuuna bizi iknâ etmek ister. Baharda arzın ihyası, başka âyette kıyametten sonra yeniden diriliş ve haşir meydanında toplanma, amel defterlerinin neşri gibi istikbale matuf gaybî ve imanî meselelere delil kılınır: "Bunu yapan onu da yapacaktır, bunu yapabilen onu da yapabilecektir" mânasında: **"Rüzgârları gönderip de bulutları yürüten Allah'tır. Biz bulutları ölü bir yere sürüp, onunla toprağı ölümünden sonra diriltiriz. İnsanları diriltmek de böyledir"** (Fâtır, 9) ayetinde olduğu gibi.

816 ٣ – وعنه رضى الله عَنْهُ قال: [كَانَتْ مُلُوكٌ بَعْدَ عِيسَى عَلَيْهِ السَّلاَمُ بَدَّلُوا التَّوْرَاةَ وَالإِنْجِيلَ، وَكَانَ بَيْنَهُمْ مُؤْمِنُونَ يَقْرَءُونَ التَّوْرَاةَ وَالإِنْجِيلَ. فَقِيلَ لِمُلُوكِهِمْ مَا نَجِدُ شَتْماً أَشَدَّ مِنْ شَتْمٍ يَشْتِمُنَاهُ هؤُلاَءِ، إِنَّهُمْ يَقْرَءُونَ؛ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللهُ فَأُولئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ؛ مَعَ مَا يَعِيبُونَنَا بِهِ فِي أَعْمَالِنَا فِي قِرَاءَتِهِمْ، فَادْعُهُمْ فَلْيَقْرَءُوا كَمَا نَقْرَأُ وَلْيُؤْمِنُوا كَمَا نُؤْمِنُ. فَدَعَاهُمْ: فَعَرَضَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلَ أَوْ يَتْرُكُوا قِرَاءَةَ التَّوْرَاةِ

وَالإنْجِيلِ إلاَّ مَا بَدَّلُوا مِنْهَا. فَقَالُوا مَا تُرِيدُونَ إلى ذلكَ؟ دَعُونَا، فَقَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ: ابنوا لَنَا أُسْطُواناً ثُمَّ ارفعونا إليها ثُمَّ أعطونا شيئاً نَرْفَعُ به طعامنا وَشرابنا وَلاَ نَرُدُّ عَلَيْكُمْ. وَقَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ: دَعُونَا نَسِيحُ في الأرْضِ وَنَهِيمُ وَنَشْرَبُ كَمَا تَشْرَبُ الْوَحْشُ، فَإنْ قَدَرْتُمْ عَلَيْنَا في أرْضِكُمْ فَاقْتُلُونَا؛ وَقَالَتْ طَائِفَةٌ: ابنوا لَنَا دُوراً في الْفَيَافِي، وَنَحْتَفِرُ الآبَارَ، وَنَحْتَرِثُ الْبُقُولَ وَلاَ نَرُدُّ عَلَيْكُمْ وَلاَ وَلاَ نَمُرُّ بِكُمْ، وَلَيْسَ أحَدٌ مِنَ الْقَبَائِلِ إلاَّ وَلَهُ فِيهِمْ حَمِيمٌ فَفَعَلُوا ذلكَ. فَأنْزَلَ اللهُ تعالى: رَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ إلاَّ ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا؛ وَالآخَرُونَ قَالُوا: نَتَعَبَّدُ كَمَا تَعَبَّدَ فُلاَنٌ، وَنَسِيحُ كَمَا سَاحَ فُلاَنٌ، وَنَتَّخِذُوا دُوراً كَمَا اتَّخَذَ فُلاَنٌ، وَهُمْ عَلَى شِرْكِهِمْ لاَ عِلْمَ لَهُمْ بِإيمَانِ الَّذِينَ اقْتَدَوْا بِهِمْ، فلمَّا بُعِثَ رسولُ اللهِ ﷺ لَمْ يَبْقَ مِنْهُمْ إلاَّ قَلِيلٌ، انْحَطَّ رَجُلٌ مِنْ صَوْمَعَتِهِ وَجَاءَ سَائِحٌ مِنْ سِيَاحَتِهِ وَصَاحِبُ الدَّيْرِ مِنْ دَيْرِهِ فَآمَنُوا بِهِ وَصَدَّقُوهُ. فَقَالَ اللهُ تَعَالَى: يَا أيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللهَ وَآمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ؛ يَعْنِى أجْرَيْنِ بِإيمَانِهِمْ بِعِيسَى، وَبِالتَّوْرَاةِ وَالإنْجِيلِ، وَبِإيمَانِهِمْ بِمُحَمَّدٍ ﷺ وَتَصْدِيقِهِمْ بِهِ، وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُوراً تَمْشُونَ بِهِ. الْقُرْآنَ وَاتِّبَاعَهُمُ النَّبِىَّ ﷺ، وَقَالَ: لِئَلا يَعْلَمَ أهْلُ الْكِتَابِ. الَّذِينَ يَتَشَبَّهُونَ بِكُمْ: أنْ لاَ يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِنْ فَضْلِ اللهِ الآيَة]. أخرجه النسائى.

3. (816)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) buyurdu ki: "Hz. İsa (aleyhisselam)'dan sonra bir kısım melikler Tevrat ve İncil'i tahrif ettiler. Aralarında mü'min olanlar da vardı, bunlar Tevrat ve İncil'i okuyorlardı. (Müminlerin okuduklarından rahatsız olan) bazıları, meliklerine şöyle dediler: "Bunların bize yaptığı hakâretten daha ağır hakâret, savurdukları küfürden daha galiz küfür görmedik. Kitapta, **"Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendisidirler"** (Mâide, 44) diye okuyup, kitaptan gösterdikleri âyetlerle bizi yaptığımız işlerden dolayı kınıyorlar (kâfir, fasık oldunuz diyorlar.) Onları çağırıp uyarın, bizim okuduğumuz gibi okusunlar, bizim inandığımız gibi inansınlar."

Melik onları çağırıp topladı, ya ölümü ya da tahrif edilmiş haliyle Tevrat ve İncil'i okumaktan birini tercih etmelerini teklif etti: Onlar:

"– İstediğiniz bu mu? bizi bırakın (bir düşünelim)!" dediler. Sonra bunlardan bir kısmı:

"– Bize bir kule inşa edin, bizi içine tıkın, yiyecek ve içeceğimizi çekebileceğimiz (ip gibi) bir şeyler de verin, böylece bizden size hakaret sayılacak bir şey ulaşmamış olur" dedi. Diğer bir kısmı da:

"– Bırakın bizi başımızı alıp gidelim. Yeryüzünde dolaşır, vahşi hayvanlar gibi yer içeriz. Bizi kendi memleketinizde (faaliyet yapar) bulursanız öldürürsünüz" dedi. Bir grup da:

"– Bize ıssız bir arazinin ortasında evler inşa ediverin. Biz orada kendi başımıza kuyular açıp ziraat yapalım, sizinle hiç konuşmayalım, sizlere uğramıyalım da!" dedi. Bunların her kabilede samimi yakınları vardı. İsteklerini kabul ettiler (ve öldürmediler). Cenab-ı Hakk (onların kalbine, şu ayette temas buyurduğu) ruhbaniyeti inzal buyurdu: **"...Üzerlerine bizim gerekli kılmadığımız fakat kendilerinin güya Allah'ın rızasını kazanmak için ortaya attıkları rahbaniyete bile gereği gibi riâyet etmediler. İçlerinde inanmış olan kimselere ecirlerini verdik. Ama çoğu yoldan çıkmışlardır"** (Hadid, 27).

Geri kalanlar da şöyle dediler:

"– Falancaların ibadet ettiği gibi biz de ibadet edelim. Falancaların yeryüzünde dolaştığı gibi biz de dolaşalım, falancaların edindiği gibi biz de evler edinelim."

Bunlar şirkleri üzerine devam eden kimselerdi. Bunlar kendilerine uydukları (diğer) kimselerin imanlarını da bilmiyorlardı. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e nübüvvet geldiği zaman, bu ruhbanlardan pek az kimse kalmıştı. Bu kişi, mâbedinden indi, seyyah olup dolaşan bir kişi seyahatinden döndü, bir kişi de manastırından çıktı. Bunlar gelip iman ettiler ve tasdikte bulundular. (Bütün Ehl-i Kitap hakkında) Cenab-ı Hakk şöyle buyurdu: **"Ey iman edenler, Allah'tan korkun. Onun peygamberine de iman edin ki, (Allah) size rahmetinden iki kat nasib versin"** (Hadid, 28).

Burada zikri geçen iki kat nasibden biri: Hz. İsa (aleyhisselam)'ya İncil'e ve Tevrat'a olan imanları sebebiyledir, diğeri de Hz. Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e olan imanları ve onu tasdikleri sebebiyledir.

(Âyet şöyle devam ediyor): **"Sizin için yardımıyla yürüyeceğiniz bir nur lutfetsin..."** (Hadid, 28). Bu nurdan maksad Kur'ân ve Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e ittiba etmeleridir.

Vahiy şöyle devam ediyor: **"...Ehl-i Kitap, hakikaten Allah'ın fazl (u kerem)inden hiçbir şeye nâil olamayacaklarını, muhakkak bütün inâyetin Allah'ın elinde bulunduğunu, onu (ancak) dileyeceği kimselere vereceğini bilmedikleri için mi (küfürde inad ediyorlar? Halbuki bunu pekâla biliyorlar da). Allah büyük fazl u kerem sâhibidir"** (Hadid, 29). [Nesâî, Kadâ 12, (8, 231).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette, Hıristiyanlar arasında ruhban sınıfının nasıl çıktığı açıklanmaktadır. Hıristiyanlık açısından mühim bir sınıf olan ruhbanlık meselesine, ruhbanlara Kur'ân-ı Kerim muhtelif âyetlerde yer verir. Hadid suresinin son birkaç âyeti de bunlardan biridir.

Ayette geçen *ruhbaniyyet,* büyük bir korku hissiyle çekilip, dünya lezzetlerini terkederek zühd ve riyâzat ile ibâdette mübâlağa etmektir. Rahbân da, "çok korkan" demektir. Dilimizde daha çok ruhban ve ruhbaniyet, ruhbanlık tabirleri kullanılır, mâna aynıdır.

Âyet-i kerime, ruhbanlığı Cenab-ı Hakk'ın emretmediğini, insanlar tarafından ihdas edildiğini ifade etmektedir. Sadedinde olduğumuz rivayet bu çıkışın sebebini ve gelişme vetiresini tesbit etmektedir. Bu vetireyi şöyle şematize edebiliriz:

1- Zâlim kralların Tevrat ve İncil'i keyiflerine göre tahrif etmeleri,

2- Tahrife iştirak etmeyen bir zümrenin, aslî hüviyeti ile okuyup, irşâda devam etmeleri,

3- Bu irşad sırasında, *"Allah'ın indirdiğiyle amel etmiyorsunuz, bu küfürdür"* gibi ikazların, fâsıklar zümresince çok ağır hakaretler olarak karşılanması,

4- Hak üzere va'z u nasihat eden bu mürşidlerin, krallara şikâyet edilmesi,

5- Bunların muâheze ve muhâkeme edilerek ölüm veya tahrif edilmiş hâliyle İncil ve Tevrat'ı okuma şıklarından birini tercihe mahkum edilmeleri,

6- Mü'minler manastırlara çekilip, kimseyle temas etmemek; o diyarları terketmek; ıssız, insalardan uzak yerlerde ibadet üzere yaşayarak içtimâî hayatlarına karışmamak şartıyla hayatta kalmalarına göz yumulması teklifinde bulunurlar.

7- Bu teklif kabul edilir, böylece üç çeşit ruhban ortaya çıkar:

a) Şehre yakın sarp manastırlar kuranlar,

b) Terk-i diyar edip seyahatle vakit geçirenler,

c) Issız yerlere çekilip kendi hâlinde ekip, kaldırıp yaşayanlar.

Hepsi de ibadet üzere yaşamaya, dini aslî şekliyle yaşamaya azmetmiş, böyle bir hayatı (ruhbanlığı) nefsine nezretmiş, vâcib kılmış kimselerdi.

8- Ancak âyet-i kerime, bunların sonradan, -kendi kendilerine vâcib kıldıkları- prensiplere uymadıklarını belirtmektedir.

İslâmî kaynaklarda, bu meseleye temâs eden başka rivayetler de var. Onlar daha vâzıh, daha teferruatlıdırlar. Bunlardan bazıları, –sadedinde olduğumuz rivayette sözkonusu olmayan- savaşlardan bahseder. Yani Kitab'ın tahrifine taraftar olmayan gerçek mü'minlerle tahrifci fâsıklar birkaç sefer savaş yaparlar ve hep kaybederler. Savaşla karşı koyamayacaklarını anlayarak, Ashab-ı Kehf kıssasında görülen örnek üzere *Allah'ın rızasını aramak maksadıyla* mağaralara, ıssız ormanlara, dağlara, uzak diyarlara vs. çekilirler.

Taberî'nin, *İbnu Mes'ud* tarikiyle kaydettiği bir rivayette Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurur:

"Bizden evvelkiler yetmiş bir fırkaya ayrıldılar. İçlerinden sadece üçü kurtuluşa erdi. Diğerleri helâk olup gittiler. Üç fırkadan biri krallarla karşılaştı. Allah'ın dini ve İsa İbn-i Meryem (aleyhisselam)'in dini üzerine onlarla savaştılar. Kralları onları katletti. Bir fırkanın da krallarla çarpışmaya gücü yoktu, bunlar halk arasında kalıp, halkı Hz. İsa'nın dinine davat etme yolunu tercih ettiler. Ancak krallar bunları da ele geçirdikçe öldürttü ve testerelerle biçtirdi. Üçüncü bir fırkanın ise ne savaşa ne de irşadda bulunmaya dermanı yoktu. Bunlar da çöllere ve dağlara çekilerek oralarda ruhban hayatı yaşamayı tercih ettiler."

Ruhbanlığın çıkışını diğer bir rivayet şöyle özetler: *"Hz.İsa'dan sonra zorba melikler mü'minleri ortadan kaldırmak istemişler. Mü'minler onlarla üç ayrı savaş yapmış, her defasında mühim telefat vermelerine rağmen netice alamamışlar. Sağ kalan az sayıdaki mü'minler demişler ki: "Artık bir kere daha muhârebe edemeyiz. Edersek biz de ölüp tamamen tükeneceğiz. Hak yola çağıracak tek kişi kalmayacak. İyisi mi yeryüzüne dağılalım, kendimizi sadece ibadete verelim."*

Böylece, bunlar fitneden kaçarak ve dinlerinde ihlâs ve samimiyet göstererek nefislerini ibadete hasrettiler. Dünyanın her çeşit zevklerin-

den, lezzetlerinden vazgeçtiler. En meşrû hak olan yeme ve içmeyi bile nefislerine kısıtladılar, evlenmeyi terkettiler. Dağlarda, mağaralarda, oyuklarda, hücrelerde ibadetle meşgul olmak gibi meşakkatli bir hayatı nefislerine yüklediler.

Ne var ki, böylece en hâlis düşüncelerle başlamış olan ruhbanlık, zamanla çığırından çıkmış, pekçok istismar ve ahlâksızlıkların kaynağı olmuş, istikameti, ihlâsı koruyabilenlerin sayısı son derece az olmuştur. Yine Kur'ân'da yer alan şu âyet bu duruma parmak basar:

"Ey iman edenler, şu muhakkak ki, (Yahudi) bilginlerinin ve Hıristiyan râhiplerinin birçoğu bâtıl sebeplerle insanların mallarını yerler, onları Allah'ın yolundan menederler. Altını ve gümüşü yığıp ve biriktirip de onları Allah yolunda harcamayanlar yok mu? İşte bunlara pek acıklı bir azabı muştula!" (Tevbe, 34).

Mevzuun bütünlüğü için, ruhbanların ihlâsı kısmıyla ilgili olan şu âyet meâlini de kaydetmek isteriz:

"İnsanların, iman edenlere düşmanlık bakımından en şiddetlisi, andolsun ki, Yahudilerle Allah'a eş koşanları bulacaksın. Onların, iman edenlere sevgisi bakımından, daha yakınını da, andolsun, "Biz nasranîleriz" diyenleri bulacaksın. Bunun sebebi şudur: "Çünkü onların içinde keşişler, rahipler vardır. Şüphe yok ki onlar (hakkı itiraf hususunda o derecede) büyüklenmek istemezler. Peygambere indirilen (Kur'an-ı Kerim)'i dinledikleri vakit de hakkı tanıdıklarından dolayı gözlerinin yaşla dolup taştığını görürsün onların. (Şöyle) derler: "Ey Rabbimiz, iman ettik. Artık bizi (hakka) şâhid olanlarla beraber yaz" (Maide, 82-83).

MÜCÂDELE SÛRESİ

817 ١- عن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت: [الْحَمْدُللهِ الَّذِى وَسِعَ سَمْعُهُ الأَصْوَاتَ. لَقَدْ جَاءَتِ الْمُجَادِلَةُ خَوْلَةُ إلى رسـول اللهِ ﷺ في جَانِبِ الْبَيْتِ، مَا أَسْمَعُ مَا تَقُولُ. فـأنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: قَدْ سَمِعَ اللهُ قَوْلَ الَّتِى تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِى إلى اللهِ الآيةَ]. أخرجه البخارى والنسائى.

1. (817)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) buyurdu ki: "Hamd o Allah'adır ki, bütün sesleri işitir. Israrcı (mücâdeleci) kadın Havle, Hz.Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i evinin yanında buldu. Resûlullah *(aleyhis-*

salâtu vesselâm)'a birşeyler söylüyordu. Ama ne söylediğini işitmiyordum. Cenab-ı Hakk şu âyeti indirdi:

"(Habibim) Zevci hakkında seninle direşip duran (nihayet hâlinden) Allah'a şikâyet etmekte olan (kadın)ın sözünü umulduğu veçhile Allah dinlemiştir. Allah sizin konuşmanızı zâten işitiyordu. Çünkü Allah hakkıyla işitici, kemâliyle görücüdür" (Mücâdele 1). [Buharî, Tevhid 9; Nesâî, Talâk 33, (6, 168); İbnu Mâce, Talâk 25, (2063).]

AÇIKLAMA:

Burada zikri geçen kadın Ensâr'dan Evs İbnu Sâmit (radıyallahu anh)'in zevcesi Havle Bintu Sa'lebe (radıyallahu anhâ)'dir. Evs, yaşlanmış ve bu sebeple de müşkülpesent bir hâl almıştı. Bir gün kadın kendisinden bir şey istemiş, o da birden parlayıp أَنْتِ عَلَيَّ كَظَهْرِ أُمِّي yani, "Sen bana annemin sırtı gibisin, (haramsın)" demişti. Buna zıhâr denir. Cahiliye devrinde rastlanan bir boşama çeşididir. Bunu söyleyen kocaya hanımı haram olur, onunla temasta bulunamazdı.

Bu, İslâm'da ilk vâki olan zıhar idi. Evs söylediğine çabuk pişman olmuş, kadını kendine çağırmış, ancak kadın imtina ederek: "Ruhumu kudret elinde tutan Rabbime kasem olsun, sen o sözü ettikten sonra Allah ve Resûlü *(aleyhissalâtu vesselâm)* hükmünü verinceye kadar sen benim yanıma gelemezsin. Git, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a danış" demişti. Evs:

"– Ben utanırım, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bunu soramam" deyince, kadın:

"– Öyleyse ben sorarım" deyip huzur-u Risaletpenâhi'ye *(aleyhissalâtu vesselâm)* gidip şöyle konuştu:

"– Ey Allah'ın Resûlü, Evs'le evlendiğimizde gençtim, câzibtim, vaktaki yaşım ilerledi, birçok evlatları oldu, şimdi beni anası gibi kıldı, kimsesiz bırakıverdi, eğer bana bir ruhsat bulur da beni yine onunla birleştirirsen söyle onu ey Allah'ın Resûlü!"

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"– Ben bu hususta şimdiye kadar Allah'tan vahiy almadım, benim kanaatime göre boşsun!" şeklinde cevap verdi. Kadın:

"– Vallahi talak zikretmedi!"

dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tekrar:

"– Haram olmuşsun!"

buyurdu. Kadın tekrar tekrar müracaat ederek:

"– Kurbanın olayım, nazar buyur ey Allah'ın Resûlü!" diye ısrar etti. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in cevabı değişmeyince kadın Allah'a yönelerek:

"– Allahım yalnızlığımın şiddetinden ve bana zor gelecek olan ayrılmanın acısından sana şikâyet ederim. Küçük çocuklarım var, onları ona bıraksam zâyi olacaklar, kendime alsam aç kalacaklar!" diye ağlıyor başını göğe kaldırıyor:

"– Allah'ım, sana şikâyet ederim, Allah'ım Peygamberinin lisanına bir vahiy indir!" diyordu. Oradan ayrılmadan, yukarıda kaydettiğimiz âyet ve devamı nâzil oldu. Bu âyetlerde Cenâb-ı Hakk cahiliye devrindeki zıhâr diye bilinen boşama çeşidinin İslâm'daki yerini, müeyyidesini tesbit ediyordu. Âyetin devamı şöyle:

"İçinizden "zıhâr" yapagelenlerin karıları onların anaları değildir. Anaları kendilerini doğuranlardan başkası değildir. Şüphe yok ki onlar herhalde çirkin ve yalan bir lâf söylüyorlar. Muhakkak Allah çok bağışlayıcı, çok affedicidir. Kadınlarından zıhar ile ayrılmak isteyip de sonra dediklerini geri alacaklar için, birbiriyle temas etmezden evvel bir köle âzâd etmek lâzımdır. İşte size bununla öğüt veriliyor. Allah, ne yaparsanız, hakkıyla haberdardır. Fakat kim bunu bulamazsa, yine birbiriyle temas etmezden evvel, fasılasız iki ay oruç tutsun. Buna da güç yetiremezse altmış yoksul doyursun. Keffâretteki bu hafifletme Allah'a ve Peygamberine imanda sebat etmekte olduğunuz içindir. Bu hükümler Allah'ın tayin ettiği hadlerdir. Bunları kabul etmeyen kâfirler için ise elem verici bir azab vardır" (Mücâdele, 2-4).

818 ٢– وعن خولة بنت مالك بن ثعلبة قالت: [ظَاهَرَ مِنِّى زَوْجِى أَوْسُ بنُ الصَّامتِ فَجِئْتُ رسولَ اللّه ﷺ أَشْكُو إِلَيْهِ، ورسُولُ اللّه ﷺ يُجَادِلُنِى فيه ويَقُولُ: اتّقِ اللّهَ فإِنَّهُ ابْنُ عَمّكَ، فَمَا بَرِحْتُ حَتَّى نَزَلَ الْقُرْآنُ: قَدْ سَمِعَ اللّهُ قَوْلَ الَّتى تُجَادِلُكَ في زَوْجِهَا إِلَى الْفَرْضِ. قَالَ: يَعْتِقُ رَقَبَةً. قُلْتُ: لاَ يَجِدُ. قَالَ: فَيَصُومُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ. قُلْتُ: يَا رسُولَ اللّهِ إِنَّهُ شَيْخٌ كَبِيرٌ مَا بِهِ مِنْ صِيَامٍ. قَالَ: فَلْيُطْعِمْ سِتّينَ مِسْكِيناً. قُلْتُ: مَا عِنْدَهُ شَيْءٌ يَتَصَدَّقُ بِهِ. قَالَ: فَإِنّى سَأُعِينُهُ بِعَرَقٍ مِنْ تَمْرٍ. قُلْتُ يَارسُولَ اللّهِ: وَأَنَا

أعيـنه بِعَرَقٍ آخَرَ. قَالَ: قَدْ أحْسَنْتِ. اذْهَبِي فَأطْعِمِي بِهَا عَنْهُ سِتِّينَ مِسْكِينـاً وَارْجِعِي إلى ابْنِ عَمِّكِ. قَالَ: وَالْعَرَقُ سِتُّونَ صَاعاً]. أخرجه أبو داود.

2. (818)- *Havle bintu Mâlik İbni Sa'lebe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Kocam Evs İbnu's-Sâmit bana zıhârda bulunmuştu. Derhal Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e şikayete geldim.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a durumu arzedince bana: **"Allah'tan kork, o senin amcaoğlundur"** diye onun hakkında beni iknâya çalışıyordu. Ben ısrarıma devam ettim. Derken âyet nazil oldu. **"(Habibim) zevci hakkında seninle direşip duran (nihayet hâlinden) Allah'a şikayet etmekte olan kadının sözünü umduğu veçhile Allah dinlemiştir..."** (Mücadele, 1).

Vahiy üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"– Kocan bir köle âzâd eder" buyurdu. Ben:

"– Onun kölesi yok!" dedim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"– Öyleyse ard arda iki ay oruç tutar" dedi. Ben tekrar:

"– Ey Allah'ın Resûlü, kocam çok yaşlıdır, oruca tahammül edemez!" dedim.

"– Öyleyse ,dedi, altmış fakir doyursun!"

"– Onun elinde, dedim, sadaka olarak verecek hiçbir şeyi yok, (nasıl altmış fakir doyuracak?)"

"– Öyleyse, dedi, ona ben yardım edeyim. Şu bir arak hurmayı al götür!"

"– Ey Allah'ın Resûlü, dedim, diğer bir arak'ı da ben verip ona yardım edeyim."

"– Güzel söyledin, dedi, git bunlarla ona bedel altmış fakiri doyur. Sonra da (eski nikâhınla) amcaoğluna dön!"

Râvi bir arakın altmış sa' miktarında bir ölçek olduğunu belirtti. [Ebû Dâvud, Talâk 17, (2214).]

AÇIKLAMA'sını önceki rivayette yeterince sunduğumuz hâdise ile alakalı bir rivayet. Burada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ümmetine karşı şefkatine güzel bir örnek görmekteyiz.

819 ٣– وعن عليّ بن أبى طالب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [لَمَّا نَزَلَ قَوْلُهُ تَعَالـى: [يَا أيُّهَا الَّذِيـن

آمَنُوا إِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَىْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَةً. قَالَ لِى رسول الله ﷺ مَا تَرَى دِينَاراً؟ قلتُ: مَا يُطِيقُونَهُ. قَالَ: فَنِصْفُ دِينَارٍ؟ قلتُ: لاَ يُطِيقُونَهُ. قَالَ: فَكَمْ؟ قُلْتُ: شَعِيرَةً. قَالَ: إِنَّكَ لَزَهِيدٌ. فَنَزَلَ: أَأَشْفَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَىْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَاتٍ الآية. قَالَ: فَبِى خَفَّفَ اللّٰهُ تَعَالَى عَنْ هٰذِهِ الأُمَّةِ]. أخرجه الترمذى.

وقال: يَعْنِى شَعِيرَةً مِنْ ذَهَبٍ.

3. (819)- *Ali İbnu Ebî Talib* (radıyallahu anh) anlatıyor: **"Ey iman edenler, siz Peygambere mahrem bir şey arzetmek istediğiniz vakit bu mahrem konuşmanızdan evvel sadaka verin. Bu sizin için daha hayırlı, daha temizdir. Fakat bulamazsanız şüphe yok ki Allah çok mağfiret edici, çok esirgeyicidir"** (Mücâdele, 12) meâlindeki ayet nazil olduğu zaman Hz. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana:

"– *(Bu sadakanın) bir dinar olmasına ne dersin?"* diye sordu. Ben:

"– Bu miktar çoktur, tâkat getiremezler" dedim.

"– *Yarım dinara ne dersin?"* dedi.

"– Ona da takat getiremezler" dedim.

"– *Öyleyse ne kadar olsun?"* dedi.

"– Bir kıl (ağırlığında altın) miktarı" dedim.

"– *Sen de pek parasızsın!"* dedi.

Bunun üzerine şu âyet indi:

"Mahrem konuşmanızdan evvel sadakalar vereceğinizden korktunuz mu? Çünkü işte yapmadınız. (Bununla beraber) Allah sizin tevbelerinizi kabul etti. O halde namazı kılın. Zekatı verin. Allah ve Peygamberine (diğer emirlerinde de) itaat edin. Allah ne yaparsanız hakkıyla haberdârdır" (Mücâdele, 13).

Hz. Ali (radıyallahu anh) der ki: "Allah, benim sebebimle bu ümmetin mükellefiyetini hafifletti." [Tirmizî, Tefsir, Mücâdele, (3297).]

AÇIKLAMA:

Âyet-i kerime, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e hususi şekilde müracaatla bir meselesini arzetmek, duasını taleb etmek, soru sormak isteyeceklere önceden sadaka vermelerini emretmektedir.

Şârihler bu emirde, başlıca iki gaye görürler.

1- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le hususi görüşmenin ehemmiyetini büyütmek, kıymet ve hürmetini artırmak. Çünkü, derler, kişi, bir şeyi meşakkatle, zorlukla elde ederse onu mühim ve kıymetli bilir, kolayca elde ederse değersiz görür.

Bu emirle pek çok fakir mü'minin faidelenmiş olacağı da tabiidir.

2- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e müracaatı azaltmak. Bu önceki kadar mühim bir husustur.

Bunu anlamak için İbnu Abbas'ı dinleyelim: "Halk, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a birşeyler sormak için müracaatta çok ileri gittiler. Öyle ki, bu durum Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e meşakkat vermeye başladı. Cenab-ı Hakk, Resûlünün zahmetini hafifletmeyi ve halkı da bu davranıştan uzaklaştırmayı irâde buyurdu. Bu maksadla, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a müracaattan önce sadaka vermelerini emretti."

Âyetin nüzul sebebiyle ilgili olarak Katâde şunu rivayet eder:

"Bu âyet zenginler hakkında indi, çünkü onlar sıkça uğruyor ve cemaatlerde fukaralara galebe çalıyorlardı, öyle ki Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* onların oturmalarının ve hususi görüşmelerinin uzamasından rahatsız olmaya başlamıştı. Sadaka ile emredildikleri vakit hususi müracaattan vazgeçtiler. Çünkü fakirler ve darlık sahipleri sadaka verecek bir şey bulamadılar, zenginler ve varlık sahileri de cimrileştiler."

Bu durum Ashab-ı Kiram üzerine epeyce bir sıkıntı ve darlanma getirmişti ki ruhsat ifade eden âyet nazil oldu: ذلك خير لكم واطهر Yani: *"Hususi görüşmezden önce sadaka vermeniz sizin için daha hayırlı, (günâhlarınızı daha ziyâde) temizleyicidir. Fakat (verecek bir şey) bulamazsanız, şüphesiz Allah mağfiret edicidir..."*

Böylece, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e hususi müracaat ihtiyacı duyan fakirlere de tekrar yol açılmış oldu.

Hz. Ali'nin bu maksadla verilecek sadakayı bir kıl ağırlığı (altın) ile miktara bağlaması, çok az bir miktarın da makbul addedilmesi kanaatini ifade eder. Bu sözü üzerine Hz. Peygamber ona: "sen zehidsin" der. Zehid; "malı az olan" demektir. Yani: "Sen malı az olan bir kimsesin, kendine uygun şekilde miktar tayin ettin" demektir.

İbnu Abbas (radıyallahu anh)'tan ve Katâde'den gelen iki rivâyetin birbirini tamamladığı söylenebilir.

Burada şu hususu belirtmede fayda var: Verilecek bu sadaka Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şahsına değil, fukarayadır. Çünkü Hz. Peygamber hediye alır idiyse de sadaka ve zekât almazdı. Dahası, sadaka ve zekâtı sâdece şahsına değil Âl-i Beyt-i Nebevi'ye de haram etmişti, onlar da almazlardı.

Tefsirlerde Hz. Ali'nin şu menkıbesi kaydedilir: Kur'ân-ı Kerim'de bir âyet vardır, onunla benden evvel kimse amel etmedi, benden sonra da kimse amel etmeyecektir: Necvâ (hususi müracaat) ayeti:

يا ايها الذين آمنوا اذا ناجيتم الرسول...(Mücadele, 12). Bu ayet nazil olduğu zaman yanımda bir dinar vardı. Onu on dirheme bozdurdum. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a her uğrayışımda önceden bir dirhem tasadduk ettim. Sonra da o âyet nesholundu. Kimse onunla amel etmedi."

820 ٤ – وفي رواية لرزين. قال عليٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: مَا عَمِلَ بِهٰذِهِ الآيَةِ غَيْرِى.

4. (820)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) der ki: "Bu âyet ile benden başkası amel etmedi."

[Rezîn'in ilavesidir. İbnu Kesir kaydetmiştir (4, 326).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayetin muhtevasının, yukarda yapılan açıklamalardan başka, neshedici âyete de muhâlefet arzettiği açıktır. Belki şöyle te'vil etmek uygundur: "Bu âyetle ilk âmel eden benim, son defa amel eden yine benim" demek istemiştir. Zira kendisi Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e yakınlığı sebebiyle, onunla en ziyade görüşme ihtiyacı içinde bulunduğundan, yukarıda da belirttiği üzere, derhal dinarını bozdurmuştur. Birçokları lüzumsuz müracaatları kestikleri için tasaddukda da bulunmadılar, müracaatta da. Ama Ali Efendimiz (radıyallahu anh) vahiy gelmesinin son anına kadar, zaruri olan görüşmeleri için, tasadduka devam etmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, cemaatin içinde bulunduğu durumu hissetmesi sebebiyle, sadaka olarak verilecek miktar meselesini Hz. Ali'ye sormuş, o da "bir kıl kadar" diyerek sıkıntısını ima etmiş, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da *"(anlaşılan) sen çok parasızsın"* buyurarak "pek az sadaka"ya ruhsat vermiştir.

HAŞR SÛRESİ

821 ١ – عن معقل بن يسار رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: مَنْ قَالَ حِينَ يُصْبِحُ

ثَلاَثَ مَرَّاتٍ: أعُوذُ بِاللّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ؛ وَقَرَأَ ثَلاَثَ آيَاتٍ مِنْ سُورَةِ الْحَشْرِ وَكَّلَ اللّهُ تَعَالى بِهِ سَبْعِينَ ألْفَ مَلَكٍ يُصَلُّونَ عَلَيْهِ حَتّى يُمْسِيَ وَإنْ مَاتَ فِي يَوْمِهِ مَاتَ شَهِيداً، وَمَنْ قَرَأهَا حِينَ يُمْسِي فَكَذلِكَ]. أخرجه الترمذى.

1. (821)- *Ma'kıl İbnu Yesâr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim sabaha erdiği zaman üç kere "Euzubillahi's-semi'il-alim mine'ş-şeytâni'r-racim" der ve Haşr suresinden üç âyet okursa, Allah onun için yetmiş bin meleği vekil tayin eder de onlar, akşam oluncaya kadar kendisine rahmet okurlar. Şâyet o gün ölecek olsa şehid olarak ölür. Akşam vaktinde aynı şekilde okuyacak olsa, (keza sabaha kadar aynı şeyler sözkonusudur).* [Tirmizî, Fedâilu'l-Kur'ân 22, (2923).]

AÇIKLAMA:

Burada sabah ve akşamları okunması teşvik edilen Haşr suresinin üç âyeti, surenin sonunda yer alan ve, هُوَ اللّهُ الَّذِى diye başlayan üç ayettir. Umumiyetle sabah ve akşam namazlarından sonra camilerimizde aşır olarak okunması yurdumuzda âdet olmuştur. Meâl-i âlîsi şöyledir:

"O öyle Allah'dır ki, kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur. O, gizliyi de bilendir, âşikarı da. O çok esirgeyen, çok bağışlayandır. O öyle Allah'dır ki, kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur. O mülk ve melekûtun yegâne sâhibidir. Noksanı mucib herşeyden pâk ve münezzehtir. Selâm ve selâmetin tâ kendisidir. Emn ve emân verendir. Görüp gözetleyendir. Mutlak galibtir. Halkın halini salâha götürendir. Büyüklükte eşi olmayandır. Allah müşriklerin kendisine katmakta oldukları her ortaktan münezzehtir. O öyle Allah'tır ki vücuda getireceği herşeyi hikmeti muktezasınca takdir edendir. Onları var edendir. Varlıklara suret verendir. En güzel isimler O'nun. Göklerde ve yerde ne varsa (hepsi O'nu tesbih ve tenzih) eder. O, mutlak gâlibtir. Yegâne hüküm ve hikmet sahibidir." (Haşr, 22-24).

822 ٢– وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال: [حَرَّقَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: نَخْلَ بَنِى النَّضِيرِ وَقَطَّعَ، وَهِيَ الْبُوَيْرَةُ فَأنْزَلَ اللّهُ تَعالى: مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ الآيَةَ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

« اللِّينَةُ » مادون العجوة من النخل.

2. (822)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Benî Nadir'in hurmalığını yaktırdı ve kestirdi. Burası (Medine'de Yahudilerin ikamet ettikleri yer olan) Büveyra (denen mevki) idi. Vak'a üzerine şu âyet indi: **"Herhangi bir hurma ağacını kestiniz, yahud kökleri üstünde dikili bıraktınızsa (hep) Allah'ın izniyledir. (Bu izin de) fâsıkları rüsvay edeceği için (verilmiş)tir"** (Haşr, 5). [Buharî, Tefsir, Haşr 2, Hars ve Müzâra'a 6, Cihâd 154; Megâzi 14; Müslim, Cihad 139, (746), Tirmizî, Tefsir, Haşr (3298); Ebû Dâvud, Cihâd 91, (2615).]

AÇIKLAMA:

Hâdise, *Uhud* Harbi'nden altı ay kadar sonra *Benî Nadir* Yahudilerine karşı yapılan gazve sırasında cereyan eder. Onlar kalelerine hapsedilip kuşatılınca, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Yahudilerin iyice moralini bozarak, bir an önce sulh şartlarını kabule zorlamak maksadıyla Büveyra nâm mevkîdeki hurmalıkların yıkılmasını ve ekinlerinin tahrip edilmesini emretmiştir.

Kâfirler: "Ey Muhammed, dediler, sen bizi yeryüzünde fesaddan nehyediyorsun. Fakat kendin bunu yapıyorsun, bu hurmalığı kesip yakmanın mânâsı nedir?" dediler. Bu çeşit dedikodular mü'minler üzerinde de bazı tereddütler meydana getirdi. Bazıları emri tam yerine getirirken, bazıları değersiz ağaçları kesiyordu. İşte âyet-i kerime bu durum üzerine nâzil oldu.

Böylece mü'minlere, bu işin, Allah'ın bilgisi tahtında cereyân ettiği, fesad için değil, fâsıkların mağlubiyeti(ni tâcil) için yapılmakta olduğu bildirilmiş oluyordu.

Âyette "hurma" diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı Lîne'dir. Umumiyetle, acve denen kaliteli hurma dışında kalan hurma cinslerinin kastedildiği kabul edilmiştir. Kelimenin inşikak ettiği asıl'la ilgili olarak müfessir ve dilcilerin muhtelif yorumları vardır.

823 ٣– وعن كعب رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قالَ: [نَزَلَ قَوْلُهُ تعالى: يُخْرِبُونَ بيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ في الْيَهُودِ حِينَ أَجْلاَهُمْ رسولُ اللّه ﷺ عَلَى أنَّ لَهُمْ ما أَقَلَّتْ إِبِلُهُمْ مِنْ أَمْتِعَتِهِمْ وكَانُوا يُخْرِبُونَ الْبَيْتَ عَنْ عتَبَتِهِ وبَابِهِ وخَشَبِهِ، وَكَانَتْ نَخِيلُ بَنِى النَّضِيرِ لِرَسُولِ اللّهِ ﷺ خَاصَّةً خصَّهُ اللّهُ تعالى بِهَا]. أخرجه رزين.

3. (823)- *Ka'b* (radıyallahu anh) anlatıyor: **"...O, bunların**

yüreklerine korku düşürdü. Öyle ki, evlerini hem kendi elleriyle hem mü'minlerin elleriyle harap ediyorlardı. İşte ey akıl ve basiret sahipleri bundan ibret alın" (Haşr, 2) meâlindeki âyet, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından Medine'den sürülen Yahudiler hakkında nâzil oldu. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* mallarından (silah hariç), sadece develerinin taşıyabileceği kadarını götürmelerine izin vermişti. Onlar, evlerinin eşiklerinden, kapılarından ve diğer ahşap kısımlarından tutup yıkıyorlardı. Benî Nadir'in hurmalığı hassaten Resul-i Ekrem'in idi, O'na bunu Cenâb-ı Hakk tahsis etmişti."

Rezîn'in ilâvesidir. Bu rivâyetin manasında uzunca bir rivâyeti, Ebu Dâvud tahric etmiştir. [(Harâc, 23, (3004).]

824 ٤ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ في قوله تعالى: [فَمَا أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلاَ رِكَابٍ. قَالَ صَالَحَ النبىُّ ﷺ أَهْلَ فَدَكٍ وَقُرىً قَدْ سَمَّاهَا لاَ أَحْفَظُهَا وَهُوَ مُحَاصِرٌ قَوْماً آخَرِينَ. فَأَرْسَلُوا إِلَيْهِ لِلصُّلْحِ قَالَ: فَمَا أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلاَ رِكَابٍ، وَكَانَ يَقُولُ بِغَيْرِ قِتَالٍ، قال الزهرى رحمه الله: وَكَانَتْ بَنُو النَّضِيرِ لِلنَّبىِّ ﷺ خَالِصاً لَمْ يَفْتَحُوهَا عَنْوَةً فَفَتَحُوهَا عَلَى صُلْحٍ فَقَسَّمَهَا النَّبِىُّ ﷺ بَيْنَ الْمُهَاجِرِينَ لَمْ يُعْطِ الأَنْصَارَ مِنْهَا شَيْئاً إِلاَّ رَجُلَيْنِ كَانَتْ بِهِمَا حَاجَةٌ].

4. (824)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh): **"Allah'ın onların mallarından Peygamberine verdiği fey'e gelince, siz bunun üzerine ne ata ne deveye binip koşmadınız..."** âyeti hakkında şunu söyledi: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Fedek ahâlisi ve ismen belirttiği ancak şu anda hatırlayamadığım köylerle sulh yaptı. Bu esnada (Hayber'in geri kalan köylerinde yaşayan) ahaliyi muhâsara etmişti. Bu (muhasara altındaki)ler, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e sulh için hey'et gönderdiler. Ayette geçen*"Siz bunun üzerine ne ata ne de deveye binip koşmadınız"* demek, "Siz savaşmadınız" demektir.

Zührî der ki: Benu'n Nadir münhasıran Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ait idi. Çünkü orayı zorla fethetmediler, anlaşarak fethettiler. Bu sebeple Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buradan elde edilen ganimeti sadece Muhâcirler arasında taksim etti. Ondan, Ensâr'dan olanlara, ihtiyaç sâhibi iki kişi hâriç, kimseye bir şey vermedi." [Ebû Dâvud, Harâc 19, (2971).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisi, sâdece Ebu Davud rivayet eder. Teysiru'l-Vüsûl'de İbnu Ömer rivayeti olarak sunulduğu halde, Câmi'ul-Usul'de ve Ebû Dâvud'da Zührî hadisi olarak kaydedilir.

Zührî, Tabiin'den olduğuna göre, hadisi bir sahabiden dinlemiş olmalıdır. Ancak bu kimdir rivayette belli değildir.

2- FEY': İslâm devletinin gelirlerinden biridir. Daha ziyade gayr-ı müslimlerden elde edilen bir gelirdir. Savaş sırasında meşakkatle elde edilene ganimet denir.

Sulh yoluyla, vergi yoluyla, gümrük vergisi vs. şekillerde meşakkatsiz olarak elde edilen ganimete fey' denmiştir.

Fey' kelime olarak dönmek, rücu etmek manasına gelir. Gölge döndüğü zaman ona da fey' denmiştir.

3- İslâm harp hukukuna göre, savaşarak düşmandan elde edilen mal ganimettir. Bunun beşte biri devlete ayrılır, geri kalan, savaşa iştirak edenler arasında pay edilir. Düşman savaşmadan sulh yoluyla teslim olursa bu yoldan elde edilen menfaatlere umumiyetle fey' denmiştir.

Fey' devletin tasarrufuna geçer, bütün mü'minler için harcanır. Yukarıdaki rivayette görüldüğü üzere Benîi Nadir Yahudileri sulhla teslim oldukları için Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, onlardan kalan fey'i taksimde serbest davranmış, iktisadî yönden Ensâr'a bağımlı durumda olan Muhâcirler'e vermiş onların iktisadî durumlarını düzeltmiştir.

Şârihler, yardıma muhtaç üç ensâra bu maldan pay verildiğini kaydeder: Ebu Dücâne Simâh İbnu Harise, Seyl İbnu Huneyf, el-Hâris İbnu's-Simme (radıyallahu anhüm ecmain).

4- Hz. Peygamber'in Medine'deki Şahsî Mülkü: Bu vesile ile, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Medine'de edindiği şahsî mülkü ile ilgili olarak Nevevî'den naklen Avnu'l-Ma'bud'da kaydedilen bir açıklamayı aynen iktibas etmek istiyoruz:

"Hadislerde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ait olduğu belirtilen emval (sadakat) üç kısımdır:

A) Hz. Peygamber'e hibe edilenler: Bu Muhayrik isminde bir Yahudinin Uhud günü, Müslüman olduğu zaman yaptığı vasiyetle intikal etmiştir. *"Ölürsem emvalim Resûlullah'ındır"* demişti ve Uhud'da öldürüldü. Bu Benî Nâdir arazisi içinde yedi ayrı bahçe idi.

Ensâr'dan da Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e arazi bağışlayanlar olmuştu. Bunlara su ulaşmazdı. Bunlar Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şahsî mülkü idi.

B) Benî Nadir'in sürülmesi sonucu elde edilen arazi: Bu silah kullanılmadan, sulh yoluyla alındığı için, sâdece Hz.Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e aitti. Bunlar menkul mallarından silah hariç -develerinin taşıyabileceği kadarını– götürmüşlerdi. Kalanları, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Müslümanlara taksim etti. Kendisine ait olan Beni'n-Nadir arazisini, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Müslümanların maruz kaldığı darlıklar için kullandı.

Fedek Arazisi'nin yarısı da böyle idi. Hayber'in fethinden sonra, ora ahalisi, yarısı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın olmak şartıyla sulh yapmış, dolayısı ile burası da Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in zâtî mülkleri arasında idi.

Hayber kalelerinden iki tanesi de böyle idi: Vatih ve Sülâlim kaleleri, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunları da sulhla almıştı.

C) Hayber'den alınanın humsu (beştebiri) ve Hayber'den savaşla fethettiği yerlerden (elde edilen ganimetin) humsu: Bunlar da, başkasının hiçbir hakkı bulunmayan, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ait mallardı. Ancak Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunları kendisi için tasarruf etmemiş, ehline, Müslümanlara ve ammenin maslahatlarına harcamıştır. Bütün bu malların (sadakât) kendisinden sonra temellük edilmesi haramdır."

825 ٥– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ [أَنَّ أَمْوَالَ بَنِي النَّضِيرِ كَانَتْ مِمَّا أَفَاءَ اللهُ عَلَى رسوله ﷺ مِمَّا لَمْ يُوجِفِ الْمُسْلِمُونَ عَلَيْهِ بِخَيْلٍ وَلاَ رِكَابٍ، فَكَانَتْ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ خَاصَّةً قُرَى عُرَيْنَةَ وَفَدَكَ وَكَذَا وَكَذَا يُنْفِقُ عَلَى أَهْلِهِ مِنْهَا نَفَقَةَ سَنَتِهِمْ ثُمَّ يَجْعَلُ مَا بَقِيَ فِي السِّلاَحِ وَالْكُرَاعِ عُدَّةً فِي سَبِيلِ اللهِ تَعَالَى. وَتَلاَ: مَا أَفَاءَ اللهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ الآيَةَ؛ وَقَالَ اسْتَوْعَبَتْ هٰذِهِ الآيَةُ هٰؤُلاَءِ: وَلِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ؛ وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُا الدَّارَ وَالإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ؛ وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ فَاسْتَوْعَبَتْ هٰذِهِ النَّاسَ فَلَمْ يَبْقَ أَحَدٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ إِلاَّ لَهُ فِيهَا حَظٌّ وَحَقٌّ إِلاَّ بَعْضَ مَنْ يَمْلِكُونَ مِنْ أَرِقَّائِهِمْ]. أخرجهما أبو داود.

5. (825)- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Benî Nadir'in emvali, Cenab-ı Hakk'ın Resulüne *(aleyhissalâtu vesselâm)* fey' kıldığı, üzerine at ve deve koşulmayan (yani savaşsız elde edilen) mallardandı. Ureyne köyleri, Fedek, tıpkı (Kureyza ve Nadir'in emvali gibi) sırf Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ait yerlerdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buralardan elde edilen gelirlerden ailesinin bir yıllık nafakasını ayırırdı. Geri kalanı da Allah yolunda hazırlık olmak üzere silah ve binek için sarfederdi. (Nitekim ayette şöyle buyrulmuştur): **"Allah'ın (fethedilen diğer küffâr) memleketleri ahalisinden Peygamberine verdiği fey'i, Allah'a, Peygamberine, hısımlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalanlara aittir. Tâ ki bu mallar içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir devlet olmasın..."** (Haşr, 7). (Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e intikal eden) bu pay, bu sayılanlara ve ayrıca "evlerinden ve mallarından çıkarılmış olan fakirlere, onlardan önce (Medine'yi) yurt ve iman evi edinmiş olan kimselere, kendilerinden sonra gelenlere aittir." Bu âyet, (kıyamete kadar gelecek) mü'minlerin tamamına şâmildir. Tek istisnayı köle olarak sahib olduklarınız teşkil ediyor. Köleleriniz dışındaki her Müslüman bu payda hisse ve hak sahibidir." [Ebu Dâvud, Harâc 19, (2965, 2966).]

AÇIKLAMA:

Teysir müellifi, aslında (Ebu Dâvud'da) iki ayrı rivayet halinde gelmiş olan Hz. Ömer hadisini birleştirerek tek bir rivayet gibi sunmuştur.

Önceki rivayette belirtildiği üzere, Benî Nadir savaşsız fethedilmişti. Bunlar Medine'den sürülünce Müslümanlar, onlardan kalan mal ve arazinin, Hayber'den elde edilen ganimet gibi taksim edilmesini Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den taleb ettiler.

Bu taleb üzerine gelen vahiy, sulh yoluyla gayr-ı müslimlerden elde edilen ganimetin -ki buna umumiyetle alimler fey' demişlerdir- tasarrufunda farklı bir metod getirdi: Bu çeşit mallar, münhasıran Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e ait (yani devlete ait) olacaktı, dilediği gibi tasarruf edecekti.

Ayette, Allah tarafından Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e fey' olarak verildiği belirtilen yerler hususunda bazı farklı yorumlar olmuştur. Onu Nevevî'den naklen önceki rivayette açıkladık. İbnu Abbas'tan gelen bir beyana göre bunlar: Kureyza, Nadir, Fedek, Hayber ve Ureyne köyleridir.

Âyette geçen hısımlar (zi'l-kurbâ)'dan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yakınları, yani *"Benî Hâşim"* ve *"Benî Abdilmuttalib"* anlaşılmıştır.

Âyet, bu fey'in diğer sarf yerlerini (yetimler, yoksullar, yolda kalanlar) saydıktan sonra, *"Ta ki bu mallar içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir devlet olmasın"* buyurur. Bununla bir câhiliye geleneğinin kaldırıldığı belirtilmiştir. Zira, cahiliye Arapları, ganimet elde edince, reis dörtte birini kendisi alır, sonra da bunu dilediği gibi kullanırdı. Âyet-i kerime Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e harcama yerlerini gösteriyor.

Rivayette geçen, *"Evlerinden ve mallarından çıkarılmış olan fakirlere"* diye başlayıp devam eden ifade yine aynı Haşir suresindeki şu âyetten iktibas edilmiştir: **"(O fey', bilhassa), hicret eden fakirlere aiddir ki onlar, Allah'tan fazl (ve inâyet) ve hoşnudluk ararlar ve Allah'a ve Peygamberine (mallarıyla, canlarıyla) yardım ederlerken yurtlarından ve mallarından (mahrum edilerek) çıkarılmışlardır. İşte bunlar sâdıkların tâ kendileridir"** (Haşr, 8).

Böylece Benû Nadir'den elde edilen fey'de öncelikle Medine'ye hicretle gelmiş Müslümanların hak sahibi oldukları belirtildikten sonra, âyet-i kerimede diğer hak sahipleri sayılır:

★ Mezkur Muhacirlerden önce Medine'yi iman yurdu haline çeviren Ensar.

★ Onlardan sonra gelenler.

HZ. ÖMER'İN GÖRÜŞÜ: Bu âyet, bilahare Ashab arasında çıkacak bazı ihtilaflarda Hz. Ömer'in azimli bir karar almasında delil olacaktır. Yukarıdaki rivayette mezkur kararı gözükmektedir.

Ebu Yusuf'un Kitabu'l-Harac'ında genişçe açıklandığı üzere, Irak fethedildiği zaman ganimet ve arazinin taksimini taleb eden Hz. Zübeyr, Bilâl, Selmân-ı Farisî gibi (radıyallahu anhüm) bazı Sahâbe'yi bu meselede ikna eder.

Hz. Ömer âyet-i kerimeye dayanarak: "Bu arazilerden elde edilecek fey'de (yani gelirlerde) kıyamete kadar gelecek her Müslümanın hakkı vardır" hükmünü çıkarmıştır.

Hz. Ömer'e göre, fey', beşe bölünerek taksime tâbi tutulmaz. Fey'in tamamı "bütün Müslümanlar"a aittir. Fey'de bütün Müslümanların hakkı vardır. Hz. Ömer (radıyallahu anh) bu hükmü verirken -rivayette görüldüğü üzere– ما افاء الله على رسوله diye başlayan âyet-i kerimeyi,

وَالَّذِينَ جَاءُوا مِن بَعدِهِم kısmına kadar (Haşr suresinin altıncı ayeti) okur ve: هذه اسْتَوعَبَتِ المُسْلِمِينَ عَامَّةً yani "Bu âyet bütün Müslümanlara şâmildir, hepsini içine alır" der ve ilave eder: "Yeryüzünde mevcut her Müslümanın bu fey'de mutlaka hakkı var. Bu hakka sadece sağ ellerinizin sâhip oldukları (köleleriniz) sahip değiller."

Unutmamak lâzımdır ki, Hz. Ömer (radıyallahu anh) bu hükme vardığı zaman pekçok sahâbe hayatta idi ve onların huzurunda bu yorumu ve buna göre tatbikatı yaptı, kimse de kendisine itiraz etmedi. Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in etrafındakileri bu telakkide birleştirmiş, onları ikna etmiş olması Müslümanlar tarafından fethedilen arazilere uygulanacak statüyü tesbit etmiş oldu.

Buna göre, kıyamete kadar gelecek mü'minler de dahil, bütün mü' minlerin menfaatları adına, fethedilen yerlerin ahalisi:

★ Hür olacaklardı.

★ Arazileri de arazi-i haraciye, yani beytü'l-mâl hesabına vergi alınacak arazi olarak ellerinde kalacaktı.

Şunu da kaydedelim ki: Fey'in sarfında fukaha bazı farklı görüşlere zâhip olmuştur. Şöyle ki: İmam Malik'e göre fey' ve hums müştereken beytü'l-mal'a konur. İmam Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın akrabalarına, dilediği şekilde verir.

Cumhur'a göre, ganimetin beşte biri ile fey' ayrıdır, karıştırılmaz. Hums, Enfâl suresinde geçen humusla ilgili âyette Cenab-ı Hakk'ın belirlediği mü'min sınıflar içindir. Söz konusu âyette humus için: **"Allah'ın, Resulünün , hısımların, yetimlerin, yoksulların, yolcuların"** denir (Enfâl, 41). Bu sayılan sınıfların dışında kalanlara humus'tan verilemez. Fey'in tasarrufu, imamın re'yine kalmıştır, maslahata göre harcar.

İmam *Şâfiî* hazretleri bu görüşe katılmaz. Ona göre fey' de beşe bölünür, beşte dördü Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a aittir. Ayrıca humsun da humsu ona aittir, humsun geri kalan dört hissesini de muhtaç ve müstehak olanlara harcar, ganimette olduğu gibi. Şâfii hazretleri Hz. Ömer'in sözünü te'vil ederek: "O humsun, geri kalan dört hissesini kasdetmiş olmalı" der.

Bu mevzu, devlet bütçesinin kaynakları, harcanması, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hısımlarından maksat gibi teknik teferruata şâmildir. Biz bu kadar bilgiyi yeterli buluyoruz. Mevzuya ilgi duyanlar Elmalılı Tefsiri'ne müracat etmelidir (7, 4820-4838).

826 ٦– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ في قوله تعالى: [وَيُؤْثِرُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ الآيـة. أنَّ رَجُلاً مِنَ الأَنْصَارِ بَاتَ بِهِ ضَيْفٌ وَلَمْ يَكُنْ عِنْدَهُ إلاَّ قُوتُهُ وَقُوتُ صِبْيَانِهِ. فَقَالَ لامْرَأَتِهِ: نَوِّمِى الصِّبْيَةَ وَأَطْفِئِى السِّرَاجَ وَقَرِّبِى لِلضَّيْفِ مَا عِنْدَكِ فَنَزَلَتْ الآيَة]. أخرجه الترمذى.

6. (826)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh), **"Kendilerinde fakirlik ve ihtiyaç olsa bile (onları, Muhacirleri) öz canlarından daha üstün tutarlar.."** (Haşr, 9) meâlindeki âyetle ilgili olarak şu açıklamayı yaptı: "Ensar'dan birinin evine misafir geldi ve geceyi yanında geçirdi. Ev sâhibinin evinde kendisinin ve çocuklarının yiyeceğinden başka yiyecek bir şey yoktu. Hanımına: "Çocukları uyut, ışığı söndür ve mevcut yiyeceği misafire yaklaştır" diye emretti. Bunun üzerine âyet indi. [Tirmizî, Tefsir, Haşr, (3301).]

AÇIKLAMA:

Burada "bir kimse" diye zikredilip ismi müphem bırakılan ensârî'nin Müslim'in rivayetinde adı geçer: Ebu Talha'dır. Mevcut yiyecekleri sofraya koyup, odayı da karattıktan sonra misafire buyur ederler. Yemeğe kendisi de iştirak ediyormuş gibi davranır, fakat yiyecekten almaz, ışığı da, bu davranışının gözükmemesi için karartmıştır.

Bu davranışta, misafire ikrâm ederek sevab kazanma düşüncesi olduğu gibi, kendisi muhtaç olduğu halde kardeşini kendine tercih etme fazileti de mevcuttur. Cenab-ı Hakk, bu davranıştan razı olarak, Ashab'ın ve hususen Ensârî olanların mühim bir faziletini kıyamete kadar gelecek mü'minlere taklide şâyân ideal bir örnek olarak kılıyor.

Bu konuda Sonsuz Nur'da şu açıklamalara yer veriliyor:

Cömertlik ve Îsâr

O topluluk, kendi menfaat ve kendi çıkarlarından başka hiçbir şey düşünmeyen bir topluluktu. Başkasına yardımcı olma, onun elinden tutma, onların rüyalarına dahi misafir olmamıştı. Hele başkasını kendi nefsine tercih etme -ki buna "Îsâr" diyoruz-, onların arasında hiç bilinmeyen ve hiç duyulmamış bir mes'eleydi. Ancak, Allah Rasûlü'nün risaleti, onlar arasında çok şeyi değiştirdiği gibi, cimriliği de alıp götürmüş, sehâvet ve îsâr duygusunu onların ruhlarına âdetâ tesbit etmişti.

Bir gün huzur-u Risalet Penâhi'ye birisi geldi. Bu gelen zat Ebu Hü-

reyre idi. Devs'in Aslanı, Allah Rasûlü'ne yaklaştı ve şöyle dedi: "Ya Rasûlallah! Birkaç günden beri yiyecek birşey bulamadım. Üst üste aç olarak oruca niyetlendim." Allah Rasûlü etrafına nazarını gezdirdi. Fakat onu evine götürüp misafir edecek kimse göremedi. Neden sonra Allah Rasûlü'nün çok sevdiklerinden Ebu Talha ayağa kalktı ve: "Ya Rasûlallah onu ben misafir edeyim" dedi. Sonra da alıp evine götürdü. Her şeylerini İslâm uğrunda harcayan bu insanların ellerinde avuçlarında hiçbir şey kalmamıştı.. ara sıra evlerinde bir çorba ya pişerdi veya pişmezdi. İhtimal o gün, hanımı Ümmü Süleym çocuklarına bir parça çorba yapabilmişti. Ve onu çocuklara içirecekti. Misafir eve gelince karı koca aralarında konuştular: "Bu gece çorbayı Allah Rasûlü'nün misafirine yedirelim. Biz nasıl olsa bugün de aç olarak oruç tutabiliriz. Çocuklar, ikna edilip yatırılmalı... Sabah onların da çaresine bakarız." Siyer yazarları naklediyorlar. Yapacakları şey şu idi: Yemek sofraya konunca, hanım yanlışlıkla mumu söndürecek ve ev sahibi kaşığını boş getirip götürecek.. zira çorba iki kişiyi doyuracak kadar değildi.. böylece misafir de karnını doyuracaktı. Plânladıkları gibi de yaptılar. Derken sabah oldu ve sabah namazında da Allah Rasûlü'nün arkasında yerlerini aldılar. Allah Rasûlü (s.a.v.) sabah namazını kıldırdı. Yüzünü onlara döndü, sonra da Ebu Talha'yı ve Ebu Hüreyre'yi arayarak onlara sordu: "Bu gece ne yaptınız ki, hakkınızda şu âyet nazil oldu: وَيُؤْثِرُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ **"Kendileri sıkıntı içinde bulunsalar dahi başkalarını kendi nefislerine tercih ederler"** (Haşr 59/9).[16]

Cahiliye insanının kitaplarında "Îsâr" yani başkasını nefsine tercih etme, açı doyurma, çıplakları giydirme, yaşatma ve yaşamama, zevk ettirme ama zevk etmeme gibi hususlar yoktu. Yoktu ama Allah Rasûlü irşat buyurdu. Sesini duyurdu. İlhamlarını mermere kazır gibi onlara nakşetti ve onları bu duygularla bütünleştirdi. Siz, bu diğergamlık rûhuna ister sabır deyin, ister tahammül deyin, ister teslimiyet deyin; ne derseniz deyin netice değişmeyecektir. "İman teslimi, teslim tevekkülü, tevekkül dünya ve ahiret saadetini gerektirir" ölümsüz sözünü bir kere daha tekrar edelim. Evet, inanmış iseniz Allah'a teslim olacaksınız. Allah'a teslim olduğunuzda O'na tevekkül edecek ve O'na güvenip dayanacaksınız... İşte o zaman dünya ve ukba saadetine ereceksiniz.[17]

16– Buhari, Tefsir, (59) 6; Müslim, Eşribe, 172; Aynî, Umdetü'l-Kârî, 19/227, 228.

17– Sonsuz Nur 1/399-400.

827 ٧ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ في قولِهِ تعالى: [أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا يَقُولُونَ لإِخْوَانِهِمْ. هُوَ ابنُ أُبَيٍّ قالهُ لِيَهُودِ بَنِي النَّضِيرِ إِذْ أَرَادَ النَّبِيُّ ﷺ إِجلاءَهُم فنزلت].

أخرجه رزين.

7. (827)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh), **"Ehl-i Kitap'tan o kafir kardeşlerine: "Andolsun, eğer siz yurtlarınızdan çıkarılırsanız biz de muhakkak sizinle beraber çıkarız, sizin aleyhinizde hiçbir kimseye ebedî taat etmeyiniz. Eğer sizinle harp ederlerse muhakkak ve muhakkak biz, size yardım ederiz" diyen o münafıkları görmedin mi? Halbuki Allah şâhidlik eder ki, onlar hakikaten ve katiyyen yalancıdırlar"** (Haşr, 11), meâlindeki âyette zikri geçen kimsenin münâfıkların başı Abdullah İbnu Übey olduğunu, bu sözü Benî Nadir Yahudilerini Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Medine'den çıkarmak istediği zaman, onları Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e karşı tahrik etmek için söylediğini belirtir."

Rezîn'in ilavesidir.

AÇIKLAMA:

823 numaralı rivayette temas edilen, Beni'n-Nadir Yahudilerinin Medine'den sürülme hâdisesinin gelişme vetiresinde mühim bir safha, bu rivayette aydınlatılmaktadır. Meseleyi mühim görüyoruz, zira Kur'an-ı Kerim'e aksedebilmiştir. Hâdisenin iç yüzü şudur:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Bi'r-i Maûna felâketinden canını kurtarabilen Amr İbnu Ümeyye'nin dönüşte, yanlışlıkla öldürdüğü Benî Amr'e mensup iki kişinin diyetine iştirak etmeleri için Beni'n-Nadir'e uğradı. Çünkü, onlarla yapılan bir antlaşmaya göre bu çeşit durumlarda yardımlaşacak idiler. Bunlar ise, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, kendi yurtlarına gelmiş olmasını iyi bir fırsat bilerek, öldürmeye ve ortadan kaldırmaya azmedip derhal bir plân hazırlarlar: Önünde oturduğu evin damından üzerine bir değirmen taşı atmak. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e: "Hay hay bizden istediğin bu hususta sana yardım edelim" dedikten sonra bu planın tatbiki için harekete geçince, Cenab-ı Hakk durumu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a vahyen bildirir.

Ve planları akim kalır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onları cezalandırmak üzere emir verir. Hazırlık yapılır ve kuşatılırlar. Medine'yi terk veya savaş teklif edilir.

İbnu Hişâm'da açıklandığı üzere, bu sırada Benî Nadir'in müttefiki durumunda olan -ve Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e düşmanlıkta ve şirkte kardeşleri olan- Medine'nin münâfık takımı (başta Abdullah İbnu Übey İbnu Selül olmak üzere Vedia, Mâlik İbnu Ebî Kavkal, Süveyd Dâis) elçi göndererek, Benî Nadir'e: "Sebat edin, kendinizi müdâfaa edin, biz asla sizi yalnız bırakıp, Muhammed'e teslim etmeyiz. Şâyet savaşırsanız sizin yanınızda yer alır, biz de savaşırız, siz çıkarılacak olursanız, biz de çıkarız..." gibi sözlerle bunları direnmeye ve savaşmaya teşvik ederler.

Ancak iş ciddiye binince bu vaadlerinden hiçbirini yerine getirmezler. Sonunda, tek başlarına netice alamayacaklarını anlayınca silah hâriç, develeriyle taşıyabilecekleri eşyalarını alıp gitmeleri şartıyla sulh yapılır.

İşte sadedinde olduğumuz rivayet, bu vak'a ile ilgili olarak gelen vahiyde kastedilen şahsın, Medine'deki münafıkların lideri olan Abdullah İbnu Übey İbnu Selül olduğunu belirtiyor.

MÜMTAHİNE SÛRESİ

828 ١ – عن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يُبَايِعُ النِّسَاءَ بِالْكَلاَمِ بِهٰذه الآية: أَنْ لاَ يُشْرِكْنَ بِاللّهِ شَيْئاً، وَمَا مَسَّتْ يَدُ رسول اللّه ﷺ يَدَ امرأةٍ قَطُّ لاَ يَمْلِكُهَا، وَكَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إذَا أَقْرَرْنَ بذلكَ مِنْ قَوْلِهِنَّ يَقُولُ: انْطَلِقْنَ فَقَدْ بَايَعْتُكُنَّ، لاَ وَاللّهِ مَا مَسَّتْ يَدُهُ يَدَ امرأةٍ قَطُّ، غَيْرَ أَنَّهُ بَايَعَهُنَّ بِالْكَلاَمِ]. أخرجه الشيخان والترمذى.

1. (828)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadınlarla biatı (elle musafaha etmeden) sözle yapıyor ve şu âyette belirtilen şartları koşuyordu: **"Allah'a hiçbir şeyi eş tutmamaları, hırsızlık yapmamaları, zinâ etmemeleri, evlâtlarını öldürmemeleri, elleriyle ayakları arasında bir iftira düzüp getirmeleri, (emredilecek) herhangi bir iyilik hususunda sana âsi olmamaları.."** (Mümtahine, 12). Hz.Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in eli, mâlik olmadığı hiçbir kadının eline asla değmedi. Kadınlar, bu şartları kendi sözleri ile ikrar edince, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Artık gidin, sizinle biat ettik"* derdi (ve musafahada bulunmadan onlarla biatını tamamlardı). Hayır, Allah'a yemin olsun, asla onun eli

hiçbir kadının eline değmedi. Fakat kadınlarla sözle biat akdi yaptı." [Buhari, Tefsir, Mümtahine 2, Talâk 20, Ahkâm 49; Müslim, İmârât 88 (1866); Tirmizî, Tefsir, Mümtahine, (3303).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kadınlarla da biat (Arapça aslı bey'attır) akdi yaptığını te'yid etmekle kalmıyor, nasıl yaptığını da belirtiyor. Erkeklerle biat hem söz ve hem de ellerle musâfaha ile yapılırken kadınlarla sadece sözle olmuştur. Yani, âyet-i kerimede, vahyen gelmiş bulunan şartları kadınlar teker teker sayıp, bunlara uyacağını ikrar edince bir de musâfahaya hacet kalmadan akit tamamlanıyor.

Dinimiz kadın-erkek münâsebetlerinde bazı kayıtlar getirmiştir. Nikâhı helâl olan kadın ve erkeğin başbaşa kalmamaları, zaruret olmadıkça birinin diğerine değmemesi gibi. Tedâvi gibi zarurî durumlarda bakmak, dokunmak caizdir.

Hadiste ihtiyaç hasıl olunca, yabancı kadınla konuşmada bir mahsur olmadığı da görülmektedir.

Kadınlarla İslâm üzere yapılan biatta onlara koşulan şartların Kur'ân-ı Kerim'de yer alması düşündürücüdür. Erkeklerle biatın, bunda olduğu gibi sâbit bir metni, sınırlanış maddeleri yoktur. Rivayetler incelenince ferdden ferde değişen bazı şartların biat akidlerine dahil edildiği görülür.

Meseleye madde madde Kur'an'da yer verilmesi, o meselenin kıyamete kadar muteber kalacağını, her asırda aynı maddelerin kadınlar canibinde aktüalitesini, tazeliğini koruyacağını ifade eder:

Âyette geçen "çocuk öldürme" meselesi câhiliye devrinin bir âdeti idi. Ar ve fakirlik korkusu ile diri diri çocuk gömme hadiseleri oluyordu. Zamanımızda fakirlik olmasın, zindelik, gençlik korunsun, terbiye meşakkati çekilmesin, gayr-ı meşru çocuğun arı olmasın gibi çeşitli mülâhazalar, kadınları "çocuk öldürme" âfetine itebilmektedir.

Şu halde bu âyet, hangi maksatla olursa olsun, çocuk öldürmenin İslâmî biata aykırı olduğunu, kıyamete kadar kadın mü'minlere hatırlatacaktır.

Âyette geçen "elleriyle ayakları arasında bir iftira düzüp getirmemeleri" şartı mübhemdir. Şârih ve müfessirler bu ifadeyi "Kocalarından ol-

mayan çocuk bulup, bunu kocasındanmış gibi göstermek" şeklinde anlarlar. el-Ferra, câhiliye devrinde, böyle çocuk bulup kocasına: "Bu çocuk senden olan evlâdımdır" diyen kadınlar olduğunu belirtir ve bu davranışı "elleri-ayakları arasında düzülmüş bir bühtan" olarak tavsif eder ve: "Çünkü, der, bir kadın çocuğu bırakınca çocuk, elleri ayakları arasına düşer. Buradaki yasak zinâ yoluyla elde edilen çocukla ilgili değildir, zinâ, zinâdan elde edilen çocuğun kocaya nisbeti, zinâ ile ilgili yasağa girer."

829 ٢– وعن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما في قوله تعالى: [وَلاَ يَعْصِينَكَ فِي مَعْرُوفٍ قال: إنَّمَا هُوَ شَرْطٌ شَرَطَهُ اللّٰهُ تعالى لِلنِّسَاءِ]. أخرجه البخارى.

2. (829)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ), (kadınlar biatıyla ilgili âyette geçen), *"Herhangi bir iyilik hususunda sana âsi olmasınlar"* şartı hakkında şunu söylemiştir: "Bu, Allah'ın kadınlara koşmuş bulunduğu bir şarttır." [Buharî, Tefsir, Mümtahine 3.]

SAFF SÛRESİ

830 ١ – عن عبدالله بن سلام رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [كُنْتُ جَالِساً فِي نَفَرٍ مِنْ أصْحَابِ رسول اللّٰه ﷺ يَتَذَاكَرُونَ. يَقُولُونَ: لَوْ نَعْلَمُ أىُّ الأعْمَالِ أحَبُّ إلى اللّٰه تعالى لَعَمِلْنَاهُ؟ فَأنْزَلَ اللّٰهُ تعالى: يَا أيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لاَ تَفْعَلُونَ؟ الآية فَخَرَجَ رسول اللّٰه ﷺ فَقَرَأهَا عَلَيْنَا]. أخرجه الترمذى.

1. (830)- *Abdullah İbnu Selâm* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Kendi aralarında müzâkere eden bir grup Ashâbın arasında oturuyordum. "Keşke, diyorlardı Allah nazarında hangi amelin daha muteber olduğunu bilsek de onu yapsak." Bunun üzerine şu meâldeki ayet nazil oldu: **"Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allah'ı tesbih ve tenzih etmektedir. O, gâlib-i mutlaktır, yegane hüküm ve hikmet sahibidir. Ey imân edenler, yapamayacağınız şeyi niçin söylersiniz? Yapamayacağınızı söylemeniz, en şiddetli bir buğzu (davet etmiş olmak) bakımından Allah indinde büyüdü"** (Saff, 1-3). Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanımıza gelerek vahyi okudu." [Tirmizî, Tefsir, (3306).]

AÇIKLAMA:

Âyet-i kerime yapamayacağını söyleyen, vâdedip de sonradan vazgeçip yerine getirmeyen kimseleri bu davranışlarından dolayı zecretmek-

tedir. Selef büyükleri, bu âyetle istidlâl ederek, ahde vefanın mutlak bir vâcib olduğu hükmüne varmışlardır. Mev'ûd'e (yani vâdedilen şeye) azim terettüp etse de etmese de hüküm böyledir.

İmam Mâlik, vaadedildiği zaman mev'ude azmedilmiş ise, buna vefanın vâcib olduğunu söylemiştir.

Cumhur ise mutlak olarak vâcib olmadığına hükmetmiştir. Bunlar, âyet-i kerimenin, cihadın farz kılınmasını temenni ettikleri halde farz kılınınca bazılarının cihada katılmaktan kaçınmaları üzerine indiğine hamletmişlerdir.

İbnu Abbâs (radıyallahu anh) der ki: "Mü'minlerden birçoğu, cihad farz olmazdan önce, "Allah, kendisine en sevgili amelin ne olduğunu bize bildirse de onu yapsak ne kadar sevineceğiz" demişlerdi. Allah da Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ine en sevgili amelin kendisine şeksiz şüphesiz iman etmek, sonra da imana muhalefet eden isyan ehliyle cihad etmek olduğunu bildirdi. Ancak bunu mü'minlerden bir kısmı hoş bulmadı ve nefislerine ağır geldi. İşte bunun üzerine, "Ey iman edenler, yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz?" diye gelen vahiyle ayıplandılar.

Âyetin iniş sebebiyle ilgili başka açıklamalar da yapılmıştır.

CUM'A SÛRESİ

831 ١ – عن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [بَيْنَا نَحْنُ نُصَلِّى مَعَ النَّبِىِّ ﷺ إذْ أقْبَلَتْ عِيرٌ تَحْمِلُ طَعَاماً فَالْتَفَتُوا إلَيْهَا حَتَّى مَابَقِىَ مَعَ النَّبِىِّ ﷺ إلاَّ اثْنَا عَشَرَ رَجُلاً، مِنْهُمْ أبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا. فَنَزَلَتْ: وَإذَا رَأوْا تِجَارَةً أوْ لَهْواً انْفَضُّوا إلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِماً الآيَة]. أخرجه الشيخان والترمذى.

وفي رواية: أنَّهُ كَانَ قَائِماً يَخْطُبُ وَذَكَرَ نَحْوَهُ.

1.(831)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le birlikte namaz kılarken yiyecek maddesi taşıyan bir kervan geldi. Cemaatte bulunanlar, (camiyi bırakıp) kervanı karşılamaya koştular. Câmide on iki kişi kaldı. Hz. Ebu Bekir ve Ömer (radıyallahu anhümâ) kalanlar arasındaydı. Bu durum üzerine şu âyet nâzil oldu. (meâlen): **"Onlar bir ticâret, yahud bir oyun, bir eğlence gördükleri zaman ona yönelip dağıldılar. Seni ayakta bıraktılar. De ki: Allah nezdindeki (sevab, mü'minler için) eğlenceden de,**

ticâretten de hayırlıdır. Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır" (Cum'a, 11). [Buharî, Tefsir, Cum'a 2, Büyû 6, Cum'a 38; Müslim, Cum'a 36, (863); Tirmizî, Tefsir, Cum'a, (3308).]

AÇIKLAMA:

Hadisin buradaki vechi, vak'anın namaz sırasında olduğunu ifade ediyor. Ancak başka vecihlerinde hutbe arasında olduğu belirtilir. Yâni, bir cum'a günü, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* cum'a namazının hutbesini okumak üzere minbere çıktığı vakit, hitabet esnasında Medine'ye kervan geliyor. Tabii ki kervanın gelişi mutad olarak belli bir alayiş ve gürültü, neş'e çığlıklarıyla karşılanmaktadır.

Âyet-i kerimenin belirttiği üzere, hutbe dinleyen cemaatten pekçoğu, eski alışkanlıklarının sevkiyle, hutbeyi bırakıp kervanı karşılamaya koşarlar. Cenab-ı Hakk, vahiyde görüldüğü üzere, bu davranışları sebebiyle Ashab'ı itab etmiştir.

Bir rivayette, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in de: *"Nefsimi kudret elinde tutan Zât'a yemin olsun, şâyet herkes gitmiş ve (hutbeyi) dinleyen kimse kalmamış olsaydı vâdiden üzerinize ateşten bir sel gelecekti"* diyerek bu davranışın fenalığını dile getirmiştir.

Mukâtil İbnu Hayyan'ın ifadesine göre, bu kervan henüz Müslüman olmamış bulunan Dıhye İbnu Halîfe'ye aittir ve Medine'ye girerken davul çalınmıştır.

Âlimlerimiz, hutbenin ayakta okunacağı hakkında âyetten delil çıkarmışlardır. Ancak, rivayetler, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, namazdan önce okuduğu hutbeyi, iki kısma ayırdığını, iki hutbe arasında bir miktar oturduğunu tasrih ederler.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e ve sünnetine saygı ve bağlılıkta zirveyi tutan Ashab'tan bu davranışın sâdırı, onların yüceliğine gölge düşürmez. Zira, kaydettiğimiz üzere, vak'a Ashâb'ın İslâmî âdâb üzere terbiye dönemine aittir. Bunun başka örneklerine gerek Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şahsı ve gerekse Ashab hakkında Kur'ân-ı Kerim'de rastlamaktayız.

Kur'ân-ı Kerim'in bu vak'aya âyetlerinde yer vermesinden, alışkanlıkların, maddî temayül ve mülâhazaların uyanık bir şuur halinde değerlendirilmemeleri hâlinde, insan üzerinde ne derece hâkim olduğuna, bu fıtrî zaafın iman ve İslâm'a bağlılıkta zirveyi tutan Ashâb'ta bile cârî olduğuna, binâenaleyh bu beşerî zaafın her zaman nazardan uzak tutulmaması gerektiğine dair bir ders ve bir uyarı görmekteyiz.

MÜNAFIKÛN SÛRESİ

832 ١ – عن جابر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ. في قوله تعالى: [لَئِنْ رَجَعْنَا إلى المَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الأعَزُّ مِنْهَا الأذَلَّ. قاله عَبْدُاللّٰهِ بنُ أُبَيٍّ ابنُ سَلُول]. أخرجه الشيخان والترمذى.

1. (832)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh): **"...Medine'ye dönersek, şerefli kimseler alçakları and olsun ki, oradan çıkaracaktır"** (Münafıkûn, 8) meâlindeki âyet hakkında şu açıklamayı yapmıştır: "Bunu söyleyen (meşhur münafık) Abdullah İbnu Übey İbni Selül'dür." [Buharî, Tefsir, Münâfikun 5, 7; Müslim, Birr 62, (2584); Tirmizî, Tefsir, Münâfikûn, (2312).]

833 ٢ – وعن زيد بن أرقم رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ في سَفَرٍ أصَابَ النَّاسَ فيه شِدَّةٌ. فقَالَ ابنُ أُبَيٍّ ابنُ سَلُولَ: لاَ تُنْفِقُوا عَلَى مَنْ عِنْدَ رسولِ اللّٰهِ حَتَّى يَنْفَضُّوا مِنْ حَوْلِه. وَقَالَ: لَئِنْ رَجَعْنَا إلى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الأعَزُّ مِنْهَا الأذَلَّ. فَأتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ فَأخْبَرْتُهُ بِذلِكَ. فَأرْسَلَ إلى ابنِ أُبَيٍّ فَسَألَهُ: فَاجْتَهَدَ يَمِينَهُ مَا فَعَلَ. فَقَالُوا: كَذَبَ زَيْدٌ رسولَ اللّٰهِ ﷺ، فَوَقَعَ في نَفْسِي مِمَّا قَالُوا شِدَّةٌ. حَتَّى أنْزَلَ اللّٰهُ تَعَالى تَصْدِيقِي: إذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ. قَالَ ثُمَّ دَعَاهُمُ النَّبِيُّ ﷺ لِيَسْتَغْفِرَ لَهُمْ فَلَوَّوْا رُؤُسَهُمْ. وَقَوْلُهُ كَأنَّهُمْ خُشُبٌ مُسَنَّدَةٌ.قَالَ: كَانُوا رِجَالاً أجْمَلَ شَيْءٍ]. أخرجه الشيخان والترمذى.

2. (833)- *Zeyd İbnu Erkam* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir sefer esnasında Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le beraber çıkmıştık. Bir ara bütün askerler sıkıntıya düştü. Übey İbnu Selûl (fırsattan istifade) şöyle dedi: "Resûlullah'ın yanındakilere infak etmeyin de etrafından dağılsınlar." Ayrıca şunu da ilâve etti: "Hele Medine'ye bir dönelim, aziz olanlar, zelil olanları oradan sürüp çıkaracaktır." Ben hemen gelip bu sözleri Hz. Peygamber'e haber verdim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Übey İbnu Selûl'e adam göndererek yanına çağırdı ve *"Böyle mi söyledin?"* diye sordu. İbnu Selûl, böyle bir davranışa yer vermediğine dâir yemin etti. (Orada bulunanlar bu söze inanarak): *"Zeyd, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a yalan söyledi"* dediler. Bu sözlerine çok üzüldüm. Öyle ki, Cenab-ı Hakk beni tasdiken şu vahyi indirdi: **"(Ey Muhammed) münafıklar sana gelince, "Senin, şüphesiz Allah'ın peygamberi olduğuna şehâdet ederiz" derler. Allah, senin kendisinin**

peygamberi olduğunu bilir, bunun yanında münafıkların yalancı olduklarını da bilir..." (Münâfıkûn, 1).

(Zeyd) der ki: "Sonra Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (onlara: *"Özür dileyin de) sizin için Allah'tan mağfiret taleb edeyim"* dedi ise de başlarını çevirip gittiler."

Zeyd İbnu Erkam (radıyallahu anh), **"..Onlar tıpkı sıralanmış kof kütük gibidirler..."** (Münâfıkûn 4) meâlindeki âyetle ilgili olarak da şu açıklamayı yaptı: "Münafıklar yakışıklı kimselerdi." [Buharî, Tefsir, Münafikûn 1, 2; Müslim, Sıfâtu'l-Münâfikûn 1, (2772); Tirmizî, Tefsir, Münâfikûn, (3309, 3310).]

AÇIKLAMA:

641. hadiste münafıklarla ilgili geniş bilgi sunulmuştur. Burada hadisin anlaşılmasına yetecek kadar kısa mâlumat sunacağız. Hadiste mevzubahis olan vak'anın hangi sefer sırasında cereyan ettiği hususunda bazı ihtilâflar var. Tebuk Seferi sırasında cereyan ettiği de söylenmiştir. Umumiyetle *Müreysi Gazvesi*'nde geçtiği belirtilir. Râvileri iltibasa sevkeden husus, kanaatimizce münafıkların bu çeşit hadiselere sıkca yer vermiş olmalarıdır. Esâsen, burada önemli olan hâdisenin cereyan ettiği yer değil, hâdisenin mâhiyetidir.

Hz. Câbir (radıyallahu anh)'in bir rivayetinde, bir sefer sırasında Muhacirlerden çok şakacı (La'âb) birisi, Ensar'dan birinin kabasına eli veya ayağı ile vurarak şaka yapar. Buna çok öfkelenen ensârî meseleyi büyütür, münâkaşaya ve kavgaya döker. Her iki taraf da câhiliye usulünce *"Yâ Le'l-Ensâr!" "Yâ Le'l-Muhâcirîn!"* diyerek yardım isterler.

Bir diğer rivayette, ihtilâf, sefere katılan bedevîlerle Ensâr arasında havuzdan su alma sırasında patlak verir: Havuzu su ile dolduran bir bedevî su almada kendi arkadaşlarına öncelik tanıyıp diğerlerine mâni olmak ister. Bir ensârî devesini sulamada azimkâr davranınca, bedevî kaptığı bir taşı atarak ensârîyi başından yaralar. Ensârî, münâfıkların reisi olan Abdullah İbnu Übey'e gelip şikâyet eder. Ensârînin Abdullah'ın adamlarından biri olduğu da belirtilir. Duruma öfkelenen Abdullah İbnu Übey: "Resûlullah'ın yanındakilere -yani bedevîlere- infak etmeyin de etrafından dağılsınlar" der. Böyle söylemesi, onların yemek sırasında Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in etrafında toplanmaları sebebiyledir. Abdullah sonra adamlarına şunu söyler: *"Medine'ye döndüğümüz zaman, aziz olanlar zelil olanları (Medine'den) sürüp çıkaracaktır."*

Bu sözleri işiten Zeyd, -bir rivayete göre- amcasına haber verir, o da

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e ulaştırır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Abdullah'ı çağırtıp, sorduğu zaman yemin ederek inkâr edince, münafığa inanıp tasdik eder ve Zeyd'in amcasını te'dib eder. Amca da Zeyd'i paylar: *"Niye Resûlullah ve Müslümanların öfkesini üzerine çekiyorsun?"* der. Zeyd der ki: *"Bu haksız azar üzerine öyle üzüldüm, öyle üzüldüm ki, bir başkasının böyle bir üzüntüye düşmüş olacağını tahmin edemem."*

Ertesi gün Münâfıkûn nazil olur ve meselenin içyüzünü ortaya koyarak Zeyd İbnu Erkâm'ın yalancı olmadığını beyân eder.

834 ٣– وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال: [مَنْ كَانَ لَه مَالٌ يبلّغه بيتَ رَبّه أوْتَجبُ فيه زَكَاةٌ فَلَم يفعَلْ سَأَلَ الرَّجعَةَ عِندَ المَوْتِ، فقَالَ لَهُ رَجلٌ: اتَّقِ اللّهَ يَاابنَ عبَّاسٍ؟ فإنَّما يَسْأَلُ الرَّجْعَةَ الْكُفَّارُ. فقَالَ: سأتْلُوا عَلَيْكُمْ بذلكَ قُرآناً: يَا أَيُّهَا الَّذينَ آمَنُوا لاَ تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلاَ أَوْلاَدُكُم عَنْ ذِكْرِ اللّهِ، وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلكَ فاولئكَ هُمُ الخَاسِرُونَ وَأَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ إِلى آخرهَا. فقَالَ الرَّجُلُ: فَمَا يُوجِبُ الزَّكَاةَ؟ فقَالَ: إذَا بَلَغَ المَالُ مائتَيْن فَصَاعِداً. قَالَ: فَمَا يُوجِبُ الحَجَّ؟ قَالَ: الزَّادُ وَالْبَعيرُ]. أخرجه الترمذى.

3. (834)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) bir keresinde: "Kimin haccedecek kadar veya zekât farz olacak kadar malı olur da bu farzları ifâ etmezse, ölüm sırasında geri dönüş (rec'a) taleb eder" buyurmuştu. Bir adam kendisine: "Ey İbnu Abbâs, Allah'tan kork, geri dönüşü küffâr taleb edecektir" dedi. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ): "Ben size bu hususta âyet okuyayım" dedi ve şu âyeti okudu: **"Ey iman edenler, sizi ne mallarınız, ne evlâtlarınız Allah'ın zikrinden alıkoymasın. Kim bunu yaparsa işte onlar hüsrâna uğrayanların tâ kendileridir. Herhangi birinize ölüm gelip de: "Ey Rabbim, beni yakın bir müddete kadar geciktirseydin de sadaka verip dursaydım, iyi adamlardan olsaydım" diyeceğinden evvel size rızık olarak verdiğimizden (Allah yolunda) harcayın. Halbuki Allah hiçbir kimseyi eceli gelince, asla geri bırakmaz. Allah ne yaparsanız, hakkıyla haberdardır"** (Münâfıkûn 9-11)

Adam tekrar: "Zekât vermeyi gerekli kılan miktar nedir?" diye sordu. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ): "Mal iki yüz (dirheme) ulaşır ve geçerse." Adam: "Pekâlâ, haccı gerekli kılan şey nedir?" diye sordu. İbnu Abbas:

"– Azık ve binek!" cevabını verdi. [Tirmizî, Tefsir, Münâfikûn, (3313).]

TEGÂBÜN SÛRESİ

835 ١ – عن عَلْقَمَةَ عن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ. في قوله تعالى: [وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللّهِ يَهْدِ قَلْبَهُ] قَالَ: هِيَ المَصَائِبُ تُصِيبُ الرَّجُلَ. فَيَعْلَمُ أنَّهَا مِنْ عِنْدِ اللّهِ تعالى فَيُسَلِّمُ وَيَرْضَى.

أخرجه البخارى.

1. (835)- *Alkame* hazretlerinin İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'dan naklettiğine göre, İbnu Mes'ud, **"...Kim Allah'a iman ederse (Allah) onun kalbini doğruya götürür.."** (Teğâbün,11) meâlindeki âyetle ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştır: "Bunlar kişinin mâruz kaldığı musibetlerdir. İnanan kişi, (Allah'ın lütfu ve keremi ile) bu musibetlerin Allah'tan olduğunu bilir, Allah'ın takdirine teslimiyet gösterip, razı olur (ve sabreder)." [Buharî, Tefsir, Tegabün 1.]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet Buharî'de muallâk ise de Abdurrezzâk mevsul olarak kaydetmiştir. *İbnu Hacer* hadisi tahric eden muhtelif kaynakları zikreder.

Âyet-i kerimede inanan kimselerin kalbine, Allah tarafından hidâyet verileceği müjdeleniyor. İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) bu hidâyetin mâhiyetini açıklamaktadır. O'na göre âyette kastedilen hidâyet "musibetlerin Allah'tan geldiği inancı"dır. Böylece mü'min kişi, musibetler geldikçe imtihan edildiğine inanacak, bu imtihanı kazanmanın sabırla mümkün olacağını bilecektir. Çünkü onun iman kulağında şu âyetin hakikatları konuşacaktır. (meâlen): **"Andolsun, sizi biraz korku, biraz açlık, biraz da mallardan, canlardan ve mahsullerden yana eksiltme ile imtihan edeceğiz. Sabredenlere (lütuf ve keremimi) müjdele!"** (Bakara, 155).

Bu âyete inanan kişi her çeşit musibete sabır ve teslimiyetle karşı çıkarak mukâvemet gösterir, böylece musibet karşısında paniğe kapılmaktan, çaresizlik ve me'yusiyet hissine düşmekten kendini korur, mânevî ezikliğe, ruhî çöküntüye düşmez.

836 ٢ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُمَا. في قوله تعالى: [إنَّ مِنْ أزْوَاجِكُمْ وَأوْلاَدِكُمْ عَدُوّاً لَكُمْ الآيَة. قَالَ هؤُلاَءِ رِجَالٌ مِنْ اهْلِ مَكَّةَ أسْلَمُوا وَأرَادُوا انْ يَأتُوا النَّبِىَّ ﷺ فَأبَى

أَزْوَاجَهُمْ وَأَوْلاَدُهُمْ أَنْ يَدَعُوهُمْ فَلَمَّا أَتَوا النَّبِىَّ ﷺ رَأَوُا النَّاسَ قَدْ فَقِهُوا فِي الدِّينِ فَهَمُّوا أَنْ يُعَاقِبُوهُمْ فَنَزَلَتْ]. أخرجه الترمذي.

2. (836)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ), **"Ey iman edenler, eşlerinizin evlatlarınızın içinde hakikaten size düşman olanlar da vardır. O halde onlardan sakının.."** (Teğâbün 14) meâlindeki ayet hakkında şu açıklamayı yaptı: "Bu hitaba maruz kalan kimseler bir kısım Mekkeli erkeklerdir. Bunlar, hicret ederek Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gelmek isterler, fakat kadın ve çocukları kendilerini terketmelerini istemeyerek hicretlerine mümânaat etmişlerdir. Bu kimseler bilâhare hicret edip gelince, halkın, din hususunda çok şey öğrenmiş olduğunu görürler. Bunun üzerine (kendilerinin önceden hicret etmelerine mâni olan) zevce ve evlâtlarını cezalandırmak istediler. Bu hâl karşısında Cenab-ı Hakk mezkur âyeti inzâl buyurdu." [Tirmizî, Tefsir, Teğâbün, 3314).]

AÇIKLAMA:

1- Âyet-i kerime muayyen bir vak'a için nâzil oldu ise de hükmü umumidir ve her devre hitap etmektedir. Binaenaleyh her mü'mine şöyle demektedir: "Zevcelerinizden bâzıları ve keza evlâtlarınızdan bazıları vardır ki, size düşmanlık ederler. Onlar sizin hayırlarda bulunmanıza, Allah'a ibadet etmenize mâni olurlar veya din ve dünya işlerinizde sizinle husûmete, iddialaşmaya girişerler. Öyle ise, onların müdâhalesi sebebiyle hayırlar işlemekten geri kalmayın, onlara uymaktan sakının..."

Âyet-i kerimenin devamı, bu çeşit durumlarda, sebep oldukları sâbit gerilemeler, çıkarmış bulundukları engellemeler sebebiyle zevce ve evlâtların cezalandırılmayıp affedilmelerini emretmektedir. (meâlen): **"...(Bunlarla beraber) affeder, kusurlarını başlarına kakmaz, örterseniz, şüphesiz Allah çok mağfiret edici, çok esirgeyicidir"** (Teğabün 14).

TALAK SÛRESİ

837 ١ – عن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما. [أَنَّهُ قَرَأَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِقُبُلِ عِدَّتِهِنَّ]. أخرجه مالك.

وقال: يَعْنِى بِذٰلِكَ: أَنْ يُطَلِّقَ فِي كُلِّ طُهْرٍ مَرَّةً. وللنسائي عن عباس مثله.

1. (837)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ)'tan rivayet edildiğine göre, **"Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınızda, onları, iddetleri-**

ni gözeterek boşayın.." (Talâk 1) meâlindeki âyeti, "**...iddetlerinin önünde boşayın**" diyerek kıraat etmiştir (okumuştur)" [Muvatta, Talâk 79, (2, 587); Müslim, Talak 14, (1471).]

İmam Mâlik der ki: *"Bununla, her temizlik devresinde bir kere boşaması gerektiğini kastedmiştir."*

AÇIKLAMA:

Teysiru'l-Vüsul'de İbnu Abbas rivayeti olarak Muvatta'dan nakledilen bu rivayet, Muvatta'da İbnu Ömer rivayeti olarak kaydedilmektedir. Demek ki, Teysir'de rastlanan hatalardan biriyle daha karşılaşmış olmaktayız.

2- Zürkanî'ye göre buradaki kıraatten maksad tefsir olup tilâvet değildir.Yani, âyet-i kerimeyi açıklayıcı mahiyette olmak üzere, قُبُلِ (evvelinde) kelimesini İbnu Ömer dahil etmiştir.

Nevevî'ye göre ise şâz kıraattır, usulcüler nezdinde sıhhat yönünden haber-i vâhit kıymetinde bile değildir. Kur'ân'ın okunuşuna dâhil edilemez, bu husus icmâ ile sabittir.

3- Yukarıdaki rivayet Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anh)'in hanımını boşaması vak'asında vârid olmuştur. İbnu Ömer bazı rivayetlerde Âmine Bintu Gıfar, –bazılarında da Nevâr- diye zikri geçen hanımını[18] hayız halinde boşar. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gelip: "Abdullah İbnu Ömer karısını hayızlı iken boşadı" diye haber verir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"– Oğlun karısına dönsün, kadın temizlendiği zaman onu boşasın veya nikâhında tutsun!" diye emreder.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hükmüne delil zımnında Talâk suresinin ilk ayetini, sadedinde olduğumuz rivayette olduğu üzere قُبُلِ kelimesini açıklayıcı mahiyette ilâvesiyle tilâvet buyurur: "**...Onları boşayacağınızda iddetlerinin önünde boşayın.**"

Bilindiği üzere, evlilikte kadın üç bağla erkeğe bağlıdır. Sünnete uygun boşamada *(talâku's-sünne),* kadın üç temizlik esnasında boşanır. Yani, bir çırpıda "boş olsun" veya "boşadım" demekle boşanmaz. Her boşamada, tâbir caizse, bir bağ koparılarak üç temizlik müddeti içerisinde her seferinde bir bağ koparılmak suretiyle boşama işi tamamlanılır.

18– Nevâr hanımın lakabı olabilir.

Yukarıdaki rivayet bu boşama fiilinin hayızlı halde olmayıp, kadın hayızdan kurtulup temizlik hâline girdiği zamanda olacağını açıklığa kavuşturmaktadır.

Mevzu üzerine geniş açıklama Talâk'la ilgili bölümde gelecektir (4045-4088 numaralı hadisler.)

TAHRİM SÛRESİ

838 ١ – عن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ رسولُ الله ﷺ يُحِبُّ العَسَلَ وَالْحُلْوَ، وَكَانَ إذَا انْصَرَفَ مِنْ صَلاَةِ الْعَصْرِ دَخَلَ عَلَى نِسَائِهِ فَيَدْنُو مِنْ إحْدَاهُنَّ فَدَخَلَ على حَفْصَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْها فَاحْتَبَسَ أكْثَرَ مِمَّا كَانَ يَحْتَبِسُ. فَغِرْتُ فَسَألْتُ عَنْ ذَلِكَ، فَقِيلَ لِى أهْدَتْ لَهَا امْرَأةٌ مِنْ قَوْمِهَا عُكَّةً مِنْ عَسَلٍ، فَسَقَتِ النَّبِىَّ ﷺ مِنْهُ شَرْبَةً. فَقُلْتُ: أمَا وَاللهِ لَنَحْتَالَنَّ لَهُ. فَقُلْتُ لِسَوْدَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْها إنَّهُ سَيَدْنُو مِنْكِ فَإذَا دَنَا مِنْكِ فَقُولِى لَهُ يَا رَسُولَ اللهِ؟ أكَلْتَ مَغَافِيرَ! فَإنَّهُ سَيَقُولُ لَكِ لاَ. فَقُولِى لَهُ مَا هَذِهِ الرِّيحُ الَّتِى أجِدُ مِنْكَ؟ وَكَانَ يَشْتَدُّ عَلَيْهِ أنْ يُوجَدَ مِنْهُ الرِّيحُ. فَإنَّهُ سَيَقُولُ سَقَتْنِى حَفْصَةُ شَرْبَةَ عَسَلٍ: فَقُولِى لَهُ جَرَسَتْ نَحْلُهُ الْعُرْفُطَ، وَسَأقُولُ ذَلِكَ. وَقُولِى أنْتِ يَا صَفِيَّةُ ذَلِكَ. قَالَتْ: تَقُولُ سَوْدَةُ. فَوَاللهِ الَّذِى لاَ إلَهَ إلاَّ هُوَ مَا هُوَ إلاَّ أنْ قَامَ عَلَى الْبَابِ، فَأرَدْتُ أنْ أُبَادِيَهُ بِمَا أمَرْتِنِى فَرَقاً مِنْكِ، فَلَمَّا دَنَا مِنْهَا قَالَتْ لَهُ سَوْدَةُ: يَارَسُولَ اللهِ أكَلْتَ مَغَافِيرَ؟ قَالَ لاَ. قَالَتْ: فَمَا هَذِهِ الرِّيحُ الَّتِى أجِدُ مِنْكَ؟ قَالَ سَقَتْنِى حَفْصَةُ شَرْبَةَ عَسَلٍ. قَالَتْ: لَعَلَّ نَحْلَهُ جَرَسَتِ الْعُرْفُطَ. قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِىَ اللهُ عَنْهَا: فَلَمَّا دَارَ إلَىَّ قُلْتُ لَهُ مِثْلَ ذَلِكَ. فَلَمَّا دَارَ إلَى صَفِيَّةَ قَالَتْ لَهُ مِثْلَ ذَلِكَ. فَلَمَّا دَارَ إلَى حَفْصَةَ قَالَتْ يَارَسُولَ اللهِ: ألاَ أسْقِيكَ مِنْهُ؟ قَالَ لاَ حَاجَةَ لِى فِيهِ، قَالَتْ سَوْدَةُ رَضِىَ اللهُ عَنْهَا: وَاللهِ لَقَدْ حَرَمْنَاهُ. فَقُلْتُ لَهَا: اسْكُتِى]. أخرجه الخمسة إلاّ الترمذى.

1. (838)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* balı ve tatlı şeyleri severdi. Ayrıca, ikindi namazlarını kıldıktan sonra (hergün) kadınlarını teker teker ziyaret eder, herbirine yaklaşır (sohbette bulunurdu.) Bu ziyaretlerinin birinde Hz. Hafsa

(radıyallahu anhâ)'nın yanına girmişti. Bu defa onun yanında, her zamanki kaldığı mutad müddetten fazla kaldı. Ben bunu kıskanarak sebebini (Resûlullah'ın diğer hanımlarından) sordum. Bana: "Yakınlarından bir kadın Hafsa'ya bir okka (Tâif) balı hediye etti, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ondan şerbet yapıp ikram etmiş olmalı, (o da şerbet hatırına sohbetini biraz uzatmıştır)" dediler. Ben:

"– Öyleyse, kasem olsun biz de ona mutlaka bir hile kurmalıyız!" dedim. Sevde (radıyallahu anhâ)'ye:

"– (Hafsa'dan sonra sıra senin) O girince sana yaklaşacak. Sana yaklaşınca O'na: "Ey Allah'ın Resûlü! Sen megâfih[19] mi yedin?" diyeceksin. (Ben biliyorum ki, o sana:) "Hayır!"diyecek. O zaman sen de: "Öyleyse senden burnuma gelen bu koku da ne?" diyeceksin." Bir rivayette Hz. Aişe şu açıklamayı yapar: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisinde kötü bir koku hissedilmesine tahammül edemez, buna çok üzülürdü (Bu sebeple gerçeği itiraf ederek) muhakkak "Hafsa bana bal şerbeti ikram etti" diyecek. O zaman sen kendisine "Demek ki arı, balını urfut ağacından almış" diyeceksin. (Senden sonra bana uğradığı zaman) ben de böyle hareket edip aynı şeyleri söyleyeceğim. Ey Safiyye, sana uğradığı zaman sen de aynı şeyleri söyle! dedim."

Hz. Aişe anlatmaya devam etti:

"Sevde (bilâhere bana) dedi ki: "Kendinden başka ilâh bulunmayan Allah'a kasem olsun, bana tenbih ettiğin şeyleri, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kapıdan görünür görünmez, senden korktuğum için (unutmadan) hemen söylemek istedim." Ne ise, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine yaklaşınca Sevde: "Ey Allah'ın Resûlü meğâfir mi yediniz?" der: "Hayır!" cevabını alır. Bunun üzerine aralarında şu konuşma geçer:

"– Öyleyse bu koku da ne?"

"– Hafsa bana bal şerbeti ikram etti."

"– Demek ki arı urfut yemiş."

Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatmaya devam ediyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana uğrayınca ben de aynı şeyleri söyledim. Keza, Safiyye (radıyallahu anhâ)'ye uğrayınca o da aynı şeyleri söyledi.

Müteâkiben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hafsa (radıyallahu anhâ)'nın yanına girince:

19– Mağafir: Kamus, urfut denen ve meşeye benzeyen bir ağaçtan sızan pis kokulu püs'e dendiğini belirtir.

"– Ey Allah'ın Resûlü sana o şerbetten ikram edeyim mi?" diye sorar. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"*– Hayır, ihtiyacım yok!*" cevabını verir. (Bu durumu işittiği zaman) Sevde (radıyallahu anhâ):

"– Allah'a kasem olsun balı ona haram ettik!" dedi. Ben kendisine:

"– Sus, (sesini çıkarma)" dedim." [Buhârî, Talâk 8, Nikâh 103, Et'ime 32, Eşribe 10, 15, Tıb 4, Hiyel 5; Müslim, Talâk 20, (1474); Ebû Davud, Eşribe 11, (3715); Nesâî, Talâk 16, (6, 151, 152).]

839 ٢– وفي رواية: [شَرِبْتُ عَسَلاً عِنْدَ زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ وَلَنْ أَعُودَ إِلَيْهِ. فَنَزَلَتْ: لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللهُ لَكَ. إِنْ تَتُوبَا إِلَى اللهِ. لِحَفْصَةَ وَعَائِشَةَ؛ وَإِذْ أَسَرَّ النَّبِيُّ إِلَى بَعْضِ أَزْوَاجِهِ حَدِيثاً. هُوَ قَوْلُهُ: بَلْ شَرِبْتُ عَسَلاً وَلَنْ أَعُودَ لَهُ، وَقَدْ حَلَفْتُ فَلاَ تُخْبِرِي بِذَلِكَ أَحَداً].

«الْمَغَافِيرُ» بغين معجمة وفاء وياء مثناة من تحت: شيء يَنْضَحُهُ العُرْفُطُ حُلْوٌ كالنَّاطف له ريح كريهة. ومعنى «جَرَسَتْ» أكلت. «والعُرْفُطُ» شجر من العضاه زهرته مدحرجة. «وَالْعِضَاهُ» كل شجرة تعظم ولها شوك كالطَّلحِ وَالسَّمُرِ والسلم ونحو ذلك. «وَالْفَرَقُ» بفتح الراء: الخوف والفزع.

2. (839)- Bir başka rivayette (Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Zeyneb Bintu Cahş'ın yanında bal şerbeti içtim, artık bir daha onu içmeyeceğim"** der ve şu âyet nâzil olur:

"Ey Peygamber , sen zevcelerinin hoşnudluğunu arayarak, Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun? (Bununla beraber üzülme) Allah çok mağfiret edici, çok esirgeyicidir. Allah, yeminlerinizin (keffâretle) çözülmesini size farz kılmıştır. Allah sizin yardımcınızdır. Ve O, hakkiyle bilendir, tam hüküm ve hikmet sâhibidir.

Hani Peygamber, zevcelerinden birine gizli bir söz söylemişti. Bunun üzerine o (zevce) bunu haber verip de Allah da ona bunu açıklayınca (peygamber) bunun ancak bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. Artık bunu kendisine söyleyince o (zevce) "Bunu sana kim haber verdi?"dedi. (Peygamber de), "Bana her şeyi bilen, her şeyden haberdar olan (Allah) haber verdi" dedi.

Eğer her ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz (ne âlâ, çünkü) hakikaten sizin kalpleriniz kaymıştır, (yok) onun aleyhinde birbirinize arka verirseniz, hiç şüphesiz Allah bizzat onun yardımcısıdır, Cebrail de mü'minlerin sâlih olanları da. Bunların ardından bütün melekler de (ona) yardımcıdır..." (Tahrim 1-4).

(Âyet-i kerimede geçen:) **"Eğer her ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz"** ibaresinde kastedilen iki şahıs Hz. Hafsa ve Hz. Aişe (radıyallahu anhümâ)'dir. (Yine âyet-i kerimede geçen:) **"Hani Peygamber, zevcelerinen birine gizli bir söz söylemişti..."** ibaresinde zikri geçen gizli söz, Resûlullah'ın: **"Bal şerbeti içitim, artık bir daha içmeyeceğim, bu hususta yemin de ettim, ancak bunu bir başkasına açma" şeklindeki sözleridir."**

840 ٣– وعن أنس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ. [أنَّ رسولَ اللّٰه ﷺ كَانَ لَهُ أمةٌ يطَؤُها فلَمْ تزَلْ بهِ عَائشَةُ وَحَفْصَةُ رَضِيَ اللّٰهُ عنهُمَا حتَّى حَرَّمَهَا علَى نفْسهِ، فَنَزلَ: لِمَ تُحَرِّمُ مَا أحلَّ اللّٰهُ لَكَ]. أخرجه النسائى.

3. (840)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zaman zaman birleştiği bir câriyesi vardı. Hz. Aişe ve Hz. Hafsa (radıyallahu anhümâ) (cariyeye temasını önlemek için) peşini bırakmadılar. Sonunda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu cariyeyi nefsine haram etti. Bunun üzerine: **"Ey Peygamber, sen zevcelerinin hoşnudluğunu arayarak, Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun?..."** diye başlayan Tahrim sûresi nazil oldu." [Nesâî, Işretu'n-Nisâ, 4, (7, 71).]

AÇIKLAMA:

Tahrim suresinin sebeb-i nüzûlü üzerine üç rivayet gördük. İlk ikisi aynı hâdise ile alakalı ise de üçüncü rivayet bir başka hâdiseye temas etmektedir. Tefsir kitaplarında başka hâdiselere de yer verilir. Meseleyi tahkik eden âlimler, bu surenin nüzûlüne bir değil birkaç sebebin inzimâm etmiş olduğuna hükmederler. Binâenaleyh, birçok âyet ve sûreler hakkında olduğu üzere, burada da sebeb-i nüzûlden değil, esbâb-ı nüzûlden bahsetmek daha doğru olacaktır. Teferruata girmeden meseleyi biraz açmak istiyoruz.

1- Bal Şerbeti Meselesi: İlk iki rivayet bu hâdise ile alâkalıdır. Hâdiseye sathi bir nazarla bakıldığı zaman ileri-geri söz edilip, muhte-

rem validelerimiz olan Zevcât-ı Tâhirât hakkında mü'minlik edebine hiç uygun düşmeyecek değerlendirmelere bile düşülmesi mümkün olduğu halde, hâdise yakından tahlil edilince, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın örnek hayatını aydınlattığı, mü'minlerin ders alması gereken pekçok incelikleri ihtiva ettiği görülür. Ayrıca bize birçok bilgi ve prensiplerin sunulmasına vesile olan bu hâdiseye zemin hazırlamış bulunan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in çok evliliğinin sırrı, hikmeti ve gerekliliği bir kere daha anlaşılmış olur. Hatta biz diyeceğiz ki, başka hiçbir faidesi ve gayesi olmasa bile, sırf *Tahrim suresinin* inmesine vesile olan hadiselerin vukuunu hazırlamış bulunması, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın çok evliliği için yeterli bir gerekçedir. Muhammed ümmeti ve bilhassa kadınlar taifesi bu vesile ile büyük rahmetlere mazhar olmuştur. Bu sözde mübâlağa yoktur. Îlâ hâdisesinin sebepleri ile, *Tahrîm sûresinin* nüzul sebeplerini belirten rivayetleri tahlil edenler aynı kanaate varacaklardır.

Îlâ'nın sebepleri ile *Tahrim suresinin* nüzul sebepleri bazı rivayetlerde aynıdır. Bu rivayetler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın günlük hayatını, hanımlarına karşı tavrını, ailevî sohbetlerini, bu sohbetlerin muhteva ve mâhiyetini, kadınlarda fıtrî olan kıskançlık ve bu kıskançlığın sebep olduğu tezâhürat ve eylemler karşısında Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in gösterdiği aksülameli, takip ettiği siyaseti aydınlatır.

Mühimlerinden birkaçını kaydedelim:

a)- Îlâ ile ilgili açıklamalar tedkik edilince (109-112'inci hadislere bakınız) görülür ki, Hz. Peygamber hergün sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar mescidde kalarak ashâbıyla sohbet etmektedir. Bu, değişmez bir prensiptir. Sadece îla'ya karar verdiği gün prensibini terketmiş, bu "sohbeti terk vak'ası", Ashab arasında *"Gassânîlerin saldırması"*ndan daha mühim sayılacak bir vükuatın meydana geldiğini zannettirecek kadar şok meydana getirmiştir.

b) Sadedinde olduğumuz 838 numaralı hadis Resûlullah'ın hergün ikindi namazından sonra hanımlarını ziyaret ettiğini belirtir. Bazı yorumcular, sabah namazından sonraki ziyareti haber veren rivayetle bu rivayet arasında bir teâruz aramış ise de, mûteber ve asıl olan görüşe göre teâruz sözkonusu değildir. Sabahleyin belki de daha kısa, bir selamlaşma nevinden de olsa birinci ziyaret, ikindiden sonra da sohbete yer veren daha uzun müddeti içine alan ikinci bir ziyâret cereyan etmektedir.

c) Bu rivayetten şunu da anlıyoruz ki: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ziyaretlerini belli bir müddete tâbi tutmuştur. Her seferinde o müddete riâyet etmekte, ne azaltmakta ne de artırmaktadır. Nitekim bir keresinde ikram edilen *"bal şerbeti hatırı"* için bir miktar uzayınca, diğer hanımlar arasında *"Niçin geç kaldı?"* diye merak ve sipekülasyon sebebi olmuş, teselsül eden hâdislerle Tahrim suresinin nüzûlüne zemin hazırlamıştır.

Bu iki vak'ayı esas alıp, zaman kullanımını aydınlatan başka rivayetlerle tamamlayınca şu neticeye ulaşmaktayız: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* günlük hayatını belli bir programa bağlamıştır: Muayyen vakitlerde muayyen işler yapmaktadır, her işi de belli bir müddet içerisinde tamamlamakta, önceden bilinen bu müddeti tecâvüz etmemektedir.

d) Yine bu hâdiselerle ilgili rivayetlerden anlıyoruz ki, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e hanımları, diğer hanımların mevcudiyeti sebebiyle duyulan kıskançlık ve tahrik olan başkaca hislerin sevkiyle pekçok tatsızlıklar çıkarmaktadır; dikkafalılık etmekte, karşı gelmekte, homurdanıp mırıldanmakta, isyankâr tavırlar takınmakta ve hatta küsüp, kelâmı kesmektedir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kadın mizacının tabii tezâhürü olan bu davranışları, Allah'ın o fıtrata koyduğu âyetleri seyredercesine tebessümle karşılamakta ve sabırla temâşa etmektedir. Bu hususun ehemmiyetine binâen, Îlâ hâdisesiyle ilgili olarak Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in pekçok hikmetler ve faydalarla dolu uzun bir rivayetinden bazı özetlemeler sunuyoruz:

"Ensardan bir komşum vardı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a nöbetleşe giderdik. Bir gün o gider, vahiy vs. haberlerini bana getirirdi. Ertesi gün ben gider, günlük haberleri ona ben getirirdim... Derken birgün o komşum bana gelip, hızlı hızlı kapıyı vurdu. Hemen çıktım. Telaşla: "Mühim bir hâdise var" dedi. "Gassâniler mi saldırdı?" dedim. "Daha büyük, Resûlullah kadınlarını boşamış" dedi. Ben içimden: "Eyvah, Hafsa hüsrâna düştü! Zâten bunu bekliyordum" dedim. Kalkıp Hafsa'nın yanına gittim. Ağlıyordu."

Hz. Ömer, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın diğer zevcelerinde ve mesciddeki cemâatte umumî bir üzüntü ve keder havası görür. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hanımlarını boşamadığını anlayınca, Resûlullah'a yakınmada bulunur: *"Ey Allah'ın Resûlü, bizi bilirsin, biz Kureyşliler, kadınlara hâkim kimselerdik. Sonra Medine'ye geldiğimizde, burada kadınların erkeklere hâkim olduklarını gördük. Bizim kadınlar*

da onlardan huy kaptı. Bir gün hanımıma öfkelenmiştim, bana mırıldanıp karşılık vermez mi! Bunu doğru bulmayıp azarladım. Bu sefer, "Beni niye azarlıyorsun? Vallahi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevceleri bile O'na karşılık veriyorlar, mırıldanıyorlar. Hem onlar icabın-da küsüp gün boyu, geceye kadar Resûlullah'ı terkediyorlar" dedi. Hafsâ' ya: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sen de mi karşılık veriyor, mırıldanıyorsun?" dedim. "Evet, hiçbirimiz, o gün geceye kadar yanına uğramayız" dedi. *"Sizden kim böyle yaparsa büyük zarar eder, hüsrâna uğrar. Hanginiz, Resûlü'nün öfkesi sebebiyle, Allah'ın gazabına uğramayacağından emin bulunuyor? Alimallah bir anda helâk olursunuz"* dedim.

Hz. Ömer der ki: *"Ben böyle deyince Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tebessüm ettiler."* Hz. Ömer devam ediyor: *"Hafsa'ya dedim ki: Sakın Resûlullah'a karşılık verip, mırıldanma ve ondan bir kısım taleblerde bulunma. Birşey gerekirse bana söyle. Sakın bâzı arkadaşlarının Resûlullah'a senden daha sevgili ve daha gönül alıcı olması seni aldatıp, yanlış davranışa sevketmesin."*

Hz. Ömer Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın burada da tebessüm ettiğini belirtir.

Îlâ hâdisesini tahkik safhasında Hz. Ömer sadece kızı Hafsa'yı değil, Hz. Aişe, Ümmü Seleme gibi diğer bazılarını da görüp, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a karşılık verip üzdükleri için biraz paylamak ister. Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) ile olan şu muhâvere de mevzumuz açısından ilgi çekicidir:

....Ömer sonra Ümmü Seleme'nin yanına girdi ve: *"Ey Ümmü Seleme, siz Peygambere bir hususta konuşup, arkadan da karşılık mı veriyorsunuz?"* dedi. Ümmü Seleme de: "Bak hele! Hayret doğrusu! Sana ne oluyor da Resûlullah'la hanımlarının meselesine karışıyorsun?.." karşılığını verdi.

e-) Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in îlâ hadisesi vesilesiyle anlattıklarında -bazılarını gördüğümüz üzere- öyle kıymetli teferruat var ki, onlara başka rivayetlerde rastlayamayız.

Bunlardan biri Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir ay boyu kaldığı meşrübe denen odanın sadeliğidir: Duvarda *(Zeyneb Bintu Cahş* (radıyallahu anhâ) tarafından işlenen) ve pis koku neşreden birkaç deri, deri işlemede kullanılan selem ağacının karaz denen meyvesinden bir miktar, vücudunda yol yol iz yapmış olan hasır yaygı ve içerisine hurma lifi basılmış deriden bir yastık.

Hz. Ömer, bu manzara karşısında kendisini tutamayıp ağlar ve şöyle hitabeder:

"– Ey Allah'ın Resûlü! Allah'ın iki düşmanı olan Kisra ve Kayser (İran ve Bizans kralları) atlas ve ipekler üzerinde yatarken, Âlemlerin Rabbi olan Allah'ın, Resûlü ve sevgilisi sen, hasır ve dolgusu hurma lifi olan yastık üzerinde yat, (bu olacak şey değil!)"

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"– Onların nimeti dünyada peşin verilmiştir, (öbür dünyada mahrum kalacaklardır, bu ise gıbtaya değmez)" diye cevap verir.

f-) *Meşrübede* görülen pis kokulu deriler ve deri işlemede kullanılan karaz'la [bir nevi meşe olan selem ağacının mazısı (meyvesi)] ilgili bilgiler, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in zevce-i pâklerinden olan Zeyneb Bintu Cahş validemizin (radıyallahu anhâ) deri işçiliğinde mâhir olduğuna, eliyle işlediklerini satıp kazandığı parayı Allah yolunda tasadduk ettiğine dâir rivâyetler birleştirilince, meşrübe denen bu odanın bir nevi iş atelyesi olduğu anlaşılır.

Şu halde Tahrim suresinin inmesine vesile olan hâdisatın nakli bize, Resûl-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hâne-i saadetlerinde bir nevi iş atelyesi bulunduğunu da öğrenmemize imkân tanımaktadır. Böyle bir sünnetin bilinmesi, Müslüman âilelerde bu sünnete uyulma cihetine gidilmesi, iktisadî hayatımızda inkılâplar hâsıl edecek vüs'at ve şümulde fevkalâde bir nimettir. Hele günümüzde!

Tahrim suresinin nüzûlüne zemin hazırlayan müteselsil hâdiselerin ve bu hâdiselere zenberek olan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın çok evliliğinin bu ümmete kazandırmış olduğu birkaç hayrı hatırlatmış olduk. Rivayetler daha yakından incelenince, başka pekçok hayırlar görülecektir. هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّنَا الكريم

MÜLK SÛRESİ

841 ١ – عن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ. قال: [قال رسولُ الله ﷺ: مِنَ القُرآنِ سُورَةٌ ثَلاثُونَ آيَةً شَفَعَتْ لِرَجُلٍ حَتَّى غَفَرَ اللهُ لَهُ، وَهِىَ: تَبَارَكَ الَّذِى بِيَدِهِ المُلْكُ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

وعند أبى داود: تَشْفَعُ لِصَاحِبِهَا.

1. (841)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kur'ân-ı Kerim'de otuz âyetlik (şanı yüce) bir sûre vardır. Bu sûre (kendisini okuyan) kimseye (kıyamet günü) şefaat eder ve Allah'ın onu affetmesini sağlar. Bu sûre Tebârekellezî bi-Yedihi'l-Mülk'dür."* [Ebû Dâvud, Salat 327, (1400) (veya Ramazan 10); Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 9, (2893).]

Ebû Dâvud'daki rivayette: "(Okumak suretiyle) arkadaşlığını kazanan kimseye sûre şefaat eder" denilmiştir.

842 ٢– وللترمذى في أخرى عن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهما. قال: [قال رسولُ اللّٰه ﷺ: هِىَ المَانعةُ هِىَ المُنْجيةُ تُنْجيه مِنْ عذابِ الْقبْرِ].

زاد رزين. فقال ابنُ شِهابٍ أخْبرَنى حُميدُ بنُ عبْدِ الرَّحمنِ عَنْ رسولِ اللّٰه ﷺ أنَّهَا تُجَادِلُ عَنْ صَاحِبِهَا في قَبْرِهِ.

2. (842)- *Tirmizî*'de, İbnu Abbâs'tan gelen bir diğer rivayette, İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle dediğini belirtir: *"Bu sûre (kabir azabına, veya kabir azabına sebep olan günahlara karşı) engeldir, bu sûre kurtuluş sebebidir, kişiyi kabir azabından kurtarır."* [Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 9, (2892).]

Rezîn şunu ilâve etmiştir: "İbni Şihab demiştir ki: "Humeyd İbnu Abdirrahmân'ın bana haber verdiğine göre, Resûlullah şöyle buyurmuştur: *"Mülk suresi, kabirde, arkadaşı yerine mücadele eder (ve onu azabtan korur)."*

NUN (KALEM) SÛRESİ

843 ١– عن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا في قوله تعالى: [عُتُلٍّ بَعْدَ ذَلِكَ زَنِيمٍ. قالَ: رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ كَانَتْ لَهُ زَنَمَةٌ مِثْلُ زَنَمَةِ الشَّاةِ].

1. (843)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ), **"Pek kaba, bir de kulağı kesik"** (Kalem 13) meâlindeki âyet hakkında şu açıklamayı yapmıştır: "Burada zikredilen kimse Kureyş'ten bir adamdır, onun kulağında, koyun kulağındaki kesiklik gibi bir kesiklik vardı." [Buharî, Tefsir, Nun ve'l-Kalem 1.]

AÇIKLAMA:

Âyette geçen Utull kelmisine âlimler farklı mânâlar vermişlerdir:

"Aşırı husumet eden", "söz dinlemeyen", "kaba", "çirkin günâhlar işleyen", "sert-kaba", "boyun ve karnı iri, şişko" gibi..

Zenîm de, zeneme'den gelir. Zeneme koyun veya devenin kulağından -tamâmen olmaksızın- büyük ekseriyetiyle kesilip asılı, sallanır veziyette bırakılan parçaya denir. Kulağı böylece kesilmiş olan hayvana da zenîm denmiştir. Ancak, buradan hareketle bir kavme sonradan gelmiş, o kavim içinde aslı, akrabası olmayan kimselere de zenîm denmiştir.

Âlimler, âyette bu kelime ile *Velid İbnu* Muğire'nin kastedildiğini belirtirler. Çünkü, Kureyşliler onu zenîm diye çağırıyorlardı. Zira babası onu 18 yaşında iken evlât tanımıştı. Annesinin Velid'e gayr-ı meşrû olarak hâmile kaldığı da söylenmiştir. Zenîm'den maksadın Velîd olduğuna cezmeden İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ): *"Cenab-ı Hakk'ın, bu adamdaki ayıpları teşhir ettiği kadar hiçbir kimseyi vasıflandırdığını bilmiyoruz..."* der.

Ancak hemen belirtelim ki "zenîm" ile kastedilen kimse ihtilâflıdır. Âlimler, başka isimler de ileri sürmüşlerdir.

Âyet-i kerime her devre hitab ettiğine göre, günümüzde de sıkca karşımıza çıkabilecek bir tipin nazar-ı dikkate arzedildiğini söyleyebiliriz. Bu zenîm tipin tasviri 10-14. âyetlerde şöyle yapılır:

"(Doğruya da, eğriye de) alabildiğine yemin eden, izzet-i nefsi bulunmayan (ötekini berikini) daima ayıplayan, (gammazlıkla) lâf getirip götürmeye koşan, (insanları) hayırdan durmayıp men eyleyen aşırı zâlim, çok günahkâr, kaba, haşin, bütün bunlardan başka da kulağı kesik (damgalı soysuz) olan hiçbir kişiyi tanıma (onlara boyun eğme)! mal ve oğullar sahibi olmuş diye..." (Kalem 10-14)

844 ٢– وعن أبى سعيد رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [سمعتُ النَّبىَّ ﷺ يقولُ يكْشِفُ ربُّنَا عَنْ سَاقه فيَسْجُدُ له كُلُّ مؤمنٍ ومؤمنةٍ ويبْقى مَنْ كَانَ يسْجُدُ في الدُّنْيا رِياءً وسُمْعَةً فيَذْهَبُ يسْجُدُ فيعودُ ظَهْرُه طَبَقاً واحداً]. أخرجهما البخارى.

« وكَشفُ السَّاقِ » هنا عبارة عن شدة الأمر.

2. (844)- Ebu Saîd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı dinledim, **["Baldırların açılacağı, kendilerinin secdeye dâvet edileceği gün..."** (Kalem 42) meâlindeki âyetle ilgili olarak] şöyle diyordu: **"Rabbimiz baldırını açar, her mü'min erkek ve her mü'mine kadın O'na secde eder. Dünyada iken kendisine riya ve**

gösteriş olarak secde edenler geri kalırlar. Onlar da secde etmeye kalkarlar, ancak sırtları bükülmeyen yekpâre bir tabakaya dönüşür (ve secde edemezler).” [Buharî, Tefsir, Nun ve'l-Kalem 2, Tefsir, Nisa 8, Tevhid 24; Müslim, İmân 302, (183).]

AÇIKLAMA:

Kalem suresinin 42. âyetinde *“keşfu's-sâk”* tâbiri geçmektedir. Lügat olarak baldırın açılması mânâsına gelir. Görüldüğü üzere, âyet-i kerimeden asıl maksad lügat manası değildir, belki bir mecâz söz konusudur.

Hadis, yukarıdaki rivayette baldır kelimesini, ساقه şeklinde zamirli olarak kaydeder.

İbnu Hacer bir başka tarikde zamirsiz olara ســاق şeklinde geldiğini ve bu şeklin, -âyet-i kerimeye uygunluk arzetmesi sebebiyle- daha doğru olduğunu söyler. Aksi takdirde yukarıki tercümede aslına muvafık olarak kaydettiğimiz üzere Cenab-ı Hakk'a baldır izâfe ederek, insana teşbih etmek gibi te'vili tekellüflü bir durum ortaya çıkacağını belirtir.

Öyle ise, “baldır açmak”dan murad edir? Âlimler bunu, “bütün hakikatlerin çırıl çıplak ortaya çıkması (sebebiyle) hesap ve cezanın bütün şiddet ve dehşetiyle hüküm sürmesi” şeklinde anlamışlardır. Nitekim hadiste, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Cenab-ı Hakk'ın bütün gerçekleri ortaya koyarak hesap verme hâdisesinin dehşetini yaşattığı hengâmda, dünyada iken kulluğunu samimiyetle yapanlarla, riyâkâr hareket edenleri tefrik edip mü'minleri dehşetten kurtaracağını, riyâkarları da sırtları eğilemez bir hale sokarak cürümlerini yüzlerine vurmak suretiyle, dehşetlerine dehşet katacağını belirtmektedir.

Meseleyi tasvir eden âyet-i kerimenin tam meâli şöyledir:

“(Hatırla ki o gün) baldır(lar)ın açılacağı, kendilerinin secdeye davet edilecekleri bir gündür. Fakat (buna) güç yetiremiyeceklerdir. (Evet, secdeye davet edilecekler) gözleri düşük, kendilerini bir zillet sarmış olarak. Halbuki onlar bu secdeye (dünyada) herşeyden sâlim ve sapasağlam iken dâvet ediliyorlardı.” (Kalem 42-43).

NUH SÛRESİ

845 ١ — عن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما. قال: [صَارَتِ الأَوْثَانُ الَّتِى كَانَتْ فِي قَوْمِ نُوحٍ فِي الْعَرَبِ، أَمَّا وَدٌّ فَكَانَتْ لِكَلْبٍ بِدَومَــةِ الْجَنْدَلِ. وَسُوَاعٌ لِهُذَيْلٍ. وَيَغُوثُ لِمُرَادٍ، ثُمَّ

صَارَتْ لِبَنِى غُطَيْفٍ بِالْجُرْفِ عِنْدَ سَبَإٍ، وَأَمَّا يَعُوقُ: فَكَانَتْ لِهَمَدَانَ، وَأَمَّا نَسْرٌ: فَلِحِمْيَرَ لآلِ ذِى الْكَلاَعِ. قَالَ: وَكُلُّهَا أَسْمَاءُ رِجَالٍ صَالِحِينَ مِنْ قَوْمِ نُوحٍ. فَلَمَّا هَلَكُوا أَوْحَى الشَّيْطَانُ إِلَى قَوْمِهِمْ أَنِ انْصِبُوا إِلَى مَجَالِسِهِمُ الَّتِى كَانُوا يَجْلِسُونَ فِيهَا أَنْصَاباً وَسَمُّوهَا بِأَسْمَائِهِمْ. فَفَعَلُوا فَلَمْ تُعْبَدْ، حَتَّى إِذَا هَلَكَ أُولَئِكَ وَتَنَسَّخَ الْعِلْمُ عُبِدَتْ]. أخرجه البخارى.

1. (845)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Nuh (aleyhisselam) kavminde mevcut olan putlar sonradan Araplara intikal etmiştir. Şöyle ki: Vedd adındaki put Devmetu'l-Cendel'de idi ve Kelb kabilesine aitti. Süvâ' adındaki put Hüzeyl'in idi. Yeğûs adındaki put Murâd kabilesine aitti. Sonra Benu Gutayf'ın oldu, Sebe'ye yakın Curf nâm mevkideydi. Yeuk, Hamedân'a aitti. Nesr, Himyer'in, Âl-i Zi'l-Kelâ'ın idi. Bu put isimleri aslında Nuh kavmindeki sâlih kimselere aitti. Şeytan bu sâlihler ölünce kavimlerine şu telkini yaptı: "Sâlih kişilerinizin oturmuş oldukları yerlere (onların hâtırasına dikitler dikin ve bunlara onların isimlerini verin". Halk bu telkine uyup, söyleneni yaptı. Bidayette tapınma yoktu. Ancak ne zaman ki bunlar helâk olup gittiler ve haklarındaki bilgi de unutuldu, bu putlara tapınmaya başladılar." [Buharî, Tefsir, Nuh 1.]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet Nuh suresinin 23. ayetinde zikri geçen putlarla ilgili açıklama sunmaktadır. Âyet-i kerime şöyle:

وقالوا لاَ تَذَرُنَّ آلِهَتَكُمْ وَلاَتَذَرُنَّ وَدًّا وَلاَ سُوَاعًا وَلاَ يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا

Meâli: **"(Nuh kavminin ileri gelenleri, halk tabakasına:) "Sakın taptıklarınızı bırakmayın. Hele Vedd'den, Süva'dan, Yeğus'dan, Yeuk'dan ve Nesr'den zinhar vazgeçmeyin" dediler"** (Nuh 23).

Bu âyet-i kerime *Nuh kavminin* tapmakta olduğu putlardan beş tânesinin ismini vermektedir. Yukarıda kaydedilen Buharî rivayetinde, bu beş putun, Nuh kavminden sonra Araplara geçtiğini, hangi putun hangi kabilede mâbud yapıldığını belirtmektedir. Bu açıklamayı İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) yapmıştır.

Tefsirlerde ve şerh kitaplarında bu putların evveliyatı hakkında da geniş ve birbirinden farklı rivayetler yer almaktaır. Rivayetlerde bu beş

puttan Vedd ve Süva'ın daha üstün addedildiği, hatta kendisine ibadet edilen ilk putun Vedd olduğu belirtilir.

İbnu Hacer bu putların mecûsi asıllı olduğuna dair iddiaları reddeder ve gerekçe olarak Mecûsiliğin Hz. Nuh'tan çok sonra çıktığını söyler. Ona göre bu put isimleri Hindistan'dan geçmiş olmalıdır.

Elmalılı Hamdi Efendi, bu putlarla ilgili rivayetlerden bazılarını seçerek sunar, aynen kaydediyoruz:

"İbnu Ebi Hatim'in Urve İbnu Zübeyr'den tahricine göre Vedd, en büyükleri ve en iyileri idi. Ve hepsi Hz. Âdem'in oğullarından idi.[20]

Bir de rivayet olunmuştur ki, Vedd, Allah Teâlâ'dan başka ma'bud ittihaz edilenlerin ilkidir. Abd İbnu Humeyd'in Ebu Mutahher'den tahricine göre Ebu Ca'fer Muhammed İbnu Bâkır Hazretleri demiştir ki: Vedd, kavmi içinde sevgili müslim bir er idi, vefat edince Babil arzında kabrinin etrafında ordu kurdular, matem tuttular, iblis bunların bu feryadını görünce bir insan suretinde onlara: "Sizin feryad ve eleminizi görüyorum, size onun bir suretini yapsam, toplandığınız yere koysanız da onu ansanız!" dedi. "Peki" dediler. Onun gibi bir tasvir put yaptı, mecma'larına (toplandıkları yere) koydular onu anarlardı, bunu görünce: "Nasıl, evlerinize de yapsam herkes evinde de ansa olur mu?" dedi, onu da yaptı, o suretle onu anarlardı. Sonra evlâtları yetişti, ona yaptıklarını görüyorlardı, nesil uzadıkça onu niye andıkları unutuldu. Tuttular ona mabud diye ibadet etmeye başladılar. İşte arzda Allah'tan gayri ilk ibadet edilen, Vedd oldu."

İbnu Münzir ve gayrisi Ebu Osman-i Nehdî'den rivayet etmişlerdir: O demiştir ki: Yeğûs'ü gördüm kurşundan idi, çıplak bir deveye yükletilir, beraberinde giderler, bir yere varıp kendi kendine çökene kadar onu hiç tehyic etmezlerdi, o çökünce de: "Haydin konacağınız menzili beğendi" derler ve etrafına konarlar ve onun üzerine bir bina yaparlardı.

Keşşaf'ta mezkur olduğu üzere, bir de denilmiştir ki:

"Vedd, bir erkek suretinde; Süva', bir kadın suretinde, Yeğûs bir arslan suretinde, Yeuk bir feres (at) suretinde; Nesir bir nesir (kartal veya akbaba) suretinde idi."

20– Elmalılı'nın yer vermediği, fakat İbnu Hacer'in Süheylî'nin et-Ta'rif adlı kitabından naklen kaydettiği bir rivayet bu hususu daha açık ifade eder: "Dendiğine göre Yeğus, Hz. Adem'in oğlu olan Şit'in oğlu idi. Süva' ve ondan sonra gelenler de öyle. Onların dualarını almakla berekete ereceklerine inanırlardı. Onlardan biri ölünce, suretine uygun bir timsal (müşekkel bir put) yaptılar. Bir müddet bu putlara (meshederek, elleriyle değerek) teberrükte bulundular. Sonra, şeytanın telkiniyle tedricen tapınmaya başladılar. Daha sonra, onlara tapınma, cahiliye devrinde Araplar arasında sünnet oldu..."

Yine denilmiştir ki: "Helâk olmuş olan kavm-i Nuh'un esnâmı ayniyle Arapa intikal etmiş olması baiddir, anlaşılmaz. Zâhir olan budur ki, ancak isimleri kalmış, Arap bir takım esnam edinerek onlara o isimleri vermişler ve Abdu Yeğûs, Abdü Yeûk tesmiyelerinde de o sanemlerinin isimlerine izâfeti kastetmişlerdir. Ebu Osman'ın gördüğü de aynen Nuh zamanından kalma değil ancak o isim ile müsemmâ bir şey olmak lâzım gelir."

Âlûsî, evvelce nakledildiği üzere onların hepsi de insan suretinde idikleri esahh olduğunu da kaydeylemiştir. Bu isimler esasen Arabî olmayıp ucme olduklarına göre Vedd ve Yeğûs isimleri Hindlilerin Veda, Vüyasa isimlerine benzer gibi oldukları da hatırlara gelmez değildir.

CİN SÛRESİ

846 ١ – عن ابن عباس رضى الله عنهما. قال: [مَا قَرَأَ رَسُولُ اللّٰه ﷺ علــى الْجنّ ولاَ رَآهُمْ، انْطَلَقَ رسولُ اللّٰه ﷺ في طَائفَةٍ منْ أصْحَابه عَامدينَ إلى سُوق عُكَاظ، وَقَدْ حيلَ بينَ الشَّيَاطينِ وبينَ خبَرِ السَّمَاء. وَأرسلَ عليْهِمُ الشُّهُبُ فرجعت الشَّيَاطينُ إلى قَوْمِهِمْ. فَقَالُوا: مَا لَكُمْ؟ قَالُوا حيلَ بيننا وبينَ خبـرِ السَّمَاءِ وَأُرْسلَتْ علَيْنا الشُّهُبُ. قَالُوا: مَاذَاكَ إلاَّ منْ شيءٍ حَدَثَ، فَاضربُوا مَشَارِقَ الأرْضِ ومَغَاربَهَا. فَمَرَّ النَّفَرُ الَّذين أخَذُوا نَحوَ تِهَامَةَ بالنّبيّ ﷺ وَهُوَ يُصلّي بأصْحَابه صَلاَةَ الْفَجرِ فَلَمَّا سَمعُوا الْقُرْآنَ اسْتَمعُوا لَهُ وَقَالُوا هذَا الَّذى حَالَ بيننا وبيْنَ خبَرِ السَّمَاء فرجعُوا إلى قَوْمِهِمْ. وَقَالُوا: إنَّا سَمِعْنَا قُرْآناً عَجَبــاً يَهْدِى إلى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِه وَلَنْ نُشْرِكَ بربّنَا أحَداً. فَأنْزَلَ اللّٰه تَعَالــى عَلَى نَبيّه ﷺ: قُلْ أُوحِىَ إلــىَّ أنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنّ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (846)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) şöyle demiştir: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, cinlere Kur'ân okumadığı gibi, onları görmedi de. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir grup ashâbıyla Ukâz panayırına gitmek niyetiyle yola çıktı. Bu esnada, şeytanlarla, semâdan gelen haber arasına engel konmuş idi. (Bundan dolayı, mutad olarak semâdan haber getiren) şeytanlar üzerine şahâblar[21] gönderildi. Böylece şeytanlar kavimlerine (eli boş ve habersiz) döndüler. Kavmi:

21– Şahâb: Geceleyin görülen ve yıldız kayması tabir ettiğimiz, kozmoğrafyacıların da "atmosfere düşüp yanan göktaşı" dedikleri şeydir.

"– Ne var, niye (boş) döndünüz?" diye sordular. Onlar:

"– Bizimle semâvî haber arasına mânia kondu, üzerimize şahablar gönderildi. (Biz de kaçıp geri geldik)" dediler.

"– Bu, dediler, yeni zuhur eden bir şey sebebiyle olmalı, arzın doğusunu ve batısını dolaşın, (bu engel hakkında bir haber getirin)."

(Yeryüzünü taramak üzere gruplar halinde yola çıktılar. Bunlardan) Tihâme tarafına giden bir grup, (Ukâz panayırına giderken yolda ashabıyla sabah namazı kılmakta olan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e (Nehle denen yerde) rastladı. Kur'ân-ı Kerim'in tilâvetini duyunca durup kulak kabarttılar.

"– Bizimle semavî haber arasına engel olan şey işte bu!" deyip kavimlerine döndüler. Onlara şöyle dediler:

"– Biz hakiki hayranlık veren bir Kur'ân dinledik ki o, Hakk'a ve doğruya götürüyor. Bundan dolayı biz de ona imân ettik. Rabbimize (bundan sonra) hiçbir şeyi asla ortak tutmayacağız.." (Cin 1-2)

Bunun üzerine Cenab-ı Hakk Peygamberine *(aleyhissalâtu vesselâm)* vahyederek durumu bildirdi: **"(Habibim) de ki: Bana şu hakikatler vahyolunmuştur: "Cinden bir zümre (benim Kur'ân okuyuşumu) dinlemiş de (şöyle) söylemişler: "Bize, hakiki hayranlık veren bir Kur'ân dinledik ki o, Hakk'a ve doğruya götürüyor..."** (Cin 1-.. Cin'in sözü 15. ayette biter). [Buharî, Tesfir, Cinn 1, Ezan 105; Müslim, Salat 149, (449); Tirmizî, Tefsir, Cinn, (3320).]

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* cinlerle görüştü mü, görüşmedi mi? Bu mevzuda iki farklı rivayet var.

Sadedinde olduğumuz İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) rivayetine göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* cinlerle karşılaşmamış, onlara Kur'ân tâlim etmemiştir. Ancak cinler, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i kendiliklerinden dinleyerek Kur'ân'ı öğrenmişlerdir.

Halbuki İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un rivayet ettiği bir hadise göre Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* cinleri görmüş ve onlara Kur'ân-ı Kerim okumuştur. (786 numaralı hadise bakın).

İki rivayet arasında teâruz gözükmektedir. Ancak âlimler, rivayetleri te'lif ederek, her bir rivayetin bir başka hâdiseye parmak bastığını belirtmişlerdir. Nevevî'nin ulemâdan nakline göre, İbnu Abbas hadisi bidâ-

yetteki durumu anlatmaktadır. Zira nübüvvetin bidâyetinde, cinler Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gelmişler ve onun قل أوحي إلي أنه استمع kıraatini dinlemişlerdir. Ulemâ burada şu meselede ihtilaf eder:

Acaba bu kıraatı cinler dinlerken Resûlullah, onların kendisini dinlemekte olduklarını biliyor muydu, yoksa sonra mı öğrendi?

İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un rivâyeti ise, başka bir vak'ayı haber vermektedir. Bu ikinci hâdise muahhardır ve İslâm'ın iyice iştiharından sonraya aittir.

İbnu Hacer, cinlerin birinci gelişlerinin sebebi "şahâb hâdisesidir", ikinci gelişlerinin sebebi ise, "Müslüman olmak, Kur'ân dinlemek, din ahkâmından sual sormak arzusudur" dedikten sonra, birinci hâdisenin peygamberliğin başlarında, ikinci hâdisenin ise hicretten sonra vukua geldiğine kesinlikle hükmeder.

İbnu Sa'd ve İbnu İshâk sadedinde olduğumuz hadiste geçen birinci gelişin, nübüvvetin onuncu yılında Zilkade ayında cereyan ettiğini belirtirler. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* amcası Ebu Talib'in ölümünden sonra Taif'e giderek bir himaye aramış idi. Hâdise o sıralara rastlar. Bu durumda, bir müşkil ortaya çıkmaktadır: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e Tâif yolculuğunda *Zeyd İbnu Hârise* (radıyallahu anh)'den başka kimse refâkat etmemiş idi. Halbuki İbnu Abbâs'ın rivayetinde "bir grup ashab"tan söz edilmektedir. Âlimler bu müşkili Tâif dönüşü, yolda, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashâbından bazılarıyla karşılaşmış ve onların kendisine refakat etmiş olabileceği ihtimalini ileri sürerek te'lif etmişlerdir.

İbnu Hacer'e göre bu rivayet, şeytanlara karşı semadan haber alma engeli ve üzerlerinde şahap atılma işi, peygamberliğin ilk zamanlarında başlamış olmalıdır. Cinlerin Kur'ân dinlemek üzere gelişleri ise Tâif'e çıkışlarından iki sene önceye aittir.

Şârihlerimiz bu vesile ile yıldız kayması hadisesi üzerinde genişçe dururlar, çeşitli görüşler kaydederler. Zira *İbnu Abbas* (radıyallahu anh) rivayetinden, Kur'ân vahyinden önce yıldız kayması yoktu mânası çıkarılabilir. Bu iddiada bulunan olmuş ise de *Süheylî* cahiliye devri şairlerinden yıldız kaymasına temas eden örnekler göstererek reddetmiştir. Zührî'ye bu husus sorulunca şu cevâbı verir: "Cahiliye devrinde de yıldız kayması vardı, ancak İslâm'ın gelmesiyle şiddet peyda etti." İbnu Hacer bunu "güzel bir te'lif" olarak değerlendirdikten sonra haberlerdeki ihtilâfı cem'edici bir rivayeti Vehb İbnu Münebbih'ten kaydeder:

"İblis, bütün sema katlarına çıkar, dilediği gibi her katta seyeran ederdi. Hz. Adem'in çıkışından Hz. İsa'nın gelişine kadar bu cevelânda serbest idi. Hz. İsa semaya yükseldikten sonra dört kat ona yasaklandı. Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* gönderilince diğer üç sema da yasaklandı. İblis ve askerleri kulak hırsızlığı yaparlar, ancak onlara yıldızlar atılır."

Bu mânâyı te'yid eden başka rivâyetler de mevcuttur. Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in vefatından yani vahyin kesilmesinden sonra şeytanlara gizlenecek ne var ki, hâlâ şahabların atıldığına şahid oluyoruz? şeklinde hatıra gelebilecek bir soruya da Müslim'de gelen Zührî'nin şu rivayeti ile cevap verilmiştir:

"Dediler ki, biz (yıldız kaymalarına dayanarak); "bugün büyük bir adam doğdu, bugün büyük bir adam öldü" derdik. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu açıklamayı yaptı: *"Yıldızlar hiç kimsenin hayatı veya ölümü için atılmazlar. Ancak Rabbimiz, bir işe hükmetti mi, semâvat ehli birbirine haber verir. Böylece haber dünya semasına kadar gelir. Burada cinler haberi kapmak için kulak kabartırlar ve onu dostlarına ulaştırırlar."* İbnu Hacer ilave eder: "Bu rivayetten anlaşılıyor ki, (semanın) muhafaza ve cinlere karşı şiddetin arttırılma sebebi, Kur'ân vahyinin kesilmesiyle ortadan kalkmamıştır. Zîra Cenab-ı Hakk'ın emriyle meleklere ulaştırılan daima yeni emirler olmaktadır. Şeytanlar Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in gönderilmesinden sonra kendilerine şiddet artırılmış olmasına rağmen, Hz. Peygamber zamanında kulak hırsızlığı yapma hevesinden geri kalmayınca, vefatından sonra da vazgeçici değillerdir."

İbnu Hacer şeytanların, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in vefatından sonra da haber çalma işine devam ettiklerini gösteren bâzı vak'alar kaydeder.

Muhtelif rivayetlerde, Hz. Peygamber'le karşılaşan cinlerin sayıları ve hatta isimleriyle ilgili teferruat bile gelmiştir. Ancak bu rakamlar farklıdır: 4, 7, 9, 12 bin gibi; bu hususta teferruatı gereksiz görüyoruz.

ŞEYTAN İLE CİN HAKKINDA SÖYLENENLER

Zaman zaman şeytan ve cin hususlarında çeşitli sorular sorulup, münâkaşalar yapıldığına şahid oluruz. Cin ve şeytanı mikrop, bakteri gibi gözle görülmeyen maddî küçük mahlûkatla te'vil etmeye çalışan imânı nâkıs dar anlayışlar olduğu gibi, külliyen reddetme cihetine giden münkir imansızlar da vardır. Hemen belirtelim ki, cin ve şeytanı mikrop,

bakteri, virüs gibi maddî varlıklarla karşılaştırmak, onlarla izah etmek büyük hatadır, şahsî, beşerî, arzî bir te'vildir, dinî dayanaktan mahrumdur. Yapılan açıklamaların semâvî ve mûteber olabilmesi için Kur'ân veya sünnetten bir dayanağa sahip olması gerekir.

Cin ve şeytanın varlığını inkâr etmek küfürdür. İmanla bağdaşamaz. Mahiyetleri ile alâkalı açıklamalara gelince, bazı hususlarda nas mevcut ise de, bazı hususlar kapalıdır ve âlimler de farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bir kısım merakı izâle edecek kadar bazı açıklamaları kaydediyoruz:

Şeytan kelimesi, "salâh ve hayırdan uzak oldu" manasına gelen şatane fiilinden müştak olduğu kabul edilir. Arap dilinde şer ve kötülükte ileri giderek mensub olduğu sınıfta temayüz eden, benzerlerinin dışına çıkan herşey için kullanılmıştır. Bu sebeple, insan, hayvan vb. görünen mahlûkatın şerirlerine şeytan dendiği gibi, görünmeyen mahlûkatın şerirlerine de şeytan denmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de insanî ve cinnî şeytanlardan muhtelif âyetlerde söz edilmiştir. Hadislerde bir kısım kötülükler de şeytana teşbih edilmiştir. Hz. Ömer (radıyallahu anh) Şam'a geldiklerinde bindirildiği bir at, altında çalım yapmaya başlayınca, hemen inmiş ve: "Beni bir şeytana bindirdiniz" buyurmuştur.

Görünmeyen ve insanlara kötü telkînatlarda bulunarak onları azıtan mahluk manasındaki şeytan, cin sınıfındandır. Bir başka ifâdeyle bu mânâda şeytan cinlerin asi takımına denir. Ataları, "Ben ateşten yaratıldım. Âdem ise topraktan yaratıldı, ateş topraktan üstündür, dolayısiyle ben Âdem'den üstünüm" kuruntusuna düşerek Cenâb-ı Hakk'ın *"Âdem'e secde et!"* emrine isyan eden iblistir. Âlimler çoğunlukla *"Şeytanlar cinlerin asi ve şer olanlarıdır"* demekte müttefiktirler.

Bazılarına göre cinlerin birçok sınıfı vardır: Mutlak zikredilince cins sınıfı kastedilir, insanlarla beraber yaşayan cinnî'ye âmir, çocuklara musallat olan cinnîlere ervâh, bunların habis olanlarına şeytan denilir. Kötülüğü bir derece artarsa mârid, daha da artarsa ifrit denir.

Hadislerde, cin ve şeytan iki ayrı sınıfmış gibi ifâde edilmiştir. Ancak meseleyi yakından tahlil eden muhakkik ulemâ, her ikisinin de esâs itibâriyle bir nev' olduğunu, biri kâfir kalarak şeytan, diğeri iman ederek cin adını aldığını söylemiştir.

İblis'in lügat olarak iblâs kelimesinden geldiği kabul edilmiştir. İblâs hayırdan me'yusiyet, pişmanlık ve mahzuniyet mânâsına gelir.

İblis de hayırdan son derece me'yus demektir. Çünkü Cenab-ı Hakk,

masiyeti sebebiyle bütün hayırdan mey'us, kovulmuş bir şeytan kılmıştır. Şu halde iblisi de cinnîlerin bir sınıfı kabul etmek gerekmektedir.

Ancak, cinlerin asılları hususunda da ihtilâf edildiğini belirtmemiz gerekir. *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ)'tan yapılan bir rivayete göre, cinlerle şeytanlar başka başka mahluklardır. Cinlerin babası Cânn'dır. İçlerinde mü'min ve kâfirleri vardır. Cinler ölürler. Şeytanların atası ise İblis'tir, onlar ölmezler. Zamanı gelince ataları olan İblis'le öleceklerdir.

Cinlerin asıllarıyla ilgili bir ihtilâf, âhirette hallerinin ne olacağı hususuna da sirayet etmiştir. "Cinler Cânn'ın neslidir" diyenlere göre, onların mü'minleri cennete; kâfirleri cehenneme gidecektir.

"Cinler İblis'in zürriyetidir" diyenlerden Hasan Basrî'ye göre mü' minleri cennete gidecektir; *Mücâhid*'e göre mü'minleri de cennete gidemiyecektir. Ahirette onlara tıpkı hayvanlara denildiği gibi, "Toprak olun" denecektir. İmam Âzam'ın da bu görüşte olduğu söylenmiştir, ancak onun hiçbir beyanda bulunmadığı da söylenmiştir.

Şâfiî, Malik, İbnu Ebi Leylâ gibi sâir ulemâ ise iyilerinin mükâfaat, kötülerinin de azab göreceklerini söylemişlerdir.

Cinlerin mahiyetini açıklama sadedinde yukarıda kaydettiğimiz, çeşitlerine dikkat çekildikten sonra: "Nevilerin sayısını Allah Teâla'dan başkası bilmez" de denmiştir. Bazıları: "Mahiyetleri muhtelif cisimlerdir, ancak onları müşterek bir sıfat birleştirir, o da mekânda hasıl olmaları, uzunluk, genişlik, derinlik gibi üç buuda sahip bulunmaları, lâtif, kesif, ulvî, süflî kısımlarına inkisam etmeleridir" demiştir.

Cinler hakkında ileri sürülen ilâve bir açıklama da şöyledir: "Latif ve hevâî bâzı cisimlerin mâhiyet itibariyle diğer cisim nevilerine muhâlif olmaları, onların, insanların mislini yapmaktan âciz olacakları bazı acîb, yahud meşakkatli işler için hususi bir ilme ve kudrete mâlik bulunmaları imkânsız değildir. Onlar muhtelif şekillere bürünebilirler. Bütün bunlar, bu hususta Cenâb-ı Hakk'ın kendilerine verdiği kudret sayesindedir."

Cinlerin bu insanüstü gücünden insanların istifâde edebileceğine Kur'ân-ı Kerim'de işaret vardır. Nitekim Hz. Süleyman (aleyhisselam) cinlerden istifade etmiş, emrinde istihdâm etmiş, onları asker olarak (Neml 17) müşavir olarak, (Neml 38-39) kullanmıştır.

RUH ÇAĞIRMA ÜZERİNE BİR İKTİBAS

Cinden bahsederken, okuyucularımızın hemen hepsi cinle ilgili işittikleri çeşitli meseleleri hatırlayıp sorular sormak isteyeceklerdir:

Cinler görülür mü, onlardan istifade edelir mi? Cine bakanlar, ruh çağıranlar var, bunların mâhiyeti nedir?

Biz bu sorulara cevap vermeye kalkacak değiliz, çünkü ihtisasımızın dışında kalırlar. Okuyucularımıza da bu mevzularla ilgilenmenin bir fayda sağlamıyacağına dair olan inancımızı ve meşgul olunmaması tavsiyemizi kaydetmek isteriz. Bu meseleler günümüzde istismar konusu ve hatta, dinden, İslâm'dan uzaklaştırma vasıtasıdır. Bu meselelerin içine fazla girenlerin maddî-manevî zarara uğrama ihtimalleri çok fazladır. İslâm, kulluk emretmekte, Allah'a karşı kulluk vazifelerimiz nelerdir, bunları en iyi şekilde nasıl yerine getirebiliriz? Bunları kendimize baş mesele yapmamızı ders vermekte ve bunların peşinde koşmamızı emretmektedir.

Biz yine de, efkâr-ı umûmiyenin günümüzde ruh çağırma ve cine bakma konularına gösterdiği fazla alâka sebebiyle meseleye İslâmî bir espri ile yaklaşmış bulunan Alâeddin Arpacı'nın SUR dergisinde (1987 Mart ve Nisan ayları, 131, 132 sayılı nüshaları) çıkan bir yazı ile buna bağlı bir röportajını aynen koyacağız. Mevzu hakkında kısa da olsa bir fikir vereceği kanaatindeyiz.

Yaşanan Olaylarla RUH ÇAĞIRMA ve Doğru Bilinen Yanlışlar

"Yıllar önceydi. Doktor, mühendis ve hukukçu bir grup arkadaş, mumların aydınlattığı yarı karanlık bir odada, yuvarlak masanın etrafına dizilmiş, seansımıza katılacak ruhu büyük bir merak, heyecan ve hatta korku ile bekliyorduk. Parmaklarımız, daire teşkil edecek şekilde dizilmiş harfler arasında gidip gelecek fincanın üzerinde titreşip duruyordu. Çevremizdeki ruhlardan birinin davetimize katılmasını rica ettik boşluğa bakarak..

Biraz sonra fincanın hareket ederek daireler çizmeye başladığını hayretle gördük. Aramızda muzip birisi mi var diye birbirimize baktıksa da, benizlerimizin rengi herşeyi açıklıyordu.

Seansımıza gelen, yıllar önce yaşamış bir doktorun ruhuydu. Üstelik bizleri de tanıyordu. Emin olmak için arkadaşlardan birini göstererek ismini sorduk. Göbek adıyla birlikte cevapladı. Sonra hepimizin doğum tarihlerini, medenî durumlarımızı, hatta içimizden birinin eski nişanlısının ismini bile yazıverdi. Şaşırmıştık. Çünkü bunların hepsini biz bile bilmiyorduk. Bu ruh, yoksa içimizdeki bilgileri mi çalıyordu?

Doktor arkadaşları seanstan uzaklaştırdık ve başladık tıpla ilgili suallere... Cevapların içinde hiç bilmediğimiz bir yığın lâtince kelime vardı içlerinde. Sonra doktorları çağırıp soru ve cevapları gösterdik. Hepsinin

doğru olduğunu hayretle söylediler. İçimize, bugünkü tıbbın bilmediği birtakım tedavi usullerini sorup öğrenmek ve böylece kısa yoldan meşhur olmak arzusu geldi. Birçok şey sorduksa da detay verilmedi. Yal-nız, kanın pıhtılaşmasına bugünkü tıbbın bilmediği beş faktör daha saydığını hatırlıyorum.

Kendisine, sorularımıza cevap verebilecek başka ruhları çağırıp çağıramayacağını sorduğumuzda cevap müsbetti. Artık çeşitli ihtisas dallarında geçmiş üstadların ruhlarından yararlanabiliyor ve bir yığın orijinal bilgi öğreniyorduk.

Ruh çağırma giderek bizde tam bir tutkuya dönüşmüştü. Artık onlarsız yapamıyorduk. Fakat sohbetlerimizin yavaş yavaş konu değiştirdiğini ve zaman geçtikçe itikad ve inanca yöneldiğini epeyce geç farkettik.

Esrarengiz dostlarımız, kendilerini adeta hakikatı tebliğe memur melekler gibi takdim ediyorlardı. Öyle ya, onlar ruhtu. Bizim göremediğimizi görüyor, duyamadığımızı duyuyor, hiçbir engel onları durduramıyordu. Ölüm ötesi hakkında en iyi bilgi, konuşan bir ölüden alınmaz mıydı? Materyalistlerin ahirete inananlara sordukları klasik bir soru vardır: Gidip gördünüz mü? Evet, gidip görenler işte karşımızdaydı. Bu dünyada herhangi bir uzmandan da öğrenebileceğimiz dünyevî bilgileri sorarak vakit kaybediyor, fırsatı iyi değerlendiremiyorduk. Kabirde neler oluyordu; münker-nekir sualleri neydi? Sıratın, mizanın, cennet ve cehennemin hakikati nelerdi? Din kitaplarının öğütlediği gibi yaşayanlar gerçekten orada rahat, diğerleri azapta mıydı? Ruhlar aleminde, mükâfaat ve azabın keyfiyeti neydi? Bunları birer nas olarak öğreneceğimize, bizzat ruhların kendilerinden öğrenmek kabildi. Nasıl olsa her din, itikat ve mezhepten insanın ruhu çağırılıp sorulabiliyordu. Biz de büyük bir merak, hırs ve hevesle daldık mevzunun içine. Sorduk, sorduk... Seanslarımıza katılanlar çoğalmış, birçok yerde ismimizden bahsedilir olmuştu. Bu arada bize bir de medyum(22) bulundu. Artık fincanla zaman da kaybetmiyorduk.

Ruhların söylediği, bizim daha önceki dinî bilgilerimize pek uymuyordu. Bedenden çıkan ruhun kabirle bir ilgisi yoktu. Münker-nekir gibi meleklerden, kabir azabından vs. bahsedilmiyordu. Ruhlar semaya yükseliyor, oradaki huzur ve rahatları dünyada iken tâbi oldukları inanç sistemine değil, hümanist davranışlarındaki olgunluğa bağlı oluyordu.

22– Medyum: Ruhanî varlıklarla ilişki kurma istidadındaki kimse.

Müslümanlık, Hıristiyanlık, Zerdüştlük ve hatta putperestliğin bir önemi yoktu. Çağrılan ruh hangi din ve mezhepten insana ait olursa olsun, hayatını sevgi, barış ve iyilikle geçirmişse, orada mes'ud ve huzurlu olduğunu söylüyordu. Namaz kılmakla istavroz çıkarmak arasında bir fark gözükmüyordu. Ama cinayet gibi, intihar gibi, hırsızlık gibi bütün din ve inanç sistemlerinin suç kabul ettiği fiilleri işleyenler rahat ve huzurlu değildi.

Olgunluğun en üst basamağına çıkana kadar, ruhlar bu "dünya okuluna" tekrar tekrar dönüp, yeni tecrübelerden geçmek zorunda idiler. Her seferinde başka bir bedende, başka bir kimlikte yaşıyorlardı. Bu devr-i dâim sürüp gidecekti.

Bizler bu bilgileri lütfeden ruhlara teşekkür ederken, kafamı kurcalayan başka bir soru vardı: Bizim yaptığımız bu deneyle, tarihin en eski devirlerden beri cinci hocaların yaptıkları arasındaki fark neydi? Onlar da göze gözükmeyen, ancak bir medyumun görüp konuşabileceği lâtif varlıklarla uğraşmıyorlar mıydı? Geçmişin, bütün detaylarını, suya bakarak, kristal kürelere bakarak veya uyutulmuş medyumlar vasıtasıyla öğrenmiyorlar mıydı? Ancak bunlardan hiçbirisi, kendilerine daha önce yaşayıp ölmüş bir insanın ruhunun geldiğini iddia etmemişti. Meselenin aydınlanması için, spiritizm[23] celselerinden sonra, cinci hocalara da gitmek, iki taraftan elde edilen bilgileri birleştirmek gerekiyordu.

Bu işin üstadlarından birini aradık ve İstanbul'un Çemberlitaş mevkiinde aradığımız evsafta birini bulduk. Kendisi bu işi basit seviyede yürüten bir hoca olmayıp, sosyoloji mezunu ve müsbet ilimlerle "paramedikal" (tıp dışı) tedaviyi birleştirmeye çalışıyordu. Şimdi rahmetli olan bu zatın yanında dört seneden fazla bulundum. Hastalarının arasında çok ilginçleri vardı: Bazı hastalar, içlerine giren ruhlardan (!) bahsediyorlardı. Bu ruhlar, nedense hocayı hiç sevmiyorlar, hastayı hocanın yanına iki kişi zor getirebiliyordu. Ruhlar konuştuğu zaman, hastanın sesi değişiyor, hocaya küfreden ruhlara (!) rastlıyorduk. Okumalar sürdükçe, hasta halden hale giriyor, ruhlar cin olduklarını itiraf ederek hastayı terkedeceklerini vaadediyorlardı. Bu durumda hoca bazen okumayı kesiyor, bazan da devam ederek ruhun (!) yanmasına (ölmesine) sebep oluyordu. Tabii biz bütün bilgiyi hastanın ağzından alıyorduk. Ancak iyileşme belirtileri tesadüfe yer vermeyecek kadar açıktı.

Bir taraftan hocanın çalışmalarını incelerken öte yandan onu tavsiye

23– Spiritizm: Ruh (cin) çağırarak hakikatı bulmaya çalışma akımı.

ettiği "bakıcı"[24] lara gittim. Hepsinin ortak özelliği, geçmişi çok iyi tarif etmeleriydi. Bundan yıllarca önce yaşamış kimselerin hayatlarını görmüş gibi anlatabiliyorlardı. Bunu ne ile başarabildiklerini sordum. Peri adını verdikleri yardımcıları (hüddamları) vasıtasıyla olduğunu söylediler. Hiçbirisi kendilerine eskiden yaşamış bir insan ruhunun geldiğinden söz etmedi.

Başka bir hoca da, istidadlı müşterilerinin gözünü kapatıp onları istedikleri dünyalarında gezdiriyordu. O da bu işi üç tane cin vasıtasıyla yaptığını çekinmeden söylemişti.

Bu araştırmalar sürerken, bir taraftan da İslâmî kaynakları karıştırıyordum. *İmam Şiblî*'nin "CİNLERİN ESRARI" isimli eseri çok aydınlatıcı olmuştu. Çünkü bu kitapta, cinlerin insan bedenine girerek onun ağzından konuştuğu, dinî belgelere dayanılarak anlatılıyordu. Tecrübe ve İslâmî kaynaklar beni şu sonuca götürmüştü:

Spiritizm celselerinde medyumun ağzından konuşan ruhla, yüzyıllardır falcı ve cinci hocaların irtibat kurduğu görünmez varlık aynıydı. Ancak, hangi dine tabi olurlarsa olsunlar falcı ve cinciler, yüzyılların verdiği tecrübe ile bu varlıkların bütün kutsal kitapların haber verdiği cin olduğunu bilmişler, spiritistler ise geçmiş tecrübelerin verilerinden yararlanmadan işe sıfırdan başlamışlardı. Bu bakımdan spritizm, henüz emekleme devresinde bile değildir.

Vardığım sonuçları, ruhlardan edindiğim dostlarla tartışmak istedim. Yine seans tertipledik. Ben bu sefer onlardan cinler hakkında bilgi istedim. Hayret, cevaplar kaçamak, ifadeler anlaşılır olmaktan uzaktı. Nedense bu konudan bahsetmek istemiyorlardı. Bütün cesaretimi toplayarak, kendilerinin de cin olup olmadıklarını sorduğumda, doğrusu bu işin sonuna geldiğimizi tahmin etmiyordum. Seanslarımızı boykota başlamışlardı. Uzun çabalardan sonra, bahsettiğim hoca ile bu görünmez dostlarımızı bir seansta biraraya getirmeyi başardık. Biz söyletememiştik ama, hocanın yanında cin olduklarını itiraf ettiler. Artık seans tertipleyemiyorduk. Son bir kere daha yapmak istediğimizde, fincanımızın harfler yerine masadan dışarı fırladığına şahit olduk. Medyum arkadaşa rica ettik. Temasa geçer geçmez sar'a nöbeti gibi haller geçirmeye başladı. Derken üzerimize saldırdı. Yarım saat kadar birkaç kişi zor zaptedebildik. Kendine geldiğinde hiçbir şey hatırlamıyordu.

24– Bakıcı: Genellikle su, ayna, mürekkep veya cam küre gibi cisimlere bakarak cinlerle haberleşen kişi.

Şüphe yok ki, cin taifesinin şeytanları insanoğlunu kendi kaydı altına almak ve ona küfrü müstelzim itikat aşılamak istiyorlardı. Bunu bazan kalbe vesvese vererek, bazan rüya yoluyla, bazan da böyle ruh kılığında başarıyorlardı. Nitekim cin taifesinin bu hareketi Kur'ân-ı Kerim'de şöyle anlatılır:

"Allah, insan ve cinlerin hepsini bir araya topladığı günde, şöyle denilecek: Ey cinler topluluğu, insanlardan birçoğunu aldatarak kendinize bağladınız..." (En'âm, 128).

Cin taifesinden kâfir olanların (şeytanların) kişiyi küfre sürüklemek için en çok kullandıkları taktik, "reankarnasyon" (tenasuh) yani, ruhun defalarca dünyaya gelip her seferinde ayrı bir bedende yaşaması itikadını empoze etmeleridir. Bu iş nasıl başarılmaktadır?

Herşeyden önce bilinmelidir ki, cinlerin ömrü bin ile bin beş yüz sene arasıdır. Hatta bu ilmin erbabı bilir ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın önünde Müslüman olan cinnî halâ yaşamaktadır. Ayrıca bu yaratıkların mesâmat'a nüfûz edici, yani kapalı yerlerden geçici bir yapıda oldukları ve çok yüksek bir hızla hareket edebildikleri de bir gerçektir. Nitekim Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde bu hususta malumat vardır. İşte bu sayede, bunlar bin küsur sene önceki hadiseleri bütün detaylarıyla bilebilir ve anlatabilirler. Çünkü gözleri önünde cereyan etmiştir. İşte uyutulan medyum maziye götürüldüğünde, onda konuşan cinnî, meselâ yüz yıl önce hayat detaylarını bildiği birini anlatır. Daha da geriye gitmesi istendiğinde, yine arşivindeki başka bir insanı anlatacaktır. Bu gidiş, o cinnînin çocukluk dönemine kadar uzanabilir. Nitekim ruhun defalarca dünyaya geldiğine dair isbat mahiyetindeki olaylara bakıldığında, bunların hiçbirinin 1500 yıldan öncesine gidemediği hayretle görülecektir.

Tenasuh, yani ölen insandan çıkan ruhun bir daha yaşamak üzere dünyaya gelmesi akidesini şu âyet-i kerime kesin bir şekilde reddeder:

"Nihayet onlardan herbirine ölüm geldiği vakit şöyle diyecekler: "Rabbim, beni dünyaya geri gönder. Ta ki, ben terkettiğim imanı yerine getirip salih bir amelde bulunayım." Hayır, onların söylediği bu söz boş laftan ibarettir. Önlerinde bir berzah vardır, tekrar dirilme gününe kadar oradadırlar" (Mü'minûn 99-100).

Ayrıca, bu itikad, kıyamet, haşir, neşir ve cennetle cehennemin de inkârına müncer olacağından, bu konulardaki bütün ayet ve hadisler de tenasuhu reddeder.

Bir an düşünelim, bütün ruhlar olgunlaşana kadar dünyaya tekrar tekrar gelip nihayet zirveye ulaşacaklarsa, cehennem kimler için yaratılmıştır? Halbuki Cenab-ı Hakk, **"Andolsun ki, ben cehennemi bütün insan ve cinlerden (müstahak olanlarla) dolduracağım..."** (Hud, 119) buyurmaktadır.

Ruh kılığındaki şeytanların başka bir aldatmacası da yazımızın başında da belirttiğimiz gibi kâfir olsun, mü'min olsun, öbür dünyada rahat etmenin sadece hümanist kurallara bağlılıkla olduğu, itikadın bunda rolü olmadığıdır. Halbuki Kur'an-ı Kerim İslâm'dan başka her yolu reddeder. Nitekim, **"Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, o istediği din asla kendisinden kabul olunmaz ve ahirette de ebedî zarar çekenlerdendir"** (Âl-i İmrân 85) buyurulmaktadır.

Spiritizm celselerinde hazır bulunanları küfre sürüklemeye çalışan daha pek çok iğva varsa da esas olarak bunların yukarıdaki maddelere ircaları mümkündür. Cinler, ilkel insanları putların içinde konuşarak saptırır, puta tapmalarını sağlarlardı. Bugünkü insanı da, modern maskeler arkasında saptırmaktadırlar.

Esasen bu olay, insanın dinsiz yaşayamayacağını, eğer kalpler hak dinden boşaltılırsa mutlaka yerinin sun'î ve bâtıl başka dinlerle doldurulacağını gösteren çok ibretli vak'adır. Nitekim bu akımın daha çok sosyete kesiminde revaç bulması da bunun bir delilidir. Cenab-ı Hakk'dan cin ve ins şeytanlarının şerlerinden bizi korumasını niyaz ederiz."

"SUR: *Ruh çağırmada (spiritizmde) gelen varlıklar hep cinler midir?*

ARPACI: Eğer ortada bir şarlatanlık yoksa gelen varlıklar, bütün kutsal kitapların haber verdiği ve insanoğlunun, tarihin en eski devirlerinden beri varlığına inandığı cinlerden başkası olamaz.

SUR: *Peki efendim, hakiki ruhlarla ilişki kurulamaz mı?*

ARPACI: Ruhlar, insan öldükten sonra Berzah âlemindeki yerlerine dönerler. Bunlardan kâfirlere ait olanları kesinlikle mahpustur; yani hiçbir yere bırakılmazlar. Mü'minlerin ruhları ise derecelerine göre cuma geceleri veya daha sık serbest olabilir; yakınlarını ziyaret edebilirler. Normal olarak yaşayan insanların bunların geldiğinden haberleri olmaz. Ancak kişi Cenab-ı Hakk'ın lutfederek kalb gözünü açtığı kimselerden ise, derecesine göre bu ruhları rüyâda, uyku-uyanıklık arasında veya yakaza (uyanıklık) halinde görebilir. Bu da mü'minin ferasetinden bir cüzdür.

Şu halde hakiki ruhlarla da irtibat kurulabilir ama, bu hiçbir zaman spiritizm celselerinde gerçekleşmez.

SUR: *Spiritizm celselerinde masanın, sandalyenin müdahalesiz oynadıklarını, hatta havaya kalktığını işitiyoruz. Bu nasıl oluyor?*

ARPACI: Bu işi yapanların iddiaları yerçekimini yenmek veyahut hava basıncını yok etmek olsa da biz bu işe de daha önce bahsettiğimiz varlıkların karıştığı kanaatindeyiz.

SUR: *Efendim, "Bilinmeyen Dergisi"nde yerden yükselen bir medyum "beni kaldırın ruhlar" diyor.*

ARPACI: O, bu sözü ile, söylediklerimizi isbat etmiş oluyor. Tabii, onun ruh dediği cinlerden başka şey değildir.

SUR: *Size yine aynı mecmuadan pasaj okuyalım: "Doğuştan kör olan insanlar hipnoz altındayken daha önceki yaşantılarında neler gördüklerini anlatıyorlar. Bazıları da hiç duymadıkları veya okumadıkları yabancı dillerde konuşuyorlar. Acaba bütün bunlar insanların dünyaya tekrar tekrar geliyor olmasının kanıtı olabilir mi?" şeklinde soruluyor. Bir de yine bazı insanların hipnoz altında değişik kimliğe büründükleri, seslerinin değiştiği zikrediliyor. Bu olayların içyüzü nedir acaba?*

ARPACI: Önceki yazımızda da temas ettiğimiz gibi, bu kabil hâdiseler ruhun tekrar tekrar bedenlendiğini göstermez. Spiritizmacıların da varlığını kabul ve hatta itiraf ettikleri cin taifesi, lâtif yaratılışları sebebiyle çok yüksek bir hıza sahiptirler. Bu hız, izâfiyet teorisiyle de açıklanabileceği gibi, onların kendi âlemlerindeki 70-80 yıllık ömrü, bizim dünyamızda bin küsur yıl yapmaktadır. Dolayısıyla, cin taifesinden her bir fert bin küsur yıllık bir arşive sahiptir. İşte bunlar, bedenine girdikleri medyuma, bu arşivdeki çeşitli sahneleri oynatırlar. Aslında herbir sahne değişik bir şahsa aittir. Fakat bunları aynı ağızdan duyan kimseler, tek bir ruhun çeşitli hayat safhaları olduğu zehabına kapılmaktadırlar. Halbuki bir hoparlöre çeşitli mikrofonlar bağlamak mümkündür.

Zaten olaya bilimsel açıdan bakıldığında spiritizmacıların deneylerinden evsensel bir kanuna ulaşmak kabil değildir. Çünkü hipnoz altındaki herkes, bu tür iddialarda bulunmamakta, yani zihnen geriye götürüldüğünde başka bir kimlikle ortaya çıkmamaktadır. Esasen bu olay medyum adı verilen ve ruhen dengede oldukları şüpheli bazı kimselere hastır.

SUR: *Peki cinler bu aldatmacalarla neyi amaçlamaktadırlar? Kazançları nedir?*

ARPACI: Her şeyden önce şunu belirtelim ki bu cinler, iblisin emrinde olanlardır. İblis ise insanoğlunu öncelikle küfre, bunu başaramazsa büyük günahlara sürüklemek ister. Süflî cinler reenkarnasyon itikadını aşılamakla kişiyi İslâm'ın temel akidelerinden kıyamet, haşir, neşir ve cennetle cehennemi inkâra götürürler.

Ayrıca ahirette mutluluğa, hak din olan İslâm'a bağlılık yerine sevgi, barış, kardeşlik gibi istismara müsait olan bir takım kavramlara sarılmakla ulaşılabileceğini empoze ederler. Bunların ikisi de kişiyi sırat-ı müstakimden çıkaracaktır.

SUR: *Biraz da cinlerin özelliklerinden bahsetseniz. Neden yaratılmışlardır? Ne gibi özellikleri vardır? İnsanlardan farkı nelerdir? Kaç yıl yaşarlar?*

ARPACI: Kur'an-ı Kerim'de cinlerin dumansız ateşten yaratıldıkları açıklanmaktadır. Dumansız ateşin gerçek manasını ancak Allah (c.c.) bilir. Maamafih, mesele çağdaş fiziğin verileriyle düşünüldüğünde, bugün için bu kelimenin "enerji" benzeri bir kavramı ifade ettiğini söyleyebiliriz. Nitekim cinlerin istedikleri şekle bürünebilme ve çok yüksek bir hızla hareket edebilme özellikleri de enerji kavramını akla getirmektedir.

Cinlerde de erkeklik ve dişilik mevcuttur. Yiyip içerler. Çeşitli fırka ve kabileler halinde yaşarlar. Ulvî olanları da vardır; süflî olanları da. İnsanlar arasında geçerli olan din ve mezhepler onlar için de geçerlidir. Nüfusları çok fazladır. Ancak ekseriyet Allah'a (c.c.) isyan halindedir ve bilhassa çok yalancıdırlar.

Cinlerin ilim ve zekâlarına gelince; sanıldığının aksine insandan geridedirler. İlmi genellikle insandan öğrenirler.

SUR: *Ruh çağıran bazı kimseler, geleceğe ait bilgiler edindiklerini söylüyorlar. Spiritizmacılar gaybı bu yoldan öğrenebilirler mi?*

ARPACI: Cenab-ı Hakk, Kur'an-ı Kerim'in pek çok yerinde gaybı ancak kendisinin bileceğini kati olarak açıklamıştır. O'nun gayba ait bilgiden istediği miktarını peygamberlerine bildirdiği de bir gerçektir.

Ayrıca bu bilgilerin bir kısmını peygamberlerin dışında da dilediği kullarına -hiçbir zaman vahiy seviyesine ulaşmasa da- rabbanî ilham ve işaretlerle bildirebilir. Ancak peygamberlerin verdiği haberlere kesin olarak inanmak gerekir. Evliyanın keşfine ise hüsn-i zan edilir. Bunların dışındakilerden gelen iddialar tamamiyle bâtıldır. Reddolunmaları gerekir. Hele süflî cinlerden geliyorsa.

SUR: Efendim, yine "Bilinmeyen Dergisi"nde Dr. Ferhan Erkey'in şöyle çocukluk hatıraları var: "Sonra, o evde bazı varlıklar vardı. Her çocuğun aksine ben, gece olsun da bir an önce yatayım isterdim. Çünkü 'onlar' gelirler ve beni gezmeye götürürlerdi. Çok küçük insanlardı. Cüceler gibi, külâhlıydılar. El sallarlar ve cama vururlardı. Özel bir konuşmamız vardı. Öyle yerler gördüm ki, bu yaşıma kadar böyle yerler ne gördüm, ne de duydum. Öyle saraylar, öyle güzellikler ki anlatılmaz.

Sonra ailem bendeki bu değişiklikleri farketti. Eyvah, oğlan cinlere karıştı dediler. Tabii ki, o zamanlar ruhlar bilinmiyordu."

ARPACI: Sözkonusu kimseye ailesinin koyduğu teşhis yerindedir. Hâdise cinler âlemini çok tipik ve bariz şekilde anlatmaktadır. Cinlere karışmış olanların hemen hepsinin tarif ettikleri tipe burada da rastlıyoruz. İnsan bedeninden ayrılan ruhun, başka bir bedene girmeden (!) cüce kılığında külâh takarak dolaşmasını anlamak da mümkün değildir.

SUR: *Müslümanlara mürteci diyen bazı kimselerin ruh çağırma seanslarına katıldıklarını veya ruhlardan(!) haber aldıklarını duyuyoruz. Bu olayların İslâm'dan uzak ve sosyete kesimde yaygın olmasına ne diyeceksiniz?*

ARPACI: Geçen sayıdaki yazımda da belirttiğim gibi insanlar inanmaya muhtaçtırlar. Dinsiz yaşayamazlar. Eğer kalbler hak dinden boşaltılırsa, mutlaka yeri sun'i ve bâtıl başka dinlerle doldurulur. Bu dediğiniz hakikat, çok ibretli bir vakâdır.

SUR: *Efendim sizi epey yorduk. Son defa şunu sormak istiyorum. Bazı genç kardeşlerimizin yaygın olarak cin çağırmakta olduğunu duyuyoruz. Onlara ne tavsiye edersiniz?*

ARPACI: Cin çağırmanın genel olarak kişiye hiç bir faydası olmadığı gibi, pekçok zarar ihtimali de vardır. Muhyiddin-i Arabî (K.S.), cinlerle ülfeti kötü arkadaş edinmeye benzetmiştir.

Bu konu, ancak ilim ehlince inceleme mevzuu olabilir. Genç ve ehliyetsiz arkadaşların bu boş ve zararlı olabilecek meşgale yerine, faydalı ilim tahsil etmelerini ve kendilerini yetiştirmelerini tavsiye ederim."

M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin Cin konusunda farklı mevzulara temasla yaptığı bir tahlili birlikte okuyalım:

Cin, "Cenne" kökünden gelen bir kelimedir. "Cennet" ve "Cinnet" de aynı kökten gelir. "Mecnun" kelimesi ise, ism-i mefuldür ve cinne tutul-

muş gibi bir manaya gelmektedir. Biz ona, delirmiş deriz. Cinnin lugat manasına gelince, "mestur" demektir. Cin demek; kapalı, görülmeyen demektir. Yani, zatında değil de bizim için kapalı veya akla kapalı demektir. Ayrıca, birisine gönül vermiş, tutulmuş, tavır ve davranışlarını bizim ölçülerimiz içinde anlamaya imkân bulunamayan kimselere de "mecnun" diyoruz.

"Cennet" de bir bakıma bizim için şu anda kapalı, mestur bulunduğundan, o da cin âleminde, o da gaybî bir şey... Cinnet kelimesi, deli olma hâli.. Cin de -Allahu a'lem- bütün bu işler için esbab planında zâhirî amil, fail ve faktör olan şeydir.

Cinlerin varlığı, öteden beri münakaşası yapılagelmiş bir hususdur. Tabii, ruhla melekle beraber. Aslında, Enbiya-ı Izâm, onları görüp müşahede ettikden; Asfiya ile onların mülâkatları oldukdan ve milyonlarca ehl-i keşif onların varlıklarını kabul ettikten sonra maddeden başka bir şey görmeyen üç-beş materyalistin münakaşasının ne ehemmiyeti olur ki... Bilhassa, görmediğimiz pek çok varlıkları kabul ettiğimiz bir dönemde, bunların varlığını inkâr etmek hem bir insâfsızlık, hem de lüzumsuz bir inattan başka bir şey olmasa gerek...

Hele cinin, dünyanın dörtbir yanında, milyonların iştiğal mevzuu haline geldiği, günümüzde... Ve hele hele, erbab-ı ilim ve irfanın onunla meşgul olduğu bir dönemde!..

Cine itiraz edenler, niye itiraz ederler pek akıl almaz. Acaba, insanlar mevcud olan herşeyi görüyorlar mı ki; cini görmedikleri için tiraz ediyorlar? Biz biliyoruz ki, görme âlemi olarak nazarımıza arzedilen şeylerin ancak milyonda 4-5'ini görebiliyoruz. Yani, milyon çeşit varlık, milyon çeşit mahluk varsa, biz sadece bunların, dördünü veya beşini görebiliyoruz, diğerlerini görmüyoruz. Sonra bir kısım göremediklerimizi aletlerle tesbit etmeye çalışıyoruz. Meselâ; makro–âleme müteallik olanları teleskopla, mikro–âleme ait olanları mikroskopla, diğer bir kısmını da x ve benzeri ışınlarla tesbit ediyoruz. Belki ileride daha pek çok şeyi, yeni cihaz ve yeni vasıtalarla insanlığın nazarına arzetme imkânları da doğacaktır.

Bu arada bir ilim adamının dediği gibi, her keşfedilen şey, keşfedilmemiş koskoca bir âlemi karşımıza çıkaracaktır. Binaenaleyh, şu âlem-i şehadet, görünmeyen gâyb âlemi üzerinde tenteneli bir perdedir. Cinler, melekler, ruhâniler de o perdenin arkasındadır. Vasıtalı vasıtasız, oraya ıttılaımız ölçüsünde, perde arkası o varlıklarla tanışma imkânı olacaktır.

Meselenin diğer bir yönü de şudur: Cin, ruh nevindendir... Şuurlu bir kanundur. Kütleler, büyük küreler arasında cazibe kanunu gibi bir kanun... Bu kanunla Güneş Küre-i Arz'ı etrafında döndürüyor. Dünya da tacilli bir hareketle, elektronların dönüşü gibi dönüyor. Dünya Güneş etrafında bu tacilli hareketiyle dönerken, Güneş tarafından çekiliyor. Bu ilel merkeze (merkez çek) karşılık, bir de anil merkez (merkez kaç) var. Bunlar birer kanundur; izâfî, itibarî değerleri olan kanunlar...

Şimdi ortada hiç bir şey yok derseniz; o da kütle, bu da kütle, küçük olan büyüğün etrafında dönmekte... Evet, şayet ortada bir şey yoksa, bu durum nasıl izah edilecek? Bu ister Newton'a göre cazibe, ister Einstein'a göre hayyiz olsun, netice değişmez.

Hem meselâ, bir tohumu ele aldığımız zaman, onda bir ukde-i hayatiye var. Bakıyorsunuz hemen bir yerden rüşeym başını çıkarıyor, filiz oluyor, ot oluyor, ağaç oluyor; ama, mutlaka kendi cinsinden bir şey oluyor. Bunda bir nümuv (büyüme, gelişme) kanunu var. Bu itibârî, izâfî bir kanundur. Ama bu kanun olmadan neşvünema olamaz. Meselâ, taşı diktiğimiz zaman bu kanun olmadığı için, bir büyüme, bir gelişme müşâhede edemiyoruz...

İşte bunlar Allah'ın birer kanunudur, cin ve ruh dediğimiz şeyler bu kabil kanunlardandır. Aradaki fark şudur: Cazibe (çekim) kanununun aklı, irâdesi, şuuru yoktur. Ama bu cin kanununun, ruh kanununun, melek kanununun aklı, şuuru idrâki olduğu gibi, ayrıca izâfî itibârî ve nisbî olmayıp hakiki birer varlığa sahiptirler. Onun için asrın dev mütefekkiri, şimdiye kadar görebildiğimiz tariflerin en câmii, en şümullüsünü, en veciz şekilde şöyle yapıyor: "Ruh zîşuur bir kanun-u emrîdir. **"De ki: "Ruh Rabbimin emrindendir"** (İsra-85) hakikatını, bu kadar veciz takdim etme adeta imkânsızdır. "Ruh, zîhayat, zîşuur, nurânî, vücud-u haricî giydirilmiş câmî, hakikatdar, külliyet kesbetmeye müstaid bir kanun-u emrîdir. Eğer eşyadaki kanunlara Kudret-i Halık, vücud-u haricî giydirse, herbiri bir ruh olur. Eğer ruh, vücud libasını çıkarsa, başından da şuuru indirse, yine lâyemut bir kanun olur." Aslında bununla herşey anlatılmıştır. Ruh, sizin en küçük âlemden en büyük âleme kadar hepsinde kabul ettiğiniz kanunlar gibi birer kanundur, fakat şuuru vardır. Kaldı ki, bazı ilim adamlarının iddiasına göre, otlar büyürken onlarda da bir şuurluluk, meselâ; bir kısım mesajlara, tenbihlere cevaplar; çevre ile tanışma, kaynaşma veya irdeme gibi şeyler sezilip müşâhede edilmiştir. Ağaçlarda da öyle... Size, bir dergide, bu mevzuyla alakalı, kaleme alınmış yazılardan birinin hülâsasını arz edeceğim. Yazar diyor ki: "Benim kanaatım buğday ve arpa gibi şeylerin başaklarının şuurlu olduğu mer-

kezindedir. Çünkü yapılan hareketler o kadar şuurludur ki, arpa, buğday vs. de bir şuur, bir akıl, bir idrâk düşünmeden, bu hareketleri izah etmeye imkân yoktur."

Meselâ, buğday henüz bir rüşeym ve filizken başını topraktan dışarıya çıkarır, etrafına bakar; şayet etrafı iki tane sap çıkarmaya müsâid ve şartlar da elverişli ise, bu durumda iki tane sap çıkarır. Havalar iyi gidiyor, rutubet kâfi, güneş şuaları da besleyici mâhiyette ise, iki filize karar verir. Hatta şartlar müsâit olursa, üç tane bile çıkarabilir. Üç tane sap çıkarınca biliriz ki, şartlar onları beslemeye yeterlidir. Eğer şartlar müsâit görülmezse, bir tane çıkarır. Sanki "Ben ancak bir tane besleyebilirim" der gibidir... Bir ağaç hastalandığı zaman, kendini kurtarmak için meyvelerini döküverir. Ziraatla uğraşan çiftçi, ne zannederse etsin, hastalanan meyve değil, hastalanan ağaçtır. Yâni, ağaç; "Ben meyvelere bakamayacağım, kusura bakmayın. Şu durumum itibariyle kendime bakmak mecburiyetindeyim. Şimdi, ben, bana lâzımım" demektedir. Biz bugün bunu tam mânasıyla bilemiyoruz. İleride bütün bu işleri yapan bir mekanizmanın, nebâtların, içinde bunları dikte ettiğini öğreneceğiz. İşte bütün bunlar Allah'ın kanunlarıdır.

Hem nasıl hücrenin içinde (DNA) molekülüne, aynı şeyler atfediliyor ve deniyor ki, (DNA) şifre gönderiyor, (RNA) da bir mühendis bir kimyager gibi aldığı şifrelere göre çalışıyor.

Bize göre şuurlu mahluk sadece cin ve insandır. Hayvanat ise hisle, sevk-i ilahî ile hareket eder. Fakat onların bu şuurlu hareketlerinin verasında da, yine Allah (c.c.) vardır. Evet herşeyi belli bir noktaya sevk eden, herşeyi belli bir istikâmette geliştirilen Allah'tır. Ama, ortada, inkâr edemiyeceğimiz, Allah'ın koymuş olduğu bir de kanunlar var. Bu kanunlar, o kadar müthiş ve hükümfermâdır ki, insan bunlara uzaktan baktığı zaman şuur diyesi gelir...

Şimdi, bazı kimseler, etraflarında bunlar olup biterken, cinleri niye inkâr ederler, insan buna cevap bulamıyor ve cini inkâr edenlere "galiba cinnet getirmişler" diyesi geliyor.

Çünkü bin tane kanun var, hepsi de aynen cin gibi cereyan ediyor. Demek ki, esasen meselenin imkânında şüphe yok. Mesela, onlar niye elektron akımı türünden bir şey olmasınlar. Dikkat buyrulsun; elektron akımı demiyoruz...

Kur'ân-ı Kerim'de Allah, **"Cinni mâric ve nâr (ateş)dan yarattık"** (Rahman-15) diyor...Fotonlarla ve partiküllerle izah edilebilecek

gibi bir şey... Ama, ne foton ne de partikül, mâric-u nârdan yaratılmış, insan gibi mükellef, nimlâtif varlıklar... Bu türlü varlıkların olmaması için hiçbir sebep yok. Olmamasını iddiâ etmek, bir bakıma mûkâbere ve mantıksızca bir iddiâdır.

Esasen, bu mevzuda asıl söz Kur'an'a aittir ve Kur'an-ı Kerim'in dediklerinin bilinmesinde yarar var. Kur'ân-ı Kerim, insanı ele aldığı hemen her yerde, arkadan, bir ümmet, bir millet olarak cin taifesinin yaratılışını da anlatmaktadır. Meselâ, insanın "fahhar" gibi "salsal"dan yaratıldığını anlattıktan sonra cin taifesinin üzerinde durur ve **"Cinni biz mâric ve nar (ateş) dan yarattık"** (Rahman-15) ferman eder. Bir çeşit ateşten yaratılmış ama; bu ateş, ne bir şua, ne parıldayıp yanan bir ateş, ne de sadece kömür gibi siyah bir duman. Demek, cinler, maddenin esaslarından olup etrafa şerareler saçan bir ateşten yaratılmıştır. Kur'an-ı Kerim, cinlerin mâhiyeti mevzuunda bu kadar malumat veriyor. Nebiler dâhil, ehl-i keşif ve Sahabe-i Kiram arasında cinlerle görüşenler ise, büyük ölçüde onların temesülleriyle görüşüyorlardı. Evet, temessüllerle görüşüyor-konuşuyor ve münasebet kuruyorlardı. Evet, cinler, lâtif bir madde ile zîşuur bir ruha sahip bulunup, bu iki hususun bir araya gelmesiyle hasıl olan ayrı bir buudu ihraz eder ve buudların hususiyetine göre temessülen ortaya çıkarlar. Bu arada aynaların kâbiliyetlerinin, değişik temessüllere, şart-ı âdî olması keyfiyeti de kulakardı edilmemelidir.

Lâtif şeyler olan cinler, madde âlemine ait "nar ve maric"ten bir takım varlıklar olmakla beraber, tıpkı bizim gibi, maddeye kumanda eden bir ruha sâhiptirler ve zîşuurdurlar. Zîşuur olmaları yönüyle câmidler ve diğer canlılardan ayrılıp, tıpkı bizim gibi şuurlular, idrâklılar, mükellefler sırasına girerler. Onun için onlar da, bizim gibi, Allah'a inanmak, namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermekle mükelleftir. Yalnız, mâric ve nardan yaratılan cinler, bir çok hususlarda bizim gibi olmanın yanında, temessül de ederler. Yani cinler, rüyalarda bir kısım insanların mânâ âlemine girdikleri gibi, rüya dışında da temessül eder ve insanların yaşadığı âlemi onlarla paylaşabilirler. Sen; babanı, amcanı, dedeni, nineni rüyanda gördüğün, onların temessülâtına şahit olduğun.. keza, berzah aleminde bir kısım tabloları müşâhede ettiğin gibi, cin âlemi de, dâima temessül edip yeryüzünde insanlara görünebilirler. Fakat bu onların asıl hüviyetleri değildir; göründükleri insanların mir'at-ı ruhlarına (ruh aynalarına) aksediş şeklidir. Yani alıcının kabiliyet ve istidadına göre bir aksediştir. Onun için, cinleri, Hz. Ömer

(r.a.) başka, Ebu Hüreyre (r.a.) başka, Ebu Zerr (r.a.) de başka şekilde müşâhede etmişlerdir. Meselâ, İbn-i Mes'ud, Resûlullah'ın (s.a.v.) yanında bir gölge şeklinde müşâhede eder. Hz. Ömer, zaif nahif bir insan şeklinde. Ebu Zerr ise daha başka surette... Bu müşâhedeler gösteriyor ki, cinlerin temessül keyfiyetleri başka başkadır.

Şimdi biraz da cinlerin çağrılmasına temas edelim. Bu gün, hususiyle sosyete arasında, değişik cemiyetler, değişik ad ve ünvanlarla, bu işle iştigâl eden bir hayli insan var. Büyük ölçüde, bu metapisişik cemiyetler, daha ziyâde cin çağırma, ruh çağırma işleriyle meşgul oluyorlar. Evet, daha önceleri "Ruh ve Madde" daha sonra "Ruh Dünyası" dergisini çıkaranlar, onların okuyucuları ve öyle düşünenler, daha çok bu meselelerle meşgul oluyorlar. Hatta meseleyi daha da ileriye götürerek, ruhların ve cinlerin fotoğraflarını çektiklerini iddia ediyorlar. "Cinler ve ruhlar bizim hakimiyetimiz altına girebilirler mi? Elimizdeki imkânlarla onları görebilmemiz mümkün mü, değil mi?" Bunların her zaman münâkaşası yapılabilir...

Cinleri çağırıp teşhir etme meselesine gelince, âhirzamanda cinlerin içine girme çok daha ileri seviyede olacak. Belki çok meselelerde, yani âlem-i şehâdete ait meselelerde, -çünkü onlar da gaybı bilmezler- bunlar vasıtasıyla haberler elde etme; cinlerle alâkalı istihbârat teşkilâtları kurma, cinlerin ruhuna daha uygun işlerde onları kullanma meselesi, bugünkü araştırmalarla ilmî gelişmeler içinde mümkün görülmektedir.

Cin çağırıldığına dair o kadar çok şeyler duyuyor ve okuyoruz ki, artık bu mesele günümüzde herkesin kabullendiği bir mesele haline gelmiştir. Bu cümleden olarak kendimle alakalı bir hususu anlatacağım: Bir hastaya bir kitap götürüyorum. Ben henüz merdivenlerin dibindeyken hasta, çığlık çığlığa "O kitabı kabul etmememi istiyorlar" diye bağırıyor. Keza hasta kitabın içinde ne olduğunu bilmediği halde, kitabı koynuna koyarken: "Hz. Hamza geldi diye kaçıyorsunuz değil mi?" diyerek bağırmaya başlıyor. Çünkü o kitabın içinde Hz. Hamza'nın ismi vardı. (Kitap, Bedir Ashabı'nın isimlerini ihtivâ ediyordu...)

Kezâ; hayır müesseselerinden birinde hizmet veren bir arkadaşımızın, kaldığı binada, zaman zaman eşyânın hareketine, kapıkollarının zorlanmasına, sağda-solda gezenlerin olduğuna dair müşahedeler olmuşdu ki, fakir de orada bir kaç saat kalmış ve bu zaman zarfı içinde pekçok hadiseye şahit olmuştu.

Psikiyatri mütehassısı olan bir arkadaşımız yedek subaylık yapar-

ken bir zamanlar şâhit olduğu bir vak'ayı bana şöyle anlatmıştı: "Bir yerde, fincan kullanarak ruhları çağırıyorlardı. Fincan belli harflere uğrayarak sorularımıza cevap veriyordu. Ben elimi fincanın üzerine koydum, fincanın hareket ettiğini gördüm. Fincanın, masa üzerindeki harflerin, rakamların karşısına gittiğini dikkatle takip ettim. Derken, bir aralık ruhları çağırırken şeytan geldi. "Kimsin?" dedik. "Şeytan!" diye yazdı ve ürperdik. Hazret-i Adem'den beri, insanlığın ezelî hasmı, hem de davet edilmeden gelmişti. Aklıma geldi; dedim:

– Sana Meyve'nin altıncı meselesini okusam dinler misin?

– Dinlerim, dedi ve okumaya başladım:

"Hem nasıl ki: Bir harika şehirde milyonlar elektrik lâmbaları hareket ederek her yeri gezerler, yanmak maddeleri tükenmiyor bir tarzdaki elektrik lâmbaları ve fabrikası sekiz bedahetle elektriği idâre eden ve lambaları yapan ve fabrikayı kuran ve iştiâl maddelerini getiren bir mu'cizekâr ustayı ve fevkalâde kudretli bir elektrikçiyi hayretler ve tebriklerle tanıttırır. Yaşasınlar ile sevdirir" Nasıl buldun?

– Evet, güzel. Ben okumaya davet ettim:

"Aynen öyle de, bu âlem şehrinde dünya sarayının damındaki yıldız lâmbaları, bir kısmı -kozmoğrafyanın dediğine bakılsa- küre-i arzdan bin defadan daha büyük ve top güllesinden yetmiş defa daha sür'atli hareket ettikleri halde, intizamını bozmuyor, birbirine çarmıyor, sönmüyor; yanma maddeleri tükenmiyor. Okuduğumuz kozmoğrafyanın dediğine göre, küre-i arzdan bir milyon defadan ziyâde büyük ve bir milyon seneden ziyâde yaşıyan ve bu misâfirhane-i Rahmâniyye'de bir lâmba ve soba olan güneşimizin yanmasının devamı için, her gün küre-i arzın denizleri kadar gazyağı ve dağları kadar odun yığınları lâzımdır ki sönmesin ve onu ve onun gibi ulvî yıldızları gazyağsız, odunsuz, kömürsüz yandıran ve söndürmeyen ve beraber çabuk gezdiren ve birbirine çarptırmayan bir nihayetsiz kudreti ve saltanatı, ışık parmaklarıyla gösteren bu kâniat şehr-i muhteşemindeki dünya sarayının elektrik lâmbaları ve idareleri ne derece o misalden daha büyük, daha mükemmeldir... O derece sizin okuduğunuz veya okuyacağınız fenn-i elektrik mikyasıyla bu meşher-i a'zam-ı kâinâtın Sultân'ını Münevviri'ni, Müdebbir'ini, Sâni'ini, o nurânî yıldızları şahit göstererek tanıttırır. Tesbihatla, takdisatla sevdirir. Perestiş ettirir." Buna karşı çok şiddetli şekilde "hayır, hayır" yazdı.

- Şimdi iyi dinle: "Nasıl ki mükemmel bir eczahane ki, her kavanozunda hârika ve hassas nizamlarla alınmış hayattar macunlar ve

tiryâklar var. Şüphesiz gayet maharetli ve kimyager ve hakim bir eczacıyı gösterir." Tamam mı?

– Tamam.

"Öyle de, küre-i arz eczahanesinde bulunan dört yüz bin çeşit nebatat ve hayvanat kavanozlarındaki zîhayat macunlar ve tiryaklar cihetiyle, bu çarşıdaki eczahaneden ne derece ziyâde mükemmel ve büyük olması nisbetinde, okuduğunuz fenn-i tıp mikyasıyla küre-i arz eczahane-i kübrâsının eczacısı olan Hakim-i Zülcelal'i hatta kör gözlere de gösterir, tanıttırır." Bir şey sormama lüzum kalmadan itirâzı bastı:

– Hayır, hayır...

Ben okurken, misâllere "Evet" misallerin gösterdikleri hakikatlara "hayır" çekip durdu. Ve sonra, kendisine "Cevşen'i okuyayım mı?" diye teklif ettim. "Oku" dedi. Ben Cevşen'ül-Kebir'i okurken, fincanın üzerine elimi koydum, o kadar sür'atli hareket ediyordu ki, parmağımla zabtedemiyordum. Bir aralık düştü. Bir ara da "Bırak şu gırgırı" diye yazıverdi..."

Bu hususta büyük bir zât diyor ki: "Şu asırda bir kısım kimseler maddî vücudlarını atıverseler, şeytan olurlar. Şeytanlar da maddî vücut giyiverseler bu devirdeki bir kısım insanlar gibi olurlar." İnsan ve cin şeytanlarının dikkat edildiği zaman tabirleri, ifadeleri, hep aynıdır. "Bırak şu gırgırı"... Ne kadar da insan suretinde olanlarınkine benziyor.

Bazıları "Ruh çağırıyoruz" diyorlar ama, aslında, gelenlerin cinler olması daha kuvvetlidir. Böylece onlar cinne, şeytana maskara oluyorlar. Bu iş daha ciddi, daha derin ele alındığı zaman, belki faydalı şeylere medar olabilir zannediyorum. Şimdikilerin yaptıkları maskaralıktan başka bir şey değil...[25]

MÜZZEMMİL SÛRESİ

847 ١ – عن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُمـا. في قوله تعالى: [قُمِ اللَّيْلَ إلاَّ قَلِيلاً نصْفَهُ الآيـةَ قال: نَسَخَتْهَا الآيةُ الَّتِى فِيـهَا عَلِمَ أنْ لن تُحْصُوهُ الآيـة. قـال: وَنَاشِئَةَ اللَّيْلِ أوَّلُهُ، يَقُولُ: هَذَا هُوَ أجْدَرُ أنْ تُحْصُوا مَا فَرَضَ اللهُ عَلَيْكُمْ مِنْ قِيَامِ الـلَّيْلِ. وذلكَ أنَّ الإنْسَانَ إذَا نَامَ لَمْ يَدْرِ مَتَى يَسْتَيْقِظُ. وَقَـوْلُهُ: أقْوَمُ قِيــلاً. يَقُولُ هُوَ أجْدَرُ أنْ يَفْقَهَ في القُرْآنِ.

25– M. Fethullah Gülen, Asrın Getirdiği Tereddütler, 2/203-214.

وقوله: إنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحاً طَوِيلاً. يَقُولُ فَرَاغاً طَوِيلاً]. أخرجه أبو داود.

1. (847)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) Müzzemmil suresinde geçen: **"Ey (esvâbına) bürünen (habibim), gecenin birazı hâriç olmak üzere kalk, yarısı miktarınca, yahud ondan birazını eksilt. Yahut (o yarının) üzerine (ilâve edip) artır. Kur'ân'ı da açık açık tâne tâne oku..."** (Müzzemmil 1-4) âyetleri hakkında şu açıklamayı yaptı: Bu âyeti, aynı surede yer alan: **"...O, buna sizin tâkat getiremiyeceğinizi bildiği için size karşı (ruhsat cânibine) döndü. Artık Kur'ân'dan kolay geleni okuyun..."**(Müzzemmil 20) müteâkip bir âyet neshetti."

İbnu Abbâs (radıyallahu anh) devamla, surede geçen: **"Şüphesiz gece kalkışı daha te'sirli ve o zaman okumak daha elverişlidir"** (6. ayet) meâlindeki âyette geçen, وَنَاشِئَةُ اللَّيْلِ "gece kalkışı"ndan murad, gecenin evvelidir. Böylece mâna şu oluyor: "Gecenin evvelinde kalkmak, gece namazı olarak Allah'ın size farz kıldığı ibâdeti yerine getirmenize daha elverişlidir." Bunun sebebi şudur: İnsan bir kere uyudu mu, ne zaman uyanacağını bilemez.

"Şüphesiz gece kalkışı daha tesirli ve o zaman okumak daha elverişlidir" ayetinde geçen أَقْوَمُ قِيلاً "okumak daha elverişlidir"den maksada gelince "Kur'ân'ı anlamak, Kur'ân'da fıkıh sâhibi olmak" demektir. İbnu Abbâs, **"Gündüzleyin seni uzun uzun alıkoyacak işler var"** (7. âyet) meâlindeki âyeti de, "Kur'ân okumaktan çokca uzak kalmak" şeklinde anlamıştır. [Ebu Dâvud, Salât 306, (1304).]

848 ٢- وفي رواية: [لَمَّا نَزَلَ أَوَّلُ الْمُزَّمِّلِ كَانُوا يَقُومُونَ نَحْواً مِنْ قِيَامِهِمْ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ حَتَّى نَزَلَ آخِرُهَا، وَكَانَ بَيْنَ ذلِكَ سَنَةٌ].

2. (848)- Bir başka rivayette şöyle denir: Müzzemmil suresinin baş tarafı indiği zaman mü'minler, Ramazan ayındaki kalkışları gibi geceleri kalkarlardı. Bu hâl surenin (ruhsat getiren) son kısmı nâzil oluncaya kadar devam etti." [Ebu Davud, Salat 206, (1305); (Ebu Dâvud'un bâzı tanzimlerinde bu hadisler Kıyâmu'l-Leyl başlığı altında kaydedilmiştir.)]

AÇIKLAMA:

Müzzemmil suresi, ilk nâzil olan surelerdendir. Bazı rivayetlere göre nüzûl sırasında üçüncüdür. İlk âyetler, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu*

vesselâm)'e gece kalkışını emretmekte ve kalkılacak miktarlar üzerinde durmaktadır. Bidâyette bütün mü'minler, gece kalkışını umumi bir emir telâkki ederek, hepsi kalkmıştır. Âyette zikredilen miktarlara uygun şekilde kalkamama korkusu ile, bütün geceleri uyanık kalıp namaz kılanlar olmuş, birçoklarının ayakları şişmiştir.

Daha sonra aynı surenin 20. âyeti nazil olmuştur. Uzunca olan bu âyet gece kalkışının farz olmayıp, nâfile olduğunu belirtmiştir. Böylece Müslümanlara büyük bir kolaylık gelmiştir.

Gece kalkışını emreden -ve bunun farz telakkî edilmesine sebep olan- ilk âyetlerin vahyi ile bunun farz değil nâfile olduğunu tasrih eden sonuncu vahiy arasında geçen müddet, rivayetlerde farklıdır: Sekiz ayla on yıl arasında değişir. Yukarıda kaydedilen ikinci rivâyette bunun bir yıl olduğu belirtilmektedir.

İbnu Abbâs (radıyallahu anh) ayette geçen birkaç tabiri açıklamaktadır: Nâşietü'l-Leyl; (وَنَاشِئَةُ اللَّيْلِ) bunu "gecenin evvelinde kalkmak" diye anlamıştır. Onun açıklamasına göre, evvelinde uyanık kalmak, gece vaktinde ifâsı gereken farzın edâsını garantilemektedir. Evvelinde uyanık kalınmazsa -en azından çalar saat gibi imkânların bulunmadığı o zamanın şartlarında- daha sonra kalkmak tehlikeye düşmektedir.

İbnu Abbâs, âyet-i kerîmede, gece kalkışının ehemmiyetini belirtme sadedinde gelmiş olan, أَقْوَمُ قِيلاً tâbirine dayanarak, bu kalkışın, -gecenin tanıdığı sükûnet ve huşû sebebiyle- Kur'ân-ı Kerîm'in daha iyi anlaşılmasını sağlayacağı hükmüne ulaşır.

İbnu Abbâs, âyette geçen سَبْحاً طَوِيلاً tabirini de "uzun boşluk", yani Kur'ân'la meşgul olmaktan uzun müddet ayrı kalmak diye anlar. Böylece âyet: "Gündüzleyin hayatın çeşitli, kaçınılmaz meşguliyetleri sebebiyle uzun müddet Kur'ân'dan ayrı kalmak var, öyle ise gece alkışı Kur'ân'ı anlamaya, öğrenmeye daha uygundur" mânâsını ifâde eder.

Gece kalkışıyla ilgili bâzı teferruatı ilgili bahiste vereceğiz (3002-3015. hadislere bakınız).

MÜDDESSİR SÛRESİ

849 ١ – عن أبي سعيد رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: الصَّعُودُ عَقَبَةٌ في النَّارِ يَتَصَعَّدُهَا الْكَافِرُ سَبْعِينَ خَرِيفاً ثُمَّ يَهْوِى فِي النَّارِ سَبْعِينَ خَرِيفاً فَهُوَ فِيهَا كَذلِكَ

أبداً]. أخرجه الترمذى.

1. (849)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm),* (Müddessir suresinin, **"Onu sarp bir yokuşa sardıracağım"** mealindeki 17. âyetinde geçen صعودا (sarp yokuş) kelimesini "Ateşten bir dağdır, kâfir ona yetmiş yılda çıkar, çıktıktan sonra tekrar yetmiş yılda cehenneme geri iner. Böylece cehennemde ebediyyen azab çeker" diye açıklamıştır."

850 ٢ – وعن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ نَاسٌ مِنَ الْيَهُودِ لأُنَاسٍ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ: هَلْ يَعْلَمُ نَبِيُّكُمْ عَدَدَ خَزَنَةِ جَهَنَّمَ؟ قَالُوا لاَ نَدْرِى حَتَّى نَسْأَلَهُ. فَجَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ يَامُحَمَّدُ غُلِبَ أَصْحَابُكَ الْيَوْمَ. قَالَ: وَبِمَ غُلِبُوا؟ قَالَ: سَأَلَهُمْ يَهُودُ هَلْ يَعْلَمُ نَبِيُّكُمْ عَدَدَ خَزَنَةِ جَهَنَّمَ؟ قَالَ: فَمَا قَالُوا؟ قَالَ: قَالُوا لاَ نَدْرِى حَتَّى نَسْأَلَ نَبِيَّنَا. قَالَ: أَفَغُلِبَ قَوْمٌ سُئِلُوا عَمَّا لاَ يَعْلَمُونَ. فَقَالُوا لاَ نَعْلَمُ؟ لَكِنَّهُمْ قَدْ سَأَلُوا نَبِيَّهُمْ فَقَالُوا أَرِنَا اللهَ جَهْرَةً، عَلَيَّ بِأَعْدَاءِ اللهِ إِنِّى سَائِلُهُمْ عَنْ تُرْبَةِ الْجَنَّةِ وَهِىَ الدَّرْمَكُ. فَلَمَّا جَاءُوا قَالُوا: يَا أَبَا الْقَاسِمِ: كَمْ عَدَدُ خَزَنَةِ جَهَنَّمَ؟ قَالَ: هكَذَا وَهكَذَا فِي مَرَّةٍ عَشَرَةً وَفِي مَرَّةٍ تِسْعَةً. قَالُوا نَعَمْ؟ قَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللهِ ﷺ مَا تُرْبَةُ الْجَنَّةِ؟ فَسَكَتُوا هُنَيْئَةً؛ ثُمَّ قَالُوا: أَخْبِرْنَا يَا أَبَا الْقَاسِمِ. فَقَالَ: الْخُبْزُ مِنَ الدَّرْمَكِ].

أخرجه الترمذى.

2. (850)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Yahudilerden bir kısmı, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bazı ashâbına: "Peygamberiniz, cehennem bekçilerinin sayısını biliyor mu?" diye sordular. Onlar:

"– Şimdilik bilmiyoruz, kendisinden soralım!" diye cevap verdiler. İçlerinden biri Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gelerek:

"– Ey Muhammed! Bugün ashâbına galebe çalındı" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"– Ne ile, nasıl galebe çaldılar?" diye sordu.

"– Yahudiler, dedi, onlara: "Peygamberiniz cehennem bekçilerinin sayısını biliyor mu?" diye sordu.

"– Peki ne cevap verdiler?"

"– Şimdilik bilmiyoruz, peygamberimizden soralım" dediler. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"– Bir kavme bilmediği şey sorulursa, onlar da: "Bilmiyoruz, peygamberimize soralım deseler bu onlara galebe çalmak mı sayılır hiç? Fakat Yahudiler peygamberlerine (olmayacak şey sormuşlar): "Bize açıktan açığa Allah'ı göster!" demişlerdi. O Allah düşmanlarını bana getirin. Ben de onlara cennetin beyaz toprağından sorayım." dedi.

Yahudiler geldiler ve:

"– Ey Ebu'l-Kasım, cehennemin bekçileri kaç tanedir?" dediler. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* parmaklarıyla bir on, bir de dokuz göstererek **"19"** dedi.

"– Evet!" dediler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da onlara:

"– Pekala cennetin toprağı nasıldır?" diye sordu. Bir ara sustular. Sonra:

"– Ey Ebu'l-Kasım, bize sen söyle!" dediler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"– Beyaz undan yapılmış ekmektir." [Tirmizî, Tefsîr, Müddessir, (3324).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Tirmizî'nin tahricte yalnız kaldığı rivayetlerdendir. Hadis hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır: "Bu hadis garibtir. Bunu sadece bu senetle Mücâlid rivâyet etmiştir."

Mücâlid zayıf bir râvidir. Hayatının sonunda hafızası bozulmuştur. Ancak hadisin bazı kısımlarına, Suyûtî'nin ed-Dürrü'l-Mensûr'da İbnu Ebî Hâtim, İbnu Merdûye ve Beyhakî'den -ki Bezzar menşe'lidir- naklen kaydettiği bir rivayet şehâdet eder: "Bir grup Yahudi, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ashabından birine, cehennemin bekçileri hususunda sormuştu. Sahabî: "Allah ve Resûlü bilir" cevabını verdi. Sonra gelip durumu Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e arz etti. Bunun üzerine: **"(Cehennem) üzerinde on dokuz (melek) vardır"** (Müddessir 30) âyeti nâzil oldu.

Metinde zâhir olmasa da, böylece bu hadisin Müddessir suresinin nüzul sebebini açıklamak için kaydedildiğini anlamış olmaktayız.

851 ٣– وعن أنس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ [في قوله تعالى: هُوَ أَهْلُ التَّقْوَى وَأَهْلُ الْمَغْفِرَةِ. قال

رسولُ الله ﷺ. قال اللهُ تعالى: أنَا أهْلٌ أنْ أُتَّقى، فمَنِ اتَّقانى فلَمْ يَجْعلْ معِى إلهاً فأنَا أهْلٌ أنْ أغْفِرَ له]. أخرجه الترمذى.

3. (851)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh), Müddessir suresinin 56. âyetinde geçen, هو اهل التقوى واهل المغفرة **"O, kendisinden korkulmaya daha lâyık, bağışlamaya daha ehildir"** ifâdesini Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şöyle tefsir ettiğini belirtir: *"Cenâb-ı Hakk (burada) buyuruyor ki: "Ben korkulmaya lâyığım, kim benden korkarsa, kendine bir başka ilâh edinmesin, onu affetmeye de ben ehilim, (bir başkası affedemez)".* [Tirmizî, Tefsîr, Müddessir, (3325); İbnu Mace, Zühd 35, (4299).]

KIYAMET SÛRESİ

852 ١ – عن ابن عباس رضى الله عنهما [في قوْله تعالى لاَ تُحرِّكْ به لسَانَك لتَعْجَلَ به. قال كـان النَّبيُّ ﷺ يُعَالِجُ منَ التَّنْزيلِ شدَّةً. فكانَ يُحرِّكُ به شفتيْه فنزل: لاَ تُحرِّكْ به لسَانَك لتَعْجَلَ به إنَّ علَيْنا جمعهُ وقُرآنَه. قال: جمعه في صدْرِك ثُمَّ تَقرؤه. فإذَا قرأْنَاه فاتَّبعْ قُرآنَه. قـال: فاستمع وانْصت: ثُمَّ إنَّ علَيْنا أنْ تقْرأهُ فكَانَ ﷺ إذا أتاه جبريلُ بعْدَ ذلك استَمَعَ: فإذَا انْطَلَق جبريلُ قرأ النَّبىُّ ﷺ كمَا أقْرأهُ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

1. (852)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ), **"Ey Muhammed! Cebrail sana Kur'ân okurken, unutmamak için acele edip onunla berâber söyleme (sadece dinle)"** (Kıyâmet 16) meâlindeki âyet hakkında şu açıklamayı yaptı: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* vahiy geldiği zaman büyük bir şiddet (ve ağırlık) hissederdi. Bunun tesiriyle dudaklarını kımıldatırdı. Bunun üzerine şu âyet indi. (meâlen): **"(Ey Muhammed, Cebrail sana Kur'an okurken acele edip onunla berâber söyleme (sâdece dinle). Onu toplamak ve okutmak bize âittir"** (Kıyamet 16).

İbnu Abbâs devamla der ki: "Ayette geçen جمعه "onun toplanması" tâbirinden murad "(yeni nâzil olan) âyetin Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kalbinde toplanması, yerleşmesi, sonra da Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından okunmasıdır." **"Biz vahyi okuduğumuz zaman, sen onun kıraatine uy"** (18. ayet) âyetinde de, "Dinle ve sus, sonra onu sana biz okuturuz" denmektedir.

Bu vahiyden sonra, Cibrîl (aleyhisselam) vahiyle gelince, sadece dinlerdi. Cibril gidince yeni gelen vahyi, kendisine nasıl okunmuş ise, öylece okurdu." [Buharî, Tefsîr, Kıyâmet 1, 2, Bed'ü'l-Vahy 4, Fedailu'l-Kur'an 28, Tevhid 43; Müslim, Salât 147, (448); Tirmizî, Tefsir, Kıyamet, (3326); Nesâî, Salât 37, (2, 149, 159).]

AÇIKLAMA:

1. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* peygamberlik kariyerinin bidâyetinde, risâlet vazifesini ilgilendiren mesâili bilmiyordu. Bizzat Kur'ân-ı Kerim, (meâlen): **"(Ey Muhammed)... Sen Kitab nedir, iman nedir önceleri bilmezdin..."** (Zuhruf 53) buyurmaktadır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu eksiklikleri çeşitli vahiylerle zaman içinde telâfi edilecektir. İşte, sadedinde olduğumuz âyet-i kerime böyle bir durumu ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bidâyette, vahyin mekanizmasını bilmemektedir. Bu sebeple bazı aceleci davranışlara tevessül etmektedir.

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın sadedinde olduğumuz açıklamasına göre, âyet-i kerimede Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e yasaklanmış olan "dil oynatma" hâdisesinin sebebi, vahiyden duyulan şiddettir. Yani, vahiy esnasında duymuş olduğu şiddet hâlinden bir an önce kurtulmak için Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* -İbnu Hacer'in yorumuyla- vahyi yakalamada acele ediyordu, ne kadar çabuk yakalarsa, o hal o kadar çabuk zâil olacak ve böylece vahiy hâlinin verdiği meşakkatten bir an önce kurtulacaktı.

Sadedinde olduğumuz İbnu Abbas rivayeti, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın dil ve dudaklarını kımıldatmak suretiyle izhar ettiği isti'câlin sebebini, duyduğu meşakkatten bir an önce kurtulma arzusu ile izah ederse de, meseleyi başka sebeplerle izah eden rivayetler de mevcuttur.

Bunlardan bir diğerine göre isti'câlin sebebi, gelen vahyi unutma korkusudur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, iyice bellemek, öğrenmek için acele edip, tekrar etmekte, dil ve dudaklarını kımıldatmaktadır. İşte bu duruma âyet-i kerime müdâhele ederek: "(Ey Muhammed! Cebrail sana Kur'ân okurken, unutmamak için) acele edip beraber söyleme, (yalnız dinle)" diye emretmektedir.

Âyet-i kerimenin bu tefsiri umumiyetle benimsenmiştir. Türkçe meallere bakıldığı zaman mana böyle tesbit edilir. Maalesef, bir kısım meallerde tefsirî mahiyette ilave edilen kelimeler parantez içerisinde alınmadığı için, Arapça bilmeyen okuyucular tarafından, sebebe müteallik açıklamalar vahyin aslından zannedilmektedir.

Rivayetlerde gelen üçüncü bir sebebe göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* vahye duyduğu muhabbet ve sevgiden dolayı bir an önce kıraat arzu etmekte, vahiy sırasında gelenleri peyder pey tilâvete geçip dil ve dudaklarını kımıldatmaktadır. Bu mânâda, sadedinde olduğumuz âyet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a vahyin kesilmesine kadar teenni emretmiş olmaktadır.

Bu farklı yorumlar birbirini nakzeder mahiyette olmadığı için şârihlerimiz: *"Nüzûl sebebinin müteaddit olması ihtimalden uzak değildir"* demekle yetinirler.

Âyette "dilin kımıldatılması" mevzubahis olduğu halde, hadiste "dudakların kımıldatılması"nın söz konusu olması mühim bir farklılık sayılmamalı, zira konuşma kastedilince dil ve dudaklar beraber kımıldarlar. Âyet-i kerime, dudakların da kımıldamasını tazammun eden "dil"i mevzubahis ederken İbnu Abbas, hâricen görünen "dudakları" zikrederek aynı şeyi ifade etmiş olmaktadırlar. Hattâ bazı rivayetlerde İbnu Abbas: "Ben Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kıpırdattığı gibi dudaklarımı kıpırdatıyorum" demiş, fiilen göstermiştir. Ondan rivayet eden Said İbnu'l-Müseyyeb de: "Dudaklarımı, İbnu Abbas'ta gördüğüm gibi ben de kımıldatıyorum" diyerek kımıldatmış ve hadisi müselsel olarak rivayet etmiştir.

Bu ayet, vahiy sırasında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ârız olan değişik halin mahiyetini aydınlatmaktadır. Rivayetlerde tasrih edildiği üzere, vahiy geleceği an Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* çok farklı bir hâle girmektedir: Dayanılması zor bir şiddet ve sıklek hissetmekte, en soğuk günlerde bile terlemekte, üstünü örttürmekte, bayılmaya benzeyen farklı bir hâl izhâr etmektedir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, âyetlerle de te'yid edilen bu hâlini, sara hastalığı ile yorumlayan müsteşrik ve ilimden ziyade İslâm'a duyulan gayz ve kinin ifadesi olan bu saçmalıklara inanan yerli zındıklara bu âyet demektedir ki: Vahiy sırasında gelen o hâlin, insanlara şu veya bu sebeple gelen baygınlıkların hiçbirisiyle ilgisi yoktur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* o halde iken, tam bir şuur ve idrak hâlindedir. Vahyedilmekte olan kelimât-ı âyetiyeyi kelime be-kelime anında idrak etmekte, anlamakta ve dilediği takdirde tekrâren telaffuz edebilmektedir, hem de -şuur hâlinin daha müessir, daha kesâfetli ifâdesi olan- acelecilikle.

Keza âyetten şu husus da anlaşılmaktadır: Vahiy ruhta toptan bir doğuş şeklinde gelmemekte, kelime be-kelime, cümle be-cümle belli bir tertible sırayla gelmekte, her bir âyet ruhuna okunmakta ve okunanlar nakşedilmektedir.

Âyet, keza, Cenab-ı Hakk'ın, vahiyde unutma, iltibâs gibi menfi durumların olmayacağına dair ilahî garantisini göstermektedir.

Âlimler, sadedinde olduğumuz âyet ve hadisten bazı âdablar da istihraç etmişlerdir:

1- Muallim, anlattığı bir şeyi fiilen gösterecek olsa bu müstehabtır.

2- Beyan, hitap vaktinden sonraya bırakılabilir. Yani mesele mücmel olarak vazedildikten sonra açıklaması yapılır. Hitap anında beyân, bazı zorluklara sebep olabilir.

Beyanın te'hiri meselesi âlimler arasında faydalı münâkaşalara sebep olmuştur. Bazı hallerde beyanın te'hiri mahzurlu olabilir. Bu durumda hemen açıklama yapılmalıdır. Hangi mesele te'hire mütehammil, hangisi değil, bunun tayini şartlara bağlıdır. Kerhi, mücmel ve müşterek olan delillerde beyânın gecikebileceğine kail olmuş tahsis, takyid ve nesih gibi hususlara giren beyânın hitab vaktinde yapılması gerektiğini söylemiştir.

MÜRSELAT SÛRESİ

853 ١ – عن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما. [في قَوْلِهِ تَعالى إِنَّها تَرْمى بِشَرَرٍ كَالْقَصْرِ. قَالَ: كُنَّا نَرْفَعُ الْخَشَبَ لِلشِّتَاءِ ثَلاَثَةَ أَذْرُعٍ أَوْ أَقَلَّ وَنُسَمِّيــهِ الْقَصْرَ: كَأَنَّهُ جِمَالاَتٌ صُفْرٌ: حِبَالُ السُّفُنِ تُجْمَعُ حَتَّى تَكُونَ كَأَوْسَاطِ الرِّجَالِ]. أخرجه البخارى.

1. (853)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ), Mürselât suresinde geçen: **"O (ateş), her biri sanki bir kasr (büyüklüğünde) kıvılcım atar"** (32. âyet) meâlindeki âyet hakkında şunu söyledi: "Biz kış için üç zira' boyunda veya daha küçük odun toplar, bunlara: "kasr" derdik.

İbnu Abbâs: Müteakiben gelen جِمَالاَتٌ صُفْرٌ âyetinde geçen جِمَالاَت kelimesini de "Gemi hâlatlarıdır, (kuvvetli olmaları için) insanların belleri kalınlığına ulaşacak kadar kat kat edilmiş kalın halatlar" diye açıklamıştır. [Buhârî, Tefsir, Mürselât 2.]

AÇIKLAMA:

Bu âyet-i kerime, cehennemin fırlatacağı kıvılcımları tasvir etmektedir. Fırlatılan kıvılcımları tasvir için 32. âyette kasr kelimesi, 33. âyette cimâlât kelimesi kullanılmıştır. Bu kelimelerden kasr, dilimize de girdiği üzere saray mânâsına geldiği gibi, yakmaya mahsus, odun parçası, -daha

hususi manasıyla- hurma kökü manasına gelmektedir. İbnu Abbâs (radıyallahu anh) yaptığı açıklama ile, cehennemin fırlatacağı kıvılcımların, âyet-i kerimede, ortalama üç zira' büyüklüğündeki odun parçalarına benzetildiğini ifade etmektedir.

Keza müteâkip âyette gelen cimâlât "cemel" kelimesinin cem'idir. Bu kelime de iki farklı mânaya gelmektedir: Biri umumiyetle bilindiği gibi erkek deve; diğeri de daha az bilinen halat manasındadır. İbnu Abbâs, bu kelime ile ilgili olarak, insan beli kadar kalın, gemi halatları açıklamasını getirmiştir.

Türkçe Kur'ân meâllerinde her nedense İbnu Abbâs'ın verdiği manalara yer verilmez. Hasan Basrî Çantay merhumun meâli şöyle: **"...Çünkü o (ateş), öyle kıvılcım atar ki herbiri sanki bir saraydır. Herbiri sanki sarı sarı erkek develerdir"** (Mürselât 32-33).

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın bu te'vilinin kendi kıraatına da uygun olduğu belirtilmiştir. Çünkü O, âyet-i kerimeyi كَالْقَصَرِ (kaf'ı sükûnla değil fetha ile) okumuştur. Bu durumda kasar kelimesi, قَصَرَة kelimesinin cem'idir. Kasare ise boyun manasına gelir, ağaç köküne de kasare dendiği belirtilir. Böylece kıvılcım "deve boynuna" benzetilmiş olmaktadır.

İbnu Kuteybe: "Kasr evdir, kasar okuyan, insan boynuna benzeyen hurma kütüğünü kasteder" der.

İbnu Mes'ud'dan, sadedinde olduğumuz âyetlerle ilgili olarak rivayet edilen bir açıklamada şöyle buyurmuştur: "Burada atılan kıvılcım ne ağaç ne de halatlar gibidir, aksine, şehirler ve kaleler gibidir."

AMME SÛRESİ

854 ١ـــ عن عكرمة. [في قَوْلِهِ تعالى: وَكَأساً دِهَاقاً. قالَ: مَلأى مُتَتَابِعَةً]. أخرجه البخاري.

1. (854)- *İkrime* (merhum), Amme suresinde geçen **"(Müttakiler için)... dolu kadehler (vardır)"** (34. âyet) âyetini "mütemâdiyen dolu kalan" diye açıklamıştır. [Buharî, Menâkıbu'l-Ensar, 26.]

ABESE SÛRESİ

855 ١ـــ عن عروة أنّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهـا قَالَتْ: [أُنْزِلَتْ عَبَسَ وَتَوَلَّى فـي ابْنِ أمّ مَكْتُومٍ

الأعْمىٰ: أتى رسـول الله ﷺ. فجعل يقولُ: يا رسُول الله أرْشِدْني، وعِنْدَ رسول الله ﷺ رجُلٌ من عُظَماء المُشْرِكين، فجعل رسول الله ﷺ يُعْرِضُ عنه ويقبِلُ على الآخرِ ويقُولُ: أترى بما أقولُ بأسـاً؟ فيقولُ لا. ففي هذا أُنْزِلَتْ]. أخرجه مالك والترمذى.

1. (855)- *Urve* anlatıyor: "Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) buyurdu ki: Abese ve Tevellâ suresi âmâ olan İbnu Ümm-i Mektum hakkında nâzil oldu. Şöyle ki: Bir gün Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yanına geldi ve: "Ey Allah'ın Resûlü beni irşad et" diye talebde bulunmaya başladı. O sıra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında müşriklerin büyüklerinden biri vardı. İbnu Ümm-i Mektum'a cevap vermedi, o ısrar edince ondan yüzünü çeviriyor, öbürüne yöneliyor ve: "(Tevhid üzerine) söylediklerimde bir beis görüyor musun?" diye soruyordu. Müşrik: "Hayır!" diye cevap vermişti. İşte sure bunun üzerine indi." [Tirmizî, Tefsir, Abese, (3328); Muvatta, Kur'ân 4, (1, 203).]

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in vahiyle te'dibine sebep olan yüz buruşturma hadisesi, *İbnu Ümmi Mektum*'u istiskal etmesinden ileri gelmiyordu. Müşrik muhatabıyla başlayan hususi konuşmanın kesilmesini arzu etmemişti. İslâm hususunda onu iknâ edip imana getireceğini ümid ediyordu. Âma olan İbnu Ümm-i Mektum talebinde ısrarlı davranmıştı. Âma olmasa, durumu görecek, belki de bu kadar ısrar etmeyecekti.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onun bu ısrarından memnun olmayarak yüzünü buruşturup öbürüne yönelmiş idi. Öbürü ise, yumuşayacak bir halde değildi, Muvatta'nın rivayetinde, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in tevhid üzerine yaptığı açıklamalardan sonra: *"Bu sözlerimde bir zarar, bir zorluk görüyor musun?"* şeklindeki sorusuna, istihzalı bir şekilde:

"– Suretlere (putlara) kasem olsun söylediklerinde bir beis (zarar, zorluk) görmüyorum!" diye cevap verir:

İbnu Abbâs'dan gelen bir rivayette Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in muhatabı bir kişi değil, bir gruptur. Kureyş'in ileri gelenlerinden bir grup: Utbe İbnu Rebia, Ebu Cehl İbnu Hişam, Abbâs İbnu Abdi'l-Muttalib gibi... Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunları iman ve

İslâm'a ikna etmek için büyük bir şevk ve arzu ile konuşurken gelen İbnu Ümm-i Mektum: "Ey Allah'ın Resûlü, Allah'ın sana öğrettiğinden bana da öğret" der ve talebinde ısrarlı davranır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, başlanan mevzuun kesilmesini istemez, ondan yüz çevirir, surat eder..."

Cenâb-ı Hakk'ın rızasına uymayan bu davranış sebebiyle gelen vahiy şöyle:

"Yüzünü ekşitip çevirdi, kendisine o âmâ geldi diye. (Onun halini) sana ne bildirdi? Belki o, (senden öğrenecekleriyle) temizlenecekti. Yahud öğüt alacaktı da senin bu öğüdün kendisine faide verecekti. Amma (zengin olduğu için) kendisini müstağni gören adam yok mu, işte sen onu karşına alıyor, ona yöneliyorsun. Halbuki onun temizlenmemesinden sana ne? Amma sana koşarak gelen kimse, o (Allah'tan) korkar bir adam olduğu halde, sen kendisini bırakıp da oyalanırsın. Sakın (bir daha böyle yapma Habibim). Çünkü o Kur'ân bir öğüttür. Binaenaleyh dinleyen onu beller" (Abese 1-12).

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu vahiyden sonra *Abdullah* (veya Amr) *İbnu Ümm-i Mektum*'a ziyade iltifat etmiştir. Medine'ye hicret ettikten sonra, gazveye çıktığı zamanlarda yerine hep bu zâtı vekil bırakmıştır. Ne zaman onunla karşılaşsa: *"Ey hakkında Rabbimin beni itab ettiği zat, merhaba!"* diye hitab eder, bir arzusu olup olmadığını sorar, ridâsını altına serer, üzerine oturturdu. Bir kısım rivayetler bu zâtın, Bilâl Habeşî (radıyallahu anhümâ) ile birlikte Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e müezzinlik yaptığını da belirtir.

856 ٢ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [قَال رسُولُ اللّٰه ﷺ : إنَّكُمْ تُحْشَرُونَ يَوْمَ الْقِيَامَة حُفَاةً عُرَاةً غُرْلاً. فَقَالَتِ امْرأةٌ: يُبْصِرُ أوْ يَرَى بَعْضُنَا عَوْرَةَ بَعْضٍ؟ قَالَ يَا فُلاَنَةُ: لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأنٌ يُغْنِيهِ]. أخرجه الترمذى.

« غُرلا » جمع أغرل، وهو الأقلف الذى لم يختتن.

2. (856)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizler kıyâmet günü ayakkabısız, çıplak ve sünnetsiz olarak haşir meydanında toplanacaksınız."*

Bu açıklama üzerine bir kadın sordu:

"– (Bu durumda) birbirimizin avret yerlerini görmez miyiz?"

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (Abese suresinde geçen bir âyetle cevap verdi):

"*– Ey kadın!* **"O gün herkesin kendine yeter derdi vardır"** (37. âyet). [Tirmizî, Tefsir, Abese, (3329).]

KÜVVİRET (TEKVİR) SÛRESİ

857 ١ – عن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُما [أَنَّ رسول الله ﷺ قال: مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَنْظُرَ إِلى الْقِيَامَةِ كَأَنَّهُ رَأْىُ عَيْنٍ فَلْيَقْرَأْ: إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ، وَإِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ، وَإِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ]. أخرجه الترمذى.

1. (857)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kıyâmeti gözüyle görür gibi olmaktan hoşlanan kimse (şu sureleri okusun): "İze'ş-Şemsü Küvviret", "İze's-Semau'n-fetarat", "İze's-Semâu'n-Şakkat."* [Tirmizî, Tefsir, Tekvir, (859).]

AÇIKLAMA:

Bu sureler, kıyametin ruhlara ürperti veren dehşetli ahvalini tasvir ederler. Bunları okumak insana ölümü, ölümden sonra karşılaşacağı durumları hatırlatacaktır. Okuyan kimse mü'min olunca Rabbinin dilinden, vukuu kesin olan istikbâl hâdiselerini dinleyince elbette intibâha gelecek, imanını tazeleyecek, kendisine çeki-düzen verecektir. Sağlığının, gençliğinin, zenginliğinin, dünyevî iktidar ve mevkilerinin -ne kadar da yüce olsalar- fâni olduğunu anlamaya, kıyâmeti düşünmek yeterli bir derstir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) pekçok günahların, gafletlerin menşei olan tûl-i emeli (yani hiç ölmeyecekmiş düşüncesiyle dünyaya dalma gafletini) ölümü sıkca hatırlayarak yırtmaya çağırır. Sadedinde olduğumuz hadis de bu manadadır. Zira kıyametin dehşetli ahvalini hatırlatacak olan mezkur sureler tûl-i emeli kıracak, gafleti dağıtacak, dinî nasihatların tesir hasıl etmesine ruhta zemin hazırlayacaktır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sureleri ilk âyetleriyle hatırlatmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'deki isimleri sırayla şöyledir: "Tekvir: 81. sûre, İnfitâr: 82. sûre, İnşikâk: 84. sure.

Bunlardan Tekvir, daha ziyade kıyametin kopma hâlini tasvir eder:

"Güneş dürülüp söndürüldüğü zaman,

Yıldızlar kararıp düştüğü zaman,

Dağlar yeryüzünden koparılıp yürütüldüğü zaman,

...Vahşi hayvanlar biraraya toplandığı zaman,

Denizler ateşlendiği zaman,

...Gök yerinden koparıldığı zaman,

O alevli ateş (cehennem) daha ziyade kızıştırıldığı zaman,

Cennet mü'minlere yaklaştırıldığı zaman, herkes ne hazırlamışsa artık hepsini görüp bilecektir..." (1-14. âyetler).

İnfitar suresi, aynen Tekvir'de olduğu gibi kıyametin kopuş hâlini tasvirden başka, kulun Rabbine karşı sorumluluğunu hatırlatır, meleklerce kişinin her ahvâlinin yazıldığını, bu yazılanlara göre hesaba çekileceğini, din gününde iyilerin cennete, kötülerin cehenneme gideceğini dile getirir. Sure, din gününü tavsifle sona erer:

"O din günü nedir? Bunu sana ne öğretti?

O din günü nedir? Tekrar bunu sana ne öğretti?

O öyle bir gündür ki, hiçbir kimse kimseye, hiçbir şeyle fayda vermeye muktedir olamayacaktır. O gün emir yalnız Allah'ındır." (17-19. âyetler).

İnşikâk suresi de önce kıyametin kopuş halini tasvir eder, sonra kitabı sağ eline verilenlerle, arkasından verilenleri tasvir eder. Son kısımda da kitâbını arkadan alacakların dünyadaki gâfil durumlarını dile getirir:

"O vakit kitabı sağ eline verilen kimseye gelince,

O, kolayca bir hesab ile muhasebe edilecek. Ehline de sevinçli dönecek. Amma kitabı arkasından verilen kimse, derhal (yetiş ölüm diye feryad ederek) helâkini temenni edecek, o şiddetli ateşe girecek. Çünkü o, ehli içinde bir şımarıktı, çünkü o, hakikaten ve kat'iyyen (Rabbine) dönmeyeceğini sanmıştı.." (7-14. âyetler)

Kur'ân-ı Kerim'de kıyâmet ahvâlini tasvir eden sureler bu üçünden ibaret değildir. Başka surelerde de insanlığın bu büyük hadisesine temas edilir. Zilzâl suresinde de canlı bir tasvir yer alır.

858 ٢– وعن ابن مسعود رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ: الْوَائِدَةُ وَالْمَوْءودَةُ في النَّارِ]. أخرجه أبو داود.

«وَالْمَوْءودَةُ» البنت الصغيرة تدفن وهى حية، وكانوا في الجاهلية يفعلون ذلك

«وَالْوَائِدَةُ» التى تفعل ذلك، فحرم ذلك الإسلام.

2. (858)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Çocukları diri olarak toprağa gömen de gömülen de ateştedir." [Ebu Dâvud; Sünnet, 18, (4717).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, *Tekvir* suresinin 8-9. âyetleriyle ilgilidir. Orada: **"Diri diri gömülen kızın hangi suçlarından dolayı öldürüldüğü sorulduğu zaman"** deniliyor.

Câhiliye devri Araplarında kızları, ar veya fakirlik korkusuyla diri diri toprağa gömmek çok yaygın bir âdetti. Sırf bu fiili ifade eden müstakil bir masdarın dilde varlığı bile, adetin yaygınlığını ifade etmede yeterlidir. Bu fiil "ve'd"dir. Hadiste geçen vâide ism-i fâildir, gömen, mev'ude ise ism-i mef'ul olup, gömülen kız çocuğu demektir.

Kızını gömen, kimsenin hem küfrü ve hem de yaptığı bu kötü ameli sebebiyle cehenneme gitmesi açık ise de gömülen çocuğun ateşe gitmesi, üzerinde durulması gereken bir husustur. *Kadı İyaz*, gömülen kız çocuğunun da küfrü sebebiyle ateşe gideceğini belirttikten sonra: "Bu hadis, müşrik çocuklarının da azab göreceklerine bir delildir" der. Ayrıca şu açıklamayı sunar: "Şu te'vil de yapılmıştır: Vâideden maksad "ebe"dir, çünkü buna râzı olmuştur, mev'ûdeden maksad da "gömülene sâhip olan" yâni annedir. Anne bu davranışıyla (evlâda karşı mevcut olan fıtrî) bağı yok etmiş olmaktadır. Çünkü, câhiliye âdetine göre, hamile kadın doğum sancısı hissetmeye başlayınca, kendisi için derince bir çukur hazırlanırdı. Kadın bunun başında otururdu. Ebe de arkasında durur çocuğu beklerdi. Kadın erkek doğurursa onu alır, kız doğurursa çukura atar, üzerini toprakla doldururdu."

Çocuk gömme hadisesi, *Fahreddin-i Râzî*'nin kaydına göre başka şekillerde cereyan etmektedir: "Kişi, kızı doğduğu zaman yaşamasını dilerse, çocuğa yün veya kıldan bir hırka giydirir, kırlarda davar ve deve çobanlığı yaptırırdı. Öldürmek isteyince, kıra yollamaz, boyu altı karış oluncaya kadar evde bırakırdı. Bu kadar büyüyünce annesine: "Çocuğu giydir ve süsle, akrabalarına götüreceğim" derdi. Çocuğu, böylece alır, kırda hazırladığı çukura kadar götürüp içine atar, üzerini toprakla örterdi."

Sadedinde olduğumuz hadis, sarih bir şekilde kâfir çocuklarının cehennemlik olduklarını ifâde eder. Halbuki, İslâm dini büluğdan evvel sorumluluk tanımaz. Hadisle bu prensip arasında ortaya çıkan teâruzu bertaraf atmek için âlimler muhtelif te'viller yapmışlardır:

1- Bu hadis, hususi bir şahısla ilgilidir, hükmü teşmil edilemez. Bu fiili işleyen annelerini şikâyet eden iki kardeşin kıssası anlatılır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara cevaben: *"Gömen de gömülen de ateştedir"* buyurmuştur.

2- Bu hususi hadisede mevzubahis olan çocuk büluğa ermiş birisi olabilir. Büluğa ermemiş olsa bile *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'e, Cenab-ı Hakk, mucize yoluyla o çocuğun cehennemlik olacağını bildirmiş olabilir.

3- Bu hadis, zinadan peydahladığı cenini düşüren ve ölen bir kadın hakkında varid olmuştur. Öyle ise bu rivâyet, müşrik çocuklarının azab görecekleri hususunda kesin hükme götürmez. İhtimal var olduğu müddetçe umumi hükme gidilemez.

Bu mütâlaaya şu cevap verilmiştir:

Bu çeşit rivayetlerde, hüküm, sebebin hususiliğine göre değil, lâfzın ifade ettiği umumi manaya göre verilir... İbnu Hacer, Dârimî'nin Câmiu's-Sahih'inde kaydettiği bir rivayete dayanarak, cahiliye devrinde bu çeşit cinayeti işleyen bir kimse Müslüman olduktan sonra diğer günahlarıyla birlikte affa mazhar olacağı neticesine ulaşır.

İbnu Abdilberr, söz konusu teâruzu bir başka yaklaşımla halletmeyi dener. Der ki: "Bu hadisi, Zührî'den sadece bir kişi rivâyet etmişti, bir başkasını görmedim. O da Ebû Muâz'dır. Bu zat, nâsi'l-hadis'tir (hadisi unutan), onun rivayet ettiği hadisle amel edilmez."

Bu meselenin ihtilâflı olduğunu belirtmek için, hadisi te'vil edenlere karşı "Ebû Dâvud bu hadisi ve bundan önceki hadisi, kaderi isbat ve kâfir çocuklarının cehennemlik olduğuna delil olarak zikretmiştir" dendiğini de hatırdan çıkarmayalım.

MUTAFFİFÎN SÛRESİ

859 ١ — عن أبى هريرة رضى الله عنه: [أن رسول الله ﷺ قال: إنَّ العَبْدَ إذا أخْطأَ خَطيئةً نُكِتَتْ في قلْبِه نُكْتَةٌ. فإذا هو نزع واستغفر وتاب صقل قلبه، وإن عاد زيد فيـــها حتّى تعلو قلبه. وهو الرّانُ الذى ذكر اللّه تعالى] أخرجه الترمذى وصححه.

« النَّكْتُ » الأثر في الشئ، « ورَانَ على قَلْبِه » أى غطى .

1. (859)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: **"Kul bir hata yaptığı zaman kalbinde siyah bir iz meydana gelir. Eğer kişi, o hatadan nefsini uzaklaştırır, af taleb eder ve tevbede bulunursa kalbi cilalanarak (leke silinir). Bilâkis, aynı günahı işlemeye devam ederse, kalpteki leke artırılır. Hatta bir zaman gelir, kalbi tamamen kaplar. İşte bu durum Cenab-ı Hakk'ın: "Bilakis, onların irtikab edegeldikleri, kalplerini paslandırmıştır"** (Mutaffifin 14) meâlindeki **âyette zikrettiği pasdır."** [Tirmizî, Tefsir, Mutaffifin (3331); İbnu Mace, Zühd 29, (4244).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadiste tevbe ve istiğfarın ehemmiyetini çok güzel bir teşbihle anlatmaktadır. Kasdî veya gayr-ı kasdî olarak işlenen bir hata -ki Ahmed İbnu Hanbel'in rivayetinde "her bir günah" denmektedir- ruhta siyah bir leke meydana getirmektedir. Günahlar arttıkça lekeler çoğalmakta ve temiz yerler azalmaktadır. Günahlardan uzaklaşmak, lekenin artmasını önler ise de tevbe ederek, mevcutların da silinmesi, o pasların yeniden cilalanması gerekmektedir.

Şârihler, günahla ruhta hasıl olan lekeyi, bir teşbih olarak kabul etmek istemezler, ifadeyi hakikata hamletmenin evlâ olduğunu belirtirler. Onlara göre günahın lekesi tıpkı ayna veya kılıç üzerindeki bir kir, veya kâğıt üzerine düşen bir mürekkep damlası gibi bârizdir. Bu leke işlenen günahın cinsine ve miktarına göre muhtelif büyüklüktedir. Aliyyü'l-Kârî'ye göre, "Kalp tıpkı, bembeyaz ve tertemiz bir elbise, günah da bu beyaz elbiseye isâbet eden siyah bir leke gibidir. İster istemez bu leke elbiseyi çirkinleştirecektir. Günah karşısında insan bundan farksızdır."

Günahtan hâsıl olan bu lekenin kalbi kaplaması, kalbteki nurun sönmesi, basiretin kapanması demektir. Kalpteki bu fıtrî nur sönüp basiret körleşince, kişi, artık günahı günah olarak göremez, hayrı da hayır bilemez.

Tîbî "hadiste açıklanan âyetin aslında kâfirlerle ilgili olduğunu, ancak, mü'min günâh işlediği takdirde, kalp karalığında onlara benzeyeceğini, günah arttıkça da bu benzerliğin artacağını" belirtir.

İbnu Melek de şunu söyler: "Bu âyet, kâfirler hakkında söylenmiştir. Ancak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bunu mü'minleri korkutmak

gâyesiyle zikretmiştir, tâki, fazla günah işlemekten kaçındırıp, kalplerinin kâfirlerinki gibi kararmasını önlemiş olsun. Bu sebeple: "Günâhlar küfrün postacısıdır" denmiştir."

İNŞİKAK SÛRESİ

860 ١ – عن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا. [فِي قَوْلِهِ تَعَالَى : لَتَرْكَبُنَّ طَبَقاً عَنْ طَبَقٍ. قَالَ: حَالاً بَعْدَ حَالٍ، قَالَ هَذَا نَبِيُّكُمْ ﷺ]. أخرجه البخارى.

1. (860)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ), İnşikak suresinin 19. âyetinde geçen, **"Bir tabakadan diğer tabakaya bineceksiniz"** meâlindeki, لَتَرْكَبُنَّ طَبَقاً عَنْ طَبَقٍ (ayetini biraz farklı okuyup): **"Burada muhatap Peygamberiniz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dir, O'nun bir hâlden bir başka hâle geçeceğini belirtmektedir"** demiştir. [Buhârî, Tefsir, İzâ's-Semâu'n-Şakkat (İnşikâk) 2.]

AÇIKLAMA:

İnşikak suresinin 19. âyetinin, لَتَرْكَبُنَّ kelimesinde "b" harfinin iki farklı kıraati söz konusudur. Meşhur kıraate göre zamme ile **le-terkebünne** diye okunur. Bu durumda fiil cemidir ve mânâ "siz" şeklinde verilir. İkinci çeşit kıraatte "b" fetha iledir ve **le-terkebenne** diye okunur. Böyle okuyunca mâna "sen" olur.

İşte İbnu Abbas (radıyallahu anh) bu ikinci kıraatı tercih eder ve "sen" zamiriyle kastedilen muhatabın Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* olduğu belirtilir. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın bu kıraatine göre âyetin manası şöyledir: **"(Habibim) sen muhakkak ve muhakkak (Mi'rac'ta) göklerin o tabakasından bu tabakasına çıkacaksın."**

Ancak, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) tabaka kelimesini de "hâl" olarak anlar. Bu durumda mâna şöyle olur: "(Ey habibim) sen o halden bu hâle, (müşriklere karşı o zaferden bu zafere) nâil olacaksın. (Âkibetin çok güzel olacaktır.) O halde habibim, kâfirlerin tekzibi ve küfürde inadları seni asla mahzun etmesin."

Ancak, âyet-i kerimeyi, umumiyet itibariyle müfessirler, önceki şekilde yani *"b"*yi zamme okuyup cemi sigasına göre anlamayı daha uygun bulmuşlar ve şu mânayı vermişlerdir:

"Siz (ey insanlar), hiç şüphesiz, o halden bu hâle (yani; şiddette ve dehşette birbirine uygun nice vartalara, ölüme, sonra

kıyâmetin tabaka tabaka, safha safha korkunç duraklarına) bineceksiniz."

Şunu da belirtelim ki, "b"yi zamme okumada İbnu Abbâs yalnız değildir. *İbnu Mes'ud,* Kûfe ve Mekke kurrâları da öyle okurlar.

Tabaka kelimesi, sâdece İbnu Abbâs'ın anladığı şekilde "hâl" olarak anlaşılmamıştır. Semâ dahi diyenler olmuştur.

Taberî'nin kaydına göre İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) şöyle açıklamıştır: "Bu âyetten maksad şudur: Sema bâzan kırmızı bir deri gibidir, bazan yarılır, sonra kızarır, sonra tekrar yarılır.(26)

Tabak, esas itibariyle şiddet demektir. Ayette ise, kıyamet günü husûle gelecek şiddetli hâller kastedilir. Tabak "mertebe" mânasında olan "tabaka" kelimesinin cem'i olarak da anlaşılmıştır. Böylece biri diğerinden şidetli olan mertebeler, safhalar kastedilmiş olur.

Âyette, çocuğun cenin olduğu ilk andan, doğum, bebeklik, sütten kesilme, yedi yaşına basarak yâfi olma, on yaşında hazver, on beş yaşında bâliğ, yirmi beş yaşında delikanlı... olgun, yaşlı, ihtiyar, pir-i fâni gibi bir insanın ömründe karşılaştığı haller kastediliyor da denmiştir.

BÜRÛC SÛRESİ

861 ١ – عن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: [قال رسول الله ﷺ: اليَوْمُ المَوْعُودُ: يَوْمُ القِيَامَةِ، واليومُ المَشْهُودُ: يومُ عَرَفَةَ، والشَّاهِدُ: يومُ الجُمعَةِ. قَالَ: وما طَلَعَتِ الشَّمْسُ ولاَ غَرَبَتْ على يومٍ أفْضَلَ منهُ، فيهِ سَاعَةٌ لاَ يُوافِقُهَا عَبْدٌ مُؤمِنٌ يَدْعُو اللهَ تَعالى فِيهَا بِخَيْرٍ إلاّ اسْتَجَابَ لَهُ، ولاَ يَسْتَعِيذُ مِنْ شَرٍّ إلاّ أعَاذَهُ اللهُ مِنْهُ]. أخرجه الترمذى.

1. (861)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *(Bürûc sûresinin),* **"İçlerinde burçları bulunan semaya, vaadedilen güne, şâhidlik edene ve şâhidlik edilene andolsun.."** âyetlerinde (1-3) geçen *"vaadedilen gün"* den maksad kıyamet günüdür; *"şâhidlik edilen gün"*den maksad arefe günüdür; *"şâhidlik eden"*den maksad da cuma günüdür." Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devamla buyurdular ki: *"Güneş, cumadan daha hayırlı bir gün üzerine ne doğdu ne de battı. Onda bir an vardır ki, hayır*

26– Rahman suresinin 37. âyetinin meâli şöyledir: "Artık gök yarılıp da kırmızı sahtiyan (yahut zeytinyağı tortusu) gibi bir gül olduğu zaman." Yani kıyamet sırasında semanın karşılaşacağı bir safhanın tasviri olmaktadır.

duası o ana rastlayan bir kulun duası, mutlaka kabul edilir, bir şerden sakınma (istiâze) talebinde bulunan kimse de mutlaka ondan sakındırılır." [Tirmizî, Tefsir, Bürûc,(3336).]

AÇIKLAMA:

Kıyamet günü, bu surede yevmü'l-mev'ud, yani vaadedilen gün olarak zikredilmiş olmaktadır. Çünkü Rabbülâlemin o günün geleceğini vaadetmiş ve tâ *Hz. Adem*'den itibaren bütün peygamberlere bu vaadini duyurmuştur. Bu sebeple kıyamet inancı olmayan din yoktur. *Hz. Musâ*'nın şeriatını reddeden firavunlar bile, tekrar dirilme, ebediyete erme inancından uzak kalamamış bu inancın gereği olarak cesetlerini mumyalatmış, hin-i hâcette kullanmak üzere eşyalarını mezarlarına koydurmuş, mezarlarını âbidevî bir ihtişamla inşa ettirip, içerisini inancın gereğine uygun olarak tezyin ve tefriş ettirmişlerdir.

Hz.İsa ve *Hz.Muhammed*'in şeriatlarını inkâr ederek aynı yolda giden yirminci asır firavunları da ebediyet inancından kendilerini kurtaramayarak cesetlerini mumyalatmaktan âbidevi kabirler inşasına kadar Mısır firavunlarının yolundan gitmişlerdir. Bunun en güzel örneği Rusya'dır.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) "şâhidlik edilen (meşhud)" günün ise arefe günü olduğunu söylemiştir, çünkü o gün çok sayıda insan Arafat'ta o güne şâhid olmakta, yani o gün hazır olmakta, biraraya gelmektedir. Cuma gününün "şahid" olarak isimlenmesine gelince, o gün, namaza katılanlara şâhidlik etmektedir.

Yukarıdaki rivayet cuma gününün faziletini belirtmek üzere vârid olmuştur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* "mü'minin bayramı" diye tavsif ettiği cuma gününü, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud gibi sahih kitaplarda gelen, başka hadisleriyle de tebcil etmiştir. Cenab-ı Hakk'ın semâvat ve arzı yarattığı senede, mahlukatın yaratılışının ikmal edildiği altıncı gün cuma idi. Hz. Âdem o gün yaratıldı, o gün cennete sokuldu, o gün cennetten çıkarıldı, o gün öldü, kıyamet o gün kopacaktır. Selmân-ı Farisî'nin bir rivâyetine göre de yeryüzüne inen Hz.Adem ve Havva o gün buluşmuşlardır... vs.

Câhiliye dilinde cum'a değil arûbe denmekte idi. Hz. Peygamber'den sonra değiştirilerek cum'a denmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, haftanın bu gününü tebcil hususunda önceki kavimlerin de ilâhî emre muhatab olduklarını ancak hiçbirinin cumaya isabet edemediğini, Cenab-

ı Hakk'ın bir lütfu, bir irşadı olarak bugünü tebcilde Müslümanların isabet ettiğini belirtir. Bir Buharî rivâyetinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyuruyor: *"Bizler (Yahudi ve Hıristiyanlara nazaran) en sonra gelmişler olduğumuz halde, kıyamet gününde (faziletce) en başta gelecek olanlarız. Şu sebepledir ki: Onlara bizden evvel kitap verildi de Allah'ın onlara (tebcil etmeleri için) farz kıldığı gün bu (cuma günü) olduğu halde onlar (isabet edemeyip) ihtilâfa düştüler (ve başka günleri zannettiler). Biz ise o güne isâbet hususunda Cenab-ı Hakk'ın irşâdına mazhar olduk. Bu meselede diğer insanlar bizden geri kaldılar. Yahudilerin ibâdet günü yarın, Hıristiyanlarınki de öbür gündür."*

Cuma namazının faziletiyle ilgili hadisler (2848-2862) ayrıca geleceği için o hususa girmiyoruz. Ancak burada, metinde geçen hadisle ilgili mühim bir hususa dikkat çekeceğiz:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* "cuma gününde duaların kabul olduğu bir saatten" bahsetmektedir. Fakat hangi saat olduğunu açıklamamaktadır. Allah'ın rızasını aramayı kendine hedef edinen mü'min o saati yakalayabilmek için gayret gösterecek, yirmi dört saat imkân nisbetinde müteyakkız ve uyanıklık içinde olacaktır, âzamî nisbette dua, ibadet ve istiğfarla meşgul olacaktır. Bu saati haftanın birinde gece vaktinde, bir diğerinde seher vaktinde, bir diğerinde kuşluk, öğle, öğle-ikindi arası, ikindi-akşam, akşam-yatsı arasında vs. arayacaktır.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu hadisini, "cuma gününü mü'minin bayramı ilân eden" hadis-i şerifleriyle birleştirecek olursak şöyle bir neticeye ulaşırız: Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize bayram âdâbı vermektedir. Yani "yeme, içme, birleşme" günleri olarak da tarif edilmiş olan bayram ve tatil günlerimiz -bugün olduğu gibi- gâfilâne geçirilmemelidir.. İbâdet, ağırlıkla bu günlerde yer almalıdır.

Şimdilerde Batı tarzının hâkim olduğu anlayışla haftanın iki gününü -bilhassa uygun mevsimler boyunca- piknik adı altında ve yılın en az bir ayını yaz tatili adı altında heba edişimiz İslâm'a ne kadar uzak bir tatbikat olmakta! Ebedî hayatın kazanılması için verilmiş bir sermaye durumunda olan ömrümüzün nasıl içler acısı bir isrâfı olmaktadır!

Ey akıl, iz'an ve iman sahipleri düşünün!

SEBBAHA (A'LÂ) SÛRESİ

862 ١ – عن أبى ذر رضى الله عنه. قال: [دَخَلْتُ عَلَى رسول الله ﷺ المَسْجِدَ فقَالَ يَا

أَبَا ذَرٍّ إِنَّ لِلْمَسْجِدِ تَحِيَّةً، قُلْتُ: وَمَا تَحِيَّتُهُ؟ قَالَ: رَكْعَتَانِ تَرْكَعُهُمَا. قُلْتُ: يَارسولَ اللهِ: هَلْ أُنزِلَ عَلَيْكَ شَىْءٌ مِمَّا كَانَ فِي صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى؟ قَالَ: يَا أَبَا ذَرٍّ قَدْ أَفْلَحَ مَن تَزَكَّى حَتَّى بَلَغَ إِنَّ هَـذَا لَفِى الـصُّحُفِ الأُولَـى صُحُفِ إِبْرَاهِيـمَ وَمُوسَى. قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ وَمَا كَانَتْ صُحُفُ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى؟ قَالَ: كَانَتْ عِبَراً كُلُّهَا: عَجِبْتُ لِمَـــنْ أَيْقَنَ بِالْمَوتِ ثُمَّ يَفْرَحُ! عَجِبْتُ لِمَنْ أَيْقَنَ بِالـــنَّارِ كَيْفَ يَضْحَكُ! عَجِبْتُ لِمَنْ رَأَى الـدُّنْيَا وَتَقَلُّبَهَا بِأَهْلِهَا ثُمَّ يَطْمَئِـنُّ إِلَيْهَا! عَجِبْتُ لِمَنْ أَيْقَنَ بِالْقَدَرِ ثُمَّ يَنْصَبُ! عَجِبْتُ لِمَنْ أَيْقَنَ بِالْحِسَابِ ثُمَّ لاَ يَعْمَلُ]. أخرجه رزين.

1. (862)- *Ebû Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* mescidde iken huzuruna girdim. Bana:

"– Ey Ebu Zerr mescide tahiyye (selam vermek) gerekir" buyurdu. Ben:

"– Mescide verilecek selâm nedir?" diye sorunca:

"– *(Girince) kılacağın iki rek'at namazdır"* dedi. Ben:

"– Ey Allah'ın Resûlü, Hz. İbrahim ve Hz. Musâ'nın suhuflarında olanlardan herhangi bir şey size indirildi mi?" diye sordum, şu cevabı verdi:

"– Ey Ebu Zerr! (Evet, şu mealdeki ayetler indi deyip okudu:) **"Şüphesiz iyi temizlenen ve Rabbinin adını zikredip de namaz kılan kimse umduğuna erişmiştir. Belki siz dünya hayatını (ahiretten) üstün tutarsınız. Halbuki âhiret daha hayırlı, daha süreklidir. Şüphesiz ki bunlar evvelki sâhifelerde, İbrahim ile Mûsa'nın sahifelerinde de vardır"** (A'lâ, 14-19).

Ben tekrar sordum:

"– Ey Allah'ın Resûlü, Hz. İbrahim ve Hz. Musa (aleyhimâsselam)' nın suhuflarında ne vardı?"

"– Bunlarda, dedi, hep ibretli şeyler vardı. (meselâ şöyle denmişti): "Ölümü görüp bildiği halde gamsız-kedersiz yaşayana şaşarım. Cehenneme kesinlikle inandığı halde gülene şaşarım. İçinde yaşayanlarla birlikte dünyanın devamlı değiştiğini görüp de ondan tatmin bulana şaşarım. Kadere inanıp da (haram-helal ayırımı yapmadan hırsla mal peşinde) yorulana şaşarım. Âhiret hesabına inanıp da o maksadla çalış-

mayana şaşarım." [Rezîn ilâvesidir, ed-Dürrü'l-Mensûr'da (6, 341) daha uzun olarak kaydedilmiştir.]

AÇIKLAMA:

1- Dinimiz, herhangi bir mescide girildiği vakit iki rek'at namaz kılmayı mescide giriş âdabı olarak teşri etmiştir. Bu namaza *tahiyyetü'l-mescid* denir. Bu müstehab bir namazdır. Ziyaret, talim veya taallüm gibi bir maksadla girişlerde, mescidin sâhibi olan Cenab-ı Hakk'a tâzim ifade etmek için kılınır. Farz namazlardan birini veya herhangi bir başka namazı kılmak için girişlerde ayrıca tahiyyetü'l-mescide gerek yoktur, mescidde kılınan namaz, tahiyyetü'l-mescidin yerine geçer.

Bu namaz mekruh vakitlerde kılınmaz. Herhangi bir sebeple kılınmaması hâlinde سبحان الله والحمدلله ولا اله الا الله والله اكبر demek de müstehabtır.

2- Suhuf, kelime olarak sahife'nin cem'idir. Kitap demektir. Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'ân dışındaki semavî kitaplara suhuf denmektedir. Mamafih, burada geçen Suhuf-u Mûsa ile Tevrat'ın kastedildiğini söyleyen de olmuştur. Ebu Zerr'den gelen bir rivayette, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, "Allah kaç kitap indirdi?" sorusuna şöyle cevap vermiştir:

"- Yüz dört kitap: Elli sahife Şit'e, otuz sahife İdris'e, on sahife İbrahim'e, on sahife de Tevrat'tan evvel Musa'ya indirdi. Tevrat'ı, İncil'i, Zebur'u, Furkan'ı da indirdi..." Bu rivayete göre Suhuf-u Musâ, Tevrat'tan ayrıdır.

Ebu Zerr'in suhufla ilgili rivayeti daha başka teferruata şâmildir. Elmalılı Tefsiri'nde daha fazlasına yer verilmiştir.

FECR SÛRESİ

863 ١ – عن عمران بن الحصين رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا. قال: [سُئِلَ رسـولُ اللّهِ ﷺ عَنِ الشَّفْعِ وَالْوَتْرِ. فقَالَ: هِىَ الصَّلاَةُ بَعْضُهَا شَفْعٌ، وَبَعْضُهَا وَتْرٌ]. أخرجه الترمذى.

1. (863)- *İmrân İbnu'l-Husayn* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a (Fecr suresinin baş tarafında geçen) *"tek"* ve *"çift"* tabiriyle ne kastedildiği sorulmuştu, şu cevabı verdi:

"Bunlar namazlardır. (Bildiğiniz gibi) bazısı çifttir, bazısı da tektir." [Tirmizî, Tefsir, Fecr, (3339).]

AÇIKLAMA:

Fecr suresine Cenab-ı Hakk bazı şeylere kasemle başlar. Bunlar arasında "tek" ve "çif" de vardır. Ancak bunların ne olduğu hususunda açıklama yoktur. Şöyle ki:

"Andolsun fecre (sabah vaktine), on geceye, hem çifte, hem teke, gelip geçtiği dem geceye..." (1-4. âyetler).

Âyette geçen "tek" ve "çift" tâbirlerini, sadedinde olduğumuz rivayette Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazla tevil etmektedir. Dört veya iki rekatli namazlar çift grubuna girerler: Sabah, öğle, ikinci ve yatsı gibi... Üç rekatli namazlar da tek grubuna girerler: Akşam ve vitir namazları gibi. Hadisin sahih olması halinde Cenab-ı Hakk namazları kaseme mevzu yapmakla onların şânlarını yüceltmiş olmaktadır. Zira, İslâm ulemâsının ittifakla kabul ettikleri üzere, Kur'ân'daki kasemler, şânı yüce, ehemmiyeti fazla, dikkatlerin çekilmesi gereken mühim şeyler üzerine yapılmıştır. Hadisteki zayıflık, âlimlerin başka te'vil ihtimalleri üzerinde durmalarına da imkân tanımıştır. Bu sebeple şöyle te'vil yapanlar da olmuştur: "Bu tek ve çiftten murad çift ve tek bütün eşyadır: İman-küfür, hidâyet-dalâlet, saâdet-şekâvet, gece-gündüz, sema-arz, kara-deniz, güneş-ay, cinler-insanlar..." keza şöyle de denmiştir: "Gecelerin tekleri ve çiftleridir." Şöyle de denmiştir: "Çift: arefe günüdür, kurban günüdür; tek kurban gününün gecesidir." Şöyle de denmiştir: "Çift Zilhicce'nin onu, tek üç gün süren Minâ günleridir." Şöyle de denmiştir: "Tek ve çiftle bütün sayılar kastedilmiştir, çünkü sayılar ya tektir ya da çift." Şu da denmiştir: "Çift hayvanlardır, çünkü erkekli dişilidirler; tek ise cansızlardır."

Başka teviller de mevcuttur. Hepsi de rivayete dayanmayan beşerî düşüncelerdir, doğruyu Allah bilir.

ŞEMS SÛRESİ

864 ١ – عن عبدالله بن زمعة رضي الله عنه قال: [سَمِعْتُ النَّبِىَّ ﷺ يَخْطُبُ وَذَكَرَ النَّاقَةَ وَالَّذِى عَقَرَهَا. فَقَالَ ﷺ: انْبَعَثَ أشْقَاهَا. انْبَعَثَ لَهَا رَجُلٌ عَزِيزٌ عَارِمٌ مَنِيعٌ فِي رَهْطِه مِثْلُ أبِى زَمْعَةَ. وَذَكَرَ النِّسَاءَ فَوَعَظَ فِيهِنَّ فَقَالَ: يَعْمِدُ أحَدُكُمْ فَيَجْلِدُ امْرَأتَهُ جَلْدَ الْعَبْدِ فَلَعَلَّهُ يُضَاجِعُهَا مِنْ آخِرِ يَوْمِهِ، ثُمَّ وَعَظَهُمْ فِي ضَحِكِهِمْ مِنَ الضَّرْطَةِ.

فقَالَ: لِمَ يَضْحَكُ أحَدُكُمْ مِمَّا يَفْعَلُ؟]. أخرجه الشيخان والترمذى.

« الْعَارِمُ » الشديد الممتنع.

1. (864)- *Abdullah İbnu Zem'a* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben birgün Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı bir hutbe sırasında dinledim. (Şems suresinde zikri geçen) deveden ve onu boğazlayandan bahsediyordu. Aleyhissalatu vesselam Efendimiz şöyle demişlerdir: "(Âyette geçen) **"En azgını ileri atıldı"** yâni: *"Deveyi öldürmek üzere kaba, güçlü ve kavmi içinde Ebu Zem'a gibi desteği olan bir adam fırlayıp (deveyi öldürdü)."*

Sonra Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in (bu meseleyi bırakarak) kadınlarla ilgili şeylerden bahsetmeye başladığını işitim. Buyurdular ki: *"Sizden biri hangi düşünceyle hanımını köle dövercesine dövmeye tevessül eder? Akşam olunca aynı yatakta berâber yatmayacaklar mı?"*

Râvî devamla der ki: "Sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cemaate yönelerek seslice yellenen kimseye gülenlere nasihatte bulundu ve: *"Onun bu yaptığına niye gülüyorsunuz!"* diyerek (gülmeyi yasakladı). [Buhârî, Tefsir, Şems 1, Enbiyâ 17, Nikâh 93, Edeb 43; Müslim, Cennet, (2855); Tirmizî, Tefsir, (3340).]

AÇIKLAMA:

1. Hz. *Sâlih*'in peygamber olduğu Semud kavmi deve ile imtihan edilmişti. Şöyle ki: Sâlih (aleyhisselam) peygamber olduğunu söyleyince kavmi mucize istemiş, isteklerine uygun olarak, söyledikleri evsafta bir dişi deveyi Cenâb-ı Hakk mucizevî şekilde kayadan çıkarmış ve: **"Allah'ın bu dişi devesi size (istediğiniz) âyettir. Onu Allah'ın arzında serbest bırakın, dilediği gibi yesin, sakın bir fenalık yapmayın, aksi takdirde elim bir azab sizi yakalar"** (A'raf 73) demişti. Şems suresinde belirtildiği üzere, bu devenin suvarılması için de bir gün belirlenmişti. Deve gün aşırı kuyuya geliyor, içtiği zaman suyu tüketiyordu. Halk ertesi günkü ihtiyaçlarını bir gün önceden görüyordu. Bu iş zor gelmeye başlayınca, dokuz kişi ileri atıldı. Bunlardan Kudar İbnu Silâf adında bir azgın baş çekti, devenin bacaklarını keserek yıktı. Hep beraber deveyi öldürdüler. Semud kavminden kimse Kudar ve arkadaşlarını bu tuğyanından engellememiş, böylece onun isyanına ortak olmuş ve toptan cezayı haketmiştir. Hakettikleri ceza üç gün sonra gelecekti. Bu arada Semud kavmi: **"Ey Sâlih, eğer sen peygambersen bizi**

tehdid ettiğin azaba uğrat bakalım" diye alay da ederler (A'raf 77). Âyet-i kerime sonlarını şöyle tasvir eder: **"Bu yüzden onları bir sarsıntı tuttu ve oldukları yerde dizüstü çöküverdiler** (A'raf 78).

Şems suresinde cezanın umumî geldiği, yani, inanmayanların bütününü, çoluk-çocuk, kadın-erkek, deveyi öldürmeye katılan-katılmayan hepsini çarpıp yerle bir ettiği belirtilir.

2- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* deveyi öldüren Kudar İbnu Silâf'ı tasvir ederken, *"Ebu Zem'a gibi"* diyerek bir benzetmede bulunmuştur.

İbnu Hacer bu konuda şu açıklamayı yapar: *Ebu Zem'a: el-Esved İbnu'l-Muttalib İbni Esed İbni Abdi'l-Uzzâ'dır.*

Buhârî'nin bir başka rivayetinde: "(Kudar), Zübeyr İbnu'l-Avvâm'ın amcası Ebu Zem'a gibidir" denmiştir. "Ebû Zem'a'nın Zübeyr'in amcası olması hakiki değil, mecazidir. Çünkü, el-Esved İbnu'l-Muttalib İbni Esed'dir. "el-Evvâm" da İbnu Huveylid İbni Esed'dir. Amcaoğlu kardeş yerine konmuş, bu itibarla amca ıtlak olunmuştur."

Ebu Zem'a, Abdullah İbnu Zem'a'nın dedesidir. Ebi Zem'a yani *el-Esved İbnu'l-Muttalib*, Müslümanlarla alay eden kâfirlerden biri idi. Mekke'de küfür üzerine ölmüştür. Oğlu Zem'a da Bedir Savaşı'nda kâfir olarak öldürülmüştür.

3- Rivâyetin bir bölümünde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadınları dövmemeyi tavsiye etmektedir. Köleleri dövercesine dövmekten yasaklamak söz konusudur. Çünkü, Kur'an-ı Kerim, nüşûz (itaatsizlik, dik başlılık hâlinde) dövülmelerine izin vermektedir[27]. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın meseleyle ilgili muhtelif hadisleri gözönüne alınınca mutlak bir dövme yasağından söz edilemez. Kur'ân-ı Kerim'in tecviz ettiği meşru sebep halinde, başa vurmamak, yaralayıcı olmamak kaydıyla dövme izni vardır. Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, Allah yolunda olmaksızın, ne kadınlarına, ne terbiyesindeki çocuk ve köle hiç kimseye eliyle vurmadığını, dövmediğini rivâyetler kesin bir dille ifade ederler.

Sadedinde olduğumuz rivayet "köleyi dövercesine" dövmeyi yasaklamaktadır. Buharî yukarıdaki hadisin kadınları dövmekle ilgili kısmını kaydettiği Kitabu'n-Nikâh'ın bir babına şu meâlde bir başlık koymuştur:

27– Ayet şöyle buyurur. (meâlen): **Şerlerinden, serkeşliklerinden (nüşûz) yıldığınız kadınlara gelince, onlara önce nasihat edin, vazgeçmezlerse kendilerini yataklarında yalnız bırakın. (Yine kâr etmezse) dövün"** (Nisa, 34).

"Kadını Dövmede Mekruh Olanı..." İbnu Hacer hadisi bu babta şerhederken, hadisin muhtelif vecihlerini kaydeder. Hadis bazılarında nehy sigasıyla, bâzılarında haber sigasıyla gelir. Bir kısmında "köle... gibi", "cariye... gibi" denirken bazısında "deve ve köle döver gibi" denmektedir. Rivâyetler de, dövmemenin gerekçesi olarak da: "Günün sonunda berâber yatacaksınız, kucaklaşacaksınız, cima edeceksiniz" gibi farklı tabirler gelmiştir.

İbnu Hacer, hadisin çeşitli vecihlerini böylece belirttikten sonra şu neticeyi çıkarır: "Bu hadis, kölelerin te'dibinde şiddetli darba cevaz ifade ettiği gibi, kadınların tedibinde şiddete başvurmadan dövmenin cevâzına imâ var. Ayrıca hadis, akıllı kişiden iki fiilin sâdır olmayacağını belirtmektedir: Hanımını darbta mübâlağa ve akşam olunca da berâber yatma (veya kucaklaşma veya mücâmaa da bulunma)". İbnu Hacer, devamla, "fıtraten dövülen dövenden nefret edeceği için, akşam olunca beraber yatacağı hanımını, illâ da te'dib gerekiyorsa mübâlağaya kaçmadan ve nefret uyandıracak şiddete yer vermeden hafifçe te'dib etmesi gerektiğini, hadis-i şerifin buna işâret etmekte olduğunu" belirtir.

İbnu Hacer, kadınları dövmeyi mutlak şekilde yasaklayan hadisleri de kaydeder. Ancak bu hadislerdeki nehiy hakkında ulemanın: "Darba izin veren âyetin nüzûlünden önceye ait olabileceği" veya "–isteyen dövmesin manasında- ihtiyarî olabileceği" şeklinde yorum getirdiğini kaydeder, izinle ilgili rivâyetlerin de "emr"e değil "ibâhe"ye delâlet ettiğini belirtir.

4- Sadedinde olduğumuz rivayetin son kısmında yellenene karşı gülme yasağı mevcuttur. Şarihler, cahiliye devrinde, birinden böyle bir hal vaki olsa yanında bulunanların hep berâber güldüğünü, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bunu yasakladığını belirtirler. Şüphesiz, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu yasaklamadan maksadı, cemaat içerisinde farkında olmadan böyle bir kazaya dûçar olan kimsenin mahçup edilmesini önlemektir.

Bu hadiste, kasden yapılması mümkün olmayan bu gibi hallerde mü'mine terettüp eden edebin teşrîi görülmektedir: Hiç duymamış, veya görmemiş veya sanki hiç farkında olmamış gibi bir tavır izhâr ederek mü'min kardeşini mahçup etmemek.

Bu gibi durumlarda gülmenin Lût kavminin âdeti olduğu da ayrıca belirtilmiştir.

DUHA SÛRESİ

865 ١ – عن جندب بن سفيان قال: [اشْتَكَى رسـول الله ﷺ فَلَمْ يَقُمْ لَيْلَةً أوْ لَيْلَتَيْنِ فَجَاءَتْه امْرَأةٌ فَقَالَتْ: يَامُحَمَّدُ إنِّى لأرْجُو أنْ يَكُونَ شَيْطَانُكَ قَدْ تَرَكَكَ لَمْ أرَهُ قَرِبَكَ مُنْذُ لَيْلَتَيْنِ أوْ ثَلاَثٍ. فَنَزَلَ: وَالضُّحَى وَاللَّيْلِ إذَا سَجَى مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى]. أخرجه الشيخان والترمذى.

1. (865)- Cündeb İbnu Süfyân el-Becelî (radıyallahu anh) anlatıyor:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hastalanmıştı, bir veya iki gece kalkamadı. Bir kadın gelerek:

"– Ey Muhammed, ümid ederim ki, şeytanın seni terketmiştir, zira iki veya üç gecedir sana geldiğini görmedim" dedi. Bunun üzerine şu âyet nazil oldu. (meâlen): **"Andolsun kuşluk vaktine, (insanların) sükûna vardığı dem geceye ki, (Habibim) Rabbin seni terketmedi, sana darılmadı da"** (Duha 1-3).

866 ٢– وفي رواية: [أبْطَأ جِبْرِيلُ عَلى النَّبىِّ ﷺ : فَقَالَ الْمُشْرِكُونَ قَدْ وُدِّعَ مُحمدٌ فَنَزَلَتْ] قَلاَه: إذا هجره.

2. (866)- Bir rivayette şöyle gelmiştir: "Cibril (aleyhisselam) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a vahiy getirmede gecikmişti. Müşrikler: "Muhammed'e artık veda edildi (ebediyyen terkedildi)" dediler. Bunun üzerine (Duha suresi) nâzil oldu." [Buharî, Tefsir, Duha 2, Teheccüd 4, Fedâilu'l-Kur'ân 1; Müslim, Cihâd 114, (1797); Tirmizî, Tefsir, Duha, (3342).]

AÇIKLAMA:

Bu *rivayet*, Duha suresinin nüzûl sebebiyle ilgili rivayetlerden biridir. Buna göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, pek muntazam olan gece namazlarına, hastalık sebebiyle birkaç gün kalkamaması, bazılarının dikkatini çekmiş ve derhal istihza konusu yapmalarına sebep olmuştur: "Rabbin seni terketti" "şeytanın seni terketti" gibi. Bu sözü söyleyen kadın Ebu Leheb'in karısı Ümmü Cemil'dir. Azılı İslâm düşmanlarından biridir. Leheb suresinde Hammâletu'l-hatab yani cehenneme odun taşıyan hamal olarak tavsif edilir. Ebû Bekr İbnu'l-Arabî onu Ümmü Kabih diye tesmiye eder.

Bu surenin nüzûl sebebi ile alâkalı başka rivayetler de vardır. İbnu Hacer, bunların biçoğunu rivayetin şerhinde topluca kaydeder. Bunlardan birine göre, sûrenin nüzûl sebebi peygamberliğin bidâyetinde vukua gelen (ve müddetçe üç yıla kadar vardığı hususunda tahminler yürütülen), fetretü'l-vahy'dir. İbnu Hacer: *"Fetretü'l-vahyin müddeti uzundur; bu surenin inişiyle ilgili fetret ise birkaç gecedir"* diyerek bu görüşü reddeder.

Nitekim Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in üzülmesine, müşriklerin de sevinip alay vesilesi yapmasına sebep olan vahiy gecikmesi ile ilgili olarak rivayetlerde farklı rakamlar gelir: 3, 4, 12, 15, 10 küsur, 25, 40 gün gibi. Bu rakamlar Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın açıklamasına (yani merfu rivayete) dayanmaz, râvilerin tahminleri olmaktadır.

Vahiy gecikmesiyle ilgili zikredilen çeşitli sebepleri kaydeden müfessirler, bunlardan birini tercih cihetine gitmeyip, "hepsi birbirine inzimam etmiş" veya "mezkûr vak'alar zaman itibariyle birbirine yakın olduğu için râviler tarafından karıştırılmış olabilir" diye yorumlanır.

Bu zikredilenlerden sâdece bir tanesini burada kaydedeceğiz: Müşrikler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a Zülkarneyn, ruh vs. hakkında sorarlar. Efendimiz "inşâallah" kaydını söylemeden: "Size yarın cevap vereceğim" der. Cenab-ı Hakk "inşâallah" demediği için te'diben vahyi on iki gün veya daha fazla geciktirir. Bu durum Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı ziyâdesiyle mükedder eder. Müşrikler de fırsatı ganimet bilerek, "Rabbi Muhammed'i bıraktı, terketti" diye üzücü konuş-malar yaparlar. Bunun üzerine, Cebrâil, Kehf suresinin, 23-24. âyetleri ile sorulan soruların cevabını getirir. Mezkur âyetler şöyle emreder: **"Bir şey hakkında "inşaallah" demeden "şunu yarın yapacağım" demeyin."**

İKRA' (ALAK) SÛRESİ

867 ١ ـ عن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [كَانَ النَّبِىُّ ﷺ يُصَلِّى فَجَاءهُ أَبُو جَهْلٍ فَقَالَ أَلَمْ أَنْهَكَ عَنْ هٰذَا؟ أَلَمْ أَنْهَكَ عَنْ هٰذَا؟ فَانْصَرَفَ النَّبِىُّ ﷺ فَزَبَرَهُ. فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ: إِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا بِهَا نَادٍ أَكْثَرُ مِنِّى، فَنَزَلَ: فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ، قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: وَاللهِ لَوْ دَعَا نَادِيَهُ لأَخَذَتْهُ زَبَانِيَةُ اللهِ تَعَالَى]. أخرجه الترمذى وصححه.

1. (867)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaz kılarken Ebu Cehil gelip, hiddetle:

"– Ben seni bundan yasaklamadım mı? Ben seni bundan yasaklamadım mı? Ben seni bundan yasaklamadım mı?" dedi. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazdan çıkıp, Ebu Cehil'i (davranışı sebebiyle) sertce azarladı. Bunun üzerine Ebu Cehil:

"– Biliyorsun ki Mekke'de adamı en çok olan benim (bana baskın çıkmaya gücün yetmez)" dedi. Onun bu sözüne mukâbil Cenab-ı Hakk şu âyeti inzal buyurdu: **"Haydi meclisini çağırsın, biz de zebânileri çağırırız"** (Alâk 17-18.)

İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) der ki: "Allah'a kasem olsun adamlarını çağırsaydı, herifi, Allah'ın zebânileri anında yakalayacaklardı." [Tirmizî, Tefsir, İkra (Alâk), (3346); Müslim, Sıfâtu'l-Münâfıkîn 38 (2797).]

AÇIKLAMA:

Bu hâdise, Müslim'de Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) rivayeti olarak kaydedilir. Biraz farklı olan rivayete göre, Ebu Cehil: "Lât ve Uzza'ya yemin ederim ki, Muhammed'i secde ederken görürsem mutlaka boynuna basacağım" diye yemin eder.

Az sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaz kılmaya başlarken boynuna basmak niyetiyle yanına gelir. Ancak hiçbir şey yapmadan geri döner. Üstelik elleriyle korunma hareketleri yapar. Kendisine: "Sana ne oldu?" diye sorulunca: "Onunla benim aramda ateşten bir hendek ve korkunç bir şey ve bir takım kanatlar vardı" cevabını verir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Eğer bana yaklaşmış olsaydı melekler onun uzuvlarını birer birer koparırlardı"* demiştir.

Müslim'in rivayetinde, bu hâdise üzerine Alâk suresinin sâdece 17-18. âyetleri değil, 6-19. âyetlerinin de indiği anlaşılmaktadır. Bu ayetler, para ve adamlarının çokluğuyla kendini her şeyden müstağni sayarak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a pervasızca sataşan Ebu Cehil'in hâline de çok uygundur. (Meâlen):

"İnsanoğlu kendini müstağni sayarak azgınlık eder. Ey insanoğlu! Dönüş şüphesiz Rabbinedir. Bir kulu namaz kılarken men eden kimseye ne dersin? Ya hidâyet üzere ise veya takvayı emrederse ne dersin? (Öbürü de -Ebu Cehl-) yalanlayıp dönüp gitti ise ne dersin? Bu bilmez mi ki Allah görüyor!

Hayır! Eğer vazgeçmezse mutlaka alnına yapışacağız. Yalancı, günahkâr alına!

O meclisini çağırsın. Biz zebanileri çağıracağız! Hayır, ona itaat etme!"

Bu âyet-i kerime, her devirde, elinde tuttuğu imkânlarla kendini milletten tamamen müstağni sanarak istediğini yapabileceği vehmiyle, namaz kılmaktan başka suçu olmayan insanları, bu sebeple cezalandıran, işten, mesleğinden atan, dayak atan, hapse atan kimselere sonunda ilâhî cezânın geleceğini haber vermekte, musallî mü'mine bu zalimler itaat etmemeyi, namaz ve ibadetten vazgeçmemeyi emretmekte, onların acı sonlarını müjdelemektedir. كل آت قريب "Ve Allah herşeye kâdirdir."

Bu âyet-i kerimede geçen "nâdiyeh" kelimesinin "meclisi" mânasına geldiğini müfessirler belirtir. Ancak "oturulan yer" manasına meclis olmayıp, oturuma iştirak eden kimseler, meclis üyeleri manasına, cemaat manasına gelmektedir. "Kavmini" diye de açıklanmıştır.

KADR SÛRESİ

868 ١ـ عن مـالك: [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنّ رسـول الله ﷺ أُرِىَ أَعْمَارَ أُمَّتِهِ، فَكَأَنَّهُ تَقَاصَرَ أَعْمَارَهُمْ أَنْ لاَ يَبْلُغُوا مِنَ الْعَمَلِ مِثْلَ مَا بَلَغَ غَيْرُهُمْ في طُولِ الْعُمْرِ فَأَعْطَاهُ اللّهُ تعـالى لَيْلَةَ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ].

1. (868)- *İmam Mâlik*'in Muvatta'da kaydına göre şu rivâyet kendine ulaşmıştır:

"Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e ümmetinin ömrü gösterilmiş. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, önceki ümmetlerin ömrüne nisbetle kısa olduğu için, amelde onların uzun ömürde işlediklerine yetişemezler diye bu ömrü kısa bulmuş. Bunun üzerine Cenab-ı Hakk bin aydan hayırlı olan Kadir Gecesi'ni vermiştir." [Muvatta, İ'tikaf 15, (1, 321).]

AÇIKLAMA:

Ümmetine karşı duyduğu fart-ı şefkat (aşırı) sebebiyle onun her meselesiyle ilgilenen Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* daha önceki ümmetlerin ömrü ile, kendi ümmetinin ömrünü kıyaslayınca, âhirete gönderilecek sâlih amel işleme yönüyle kısalık görür. Çünkü ümmetinin ortalama ömrü Zürkânî'nin kaydına göre 60-70 senedir.Rivâyetlerde gelmemiş de olsa, öncekilerin yaş ortalamasının daha uzun olduğu bu hadisten anlaşılmaktadır. Cenab-ı Hakk, Habibini *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu meselede mesrûr etmek üzere, lütfuyla bu ümmet-i merhumeye (Allah'ın

merhametine mazhar) Kadir gecesini vermiştir. Bu gecenin kadrini bilip ihyâ edenler, tek gecede, bin aylık -ki ortalama 85 yıl eder- bir mânevî kazanç elde edeceklerdir.

İbnu Abdilberr, bu hadisin Muvatta dışındaki kitaplarda gelmediğini belirtir. Suyûtî mânen destekleyen şâhidler kaydeder.

Yine Muvatta'da gelen bir rivayette Said İbnu'l-Müseyyeb şu müjdeli haberi verir: Kadir gecesinin yatsı namazında hazır bulunan, Leyle-i Kadir'den nasibini almıştır: مَنْ شَهِدَ الْعِشَاءَ مِنْ لَيْلَةِ الْقَدْرِ فَقَدْ اَخَذَ بِحَظِّهِ مِنْهَا

869 ٢– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [سُئِلَ رسولُ اللهِ ﷺ عَنْ لَيْلَةِ الْقَدْرِ، فقَالَ: هِيَ فِي كُلِّ رَمَضَانَ]. أخرجه أبو داود.

2. (869)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a Kadir gecesi (Ramazan'ın neresinde?) diye sorulmuştu.

"*– O, Ramazan'ın tamamında!*" diye cevap verdi." [Ebu Dâvud, Salât, 324, (1387).]

AÇIKLAMA:

Bin aydan hayırlı olduğu belirtilen Kadir gecesinin yılın hangi gününe tesâdüf ettiğini bilmek en arzu edilen bir husustur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sıkca sorulmuştur. O da muhtelif açıklamalar yapmıştır. Ramazan ayının içinde, tek gecelerinde ve bilhassa son on gününde olabileceğine dâir rivayetler vardır. Ancak hangi günde olacağına dair gelen rivayetler o kadar farklı ve o kadar çoktur ki, ümmet, bunlardan hareketle -İbnu Hacer'in belirttiği üzere bâzısı bâtıl- 40'tan fazla görüş ileri sürmüştür. Bu görüşlerden birine göre Kadir gecesi Ramazan'da değil, yılın herhangi bir gecesindedir. Bâtıl olduğu belirtilen birine göre, bu gece bir kereye mahsustur: Kur'ân'ın indiği gecedir, bir daha aranmamalıdır. Şu halde, yukarıdaki rivayeti bu çerçevede değerlendirmek daha uygundur. Buna göre, *Kadir gecesi,* Ramazan ayının herhangi bir gecesinde olabilir, ama Ramazan ayındadır. Hattâ *Aliyyu'l-Kârî,* bu hadise dayanarak şöyle der: "Faraza bir kimse Ramazan ortalarında veya daha önce, hanımına: "Sen Kadir gecesinde boşsun" diyecek olsa, müteâkib senenin Ramazan'ı gelinceye kadar hanımı boş olmaz. Bu durumda talâk, yeni Ramazan'da, o sözü sarfetmiş olduğu günde vukua gelir.

870 ٣– وعنه رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ [أنّ رجالاً من أصْحَابِ رسول الله ﷺ أُرُوا لَيْلَةَ الْقَدْرِ في الْمَنَامِ في السَّبْعِ الأوَاخِرِ. فَقَالَ ﷺ : أرَى رُؤْيَاكُمْ قَدْ تَوَاطَأَتْ فـي السَّبْعِ الأوَاخِرِ: مَنْ كَانَ مُتَحَرِّيهَا فَلْيَتَحَرَّهَا في السَّبْعِ الأوَاخِرِ]. أخرجه الثلاثة والترمذى.

3. (870)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ashabından bazılarına (radıyallahu anhüm), rüyalarında, Kadir gecesinin Ramazan'ın son yedisinde olduğu gösterildi. Rüyaları kendisine anlatılınca Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Görüyorum ki, rüyanız son yediye tetâbuk etmektedir. Öyleyse, Kadir gecesini aramak isteyen son yedide arasın"* buyurdu." [Buhârî, Teheccüd 21, Leyletü'l-Kadr 2; Müslim, Sıyâm 205, (1165); Muvatta, İ'tikâf 14, (1, 321); (Tirmizî'de bulunamamıştır).]

871 ٤– وفي أخرى للبخارى: عن عائشة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [قال رسـول الله ﷺ تَحَرَّوْا لَيْلَةَ الْقَدْرِ في الْعَشْرِ الأوَاخِرِ مِنْ رَمَضَانَ].

4. (871)- Buhârî'nin Hz. Aişe'den kaydettiği bir rivayette, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle demiştir: *"Kadir gecesini, Ramazan'ın son onunda arayın"*. [Buhârî, Leyletü'l-Kadr 3; Tirmizî, Savm 72, (792).]

872 ٥– وعن أبى سـعيد رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قـال: [قـال رسـول الله ﷺ : أرِيتُ لَيْلَةَ الْقَدْرِ وَرَأيْتُنِى أسْجُدُ في صَبِيـحَتِهَا فـي مَاءٍ وَطِينٍ. فَهَاجَتِ السَّمَاءُ وَكَانَ الْمَسْجِدُ مِنْ عَرِيـشٍ فَلَقَدْ رَأيْتُهُ وَعَلَى أنْفِهِ وَأرْنَبَتِهِ أثَرُ الْمَاءِ وَالطِّينِ ، وَذلِكَ صَبِيـحَةَ إحْدَى وَعِشْرِينَ] أخرجه الستة إلا الترمذى.

5. (872)- *Ebû Saîd* (radıyallahu anh) anlatıyor:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kadir gecesi bana (bugün rüyamda) gösterildi, (şu anda hangisi olduğunu unuttum). O gecenin sabahında kendimi su ve toprak içinde secde eder buldum."* Derken hava bozdu, yağmur başladı. Zaten mescid çardak şeklindeydi (üstü ağaç dallarıyla örtülü idi). Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın burnu (alnı) üzerinde ve burun yumuşaklarında su ve toprak bulaşığını gördüm. O gün Ramazan'ın yirmi birinci sabahıydı." [Buhârî, Leyletü'l-Kadr 1, 13; Müslim, Sıyâm 215, (1165); Ebu Davud, Salat 320, (1382-1383) [Veya Ramazan 3]; İbnu Mâce Savm, 56, (1766); Muvatta, İ'tikâf 9 (1, 319).]

873 ٦– وعن عبد الرحمن بن عبيد الصُّنابحى [عَمَّنْ أَخْبَرَهُ عَنْ بِلاَلٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: أَنَّهُ سَمِعَ رسول الله ﷺ يَقُولُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ: إِنَّهَا أَوَّلُ السَّبْعِ مِنَ الْعَشْرِ الأَوَاخِرِ: يَعْنِى لَيْلَةَ ثَلاَثٍ وَعِشْرِينَ]. أخرجه البخارى.

6. (873)- *Abdurrahman İbnu Ubeyd es-Sunâbihî* Hz. Bilâl-i Habeşî (radıyallahu anh)'den nakledilen şu hadisi rivayet eder: Hz. Bilâl, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kadir gecesi hakkında şöyle söylediğini işitmiştir: "O, son ondan yedinin ilkidir: Yani yirmi üçüncü gece." (Buhârî'de bulunamamıştır).

874 ٧– وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال: [الْتَمِسُوهَا فِي أَرْبَعٍ وَعِشْرِينَ]. أخرجه الشيخان

7. (874)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ): "Kadir gecesini (Ramazan'ın) yirmi dördünde arayınız" buyurdu. [Buhârî, Leyletü'l-Kadr 3. (Müslim'de bulunamadı.).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette Kadir gecesinin çift rakama rastlaması mevzubahs olmaktadır. Halbuki başka rivayetlerde, "tek rakamlı gecelerde olacağı" ifâde edilmiştir. Ancak, şârihler, Arapların âdeti üzere ayı sondan sayınca, 24'üncü gecenin 7 olacağını söylemek suretiyle ortaya çıkan müşkilin giderilebileceğini belirtmişlerdir.

875 ٨– وعن زرّ بن حُبَيْشٍ قال: [قُلْتُ لأُبَىِّ بْنِ كَعْبٍ إِنَّ ابنَ مَسْعُودٍ يَقُولُ: مَنْ قَامَ سَنَتَهُ أَصَابَ لَيلةَ الْقَدْرِ. قَالَ: وَالَّذى لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ إِنَّها لَفِى رَمَضَانَ، وَإِنَّهَا اللَّيْلَةُ الَّتِى أَمَرَنَا رسولُ الله ﷺ بِقِيَامِها، هِىَ لَيْلَةُ سَبْعٍ وَعِشْرِينَ. وَأَمَارَتُهَا أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ فِي صَبِيحَتِهَا بَيْضَاءَ لاَ شُعَاعَ لَهَا]. أخرجه مسلم.

8. (875)- Zirr İbnu Hubeyş anlatıyor:

"Ubey İbnu Ka'b (radıyallahu anh)'a dedim ki, "İbnu Mes'ud (radıyallahu anh): "Bütün sene geceleri kalkan kimse Kadir gecesine tesadüf edebilir diyormuş (ne dersiniz?)." Bana şu cevabı verdi: "Kendisinden başka ilâh olmayan Zat-ı Zülcelâl'e yemin olsun, Kadir gecesi Ramazan ayındadır. Ve o gece, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bize kalkmamızı emrettiği gecedir, o da yirmi yedinci gecedir. Bunun emâresi, o

gecenin sabahında güneşin beyaz ve ışınsız olarak doğmasıdır.” [Müslim, Müsâfirîn 179. (762).]

876 ٩ – وعن يوسف بن سعد قال: [قَامَ رَجُلٌ إلى الحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا بَعْدَ مَا بَايَعَ مُعَاوِيَةَ، فَقَالَ سَوَّدْتَ وُجُوهَ المُؤمنِينَ، أو يَا مُسَوِّدَ وُجُوهِ المُؤمنِينَ فَقَالَ: لاَ تُؤَنِّبْنِى رَحِمَكَ اللّٰهُ، فَإِنَّ النَّبِىَّ ﷺ رأى بَنِى أُمَيَّةَ عَلَى مِنْبَرِهِ فَسَاءَهُ ذلكَ. فَنَزَلَتْ: إنَّا أعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ، ونَزَلَ إنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ومَا أدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ. يَمْلِكُهَا بَعْدَكَ بَنُو أُمَيَّةَ. قَالَ الْقَاسِمُ بنُ الْفَضْلِ رَحِمَهُ اللّٰهُ فَعَدَدْنَا فَإِذَا هِىَ أَلْفُ شَهْرٍ لاَ تَزِيدُ وَلاَ تَنْقُصُ]. أخرجه الترمذى.

9. (876)- *Yusuf İbnu Sa'd* anlatıyor:

“Hasan İbnu Ali (radıyallahu anhümâ), Hz. Muâviye'ye biat ettikten sonra, bir adam yanına gelip: “Mü'minlerin yüzünü kara ettin (veya: Ey mü'minlerin yüzünü karartan adam) (diye öfkesini) dile getirdi. Hz. Hüseyin (radıyallahu anh) adama (tatlılıkla mukabele etti):

“– Allah'ın rahmetine banasıca, niye böyle şiddetli çıkışıyorsun. Nitekim Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Benî Ümeyye'yi (sağken rüyasında, tek tek halife olup) minbere çıkmış gördü. Bu onu üzmüştü ki şu âyetler indi:

“Biz sana Kevser'i verdik” (Kevser 1).

“Biz onu sana Kadir gecesinde indirdik. Kadir gecesinin (o büyük fazilet ve şerefini) sana bildiren nedir? Kadir gecesi bin aydan hayırlıdır (Bu gece senden sonra Benî Ümeyye'nin saltanat süreceği) bin aydan hayırlıdır.”

Kasım İbnu'l-Fadl (merhum der ki: “Benî Ümeyye'nin iktidar müddetlerini ay olarak saydık, tam bin aydı, ne fazla ne eksik.” [Tirmizî, Tefsir,Kadr, (3347).]

AÇIKLAMA:

Kadr suresini bir başka yönden açıklayan bir rivayetle karşı karşıyayız. Bu rivayete göre, sure Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in gördüğü bir rüyadan duyduğu üzüntü üzerine inmiştir. Şöyle ki:

Rüyasında, Emevîlerin hilâfete geçeceğini, halife olacak kimseleri "kendi minberine oturmuş" olarak teker teker görüyor ve bu duruma üzülüyor.

Bunun üzerine, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı teselli etmek üzere iki sure iniyor: Kevser ve Kadr. Kevser suresi ile -açıklanacağı üzere- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e pek çok nimetlerin verildiği müjdelenmiştir. Kadr suresi ise, bu ilâhî nimetlerden biri olarak kendisine Kadir gecesinin de verildiğini, sâdece bu gecenin, üzülmüş bulunduğu bin aylık Emevî saltanatından çok daha hayırlı olduğunu bildirmiştir. Böylece, bu sure istikballe ilgili gaybı ihbâr grubuna giren bir mucize olmuş oluyor. İstikbali haber veren Kur'ân-ı Kerim'in başka mucizeleri de var. Rum suresi ile ilgili rivayette bir tanesi açıklanmış idi. (734. Hadis). Rivayette kaydedilen Kasım İbnu Fadl'ın sözüyle ilgili olarak Mubârekfurî şu açıklamayı nakleder: "Bu bin aylık müddet 83 yıl 4 ay yapar. Emevîlerin hakimiyeti, Hz. Hasan'ın, Hz. Muâviye (radıyallahu anhümâ)'ye bey'atı ile başlar. Bu ise, hicretin kırkıncı senesinin başına tesâdüf eder. Devletlerinin Ebu Müslim Horasanî eliyle son bulması, hicrî 132 yılına rastlar. Arada 92 yıl var. Bundan 8 yıl sekiz aylık Abdullah İbnu Zübeyr'in hilâfet müddetini çıkaracak olursak geriye tam tamına 83 yıl 4 ay kalır."

Tercümede parantez içerisinde kaydettiğimiz **"sağken rüyasında, tek tek halife olup.."** şeklindeki ziyâde kısım İbnu Cerir et-Taberî'nin rivayetinden alınmıştır:

أُرِىَ فِى مَنَامِهِ بَنِى اُمَيَّةَ يَعْلُونَ مِنْبَرَهُ خَلِيفَةً خَلِيفَةً

Âyette bildirilen, Kur'an-ı Kerim'in, Kadir gecesinde inme hadisesi, Levh-i Mahfuz'dan dünya semasına bir bütün olarak inme vak'asını noktalamaktadır. Âlimler, bu âyeti umumiyetle böyle açıklarlar. Dünya göğündeki kâtip meleklere o gece toptan indirilen Kur'ân-ı Kerim, bilâhare, Cebrâil (aleyhisselam) vâsıtasıyla, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a 23 yıllık hayatı boyunca, parça parça indirilecektir.

Mamafih, bu surede Kur'ân nüzûlüne başlanan ilk geceden söz edildiğini anlayan âlimlerimiz de olmuştur. Bu anlayışa göre, ilk nâzil olan vahiy kabul edilen Alak suresinin ilk beş ayeti -ki "oku" emriyle başlar- bu gece nâzil olmuş demektir.

Şâh Veliyyullah Dehlevî, Kadir gecesinin iki olduğunu söyler ve bu babta gelen farklı rivâyetleri te'lif edici bir açıklama sunar, kaydetmede fayda umuyoruz:

"Birisi, Duhân suresinin dördüncü âyetinde **"(O, bir gecedir ki) her hikmetli iş, nezdimizden sâdır olan bir emr ile, o zaman ayrılır"** diye ifâde ve işâret edilen gecedir. Kur'ân-ı Kerim bu gecede toptan indirilmiştir. Sonra peyderpey vahyedilmiştir. İşte bu, sene içerisinde bir gecedir. Bunun Ramazan ayında olması gerekmez. Ne var ki, Ramazan ayında olması da gâlib ihtimaldir. Âlimler, bu gecenin, Kur'ân-ı Kerim'in nüzûlü sırasında Ramazan'da olduğu hususunda ittifak ederler.

İkinci Kadir gecesi, arza meleklerin indiği ve bir nevi rûhaniyetin intişâr ettiği gecedir. Müslümanlar o geceyi zikir ve ibadetlerle ihya ederler. Herbirinin elde ettiği nur, karşılıklı olarak birbirine in'ikas eder ve böylece feyizleri kat kat artar, (bunun bereketine) rahmet melekleri kendilerine yaklaşır, şeytanlar da uzaklaşır, duaları icâbete, ibadetleri makbuliyete mazhar olur. İşte bu gece, Ramazan'ın son on günündeki tek gecelerden birindedir. Bu, bazı yıllarda öndedir, bâzı yıllarda sondadır. (Yâni bazan Ramazan'ın 21, 23, 25'inci gecelerinde bazan da 27, 29 gibi sondaki teklerdedir, belli bir gecede sâbit değildir). Ama son onun haricine çıkmaz.

Şu hâlde belirttiğimiz önceki Kadir gecesini kasteden (rivayet)ler, onun senenin tamamı içinde olduğunu söyler. İkinci Kadir gecesini kasteden (rivayet)ler de onun Ramazan'ın son onunda olduğunu söyler."

Dehlevî bu açıklamasını şahsî karihasına veya keşif ve kerâmetine dayanarak yapmadığına işâreten, daha önce, meâllerini vermiş olduğumuz hadislerden iki tanesini (870, 872) kaydeder:

«أرى رؤيا كم قد قد طواطأت فى السبع الأواخر فمن كان متحريها فليتحرها فى السبع الأواخر» أريتُ هذه الليلة ثم أنسيتها وقد رايتنى اسجدُ فى ماء وطين «فكان ذلك فى ليلة احدى وعشرين»

Dehlevî sözlerini şöyle tamamlar:

"Bu hususta Ashâb'ın ihtilâfı, o geceyi yakalamadaki ihtilâfa dayanır. O geceyi yakalayanların yaptığı dualardan biri şu idi:

اللّهم إنّك عفوٌّ تحبّ العفو فاعفُ عنّى

"Ey Rabbim, sen affedicisin, affetmeyi seversin, ben günahkâr kulunu da affet" (Hüccetullahu'l-Baliğa'dan).

KADİR VE BERAT GECELERİ

Kadir gecesiyle ilgili olarak ulemanın ortaya koyduğu uzun tahlillere

gerek görmeden [28] mevzu hakkında derli toplu, tahkikî, bir bilgi vermek için hasan Basrî Çantay merhumun, Duhan suresinin: **"Biz onu (Kur' ân'ı) mübârek bir gecede indirdik..."** meâlindeki 3. âyetinde zikri geçen gecenin hangi gece olduğuna dair yaptığı açıklamayı bir iki küçük tasarrufla aynen kaydedeceğiz. Görüleceği üzere, Kur'ân'ın indiği bu gece, Kadir gecesi midir, Berat gecesi midir? âlimler arasında tam bir ittifakla söylenememiştir. Böylece her iki gece de kıymet kazanmış olmakta ve ayrıca Kadir gecesinin yıl içindeki yeri biraz daha müphemleşmektedir:

"(Kur'ân'ı) *Kadir* gecesinde, yahud Şa'ban ayının yarısını teşkil eden Berâet gecesinde (indirdik). O gecenin mübârek olması da bundandır. Zira Kur'ân'ın inmesi dinî ve dünyevî bir çok faidelere sebepdir. Yahud bu mübâreklik o gece meleklerin inmesinden, ilahî rahmetin feyezânından, duaların kabul ve isâbet bulmasından, ni'metlerin taksim ve kazaların fasl u tefrik buyurulmasındandır (Beyzâvî, Medârik). Müfessirler bu mübârek gece hakkında ihtilâf ettiler. Ekseriyyet bunun "Kadir" gecesi, (İkrime) ile bir tâife de, "Beraet" gecesi olduğunu söylemişlerdir. Ekseriyyetin istinâd ettiği vecihler şunlardır: Cenab-ı Hakk, *"El-Kadr"* suresinde, Kur'ân'ı, Kadir gecesinde, bu âyette de, mübârek bir gecede indirdiğini beyan buyurmuştur. Eğer bu iki geceden murad tek bir gece olmasaydı tenâkuz lâzım gelirdi. Allah Teâla, içinde Kur'ân indirilen ayın, Ramazan ayı olduğunu diğer bir âyette de tasrih etmiştir. (Bakınız El-Bakara suresi ayet: 185). Buna göre mübarek gecenin Şa'ban gecelerinden değil, Ramazan gecelerinden biri olması icabeder. Cenab-ı Hakk mübarek geceyi "Onda her hikmetli iş ayrılır" diye vasıflandırmış, Kadir gecesi hakkında da onda melekler ve ruh her emirden nâşî Rablerinin izniyle inmekte olduğunu beyan buyurmuştur ki bu emir, o seneden gelecek seneye kadar olan amel, rızık, hayat, ölüm gibi Allah'ın kazasıdır... *İbni Abbas* (radıyallahu anhümâ) der ki: *"Cenâb-ı Hakk'ın bütün kazaları Şa'ban'ın nısıf gecesinde me'mur meleklere teslim edilir."* Bazılarına göre "Berâet" gecesi, emirlerin Levh-i Mahfuz'dan istinsâhına başlanır, kâtipler bu geceden, gelecek seneye müsaadıf aynı geceye kadar olan vak'aları yazar ve bu "Kadir" gecesi bitirilir de, rızıklara âid nüsha Mikâil (aleyhisselam)'e, harblere, zelzelelere, sâikalara, çöküntülere aid nüsha Cebrail (aleyhisselam)'e, amellere müteallik nüsha dünya göğünün sahibi ve büyük melek olan İsrâfil (aleyhisselam)'e, musibetlere âid nüsha da Azrâil (aleyhisselam)'e teslim olunur.

28– Daha geniş bilgi edinmek isteyenlere Elmalılı merhumun tefirini (Kadr suresi) tavsiye ederiz.

Denildi ki: *"Berâet"* gecesine has beş haslet vardır:

1) Her mühim iş o gece tefrik edilir.

2) O geceki ibâdetin fazîleti büyüktür.

3) Rahmet-i İlâhiye feyezân eder.

4) Mağfiret gecesidir.

5) O gece Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a şefaat hakkının tamamı verilmiştir. Çünkü Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm) Şa'ban'ın 13. gecesi ümmeti hakkında şefâat istemiş, bu şefâatin üçte biri verilmiş, 14. gecesi yine istemiş, üçte biri daha verilmiş, 15. gecesi taleb etmiş, bu gece şefaatin tamamı ihsan buyrulmuş. Bu şefaatden mahrum olanlar Allah'tan, devenin ürküp kaçtığı gibi kaçanlardır. Âdat-ı İlâhiyyedendir ki bu gece "zemzem" kuyusunun suyu artar. Şa'ban'ın nısıf gecesine "Mübârek, Berâet, Sâk (berâet, ferman), Rahmet" isimleri verilmiştir. (Şeyhzâde, Râzi, Ebussuud).

KADİR GECESİNİN İHYASI

Mübârek gecelerin ihyâsı ile ilgili hususi bir ibadet mevcut değildir. Namaz, tilâvet-i Kur'ân, dua gibi bütün ibâdet çeşitleri ile gece ihya edilebilir. Ancak bu gece dualara icabet edilen vakitlerden biri olması sebebiyle dua etmek mesnundur. Nitekim Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* de o gecede, اللَّهُمَّ إنَّكَ عَفُوٌّ تُحِبُّ العَفْوَ فَاعْفُ عَنِّي diyerek dua edilmesini tavsiye etmiştir.

Normal günlerde gecenin ilk üçte birinde farzlar (akşam ve yatsı), ortasında nâfileler edâ edilir ve dua da seher vaktinde yapılır, müstehab olan budur. Mübarek gecelerde bu ibâdetleri gece boyu yapmaya azmetmek gerekir. Bazı alimler geceleri ihyâda en iyi yolun **namaz, dua, kıraat ve tefekkür** gibi ibâdet çeşitlerinin hepsine yer vermek olduğunu belirtmiştir. Kılınacak namazlar nâfile olacağı gibi, borcu olanlar kazaya da niyet edebilirler.

Şu da bilinmelidir ki, bu gecelerde kılınan bazı hususi namazlar sünnette mevcut değildir, muteber bir rivayete istinad etmezler. Berâet gecesinde kılınması tavsiye edilen yüz rekâtlık namazın hicri dördüncü asırdan sonra ihdas edildiği muteber kaynaklarda belirtilmiştir. Bu, "O gecelerde namaz kılmak mekruhtur" mânasına gelmez. Teheccüd ve nafileye teşvik eden sahih rivayetler çoktur. Bunların mübârek gecelerde yapılması elbette daha faziletlidir.

Kadir gecesini ihyâda asıl olan, gece boyu uyanık kalarak ubudiyetle meşgul olmaktır. Ancak, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şöyle söylediği de rivayet edilmiştir: *"Ramazan ayı çıkıncaya kadar akşam ve yatsı namazlarını cemaat ile kılarsa Kadir gecesinden fazla bir hisse alır."*

Bir başka rivayette de: *"Kadir gecesinde, yatsı namazında cemaatte hazır bulunan, ondan hissesini almış olur"* buyurmuştur. Bu son iki rivâyet, bin aylık kıymetindeki Kadir gecesini yakalayamama endişesinde olan mü'minlere tatminkâr bir müjde ve garanti vermektedir. Bilfarz bu gecenin Ramazan'ın kaçıncı gecesinde olduğu kesinlikle bilinmiş olsa bile mübhemlik yine de belli bir ölçüde devam edecektir. Zira çoğu kere Ramazan'ın ilk gününde ihtilâfa düşülmekte, bayramda ihtilâf edilmektedir. Bu durumda Kadir gecesinin sevabını elde etmede en garantili, en eslem yol, kaydettiğimiz son iki hadisle amel etmektir. Yani Ramazan boyunca akşam ve yatsı namazlarını cemaatle kılmak. Bunu yapan bir mü'min, Resûlünün müjdesine dayanarak, Kadir gecesinden nasibini almış olma itminanına erip, bunun manevî hazzını tadabilir. Zira Resûl-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i hakkında hulfu'l-vaad muhâl olan Erhamürrahimin adına konuşmuştur. Rabbi onu tekzib etmez, mahçub etmez. Bir Hadis-i Kudsî: انا عند ظن عبدى بى *"Kulum Beni nasıl bilirse ona öyle muamele ederim."* buyurmaktadır.

ZELZELE (ZİLZAL) SÛRESİ

877 ١ – عن عبدالله بن عمرو بن العاص رضى الله عنهما قال: [أتى رجل رسول الله ﷺ فقال: أقرئنى سورة جامعة، فأقرأه: إذا زلزلت. فقال: والذى بعثك بالحق لا أزيد عليها أبداً. فلما أدبر قال النبى ﷺ: أفلح الرويجل مرتين]. أخرجه أبو داود.

« ومعنى » جامعة « أنها تجمع أشتات الخير وما يتوقع من البركة. « والرويجل » تصغير رجل على غير قياس، وهو في العربية كثي

1.(877)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:

"Bir adam Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek, "Bana câmi (özlü) bir sure öğret" talebinde bulundu. Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* de ona İzâ Zülzilet suresini öğretti. (Ta'lim işi bitince) adam şunu söyledi:

"– Seni hakla gönderen Zât'a yemin olsun (buradaki ameller bana yeter), buna asla başka bir (amel) ilave etmeyeceğim."

Adam ayrılır ayrılmaz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"– Adamcağız kurtuldu!" dedi ve bu sözü iki kere tekrar etti." [Ebu Dâvud, Ramazan 9, Salât 326, (1399).]

AÇIKLAMA:

Rivayetin Ebû Davud'daki aslında, burada hatırlatılması gereken bazı ziyâdeler var. Şöyle ki: Gelen adam, *"Ey Allah'ın Resûlü bana öğret!"* diye talebte bulununca, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ilk önce:

"– Zevâti'r-Ra'dan (yani R ile başlayan sureler -ki elif-lâm-râ'lı sûreler kastedilmektedir–) *üç tanesini öğren!"* tavsiyesinde bulunur. Ancak adam:

"– Yaşım ilerledi, unutkanlık galebe çaldı, ezberleme gücüm kalmadı, dilim de dönmez oldu!" diye cevap verir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* :

"– Öyleyse Ha-mîm'lilerden üç tâne oku!" der. Adam, önceki sözlerini tekrar ederek mazeret arzeder. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu sefer:

"– Müsebbihât'tan (sebbaha veya yüsebbihu ile başlayan sureler) *üç tane öğren!"* der. Adam yine aynı sözleri tekrar eder ve şu talebte bulunur:

"– Ey Allah'ın Resûlü bana câmi (özlü) bir sûre öğret!"

Hadisin gerisi metin tercümesinde kaydettiğimiz şekilde devam eder.

Tîbî'nin açıklamasına göre câmî olan bir sureden maksad, kendisini kurtuluşa götürecek bir suredir. Yâni muhtevasıyla amel ettiği takdirde kurtuluşunu sağlayacak, kurtuluşa ermek için gerekli amelleri ihtiva eden bir sure.

Rivayette adamın sarfettiği: "Buna bir şey ilave etmiyeceğim" sözü ile, surede öğrenmiş olduğum hayrı yapıp şerden kaçınma emrinin gerektirdiği amele başka bir ilâvede bulunmayacağım, bununla yetineceğim" demek istediği belirtilmiştir. Yaptığı yeminle de, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın huzurunda bu şart üzere biat azmini tekid etmeyi kasteddiği anlaşılmıştır.

Aliyyü'l-Kârî, adamcağız tabirini Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sevgi ve takdirlerini ifade için kullandığını belirtir. Keza *"Adamcağız kurtuldu!"* diye iki sefer tekrar etmesini de adamın fazlaca hoşuna gitmesiyle ifade eder. Anlayışındaki derinlik, idrâkindeki kuvvet Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı ziyadesiyle memnun kılmıştır.

Bu takdir ve hoşlanmada Hz.Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in dini kolaylaştırmaya, sevdirmeye verdiği ehemmiyetin bir tezâhürünü görmek de mümkündür.

Zilzâl suresinin câmî bir sure olmasına gelince, bu da açık bir husustur. Dinin en mühim rükünlerinden biri olan âhiret ve kıyameti bütün dehşetiyle nazar-ı dikkate arzederek, dünyada hayır veya şer nevinden yapılan en küçük amellerden bile insanın hesaba çekileceği belirtilmektedir.

"... O gün, insanlar, amelleri(nin karşılığı) kendilerine gösterilmek için dağınık dağınık döneceklerdir. İşte kim zerre ağırlığınca bir hayır yapıyor idiyse onu(n sevabını) görecek, kim de zerre ağırlığınca şer yapıyor idiyse onu(n cezasını) görecek" (6-8. âyetler).

878 ٢– وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ [أنّ رسولَ اللّهِ ﷺ قال: إذَا زُلْزِلَتْ تَعْدِلُ رُبُعَ الْقُرْآنِ]. أخرجه الترمذى.

2.(878)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

– *"İzâ Zülzilet" suresi Kur'ân-ı Kerim'in dörtte birine denktir."* [Tirmizî, Fedâilu'l-Kur'ân 10, (2897).]

879 ٣– وله في أخرى عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا: [أنّهَا تَعْدِلُ نِصْفَ الْقُرْآنِ، وَقُلْ هُوَ اللّهُ أحَدٌ تَعْدِلُ ثُلُثَ الْقُرْآنِ، وَقُلْ يَا أيُّهَا الْكَافِرُونَ تَعْدِلُ رُبُعَ الْقُرْآنِ].

3. (879)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ)'tan rivayet edildiğine göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur:

– *"İza Zülzilet suresi Kur'ân-ı Kerim'in yarısına denktir. Kul hüvallahü ahad (İhlas) suresi Kur'ân-ı Kerim'in üçte birine denktir. Kul yâ eyyühe'l Kâfirûn suresi de Kur'ân-ı Kerim'in dörtte birine denktir."* [Tirmizî, Fedailu'l-Kur'ân 10, (2896).]

AÇIKLAMA:

Hz. Enes (radıyallahu anh)'ten gelen önceki rivayette (878), Zilzâl

suresinin Kur'ân'ın dörtte birine denk olduğu söylenirken, İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'tan kaydedilen ikinci rivayette (879) ise aynı surenin Kur'ân-ı Kerim'in yarısına denk olduğu söylenmektedir. Rivâyetlerin her ikisi de merfudur, yani Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sözü.

Aradaki müşkilâtı *Tîbî*, "nokta-i nazar farklılığı" şeklinde izâh eder: "Şöyle söylenmesi mümkündür: "Bizzat Kur'ân-ı Kerim'in en büyük iki maksadı vardır: **Mebde** ve **meâdı** açıklamak." (Yani varlık âleminin ve bâhusus insanın evveli nedir, sonu ne olacaktır? Mebde evvel, başlangıç demektir. Meâd ise âkibet, son demektir. Her insanın, ta ilk çağlardan beri kafasını yoran mesele bu değil mi? İşte din, bir bakıma bu soruların cevabıdır. Felsefî sistemler de çoğunlukla bunlara cevap vermeye çalışır.)

Asıl konumuza dönersek, Tîbî sözüne devamla der ki: *"Zilzâl suresi müstakillen meâd meselesini işler, ahvâlini açıklar, dolayısiyle Kur'ân'ın yarısına denktir."*

Aynî, *Zilzâl suresinin*, Kur'ân-ı Kerim'in dörtte birine denkliğiyle ilgili hadisi de Kur'ân'da olan nokta-i nazarı biraz değiştirerek şöyle açıklar: "Denebilir ki Kur'ân-ı Kerîm dört ana meseleye yer vermektedir:

1- Tevhidin takriri,

2- Nübüvvetin takriri,

3- Dünya hayatıyla ilgili ahkâmı beyan,

4- Âhiret ahvâlini açıklamak.

Bu nokta-i nazardan *Zilzâl suresine* bakarsak son dördüncü kısma şâmil olduğunu görürüz."

Şu halde iki hadis arasında teâruz sözkonusu değildir. Değerlendirmede nokta-i nazarlar bir parça değişmektedir.

Tîbî, **Kul Yâ Eyyühe'l-Kâfirûn** suresinin, şirkten teberri etmeye yer vermiş olduğu için birinci meseleyi, yani Tevhid dâvâsını ihtiva ettiğini belirtir.

İhlas suresinin Kur'ân-ı Kerim'in üçtebirine denk olma meselesi de, yine müfessirlerce, Kur'an-ı Kerim'in Tevhid, Risâlet, Âhiret olmak üzere üç ana dâvasından birincisini işlemesi sebebiyle diyerek açıklanmıştır. Bu üç meseleye kelâmî açıdan icmâlî iman da denir.

Nevevî, Mâzirî'nin: "Kur'an üç kısımdır: "Kıssalar, Ahkam, Allah'ın sıfatları", İhlâs suresi, Allah'ın sıfatları kısmını özetler" şeklinde yaptığı bir te'vili kaydeder.

Bu açıklamalar yukarıda kaydedilen hadislerin bir yönüyle ilgilidir.

Bir de bunların okunması halinde elde edilecek sevap yönü var. Yani bir İhlas sûresini okumakla Kur'ân'ın tamamını okuma hâlinde elde edilecek sevabın üçte birini elde etmek veya üç İhlâs okuyarak bir hatm-i Kur'ân sevabını elde etmek meselesi.

Hadis-i şerif bunu da açık olarak ifade etmekte ve mü'minler, tâ bidayetten beri buna inanmaktadır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Allah namına konuşur, Allah'ın sevapda, günahta, şu veya bu ameli değerlendirmekteki sünnetullah'ı bildirir. Binâenaleyh hadis, her çeşit mübâlağa ve mücâzefeden uzaktır, ayn-ı hakikattır. Demek ki, bir seyyieyi bir olarak yazarken, bir haseneyi en az on misliyle yazmayı (En'am 160) veya Kadir gecesinde yapılan hayırları otuz bin yazmayı kendisine sünnet (sünnetullah) yapan Cenab-ı Hakk, üç İhlas'a veya dört Kul yâ eyyühe'l-kâfirun'a... bir hatim sevabı yazmayı da kendisine sünnet yapmıştır. Bu teferruatın tebliğini de Rabb-i Rahimimiz, Resûl-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ine tevdi etmiştir. Bu gibi rivayetlere tereddütle bakıncaya kadar نِيَّةُ الْمُؤْمِنِ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِهِ yani **"Mü'minin niyeti amelinden hayırlıdır"** hadis-i şerifi mucibince, tam bir teslimiyetle, bir hatim sevabı alacağım niyetiyle, belirtildiği şekilde okumak mü'minlik âdâbına uyan yegâne yoldur. Cenab-ı Hakk rahimdir, kerimdir, ve rahmetinin sınırı yoktur, üç İhlâs'a bir hatim değil, şartlara ve ihlâsımıza göre daha fazlasını da verebilir ve Resûlünü tekzib etmez.

Bu hususta Bediüzzaman hazretlerinin kıymetli bir açıklamasını aynen sunuyoruz: *"Kur'ân-ı Hakim'in her bir harfinin bir sevabı var. Bir hasenedir. Fazl-ı İlâhîden o harflerin sevabı sümbüllenir, bazan on tane verir, bâzen yetmiş, bazen yedi yüz (âyetel-Kürsî harfleri gibi), bâzen bin beş yüz (sure-i İhlâs'ın harfleri gibi), bâzen on bin (Leyl-i Berât'ta okunan âyetler gibi), ve bâzen otuz bin, meselâ haşhaş tohumunun kesreti misillü (Leyle-i Kadir'de okunan ayetler gibi). Ve o gece, bin aya mukabil işâretiyle bir harfinin o gecede otuz bin sevabı olur, anlaşılır. İşte Kur'ân-ı Hakim, tezâuf-u sevabiyle (sevabın katlanması, artması) beraber elbette müvazeneye gelmez ve gelemiyor. Belki asıl sevab ile bazı surelerle muvazeneye gelebilir.*

Meselâ: İçinde mısır ekilmiş bir tarla farzedelim ki, bin tane ekilmiş. Bazı habbeleri yedi sümbül vermiş farzetsek, her bir sümbülde yüzer tane olmuş ise, o vakit tek bir habbe bütün tarlanın iki sülüsüne (üçte ikisine) mukabil oluyor. Mesela birisi de on sünbül vermiş, her birinde iki yüz

tane vermiş, o vakit bir tek habbe asıl tarladaki habbelerin iki misli kadardır. Ve hâkeza kıyas et....

Şimdi, Kur'ân-ı Hâkim'i, nuranî, mukaddes ve mezraa-i semaviyye (semavî tarla) tasavvur ediyoruz. İşte herbir harfi asıl sevabiyle birer habbe hükmündedir. Onların sümbülleri nazara alınmayacak. Sure-i Yâsin, İhlâs, Fâtiha, Kul yâ eyyühel-kâfirûn, İzâ zülziletil-ardu gibi sâir, faziletlerine dair rivayet edilen sure ve âyetlerle muvazene edilebilir. Meselâ: Kur'ân-ı Hakim'in üç yüz bin altı yüz yirmi harfi olduğundan sûre-i İhlâs besmele ile beraber altmış dokuzdur. Üç defa altmış dokuz, ki yüz yedi harftir. Demek sure-i İhâs'ın herbir harfinin haseneleri bin beş yüze yakındır. İşte sure-i Yâsin'in hurufatı hesap edilse Kur'ân-ı Hakim'in mecmu-u hurufatına nisbet edilse ve on defa muzâaf olması nazara alınsa şöyle bir netice çıkar ki: Yâsin-i Şerif'in her bir harfi, takriben beş yüze yakın sevabı vardır. Yani o kadar hasene sayılabilir. İşte buna kıyasen başkalarını dahi tatbik etsen, ne kadar latif ve güzel ve doğru ve mücâzefesiz bir hakikat olduğunu anlarsın."

880 ٤ – وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَرَأَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ : يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا. قَالَ: أَتَدْرُونَ مَا أَخْبَارُهَا؟ قَالُوا: اللّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ: هُوَ أَنْ تَشْهَدَ عَلَى كُلِّ عَبْدٍ وَأَمَةٍ بِمَا عَمِلَ عَلَى ظَهْرِهَا، تَقُولُ: عَمِلَ يَوْمَ كَذَا وَكَذَا وَكَذَا فَهٰذِهِ أَخْبَارُهَا]. أخرجه الترمذى وصححه.

4. (880)- Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* efendimiz: **"(Arz) o gün Rabbinin ona vahyetmesiyle haberlerini anlatır"** meâlindeki âyeti okudu ve:

"– Arzın anlatacağı haberleri nelerdir, biliyor musunuz?" diye sordu. Yanındakiler:

"– Allah ve Resûlü bilir!"

diye cevap verdiler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* açıkladı:

"– Bu haber, kadın ve erkek her kulun arz üzerinde işlemiş oldukları amellere şâhidlik etmesidir. Her kul için arz: "Şu ayda, şu günde, şu şu işlemi yaptı" diyecektir." [Tirmizî, Kıyâmet 8, (2431), Tefsir, Zilzâl, (3350).]

TEKÂSÜR SÛRESİ

881 ١ – عن الزبير رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ في قوله تعالى: [ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ. قَالَ: قُلْتُ يَا

رَسُولَ اللّٰهِ وَأَىُّ الـنَّعِيـمِ نُسْأَلُ عَنْهُ؟ إِنَّمَا هُوَ الأَسْوَدَانِ: الـتَّمْرُ وَالْمَاءُ، قَالَ: أَمَا إِنَّهُ سَيَكُونُ].

1. (881)- *Hz. Zübeyr* (radıyallahu anh)'in anlattığına göre Tekâsür suresinde geçen: **"Andolsun o gün elbet ve elbet nimet(ler)den hesaba çekileceksiniz"** (8. âyet), âyeti ile ilgili olarak Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e şöyle demiştir:

"– Ey Allah'ın Resûlü! (yeyip içtiğimiz) hurma ve su olan iki siyahtan ibaretken hangi nimetlerden hesâba çekileceğiz?"

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu cevabı verir:

"– O, mutlaka olacak!" [Tirmizî, Tefsir, Tekâsür, (3354); İbnu Mâce, Zühd, 12 (4158).]

AÇIKLAMA:

1- *Tekasür sûresi,* ölüm ve kıyamet hâlini açıklamada mühim sûrelerden biridir. Yukarıdaki metni kaydedilen rivayet, daha ziyade sûrenin âhirette verilebilecek hesapla ilgili olan son âyetine açıklama getirmektedir.

Rivayetin Tirmizî'deki aslında tasrih edildiği üzere Zübeyr İbnu'l-Avvâm (radıyallahu anh) sorusunu, Tekâsür sûresi nâzil olduğu zaman sormuştur.

2- Âyette geçen naim'den maksad kendisinden lezzet alınan her çeşit nimettir. Hayat, sıhhat, âfiyet, içilen bir yudum soğuk su buna dahildir.

Bazı İslâm mütefekkirleri ciğere çekilen her soluğu, ciğerde vazifesini bitirdikten sonra geri atılan her nefesi ayrı ayrı birer nimet sayarak, "Bir solumaya mukabil iki hamd borcumuz var" demiştir.

3- *Hz. Zübeyr* (radıyallahu anh), İslâmî telâkkinin tekevvününü henüz tamamlayıp, ruhlarda İslâmî görüş açısının yeterince kemâle ermediği bir safhada, su ve hurma nimetini yeterince takdir edemeyip, "bu iki si-yahtan da mı hesap vereceğiz?" mânasında sualde bulunur. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* iki farklı mânânın çıkarılabileceği bir cevap verir:

"– O, mutlaka olacak."

Yani:

1- Evet, âyetin haber verdiği hesap, senin "iki siyah" dediğin su ve hurma için de olacak!

2- Şimdi elinizde fazla nimete sahip değilseniz de ileride (hesabı zorlukla verilecek) nimete ereceksiniz.

Şârihler, bu iki mana üzerinde de dururlar.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hurma yiyip soğuk su içtiği zaman, اَلْحَمْدُ لِلَّذِى اَطْعَمَنَا وَسَقَانَا وَجَعَلَنَا مُسْلِمِينَ **"Bize yedirip içiren ve mü'min kılan Allah'a hamdolsun"** diye dua ederdi. Demek ki su ve hurma nimetine sahip olmasak bile sıhhatimizi, imanımızı en büyük nimet bilip hamdetmemiz gerekecektir.

Mevzu ile alakalı olarak Sonsuz Nur'da şunlar söyleniyor:

"Peygamberler dünya ve ukbâ muvâzenesini kurmak için gelmişlerdir.

Onların getirdiği muvâzene ile insanoğlu ifrat ve tefritten kurtulacak ve istikameti bulacaktır. Evet, ne papazlar ve ruhbanlar gibi bütün bütün dünyayı terkedip manastırlara çekilme, ne de her şeyiyle dünyaya dalıp ona kul-köle olma değil; sürekli orta yolu bulma ve yaşama ki, bu da ancak vahyin aydınlık dünyasında elde edilebilecek bir mazhariyettir. Yoksa akıl ve vicdanla böyle bir denge kurulamaz; hele mücerred ilim asla insanı bu seviyeye yükseltemez.

Kur'ân-ı Kerim bu dengeyi şu şekilde anlatır:

وَابْتَغِ فِيمَا اٰتٰيكَ اللّٰهُ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَاَحْسِنْ
كَمَا اَحْسَنَ اللّٰهُ اِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفَسَادَ فِى الْاَرْضِ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ

"Allah'ın sana verdikleri ile ahiret yurdunun peşinde ol, dünyadan da nasibini unutma! Allah'ın sana ihsanda bulunduğu gibi sen de ihsanda bulun; yeryüzünde fesad peşinde olma. Şüphesiz ki Allah bozguncuları sevmez" (Kasas, 28/77).

Bu ilâhî dengenin bir tarafında, وَاَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ **"Rabb'inin nimetlerini anlat da anlat"** (Duha, 93/11) hakikatının anlattığı kefe, diğer tarafında da ثُمَّ لَتُسْئَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ **"Sonra kasem olsun o gün bütün nimetlerden sorulacaksınız"** (Tekasür, 102/8) âyetinin ikaz dolu ifadesiyle anlattığı kefe vardır. Ve, işte muvâzene bu ölçüler içinde korunacaktır!

Hz.Ebu Bekir, bütün servetini Allah için harcamış ve bitirmişti. Zira sıddîkiyet bunu gerektiriyordu. Halifeliği döneminde kendisine bir bardak soğuk su verildi, içti ve ardından da hıçkıra hıçkıra ağladı. Hatta, etrafındakileri de ağlattı. O, ağlamayı kesti ama etrafındakiler hâlâ

ağlıyorlardı.. ihtimal bir süre de onların ağlamalarına ağladı.. sonra yüzünü sildi ve kendine geldi. "Seni bu derece ağlatan neydi Ya Eba Bekr?" dediler. Cevap verdi: "Bir gün Allah Resûlü (s.a.v.) ile beraberken, eliyle bir şeyleri itiyor gibiydi. Ve sanki: 'Benden uzak dur, benden uzak dur' diyordu. Sordum: Ya Resûlallah! Birşeyleri uzaklaştırıyorsun ama ben kimseyi göremiyorum. Buyurdular ki: "Dünya, içindeki bütün debdebesiyle karşımda temessül etti, bana kendini kabul ettirmek istedi; ben de ona (benden uzak dur) dedim. O da bir kıyıya çekilirken; 'Vallahi sen benden kurtulsan da, senden sonrakiler benim elimden kurtulamayacaklar' dedi." İşte bu bir bardak su ile dünya bana kendini kabul ettirdi endişesiyle ağladım."

Evet, o ve onun gibiler, her türlü ferah-feza bir hayat sürebilme imkânlarına rağmen, hep muvazene içinde hayat yaşamışlardı. Zira, Mukteda-i Kül, Rehber-i Ekmel de öyle yaşamıştı."[29]

Hz. Ömer (radıyallahu anh)'den yapılan bir rivayette soru şöyle vaz'edilmiştir:

"– Ey Allah'ın Resûlü, hangi nimetten hesap vereceğiz,diyârımızdan, mallarımızdan çıkarılmadık mı?"

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cevabı aynı meâlde:

"– Sizleri sıcaktan ve soğuktan koruyan meskenlerin, ağaçların, çadırların gölgelerinden ve sıcak günde içtiğiniz soğuk sudan!"

Bir başka hadiste ise: "Kendi yurdunda emniyette, bedeni âfiyette, günlük azığı yanında olan kimse, sanki dünya kendisinin olmuş gibidir. (Şükrünü, zikrini ve tefekkürünü yapıp öbür dünyasına nur gönderebilir, varolma gayesini yerine getirebilir)" buyurmuştur.

Mevzumuzu tamamlayan bir başka hadis daha var. Bu, suâle çekileceğimiz sayısız nimetlerin ana başlıklarını sayar:

"Kıyamet günü, beş şeyden hesaba çekilmedikçe kişi Rabbinin huzurundan ayrılamaz:

1- Ömrünü nasıl tükettiğinden,

2- Gençliğini nerede harcadığından,

3- Malını ne yolla kazandığından,

4- Malını nereye harcadığından,

5- İlmiyle ne derece amel ettiğinden?"

29– Müslim, Eşribe, 140; Ebu Nuaym, Hilye, 1/30.

Son olarak Hz. Zübeyr su ve hurmaya niçin iki siyah demiştir? onu belirtelim: Şârihler şöyle derler: "Medine hurması umumiyetle siyahtır. Arap dilinde iki şey beraber zikredilince, her ikisinin de gâlibi olana göre söylenmesi umumi bir kâidedir. Meselâ anne ve baba, baba kelimesine göre tesniye yapılarak ebeveyn kelimesiyle, keza Güneş ve Ay Kamer kelimesiyle kamereyn diye ifade edilir. Burada da öyle yapılmıştır."

882 ٢ – وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: إنَّ أوَّلَ ما يُسألُ عنهُ العَبْدُ يومَ القيامَةِ مِنَ النَّعيمِ أنْ يُقالَ لهُ: ألَمْ نُصِحَّ لكَ جِسْمَكَ ونُروِكَ مِنَ المَاءِ البَارِدِ]. أخرجه الترمذى.

2. (882)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kulun , kıyamet günü, hesaba çekileceği ilk şey (mazhar olduğu) nimettir. Kendisine: "Bedenine sıhhat vermedik mi, soğuk sudan içirmedik mi?" denecektir." [Tirmizî, Tesfir, (3355).]

AÇIKLAMA:

Önceki rivayetin (881) açıklaması sırasında sıhhatin başta gelen nimetlerden olduğunu belirtmiştik. Yukarıdaki hadis, sıhhatin ehemmiyetini te'yid eden bir başka rivayet olmaktadır. Âlimler bu çeşit rivayetlerden hareketle, imandan sonra en kıymetli nimet sıhhattir demişlerdir. Allah'ın arz ve semâvatta tecelli eden envârının okunması bu iki nimete bağlıdır. İmanla,

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوَاتُ السَّبْعُ وَالاَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ ولٰكِنْ لاَ تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ

"Yedi gök, yer ve bunlarda bulunanlar O'nu tesbih eder, O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur..." (İsra 44) âyetini okuyup, sıhhatle de, اللهُ نورُ السَّمٰوَاتِ وَالاَرْضِ **"Allah arz ve semaların nurudur"** (Nur 35) âyetinin kâinata serptiği nuru idrak eder ve şevkle kulluk vazifelerini yapmaya koşar.

ERAEYTE (MÂUN) SÛRESİ

883 ١ – عن ابن مسعود رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [كُنَّا نَعُدُّ المَاعُونَ عَلَى عَهْدِ رسولِ اللهِ ﷺ عَارِيَةَ الدَّلْوِ وَالْقِدْرِ]. أخرجه أبو داود.

1. (883)- *İbnu Mes'ûd* (radıyallahu anh) demiştir ki: *"Biz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında tencere, kova gibi eşyaları âriyeten vermeyi (Mâun suresinde zikri geçen) yardım (mâun) addederdik."* [Ebû Davud, Zekât 32, (1657).]

AÇIKLAMA:

Mâun sûresi, kısa sûrelerdendir. İki kısımdır.

• Birinci kısmı: Yetimleri itip-kakmak ve fakirlere yardıma teşvik etmemek suretiyle dinin bu emirlerini tekzib eden kimselerle ilgilidir. Müfessirler bu kısmın Mekke'deki bazı müşriklerle ilgili olarak nâzil olduğunu belirtirler.

• İkinci kısmı ise: Namazını kılan fakat kulluğunda eksikliği fazla olan Müslümanlarla ilgilidir. Yukarıdaki rivayet bu kısımla ilgili olduğu için meâlini kaydediyoruz:

"Vay o namaz kılanların hâline ki, onlar kıldıkları namazdan gâfildirler. Onlar gösteriş yaparlar. Onlar "yardım"ı sakınırlar" (4-7. âyetler).

Yukarıdaki rivâyet, İbnu Mes'ud hazretlerinin (radıyallahu anh) âyette geçen el-mâun kelimesini, konu komşunun birbirinden kap-kacak alıp vermek suretiyle yaptıkları yardım olarak açıklar. *İbnu Ömer,* Hz. Ali, Katâde, Hasan Basrî gibi bazıları da mâun kelimesinden maksadın "zekât" olduğunu söylemiştir.

Mücâhid: "Mâun âriyettir" demiştir.

İkrime, berleştirici bir açıklama yapar: "Mâunun en yüce derecesi, bildiğimiz zekâttır, en düşük derecesi de eşya âriyetidir."

Hattâbî şerhinde Mâun için: "İstendiği takdirde verilmemesi haram olan su, tuz, ateş gibi maddelerdir" dendiği de kaydedilir. Âriyeten verilen maddelere örnek olarak iğne, balta, çanak, çömlek, kova, çomak... zikredilir.

KEVSER SÛRESİ

884 ١ — عن أنس رضى الله عنه. قال: [بَيْنَا رسولُ الله ﷺ في المَسْجِدِ إذْ أغْفَى إغْفَاءَةً ثُمَّ رفعَ رأسَهُ ضاحِكاً. فقيلَ: ما أضحَكَكَ يا رسولَ الله؟ قال: نزَلَت علَيَّ سورةٌ آنفاً فقرأ: بِسمِ الله الرَّحمٰنِ الرَّحيمِ إنَّا أعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ حتَّى ختمَها قال: أتَدْرُونَ

مَا الْكَوْثَرُ؟ قُلْنَا: اللّٰهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ: إِنَّهُ نَهْرٌ وَعَدَنِيهِ رَبِّى عَزَّ وَجَلَّ عَلَيْهِ خَيْرٌ كَثِيرٌ، وَهُوَ حَوْضٌ تَرِدُ عَلَيْهِ أُمَّتِى يَوْمَ الْقِيَامَةِ. آنِيَتُهُ عَدَدُ نُجُومِ السَّمَاءِ فَيُخْتَلَجُ الْعَبْدُ مِنْهُمْ فَأَقُولُ: رَبِّ إِنَّهُ مِنْ أُمَّتِى فَيَقُولُ مَا تَدْرِى مَا أَحْدَثَ بَعْدَكَ]. أخرجه الخمسة.

1. (884)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün mecsidde iken hafif bir uyku kestirmesi yaptı, sonra gülerek başını kaldırdı. Kendisine:

"– Ey Allah'ın Resûlü, niçin gülüyorsunuz?" diye sorulunca:

"– Bana az önce şu sûre nazil oldu" deyip besmele çekti, sonuna kadar Kevser sûresini okudu:

"– Bismillahirrahmanirrahim, Ey Muhammed! Doğrusu sana pek çok nimet vermişizdir. Öyleyse Rabbin için namaz kıl, kurban kes. Doğrusu adı sanı ortadan kalkacak olan, sana kin tutan kimsedir" (Kevser 1-3).

Resûlullah kıraatı tamamlayınca sordu:

"– Kevser'in ne olduğunu biliyor musunuz?"

Biz:

"– Allah ve Resûlü bilir" dedik.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* açıkladı:

"– Bu bir nehirdir. Rabbim onu bana vâdetmiştir. O nehir üzerinde pek çok hayırlar var. Bu bir havuzdur da. Kıyamet günü ümmetim onun başında (su içmek üzere) toplanacak. Bu havuzdaki maşrapalar gökteki yıldızlar kadar çoktur. Derken içlerinden bir kul çıkarılıp atılacak. Ben müdâhale edip: "Ey Rabbim (onu niye atıyorsun) o benim ümmetimdendir?" diyeceğim. Ancak Cenab-ı Hakk: "Bunlar senden sonra ne bid'atler işlediler senin haberin yok" diyecek." [Buhârî, Tefsir, İnnâ a'taynake'l-kevser 1, Rikâk 53, Müslim, Salat 53, (400); Tirmizî,Tefsir, Kevser (3357), Ebû Davud, Sünnet 26, (4747, 4748); Nesâî, Salât 21, (2, 133, 134).]

AÇIKLAMA:

Kevser kelimesi lügat olarak kesret kökünden gelir ve çokluk, ifrat derecede çokluk manasına gelir. Ancak âyette ifade ettiği mana hususunda farklı rivayetler gelmiş, yirmiden fazla değişik yorumu ifade edilmiştir.

1- Yukarıdaki hadisin de ifade ettiği üzere kevser, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a verilmiş olan cennetteki bir nehrin adıdır. Başka hadisler bu nehirle ilgili tavsifi zenginleştirir: *"Kenarlarında, içleri boş inciden kubbeler vardır. İçinden misk-i ezfer çıkar, sütten daha beyaz, baldan daha tatlı, boy ve genişliği meşrık ve mağrib arası kadar, derinliği yetmiş bin yıllıktır. Suyundan içen bir daha susamaz, ondan abdest alan ebediyen perişan olmaz, bana olan ahdini bozan, benim ehl-i beytimi katleden ondan içemez."*

2- Bazı rivayetler *"kevser"*in bir havuz olduğunu söyler. Havuz ve nehir aynı şey midir, ayrı şeyler midir üzerinde durulmuş, münâkaşa edilmiştir. Umumiyetle havuzun nehirden ayrı olduğu kabul edilir. Havuz mahşerdedir, nehir cennette. Üstelik diğer peygamberlerin de havuzu olduğu kabul edilir, ama Kevser nehri Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a hastır.

3- *Kevser* için, Hz.Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e verilen nübüvvet şerefi denmiştir ki, nübüvvetle bahşedilen bütün hayırlar bunun içine girer: "Faziletleri, yüce ahlâkı, Kur'ân-ı Kerim, tevhid, İslâm, ilim, hikmet, mucizeler... Bunların herbiri hayr-ı kesir olduğu için kevser mefhumuna dahildir" denmiştir.

4- Kevser'den maksad, *"ümmetin ulemasıdır"* da denmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* için bu da bir şeref vesilesidir. Çünkü O'nun ümmetinden sayısız âlimler, müçtehidler yetişmiştir. Müçtehidler, tağyire uğramamış, vahiyden alınmış naslara dayandıkları için, içtihadlarında isabet etmişlerdir. Nâdir hata edenler de, iyi niyetle hareket ettikler için onlar dahi me'curdurlar. Birçok peygamber kıyamet günü pek az etbaı ile gelirken Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* peygamberlerin varisleri durumunda olan öyle âlimlerle gelecektir ki bir tek âlimin çok sayıda etbaı bulunacaktır ve hepsi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın etrafında toplanacaktır.

5- Kevser'den maksad Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e tâbi olanların çokluğudur.Vâkıa sûresinin 13-14 ve 39-41. âyetlerinin tefsiri zımnında müfessirlerin kaydettikleri sahih hadislere göre, cennet ahalisinin yarıdan fazlasını Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ümmeti teşkil edecektir.

6- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın nesl-i mübareklerinin yani Âl-i Beyt'in çokluğu. Kevser sûresi bunu da müjdelemektedir. Çünkü asıl nüzul sebebi biraz da buna dayanır. Müteakip rivayette görüleceği üzere,

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın erkek evlâdı ölünce As İbnu Vâil, Ebu Cehl, Ukbe İbnu Ebî Muayt gibi bazıları, "O ebterdir" yani nesli kesiktir diye şamata yapmışlardır, bu durum da Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i üzmüştü. Cenab-ı Hakk bu esnâda Kevser sûresini indirerek: *"Düşmanlarının zannettiği gibi oğulların ölmesiyle neslin kesilecek değildir. Bilakis sana zamanın geçmesiyle artacak pek çok nesil vereceğiz"* demek olur. Nitekim Âl-i Beyt'ten İslâm ümmetinin nice velileri, mânevî liderler yetişmiş, bulundukları asırları nurlandırmışlardır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a verilen kevser yani "hayr-ı kesir"le bu kaydedilenlerin hepsi maksud olabilir, birini tercihe gerek yok. Allahu a'lem.

885 ٢– وعن ابن عبـاس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قـال: [قَالَتْ قُرَيْشٌ إنَّ مُحَمَّداً لَيْسَ لَهُ وَلَـدٌ وَسَيمُوتُ وَينقَطِع أثَرُهُ. فَأنزلَ اللهُ تـعــالى سُورَةَ الْكَوْثَرِ إلـى قـولِه: إنَّ شَانِئَكَ هُوَ الأبْتَرُ]. أخرجه رزين.

2. (885)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Kureyş şöyle dedikodu yapmıştı: "Muhammed'in erkek evlâdı yok. Bir öldü mü arkası kesildi demektir." Bunun üzerine Cenab-ı Hakk, Kevser sûresini (sonuncu âyet olan): *"Asıl arkası kesik olan sana kin tutandır"*a kadar inzal buyurdu."

Rezîn'in ilavesidir.

AÇIKLAMA'sı önceki rivayette geçti.

NASR SÛRESİ

886 ١– عن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْهُ. قـال: [قال رسـولُ اللهِ ﷺ: إذَا جَاءَ نَصرُ اللهِ والْفَتْحُ تَعْدِلُ رُبعَ الْقُرآنِ]. أخرجه الترمذى.

1. (886)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İzâ câe nasrullahi ve'l-feth" sûresi Kur'ân-ı Kerim'in dörtte birine denktir."* [Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 10, (2897).]

887 ٢– وعن ابن عبـاس رَضِىَ اللهُ عَنْهُمـا. قال: [كَــانَ عُمرُ رَضِىَ اللهُ عَنه يُدْخِلُني مَعَ أشْيَاخِ بَدْرٍ فَكَأنَّ بَعْضَهُمْ وجَدَ في نَفْسِهِ. فـــقَالَ: لِمَ تُدْخِلُ هـذَا مَعنا ولَنـا أبْناءٌ

مثلهُ؟ فقال عمرُ رضي الله عنهُ: إنّهُ ممّن علمتم، فدعاني ذات يومٍ فأدخلني معهم فعلمتُ أنّهُ مادعاني إلاّ ليريهم. فقال: ما تقولون في قول الله عزّ وجلّ: إذا جاء نصرُ الله والفتحُ فقال بعضهم: أُمرنا أنْ نحمد الله ونستغفره إذا نُصرنا وفتح علينا. وسكت بعضهم فلم يقل شيئاً. فقال: أكذا تقولُ يا ابن عبّاسٍ؟ قلتُ: لاَ. قال فما تقولُ؟ قلتُ: لاَ. قال فما تقولُ؟ قلتُ: هو أجلُ رسول الله ﷺ أعلمهُ لهُ فقال: إذا جاء نصرُ الله والفتحُ. فذلك علامةُ أجلك: فسبّح بحمد ربّك واستغفرهُ إنّهُ كان توّاباً. فقال عمرُ رضي الله عنهُ: ما أعلمُ منها إلاّ ما تقولُ]. أخرجه البخارى والترمذى.

2. (887)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) beni Bedir şeyhleri ile birlikte (sohbet ve istişâre meclislerine) alıyordu. Bu hâl, sanki, birilerinin ağırına gitmişti: "Bunu niye bizimle birlikte cemaate alıyorsun, bizim onun kadar oğlanlarımız var?" diye Hz. Ömer'e târizde bulundu. Hz. Ömer kendilerine: "Onun kimlerden olduğunu biliyorsunuz" diye cevap ver(ip geçiştir)di.

Bir gün beni çağırıp yine onlarla birlikte meclise aldı. Bu sefer, sırf beni(m liyâkatımı) onlara göstermek için beni çağırdığını anlamıştım. Hz. Ömer (radıyallahu anh): "Cenab-ı Hakk'ın İzâ câe nasrullah ve'l-feth (Nasr 1) kavl-i şerifi hakkında ne dersiniz?" diye sordu. Cemaatten bazıları:

"– Yardıma ve fethe mazhar olduğumuz zaman Allah'a hamdetmek ve istiğfarda bulunmakla emrolunduk" diye cevap verdi. Bazıları hiçbir şey söylemedi.

Hz.Ömer (radıyallahu anh) bana yönelerek:

"– Ey İbnu Abbâs, sen de mi böyle söylüyorsun?" dedi. Ben:

"– Hayır" dedim ve sustum. Hz. Ömer:

"– Öyleyse söyle, sen ne diyorsun?" diye bana söz verdi.

Ben şu açıklamayı yaptım:

"– Bu sûre Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ecelidir, kendisine bu sûre ile haber verilmiştir. Bu sûrede Cenab-ı Hakk (Resûlüne şöyle demiştir): *"Allah'ın nusreti ve fethi geldiği zaman, bil ki bu senin ecelinin artık yakınlığına alâmettir. Öyle ise hamdederek Rabbini tesbih et ve ona istiğfarda bulun. O tevbeleri kabul edicidir."*

Bu yorumun üzerine Hz. Ömer: "Bundan ben de senin söylediğini anlıyorum" dedi. [Buharî, Tesfir 4, Menâkıb 25, Meğâzî 50, 85; Tirmizî, Tefsir, Feth (Nasr) 3359).]

AÇIKLAMA:

Hz. Ömer (radıyallahu anh) halkı kabul etmek üzere oturunca, gelenleri İslâm'daki eksiklik durumlarına göre içeri alır, belli bir hiyerarşiyi gözetirdi. Ashâb'ın en itibarlı grubu ise Bedir Gazvesi'ne katılanlardı. Yukarıdaki rivayet, daha çocuk denecek bir yaşta olan İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) mevzubahis olunca, Hz. Ömer'in âdeta riâyet etmediğini, onu da büyüklerle birlikte meclisine aldığını göstermektedir. *Muhammed İbnu Osman İbni Ebî Şeybe'nin Tarih'inde, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in, büyükler konuşurken konuşmamasını tembih ettiği de belirtilir.*

Ancak, bilhassa muhacirlerden bazıları kendileriyle birlikte bir "çocuğun" alınması karşısında Hz. Ömer'e rahatsızlık izhar ederler. *Tirmizî*'nin Musannaf'ındaki bir rivayette, Muhacirler Hz. Ömer'e: "İbnu Abbas'ı çağırdığın gibi bizim oğlanlarımızı çağırmayacak mısın?" demişlerdir. Hz. Ömer: "Bu var ya, olgun bir çocuktur. Çok soran bir dile, çok anlayan bir kalbe sâhip" cevabını verir.

İbnu Hacer, "Bizim onun kadar oğlanlarımız var" sözüyle Abdurrahman *İbnu Avf*'ın "İbnu Abbas yaşında oğlanlarımız var" demek istediğini, ancak kendisinin İbnu Abbas denginde oğlu bulunmadığını, "biz" sözüyle, Bedir Ashabı'nı kasdetmiş olabileceğini belirtir.

Hz.Ömer, İbnu Abbas için: *"Onun kimlerden olduğunu biliyorsunuz"* diyerek Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e yakınlığını hatırlatmak istemiştir. Ancak, başka rivayetlerdeki "onun nasıl olduğunu biliyorsunuz" şeklindeki ifadeye göre İbnu Abbas'ın zekâ, anlayış, ilme olan hevesi gibi şahsî faziletleri de kastedilmiş olabileceği söylenmiştir. Nitekim, İbnu Abbas (radıyallahu anh)'ın hayatından bahsederken, Ashab'ın takdirlerine mazhar olan dikkat çekici bir ilim aşkı taşıdığını belirtmiştik.

Hz. Ömer (radıyallahu anh) itirazları makul karşılayarak sesini çıkarmaz. Ancak onları İbnu Abbas'ın liyâkati hususunda ikna etmek ister. Bu maksadla yaşlıları aldığı bir meclise İbnu Abbas'ı da çağırtarak Nasr sûresinden ne anladıklarını sorar. Sadedinde olduğumuz rivayette, sûre üzerine beyân edilen tek bir görüş aksettirilmektedir. Halbuki farklı rivayetlerde bazılarının: "Şehir ve köşklerin fethi", bazılarının "Bilmiyoruz" dediği, bazılarının hiçbir şey söylemediği belirtilmiştir.

İbnu Abbas ise, Nasr sûresi ile Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e "ölümün yaklaştığının" haber verildiğini söyler ve bu herkese tatminkâr gelir. Ahmed İbnu Hanbel'in bir rivayetinde, İbnu Abbas'ın herkesi hayran bırakan cevabı üzerine Hz. Ömer (radıyallahu anh) cemaate: "Gördüğünüz (bu kabiliyeti) sevdiğim için beni nasıl ayıplıyorsunuz?" der. İbnu Sa'd'ın rivayetinde aynı mecliste Hz. Ömer'in Kadir gecesi hakkında da soru sorduğunu, en tatminkâr cevabı bu meselede de İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'tan aldığını görmekteyiz.

İbnu Hacer'in kaydettiği bir başka rivayete göre, Hz. Ömer (radıyallahu anh) bir seferinde bir mesele hakkında soru sorar, kimse cevap veremez, İbnu Abbas cevaplar. Bunun üzerine: "Sizler bu çocuk kadar olamıyor musunuz, acze mi düştünüz?" der. Sonra İbnu Abbâs'a yönelir ve: "Ben seni konuşmaktan menetmiştim, şimdi artık bunlarla sen de konuş" der.

Yeri gelmişken Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in kabiliyet sahibi gençlere verdiği kıymeti -ki son derece örnek davranıştır- tebarüz ettirmek için, gençlere olan şu hitabını da kaydetmekte gerek var: "Sizden hiçbirinizi, yaşının gençliği, re'yini söylemeye mani olmasın. Zira ilim, ne yaşın gençliğinde, ne de ihtiyarlığındadır. Aksine Allah onu (genç ve ihtiyarlardan) dilediğine koyar."

Büyük muhaddislerimizden Zührî de Hz.Ömer'in bu davranışından mülhem olarak gençlere şöyle nasihat edermiş: "Yaşlarınızın küçüklüğü sebebiyle kendinizi hakir görmeyin, zira (koca halife) Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh) müşkil bir işle karşılaşınca, gençleri çağırır, onlarla istişâre eder, keskin zekâlarına tâbi olurdu."

Son olarak şunu kaydedelim: Âlimler, sadedinde olduğumuz hadisten şu hükümleri çıkarmışlardır:

1- Kişinin, burada olduğu gibi, Allah'ın kendisine verdiği nimetleri izhâr etmek ve nimetin kadrini bilmeyenlere göstermek gibi sâlih maksadlarla kendinden bahsetmesi câizdir. Bu bahis, bir bakıma kendini değil, nimeti izhâr olduğu için tahdis-i nimet (nimetin anlatılması) denmiştir. Nitekim, Duhâ suresinde فَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ **"Rabbinin nimetlerini anlat"** (11. âyet) denmiştir. Aksi takdirde övünmek, gururlanmak için kendinden bahsetmek câiz değildir.

2- Kur'ân'ın bazı işâretlerinden anlamış olduğu mânadan hareketle, te'vil yapmak caizdir. Ancak bu işte, ilimde rüsuh sahiplerinin muvaffak olabilecekleri, cevazın onlara ait olduğu da belirtilmiştir.

İHLAS SÛRESİ

888 ١ – عن أبى سعيد رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ لأصحابه: أيَعْجِزُ أحَدُكُمْ أنْ يَقْرأ ثُلُثَ الْقُرآن في لَيْلَةٍ؟ قَالُوا: وأيُّنَا يُطِيقُ ذلِكَ: فَقَالَ: اللهُ أحَدٌ اللهُ الصَّمَدُ. ثُلُثُ الْقُرآنِ]. أخرجه البخارى ومالك وأبو داود والنسائى.

1. (888)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün) ashabına: *"Sizden biri bir gecede Kur'ân-ı Kerim'in üçtebirini okumaktan aciz midir?"* diye sordu.

"– Buna hangimiz güç yetirebilir?" dediler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"– Allahu Ahad, Allahu's-Samed (İhlâs sûresi) Kur'ân'ın üçtebiridir" buyurdu. [Buharî, Fedâilu'l-Kur'ân 13, Tevhid 1; Müslim, Müsâfirin 259, (811); Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 11, (2898); Nesâî, İftihah 69, (2, 171); Muvatta, Kur'ân 17, 19 (1, 208); Ebu Davud, Vitr 18, Salât 353, (1961); İbnu Mâce, Edeb 52, (3787, 3788, 3789).]

AÇIKLAMA 878, 879 numaralı hadislerde geçti.

889 ٢ – وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْهُ. [أنَّ رجُلاً قالَ يَا رَسُولَ الله إنّى أُحِبُّ هذهِ السُّورَةَ. قَالَ: إنَّ حُبَّكَ إيَّاهَا أدْخَلَكَ الجَنَّةَ].

2. (889)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir kimse (ihlâs sûresini kastederek): "Ey Allah'ın Resûlü, ben bu sureyi seviyorum" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Onu sevmen seni cennete sokacaktır"* dedi. [Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 11, (2903).]

AÇIKLAMA:

Hadisin Tirmizî'deki aslı uzuncadır. Yukarıdaki rivayeti daha iyi anlamaya yardımcı olacağı için tercümesini kaydediyoruz:

"Hz. Enes şöyle anlatır:

"Ensâr'dan bir zat Kuba mescidinde imamlık yapıyordu. Fatiha ile iftihah yaptıktan sonra her seferinde (zamm-ı sureden önce) Kul hüvallâhu ahad okuyor, onu tamamladıktan sonra onunla birlikte bir başka sûre okuyordu. Ayrıca namazın her rek'atinde böyle davranıyordu. Cemaati kendisine bu hususta müdahale edip: "Sen bu sûreyi okuyor, bu sana yetmiyormuş gibi bir başka sûre daha zammediyorsun. Ya bununla yetin, ya

da bunu terket, bir başka sûre oku (ikisini beraber okumaktan vazgeç)" dediler.

"– Hayır, dedi, ben bu okuyuşumu terketmem, bu şekilde imamlık yapmama razı iseniz devam ederim, râzı değilseniz imamlıktan vazgeçerim."

Cemaati, bu zâtı içlerinde en efdal (imamlığa en lâyık kimse) görüyorlardı. Kendilerine bir başkasının imamlık yapmasını uygun görmediler. Ancak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* oraya uğrayınca durumu haber verdiler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* imamı çağırtarak:

"– Cemaatin arzusuna uymana mâni nedir, her rek'atte bu sûreyi ısrarla okumanın sebebi nedir?" diye sordu. İmam:

"– Ey Allah'ın Resûlü, ben bu sûreyi seviyorum!"

cevabını verdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da:

"– Onun sevgisi, dedi, seni cennete sokacaktır!"

Böylece, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cennetle müjdelemek sûretiyle davranışını te'yid etmiş olmaktadır. Ayrıca Sahiheyn'de Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'den gelen bir rivayete göre, bir seriyye komutanı da her rek'atte zamm-ı sûreden sonra İhlas okuyarak, her rek'atın kıraatini onunla tamamlar. Durum Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a arzedilince, سَلُوهُ لأىِّ شَيْءٍ يَصْنَعُ ذَلكَ "Sorun, niçin böyle yapıyor?" der. Sorarlar. Komutan da: "Çünkü bu sûre, Rahmân'ın sıfatıdır, ben her rekatte onu okumayı seviyorum" der. Durum Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a iletilince:

"– Ona haber verin, Allah kendisini seviyor!" buyurur.

Âlimler bu rivayetlerden, bir rek'atte iki ayrı sûrenin zamm-ı sûre olarak okunabileceği hususunda hüküm çıkarmışlardır.

890 ٣– وعنه رَضِىَ اللهُ عَنْهُ [أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قَالَ: مَنْ قَرَأَ قُلْ هُوَ اللهُ أحَدٌ كُلَّ يَوْمٍ مِائَتَى مَرَّةٍ مُحِىَ عَنْهُ ذُنُوبُ خَمْسِينَ سَنَةً إلاَّ أنْ يَكُونَ عَلَيْهِ دَيْنٌ].

3. (890)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Kim Kul hüvallâhu ahad sûresini günde iki yüz sefer okursa, üzerindeki kul borcu hariç, elli yıllık günah (amel defterinden) silinir." [Tirmizî, Sevabu'l-Kur'ân 10, (2900).]

AÇIKLAMA:

Şarihler, kul borcunun istisna edilmesinde iki incelik görmüşlerdir:

1- Kul borcu, ödenmedikce affedilmez. Hadislerde gelen bu çeşit ifadeler, kul borcunun ehemmiyetini anlatmaya, bundan korkutmaya racidir.

2- Kişinin üzerinde kul borcu gibi affedilmez bir günahı bulunsa bile, –İhlâs suresi belirtilen şekilde okunduğu takdirde- diğer günahları affedilebilir. Ancak bu sûrenin okunması da kul borcundan gelen günâhı sildirmez

891 ٤– وعنه أيضاً رَضِىَ اللهُ عَنْهُ. قال: [قال رسولُ الله ﷺ : مَنْ أرادَ أنْ ينامَ على فِراشِه فنامَ على يمينه ثُمَّ قرأَ قُلْ هُوَ اللهُ أحَدٌ مائةَ مرةٍ قال لَهُ الرَّبُّ تعالى يومَ القِيامة ادْخُلْ على يمينكَ الْجَنَّةَ]. أخرج هذه الأحاديث الثلاثة الترمذى.

4. (891)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim yatağında uyumak isteyince, sağ tarafının üstüne yatar, sonra da Kul hüvallahu ahad'ı yüz kere okursa, Rab Teâla kıyamet günü kendisine: "Sağın üzerinde cennete gir"* diyecektir. [Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 10, (2900).]

892 ٥– وعن أبىّ بن كعب رَضِىَ اللهُ عَنْهُ. [أنَّ المُشْرِكِينَ قَالُوا للنَّبىِّ ﷺ انْسُبْ لَنا رَبَّكَ فنزل: قُلْ هُوَ اللهُ أحَدٌ اللهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ: لأنَّهُ لَيْسَ شَىْءٌ يُولَدُ إلاَّ وسيموتُ، وليْس شَىْءٌ يموتُ إلا سيُورثُ، وإنَّ اللهَ تعالى لاَ يَمُوتُ وَلاَ يُورثُ؛ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُواً أحدٌ. قالَ لَمْ يكُنْ لَهُ شَبِيهٌ وَلاَ عَدِيلٌ وَلَيْس كَمِثْلِه شَىْءٌ]. أخرجه الترمذى.

5. (892)- *Übey İbnu Ka'b* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Müşrikler, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e:

"– Rabbini bize tavsif et (tanıt)!"

dediler. Bunun üzerine İhlâs sûresi indi.

"De ki: O, Allah'dır, bir tekdir. O Allah'tır, sameddir (hiçbir şeye muhtaç değil, her şey O'na muhtaç). Doğurmamıştır, doğurulmamıştır. Hiçbir şey O'nun dengi (ve benzeri) değildir" (1-4).

Übey (radıyallahu anh) bu sûrede geçen bazı tabirleri şöyle açıkladı: "Samed, doğurmayan ve doğurulmayan demektir, çünkü doğan her şey mutlaka ölecektir. Ölen her şeye varis olunacaktır. Allah ise ne ölür, ne de O'na varis olunur.

"Hiçbir şey O'nun dengi (ve benzeri) değildir" âyeti de O'na bir benzer, bir denk olmadığını, Allah'a benzeyen hiçbir şey bulunmadığını ifade eder." [Tirmizî, Tefsir, İhlâs, (3361, 3362).]

AÇIKLAMA:

Rivâyet, izâha hacet bırakılmayacak kadar vazıh olmakla birlikte samed kelimesi üzerinde biraz durmak isteriz. Müfessirler de en ziyade bu kelime üzerinde dururlar. Zira Arapça'da bu kelime zengin bir kullanışa sahiptir:

Samed eşrâf demektir. Ebu Vâil: "Efendilikte son mertebeye ulaşan kimse." der.

Aynî: "Araplar nezdinde samedin mânası şereftir, bu sebeple eşrâfı teşkil eden reislerine samed derler" der.

İbnu Abbas: "Kendisinde her çeşit şeref ve efendilik kemâl noktasına ulaşan efendi"ye dendiğini belirtir.

Ayrıca, "İhtiyaçlar kendisinden görülen efendi"ye, "boşluğu, eksikliği olmayan şey"e samed denmiştir. Dilimizde bu kelimenin karşılığı yoktur.

"Allah sameddir" âyeti şöyle açıklanır: "Zevâl bulmayan bir bâkidir, dâimdir, herkesin ve her şeyin doğrudan doğruya muhtaç olduğu ve kasdettiği yegâne varlıktır, ulular ulusudur."

893 ٦– وعن أبى وائل رحمه الله تعالى:[الصَّمَدُ السَّيِّدُ الَّذِى انْتَهىٰ سُؤْدَدُهُ]. أخرجه البخارى.

6. (893)- *Ebu Vâil* (rahimehullah) demiştir ki: "Samed, efendilikte son mertebeye ulaşan efendidir." [Buhârî, Tefsir, İhlâs 2.]

894 ٧– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ. [أنَّ رسولَ الله ﷺ قالَ: يَقُولُ اللهُ تعالَى يَشْتِمُنِى ابْنُ آدَمَ وَمَا يَنْبَغِى لَهُ أنْ يَشْتِمَنِى! وَيُكَذِّبُنِى وَمَا يَنْبَغِى لَهُ أنْ يُكَذِّبَنِى. أمَّا شَتْمُهُ إيَّاىَ فَيَقُولُ: إنَّ لِى وَلَداً. وَأمَّا تَكْذِيبُهُ إيَّاهُ فيَقُولُ: لَيْسَ يُعِيدُنِى كَمَا بَدَأنِى. وَلَيْسَ أوَّلُ الْخَلْقِ بِأهْوَنَ عَلَىَّ مِنْ إعَادَتِهِ]. أخرجه البخارى والنسائى.

7. (894)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Allah Teâla Hazretleri diyor ki:

"Âdemoğlu bana şetmediyor (hakkımda münasib olmayan söz sarfediyor). Ancak bu ona yakışmaz. Âdemoğlu beni tekzib ediyor, ancak beni tekzib etmek ona yakışmaz. Bana ettiği şetme gelince: "Bu, onun, bana evlâd nisbet etmesidir. Tekzibine gelince, bu onun 'Allah, yarattığı gibi beni tekrar diriltmeyecek' demesidir. Halbuki, ikinci sefer tekrar diriltmek, bana, yoktan var etmeye nazaran zor gelecek bir iş değildir." [Buharî, Tefsir 1, Bed'u'l-Halk 1; Nesâî, Cenâiz 117, (4, 112).]

895 ٨- وفي رواية لهما: [وَأَمَّا شَتْمُهُ إِيَّاىَ فَقَوْلُهُ: اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَداً، وَأَنَا الأَحَدُ الصَّمَدُ الَّذِى لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُواً أَحَدٌ].

8. (895)- *Yine Buharî* ve Nesâî'de kaydedilen bir diğer rivayette: "Bana olan şetmi: "Allah kendisine çocuk edindi" demesidir. Halbuki ben bir tekim, samedim, doğurmayan, doğurulmayan, hiçbir misli bulunmayanım."

AÇIKLAMA:

Şetm, Arapça'da hakâret ifade eden her çeşit söz için kullanılır: "Sövmek, hakaret etmek, beddua etmek, lânet etmek..." vs. gibi şetm etmeyi yukarıdaki rivayetlerde münâsib olmayan söz sarfetmek diye tercüme etmek daha muvafıktır.

Hadis-i kudsîde Cenab-ı Hakk, insanlardan bazılarının ağzından çıkıp da küfür ve şirk ifade eden sözlerini şetm olarak tanıtıyor. Allah'ın oğlu var, kızı var demek gibi...

Allah'a evlât nisbet etme işine Yahudilerde de Hıristiyanlarda da rastlanır. Cahiliye Arapları da meleklere, "Allah'ın kızları" demek suretiyle aynı küfre düşmekte idiler.

Ölümden sonra dirilmeyi aklına sığdıramayarak inkâr ise her devirde, her yerde rastlanan bir küfürdür. Kur'ân-ı Kerim ve diğer kitaplar ve bilumum peygamberler vasıtasıyla insanlığa tebliğ edilen "tevhid"den sonra ikinci mühim hakikat âhiret hayatıdır, yani ölümden sonra diriltilme. Ahireti, yeniden diriltmeyi inkâr Cenab-ı Hakk'ı tekzibdir. Yukarıdaki birinci rivayette, insanoğlu tefekkür etmeye çağırılıyor ve âdeta şöyle deniyor: "Ey insan! Yoktan var edilmeyi görüp dururken ikinci sefer var edilmeyi niye inkâr ediyorsun? Bunu daha mı zor görüyorsun? Halbuki beşerî muhakemene göre, yoktan var etmek daha zor gelmelidir. Yoksa sen, ikinci sefer diriltmenin Allah'a, yoktan var etmekten daha zor olduğunu mu zannediyorsun. Ne kadar yanlış düşünüyor, kendini al-

datıyorsun. Allah'ın kudretine bunlar hafiftir. Bütün nefislerin yaratılması tek bir nefis gibi kolaydır. Yeniden diriltilmeniz de bir tek nefsin diriltilmesi, istirahat için dağılmış bir ordunun "kalk borusu" ile muntazaman biraraya gelip talim düzenini alıvermesi gibi, dağılan cesetleriniz İsrâfil (aleyhisselam)'in kıyametteki borusuyla derhal toplanıp hesap vermek üzere mahşere celbedecektir."

MUAVVİZETEYN SÛRELERİ

896 ١ – عن عقبة بن عامر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ [أنَّ رسولَ الله ﷺ قالَ ألَمْ تَرَ آياتٍ أُنْزِلَتْ هذه اللَّيْلَةَ لَمْ يُرَ مِثْلُهُنَّ قَطُّ؟ قُلْ أعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ. وَقُلْ أعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

1. (896)- *Ukbe İbnu Âmir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bu gece indirilen ayetler var ya, onlar gibisi hiç görülmemiştir: Kul eûzu bi-rabbi'l-felak ve Kul eûzu bi-rabbi'n-nâs sûreleri"*. [Müslim, Misâfirin 264, (814); Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 12, (2904), Tefsir, Muavvizateyn, (3364); Ebu Dâvud, Salât 354, (1462, 1463); Nesâî, İstiâze 1, (8, 251-254).]

897 ٢ – وفي رواية للترمذى عن عُقبة بن عامر قال: [أمَرَنى رسولُ الله ﷺ أنْ أقْرَأ الْمُعَوِّذَتَيْنِ في دُبُرِ كُلِّ صَلاَةٍ].

2. (897)- *Ukbe İbnu Âmir* (radıyallahu anh) Tirmizî'de gelen bir rivayette der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bana, her namazın arkasından Muavvizeteyn'i okumamı emretti." [Tirmizî, Sevabu'l-Kur'ân 12, (2905).]

898 ٣ – وعن عبدالله بن خُبَيْبٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [أصَابَنَا طَشٌّ وَظُلْمَةٌ فَانْتَظَرْنَا رسولَ الله ﷺ فَصَلَّى بِنَا ثُمَّ ذَكَرَ كَلاَماً مَعْنَاهُ: فَخَرَجَ رسولُ الله ﷺ فَقَالَ: قُلْ: قُلْتُ مَا أقُولُ؟ قَالَ: قُلْ هُوَ اللهُ أحَدٌ وَالْمُعَوِّذَتَيْنِ حِينَ تُمْسِى وَحِينَ تُصْبِحُ ثَلاَثاً تَكْفِيكَ مِنْ كُلِّ شَئٍ]. أخرجه النسائى.

« الطَّشُّ » أقل ما يكون من المطر.

3. (898)- *Abdullah İbnu Hubeyb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hafif bir yağmur ve karanlığa mâruz kalmıştık. Bize namaz kıldırsın diye

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı bekledik." (Ravi der ki; Abdullah İbnu Hubeyb şu mânada birşeyler daha söyledi: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* çıktı ve:

"– Söyle!" dedi. Ben:

"– Ne söyliyeyim?" diye sordum. Bunun üzerine:

"– Akşama ve sabaha erince Kul hüvallahu ahad ve Muavvizeteyn sûrelerini üçer kere oku. Bu sana, her şeye karşı yeterlidir" dedi. [Nesâî, İsti'âze 1, (8, 250-253).]

AÇIKLAMA:

Kuraklık, karanlık, felâket gibi korkulu durumlarda istiâze gereklidir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisi şahsen bu çeşit menfi hallere karşı korunmuş olmasına rağmen istiâzede bulunmuştur. Bu, hem kemâl mertebede kulluğun ifası içindi, hem de o hallerde ne yapması hususunda ümmetine tâlimde bulunmak, fiilen örnek olmak içindi. Esasen, böyle hallerde yapılan istiâze, dua ve ilticalar, menfi durumların kalkması için değil, menfi durumlarda ifası gereken kulluğun yerine getirilmesi içindir. Çünkü hiçbir ibadetin dünyevî bir maksadla yapılması caiz değildir. İbadete dünyevî maksadlar bizzat gâye yapılacak olsa ibadette şart olan ihlâs kaybolur, İhlâssız ibadet indallah makbul olmaz.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* uygun bir fırsatı değerlendirerek, musibetli ve korkulu durumlarda okunması gereken sûreleri tâlim buyuruyor.

İstiâze kelime olarak avz kökünden gelir, avz iltica etmek demektir. Meâz iltica edilecek yer veya masdardır.

İstiâze, dinî bir tabir olarak iltica talebinde bulunmak, sığınmak mânasına gelir. Yâni kulun, Allah'a iltica ederek, kötülüklerden, şerlerden korunmasını taleb etmesidir. Bu durumlarda yani iltica talebinde bulunmak istenince Felâk ve Nâs sûrelerinin okunması teşri edildiği için bu iki sûreye *Muavvizeteyn* denir. Bu sûrelerin faziletini Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, muhtelif hadislerinde beyan etmişlerdir. Yukarıda kaydedilen hadisler bunlardan birkaçıdır. Müteakip hadisler de bunlardandır.

899 ٤ – وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قال لى رسول الله ﷺ : اقْرَأ يَا جَابِرُ. قُلْتُ: وَمَاذَا أقْرَأ بِأبِى أنْتَ وَأُمّى؟ قال اقْرَأ: قُلْ أعُوذُ بِرَبّ الْفَلَقِ، وَقُلْ أعُوذُ بِرَبّ النّاسِ.

فَقَرَأْتُهُمَا فقَالَ: اقْرَأْ بِهِمَا فَلَنْ تَقْرَأْ بِمِثْلِهِمَا]. أخرجه النسائى.

4. (899)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* bana: *"Ey Câbir oku!"* dedi. Ben:

"– Annem babam sana kurban olsun, ne okuyayım?" diye sordum. Bunun üzerine:

"– Kul eûzu bi-rabbi'l-felak ve Kul eûzu bi-rabbi'n-nâs sûrelerini oku!" dedi. Ben de onları okudum. Resûlullah ilaveten:

"– Bu iki sûreyi oku, bunlar gibisini asla okuyamıyacaksın!" dedi. [Nesâî, İstiâze 1, (8, 254).]

900 ٥– وعن ذِرّ بن حُبَيْش قـال: [سَأَلْتُ أُبَىَّ بنَ كَعْبٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ الْمُعَوِّذَتَيْنِ قُلْتُ: أَبَا الْمُنْذِرِ؟ إنَّ أَخَاكَ ابْنَ مَسْعُودٍ يَقُولُ كَذَا وَكَذَا. فقَالَ: سَأَلْتُ رسولَ اللّٰه ﷺ فقَالَ: قِيلَ لِى قُلْ، فقُلْتُ: فَنَحْنُ نَقُولُ كَمَا قَالَ رسولُ اللّٰه ﷺ]. أخرجه البخارى.

5. (900)- *Zirr İbnu Hubeyş* anlatıyor: "Übey İbnu Ka'b (radıyallahu anh)'a Muavvizeteyn hakkında sorarak dedim ki:

"– Ey Ebu'l-Münzir! Kardeşim İbnu Mes'ud şöyle şöyle diyor?"

Bana şu cevabı verdi:

"– Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sordum. Cevâben: "Bana: "Söyle!" dendi, ben de söledim" dedi. Biz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın söylediği şekilde söylüyoruz." [Buharî, Tefsir, Kul eûzu bi-rabbi'l-felak 1.]

AÇIKLAMA:

Dikkat edilince, yukarıda kaydedilen rivayette İbnu Mes'ud'un Muavvizeteyn hakkında ne söylediği belli değildir. İbnu Hacer, bunun kasden mübhem bırakılmış olabileceğine dikkat çeker ve bunu da bizzat Buhârî'nin yapmış olabileceği tahminini yürütür. Çünkü aynı rivâyet, Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde şu şekilde sarih olarak gelmiştir:

قُلْتُ لأُبَىٍّ إنَّ اَخَاكَ يَحُكُّهُمَا مِنَ الْمُصْحَفِ

"Übey'e dedim ki: Kardeşin, Mushaf'tan Muavvizeteyn sûrelerini çıkarıyor."

Ashab'tan Hz. Ali, Übey İbnu Ka'b ve İbnu Mes'ud bazıları gibi, daha Resûlullah'ın sağlığında mushaflar tanzim etmişlerdi. Bunlar tertip bakımından farklı olduğu gibi, bazı eksiklikleri ve hatta ziyadeleri vardı.[30]

İbnu Mes'ud'un tanzim ettiği nüshada Muavvizeteyn ve Fatiha sureleri eksiktir. Rivâyetin kaynağı İbnu Nedim (V.385/995) 200 senelik bir nüshada Fatiha'yı gördüğünü, İbnu Mes'ud'a nisbet edilen nüshalardan iki tanesinin bile birbirine uymadığını belirtir. İbnu Mes'ud nüshasında Muvvizeteyn'in bulunmayışı üzerine muhtelif açıklamalar yapmıştır. Bazılarını kaydediyoruz:

1- **Bezzar**'da gelen bir rivayette, İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) bu iki sûrenin istiazeye mahsus dua olarak öğretildiği kanaatini ileri sürmüştür, ifade şöyle:

إِنَّمَا اَمَرَ النَّبِىُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ اَنْ يَتَعَوَّذَ بِهِمَا

Gerçekten de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu iki sûre ile istiâze edilmesini tekrarla söylemiştir. Kaydettiğimiz rivayetler de bunu gösterir. Denebilir ki, *İbnu Mes'ud* hazretleri, Resûlullah'ın bu sûreleri namazda okuduğu sıralarda hazır bulunamamış, halbuki gerek *Müslim'* in ve gerekse Said İbnu Mansur'un sahih isnadla yaptıkları tahriclerde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu sûreleri namazda kıraat buyurduğu belirtilmiştir. Bu ve benzeri rivayetlerin izâhında bu keyfiyetin nazar-ı dikkate alınması gerektiğine inanıyoruz. Ashab'ın Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a en yakın olanları bile bir kısım ciddi meselelerden haberdar olamıyorlardı. Onların bu bilgisizlikleri, Resûlullah *(aleyhis-*

30– Übey İbnu Ka'b'ın tertibinde bazı surelerin ismi farklıdır. Ayrıca Malikîlerin sabah namazlarında okuduğu Kunut duası ile, Hanefîlerin vitir'de okudukları Kunut, sure olarak girmiştir. Beyhakî'nin bir rivayetine göre bazı kimseler namazda okunduğu için- Kunut'u Kur'ân'dan addedermiş. Âlimler, Hz. Übey'in bunu sure olarak değil, namazda okunan bir dua olarak nüshasına almış olabileceğini tahmin etmiştir. Hz.Ali'nin nüshasında da bâzı sure isimleri farklılığından başka bir kısım sureler de eksiktir. İbnu Abbas'ın mushafı nüzul sırasına göredir. İbnu Abbâs, Hz. Ali'nin talebesi olması haysiyyeti ile, mushafının Hz. Ali nüshasının aynı olacağı, ondan istinsah edilmiş bulunacağı tahmin edilmiştir. Keza Hz. Ali nüshasında istinsah edilmiş olduğu tahmin edilen bir de Câfer-i Sâdık mushafından bahsedilir. Bunlarla ilgili rivayet esasta İbnu Nedim'in Fihrist'ine dayanır. Bunlar, tevatüren gelmiş olan Hz.Osman nüshasına bir gölge düşürmez. Hz. Osman nüshası binlerce sahâbenin sağ olduğu bir zamanda çoğaltılıp her tarafa gönderilmiştir. Buna karşı "eksik" veya "fazla" diye bir itiraz olmamıştır. Halbuki bazı farklı okunuşlar sebebiyle Müslümanlar birbirlerine kılıç çekme noktasına gelmiş idiler. Nüshaya itirazın yokluğu, mevcut nüshanın tamamiyetine en büyük delil ve garantidir. Sure ziyadesi veya tenkisi şöyle dursun tek kelimesinde bir tereddüd olsa idi, herhalde yer yerinden oynar idi. Bazı kelimelerin okunuş farklılığı sebebiyle birbirlerine kılınç çeken insanların eksiklik noksanlık noktasındaki tereddütlerini sükûtla geçiştireceklerini akıl kabul etmez.

salâtu vesselâm)'ın vefatından sonra, hâdiseler zuhur ettikçe ortaya çıkıyordu. Nitekim, kitabımızın birinci cildinde (43-47. sahifeler) Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in bir kısım hadisleri duyunca şâhid istediklerini belirtmiş idik. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın en yakınları olan bu iki yüce sahâbi pekçok meseleyi sonradan işitir ve hatta, çıkan meseleyle ilgili "Resûlullah'ın bir tatbikatını duyan var mı?" diye araştırma yaparlarsa, İbnu Mes'ud gibi diğer bir kısım sahabilerin de bazı meseleleri duymamaları, eksik duymaları ve hatta yanlış anlamaları pekâla mümkündür. Sadece mümkün değil, vâkidir de. Sadedinde olduğumuz rivâyet bunun en güzel örneğidir. İslâm âlimleri, bu çeşit durumlarda ümmetin yanlışlık ve tereddüde düşmemesi için şöyle bir kaide getirmişlerdir: "İhtilâflı hallerde esas olan ekseriyetin görüşüdür" veya "Sikanın sikâta muhalefeti şâzdır, mahfuz varken şâzla amel edilmez."

İbnu Mes'ud'un, Muavvizeteyn'le ilgili kanaatini bize ulaştıran rivâyet sahihtir. Bu sahih rivayeti, mütevâtire muhalefeti sebebiyle İbnu *Hazm* ve *Nevevî* gibi bazı alimlerin yaptığı üzere aceleci bir hükümle "bâtıllık"la itham etmek kesinlikle câiz değildir. Bir rivayetin bâtıl olduğu objektif bir delile dayanarak söylenilebilir. Rivayet sahih olduğuna göre muteber bir delil yok demektir. Ancak hükmünde, mütevatir habere muhalefet var. Usulcüler buna "sikanın sikâta muhalefeti" (yani güvenilir kimsenin güvenilir kimselere muhalefeti) derler ve şaz ismini verirler. Şu halde, *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh)'un rivayeti şâzdır ve belirttiğimiz gibi muhtelif sebeplerle bu çeşit rivayetler kitaplarımıza girmiş ve ayrıca incelemeye değer müstakil bir nev teşkil etmiştir. Nitekim rivayeti kaydeden Bezzâr şu açıklamayı ilâve etmiştir:

وَلَمْ يَتَابِعْ اِبْنَ مَسْعُودٍ عَلَى ذٰلِكَ اَحَدٌ مِنَ الصَّحَابَةِ

Yani: "Ashab'tan hiçbir kimse, bu meselede İbnu Mes'ud'a uymamıştır." Ve İbnu Hacer noktalar:

وَقَدْ صَحَّ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَنَّهُ قَرَأَهُمَا فِى الصَّلَاةِ

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu iki sûreyi namazda okuduğu, sahih rivayetlerde gelmiştir."

2- Bazılarınca çok tatminkâr bulunmayan bir açıklama *el-Kâdı Ebu Bekr el Bakillânî*'ye aittir. O'nun açıklamasını *Kadı İyâz* ve başkaları da benimsemiştir. el-İntisâr'da yaptığı açıklamada Bâkillânî şöyle der: "İbnu Mes'ud bu iki sûrenin Kur'ân'dan olduğunu inkâr etmiyor, mushafta bulunmasını inkâr ediyor, zira o, *Mushaf-ı Şerif*'e Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yazılmasına bizzat izin verdiği şeylerden başkasının konul-

maması görüşünde idi. Bana öyle geliyor ki, bu husustaki izin ona ulaşmamıştı."

901 ٦– وعن عائشة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا. [أنَّ رسولَ اللّٰهِ ﷺ نَظَرَ إلى الْقَمَرِ فقَالَ: يَا عَائِشَةُ اسْتَعِيذِى بِاللّٰهِ مِنْ شَرِّ هذَا، فَإنَّ هذَا هُوَ الْغَاسِقُ إذَا وَقَبَ]. أخرجه الترمذى وصححه.

6. (901)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Hz. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün) Ay'a bakarak: *"Ey Aişe, şunun şerrinden Allah'a sığın. Bu, (âyet-i kerimede geçen) gâsıktır. (Ayet): "Kaybolduğu zaman Ay'ın şerrinden..." demektir."* [Tirmizî, Tefsir, Muavvizateyn, (3363).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Felak sûresinde geçen bazı tâbirleri açıklamaktadır. Hadise göre 3. ayette geçen gâsık'tan maksad Kamer, yâni Ay'dır. Vekab ise kaybolmak (veya batmak) manasına gelmektedir. İbnu Abbâs'ın açıklamasına göre, el-gâsık, ufuktaki aydınlığın yani gündüzden kalma akşamın alaca karanlığının kaybolmasıyla ortalığa çöken ve şark cihetinden gelen gece karanlığıdır. Hâzin, bu âyet-i kerimeyi, "Tutulup karardığı zaman Ay'ın şerrinden" diye anlar. Bu durumda vekabe "Ay tutuldu (husufa uğradı)" veya *"kayboldu"* manasına gelir.

Şu da söylenmiştir: "Battığı zaman, إذا وقب Kamer'in ayın son gündeki gaybubete girip gözden kaybolmasıdır, böylece bundan maksad ayın sonudur..."

Tefsir kitaplarında bu surede geçen bu ve diğer âyetlerle ilgili başka açıklamalar da mevcuttur. Bu sureyi Hasan Basri Çantay şöyle tercüme etmiştir:

"De ki: Sabahın Rabbine sığınırım, yarattığı şeylerin şerrinden, karanlığı çöküp bastığı zaman gecenin şerrinden, düğümlere üfüren nefeslerin şerrinden. Ve hased edenin, hased(ini belli) ettiği zaman, şerrinden."

902 ٧– وعن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهما. قال: [قالَ رسولُ اللّٰهِ ﷺ: الشَّيْطَانُ جَاثِمٌ عَلى قَلْبِ ابْنِ آدَمَ. فإذَا ذَكَرَ اللّٰهَ تَعالَى خَنَسَ، وَإذَا غَفَلَ وَسْوَسَ]. أخرجه البخارى تعليقاً.

7. (902)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Şeytan insanoğlunun kalbinin üzerinde tünemiş vaziyette bekler. Allah'ı zikredince siner, çekilir, gaflet etse vesvese verir." [Buhârî, Tefsir, Kul eûzu bi-rabbi'n-nâs 1.]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivayetin Buharî'deki aslı, biraz farklıdır. Buharî, rivayeti senetsiz olarak verir ve vesvâs kelimesini tarif zımnında kaydeder:

"el-Vesvas: İnsan doğunca şeytan ona sokulur, Allah zikredilince gider, Allah zikredilmezse kalbinde yerleşir kalır." Buharî ile ilgili bahiste (Birinci cilt 182-183. sayfalar) açıkladığımız üzere, kendi sıhhat şartlarına uymayan hadisleri almak zorunda kalınca, hadislerin senetlerini atmış, muallak olarak kaydetmiştir. Şârihler, hadisin senedindeki zaafı belirtirler.

Sadedinde olduğumuz hadisi, Said İbnu Mansûr, rivayeti daha anlaşılır kılacak bazı ziyadelerle tahric etmiştir: "İnsan doğunca şeytan kalbine tüner. Akleder ve Allah'ın adını zikrederse siner, gâfil kalırsa vesvese verir."

İbnu Merdûye yine İbnu Abbas'tan olmak üzere hadisin bir başka vechini rivayet etmiştir: "el-Vesvâs şeytandır. Çocuk doğunca, kalbinin üstünde vesvâs olduğu halde doğar. Vesvâs ona dilediği gibi tasarruf eder. Ancak kişi Allah'ı zikredince şeytan siner, gâfil kalınca kalbine tüner ve vesvese verir."

Said İbnu Mansûr benzer bir hadisi Urve İbnu Ruveyn'den rivâyet eder: "İsa (aleyhisselam) Rabbinden, şeytanın insanoğlundaki yerini göstermesini taleb etti. Allah da ona gösterdi; şeytanın başı yılan başı gibiydi ve başını kalbin meyvesi üzerine koymuş vaziyetteydi. (O şekilde ki), kişi Rabbini zikredip anınca geri çekilip siniyor, zikri bırakınca musallat olup konuşuyordu."

NÂS SÛRESİNİN MEÂLİ:

"De ki: Sığınırım insanların Rabbine, insanların yegâne malikine, insanların ma'buduna, o sinsi şeytanın şerrinden, ki o, insanların göğüslerine daima vesvese verendir. O (şeytan) gerek cinden, gerek insandan (olsun)..."

KUR'AN'IN TİLAVETİ
VE
KIRAATI BÖLÜMÜ

Bu bölümde iki bab vardır.

BİRİNCİ BAB

TİLAVET

BİRİNCİ FASIL

TİLAVETE TEŞVİK

İKİNCİ FASIL

TİLAVETİN ÂDÂBI

ÜÇÜNCÜ FASIL

KUR'AN'I HİZB VE EVRAD KILMAK

İKİNCİ BAB

KIRAATLER

BİRİNCİ FASIL

KIRAAT İHTİLAFININ CEVAZI HAKKINDA

İKİNCİ FASIL

KIRAATLER HAKKINDA GELEN TAFSİLAT

BİRİNCİ FASIL

TİLÂVETE TEŞVİK

903 ١ – عن أبى موسى رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. قال: [قال رسولُ اللّه ﷺ : تَعَاهَدُوا هذَا الْقُرآنَ. فَوالَّذِى نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَهُوَ أشَدُّ تَفَلُّتاً مِنْ صُدُورِ الرِّجَالِ مِنَ الإبْلِ مِنْ عُقُلِهَا].

أخرجه الشيخان.

1. (903)- *Ebu Mûsa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Şu Kur'ân'ı muhafazaya itina gösterin. Muhammed'in nefsini kudret elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e kasem olsun Kur'ân-ı Kerim'in (hafızalardan) kaçması, develerin bağlarından boşanıp kaçmasından daha kolaydır." [Buharî, Fedailu'l-Kur'ân 23; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 231 (791).]

904 ٢ – وفي أخرى للثلاثة والنسائى عن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما مرفوعاً. [إنَّمَا مَثَلُ صَاحِبِ الْقُرآنِ كَمَثَلِ صَاحِبِ الإبْلِ الْمُعَقَّلَةِ إنْ عَاهَدَ عَلَيْهَا أمْسَكَهَا وَإنْ أطْلَقَهَا ذَهَبَتْ].

2. (904)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) Resûlullah'ın şöyle söylediğini rivayet etmiştir:

"Kur'ân-ı Kerim'i ezberlemiş olan kimse, bağlı devesi olan kimse gibidir, bu adam devesine itina gösterirse onu elinde tutar, salıverirse deve çeker gider." [Buharî, Fedâilu'l-Kur'ân 23; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirin 226, (789); Muvatta, Kur'an, 4, (1,202); Nesâî,Salât 37, (2, 154).]

905 ٣ – وعن جابر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [خَرَجَ عَلَيْنَا رسولُ اللّه ﷺ وَنَحْنُ نَقْرأُ الْقُرآنَ وَفِينَا الأعْرَابِىُّ وَالْعَجَمِىُّ. فَقَالَ: اقْرَءُوا؟ فَكُلٌّ حَسَنٌ. وَسَيَجِئُ أقْوَامٌ يُقِيمُونَهُ كَمَا يُقَامُ الْقِدْحُ يَتَعَجَّلُونَهُ وَلاَ يَتَأجَّلُونَهُ]. أخرجه أبو داود.

3. (905)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Aramızda bedevî ve gayr-ı Arapların da bulunduğu bir cemaatte Kur'ân okuyorduk. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanımıza geldi.

"*– Okuyun,* dedi. *Her okuyuş güzeldir. Öyle kimseler gelecek ki, onlar, Kur'ân'ın kelime ve lafızlarını, ok yapılacak çubuğun düzlenmesi gibi düzleyecekler. Ondan elde edilecek ücreti âhirete bırakmayıp dünyada alacaklar.*" [Ebu Dâvud, Salât 139, (830).]

AÇIKLAMA:

Kur'ân-ı Kerim'i ezberlemek yeterli değildir. Onun unutulmaması için hususi gayret göstermek gerekmektedir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yukarıda kaydedilen ilk iki hadiste, insan fıtratının ezberlediği şeyleri çabuk unutmaya mütemâyil olduğunu, unutkanlığın insanlarda mühim bir zaaf olarak mevcudiyetine dikkat çekmekte, Kur'ân'ın unutulmaması için, bu zaafı bilerek hususi gayret gösterilmesini hatırlatmaktadır. Kur'ân'ın muhafazası onun sıkca tilâvet edilmesine bağlıdır; bırakılıvermesi, okunmamasıdır.

Kur'ân-ı Kerim'in muhafazası, ezberlerin korunması okumaya bağlı olunca, hatıra şu soru gelebilir: Okumaktan maksat güzel okumak mıdır, güzel okuyamıyorsak ne yapalım? Üçüncü hadis bu sorumuza cevap getirmektedir: "Okuyun, her okuyuş güzeldir." Yâni kusurlu da olsa, eksiği de bulunsa okumak, okumamaktan iyidir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hadisin devamında, insanları hoşlandırmak kasdıyla Kur'ân-ı Kerim'in tilâvetini güzel yapmaya zorlanacak kimselerin zuhur edeceğini, ancak bunların Allah'ın rızası değil, insanların takdiri ve böylece elde edilecek madde kaygusuyla bu zorlanmaya, kıraatını güzel yapma gayretine girdikleri için ücretlerini peşin almış sayılarak, uhrevî sevaptan mahrum kalacaklarını belirtiyor. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu tebşiriyle günümüzde mevlüthanlık, hafızlık gibi hizmetleri "san'atkârız" havası içinde yürütüp dinin tecviz etmediği bid'alara, haramlara giren şahısları mucizâne ihbâr etmektedir.

İKİNCİ FASIL

TİLÂVET ÂDÂBI

906/1 ١ – عن البراء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. قال: [قال رسول الله ﷺ: زَيِّنُوا الْقُرآنَ بِأَصْوَاتِكُمْ].

أخرجه أبو داود والنسائ.

قلت: وأخرجه البخارى في آخر صحيحه ترجمة. والمراد بقوله: زَيِّنُوا الْقُرآنَ بِأَصْوَاتِكُمْ رفع الصوت بالقراءة، والله أعلم.

1. (906/1)- Berâ (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* şöyle buyurdu:

"Kur'ân-ı Kerim'i sesinizle güzelleştirin." [Ebu Davud, Salât 355, (1468); Nesâî,Salât 83, (2, 179, 180); İbnu Mâce, İkâmet 176, (1342).]

Derim ki: Buharî, bu rivayeti Sahih'inin sonunda bab başlığında (tercümede) kaydetmiştir (Tevhid 52). "Kur'an'ın sesle tezyininden maksad, kıraat sırasında sesin yükseltilmesidir (Doğruyu Allah bilir).

AÇIKLAMA:

Kur'ân-ı Kerim'in güzel sesle tezyin edilmesi meselesi, âlimler arasında farklı anlayışlara sebep olmuştur. "Kur'ân'ın sesle tezyine ihtiyacı yoktur" kanaatinde olanlar, rivâyetin Berâ (radıyallahu anh) tarafından yapılmış olan زيّنوا اصواتكم بالقران **"seslerinizi Kur'ân'la güzelleştirin"** şeklindeki rivayetine dayanarak hadisin maklub (rivayet sırasında kelimelerin yerleri değişmiş) olduğunu söylemiştir. Bu kanaatte olanlara göre, Kur'ân-ı Kerim'in kimsenin sesinden güzellik kazanma ihtiyacı yoktur. Cenab-ı Hakk'ın kelâmıdır, üstelik Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)*'ın ebedî bir mucizesidir. Her yönüyle güzeldir. Bizler onun kıraatiyle sesimizi güzelleştirmeye muhtacız. Öyle ise hadis: "Kur'ân'ı kıraat edin, sesinizi onunla meşgul edin, onun kıraatı şiârınız,

zinetiniz olsun" demektedir. Ancak, çoğunluk, hadiste kalb aramaya gerek duymazlar. İbnu Deybe'nin kaydettiği gibi, hadiste geçen Kur'ân kelimesinden maksad, Kur'ân'ın tilâvetidir, binâenaleyh kuvvetli bir hıfz ve güzel bir sesle, Kur'ân-ı Kerim'in okunuşunun güzelleştirilmesi gereğini anlamak lâzımdır. Zira güzel söz, güzel sesle daha da güzelleşir. Kur'ân'ın güzel bir eda ve hoş bir sesle okunması, onu dinlemeye ve kulak vermeye insanların meylini artıracaktır. Öyle ise hadisten Kur'ân okurken, imkân nisbetinde sesin güzelleştirilmesi, güzel tilâvete ulaşmak için de sesin hususî terbiyeden geçirilmesi gerektiği anlaşılmalıdır.

Bu noktada hemen kaydedelim ki, Kur'ân-ı Kerim'in tilâvetini güzel kılmak için, teganni denen şarkıvâri tarza yer vermemek gerekir. Âlimler tilâvette tecvid kaidelerinin dışına çıkarak tegannîye kaçılmasının mekruh olduğunu belirtirler. Böyle bir tilâvet karşısında dinleyenlere de aksülamel göstermesi gerekmektedir. Kelâmullah her yönüyle farklıdır. Tilâvet yönüyle de hususiyeti korunacak, şarkı, türkü, gazel gibi lâ-dinî musikiye benzetilmeyecektir. *Aliyyu'l-Kârî*, Mirkat'ta bu tarzda okumanın haram olacağına, böyle bir tilâveti dinleyenin de günahkâr olacağına dair fetva kaydeder; bunun, müdâhale edilmesi vâcib olan en kötü bid'alardan biri olduğunu belirtir.

Kârî, sadedinde olduğumuz hadisi açıklama zımnında, bu mânada varid olan başka rivayetler de kaydeder.

"Kur'ân'ı sesinizle güzelleştirin. Zira güzel ses Kur'ân'ın güzelliğini artırır" (Nesâî, İbnu Hibbân, Hâkim).

"Güzel ses Kur'ân'ın zinetidir" (Taberânî).

"Her şeyin bir süsü vardır, Kur'ân'ın süsü güzel sestir" (Abdurrezzak).

Aliyyu'l-Kârî, bu rivayetleri kaydettikten sonra şu değerlendirmeyi yapar: "Burada Kur'ân'ın sesle güzelleştirilmesine bir emir vardır. Kur'ân'ın sesle güzelleşmesi müşâhede ile sâbit bir gerçektir. Öyle ise bu durum, hadisin maklub olduğu iddiasını reddeder, kalb bunda değil, muhalif rivayettedir."

Bu iki görüşün cem'edilmesine bir mâni olmadığını belirten Kârî, kanaatini te'yid eden bir vak'ayı yüce sahâbî Abdullah İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'dan -Gavs-ı Âzam Abdülkadir Geylânî Hazretleri'nden naklen- kaydeder. Büyüklerin çok yönlü derslerle dolu olan davranışlarından biri olan hâdiseyi sunmada faydalar umuyoruz:

"Abdullah İbnu Mes'ud (radıyallahu anhümâ) bir gün Kûfe mahallelerinden birinde giderken bir yere gelir. Orada bir grup fâsık bir evde top-

lanmış, eğlenmekteler: Zâzân isminde birisi ud çalmakta ve çok güzel sesiyle şarkılar okumakta, diğerleri de içki içip naralar atmaktalar. İbnu Mes'ud Zâzân'ın sesini işitince: "Ne güzel ses! Eğer bu, Kitabullah'ın kıraatinde kullanılsaydı, o zaman daha güzel olacaktı!" der. Ridâsıyla başını örtüp yoluna devam eder.

Onun sesi Zâzân'ın kulağına gelir ve:

"– Kimdir bu?"

diye sorar. Kendisine: Onun, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashâbından Abdullah İbnu Mes'ûd olduğu söylenir.

"– Peki ne demişti?"

diye sorar. Kendisine:

"– Ne güzel ses! Eğer bu, Kitabullah'ın kıraatinde kullanılsaydı, o zaman daha güzel olacaktı!"

dediği haber verilir.

Derhâl Zâzân'ın kalbine bir heybet (ürperti) girer. Kalkıp udunu yere çalarak parçalar. İbnu Mes'ud'a yetişir, mendilini boynuna takarak yüce sahâbinin önünde ağlamaya başlar. (Onun ağlayışından duygulanan) Hz. Abdullah (radıyallahu anhümâ) boynuna sarılır ve bir müddet beraber ağlaşırlar.

Sonra Abdullah:

"– Allah'ı seveni ben nasıl sevmiyeyim?"

der. Adamcağız, ud çalmış olduğu için tevbe eder ve İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un bir daha peşini bırakmaz. Kur'ân öğrenir, Abdullah'ın ilminden büyük bir pay tahsil eder. Öyle ki, ilimde hatırı sayılır bir imam olur."

Kârî, bu hadiseyi naklettikten sonra, Kur'ân tilâvetinin güzel sesle tezyin edilmesi gerektiğine dair kanaatini te'yiden Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ebu Mûsa el-Eş'arî hazretlerine (radıyallahu anh) söylediği şu sözlerini kaydeder:

"Sana Âl-i Dâvud'a verilen mizmarlardan [31] *bir mizmar verilmiştir. Dün gece seni dinlerken beni bir görmeliydin. Gerçekten sana Âl-i Dâvud'a verilen mizmârlardan biri verilmiş."* Bir başka misal: *"Güzel sesle Kur'ân okuyan bir kimseye Allah'ın gösterdiği alâka ve yakınlık, güzel sesli câriyeye efendisinin duyduğu alâka ve yakınlıktan çok daha fazladır."*

31– Mizmar, üflenerek çal›nan kaval nevinden bir fülüt, bir çalg› âleti. Ancak burada, istiâre yoluyla güzel ses kastedilmifltir.

Netice olarak şunu söyleyebiliriz: Esas olan Kur'ân'ın okunmasıdır. Tertil ile okuyarak kıraatı süslemenin müstehab olduğunda bütün ulema müttefiktir. Tegannî ve lahn ile okuma hususunda zâhirî bir ihtilâf var. Cevaz veren olduğu gibi, cevaz vermeyenler de var. Cumhur cevaz vermez, çünkü bunda huşû kaybolmaktadır. İmam-ı Şâfiî'nin bir kavline göre "caiz", bir kavline göre *"değil"* dediği rivayet edilmişse de, Nevevî'nin açıklaması iki görüşün bir olduğunu, farklılığın zâhirde kaldığını gösterir. Şöyle der: *"Ulemâmız, bu meselede Şâfiî'nin ihtilaf etmediğini söylerler. Çünkü, derler, farklı görüşleri, farklı durumlar hakkındadır. Caiz değil dediği durum, gereksiz yerlerde uzatmak, gerekli yerde uzatmamak, gerekli yerde idgamı terkedip gereksiz yerde idgam yapmak gibi, kelimelerin tabiî hallerini değiştirerek mânasının bozulma durumuyla ilgilidir. "Caiz" dediği durum da bu menfi yola tevessül edilmeden (tecvid kaidelerine uygun şekilde) yapılan kıraatle ilgilidir."*

Şu halde ihtilâf denen husus, büyük ölçüde kavram kargaşası dediğimiz şeyden ileri gelmektedir.

906/2 ٢ – وعن حذيفة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: اقْرَءُوا الْقُرْآنَ بِلُحُونِ الْعَرَبِ وَأَصْوَاتِهَا، وَإِيَّاكُمْ وَلُحُونَ أَهْلِ الْعِشْقِ وَلُحُونَ أَهْلِ الْكِتَابَيْنِ، وَسَيَجِئُ بَعْدِى قَوْمٌ يُرَجِّعُونَ بِالْقُرْآنِ تَرْجِيعَ الْغِنَاءِ وَالنَّوْحِ لاَ يُجَاوِزُ حَنَاجِرَهُمْ مَفْتُونَةٌ قُلُوبُهُمْ وَقُلُوبُ الَّذِينَ يُعْجِبُهُمْ شَأْنُهُمْ]. أخرجه رزين.

2.(906/2)- *Huzeyfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kur'ân'ı Arap lahn'ı ve Arap sesleri üzere okuyun. Sakın ha ehl-i aşk ve ehl-i kitabeyn'in lahn'ı üzere okumayın. Bilesiniz, benden sonra bir kavm gelecek ki, onlar Kur'ân'ı okurken, şarkı ve mâtem tercîi gibi terci' ile okuyacaklar. Onların (imanları laftadır) gırtlaklarından öte geçmez. Kalbleri fitne ve fesada uğramıştır. Böylelerinden hoşlanan kimselerin kalpleri de fitne ve fesad içindedir." [Rezîn rivayet etmiştir. (Suyutî, Câmiu's-Sağîr'de kaydeder (Feyzu'l-Kadir 2, 65).]

AÇIKLAMA:

Lahn, ezdâd denen birbirine zıt mânalar taşıyan kelimelerden biridir. Dilin yanlış kullanılması mânasına geldiği gibi, dili kaidesine (i'rabına) uygun olarak kullanma mânasına da gelir. Kelime her iki mâ-

nada hadislerde geçer. Anlamak, kavramak manasına da gelir. Keza lügat olarak asıl mânâsı: "Doğru istikametten meyletmek, sapmak" mânasına gelir. "Lahn"ın lügat (kelime) mânası da mevcuttur.

Yukarıdaki hadiste, "Arap dil kaidelerine (i'râba) uygunluk" mânasındadır. Arkadan gelen *"Arap sesleri üzere okuyun"* ifadesi de bu mânayı te'yid eder. Hadis, sonra da Yahudi ve Hıristiyanların kitaplarını okudukları şekilde Kur'ân'ı okumaktan men etmektedir. Buradan da anlıyoruz ki, Ehl-i Kitap da dinî metinleri, ibadet maksadıyla, kendilerine has bir üslubla okumakta imişler. Bu hal halen devam etmektedir. Ehl-i Kitab'ı taklidin yaygınlaştığı bir zamanda bu ikâz-ı Nebevînin de hatırda tutulması gerekir.

Hadisin Câmi'u's-Sağir'deki aslında ehl-i fısk tabiri de yer alır. Yani "Fâsıklar gibi de okumayın" denmektedir.

Câmi'u's-Sağir'de hadisin devamında da biraz farklılık gözükmektedir.

فَإِنَّهُ سَيَجِيءُ بَعْدِى قَوْمٌ يُرَجِّعُونَ بِالْقُرْآنِ تَرْجِيعَ الغناءِ وَالرَّهْبَانِيَّةِ وَالنَّوْحِ

"....Benden sonra bir kavm gelecek Kur'ân'ı şarkı gibi, ruhbanların ve mâtemcilerin okuyuşları gibi terci'li okuyacaklar..."

Kıraatte *terci',* sesi boğazda geri çevirerek oynatmak, yani dalgalamak, titretmek sûretiyle nağme yapmaktır. Şarkı ve türkülerde, ağıtlarda sıkca ve yaygın şekilde yer verilen bu nağme tarzını Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kur'ân tilâvetinde yasaklıyor. Sesler boğazdan tabii bir çıkışla çıkacaktır, dalgalandırmak, titretmek yasaktır.

Kur'ân'da bu tarza cevaz verilmemesi, harflerin tabii hallerinin bozulmasındandır.

Münâvî'nin kaydına göre Ahmed İbnu Hanbel'e bu yasağın sebebi sorulunca, soruyu sorana: "Adın ne?" der. Adam: Muhammed, deyince İmam sorar:

"– Sana Ey Muhaammed يَا مُحَامَّد denmesinden hoşlanır mısın?"

Terci'de, görüldüğü gibi harfin tabii hâli bozulduğu gibi, mahrec yerleri de değişmektedir. Mahrec yerlerinin değişmesi ise, mânaya tesir edecektir. Hülâsa bunun getireceği muhtelif mahzurlar sebebiyle, hoş karşılanmamıştır.

907 ٣– وعن أبى سعيد رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. قال: [اعْتَكَفَ رسولُ اللّهِ ﷺ فى الْمَسْجدِ فَسَمِعَهُمْ يَجْهَرُونَ بِالْقُرآنِ فَكَشَفَ السِّتْرَ فقَالَ: ألاَ إنَّ كُلَّكُمْ يناجِى رَبَّهُ فَلا يُؤْذِيَنَّ

بَعْضُكُم بَعْضاً، وَلاَ يَرْفَعْ بعضُكُمْ على بَعْضٍ في الْقِراءَةِ. أوْ قَالَ: في الصَّلاَةِ].

أخرجه أبو داود.

3. (907)- *Ebû Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* mescidde i'tikâf'a girmişti. Cemaatin Kur'ân'ı cehrî olarak okuduklarını işitti. Perdeyi aralayıp şöyle seslendi:

"– Bilin ki, herkes Rabbine hususî şekilde münâcaatta bulunuyor, bir birinizi (seslerinizle) rahatsız etmeyin. Biriniz okurken (veya namazda iken) diğerinin kıraatini bastırmasın." [Ebu Dâvud, Salât 315, (1332).]

908 ٤ – وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها. قالت: [قَامَ رَجُلٌ مِنَ اللَّيْلِ فَقَرأَ وَرَفَعَ صَوْتَهُ. فَلَمَّا أصْبَحَ قَالَ رسولُ الله ﷺ: كَأىٍّ مِنْ آيَةٍ أذْكَرَنِيهَا اللَّيْلَةَ كُنْتُ أُسْقِطْتُهَا]. أخرجه الشيخان وأبو داود، وهذا لفظه.

4. (908)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Bir gece bir adam kalkıp yüksek sesle Kur'ân okudu. Sabah olunca, Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)*: *"(Şu kimseye Allah rahmet buyursun) iskat etmiş olduğum bir âyeti bana hatırlatmış oldu" dedi."* [Buharî, Şehâdât 11, Fedâilu'l-Kur'ân 26; Müslim, Müsâfirin 225, (788); Ebu Dâvud, Salât 315, (1331).]

AÇIKLAMA:

Parantez içerisindeki ziyâdeyi, rivayetin Ebu Davud'daki aslından koyduk. Müslim'in rivayetinde "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir kimsenin mescitte okumakta olduğu *Kur'ân-ı Kerim*'e kulak vermiş dinliyordu. "Allah rahmet buyursun, bana unutturulmuş olan bir âyeti bana hatırlattı" dedi" şeklindedir. Yine Müslim'in bir diğer rivâyetinde ise *"...bana falan ve falan âyetleri hatırlattı, onları falan ve falan sûrelerden iskât etmiştim"* şeklinde gelmiştir.

Buharî'nin rivayetinde de bazı farklılıklar var. Ayrıca, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın dinlediği kimsenin ismi de belli. Bu zat bir rivayete göre Abbâd İbnu Bişr'dir. Odasında iken mescidden kulağına gelen Kur'ân sesinin Ahbâd (radıyallahu anh)'a ait olduğunu da bilmiştir. Diğer bir rivayette ise kulağına gelen sesin kime ait olduğunu sormuştur ve *"Abdullah İbnu Bişr"* diye söylemişlerdir.

Bu duruma bakarak iki ayrı hâdisenin mevzubahis olduğu da söylenmiştir.

Rivayetlerde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın -unutturulduktan sonra- hatırlamış olduğu âyetler hangi âyetlerdi, bunlar hangi sûrelerdeydi? tasrihat yok.

Rivayette mevzubahis edilen iskât yani bazı ayetlerin çıkarılması, kasda mukârin bir çıkarma değil, unutma sebebiyle olan bir çıkarmadır.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "unuttum" demeyip "bana unutturuldu" demesi de dikkat çekici bir ifâdedir. Bazı âlimler buna dayanarak: *"O âyetler, bâzı hikmetlerle, maslahatlara binâen Hz. Peygamber'e unutturulmuş olabilir"* dediği gibi, bazıları da: *"Kur'ân'ı unuttum"* demenin edebe aykırı olduğunu, bu çeşit durumlarda, "Bana unutturuldu" demenin muvafık olacağını söylemişlerdir. Ancak rivâyetin bir vechinde "unutmuştum" ifadesi de gelmiştir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Kur'ân'ı unutmasının iki şekilde olduğu belirtilmiştir:

1- Fazla zaman geçmeden derhatır edilen unutma: Bu beşerî fıtratın gereği olan bir unutmadır. Nitekim bu çeşit unutmaları Resûlullah:

اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ اَنْسَى كَمَا تَنْسَوْنَ

"Ben de sizin gibi bir insanım, sizler gibi ben de unuturum" hadisleriyle ifade etmişlerdir.

2- Cenab-ı Hakk'ın, tilâvetini neshetmek maksadıyla kalbinden çıkarmasıdır. Bu çeşit unutturmaya şu âyetteki istisnâ ile işâret edilmiştir:

سَنُقْرِءُكَ فَلاَ تَنْسَى اِلاَّ مَاشَاءَ اللّٰهُ

"(Ey Muhammed) Kur'ân'ı sana biz okutacağız. Allah'ın dilediği müstesna, hiç unutmayacaksın" (A'la, 6-7).

Birinci çeşit unutma ârizîdir, çabuk geçer. Nitekim:

اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَاِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

"Kur'ân'ı biz indirdik, onu koruyacak olan da biziz" (Hicr, 9) âyetinin zâhiri bu hususu te'yid eder.

İkinci çeşit unutma neshe giren bir husustur. Bu meselede,

مَانَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا اَوْ مِثْلِهَا

"Herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır ve unutturursak, onun yerine daha hayırlısını veya onun benzerini getiririz" (Bakara 106) âyetinde dâhildir.

Ulemâ, sadedinde olduğumuz rivâyetten şu hükmü çıkarmıştır: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in tebliğe müteallik olmayan şeyleri unutması caizdir. Tebliğe giren şeyleri ise iki şartla unutabilir:

1- Tebliğ işini yaptıktan sonra.

2- Bu unutma ilâ-nihâye devam etmez. Bunları ya kendiliğinden ya da hâricî bir sebeple hatırlar. Hadis böyle bir hatırlamaya örnektir."

Bazı usulcüler ve bir kısım sûfiler Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hakkında unutmayı kabul etmezler: "O'ndan asla unutma vâki olmaz, Ondan vaki olan, unutmanın sûretidir, bu da unutma hususunda bir sünnet vermiş olmak içindir" derler. Ancak *Kadı İyâz* bu görüşe usulcü olarak sadece *Ebu'l-Muzaffer* el-İsferâyinî'nin katıldığını ve bunun zayıf bir kavl olduğunu kaydeder.

Hadis, ayrıca, geceleyin mescidde Kur'ân-ı Kerim'i yüksek sesle okumanın câiz olduğunu, kendisine hayır gelmesine sebep olan kimseye -bu hayrın ulaşmasını kastedmemiş olsa bile- dua etmenin gerekli olduğunu ifade etmektedir.

"Kur'an'ı unuttum" demek mekruhtur, çünkü saygısızlık ifade etmektedir, *"...unutturuldu"* demelidir.

Ezberlenen Kur'ân'ın unutulması meselesine gelince, bu hususta selef ihtilâf eder: Bazıları ezberledikten sonra Kur'ân'ı unutmayı "büyük günah"tan saymıştır. Bunların delillerinden biri Ebu Dâvud ve Tirmizî'de tahric edilmiş olan şu hadistir:

عُرِضَتْ عَلَىَّ ذُنُوبُ أُمَّتِى فَلَمْ اَرَ ذَنْبًا اَعْظَمَ مِنْ سُورَةٍ مِنَ الْقُرْآنِ اوتِيهَا رَجُلٌ ثُمَّ نَسِيَهَا

"Bana ümmetimin günahları arzedildi. Kur'ân'ı Kerim'den bir sûreyi, önce öğrendiği halde, bilâhere unutan kimsenin günahından daha büyüğünü görmedim."

Bu mevzu üzerine başka rivayetler de var. Ashab'ın Kur'ân'ı öğrendikten sonra unutmayı Hz. Peygamber zamanında büyük günah saydıklarına dair bazı rivayetler de mevcuttur. Ulemâ unutmanın tilâveti terkden ileri geleceğini, terkin de Kur'ân'a kıymet vermeme, küçük, ehemmiyetsiz addetme gibi düşüncelerden neşet edeceğini belirterek, unutmanın müeyyidesinin ağır olacağını söylemişlerdir.

909 ٥– وعن أم هانئ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْها. قالت: [كُنْتُ أسْمَعُ قِرَاءَةَ رسولِ اللّٰه ﷺ وأنَا على عَرْشِى]. أخرجه النسائى.

5. (909)- *Ümmü Hânî* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ben evimin damında otururken Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kıraatini işitirdim." Nesâî, İftihah 81, (2, 179); İbnu Mâce, İkamet 179, (1349).]

AÇIKLAMA:

Rivayette geçen arş veya arîş Arapça'da kralların oturduğu taht, karyola, gölgelenmek için yapılan çardak gibi mânalara gelir. Ayet ve hadislerde sıkca geçer. Medine evlerinin hepsine arîş denmiştir, çünkü serinlemek için üzerine çıkılırdı.

Rivâyet, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, Kur'ân'ı okurken sesini yükselttiğini ifade etmektedir.

٩١٠ – وعن عبدالله بن أبى قيس. قال: [سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا كَيْفَ كَانَتْ قِرَاءَةُ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ بِاللَّيْلِ، أَكَانَ يُسِرُّ بِالْقِرَاءَةِ أَمْ يَجْهَرُ، قَالَتْ: كُلُّ ذٰلِكَ قَدْ كَانَ يَفْعَلُ. رُبَّمَا أَسَرَّ، وَرُبَّمَا جَهَرَ. فَقُلْتُ: الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى جَعَلَ فِي الأَمْرِ سَعَةً]. أخرجه أصحاب السنن، وصححه الترمذى.

6. (910)- *Abdullah İbnu Ebî Kays* anlatıyor: "Hz. Aişe'ye, "Resûlullah'ın geceleyin kıraati nasıldı? gizli mi okurdu, sesli mi okurdu?" diye sordum. Bana:

"*– Her iki şekilde de okurdu: Bazan gizli, bazan sesli!*" diye cevap verdi. Ben: "Bu işte genişlik yapan Allah'a hamdolsun" dedim.. [Tirmizî, Salât 330, (449), Sevâbu'l-Kur'ân 23, (2925); Ebu Davud, Salât, 343, (1437); Nesâî, Salâtu'l-Leyl 23, (3, 224); Tirmizî hadise: "Hasen-sahih" demiştir.]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki hadis, müstakil bir rivayet gibi gözükmekte ve sorunun da gece vakti Kur'ân okumakla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Halbuki, aslında Tirmizî'deki uzunca bir hadisin bir parçasıdır.

İçerisinde birçok fıkıh (mesele) bulunan bir hadisin burada görüldüğü şekilde bölünerek bir parçasının rivayetine hadisciler takti' derler. Bunun caiz olduğu usul kısmında açıklanacaktır.

Hadisin tamamı gözönüne alınınca sualin, geceleyin kılınan namazlardaki kıraatle ilgili olduğu görülmektedir ki, fukaha bu rivayete dayanarak *"Geceleyin kılınan namazda kişinin muhayyer olduğu, kıraatini dilerse cehrî (sesli) dilerse sırrî (sessiz) yapabileceği"* hükmünü beyân etmişlerdir.

Tîbî, ayrıca, dinî tekliflerdeki genişliğin, Allah tarafından tanınan bir nimet olduğu, diğerleri gibi bu nimete de hamdetmek gerektiği hükmünü çıkarmıştır.

911 ـ٧ ـ وعن قتادة. قال: [سَأَلْتُ أَنَساً رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنْ قِرَاءةِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَ: كَانَ يَمُدُّ مَدّاً، ثُمَّ قَرَأَ: بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ يَمُدُّ بِبِسْمِ اللّٰهِ، وَيَمُدُّ بِالرَّحْمٰنِ، وَيَمُدُّ بِالرَّحِيمِ]. أخرجه البخارى وأبو داود والنسائى.

7. (911)- *Katâde* (merhum) anlatıyor: "Hz. Enes (radıyallahu anh)'e Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kıraatından sordum. Şu cevabı verdi: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* medleri (uzun heceleri) uzatırdı." Sonra örnek olarak Bismillâhirrahmânirrahim'i okudu ve uzatılacak yerleri belirgin şekilde uzattı: Bismillaahi'yi uzattı, er-rahmaan'ı uzattı, er rahiim'i uzattı." [Buharî, Fedaili'l-Kur'ân 42, 29; Ebu Dâvud, Salât 355, (1465).]

AÇIKLAMA:

1- Arapça'da bazı heceler uzun, bâzı heceler kısadır. Bu ve benzeri rivayetler, Kur'ân okurken uzun hecelerin hakkının verilmesi, biraz uzatılarak okunması gereğine dikkat çekiyor. Med (uzatma) bahsi tecvid ilminde müstakil bir konudur. Meddin çeşitler vardır. Rabbinin kitabı olan Kur'ân-ı Kerim'i okuyanların tecvidi bilip, kaidesine uygun olarak okuması gerekir. Böylece alacağı feyz ve kazanacağı sevap da artacaktır.

2- Hadiste, Enes hazretleri (radıyallahu anh) medd'e riâyet etmek gerektiğini belirttikten sonra, örnek olarak Besmele'yi veriyor. (Bu örnek, -Ebu Dâvud'un Sünen'de olduğu üzere- bâzı rivayetlerde kaydedilmez. Buhârî'nin rivâyetinde mevcuttur.) Dikkat çekmek istediğimiz bir husus şudur: "Normalde med yapılacak yerler Arap imlâsında bellidir. **"Elif"**, **"vav"** ve **"ye"** harfleri med harfleridir. Ancak Kur'ân-ı Kerim'in imlasında her zaman bu harfler medd yapılacak yerde yazılmaz. Besmele misâlinde olduğu üzere. Besmelenin, kaideye göre şöyle yazılması icab ederdi: باسم اللاه الر حـمـان الرَّحـيـم Belki de estetik mülâhazası ile imlâ böyle tutulmamış ve hatta, bâzı rivayetlere göre besmeledeki Sin harfinin -yazılırken- uzatılma emrini de bizzat Resûl-i Ekrem vermiştir. Bilindiği üzere besmele her seferinde Sin harfi uzatılmış olarak şöyle yazılır: باسم الله الر حـمـان الرَّحـيـم Bu imlâ, gerçekten besmeleye müstesna bir estetik değer kazandırmaktadır.

3- Hadisle ilgili olarak şunu da belirtelim: İbnu Hacer'in belirttiğine göre, bazı fukahâ bu hadise dayanarak namazda Fatiha'nın evvelinde her seferinde besmele okunması gerektiği hükmünü çıkarmıştır. Yani, Resûlullah, her rek'atte Fatiha'nın evvelinde besmeleyi okumuş olmalıdır. Halbuki, Müslim'in Hz. Enes'ten kaydettiği bir rivayette Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namazda besmeleyi okumadığı belirtilmiştir.

İbnu Hacer, besmelenin Fatiha'dan önce okunması meselesine, sadedinde olduğumuz hadisten delil çıkarmanın uygun olmayacağını belirterek, ihtilâfı çözer. Der ki: *"Besmeleyi okuduğu zaman, Resûlullah'ın, medlere riâyet ederek okuduğunu belirtmek, her rek'atte Fatiha'nın evvelinde besmeleyi okuduğunu ihbâr mânasına gelmez. Çünkü, Hz. Enes (radıyallahu anh) besmeleyi burada medde misal olsun diye zikredivermiştir."*

912 ٨– وعن أم سلمة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهـا. [أَنَّهَا نَعَتَتْ قِرَاءَةَ رســول الله ﷺ قِرَاءَةً مُفَسَّرَةً حَرْفاً حَرْفاً]. أخرجه أصحاب السنن، واللفظ للنسائى.

8. (912), *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ)'den, "Onun Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kıraatını açık bir şekilde harf harf tavsif ettiği rivâyet edilmiştir." [Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 23, (2924); Ebu Dâvud, Salât 335, (1456); Nesâî, Salât 83, (2, 181).]

AÇIKLAMA:

Rivayet, *Tirmizî*'de daha açık olarak kaydedilmiştir. Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)'ye Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kıraatından sorulunca şu meâlde cevap verir: "Onun kıraatından size ne? (Onu taklid etmeniz takatınızı aşan bir şey!). O, namaz kılar, namaz kadar uyur, sonra tekrar uyuduğu kadar namaz kılar, sonra tekrar namazı kadar uyurdu, sabah oluncaya kadar." Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kıraatını harf harf açık bir şekilde târif eder. Şârihlerin belirttiği üzere tertil üzere ve tecvid kaidelerine uygun olarak yapılan bir okuyuş idi.

Tertil, Kur'ân'ı okurken teenni ve tedebbür ile ağır ağır okumaktır. Sadedinde olduğumuz rivayet, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Kur'an'ı tertil üzere okuduğunu belirtmektedir. Bu hususta başka rivayetler de var. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) bunun ehemiyetini belirtmek maksadıyla şöyle buyurmuştur: "Tertil üzere tek sûre okumayı, tertilsiz olarak Kur'ân'ın tamamını okumaya tercih ederim."

لأنْ أقْرَأَ سُورَةً أرَتِّلُها أحَبُّ إلَيَّ من أنْ أقْرَأَ القُرْآنَ كُلَّهُ بِغَيْرِ تَرْتِيلٍ

Ümmü Seleme validemiz (radıyallahu anhâ), hadisin bir başka vechinde şu açıklamayı yapmıştır: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kurân-ı Kerim'i okurken âyet âyet keserdi (yani her âyeti okuyunca bir duruş yapardı) ve Fatiha sûresini misal vermiş, sûreyi besmele ile başlayıp, âyet âyet keserek okumuştur:

بسم الله الرحمن الرحيم، الحمدلله رب العالمين ، الرحمن الرحيم ، مالك يوم الدين...

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevce-i pâkleri olan Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)'den yapılan bu rivayet birçok tarikden gelmiştir. Hadisciler sıhhati hususunda ittifak ederler. Nitekim Tirmizî hazretleri de hadis için: "Hasen-sahih" demiştir.

Bazı âlimler, bu rivayetlere dayanarak, her âyetin başında durmayı sünnet addederler. *Ebû Amr ed-Dânî:* "Bu, bana daha hoş geliyor" demiştir. Beyhakî ve diğer bâzıları da aynı kanaati paylaşırlar ve: "Efdal olanı, müteâkip âyetle irtibatı olsa bile, her âyetin başında durmaktır" derler. Onlara göre: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tarzına ve sünnetine uymak evlâdır."

913 ٩ – وفي أخرى عن ابن مُغَفَّلٍ قال: [رَأيْتُ رسُولَ الله ﷺ على نَاقَتِهِ يَقْرَأُ سُورَةَ الْفَتْحِ ويُرَجِّعُ في قِرَاءَتِهِ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

9. (913)- *Abdullah İbnu Muğaffel* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı devesinin üstünde Feth sûresini okurken gördüm. Sûreyi terci' üzere okuyordu." [Buharî, Fedailu'l-Kur'ân 24, 30, Meğâzi 48, Tefsir, Feth 1, Tevhid 50; Müslim, Müsâfirin 237, (794); Ebû Dâvud, Salât 355, (1467).]

AÇIKLAMA:

İbnu Muğaffel'in bu rivayeti, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in terci' üzere Kur'ân tilâvet ettiğini ifade etmektedir. *Tercî*'in, sesi boğazda oynatarak nağme yapmak olduğunu, Kur'ân-ı Kerim'in bu şekilde okunmasının yasaklandığını (906 numaralı hadisi açıklarken) yukarıda belirtmiştik. Arada gözüken bu mütenâkız durum, şârihlerin, sadedinde olduğumuz hadis hususunda farklı yorumlar yapmalarına sebep olmuştur. Zira, tercî'in yasak olması esastır. Ancak bu rivayet de, sahih rivayetlerdendir ve üstelik hadisin, Buharî'nin *Kitabu't-Tevhid*

bölümündeki vechinde, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in tercî'i nasıl yaptığı târif bile edilmekte, bir elifi yüksek sesle üç ayrı elifmiş gibi, آ آ آ diye okuduğu belirtilmektedir. Hattâ, hadisi İbnu Muğaffel'den hikâye eden Muaviye İbnu Kurre der ki: "(Sesime) halkın toplanacağından korkmasam, Hz. Peygamber'in nasıl terci'de bulunduğunu İbnu Muğaffel'in bana gösterdiği şekilde ben de size gösterirdim."

Kurtubî hazretleri *"Bundan maksadın, medd mahallinde elifin işbâı (yani yeterince uzatılması, meddin tam olarak yapılıp hakkının verilmesi) olduğunu"* söyleyerek, yasaklanan terci' olmadığına dikkat çekmiştir. Bazıları İbnu Muğaffel'in kulağına gelen tercîin, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* deve üzerinde olması haysiyetiyle, devenin hasıl ettiği sallantıdan ileri gelmiş olabileceğini söylemiştir. Bu kanaatte olan İbnu Esir, ilâveten terci' ile okumayı, Resûlullah'ın sadece Mekke fethi sırasında yapmış olabileceğini söyler, zîra terci' ile okuduğunu ihbâr eden rivayet Fetih günüyle ilgili... Başka yok. Nevevî, *"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Kur'ân'ı terci' ile de okumuştur"* der.

Hadisi açıklayan şârihler, tercîe açık şekilde "caiz" demese bile kesin olarak "haram" da demiyorlar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*' tan gelen sahih rivayet karşısında ihtiyatlı olmayı tercih ediyorlar.

Muhtelif hadislerde elhan (ezgili okuyuş), terci' ve tegannîyi (tecvidli okuyuş) emredici ifadelerden Kur'ân-ı Kerim'in hoş ve cazib bir üslübla okunmasının gereğini anlayan İbnu Hacer şöyle der:

"Şurası muhakkak ki insan nefsinin terennümle okunan kıraatı, dinleme hususunda duyduğu meyil, terennümsüz kıraate duyduğu meyilden fazladır. Çünkü hoşa giden şey, kalbi rikkate getirmede olsun, ağlatmada olsun daha müessirdir.

Kur'ân'ın elhânlı (ezgili) okunmasının caiz olup olmadığı hususunda selef ihtilaf etmiştir. Ancak, sesin güzelleştirilmesi ve güzel sesin güzel olmayana takdim ve tercih edilmesi hususunda ihtilaf mevzubahis değildir.

Abdulvehhâb el-Mâlikî'nin rivayetine göre, İmam Mâlik, elhânlı kıraatın haram olduğunu söylemiştir. Aynı şekilde *Ebu't-Tayyib et-Taberî, el-Mâverdî, İbnu Hamdân el-Hanbelî* de bir çok ehl-i ilmin bu görüşte olduğunu rivâyet etmişlerdir. *İbnu Battâl, İyâz, Kurtubî* gibi bazı *Mâlikîler, Mâverdî, el-Bendenîcî ve Gazâlî* gibi *Şafiîler, Sâhibu'z-Zahîre* gibi Hanefîler mekruh olduğunu rivayet etmişlerdir. Ebu Ya'lâ ve İbni Akîl gibi bazı Hanbelîler de bu görüşü benimsemişlerdir. Diğer taraftan, İbnu Battâl, Sahâbe ve Tabiin'e mensup bir cemaatten de câiz olduğunu

rivayet etmiştir. Şâfiî hazretlerinin de hükmü böyle. Ebû Hanife'nin de buna hükmettiğini Tahâvî rivâyet etmektedir. Şâfiî ulemâsından El-Fûrânî: "Câiz ve hatta müstehabtır. Görülen zâhirî ihtilâf ise, harflerin telaffuzunda mahreçlerine riâyet endişesinden kaynaklanır" der. Mahrecin bozulması halinde elhânın haram olduğunda icmâ bulunduğunu *Nevevî* et-Tibyân'da şöyle nakleder: "Ulema, Kur'ân-ı Kerim'in okunuşunda sesin güzelleştirilmesinin müstehab olduğunda icmâ etmiştir, yeter ki medd yapılırken normal hudud aşılmamış olsun. Şayet haddi aşarak bir harf ziyade etse veya bir harf gizlese bu haramdır... İmam Şafiî: *"Eğer elhân, elfazdan herhangi birinin mahrecinden dışarı çıkmasına sebep olursa haramdır"* demiştir."

914 ١٠ – وفي أخرى عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها. قالت: [كانَ رسولُ الله ﷺ يَقْرأُ: بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرحيمِ الحَمْدُللهِ رَبِّ العَالَمِينَ يُرتِّلُ آيَةً آيَةً]. أخرجه رزين.

10. (914)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Bismillahirrahmanirrahim, elhamdu lillâhi rabbilâlemin diye Fâtiha sûresini âyet âyet tertil üzere okurdu." [Rezîn ilavesidir.]

AÇIKLAMA:

Tertil kelime olarak, bir şeyin tertib ve tanzimini güzel kılmak, açık seçik beyan etmek demektir. Kur'ân'ın tertili, her harfinin, edasının, nazmının, mânâsının hakkını doyura doyura vererek okunmasıdır. Bu okuyuş ağır ağır ve teennî ile yapılır. *Müzzemmil* sûresinde Kur'ân'ın tertil üzere okunması emredilmektedir (4. âyet).

915 ١١ – وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال لي رسول الله ﷺ: اقرَأْ عَلَيَّ القُرْآنَ فقُلْتُ: أقرَأُ عليكَ وعَلَيْكَ أُنْزِلَ؟ فقَالَ: إنِّي أُحِبُّ أنْ أسْمَعَهُ مِنْ غَيْرِي فقَرأْتُ عليه سُورَةَ النِّسَاءِ حَتَّى بَلَغْتُ هذه الآيَةَ: فَكَيْفَ إذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلى هؤُلاَءِ شَهِيداً. فقَالَ: حَسْبُكَ. فَالْتَفَتُّ فَإذَا عَيْنَاهُ تَذْرِفَانِ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

11. (915)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana:

"– *Kur'ân'ı bana oku!*" dedi. Ben (hayretle):

"– Sana indirilmiş bulunan Kur'ân'ı mı sana okuyayım?" diye sordum. Bana:

"– *Evet, ben onu kendimden başkasından dinlemeyi seviyorum!"* dedi. Ben de ona Nisa sûresini okumaya başladım. Ne zaman ki, **"Her ümmete her şâhid getirdiğimiz ve ey Muhammed, seni de bunlara şâhid getirdiğimiz vakit durumları nasıl olacak?"** mealindeki âyete (41. âyet) geldim.

"– *Dur!"* dedi. Durdum ve dönüp Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a baktım. Bir de ne göreyim, iki gözünden de yaşlar akıyordu." [Buharî, Fedâilu'l-Kur'ân 32, 33, 35; Müslim, Musâfirin 247, (700); Tirmizî, Tefsir, Nisa, (3027, 3028); Ebû Davud, İlm 13, (3668).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen Kur'ân kelimesiyle, Kur'ân-ı Kerim'in tamamı değil, bir kısmı kastedilmiştir. Yani Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Bana Kur'ân'dan bir parça oku"* demek istemiştir.

Resûlullah'ın bir başkasından Kur'ân dinlemeyi sevmesi, arz ve mukâbele müessesesini sünnet kılma gayesine râci olduğu gibi, başkasından dinlemek, daha iyi anlamaya, âyetler üzerinde daha iyi düşünmeye, imkân sağladığı için de olabilir. Zîra okuyan, kıraat ve kıraat kâideleriyle meşgul olduğu halde, dinleyen boştur, düşünmeye, tefekküre, daha iyi anlamak için zihnî gayrete imkân ayırabilir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, burada dinlemeyi müesseseleştirdiği gibi, Übey İbnu Ka'b'a da okuyarak, hem tilâvetin âdâbını, kaidelerini tâlim buyurmuş, hem de kıraatı müesseseleştirmiş, sünnet kılmıştır (bak 4458. Hadis).

Nevevî: "Kıraat sırasında ağlamak âriflerin ve sâlihlerin şiârıdır" der. Gazâli de kıraat sırasında ağlamanın müstehab olduğunu söyler. Âyet-i kerime de tilâvet karşısında ağlayanları över: **"Ağlayarak çeneleri üstüne (yüzü koyun) kapanıyorlar ve bu onların derin saygısını artıyor"** (İsra 109).

İbnu Hacer, ağlayabilmenin yolunu şöyle açıklar: "Kişi, Kur'ân'da zikri geçen şiddetli tehditleri ve cehennem azabıyla ilgili vaidleri (korkutmaları) Cenab-ı Hakk'ın bu husustaki kesin kararlarını düşünerek kalbini korku ve hüzünle doldurur. Sonra bu hususlara giren taksiratına, eksikliklerine nazar eder. Buna rağmen hüzün hissedip gözleri yaşla dolmazsa, bu husustaki eksikliğine ağlasın, zira böylesi bir tefekküre rağmen hüzün duymamak en büyük musibetlerdendir."

Şârihlere göre, rivâyette belirtilen Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ağlaması, ümmetine karşı duyduğu merhametten ileri gelen bir

ağlamadır. Zira tilâvet edilmiş olan âyet ümmetinin âhiretteki ahvâliyle ilgilidir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir an için, ümmetinin her zaman iyi olmayan ameline şehadet edeceğini ve bunun da onların cezalanmalarına müncer olacağını, sonra onlar lehine şefaat taleb edeceğini, vs. gözü önünde canlandırararak acıyıp ağlamıştır.

916 ١٢ – وعن أسماء رضى الله عنها قالت: [مَا كَانَ أحَدٌ مِنَ السَّلَفِ يُغْشَى عَلَيْهِ وَلاَ يُصْعَقُ عِنْدَ تِلاَوَةِ الْقُرْآنِ، وَإنَّمَا كَانُوا يَبْكُونَ وَيَقْشَعِرُّونَ، ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إلَى ذِكْرِ اللّٰهِ]. أخرجه رزين.

12. (916)- *Esma* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Seleften hiç kimse Kur'ân-ı Kerim'in tilâveti sırasında bayılıp düşmezdi. Onlar ağlarlar ve ürperirlerdi. Sonra bedenleri ve kalpleri zikrullah için yumuşardı." [Rezîn ilavesidir. (Bağavî Tefsiri'nden alınmıştır 7, 238).]

AÇIKLAMA:

Rivâyetin Bağavî'deki aslı şöyle:

"Urve İbnu Zübeyr der ki: "Büyükannem Esmâ Bintu Ebî Bekr'e sordum:

"– Kendilerine Kur'ân okunduğu zaman Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabı ne yaparlardı?"

Bana şöyle cevap verdi:

"– Kur'ân-ı Kerim'de Cenab-ı Allah'ın tarif ettiği şekilde hareket ederlerdi: Gözleri yaşla dolar, bedenleri ürperirdi."

Ben kendisine:

"– Ama, bugün insanlar, kendilerine Kur'ân okununca düşüp bayılıyorlar" dedim. Şu karşılıkta bulundu:

"– Eûzu billâhi mine'ş-şeytâni'r-racîm!"

Rivayete göre, İbnu Ömer (radıyallahu anh), yere düşmüş bir Iraklıya rastlar ve "Buna ne olmuş?" diye sorar.

"– O, Kur'ân'ın tilâvetini veya Allah'ın zikrini işitti mi bayılır düşer" derler. İbnu Ömer şu karşılıkta bulunur:

– "Biz de Allah'tan korkarız ama bayılıp düşmeyiz!"

İbnu Ömer (devamla): "Böyle düşenin içine şeytan girmiş olmalı. Bu

davranış Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ashabında görülen bir şey değildir" der.

Şu halde, Kur'ân tilâveti sırasında ağlamak âdâbtandır, ama düşüp bayılmak, yırtınıp dövünmek gibi gayr-ı tabî tezâhürat edebe uymaz, sünnete de aykırıdır. Bu çeşit zoraki yapmacıklardan kaçınmak gerekir.

917 ١٣ – وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ. قال: [قال رسول الله ﷺ: مَنْ قَرَأَ مِنْكُمْ بالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ فَانْتَهَى إلى أَلَيْسَ اللهُ بِأَحْكَمِ الحَاكِمِينَ؟ فَلْيَقُلْ: بَلى وأَنَا عَلى ذلكَ مِنَ الشَّاهِدِينَ. وَمَنْ قَرَأَ لاَ أُقْسِمُ بِيَوْمِ القِيَامَةِ فَانْتَهَى إلى: أَلَيْسَ ذلكَ بِقَادِرٍ عَلى أَنْ يُحْيِىَ المَوْتَى؟ فَلْيَقُلْ: بَلَى، وَعِزَّةِ رَبِّنَا. وَمَنْ قَرَأَ والمُرْسَلاتِ فَبَلَغَ: فَبِأَىِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ؟ فَلْيَقُلْ آمَنَّا بِاللهِ تَعَالَى]. أخرجه أبو داود بطوله، والترمذى إلى الشاهدين.

13. (917)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Sizden kim Vettîni ve'z-zeytûni sûresini okuyup son âyeti olan: "Allah hâkimlerin hâkimi değil mi?"** (8. âyet) **ayetine gelince: "Evet, ben buna şehâdet edenlerdenim" desin. Kim de Lâ uksimu bi-yevmi'l-kıyâme'yi okuyup son âyeti olan "(Bütün bunları yapan Allah) ölüleri tekrar diriltmeye kâdir değil midir?"** (Kıyamet 40) **âyetini de okudu mu: "Rabbimizin izzetine andolsun evet!" desin. Kim de Mürselât sûresini okuyup en sondaki, "Artık bundan sonra hangi söze inanacak onlar?"** (50. âyet) **âyetini de tamamladı mı: "Allahu Teâla'ya inandık" desin."** (Ebu Dâvud, Salât 154, (887); Tirmizî, Tefsir, Tin, (3344), Hadis; Ebu Dâvud'da tam olarak, Tirmizî'de, "Ben buna şehâdet edenlerdenim"e kadar olan kısmı rivâyet edilmiştir.]

AÇIKLAMA:

Bazı âlimler, mezkur sûreler okunduğu zaman belirtilen kelimeleri söylemenin müstehab olduğunu, böyle yapmanın, okuyan kişi namazda veya namaz dışında da olsa farketmeyeceğini söylerler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın istiğfar taleb etmeyi emreden âyetlerde istiğfarda bulunduğu, istiâze taleb etmeyi emreden âyetlerde de istiâzede bulunduğuna dâir rivayetler gözönüne alınınca, Kur'ân'ı düz okuyup geçmektense, mânasına nüfuz ederek, sindire sindire ve beyan ettiği hakikatleriyle hallenerek, derpiş ettiği mânevî atmosferi ruhen ve şuurlu olarak yaşayarak okumamızı irşâd ettiği kanaatine varabiliriz. Kur'ân-ı Kerim'i

ayda bir sefer hatmetmeyi tavsiye etmesi, hele beş günden daha az zamanda hatmetmeye izin vermemesi de bu hususu te'yid eden bir keyfiyettir. Zîra Kur'ân süratli okundukça tefekkür azalır, ruhen nüfûz etme, aklen idrâk etme nisbetleri düşer. Müteakip rivayetler de bu açıdan mânidardır.

918 ١٤ – وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ : إذَا قامَ أحَدُكُم مِنَ اللَّيْلِ فَاسْتَعْجَمَ الْقُرْآنُ عَلى لِسَانِهِ فَلَمْ يَدْرِ مَا يَقُولُ فَلْيَضْطَجِعْ] أخرجه مسلم وأبو داود.

14. (918)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Sizden biri geceleyin kalkınca Kur'ân diline dolaşıp ne dediğini anlamamaya başlayınca hemen yatsın." [Müslim, Müsâfirin 223, (787); Ebû Davud, Salât 308, (1311).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet gece ibâdetlerinin uykulu uykulu yapılmamasını irşâd eder. Gerek namazda ve gerek namaz dışında Kur'ân-ı Kerim tilâveti uyku hâli galebe çalınca, dile ağır gelmeye başlar. Yanlış veya eksik telâffuzlar, atlatmalar, kekelemeler, gereksiz yerlerde duraklamalar gibi haller, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kendisinde "dile dolanma" diye ifâde buyurulmuştur. Şu halde bu haller başlar başlamaz, nefsi zorlamayıp uykuyu tamamlamak Nebevî tavsiye olmaktadır. Ebû Davud'un bir başka rivayetinde: *"Sizden biri namazda uyuklamaya başlayınca uykusu gidinceye kadar yatsın. Zira uykulu uykulu namaz kılan kimse istiğfar etmek isterken kendi kendine küfreder"* buyurularak maksad daha açık ifade edilmiştir.

919 ١٥ – وعن حذيفة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [يَا مَعْشَرَ الْقُرَّاءِ اسْتَقِمُوا فَقَدْ سَبَقْتُمْ سَبْقاً بَعِيداً، وَإنْ أخَذْتُمْ يَمِيناً وَشِمَالاً لَقَدْ ضَلَلْتُمْ ضَلالاً بَعِيداً]. أخرجه البخارى.

15. (919)- *Huzeyfe* (radıyallahu anh) şöyle demiştir: "Ey Kurrâ cemâati, doğru yolda gidin. Siz çok öne geçmiş kimselersiniz. Eğer (doğru yoldan ayrılarak, ifrat ve tefritle), sağa sola meyledecek olursanız (kötülükte çok öne geçmiş bulunarak) büyük bir dalâlete düşmüş olacaksınız." [Buharî, İ'tisam 2.]

AÇIKLAMA:

Huzeyfe tubnu'l-Yemân (radıyallahu anh)'ın hitab ettiği kurrâ, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in istişâre meclisini teşkil eden Kur'ân ve sünnet

ulemasıdır. Esasen kurrâ, lügat olarak "kâri"nin cemidir. Kâri, bilindiği gibi okuyan demektir ve İslâm'ın başında, Kur'an talebesi, Kur'ân hafızı, âlim gibi değişik mânalarda kullanılmıştır. Ancak bu rivayetle ilgili, Buhârî'de gelen açıklamadan, Hz. Huzeyfe'nin hitab ettiği cemaatin, Hz. Ömer'in çevresindeki ulemâ grubu olduğu anlaşılmaktadır.

Hz. Huzeyfe (radıyallahu anh) onlara: "Allah'ın emirlerini yapmak, nehiylerinden kaçmak sûretiyle doğru yolda gidin, sizler Resûlullah'a ilk inanıp biat edenler olarak sonradan Müslüman olanlara nazaran mevkice, manevî mertebece hepsinden öndesiniz, mümtaz bir makama sahipsiniz. Hâl böyle iken doğru yoldan bir ayrıldınız mı pek açık bir sapıklığa düşer ve dalâlette öncülüğü almış olursunuz" demek istemiştir. Buradan da anlaşılıyor ki muhatapları ilk Müslümanlardan müteşekkil bir cemaattir. Bunların Kur'ân ve sünnete yapışmaları, her çeşit hayırda öncülüğü almaları demektir. Zira, arkadan gelenler, bunların amelleriyle amel etse de İslâm'da öncülüğü almış olanlara yetişmesi mümkün değildir. اَلسَّبَبُ كَالْفَاعِلِ "Sebep olan, yapanın da sevâbına iştirak eder" sırrınca, arkadan gelenler ne kadar fazla kazansalar da, bunların sevabı, sebep olmuş bulunan öncekilere aynen ilâve edileceğinden öncekilerin önüne geçmeleri mümkün değildir. Bu sebeple İslâm'ın bânileri durumunda olan Ashab'ı, fazilette, arkadan gelenlerin hiçbiri geçemez.

Hz. Huzeyfe (radıyallahu anh)'nin, bu sözünü, şu meâldeki âyetten iktibas ederek söylediği kabûl edilir: **"Bu dosdoğru olan yoluma uyun. Sizi Allah yolundan ayrı düşürecek yollara uymayın. Allah bunları size sakınasınız diye buyurmaktadır"** (En'âm 53).

Bu hadisin, hükmen merfu olduğu da kabul edilmiştir. Bu hadisten, Sırat-ı Müstakim üzere gitmiş bulunan ilk Muacir ve Ensarîlerin –Resûlullah'ın sağlığında şehid olmuş veya Resûlullah'tan sonra yaşayıp şehid olmuş veya yatağında vefat etmiş olsun hepsinin- faziletlerine ve üstünlüklerine dâir hüküm de çıkarılmıştır. Allah hepsinden razı olsun.

ÜÇÜNCÜ FASIL

KUR'ÂN'I HİZB VE EVRAD KILMA

920 ١ – فيه حديث عبدالله بن عمرو بن العاص: [أَلَمْ أُخْبَرْ أَنَّكَ تَصُومُ النَّهَارَ وَتَقُومُ اللَّيْلَ؟]

وتقدم في باب الاقتصاد في الأعمال.

1. (920)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs*'ın daha önce zikri geçen: "Bana haber verildi ki sen gündüzleri oruç tutuyor, geceleri de namaz kılıyormuşsun, doğru mu?.." diye başlayan hadis bu konuya girer. Oraya bakılsın (33. hadis).

921 ٢ – وعن عبد الرحمن بن عبدالقارى. قال: [سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ يَقُولُ. قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنْ نَامَ عَنْ حِزْبِهِ مِنَ اللَّيْلِ أَوْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ فَقَرَأَهُ مَا بَيْنَ صَلاَةِ الْفَجْرِ وَصَلاَةِ الظُّهْرِ كُتِبَ لَهُ كَأَنَّمَا قَرَأَهُ مِنَ اللَّيْلِ]. أخرجه الستة إلا البخارى.

2. (921)- *Abdurrahmân İbnu Abdi'l-Kârî* (rahimehullah) anlatıyor: "Ömer İbnu'l-Hattab (radıyallahu anh)'ın şöyle söylediğini işittim: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim geceleyin hizbini veya hizbinden bir kısmı okumadan uyursa bunu sabah namazı ile öğle namazı arasında tamamlasın. Bu takdirde, sanki gece (mûtad vaktinde) okumuş gibi aynı sevâba nail olur." [Müslim, Müsâfirin 142, (747); Muvatta, Kur'ân 3, (1, 200); Tirmizî, Salât 20, (581); Ebû Davud, Salât 309, (1313).]

AÇIKLAMA:

Hizb, kelime olarak, tâife, gürûh, bölük, kısım, grub gibi mânalara gelir. Kur'ân hizbi denince her cüz'ün belli bir kısmı kastedilir. Bir de belli bir prensip üzere belli vakitlerde devamlı okunan şey, bu Kur'ân olur,

me'sur dualar olur, salâvatlar olur vs. belli bir prensiple müdâvemet üzere okunduğu için hepsine hizb denir. Cem'i ahzâb gelir.

Aynı mânada olmak üzere vird kelimesi de kullanılır. Vird cemî (çoğul) olarak da evrâd şekliyle de kullanılır. Bu kelimeden dilimize bir de tabir geçmiştir. Vird-i zeban etmek diline dolamak, dilinden düşürmemek demektir.

Yukarıdaki hadis gece ibâdetine teşvik eden rivayetlerdendir. Daha önce de belirtildiği gibi (bak. 848. hadis) İslâm dini, gece vaktinin boş ve ölü geçirilmemesine büyük ehemmiyet vermiştir. Nüzûl sırasında üçüncü olan Müzzemmil sûresinin gece kalkışını emrettiğini ve gecenin nasıl değerlendirilmesi gerektiğini açıklayan teferruata yer verdiğini gözönüne alınca vahyin başlangıcıyla birlikte bu meselenin ele alınacak ana meselelerden biri yapıldığını anlarız. Esasen Kur'ân-ı Kerim'de, gece kalkışına (kıyâmu'l-leyl) teşvik eden pekçok âyet mevcuttur.

Şu halde yukarıdaki rivayette Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, "Allah ve Resûlü'nün irşadlarına uyarak gece kalkışını prensip edinmiş bir mü'min, uyku arızası sebebiyle kalkamadığı takdirde -alışkanlığa dönüşmüş niyyeti sebebiyle- onu gündüz telâfi edince, Cenâb-ı Hakk'ın bu ibâdeti, aynen gece yapılan gibi kat kat sevablı olarak kabul edeceğini" müjdelemektedir. Şârihler, bunun bir lütf-i ilâhî olduğunu belirtirler. Gerçekten lütuftur, zîra, normalde daha az sevaplı olan gündüz nâfileleri, geceleri kalkmayı alışkanlık hâline getirmiş kul hakkında, bir lütuf olarak, gece gibi mükâfaatlandırılıyor.

Şu halde hayatımızı faydalı ve hayırlı işlere alıştırınca, uykudan daha mâzur kılıcı; kaçınılmaz meşguliyet, kaza, hastalık, musibet ve hatta "ölüm" gibi sebeplerle bu hayırlı işleri yapamayacak durumlarda bile lütf-i ilahî olarak normal zamanın sevabına nail olmaya devam etmekteyiz. Nitekim, kısa bir ömürle ebedî cennet veya cehennemi kazanmak da bu "niyet"le izah edilmiştir: "Mü'min ebediyen yaşasaydı kulluk üzere devam edecekti, o niyette ve o azimde idi. Allah da bu niyetine binâen ebedî cennetle mükâfaatlandırmaktadır. Kâfir de öyle ebediyen küfre azmetmiştir" denmiştir. Resûlullah'ın müjdesini bir kere daha hatırlıyalım:

نِيَّةُ الْمُؤْمِنِ خَيْرٌ مِنْ عمله

"Mü'minin niyyeti amelinden hayırlıdır."

Bu hadis, İslâm'ın fıtrat dini olduğunu bir kere daha hatırlatmaktadır. Gece ibadetleri yapılmalıdır, ancak fıtratın tabii seyri zorlanmamalıdır. Uyku fıtrî bir ihtyaçtır. Bu ihtiyacın, ibâdet maksadıyla

gözardı edilmesi, bastırılması câiz değildir. Arkadan başka mahzurlar getirebilecek, sıhhati bozabilecektir. Öyle ise çok yaparak sonunda aksatmaktansa, az da olsa devamlı yapmak daha makbuldür. Bunun miktarı da vücudun fıtrî ve tabii seyri ile ta'yin edilmelidir. Evet gece kalkışı mü'minin prensibi olacak, ama müddeti belli bir ölçüde uyku hâline bırakılacak; uyku galebe çalınca bırakılacak. Uyku durumunun önceki gündeki yorgunluk durumuyla, alınan gıda ile alâkası var. Şu halde fıtrî seyir bunu ayarlayacaktır. Hadisten anladığımız o ki, Resûlullah bu fıtrî seyrin bozulmamasını tavsiye etmektedir. Muvatta rivayetleri arasında yer alan şu hadis bu hususu te'yid eder:

"Hiç kimse yoktur ki, geceleyin uykusu galebe çalarak terkettiği bir gece namazı bulunsun da, o kimseye o namazın ecri yazılmasın. O kimse için uykusu bir sadakadır."

هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّنَا

İKİNCİ BAB
KIRAATLER HAKKINDADIR
Bu babda iki fasıl vardır.

BİRİNCİ FASIL
İHTİLAFIN CEVAZI HAKKINDA

İKİNCİ FASIL
KIRAATLERLE İLGİLİ RİVAYETLER

BİRİNCİ FASIL

İHTİLÂFIN CEVAZI

922 ١ – عن عمر بن الخطاب رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [سَمِعْتُ هِشَامَ بْنَ حَكِيمِ ابنِ حِزَامٍ يَقْرَأُ سُورَةَ الْفُرْقَانِ على حُرُوفٍ كَثِيرةٍ لَمْ يُقْرِئْنِيهَا رسول الله ﷺ فَكِدْتُ أنْ أُسَاوِرَهُ في الصَّلاَةِ فَتَرَبَّصْتُ بِهِ حَتَّى سَلَّمَ فَلَبَّبْتُهُ بردائه. فَقُلْتُ: مَنْ أَقْرَأَكَ هذه السُّورَةَ؟ قَالَ أَقْرَأَنِيهَا رسول الله ﷺ. فَقُلْتُ: كَذَبْتَ، إنَّ رسولَ الله ﷺ أقْرَأَنِيهَا عَلَى غَيْرِ مَا قَرَأْتَ. فَانْطَلَقْتُ به أَقُودُهُ إلى رسول الله ﷺ فَقُلْتُ: يا رَسُولَ الله إنِّي سَمِعْتُ هذا يَقْرَأُ سُورَةَ الْفُرْقَانِ عَلَى حُرُوفٍ كَثِيرةٍ لَمْ يُقْرِئْنِيهَا. فقَالَ: أرْسِلْهُ. اقْرَأْ يَا هِشَامُ. فقرَأَ الْقِرَاءَةَ الَّتِي سَمِعْتُهُ يَقْرَأُ. فَقَالَ رسولُ الله ﷺ: هكَذَا أُنْزِلَتْ. ثُمَّ قَالَ لي اقْرَأْ يا عُمَرُ. فَقَرَأْتُ الْقِرَاءَةَ الَّتِي أقْرَأَنِي. فقَالَ رسولُ الله ﷺ هكَذَا أُنْزِلَتْ، إنَّ هذا الْقُرْآنَ أُنْزِلَ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرُفٍ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ]. أخرجه الستة. «الْمُسَاوَرَةُ» المواثبة.

1. (922)- *Ömer İbnu'l-Hattâb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hişâm İbnu Hakim İbni Hizâm'ı, Furkân sûresini farklı şekillerde okurken dinledim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana bu şekillerden hiçbiriyle okumamıştı. Namazın içinde adamın üzerine atılacak oldum. Kendimi zorla zabtedip namazı bitirmesini bekledim. Selâmı verir vermez ridasından tutup kendime doğru çektim ve: "Sana bu sûreyi (böyle okumayı) kim öğretti?" diye sordum. Hişâm: "Onu bana Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öğretti!" demez mi! (Tepem attı):

"– Yalan söylüyorsun, onu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana da öğretti, ama senin okuduğuna hiç benzemiyor!"

dedim. Adamı derdest edip doğru Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a götürdüm.

"– Ey Allah'ın Resûlü, dedim, bu adamı Furkan sûresini, bana hiç okumadığın çok farklı şekillerde okuyor gördüm!"

Resûlullah, sükûnetle:

"– Hele yakasını sal!" diye emretti ve ona dönerek:

"– Ey Hişâm oku bakalım!" dedi. Hişâm, kendisinden işittiğim şekilde, sûreyi yeniden okudu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana yönelerek:

"– Evet, sûre bu şekilde indirildi!" buyurdu. Sonra bana:

"– Ey Ömer, dedi. *Sen de oku!"*

Aynı sûreyi ben de, bana öğretmiş olduğu şekilde okudum. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu açıklamayı yaptı:

"– Evet sûre bu şekilde (de) nâzil oldu. Biliniz ki, bu Kur'ân yedi harf (şekil) üzere indirilmiştir. Bunlardan hangisi kolayınıza gelirse onunla okuyun." [Buharî, Fedailu'l-Kur'ân 5, 27, Husûmat 4, Tevhid 53; Müslim, Müsâfirin 270, (818); Ebû Davud, Salât 357, (1475); Tirmizî, Kırâ'ât 2, (2944); Nesâî, Salât 37, (2, 150-152); Muvatta, Kur'ân 5, (1, 102).

AÇIKLAMA:

Sadedinde olduğumuz hadiste Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Kur'ân-ı Kerim'in yedi harf üzerine indiğini belirtmektedir. Yedi harf'ten maksad nedir?

İslâm alimleri bu konuda farklı yorumlar ileri sürmüşlerdir. İbnu Hacer bunların 35'e çıktığını Kurtubî'den naklen kaydeder. Kurtubî de İbnu Hibbân'dan naklen bu rakamları vermiştir. Biz hadisle ilgili fazla teferruata girmeden bilinmesi gereken mühim birkaç hususu aydınlatacağız:

1- *Yedi harf*'ten maksad "yedi vecih"tir. Yani yedi farklı okunuş. Kur'ân-ı Kerim'in, yedi vecihten her biriyle okunması caizdir. Bu ifâde bizi Kur'ân'daki her kelime ve her bir cümlenin yedi ayrı şekilde okunuşu vardır zannına götürmemelidir. Demek istenen şudur: Bazı kelimeler farklı şekillerde okunabilir, bu farklılıklar yediye ulaşır, daha fazla olmaz. Mamafih, fiiliyatta yediden fazla vecihte okunan kelime var ise de bunlar nadirat nevindendir. Büyük çoğunluk yedi çeşitte kalmakta veya farklılıklar medd ve imâle gibi edâ keyfiyetinde husule gelmektedir.

Yediden fazla okunuşu olan kelimelerin varlığı ile hadisde gelen "yedi" rakamı arasındaki tezadı izah sadedinde, şu da söylenmiştir: "Hadisteki "yedi" ile gerçek yedi sayısı kastedilmez. Bu, ifadede kolaylık ve suhulet için başvurulan bir üslubtur. Arapça'da yedi, "on"dan az sayılarda çokluğu ifade için kullanılır. Tıpkı "on"lu çokluğu ifade için yetmiş, "yüz"lü çokluğu ifade için yedi yüz rakamının kullanılması gibi" Kadı İyâz ve bir grup ulemânın görüşü budur.

2- Başka rivayetler de gözönüne alınınca Resûlullah devrinde, kıraat hususunda ortaya çıkan anlaşmazlığın *Hz. Ömer* ile İbnu Hakim arasında geçen bu hadiseden ibâret olmadığı anlaşılır. Başka vak'alar da mevcuttur. Bilhassa *Übey İbnu Kâ'b'la İbnu Mes'ud* (radıyallahu anhümâ) arasında cereyan eden ihtilâf bunlardan biri olarak hatırlatmaya değer.

3- Kur'ân sûreleri Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e bir kere inmiş olduğu halde "yedi harf üzerine indirildi" ifadesi, bir sûrenin yedi kere indirilmiş olma ihtimalini hatıra getirebilir. Âlimler bunu arza ile izâh ederler. Yani, her Ramazan'da, o âna kadar inmiş olan bütün vahiyleri Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Cibrîl (aleyhisselam)'den dinler, sonra câmide cemaate okurdu. Bu hadiseye arza denir. Şu halde, bu arza'ların herbirinde farklı kıraatler tâ'lim buyurulmuştur. Nitekim Buharî'nin bir rivayetinde: *"Kur'ân'ı Cebrâil (aleyhisselam) bana bir harf üzerine okutmuştu. Ben kendisine müracaat ederek daha çok harf üzerine okutmasını taleb ettim, o artırdı, ben tekrar artırmasını taleb ettim, o da artırdı; böylece yedide karar kıldık"* buyurur.

4- *Tirmizî*'nin bir rivayeti, "yedi harf" meselesinin içtimâî buudunu göstererek bir başka açıklık getirmektedir. Rivâyete göre Hz. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Cebrâil'e şöyle bir endişe arzeder: *"Ben ümmîlerden müteşekkil bir ümmete gönderildim. (Hepsi aynı kapasite ve anlayışta değil), kimisi pek âciz, kimisi çok yaşlı, kimisi köle, câriye ve kimisi de okuma yazması olmayan insanlar!"* Bunun üzerine Cebrâil, (Kur' ân'ın herkesin anlıyabileceği bir üslup zenginliğine sahip olduğunu belirtmek maksadıyla):

يَا مُحَمَّدُ إِنَّ الْقُرْآنَ اُنْزِلَ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرُفٍ

"Ey Muhammed, (merak etme) Kur'ân yedi harf üzerine indirilmiştir" der. Aynı âyetten mizaçları, ilmî seviyeleri, içtimâî muhitleri, hatta devirleri değişik olan kimselerin istifade etmeleri, farklı mânalar çıkarmaları, onun yedi harf üzere gelişinin en güzel tezâhürü ve te'yididir.

5- Kur'ân'ın yedi harf üzerine inmesi, belirtileceği üzere değişik yo-

rumlara tâbi tutulmuş olsa da orada keyfilik sözkonusu değildir. Bu farklılıkların mûteber olması, Resûlullah'tan sahih rivayetlerle intikâl etmesi şartına bağlıdır. Nitekim sadedinde olduğumuz rivâyet bunu göstermektedir. Hem Hz. Ömer ve hem de Hz. Hişâm (radıyallahu anhümâ) kendi "harf"lerini Resûlullah'tan işittiklerini söylemişlerdir. Mamafih, Resûlullah'tan işitilmemiş olan "müterâdif"lerle de okunduğunu gösteren rivâyetler mevcuttur. Meselâ Hz.Ömer (radıyallahu anh): İbnu Mes'ud'un, حتّى حين tabirini, " عتّى حين diye okuduğunu işitince: "Kur' ân, Hüzeyl lehçesine göre inmedi, halka Kureyş lehçesine göre oku, sakın Hüzeyl lehçesine göre okuma" diye yazarak müdahale eder. Mamafih, bu çeşit örnekler Hz. Osman zamanında sağlanan icmadan önceye aittir.

6- *Hz.Osman Zinnureyn* efendimiz (radıyallahu anh) Kur'ân-ı Kerim'i, Kureyş imlâsı üzerine yazdırmış, Kureyş lehçesine göre okunmasını emretmiş ve böylece ümmet, tek bir kıraate sevkedilmiştir. Bütün Ashâb bu dâvete uymuş, neticede kıraat birliği, icma ile sâbit olmuştur.

Bu icmaya rağmen, âlimler, Kur'an'ın yedi harf üzerine okunup okunmayacağını münakaşa etmiştir. *Taberî* ve diğer bazı âlimler, sadece *Hz.Zeyd İbnu Sâbit*'in okuduğu şekil caizdir, öteki kıraatler caiz değildir, demiştir. Bakillânî de bu görüşü benimser.

Eş'ârî hazretleri ise cevâzın asıl olduğu, bunu yasaklamanın mümkün olmadığı kanaatindedir. Şöyle der: *"Müslümanlar, Allah tarafından indirilen ve okunmasına müsaade edilmiş bulunan kıraatleri menetmenin câiz olmayacağında ittifak etmişlerdir. Allah'ın müsaade ettiği bir şeye mâni olmak kimsenin yetkisine girmez. Bu yedi harf kıraatlerimizde mevcuttur. Ancak Kur'ân'ın muhtevasında dağınık halde bulunmakta ve nerelerde olduğu kesinlikle bilinmemektedir. Buna göre tevâtüren nakledilen yerlerde bir harfi, diğerinden ayırmaksızın Kur'ân'ı vücuh üzere okumak câizdir. Meselâ Nâfi'in harfi, Kisâî ve Hamza'nın harfleri ile birlikte ezberlenebilir. Bunda bir zorluk da yoktur. Zira Cenâb-ı Hakk, kullarına kolaylık olsun diye Kur'ân'ı yedi harf üzere indirmiştir."*

Kıraat hususunda Ashab'ın icma ettiğine inanan Hattâbî de şöyle demiştir: "Bu meselede en mâkul söz şudur: *"Kur'ân-ı Kerim, okuyanın, kolayına geldiği şekilde okuyabilmesi için yedi harf üzere indirilmiştir. Bu bir ruhsattır. Ancak bu ruhsat, mânanın birbirini tuttuğu, yahut birbirine yakın olduğu yerlerde câizdir. Sonra bu, kıraat hususunda Ashab'ın icmaından önceki devrede caizdi. Şimdi ise, icmaya muhalif kıraat, câiz olamaz."*

Tahavî de buna yakın bir kanaat beyan eder. Ona göre, "Yedi harf üzerine kıraat, hassaten İslâm'ın bidayetindeki zaruret sebebiyle câiz idi. Çünkü Arap kabileleri arasında ciddi lehçe farkları vardı. Hepsini öğrenmek güç olduğu gibi, hepsini aynı lehçeye icbar da mümkün değildi. Müslümanlar arasında okuma yazma bilenlerin sayısı artınca, zaruret ortadan kalktı ve kıraatler de birleştirildi."

Bu meselede en muteber izah İbnu Mes'ud'a aittir. Bu yüce sahabi (radıyallahu anh), hadiste geçen "yedi harf"le Arap lehçelerinin kastedildiğine işareten şöyle der: "Ben muhtelif kabilelerden Kur'ân okuyanların kıraatlerini dinledim, işittim. Hepsini mâna itibariyle birbirine yakın buldum. Sizin aranızda, "geliniz" mânasına olan helümme, akbil demeniz gibi -ki hepsi bir kapıya çıkar- artık nasıl öğrendiyseniz öyle okuyunuz."

7- *"Yedi harf"* tabiriyle, çoğunluk, "Arap lehçeleri"nin kastedildiğini kabul etmiş ve şu lehçeleri zikretmiştir: Kureyş, Hüzeyl, Sakif, Havâzin, Kinâne, Temim ve Eymen.

Kur'ân, hicretten önce sadece Kureyş lehçesi ile okunurdu. Hicretten sonra İslâm çeşitli kabilelerde intişara başlayınca farklı okuyuşlara ihtiyaç hasıl olmuş, bunun üzerine -yukarıda belirtildiği üzere- kolaylık için Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, lehçelere göre okunabilmesi için ısrarla ruhsat taleb etmiş, her talebine müsbet cevap almış ve bu yediye kadar çıkmıştır. Bu ruhsat da, yukarda belirtildiği üzere, Hz. Peygamber'in öğretmiş olma şartına bağlı idi. Hz. Osman'dan sonra tekrar Kureyş lehçesine dönülmüş, birlik sağlanmıştır.

8- YEDİ KIRAAT (32)

Nisbeti Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e tevâtüren ulaşan, yedi meşhur kıraat sahibi imamlar şunlardır:

1- Nâfi İbnu Abdirrahman İbni Ebi Nuaym el-Leysî (V. 169/785).

2- Abdullah İbnu Kesir el-Mekkî (V. 120/737).

3- Ebu Amr İbnu'l-A'la el-Mâzinî el-Basrî (V. 154/770).

4- İbn Âmir Ebu İmrân Abdullah el-Yahsubî (V. 118/736).

32– ‹bnu'l-Cezerî (fiemseddin Muhammed), bu yedi k›raata flunlar› da ekleyerek "on"a ç›karm›flt›r:

1- Halef ‹bnu Hiflâm el-Bezzâr el-Ba¤dadî (V. 229/843).

2- Ebu Ca'fer Yezid ‹bnu'l-Ka'kâ el-Mahzumî el-Medenî (V. 130/747).

3- Ebû Muhammed Ya'kub ‹bnu ‹shâk el-Hadramî (V. 205/820).

5- Ebu Bekr Asım İbnu Ebi'n-Necud el-Kûfî (V. 127/744).

6- Hamza İbnu Habib İbni Ammâr (V. 156/772).

7- el-Kisâî Ebu'l-Hasan Ali İbni Hamza (V. 189/804).

Bunların kıraatını, kendilerinden sonra devam ettiren bir kısım meşhur talebeleri de vardır. Teferruata girmiyeceğiz.

Bugün Müslümanların fiilen uymak sûretiyle yaşattıkları rivâyet üçtür:

1- **Hafs** rivayetine göre **Asım**'ın kıraatı: Zamanımızda büyük çoğunluk bunu esas alır ve Kur'ân'lar buna göre bastırılmaktadır.

2- **Verş** rivayeti ile **Nâfi'**nin kıraatı: Mısır hâriç Kuzey Afrika'da hakimdir.

3- **Ebu Amr'**ın kıraatı: En az kullanılan kıraattır, sadece Sudan'ın bir kısmında tutunabilmiştir.

ŞAZZ KIRAATLAR: Kur'an-ı Kerim'in, tevatüre dayanmadan, Arap gramerinin kâidelerine göre okunabileceğini söyleyenler olmuşsa da şiddetle reddedilmiştir. Rivayete dayanmakla birlikte mütevâtir olmayan rivayetler de var. Bunlara şazz kıraatler denir. Bunlarla namazda veya başka yerlerde Kur'ân okumak câiz değildir. Sikalar tarafından rivayet edilmiş olanların bâzı hukukî meselelerde delil gösterilebileceği kabul edilmiştir. *Übey İbnu Ka'b* ile *İbnu Mes'ud*'un mushafları buna misâl olarak zikredilebilir.

Bazı tamamlayıcı bilgiler 942 numaralı hadiste gelecek.

İKİNCİ FASIL

KIRAATLAR HAKKINDA ÇEŞİTLİ HADİSLER

923 ١ – عن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْه [أنَّ رسـول اللّه ﷺ وأبَا بَكْرٍ وَعُمَرَ وأُرَاهُ قَالَ وَعُثْمَانَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُم كَانُوا يَقْرَءُونَ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ بِالألف]. أخرجه أبو داود والترمذى.

وزاد أبو داود: وأوَّلُ مَنْ قَرَأَ مَلِكِ مروان.

1. (923)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz.Ebu Bekir, Hz. Ömer -ve öyle zannediyorum Osman da demişti– (radıyallahu anhüm ecmain) Fâtiha sûresinin dördüncü âyetinde geçen, مالِك kelimesini ملِك diye değil, elifli olarak مالِك diye okuyorlardı." [Tirmizî, Kırâ'at 1, (2929); Ebû Davud, Huruf 1, (4000).]

AÇIKLAMA:

Tirmizî'de tâlik olarak, Ebu Dâvud'da ise müsned olarak kaydedilen bir ziyade Mâlik مالِك'i Melik ملِك şeklinde elifsiz olarak ilk okuyanın Mervan olduğu belirtilir. Şârihler -Begavî'den naklen- şu bilgiyi kaydederler: "Asım, el Kisâî ve Yakub bunu Mâlik مالِك diye, diğer Kurrâ ise Melik ملِك diye okumuşlardır. Bir kısım âlimler her iki okuyuşun mânaca bir olduklarını söylemiştir."

İmâdu'd-Din İbnu Kesir de Tefsir'inde şu bilgiyi verir: "Kurrâ'lardan bazıları ملِك يوْمِ الدِّين diye okudu; bir kısmı da مالِك diye okudu. Her ikisi de sahih ve mütevatir kıraattir, kıraat-ı seb'a'ya dâhildir. Lâm'ı kesra ve sükun üzere okuyan da olmuştur. Keza مليـــك şeklinde de okunmuştur. Nâfi, kef'in kesresini işbâ edip (uzatıp) ملَكِي يوْم الدين diye okumuştur. Bu

okunuşlardan birini tercih eden, mana yönüyle her ikisini de kabul etmiştir. Her iki okuyuş da sahihtir, güzeldir."

924 ٢– وعن أبى سعيد رَضِىَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ الله ﷺ : قـالَ اللهُ عزّ وجلّ لِبَنِى إسْرائِيلَ: ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّداً وقُولُوا حِطَّةٌ تُغْفَرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ. يعنى بـالتـاء المثناة فوق].

2. (924), *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Allah Zülcelâl Hazretleri Benî İsrail'e şöyle emretti: "Şu kasabaya kapısından secde ederek girin ve hıtta[33] deyin de günahınız affedilsin" yani تغفر şeklinde" (Bakara 58). [Ebu Davud, Huruf 1, (4006).]

AÇIKLAMA:

Burada, âyette geçen تُغْفَرْ kelimesinin imlâsı ve dolayısıyla okunuşu hakkında farklı bir rivayet görülmektedir. Bu okuyuş İbnu Âmir kıratine uygundur. Nâfi aynı kelimeyi يُغْفـــر diye okumuş, İbnu Kesir, Ebu Amr, Âsım, Hamza ve Kisâî ise نَغْفِرْ diye okumuşlardır. Mâna, sonuncu şekilde "...affedelim" olur, öncekilerde "...affedilsin" idi.

925 ٣– وعن جـــابر رَضِىَ اللهُ عَنْه. [أنَّ النَّبىَّ ﷺ قــرأَ: وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إبْرَاهِيمَ مُصَلّى: بكسر الخاء].

3. (925)- *Hz.Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor, "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Siz de İbrahim'in makamından bir namazgâh edinin" (Bakara, 125) meâlindeki âyette geçen وَاتَّخِذُوا kelimesini "hı" harfi kesreli olacak şekilde وَاتَّخِذُوا diye okudu." [Ebu Dâvud, Huruf 1, (3969); Müslim, Hac 147, (1218).]

AÇIKLAMA:

Bu kesreli okunuş, İbnu Kesir, Ebu Amr, Âsım, Hamza ve Kisâî kıraatine uygundur. Nâfi, İbnu Amir ise وَاتَّخَذُوا diye hı'yı fethalı okurlar.

33– H›tta: (Dile¤imiz, kusurlar›m›z›n) dökülmesi mânas›na gelir.

Birinci okuyuşta emir sigası sözkonusudur, ikinci okunuş ise mâzi fiildir ve haberdir. Mâna farklılığı, üzerinde durmaya değmeyecek kadar azdır.

926 ٤ – وعن زيد بن ثابت رَضِيَ اللهُ عنه. [أنَّ رسولَ الله ﷺ: كانَ يقرأُ غَيْرَ أولى الضَّررِ بنصب الراء]. أخرج الثلاثة أبو داود.

4. (926)- *Zeyd İbnu Sâbit* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Nisâ sûresinin 95. âyetinde geçen غير اولى الضرر والمجاهدون ibaresindeki غير kelimesini غَيْرَ şeklinde yâni re'yi üstün olarak okumuştur." [Ebu Davud, Huruf 1, 3975.]

AÇIKLAMA:

Bu şekilde okunuş, Nâfi, İbnu Âmir, Kisâî vs. bazılarının okuyuşuna uygundur. Ancak İbnu Kesir, Ebu Amr ve Hamza bunu غَيْرُ diye ref'le okumuşlardır. Şâz bir rivayette de غَيْرِ diye gelmiştir. غَيْرُ olunca âyette geçen قاعدون (evde kalanlar) kelimesine sıfat olur. Âyetin mânâsı: "Mü'minlerden, özür sahibi olmaksızın (evlerinde) oturanlarla Allah yolunda mallarıyla , canlarıyla savaşanlar bir olmaz", غَيْرَ olunca, âyette geçen قاعدون (evde kalanlar) kelimesine hal veya istisna olur. Bu durumda âyetin mânâsı: "Mü'minlerden, özür sahibi olmadığı halde evde oturanlarla –veya özür sahibi olanlar hâriç, evde oturanlarla– Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla savaşanlar bir olmaz..." şeklinde olur. Görüldüğü üzere mânada fark olmuyor.

927 ٥ – وعن معاذ بن جبل رَضِيَ اللهُ عنه. [أنَّ النَّبيَّ ﷺ كانَ يقرأُ هَلْ تَسْتَطِيعُ رَبَّكَ]. أخرجه الترمذى.

5. (927)- *Hz. Muâz İbnu Cebel* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* **"O vakit havariler: "Ey Meryemoğlu İsa, Rabbin bizim üstümüze gökten bir sofra indirebilir mi?.."** (Maide 112) meâlindeki âyeti, هل تَسْتَطِيعُ رَبَّكَ diye okuyordu." [Tirmizî, Kırâ'ât 1, (2931).]

AÇIKLAMA:

Yukarıda, âyetten kaydedilen ibârenin belirtilen şekilde okunuşu

Kisâî'nin kıraatidir. Bu şekli ile ayet, "*...Rabbinden (sofra indirmesini) isteyebilir misin?*" mânâsına gelir. Diğer kurralar âyeti şöyle okumuşlardır: هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ "...Rabbin (bize sofra indirmeye) muktedir midir?.."

928 ٦– وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهما [أنَّ النَّبىَّ ﷺ : كَانَ يَقْرأُ وَالعَيْنُ بِالْعَيْنِ بـالرفع في الأولى]. أخرجه أبو داود والترمذى.

6. (928)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kısas âyetinde geçen والعين بالعين ibâresini وَالعَيْنُ بِالْعَيْنِ diye birinci kelimeyi ötüreli okurdu." [Tirmizî, Kırâ'at 1, (2930); Ebu Davud, Huruf 1, (3976, 3977).]

AÇIKLAMA:

Bağavî'nin açıklamasına göre, Kisâî العَيْن kelimesini ve âyette ondan sonra sayılan uzuvları hep ref okumuştur.

İbnu Kesîr, İbnu Âmir, Ebu Câfer ve Amr sadece والجروح kelimesini merfu okumuştur.

Diğer kurrâlar ise hepsini النفس kelimesinde olduğu gibi nasb okumuşlardır. Âyetin tamamı şöyle:

وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالاَنْفَ بِالاَنْفِ
وَالأُذُنَ بِالأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالجُرُوحَ قِصَاصٌ

"Orada onlara cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe dişle ve yaralara karşılıklı ödeşme (kısas) yazdık" (Mâide 45).

Kisâî'yi, العين kelimesi ile ondan sonraki gelenleri merfu okumaya götüren husus, kelimenin önündeki vav'ı, âmil'e iştirak'a değil, sonraki cümlelerin atfına hamletmiş olmasıdır. كَتَبْنَا لهم "onlar için yazdık" ibaresini, "onlara söyledik ki" şeklinde te'vil edip, cümleleri teker teker sayınca, Kisâî'nin kıraatindeki mânâ, diğerlerinin nasb üzere okumalarındaki mânâya kavuşur, fark kalmaz. Böylece الجُروح kelimesini merfu okuyanların nokta-i nazarları da anlaşılmış olur."(34)

929 ٧– وعن أبىّ بن كـعب رَضِىَ اللّهُ عَنْه [أنَّ رسول اللّه ﷺ : كـانَ يَقْرَأُ قُلْ بِفَضْلِ اللّه

34– Tirmizî ve Ebu Davud'da bu rivayet Hz. Enes'in rivâyeti olarak gelmektedir. Teysir, ‹bnu Abbas rivayeti göstermekte hatal›d›r.

وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْتَفْرَحُوا بِالتَّاءِ]. أخرجه أبو داود.

7. (929)-*Übey İbnu Ka'b* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Yunus sûresinde geçen, **"De ki: "Bunlar, Allah'ın bol nimeti ve rahmetiyledir. Buna sevinsinler..."** (58. âyet) meâlindeki, قُلْ بِفَضْلِ اللهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ âyetinin فليفرحوا kelimesini فَلْتَفْرَحُوا şeklinde "te" ile okurdu." [Ebu Davud, Huruf 1, (3981).]

AÇIKLAMA:

Bu okuyuş Katâde, Ebû Âliye gibi bazılarına aittir. Hafs kıraatında فليفرحوا هو خير مما يجمعون şeklindedir. فليفرحوا ve يجمعون kelimelerinde "ye" harflerinin "te" olması zamirleri değiştirir. Hafs kıraatında mânâ yukarıdaki meâlde görüldüğü üzere, **"...sevinsinler... topladıklarından"** iken, Ebû Âliye kıraatında **"...sevininiz...topladığınızdan"** olur. Mânâ netice itibariyle aynı kalmaktadır.

930 ٨– وعن أسماء بنت يزيد وأم سلمة رَضِىَ اللهُ عَنْهما. [أَنَّ رسول الله ﷺ كـان يَقْرَأُ إِنَّهُ عَمِلَ غَيرَ صَالِحٍ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

8. (930)- *Esma Bintu Yezid ve Ümmü Seleme* (radıyallahu anhümâ)'nin anlattıklarına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hud sûresinde geçen إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ âyetini şöyle okumuşur: إِنَّهُ عَمِلَ غَيرَصَالِحٍ [Tirmizî, Kırâ'ât 1, (2932); Ebu Davud, Huruf 1, (3982, 3983).]

AÇIKLAMA:

Âyet, Hz. Nuh'un oğlunu tavsif eder: **"(Allah: "Ey Nuh! O senin âilenden sayılmaz); çünkü kötü bir iş işlemiştir..."** (Hud 46). Bu âyeti İbnu Kesir, Nâfi, Ebu Amr ve İbnu Âmir عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ şeklinde okumuşlardır. Kisâî ise عَمِلَ غَيْرُ صَالِحٍ şeklinde okumuştur. Mâna değişmez.

931 ٩– وعن ابن مسعود رَضِىَ اللهُ عَنْه. [أَنَّهُ قَرَأَ هِيْتَ لَكَ؛ و: بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ يعنى بالنصب]. أخرجه البخارى وأبو داود.

9. (931)- *İbnu Mes'ûd* (radıyallahu anh)'dan anlatıldığına göre, Yusuf sûresinde geçen "gelsene" mânasındaki هَيْتَ لَكَ ibaresini هِيـــتَ لَكَ diye okumuş. Kezâ Saffât sûresinde geçen بل عجبْت ويسخرون âyetini de

بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ diye nasb hâlinde okumuştur. [Buhârî, Tefsir, Yusuf 4; Ebu Davud, Huruf 1, (4005).

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivayetin muhtelif vecihleri mevcuttur. Birine göre, Abdullah İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'a: "Halk Yusuf sûresindeki 23. âyeti هِيتُ لَكَ diye okuyorlar, (sen ne dersin?)" diye soru vâki olmuştur. Bu soru üzerine İbnu Mes'ud: "Ben bana öğretilen şekilde okuyorum, bu daha hoşuma gidiyor, âyet şöyle: وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ demiştir.

Rivâyette, ayrıca *Saffât* sûresinin 12. âyetini okuyuşu da belirtilmiştir. Çünkü عجبت kelimesindeki "te" harfinin iki okunuşu var: *İbnu Kesir, Nâfi, Asım, Ebu Amr, İbnu Âmir* عَجِبْتَ şeklinde fetha ile okurken; *Hz. Ali, İbnu Mes'ud, Ebu Abdirrahman es-Sülemî, İkrime, Katâde, en-Nehâî, A'mes, İbnu Ebî Leylâ, Kisâî,* vs. bir çoğu da merfu olarak عَجِبْتُ şeklinde okumuşlardır. İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un da عَجِبْتُ diye okuyanlar arasında ismi zikredilir. Bu durumda Teysir'in nasb olarak göstermesi bir hatadır.

932 ـ ١٠ ـ وعن أبيّ بن كعب رَضِيَ اللهُ عَنْه. [أنَّ رسول الله ﷺ قَرَأَ قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّي عُذْراً مُثَقَّلَةً].

10. (932)- *Übey İbnu Ka'b* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kehf sûresinin 76. âyetini بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّي عُذْراً şeklinde, (yani لَدُنِّي kelimesindeki "nun"u) şeddeli olarak okudu." [Tirmizî, Kırâ'ât 1, (2934); Ebû Dâvud, Huruf 1, (3985, 3986).]

AÇIKLAMA:

Bağâvî'nin belirttiğine göre, Ebu Câfer, Nâfi ve Ebu Bekr مِنْ لَدُنِي şeklinde "nun"u şeddesiz okumuşlardır. Diğer kurrâlar مِنْ لَدُنِّي şeklinde "nun"u şeddeli okumuşlardır. Hz. Übey şeddeli demiştir.

933 ـ ١١ ـ وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه [أنَّ رسولَ الله ﷺ : قَرَأَ في عَيْنٍ حَمِيئَةٍ] أخرجهما أبو داود والترمذى.

11. (933)- *Hz. Übey İbnu Ka'b* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Kehf sûresinin 86. ayetinde geçen فى عين حمئة ibaresindeki حمئة kelimesini حمئة şeklinde, hafif olarak okumuştur." [Tirmizî, Kırâ'ât 1, (2935); Ebu Davud, Huruf 1, (2976).]

AÇIKLAMA:

Ebu Davud'un rivayetinde İbnu Abbas şöyle der: "Übey, bana bunun okunuşunu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kendisine öğrettiği şekilde öğretti."

Tirmizî der ki: "Sahih olanı, bunun, İbnu Abbas'ın kendi kıraatı diye rivâyet edilmiş olanıdır. Zîra, rivâyet edildiğine göre, İbnu Abbâs ile Amr İbnu'l-As (radıyallahu anhümâ), bu âyetin okunuşunda ihtilâfa düştüler ve bu yüzden Ka'bu'l-Ahbâr'a müracaat ettiler. Eğer İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) da, Hz. Peygamber'den bir rivâyet olsaydı onunla yetinir, Ka'b'a muhtaç olmazdı." حمئة'nin okunuşuna gelince, İbnu Abbas bunu حمئة şeklinde okumuştur. İbnu Âmir, Hamza, Kisâî, Ebu Bekr (an Âsım) حامية diye okumuşlardır. Amr, Ali, İbnu Mes'ud, Zübeyr, Muâviye, Ebu Abdirrahman, Hasan, İkrime, Nehâî, Katâde, Ebû Ca'fer, Şeybe, A'meş hemze koymazlar.

Zeccâc der ki: "Kim حمئة okursa "kara balçıklı bir su kaynağı" anlar, kim de حامية okursa "hârre (sıcak)" anlar: Nitekim su kaynağı, sıcak ve balçıklı olabilir."

İmâduddin İbnu Kesîr, tefsirinde her iki okuyuşla ortaya çıkan mânânın birbirine muvafık düştüğünü belirtir ve gerekli açıklamayı yapar.

934 ١٢ – وعن عمران بن الحصين رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهما [أنَّ رسولَ اللّٰه ﷺ: قَرَأَ وترى النَّاسَ سَكَارَى وَمَا هُمْ بِسَكَارَى]. أخرجه الترمذى.

12. (934) *İmrân İbnu'l-Husayn* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hacc sûresinin ikinci âyetini şöyle okudu: وَتَرَى النَاسَ سُكَارَى وَمَاهُمْ بِسُكَارَى [Tirmizî, Kırâ'ât 1, (2942).]

AÇIKLAMA:

İmrân (radıyallahu anh)'ın rivayet ettiği yukarıdaki kıraat Cum-

hur'un kıraatıdır. Bu âyetin bir de وترى الناس سَكْرَى وما هم بسكرى şeklinde İbnu Mes'ud'dan rivayet edilen okunuşu vardır. Hamza ve Kisâî kıraatleri bu okunuşu benimsemişlerdir. Ferra bu okuyuşun helkâ (helâk olmuşlar) ve cerhâ (yaralılar) örneğinde bir cemi şekli olduğunu belirtir.

935 ١٣ – وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها. قالَتْ: [قَرَأَ عَلَيْنَا رسول الله ﷺ سُورَةٌ أَنْزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاهَا، يعنى مخففة الراء]. أخرجه أبو داود.

13. (935)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) validemiz, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Nur sûresinin 1. âyetini, kendilerine سُورَةٌ أنزلناها وفرضناها şeklinde -yani فـرضناها kelimesinde şedde olmaksızın- okuduğunu söylemiştir. [Ebu Davud, Huruf 1, (4008).]

AÇIKLAMA:

Bu âyeti, kurrânın ekseriyeti rivayette görüldüğü şekilde şeddesiz olarak فـرضناها diye okumuştur: İbnu Mes'ud, Ebu Abdirrahman es-Sülemî, Hasan, İkrime, Dahlâk, Zührî, Nâfî, İbnu Âmir, Asım, Hamza, Kisâî... vs.

Ancak İbnu Kesîr ve Ebû Amr da فرّضناها diye şeddeli okumuşlardır.

Zeccâc der ki: "Şeddeli okuyunca iki durum sözkonusudur:

1- Çokluk ifade eder, yani; *"Biz bu sûrede pekçok farzlar kıldık."*

2- *"Biz bu sûredeki helâl ve haram nev'inden bulunan şeyleri açıkladık."*

Şeddesiz okuyunca mânâ şöyle olur: *"Bu sûrede farzedilenlerle amel etmeye sizi mecbur kıldık."*

Zeccâc'dan başkası da şöyle demiştir: "Şeddeli okuyunca: "Bu sûredeki farzları tafsil edip (açıkladık)", şeddesiz okuyunca: "Bu sûrede bulunanları farz kıldık" manası anlaşılır."

936 ١٤ – وعنها رَضِىَ اللهُ عَنْها [أنّها كَانَتْ تقرَأ: إذْ تَلِقُونَهُ بِألْسِنَتِكُمْ، وتقول: الوَلْقُ الكَذِبُ]. أخرجه البخارى.

14. (936)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ)'nin, Nur sûresinin 15. âyetini şöyle okuduğu إذْ تَلِقُونَهُ بألسنتكم ve تَلِقُونَ kelimesinin kizb (yalan) mânasını taşıyan الوَلْق masdarından geldiğini "söylediği" rivayet edilmiştir. [Buhârî, Tefsir, Nur 8; Meğâzî 33.]

AÇIKLAMA:

Âyette geçen تلقونه kelimesi Cumhur'un kıraatinde تَلَقَّوْنَهُ şeklindedir. Sâdece Übey İbnu Ka'b, Hz. Aişe (radıyallahu anhümâ), Mücâhid ve Ebû Hayve'nin kıraatlerinde تَلِقُونَهُ şeklindedir.

937 ١٥ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما. [أنَّهُ قَرَأَ عَلى رسولِ اللهِ ﷺ مِنْ ضِعْفٍ: فقال مِنْ ضُعْفٍ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

15. (937)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den yapılan rivayete göre Rum sûresinin 54. ayetinde geçen من ضعف kelimesini Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e مِنْ ضَعْفٍ diye okumuş, ancak Resûlullah, kendisine, " مِنْ ضُعْفٍ olacak" demiştir. [Ebu Dâvud, Huruf 1, (3938, 3979); Tirmizî, Kırâ'ât 1, (2937).]

AÇIKLAMA:

Bu âyet, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle geçer:

اللهُ الَّذي خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفاً وَشَيْبَةً

"Sizi güçsüz olarak yaratan, güçsüzlükten sonra kuvvetli kılan, sonra da kuvvetliliğin ardından güçsüz ve ihtiyar yapan Allah'tır."

Âyette geçen من ضعف ، من بعد ضعف ve ضعفا kelimelerinin okunuşlarında ihtilâf edilmiştir. Kurrâdan Asım ve Hamza her üçünde de dad harfini fetha okumuşlardır: ضَعف şeklinde Hafs'ın okuyuşunda ihtilâf edilmiştir. Ubeyd ve Amr onun Âsım'a muhalif olarak her üçünü de damme okuduğunu rivâyet ederler. Başka rivayetlerde ise fetha okuduğu belirtilmiştir. Hülasa Hafs'tan hem fetha ve hem de damme sahih rivayetlerle sübût bulmuştur: ضعف Geri kalan kurrâ ise üçünü de damme ضُعف okumuştur.

Her ikisi de "zayıf olmak" mânasında mastardır, mâna yönünden fark mevzubahis değildir.

938 ١٦ – وعن يعلى بن أمية رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [سَمِعْتُ رسولَ اللهِ ﷺ يَقْرَأُ عَلَى المِنْبَرِ وَنَادَوْا يَا مَالِكُ. قَالَ أبو داود يعنى بلا ترخيمٍ. قال سفيان في قراءة عبدالله. وَنادَوْا

يَا مَالِ مُرَخَّماً]. أخرجه الأربعة إلا النسائى.

16. (938)- *Ya'lâ İbnu Ümeyye* (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Zuhrûf sûresinin 77. âyetini) Resûlulah *(aleyhissalâtu vesselâm)* minberde hutbe verirken وَنَادَوْا يَا مَالِكُ şeklinde okurken işittim."

Ebu Davud der ki: "Yani (mâlik kelimesinde kısaltma) terhim olmaksızın."

Süfyân dedi ki: "Abdullah'ın kıraatında (mâlik kelimesi şöyle) kısaltmalı olarak gelmiştir: وَنَادَوْا يَا مَالِ [Buhârî, Tefsir, Zuhruf 1, Bed'u'l-Halk 6, 10; Müslim, Cum'a 49, (871); Ebu Dâvud, Huruf 1, (3992); Tirmizî, Salât 365, (508).]

AÇIKLAMA:

Zuhrûf sûresinin 77. âyeti şöyledir:

وَنَادَوْا يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ قَالَ اِنَّكُمْ مَاكِثُونَ

"Cehennemde (suçlular) şöyle seslenirler: "Ey nöbetçi (mâlik)! Rabbin hiç değilse canımızı alsın." Nöbetçi: "Siz böyle kalacaksınız" der" (Zuhruf 77).

Yukarıdaki rivayette görüldüğü üzere, âyette geçen mâlik مالك kelimesi bâzı kıraatlarda kısaltmaya uğramış ve sondaki "ke" harfi düşmüş ve مَال olarak okunmuştur. Böyle okuyanlar arasında *Hz. Ali, İbnu Ya'mur, A'meş, Abdullah İbnu Mes'ud, Süfyan İbnu Üyeyne* zikredilir.

İbnu Hacer, cehennemdekilerin terhimle meşgul olmaya vakitleri yok diyen seleften birine şu lâtif cevabın verildiğini kaydeder: "Cehennemlikler öylesine perişan ve zayıf haldedirler ki kelimeleri kesik kesik telaffuz ederler: Mâlik deyinceye kadar Mâli der bırakırlar."

939 ١٧ – وعن ابن مسعود رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [أَقْرَأَنِي رسولُ اللهِ ﷺ : إِنِّي أَنَا الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ].

17. (939)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (Zâriyat sûresinin 58. âyetini bana şöyle okuttu: إِنِّي أَنَا الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ **"Şüphesiz ben, güç ve kuvvet sahibi, rızık vericiyim."** [Tirmizî, Kırâ'ât 1, (2941); Ebû Dâvud, Hurûf 1, (3993).]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki âyetin Cumhur'ca benimsenmiş olan kıraatı şöyledir:

إِنَّ اللّٰهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ

Burada, İbnu Mes'ud'un kıraatına göre mâna aynı kalsa da lafzî farklılık var. Bunun meâl-i münifi şöyledir: "Şüphesiz rızık veren, o pek çetin kuvvet sahibi Allah'ın kendisidir." Önceki kıraatta, Cenab-ı Hakk kendisini böyle tanıtmaktadır. Dikkat çekilecek bir diğer husus, A'meş'in المتين kelimesini الْقُوَّةِ kelimesine sıfat yaparak mecrur okumuş olmasıdır. Halbuki Cumhur'un -ve de İbnu Mes'ud'un- kıraatlarında المتين kelimesi ذُو' ya sıfattır ve harekesi reftir: المتينُ şeklinde.

940 ١٨ – وعن عائشة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [كانَ رسولُ اللّٰهِ ﷺ يقرأ فَرُوحٌ وريحانٌ].

أخرجهما أبو داود والترمذى، وصحح الأول.

18. (940)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* Vâkıa sûresinin 89. âyetini şöyle okurdu: فَرُوحٌ وريحانٌ وجنّةُ نعيمٍ [Tirmizî, Kırâ'ât, 1, (2939); Ebu Davud, Hurûf 1, (3991).]

AÇIKLAMA:

Bu ayette geçen فروح kelimesini Cumhur فَرْوحٌ diye okumuş olduğu halde, rivayette görüldüğü üzere Hz. Aişe فَرُوح diye okuyup re'yi merfu kılmıştır. Ebu Bekr, Ebu Zerrîn, Hasan, İkrime, İbnu Ya'mur, Katâde, Ruveys ani'l-Ya'kub ve İbnu Ebî Süreyc ani'l-Kisâî re'yi ötüreli olarak okumuşlardır: فَرُوحٌ şeklinde.

941 ١٩ – وعن ابن مسعود رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قَرَأتُ على النَّبىِّ ﷺ مُذَّكِرٍ فَرَدَّها علىَّ مُدَّكِرٍ بِالدَّالِ الْمُهْمَلَةِ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

19. (941)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben, (Kamer sûresinin 15. âyetinde geçen) مدكر kelimesini Hz.Peygamber *(aleyhis-salâtu vesselâm)*'e مُذكر diye okumuştum, düzeltip مُدَّكِر diye okumamı söyledi." [Buhârî, Tefsir, İkterebeti's-Sâ'a 3; Müslim, Müsâfirin 280, (823); Tirmizî, Kırâ'at 1, (2938); Ebû Dâvud, Huruf 1, (3994).]

AÇIKLAMA:

Buradaki ihtilâf bir telaffuz ihtilâfıdır. Kelimenin aslı ذَكَرَ 'dir. Bura-

dan ifti'âl babına geçip اذْتَكَرَ 'nin ism-i fâili elde edilince مُذْتَكِرٌ'e ulaşılıyor. Bunun telaffuzunu kolaylaştırmak arzusuyla idgama başvurulunca, "t" harfi ona en yakın olan "d" harfine kalbedilir. Böylece مُذْدَكِرٌ kelimesi ortaya çıkar. Dal ve zâl harflerinin telâffuz yerlerinin yakınlığı sebebiyle ikisini aynı cinse çevirmek düşünülünce iki ihtimâl ortaya çıkıyor: Her ikisi de ya dal olarak, ya da zâl, yani ya مُذَّكِرٌ yahut da مُدَّكِرٌ denecek.

Arapça'da bu çeşit durumlara sıkça rastlanabilir. Şu halde, âyette zikredilen kelimenin okunuş ihtilâfı bu durumdan kaynaklanıyor. Mânâya müessir değildir. Bu rivayete göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'a مُدَّكِرٌ şeklinde okumasını söylemiştir.

942 ـ ٢٠ وعن ابن شهاب: [أنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ كَانَ يَقْرَأُ إذَا نُودِىَ لِلصَّلاَةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَامْضُوا إلَى ذِكْرِ اللّٰهِ]. أخرجه مالك.

20. (942)- *İbnu Şihâb* anlatıyor: "Cum'a sûresinin 9. âyetini Hz. Ömer'in şu şekilde okuduğunu söylemiştir:

إذَا نُودِىَ لِلصَّلاَةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَامْضُوا إلَى ذِكْرِ اللّٰهِ [Muvatta, Cum'a 5, (1, 106).]

AÇIKLAMA:

Rivâyetin, Muvatta'daki aslına göre İmam Mâlik, İbnu Şihâb'tan,

يَا ايُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذا نُودِىَ لِلصَّلاَةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا الى ذِكْرِ اللّٰهِ

(meâlen): **"Ey iman edenler! Cuma günü, namaz için ezan okununca, Allah'ı zikretmeye koşun"** (Cum'a 9) âyeti hakkında sorunca İbnu Şihâb, Hz. Ömer'in ayeti yukarıda kaydettiğimiz şekilde, yeni فَاسْعَوْا kelimesi yerine فَامْضُوا kelimesini koyarak okuduğunu söylemiştir.

Muvatta'da gelen açıklamaya göre, İmam Mâlik, sa'y سعى kelimesinin Kur'ân-ı Kerim'de hep amel ve fiil (iş) mânasında kullanıldığı kanaatindedir, gelmek (ikdâm) veya acele etmek (iştidâd) mânasında kullanmamıştır. Bu rivâyeti İmam Mâlik'in, sa'y'dan "koşma"yı anlayanlara karşı delil olarak kullandığı anlaşılmaktadır.Nitekim فَامْضُوا gidin, gelin mânasını ifade eder. Übey İbnu Ka'b ve İbnu Mes'ud'un da Hz. Ömer gibi okuduğu rivayetlerde vardır. Hattâ İbnu Mes'ud'un şöyle söylediği belirtilir: "Şayet ben فَاسْعَوْا diye okuyacak olsam öyle koşar, öyle koşardım ki, sırtımdaki ridâm düşerdi."

İbnu Abdilberr bu rivayetten hareketle: "Hz. Osman'ın tertibindeki Mushaf'a girmeyen şeyle, tefsirde ihticâc etmeye delil var, her ne kadar "Kitabullah için âhad'ın nakliyle ortaya çıkan sünen gibidir" denmemiş bile olsa" der.

Ebu'l-Velid el-Bâci de şunu söylemiştir: "Mushaf'a girmeyen kıraatlar, usul ulemâsından bir cemaat nezdinde âhad rivayetler durumundadır, müsned olsa da olmasa da hüküm aynıdır." Ancak diğer bir kısım âlimler: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a isnad edilenler âhad rivâyet sayılsalar da isnad edilmeyenler kârînin şahsî sözü kabul edilir, çünkü bunu tefsir maksadıyla söylemiş olma ihtimali mevcuttur" demiştir.

Ebû Bekr *İbnu't-Tîb* daha açık konuşmuştur: "Onlarla kıraat câiz olmadığı gibi muhtevasıyla (şu veya bu maksadla) amel de câiz olmaz."

Daha önce 922 numaralı hadiste de bu konuda açıklama geçti.

943 ٢١ – وعن أبىّ بن كعب رَضِىَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّ رسول الله ﷺ قـال لَهُ: إنَّ اللهَ امرَني أنْ أقْرَأَ عَلَيْكَ الْقُرآنَ، فقرأ عَلَيْهِ: لَمْ يَكُنِ الَّذينَ كَفَرُوا، وقَرَأَ فيــها: إنَّ الـدّينَ عِنْدَ اللهِ الحَنيفيَّةُ المُسْلمَةُ لا اليَهُوديَّةُ ولاَ المَجوسيَّةُ، ومَنْ يفعلْ خيراً فلَنْ يُكفرهُ، وقرأ عليه: لَوْ أنَّ لابْنِ آدَمَ وَادياً مِنْ مَالٍ لابْتَغَىٰ إلَيْه ثَانيـاً، وَلَوْ أنَّ لَهُ ثَانياً لابْتَغَىٰ إلَيْه ثَالثـاً، وَلاَ يَمْلأُ جَوْفَ ابنِ آدَمَ إلاَّ التُّرَابُ، ويَتُوبُ اللهُ عَلى مَنْ تَابَ. أخرجه الترمذى وصححه.

21. (943)- *Übey İbnu Ka'b* (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine: "Allah, sana Kur'ân okumanı emretti" demiş ve Lem yekunillezîne keferû'yu ve bu sûreden olmak üzere şunu okumuştur: *"Allah indindeki din muvahhid İslâm dinidir, ne Hıristiyanlık, ne Yahudilik ne de Mecûsilik değildir. Kim bir hayır yaparsa asla zâyî olmayacak."*

Übey İbnu Ka'b: "Bana şunu da okudu" dedi: "Ademoğlunun bir vâdi dolu malı olsa ikincisini de arar. İkincisiyi de elde etse üçüncüsünü arar. Ademoğlunun iç boşluğunu ancak toprak doldurur. Allah tevbe edenleri affeder." [Tirmizî, Menâkıb (3894).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis Tirmizî'nin teferrüd ettiği rivâyetlerden biridir. Tirmizî rivâyeti hasen-sahih olarak vasıflar. Hadis, Übey İbnu Ka'b'ın faziletiyle ilgili babta kaydedilmiştir. Übey (radıyallahu anh) Ashab içerisinde Kur'ân-ı Kerim'i en iyi okuyanların başında gelir. Hz. Ömer عَلِيٌّ أقْضَانَا وأُبَىٌّ أقْرَؤُنَا

buyurmuştur: "Ali İbnu Ebi Tâlib kadılığı (hüküm verme işini) en iyi becerenimizdir, Übey de Kur'ân'ı en iyi okuyanımız."

Übey İbnu Ka'b'ın bu yönünü Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da takdir buyurmuş, kıraatla ilgili meselelerde Übey'e müracaat edilmesini tavsiye etmiştir. Bu rivayet, kıraat hususunda Übey (radıyallahu anh)'in bazı eksikliklerinin giderilmesi için ilahî bir irşadla bizzat Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ilgilendiğini göstermektedir. Yani Übey'in kıraat sahasında parlaması, otorite olması tesadüfi bir durum olmayıp, şuurlu, sistemli bir terbiye, terbiye-i nebevî sonucudur. Ne var ki bu nebevî alâkaya liyakati hak ettirecek fıtrî kabiliyet ve alâkası var idi. Nitekim, Übey hazretleri, Resûlullah'ın sağlığında Kur'ân'ı cem'eden (baştan sona ezberleyen) mahdud kişilerden biri idi.

Hadisin bir başka vechinde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: "Allah sana Kur'ân okumanı emretti" deyince Übey hazretleri: "Allah beni andı mı?" demiş, "Evet!" cevabını alınca: "(Ben buna lâyık mıyım? veya ben bu nimetin şükrünü ödeyebilir miyim?" diye veya sevincinden) ağlamıştır.

2- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Übey İbnu Ka'b'a okuduğu sûre 98. sûre olan Beyyine sûresidir. Ancak, Hz. Übey'in "sûreden" diyerek, rivayet metninde kaydettiği kısım sûrede mevcut değildir. Öyle bir metin Kur'ân'ın herhangi bir sûresinde de mevcut değildir. Ebu Bekir İbnu'l-Arabî, burada zikri geçen ibârelerin lafzı neshedilen ve fakat mânası sahih ve bâki kalan metinlerden olduğunu belirtir. Bilindiği üzere, nesh mevzuu İslâm alimleri arasında münâkaşalı bir konudur. Neshin vak'a olarak varlığında ittifak edilmiş olmakla birlikte, "miktarı" ve "hangi ayetlerin mensuh olduğu" hususlarında ihtilâf edilmiştir.

Bu konuda benimsenen görüşlerden biri de, "Bazı ibârelerin, hükmen bâki olmakla birlikte lâfzen neshedilip Kur'ân'dan çıkarıldığı" dır. Meselenin münakaşasına burada girecek değiliz. Ancak şu kadarını söyleyebiliriz. Bu mevzu, sahih senetlerle gelen rivayetlerden hareketle en yetkili ulemânın ulaştığı bir neticedir. Vak'a, bizzat Resûlullah'ın sağlığında cereyan etmiştir. Lâfzen neshin varlığını söylemek Kur'ân'dan eksiltme yapıldığını iddia mânasına gelmez. Böyle bir bahsin münâkaşasına imkân veren âyet ve hadislerin mâkul bir izahı ve te'lifi olur. Kur'ân-ı Kerim, muhtevâ itibariyle, elimizdeki bugünkü şeklini Resûlullah'ın sağlığında binlerce sahabinin huzurunda almış ve mütevatiren gelmiştir. Nâsih-mensuhla ilgili meseleler, Hz.Ömer ve İbnu Abbas, Übey İbnu Ka'b gibi Kur'ân-ı Kerim hususunda en yetkili ashabtan, sahih tariklerle gelmiştir. Nesh'i bazı mugâlatalarla inkâr edenler bu rivayetleri nasıl izah edecekler? İslâm uleması bunu mâkul bir izahla halletmiştir.

KUR'ÂN'IN TERTİBİ BÖLÜMÜ
KUR'ÂN'IN TERTİBİ VE CEM'İ

944 ١ – عن زيد بن ثابت رَضِىَ اللهُ عَنْه قال: [أَرْسَلَ إِلَىَّ أَبُو بَكْرٍ رَضِىَ اللهُ عَنْه مَقْتَلَ أَهْلِ الْيَمَامَةِ فَإِذَا عُمَرُ جَالِسٌ عِنْدَهُ. فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: إِنَّ عُمَرَ جَاءَنِى فَقَالَ: إِنَّ الْقَتْلَ قَدِ اسْتَحَرَّ يَوْمَ الْيَمَامَةِ بِقُرَّاءِ الْقُرآنِ؛ وَإِنِّى أَخْشَى أَنْ يَسْتَحِرَّ الْقَتْلُ بِالْقُرَّاءِ فِي كُلِّ الْمَوَاطِنِ فَيَذْهَبَ مِنَ الْقُرآنِ كَثِيرٌ. وَإِنِّى أَرَى أَنْ تَأْمُرَ بِجَمْعِ الْقُرآنِ فَقُلْتُ: وَكَيْفَ أَفْعَلُ مَا لَمْ يَفْعَلْهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ؟ فَقَالَ عُمَرُ رَضِىَ اللهُ عَنْه: هُوَ وَاللهِ خَيْرٌ، فَلَمْ يَزَلْ يُرَاجِعُنِى فِي ذَلِكَ حَتَّى شَرَحَ اللهُ تَعَالَى صَدْرِى لِلَّذِى شَرَحَ لَهُ صَدْرَ عُمَرَ، وَرَأَيْتُ فِي ذَلِكَ الَّذِى رَأَى. قَالَ زَيْدٌ: فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: إِنَّكَ رَجُلٌ شَابٌّ عَاقِلٌ لاَ نَتَّهِمُكَ، قَدْ كُنْتَ تَكْتُبُ الْوَحْىَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ فَتَتَبَّعِ الْقُرآنَ وَاجْمَعْهُ. قَالَ زَيْدٌ: فَوَاللهِ لَوْ كَلَّفَنِى نَقْلَ جَبَلٍ مِنَ الْجِبَالِ مَا كَانَ أَثْقَلَ عَلَىَّ مِمَّا أَمَرَنِى بِهِ. فَقُلْتُ كَيْفَ تَفْعَلاَنِ شَيْئاً لَمْ يَفْعَلْهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ. فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: هُوَ وَاللهِ خَيْرٌ، فَلَمْ يَزَلْ يُرَاجِعُنِى حَتَّى شَرَحَ اللهُ صَدْرِى لِلَّذِى شَرَحَ لَهُ صَدْرَ أَبِى بَكْرٍ فَتَتَبَّعْتُ الْقُرآنَ أَجْمَعُهُ مِنَ الرِّقَاعِ وَالْعُسُبِ وَاللِّخَافِ وَصُدُورِ الرِّجَالِ حَتَّى وَجَدْتُ آخِرَ سُورَةِ التَّوْبَةِ مَعَ خُزَيْمَةَ أَوْ أَبِى خُزَيْمَةَ الأَنْصَارِىِّ لَمْ أَجِدْهَا عِنْدَ أَحَدٍ غَيْرِهِ، وَكَانَتِ الصُّحُفُ عِنْدَ أَبِى بَكْرٍ حَتَّى تَوَفَّاهُ اللهُ تَعَالَى، ثُمَّ عِنْدَ عُمَرَ حَتَّى تَوَفَّاهُ اللهُ تَعَالَى، ثُمَّ عِنْدَ حَفْصَةَ بِنْتِ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُمْ]. أخرجه البخارى والترمذى.

وقوله: «اسْتَحَرَّ الْقَتْلُ» أى كثر. «وَاللِّخَافُ» جمعُ لَخْفَةٍ: وهى حجارة بيض رقاق.

1. (944)- *Zeyd İbnu Sâbit* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh), (irtidâd edenlere karşı yapılan) Yemâme Savaşı sırasında beni çağırttı. Gittim. Yanında Hz. Ömer (radıyallahu anh) oturuyordu. Ebu Bekir bana:

"– Bak! Ömer, bana gelip: "Kurrâ'nın da katılmış bulunduğu Yemâme savaşları şiddetlendi. Ben her yerde kurrâları tüketeceğinden, onlarla birlikte Kur'ân'ın da çokça zâyi olacağından korkuyorum. Bu sebeple Kur' ân'ın cem'edilmesini emretmeni uygun görüyorum!" dedi. Ben kendisine:

"– Resûlullah'ın yapmadığı bir şeyi nasıl yaparım?" diye cevap verdim. Ancak Ömer (radıyallahu anh):

"– Bunda hayır var!" diye ısrar etti. Ben her ne kadar bu meseleye yanaşmak istemedi isem de Ömer, taleb ve müracaatlarının peşini bırakmadı. Sonunda Allah, Ömer'de aklını yatırdığı şeye benim de aklımı yatırdı. Ben de meselenin gereğine aynen Ömer gibi inanmaya başladım."

Zeyd devamla der ki: "Ebu Bekir (radıyallahu anh) bana yönelerek şunu söyledi:

"– Sen genç, akıllı bir kimsesin, hiç bir hususta sana karşı bir itimadsızlığımız yok. Üstelik sen Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a vahiy katipliği yaptın, nâzil olan vahiyleri yazdın. Şimdi Kur'ân'ın peşine düş ve onu cem'et!"

Zeyd (radıyallahu anh) der ki: "Allah'a yemin olsun, Ebu Bekir bana dağlardan birini taşıma vazifesi verse bu teklif ettiği işten daha ağır gelmezdi. Kendisine itiraz ettim:

"– Siz, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yapmadığı bir şeyi nasıl yaparsınız?" dedim. Ebu Bekir (radıyallahu anh) beni ikna için:

"– Vallahi bu, hayırlı bir iştir!" dedi, taleb ve müracaatlarının peşini bırakmadı. Öyle ki, sonunda Allah, Hz. Ebu Bekr'in aklını yatırdığı gibi bu işe benim aklımı da yatırdı.

Artık Kur'ân'ın peşine düştüm. Onu kumaş parçaları, hurma yaprakları, düz taş parçaları ve ezberlemiş olanların hâfızalarından toplamaya başladım. Tevbe sûresinin son kısmını Huzeyme -veya Ebû Huzeyme– el-Ensârî'nin yanında buldum. Bu kısmı ondan başkasının yanında bulamamıştım.

(Cem ettiğim) sahifeler Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'in yanında

idi. Vefat edinceye kadar da orada kaldı. Sonra Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e intikal etti. Allah ruhunu kabzedinceye kadar onun yanında kaldı. Sonra Resûlullah'ın zevce-i pâkleri Hafsa Bintu Ömer İbni'l-Hattâb (radıyallahu anhümâ)'a intikal etti ve onun yanında kaldı." [Buharî, Fedâilu'l-Kur'ân 3, 4, Tefsir, Tevbe 20, Ahkâm 37; Tirmizî, Tefsir, Tevbe, (3102).]

945 ٢– وعن الزهرى عن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْهُ.[أَنَّ حُذَيْفَةَ: قَدِمَ عَلَى عُثْمَانَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا. فَقَالَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ؟ أَدْرِكْ هذه الأُمَّةَ قَبْلَ أَنْ يَخْتَلِفُوا في الْكِتَابِ اخْتِلاَفَ الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى. فَأَرْسَلَ إِلى حَفْصَةَ أَنْ أَرْسِلِى إِلَيْنَا بِالصُّحُفِ نَنْسَخُهَا وَنَرُدُّهَا إِلَيْكَ. فَأَرْسَلَتْ بِهَا. فَأَمَرَ زَيْدَ بنَ ثَابِتٍ، وَعَبْدَ اللهِ ابنَ الزُّبَيْرِ، وَسَعِيدَ ابنَ الْعَاصِ، وَعَبْدَاللهِ بنَ الحَارِثِ بنِ هِشَامٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُمْ فَنَسَخُوهَا، وَقَالَ لِلرَّهْطِ الْقُرَشِيِّينَ إِذَا اخْتَلَفْتُمْ أَنْتُمْ، وَزَيْدُ ابنُ ثَابِتٍ فِي شَيْءٍ مِنَ الْقُرْآنِ فَاكْتُبُوهُ بِلِسَانِ قُرَيْشٍ فَإِنَّمَا نَزَلَ بِلِسَانِهِمْ فَفَعَلُوا حَتَّى إِذَا نَسَخُوا الصُّحُفَ فِي الْمَصَاحِفِ أَرْسَلَ إِلَى كُلِّ أُفُقٍ بِمُصْحَفٍ، وَأَمَرَ بِمَا سِوَى ذلِكَ مِنَ الْقُرْآنِ فِي كُلِّ صَحِيفَةٍ أَوْ مُصْحَفٍ أَنْ يُحْرَقَ. قَالَ زَيْدٌ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ: فَفَقَدْتُ آيَةً مِنْ سُورَةِ الأَحْزَابِ قَدْ كُنْتُ اسْمَعُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقْرَؤُهَا فَالْتَمَسْتُهَا فَوَجَدْتُهَا مَعَ خُزَيْمَةَ بنِ ثَابِتٍ الأَنْصَارِىِّ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ – الَّذِى جَعَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ شَهَادَتَهُ بِشَهَادَةِ رَجُلَيْنِ – وَهِىَ: مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللهَ عَلَيْهِ فَأَلْحَقْنَاهَا فِي سُورَتِهَا مِنَ الْمُصْحَفِ].

أخرجه البخارى والترمذى.

2.(945)- *Zührî,* Hz. Enes (radıyallahu anh)'ten rivayet ediyor: "Huzeyfe (radıyallahu anh) Hz. Osman (radıyallahu anh)'ın yanına geldi ve:

"– Ey Emirü'l-Mü'minin! Yahudiler ve Hıristiyanlar gibi, kitapları hakkında ihtilâfa düşmeden, bu ümmetin imdadına yetiş!" dedi. Hz. Osman (radıyallahu anh) derhal Hz. Hafsa (radıyallahu anhâ)'ya birisini yollayarak:

"– Sendeki Suhuf'u bize gönder, istinsah edip sana tekrar iâde edeceğiz" diye haber saldı. Hz. Hafsa (radıyallahu anhâ) da gönderdi. Hz. Osman (radıyallahu anh) Kur'ân'ın istinsahı için Zeyd İbnu Sâbit, Abdul-

lah İbnu'z-Zübeyr, Saîd İbnu'l-Âs ve Abdullah İbnu'l-Hâris İbni Hişâm (radıyallahu anhüm ecmain)'a emretti: Onlar da bunu istinsâh ettiler.

Hz. Osman Kureyşli gruba: "Kur'ân-ı Kerim'le ilgili olarak herhangi bir hususta siz ve Zeyd İbnu Sâbit ihtilâf edecek olursanız, onu Kureyş lisanına uygun olarak yazın. Çünkü Kur'ân onların lisanı üzere indi" dedi. Çalışma esnasında hey'et bu minval üzere hareket ettiler.

Suhuf'u mushaflar halinde ortaya koyma işi bitince, Hz. Osman (radıyallahu anh) her diyara bir mushaf gönderdi. Ayrıca bunun hâricinde kalan bir sahife veya mushafın yakılmasını emretti. Zeyd (radıyallahu anh) der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan işitmiş olduğum, Ahzâb sûresine ait bir âyet(e ait yazılı parça bana gelmemişti), eksikti. Onu araştırdım. Sonunda Huzeyme İbnu Sâbit el-Ensârî (radıyallahu anh)'de çıktı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onun şâhitliğini iki kişinin şâhitliğine denk tutmuştu. Bu âyet şu idi: (Meâlen): **"Mü'minlerden Allah'a verdiği ahdi yerine getiren kimseler vardır. Kimi, bu uğurda canını vermiş, kimi de beklemektedir. Ahdlerini hiç değiştirmemişlerdir"** (Ahzâb 23). [Buhârî, Fedailu'l-Kur'ân 2, 3, Menakıb 3, Tirmizî, Tefsir, Tevbe, (3103).]

946 ٣- وفي رواية: قال ابن شهاب [وَاخْتَلَفُوا يَوْمَئِذٍ فِي التَّابُوتِ. فَقَالَ: زَيْدُ ابْنُ ثَابِتٍ التَّابُوهُ. وَقَالَ ابْنُ الزُّبَيْرِ وَسَعِيدُ بنُ الْعَاصِ التَّابُوتُ فَرَفَعَ اخْتِلاَفُهُمْ إلَى عُثْمَانَ فَقَالَ اكْتُبُوهُ التَّابُوتُ فَإنَّهُ بِلِسَانِ قُرَيْشٍ].

قوله: « يُحَرِّق » روى بالخاء المعجمة وبالمهملة، والإحراق إذا كانَ للصيانة لا للاهانة لا بأس به.

3. (946)- Bir rivayette *İbnu Şihâb şöyle der:* "O gün التابوت kelimesinde ihtilâf ettiler. Zeyd İbnu Sâbit التابوه dedi. İbnu'z-Zübeyr ve Saîd İbnu'l-Âs التابوت dediler. Anlaşamayıp, ihtilâfı Hz. Osman'a arzettiler. Hz. Osman: "التابوت yazın, çünkü o Kureyş lisanıyla (inmiş)tir" dedi."

Bir önceki rivayette geçen يُحَرِّق kelimesi, bazı rivayetlerde يُخْرَق diye gelmiştir. Önceki يحرق imlâya göre "yakılma" mânasına, ikinci imlâya göre يُخْرَق "yırtılma" mânasına gelir. Önceki Kur'ân nüshalarının

yakılması, onu ayaklar altına düşmekten korumak için olursa bunda bir mahzur yoktur. Hakâret için olursa o korumaya girmez ve elbetteki câiz olmaz.

947 ٤– وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [جَمَعَ الْقُرْآنَ عَلَى عَهْدِ رسولِ اللّهِ ﷺ أرْبَعَةٌ كُلُّهُمْ مِنَ الأنْصَارِ: أُبَىُّ بنُ كَعْبٍ، ومُعَاذُ بنُ جَبَلٍ، وزَيْدُ بنُ ثَابتٍ، وأبُو زَيْدٍ رَضِىَ اللّهُ عَنهُمْ. قِيلَ لأنَسٍ: مَنْ أبُو زَيْدٍ؟ قَالَ: أحَدُ عُمُومَتِى]. أخرجه الشيخان والترمذى.

4. (947)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında Kur'ân–ı Kerim'i dört kişi cem'etmiştir ve hepsi de Ensârî'dir: Übey İbnu Ka'b, Muâz İbnu Cebel, Zeyd İbnu Sâbit, Ebu Zeyd (radıyallahu anhüm ecmain). "Enes'e: "Ebu Zeyd de kim?" diye sorunca: "Amcalarımdan biri" dedi." [Buharî, Fedâilu'l-Kurân 8, Menâkıbu'l-Ensâr 17; Müslim, Fedâilu's-Sahabe 119, (2465); Tirmizî, Menâkıb, (3796).]

AÇIKLAMA:

Bu dört rivayet Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Ebu Bekir zamanındaki cem'i ile *Hz. Osman* zamanındaki çoğaltılma ameliyelerini ve bunlarla ilgili bâzı teferruatı anlatmaktadır.

Biz her rivayeti ayrı ayrı ele almaksızın, Kur'ân tarihinin en mühim safhası olan ilk yarım asırdaki çalışmaları toptan tanıtacağız. Yukarıdaki rivayetlerde temas edilen vak'alar bütün içerisinde açıklanmış olacaktır. Hatta mevzuun bütünlüğü için, açıklamalara, yukarıdaki rivayetlerde yer almayan vahyin geliş safhasından başlıyacağız. Açıklamalarımızda, esas kaynağı *İbnu Hacer*'in teşkil ettiğini belirtmek isteriz. Bu büyük muhaddisimizin, bazan birbirinden farklı muhtelif rivayetleri, âzami ölçüde te'lif ederek yaptığı açıklamaları kısmen özetleyerek, gerektiği hallerde de bazı ilâveler yaparak Kur'ân tarihinin bu ilk devresini 13 maddede sunacağız. Hemen belirtelim ki; bazı hususlarla ilgili teferruata giren rivayetler, âlimlerin yorumuna imkân verecek farklılıklara ve mübhemiyete sahiptir. İlk üç yıl içinde Resûlullah'a yakınlık kuran melek hangisi idi, Fetret devrinin müddeti ne kadardı? gibi.

1- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e peygamberlik 40 yaşının başlarında gelmiştir.

2- Peygamberlik müddeti 23 yıldır. Bunun on üç yılı Mekke'de geçti, on yılı da Medine'de geçti.

3- Mekke hayatının ilk altı ayı vahyin rüyada gelme safhasıdır.

4- Altı ayın sonunda Ramazan ayında melek indi ve ilk Vahy-i Metluv'u getirdi. İlk vahy, Alâk sûresinin ilk beş âyetidir.

5- İlk vahiyden sonra 3 yıllık fetret araya girdi. Bu esnada vahiy kesildi.

İbnu Hacer bir riayete göre bu ilk üç yıllık devrede Resûlullah'a yakınlık peyda eden meleğin *İsrafil* veya *Mikâil* olduğunu, gelişlerinde Hz. Peygamber'e bazı kelime ve benzeri şeyler ilkâ ettiğini (attığını) söyler.

6- Bu üç yılın sonunda Cebrâil (aleyhisselam), Resûlullah'a yakınlık kurup, on yıl boyunca ara vermeden Mekke'de vahiy getirmiştir. Hicretten önceki vahiylere *Mekkî,* sonrakilere Medenî denir. Medine'nin dışında -mesela sefer sırasına- nazil olmuş olsa bile.

7- Kur'ân, dünya semasına Kadir Gecesi'nde toptan inmiştir, buradan Cebrâil 20 senede peyder pey indirmiştir. **"Kur'ân'ı, insanlara ağır ağır okuman için, bölüm bölüm indirdik ve onu gerektikçe indirdik"** meâlindeki âyet (İsra 106) buna delâlet eder. Dünya semasında konduğu yere Beytü'l-İzzet denmiştir. Bir rivayete göre, Cebrâil, Levh-i Mahfuz'dan dünya semasına, her yılın Kadir Gecesi'nde o sene boyunca vahyedilecek miktarı indirdi. Bu rivayete göre Kur'ân 20 yılda 20 gecede Levh-i mahfuz'dan dünya semasına indirilmiş olmalıdır. Ancak bu rivayet öncekine nisbeten zayıftır. Şu halde bu meselede esas ve sahih olan şudur: Kur'ân bir defada dünya semasına toptan indirilmiş, sonra parça parça zaman içinde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e vahyedilmiştir.

8- Her Ramazan'da, o senenin Ramazan ayına kadar inmiş olan sûreleri Cebrâil (aleyhisselam) Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e okur ve Peygamberden de dinlerdi[35]. Sonra da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), mescidde halka okurdu. Bu tatbikata arza denmektedir. Resûlullah'ın hayatının son Ramazanında bu, iki sefer icra edilmiştir ve buna arza-i âhire denmiştir. Kur'an târihinde arza'ların hususen arza-i âhire'nin ayrı bir ehemmiyeti vardır. Bu, hem öğrenilmiş olanları kontrole ve dolayısıyle hata, unutma gibi ihtimalleri bertaraf ederek vahiy hususundaki itimadı artırmaya[36] yarıyordu hem de -yine İbnu Hacer'in

---

35– Baz› rivayetler arza'y›, Resûlullah'›n Cebrail (aleyhisselam)'e okumas›, baz›s› da Cebrail'in Hz. Peygamber'e (okumas›) olarak aç›klar. Demek oluyor ki Cebrail Hz. Peygamber'e okuyor ve ayr›ca ondan bir de dinliyordu. Kur'ân'›n flân›na lây›k bir itina! هذا مِن فَضْلِ ربّنَا

36– Teknik tâbiriyle teâhüd'e yani karfl›l›kl› ahidleflmeye, yani: Hz. Peygamber'in, "vahiy olarak bildi¤imiz budur" Cebrâil'in de: "Bildi¤iniz do¤rudur, tamd›r" demesi.

açıklamasına göre- vahiyler arasında lâfzen neshedilenlerin çıkarılıp, neshedilmeyenlerin ibkasına yarıyordu.[37] Böylece Ramazan ayı, Kur'ân-ı Kerim için, sadece ilk inme vakti olarak değil, arz sûretiyle kontrol ve tahkim, mensuhları ayırma sûretiyle tafsil ayı da olmakta, ehemmiyet taşımakta, "Kur'an ayı" olma vasfına liyakat kazanmakta idi. Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'i ile Beyhakî'nin Şuabu'l-İmân'ında gelen bir rivayet Ramazan ayının semâvî kitaplar yönünden ehemmiyetini şöyle anlatır:

أُنْزِلَتْ التَّوراةُ لِستٍّ مَضَيْنَ مِنْ رَمضَانَ وَالانْجِيلُ لِثَلاثَ عَشْرَةَ خَلَتْ مِنهُ

وَالزَّبُورُ لِثمانَ عَشرَةَ خَلَتْ مِنْهُ وَالقُرْآنُ لاَربعٍ وَعِشْرِينَ خَلَتْ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ

"Tevrat Ramazan'ın 6'sında, İncil 13'ünde, Zebur 18'inde, Kur'ân-ı Kerim 24'ünde idirilmiştir."

Bir başka rivayet suhuf-i İbrahim'in Ramazan'ın ilkinde indiğini ilâve eder:

أُنْزِلَتْ صُحُفُ ابرَاهِيمَ فِي اَوَّلِ لَيْلَةٍ مِنْ رَمَضَانَ

9- *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* gelen vahiyleri anında yazdırıyor idi. Bu işte hizmet veren kırk civarında kâtip vardı. Resûlullah askerî seferler sırasında ve hatta Mekke'den Medine'ye hicret gibi en kritik anlarda bile beraberinde kâtip ve yazı malzemesi bulundurmayı ihmâl etmemiştir. Zeyd İbnu Sâbit, yeni gelen bir vahyi yazma işi bitince, Hz. Peygamber'in, yazıları bir kere okuttuğunu, eğer bazı eksiklikler olmuş ise tamamlattığını, bu tashihten sonra halka sunduğunu belirtir.

37– Şu rivayet bu mevzuda bir fikir verebilir:

عن ابى موسى الأشْعَرىّ قال: نَزَلَتْ سورةٌ نَحوَ مِن براءةٍ فَرفعَتْ فَحفظْتُ مِنهَا

﴿إنَّ اللهَ لَيُؤيِّدُ هذا الدِّينَ بأقْوامٍ لاَ خلاَقَ لَهُمْ﴾

Ebu Musa el-Eş'arî anlatıyor: Tevbe sûresi uzunluğunda bir sûre inmiş idi. Sonradan kaldırıldı. Ben ondan şu ibâreyi ezberledim: "Allah bu dini, kıyamet günü hiç bir nasib alamayacak kimselerle de te'yid ve takviye eder" Bu mâna merfu hadis olarak başka rivayetlerde gelmiştir:

إنَّ اللهَ تعالى لَيؤيِّدُ الاسْلاَمَ برجالٍ ما هُمْ مِنْ اَهْلِهِ

"Allah İslâm'ı, Müslüman olmayan kimselerle de teyid eder" veya

إنَّ اللهَ تعالى لَيُؤيِّدُ الدِّينَ بالرَّجُلِ الفَاجِرِ

"Allah bu dini facir (açıktan günahlar işleyen, dindar olmayan) kimseyle de kuvvetlendirir."

فَإِذَا فَرِغْتُ قَالَ إِقْرَأْ فَأَقْرَأَهُ فَإِنْ كَانَ فِيهِ سَقَطٌ أَقَامَهُ ثُمَّ أَخْرَجَ بِهِ إِلَى النَّاسِ

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) gelen vahiyleri yazmakla yetinmiyor, ezberlettiriyordu da. Zaten ibadet yapabilmek için Kur'ân'ı ezberlemek gerektiği gibi, Cenab-ı Hakk'ın rızasını kazanmak için de ezber ehemmiyet kazanıyor idi. Bu da pek çokları tarafından Kur'ân'ın ezberlenmesine bir teşvik unsuru oluyordu. Böylece bir kısım Müslümanlar tamamını, bir kısmı bâzı sûrelerini ezberlemişti. Müslüman olup da Kur'ân'dan bazı parçaları ezberlememiş olması mümkün değildi.

Hz. Peygamber, Kur'ân'ın öğretim ve muhafazasında yazdırmak ve ezberletmekle de yetinmiyor, üçüncü bir unsur daha ilâve ediyordu: Kontrol. Yani, yazı ezberle, ezber de yazı ile kontrol ediliyordu. Bunun en güzel örneği her Ramazan'da yer verildiğini belirttiğimiz arza hâdisesidir. Böylece her Ramazan ayında, o Ramazan'a kadar gelmiş olan bütün vahiyleri, Müslümanlar kontrol etme imkânı buluyordu. Yazmış olanlar yazılarını, ezberlemiş olanlar ezberlerini kontrol ettiriyordu. Şunu da hemen belirtelim ki, kontrol ameliyesi sâdece Ramazan aylarına münhasır kalmıyordu. Resûlullah'ın Kur'ân muallimleri vardı. Bunlar, halk arasında dolaşarak hem öğretiyorlar, hem de daha önceden öğrenilmiş olanları kontrol ediyorlardı.

10- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gelen vahiyleri küçük parçalara yazdırıyordu: Deri parçası, hurma yaprağı, düz taş parçası, kürek kemiği gibi... O devirde bugünkü mânada kâğıt yok idiyse de, deri aynı vazifeyi görebiliyordu. Buna rağmen vahiylerin umumiyetle taş, tahta, kemik gibi daha küçük parçalara yazıldığını görmekteyiz. Bunun iktisadî endişeden ileri geldiği söylenebilirse de bir başka yönü daha vardı: Tertibte kolaylık. Yani âyetler ve sûreler bugünkü, elimizdeki Kur'ân'ın tertibine uygun bir sırayla gelmiyordu. Bir sûre tamamlanmadan bir başka sûre inmeye başlıyordu. Sûre içerisindeki âyetler de belli bir sırayı takip etmiyordu. Her âyet geldikçe, Hz. Peygamber konacağı sûreyi ve sûre içindeki yeri târif ediyordu. Üstelik, sonradan lafzıyla neshedilen vahiyler de olabiliyordu. Şu halde rivayetlerde daha ziyâde te'lifu'l-Kur'ân diye ifade edilen ameliyenin icrasında kolaylık için vahiylerin küçük parçalara yazılması gerekmekte idi.

11- Te'lifu'l-Kur'ân: Rivayetlerde sıkca te'lifu'l-Kur'ân tabirine rastlarız. Hatta Buharî'nin Sahih'inde bu adı taşıyan bir bab mevcuttur. Ashab'ın كُنَّا عِنْدَ رَسُولِ اللهِ ﷺ نُؤَلِّفُ الْقُرْآنَ مِنَ الرِّقَاعِ "Biz Resûlullah'ın yanında, Kur'ân'ı parçalardan te'lif ederdik" dediğine rastlarız.

Te'lif nedir?

Te'lif, burada tertip mânasına gelir.

Kur'ân mevzuunda tertip, ya âyetlerin bir sûre içerisindeki sıralanmasıdır, yahut da sûrelerin öncelik, sonralık şeklindeki sıralanmasıdır. Ulemâ, Hz.Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrindeki te'lif'den, âyetlerin sûre içerisindeki tertibini anlarlar ve âyetlerin tertibi için *"tevkîfidir"* derler. Yani âyetlerin yerleri -Cebrail (aleyhisselam)'in direktifiyle- bizzat Resûlullah tarafından tayin edilmiştir, binaenaleyh vahye dayanmaktadır. Her bir sûrenin şeklen vücut bulmasında ulemânın hiçbir rolü olmamıştır. Bu sebeple, selef, bir sûrenin en son âyetinden başlayıp ilk âyetlerine doğru okunmasını hoş karşılamayıp "haram" demiştir. Böyle bir hükmü de şu sebeple tasrih etmişlerdir: Şâirler, edibler, hafızalarının gücünü izhâr için kasideleri, bazı durumlarda, sondan başa doğru okurlardı. Bu âdeti, Kur'ân-ı Kerim'e de tatbik etmemeleri için, böyle bir yasaklamaya gerek duyulmuştur.

Ancak sûrelerin tertibi "tevkîfî" değildir. Cumhur'un görüşüne göre, bugün tertip ıstılâhîdir (ictihadla konmuştur). Hz. Osman (radıyallahu anh) zamanındaki, az sonra açıklayacağımız, teksir heyeti tarafından verilen bir şekildir. Dolayısıyla, namazda veya namaz dışında, tedrisde, tederrüste, tilâvette, Kur'an-ı Kerim'i sondaki sûrelerden başa doğru okumak da mümkündür. Söz gelimi Bakara'dan önce Kehf, Kehf'ten önce Hac sûresi okunabilir. Hatta, bazı rivayetler Resûlullah'ın gece namazında Âl-i İmrân'dan önce Nisâ sûresini okuduğunu haber vermektedir. Nitekim Übey İbnu Ka'b mushafında sıra böyledir. *Hz. Osman*'ın mushafı ile, diğer mushaflar arasında görülen sûre sıralamasındaki farklılıklar, *"sûrelerin sıralanma işi içtihâdîdir, ıstılâhîdir"* diyenlere delil olmaktadır.

12- Zeyd İbnu Sâbit'in hizmeti: Sadedinde olduğumuz rivayette belirtildiği üzere, Zeyd İbnu Sâbit, Kur'ân'ı cem'etme vazifesini kabul edince, Hz. Ömer'in de yardımcı olması kaydıyla işe başlar. Hz. Ebu Bekir, Zeyd'e, cem sırasında hafızasına güvenmemesini, her âyet için, yazılı iki şâhid istemesini şart koştu. Şehirde ilân ederek, yanında yazılı Kur' ân parçası bulunduranların, bunları mescide getirip Zeyd'e teslim etmesini taleb etti. Hz. Ömer, getirilen yazılı nüshaların, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından kontrol edilip edilmediği hususunda yemin ettiriyordu. Hatta bâzı âlimler, bu yazılı şahitlerin arza-i âhirede kontrolden geçen yazılı nüshalar olduğunu söylerler. Bu durum bile, arza-i âhirenin İslâm tarihindeki ehemmiyetini ve iki sefer oluşunun hikmetini göstermeye kâfidir.

Alimler getirilen iki yazılı nüshaya şahit derler. İki şahit bir üçüncü unsura nisbetledir. Üçüncü unsur veya *"birinci asıl"*, Zeyd İbnu Sâbit'ti. Kur'ân-ı Kerim'i ezbere baştan sona bilenlerden biri idi. Getirilen yazılı nüshaların kendi bilgisine de uymasını arıyordu. Nitekim bazı istisnalar olmuştur. Tevbe sûresinin en son iki âyetini yazılı olarak bir kişi getirmişti. Bu âyetler belki de, en son nazil olan âyetlerden olduğu için olacak, yazılı olarak başkasının yanında bulunmuyordu. Zaten onlar, Zeyd gibi başkalarının da ezberinde vahiy olarak mevcut idi, ama yazılmış vaziyette sâdece bir kişi getirmişti. Bu zat, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sağlığında, bir hadise sebebiyle şâhideyn "iki şâhid" ünvanını verdiği Huzeyme İbnu Sâbit idi. Zeyd İbnu Sâbit, "Resûlullah, onun şehâdetini iki kişinin şehâdeti kıldı" diyerek, bu iki âyeti kabulde tereddüt göstermedi. Ashabtan, "Bu Kur'ân'dan değildir" diye itiraz eden de olmadı.

Hz. Ömer (radıyallahu anh), *"zina edenlerin recmedilmeleriyle ilgili"* yazılı bir metni "âyet" diye getirdi ise de, Zeyd İbnu Sâbit kabul etmedi. Hz. Ömer yazılı ikinci bir şâhid getirememekten başka şifâhî bir destek de göremedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Allah'ın âyeti" diyerek recmi ifade etmiş ve tatbik de etmiş idi. Ancak, muhtemelen bu hükme, "Allah'ın önceki kitaplarda gelen ayeti" manasında "Allah'ın ayeti" demişti[38] ve Hz. Ömer'in hatırında da böylece yanlış kalmış idi. Mamafih, bâzı alimler bunu, hükmü baki, lafzı mensuh ayetlere örnek olarak kaydederler. [39]

Bazı rivayetlerde, Zeyd İbnu Sâbit (radıyallahu anh), Ahzâb sûre-

---

38– Hatırlatmakta fayda var: Zinâ eden bir Yahudi çiftinin cezalandırılması için, Yahudi cemaati Hz. Peygamber'e müracaat etmiş ve Resûlullah da Allah'ın kitabında (Tevrat'ta) bulunan hükmü yani recmi uygulamıştır. İslâm'da ilk recm budur. Resûlullah'ın sağlığında Müslümanlara uygulanan recm vak'ası da mevcuttur.

39– Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in âyet diye teklif ettiği metin şu idi:

الشيخ والشيخة اذا زنيا فارجموهما البتة نكالا من الله والله عزيز حكيم

"Kadın ve erkek iki yaşlı zina ederse, her ikisini de Allah'tan ibretli bir ceza olarak recmedin. Allah aziz ve hakimdir." Hz. Ömer bilahere şöyle diyecektir: "Bilesiniz, recm haktır. Resûlullah recmetti. Ondan sonra biz de recmi uyguladık. Halkın: "Ömer, Allah'ın kitabına, onda olmayan şeyi yazdı" demeyeceğini bilsem, bunu yazardım" der ve yukarıdaki metni okur. Hz. Ömer, zamanla bazılarının: "Biz Kitabullah'da recm âyeti görmüyoruz" diyerek Allah'ın indirdiği farzı terketip sapıklığa düşeceklerini belirterek şöyle uyarmıştır: "Muhsan oldukları takdirde zinâ edenlerin recmedilmeleri haktır. Yeter ki zina fiili, beyyine veya hâmilelik veya itirafla sübût bulmuş olsun. Allah'a kasem olsun, halk, "Ömer Kitabullah'a ilâvede bulundu" demeyecek olsa ben bu âyeti yazardım." Daha fazla bilgi isteyenler Suyûtî'nin el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân adlı kitabına bakabilirler. Eser dilimize de tercüme edilmiştir.

sinin 23. âyetini de tek yazılı şâhide müsteniden kabul ettiğini belirtir. Bu ayetin yazılı şâhidi de Huzeyme İbnu Sabit eş-Şâhideyn'dir. Tek yazılı şâhide müsteniden kabul edilen mezkur üç ayet, tedkik edilince görülür ki, hiçbiri ahkâma, harama-helâle müteallik değildir.

Kur'ân-ı Kerim'in Zeyd İbnu Sâbit (radıyallahu anh) tarafından cem'edilmesi veya "iki kapak arasında mushaf" haline getirilmesi işinin sadece yazılı vesikalara dayandırılmadığını da bilhassa vurgulamamız gerekir. Çünkü pek çok kimse Kur'ân'ı baştan sona ezbere biliyorlardı. Kısmî şekilde ise bütün Müslümanlar biliyordu. Zira namaz ve diğer tilâvet, dua gibi ibadetlerinde Kur'ân-ı Kerim'i okuyorlardı. Baştan sona ezbere bilenler (Kur'ân'ı cem'edenler) de vardı. Enes (radıyallahu anh)'in bir rivayetinde Ensar'dan bilhassa altı tanesi meşhurdu:

1- Übey İbnu Ka'b,

2- Muâz İbnu Cebel,

3- Zeyd İbnu Sâbit,

4- Ebu Zeyd (Enes'in amcalarından biri olup isminde ihtilâf edilmiştir: *Evs, Sâbit İbnu Zeyd, Sa'd İbnu Ubeyd İbnu Nu'mân, Kays İbnu's-Seken, İbnu Hacer,* tahkikinde bu sonuncu ihtimâlin sıhhatine hükmeder.)

5- Ebu'd-Derda,

6- Sa'd İbnu Ubâde.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kur'ân'ı kendilerinden almayı tavsiye ettiği kimseler arasında ismi geçen Sâlim *Mevlâ Ebû Huzeyfe* ile *Abdullah İbnu Mes'ud* (radıyallahu anhümâ)'un ve hâfize olduğu bilhassa tasrih edilen Ümmü Varaka (radıyallahu anhâ)'nın cem'ediciler meyanında zikredilmeyişleri de gösterir ki hafızlar bunlardan ibaret değildir. İbnu Hacer'in muhtelif muhakkikten naklettiği neticeye göre (Fethu'l-Bârî, 10, 425-430) Kur'ân-ı Kerim'i cemettiği rivayetlerden anlaşılanlar arasında Muhâcirun'dan şunlar var: Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Talha, Sa'd, İbnu Mes'ud, Huzeyfe, Sâlim, Ebu Hüreyre, Abdullah İbnu's-Sâib, Abâdile (radıyallahu anhüm); kadınlardan Hz. Aişe, Hafsa, Ümmü Seleme (radıyallahu anhünne). İbnu Ebi Dâvud şunları da ilave eder: (Muhacir olarak): Temim İbnu Evs ed Dârî, Ukbe İbnu Âmir; (Ensar olarak); Ubâde İbnu's-Sâmit, Muâz Ebu Huleyme, Mücemmi İbnu Câriye, Fadâle İbnu Ubeyd, Mesleme İbnu Mahled, vs. (Bunlardan bazıları Hz. Peygamber'den sonra hıfzlarını ikmal

etmiştir.) Keza Ebu Musa el-Eş'ari, Amr İbnu'l-Âs, Sa'd İbnu Ubâde gibi bazıları da Kur'ân'ı cem edenler arasında sayılmıştır.

Görüldüğü gibi, Resûlullah devrinde Kur'ân'ı cem edenlerle ilgili olarak sınırlayıcı rakamların ihtiyatla karşılanması gerekmektedir. Yukarıda Hz. Enes (radıyallahu anh)'ten kaydettiğimiz rivayet pekçok itirazlara sebep olmuş, Kur'ân-ı Kerim'i cemedenlerin sayısını bazan dört, bazan beş ve bazan da altı gibi son derece sınırlı gösteren beyanların, gerçek durumu ifade etmediğine rivayetlerlerle cevap verilmiştir. Yukarıda kaydettiğimiz tahkikler bu maksadla ortaya konmuştur.

Bu meyanda dikkat çekilen başka hususlar da var: Resûlullah'ın sağlığında Bi'r-i Maûna'da şehid edilen 70 kurrâ ve keza Yemâme harplerinde şehid olanlar arasında 70 kurrânın bulunduğuna dâir rivayetler gibi.

Şu halde, Resûlullah devrinde Kur'ân-ı Kerim'i baştan sona ezberleyenlerin sayısını kesinlikle bilmek mümkün değildir. Daha önce hakkında bilgi verdiğimiz Dâru'l-Kurrâ'nın varlığı da gözönüne alınınca, bunların miktarını birçok onlar ve hatta yüzlerle ifade etmenin daha gerçekçi bir tahmin olacağı anlaşılır.

Hülâsa-i kelâm, Hz. Ebu Bekir'in sağlığında Zeyd İbnu Sâbit (radıyallahu anh) tarafından Kur'ân cem'edildiği vakit pekçok kurrâ (yani Kur'ân hafızı) mevcut idi ve hiçbirinden de ortaya konan Mushaf hakkında -kaydedilenler dışında– bir itiraz olmamış, bir münakaşa ortaya çıkmamıştır.

Böylece, bugün elimizde mevcut olan Kur'ân-ı Kerim, Halife Ebu Bekir (radıyallahu anh)'in vazifelendirdiği ve *Hz. Ömer'i*n de yardımcı olduğu Zeyd İbnu Sâbit tarafından iki sayfa arasına konmuş ve muhtevası Ashab'ın icmâına mazhar olmuştur.

13- Kur'ân'ın çoğaltılması: Kur'ân, kitap hâline konulmuştu, ama tek bir nüsha idi. Bu hal, Hz.Osman zamanına kadar devam etti.

Hz. Osman zamanında, Kur'ân'ın okunuşu üzerine bâzı ihtilaflar çıktı. 922 numaralı hadiste belirtildiği üzere, Kur'ân'ın yedi harf üzere inmiş olması farklı okunuşlara imkân veriyordu ve buna şeriat müsamaha ediyordu da. Ancak bu farklı okuyuşlara halkın müsâmahası pek yoktu. Herkes kendi lehçesine göre okumanın daha doğru olduğu kanaatini taşıyordu. İbnu Ebû Dâvud'un Mesâhif'te kaydettiği rivayetlere göre, Kur'ân'ı farklı kıraatlere göre tedris eden muallimler ve talebeleri arasında ihtilâflar başlamış, anlaşmazlıklar birbirlerini tekfire varan

buutlara ulaşmıştı. Hz. Osman bunları yatıştırmaya çalışmış, bu maksadla bazı hutbelerde bile bulunmuştur.

Çok geçmeden bu kargaşa ve ihtilâflara, askerler arasında çıkan anlaşmazlık da katıldı. Nitekim Ermeniye ve Azerbaycan bölgelerinin fethinde biraraya gelen Suriyeli ve Iraklı askerler arasında da Kur'ân'ın farklı okunuşları yüzünden ihtilâf çıkmıştı. Suriyeli askerler Kur'ân-ı Kerim'i Übey İbnu Ka'b kıraatine göre, Iraklılar ise Abdullah İbnu Mes'ud kıraatine göre okuyorlardı. Her iki taraf birbirlerinden değişik şeyler istiyorlar ve bunu yadırgıyorlardı. Herkes kendi kıraatini daha güzel bulmakla kalmıyor öbür tarafın kıraatinden nefret ediyordu, öyle ki birbirlerini tekfir bile etmişlerdi. Hülâsa ihtilâflar kızışmış, birbirlerine silah çekmeye ramak kalacak derecede büyük buutlara ulaşmıştı. Komutan Huzeyfetu'l-Yemân Medine'ye koşup, evine bile uğramadan,doğru Halife'nin huzuran çıkarak durumu bütün ciddiyetiyle Hz. Osman (radıyallahu anh)'a anlattı. Ümmetin imdadına koşmasını taleb etti. Halktaki ihtilâfa askerlerin ihtilâfının da katıldığını gören Halife meselenin ciddiyetini kabul etti. Derhal Ashab'la istişarelerde bulundu. Bu istişareleri aksettiren bir rivayeti kaydediyoruz: Hz. Ali anlatıyor: "Osman (radıyallahu anh) hakkında hayırdan başka birşey söylemeyin. Allah'a kasem olsun Kur'ân'la ilgili olarak yaptığı çalışmaları tek başına yapmadı, bizden bir heyetle istişâre yaparak yürüttü. (Bir gün) dedi ki:

"– Bu kıraat meselesinde fikriniz nedir? Bana ulaştığına göre halktan bir kısmı: "Benim kıraatım seninkinden daha hayırlı" diyormuş. Bu küfre yakın bir söz (Bu gelişmelerin tedbiri nedir?)"

Biz kendisine:

"– Önce sizin fikrinizi bilelim!" dedik. Şöyle açıkladı:

"– Ben, halkı tek bir Mushaf'ta toplamak istiyorum. Böylece ne fırkalar olur, ne de ihtilâf kalır!"

"– İsabetli düşünüyorsunuz!" dedik.

İbnu Sîrin'in rivayetinde istişâre heyeti Muhacir ve Ensar'dan 12 kişidir ve aralarında Übey İbnu Ka'b da mevcuttur.

Hz. Osman böylece Ashab'ın mutabakatını aldıktan sonra Mushaf'ı ilk indiği lehçe olan Kureyş lehçesi üzerine çoğaltıp bütün ümmetin bu lehçeye sevkine karar verdi. Zeyd İbnu Sabit (radıyallahu anh)'i çağırarak, onun başkanlığında Kur'ân-ı Kerim'i çoğaltmak üzere bir heyet kurdu.

Mus'âb İbnu Sa'd'ın açıkladığına göre, Hz.Osman heyet üyelerini de istişare ile seçmiştir: Hz. Osman: "Yazısı en iyi olan kim?" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kâtibi olan Zeyd İbnu Sâbit dediler. Tekrar sordu: "Arapçası en iyi olan kim." (Bir rivâyette en fâsih kim? demiştir) Said İbnu'l-Âs dediler. Hz. Osman: "Öyleyse Said imlâ ettirsin, Zeyd de yazsın!" dedi.

Açıklandığına göre, Said İbnu'l-Âs'ın şivesi Hz. Peygamber'inkine en çok benzeyen şive idi, böyle denmiştir: "Kur'ân-ı Kerim'in Arapçası Saîd İbnu'l-Âs İbni Ümeyye'nin Arapçasına göre yönlendirilmiştir. Çünkü o, lehçe itibariyle Hz. Peygamber'e en çok benzeyen kimse idi."

Heyette yer alan üyelerin ismi ve sayısı rivayetlere göre farklıdır. İbnu Ebî Dâvud'un rivayetleri arasında Mâlik İbnu Ebî Âmir, Kesir İbnu Eflâh, Übey İbnu Ka'b, Enes İbnu Mâlik, Abdullah İbnu Abbas vs. zikredilir. Buharî'nin rivayetinde Zeyd İbnu Sâbit, Abdullah İbnu Zübeyr, Saîd İbnu'l-Âs ve Abdurrahman İbnu'l-Hâris zikredilir. Heyetin başkanı ise Zeyd İbnu Sâbit (radıyallahu anhüm ecmain)'tir.

Hz. Osman (radıyallahu anh) heyete şu talimatı verdi:

"Kur'ân'ı çoğaltacaksınız. Kur'ân-ı Kerim'in Arapçası hususunda Zeyd İbnu Sâbit'le sizin aranızda bir ihtilâf çıkarsa, Kureyş lisanını esas alacaksınız. Zira Kur'ân çoğunluk itibariyle onların lehçesine göre nazil oldu."

İstinsah sırasında bazı küçük ihtilâflar ortaya çıkmıştır. Hz. Osman'a intikal ettirlen bir ihtilaf, التابوت kelimesinin imlâsı üzerine oldu. Kureyşliler التابوت diyorlar, Zeyd İbnu Sâbit التابوه diyordu. Hz. Osman (radıyallahu anh): "Bu kelimeyi التابوت diye yazın. Çünkü Kur'ân Kureyş lehçesi üzerine indi" diye emretti.

Kur'ân kaç nüsha çoğaltıldı?

Ortaya konan yeni nüshaların adedi hakkında farklı rivayetler var: Bazılarına göre 4, bazılarına göre 5, bazılarına göre de 7. Yedi rivayetine göre bir nüsha Medine'de alıkonuyor, gerisi Mekke, Şâm, Yemen, Bahreyn, Basra, Kûfe'ye birer nüsha gönderiliyor. Ayrıca Hz. Osman, bu resmî nüsha dışında kalan Kur'ân'ların imha edilmesini emrediyor. Mus'ab İbnu Sa'd der ki: "Hz. Osman (radıyallahu anh) (eski) mushafları yaktığı zaman çok kimseye şâhid oldum, bu işten memnun oluyorlardı, kimse bunu kötü (münker) bulmuyordu."

Ebu Kılâbe de şöyle anlatır: "Hz. Osman, istinsah işini tamamlayınca bütün İslâm beldelerine şu tâmimi gönderdi: *"Ben şöyle şöyle bir hizmet gerçekleştirdim. Ve yanımda bulunan eski nüshaları imhâ ettim, siz de oralarda bulunan eski nüshaları imha edin."*

"Suhuf"la "Mushaf" arasındaki fark: Hz. Ebu Bekir zamanında ortaya konan Suhuf ile Hz. Osman (radıyallahu anh)'ın bu Suhuf'tan istinsah yoluyla ortaya koyduğu "Mushaf" arasında bazı farklar var. Her şeyden önce Hz. Ebu Bekir'in (radıyallahu anh) hizmeti Kur'ân-ı Kerim'in muhteviyatının, hafızların ölümü ile ziyana ve kayba uğramasını önlemek maksadıyla yapılan bir çalışma idi. İmlâ ve tertibi üzerinde durulmaksızın, Hz. Peygamber zamanında yazılmış ve arza-i âhire'de kontrolden ve tashihten geçmiş yazılı parçalardan teşkil edilen bir kolleksiyon idi. Bu yazılı parçalar ellerde mevcut idiyse de toplu olarak bir yerde mevcut değildi. Esasen vahyin ne zaman kesileceğini, yeni gelecek vahiylerin nerelere konacağını kimse bilmediği için böyle bir nüsha teşkili de oldukça imkânsız bir işti. Şu halde *Hz. Ebu Bekir,* âyetlerin sûrelere göre yerleştirilmesi ile ilgili Resûlullah'tan varid olan tâlimat çerçevesinde sûreleri sayfalar halinde bir araya getirtmiş idi. Halbuki *Hz. Osman*'ın çalışması, Kur'ân-ı Kerim'in farklı lehçelere göre muhtelif vecihlerde okunması sonucu ortaya çıkan ihtilâfları önlemek maksadıyla yapılmış idi. Bu çalışmada, Kur'ân'a okunuş birliği kazandırmak gayesi hakimdi. Bu birlik, Resûlullah'ın lisanı olan Kureyş lehçesine göre yapılacak, diğer lehçelere göre okumak -dinen meşrû ve caiz olmasına rağmen- terkedilecek ve yasaklanacaktı. Bu maksadla diğer lehçelerle farklılık olan yerlerde Kureyş lehçesi esas alındı. Diğer lehçelerde okuma cevazının başlangıçta karşılaşılan zorluğa bir kolaylık, bir ruhsat olarak meşru kılındığı, artık bu cevaza ihtiyaç kalmadığı söylendi. "Şimdi birliğe ihtiyaç var, bu işte de Kureyş lehçesi tercih edilecektir, çünkü Resûlullah'ın dilidir... vs." dendi.

Ayrıca bu *mushaf*'ta sûreler de belli bir sıraya konmuş, bundan böyle, kimsenin takdim tehir yapamıyacağı muayyen bir düzen içerisinde tertiplenmiş idi. Hz. Osman (radıyallahu anh), Kur'ân sûrelerine, hal-i hazır tertibi, Ashab'la istişâre ederek verdiğini belirtmiştir. Yani sûrelerin bugünkü yerleri, şahsî re'yi ile değil, Ashab'ın istişârî görüşleriyle tesbit edilmiştir. Sûre içerisinde âyetlerin sıralanmasının Cenab-ı Hakk'ın vahyi ile olduğunu belirtmiştik.

Hz. Ebu Bekir nüshasının sonu: Hz. Ömer'in vefatıyla Hz. Hafsa'ya intikal eden "İmam" nüshayı, istinsah etmek üzere Hz. Osman

(radıyallahu anh) Hz.Hafsa (radıyallahu anhâ)'dan, "istinsahtan sonra geri vermek" va'di ile istemişti. İstinsah işi bitince Hz. Hafsa'ya iade edildi. Hz. Osman, bütün eski nüshaları imha ettiği halde bu "İmam" nüshaya dokunmamıştı.

Mervan, Medine valisi olunca Hz. Hafsa'dan bu nüshayı istedi ise de Hafsa (radıyallahu anhâ) vermedi. Ancak Hafsa validemizin vefatı üzerine Mervân, kardeşi Abdullah İbnu Ömer'e haber göndererek bu "Suhuf"u istedi. Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anh) de gönderdi. Mervân'ın Suhufu parçalayıp, yıkayıp yaktırdığı rivayetlerde tasrih edilir. Mervan açıklama yaparak: "Zaman geçince bazı şüphecilerin, bu nüsha ile ümmetin benimsediği Hz.Osman nüshası arasındaki farklılıklara dayanarak fitne çıkarabileceklerinden endişe duyduğunu, bunu önlemek için *Hz. Ebu Bekir*'in suhufunu imha ettiğini" belirtmiştir.

Görüldüğü üzere Kur'ân-ı Kerim'in cem'edilmesi gibi pek hayırlı bir işin ilk muharriki Hz. Ömer olmuş, halife olarak *Hz. Ebu Bekir*, faaliyetlerini organize etmiş, *Hz. Zeyd* İbnu Sabit de cem işini icra etmiştir. Çoğaltılma ve tek imlâya kavuşturulma işinin muharriki ihtilâflar, organizatörü *Hz. Osman* ve gerçekleştiricisi yine *Zeyd İbnu Sâbit* ve pek çok sahabe olmuştur. Allah hepsinden razı olsun.

948 ٥ – وفي أخرى للبخارى عن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهما. قال: [جَمَعْتُ الْمُحْكَمَ على عهد رسولِ الله ﷺ. قيلَ لَهُ وَمَا الْمُحْكَمُ؟ قَالَ الْمُفَصَّلُ].

5. (948)- *Buharî*'nin bir diğer rivayetinde İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ): "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında Muhkem'i cem'ettim" demiştir. Yanındakiler kendisinden: "Muhkem'le neyi kastediyorsun?" diye sorunca: "Muhkem, mufassal (sûreler)dir" diye cevap vermiştir. [Buharî, Fedâilu'l-Kur'ân 25.]

AÇIKLAMA:

Usul âlimlerinin ıstılahında muhkem, içerisinde mensuh bulunmayan şeydir. Müteşâbih'in zıddına da muhkem denir.

Mufassal, Kur'ân-ı Kerim'in besmelelerle sıkça birbirinden ayrılan kısa sûrelerine denir. Umumiyetle 49. sûre olan Hucurat sûresi ile sonuncu sûre olan Nas sûresi arasında kalan kısma mufassal denir. Mamafih hemen belirtelim ki, mufassal sûrelerin hangi sûreden itibaren başladığı hususunda on kadar farklı görüş ileri sürülmüştür. İttifak edilen husus son cüzün mufassal olduğudur.

Buharî bu rivâyeti, "Çocuklara Kur'ân öğretilmesi" başlığını taşıyan bir babta kaydetmekle İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın şu sözüne imâda bulunmuş olmaktadır:

سَلُونِى عَنِ التَّفْسِيرِ فَإِنِّى حَفِظْتُ الْقُرآنَ وَانَا صَغِيرٌ

"Bana tefsirden sorun. Zîra ben küçük yaşta Kur'ân'ı ezberledim."

İbnu Abbas'ın yaşı hususunda rivayetler ihtilâflıdır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vefatı esnasında kaç yaşında idi? Umumiyetle, İbnu Abbas'ın hicretten üç yıl önce doğduğu kabul edilir. Bu durumda Resûlullah'ın vefatında 13 yaşında olmalıdır.

TEVBE İLE İLGİLİ BÖLÜM

TEVBE

Tevbe kişinin kendini yenilemesi ve bir iç onarımdır. Yani, sapdırıcı düşünce ve davranışlarla bozulan kalbî muvâzeneyi, yeniden düzene koyma uğrunda, ferdin, Hakk'dan Hakk'a kaçması, daha doğrusu, O'nun gazabından lütfuna, hesabından rahmet ve inayetine sığınmasıdır tevbe.

Tevbeyi, günah duygusuyla, benliğin bir hesaplaşması şeklinde ta'rif etmek de mümkündür. Yani nefsin, hayatı sonsuzca sevk ve idâresine karşı benlik ve iradenin, yüce dağlar gibi, günahın karşısına dikilip ona geçit vermemesidir tevbe.

Günah, muvâzenesizce bir çukura yuvarlanıp gitmekse, tevbe, usûlüne göre bir hamlede hoplayıp oradan dışarıya çıkmakdır. Diğer bir ifâde ile günah; vicdanın muvakkat bir murâkabesizliğinden, ruhun aldığı yara ise; tevbe, kalbin, sürekli bir ızdıraba düşmesi ve çok ciddi olarak kendi kendini kontrole koyulması ve böylece insanî duyguların yeniden fer ve kuvvet kazanmasıdır.

Günah, insanda şeytanın hâkimiyeti ve nefsin tesiriyle olduğuna göre, tevbe, şeytana karşı duyguların müdafaası ve ruhdaki âhenksizliği, dezarmoniyi düzenleme gayreti demekdir.

Günah erozyonlarının, ruhu törpüleyip aşındırmasına karşılık tevbe, gönül zeminini, düşünce ve sözlerin en güzeli "kelime-i tayyibe" ile çimlendirmek ve o erozyonların tahribatını önlemekdir. Gözlerin döneyazacağı, yüreklerin hoplayacağı gün gelmeden, yürekleri hoplatan tevbe gayreti ne mübecceldir!. Keşke onu, her günahın açdığı gediği kapatacak seviyede, âh u eninlerle yapmaya muvaffak olabilseydik!

Evet, tevbe, böyle erkekçe bir dönüşün adıdır. Aksine her söz yalan, her davranış da bir aldatmacadır. Çünkü günahla fevt edilen şeyler giderilmedikten, ve zamanın günah karesindeki boşluk doldurulmadıktan; hislerde ürperti, ruhda ızdırab, gözlerde yaş belirmedikten sonra, işlenilen kötülüklere karşı nedamet duyulduğunu iddia etmek, tutarsız ve kabulden uzakdır.

Günahlar çeşit çeşit ve tevbeleri de başka başkadır. Millî vahdetin zedelenmesi büyük bir günahdır. Buna göre bu cürmü işleyen kimse, hem Hakk katında hem de halk katında en büyük mücrim sayılır. Binaenaleyh, böyle bir günahın tevbesi de, ancak, altı üstüne getirilmiş heyet-i içtimâiyyenin eski sıhhat ve birliğine kavuşturulmasıyla kabil olacakdır, yoksa içtimâî bünye korkunç hafakanlar içinde, güm güm gümlerken, onu bu hâle getirenlerin, "nâdim ve pişman oldum" demeleri, sadece bir aldanma ve aldatmacadır. Evet, böyle bir günahın tevbesi, ancak, toplum içine saçılmış olan bölücü, parçalayıcı sapık düşünelerden dönüldüğünü, milletin her ferdine avaz avaz ilân etmekle olacağından, sırf gizli nedametlerle affedileceğini ummak bir aldanmadır. Ve dolayısıyla da, iç çekişmeler sürüp gidecek; ve toplumdaki zaafların, gevşekliklerin, dağınıklıkların da'vetiyle gelen dış baskı ve tazyikler de arttıkça artacakdır. Zira, bir toplumun dirlik ve düzeni, yani İlahî tevfikin onlarla beraber olması, ancak ve ancak o toplum fert ve hiziblerinin anlaşıp uzlaşmalarına, hiç olmazsa birbirleriyle sulh olup ihtilâfa düşmemelerine bağlıdır. Aksine, birbirine düşmüş ve dolayısiyle içtimâî ufku ihtilâflarla kararmış bir milletin, toptan tevbe etmesi lâzımdır. Böyle bir tevbe de, sevgide, afda, müsamahada "Resûlullah"ın bağışlayıcılığına vefalı bir havâri olmaya vâbestedir. Yani, yolu ve yönü hak olduktan sonra, herkese ve her düşünceye arka vermek; her hamleyi alkışlamak ve her fedâkârlığa temennâ durmakla mümkündür. Bana öyle geliyor ki, asırlık yaralarımızın sarılmasında, bundan daha tecrübe edilmiş bir ilaç ve daha objektif bir usul bulmak da, bugün için hemen hemen imkânsız gibidir.

Ne acıdır ki, bütün bunlara rağmen bizler, yıllardan beri, omuzlarımızı çökertircesine, boynumuza çullanmış yığın yığın vebâllerin altından sıyrılıp çıkmayı, bir perşembe akşamı merasimine bağlayarak, tevbe adına zahmetsiz ve ucuz yollar aramaktayız! Oysaki, ferdî günahlar için, böyle kesdirmeden bir sıçrayış ve nedâmet yetse bile, toplumla alâkalı cürümlerde, daha sahici, daha özlü irkilmeye, silkinmeye ve kendini yenilemeye ihtiyaç vardır.

Ah bu zahmetden kaçış ve beleşçilik!

Toplumu meydana getiren her müessese tevbe etmeli ve tevbesi de, kendini bitiren, tüketen, ihmâl ve hataları kavrama ve onları telâfi etme şeklinde olmalıdır.

İdarî kadro, kendi cürüm ve günahlarını sezerek, onlara karşı tam vaziyet almak suretiyle tevbe etmeli, kendini yenilemeli ve dirilmelidir. Yoksa elli bin defa nedamet şeklindeki merasimlerle bir çuvaldız boyu yol almaya imkân yokdur. Bin nefrin böyle bir derdi derman görenlere! Ve bin nefrin, defalarca aynı şeylerle aldananlara...!

Adlî teşkilât, hakkaniyet ve isabetli kararlarıyla kanatlanır ve gökler ötesi saltanatlara namzet olur. O, adâlet soluduğu sürece, saatleri yıllar sayılır Hakk'ın katında. İsâbetsiz kararları karşısında ızdırap duyup, iki büklüm olduğunda da, bundan geri değildir. Bir de onun Hakk'ın üstünlüğünü hiçe sayıp, kuvveti hâkim kıldığı, hakkı kuvvete boğdurduğu anları vardır ki, o, bu haliyle, affedilmez ve tevbesizdir...

Maarif teşkilat da öyledir. Maarif, millî duygu ve düşüncenin havarisi ve koruyucusu olduğu sürece, takdire lâyık en mübeccel bir müessesedir. Sapık ve çarpık ideolojilere yüz verdiği müddetçe de, haramîlerden daha harâmî ve mücrimlerden daha mücrimdir. Yabancı ve tahribkâr düşüncelere karşı, tam ve ciddi tavır alacağı ana kadar da, bağışlanamaz ve tevbesizdir.

Bütün siyasî kuruluşlar gayri siyasî fertler ve cemaatlar; hatta düşünürler, yazarlar ve mürşitler, nefislerine ve hiziblerine muhabbetten dolayı, inhisara sapmış ve dolayısıyla da kendi dışlarında kalan hak ehline düşmanlık beslemişlerse, büyük günah içindedirler ve teker teker tevbe etmeleri farzlar ötesi farzdır.

Evet, bütün bu fert ve müesseseler, bir kere daha kendilerini kontrol etmeleri ve alabora olan millet vapurunda, kendi hisselerine düşen hatâ, günâh ve ihmâlleri görmeleri, sonra da bunun telâfisine gitmeleri mutlaka elzemdir. Yoksa, bugüne kadar olduğu gibi, günahlara hep dışda namzet arar ve hep karşı tarafı karalamaya devam edecek olurlarsa –maazallah- altından kalkamayacağımız bâdirelerin içine girilmesi ve silinip gitmemiz, kaviyyen muhtemeldir.

Evet, bizler en büyük günahı, herkesi suçlu ve kendimizi masum görmek suretiyle işledik. Bu anlayışdan kurtulamadığımız sürece de, içtimâî atmosfer sertleşdikçe sertleşdi ve birbirini ta'kib eden parçalanmalar hep hız kazandı. Binaenaleyh, bu milletin mukadderatıyla, maddî ve ma'nevî alakalı görülen bütün ruhlar ve kendini bu millete adamış bütün hasbi gönüller, bir kere daha dize gelerek tevbe etmelidirler.

Makam ve mansıb sevdasına kapıldıklarına; hizip sevgisiyle kör-sağır olup inhisara saplandıklarına; binbir paradoksla nesilleri kalpsiz ve ruhsuz bıraktıklarına; tegallüb ve tahakkümlere gömülüp hakkı kuvvetde gördüklerine; düşüncelerine ters gelen şeyler, İlâhî soluklarla beslenmiş dahi olsa, ona karşı savaş ilan ettiklerine; şahsî çıkar ve menfaatlara dilbeste olduklarına; yalan, tezvir, aldatma ve iğfale girdiklerine; hedeflerine varabilmek için her vesileyi meşru saydıklarına ve her devre uyma eğiliminde bulunduklarına... Evet, bütün bunlara tevbe edip insanlık adına son bir kere daha yemin ve peymanlarını yenileme mecburiyetindedirler.

Ne mutlu, günahlarını idrak edip tevbeye koşanlara! Ne mutlu, nefsine karşı sert ve acımasız, başkalarına karşı -hak ehli başkalarına karşı- müsâmahalı ve affedici olanlara..![40]

949 ١ – عن الحارث بن سُويد قال: [حَدَّثَنا عَبْدُ اللهِ بنُ مَسْعُودٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ حَدِيثَيْنِ: أَحَدُهُمَا عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ، وَالآخَرُ عَنْ نَفْسِه. فَقَالَ: إنَّ الْمُؤْمِنَ يَرَى ذُنُوبَهُ كَأَنَّهُ قَاعِدٌ تَحْتَ جَبَلٍ يَخَافُ أَنْ يَقَعَ عَلَيْهِ، وَإنَّ الْفَاجِرَ يَرَى ذُنُوبَهُ كَذُبَابٍ مَرَّ عَلَى أَنْفِه. فَقَالَ بِه هكَذَا بِيَدِه فَذَبَّهُ عَنْهُ. ثُمَّ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ اللهُ أَفْرَحُ بِتَوْبَةِ عَبْدِهِ الْمُؤْمِنِ مِنْ رَجُلٍ نَزَلَ فِي أَرْضٍ دَوِيَّةٍ مُهْلِكَةٍ مَعَهُ رَاحِلَتُهُ عَلَيْهَا طَعَامُهُ وَشَرَابُهُ فَوَضَعَ رَأْسَهُ فَنَامَ نَوْمَةً فَاسْتَيْقَظَ، وَقَدْ ذَهَبَتْ رَاحِلَتُهُ فَطَلَبَهَا حَتَّى إذَا اشْتَدَّ عَلَيْهِ الْجُوعُ وَالْعَطَشُ قَالَ: أَرْجِعُ إلَى مَكَانِي الَّذِى كُنْتُ فِيهِ فَأَنَامُ حَتَّى أَمُوتَ. فَوَضَعَ رَأْسَهُ عَلَى سَاعِدِهِ لِيَمُوتَ فَاسْتَيْقَظَ فَإذَا رَاحِلَتُهُ عِنْدَهُ عَلَيْهَا زَادُهُ وَشَرَابُهُ. فَاللهُ أَشَدُّ فَرَحاً بِتَوْبَةِ الْعَبْدِ الْمُؤْمِنِ مِنْ هذَا بِرَاحِلَتِه وَزَادِه]. أخرجه الشيخان والترمذى.

وزاد في رواية مسلم ثمّ قال: اللَّهُمَّ أَنْتَ عَبْدِى وَأَنَا رَبُّكَ، أَخْطَأَ مِنْ شِدَّةِ الْفَرَحِ.

« الدَّوِيَّةُ » الصحراء التى لانبات فيها.

1. (949)- *Hâris İbnu Süveyd* anlatıyor: "Abdullah İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) bize iki hadis rivayet etti. Bunlardan biri Hz. Peygam-

40– M. Fethullah Gülen, Çağ ve Nesil 129-133.

ber *(aleyhissalâtu vesselâm)'* dendi, diğeri de kendisinden. Dedi ki: "Mü'min günahını şöyle görür: "O, sanki üzerine her an düşme tehlikesi olan bir dağın dibinde oturmaktadır. Dağ düşer mi diye korkar durur. Fâcir ise, günahı burnunun üzerinden geçen bir sinek gibi görür" İbnu Mes'ud bunu söyledikten sonra eliyle, şöyle diyerek, burnundan sinek kovalar gibi yapmıştır.

Sonra dedi ki: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini duydum: *"Allah, mü'min kulunun tevbesinden, tıpkı şu kimse gibi sevinir: "Bir adam hiç bitki bulunmayan, ıssız, tehlikeli bir çölde, beraberinde yiyeceğini ve içeceğini üzerine yüklemiş olduğu bineği ile birlikte seyahat etmektedir. Bir ara (yorgunluktan) başını yere koyup uyur. Uyandığı zaman görür ki, hayvanı başını alıp gitmiştir. Her tarafta arar ve fakat bulamaz. Sonunda aç, susuz, yorgun ve bitap düşüp: "Hayvanımın kaybolduğu yere dönüp orada ölünceye kadar uyuyayım" der. Gelip ölüm uykusuna yatmak üzere kolunun üzerine başını koyup uzanır. Derken bir ara uyanır. Bir de ne görsün! Başı ucunda hayvanı durmaktadır, üzerinde de yiyecek ve içecekleri. İşte Allah'ın, mü'min kulunun tevbesinden duyduğu sevinç, kaybolan bineğine azığıyla birlikte kavuşan bu adamın sevincinden fazladır."*

Müslim'in bir rivayetinde şu ziyâde var: *"(Sonra adam sevincinin şiddetinden şaşırarak şöyle dedi: "Ey Allah'ım, sen benim kulumsun, ben de senin Rabbinim."* [Buharî, Da'avât 4; Müslim 3, (2744); Tirmizî, Kıyâmet 50, (2499, 2500).

AÇIKLAMA:

Tevbe, şer'î ıstılahta, çirkinliği sebebiyle günah ameli terkedip, yaptığına pişman olmak ve bir daha dönmemeye azmetmek, günah, şayet zulüm nev'inden ise, kulun hakkını iâde etmek veya hak sahibinden helallik ve af taleb etmektir.

Mamafih ulemâ tevbeyi *"pişmanlık", "bir daha günah işlememeye azmetmek", "günahtan uzaklaşmak"* gibi değişik şekillerde tarif etmiştir. Tevbeyi tarifte, bu üçünü birlikte şart koşan da olmuştur. Tevbe mevzuunda şu hususun da bilinmesi gerekir. Allah nazarında tevbekâr sayılmak için, bu söylenenlerin Allah'ın rızasını taleb maksadıyla yapılması gerekir. Aksi takdirde mal veya sıhhat endişesiyle israf, içki gibi günahların terki veya halkın ayıplamasından kurtulmak için bir kısım çirkin işleri bırakmak tevbe sayılmaz, bu hususta âlimler ittifak ederler. Bir de mücerred pişmanlık tevbe için yeterli değildir. Pişman olmakla

birllikte günahı terketmesi ve dönmemeye azmetmesi gereklidir. Bu nokta-i nazardan, tevbeyi *"pişmanlık"* olarak tarif edenlerin aldandığı anlaşılır.

Tevbe ya küfürden, ya günahtan olur. Küfürden tevbe edenin tevbesi kesinlikle makbuldür. Günahtan tevbe edenin tevbesi, sıdk ile yapılırsa o da makbuldür. Kabulün manası, işlenen günahın zararından kurtulmaktır. Tekrar o günaha dönmediği takdirde, işlememiş gibi olur. Asinin tevbesi Allah'ın hakkına giren günahtan ise, onu, söylediğimiz şekilde terketmesi kâfidir. Ancak bazıları için şeriat kaza ve kefâret şartı koymuştur. Kul hakkına giriyorsa, hakkın hak sahibine ulaşması şarttır aksi takdirde o günahın zararından kurtulamaz. Ancak hakkın ulaşması için elinden geleni yaptığı halde hakkı sahibine ulaştıramadı ise Allah'ın affedeceği ümid edilir. Zira Cenab-ı Hakk tabiatları değiştirir, günahları hasenata çevirir.

Abdullah İbnu'l-Mübarek tevbe için başka şartlar da ileri sürmüştür, der ki: "Nedamet etmek, bir daha dönmemeye azmetmek, kul hakkını ödemek, farzlardan zâyi ettiklerini eda etmek, haramla beslenen bedenden o maddeleri eritip yerine temiz maddeler gelinceye kadar üzüntü ve kedere boğulmak; nefsine, günahın lezzetini tattırdığı gibi, tâatın elemini tattırmak."

Tevbe ve istiğfar birbirine yakın dualardır. Diğer duaların ve ibâdetlerin makbul olması için de önce tevbe ve istiğfarla dua ve ibâdetlere başlanması tavsiye edilmiştir. Bazı büyükler: "İstiğfarda mı bulunayım, tesbihat mı yapayım?" diye soru soranlara şu cevabı vermiştir: "Kirli elbise, buhurdan ziyade sabuna muhtaçtır."

Şu halde tevbe ve istiğfar için illa da günah işlemiş olmak gerekmez. Allah'a dua vs. şekilde ibadet edecek olan kimsenin buna "tevbe ve istiğfar"la başlaması, kirlerden temizlenmesi gerekir. Zîra temizlerin duası daha çabuk icâbet görür. Nitekim Hz. Peygamber:

والله إنِّى لَأَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ وَأَتُوبُ إليْهِ في اليوْمِ اكثر من سبعين مرّةً

"Allah'a kasem olsun, ben günde yetmiş kereden fazla Allah'a tevbe ve istiğfar ederim" buyurmuştur.

Kulun tevbesi karşısında Allah'ın sevinmesi, mutlaka affetmek azmini ifade eder. Hele rivayette olduğu gibi, bu İlâhî sevinç, bir insanın duyduğu "delice sevinç"le ifade edilmişse, bu tevbeye teşvikte, tevbenin makbuliyetini ifadede beliğ bir üslup, mukni bir metod olmaktadır.

Tevbe meselesini tasavvufî bir yaklaşımla ele alan M. Fethullah Gülen Hocaefendi ise Kalbin Zümrüt Tepeleri adlı kitabında şunları söylüyor:

Hataları itiraf edip pişmanlıkla kıvranmak, fevtedilen şeyleri yerine getirerek, yeniden toparlanıp Cenâb-ı Hakk'a yönelmek şeklinde ilk küçük yorumları ile tanıyacağımız tevbe; hakikat ehlince, duyguda, düşüncede, tasavvur ve davranışlarda Zât-ı Ulûhiyet'e karşı içine düşülen muhâlefetten kurtulup, O'nun emirleri, yasakları ışığı altında muvâfakat ve mutâbakata ulaşma gayretidir. Tevbe, sırf bir şeyin vicdanda kerih görülmesinden dolayı, o şeye karşı tiksinti duyulması, terk edilmesi değildir. O, Allah'n sevmediği, istemediği şeylerden, aklın zâhirî nazarından güzel görünse, yararlı olsalar bile, uzaklaşıp Hakk'a rücû etmektir.

Bir de "tevbe" sözcüğüne "nasuh" kelimesi ilave edilerek "tevbe-i nasuh" şeklinde kullanılır ki, o da, bir tevcihe göre, en hâlis, en sâfî, en içten anlamına, diğer bir tevcihe göre de, yırtığı, söküğü dikip kapayan, bozulanı ıslah eden ve hiçbir gedik bırakmayacak şekilde onaran tevbe ma'nasına gelir. Yukarıdaki hususların bütününü birden nazara alınca "tevbe-i nasûh" hüsn-ü niyet, hulüs-ü kalb ve hayır mülâhazasıyla, ferdin kendi adına ve seviyesine göre, hâlis, ciddi, yürekten tevbede bulunması, dolayısıyla da başkalarına, tıpkı nasihat ediyor gibi hüsn-ü misâl teşkil etmesi ma'nalarına gelir ki, Kur'ân-ı Kerim 'de gerçek tevbeden söz edildiği bir yerde: يَا اَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تُوبُوا اِلَى اللّٰهِ تَوْبَةً نَصُوحاً - **Ey iman edenler, Allah'a tevbe-i nasuhla teveccüh edin"** (Tahrim, 65/8) buyurularak bu tevbeye işâret edilmektedir.

Tevbe, tevbe edenlerin durumu itibariyle üç bölümde mütâlaa edilmiştir:

a- Hakikatlara kapalı avam halkın tevbesi ki, Hakk'a muhalefetin kalbde burkuntular hâlinde hissedilmesi ve ferdin günahını idrak şuuruyla gönlünde buğulaşan bu duyguyu bütün benliği ile Hakk kapısına yönelerek, tevbe ve istiğfar ile alâkalı sözlerle ifade etmesidir.

b- Perde arkası hakikatlara yeni yeni uyanmaya başlamış havassın rücûu ki, huzur ve maiyyet âdâbına aykırı her davranış ve her düşünceden sonra, kalbde yoğunlaşıp basiret ufkunu saran büyük-küçük her gaflet karşısında himmet kanatlarını açıp Hakk'ın rahmet ve inâyetine sığınma cehd ü gayretidir ki bu performansı gösteren ruh:

اَلتَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لاَ ذَنْبَ لَهُ فَإذَا اَحَبَّ اللّٰهُ عَبْداً لَمْ يَضُرَّهُ ذَنْبُهُ ثُمَّ تَلاَ: ﴿ **إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ** ﴾ قِيلَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ وَمَا عَلاَمَةُ التَّوْبَةِ؟ قَالَ: النَّدَامَةُ.

Resulullah: “Günahdan tam dönen o günahı hiç işlememiş gibidir; Allah bir kulu sevdiği zaman artık ona günahı zarar vermez” dedi ve şu mealdeki âyeti okudu: **“Şüphesiz Allah, çokça tevbe edenleri ve tevbe edip tertemiz olanları sever”** Tevbenin alâmeti nedir diye sorulunca da: “Gönülden pişmanlıktır” buyurdular[41] hakikatının mazharı ruhdur.

c- Yaşayışlarını *“Benim gözlerim uyur ama kalbim uyumaz”*[42] ufkunda sürdüren has üstü hasların teveccühüdür ki, kalblerine, sırlarına, ahfalarına perde olan mâsiva (Hakk’dan gayri herşey) ile alâkalı her ne varsa, bütününü benliklerinin derinliklerinden söküp hiçliğin gayyalarına atarak, yeniden *“nuru’l-envar”* (bütün ışıkların hakiki menbaı) la münasebetlerinin şuuruna ulaşmaları demektir ki, **“O ne güzel kuldu! Zira, sürekli (Allah’a) rücudaydı”** (Sâd, 38/44) gerçeğini gösterir ve “evb” yörüngesinde hareket ederler.

Ferdin, bir kısım iç deformasyonlardan sonra yeniden safvet-i asliyesine dönmesi, özüyle bütünleşmesi veya sık sık kendini yenilemesi mânasında tevbe, hemen her mertebesiyle:

1- Gönülden nedâmet etmek,

2- Eski hataları ürperti ile hatırlamak,

3- Haksızlıkları gidermek, hakkı tutup kaldırmak,

4- Sorumlulukları yeniden gözden geçirip fevt edilen mükellefiyetleri yerine getirmek,

5- Hata ve inhiraflarla ruhda meydana gelen boşlukları ibadet ü tâat ve gecelerdeki yakarışlarla doldurmak,

6- Ve haslar, haslar üstü haslar itibâriyle, zikr u fikr u şükrün dışında geçen hayat için âh u enin edip ağlamak.. duygu ve düşüncelere kasdî olarak mâsiva bulaşmış olabileceği endişesiyle sarsılıp inlemek.. gibi hususları ihtiva eder.

Hatanın seviyesi ne olursa olsun, tevbe ederken, yeni günah tasavvurlarına karşı pişmanlık ve tiksinti ile inlemeyen, her şeye rağmen bir kere daha istikâmet çizgisinin altına düşebileceği endişesiyle ürperme-

41– Kuşeyrî, el-Risâletü'l-Kuşeyriyye, s. 91.

42– Buharî, Teheccüd 16; Müslim, Müsâfirîn, 125.

yen, Hakk'dan uzak kalmanın sonucu olarak, içine düştüğü yanlışlık ve inhiraflardan kurtulmak için Hakk'a kulluğa, kullukta samimiyete sığınmayan tevbe adına yalan söylemiş sayılır...

Mevlâna bir yerde gerçek tevbenin sembolü nasûhu şöyle konuşturur:

تُوبه اى كَرْدَمْ حَقِيقَتْ بَا خُدا   نَشْكَنَمْ تَا جَانْ شُدَنْ از تَنْ جُدا

بَعْدَ ازان مِحْنَتْ كرا بارِ دِگر   پَا رَوِد سُوى خَطَرِ إلاّ كه خَر

"Cenab-ı Hüdâ'ya bir hakiki tevbe ettim ki, can tenden ayrılıncaya kadar onu bozmayacağım. Aslında o mihnetten sonra merkebden başka kim ayağını helâk ve hatar tarafına atar ki?.."

Tevbe bir fazilet yemini, onda sebat ise bir yiğitlik ve irâde işidir. Usûlünce tevbe edip sebat edenin şehitler mertebesinde olduğunu Hz. Seyyidü'l-Evvâbin söylüyor. Tabii sürekli tevbe ettiği halde bir türlü günah ve inhiraflardan kurtulamayanın tevbe ve istiğfârının, tevvâbların, evvâbların yöneldikleri kapıyla alay olduğunu da...

Evet, "Cehennemden korkarım" deyip günahlardan kaçınmayan "Cennete müştâkım" deyip amel-i sâlih işlemeyen, "Peygamberi severim" deyip sünnetlere karşı alâkasız kalan biri, iddialarında ciddi olamayacağı gibi, ömrünü kat'i günah ve sûri tevbeler arasında sürdüren, dolayısıyla da, Hakk'a dönüşlerini isyanlar arası molalara benzeteceğimiz böyle vefânâşinasların samimiyet ve hulûslarını kabul etmek de oldukça zordur.

Sâlikin ilk menzili, tâlibin ilk makamı tevbe, ikinci makamı ise inâbedir. Halk arasında, herhangi bir mürşide intisâb etme merâsiminde temsil edilen usûl, âdâb ve töreye de "inâbe" denildiğini hatırlatıp geçelim... Tevbede, duygu, düşünce ve davranışların, muhâlefetten muvâfakata, muârazadan mutâbakata yönlendirilmesine karşılık inâbede mevcut mutâbakat ve muvâfakatın sorgulanması bahis mevzuudur. Tevbe, "seyr ilallah" ufkunda bir seyahat ise, inâbe "seyr fillah", evbe de "seyr minallah" kuşağında bir miraçtır. Bu üç teveccühü şöyle de anlatabiliriz: Ukubet endişesiyle Hakk'a sığınma bir tevbe, makam ve derecâtı muhafaza arzusuyla onda fâni olma bir inâbe; ondan başka herşeye kapanma da bir evbedir. Birincisi bütün mü'minlerin halidir ve ezanları da: "وَتُوبُوا اِلَى اللّٰهِ جَمِيعاً اَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ -**Ey iman edenler, hepiniz inhiraflardan vazgeçip Allah'a sığının!**" (Nur, 24/31)dır. İkincisi evliya ve mukarrabi-

nin vasfıdır; kâmetleri de, mebde itibâriyle "وَأَنِيبُوا إِلَى رَبِّكُمْ **-Rabbinize inâbe ediniz"** (Zümer, 39/54), müntehâ itibariyle de: "وَجَاءَ بِقَلْبٍ مُنِيبٍ **Cenâb-ı Hakk'a saygı dolu bir kalble geldi"** (Kaf, 50/33)dir. Üçüncüsü enbiya ve mürselînin hususiyetleridir. Şiarları da "نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ **O ne güzel kuldur. Çünkü her zaman (Allah'a) rücudaydı"** (Sâd, 38/44) şeklindeki İlâhî takdir ve iltifattır.

Her nerede olursa olsun, maiyyet-i İlâhiyede bulunduğu şuurunu bir nebze bile kaybetmeyenler için tevbe yoktur. Onlardan sâdır olan tevbe ma'nâsındaki sözler ya inâbe veya evbe ma'nâlarını ifâde etmektedir. Hz. Ruh-u Seyyidü'l-Enâm'ın "günde yetmiş veya yüz defa istiğfar ederim" sözlerini başka türlü anlamak da mümkün değildir. Ayrıca tevbe, "kurb" ve "maiyyet"i bilmeyenler içindir. Hayatlarını kurb ufuklarında geçirenler, her tasarruflarına hâkim, her işlerine nigehbân ve onlara herşeyden daha yakın olan Cenâb-ı Hakk'a herhalde, avâmî ma'nada rücûu gaflet sayarlar. Bu mertebe ehl-i vahdet-i vücûdun değil, ehl-i vahdet-i şuhûdun, onlardan daha çok da Mişkât-ı Muhammed ve Sünnet-i Hazret-i Ahmed aleyhi ekmelü't-tehâya Hazretleri'nin zıllinde seyr ü sülûk yapanların mertebesidir. Seviyesi bu mertebeye ulaşmayan ve makam-ı tabiatta vücudla uğraşanlar için evb ve inâbeden ve hele bu makamların müntehâsından söz etmek takliddir ve bâlâ pervâzâne sayılır.[43]

950 ٢– وعن زرّ بنِ حُبَيْش قال: [حدثنا صفوانُ بن عسَّالٍ المُرَادى رَضىَ اللّهُ عنه قال: قال رسولُ اللّهِ ﷺ: بابٌ من قِبَلِ المَغْرِب مسيرةُ عرْضِهِ أوْ يسيرُ الرَّاكبُ في عرضه أربعين أوْ سبعين سنةً، خلَقَهُ اللّهُ تعالى يوم خلق السَّموات والأرْض، مفتوحٌ للتَّوبة لا يُغْلَقُ حتَّى تطْلُع الشَّمسُ من مغْربِهَا]. أخرجه الترمذى وصححه.

2. (950)- *Zirrü'bnü Hubeyş* anlatıyor: "Saffân İbnu Assâl el-Murâdî (radıyallahu anh) bize, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini rivayet etti:

"Mağrib cihetinde bir kapı vardır. Bu kapının genişliği -veya bunun genişliği binekli bir kimsenin yürüyüşüyle- kırk veya yetmiş senedir. Allah o kapıyı arz ve semaları yarattığı gün yarattı. İşte bu kapı, güneş batıdan doğuncaya kadar tevbe için açıktır." [Tirmizî, Da'avât 102, (3529).]

43– M. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri, 1/18-23.

951 ٣– ولمسلم عن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه [أنَّ النَّبىَّ ﷺ قــال: مَنْ تَابَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا تَابَ اللّٰهُ عَلَيْهِ].

3. (951)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Kim güneş batıdan doğmazdan evvel tevbe ederse Allah tevbesini kabul eder."** [Müslim, Zikr 43, (2703).]

952 ٤– وعن ابن عمر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهما [أنَّ رسولَ اللّٰه ﷺ قـال: إنَّ اللّٰهَ يَقْبَلُ تَوبَةَ الْعَبْدِ مَا لَمْ يُغَرْغِرْ]. أخرجه الترمذى وصححه.

4. (952)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Son nefesini vermedikçe Allah, kulun tevbesini kabul eder."* [Tirmizî, Da'avât 103, (3531); İbnu Mâce, Zühd 30, (4253).]

953 ٥– وعن أبى موسى رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه. [أنَّ رسولَ اللّٰه ﷺ قال: إنَّ اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ يَبْسُطُ يَدَهُ بِاللَّيْلِ لِيَتُوبَ مُسِيءُ النَّهَارِ، وَيَبْسُطُ يَدَهُ بِالنَّهَارِ لِيَتُوبَ مُسِيءُ اللَّيْلِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا]. أخرجه مسلم.

« اليَدُ » هنا: كناية عن العطاء والفضل.

5. (953)- *Ebû Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Aziz ve Celil olan Allah, gündüz günah işleyenlerin tevbesini kabul etmek için geceleyin elini açar. Gece günah işleyenlerin tevbesini kabul etmek için de gündüz elini açar, bu hal, güneş batıdan doğuncaya kadar devam edecektir."**

Burada "el", Allah'ın ihsan ve fazlından kinayedir. [Müslim, Tevbe 32, (2760).]

AÇIKLAMA:

Son dört hadis (950-953), günah işleyen mü'minleri ümidsizliğe düşmekten kurtarıp tevbeye teşvik etme gayesine matuftur. Cenâb-ı Hakk'ın her çeşit günahı affedeceğini ifade etmektedirler. Üstelik tevbe için belli bir vakit de tayin edilmiş değildir. Gündüz de gece de Allah'ın elleri açıktır. Kişi son nefesini verinceye veya insanlık kıyametin en büyük alâmeti olan güneşin battığı yerden doğmasına kadar hayatta kaldığı müddetçe Allah'ın tevbe kapıları açıktır. Ve bu kapı o kadar

geniştir ki, genişliği atlı kimsenin kırk veya yetmiş yılda ancak katedebileceği bir mesafeye ulaşmaktadır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Allah'ın rahmetinin bolluğunu, fazlının çokluğunu ve affının genişliğini ifâde için bu mânevî mefhumları insan aklının anlayacağı maddî teşbihlere dökmüştür. Bu uzaklıkları dünyevî ölçülere vurmak her halde câiz olmaz, tıpkı Allah'a el izâfe edilmesi gibi. Allah'ın bizim gibi el sahibi olduğunu düşünmek, لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ veya وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُواً اَحَدٌ gibi Allah'ın eşi, benzeri, misli olmadığını ifade eden ayetlere ters düşer.

954 ٦ – وعن أبى سعيد رَضِىَ اللهُ عَنْه. [أنَّ رسولَ الله ﷺ قال: كَانَ فِيمَنْ كانَ قَبْلَكُمْ رَجُلٌ قَتَلَ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ نَفْساً فَسَأَلَ عَنْ أَعْلَمِ أَهْلِ الأرْضِ. فَدُلَّ عَلَى رَاهِبٍ فَأَتَاهُ فَقَالَ: إنَّهُ قَتَلَ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ نَفْساً، فَهَلْ لَهُ مِنْ تَوْبَةٍ؟ قَالَ: لاَ. فَقَتَلَهُ فَكَمَّلَ بِهِ مِائَةً، ثُمَّ سَأَلَ عَنْ أَعْلَمِ أَهْلِ الأَرْضِ فَدُلَّ عَلَى رَجُلٍ عَالِمٍ فَأَتَاهُ فَقَالَ. إنَّهُ قَتَلَ مِائَةَ نَفْسٍ، فَهَلْ لَهُ مِنْ تَوْبَةٍ؟ فَقَالَ نَعَمْ. وَمَنْ يَحُولُ بَيْنَكَ وَبَيْنَ التَّوْبَةِ؟ انْطَلِقْ إلَى أرْضِ كَذَا وَكَذَا. فَإنَّ بِهَا نَاساً يَعْبُدُونَ اللهَ فَاعْبُدِ اللهَ مَعَهُمْ وَلاَ تَرْجِعْ إلَى أرْضِكَ فَإنَّهَا أرْضُ سُوءٍ، فَانْطَلَقَ حَتَّى إذَا انْتَصَفَ الطَّرِيقَ أتَاهُ مَلَكُ المَوْتِ فَاخْتَصَمَتْ فِيهِ مَلاَئِكَةُ الرَّحْمَةِ وَمَلاَئِكَةُ العَذَابِ. فَقَالَتْ مَلاَئِكَةُ الرَّحْمَةِ إنَّهُ جَاءَ تَائِباً وَمُقْبِلاً بِقَلْبِهِ إلَى اللهِ تَعَالَى. وَقَالَتْ مَلاَئِكَةُ العَذَابِ: إنَّهُ لَمْ يَعْمَلْ خَيْراً قَطُّ. فَأَتَاهُمْ مَلَكٌ فِي صُورَةِ آدَمِيٍّ فَجَعَلُوهُ بَيْنَهُمْ. فَقَالَ قِيسُوا مَا بَيْنَ الأرْضَيْنِ فَفِى أيِّهِمَا كَانَ أدْنَى فَهُوَ لَهُ، فَقَاسُوا فَوَجَدُوهُ أدْنَى إلَى الأرْضِ التَّى أرَادَ بِشِبْرٍ. فَقَبَضَتْهُ مَلاَئِكَةُ الرَّحْمَةِ]. أخرجه الشيخان.

زاد في رواية: فَلَمَّا كَانَ بِبَعْضِ الطَّرِيقِ أدْرَكَهُ المَوْتُ فَجَعَلَ يَنُوءُ بِصَدْرِهِ نَحْوَ القَرْيَةِ الصَّالِحَةِ فَجُعِلَ مِنْ أهْلِهَا.

6. (954)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizden önce yaşayanlar arasında doksan dokuz kişiyi öldüren bir adam vardı. Bir ara yeryüzünün en bilgin*

kişisini sordu. Kendisine bir râhib tarif edildi. Ona kadar gidip, doksan dokuz kişi öldürdüğünü, kendisi için bir tevbe imkânının olup olmadığını sordu. Râhib: "Hayır yoktur!" dedi. Herif onu da öldürüp cinayetini yüze tamamladı.

Adamcağız, yeryüzünün en bilginini sormaya devam etti. Kendisine âlim bir kişi tarif edildi. Ona gelip, yüz kişi öldürdüğünü , kendisi için bir tevbe imkânı olup olmadığını sordu. Âlim: "Evet, vardır, seninle tevben arasına kim perde olabilir?" dedi. Ve ilâve etti:

"– Ancak, falan memlekete gitmelisin. Zîra orada Allah'a ibadet eden kimseler var. Sen de onlarla Allah'a ibadet edeceksin ve bir daha kendi memleketine dönmeyeceksin. Zira orası kötü bir yer."

Adam yola çıktı. Giderken yarı yola varır varmaz ölüm meleği gelip ruhunu kabzetti. Rahmet ve azab melekleri onun hakkında ihtilâfa düştüler. Rahmet melekleri: "Bu adam tevbekâr olarak geldi. Kalben Allah'a yönelmişti"dediler. Azab melekleri de: "Bu adam hiçbir hayır işlemedi" dediler.

Onlar böyle çekişirken insan suretinde bir başka melek, yanlarına geldi. Melekler onu aralarında hakem yaptılar. Hakem onlara: "Onun çıktığı yerle, gitmekte olduğu yer arasını ölçün, hangi tarafa daha yakınsa ona teslim edin" dedi. Ölçtüler, gördüler ki, gitmeyi arzu ettiği (iyiler diyarına) bir karış daha yakın. Onu hemen rahmet melekleri aldılar."

Bir rivayette şu ziyade var: *"Bir miktar yol gidince, ölüm gelip çattı. Adamcağız yönünü sâlih köye doğru çevirdi. Böylece o köy ehlinden sayıldı."* [Buharî, Enbiya 50; Müslim, Tevbe 46, (2766); İbnu Mâce, Diyât 2, (2621).]

955 ٧– وفي أخرى: [فَأَوْحَى اللّٰهُ تَعَالَى إِلَى هٰذِهِ أَنْ تَبَاعَدِى، وَإِلَى هٰذِهِ أَنْ تَقَرَّبِى، وَقَالَ: قِيسُوا مَا بَيْنَهُمَا].

7. (955)- Bir diğer rivayette (aynı hikaye ile ilgili olarak) şöyle denmiştir: *"Allah Teâla beriki köye adamdan uzaklaşmayı, öbür köye de yaklaşmayı vahyetti, sonra da: "Adamın geldiği ve gitmekte olduğu köylere uzaklıklarını ölçüp kıyaslayın" dedi."* [Buharî, aynı bab.]

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bazı ulvî hakikatlerin iyice anlaşılması veya hatırda yerleşip kalması gibi, ta'limî (didaktik) ve başka

çeşitli maksadlarla hikaye ve teşbihlerle anlatmıştır. Bu üsluba, hadislerde sıkça rastlarız. Yukarıdaki rivayette bunun en güzel örneklerinden birini görmekteyiz. Resûlullah, İsrâilî diyebileceğimiz bu hikâyede pek çok yüce hakikatleri dile getirmektedir. Hemen belirtmek isteriz ki, bir hikâye için israiliyattan demek, onun ihtiva etiği hakikatleri, hikmetleri, incelikleri istiskal etmek, hafife almak demek değildir. Hele, bunların verdiği dersleri Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da beğenip, anlatmış, ibret nazarlarımıza sunmuş ise. Nitekim حَدِّثُوا عَنْ بَنِى اِسْرَائِيلَ وَلاَ حَرَجَ **"Benî İsrâil hikayelerinden anlatın, bunda bir zarar yok"** buyurmuştur. Zaman zaman, Ashab'a israiliyyat anlattığı rivayetlerde gelmiştir. Ancak, yine de muteber kitaplarımızda rastlanmayan; bir başka ifade ile, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın anlatımından geçerek nurlanmayan israiliyat karşısında ihtiyatlı olmak, hikmet dersi veriyor diye hemen benimsememek gerekir. Aksi takdirde bir kısım hurâfelere kapı açmak İslâm'ın nezâhetine, müsamahasına ters tüşmek ihtimalden uzak değildir.

Yukarıdaki hikâyeye gelince, bu, gerçek bir vak'anın hikâyesi olabileceği gibi, hikâyede mündemiç olan hakikatlerin ders verilmesi için anlatılmış edebî bir parça da olabilir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tebligatında, bir kısım lisânî ve örfî klişelerden, atasözlerinden istifade etmiş olması normaldir. Bu durumlarda hikâyede geçen hâdisenin gerçekten vukua gelmiş olup olmadığına bakılmaz, asıl mühim olan onun vermek istediği mesajdır. Mamafih bazı şârihlerimiz, bu vak'anın fiilen vukuunu kabul etmiş görünmekte ve hâdise kahramanının öldürdüğü yüzüncü kişinin "rahip" olmasından hareketle, vak'anın Hz. İsa (aleyhisselam)'dan sonra cereyan etmiş olacağını belirtmektedirler. *"Zira,* derler, *ruhbanlık, nass-ı Kur'ân'la sabittir ki, Hz. İsa'dan sonra ihdas edilen bir müessesedir."* Burada atıfta bulunulan nass, Hadid sûresinin 27. âyetidir.

Hadiste mevcut olan hakikatlere gelince, bizce mühim olan birkaç tanesine dikkat çekeceğiz:

1- Tevbelerin makbuliyeti: Bizzat Kur'ân ayetleriyle açık şekilde belirtilmiştir ki, tevbe edildikten sonra bütün günahlar affedilebilecektir. Dinimizin en büyük günah addettiği "şirk"ten tevbe edilip tevhide rücu edilmesi halinde, o da affedilecektir. 949'uncu hadiste belirtildiği üzere küfür ve şirkten tevbenin makbuliyetine kesinlikle iman gerekmektedir.

Şirkten sonra en büyük günah haksız yere cana kıymaktır. Kur'ân-ı Kerim böyle bir cinayeti "bütün insanların katline denk" bir cürüm ilân

eder (Maide 32) Bu rivayette, Resûlullah, bu çeşit cürümden yüz tane işleyene bile, sıdk ile tevbe ettiği takdirde, affedilme ümidi vermektedir. Hikâyede, râhibin öldürülüş sebebi, katilin diğer cinayetlerinin sebepleri ve vicdanî katılığı hakkında bir bilgi vermektedir. Böylesine haksız ve ucuz cinâyetlerine rağmen bir caninin affı ve hem de sırf tevbeye niyet ve azmetmiş olması sebebiyle affedilmiş olması, İslâm'ın tevbe telâkkisini ortaya koymakta, Cenab-ı Hakk'ın kulları karşısındaki rahmetinin derecesini ifade etmektedir. İslâm uleması, mutlaka affedildiğine, günahsızlığına inanmayı büyük günah addettiği gibi, ye'si de yani affedilmeyeceğine inanmış olmayı da büyük günah addeder. Mü'min, günahı ne kadar çok ve ne kadar büyük olursa olsun onun affedilebilir olacağına, aff-ı İlâhî'nin her şeyden büyük olduğuna inanmakla mükelleftir, bu inanç mü'minlik edebinin gereğidir. Ye'se yer yoktur.

Sağduyu sahibi hiçbir kimse bu hadisten hareketle, "insan hayatının ucuzluğu" veya "nasıl olsa af var" telakkisiyle günaha teşvik gibi mugalatalara düşmez. Çünkü hadisin vürud gayesi tevbeye teşviktir, günaha değil, 949 numaralı rivayette, mü'minin günah karşısındaki edebi belirtilmiştir: "Günaha düşmekten, üzerine dağ düşecekmiş gibi korkmak." Yine aynı rivayette Allah'ın tevbe edenlere karşı affetme durumu belirtilmiştir: Issız çölde herşeyinin yüklü olduğu kaybolmuş bineğini bulan insanın sevinciyle sevinmek. Ve de bir atlının yetmiş yıl yürümekle katedebileceği genişlikte, kıyamet anına kadar kapanmamak üzere açılan bir tevbe kapısı.

Evet buraya kadarki hadislerle ifade edilmek istenen Cenab-ı Hakk'ın tevbeler karşısındaki affetme durumuyla ilgili hakikati, bu sonuncu hadis bir başka yönden bir başka belâgatla ifade buyurmaktadır.

Rabbimiz! Günahlarımızdan tevbe ediyor, af ve rahmetine iltica ediyoruz, kabul eyle, bir daha dönmemekte güç ve kuvvet ver!

2- Mü'min için niyet ve azmin amelden üstün olduğu: Mücrimin affına sebep olan iki şey gözükmektedir:

a) Tevbe,

b) Azim, yani tevbenin gereği olan amele tevessül. Rivayette, mücrim, affedilme imkânının olduğunu, ancak iyilerin arasında yaşayarak ibadette bulunmak gereğini öğreniyor. Hikâyenin, tevbe meselesini açıklama nokta-i nazarından en beliğ yanı bizce burasıdır: Yüz kişiyi öldüren kimse, henüz ibadet etmiş, hayır işlerde bulunmuş bile değil; sadece azmini ortaya koymuş, tevbe ve hayır yoluna girmiş, fakat daha he-

defe varmadan, yarı yolda hayatını kaybetmiş. Ancak, affı için bu azim kâfi gelmiş. Ya hedefe ulaşsaydı!

Resûlullah نِيَّةُ الْمُؤْمِنِ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِهِ **"Mü'minin niyyeti amelinden üstündür"** buyurmaktadır.

3-Tevbe ve hayır amelde acele etmek: Rahmet ve azab meleklerinin mesâfe ölçmeleri çok manidar bir husustur. Rivayette, hedefe, iyiler diyarına bir karış daha yakınlığın adamcağızı kurtardığı ifade edilmektedir.

Ya birazcık daha gecikseydi?

Ölüm habersizce geldiğine göre tevbe ve hayra tevessülde yarını ve hatta "az sonra"yı beklememelidir!

4-Çevrenin insan üzerindeki etkisi: Bu rivayette Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hususa da dikkat çekmektedir. Alim kişinin ağzına koyduğu şu cümle, içtimâî muhitin insanın iyi veya kötü davranışlarındaki rolünü ifade etmede mühimdir: "Falan memlekete gitmelisin. Zira orada Allah'a ibadet eden kimseler var... Bir daha kendi memleketine dönmeyeceksin, zîra orası kötü bir yer." Hadisin bir başka vechinde: "Yaşamakta olduğun kötü köyden çıkacaksın" demiştir. Alimler, bu hadisten hareketle, bir kısım kötü fiiller işleyen kimsenin, bundan kurtulmak isteyince bir başka yere gitmesinin, günahı işleme sırasındaki ahvâlini tevbekâr olunca değiştirmesinin gereğine dikkat çekerler. Böylece kötülüğe iten hâtıralar, alışkanlıklar, kötülükte yardımcı olan kimseler, içtimâî bağlar koparılmış, terkedilmiş olur.

5- Bu rivayette âlim kimsenin âbid kimseye üstünlüğünü de görmekteyiz. Zira caninin müracaat ettiği birinci şahıs bir rahiptir, menfi cevap vermiştir, bu da onun hayatına mal olmuştur. İkinci kişinin "alim" olduğu belirtilir, o hakimane cevap vermiştir ve caniyi kurtarmıştır.

6- Bizden öncekilerin şeriatıyla amel: Bu rivayet vesilesiyle Kadı İyaz'ın sunduğu bir açıklama, bizden öncekilerin şeriatıyla amel meselesine açıklık getirdiği için kaydetmede fayda görüyoruz: "Bu hadise göre, tevbe, katl günahına karşı da fayda vermektedir, diğer günahlara karşı fayda verdiği gibi. Gerçi bu rivayet, bizden öncekilerin şeriatını aksettirmektedir ve bizden önceki şeriatle amel, ihtilaflı bir konudur. Ancak bu mesele ihtilâflı hususlara girmez. Zira, ihtilâf, önceki şeriatte yer aldığı halde bizim şeriatımızda onun te'yidine dair beyan gelmemiş ahkâmlarla ilgilidir: (Öyle bir hükme bizim de uymamız gerekir mi, gerekmez mi?) Şayet onu teyid edici bir hüküm bizde gelmiş ise o, bizim de şeriatımız olur, bu hususta hiçbir ihtilâf mevcut değildir. Tevbe meselesinde birçok âyet ve

hadisler varid olmuştur: **"Allah kendisine şirk koşulmasını elbette affetmez, bunun dışındaki günahları dilediğinden affe-der"** (Nisa, 48). Keza bu hususta hadis de çoktur. Ubâde İbnu's-Sâmit'in müttefekun aleyh olan ve: "...Bu günahlardan birini işleyenin durumu Allah'a kalmıştır, dilerse affeder, dilerse cezalandırır" şeklinde biten hadisi bunlardan biridir." İbnu Hacer ilave eder: "Bu hükme eski ümmetlere nisbetle Muhammed ümmetinden "yüklerin hafifletildiği" prensibinden de ulaşılır. Kâtilin tevbesinin makbul olması onların şeriatında yer alan bir esas olursa, bunun bizde de bi-tariki'l-evlâ (hayda hayda) yer alması gerekir."

956 ـ٨ وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [إنَّ رسولَ اللّه ﷺ قال: كُلُّ بَنِى آدَمَ خَطَّاءٌ وَخيرُ الخَطَّائِينَ التَّوَّابُونَ]. أخرجه الترمذى.

8. (956)- *Hz.Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"İnsanoğlunun herbiri hatakârdır. Ancak hatakârların en hayırlısı tevbekâr olanlarıdır."** [Tirmizî, Kıyâmet 50, (2501); İbnu Mâce, Zühd 30, (4251).

AÇIKLAMA:

Burada hatakârlık bütün insanlara teşmil edilmiştir. Şu halde beşerî fıtratta, asıl olan hatakârlıktır. Masumiyet asıl değildir. Alimler, peygamberleri de bu hükme dâhil ederek, kaziyeyi onlar hakkında: *"küçük günah"* diye kayıtlamışlardır. Onlardan sâdır olduğu rivayet edilen bazı "zellât" ise Allah'a isyân kasdı olmaksızın husule gelen hata ve nisyan (unutma) olarak değerlendirilmiştir. Hatakârlık beşerin umumi vasfı olunca, hadis, *"insanların en hayırlısı tevbe ile masiyetten kaçarak ibadet ile Allah'a iltica edenlerdir"* demiş olmaktadır.

Peygamberler dışında hiç kimsenin ma'sumiyet, yani hatalara ve günahlara karşı korunmuş olma iddiasının kabul edilemiyeceğine bu hadis delil olmaktadır.

Bu hadiste ifade edilen hatakârlıkla, Hıristiyanların aslî günah inancını karıştırmamak gerekir. Bu hadisin gayesi, kişiyi kibirden, ücubdan koruyup kulluğa, tevbeye sevketmektir, tevbenin ehemmiyetini ifade etmektir ve de insanın fıtraten hata yapmaya olan meyil ve zaafına dikkat çekmektir. Hıristiyanlar ise, Hz. Adem'den tevarüs edilen mevrus bir günaha inanırlar. Kişi, Hıristiyan olmadıkça, vaftiz olmadıkça bu günahtan kurtulamaz.

RÜYA TA'BİRİ BÖLÜMÜ

Bu bölümde iki fasıl vardır

BİRİNCİ FASIL

RÜYA VE RÜYA ÂDÂBINA DAİR HADİSLER

İKİNCİ FASIL

TA'BİR EDİLMİŞ RÜYALAR

RÜYA TA'BİRİ ÜZERİNE UMUMÎ BİLGİLER

1. TA'BİR NEDİR?

Ta'bir dilimize geçmiş Arapça bir kelimedir. Bu kelime Arapça'da da rüyayı tefsir mânasında kullanılır. Halkımız "rüyayı tâbir etmek" yerine "düş yormak" ifadesini de kullanır. Ta'bir kelimesi lügatte, bir halden diğer bir hâle geçmek mânasına gelen عبر kökünden gelir. Öyle ise ta'bir, "rüyanın zâhirinden bâtınına geçmek" demektir. Bu anlayışa göre, uykuda görülen hakikat değildir, muhteva taşıyan bir zâhirdir, tâbirle bunun içine geçilebilir, hakikatına ulaşılabilir. İbret ve i'tibar kelimeleri de aynı kökten gelmektedir, bunlar da görülen (müşahed) şeyin bilgisinden, görülmeyen şeye ulaşmayı sağlayan hâleti ifade ederler.

Rüya, kişinin uyurken gördüğü şeylere denir.

2- RÜYANIN MAHİYETİ NEDİR?

Rüyanın mahiyetini açıklama sadedinde insanlar, eskiden beri uğraşmışlar farklı izahlar getirmişlerdir: Tabibler, felsefeciler, başka dinlere mensup olanlar vs. bunlardan hiçbirinin izahı, diğerine benzemez. Mâzirî'nin değerlendirmesiyle, ileri sürülen iddialar, çoğunluk itibariyle münker ve bâtıldır. "Çünkü, der, akılla idrak edilip, üzerine delil getirilemeyen şeyleri anlamaya çalışmışlar, kesin iddialarda bulunmuşlardır. Halbuki "olabilir" diye ihtimalle söz edilecek yerde kesin hükümde bulunmak hatadır."

Kurtubî, şeriat alimleri dışında kalanların rüya konusunda birbirine zıt, tutarsız iddialarda bulunmalarını, onların bu işi yaparken, peygamberlerin gösterdiği doğru yoldan ayrılmalarıyla izah eder. Ona göre, rü-

ya, nefse ait idraklerdir. Halbuki nefsin hakikatı bizce meçhuldür, bilinemez. Durum böyle olunca, kendisi meçhul olan nefsin idrâk ettiği şeyleri (rüyayı) anlayamamamız, bilemememiz çok daha normaldir, tabiidir. Biz daha ziyade göz ve kulakla idrak edilen şeyleri anlayabiliriz.

İslâm âlimlerinin rüya ile ilgili tavsiflerinde bazı tâbirat farklılıklarına rastlanırsa da özde ve esasta birleşirler. Buna göre, rüya, Allah'ın yaratmasıyla vukua gelen bir hadisedir. Yaratma işinde şeytan ve melek vasıta kılınmaktadır. Rüyanın sâdık ve sâlih olanı var, kâzip ve gayr-ı sâlih olanı var. Tâbir suretiyle rüyanın medlûlüne yaklaşılabilir.

Ebu Bekr İbnu'l-Arabî şöyle der: "Rüya, Cenab-ı Hakk'ın melek veya şeytan vasıtasıyla, insanın kalb ve şuuruna hakikat veya kinâye olarak koyduğu ruhî idraklerdir. Bunlar ya açıktır ya da karmakarışık şeylerdir. Rüyanın uyanık haldeki benzeri, zihne gelen hatıralardır. Zîra bunlar bazan belli bir maksada uygun olarak intizam dahilinde zihne doğar, bazan da intizamsız ve karmakarışık şekilde hayale dökülürler."

Bir başka izaha göre: "Allah, melek vasıtasıyla, uyuyanın idrak mahalline (şuur, kalb) görülen şeyleri atar. Bu atılanlar orada duygularla algılanan suretlere bürünür. Bunlar bazan haricen mevcut olmamakla birlikte aklen idrak edilen ma'kul mânalarının misalleridir. Bu görülenler, her iki halde de mübeşşir (iyinin habercisi) veya münzir (kötünün habercisi) olabilirler."

Ayrıca rüya: "Olmuş veya olacaklar için Allah'ın alem kıldığı şeyin hayalde teşekkül eden misâllerinin uyku esnasında enfüsî olarak idrâk edilmesidir" diye de târif edilmiştir.

RÜYA CİHETİYLE İNSANLAR ÜÇ KISIMDIR

İslâm âlimleri, bu mevzuda vârid olan hadisleri değerlendirerek insanları üç gruba ayırırlar:

1- Peygamberler: Bunların rüyalarının hepsi doğrudur. Bazan da tâbir gerektiren şeyler görebilirler.

2- Sâlihler: Bunların rüyaları çoğunluk itibarıyla doğrudur. Bunlar da bazan tâbire muhtaç olmayacak açıklıkta görürler.

3- Diğer insanlar: Bunlar, doğru ve doğru olmayan her ikisini de görürler. Bunlar üç kısımdır.

a) Mestur (hali kapalı) olanlar: Bunların rüyaları halleriyle muvazi gider.

b) Fâsıklar: "Bunların rüyası çoğunlukla edğâs (karışık, mânasız)dır. Doğru kısmı pek azdır.

c) Kâfirler: Bunların rüyasında sıdk iyice azdır. Bu duruma: أصدقهم رؤيا أصدقهم حديثا "Rüyaca en doğruları, sözce en doğrularıdır" hadisi işaret eder.

MÜ'MİNİN RÜYASI:

Ebu Bekr İbnu'l-Arabî der ki: "Salih mü'minin rüyası, nübüvvetin cüzü olduğu söylenen rüyadır. Mü'minin "sâlih" olması demek, istikamet ve nizam üzere olması demektir... Buna göre, fâsıkın rüyası peygamberliğin cüzlerinden sayılmaz. Mamafih en uzak cüzü sayılır diyen de olmuştur. Fakat kâfirin rüyası hiçbir surette sayılmaz.

Kurtubî der ki: "Sâdık ve sâlih mü'min, hâli, peygamberlerin haline uyan ve bu sebeple peygamberlere ikram edilmiş olan "gayba ıttılâ"ın bir neviyle kendisine ikram olunmuş bulunan kimsedir. Kâfir, fâsık ve karışık kimseye gelince, bunların rüyası bazan sâdık bile olsa nübüvvetten sayılmaz. Bunların rüyasındaki sıdk (doğruluk) yalancının bazan doğru söylemesine benzer. Gaybdan haber veren herkesin sözü peygamberliğin cüzlerinden sayılmaz, kâhin, falcı, müneccim ve benzerlerinin sözü gibi."

RÜYA ÜÇ KISIMDIR

Bazılarınca mevkuf, bazılarınca merfu olarak rivâyet edilen bir kısım hadislere göre rüyalar üç kısımdır:

1- Hak rüya: Bu, hadislerde "rüya-yı sâliha", "rüya-yı sâdıka", "rüya-yı hasene" gibi farklı kelimelerle ifade edilmiştir. Bu isimlerle zikredilen rüyalar, edğâs'tan uzak ve halistirler. Bu, kişinin mazhar olacağı yakın bir hayrın habercisidir. Bu sebeple Allah'tan büşra (müjde) kabul edilmiştir.

2- Kişinin nefsine konuştuğu rüya: Bu kişinin uyanık halde zihninden geçen vehimlerin tesiriyle gördüğü rüyadır.

3-Şeytanın üzüntü verdiği rüya: Hoşa gitmeyen, can sıkıcı rüyalar buraya girer.

Bu üç kısma, İbnu Hacer dört kısım daha ekleyerek 7'ye çıkarır. Mamafih bunları da yukarıdakilerden birine dahil ederek üçü asıl kabul etmek mümkündür.

4- *Hadisu'n nefs:* Nefsin konuşması, yani arzuların te'siriyle görülen rüya.

5- *Şeytanın eğlenmesi:* Hadiste, "Şeytan birinizle rüyada eğlenirse bunu başkasına anlatmayın" denmiştir.

6- *Uyanıkken yapmaya alıştığını rüyada görmek.* Belli saatlerde yemeyi itiyad edinen o saatte uyursa, kendini yemek yer görmesi gibi.

7- *Edğâs:* (Karışık, yalancı rüyalar).

Rüya ve rüya ta'biri hakkında bu kısa açıklamadan sonra asıl mevzumuza geçerebiliriz.

Rüya anlayışımızı yansıtan ölçüleri, M. Fethullah Gülen şu çerçeve içinde sunuyor:

RÜYA

Rüya, hakikat âlemine açılan pencerelerden, olmuş ve olacak hâdiselerin aynen veya bir kısım sembollerle müşahede edilmesinden ibarettir. İnsan zihni, değişik baskı ve şartlanmalardan uzak kaldığı ölçüde, herbir rüya, ötelerden birer ışık, birer işaret gibi insanın önündeki karanlıkları aydınlatıp ona yol gösterebilir.

Rüyalarda, göze, maddeye ve ışığa ihtiyaç duyulmadığı, görülen şeyler basîret ve ruhun idrâkiyle sezildiği içindir ki, rüyalar çok defa insana, tasavvur edemeyeceği kadar güzel ve geniş şeyler de anlatabilirler. Birtek rüya ile, dün, bugün ve yarına dair kitaplara sığmayacak kadar geniş mâlumatın verildiği hiç de az değildir.

Rüya görmeyen insan yok gibidir. Bu itibarla da ona, ruhun tabii müşahedesi diyebiliriz. Bu müşahedeyle insan, cismaniyet çeperinin dışında ve tamamen ayrı bir buudda yaşayabileceği gibi, aynı kuşakta kadere ait çok sırları da sezebilir...

Aynıyla ortaya çıkan rüyalar o kadar çoktur ki; eğer her şahıs gördüğü rüyalardan sadece tâbiri çıkanları tesbit edebilseydi, bundan kocaman kitaplar meydana gelirdi.

Öteki âlemden insanın müşahede ufkuna sarkmış temiz gönül istidâdına göre, nice rüyalar vardır ki; gönül o rüyalara girip tenezzüh eder, herbiri birer gül bahçesi sayılan o bahçelerdeki kevser çeşmelerine varıp kana kana içer ve sonsuzluğa açılan o gizli menfezlerden, gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve ruhların tasavvurundan âciz bulunduğu manzaraların müşahedesiyle kendinden geçer.

Rüyalar sayesindedir ki; kalb ve basiret gibi iki ayrı hassamızın olduğunu idrâk eder ve cismin üç buudlu mahbesinden kurtuluruz. Vâkıa, hakikatle bütünleşmiş yüksek ruhlar için, öteleri müşahedede rüyalara ihtiyaç yoktur. Onlar her zaman orayı ve burayı birarada görür ve sonsuza ait güzelliklerle mest ü mahmur olarak yaşarlar. Ne var ki bu kapı herkese açık değildir açılanlara da çok ciddi mücahede ve ruhî tecrübelerden sonra açılabilmektedir.

İnsan zihnini, en pes şeylerin iç içe bulunduğu bir mezbelelik görenler veya bu mevzudaki tesbitlerini hayvanî duyguların bulanık dünyalarında takip edenler, binbir ilham esintisinin üfül üfül esip durduğu rüyaları, şuuraltı hortlaklarının karnavalı görüp göstermelerine karşılık, ilk ilhamlarını onlardan alan binlerce mucit ve binlerce Hakk dostu, misâl âleminin bu feyyaz ve bereketli iklimine hep minnet duymaya devam edeceklerdir.

Dünyayı aydınlığa boğan en Yüksek Ruh, rüyalarla yelken açtığı marifet denizlerinde seyrederken bile, yer yer bu ilk kutlu basamağa dönmüş ve peygamberliğin kırk şu kadar şubesinden bir parça sayılan bu mübarek meşcereliğe dikkati çekmiştir.[44]

44– M. Fethullah Gülen, Ölçü 2/72-75.

BİRİNCİ FASIL

RÜYA VE RÜYA ÂDÂBINA DÂİR HADİSLER

957 ١ – عن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ [أنَّ رَسولَ اللهِ ﷺ قـال: إذَا اقْتَرَبَ الزَّمَانُ لَمْ تَكَدْ رُؤْيَا الْمُؤْمِنِ تَكْذِبُ، وَرُؤْيَا الْمُؤْمِنِ جُزْءٌ مِنْ سِتَّةٍ وَأَرْبَعِينَ جُزْءاً مِنَ الـنُّبُوَّةِ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

وزاد بعضهم: وَمَا كَانَ مِنَ النُّبُوَّةِ فَإنَّهُ لا يَكْذِبُ.

1. (957)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Zaman yaklaşınca, mü'minin rüyası, neredeyse yalan söylemeyecek. Esasen mü'minin rüyası, peygamberliğin kırk altı cüzünden bir cüzdür."* Buharî'nin rivayetinde şu ziyade var: *"Peygamberlikten cüz olan şey yalan olamaz."* [Buharî, Ta'bir 26; Müslim, Rüya 8, (2263); Tirmizî,Rüya 1, (2271); Ebu Dâvud, Edeb 96, (5019).]

AÇIKLAMA:

Hadiste iki hüküm var:

1- Kıyamete yakın görülen rüyaların sâdık olacağı,

2- Mü'minin rüyasının peygamberliğin kırk altıda biri olması.

Hadiste, kıyamet tâbiri geçmez, "zamanın yaklaşması" tâbiri geçer. Bundan farklı mânalar çıkarılmıştır. Mühimlerini kaydedeceğiz:

1- Gece ile gündüzün birbirine yaklaşması, yani ilk ve sonbahar mevsimlerinde gece ile gündüzün eşitlenmesi. Hattabî, bu mevsimlerde, insan tabiatının mutedil bir hâl aldığını belirtir. Rüya yorumcuları, en doğru rüyaların, gece ve gündüzün eşitlendiği ve meyvelerin olgunlaştığı zamanda görülen rüyalar olduğunu söylemişlerdir. Tâbircilerin zu'muna göre, tâbirleri en ziyade doğrulayan zamanlar çiçeklerin açtığı ve meyve-

lerin olgunlaştığı vakitlerdir (ilk ve sonbaharlar). Bu iki vakitte gece ve gündüz itidal üzeredirler, ne çok uzun, ne çok kısadırlar.

2- "Zamanın yaklaşması" tâbirinden çıkarılan ikinci mâna, kıyametin yaklaşması ile dünya hayatının sona ermesidir. İbnu Battâl, hadiste bu mânanın asıl olduğunu söyler ve buna Tirmizî'nin merfu bir rivayetini delil gösterir:

فِي آخِرِ الزَّمَانِ لاَ تَكْذِبُ رُؤْيَا الْمُؤْمِنِ وَاصْدَقُهُمْ رُؤْيَا اصْدَقُهُمْ حَدِيثاً

"Ahirzamanda mü'minin rüyası yalan söylemez. En doğru rüyayı, sözü en doğru söyleyenler görecektir."

İbnu Hacer, sadedinde olduğumuz hadisten çıkarılan birinci mânayı pek muvafık bulmaz, ona göre, gece ile günüzün mûtedil olduğu mevsimlerde insan tabiatı itidale kavuşarak daha sâdık rüya görüyor ise, bunu mü'minlere tahsis etmek uygun olmaz. Hadis *"zaman yaklaşınca mü' minler sadık rüya görür"* dediğine göre, bu, hadisten çıkarılan ikinci mânanın yani "kıyamet yaklaşınca mü'minler sadık rüya görür" tevilinin daha doğru olduğuna delil olur.

İbnu Battâl, kıyamete yakın rüyaların sâdık olma keyfiyetini şöyle izah eder: "Kıyamet yaklaşınca ilmin çoğu kaldırılacak, dine ait meâlim (din öğretimi yapan müesseseler), kargaşa ve fitneler sebebiyle indirâs ve inkıraza uğrayarak yok olacaklar. İnsanlar, (peygamber beklenen) fetret devri insanları gibi dinin kaybolması sebebiyle bir münzir (korkutucu mürşid) ve bir müceddid'e muhtaç hale gelecekler. Nitekim geçmiş ümmetleri de peygamberler inzâr etmiş (cehennemle korkutmuş) idiler. Bir yandan Peygamberimiz Hz. Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in son peygamber olması, bir yandan da mezkur zamanın fetret devrine benzemesi, insanlara yasaklanan yeni bir nübüvvet eksikliğini bir başka şeyle telâfi etmeyi gerekli kılacaktır. İşte bu da, esas itibarıyla cennetle müjdeleyip cehennemle korkutmaktan ibaret olan nübüvvetin bir cüzü kılınan rüya-yı sâdıkadır."

3- Davudî, *"zamanın yaklaşması"* tâbirinden saatlerin, günlerin ve gecelerin noksanlaşmasını anlamıştır. Noksanlaşmadan maksad da onlaın sür'at kazanıp, çabuk geçmesidir. İşte bu da kıyamet saatinin yaklaşması demektir. Zîra başta Müslim, birçok muhaddisin kaydettiği bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

يَتَقَارَبُ الزَّمَانُ حَتَّى تَكُونَ السَّنَةُ كَالشَّهْرِ وَالشَّهْرُ كَالْجُمُعَةِ

وَالْجُمُعَةُ كَالْيَوْمِ وَالْيَوْمُ كَالسَّاعَةِ وَالسَّاعَةُ كَاحْتِرَاقِ السَّعَفَةِ

"Zaman yaklaşacak, öyle ki, sene bir ay kadar; ay, hafta kadar; hafta, gün kadar; gün, bir saat kadar; bir saat de hurma dalının yanması kadar olacaktır."

4- Hadiste geçen mezkur zamanın, Mehdi'nin zamanı olduğu, o zamanda adâlet ve emniyetin geniş, hayır ve rızkın bol olacağı, bu durumdan alınan lezzet ve hazz sebebiyle vaktin çabuk geçip kısaldığına hükmedileceği de söylenmiştir.

Hadiste "neredeyse" ifadesine yer verilip "...Mü'minin rüyası neredeyse yalan söylemiyecek.." denmiş olması, o zamanda rüyalara sıdkın galebe çalıp, çoğunlukla sâdık rüyalar görüleceğine işarettir.

5- Doğru Rüya Doğru Sözlülüğün Eseridir: Kurtubî der ki: "Allah bilir ya, bu hadiste zikri geçen âhirzamandan murad, Hz. İsa (aleyhisselam)'nın Deccal'i öldürmesinden sonra onunla birlikte olacak mü'min tâifenin zamanıdır. Nitekim, Müslim'in bir hadisinde şöyle buyurulmuştur: "Allah İsa İbnu Meryem'i gönderir, insanlar arasında yedi yıl kalır. Bu sırada iki kişi arasında düşmanlık olmaz. Sonra Allah, Şam cihetinden soğuk bir rüzgâr gönderir. Yeryüzünde, kalbinde zerre miktar hayır veya iman bulunan tek kişi kalmaz, hepsinin ruhu bu rüzgârla birlikte kabzedilir."

Kurtubî devamla der ki: "Bu zamanda yaşayan insanlar bana öyle geliyor ki, şu ümmetin, ilk asırdan sonra gelenlerinin hâlen en iyi ve sözce en doğru olanıdır. Bu sebeple de rüyaları hiç yalan söylemiyecektir, nitekim hadiste: أَصْدَقُهُمْ رُؤْيَا أَصْدَقُهُمْ حَدِيثاً "Rüyaca en doğruları, sözce en doğrularıdır." buyurulmuştur. Gerçekten bu böyledir, çünkü kim doğru söylerse kalbi nurlanır, idraki kuvvet kazanır ve mânalar, sahih şekilde o idrakte nakşolunur. Böylece uyanık halde çoğunlukla sıdk üzere olan kimseye, bu hal uykuda da refakat eder ve doğru olandan başka bir şey görmez. Elbette yalancının veya doğru ve yalanı karıştıran kimsenin hâli böyle olmayacaktır. Bu kimse kalbini bozup karartmıştır. Onun karmakarışık, mânâsız şeyler görmesi normaldir. Pek nâdir durumlarda doğru sözlünün, sahih olmayan; yalancının da sahih olan bir rüya görmesi vukuattandır. Ancak çokca, ekseriyetle vukua gelen durum yukarıda söylediğimiz gibidir."

İbnu Hacer der ki: Bu açıklama, yukarıda: "Rüya, sâdık ve sâlih mü'minden sâdır olduğu takdirde peygamberliğin cüzlerinden bir cüzdür" diye ifade ettiğimiz görüşü teyid eder.

6- İbnu Ebî Cemre, *"Ahirzamanda mü'minin rüyası neredeyse yalan*

söylemez" hadisini şöyle anlar: "Rüya, o zaman, tâbire ihtiyaç göstermeyecek bir açıklıkta olur, ona yalan da karışmaz. Bu, daha önceki rüyaların hilafı bir durumdur. Zîra, önceki zamanda görülen rüyaların te'vili kapalıdır, sâdece tâbirciler açıklayabilir, üstelik tâbircinin dediği gibi de çıkmayabilir. Böylece onlara yalanın da girmiş olduğunu anlarız... Bunun âhirzamana has kılınmasındaki hikmet, mü'min, o zamanda garib (yalnız, hâmisiz) olacağından dolayıdır... Bu sebeple o vakit mü'minin dostu ve yardımcısı pek azdır. Allah, onlara rüya-yı sadıka ile ikramda bulunur. Hadislerde, mü'minin rüyası nübüvvetin kaçta kaçı olduğuna dair rivayetten rivayete değişen ihtilâfı bu sebeple izah etmek mümkündür. Ve şöyle denebilir: "Kıyametin yakınlığı arttıkça, rüyanın doğruluğu daha da artacak ve böylece nübüvvetten cüz olma nisbeti de arttığı için sayı düşecektir.

7- RÜYA PEYGAMBERLİKTEN BİR CÜZDÜR

Sadedinde olduğumuz hadis, mü'minin rüyasını peygamberliğin kırk altı cüzünden biri ilan etmektedir. Mevzuyu bir başka babta tahlil eden İbnu Hacer, bu mesele üzerine muhtelif hadislerde gelen farklı rakamları kaydeder. Buna göre, on kadar farklı hadisten her biri değişik rakamlar vermektedir. En azına göre, rüya, peygamberliğin yirmi altıda biridir, en çocuğuna göre de yetmiş altıda biridir. Arada kırkta, kırk dörtte, kırk beşte, kırk altıda, kırk yedide, kırk dokuzda, ellide, yetmişte bir rakamları geçmektedir. Hadisler sıhatçe farklıdır. İbnu Hacer, "Mutlak olarak en sahihi birincisidir, onu "yetmişte bir" rivayeti takip eder" der. Farklı görüşleri 15'e kadar çıkaranlara ayrıca dikkat çeker.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in vefatıyla, nübüvvetin de kesilmiş olması sebebiyle, rüyanın nübüvvetten bir cüz sayılması meselenin izahı zorca bir mesele olduğuna dikkat çektikten sonra İbnu Hacer şunu söyler: "Bu fikre cevap olarak dendi ki: "Rüya eğer Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den vâki olmuş ise, bu gerçekten nübüvvetten bir parçadır. Şayet bir başkasından vâki olmuş ise mecâzen nübüvvetten bir parçadır."

Hattabî demiştir ki: "Dendiğine göre, rüya, nübüvvete uygun olarak gelir, ancak, bu onun devam eden cüz'ü demek değildir."

Şöyle de denmiştir: "Bunun mânası: Rüya nübüvvet ilminden bir cüzdür. Zîra nübüvvet kesilmiş olsa da ilmi bâkidir."

İbnu Battâl, nübüvvet kelimesinin lügat mânasından hareket ederek der ki; "Nübüvvet, inbâ kelimesinden alınmadır, bu da lügat olarak i'lâm

(duyurmak) demektir. Bu mânâya göre, rüya, Allah'tan gelen ve yalan bulunmayan sâdık bir haber olması ve nübüvvetin de Allah'tan gelen ve kizbin câiz olmadığı haber olması haysiyetiyle rüya ile, nübüvvet arasında -haberdeki doğruluk noktasından- benzerlik kurulmuştur."

Rüyanın peygamberlikten bir cüz olması meselesini bazı âlimler de şöyle izah etmişlerdir: "Cenab-ı Hakk, Peygamberine altı ay rüyada hitab etti. Bu altı aydan sonra, ömrü boyunca, yirmi üç yıl uyanık halde hitab etti. Bu altı aylık müddet yirmi üç yıla nisbet edilince kırk altıda bir eder.

İbnu Battâl bu izahı iki noktadan tutarsız bulmuştur:

1- Hz. Peygamber'in bi'setten sonraki ömrünün miktarı ihtilâflıdır.

2- *"Rüya, nübüvvetin yetmiş cüzünden biridir"* diyen rivayet mânasız kalacaktır.

İbnu Hacer bu konuda ulemânın muhtelif tez ve anti-tezlerini beyan ettikten sonra sayıların farklılığını şöyle bir izahla çözmeye çalışır: "Sayılardaki farklılıklar, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bu meseleyi beyan ettiği zamanların farklı olmasından ileri gelir. Şöyle ki: Kendisine vahyin gelmesinden on üç senenin dolumunda, "rüyanın peygamberliğin yirmi altı cüzünden bir cüz olduğunu söylemiş olmalı, bu ise hicret zamanına rastlar. Yirmi yılın dolumunda kırkta bir; yirmi iki yılın dolumunda kırk dörtte bir; ondan sonra kırk beşte bir; sonra hayatının sonunda kırk altıda bir demiş olmalı. Kırktan sonraki rivayetler ise zayıftır. Ellide biri diyen rivâyetin küsûratı ifade etmesi ihtimal dahilindedir. Yetmişte bir diyen rivayet ise mübâlağa içindir, bunun dışındakiler zâten sâbit değildir. Böylesi bir irtibatlamada teâruz mevcut değildir..."

Bu mevzu üzerine İbnu Hacer, başka yorum ve tahliller dahi kaydederse de, bu kadarla yetiniyoruz. Ancak Ebî Cemre'nin yukarıda kaydedilen, buna yakın izahını hatırlatmada fayda var.

958 ٢– وفي أخرى للستة إلا النسائى عن أبى قتادة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: [أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ: الرُّؤْيَا مِنَ اللّهِ، وَالْحُلْمُ مِنَ الشَّيْطَانِ؛ فَإِذَا حَلَمَ أَحَدُكُمُ الْحُلْمَ يَكْرَهُهُ فَلْيَبْصُقْ عَنْ يَسَارِهِ وَلْيَسْتَعِذْ بِاللّهِ مِنْهُ فَلَنْ يَضُرَّهُ].

2. (958)- *Ebu Katâde* (radıyallahu anh)'nin anlattığına göre: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işitmiştir: *"Rüya Allah'tandır. Hulm (sıkıntılı rüya) şeytandandır. Öyle ise, sizden biri,*

hoşuna gitmeyen kötü bir rüya (hulm) görecek olursa sol tarafına tükürsün ve ondan Allah'a istiâze etsin (sığınsın). (Böyle yaparsa şeytan) kendisine asla zarar edemiyecektir." [Buharî, Tıbb 39, Bed'ü'l-Halk 11, Ta'bir 3, 4, 10,14, 46; Müslim, Rüya 5, (2262); Muvatta 1, (2, 957); Tirmizî, Rüya 4, (2288); Ebu Dâvud, Edeb 96, (5021).]

AÇIKLAMA:

Bazı rivayetler, *"Salih rüya Allah'tandır"* diye kayıtlı olarak geldiği halde burada sâlih, gayr-ı sâlih kaydı yapılmaksızın, rüyanın Allah'tan olduğu belirtilmiştir. İslâmî temel itikadımız esâsen budur. Yani her şeyin takdiri, yaratılması, hayır, şer Allah'tandır. Rü'yanın be-tahsis Allah'a nisbet edilmesi "teşrif" yani rüyanın ehemmiyetine dikkat çekmek içindir.

Hadis, Allah'a nisbet edilecek hayırlı rüyalara hulm denilmeyeceğini göstermektedir. Keza, şeytana nisbet edilenlere de rüya denilmeyecektir. Tabii ki bu, şer'î bir edeptir. Esas itibariyle ve lügat olarak uykuda görülenlerin hepsine rüya denir. Daha önce yedi çeşide ayrıldığını belirttiğimiz rüyalar bu rivayette ikiye irca edilmiş olmaktadır. Şu halde korku, üzüntü veren, hoşlanılmayan rüyalar bâtıldır ve şeytandan gelmektedir, bunlara toptan hulm denmektedir. Hulm, Kur'ân-ı Kerim'de edğâs diye zikri geçen karma-karışık, mânâsız rüyalardan başka bir şey değildir.

Sadedinde olduğumuz hadis, görülen rüya karşısında mü'minin takınacağı edeb ve tavrı belirlemektedir: "Şeytânî, hoşlanmadığınız bir rüya gördüğünüz zaman sol tarafa tükürün, istiaze ederek şeytandan Allah'a sığının..." diyor. Yani euzubillahi mineşşeytânirracim denecek. Bir başka hadiste, böyle bir rüya görenin "sol tarafına üç sefer nefes etmesi şer ve ezasından Allah'a sığınması" فَلْيَتَنَفَّسْ عَنْ شِمَالِهِ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ tavsiye edilmiştir. Bu babta başka rivayetler de var. Bu çeşit rüyalar anlatılmamalıdır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sâlih rüya görüldüğü zaman ne yapılması gereğini de muhtelif rivayetlerde ta'lim buyurmaktadır:

إِذَا رَأَى اَحَدُكُمْ رُؤْيَا يُحِبُّهَا فَانَّمَا هِىَ مِنَ اللهِ فَلْيَحْمَدِ اللهَ عَلَيْهَا وَلْيُحَدِّثْ بِهَا وَإِذَا رَاى غَيْرَ ذَلِكَ مِمَّا يَكْرَهُ فَإِنَّمَا هِىَ مِنَ الشَّيْطَانِ فَلْيَسْتَعِذْ مِنْ شَرِّهَا وَلاَ يَذْكُرْهَا لاَحَدٍ فَإِنَّهَا لاَ تَضُرُّهُ

"Sizden biri sevdiği bir rüya görünce, (bilsin ki) bu Allah'tandır. Bunun için Allah'a hamdetsin, bunu başkasına anlatsın. Hoşuna gitmeyen

bir rüya görünce de (bilsin ki) bu şeytandandır, hemen şerrinden Allah'a istiâzede bulunsun. Rüyayı kimseye de anlatmasın, zira kendisine zarar verecek değildir."

Buharî'den kaydettiğimiz bu rivayet, hoşumuza giden rüyaların başkasına anlatılmasını tavsiye etmekte ise de, başka rivayetlerde rüyayı anlatacağımız kimseler hakkında bâzı kayıtlar koymaktadır: وَلاَيُحَدِّثْ بِهَا

الاَّ لَبِيباً اَوْ حَبِيباً Yani "Bilgili veya sevgili" olmalıdır, الاَّ عَلى عَالِمٍ اَوْ نَاصِحٍ yani "Alim veya nasih (hayırhah)" olmalıdır. Vâdd (sizi seven), zi-re'y (isabetli, faydalı görüş sahibi) gibi başka vasıflar da zikredilmişse de hepsi aynı kapıya çıkar ve rüya anlatacağımız kimselerin akıllı, bilgili, hakkımızda hayır düşünen, bizi seven bir kimse olmasına dikkat etmemiz gereği anlaşılır.

Ebu Bekr İbnu'l-Arabî der ki: " Âlim olmalıdır, zira o, rüyayı imkân nisbetinde hayra yoracaktır. Hayırhah (nâsih) olmalıdır, çünkü o, faydalı olana ve kendisine yardımı dokunacak hususlara irşâd ve teşvikte bulunacaktır. Bilgili (lebib), rüyayı anlayan demektir, böyle birisi, rüyayı görenin ihtiyaç duyduğu hususu bilip onu öğretecek veya sükut edecektir. Sevilen (habib) de, bir hayır görürse söyler, anlayamaz veya şüpheye düşerse sükût eder..."

959 ٣- وفي أخرى للبخارى قال: [قال رَسولُ اللهِ ﷺ : مَنْ رَآنِى في المَنَامِ فقَدْ رَآنِى فَإنَّ الشَّيْطَانَ لاَ يَتَمَثَّلُ بِى].

3. (959)- *Buhârî*'nin bir rivayetinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurur: *"Beni rüyada gören, gerçekten beni görmüştür, çünkü şeytan benim suretime giremez."* [Buharî, Tabir 2, 10; Müslim, Rüya 10; (2266); Muvatta, Rüya 1, (2, 956).]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki hadisi Hz. Enes (radıyallahu anh) rivayet etmiştir. Tîbî şöyle açıklamıştır. Beni rüyasında gören, beni hakikatim üzere eksiksiz görmüştür, beni görüp görmediğinden şüpheye düşülmemelidir. Rüya tamdır, hak bir rüyadır" demektir." Nitekim, yine Buhârî'de gelen bir başka hadiste: "Rüyada beni gören hakkı (gerçeği) görmüştür."
مَنْ رَآنِى فَقَدْ رَأى الحَقَّ buyurmuştur.

Rüyada Resûlullah'ın görülmesi meselesi bazı farklı yorumlara se-

bep olmuştur. Yani, her ne suretle görülürse görülsün bu görülüş hak bir görme midir? Yoksa görmenin hak olması için Resûlullah'ı bilinen evsafıyla görmek şart mıdır? Çünkü Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* her seferinde mâlum sıfatlarıyla, hüviyet-i asliyesi ile gözükmez. Buharî'nin bazı nüshalarında İbnu Sîrîn'in şu kaydı yer alır: إِذَا رَآهُ فِي صُورَتِهِ Buna göre, Resûlullah'ı bilinen evsafı çerçevesinde görürse bu rüya hak rüyadır.

Ancak ulemâ şu noktada müttefiktir: "Şeytan Resûlullah'ın hüviyetine giremez." Cenâb-ı Hakk ona bu imkânı tanımamıştır. Aksi takdirde, şeriata kizb karışma ihtimali mevzubahis olur, dine itimad kalmazdı. Bu sebeple Cenâb-ı Hakk, şeytanı, kişinin uyanık halinde, Resûlullah'ın suretine girmekten men ettiği gibi, uyku halinde de o suretle gözükmekten men etmiştir. Bu hususu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* açık seçik beyan etmiştir.

Hal böyle olunca, Resûlullah'ın, her ne suretle olursa olsun, rüyada görülmesine şeytanın dehâlet etmemesi gerekir. Bu sebeple Nevevî şöyle der: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı gören kişi mâlum evsafı üzere de görse, mâlum evsafının aksine de görse, gerçekten Resûlullah'ı görmüştür."

Nevevî bu görüşünü, Kadı İyaz'ın: "Sağ iken taşıdığı sureti ile gören gerçekten görmüş, bu sıfata uymayan şekilde gören hakiki görmüş sayılmaz, te'vil gerekir" sözünü reddetmek için söylemiştir.

Bazıları daha açık bir ifade ile hadisten şunu anlamışlardır: "Hadisin manası şudur: O *(aleyhissalâtu vesselâm)*'nu gören, hayatta iken taşıdığı suret üzere görür. Bundan şu zaruri netice çıkar: Resûlullah'ı aslî suretinin haricinde görenin rüyası edgâs'tır, (sadık rüya değildir.)"

Ancak ulemâ çoğunlukla şu görüşü benimser: "Bu hadisten maksad şudur: hangi hal üzere olursa olun Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in rüyada görülmesi bâtıl olamaz, bu rüya edgâs değildir, esas itibariyle haktır. Görülen suret şeytandan değil Allah'tandır."

960 ٤– وفي أخرى لأبى داود والترمذى عن أبى رزين العقيلى: [رُؤْيَا الْمُؤْمِنِ جُزْءٌ مِنْ أَرْبَعِينَ جُزْءاً مِنَ النُّبُوَّةِ، وَهِيَ عَلَى رِجْلِ طَائِرٍ مَالَمْ يَتَحَدَّثْ بِهَا، فَإِذَا تَحَدَّثَ بِهَا سَقَطَتْ].

4. (960)- *Ebu Rezîn el-Ukeylî Lakît İbnu Amir İbni Sabire* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Mü'minin rüyası, nübüvvetin kırk cüzünden bir cüzdür. Bu rüya, an-

latılmadığı müddetçe bir kuşun ayağında (takılı vaziyette) durur. Anlatılacak olursa hemen düşer." [Tirmizî, Rü'ya 6, (2279, 2280); Ebu Dâvud, Edeb 96, (5020).]

AÇIKLAMA:

1- Rüyanın peygamberlikten bir cüz olma meselesini 957 numaralı hadiste açıkladık.

2- Rüyanın kuşun ayağında takılı olması, bir teşbihtir; bununla, rüyanın anlatılmadığı müddetçe kesinleşmediği ifade edilmektedir, tıpkı asılan, takılan bir şeyin havada durması, yerde istikrarını bulmaması gibi. Öyle ise, rüyanın istikrar bulup, kesinlik kazanması tâbir edilmesine bağlıdır. Tâbir edilince süratle düşüp istikrar kazanır. Kuşun kendisi bir yerde sâbit durmazsa, onun ayağına takılan şey hiç sâbit duramaz. Öyle ise rüya anlatılınca, hükmü, sahibinin üstüne hemen düşer. Ebu Dâvud'un bir başka rivayeti şöyle: *"Rüya, tâbir edilmedikçe bir kuşun ayağı üstündedir, tâbir edilince hemen düşer."* Bu rivâyet "anlatınca" demiyor, "tâbir edince" diyor. Öyle ise, önceki hadiste geçen "anlatmak"tan maksad, tâbirini medar-ı bahs etmek, konuşmaktır.

Hadisin *Ebu Davud*'daki aslı, Ebu Rezîn'in şu sözüyle tamamlanır: "Zannederim (Resûlullah) şunu da demişti: "(Öyleyse) rüyanı akıllı ve dostun olan kimseye anlat."

Rüyadaki hakikatın tahakkuku, onun anlatılmasına, daha doğrusu tâbirine bağlı olunca, rüyanın rastgele kimselere anlatılmamasının ehemmiyeti daha iyi anlaşılmış olur. Bu sebeple Resûlullah, rüyanın tabiatı hakkında verdiği bilgiye uygun bir tavsiye ile hadisini tamamlamış olmaktadır: *"Rüyayı lebib ve habib olana, yani akıllı dosta anlatın!"*

961 ٥– وفي أخرى للبخارى ومالك عن أبى سعيد رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه قال: [رُؤْيَا الْمُؤْمِنِ جزْء مِنْ سِتَّةٍ وَأَرْبَعِينَ جزْءاً مِنَ النُّبُوَّةِ].

5. (961)- *Ebu Saîd* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Mü'minin rüyası, nübüvvetin kırk altı cüzünden bir cüzdür."* [Buharî, Ta'bir 4, Muvaatta 1, (2, 956).]

AÇIKLAMA:

Hadis, Muvatta'da Ebu Saîdi'l-Hudrî rivayeti olarak değil, Enes İbnu Mâlik (radıyallahu anh) rivâyeti olarak, yakın elfazla geçer. Rüyanın peygamberlikten cüz olması meselesini 957 numaralı hadiste açıkladık.

962 ٦– وللترمذى عن أبى سعيد أيضاً. [أنَّ رسول الله ﷺ قال: أصْدَقُ الرُّؤيَا بالأسْحَارِ].

6. (962)- *Tirmizî*'de Ebu Saîd'den şu rivayet kaydedilmiştir: *"En sâdık rüya seher vakitlerinde görülen rüyadır."* [Tirmizî, Rü'ya 3, (2275).]

AÇIKLAMA:

Daha önce (957. hadis) belirttiğimiz üzere, âlimler rüyanın sıdkı hususunda, onun görüldüğü mevsimin ehemmiyetine dikkat çekerler. Bazı mevsimlerde insan tabiatının mutedil olması sebebiyle rüyayı edğas (karışık ve mânasız) kılan psikolojik ve biyolojik amillerin daha az tesirde bulunacağını belirtmişlerdir. Şu halde, günlük olarak da seher vakitlerinin, diğer vakitlere nazaran biyolojik ve psikolojik yönden en mutedil vakit olduğu söylenebilir: Uyku ile dinlenmiş olan sinir sistemi daha sakindir, mide boşalmış, hazım yorgunluğu kalmamış, ruhen fikren meşguliyet ve hassasiyet asgarî seviyeye inmiş vs. Şu halde mizac ve kuvvelerin azamî derecede i'tidale kavuştuğu bir durumda görülecek rüyalar hakikat olma şansına daha çok sahiptir. Bu durumu Resûlullah, *"En sadık rüya seherdekidir"* diyerek ifâde buyurmuş olmaktadır.

Tîbî merhum, meselenin bir başka yönüne de dikkat çeker: "Zira seher vakti meleklerin inme zamanıdır."

963 ٧– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: لَمْ يبقَ بعْدِى مِنَ النُّبوَّةِ إلاَّ الْمُبَشِّرَاتُ. قَالُوا: ومَا الْمُبشِّرَاتُ؟ قَالَ: الرُّؤيَا الصَّالِحَةُ]. أخرجه البخارى متصلا، ومالك عن عطاء مرسلا.

وزاد: يرَاهَا الرَّجُلُ المُسْلِمُ أوْ تُرَى لَهُ.

7. (963)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle demişti: *"Benden sonra, peygamberlikten sâdece mübeşşirat (müjdeciler) kalacaktır!"*

Yanındakiler sordu:

"– Mübeşşirât da nedir?"

"– Sâlih rüyadır!" diye cevap verdi."

Muvatta'nın rivayetinde şu ziyade var: "Sâlih rüyayı sâlih kişi görür

veya ona gösterilir." [Buharî, Tabir 5; Muvatta, Rüya 3, (2, 957); Ebu Davud, Edeb 96, (5017).]

AÇIKLAMA:

Mübeşşirât kelime olarak mübeşşire'nin cem'idir, bu ise büşrâ yani müjde (sevindirici haber) demektir. Ancak hadiste bununla rüya-yı sâliha kastedildiği Resûlullah tarafından açıklanmıştır. Hadiste Resûlullah: *"Bana has olan nübüvvetten sonra sadece mübeşşirât kalacaktır, diğer nübüvvet hassaları benimle beraber ortadan kalkacak"* demek istemiştir. İbnu Abbas'tan gelen bir rivayete göre Resûlullah bu sözü ölüm döşeğinde söylemiştir. Ancak hadisin bir çok vechi mevcuttur. Bir vechi şöyledir:

إِنَّ الرِّسَالَةَ وَالنُّبُوَّةَ قَدِ انْقَطَعَتْ، وَلاَ نَبِيَّ وَلاَ رَسُولَ بَعْدِى وَلٰكِنْ بَقِيَتِ الْمُبَشِّرَاتُ.

قَالُوا: وَمَا الْمُبَشِّرَاتُ؟ قَالَ: رُؤْيَا الْمُسْلِمِينَ جُزْءٌ مِنْ أَجْزَاءِ النُّبُوَّةِ

"Risalet ve peygamberlik artık kesildi. Benden sonra ne nebi ne de peygamber var. Ancak mübeşşirat devam edecek!" Dediler ki: "Mübeşşirat nedir?" Dedi ki: *"Müslümanların rüyası peygamerliğin cüzlerinden bir cüzdür."*

İbnu't-Tîn der ki: "Hadisin mânâsı şudur: *"Vahiy benim ölümümle kesilecektir. Kendisiyle, istikbalde olacak şeyleri öğrenebileceğiniz tek kaynak kalıyor, o da rüyadır."* Ancak bu söze, ilham hatırlatılarak karşı çıkılmıştır, zîra ilham da istikbali öğrenme kaynaklarından biridir.

İKİNCİ FASIL

TA'BİR EDİLMİŞ RÜYALAR

964 ١– عن سَمُرَةَ بن جُنْدب رَضِيَ اللهُ عَنْه قـالَ: [كـانَ رسـولُ الله ﷺ يُكْثِرُ أنْ يَقُولَ لأصْحَابِه هَل رَأى أحَدٌ منكُمْ رُؤْيا؟ فَيَقُصُّ عَلَيْه مَا شَاءَ اللهُ أنْ يَقُصَّ، وَأنَّهُ قَالَ لنَا ذَاتَ غَدَاةٍ: هَلْ رَأى أحَدٌ مِنْكُم رُؤْيَا؟ فقَالُوا: مَا منَّا أحَدٌ رَأى شيْئاً. فقَالَ لَكنّي أتَانِي اللَّيْلَةَ آتِيَان وَإنَّهُمَا ابْتَعَثَانِي فـقَالاَ لِي: انطَلِق. فَانْطَلَقْتُ: فَأتَيْنَا عَلـى رَجُلٍ مُضْطَجِعٍ، فَإذَا آخر قَائمٌ عليْه بصَخْرَةٍ فإذَا هُوَ يَهوِي بالصَّخْرَةِ لرَأسه فيَثْلَغُ رَأسَهُ فيَتَدَهْدَهُ الحَجَرُ هَا هُنَا فيَتْبَعُ الحَجر فيَأْخُذُهُ فلا يرجِعُ إلَيْه حَتَّى يَصِحَّ رَأسُهُ كَمَا كـانَ، ثُمَّ يَعُودُ عَلَيْه فيَفْـعَلُ بِه مِثْلَ مَا فَعَلَ به المَرَّةَ الأولى. قَالَ: قُلْتُ لَهُمَا سُبْحَانَ الله، مَا هذَا؟ قـالاَ لِي: انطَلِق انْطَلِقْ. فَانطَلَقْنَا فَأتَيْنَا عَلى رَجُلٍ مُسْتَلْقٍ لقَفَاهُ وإذَا آخَرُ قَائمٌ عَلَيْه بِكَلُّوبٍ مِنْ حَدِيدٍ فَإذَا هُوَ يَأتي أحَدَ شِقّي وَجْهِه فيُشَرْشِرُ شِدْقَهُ إلى قَفَاهُ ومَنْخِرَهُ إلى قَفَاهُ وعَيْنَهُ إلى قَفَاهُ؛ ثُمَّ يَتَحَوَّلُ إلى الجَانِب الآخَرِ فيَفْعَلُ بِه مثْلَ مَا فَعَلَ بالجَانِب الأوَّل، فَمَا يَفْرُغُ مِنْ ذَلكَ الجَانِب حَتَّى يَصِحَّ ذَلكَ الجَانِبُ كَمَا كَانَ. ثُمَّ يَعُودُ عَلَيْه فيَفْعَلُ مِثْل مَا فَعَلَ فـي المَرَّةِ الأولى. قُلْتُ: سُبْحَانَ الله مَا هـذَا؟ قَالاَ انْطَلِقِ انْطَلِقْ. فَانطَلَقْنَا فَأتَيْنَا عَلى مثْلِ التَّنُّورِ فإذَا فِيـه لَغَطٌ وَأصْوَاتٌ. فَاطَّلَعْنَا فِيـه فَإذَا فِيـه رِجَالٌ ونسَاءٌ عُرَاةٌ وَإذَا هُمْ يَأتِيـهِم لَهَبٌ مِنْ أسْفَلَ مِنْهُمْ. فَإذَا أتَاهُمْ ذَلكَ اللَّهَـبُ ضَوْضَؤُوا. قُلْتُ: مَا هـؤلاَءِ؟ قَالاَ: انطَلِق انطَلِقْ. فَانطَلَقْنَا فَأتَيْنَا عَلـى نَهرٍ

أَحْمَرَ مِثْلَ الدَّمِ، وَإذَا في النَّهْرِ رَجلٌ سَابِحٌ، وَإذا على شَطّ النَّهرِ رَجُلٌ عِنْدَهُ حِجَارَةٌ كَثِيرَةٌ، وَإذَا ذٰلكَ السَّابِحُ يَسْبَحُ مَا سَبَحَ، ثُمَّ يَأتِي ذٰلكَ الرَّجُلُ الَّذي عِنْدَهُ الحِجَارَةُ فَيَفْغَرُ فَاهُ فَيُلْقِمُهُ حَجَراً فَيَنطَلِقُ فَيَسْبَحُ ثُمَّ يَرْجِعُ إلَيْهِ، كُلَّمَا رَجَعَ فَغَرَفَاهُ فَألْقَمَهُ حَجَراً. قُلْتُ: مَا هٰذا؟ قَالاَ: انْطَلِقِ انْطَلِقْ. فَانطَلَقْنَا فَأتَيْنَا عَلى رَجُلٍ كَرِيهِ المَرْآةِ كَأكْرَهِ مَا أنْتَ رَاءٍ فَإذَا عِنْدَهُ نَارٌ يَحشُّهَا وَيَسْعَى حَوْلَهَا. قُلْتُ: مَا هٰذَا؟ قَالاَ انطَلِقِ انْطَلِقْ. فَانْطَلَقْنَا فَأتَيْنَا عَلى رَوْضَةٍ مُعْتَمَّةٍ فِيهَا مِنْ كُلِّ نَوْرِ الرَّبِيعِ، وَإذا بَيْنَ ظَهْرِي تِلْكَ الرَّوْضَةِ رَجُلٌ طَوِيلٌ لاَ أكَادُ أرَى رَأسَهُ طُولاً في السَّمَاءِ، وَإذا حَوْلَهُ مِنْ أكْثَرِ وِلْدَانٍ رَأيْتُهُمْ. قُلْتُ: مَا هٰؤُلاَءِ؟ قَالاَ انْطَلِقِ انْطَلِقْ. فَانْطَلَقْنَا فَأتَيْنَا عَلى دَوْحَةٍ عَظِيمَةٍ لَمْ أرَ دَوْحَةً قَطُّ أعْظَمَ مِنْهَا وَلاَ أحْسَنَ. فَقَالاَ: ارْقَ فِيهَا، فَارْتَقَيْنَا فِيهَا إلى مَدِينَةٍ مَبْنِيَّةٍ بِلَبِنِ ذَهَبٍ وَفِضَّةٍ فَأتَيْنَا بَابَ المَدِينَةِ. فَاسْتَفْتَحْنَا فَفُتِحَ لَنَا فَدَخَلْنَاهَا فَتَلَقَّانَا رِجَالٌ شَطْرٌ مِنْ خَلْقِهِمْ كَأحْسَنِ مَا أنْتَ رَاءٍ، وَشَطْرٌ كَأقْبَحِ مَا أنْتَ رَاءٍ. فَقَالاَ لَهُمْ: اذْهَبُوا فَقَعُوا في ذٰلكَ النَّهْرِ، وَإذَا نَهْرٌ مُعْتَرِضٌ كَأنَّ مَاءَهُ المَحْضُ في البَيَاضِ. فَذَهَبُوا فَوَقَعُوا فِيهِ ثُمَّ رَجَعُوا وَقَدْ ذَهَبَ ذٰلكَ السُّوءُ عَنْهُمْ فَصَارُوا في أحْسَنِ صُورَةٍ. فَقَالاَ: هٰذِهِ جَنَّةُ عَدْنٍ، وَهٰذَاكَ مَنْزِلُكَ. فَسَمَى بَصَرِي صُعُداً فَإذَا قَصْرٌ مِثْلُ الرَّبَابَةِ البَيْضَاءِ. فَقُلْتُ: فَذَرَانِي فَأدْخُلَهُ. قَالاَ: أمَّا الآنَ فَلاَ، وَأنْتَ دَاخِلُهُ. فَقُلْتُ: فَإنِّي رَأيْتُ مُنْذُ اللَّيْلَةِ عَجَباً فَمَا هٰذَا الَّذي رَأيْتُ؟ قَالاَ: إنَّا سَنُخْبِرُكَ. أمَّا الرَّجُلُ الأوَّلُ الَّذي رَأيْتَهُ يُثْلَغُ رَأسُهُ بِالحَجَرِ فَإنَّهُ الرَّجُلُ يَأخُذُ القُرْآنَ فَيَرْفُضُهُ، وَيَنَامُ عَنِ الصَّلاَةِ المَكْتُوبَةِ. وَأمَّا الرَّجُلُ الَّذي يُشَرْشَرُ شِدْقُهُ إلى قَفَاهُ، وَمَنْخِرُهُ إلى قَفَاهُ، وَعَيْنُهُ إلى قَفَاهُ، فَإنَّهُ الرَّجُلُ يَغْدُو مِنْ بَيْتِهِ فَيَكْذِبُ الكَذْبَةَ تَبْلُغُ الآفَاقَ، وَأمَّا الرِّجَالُ وَالنِّسَاءُ العُرَاةُ الَّذِينَ هُمْ في مِثْلِ بِنَاءِ التَّنُّورِ فَإنَّهُمُ الزُّنَاةُ وَالزَّوَانِي، وَأمَّا الرَّجُلُ الَّذي يَسْبَحُ في النَّهْرِ وَيُلْقَمُ الحِجَارَةَ فَإنَّهُ آكِلُ الرِّبَا. وَأمَّا الرَّجُلُ الكَرِيهُ المَرْآةِ الَّذي عِنْدَ

النَّارِ يَحُثُّهَا وَيَسْعَى حَوْلَهَا فَإِنَّهُ مَالِكٌ خَازِنُ النَّارِ وَأَمَّا الرَّجُلُ الطَّوِيلُ الَّذى في الرَّوْضَةِ فَإِنَّهُ إبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ. وَأَمَّا الْوِلْدَانُ الَّذِينَ حَوْلَهُ فَكُلُّ مَوْلُودٍ مَاتَ عَلَى الْفِطْرَةِ. فَقَالَ رَجُلٌ: يَارَسُولَ اللهِ وَأَوْلاَدُ الْمُشْرِكِينَ؟ قَالَ ﷺ: وَأَوْلاَدُ الْمُشْرِكِينَ. وَأَمَّا الْقَوْمُ الَّذِينَ كَانُوا شَطْرٌ مِنْهُمْ حَسَنٌ وَشَطْرٌ مِنْهُمْ قَبِيحٌ فَإِنَّهُمْ قَوْمٌ خَلَطُوا عَمَلاً صَالِحاً وَآخَرَ سَيِّئاً تَجَاوَزَ اللهُ عَنْهُمْ]. أخرجه الشيخان والترمذى.

« الضَّوْضَاءُ » أصوات الناس وجلبتهم. « وحَشَّ النَّارَ » إذَا أوقدها « وَالْمُعْتَمَّةُ » طويلة النبات. « والنَّوْرُ » بفتح النون: الزهر. « والدَّوْحَةُ » الشجرة. « وَالْمَحْضُ » من كل شئ الخالص منه، والمراد به هنا اللبن الخالص. « والرَّبَابَةُ » السحابة.

1. (964)- *Semüre İbnu Cündeb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sık sık: *"Sizden bir rüya gören yok mu?"* diye sorardı. Görenler de, O'na Allah'ın dilediği kadar anlatırlardı. Bir sabah bize yine sordu:

"– Sizden bir rüya gören yok mu?"

Kendisine:

"– Bizden kimse bir şey görmedi!" dediler. Bunun üzerine:

"– Ama ben gördüm" dedi ve anlattı: *"Bu gece bana iki kişi geldi. Beni alıp haydi yürü! dediler. Yürüdüm. Yatan bir adamın yanına geldik. Yanında biri, elinde bir kaya olduğu halde başucunda duruyordu. Bazan bu kayayı başına indirip onunla başını yarıyordu, taş da sağa sola yuvarlanıp gidiyordu. Adam taşı takip ediyor ve tekrar alıyordu. Ama, başı eskisi gibi iyileşinceye kadar vurmuyordu. İyileştikten sonra tekrar indiriyor, önceki yaptıklarını aynen yeniliyordu. Beni getirenlere:*

– Sübhânallah! nedir bu? dedim. Dinlemeyip:

– Yürü! Yürü!

dediler. Yürüdük, sırtüstü uzanmış birinin yanına geldik. Bunun da yanında, elinde demir kancalar bulunan biri duruyordu. Adamın bir yüzüne gelip, çengeli takıp yüzünün yarısını ensesine kadar soyuyordu. Burnu, gözü enseye kadar soyuluyordu. Sonra öbür tarafına geçip, aynı şekilde diğer yüzünün derisini de ensesine kadar soyuyordu. Bu da, yüz derileri iyileşip eskisi gibi sıhhate kavuşuncaya kadar bekliyor, sonra tekrar önce yaptıklarını yapmaya başlıyordu. Ben burada da:

– Sübhanallah, nedir bu? dedim. Cevap vermeyip:

– Yürü! Yürü!

dediler. Beraberce yürüdük. Fırın gibi bir yere geldik. İçinden birtakım gürültüler, sesler geliyordu. Gördük ki, içinde bir kısım çıplak kadınlar ve erkekler var. Aşağı taraflarından bir alev yükselip onları yalıyordu. Bu alev onlara ulaşınca çığlık koparıyorlardı. Ben yine dayanamayıp:

– Bunlar kimdir?

diye sordum. Bana cevap vermeyip:

– Yürü! Yürü!

dediler. Beraberce yürüdük. Kan gibi kırmızı bir nehir kenarına geldik. Nehirde yüzen bir adam vardı. Nehir kenarında da yanında bir çok taş bulunan bir adam duruyordu. Adam bir müddet yüzüp kıyıya doğru yanaşınca yanında taşlar bulunan kıyıdaki adam geliyor, öbürü ağzını açıyor bu da ona bir taş atıp kovalıyordu. Adam bir müddet yüzdükten sonra geri dönüp adama doğru yine yaklaşıyordu. Her dönüşünde ağzını açıyor, kıyıdaki de ona bir taş atıyordu. Ben yine dayanamayıp:

– Bu nedir?

diye sordum. Cevap vermeyip yine:

– Yürü! Yürü!

dediler. Beraberce yürüdük. Çok çirkin görünüşlü bir adamın yanına geldik. Böylesi çirkin kimseyi görmemişsindir. Bunun yanında bir ateş vardı. Adam ateşi tutuşturup etrafında dönüyordu. Ben yine:

– Bu nedir?

diye sordum. Cevap vermeyip:

– Yürü! Yürü!

dediler. Beraberce yürüdük. İri iri ağaçları olan bir bahçeye geldik. İçerisinde her çeşit bahar çiçekleri vardı. Bu bahçenin içinde çok uzun boylu bir adam vardı. Semaya yükselen başını neredeyse göremiyordum. Etrafında çok sayıda çocuklar vardı. Ben yine:

– Bunlar kimdir?

dedim. Cevap vermeyip:

– Yürü! Yürü!

dediler. Beraberce yürüdük. Ulu bir ağacın yanına geldik. Ne bundan daha büyük, ne de daha güzel bir ağaç hiç görmedim. Arkadaşlarım:

– Ağaca çık!

dediler. Beraberce çıkmaya başladık. Altun ve gümüş tuğlalarla yapılmış bir şehre doğru yükselmeye başladık. Derken şehrin kapısına geldik. Kapıyı çalıp açmalarını istedik. Açtılar ve beraberce girdik. Bizi bir kısım insanlar karşıladı. Bunlar yaratılışça bir yarısı çok güzel, diğer yarısı da çok çirkin kimselerdir. Sanki böylesine güzellik, böylesine çirkinlik görmemişsindir. Arkadaşlarım onlara:

– Gidin şu nehire banın!

dediler. Meğerse orada açıkta bir nehir varmış. Suyu sanki sâfi süttü, bembeyaz... Gidip içine banıp çıktılar. Çirkinlikleri tamamen gitmiş olarak geri geldiler. İki tarafları da en güzel şekli almıştı.

Beni dolaştıran arkadaşlarım açıkladılar:

– Bu gördüğün, Adn cennetidir. Şu da metin makamındır.

Gözümü çevirip baktım. Bu bir saraydı, tıpkı beyaz bir bulut gibi.

– Beni gezdirin, içine bir gireyim! dedim.

– Şimdilik hayır! Amma mutlaka gireceksin,

dediler. Ben:

– Geceden beri acaip şeyler gördüm, neydi bunlar?

diye sordum.

– Sana anlatacağız,

dediler ve anlattılar:

– Taşla başı yarılan, o ilk gördüğün adam, Kur'ân'ı atıp reddeden, farz namazlarda uyuyup kılmayan kimsedir. Ensesine kadar yüzünün derileri, burnu, gözü soyulan adam, evinden çıkıp yalanlar uydurup, etrafa yalan saçan kimsedir. Fırın gibi bir binanın içinde gördüğün kadınlı erkekli çıplak kimseler, zina yapan erkek ve kadınlardır. Kan nehrinde yüzüp ağzına taş atılan adam fâiz yiyen adamdır. Ateşin yanında durup onu yakan ve etrafında dönen pis manzaralı adam, cehennemin, ateşin bekçisidir. Bahçede gördüğün uzun boylu adam İbrahim (aleyhissalâtu vesselâm)'di. Onun etrafındaki çocuklar ise, fıtrat üzere (büluğa ermeden) ölen çocuklardır."

Cemaatten biri hemen atılarak:

"– Ey Allah'ın Resûlü! Müşrik çocukları da mı?" diye sordu.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"*– Evet, dedi, müşrik çocukları da.*" ve anlatmaya devam etti:

"*– Yarısı güzel yarısı çirkin yaratılışlı olan adamlara gelince, bunlar iyi amellerle kötü amelleri birbirine karıştırıp her ikisini de yapan kimselerdir. Allah onları affetmiştir.*" [Buharî, Ta'bir 48, Ezân (Sıfatu's-Salât) 156, Teheccüt 12, Cenâiz 93, Büyü 2. Cihâd 4, Bed'ü'l-Halk 6, Enbiya 8, Tefsir, Berâet 15, Edeb 69; Müslim 23, (2275); Tirmizî, Rü'ya 10, (2295).]

AÇIKLAMA:

1- Tabirin Mekruh Vakti:

Buharî, bu hadisi, Tabir'le ilgili bölümde, "Sabah namazından sonra rüya tâbiri" babında kaydeder. Buharî'nin bab başlıklarında fıkıh yaptığını nazarı dikkate alan şârihler, Buharî'nin böyle bir başlığı koymakla, Abdurrezzak'ın Musannaf'ta kaydettiği

لاَ تَقُصَّ رُؤْيَاكَ عَلَى إمْرَأةٍ وَلاَ تُخْبِرْ بِهَا حَتّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ "Rüyanı kadına anlatma, güneş doğuncaya kadar da kimseye söyleme" şeklindeki hadisin za'fına işaret ettiğini ve ayrıca, tâbircilerin şu sözlerini reddettiğini belirtirler. "Rüya tâbirinde müstehab olanı, tâbirin, "güneşin doğmasından saat dörde, ikindi vaktinden akşam öncesine kadar" yapılmasıdır."

Buharî, bu kanaati reddediyor. Zîra kaydedilen hadis, tâbirin, güneş doğmazdan önce yapılmasının müstehab olduğuna delalet etmektedir. Bu hüküm, tâbircilerin: "Namazın mekruh olduğu vakitlerde tâbir yapmak mekruhtur" şeklineki sözlerine de muhalif değildir.

2- Tâbirin Müstehab Vakti: Mühellib, bu hususta şunu söyler: "Rüyayı sabah namazı vaktinde tâbir etmek, diğer vakitlerin hepsinden daha iyidir. Zîra, rüyayı gören, onu gördüğü zamana yakınlığı sebebiyle, zihninde daha sağlam tutmaktadır ve henüz unutma ârız olmamıştır. Üstelik tâbir edecek kimse de, zihnî huzura sahiptir ve fikri günlük maişet meşgalelerinden henüz uzaktır. Ve hem de rüyayı gören kimsenin, rüyadan alacağı iyi haberle sevinmesi, şerden de sakınıp tedbir alması mevzubahistir. Keza, ola ki rüya ma'siyetten ta'zir edicidir, rüya sahibi böylece sakınmış olur, veya bir iş hususunda uyarıcıdır, böylece rüya, sahibini murakabeye, kontrole sevkeder. Öyle ise bunlar gibi daha pek çok maslahat, rüyayı, günün başında tâbir etmeyi gerektirmektedir."

3- Hz. Peygamberin Anlattığı Rüyanın Mahiyeti: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, İslâm'ın vaz'ettiği farz, haram ve itikadlarla ilgili hakikatlerin insanlar tarafından kavranabilmesi için, bazan teşbihli hikayeler -ki israiliyat nev'inden anlatılanların bu gayeye matuf olduğunu belirtmiştik

(bak. 954 numaralı hadis)- bazan uykuda görülen rüyalar, bazan da Mi'rac esnasında görülen müşâhedeler şeklinde anlatmıştır. Biz, bu müşahhas tasvirlerde, gaybî olan kıyametten sonra görülebilecek olan hakikatlerin en âmi bir mü'min tarafından bile anlaşılabilecek maddî teşbihlere döküldüğünü görmekteyiz. Bu anlatımlarla ilahî, gaybî -ve behemahal imânî- olan hakikatlar âlem-i şehadette görülen ve idrak edilen maddî ve beşerî kahramanlarla bir nevi sahnelemekte, böylece sırf imanilikten ve kavranmaz mücerredlikten kurtarılarak ma'kulat ve hatta mahsusât seviyesine indirilmektedir. İslâm dinini anlaşılır, İslâmî ta'limatı âmî-âlim, gabî– zekî her seviyedeki insan tarafından kavranır ve de akıllar, ruhlar, hisler üzerinde müessir kılan bu metoda Kur'ân-ı Kerim'in de genişçe yer verdiğini görmekteyiz. cennet ve cehennemle ilgili tasvirler hep dünyevî ve günlük olarak gördüğümüz ve yaşadığımız müşahhas unsur ve motiflerle yapılmıştır.

Diğer tarafta, *-İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ)'ın açıklamasıyla- âhiret âleminin hakikatını bilmekteki naksımızı kabul etmek, dünyada olanların, orada sadece ismen varlığını kabul edip, mahiyetce ayrılığına ve idrakimizin onlara yetişemiyeceğine inanmak esastır:

لاَ يُشْبِهُ شَىْءٌ مِمَّا فِي الْجَنَّةِ مَا فِي الدُّنْيَا اِلاَّ فِي الاَسْمَاءِ

Söz buradan açılmışken, cennet ve cehennemle ilgili olarak pekçok hadis ve hattâ âyetlerde ifade edilmiş bulunan bir kısım hakikatlerin şu hadiste nasıl maddî, müşahhas ve mahsus unsurlarla sahnelendiğini görelim:

"Cennetle cehennem münakaşa ettiler. Cehennem:

– Bana kibirliler, zâlimler gelecektir! dedi. Cennet de:

– Bana da insanların sadece zayıfları, sakatları ve (aldatılan) gâfilleri gelecektir, acaba sebebi nedir? dedi. Allah cennete:

– Sen benim rahmetimsin, kullarımdan dilediğime seninle rahmet ederim. Cehenneme de:

– Sen benim azabımsın, kullarımdan dilediğime de seninle azab eylerim, dedi. Sonra her ikisine birden şu hitapta bulundu:

– (Sabırsızlanmayın), her ikinizi de dolduracak kullarım var!

(Ancak cehennem dolmak, tatmin olmak bilmeyip,) daha var mı, daha var mı? demeye devam edecek[45]*. Bunun üzerine Cenab-ı Hakk ayağını cehennemin üzerine koyup bastıracak. Cehennem (mâruz kaldığı*

45– Parantez arasındaki ifade, yine Müslim'in bir başka rivayetinden alınmıştır.

sıkletten) inleyerek yeter! yeter! yeter! diyecek. Cehennem böylece dolar ve içindekiler (tıka-basa) karışırlar. (Böyle yapmış olmakla) Aziz ve Celil olan Allah hiçbir kuluna zulmetmez. Cennet de boş kalmaz. Allah onun için de münâsib kullar yaratmıştır."

Buharî ve Müslim'in müştereken rivayet ettikleri bu hadisi, belirtmeye çalıştığımız ta'limî (didaktik) nokta-i nazardan değil, kelamî nokta-i nazardan tahlile kalksak sonu zor alınacak münakaşalara girebiliriz. Halbuki bu nev'e giren müteşâbih rivayetler ve âyetler çoktur. Ölümün kıyamet günü bir koç suretinde getirilerek mahşer meydanında kesilmesi gibi.

Hülâsa, bu ve benzeri bütün ifadelerin, mücerred olan imânî hakikatleri müşahhaslaştırarak anlaşılır hale getirme ve hissiyat üzerinde canlı ve müessir kılma gayesini güttüğünü nazardan uzak tutmayacağız. Muallim-i ekber olan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bu gaybî hakikatler, terbiye-i İlâhiyenin en mühim safhası olan Miraç'ta da gösterilmiştir. Ayet-i kerime, **"Orada gözüyle gördüklerini kalbi inkâr etmedi"** (Necm 11) diyerek, önceden iman yoluyla öğrendikleri ile gözüyle gördükleri arasında tam bir mutâbakatın husûle geldiğini haber verir. Böylece aynelyakin ve hatta hakkalyakin derecesine çıkan imân-ı Nebevî, آمن الرّسولُ **"Peygamber ve mü'minler, Rabbinden kendisine indirilene inandı"** (Bakara 285) âyetiyle tebcil edilir. Hatta Süheylî'nin Ravdu'l-Unf'da kaydettiği üzere, bâzı alimlerimiz "Peygamber inandı" diye başlayan bu âyetin, bir bakıma, imânî hakikatlerin gözle müşahedesi demek olan Miraç hâdisesiyle ilgili olarak vahyedilmiş olmasını mânidâr bulmuşlardır.

4- HADİSİN BAŞKA VECİHLERİNDE ZİYADELER

Bu hadis çeşitli tarîklerden gelmiştir. Bazı rivayetlerde yer alan ziyadeler, hadiste beyan edilen meselelere zenginlik kazandırdığı gibi, bazı noktalara da açıklık kazandırmaktadır. Fethu'l-Barî'den iktibâsen bazılarını kaydediyoruz:

Taberânî'nin, bir rivayetinde şöyle denmiştir:

a) "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün) sabah namazından sonra bize gelerek şöyle buyurdu: *"Bu gece ben bir rüya gördüm, bu hak bir rüyadır, bunu iyi belleyin..."*

b) Bir rivayette: *"...Bana gelen iki melek gördüm"* demiştir ve rivayetin sonunda iki meleğin Cibrîl ve Mikâil olduğu belirtilmiştir.

c) Bir rivayette fırın şöyle tasvir edilir: *"Aşağısı geniş, yukarısı dar, altında da ateş yanmakta idi."*

d) Adn cennetiyle ilgili safhada şu ziyade var: "(Arkadaşlarım) beni bir eve götürdüler, öylesi güzel bir ev görmemiştim. İçinde yaşlı, genç, erkek ve kadınlar vardı. Sonra beni oradan çıkarıp bundan daha güzel bir eve götürdüler."

e) Kur'ân'ı terkedenlerle ilgili olarak şu ziyade vardır: *"...Allah kendisine Kur'ân'ı öğretmiştir de o, gece okumayıp uyumuş, gündüz de onunla amel etmemiştir."*

f) Ebû *Umâme*'nin rivayetinde şöyle bir farklılık var: "Sonra beraberce gittik manzaraca en korkunç, kokuca en kerih, tıpkı helâ gibi kokan bir kısım kadın ve erkeklerle karşılaştık. "Bunlar kim" dedim. "Bunlar zâni ve zâniyelerdir" dedi. Sonra tekrar yürüdük, bir kısım ölülere rastladık, çok fazla şişmişti ve çok berbat şekilde koku neşrediyorlardı. "Bunlar kim?" dedim. "Bunlar, dedi, kâfirlerin ölüleridir." Sonra yine yürüdük, ağaçların gölgesinde uyuyan kimselere rastladık. "Bunlar kim?" dedim. "Bunlar, dedi, Müslümanların ölüleridir." Sonra yine yürüdük yüzce en güzel, kokuca en tatlı insanlarla karşılaştık. "Bunlar kim?" dedim. "Bunlar, dedi, sıddîkler ve sâlihlerdir."

5- BAZI HÜKÜMLER

Ulemâ, bu hadisten birçok hükümler çıkarmıştır. Mühim olan birkaçı:

1- İsrâ (Mi'raç) hadisesi bazan uyanık, bazan da uykuda olmak üzere birçok kereler vukua gelmiştir.

2- Âsilerden bir kısmı berzahta (kabir) hayatında azab çekmektedirler.

3- İlmi önce mücmel olarak verip, sonra tefsir etmek evlâdır, böylece zihin, derli toplu olarak yakalama imkânına kavuşur.

4- Farz namazlarda uyumaya ve ezberledikten sonra Kur'ân'ı terke karşı tahzir (sakındırma) var.

5- Zina, riba, yalan gibi belli başlı günahlara karşı tahzir ve uyarı var.

6- Şehidlerin fazileti, cennette en yüce makamı tuttukları belirtilmiştir.

7- *Hz. İbrahim'in* makamı, şehidlerinkinden de yüksektir.

8- Günah ve sevapları eşit olanları Allah affedecektir. Ya Rab! Bizi de bu affedilenler arasına kat!

9- Sormak, (anlatmak) tâbir ettirmek gibi davranışlarla rüya meselesine ihtimam göstermek gerekir.

10- Rüyanın sabah namazından sonra tâbir edilmesi efdaldir.

11- Farzdan sonra, namaza bağlı nafile (ratibe) yoksa selam verince imamın cemaate dönmesi müstehabtır. Hitap, vaaz, ifta gibi maksadlar hâsıl olunca kıbleye dönmeyi terkedip, cemaate yönelmek mekruh değildir.

965 ٢ – وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: قال رسولُ الله ﷺ: نَحْنُ الآخِرُونَ السَّابِقُونَ وَبَيْنَا أَنَا نائمٌ إذْ أُوتِيتُ خزائنَ الأَرْضِ فَوُضِعَ في يدى سوارانِ من ذهبٍ فكَبُرَا علىَّ وأَهمَّانِى. فأُوحِىَ إلىَّ أن انفُخْهُما فنفختهما فطَارَا فأَوَّلْتُهُما الكَذَّابينِ اللَّذينِ أنا بَيْنَهُمَا: صاحبُ صنعاءَ، وصاحبُ اليمامةِ]. أخرجه الشيخان والترمذى.

2. (965)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biz öne geçen sonuncularız. Ben uyurken bana arzın hazineleri getirildi. Elime altından iki bilezik kondu. Bunlar benim nazarımda büyüdüler ve beni kederlendirdiler. Bana: "Bunlara üfle" diye vahyedildi. Ben de üfledim, derken uçup gittiler. Ben bunları, çıkacak olan ve aralarında bulunduğum iki yalancı olarak te'vil ettim: Birisi San'a'nın lideri , diğeri de Yemâme'nin lideridir."* [Buharî, Ta'bir 40, 70; Müslim, Rüya,22, (2274), Tirmizî, 10, (2293).]

AÇIKLAMA:

Hadiste Resul-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Müslümanların, dünyada iken en son kitap verilen ümmet de olsalar, âhirette hesabı ilk defa verecek ve ilk defa cennete girecek ümmet olacaklarını ifade buyurmaktadır. Resûlullah'a getirilmiş olan hazinelerden muradın İslamî fetihlerle İran, Bizans gibi fethedilen yerlerden elde edilen ganimetler olduğu belirtilmiştir.

Bileziklerin Hz. Peygamber'in "nazarında büyülmesi"ni, hayret etmesi, şaşırması, ağrına gitmesi, dikkatini çekmesi gibi mânalarda anlamak gerekmektedir; maddî ağırlık veya hacimlerinin artması şeklinde

bir büyüme değil. Kurtubî'nin açıklamasına göre, altından mâmul zinet eşyası Müslüman erkeklere haram olması sebebiyle Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* eline konan altın bilezikleri (rüyasında) taaccüble, hayretle karşılayıp kederleniyor, üzülüyor.

Hadiste geçen vahiyden murad ilhamdır, irşaddır. Üflemek, kolay bir amel olması sebebiyle, rüyada üfleme görmenin, kolaylığa, önüne çıkan herhangi bir engelin kolaylıkla izale edileceğine delil olduğu belirtilmiştir. *"Üfleme kelâmdır"* diyen de olmuştur.

Üflemekle uçup gitmeleri, ortaya çıkacak yalancıların çok fazla zahmet çekilmeden bertaraf edileceklerine, mânen hakâret, değersizlik içinde bulunduklarına delâlet ettiği, "aralarında bulunduğum" tâbiriyle, rü'yanın anlatıldığı sıra onların hayatta olduğuna delâlet ettiği ifade edilmiştir.

Bunlardan maksad San'a'da çıkıp peygamberlik iddia eden Esved el-Ansî ile, Yemâme'de çıkıp yine aynı bâtıl iddialara girişen Müseylimetü'l-Kezzâb'tır. Bunlardan her ikisi de daha Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sağlığında ortaya çıkıp, etrafında adam toplamış kimselerdir. Esved, Resûlullah henüz hayatta iken tepelenebilmiş ve öldürülmüş, Müseylime ile Resûlullah'ın vefatından sonra savaşılmış ve Hz. Ebu Bekir zamanında tepelenmiştir.

Hz. Peygamber'in altın bilezikleri yalancılarla te'vil etmesi, erkeğe zinet verilmiş olmasına dayanır. Çünkü erkeğe, haram olan bir şeyin verilmesi, yerinde olmayan bir iş yapılmasıdır. Yalancılar da böyledir, yerini bulmayan, sahte iddialarda bulunurlar.

Bu rüyada geçen "iki el" iki memleketle te'vil edilmiştir. San'a ve Yemâme ahalileri aslında Müslüman olarak İslâm'a "iki el", iki yardımcı durumuna gelmişlerdi. Buralarda çıkan iki sahtekâr, yalancı ve aldatıcı sözlerle halkı etrafında toplayıp iğfal etmiştir. Şu halde altın bilezikler iki yalancıya delâlet etmiş, o iki "el"de (beldede) çıkmışlardır.

966 ٣– وعن أبى موسى رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: رَأَيْتُ فِي المَنَامِ أنِّى أُهَاجِرُ مِنْ مَكَّةَ إلى أرْضٍ بِهَا نَخْلٌ، فَذَهَبَ وَهَلِى إلى أنَّهَا اليَمَامَةُ. أوْ هَجَرُ، فَإذَا هِىَ الْمَدِينَةُ يَثْرِبُ، وَرَأَيْتُ فِي رُؤْيَاىَ هذه أنِّى هَزَزْتُ سَيْفاً فَانْقَطَعَ صَدْرُهُ فَإذَا هُوَ مَاأُصِيبَ بِهِ الْمُؤْمِنُونَ يَوْمَ أُحُدٍ، ثُمَّ هَزَزْتُهُ أُخْرىٰ فَعَادَ أحْسَنَ مِمَّا كَانَ، فَإذَا هُوَ مَا

جَاءَ اللّٰهُ بِهِ مِنَ الْفَتْحِ وَاجْتِمَاعِ الْمُؤْمِنِينَ، وَرَأَيْتُ فِيهَا أَيْضاً بَقَراً وَاللّٰهُ خَيْرٌ. فَإِذَا هُمُ النَّفَرُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ أُحُدٍ، وَإِذَا الْخَيْرُ مَا جَاءَ اللّٰهُ تَعَالَى بِهِ مِنَ الْخَيْرِ وَثَوَابِ الصِّدْقِ الَّذِى آتَانَا اللّٰهُ تَعَالَى بَعْدُ يَوْمَ بَدْرٍ]. أخرجه الشيخان.

«وَالْوَهَلُ» بالتحريك الوهم.

3.(966)- *Ebu Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Rüyamda kendimi Mekke'den, hurma ağaçları bulunan bir beldeye hicret ediyorum gördüm. Ben bunu, hicretimin Yemâme'ye veya Hacer'e olacağı şeklinde tahmin etmiştim, meğer Yesrib şehrine imiş. Bu rüyamda kendimi bir kılıncı sallıyor gördüm, kılıncın başı kopmuştu. Bu, Uhud Savaşı'nda mü'minlerin maruz kaldıkları musibete delâlet ediyormuş. Sonra kılıncımı tekrar salladım. Bu sefer, eskisinden daha iyi bir hal aldı. Bu da, Cenab-ı Hakk'ın fetih ve Müslümanların biraraya gelmeleri nev'inden lutfettiği nimetlerine delâlet etti. O aynı rüyamda sığırlar ve Allah'ın (verdiği başka) hayrını gördüm. Sığırlar Uhud gününde mü'minlerden bir cemaate çıktı, (gördüğüm başka) hayır da Allah'ın Bedir'den sonra (nasib ettiği fetihlerin) hayrı ve bize Rabbimizin lutfettiği (Bedru'l-Mev'id) sıdkının sevabı olarak çıktı."***
[Buhari, Ta'bir 39, 44, Menakıb 25, Meğazî 9, 26, Menâkıbu'l-Ensâr 45; Müslim, Rü'ya 20, (2272).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, rüya mübhemiyetine uygun bir mübhemlik ve anlaşılmasında zorluk hasıl olmuş bir rüya'yı Nebevîdir. Şârihler rivayetin muhtelif tâbirlerini açıklamada farklı yorumlara gitmişlerdir.

Biz mealdeki mânayı tesbit ederken İbnu Hacer'in izahını esas aldık. Buna göre:

1- *Hecer, Bahreyn*'de Abdulkays kabilesinin ikamet ettiği bir diyarın ismidir. Medine yakınlarında aynı ismi taşıyan küçük bir köyün kastedildiği de söylenmiş, hatta başka ihtimaller üzerinde de durulmuştur, ancak sahih olan önceki söylediğimizdir.

2- *Yesrib*, Medine'nin eski adıdır, kaliteli hurmalarıyla meşhur idi.

3- Resûlullah ashabını kılıçla ifade etmiştir. Kılıç sallaması, düşmanla cihadıdır. Başının kopması Uhud'da Müslümanların maruz kaldığı musibete yorulmuştur. Bazı rivayetlerde kılıçta gedik açılmış olduğu

ifade edilmiş ve bu da ailesinden birinin (Hz. Hamza'nın) şehid düşeceği şeklinde, tarafından, yorumlanmıştır. Bazı rivayetler bu kılıncın Zülfikâr olduğunu tasrih eder.

4- Kılıncın tekrar sallanması, mücâdelenin devamı, kılıçtaki kopukluğun düzelmesi, müteakip savaşlarda Müslümanların zafere erecekleri-nin alâmeti bilinmiştir. Tâbirciler kılıcı değişik yorumlara tâbi tutmuşlardır: Meselâ rüyada kılıç elde eden "kuvvet elde eder", "valilik elde eder", "emanet (vedia) elde eder", "zevce elde eder", "çocuk elde eder", keza "kılıncı kınına koyan evlenir", "birisiyle onun kılıncından daha uzun kılıçla vuruşan ona galebe çalar", "kılıç kuşanan bir işe girer" vs. gibi.

5- Görülen sığırlar, Uhud'da şehid düşen Müslümanlara yorulmuştur. Hadisin farklı rivayet ve okunuşları, "Allah'ın bu ölümde hayır kılacağı" veya "bu ölümden sonra Allah'ın hayırlar (zaferler) vereceği" gibi değişik yorumlara imkân tanımıştır. Bir yoruma göre, Hz. Peygamber: *"Allah'a kasem olsun Allah'ın yaptığında (Uhud'daki musibette) hayır gördüm, hayır var"* demiştir.

6- Bedir'den sonraki fetihlerden maksad, Hayber'in fethi ve Mekke'nin fethidir. Hadiste geçen, اتانا اللّٰه تعالى بعد يوم بدرٍ ibaresinde بعد kelimesi bâzı rivayetlerde بعدُ bazı rivayetlerde بَعْدَ şeklinde gelmiştir. Buna göre te'vil de farklı olmuştur. بعدُ Okununca mânâ Uhud'dan sonra demektir ve bu durumda يوم kelimesi de nasb yapılarak يَوْمَ بَدْرٍ okunması icabeder. Mâna şu olur: *"(Gördüğüm başka) hayır da, Allah'ın (Uhud' dan) sonra Bedr(u'l-Mev'id) günü sıdkımıza sevab olarak verdikleri ile sonradan verdiği (ganimet, başarı nev'inden) hayra çıktı."* Bunun mânası şudur: "Bedir günü verilen" deyince, müşkil bir durum çıkmaktadır. Çünkü, Bedir Savaşı Uhud Savaşı'ndan öncedir. Halbuki anlatılan tarihî ve mantıkî sıraya göre Uhud'dan sonrası sözkonusu. Alimler bunu şöyle çözerler: Hadiste geçen Bedir'den maksad Bedrü'l-Mev'id denen ikinci Bedir Gazvesi'dir. Bu ikinci Bedir, Uhud'dan sonradır. Uhud Savaşı bitip, Mekkeliler muzafferâne çekilirken Müslümanlarla aralarında söz düellosu olur. İşte bu düello esnasında, müteâkip sene Bedir'de ikinci kere buluşmak üzere anlaşırlar. Resûlullah, ertesi yıl hacc mevsiminde Bedr'e gider, fakat Mekkeli müşrikler gelmezler. Böylece Müslümanlar savaş yapmadan bol ticaret yaparak dönerler. Bu ikinci Bedir Gazvesi, önceden anlaşılarak tesbit edildiği için buna Bedrü'l-Mev'id denmiştir.

Hadiste geçen sevâbu's-sıdk tâbiri gerçekten bu seferin vasfını ifade eder. Zira Müslümanlar, müşriklere verdikleri sözü tutmakla sıdk üzere hareket etmiş oldular. Bunun Allah indinde uhrevî sevâbı olduğu gibi, Müslümanlara moral, müşriklere gözdağı ve korku olması haysiyetiyle siyasî, dünyevî sevab da elde edilmiştir. Hadisin son kısmında geçen ve Allah'ın verdiklerinden olarak zikredilen "hayır" ile bu Bedri'l-Mev'îd Seferi sırasında yapılan kârlı ticaret dahi kastedilmiş olabilir.

İbnu Hacer, hadisin bu veçhinden şu sonucu çıkarır: "Hz. Peygamber rüyasında sığır ve hayır görmüştür. Sığır, Uhud'da öldürülenlerle te'vil edilmiştir. Hayır da Mekke fethine kadar yapılan Bedir ve diğer savaşlarda cihad için Müslümanların izhar ettikleri sıdk ve sabırdan dolayı kazandıkları sevabla te'vil edilmiştir. Cenab-ı Hakk da onlara mükâfeten, Uhud'dan sonraki Kureyza, Hayber ve diğer zaferleri müyesser kılmıştır."

967 ٤ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رسولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: رَأَيْتُ اللَّيْلَةَ فيما يَرَى النَّائِمُ كَأَنِّي في دَارِ عُقْبَةَ بْنِ رَافِعٍ، وأُتِيتُ بِرُطَبٍ مِنْ رُطَبِ ابْنِ طَابٍ فَأَوَّلْتُهُ أَنَّ الرِّفْعَةَ لَنَا في الدُّنْيَا، وَالْعَاقِبَةَ في الآخِرَةِ، وَأَنَّ دِينَنَا قَدْ طَابَ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

4. (967)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şöyle söylediğini işittim:

"Ben bu gece, rü'yamda, kendimi Ukbe İbnu Râfi'in evinde imişim gördüm. Orada bana İbnu Tâb denen cinsten taze hurma getirildi. Ben bu rüyayı şöyle te'vil ettim: "Yükselme dünyada bizimdir, âhirette de hayırlı âkibet bizimdir, dinimiz de tamamlanmıştır." [Müslim, Rü'ya 18, (2270); Ebu Dâvud, Edeb 96, (5026).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in güzel isimlerle tefe'ülü rüyaya da tatbik ettiğini görmekteyiz. Tefe'ül, uğur çıkarmak, hayra yormaktır. Resûlulah *(aleyhissalâtu vesselâm)* teşâümü, yani şundan bundan uğursuzluk çıkarmayı reddederken, uğur çıkarmayı reddetmemiştir.

Bu rivayete göre, Hz. Peygamber rüyada kendisini Ukbe İbnu Râfi'in evinde görmüş. Ukbe'yi aynı kökten gelen ukbâ, âkibet kelimeleriyle te'vil etmiştir.

Râfi, yüksek, yükselen gibi mânâlar ifade eder. Bundan rif'at (yükseliş)'e geçerek bu isimleri: "Dünyada yükseliş bize, ahirette hayırlı âki-

bet bize" şeklinde te'vil etmiştir. Esasen bu mânalarda ayetler mevcuttur: وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ **"Akibet muttakilere aittir"** (A'raf 128), keza:

وَأَنْتُمُ الأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ **"İnanıyorsanız mutlaka galipsiniz"** (Âl-i İmran 139) gibi..

Keza, ikram edilen hurmanın ismi İbnu Tâb'dır. Burada tâb, tayyib yani güzel, mükemmel mânâsına gelir. Medineli bir şahsın adı ise de bir hurma çeşidi de o adla şöhret bulmuştur. Resûlullah, bu ismi de dinin kemâle ermesiyle te'vil buyurmuştur. Dinin kemâli, kâide ve hükümlerinin kesinleşip istikrarını bulması, medenî hayatta ihtiyaç duyulmakta olan hususta gerekli prensiplerin, kaidelerin konmasıdır. Nitekim en son nâzil olan âyetlerin birinde meâlen: **"Bugün size dininizi tamamladık"** (Mâide 3) buyurulmuştur.

Bu rivayetlerden hareket eden Müslüman tâbirciler, rüyada iyi isim görmeyi hep iyiye yorma prensibini vaz' etmişlerdir. Hadiste ifâde edilen hükümlerin, Kur'ân ayetleriyle tesbit edildiği nazar-ı dikkate alınınca, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu hadisi irad etmede asıl gayelerinden birinin, rüya tâbirinde bu prensibi vaz'etmek olduğu söyenebilir. Ayrıca, çocuklara ve diğer eşyaya verilecek isimlerin güzel olması husundaki tavsiyelerine bir takviye gâyesi de gözükmektedir.

968 ٥ – وعن ابن عمر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : رَأَيْتُ امْرَأَةً سَوْدَاءَ ثَائِرَةَ الرَّأْسِ خَرَجَتْ مِنَ الْمَدِينَةِ حَتَّى نَزَلَتْ بِمَهْيَعَةٍ وَهِىَ الْجُحْفَةُ؛ فَأَوَّلْتُ أَنَّ وَبَاءَ الْمَدِينَةِ نُقِلَ إِلَيْهَا]. أخرجه البخارى والترمذى.

5. (968)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle demişti:

"Ben (rüyamda), saçları karma karışık siyah bir kadının Medine'den çıkıp Mehyea'ya indiğini gördüm. Burası Cuhfe'dir. Ben bunu, Medine'deki vebanın oraya nakledilmesine yordum." [Buharî, Ta'bir 41, 42, 43; Tirmizî, Rü'ya 10, (2291).]

AÇIKLAMA:

1. Hadiste *Mehyea* ile ilgili bir açıklama var: *"Burası Cuhfe"* diye. Bu açıklamanın, birçok rivayette bulunmamasından hareket eden şârihler, bunun bir derc olduğunu ve bu açıklayıcı derci hadisin râvilerinden Musa İbnu Ukbe'nin ilâve ettiğini söylemişlerdir.

2- Cuhfe, Mu'cemu'l-Büldan'ın verdiği bilgiye göre, Mekke-Medine yolu üzerinde, Mekke'den dört merhale mesafede bir yerin adıdır. Mekke' ye gelen Mısır ve Şamlıların, Medine'den geçmedikleri takdirde, mîkat (ihram giyme) mahalleridir. Medine'den geçerlerse Zü'l-Huleyfe olur.

3- Müslümanlar Medine'ye hicret ettikleri zaman buranın havası Mekkelilere yaramamış, hep hummaya (ateşli hastalık, sıtma) yakalanmışlar, Mekke'ye karşı özlem duymaya başlamışlardır. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: اَللّٰهُمَّ حَبِّبْ اِلَيْنَا الْمَدِينَةَ... وَانْقُلْ حُمَّاهَا إِلَى الْجُحْفَةِ **"Ya Rabb, bize Medine'yi sevdir... hummâsını da Cuhfe'ye naklet"** diye dua buyurmuştu. Şu halde Resûlullah bu duasının Allah tarafından kabul edildiğini, hummanın Medine'den çıktığını bu rüya ile ashabına (radıyallahu ahnüm ecmain) müjdelemiş olmalıdır.

4- Yorumcular siyah (sevdâ) kelimesi ile kötülük السوء ve hastalığın الداء ifâde edildiğini kabul etmişlerdir. Saçların karışıklığını da kötülük ve şer yaymakla yorumlamışlardır.

969 ٦ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [كَانَ الرَّجُلُ فِي حَيَاةِ رسول اللّٰه ﷺ إِذَا رَآى رُؤْيَا قَصَّهَا عَلَيْهِ، وَكُنْتُ غُلاماً شَابّاً عَزَباً أَنَامُ فِي الْمَسْجِدِ، فَرَأَيْتُ فِي الْمَنَامِ كَأَنَّ مَلَكَيْنِ أَخَذَانِي فَأَتَيَا بِي إِلَى النَّارِ، فَإِذَا هِيَ مَطْوِيَّةٌ كَطَيِّ الْبِئْرِ، وَإِذَا لَهَا قَرْنَانِ كَقَرْنَيِ الْبِئْرِ، فَإِذَا فِيهَا أُنَاسٌ قَدْ عَرَفْتُهُمْ فَجَعَلْتُ أَقُولُ أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ النَّارِ ثَلاثاً. فَلَقِيَهُمَا مَلَكٌ آخَرُ فَقَالَ لِي: لَمْ تُرَعْ؟ فَقَصَصْتُهَا عَلَى حَفْصَةَ فَقَصَّتْهَا حَفْصَةُ عَلَى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَ: نِعْمَ الرَّجُلُ عَبْدُاللّٰهِ لَوْ كَانَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ. قَالَ سَالِمٌ: فَكَانَ عَبْدُاللّٰهِ بَعْدَ ذٰلِكَ لاَ يَنَامُ مِنَ اللَّيْلِ إِلاَّ قَلِيلاً]. أخرجه الشيخان

6. (969)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında kişi, bir rüya görecek olsa onu aleyhissalâtu vesselâm efendimize anlatırdı. O sıralarda ben genç, bekâr bir delikanlıydım, mescidde yatıp kalkıyordum. Bir gün rüyamda, iki meleğin beni yakalayıp cehennemin kenarına kadar getirdiklerini gördüm. Cehennem kuyu çemberi gibi çemberlenmişti. Keza (kova takılan) kuyu direği gibi iki de direği vardı. Cehennemde bazı insanlar vardı ki onları tanıdım. Hemen istiâzeye başlayıp üç kere: "Ateşten Allah'a sığınırım" dedim. Derken beni getiren iki meleği üçüncü bir melek karşılayıp, bana: "Niye korkuyorsun? (korkma)" dedi.

Ben bu rüyayı kızkardeşim Hafsa (radıyallahu anhâ)'ya anlattım. Hafsa da Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a anlatmış. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"– Abdullah ne iyi insan, keşke bir de gece namazı kılsa!" demiş.

Sâlim der ki: "Abdullah bundan sonra geceleri pek az uyur oldu!" [Buhârî, Ta'bir, 35, 36, Salât 58, Teheccüt 2, Fedâilu'l-Ashâb 19; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 140, (2479).]

AÇIKLAMA:

1- *Kurtubî* diyor ki: "Şâri (Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Abdullah (radıyallahu anh)'ın rüyasını iyiye yormuştur, çünkü Abdullah önce ateşe getirildiği halde kendisine "niye korkuyorsun, korkma!" tesellisiyle ateşe atılmaktan affedilmiştir, bu onun salih oluşuna delildir. Kusuru, gece namazı kılmaması idi. Böylece bu rüya onun salâbetine mükâfaten bir tembih ve uyarı oldu. Bu sayede anladı ki, gece namazı, ateşten, ateşe yakınlaşmaktan koruyan belli başlı tedbirlerden biridir. Bunun için Abdullah (radıyallahu anh) ölünceye kadar gece namazını terketmemiştir."

2- *Şârih Mühellib:* "Bundaki sır Abdullah'ın mescidde yatmasıdır. Zira mescidin şe'ni ve hakkı, içinde ibadet edilmesidir. Ateşle korkutulmak suretiyle bu eksikliği uyarılmış oldu" der.

3- Hadis, gece namazının ehemmiyetini, bu namazın cehennemden korunmaya müessir bir çare olduğunu göstermektedir.

4- Hadiste, "Kadına rüya anlatılmamalı" diyen yorumculara da cevap var. Bunun câiz olduğu görülmektedir. Ayrıca mescidde yatıp kalkmanın câiz oluğu da anlaşılmaktadır.

970 ٧– وفي روايةٍ قـال: [رَأَيْتُ في المَنَامِ كَأَنَّ في كَفّى سَرَقَةً مِنْ حَرِيـرٍ لاَ أُرِيدُ بِهَا مَكَاناً فـي الجَنَّةِ إلاَّ طَارَتْ بِى إلَيْهِ فَقَصَصْتُهَا عَلى حَفْصَةَ فَقَصَّتْهَا عَلى رَسُـولِ اللهِ ﷺ فقَالَ: إنَّ أخَاكِ رَجُلٌ صَالِحٌ]

« السَّرَقَةُ » بتحريك الراء: قطعة من جيِّد الحرير.

7. (970)- *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) bir başka rivayette şöyle demektedir: "Rüyamda, avucumda seraka denen iyi cins ipekten bir parça gördüm, cennette, her nereyi arzu etsem beni oraya

uçuruyordu. Bu rüyamı Hafsa (radıyallahu anhâ)'ya anlattım. O da Resûlullah'a anlatmış. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Kardeşin sâlih bir kimse" diye yormuş." [Buhârî, Ta'bir 25; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 139, (2478).]

AÇIKLAMA:

1- *Abdullah İbnu Ömer'*in cehenneme götürülmesi gibi cennete götürülmesiyle de ilgili rüyası var. Bunlar ayrı ayrı rüyalardır. Yukarıda cennete girişiyle ilgili rüyayı görüyoruz. Muhtemelen bunu muahharan, gece ibadetlerine başladıktan sonra görmüş olmalı. Hadisin bir başka vechinde Resûlullah önceki hadiste olduğu gibi, *"Abdullah sâlih bir kimsedir, bir de gece namazı kılsa"* buyurmuştur.

2- Bazı şârihler, bu hadisin kaydedildiği babtan bir önce yer alan, عَمُودُ الْفُسْطَاطِ تَحْتَ وِسَادَتِهِ *"Rüyada yastığının altında çadır direği gören"* adındaki bab başlığı ile bunu birleştirip, İbnu Ömer'in rüyada, yastığının altında çadır direği de gördüğünü ifade edip, yorumlarının vüs'atini geniş tutmuşlardır. Kaydedilecek "şârih yorumları" yorum olarak muteber kabul edilse de İbnu Hacer'in açıklamasına göre, Abdullah İbnu Ömer'in rüyada yastığının altında çadır direği görmesini rivayetler doğrulamamıştır.

3- Rüyada görülen direk İslâm'la yorumlanmıştır. Keza ipek de din ve ilimle, dinle kazanılan şerefle yorumlanmıştır. "Onu elde eden, ahirette, cennette istediği yere, onun sayesinde gidebilir" denmiştir.

4- Rüyada cennete girmek, uyanık halde girmeye delil kabul edilmiştir. Çünkü hadisin bir vechinde rüyası cennete girenin yakaza halinde gireceğine dair nassî ifade vardır. Rüyada, cennete girmek, İslâm'a girmekle de yorumlanmıştır, çünkü cennete girmenin yegâne vasıtası İslâm'a girmektir.

5- İpeğin uçması kuvvete delildir. Yâni cennette istediği yere gidebilecek güce, mânevî yüceliğe sahip demektir.

971 ٨- وعن أبى بكرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ ذَاتَ يَوْمٍ: مَنْ رَآى مِنْكُمْ رُؤْيَا؟ فقَالَ رَجُلٌ: أنَا رَأيْتُ كأنَّ ميزاناً نزَلَ مِنَ السَّمَاءِ فَوُزِنْتَ أنْتَ وَأبُو بَكْرٍ فَرَجَحْتَ أنْتَ بِأبِى بَكْرٍ، وَوُزِنَ أبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ فرَجَحَ أبُو بَكْرٍ وَوُزِنَ عُمَرُ وَعُثْمَانُ فَرَجَحَ عُمَرُ. ثُمَّ رُفِعَ الْمِيزَانُ فَرَأيْنَا الْكَرَاهَةَ في وَجْهِ رسولِ اللهِ ﷺ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

8. (971)- *Ebu Bekre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün:

"– *Sizden bir rüya gören var mı?*" diye sual buyurdular. Cemaatten bir adam:

"– Evet ben (şöyle bir rüya gördüm): Sanki gökten inmiş bir terazi vardı. Siz ve Ebu Bekir tartıldınız. Sen, Ebu Bekir'den ağır geldin. Ebu Bekir'le Ömer de tartıldılar. Ebu Bekir ağır geldi. Sonra Ömer'le Osman tartıldılar. Ömer ağır bastı. Sonra terazi kaldırıldı" dedi.

(Adam sözünü bitirince) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mübarek yüzlerinde memnuniyetsizlik gördük." [Ebu Dâvud, Sünnet 9, (4634), Tirmizî, Rüya 10, (2288).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayette *Hz. Ali* ile *Hz. Osman* (radıyallahu anhümâ) arasında efdaliyet hususunda bazılarınca ileri sürülen ihtilafın bir sebebi görülmüştür.

2- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in memnuniyetsizlik izhar etmesini, şârihler terâzinin kaldırılmış olma haberinden, işlerin *Hz. Ömer*'in hilâfetinden sonra kötüleşerek fitne çıkacağı yorumuna ulaşması ile izah ederler. Mamafih: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*' in, Ashab'tan sadece cüz'î bir kısmının hayırlı kılınmalarına ve efdaliyetin üç kişiye inhisar ettirilmiş olmasına vâkıf olmaktan üzüldüğünü" söyleyenler de olmuştur. Üzüntünün sebebini bunda görenlere göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ashabından birçoğunun bu şekilde müstesna bir fazilete erdiklerini ümid etmiş idi. Bu rüya ile Cenab-ı Hakk, tafdilin bunlarda son bulduğunu bildirmiş oldu, bu da Resûlullah'ı üzdü.

3- Mizan'dan muradın, Hz. Osman zamanına kadar devam eden ictimâî hayattaki intizam ve İslâm'ın parlaması olabileceği de söylenmiştir. Bir de muvâzene herhangi bir münâsebetle birbirine yakın olan farklı şeyler arasında mevzubahis olur. Fark büyürse, muvâzene bozulur, intizam kalmaz ve terazilemeye gerek kalmaz, terazi de kaldırılır. Öyle ise Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* terazinin kaldırılmasını bu şekilde te'vil ettiği için üzülmüş olmalıdır.

"Allah Resûlü bir hadis-i şeriflerinde "Ümmetimden on kişi ile tartıldım ağır geldim. Sonra yüz, sonra bin kişi ile tartıldım yine ağır geldim. O zaman muvazzaf iki melek dedi ki: Bırak, eğer bütün ümmeti

ile tartılsa yine ağır gelecek." Nitekim bu da gerçekleşmişti. Efendimiz (s.a.v.), gördüğü bir diğer rüyada şöyle anlatıyor: *"Terazinin bir kefesine ben, diğerine bütün ümmetim konuldu ve ben ağır geldim."*

Evet, Hz. Muhammed aleyhisselam, Sahabe, Tabiin, Tebe-i tabiîn ve onlardan sonra gelen, kıyamete kadar da gelecek olan en büyük insanlar, ruhlara nüfuz eden bütün sofî ve mistikler, evliya, asfiya, ebrar ve mukarrabîn hepsi bir kefeye konulsa, yine O Gönüller Sultanı ve Gözlerimizin Ziyası ağır basacaktır. Çünkü varlık O'nun yüzü suyu hürmetine yaratılmıştır." (46)

972 ٩ – وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [أتى رجل النبي ﷺ فقال: رأيت الليلة كأن ظلة تنطف السمن والعسل، وأرى ناسا يتكففون منها بأيديهم فالمستكثر والمستقل، وإذا سبب واصل من الأرض إلى السماء وأراك أخذت به فعلوت، ثم أخذ به رجل بعدك فعلا، ثم أخذ به آخر فعلا، ثم أخر فانقطع به، ثم وصل له فعلا، فقال أبو بكر: يا رسول الله بأبي أنت وأمي؛ لتدعني فأعبرها. فقال: اعبرها. فقال: أما الظلة فظلة الإسلام. وأما الذي ينطف من السمن والعسل فالقرآن حلاوته ولينه. وأما ما يتكفف الناس من ذلك: فالمستكثر من القرآن والمستقل. وأما السبب الواصل من السماء إلى الأرض فالحق الذي أنت عليه، تأخذ به فيعليك الله، ثم يأخذ به رجل بعدك فيعلو به، ثم يأخذ به رجل آخر فيعلو به ثم يأخذ به رجل فينقطع به، ثم يوصل له فيعلو به. فأخبرني يا رسول الله بأبي أنت وأمي؛ أصبت أم أخطأت؟ فقال رسول الله ﷺ: أصبت بعضا وأخطأت بعضا. فقال: والله لتحدثني بالذي أخطأت. فقال ﷺ لا تقسم]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

« الظلة » شبه السحابة. « والسبب » الحبل.

9. (972)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek şu rüyayı anlattı:

"Bu gece rüyamda buluta benzer bir şey gördüm, ondan yağ ve bal yağıyordu. İnsanlar da ellerini açıp bu yağmurdan almaya çalışıyorlardı.

46– M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 1/8.

Azıcık alan da vardı, çokça alabilen de. Derken arzdan semaya kadar uzanan bir ip gördüm. Siz o ipe yapışıp çıktınız. Sizden sonra birisi ona tutunup o da çıktı. Sonra bir diğeri yükseldi, sonra bir diğeri daha ipe tutundu, ama ip koptu. Ancak onun için ipi eklediler, o da yükseldi."

Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh) atılarak:

"– Ey Allah'ın Resûlü, Annem babam sana kurban olsun, müsâade buyursanız ben yorayım!"

dedi. Resûlullah da:

"– Pekala, yor!" dedi. Hz. Ebu Bekir şunları söyledi:

"– O bulutumsu gölgelik, İslâm bulutudur. Ondan yağan bal ve yağ Kur'ândır. Kur'ân'ın (bal gibi) halâveti ve (yağ gibi) yumuşaklığıdır. İnsanların bundan avuç avuç almaları Kur'ân'dan kiminin çok, kiminin az miktarda istifadeleridir. Arzdan semaya inen ip ise, senin getirdiğin hakikattir. Sen buna yapışmışsın, Allah o sebeple seni yüceltecektir. Senden sonra bir adam daha ona yapışacak ve onunla yücelecek, ondan sonra biri daha ona yapışıp o da yücelecek. Ondan sonra biri daha yapışır, fakat ip kopar, ancak onun için ip ulanır o da yapışıp yükselir. Ey Allah'ın Rasûlü, annem babam sana fedâ olsun, doğru te'vil edip etmediğimi haber ver!"

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu cevabı verdi:

"– Bazı te'vilinde isabet ettin, bazı te'vilinde de hata ettin."

"– Öyleyse, Allah'a kasem olsun, hatalarımı söyleyeceksin!"

"– *Hayır,* dedi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yemin verme!" [Buharî, Ta'bir 11, 47; Müslim, Rü'ya 17, (2269); Tirmizî, Rü'ya 10, (2294); Ebu Dâvud, Sünnet 9, (4632); İbnu Mâce, Rü'ya 10, (3918).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayet, Hz. Ebu Bekir'in te'vili ile yeterli açıklığa kavuşturulmuştur. Fazla izaha gerek yoktur. Ancak Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in "Yemin etme!" deyip kesmesi merakımızı celbetmektedir.

Dâvudî bunu şöyle anlamıştır: "Yemini tekrar verme, hata ettiğin noktaları söylemiyeceğim." Ancak bunu, "İpin kopmasını, Hz. Osman'ın şehadeti ve onu takip eden harpleri ve fitneleri bildiği için bunların zikrini, duyulup şuyû bulmasını istememiş, bu sebeple sükût etmiştir" diye te'vil eden de olmuştur.

2- Hz. Ebu Bekir'in hata ettiği te'vil ne idi? Bu husus farklı yorumlara sebep olmuştur. Bazıları şöyle:

a) Rüyayı te'vil hakkı Hz.Peygamer'e ait idi. Hz. Ebu Bekir, te'vil için acele edip izin istemekle hata etmiştir. Buna itiraz edilmiş, hatanın bizzat yapılan te'vilde aranması gerektiği belirtilmiştir. Hatta "yemin etme" sözünün "Düşünürsen hatanı anlarsın" mânâsına geldiği belirtilmiştir.

b) Hatanın yağla balı ayrı ayrı şeylerle te'vil etmeyip sadece Kur'ân'la te'vil etmesinden, "Kur'ân'ın halâveti ve yumuşaklığıdır" demesinden ileri geldiği belirtilmiştir. Bu, çoğunluka mâkul karşılanmış bir açıklamadır. "Yağ ve bal iki ayrı şeye te'vil edilebilirdi:

1) Kur'ân ve sünnet.

2) İlim ve amel.

3) Fehm (anlayış) ve hıfz (ezberleme)" demişlerdir.

c) Hz. Ebu Bekir'in hatası, mezkur kimseleri belirleme ve ismen söyleme işini terketmesinde olabilir, denmiştir.

d) "Hem isabet hem de, hata ettin" demesinden maksat şu da olabilir: Tâbir esas itibariyle zanna dayanır, kesin ilim ifade etmez. Öyle ise isabet etmek de, hata etmek de her zaman ihtimal dâhilindedir." denmiştir.

e) Bazıları: "Hz. Ebu Bekir'in Resûlullah'tan tâbir için izin taleb etmesi hata ise Hz. Ebu Bekir'in te'vilindeki hatayı aramak daha büyük hatadır. Dinin iktizası bu konuda ileri gitmemektir" denmiştir.

3- Rivayetten anlaşılacağı üzere, ipten tutunup çıkanlar, Hz. Peygamber'den sonra, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'dır. Hz. Osman zamanında ip kopmuştur. Hz. Osman (radıyallahu anh)'da ipin kopup tekrar bağlanması, onun öldürülmesi, hilâfetin başkasının eline geçmesidir.

973 - ١٠ وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْهَا قالت: [رَأَيْتُ ثَلاَثَةَ أَقْمَارٍ سَقَطْنَ فِي حُجْرَتِي فَقَصَصْتُ رُؤْيَايَ عَلَى أَبِى بَكْرٍ فَسَكَتَ. فَلَمَّا تُوفِّيَ رسولُ اللهِ ﷺ وَدُفِنَ فِي بَيْتِي قال أَبُو بَكْرٍ: هذَا أَحَدُ أَقْمَارِكِ وَهُوَ خَيْرُهَا]. أخرجه مالك.

10. (973)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Rüyamda hücreme üç ayın düştüğünü gördüm. Rüyamı babam Ebu Bekir (radıyallahu

anh)'e anlattım. Sükût etti, cevap vermedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vefat edip de odama defnedilince Ebu Bekir:

"– İşte (rüyanda gördüğün) üç aydan biri ve en hayırlısı!"

dedi." [Muvatta, Cenâiz 10, (1, 232).]

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den sonra *Hz. Ebu Bekir* ve Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ) de *Hz. Aişe*'nin hücresine defnedilmişlerdir.

974 ١١ – وعنها رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالتْ: [سُئِلَ رسولُ اللهِ ﷺ عَنْ وَرَقَةَ ابْنِ نَوْفَلٍ. فقَالَتْ خَدِيجَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: إنَّهُ قَدْ صَدَّقَكَ وإنَّهُ مَاتَ قَبْلَ أنْ تَظْهَرَ. فقَالَ ﷺ أُرِيتُهُ في المَنَامِ وَعَلَيْهِ ثِيَابُ بَيَاضٍ، وَلَوْ كَانَ مِنْ أهْلِ النَّارِ لَكانَ عَلَيْهِ لِبَاسٌ غيرُ ذلِكَ].

أخرجه الترمذى.

11. (974)- Yine *Hz. Aişe* anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e Varaka İbnu Nevfel hakkında soruldu. Hz. Hatice (radıyallahu anhâ):

"– O seni tasdik etti ve sen peygamberliğini izhar etmeden önce vefat etti" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu cevabı verdi:

"– O bana rüyada gösterildi. Üzerinde beyaz bir elbise vardı. Şayet cehennemlik olsaydı, beyaz renkli olmayan bir elbise içerisinde olması gerekirdi." [Tirmizî, Rü'ya 10, (2289).]

AÇIKLAMA:

1- *Varaka İbnu Nevfel* (radıyallahu anh) Hz. Hatice (radıyallahu anhâ)'nin amcasının oğludur. Cahiliye devrinde Hıristiyan olmuş, İncil ve Tevrat'ı okumuş, ilim sahibi bir zattı. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e nübüvvet geldiği zaman yaşlanmış, gözleri kör olmuş vaziyette idi. İlk vahyin şoku ile Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* gördüklerinden korkmuş idi. *Hz. Hatice* (radıyallahu anhâ) Resûlullah'ı ona götürmüş, durumu anlatıp, fikrini sormuştu. Varaka, Resûlullah'ı dinledikten sonra, kendisinin geleceği *Hz. Musa* ve *Hz. İsa* tarafından müjdelendiğini, beklenen peygamber olduğunu, kendisine gelen meleğin de önceki peygamberlere de gelen Cebrâil olduğunu söylemiş: "Kavmin

seni Mekke'den çıkaracakları zaman keşke sağ olsam da sana yardım etsem!" temennisinde bulunmuştu. Ama bir müddet sonra vefat etti.

Peygamberimize tebliğ emri gelmediği için bu kadarcık tasdik ve te'yidi iman sayılır mı?

Bu soruya ulemâ, umumiyetle "evet" demiş ve Varaka'yı sahabi saymıştır. İbnu Hacer, onu (radıyallahu anh) selefleri gibi sahabi addetmiş ve el-İsâbe'nin ilgili bölümünde el-Kısmu'l-Evvel'de zikretmiştir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Varaka'nın durumunu mevzubahis edip sorunca Hz. Hatice'ye, onu rüyasında beyaz elbise içerisinde gördüğünü söyleyerek: *"Cehennemlik olsa başka bir elbise içinde görmem gerekirdi"* mealinde cevap verir. Cevapta, kesin bir delille cennetlik olduğunu beyanı yok ise de dolaylı, işârî bir delille cennetlik olduğu ifade edilmiş olmaktadır.

2- Bu cevaptan yorumcular şu prensibe ulaşmışlardır: "Mü'min, rüyasında ölmüş kimse üzerinde beyaz elbise görürse bu onun iyi hal üzere olduğuna, cennet ehlinden bulunduğuna delâlet eder."

975 ١٢ – وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [جَاءَ أعْرَابِيٌّ إلى رسولِ الله ﷺ فقَالَ: إنّي حَلَمْتُ أنّ رَأْسِي قُطِعَ فَأنَا أتْبعهُ. فَزَجَرَهُ وَقَالَ: لاَ تُخْبِرْ بِتَلعُّبِ الشَّيْطَانِ بِكَ فِي المَنَامِ]. أخرجه مسلم.

12. (975)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir bedevî Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gelip:

"– Rüyamda başımın kesildiğini, kendimin de onun peşine düştüğünü gördüm" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* adamı azarlayıp:

"– Sakın ha! Şeytanın, rüyanda seninle eğlenmesini kimseye anlatma!" dedi. [Müslim, Rü'ya 12, (2268).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayetin bir başka vechinde, bu hadiseden sonra Hz. Peygamber'in halka hitab ederek: *"Şeytan herhangi birinizle uykusunda oynadığı vakit onu kimseye anlatmasın"* tenbihinde bulunur.

957 numaralı hadiste açıkladığımız üzere, Resûlullah hoşa gitmeyen, üzücü rüyaları "şeytanın eğlenmesi (veya oynaması)" olarak tavsif etmiş ve bu çeşit rüyaların kimseye anlatılmamasını tavsiye etmiştir. Şu halde sadedinde olduğumuz rivayet, rüyanın "şeytanın oynaması" çeşidine bir örnek olmaktadır.

Ancak şu da var ki, tâbirciler rüyada baş kelimesini, kişinin içinde bulunuğu nimet ve makamı kaybetmesine alâmet saymışlardır. "Şayet böyle bir rüyayı, köle görmüş ise, onun hakkında bu, azad edileceğine, hasta ise şifa bulacağına, borçlu ise borçtan kurtulacağına, haccetmemiş ise haccedeceğine, üzüntülü ise sevineceğine, bir korktuğu varsa emniyete kavuşacağına delalet eder" demişledir.

976 ١٣ - وعن أمِّ العلاء الأنصارية رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت: [لَمَّا قَدِمَ المُهَاجِرُونَ طَارَ لَنَا عُثْمَانُ بنُ مَظْعُونٍ في السُّكْنَى فاشْتَكَى فَمَرَّضْنَاهُ حتَّى تُوفِّيَ. قالتْ: فرأيْتُ لِعُثْمَانَ في المَنَامِ عَيْناً تَجْرِي فأَخْبَرْتُ رسولَ اللّهِ ﷺ فقالَ: ذلِكَ عَمَلُهُ يَجْرِي لَهُ].

أخرجه البخارى.

13. (976)- *Ümmü'l-Alâ el-Ensâriyye* (radıyallahu anhâ) anlatıyor:

"– Muharcirler geldiği zaman (kur'a çekildi), bize Osman İbnu Maz'un'un ağırlanması çıktı. (Onu evimize yerleştirdik.) Hemen hastalandı. Tedavisi ile meşgul olduk. (Şifa bulamadı), vefat etti. Osman (radıyallahu anh)'ı rüyamda gördüm, akan bir çeşmesi vardı. Düşümü Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e anlattım. Bana:

"– Bu onun amelidir, onun için akıyor" dedi. [Buharî, Tabîr 13, 37, Cenâiz 3, Şahâdât 30, Menâkıbu'l-Ensar 46.]

AÇIKLAMA:

1- *Ümmü'l-Alâ*'nın bu rivayeti, Medine'ye hicret eden Mekkeli muhacirlerin başlangıçta içtimâî hayata nasıl intibak ettirildiklerini göstermesi bakımından dikkat çekicidir: Medineli âileler, kur'a çekmek suretiyle kendi hissesine kim düşüyor ise onu evine götürüp yerleştirmiş ve misafir etmiştir. Kardeşleştirilen bu insanlar, birbirlerine vâris olacak derecede akde dayalı mânevî bağlarla bağlanmış idiler.

2- Mekke'nin kurak ve çöl ikliminden Medine'nin rutubetli iklimine birden intibak edemeyen Mekkeliler, ilk geldikleri sıralarda hummaya yakalanmışlar, Mekke'ye karşı özlemleri de artmış idi. Yukarıdaki rivayet Osman İbnu Maz'un (radıyallahu anh)'un bu hastalıktan kurtulamadığını belirtiyor. Usdü'l-Gâbe'de, Mekke'de ilk veat eden muhacirin Osman İbnu Maz'un (radıyallahu anh) olduğu belirtilir. Hicretin 22. ayında vefat etmiştir. Resûlullah, ölümüne ağlamış ve ölüsünü öpmüştür. Ayrıca kabrine taş dikip belirgin kıldığı, zaman zaman ziyâret ettiği,

oğlu İbrahim öldüğü zaman: *"Git, bizim sâlih selefimiz Osman İbnu Maz'ûn'a kavuş"* dediği rivayetlerde gelmiştir. Osman İbnu Maz'ûn (radıyallahu anh) ibadete çok düşkün, geceleri namaz kılan, gündüzleri oruç tutan, yüce bir sahabi idi. Hatta bir ara ebediyyen bekâr kalmaya azmetmiş ise de bunu işiten Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* müdahale ederek câiz olmadığını bildirmiştir.

3- Şârihler, *Osman İbnu Maz'ûn* (radıyallahu anh)'un ölümünden sonra, akan çeşme şeklinde sevabını devam ettiren amelin ne olduğunu araştırmışlardır. Kesin olmamakla birlikte bazı ihtimaller üzerinde durulmuştur:

a) *Osman*, Ashab'ın zenginlerinden idi, sadaka-i câriye bırakmış olabilir. Bu onun amelini çeşme gibi kılar. Ancak bilinen bir sadaka-i cariyesi olmadığını söyleyerek bu ihtimale itiraz eden çıkmış ise de İbnu Hacer, Osman (radıyallahu anh)'ın Saib isminde sâlih bir oğlu olduğunu, Bedr'e iştirak ettiğini, Hz. *Ebu Bekir*'in hilâfeti sırasında vefat ettiğini, "evlâd" ın, amel defterini açık bırakan üç sebepten biri olduğunu söyler. Bilindiği üzere diğer ikisi: İstifade edilen ilim ve sadaka-i câriye (herkesin istifade ettiği amme hizmeti (yol, köprü, çeşme, vakıf vs. bırakmak)dir.

b) "Osman'ın ameli, murâbıtlığı olabilir" denmiştir. Yani kendisini Allah yolunda cihada hasretmiş olması. Çünkü bir hadiste Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur:

كُلُّ مَيِّتٍ يُخْتَمُ عَلَى عَمَلِهِ إلاَّ الْمُرَابِطَ فِى سَبِيلِ اللهِ فَإنَّهُ يَنْمِى لَهُ عَمَلُهُ إلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَيَأْمَنُ مِنْ فِتْنَةِ الْقَبْرِ

"Murâbıt olan hariç, her ölenin ameli sona erer. Allah yolunda murâbıt olanın ameli ise, kıyamete kadar ona sevap getirmeye devam eder. Murâbıt, kabir azabından da emin olur."

Bu hadisi te'yid eden bir başka hadis de şöyledir:

رِبَاطُ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ فِي سَبِيلِ اللهِ خَيْرٌ مِنْ صِيَامِ شَهْرٍ وَقِيَامِهِ

وَإنْ مَاتَ جَرَى عَلَيْهِ عَمَلُهُ الَّذِى كَانَ يَعْمَلُ وَامِنَ الْفَتَّانَ

"Allah yolunda bir gün ve bir gecelik ribât bir aylık oruç ve gece ibadetinden daha hayırlıdır. Şâyet ölecek olsa yapmakta olduğu ameli, kıyamete kadar (yapmakta imiş gibi) sevap getirmeye devam eder ve fitnelerden de emin olur."

"Osman İbnu Maz'ûn, kendini Allah yoluna adayanlardan biri olduğu için hâli, bu hadise mâsadak olmaya uygundur" denmiştir.

Ancak söylenen bütün ihtimallerin Osman (radıyallahu anh) hakkında muteber olması da vâriddir (radıyallahu anh).

İFLÂS BÖLÜMÜ

Şer'î ıstılahda *iflâs*, borcun mevcudu geçmesidir.

Müflis de borcu mevcudunu geçen kimse demektir. Kelime aslında "fels"den gelir. Fels pul ve mangır demektir, cem'i fülûs ve efles gelir. Bakırdan yapılan en değersiz para birimi idi. Günümüzdeki kuruşa benzetebiliriz. "Para, pula döndü" tâbirinde, pul kelimesi ile neyi ifade ediyorsak, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinin iktisadî sisteminde felsin yeri hemen hemen onu ifade eder.

Fels kelimesinin, asıl itibariyle Lâtince folis'ten geldiği söylenir. Roma İmparatoru I. Anastasius'un (491-518) Meskûkât Nizamnâmesi'nde 40 nummialık Bizans sikkesinin adıdır. Ağırlığı ilk zamanlarda 30 gr. olmak lâzım idi. Kısa zamanda azalmıştır. Müslümanların Suriye'yi fethettikleri sıralarda 6 gr. kadardı.

Şu halde bir kimsenin iflâs etmesi, onun dirhem ve dinarı kaybederek felse muhtaç olması demektir. Bilindiği üzere dirhem gümüş, dinar da altın paranın adıdır.

Örfen müflis, değer taşıyan malını kaybederek, en değersizi olan fülûsa kalan kimsedir. Böyle birisi, artık, değer taşıyan mallar üzerinde tasarrufta bulunamaz, çünkü öyle mallara sâhip değildir, fülûs gibi değersiz mallar üzerinde tasarruf yetkisine sahip olabilir.

İslâm dini, müflisin durumuyla ilgili hususi hükümlere yer vermiştir. Bu bölümde mezkur hükümlere esas teşkil eden birkaç hadis göreceğiz.

977 ١ — عن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسول الله ﷺ : مَنْ أَدْرَكَ مَالَهُ بِعَيْنِه عِنْدَ رَجُلٍ أَفْلَسَ فَهُوَ أَحَقُّ بِهِ مِنْ غَيْرِهِ]. أخرجه الستة، واللفظ للشيخين.

وزاد مالك وأبو داود: وَإِنْ مَاتَ الَّذِى ابْتَاعَهُ فَصَاحِبُ الْمَتَاعِ فِيهِ أُسْوَةُ الْغُرَمَاءِ.

وزاد أبو داود فقط: وَإِنْ كَانَ قَضَى مِنْ ثَمَنِهَا شَيْئاً فَهُوَ أُسْوَةُ الْغُرَمَاءِ.

1. (977)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular: *"Bir kimse, iflâs edenin yanında malını aynen bulmuş ise, bu mala o, herkesten daha ziyade hak sâhibidir."* [Buharî, İstikrâz 14; Müslim, Müsâkat 22, (1559); Muvatta, Büyû 42, (2, 678); Tirmizî, Büyû 36, (1262); Ebu Dâvud, Büyû 76, (3519-3520, 3522); Nesâî, Büyû 95, (7, 311); İbnu Mâce, Ahkâm 26, (2358, 2359).]

AÇIKLAMA:

Hadisten çıkarılan hükümle ilgili olarak Buharî şârihi Aynî'den bazı özetlemeler kaydedeceğiz:

1- Bu hadisin zahiri ile *Ata İbnu Ebi Rabâh, Urve İbnu Zübeyr, Tâvus, Şa'bî, Evzâî, Ubeydullah İbnu'l-Hasen, İmam Mâlik, Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel, İshâk ve Dâvud* amel etmişlerdir.

Bu ismi sayılan ulemâ hadisin zâhirine bakarak şöyle demişlerdir: "Bir kimse iflâs eder ve yanında, satınalmış bulunduğu bir mal, olduğu gibi bulunursa malı satmış olan kimse bunu almaya diğer alacaklılardan daha çok hak sahibidir." Bu hadisle amel hususunda hicaz ulemasının, bazı teferruatta ihtilâf etse de, temelde icma ettiğini İbnu Abdilberr belirtir.

İhtilâflı hususlar hakkında şu bilgiyi verir: "Sattığı malı, bir müflisin elinde olduğu gibi bulan bir kimse, malını geri almak ister, diğer alacaklılar da buna itiraz ederek, mal sahibinin parasını, ceplerinden ödeyerek malı kendileri almak isterlerse, bu malı, -fazla malı almada olduğu üzere- almaya hakları var mı?" meselesinde Şâfiî ve Mâlik hazretleri ihtilâf ederler. Mâlik: "Buna hakları vardır, malın asıl sahibi, diğer alacaklılar malın bedelini ödedikleri takdirde malı alamaz" der. Şâfiî hazretleri de: "Diğer alacaklıların bu malda söz hakkı yoktur" der ve açıklar: "Ne müflisin ne de vârislerinin böyle bir malı alma hakkı yok ise, borçlularının hiç yoktur, karar yetkisi malın sahibine aittir, dilerse alır, dilerse bırakır ve diğer alacaklılarla müştereken iştirak eder. Zira Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu mala, sahibini, onlardan daha haklı kılmıştır." Ebu Sevr, *Ahmed İbnu Hanbel* ve bir cemaat de bu şekilde hükmetmiştir.

Mâlik ve Şâfiî hazretleri, keza mal sahibinin sattığı mala mukabil

müflisten bir miktar bedel almış olup olmama meselesinde de ihtilâf ederler. İbnu Vehb ve başkaları İmam Mâlik'in şöyle hükmettiğini rivayet ederler: "Mal sahibi dilerse aldığı bedeli iade ederek malını geri alabilir." Halbuki Şafiî hazretleri: "Satılan mal köle idiyse ve bedelinin yarısını da almış idiyse, sonra borçlu iflâs etmiş ise, kölenin yarısı onundur, zira para kölenin aynına bedeldir. Geri kalan yarıyı da müflisin alacaklıları adına satar. Önce almış olduğundan bir şey iade etmez. Çünkü alması gereken hakkını almıştır." Ahmed İbnu Hanbel de bu görüştedir.

İmam Mâlik ve Şâfiî hazretleri, iflâs etmiş olduğu hâkim tarafından ilân edilmezden ve tevkif edilmezden önce ölmüş olan müflis hakkında da ihtilâf etmişlerdir. *Mâlik* der ki: "Müflise terettüp edecek hüküm, ölüye terettüp edecek olandan farklıdır. Bir malı satan, onu aynıyla, ölünün nezdinde bulursa, bu mal üsvetü'l-guremâ sayılır. Halbuki müflisin yanında bulunacak olsa hüküm aksinedir." Ahmed İbnu Hanbel de buna hükmetmiştir. Halbuki et-Tavzih'de: "Hadisin muktezasına göre bu malın eski sahibine dönmesi gerekir, hatta, hadisin mutlak olan ifadesi nazara alınınca, malın bedelinden bir kısmını almış olsa bile eski sahibine dönmesi gerekir" denmektedir. Bu, *Şafiî*'nin yeni görüşüdür, vazgeçmiş olduğu eski görüşüne göre, geri kalan bedeline bütün alacaklılarla birlikte iştirak etmelidir.

Şâfiîler, hadiste gelen "malını aynen bulmuş ise" kaydına dayanarak, mal sahibinin, o mala diğer alacaklılardan önce hak kazanabilmesini, "malını olduğu gibi bulma" şartına bağlamışlardır. Yani mal, meselâ eksilme gibi bir durumla zatında, sıfatlarından birini kaybetme gibi bir durumla evsafında herhangi bir tegayyür ve tebeddüle (değişmeye) uğramış olmamalıdır, aksi takdirde mal bütün alacaklıların müşterek malı olur."

Şâfiîler bu hususta çeşitli teferruata inmişlerdir. Aynî, bunlardan yirmi adedini nakleder, bahsi uzatmamak için kısa kesiyoruz.

HANEFÎ GÖRÜŞ

Bu meselede Hanefîlerin nokta-i nazarı farklıdır. *İbrahim Nehâiî Hasan Basrî, (bir rivayette) Şa'bî, Vekî, Abdullah İbnu Şübrüme, Ebu Hanife, Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve Züfer (rahimehumullah) şöyle hükmederler:* "Malını olduğu gibi bulan satıcı diğer alacaklılar gibidir." Bu hükme götüren muhtelif rivayetlerden biri Ömer İbnu Abdilaziz tarikiyle gelen şu rivayettir:

مَنِ اقْتَضَى مِنْ ثَمَنِ سِلْعَتِهِ شَيْئاً ثُمَّ أَفْلَسَ فَهُوَ الْغُرَبَاءُ فِيهِ سَوَاءٌ

"Kim sattığı malın bedelinden bir miktar alır, sonra da müşteri iflas edecek olursa, malı (aynıyla bulan) satıcı ile diğer alacaklılar eşittirler."

Tahavî, sadedinde olduğumuz hadisi şöyle izah eder: "Bu hadisle, müflisin yanında, kendi malını aynen bulan kimse mevzubahistir, mebî (satılmış olan mal) ise, artık kendi malı değildir, bu satılmazdan önce kendi malı idi. Aynıyla kendinin olan mal, gasbedilen maldır, âriyet olarak verilen, vedîa (emanet) olarak bırakılan ve buna benzer durumdaki mallardır. İşte bu vasıfta olan bir mal aynen kendi malıdır ve bu mala, diğer alacaklılardan daha ziyade hak sahibidir. Sadedinde olduğumuz *Ebu Hüreyre* hadisinin vürudu da buna bakar. Nitekim Semure İbnu Cündeb (radıyallahu anh) tarafından rivayet edilen bir hadis de buna delâlet etmektedir. Bu hadiste Resûlullah şöyle buyurmaktadır:

مَنْ سُرِقَ لَهُ مَتَاعٌ اَوْ ضَاعَ لَهُ مَتَاعٌ فَوَجَدَهُ عِنْدَ رَجُلٍ بِعَيْنِهِ

فَهُوَ اَحَقُّ بِعَيْنِهِ وَيَرْجِعُ الْمُشْتَرِىُّ عَلَى الْبَائِعِ بِالثَّمَنِ

"Kimin bir malı çalınır veya kaybolur, sonra da sahibi onu aynıyla birinin yanında bulursa, bu malın aynına daha ziyade hak sahibi olur, bunu satın almış olan müşteri satandan ödediği bedeli geri ister." Şu halde, Taberânî'de de rivayet edilen bir hadis gösterir ki, Ebu Hüreyre rivayetinde kastedilen mal, vedîa, âriyet, gasb ve benzeri yollarla (sahibinin elinden çıkmış olmakla birlikte, aynen mülkiyeti devam eden) mallarla ilgilidir. Bu malları eski sâhibi, bir kimsenin elinde aynıyla bulursa, bu malda diğer alacaklıların herhangi bir hissesi yoktur. Çünkü asıl sahibinin mülkiyetinde olmaya devam etmektedir. Çünkü gâsıbın eli, bir tecavüz ve zulüm elidir. Hırsız da böyle. Ama malı satar ve müşteriye teslim de ederse bedelini almamış bile olsa mal artık mülkiyetinden çıkmıştır."

Aynî daha sonra bu hadisle ilgili Hanefî görüşe katılmayanların, mezhep taassubunun sevkiyle Hanefî ulemaya edeb dışı sözler sarfettiklerini belirtir ve bazılarının kavillerinden örnekler kaydeder. Biz o nakillere girmeyeceğiz, ancak şu kadarını belirtmek isteriz: Bu bahis, *Aynî*'nin şerhinden değil de kendisi Şâfiî olan İbnu Hacer'in Fethu'l-Bârî Şerhi'nden takip edilecek olsa, mevzuun Hanefîlere sathî tahlil edildiği kanaatine varılabilir. İlim adamlarının da inandıkları Hakk'ın hatırı için de olsa, zaman zaman mezhep taassubuna düşmelerini görmek şaşırtıcı oluyor. غَفَرَ اللّٰهُ لَنَا وَلَهُمْ

978 ٢ – وعن أبى سعيد قال: [أُصِيبَ رَجُلٌ عَلَى عَهْدِ رسول الله ﷺ في ثِمَارٍ ابْتَاعَهَا فَكَثُرَ دَيْنُهُ فَأَفْلَسَ. فَقَالَ النَّبِىُّ ﷺ: تَصَدَّقُوا عَلَيْهِ فَتَصَدَّقَ النَّاسُ عَلَيْهِ فَلَمْ يَبْلُغْ ذلِكَ وَفَاءَ دَيْنِهِ. فَقَالَ ﷺ لِغُرَمَائِهِ. خُذُوا مَا وَجَدْتُمْ لَهُ لَيْسَ لَكُمْ إلاَّ ذلِكَ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

2. (978)- *Ebu Saîd el-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında, bir adamın satın aldığı meyveyi âfat vurdu. Bu yüzden adamın borcu arttı ve iflâs etti. (Kendisine dâva arzedilince) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* halka: *"Kardeşinize mal tasadduk (ederek yardım) edin"* dedi. Bunun üzerine, halk ona tasaddukta bulundu, ama toplanan, borcunu ödemeye kâfi gelmedi. Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz, bu sefer alacaklılara: *"Bulduklarınızı alın, size bundan başka bir şey yok"* buyurdu. [Müslim, Müsâkât 18, (1556); Tirmizî, Zekât 24, (655); Ebu Dâvud, Büyü' 60, (3469); Nesâî, Büyu'30 (7, 265), 96, (7, 312); İbnu Mâce, Ahkâm 25, (2356).]

AÇIKLAMA:

1- Burada meyvesi âfete uğrayıp zarara giren zatın kim olduğu belirtilmemiştir. Ancak bazı rivayetlerden hareketle, Muâz İbnu Cebel (radıyallahu anh) olduğu söylenmiştir.

2- Rivâyetten, müşterinin, meyveyi satmış olan bahçe sahibine ve diğer alacaklılara beraberce borçlandığı anlaşılmaktadır. Yani, satın alınan meyvenin âfete uğramasından hâsıl olan zararı müşteri çekmektedir.

Ancak, Nevevî'nin açıklamasına göre âlimler meyve meselesinde ihtilâf etmişlerdir. Yani meyve salâh tebeyyün ettikten sonra satılmış ve satan da: "Artık götürebilirsin, işte mal, işte sen" diyerek aradan çekilmek suretiyle malı teslim de etmiş, ama müşteri, henüz toplayıp götürmeden semâvî bir âfet gelip meyveyi zarara uğratmış ise zararı kim çekecek? Satan mı, satın alan mı, her ikisi de mi?

a) *İki görüşten esahh olana göre İmâm Şâfiî, Ebu Hanîfe, Leys İbnu Sa'd ve diğer bazıları:* "Mal artık müşterinin garantisindedir, âfetin verdiği zararı düşmek vacib değildir, satan düşecek olursa bu müstehabdır" demiştir.

b) *Eski görüşünde İmam Şafiî ve diğer bazıları:* "Mal henüz satanın garantisindedir. Âfetin verdiği zararı bedelden düşmek vâcibtir" demiştir.

c) *İmam Mâlik:* Afetin verdiği zarar, üçte birden az olursa, bu zararı düşmek vâcib değildir, üçte bir veya daha fazla olursa bunun bedelden düşülmesi vacib olur, meyve satıcının garantisindedir" der. İmam Mâlik'e göre, meyve ve ekinin bir kısmını kuşların yemesi, rüzgârın dağıtması, bir kısmının da yere dökülerek zayi olması normaldir, buna itibar etmemek gerekir. Ancak bu çeşit zararla semâvî afetin vereceği zarar arasında bir sınır olması gerekir. Din-i Mübîn-i İslâm, vasiyet ve hastanın bağışı gibi durumlarda üçte bire kadar ruhsat verdiği için, mutad miktardan fazla telef araya girerse, bunun umumi kıymetten düşülmesi gerekir. Meyve veya ekinin hepsi telef olursa akit bozulur müşteri parasını geri alır. Zarar üçte birden az olursa kıymetten bir şey düşülmez. Müşteri ile satıcı arasında afet veya afetin sebep olduğu zararın miktarı hususunda ihtilâfa düşerlerse, söz satanındır, zira malda asıl olan selamettir."

Bu üç görüşü de te'yid eden rivayetler gelmiştir.

Şu halde sadedinde olduğumuz hadis, birinci görüşü iltizam edenlere, yani "zarar müşteriye aittir" diye hükmedenlere delil olmaktadır.

Ancak, muhalif görüşte olanlar, yani *"Afetle gelen zararı satıcı çeker"* diyenler, bu hadiste geçen borçlanma meselesini şöyle te'vil ederler: "Muhtemelen, meyve, kemâle erdikten sonra müşterinin ihmal ederek toplamaması yüzünden telef olmuştur, bu takdirde zararı müşteri çeker. Bu sebeptendir ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hadisin sonunda: "Size bundan başka bir şey yok" demiştir. Afet zararlarının bedeli iâde edilmeyecek olsa, alacaklılar kalan paralarını da isterlerdi."

Muhalif görüşte olanlar bunlara cevap verme sadedinde şöyle demişlerdir: "Sizin dediğiniz gibi olsaydı, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle demeliydi: "Size şimdilik bundan başka bir şey yok. Bu zât fakir kaldığı müddetçe, ondan borç istemeniz helâl değildir. Hâli vakti düzelinceye kadar bekleyin, düzelince alırsınız."

Sadedinde olduğumuz rivayet iflâs durumuna düşmüş kimselere yardımcı olmaya, tasaddukta bulunmaya teşvik etmektedir. Borcunu ödeyemeyenlere kötü muâmele yapmamak gerektiği de anlaşılmaktadır. Israrla istemek, kötü söz söylemek, hapsettirmek gibi muameleler câiz değildir. Maamafih İmam-ı Âzam'ın alacaklıya, borçluyu, ödeyinceye kadar tâkip hakkı tanıdığı belirtilir.

ÖLÜMÜ TEMENNİ BÖLÜMÜ

979 ١ – عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [قال رسـولُ الله ﷺ : لا يَتَمَنَّيَنَّ أَحَدُكُمُ الْمَوْتَ مِنْ ضُرٍّ أَصَابَهُ. فإنْ كـانَ لاَبُدَّ فَاعِلاً فَلْيَقُلِ: اللَّهُمَّ أَحْيِنِي مَا كَانَتِ الْحَيَاةُ خَيْراً لِي. وَتَوَفَّنِي إذَا كَانَتِ الْوَفَاةُ خَيْراً لِي]. أخرجه الخمسة.

1. (979)- *Hz. Enes* (radıyalahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular:

"Sizden hiç kimse, maruz kaldığı bir zarar sebebiyle ölümü temenni etmesin. Mutlaka bunu yapmak mecburiyetini hissederse, bari şöyle söylesin: "Rabbim, hakkımda hayat hayırlı ise yaşat, ölüm hayırlı ise canımı al!" [Buharî, Merdâ 19, Da'avat 30; Müslim, Zikr 10, (2680); Tirmizî, Cenâiz 3, (971); Ebu Davud, Cenâiz 13, (3108, 3109); Nesâî, Cenâiz 1, (4, 3).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ilk muhatabı Ashab-ı Kirâm ise de, kıyamete kadar gelecek bütün Müslümanlar aynı şekilde muhatap olmaktadırlar, yani yasak hükmü bâkidir.

2- Hadiste mevzubahis edilen "zarar" için, seleften bir çoğu "dünyevî zarar" demiştir. Buna göre, kişi "dininde fitneye düşmek" gibi dinî bir zarar mevzubahis olacak olsa, hadisteki nehyin dışında kalacağı belirtilmiştir. Hatta İbnu Hibbân'da gelen bir rivayette bu husus daha da serahetle gözükmektedir:

لاَ يَتَمَنَّيَنَّ اَحَدُكُمُ الْمَوْتَ لِضُرٍّ نَزَلَ بِهِ فِي الدُّنْيَا

"Sizden hiç kimse dünyada mâruz kaldığı musibet sebebiyle ölümü temenni etmesin." Burada "dünyada" diye sebep açıkça belirtilmektedir.

Sahabeden bazıları, dünyevî olmayan mülahazalarla ölümü temenni etmiştir. Nitekim Muvatta'da Hz. Ömer'in şöyle dua ettiği kaydedilir:

اَللّهمَّ كَبِرَتْ سِنّى وَضَعُفَتْ قوّتِى وَانْتَشَرتْ رَعِيّتى فَاقْبِضْنِى إلَيْكَ غير مُضيّعٍ وَلاَ مُضرّطٍ

"Ey Rabbim, yaşım ilerledi, kuvvetim zayıfladı, raiyyetim her tarafa intişâr etti. Artık fazla zarara düşmeden, ölçümü kaçırmadan beni yanına al."

Yine Muvatta'da, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın da şöyle dua ettiği nakledilmiştir:

اَللّهمَّ اَسألُكَ فِعلَ الْخَيْرَاتِ وَتَرْكَ الْمُنكَرَاتِ وَحُبَّ الْمَسَاكِينِ

وَإذَا اَرَدْتَ فِي النَّاسِ فِتْنَةً فَاقْبِضْنِى إلَيْكَ غَيْرَ مَفْتُونٍ

"Ya Rabbi, senden bana hayırlı işlerin fiilini, kötü işlerin terkini, fakirlerin sevgisini müyesser kılmanı temenni ediyorum. İnsanlar arasında bir fitne yaratacaksan, beni yanına al, fitneye bulaşmamış olarak dünyadan ayrılayım."

Keza Ahmed İbnu Hanbel ve başka kaynaklarda kaydedildiğine göre, Âbis el Gıfârî şöyle dua etmiştir: "Ey Tâun! beni al götür!". Kendisine: "Niye böyle söylüyorsun, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Ölümü temenni etmeyin" demedi mi!" denince şu cevabı vermiştir: "Ben Resûlullah'ın şöyle söylediğini işittim:

بَادِرُوا بِالْمَوْتِ سِتّاً اِمَارَةَ السُّفَهَاءِ وَكَثْرَةَ الشُّرَطِ وَبَيْعَ الْحُكْمِ وَاسْتِخْفَافاً بِالدَّمِ وَقَطِيعَةَ الرَّحِمِ

وَنَشْئاً يَتَّخِذُونَ الْقُرآنَ مَزَامِيرَ يُقَدِّمُونَ اَحَدَهُمْ لِيُغَنِّيَهُمْ وَإنْ كَانَ اَقَلَّهُمْ فِهْماً

"(Kıyamet alâmetlerinden) şu altı hâl zuhur etmezden önce ölüme koşun: "Sefih (kıt akıllı) insanların hâkimiyeti, polislerin çoğalması, hükmün satılması (mahkemelerde rüşvetle hüküm verilmesi), insan kanının değerini kaybetmesi, sıla-i rahmin kaybolması, Kur'ân'ı musiki yerine tutacak zamanelerin zuhûru. Bunlar, anlayışça en gabileri bile olsa, sırf kendilerine teganni yapsın diye içlerinden birine üstünlük tanırlar."

Bu mevzuya temas eden âlimler, ölüm temennisiyle ilgili, Kur'ân'dan da iki âyet gösterirler:

1- *Hz. Yusuf'un* duası:

تَوَفَّنِى مُسْلِماً وَاَلْحِقْنِى بِالصَّالِحِينَ

"Benim canımı Müslüman olarak al ve beni sâlihlere dâhil eyle" (Yusuf 101). Hz. Yusuf bu duayı, dünyevî nimetlerin zirvesine ulaşınca yapmıştır.

2- *Hz. Süleyman*'ın duası:

وَادْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ

"Rabbim!... Rahmetinle beni iyi kullarının arasına koy" (Neml 19). Buharî'de kaydedilen Resûlullah'ın bir duası da şöyle:

اَللَّهُمَّ اغْفِرْلِي وَارْحَمْنِي وَاَلْحِقْنِي بِالرَّفِيقِ الأَعْلَى

Bu duaların ölüm geldiği ana mahsus olduğu belirtilir, yani bu dualarda ölümün âcilen gelmesi istenmiyor, "Öleceğimiz vakit hayırlı bir sonla hayatımız kapansın, öbür dünyada salihlerle birlikte olalım" temennisinde, duasında bulunuluyor" denmiştir. Ayrıca, "Dualarda ölüme yer verilmesi, ölmeyi istemek değil, ölüm hâdisesini zihinde canlı tutmak, unutmamak içindir" şeklinde açıklama da yapılmıştır.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm),* hayatın mü'min hakkında ölümden hayırlı olduğunu söyler:

لاَ يَزِيدُ الْمُؤْمِنَ عُمُرُهُ إلاَّ خَيْراً

"Mü'min kişinin ömrü, onu hayırca ziyadeleştirir."

وَلاَ يَتَمَنَّيَنَّ اَحَدُكُمُ الْمَوْتَ إيَّا مُحْسِناً فَلَعَلَّهُ اَنْ يَزْدَادَ خَيْراً وَاِيَّا مُسِيئاً فَلَعَلَّهُ اَنْ يَسْتَعْتِبَ

"Sizden kimse ölümü temenni etmesin. Muhsin (iyi amel üzere) ise hayır cihetiyle artacağı umulur. Kötü amel işliyorsa kötülükten dönüp Allah'ın rızasını arayacağı ümid edilir." Mamafih, iyilerin de bozulma ihtimali olsa da bunun istisna olduğu, aslolanın, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın buyurduğu gibi yaşamanın daha hayırlı olacağı belirtilmiştir. Şu halde ölüm, hayırlı amellerin, sevabın son bulmasıdır. Öyle ise ölüm temenni edilmemelidir.

3- ÖLÜM TEMENNİSİ NİÇİN YASAKLANMIŞTIR?

İslâm akidesine göre, ecel kaderle bağlıdır, dua ve temenni ile değil. Kişinin eceli gelince, istese de istemese de, ne uzar ne kısalır (Yunus 49, Nahl 61). Şu halde ölümü temenni etmek veya etmemek terbiyevî, ahlakî bir yöne sâhip, bir mü'minlik edebidir. Bu açıdan ölümü temennî etmede iki mühim ahlâkî mahzur görmek mümkündür:

1) Kadere karşı bir itiraz mevzubahistir.

2) Gayesi çeşitli hallerle imtihan olan hayat vazifesinden kaçmak vardır. Bu ise meskenettir, kişiyi ruhen yıkmaktır. Kur'ân-ı Kerim, maldan, candan, meyvelerden eksiltmeler, musibetler ve korkularla imtihan edilmek üzere insanın yaratıldığını bildirmekte (Bakara 155, Mülk 2.) bu imtihanı kazanmak için sabır tavsiye etmektedir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yarın kıyametin kopacağını bilse bile bugün elindeki filizini dikmeyi emretmektedir.

Böylesi bir hayat anlayışı vaz'eden İslâm dininin diğer taraftan, dünyevî, maddî musibetler sebebiyle ölümü temenni etmeyi tecviz etmesi tenâkuz olurdu. Ve bu durumlarda ölümü temenni etmenin meşru olması, hayatın musibetleri karşısında mukavemet gücünü kırıcı olurdu. Hatta, ölümü temenni etmeyi meşru kılan sebepler arasında zikredilen hallerin zuhurunda bile hayattan kaçmanın esas alınmaması gerekir. Zira ölümü temenniyi meşru kıldığı belirtilen hallerle ilgili rivayetlerin asıl gayesi, sayılan o hallerin kötülüğünü tedris, zihinlerde tesbittir. Sözgelimi son kaydettiğimiz hadiste tâdâd edilen altı halden meselâ "hükmün satılması" yani rüşvet yoluyla mahkemelerden hüküm istihsâli, bir cemiyette adaletin kalmadığının ifadesidir. Böyle bir cemiyet, içtimaî bozukluğun en ileri safhalarına varmış demektir. İnananlar, **ölümü bile meşru kılacak** böylesine kötü bir amelden nehyedilmiş olmaktadır. Sayılan diğer ameller de öyle.

Bu çeşit hadislerin asıl gayesi, sayılan ameller sebebiyle ölümün temennisini meşru kılmak olsaydı, her devirde ölümü temenni etmek meşru olmuş olurdu, zîra bu kötü ameller hiç bir zaman cemiyetlerde eksik olmamış, aksine hep işlenegelmiştir. Söylediğimiz bu hususu te'yid eden bir durum, Ahmed İbnu Hanbel'den kaydettiğimiz rivayetin bir başka veçhinde, بَادِرُوا بِالأَعْمَالِ سِتّاً "Altı kötü iş zuhur etmezden önce hayır amel işlemekte acele edin.." denmiş olmasıdır. Yani o fitneler hatırlatılarak, iyi amele teşvik edilmektedir.

980 ٢– وفي رواية النسائى عن قيس بن أبى حازم قال: [دَخَلْتُ عَلى خَبَّابٍ وَقَدِ اكْتَوَى فِي بَطْنِهِ سَبْعاً. وَقَالَ: لَوْلاَ أنّ رَسولَ الله ﷺ نَهَانَا أنْ نَدْعُوَ بِالْمَوْتِ لَدَعُوتُ بِهِ].

2. (980)- *Kays İbnu Ebî* Hâzım anlayıtor: "Habbâb İbnu Eret (radıyalahu anh)'in yanına girmiştim. Karnından yedi yeri dağlatmıştı. Bana: "Eğer Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ölümü taleb etmekten bizi men etmeseydi mutlaka onu taleb ederdim" dedi. [Nesâî, Cenâiz 2, (4, 4); Buharî, Merdâ 19, Da'âvât 30, Rikak 7, Temennî 6; Müslim Zikr 12, (2681).]

AÇIKLAMA:

Habbâb İbnu Eret (radıyalahu anh) ilk Müslümanlardandır ve müşriklerin işkencelerine en ziyade mâruz kalanlardan biridir. Daha önce de belirttiğimiz üzere, ateş üzerine yatırılmak gibi ağır işkencelerden aldığı yaralar vücudunda hayat boyu devam eden izler bırakmış, zaman zaman tekrar iltihablanmak gibi durumlar ortaya çıkmıştır. Yukarıdaki rivayet böyle bir durumu aksettirmektedir. Eski yara yerlerinden açılan iltihabları dağlatmak yoluyla tedavi ettirmiştir. Bazı rivayetlerde *Kays, Habbâb*'ın yanına geçmiş olsun ziyareti için geldiğini belirtir.

Önceki rivayette olduğu gibi, burada da ölüm temennisinin yasaklanmış olduğunu görmekteyiz. *Habbâb* (radıyalahu anh) başka rivayetlerde daha sarîh olarak çekilen maddî sıkıntıları da tasvir ederek, "O sıkıntılar tahammül edilemeyecek kadar ağırdı. *Resûlullah yasaklamamış olsaydı, ölümü temenni ederdik*" demek istemektedir.

Şu sözler ona aittir: *"Ben Resûlullah'ın ashabından, benim çektiğim kadar belâ çeken bir başkasını bilmiyorum." "Resûlullah zamanında tek dirhem bulamazken, (şimdi) evin bir köşesinde kırk bin dirhemim var..."*

TEŞEKKÜR BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA

Bu bölüm, aslında *Kitâbu's-Sena ve'ş-Şükr* adını taşır. Senâ, medih gibi övmek mânasına gelir. Şükr, gelmiş olan bir nimete kavlen veya fiilen veya kalben mukabele edip o nimeti verene tâzim etmektir. Bir bakıma, yapılan iyiliğin idraki içinde olduğumuzu iyilik yapana izhar etmek, memnuniyetimizi ifâde etmektir. Dilimizde, insanlardan gelen iyiliğe karşı izhâr edilen şükrü, teşekkür kelimesiyle ifade ederiz. "Şükr" kelimesini ise, aynen "hamd" gibi Allah için kullanırız.

Şu halde kitabımızın aslına uyarak, şükür bölümü dememiz gerekirken, bunun dilimizdeki karşılığı olan teşekkür kelimesini kullandık. Zira kaydedilen hadislerden anlaşılacağı üzere, bu bölüm Allah'a karşı olan hamd ve şükrümüzü ele almıyor, insanlara karşı olan teşekkür borcumuzu ele alıyor.

Dinimiz, sâdece Allah'tan gelen nimetlerin şükrünün edasına kıymet vermez, insanların yaptığı iyiliklere karşı teşekkür etmeyi de bir borç kılar, buna da öbürü kadar kıymet verir. Hamd, kulluk borcu ise, teşekkür de insanlık borcudur. İslâm dini, mensuplarına, Allah'a hamd etmeyi emrettiği gibi, iyilik yapan insanlara da teşekkür etmeyi emretmektedir.

Şu halde bu bölümde teşekkürün lüzum ve âdâbıyla ilgili hadislerden bazılarını göreceğiz.

981 ١– عن أسامة بن زيد رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُما قال:[قال رسولُ اللّٰه ﷺ : مَنْ صُنِعَ إلَيْهِ مَعْرُوفٌ فقَالَ لِفَاعِلِه جَزَاكَ اللّٰهُ خَيْراً فَقَدْ أَبْلَغَ في الثَّنَاءِ]. أخرجه الترمذى.

1. (981)- *Üsâme İbnu Zeyd* (radıyalahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim, kendisine yapılan bir iyliğe karşı, bunu yapana: "Cezâkellâhu hayran (Allah sana hayırlı mükâfaat versin!)" derse teşekkürü en mükemmel şekilde yapmış olur." [Tirmizî, Birr 86, (2036).]

AÇIKLAMA:

Senâ övme demektir. Ancak, yapılan iyiliğe karşı izhâr edilecek minnet duygumuzu teşekkür olarak ifâde ediyoruz. Aslında iyiliğe iyilikle, aynı cinsten amelle mukabele esastır. Fakat her iyiliğe anında aynı cinsten amelle mukabele etmek mümkün olmaz, bu noktada insanoğlu acizdir. Öyle ise teşekkürümüzü sözle ifâde etmemiz gerekir. Bazıları: *"Mükâfaat vermekten elin kısa kalırsa, dua ve teşekkürde dilini uzun tut"* demiştir.

Sadedinde olduğumuz hadiste Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* yapılan iyiliğe karşı, anında yapılacak en mükemmel sözlü mukâbelenin, iyilik yapana: *"Senin bu iyiliğin, benim nazarımda o kadar kıymetlidir ki, karşılığını bizzat vermekten acizim, onu ancak Allah verebilir, dünyada veya âhirette, bana bedel O, sizi mükâfaatlandırsın"* mânasında olmak üzere "Cezâkellahu hayran" demek olduğunu belirtiyor.

982 ٢– وعن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسـولُ الله ﷺ : مَنْ أُعْطِىَ عطاءً فلْيَجزْ به إنْ وَجَدَ، فإنْ لَمْ يجدْ فَلْيُثنِ به، فإنَّ مَنْ أثنـــى به فقدْ شكرهُ، ومَنْ كَتَمَهُ فقدْ كفرهُ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

983 ٣– وفي رواية الترمذى: [وَمَنْ تحلَّى بِمَا لَمْ يُعْطَهْ كانَ كَلابِسِ ثَوبَى زُورٍ].

2-3. (982-983) Hz.Câbir (radıyalahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Kim bir ihsana mazhar olursa, bulduğu takdirde karşılığını hemen versin, bulamazsa, verene senâda bulunsun. Zira onu övmekle, teşekkürünü yerine getirmiş olur. Ketmeden (karşılık vermeyen) nankörlük etmiş olur"* dedi.

Tirmizî'nin rivayetinde şu ziyâde var: *"... Kim de kendisine verilmeyenle süslenirse iki yalan elbisesi giyen gibi olur."* [Tirmizî, Birr 86, (2035); Ebu Dâvud, Edeb 12, (4813, 4814).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yapılan iyiliğe, aynı cins bir iyilikle mukabelenin esas olduğunu belirtiyor. Zira "ihsan" diye

tercüme ettiğimiz kelimenin aslı atâ'dır, maddî bağış demektir. Dilimizde atiyye de denir. İyiliğe iyilikle ânında mukabele edilemiyorsa, senâ edilmelidir, yani sözle, memnuniyetimizi ifade edici, iyilik yapanı memnun edici bir ifadede bulunulmalıdır. Bu ona teşekkür etmek veya dua etmek suretiyle gerçekleşir. Hadis: "Senâ eden teşekkürünü yerine getirmiş olur" buyurmaktadır.

Ketmetmek, susmak'tır. Burada, nimete mazhar olduğunu ilan etmeyen demektir. Yani "Maddî karşılık vermediği gibi, senâda da bulunmayan, ne fiille ne de sözle mukabele etmeyen nankörlük etmiş olur." Hadisin aslında nankör kelimesinin yerine "küfretmiş olur" diye tercüme edilebilecek "kefere" tâbirini kullanır. Dilimizde, yapılan iyiliğin görülmemesine nankörlük veya küfrân-ı nimet diyoruz.

Tirmizî'nin rivayetindeki ziyadeye gelince, bu verilmeyenlerle süsleneni iki yalan elbisesi giyene benzetmektedir. Bu ne demektir?

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu, bir kadına söylemiştir. Zikri geçen kadın Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek sorar:

"Ey Allah'ın Resûlü! Benim bir ortağım (kuma) var. Kocamın bana vermediği bir şeyi sanki vermiş gibi davransam bundan bana bir günah gelir mi?"

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* yukarıdaki cevapla bu davranışı, "çifte yalan" olarak tavsif buyurur. Burada birinci yalan: "Kocam bana verdi" demesidir. İkinci yalan da: "Kocam beni kumamdan daha çok seviyor" görünümünü ortaya koymasıdır.

Hattâbî şu açıklamayı kaydeder: "Vaktiyle Araplar arasında bir adam, kendisini halka iyi ve muhterem bir adam olarak gösterebilmek için eşraf tarafından giyilen bir takım giyermiş. Böylece halkın güvenini kazanmak istermiş, çünkü eşraftan olan yalan söylemezmiş. Halk da onu bu kıyafetle görünce sözlerine itimad eder, yalan şehadetlerine inanırmış. Adam bu takımı ile kendisini sâdıklara (doğru söyleyenler) benzetebildiği ve dolayısıyla yalanının sebebi giydiği takımı olduğu için, halk, bu takıma "sevbeyu zûr" (iki yalan elbisesi, yalan takımı) adını vermiştir."

Şu halde, Resûlullah, gösteriş için yalana dayanan sahte davranışları, halk arasında darb-ı mesel olarak yaygınca kullanılan bir tâbirden istifade ederek "yalan takımı giyme"ye benzetivermiştir.

984 ٤ – وفي أخرى للترمذى عن أبى سعيد رَضِىَ اللهُ عَنْهُ [أَنَّ النَّبىَّ ﷺ قال: مَنْ لاَيَشْكُرُ النَّاسَ لاَ يَشْكُرُ اللهَ تَعَالى].

4. (984) *Ebu Saîd* (radıyalahu anh)'den gelen bir rivayette, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur: **"Halka teşekkürde bulunmayan Allah'a da şükretmez."** [Tirmizî, Birr 35, 1955); Ebu Dâvud, Edeb 12, (4811).]

AÇIKLAMA:

İslâm'ın insanlara olan teşekkür borcunun ödenmesine verdiği ehemmiyeti gösterecek bundan daha veciz ifâde olamaz. Zira burada, insana teşekkür etmek, Allah'a hamdetmeye denk tutulmaktadır.

Kadı İyaz, hadise iki vecihten açıklama getirir:

1- Resûlullah'ın böyle hükmetmesinin sebebi şudur: Kul, Allah'a olan şükrünü, Allah'a itaat ve emirlerini ifa ile eksiksiz olarak yerine getirebilir. Allah'ın emirlerinden biri de, Allah'ın nimetlerinin kendine ulaşmasında vasıtalar durumunda olan insanlara teşekkür etmek olunca, bu emre uymayan, Allah'ın kendisine olan nimetlerinin şükrünü ödememiş olur.

2- Tabiatında, insanlardan gelen iyiliklere karşı nankörlük ve teşekkür etmeye kıymet vermemek bulunan bir kimse, nimetleri sebebiyle Allah'a küfran-ı nimette bulunup şükrü terketmeyi de âdet edinir.

Öyleyse teşekkürle yakından bağlı bulunan şükrü, Cenab-ı Hakk, tek başına kabul etmeyecektir.

985 ٥– وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [لَمَّا قَدِمَ الْمُهَاجِرُونَ الْمَدِينَةَ قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ مَا رَأَيْنَا قَوْماً أَبْذَلَ مِنْ كَثِيرٍ وَلاَ أَحْسَنَ مُوَاسَاةً مِنْ قَلِيلٍ مِنْ قَوْمٍ نَزَلْنَا بَيْنَ أَظْهُرِهِمْ لَقَدْ كَفَوْنَا الْمُؤْنَةَ وَأَشْرَكُونَا في الْمَهْنَاءِ، لَقَدْ خِفْنَا أَنْ يَذْهَبُوا بِالأَجْرِ كُلِّهِ. قَالَ: لاَ، مَا دَعَوْتُمْ لَهُمْ وَأَثْنَيْتُمْ عَلَيْهِمْ]. أخرجه أبو داود. والترمذى. وصححه.

5. (985)- *Hz. Enes* (radıyalahu anh) anlatıyor: "Muharcirler hicretle Medine'ye gelip (Ensar'ın yardımlarını gördükleri) vakit şöyle dediler:

"– Ey Allah'ın Rasûlü! Biz, çok maldan böylesine cömertce veren, az maldan da yardımı böylesne güzel yapan aralarına inmiş bulunduğumuz şu Medinelilerden başka bir kavmi hiç görmedik! Bize bedel işlerimizi yaptılar, hayatımızı düzene koymada yardımcı oldular. Biz (hicret ve ibadetlerimizle kazandığımız) sevapların hepsini onlar alacak diye korkuyoruz!"

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara şu cevabı verdi:

"– Hayır! Onlar sizin dua ve teşekkürlerinizden hâsıl olan sevabı alacaklar." [Tirmizî, Kıyâmet 45, (2489); Ebu Davud, Edeb 12, (4812).]

AÇIKLAMA:

1- *Rivâyetin* bir vechinde hadis şöyle başlar: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hicretle Medine'ye gelince (daha önceden hicret etmiş bulunan) Muhacirler, kendisine gelerek şöyle dediler..."

2- Burada dikkat çeken mühim bir husus, Ensâr'ın yardımlarından Muhacirîn'in ne kadar memnun kalmış olduğudur. Zengin olandan da fakir olandan da imkânlarının âzamî ölçüsünde yardım gördükleri ifade edilmektedir. Ev, hurmalık, tarla temini gibi hususlarda Ensar'ın yardımı meşhurdur. Her biri mevcut mallarının yarısını muhacir kardeşine vermiş idi. Ziraat işleri ortak yapılır, elde edilen meyve ve diğer mahsulât paylaşılıyordu. Arada teessüs eden kardeşlik, imandan gelen, Allah'ın rızasına bakan bir kardeşlik olduğu için sözden ibâret değildi, gerçek bir kardeşlikti. Hatta tatbikata bakılınca kan kardeşliğinden daha ileri bir kardeşlikti. Verâset hakkı da işin içine girince, bu dinî-hukukî-kalbî bir mahiyet kazanmıştı. İkinci hanımını boşayıp muhacir kardeşine nikahlama derecesine ulaşan bir kardeşliği bugün görüp bildiğimiz herhangi bir kardeşliğe benzetebilmemiz mümkün değildir.

İşte beşer hafsalasının almıyacağı, hayal bile edemiyeceği böyle bir yardım karşısında Muhacirler endişeye düşmeye başlarlar: Bizim Allah yolunda hicret ederek, namaz, oruç, sabır, cihad... gibi çeşitli ibadetler yaparak kazandığımız ve kazanacağımız sevaplar hep bunlara gitmesin? sevaplarımızdan mahrum kalmayalım?

Endişelerini Resûlullah'a açarlar.

Bu mürâcaat ve mürâcaatta ifade edilen endişe Ensâr'dan duydukları memnuniyeti dile getirmede en beliğ bir üslubtur, daha eblağını düşünmek mümkün değildir.

3- Teşekkür bahsini -ki hadis bu bölümde esas itibariyle bu maksatla kaydedilmiştir- ilgilendiren ve teşekkürün ehemmiyetini belirten husus, hadisin son kısmı, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, endişeye düşen Muhacirleri teselli etmek için beyan ettiği hakikattır:

"– Size yardım eden Ensar'ın o büyük yardımlarına, sizin teşekkür ve dualarınızdan hasıl olan sevap yetecektir. Diğer hayırlı işlerinizin, ibadetlerinizin sevabı size kalacaktır."

Bu cevapla Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* mazhar olunan iyilikler mukabilinde, yapılan dua ve teşekkürlerin ehemmiyetini de belirtmiş olmaktadır.

Şârih Tîbî merhum, bu müracat ve sevabı bir başka şekilde yorumlamıştır. Der ki: "Muhacirler, şunu demek istemişlerdir: "Ensar, kendilerini meşakkat ve yorgunluğa atıp rahat ve imkanlara bizi ortak etmekle zaten sevab kazanıyorlar, biz onlara nasıl karşılıkta bulunalım?"

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu görüşe katılmayıp şöyle demiştir: *"Hayır, mesele zannettiğiniz gibi değildir. Siz onlara, yaptıklarına karşılık dua ve teşekkürü ifa ettikçe onların mükâfaatlanmasına sebep olursunuz."*

CİHAD BÖLÜMÜ

Bu bölümde üç bab vardır.

BİRİNCİ BAB

CİHADIN FAZİLETİ

BİRİNCİ FASIL

CİHAD VE MÜCAHİDLERİN FAZİLETİ

İKİNCİ FASIL

ŞEHADET VE ŞEHİDİN FAZİLETİ

İKİNCİ BAB

CİHAD VE CİHADA MÜTEALLİK MESELELER

BİRİNCİ FASIL

CİHADIN VACİB OLUŞU VE CİHADA TEŞVİK

İKİNCİ FASIL

CİHADIN ÂDÂBI

ÜÇÜNCÜ FASIL

CİHADA NİYETTE SIDK VE İHLAS

DÖRDÜNCÜ FASIL

KITAL VE GAZVENİN AHKÂMI

BEŞİNCİ FASIL

CİHADA MÜTEALLİK MESELELER

ÜÇÜNCÜ BAB

CİHADLA İLGİLİ BAZI TEFERRUAT MEVZULARI

BİRİNCİ FASIL

CİHAD VE MÜCAHİDLERİN FAZİLETİ

986 ١ – عن عثمان رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رسولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ: رِبَاطُ يَوْمٍ في سَبِيلِ اللّهِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ يَوْمٍ فيمَا سِوَاهُ مِنَ المَنَازِلِ]. أخرجه الترمذى والنسائى.

1. (986)- *Hz. Osman* (radıyalahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı dinledim şöyle diyordu:

"Allah yolunda bir günlük ribât, diğer menzillerde (Allah yolunda geçirilen) bir günden daha hayırlıdır." [Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd 26; (1667, 1664, 1665); Buharî, Cihâd 73; Müslim, İmaret 163; İbnu Mâce, Cihâd 7, Nesaî, Cihâd 39, 6, 39).

AÇIKLAMA:

Ribât, lügat olarak *"bağlamak"* mânasına gelen bir asıldan gelir. Değişik mânalarda kullanılmıştır. Yerine göre at bağlamaya yarayan ipe dendiği gibi ata da denir. Hadislerde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hayır amellere ve ibadetlere devam etmeyi de bu kelimeyle ifâde ettiği görülür.

İbnu'l-Esir, Nihâye'de asıl ribâtın savaşta, cihad hâli üzere düşman karşısında ikâmet olduğunu belirtir. Sonradan, bu kelime daha ziyade hudud muhafızları için kullanılmıştır.

Şu halde hadis, Allah için cihad etmek maksadıyla harp sırasında düşman karşısında ikamet etme mânasındaki "ribât"ı kastedmektedir. Bu fiilen hududda olabileceği gibi, emir ve silah altında beklemek suretiyle her yerde olabilir. Şerh kitaplarımızın te'lif edildiği devirlerde düşmana karşı tehlikeli bekleyişler sınır bölgesinde olduğu için, ribatın târifinde umumiyetle "hudud" kaydına rastlanmaktadır. Ancak zamanımızın askerlik şartlarında hududla, hudud gerisi arasında çok fazla fark

kalmamıştır. Bu sebeple Nihâye'nin yukarıda kaydettiğimiz tarifi, hadisin ruhuna ve günümüz realitesine daha muvafıktır.

Hadisin, askere vâdettiği büyük mükâfaatın mühim bir şartla kayıtlı olduğunu belirtmemiz lâzım: "Allah yolunda cihad için." Allah için olmayan bütün "bekleyişler" boşadır, cephede ölmeler de.

987 ٢– وعن فضالة بن عبيد رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: كُلُّ ميتٍ يُختَمُ على عَمَلِهِ إلاَّ المُرَابِطَ في سبيلِ الله فإنَّهُ يُنمىٰ لهُ عَمَلُهُ إلى يومِ القيامةِ ويُؤمَنُ من فتنةِ القبرِ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

2. (987)- *Fadâle İbnu Ubeyd* (radıyalahu anh) anlatıyor: "Her ölenin ameline son verilir, ancak Allah yolunda ölen murâbıt müstesna. Çünkü onun ameli kıyamet gününe kadar artırılır. Ayrıca o, kabir azabına da uğratılmaz." [Tirmizî, Fedâilu'l-Cihad 2,(1621); Ebu Dâvud, Cihâd 16, (2500).]

AÇIKLAMA:

Cenab-ı Hakk, kişinin sevabını sağlığında yapacağı amele bağlamıştır. Ölümle amel defteri kapanır. Hayatı esnasında ne miktar hayır ve sevab kazanabilmişse artık onunla kalır ve artış olmaz. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu duruma bazı istisnaların olduğunu belirtmiştir: İstifade edilen ilim, hayırlı evlât ve sadaka-i câriye gibi. Sadedinde olduğumuz hadis, Allah yolunda şehid düşenlerin de amel defterinin açık kaldığını, dini ve din kardeşlerinin hürriyeti için, Allah'ın rızasını düşünerek savaşırken hayatını kaybedene, fedâkarlığının mükâfaatı olarak, defterine devamlı sevap yazılıp, ebedî hayattaki derecesinin yüceltildiğini haber vermektedir. Hadis, ayrıca şühedanın kabir azabından emin olacağını da müjdelemektedir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* başka hadislerde, öldükten sonra defteri açık kalacak kimseleri belirtirken, şehidleri zikretmez. "Bu durum, denmiştir, belki de bunların kabir azabı görmeme imtiyazlarından ileri gelir." Şehidler amel defterlerinin açık kalmasına ilave olarak kabir azabından da beri kılınmışlardır. Bu sebeple, bunlar ayrı bir grup teşkil etmektedirler, müstakillen zikirleri evladır; demektir.

988 ٣– وفي رواية الترمذى. قال: [قال رسولُ الله ﷺ: المُجاهِدُ مَنْ جاهَدَ نفسَهُ].

قوله: « ينمى » أى يزاد ويكثر.

3. (988)- *Tirmizî*'nin rivayetinde şu ziyade mevcuttur: "Gerçek mücâhid, nefsiyle cihad edendir." [Fedâilu'l-Cihad 2, (1621).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah, bu ifadeleriyle kıymeti son derece yüceltilen "cihad"ı, düşmanla savaş olmadığı için yapamayanlara, daha verimli bir ufuk açmaktadır: Nefsiyle, yani kötülükleri emreden nefsi ile (ayet-i kerimenin ifadesiyle en-nefsü'l-emmâre bissû) mücadele. Bu cihad aslında, düşmanla yapılan cihaddan daha zordur. Kişi, nefsinin, kötülüğe, tembelliğe, hevesâta olan meyillerini kırarak, hakka, ubudiyete, insanoğlunda mevcut hayırlı kaabiliyetlerin inkişafına sevkedebilse imanın gerçek büyüklüğü ortaya çıkar. Bunu yapabilen insanlar nâdirdir. Resûlullah bu hakikate binâen nefis kavgası verene "gerçek mücahid" demiştir.

Nefisle yapılan mücadelenin de Allah nezdinde makbul olması için, bunun da "Allah için" yapılması icab etmektedir. Hadisin bir tarîkinde "Hakiki mücahid, Allah (rızası) için nefsiyle cihâd edendir" buyrulmuştur.

Cihad mevzuunu farklı açılardan ele alarak inceleyen M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin mütalaalarını Asrın Getirdiği Tereddütler kitabından birlikte takip edelim:

Küçük ve büyük cihaddan bahsediliyor, tarif ve izah eder misiniz?

Cihad, insanın gücünü kullanarak, kendini zorlayarak, hayat akışına ters mânilere karşı göğüs gererek kendi özüne ermeye çalışmasıdır ki, buna büyük cihad mânasına (Cihad-ı Ekber) diyoruz. Bir de aynı şeyin başkalarını özleriyle bütünleşmeye alıp götürme için yapılması vardır ki bu küçük cihad mânasına (Cihad-ı Asgar)'dır.

Düşmana haddini bildirmiş ve kılıçları düşman kanıyla kıpkızıl kesilmiş bir cihaddan dönerken cemaatına hitaben Allah Rasûlü, "Şimdi küçük cihaddan büyük cihada dönüyoruz." buyurmuşlardır. Büyük cihâdın ne olduğunu soran sahâbeye de "Nefisle mücâdele" cevabını vermişlerdir.

Bu ifâde aslında bir hakikatın iki ayrı yüzüdür. Her iki yönünde de, insanlığın temizlenmesi, salığa ermesi, Allah katında matlup keyfiyeti kazanması düşünülür ki, bu durumda cihâdın büyüğü de küçüğü de aynı hakikatın ayrı ayrı yüzleri sayılır.

Zaten insanların bu hâle gelmesi, peygamberlerin gönderiliş gâyesi değil midir? Kur'ân-ı Kerim'de bu husus şöyle anlatılır: **"Nitekim kendi içinizden, size âyetlerimizi okuyan, sizi temizleyen, size Kitâbı**

ve hikmeti getirip bilmediklerinizi öğreten bir Resûl gönderdik" (Bakara, 151).

Peygamberler, insanların, gözlerinden perdeyi aralamak ve onların, Cenâb-ı Hakk'ın âyetlerini okumalarını temin etmek için gönderilmişlerdir. Böylece onların gönül ve kalblerindeki engel ve mânialar yıkılacak; eşya ve hâdiselere bakış keyfiyetleri tamamen değişecektir. İnsanların körlük ve sağırlık hesabına geçen günleri, peygamberlerin getirdikleri nur sayesinde bir mâna ve değer kazanacaktır. Evet, âyât-ı tekviniyeyi okuma ve anlama ancak onlarla mümkün olmuştur.

Nebîdir insanları temizleyen ve onları özlerine erdiren. Çünkü insanlar madenler gibi işlenmeye muhtaçtırlar. Belli bir potada erimelidirler ki, üzerlerindeki curufu ve işe yaramayan kısmı atarak matlûb keyfiyeti elde edebilsinler. İstenilen keyfiyet ise, hiç şüphesiz, Cenâb-ı Hakk'ın râzı olduğu hüviyete kavuşmuş olmaktır. Bu hâle ermek ise, ancak nebilerin irşâdıyla mümkün olabilecektir. Onların eritici ve erdirici potasına girmeden saf ve som altın veya gümüş hâline gelmek aslâ mümkün değildir.

Âyette dikkat çekilen bir husus da Nebî'nin Kitâb'ı ve hikmeti öğretmesidir. Eğer Kitab'tan maksat Kur'ân ise -ki öyledir- hikmet Kur' ân'dan başkasıdır. Zira aynı şeyin kendi üzerine atfedilmesi câiz değildir. Bundan da anlıyoruz ki hikmet, Efendimiz'in Sünnet-i Seniyyeleridir.

Nebî, bunların ötesinde bir de bizlere, o güne kadar bilmediklerimizi tâlim edecek ve öğretecektir. Bu hitap sadece o günün insanına inhisar ettirilemez. Demek ki kıyâmete kadar gelen insanların Nebîden öğrenecekleri çok şey olacaktır...

Şahsî hayat adına, kalb tafsiyesine giden yolları bizler, Allah Rasûlünden öğreniyoruz. Bizler gibi bu vesile ile, O'nun tilmizleri arasında öyleleri yetişiyor ki, Hz. Ali gibi, "gayb perdesi halkası kalksa yakinimde bir artış olmayacak" diyebilenler.. Şah-ı Geylânî gibi yerde iken gökteki esrarı sezenler... Fudayl b. İyaz, İbrahim Edhem, Bişr-i Hafî gibi daha binler ve yüz binler.. hep o büyük terbiyenin meyveleridir. Eğer Efendimiz'den sonra peygamberlik mukadder olsaydı bunların her biri İsrail peygamberleri döneminde olduğu gibi nübüvvet semasında pervâz edeceklerdi...

Peygamberimiz'in bize öğrettiği çok şey olmuştur ve olacaktır. İnsanlık, hayatın her sahasında, O'ndan bugüne kadar akıl erdiremediği birçok mes'eleyi öğrenmiş ve gelecekte ve cehâletin zifirî karanlığından

O'nun getirdiği nur sayesinde kurtulup, ışık cümbüşleri arasında birer aydınlık tûfanı idrak edecek; ilim, fen ve tekniğin doruğuna bu ışıktan merdivenlerle tırmanacaktır.

Evet, peygamberlik mesleği, insanları billurlaştırma, olgunlaştırma, özlerine ulaştırma ve Rabb'in hoşnut olacağı bir duruma kavuşturma vazifesini yüklenen ve kendinden sonra gelen dâvâ adamlarına da aynı yükü miras olarak bırakan bir meslektir. Bu neticeyi elde edebilmek de ancak cihadla mümkündür.

Cihad vazifesi Hakk'a şâhid olma vazifesiyle aynı manayı paylaşır. Bir mahkemede hak ve hukukun kime ait olduğunu tesbit için şâhidler dinlenir ve hüküm verirken onların şehâdeti nazara alınır. İşte, cihâd yapanlar da, gök ehline karşı, yerde, inkârda bulunan nâdanların muhâkemesinde en gür sadâlarıyla bağırarak "Allah vardır" diye şehâdette bulunmaktadırlar **"Allah, melekler ve adalette sebat eden ilim adamları şâhidlik etmiştir ki, O'ndan başka ilâh yoktur. (Evet) güç ve hikmet sahibi Allah'tan başka ilah yoktur."** (Âli İmran, 18) âyeti bütün vüzûhuyla bize bu hakikatı anlatmaktadır.

Allah (c.c.) kendi varlığına şehâdet eder. O'nu, vicdanında hakikata ermiş olanlar duyarlar ki, onların vicdanlarında duyduklarını kitapların beyan etmesi mümkün değildir.

Melekler de Allah'ın varlığının şâhidleridir. Melekler, saf mâhiyetten yaratılmışlardır. Fıtratları katışıksızdır, dupdurudur. Şeytan onların içine küfür ve dalâlet sokamamıştır. Aslî yapıları kat'iyyen bozulmamıştır. Ayna gibidir onlar, bakıldığında hemen Cenâb-ı Hakk'ın tecellileri görülür.

İlim sahipleri de Allah'ın varlığına şehâdet ederler. Bütün dünya Allah'ı inkâr etse, bu üç şehâdet O'nun varlığnı isbata kâfidir ve yeterlidir.

Evet, öyledir. Zira bizler bütün çıplaklığı ve azametiyle bu hakikatı vicdanlarımızda duymaktayız. Hem de başka hiç bir delil aramamak şartıyla duymaktayız. Bu şâhidlik mele-i âlânın sâkinleri için de yeterlidir. Yerdeki kör ve sağırlar kâinattaki tarrakaları duymuyorlar ve ilâhî san'atı anlamıyorlarsa buna da ilim sahipleri şâhid olarak yeter.

Allah'ın şâhidleri, en karanlık yerlere kadar gidecekler ve Allah'ı inkâr hesabına kurulan mahkemelerde bütün gür âvâzlarıyla nida edecek, bağıracak ve "Biz Allah'ın şâhidleriyiz" diyeceklerdir.

Evet, işte nebîler de en yüksek keyfiyette, bu şehadet vazifesini ifa etmek için gelmişlerdir.

"Müjdeleyici ve sakındırıcı olarak peygamberler gönderdik ki, insanların, peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın. Allah izzet ve hikmet sahibidir. Fakat Allah sana indirdiğine şahidlik eder, onu kendi ilmi ile indirdi. Melekler de buna şâhidlik ederler. Ve şâhid olarak Allah kâfidir" (Nisâ, 165-166).

Her millet içinde onların, ufuklarını aydınlatmak için bir nebî doğmuştur. Devirler, aynen dünya gibi dönüyor ve her devirde gül açar gibi bir nebî zuhur ediyor. Gelen her devir karanlık bir çağ gibi geliyor ve her nebî kendi çağını aydınlatıyor. Ve son olarak da, Efendimiz geliyor ve bütün çağları aydınlatıyor. Allah (c.c.) O'na Kur'ân'ında şöyle sesleniyor: **"Ey Nebî, şüphesiz biz seni, şâhid, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik."** (Fetih, 8).

en-Nebî, ifadesinin başında bir lâm-ı târif vardır. Bu bilinen ve marûf olan, demektir. Allah Rasûlü nereden bakılırsa bakılsın peygamberliği bilinen bir insandır. Cansız varlıkların (cemâdâtın) selâmlaşmasıyla, bitkilerin temennâsıyla ve hayvanların serfurû etmesiyle nebîliği malum ve meşhuddur. O inkârı mümkün olmayan herkesin bildiği, belli ve bilinen peygamberdir ki, Kur'ân-ı Kerîm O'na hitaben "Ey bilinen mâlum nebî!" demektedir. Zaten taş gibi gönüllerin, O'nun karşısında eriyip gitmeleri de O'nun bilinen nebî olmasına yeterlidir.

"İnnâ erselnâke" burada muhatap sığasıyla "Seni" deniliyor. Âdetâ rahmetle diz dize gelmiş bu rahmet ve şefkat peygamberine bu vasıflardan dolayı telmihte bulunuluyor.

"Şâhiden" Seni insanlığa bir şâhid olarak gönderdik: İnsanlığa, Beni duyuracak, Benim şâhidim olacaksın. Bütün cihan yalanlasa ve inkâr etse, Sen Allah'ın varlığını ilân edeceksin. Sen böyle bir şâhidsin. Arkadan gelen şâhidler cemâati de var. Onlar da bütün insanlığa şâhid olacaklar, Sen de onlara şâhid olacak ve bunlar benim, diyecek; onların şehâdetine şâhidlik edeceksin. Ve hadisin ifadesiyle O'nun ümmetinin şehadeti, mahşerde nebîleri mesuliyetten kurtaracaktır.

O, iyi yolda müjdeleyen ve kötü yolun encâmından mü'minleri sakındıran bir insandır. Ve işte cihâdın ruhu da bu hakikatta saklıdır. İşte nebîler bu ulvi vazifeyi yerine getirmek için gönderilmişlerdir. Aydınlatacak, tenvir edecek, âfâk-ı âlemde güneş gibi doğup batacaklar ve böylece insanlık karanlık yüzü görmeyecek. Hakikatın duyurulmadığı tek vicdan ve hakikata açılmadık tek kapı ve tek panjur kalmayacak. Hak ve hakikat her eve girecek ve herkes ondan istifade edecektir.

Onun içindir ki, ilk peygamberden son peygambere kadar geçen devre içinde yaşayan ve kıyamete kadar da yaşayacak olan hemen bütün insanların zihninde, düşünce dünyasında bulanık da olsa bir peygamberlik anlayışı vardır. Bu anlayışın bir kısım hüzmeleri geçmişteki peygamberlerin getirdikleri nurdan kaynaklanmaktadır. Gerçi iki devre arasında yaşayanlar, ekseriyetle doğru yoldan kaymış ve çeşitli sapık düşünce ve anlayışlara girmişlerdi; fakat müessese olarak peygamberlik ve nübüvvet manasının girmediği ev kalmamıştı. Bugün, bizim vicdanlarımızda, açık kapalı kendini hissettiren cihâd ruhu ve düşüncesi de onların bu temiz soluklarının tesirinden başka bir şey değildir. Çünkü, ardarda gelen her peygamber, hakkı neşretme uğruna hayatını Allah yoluna vakfetti ve büyüğüyle, küçüğüyle cihadın en kusursuz temsilcisi oldu.

Cihâd-ı Asgar (Küçük cihad), sadece cephelerde elde edilen bir cihad şekli değildir. Bu şekilde bir anlayış cihâd ufkunu daraltmak olur. Halbuki cihâdın yelpazesi şarktan garba kadar geniştir. Bazan bir kelime, bazan bir susma, bazan sadece yüzünü ekşitme, bazan bir tebessüm, bazan o meclisten ayrılma, bazan da meclise sâdece dâhil olma, kısacası, yaptığı her işi Allah için yapma, sevgi ve öfkeyi O'nun rızasına göre ayarlama, bütünüyle bu cihâdın şümûlüne girer. Böyle bir tabandan başlayarak hayatın her sahasında, cemiyetin her kesiminde onu iyileştirme adına sürdürülen her türlü gayret de yine cihâd cümlesindendir. Aile, yakın ve uzak akraba, komşu ve belde, derken dâire bütün dünyaya uzanan bir hacmiyle yapılan ve yapılacak olan cihâd, cihâd-ı asgardır.

Bu cihâd bir mânada maddîdir. Manevî cepheyi teşkil eden büyük cihâd (cihâd-ı ekber) o da insanın iç âlemiyle, nefsiyle olan cihâdıdır ki, bunların ikisi birden îfâ edildiği zaman denge korunmuş olur. Aksine, bunlardan biri eksik olduğu zaman hakikattaki muvâzene bozulmuş olur.

Biz, herşeyi olduğu gibi, cihâdı da her iki şekliyle Allah Rasûlü'nden öğreniyoruz. Esasen bizler, henüz siyerin felsefesini yapabilmiş değiliz. O hakkı neşretmiş ve bunu yaparken de sistemli bir şekilde ve kıyâmete kadar tatbiki mümkün sağlam kâideler üzerine oturtarak o vazifeyi îfâ etmiştir. Eğer mes'elelere o felsefeyle yaklaşacak olursak, Efendimiz'in hayat-ı seniyyelerinde, gelişigüzel ve kendini zuhûrâtın akışına bırakmış tek bir hareket dahi göremeyiz. O bir plân ve program adamıydı. Belki bunları günümüzün insanının anladığı şekliyle yazıp çizip şematikleştirmiyordu; fakat hep, daha önceden hazırladığı bir çizgi, bir sistem üzerinde yürüyor gibiydi. Zaten bu da O'nun nübüvvetine delillerden bi-

ridir. Aynı zamanda Allah ahlâkıyla ahlâklanmış olmanın da en güzel örneğidir.

Allah Rasûlü risâletinin ilk devrelerinde namazlarını hep Kâbe'de kılıyordu. Bu sadece orada kılınan namazın faziletinden değildi. Belki, bu hareketiyle güttüğü nice gâyeler vardı. Belki de hak ve hakikatı en mâsum şekil ve hüviyetiyle anlatmanın, o gün için tek çıkar yolu buydu.

Gençlere birşeyler anlatacaktı. Ne var ki, onların yanlarına gidip, onlara birşeyler anlatmak âdetâ mümkün değildi. Zira hepsinin gençlik hevesâtından gelen taşkın hareketleri oluyordu. Eğer Allah Rasûlü, onların arasına karışacak olsaydı, birçok uygunsuz davranışlarla karşılaşabilirdi. Onun için gidip Kâbe'de Rabbi'yle olan irtibatını fiilen gösteriyordu. Gençlerde, O'nun bu davranışı merak uyandırıyordu. Gelip ne yaptığını soruyorlar; O da onlara dâvâsını anlatma fırsatı buluyordu. Bundan dolayı Allah Rasûlü, Kâbe'de namaz kılmayı tercih ediyordu.

Namaz kılarken çeşitli saldırılara uğradı. Halbuki evinin bir köşesinde namaz kılmış olsaydı bunlardan hiçbiri başına gelmezdi. Demek ki bütün sıkıntılara rağmen orada namaz kılmasının bir mânası vardı. Kaç defa başına işkembe konulmuş, kaç defa saldırıya uğramış ve öldürülmek istenmişti...

Bir defasında Ebu Cehil elinde büyük bir taşla Kâbe'ye gelmiş ve ne yapmak istediğini soranlara "Muhammed secdeye vardığında bu taşı başına vuracak ve onu öldüreceğim" demişti. Allah Rasûlü secdeye kapandığında Ebû Cehil elindeki taşı kaldırmış ve tam vurmak istediği anda elleri havada donup kalmıştı. Bir sıtmalı gibi titriyor ve gittikçe yüzü kireç rengini alıyordu. Etrafındakiler koşuşup ne olduğunu sordular: *"Aramıza dehşetli bir canavar girdi ve neredeyse beni yutacaktı"* dedi.

Başka bir seferinde *Ukbe b. Ebî Muayt,* Allah Rasûlü namaz kılarken gelmiş ve Resûlullah'ın sarığını boynuna dolayıp sıkmaya başlamıştı. Durumdan haberdar olan Hz. Ebû Bekir yıldırım gibi gelmiş ve bu caniyi Allah Rasûlü'nün başından defetmiş ve şöyle demişti: *"Rabbim Allah'tır dediği için bir adamı öldürmek mi istiyorsunuz?"* Esasen bu, tarihî bir sözdür. Asırlarca önce, Hz. Musâ'nın başına üşüşenlere karşı, o devrin inanan bir mü'mini de aynı şeyleri söylemişti. Öyleki daha sonra Kur'ân-ı Kerim bu şahsın sözünü âyet olma şerefine erdirmiştir. Hz. Ebu Bekir öyle güçlü kuvvetli bir insan değildi. Ancak imanındaki kuvvet onu yenilmez bir insan haline getiriyordu.

Eğer hususî himaye olmasaydı, Allah Rasûlü namazında ve secdesinde uğradığı saldırıların birinde şehid olabilirdi. Fakat Allah O'nu korumayı kendi teminatı altına almıştı. Şu kadar var ki, İki Cihan Serveri Kâbe'de namaz kılmak için ölümü göze alıyor ve öyle namaz kılıyordu. Demek ki böyle hareket etmesinde hayatî bir önem vardı ki adına ant içilen bir hayat, âdetâ o uğurda istihkâr ediliyordu.

Hz. Ebu Bekir evinin önünde yaptırdığı cumbasında yükek sesle Kur'ân okuyor ve onun sesini duyanlar etrafına toplanıp dinliyorlardı. Zamanla dinleyenlerin sayısı o kadar arttı ki, Mekke müşrikleri bu durumdan ciddî rahatsızlık duymaya başladılar. O da her türlü taarruzu göze alarak bu hareketini devam ettirdi. Hatta Hz. Ebu Bekir'i himayesine aldığını ilan eden ve bir insan olarak takdir eden İbnu Düğünne, himayesinin devamı için Kur'ân okumadan vazgeçmesini teklif eti.. edince de Hz. Ebu Bekir hayatını ortaya atarak her şeye rağmen Kur'ân okumaktan vazgeçmeyeceğini söyledi ve mücâdelesine devam etti. Söz, fiil ve davranışlarla cihad mümkün olduğu sürece, cihaddan uzak kalmamak onların yegâne prensibiydi. Çünkü biliyor ve inanıyordu ki, ferdin ve cemiyetin hayatiyeti, ancak cihadla mümkündür ve cihadı terkedenler çürüyüp kokuşmaya mahkumdur. Aynı zamanda Allah'ın himayesine girme de ancak O'nun dinine omuz vermekle mümkün olacaktır. **"Siz Allah'ın dinine yardım ederseniz Allah da size yardım eder"** mânasına gelen âyet veya âyetler bu hakikatı ifade etmektedir (Muhammed Suresi, 7)

Evet, siz Allah'ın dinine omuz verirseniz, Allah da size elini uzatır, size yardımcı ve destekci olur; sizi katiyyen kaydırmaz ve sizi zayi etmez. Eğer hayatınızda kaymaktan emin olmak istiyorsanız, mücâdele ve mücahedede bulunmayı hayatınıza gaye edinin. Yemeniz-içmeniz, yatıp kalkmanız ve bütün hareketleriniz, hep bu gâyeye hizmet için olsun. Tâ ki cihadın en küçüğünü olsun yapmış olasınız.

Yine hayâlen Mekke'ye dönüyür ve Efendimiz (s.a.v.)'in hareket tarzını takip ediyoruz:

Şartlar iyice ağırlaşmıştı. Bazı Müslümanların dayanacak tâkatleri kalmadığından onlara hicret izni verilmişti. Demek ki, bu durumda olanların cihadı hicretti. Zaten bir süre sonra hicret, cihadın kendisi olacak ve biât etmek isteyen herkese, ilk şart olarak hicret etmesi söylenecekti.

Habeşistan'a yapılan iki hicretten sonra Müslümanlar, bütünüyle ve en son olarak Medine'ye hicret etiler. Medîne devrinde ise cihad başka bir seyir takip etmeye başladı.

Artık, İslam Site Devleti'nin temelleri atılmıştı ve şimdi bu şartlara göre bir cihad lazımdı. Keyfiyette bir değişiklik yoktu; bütün mesele kemmî durumu şartlara uygun olarak uyarlamaktaydı. Yeri gelince hız, yeri gelince yavaşlama, bazan gaza, bazan da firene basma ve manevra kabiliyetini daima zinde tutma.. bunlar işin stratejik yönleriydi.. ve devrin, hadiselerin durumuna göre değişiklik arzetmesi de gayet normaldi...

Cihâda izin verileceği âna kadar Müslümanlar fiilî bir müdahelede bulunamıyorlardı. Bu bir bakıma, pasif direniş dönemiydi. Saldıran hep küfür cephesi oluyordu. Müslümanlar daima mazlum ve mağdur ediliyor; fakat, maddî cihada izin verilmediği için mukabele düşünülmüyordu. Hicretten sonra da bir müddet daha böyle geçti. Nihayet cihâda izin veren âyet nazil oldu. Âyet şöyle diyordu:

"Kendileriyle savaşılanlara (mü'minlere) zulme uğramış olmaları sebebiyle (savaş konusunda) izin verildi. Şüphe yok ki Allah, onlara yardıma mutlak surette kâdirdir. Onlar, bakşa değil, sırf "Rabbimiz Allah'tır" dedikleri için haksız yere yurtlarından çıkarılmış kimselerdir. Eğer Allah, bir kısım insanları diğer bir kısmı ile def'etmeseydi, mutlak surette, içlerinde Allah'ın ismi bol bol anılan, manastırlar, kiliseler, havralar ve mescidler yıkılır giderdi. Allah kendisine (kendi dinine) yardım edenlere muhakkak surette yardım eder. Hiç şüphesiz Allah güçlüdür, Azizdir" (Hac sûresi, 39-40)

Dün kendilerine, kılıç kullanmayacaksınız denen insanlar, bugün kılıç kullanma izni alınca şahlandılar ve bu izni kullancak zemini sabırsızlıkla beklemeye başladılar.

Bir müddet sonra ise, bu bir izin olmadan çıktı ve emir oldu. Artık mü'minler kılıçlarıyla cihâd etmeye mecburdurlar. Bedir'e giderken Müslümanlar, âdeta cennetten davetiye almış gibi sevinç ve sürur içinde gidiyorlardı. Sanki biraz sonra canları tehlikeye girecek onlar değildi. Bu uğurda ölmeyi hepsi de canına minnet biliyordu. Cihada çağrılan hiç kimse bu dâvete icâbetten geri kalmadı. Sadece münafıklardır ki ordu bozanlık ediyorlardı.. ve her zaman da öyle yaptılar. Cepheden ayrılıp gittiler. Efendimiz'i mevzide terkettiler.. ve bazan da hiç iştirak etmediler. Onlar, içte saffete erememiş, gönül dünyasında nifâkı yenememiş, arkadaşları kavga verirken bir kenara çekilip şahsî hazlarını yaşamış bir grup sefil ruh ve bir kısım nefsin zebunu kimselerdir ki, karekterlerinin gereğini yerine getiriyorlardı.

Allah Rasûlü'ne yürekten inanmış insanlara gelince, onlardan mevziini terkeden tek bir insan bile gösterilemez. Diğer bir tabirle, cihâd yolunda vasıl-ı ilallah olmuş ve Allah'a ulaşmış olanlardan hiçbiri geriye dönmemişti. Geriye dönenler yoldaki şaşkınlar, hakikatı idrak edememiş ve ruhunda hakikatla bütünleşemememiş zavallılardı.

Vâkıa onlar da insandı; her insan ölümü kerih ve çirkin görebilir. Kur'ân-ı Kerim de insandaki bu duyguyu görmezlikten gelmemiş ve inananlara şöyle hitap etmiştir: **"Hoşunuza gitmediği halde savaş size farz kılındı. Sizin için daha hayırlı olduğu halde bir şeyi sevmemeniz mümkündür. Sizin için daha kötü olduğu halde bir şeyi sevmeniz de mümkündür. Allah bilir, halbuki siz bilmezsiniz"** (Bakara, 216)

İnsan tabiatının böyle olmasına rağmen, mü'minler, kayıtsız şartsız Allah Rasûlü'ne boyun eğdi ve teslim oldular. Onlardaki bu bağlılık Cenâb-ı Hakk'ın onlara ard arda lütuflarda bulunmasına sebep oldu... Ve zaferler birbirini takip etti.

Böylece her geçen gün mü'minlerin gücü artıyor ve kazandıkları zaferler en kısa zamanda civar kabileler arasında da duyuluyordu. Mü'minlerin her zaferi onları sevindirirken kafirleri de mahzun ve mükedder ediyordu. (Günümüzde de bu durum değişmiş değildir.)

Cihad, birbirine bağlı zincirin halkaları gibi devam ediyor. Mü'min daima dirliğini cihadda buluyor. Cihadı bıraktığı an da öleceğini biliyor. Evet, mü'min ağaç gibidir; meyve verdiği sürece canlılığını korur; meyve vermediği zaman da kurur gider.

Ne kadar, bedbin ve karamsar insanlar varsa hepsini tedkik edin, hep karşınıza cihadı terketmiş insanlar çıkacaktır. Bunlar Hakk ve hakikatı başkalarına anlatmadıkları için, Allah içlerindeki füyûzâtı çekip almış ve dolayısıyla da kapkaranlık kalmışlardır. Halbuki ne kadar cihad eden varsa aşk u şevk içindedirler, içleri apaydındır ve biri, bin yapma gayreti peşindedirler. Her cihâd onlarda yeni bir cihad düşüncesi uyarır ve böylece sâlih bir dâire teşekkül eder. Her hayır başka ve yeni bir hayra vesîle olur. Onlar da hayırlar içinde yüzer giderler... **"Amma bizim uğrumuzda cihad edenleri elbette kendi yollarımıza eriştireceğiz. Hiç şüphe yok ki Allah, iyi davrananlarla beraberdir."**(Ankebût, 69) âyeti bize bu hakikatı anlatmaktadır.

Allah'a çeşitli yollar vardır ve Allah'a giden yolların sayısı mahlûkatın nefesleri adedincedir. Allah için cihad edenleri O, bu yollardan bi-

rine mutlak surette hidayet eder. Ne kadar hayır yolu varsa onların önüne çıkarır ne kadar şer yol varsa öyle yollardan onları korur.

Allah'ın yolu Sırât-ı Mustakîm'dir. O yolu bulan bir insan her şeyde orta yolu tutar gider. Gazapda, akılda, şehvette orta yolu tuttuğu gibi, cihâdda ve ibâdetlerde de hep orta yolu takib eder. Bu, Allah'ın insanı kendi yoluna hidayet etmesi demektir.

Fedakarlık derecesi ne olursa olsun dışa karşı verilen bu kavga bütünüyle Cihad-ı asgara dâhildir. Ancak bunun küçük cihad olması büyük cihâda nisbetledir; yoksa cihadın küçük hiçbir tarafı yoktur ve kazandırdığı netice ise pek büyüktür. Nasıl olmasın ki, bu yolda gazi olup cennete namzet olma, şehid olup berzah hayatını dipdiri geçirme ve her ikisinin sonunda da Allah'ın rızasına erme söz konusudur. Evet böyle bir neticeyi sonuç veren cihad nasıl küçük olabilir ki?...

Cihad-ı asgar, dinin emirlerini fiilen yerine getirme ve o mevzuda kendinden bekleneni eda etmektir. Cihâd-ı ekber ise, onu ihlâslı ve şuurlu olarak yapma ve dâima kendi kendiyle kavga içinde bulunmadır. Kin, nefret, hased, enaniyet, gurur, kendini beğenme, fahir, nefs-i emmare gibi varlığında ne kadar yıkıcı ve tahrip edici his ve duygu varsa bütününe birden cihâd ilan etme, hakikaten zor ve çetin bir cihâddır ki, buna en büyük cihad denilmiştir.

İnsan, küçük ve maddî cihadda bulunduğu zaman çok kere kendini düşünmeye vakit bulamaz. Bu bir tehlikedir. Bir ikinci tehlike de, insan bu küçük cihadı terk ettiği zaman baş gösterir ki o da pörsüyüp çürümedir. Bu duruma ma'ruz kalan bir insan ise, bütün kötü düşünceler tarafından dört bir yanı sarılacak ve manevî hayatı felce uğrayacaktır. Bu bakımdan maddî cihâd yapmadan insanın kendini koruyup kollayabilmesi cidden zordur. İşte zorlardan zor bu duruma işaret için Efendimiz, gazadan dönerken büyük cihâda dönüldüğünü söylemiştir. Bunun mânası şudur: İmân ettik. Cihâd da yaptık. Gaza şerefiyle şereflendik. Belki biraz da ganimet aldık. Bundan böyle üzerimize bir rahat ve rehâvetin çökme ihtimali vardır. Belki bazılarının içine kendini beğenmişlik gelecektir. Belki de nefs-i emmare başka yollardan ruha girip onu ifsad edecektir. Demek ki, bizi bir sürü tehlike beklemektedir. Onun için bundan sonra verilecek kavga bir öncekinden daha çetin ve daha büyük olacaktır.

Bu sözün muhatabı Sahabi'den ziyâde, onlardan sonra gelenler ve bizleriz. Onun için bu ölçüye çok iyi dikkat etmemiz gerekmektedir. Eğer

bir insan cihadı bütünüyle dışa karşı yapılan davranışlara bağlıyor ve bir iç murâkebesinden uzak bulunuyorsa, o tehlike mıntıkasına girmiş sayılır.

Asr-ı saadetin insanı, harp meydanlarında kavga verirken arslanlar gibi dövüşür, gece olunca da hepsi birer derviş kesilir ve sabahlara kadar ibadet ve zikirle Cenab-ı Hakk'a kullukta bulunurlardı. Sanki onlar gündüzleri, gözleri hiçbir şey görmeyen o cengâverler değil de bir köşede inzivaya çekilmiş zâhidlerdi. İş böyle olunca, maddî cihadı herşey sayıp cihad-ı ekberi görmemezlikten gelmek veya cihad-ı ekber diye diye dinin en önemli bir müeyyidesini yıkıp onu ruhbanlığa çevirmek onun ruhuna hiyânetten başka bir şey değildir. İşte önümüzde Allah Rasûlü'nün bütün bir hayatı ve işte teker teker bütün sahabî...!

Bir muhârebe gecesinde iki sahâbî nöbet bekliyor. Gündüz akşama kadar kılıç sallamış bu insanlar, gece de sabaha kadar nöbet tutacak ve düşmanın muhtemel saldırısını orduya haber vereceklerdi. Biri diğerine: "Sen istirahat et, biraz ben bekleyeyim, sonra da seni kaldırırım" der. İstirahata çekilen çekilir, diğeri namaza durur. Bir ara düşman işi anlar ve ayakta namaz kılmakta olan bu sahabîyi ok yağmuruna tutar. Vücudu kan revan içinde kalmıştır; ancak, o namazını bitirinceye kadar dayanır. Namazdan sonra yanındakini kaldırır. Arkadaşı onun durumunu görünce hayretten dona kalır. *"Niçin, der birinci ok isabet ettiğinde haber vermedin?"* Cevap verir: "Namaz kılıyor ve Kehf sûresini okuyordum. Duyduğum o derin zevki bozmak, bulandırmak istemedim..."

Huzur onu böylece çepeçevre kuşatıyordu. Sanki o, namazda, Kur'ân okurken bizzat Kur'ân ona nâzil oluyor ve sanki Cibril onun ruhuna Kur'an solukluyor gibi okuyor ve o böyle bir vecd içinde iken bağrına saplanan oktan acı dahi duymuyordu. İşte büyük ve küçük cihadı kendine toplayan insanların durumu ve işte cihad adına hakikatın gerçek yüzü...

Efendimiz'de, her iki cihadı da en uç ve ufuk noktada bütünleşmiş olarak görüyoruz.

O, harp meydanlarında bir cesaret abidesi olurdu. Hatta Hz. Ali gibi şecaat örneği kahramanların itirafıyla, harp meydanında endişe ve korkuya kapılan bütün sahabî O'nun arkasına saklanır ve kendilerini emniyete alırlardı. Meselâ, Huneyn'de öyle bir kükremişti ki, atının dizginlerini iki kişi tutmakta zorlanıyor, O ise durmadan düşman saflarına doğru atını mahmuzluyordu. Bir taraftan da en gür sadâsıyla haykırı-

yordu: *"Ben Peygamberim bunda yalan yok. Ben Abdülmuttalib'in torunuyum bunda yalan yok!"*

Bu şecaat ve kahramanlık abidesi İnsan, ibadetlerinde de aynı şekilde, âdetâ bir kulluk abidesi haline geliyordu. Namaz kılarken, kaynayan bir tencere gibi ses çıkarırdı; ağlayıp göz yaşı dökdüğü zaman O'nu görüp dinleyenleri rikkata sevkederdi. Bazen günlerce oruç tutar "savm-ı visâl" yapardı. Bazen sabaha kadar namaz kılar ve ayakları şişerdi. Hata Hz. Aişe vâlidemiz, bu tehâlükü çok görerek, gelmiş geçmiş günahları affolan Sen, niçin bu kadar kendini yoruyorsun? diye sormuş, O da: "Allah'a şükreden bir kul olmayayım mı?" cevabını vermişti.

Bir insan düşünün ki mağarada yılan ve çiyanlara aldırış etmeden saklanıyor, tam o esnada müşrikler mağaranın kapısına kadar geliyorlar ve Hz. Ebu Bekir O'nun namına telaşlanıyor; fakat O, hiç aldırış etmeden, "Korkma, Allah bizimledir" diyebiliyor ve aynı şahıs Kur'an dinlerken öyle rikkate geliyor öyle gözyaşı döküyor ki, nefesi kesilecek gibi oluyordu. Meselâ, İbnu Mesûd 'a "Bana Kur'an oku" demişti. O ise, edep içinde "Ya Rasûlallah, Kur'ân Sana nâzil olurken ben Sana Kur'ân mı okuyacağım?" diyor. Ancak, Allah Rasûlü ısrar ediyor ve "Ben başkasından Kur'ân dinlemeyi severim" buyuruyor. Bunun üzerine İbni Mesûd, Nisâ suresinin başından okumaya başlıyor: **"Her ümmetten bir şahid getirdiğimiz ve seni de hepsine şâhid kıldığımız o gün nasıl olacak"** (Nisâ sûresi, 41) meâlindeki âyete gelince, Allah Rasûlü artık dayanamaz hale geliyor ve eliyle yeter, yeter, diyor. Gerisini İbni Mesûd'dan dinleyelim: "Sustum. Döndüm baktım Allah Rasûlü ağlıyor ve göz yaşları da çağlıyordu." O bir kalb ve gönül insanıydı. Maddî cihadda da manevî cihâdda da.. O idi ki ümetini istiğfara teşvik ediyor ve "Ben her gün yetmişten fazla istiğfar ediyorum" diyordu.

Büyük cihâdda muvaffak olan bir insanın ekseriyet itibariyle, küçük cihadı da kazanması muhakkak ve mukadderdir. Fakat, büyük cihadda kaybeden insanın küçük cihadda kazandığı hiç görülmemiştir. Öyleleri, iş ve hizmeti bir kerteye kadar götürseler bile neticeye varmaları mümkün değildir.

Hz. Âişe validemiz anlatıyor: *"Allah Rasûlü bir gece bana hitaben: "Ya Aişe, dedi, müsaade eder misin bu gece Rabbimle beraber olayım." (O Rabbiyle beraber olmak için bile hanımından müsaade isteyecek kadar incelerden ince bir insandı. Asâlet O'nun damarlarına işlemişti.) Ben, Yâ Resulallah, dedim, seninle olmayı isterim; fakat senin istediğini daha çok isterim."*

Sonra, anamız diyor: "Allah Rasûlü abdest aldı namaza durdu ve uzun süre *"İnne fî halkissemâvâti ve'l-erdı"* âyetini okudu ve sabaha kadar göz yaşı döktü.

Bazan da Allah Rasûlü, hanımını uyandırmamak için, hiç sormadan kalkar ve ibadet ederdi. Yine Hz. Âişe vâlidemiz anlatıyor: Bir gece uyandığımda Allah Rasûlü'nü yanımda bulamadım. Hemen kıskançlık damarım kabardı; acaba diğer hanımlarından birinin yanına mı gitti, diye düşündüm. Yerimden doğrulurken elim, karanlıkta Allah Rasûlü'nün ayaklarına ilişdi. Baktım ki Allah Rasûlü secdeye kapanmış bir şeyler okuyor. Okuduğu duaya kulak verdim, şunları söylüyordu: (Meâlen): "Allah'ım senin gadabından, öfkenden senin rızana sığınıyorum. Ukubetinden bağışlamana sığınıyorum. Allah'ım Senden yine Sana sığınıyorum. (Kahrından) lütfuna; celâlinden cemaline; ceberûtiyetine, rahmaniyet ve rahimiyetine sığınıyorum.) Sen Seni sena ettiğin gibisin. (Ben Seni sena edemem. Senin en büyük şahidin yine Sensin.)"

İşte Allah Rasûlü ve işte onun iç derinliği, büyük cihadı!

O böyle olunca, Ashâbı daha başka türlü olabilir miydi? Öbür tarafta O'nunla beraber olabilmek için, burada O'na benzemek gerekir. Sahâbî, tam anlamıyla bunun şuurundadır. Hatta onlardan bazıları, Sevban gibi, Allah Rasûlünden ayrı kalma düşüncesi akıllarına geldiği an, iştahtan kesilir ve ciddi rahatsız olurlardı.

Efendimiz bir cihada çıkmış, Sevbân ise O'nunla bulunamamıştı. Allah Rasûlü döndüğünde herkes kendisini ziyaret ediyordu. Bunlar arasında Sevban da vardı. Sararmış, solmuş ve âdeta bir iğne bir iplik kalmıştı. Şefkat Peygamberi sordu: "Sevbân bu halin ne?" Cevap verdi: *"Ya Resûlallah! Beynimi kemiren bir düşünce var ki, işte o beni bu hallere soktu. Kendi kendime düşündüm. Ben Allah Rasûlünden üç günlük ayrı kalmaya dahi tahammül edemiyorum. Ebedî bir âlemde bu ayrılığa nasıl güç yetirebilirim? Çünkü O, Allah'ın Rasûlü'dür. Makamı muallâdır. Gireceği cennet de ona göre olacaktır. Halbuki ben sıradan bir insanım. Cennete girmiş dali olsam, Allah Rasûlü'nün gireceği cennete girebilmem mümkün değil. Ve O'ndan ebedî ayrı kalacağım. Bunu düşündüm ve bu hallere düştüm."*

Allah Rasûlü bu dertli insanın derdine derman olarak şu ölümsüz ifadesiyle karşılık verdi: **"Kişi sevdiği ile beraberdir."**

Kişiyi sevmek ona benzemek ve onun hayatını kendine hayat edinmekle olacaktır. İşte sahâbî bu mevzuda herkesten daha hassastır.

Hz. Ömer bütün hayatı boyunca Allah Rasûlüne, akrabalık yönünden kurbiyet kazanmanın iştiyakı içinde yandı durdu. Hz. Fatıma'yla bunu yapmak istedi; fakat o Hz. Ali'ye nasib oldu. Başka çare kalmayınca, Hz. Ali'nin kızı Ümmü Gülsüm'ü aldı. Bütün derdi herhangi bir bağla Allah Rasûlü'nün akrabaları arasına girmekti. Yoksa isteseydi, Bizans İmparatorunun kızını, hem de isteme zahmetine katlanmadan alacak durumdaydı. Ama O'nun derdi evlenmek değil, Allah Rasûlü ile bir bağ kurmaktı. Çünkü o, bütün soyun sopun, hasebin-nesebin hiçbir işe yaramıyacağı bir gün, işe yarıyan bir nisbet, bir haseb ve neseb peşindeydi.. Kızı Hafsa'yı Allah Rasûlü'ne vermek istemesinde yine aynı dert ve iştiyak bahis mevzuu idi.

Allah Rasûlü'ne olan manevî bağı zaten çok kuvvetliydi. Kimbilir kaç defa, İki Cihan Güneşi onu elinden tutmuş, "Burada da âhirette de hep böyle olacağız" demişti. Ancak o, bir de maddî bağını tahkim etmek istiyordu. İşte bu düşünceyle kendi kızını Allah Rasûlü'ne vermiş ve Allah Rasûlü'nün de kız torununu almıştı. Hatta böyle bir münâsebette muvaffakiyet o koca Ömer'i çocuklar gibi sevindirmişti...

Birgün kızı Hafsa validemiz kendisine, "Babacığım, dıştan gelen devlet elçileri oluyor. Ve dâima yeni yeni heyetler kabul ediyor, görüşüyorsun. Üzerindeki elbiseyi yenilesen daha iyi olmaz mı?" diyor.

Hz. Ömer kızından bu sözleri duyunca beyninden vurulmuşa dönüyor. Allah Rasûlü'nü ve Hz. Ebu Bekir'i kasdederek, "Ben bu iki dosttan nasıl ayrı kalabilirim. Vallahi dünyada onlar gibi yaşamalıyım ki, âhirette onlarla beraber olabileyim" cevabını veriyor.

Biz buna, büyük cihad veya manevî cihad diyoruz. Allah Rasûlü'nün ve sahâbinin yolu budur. Onlar Cenâb-ı Hakk'la sıkı bir irtibat içinde hayat sürdürdüler. Onların zikir ve ibadetleri o kadar çoktu ki, onları görenler ibâdetten başka hiç bir şey yapmıyorlar zannederlerdi. Halbuki durum tamamen aksineydi ve onlar hayatı bir bütün olarak yaşıyorlardı...

Onlar âdeta ihlasın özü ve hülasası haline gelmişlerdi. Yaptıkları her işi Allah rızası ölçüsünde yapıyorlardı. Onların her işlerinde bir iç derinliği ve iç murâkabesi vardı. İşte yine karşımızda bir ihlas abidesi olan Ömer: Hutbe esnasında bir ara, hiç münasebet yokken mevzûu değiştirir: "Ya Ömer, der, daha dün baban Hattab'ın develerini güden bir çobandın." Hutbeden iner. Sorarlar: Durup dururken bunu söylemeye sev8keden neydi? Cevap verir: "Aklıma halife olduğum geldi..." Başka bir

gün, sırtında bir çuval dolaşıyordu. Niçin böyle dolaştığını soranlara, cevabı yine aynı oluyordu: *"İçimde bur gurur hissettim ve onu öldüreyim dedim..."*

Ömer b. Abdülaziz, bir dostuna mektup yazar. Mektup çok edebî yazılmıştır. Kalkar, mektubu yırtar. Sebebini soranlara: *"İçimde bir gurur hissettim, onun için mektubu yırttım."* der.

Rûhen olgunluğa ermiş, ruhuyla bütünleşmiş, pâklaşmış bu temiz kimselerin cihadı Allah rızası için olacağından semereli olur. Halbuki kendi iç mes'elelerini halledememiş, riyadan, ucubtan, gurur ve kibirden kendini kurtaramamış, sağda solda çalım satmak için iş gören insanların cihad adına yaptıkları şeyler ise büyük ölçüde yıkım olacaktır. Böylelerin, bir devrede belli bir seviyeye kadar ulaşmaları mümkündür; ancak neticeye varmaları, üzerine basa basa ifâde ediyorum, mümkün değildir.

Büyük ve küçük cihadı bir arada mütalaa eden âyet ve hadisler vardır. Bunlardan biri de "en-Nasr" sûresidir. Bu kısa sûrede meâlen şöyle denmektedir: **"Allah'ın yardımı ve zaferi gelip de insanların bölük bölük Allah'ın dinine girmekte olduklarını gördüğün vakit, Rabbine hamdederek O'nu tesbih eyle ve O'ndan mağfiret dile, çünkü o tevbeleri fazlaca kabul edendir."**

Allah'ın yardımı ve fethi geldiği zaman mü'minler fevc fevc, bölüm bölüm İslam'a girecek ve dehalet edecekler. Öyle de oldu. Maddî cihad, "cihad-ı asgar" emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i ani'l-münker, Hakk'ın anlatılması sayesinde engeller bertaraf edildi ve insanlar İslâm dinine girmeye başladılar.

Bu duruma gelindiğinde, Cenab-ı Hakk'ın emri şu oluyor: "Rabbini tesbih ve takdis et." Çünkü bütün bu olanlar bir taraftan Rabb'inin sana bir ihsanıdır, diğer taraftan da bütün bunları yapan ve yaratan Allah'tır. İşte bunları düşün ve Rabb'ini tesbih ve takdis et!

Debdebe ve ihtişam içinde kazanılan bu muzafferiyetlerin yanında insan kendi iç dünyasında nefsine karşı da bir zafer kazanmalı ki, cihad tamamlanmış ve cihad hakikatı bütünleşmiş olsun. Bu çizgide Hz. Âişe validemiz bize şunu naklediyor: Bu sûre nazil olduktan sonra Allah Rasûlü durmadan "Sübhaneke Allahümme innî estağfirüke ve etûbu ileyke" duasını okurdu."

Efendimiz (s.a.v.) bir hadislerinde yine bu iki cihadı bir arada zikreder: *"İki göz vardır ki cehennem ateşi görmez: Harp meydanları ve cephelerde nöbet tutan askerin gözü ve bir de Allah korkusundan ağlayan göz."*

Sınır boylarında veya harp meydanlarında, en tehlikeli anlarda nöbet tutarak uykuyu terkeden insanın cihâdı maddî cihâddır. Bu cihadı yapan insanın gözü cehennem ateşine maruz kalmayacaktır. Bir de manevî ve büyük cihâdı yerine getiren göz vardır ki, o da Allah korkusundan ağlayan gözdür. Evet, bu iki göz de cehennemi ve Onun azabını görmeyecektir.

Memeden çıkan sütün tekrar geriye dönmesi nasıl muhal ise, Allah korkusundan ağlayan gözün cehenneme girmesi o derece muhaldir. Allah yolunda üstü başı toz toprak içinde kalan bir insanın durumu da bundan farklı değildir. Çünkü Allah Rasûlü, bu toz ve toprağın cehennem ateşiyle asla bir araya gelmeyeceği mevzuunda bir çok beyanda bulunmuşlardır.

Allah korkusuyla ürperip ağlayan göz; düşmanın geleceği yerleri gözetleyen, nöbet bekleyen, rabıta yapan, memleketin başına gelecek felaketler karşısında göğsünü siper eden, müesseseler kuran, yaşatma zevkiyle yaşama hazzından uzak kalan insanların gözleri cehennem ateşi görmeyecektir.

Bu itibarladır ki, sadece mes'eleyi, sağda-solda diyalektik yapıp, millete bir şey anlatma şeklinde cihad yapıyorum zannedenler, anlattıklarını ne ölçüde tatbik ettiklerini kontrol etmeyenler, sadece vakit öldürüyor ve bir de kendilerini aldatıyorlar, demektir. İçlerini zabt u rabt altına alamamış, riyanın burnunu kıramamış, fahrı ayaklar altına alıp ezememiş, başkalarına iş buyurmayı ve gösteriş yapmayı omuzlarından silkip atamamış insanların yaptığı dış müdâhalelerin huzursuzluk kaynağı ve gürültüden başka hiçbir yararı olmayacaktır. Mes'eleyi yalnız manevî cihâd şeklinde ele alan ve kendi kavgamı vermeden başkalarıyla uğraşmam doğru olmaz deyip, bir köşeye çekilenler, çekilip nefsine derece kazandırmayı herşeyin üstünde görenler ve dışa karşı verilen kavgaya iştirak etmeyenler, bunlar da en hafif ifadeyle İslâm'ı yogileştirme gayretine düşmüşler, demektir. Bunların bazılarında da şöyle bir düşünce hâkimdir: Koyunu kendi ayağından, keçiyi de yine kendi ayağından asarlar. Nefsini kurtaramayan başkasını da kurtaramaz. Öyleyse insan önce kendini kurtarmaya bakmalı.

Evvelâ böyle düşünen kimseler bakmalıdırlar ki bir insan, kendini kurtardığını zannettiği gün girdapların en içinden çıkılmazına kendini kapdırmış sayılır. Aslında, kim kendini kurtardığını söyleyebilir ki? Kur'ân **"Yakîn sana gelinceye kadar Rabbine kulluk et"** (Hicr sûresi, 15/99) demektedir. Yani perde açılıp sana öbür âlemden artık buyur,

deninceye kadar, kulluk ma'nasına dâhil hiçbir fiilden uzak kalamazsın. İnsan ömrünün son nefesini verinceye kadar kullukla mükelleftir.

Durum böyle olunca, insanın kendini kurtardığını söylemesi nasıl mümkün olabilir ki!... Halbuki onun mükellefiyetleri devam etmektedir. Öyleyse insanın nefsiyle cedelleşmesi... içindeki fena huylarla yaka paça olması ve kendini ıslâha çalışması hayatının sonuna kadar devam edecektir.

Biz havf ve korku ağırlıklı bir hayat yaşamak mecburiyetindeyiz. Neticeden emin olma hiçbir mü'mine yakışmaz. Ümitsizlik de aynı şekilde mü'min sıfatı olamaz. Ancak havf tarafı ağır basmalıdır. Hz. Ömer gibi bir insan bile son anlarını yaşarken endişe içindeydi. Ancak İbn-i Abbas'ın şehâdeti kabul etmesi ve ahirette senin iyi bir insan olduğuna ben şâhidim, demesi bir mânada, onu bu endişeden kurtarıyordu. Nasıl olmasın ki **"Rabbinin azametinden korkana Cenâb-ı Hakk iki cennet vadetmektedir."** (Rahman, 46) diyordu...

Durum böyle olunca, ömür boyu cehd ve gayret isteyen bir mes'eleyi, cihada mâni bir engel gibi değerlendirme ne derece yanlıştır ve bu iyice düşünülmesi gereken bir husustur.

Netice olarak, mevzûu şöyle hülasa etmek mümkündür:

Küçük ve büyük cihad, teker teker ele alındığında, birisinde sadece lafazanlık, diyalektik ve anarşi, diğerinde ise, mistiklik, miskinlik, tembelik ve uyuşukluk vardır. Hakiki cihâd ise her ikisini birleştirmekle olur ki, Allah Rasûlü'nün ve Sahâbe'nin cihad anlayışı da budur.

İslâm'ın yetiştirdiği büyük ve hakiki mürşidlerde de hep böyle bir cihad şuuru görmekteyiz. Onlardan hiç biri, cihadı tek yönlü ele almamışlardır. Demir parmaklıklar arkasında bile hakkı neşretme gayretinden bir an uzaklaşmamış ve gecelerini de gündüzleri kadar aydınlık geçirmişlerdir. Rableriyle olan münasebetlerini de asla gevşetmemiş, hizmetlerinin çapı ne derece geniş olursa olsun kalb dâiresini ihmâle uğratmamışlardır. Bu sayede duydukları her şey, onlarda yeni bir imân peteğinin oluşmasına vesile olmuş; böylece ihsan şuuruyla yaşamış; kendilerini her an Cenâb-ı Hakk'ın murâkabesinde hissetmiş ve bu amelleriyle Rabb'lerine o derece kurbiyet ve yakınlık kazanmışlardır ki, Rabb, onların gören gözü ve tutan eli olmuş ve böylece birleri bereketlenip binlere ulaşmıştır.

Günümüzün insanı, Cenâb-ı Hakk'ı hoşnud edecek bir cihad yapmak istiyorsa -ki öyle yapması lazımdır- başkalarına hak ve hakikatı anlat-

manın, neşretmenin yanıbaşında, kendisini ve arzularını da kontrol altına alıp, ciddi bir iç murakabesine geçmelidir. Yoksa, kendi kendini aldatma ihtimâli, çok kuvvetlidir ve yaptığı şeylerin de ne kendine ne de başkalarına yararı olmayacaktır.

Cihâd eri, Allah'ı her şeye tercih edecek şekilde, ihlaslı, samimî, yürekten ve gönül insanı olmalıdır. O zaman verilen mücâdele faydalı olacaktır. O, başkalarına karşı felsefe yapıp onların kafalarına faydalı faydasız bir sürü mâlumat yığını aktarma yerine kalb ve kafalara, mümkün olduğunca, samimiyet, hüsnüniyet, içtenlik ve gönül adamı olma şuurunu yerleştirmeye çalışmalıdır.

Cihâd, bir iç ve dış fetih dengesidir. Onda hem erme hem de erdirme söz konusudur. İnsanın özüne ermesi, bu büyük cihaddır. Başkalarını erdirmesi bu da küçük cihaddır. Bunun biri diğerinden ayrıldığı sürece, cihâd, cihâd olmaktan çıkar. Birinden miskinlik diğerinden anarşi doğar. Halbuki biz Muhammedî bir rûhun doğmasını bekliyoruz. Bu da her mes'elede olduğu gibi bu mes'elede de, Allah Rasûlü'ne ittiba ve uymakla mümkün olacaktır.

Ne mutlu onlara ki, kendi kurtuluşları kadar başkalarının kurtuluşları için de yol ararlar. Ve yine ne mutlu olanlara ki, başkalarını kurtaralım derken, kendilerini unutmazlar!...(47)

989 ٤- وعن أنس رضى الله عنه قال: [قال: رسول الله ﷺ: لَغَدْوَةٌ في سَبِيلِ الله أَوْ رَوْحَةٌ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا]. أخرجه الشيخان والترمذى.

4. (989)- *Hz. Enes* (radıyalahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Öğleden evvel veya öğleden sonra bir kerecik Allah yolunda yola çıkış, dünya ve içindeki her şeyden daha hayırlıdır."** [Buharî, Cihad 5, 6, 73, Rikak 2, 51; Müslim, İmâret 112-115, (1880); Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd 17, (1648, 1649, 1651); Nesâî, Cihâd 11, 12,(6,15); İbnu Mâce, Cihad 2,(2755-2757).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis farklı tariklerden gelmiştir. Hadiste geçen gadve gündüzün bidayetinden öğle vaktine kadar evden çıkmayı ifade eder. Rahve de öğle vaktinden, güneşin batımına kadar ki zaman içinde evden çıkmayı ifade eder. Öyleyse, gündüzün hangi saatinde olursa olsun, Allah'ın

47– M. Fethullah Gülen, Asrın Getirdiği Tereddütler, 3/192-219.

rızasını güden bir çıkış dünya ve içindekilerden daha hayırlı olmaktadır. Hadisin Tirmizî'de gelen bir vechinde şu ziyade vardır: *"...Cennette bir kamçı koyacak kadar bir yer dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır."*

Hadisin açıklamasında İbnu Dakîki'l-Îd der ki: "İki ayrı te'vil muhtemeldir:

1-) Bu hadis, *gaybî hakikatı,* insanların vicdanında anlaşılır hale getirmek için, "görülen şeylerle (mahsus)" ifade etmiştir. Zira dünya, vicdanlarda hissedilen ve çokca büyütülen maddî bir varlıktır. Hadis, basit gibi gözüken bir amelin sevabını bu muazzam görünen dünya ile karşılaştırıp, dünyadan daha büyük olduğunu belirtmektedir. Halbuki, şurası herkesce bilinir ki, dünya cennetin tek bir zerresine müsâvi olamaz.

2-) Hadisten maksad: "Allah yolunda yapılacak bu kadarcık bir amelin sevabı, farz-ı muhal dünyanın tamamına sahip olup, hepsini ibadet yolunda harcayacak kimsenin elde edeceği sevaptan daha üstündür" demektir.

İbnu Hacer, bu ikinci mânayı, İbnu'l-Mübârek tarafından Kitâbu'l-Cihâd'da kaydedilen şu mürsel rivayetin te'yid ettiğini belirtir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* aralarında Abdullah İbnu Revâha'nın da bulunduğu bir orduyu yola çıkarmıştı. Ancak Abdullah İbnu Revâha, Hz. Peygamer'le birlikte namaza katılmak için ordudan geri kaldı. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine şunu söyledi: *"Nefsim elinde olan Zat'a yemin olsun ki: Yeryüzünde olanların tamamını infak etsen yine de onların bu gidişinden elde ettikleri sevaba ulaşamazsın."*

Hülâsa, bu hadisten maksad, dünya işlerinin basitliğini, ahiret işlerinin büyüklüğünü belirtmektedir. Gerçek de budur, zira cennetten, kamçı konabilecek kadar bir parça kazanabilen, bütün dünyayı kazanmış olmaktan daha büyük bir iş gerçekleştirmiş olursa, oradan yüce makamlar kazanabilen ne yapmış olur!

Buradaki nükte açıktır: Herhangi bir dünyalığa olan meyil sebebiyle cihaddan geri kalan kimseye deniyor ki: Sen öylesine değersiz bir şey yüzünden öyle değerli bir şey kaybediyorsun ki, bu, akla vicdana sığmaz. Kocaman dünya, içinde bulunan bütün servetiyle, cennetten kazanılacak kadar yere değmezken sen dünyanın basit bir şeyi için cenneti kaybediyorsun.

Evet cennetin ebede bakan kamçı kadar bir yeri, kıymetçe, fâni olan sadece bizim dünyamızdan değil, daha nice fani dünyalardan daha

üstündür. Çünkü ebedî akan bir çeşme, ne kadar büyük de olsa sabit kalan bir deryadan daha zengindir.

990 ٥ – وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ: مَنْ قَاتَلَ فِي سَبِيلِ اللهِ فُوَاقَ نَاقَةٍ لِتَكُونَ كَلِمَةُ اللهِ هِىَ الْعُلْيَا وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ]. أخرجه الترمذى.

« وَفُوَاقُ النَّاقَةِ » قدر ما بين الحَلْبَتين من الاستراحة.

5. (990)- *Ebu Hüreyre* (radıyalahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"(Müslüman erkeklerden) kim, Allah yolunda, ilâ-yı kelimetullah için, devenin iki sağımı arasında geçen müddet kadar savaşacak olsa cennet kendisine vacib olur." [Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd 21, (1657); Ebu Dâvud, Cihâd 42, (2541); Nesâî,Cihâd 25, (6, 26); İbnu Mace, Cihâd 15, (2792).]

AÇIKLAMA:

2- Bu hadisi Teysir, Ebu Hüreyre hadisi olarak gösterdiği halde, gerek Tirmizî'de ve gerek diğer kaynaklarda Muâz İbnu Cebel hadisi olarak kaydedilmiştir. Teysir'in bir hatası olsa gerektir.

2- Hadisin Tirmizî'deki aslında *"Müslüman erkeklerden"* kaydı var, bu kayıd diğerlerinde yok. Hadisin farklı vecihlerinde bazı ziyadeler de var.

991 ٦ – وعن معاذ بن جبل رَضِىَ اللهُ عَنْهُ. قال: [مَنْ سَأَلَ الْقَتْلَ فِي سَبِيلِ اللهِ تَعَالى صَادِقاً مِنْ نَفْسِهِ ثُمَّ مَاتَ أَوْ قُتِلَ كَانَ لَهُ أَجْرُ شَهِيدٍ، وَمَنْ جُرِحَ جُرْحاً فِي سَبِيلِ اللهِ أَوْ نُكِبَ نَكْبَةً فِي سَبِيلِ اللهِ فَإِنَّهَا تَجِيءُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَأَغْزَرِ مَا كَانَتْ، لَوْنُهَا كَلَوْنِ الزَّعْفَرَانِ، وَرِيحُهَا رِيحُ الْمِسْكِ، وَمَنْ خَرَجَ بِهِ خُرَاجٌ فِي سَبِيلِ اللهِ تَعَالى فَإِنَّ عَلَيْهِ طَابَعَ الشُّهَدَاءِ]. أخرجه أصحاب السنن.

6. (991)- Muâz İbnu Cebel (radıyalahu anh) anlatıyor: "İçinden samimi şekilde Allah yolunda cihâd yapmayı temenni eden bir kimse, bilâhare ölse de, öldürülse de şehid sevabı kazanır. Kim de Allah yolunda yara alsa veya Allah yolunda -düşmanın sebep olmadığı- bir musibetle bile yaralansa bu yara, kıyamet günü, en büyük hâli içinde rengi zaferân renginde, kokusu da misk kokusunda olarak gelir. Kimin vücudunda, Al-

lah yolunda iken çıkan, iltihab gibi bir yara açılacak olsa bu da onun için şehidlik mührü olur." [Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd 21, (1657); Ebu Dâvud, Cihâd 42, (2541); Nesâî, Cihâd 25, (6, 26).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, *Tirmizî, Ebu Dâvud* ve *Nesâî'*de, bir önceki hadisin devamı olarak kaydedilmektedir. Hadis, samimi bir niyetle cihad sevabının kazanılabileceğini müjdeler. Allah için cihad etme arzusunu, samimiyetle her an içinde canlı tutup, âdeta cihâda davetiye veya bu maksadla açılan bir sancak bekleyen böyle bir hâlet-i ruhiye ile hayatını devam ettiren bir kimse, istirahat döşeğinde ölse bile şehid sevabı alacaktır. Hadiste "samimiyet"ten başka kayıt olmamakla birlikte, bu samimiyetin isbatı olarak, İslâmiyet'i elinden geldikçe yaşamak gereğinden söz edilebilir, diye düşünüyoruz.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* Allah yoluna çıkınca, düşmanın veya herhangi bir musibet veya kazananın darbesiyle alınan yaraların, kıyamet günü bir şehâdet madalyası gibi en haşmetli görünüm içinde, en güzel kokular saçtığı halde şehidi tezyin edeceğini, Allah yolundayken şu veya bu hastalık sebebiyle açılan yara ve iltihabların da bir nevi şehidlik mühürü olacağını müjdeliyor.

O yolda olmayı, niyeten de olsa Allah, cümlemize müyesser eylesin. Âmin!

992 ٧– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: مَا مِنْ مَكْلُومٍ يُكْلَمُ في سَبِيلِ اللّهِ إلاَّ جَاءَ يومَ الْقِيَامَةِ وَكَلْمُهُ يَدْمِى، اللَّوْنُ لَوْنُ الدَّمِ وَالرِّيحُ رِيحُ الْمِسْكِ].

أخرجه الستة إلا أبا داود.

7. (992)- *Ebu Hüreyre* (radıyalahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah yolunda yaralanan hiçbir yaralı yoktur ki, kıyâmet günü, yarası kanıyor olarak gelmiş olmasın, bu kanın rengi kan renginde, kokusu da misk kokusundadır." [Buharî, Cihâd 10, Zebâih 31; Müslim, İmâret 103; Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd 21, (1656); Nesâî, Cenâiz 82, (4, 78), Cihâd 27, (6,28); Muvatta, Cihâd 29, (2, 461).]

993 ٨– وعنه رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: تَضَمَّنَ اللّهُ تعالى لِمَنْ خَرَجَ في سَبِيلِ اللّهِ لاَ يُخْرِجُهُ إلاَّ جِهَادٌ فِي سَبِيلِي وَإِيمَانٌ بِى وَتَصْدِيقٌ بِرُسُلِي فَهُوَ عَلَى

ضَامِنٌ أنْ أدْخلَهُ الْجَنَّةَ أوْ أُرْجِعهُ إلى مَسْكَنِه الَّذي خَرَجَ مِنْهُ نَائلاً مَـا نَالَ مِنْ أجْرٍ أوْ غَنِيـمَةٍ. وَالَّذى نَفْسُ مُحمَّدٍ بِيَدِه مَامِنْ كَلْمٍ يُكْلَمُ في سَبِيلِ الله إلاّ جَاءَ يوْمَ الْقِيَامَةِ كَهيْئَتِه يوْمَ كُلِمَ، لَوْنُهُ لَوْنُ دَمٍ وَرِيحُهُ رِيحُ مِسْكٍ، وَالَّذى نَفْسُ مُحمَّدٍ بِيَدِه لَوْلاَ أنْ أشُقَّ عَلَـى الْمُسْلِمينَ مَا قَعَدْتُ خِلاَفَ سَرِيَّةٍ تَغْزُو فـي سَبِيـلِ الله عَزَّ وَجَلَّ أبَداً. وَلَـكِنْ لاَ أجِدُ سَعَةً فَأحْمِلُهُمْ، وَلاَ يَجِدُونَ سَعَةً فَيَتَّبِعُونِى وَيَشُقُّ عَلَيْهِمْ انْ يَتَخَلَّفُوا عَنِّى وَالَّذي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِه لَوَدِدْتُ أنِّى أغْزُو في سَبِـيلِ الله فَأقْتَلُ، ثُمَّ أغْزُو، فأقْتَلُ، ثُمَّ أغْزُو فَأُقْتَلُ]. أخرجه الثلاثة والنسائى.

«وَالْكَلْمُ» الجرح. و«وَالْمَكْلُومُ» المجروح.

8. (993)- *Ebu Hüreyre* (radıyalahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah Teâla Hazretleri, Allah rızası için yola çıkan kimse hakkında: *"Bu kulum, benim yolumda cihad etmek üzere bana inanarak peygamberlerimi tasdik ederek yola çıkmıştır, artık onu ya cennetime koymak yahut da ücret veya ganimet elde etmiş olarak, çıkmış olduğu meskenine geri çevirmek hususunda garanti veriyorum"* diyerek te'minat verir.

Muhammed'in nefsini kudret elinde tutan Zat-ı Zülcelâl'e yemin olsun ki, Allah yolunda yaralanmış hiçbir yaralı yoktur ki, kıyamet günü, yaralandığı ilk günkü manzarasıyla gelmiş olmasın: (Yarası taze) kan renginde, kokusu da misk kokusunda olarak.

Muhammed'in nefsini kudret elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin ediyorum ki, Müslümanlar'a meşakkat vermeyecek olsam, Allah yolunda gazveye çıkan hiçbir seriyyeden asla geri kalmazdım. Ancak onları hayvana bindirecek imkân bulamıyorum. Onlar da beni tâkibe imkân bulamıyorlar. Benden geri kalmak da onlara zor geliyor.

Muhammed'in nefsi kudret elinde olan Zât-ı Zülcelâl'e kasem olsun, Allah yolunda gazaya çıkıp öldürülmeyi, sonra tekrar hayat bulup gazada tekrar öldürülmeyi, sonra tekrar gazaya çıkıp öldürülmeyi ne kadar isterim!" [Buharî,İman 25, Cihâd 2, 119, Hums 8, Tevhid 28, 30; Müslim, İmâret 103-107, (1876), (8, 119); Muvatta, Cihâd 2, (2, 444), 40, (2, 465); Nesâî, Cihâd 14,(6, 16), İman 24.]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, yukarıda verilen kaynaklarda farklı şekillerde gelmiştir. Hadisin, asıl mahreci Ebu Hüreyre olduğu halde, ondan rivayet eden tarikler de çoğalmıştır. Hadis, bazı vecihlerinde yukarıda kaydedilen şekilde yekpare geldiği halde, bazı vecihlerinde her paragraf müstakil bir hadis olarak, takti' şeklinde rivayet edilmiştir. Bazılarında تَضَمَّنَ اللّٰهُ diye başlarken, bazılarında تَوَكَّلَ اللّٰهُ diye bazılarında da إِنْتَدَبَ اللّٰهُ diye başlar. Mânada ciddi bir değişiklik mevzubahis değildir. Aynı muhtevalı bazı rivayetler -hadis-i kudsî üslubunda olmak üzere- *İbnu Ömer* ve *Ubâde İbnu's-Sâmit* (radıyallahu anhüm) tarafından da rivayet edilmiştir.

2- Âlimler, şehidi *"cennete koyma"* garantisinden iki mâna çıkarırlar:

a) Suale, hesaba tâbi tutmadan cennete koymak,

b) Öldüğü ân -kabir hayatının şartlarına hiç mâruz kalmadan, kıyameti beklemeden- cennete koymak. İki ihtimali te'yid eden deliller zikredilmiştir.

3- Sağ sâlim geri dönen gâzi için Allah'ın garanti ettiği "ücret ve ganimet"ten maksad nedir? Gerçi ganimetten maksad açıktır: Savaşta düşmandan ele geçirilen maddî varlıklar... (para, silah, hayvan, giyecek v.s.)

Fakat ücret kelimesi farklı anlamalara imkân tanımıştır:

a) Ganimet dışında ganimetle birlikte ödenen maddî bir ücret,

b) Ganimet olmadığı takdirde ödenen bir ücret,

c) Uhrevî ücret, Allah'ın garantisine rağmen maddî ücret olmadan memleketine dönen gazilerin varlığı hadiste işkâl ortaya çıkarmıştır. Bu işkâl, "ücretin uhrevî olacağı" mânası ile kaldırılmıştır. Nitekim Müslim' de rivayet edilen bir hadis bu anlamayı te'yid eder:

مَا مِنْ غَازِيَةٍ تَغْزُو فِى سَبِيلِ اللّٰهِ فَيُصِيبُونَ الْغَنِيمَةَ الاَّ تَعَجَّلُوا ثُلُثَىْ اَجْرِهِمْ مِنَ الآخِرَةِ

وَيَبْقَى لَهُمْ ثُلُثٌ فَإِنْ لَمْ يُصِيبُوا غَنِيمَةً تَمَّ لَهُمْ اَجْرُهُمْ

"Allah yolunda gaza yapanlar, ganimet elde ederlerse, âhirette alacakları "ücret"lerinin üçte ikisini peşinen almış olurlar, üçte biri de âhirete kalır. Herhangi bir ganimet elde etmezlerse ahirette tam "ücret" alırlar."

4) Hatıra gelen bir sorunun daha izahını belirtmek gerek: Sadedinde

olduğumuz hadisin bazı vecihlerinde evine sağ dönen gaziye hem "ücret" ve hem de "ganimet" garantisi ifade edildiği görülmektedir. Fiiliyatta böyle olmamıştır? Âlimler hadisin farklı vecihlerinde bu mânanın olmadığını belirtirler. Yani bir çok vecihlerinde "veya" denmektedir ve bunun esas alınması daha muvafıktır. Nitekim Teysir'de böyle bir vecih esas alınmış ve tercümemiz de bu mânaya göre yapılmıştır. Böyle olunca, hiçbir maddî kazanç elde etmeden evine dönen gazi Cenab-ı Hakk'ın *"uhrevî ücret"* garantisine mazhardır.

5- Kıyamet günü, şehidin, şehâdet şerbetini içtiği andaki hey'etiyle, yani aldığı yaralardan kanları kıpkızıl rengiyle tâze akıyor ve elbiseleri de kanlı olarak dirilmesi, onun şehid olarak öldüğüne alâmet olması içindir. Çünkü Allah yolunda şehâdet, kıyamet gününün peygamberlikten sonra gelen en yüce makamı ve rütbesidir. Şu halde bu yüce rütbeye alem ve nişan olan kan lekesi, büyük bir şerefin madalyası hükmündedir.

6- Cihad, şehid bahisleri açıldığı zaman şu hususun iyi bilinmesi gerekir: Gerçek cihad Allah rızası için yapılan cihaddır. Bu cihadda ölen şehiddir. Bu sebeple, sadedinde olduğumuz hadis metninde "Allah yolunda" kaydı, açık şekilde ifade edilmiştir. Hadisin bazı vecihlerinde "Allah yolunda" dendikten sonra, bir ara cümlesi ile وَاللّٰهُ أَعْلَمُ بِمَنْ يُجَاهِدُ فِى سَبِيلِه "Allah, kimin kendi yolunda cihad ettiğini iyi bilir" diye bu kayıt kuvvetlendirilir. Öyleyse, sırf ganimet için, şeref için, rütbe, terfi elde etmek, istilâ etmek, sömürge kurmak gibi maksadlarla yapılan savaş cihad olmadığı gibi, meşru gayelerle açılmış bir savaş bile olsa, savaşan asker niyyetini, ferdî olarak hâlis yapmazsa, o da şehâdet elde edemez. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hususu pek çok hadislerinde belirtir. Bunlardan bazıları müteâkiben gelecek.

7- Bu hadis, ne kadar, ihtiva ettiği hükmün kâfirlere karşı yapılan harplere âit olduğunu ifade ediyor ise de İslâm ulemâsı, âsilere, bağîlere, kâtiu't-tarîklere (yol kesenlere), mürtedlere karşı yapılacak savaşların da dahil olduğunu, âyet ve hadislere dayanarak söylemiştir. Böyleleriyle savaşmak da cihaddır, bu çeşit savaşlarda ölmek de şehâdettir, yeter ki hâlis niyetiyle savaşa katılmış olsun.

994 ٩– وعنه رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قِيلَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ مَا يَعْدِلُ الْجِهَادَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ؟ قَالَ لاَ تَسْتَطِيعُونَهُ. فَأَعَادُوا عَلَيْهِ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلاَثاً كُلَّ ذٰلِكَ يَقُولُ لاَ تَسْتَطِيعُونَهُ. ثُمَّ قَالَ: مَثَلُ الْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ كَمَثَلِ الصَّائِمِ الْقَائِمِ الْقَانِتِ بِآيَاتِ اللّٰهِ لاَ يَفْتُرُ مِنْ صِيَامٍ

وَلاَ صَلاَةٍ حَتَّى يَرْجِعَ الْمُجَاهِدُ]. أخرجه الستة إلا أبا داود.

9. (994)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyalahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan bir gün sordular:

"– Ey Allah'ın Resûlü! Allah yolunda yapılan cihada hangi amel denk olur?"

"– *(Başka bir amelle)* dedi, *ona güç getiremezsiniz!"*

Soruyu soranlar ikinci ve hatta üçüncü sefer tekrar sordular. Resûlullah her seferinde aynı cevabı verip:

"– *(Bir başka amelle) ona güç getiremezsiniz!"* dedi ve sonra şunu ilâve etti:

"– *Allah yolundaki mücâhidin misâli (gündüzleri ve geceleri hiç ara vermeden oruç tutup, namaz kılan, Allah'ın âyetlerine de itaatkâr olan ve Allah yolundaki mücâhid, cihaddan dönünceye kadar namaz ve oruçtan hiç gevşemeyen kimse gibidir."* [Buharî, Cihad 2; Müslim, İmâret 110, (1878); Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd 1, (1619); Nesâî, Cihâd 17, (6, 19); Muvatta, Cihâd 1, (2, 443).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadislerinde, cihad yoluyla elde edilecek sevabın namaz, oruç gibi, Allah nezdinde kıymetli olan başka amellerle, ibadetlerle elde edilemeyeceğini belirtiyor. Bunu ifade için mücahidin cihad için evden çıktığı anla, eve dönünceye kadar geçen müddet içerisinde *"hiç ara vermeden"* hep oruç tutup, namaz kılan kimsenin sevabı gibi sevab kazandığını, böyle bir ibâdet tarzına hiç kimsenin güç getiremeyeceğini söylüyor. Sadedinde olduğumuz rivayette geçen fütûr kelimesini *"gevşemeyen"* diye tercüme ettik. Ancak bu *"gevşeme"*den maksad "hiç ara vermeyen" demektir. Bu mânayı, hadisin siyâkı ifade etmektedir. Çünkü hergün, ara vermeden oruç tutulabilir ve bunu yapanı görebiliyoruz bile. Keza "namaz"dan farzları ve onlara bağlı nafileleri anlarsak bu da yapılabilir ve yapan da var. Ama yapılamayacak olan hiç ara vermeden gece gündüz boyu namaz kılmak ve oruç tutmak ve bunu mücahid dönünceye kadar aylar boyu devam ettirmektir. Bu yapılamaz. Hadisten kastın bu olduğunu, hadisin Nesâî'de gelen vechi sarîhan ifade eder. Şöyle buyurulur:

"Ben, cihada muâdil bir amel bulamıyorum. Nasıl bulunsun ki? Mücâhid yola çıktığı zaman biriniz mescide girip ara vermeden namaz kılıp, ara vermeden oruç tutmaya takat getirebilir mi? Buna kimin gücü yeter?"

995 - ١٠ وعن أبي سعيد رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قِيلَ يَا رسولَ اللّه: أيُّ النَّاسِ أفْضَلُ؟ قال: مُؤمِنٌ مُجَاهِدٌ بِنَفْسِهِ ومَالِهِ فِي سَبِيلِ اللّهِ. قِيلَ: ثُمَّ مَنْ؟ قَالَ: رَجُلٌ فِي شِعْبٍ مِنَ الشِّعَابِ يَتَّقِي اللّهَ وَيَدَعُ النَّاسَ مِنْ شَرِّهِ]. أخرجه الخمسة.

10. (995)- *Ebu Saîd* (radıyalahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)*'a:

"– Ey Allah'ın Resûlü! İnsanların en efdali kimdir?" diye soruldu. Şu cevabı verdi:

"– Allah yolunda malıyla canıyla cihad eden mü'min kişi!"

"– Sonra kim? diye tekrar soruldu. Bu sefer:

"– Tenhalardan bir tenhaya Allah korkusuyla çekilip, insanları şerrinden bırakan kimsedir" diye cevap verdi." [Buharî, Cihâd 2,Rikâk 34; Müslim, İmâret 122, 123, 127, (1888); Ebu Dâvud, Cihad 5, (2485); Tirmizî, Fedâuilu'l-Cihâd 24, (1660); Nesâî, Zekât 74, (5, 83), Cihâd 7, (6, 11); İbnu Mâce, Fiten 13, (3978).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadislerinde, Allah yolunda cihadın değerini ve mücahidin elde edeceği derecenin üstünlüğünü bir başka üslupla dile getirmektedir. Âlimler, bu hadiste ifade edilen hükmü şu mealdeki âyetle te'yid ederler:

"Ey insanlar, sizi can yakıcı bir azabtan kurtaracak, kazançlı bir yolu size göstereyim mi? Allah'a ve peygamberlerine inanırsınız. Allah yolunda canlarınızla, mallarınızla cihad edersiniz, bilseniz, bu sizin için en iyi yoldur. Böyle yaparsanız, Allah günahlarınızı bağışlar, sizi içlerinde ırmaklar akan cennetlere, Adn cennetlerinde hoş yerlere koyar. Büyük kurtuluş budur" (Saff, 10-12).

2- Hadisin bir vechinde, *"makamca insanların en hayırlısı";* bir diğer vechinde: "İnsanların imanca en mükemmeli" denmektedir. Şu halde, Allah yolunda malı ve canı ile cihad, bu mânaların hepsini ifade etmektedir. Kişi imanca üstündür, en faziletli ameli yapmaktadır, en yüce makamı elde edecektir.

Cihadın farz olarak terettüp ettiği bir anda ondan kaçmak herhalde iman eksikliğinin ifadesidir.

3- Âlimler şu noktayı da belirtir: Bu hadis diğer farz ve vacibleri ihmal ederek, sırf cihada atılan kişiyi kasdetmiyor. Diğer farz ve vacibleri-

ni de yerine getirerek cihad yapan kimse bu hadiste zikredilen mücahiddir, bu takdirde nefsini de, malını da gerçek mânada Allah yoluna bezletmiş (koymuş) olur.

Cihad yapıyorum diye, sözgelimi, namazını ihmal edecek bir mücahidin hasbiliğini, ihlâsını izah etmek zordur. Cephede muharebe sırasında kılınacak namaza (Bakara 239) ve hatta bu vaziyette cemaatle kılınacak olanına bile yer verip teşvik eden ve Kitab-ı Mübin'inde bununla ilgili teferruat için âyetler tahsis eden (Nisa 102) Cenab-ı Hakk'a karşı, cihad ediyorum diye namazı terketmek her şeyden önce kulluk edebine yakışmaz. Kul, Rabbine karşı her an ve her halinde mahviyet, tezellül, samimi niyaz ve iltica içinde olmalıdır, edeb bunu gerektirir. Hal böyle iken namaz, oruç, istiğfar, kebâirden kaçınma.. gibi vecibelerini, "en büyük amel olan cihadı yapıyorum" diye ihmal etmek duadan da'vaya, niyazdan nâza geçmek olur, samimi hâleti soğuk hevayla tebdil olur.

4- Hadisin ikinci kısmında, mücahidden sonra gelen ikinci derecede makbul Müslüman tanıtılmaktadır: *"Tenhaya çekilip, Allah'a ibadetini yapan kimse."* Tenha kelimesini *"kuytu"*, *"köşe"* *"münzevihâne"* gibi kelimelerle ifade etmek de mümkündür. Zira hadiste geçen şi'b kelimesi, aslında iki dağ arasındaki aralık mânasına gelir. Ancak maksad o değildir, tenha yer demektir.

Hadisin bu kısmı da farklı şekillerde rivayet edilmiştir. İbnu Abbas (radıyalahu anhümâ)'tan gelen bir vechi şu mealdedir: *"Bir tenhaya çekilip, namazını kılıp, zekatını veren, insanların şerirlerini terkedendir."*

İnzivaya veya uzlete çekilme, cemiyeti terketme meselesini iyi anlamak, bunun şartlarını iyi tayin etmek gerekir. Cihad esnasında inzivaya çekilmek helal olmayacağı gibi ferdin durumuna göre, bazısı için helal olsa bile, bazısı için helal olmayabileceği de bilinmelidir. *Ebu Hüreyre* hazretlerinin (radıyalahu anh) rivayetine göre, bir adam; tatlı suyu bulunan, insanların pek uğramadığı kuytu bir yere rastlayarak, oraya çekilmek üzere Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den izin ister. Resûlullah, şöyle diyerek reddeder:

لاَ تَفْعَلْ فَإنَّ مَقَامَ اَحَدِكُمْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ اَفْضَلُ مِنْ صَلاَتِهِ فِي بَيْتِهِ سَبْعِينَ عَاماً

"Sakın öyle yapma. Zira sizden birinin Allah yolunda kalması, evinde kılacağı yetmiş yıllık namazdan daha hayırlıdır."

Bu talebte bulunan kimse hakkında bilgi verilmiyor ise de Allah yolunda kalabilecek biri olduğu anlaşılmaktadır: Yaşı, sıhhati, ilmî durumu, cemiyet içerisindeki itibar ve müessiriyeti sebebiyle Allah'ın rızası-

na muvafık bir kısım işler yapabilecektir: Cihad, emr-i bilma'ruf, iyi örnek, yardım vs. gibi. *"Allah yolunda olmak"* mutlaka düşmanla silahlı cihad yapmak olmadığı açıktır.

İnziva meselesi âlimlerce enine boyuna çokca münakaşa edilen bir konudur. Ayrıca belirteceğiz. Ancak, şu kadarını yeri gelmişken belirtelim ki, Cumhur-u ulemâ, inzivanın en meşru zamanının fitne, yani iç karışıklık hengâmı olduğunu söylemekte ittifak eder.

5- Hadiste geçen başka bir incelik daha var: يَدَعُ النَّاسَ مِنْ شَرِّهِ Bu ifade "insanların şerrinden kaçan" mânasına geldiği gibi *"insanlara zarar vermeyi terkeden"* mânasına da gelir. Bu sebeple tercümeyi biraz muğlak tutmayı tercih ederek: "İnsanları şerrinden bırakan" dedik.

Öyle durumlar ve şartlar vardır ki, kişi, insanların şerrinden kaçmakla derecesini yükseltebileceği gibi, başkasına zararlar vermekten uzak kalması da derecesini yükseltir. Ve üstelik, öyle şartlar olabilir ki, kişi "zararlı fiillerden kendisini tutsa" bile varlığı ile zararlar verebilir. Böyle durumlarda, şuurla, kasden insanlardan uzaklaşıp, inzivaya çekilmekle derecesini yükseltecektir. Bu şartları tâyin, Allah'ın mü'mine verdiği ferasete kalmıştır, bu feraset ona kifayet de eder, yeter ki her şeyinde "Allah yolunda olmayı" gaye edinsin ve O'nun rızasını arama vetîresine girmiş olsun.

996 ١١ – وعنه رضى الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ : ألاَ أُخْبِرُكُمْ بِخَيْرِ النَّاسِ. وَشَرِّ النَّاسِ. إنَّ مِنْ خَيْرِ النَّاسِ رَجُلاً عَمِلَ فِي سَبِيلِ اللهِ عَلى ظَهْرِ فَرَسِهِ أوْ ظَهْرِ بَعِيرِهِ أوْ عَلَى قَدَمِهِ حَتَّى يَأتِيَهُ الْمَوْتُ. وَإنَّ مِنْ شَرِّ النَّاسِ رَجُلاً يَقْرَأُ كِتَابَ اللهِ لاَ يَرْعَوِى بِشَىْءٍ مِنْهُ]. أخرجه النسائى.

قوله «لاَ يرْعَوِى» أى لاَ ينكَفُّ وَلاَ ينزجر.

11. (996)- *Ebu Saîdi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Size, insanların en hayırlısı ve en şerlisini haber vermiyeyim mi! İnsanların en hayırlısı o kimsedir ki, kendi veya başkasının atı sırtında ya da yaya olarak, ölünceye kadar Allah yolunda çalışır. İnsanların en şerlisine gelince o da, Allah'ın Kitab'ını okuyup (emir ve yasaklarına) riayet etmeyen kimsedir." [Nesâî, Cihad 8, (6, 11-12).]

997 ١٢ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما. قال: [قال رسول الله ﷺ: ألاَ أُخبِرُكُمْ بخَيْرِ النَّاسِ؟ رَجُلٌ مُمْسكٌ بعنَانِ فَرَسه في سَبيلِ الله تعالى. ألاَ أخْبِرُكُمْ بالَّذى يَتْلُوهُ؟ رَجُلٌ مُعْتَزِلٌ في غُنَيْمَةٍ لَهُ يُؤَدِّى حَقَّ اللهِ تَعالى فيها. ألاَ أخْبِرُكُمْ بشَرِّ النَّاسِ؟ رَجُلٌ يَسْأَلُ اللهَ تَعالى وَلاَ يُعْطِى بهِ]. أخرجه مالك والترمذى والنسائى.

12. (997)- İbnu Abbas (radıyalahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Size insanların en hayırlısını haber vermiyeyim mi! O, atının yularından Allah yolunda tutan kimsedir. (Hayırda) bunu takip edeni haber vermiyeyim mi? O da koyunlarının peşine takılıp (insanları) terkeden, koyunlarda bulunan Allah'ın hakkını da ödeyen kimsedir.

Size insanların en kötüsünü de haber vermiyeyim mi! O da, Allah' tan isteyip, Allah adına vermeyendir." [Muvatta, Cihad 4, (2, 445); Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd 18, (1652); Nesâî, Zekât 74, (5, 83-84).]

AÇIKLAMA:

1- Atın yularından Allah yolunda tutmak, her an, Allah'ın rızasına uygun işler için hazır tutmaktır. Bu cihad da olabilir, başka bir faaliyet de olabilir.

2- İkinci derecede kıymetli amel olarak belirtilen inziva sırasında, zekâtın ihmal edilmemesi gereğine dikkat çekilmektedir.

3- Hadisin son kısmı Muvatta'nın rivayetinde mevcut değildir. Nesâî ve Tirmizî'de kaydedilen vecihleri Teysir'den birazcık farklı. İnsanların en kötüsü şöyle tarif edilir: رَجُلٌ يَسْأَلُ بِاللهِ وَلاَ يُعْطِى بِهِ Mânâsı şöyle olur: *"Allah'ın adını vererek ister, Allah'ın adı verilerek kendisinden istenince vermez."*

Sindî'nin belirtiği üzere, dikkat edilince, burada iki çirkin iş birleştirilmiştir:

1- *Allah*'ın adını vererek istemek. Bu çirkindir, çünkü istenen kişi vermez veya veremeyecek durumda olursa, "Allah'ın adı verilmiş olmasına rağmen" neticenin hasıl olmaması hiç de hoş bir şey değildir. Mü'min kişi "Allah adına" dendi mi bunu hafife alamaz, isteneni yapamadığı takdirde eziklik, burukluk hasıl olur.

2- *Allah*'ın adı verilerek isteneni yapmamak: Mü'minin böyle bir dav-

ranışı tamamen edeb dışıdır. Allah adına isteneni imkan dahilinde ise yapmaktır.

Şu halde Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* hem Allah adına isteyerek karşı tarafı müşkil duruma sokan ve hem de Allah adına istendiği halde talebi yerine getirmeyen kimseyi insanların en kötüsü ilan etmektedir. Hadisteki يَسْأَلُ kelimesini يُسْأَلُ şeklinde meçhul okuyup: *"Allah adı verilerek istendiği halde vermeyen..."* diye anlayanlar da olmuştur. Her iki halde de kişiyi kötü kılan şey Allah'ın adına gösterilmesi gereken hürmet ve edebe riayetsizlik olmaktadır.

998 ١٣– وعن أبى أمامة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسـولُ اللهِ ﷺ : سِيَاحَةُ أُمَّتِي الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللهِ]. أخرجه أبو داود.

13. (998)- *Ebu Ümâme* (radıyalahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular:

"Ümmetimin seyahati Allah yolunda cihaddır." [Ebu Dâvud, Cihad 6, (2486).]

AÇIKLAMA:

Hadisin Ebu Dâvud'da kaydedilen aslına göre, bir adam, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den seyahate çıkmak için izin ister. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Ümmetimin seyahati Allah yolunda cihaddır"* diyerek izin vermez. Ancak, şârihler buradaki seyahatten muradın, memleketi terkederek sahrada yaşamak, cum'a ve cemaati terketmek olduğunu belirtirler.

Sirâcu'l-Münir'de, bu zatın Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den, ünsiyet ettiği çevreden, mübah şeylerden ve bir kısım lezzetlerden uzak kalarak, cum'a ve cemaatleri, ilim ta'limi ve benzeri şeyleri terkederek nefsine eziyet verip terbiye etmek düşüncesiyle izin istediğini belirtir. Resûlullah, Osman İbnu Maz'ûn (radıyalahu anh)'un bekârlık talebini reddettiği gibi, bu zâtın da cemiyeti terketmek düşüncesiyle sahraya gitme talebini reddetmiştr.

999 ١٤– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قـال: [قـال رسـول اللهِ ﷺ : لاَ يَلِجُ النَّارَ رَجُلٌ بَكَى مِنْ خَشْيَةِ اللهِ تعـالى حَتَّى يَعُودَ اللَّبَنُ فـي الضَّرْعِ، وَلاَ يَجْتَمِعُ عَلى عَبْدٍ غُبَارٌ فِي سَبِيلِ اللهِ وَدُخَانُ جَهَنَّمَ]. أخرجه الترمذى وصححه والنسائى.

14. (999)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah korkusuyla göz yaşı döken kimse, süt memeye geri dönmedikçe ateşe girmez. Bir kul üzerinde, Allah yolunda yapışan tozla, cehennemin dumanı biraraya gelmez." [Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd 8, (1633); Zühd 37,(2372); Nesâî, Cihâd 8, (6,12).]

1000 ١٥ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما قال: [سَمِعْتُ رسولَ اللّٰه ﷺ يقُولُ: عَيْنَانِ لاَ تَمَسُّهُمَا النّارُ؟ عَيْنٌ بَكَتْ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ، وَعَيْنٌ بَاتَتْ تَحْرُسُ في سَبِيلِ اللّٰهِ]. أخرجه الترمذى.

15. (1000)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim:

"İki göz vardır, onlara ateş değemez: Allah için ağlayan göz ile, Allah yolunda uyanık sabahlayan göz." (Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd 7, (1632).]

AÇIKLAMA:

Allah korkusuyla ağlamak, çoğu durumda Allah'ın emirlerine imtisal ve nehiylerinden kaçmanın sonucudur. Bu ise kullukta ileri bir mertebe demektir. Allah korkusuyla ağlamak bazan günahkârlığını idrâkten, içinde bulunduğu fenalıklardan rücû etmeye azmetmekten ileri gelir. Bu da ihlâsla yapılan bir tevbenin ifadesidir. Her iki durum da Erhamür-rahimin olan Rab Teâla'nın mü'min kulunu bağışlayacağının alametidir. Resûlullah bunu müjdelemektedir.

"Allah yolunda uyanık sabahlayan göz" cümlesinde uyanık diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı olan تَحْرُسُ "korumak" kökünden gelir. Yani düşmanı gözetleyerek, nöbet bekleyerek sabahlayan demektir. Ancak hadis-i şeriflerde geçen *"Allah yolunda"* tâbiriyle her seferinde *"düşman karşısında silahlı cihad yapan"*'ı anlamak hatalıdır. Çünkü, Resûlullah'ın hadislerinde cihadın tarifi yapılırken daha umumî mânalara da yer verilmiş, kişinin kendi nefsiyle yaptığı mücâdele de cihad mefhumuna dahil edilmiştir. Öyle ise Allah rızasını güden her gayret bir nevi cihaddır. Bu sebeple şârihler *"ilim yaparak"*, *"ibadet ederek"*, *"haccederek"*, *"savaşarak"* uyanık geçirilen bütün gecelerin buraya dahil olduğunu belirtirler. Ancak şunu da belirtmeliyiz ki fiilî savaş durumunda düşmana karşı din-i mübin-i İslâm ve Müslümanları, Müslüman vatanını korumak maksadıyla uyanık geçirilen geceler, hadisten öncelikle anlaşılması ge-

reken mânâdır. Savaş zamanında bu hepsinden üstündür. Sulh zamanında da ilim için, ibâdet için uyanık geçirilecek geceler de niyete tabi olarak aynı ölçüde kıymetlidir.

Tîbî, "ağlayan göz" tâbiri ile, nefsine karşı cihad veren "âlim âbid"in kastedildiğini, çünkü âyet-i kerimede: **"Allah'ın kulları arasında O'ndan korkan, ancak âlimlerdir"** buyurulduğunu (Fatır 28) belirtir ve der ki: "Burada haşyet (korku) sadece âlimlere hasredilmekte, başkalarına sirâyet ettirilmemektedir. Böylece iki göz arasında, yani nefs ve şeytanla cihad edenin gözü ile küffarla cihad edenin gözü arasında bir nisbet ve ilgi hasıl olmuştur."

1001 ١٦ – وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: لاَ يَجْتَمِعُ كَافِرٌ وَقَاتِلُهُ فِي النَّارِ أَبَداً، وَلاَ يَجْتَمِعُ فِي جَوْفِ عَبْدٍ غُبَارٌ فِي سَبِيلِ اللهِ وَفِيحُ جَهَنَّمَ وَلاَ يَجْتَمِعُ فِي قَلْبِ عَبْدٍ الإِيمَانُ وَالْحَسَدُ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

16. (1001)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: Rasulullah buyurdu ki: "Kâfir ile onu öldüren ebediyyen cehennemde bir araya gelmezler, keza bir kulun karnında, Allah yolunda (yutulmuş olan) tozla cehennem ateşi bir araya gelmezler, keza, bir kulun kalbinde imanla hased bir araya gelmezler." [Müslim, İmâret 130, 131, (1891); Ebu Dâvud, Cihad 11, (2495); Nesâî, Cihâd 8, (6, 12-14); İbnu Mâce, Cihâd 9.]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kâfirle onu öldürenin ebediyyen cehennemde bir araya gelmeyeceklerini müjdeliyor. *Kadı İyâz*, bu mesele hakkında şu açıklamayı sunar: "Muhtemelen bu hüküm, kâfiri cihad sırasında öldüren Müslümana hastır. Bu ameli, Müslümanın günahlarına kefâret olur ve günahları sebebiyle cezalandırılmaz. Yahut bu katl işi, hususî bir niyet ve mahsus bir hale göre olmuşsa ceza yoktur. Veya mü'min cezasını cehennem dışında -mesela A'raf'ta cennete girmezden önce hapsi gibi- çekecektir ve fakat ateşe girmeyecektir. Veya cehennemde ceza çekse bile, kâfirlerin cezalandırıldığı yerin dışında ceza çekecektir ve asla biraraya getirilmeyecektir.

Kadı İyâz, iki sebeple bu ihtimaller üzerinde durmuştur:

a) Hadis mutlak gelmiştir, hangi şartlarda öldürülecek kâfirin sevab olduğu belirtilmemiştir. Halbuki dinimiz bu hususta kayıtlar koymuş-

tur: Harp halinde, cihad esnasında... Sulh zamanında veya emân verilmiş kâfir öldürülemez.

b) Bir mü'min, cihada katılmış kâfir öldürmüş olsa bile bilâhere günahkâr olabilir ve bu günahları sebebiyle cezaya müstehak olur.

Şu halde bu hükümlerle, hadisin hükmünü te'lif etmek gerekmiştir. Kadı İyaz bunu yapar.

2- Hadisin ikinci kısmında, cihadın fazileti dile getirilmektedir. Allah yolunda çekilen zahmetler "toz yutmak"la ifade edilmiş olmaktadır. Allah için savaş Allah için ilim talebi, Allah için yardıma koşma gibi sırf o maksadla çekilen zahmetler günahlara kefâret olacaktır. Çektiği mezkur zahmete rağmen cezayı gerektiren bir günah işleyen kimsenin durumu hakkında, *Kadı İyâz*'ın yukarıda kaydettiğimiz tevilleri muteberdir.

3- Hadisin üçüncü hükmü hasedin aynı kalbte imanla bir araya gelmeyeceğini ifade etmektedir. Bu hadis, ıtlakı üzere alındığı takdirde hasedcilerin tekfir edilmesi gerekir ki bu da câiz değildir. Âlimlerimiz, bu çeşit ifadeleri, zikredilen kötülükten tağliz yoluyla zecretmeye hamleder ve imanı da "kâmil mânada iman"la kayıtlarlar. Böylece hadisin kelâmî açıdan şöyle anlaşılması gerekir: *"Bir kulun kalbinde kâmil mânâda imanla hased bir araya gelmezler."*

1002 ١٧ – وعن أبى سعيد رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ رَضِىَ بِاللّهِ رَبّاً، وَبِالإِسْلامِ دِيناً، وَبِمُحَمَّدٍ رَسُولاً وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ. فَعَجِبْتُ لَهَا. فَقُلْتُ: أَعِدْهَا عَلَىَّ يَا رَسُولَ اللّهِ فَأَعَادَهَا. ثُمَّ قَالَ: وَأُخْرَى يَرْفَعُ اللّهُ بِهَا الْعَبْدَ مِائَةَ دَرَجَةٍ فِي الْجَنَّةِ، مَا بَيْنَ كُلِّ دَرَجَتَيْنِ كَمَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالأَرْضِ. قُلْتُ: وَمَا هِىَ يَا رَسُولَ اللّهِ؟ قَالَ: الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللّهِ، الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللّهِ، الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللّهِ]. أخرجه مسلم والنسائى.

17. (1002)- *Ebu Saîd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün şöyle dedi:

"Kim Rabb olarak Allah'tan, din olarak İslâm'dan, peygamber olarak Muhammed'den râzı ise ona cennet vâcib olmuştur." Bu söz hayretime gitti ve:

"– Ey Allah'ın Resulü, bir kere daha tekrar eder misiniz?" dedim. Aynen tekrar etti ve arkadan da şunu söyledi.

"– Bir başka şey daha var ki, Allah, onun sebebiyle, kulun cennetteki

makamını yüz derece yüceltir. Bu derecelerden ikisi arasındaki uzaklık sema ile arz arasındaki mesâfe gibidir." Ben:

"– Öyleyse bu nedir?" dedim. Şu cevabı verdi:

"– Allah yolunda cihad, Allah yolunda cihad, Allah yolunda cihad!" [Müslim, İmâret 116, (1884); Nesâî, Cihâd 18, (6, 19-20).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* cihad sebebiyle mü'minin kazanacağı derecelerin yüksekliğini belirtmektedir. Âlimler, hadiste zâhirî mânanın kastedilmiş olabileceği gibi, kinaye yoluyla mânevî mertebelerin kastedilmiş olabileceğini de söylerler. Zâhir esas alınırsa, derecelerden murad, görünürde birbirlerinden yüksek olan menziller, makamlardır. Bu ise, başka hadislerde, ehlü'l-guraf'la ilgili olarak belirtildiği üzere cennet menzillerinin vasfıdır. Zira dışı içinden, içi dışından görünecek olan cennet köşklerinde (guraf) oturacak olanlar birbirlerini "parlak yıldızlar" olarak seyredeceklerdir:

إنَّ أهْلَ الجَنَّةِ لَيَتَراءوْنَ فِى الْجَنَّةِ أهْلَ الْغُرَفِ كَمَا تَراءوْنَ الْكَوْكَبَ الدُّرِّىَّ الْغَارِبَ فِى الأُفُقِ الطَّالِعِ فِي تَفَاضُلِ أهْلِ الدَّرَجَاتِ. فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللّٰهِ أُولئِكَ النَّبِيُّونَ؟ فَقَالَ ﷺ بَلَى وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ وَأَقْوَامٌ آمَنُوا بِاللّٰهِ وَصَدَّقُوا الرُّسُلَ

"Cennet ehli, guraf ehlini farklı dereceleri içinde seyredecekler, tıpkı, sizin doğu ufkunda batmakta olan parlak bir yıldızı seyrettiğiniz gibi." Dinleyenler: "Ey Allah'ın Resûlü bunlar peygamberler midir?" diye sordular. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Evet, dedi. Nefsimi kudret elinde tutan Zât'a yemin ederim, onlar hem peygamberler ve hem de Allah'a inanıp peygamberleri tasdik eden kimselerdir."*

Şu halde bu ve benzeri rivayetler, sadedinde olduğumuz hadisi zâhirine göre anlamamıza imkân tanımaktadır. Ancak, buradaki dereceleri manevî dereceler olarak anlamak da mümkündür. Uhrevî hakikatleri gerçeğiyle kavramaya beşer olarak muktedir değiliz. İnanırız, mahiyeti için: "Allahu a'lem bi's-sevâb" (doğruyu Allah bilir) deriz.

Kadı İyâz şöyle der: "Allah'ın cennet ehline lutfettiği nimetler, kerametler, beşer aklına gelmeyecek kadar farklı ve çeşitlidir. Bunların birbiri arasındaki farklar da büyüktür. Fazilet ve kıymetce, aralarında sema ile arz arasındaki mesafe kadar üstünlükler vardır. Ancak önceki ihtimal (zâhirî mâna) daha kavidir."

1003 ـ ١٨ وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ: يَضْحَكُ اللّٰهُ تَعالى إلى رَجُلَيْنِ يقتلُ أحدُهُما الآخرَ كلاهُما يدخلُ الجنَّةَ، يقاتلُ هذا في سبيلِ اللّٰه ثُمَّ يستشهدُ فيتوبُ اللّٰهُ تعالى على القاتلِ فيُسْلِمُ فيُقاتلُ في سبيلِ اللّٰه فيستشهدُ].

أخرجه الثلاثة والنسائى.

ومعنى «الضحك» هنا الرضى.

18. (1003)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah iki kişi hakkında güler: Bunlardan biri diğerini öldürmüş olduğu halde ikisi de cennete gider. Bunlardan diğeri, Allah yolunda cihad eder ve şehid olur. Allah katile mağfiretini ulaştırır, o da Müslüman olur, sonra Allah yolunda cihâda katılır ve şehid olur (Böylece her ikisi de cennette buluşurlar)." [Buharî, Cihâd 28; Müslim, İmâret 128,129, (1890); Muvatta, Cihâd 28, (2, 460); Nesâî, Cihâd 37, (2, 38); İbnu Mâce, Mukaddime 13, (191).]

AÇIKLAMA:

Hadiste, ölen ve öldüren her ikisinin de (ceza çekmezden) cennete gidebileceği bir durum anlatılıyor: Bir mü'min Allah için cihad ederken şehid düşer ve cennete gider.Onu öldüren kâfir sonra Müslüman olur ve o da cihâda katılır ve şehid düşer. Böylece her ikisi de cennetlik olur. İşte bu acib duruma Cenab-ı Hakk gülmektedir.

İfadeyi zâhirine göre alınca, gülmek tâbiri Allah hakkında muvafık düşmüyor. Çünkü bu insalara has bir vasıftır, ferahlık ve neşenin sebep olduğu bir hafifleme halidir. Şu halde Allah hakkında bunu; her ikisinin de yaptığı işlerin, Zat-ı Zülcelâl nezdinde makbuliyetinin delili olarak anlayacağız. Bu ilâhî memnuniyet "gülmek" suretiyle ifade edilmiştir, çünkü her ikisinin ameli birbirine zıttır ve ikisi de makbuldür. Nitekim hadisin bir başka vechinde *"güler"* diye değil; *"hayret eder"*, *"şaşar"* يَعْجَبُ مِنْ رَجُلَيْنِ diye gelmiştir.

Mamafih, Buharî bu "gülme"yi bir seferinde "rıza" olarak değil, "rahmet" olarak te'vil etmiştir. Ancak "rıza" ile te'vil daha uygun bulunmuştur. Hususan ضَحِكَ nin إلى harf-i cerri ile müteaddi kılınması, memnuniyet ifadesi olarak güleryüzle birine yönelmek mânasına gelmektedir.

Selef, çoğunlukla bu çeşit müteşabih ifadeleri te'vil etmemeyi tercih

eder, hadisi rivayet etmekle yetinir. Müteahhirun ulemâ, Allah hakkında temel akideye ters düşmeyecek şekilde te'vil eder.

1004 ـ ١٩ ـ وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [قـال رسول الله ﷺ : مَنِ احْتَبَسَ فَرَساً في سَبيلِ اللهِ إيمَاناً باللهِ وَتَصْدِيقـاً بِوَعْدِهِ فإنَّ شِبعَهُ وَرِيَّهُ وَرَوْثَهُ وَبَوْلَهُ في مِيـزَانِهِ يَوْمَ القِيَامَةِ، يَعْنى حَسَنَاتٍ] أخرجه البخارى والنسائى.

19. (1004)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim Allah'a iman ederek ve va'dini tasdik ederek, Allah yolunda (kullanmak üzere) bir at "tutarsa" bu atın yediği, teri, gübresi, bevli kıyamet günü terâzisine girecektir, yani sahibine sevap olacaktır." [Buharî, Cihâd 46; Nesâî, Hayl 11.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste *"tutmak"* olarak tercüme ettiğimiz kelimenin aslı ihtibas'dır, vakfetmek, şahsî kullanımlardan hâriç tutmak gibi mânalara gelir. Bâzı alimler bu hadisten hareket ederek at ve benzeri şeylerin "vakf"ının câiz olacağı hükmünü çıkarmışlardır. Buradaki tutmak'ı beslemek olarak anlamak icab eder.

2- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* savaşlarda atın gereğine birçok hadisleriyle dikkat çekmiş ve bu maksadla at beslemeye ümmetini teşvik etmiştir. Mezkur hadislerden biri şöyledir:

اَلْخَيْلُ مَعْقُودٌ فِى نَوَاصِيـــهَا الْخَيرُ إلى يومِ الْقِيَامَةِ. اَلْخيلُ ثَلاَثَةٌ فَهِىَ لِرَجُلٍ اَجرٌ وَهِىَ لِرَجُلٍ سِتْرٌ وَهِىَ عَلَى رَجُلٍ وِزرٌ فَامَّا الَّذِى هِىَ لَهُ اَجرٌ فَالَّذِى يَحْتَبِسُهَا فِى سَبِيلِ اللهِ فَيَتَّخِذُهَا لَهُ وَلاَ تُغَيِّبُ فِى بُطُونِهَا شَيْئاً إلاَّ كُتِبَ لَهُ بِكُلِّ شَىْءٍ غَيَّبَتْ فِى بُطُونِهَا اَجْرٌ وَلَوْ عَرَضَتْ لَهُ مَرَجٌ فَاطَالَ لَهَا فِى مَرْجٍ أوْ رَوْضَةٍ فَمَا اَصابَتْ فِى طِيَلِهَا ذَلِكَ فِى الْمَرْجِ اَوِ الرَّوْضَةِ كَانَ لَهُ حَسَنَاتٌ وَلَو اَنَّهَا قَطَعَتْ طِيَلَهَا ذَلِكَ فَاسْتَنَّتْ شَرَفـــاً اَوْ شَرَفَيْنِ كَانَتْ آثَارُهَا وَفِـى حَدِيثِ الْخَرْثُ وَاَوْرَاثُهَا حَسَنَاتٍ لَهُ. وَلَوْ اَنَّهَا مَرَّتْ بِنَهْيٍ فَشَرِبَتْ مِنْهُ وَلَمْ يُرِدْ اَنْ تُسْقَى كَانَ ذَلِكَ حَسَنَاتٍ فَهِىَ لَهُ اَجرٌ وَرَجُلٌ رَبَطَهَا تَغَنِّياً وَتَعَفُّفاً وَلَمْ يَنْسَ حَقَّ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ فِى رِقَابِهَا وَلاَ ظُهُورِهَا فَهِىَ لِذَلِكَ سِتْرٌ وَرَجُلٌ

"Kıyamete kadar atın alnına hayır bağlanmıştır. At, (besliyenler için)

üç durumdadır: At vardır, besliyenine ücrettir, at vardır besliyenine (ateşe karşı) perdedir, at vardır sahibinin sırtına vebâldir.

1) Ücret olan at: Bu, sâhibi tarafından Allah yolunda kullanılmak üzere beslenen attır. Bu at, her ne yiyip karnına gönderirse, sâhibine, her birisi, bir ücret olur. Şayet (yolda giderken) önüne bir çayırlık çıksa ve sahibi onu oraya veya bir bahçeye bağlasa, ipinin uzanabildiği yere kadar çayır ve bahçeden yiyebildiği her şey ona bir ücret olur. At, ipini koparıp başını alıp bir kaç tepe gitse, bütün izleri -Hâris'in rivâyetinde- bu esnada bıraktığı bütün gübreleri sahibine ücret olur. Şayet at, bir nehre uğrasa ve ondan su içse, -sahibi orada sulamak istememiş bile olsa- bu da sahibine ücret olur.

2) Perde olan at: Bu, kişinin binek ihtiyacını görmek, bu işte başkasına muhtaç olmamak maksadıyla beslediği attır. Şu şartla ki, hayvana terettüp eden zekât, ihtiyaç sahiplerine iâreten vermek gibi Allah'ın haklarını unutmaz, öder. İşte bu at sâhibine (kıyamette ateşe karşı) perdedir.

3) Vebal olan at: Bu, sahibinin övünmek, gösteriş yapmak ve Müslümanlarla husumette bulunmak üzere beslediği attır. İşte bu at sahibinin üstüne bir yüktür..."

Askerî maksadlarla at beslemeye bundan daha müessir teşvik olamaz. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* askeriyede, kıyamete kadar ata ihtiyaç duyulacağını belirtmektedir. Günümüzde, atın yerini motorlu vasıtalar almıştır. Benzin ikmalinin yapılamaması, motorlu vasıtaların temin zorluğu, yol bulunmayan dağlık arazi şartları gibi durumlarda, kesin sonuç alınması gereken savaş hallerinde kullanmak üzere, ihtiyatlı orduların en azından yedekte at bulundurmaktan kendilerini müstağni addetmeyecekleri açıktır.

3- Şârihler, atla ilgili olarak sayılan ve mizana gireceği belirtilen yem, su, ter... gibi teferruattan maksadın "sevab" olduğunu belirtirler. Şüphesiz o sayılanların maddî ağırlığı mevzubahis değildir. Hatta, bazı rivayetlerde *"yediği yemin her bir danesi"* denmek suretiyle Allah rızası için at besleme külfetine katlananın ne kadar büyük bir manevî ücrete nail olacağı tebârüz ettirilmiştir.

4- At günümüzde ordudan kaldırılmıştır. Hadiste, atın yerine geçen aynı hizmeti veren motorize vasıtaların edinilmesine, te'minine bir teşvik görmemiz mâkuldur, gereklidir.

1005 ٢٠– وعن أبى مسعود البدرى رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [جَاءَ رَجُلٌ بِنَاقَةٍ مَخْطُومَةٍ إلَى

رسولِ الله ﷺ. فقالَ هذه في سَبيلِ الله تعالى. فقالَ ﷺ: لَكَ بها يومَ القِيامَةِ سَبْعُمائةِ نَاقَةٍ كُلُّهَا مَخْطُومَةٌ]. أخرجه مسلم والنسائى.

20. (1005)- *Ebu Mes'ud el-Bedrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a, yularlanmış bir deve getirerek: "Bu Allah yoluna bağışımdır" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* adama:

"– Buna karşılık sana, kıyamet günü, her biri yularlanmış yedi yüz deve vardır!" dedi. [Müslim, İmâret 132, (1892); Nesâî, Cihâd 46, (6, 49).]

1006 ٢١ – وعن عدى بن حاتم رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [سُئِلَ رسولُ الله ﷺ: أىُّ الصَّدَقاتِ أفْضَلُ؟ قَالَ: إخْدَامُ عَبْدٍ في سَبِيلِ الله أوْ إظْلاَلُ فُسْطَاطٍ أوْ طَرُوقَةُ فَحْلٍ]. أخرجه الترمذى.

قوله «طُروقَةُ فَحْلٍ» هى الناقة إذا كبرت وصلحت أن يعلوها الفحل وهى الحِقَّةُ من الإبل.

21. (1006)- *Adiyy İbnu Hâtim* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a:

"– Sadakanın hangisi efdâl (Allah nazarında en kıymetli)dir?" diye sorulmuştu, şu cevabı verdi:

"– Allah yolunda bir köleyi hizmete koymak veya Allah yolunda (askerler için) bir çadır kurmak (bağışlamak) veya döl alma yaşına basan bir deveyi (hibe, iâre veya karz suretinde) bağışlamak." [Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd 5, (1626).]

1007 ٢٢ – وعن زيد بن خالد رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ: مَنْ جهَّزَ غَازِيا في سَبِيلِ الله فقدْ غزَا، ومَنْ خَلَفَ غَازِياً في أهْلِه بخَيْرٍ فَقَدْ غَزا]. أخرجه الخمسة.

22. (1007)- *Zeyd İbnu Hâlid* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular:

"Kim Allah yolunda bir askerin teçhizatını temin ederse bizzat gaza yapmış olur. Kim, gazaya çıkan bir askerin geride kalan âilesine hayırlı himayede bulunursa gaza yapmış olur." [Buharî, Cihâd 38; Müslim, Emâret 135, 136, (1899); Ebu Dâvud, Cihâd 21, (2509); Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd 6, (1628); Nesâî, Cihâd 44, (6, 46).]

1008 ٢٣ – وعن أبى أيوب رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رسولَ الله ﷺ يقولُ: ستُفتَح

عَلَيْكُمُ الأَمْصَارُ، وَسَتَكُونُ جُنُودٌ مُجَنَّدَةٌ تَقْطَعُ عَلَيْكُمْ؛ فِيهَا بُعُوثٌ يَكْرَهُ الرَّجُلُ مِنْكُمُ الْبَعْثَ فِيهَا فَيَتَخَلَّصُ مِنْ قَوْمِهِ ثُمَّ يَتَصَفَّحُ الْقَبَائِلَ يَعْرِضُ نَفْسَهُ عَلَيْهِمْ يَقُولُ: مَنْ أَكْفِهِ بَعْثَ كَذَا وَكَذَا؟ أَلاَ فَهُوَ الأَجِيرُ إِلَى آخِرِ قَطْرَةٍ مِنْ دَمِهِ]. أخرجه أبو داود.

«الْبُعُوثُ» جمع بَعْثٍ، وهُم طائفة من الجيش يبعثون في الغزو كالسرية.

23. (1008)- *Ebu Eyyub* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı dinledim şöyle demişti:

"Size bir çok memleketlerin fethi müyesser kılınacak. Oralarda (komşu küffarla cihad için) toplanmış askerî birlikler göreceksiniz. Size bu birliklerle sefere çıkmak vazifesi verilecek. Bazılarınız onlarla (hasbi olarak) sefere çıkmak istemiyerek, adamlarının arasından sıvışıp gazveye (ücretsiz) katılmamanın yollarını arayacak. Arkadan da kendileriyle anlaşacak kabileler araştırıp, onlara: "Falanca orduya size bedel katılmam için beni ücretle tutacak yok mu, falanca orduya size bedel katılmam için beni ücretle tutacak yok mu?" diyecek.

Bilesiniz, (hasbeten gazveye gitmekten kaçan bu adam) bir ücretlidir, son damlasına kadar kanını akıtsa da (gazi değildir, şehit sayılmaz, uhrevî ücretten mahrumdur)." [Ebu Dâvud, Cihâd 30, (2525).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu hadiste, gazvenin Allah rızası için yapılmasını tavsiye etmektedir. Maaşlı asker, savaş sırasında ölse bile şehid addedilmeyecektir. Hattâbî bu hadise dayanarak: "Cihad için ücret akdi yapmak câiz değildir" demiştir. Ulemâ, bu şekilde ücretli olarak savaşa katılan kimse, elde edilen ganimetin paylaşılmasına iştirak eder mi, etmez mi diye münakaşa etmiştir. Evzâî hazretleri: *"Askerlere hizmet etmek üzere katılan ücretlilere ganimetten pay yoktur"* der. İshak İbnu Rahuye de bu görüştedir. Süfyân-ı Sevrî ise: "Gaza ve mukateleye iştirak etti ise, paylaşmaya da iştirak eder" demiştir. İmam Mâlik ve Ahmed İbnu Hanbel: "Sefere katılmış ve mukâtele sırasında gâzilerle birlikte bulunmuş ise (bizzat savaşmamış olsa bile) paylaşmaya katılır" derler.[48]

48– Günümüzde, askeri düzenleme farklılık arzeder. Muvazzaf dediğimiz, meslekî subay sınıfı var. Hizmetine mukabil maaş alır. Bunlar yukarıdaki hükme dahil olmamalıdır. Günümüz şartlarında ordu bu sınıfsız düşünülemez. Bunların hizmetlerinde manevî ücret, vazife sırasında ölmeleri hâlinde şehidlik durumu niyyetlerine, ihlaslarına bağlı olmalıdır. Yukarıdaki hadise dayanılarak kesin reddi caiz olmamalıdır.

1009 ٢٤ – وعن زيد بن أسلم قال: [كَتَبَ أَبُو عُبَيْدَةَ إِلَى عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا يَذْكُرُ لَهُ جُمُوعاً مِنَ الرُّومِ وَمَا يَتَخَوَّفُ مِنْهُمْ. فَكَتَبَ إِلَيْهِ عُمَرُ: أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّهُ مَهْمَا يَنْزِلْ بِعَبْدٍ مُؤْمِنٍ مِنْ مَنْزِلِ شِدَّةٍ يَجْعَلُ اللّٰهُ تَعَالَى بَعْدَهُ فَرَجاً، وَإِنَّهُ لَنْ يَغْلِبَ عُسْرٌ يُسْرَيْنِ، وَإِنَّ اللّٰهَ تَعَالَى يَقُولُ فِي كِتَابِهِ: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ]. أخرجه مالك.

24. (1009)- *Zeyd İbnu Eslem* anlatıyor: "Ebu Ubeyde, Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ)'e yazarak Rum cemaatlerini ve bunlardan duyduğu endişeyi belirtti. Hz. Ömer (radıyallahu anh) kendisine şu cevabı verdi: "Emmâ ba'd: Bil ki, mü'min bir kula nerede bir şiddet inecek olsa Allah ondan sonra bir ferec (kurtuluş) verir. Zira bir zorluk iki kolaylığa asla galebe çalamaz. Cenâb-ı Hakk da Kur'ân-ı Kerim'inde şöyle buyurmuştur: **"Ey iman edenler, sabredin, düşmanlarınızdan daha sabırlı olun, cihâda hazır bulunun, Allah'tan da korkun ki başarıya eresiniz"** (Âl-i İmrân 200). [Muvatta, Cihâd 6, (2, 446).]

AÇIKLAMA:

Burda geçen *"Zorluk, iki kolaylığa galebe çalamaz"* tâbiri, Müstedrek'te merfu hadis olarak zikredilmiştir.

Rivayeti, Hasan-ı Basrî, mürsel olarak anlatır: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün, mesrur, müferreh ve güler halde çıkmıştı, şöyle dedi: **"Zorluk, iki kolaylığa galebe çalamaz. Zira "Muhakkak ki güçlükle beraber kolaylık vardır, gerçekten güçlükle beraber bir kolaylık vardır"** (İnşirah 5-6).

Ebu'l-Velid el-Bâcî, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın âyette, "zorluk" ve "kolaylık" kelimeleri ikişer sefer geçtiği halde, kolaylığı "iki" zorluğu "bir" olarak te'vil edişini şöyle açıklar: فَاِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْراً اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْراً ayetinde zorluk العسر kelimesi ma'rifedir, bu sebeple istiğrâku'l-cins ifade eder, yani bütün zorlukları içine alır. Böylece birinci العسر ikinciyi de içine alır ve ikisi bir sayılır. Halbuki "kolaylık" demek olan اَلْيُسْر nekredir. Bu sebeple birinci يُسر ün içinde ikinci يُسر mevcut değildir. Böylece iki "kolaylık" bir "zorluk" olmuş oluyor. Buharî hazretleri

قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَا إِلاَّ اِحْدَى الْحُسْنَيَيْنِ **"De ki: "Bize iki iyiden, gazilik ve şehidlikten başka birşeyin gelmesini mi bekliyorsunuz?"** (Tevbe 52) âyetinden sonra şu açıklamayı yapar: "Bu âyet iktiza eder ki Resûlullah'ın nazarında iki kolaylık; "murada erişmek" ve "ücret"tir. Öyleyse bir zorluk bu iki kolaylığa galebe çalamaz, zira mü'mine bunlardan biri mutlaka hasıl olacaktır." Zafer muhtemel, "ücret" muhakkak, çünkü zafer için yapılan her gayrete ücret var. Zafer de oldu mu ücret çifte oluyor. O halde zorluk fütur vermemeli.

İKİNCİ FASIL

ŞEHADET VE ŞEHİDİN FAZİLETİ

1010 ١ – عن أنس رضى الله عنه. قال: [قال رسول الله ﷺ : مَا أَحَدٌ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ يُحِبُّ أَنْ يَرْجِعَ إلى الدُّنْيَا، وَلَهُ مَا عَلَى الأَرْضِ مِنْ شَئٍ إلاَّ الشَّهِيدُ، وَيَتَمَنَّى أَنْ يَرْجِعَ إلى الدُّنْيَا فَيُقْتَلَ عَشْرَ مَرَّاتٍ لِمَا يَرَى مِنَ الْكَرَامَةِ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

وفي رواية: إلاَّ الشَّهِيدَ لما يَرَى مِنْ فَضْلِ الشَّهَادَةِ.

1. (1010)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennete giren hiç kimse dünyaya geri dönmek istemez, yeryüzünde olan her şey orada vardır. Ancak şehid böyle değil. O, mazhar olduğu ikramlar sebebiyle yeryüzüne dönüp on kere şehit olmayı temenni eder."

Bir rivayette şu ziyade mevcut: *"... Şehid hariç, o, şehidlik sebebiyle mazhar olduğu üstünlükler ve kerametler sebebiyle... (dönmek ister)."* [Buharî, Cihâd 5, 21; Müslim,İmâret 108, 109, (1877); Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd 13, (1643); Nesâî, Cihâd 30, 6, 32).]

AÇIKLAMA:

Şehidin, mazhar olduğu üstünlükler, imtiyazlar sebebiyle yeryüzüne geri gelme temennisini belirten çok sayıda rivayet mevcuttur. Bazı rivayetlerde Cenâb-ı Hakk, şehidlere "Bir arzunuz var mı?" diye sorar, şehidler hiçbir arzularının olmadığını, sadece yeryüzüne dönerek Allah yolunda tekrar şehid olmayı temenni ettiklerini belirtirler. Bazı rivayetlerde şu muhâverenin Cenab-ı Hakk'la *Hz. Hamza* ve *Mus'ab İbnu Umeyr* (radıyallahu anhümâ) arasında geçtiği belirtilir:

"– Bir arzunuz var mı?"

"– Ruhlarımızı cesedlerimize geri koymanızı ve senin yolunda ikinci kere öldürülmemizi diliyoruz!"

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* babası Uhud'da şehid olan Hz. Cabir (radıyallahu anh)'e bir gün şunu söyler:

"– Allah, babana ne söyledi haber vereyim mi? Dedi ki: "Ey Abdullah! dile benden, istediğini vereyim." Baban şunu söyledi: "Ey Rabbim, bana yeniden hayat ver, senin yolunda ikinci kere öleyim." Allah ona: "Benden daha evvel kesin karar çıkmış bulunuyor: "Ölenler dünyaya artık dönmeyecekler!"

İbnu Battâl, sadedinde olduğumuz hadis hakkında şu değerlendirmede bulunur: "Bu hadis, şehid olmanın faziletini beyan zımnında gelen rivayeterin en güzelidir. Cihad hâriç, başka hiçbir hayırlı amelde nefs bezledilmez. Bu sebeple bunun sevabı büyüktür."

Hadis, ölenlerin tekrar çeşitli şekillerde cesetlere girerek yeryüzüne döneceğini iddia eden her çeşit tenâsuhcu görüşlerin bâtıl olduğunu da kesin bir dille ifade etmektedir. Müslüman olarak ölen insanların ruhlarının şu veya bu maksadla tekrar cesed giyip yeryüzüne döneceğine inanmak, böylesi iddialara "olabilir" demek mümkün değildir. Hadis bu hususta nasstır ve pek zâhirdir.

1011 ٢– وعن ابن أبى عميرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ. قال: [قال رسول الله ﷺ : لأنْ أقْتَلَ في سَبِيلِ اللهِ تَعالى أحَبُّ إلَىَّ منْ أنْ يَكُونَ لى أهْلُ المَدَرِ والْوَبَرِ]. أخرجه النسائى.

2. (1011)- *İbnu Ebî Umeyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah yolunda öldürülmem; bana bütün evlerde ve çadırda yaşayanların benim olmasından daha sevgilidir." [Nesâî, Cihâd 30, (6, 33).]

1012 ٣– وعن المغيرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [أخْبَرَنَا نَبِيُّنَا ﷺ عَنْ رِسَالَةِ رَبِّنَا أنَّهُ مَنْ قُتِلَ مِنَّا صَارَ إلَى الجَنَّةِ فَنَحْنُ أحَبُّ فِي الْمَوْتِ مِنْكُمْ في الحَيَاةِ]. أخرجه البخارى تعليقاً إلى قوله إلى الجنة. وأخرجه بطوله رزين.

3. (1012)- *Hz. Muğîre* (radıyallahu anh) dedi ki: "Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm),* Rabbimizin risaletini getirmiştir. Bir de bize bildirdi ki, bizden kim öldürülürse cennetlik olacaktır. Bu sebeple biz, ölümü, sizin hayatı sevdiğinizden daha çok seviyoruz." [Buharî, Cizye 1, Tevhid 46, (Buharî, Kitabu't-Tevhid'de muallak olarak kaydetmiştir. Rezîn tam olarak kaydeder).]

AÇIKLAMA:

Muğîre bu sözlerini Nehâvend şehrinde İran Valisi'ne karşı söyler. Buharî'de uzunca hikâye edildiği üzere Hz. Ömer (radıyallahu anh) Nu'mân İbnu Mukarrin komutasında bir orduyu -Müslüman olan Hürmüzân'ın tavsiyesi üzerine- İran'ın fethine yollar. Ordu, İran içlerinde ilerledikleri zaman Nehâvend civarında 40 bin kişilik İran ordusuyla karşılaşırlar. Orduya komutanlık eden bölge valisi Müslümanlardan elçi taleb eder. *Muğîre ibnu Şûbe* (radıyallahu anh) uygun görülür.

Vali, tercüman vasıtasıyla, istiskal edici bazı sözler sarfederek ne istediklerini sorar. Kaynakların kaydettiğine göre, debdebeli şekilde hazırlanmış tahta, altın ve ipeklilerle tezyin edilmiş mutantan ve muhteşem kıyafetlere bürünmüş, başında taç olduğu halde oturup Muğîre (radıyallahu anh)'yi karşılayan valinin söyledikleri arasında şu cümleler de var, ibretle okunmağa değer:

"Siz nesiniz? Siz Araplar, yine açlık ve yokluğa uğradı da onun için geldi iseniz, gıda yardımı yapalım da dönün!" Bir başka rivayette:

"Siz Araplar, en çok açlık çeken, her çeşit hayırdan en uzak olan kimselersiniz. Ben şu esirlere emrederek sizi oklarla düzene sokmalarını da isteyebilirdim, ancak cifelerinizden iğrendiğim için bunu yapmadım."

Muğîre (radıyallahu anh) hamd ve senadan sonra, -İbnu Ebî Şeybe' nin rivayetine göre- şu cevabı verir:

"– Bizim sıfatlarımızla ilgili olarak söylediklerinizde hiçbir hata yapmadınız. Gerçekten biz öyleydik. Ama Allah bize Resûlünü gönderince iş değişti.."

Buharî'nin rivayetinde cevabı şöyledir:

"– Biz Arap kavminden kimseleriz. Daha önceki şiddetli sefaletler, dehşetli derbederlikler içindeydik. Açlıktan derileri ve hurma çekirdeklerini emerdik, giydiklerimiz deri ve kıl, taptıklarımız taş ve ağaçlardı. Ancak biz bu halde yaşayıp giderken sema ve arzların Rabbi -zikri ulu, şâni yücedir- aramızdan, atasını ve annesini tanıdığımız birisini peygamber olarak yolladı. Rabbimizin elçisi olan Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir olan Allah'a ibadet etmenize veya cizye ödemenize kadar sizinle harbetmemizi emretti. Keza Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm),* bize, Rabbimizin risâletini bildirdi. Buna göre, bizden kim öldürülürse cennete gidecek, benzeri görülmemiş nimetlere kavuşacaktır. Sağ kalanlarımız da sizleri esir edecektir."

1013 ٤ – وعن أبى قتادة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رَجُلٌ يارَسُولَ الله أرأيْتَ إنْ قُتِلْتُ في سَبيلِ الله أتُكَفَّرُ عَنِّى خَطَايَاىَ؟ فقال رسولُ الله ﷺ: نَعَمْ إنْ قُتِلْتَ وأنْتَ صَابِرٌ مُحْتَسِبٌ مُقْبِلٌ غَيْرُ مُدْبِرٍ، ثُمَّ قال كَيْفَ قُلْتَ؟ فَأعَادَ عَلَيْهِ. فقال نَعَمْ إلاَّ الدَّيْنَ فإنَّ جِبْرِيلَ أخْبَرَنِى بِذلِكَ]. أخرجه مسلم ومالك والترمذى والنسائى.

4. (1013)- *Ebu Katâde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam sordu:

"– Ey Allah'ın Resûlü, Allah yolunda öldürüldüğüm takdirde, bütün hatalarım örtülecek mi?"

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"– Evet, sen sabreder, mükâfaat bekler, geri kaçmadan ileri atılır vaziyette olduğun halde öldürülürsen!"

diye cevap verdi. Ve adama sordu:

"– Nasıl sormuştun?"

Adam sorusunu aynen yeniledi. Bunun üzerine aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz sözlerini şöyle tamamladı:

"– Evet, (kul) borcu hariç, bütün günahların affedilecek. Zira Cebrâil bu hususu bana haber verdi!" [Müslim, İmâret 117, (1885); Muvatta, Cihad 31, (2, 461); Nesâî, Cihâd 32, (2, 33).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin, aslında açıklayıcı bazı ziyadeler var. Bu ziyade sayesinde kul hakkının ehemmiyetinin daha da tebârüz ettirilmiş olduğunu görüyoruz. Buna göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* adamın sorusuna ilk cevabı verdikten sonra sükût buyururlar. Adam da oradan ayrılır. Bir müddet sonra Resûlullah:

"– Az önce sual soran kimse nerede?" diye aratır. Adam:

"– İşte benim", diye yanına gelince:

"– Ne demiştin?" diye soruyu tekrar ettirir. İşte bunun üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şunu söyler:

"– Evet, ancak borç hariç. Bu hususu az önce Cibrîl (aleyhisselam), bana gizlice söyledi."

2- Borçlu olmak aslında günah değildir. Günah olan borcu ödeme işini terketmektir. Hadisin zahirinden anlaşılıyor ki, kişi ödemeye gücü

yettiği halde borcunu ödemezse günahkar olmaktadır. Suyutî, bazı âlimlerden naklen şunu kaydeder: "Bu hadiste, kul hakkıñın affedilmeyeceğine dikkat çekilmektedir. Çünkü kul hakkı, sıkıntı ve meşakkate dayanmaktadır. Hatta, affedilmeyecek borcun, kişinin kabahatinden ileri gelen borç olduğu da söylenebilir. Yani, kişi bu borcu, câiz olmayan bir tarzda yapmıştır: Hile ile veya gasb yoluyla almak gibi, sonra da bedeli zimmetinde borç olarak kalmıştır. Yahut da, ödememeye azmederek borçlanmıştır. Böylesi davranışlar, hatalar arasında sayılmaktan istisna edilmiştir. İstisnada esas, aynı cinsten olmaktır. Böylece câiz olan borç, bu istisnada meskût geçilmiştir. Öyle ise bu borç sebebiyle, sâhibi muâheze olunamaz, çünkü Cenab-ı Hakk'ın borç sahibi adına fazlından vermesi caizdir."

1014 ٥– وفي أخرى لمسلم عن ابن عمرو بن العاص رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما. [أنَّهُ ﷺ قَالَ: يُغْفَرُ لِلشَّهِيدِ كُلُّ ذَنْبٍ إلاَّ الدَّيْنَ].

5. (1014)- *Müslim, Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anhümâ)'dan şunu kaydeder:

"– Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular:

"Şehidin -borç hariç- bütün günahları affedilir." [Müslim, İmâret 118.]

1015 ٦– وعن فَضَالَة بن عبيد قال: [سَمِعْتُ عُمَرَ بنَ الْخَطَّابِ يَقُولُ: سَمِعْتُ النَّبِىَّ ﷺ يَقُولُ: الشُّهَدَاءُ أرْبَعَةٌ: رَجُلٌ مُؤْمِنٌ جَيِّدُ الإيمَانِ لَقِىَ الْعَدُوَّ فَصَدَقَ اللّهَ تَعَالى حَتَّى قُتِلَ فَذلِكَ الَّذِى يَرْفَعُ النَّاسُ أعْيُنَهُمْ إلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ هكَذَا وَرَفَعَ رَأسَهُ حَتَّى سَقَطَتْ قَلَنْسُوَتُهُ، فَلاَ أدْرِى قَلَنْسُوَةَ عُمَرَ أرَادَ أمْ قَلَنْسُوَةَ النَّبِىِّ ﷺ. وَرَجُلٌ مُؤْمِنٌ جَيِّدُ الإيمَانِ لَقِىَ الْعَدُوَّ فَكأنَّمَا ضُرِبَ جِلْدُهُ بِشَوْكِ طَلْحٍ مِنَ الْجُبْنِ أتَاهُ سَهْمٌ غَرْبٌ فَقَتَلَهُ فَهُوَ فِي الدَّرَجَةِ الثَّانِيَةِ. وَرَجُلٌ مُؤْمِنٌ خَلَطَ عَمَلاً صَالِحاً وَآخَرَ سَيِّئاً لَقِىَ الْعَدُوَّ فَصَدَقَ اللّهَ تَعَالى حَتَّى قُتِلَ فَذلِكَ فِي الدَّرَجَةِ الثَّالِثَةِ. وَرَجُلٌ مُؤْمِنٌ أسْرَفَ عَلَى نَفْسِهِ لَقِىَ الْعَدُوَّ فَصَدَقَ اللّهَ تَعَالى حَتَّى قُتِلَ فَذلِكَ فِي الدَّرَجَةِ الرَّابِعَةِ]. أخرجه الترمذى.

يقال «سَهْمُ غَرْبٍ» بالإضافة وغيرها إذا لم يعرف من رمى به.

6. (1015)- **Fadale İbnu Ubeyd** anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu

anh)'i dinledim, "Hz. Peygamber'den işittim" diyerek şu hadisi rivayet etti:

"Dört çeşit şehid vardır:

1- İmanı kavî mü'min kişi düşmanla karşılaşır, öldürülünceye kadar Allah'a sadık kalır. İşte bu kıyamet günü, insanların gıbta ile gözlerini kaldırıp bakacakları gerçek şehiddir. -Bunu yaparken başını kaldırır ve kalansuvesi[49] yere düşer- (Fadâle der ki:) "Bu, Hz. Ömer'in kalansuvesi mi idi, yoksa Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kalansuvesi mi idi anlıyamadım."

2) İmanı sağlam (ancak önceki kadar şecaat sahibi olmayan) bir mü'min düşmanla karşılaşır. Korkudan vücudu –talh ağacının dikeni batmış gibi–[50] titrer. Bu sırada gelen serseri bir ok darbesiyle hayatını kaybeder. Bu, ikinci derecede bir şehiddir.

3- İyi amelle kötü ameli karıştırmış mü'min kişi, düşmanla karşılaşır. Bu karşılaşma esnasında (sabır ve şecâatte, şehidliğin mükâfaatını beklemekte) Allah'a sâdık kalır. Öldürülünce bu üçüncü mertebede bir şehid olur.

4. Günahkâr bir mü'min düşmanla karşılaşır, ölünceye kadar Allah'a sâdık kalır. Bu da dördüncü derecede bir şehid olur." [Tirmizî, Fedailu'l-Cihad 14, (1644).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadislerinde, her zaman akla gelebilecek bazı sualleri açıklığa kavuşturmaktadır:

a) Şehidler sahip oldukları yüce mertebede eşit midirler?

Bu hadisten anlıyoruz ki, daha önceki amel durumuna, savaştaki ihlâs ve şecaat durumuna göre herkes farklı derecelere sahip olacaktır. Ancak, başlıca dört mertebede mütâlaa edilmelidirler. Buharî, şehadet meselesinde önceki amelin ehemmiyetine delil olarak Ebu'd-Derdâ'nın "Sizler amellerinizle mukâtele edersiniz" sözünü kaydeder. İbnu Hacer, bu sözün aslında, أَيُّهَا النَّاسُ عَمَلٌ صَالِحٌ قَبْلَ الْغَزْوِ فَإِنَّمَا تُقَاتِلُونَ بِأَعْمَالِكُمْ **"Ey insanlar, gazveden önce sâlih amel işleyin, zîra, sizler amellerinizle**

49– Kalansuve, serpuş demektir, başa giyilen şey. Sarık olmadığına göre, gereği hallerde üzerine sarık sarılan fesimsi bir serpuş, takke.

50– Talh ağacı, Kamus'ta büyükce bir ağaç nevi diye açıklanır. Muz ağacına da talh denir. Bu manada Kur'an'da zikri geçer.

mukâtele etmektesiniz" şeklinde olduğunu, başka kaynaklarda böyle geldiğini belirtir.

b) Fasık da şehid olabilir mi? Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "İmanı olan kimsenin, fâsık bile olsa, şehidlik ücretini alacağını" müjdeliyor.

c) Savaş esnasında geri hizmette olan, istirahat halinde iken veya tesâdüfi bir sebeple ölen de şehid midir? Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* böyle bir soruya da "evet" cevabını vermektedir.

2- Hadis şecâat ve korkaklık gibi hasletler insanda fıtrî de olsa, kuvvetli ve cesur mü'minlerin Allah nazarında daha sevgili olduklarını, onların derece yönüyle başka yönden emsal olanlara tefevvuk (üstünlük) sağlayacaklarını belirtir.

3- Hadiste geçen صَدَقَ اللّٰهَ حَتّٰى قُتِلَ *"öldürülünceye kadar Allah'a sadık kaldı"* t âbiri dikkat çekicidir. Bu, her mertebe şehâdette şart koşulan bir husustur. Yâni şehidlik mertebesini almanın vazgeçilmez şartı. Allah'a hangi hususta sâdık kalınacağını Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hadiste açmamıştır. Şârihler bunu: "Allah'ın üzerine borç kıldığı şecaate sâdık kalarak" veya صدّق diye şeddeli okuyup: *"Şehâdet hususundaki va'dinde Allah'ı tasdik ederek"* şeklinde açarlar.

1016 ٧– وعن يحيى بْن سعد [أَنَّ رسولَ اللهِ ﷺ رَغَّبَ في الجِهادِ وَذَكَرَ الجَنَّةَ، وَرَجُلٌ مِنَ الأَنْصَارِ يَأْكُلُ تَمَرَاتٍ في يَدِهِ. فَقَالَ: إنِّي لَحَرِيصٌ عَلى الدُّنْيَا إنْ جَلَسْتُ حَتَّى أَفْرُغَ مِنْهُنَّ فَرَمَى مَا في يَدِهِ وَحَمَلَ بِسَيْفِهِ فقَاتَلَ حَتَّى قُتِلَ]. أخرجه مالك.

7. (1016)- *Yahya İbnu Saîd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (Bedir'de bizleri) cihâda teşvik etti, cenneti hatırlattı. Bu sırada Ensâr'dan biri, elindeki hurmalardan yemekte idi. Birden: "Ben şunları bitirinceye kadar oturacak olursam dünyaya fazla hırs göstermiş olacağım" dedi ve ellerindeki hurmaları fırlatarak kılıncını çekip öldürülünceye kadar savaştı." [Muvatta, Cihâd 42, (2, 466); Buharî, Megâzî, 17; Müslim, İmâret 145, (1901).]

AÇIKLAMA:

Hâdise, Bedir Savaşı sırasında cereyan eder. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* savaşa başlamadan önce, askerleri teşcî edici, cesaret ve metanet verici bir konuşma yapmıştı. İbnu İshak'ın kaydettiği üzere şöyle hitab etmiş idi:

وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لاَ يُقَاتِلُهُمُ الْيَوْمَ رَجُلٌ فَيُقْتَلُ صَابِراً مُحْتَسِباً مُقْبِلاً غَيْرَ مُدْبِرٍ إلاَّ أدْخَلَهُ اللّٰهُ الْجَنَّةَ

"Nefsimi kudret elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin ederim, bugün her kim, şu müşriklerle sabrederek, Allah'ın sevabını umarak ve geri dönmeden hep ilerleyerek savaşır ve öldürülürse Allah onu mutlaka cennetine koyacaktır."

Müslim'in rivayetinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini de öğreniyoruz: "Haydi kalkın, genişliği semâvât ve arz olan cennete buyurun!"

Bunun üzerine Umeyr İbnu'l-Humâm atılarak:

"– Ey Allah'ın Resûlü! Genişliği semâvât ve arz olan cennet mi?" der. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın "Evet"i üzerine: "Vay! Vay!" çeker. Resûllulah: *"Niye vay! vay! dedin?"* diye sorunca:

"– Cennetlik olmayı arzu ettim de onun için böyle söyledim, Ey Allah'ın Resûlü!" der.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Sen cennetliksin!" müjdesini verir.

Umeyr, hurmasını çıkararak yemeye başlar. Sonra: "Ben bu hurmaları tüketinceye kadar yaşayacak olursam bu uzun bir hayat olacak, cennete girmekte gecikeceğim!" der. Yanındaki bütün hurmaları yere atar, sonra ölünceye kadar savaşmak üzere müşriklere saldırır ve şehid düşer. Bir rivayete göre Bedir Savaşı'nda ilk şehid düşen bu zattır (radıyallahu anh).

1017 ٨– وعن البراء رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ. قَالَ: [جَاءَ رَجُلٌ مُقَنَّعٌ بِالْحَدِيدِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ أُقَاتِلُ أَوْ أُسْلِمُ. فَقَالَ: أَسْلِمْ ثُمَّ قَاتِلْ فَأَسْلَمَ ثُمَّ قَاتَلَ فَقُتِلَ. فَقَالَ النَّبِىُّ ﷺ: عَمِلَ قَلِيلاً وَأُجِرَ كَثِيراً]. أخرجه الشخان، وهذا لفظ البخارى.

«الْمُقَنَّعُ» هو المتغطّى بالسلاح، وقيل المغطى رأسه به فقط.

8. (1017)- *Hz. Berâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Zırh giyinmiş bir adam gelerek: "Ya Resûlullah! Hemen savaşa mı katılayım, Müslüman mı olayım?" diye sordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"– Müslüman ol, sonra savaşa katıl!" dedi. Adam Müslüman oldu, savaşa katıldı ve öldürüldü. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onun hakkında:

"– Az bir amelde bulundu fakat çok şey kazandı!" **buyurdu. [Buharî, Cihâd 13; Müslim, İmâret 144, (1900).]**

AÇIKLAMA:

Bu hadiste zikri geçen kimsenin şahsiyeti belli değildir. Başka rivayetlerde de kesin bir şekilde belirtilmemiştir. Ancak, İbnu Hacer, bunun Amr İbnu Sâbit olduğu kanaatini izhâr eder. Zira bu zat hakkında sarîh olarak gelen bilgiler, bu hadiste geçen manaya muvafık düşmektedir:

İbnu İshak'ta gelen rivayete göre *Amr İbnu Sâbit*, "namaz kılmadan cennete giden kimse" olarak şöhret kazanmıştır. Ebu Dâvud ve el-Hâkim'in rivâyetlerine göre, Amr, câhiliye devrinden kalma faizleri sebebiyle İslâm'a girmemekte direnmekte idi. Uhud Savaşı sırasında: "Kavmim nerede?" der. Uhud'a çıktıklarını öğrenince, kılıncını kuşanıp onlara yetişir. Kavmi: "Bizim sana ihtiyacımız yok!" demişse de O: "Ben Müslüman oldum" der ve savaşa katılıp yaralı düşünceye kadar çarpışır. Sa'd İbnu Muâz (radıyallahu anh) yanına gelince: "Allah ve Resûlü lehine (Mekkelilere) kızarak savaştım" der. Sonra ölür ve namaz kılmadan cennete gider."

Ebu Hüreyre'den gelen sahih bir rivayette:

اَخْبِرُونِى عَنْ رَجُلٍ دَخَلَ الْجَنَّةَ لَمْ يُصَلِّ صَلاَةً

"Bana, bir kerecik olsun namaz kılmadan cennete giden bir zattan bahsettiler. Bu kimse Amr İbnu Sâbit imiş" demiştir.

İbnu Hacer, bu mevzu üzerine gelen ve bazı ihtilaflı noktaları bulunan rivâyetleri telif ederek sadedinde olduğumuz hadiste zikri geçen mübhem zâtın Amr İbnu Sâbit olduğunu, bunun -diğer rivayetlerde doğrudan savaşa katılmış gibi gösterilmiş olmasına rağmen- önce Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i görerek, –belki de savaş meydanında- İslâm'a girdiğini, sonra da hemen savaşa katılıp, hiç namaz kılma fırsatı bulmadan yaralanarak şehid düştüğünü belirtir. Şârihimiz Nesâî'nin tahric ettiği bir rivayette gelen şu ibârenin de bu açıklamayı te'yid ettiğine dikkat çeker:

اَنَّهُ قَالَ لِرَسُولِ اللّٰهِ ﷺ لَوْ اَنِّى حَمَلْتُ عَلَى الْقَوْمِ فَقَاتَلْتُ

حَتَّى اُقْتَلَ اَكَانَ خَيْراً لِى وَلَمْ اُصَلِّ صَلاَةً ؟ قَالَ. نَعَمْ

"Amr İbn Sâbit (radıyallahu anh), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sordu: "Ben müşriklere saldırıp mukâtele etsem ve bu esnâda öldürülsem namaz kılmamış olduğum halde bana bir faydası olacak mı?" Resûlullah: "Evet olacak!" buyurdu."

1018 ٩ – وعن راشد بن سعد عن رجل من الصحابة [أنَّ رَجُلاً قَالَ يَا رَسُولَ اللهِ: مَا بَالُ المُؤْمِنِينَ يُفْتَنُونَ فِي قُبُورِهِمْ إلاَّ الشَّهِيدَ؟ فَقَالَ: كَفَاهُ بِبَارِقَةِ السُّيُوفِ عَلَى رَأْسِهِ فِتْنَةً]. أخرجه النسائى.

9. (1018)- *Râşid İbnu Sa'd,* ashaba mensup birinden naklen anlatıyor: "Bir zât Resûlullah'a gelip: "Ey Alah'ın Resûlü, niye şehid dışında kalan mü'minler kabirde imtihan edilirler?" diye sordu. Resûlullah şu cevabı verdi: *"Şehidin ölüm anında tepesinin üstünde kılıç parıltısını hissetmesi imtihan olarak ona kâfidir."* [Nesâî, Cenâiz 112.]

AÇIKLAMA:

Kabir fitnesi, kabirde, Münker-Nekir adındaki meleklere verilecek hesaptır. Her mü'min orada imanı hususunda bir imtihandan geçecektir. İmtihan sonunda da, amel durumuna göre sıkıntılı veya sürurlu bir halde kıyameti, asıl büyük hesabı bekleyecektir. Hadislerde, gerek Münker-Nekir'in imtihanı ve gerekse kabir azabı "fitne" kelimesiyle ifade edilir.

Sadedinde olduğumuz hadisten öğreniyoruz ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Şehidlerin kabir fitnesine maruz kalmayacakları"*na dâir beyanlarından sonra, bazıları bunun sebebini merak ederek sormuşlardır: "Her mü'min bu imtihandan geçerken, şehidler niye muaf tutulmuştur?" Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ölüm ihtimali içinde yapılan mücâdelenin zorluğunu ifâde için: *"Tepede kılıç parıltısı olduğu halde cesaretle Allah için çarpışmak ve hayatını feda etmek, imânı isbat eden yeterli bir imtihandır"* manasında: *"Başın üzerindeki kılıç parıltısı imtihan olarak yeterlidir"* diye cevap vermiştir:

1019 ١٠ – وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ أنَّ رسولَ الله ﷺ قال: [مَا يَجِدُ الشَّهِيدُ مِنْ مَسِّ القَتْلِ إلاَّ كَمَا يَجِدُ أحَدُكُمْ مِنْ مَسِّ القَرْصَةِ]. أخرجه الترمذى.

10. (1019)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Şehidin ölüm (darbesinden) duyduğu ızdırab sizden birinin çimdikten duyduğu ızdırap kadardır." [Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd 26, (1668).]

1020 ١١ – وعن ابن مسعود رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: عَجِبَ رَبُّنَا تَبَارَكَ وَتَعَالَى مِنْ رَجُلٍ غَزَا فِي سَبِيلِ اللهِ تَعَالَى فَانْهَزَمَ أصْحَابُهُ فَعَلِمَ مَا عَلَيْهِ فَرَجَعَ حَتَّى

أَرِيقَ دَمُهُ فَيَقُولُ اللّٰهُ تَعَالَى لِلْمَلاَئِكَةِ انْظُرُوا إِلَى عَبْدِى رَجَعَ رَغْبَةً فِيمَا عِنْدِى وَشَفَقاً مِمَّا عِنْدِى حَتَّى أُرِيقَ دَمُهُ أُشْهِدُكُمْ أَنِّى قَدْ غَفَرْتُ لَهُ].

11. (1020)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Rabbimiz, Allah yolunda savaşan şu kimseye taaccüb etmiştir: Arkadaşları hezimete uğra(yıp kaçmış)tır. Ancak O, (kaçmanın haram olduğunu düşünerek) kendisine düşen sorumluluğun idrakiyle geri dönerek, öldürülünceye kadar düşmanla çarpışmıştır. Bunun üzerine Aziz ve Celil olan Allah, meleklere (iftiharla) şöyle der: "Şu kuluma bakın, benim nezdimde olan mükâfaatı) düşünüp katımda olan (cezâdan) korkarak geri döndü, öldürülünceye kadar savaştı." [Ebu Dâvud, Cihâd 38, (2536).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, savaş sırasında, tek başına bile kalsa kaçmayıp sebat etmenin fazileti ifade ediliyor. Böyle bir askerden Cenâb-ı Hakk'ın memnuniyeti taaccüble ifade edilmiştir. "Taaccüb", sebebi bilinmeyen bir durum karşısında duyulan hayrete ve hayranlığa ıtlak olunur. Her şeyi bilen Allah'ın tacccüb etmesi, hayrete düşmesi kelâmî açıdan yanlış olur, Zat-ı Akdes'i, insanlara benzetmek olur. Şu halde bu bir mecazdır, hakikatı ise, Allah'ın razı ve memnun olmasıdır.

Savaş şartlarında bir askerin davranışı neticeye müessir olabilir. Bir korkağın paniğe düşüp kaçması, öbürlerine de sirayet edebileceği gibi bir cengâverin sebatı da başkalarının sebatına sebep olabilir. Savaşı kazanmanın asıl sırrı, âyet-i kerime ile sabittir ki düşmandan daha sabırlı olmaya bağlıdır. (Âl-i İmrân 200).

Mü'min savaşın en zor, hezimet anında bile canının derdine düşmemek, Allah'ın mükâfaat ve cezasını düşünerek, O'nun rızasına uygun olanı yapmakla mükelleftir. Böylesi bir hâl, zafer şansını artıracaktır.

1021 ١٢ — وعن عبد الخبير بن قيس ثابت بن قيس بن شمّاس عن أبيه عن جده رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال:

[جَاءَتِ امْرَأَةٌ إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ يُقَالُ لَهَا أُمُّ خَلاَّدٍ وَهِىَ مُتَنَقِّبَةٌ تَسْأَلُ عَنِ ابْنٍ لَهَا قُتِلَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ. فَقَالَ لَهَا بَعْضُ أَصْحَابِهِ: جِئْتِ تَسْأَلِينَ عَنِ ابْنِكِ وَأَنْتِ مُتَنَقِّبَةٌ؟ فَقَالَتْ إِنْ أُرْزَأْ ابْنِى فَلَنْ أُرْزَأَ حَيَائِى. فَقَالَ لَهَا النَّبِيُّ ﷺ: ابْنُكِ لَهُ أَجْرُ شَهِيدَيْنِ.

قالتْ: ولِمَ؟ قال: لأنَّهُ قتلهُ أهْلُ الْكتابِ]. أخرجهما أبو داود.

12. (1021)- *Abdü'l-Habîr İbnu Kays İbni Sabit İbni Kays İbni Şemmâs an ebîhi an ceddihi* [51] (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a Ümmü Hâlid adında bir kadın yüzü örtülü olduğu halde gelerek Allah yolunda öldürülmüş olan oğlu hakkında sormak istedi. Ashab'tan biri kadına: "Sen, yüzü örtülü olduğun halde gelip oğlundan mı soracaksın?" dedi. Kadın: Oğlumu kaybetti isem de hayamı kaybetmedim" dedi.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadına:

"– Oğlun iki şehid mükâfatı elde etmiştir!" dedi. kadın:

"– Bunun sebebi nedir, ey Allah'ın Resûlü?"

diye sorunca şu cevabı verdi:

"– Çünkü onu Ehl-i Kitap öldürdü!" [Ebu Dâvud, Cihâd 8, (2488).]

1022 ١٣ – وعن سَهْل بن حُنيف رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ أن رسولَ الله ﷺ قال: [مَنْ سَألَ اللهَ الشَّهَادَةَ بِصِدْقٍ بَلّغَهُ اللهُ مَنَازِلَ للشُّهَدَاءِ، وإنْ مَاتَ عَلى فِراشِهِ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

13. (1022)- *Sehl İbnu Huneyf* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Kim sıdk ile Allah'tan şehid olmayı taleb ederse, Allah onu şehidlerin derecesine ulaştırır, yatağında ölmüş bile olsa" buyurdu." [Müslim, Cihâd 156, 157, (1908, 1909); Ebu Dâvud,Salât 361, (1520); Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd 19, (1653); Nesâî–Cihâd 36, (6, 36); İbnu Mâce, Cihâd 15, (2797).]

1023 ١٤ – وعن أبى مالك الأشعرى رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ [أنَّ رسولَ الله ﷺ قال: مَنْ فَصَلَ في سَبِيلِ الله فَمَاتَ أوْ قُتِلَ أوْ وَقَصَهُ فَرَسُهُ أو بَعِيرُهُ أو لَدَغَتْهُ هَامَّةٌ أوْ مَاتَ عَلى فِراشِهِ بِأيِّ حَتْفٍ شَاءَ اللهُ تعالى مَاتَ فَهُوَ شَهِيدٌ]. أخرجه أبو داود.

14. (1023)- *Ebu Mâlik el-Eş'ârî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki:

"Kim Allah yolunda evinden ayrılır, sonra da öldürülür, yahut atı veya devesi (yere atıp) boynunu kırar veya bir zehirli sokar veya yata-

---

51– İsim biraz ihtilaflıdır. Buharî'ye göre: Abdu'l-Habir an ebihi an ceddihi Sâbit İbni Kays ani'n-Nebiyyi (sallallahu aleyhivesellâm) şeklinde olmalıdır.

ğında ölür ise, Allah'ın dilediği hangi musibetle ölmüş olursa olsun şehit olarak ölür." [Ebu Davud, Cihâd 15, (2499).]

1024 ١٥ – وفي أخرى له: [قِيلَ يَا نَبِيَّ اللّٰهِ مَنْ فِي الْجَنَّةِ؟ فَقَالَ: النَّبِيُّ فِي الْجَنَّةِ وَالشَّهِيدُ فِي الْجَنَّةِ، وَالْمَوْلُودُ فِي الْجَنَّةِ، وَالْوَئِيدُ فِي الْجَنَّةِ].

ومعنى «فصل» أى خرج.

15. (1024)- *Ebu Dâvud*'un bir diğer rivayetinde geldiğine göre, "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Ey Allah'ın Resûlü, kim cennete gidecek?" diye sorulmuş, o da şu cevabı vermiştir: *"Peygamber cennetliktir, şehid cennetliktir, çocuk(ken ölen) cennetliktir, diri diri gömülen çocuk cennetliktir."* [Ebu Dâvud, Cihâd 27, (2521).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste suale maruz kalmadan cennete gidecekler belirtilmektedir. Peygamberler, şehidler, küçükken ölenler ve diri diri toprağa gömülen çocuklar.

Çocuk tâbirinin içine, büluğa ermeyen kız-erkek, düşük bütün çocuklar dahildir. Gayr-ı müslim çocuklarının durumu -çeşitli rivayetler muvâcehesinde- münâkaşa edilmiş ise de esas olan onların da cennetlik olmalarıdır.

Veîd, diri diri toprağa gömülen çocuklara denir. İslâm öncesi devirde Araplar ar duygusuyla kızlarını, açlık korkusuyla da (bâzı hallerde) erkekleri ve kızları diri diri toprağa gömerlerdi. Bu geleneğe Kur'ân-ı Kerim bazı âyetlerinde yer verir. Tekvir sûresindeki bir âyet şöyle buyurur:

وَإِذَا الْمَوْؤُودَةُ سُئِلَتْ بِأَىِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ

"Diri diri gömülen kız çocuğunun (kıyamet günü), hangi günahı için öldürüldüğü kendisine sorulduğu zaman..." (Tekvir 8-9).

1025 ١٦ – وعن أبى النصر (١) قال: [مَرَّ النبىُّ ﷺ بِشُهَدَاءِ أُحُدٍ. فقَالَ هؤُلاَءِ أَشْهَدُ عَلَيْهِمْ. فَــقَالَ أَبُو بَكْرٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ أَلَسْنَا بِإِخْوَانِهِمْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَسْلَمْنَا كَمَــا

(١) كذا في الأصول بالصد المهملة، وفي الإصابة: والصواب ابن النضر بالضاد المعجمة، هكذا في الموطأ، ثم قال وقال ابن الأثير: عن أبى النضر.

أَسْلَمُوا وَجَاهَدْنَا كَمَا جَاهَدُوا. فَقَالَ ﷺ : بَلَى؛ وَلَكِنْ لاَ أَدْرِى مَا تُحْدِثُونَ بَعْدِى فَبَكَى أَبُو بَكْرٍ ثُمَّ قَالَ: وَإِنَّا لَكَائِنُونَ بَعْدَكَ؟]. أخرجه مالك.

16. (1025)- *Ebu'n-Nasr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Uhud şehidlerine uğradı ve: *"İşte bunlar var ya, bunlar için şehadet ederim"* dedi. Ebu Bekir (radıyallahu anh): "Ey Allah'ın Resûlü biz onların kardeşleri değil miyiz? Onlar nasıl Müslüman oldularsa biz de Müslüman olduk, onların cihad etmeleri gibi biz de cihad ediyoruz!" dedi. Resûlullah şu cevabı verdi:

"– Evet (söylediğiniz hususlar doğru), ancak benden sonra ne gibi bid'alar çıkaracağınızı bilemiyorum."

Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh) ağladı, ağladı ve sonra:

"– Yani biz senden sonraya mı kalacağız? (diye eseflendi)." [Muvatta, Cihâd 32, (2, 461-62).]

AÇIKLAMA:

Uhud'da 64'ü Ensar'dan, 6'sı Muhacirun'dan olmak üzere 70 Müslüman şehid düşmüş idi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onların imanlarına ve İslâm adına gösterdikleri fedâkarlıklara şehâdet edeceğini belirtmiştir. İçlerinden gelerek bedenen, ruhen, mâlen fedakârlıklar yapmışlar, hiç tereddüde düşmeden evlâdlarının yetim ve hamisiz kalmalarını göze almışlardı. Meselâ Hz. Câbir (radıyallahu anh)'in babası 9 tane kız çocuğunu yetim bırakmıştı. Uhud şehidlerinin bir kısmından gelen menkıbeler gösteriyor ki, onlar bu fedakârlıkları yaparken sadece ve sadece Allah'ın rızasını düşünüyorlar, Rablerinin vaadettiği uhrevî makamlara bir an önce kavuşmak istiyorlardı. Mesela Enes İbnu'n-Nadr (radıyallahu anh) gibi bazıları savaşın bidayetinde: *"Ben cennetin kokusunu duyar gibi oluyorum"* diyerek savaşa katılmıştı. Bazısı, elindeki hurmaları atıp ölünceye kadar çarpışmıştı. Amr İbnu Cemûh gibi bazıları savaşa giderken: "Ya Rabbi, beni artık aileme döndürme (şehadeti nasib et)" diye dua etmişti. Bazıları yaşlı oldukları için Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından şehirde bırakıldıkları halde, şehid olmak ümidiyle habersizce katıldılar. Sâbit İbnu Vakş ve Huseyl İbnu Câbir bunlardandı.

Hadiste Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Uhud şehidleri lehine ne hususlarda şehadet edeceği sarih olarak zikredilmemiştir. Bu, o za-

manki muhataplarca malum idi. Nitekim yukarıda bazı hallerini belirttik. Şârihler "İmanlarının sıhhatine, büyük günahlardan uzak olduklarına, dini tebdil ve tağyir etmediklerine, dünya menfaatleri için aralarında rekâbet ve kıskançlık yapmadıklarına vs." diye biraz daha açarlar.

Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'in sondaki sorusu cevap bekleyen hakiki bir soru değildir. Resûlullah'tan ayrılmış, onu kaybetmiş olarak yaşayacağından duyduğu üzüntünün ifadesidir.

İbnu Abdilberr, bu hadise dayanarak Uhud şehidlerinin ve Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den önce ölenlerin öbürlerinden efdal olduklarını söylemiştir.

İKİNCİ BAB

CİHAD VE CİHADA MÜTEALLİK MESELELER

Bu Bab Beş Fasıldır

BİRİNCİ FASIL

CİHADIN VACİB OLUŞU VE CİHADA TEŞVİK

İKİNCİ FASIL

CİHADIN ÂDÂBI

ÜÇÜNCÜ FASIL

CİHADA NİYETTE SIDK VE İHLAS

DÖRDÜNCÜ FASIL

KITAL VE GAZVE AHKÂMI

BEŞİNCİ FASIL

CİHADA MÜTEALLİK SEBEPLER

BİRİNCİ FASIL

CİHADIN VACİB OLUŞU VE CİHADA TEŞVİK EDEN HADİSLER

1026 ١ – عن أبي هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قـال رسُولُ الله ﷺ : الجِهَادُ وَاجِبٌ عَلَيْكُمْ مَعَ كُلِّ أميرٍ بَرّاً كـانَ أوْ فَاجِراً، والصَّلاَةُ واجبَةٌ عَلَيْكُمْ خَلْفَ كُلِّ مُسْلِمٍ. بَرّاً كانَ أوْ فَاجِراً وإنْ عَمِلَ الْكَبَائِرَ، وَالصَّلاَةُ واجبَةٌ عَلى كُلِّ مُسْلِمٍ بَرّاً كـانَ أوْ فَاجِراً وإنْ عَمِلَ الْكَبَائِرَ]. أخرجه أبو داود.

1. (1026)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Emîriniz, fâzıl veya fâcir her nasıl olursa olsun, (onun emri altında) cihad etmeniz size farzdır. Keza, namazı da fâzıl veya fâcir ve hatta kebâir işlemiş bile olsa her Müslümanın, arkasında kılması bütün Müslümanlara farzdır." [Ebu Dâvud, Cihâd 35, (2533).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste iki ayrı mesele var:

1- Ulü'l-emre İtaat Mes'elesi,

2- Fâsık İmâm'ın Arkasında Namaz Meselesi.

Ehemmiyetine binaen ayrı ayrı açıklamaya çalışacağız.

1- ULÜ'L-EMRE İTAAT:

Dinimiz, **ulü'l-emr** yani **emir verme yetkisi** olanlara itaat etmeyi, İslâmî siyasetin mühim bir prensibi yapmıştır. Ayet-i kerime, itaat edilecek **ulü'l-emrin** Müslüman olmasını şart koyar (Nisa 4). Sadedinde **olduğumuz hadiste de açık şekilde görüldüğü üzere, ulu'l-emre itaat için onda dindarlık aramak şart değildir. Şüphesiz ideal olanı, emir sahipleri-**

nin dindar ve ehl-i takva olmalarıdır. Çünkü öylelerinin vicdanında Allah korkusu hâkim olduğu için icraatları adilane ve yolları istikâmet üzere olur. Ancak, fiilî vak'a, çoğu kere idealden uzaktır. Makamın yüksekliği, imkânların genişliği gibi durumlar, nefs-i emmâreleri şımartarak emir sahiplerinin kulluk hadlerini aşıp, tekebbür ve sefâhete düşmelerine ve hatta icraatlarında zulme kaçmalarına sebep olabilmektedir.

Halbuki ümmetin, bilhassa dış düşmanlara karşı birliğe, beraberliğe ve dayanışmaya ihtiyacı var. Üstelik dış düşmana karşı koyma işinde emir sahibi yani lider, ister istemez samimi olacaktır. Ümmetin mâruz kaldığı haricî tehlike, en fâsık bir liderin de menfaatlerine zıtdır: Makamı, itibarı, maddî gelirleri vs. hep tehdide maruzdur. Öyle ise, dış tehlike meselesinde ümmetin de, fâsık liderin de menfaatleri birleşmiştir. Ümmet, liderin fıskına bakarak cihad işini hafife alacak olursa umumi menfaatler haleldar olacak, İslâm beldesi küfrün istilâsına uğrayabilecektir. Hem Resûlullah *"Allah bu dini fâcir bir kimse ile de kuvvetlendirir"* buyurmuştur.

İşte bu ve benzeri mülâhazalarla İslâm âlimleri, fâsık da olsa ulü'l-emr'in yanında yer alarak samimiyetle cihada katılmanın vücûbunda ihtilaf etmezler. Esasen bu babta pekçok hadis varid olmuştur. İmamın fâsık ve günahkâr oluşunu âlimler *"fısk ve günahı kendini ilgilendirir"* diye değerlendirirler. Birliğin bozulması, fitneye sebebiyet vermesi endişesiyle *"fasık imam azledilmelidir"* diye bir kâide konmamıştır.

İTAATLE İLGİLİ BAZI MESELELER

Ulü'l-emre itaat bahsi, her devirde ehemmiyetini koruyan dinî mevzulardan biridir. Bu sebeple mevzuya giren bazı meseleleri âyet ve hadislerin ışığı altında biraz daha açmada fayda görüyoruz.

KUR'AN-I KERİM VE İTAAT

Kur'ân, birçok âyetlerinde bu meseleyi de alır. Esasen Müslüman, zımnen, Allah'ın emirlerine itaat etmeyi peşinen kabul etmiş insan demektir. Misak-ı evvel'in mahiyeti de temelde itaate dayanır: Uluhiyet'e emir, ubudiyete itaat düşmekte. Yani Allah emredecek, kul itaat. İslâm'ın özü, bu emir-itaat sırrında düğümlenmektedir.

Dinin hakiki mânada tezâhürü, mü'min kişiye va'dedilen, dünyevî ve uhrevî nusret, zafer, mükâfaat ve nimetler hep bu "itaat" vazifesinin yerine getirilmesine bağlanmıştır. Dünyevî saâdet, içtimâî terakki, ferdî kemâlât hepsi "itâat" keyfiyyetine bağlıdır. Allah'a hakiki mânada itaat

etmeyen kimse veya cem'iyyet dinin va'dettiği ne dünyevî, ne de uhrevî mükâfaatları beklemeye hak sahibi değildir: **"Kim Allah'a ve Resûlü' ne itaat ederse Allah onu, altından ırmaklar akan cennetine koyar"** (Nisa 13).

"Kimler Allah'a ve Resûl'e itaat ederlerse, Allah'ın kendilerine nimet verdiği kimselerle beraber olur" (Nisa 69).

"Kim Allah'a ve Resûlü'ne itaat eder, Allah'tan korkar ve çekinirse işte onlar kurtuluşa erenler (üstün gelenler)dir" (Nur 52.)

"Allah'a ve O'nun Resûlü'ne itaat edin. Birbirinizle çekişmeyin. Sonra korku ile za'fa düşersiniz, rüzgârınız (kesilip) gider. Bir de sabr (ve sebat) edin (katlanın). Çünkü Allah sabredenlerle berâberdir" (Enfâl 46).

İtaat Edilecek Üç Makam: Burada dinin, itaat edilmesi gerekli emirlerini saymaktan ziyade itaatin ehemmiyetini belirtmeye, "itaat edin" emrini nazar-ı dikkate vermeye çalışacağız.

İslâm dini itaat edilecek üç makam gösterir: Allah, Allah'ın Resûlü ve ulü'l-emr. ilk ikisine itaati, yanyana ve mükerrer seferler bizzat Kur'ân-ı Kerim dile getirir. Zira esas itaat Allah ve Resûlü'ne olan itaattir. Ulü'l-emre (yani otoriteye) olan itaat ise, onların emirleri Allah ve Resûlü'nün emirlerine uyduğu, muvafık düştüğü takdirde meşrudur, muteberdir. Maamafih, Kur'ân-ı Kerim'de bir kerede bu üç makam beraberce zikredilerek itaat emredilir:

"Ey iman edenler, Allah'a itaat edin, Peygambere ve sizden olan emir sahiplerine de itaat edin. Eğer bir şey hakkında çekişirseniz onu Allah'a ve Peygamber'e döndürün, eğer Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız (böyle yapın). Bu hem hayırlı, hem netice itibariyle daha güzeldir" (Nisa 59).

Ulü'l-emr: Halkımızın diline ulü'l-emr olarak, Kur'ân'daki şekliyle girmiş olan bu tâbire bazan *"emir sahibi"*, bazan *"veliyyü'l-emr"* şeklinde rastlarız. Aynı mânada olmak üzere sultan, imam gibi başka tâbirlerin kullanıldığına da rastlanır.

Sahabe ve Tabiin'den bu yana ulü'l-emirden kastedilen kimseler hakkında değişik görüşler ileri sürülmüştür. Bir kısmı bununla "ulemâ"nın kastedildiğini söylerken, diğer bir kısmı "ümerâ"nın kastedildiğini ileri sürmüştür. Bundan sadece Sahabe'yi anlayanlar da olduğu gibi, bütün memurları (vülât) anlayanlar da olmuştur.

Nevevî daha pratik bir târif kaydeder: "Ulü'l-emr, ümerâ ve vâlilerden, itaat edilmesi Allah tarafından vâcib kılınmış olan herkestir." Ve bu târifin, halef ve selef –müfessir, fakih vs. her çeşit– âlim zümrelerinin ortak görüşü olduğunu belirtir.

Ömer Nasuhi Bilmen, fıkıh ıstılâhı olarak ulü'l-emr'i şöyle târif eder: "Yâ İslâm cemaatinin intihâbiyle veya kendisinin kuvvet ve nüfuzuyla hakimiyyet makamını ihrâz edip, Müslümanların bir emniyyet ve selâmet dâiresinde yaşamalarını te'mine muvaffak olan herhangi bir müslim zattır."

Burada görüldüğü gibi, umumiyetle devlet reisi kastedilmekle birlikte, yerine göre, bugünkü tâbirle "otorite" denilen devleti temsil durumundaki herkes için ulü'l-emr tâbiri ıtlak olunabilir ve olunmaktadır. Şu halde imam, halife, emîr, âmil, me'mur, âmir, sultan vs. gibi kelimelerin herbiri ulü'l-emr mefhumunu ifade eder.

Ulü'l-emr Etrafında Birlik: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* İslâm cemiyyetinin bütünlük ve haşmetini, sulh ve saadetini bir reis etrafında meydana getirilecek birlik ve berâberlikte gördüğü için lisanının bütün belâgat ve talâkatı ile bir imam (ulü'l-emr) etrafında toplanmaya teşvik etmiş, bölünüp dağılmaları, birlik ve cemaatten ayrılmaları şiddetle takbih etmiş, ayrılanları kınamış, tehdid ve terhibde bulunmuştur. İmam etrafındaki teşekkül etmesi istenen bu birlik ve beraberlik her şeyden önce imama itaate bağlıdır.

Buharî'nin Enes (radıyallahu anh)'ten kaydettiği bir rivayette: "Üzerinize, başı, kuru üzüm gibi siyah Habeşli bir köle bile tayin edilse dinleyin ve itaat edin" denmektedir.

Müslim'in kaydettiği bir rivayette, Ebu Zerr: "Halîlim (Hz. Peygamber) bana: "Kolları kesik bir köle bile olsa emîri dinleyip itaat etmemi tavsiye etti" demektedir.

Şârihler, gerek "kuru üzüm", gerekse "kolları kesik" tâbirleriyle emîrin nesebce düşük, görünüşçe çirkinliğinin ifade edilmek istendiğini, yani emire neseb ve fizyonomisine bakılmadan itaat etmek gerektiğini söy-lerler.

Bir diğer rivayet de şöyledir: *"..Üzerinize, emîr olarak, bir Habeşli köle bile tayin edilse onu dinleyin ve itaat edin. Sizden biri İslâm'ı ile boynunun vurulması arasında muhayyer bırakılmadıkça itaate devam etsin. Böyle bir durumda boynunu uzatsın. Anasız kalasıca, dini gittikten sonra, onun ne dünyası kalır, ne de âhireti."*

Şu hadiste imama isyan kıyâmet alâmeti olarak zikredilir: *"Nefsimi elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e kasem ederim ki, imamınızı öldürmedikçe, birbirinize kılıç çekmedikce ve dünyanıza şerirleriniz reis olmadıkça kıyâmet kopmaz."*

Bazı rivayetlerde emîre itaat Allah'a itaatle aynı ayarda tutulmaktadır: **"Kim bana itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. Kim de bana isyân ederse Allah'a isyân etmiş olur. Emîrime kim itaat ederse bana itaat etmiş olur. Emîrime kim isyan ederse, bana isyân etmiş olur."**

Biat Şartı İtaat: Bir kısım rivayetler, ilk Müslümanlar ile biat akdi yaparken, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in onlara her hâl ü kârda itaat etmeyi şart koştuğunu göstermektedir. Müslümanlığı kabul edilmesi için teklif edilen ilk şartlar arasında bunun zikri, otorite ve itaatten yoksun o devir Araplarının nazarında itaatin ehemmiyetini tesbit gayesini gütmelidir: Übâde tü'bnü's-Sâmit der ki: "Biz, Allah Resûlü'ne, kolaylıkta olsun, zorlukta olsun; gönlünümüzün hoşuna giden şeylerde olsun, hoşuna gitmeyen şeylerde olsun... itaat etmek üzere biat ettik."

Hoşa Gitmese de İtaat: Sâdece yukarıda kaydettiğimiz Übâde tü'bnüs-Sâmit rivayetinde değil, başka sahabelerden de gelen biatla alâkalı pek çok rivayette, Hz. Peygamber'in itaat şartını koşarken, *verilen emir hoşa gitse de, gitmese de, içinde bulunulan şartlar bolluk veya darlık her ne olursa olsun, imamdan küfrünü gerektiren bir hâl zâhir olmadıkça İTAAT ETMEK* şartını çok vâzıh olarak duyurduğunu görmekteyiz.

Allah İçin Biat: Her hâl ve şartda itaatin gerçekleşmesi için, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bey'at (biat) ve itaatin sırf Allah rızası için yapılması, buna dünyevî bir maksad dâhil edilmemesi için başkaca tenbihlerde bulunmuştur. Allah rızasından hariç dünyevî bir maksadla bey'atta bulunanlar hakkında şiddetli tevbih ve kınamalar gelmiştir: *"Üç kişi vardır, kıyamet günü Allah onların ne yüzüne bakar, ne de onlarla konuşur, onların günahlarını da affetmez, onlara çok elim bir azab vardır: "...biri de dünyevî bir maksadla imama biat eden kimsedir. Öyle ki, istediğinden verilince itaat eder, verilmeyince itaati terkeder."*

Buraya kadar söylediklerimizi hülasa edecek olursak İslâm'ın hükmü şudur: *"İmama, mâsiyet olmayan (yâni Allah'a isyâna götürmeyen) hususlarda itaat farzdır."* Zira *"İmam -düşmanın saldırısına, insanların birbirlerine zulmüne karşı- bir perde gibidir, (o, şahsında nasıl olursa olsun), onun idaresi altında, -düşmanlara, âsilere ve her çeşit fesadçılara (yani anarşistlere) karşı– cihad edilir..."*

2- FASIK İMAMIN ARKASINDA NAMAZ

Aslında bu bahsi, itaatle ilgili önceki bahisten tamamen ayırmak gerekmez, onun mütemmim bir parçasıdır. Zira, "İmam", kelime olarak, hem namaz kıldıranın, hem de devlet reisinin müşterek adıdır. Hem imam, bir bakıma, devlet reisine niyabeten vazife yapar. Bu durum cum'a namazlarında pek vâzıhtır. Bu sebeple cum'anın şartlarından biri, resmî izindir.

İmamda aranan şartları; İslâm uleması, hadislere dayanarak şöyle tesbit etmiştir: İslâm, büluğ, akl, zükûret (erkek olmak), kıraat, özürlerden selâmet. Öyle ise bu şartları câmi olanlar imam olabilirler. Şüphesiz, cemaat arasında, bu şartları taşıyanlardan efdâl olanı, yani başka tâli vasıflarla temâyüz edeni imamlığa elyaktır ve tercih edilir. Sırayla âlim olmak, kıraati güzel olmak, muttaki olmak, yaşça büyük olmak; ahlâken üstün olmak, nesebce, sesce, kılık kıyafetçe, nezâfetçe güzel olmak gibi başka vasıflar da sayılmıştır. Bunlar gerekli, vâcib şartlar değildir, sıfatlarda eşitlik hâlinde tercih âmilleridir. Ev sâhibi veya bir mahallin vazifeli imamı, bu vasıfları taşımasa bile tercih olunur.

Şu halde, hadiste Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın koyduğu esasa göre, tercih ettirici sıfatları taşıyan elyâk bir kimse olmadıkça kebâir işlemiş de olsa fâsıkın arkasında namaz kılınacak, cemaat teşkil edilecektir. Meseleye temas eden âlimler, selefin de böyle yaptığını söylerler ve İbnu Ömer ve Enes (radıyallahu anhümâ) gibi Ashab'ın büyüklerinin Haccâc'ın arkasında namaz kıldıklarını belirtirler.

Şu hususu da belirtelim ki, Aliyyu'l-Kârî, sadedinde olduğumuz hadisi açıklarken, buradaki vücubun cevâz mânasında anlaşıldığını yani fâsık ve hatta ehl-i bid'anın arkasında namaz kılmanın cevâzına delalet ettiğini belirtir. Cevâz esas ise de Hanefilere göre mekruhtur. İmâm Mâlik ve İmâm Muhammed ise hiç câiz olamayacağı kanaatindedir.

1027 ٢– وعن أنس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قـال: [قـال رسـولُ اللّٰه ﷺ: جَاهِدُوا الْمُشْرِكِينَ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ وَأَلْسِنَتِكُمْ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

2. (1027)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Müşriklere karşı mallarınızla, canlarınızla ve dillerinizle cihad edin." [Ebu Dâvud, Cihâd 18, 2504); Nesâî,Cihâd 1, (6, 7).]

AÇIKLAMA:

1- Müşriklerle bizzat karşılaşarak cihad yapmanın vâcib olduğuna dair

hadiste delil bulunduğunu âlimler belirtir. Bu vecibe, kendine bedel bir başkasını göndermekle ücretle birisini tutmakla kişinin uhdesinden düşmez. Keza hadiste Allah yolunda harcamak suretiyle de cihada iştirak vacibtir. Bu vecibe, daha ziyade parası olanlarla ilgilidir. Ancak emri yerine getirmek için fazla çalışarak para kazanıp, cihad maksadıyla harcamaya teşvik mevcuttur. Ashâb'tan fakir olanların, Allah yolunda nakdî harcamada bulunabilmek için hususî gayret göstererek para kazanıp sonra harcadıklarına örnekler var. Cihad maksadıyla yapılacak harcama silah, yiyecek, giyecek, binek veya başka levâzım için yapılabilir.

2- Lisanla yapılan cihada gelince, Münzirî, bundan düşmanı hicvetmeyi anlamıştır. Delil olarak da Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e yaptığı bir müdâhaleyi gösterir. Umretu'l-Kaza sırasında şâir sahâbilerden *Abdullah İbnu Revâha* (radıyallahu anh)'nın Resûlullah'ın huzurunda Kureyş'i hicveder mahiyette şiir okumasını Hz. Ömer, hoş karşılamayarak mâni olmuştu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* müdâhale ederek: خَلِّ عَنْهُ يَا عُمَرُ فَلَهِيَ اَسْرَعُ فِيــهِمْ مِنَ النَّبْلِ *"Ey Ömer! Abdullah'ı serbest bırak, onun hicivleri Kureyş'e oktan daha çabuk, daha çok tesir etmekte, yaralar açmaktadır."* Hassân İbnu Sâbit için Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* aynı düşünce için müşrikleri hicvetmesi, onların şiir yoluyla yaptıkları taarruzları cevaplaması için *Mescid-i Nebevi*'de müstakil bir minber kurdurmuş idi.

Şüphesiz, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm), "Müşriklere karşı... dilinizle de cihad edin"* derken sadece onları hicvetmeyi kastedmemiştir. İlmî ve edebî nev'e giren her çeşit telkin ve karşı telkin, tez ve anti-tez, propaganda ve karşı propaganda, kelâmî hüccet ve cedel vs. hepsi dahildir.

Lisanla cihâdın mahiyeti zamana ve mekâna göre de farklılıklar arzedebilir. Kısacası küffârın bu dalda başvurduğu metod ve teknikleri iyi bilip, onlara aynıyla mukabele etmek gerekir.

Zamanımızda kitle yayın vasıtaları, kitap, mecmua, gazete, radyo, televizyon, video, plak vs.; edebî nev'e giren roman, hikâye, masal, mizah, karikatür vs. gibi insanların rağbet gösterdikleri her şeyin Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın irşadlarında geçen "dille cihâd"a dâhil olduğu kanaatindeyiz.

Dil, insanları içten ve gönülden fethedeceği için onun tesiri oktan daha sür'atli ve daha kuvvetlidir.

1028 ٣– وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عنهما [أَنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قـالَ يَوْمَ الْفَتْحِ: لاَ هِجْرَةَ

بَعْدَ الْفَتْحِ. وَلٰكِنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ، وَإِذَا اسْتُنْفِرْتُمْ فَانْفِرُوا]. أخرجه الخمسة.

3. (1028)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'nin fethi günü buyurdular ki:

"Artık bu fetihten sonra hicret yoktur. Fakat cihâd ve niyyet vardır. Öyleyse askere çağrıldığınız zaman hemen silah altına koşun!" [Buharî, Cihâd 1, 27, 194, Cizye 22, Hacc 43, Cezâu's-Sayd 10; Müslim, İmâret 85, (1353), Hacc 445, (1353); Tirmizî, Siyer 33, (1590); Nesâî, Cihâd 15, (7, 146); Ebu Dâvud, Cihad 64, (2480).]

AÇIKLAMA:

Hadiste zikredilen "feth"den murad, Mekke'nin fethidir. Ulemânın açıkladığı üzere, fetihden önce Müslüman olan herkese Medine'ye hicret etmek farz-ı ayn idi. Çünkü, Medine'de Müslümanlar sayıca azdı, güçlenmeye muhtaç idiler. Mekke'nin fethinden sonra, Arabistan müşrikleri kabileler hâlinde İslam'a girdikleri için, artık sayı artmış, düşman tehlikesi de çok azalmış idi. Bu durum Medine'ye hicret gereğini de ortadan kaldırmış idi. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, fetihle birlikte hicreti yasakladı. Hicret şartı ile biat etmek isteyenler bile oldu, ama müsâmaha göstermedi, bu kimselere: *"Fetihten sonra hicret yoktur, fakat cihâd ve niyet vardır..."* diyordu.

Ancak, hicretin bir diğer sebebi daha var: Müslümanlara, dini sebebiyle eziyet. Müşrikler, İslâm'a girenleri, dinlerinden çevirebilmek için akla gelebilen her çeşit işkenceleri yapıyorlardı. İslâm'ı yaşayabilmek için o muhitin terki gerekiyordu. Bu şartlarda olan Müslüman, yaşayabilmek için dininden taviz vermek zorunda idi. İslâm dini, mensubuna, dinden taviz üzerine kurulacak bir hayat düzenini tecviz etmez. Müslüman, mutlaka dinini yaşayabileceği evladını İslâm üzere yetiştirebileceği bir muhit içerisinde yaşamak mecburiyetindedir. Böyle bir muhite hicret etmek gerekir. İslâm ulemâsı bu çeşit hicretin kıyâmete kadar bâki olduğu kanaatindedir. Delilleri de bâzı âyet ve hadislerdir: Bir âyet şöyle: **"Öz nefislerinin zâlimleri olarak canlarını alacağı kimselere melekler derler ki: "Ne işte idiniz?" Onlar: "Biz yeryüzünde (dinin emirlerini tatbikten) âciz kimselerdik" derler. Melekler de: "Allah'ın arzı geniş değil miydi? Siz de oraya hicret edeydiniz ya!" derler. İşte onlar (böyle). Onların barınakları cehennemdir. O ne kötü bir yerdir"** (Nisa 97).

Bu âyetle aynı mealde bir hadis de şöyle:

أَنَا بَرِئٌ مِنْ كُلِّ مُسْلِمٍ يُقِيمُ بَيْنَ اظْهُرِ الْمُشْرِكِينَ

"Ben müşrikler arasında yaşamaya devam eden her Müslümandan uzağım."

Şu halde hadisin mânası, İbnu Hacer'in de dediği gibi "Medine'ye hicret" mânasında vatandan ayrılmak kalkmıştır, ama:

★ Cihad maksadıyla vatandan ayrılmak bâkidir.

★ İyi niyyetle yani küfür dünyasından kaçmak, ilim talebi için memleketi terketmek, fitne sırasında dinini kurtarmak gibi maksadlarla vatanı terketmek kıyamete kadar bâkidir.

Nevevî, bu hadise dayanarak, hicretin kalkmasıyla inkıtaya uğrayan hayır ve sevabın "cihâd" ve "iyi niyet"le kazanılabileceğini söyler. Ebu Bekir İbnu'l-Arabî, yasaklanan hicretin Medine'de bulunan Resûlullah'ın yanına sağlığında yapılan hicret olduğunu, Resûlullah'tan sonra, nefsinden korkan herkese hicret etme ruhsatının devam ettiğini söyler. Bu konu üzerine çok daha geniş bir tahlili 5775-5779. numaralı hadisler zımnında sunacağız.

1029 ٤ – وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ : مَنْ مَاتَ وَلَمْ يَغْزُ وَلَمْ يُحَدِّثْ نَفْسَهُ بِغَزْوٍ مَاتَ عَلَى شُعْبَةٍ مِنَ النِّفَاقِ].

قال ابن المبارك: فنَرَى أنَّ ذلِكَ كَانَ عَلَى عَهْدِ رسولِ الله ﷺ. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

4. (1029)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim gazve yapmadan ve gaza yapmayı temenni etmeden ölürse nifaktan bir şube üzerine ölmüş olur."*

İbnu'l-Mübârek der ki: "Biz bunun Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sağlığına has bir keyfiyet olduğuna hükmetmiştik."[Müslim, İmâret 158, (1910); Ebu Dâvud, Cihâd 18, (2502); Nesâî, Cihâd 2, (6, 8).]

AÇIKLAMA:

Hadis-i şerif, pek büyük sevap vâdedilmiş olan gazve gibi bir ibadeti temenni etmemeyi kulluk edebinin dışında ilân etmektedir. Müslüman, kulluğunun idrakinde olan, daima hayrı ve hayrın en büyüğünü arayan kimse olmalıdır. Öyle ise, içinde şehâdet gibi en büyük mertebeyi kazandıracak gazveye katılmayı temenni etmemek, gönlünden samimiyetle

geçirmemek, kâmil mânada imanla bağdaşmayan bir durum, bir eksikliktir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu eksikliği "nifak" kelimesiyle ifade etmektedir. Hz. Peygamber devrinde münafıkların belli başlı eylemlerinden biri de "savaşlara katılmamak" idi (Tevbe 81, Feth 11-16).

İbnu'l-Mubârek merhum, bunu Resûlullah devri ile kayıtlı görmüş olsa da, diğer âlimler, çoğunlukla bu te'vilin muhtemel olduğu, hadisin, her devre baktığı, hükmünün kıyamete kadar bâki olduğu kanaatini izhâr etmişlerdir. Bu hadis, herhangi bir hayırlı işe niyet edip de yapamayan kimse ile, hiç niyet etmemiş kimsenin arasında büyük fark olacağına dikkat çekmektedir.

نيَّةُ الْمُؤْمِنِ خيرٌ مِنْ عمله **"Mü'minin niyeti amelinden hayırlıdır"** hadisi bir kere daha hatırlanabilir. Sadedinde olduğumuz hadis, gazve yapmış olmayı temenni ettiği halde gazve yapmadan ölen kimseye herhangi bir itab gelmiyeceğine delildir. Bir namazı vaktinin evvelinde kılmayıp, vaktinin sonlarında kılmaya niyet eden ve fakat kılma fırsatı bulamadan vefat eden kimse ile, keza, hacc farz olduğu halde ömrünün sonlarına tehir edip, haccedemeden ölen kimse hakkında âlimler ihtilaf eder: Bunlar te'hirleri sebebiyle günahkâr oldular mı, olmadılar mı? Şurası muhakkak ki, böylelerinin sevabtan kayıpları büyüktür.

1030 ٥ـ وفي رواية لأبي داود عن أبي أمامة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: [مَنْ لَمْ يَغْزُ وَلَمْ يُجَهِّزْ غَازِياً أَوْ يَخْلُفْ غَازِياً في أهْلِه بِخَيرٍ أصَابَهُ اللّه تعالى بِقَارِعَةٍ قَبْلَ يومِ الْقِيامَةِ].

5. (1030)- *Ebu Ümâme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Kim bizzat gazveye katılmaz veya bir gaziyi techiz etmez veya bir gazinin ailesini hayırlı bir şekilde himaye etmez ise, Allah kıyamet gününden önce ona hiç beklemediği bir musibet ulaştırır." [Ebu Dâvud, Cihâd 18, (2503).]

1031 ٦ـ وعن أبي النضر عن عبدالله بن أبي أوفى رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال: [إنَّ رسولَ اللّهِ ﷺ في بَعْضِ أيَّامِه الَّتي لَقِيَ فيهَا الْعَدُوَّ انْتَظَرَ حَتَّى مَالَتِ الشَّمْسُ فَقَامَ فِيهِمْ فَقَالَ: يَا أيُّهَا النَّاسُ لاَ تَتَمَنَّوْا لِقَاءَ العَدُوِّ وَاسْألُوا اللّهَ الْعَافِيَةَ، وَإذَا لَقِيتُمُوهُمْ فَاصْبِرُوا. وَاعْلَمُوا أنَّ الْجَنَّةَ تَحْتَ ظِلاَلِ السُّيُوفِ. ثُمَّ قَالَ: اللَّهُمَّ مُنْزِلَ الْكِتَابِ وَمُجْرِىَ السَّحَابِ وَهَازِمَ الأحْزَابِ اهْزِمْهُمْ وَانْصُرْنَا عَلَيْهِمْ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

6. (1031)- *Ebu'n-Nadr* merhum Abdullah İbnu Ebî Evfâ (radıyallahu

anh)'dan naklen anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* düşmanla karşılaştığı günlerden birinde, güneşin meyletmesini bekledi. Sonra kalkıp yanındakilere şöyle dedi: "Ey insanlar, düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyin, Allah'tan afiyet dileyin. Ancak karşılaşacak olursanız sabredin, bilin ki cennet kılıçların gölgesindedir."

En sonda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sözlerini şöyle tamamladı:

"Ey Kitab'ı indiren, bulutları yürüten, (Hendek Savaşı'nda düşman müttefikler olan) Ahzâb'ı hezimete uğratan Rabbimiz, bunları da hezimete uğrat ve onlar karşısında bize yardım et!" [Buharî, Cihâd 156, 22, 32, 112, Temennî 8; Müslim, Cihâd 20, (1742), Ebu Dâvud, Cihâd 98, (2631).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* düşmanla mukâteleyi güneşin tepe noktasından batı cihetine meyletmesinden sonra yapmayı tercih ederdi. Sadedinde olduğumuz hadisin belirttiği hususlardan biri budur.

2- Hadiste temas edilen mühim hususlardan biri düşmanla karşılaşmayı temenni etmemek. *"Cennet kılıçların gölgesindedir"* diyecek kadar cihada ve mukâteleye ehemmiyet veren Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, "düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyin" demesi, ilk nazarda mütenâkız bir durum gözükebilir. Bunu açıklama sadedinde İbnu Battâl merhum: Buradaki yasaklamanın hikmeti şudur: Kişi, neticenin neye müncer olacağını bilemez. Bu tıpkı fitneden selâmet taleb etmeye benzer" demiştir. Nitekim Hz. Sıddik (radıyallahu anh):

لأَنْ أُعَافِى فَأَشْكُرَ أَحَبُّ إِلَىَّ مِنْ أَنْ أَبْتَلَى فَأَصْبِرَ

"Afiyette olup şükretmeyi, imtihanda olup sabretmeye tercih ederim" demiştir.

İnsan kazanacağından emin olduğu imtihana şevkle girer. Ya netice meşkuk olursa, hangi savaşın neticesinden emin olunabilir?

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyi yasaklamasını şu şekilde izah eden de olmuştur: "Çünkü karşılaşma temennisinde bir nevi kendini beğenme, mevcut asker adedine güvenme, kuvvetine itimad etme ve düşmanı mühimsememe mevcuttur. Bütün bu düşünceler ihtiyatlı ve basiretli olma esasına aykırıdır." Mamafih, bu nehyi "düşmanla karşılaşmanın faydalı ve gerekli olduğunda şüpheye düşer veya zararlı olacağı hususunda kanaat hasıl

ederse" şeklinde kayıtlara hamledip, bu durumlar mevzubahis olmadıkça mukâtelenin faziletli olduğu, emre itaat olduğu da söylenmiştir.

Birinci te'vili te'yid eden bir husus, düşmanla karşılaşma temennisini nehyettikten sonra, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Allah'tan âfiyet dileyin"* demiş olmasıdır. Saîd İbnu Mansur'un bir tahrici de bu te'vili te'yid etmektedir:

لاَ تَمَنَّوْا لِقَاءَ الْعَدُوِّ فَإِنَّكُمْ لاَ تَدْرُونَ عَسَى اَنْ تَبْتَلُوا بِهِمْ

"Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyin, bilemezsiniz, belki de onlarla musibete uğrayacaksınızdır."

İbnu Dakiku'l-Îd şöyle demiştir: "Ölümle karşılaşmak, nefse, en zor gelen bir şey olması ve gaybî işler, gaybî olmayan kesin işler gibi olmaması sebebiyle, karşılaşma anında, arzu edilen şeyin cereyan edeceğinden emin olunamaz. Bu sebeple karşılaşmayı temenni etmek mekruh addedilmiştir. Keza, karşılaşmanın vukûu halinde, önceden kendi kendine verdiği söze muhalif hareket etme ihtimali de mevzubahistir, bu da nehyi gerekli kılan bir husustur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* karşılaşma ister istemez vukûa geldiği takdirde, sabredip metânet göstermeyi emretmektedir."

3- Hadiste *"Cennet kılıçların gölgesi altındadır"* denmektedir. İbnu'l-Cevzî: "Bundan murâd, cennetin kılıçla kazanılacağını belirtmektir" der. Hadisin bazı vecihlerinde ise: إِنَّ الْجَنَّةَ تَحْتَ بَارِقَةِ السُّيُوفِ **"Cenet kılıçların parıltısı altındadır"** denmiştir.

Kurtubî, hadisi açıklarken, bu vechini esas alır. Ona göre, bu ifade, vecizliği ve lafzî tatlılığından başka, ihtiva ettiği birçok belağat incelikleriyle en nefis müciz kelamlardan birini teşkil etmektedir: Zira bu söz:

★ Cihada teşvik etmekte,

★ Cihada mukabil büyük bir sevabın verileceğini bildirmekte,

★ Düşmanla yakından vuruşmaya teşvik etmekte,

★ Kılınç kullanmaya teşvik etmekte,

★ Hücum anında askerlerin -kılınçların gölgesinde olacak şekilde- biraraya gelmelerine teşvik etmektedir.

4- Bu hadisten, bazı selef, düşmanı mübârezeye (teke tek vuruşmaya) çağırmanın yasaklandığı hükmünü çıkarmıştır. Hasan Basrî merhum bu görüştedir. Hz. Ali (radıyallahu anh) de: "Kimseyi mübârezeye

çağırma. Çağrılırsan icâbet et, o zaman yardıma mazhar olursun, zira mübârezeye çağıran bâğîdir (haksız, âsi)" demiştir.

5- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hutbesinin sonunda dua ederken, Cenâb-ı Hakk'a hitab etmekte ve Rab Teâla'nın bazı vasıflarını zikretmektedir. Zikredilen bu vasıflarla Müslümanların mazhar oldukları yardım çeşitleri dile getirilmiştir. İbnu Hacer şu açıklamayı kaydeder:

a) مُنْزِلَ الْكِتَابِ "Kitabı indiren" ibaresiyle şu âyete işaret buyurulmuştur. (Meâlen): **"Onlarla savaşın ki, Allah sizin elinizle onları azablandırsın, rezil etsin ve sizi üstün getirsin de mü'minlerin gönüllerini ferahlandırsın, kalplerindeki öfkeyi gidersin"** (Tevbe 14-15).

b) مُجْرِيَ السَّحَابِ "Bulutları yürüten" ibaresiyle Allah'ın dileğine uygun olarak, bulutların bâzan rüzgârla tahriki, bazan rüzgârın esmesine rağmen yerinde durması, bazan yağmur yağarken bazan yağmaması gibi bulutların teshiriyle ilgili olarak ortaya çıkan kudret-i zâhirîye işaret etmektedir. Bulutların hareketiyle, mücâhidlere savaşırken hareketleri esnasında ulaştırılan yardıma işaret edilmiştir. Keza bulutun durması ile küffârın ellerinin mücâhidler karşısında tutulmasına, yağmurun inmesiyle, katledildikleri zaman elde edilecek ganimete, bulutun yokluğu ile onlardan hiçbir şey elde edilemediği zamanki hezimetlerine işaret etmektedir. Bütün bunlar, Müslümanlar için iyi olan hallerdir.

c) هَازِمَ الأَحْزَابِ "Ahzâb'ı (müttefikleri) hezimete uğratan" ibaresiyle geçmiş nimetleri zikrederek tevessülde bulunmaya (yani ilticaya tutunmaya, mânevî sığınmaya) ve bütün hayırların Allah'dan geldiğini beyana işaret etmektedir.(52)

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu duasında sayılan üç nimetin büyüklüğüne bir uyarı mevcuttur. Zira, Kitab, yani Kur'ân'ın inmesiyle uhrevî nimet hasıl olmuştur: Bu İslâm'dır; bulutların yürütülmesi ile dünyevî nimetler hâsıl edilmektedir; bu rızıktır; Ahzâb'ın hezimetiyle (yani Hendek Savaşı'nın kazanılmasıyla) bu iki nimetin korunması sağlanmıştır. Şu halde bu dua ile Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle demiş olmaktadır: *"Ey Rabbim! nasıl ki, bizi dünyevî ve uhrevî iki nimet ile perverde ettin ve onları korudu isen öyle de bunları ibka et, ebedî kıl."*

6- Bu hadisten şu hükümler de çıkarılmıştır:

52– Ahzâb hizb'in cem'idir. Hizb, grup, küme gibi manalara gelir. Hendek savaşında pek çok müşrik kabileler Müslümanlara karşı birleşerek, Medine'ye saldırmışlar. Bu sebeple o savaşın bir adı Ahzâb Harbi'dir, yani müttefik savaşı. Bu savaşı Müslümanlar Allah'ın büyük bir lütfu olarak kazanmışlardı.

★ Düşmanla karşılaşınca Allah'a dua edip yardım taleb etmek müstehabdır.

★ Mücâhidlere nasıl savaşacakları, nasıl hareket edecekleri hususunda talimatta bulunmak bilgi vermek müstehabdır.

★ Cenâb-ı Hakk'a dua ederken esma-ı hüsnasını, geçmişte verdiği nimetleri zikrederek onların yüzü suyu hürmetine istemek müstehabdır.

★ Vazife verirken, ahlâk ve edebe uymaya teşvik ederken, insan fıtratını gözönüne alarak uyanık ve canlı anları yakalamak, uyuşukluk ve gafletli anlardan sakınmak müstehabdır. Resûlullah bu sebeple güneşin meyil anından sonra hitapta bulunmuştur.

★ Müslümanların maktülleri için umumî olarak "cennetlik" demek câizdir, fakat ferdî olarak "falanca cennetlik" diye ismen söylememek gerekir.

1032 ٧- وعن سلمة بن نفيلٍ الكندى رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. قال: [قال رسولُ الله ﷺ: لاَ يزَالُ مِنْ أُمَّتِى أمَّةٌ يُقَاتِلُونَ عَلَى الحَقِّ ويُزِيغُ اللّهُ تعالى لَهُمْ قُلُوبَ أقْوَامٍ ويرزقهم منهم حَتّى تَقُومَ السَّاعَةُ، وَحَتَّى يَأتِى وَعْدُ اللّه. الخَيْلُ معقودٌ في نَوَاصِيهَا الخيرُ إلى يومِ الْقِيَامَةِ. وَهُوَ يُوحِى إلَىَّ أنِّى مَقبوضٌ غيرُ مُلَبَّثٍ، وَأنَّكُمْ تَتبعُونِى، ألاَ فَلاَ يَضربُ بَعضُكُمْ رِقَابَ بعضٍ. وَعُقْرُ دَارِ الْمُؤمِنِينَ الشَّامُ]. أخرجه النسائى.

«عُقْرُ الدَّار» بضم العين المهملة وفتحها: أصلها. وأشار بذلك إلى أن الشام تكون عند ظهور الفتن آمنة، والمسلمون بها أسلم.

7. (1032)- *Seleme İbnu Nüfeyl el-Kindî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ümmetimden bir grup, hak yolunda mücadeleye (hiç ara vermeden) devam edecek, Allah da, onlar(la mücâdele sebebi) ile bazı kavimlerin kalplerini saptıracak ve bunlardan (alınanlarla) onların rızkını sağlayacaktır, bu hal kıyamet gününe, Allah'ın va'dinin gelme anına kadar devam edecektir. Atın, kıyamete kadar alnında hayır bağlıdır. Rabbim bana, aranızda kalıcı değil, gidici olduğumu, ruhumu kabzedeceğini, sizin de beni, (birbirinizin boynunu vuran gruplar olarak) takib edeceğinizi bildirdi. Sakın birbirinizin boynunu vurmayın. Mü'minlerin (fitne sırasında emniyette olacakları) asıl yerleri Şam'dır." [Nesâî, Hayl 1, (6, 214-215).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, biraz özetlenerek alınmış. Resûlullah bu sözü, bir kimsenin kendisine gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü, insanlar atları kaldırdı, silahları da terketti, "Artık cihad bitmiştir, harbler de sona ermiştir" diyorlar" demesi üzerine söyler. Kendisine böyle söylenince cemaate yönelen Resûlullah: *"Yalan söylüyorlar, asıl şimdi harb(in zamanı) geldi"* diyerek söze başlar ve *"Ümmetimden bir grup Hakk yolunda mücâdeleye kıyâmete kadar devam edecektir..."* diye açıklamasını devam ettirir.

2- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* bu hadiste, Müslümanlar ne kadar kötü şartlar yaşayıp, mağlubiyetlere düşseler, idarede müessiriyetlerini kaybetseler bile, Hakk'ın galebesi için çalışan grupların, her tarafta mevcut olacağını bildirmektedir. Bazı rivayetlerde, bu mücâdelenin, gizlilik içinde değil, açıktan açığa yapılacağı tasrih edilir. Bildiğimiz kadarıyla bütün baskılara, yasaklara, nefes kesen tedhişe rağmen, Rusya'da bile Hakk adına yapılan mücâdele gizliden gizliye devam etmiştir. Hadisler bunun açıktan olacağını da tasrih eder. Bir bölgede sindirilip gizliliğe itilse veya İspanya'da olduğu gibi tamamen söndürülse bile, bir başka yerde veya yerlerde İslâm mücâdelesi canlı kalacak, Hâlık için yapılan cihâdın sancağı gönderde dalgalanmaya kıyamete kadar devam edecektir. Hadis bunu haber vermektedir.

3- Atın alnına bağlanmış olan *"hayr"*ı âlimler *"sevap"*, *"ganimet"*, *"izzet"*, *"makam"*, *"zafer"* olarak te'vil etmişlerdir.

4- Hadisin, Nesâî'deki aslı *"...Sizin de beni, birbirinizin boynunu vuran gruplar olarak takib edeceğinizi bildirdi"* şeklinde devam eder. Teysir, bu kısımda bazı özetlemeler yapmış. Biz tercümede atılan kısımları parantez içerisinde gösterdik.

Hadisin devamında da bazı tasarruf var ise de mühim değil.

5- "Mü'minlerin asıl yerleri Şam'dır" ibaresini âlimler, "fitne zamanında" diye kayıtlayarak açıklığa kavuştururlar. Şâm eski metinlerde Suriye bölgesinin adıdır, bugünki Şam şehri değil. Şam şehrine Dımeşk denilir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde Suriye henüz fethedilmiş değildir. Böylece hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın istikbali doğru olarak haber veren bir mucizesi olarak karşımıza çıkmaktadır: Kendisinden hemen sonra Suriye fethedilecektir. Bu sıralarda patlak verecek fitne hareketleri sırasında Irak ve Hicâz bölgeleri fitne hareketlerinden huzursuz olurken, Suriye bölgesi kargaşanın dışında kala-

caktır. Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in şehâdeti ile başlayıp, Hz. Osman'ın şehadetiyle kızışıp Sıffin ve Kerbelâ hâdiseleriyle gelişen fitne hareketleri Suriye'ye sıçramamış, bazı sahabeler, fitnenin dışında kalmak için Suriye'ye hicret bile etmiştir.

İKİNCİ FASIL

CİHAD'IN ÂDÂBI

1033 ١ – عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [كـَانَ رسولُ الله ﷺ إذَا غَزَا قـالَ: اللَّهُمَّ أنْتَ عَضُدِى وَنَصِيرِى. بِكَ أحُولُ وَبِكَ أصُولُ وَبِكَ أقَاتِلُ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

1. (1033)- Hz.Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* gazve yaptığı zaman:

"Ey Rabbim sen benim destekcim ve yardımcımsın. Senin sayende çâre düşünür, senin sayende saldırır, senin sayende mukâtele ederim" derdi. [Tirmizî, Da'avât 132, (3578); Ebu Dâvud, Cihâd 99, (2632).]

1034 ٢ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما. [أنَّ رسولَ الله ﷺ كـانَ هُوَ وَجُيُوشُهُ إذَا عَلَوُا الثَّنَايَا كَبَّرُوا، وَإذَا هَبَطُوا سَبَّحُوا فَوُضِعَتِ الصَّلاَةُ عَلى ذلكَ].

2. (1034)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve askerleri (sefer sırasında) tepeleri tırmandıkça tekbir getirirler, inişe geçince de tesbihte bulunurlardı. Namaz dahi buna göre vazedildi." [Ebu Dâvud, Cihâd 78, (2595).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, sefer sırasında yolun durumuna göre Hz. Peygamber 'in farklı zikirlerde bulunduğunu belirtmektedir: Yamaçlarda tekbir, yâni **Allahu ekber** demek, inişlerde tesbih, yâni **sübhânallah** demek gibi. Rivâyet, ayrıca namazdaki tekbir ve tesbihlerin de buna benzeyerek namazda yer aldıklarını belirtmektedir.Yani rükû ve secde hallerine tesbih, rükû ve secdeden doğrulurken tekbir getirilmektedir.

1035 ٣ – وعن سلمة بن الأكوع رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أمَّرَ عَلَيْنَا رسـولُ الله ﷺ مَرَّةً أبَا بَكْرٍ

رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ فِي غَزَاةٍ فَبَيَّتْنَا أُنَاساً مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَقَتَلْتُهُمْ فَقَتَلْتُ بِيَدِى تِلْكَ اللَّيْلَةَ سَبْعَةً، هُمْ أَهْلُ أَبْيَاتٍ، وَكَانَ شِعَارُنَا: يَا مَنْصُورُ أَمِتْ أَمِتْ]. أخرجه أبو داود.

3. (1035)- *Seleme İbnu'l-Ekvâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gazve sırasında başımıza Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'i komutan tayin etti. Bu seferde müşriklerden bir gruba gece baskını yaptık. Onlardan çokça öldürüldü. Ben kendi elimle yedi kişi öldürdüm. Bunlar, farklı âilelerdendi. O gün parolamız: "Ey Mansur (yardım gören) öldür, öldür!" idi." [Ebu Dâvud, Cihâd 78, (2596), 102, (2638).]

AÇIKLAMA:

Ebu Dâvud, bu rivayeti **"parola"** ile ilgili bir babta zikreder. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında, sefere çıkıldığında, her grubun bir komutanı, bir sancağı olduğu gibi müstakil bir de parolası olurdu. Bu parola ile, bilhassa gece vakti birbirlerini tanırlardı. Hadislerde parola, "şiâr" kelimesiyle ifade edilmiştir.

Hz. Ebu Bekir'in komutan tayin edildiği bu seferde parola "emit emit ya Mansur!" olmuştur. Emit, öldür demektir. Mansûr, tefeül maksadını güder, zafere ulaşmış mânasında ve asıl muhatap askerlerdir. Ancak, gerçek öldüren Allah olması hasebiyle muhatabın Allah olduğu ve ibârenin şu mânaya te'vil edilmesi gerektiği de söylenmiştir: "Ey yardımcı (Nâsır)! düşmanı öldür."

1036 ٤ – وعن المُهَلَّب [عَمَّنْ سَمِعَ النَّبِىَّ ﷺ يَقُولُ: إنْ بَيَّتَكُمُ الْعَدُوُّ فَقُولُوا حم لاَ يُنْصَرُونَ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

4. (1036)- Mühelleb İbnu Ebî Sufre (rahimehullah) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı dinleyen birisinden, Efendimiz'in şöyle söylediğini naklediyor: "Düşman size gece baskını yaparsa حم لاَ يُنْصَرُونَ Ha-mim La yunsarûn deyin." [Tirmizî, Cihâd 11, (1682); Ebu Dâvud, Cihâd 78, (2597).]

AÇIKLAMA:

Burada âni baskın yapan düşman karşısında söylenmesi gereken parola belirtiliyor. حم لاَ يُنْصَرُونَ ibaresinin bir dua olmayıp, haber olduğu belirtilir. Şayet "yardım görmesinler!" mâ8nasında dua olsa idi لاَ يُنْصَرُوا

şeklinde cezm halinde olması gerektiği belirtilir. Bu bir ihbar olduğuna göre mana şöyle olmalıdır: "Vallahi onlar yardım görmeyecekler!"

İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'tan yapılan bir rivayete göre Hâ Mim, Allah'ın isimlerinden biridir ve sanki düşmanın yardım görmeyeceğini kasemle ifade etmektedir. Hâ-Mim'in Allah'ın ismi olmasına itiraz edilmiş ve "zira, denmiştir, bunu te'yid eden başka rivayet mevcut olmadığı gibi, Allah'ın bütün isimleri açık bir mâna taşıdığı halde, bunun iki harfe ünvan olmaktan başka mânası yoktur." Ancak, bu itiraza bunların bazı ilahî isimlere alem olduğu belirtilerek cevap verilmiştir. Nitekim Atâ el-Horasanî demiştir ki: "Hâ harfi, Cenab-ı Hakk'ın şu isimlerinin baş harfidir: Halim, Hamid, Hayy, Hakîm, Hannân. Mîm harfi de şu isimlerin baş harfini temsil eder: Melik, Mecid, Mennân (Muktedir, Müntakim.)"

*Aliyyu'l-Kârî'n*in kaydına göre şu da söylenmiştir: "Hâ-Mim'le başlayan sûrelerin ayrı bir hususiyeti var. Bu hadiste, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* bu hususiyete Ashab'ın dikkatini çekmekte ve -mezkur sûrelerin şanlarının yüceliği ve makamlarının Allah nezdindeki şerefi sebebiyle- bunların zikrinin Müslümanların kendilerine nusret, düşmanlarına da bela gelmesini taleb ettikleri zaman başvuracakları vesilelerinden olduğunu bildirmek istemiştir. Bu sebeple onlara Hâ-Mim demelerini emretmiştir."

Aynı açıklamaya göre لاَ يُنْصَرُونَ cümlesi "Pekâla! Hâ-Mim dedikten sonra ne demeliyiz." şeklinde vâki olacak muhtemel bir soruya cevap olarak: لاَيُنْصَرُونَ "Onlar yardım görmeyecekler!" deyin" şeklinde cevap cümlesi olmaktadır.

Aliyyü'l-Kârî, hadis üzerine geniş açıklamalar sunar.

1037 ٥ – وعن كعب بن مالك رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسولُ اللّٰهِ ﷺ إذَا أرَادَ غَزْوَةً وَرَّى لِغَيْرِهَا وَيَقُولُ: الْحَرْبُ خَدْعَةٌ]. أخرجه أبو داود.

5. (1037)- *Ka'b İbnu Mâlik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gazveye çıkmaya karar verdiği zaman, şaşırtarak başka bir zan uyandırır ve: **"Harb bir hiledir"** derdi." [Ebu Dâvud, Cihad 101, (2637); Buharî, Cihad 157; Müslim, Cihâd 18, (1740).]

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in askerî yönlerinden biri

haber almaya önem vermesi ve haber sızdırmamak için gerekli tedbirleri almasıdır. Bu husus, siyaset-i Nebeviye'de mühim bir yer işgal eder. Sadedinde olduğumuz hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın umumî prensibini açıklıyor: Tevriye yapmak. Arapça'da tevriye, asıl gayesini gizlemek üzere yapılan aldatıcı davranışa denir, dilimizde şaşırtmak kelimesi tevriyeyi kısmen karşılar.

İslâm uleması, harpte düşmanı aldatmak için başvurulacak her çeşit hilenin câiz olduğunu söylemekte ittifak eder. Düşman karşısında tecviz etmedikleri tek husus, yapılan anlaşmanın, günü dolmadan bozulması, verilmiş olan emânın ihlâlidir. Bu iki fiile cevaz vermezler ve "haram" derler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yalana fetva verdiği üç yerden biri harptir.

İbnu'l-Münîr der ki: "Harb hiledir, demenin mânası, harbi yapan için en mükemmel, en iyi harb, hedefine, düşmanla karşılaşarak ulaşılan harp değil, onu aldatarak ulaşılan harptir. Zîra, karşılaşma, muhâtaralıdır (riskli). Halbuki aldatarak neticeye ulaşmada hiçbir risk (muhâtara) mevcut değildir."

Şârihler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın el-Harbu hud'atun cümlesini ilk defa Hendek Harbi'nde telaffuz ettiğini belirtir.

1038 ٦– وعن معاذ بن جبل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ : الْغَزْوُ غزْوَانِ : فَأَمَّا مَنِ ابْتَغَى وَجْهَ اللهِ تعالى وَأَطَاعَ الإمَامَ وَأَنْفقَ الْكَرِيمَةَ ويَاسرَ الشَّرِيكَ وَاجْتَنَبَ الْفَسَادَ فَإنَّ نَوْمَهُ وَنَبَهَهُ أجْرٌ كُلُّهُ، وَأمَّا مَنْ غَزَا فَخْراً وَرِيَاءً وَسُمْعَةً وَعَصَى الإمَامَ وَأَفْسَدَ في الأرْضِ فَإنَّهُ لَمْ يَرْجِعْ بِالْكَفَافِ]. أخرجه الأربعة إلا الترمذى.

6. (1038)- *Muâz İbnu Cebel* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

Gazve iki çeşittir: Birincisi kişinin Allah'ın rızasını aramak için yaptığı gazvedir. Bu maksadla gazve yapan imama da itaat eder, en kıymetli şeyini harcar, ortağına kolaylık gösterir, fesaddan kaçınır. Bunun uykusu da uyanıklığı da tamamen kendisi için ücret olur. Bir de övünmek, riyâkârlıkta bulunmak ve kendini satmak için savaşan, imama isyan eden, arzda fesad çıkaran kimse vardır. Böyle gazveden asgarî ücreti bile elde edemez." [Ebu Dâvud, Cihad 25, (2515); Nesâî, Cihad 46, (6, 49); Muvatta Cihad 18 (2, 466).]

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* cihada her katılan mücâhid için vâdedilen yüksek ücrete ulaşamayacağını belirtmekte, gerçek mücâhidin sırf "Allah rızası" için savaşması gerektiğini bildirmektedir. Hatta bu da yetmemekte, komutanlara itaatkâr olmaya, savaş sırasında başta canı olmak üzere, nazarında kıymetli olan her şeyi harcamakta cömert olmaya, arkadaşlarıyla iyi geçinip huzursuzluk çıkarmamaya dikkat etmesi gerekmektedir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu ve benzeri beyanları, mücâhidlerin tâbi olmaları gereken iç disiplini ortaya koymaktadır. Bu çeşit açıklamalar, yapılan amelin "cihad" sayılabilmesi için uyulması gereken ciddî esaslar olduğunu ifade ederler. Bunlara uyulduğu takdirde asker, gerçek mücahid olacak, sadece mukâtele ânı değil, uyku ve istirahat anları da Allah indinde büyük ücret vesilesi olacaktır.

İkinci çeşit gazinin vasıfları da sayılmıştır; dünyevî maksadlarla savaşmak, itaatsizlik, geçimsizlik vs. Bu da ücretsiz dönecek veya ölecek ama şehid olmayacaktır.

Hadis, Allah rızası için savaşırken, disiplinsizlik yapanları, geçimsizlik çıkaranları ciddi şekilde uyarmaktadır. Demek ki, sâdece niyyet yeterli olmuyor, bunun gereği olan iyi amellerle niyetin ikmal edilmesi gerekmektedir.

1039 ـ ٧ وعن قيس بن عبّاد قال: [كَانَ أَصْحَابُ رسول الله ﷺ يَكْرَهُونَ الصَّوْتَ عِنْدَ الْقِتَالِ] أخرجه أبو داود.

7. (1039)- *Kays İbnu Abbâd* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabı (radıyallahu anhüm) savaş sırasında ses çıkarmayı sevmezlerdi." [Ebu Dâvud, Cihad 112, (2656).]

AÇIKLAMA:

1- Kays İbnu Abbâd, Ebu Abdillah el-Basrî, muhadramundandır, sîkadır. Hz. Ömer, Hz. Ali ve Hz. Ammâr (radıyallahu anhüm)'dan rivayetleri var. Kendisinden oğlu Abdullah ve Hasan Basrî rivayette bulunmuştur.

2- Ashab'ın hoşlanmadığı şey, zikrullah dışındaki gereksiz bağırıp çağırmalar, faydasız lakırtılar. Fukaha, savaş sırasında bağırıp çağırmanın, gereksiz yere ses yükseltip, lakırtı etmenin mekruh olduğuna bu

hadisten delil çıkarmışlardır. Savaş esnasında ses çıkarmanın korku alâmeti sayılıp atâlete, gevşemeye sebep olacağı için yasaklanmış olabileceği belirtilmiştir. Sükût ise sebat ve metânete, kendinden emin olmaya delildir.

1040 ٨- وعن أبى الدرداء رَضِىَ اللهُ عَنْهُ [أَنَّهُ كَـانَ يَقِفُ حِينَ يَنْتَهِى إلى الدَّرْبِ فِي مَمَرِّ النَّـاسِ إلى الْجِهَادِ فَيُنَادِى نِدَاءً يُسْمِعُ النَّاسَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ مَنْ كَـانَ عَلَيْهِ دَيْنٌ وَيَظُنُّ أَنَّهُ إِنْ أُصِيبَ فِـي وَجْهِهِ هٰذَا لَمْ يَدَعْ لَهُ وَفَاءً فَلْيَرْجِعْ وَلَا يَتْبَعْنِي فَإِنَّهُ لَا يَعُودُ كَفَافاً] أخرجه رزين.

8. (1040)- *Ebu'd-Derdâ* (radıyallahu anh)'nın anlattığına göre, cihâda giderken, yola çıkıp, halkın geçeceği yere durarak, herkese duyuracak şekilde şöyle bağırırmış: *"Ey insanlar: Kimin üzerinde bir borç olduğu halde, cihada katılır ve bilirse ki, öldüğü takdirde bu borç ödenmeyecektir, hemen geri dönsün, sakın peşime takılmasın. Zîra, o, bu haliyle cihâdın karşılığını alamaz."* [Rezîn'in ilavesidir.]

İÇİNDEKİLER

NUR SURESİ 7
1- Tesettür Emri 7
2- Tesettür Ayeti 8
AVRET 8
1- Erkeğin Erkeğe Karşı Avreti 9
2- Kadının Kadına Karşı Avreti 10
3- Kadının Erkeğe Karşı Avreti 10
YABANCIYA BAKMA YASAGI İLE İLGİLİ İSTİSNALAR 13
Cariyenin Avreti 13
Erkeğin Kadına Karşı Avreti 14
TESETTÜRÜN HİKMET VE GAYESİ 15
FURKAN SURESİ 18
ŞUARA SURESİ 21
Hz. Peygamber ve Şiir 24
Şiir Üzerine Birkaç Hadis Meali 25
Şiir 26
NEML SURESİ 28
KASAS SURESİ 38
Ebu Talib'in İmanı 41
ANKEBÛT SURESİ 43
RUM SURESİ 45
LOKMAN SURESİ 46

Muğayyebât-ı Hamse Meselesi 48
SECDE SURESİ 52
AHZAB SURESİ 56
1- Kan Akrabalığı 59
2- Hakiki Anne 59
3- Hakiki Baba 59
4- Hakiki Evlat 59
Hz. Zeyneb'in Hayatından Bazı Safhalar 74
SEBE SURESİ 86
FÂTIR SURESİ 91
YA-SİN SURESİ 93
SAFFAT SURESİ 99
SAD SURESİ 101
ZÜMER SURESİ 103
Vahşi'yi daveti 105
HA-MİM el-MÜ'MİNE SURESİ 111
FUSSİLET SURESİ 113
HA-MİM-AYN-SİN-KAF SURESİ 116
ZUHRUF SURESİ 118
HA-MİM-DUHAN SURESİ 119
AHKAF SURESİ 124
FETİH SURESİ 129
HUCURAT SURESİ 132
Irkçılık 138
Kavmini Sevmek 141
Yasak Olan Kavim Sevgisi 142
Ecdad ile Övünmek 143
Ecdadla Övünmede ölçü 144
Kavmi İçin Savaş 146
Kölelikten Yükselenler 150
KAF SURESİ 154

TEVBE İLE İLGİLİ BÖLÜM **387**
Tevbe 387
RÜYA TABİRİ BÖLÜMÜ **405**
Rüya Tabiri Üzerine Umumi Bilgiler 407
Tabir Nedir? 407
Rüyanın Mahiyeti Nedir? 40
Rüya Cihetiyle İnsanlar Üç Kısımdır 408
Mü'minin Rüyası 409
Rüya Üç Kısımdır 409
Rüya 410
BİRİNCİ FASIL: Rüya ve Rüya Adabına Dair Hadisler 413
Rüya Peygamberlikten Bir Cüzdür 416
İKİNCİ FASIL: Tabir Edilmiş Rüyalar 425
İFLAS BÖLÜMÜ **451**
ÖLÜMÜ TEMENİ BÖLÜMÜ **457**
Ölüm Temennisi Niçin Yasaklanmıştır? 459
TEŞEKKÜR BÖLÜMÜ **463**
CİHAD BÖLÜMÜ **469**
BİRİNCİ BAB: CİHADIN FAZİLETİ **469**
BİRİNCİ FASIL: Cihad ve Mücahidlerin Fazileti 471
İKİNCİ FASIL: Şehadet ve Şehidin Fazileti 515
İKİNCİ BAB: CİHAD VE CİHADA MÜTEALLİK MESELELER **531**
BİRİNCİ FASIL: Cihadın Vacib Oluşu ve Cihada Teşvik
Eden Hadisler 533
Ulu'l-Emr'e İtaat 533
Kur'ân-ı Kerim ve İtaatla İlgili Bazı Meseleler 534
Fasık İmamın Arkasında Namaz 538
İKİNCİ FASIL: Cihadın Adabı 549

Prof. Dr.
İbrahim CANAN

HADİS ANSİKLOPEDİSİ

KÜTÜB-İ SİTTE

4. CİLT

AKÇAĞ

ZAMAN

KAPAK

Hamit YÜKSEK

DİZGİ VE MİZANPAJ

Salih KARAHAN

Said KASIM

TASHİH

Nurullah ERDOĞAN

YAYINCI

AKÇAĞ YAYINEVİ

BASKI

GRAPHISCHER GROSSBETRIEB PÖSSNECK GMBH

EIN MOHNDRUCK BETRIEB

FEZA GAZETECİLİK A.Ş.
Çobançeşme Mah. Kalender Sok. No: 21
Yenibosna/İSTANBUL
Tel.: (0212) 551 14 77 - 652 33 50 (3 hat)
Fax: 652 24 23 Telex: 28 99 4

CİDAL VE MİRÂ BÖLÜM

HACC VE UMRE BÖLÜMÜ

BİRİNCİ BAB

HACCIN FAZİLETLERİ

İKİNCİ BAB

HACCIN VÜCUBU

ÜÇÜNCÜ BAB

MİKAT VE İHRAMLAR HAKKINDA

DÖRDÜNCÜ BAB

HACCIN ÇEŞİTLERİ: İFRAD, KIRAN, TMETTU

BEŞİNCİ BAB

TAVAF VE SAY

ALTINCI BAB

VAKFELER VE İFAZA

YEDİNCİ BAB

REMY (ŞEYTAN TAŞLAMA)

SEKİZİNCİ BAB:

İHRAMDAN ÇIKMA (TAHALLÜL)

ONUNCU BAB

KURBANLAR

ÜÇÜNCÜ FASIL

CİHADA NİYETTE SIDK VE İHLAS

1041 ١ – عن أبي موسى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [سُئِلَ رسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ الرَّجُلِ يُقَاتِلُ شَجَاعَةً، وَيُقَاتِلُ حَمِيَّةً، وَيُقَاتِلُ رِيَاءً، أيٌّ ذلكَ في سَبِيلِ اللهِ؟ فَقَالَ: مَنْ قَاتَلَ لِتَكُونَ كَلِمَةُ اللهِ هِيَ الْعُلْيَا فَهُوَ في سَبِيلِ اللهِ]. أخرجه الخمسة.

1. (1041)- *Ebu Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e, şecaat olsun diye veya hamiyyet (kavmi, ailesi, dostu) için veya gösteriş için mukâtele eden kimseler hakkında sorularak bunlardan hangisi "Allah yolunda"dır? dendi. Resûlullah: *"Kim, Allah'ın kelamı yücelsin diye mukâtele ederse, o Allah yolundadır"* diye cevap verdi." [Buharî, Cihad 15, Hums 10, İlm 35, Tevhid 28; Müslim, İmâret 149, (1904); Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd 16, (1646); Ebu Dâvud, Cihâd 26, (2517); Nesâî, Cihâd 21; İbnu Mace, Cihâd 13, (2783).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin muhtelif vecihlerinde, savaşa sevkeden başka maksadların da zikredildiği görülmektedir: Ganimet elde etmek, intikam almak (gadab). Böylece rivayetlerin tamamında mukâtelede beş gâye güdüldüğü görülmektedir: Ganimet arzusu, şecâat, riyâ, hamiyyet, gadab.

Bunların her birinin iyi ve kötü taraflarını söylemek mümkündür. İbnu Battâl'a göre gadab ve hamiyet için yapılan mukâtele bazan Allah yolunda olabilir. Bu sebeple Resûlullah bunları ne red ne de kabul etmeden, altıncı bir maksad zikretmiştir: *"Allah'ın kelâmı yüce olsun maksadıyla mukâtele eden Allah yolundadır."*

Allah'ın kelâmı'ndan maksad Allah'ın İslam'a davetidir. Öyle ise sırf Allah'ın kelâmı yüce olsun gayesiyle savaşan Allah yolundadır, bu yüce

maksada diğer beş maksaddan birini daha katan ihlâsı kaybeder ve asıl gâyesini ihlâl eder. Ancak mukâtelesine asıl maksad yapmamakla birlikte zımnî olarak yani tâli şekilde onlardan biri daha husûle gelse, bu ihlâsı-na zarar vermez, Cumhûr bu görüştedir.

1042 ٢– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ. [أَنَّ رَجُلاً قَالَ يَارَسُولَ اللهِ: رَجُلٌ يُرِيدُ الْجِهَادَ فِي سَبِيلِ اللهِ وَهُوَ يَبْتَغِي عَرَضاً مِنَ الدُّنْيَا؟ فَقَالَ لاَ أَجْرَ لَهُ. فَأَعَادَ عَلَيْهِ ثَلاَثاً كُلَّ ذلِكَ يَقُولُ لاَ أَجْرَ لَهُ]. أخرجه أبو داود.

2. (1042)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam gelerek Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e:

"Ey Allah'ın Resûlü, bir kimse Allah yolunda cihad arzu ettiği halde bir de dünyalık isterse durumu nedir?" diye sordu. Şu cevabı verdi:

"Ona hiçbir sevab yoktur!"

Adam aynı soruyu üç sefer tekrar etti, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da her seferinde:

"Ona sevab yoktur!" diye cevap verdi." [Ebu Dâvud, Cihâd 25, (2516).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, önceki hadisi daha da açıklayıcı mahiyettedir. Mukâtelenin, Allah yolunda olması için ihlâs esastır, sırf Allah rızası için yapılması esastır. Gönlün derinliklerinde ganimet veya şöhret veya hamiyet gibi başka maksadların husulü de geçecek olursa, ihlâs kaybolacak ve yapılan amel Allah yolunda cihad olmaktan çıkacaktır. Bu hadisin Ebu Ümâme tarafından rivayet edilen vechinde, üçüncü sefer, لاَشَيْءَ لَهُ "Ona herhangi bir sevab yoktur" dedikten sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şunu ilâve etmiştir:

إِنَّ اللهَ لاَ يَقْبَلُ مِنَ الْعَمَلِ إِلاَّ مَا كَانَ لَهُ خَالِصاً وَابْتَغَى بِهِ وَجْهَهُ

"Allah, hâlis olmayan, sadece kendi rızasını taleb etmek için yapılmamış olan ameli kabul etmez."

Şunu da ilâve edelim: *İbnu Ebî Cemre*'ye göre, "Cihâdın asıl sâiki, Allah'ın kelâmını yüceltme maksadı olunca, bu meyanda ikinci bir maslahatın da husule gelmesi, ameldeki ihlâsa zarar vermez", âlimler bu görüştedir.

1043 ٣– وعن شدّاد بن الهاد رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ. [أنَّ رَجُلاً من الأعْرَاب جَاءَ فآمَنَ بالنّبيِّ ﷺ ثُمَّ قَالَ: أهَاجِرُ مَعَكَ؟ فأوْصَى به النَّبيُّ ﷺ بَعْضَ أصْحَابه فكَانَتْ غَزَاةٌ غَنِمَ النَّبيُّ ﷺ فيهَا شيئاً فَقَسَّمَ وَقَسَمَ لَهُ. فقال مَا هذا؟ فقال: قَسَمْتُهُ لَكَ. قَالَ: مَا عَلَى هذا اتَّبَعْتُكَ، وَلَكِنِ اتَّبَعْتُكَ عَلَى أنْ أرْمَى إلى هَهُنَا، وأشَارَ بيده إلى حَلْقه بسَهْمٍ فَأمُوتَ فَأدْخُلَ الْجَنَّةَ. فقال إنْ تَصْدُقِ اللّهَ يَصْدُقْكَ، فَلَبِثُوا قليلاً ثُمَّ نَهَضُوا في قِتَالِ الْعَدُوِّ فأتِيَ به النَّبيُّ ﷺ مَحْمُولاً قَدْ أصَابَهُ سَهْمٌ حَيْثُ أشَارَ. فقال النَّبيُّ ﷺ: أهُوَ هُوَ؟ قَالُوا: نَعَمْ. قال: صَدَقَ اللّهَ فَصَدَقَهُ. ثُمَّ كُفِّنَ في جُبَّةِ النَّبيِّ ﷺ ثُمَّ قَدَّمَهُ فَصَلَّى عَلَيْهِ فكَانَ ممَّا ظَهَرَ مِنْ صَلاَتِهِ: اللَّهُمَّ هذا عَبْدُكَ خَرَجَ مُهَاجِراً في سَبِيلِكَ فَقُتِلَ شَهِيداً وأنَا شَهِيدٌ عَلَى ذلِكَ]. أخرجه النسائى.

3. (1043)- *Şeddâd İbnu'l-Hâd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir bedevî gelerek Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a iman etti. Sonra da sordu:

"Seninle hicret edeyim mi?"

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu ashabından birine teslim edip meşgul olmasını söyledi. Sonra yapılan gazvede Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* bir miktar ganimet elde etmişti. Bunu taksim etti ve bedevîye de bir pay ayırdı. Bedevî:

"Bu nedir?" diye sordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Bu payı sana ayırdım" dedi. Adam:

"Ben bunun için sana tâbi olmuş değilim, ben -eli ile boğazını göstererek- şuraya bir ok atılıp ölmem ve cennete gitmem için sana tâbi oldum" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da:

"Sen Allah'a sâdık oldun mu o da sana sâdık olur (dilediğini verir)" dedi.

Askerler bir müddet durdular. Sonra düşmanla mukâtele etmek üzere kalktılar. Adamcağızı, az sonra sırtlayıp Hz.Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e getirdiler. Tam gösterdiği yere bir ok isabet etmiş ve ölmüştü. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Bu, o adam mı?" diye sordu:

"Evet, odur!" dediler.

"Öyleyse o Allah'a doğru söyleyip sadâkat gösterdi, Allah da ona sadâkat gösterdi" dedi.

Adam, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cübbesi ile kefenlendi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cenazeyi öne çıkardı, üzerine namaz kıldı. Okuduğu duadan işitilenler arasında şu da vardı: *"Ey Allahım, bu senin bir kulundur. Senin yolunda hicret etmek üzere memleketinden ayrıldı. Şehid olarak öldürüldü. Ben buna şâhidlik ediyorum."* [Nesâî, Cenâiz 61, (4, 60, 61).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şehid üzerine cenâze namazı kılması mevzubahis olmaktadır. Halbuki Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre şehide namaz kılınmaz, şehid yıkanmaz da; şehid olduğu elbise ile birlikte olduğu gibi defnedilir. Bu sebeple hadisteki فَصَلَّى عَلَيْهِ tâbiri biraz münakaşa edilmiştir. Nevevî: "Burada salâttan maksad, namaz değil dua dır." der. Böyle olunca, şehide namaz kılmamış, ölüler için yaptığı mutad dualarından birini yapmıştır. *Nevevî,* buna delil olarak Buharî'nin bir rivayetini gösterir. Mezkur rivayette Hz.Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Uhud şehidleri için sekiz yıl sonra dua ettiği belirtilir ve bu dua salât (= namaz) kelimesiyle ifade edilir:

صَلَّى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلَى قَتْلَى أُحُدٍ بَعْدَ ثَمَانِى سِنِينَ

1044 ٤ — وعن عبدالرحمن بن أبي عُقْبَة عن أبيه. «وكان مولى من أهل فارس» قال: [شَهِدْتُ مع النَّبِىِّ ﷺ أُحُداً فضربتُ رجلاً من المُشْرِكين فقلتُ خُذْهَا وأنا الغُلامُ الفَارِسِىُّ. فَالْتَفَتَ إلىَّ النَّبِىُّ ﷺ فَقَالَ: هَلاَّ قُلْتَ وأنا الغُلاَمُ الأنْصَارِىُّ إنَّ ابنَ أُخْتِ القَوْمِ مِنهم، وإنَّ مَوْلَى القَوْمِ مِنهم]. أخرجه أبو داود.

4. (1044)- *Abdurrahman İbnu Ebî Ukbe,* babasından naklediyor. Babası İran asıllı bir azadlı idi. Der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte Uhud Savaşı'na katıldım. Müşriklerden bir adama darbeyi indirdim ve: "Al, bu sana benden, ben İranlı bir köleden!" dedim. (Sözlerimi işitmiş bulunan) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana doğru baktı ve: *"Niye, ben Ensarî bir köleyim demedin? Bir kavmin kızkardeşlerinin oğlu o kavimden sayılır"* dedi. [Ebu Dâvud, Edeb 121, 5/23;

İbnu Mâce, Cihâd 13, (2784).] Bu hadisin son cümlesi yani, ابن اخت القوم منهم ibaresi diğer kitaplarda da yer alır. [Buharî, Ferâiz 24, Tirmizî, Menâkıb 85, (3897); Nesâî, Zekât 96, (5, 106); Müslim, Zekat 133, (1059).]

AÇIKLAMA:

Ebu Davûd, merhum, bu rivayeti, Asabiyet Babı adını verdiği bir başlık altında kaydeder. Asabiyet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın aynı babta kaydedilen bir hadisinde, "kişinin kavmine zulümde yardımcı olmasıdır" diye tarif edilir. Bugünkü karşılığı ırkçılıktır. İslâm, ırkçılığı reddeder. Bu sebeple, bir cemiyette bulunan ırkî azınlıkların, milliyet yönüyle kendilerini bulundukları cemiyetten saymaları prensibini vazetmiştir. Burada mezkur prensibin tatbikatına canlı bir örnek görmekteyiz: Kendisini İranlı bilen bir köle Müslüman, Müslümanlarla birlikte Uhud Savaşı'na katılır. Mekkeli bir müşriğe kılıcıyla darbesini indirirken, o zamanın âdeti üzerine kendisini tanıtır: "Ben İranlı bir köle falanca!"

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* müdâhale ederek, kendini Ensârî olarak tanıtmasını söyler ve prensip vazeder: "Bir kavmin kızkardeşinin oğlu o kavimden sayılır." Burada "kızkardeşinin oğlu" tâbiriyle, kavim içinde yer alan, kan bağı bulunmayan azınlıkların kastedildiği açıktır.

Hemen belirtelim ki, düşmanına öldürücü darbeyi indirirken kişinin kendisini tanıtması, o devirde câri olan bir âdettir; böylece Secâat arzederek iftihar etmiş, övünmüş olmaktadır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buna karşı çıkmıyor. Kendisini Ensarî olarak tanıtmamış olmasına karşı çıkıyor. Çünkü bir kavmin içinde yaşayıp, bir kısım hukukî, içtimâî, örfî bağlarla bağlanan kişi artık onlardandır. Bu keyfiyet مولى القوم منهم *"Bir kavmin azadlısı onlardandır"* şeklinde de ifade edilmiştir. Yanında sır ifşâsından, yardımlaşma, sevgi, meşveret gibi pek çok bağlarla bağlanarak kederde ve sevinçte müştereklik sebebiyle aralarında kader birliği hâsıl olan kimselerin, kendilerini, kan farklılığı sebebiyle ayrı hissetmelerini İslâm tecviz etmiyor. İslâm'da madde değil mâna, kan değil ideal birliği, -temel prensiplerini iman esaslarının oluşturduğu– kültür birliği mühimdir.

DÖRDÜNCÜ FASIL

KITÂL VE GAZVE AHKÂMI

1045 ١ – عن بريدة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رسول الله ﷺ إذَا أمَّرَ الأميرَ على جَيْشٍ أوْ سَرِيَّةٍ أوْصَاهُ في خَاصَّته بتَقْوىٰ الله تَعالى وَمَنْ مَعَهُ من المُسْلمينَ خيراً، ثُمَّ قال: اغْزُوا بِسْمِ الله في سَبِيلِ الله، قَاتِلُوا مَنْ كَفَرَ بالله، اغْزُوا وَلاَ تَغُلُّوا وَلاَ تَغْدُرُوا وَلاَ تُمثِّلُوا وَلاَ تَقْتُلُوا وليداً. فَإذا لَقيتَ عَدُوَّكَ من المُشْرِكينَ فادْعُهُمْ إلى ثلاث خلاَلٍ، فَإنْ أجَابُوكَ فَاقْبَلْ منهُمْ وكُفَّ عنهُم: ادْعُهُمْ إلى الإسْلاَمِ، فإنْ أجابُوكَ فَاقْبَلْ منهُمْ وكُفَّ عَنْهُم، ثُمَّ ادْعُهُمْ إلى التَّحَوُّلِ مِنْ دَارِهِمْ إلى دَارِ المُهَاجِرِينَ، وأخْبِرْهُمْ إنَّهُمْ إنْ فَعَلُوا ذلك فَلَهُمْ ما للْمُهَاجِرِينَ، وَعَلَيْهِمْ ما عَلَيْهِمْ، فإنْ أبَوْ أنْ يَتَحَوَّلُوا منْهَا فأخْبِرْهُمْ أنَّهُمْ يَكُونُونَ كَأعْرَاب المُسْلمينَ يجرى عَلَيْهِمْ حُكْمُ الله تعالى الَّذى يَجْرِى على المُؤمنينَ ولاَ يَكُونَ لَهُمْ في الغَنِيمَة وَالْفَيْءِ شيْءٌ إلاَّ أنْ يُجاهِدُوا مَعَ المُسْلمينَ وإنْ هُمْ أبَوْا فَسَلْهُمُ الجزيَةَ، فإنْ هُمْ أجَابُوكَ فاقْبَلْ منهُمْ وكُفَّ عَنْهُمْ. فإنْ أبَوْا فاسْتَعنْ بالله تعالى عَلَيْهِمْ وَقَاتِلْهُمْ، وَإذا حَاصَرْتَ أهْلَ حصْنٍ فَأرَادُوكَ أنْ تَجْعَلَ لَهُمْ ذمَّةَ الله تعالى وَذمَّةَ نَبِيِّه فلاَ تفْعَلْ، وَلَكِنْ اجْعَلْ لَهُمْ ذمَّتَكَ وَذمَّةَ أصْحَابِكَ، فَإنَّكُمْ إنْ تَخْفِرُوا ذمَّتَكُمْ وَذمَّةَ أصْحَابِكُمْ أهْوَنُ منْ أنْ تَخْفِرُوا ذمَّةَ الله تعالى وَذمَّةَ رسوله ﷺ. وَإذَا حَاصَرْتَ أهْلَ حصْنٍ وَأرَادُوكَ أنْ تُنْزِلَهُمْ على حُكْمِ الله تعالى فَلاَ تُنزِلْهُمْ عَلى حُكْمِ الله تعالى، وَلَكِنْ أنزِلْهُمْ عَلى حُكْمِكَ، فإنَّكَ لاَ

تَدْرِى أَتُصِيبُ فِيهِمْ حُكْمَ اللهِ تَعَالى أَمْ لاَ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى.

1. (1045)- *Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir ordunun veya seriyyenin başına komutan tayin ettiği zaman, -hassaten komutana- Allah'a karşı muttaki olmasını, beraberindeki Müslümanlara da hayır tavsiye eder ve sonra şunları söylerdi: *"Allah'ın adıyla ve Allah'ın rızası için savaşın. Allah'ı inkâr eden kâfirlerle çarpışın. Gazâ edin fakat ganimete hıyanet etmeyin, haksızlıkda bulunmayın, ölülerin vücudlarına sataşıp burun ve kulaklarını kesmeyin, (önünüze çıkan) çocukları öldürmeyin!*

Müşrik düşmanlarla karşılaşınca onları önce üç şeyden birine çağır: Bunlardan birine cevap verirlerse onlardan bunu kabul et ve artık dokunma!

Önce İslâm'a dâvet et. İcâbet ederlerse hemen kabul et ve elini onlardan çek. Sonra onları yurtlarından muhâcirler diyarına hicrete dâvet et. Ve onlara haber ver ki, eğer bunu yapacak olurlarsa Muhacirler'e va'dedilen bütün mükâfaat ve vecibeler aynen onlara da terettüp edecektir. Hicretten imtina edecek olurlarsa bilsinler ki, Müslüman bedevîler hükmündedirler ve Allah'ın mü'minler üzerine câri olan hükmü onlara icra edilecektir; ganimet ve fey'den kendilerine hiçbir pay ayrılmayacaktır. Müslümanlarla birlikte cihâda katılırlarsa o hâriç, (o zaman ganimete iştirak ederler.)

Bu şartlarda Müslüman olma teklifini kabul etmezlerse, onlardan cizye iste, müsbet cevap verirlerse hemen kabul et ve onları serbest bırak.

Bundan da imtina ederlerse, onlara karşı Allah'tan yardım dile ve onlarla savaş. Bu durumda bir kale ahâlisini muhâsara ettiğinde onlar senden Allah ve Resûlü'nün ahd ve emânını talep ederlerse kabul etme; onlar için, kendine ve ashâbına ait bir emân tanı. Zira sizin kendi ahdinizi veya arkadaşlarınızın ahdini bozmanız, Allah'ın ve Resûlü'nün ahdini bozmaktan ehvendir.

Eğer bir kale ahalisini kuşattığında onlar, senden Allah'ın hükmünü tatbik etmeni isterlerse sakın onlara Allah'ın hükmünü tatbik etme, lâkin kendi hükmünü tatbik et. Zira Allah'ın onlar hakkındaki hükmüne isâbet edip etmeyeceğini bilemezsin." [Müslim, Cihâd 3, (1731); Tirmizî, Siyer 48, (1617), Diyât, 14, (1408); Ebu Dâvud, Cihâd 90, (2612, 2613).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, yola çıkarılan ordu ile alâkalı bazı mühim esasları tesbit etmektedir:

1. Komutana ve askerlere verilecek talimat: Birçok rivayetlerde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, askerleri yola vurmazdan önce bazı nasihatlarda bulunduğunu, bu meyanda düşmana karşı nasıl davranmaları gerektiğini ana hatlarıya hatırlatmaktadır.

a) Komutana hususi tavsiye: Öncelikle takva yani Allah'tan korkmak hatırlatılmaktadır. Aslında takva herkes için gerekli olmakla birlikte, betahsis komutana hatırlatılmasında, şârih Tîbî şu inceliği tesbit eder: Komutan, kendi kendine daha titiz, daha şiddetli davranmalı, emri altındaki Müslümanlara karşı suhuletle ve merhametle muâmele etmelidir. Nitekim hadiste: يَسِّرُوا وَلاَتُعَسِّرُوا وَبَشِّرُوا وَلاَتُنَفِّرُوا *"Kolaylaştırın zorlaştırmayın, müjdeleyin nefret ettirmeyin"* buyrulmuştur.

b) Hepsine müşterek talimat: Cihadı Allah için ve Allah adına yapmak. Bunun gerçekleşmesi için Allah'ın koyduğu prensiplere uymak; ganimetten çalmamak, çocukları öldürmemek, başka rivayetlerde kadınlar, muhârib olmayan yaşlılar, din adamları da zikredilir. Ölülere müsle'de bulunmamak. "Müsle" ölünün burnunu, kulağını kesmek, gözünü oymak, ciğerini sökmek gibi, hakaket olsun diye yapılan kötü muamelelerdir. Dinimiz bunları yasaklıyor.

★ Başka rivayetlerde komutana itaat, arkadaşlarıyla iyi geçinmek, savaş sırasında geri kaçmayıp sabretmek, sebat etmek gibi başka teferruatlar da zikredilir.

★ Düşmana saldırmazdan önce İslâm'ı teklif etmek (1), kabul etmezlerse cizye teklif etmek, en son durumda savaşa karar vermek.

★ Karşılaşılan insanların Müslüman olup olmadıklarını tahkik ve meselâ ezan sesi duyulan bir köye saldırmamak, ganimet için saldırmamak, herhangi bir anlaşma yapıldığı takdirde verilen sözde durup, ahdini bozmamak... vs. orduya verilen müşterek tâlimat arasında yer alan hususlardır. Hadislerde gelen bu paraleldeki örneklere dayanarak fukaha, "İmamın (veya ona bedel ordu çıkaran başkomutanın), kumandan ve emrindeki diğer askerlere, yola çıkmazdan önce hitab ederek, Allah'tan korkmalarını, emirleri altındakilere iyi muamele etmelerini tavsiye etmesi, harp esnasındaki vazifelerini ve kendilerine nelerin haram, helâl mekruh veya müstehab olduğunu bildirmesi gerekir" demişlerdir.

2- Hadiste geçen, *"muhâcirler diyarına hicrete dâvet"* meselesi, Müslüman olan yeni kabileler için cârî idi. "Bunu yapacak olurlarsa Muhacirler'e vaadedilen bütün mükâfaat ve vecibeler aynen onlara da terettüp

1– Müteakip hadiste bunun mutlak değil, mukayyed olduğu görülecek.

edecektir" sözü, onlar hicret ettikleri takdirde *"Muhacir"* statatüsüne girecekler demektir. Gerek *"sevap"* yönüyle ve gerekse *"fey'e iştiraki hak etme"* yönüyle Muhâcirler avantajlı idi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Muhacirler'e, cihada çıkış anından itibaren –imam her ne vakit emretmişse– düşmanın karşısında yeterli sayıda kimsenin bulunup bulunmamasına bakmadan, infak ederdi. Halbuki muhâcir olmayanlar böyle değildi. Zira, düşmanın karşısında, yeterli miktarda asker olursa, muhâcir olmayanların çıkması vâcib değildi. Şu halde hadiste geçen "Muhacirler'e terettüp eden vecibe"den maksad budur, yani gazveye çıkma vecibesi.

Hicretten imtina etmeleri halinde "Müslüman bedevîler hükmünde" olmaları, "dâr-ı küfürde değil, kendi bölgelerinde kalan bedevîler hükmünde olmaları" demektir. Çünkü Müslüman olup da dâr-ı küfürde kalanlara Allah ve Resûlü'nün hiç bir zimmeti olmayacağı, onların imanlarının bile makbul olmayacağı ayetlerle bildirilmiştir. (Nisa 89, 97; Enfal 72). Hicret etmeyenlere bu hadiste كَأَعْرَابِ الْمُسْلِمِينَ "Müslüman bedevîleri gibidir" denmiştir. Sadedinde olduğumuz rivayet böylelerine, "Allah'ın mü'minler üzerine câri olan (namaz, zekat... gibi ibâdete giren farzlar, kısas, diyet gibi cezâî hükümler) hükmünün icra edileceğini bildirir. *Tirmizî*'nin rivâyetinde أَنَّهُمْ يَكُونُونَ كَأَعْرَابِ الْمُسْلِمِينَ يَجْرِى عَلَيْهِمْ مَا يَجْرِى عَلَى الأَعْرَابِ denir. Yani "Bedevîlere icra edilen ahkâm" tatbik edilir tabirine yer verilir.

3- Muhâsara edilen kale ahalisinin emân talebi üzerine yapılacak antlaşmayı Allah ve Resûlü adına değil, kendi adınıza yapın, tenbihi de dikkat çekicidir. Nevevî, bu nehyin (yasaklamanın) "tenzihî" bir yasak olduğunu belirtir. Yani mutlaka uyulması gereken kesin bir emir olmayıp "kendi adınıza yaparsanız daha iyi, daha isabetli olur" mânasında bir tavsiye olduğunu söyler. "Çünkü, der, bazı ahvalde, bu zimmetin hakkını bilmeyenler, yapılan ahdi bozuyorlar, hususan bedevîler ve askerlerin ekserisi, ahdin hürmetini ihlâl ediyorlar." Buradan anlaşılıyor ki ihlâle uğrayacağı kaçınılmaz olan anlaşmayı Allah adına yapmanın mesuliyeti büyüktür. Allah ve Resûlü adına yapılan anlaşmalara mutlak riâyet gerekir. Aksi halde kaçınmak evlâdır.

4- Şârihler, bu hadisin, son paragrafında geçen *"...Sakın onlara Allah'ın hükmünü tatbik etme, lakin kendi hükmünü tatbik et. Zira Allah'ın onlar hakkındaki hükmüne isabet edip etmeyeceğini bilemezsin..."* [2]

2– Bu ifade, yapılan anlaşma şartlarına "Allah'ın hükmü böyledir" diyerek "hareket etme" demektir. Böylece komutanlara, standart bir anlaşma prensipleri vazedilmemiş olmakla, zemine, zamana, şartlara göre istediği, uygun bulduğu çerçevede anlaşma yapma şartları koyma serbestisi tanınmış olmaktadır.

cümlesinden hareket eden bâzı alimler: "Bu hadiste, bir mesele üzerine farklı hüküm getiren müctehidlerden her biri musib (doğruyu bulmuş) değildir, içlerinden sâdece bir tanesi musibtir, o da nefsülemirde Allah'ın verdiği hükme muvâfık olandır" görüşüne delil bulunduğunu söylemiştir. Ancak, "Her müçtehid musibdir" diyenler şu cevabı vermişlerdir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: "Allah'ın onlar hakkın-daki hükmüne isabet edip etmeyeceğini bilemezsin" sözünün mânası: "Sen, bu konuda bana bir vahyin inip inmediğinden emin olamazsın, halbuki kendi hükmünde kesin olabilirsin" demektir. Nitekim Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* Sa'd İbnu Muâz (radıyallahu anh)'ın Benî Kureyza Yahudileri üzerine hakemliğiyle ilgili olan Ebu Saîd rivayetinde: "Onlar hakkında Allah'ın hükmüyle hükmettin" demişti. Bu mâna Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vefatından sonra ortadan kalkmış-tır. Öyle ise, her müctehid musibdir" Aliyyü'l-Kârî, Mu'tezile ve bir kısım Ehl-i Sünnetin böyle hükmettiğini belirtir.

5- *İmam Mâlik, Evzâî* ve diğer bazı fakihler, bu hadise dayanarak, "Cizye, Arap olsun, acem olsun, kitâbî olsun, Mecûsi veya bir başka dine mensup olsun bütün gayr-i müslimlerden alınır" demişlerdir.

İmam Âzam'a göre, cizye, Arab'ın müşrikleri ile Mecusileri müstesna olmak üzere bütün kâfirlerden alınır.

İmam Şâfiî'ye göre, Arap olsun, acem olsun yalnız Ehl-i Kitap ile Mecûsilerden alınır.

1046 ٢– وعن عبدالله بن عون قال: [كَتَبْتُ إلى نَافِعٍ أسألُهُ عَنِ الدُّعَاءِ قَبْلَ الْقِتَالِ، فقَالَ: إنَّمَا كانَ ذلك في أوَّلِ الإسْلاَمِ، وَقَدْ أغَارَ رسول الله ﷺ عَلَى بَنِي الْمُصْطَلِقِ وَهُمْ غَارُّونَ وأنْعَامُهُمْ تُسْقَى عَلَى المَاءِ فقتَلَ مُقَاتِلَتَهُمْ وسَبَى ذَرَارِيَّهُمْ وأصَابَ يَوْمَئِذٍ جُوَيْرِيَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهَا. حَدَّثَنِي بِذلكَ عَبدُاللهِ بنُ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا وكَانَ في ذلكَ الْجَيْشِ]. أخرجه الشيخان وأبو داود. ومعنى «غَارُّونَ» أى غافلون.

2. (1046)- *Abdullah İbnu Avn* anlatıyor: "Nâfi'ye yazarak savaştan önce (müşrikleri İslâm'a) davet etme hususunda sordum. Şu cevabı verdi: "Bu İslâm'ın başında idi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Benî Müstalik'e ani baskın yaptı. Adamları gâfildi, hayvanları su kenarında sulanmakta idi. Savaşabilecekleri öldürdü, kadın ve çocuklarını da esir etti. O gün Cüveyriye (radıyallahu anhâ) validemizi esir almıştı.

Bunu bana Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) rivayet etti. Abdullah bu orduya asker olarak katılmıştı." [Buharî, Itk 13; Müslim, Cihâd 1, (1730); Ebu Dâvud, Cihâd 100, (2633).]

AÇIKLAMA:

Nâfi, İbnu Ömer'in yetiştirdiği büyük muhaddislerdendir, azatlısıdır. Bu rivayet önceki hadiste yer alan mühim bir prensibe muhalefet etmektedir. Düşmanla karşılaşınca önce İslâm'a dâvet. Nâfi'nin İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den işittiğine göre Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu prensibi sonradan uygulamamıştır. En güzel örnek Benî Mustalik Gazvesi'dir. Burada, gaflet anlarında âni baskın yapılmıştır. Başta Nâfi olmak üzere bazı âlimler, bu rivayetten hareketle, İslâm dâvasını işitmiş olan kâfirlere, İslâm'a davet etmeksizin, savaş açmanın câiz olduğuna hükmetmişlerdir. Bu görüş, bu mevzu üzerine ileri sürülen üç farklı görüşün en sahihi kabul edilmiştir. Bu görüşleri şöyle özetleyebiliriz:

1- Kâfire haber vermek, mutlak olarak vacib değildir.

2- Mutlak olarak vâcibtir.

3- İslâm dâveti ulaşmayanlara duyurmak vacib ise de, ulaşanlara duyurmak vacib değildir, ancak dâvet edilmesi yine de müstehabdır. İlim adamlarının çoğunlukla bu görüşü benimsediği belirtilir. Bunu te'yid eden sahîh rivayetler mevcuttur.

1047 ٣— وعن أبى موسى رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [كانَ رسولُ اللهِ ﷺ إذَا بَعَثَ أحَداً مِنْ أصْحَابِهِ فِي بَعْضِ أمْرِهِ قال: بَشِّرُوا وَلاَ تُنَفِّرُوا، وَيَسِّرُوا وَلاَ تُعَسِّرُوا]. أخرجه مسلم.

3. (1047)- *Ebu Mûsa* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ashâbından birini herhangi bir iş için gönderince şu tenbihte bulunurdu; ***"Müjdeleyin, nefret ettirmeyin; kolaylaştırın zorlaştır-mayın."*** [Müslim, Cihâd, (1732).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, bir vazife ile gönderilen herkese, suhûletli davranması için Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tenbihte bulunduğunu açıkca ifade etmektedir. Yine Müslim'in rivayetine göre Ebu Musa'ya ve Hz. Muâz'ı Ebu Bürde ile Yemen'e gönderirken onlara da aynı tenbihi yapmış ilâveten "geçimli olun, ihtilâflı, geçimsiz olmayın" demiştir.

Nevevî der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu kelimelerde bir şeyle onun zıddını cemedip birleştirmiştir. Zira bu iki zıd ayrı ayrı vakitlerde yapılır. Şayet sâdece birini söyleyip mesela: *"Kolaylık gösterin"* demiş olsaydı, bir veya bir kaç kere kolaylıkta bulunup, çoğu işlerinde zorluk çıkaran kimse bu söze uyduğunu söyleyebilirdi. "Zorlaştırmayın" da demiş olunca, her çeşit durumda bütün çeşitleriyle zorlaştırmayı nefyetmiş olmaktadır. Asıl istenen de budur."

Hadiste şu hükümler de görülmektedir:

1- Allah'ın fazlından, sevâbının büyüklüğünden, ihsanının bolluğundan, rahmetinin genişliğinden bahsederek hep müjdeleyici olmalı, tebşir edici şeyleri hiç zikretmeden sadece korkutucu ve tehdid edici şeylerden bahsederek ürkütmemeli, nefret ettirmemeli.

2- Yeni Müslüman olanların gönlünü kazanmaya gayret edip, onlara karşı sertlikten kaçınmalıdır.

3- Keza çocuklardan bülûğa erme çağına yaklaşanlara, büluğa yeni erenlere, herhangi bir günahtan tevbe edip rücû edenlere mülayim ve mültefit olmalı, bunları ibadet ve mükellefiyetlere tedricî olarak yavaş yavaş, azar azar alıştırmalıdır. Nitekim teklife giren bütün İslâmî emirler tedricen gelmiştir. Buna dâhil edilmek istenen gence veya girmek arzu eden yabancıya kolaylık gösterilirse, bu ona hafif gelir ve kendiliğinden yavaş yavaş artırır. Ama aksine işin başında zorluk çıkarılır veya yapabileceği hususunda tereddüde düşürülürse, bu vaziyette girse bile, korkulur ki şevkle devam edemez, amellerinden zevk alamaz ve tamamen bırakır.

4- Valilere, memurlara, halka rıfkla, merhametle davranmaları emredilmelidir.

5- Bir işte, idârede, hizmette vs. de müşterek vazife almış olanlar iyi geçinmeli, ihtilâftan kaçınmalıdırlar. Çünkü mühim, gayr-ı mühim bütün işler ittifak olursa başarılır ve netice alınır. İhtilâfın girdiği yerde maksad elden kaçar.

6. İmam (devlet reisi), tâyin ettiği memurları Hz. Muaz ve Ebu Musa (radıyallahu anhümâ) gibi fevkalâde fâzıl ve sâlih kişiler bile olsalar hayır tavsiyede bulunmalıdır. Zira "**Öğüt, mü'minlere fayda verir.**" (Zâriyât 55).

1048 ٤– وعن سمرة بن جندب رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قـال رسـولُ اللّٰه ﷺ : اقْتلُوا شيُوخَ

الْمُشْرِكِينَ واسْتَبْقُوا شَرْخَهُمْ، يَعْنِى مَنْ لَمْ يُنْبِتْ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

4- (1048)- *Semure İbnu Cündeb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Müşriklerin yaşlılarını öldürün, fakat tıfıllarına (şerh) yani henüz tüyü çıkmayanlara dokunmayın." [Ebu Dâvud, Cihâd 121, (2670); Tirmizî, Siyer 28, (1583).

AÇIKLAMA:

Hadisin aslında geçen şeyh yaşlı demektir. Bu kelimenin muhtelif kullanışları var. Pir-i fâni mânasına da gelir. Ancak şârihler, bu hadiste eli kılınç tutan yaşlı erkek mânasında kullanıldığını belirtirler.

Şerh kelimesi de genç mânasına da kullanılır ise de burada henüz tüyü bitmeyen yani büluğa ermeyen çocuk demektir. Dilimizde biraz âmiyâne de olsa "tıfıl" kelimesini bu mânada kullanırız. Tüyün çıkması, büluğa ermenin maddî alâmeti kabul edilmiştir. Bazı ihtilâflı durumlarda bu, mi'yar olarak alınmıştır. Benû Kureyza Yahudileri, ihânetleri sonucu olarak, hakemleri *Sa'd İbnu Muaz* tarafından çocukların dışında kalanların öldürülmesine hükmedilince, çocukların tesbiti şüpheli durumlarda tüy kontrolüyle yapılmıştır.

Başka hadislerde, savaşta savaşamayacak durumda olan yaşlıların ve kadınların öldürülmesi sarih olarak yasaklanmıştır. لاَ تَقْتُلُوا شَيْخًا فَانِيًا Bu yasakla yukarıdaki hadis arasında bir tezad mevzubahis değildir.

1049 ٥ – وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [وُجِدَتِ امْرَأَةٌ مَقْتُولَةٌ في بَعْضِ مَغَازِى رَسولِ اللهِ ﷺ، فَنَهى رسولُ اللهِ ﷺ عَنْ قَتْلِ النِّسَاءِ والصِّبْيَانِ]. أخرجه الستة إلا النسائى.

5. (1049)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın katıldığı gazvelerden birinde öldürülmüş bir kadın bulundu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunun üzerine kadınları ve çocukları öldürmeyi yasakladı." [Buharî, Cihâd 147, 148; Müslim, Cihâd 24, (1744); Muvatta 3, (2, 447); Tirmizî, Cihâd 19, (1569); Ebu Dâvud, Cihâd 34, (1667); İbnu Mâce, 30, (2841).]

AÇIKLAMA:

Kadın ve çocuğun öldürülmesini yasaklayan muhtelif rivayetler mevcuttur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zaman zaman öldürülmüş

kadınlara rastladıkça yasağı tekrarlamış ve hatırlatmıştır. İbnu Hacer'in şerhte kaydettiği bir rivayete göre, Taif'de öldürülmüş bir kadın gören Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Ben kadınları öldürmeyi yasaklamadım mı, bunu kim öldürdü?" diye sorarak meselenin üzerine gider. Bir adam atılarak açıklar:

"Ben ya Resûlullah. Ben onu tutup bineğimin arkasına almıştım. Beni aşağı düşürüp öldürmeye teşebbüs etti, ben de öldürdüm." Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadının gömülmesini emreder.

İmam Malik ve *Evzâî* hazretleri, Resûlullah 'ın bu husustaki hassasiyetine binâen şu hükme varırlar: "Kadın ve çocuğun (savaşta) öldürülmesi hiçbir surette câiz değildir, öyle ki, ehl-i harb, kadın ve çocukları kendilerine kalkan yapıp gerisinde siperlenseler veya bir kaleye veya gemiye girip beraberlerinde çocukları ve kadınları alıp perde olarak tutsalar onlara öldürücü atış yapmak veya sığınaklarını yakmak caiz olmaz."

İmam Şâfiî ve *Kûfîler* (Hanefî ulemâsı): "Kadın savaşçı (olarak askerlere karışmış) ise öldürülmeleri câizdir" demişlerdir.

Mâlikîlerden İbnu Habîb: "Kadının savaşa katılması öldürülmesine kasdetmek için yeterli değildir, bizzat öldürme işine mübâşeret etmiş ve buna kasdetmiş olması şarttır" der. Mürahik çocuğun durumu da aynıdır.

İbnu Battâl'ın nakline göre, bütün ulemâ, kadın ve çocuğu öldürmeye kasdetmenin câiz olmadığında ittifak etmişlerdir. Kadın için: "Zayıf olmaları sebebiyle", çocuklar için de: "Küfre düşmekte kâsır olmaları sebebiyle" derler ve ilâve ederler: "Her ikisinden de istifâde etme imkânı vardır..."

1050 ٦– وعن النعمان بن مُقَرِّنْ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [غَزَوْتُ مَعَ رسُولِ اللهِ ﷺ غَزَوَاتٍ، فَكَانَ إذَا طَلَعَ الْفَجْرُ أمْسَكَ عَنِ الْقِتَالِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ، وَإذَا طَلَعَتْ قَاتَلَ حَتَّى إذَا انْتَصَفَ النَّهَارُ أمْسَكَ حَتَّى تَزُولَ الشَّمْسُ، فَإذَا زَالَتْ قَاتَلَ حَتَّى الْعَصْرِ ثُمَّ أمْسَكَ حَتَّى يُصَلِّى الْعَصْرَ ثُمَّ قَاتَلَ؛ وَكَانَ يَقُولُ: عِنْدَ هذِهِ الأوْقَاتِ تَهِيجُ رِيَاحُ النَّصْرِ وَيَدْعُو الْمُؤمِنِينَ لِجُيُوشِهِمْ في صَلَوَاتِهِمْ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

6. (1050)- *Nu'mân İbnu Mukarrin* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birçok gazvelere katıldım. (Şunu gördüm): Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* şafak sökünce, güneş

doğuncaya kadar mukâteleyi durdururdu. Güneş doğunca öğle vaktine kadar tekrar mukâteleye geçerdi. Tam öğle vaktinde mukâteleyi durdurur, güneş batıya meyledinceye kadar ara verirdi. Meyledince, ikindi vaktine kadar mukâtele eder, ikindi vaktinde ikindi namazını kılıncaya kadar ara verir, sonra tekrar mukateleye geçerdi. (Ashab) derdi ki: "Bu vakitte (yani güneşin zevali vaktinde) yardım rüzgârları eser, mü'minler namazlarında orduları için dua ederler." [Tirmizî, Siyer 46, (1612); Ebu Dâvud, Cihâd 111, (2655); Buharî, Cizye 1.]

AÇIKLAMA:

Nu'man İbnu Mukarrin (Nu'mân İbnu Amr İbni Mukarrin el-Müzenî) (radıyallahu anh), Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e Müzeyne kabilesinden 400 kişilik bir heyetle gelip Müslüman olanlardandır. Basra ve sonra da Kûfe'de yaşamıştır. *Nehâvend* ordusunda Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in âmili idi, fetih günü şehid olmuştur (radıyallahu anh).

Bu rivayet Buhârî'de kısmen, *Ebu Dâvud*'da muhtasar olarak yer alır. İbnu Hacer, rivâyette inkıta olduğunu belirtir.

Rivâyete dikkat edilince Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namaz vakitlerinde kâfirlerle mukâteleden kaçındığı görülmektedir. Zira o vakitlerde ibadetle meşguliyet esastır. Rivâyetin sonundaki: "Bu vakitlerde yardım rüzgârları eser..." cümlesi ilk nazarda Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sözü gibi gözükmekte ise de, şârihler, bunu Ashab'ın söylediğini taşrih ederler. Nitekim Tirmizî'nin rivâyetinde وكان يقول şeklinde değil, وكان يقال şeklinde, yani: "Denilirdi ki:..." diye gelmiştir.

Şârihler, ikindi namazından sonraki vaktin, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından bilhassa arandığını belirtirler. "Çünkü, derler, bazı peygamberlere Cenab-ı Hakk'ın nusret ve yardımı hep ikindiden sonra gelmiştir. Buna delil olarak şu hadis gösterilir:

عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: غَزَا نَبِيٌّ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ فَدَنَا مِنَ الْقَرْيَةِ صَلَاةَ الْعَصْرِ اَوْ قَرِيبًا مِنْ ذَلِكَ فَقَالَ لِلشَّمْسِ إِنَّكِ مَأْمُورَةٌ وَأَنَا مَأْمُورٌ اَللّٰهُمَّ احْبِسْهَا عَلَيْنَا فَحُبِسَتْ حَتَّ حَتَّى فَتَحَ اللّٰهُ عَلَيْهِ

Ebu Hüreyre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: *"Gazveye çıkan peygamberlerden biri, ikindi vakti sırasında veya ikindiye yakın bir zamanda fethedeceği köye yaklaştı. Güneşe: "Ey güneş nasıl sen bir memursan, ben de bir memurum" dedi ve Allah'a yönelerek: "Ey Rabbim, güneşi durdur, vakit çıkmadan gazvemi-*

zi tamamlayalım" diye dua etti. Güneş durduruldu. Allah'ın yardımı ile köy fethedildi."

Rivayette, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın diğer vakitlerdeki savaşma keyfiyeti قَاتَلَ (savaştı) diye mâzi ile ifade edilirken, ikindi vaktindeki savaşının يُقَاتِلُ (savaşır) diye muzârı ile ifâde edilmiş olmasını, şârih Tîbî, ikindi vaktinin taşıdığı bu hususiyet ve sırda arar ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kendi için bu vakti hâssaten aradığına dikkat çeker.

İkindi sırasında esen rüzgâr da Müslümanlar tarafından yardım rüzgârı olarak değerlendirilmiştir. Çünkü, Cenab-ı Hakk, Müslümanlara Hendek Savaşı sırasında rüzgârla yardım etmiş, Ahzâb'ın (müttefik orduların) dağılıp gitmeleri rüzgârla sağlanmıştı.

Rivayette son olarak –Ashâb'ın sözü olarak- bir hususa daha yer verilmektedir: *Mü'minlerin gazaya çıkan orduları için duaları.* Buna –kunut duası şeklinde– namazın içinde yer verildiği gibi, namazın arkasından yapılan dualar esnasında da yer verilmiştir. Günümüzde bile İslâm ordularının zaferi için dua yapılır. Anlaşılacağı üzere bu güzel âdet, menşeini Ashab'tan almaktadır.

1051 ٧– وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُغِيرُ عِنْدَ صَلاَةِ الصُّبْحِ، وَكَانَ يَسْتَمِعُ فَإذَا سَمِعَ أذَاناً أمْسَكَ وَإلاَّ أغَارَ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى.

7. (1051)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh): "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* sabah vakti baskın yapardı. (Yaklaştığı yerleşim bölgesine) kulak kabartır, (ezan okunup okunmadığını kontrol eder) ezan sesi işitecek olursa durur, işitmezse saldırıya geçerdi." [Müslim, Salât 9, (382). Tirmizî, (Siyer 48, (1618); Ebu Dâvud, Cihâd 100, (2634).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in gazveye çıktığı vakit, yerleşim bölgelerine geceleyin yaklaşmayı tercih ettiğini göstermektedir. Sabaha doğru yaklaşmışsa ezan vaktini bekler, ezan okunup okunmadığını kontrol eder, şâyet ezan sesi duyarsa baskın yapmaz, duymayacak olursa baskın yapardı. Arapça'da أغَارَ "aniden basmak" mânasına gelir. Askerî hareketlerde başarının sırrı, büyük ölçüde, ani baskına dayanır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* gazvelerde askerî pren-

siplere âzamî ölçüde riayetkâr olmuştur. Düşmanın tertib almasına imkân tanımadan âni basabilmek için istihbârat meselesine ziyade ehemmiyet verdiğini, "Harb bir hiledir" diyerek aldatıcı, şaşırtıcı davranışlarla, kendi hazırlığını gizlediğini belirtmiştik (Bak 1037 hadis). Bu davranışın düşmanı gafil avlamaya, âni baskın yapmaya matuf olduğu açıktır.

Önceki rivayetle bunun arasındaki farklılığı ezan işitme durumuyla izah edebiliriz: "Ezan işitince mü'minlerin olduğu da anlaşıldığı için, yanlışlıkla onlara zarar gelmemesi için, güneş doğuncaya kadar saldırıya geçmezdi." Şüphesiz bu davranış müşrik ve Müslümanların karışık olduğu yerlerle ilgili. Müslümanların bulunmadığı kesinlikle bilinen hedefler, bu hadiste ifâde edildiği üzere fecr vaktinden sonra âni baskına mâruz bırakılması normaldir.

2- Alimler bu rivâyetten şu hükümleri çıkarmışlardır:

a) Ezan İslâm'ın şiâr ve alemidir. Bir beldede bunun terki câiz değildir. Bir belde halkı elbirliği terkettiği takdirde sultanın onlarla savaşması gerekir (İmam Muhammed'in fetvası).

b) İslâm kendilerine ulaşmış olanlara, İslâm'a girme dâveti yapılmadan âni baskın yapılabilir. (Bak. 1045. hadis).

c) Delile dayanarak hüküm vermek câizdir, çünkü Hz.Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* sâdece ezan işitmiş olmakla kıtâlden vazgeçmiştir.

d) Kan dökme meselesinde ihtiyatta en muvafık olan (ahvat) ile amel esastır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* aralarında Müslüman bulunabilir ihtimaliyle baskını terkediyor, ezanı bekliyor. Ayrıca, Tirmizî'nin rivâyetinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın "Allahu ekber, eşhedu enlailahe illallah" sözünü işitmesiyle baskından vazgeçtiği belirtilir. Bu sesin, İslâm'a delalet etmeme ihtimaline rağmen baskından vazgeçilmesi ahvat'la amele delil olmaktadır.

e) Tekbir Müslümanlara has bir şiârdır.

f) Tekbirin işitilmesiyle, bir köy halkı hakkında "Müslümandır" diye hükmedilebilir.

1052 ـ ٨ وعن عصام المزنى رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إذَا بَعَثَ جَيْشاً أوْ سَرِيَّةً يَقُولُ لَهُمْ: إذَا رَأيْتُمْ مَسْجِداً أوْ سَمِعْتُمْ مُؤَذِّناً فَلاَ تَقْتُلُوا أحَداً]. أخرجه أبو داود والترمذى.

8. (1052)- *İsâm el-Müzenî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir ordu veya seriyye yola çıkardığı zaman, askerlere şunu tenbihlerdi: "Bir mecsid görür veya müezzini işitirseniz, orada kimseyi öldürmeyin." [Ebu Dâvud, Cihâd 100, (2635); Tirmizî, Siyer 2, (1549).]

AÇIKLAMA:

Şârihler bu hadisi şöyle anlarlar: "Bir yerde Müslüman olduğuna delalet eden herhangi bir alâmete rastlarsanız, mü'mini kâfirden tefrik edinceye kadar kimseyi öldürmeyin."

1053 ٩– وعن الحارث بن مسلم بن الحارث عن أبيه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [بَعَثَنَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فِي سَرِيَّةٍ فَلَمَّا بَلَغْنَا المَغَارَ اسْتَحْثَثْتُ فَرَسِي فَسَبَقْتُ أَصْحَابِي فَتَلَقَّانِي أَهْلُ الحَيِّ بِالرَّنِينِ. فَقُلْتُ لَهُمْ قُولُوا: لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ تُحْرَزُوا فَقَالُوهَا: فَلاَمَنِي أَصْحَابِي وَقَالُوا حَرَمْتَنَا الغَنِيمَةَ، فَلَمَّا قَدِمْنَا عَلَى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ أَخْبَرُوهُ بِالَّذِي صَنَعْتُ فَدَعَانِي فَحَسَّنَ لِي مَا صَنَعْتُ؛ ثُمَّ قَالَ لِي: أَمَا إِنَّ اللّٰهَ تَعَالَى قَدْ كَتَبَ لَكَ بِكُلِّ إِنْسَانٍ مِنْهُمْ كَذَا وَكَذَا مِنَ الأَجْرِ، وَقَالَ: أَمَا إِنِّي سَأَكْتُبُ لَكَ بِالْوَصَاةِ بَعْدِي فَفَعَلَ وَخَتَمَ عَلَيْهِ وَدَفَعَهُ إِلَيَّ]. أخرجه أبو داود.

9. (1053)- *El-Hâris İbnu Müslim İbni'l-Hâris* babasından [Müslim İbnü'l-Hâris (radıyallahu anh)]'den naklediyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bizi bir seriyye ile gazveye gönderdi. Baskın mahalline vardığımız zaman, atımı hızlandırdım ve arkadaşlarımı geçtim. Köy halkı beni imdât çığlıklarıyla karşıladı. Ben onlara: Lâilâhe illallah deyip kendinizi koruyun dedim. Öyle yaptılar. Arkadaşlarım beni bu davranışım sebebiyle "Ganimeti bize haram ettin" diyerek ayıpladılar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına dönünce, yaptığımı ona haber verdiler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni çağırttı. Yanına varınca davranışımdan dolayı takdir etti ve: *"Bilesin, Allah (celle celaluhu) senin için, o kurtardığın insanlardan her birisi sebebiyle şu şu kadar sevab yazmıştır"* buyurdu. Sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana: *"Sana kendimden sonra bir tavsiye yazacağım"* dedi ve yazıp, üze-rini mühürleyip bana verdi." [Ebu Dâvud Edeb 110, (5080).]

1054 ١٠– وعن جندب بن مكيث رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [بَعَثَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ سَرِيَّةً فَكُنْتُ

فيـــهِمْ فَأمَرَهُمْ أنْ يَشُنُّوا الغَارَةَ عَلى بَني المُلَوَّحِ فَخَرَجْنَا حَتّى كُنَّا بالْكَدِيدِ لَقِينَا الحَارِثَ بنَ البَرْصَاءِ اللَّيْثيَّ فَأخَذْنَاهُ فقَالَ: إنَّمَا جِئْتُ أُرِيدُ الإسْلامَ، وإنَّما خَرَجْتُ إلى رسُولِ الله ﷺ. فقُلْنَا: إنْ تَكُ مُسْلِماً فَلَنْ يَضُرَّكَ رَبْطُنَا يَوْماً ولَيْلَةً، وإنْ تَكُ غَيْرَ ذلِكَ نَسْتَرْثِقْ مِنْكَ فَشَدَدْنَاهُ وثَاقاً]. أخرجه أبو داود.

10. (1054)- *Cündeb İbnu Mekîs* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* benim de katıldığım bir seriyye gönderdi. Orduya Benu'l-Mülevvah kabilesine baskın yapılması talimâtını verdi. Yola çıktık. Kedîd nâm mevkiye geldiğimiz zaman el-Hâris İbnu'l-Bersâ el-Leysî ile karşılaştık. Onu yakaladık. Bize:

"– Ben Müslüman olmak arzusuyla geliyordum. Memleketten de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gitmek düşüncesiyle ayrılmıştım" dedi. Kendisine:

"– Eğer Müslümansan bizim sana bir gün bir gecelik bağımız zarar vermez, dediğin gibi değilsen sana karşı tedbirimizi tam yapmış oluruz" dedik ve bağlarını daha bir sıkıladık." [Ebu Dâvud, İmâret 137, (1896).]

1055 ١١ – وعن أبي سعيد رَضيَ اللهُ عَنْهُ قال: [بَعَثَ رسُولُ الله ﷺ بَعْثاً إلى بَنِي لِحيَانَ ثُمَّ قَالَ: لِيَنْبَعِثْ مِنْ كُلِّ رَجُلَيْنِ أحَدُهُمَا وَالأجْرُ بيْنَهُمَا].

11. (1055)- *Ebû Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Benî Lihyan kabilesine bir askerî birlik gönder(meye karar ver)mişti: *"Her iki kişiden biri atılsın, sevapta ortak olacaklar"* buyurdu. [Müslim, İmâret, 1896.]

1056 ١٢ – وفي رواية [ثُمَّ قَالَ لِلْقَاعِدِ أيُّكُمْ خَلَفَ الخَارِجَ في أهْلِهِ وَمالِهِ بِخَيْرٍ فلَهُ مِثْلُ نِصْفِ أجْرِ الخَارِجِ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

12. (1056)- *Ebu Said* (radıyallahu anh)'in bu rivâyeti bir başk vecihte şöyledir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Benî Lıhyân'a bir müfreze gönderdi. (Bunu tertiplerken) şöyle demişti: "Her iki kişiden biri (orduya katılmak üzere) çıksın!"

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* sonra oturanlara: "Sizden kim, gidenin ailesine ve malına iyi şekilde nezâret eder, hâmi olursa, ona gidenin sevabının yarısı eksiksiz verilir" buyurdu. [Ebu Dâvud, Cihâd 21, (2510).]

AÇIKLAMA:

Herhangi bir cihada bir beldedeki bütün erkeklerin katılması gerekmeyebilir. Böyle hallerde akrabalık, komşuluk gibi aralarında yakınlık bulunanlar anlaşmalı olarak bazıları cihâda giderken bazıları geride kalır ve bu kalan, gidenin ailesine ve malına hayırlı şekilde himâyede bulunur, yardımcı olursa, gidenin sevabına aynen ortak olacağı belirtilmektedir. Hadiste geçen: *"Her iki kişiden biri"* demek, *"Her kabileden yarısı"* demektir.

Birinci rivâyette "ortaklık" mevzubahis olduğu halde, ikinci rivayette "gidenin sevabının yarısı" denmekte, arada bir tearuz gözükmektedir. Ancak şârihler: *"Sevab ortadan bölününce her iki tarafa da eşit pay düşeceğinden arada gözüken ihtilaf kalkar, teâruz kalmaz"* demişlerdir.

1057 ١٣ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [كُنْتُ فِي سَرِيَّةٍ فَحَاصَ النَّاسُ حَيْصَةً فَكُنْتُ فِيمَنْ حَاصَ، فَلَمَّا نَفَرْنَا قُلْنَا كَيْفَ نَصْنَعُ وَقَدْ فَرَرْنَا مِنَ الزَّحْفِ وَبُؤْنَا بِالْغَضَبِ؟ فَقُلْنَا نَدْخُلُ الْمَدِينَةَ فَلاَ يَرَانَا أَحَدٌ. فَلَمَّا دَخَلْنَا الْمَدِينَةَ قُلْنَا: لَوْ عَرَضْنَا أَنْفُسَنَا عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ، فَإِنْ كَانَ لَنَا تَوْبَةٌ أَقَمْنَا، وَإِنْ كَانَ غَيْرُ ذلِكَ ذَهَبْنَا. فَأَتَيْنَاهُ فَقُلْنَا نَحْنُ الْفَرَّارُونَ. فَأَقْبَلَ عَلَيْنَا وَقَالَ: لاَ. بَلْ أَنْتُمُ الْعَكَّارُونَ فَدَنَوْنَا فَقَبَّلْنَا يَدَهُ. فَقَالَ: أَنَا فِئَةُ الْمُسْلِمِينَ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

« حَاصَ النَّاسُ حَيْصَةً » أى جالوا جولة يريدون الفرار. « وَالْعَكَّارُونَ » أى الكرارون إلى الحرب، والعطافون نحوها.

13. (1057)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ben bir seriyyeye katılmıştım. Askerler (bir ara) bir firarda bulundu, ben de onlar arasında idim[3]. Oradan uzaklaşınca: "Şimdi ne yapacağız, cihaddan kaçtık, Allah'ın gazabıyla dönüyoruz" diye müzâkere ettik. Sonunda: "Medine'ye girelim, bizi kimse görmez" diye düşündük.

Ancak Medine'ye varınca: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gidip, kendimizi arzederek, bizim için bir tevbe imkânı varsa onu yerine ge-

3– Aliyyü'l-Kârî, rivâyetin فَحَاصَ النَّاسُ حَيْصَةً فَأَتَيْنَا الْمَدِينَةَ vechini esas alarak nâs'dan muradın "düşman" olduğunu, dolayısıyla mânanın: "Düşman saldırdı, hezimete uğrayıp Medine'ye geldik" olması gerektiğini söyler.

tirsek, yoksa geri gitsek" diye kararlaştırdık. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a uğrayıp "Biz firarileriz!" dedik. Bize yaklaşarak:

"– Hayır siz, firârîler değil, savaşa tekrar dönmek üzere manevra yapmış kişilersiniz" buyurdu. Kendisine yaklaştık, mübarek ellerinden öptük. Bize: *"Ben Müslümanların ilticâgâhıyım"* dedi." [Ebu Dâvud, Cihâd 106 (2647); Tirmizî, Cihâd 36, (1716)].

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, cepheden kaçtıktan sonra kusurunu idrak edip, itirafta bulunan, pişmanlık izhar eden bir grup askere Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın davranışını göstermektedir. Onların: "Firârîleriz" şeklindeki tavsiflerini reddedip: Siz "akkârûn"sunuz demesi düşünülmeye değer bir aksülameldir. Biz bu tâbiri "manevracılar" diye tercümeyi uygun bulduk. Çünkü akkâr, bizzat Tirmizî tarafından: "Harpten kaçmayı düşünmeyip, imama yardım etmek için imamın yanına gelen" diye açıklanır. Bazı şârihler de: "Bir şeyden yüz çevirdikten ayrıldıktan sonra tekrar ona gitmek" diye açıklarlar. Bu mâna, savaşa tatbik edilince "tekrar dönmek üzere, mukâteleyi terketmek" olur. Bu ise, teknik tâbiriyle "manevra"dır. Düşmana kaçıyor intibâını vererek mevzilerinden -kovalamak ve tâkip etmek üzere- çıkmalarını sağlamak, daha uygun mevkilerde savaşa çekmek gibi maksadlarla başvurulan bir tabye (taktik)dir.

Hadisin sonunda, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın **"Ben Müslümanların ilticâgâhıyım"** sözü var. Burada ilticagâh diye çevirdiğimiz kelime فِئَة dir. Bu lügat olarak, ordunun gerisinde bulunup, korku veya hezimet halinde iltica edeceği ihtiyat birliğe denmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisini "fie" olarak tanıtınca, ibâreyi "Ben Müslümanların korku, hezimet gibi durumlarda sığınacağı ihtiyat kuvveti mesâbesindeyim" yani "ilticagâhıyım" diye anlamak muvâfık düşer.

Şimdi bu açıklamadan sonra, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sözündeki mânayı kelimenin kalıplarından çıkararak, gerçek mefhumuna şöyle oturtabiliriz: "Sizler cepheyi terkederek "savaştan kaçma" cürmü işleyen kimseler değilsiniz, bilakis siz, manevra gereği geri çekilip, askerî bir kaide olan "ihtiyat birliğine katılma" prensibine uygun hareket eden manevracılar durumundasınız."

Begavî'ye göre, kaydedilen bu mânada söylenmiş olan بَلْ أَنْتُمُ الْعَكَّارُونَ وَأَنَا فِئَتُكُمْ sözünde, kendini savaş kaçkını zanneden sahabe-

lerin mazur addediliş sebebi mevcuttur. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm, savaştan kaçmayı büyük günah ilân ederken iki şart tahtında olan kaçmayı istisna kılmıştır:

1- Tekrar geri dönmek üzere çekilmek.

2- İhtiyat birliğine iltica etmek. Ayet meâlen şöyle: **"Tekrar savaşmak için bir tarafa çekilmek veya bir başka topluluğa katılmak maksadı dışında, o gün arkasını düşmana dönen kimse Allah'dan bir gazaba uğramış olur. Onun varacağı yer cehennemdir. Ne kötü bir dönüştür."** (Enfal 16). Bu âyetin إِلاَّ مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ اَوْ مُتَحَيِّزًا اِلَى فِئَةٍ ibâresinde فِئَة tâbiri aynen geçmektedir. Şu halde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, *"Ben mü'minlerin fiesiyim"* diyerek bu âyete atıf yapmış, kendisine gelenlerin mazur addediliş sebebini de beyan etmiştir.

625 ve 626 numaralı hadislerin açıklamasında etraflıca belirtildiği üzere, Müslümanlara, bidayette, bizzat âyet-i kerimenin (Enfal 65) nassı ile, **"20 kişinin 200 kişiye karşı sabırla ceng etmesi, geri çekilmemesi"** emredilmişti. Bu, sonradan hafifletilerek, **"100 kişinin 200 kişi karşısında sabredip dayanması"** (Enfal 66) emredildi. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın bu âyetler vesilesiyle sunduğu açıklama, sadedinde olduğumuz hadisin anlaşılmasında faydalı olacaktır. Der ki: "Üç kişiden kaçan Müslüman (Enfal sûresinin 16. ayetinde tehdid edilen) firarî sayılmaz, ancak iki kişiden kaçan firarî sayılır." Bagavî der ki: İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) bu sözüyle "Şayet bir Müslüman iki kâfirin önünde, -savaşa tekrar dönmek veya ihtiyat kuvvetine sığınmak maksadıyla olmaksızın- kaçacak olursa Cenab-ı Hakk'ın âyet-i kerimede beyan buyurduğu ağır cezaya müstehak olur." Bu ceza, az yukarıda kaydettiğimiz üzere, "Allah'dan bir gazaba uğramak, döneceği yer cehennem olmak"tır.

Bagavî, devamla der ki: "Müslümanın her biri karşısındaki düşmanın sayısı ikiden fazla olursa, bu durumda kaçana itab yoktur. İki kişinin önünden kaçan kimseye, kaçış sırasında imâ ile namaz kılma ruhsatı da yoktur. Çünkü o, tıpkı yol kesici gibi âsidir, yaptığı iş büyük günahtır (kebâir'den)."(4)

1058 ١٤ — وعن نجدة ابن عامر الحرورى [أَنَّهُ كَتَبَ إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا يَسْأَلُهُ

4- 1073 numaralı hadiste geleceği üzere, ikiden fazla düşman önünden kaçma ruhsatı, büyük çoğunluktaki ordular için değildir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) en az on iki bin efradı olan ordunun, kendisinden sayıca sayılamayacak kadar üstün ordu karşısında bile kaçmasına izin vermez, ulemâ buna "haram" demiştir.

عَنْ خَمْسِ خِصَالٍ: أَمَّا بَعْدُ فَأَخْبِرْنِى هَلْ كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يَغْزُو بِالنِّسَاءِ؛ وَهَلْ كَانَ يَضْرِبُ لَهُنَّ سَهْماً؛ وَهَلْ كَانَ يَقْتُلُ الصِّبْيَانَ؛ وَمَتَى يَنْقَضِى يُتْمُ الْيَتِيمِ؛ وَعَنِ الْخُمُسِ لِمَنْ هُوَ؟ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا: لَوْلاَ أَنْ أَكْتُمَ عِلْماً لَمَا كَتَبْتُ إِلَيْهِ فَكَتَبَ إِلَيْهِ ابْنُ عَبَّاسٍ: كَتَبْتَ تَسْأَلُنِى هَلْ كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يَغْزُو بِالنِّسَاءِ؟ وَقَدْ كَانَ يَغْزُو بِهِنَّ فَيُدَاوِينَ الْجَرْحَى، وَيُحْذَيْنَ مِنَ الْغَنِيمَةِ، وَأَمَّا بِسَهْمٍ فَلَمْ يَضْرِبْ لَهُنَّ، وَإِنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ لَمْ يَكُنْ يَقْتُلُ الصِّبْيَانَ فَلاَ تَقْتُلْهُمْ؛ وَكَتَبْتَ تَسْأَلُنِى مَتَى يَنْقَضِى يُتْمُ الْيَتِيمِ: فَلَعَمْرِى إِنَّ الرَّجُلَ لَتَنْبُتُ لِحْيَتُهُ وَإِنَّهُ لَضَعِيفُ الأَخْذِ لِنَفْسِهِ، فَإِذَا كَانَ آخِذاً لِنَفْسِهِ مِنْ صَالِحِ مَا يَأْخُذُ النَّاسُ فَقَدْ ذَهَبَ عَنْهُ الْيُتْمُ؛ وَكَتَبْتَ تَسْأَلُنِى عَنِ الْخُمُسِ لِمَنْ هُوَ، وَأَنَا أَقُولُ هُوَ لَنَا فَأَبَىٰ عَلَيْنَا قَوْمُنَا ذٰلِكَ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى.

14. (1058)- *Necdet İbnu Âmir el-Harûrî*'den rivâyet edildiğine göre, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a yazarak beş haslet hakkında sormuştur.

★ Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gazveye çıkarken kadınları da alır mıydı?

★ Kadınlara ganimetten pay ayırır mıydı?

★ Savaş sırasında çocukları öldürür müydü?

★ Yetimin yetimliği ne zaman kalkar?

★ Hums (ganimetin beşte biri) kimler içindi?

(Râvilerden Yezîd İbnu Hürmüz der ki:) İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), (mektubu yazarken şöyle) dedi: "Bir ilmi gizleme durumuna düşmüş olmasaydım asla cevap vermezdim." Sonra şu cevabı yazdı: "Bana yazıp "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gazveye kadınları da götürüp götürmediğini" sordun. Evet, kadınları gazveye götürürdü. Onlar yaralıları tedavi ederlerdi. Kendilerine de ganimetten bir şeyler verilirdi. Hisseye gelince, kadınlara belli bir hisse ayrılmazdı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gazve sırasında çocukları öldürmezdi. Öyle ise onları sen de öldürme.

Yine sen bana yazıp: *"Yetimin yetimliği ne zaman kalkar?"* diye so-

ruyorsun. Kasem olsun kişi vardır, sakalı çıktığı (büluğa erdiği) halde hakkını almaktan hâlâ acizdir.Öyle ise kendisi için, başkalarının aldığının iyisinden alan kimseden yetimlik kalkar.

Yine sen bana yazıp "humstan kimlere verileceğini" soruyorsun. Ben: "Bu bize âittir" demiştim. Ancak kavmimiz bunu bize vermekten imtina etti." [Müslim, Cihad 137, (1812); Tirmizî, Siyer 8, (1556); Ebu Dâvud, Cihâd 152, (2727, 2728).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ)'a mektup yazarak bazı sorular yönelten *Necdet İbnu Âmir el-Harûrî,* Hâricî mezhebine mensup bid'at sâhibi birisidir. Bu sebeple İbnu Abbâs ondan hoşlanmamaktadır. Aslında onun mektubuna cevap vermek istemiyor, ama, ilmî bazı şeyler sorulduğu için, ilmi ketm etmenin mesuliyetinden korkarak istemeye istemeye cevap veriyor.

2- *İbnu Abbâs*'ın cevabından kadınların, bazı geri hizmetlerde vazife alabileceği anlaşılmaktadır. Ancak, onların gazveye olan bu iştirakleri, ganîmet taksiminde "pay"a iştirak hakkı tanımıyor, bahşiş ve atiyye nevinden radh denen ve -belli bir miktar ve nisbeti olmaksızın- komutanın takdirine bağlı bir ihsan veriliyor. *Ebu Hanîfe, Sevrî, Leys, Şâfiî* ve birçok cemâhir bu görüşte ittifak etmiştir. Evzâî hazretleri: "Mukatele eder, yaraları tedavi ederse kadın da *"pay"*a iştirak eder" demiştir. İmam Malik: *"Kadına atiyye de verilmez"* demiştir. Ancak bu iki görüş de merduddur, çünkü sadedinde olduğumuz sahih hadise muhaliftir.

3- Savaş sırasında ehl-i harbin çocukları, savaşa iştirak etmemiş oldukları takdirde öldürülmeleri haramdır. Şafiî hazretleri ile Kûfîler, savaşa iştirak edenlerin öldürüleceğini söylerler. Mâlik ve Evzâî hazretleri yasağın mutlak olduğunu söylemiş ise de kıtâle fiilen mübâşeret edecek olursa kadınlarda olduğu gibi onların öldürülmesi de câiz görülmüştür. Ulemâ bu hususta ihtilâf etmez. Hadisin Müslim'de yer alan bir vechinde "Çocukları sen de öldürme" cümlesinden sonra şu ziyade yer alır: "Ancak, Hızır, çocuğu öldürürken çocuk hakkında onun bildiğini sen de bilirsen o hâriç." Burada, Kur'ân-ı Kerim'de geçen Hızır kıssasına atıf yapılır. Kıssada Hızır, zâhiren masum görünen bir çocuğu, -kıssanın sonunda geçen "onu ben kendi fikrimle yapmadım" ibaresinden de anlaşılacağı üzere- Allah'ın emriyle öldürmüştür. Şu halde "Sana da böyle İlahî bir emir gelmedikçe öldürme" demiş olmaktadır. Peygamberlerden başkası böyle bir emir alamayacağına göre, çocuk öldürmek kesinlikle yasaklanmış olmaktadır.

4- Yetimliğin sona ermesi ile ilgili soruda, "Yetim çocuk ne zaman malı ve şahsı ile ilgili hususlarda müstakillen karar ve tasarruf yetkisine sahip olur?" denmektedir. Bilindiği üzere, bütün çocuklar rüşdüne ermedikçe hukukî ehliyetten mahrumdurlar. Alış-veriş akdi yapamazlar, cezâî ehliyetleri yoktur veya nâkıstır. Bu mesele yetim çocuklarda daha ziyade gündemdedir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın لاَ يُتْمَ بَعْدَ الْحُلْمِ "Rüyadan (büluğ) sonra yetimlik yoktur" hadisini esas alan Şâfiî, Mâlik ve bir kısım cemâhîr-i ulemaya göre, büluğla yetimin şahsından yetimlik kalkar.

Ancak bazı alimler sâdece büluğ veya yaşın ilerlemesi ile yetimliğin kalkmayacağı kanaatindedir. Bunlar, çocuğun dini ve malı hususunda rüşdün zuhur etmesi şartını koşarlar. Ebu Hanife "25 yaşına basınca, malı zabtedemeyecek durumda bile olsa, ondan çocukluk hükmü kalkar, reşid olur, malında tasarruf eder, binâenaleyh bu yaşta malının teslim edilmesi vacibtir" der. Ancak İmam Mâlik ve bir kısım cemâhir-i ulemâ, kendinde tebzir (malı israf) hakim olan büyükten, yaşı ne olursa olsun hacr'in kalkmayacağı görüşündedir.

5- Hadiste geçen beşte bir'den (hums) murad, Nevevî'nin belirttiğine göre humsu'l-hums'tur, yani ganimetin devlet tasarrufuna kalan beşte birin beşte biridir[5]. Ayet-i kerimede bu, zi'l-kurba'ya (Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yakın akrabalarına) tahsis edilmiştir (Enfal 41). Ancak bu meselede ulema ihtilâf etmiştir. *Şâfiî* hazretleri, *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'la aynı kanaattedir: Fey ve ganimetin beşte birinin beşte biri, zi'l-kurbâ'ya aittir. Zi'l-Kurba ise, Şâfiî ve ekserî ulemâya göre *Benî Hâşim* ve *Beni'l-Muttalib*'dir.

İbnu Abbâs hazretlerinin: "Kavmimiz bunu (humsu'l-humsu) bize vermekten imtina etti" sözü, *"İdaredeki Emevîler, bu hakkı bize tanımaya yanaşmadılar, onlar bu payı amme hizmetlerinde harcıyorlar"* demektir.

Ebu Dâvud'un Sünen'inde gelen rivayette, Hâricî Necdet bu sualleri İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'a Abdullah İbnu Zübeyr fitnesi zamanında sormuştur. Bu hâdise, hicretten 60 küsur yıl sonra cereyan etmiştir.

Şafiî hazretleri: "İbnu Abbas, "Kavmimiz bunu bize vermekten imtina etti" sözüyle Sahâbe'den sonra gelenleri kastedmiş olabilir ki bunlar da Hz. Muâviye'nin oğlu Yezid'dir" der.

5- Buna beşte birin beşte biri deniyor, çünkü, ilgili âyet ganimetin beşte birini beşe ayırır: **"...ele geçirdiğiniz ganimetin beşte biri (hums), Allah'ın, Peygamber'in ve yakınlarının (zi'l-kurbâ), yetimlerin, miskinlerin ve yolcularındır"** (Enfal 41). Ayette geçen "Allah'ın, Peygamberin ifadesi tek hisse kabul edilmiştir.

1059 ١٥ – وعن أم عطية رَضِىَ اللهُ عَنهَا. قالَتْ: [غَزَوْتُ مَعَ رسول الله ﷺ سَبْعَ غَزَوَاتٍ أخْلفُهُمْ فِي رِحَالِهِمْ: أصْنَعُ لَهُمُ الطَّعَامَ، وَأُدَاوِي الْجَرْحَى، وَأقُومُ عَلى المَرْضَى].

أخرجه مسلم.

15. (1059)- *Ümmü Atiyye* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte yedi ayrı gazveye çıktım. Ordugâhlarda ben geride kalır, askerlere yemek yapar, yaralıları tedavi eder, hastalara bakardım." [Müslim, Cihâd 142, (1812).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet de kadınların, geri hizmetler görmek üzere savaşa katılabileceğini göstermektedir. Ümmü Atiyye "geride kaldığını" ifade ediyor. Yani bizzat düşmanla mukâtele yapmak üzere ileri hatta katılmıyor. Mutfak, temizlik, tedavi, tamir, hayvan bakımı gibi, orduya terettüp eden "geri hizmetler" veya "destek hizmetleri" îfa ediyor. Gazveye katılmada Ümmü Atiyye münferid bir örnek değildir. Hz. Enes'ten gelen bir rivayet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gazvelere, Ensar'dan bir grup kadınla çıktığını belirtir.

Ancak başka rivayetler nazara alınacak olursa kadınların savaşta silahlı mücâdeleye iştirak ettikleri de görülür. Bizzat Müslim'in bir rivayetinde Hz. Enes'in muhterem vâlideleri Ümmü Süleym (radıyallahu anhâ) hatun, Hüneyn Savaşı'nda hançer taşımıştır. Hançeri gören Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"*– Bu hançer de ne?*" diye sorar. Ümmü Süleym (radıyallahu anhâ):

"– Şu müşriklerden biri yaklaşacak olursa bununla karnını deşmek için yanıma aldım!" açıklamasında bulunur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu cevab karşısında sâdece güler. "Niye silah alıyorsun, kadınlara yasaktır?" gibi bir müdâhalede bulunmaz. Allah'ın sıyrılmış kılıncı ünvanıyla meşhur yüce sahâbî Hâlid İbnu Velîd komutasında cereyan eden Yermuk Harbi'nde kadınların Bizanslılara karşı bilfiil çarpıştıkları târihen sâbittir. Öyle ki Fütuhu'l-Büldan ve el-Kâmil fi't-Tarih gibi tarihî kaynaklar kadınların bu savaşını "pek şiddetli" diye tavsif ederler.

Bazı âlimlerimiz kadınların savaşa katılma keyfiyetinin sonradan neshedildiğini söylemiştir. Ancak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vefatından sonra (hicrî 13) cereyan eden 100 kadarı Bedrî olmak üzere bin kadar sahâbinin katıldığı bu savaşta kadınların yer almış olması,

keza Kıbrıs'ın fethinde, Hz. Enes'in teyzesi Ümmü Harâm (radıyallahu anhâ)'ın bulunması[6] gibi muahhar örnekler nesh meselesini ihtiyatla karşılamamız için yeterlidir. Ne var ki, Müslümanların sayıca çoğalması, askerliğin muvazzaf, sistemli bir mahiyet kazanması gibi durumlar, kadınların askere alınmasına duyulan ihtiyacı ortadan kaldırmış olabilir. Günümüz şartlarında da ihtiyaç yoktur. Ama, İslâm'ın bu meseledeki sözü nedir? denecek olursa, red cevabında kesin ve aceleci olmamak gerektiğini söyleyebiliriz. Öyle ise: "Cihadda asl olan erkeklerin yapmasıdır. İhtiyaç halinde kadına da başvurma kapısı açıktır" diyebiliriz.

1060 ١٦ – وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [بَعَثَنَا رسولُ اللهِ ﷺ فَقَالَ: إنْ وَجَدْتُمْ فُلاَنًا وَفُلاَنًا (رَجُلَيْنِ مِنْ قُرَيْشٍ) فَأحْرِقُوهُمَا بِالنَّارِ. فَلَمَّا أرَدْنَا الْخُرُوجَ قَالَ: كُنْتُ أمَرْتُكُمْ أنْ تُحْرِقُوا فُلاَنًا وَفُلاَنًا، وَإنَّ النَّارَ لاَ يُعَذِّبُ بِهَا إلاَّ اللهُ تَعَالى، فَإنْ وَجَدْتُمُوهُمَا فَاقْتُلُوهُمَا]. أخرجه البخارى وأبو داود والترمذى.

16. (1060)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bizi (bir tecziye vazifesi ile Mekke'ye) gönderdi ve (Kureyş'ten iki kişinin ismini vererek) : *"Falanca ve falancayı yakalayabilirseniz onları ateşte yakın"* dedi. (Hazırlıkları bitirip) tam Medine'den ayrılacağımız sırada (bizi çağırtarak): *"Ben size falan ve falanı yakmanızı emretmiştim. (Sonra düşündüm ki) ateşle yakma cezasını vermek Allah'a aittir. Onları yakalarsanız öldürün."* [Buhârî, Cihâd 149; Ebu Dâud, Cihâd 122,(2674); Tirmizî, Siyer 20, (1571).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Hacer,* bu seriyyeye Hamza İbnu Amr'ın komutanlık yaptığını, öldürülmesine karar verilen iki kişiden birinin *Hebbâr İbnu'l-Esved*, diğerinin de *Nâfi İbnu Abdi Kays* olduğunu belirtir. Bunların suçu, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Ebu'l-As'la nikahlı olan kızı Zeyneb (radıyallahu anhâ)'in, Medine'ye müteveccihen Mekke'den ayrıldığı sırada yolda önünü kesip, tartaklamaları ve bunun sonucu olarak düşük yapmasıdır.

Said İbnu Mansur'un tahricinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*

6– Ümmü Haram'ın bu sefere katılması. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, bu maksadla yaptığı duanın bereketiyle gerçekleşmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) haram veya mekruh bir işin vukuu için dua etmez.

şöyle demiştir: *"Ben (yakma suretiyle ceza vermekten) Allah'a karşı haya duydum, Allah'ın cezasıyla cezalandırmak hiç kimseye yakışmaz."*

2- Cezalandırma heyeti *Hebbâr*'ı yakalayamazlar Hebbâr, Mekke fethinden sonra Ci'râne'de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı bularak Müslüman olur. Anlatıldığına göre Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına girdiği görülünce, bir adam üzerine atılmak üzere kalkar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Otur" diye işaret buyurur. Hebbâr, kelime-i şehâdet getirerek Müslümanlığını ilan eder. Ve: "Senden diyar diyar kaçtım. Acemlerin memleketine gidecektim. Sonra hatırladım ki, sana karşı câhillik edenlere karşı affın, müsâmahan, iltifatın büyüktür. Ey Allah'ın Resûlü! Biz ehl-i şirk idik, Allah seninle hidâyet verdi, seninle bizi felâketten kurtardı. Benim cehâletimi, benden size ulaşan kötülükleri de bağışla! Ben yaptığım kötülükleri ikrar, günahımı itiraf ediyorum!" der. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"– Allah sana İslâm'ı nasib etmekle iyilikte bulunmuş. İslâm daha önce yapılan (kötülük)leri örter" diye cevap vererek affettiğini ilân eder.

Üsdü'l-Gâbe'de kaydedildiği üzere, Hebbâr (radıyallahu anh) Medine'ye gelince ona laf atarak hakâret edenler olur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a şikâyet eder: "Öyle yapanlara sen de (aynı şekilde) sebbederek cevap ver!" buyurur.

3- Nâfi İbnu Abdi Kays'ın âkibeti hakkında bilgiye rastlanmaz. İbnu Hacer, Müslüman olmadan ölmüş olabileceği ihtimâli üzerinde durur.

4- Yakma suretiyle tecziye meselesine gelince, bu hususta selef ihtilâf etmiştir. Hz. Ömer, İbnu Abbâs ve Ömer İbnu Abdilaziz (radıyallahu anhüm) başta birçokları, suç ne olursa olsun; küfür, mukâtele, kısas vs. kerih addederler. Hz. Ali, Hâlid İbnu'l-Velîd başta diğer bazıları da câiz addederler. Şârih Mühellib mevzu hakkında şu bilgiyi verir: "Bu hadisteki yasaklama, tahrim ifâde etmez, bilakis Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tevâzu maksadıyla rücû ettiğini ifade etmektedir. Yakarak cezalandırmanın cevâzına sahâbelerden bâzılarının tatbikatı delâlet eder: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ureynelilerin gözlerini kızgın demirle oydurmuştur[7]. Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh), asileri Ashab'ın huzurunda (Medine musalahasında) yaktırmıştır. (Hz. Ali bir kısım Hâri-

---

7– *Ureyneliler,* Medine'ye gelip Müslüman oldular. Medine'nin havası sebebiyle hastalandılar. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) onları hazine develerinin bulunduğu otlağa, "develerin, südünü ve idrarını için iyileşirsiniz" diyerek gönderdi. Orada iyileşince irtidâd edip çobanları öldürüp, develeri kaçırmak istediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yakalatıp cezalandırdı.

cileri yaktırmıştır.) Hâlid İbnu'l-Velîd, mürtedlerden bazılarını yaktırmıştır. Medine âlimlerinin çoğu, kale ve gemilerin, içindekileriyle birlikte yakılmasını tecviz etmiştir. Sevrî ve Evzâî bu görüştedirler."

Ancak *İbnu'l-Münîr* ve diğer bazıları buna itiraz ederek demişlerdir ki: "Bu zikredilen örneklerde cevâza delil yoktur. Şöyle ki: "Ureynelilerle ilgili haber, bir kısastır (Ureyneliler, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in çobanlarının gözlerini oymuşlardı), veya mensuhtur. Sahâbelerden bazılarının tecviz etmesi de delil olamaz, zira diğer bir kısım sahâbelerin yasaklamalarına muhaliftir. Kale ve gemilerin yakılma izni, düşmana zafer kazanmanın başka yolu kalmaması şartıyla kayıtlıdır. Ayrıca, bâzı âlimler bu cevâzı da, "kale ve gemide kadın ve çocuk yoksa" şartına bağlamışlardır, cevaz mutlak değildir." Bu babtaki hadis ise, pek açıktır, tahrim mevcuttur. Önce verilen "yakılma" emri neshedilmektedir. Nesh vak'ası, vahiyle olmuştur veya şahsî ictihadıyla olmuştur, farketmez."

5- *Hadisten çıkartılan bazı hükümler:*

a) Bu hadiste bir meseleye içtihad ederek karar verdikten sonra ondan dönmenin caiz olduğu gözükmektedir.

b) Hüküm verirken, iltibası önlemek için delilin zikredilmesi müstehabtır.

c) Hudud ve benzeri suçların peşine düşmek gerekir, zira, fazla zamanın geçmesi, hakedenden cezayı kaldırmaz.

d) Bit, pire gibi canlıları da ateşle öldürmek mekruhtur.

e) Sünnet, sünetle neshedilir, bu hususta ittifak var.

f) Bir hükmün, daha amel edilmeden veya amel etme imkânı bulmazdan önce neshi caizdir.

1061 ١٧ – وعن عروة قال: [حدّثني أسامة بن زيد رضيَ اللّهُ عنهما. أنّ رسول الله ﷺ كان عهدَ إليه قالَ اغزُ على أُبْنَى صباحاً وحرّقْ. قيل لأبى مسهرٍ: أُبْنَى؟ قال: نعم نحنُ أعلَمُ هي يُبْنَى فلسطين]. أخرجه أبو داود.

« أُبْنَى ويُبْنَى » اسم موضع بين عسقلان والرملة من أرض فلسطين.

17. (1061)- *Urve, Hz. Üsâme İbnu Zeyd* (radıyallahu anhümâ)'den naklen anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana: *"Übnâ'ya sabahleyin baskın yap ve yak"* dedi." Ebu Müshir'e soruldu. Übnâ nedir?

"– Evet, haklısınız dedi, bunu biz daha iyi biliriz. O, (bildiğimiz) Filistin'deki Yübnâ'dır." Übnâ veya Yübnâ, Filistin'de, Askalân ile Ramle arasında bir yerin adıdır." [Ebu Dâvud, Cihâd 90, (2616).]

AÇIKLAMA:

Buradaki yakma emri, ağaçların, ekinin, evlerin yakılmasına şâmildir. Baskının sabahleyin yapılması, gâfil yakalanmaları içindir.

1062 ١٨ – وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ. قال: [قال رسول الله ﷺ: إذَا قَاتَلَ أحَدُكُمْ فَلْيَجْتَنِبِ الْوَجْهَ]. أخرجه الشيخان.

18. (1062)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Sizden iki kişi kavga edecek olursa, yüze vurmaktan kaçınsınlar" buyurdu." [Buharî, Itk 20; Müslim Birr 117, (2613).]

AÇIKLAMA:

1- Yüze vurmayı yasaklayan bu hadis, kitaplarda muhtelif şekillerde yer alır: Burada "Birbirinizle kavga ederken" dendiği halde, başka rivayetlerde "kölenizi döverseniz...", "hizmetçinizi döverseniz...", "biriniz kardeşiyle dövüşürse...", "...yüze tokat vurmasın", "...yüze vurmaktan sakınsın" gibi ifadelere yer verilmiştir. Dövüşmek قَاتَلَ ile ifade edilmiştir. Dövmek ضَرَبَ ile ifade edilmiştir. Mamafih, bâzı şârihler قَاتَلَ tâbirini de ضَرَبَ gibi anlamak gereğine dikkat çekerler.

İster dövüşmek, ister dövmek, her hal u kârda "yüze vurmaktan sakınmak" emredilmekedir. Başka hadisler nazar-ı dikkate alınınca ister "hadd", ister "ta'zir" ve isterse "te'dib" (8) maksadıyla olsun, bütün vurmalarda yüzden sakınmak esastır. Bir hadis şöyle ارْمُوا واتَّقُوا الْوَجْهَ "(Zina yapanlara) taş atın, ancak başa atmaktan kaçının."

2- Yüze vurmak niçin yasak?

Ulema yüze vurmanın niçin yasaklanmış olabileceği sorusunu sormuş ve cevap aramıştır. Nevevî'nin kaydettiğine göre bâzı âlimler: "Yüze

8– Hadd, zina, hırsızlık, kazl (iftira), sarhoş edici içki içmek, irtidad gibi, cezası Kur'ân'la tesbit edilen ağır suçların cezalarıdır. Ta'zir, bunlar dışında kalan, mahkemece takdir edilen cezalar, te'dib de terbiyevî maksadla verilen cezalardır.

vurmak yasaklanmıştır, çünkü yüz latif bir organdır, insandaki güzellikler onda toplanmıştır. İnanın, dış âlemi algıladığı uzuvların (dil, göz, kulak, burun gibi) çoğu yüzde toplanmıştır. Vurma ile bunlardan bazısının veya tamamının zarar görmesinden korkulur. Zira bu organlar, herhangi bir darbeden zarar görecek şekilde açıkta ve korunmasızdırlar. Darbelerden bunlardan birinin umumiyetle zarar gördüğü de bilinmektedir."

Bu mâkul, güzel bir açıklama ise de, bizzat rivayetlerde gelen bir açıklama bir başka sebep beyan etmektedir: Müslim'in bir rivayetine göre, فَإنَّ اللهَ خَلَقَ آدَمَ علَـــى صُورَتِه "... zira Cenab-ı Hakk Âdem'i kendi sureti üzere yarattı." Burada "kendi" diye tercüme ettiğimiz zamir kime delalet ediyor. Bu noktada ihtilâf edilmiştir. Çoğunluğa göre, bu dövüleni gösterir. Bu durumda mâna şöyle olur: "Kölenin yüzüne vurmayın, zira Allah Âdem'i onun suretinde yaratmıştır." Bazı âlimler bu zamirle Allah'ın kastedildiğini söylemiştir, delilleri de, hadisin bazı vechinde ".. Allah' Âdem'i Rahmân suretinde yaratmıştır" denmiş olmasıdır. Bu te'vile göre mâna şöyle olur: "Kölenin yüzüne vurmayın, zira Allah, Âdem'i, Rahman sureti üzere yaratmıştır."

Bu te'vilde Allah'ı mahlûkata benzetme mevzubahis olacağı için, bazı âlimler, bu vechin adem-i sıhhatine hükmederek te'vili redederler. Mazirî: "Bu ziyâdenin sıhhatine hükmedilecek olsa mânayı: "Allah, Âdem'i, Bârî Teâlâ'ya layık vech üzere yaratmıştır" diye tevil gerekir demiştir.

İbnu Hacer, bu vechin sıhhatli tarikten geldiğini, bir kalemde reddedilemeyeceğini belirttikten sonra bu mânayı daha sarih olarak ifade eden bir başka vecih daha kaydeder:

مَنْ قَاتَلَ فَلْيَجْتَنِبِ الْوَجْهَ فَإنَّ صُورَةَ وَجْهِ الإنْسَانِ علَى صُورَةِ وَجْهِ الرَّحْمٰنِ

Ebu Hüreyre'den yapılan bu rivayette Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmaktadır: *"Kim (bir kardeşiyle) dövüşürse yüze vurmaktan sakınsın. Zira insan yüzünün sureti Allah'ın yüzünün suretinde yaratılmıştır."*

Hadis muhtelif vecihlerden gelmekte, sıhhati hususunda fazla tereddüde mahal kalmamaktadır. Hadisin mânasını zâhiri üzere kabul etmek mümkün olmayacağına göre, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in itikad esaslarına muvâfık düşecek bir mânaya te'vil etmek gerekecektir. Bunun en muvafık bir te'vilini Bediüzzaman yapar. Der ki: "Şu mezkur hadis-i şerîfin çok maksadından birisi şudur ki: İnsan ism-i Rahman'ı tamamıyla gösterir bir surettedir." Müteâkiben açıklandığı üzere Cenâb-ı Hakk'ın isimleri kainatta tecelli etmektedir, Rahmân ismi de. Her mevcudatta

farklı derecelerde Allah'ın isimlerini okumak mümkün. İşte insan yüzü, Rahmân ismini en mükemmel, en eksiksiz şekilde gösteren bir ayna durumundadır. Yüzde Rahman ismi âzamî derece bir tecelliye mazhar olmuştur. Şu halde, bu ismin hürmetine onun aynası durumunda olan yüze vurulmamalıdır." Bizce bu ikinci te'vil daha muteber gözükmektedir. Zira, recm gibi ölüm cezasına mahkûm edilen birinin bile yüzüne vurma yasağını, yüzdeki organlardan birinin sakatlanma ihtimali ile izah mânasız kalır. Ama her iki te'vilin de bir vechi, haklı olduğu yeri var.

1063 ١٩ – وعن ابن يعلى قال: [غَزَوْنَا مَعَ عَبْدِالرَّحْمٰنِ بْنِ خَالِدِ بْنِ الْوَلِيدِ: فَأُتِىَ بِأَرْبَعَةِ أَعْلاَجٍ مِنَ الْعَدُوِّ فَأَمَرَ بِهِمْ فَقُتِلُوا صَبْراً بِالنَّبْلِ، فَبَلَغَ ذٰلِكَ أَبَا أَيُّوبَ الأَنْصَارِىَّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ. فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَنْهٰى عَنْ قَتْلِ الصَّبْرِ، فَوَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لَوْ كَانَتْ دَجَاجَةٌ مَا صَبَرْتُهَا، فَبَلَغَ ذٰلِكَ عَبْدَالرَّحْمٰنِ فَأَعْتَقَ أَرْبَعَ رِقَابٍ].

أخرجه أبو داود.

19. (1063)- *İbnu Ya'lâ* anlatıyor: "Abdurrahman İbnu Hâlid İbnu Velîd ile birlikte gazveye çıktık. Bize, düşmandan, ızbandut gibi dört tanesini yakalayıp getirdiler.Derhal öldürülmelerini emretti ve hemen ok atılarak öldürüldüler.[9] Bu haber Ebu Eyyub el-Ensârî (radıyallahu anh)'ye ulaştı. O şunu söyledi: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu çeşit öldürmeyi yasakladı. Nefsimi kudret elinde tutan Zat-ı Zülcelâl'e kasem olsun, (değil insan) bir tavuk bile olsa onu öldürücü atışlar için hedef kılmayız." Ebu Eyyub'un bu sözü Abdurrahmân'a ulaşınca dört köle âzad etti." [Ebu Dâvud, Cihâd 129, (2687).]

1064 ٢٠ – وعن ابن مسعود رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ. قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ أَعَفُّ النَّاسِ قِتْلَةً أَهْلُ الإِيمَانِ]، أخرجه أبو داود.

20. (1064)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Öldürme hususunda insanların en iffetlisi iman ehlidir."*** [Ebu Dâvud, Cihâd 120, (2666).]

AÇIKLAMA:

Öldürmede iffetli olmak, öldürürken merhametli davranmak, belli

---

9– قَتْلَ صَبْراً savaşırken olmaksızın öldürücü atışlara hedef kılınarak icra edilen öldürmeye katl-i sabr denmektedir. Kurşunu dizmek, idam etmek manasına gelir.

kaidelere riayet etmek, işkence yapmamak, müsle yapmamakdır. Dinin bu hususta koyduğu yasaklar mevcuttur. Bu hadiste Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, "Mezkur yasaklara uygun, en ahlâkî öldürme tarzı ile ölüm cezası veren insanlardır" buyurmaktadır. Günümüzde de esirlere yapılacak muamele ve öldürme cezalarıyla ilgili bir kısım yasaklar konmuş ise de yeterince bunlara uyulduğu görülmez. Roma'da tatbik edilen acıktırılmış vahşî hayvanlara atarak öldürmekten, ayaklarından taş bağlayıp denize atmaya, açlığa terkederek öldürmeye; beton dökerek öldürmekten işkencelerle öldürmeye kadar pek çok öldürme çeşidi İslâm' da yasaklanmıştır. Şu halde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öldürmenin de nezâheti bulunduğunu, bu nezâhete en ziyade iman sâhiplerinin riayet ettiğini ifade etmiş olmaktadır. Zira iman sahipleri, kâfirlerin hilafına, bütün mahlûkâta karşı, kâfir bile olsa, yaradandan ötürü şefkat ve merhamet duyar. Öldüreceği canlının, herşeyden önce, Allah'ın mahluku olduğunu, Allah'ın rızası için öldürdüğünü, bu rızanın da dinin koyduğu çerçeve dışına çıkmamakta olduğunu bilir, bu çerçeveye uyar.

1065 ٢١ - وَعَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ يَزِيدِ الأَنْصَارِىِّ رضى اللهُ عَنْهُ قَالَ: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ النُّهْبَى وَالْمُثْلَةِ] أخرجه البخاري.

21. (1065)- *Abdullah İbnu Yezid el-Ensârî* (radıyallahu anh) der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* nühbâ (arsızlıkla alma) ve müsle'yi yasakladı." [Buharî, Mezâlim 30, Zebâih 25.]

AÇIKLAMA:

Nühbâ, nehb'den gelir. Nehb, kapmak, yağmalamak mânasına gelir. Şârihler, bunu "Başkasının malını, gözü önünde arsızlıkla, rızası olmadan almak" diye açıklarlar. Esasen, söylendiği gibi arsızlıkla alınan mala da nühbâ denmiştir. Şârihler bu yasağın ganimet malına da şâmil olduğunu, komutanın taksiminden önce eşitliğe riayet etmeden kapıp alınacak bir malın da nühbâ sayılacağını belirtirler.

Müsle de, ölünün kulak ve burnunu koparmak, gözünü oymak, karnını deşmek , ciğerini sökmek gibi, ölüye kötü muamelede bulunmaktır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* çeşitli fırsatlarda bu yasakları tekrarla hatırlatmıştır.

1066 ٢٢ - وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما. قال: [كَانَ الْمُشْرِكُونَ عَلَى مَنْزِلَتَيْنِ مِنَ النبى

ﷺ وَالْمُؤْمِنِينَ. كَانُوا مُشْرِكِى أَهْلِ حَرْبٍ يُقَاتِلُهُمْ وَيُقَاتِلُونَهُ، وَمُشْرِكِى أَهْلِ عَهْدٍ لاَ يُقَاتِلُهُمْ وَلاَ يُقَاتِلُونَهُ، فَكَانَ إِذَا هَاجَرَتِ الْمَرْأَةُ مِنْ أَهْلِ الْحَرْبِ لَمْ تُخْطَبْ حَتَّى تَحِيضَ وَتَطْهُرَ، فَإِذَا طَهُرَتْ حَلَّ لَهَا النِّكَاحُ، فَإِنْ هَاجَرَ زَوْجُهَا قَبْلَ أَنْ تَنْكِحَ رُدَّتْ إِلَيْهِ. فَإِنْ هَاجَرَ مِنْهُمْ عَبْدٌ أَوْ أَمَةٌ فَهُمَا حُرَّانِ، لَهُمَا مَا لِلْمُهَاجِرِينَ ثُمَّ ذَكَرَ مِنْ أَهْلِ الْعَهْدِ مِثْلَ حَدِيثِ مُجَاهِدٍ رَحِمَهُ اللّٰهُ؛ فَإِنْ هَاجَرَ عَبْدٌ أَوْ أَمَةٌ لِلْمُشْرِكِينَ مِنْ أَهْلِ الْعَهْدِ لَمْ يُرَدُّوا وَرُدَّتْ أَثْمَانُهُمْ، قَالَ وَكَانَتْ قُرَيْبَةُ بِنْتُ أَبِى أُمَيَّةَ تَحْتَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ فَطَلَّقَهَا فَتَزَوَّجَهَا مُعَاوِيَةُ بْنُ أَبِى سُفْيَانَ، وَكَانَتْ أُمُّ الْحَكَمِ تَحْتَ عِيَاضِ بْنِ غَنْمٍ الْفِهْرِىِّ فَطَلَّقَهَا فَتَزَوَّجَهَا عَبْدُاللّٰهِ ابْنُ عُثْمَانَ الثَّقَفِىُّ]. أخرجه البخارى.

22. (1066)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Müşrikler, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve mü'minler karşısında iki kısımdı. Ehl-i harb olan müşrikler, ki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendileriyle savaş halinde idi. Bir de ehl-i ahd yani aralarında antlaşma yapılmış olan müşrikler vardı. Onlarla savaşılmıyordu. Onlar da Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a karşı savaşmıyorlardı. Ehl-i harb' ten bir kadın hicretle geldiği zaman, hayız olup temizleninceye kadar evlenmek üzere istetilmiyordu. Temizlenince onun nikâhlanması helâl oluyordu. Şayet nikâhtan önce, kadının kocası da hicret ederek gelecek olsa, kadın kendisine veriliyordu. Ehl-i harbten bir köle veya câriye hicret edecek olsa bunlar hür olur ve Muhâcirler'in bütün haklarını elde ederler."

Sonra *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ), -Mücâhid'in rivâyetinde olduğu şekilde- Ehl-i ahd'la ilgili olarak rivâyete devam etti: *"...kendileriyle antlaşma yapılmış müşriklere ait bir köle veya câriye hicret edecek olsa, bunlar da iâde edilmezlerdi, ancak değerleri ne ise o ödenirdi."* İbnu Abbâs devamla der ki: "Kureybe Bintu Ebî Umeyye Hz. Ömer'in yanında idi, boşadı. Kadınla, Muâviye İbnu Ebî Süfyân evlendi. Ümmü'l-Hakem Bintü Ebî Süfyan da Iyâz İbnu Ganem el-Fıhrî'nin nikâhı altında idi. O da bunu boşadı. Ümmü'l-Hakem'le de Abdullah İbnu Osmân es-Sakafî evlendi." [Buharî, Talâk 19.]

AÇIKLAMA:

1- Hanefîler, bu hadisin zâhiriyle amel ederek, hicretle dar-ı harpten

gelen kadının bir hayız müddetinden sonra nikâh edilebileceğini söylemiştir. Ancak Cumhur, hicret etmesi ve Müslüman olmasıyla birlikte hür sayıldığı için, esirlerin hilâfına, üç temizlik müddetinin beklenmesi, ondan sonra nikâhlanması gerekeceğine hükmetmişlerdir. Bu mesele âlimler arasında ihtilâflı bir mevzudur.

Bu meselede İbnu Abbas (radıyallahu anh): "Bir Hıristiyan kadın, kocasından bir müddet önce Müslüman olsa artık kocasına haram olur" demiştir. Bu hükme sevkeden âyet-i kerime şöyle buyurmuştur: **"Ey iman edenler! Mü'min kadınlar, hicret ederek size gelirlerse onları deneyin, hicretlerinin sebebini inceleyin. Allah onların imanlarını çok iyi bilir. Onların mü'min kadınlar olduklarını öğrenirseniz, kâfirlere geri çevirmeyin. Bu kadınlar, o kâfirlere (eski kocalarına) helâl değildir. Onlar da bunlara helâl olmazlar. Kâfirlerin bu kadınlara verdikleri mehirleri iâde edin. Bu kadınların mehirlerini kendilerine verdiğiniz zaman, onlarla evlenmenizde bir engel yoktur. Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın, onlara verdiğiniz mehri isteyin. Kâfir erkekler de hicret eden mü'min kadınlara verdikleri mehirleri istesinler..."** (Mümtahine 10).

İhtilâf, kocanın, iddet içerisinde Müslüman olmasından doğmaktadır. Atâ, bu durumda "kadın yeni bir nikâh ve yeni bir mehirle eski kocasına dönmek isterse dönebilir" demiştir. Bu görüş bu meselede esas olmuştur. Hicretle gelen mü'min kadına, iddeti içerisinde evlenme teklifi yapılamayacağı prensibi esas alınınca İbnu Abbâs'la Atâ'nın görüşleri birleşmiş olmaktadır. Kûfe uleması (Hanefîler) bu durumda "kocasına Müslüman olması teklif edilir" şartını koyarlar.

2- Hadiste ismi geçen *Kureybe Bintu Ebî Ümeyye,* Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcesi olan Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)'nin kızkardeşidir. Hz.Ömer müşrike kadınları mü'minlere haram kılan âyet (Mümtehine 10) nâzil olduğu zaman Mekke'de iken evlenmiş olduğu ve henüz Müslüman olmayan iki hanımını boşar. Bunlardan biri Kureybe'dir. Kureybe'nin Müslüman oluşu hakkında gelen ihtilâflı rivayetler ve bunların *İbnu Hacer* tarafından te'lifine müteallik teferruata burada yer vermeyeceğiz. İkinci hanım da Ümmü Gülsüm Bintu Amr'dır, bu Abdullah'ın annesidir. Bununla Ebu Cehm İbnu Huzeyfe evlenir. Ebu Süfyan da, Ebu Cehm de henüz müşriktir.

3- Şunu bilmek gerekir: Mezkur âyet, Hudeybiye Sulhü üzerine nâzil olmuştur. Sulh anlaşmasının maddeleri arasında, Mekkelilerden Müslüman olup da Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e iltica eden çıkacak

olursa, bunların Mekkelilere iade edilmesi de vardı. Bu maddeye göre mülteci Müslüman erkekler iade edilmişti. Kadın mültecilerin de iadesi sulh anlaşmasında var mıydı, yok muydu bu husus, rivayetlerde münakaşalı ise de, yukarıda zikri geçen âyet, kadınların iadesini yasaklamış ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da iâde etmemiştir. Antlaşmaya kadınların iâdesinin de dahil edilmiş olduğu kanaatinde olduğu anlaşılan *İbnu Kesir*, tefsirinde mezkur âyetin sünneti tahsis ettiğini ve hatta Kur'ân'la sünnetin tahsisine bu âyetin en güzel örnek teşkil ettiğini belirtir. Seleften bâzısı, tahsise değil, neshe örnek olduğunu, bu âyetin ilgili sünneti neshettiğini söylemiştir.

Ayet-i kerimenin emri üzerine, müşriklere iade edilmeyen mülteci kadınlardan bilhassa *Ümmü Gülsüm Bintu Ukbe İbni Ebî Muayt* ismen zikredilir. Çünkü bunu geri almak için iki erkek kardeşi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a müracat ederler. Ancak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, âyet-i kerimenin nehyi sebebiyle iade etmez.

Bu sulh anlaşmasından sonra iltica eden kadınlar iâde edilmemiş ise de, kocalarına mehri ödenmiştir. Kölelerin de bedeli ödenmiştir. Bu ödemelerin "sulh" sebebiyle olduğu bilhassa belirtilir. İbnu Kesir'in kaydettiği rivayetlere göre, âyetin emrine mü'minler harfiyyen uyup, boşadıkları kadınlara mehirlerini ödedikleri halde, müşriklerden boşanan Müslüman kadınlara müşrikler mehirlerini ödememişlerdir. Bu durumdan mağdur olanlara âyet-i kerimenin emriyle (Mümtahine 11), hazineden (ganimetten) ödeme yapılmıştır.

4- Ayet-i kerime, bu çeşit mülteci kadınların, gerçekten mü'min olup olmadıkları,yani imanları gereği mi bu iltica ve muhâcereti gerçekleştirdikleri hususunda emin olmak için imtihan edilmelerini emreder. Hatta sûre, Mümtahine ismini de buradan alır. Acaba bu imtihanın keyfiyeti nedir? Nasıl cereyan etmiştir, çünkü iman dâhilî, kalbî ve enfüsî bir keyfiyettir, bunun hâricen görülmesi mümkün değildir, anlaşılması ise oldukça zordur.

Rivayetler bu sualimizi cevaplayacak açıklığa sahiptir:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* imtihan vazifesini Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e vermiştir.

2– *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) bu kadınlara -İbnu Abbâs, Mücâhid, İkrime ve Katâde'den gelen rivayetlere göre– Allah adına yemin vererek şu hususları taleb etmiş ve sormuştur:

★ Kocasına olan buğzu sebebiyle mi hicret etti?

★ Bir yerden bir başka yere gitmek arzusuyla mı hicret etti?

★ Dünyevî bir arzu ile mi hicret etti?

★ Allah ve Resûlü'nün sevgisiyle mi hicret etti?

★ Allah'ın bir ve Hz. Muhammed'in kulu ve elçisi olduğuna şehâdet.

★ Bir kimseye aşk sebebiyle mi hicret etti?

★ Kocası ile olan geçimsizlik sebebiyle mi, İslâm'a ve Müslümanlara olan muhabbet sebebiyle mi hicret etti?

Allah adına verilen yeminle alınan cevaplar, iman lehine olursa kabul edilip reddedilmedikleri, aksi takdirde kocalarına iade edildikleri belirtilir.

İbnu Kesir, imtihan âyetinde geçen: **"Onların mü'min kadınlar olduklarını öğrenirseniz, kâfirlere geri çevirmeyin"** ibâresinden hareketle: "İmana yakînî şekilde ıttıla peyda etmenin mümkün olduğuna bu âyette delil vardır" der.

3- Bu âyet, evlenme meselelerinde mühim bir değişiklik getirerek o güne kadar serbest olan müşriklerle evlenmeyi yasaklamıştır: Ne erkek, ne kadın, herhangi bir Müslüman, müşrik biri ile evlenemez, haramdır. Bu âyetten önce Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kızı Zeyneb (radıyallahu anhâ) bile müşrik olan Ebu'l-As'ın nikâhında kalabilmiş ve Bedir esirleri arasında bulunan Ebu'l-As, Zeyneb'in -annesi Hatice tarafından hediye edilmiş- kolyesi ile esaretten kurtarılmaya çalışmıştı.[10] Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* "kızı Zeyneb (radıyallahu anhâ)'i Medine'ye göndermesi" şartı ile Ebu'l-Âs'ı -kolyeyi iade ederek ve başka bir maddî talebde de bulunmaksızın- serbest bırakmıştı. Zeyneb (radıyallahu anhâ) Medine'ye gelmiş, hicrî sekizinci senenin başlarında kocası Müslüman oluncaya kadar ayrı yaşamış, Müslüman olunca Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yeni bir nikah ve mehre luzüm görmeden iade etmişti. Mamafih nikahı yenilediği de söylenmiştir. Bu âyetten önceki tatbikatta, Müslümanlarla müşrikler arasındaki evlenme rahatlığını belirtmek için yine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan misal göstermek gerekirse, Ebu'l-Âs örneği zikredilebilir. Bir ara müşrikler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a kötülük olsun diye, dindaşları olan Ebu'l-Âs'a Zeyneb (radıyallahu anhâ)'i boşamasını söylerler, ***Ebu'l-Âs*** reddedince, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ***Ebu'l-Âs***'a teşekkür eder.

10– Kolyeyi gören Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) merhume ve mahbube zevcesi Hz. Hatice (radıyallahu anhâ)'yi hatırlayarak ziyadesiyle duygulanacak ve kolyenin alınmamasına işâret buyuracak ve Ebu'l-Âs'a hürriyetini bağışlayacaktır. Ebu'l-Âs da bilâhere Müslüman olacaktır (radıyallahu anh).

BEŞİNCİ FASIL

CİHADA MÜTEALLİK HADİSLER

1067 ١ ـ عن عبدالله بن عمرو بن العاص رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [قال رسول الله ﷺ: مَا مِنْ غَازِيَةٍ أَوْ سَرِيةٍ تَغْزُو فِي سَبِيلِ اللهِ تَعَالى فَيَسْلَمُونَ وَيُصِيبُونَ إلاَّ تَعَجَّلُوا ثُلُثَىْ أجْرِهِمْ. وَمَا مِنْ غَازِيَةٍ أَوْ سَرِيَّةٍ تَخْفِقُ وَتُخَوَّفُ وَتُصَابُ إلاَّ تَمَّ أجْرُهُمْ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

« تَخْفِقُ أى لا تصيب شيئاً من المغنم.

1. (1067)- Abdullah İbnu Amr İbnu'l-Âs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah yolunda cihada çıkıp gazve yapan selamete erip ganimetle dönen her ordu ve her seriyye ahirette elde edeceği mükâfaatın üçte ikisine dünyada kavuşmuş olur. Hiçbir ganimet elde edemeyen, korku geçiren ve musibetlere mâruz kalan her ordu ve her seriyye ise (ahirette) tam ücrete erer."* [Müslim, İmâret 153, (1906); Ebu Dâvud, Cihâd 13, (2785); Nesâî, 15, (6, 17, 18); İbnu Mâce, Cihâd 13,(2785).]

AÇIKLAMA:

Rivâyetin *Müslim* ve *Nesâî*'deki aslında, muzaffer olarak ve ganimet alarak dönen gazilerin, ücretlerinin üçte ikisini dünyada peşin olarak aldıkları belirtildikten sonra şu ilave de yer alır: وَيَبْقَى لَهُمُ الثُّلُثُ ***"Ücretlerinin üçte biri (ahirete) kalır."***

Hadis-i şerif, cihâda mukabil dünyada şeref ve ganimetten nasibini alanla, savaşta mağlub düşen veya hiçbir dünyevî nasib elde edemeyen, sadece korku ve meşakkat çeken gazilerin uhrevî mükâfaatta eşit olma-

yacaklarını ifade ediyor. Çükü dünyada elde edilen ganimet vs. cihad ameline terettüp eden mükâfaatın bir cüz'ünü teşkil etmektedir. *Nevevî,* bu mânanın, sahâbeden bu mevzu üzerine gelen meşhur ve sahih rivayetlerin ruhuna uyan yegâne te'vil olduğunu, hadisin zahirine uygun düşen mânanın da bu olduğunu, Kadı İyâz'ın da bu mânayı benimsediğini belirtir. Bazı yorumların, -gazveye katılanların sevabca eşit olacakları ve ganimetin sevabı eksiltmeyeceği iddiasından hareketle- bu hadisin sahih olmayacağı düşüncesine saplandıklarını belirten Kadı İyaz, bu fikrin fâsid olduğunu söyler ve delillerini çürütür.

Nevevî'nin bu meyanda kaydettiği delillerden biri birçok sahâbenin şu mânadaki beyanlarıdır:

مِنَّا مَنْ مَاتَ وَلَمْ يَأْكُلْ مِنْ اَجْرِهِ شَيْئاً وَمِنَّا مَنْ اَيْنَعَتْ لَه ثَمَرَتَه

"İslâm için cihâd eden bir kısım arkadaşlarımız, emeklerine terettüp eden ücretten hiçbir şey yemeden şehid olup gittiler (Uhud'da şehid olanlar gibi). Bazı arkadaşlarımız ise meyvelerinin dünyada iken olgunlaştığını gördüler (fütuhât devrini yaşayan, bolluğa erenler gibi)." Hz. Ömer ve Habbâb İbnu Eret (radıyallahu anhümâ) başta, birçok ashâb bu konuda yakınır ve hatta: "Sakın bütün ecrimizi dünyada yemeyelim?" diye endişe ifade ederler.

Bu hadisin hükmünü kabul etmeyenlerin en ziyade dayandıkları şey Sahiheyn'de kaydedilen ve mücahidin sevabla ve ganimetle döneceğini beyan eden hadistir. *Nevevî* şöyle cevaplar: "Bu iki rivayet arasında teâruz mevcut değil ki birine râcih deyip kabul ederken, diğerine de mercuh deyip reddedelim.Çünkü bu hadiste mücâhidin sevapla ve ganimetle döneceği söylenirken ganimetin sevabı azaltacağına veya azaltmayacağına temas edilmemiştir, keza ganimet alanla almayanın sevabı eşit olacak da denmemiştir, mutlak bir ifâde ile mücâhidin hem sevap ve hem de ganimetle döneceği ifade edilmiştir. Şu halde sadedinde olduğumuz rivayet, mutlak olan öteki rivayeti mukayyed hâle getirmiştir. Usul kaidesidir: "Mukayyed, mutlaka tercih edilir ve bu şarttır."

1068 ٢ – وعن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ. قال: [كُنَّا مَعَ رسول الله ﷺ في غَزَاةٍ. فقَالَ: إنَّ بِالْمَدِينَةِ رِجَالاً مَا سِرْتُمْ مَسِيراً وَلاَ قَطَعْتُمْ وَادِياً إلاَّ كَانُوا مَعَكُمْ حَبَسَهُمُ الْعُذْرُ].

أخرجه مسلم، وأخرجه البخارى وأبو داود عن أنس.

2. (1068)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz bir gazvede Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraberdik, bir ara şöyle buyurdu-

lar: "Medine'de kalan öyleleri var ki, kateddiğiniz her mesafe ve geçtiğiniz her vâdide ayrıca sizinle berabermiş gibi sevabınıza eksiksiz ortak oluyorlar. Bunlar, (cihada katılmayı cân u gönülden arzulayıp da) özürleri sebebiyle orada kalanlardır." Bu rivayeti Buhârî ve Ebu Dâvud, Hz. Enes (radıyallahu anh)'ten tahric etmişlerdir. [Müslim, İmâret 159, (1911).]

AÇIKLAMA:

Mü'minin hayatında niyetin ne kadar ehemmiyetli olduğunu gösteren hadislerden biri budur. Samimiyetle niyet ettiği hayırlı bir amele, meşru bir mazeretle iştirak edemeyen kimse, yapanların sevabına aynen iştirak etmiş olmaktadır.

Buradaki hadis, sefer gibi meşakkatli ve meşakkati nisbetinde de sevablı olan cihad amelinden misal vermektedir. Cihada, hastalık, sakatlık veya geride verilen bir vazifenin ifası gibi herhangi bir mazeretle iştirak edemeyen niyet sahiplerinin cihad sevâbına aynen iştirak ettiği belirtilmektedir. Vekî'nin rivâyetinde bu daha açık bir dille mâzurların fiilen cihad eden gaziler gibi sevaba nail olacakları belirtilir. Bu hadis, herhangi bir seferle mukayyed olmayıp âmdır. Âlimler bu durumdan hareketle cihadın farz-ı ayn oduğunu söylerler ve umumî bir seferberlikte cihâda katılmaya her mü'minin niyet etmesinin farz olduğunu belirtirler.

Bu hadisi, mânen te'yid eden âyetler de vardır. Nisâ sûresinde, cihad eden mü'minlerin cihad etmeyen mü'minlere faziletce üstünlüğü belirtilirken, "cihad etmeyen"den maksadın "özürsüz olarak yerlerinde oturanlar" olduğu belirtilir. (95-96. âyetler). Nitekim bu istisnâî hüküm, âmâ sahâbîlerden İbnu Ümmi Mektûm'un cihâda iştirak edemediği için sevaptan mahrum kaldığını düşünerek Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a beyan ettiği üzüntüsü üzerine nâzil olmuştur.

Öyle anlaşılıyor ki, İslâm cemaati, Allah'ın rızasını tahsil yolunda halis niyetiyle bütünleşebilmekte, yüz binlerce, belki de milyonlarca parçadan teşekkül eden bir fabrika hükmüne geçebilmektedir. Her ferd bu fabrikanın ürün vermesinde bir rol, bir pay sahibi olmakta, böylece: "Bu üründe katkım var" diyebilmektedir. Dinimizin bildirdiği üzere, burada her iştirakçi, niyetine göre neticeden yüksek pay alabilmekte, en geride kalan en önde gidenle paya eşit şartlarla iştirak edebilmekte ve hatta geçebilmektedir.

Bu bütünleşme, bu iştirakın sırrı samimi niyet ve ihlâsta yatmaktadır.

1069 ـ ٣ وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: عَجِبَ رَبُّنَا مِنْ قَوْمٍ يُقَادُونَ إلَى الجَنَّةِ بِالسَّلاَسِلِ]. أخرجه البخارى وأبو داود. وقال: يعْنى الأسير يُوثَقُ ثُمَّ يُسْلِمُ.

3. (1069)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim şöyle diyordu: *"Zincirlere bağlı olarak cennete sevkedilen bir zümrenin haline Rabbimiz taccüb (hayret) etti."*

Ebu Dâvud: *"Harp esiri yakalanır, zincire vurulur sonra da Müslüman olur"* diyerek açıklamıştır. [Buharî, Cihâd 144; Ebu Dâvud, Cihâd 124, (2677).]

AÇIKLAMA:

Şârihler, burada mecazî mâna kastedilebileceği gibi, hakikî mânasının da kastedilmiş olabileceğini belirtirler.

Taaccüb, mahiyeti bilinmeyen şey karşısında duyulan histir, dilimizde şaşkın olmak diye karşılanır. Tabii ki Allâmu'l-guyûb olan Cenâb-ı Hakk'ın taccübe düşmesi sözkonusu olamaz. Bunu, Allah hakkında "memnun kalmak", "razı olmak", "takdir etmek" gibi uygun mânalarda te'vil etmek gerekir.

Hadisin mânasına gelince, harpte esir edilip zincirlere vurulan esirler, bilâhere İslâm'ı öğrendikten sonra gönül hoşluğu ile Müslümanlığı benimseyerek cennete giderler. Hadiste, ilk baştaki ikrâh yani zorlama, zincir olarak ifâde edilmiş olmaktadır. *Tîbî:* "Zincirden muradın, kişiyi dalâlet derekelerinden kurtarıp hidâyet derecelerine yükselten câzibe-i Hak olabileceğini" söylemiştir. Ancak şu hadis yukarıda verilen mânanın daha sahih olduğunu teyid etmektedir:

Ebu't-Tufeyl Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan anlatıyor:

رَأيْتُ نَاساً مِنْ أُمَّتِى يُسَاقُونَ إلَى الْجَنَّةِ فِى السَّلاَسِلِ كَرْهاً قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ مَنْ هُمْ؟ قَالَ: قَوْمٌ مِنَ الْعَجَمِ يَسْبِيهِمُ الْمُهَاجِرُونَ فَيُدْخِلُونَهُمْ فِى الإسْلاَمِ مُكْرَهِينَ

"Ümmetimden bir grubun, cennete, zincirlerle zorla sevkedileceğini gördüm." Ben: "Ey Allah'ın Resûlü, bunlar kim?" diye sorunca: **"Onlar, dedi; Arap olmayanlardan bir kavimdir, Muhâcirler onları esir ederler, zorla İslâm'a sokarlar."**

Fazla taraftar bulmayan bir izaha göre, bunlardan maksat, kâfirler tarafından esir edilip zincire vurulan ve o halde ölen Müslümanlardır.

1070 ٤ـ وعن أبى هريرة أيضاً رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسـول اللهِ ﷺ: إنَّمَا الإمَامُ جُنَّةٌ يُقَاتَلُ بِهِ.] أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

4. (1070)- Yine *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) hazretlerinin anlattığına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur:

"İmam bir perdedir, onunla birlikte (düşmana karşı) savaş yapılır." [Buhârî, Cihâd, 109, Ahkâm 1; Müslim, İmâret 43, (1841), Ebu Dâvud, Cihâd 163, (2757); Nesâî, Büyû 30, (7, 155).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, çeşitli vecihlerde rivayet edilen bir hadistir. İmamın gereğini ve ona itaati tesbit eder. *Buhârî*'deki vechi daha da uzundur:

مَنْ أطَاعَنِى فَقَدْ أطَاعَ اللهَ وَمَنْ عَصَانِى فَقَدْ عَصَى اللهَ وَمَنْ يُطِعِ الأمِيرَ فَقَدْ اطَاعَنِى وَمَنْ يَعْصِى الأمِيرَ فَقَدْ عَصَانِى. وَإنَّمَا الإمَامُ جُنَّةٌ يُقَاتَلُ مِنْ وَرَئِهِ وَيُتَّقَى بِهِ فَإنْ امَرَ بِتَقْوَى اللهِ وَعَدَلَ فَإنَّ لَهُ بِذلِكَ أجْراً وإنْ قَالَ بِغَيْرِهِ فَإنَّ عَلَيْهِ مِنْهُ

Yani: *"Kim bana itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur. Kim de bana isyan ederse Allah'a isyan etmiş olur. Emîre itaat eden, bana itaat etmiş olur, kim emîre isyan ederse bana isyan etmiş olur. İmam bir perdedir, onun gerisinde düşmanla savaşılır, onunla korunulur. Şayet Allah'tan korkmayı emreder ve adaletli olursa, bu sebepten sevâba nâil olur, aksini yaparsa o yüzden de vebâle girer."*

İmamdan murad, âmme işlerini yürüten herkes, her memurdur. Her memur, kendisine terettüp eden hizmetlerde, halka karşı âmir durumunda olabilir.

İmam için cünne yani perde denmesi, halk adına düşmana muhatap olması, düşmanın eza ve istilasından halkı, askeriyle, tedbiriyle korumasından ileri gelir.

Bu mevzu üzerine geniş bilgi Hilâfet ve İmâret bölümünde gelecek (1702-1743 numaralı hadisler).

1071 ٥ـ وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْهُ. [أنَّ فَتًى مِنْ أسْلَمَ قَالَ يَارَسُولَ اللهِ: إنِّى أُرِيدُ الْغَزْوَ وَلَيْسَ لِى مَالٌ أتَجَهَّزُ بِهِ. قَالَ: ائْتِ فُلاَناً فَإنَّهُ كَانَ قَدْ تَجَهَّزَ فَمَرِضَ. فـأتَاهُ فَـقَالَ: إنَّ رسـولَ اللهِ يَقْرَأُ عَلَيْكَ السَّلاَمَ وَيَقُولُ: أعْطِنِى الَّذِى تَجَهَّزْتَ بِهِ.

فَقَالَ لأَهْلِهِ يَافُلاَنَةُ أَعْطِيهِ الَّذِى تَجَهَّزْتُ بِهِ وَلاَ تَحْبِسِى عَنْهُ شَيْئاً مِنْهُ، فَوَاللهِ لاَ تَحْبِسِى مِنْهُ شَيْئاً فَيُبَارِكُ لَكِ فِيهِ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

5. (1071)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Eslem kabilesinden bir genç: "Ey Allah'ın Resûlü! Ben gazveye katılmak istiyorum, ancak gazve için gerekli techizâtı temin edecek malım yok!" dedi. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

–*"Öyleyse falancaya git. O hazırlık yapmıştı ama hastalandı (gelemeyecek)"* dedi. Genç o adama gidip:

"– Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sana selamı var, cihâd için hazırladığın techizâtı bana vermeni söyledi" dedi. Adam, ismen çağırarak hanımına:

"– Hanım! cihad için hazırladığım teçhizâtı şu gence ver, onlardan hiçbir şeyi alıkoyup esirgeme, Allah'a kasem olsun, esirgemeden her ne verirsen hakkında mübârek kılınır" dedi." [Müslim, İmâret 134, (1894); Ebu Dâvud, Cihâd 177, (2780).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis hayra sebep olmanın da hayır ve sevap olduğunu ifâde etmektedir. Ulemâ, hayır için hazırlanan bir malın, başka bir hayırda da harcanabileceğine, bu hadisten delil çıkarmıştır. Nezir ederse, hayrı, nezrettiği şeyde harcaması gerekir. Ancak, şartlar, bu harcamayı nezrettiği şeyin dışında yapmasının daha hayırlı olacağını gösterirse, nezre rağmen hayrın sarf mahallini değiştirebilir, fakat nezir kefâreti öder. Böylece hayrını daha da artırmış olur.

1072 ٦– وعن سمرة بن جندب رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ النَّبِىَّ ﷺ سَمَّى خَيْلَنَا خَيْلَ اللهِ تَعَالَى، وَكَانَ يَأْمُرُنَا بِالْجَمَاعَةِ إِذَا فَزِعْنَا، وَالصَّبْرِ وَالسَّكِينَةِ إِذَا قَاتَلْنَا]. أخرجه أبو داود.

6. (1072)- *Semure İbnu Cündeb* (radıyallahu anh) (bir gün) dedi ki: "Emmâ ba'd, bilesiniz, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* atlarımıza "Allah'ın atları" diye isim verdi. Bize, korktuğumuz zaman cemaat olmamızı, savaştığımız zaman da sabırlı ve sâkin olmamızı emrederdi." [Ebu Dâvud, Cihâd 54, (2560).

AÇIKLAMA:

1- Emmâ ba'd, Arapça'da asıl mevzuya geçerken kullanılan bir tâbir olup dilimizde karşılığı mevcut değildir. Hatip hitab ederken, kâtip mektubunu yazarken, İslâmî âdabtan olan hamdele ve salveleden sonra asıl konuya geçerken emmâ ba'd der veya yazar.

2- Atların "Allah'ın atı" diye isimlendirilmesi, tefe'ül için olmalıdır. Hem de Allah yolunda cihadda kullanıldığı, esas bu maksadla beslendiği içindir. Atı besleyen, tımar eden, külfetini çeken kimse ona Allah'ın atı gözüyle bakınca nokta-i nazarı, ilgisi, sevgisi herhalde farklı olacaktır. Eşyaya verilen isim devamlı bir telkin vesilesidir. Ata (veya hayırda da kullanılabilecek muâdili eşyaya) bu neviden isimler vermenin müstehab olacağı, mü'minin hayra olan niyyetine bu tesmiyenin ne kadar müessir olacağı açıkça görülmektedir.

Hadis, Ebu Dâvud'da "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, korktuğumuz zaman, atımızı Allah'ın atı diye isimlendirdi" şeklindedir. Şârihler, "Korktuğumuz zaman" tâbirini "yardım istediğimiz zaman" şeklinde anlamanın da uygun olduğunu belirtirler. Ancak ifâdede "fürsan (=süvâri)" kelimesinin hazfedilmiş olduğunu ve dolayısıyla ibarenin şöyle olması gerektiğine de dikkat çekilmiştir: يَافُرْسَانَ خَيْلِ اللهِ "Ey Allah'ın atlarının süvarileri!..." Nitekim, Askerî'nin el-Emsâl'inde, Enes'in bir rivayetine göre: "Hârise İbnu'n-Nu'mân: "Ey Allah'ın Resûlü, demiştir, şehid olmam için bana dua buyurun" Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* dua edivermiştir. Bir gün: "Ey Allah'ın atları binin" diye bir ses işitilmiştir. Hârise, ata binen ilk süvari ve şehid olan ilk süvâri olmuştur." Burada "Ey Allah'ın atları", Ey Allah'ın atlarının süvârileri demektir.

Âzimâbâdî, kaydetiği bâzı yorumlardan sonra hadisin son kısmında kastedilen mânanın şu olduğunu belirtir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* savaştığımız zaman cemaat olmamızı, sabır ve sükûnetimizi muhafaza etmemizi emrederdi."

1073 ٧– وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ : خَيْرُ الصَّحابَةِ أَرْبَعَةٌ، وَخَيْرُ السَّرَايَا أَرْبَعمائَةٍ، وَخَيْرُ الجُيُوشِ أَرْبَعَةُ آلاَفٍ، وَلَنْ يُغْلَبَ اثْنَا عَشَرَ أَلْفاً مِنْ قِلَّةٍ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

7. (1073)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"En hayırlı arkadaş (grubu) dört*

kişiliktir. En hayırlı askerî birlik dört yüz kişiliktir. En hayırlı ordu dört bin kişidir. On iki bin kişi, sayıca az diye mağlub edilemez." [Ebu Dâvud, Cihâd 89, (2611); Tirmizî, Siyer 7, (1555); İbnu Mâce, Cihâd 25, (2827).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen arkadaştan murad, yolculuk sırasındaki arkadaştır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yalnız başına, "müsafirlik" mesafesini bulan (takribi 90 km) uzaklığa yola çıkmayı tavsiye etmez. Hatta iki kişiyi de tavsiye etmez. Üçe cevâz verir ise de bu hadiste arkadaş olarak dört kişilik grubun en iyi olacağını belirtmektedir. Bu tavsiye vecibe ifade etmez, az da çok da olabilir. Gazzâlî, İhyâ'da dörtteki hikmeti şöyle açıklar: "Yolcu, sefer sırasında kendisini muhâfaza edecek birine muhtaçtır. Keza bazı ihtiyaçları için yol esnasında şuraya buraya gitme ihtiyacı da duyar. Şâyet üç kişi olsalar, ihtiyacı için ayrılacak olan tek başına gider. Bu durumda yanında ünsiyet edeceği biri olmayacağından ruhen sıkılır. İhtiyaçlar için iki kişi beraber çıksalar, eşyaların başında kalan, yalnız kalır. Bu hem tehlikelidir, hem de ruhuna sıkıntı verir. Öyle ise dörtten az olan bir ekip yol ihtiyacını yeterince karşılayamaz. Beşinci ise, ihtiyaçtan fazladır. Arkadaş çok olunca sohbet bile yapılamaz.

Şu halde, hadiste, en hayırlı arkadaş grubun dört olduğuna dair delil mevcuttur. Hadiste "En hayırlı arkadaş dörttür" tâbiri içinde, zımnen; dörtten az sayıdaki arkadaş grubunda da -hazer veya sefer halinde- hayır vardır" mânası mevcuttur. Ancak, Amr İbnu Şuayb'ın rivâyet ettiği bir hadiste "üç"ten az olan ekib için "şeytân" tâbiri kullanılmıştır:

اَلرَّاكِبُ شَيْطَانٌ وَالرَّاكِبَانِ شَيْطَانَانِ وَالثَّلاَثَةُ رَكْبٌ

"Bir yolcu şeytadır, iki yolcu iki şeytandır, üç yolcu bir ekiptir."

Taberî der ki: "Buradaki zecr (yasaklama), edeb ve irşâd zecridir, tahrim zecri değildir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tek kişinin seyahatinde yalnızlıktan mütevellit mahzurlar olduğu için bunu yasaklamıştır, değilse, yalnızlık haram değildir."

Gerçek şu ki, âlimler bu meselede farklı fetvalar vermişlerdir. İhtiyaca, şartlara göre yalnız olmak da gerekebilir. Nitekim casuslar, öncüler, haber toplayıcıların yalnız olması gerekmektedir.

2- Askerî birlik diye tercüme ettiğimiz seriyye sayısı dört yüz civarında olan bir müfrezedir, ordunun bir bölümüdür. Aşağı yukarı günümüzün taburuna tekâbül eder. *İbrahim Harbî:* "Seriyye, dört yüz ci-

varındaki süvarî birliğidir" diye tarif etmiştir. Geceleyin yol alıp, gündüz gizlendiği için seriyye dendiği ifade edilir. Çünkü serâ سرى "geceleyin yürüdü" demektir.

İbnu'l-Esîr, bu açıklamaya katılmaz. Ona göre: "Bu, sayısı dört yüze ulaşan askerî bir birliktir, cem'i serâyâ gelir. Seriyye denmesi, bunların askerlerin en hayırlı kısmından seçilen bir hülâsa olmasındandır; "sırrî", nefis demektir. Bu miktar bir müfrezeye seriyye denmesi (hareket kaabiliyetinin fazla olması sebebiyle) gizlice, hiç sır vermeden düşmana nüfûz etmesinden de olabilir."

İbnu Raslân şu açıklamayı yapmıştır: "Seriyyenin hayırlısı dört yüz" diye sınırlandırılması.. Bedir Ashâbı'nın üç yüz küsur olmasından ileri gelebilir. Bu duruma göre, en hayırlı seriyye üç yüz-dört yüz ile dört yüz-beş yüz arasındaki seriyyedir.

3- "On iki bin sayıca az diye mağlub edilemez" sözü, bu sayı bir ordu için ideal miktardır. Bu miktardaki bir ordu düşman karşısında mağlup düşmüşse bunun mağlubiyet sebebi sayısının azlığından değildir. ***Ebu Ya'lâ el-Mevsilî***'nin Müsned'inde « ... إذا صبروا واتّقوا » ziyadesi vardır. Mâna şöyle olur: "Sayısı on iki bini bulan ordu sabreder ve takvaya riâyet ederse sayı azlığı sebebiyle mağlup düşmez." Öyle ise bu sayıdaki bir İslâm ordusu mağlupsa "azlık"tan başka sebep aramak lazım: Sayıya güvenmek, şeytanın içlerine savaşı kazanacak güçte oldukları, şecaat sahibi bulundukları, fazlasıyla maddî kudrete sahip oldukları hususunda attığı telkinler sonucu kendilerine fazla güvenerek (Allah'ı unutmak, alınması gereken bir kısım tedbirleri ihmâl etmek) gibi. Nitekim Huneyn Savaşı'nda sayıları on iki bin olan İslâm ordusu, çokluklarına ve sayılarına güvenmişler: "Bugün bizi sayıca azlık mağlub edemez" demişlerdi. Fakat ilk vehlede dağıldılar, sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gayreti ile toparlanıp galebe çaldılar. Âyet-i kerime meâlen: **"Huneyn günü çokluğunuzla böbürlenmiştiniz, size hiçbir faydası olmadı...."** (Tevbe 25) der.

Âlimler bu hadise dayanarak "Müslümanların adedi on iki bine ulaşınca, düşman sayılamayacak kadar çok da olsa cepheyi terketmek haramdır" demişlerdir. Bu konuyla ilgili olarak 1057 numaralı hadisin açıklaması da görülmelidir.

1074 ٨– وعن أبى طلحة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذَا ظَهَرَ عَلى قَوْمٍ أقَامَ بِالْعَرْصَةِ ثَلاَثَ لَيَالٍ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

8. (1074)- *Ebu Talha* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir kavme galebe çalınca, (evler arasındaki) boş bir arsada üç gece ikâmet ederdi." [Buharî, Cihad 185, Megâzî 7; Müslim, Cennet 78, (2875); Tirmizî, Siyer 3, (1551); Ebu Dâvûd, Cihâd 131, (2695).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın askerî harekâtıyla ilgili mühim bir prensibini görmekteyiz: Fethedilen yerde üç gece ikâmet. Mühellib bunu: "Askerleri ve hayvanları dinlendirmek için" diye açıkladıktan sonra, "fethedilen yer düşmana ve gelip geçene karşı emniyetli ise" diye bir şart da belirtir. *İbnu'l-Cevzî* şöyle der: "Maksad galebenin tesirini artırmak, ahkâmı infâz etmek ve (gözdağı vererek aleyhte) toplanmayı azaltmaktır, sanki şöyle demektedir: "Haydi, kuvvetli olan, kendine güvenen buyursun, işte buradayız."

İbnu'l-Münîr de şu yorumu yapmıştır: "Bu kalıştan maksad, muhtemelen, meâsi işlenmiş olan bu bölgeye, zikrullah ve şeâir-i İslâmiye'yi izhar etmek suretiyle mânevî bir ziyâfette bulunmaktır. Bu zikir ve şeâirin izharı mânevî bir ziyafet hükmüne geçerse bunun üç gün devam etmesi gerekir, zira ziyafetin müddeti üç gündür." Muhakkak ki her te'vilin bir vechi, bir haklılığı var.

1075 ٩ – وعن عمران بن الحصين رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما قال: [كَانَتْ ثَقِيفٌ حُلَفَاءَ لِبَنِى عُقَيْلٍ، فَأَسَرَتْ ثَقِيفٌ رَجُلَيْنِ مِنْ أَصْحَابِ رسول الله ﷺ، وَأَسَرَ أَصْحَابُ رسول الله ﷺ رَجُلاً من بنى عُقَيْلٍ وأَصابُوا معه الْعَضْبَاءَ فَأَتَى عَلَيْهِ رسولُ الله ﷺ وَهُوَ فِي الْوَثَاقِ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ. فَقَالَ ما شَأْنُكَ؟ فَقَالَ بِمَ أَخَذْتَنِى وَأَخَذْتَ سَابِقَةَ الْحَاجِّ؟ يعنى الْعَضْبَاءَ. قَالَ أَخَذْتُكَ بِجَرِيرَةِ حُلَفَائِكَ ثَقِيفٍ. ثُمَّ انْصَرَفَ عَنْهُ فَنَادَاهُ يَا مُحَمَّدُ، يَا مُحَمَّدُ، وَكَانَ ﷺ رَفِيقاً رَحِيماً. فَرَجَعَ إِلَيْهِ فَقَالَ: مَا شَأْنُكَ؟ فَقَالَ: إِنِّى مُسْلِمٌ. فَقَالَ: لَوْ قُلْتَهَا وَأَنْتَ تَمْلِكُ أَمْرَكَ أَفْلَحْتَ كُلَّ الْفَلاَحِ، ثُمَّ انْصَرَفَ عَنْهُ فَنَادَاهُ فَأَتَاهُ. فَقَالَ: مَا شَأْنُكَ؟ قَالَ: إِنِّى جَائِعٌ فَأَطْعِمْنِى، وَظَمْآنٌ فَاسْقِنِى. قَالَ: هٰذِهِ حَاجَتُكَ فَافْتُدِىَ بِرَجُلَيْنِ. قَالَ: وَأُسِرَتِ امْرَأَةٌ مِنَ الأَنْصَارِ وَأُصِيبَتِ الْعَضْبَاءُ فَكَانَتِ الْمَرْأَةُ فِي الْوَثَاقِ. فَكَانَ الْقَوْمُ يُرِيحُونَ نَعَمَهُمْ بَيْنَ يَدَىْ بُيُوتِهِمْ فَانْفَلَتَتْ ذَاتَ لَيْلَةٍ مِنَ

الْوَثَاق فَأتَت الإبـلَ، فَجعَلـتْ إذَا دنَتْ منَ الْبَعيــــــر رغَا فتَركُهُ حتَّى انْتَهتْ إلـى الْعَضْبَاءِ فَلَمْ ترغُ وهِيَ نَاقَةٌ منوَّقَةٌ: أى مُدرَّبَةٌ، وروى مُدرَّبَةٌ، وروى مُجرَّسَةٌ. قـالَ: فـــقعَدَتْ فـي عجُزِهَا ثُمَّ زَجرتهَا فانطَلَقَتْ ونَذرُوا بهَا فطَلَبُوهَا فأعْجَزَتْهُمْ. قَالَ: ونَذَرَتْ لله تعــالى إنْ نَجَّاهَا اللهُ عَلَيْهَا لَتنْحرَنَّهَا. فَلمَّا قَدمَت الْمَدينَةَ: رآهَا النَّاسُ فَقَالُوا: الْعَضْبَاءُ نَاقَةُ رسـولِ الله ﷺ فـقالت: نذرت ان نجانّى الله لانحـرنّها فـاتوا رســـولَ الله ﷺ فَذكَرُوا ذلكَ لَهُ. فـــقَالَ: سُبْحَانَ الله؟ بئسمَا جزَتْهَا، نَذَرتْ إنْ نَجَّاهَا اللهُ تعــالى عَلَيْهَا لَتَنْحرَنَّهَا. لاَ وفَاءَ لنَذْرٍ في مَعْصيَةٍ، ولاَ فيـمَا لاَ يمْلكُ ابنُ آدمَ]. أخرجه مسلم وأبو داود. وأخرجه الترمذى منه طرفاً يسيراً.

« الْمُدَرَّبَةُ » المخرّجة المؤدّبة التى ألفتِ الركوب وعُوِّدت المشى في الدروب.

« والْمُجرَّسَةُ » بالجيم والسين المهملة: المجربة المدربة في الركوب والسير.

9. (1075)- *İmrân İbnu'l-Husayn* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Sakif, Benî Ukayl'in müttefiki idi. Sakîfliler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabından iki kişiyi esir ettiler. Buna mukabil Müslümanlar da Benî Ukayl'dan bir kişiyi esir ettiler, adamla birlikte Adbâ adlı deveyi de ele geçirdiler. Adam bağlı halde iken Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanına geldi. Adam:

"– Ey Muhammed!" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"– Ne istiyorsun?" diye sordu:

"– Beni niye yakaladınız, hacıları geçene (yani Adbâ'ya) niye el koydunuz?" dedi:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* meseleyi büyütmek için:

"– Seni müttefiklerin olan Sakif'in cinayetinden dolayı yakaladım!" cevabını verdi, sonra oradan ayrılıp gitti. Adam tekrar seslenerek:

"– Ey Muhammed! Ey Muhammed" dedi. Resûlulah *(aleyhissalâtu vesselâm)* merhametli ve nezâketli idi. Adama dönerek:

"– Ne istiyorsun?" dedi. Adam:

"– Ben Müslümanım!" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"– Sen bunu, daha önce, kendi umuruna mâlik iken söylemiş olsaydın, tamamiyle kurtulurdun" dedi ve adamdan uzaklaştı. Adam tekrar:

"– Ey Muhammed, ey Muhammed!" diye bağırdı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* geri gelerek:

"– Ne istiyorsun?" dedi. Adam:

"– Açım, doyur beni, susadım, su ver bana!" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"– Hacetin bu mu?" dedi. Adam öbür iki kişiye mukabil fidye yapıldı."

Râvi İmrân sözüne şöyle devam etti: "Ensâr'dan bir kadın esir edildi. Adbâ dahi ele geçirildi. Kadın bağa vurulmuştu. Halk develerini evlerinin önünde dinlendiriyorlardı.

Bir akşam bu kadın ipten boşanarak develerin yanına geldi. Kadın deveye yaklaştı mı deve böğürüyordu. O da birini bırakıp öbürüne yaklaşıyordu. Sonunda Adbâ'ya yaklaştı. Bu böğürmedi.

Râvî der ki: "Bu pişkin bir deve idi" -bir rivayette: "O terbiyeden geçmiş bir deve idi" denmiştir. Ebu Dâvud'da: "Uysal bir deve" denmiştir- Kadın devenin arkasına bindi, hayvanı sürüp yola revân oldu.

Kadının kaçtığını hissettiler, arayıp taradılar, ama bulamadılar. Kadın, Allah kendisine kurtulma nasib ederse, deveyi Allah için kurban etmeyi adadı. Medine'ye gelince, halk onun kurtulduğunu görünce: "Adbâ, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın devesi!" diye bağrıştı. Kadın:

"– Ben nezretmişim. Allah beni kurtarırsa onu kurban edeceğim diye!" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelip bu durumu haber verdiler. O:

"– Sübhânallah! Hayvancağıza ne kötü mükâfaat vermiş: Allah onu, bunun üzerinde kurtarırsa o tutup bunu kesecek ha! Olacak şey mi? Hayır! Günah olan bir nezre uyulmaz, şahsen sâhip olmadığı bir şey üzerine yaptığı nezre de uymaz!" dedi." [Müslim, Nüzûr 8, (1641); Ebu Dâvud, Eymân 28, (3316).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* düşmanla olan münasebetlerini, devrinin harp kaidelerine göre yürütmüştür. Esir edilen Müslümanları kurtarabilmek için, o da düşman taraftan -ve burada olduğu üzere- düşmanın müttefikinden bazılarını esir almıştır. Nitekim, esir Müslümanların kurtarılmasında fidye edilmiştir.

2- İkinci vak'ada Ensâr'dan esir edilen kadın, Ebû Zerr Gifârî (radıyallahu anh) hazretlerinin hanımıdır.

3- Adbâ, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın devesidir, kaliteli, kapasiteli, iyi yetiştirilmiş bir devedir. Hızlı koşmasıyla meşhurdur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona binerek katıldığı deve yarışmalarında hep kazanırdı. Rivâyette geçen "hacıları geçen" tâbiri devenin bu vasfını belirtir. Muhtemelen, hac kâfilelerinde başkasına ön vermeyip en önde yer almakla temâyüz ettiği için bu vasıf deveye verilmiş olabilir. Rivayetten de anlaşılacağı üzere deve aslen Benî *Ukayl*'den birine aittir, ancak sonradan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kasvâ ve Ced'a adında başka develerinin de ismi geçer. Ancak bunlar aynı devenin farklı isimleri mi, ayrı ayrı üç deve mi ihtilaf edilmiştir. Şurası muhakkak ki, o zamanın şartlarında bir ailenin birden fazla devesi olması lüks ve israf değildir, normaldir.

4- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* "Ben Müslümanım" diyen esire: ***"Bu sözü, daha önce, kendi umuruna mâlik iken söylemiş olsaydın, tamamiyle kurtulurdun"*** demekle şunu ifade etmiştir: "Esir olmazdan önce Müslüman olsaydın, seni ne esir eder, ne de malını ganimet olarak alırdık. Ama şimdi kısmî bir kurtuluşa erdin. Artık seni öldürüp öldürmemekte muhayyer değiliz, hayatın garanti altında, fakat esir olarak tutmak, bağışlamak veya fidye mukabili bırakmakta muhayyeriz, mal iddiasında da bulunamazsın."

Bu cevap İslâm'ın harp hukukuyla ilgili bir hükmünü beyan etmektedir: Bir esirin Müslüman olması ganimet sahiplerinin onun üzerindeki haklarını düşürmüyor, önceki mallarına istihkak kazandırmıyor. Esîr olmazdan önce Müslüman olan, ganimet malı olmaktan kurtulur.

5- Bu rivayet *Müslim* ve *Ebu Dâvud*'da nezir yani adakla ilgili bölümde kaydedilmiştir. Çünkü Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, rivayetin en sonunda kaydedilen sözü nezirle ilgili mühim iki esas vazetmektedir:

1) Günah olan bir şeyi işlemek üzere yapılan nezre uyulmaz.Yani, şarap içmek, zina yapmak, anne-babaya itaatsizlik etmek gibi dinin yasakladığı amelleri yapmak üzere edilen nezirler bâtıldır. Bunlara "nezirdir" diye uyulmaz. Bu çeşit nezirlere uymayan kimseye yemin kefâreti de gerekmez. *Ebu Hanife, Şâfiî, Mâlik* hazretleri *Dâvud-ı Zâhirî* ve cumhur-u ulemâ bu hükümde birleşirler. Sâdece Ahmed İbnu Hanbel, bir başka hadisle istidlâl ederek bu durumda yemin kefâreti vermek gerektiği görüşündedir. Mezkur hadisi Hz. Aişe rivâyet etmiştir: yani:

لاَ نَذْرَ فِى مَعْصِيَةٍ وَكَفَّارَتُهُ كَفَّارَةُ يَمِينٍ **"Günah amele nezredilmez, (edilmişse**

îfa edilmez, kefarette bulunulur) kefareti de yemin kefâretidir." Muhaddisler bu rivayetin zayıf olduğunda ittifak ederler.

2) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu hadiste beyan ettiği ikinci hüküm "Kişi, sâhip olmadığı bir şeye nezrederse uyulmaz (batıldır)" ifadesidir. Yani nezir yapan birisi nezrini kendi mülkünde olmayan bir şeye izâfe ederse demektir. Sözgelimi: "Allah hastama şifa verirse falancanın kölesini âzad edeceğim" veya "elbisesini veya evini tasadduk edeceğim" demesi gibi.

Ancak, o anda zimmetinde olmayan bir mala izâfeten nezirde bulunursa bu nezir sahihtir, borçlanmış olur. Sözgelimi: "Allah hastama şifa verirse Allah için bir köle âzad edeceğim" dese, o sırada kölesi veya köleyi satın alabilecek bir malı olmasa bile nezri sahih olur, hastası iyileştiği takdirde bir köle âzad etmesi gerekir.

6- Bu hadisten, kadınların, dâru'l-harpten dâru'l-İslâm'a hicret, kötülük yapmak isteyenlerden kaçma gibi zarurî durumlarda tek başına yola çıkabileceği hükmü çıkarılmıştır. Bilindiği üzere şeriat-ı garrâmız, kadınların "sefer mesâfesine" yalnız başlarına yolculuk yapmasına cevaz vermez, yanında, kocası veya nikah düşmeyen bir mahremi bulunacaktır. Bu rivayetten kadının belirtilen zarurî hallerde seyahat yapabileceği hükmüne varılmıştır.

7- İmam Şâfiî ve bazı âlimler bu hadisten hareketle: "Küffâr, Müslümanların malını ganimet olarak aldıkları takdirde, bu mala onlar temellük edemezler, yani Müslümanlar o malı tekrar ele geçirecek olsalar, eski sâhibine verilir, Müslümanların ganimeti sayılmaz" demiştir. Çünkü Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* "Kişi sâhip olmadığı bir şey üzerine yaptığı nezre uymaz" diyerek, kadının bindiği Adbâ'nın kadına ait olmadığını ima etmiş olmaktadır. Ancak Ebu Hanîfe ve diğer fakihler ehl-i küfür, Müslümanların malını yağmalayıp ganimet yaptıkları takdirde, onların mülkü sayılacağı görüşündedirler.

1076 ١٠ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [الْمُشْرِكُونَ أَرَادُوا أَنْ يَشْتَرُوا جَسَدَ رَجُلٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَأَبَى رسولُ اللهِ ﷺ أَنْ يَبِيعَهُمْ]. أخرجه الترمذى.

10. (1076)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Müşrikler, bir müşrikin cesedini parayla satın almak istediler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunun para ile satılmasına karşı çıktı." [Tirmizî, Cihâd 35, (1715).]

AÇIKLAMA:

Burada müşriklerin para vererek almak istedikleri belirtilen cesed, *Nevfel İbnu Abdillah İbni'l-Muğîre*'ye aittir. Bu herif, Hendek Savaşı sırasında büyük bir cür'etle hendeği atlayıp Müslümanlar tarafına geçmeyi becermişti, ancak hemen gebertildi. Mekkeliler, onun cesedini para vererek satın almayı teklif ettiler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu işitince: لاَ حَاجَةَ لَنَا بِثَمَنِهِ وَلاَ جَسَدِهِ **"Bizim ne onun cesedine, ne de cesedinden gelecek paraya ihtiyacımız var"** buyurmuş ve cesedin teslim edilmesini söylemiştir. Halbuki, Mekkeliler bu cesed için on bin dirhem teklif etmişlerdi.

İslâm fukahası bu ve benzeri hadislere dayanara müşriklerin cifelerinin para mukabili satılmasının câiz olmadığı hükmünü ortaya koymuşlardır. "Cife satışı, cifeye mukabil para alınması caiz değildir, çünkü ölmüştür, ölüye temellük etmek, ona mukâbil bir ivaz almak caiz değildir" derler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, cife ve putların satılmasını haram kılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BAB
CİHADLA İLGİLİ TEFERRUAT

Bu babta dört fasıl vardır

BİRİNCİ FASIL

EMÂN VE SULH

İKİNCİ FASIL

CİZYE VE CİZYE İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

ÜÇÜNCÜ FASIL

GANİMETLER VE FEY

DÖRDÜNCÜ FASIL

ŞÜHEDÂ

BİRİNCİ FASIL

EMAN VE SULH

1077 ١ — عن عثمان بن أبى حازم عن أبيه عن جده صخر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: [أنَّ رسولَ الله ﷺ غَزَا ثَقِيفاً، فَلمَّا سَمِعَ بِذلكَ صَخْرٌ رَكِبَ في خَيْلٍ يُمِدُّ رسولُ الله ﷺ فَوَجَدَهُ وَقَد انْصَرَفَ وَلَمْ يَفْتَحْ فَجَعَلَ صَخْرٌ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ حِينَئِذ عَهْدَ الله وَذِمَّتَهُ أنْ لاَ يُفَارِقَ الْقَصْرَ حَتَّى يَنْزِلُوا عَلَى حُكْمِ رسُولِ الله ﷺ فَلَمْ يُفَارِقْهُمْ حَتَّى نَزَلُوا عَلَى حُكْمِ رسولِ الله ﷺ، فَكَتَبَ إلَيْهِ صَخْرٌ: أمَّا بَعْدُ فإنَّ ثَقِيفاً قَدْ نَزَلُوا عَلَى حُكْمِكَ يَا رَسُولَ الله، وَإنِّى مُقْبِلٌ بِهِمْ فِي خَيْلٍ. فَأمَرَ رسُولُ الله ﷺ بالصَّلاَة جَامِعَةٌ. فَدَعَا لأحْمَسَ عَشْرَ دَعَوَاتٍ: اللّهُمَّ بَارِكْ لأحْمَسَ في خَيْلِهَا وَرَجْلِهَا، وَأتَاهُ الْقَوْمُ فَكَلَّمَهُ المُغِيرَةُ بنُ شُعْبَةَ. فَقَالَ يَا رسولَ الله: إنَّ صَخْراً أخَذَ عَمَّتِى وَقَدْ دَخَلَتْ فِيمَا دَخَلَ فِيهِ الْمُسْلِمُونَ فَدَعَاهُ فَقَالَ: يَا صَخْرُ إنَّ الْقَوْمَ إذَا أسْلَمُوا فَقَدْ أحْرَزُوا دِمَاءَهُمْ وَأمْوَالَهُمْ فَادْفَعْ إلى الْمُغِيرَةِ عَمَّتَهُ فَدَفَعَهَا إلَيْهِ، وَسَألَ نَبىَّ الله ﷺ: مَاءً كَانَ لِبَنِى سُلَيْمٍ قَدْ هَرَبُوا عَنِ الإسْلاَمِ وَتَرَكُوا ذلِكَ المَاءَ فَقَالَ: أنْزِلُ فِيهِ أنَا وَقَوْمِى فَأنْزَلَهُ. وَأسْلَمُوا، يَعْنِى بَنِى سُلَيْمٍ. فَأتَوْا صَخْراً وَسَألُوهُ أنْ يَدْفَعَ إلَيْهِمْ ذلِكَ المَاءَ فَأبَى. فَأتَوْا النَّبىَّ ﷺ فَقَالُوا: يَا رسُولَ الله قَدْ أسْلَمْنَا فَأتَيْنَا صَخْراً لِيَدْفَعَ إلَيْنَا مَاءَنَا فَأبَى عَلَيْنَا فَدَعَاهُ: فَقَالَ يَا صَخْرُ إنَّ الْقَوْمَ إذَا أسْلَمُوا أحْرَزُوا دِمَاءَهُمْ وَأمْوَالَهُمْ فَادْفَعْ إلَيْهِمْ مَاءَهُمْ. قَالَ: نَعَمْ يَا رسُولَ الله؛ وَرَأيْتُ وَجْهَ رسولِ الله ﷺ يَتَغَيَّرُ عِنْدَ

ذلكَ حَمْرَةَ حَيَاءٍ مِنْ أَخْذِ الْجَارِيَةِ، وَأَخْذِهِ الْمَاءَ]. أخرجه أبو داود.

1. (1077)- *Osman İbnu Ebî Hâzım,* babası vasıtasıyla dedesi Sahr (radıyallahu anh)'dan rivayet ediyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Tâif'e karşı gazveye çıkmıştı. Sahr bunu işitir işitmez, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a imdad etmek üzere bir grup atlıyla hareket etti. Ancak, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı fetih yapmadan geri dönmüş buldu. Sahr, o gün Allah'a yemin ederek: "Şu Kasr, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hükmüne boyun eğmedikçe kuşatmayı kaldırmayacağım" dedi ve oradan ayrılmadı. Nihâyet içeridekiler Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hükmüne boyun eğdiler. Sahr, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a şöyle yazarak durumu bildirdi: "Emmâ ba'd: Ey Allah'ın Resûlü! Sakif senin hükmüne boyun eğmiştir. Ben, onları süvariler arasında getiriyorum."

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* "Es-salâtu Câmiatun" diye nida edilmesini emretti.[11] Kahraman (yani Sahr) için: *"Rabbim, şu kahramana atlarını, adamlarını mübârek kıl!"* diye on kere dua etti.

Derken halktan bir grup Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına geldi. Muğîre İbnu Şu'be söz alıp: "Ey Allah'ın Resûlü! Sahr, halamı yakaladı. Halbuki halam Müslümanların girdiği şeye (imana) girmişti" dedi. Resûlulah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onları çağırıp:

"– Ey Sahr, bir kavm Müslüman oldu mu, artık kanlarını da mallarını da korumuş olurlar. Muğîre'ye halasını iade et!" dedi. O da kadını ona iâde etti.

Sahr, Benî Süleym'e ait olan bir suyu Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den istedi. Benî Süleym, İslâm'dan kaçarak bu suyu terketmişti. Sahr: "Ey Allah'ın Resûlü, beni ve kavmimi oraya yerleştir!" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Pekâla!" dedi ve onu oraya yerleştirdi:

Sonra Süleymîler Müslüman oldular ve Sahr'a gelip suyu kendilerine iade etmesini söylediler. Sahr, buna imtina edince Süleymîler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a başvurdular:

"– Ey Allah'ın Resûlü, biz Müslüman olduk, suyumuzu iâde etmesi için Sahr'a geldik. O imtina edip vermedi" dediler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Sahr'ı çağırttı. Gelince:

11– "es-Salatu câmiatun" henüz ezan yokken, namaz vaktine, cemaati toplamak için başvurulan nidâ idi "Namaz toplayıcıdır" demektir.

"– Ey Sahr, bir kavm Müslüman olunca mallarını ve kanlarını korurlar, bunlara sularını geri ver!" diye emretti. Sahr:

"– Başüstüne ey Allah'ın Resûlü!" dedi.

Râvi der ki: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yüzünün bu sırada suyu Sahr'dan geri almaktan duyduğu haya sebebiyle genç kızın yüzü gibi kızardığını gördüm." [Ebu Dâvud, Harâc 36, (3067).]

AÇIKLAMA:

1- Hicrî sekizinci senenin Şevval ayında cereyan eden Taif'in fethiyle ilgili bir vak'a anlatılmaktadır. Sahr, *Ebu Hazm Sahr İbnu'l-Ayle İbni Abdillah el-Becelî el-Ahmesî*'dir. Kûfe'de yerleşmiştir, Begavî, "Sahr'ın bundan başka rivayeti yok" der.

2- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Sahr'a suyu geri vermesini söylemesi, hukukî bir vecibe olarak değil, gönüllerini hoş etmek içindir. Zira fıkhen, esas şudur: Kâfir, malını bırakıp kaçınca ele geçirildi mi artık bu, fey olur. Bir kere, fey oldu mu ona Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* temellük eder. Burada da öyle olmuş, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* temellük eder. Burada da öyle olmuş, Resulullah (a.s) suyu Sahr'a bağışlamıştı, artık bu mülkün, Müslüman olmalarıyla onlara geçmesi mümkün değildi. Ancak, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, suyu, Sahr'ın rızasıyla ondan alarak, eski sâhiplerine, onların İslâm'a kazanılması, dine bağlılıklarının artırılması için iâde etti. Resû-lullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın suyu iâde emrinin bu mahiyette oldu-ğunun en iyi delili, emri verirken yüzünün kızarmasıdır. Bu emirle Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, aslında fıkhî bir hukukun iadesini emretmemiş, bir atıfette bulunmasını söylemiştir. Sahr (radıyallahu anh) da bu emri hemen yerine getirmiştir.

Muğîre İbnu Şu'be'nin halasını iâde emri de bu mahiyette olması kuvvetle muhtemeldir. Nitekim Huneyn Savaşı'nda ele geçirilen Huneynli kadınlar da âilelerine, karşılıksız iâde edilmeye Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından teşvik edilmiş ve bunda muvaffak olmuştur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, çok sayıdaki askerin rızasını alarak, gönül hoşluğuyla bu meselenin halline hususî gayret göstermiştir. Keza Müreysî Gazvesi'nde ele geçirilen Benî Müstalik esirleri de bu yolla bağışlanarak gönülleri kazanılmıştır.

1078 ٢– وعن يزيد بن عبدالله قال: [كُنَّا بِالْمِرْبَدِ بِالْبَصْرَةِ فَإِذَا رَجُلٌ أَشْعَثُ الرَّأْسِ بِيَدِهِ قِطْعَةُ أَدَمٍ أَحْمَرَ. فَقُلْنَا كَأَنَّكَ مِنْ أَهْلِ الْبَادِيَةِ؟ فَقَالَ أَجَلْ. قُلْنَا: نَاوِلْنَا هٰذِهِ الْقِطْعَةَ

الأَدَمَ الَّتِي فِي يَدِكَ. فَنَاوَلَنَا فإذَا فِيهَا: مِنْ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللهِ ﷺ إلى بَنِي زُهَيْرِ بنِ قَيْسٍ: إنَّكُمْ إنْ شَهِدْتُمْ أنْ لاَ إلهَ إلاَّ اللهُ وَأنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ وَأقَمْتُمُ الصَّلاَةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَأدَّيْتُمُ الخُمُسَ مِنَ المَغْنَمِ وَسَهْمَ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَسَهْمَ الصَّفِيِّ أنْتُمْ آمِنُونَ بِأمَانِ اللهِ تَعالَى وَرَسُولِهِ. فَقُلْنَا: مَنْ كَتَبَ لَكَ هذَا؟ قَالَ: رَسُولُ اللهِ ﷺ].

أخرجه أبو داود والنسائى.

2. (1078)- Zeyd İbnu Abdillah anlatıyor: "Biz Basra'da Mirbed denen yerde idik. Saçları dağınık, bir adam geldi, elinde kırmızı renkli bir deri parçası vardı. Kendisine: "– Köylüsün galiba." dedik.

"– Evet!" dedi.

"– Elindeki şu deri parçasını bize ver (de ne var bir bakalım)!" dedik. Hemen alıp içindekini okuduk. Şu yazılı idi: *"Allah'ın Resulü Muhammed'den Benî Züheyr İbnu Kays'a. Siz, şâyet Allah'tan baka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet eder, namaz kılar, zekat verir, ganimetten beşte biri, Peygamberin hissesini ve 'safiyy payı'nı eda ederseniz, sizler Allah ve Resûlü'nün emânıyla emniyette olursunuz."*

Biz: "Bu mektubu size kim yazdı?" diye sorduk. "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*!" dedi. [Ebu Dâvud, Harac 21, (2999); Nesâî, Fey 1, (7, 134).]

AÇIKLAMA:

1- *Ebu Dâvud* ve hadisi "safiyy payı" üzerine açtığı bir babta kaydeder.

Safiyy payı nedir? İbnu'l-Esîr, en-Nihâye'de, safiyy'i: "Ordu komutanının, taksimden önce ganimetten kendisi için ayırdığı şey" diye târif eder. Safiyye de denir, cem'i sefâyâ gelir. Hz. Aişe, Safiyye (radıyallahu anhâ) validemiz için: كَانَتْ صَفِيَّةُرَضِىَ اللهُ عَنهامِنَ الصَّفِيِّ demiştir. Yani: "Safiyye, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın (ganimetten şahsına hususi olarak) seçtiği şey idi." Çünkü Hayber Savaşı'nda elde edilen esirlerden biri idi. Zülfikâr adlı kılıcın da Bedir Savaşı'nda bu şekilde alındığı belirtilir.

Ebu Dâvûd'da, aynı babta kaydedilen bir başka rivayette, Katâde, safiyy payı hakkında şu bilgiyi verir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gazve yaptığı zaman kendisinin sehm-i sâfi'si vardı. Onun dilediği şeyden alırdı. Safiyye (radıyallahu anhâ) validemiz bu sehm'dendi. Gazveye Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bizzat katılmazsa, bu pay ona ayrılırdı,

ancak bu durumda seçme hakkı yoktu. (Ne ayrılmışsa onu kabul ederdi)" (Bak: 1125. hadis).

2- Mirbed: Basra'nın en meşhur, en güzel mahallesi olduğu belirtilir.

3- Ganimet ve Fey: Bu vesile ile, cihad bahsinde sıkça geçen bu iki tâbirin de açıklanmasında fayda var:

Alimler *"gânimet"* ve *"fey"*in tarifinde ihtilâf ederler, ikisi bir mi, ayrı mı?

Atâ İbnu Sâib'e göre, ganimet: Müslümanların müşriklere galebe çalarak zor yoluyla onlardan elde ettikler malın ismidir. Ele geçirilen arazi ise, o "fey"dir.

Süfyânu's-Sevrî'ye göre: "Ganimet: Küffârın malından savaşla zor yoluyla alınan maldır. Bu beş hisseye ayrılır. Dört hissesi savaşa katılanlara aittir:

Fey ise: Savaşmaksızın sulh yoluyla küffârdan alınan maldır. Bunda humus (beşte bir) yoktur. Fey, Allah'ın zikrettiği kimselere aittir (Haşr 6-7).

Bu hususta şu görüşler de ileri sürülmüştür:

★ Ganimet, küffarın malından kahr ve galebe yoluyla zorla elde edilen maldır.

Fey de üzerine at ve deve sürülmeksizin elde edilen maldır: Öşür, cizye, sulh ve barış yoluyla elde edilen emvâl gibi.

★ Fey de ganimet de aynı şeyi ifade eder, aynı şey için kullanılan iki farklı isimdir.

Ulemânın umûmiyetle benimsediği gerçek şu ki: "Fey" ve "ganimet" farklı şeylerdir. Fey: Küffârdan at ve deve kulanmadan alınan mallardır. Ganimet ise at ve süvari kullanarak, savaşarak kahr ve galebe yoluyla zorla alınan mallardır. Ganimete Cenâb-ı Hakk şu âyette yer vermiştir. **"...Ele geçirdiğiniz ganimetin beşte biri Allah'ın, Peygamber'in, yakınlarının, yetimlerin, düşkünlerin ve yolcularındır"** (Enfal 41). Müfessirler çoğunlukla, "Allah'ın" tâbirinin, teberrüken baş-langıç kelimesi olarak kullanıldığını, bunun ayrı bir pay olmadığını söylemiştir. Öyle ise Allah ve Resûlü'nün payı tek bir paydır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan sonra, ganimetteki (veya feydeki) "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın payı" ne olacak? Alimler bu hususta da farklı görüşler ileri sürmüştür. Ahmed İbnu Hanbel ve Şafiî hazretleri bunun, günümüzde amme hizmetlerine ve İslâm'ı kuvvetlendirecek işlerde harcanması gerektiğini söylemiştir. Hz. Ebû Bekir ve Hz.

Ömer (radıyallahu anhümâ)'in bu hisseyi, at ve silâha harcadıkları rivayet edilmiştir. Katâde: "halifeye aittir" demiştir.

Ebu Hanîfe merhum: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ganimetteki hissesi, vefatından sonra, humsa iâde edilir ve hums beşe değil, dörde taksim edilir" demiştir. Bu dört kalem: "Yakınları, yetimler, miskinler, yolcular"dır. "Yakınları" tâbiri, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in akrabalarını kasteder. Bunlar hususunda da ihtilâf edilmiştir:

★ Bütün Kureyşîlerdir.

★ Sadaka helal olmayanlardır,

★ Benî Hâşim'dir.

★ Benî Hâşim, Benî Abdilmuttalib'tir, bunların kardeşleri bile olsalar Benî Nevfel ve Benî Abdi Şems'e bir şey verilmez (Şafiî).

Keza, yakınlarının hissesi bugün sâbit mi değil mi? bu da ihtilaflıdır. Çoğunluk sabit olduğuna kânidir: "Humsu'l-hums'tan fakir ve zengin olanlarına kadına bir, erkeğe iki olarak verilir" demişlerdir. İmam Mâlik ve Şâfiî hazretleri bu görüştedir.

Ebu Hanife merhum, sâbit olmadığı kanaatindedir.

Hanefîler: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hissesi ile "yakınlarının (zevi'l-kurbâ) hissesi humsa iâde edilir ve ganimetin beşte biri üç kısma ayrılır: "Yetimler, miskinler ve yolcular için" demişlerdir.

"Sabittir" diyenlerin delili, meselenin Kur'ân ve sünnette gelmiş, dört halife zamanında da aynen uygulanmış olmasıdır. Üstelik halifeler bu payı verirken zengin-fakir ayrımı yapmamış, fakire daha çok verme cihetine gitmemiştir. Çünkü Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* "zevi'l-kurbâ" hissesini dağıtırken, çok zengin olmasına rağmen Abbâs'a da vermişti.

Humstan bir pay yetimlere dir. Yetim, babası olmayan büluğa ermemiş Müslüman çocuktur, muhtaç iseler bunlara verilir.

Miskinler: Fakir ve ihtiyaç sâhibi Müslümanlardır.

Yolculara gelince bu uzaktan gelmiş yolcudur. Memleketinde malı olsa bile, yolculuk halinde ihtiyacı varsa, ona da humustan ödeme yapılır.

Ganimetin geri kalan dört hissesi savaşa katılanlara dağıtılır. Atlı üç hisse alır: Biri kendisi, ikisi atı için. Piyâde olan tek hisse alır. Bu Cumhur'un görüşüdür.

Savaşa kadın ve köle ve çocuklar da katılmış ise bunlar taksimden muayyen bir pay almazlar, takdire kalmış olarak komutanca bir bahşişte bulunulur. İstilâ edilen yerlerdeki akar da, menkul gibi taksim edilir.

Müslümanlardan biri bir müşrik öldürecek olursa selebi (müşriğin üzerindeki silah, elbise ve serveti) öldürene aittir, paylaşmaya dahil edilmez.

Komutan, şecaat ve farklı gayret gösteren askerleri hususî şekilde mükâfaatlandırabilir, bu câizdir. Söz konusu mükâfaat nereden verilmeli? sorusu, alimleri farklı cevaplara sevketmiştir: Bazıları humsu'l-hums'taki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hissesinden demiştir. *İbnu'l-Müseyyeb* ve *Şâfiî* hazretleri bu görüştedir. Bazıları: "Bu, ganimetten hums alındıktan sonra, gazilerin hissesi olarak geri kalan dört hisseden verilir" demiştir. İshak İbnu Râhuye ve Ahmed İbnu Hanbel bu görüştedir.

Bir grup âlim de: "Mükâfaat, ganimetin tamamından, taksimden önce, tıpkı seleb'in öldürene verilmesi gibi, ayrılır, geri kalan taksim edilir" demiştir.

Fey'e gelince, buna, daha önce belirtildiği gibi, ehl-i küfürden savaşsız alınan mallar girer:

★ Sulh anlaşması şartına uygun olarak alınanlar,

★ Cizye olarak alınanlar,

★ Ticaret için daru'l-İslâm'a girenlerden alınan gümrük vergileri,

★ Dâr-ı İslâm'da ölüp varisi olmayanların malları, vs.

Fey malında tasarruf hakkı, sağlığında sâdece Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e aittir. Hz. Ömer şöyle demiştir: "Cenâb-ı Hakk, fey'de tasarruf hakkını sâdece Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a tanımıştır, ondan sonra kimseye bu hak tanınmamıştır" ve şu âyeti okumuştur. (Meâlen): **"Ey iman edenler, onların mallarından Allah'ın peygamberlerine verdiği şeyler için siz ne at ve ne de deve sürdünüz, fakat Allah peygamberlerine, dilediği kimselere karşı üstünlük verir. Allah herşeye kâdirdir"** (Haşr 6). Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* feyden bakımıyla mükellef olduğu ailesine yıllık nafakaları için harcar, geri kalanı da "Allah malı" olarak at ve silaha harcardı.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan sonra, fey'in harcanacağı yerler hususunda âlimler farklı görüşler ileri sürmüştür: Bir kısım: "Bu imamlara aittir" demiştir.

İmam Şâfiî'nin iki farklı görüşü vardır:

1- "İsimleri divanda yazılı olan savaşçılara aittir. Çünkü, düşmanı korkutmada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yerini bunlar almıştır."

2- "Müslümanların amme hizmetlerine aittir, önce savaşçılara ihtiyaçlarını görecek şekilde ödenir, sonra ehemmiyet sırasına göre, amme işlerine harcanır" demiştir.

Fey'in beşe bölünmesi hususunda da ihtilaf edilmiştir. *Şâfiî* hazretleri: "Beşe ayrılır, beşte biri ganimetten humsu olanlara ayrılır ve bu hisse tekrar beşe ayrılır, dört hisse savaşçılara ve amme hizmetlerine ayrılır" der.

Ancak çoğunluğun görüşü, fey'in beşe taksim edilmeyeceği, tamamının tek bir kalem olarak harcanacağı, bunda bütün Müslümanların hakkı bulunduğu esasında toplanır.

1079 ٣– وعن عامر بن شهر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [لَمَّا خَرَجَ رسولُ الله ﷺ قالَتْ لِى هَمْدَانُ هَلْ أَنْتَ آتٍ هذا الرَّجُلَ وَمُرْتَادٌ لَنَا، فَإِنْ رَضِيتَ لَنَا شَيْئاً رَضِينَاهُ، وَإِنْ كَرِهْتَ شَيْئاً كَرِهْنَاهُ. قُلْتُ: نَعَمْ. فَجِئْتُ حَتَّى قَدِمْتُ رسولَ الله ﷺ فَرَضِيتُ أَمْرَهُ وَأَسْلَمَ قَوْمِى، وَكَتَبَ لِى رسولُ الله ﷺ هذا الْكِتَابَ إِلَى عُمَيْرِ ذِى مَرَّانَ. قَالَ: وَبَعَثَ رسولُ الله ﷺ مَالِكَ بْنَ مَرَارَةَ الرَّهَاوِىَّ إِلَى الْيَمَنِ جَمِيعاً فَأَسْلَمَ عَكٌّ ذُو خَيْوَانَ. قَالَ: فَقِيلَ لِعَكٍّ انْطَلِقْ إِلَى رسولِ الله ﷺ وَخُذْ مِنْهُ الأَمَانَ عَلَى بَلَدِكَ وَمَالِكَ. فَقَدِمَ: فَكَتَبَ لَهُ النَّبِىُّ: بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ لِعَكٍّ ذِى خَيْوَانَ إِنْ كَانَ صَادِقاً فِي أَرْضِهِ وَمَالِهِ وَرَقِيقِهِ فَلَهُ الأَمَانُ، وَذِمَّةُ رسولِ الله ﷺ، وَكَتَبَ خَالِدُ بْنُ سَعِيدِ بنِ الْعَاصِ]. أخرجه أبو داود.

3. (1079)- *Âmir İbnu Şehr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (peygamber olarak ortaya) çıktığı zaman, Hamdân kabilesi bana: "Gidip şu adam hakkında araştırıp bize haber getirebilir misin? Şâyet bizim adımıza memnun kalırsan biz de onu kabul ederiz, şayet beğenmediğin bir husus olursa biz de reddederiz" dediler. Ben de: "Pekâla!" dedim.

Yola çıkıp Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yanına kadar

geldim. (Gördüm, inceledim ve) memnun kaldım. Kavmim de Müslüman oldu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Ümeyr Zî Merrân'a şu mektubu yazdı."

Râvi devamla der ki: [Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Mâlik İbnu Mirâre er-Rehâvî'yi Yemen'in tamamına (elçi olarak) yolladı. Akk Zû Hayvân Müslüman oldu."

Râvi devamla der ki: "Akk'a: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a git, köyün ve malın için kendisinden emân al" dendi. O da hemen Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a geldi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine şu eman mektubunu yazdı:

"Bismillahirrahmanirrahim, Allah'ın Resûlü Muhammed'den Akk Zû Hayvân'a: "Eğer arâzisinde, malında, kölesinde (İslâm'a) sadık kalırsa, kendisine emân vardır, Allah'ın ve Allah'ın Resûlü Muhammed'in garantisi vardır. Bu emânı Hâlid İbnu Saîd İbni'l-Âs yazdı." [Ebu Dâvud, Harâc 27, (3027).]

AÇIKLAMA:

1- İslâm'ın civarda duyulması ile, hâsıl olan aksülamelden bir kısmına güzel bir örnekle karşıkarşıyayız: Tecessüs, araştırma ve kendiliğinden Müslüman olma.

2- Hemdân, Yemen'de bir kabile adıdır. Hadisi rivayet eden *Âmir İbnu Şehr el-Hemdânî*, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Yemen'e gönderdiği âmillerden biridir. Ebu Dâvud'da özetlenerek kaydedilen rivayet Ebu Ya'la'da teferruatlı olarak kaydedilmiştir: "Hemdân, Hakl denen (müstahkem) bir dağa sığınarak, orduların ulaşmasından emin kalmış bir yerdi. Allah onu, İranlılar gelinceye kadar (yabancı istilasından) korumuştu. Halk onlarla (İranlılar), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zuhuruna kadar savaşmaya devam etti. O zaman Hemdân halkı bana: "Ey Âmir İbnu Şehr, sen kendini bileliden beri meliklere nedimlik yaptın. Şu adama da gidip bizim için araştırma yapabilir misin, bizim adımıza ne kabul edersen biz ona uyar, yerine getiririz. Beğenmediğin bir şeyi de beğenmeyiz" dediler. Ben: "Pekâla" dedim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a kadar geldim, yanında oturdum. Derken bir grup geldi ve: "Ey Allah'ın Resûlü! Bize nasihatta bulun!" dediler. Onlara: **"Allah'tan korkmanızı tavsiye ederim. Sakın Kureyş'in sözünü dinlemeyin, onların yaptıklarına çağırmayın"** dedi. Bu nasihatle yetindim..."

3- Sadedinde olduğumuz rivayet Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *Zî Merrân*'a yazdığı bir mektuptan bahseder, fakat mektubu kaydetmez.

Zî Merrân, Umeyr el-Hemdânî'nin lakabıdır. Bu zat, Mücâlid İbnu Saîd el-Hemdânî'nin ceddidir, İbnu'l-Esîr, Zehebî gibi bir kısım müellifler onun sahabi olduğunu belirtirler. Yukarıda zikri geçen mektupla ilgili rivayetini Taberânî şöyle kaydeder:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mektubu bize geldi. Şöyle yazıyordu: **"Bismillahirrahmanirrahim, Allah'ın Resûlü Muhammed'den Umeyr Zî-Merrân'a ve Hemdân halkından Müslümân olanlara, size selam olsun. Ben kendisinden başka ilah bulunmayan Allah'a olan hamdimi size beyan ediyorum. Emmâ ba'd: İslâm'a girdiğiniz haberi, Rum diyarından geldiğimiz anda, bize ulaştı. Size müjdeler olsun, zira Allah, hidayetiyle sizi doğru yola sevketmiş bulunuyor. Sizler, Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet ettiniz, namazı kıldınız, zekâtı edâ ettiniz mi, artık Allah ve Resûlü'nün, kanlarınız ve mallarınız üzerinde garantisi vardır. Keza üzerindeki halkı Müslüman olan bütün arazi dağıyla, sâhiliyle bu garantiye dâhildir, kimseye zulüm ve sıkıntı yapılmayacaktır.**

Bilesiniz, sadaka ne Muhammed'e ne de ehl-i beytine helâl değildir. Mâlik İbnu Mirâre er-Rahâvî, kaybı (sırrı) korudu, emâneti (vazifeyi) edâ etti, mektubu (haberi) getirdi. Ona iyi davranmayı emrediyorum. Çünkü o, kavmi içinde itibarlı birisidir. Bu mektubu Ali İbnu Ebî Tâlib yazdı.""[12]

4- Rivâyette Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, Akk el-Hemdânî' ye de bir mektup yolladığı ifade edilmektedir. *Zû Hayvân* (veya Zî-Hayvan) Akk'ın lakabıdır.

Bezzâr'da gelen rivayette biraz daha açıklamaya rastlanmaktadır: "Akk Zû Hayvân Müslüman oldu. Kendisine: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gitsen, adamların ve malın için bir emân alsan" dendi. Akk'ın orada bir köyü ve kölesi vardı. Akk, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gitti ve: *"Ey Allah'ın Resûlü, (senin gönderdiğin elçi) Mâlik İbnu Mirâre er-Rahâvî bize geldi, İslâm'a davet etti. Biz de Müslüman olduk. Orada benim arazim ve kölelerim var. Bana yazılı bir emân beratı ver"* dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona bir berat yazdı..."

12– Mânayı tesbitte Muhammed Hamidullah'ın el-Vesâiku's-Siyâsiyye'sinden istifade ettik. (Avnu'l-Ma'bud'daki vecih ile, Vesâik'teki vechi arasında bazı farklar mevcuttur.

5- Yazışma ile ilgili rivayetler, yazılı vesikaları sanki Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* eliyle yazmış gibi bir üslupla ifade edilmektedir. Bu, yanlış anlamaya meydan vermemelidir. Kaydedilen örneklerde de görüldüğü üzere, bu mektupları Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın katipleri yazmaktadır, kendisi değil. Hepsinde olmasa bile çoğunda mektubu yazan kâtibin ismini en sonda görebilmekteyiz: "Bu mektubu......... yazdı" diye .

1080 ٤ – وعن كعب بن مالك رضى الله عنه. [أنّ كَعْبَ بنَ الأشْرَف كانَ يَهْجُو رسولَ الله ﷺ ويُحرِّضُ عليه كفّارَ قُرَيْش، فكَانَ رسولُ الله ﷺ حينَ قَدِمَ المَدينَةَ وكَانَ أهْلُهَا أخْلاطاً مِنهُمُ المُسلمُونَ ومِنهُمُ المُشْرِكُونَ يَعبُدُونَ الأوْثَان، ومِنهُمُ اليَهودُ وكَانُوا يُؤذُونَ رسولَ الله ﷺ وأصْحَابَهُ فأمَرَ اللهُ تعالى نَبيَّهُ ﷺ بالصّبْرِ والعَفْوِ، فَفيهِمْ أنْزَلَ اللهُ تعالى: وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الّذينَ أوتُوا الكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الّذينَ أشْرَكُوا أذىً كَثيراً. فأبَى كَعْبُ بنُ الأشْرَفِ أنْ يَنزِعَ عَنْ أذَى النّبيِّ ﷺ فأمَرَ رسولُ الله ﷺ سَعْدَ ابنَ مُعَاذ أنْ يَبْعَثَ إليه مَنْ يَقْتُلُه فقَتَلَه مُحمّدُ بنُ مَسْلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، فلَمّا قَتَلَه فَزِعَتِ اليَهودُ والمُشْرِكُونَ فغَدَوْا على رسولِ الله ﷺ وقَالُوا: طُرِقَ صَاحِبُنَا فَقُتِلَ. فذَكَرَ لَهُمْ رسولُ الله ﷺ الّذي كانَ يَقُولُ. ثُمّ دَعَاهُمْ إلى أنْ يَكْتُبَ بينَه وبينَهُمْ كتاباً يَنتهُونَ إلى ما فيهِ، فكَتَبَ بينَه وبينَهُم وبينَ المُسْلِمينَ عامّةً صَحِيفَةً]. أخرجه أبو داود.

4. (1080)- *Ka'b İbn Mâlik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ka'b İbnu'l-Eşref, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın aleyhine hicviyeler düzüyor ve bunlarla Kureyş kâfirlerini, ona karşı tahrik ediyordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine'ye hicretle geldiği zaman, şehrin ahalisi kozmopolitti: Bir kısmı Müslüman, bir kısmı putlara tapan müşrik, bir kısmı da Yahudi idi. Yahudiler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve ashabına rahatsızlık veriyorlardı. Cenab-ı Hakk, Resûlü'ne (aleyhissalâtu vesselâm) sabır ve af emrediyordu. Allah şu âyeti onlar hakkında inzâl buyurmuş idi. (meâlen): **"Hiç şüphesiz, sizden önce kitap verilenlerden ve Allah'a eş koşanlardan çok üzücü sözler işitecek-siniz. Sabreder ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız bilin ki, bu üzerinizde sebat edilecek işlerdendir"** (Âl-i İmrân 186).

Ka'b İbnu'l-Eşref, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e eza vermekten bir türlü vazgeçmiyordu. Sonunda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Sa'd İbnu Mu'âz (radıyallahu anh)'a, onu öldürecek birini yollamasını emretti. Onu Muhammed İbnu Mesleme (radıyallahu anh) öldürdü. Ka'b öldürülünce, Yahudiler ve müşrikler çok korktular. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek: "Arkadaşımızı geceleyin kapısını çalarak öldürdüler" dediler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara Ka'bu'l-Eşref'in geçmişte söylediklerini hatırlattı. Sonra da hepsini kendisiyle onlar arasında yapılacak ve (şerirlerin uyarak sıkıntıları) sona erdirecek bir antlaşma imzalamaya çağırdı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlarla kendisi ve bütün Müslümanlar arasında muteber olacak yazılı bir antlaşma yaptı." [Ebu Dâvud, Harâc 22, (3000).]

AÇIKLAMA:

Yahudi şâir *Ka'bu'l-Eşref*'in öldürülmesi vak'ası 4243 numaralı hadiste genişçe açıklanacaktır.

1081 ـ ٥ وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [صَالَحَ النَّبِىُّ ﷺ أَهْلَ نَجْرَانَ عَلى أَلْفَىْ حُلَّةٍ النِّصْفُ فِي صَفَرٍ وَالنِّصْفُ فِي رَجَبٍ يُؤَدُّونَهَا إلَى الْمُسْلِمِينَ وَعَارِيَةً ثَلاثِينَ دِرْعاً وَثَلاثِينَ فَرَساً وَثَلاثِينَ بَعِيراً وَثَلاثِينَ مِنْ كُلِّ صِنْفٍ مِنْ أَصْنَافِ السِّلاَحِ يَغْزُونَ بِهَا وَالْمُسْلِمُونَ ضَامِنُونَ لَهَا حَتَّى يَرُدُّوهَا عَلَيْهِمْ عَلى أَنْ لاَ تُهْدَمَ لَهُمْ بِيعَةٌ وَلاَ يُخْرَجَ لَهُمْ قَسٌّ وَلاَ يُفْتَنُونَ عَنْ دِينِهِمْ مَا لَمْ يُحْدِثُوا حَدَثاً أَوْ يَأْكُلُوا الرِّبَا]. أخرجه أبو داود.

5. (1081)-*İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* Necrânlılarla iki bin takım elbise üzerine sulh yaptı. Yarısını Safer ayında, yarısını da Recep ayında Müslümanlara teslim edeceklerdi. Ayrıca gazvede kullanmak üzere âriyeten otuz zırh, otuz at, otuz deve ve her çeşit silahtan otuzar aded vereceklerdi. Müslümanlar, bunları, Yemen'de ihanetli bir harb olduğu takdirde Necranlılardan alıp kullanacaklar, sonra iâde edeceklerdi. Buna mukâbil Müslümanlar da Hıristiyan mâbedlerini yıkmayacaklar, dinî-ilmî reislerine dokunmayacaklar, bir hâdise çıkarmayıp yahut da fâiz yemedikleri müddetçe dinlerinde rahatsız etmeyeceklerdi." [Ebu Dâvud, Harâc 30, (3041).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Necran Hıristiyanları ile yaptığı antlaşma şartlarını bildiriyor.

1- *Necrân,* Yemen'in, Mekke cihetine düşen bir karyesininin adıdır. Halkı aslen Arap olmasına rağmen Hıristiyanlaşmış idi. Mekke fethinden sonra Müslümanlarla bir antlaşma yapmak mecburiyeti hisseden Necrân Hıristiyanları da Medine'ye bir heyet gönderirler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara İslâm olmayı teklif eder. Hz. İsâ'nın şahsiyeti üzerinde münâkaşalar olur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara iyi davranır. Hatta bir pazar günü ibadet etmek isterler. *İbnu Hişâm'ın* kaydına göre Resûlullah onlara *Mescid-i Nebevî*'yi gösterir. Orada, kendi dinlerine göre, doğuya yönelerek ibâdet (âyin) icra ederler.

Bütün iyi davranışlara, İslâm ve bilhassa Hz. İsâ'nın gerçek şahsiyeti üzerine yapılan mâkul açıklamalara rağmen, bunlar kendi inançlarında delilsiz direnmeye devam ederler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, onları gittikleri yolun bâtıllığında ikna etmek üzere, -âyet-i kerimenin emriyle– mübâhele denen lânetleşmeye dâvet eder. Ayet şöyle (meâlen): **"Sana gelen ilimden sonra artık her kim seninle münâkaşaya kalkarsa şöyle de: "Gelin oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım, sonra lânetleşelim de, Allah'ın lânetinin yalancılara olmasını dileyelim."** (Âl-i İmrân 61.)

Bu vâzıh teklif karşısında, istişâre için izin alan heyet, aralarında : Görüyorsunuz, Muhammed hak peygamberdir... Biliyorsunuz, bir peygamberle lânetleşmeye cüret eden hiçbir kavim yoktur ki, büyükleri sağ kalmış, küçükleri de büyümüş olsun. Bu durumda mübâhaleyi kabul, sonumuzun gelmesi demektir" diye müzâkerede bulunurlar. Mübâhale teklifini kabul etmemeye, Müslümanları memnun edecek bir antlaşma yapmaya karar verirler.

Şu halde, sadedinde olduğumuz rivayet, bu antlaşmanın ihtiva ettiği şartları açıklamaktadır.

2- Atlaşmadan anlaşılan bir husus şudur: Necrân halkı, elbise imâlatında temâyüz etmiş kimselerdir. Bu sebeple Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlardan takım elbise istemiştir.

3- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*,Yemen cihetinde, yapılan antlaşmalara ihânet hareketleri beklemekte, onlara karşı kullanılacak techizatın bir miktarının Necran halkı tarafından hazır bulundurulmasını

sağlayarak ihtiyat tedbiri almış olmaktadır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* âriyeten alınıp, kullanıldıktan sonra geri verilecek olan bu malzemeyi veya bedelini, âriyeten değil, aynen de bir defaya mahsus olarak taleb edebilir ve alabilirdi. İstediği zaman hazır olarak bulup kullandıktan, ihtiyaç bittikten sonra iâde edilmesi daha avantajlı bir durum arzetmiş olmalıdır.

4- *Şevkânî,* sulh antlaşmasına dâhil edilen bu âriyet malın da bir nevi cizye sayılacağını, ancak cizye sıfatıyla alınmadığını söyler.

5- Hattâbî der ki: "Bu rivayet imâmın sulha mukabil, alınacak maddî ivazî (aynî veya nakdî emvâli) miktarca, karşı tarafın tâkatına göre onların da rızasıyla artırıp eksiltme yetkisine sahip olduğunu göstermektedir. Kezâ, bu rivâyet, âriyetin de şart olarak sulh antlaşmasına konabileceğine delildir."

6- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, vefat anında, Yahudi ve Hıristiyanların *Cezîretü'l-Arap*'tan sürülmesini, Arap yarımadasında İslâm'dan başka bir dinin barınamayacağını vasiyet etmiştir. Bu vasiyete uyan Hz. Ömer (radıyallahu anh), Necrânlıların emvâlini satın alarak, kendilerini Irak'ta, Kûfe'ye iki günlük mesâfede *Nehrü-Ebân* köyüne sürer. Necrânlılar, Hz. Ali halife olunca, gelip: "Ey Ali, senin dilinle şefaat diliyoruz, senin elinle yazılan bir sulh yapmıştık. Ömer bizi yurdumuzdan sürdü. Lütfet, yurdumuzu bize iâde et!" derler. Hz. Ali (radıyallahu anh): "Olur mu öyle şey! Hz. Ömer bu işin yetkilisiydi, onun icraatından hiçbir şeyi değiştirmem!" der. Mu'cemu'l-Büldân'da belirtildiği üzere, Necrânlılar, bu yeni yerleşim bölgesine de Necrân adını verirler.

1082 ـ ٦ وعن زيادة بن حُدَيْرٍ قال: [قَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: لَئِنْ بَقِيتُ لِنَصَارَى بَنِي تَغْلِبَ لأَقْتُلَنَّ المُقَاتِلَةَ وَلأَسْبِيَنَّ الذُّرِّيَّةَ فَإِنِّي كَتَبْتُ الْكِتَابَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ عَلَى أَنْ لاَ يُنَصِّرُوا أَوْلاَدَهُمْ]. أخرجه رزين.

6. (1082)- *Ziyâd İbnu Hudeyr* anlatıyor: "Hz. Ali (radıyallahu anh) buyurdu ki: "Eğer sağ kalırsam, Benî Tağlib Hıristiyanlarının eli kılınç tutanlarını öldürüp, çocuklarını esir edeceğim. Çünkü Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın onlarla yaptığı antlaşmayı elimle bizzat yazdım: "Ço-cuklarını Hıristiyanlaştırmayacakları" şartı vardı. " [Ebu Dâvud, Harac (30, 40).]

AÇIKLAMA:

1- *Benî Tağlib*, Rebîa aşiretine bağlı bir Arap kabilesidir. Hz. Pey-

gamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve Hz. Ömer (radıyallahu anh) zamanında İslâm Devleti ile olan münasebetleri hususunda târih kitapları ihtilâflı bilgiler sunar. Her hâl u kârda 9. hicrî senede bir kısmı Müslüman olmuştur. Müslüman olmayanlar da çocuklarını Hıristiyanlaştırmama şartı ile Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le antlaşma yaparlar.

Yukarıdaki rivayetten onların bu antlaşmaya uygun hareket etmedikleri anlaşılıyor. Zira Hz. Ali, "Onlar verdikleri sözde durmadıkları için, ömrüm olursa ilk fırsatta üzerlerine gidip cezalarını vereceğim..." mânasında niyetini izhâr etmiştir. Zîra, ulemâ: "Şarta uymayanlar, antlaşmanın getirdiği garantiyi kaybederler" der.

Rivâyetler *Tağlebîlerin* (Tağlibî de denir) Hz. Ömer zamanında muzaaf sadaka ödeme şartı ile antlaşma yaptıklarını kaydeder. Beyhakî'nin bir rivayeti, bunu verdikleri vergiye *"cizye"* dedirtmemek için yaptıklarını açıklar: "Hz. Ömer Benî Tağlib Hıristiyanları ile, sadakanın katlanması şartı üzere antlaşma yaparken dediler ki: *"Biz Arabız, biz acemlerin ödediğini ödememeliyiz. Bizden, birbirinizden aldığınız şekilde vergi alın!"* Bu sözleriyle "sadaka" alın demek isterler. Hz. Ömer (radıyallahu anh):

"– Hayır, bu olamaz, çünkü sadaka Müslümanlara farz olan bir vergidir (ibâdettir)" der. Onlar:

"Sadaka ismi altında al da istediğin kadar miktarını artır, yeter ki cizye adıyla alma!" derler.

Hz. Ömer, teklifi kabul etti. Her iki taraf da "sadaka"larının katlanması hususunda mutâbakata vardılar."

Rivâyetlerde tasrih edilmemiş olsa da Hz. Ömer zamanında, Tağlibîlerle olan antlaşmanın yeniden gündeme gelmesinde, onların Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le olan antlaşmalarındaki "çocuklarını Hıristiyanlaştırmama" şartına uymamış olmalarının rolü düşünülebilir. Zîra, yapılan antlaşmada bu madde yenilenmektedir. İbnu Ebî Şeybe'nin rivayetinde belirtildiği üzere bu antlaşma üç esas maddeye şâmildir:

★ "Zekat"ı iki katı ödeyecekler.

★ Çocuklarını Hıristiyanlaştırmayacaklar.

★ Kendileri de başka bir dine zorlanmayacaklar.

İşte, sadedinde olduğumuz rivâyet, çocuklarını Hıristiyan yetiştiren *Tağlibîlerin,* antlaşma şartını bozdukları için, Hz. Ali (radıyallahu anh)' nin cezalandırma azmini ifade etmektedir.

1083 ـ٧ وعن العرباض بن سارية السلمى رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [نَزَلْنَا مَعَ رسولِ الله ﷺ قَلْعَةَ خَيبرَ ومعهُ من معهُ منَ المُسْلمِينَ وكَانَ صَاحبُ خَيبرَ رَجُلاً مَارِداً مُتَكَبِّراً فَأقْبَلَ إلى النَّبيِّ ﷺ فقَالَ يا مُحَمَّدُ: ألَكُمْ أنْ تَذْبَحُوا حُمُرَنا وتَأكُلُوا ثَمَرَنَا وتَضْرِبُوا نساءَنَا؟. فَغَضبَ رسولُ الله ﷺ وَقَالَ: يَا ابْنَ عَوْفٍ ارْكَبْ فَرَسَكَ ثُمَّ نادِ: إنَّ الْجَنَّةَ لاَ تَحِلُّ إلاَّ لِمُؤْمِنٍ، وَأن اجْتَمِعُوا لِلصَّلاَةِ، فَاجْتَمَعُوا ثُمَّ صَلَّى بِهِمْ ثُمَّ قَامَ فَقَالَ: أيَحْسَبُ أحَدُكُمْ مُتَّكِئاً عَلَى أرِيكَتِه قَدْ يَظُنُّ أنَّ اللهَ تَعالى لَمْ يُحَرِّمْ شَيْئاً إلاَّ مَا في الْقُرآنِ؟ ألاَ وَإنِّي وَاللهِ لَقَدْ وَعَظْتُ وَأمَرْتُ وَنَهَيْتُ عَنْ أشْيَاءَ إنَّها لَمِثْلُ الْقُرآنِ أوْ أكْثَرُ، وَإنَّ اللهَ تَعَالى لَمْ يُحِلَّ لَكُمْ أنْ تَدْخُلُوا بُيُوتَ أهْلِ الْكِتَابِ إلاَّ بِإذْنٍ، وَلاَ ضَرْبَ نِسَائِهِمْ وَلاَ أكْلَ ثِمَارِهِمْ إذَا أعْطُوا الَّذِى عَلَيْهِمْ]. أخرجه أبو داود.

7. (1083)- *İrbâz İbnu Sâriye es-Sülemî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la Hayber Kalesi'ne indik. Beraberinde başka birçok Müslüman da vardı. Hayber'in sâhibi (lideri) cebbâr, mütekebbir birisi idi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek:

"– Ey Muhammed! Sizin eşeklerimizi kesmeye, meyvelerimizi yemeye, kadınlarımızı dövmeye hakkınız mı var?" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu sözlere öfkelenerek emretti:

"Ey İbnu Avf, merkebine bin ve şöyle nida et: "Haberiniz olsun, cennet sâdece mü'minlere helâldir, namaz kılmak üzere toplanın!"

Râvi, devamla, der ki: "Cemaat toplandı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara namaz kıldırdı. Sonra da kalkıp şunları söyledi:

"– Sizden biri, (rahat) koltuğuna kurulup, Allah'ın sâdece şu Kur' ân'da yazdıklarını mı haram ettiğini sanıyor? Haberiniz olsun, vallahi ben (Allah'ın yasaklarını) duyurdum, (Kur'ân'da olmayan hayırlar) emrettim, birçok şeylerden sizleri yasakladım; bunlar, Kur'ân'ın bir misli kadar ve belki de daha çoktur. Allah Teâla hazretleri, Ehl-i Kitab'ın evlerine izinsiz girmenizi helal kılmamıştır. Kadınları dövmenizi, borçlarını (olan cizyeyi) verdikten sonra meyvelerini yemenizi de helal kılmamıştır." [Ebu Dâvud, Harâc 33, (3050).]

AÇIKLAMA:

1- Rivâyetten anlaşıldığı üzere, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı

bu konuşmayı yapmaya sevkeden âmil, Hayberli liderin sert târizidir. Bu târizden, Hayber'e gelen Müslümanların, Hayber Yahudilerine ait bahçelerden meyve kopardıkları, eti henüz haram edilmemiş bulunan eşeklerinden kesmiş oldukları, bu davranışlara mâni olmak isteyen kadınları dövdükleri anlaşılmaktadır.

2- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, *Sâhib-u Hayber*'in şikâyeti üzerine, şikâyet edene değil, askerlere kızıp, nasihat etmek üzere topluyor, namaz kıldırıp, arkadan yaptığı konuşmada şu hususlara dikkat çekiyor.

1) İslâm'ın vazettiği haram ve helâl listesi, Kur'ân'da gelenlerden ibâret değildir. Kendisi de Kur'ân-ı Kerim'de açıklananların sayısına denk, hatta daha fazla miktarda haram ve helâl beyan etmiştir, böyle bir yetkiye sahiptir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kur'ân-ı Kerim'i "tebliğ" ve "tebyin" (= açıklama) vazifesinden başka bir de "teşrî" yani ahkâm koyma vazifesi olduğunu, bizzat Kur'ân-ı Kerim, mükerrer âyetleriyle haber vermektedir.

2) "(Rahat) koltuğuna kurulup..." tâbiriyle Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *"câhilâne.."* demek istediği belirtilmiştir. Yani ilim için hocaya gitme, seyâhat etme gibi meşakkatlere katlanmadan, ilim öğrenme çilesi çekmeden, konforla döşenmiş, binbir lüks ile tezyin edilmiş evinde oturduğu yerde, kolaydan kendine göre hüküm yürütüp ahkâm kesecekler ve zannedecekler ki, din, Kur'ân'dan ibarettir. Haram ve helâli öğrenmekte, dini anlamakta Kur'ân yeterlidir. *Aliyyu'l-Kârî,* Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın burada, dinî meseleler karşısında titizlik göstermeyen, müreffeh, mütekebbir ve cebbâr kimselerin hallerini tasvir ettiğine dikkat çeker.

Hemen belirtelim ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu vasıfta insanların zuhur edeceğini ümmete haber vermeye ayrı bir ehemmiyet atfetmiştir. Onlar hakkında mükerrer uyarıların hadiste vârid olması, bunların münferid şahıslar değil, kıyamete kadar sıkça görülebilecek, ciddî tahribatlar bile yapabilecek bir "zümre" olacağına delil olmaktadır.

3) Ehl-i zimme (gayr-i müslim vatandaşlar), İslâm memleketinde mal, can, ırz yönleriyle emniyet altındadır. İzni olmadan evine girilemez, malına, canına dokunulamaz. Cizye denen vergisini verdiği müddetçe bu temel haklardan istifade eder, kanunun, devletin korunması ve himayesi altındadır.

1084 ٨– وعن رجل من جهينة. [أن رسول الله ﷺ قال: لَعَلَّكُمْ تُقَاتِلُونَ قَوْماً فَتَظْهَرُونَ عَلَيْهِمْ فَيَتَّقُونَكُمْ بِأَمْوَالِهِمْ دُونَ أَنْفُسِهِمْ وَذَرَارِيِّهِمْ فَيُصَالِحُونَكُمْ عَلى صُلْحٍ فَلاَ تُصِيبُوا مِنْهُمْ فَوْقَ ذٰلِكَ فَإِنَّهُ لاَ يَصْلُحُ لَكُمْ]. أخرجه أبو داود.

8. (1084)- *Cüheyneli* bir adam anlatmıştır: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki:

"– Sizler muhtemelen bir kavimle savaşıp onlara galebe çalacaksınız. Onlar mallarıyla kendilerini ve çocuklarını size karşı koruyacaklar."

Said (İbnu Mansûr) rivayetinde der ki: "Sizinle belli şartlarla sulh yaparlar." (Bu cümleden sonra Müsedded ve Saîd İbnu Mansur şu ifadede) ittifak ederler:

"...Artık onlardan (sulh sırasında belirlenenden) başka bir şey alamazsınız, Zîra bu size yakışmaz." [Ebu Dâvud, Harâc 33, (3051).]

AÇIKLAMA:

1- Senet yönünden munkatı sayılan bir rivayetle karşı karşıyayız. Zîra senette meçhul bir râvi var: Cüheyne'den biri. Bu çeşit kimselere meçhul denir. Bu durum senette bir nevi inkıtâ hâsıl eder.

2- Hadiste, galebe çalınan düşmanla sulh yapılabileceği, onlardan sağlanan bir kısım maddî avantajlarla, onların canlarının ve çocuklarının kendilerine bağışlanabileceği ifade edilmektedir. Daha mühimmi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sulh antlaşması sırasında tesbit edilen şartlar dışında, bilâhere başka bir talepde bulunulmamasını irşâd ediyor. Kur'ân-ı Kerîm ahidlere sadâkati emrettiği (Maide 1; İsra 34) için, antlaşma şartlarında tesbit edilenlerden başka şeyler taleb etmek ahde vefasızlık olur. Gerek Kur'ân ve gerekse hadisler düşmandan taleb edilecek avantajlara sınır koymaz. Öyle ise antlaşma sırasında ne kopartılabilirse kopartılır, düşmana kabul ettirilen herşey sulh şartı yapılabilir, ama, bunlar dışında, sonradan başka bir talebde bulunulmaz. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"(Sonradan talebde bulunmak) size yakışmaz"* buyurmuştur.

3- *Ebu Dâvud,* bu rivayeti Müsedded ve Said İbnu Mansur'un bazı farklılıklarla rivayet ettiğine dikkat çekiyor ve son cümlede her ikisinin de ittifak ettiğini belirtiyor.

1085 ٩– وعن أبى هريرة رَضِىَ الله عَنْهُ. [أن رسول الله ﷺ قال: الصُّلْحُ جَائِزٌ بَيْنَ

الْمُسْلِمِينَ إلاَّ صُلْحاً حَرَّمَ حَلاَلاً أوْ حَلَّلَ حَرَامـاً. قَالَ: وَالْمُسْلِمُونَ عَلى شُرُوتِهِمْ إلاّ شَرْطاً حَرَّمَ حَلاَلاً أوْ أحَلَّ حَرَاماً]. أخرجه أبو داود والترمذى.

9. (1085)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular:

"Müslümanlar arasında, haramı helâl, helâli de haram etmedikçe sulh câizdir." Yine buyurdular ki: *"Müslümanlar haramı helâl, helâli de haram etmedikçe kabul etmiş bulundukları şartlara uyarlar."* [Ebu Dâvud, Akdiye 12, (3394); Tirmizî, Ahkâm 17, (1352).]

AÇIKLAMA:

Mü'minlerin ister kendi aralarında ve isterse küffarla aralarında yapacakları antlaşmalarda uyulması gereken bir çerçeve çizmektedir:

★ Haramı helâl, helâli haram kılacak hiçbir antlaşma meşru değildir. Böyle bir antlaşma yapılamaz.

★ Böyle bir antlaşma şu veya bu şekilde yapılmış, icbar edilmiş veya devralınmış ise, buna uyulmaz.

★ Haramı helâl, helâli haram etme şartına şâmil olmayan antlaşmaya uymak farzdır, uymamak, ihlâl etmek, nakzetmek haramdır.

1086 • ١٠ – وعن ابن المسيب قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ لِيَهُـودِ خَيْبَرَ: أُقِرُّكُمْ مَا أقَرَّكُمُ اللّهُ تَعَـالَى عَلَى أنَّ التَّمْرَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ، وَكَانَ ﷺ يَبْعَثُ عَبْدَاللّهِ ابْنَ رَوَاحَةَ فَيَخْرُصُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُمْ. ثُمَّ يَقُولُ: إنْ شِئْتُمْ فَلَكُمْ، وَإنْ شِئْتُمْ فَلِى فَكَانُوا يَأْخُذُونَهُ]. أخرجه مالك.

10. (1086)- *İbnu'l-Müseyyeb* anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hayber Yahudilerine şunu söyledi:

"Mahsulât, sizinle bizim aramızda olmak şartıyla sizi Allah'ın bıraktığı müddetçe yerinizde bırakıyorum."

Resûlllah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hayber'e (tahminci olarak) Abdullah İbnu Revâha (radıyallahu anh)'yı gönderdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la Yahudiler arasında, mahsûlün miktarını tahmin ve takdir işini o yapmış, neticede, onlara: "İsterseniz siz alın, isterseniz bana kalsın" demişti. Yahudiler mahsûlün kendilerine kalmasını tercih ettiler." [Muvatta, Müsâkat 1, (2, 703).]

AÇIKLAMA:

1- Hayber, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinin büyük şehirlerinden biriydi. Medine'ye Şam cihetinde 8 berîd mesafede kalelerle çevrili bir şehir. Müslümanlar burayı, Hudeybiye Sulhü'nden sonra yedinci hicrî senede, on küsur günlük kuşatma sonunda fethetmişlerdir.

Sahîheyn'den gelen bir rivayete göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hayber'i fethettiği zaman Yahudileri oradan sürmek istedi. Ancak, çalışma tamâmen kendilerinden olmak üzere mahsûlün yarısını vermek şartıyla yerlerinde kalma teklifinde bulundular. Bunun üzerine: *"Allah'ın kalmanızı dilediği müddetçe ben de sizi yerinizde bırakıyorum"* dedi.

2- Bazıları, burada meçhul müddete tâlik eden müsâkât akdinin cevâzına delil görmek istemiştir. Ancak, Zürkânî'nin açıkladığı üzere, böyle bir şey sözkonusu değildir. Çünkü, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, küffârı Cezîretü'l-Arap'tan çıkarmaya kararlı idi, tıpkı Kudüs'e müteveccihen namaz kıldığı halde Ka'be'ye yönelmeyi arzulaması ve bu hususta vahiy beklemesi gibi. Zîra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ciddi kararlarda hep vahiy beklerdi. Şu halde bu meselede de kararını Yahudilere bildirmiş, haklarında -ölüm ânına kadar bildirilecek- vahyin gelmesini beklemiştir. Nitekim, ölüm sırasında vahy-i İlâhî gelmiş ve buna dayanarak: لاَيَبْقَيَنَّ دِينَانِ بِأَرْضِ الْعَرَبِ **"Arap memleketinde iki din kalmayacaktır"** demiştir. Bilâhare Hz. Ömer bu hadisi işitince[13] gerçekten sahih mi, değil mi araştırıp, sıhhatine kâni olunca, gayr-i müslimleri Arabistan Yarımadası'ndan sürmüştür.

"Bu rivâyette, müddetçe meçhul olan vâdeye tâlik edilecek müsâkât anlaşmasının cevâzına delil var" diyenlere: "Bu, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a has bir tatbikattır, başkalarına delil olamaz" diye de cevap verilmiştir, çünkü bu çeşit antlaşmalarda müddet tâyini şarttır.

Hadisle ilgili başka mütâlaalar da ileri sürülmüştür, hepsini kaydetmeyeceğiz.

Müsâkat, sulamak mânasına gelen saky'dan alınmadır. Fıkıh ıstılahı olarak: Bağ ve bahçeyi, -meyve, hububat ve sebze nevinden her çeşitmahsûlatının bir kısmı mukabilinde birine vererek bırakmaktır.

13– Hz. Ebu Bekir ve Hz.Ömer (radıyallahu anhümâ) gibi, sâdece "ilkler"den olmayıp, aynı zamanda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la hep beraber oldukları bilinen Ashab'ın büyükleri bile bir kısım hadisleri Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vefatından sonra işitiyorlar. Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer bu durumlarda, şâhit isteyerek, tahkik etmişlerdir.

3-Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, çıkacak mahsûlü tahmin etmek üzere, bu işten anlayan hususî memurlar gönderirdi. İlk defa, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şâirlerinden ve ilk Müslümanlardan olan Abdullah İbnu Revâha (radıyallahu anh)'yı göndermiştir. Abdullah, Mûta Gazvesi'nde şehid düşen komutanlardan biridir. Bu gazve sekizinci hicrî yılda cereyan ettiğine göre Abdullah İbnu Revâha, Hayber mahsûlünü takdirde sâdece bir kere hizmet vermiştir.

Hz. Câbir (radıyallahu anh)'den gelen bir rivayette, Abdullah İbnu Revâha, mahsulatı 40 bin vask (14) olarak tahmin etmiştir. Abdullah onlara: "İster bunun bedelini ödeyerek mahsûlü siz alın, isterseniz biz size ödeyelim, mahsûl bizde kalsın" diyerek tercihi onlara bırakmış, Yahudiler 20 bin vask ödeyerek mahsûlün kendilerinde kalmasını tercih etmişlerdir.

Hemen belirtelim ki, bu hadis tatbikatta farklı yorumlara sebep olmuştur. Müsâkât denen ortaklık nevinde, önceden yapılan tahmine göre amel câiz değildir, taksim tartılarak yapılır. Bu sebeple *Abdullah İbnu Ravâha*'nın ameli farklı tevillere konu olmuştur. Ebu'l-Velid el-Bâcî: "Bu muhtemelen, zekât hakkının tesbiti içindir. Çünkü zekâtın harcanacağı yerler (masraf), savaşılarak elde edilen arazilerin gelirlerinin harcanacağı yerlerden farklıdır. İmam bu sonuncunun gelirini fakir-zengin ayırımı yapmadan hak sahibine verir" der.

Umumiyetle, bu tahminin, zekât miktarını tesbite yöneldiği kabul edilmiştir. Çünkü, mahsul toplanıncaya kadar Yahudilerin elinde kalacak, taze iken yenen miktarlar, zekât hissesini eksiltecektir. Üstelik zekâta hak kazanan kimseler, müsâkatta ortak taraf değildir ki, haklarının önceden tahminle tesbiti câiz olmamış olsun. Nitekim Hz.Aişe de: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, önceden tahmin edilmesini, meyvenin yenmesinden ve taksiminden önce zekâtın hesaplanması için emretti" demiştir.

4- Bu rivayetten Cumhur, müsâkatın câiz olduğu hükmünü çıkarmıştır. Ahmed İbnu Hanbel, Şâfiî, Mâlik hazretleri, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed bu noktada ittifak ederler.

Ancak Ebu Hanife bunu beş sebebe binâen câiz görmez.(15) Ona göre:

14– Vask: Bir vask 60 sa'dır. Bir sa'da hububat ölçeğidir, 4 müdd ağırlığındadır, 1 müdd 530 gr.dır. 1 sa= 2120 gr. Şu halde 1 Vask takriben 127 kiloluk bir ölçektir.

15– Ebu Hanife'nin muhalefette dayandığı mülâhazaları ve buna verilen cevaplar -bazı fıkıh meseleleri bu meyanda anlaşılmış olacağı için- kaydetmeyi uygun bulduk."

1- "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* muhâbereyi yasaklamıştır. Muhâbere hayber kelimesinden gelir, Hayberlilerin müsâkat ameli manasına gelir, cevâza delalet eden hadis mensuhtur."

Ebu Hânife'ye cevap verilmiş ve: "Araplar, İslâm'dan önce de muhâbereyi biliyordu. Bu, arazinin, ondan alınacak mahsul mukabilinde kiralanması idi. Muhâbere kelimesi hayber'den gelmez, gizli şeyleri bilmek mânasına gelen hıbre'den gelir" denmiştir.

Ayrıca, "harb kelimesinin hars yani ekin, ziraat mânasına geldiği, muhâbere'nin buradan gelmiş olabileceği de söylenmiştir. Müsâkât tatbikatının Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, sonra da Hz. Ebu Bekir -Yahudilerin Teyma'ya sürülmesine kadar da- Hz. Ömer devrinde tatbik edildiği, dolayısıyla neshten bahsetmenin mümkün olmayacağı söylenmiştir.

2) Ebu Hanife'nin bir diğer yorumu şöyle: "Hayber Yahudileri, Müslümanların köleleri durumunda idi. Yabancı ile câiz olmayan bir kısım muâmele köle ile câizdir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Yahudilere takdir ettiği yarı, onların nafakalarıdır. Çünkü kölenin nafakası efendisinin üzerinedir." Bu mütâlaya da şöyle cevap verilmiştir: "Yahudiler köle mesabesinde olsaydı, onları cizyeye mahkûm etmez, onları Suriye'ye, şuraya buraya sürmezdi. Zîra bu sürme işi Müslümanların malını ziyan etme demektir. Ayrıca, İbnu Revâha onlara: "Dilerseniz siz Müslümanların hissesini ödeyin (mahsul sizin olsun), dilerseniz biz sizin hissenizi ödeyelim mahsul bize kalsın" demiştir. Efendinin köle adına tazmini mevzubahis olamaz, zîra malın tamamı efendinindir. Öyleyse ortadaki vak'a, Yahudilerin bu hisseye hakiki sahip olduklarını gösterir.

3) Ebu Hanife'ye göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bey'u'l-ğarar'ı [16] yasaklamış olması da müsâkâtın caiz olmadığına bir delildir, zîra, burada verilen ücrette ğarar mevcuttur, çünkü, mahsulün selâmete erip ermiyeceği meçhuldür. Bu mülâhazaya da: "Cevâz hadisi hasdır, ğarardan nehy âmmdır, hass olan âmm olana takdim (ve tercih) edilir" diye cevap verilmiştir.

4) Ebu Hanife şöyle der: "Bir haber, kâideler muhâlif olursa, kâidelere gönderilir, cevâz hadisi üç kâideye muhaliftir: "Bey'u'l-ğârar" "meçhul'e ücret takdiri", "meyvenin olgunlaşmazdan önce satılması" bunların üçü de bi'l-icma haramdır."

Bu mülâhazaya da şöyle cevap verilmiştir: "Bir haberle amel edilme-

16– Bey'u'l-ğarar'ı 285. hadiste açıkladık.

mişse, o haber kaidelere havâle edilir, amel edilmişse, mânasının kastedildiğine hükmeder ve bununla amel gerektiğine inanırız. Şârî bir hüküm koyduğu zaman, bunu da diğer hükümler gibi koymak zorunda değildir. Bilakis, o, benzeri olan hüküm de, benzeri olmayan hüküm de koyma yetkisine sâhiptir. Öyle ise bu husus, zarûreten, mezkûr hükmün, bu temel kâidelere istisna teşkil ettiğine delil olur. Zîra, herkes, ağaçlarına ve ziraatine bizzat bakmaya muktedir değildir."

5) *Ebu Hanîfe*'nin son bir mütâlaası da şöyle: "Müsâkât, mevâşînin (sağmal hayvanlar) ürünlerinden bir miktarını vererek mevâşînin tenmiye edilmesi yasağına kıyâsen de câiz değildir."

Bu mülâhazaya: "Mevâşî sahibi, hayvanlarına bakmaktan aciz olduğu takdirde bunların satılması zor değildir, halbuki, ekin ve meyve küçükken durumu farklıdır, bunlar satılamaz" diye cevap verilmiştir.

1087 ١١ – وعن ابن عمر رضى الله عنهما [أَنَّ أَهْلَ خَيْبَرَ قَالُوا: يَا مُحَمَّدُ دَعْنَا نَكُونَ فِي هذهِ الأَرْضِ نُصْلِحُهَا وَنَقُومُ عَلَيْهَا فَأَعْطَاهُمْ عَلَى أَنَّ لَهُمُ الشَّطْرَ مِنْ كُلِّ زَرْعٍ وَشَيْءٍ مَا بَدَا لِرَسُولِ اللهِ ﷺ، فَكَانَ عَبْدُاللهِ بْنُ رَوَاحَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَأْتِيهِمْ كُلَّ عَامٍ فَيَخْرِصُهَا عَلَيْهِمْ ثُمَّ يُضَمِّنُهُمُ الشَّطْرَ فَشَكَوْا إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ شِدَّةَ خَرْصِهِ وَأَرَادُوا أَنْ يَرْشُوهُ. فَقَالَ عَبْدُاللهِ: تُطْعِمُونِي السُّحْتَ؛ وَاللهِ لَقَدْ جِئْتُكُمْ مِنْ أَحَبِّ النَّاسِ إِلَيَّ، وَلأَنْتُمْ أَبْغَضُ إِلَيَّ مِنْ عِدَّتِكُمْ مِنَ الْقِرَدَةِ وَالْخَنَازِيرِ، وَلاَ يَحْمِلُنِي بُغْضِي إِيَّاكُمْ عَلَى أَنْ لاَ أَعْدِلَ فِيكُمْ. فَقَالُوا بِهذَا قَامَتِ السَّمَوَاتُ وَالأَرْضُ، وَكَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُعْطِي كُلَّ امْرَأَةٍ مِنْ نِسَائِهِ ثَمَانِينَ وَسْقاً مِنْ تَمْرٍ كُلَّ عَامٍ وَعِشْرِينَ وَسْقاً مِنْ شَعِيرٍ، فَلَمَّا كَانَ زَمَنُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ غَشُّوا الْمُسْلِمِينَ فَأَلْقَوْا ابْنَ عُمَرَ مِنْ فَوْقِ بَيْتٍ فَفَدَعُوا يَدَيْهِ. فَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: مَنْ كَانَ لَهُ سَهْمٌ بِخَيْبَرَ فَلْيَحْضُرْ حَتَّى نُقَسِّمَهَا بَيْنَهُمْ. فَقَالَ رَئِيسُهُمْ: لاَ تُخْرِجْنَا! دَعْنَا نَكُونُ فِيهَا كَمَا أَقَرَّنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ وَأَبُوا بَكْرٍ، فَقَالَ لَهُ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَتُرَاهُ سَقَطَ عَلَى قَوْلِ رَسُولِ اللهِ ﷺ كَيْفَ بِكَ إِذَا رَقَصَتْ بِكَ رَاحِلَتُكَ نَحْوَ الشَّامِ يَوْماً ثُمَّ يَوْماً ثُمَّا يَوْماً، وَقَسَّمَهَا عُمَرُ بَيْنَ مَنْ كَانَ شَهِدَ خَيْبَرَ مِنْ أَهْلِ الْحُدَيْبِيَةِ]. أخرجه البخارى وأبو داود.

11. (1087)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Hayber halkı dediler ki: "Ey Muhammed, bizi bırak, burada kalalım, araziyi ıslâh edip işleyelim." Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da her ekinin ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın uygun göreceği her bir şeyin mahsulünün yarısı onların olmak şartıyla araziyi onlara bıraktı.

Abdullah İbnu Revâha (radıyallahu anh), her yıl oraya gelir, miktarı tahmin eder ve yarısının karşılığını onlardan alırdı. Yahudiler, Abdullah'ı tahminde gösterdiği titizlik sebebiyle Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e şikâyet ettiler. Hatta bir ara (lehlerine gevşek davranması için) rüşvet vermek istediler. Abdullah onlara:

"Bana haram mı yedirmek istiyorsunuz. Vallahi ben en ziyâde sevdiğim insanın yanından geldim. Sizin topunuz bana maymunlar ve hınzırlardan daha menfurdur. Buna rağmen, benim size olan buğzum, size karşı âdil olmama mâni değildir."

Yahudiler, Abdullah (radıyallahu anh)'ı takdir edip:

"İşte bu adalet ve doğrulukla semâvat ve arz nizam içinde ayakta durur" dediler.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, her bir hanımına her yıl seksen vask hurma, yirmi vask arpa veriyordu. Hz. Ömer (radıyallahu anh) zamanında, Yahudiler Müslümanlara hile yaptılar İbnu Ömer (radıyallahu anh)'i bir evin damında uyurken geceleyin aşağı attılar, el ve (ayak) bileklerini çıkardılar. Hz. Ömer *İbnu'l-Hattâb:* "Hayber'de hissesi olan hazırlansın, aralarında taksim edelim" dedi. (Taksim edileceği zaman) reisleri:

"Bizi buradan çıkarma. Bizi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve Hz. Ebu Bekir'in yaptıkları gibi yerlerimizde bırak" dedi. Hz. Ömer (radıyallahu anh) ona: "(Kararımızda) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sözüne ters düştüğümüzü mü zannediyorsun?[17] Bineğin seni Suriye'ye doğru bir gün, sonra bir gün, sonra bir gün daha koşturmasına ne dersin?" diye cevap verdi.

Hz. Ömer (radıyallahu anh), Hayber'i, Hudeybiye ashâbından Hayber Seferi'ne iştirak etmiş olanlar arasında taksim etti. [Buhârî, Megazî, 38; Ebu Dâvud, Cihâd 24, (3006).]

17– Aslına uygun tercüme, "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sözünün aleyhimize düştüğünü mü zannedersin" şeklinde olmalıdır. Buhari'nin rivayetinde "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, sözünü unuttuğunu mu zannediyorsun?" şeklindedir.

AÇIKLAMA:

1-Hayber'in fethi ile ilgili rivayetler, Buhârî'nin Kitâbu'l-Megâzî bölümünde 38-41. bablarda yer alır. Ancak yukarıdaki rivâyet, kısmî olarak Kitâbu'ş-Şurut'un 14. babında kaydedilmiştir. Rivayet Teysir'de kaydedildiği şekliyle Ebu Dâvud'da mevcut değildir. Hadis'in Câmiu'l-Usûl'deki aslı daha uzun. Teysir, rivayet'in baş kısmını almamış. Hayber'in fethi, Yahudilere bırakılması, ordan sürülmeleri gibi farklı meselelere bazı açıklık daha getireceği için, rivayetin atlanmış olan baş kısmını da kaydediyoruz:

"(Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hayber ehline gelip onlarla savaştı. Sonunda kalelelerine çekildiler. [Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kaleleri dıştan bir müddet kuşattı, neticede] arazi, ekin ve hurma üzerinde onlara galebe çaldı. Bineklerin taşıyabileceği eşyaları götürerek orayı terketme şartıyla sulh yaptılar. Sarı (altın), beyaz (gümüş), halka -ki bununla silah kastediliyordu- nev'inden bütün varlıklarını Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a vermek de antlaşmaya dahildi. Ayrıca, ne varsa beyan edip, hiçbir şeyi gizlememeyi de onlara şart kılmıştı. Öyle ki bu şartlara uymazlarsa ortada ne antlaşma muteber olacak, ne de antlaşmanın sağladığı garanti olacaktı. Ancak yine de mesk'i gizlediler. Mesk, Huyey İbnu Ahtab'ın mal ve zineti bulunan bir deri idi, Benî Nâdir, Medine'den sürgün edildiği zaman beraberinde getirmişti[18] Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Huyey'in amcasına ki, ismi Sa'ye idi:

"Benî Nadir'den getirilen Huyey'in meski ne oldu?" diye sordu.

"Nafaka harcamaları ve savaş masrafları onu eritti" deyince, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Aradan fazla zaman geçmedi. Mesk'teki servet bu kadar zaman içinde bitip tükenmeyecek kadar çoktu" dedi. Huyey, daha önce öldürülmüştü. [Meskin yerini ancak Sa'ye bilebilirdi. Onu konuşturmak üzere Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*] Zübeyr'e teslim etti. Zübeyr (radıyallahu anh) canını yakarak sıkıştırdı. Bunun üzerine:

"Huyey'in şurada bir yıkıntının etrafını dolaştığını görmüştüm" dedi. Beraberce gidip oraları dolaştılar. Meski gerçekten bir yıkıntının içeri-

18– Muteber rivayetlerde en-Nihâye'de verilen bilgiye göre, bu mesk o devirde meşhurdu. On bin dinar kıymet takdir edilmişti. Medine'de her düğünde, evlenen kadın onu kiralar, düğün sırasında, ondaki kıymetli takılarla süslenirdi. Bu mesk'in önce koç derisinden, sonra sığır derisinden sonra da deve derisinden yapıldığı belirtilir. Esasen mesk deri demektir. Demek ki, kullandıkça eskimiş, her seferinde bir başka hayvan derisi bu işte kullanılmıştır.

sinde buldular. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ebu'l-Hukayk'ın iki oğlunu öldürttü. Bunlardan biri Safiyye Bintu Huyey İbnu Ahtab'ın kocası idi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadın ve çocuklarını esir aldı. Antlaşmaya riayet etmedikleri için mallarını da taksim etti. (Geri kalan Yahudileri de) Hayber'den sürmek istedi. Ancak, Hayber halkı dediler ki..." Rivâyetin gerisini yukarıda kaydettik.

2- Hemen belirtelim ki, Hayber Yahudilerle meskun bir yerdi. Medine'den sürülen Benî Nâdir Yahudileri de buraya yerleşmişlerdi. Burası, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* için tehlikeli bir odak teşkil ediyordu. Zâhiren ağır -ve bir kısım ashabın değerlendirmesine göre- utanç verici, zül getirici mahiyette olan Hudeybiye Sulhü'nü Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın imzalamakta isticâl edişinin bir sebebini Mekkelilerin bîtaraflığını sağlayarak, burnunun dibindeki bu tehlikeli yuvayı dağıtma düşüncesi teşkil ediyordu. Buradaki Yahudiler, hem sayıca fazla ve hem de zengindi. Üstelik Müslümanlara karşı kinle dolu idiler. Bunlar, bir ara bütün güçleriyle civardaki müşrik kabileleri içine alan bir ittifak kurup Medine'ye -Hendek Savaşı'nda olduğu şekilde- saldırmak istemişlerdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu faaliyeti istihbâr edince, harekâtın organizatörü durumunda olan Hayberli Yahudilerin şefi *Sellâm İbnu Ebî'l-Hukayk*'ı, Abdullah İbnu Atîk (radıyallahu anh)'i dört kişilik bir ekiple göndererek öldürtmüştü. Sellâm'ın yerine geçen *Usayr İbnu Zâram* aynı faaliyeti devam ettirince, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ikinci bir ekibi, Abdullah İbnu Revâha başkanlığında göndererek onu da öldürtmüştü. Burası Müslümanlar için ciddî bir tehlike kaynağı idi.

Şu halde bu tehlikeli odak temizlenmeli idi.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hudeybiye Sulhü'nü imzalayınca Medine'de bir aydan az bir zaman ikametten sonra doğru Hayber'e gitti. Niyeti Yahudileri buradan sürmekti. Medine'deki ikametinin de savaş hazırlıklarını ikmâl olduğu anlaşılmaktadır.

Savaş kazanılınca, Yahudilerin, "araziyi ekip kaldırmada mâhir kimseler olduklarını belirterek ağaç ve ekinlerden elde edilecek mahsulatın yarısını Müslümanlara vermek kaydıyla orada kalmayı" taleb etmeleri üzerine, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, daha önceki rivayette belirtildiği üzere "Allah'ın dilediği zamana kadar" yerlerinde kalmalarına izin verdi.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunları sürmede niye acele etmedi? diye bir suâle şu cevap verilebilir:

1) Hayber arazisi, Medine'nin gıda ambarı durumunda idi. Hurma ziraati, hububat ziraati gelişmişti, Yahudilerin sürülmesi, o günün şartlarında buradaki zirâî istihsâlin durmasına sebep olabilirdi.

2) Burada san'atkârlar da vardı. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunları san'at hayatının gelişmesinde kullanmak istemişti. Esirler arasında tesbit edilen otuz kadar demirci ustası hakkında şu emri vermişti:

اُتْرُكُوهُمْ بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ يَنْتَفِعُونَ بِصَنَاعَتِهِمْ وَيَتَقَّوُنَ بِهَا عَلَى جِهَادِ عَدُوِهِمْ

"Onları Müslümanlar arasında serbest bırakın, san'atlarından istifâde etsinler, elde edecekleri bilgi ve mahâretlerle düşmanlarıyla yapacakları cihadda istifâde etsinler". Dediği gibi yapılır.

3) Bunların bütün servetleri ve silahları ellerinden alınmış, lider durumundaki büyükleri öldürülmüş, artık zararsız hâle getirilmişlerdi. Arazi işleyecek mâhir işçiler durumuna indirilmişlerdi.

4) Sindirilmiş, işçi statüsüne sokulmuş vaziyette Hayber'de kalmalarının muhtemel zararı çok az olmakla birlikte, henüz İslâmlaşmamış dış hududa sürülmeleri çok tehlikeli olabilirdi: Bunlar gittikleri yerde yeniden derlenip toparlanmaktan başka,düşman unsurları tekrar organize edip, Müslümanlara karşı tahrik edebilirlerdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hayber'de, Müslümanların murâkabesi altında kalmalarını uygun bularak tekliflerini kayıtlı olarak kabul etti.

Hz. Ömer (radıyallahu anh), şartlar uygun hâle gelince, bir gece oğlu Abdullah (radıyallahu anh)'ı uyurken damdan atmalarını bahâne ederek, Teyma ve Erîha'ya sürecektir. Erîha, Suriye'nin Ürdün kesiminde, Beytü'l-Makdis'e bir günlük atlı mesafede yerlerdir.

3- *Hayber* Yahudilerinden ele geçen servet:

Vâkidî'nin *Meğâzî*'de verdiği bilgiye göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hayberlilerin şefi *Kinâne İbnu Ebi'l-Hukayk* ile, kalelerde mevcut savaşçıların aile ve çocuklarının bağışlanması mukabilinde,

★ Hayber'i ve arazisini çocuklarıyla terketmek,

★ Mal, arazi, altın, gümüş, silah, binek ve üzerlerinde giydikleri dışında bütün kumaş ve giyecekleri Müslümanlara bırakma şartıyla anlaşırlar.

Şu mallar teslim alınır: 100 zırh, 400 kılınç 1000 mızrak, 500 yay.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, *Kinâne İbnu Ebi'l-Hukayk*'tan,

Ebu'l-Hukayk hânedânının atadan evlâda intikal eden hazine ve zinetlerini -ki bunlar yukarıda adı geçen mesk'in içinde saklanırdı- sorar. Kinâne, yukarıda belirtildiği üzere harcanıp bitirildiğini söylerse de sıkıştırılarak ortaya çıkarılır. Yine rivayette belirtildiği üzere, yalanı ortaya çıkınca antlaşmanın sağladığı her çeşit garantiden mahrum kalır. Zübeyr İbnu'l-Avvâm, mesk dışında gizlediklerini de ortaya çıkarması için *Kinâne*'ye eziyette bulunur. Bütün servet ortaya çıkarılır.

Kinâne, kardeşiyle birlikte öldürülür; mallarına el konur, kadın ve çocukları esir edilir.

Mesk getirilip açılınca içinde altından yapılmış bilezikler, muştalar, halhallar, küpeler, yüzükler, eldivenler, kıymetli taşlardan ve zümrütten yapılmış gerdanlıklar vs. vs.ler görülür.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buradan bir cevher gerdanlık alıp kızlarından birine veya Hz. Aişe'ye hediye eder. O da bunu alır almaz aynı gün muhtaç ve dullar arasında dağıtır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* o gece uyuyamaz. Sabah olunca Hz.Aişe'ye (veya kızına) koşup gerdanlığı geri ister: **"Onu bana geri ver, benim değil, onda senin de hakkın yok!"** der. Olup biten anlatılınca Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Allah'a hamd eder.

1088 ١٢ – وعن أبى بكرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يقــول: مَنْ قَتَلَ مُعَاهَداً مُتَعَهِّداً في غَيْرِ كُنْهِهِ حَرَّمَ اللهُ تَعالى عَلَيه الجَنَّةَ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

قوله: « في غير كُنهه » أى في غير وقته أو حاله الذى يجوز فيه قتله.

12. (1088), Ebu Bekir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: *"Kim (kendisine emân verilerek) antlaşma yapılan bir kimseyi vakti dışında öldürürse, Allah ona cenneti haram eder."* [Ebu Dâvud, Cihâd 165, (2760); Nesâî, Kasâme 14, (8, 24).]

AÇIKLAMA:

Dinimiz, kâfirin kanını mutlak şekilde helâl addetmez. Belli ve muayyen şartlar altında kâfirin kanı helâldir. Bu da savaş halidir. Antlaşma yapılan, eman verilen bir kimsenin kanı haramdır. İslâm memleketi dâhilinde yaşayan zımmîler de kendilerine eman verilmişler zümresine dâhildir; kanları haramdır.

Hadiste, *"antlaşma yapılan kimseyi künhü dışında öldüren..."* denir. Bir şeyin künhü, onun hakikati demektir. "Burada künhü'nden murad

vakti ve hedefidir" de denmiştir. Yani "öldürülmesi helâl olan vakitten..." veya "emân verilen nihâî hedeften önce öldüren" demektir.

1089 ١٣ – وعن صفوان بن سليم عن عدة من أبناء الصحابة عن آبائهم رَضِىَ اللهُ عَنْهُم. [أَنَّ رسول الله ﷺ قال: مَنْ ظَلَمَ مُعَاهِداً أَوِ انْتَقَصَهُ أَو كَلَّفَهُ فَوْقَ طَاقَتِهِ أَوْ أَخَذَ مِنْهُ شَيْئاً بِغَيْرِ طِيبِ نَفْسِهِ فَأَنَا حَجِيجُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ]. أخرجه أبو داود.

13. (1089)- Safvân İbnu Süleym, birçok sahabi evlatlarının, babalarından yapmış oldukları rivayetlere dayanarak, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle buyurmuş olduğunu naklediyor:

"Kim antlaşma yapılan bir kimseye zulmeder veya hakkını tenkis eder veya tâkatının fevkinde emreder veya onun rızası dışında bir şeyini alırsa, kıyamet günü aleyhine ben delil olacağım." [Ebu Dâvud, Harâc 33, (3052).]

AÇIKLAMA:

Hakkı tenkîs etmek hak ettiği şeyi eksik vermek mânasına geldiği gibi, -*Tîbî*'nin söylediğine göre, inancından dolayı ayıplamak mânasına da gelir. Tâkatının fevkinde emretmek, ödeyemeyeceği miktarda cizye, vergi gibi mükellefiyetlere tâbi tutmak mânasına gelir. Aleyhine delil olmak, aleyhine delil getirmek suretiyle düşmanı olmak, Allah'a şikâyet etmek mânasına gelir.

Bütün bu ifâdeler, İslâm memleketinde yaşayan gayr-i müslimlere âdil davranma gereğine dikkat çeker.

1090 ١٤ – وعن أم هانئ رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت: [أَجَرْتُ رَجُلَيْنِ مِنْ أَحْمَائِى فَقَالَ ﷺ: قَدْ أَجَرْنَا مَنْ أَجَرْتِ]. أخرجه الستة إلاَّ النسائى.

14. (1090)- *Ümmü Hânî* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ben kocamın akrabalarından iki kişiye civâr (himâye) vermiştim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* "Senin civar verdiğine biz de civâr verdik" buyurdu." [Buharî, Cizye 9, Salât 4, Edeb 94; Müslim, Hayz 70, (336), Müsâfirîn 80; Muvatta, Sefer 27, (1, 152); Tirmizî, İsti'zân 24, (2735); Ebu Dâvud, Salat 30, (1290); Cihad 167, (2763).]

AÇIKLAMA:

1- Arabça'da *civâr vermek*, emân vermektir. Yani bir Müslümanın bir kâfire "Senin hayat hakkını ben garantiliyorum, sana kimse dokunamaz" mânasında garanti vermesidir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*,

amcasının kızı Ümmü Hânî'nin Mekke'nin fethedildiği gün iki müşrike verdiği emânı muteber addetmiş: **"Sen kime emân verdi isen bu akdi biz de tanıyoruz, o, bizden de emân almış gibi, emniyet altına girmiştir"** mânasında beyanda bulunmuştur.

Bu rivayetten hareket eden ulemânın hepsi: "Kadınların vereceği emânın muteber olduğu hükmünü vermekte icmâ etmişlerdir. Keza fakihler çoğunluk itibâriyle, kölenin vereceği emânın da muteber olduğunu söylemekte ittifak ederler. Ancak *Ebu Hanife* merhum ve ashâbı; savaşan köle ile, savaşmayan köle arasında bir ayırım yaparak, savaşan kölenin emânını muteber addederken, "öbürünün emânı muteber değildir" demişlerdir.

Çocukların emânına gelince, bunların emânı kabul edilmez. Çünkü onların akidleri makbul değildir.

2- Kaynakların bir kısmında, *Ümmü Hânî*'nin Mekke fethedildiği gün Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a uğradığı, Hz.Fatıma'nın tuttuğu bir perdenin gerisinde gusleder bulduğu ifade edilir, fakat Ümmü Hânî'nin civâr verme meselesine temas edilmez. Şunu da kaydedelim ki, "Emân verme işi, imama has bir iştir" diyerek bu babta gelenleri te'vil eden de olmuştur. Ancak esas olan önceki görüştür.

1091 ـ ١٥ ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قال: [مَا خَتَرَ قَوْمٌ بِالْعَهْدِ إلاَّ سَلَّطَ اللّهُ تَعَالى عَلَيْهِمُ الْعَدُوَّ]. أخرجه مالك بلاغا.

«الختر» الغدر.

15. (1091)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Ahdine kim vefasızlık edip bozarsa, Allah mutlaka ona bir düşman musallat eder." [Muvatta, Cihâd 12, (2, 449), 26 (2, 460). İmâm Mâlik bunu belâğ (senetsiz) olarak rivâyet etmiştir.]

İKİNCİ FASIL

CİZYE VE CİZYE İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

CİZYE: Ehl-i zimmeden yani İslâm beldesinde yaşayan gayr-ı müslimlerden alınan vergidir. Buna zekât denmez. Çünkü zekât, vergiden ziyâde mü'minlere terettüp eden bir ibâdettir. Zekât veren mü'min Rabbine karşı olan mâlî bir ibadetini yerine getirmiş olmaktadır.

Cizye'nin kelime olarak bölmek, taksim etmek mânasına gelen جزا' den geldiği kabul edilir. Mâmafih karşılık mânasına gelen جزاء'dan geldiği de söylenmiş, "İslâm beldesinde emniyet içinde yaşamalarının karşılığıdır" denmiştir.

Alimler derler ki: *"Cizyenin vaz'edilmesinin hikmeti şudur: Cizye vermekle İslâm memleketinde yaşama hakkı kazanırlar, Müslümanlarla düşüp kalkma fırsatı bulurlar. Bu durum onların, İslâm'ın güzelliğini öğrenmelerine imkân tanır. Öte taraftan cizye vermiş olmanın hissettirdiği bir zillet vardır. Bu zilletten kurtulma endişesiyle, İslâm'ın güzelliğini öğrenmiş olma keyfiyetinin birleşmesi onları Müslüman olmaya sevkeder. Öyle ise, cizye müessesesi gayr-i müslimleri İslâm'a kazanmada müessir bir vâsıtadır. Bu sebeple teşrî edilmiştir."* (1092 numaralı hadiste Tağlibîlerle ilgili açıklama bu meseleyi aydınlatıcı mahiyettedir.)

Cizye ilk defa sekizinci senede va'zedilmiştir. Dokuzuncu senede diyen de olmuştur.

1092 ١ — عن معاذ بن جبل رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. [أَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ لَمَّا وَجَّهَهُ إِلَى الْيَمَنِ أَمَرَهُ أَنْ يَأْخُذَ مِنْ كُلِّ حَالِمٍ دِينَاراً أَوْ عَدْلَهُ مِنَ الْمَعَافِرِى: ثِيَابٌ تَكُونُ بِالْيَمِينِ]. أخرجه أبو داود.

1. (1092)- *Muâz İbnu Cebel* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kendisini Yemen'e gönderdiği zaman, ihtilâm olan herkesten (vergi olarak) bir dinar veya -Yemen'de imal edilen bir kumaş olan meâfirî'den, bir dinara tekabül eden miktarda almasını emretti." [Ebu Dâvud, Harâc 30, (3038, 3039); Tirmizî, Zekât 5, (623); Nesâî, Zekât 8, (25-26).]

AÇIKLAMA:

1- *Meâfir*, Hemdan'da yaşayan bir kabile adıdır. Burada imal edilen bir kumaşa -oraya nisbetle Meafiriyye denmiştir. Meâfiri tâbiriyle ne kastedildiği râvilerden biri tarafından, "Yemen'de imâl edilen bir kumaş" diye açıklama eklenmiştir. Hadis ilminde bu çeşit açıklayıcı ilâvelere derc denir. Bu çeşit hadislere de müdrec hadis denir. Müdrec hadisler, aslında zayıf addedilir. Ancak buradaki derc sıhhati bozacak mahiyette değildir.

2- Hattâbî der ki: "Hadiste geçen كُلُّ حَالِمٍ (her ihtilâm) tâbiri cizyenin sadece bülûğa eren erkeklerden alınacağına delildir. Çünkü حالم erkekler için kullanılır. Ayrıca çocuk ve deliler de cizyeden muaf tutulmuş olmaktadır. Keza bu rivayet cizyenin Arap, acem bütün gayr-ı müslimlere şamil olduğunu göstermektedir. Ayrıca hadis, zengin, vasat herkesten dinar alınacağına delildir. Zîra Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. Muâz'ı Yemen'e gönderirken onlarla savaşmasını, vergi ödedikleri takdirde onlardan elini çekmesini emretti. Dinarın verilmesini kanlarının korunmasına vesile kıldı. Kim dinar verirse kanını korumuş olur. Şâfiî hazretleri bu mülâhaza ile hareket ederek, cizyenin hür erkeklerden bülûğa erenlere terettüp ettiğine hükmetmiştir.

Ashâbu'r-Re'y ve Ahmed İbnu Hanbel: "Zengin olanlara 48, 24, 12 dirhem tarhedilir" demiştir. Ahmed İbnu Hanbel: "Bu miktarlar maddı gücüne göre tarhedilir" demiştir. Kendisine: "Günümüzde bunu artırıp eksiltmek mümkün mü?" diye sorulunca:

"Evet tâkatlarına ve imamın uygun göreceği miktara göre ayarlanabilir" demiştir.

İbnu Ebî Şeybe ve *İbnu Sa'd*'ın rivâyetlerine göre, Hz.Ömer cizyeyi erkeklere tahakkuk ettirmiş, zenginlerden 48 dirhem, orta halliden 24 dirhem, fakirden 12 dirhem almıştır.

Bir dirhemin, o günün iktisâdî hayatındaki yeri hususunda bir fikir verebilmek için, bazı eşyaların fiyatını, bâzı ücretleri tarihî rivayetlerden naklen kaydetmekte fayda var: Bir gömlek 2-3 dirhem, bir şalvar

(serâvil) 3-4 dirhem, bir takım Necrânî elbise (hulle) 40 dirhem, bir belediye memurunun günlük ücreti 2 dirhem, bir koyunun fiyatı 0,5-1 dinar (1 dinar 12 dirheme denktir), Habeşistan'a giden Mekkeli muhacirlerin gemi ücreti 6 dirhem (yarım dinar). Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 200 dirhem parası veya buna denk malı olanı zengin addetmiştir, zekât verilmez.

1093 ٢– وعن جعفر بن محمد عن أبيه [أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ ذَكَرَ الْمَجُوسَ فَقَالَ: مَا أَدْرِى مَا أَصْنَعُ فِي أَمْرِهِمْ؟ فَقَالَ عَبْدُالرَّحْمٰنِ بْنُ عَوْفٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ أَشْهَدُ لَسَمِعْتُهُ مِنْ رَسولِ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: سُنُّوا بِهِمْ سُنَّةَ أَهْلِ الْكِتَابِ].

2. (1093)- *Ca'fer İbnu Muhammed* babasından naklediyor: "Ömer İbnu'l-Hattab (radıyallahu anh) Mecûsileri mevzubahis ederek: "Onlar hakında nasıl hareket etmem gerektiğini bilmiyorum" dedi. Abdurrahman İbnu Avf (radıyallahu anh):

"Sana şehâdet ederim ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle şöyle dediğini işittim: *"Onlara, Ehl-i Kitab'a davrandığınız gibi davranın"*. [Muvatta; Zekât 42 (1, 278).]

AÇIKLAMA:

1- Her meselede, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan bir örnek arayan *Hz. Ömer*, İran fethedilmeye başlayınca, onlardan nasıl vergi alacağı hususu problem olarak karşısına çıkar. Şahsen, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan bu mevzuda bir tatbikat veya tavsiye hatırlamadığı için nasıl hareket edeceği hususunda arkadaşlarıyla istişare eder. *Abdurrahman İbnu Avf,* Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Mecusilerden Ehl-i Kitap tarzında vergi alınması hususundaki tavsiyesini hatırlatır. Böyle durumlarda ikinci bir şâhid isteyen Hz. Ömer, Abdurrahman (radıyallahu anh)'dan şâhid istemeksizin, bu hadisle amel eder.

2- Aslında hadis metni *"Mecûsilere Ehl-i Kitap gibi davranın"* derken, "vergi hususunda" diye bir kayıt mevcut değildir. Ancak başka kayıtlar "onların kızlarıyla evlenilmeyeceğini, kestiklerinin yenilmeyeceğini" tasrih eder. Bu rivayet için "husus murad edilen âmm" denmiştir. İbnu'l-Müseyyeb dışında kalan ulemâ bu konuda müttefiktir. Sâdece onun, Mecûsilerin kestiğini yemede beis görmediği rivayet edilir.

3- *Abdurrahman İbnu Avf*'ın rivâyetini destekleyen bir rivâyet Muvatta'da İbnu Şihâb'tan yapılır: Buna göre Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu*

vesselâm) Bahreyn Mecusilerinden cizye almıştır. Resûllah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Hicr Mecusilerinden de cizye aldığı rivayetlerde gelmiştir. Hz. Osman da Berberîlerden cizye almıştır.

Şöyle bir soru hatıra gelebilir: Vergi meselesinde de اَلْكُفْرُ مِلَّةٌ وَاحِدَةٌ kaidesince gayr-ı İslâm, bir bütün görülüp hepsinden cizye almak, prensip mi kılınmıştır?

Bu hususta ihtilâf edilmiştir. Arap müşrikleriyle puta ve ateşe tapanlar hakkında imamlar anlaşamamıştır. *İmam Mâlik, Evzâî* ve *Saîd İbnu Abdilaziz:* "Bunlardan da cizye alınır" derken, diğer üç imam ve başkaları: "Cizye, Kur'ân'ın tasrihiyle Ehl-i Kitap'tan, sünnetin tasrihiyle de Mecusilerden alınır, başkalarından alınmaz" demişlerdir.

Şu âyetin zâhirini esas alan âlimler Mecusileri Ehl-i Kitap saymazlar. (meâlen): **"...Bizden önce iki tâifeye kitap indirildi, bizim onların okuduklarından haberimiz yok" demekten... sakının ki merhamet olunasınız"** (En'âm 156). Cumhûr bu iki tâifeyi Yahudi ve Hıristiyanlarla te'vil ederek Mecusilerin Ehl-i Kitap sayılmayacağına hükmetmiştir. Mamafih, sadedinde olduğumuz hadis de Mecusileri Ehl-i Kitap addetmemekte "(vergi konusunda) Ehl-i Kitab'a davrandığınız gibi davranın" demektedir. Burada ayırım esastır.

Mecusileri Ehl-i Kitap sayanlar Abdurrezzak'ta hasen ve Abd İbnu Humeyd'de sahih bir senedle rivâyet edilen şu hadisi esas alırlar, âyeti de te'vîl ederler: "Müslümanlar İranlıları hezimete uğratınca Hz. Ömer (radıyallahu anh): *"Toplanın, Mecusiler Ehl-i Kitap değildir ki onlara cizye koyalım, puta tapanlar da değiller ki haklarında puta tapanların ahkâmını uygulayalım"* dedi. Hz. Ali *"onların Ehl-i Kitap olduğunu"* söyleyerek şunu anlattı: *"Mecusiler, okudukları bir kitaba, tedris ettikleri bir ilme sâhip idiler. Bir gün melikleri şarap içti. Sarhoşken kız kardeşine cinsî temasta bulundu. Sabah olunca, tamahkârları çağırıp ihsanlarda bulundu ve dedi ki: "Hz.Âdem oğullarını kızlarıyla nikahlıyordu." Tamahkârlar derhal itaat ettiler. Muhâlefet edenleri idam etti. Kitaplarında olanlar da, kalplerinde olanlar da (zamanla) kayboldu, yanlarında bu mevzuda hiçbir şey kalmadı."* Rivâyetin Abd İbnu Humeyd'deki vechinin sonunda فَوَضَعَ الأُخْدُودَ لِمَنْ خَالَفَهُ "Muhalefet edenleri ateş dolu hendeklere attı" ziyâdesi vardır.

Zürkânî, sadedinde olduğumuz rivayetten başka hükümler de çıkarıldığını belirtir. Söz gelimi:

1- Haber-i vâhid'le amel edilir.

2- Büyük sahâbeler bâzı hadisleri ve bir kısım ahkâmı -başkaları bildikleri halde- bilemeyebilirler, bu durum onlara bir noksanlık getirmez.

3- Hadisin mefhumuna temessük esastır. Nitekim Hz. Ömer, Ehl-i Kitap denince kitap ehli olan Yahudi ve Hıristiyanları anlıyordu, çünkü bu tâbirin mefhumu bu idi. *Abdurrahman İbn Avf* (radıyallahu anh) Mecusilerin onlara ilhak edileceğine dair rivâyette bulununcaya kadar Hz. Ömer, tâbirin bu zâhirî mefhumuna bağlı kalmıştır.

1094 ٣- وعن ابن شهاب قال: [بَلَغَنِى أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ أَخَذَ الجِزْيَةَ مِنْ مَجُوسِ الْبَحْرَيْنِ، وَأَنَّ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ أَخَذَهَا مِنْ مَجُوسِ فَارِسَ، وَأَنَّ عُثْمَانَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ أَخَذَهَا مِنَ الْبَرْبَرِ]. أخرجهما مالك.

3. (1094)- *İbnu Şihâb* der ki: "Bana ulaştı ki, "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Bahreyn Mecusîlerinden cizye almıştır, keza Hz. Ömer (radıyallahu anh) İrân Mecûsilerinden, Hz. Osman (radıyallahu anh) da Berberîlerden cizye almıştır." [Muvatta, Zekât 41, (1, 278).]

1095 ٤- وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْهُ [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ أَخَذَهَا مِنْ أُكَيْدِرِ دُومَةَ يعنى الجِزْيَةَ].

4. (1095)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh)'in anlattığına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Dûmetli Ükeydir'den de cizye aldı.

AÇIKLAMA:

Dûmet, Şam (Suriye) bölgesinde, Tebük'e yakın bir yer veya bir kale adıdır. Ükeydir, Dûmet'in kralının adıdır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* oranın fethine, Hâlid İbnu Velîd'i göndermiştir. Ükeydir İbnu Abdilmelik Hıristiyan idi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öldürülmemesini emretmişti, yakalanıp sağ olarak Medine'ye getirilir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kanını bağışlar, cizye mukabili sulh yapılır.

Hattâbî, Ükeydir'in Arap asıllı olduğunu belirttikten sonra: "Gayr-ı müslim Araplardan da cizye alınacağı" görüşüne bu rivayette delil olduğunu belirtir. Daha önce de belirttiğimiz üzere, İmâm Ebu Yusuf Araplardan cizye alınmayacağı, zekât alınacağı görüşündedir. Mamafih Mâlik, Evzâî, Şâfiî hazerâtı bu meselede Arap, acem bütün gayr-ı müs - limlerin eşit olduğu, hepsinden cizye alınması gerektiğini belirtmişlerdir.

1096 ٥– وعن حرب بن عبيد الله عن جده أبى أمه واسمه عمير الثقفى رَضِىَ اللهُ عَنْهُ [أنَّ رسول الله ﷺ قـال: إنَّمَا الخَرَاجُ عَلى اليَهُودِ وَالنَّصارَى، ولَيْسَ عَلى المُسْلِمِينَ خَرَاجٌ].

وفى رواية: عُشُورٌ. أخرجهما أبو داود.

5. (1096)- Harb İbnu Ubeydillâh, baba tarafından dedesi Umeyr es-Sakafî (radıyallahu anh)'den nakleder: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Harâc Yahudi ve Hıristiyanlardan alınan vergidir. Müslümanlara harac yoktur."* Bir rivayette *"uşûr yoktur"* buyurmuştur." [Ebû Dâvud, Harâc 33, (3046-3049).]

AÇIKLAMA:

Harâc, Kâmus'da açıklandığı üzere, asıl itibariyle arâziden hasıl olan gelir ile, kölenin çalışmasından hâsıl olan gelire denmiştir. (= galle-i arzdan ve galle-i amel-i abdden hâriç ve hâsıl olan nesnenin ismidir.) Ancak sonradan sultana tarladan her sene verilen vergiye dendiği gibi, ehl-i zimmetten adam başına alınan cizyeye de harâc denmiştir.

Uşûr'a gelince, bu öşr'ün cem'idir. Öşr, onda bir demektir. Onda bir nisbetinde alınan vergiye öşür denmiştir.

Burada uşûr'la, ticaret ve alışverişlerden alınan vergiler kastedilmiştir, nisbeti onda biri geçse de düşse de Müslümanların vergilerine sadakat denirken, Yahudi ve Hıristiyanların vergilerinden bir kısmına uşûr denmiştir. Şafiî'ye göre, sulh sırasında ehl-i zimmeden akit gereğince alınan meblağa öşür denir. Sulh akdine böyle bir şart konmamışsa ehl-i zimmeden cizyeden başka bir şey alınmaz, ne arâzilerden ne de mahsullerinden öşür alınmaz.

Ebu Hanife'ye göre, "Müslümanlar dâr-ı harbe ticaret için girerken küffâr öşür alırsa, biz de ehl-i harbten dar-ı İslâm'a bu maksatla girdikleri zaman öşür alırız."

Arâzı vergisine gelince:

Tatarhâniye'de açıklandığı üzere arâzı üç kısımdır:

1- Arz-ı memleket,

2- Arz-ı öşriyye,

3- Arz-ı harâciye,

1. Arz-ı memleket, padişahın milkidir, arz-ı öşriyye Müslümanların milkidir, arz-ı harâciye ehl-i zimmenin milkidir. Bu sonuncu kısımda

satış, hibe, vakıf, vârisin vasiyeti gibi her çeşit tasarruf câizdir. Arz-ı memlekette bu tasarruflar câiz değildir. Arâzi-i öşriyye, arâzi-i Arap'tır. Keza ahâlisi savaşmadan kendiliğinden Müslüman olan arâzi ile, savaşılarak fetholunduktan sonra gâziler arasında taksim edilmiş olan arâzi de öşriyye kısmına girer. Arâzi-i harâciye kısmına Basra'dan sonra gelen Irak arâzisi girer. Keza Mekke hâriç fethedildikten sonra ahâlisi yerinde bırakılan veya ahâlisiyle imamın sulh antlaşması yaptığı arâziler de girer. Arz-ı harâciyeden alınan vergiye harâc denir. Arz-ı harâciye Müslümana satılmış olsa da harâc vergisi düşmez, bu mutlaka ödenir.

Harâc iki çeşittir:

1- Harâc-i mükâseme: Bu, arâzinin tahammül durumuna göre yarı, beşte bir, altıda bir gibi alınan vergidir.

2- Harâc-ı vazîfe: Bu, ehl-i zimmenin, arâzi-i harâciyeden menfaatlandırılmalarına imkân tanınmış olmasına, onların arâzide emniyet içinde yaşamalarının te'minine mukabil alınan vergidir. Nitekim Hz. Ömer (radıyallahu anh) sulanabilen bir dönüm tarladan buğday ve arpa cinsinden bir sa' ve bir dirhem vergi atmıştır.

Hârac tâbiri "arâzi"ye ve "ehl-i zimmet başı"na konulmuş olan vergi için kullanılmıştır. Ancak sonradan harâc daha ziyâde arâzi vergisine, cizye ise ehl-i zimmet başına atılan vergiye denmiştir."

Şâfiî'ye göre de harâc iki kısımdır:

1- Cizye,

2- Arâzinin kirası ve ücreti. Bir yer sulh yoluyla fethedilir ve arâzi ahâlisine bırakılırsa, arâzi için tesbit edilen harâc, baş için alınan cizye ahkâmına tâbi olur. Bunlardan İslâm'a giren olursa, üzerindeki harâc düşer, tıpkı boynundaki cizyenin de düşmesi gibi, buna mukabil arâziden elde edilen mahsûlden öşür alınır. Fetih, şâyet "arâzi Müslümanların olacak, ahâlisi de, her sene arâziyi ekip kaldırmaya bedel olarak bir şey ödeyecek" şartıyla gerçekleştirilmiş ise, bu arâzi Müslümanlarındır, alınan vergi de arzın ücreti (kirası)dır. Bu durumda, tarla sahibi Müslüman olsa veya küfründe devam etse farketmez. Sulh sırasında tesbit edilen statü aynen kalır. Bu arâzide satış da câiz değildir. Çünkü, satış mülkde olur, halbuki sâhibi onun gerçek mâliki değildir, mâlik, bütün Müslümanlar adına, İslâm Devleti'dir.

Özetlemek gerekirse arâzi-i harâciye şu çeşitlere ayrılmış olmaktadır:

1- Savaşla alınıp, gâzilere taksim edilen arâzi ki, imam, bunun bede-

lini gâzilere para olarak verip arâziyi Müslümanlara vakfeder ve koyduğu harâç vergisiyle, devlete devamlı bir gelir kaynağı yapar, Hz. Ömer, Irak arâzisini böyle yapmıştır.

2- İmam, bir beldeyi sulh yoluyla fetheder, arâzi Müslümanların olur, ancak, eski ahâlisi, harâc ödemek kaydıyla yerlerinde kalırlar. Arazi fey'dir, harac ücrettir, Müslüman olsalar da harâc düşmez.

3- Sulh yoluyla fethedilir, ancak sulh, şu şartla yapılmıştır: Arâzinin mülkiyeti ahâliye aittir, harac vererek onda ikâmet edeceklerdir. İşte bu harâc cizyedir. Bunlar Müslüman olunca cizye üzerlerinden düşer. Sadedinde olduğumuz hadis, ulemaya göre bu nev ile açıklanmıştır, ancak sadece bu nev'e has değildir.

1097 ٦– وعن ابن عمر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا [أنَّ عُمرَ كانَ يَأخُذُ منَ النَّبطِ منَ الحنطَةِ والزَّيْتِ نِصفَ العُشْرِ يريدُ بذلكَ أنْ يُكثِرَ الحَمْلَ إلى المدينَةِ ويَأخُذُ منَ القِطْنيَّةِ العُشْرَ].
أخرجه مالك.

6. (1097), *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "(Babam) Ömer (radıyallahu anh) Nebat ahalisinden buğday ve zeytinyağından öşrün yarısı (yirmide bir nisbetinde) vergi alırdı. Bu davranışıyla kasdı Medine'ye bunlardan çokca gelmesini sağlamaktı. Kıntiyye (denen buğday ve arpa dışında kalan, nohut, mercimek, bakla nevinden tahıl) dan da öşür alıyordu." [Muvatta, Zekât 46, (1, 281).]

AÇIKLAMA:

Zürkânî Muvatta'nın bir nüshasında "zeyt" yerine "zebîb" (kuru üzüm) geldiğini belirttikten sonra bunu düzelttiğini belirtir.

Metinde geçen Kıntiyye'nin "kuntiyye" diye telaffuzu da câizdir. İki mânaya gelir:

1- Buğday ve arpa dışında kalan hububat, tahıl da deriz: Mercimek, nohut, bakla gibi.

2- Pamuklu giyecekler. Burada hububat kastedildiği açıktır.

Nebat, Irak'da Kûfe ile Basra arasındaki Betâih'te yaşayan bir kabilenin adıdır. Hz. İbrahim (aleyhisselam)'in burada doğduğu söylenmiştir. Bu sebeple bir hadiste: "Biz Nebâtî olan Kureyşîleriz" ifadesine rastlanır.

1098 ٧– وعن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما قال: [قالَ رسولُ اللّٰهِ ﷺ لاَ تَصلُحُ قِبلَتانِ في

أَرْضٍ وَاحِدَةٍ وَلَيْسَ عَلَى مُسْلِمٍ جِزْيَةٌ].

قال سفيان رحمه الله تعالى : معناه إذا أسلم الذمى بعد ما وجبت عليه الجزية بطلت عنه. أخرجه أبو داود والترمذى.

7.(1098)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Bir yerde iki kıblenin varlığı uygun olmaz. Müslüman kimseye cizye yoktur."

Süfyan merhum der ki: "Bunun mânası şudur: "Bir zımmî, kendisine cizye vermesi gerektikten sonra (vergisini henüz ödemeden) Müslüman olursa, artık bu vergi ondan düşer." [Ebu Dâvud, Harâc 34, (3053); Tirmizî, Zekât 11, (633).]

AÇIKLAMA:

1- *Türbüştî,* "Bir yerde iki kıblenin varlığı uygun olmaz" hadisini şöyle açıklamıştır: "Bir yerde iki din aynı eşit şartlarda zâhir olamaz. Şöyle ki: Müslüman kimsenin, kâfirler arasında ikâmet etmesi caiz olmaz, zîra ikâmet edecek olsa, kendisini Müslümanlar arasındaki zımmîlerin yerine koymuş olacaktır, ona, nefsini küçüklük ve zillete atması uygun düşmez, zîra izzet, Allah'a, Resûlü'ne ve mü'minlere aittir. Dini, İslâm dinine muhalif olan kimsenin, İslâm memleketinde ikâmeti ise cizye vermekle mümkün olabilir. Ayrıca, ona dinini dilediği gibi yüksek sesle izhâr, ilân ve neşretmesine müsâade edilmez. (Dinî tezâhürlerde ikinci plânda olmak zorundadırlar)."

2- *Hadisin ikinci kısmı:* "Müslüman kimse cizye ödemez" hükmünü koymaktadır. Bu iki kısım arasında şöyle bir irtibat kurulmuştur: "Zımmî, cizye ödemek şartıyla ikâmetine müsaade edilen kimsedir. Şu hade zımmînin üzerinde cizye mükellefiyeti vardır, müslim üzerinde cizye yoktur. Bu durum iki kıbleden birini yükseltirken diğerini alçaltır, dolayısıyla hiçbir surette bunlar eşit durumda olmazlar."

Bu hadisle ilgili olarak Hattâbî der ki: "Bu iki suretle te'vil edilebilir:

1- Cizye'nin mânası harâc demektir. Şayet bir Yahudi Müslüman olsa ve elinde sulh yapılmış olan arâzi bulunsa, adamın boynundan cizye, arâzisinden de harâc vergisi düşer, Süfyan-ı Sevrî ve İmam Şâfiî, böyle hükmetmişlerdir. *Süfyan-ı Sevrî* ayrıca der ki: "Bu arâzi, savaşla alınan bir yer ise, adam sonradan Müslüman olunca, kendisinden cizye düşer, arâzisinde harâc bâki kalır."

2- İkinci tevile göre: Zımmî Müslüman olunca senenin bir kısmı geçmiş olsa, zımmîden, geçmiş bulunan aylara tekabül eden vergi hissesi istenmez, tıpkı Müslümandan da, sağmal hayvanlarını sattığı takdirde, üzerinden bir yıl geçmiş ise, geçen aylar için sadaka istenmediği gibi... Çünkü bu, mala sahip olduktan sonra bir yıl tamam olunca vâcib olan bir hakdır.

Sene tamamlandıktan sonra Müslüman olursa vergilerini ödemeli midir? meselesinde ihtilâf edilmiştir. Ebu Ubeyd, geçen yıl için cizye istenmeyeceği görüşündedir. Bu hususta *Ömer İbnu'l-Hattâb* (radıyallahu anh)'ın tatbikatından delil getirmiştir. *Ebu Hanîfe* merhuma göre, bu ne vârislerinden, ne de terikesinden alınmaz, çünkü bu onun üzerine kesin bir borç değildir, bunlardan biri, üzerinde cizye borcu bulunduğu takdirde Müslüman olsa, bu kendisinden düşer ve eski borcu ondan alınmaz.

Şâfiî'ye göre, bu borç ondan istenir. O, cizye borcunu, ancak ödemekle sâkıt olan sâbit bir borç telâkki eder.

İmâm Malik ve *Ahmed* ve İbnu Hanbel de bu meselede Ebu Hanîfe gibi hükmetmişlerdir. Sahih olan da budur.

1099 ـ٨ وعن معاذ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ: [مَنْ عَقَدَ الْجِزْيَةَ فِي عُنُقِهِ فَقَدْ بَرِئَ مِمَّا جَاءَ بِهِ مُحَمَّدٌ ﷺ]. أخرجه أبو داود.

والمراد بالجزية هنا الخراج: أى من قرر الخراج على نفسه كما تقرر الجزية على الكتابى.

8. (1099)- *Hz. Muâz* (radıyallahu anh) demiştir ki: "Kim kendi boynuna cizye akdi yaparsa, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gittiği yoldan (sünnetten) berî olmuş olur."

AÇIKLAMA:

Burada denmek istenen şey şudur: "Kim harâc vergisine tâbi bir arâziyi kâfirden satın alırsa, bu kimseye arâzinin harâcını vermek vâcib olur. Harâc ise "cizye" sınıfına giren bir vergi çeşididir. Bilindiği üzere cizye zımmîlerden alınan verginin adıdır, Müslümanlardan cizye alınmaz. Netice olarak bu satınalma sebebiyle, kişi kendi eliyle, zımmîlerin ödediği çeşitten bir vergi (harâc) ödemeye kendisini mahkum etmiş olmaktadır. Şurası muhakkak ki, cizyeyi mecbur kılma işi, burada, sünnet yoluyla olmamıştır. Sünnetten berî olmak bu mânada kullanılmış olmalıdır. Çünkü, harâc arâzisinin vergisi, arâzi Müslümana geçmekle düşmez.

Bu hadiste, zımmîlerin zîraatten uzaklaşmalarını kolaylaştırmamak gereği dahi gözükmektedir. Müteakip hadis de bu manayı te'yid eder.

1100 ٩ – وعن أبى الدرداء رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رسولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنْ أَخَذَ أَرْضاً بِجِزْيَتِهَا فَقَدِ اسْتَقَالَ هِجْرَتَهُ، وَمَنْ نَزَعَ صَغَارَ كَافِرٍ مِنْ عُنُقِهِ فَجَعَلَهُ فِي عُنُقِ نَفْسِهِ فَقَدْ وَلَّى الإِسْلاَمَ ظَهْرَهُ].

قال سِنان بن قيس: فسمع منى خالد بن معدان هذا الحديث فقال: أَشَبِيبٌ حدثك؟ قلت نعم؛ قال: فإذا قدمت فاسأله يكتب إلىَّ به. قال: فكتبهُ له. فلما قدمت سألنى ابن معدان القِرْطَاسَ فأعطيتُهُ فلما قرأه ترك ما في يده من الأرض. أخرجه أبو داود.

ومعنى « استقال هجرته » أى رجع عنها وطلب الإقالة منها.

9. (1100) *Ebu'd Derdâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* efendimiz buyurdular ki: "Kim bir arâziyi haracı ile birlikte (satın) alırsa hicretinden rücû etmiş demektir. Kim de bir kâfirin boynundan zilleti kaldırıp onu kendi boynuna koyarsa İslâm'a sırtını dönmüş olur."

Sinân İbnu Kays der ki: Hâlid İbnu Ma'dân bu hadisi benden işitince bana: "Bunu sana Şebîb mi rivayet etti?" dedi. "Evet" dedim. "Öyleyse dedi, gidince, söyle bu hadisi bana yazıp göndersin."

Sinân İbnu Kays devamla dedi ki: "(Şebib'e) söyledim, onun için hadisi yazıverdi. Tekrar geldiğim zaman Hâlid İbnu Ma'dân kâğıdı sordu. Ben de verdim. Okuyup bu hadisi işitince sahip olduğu arâzinin hepsini terketti." [Ebu Dâvud, Harâc 38, (3082).]

AÇIKLAMA:

1- Bu bahse giren önceki hadislerde ve hususan 1096. hadiste açıkladığımız üzere, arz-ı harâciye'yi bir Müslüman da satın almış olsa onun harâc vergisi düşmez, ödenmesi gerekir. Harâcın cizye sınıfına girdiği gözönüne alınınca, hadisin söylemek istediği mâna daha iyi anlaşılır. Zîra harâc arâzisini satın almak, kendi kendini cizyeye bağlamak olmaktadır.

Rey ehli (Hanefîler), Müslüman kâfirden satın aldığı harâciye arâzinin harac vergisini ödeyeceğine hükmetmekle birlikte, tarladan kaldırılan hububat için öşür vermeyeceğine hükmetmiştir. Onlara göre bir tarlaya hem harâc hem öşür düşmez. Ancak geri kalan âlimler: "Tarladan

kalkan mahsul beş vaska ulaşırsa öşür vacibtir" hükmünde ittifak ederler. (Bir vaskın miktarını 1086, hadiste açıkladık.)

2- Hadiste geçen "hicretinden rücû etmek" tâbiriyle harâc arâzisi satın almanın, hicretten vazgeçme fiiline oldukça yakın bir davranış olduğu belirtilmektedir. Çünkü Müslüman, zımmîden böyle bir arâzi satınalmak veya kiralamakla, o arâzinin cizyesini ödeme işinde kendini o zımmînin yerine koymuş olmakta, terketmiş olduktan sonra da tekrar o arâziye dönme durumuna düşmektedir. Bu da, hicretinden rücû etme mânasına gelir, çünkü hicret, esas itibariyle küfür arâzisini terketmektir.

3- Şurası muhakkak ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* burada açık bir şekilde, arâzi-yi harâciyeyi satın almamayı tavsiye etmektedir. Allahu â'lem, bu yasaklamada, Müslümanların çiftçiliğe çok fazla tâlib olmamaları irşâdı var. Bir başka ifade ile, gayr-ı müslimlerin arâzilerini satın alarak onların ticâret, zanaat, sanayi gibi daha kârlı, daha verimli sahâlara kaymalarına zemin hazırlanmaması istendiği, bu sebeple böylesi bir davranışın, hadisin devamında "zilleti kâfirin boynundan kaldırıp, kendi boynuna geçirmek" olarak tavsif edildiği söylenebilir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ticârete teşvik edici,

تِسْعَةُ اَعْشَرَاءِ الرِّزْقِ التِّجَارَةِ **"Rızkın onda dokuzu ticârettir"** gibi hadisleri gözönüne alındıkta mesele daha iyi anlaşılır ve hadisten çıkardığımız mesajdaki isabet ihtimal artar. Günümüzde maddî yönden kalkınan her memlekette zengin sınıfların daha ziyade ticaret ve sanayiye ehemmiyet verdiğini gözönüne alırsak, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın nasıl günümüzde bile taptaze kalan ezelî ve ebedî bir gerçeğe parmak bastığını daha iyi anlama fırsatı buluruz.

4- Ancak şunu da belirtelim ki, Ashab'tan bâzıları harâc arâzisinden satın almıştır. Beyhakî'nin el-Ma'rife'de belirttiğine göre, İbnu Mes'ûd, Habbâb İbnu'l-Eret, Hüseyin İbnu Ali, Şüreyh gibi büyüklerin harâc arâzileri mevcuttu. Utbe İbnu Ferkad es-Sülemî, Hz. Ömer'e "Arzu's-Sevâd'dan (Harâc arâzisi) arâzi satın aldım" deyince, Hz. Ömer (radıyallahu anh): "Öyleyse sen orada, tıpkı sahibi gibisin" der.

Yine *Beyhâkî*'nin kaydına göre, Behzü'l-Melik ahâlisinden bir kadın Müslüman olur. Hz. Ömer, ilgililere: "Arâzisini tercih eder ve arâziye terettüp eden eski vergisini öderse, arâzisi ile onun arasına girmeyin, aksi takdirde arâzi ile Müslümanlar arasına girmeyin" diye yazar.

Keza Hz. Ali de Müslüman olan İranlı bir çiftçiye: *"Arâzinde oturursan, senden alınan baş vergisini kaldırırız, ancak arâziden alınan vergiyi almaya devam ederiz, ondan ayrılırsan arâzine biz sâhip çıkarız"* der.

ÜÇÜNCÜ FASIL

GANİMETLER VE FEY

GANİMET: Kâfirlerle harb edilerek alınan mallardır. Bunlar beşe taksim edilir. Bir hissesi Allah ve Resûlü'nün hakkı olarak ayrılır. Geri kalan dört hisse savaşa katılan gaziler arasında pay edilir. Süvâriler 3 hisse, piyâdeler 1 hisse alırlar.

FEY: Küffârın çekilip gitmesi veya Müslümanlarla savaşmadan sulh yapmaları sonucu elde edilen maldır. Gümrük vergisi, ticâret vergisi, vârissiz olarak ölen zımmînin devlete kalan malı vs. hep fey sayılır. Bu iki kelimenin müterâdif olarak kullanıldığı da olmuştur.

1101 ١ – عن مجمع بن حارثة الأنصارى رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [شَهِدْنَا الْحُدَيْبِيَةَ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَلَمَّا انْصَرَفْنَا عَنْهَا إذَا النَّاسُ يَهُزُّونَ الإبِلَ. فَقُلْنَا مَا لِلنَّاسِ؟ فَقَالُوا: أُوحِىَ إلى رسولِ اللهِ ﷺ فَنَفَرْنَا مَعَ النَّاسِ نُوجِفُ الإبِلَ فَوَجَدْنَا رسولَ اللهِ ﷺ بِكُرَاعِ الْغَمِيمِ وَاقِفاً عَلَى رَاحِلَتِهِ. فَلَمَّا اجْتَمَعَ النَّاسُ قَرَأَ عَلَيْنَا: إنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحاً مُبِيناً. قالَ رَجُلٌ أَفَتْحٌ هُوَ؟ قَالَ: نَعَمْ؛ وَالَّذِى نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ إنَّهُ لَفَتْحٌ حَتَّى بَلَغَ: وَعَدَكُمُ اللهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هٰذِهِ: يعنى خَيْبَرَ، فَلَمَّا انْصَرَفْنَا غَزَوْنَا خَيْبَرَ فَقُسِّمَتْ عَلَى أَهْلِ الْحُدَيْبِيَّةِ، وَكَانُوا أَلْفاً وَخَمْسَمِائَةٍ مِنْهُمْ ثَلاثُمِائَةِ فَارِسٍ فَقُسِّمَتْ عَلَى ثَمَانِيَةَ عَشَرَ سَهْماً فَأَعْطَى الْفَارِسَ سَهْمَيْنِ وَالرَّاجِلَ سَهْماً]. أخرجه أبو داود.

1. (1101)- Mücemmi' İbnu Câriye el-Ensârî (radıyallahu anh)[19] an-

19– Tefsir metninde Mücemmi'in babasının ismi Hârise حارثة şeklinde musahhaf olarak gelmiştir. Cariye olacak.

latıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte Hudeybiye sulhünde hazır bulunduk. (Sulh yapılıp) oradan döndüğümüz zaman, halk, develerini hızlandırarak (bir yere birikmeye) başladılar. Biz hayretle: "Bu insanlara ne oluyor, (niçin hayvanlarını hızlandırıp bir yere üşüşüyorlar?)" diye sorduk.

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a vahiy gelmiş" dediler. Biz de, halkla birlikte harekete geçip develeri hızlandırdık. İlerleyince Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı Kura'u'l-Gamîm denen (Mekke ile Medine arasında Usfân'ın önünde bulanan) yerde bulduk. Devesinin üzerinde duruyordu. Halk toplanınca bize إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا sûresini tilâvet buyurdular.

Askerlerden biri: "Yani bu sulh bir fetih midir?" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Evet!" deyip ilaveten: *"Muhammed'in nefsini kudret elinde tutan Zât'a yemin ederim bu bir fetihtir"* buyurdu. Sûre-i celileyi okumaya devam eden Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Allah size, ele geçireceğiniz bol bol ganimetler vaadetmiştir. İman edenler için bir delil olması ve sizi doğru yola ulaştırması için bunları size hemen vermiş ve insanların size uzanan ellerini önlemiştir"** meâlindeki âyete kadar (Fetih 20) okudu.

(Âyet-i kerimede işâret edilen âcil ganimetle) Hayber kastediliyordu. Buradan ayrılınca Hayber'e gazveye çıktık. (Elde edilen ganimet) Hudeybiye'ye katılanlara taksim edildi. Bunlar bin beş yüz kişi idi. Bunlardan üç yüzü süvâri idi. Ganimet on sekiz hisseye ayrıldı. Süvâri olana iki, yaya olana bir hisse verildi." [Ebu Dâvud, Cihâd 155, (2736), Harâc 24, (3015).]

AÇIKLAMA:

Hudeybiye Gazvesi'yle ilgili geniş bilgi 4266-4269 numaralı hadislerde gelecek. Ancak mevzuun anlaşılması için bazı kısa bilgiler vereceğiz.

1- *Hudeybiye* Gazvesi hicretin altıncı yılında Zilkade ayında yapılmıştır. Esâsen Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* savaş için değil, umre için Mekke'ye müteveccihen yola çıkmıştı. *Zülhuleyfe* mevkiine gelince ihram giydiler. Gamîm nâm mevkiye kadar geldiler. Müşrikler burada karşılarına çıkıp daha ileri geçmelerine mâni oldular. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la müşrikler arasında elçiler teâti edildi. Kritik anlar geçirildi. Bu ara Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* antlaşma ümidini keserek bir ağaç altında "ölmeden dönmemek üzere" bütün mü'minlerden

bey'at aldı. Arkadan gelen vahiy bu bey'attan Allah'ın razı olduğunu belirttiği için buna Bey'atu'r-Rıdvan denmiştir. Bu bey'at haberi müşriklere korku salmış ve sulh antlaşmasına râzı etmiştir.

2- Yapılan antlaşmaya göre o yıl değil, müteâkip sene umre yapılacaktı, on yıl birbirleriyle savaşmayacaklar, Mekkeliler serbestçe Suriye'ye ticaret için gidebilecekler, Müslümanlara sığınan Mekkeli mühtediler, Mekke'ye iade edilecekler, Müslümanlardan Mekke'ye iltica edenler iâde edilmeyecekti.

Umre için yola çıkan mü'minler, umre yapmadan dönmeye razı olamıyorlardı. Hele mültecilerin Mekkelilere iadesi pek ağırlarına gitmişti. Bu antlaşmadan hiç memnun değillerdi. Savaşmak bir çoğuna göre, daha iyi idi. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e başta Hz. Ömer, pek çok sahâbe itiraz etmiş, memnuniyetsizliklerini üzüntülerini sözleriyle, davranışlarıyla ifâde etmekten çekinmemişlerdi.

Bu hâlet-i ruhiye içinde dönüş yapılırken Fetih sûresinin, bu antlaşmayı *"feth-i mübîn"* ilân etmesi iyice şaşırtıcı olmuştu. Rivayette bir askerin, sûreyi tilavet etmekte olan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kıraatini keserek: "Bu sulh bir fetih midir?" demesi bu şaşkınlığın ifadesidir.

3- Sonradan bizzât *Hz. Ebur Bekir* ve *Hz. Ömer*'in de itiraf edecekleri üzere Hudeybiye antlaşması gerçekten bir feth-i mübin idi. Arkadan gelecek, Hayber, Mekke, Huneyn vs. fetihlerinin anahtarı, kapısı durumunda idi. Bu sulh sayesinde, yılardır kopmuş olan beşerî münâsebetler Mekkeli müşriklerle Müslümanlar arasında başlamış, İslâm'ın ne olup ne olmadığı sulh şartları içinde anlatılma ve fiilen gösterilme imkânına kavuşturulmuştu. Müslümanlığını gizliyerek artık ortaya çıkabiliyorlardı. Artık karşılıklı bir emniyet ve güven hissi gelmişti. Korkusuzca mü'minler müşriklerle karışabiliyor, münâkaşa edebiliyorlardı. Ebu Süfyan gibi lider durumundaki azılı İslâm düşmanları bile Medine'ye kadar serbestçe gelebiliyorlardı. *Hâlid İbnu Velîd* bu sulh esnasında Müslüman olmuştu. *Hz. Ebu Bekir*'den başka herkesin hoş karşılamamakta ittifak ettiği bu sulh her çeşit menfi zevâhirine rağmen, gerçekten bir feth-i mübin idi.

4- Ganimetinden söz edilen Hayber'in zabtı, Hudeybiye dönüşü, Medine'de 20 gün kadar kalındıktan sonra hareket edilerek gerçekleştirilen bir fetihtir. Rivayetler bir kısmının savaşılarak, bir kısmının sulh yoluyla fethedildiğini belirtirler.

5- Ganimet taksiminde süvariler, atları veya develeri için de ayrı bir

hisse alıyorlardı. Metinde Hayber ganimetinin on sekiz hisseye ayrıldığı ifade edilir. Mânası şudur: Bu rivayete göre, savaşa katılanlar 1500 kişidir. Bunlardan 300 tanesi atlı ve çift hisseli, 1200 tanesi yaya ve tek hisseli. Râvi, her 100 eşit payı bir hisse olarak tavsif etmektedir. Böyle olunca 12 yaya, 6 da süvari hissesi var demektir, toplam 18 yapar.

6- Şunu hemen belirtelim ki, Hudeybiye Gazvesi'ni nakleden farklı muhtevalı başka rivayetler de var. Sıhhat yönüyle bu rivayet onların bazılarından zayıf olduğu için buradaki rakamlara itibar edilmemiştir. Daha mevsuk rivayetlere göre Hayber'de ele geçirilen ganimet 36 hisseye, yani 3600 paya ayrılmıştır. Bunun yarısı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve Müslümanlara ayrılmıştı. Bu miktar 1800 pay tutuyordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın payı diğer mü'minlerden birinin payı kadardı.

1800 paylık diğer yarı, Müslümanların umumî ihtiyaçları için ayrılmıştı.

Hudeybiye Gazvesi'ne katılanlar 1400 kişi idi. Bunlar arasında 200 süvari vardı. Her bir at için iki hisse ayrılınca atlara 400 hisse ayrılmıştı. Bu şahısların payına ilave edilince 1800 yapıyordu. Böylece ganimetin yarısı 1800 hisseye taksim edilmişti. Netice itibâriyle piyadeler bir hisse alırken, süvariler üç hisse almıştı.

Hudeybiye'de bulunduğu halde Hayber'e katılmayan sadece Câbir İbnu Abdillah (radıyallahu anh) vardı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ona da normal hisse ayırdı.

Ebu Muâviye'nin rivayetine dayanan bu bilgiler ulemâca sahih kabul edilmiştir. Ebu Dâvud, yukarıdaki Mücemmî hadisindeki yanılgıya dikkat çekerek atlı sayısının Mücemmi'in dediği gibi, 300 değil, 200 olduğunu belirtir. Keza atlı 2 değil, 3 hisse almıştır. Biri şahsı için, ikisi atı için.

1102 ٢– وعن سهل بن أبى حَثْمة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَسَّمَ رسول الله ﷺ خَيْبَرَ نِصفَيْنِ: نِصْفاً لِنَوَائِبِهِ وَحَاجَاتِهِ، وَنِصْفاً بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ. فَقَسَّمَهَا بينهُمْ عَلَى ثمَانِيَةَ عَشَرَ سَهْماً]. أخرجه أبو داود.

2. (1102)- *Sehl İbnu Ebî Hasme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hayber'i iki kısma ayırdı: Biri vukûa gelecek hâdiseler ve kendi ihtiyacı içindi, öbür kısmı da Müslümanlar

arasında taksim etti. Bu kısmı on sekiz hisseye ayırdı." [Ebu Dâvud, Harâc 24, (3010).]

AÇIKLAMA:

1- Hattabî, bu hadisten şu hükmü çıkarır: "Ganimet olarak arâzi ele geçirilecek olsa, bu da diğer mallar gibi taksime tâbi tutulmaktadır, arada herhangi bir fark gözetilmemektedir."

2- Hayber meselesi, savaşla (unveten) fethedilen arâzilerle ilgili İslâmî ahkâma örnek teşkil etmiştir. Böyle yerler ganimettir.

Ancak, yukarıdaki ifade ile âyet-i kerimenin hükmü arasında ihtilaf gözükmektedir. Şöyle ki:

وَاعْلَمُوا اَنَّمَا غنمتم من شَيءٍ فان لله خمسه وللرسول ولذى القربى واليتامى والمساكين وابن السبيل

âyet-i kerimesi (Enfal 41) Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e humsu'l hums, yani *"beşte birin beşte biri"*ni verirken, yukarıdaki rivayetin zâhirî yarısının Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e ayrıldığını söylemektedir. Bu nasıl olur?

Bu soruyu cevaplamak için Hayber'in fethiyle ilgili olarak vârid olan rivayetlerin tamamını görmek gerekir. O zaman müşkil kalkar. Şöyle ki:

Hayber denince tek bir şehir hatırlanmamalıdır. Buna bağlı köyler, çiftlikler, kaleler vs. vardı. Hatta onların isimleri bile farklı di: Vatîha, Ketîbe, Şakk (veya Şıkk) Netât, Sülâlim vs.

Bunların hepsi aynı şartlarla fethedilmiş değillerdi. Bir kısmı savaşla fethedilmiş ve ganimet kılınmıştı. Bir kısmı da savaş yapılmadan, –âyet-i kerimenin ifadesiyle üzerlerine at salınmadan (Haşr 6)- fethedilmişlerdi. Savaşılarak ele geçirilenler humsu (beşte biri) ayrıldıktan sonra mütebâkisi gâziler arasında taksim edilir idiyse de; sulh yoluyla alınanları, Cenab-ı Hakk'ın irşad buyurduğu şekilde kendi ihtiyaçları, zuhûr eden hâcetler ve Müslümanların umumî maslahatları için harcardı.

Öyle ise, savaşılarak ve sulhla fethedilen parçaların tamamı birden değerlendirilmiş ve görülmüştür ki, bunlar, yarı yarıya denkleşmektedir. Yâni Hayber'e dahil olan kale, köy ve çiftliklerin yarısı savaşla fethedilmiş, diğer yarısı da sulh yoluyla zabtedilmiştir. Şu halde bu iki farklı taksim yarı yarıya olunca sadedinde olduğumuz rivayette görüldüğü üzere, bazı rivayetler nihâî duruma göre nakletmiştir, bazı rivayetler de savaşılarak fethedilen yerlerin taksim durumuna göre meseleyi tasvir etmişlerdir. Anlatıldığı üzere, ortada bir tenakuz mevzubahis değildir.

Bu husus, Ebu Dâvud'un aynı babtaki diğer hadislerinde sarih olarak belirtilir.

Beyhâkî tarafından yapılıp, *Aliyyu'l-Kârî* gibi bazılarınca da benimsenen bu açıklamayı kabul etmeyen *İbnu'l-Cevzî* bir başka yorum sunar: Ona göre: Hayber'in tamamı savaşla fethedilmiştir. Ancak, komutan savaşla fethettiği yerlerde şu üç tasarruftan birinde muhayyerdir.

1- Gazilere taksim eder,

2- Taksim etmez, vakfeder,

3- Bir kısmını taksim, bir kısmını vakfeder.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu üç çeşit tatbikata da yer vermiştir:

1- Kureyza ve Nadir Yahudilerinin mallarını taksim etmiştir.

2- Mekke'yi taksim etmemiştir.

3- Hayber'in yarısını taksim etmiş, yarısını etmemiştir.

Şunu son olarak kaydedelim ki, rivayetler, meseleyi İbnu'l-Cevzî'nin beyan ettiği tarzda kesip atmaya imkân verecek açıklıkta değildir. Hayber'in fethi kadar Mekke'nin fethi de ulemâyı tereddüde sevketmiştir. Sulh yoluyla mı fethedildi, savaşılarak mı fethedildi? Edille'nin ihtilâf ettiği hususlarda kesin hükümden kaçınmak ihtiyata muvafıktır ve ulemanın sünneti de budur.

1103 ٣– وعن شهاب قال: [خَمَّسَ رسولُ الله ﷺ خَيْبَرَ ثُمَّ قَسَمَ سَائِرَهَا عَلَى مَنْ شَهِدَهَا، وَمَنْ غَابَ عَنْهَا مِنْ أَهْلِ الْحُدَيْبِيَةِ]. أخرجه أبو داود.

3. (1103)- *İbnu Şihâb* der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hayber'i beşe taksim edip beşte birini aldıktan sonra geri kalanı, Hudeybiye Seferi'ne katılanlardan Hayber'e iştirak eden ve etmeyenler arasında taksim etti." [Ebu Dâvud, Harâc 24, (3019).]

AÇIKLAMA:

Âlimler, Hudeybiye Sulhü üzerine nâzil olan Fetih sûresinin 20. âyetinda vâdedilen "bol ganimet"in Hayber olduğunu söylerler. Müslümanlar, Hudeybiye Sulhü'nü yaparak Zilhicce ayında döndükten sonra Medine'de 20 gece -veya buna yakın bir müddet- geçirirler. Sonra Muharrem ayında, fethetmek üzere Hayber'e hareket ederler.

Gerekli açıklamalar önceki rivayette geçmiştir.

1104 ٤ – وعن ابن الزبير رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [ضَرَبَ رسُولُ اللهِ ﷺ عامَ خَيْبَرَ لِلزُّبَيْرِ أَرْبَعَةَ أَسْهُمٍ: سَهْمٌ لِلزُّبَيْرِ، وسَهْمٌ لِذِي القُرْبَى لِصَفِيَّةَ بِنْتِ عَبْدِ المُطَّلِبِ أُمِّ الزُّبَيْرِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما، وسَهْمانِ لِلفَرَسِ]. أخرجه النسائى.

4. (1104)- *İbnu'z Zübeyr* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hayber (fethedildiği) sene, (babam) Zübeyr'e dört hisse ayırdı. Bir hisse Zübeyr için, bir hisse zilkurbâ [ya giren Abdulmuttalib'in kızı ve Zübeyr'in annesi olan Safiyye (radıyallahu anhümâ)] için, iki hisse de atı için." [Nesâî, Hayl 17, (6, 228).]

AÇIKLAMA:

Hadis, ganimette atlıya verilecek hissenin miktarını tesbitte hüccet kılınmıştır. Atlı, atı sebebiyle iki hisse almaktadır. Bir de şahsî hisse olmak üzere toplam üç hisse yapmaktadır. Zübeyr (radıyallahu anh)'in annesi Safiyye (radıyallahu anhâ) hatun için ayrılan hisse, zilkurbâ kaleminden ayrılmaktadır. Zîra Safiyye hatun, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın halasıdır. Âyet-i kerime ganimetten ayrılacak hisseleri sayarken zilkurbâ adıyla Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yakınlarını da zikretmiştir (Haşr 7). Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e ve yakınlarına sadaka ve zekât gelirleri haram kılınmış, fey ve ganimetten elde edilen gelirlerden pay ayrılmıştır.

1105 ٥ – وعن حَشْرَجَ بن زياد عن جدته أمّ أبيه رَضِيَ اللهُ عَنْها [أَنَّها خَرَجَتْ مَعَ رسُولِ اللهِ ﷺ في غَزَاةِ خَيْبَرَ سادِسَةَ سِتّ نِسْوَةٍ. قالَتْ: فَبَلَغَ ذلِكَ رسُولَ اللهِ ﷺ فَبَعَثَ إلَيْنا فَجِئْنا فَرَأَيْنا فِيهِ الغَضَبَ فَقَالَ: مَعَ مَنْ خَرَجْتُنَّ؟ وبِإِذْنِ مَنْ خَرَجْتُنَّ. فَقُلْنا: خَرَجْنا نَغْزِلُ الشَّعْرَ ونُعِينُ بِهِ في سَبِيلِ اللهِ، ونُناوِلُ السِّهامَ، ومَعَنا دَواءٌ لِلْجَرْحَى؟ ونَسْقِي السَّوِيقَ. قالَ: أَقِمْنَ إذاً: فَلَمَّا فَتَحَ اللهُ تعالَى خَيْبَرَ أَسْهَمَ لَنا كَما أَسْهَمَ لِلرِّجالِ. قالَ: فَقُلْتُ يا جَدَّةُ ما كانَ ذلِكَ؟ قالَتْ تَمْراً]. أخرجه أبو داود.

5. (1105)-*Haşrec İbnu Ziyâd*'ın babaannesinden (radıyallahu anhâ) anlattığına göre, babaannesi (Ümmü Ziyâd el-Eşceiyye) Resûllulah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte altı kadından biri olarak Hayber Gazve-

sine katılır. Kadın der ki: "Bizim de iştirak ettiğimiz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ulaşınca Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bizi yanına çağırttı. Gittik. Yüzünde öfke okunuyordu. Bize: *"Kiminle çıktınız, kimin izniyle çıktınız?"* diye çıkıştı. Biz:

"Yün eğirip onunla Allah yolunda yardımcı oluruz. Okları (toplar gazilere) veririz, diye çıktık. Ayrıca yanımızda yaralıları tedavi için ilaç var, yemek de yaparız" dedik. Bunun üzerine: *"Öyleyse kalın!"* buyurdu.

Cenâb-ı Hakk Hayber'in fethini müyesser kılınca, bize de ganimetten, tıpkı erkeklere olduğu gibi pay ayırdı."

Haşrec der ki:

"Ey babaanneciğim, bu verilen ne idi?" diye sordum.

"Hurma idi" diye cevap verdi." [Ebu Dâvud, Cihâd 152, (2729).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, sefere katılan kadınların da erkeklerle eşit olarak hisse aldıklarını ifade etmektedir. Ancak bu rivayet isnâd yönüyle zayıf olduğu için, amele esas olmamıştır. Ulemâ büyük çoğunluğuyla savaşa iştirak eden köle, kadın ve çocukların muhariplerle eşit seviyede ganimete iştirak edemeyeceklerine hükmetmiştir. Bunlara bahşiş nev'inden, miktarı komutanın takdirine bırakılan bir şeyler verilir. Mamafih, "Verilen ne idi?" sorusuna aldığı "Hurma!" cevabından hareket eden bâzı âlimler şu te'vili yaparlar: "Kadın burada, "Bize de erkeklere verilen şeyden verildi" demek istemiştir, miktarı kastedmemiştir. Cevapta, "Erkeklerle eşit miktarda pay aldık" mânası mevcut değildir." Ancak, hadisin zâhiri, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hurmanın bir kısmını kadın ve erkek arasında eşit olarak pay ettiğini ifade etmektedir. Hattâbî, Evzâî'nin savaşa katılan kadınların da hisse sâhibi olduklarına hükmettiğini belirttikten sonra bu hadisi delil kılmış olabileceğine dikkat çeker.

1106 ٦– وعن عمير مولى آبى اللحم قال: [شَهِدْتُ خَيْبَرَ مَعَ سَادَاتِى فَكَلَّمُوا فىَّ رسول الله ﷺ فَقُلِّدْتُ سيفاً فأخبرَ أنَّنى مَمْلُوكٌ فَأمَرَ لِى بِشَىْءٍ مِنْ خُرْثِىِّ المَتَاعِ وَعَرَضْتُ عَلَيْهِ رُقْيَةً كُنْتُ أرْقى بِهَا المَجَانِينَ فَأمَرَنِى بِحبْسِ بَعْضِهَا وَطَرْحِ بعْضِهَا]. أخرجه أبو داود والترمذى.

« خرثى المتاع » أثاث البيت.

6. (1106), *Umeyr Mevlâ Âbî'l-Lahm* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Efendilerimle birlikte Hayber Gazvesi'ne katıldım. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a benden bahsettiler ve benim köle olduğumu söylediler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da bana kılıç kuşatmalarını emretti. Bana kılıç kuşatıldı. (Ancak yaşça küçük olmam ve boyumun kısalığı sebebiyle) kılıcı yerde sürüyordum. Sonra Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana ev eşyası verilmesini emretti. Delileri tedavi için okuduğum bir rukyeyi (afsunlama duası) (kontrol ettirmek için) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a arzettim. Bir kısmını atıp, diğer bir kısmını muhâfaza etmemi emretti." [Tirmizî, Siyer 9, (1557); Ebu Dâvud, Cihad, (2730). İbnu Mâce, Cihâd 37, (2855).]

AÇIKLAMA:

1- Teysir'deki metinde bazı eksiklikler var. Tercümede Tirmizî'nin metnini esas aldık.

2- Bu rivayette iki ayrı mesele var:

1) Kölenin savaşa katılması ve yaşça küçük bile olsa, savaşmayı öğrenmesi için kılıç verilmesi, savaşa katıldığı için pay ayrılmayıp, değerce düşük bir ev eşyası ile mükâfaatlandırılması. Hadis, bu kısmı ile, bilhassa kölenin savaşa katılması hâlinde ganimetten pay alamayacağını ifade eder.

2) Rivayetin ikinci kısmı farklı bir meseleye temas etmektedir: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* afsunlamak suretiyle, hastaların tedavisine müsaade etmekte ve fakat, cahiliye devrinden intikal eden duaları kontrolden geçirmektedir. İslâm akidesine uymayan lâfızları, cümleleri, put, cin, şeytan isimlerini, mânasız kelimeleri çıkarmaktadır. Bu rivayette, söylediğimiz husus vâzıh değilse de başka rivâyetler meseleyi açıklığa kavuşturur. Burada Umeyr'in afsunlama ile tedavide bulunduğu duasını kontrol ettirmek üzere Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e okuduğu, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu câhiliye duasından bazı kısımları İslâm akîdesine uygun bulmayıp çıkarmasını söylediği, diğer bir kısmında, mahzur görmeyerek orayı okumasına izin verdiği anlaşılmaktadır.

4022 numaralı hadiste daha geniş bilgi sunacağız.

1107 ٧– وعن الزهرى قال: [أَسْهَمَ رسولُ اللّهِ ﷺ لِقَوْمٍ مِنَ الْيَهُودِ قَاتَلُوا معَهُ] أخرجه الترمذى.

7. (1107)- *Zührî* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kendisiyle birlikte savaşmış olan Yahudilerden bir gruba, ganimetten pay ayırdı." [Tirmizî, Siyer 10, (1558).]

AÇIKLAMA:

Tirmizî, bu rivayeti "Müslümanlarla birlikte savaşan zımmîler hakkında gelen hüküm: Ganimete iştirak ettiler mi?" başlığını taşıyan bir babta kaydeder. Bu babta, esas itibariyle mü'minlerin gayr-ı müslimlerden, savaş sırasında yardım istemeyeceği, onların yardımlarına müstağni olduklarını ifade eden rivayetler kaydedilir. Savaşta düşmana karşı zımmîlerden yardım istememek esas olmakla birlikte, savaşa katılan bulunması halinde, çoğunlukla âlimler, zımmîlere ganimetten pay verilmeyeceği hükmünü benimsemiştir. Bâzıları ise onlara da pay verilmesi gerektiğine hükmetmiştir.

Şu hâlde sadedinde olduğumuz, *Zührî'*nin mürsel rivayeti bu görüşü aksettirmektedir. Ancak râcih görüş önceki görüştür, yâni ehl-i zımmîye, Müslümanlarla birlikte düşmana karşı savaşsa bile ganimetten pay ayrılmaz. Hadisciler, Zührî'nin mürsellerine fazla itibar etmezler ve zayıf olduğunu söylerler. Bilfarz sıhhatine hükmedilmesi hâlinde bundan maksadın ganimetten ayrılan sehim olmayıp, hediye ve bahşiş nev'inden verilen radh'a hamledilmiştir. Radh "azıcık ihsan" demektir.

Netice olarak kadın, çocuk köle, ve zımmîye ganimetten pay ayrılmaz. Ayrıldığına dair gelen rivayetler radh'a hamledilir.

1108 ٨- وعن أبى موسى رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَدِمْتُ عَلَى رسـول اللّٰه ﷺ فِي نَفَرٍ مِنَ الأَشْعَرِيِّينَ بعْدَ أنْ افْتَتَحَ خَيبرَ فقَسَمَ لَنَا وَلَمْ يَقْسِمْ لأَحَدٍ لَمْ يَشْهَدِ الْفَتْحَ غَيرَنَا إلاَّ أَصْحَابَ سَفِينَتِنَا جَعْفَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ وَأَصْحَابَهُ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

8. (1108)- Ebu Musa (radıyallahu anh) anlatıyor:

"Hayber'in fethinden sona bir grup Eş'arî ile Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına geldik. Ganimetten bize de pay vardı. Halbuki (Habeşistan'dan dönmüş olan) gemi arkadaşlarımız Ca'fer (radıyallahu anh) ve arkadaşları hâriç, Hayber Gazvesi'ne fiilen iştirak etmeyen kimseye pay ayırmamıştır." [Ebu Dâvud, Cihad 151, (2725); Tirmizî, Siyer 10, (1559).]

AÇIKLAMA:

Hayber'in fethinden sonra, ganimet taksimi sırasında Habeşis-

tan'dan geri dönmekte olan muhâcirlerden, hâdisenin râvisi Ebu Musâ' nın da bulunduğu bir grup Hayber'de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a rastlarlar. Ebu Dâvud'un rivâyetinde "ganimet taksimine tevafuk ettik" der. Rivayetteki farklılığa göre Ebu Musa: "Ganimet taksimine bizi de dahil etti" veya "Ganimetten bize de verdi" demiştir.

Hattâbî, bunlara verilen payın Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tasarrufunda olan humustan olması gerektiğini söyler. Ancak, diğer askerlerin rızası ile, ganimet taksimine, aynen savaşa katılanlar gibi iştirak ettirilmiş olabileceklerini söyleyenler de olmuştur. Musa İbnu Ukbe, Megazi'sinde bu hususta kesin kanaat sahibidir. Mamafih ganimetin toplanmasından sonra ve taksiminden önce gelmiş olmaları sebebiyle, ganimetin tamamından bunlara pay ayrılmış olabileceğini söyleyenler de olmuştur. Şâfiî'nin bu meseledeki iki görüşünden biri budur.

1109 ٩– وعن ابن عمر رضى الله عنهما [أَنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قَامَ: يعني يَوْمَ بدرٍ فقَالَ: إنَّ عُثْمَانَ انْطَلَقَ فِي حَاجَةِ اللهِ وَحَاجَةِ رسُولِهِ ﷺ، وَإِنِّي أُبَايِعُ لَهُ، فَضَرَبَ لَهُ رسولُ اللهِ ﷺ بِسَهْمٍ وَلَمْ يَضْرِبْ لأَحَدٍ غَابَ عَنْهُ غَيْرَهُ]. أخرجه أبو داود.

9. (1109)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün -yani Bedir Savaşı günü- kalkıp şöyle buyurdu:

"Muhakkak ki Osman Allah'ın ve Resûlü (aleyhissalâtu vesselâm)' nün rızasına uygun bir hizmet sebebiyle gelmiştir. Ben onun adına bey'at akdediyorum." Sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ganimetten hisse ayırdı. Savaşa katılmayan onun dışında kimseye hisse vermedi." [Ebu Dâvud, Cihad 151, (2726).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayette geçen "yâni Bedir Savaşı günü" ibaresi râvilerden biri tarafından ilâve edilen açıklayıcı bir derctir. Ancak hadiste bir işkâl mevzubahis. Çünkü, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Hz. *Osman* (radıyallahu anh) adına bey'at akdi sâdece *Hudeybiye*'de cereyan etmiştir. Mekkelilere elçi olarak giden Hz. Osman'ı müşrikler tevkif etmişti ve hatta Müslümanlar arasında öldürüldüğüne dair şâyia bile çıkmıştı. İşte bunun üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* sefere katılan bütün Müslümanlardan biat almıştı. Sıra Hz. Osman'a gelince, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sağ elini göstererek, *"Bu, Osman'ın elidir"* der ve diğer eline koyarak onun adına biat akdeder.

Bedir'de böyle bir biat olmamıştır. Ancak Hz. Osman'ın Bedir'deki durumu farklıdır. Şöyle ki: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın muhterem kerimeleri Rukiyye (radıyallahu anhâ) hasta idiler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Rukiyye'nin refiki olan Hz. Osman'ı Medine'de bırakarak Rukiyye ile ilgilenmesini taleb eder. Osman'a:

إنَّ لَكَ أجْرَ رَجُلٍ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْراً وَسَهْمَهُ "Sana, Bedir'e katılanların sevabı ve ganimet payı aynen verilecektir" buyurur.

Şu halde yukarıdaki rivayette bir karışıklık gözükmektedir.

2- Bedir Savaşı'na katılmadığı halde ganimetten pay ayrılan yegâne şahıs *Hz.Osman*'dır. Bu da onun bizzat Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından kızı Rukiyye'nin tedavisiyle meşgul olmak üzere Medine'de kalmakla tavzif edilmesine mebnidir.

3- Bu hadisten hareketle, imamın verdiği bir vazife sebebiyle savaşa katılamayana ganimetten pay ayrılabileceğine hükmedilmiştir. İmama ait olmayan bir iş sebebiyle savaşa katılamayan kimseye ganimetten pay ayrılmayacağı hükmünde Şâfiî, Mâlik, Evzâî, Sevrî, Leys ittifak ederler.

Ebu Hanife ve ashâbı, bu meselede şöyle derler: "Ganimet dar-ı İslam'a celbedilmezden önce orduya katılana ganimetten pay ayrılır."

1110 ١٠ - وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قالَ رسولُ الله ﷺ: أيُّمَا قَرْيَةٍ أتَيْتُمُوهَا أوْ أقَمْتُمْ فِيهَا فَسَهْمُكُمْ فِيهَا، وَأيُّمَا قَرْيَةٍ عَصَتِ اللهَ وَرَسُولَهُ فَإنَّ خُمُسَهَا لله وَرَسُولِهِ وَهِىَ لَكُمْ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

10. (1110)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Hangi bir köye varır da orada ikâmet ederseniz, hisseniz oradadır. Hangi bir belde de Allah ve Resûlü'ne isyan ederse o beldenin beşte biri Allah ve Resûlü'ne aittir ve o (geri) kalan) da sizindir."** [Müslim, Cihâd 47, (1756); Ebu Dâvud, Harâc 29, (3036).]

AÇIKLAMA:

Burada iki ayrı cümle var ve her ikisinde karye kelimesi geçmektedir. Birinci karye'yi köy, ikinciyi belde olarak tercümeyi uygun bulduk.

Kadı İyaz, Müslim şerhinde, birinci cümledeki karye -ki köy diye tercüme ettik- ile savaş yapılmadan sulh yoluyla fethedilen yerlerin yani

fey'in, ikinci karye ile savaşla alınmış olan yerin, yani ganimetin kastedilmiş olabileceğini belirtir. Hadiste geçen "O da sizindir" ibâresi beşte biri alındıktan sonra "geri kalan" demektir.

Fey'in ganimet gibi beşe taksim edilmeyeceği görüşünde olanlar bu hadisle ihticac ederler.

İbnu'l-Münzir: "Fey'in de beşe bölüneceğini, Şâfiî'den önce söylemiş bir fakih bilmiyoruz" der.

Hattâbî der ki: "Bu hadiste, savaşla alınan arâzinin hükmü, diğer ganimet mallarının hükmüne tâbi olacağına dâir delil mevcuttur. Yani arâzi de beşe bölünür, beşte biri ehl-i hums denen Kur'ân'da belirtilen (Enfal 11) harcama kalemlerine ayrılır. Beşte dördü de -ele geçirilen diğer para ve emvâl gibi- savaşa katılan gaziler arasında pay edilir.

1111 ١١– وعن رافع بن خديج رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رسُولُ اللهِ ﷺ يَجْعَلُ في قَسْمِ الْغَنَائِمِ عَشْراً مِنَ الشَّاءِ بِبَعِيرٍ]. أخرجه النسائى.

11. (1111)- *Râfi' İbnu Hadîc* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ganimet taksiminde on keçiyi bir deveye bedel tutardı." [Nesâî, Dahâyâ 15, (7, 221).]

AÇIKLAMA:

Nesâî, bu hadisi şu başlığı taşıyan babta kaydeder: "Deve kaç kurbanın yerine geçer?" Hadis bir devenin on keçiye bedel olduğunu ifade etmektedir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ganimet taksiminde bir deveye karşı keçiyi eşit tutmuştur. *İshak İbnu Râhuye* bu hadisle amel etmiştir. Ancak diğer âlimler bunun mensuh olduğunu söylerler. Zîra umumiyetle benimsenen esahh rivayetler devenin de sığırda olduğu üzere yedi kurban sayılacağını ifade etmektedir.

Aliyyü'l-Kârî, hadisin neshine değil, sahih hadisle teâruzuna hükmetmenin daha uygun olduğunu belirtir.

1112 ١٢– وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [كَانَ رسُولُ اللهِ ﷺ يُنفِّلُ بَعْضَ مَنْ يَبْعَثُ مِنَ السَّرَايَا لأنْفُسِهِمْ خَاصَّةً سِوَى قِسْمَةِ عَامَّةِ الجَيْشِ].

زاد في رواية: وَالخُمُسُ في ذلكَ كُلِّهِ وَاجِبٌ. أخرجه الثلاثة وأبو داود.

12. (1112)- *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gazveye gönderdiği kimselerden bâzılarına, umumî ganimet taksiminden düşecek hisseden ayrı olarak, şahıslarına ait olmak üzere (bir nevi armağan olmak üzere) fazladan ganimet verirdi." [Buhârî, Hums 15, Meğâzî 57; Müslim, Cihâd 35, (1749); Muvatta, Cihâd 15, (2, 450); Ebu Dâvud, Cihâd 35, (2741-2746).]

AÇIKLAMA:

Bilindiği üzere ganimet belli bir prensibe gören taksim edilmektedir. Beşte biri (hums) Allah ve Resûlü'ne, geri kalan dördü de gazilere (süvâriye üç, piyadeye bir hisse şeklinde) müsavî olarak taksim edilir. Bu rivâyet savaşta şu veya bu şekilde başarı gösteren veya müessir hizmet verenleri Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hususî şekilde mükâfaatlandırdığını göstermektedir. Bu hal, şüphesiz kaabiliyet sahiplerini, şecaat sâhiplerini, gayret sahiplerini teşvike, memnun kılmaya müteveccih bir davranıştır. Verilen bu hususî armağan, yerine göre maddî yönden fazla bir değer taşımasa bile kadirşinaslığın bir delili, hususî surette gösterilmiş olan ziyade başarının takdir edildiğine maddî bir delil olur. Günümüzde bu, nişan, madalya, şilt gibi değişik isimler altındaki tercihlerle müesseseleştirilmiştir. Kaldı ki, değer yönüyle tatmin edici armağanlar da verilmektedir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bu neviden bağışta bulunduğu anlaşılmaktadır.

Bu mevzu ile ilgili olarak farklı yorumlar ileri sürülmüştür:

★ Amr İbnu Şuâyb: "Böyle bir armağanı vermek sâdece Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e aittir" demiştir.

★ *İmam Mâlik,* komutanın teşvik için önceden böyle bir şart koşmasını mekruh addeder, "Bu, cihâdı Allah rızası için değil, dünyalık için yapmak olur" der.

★ Ulemanın kâhir ekseriyeti bunun cevazında, meşru olduğunda ittifak eder.

Ancak, taksim dışı verilecek bu armağan (nefl) nereden verilmiştir? İşte bu sorunun cevabında ihtilâf edilmiştir. Ganimetin -taksim edilmezden önceki- aslından mı, humus'tan mı, humsu'l-hums'dan mı veya humus dışı kaynaktan mı?

★ *Şâfiîler* ilk üç kaynağı söylerler. Onlara göre makbul görüş de humsu'l-hums'tan olmasıdır. Yani ganimet taksim edilip, hums'u alınca, hums'un harcanacağı beş harcama kaleminden birincisinden olmalıdır. Ayet-i kerime hums'a sırayla şu harcama kalemlerini gösterir:

1- Allah ve Resûlü,

2- Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yakınları,

3- Yetimler,

4- Düşkünler,

5- Yolcular (Enfal 41). Humsu'l-humstan murad, umumiyetle birinci kalemdir.

★ *Evzâî, Ahmed İbnu Hanbel, Ebu Sevr* ve daha başkaları, bu armağanın (nefl) ganimetin aslından olduğunu söylemiştir.

★ *İmam Malik* ve bir grup âlim: "Nefl verilecekse mutlaka humus' tan olmalıdır"demiştir.

★ *Hattâbî:* Bu konuda gelen ahbarın ekseriyeti nefl'in ganimetin aslından olması gerektiğine delâlet eder" der. Fakat kendisi humsa meyleder.

★ İbnu Abdilberr: "İmam, şu veya bu sebeple askerlerden bâzılarını mükâfaatlandırmak isterse, bunu, humstan yapar. Ancak, ordunun bir parçası hususî bir başarı gösterir, ganimet elde eder de komutan bunları mükâfaatlandırmak isterse, bu takdirde üçte biri geçmemek kaydıyla, onların elde ettiklerinden kendilerine mükâfaat verebilir" der.

1113 ١٣ – وعن ابن مسعود رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [نَفَّلَنِى رسُولُ اللهِ ﷺ يوم بَدْرٍ سَيْفَ أَبِى جَهْلٍ دُونَ الَّذِى كَانَ قَتَلَهُ]. أخرجه أبو داود.

13. (1113)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Bedir günü, Ebu Cehl'in kılıncını bana armağan etti. Ebu Cehl'i, İbnu Mes'ud öldürmüş idi." [Ebu Dâvud, Cihâd 150, (2722).]

AÇIKLAMA:

Bedir Savaşı sırasında yaralı düşmüş olan *Ebu Cehl*'in kafasını ibnu Mes'ud koparmış idi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu sebeple *Ebu Cehl*'in kılıncını seleb kabul ederek ganimet gibi taksime dahil etmemiştir. Zîra "seleb öldürenindir" kaidesini koymuştur. Yani, savaş sırasında, bir gâzi belli bir şahsı öldürür ve bunu isbatlarsa, öldürülen kâfirin seleb'i (üzerinde çıkan işe yarar malzeme, para, silah vs.) öldürenin olur, bu diğer ganimetin mallarına katılarak umumî taksime tabi tutulmaz (1117. hadiste gelecek). İşte Ebu Cehl'i İbnu Mes'ud öldürdüğü için onun kılıcı ganimet değil "seleb" kabul edilmiştir.

Ulemâ bu rivayete dayanarak, "yaralıyı öldüren de, onu öldürmüş sayılarak *"seleb"e hak kazanır"* hükmünü koymuştur. Esasen Ebu Cehl'i yaralayıp yıkan Muâz İbnu Amr İbnu Cemûh ve Muâz İbnu Afrâ'dır. İbnu Mes'ud kafasını koparmıştır.

"Ebu Cehl'i İbnu Mes'ud öldürmüş idi" cümlesi, râvilerden bir ilâve kabul edilir. Ancak, İbnu Mes'ud'un, -ilmu'l-beyanda iltifat denen- başka bir üsluba dökülmüş şahsî sözü de olabilir.

1114 ١٤ – وعن أبي الجُوَيْرِيَةِ الجرمي قال: [أَصَبْتُ بِأَرْضِ الرُّومِ جَرَّةً حَمْرَاءَ فِيهِمَا دَنَانِيرُ فِي إِمْرَةِ مُعَاوِيَةَ، وعَلَيْنَا رَجُلٌ مِنَ الصَّحَابَةِ مِنْ بَنِي سُلَيْمٍ فَقَسَمَهَا بَيْنِي وَبَيْنَ الْمُسْلِمِينَ وَأَعْطَانِي مِثْلَ مَا أَعْطَى رَجُلاً مِنْهُمْ. ثُمَّ قَالَ: لَوْلاَ أَنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: لاَ نَفْلَ إِلاَّ بَعْدَ الْخُمُسِ لأَعْطَيْتُكَ، ثُمَّ أَخَذَ يَعْرِضُ عَلَيَّ مِنْ نَصِيبِهِ فَأَبَيْتُ]. أخرجه أبو داود.

14. (1114)- *Ebu'l-Cüveyriyye el-Cermî* (rahimehullah) anlatıyor: "Rum diyarında içinde dinar bulunan kırmızı bir küp ele geçirdim. Bu sırada emîr, Hz. Muâviye (radıyallahu anh) idi. Başımızda da komutan olarak, Hz. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabından, Ma'n İbnu Yezid (radıyallahu anh) adında Benî Süleym'den biri vardı. Küpü ona getirdim. O altınları Müslümanlara taksim etti. Bana da, öbürlerine verdiği kadar bir pay verdi. Sonra da, "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: **"Nefl (armağan) ancak hums'tan sonra olur"** dediğini işitmemiş olsaydım sana (daha fazla) verirdim" dedi. Sonra bana, kendi hissesinden bağışta bulundu." [Ebu Dâvud, Cihâd 160, (2753, 2754).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, **nefl**'in yani armağanın ganimetten verileceğini ifade etmektedir. Hadiste ele geçirilen küp, savaşılarak (anveten) alınmış değildir, yani ganimet değildir. Âlimler bunun fey olduğunu tasrih ederler. Fey'de ise humus yoktur, nefl de yoktur. Nefl'in de kıtâlde olacağı belirtilmiştir. Komutan, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: "Nefl ancak humustan sonra olur" sözüne binâen nefl (armağan) vermekten sarf-ı nazar etmiştir. Şu halde komutan, bu hadis sebebiyle Ebu'l-Cüvey-riye'ye bulduğu dinarlardan armağan vermemiştir. Çünkü, komutan, bu hadisten, nefl'in ganimetten humus alındıktan sonra, -gaziler arasında taksim edilecek olan- geri kalan beşte dörtten verileceğini istidlâl etmiştir. Nite-

kim bu istidlâle, *Ebu Dâvud*'da tahric edilmiş olan Habib İbnu Mesleme el-Fıhrî hadisi de destek olmaktadır:

كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُنَفِّلُ الثُّلُثَ بَعْدَ الْخُمُسِ

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ganimetten humus alındıktan sonra, geri kalanın üçte birini (liyâkat kesbedenlere) armağan olarak (nefl) verirdi." Bu rivayete göre, ganimetin beşte dördünün üçte bir miktarına kadarı nefl olarak ayrılabilecektir. Evzâî ve Mekhûl (rahimehumullah) nefl'in bu üçte bir nisbetini geçmemesi gerektiğini söylemiş ise de Şâfiî hazretleri: "Buna kesin bir had konamaz, imamın içtihad ve takdirine kalmıştır" demiştir.

Nefl ile alâkalı rivayetlerin farklılığı ve buna binâen ulemânın ihtilâflı görüşleri ileri sürmüş olduğunu göstermek için, Yine Habib İbnu Mesleme el-Fıhrî'den Ebu Davud'da kaydedilen bir rivayete daha dikkat çekelim:

شَهِدْتُ النَّبِيَّ ﷺ نَفَلَ الرُّبُعَ فِي الْبَدْأَةِ وَالثُّلُثَ فِى الرَّجْعَةِ

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bidayette dörtte bir, (ikinci) dönüşte de üçte biri nefl ettiğine şâhid oldum."

Bazıları bu rivayette geçen bed'e (başlangıç) kelimesini "savaşa giderken", rec'a kelimesini de "savaş dönüşü" diye anlamış ise de, Hattâbî "bed'e"yi "düşmanla birinci karşılaşma" olarak anlar, "rec'a"yı da, "düşmana ikinci sefer saldırma" diye anlar. Böyle olunca, kendi ifadesiyle, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ilk karşılaşmada -daha dinç, daha zinde olmaktan başka- düşmana saldırma hususunda daha çok arzu ve şevkle dolu olan askere bu ilk saldırının ganimetinden dörtte bir nisbetinde armağanda (nefl) bulunmakta, birinci saldırıdan sonra yorulmuş ve daha ziyade vatanına dönme arzusuna düşmüş askerleri, birinci saldırının dersiyle teyakkuz ve tedbire geçen düşmana daha zor ve daha tehlikeli olan ikinci sefer saldırma hususunda daha müşevvik olmak maksadıyla ganimetten daha fazla -yani üçte bir- nisbetinde armağanda bulunmuştur.

1115 ١٥ – وعن سعد بن أبي وقاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أَعْطَى رَسُولُ اللهِ ﷺ رَهْطاً وَأَنَا جَالِسٌ فَتَرَكَ مِنْهُمْ رَجُلاً هُوَ أَعْجَبُهُمْ إِلَيَّ. فَقُلْتُ مَالَكَ عَنْ فُلاَنٍ؟ وَاللهِ إِنِّي لأَرَاهُ مُؤْمِناً. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَوْ مُسْلِماً. ذَكَرَ ذلِكَ سَعْدٌ ثَلاَثاً فَأَجَابَهُ بِمِثْلِ ذلِكَ. ثُمَّ قَالَ: إِنِّي لأُعْطِي الرَّجُلَ. وَغَيْرُهُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْهُ خَشْيَةَ أَنْ يُكَبَّ فِي النَّارِ عَلَى وَجْهِهِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

15. (1115)- *Sa'd İbnu Ebî Vakkas* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ben yanında otururken, bir grub insana ihsanda bulundu. Ancak onlardan benim daha çok hoşlandığım birine hiçbir şey vermedi. Ben: "Falanca ile aranızda ne var (ona niye vermedin)? Allah'a kasem olsun, ben onu mü'min görüyorum!" dedim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Müslüman (görüyorum de!)"* buyurdu. Sa'd (dayanamayıp) bu kanaatini üç kere söyledi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da her seferinde aynı şekilde karşılıkta bulundu. Sonuncu sefer şunu ekledi: **"Ben, nazarımda daha sevgili olana hiçbir şey vermezken, yüzü üstü ateşe düşeceğinden korktuğum insanı kurtarmak için ona ihsanda bulunurum (ihsanda bulunmam sevgime ölçü değildir)"** [Buharî, Zekât 3, İman 53; Müslim, İman 236, (150), Ebu Dâvud, Sünnet 16, (4685); Nesâî, İman 7, (8, 103, 104).]

AÇIKLAMA:

1- Bazı açıklamalarda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ihsanda bulunmadığı şahıs *Cuayl İbnu Sürâka el-Gıfârî*'dir. Ashab-ı Suffa'dandır. İlk Müslüman olanlardan olup Uhud'a katılmıştır. Benî Kureyza Gazvesi'nde gözünden isabet almıştır. Çirkin yüzlüdür. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın övgüsüne mazhar olmuş sahabilerdendir. Maddî bakımdan fakirdir. Benî Müstalik Seferi sırasında Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Cuayl'i Medine'de vekil bırakmıştır.

2- Bir rivayette, yukarıdaki hâdise şöyle nakledilir:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a:

"Akra' İbnu Hâbis, Uyeyne İbnu Hısn (gibilere) yüz deve verdin de (gerçekten muhtaç olan) Cuayl'e vermedin!" dendi de, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu cevabı verdi:

"Nefsimi kudret elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun Cuayl, yeryüzü dolusu Uyeyne ve el-Akra' gibilerden daha hayırlıdır. Ancak ben, Müslüman olmaları için bu ikisinin kalbini kazanmaya çalıştım."

Bu rivayet, Said İbnu Ebî Vakkas (radıyallahu anh)'ın anlatığı vak'anın, Huneyn Savaşı'nda elde edilen ganimeti dağıtırken, Mekke fethiyle yeni Müslüman olanlara, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in onları İslâm'a kazanmak için -ganimet tevziindeki mutad kaidenin dışına çıkarak- bol bol vermesi hâdisesiyle ilgisini göstermektedir. Ancak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ihsanda bulunduğu kimseler, bu

sonuncu rivayette zikredilen iki kişiden ibaret olmamalıdır. Nitekim hadiste geçen raht, sayıca ondan aşağı, üçten fazla ve kadın bulunmayan cemaat demektir. Mamafih müteakiben gelecek olan 1116 numaralı hadis de bir fikir verecektir.

3- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in **"Mü'min deme, "müslim" de!"** şeklindeki müdâhalesini bazı âlimler: "İman, gaybî bir durumdur, halini iyice araştırmadan bu hususta kesin bir hüküm vermektense ihtiyatlı davranıp, zahirî duruma göre hükmetmek daha uygundur." "Müslim" hükmü zâhire göredir, binaenaleyh böyle demek, ihtiyatlı olmaya daha uygundur" diye yorumlamışlardır.

4- Gerçek vak'a şudur: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* müellefe-i kulûb'ten olan bir gruba bol bol verip de *Cuayl*'e vermeyince Sa'd İbnu Ebî Vakkas (radıyallahu anh) gerek fakirlik ve gerekse iman durumunu çok iyi bildiği bu zâta vermeyişine tahammül edemeyerek, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelip -bir rivayette gizlice- "Buna niye vermiyorsun, vallahi ben onu mü'min biliyorum" diye hatırlatma ve şehâdette bulunur.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın **"Müslim biliyorum de!"** şeklindeki cevabını tatminkâr bulamayan Sa'd, taleblerini tekrarlar. Bu ısrar karşısında Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* en sonunda Cuayl'in nazarındaki değerini ve ona vermeyişinin asıl sebebini açıklar: **"Ben nazarımda daha sevgili olana hiçbir şey vermezden, yüz üstü ateşe düşeceğinden korktuğum insanı kurtarmak için ona ihsanda bulunuyorum!"**

Bu cevapla Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hem Cuayl (radıyallahu anh)'e olan sevgisini, hem de öbürlerinin irtidâd etmesinden korktuğunu ifade etmiş olmaktadır. Nitekim bu siyâset sayesinde, maddî kazanç cazibesiyle İslâm'a giren pekçok kimse, bilâhere İslâm'ı samimiyetle benimsemişler, kritik anlarda irtidada tevessül etmemişlerdir.

1116 ١١١٦ – وعن رافع بن خَدِيجٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أَعْطَى رسولُ اللهِ ﷺ أَبَا سُفْيَانَ ابْنَ حَربٍ يومَ حُنَينٍ، وصَفْوانَ بنَ أُمَيَّةَ وعُيَيْنَةَ بنَ حِصْنٍ، والأَقْرَعَ بنَ حابِسٍ وعَلْقَمَةَ بنَ عُلاثَةَ كُلَّ إنْسانٍ منهمْ مِائَةً مِنَ الإبِلِ، وأَعْطَى عبَّاسَ بنَ مِرْداسٍ دُونَ ذلكَ. فقالَ عبَّاسُ بنُ مِرْداسٍ في ذلكَ شِعْراً.

أَتَجْعَلُ نَهْبِى (١) وَنَهْبَ الْعُبَيْدِ   بَيْنَ عُيَيْنَةَ وَالأَقْرَعِ
وَمَا كَانَ حِصْنٌ وَلاَ حَابِسٌ   يَفُوقَانِ مِرْدَاسَ فِي مَجْمَعِ
وَمَا كُنْتُ دُونَ امْرِئٍ مِنْهُمَا   وَمَنْ تَخْفِضِ الْيَوْمَ لاَ يُرْفَعِ

فَأَتَمَّ لَهُ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ مِائَةً]. أخرجه مسلم.

16. (1116)- *Râfi' İbnu Hadîc* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Huneyn günü Ebu Süfyân İbnu Harb, Savfân İbnu Ümeyye, Uyeyne İbnu Hısn, Akra' İbnu Hâbis ve Alkame İbnu Ulâse'den herbirine yüzer deve verdi. Abbâs İbnu Mirdâs'a ise daha az verdi. Bunun üzerine (aynı zamanda şair olan) Abbâs İbnu Mirdâs şu mânada bir şiir düzdü:

"Benimle atım Ubeyd'in payını Uyeyne ile Akra' arasında mı taksim ediyorsun?

Ne Bedr[20] ne de Hâbis, cemiyette, Mirdâs'tan üstün değillerdir.

Ben de onların hiçbirinden aşağı değilim.

Ancak bugün sen, kimi alçaltırsan o bir daha yükselmez."

Râfi' der ki: "Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onun payını da yüz deveye yükseltti." [Müslim, Zekat 137, (1060).]

AÇIKLAMA:

Bu hâdise, *Huneyn* dönüşü Ci'râne nâm mevkide cereyan eder. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'yi fethettikten birkaç hafta sonra Müslümanlara karşı savaş hazırlığı içinde olan Gatafanlılara karşı koymak üzere Huneyn'e hareket eder. Orduya iki bin kadar yeni ihtida etmiş Mekkelilerden asker alır. Bunların bir çoğunun kalbine imanın hakkıyla henüz girmediğini Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de biliyor idi. Bu sebeple onları maddî avantajlarla kazanma yollarına başvurdu. Bu cümleden olarak, Taberî'nin kaydına göre, daha savaş yapılmadan birçoğuna ikramlarda bulundu.

Asıl maddî bağışı savaştan sonra yapmıştır. Müellefe-i kulûb, yani

---

(١) النهب : الغنيمة.

20– Bedr'le, Uyeyne İbnu Hısn'ın ecdadını kasteder. Çünkü ikinci göbekten ceddinin adı Bedr'dir: Uyeyne İbnu Hısn İbnu Huzeyfe İbni Bedr'dir.

kalbleri kazanılmışlar olarak İslâm tarihine geçen bu zümre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hayatında ayrı bir sayfa teşkil eder. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Huneyn'de kazanılan zafer sonunda ele geçirilen muazzam ganimetten eski Müslümanlara ve meselâ Medineli Ensâr'a hiçbir şey vermez iken, Mekkelilere bol bol vermişti. Hususan Mekke'nin ileri gelenlerine, şef durumunda olanlara yüzer deve, şair, hatib gibi halk üzerinde müessiriyeti olanlara 50'şer deve vermişti.

Kendilerine verilmeyenler veya az bir şey verilenler memnuniyetsizliklerini, küskünlüklerini izhar ederler. Bu meyanda saygısızlığı bulan itiraz ve tenkidler ifade edenler dahi çıkar. Meselâ Temimli bir zâtla Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* arasında şu konuşma geçer:

"Ey Muhammed bugün ne yaptığını gördüm."

"Ne görmüşsün, söyle bakalım!"

"Adaletli davranmadın, âdil ol!" Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* son derece öfkelenir ise de:

"Yazık sana, ben de âdil değilsem, başka kim âdil olabilir? Adil olmazsam helak olurum!" demekle yetinir.

Hz. Ömer: "Müsaade et, şu münafığı öldüreyim!" diye izin isterse de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* müsâade etmez.

Abbâs İbnu Mirdâs'ın yukarıda birkaç beytini kaydettiğimiz şiiri Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kulağına gelince, bağışın 50'den 100 deveye çıkarılmasını Hz. Ali'ye emrederken: *"İstediğini ver de şu dili kes"* der.

Kendilerine bir şey verilmemesinden Ensâr da memnun olmamış, âdeta küsmüşlerdi. Hattâ, İbnu Hişâm'ın kaydına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hususî şâiri Hassân İbnu Sabit (radıyallahu anh) Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i hicvedici bir şiir yazar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ensâr'ı toplayarak, kendilerine verilmeyiş sebebini izah eder ve neticede hepsini ağlatan şu hitabede bulunarak gönüllerini tekrar kazanır:

"Ey Ensar topluluğu, kulağıma gelen sözünüz nedir? Bana gücenmiş olmalısınız! Ben size geldiğimde hepiniz dalâlette idiniz, (getirdiğim dinle) Allah sizlere hidâyet vermedi mi? Fukara kimseler idiniz. Allah zenginlik vermedi mi? Birbirinize düşman idiniz, Allah kalblerinizi birleştirmedi mi?...

"Ey Ensar topluluğu! Bir yudumluk dünya malı için mi bana gücendiniz? Ben onunla İslâm'a girenler için bir kavmin kalbini kazanmayı tercih edip, sizin İslâmınıza emanet etmiştim. Ey Ensar toluluğu, insanlar buradan deve ve davarlarla dönerken sizler Allah ve Resûlüyle evlerinize dönmekten râzı değil misiniz? Muhammed'in nefsini kudret elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun hicret olmasaydı Ensar'dan bir kimse olurdum, şayet insanlar bir vâdiye, Ensar bir başka vadiye gidecek olsa ben Ensâr'ın vadisine giderdim. Ey Rabbim! Ensar'a, Ensâr'ın oğullarına, Ensâr'ın oğullarının oğullarına mağfiret et!"

1117 ١٧– وعن أبى قتادة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللّٰهِ: مَنْ قَتَلَ قَتِيلاً لَهُ عَلَيْهِ بَيِّنَةٌ فَلَهُ سَلَبُهُ]. أخرجه الستة إلا النسائى.

وهو طرف من حديث سيأتى في الغزوات.

17. (1117)- *Ebu Katâde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular:

"Savaş sırasında kim bir düşmanı öldürür ve bunu isbatlarsa, maktûlün seleb'i kendisinin olur." [Buharî, Hums 18, Büyû 37, Meğâzî 54, Ahkâm 21; Müslim Cihâd 46, (1571); Muvatta, Cihâd 18, (2, 454); Tirmizî, Siyer 13, (1562); Ebu Dâvud, Cihâd 147, (2717).]

AÇIKLAMA:

1- Seleb (cem'i eslâb gelir), Cumhur'a göre, muhâribin yanında silâh, giyecek vs. nevinden bulunan şeylere denir.

Ahmed İbnu Hanbel'e göre, hayvan selebe girmez. Şâfiî'ye göre savaş âletleri selebe girer.

2- Selebin kime ait olacağı hususu âlimlerce ihtilâf edilmiştir. Cumhûr-u ulemâ, Selebin öldürene ait olduğunda ittifak eder, komutan, önceden böyle bir vaadde bulunmuş, bulunmamış farketmez. "Şârî, derler, bu hakkı komutanın irâdesine, ilânına tâlik etmemiştir." Cumhur'un dışında kalan Hanefîlere ve Malikîlere göre, "Bu hak komutanın önceden şart koymasıyla tahakkuk eder. İmam Mâlik: "İmam muhayyerdir, dilerse selebi kâtile verir, dilerse diğer ganimet mallarına katarak humsa tâbi kılar" der.

İshâk İbnu Râhuye'nin: "Eslâb çoğalırsa humsa tâbi tutulur" dediği belirtilir.

Mekhûl ve Sevrî: "Mutlaka humsa tâbi bulunmalıdır" demişlerdir.

Selebin kâtile âit olduğunu söyleyenler, sadedinde olduğumuz hadisi esas alırlar ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın muhtelif tatbikatından örnekler verirler.

Selebin humsa tâbi tutulması gerektiğini söyleyenler, hadislerden getirdikleri bazı örneklerden başka **".. bilin ki ele geçirdiğiniz ganimetin beşte biri Allah'ın, Peygamber'in ve yakınlarının, yetimlerin, düşkünlerin ve yolcularındır..."** mealindeki âyetin (Enfâl 41) âmm olan ifadesine dayanırlar.

Komutanın kararına kaldığını söyleyenler, Bedir Savaşı'nda Ebu Cehl'in öldürülmesiyle ilgili *Abdurrahman İbnu Avf*'ın rivayetinin teferruatına dayanırlar. Bu rivayette, onun öldürülmesine iki kişi iştirak etmiş idi. Her ikisi de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelip, "Ben öldürdüm" deyince, kılınçlarınızın kanını sildiniz mi? diye sorar. "Hayır!" derler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kılıçları muâyene ettikten sonra كِلاَكُمَا قَتَلَهُ "İkiniz öldürmüşsünüz!" diyerek ikisinin de eşit miktarda katıldığını tesbit ve te'yid eder, ama buna rağmen selebi sadece birine (Muâz İbnu Amr'a) verir.

Tahavî: "Seleb, şâyet kâtile ait olsaydı, ikisi birden öldürdüğüne göre bunlar arasında pay ederdi. Böyle yapmayıp, sadece birine verdiğine göre, seleb, öldürenin değil, imamın uygun gördüğü kimsenindir" der. Ancak Cumhur, hâdisenin siyakında katle iştirak hâlinde, en çok payı olanın selebe istihkak kesbettiğine delil olduğunu belirtmiştir. Nitekim, Kurtubî, "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, kılıçları muayene'den maksadının, selebe kimin ehak olduğunu anlamak için yaralamada kimin daha çok hisse sâhibi olduğunu, kimin önce davrandığını tesbit etmek olduğunu" söylemiştir.

1118 ١٨ – وعن سَلَمَةَ بن الأكوع رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [أتى رسولَ اللهِ ﷺ عينٌ من المُشْرِكين وهو فـي سفرٍ فجلس عِنْدَ أصحابه يتحدَّثُ ثُمَّ انفتل فقال ﷺ اطلُبُوه فاقتلوه فقتلته فنفَّلني سلبه]. أخرجه الشيخان.

18. (1118)- *Seleme İbnu'l-Ekva* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir seferde idi, müşriklerden bir casus gelip, ashâbının yanında bir müddet oturup konuştu. Sonra sıvışıp gitti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"(O bir casustur, arayıp bulun ve öldürün!"* diye emretti. Ben (erken) bulup öldürdüm. Resûlullah *(aleyhis-*

salâtu vesselâm) selebini bana bağışladı." [Buhârî, Cihâd 173; Müslim, Cihâd 45, (1754); Ebu Dâvud, Cihâd 110, (2653); İbnu Mâce, Cihâd 29, (2836).]

AÇIKLAMA:

1- *Buhârî,* bu hadisi, "Harbî, daru'l-İslâm'a emân (vize) almadan girerse" başlığını taşıyan bir babta kaydeder. Böyle birisi yakalanınca nasıl bir muamele yapılmalıdır? Öldürülmesi caiz midir, değil mi? bu ihtilâflı bir mevzudur. İmam Mâlik: "İmam muhayyerdir, böyle birisi, ehl-i harbin tâbi olduğu hükme tâbidir." Evzâî ve Şâfiî hazretleri: "Elçi olduğunu iddia ederse, kabul edilir" der.

İmam Âzam ve *Ahmed* İbnu Hanbel: "İddiası kabul edilmez, Müslümanların fey'i sayılır" derler.

2- Bu hadise, başka rivayetlerde daha teferruatlı olarak nakledilmiştir. Nesâî'nin rivayetinde öldürülüş sebebi belirtilir: "Adam Müslümanların gizli taraflarını (avretu'l-müslimin) öğrendi ve arkadaşlarına bir an önce haber vermek için hemen oradan ayrılmaya gayret etti. Öldürülmesinde Müslümanların menfaati vardı."

Bu hadisten, harbî olan casus kafirin öldürülmesi gerektiği hükmü çıkarılmıştır. Bu hususta ittifak var.

Muâhed (eman verilmiş) ve zımmî hakında Mâlik ve Evzâî: "Bu davranışı sebebiyle emân akdi iptal edilir" derler; Şâfiî fukahâ, farklı bir görüşle: "İhânetin emânı kaldıracağı akde yazılmış ise, bilittifak akid bozulur, değilse bozulmaz" demiştir.

3- Hadiste, selebin tamamının katile ait olduğunu söyleyenlere delil mevcuttur. Ancak "seleb"e, imamın sözüyle sâhip olunur diyenler: "Hadiste, iki durumdan birine delâlet eden sarih bir husus yok, aksine iki durum da muhtemeldir" derler. Ancak hadisin İsmâilî'de gelen bir vechi sarihtir: "Kişi kalkıp gidince Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onun müşriklere ait bir casus olduğunu haber verdi ve : *"Onu kim öldürürse selebi ona aittir"* dedi. Râvi: "Ben hemen kalkıp adama yetiştim ve öldürdüm. Selebini Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana verdi" denir. İşte bu rivayet ikinci ihtimâli te'yid eder, yani selebe, imamın sözüne binâen hak kazanılır.

4- Câsus, kafir değil de Müslüman ise Cumhur'a göre öldürülmez, ta'zir cezası verilir. *Ebu Hanife, Şâfiî, Evzâî* ve *Mâlikîler* hep bu görüştedir. Yalnız ta'zirin cins ve miktarını tayin işi devlet reisinin (veya nâibinin = mahkeme) takdirine kalmıştır. Kadı İyaz: "Mâlikîlerin büyükleri böyle birisinin öldürüleceğini söylemişlerdir" der.

1119 ١٩ – وعن عوف بن مالك، وخالد بن الوليد رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما قالا: [قَضَى رسولُ اللهِ ﷺ في السَّلَبِ للْقَاتِلِ ولَمْ يُخَمِّسِ السَّلَبَ]. أخرجه أبو داود.

19. (1119)- *Avf İbnu Mâlik* ve *Hâlid İbnu Mâlik* (radıyallahu anhümâ) şunu söylemişlerdir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* selebin kâtile ait olduğuna hükmetti, selebi ganimet malına katarak beşli taksime (humus) tâbi kılmadı." [Ebu Dâvud, Cihad 149, (2721).]

1120 ٢٠ – وعن عبدالله بن أبى أوفى رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما أنّهُ قيلَ لهُ: [هَلْ كُنْتُمْ تُخَمِّسُونَ الطَّعامَ عَلَى عَهْدِ رسول الله ﷺ؟ فقَالَ: أصبْنَا طَعاماً يومَ خَيْبَرَ فكَانَ الرَّجُلُ يجيءُ فيأخُذُ مِنْهُ قَدْرَ ما يَكْفيهِ ثُمَّ يَنْصَرِفُ]. أخرجه أبو داود.

20. (1120)- *Abdullah İbnu Ebî Evfâ* (radıyallahu anh)'nın anlattığına göre, kendisine: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında, gıda maddelerini humus taksimine tâbi tutar mıydınız?" diye sorulmuştu, şu cevabı verdi:

"Hayber günü yiyecek maddeleri de ele geçirdik, kişi gelir, ihtiyacı kadar alır, sonra giderdi." [Ebu Dâvud, Cihad 138, (2704).]

1121 ٢١ – وعن ابن عمر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما [أنَّ جَيْشاً غَنِمُوا في زَمَنِ رسول الله ﷺ طَعَاماً وَعَسَلاً فلَمْ يؤْخَذْ منهُ الخُمُسُ]. أخرجه أبو داود.

21. (1121)- *Hz. Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında bir ordu ganimet olarak yiyecek maddesi ve bal ele geçirdi. Ancak bundan humus alınmadı." [Ebu Dâvud, Cihad 137, (2701).]

1122 ٢٢ – وعن عمرو بن عَبَسَة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [صلَّى بنَا رسول الله ﷺ إلى بعيرٍ من المَغْنَمِ فَلَمَّا صلَّى أخذ وَبَرَةً مِنْ جَنْبِ البَعِيرِ. ثُمَّ قَالَ: لاَ يَحِلُّ لِى مِنْ غَنائِمِكُمْ مِثْلُ هذهِ إلاَّ الخُمُسَ، وَالخُمُسُ مَرْدُودٌ فيكُمْ]. أخرجه أبو داود، وأخرجه النسائى من رواية عبادة بن الصامت بنحوه.

22. (1122) *Amr İbnu Abese* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kıble istikametinde (sütre olarak) bir ganimet devesi bulunduğu halde gerisinde bize namaz kıldırdı. Namaz kılınca,

hayvanın yan kısmından bir tutam yün aldı (elinde tutup göstererek): **"Ganimetinizden humus dışında şu kadarı bile bana helâl değildir. Humus da size iâde edilecek (sizin maslahatlarınızda harcanacak)tır"** dedi." [Ebu Dâvud, Cihad 161, (2755).]

AÇIKLAMA:

Peygamber, ganimeti istediği gibi tasarruf edemez. Humus dışında herhangi birşey alamaz humus da şahsına ait değildir. Kur'ân-ı Kerim'in belirttiği şekilde humusu (beşte biri) de Müslümanlara harcamak zorundadır. Âyet şöyle der: **"Ele geçirdiğiniz ganimetin beşte biri (humusu) Allah'ın, Peygamber'in ve yakınlarının, yetimlerin, düşkünlerin ve yolcularındır"** (Enfal 41). Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, burada belirtilen hissesi humsu'l-humstur, yani beşte birin beşte biri. Âyette geçen **"Allah'ın, Peygamber'in"** ifadesi, iki ayrı hisseye değil, tek hisseye delâlet eder, âlimler böyle anlamıştır. Humsu'l-hums Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan sonra, onun yerine geçen imama aittir.

1123 ٢٣ - وعن جبير بن مُطْعِم رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [أَتَيْتُ أَنَا وَعُثْمَانُ بنُ عَفَّانَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ نُكَلِّمُهُ فِيمَا يُقْسِمُ مِنَ الْخُمُسِ فِي بَنِى هَاشِمٍ وَبَنِى الْمُطَّلِبِ فَقُلْتُ يَارَسُولَ اللّٰهِ قَسَمْتَ لإِخْوَانِنَا بَنِى الْمُطَّلِبِ وَلَمْ تُعْطِنَا شَيْئاً، وَقَرَابَتُنَا وَقَرَابَتُهُمْ وَاحِدَةٌ. فَقَالَ ﷺ إِنَّمَا بَنُو هَاشِمٍ وَبَنُو الْمُطَّلِبِ شَئٌ وَاحِدٌ،وَلَمْ يَقْسِمْ لِبَنِى عَبْدِ شَمْسٍ وَلاَ لِبَنِى نَوْفَلٍ، وَكَانَ أَبُو بَكْرٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ يَقْسِمُ الْخُمُسَ نَحْوَ قَسْمِ النَّبِىِّ ﷺ غَيْرَ أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ يُعْطِى قُرْبَى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ مَا كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يُعْطِيهِمْ، وَكَانَ عُمَرُ يُعْطِيهِمْ مِنْهُ، وَعُثْمَانُ بَعْدَهُ]. أخرجه البخارى وأبو داود والنسائى، وهذا لفظ أبى داود.

23. (1123)- *Cübeyr İbnu Mut'im* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Humustan Benî Hâşim ve Benî Muttalib'e ayrılan pay hakkında konuşmak üzere Osman İbnu Affân (radıyallahu anh) ile birlikte Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gittik. Ben:

"Ey Allah'ın Resûlü, dedim, kardeşlerimiz olan Benî Muttâlib'e verdin, bize hiçbir şey vermedin. Halbuki bizim de onların da (size) yakınlığı birdir" dedim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Benî Muttalib ile Benî Haşim tek bir şeydirler!" buyurdular.

Cübeyr der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ne Benî Abdu Şems'e, ne de Benî Nevfel'e: (Benî Hâşim ve Benî Muttalib'e verdiği halde humustan) pay ayırmadı. Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh) de humusu aynen Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gibi taksim etti. Ancak O, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yakınlarına, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın onlara verdiği kadar vermedi. Hz. Ömer (radıyallahu anh) de onlara humustan verdi. Sonra da Osman (radıyallahu anh) verdi." [Buharî, Humus 17, Menâkıb 2, Megâzî, 38; Ebu Dâvud, Harac 20 , (2978, 2979, 2980); Nesâî, Fey 1, (7, 130, 131).]

AÇIKLAMA:

1. *Cübeyr İbnu Mut'im İbni Adiyy İbni Nevfel İbni Abdi Menâf İbni Kusay el-Kureşî en-Nevfelî* görüldüğü üzere Abdimenâfoğulları'ndandır, yani Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birkaç göbek yukarıda birleşmektedirler.

2. Cübeyr'in itirazı, humustan pay alamamış olmalarıyla ilgilidir. Ebu Dâvûd'un bir rivayeti şu açıklamayı kaydeder: "(humustan pay alacaklar meyanında zikri geçen beş kalemden birini teşkil eden) zevi'l-kurbâ payına Benî Hâşim ve Benî Muttalib'i dahil edip Benî Nevfel ve Benî Abdi Şems'i terketmesi üzerine ben ve Osman İbnu Affân, Resû-lullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gittik..." Cübeyr ve Muttalib eşittirler, çünkü hepsi de Abdi Menâf'ın oğullarıdır. Bu sebeple Cübeyr (radıyallahu anh) Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e: "Bizim de onların da (Abdi Menâf'a nisbette) size yakınlığı birdir" demiştir. İbnu İshak'ın bu mesele ile ilgili rivayeti şöyledir: "Dedi ki: "Ey Allah'ın Resûlü, mensubu bulunduğumuz Hâşimoğullarını anladık, size olan yakınlıkları sebebiyle Allah'ın onlara lutfetmiş olduğu fazileti inkâr etmiyoruz. Ama, Benî Muttalibli kardeşlerimizin imtiyazı nedir ki onlara (humustan) verip bizi terkettin?"

Bazı rivayetlerde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu suâle: *"Benî Muttalib'le Benî Hâşim tek şeydir"* derken ellerinin parmaklarını kenetleyerek "şöyle" diyerek göstermiştir. *İbnu İshâk*'ın mezkur rivayetinde cevap biraz daha açık ve müdellel olarak verilmiştir: *"Biz (Benî Hâşim) ve Benî Muttalib câhiliyede de, İslâm'da da hiç ayrılmadık, biz ve onlar aynı şeyiz!"* ve parmaklarını kenetledi."

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hânedânı olan Hâşimoğulları ile, Muttaliboğulları[21] arasındaki yakınlık nereden geliyordu?

21– Bu Muttalib ile Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın dedesi Abdülmuttalib'i karıştırmamalı. Bu, Abdülmuttalib'in amcasıdır.

Buhârî, İbnu İshâk'tan naklen, Abdu Menâf'ın oğulları olan bu dört kardeşten üçünün yani Abdü Şems, Hâşim ve Muttalib'in aynı zamanda annelerinin Atike adında bir kadın olduğunu, dolayısıyla anne-baba bir kardeş olduklarını, Nevfel'in annesinin ayrı olduğunu -ki Vâkide adında bir kadındır- belirtir. Cübeyr hânedânının (Benî Nevfel'in) ayrılmasını bu izah etse bile, Hz. Osman'ın[22] bağlı olduğu Abdi Şemsoğullarının ayrılmasını izah etmez. Çünkü, görüldüğü gibi, Abdi Menaf'ın Hâşim ve Muttalib gibi anneleri de bir olan oğullarıdır.

Meseleyi tavzih sadedinde, İbnu Hacer, "Haşim ile Muttalib arasında evlatlarına sirâyet etmiş olan (mahiyeti fazla bilinmeyen) bir kaynaşma (i'tilâf) olabileceğine dikkat çeker. Buna delil olarak iki durum zikreder:

1- *ez-Zübeyr İbnu Bekkâr, en-Neseb'de* zikretmiştir ki: "Hâşim ve el Muttalib'e: "el-Bedrân", Abdu Şems ve Nevfel'e: "el-Ebherân" denilirmiş.

2- Keza, aradaki bu i'tilaf sebebiyle olacak ki Müslümanlar hakkında Kureyşliler, Mekke'de boykot akdi yaptıkları zaman, Benî Muttalib'i Benî Hâşim'e dâhil edip bir mütâlaa ettiler, fakat Benî Nevfel ve Benî Abdi Şems'i dahil etmediler. Asıl sebebi mübhem kalan bu kaynaşma sebebiyle olacak. Benî Muttalib ve Benî Hâşim'e mensup olanların kâfiri de, Müslümanı da Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yanında yer alarak, İslâm'ın çetin devresi olan Mekke döneminde sonuna kadar himaye ettiler. Müslüman olanlar Allah ve Resûlü'nün emri gereği, kâfir olanları da aşiret ve akrabalık gayretiyle bunu yaparken Nevfel ve Abdi Şemsoğulları Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in karşısında olan diğer Kureyş kabilesinin yanında yer aldılar.

Bazı *Şâfiî* âlimler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevi'l-kurbâ olarak Benî Hâşim ve Benî Muttalib'i tesbit etmesinde mi'yar olarak, akrabalık ve nusret'i (yardım) esas aldığını ifade ederek Abdi Şems ve Nevfeloğulları'nda "yardım" şartı bulunmadığı için zevi'l-kurba'nın dışında tutulduğunu söylemişlerdir.

Bazı Şâfiiler de zevi'l-kurbâ payına istihkakın sadece karâbet olduğunu söyleyip, Abdi Şems ve Nevfeloğulları'nın mahrum bırakılışını Benî Hâşim'den ayrılıp onlarla savaşmalarıyla izah etmiştir. *Şâfiî* hazretleri: "Humsu'l-hums, zevi'l-kurbâ arasında taksim edilir, fakir ve zengin tefriki de yapılmaz, ancak erkeğe iki, kadına bir hisse verilir" demiştir.

22– Hz. Osman da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la Abdi Menaf'da birleşir: Osman İbnu Affân İbnu Affân İbni Ebî'l-Âs İbni Umeyye İbni Abdi Şems İbni Abdi Menâf el-Kureşî.

3- Herşeye rağmen şunu söyleyebiliriz: Âlimler, Resûllulah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* tarafından zevi'l-kurbâ olarak *Benî Haşim* ve *Benî Muttalib'*in seçiminde söylediğimiz karineleri yeterli açıklık ve kesinlikte bulmadıkları için, bu sünnetin yorumunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir:

★ *İmam Şâfiî'*ye ve ona uyanlara göre, bu hadis humustan zevi'l-kurbâ'ya ayrılması gereken payın sadece Benî Hâşim ve Benî Muttalib'e ait olduğuna delildir.

★ *Ömer İbnu Abdilaziz:* "Zevi'l-kurbâ sâdece Benî Hâşim'dir" demiştir. Zeyd İbnu Erkâm'la Kûfîlerin bir kısmı da bu görüştedir.

★ "Bu hadis, Benî Muttalib'in de Benî Hâşim'e ilhak edileceğine delildir" diyen olmuştur.

★ Bazıları "Zevi'l-kurbâ Kureyş'in tamamıdır, ancak imam, onlardan dilediğine verir" demiştir.

★ Bazıları: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara ihtiyaçları sebebiyle vermiş olmalı" demiş ise de bu yorum ziyadesiyle zayıf bulunmuştur. Çünkü Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* iki âile mensuplarının hepsine verirken, diğerlerinin hiçbirine vermemiştir.

İbnu Hacer: "Bu hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, kavmine mensup diğerleri arasında sâdece mezkur âilelere vermesinin onların nusretleri (yani Mekke devresindeki yardımları) ve İslâm için mâruz kaldıkları (sıkıntılar) sebebiyle olduğu hususunda zâhir ve açıktır" der.

4- Âlimler, zevi'l-kurbâ hissesini taksim şeklinde de bazı farklı yorumlar yapmışlardır:

★ Hadis, taksimin nasıl yapılacağı hususunda tafsilat vermiyor, zâhire göre hisse sâhiplerine eşit pay ayrılacaktır. Bu durumda "miras taksimi üzere (erkeklere iki, kadınlara tek hisse) yapılır" diyenler delilsiz kalmaktadırlar.

★ Çoğunluk, zevi'l-kurbâ payının taksiminde hepsine tamim edilmesi görüşündedir. Ancak Şâfiî ve Ahmed "yetimlerin fakir olanlarına hususiyet ve öncelik tanınmalıdır" demişlerdir.

Mâlik, îtanın hepsine şâmil kılınması gereğini söylerken, Ebu Hanife iki sınıftan fakir olanlara hususiyet tanımıştır.

Şâfiî, görüşüne şu delili ileri sürer: "Onların hepsine zekât yasaklandığına göre, paydan da hepsine verilmelidir. Esasen onlara ihtiyaç cihetiyle değil, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yakınlıkları cihetiyle

ikrâm ve teşrif olsun diye verilmiştir, ama yetimlere ihtiyaçlarını gidermek için verilir.

5- Son olarak şunu da belirtelim ki, İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'tan, Nesâî'de gelen bir rivayete göre, Hz. Ömer (radıyallahu anh), mezkûr hisseyi herkese eşit şekilde vermeyip, ihtiyaç sâhiplerinin ihtiyaçlarını görme şeklinde bir tatbikatı denemek ister ve fakat bu düşünce zevi'l-kurbâ arasında memnuniyetsizlik hâsıl eder: *"Ömer, bize yetimlerimizi evlendirmeyi, ailelerimize hizmetçi temin etmeyi, borçlularımızın borçlarını ödemeyi teklif etti. Biz itiraz ettik ve hisselerimizi nakid olarak teslim etmesini taleb ettik"* der. Hz. Ömer (radıyallahu anh) isteklerine uyar.

Hattâbî, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan sonra Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın da bunu ödemeye devam ettiğini belirtir. Ancak müteakiben kaydedeceğimiz rivayet, bunun Hz. Ömer'le sona erdiğini ifade eder. Hz. Ebu Bekir'in ödediği hususunda rivayetler ihtilâflıdır. Bu durum sonradan ulemânın, bu hakkın sübûtu hususunda ihtilaf etmelerine sebep olmuştur. Sözgelimi Mâlik ve Şâfiî hazretleri "bu hak sabittir" derken, ashab-ı re'y reddetmiş ve humsu üç kısma bölmüştür.

Bazıları da: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Benî Muttalib'e yakınlıktan dolayı yardım için vermiştir. Nitekim Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: إنَّا لاَنَفْتَرِقُ فِي جَاهِلِيَّةٍ وَلاَ إِسْلاَمٍ **"Biz ne cahiliyede ne de İslâm' da birbirimizden ayrılmamışız"** buyurmuştur. Bu hadise göre, onlara veriş sebebi yardımları içindir. Yardım kesildiğine göre, atiyyenin de kesilmesi gerekir" demiştir.

1124 ٤٢ - وعن عبدالرحمن بن أبى ليلى قال: [سَمِعْتُ عَلِيّاً رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ يَقُولُ: اجْتَمَعْتُ أنَا وَالْعَبَّاسُ وَفَاطِمَةُ وَزَيْدُ بنُ حَارِثَةَ عِنْدَ النَّبِىِّ ﷺ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللّهِ؟ إنْ رَأيْتَ أنْ تُوَلِّينَا حَقَّنَا مِنْ هذَا الْخُمُسِ فِي كِتَابِ اللّهِ تَعالَى فَاقْسِمْهُ في حَيَاتِكَ كَىْ لاَ يُنَازِعَنَا أحَدٌ بَعْدَكَ فَفَعَلَ فَقَسَمْتُهُ حَيَاةَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ ثُمَّ وِلاَيَةَ أبِى بَكْرٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ حَتَّى كَانَ آخِرُ سِنِّى عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. فَأتَاهُ مَالٌ كَثِيرٌ فَعَزَلَ حَقَّنَا ثُمَّ أرْسَلَ إلَىَّ فَقُلْتُ بِنَا عَنْهُ الْعَامَ غِنىً، وَبِالْمُسْلِمِينَ إلَيْهِ حَاجَةٌ فَارْدُدْهُ عَلَيْهِمْ. فَلَقِيتُ الْعَبَّاسَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ بَعْدَ خُرُوجِى مِنْ عِنْدِ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ فَأخْبَرْتُهُ فَقَالَ: لَقَدْ

حَرَمْتَنَا الغَدَاةَ شَيْئاً لاَ يُرَدُّ عَلَيْنَا أَبَداً، وَكَانَ رَجُلاً دَاهِياً]. أخرجه أبو داود.

« الداهى » من الرجال: الفطن الجيد الرأى.

24. (1124)- *Abdurrahman İbnu Ebî Leylâ* anlatıyor: "Ali (radıyallahu anh)'yi dinledim, demişti ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında ben, Abbâs, Fatıma ve Zeyd İbnu Hârise toplanmıştık. Ben şunu söyledim:

"Ey Allah'ın Resûlü, Aziz ve Celîl olan Allah'ın kitabında zikri geçen şu humustaki hakkımızın taksimine beni vazifelendirseniz de hayatınızda bu işi ben bir yapsam! Tâ ki sonradan kimse bu hususta bizimle ihtilâfa düşmese!"

Ali (radıyallahu anh) devamla der ki: "Resûlullah bu isteğimi yerine getirdi. Hayatı boyunca ben taksim ettim. Sonra buna, Hz. Ebu Bekir de beni vazifelendirdi. Aynı iş, Hz. Ömer (radıyallahu anh) devrinin son senesine kadar bende devam etti. O yıl (fetihlerden dolayı) bol mal gelmişti. Bizim hakkımızı yine ayırdı ve bana gönderdi. Ben:

"Bu sene ihtiyacımız yok, Müslümanların ihtiyacı var, onlara ver!" dedim. O da bu hisseyi Müslümanlara dağıttı. Artık, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'den sonra kimse beni bu işe çağırmadı.

(Zaten o sene) Hz. Ömer'in yanından çıktıktan sonra Abbâs (radıyallahu anh)'a rastladığımda (hayıflanarak) bana:

"Ey Ali, dün bize öyle bir şeyi haram ettin ki, bundan sonra artık kimse bunu bize vermez!" demişti. (Meğer ne kadar doğru söylemişmiş. Dediği aynen çıktı). O ne dahi insan imiş!" [Ebu Dâvud, Harâc 20, (2983-2984).]

1125 ٢٥ – وعن قتادة رضى الله عنه قال: [كَانَ رَسُولُ الله ﷺ إذَا غَزَا بِنَفْسِهِ يَكُونُ لَهُ سَهْمٌ صَفِيٍّ يَأْخُذُهُ مِنْ حَيْثُ شَاءَ: عَبْداً أوْ أمَةً أوْ فَرَساً يَخْتَارُهُ قَبْلَ الخُمُسِ؛ وَكَانَتْ صَفِيَّةُ رَضِىَ اللهُ عَنْهَا مِنْ ذلِكَ السَّهْمِ، وَكَانَ إذَا لَمْ يَغْزُ بِنَفْسِهِ ضُرِبَ لَهُ بِسَهْمٍ وَلَمْ يَخْتَرْ]. أخرجه أبو داود.

25. (1125)- *Katâde* (rahimehullah) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gazveye bizzat iştirak edince, onun sehm-i safiyy denen riyaset hissesi olurdu. Bu hisseyi, taksimden önce köle, câriye, at gibi ganimete dahil mallardan dilediğinden alırdı. Safiyye validemiz de işte bu hissedendi. Gazveye bizzat iştirak etmediği takdirde bu hisse gıyabın-

da ayrılırdı, ancak bu durumda seçme hakkı yoktu (ne ayrılmışsa onu kabul ederdi.)" [Ebu Dâvud, Harâc 21, (2993).]

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den sonra kaldırılmış olan bu safiyy payı ile alakalı açıklamayı 1078. hadiste sunduk, oraya bakılsın.

1126 ٢٦– وعن مالك بن أوس بن الحدثان قال: [أرسَلَ إليَّ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عنهُ فَجِئتُهُ حِينَ تَعالَى النَّهارُ فَوَجَدْتُهُ في بَيْتِهِ جَالِساً عَلى سَرِيرٍ مُفْضِياً إلى رِمالِه(١) مُتَّكِئاً عَلى وِسَادَةٍ مِنْ أدَمٍ(٢) فَقَالَ يامالُ(٣) إنَّهُ قَدْ دَفَّ أهْلُ أبْيَاتٍ مِنْ قَوْمِكَ، وَقَدْ أمَرْتُ فِيهِمْ بِرَضْخٍ فَخُذْهُ فَاقسِمْهُ بَيْنَهُمْ. فَقُلْتُ لَوْ أمَرْتَ بِهذَا غَيْرِي؟ فَقَالَ خُذْهُ يَا مَالُ فَجاءَ يَرفأُ(٤) مَوْلَى عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. فَقَالَ يا أميرَ المُؤمِنِينَ: هَلْ لَكَ في عُثْمَانَ وَعَبْدِ الرَّحمنِ بنِ عَوْفٍ وَالزُّبَيْرِ وَسَعْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ؟ فَقَالَ: نَعَمْ. فَأذِنَ لَهُمْ فَدَخَلُوا فَسَلَّمُوا وَجَلَسُوا. ثُمَّ جَاءَ فَقَالَ: هَلْ لَكَ في عَبَّاسٍ وَعَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا. قالَ نَعَمْ: فَأذِنَ لَهُمَا فَدَخَلاَ فَسَلَّمَا. فَقَالَ الْعَبَّاسُ يا أميرَ المُؤْمِنِينَ: اقْضِ بَيْنِي وبَيْنَ هذا، وَهُمَا يَخْتَصِمَانِ. فَقَالَ الْقَوْمُ: أجلْ يا أمِيرَ المُؤمِنينَ: اقْضِ بَيْنَهُمْ وَأرِحْهُمْ. فَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: اتَّئِدُوا أنْشُدُكُمْ بِاللهِ الَّذِي بِإذْنِهِ تَقُومُ السَّمَاءُ وَالأرْضُ، أتَعْلَمُونَ أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: لاَ نُورَثُ مَا تَرَكْنَا صَدَقَةٌ؟ قَالُوا نَعَمْ. ثُمَّ أقْبَلَ عَلى العَبَّاسِ وَعَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنهُما فَقَالَ: أنْشُدُكُمَا بِاللهِ الَّذِي بِإذْنِهِ تَقُومُ السَّمَاءُ وَالأرْضُ أتَعْلَمَانِ أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: لاَ نُورَثُ مَا تَرَكْنَاهُ صَدَقَةٌ؟ قَالاَ

(١) رمال السرير: بكسر الراء ما ينسج من سعف النخل.

(٢) الوسادة: المخدة، والأدم: هنا الجلد.

(٣) مرخم مالك.

(٤) يرفأ: بفتح التحتانية وسكون الراء بعدها فاء مشبعة بغير همز وقد تهمز كان من موالى عمر أدرك الجاهلية ولا تعرف له صحبة.

نَعَمْ فَقَالَ عُمَرُ: إِنَّ اللّٰهَ تَعَالَى كَانَ خَصَّ رَسُولَهُ ﷺ بِخَاصَّةٍ لَمْ يَخُصَّ بِهَا أَحَداً غَيْرَهُ. فَقَالَ: مَا أَفَاءَ اللّٰهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ؛ فَقَسَّمَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ بَيْنَكُمْ أَمْوَالَ بَنِي النَّضِيرِ فَوَاللّٰهِ مَا اسْتَأْثَرَ عَلَيْكُمْ وَلاَ أَخَذَهَا دُونَكُمْ حَتَّى بَقِيَ هَذَا الْمَالُ، فَكَانَ ﷺ يَأْخُذُ مِنْهُ نَفَقَتَهُ سَنَةً ثُمَّ يَجْعَلُ مَا بَقِيَ أُسْوَةَ الْمَالِ].

26. (1126)- *Mâlik İbnu Evs İbni Hadesân* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) bana haber gönderdi. Ben de gün yükseldiği zaman ona gittim. Kendisini evinde bir sedirin üzerinde, deri yüzlü bir yastığa dayanmış vaziyette oturmuş buldum. Sedirin örgü ipleri adalelerine gömülmüş durumdaydı. Bana:

"Ey Mâlik, seni şunun için çağırdım: Senin kavminden bir kaç hâne halkı peş peşe geldiler (ihtiyaç arzettiler). Ben de kendilerine biraz bağışta bulunulmasını söyledim. İşte ! Al bunu aralarında dağıtıver!" dedi. Ben:

"Bu işi benden başkasına söyleseniz daha iyi olur!" dedim. Ancak o ısrarla:

"Ey Mâlik al şunu!" dedi. Az sonra Hz. Ömer'in azadlısı (kapıcı) Yerfe' geldi ve:

"Ey mü'minlerin emîri! Osmân, Abdurrahmân İbnu Avf, Zübeyr ve Sa'd (radıyallahu anhüm)'ın girmelerine izin veriyor musunuz? (sizi görmek istiyorlar!) dedi. O da:

"Evet, buyursunlar!" diyerek izin verdi. onlar da girip selam vererek oturdular.

Az sonra Yerfe' tekrar gelip:

"Abbas'la Ali (radıyallahu anhümâ) için de izin var mı?" dedi. Hz. Ömer, onlara da izin verdi. Girdiler, selamı verip oturdular. Abbâs (radıyallahu anh) söz alarak:

"Ey mü'minlerin emîri! Benimle Ali arasında hükmet!" dedi.

Bunlar bir meselede ihtilâfa düşmüş, birbirlerini dâva ediyorlardı. Oradaki cemaat de:

"Evet ey mü'minlerin emîri, aralarında hükmet, onları rahatlat!" dediler. Hz. Ömer (radıyallahu anh) (önceden gelenlere yönelerek):

"Şöyle bir sâkin olun!" deyip devam etti:

"Arzı ve semayı ayakta tutan Allah aşkına soruyorum. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle şöyle söylediğini biliyor musunuz? **"Bize mirascı olunmaz, ne bırakmışsak o sadakadır."**

"Evet!" dediler. Sonra da Hz. Abbâs ve Hz. Ali'ye yönelerek:

"Arz ve sema izniyle ayakta duran Zât'ın aşkına size soruyorum, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: "Bize mirascı olunmaz, her ne bırakmışsak sadakadır" dediğini biliyor musunuz?"

O ikisi de:

"Evet!" dediler. Hz. Ömer de:

"Allahu Teâla hazretleri, Resûlü'ne *(aleyhissalâtu vesselâm)* bazı imtiyazlar bahşetmiştir, bunları ondan başka kimseye vermemiştir. Söz gelimi, beldeler ahâlisinden Allah'ın fey kıldığı şeyler (hassaten) Allah ve Resûlü'ne aittir. Allah Resûlü *(aleyhissalâtu vesselâm)* Benî Nadir'in mallarını aranızda taksim etti. Allah'a kasem olsun, o işte, kendisini size tercih etmedi, sizi bırakıp, onu kendisi almadı. (Nitekim, onu aranızda dağıttı.) Sâdece şu mal (kendisine) kaldı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bundan (ailesinin) yıllık nafakasını alır, mütebâkisini beytü'l-male koyardı" dedi." [Buhârî, Ferâiz 3, Humus 1, Cidâd 80, Meğâzî 14, Tefsir, Haşr 3, Nafakat 3, İ'tisam 5; Müslim, 48, (1757); Tirmizî, Siyer 44, (1619); Ebu Dâvud Harac 19, (2963, 2964, 2965, 2967); Nesâî, Fey 1, (7, 136, 137).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayette, Hz. Ali ile Hz. Abbâs arasındaki ihtilâf mevzuu nedir? açık olarak belli değil. Bu husus, rivayetin başka vecihlerinde tasrih edilmiştir. Buharî'nin bu rivayetinde: *"...onlar Allahu Teâlâ'nın Benî Nadir'den Resûlü'ne fey kıldığı mallar hususunda ihtilâfa düşmüşlerdi"* denir. Hattâ, Müslim'in rivayetinde Hz. Abbas (radıyallahu anh), Hz. Ali'yi galiz tâbirler kullanarak, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e şikâyet eder: "Ey mü'minlerin emîri, benimle şu yanılgân[23], günahkâr, haksız ve hâin arasında hükmet!" der.

2- Müteakip hadis de aynı vak'ayı anlattığı ve bu rivayeti de aydınlatıcı mahiyette olduğu için, onu da kaydedip gerekli bazı açıklamaları en sonda sunacağız.

23– Kâzib, Arabça'da hatâ etmek, yanılmak manasına gelir. Hz. Abbas'ın Ali (radıyallahu anhümâ) efendimize, öfke ile sarfettiği kâzib sözünü, dilimizdeki yalancı manasında tercüme etmeyi uygun görmedik.

1127 ٢٧– وفي رواية: [ثُمَّ يَجْعَلُ مَا بَقِي مُجْعَلَ مَالِ اللهِ تعالى؛ ثُمَّ قَالَ: أَنْشُدُكُمْ بِاللهِ الَّذِي بِإِذْنِهِ تَقُومُ السَّمَاءُ وَالأَرْضُ أَتَعْلَمُونَ ذَلِكَ؟ قَالُوا نَعَمْ؛ ثُمَّ نَشَدَ عَبَّاساً وَعَلِيّاً بِمِثْلِ مَا نَشَدَ بِهِ الْقَوْمَ فَقَالاَ نَعَمْ. قَالَ فَلَمَّا تُوُفِّيَ رسولُ الله ﷺ قَالَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَا وَلِيُّ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَجِئْتُمَا تَطْلُبُ أَنْتَ مِيرَاثَكَ مِنِ ابْنِ أَخِيكَ، وَيَطْلُبُ هٰذَا مِيرَاثَ امْرَأَتِهِ مِنْ أَبِيهَا. فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. قَالَ رسولُ الله ﷺ: لاَ نُورَثُ مَا تَرَكْنَا صَدَقَةٌ ثُمَّ اتَّفَقْتُمَا ثُمَّ تُوُفِّيَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وَأَنَا وَلِيُّ رسولِ الله ﷺ وَوَلِيُّ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَوَلِيتُهَا ثُمَّ جِئْتَنِي أَنْتَ وَهٰذَا وَأَنْتُمَا جَمِيعٌ وَأَمْرُكُمَا وَاحِدٌ. فَقُلْتُمَا ادْفَعْهَا إِلَيْنَا، فَقُلْتُ: إِنْ شِئْتُمَا دَفَعْتُهَا إِلَيْكُمَا عَلَى أَنَّ عَلَيْكُمَا عَهْدَ اللهِ أَنْ تَعْمَلاَ فِيهَا بِالَّذِي كَانَ يَعْمَلُ فِيهَا رسولُ الله ﷺ فَأَخَذْتُمَاهَا بِذَلِكَ؛ أَكَذَلِكَ؟ قَالاَ نَعَمْ. قَالَ: ثُمَّ جِئْتُمَانِي لأَقْضِيَ بَيْنَكُمَا؟ لاَ وَاللهِ لاَ أَقْضِي بَيْنَكُمَا بِغَيْرِ ذَلِكَ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ فَإِنْ عَجَزْتُمَا عَنْهَا فَرُدَّاهَا إِلَيَّ]. أخرجه الخمسة، وهذا لفظ الشيخين.

« دَفَّ » يقال دفت دافة من الأعراب إذا جاءوا إلى المصر. « وَالرَّضْخُ » العطاء القليل « وَاتَّئِدُوا » أمر بالتأني والتثبت في الأمر. « وَالرَّهْطُ » الجماعةُ من الرجال دون العشرة. « والفَيْءُ » ما أخذ من كافر بلاقتال. « الاسْتِئْثَارُ » الاستبداد بالشئ والانفراد به.

27. (1127)- (Yukarıdaki vak'a ile alâkalı olan) bir rivayet şöyledir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (yıllık ihtiyacını aldıktan sonra) geri kalanı Allah'ın malı kılar (Beytu'l-mâle koyar) idi." Ömer (radıyallahu anh) sonra (cemaate yönelerek) dedi ki:

"Arz ve semânın izniyle ayakta durduğu Zât aşkına sizden soruyorum, bunu biliyor musunuz?"

Onlar: *"Evet!"* dediler. Sonra Hz. Ömer teker teker, Hz. Abbâs ve Hz. Ali'ye yönelerek, öbür cemaate yaptığı gibi, aynı şekilde yemin vererek bu hususu bilip bilmediklerini sordu. Her ikisi de: "Evet, biliyoruz!" dediler. Sonra Hz. Ömer (radıyallahu anh) sözüne devam etti:

"(Hatırlayın! Siz,) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vefat edince,

Ebu Bekir'e bu meseleyi götürdünüz. O, size: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın velisiyim, ikiniz bana ihtilâfınızı getirdiniz, sen ey Abbâs, kardeşin oğlunun mirasını taleb ediyorsun, sen de ey Ali, hanımın Fâtıma'nın babasından olan mirasını taleb ediyorsun" dedi ve devamla: "Ebu Bekir (radıyallahu anh) size, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şu sözünü hatırlattı: "Bize vâris olunmaz. Her ne bıraktı isek sadakadır." Siz ikiniz (onu ithamda) ittifak ettiniz. (Allah biliyor o, bu tatbikatta doğru, iyi, isabetli ve hakka uygun hareket ediyordu. Sonra Ebu Bekir (radıyallahu anh) vefat etti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve Ebu Bekir'in velisi ben oldum, böylece o malın sorumluluğu bana geçti. Allah biliyor, bu işte ben de doğru, iyi, isâbetli ve hakka uygun hareket ediyorum. Şimdi (ey Abbâs!) sen ve Ali bana geldiniz. Meseleniz aynı mesele. Bana: "(Benî Nadir'den kalan fey malını) bize ver!" diyorsunuz. Ben de şu cevabı veriyorum: "Dilerseniz, bir şartla o malı size vereyim. O şart da şudur: "Bu malı, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (Ebu Bekir ve sorumluluğunu aldığım günden beri ben) nasıl kullandı isek sizin de öyle kullanacağınıza dâir Allah'a söz vermenizdir. Onu bu şartla aldınız mı? Tamam mı?" Onlar: "Evet!" dediler. Hz. Ömer de: "Sonra siz bana aranızda (başka şekilde) hükmedeyim diye (mi)? geldiniz. Hayır, vallahi aranızda, kıyamet kopuncaya kadar, bundan başka bir hüküm veremem. Bu şartı yerine getirmede âciz kalırsanız, malı bana iade ediverin" dedi. (Kaynaklar önceki rivayette kaydedilenlerdir.)

AÇIKLAMA:

1- Hadisin bazı vecihlerini Buhârî Kitâbu'l-Ferâiz'de: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: **"Bize vâris olunmaz, her ne bırakmışsak sadakadır"** hadisi babı" başlığını taşıyan babta kaydeder. Hadis, görüldüğü üzere, Buhârî'nin muhtelif bölümlerinde farklı vecihleriyle kaydedildiği gibi, Müslim, Tirmizî, Ebu Dâvud ve Nesâî'de de farklı vecihleriyle kaydedilmiştir.

2- Hâdisenin kısaca özeti şudur: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın amcası Abbâs'la Hz. Ali (radıyallahu anhümâ), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın terekesi sayılan Benî Nadir Yahudilerinden kalan [24] fey malı hususunda ihtilâfa düşerek Halife Hz. Ömer'e müracaat ederler. Hz. Ömer, onlara aynı meseleden dâvâcı olarak daha önce, Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'e de müracaat ettiklerini hatırlatarak, Hz. Ebu Be-

24- Ebu Dâvud'un bir rivayetinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın üç ayrı hususi malı (safiyy) olduğu belirtilir: Fedek, Hayber ve Benû Nadir emvali.

kir'in kendilerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: **"Kimse bize vâris olamaz, bıraktıklarımız sadakadır"** meâlindeki hadisini hatırlatarak onlara bu maldan hak tanımadığını hatırlatır ve kendisinin de aynı kanaatte olduğunu ifade der. Bu malın tasarrufunu şartlı olarak kendilerine bırakabileceğini söyler.

3- Rivayetlerden anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* adı geçen (Benû Nadir, Hayber, Fedek) fey mallarından hissesine düşeni, sağlığında kendisinin ve ailesinin ihtiyaçları için harcamış, artan malı Müslümanların maslahatı, at, silah alımı gibi umumî hizmetlerde harcamış idi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vefat edince önce kızı Fatıma (radıyallahu anhâ), Halife *Hz. Ebu Bekir*'e gelerek bu malları tevârüs usûlünce temellük etmek istemiş ise de, *Hz. Ebu Bekir* (radıyallahu anh): **"Bize tevârüs olunmaz, bıraktığımız her şey sadakadır"** meâlindeki hadisi hatırlatarak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bıraktığı mallara miras muamelesi yapılamayacağını söyler. Bunun üzerine, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan altı ay kadar sonra vefat edecek olan Hz. Fâtıma, *Hz. Ebu Bekir*'e küser ve ölünceye kadar barışmaz.

4- Bu malların bazı rivayetlere göre taksimi, bazı rivayetlere göre de velâyeti (idaresi) için Hz. Abbas ve Hz. Ali, önce Halife Hz. Ebu Bekir'e, sonra da Halife Hz. Ömer'e çıkarlar. Her ikisi de, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mezkûr hadisini hatırlatarak ve kendilerince de bilinmekte olduğunu anlayarak isteklerine müsbet cevap vermezler ve reddederler.

5- Hadiste birkaç müşkil:

Hadis, pekçok vecihten rivayet edilmiştir ve herbir vechinde bazı farklılıklar mevcuttur ve bir kısım müşkiller ortaya koymaktadır.

a) Bazı vecihlerde *Hz.Abbas*'ın, *Hz.Ali*'ye sarfettiği galiz tâbirler. Hatadan, günahtan mâsum olma keyfiyeti Ehl-i Sünnet nazarında sâdece peygamberlere has ise de, yine Ehl-i Sünnet, pekçok âyet ve hadislere dayanarak Ashâb'a karşı edeble mükelleftir. Ashâb arasında birçok siyasî ve sâir ihtilaflar olsa bile birbirlerini galiz tâbirlerle tavsif etmelerine pek rastlanmaz. Hz. Abbas'ın, yeğeni olan Hz. Ali için sarfettiği bu sözler, pek nâdir istisnalardandır. Acaba Hz. Abbâs bunu söylemiş midir? Yoksa râvilerden birinin vehmi midir? Şârihlerden bazıları bunu reddederek Hz. Abbas'tan, Hz. Ali'ye karşı bu sözlerin sâdır olmayacağını söylemiş ve hatta rivayet esnasında olanı hazfetmiştir. Gerçeği Allah bilir.

Rivayetten bunları hazfetmeyi uygun bulan Mâzirî, Hz. Abbâs'ın gerçekten söylemiş olma ihtimali karşısında şöyle bir izah sunar: "En münâsibi, Hz. Abbâs'ın oğlu durumunda olan Hz. Ali (radıyallahu anhümâ)'ye, nazı geçtiği için bu kelimeleri (lâtife ve şaka yoluyla) söylemiş olduğunu kabul etmektedir. Maksadı, itikadınca hatalı olan yeğenini bu davranışından vazgeçirmektir. Mezkur vasıflarla, o davranışlara hatâen değil, âmden, kasden girenler tavsif edilebilir." Mâzirî devamla şu mânada açıklamada bulunur: "Bu te'vil şarttır, çünkü Hz. Abbas, bu hakâretleri Halife Hz. Ömer ile Hz. Osman, Zübeyr, Abdurrahman İbnu Avf ve Sa'd (radıyallahu anhüm) gibi, büyük zatların huzurunda sarfetmiş ve bunlardan hiçbiri de reddetme hususunda müdahalede bulunmamışlardır. Halbuki bu zatlar münkeri red ve yalanı tekzib hususunda aşırı titiz insanlardır. Hz. Ali gibi faziletlerle dolu bir zat hakkında bu sözlerin itham maksadıyla söylenmediğini bildikleri için, müdâhale ihtiyacını duymadılar."

Rivayete göre, bu malın tasarrufu, Hz. Ali'nin elinde idi. Hz. Abbâs'ı ondan men etti ve bu hususta ona baskın çıktı, bu sebeple Hz.Ali'yi şikâyet etmiştir.

b) Hadiste gözüken ikinci bir müşkil, aynı mesele üzerinde iki ayrı şikâyetin vukûu. Şöyle ki: Rivâyetten sarih olarak anlaşıldığına göre, Hz. Abbâs'la Hz. Ali, önce Hz. Ebu Bekir'e giderler. Hz. Ebu Bekir onları Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bıraktıklarına vâris olunamayacağı hususundaki hadisi onların da bildiğini görüyor. Onlar bunu bile bile, *Hz. Ebu Bekir*'in vefatından sonra *Hz. Ömer*'e, -hilâfetinin ikinci senesinde- başvururlar, Hz. Ömer, onlara, daha önce de *Hz. Ebu Bekir*'e çıktıklarını hatırlatarak taleblerini reddeder.

Burada müşkil şudur: Bunlar, bu mala vâris olunamayacağını bildikleri halde niye *Hz. Ebu Bekir*'e ve sonra da *Hz. Ömer* (radıyallahu anhümâ)'e mürâcaat ettiler?

İbnu Hacer şöyle cevaplar: "Gerek bu iki sâhâbi ve gerekse bunlardan önce Hz. Fatıma, "Bize vâris olunmaz" yasağının bırakılan her mala şâmil olmayıp, bâzılarına mahsus olduğuna inanıyorlardı..."

Hz. Ömer'e ikinci defa çıkışlarıyla ilgili olarak Dârakutnî'nin bir rivayetine atıf yaparak şu açıklamayı el-Kâdî İsmâil'den nakleder: "Hz. Abbâs ve Hz. Ali'nin ihtilâfları mezkur malların velayeti (tasarruf yetkisi) ve (nasıl, nerelere) sarfedileceği hususunda idi." Ancak İbnu Hacer bunu makul bulmaz. Nesâî'deki rivayetin, bu malın kendilerine pay edil-

mesi için müracaat ettiklerinde, te'vile hacet bırakmayacak kadar sarâhat olduğunu belirtir.

6- Hz. Ömer, arkadan gelen nesillerce, temellük ifade edecek bir taksimden kaçınmıştır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Ebu Bekir ve bir müddet de kendisi tarafından tasarruf edildiği şekilde tasarruf etmeleri kaydıyla velâyeti, yani bu malları kaideye uygun şekilde kullanma yetkisini onlara bırakmıştır.

7- Bu malların akibeti:

İbnu Hacer, ihtilâf konusu bu emlâkin akibeti ile ilgili şu bilgiyi kaydeder: "Hz. Ali'nin elinde idi... sonra Hasan ve Hüseyin'e geçti, sonra Ali İbnu'l-Hüseyin ve Hasan İbnu Hasan'a, sonra Zeyd İbnu Hasan'ın eline geçti... Sonra Abdullah İbnu Hasan'ın eline geçti. İdâreyi Abbâsoğulları ele geçirinceye kadar böyle devam etti. Abbasiler başa gelince el koydular.

El-Kâdî İsmail şu bilgiyi vermiştir: Bu mülkten Hz. Abbâs'ın vazgeçmesi Hz. Osman zamanında olmuştur.

İbnu Hacer, "ikinci asrın başına kadar, halifeden, velâyet yetkisi alanlarca, mahsulatın Medine ahalisinden muhtaç olanlara harcamak suretiyle tasarrufa devam edildiğini, daha sonra ahvalin değiştiğini" söyler.

8- Hadisten çıkarılan hükümler:

Bu hadisten çıkarılan hükümlerden bazıları şunlardır:

1- Bir kabilenin idâresini, içlerinden büyük olanın üzerine alması gerekir. Çünkü, herkesin halini en iyi o bilir.

2- İmam, şerif kimseye ismiyle hitab edebilir, ismini terhimle de söyleyebilir.[25]

3- İmamdan, kişi velayet hakkını isteyebilir, ancak bunu rıfkla yapmalıdır.

4- Büyüklerin kapıcı tutmasının cevâzı, imamın yanında oturma, hâkimin infazı sırasında şefaat, verdiği hükmün esbab-ı mucibesini hâkimin açıklaması gibi hususların caiz olduğu rivayette gözükmektedir.

5- İmam vakfa nezaret etmek üzere, kendi yerine bir başkasını kayyim yapabilir. Kayyimliğe iki kişiyi tayin edebilir ve hatta gerekiyorsa daha fazla kayyim de tutabilir.

25– Terhim, ismi biraz kısaltma, telaffuzu hafifletmedir. Hz. Ömer, rivâyette, Mâlik'e "Ey Mâli!" diye hitab eder, sondaki "k" harfini atar. İşte buna terhim denmektedir.

6- Aşırı zâhid geçinenlerin iddiası aksine, evde yıllık erzakın depolanması câizdir, bu tevekküle mani değildir.

7- Akar sahibi olunabilir, bunlar işletilebilir. Akar dışında da nemalanacak mal edinilebilir; ticâret, zirâat vs. gibi.

8- Bir meselede yeni bir delil ikame edildiği takdirde imam onu esas alır ve muktezasına göre amel eder.

9- Hâkimin ilmiyle amel etmesi câizdir.

10- Tâbi olanlar, büyükte bir tutukluk görürlerse, büyük, sözle onlara açılmayınca, tâbiler büyüğün yanında sükût etmelidirler.

11- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* fey'den ganimetin humsundan, kendi ihtiyacı ile ailesinin ihtiyacından fazla bir şey tutmuyordu. Bu miktardan fazlasında, taksim ederek dağıtma veya atiyyede bulunma hususlarına yetki sahibi idi.

12- Fakih ve âlimlerin, başkalarınca bilinen bazı şeyleri bilmemeleri ayıp değildir.

1128 ٢٨– وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [أُتِىَ النَّبىُّ ﷺ بِمَالٍ مِنَ الْبَحْرَيْنِ فَقَالَ انْثُرُوهُ فِي الْمَسْجِدِ، وَكَانَ أَكْثَرَ مَالٍ أُتِىَ بِهِ رَسُولُ اللّهِ ﷺ، فَخَرَجَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إلى الصَّلاَةِ وَلَمْ يَلْتَفِتْ إلَيْهِ. فَلَمَّا قَضَى الصَّلاَةَ جَاءَ فَجَلَسَ إلَيْهِ فَمَا كَانَ يَرَى أَحَداً إلاَّ أَعْطَاهُ فَجَاءَ الْعَبَّاسُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللّهِ أَعْطِنِى فَإنِّى فَادَيْتُ نَفْسِى وَفَادَيْتُ عَقِيلاً. فَقَالَ: خُذْ فَحَثَى فِي ثَوْبِهِ ثُمَّ ذَهَبَ يُقِلُّهُ فَلَمْ يَسْتَطِعْ فَقَالَ يَارَسُولَ اللّهِ: مُرْ بَعْضَهُمْ يَرْفَعهُ إلَىَّ. فَقَالَ: لاَ. قَالَ: فَارْفَعْهُ أَنْتَ عَلَىَّ. قَالَ لاَ. قَالَ: فَنَثَرَ مِنْهُ ثُمَّ ذَهَبَ يُقِلُّهُ فَلَمْ يَسْتَطِعْ. فَقَالَ: مُرْ بَعْضَهُمْ يَرْفَعهُ إلَىَّ. قَالَ: لاَ. قَالَ فَارْفَعْهُ أَنْتَ عَلَىَّ. قَالَ: لاَ. فَنَثَرَ مِنْهُ ثُمَّ احْتَمَلَهُ فَأَلْقَاهُ عَلَى كَاهِلِهِ، ثُمَّ انْطَلَقَ فَمَا زَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يُتْبِعُهُ بَصَرَهُ حَتَّى خَفِىَ عَلَيْهِ عَجَباً مِنْ حِرْصِهِ. فَمَا قَامَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ وَثَمَّ مِنْهُ دِرْهَمٌ]. أخرجه البخارى.

28. (1128)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a Bahreyn'den bir mal getirildi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Bunu mescide dökün" dedi. Bu mal (şimdiye kadar) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelenlerin en çok olanı idi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaza gitti ve mala hiç nazar etmedi. Namaz bitince gelip malın yanında durdu. Her gördüğüne ondan veriyordu. Derken amcası Abbâs (radıyallahu anh) geldi ve:

"Ey Allah'ın Resûlü, bana da ver. Zîra ben hem kendimin, hem de Akil'in (esaretten kurtuluş) fidyesini verdim!" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da: *"Al!"* dedi.

Bunun üzerine o da torbasını iyice doldurdu. Sonra onu sırtlamaya çalıştı, ancak muvaffak olamadı.

"Ey Allah'ın Resûlü, birilerine söyle de sırtıma kaldırıversin" dedi ise de: *"Hayır"* cevabını aldı. Bunun üzerine; Abbâs:

"Öyleyse sen sırtıma kaldırıver!" dedi. Yine: "Hayır!" cevabını aldı. Bunun üzerine Abbâs, torbadan bir miktarını döktü, tekrar sırtlamaya çalıştı, yine kaldıramadı. Ve:

"Birilerine söyle sırtıma kaldırıversin!" dedi. "Hayır!" cevabını alınca, yine: "Öyleyse sen kaldırıver" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buna da "Hayır!" deyince Abbâs bir miktar daha boşalttı, sonra kaldırıp omuzuna koyup çekip gitti.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Abbâs (radıyallahu anh)'taki para hırsına taaccübünden, bize görünmez oluncaya kadar gözleriyle onu takip etmişti.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tek dirhem kalıncaya kadar oradan ayrılmadı." [Buhârî, Salât 42, Cizye 4, Cihâd 172).]

AÇIKLAMA:

1- Başka kaynaklarda, Bahreyn'den gelen bu malın, Medine'ye taşradan gelen ilk haraç malı olduğu, vâli Alâ İbnu Hadramî tarafından gönderildiği, 100 bin dirhem miktarında bulunduğu belirtilmiştir.

2- *Hz. Abbâs* (radıyallahu anh)'ın bahsettiği Akîl, Ebu Tâlib'in oğludur. Fidye, Bedir Harbi'yle ilgilidir. Bedir Savaşı sırasında Akîl ve Abbâs (radıyallahu anhümâ) müşrikler cephesinde savaşa katılmışlar ve her ikisi de esir edilmişti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, o devrin bankerleri arasında yer alan amcası Abbas'tan- "param yok!" demesine rağmen savaşa çıkarken sakladığı yeri ve karısına sır olarak söylediği bazı sözleri de bir mucize olarak hatırlatıp, parasının olduğunu belirte-

rek- kendi kurtuluş fidyesini almakla kalmamış, yeğeni Akîl'in -ve İbnu İshâk'ın belirttiğine göre- esirler arasında yer alan el-Hâris İbnu Nevfel İbnu Hâris İbni Abdilmuttalib'in fidyesini de ondan almıştı.

3- Hadisten çıkarılan bazı hükümler:

★ Bu hadiste Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın para karşısındaki tutumu gözükmektedir: Hiç para tutmamak. Bekletmenin câiz, tasarrufun da kendi yetkisinde olduğu halde, gelen harâc mallarını anında ihtiyaç sahiplerine bol bol dağıtmıştır. Üstelik mal az da olsa çok da olsa iltifat etmemiş, gönül bağlamamıştır.

★ İmam, mal-ı mesâlîh'i (harcama yetkisi kendinde olanı) lâyık olanlara hemen vermeli, harcaması gereken yerlere bekletmeden harcamalıdır.

★ Müslümanların müştereken hakları bulunan zekât, sadaka, harac, sadaka-i fıtr gibi malların mescide konması caizdir.

★ Mallar, mescidin namaz, cemaat gibi, asıl yapılış gayelerini engellemeyecek şekilde konması gerekir.

★ Keza, herkesin istifadesine açık olan içme suyu gibi başka şeylerin de mescide konması caizdir.

★ Mescide, adı geçen mallar depolamak maksadıyla değil, dağıtmak maksadıyla konabilir.

1129 ٢٩– وعن عوف بن مالك رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رسول اللّه ﷺ إذَا أتَاهُ الْفَىْءُ قَسَمَهُ فِي يَوْمِهِ فأعْطَى الآهِلَ حَظَّيْنِ، وأعْطَى الْعَزَبَ حَظّاً]. أخرجه أبو داود.

«الآهِلُ» بالمد وكسر الهاء: المزوج وهو ضد العزب.

29. (1129), Avf İbnu Mâlik (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a fey malı gelince, hemen gününde dağıtırdı. Evliye iki hisse, bekâra bir hisse verirdi." [Ebu Dâvud Harâc 14, (2953).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın fey malını nasıl dağıttığı hususunda açıklık getirmektedir. İki prensip dikkat çekiyor:

a) Fey'in bekletilmeyip, hemen dağıtılması.

b) Fey'in dağıtımında eşitliğe değil, ihtiyaç durumuna riâyet edilmesi. Zîra, ilk nazarda evlinin bekârdan daha çok ihtiyaç içinde olacağı kabul edilir.

2- Fey malı deyince ulemâ umumiyetle Müslümanların savaşmaksızın, gayrı müslimlerden aldıkları her çeşit vergileri anlamışlardır: Cizye, gümrük, harâc, İslâm diyarında izinle ticaret yapanlardan alınan öşür vs.

3- Fey'in masrafı (harcama yerleri) hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür:

★ Fakir, zengin bütün Müslümanların hakkıdır.

★ Savaşan askerlere verilecek atiyyeye ve çocukların nafakasına, İslâm'ın ve Müslümanların salâhına olduğuna dair imamın hükmettiği herşeye buradan harcanır.

4- Fey'in taksim tarzı da münâkaşa edilmiştr:

★ Hz. Ebu Bekir'e göre eşit şekilde dağıtılır. Hz. Ali ve Atâ da bu görüştedir. Şâfiî'nin tercihi de budur.

★ Hz. Ömer, Hz. Osman bazı durumlarda tafdile yani bir kısmına az, bir kısmına çok verilmesi gerektiğine hükmetmiştir. İmam Mâlik bu görüşü tercih etmiştir.

Kûfîler (Hanefîler), "Bu mesele imamın yetkisine bırakılmıştır, dilerse eşitliğe riayet eder, dilerse tafdile yer verir" demiştir.

Bu görüşlerin herbirini te'yid eden rivayet mevcuttur.

Sadedine olduğumuz rivayet, fey'in eşit değil, ihtiyaç durumuna göre dağıtılması gereğini ifade eder.

1130 ٣٠ – وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [كَانَ رَسولُ اللهِ ﷺ يُعْطِى أزْوَاجَهُ مِنْ خَيبرَ كُلَّ سَنَةٍ مائَةَ وَسَقٍ ثَمَانِين وسقاً مِنْ تَمرٍ وعِشرِينَ مِنْ شَعِيرٍ. فَلَمَّا وُلِّىَ عُمَرُ رضى اللهُ عَنهُ قَسَّمَهَا حِينَ أجْلَى اليَهُودَ مِنْهَا فَخَيَّرَ أزْوَاجَ النَّبِىِّ ﷺ بَيْنَ أنْ يَقْطَعَ لَهُنَّ مِنَ المَاءِ وَالأرْضِ أوْ يُمْضِى لَهُنَّ الأوْسَاقَ: فَمِنْهُنَّ مَنِ اخْتَارَ الأرْضَ والمَاءَ، وَمِنْهُنَّ عَائشَةُ وَحَفْصَةُ رَضِىَ اللهُ عَنهمَا، وَاخْتَارَ بَعْضُهُنَّ الْوَسْقَ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

30. (1130)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hayber mahsulünden her sene zevcelerine yüz vask [26] veriyordu. Bunun seksen vaskı hurma, yirmi vaskı arpa idi. Hz. Ömer (radıyallahu anh) halife olunca, Hayber'den Yahudileri çıkardığı zaman orayı taksim etti ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevce-

26- Vask bir ölçü birimi. Takriben 127 kilo ağırlığındadır. Bak: 1086. hadis.

lerini muhayyer bıraktı. Dileyene arâzi ve (sulama) suyu verecek, dileyene de eskiden olduğu şekilde belli miktardaki vaskı verecekti. Bazıları arâzi ve suyu tercih etti -ki Hz. Aişe ve Hafsa (radıyallahu anhümâ) bu gruptandı- bir kısmı da kendilerine hurma verilmesini tercih etti." [Buhârî, Hars 8, 9, 11, İcâre 22, Şirket 11, Şurut 5, Meğâzî 40; Müslim, Musâkât 1, (1551); Ebu Davud, Harâc 24, (3008); İbnu Mâce, Rühûn 14, (2467).]

1131 ٣١ – وعن أبي هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ غَزَا نَبِيٌّ مِنَ الأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ السَّلاَمُ. فَقَالَ لِقَوْمِهِ لاَ يَتْبَعْنِى رَجُلٌ مَلَكَ بُضْعَ امْرَأَةٍ وَهُوَ يُرِيدُ أَنْ يَبْنِىَ بِهَا، وَلَمَّا يَبْنِ بِهَا وَلاَ أَحَدٌ بَنَى بُيُوتاً وَلَمْ يَرْفَعْ سُقُوفَهَا، وَلاَ رَجُلٌ اشْتَرَى غَنَماً أَوْ خَلِفَاتٍ وَهُوَ يَنْتَظِرُ وِلاَدَهَا. فَغَزَا فَدَنَا مِنَ الْقَرْيَةِ صَلاَةَ الْعَصْرِ أَوْ قَرِيباً مِنْ ذلِكَ. فَقَالَ لِلشَّمْسِ إِنَّكِ مَأْمُورَةٌ وَأَنَا مَأْمُورٌ: اللَّهُمَّ احْبِسْهَا عَلَيْنَا فَحُبِسَتْ حَتَّى فَتَحَ اللّهُ عَلَيْهِ فَجَمَعَ الْغَنَائِمَ فَجَاءَتْ: يَعْنِى النَّارَ لِتَأْكُلَهَا فَلَمْ تَطْعَمْهَا. فَقَالَ: إِنَّ فِيكُمْ غُلُولاً فَلْيُبَايِعْنِى مِنْ كُلِّ قَبِيلَةٍ رَجُلٌ. فَلَزِقَتْ يَدُ رَجُلٍ بِيَدِهِ؟ فَقَالَ: فِيكُمُ الْغُلُلُ فَلْتُبَايِعْنِى قَبِيلَتُكَ فَلَزِقَتْ يَدُ رَجُلَيْنِ أَوْ ثَلاَثَةٍ بِيَدِهِ فَقَالَ فِيكُمُ الْغُلُولُ. فَجَاءُوا بِمِثْلِ رَأْسِ بَقَرَةٍ مِنَ الذَّهَبِ فَوَضَعَهَا فَجَاءَتِ النَّارُ فَأَكَلَتْهَا. فَلَمْ تَحِلَّ الْغَنَائِمُ لأَحَدٍ قَبْلَنَا. ثُمَّ أَحَلَّ اللّهُ تَعَالَى لَنَا الْغَنَائِمَ لَمَّا رَأَى مِنْ عَجْزِنَا وَضَعْفِنَا فَأَحَلَّهَا لَنَا].

31. (1131)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Peygamberlerden (aleyhimüsselam) biri, gazveye çıktı da kavmine: *"Nikâhla bağlanıp, gerdeğe girmek istediği halde henüz gerdek yapmadığı kadını olan benimle gelmesin, keza bina yapıp henüz çatısı atılmamış inşaatı olan da gelmesin, keza gebe koyun veya develer satın alıp doğurmalarını bekleyeniniz varsa o da gelmesin"* dedi.

Gazveye çıktı. Derken tam ikindi namazı sırasında veya buna yakın bir zamanda (fethedeceği) beldeye yaklaştı. Güneş'e: *"Sen bir memursun, ancak ben de bir memurum"* dedi ve Allah'a yönelerek: *"Ey Rabbim, şu güneşi bize durdur (da namazımız geçmesin!)"* diye dua etti. Güneş, o yerlerin fethini Allah müyesser kılıncaya kadar durduruldu. Sonra elde edilen ganimetleri topladılar. Toplanan ganimetleri yemek üzere ateş geldi. Fakat ateş tatmadı bile. Bunun üzerine Peygamber:

"İçimizde ganimetten çalan bir hırsız var, her kabileden bir kişi bana biat etsin!" dedi. Bu suretle ona biat etmeye başladılar. Derken bir adamın eli peygamerin eline yapışıp kaldı.*"Hırsız bu kabilede. Kabilenin her ferdi bana teker teker biat etsin!"* dedi.

Biat etmeye başladılar. İki veya üç kişinin eli O'nun eline yapıştı kaldı. *"Ganimet hırsızı sizde"* dedi.

Öküz başı kadar iri bir altın getirdiler. Ganimet yığınının içine o da atıldı. Ateş gelip ganimeti yedi.

Bilesiniz, bizden önce hiçbir ümmete ganimet helal kılınmamıştır. Ganimetleri Allah sadece bize helâl kıldı. Bu da, bizde gördüğü aczimiz ve za'fımız sebebiyledir. [Buhârî, Humus 8, Nikâh 58; Müslim, Cihad 32.]

AÇIKLAMA:

1. İbnu Hacer'in sunduğu bilgilere göre burada zikri geçen peygamber Yûşa aleyhisselam'dır, fethettiği yer de Filistin'deki Eriha kasabasıdır. Bu tafsilat Hâkim'in Ka'bu'l-Ahbâr'dan kaydettiği bir rivayette gelmiştir. Mamafih, Ahmed İbnu Hanbel'in merfu bir rivayetinde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Güneş'in Yûşa aleyhisselam için durdurulduğunu haber vermiştir.

إِنَّ الشَّمْسَ لَمْ تُحْبَسْ لِبَشَرٍ إِلاَّ لِيُوشَعَ بْنِ نُونٍ لَيَالَى سَارَ إِلى بَيْتِ الْمَقْدِسِ

Hz. Davud (aleyhisselam) ile Hz. Süleyman (aleyhisselam) için de güneşin durdurulduğuna dair rivayet mevcut ise de, muhaddisler bunların zayıflığına dikkat çekerler. *Hz. Musa* için de fecrin doğması geciktirilmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın duasıyla da Güneş'in batmasına birkaç sefer Cenab-ı Hakk'ın gecikme halkettiği muteber rivayetlerde gelmiştir. Esmâ Bintu Ümeys (radıyallahu anhâ)'in rivayetine göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün Hz. Ali efendimizin dizleri üzerinde uyurken, ikindi namazının vakti çıkar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın duası üzerine Güneş geri çıkar. Aleyhisselam Efendimiz namazlarını kılarlar, sonra tekrar batar.

İbnu Hacer bunun pek bâhir bir mucize olduğunu belirttikten sonra, bu rivayeti mevzu addetmiş olan *İbnu'l-Cevzî* ile İbnu Teymiyye'nin hata ettiklerini belirtir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın duasıyla, Hendek Harbi sırasında da -ikindi namazını kılması için- Güneş'in te'hirine dair rivayet mevcuttur.

Bu sadedde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la ilgili üçüncü bir rivayet daha var: Mirac mucizesini anlatırken Kureyşliler'e, kervanlarını gördüğünü, Güneş'in doğmasıyla birlikte geleceğini söyler. Güneş için Allah'a dua eder ve kervanın gelişine kadar Güneş'in doğması durdurulur.

Şu halde bu büyük mucizenin Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hayatında üç sefer vukûu mevzubahistir.

2- Bu rivayette *"inşaatına başlanıp çatısı atılmayan binası olan"* tâbiri geçer ise de "Nesâî'de gelen bir rivayette: "Bina yapıp da içine oturmayan.." tâbiri geçer. İnşaatına başlayıp da çatısını atmadan veya başladığı nikâhın zifâfını yapmadan cihada çıkmanın yasaklanması, gönlün bu işlere takılıp kalacağı içindir. Her ne kadar çatısı atılan binaya, gerdeği yapılan evliliğe de gönül takılıp kalacak ise de, yarım hâli kadar şiddetli olmayacaktır. Aradaki ciddî derece farkı sebebiyle ikinci durumda cihâda katılmaya ruhsat verilmiştir.

3- Rivayette, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, daha ziyâde ganimetle ilgili bilgi vermek istemektedir:

★ Ganimet, önceki ümmetlere haramdır. Düşmandan elde edilen ganimetlerin hiçbirinden istifâde edilmemektedir. Ganimet, bir yere yığıldıktan sonra, kazanılan zaferin şükrânı olarak bir nevi kurban kılınmakta idi. Gökten inen ateşin bunu yakması, kurbanın kabûl edildiğine delil oluyordu. Rivayette, ganimete çalıntı girmesi sebebiyle ihlâs çıktığı için, ateş yakmamıştır. Said İbnu Müseyyeb'in rivâyeti, bu ateşin insanlar tarafından yakılmayıp gökten indiği hususunda sarihtir:

وَكَانُوا إِذَا غَنِمُوا غَنِيمَةً بَعَثَ اللّٰهُ عَلَيْهَا النَّارَ فَتَأْكُلُهَا

"O zamanlar, insanlar bir ganimet elde edince, Allah ateş gönderirdi, o da ganimeti yerdi."

★ Hadiste, "yaktı" yerine "yedi", "tattı" gibi değişik tâbirler kullanılmıştır. Bunda mübâlağa kasdı olduğu gibi, hâdisenin normal bir "yakma" olmadığını belirtmek kasdı da düşünülebilir.

4- Hadis, *Ümmet-i Muhammed*'e bahşedilen bir hususiyetin, ganimetin helâl kılınması olduğunu belirtir. Bu ilk defa Bedir Harbi'nde teşrî edilmiştir. O zafer üzerine gelen âyet-i kerime: فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلاَلاً طَيِّبًا **"Elde ettiğiniz ganimetleri temiz ve helâl olarak yiyin.."** (Enfal 69).

Ancak yeri gelmişken şunu da belirtelim ki, Müslümanlar'ın ilk ele geçirdikleri ganimet, Bedir Savaşı'ndan iki ay kadar önce gerçekleştirilen

Abdullah İbnu Cahş'ın seriyyesinde elde edilen ganimettir. Abdullah (radıyallahu anh)'ı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hepsi muhâcir 12 kişilik bir birlikle Nahle cihetine göndermişti. *İbnu Sa'd* bu seriyyede elde edilen ganimetin "hums"u alınan ilk ganimet olduğunu belirtir ve: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu ganimeti hemen taksim etmeyip, sakladığına ve Bedir ganimetiyle birlikte taksim ettiğine dair rivayet var" der.

Şu halde, ilk ganimetin Abdullah İbnu Cahş Seriyyesi'nin ganimeti olması ile, ganimetle ilgili âyetin Bedir Savaşı vesilesiyle gelmiş olması arasındaki teâruz giderilmiş olmaktadır: "O ilk olmasına rağmen, Bedir Gazvesi'yle ilgili olarak gelen âyetin ahkâmına göre, humus esası üzerine taksim edilmiş olmaktadır.

Ümmet-i Muhammed'e ganimetin helâl kılınması, gulûlün gizlenip yüze vurulmaması, cihadın kabul edilmeme fezâhetinin örtülmesi, nebilerinin Allah indindeki şerefinden ileri gelen İlâhî lütuflardır. Bu lütuflara karşı Rabbimize hamdediyoruz.

5- Hadis, evlilik, inşaat, hayvan yavrusu beklemek gibi, dünya "zinet"lerinin kişinin kalbini ciddî surette meşgul edip tûl-i emel denen ebedî yaşayacakmış düşüncesine atıp, ciddî şekilde âhirete yönelmeye engel olduğunu belîğ bir şekilde ifade etmektedir. İnsanı bu vartaya atan dünyalıkların bu üç şeyden ibaret olmadığını, başka şeylerin de aynı ölçüde menfi câzibe sahibi olabileceğini, hadisin Saîd İbnu'l-Müseyyeb rivayetinde gelen şu ziyade ifade etmektedir: أَوْلَهُ حَاجَةٌ فِى الرُّجُوعِ "...veya geri dönme ihtiyacı içinde olan kimse de (benimle gelmesin)."

6- Hadis, ciddî ve mühim işlerin, kalbi sâkin, irâdesi sağlam kimselere verilmesi gereğine irşâd etmektedir. Çünkü, meşguliyeti, takıntısı olan kimsenin azmi zayıf, şevki az olur. Elbette ki kalbin alâkası ikiye, üçe bölündü mü, diğer organların faaliyeti zayıflar ve verim düşer.

7- Hadis, sefîhlerin fiilleri sebebiyle bir cemaatin cezaya mâruz kalacağına delil olmaktadır.

8- Aslolan zâhire göre hükmetmek ise de, bu rivayet, peygamberlerin, bâzan bâtınî duruma göre de hüküm verebileceklerini göstermektedir.

1132 ٣٢– وعنه رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ. قال: [قَامَ فِينَا رسول الله ﷺ ذَاتَ يَوْمٍ فَذَكَرَ الْغُلُولَ وَعَظَّمَهُ وَعَظَّمَ أَمْرَهُ حَتَّى قال: لاَ أُلْفِيَنَّ أَحَدَكُمْ يَجِئُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى رَقَبَتِهِ بَعِيرٌ لَهُ

رُغَاءٌ فَذَكَرَ جَمِيعَ الْكُرَاعِ وَالْمَتَاعِ، فَيَقُولُ يَارَسُــــولَ اللهِ أَغِثْنِى فَأَقُولُ لاَ أَمْلِكُ لَكَ شَيْئاً قَدْ أَبْلَغْتُكَ]. أخرجه الشيخان.

32. (1132)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün kalkıp gulûl'ü (yani ganimet malından çalma) hatırlattı, bunun kötülüğünü, günahının büyüklüğünü belirtti ve bu meyanda şunları söyledi:

"Sakın sizden birini, kıyamet günü, boynunda böğürmesi olan bir deve olduğu halde bana gelmiş: "Ey Allah'ın Resûlü, bana yardım et!" diye yalvarıyor ve kendimi de cevaben: "Senin için hiçbir şey yapamam, ben sana tebliğ etmiştim" der bulmayayım..." Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu tarzda hayvanları ve diğer ganimet mallarını teker teker zikretti." [Buharî, Cihâd 189; Müslim, İmâret 24, (1831).]

AÇIKLAMA:

1- *Gulûl:* Hıyânet demektir. Ancak, daha ziyade ganimet malında yapılan hıyânete, hırsızlığa ıstılah olmuştur. Bunun büyük günahlardan olduğu hususunda ulemâ icma etmiştir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bir kısım başka hadisleri nazar-ı dikkate alınınca, devlet malından, kanunsuz olarak alınan her şey "gulûl"dür. Tirmizî'nin bir rivayetinde, *Hz. Muâz*'ı Yemen'e gönderirken ona yaptığı talimat meyanında şöyle buyurmuştur: **"Benim iznim olmadıkça hiçbir şeye dokunmayacaksın. Zira bu, gulûl'dür. Kim gulûlde bulunursa kıyamet günü çaldığı şeyle birlikte gelir..."** Keza Rıhu'l-hamra hadisinde, kıyametin 15 alâmetinden biri olarak emânetin (devlet malının, memurlar tarafından) helâl addedilmesi zikredilir. Şu halde devlet malı bu meselede ganimet mesâbesindedir, kanunsuz tasarruf, gulûldür.

2- Sadedinde olduğumuz hadis-i şerifte Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle demek istemiştir: "Sakın ganimetten (ve devlet malından) çalıp da bunun günâhından gelecek azablar sebebiyle kıyamet günü benden şefâat taleb etmeyin. Ben bunun günah olduğunu tebliğ etmiş bulunduğum için bu çeşit günahlarınıza hiçbir şefaatte bulunmam."

Bir başka hadiste: إِيَّاكُمْ وَالْغُلُولَ فإنَّهُ عارٌ علَى أهْلِهِ يومَ الْقِيَامَةِ

"Ganimet hırsızlığından kaçının. Çünkü o, kıyamet günü, işleyene büyük bir ar olacaktır."

3- Hadisin aslı uzundur, ganimetten çalınabilecek birçok hayvan ve mal fiilen zikredilerek açık bir şekilde, hırsızın kıyamet günündeki perişan hali tasvir edilmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* muhatap üzerinde daha müessir olmak için tekrarlı uzun tasvirden kaçınmamıştır. Şöyle devam eder:

"... Sakın sizden birinizi, kıyamet günü boynunda kişnemekte olan bir at olduğu halde bana gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü!, beni kurtar!" derken ben de kendimi: "Sana hiçbir şey yapamam, ben sana tebliğ etmiştim" diye cevap verirken bulmayayım!

Sakın sizden birinizi kıyamet günü boynunda meleyişi olan bir koyun olduğu halde bana gelip: "Ey Allah'ın Resûlü, beni kurtar!" derken, kendimi de: "Sana hiçbir şey yapamam, ben sana tebliğ etmiştim" diye cevap verir bulmayayım!

Sakın sizden birinizi, kıyamet günü, boynunda çığlığı olan bir kimse olduğu halde gelerek: "Ey Allah'ın Resulü, beni kurtar!" derken kendimi de: "Senin için hiçbir şey yapamam, ben sana tebliğ etmiştim" diye cevap verir bulmayayım.

Sakın sizden birini, kıyamet günü boynunda dalgalanan giyecekler olduğu halde gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü, beni kurtar!" derken, kendimi de: "Senin için hiçbir şey yapamam, ben sana tebliğ etmiştim!" diye cevap verir bulmayayım.

Sakın sizden birini kıyamet günü, boynunda (altın, gümüş gibi) cansız mal olduğu halde gelip: "Ey Allah'ın Resûlü, beni kurtar" derken, kendimi de: "Senin için hiçbir şey yapamam, ben sana tebliğ etmiştim" diye cevap verir bulmayayım."

4- Bazı âlimler, bu hadisin وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَاغَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ meâlen: **"Kim hainlik eder (ganimet ve âmmeye âit hâsılattan bir şey aşırır) ise, kıyamet günü hainlik ettiği o şey(in günahını)i yüklenerek gelir"** (Âl-i İmran 161) âyetini tefsir ettiğini söylemiştir.

Âyette yüklenilecek şey günah mı, bizzat o mal mı mübhem ise de bizzat malın kendisi olması daha zâhirdir. Burada: "Altın, gümüş gibi ağırlıkça, meselâ deveden çok hafif olduğu halde, kıymetçe ondan çok fazla olan eşyaların taşınması aynı cezayı vermez" gibi bir itiraz yersizdir, zîra, hadis ve âyet, bu çirkin amelde bulunanların kıyamet günü teşhir edilerek, o büyük kalabalık içinde rezil ve rüsvay olabileceğini ifade etmektedir, ceza ağırlık, veya hafiflikle değil, rüsvay edilmek suretiyle verilecektir.

5- Ganimet taksim edilmezden önce çalan kimsenin, çalıntıyı taksimden önce iade etmesi gerekir, bu hususta icma var. Taksimden sonraya kalınca, *Sevrî, Evzâî, el-Leys* ve *İmam Mâlik*'e göre beşte birini imama verip, geri kalanını tasadduk etmelidir.

Şâfiî hazretleri: "Mülkü ise tasaddukla yükümlü olmaz; mülkü değilse, başkasının malıyla tasadduk etmesi câiz olmaz, doğru olanı, tıpkı yitmiş mal gibi, tamamını imama teslim etmesidir" der.

6- Ganimetten çalan kimsenin cezası hususunda âlimler ihtilâf etmiştir. Cumhur: *"İmamın uygun bulacağı bir ta'zir cezası verilir"* demiştir. Ebu Hanife, Şâfiî ve Mâlik hazretleri hep bu görüştedirler. Bunlara göre, bu mal imha edilmez. Ancak Hasan-ı Basrî, Ahmed İbnu Hanbel, İshâk, Mekhûl ve Evzâî'ye göre bütün eşyası yakılmalıdır. Hasan Basrî, hayvan ve Mushaf'ın yakılmaması gerektiğini belirtmiştir.

7- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ganimetten bir ayakkabı bağı, bir iğne bile çalan kimsenin şehid olamayacağını açık bir dille mükerreren ifade etmiştir.

NOT: Gulûlde bulunan kimsenin eşyalarının yakılması meselsi 1137. hadiste gelecek.

1133 ٣٣– عن سَمُرَةَ بنِ جُندب رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رسولُ اللّٰهِ ﷺ مَن كَتَمَ غالاًّ فإنَّهُ مِثْلُهُ].

33. (1133), Semüre İbnu Cündeb (radıyallahu anh), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini haber verdi: **"Kim ganimet hırsızını gizlerse bu da onun gibi olur."** [Ebu Dâvud, Cihâd 146, (2716).]

AÇIKLAMA:

Ganimetten çalmanın ciddiyetini ortaya koyan bir rivayet dahi budur. Zîra bu hadisle, gören kişiye ihbar etme mesuliyeti yüklenmektedir. *"Bu da onun gibidir"* ifadesi, gizleyen kimsenin günahta ve cezada hırsıza ortak olacağını belirtmektedir.

1134 ٣٤– وعن عبدالله بن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قال: [كَانَ رسولُ اللّٰهِ ﷺ إذَا أصَابَ غَنِيمَةً أمَرَ بِلالاً رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ فَنَادَى في النَّاسِ فَيَجِيئُونَ بِغَنَائِمِهِمْ فَيُخَمِّسُهُ وَيَقْسِمُهُ. فَجَاءَ رَجُلٌ يَوْماً بَعْدَ النِّدَاءِ بِزِمَامٍ مِنْ شَعْرٍ. فَقَالَ يَارسولَ اللّٰهِ هذَا كانَ فِيمَا أصَبْنَاهُ مِنَ الْغَنِيمَةِ. فَقَالَ أسَمِعْتَ بِلالاً يُنَادِى ثَلاثاً؟ قال فَمَا مَنَعَكَ أنْ تَجِئَ بِهِ؟

فَاعْتَذَرَ إِلَيْهِ. فَقَالَ: كَلاَّ، أَنْتَ تَجِيءُ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَلَنْ أَقْبَلَهُ عَنْكَ]. أخرجهما أبو داود.

34. (1134)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir ganimet ele geçirilince, Hz. Bilâl (radıyallahu anh)'e emrederdi, o da halka yüksek sesle duyulur, askerler de ganimet olarak ne ele geçirmişse getirip teslim ederdi. Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* de önce beşte birini (humus) alır, geri kalanı taksim ederdi.

Bir gün, (Bilâl'in) çağırmasından sonra bir adam kıldan mâmul bir yular getirdi ve:

"Ey Allah'ın Resûlü, ganimet olarak biz de bunu ele geçirmiştik!" dedi.

"Sen, dedi, *üç kere bağırdığı vakit Bilâl'i işitmedin mi? O zaman niye getirmedin?"*

Adam, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)'*a (gecikmenin sebebiyle ilgili olarak kabul görmeyen) özürler beyan etti. Ancak neticede şu cevabı aldı:

"Hayır! Bunu senden kabul etmiyorum. Kıyâmet günü sen bununla birlikte geleceksin." [Ebu Dâvûd, Cihâd 144, (2712).]

AÇIKLAMA:

Tîbî: "Aslında ganimetten çalan kimsenin de tevbe etme hakkı vardır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)'*ın bu davranışı, gulûlün tevbesi mümkün olmayan bir günah, veya telâfisi, helâllaşılması imkânsız bir zulüm olduğu mânasını taşımaz. Bundan maksad tağliz'dir" der.

Tağlîz, yasağı ifadede sertliğe kaçmak, meselenin ciddiyetini duyurucu ağır bir üslûba ve metoda başvurmaktır.

Mirkat'ın kaydına göre, bâzı âlimler de şunu söylemişlerdir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu malı ondan kabul etmedi, zîra bu malda, ganimete hak kazanmış olan bütün askerlerin hissesi vardı. Onlar dağılmış olunca sonradan getirilen maldaki hisselerini onlara ulaştırmak imkânsız hale gelmişti. Bu sebeple Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, malı gâsıbın elinde bıraktı, tâ ki günahı üzerinde kalsın."

1135 ٣٥– وعنه رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ عَلَى ثَقَلِ النَّبِيِّ ﷺ رَجُلٌ يُقَالُ لَهُ كِرْكِرَةُ فَمَاتَ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ هُوَ فِي النَّارِ. فَذَهَبُوا يَنْظُرُونَ إِلَيْهِ فَوَجَدُوا عَبَاءَةً قَدْ غَلَّهَا]. أخرجه البخارى.

35. (1135)- Yine *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ağırlıklarının başını bekleyen Kerkere denen bir zât vardı, derken vefat etti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"O cehennemdedir!" buyurdu. Bu söz üzerine adamı görmeye gittiler. üzerinde, ganimetten çalınmış bir aba buldular." [Buhârî, Cihâd 190; İbnu Mâce, Cihâd 34, (2849).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, ganimetten çalınan şey, değerce düşük veya azıcık bir şey de olsa hırsızın feci âkibete maruz kalacağını gösteren hadislerden biridir. Metinde geçen ve ağırlık diye tercüme ettiğimiz sakal, iyâl (bakımı üzerinde olanlar) mânasına geldiği gibi, "taşınması zor olan ağır eşyalar" mânasına da gelir. Rivayette adı geçen Kerkere'nin Resûllulah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a savaş sırasında seyislik yapan Nûbi (Sûdanlı) siyâhî bir kimse olduğu, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a Yemâme'nin şefi Hevze İbnu Ali el-Hanefî tarafından hediye edildiği, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın onu âzad ettiği belirtilir.

Yine Buhârî'de ve Müslim'de gelen bir başka rivayet, Mid'am isminde bir kölenin, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın atını tımar ederken maruz kaldığı kör bir ok sebebiyle hayatını kaybettiği; görenler: *"Ne mutlu, şehid oldu"* deyince Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın müdahale ederek: *"Hayır, Hayber günü ganimetten çaldığı bir bürgü, üzerinde ateş olmuş yakmaktadır"* dediğini belirtir.

Bu hadis, ganimetten çok değil, az da çalınsa haram olduğunu ifade etmektedir.

1136 ٣٦ – وعن زيد بن خالد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [تُوُفِّيَ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِ رسولِ اللهِ ﷺ يَوْمَ خَيْبَرَ؛ فَذُكِرَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ فَـقَالَ: صَلُّوا عَلَى صَاحِبِكُمْ فَتَغَيَّرَتْ وُجُوهُ النَّاسِ لِذَلِكَ. فقَالَ: إِنَّ صَاحِبَكُمْ قَدْ غَلَّ فِي سَبِيلِ اللهِ تَعالى فَفَتَّشْنَا مَتَاعَهُ فَوَجَدْنَاهُ قَدْ غَلَّ خَرَزاً مِنْ خَرَزِ يَهُودَ لاَ يُسَاوِى دِرْهَمَيْنِ]. أخرجه مالك وأبو داود والنسائى.

36. (1136)- *Zeyd İbnu Hâlid* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hayber Savaşı sırasında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashâbından biri öldürülmüştü. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a haber verildi.

"Arkadaşınız üzerine namaz kılın!" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu*

vesselâm)'ın sözü üzerine, halkın çehresi değişmiş, (bir soğukluk çökmüştü). Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* açıkladı:

"Arkadaşımız Allah için cihad sırasında ganimetten çalmıştı!"

Bunun üzerine, maktûlün eşyasını karıştırdık. Yahudilere ait boncuk kolyelerden iki dirhem bile etmeyen bir kolyeyi çalmış olduğunu gördük." [Muvatta, Cihâd 23, (2, 458); Ebu Dâvud, Cihâd 143, (2710), Nesâî, Cenâiz 66, (4, 64); İbnu Mâce, Cihad 34, (2848).]

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in namaz kılmaktan imtina etmesini, Zürkânî: "Çünkü imam, büyük günah işleyenin cenaze namazını kıldırmaz" diye açıklar.

Halkın çehresinin değişmesi adamın suçunu bilmemekten ileri gelmiştir.

Bu hadis, gulûlün nasıl ciddî bir günah olduğu, az ile çok olması mânasında fark bulunmadığı hususlarında kesin hüküm taşıyan rivayetlerden biridir.

1137 ٣٧– وعن صالح بن محمد بن زائدة قال: [دَخَلْتُ مَعَ مَسْلَمَةَ أرْضَ الرُّومِ فَأُتِىَ بِرَجُلٍ قَدْ غَلَّ فَسَأَلَ سَالِماً عَنْ ذلِكَ. فَقَالَ سَمِعْتُ أبِى رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ يُحَدِّثُ عَنْ أبِيهِ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ أنَّ النَّبِىَّ ﷺ قَالَ: مَنْ غَلَّ فَأحْرِقُوا مَتَاعَهُ وَاضْرِبُوهُ. قَالَ فَوَجَدْنَا في مَتَاعِهِ مُصْحَفاً فَسُئِلَ سَالِمٌ عَنْهُ؟ فَقَالَ بِيعُوهُ وَتَصَدَّقُوا بِثَمَنِهِ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

37. (1137)- *Sâlih İbnu Muhammed İbni Zâide* anlatıyor: "Mesleme (radıyallahu anh) ile birlikte Rum diyarına girdik. Ganimetten çalan bir adam getirildi. Mesleme, bu mesele hakkında Sâlim'e sordu. Sâlim şu cevabı verdi:

"Babam'ı (Abdullah İbnu Ömer) (radıyallahu anhümâ) dinledim, babası Ömer (radıyallahu anh)'den naklen Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şu sözünü rivayet etmişti:

"Kim ganimetten çalarsa, (bütün) eşyasını yakın, kendisini de dövün."

Salih İbnu Muhammed devamla der ki: "Adamın eşyası arasında bir Mushaf bulduk. Sâlim'e bunun hakkında da sorduk (yakalım mı? diye).

"Onu satıp, bedelini tasadduk edin!" buyurdu." [Tirmizî, Hudûd 28, (1461); Ebu Dâvûd, Cihâd 145, (2713).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, ganimet malından hırsızlığı ortaya çıkarılan kimsenin, ceza olarak bütün eşyalarının yakılması gerektiğini ifade eder. İbnu Hacer'in belirttiğine göre, -ki 1132 numaralı hadiste kaydettik- Ahmed İbnu Hanbel, İshâk İbnu Râhuye, Mekhûl, Evzâî ve Hasan Basrî gibi bazı âlimler, ganimet hırsızına verilecek ceza meselesinde bu hadisin zâhirini esas alarak, bütün mallarının yakılmasına hükmetmişlerdir. Sadece *Hasan Basrî* hazretleri eşyaları arasında Kur'an ve hayvanı varsa bunların yakılmaması gerektiğini söylemiştir.

Cumhûr bu meselede, hadisin senedindeki zayıflığı ve hadise olan muhalif rivayetleri nazar-ı dikkate alarak bu hadisle amel etmemiştir. Buhârî Târih'inde: "Ganimet hırsızının hayvanının yakılması meselesinde bu hadisle (bazıları) amel etmişlerdir. Ama bu hadis bâtıldır, mutebe bir aslı yoktur" demiştir.

Tirmizî, Buhârî'den bu hadis hakkında sorunca şu cevabı aldığını kaydeder: "...Ganimet hırsızıyla ilgili birden fazla (makbûl) hadis rivâyet edilmiştir, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hiçbirinde malının yakılmasını emretmez."

Tahâvî: "Bu hadis, bil-farz sahih olsa mezkur hüküm, muhtemelen verilecek cezanın mal cinsinden olması durumuyla alâkalıdır" der. Çünkü, Cumhur'a göre böyle bir hırsızın cezası esas itibâriyle, imama bırakılmıştır, imam dilediği ve uygun gördüğü cezayı verir.

1138 ٣٨- وعن عبدالله بن عمرو بن العاص رَضِىَ اللهُ عَنْهُما [أنَّ النَّبىَّ ﷺ وَأبَا
بَكْرٍ وَعُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُما حَرَّقُوا مَتَاعَ الْغَالِّ وَضَرَبُوهُ وَمَنَعُوهُ سَهْمَهُ].

38. (1138)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Ebu Bekir ve Ömer (radıyallahu anhümâ), ganimet hırsızının mallarını yaktılar ve kendisini de dövdüler." [Ebu Dâvud, Cihâd 145, (2715).]

1139 ٣٩- وعن عاصم بن كليب عن أبيه عن رجل من الأنصار قال: [خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ
ﷺ فِي سَفَرٍ فَأصَابَ النَّاسَ حَاجَةٌ شَدِيدَةٌ وَجَهْدٌ فَأصَابُوا غَنَماً فَانْتَهَبُوهَا فَإنَّ

قُدُورُنَا لَتَغْلِى إذْ جَاءنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ يَمْشِى فَأكْفأَ الْقُدُورَ بِقَوْسِهِ ثُمَّ جَعَلَ يُرَمِّلُ اللَّحْمَ بِالتُّرَابِ. ثُمَّ قَالَ: إنَّ النُّهْبَةَ لَيْسَتْ بِأحَلَّ مِنَ الْمَيْتَةِ أوْ إنَّ الْمَيْتَةَ لَيْسَتْ بِأحَلَّ مِنَ النُّهْبَةِ: الشَّكُّ مِنْ هَنَّادٍ الرَّاوِى]. أخرجهما أبو داود.

39. (1139)- *Âsım İbnu Küleyb* (rahimehullah) babası (Küleyb)'den o da ensârî birinden naklederek anlatıyor: "Biz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte bir sefere çıkmıştık. Sefer sırasında şiddetli bir kıtlık ve sıkıntıya maruz kaldık. Derken, bir ganimet ele geçirdik. Askerler, onu hemen yağmalayıverdiler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, yaya olarak (teftiş maksadıyla) yanımıza geldiğinde tencerelerimiz kaynamaya başlamıştı bile. Yayı ile tencereleri deviriverdi. Etleri de toprağa buladı. (Hepsini böylece yenmeyecek hale getirdikten) sonra şu açıklamayı yaptı:

"Yağma malı, lâşeden daha helâl değildir" veya (şöyle demişti): **"Lâşe, yağma malından daha helâl değildir."**

(Rivâyetin sonundaki) şek râvilerden Hennâd'a aittir." [Ebu Dâvud, Cihâd 138, (2705).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayette Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın haramlar ve yasaklarla ilgili disiplin ve ahkâmın tatbikatına güzel bir örnek görmekteyiz: İslâm dini, ahkâmın tatbikatında, haramlara riayette lâübâliliğe yer vermemektedir. Askerî sefer sırasında bile, çekilen açlık ve sıkıntı ne kadar fazla olursa olsun, yağma yapmaya cevaz yoktur. Hadiste geçen nehb; intihab, yağmadır, yani ganimet malının, kaidesine göre taksim edilmezden önce, temellük ve tasarrufudur.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, yasağı ihlâl eden emr-i vâkiyi hiçbir mülâhaza ile kabul etmiyor. Tencereleri devirmekle yetinmeyip, etleri iyice kuma, toprağa bulayarak yenilmez hâle getiriyor. "Askerler çok acıktı", "israf olmasın", "ahkâmın, yasağın künhünü daha öğrenme safhasındalar..." gibi, müsâmahaya fetva verdirecek mülâhazalar mümkündü. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* böyle bir gevşekliğe kesinlikle cevaz vermeyip "yağma malı lâşe gibidir" diyerek, lâşe nasıl pis ve haramsa bu da öylece pistir ve haramdır dersini veriyor.

2- Rivâyet, burada zikredilen şekliyle ilk nazarda munkatı gibi gözükmektedir, zîra senette ismi belli olmayan "Ensar'dan bir kimse" yer

almaktadır. Ancak Küleyb'in *(Küleyb İbnu Şihâb el-Cermî)* sahâbî olduğu gözözüne alınınca, bu inkıta hadisin sıhhatine tesir etmez. Zîra sahâbenin sahâbeden yaptığı irsâl makbuldür, sıhhatı bozmaz. Ayrıca, *Buhârî, Müslim* ve *Tirmizî*'de muhtelif vecihlerden gelen başka başka müsned rivayetler bu hadisi takviye eder ve bazı mübhem noktalarına da açıklık getirir: Râfi İbnu Hadîc (ra-dıyallahu anh) tarafından rivayet edilen bir vechine göre, vak'a Zü'l-Huleyfe'de cereyan eder; ganimet olarak pek çok deve ve davar ele geçirilir, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* en arkalardadır. Askerlerin önde bulunanları, açlık sebebiyle, acele edip ele geçirilen hayvanlardan bazılarını kesip hemen pişirmeye başlarlar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yetişince tencereleri devirmelerini emreder.

Bu rivayetlerde, etlerin imha edilmesi ile ilgili bir emrin verilip verilmediği sarih değildir.

Şârihler, hadisle ilgili bir-iki noktada ihtilâf ederler:

1- Tencereleri niçin devirtti?

2- Etler imha edildi mi, edilmedi mi?

Birinci soruyla ilgili olarak *Kadı İyaz* şu açıklamayı yapmıştır: "Burası dâr-ı harp değil, dâr-ı İslâm'dır. Yani Zü'l-Huleyfe'de vak'anın geçtiği yerde ganimet malından müştereken yemek helâl değildir. Ganimet artık, taksimden sonra helâl olabilirdi. Halbuki ganimet malının müştereken yenmesi, sâdece dâru'l-harpte caizdir. Ayrıca bunun sebebi, hayvanları kesenlerin, îtidalle hareket edip, ihtiyaca uygun miktarda kesmemiş olmaları, dolayısıyla işin içine yağmalama girmiş olması da olabilir." *Kadı İyaz,* bu ihtimali, sadedinde olduğumuz rivayete atıf yaparak, daha kuvvetli bulur, zîra Asım İbnu Küleyb'in rivayetinde "yağma" işi sarih olarak ifade edilmektedir.

İbnu Hacer şöyle noktalar: "Bu rivayet gösteriyor ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yağmaya kaçan acelecilikleri sebebiyle öyle muamelede bulundu, gayesi yağmacıları maksadlarının zıddıyla cezalandırmaktı, tıpkı kâtilin mirastan mahrum kılınması gibi."

İkinci mesele ile alâkalı olarak Nevevî şöyle demiştir: "Tencerenin devrilmesi ile ilgili emirden maksad, onlara ceza olarak yemeğin suyunu itlâf etmektir. Ete gelince, o itlâf edilmemiştir. Etlerin toplanıp ganimete dahil edilmiş olduğuna hükmedilebilir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, malların ziyan edilmemesi ile ilgili emirleri gözönüne alınırsa, tencereleri devirmekle etleri itlâf etmeyi emrettiği düşünülemez. Üstelik

bu mal, gâzilerin hepsine ait bir maldır. Ayrıca, emirsiz pişirme suçu, ganimette hakkı olanların hepsi tarafından da işlenmiş değildir, zîra (arkadan gelenler gibi) bazıları eti pişirmeye tevessül etmemişti. Aralarında humsa hak kazananlar da vardı." Nevevî devamla: "Şâyet: "Kazanlardaki etlerin ganimete katıldığına dair sarâhat, rivayetlerde mevcut değil-dir" denecek olsa cevabımız şudur: "Rivayetlerde etin yakıldığı veya itlâf edildiğine dair de sarahat gelmemiştir, öyle ise bu mübhem durumun kaidelere uygun şekilde te'vili gerekir" der.

İbnu Hacer, Nevevî'nin bu görüşüne katılmaz ve sadedinde olduğumuz Ebu Dâvud'daki rivâyetin aleyhine delil teşkil ettiğini söyler. Tencerelerdeki suyun değil, etlerin de itlâf edildiğine dair olan kanaatini te'yid eden açıklama yapar, başka mütâlaalar kaydeder.

Not: 1145 numaralı hadisin açıklaması bu bahsi tamamlayacaktır.

1140 ٤٠ – وعن الصعب بن جثّامة قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : لاَحِمَىٰ إلاَّ لله تَعَالَى وَلِرَسُولِهِ]. أخرجه البخاري وأبو داود.

40. (1140)- *Sa'b İbnu Cessâme* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Koruluk ittihazı sâdece Allah ve Resûlü'ne ait (bir hak)dır." [Buhârî, Şirb 11, Cihâd 146; Ebu Dâvud, Harâc 39, (3083, 3084).]

1141 ٤١ – وفي رواية قال: [وَبَلَغَنَا أنَّ النَّبِيَّ ﷺ حَمَى النَّقِيعَ، وَأَنَّ عُمَرَ حَمَى السَّرَفَ وَالرَّبَذَةَ].

41. (1141)- Bir rivayette, *Şihâbu'z-Zühri* şöyle demiştir: "Bize ulaşan habere göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Nakîi, Hz. Ömer (radıyallahu anh) de Seref ve Rebeze'yi himâ ilân etmişlerdir." [Buhârî, Şirb 11].

AÇIKLAMA:

1- Korunan arâzi veya koruluk diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı himâ'dır. Himâ, lügat olarak, halktan korunan, halkın girmesine ve hayvanlarını otlatmasına izin verilmeyen otlu arâziye denir. Istılah olarak devlete ait hayvanların otlatılması için ayrılan, bu sebeple halka ait hayvanların otlatılması yasaklanmış olan arâziye denir.

2- Hadisin vürûduyla ilgili olarak şu açıklama yapılır: Cahiliye devrinde, Arapların ileri gelenlerinden (eşraf) birisi, nüfûzu altındaki arâzi dahilinde bir tarafa gidince, konakladığı yerde bir köpek havlatırdı.

Böylece, köpeğin sesinin duyulduğu mıntıka onun korusu olur, artık bu mıntıkaya kimse yaklaşamaz, hayvanını yayamazdı. Ancak eşraftan olan bu adam, himâsının dahilinde ve haricinde istediği tasarrufta bulunurdu. Bu suistimalin sonunda birçok huzursuzluklar ve savaşlar olmuştur. Arap târihinde Besûs Harbi diye geçen meşhur bir harb de bu yüzden çıkmıştı.

3- Her hususta insanlığa ıstılahat ve adalet getiren Resûl-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu suistimali de önlemek üzere, herhangi bir arâziden istifadeye yasak koyma hakkının Allah ve Resûlü'ne ait olduğunu ilan etmiştir. Yani böylece, arâziye yasak koyma hakkı sâdece devlete tanınmış oluyor, devlet dışında hiç kimse, keyfine göre, himâ tesis etme yetkisine sâhip olmuyordu.

4- *İmam Şâfiî* hazretleri, bu hadisin iki ayrı mânaya muhtemel olduğunu söyler:

a) Hiçbir Müslüman, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın te'sis ettiği himâ dışında yeni bir himâ te'sis etme yetkisine sâhip değildir.

İkinci mâna esas alınınca, devlet adamlarından sâdece Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yerini alanlar yani halifeler himâ te'sis edebilir başkası edemez. Şâfiî ulemâ umumiyetle ikinci mânayı tercih etmişlerdir. Zîra, tatbikat da ikinciye muvafıktır. Çünkü Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan sonra Hz. Ömer de himâ te'sis etmiştir.

Hemen belirtelim ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Nâki mıntıkasını himâ ilân etmişti. Burasının Medine'ye yirmi fersah mesafede, genişliği bir mil, uzunluğu sekiz mil çeken bir arâzi olduğu belirtilir. Hz. Ömer de hilâfeti sırasında Müzeyne diyarında Nakîu'l-hadâmet denen bir yeri himâ ilan etmiş idi. Bazı kaynaklar *Hz. Ömer*'in Seref ve Rebeze'de de birer koruluk te'sis ettiğini belirtir. Seref (Şeref veya Şerif de denmiştir) Medine'ye otuz altı mil mesafede bir yerdir. Rebeze, Medine'ye altı mil mesafede bir yerdir. Rebeze, Medine'ye üç konaklık mesafede, Mekke yolu üzerinde Zât-ı Irk'a yakın bir köydür. Yüce sahâbî Ebu Zerr Gıfârî (radıyallahu anh) hazretlerinin ikâmet ettirildiği yer olup, orada vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve Hz. Ömer te'sis ettikleri himâ' ları hazineye ve mücahidlere mahsus at, deve gibi hayvanları otlatmada kullanmışlardır.[27]

27- Şerh kitapları, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in himâ kıldığı Nakî ile Hz. Ömer'in himâ kıldığı Nakî'nin aynı yer mi, ayrı yer mi, uzaklıkları vs. hakkında bazı münakaşakalara yer verirler. Teferruatı gereksiz bulduk.

5- İmam-ı A'zam hazretlerine göre arâzi-i mevâtın ihyası devletin izniyle câizdir (Bak: 105. hadis). Şu halde istifâdesi herkese açık olan devlet arâzisi (şimdilerde hazine arâzisi diyoruz) üzerindeki, hususîleştirme işleri, İmam-ı A'zam'a göre devletin izniyle mümkündür, o halde böyle bir izin istihsal edilmeden, devlet reisi dışında kimse himâ te'sis edemez.

1142 ٤٢ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [كُلُّ قَسْمٍ قُسِمَ في الجَاهِلِيَّةِ فَهُوَ عَلَى مَا قُسِمَ، وَكُلُّ قَسْمٍ أدْرَكَهُ الإسْلامُ فَهُوَ عَلَى قَسْمِ الإسْلامِ]. أخرجه أبو داود موقوفاً.

42. (1142)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) buyurmuştur ki: "Cahiliye devrinde taksim edilmiş olan her mal, taksim edildiği şekil üzeredir. İslâm döneminde yapılan taksimat, İslâm'ın taksim esasına göredir." [Ebu Dâvud, Ferâiz 11, (2914); İbnu Mace, Rühûn 21, (2485).]

AÇIKLAMA:

İslâm dini mirasda şöyle bir hüküm getirmiştir: Farklı dinlere mensup olan kimseler birbirlerine varis olamazlar. Sözgelimi, Hıristiyan bir babanın evlâdı Müslüman olsa, babasının ölümü halinde oğlu ona vâris olamaz. Bu meselede İslâm dışı dinler arasında ayırım yapılmaz, hepsi bir tutulur. Kaide: اَلْكُفْرُ مِلَّةٌ وَاحِدَةٌ **"Küfür tek bir millettir"** diye ifade edilir. İslâm dışı dinler arasında gözönüne alınan tek fark, Hıristiyan ve Yahudilerle ilglidir: Kadınlarıyla evlenilir, kestikleri yenilir. Bu da bizzat sünnetle sâbittir. Sadedinde olduğumuz hadis, bir kimse Müslüman olmadan önce, miras taksimine iştirak etmişse aldığına hak kazandığını, şâyet, taksimden önce Müslüman oldu ise, artık, kâfir olan yakınlarının miraslarına iştirak edemeyeceklerini belirtiyor.

Kendisinden miras isabet eden kâfir bir yakını ölen kimse, mirasa hak kazanmış olduğu bir durumda miras henüz paylaşılmamış iken Müslüman olsa cumhur-i ulemâ, bu mirastan da pay alamayacağına hükmetmiştir. Ancak, *Ömer İbnu'l-Hattab, Osman İbnu Affân, Abdullah İbnu Mes'ud, Hasan İbnu Ali* (radıyallahu anhüm ecmain) bu durumda miras alacağını söylemiştir. Ayrıca *Câbir İbnu Zeyd, Hasan Basrî, Mekhûl, Katâde, Humeyd, İyâs İbnu Mu'âviye, İshâk İbnu Râhuye* -iki rivayetinin-birinde Ahmed İbnu Hanbel gibi diğer bir kısım selef de bu görüştedir. Ancak, başta üç büyük imam olmak üzere fukahânın kâhir çoğunluğu vâris olamayacağına hükmetmiştir.

Bu mevzu ile alakalı daha geniş bilgiyi, لاَيَرِثُ الْمُؤْمِنُ الْكَافِرَ وَلاَ الْكَافِرُ الْمُسْلِمَ hadisinin açıklamasında sunacağız (Bak: 4707 numaralı hadis.)

1143 ٤٣- ولمالك مرسلاً عن ثور بن زيد الدِّئلى قال: [بَلَغَنِي أنَّ رسولَ الله قَالَ: أيُّمَا دارٍ أوْ أرْض قُسِّمَتْ في الجَاهِلية فهى عَلَى قسْمِ الجاهليَّة، وَأيُّمَا دارٍ أوْ أرْضٍ أدركَهَا الإسْلاَمُ وَلَمْ تقسَمْ فهى عَلَى قِسْمِ الإسْلاَمِ].

43 (1143)- İmam Mâlik, Sevr İbnu Zeyd ed-Dîlî'den mürsel olarak rivayet ettiğine göre ed-Dîlî demiştir ki: "Bana Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediği ulaştı: *"Hangi ev veya arâzi, cahiliye devrinde taksim edilmiş ise, artık o, cahiliye taksimi üzerinedir. Ancak hangi ev veya arâzi, taksim edilmeden İslâm'a girmiş ise, artık onun taksimi İslâm'a göre yapılır."* [Muvatta, Akdiye 35, (2, 746)].

AÇIKLAMA:

1- Cahiliye'den murad Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın peygamberliğinden önceki dönemdir. Anak, "Fetih'ten önceki dönemdir" diyen de olmuştur. Zîra Hz. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) bi'setten sonra, Müslümanlar'ın Mekke'de yaşadıkları muhasara ve boykot sırasında doğduğu halde, babasıyla ilgili bir hatırasını anlatırken şöyle demiştir: سَمِعْتُ ابى يَقُولُ فِى الْجَاهِلِيَّةِ اسْقِنِى كَأْسًا دِهَاقًا "Cahiliye döneminde baba-mın: "Bana dolu bir kadeh ver" dediğini işittim."

Ebu'l-Velid el-Bâci der ki: "Hadisi iki çeşit anlamak mümkündür:

1) Taksimi cahiliye devrinde yapılmış olan mal. Bu mâna daha zâhirdir, daha muvafıktır.

2) Şu da muhtemeldir: Cahiliye döneminde hisseyi hak etmiştir, ancak, taksim yapılmadığı için henüz temellük etmemiştir. Sözgelimi biri ölmüştür ve yakınları henüz Müslüman olmadan malına varis olmuşlardır."

Şu halde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* İslâm'dan önce, cereyan eden fiillerini reddetmemeyi prensip kılmak istemiş, vukû bulduğu şekilde icrayı esas almıştır. Nitekim câhiliye devrinin fâsid nikâhlarını reddetmemiş, bu akidlerle hâsıl olan mülkiyeti sahih addetmiştir.

Bu hadis, câhiliye devrinde cereyan eden arâzi ve ev taksimlerinin de muteber addedileceğini, İslâm'dan sonraki taksimatın İslâm'a göre yapılacağını belirtmektedir.

1144 ٤٤- وعن نافع عن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُما. [أنَّ عَبْداً لَهُ أبَقَ فَلَحِقَ بِأرْضِ الرُّومِ

فَظَهَرَ عَلَيْهِمْ خَالِدُ بنُ الْوَلِيـــدِ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ فَرَدَّهُ إِلَيْهِ، وَأَنَّ فَرَســـاً لَهُ غَارَ فَظَهَرُوا عَلَيْهِمْ فَرَدَّهُ إِلَيْهِ]. أخرجه البخارى، وهذا لفظه، ومالك وأبو داود.

وفي رواية: في الفَرَسِ عَلى عَهْدِ رسول الله ﷺ.

وفي رواية في الموطأ: في العَبْدِ والْفَرسِ فَرُدَّا عَلَيْه، وَذلكَ قَبْلَ أنْ تُصيبَهُمَا المَقَاسِمُ.

وقال أبو داود: في العبْدِ فَرَدَّهُ عَلَيْه رسولُ الله ﷺ ولَمْ يُقْسَمْ.

ومعنى «غَارَ» أى هرب.

44. (1144)- *Nâfi', İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'den anlatıyor: "İbnu Ömer'in bir kölesi kaçarak Rum diyarına geçti. Bilâhare, Hâlid İbnu'l-Velîd (radıyallahu anh) Rumlara galebe çaldı. (Esirler arasında, kaçan bu köle de vardı) Hâlid köleyi İbnu Ömer'e iâde etti. Onun kaybolan bir atı vardı. (Askerler) onu da ele geçirdiler. Hâlid atı da İbnu Ömer'e iâde etti" (Bu rivayetin lâfzı Buhârî'nin rivayetine uygundur.)

Bir rivayette: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında kaçan bir at mevzubahistir."

Muvatta'nın bir rivayetinde, düşman tarafından ganimet edildikten sonra ele geçirilen bir köle ve at mevzubahistir. Bunlar, taksimden önce eski sahibine iâde edilebilirler.

Ebu Dâvud, köleyi mevzubahis eder ve Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in taksime tâbi tutmadan eski sâhibine iade ettiğini belirtir. [Buhârî, Cihâd 187; Muvattâ, Cihâd 17, (2, 452); Ebu Dâvud, Cihâd 135, (2698, 2699); İbnu Mâce, Cihâd 15, (2748).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayette, kâfirlerce ele geçirilip ganimet yapılan bir malın tekrar Müslümanlar tarafından yakalandığı görülmektedir. Hatta rivayet, bu malın eski sahibine iade edildiğini ifade etmektedir.

2- *İbnu Ömer*'in kölesinin Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den sonra (Yermük Harbi sırasında) kaçtığında ihtilaf yok ise de atının kaçtığı devir ihtilâflıdır. Bazı rivayetlerde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in zamanında kaçıp düşmanın eline geçtiği, tekrar ele geçirilince bizzat Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından İbnu Ömer'e iâde edildiği belirtilir.

3- Düşmanca ganimet edilen bir Müslüman'ın malı ele geçirildiği takdirde eski sahibine mi verilmeli, yoksa diğer ganimet mallarına mı katılmalı? Bu husus münakaşa edilmiştir:

a) *İmam Şâfiî* ve bir cemaat: Ehl-i harp Müslümanların malından zorla bir şey almış ise, bu ele geçirildiği takdirde, eski sahibi bu malı alma hakkına sâhiptir, hatta taksimden sonra farkına varmış bile olsa, onu alabilir" der.

b) *Hz. Ali* (radıyallahu anh), Zührî, Amr İbnu Dînâr ve Hasan Basrî' ye göre böyle bir mal hiçbir zaman eski sâhibine verilemez, artık o ganimet malıdır, ganimette hissesi olanlara taksim edilir.

3) Hz. Ömer, Süleyman İbnu Rebîa, Atâ, Leys, Mâlik, Ahmed ve başkalarından yapılan bir rivayete göre malın sahibi taksimden önce malını görmüşse buna hak sahibidir, taksimden sonra görmüş ise artık hakkını kaybetmiştir.

4- Ebu Hanife ve Sevrî de İmam Mâlik gibi düşünür, ancak bir istisna koyarlar: "Kaçan köleye, eski sahibi, mutlak olarak ehaktır, taksimden önce de sonra da bulsa alır" derler.

1145 ٤٥ – وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [كُنَّا نُصِيبُ في مَغَازِينَا الْعَسَلَ وَالْعِنَبَ فَنَأْكُلُهُ وَلاَ نَرْفَعُهُ]. أخرجه البخارى.

45. (1145)– *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Biz gazvelerimiz sırasında, bal ve kuru üzüm elde ederdik ve bunları (taksim edilmek üzere, diğer ganimet mallarının yanına) kaldırmaz, yerdik." [Buhârî, Humus 20].

AÇIKLAMA:

1- Buhârî bu hadisi, "Harb yerinde ele geçirilen yiyecek maddesi babı" adını verdiği bir babta kaydeder. Maksadı, "yiyecek maddesinin, askerler arasında taksimi vacib midir, yoksa askerler tarafından yenmesi mübah mıdır?" meselesine dikkat çekmektedir. Buhârî, metod olarak, münakaşalı meselelere böyle mübhem başlıklarla dikkat çeker.

Cumhur, yiyecek maddelerinden, taksim yapılmazdan önce almanın caiz olduğuna hükmetmiştir. Her çeşit gıda maddelerinin yenmesi mûtaddır. Hatta hayvan yemi de bu hükme girer. Taksimden önce veya sonra olmuş, imamın izni olmuş olmamış, hüküm aynıdır.

2- Sadedinde olduğumuz rivayet dâru'l-harb'de giyecek az olacağı

için, zaruret sebebiyle, gıda maddelerinin yenmesinin mubah olduğunu ifade eder. Cumhur, peşin bir zaruret olmasa bile, almayı tecviz etmiştir. Hatta ulemâ, harp halinde, ganimet hayvanlarına binmenin, ganimet giysilerini giymenin, ganimet silahlarını kullanmanın câiz olduğunda ittifak etmiştir. Bu cevazlar, harbin bitimiyle kalkar. *Evzâî* bu söylenen ruhsatlara imamın iznini şart koşar ve: "Asker, şahsî ihtiyacı biter bitmez ganimete âit at ve silahı derhal imâma teslim eder, harp dışında da kullanmaz, işi bitince teslim için savaşın bitmesini beklemez, tâ ki (elinde iken) bir zarara uğramasınlar" der. Evzâî bu hükümde *Ebu Dâvud*'da gelen şu hadise dayanır:

مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلاَ يَأْخُذْ دَابَّةً مِنَ الْمَغْنَمِ فَيَرْكَبُهَا حَتَّى إِذَا اعْجَفَهَا رَدَّهَا إِلَى الْمَغَانِمِ

"Allah'a ve ahiret gününe inanan, ganimetten bir hayvan alıp, bine bine iyice zayıflattıktan sonra iade etmesin."

Giyecek için aynı şekilde merfu rivayet gelmiştir. İmam Ebu Yusuf bu yasağı, binecek ve giyeceği olanlarla ilgili bulmuştur.

İmam Mâlik, yiyecek almanın mübah olduğu hükmünden hareketle, "hayvan da kesilebilir" demiştir. *İmam Şâfiî* bunu "zaruret varsa" diye kayıtlar.

3- Hadiste geçen "...kaldırmazdık" tâbirinin, "...biriktirmek üzere kaldırmazdık..", "...ganimet mallarının sorumlusuna, veya "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e götürmezdik" gibi mânalar ifade ettiğine dikkat çekilmiş ve bu ifadenin gerisinde şu cümlenin takdiren varlığı kabul edilmiştir: "... yemek için, daha önceden verilmiş olan izinle iktifa ederek, yeni bir izin taleb etmezdik."[28]

1146 ٤٦ - وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْهَا قالت: [أُتِىَ النَّبِىُّ ﷺ بظَبْيَةٍ(١) فيها خَرَزٌ فَقَسَّمَهَا لِلْحُرَّةِ وَالأَمَةِ. قالتْ وكَانَ يَقْسِمُ لِلْحرِّ والْعَبْدِ]. أخرجه أبو داود.

46. (1146)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a içerisinde boncuk bulunan bir dağarcık getirildi. Boncukları Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hür ve câriye kadınlar arasında dağıttı." Hz. Aişe devamla der ki: "Babam da (boncuğu) hür–köle ayırımı yapmadan kadınlara dağıtırdı." [Ebu Dâvud, Harâc 14, (1952).]

---

(١) الظبية: جراب صغير عليه شعير. وقيل هى شبه الخريطة والكيس.

28 - Bu mevzuyu tamamlayıcı bilgi için az yukarıda geçen 1139 numaralı hadisin şerhine bakılmalıdır.

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hakları olduğu için değil, sadece kadınlar tarafından kullanıldığı için boncukları hürköle ayırımı yapmadan kadınlara dağıtmıştır.

2- Hz. Aişe'nin ikinci cümlesinde metinde, أَبِى "babam" kelimesi düşmüştür. Aslında olduğu için tercümeye koyduk. Hz. Aişe'nin, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın boncuklarını hür– ve köle ayrımı yapmadan kadınlara dağıttığını söyledikten sonra: "Babam da hür köle ayrımı yapmadan dağıtırdı" şeklinde, neyi dağıttığını belirtmeyen bir ifâdeye yer vermesi, normalde, zihne boncuk ve benzeri şeyleri dağıttığı fikrini getirmektedir. Ancak, bu ıtlaktan hareketle şöyle anlaşılabileceğine de dikkat çekilmiştir: *"Babam da fey'den hür-köle herkese dağıtırdı."* Aliyyü'l-Kârî bu ifadeyi açık bir şekilde şöyle anlar: "Yani hür ve köle, herkese ihtiyacı kadarını fey'den verirdi." Ancak "köle" ve "cariye"den maksadın âzad edilmiş olanlarla, efendisiyle, hürriyetine kavuşmak üzere, mükâtebe akdi yapmış olanların olduğu, zîra gerçek câriye ve kölelerin mülk edinme yetkilerinin bulunmadığı, nafakalarının da efendilerinin sorumluluğunda olduğu belirtilmiştir.

1147 ٤٧– وعن المسور بن مخرمة رضى الله عنهما. [أنَّ عَمرو بن عوف رضى الله عنه أخبره: أنَّ رسولَ الله ﷺ بعث أبا عبيدة إلى البحرين يأتى بجزيتها فلمَّا قدم بالمال سمعت الأنصار بقدومه فوافوا صلاة الفجر مع رسول الله ﷺ فلمَّا انصرف تعرَّضوا له فتبسَّم ثمَّ قال: أظنُّكم سمعتم أنَّ أبا عبيدة قدم بشئ؟ فقالوا أجل. فقال: أبشروا وأمِّلوا ما يسرُّكم. فوالله ما الفقر أخشى عليكم، ولكن أخشى عليكم أن تبسط عليكم الدُّنيا كما بسطت على من كان قبلكم فتنافسوا فيها فتهلككم كما أهلكتهم]. أخرجه الشيخان والترمذى.

47. (1147)- *El-Misver İbnu Mahreme* (radıyallahu anhümâ)'ye Amr İbnu Avf (radıyallahu anh) şunu anlatmıştır: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ebu Ubeyde (radıyallahu anh)'yi Bahreyn'e, oranın cizyesini getirmek üzere yolladı. Mallarla dönünce Ensâr geldiğini işitti. Sabah namazını Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le kıldılar. Namaz bitince, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın etrafını sardılar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tebessüm buyurdular ve:

"Öyle zannediyorum, Ebu Ubeyde'nin birşeyler getirdiğini işittiniz" dedi. Hep birlikte:

"Evet!" dediler. Bunun üzerine şunları söyledi:

"Öyleyse sevinin ve sizi sevindiren şeyi ümid edin. Allah'a yemin olsun, sizler için fakirlikten korkmuyorum. Ben size dünyanın genişlemesinden korkuyorum. Sizden öncekilere dünya genişlemişti de hemen dünya için birbirleriyle boğuşmaya başladılar ve helak oldular. Genişleyen dünyanın onlar gibi sizi de helak etmesinden korkuyorum." [Buharî, Rikâk 7, Cizye 1, Megâzî 11; Müslim, Zühd 6, (2961); Tirmizî, Kıyâmet 29, (2464).]

AÇIKLAMA:

1- *Bahreyn* halkı cizye ödemek üzere Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile sulh yapmış, başlarına da el-Alâ İbnu'l-Hadramî'yi vali tayin etmişti. Ebu Ubeyde İbnu'l-Cerrâh (radıyallahu anh) ise, rivayetten de anlaşılacağı üzere sadece cizyeyi Medine'ye getirmek üzere gönderilmişti.

2- Hadiste dikkatimizi çeken husus, cemaatin dünya malına heves izhar ettiği bir fırsatta, dünyalığın zararlarına dikkat çekmiş olmasıdır. Daha önce (1128. hadis) açıklandığı üzere, o gün Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu maldan herkese bol bol verecektir. Ancak, mal ve zenginliğin tehlikesine karşı uyanık olmak gereğini belirttikten sonra...

3- *Tîbî* der ki: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in: *"Sizler için fakirlikten korkmuyorum"* diyerek, fakirliği öncelikle zikretmesi, müşfik bir babanın ölüm anında en ziyade çocuğunun maddî durumuna ihtimam göstermesi sebebiyledir. Böylece Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ashabına haber vermiştir ki, kendilerine karşı bir baba gibi müşfik olmasına rağmen, mal meselesinde, onlara babanın davranışının aksine bir tavır takınmaktadır. Şöyle ki, kendisi babaların aksine ashabı için fakirlikten korkmuyor, aksine, babaların matlûbu olan zenginlikten korkuyor. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın temennî ettiği fakirlik, sahâbenin içinde bulunduğu mal azlığıdır, mutlak fakirlikdir diyen de olsa da esas olan sahâbenin o sıralardaki hâlidir.

4- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadiste, zenginliğin getireceği zararın, fakirliğin getireceği zarardan fazla olduğuna dikkat çekmektedir. Zîra çoğunlukla, zenginlik âhireti de heba eden zararlar getirmektedir. Zîra kulluktan uzaklaştıran gaflet halleri, sefahetler, kötü alışkanlıklar umumiyetle zenginliğin eseridir. Fakirliğin zararı ekseri durumda dünyaya aittir. Yani ekseriyetle zenginlik dine, fakirlik dünyaya zararlı olmaktadır.

Âlimler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan sonra zenginleyen Müslümanların maruz kaldıkları dünyevî ve uhrevî fitneleri görünce, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu hadisini, istikbali haber veren mühim mucizelerden biri olarak değerlendirmişlerdir.

5- *Hadisten çıkarılan bazı hükümler:*

1- Dünyanın maddî zenginliklerine kavuşan kimseler, zenginliğin getireceği zararlara karşı uyanık olmalı, tedbirler almalıdır. Dünyevî süslere kapılıp tatmin bulanlar, onların kötü âkibetinden ve getireceği fitnenin şerrinden emniyette olamazlar. Bunu bilmeli, dünyalık için başkalarıyla boğuşmaya yer vermemelidir.

2- Fakirlik, zenginlikten efdaldir, çünkü dünyevî fitne zenginlikle gelir. Zenginlik, nefsi helâke götüren fitneye düşme ihtimalini getirir, bu tehlikeden fakir daha çok emniyettedir.

Şunu bu vesile ile belirtmede fayda var: Bu ve benzeri hadisler zenginliği reddetmez. Zenginliğin getireceği ferahlıklara dikkat çeker. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Veren el alan elden üstündür", "Kuvvetli Müslüman Allah'a daha sevgilidir..." gibi hadisleriyle "veren" ve "kuvvetli" olmayı tavsiye eder. Bu da zenginlikle daha ziyade imkân dahiline girer. Öyle ise, burada esas olan zenginliğin zararına dikkatleri çekmektir.

Elbette zengin ve sefih olmaktansa fakir ve abd olmak daha hayırlıdır. Hem zengin hem abd olmak ise en hayırlıdır.

1148 ٤٨ – وعن ثعلبة بن أبى مالك: [أنَّ عُمَرَ بن الخطَّاب رضى اللهُ عنهُ: قسمَ مُرُوطاً بيْنَ نِساءِ أهْلِ المَدينَة فبَقِى منها مِرطٌ جيِّدٌ. فقالَ لهُ بعضُ منْ عنْدهُ: يا أميرَ المُؤمنينَ؟ أعْطِ هذا ابْنَةَ رسُولِ اللهِ ﷺ التِّى عنْدَكَ، يُرِيدُونَ أمَّ كُلثُومٍ بنتَ عليٍّ فقالَ أمُّ سَليطٍ أحقُّ بهِ فإنَّها ممَّنْ بايعَ رسُولَ اللهِ ﷺ وكانَتْ تَزفِرُ لنا القِرَبَ يوْمَ أُحُدٍ]. أخرجه البخارى.

« المِرْطُ » كساء من خزّ أو صوف يُؤتَزَرُ به. وقوله: « تزْفِرُ لنا القِرَبَ » أى تخيطها.

48. (1148)- Sa'lebe İbnu Ebî Malik anlatıyor: "Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh), bir kısım bürgüyü Medineli kadınlar arasında taksim etmişti, geriye güzel bir bürgü kaldı. Yanındakilerden bazıları kendisine: "Ey müminlerin emîri, bunu da senin yanında bulunan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kızına ver" dediler. Bununla, Hz. Ali (radıyallahu anh)'in kızı Ümmü Gülsüm'ü kastediyorlardı. Hz. Ömer onlara:

"Ümmü Selît, buna daha çok hak sâhibidir. Zîra o, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a biat etmişti ve Uhud Savaşı'nda bize kırbalarla su taşıyordu" dedi. [Buhârî, Megâzî 22, Cihâd 66.]

AÇIKLAMA:

1- *Ümmü Selît, Ebu Saîdi'l-Hudrî*'nin annesidir. Ebû Selit ile evli idi. Ancak hicretten önce Ebû Selît'in vefatı üzerine Mâlik İbnu Sinân el-Hudrî ile ikinci evliliğini yapmış ve Ebu Saîd'i dünyaya getirmiştir. Kadın, Hayber ve Huneyn'e de katılmıştır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hakkında: "Uhud'da başımı sağa da sola da çevirsem hep onun, benim için mukâtele ettiğini görüyordum" diyerek kahramanlığını övmüştür (radıyallahu anhâ).

2- *Ümmü Gülsüm,* Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ)'in zevcesi idi. Annesi, Resûl-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in muhterem kerimeleri Fâtımatu'z-Zehra (radıyallahu anhâ) olması sebebiyle, "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kızı" diye anılmıştır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sağlığında doğmuş idi ve Fatıma vâlidemizin en küçük kızı idi.

DÖRDÜNCÜ FASIL

ŞEHİDLER HAKKINDA

ŞEHADET: Dinimizde fevkalâde yüce bir mertebedir. Allah yolunda hayatını feda eden kimseye şehid denir. Böylelerine şehid denmesi ya cennete gideceklerine şehâdet edildiği, yahut vefat anında bir kısım rahmet meleklerinin hazır bulunduğu, yahut da kendisi, Cenab-ı Hakk'ın huzurunda olduğu halde rızıklandırılacağı içindir. Bu hususlarda rivayetler mevcuttur. Söylenenlerdende anlaşılacağı üzre şehid, lügat olarak şâhid yani hazır bulunan mânasına gelir. Kur'ân-ı Kerim, şehidlerin makamının yüceliğini, mükerrer âyetlerde belirtir, "onların diğer ölüler gibi olmayıp diri olduklarını" haber verir ve onlara "ölü!" dememememizi emreder (Bakara 154). Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da, cennette, sâdece şehidlerin tekrar yeryüzüne geri dönüp, bir kere daha şehid olmayı temenni edeceklerini söyler, kendisi de, peygamberlik gibi yüce bir mertebeye sahip olmasına rağmen tekrar tekrar yeryüzüne gelip şehid olmayı temenni eder.

Fakihler, şehidi üç çeşide ayırır:

1- Hem dünya hem de âhiret itibâriyle şehid olanlar.

2- Sadece dünya ahkâmı itibâriyle şehid olanlar.

3- Sadece âhiret ahkâmı itibâriyle şehid olanlar.

1- Birinci grup şehid, mükellef ve tâhir olduğu halde kendisine vâki bir tecâvüzle haksız olarak zulmen öldürülen ve bundan dolayı vârislerine bir mal verilmesi lâzım gelmeyen herhangi bir Müslümandır. Gayr-ı müslimlerle veya yol kesicilerle harp neticesinde öldürülen ve ölüm sırasında cünüp olmayan âkil, bâliğ bir Müslüman böyle bir şehiddir. Harp sahâsında gözünden kan gelmiş olmak gibi, üzerinde, öldürülme alâmeti olduğu halde ölü bulunan bir Müslüman askeri de böyle bir

şehiddir. Keza, malını, ırzını, nefsini, sair Müslümanlar'ı veya Müslümanların himayesindeki gayr-i müslimleri (zımmîleri) müdâfaa ederken, yaralayıcı bir âletle haksız yere derhal öldürülmüş bulunan mükellef, tâhir bir Müslüman da böyle bir şehiddir.

Bu kısım şehidler, şehâdetin zâhirî ve bâtınî şartlarını hâiz hakikî şehiddirler. Bunlardan herbirine şehid-i hükmî denir. İmam-ı Âzam'a göre bunlar, yıkanılmaksızın, sâdece namazları kılınarak defnedilirler. Elbiseleri de çıkarılmaz ve kefenlenmezler. Üzerindeki silahları, kefen için gerekli miktardan ziyade olan kaput, palto gibi fazla elbiseleri alınır, eksikse bir şeyler ilâvesiyle tamamlanır. Diğer üç imama göre, böyle bir şehide namaz da kılınmaz.

2- Kalbinde nifak bulunduğu halde zâhiren Müslüman görünüp, cephede Müslümanların safında savaşırken düşman tarafından öldürülen herhangi bir şahıs dünya ahkâmı itibâriyle hükmen şehid addedilir. Birincide olduğu üzere kendisine aynı şehid muamelesi yapılır. Ancak âhiret ahkâmıyla şehid sayılmaz.

3- Üçüncü gruba, şehid-i kâmilde aranan dünyevî şartlardan bâzıları eksik olup, vefatı âhiret ahkâmı itibâriyle şehâdet sayılan herhangi bir Müslümandır. Meselâ hata yoluyla öldürülüp vârislerine diyet ödenen Müslüman, âhiret itibariyle şehid sayılsa da, dünya ahkâmıyla şehid sayılmaz. Binaenaleyh yıkanır, kefenlenir ve namazı kılınır. Keza meşru şekilde savaşırken, aldığı yaranın te'siriyle hemen ölmeyip ilaç aldıktan, yiyip içip, konuştuktan veya üzerinden bir namaz vakti geçtikten sonra ölen kimse de bu gruba girer. Keza suda boğulan, ateşte yanan, bina altında kalan, veba, tâun, ishal, sıtma zatülcenp hastalıklarından biri ile veya akrep sokması ile, nifas halinde veya gurbet ilinde veya ilim yolunda veya cuma gecesinde vefat eden bir Müslüman şehiddir. Keza sevabını Allah'tan bekleyen bir müezzinin doğru muameleli bir Müslüman tâcirin, âilesinin nafakasını meşru yoldan kazanma neticesinde ölen herhangi bir Müslümanın vefatı da hep bu gruba girer. Bütün bunlara âhiret ahkâmı itibâriyle şehid denir. Bunlar diyanetleri tam idiyseler ahiret itibâriyle hakikî şehid olurlar, ancak kendilerine dünya ahkamı itibâriyle şehid muâmelesi yapılmaz. Diğer Müslümanlara yapılan mutad muâmele yapılır.

Şu halde bu bahis, şehidler hakkında fukahayı, özetle kaydettiğimiz bu hükümleri vermeye sevkeden rivayetlerden bazılarını tesbit etmektedir.

1149 ١ – عن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَـال: [قَـالَ رسـولُ اللهِ ﷺ مَا تَعُدُّونَ الشَّهِيـدَ فِيكُمْ؟ قَالُوا يَارسُولَ اللهِ مَنْ قُتِلَ في سَبِيلِ اللهِ فَهُوَ شَهِيدٌ. قَالَ: إنَّ شُهَدَاءَ أُمَّتِي إذاً لَقَلِيلٌ. قَالُوا: فَمَنْ هُمْ يَارسُـولَ اللهِ؟ قَـالَ مَنْ قُتِلَ في سَبِيلِ اللهِ فَهُوَ شَهِيـدٌ. وَمَنْ مَاتَ في سَبِيلِ اللهِ فَهُوَ شَهِيـدٌ. وَمَنْ مَـاتَ في الطَّاعُونِ فَهُوَ شَهِيـدٌ. وَمَنْ مَاتَ في البَطْنِ(١) فَهُوَ شَهِيدٌ. والغَرِيقُ شَهِيدٌ]. أخرجه مسلم ومالك والترمذى.

1. (1149)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sordular:

"İçinizden kime şehid dersiniz?"

"Ey Allah'ın Resûlü, dediler, Allah yolunda öldürülen şehiddir."

"Öyleyse, dedi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm), ümmetimin şehidleri azdır."*

"Peki, dediler, daha kimler şehiddir, Ey Allah'ın Resûlü?"

"Allah yolunda öldürülen şehiddir. Allah yolunda ölen şehiddir. Tâunda ölen şehiddir. Karnı sebebiyle ölen şehiddir, boğularak ölen şehiddir." [Müslim, İmâret 165, (1915); Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a 6, (1, 131); Tirmizî, Cenâiz 65, (1063).]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in soru sorması, muhataplarının dikkatini ele alıp, tebliğatta bulunacağı konuya çekmek içindir. Bu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sıkça başvurduğu, ta'limî (didaktik) bir metoddur.

2- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şehidleri sayarken "Allah yolunda öldürülenler" ile "Allah yolunda ölenler"i ayrı ayrı gruplar olarak saymıştır. Zîra "öldürülenler"in içine cephede şehid olanlar girse de, kendisini dine hizmete adamış bu maksatla çalışırken şu veya bu şekilde, şurada veya burada ölenler girmez. Bunları insanlar bilmese de Allah bilir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* böylece "Allah yolunda ölenler"i şehid ilân etmekle, şehâdetin çerçevesini fevkalâde genişletmiş, düş-

(١) يحتمل أن يكون معناه الذى مات من مرض بطنه، أو المرأة التى ماتت في نفاسها، أو المرأة التى تموت وفي بطنها الجنين.

manla savaş hali olmadan bile şehadet gibi fevkalâde genişletmiş, düşmanla savaş hali olmadan bile şehadet gibi fevkalâde yüce bir mertebenin her hal ve şartlarda, her vakitte kazanılma imkânını her Müslümanın önüne koymuş olmaktadır.

3- Karnı sebebiyle tâbiri umumiyetle "işkâl" olarak anlaşılmıştır. Ancak karnından zuhûr eden başka çeşit hastalıkların kastedilmiş olması ve hatta nifas halinde, hâmilelik halinde ölen kadınların kastedilmiş olması da mümkündür. Bu sebeple tercümeyi asla uygun olarak "karnı sebebiyle" diye mutlak bir mânada yapmayı uygun gördük.

4- Bu hadiste, âhiret ahkâmı itibâriyle şehid sayılması gerekenlerden birçoğu zikredilmiştir:

a) Allah yolunda ölen,

b) Tâundan ölen,

c) Karnı sebebiyle (ishal, zatülcenb, hamilelik, nifas vs.),

d) Boğularak ölen.

Böylece, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, İslâm'ın şehâdet anlayışını "Allah yolunda öldürülme"nin dışına çıkarmış olmaktadır.

1150 ٢– وفي رواية مالك والترمذى. [قَالَ النَّبِى ﷺ: الشُّهَدَاءُ خَمْسَةٌ، وزاد وصَاحِبُ الهَدْمِ(١) شَهِيدٌ.

وفي رواية عن جابر: والمَرْأَةُ تَمُوتُ بِجُمْعٍ.

وفي رواية أُخرى صحيحة عن ابن عمرو بن العاص: وَمَنْ قُتِلَ دُونَ مَالِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ.

يُقَالُ «مَاتَتِ المَرْأَةُ بِجُمْعٍ». إذَا ماتت وولدها في بطنها.

2. (1150)- *İmam Mâlik* ve *Tirmizî*'nin kaydettikleri bir rivayette Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmaktadır:

"Şu beş kişi şehiddir, (deyip önceki hadiste geçenleri saydıktan sonra): *Yıkıntı altında kalan da şehiddir"* diye ilâve etti.

Hz. Câbir (radıyallahu anh)'den gelen bir rivayette: "Karnında çocuğu olduğu halde ölen kadın da şehiddir" buyrulmuştur.

Abdullah İbnu Amr İbnu'l-Âs (radıyallahu anhümâ) tarafından rivayet edilen bir diğer sahih hadiste: "Malını müdâfaa ederken öldürülen

---

(١) هو الذى ينهدم عليه الجدار.

şehiddir" buyurulmuştur. [Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a 6, (1, 131); Tirmizî, Cenâiz 65, (1063).]

AÇIKLAMA:

Müellif, burada: "İmam Mâlik ve Tirmizî'nin kaydettikleri bir rivayette Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmaktadır: *"Bu beş kişi şehiddir"* diye kaydettikten sonra önceki rivayete atıf yaparak rivayetin aslını vermez, tek madde kaydeder. Biz metni ve tercümeyi kaydetmeyi uygun buluyoruz:

الشُّهَدَاءُ خَمْسَةٌ: الْمَطْعُونُ وَالْمَبْطُونُ وَالْغَرِيقُ وَصَاحِبُ الْهَدْمِ وَشَهِيدٌ في سَبِيلِ اللهِ

"Şu beş kişi şehiddir: "Tâundan ölen, karın hastalığından ölen, boğularak ölen, yıkıntı altında ölen, Allah yolunda şehid olan."

1151 ٣- وعن أم حزام رَضِىَ اللهُ عَنْها قالتْ: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: المَائِدُ(١) في الْبَحْرِ الَّذِى يُصِيبُهُ القَيْءُ لَهُ أَجْرُ شَهِيدٍ، وَالْغَرِيقُ لَهُ أَجْرُ شَهِيدَيْنِ]. أخرجه أبو داود.

3. (1151)- Ümmü Harâm (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Deniz tutması sebebiyle (gemide) kusan kimseye şehid sevabı verilir. Boğularak ölene de iki şehid sevabı vardır."* [Ebu Dâvud, Cihâd 10, (2493).]

AÇIKLAMA:

Hadisi rivayet eden Ümmü Haram Binti Milhân (radıyallahu anhâ), Hz. Enes'in muhterem annesi *Ümmü Süleym*'in kızkardeşidir. Ashâb'ın büyüklerinden olan Ubâde tu'bnu's-Sâmit (radıyallahu anh)'in zevcesidir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hususî iltifatına mazhar olmuş bahtiyarlardandır. Zîra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* evine girip ziyaretleriyle şereflendirmişler, hanesinde kaylûle denen öğle uykusu kestirmişlerdir. Uykusundan gülerek uyanan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* rüyasında Müslümanların gemilere binip deniz seferlerine çıkacaklarını gördüğünü anlatır. Ümmü Harâm: *"Ya Resûlallah (aleyhissalâtu vesselâm), Allah'a dua edin, beni de onlar arasında kılsın"* der. Fahr-i Âlem efendimiz:

"Sen onlardansın" tebşir buyururlar.

---

(١) هو الذى يدار برأسه من ريح البحر واضطراب السفينة بالأمواج.

Ümmü Harâm, bu dua-yı nebevî bereketiyle Hz. Osman'ın hilâfeti zamanında, *Hz. Muâviye* (radıyallahu anh)'nin komutasında tertiplenen *Kıbrıs* Seferi'ne zevcesi Ubâde ile birlikte katılır. Denizi aşıp, adaya çıkarlar. Orada bindiği katır yere atarak ölümüne sebep olur (Sene: Hicrî 27). Bugün kabr-i şerifleri halen Kıbrıs'ta ziyâretgâhtır, Hala Sultan diye meşhurdur.

1152 ٤ – وعن سعيد بن زيد رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رسولَ اللّٰه ﷺ يَقُولُ: مَنْ قُتِلَ دُونَ مالِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ، وَمَنْ قُتِلَ دُونَ دِينِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ، وَمَنْ قُتِلَ دُونَ أهْلِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ]. أخرجه أصحاب السنن.

4. (1152)- *Said İbnu Zeyd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı dinledim şöyle buyurdular:

"Kim malını müdafaa sırasında öldürülürse şehiddir. Kim kanını müdâfaa sırasında öldürülürse şehiddir. Kim dinini müdâfaa sırasında öldürülürse şehiddir. Kim ailesini müdâfaa sırasında öldürülürse o da şehiddir." [Tirmizî, Diyât 22, (1418, 1421); Ebu Dâvud, Sünnet 32, (4772); Nesâî, Tahrim 22, (7, 115, 116); İbnu Mâce, Hudud 21, (2580).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadisleriyle meşru olan nefis müdâfaasını göstermekte ve teşvik etmektedir. Kur'ân-ı Kerim haksız yere cana kıymayı ebedî cehennemi gerektiren bir cinayet olarak tavsif etmekle (Nisa 93) kalmaz, böyle bir cürmü bütün insanları öldürmüş gibi şen'î bir cinayet ilan eder (Mâide 32). Elbette bu gibi âyetler, cana kıyma meselesinde mü'min üzerine korkutucu ve son derece frenleyici tesirler hâsıl eder, hatta birçok fırsatlarda mü'mini öldürmektense ölmeyi tercih yoluna sevkedebilir. Böyle bir durum, vicdanı tefessüh etmiş zâlimleri ehl-i imana karşı daha şirret, daha saldırgan kılacağı açıktır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* malı, canı, âilesi, dini için ölenlerin şehid olacağını tebşir etmekle bu sayılan şeylerin, ucunda ölüm tehlikesi bile olsa müdafaa edilmesine teşvik etmektedir. Dolayısıyla ölüm ihtimalinin mevzubahis olduğu müdafaa eyleminde öldürme ihtimali de mevzubahistir. Nitekim Müslim'de gelen bir Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) rivâyeti bu mevzuda daha sarihtir:

"Bir adam gelerek:

“Ey Allah’ın Resûlü, bir yabancı gelip malımı gasben almak isterse ne yapmamı uygun bulursunuz?” diye sormuştu,

“Malından ona verme!” cevabını aldı. Adam tekrar:

“Ya beni öldürmeye kalkarsa ne yapayım?” diye sordu.

“Sen de onu öldürmeye çalış” dedi. Adam:

“Ya beni öldürürse.” deyince:

“Sen şehid olursun!” buyurdu. Adam:

“Ya ben onu öldürürsem?” deyince de:

“O cehenneme gider!” cevabını verdi.”

Ahmed İbnu Hanbel’in bir rivayetinde benzer bir suâle Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: أَنْشِدْ اللّٰهَ *“Allah’ın adını ver”* diye tavsiye eder.

“Söz anlamazlarsa?” deyince tekrar *“Allah’ın adını ver!”* der.

“Yine de laf anlamazsa?” deyince:

“O zaman mukâtele et, öldürülürsen cennettesin, öldürürsen ateştedir!” cevabını verir.

Meşru müdâfaa sırasında öldürene kısas, diyet gibi herhangi bir cezanın gerekmeyeceği muhtelif rivayetlerde gelmiştir.

Cumhûr-u ulemâ, hadis mutlak geldiği için, *“müdâfaası yapılacak malın azlığına çokluğuna, bakılmaz”* diye hükmeder. İbnu’l-Mübârek “İki dirhemlik mal için bile yapılacak müdâfaa meşrudur” demiştir, yeter ki haksız olarak alınmış olsun. Bazıları az bile olsa malın müdâfaa edilmesini “vacib” görürken, Mâlikîlerden bazıları: “Az bir şey için câiz değil” demiştir.

2- Alimler, nasslar açısından, “az şey sebebiyle katl câiz değil” diyene hak verememişlerse de mal müdâfaasında, malı kurtaracak tedbirlerin en hafifinden işe başlayıp, son noktada katle tevessül etmenin uygun olacağını belirtirler. Yani öldürmeden, saldırganı defetme yolları, çâreleri varken hemen öldürmeye başvurulmamalıdır. Nitekim “mukâteleyi tecviz eden rivâyet” de bu mânayı te’yid eder.

Ahmed İbnu Hanbel’den kaydettiğimiz rivayetteki “Allah’ın adını ver!” demesi ve bunu birkaç kere tekrar etmiş olması da bu görüş sahiplerinin delillerinden birini teşkil etmiştir.

Şâfiî hazretlerinden yapılan rivayete göre: “Kim malı veya nefsi veya harimi sebebiyle saldırıya uğrarsa, onun mukâtele hakkı vardır, öldürdüğü takdirde bedel, diyet, kefaret, vs. herhangi bir ceza gerekmez.”

3- İki istisna:

1) Şunu da belirtelim ki, âlimler Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*' tan gelen birçok rivayete dayanarak, bu meselede "sultan"ı istisna ederler. Yani zulüm sultandan geldiği takdirde, ona sabredilmesi, isyan edilmemesi hususunda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın çok sayıda tavsiyelerini nanzar-ı dikkate alan âlimler, sultana karşı gelmeye fetva vermezler. İbnu'l-Münzir bu husustaki icmâdan bile bahseder.

2- Fitne zamanında müdâfa-i nefsi terketmek evlâdır. Yani, dâhilî kargaşa çıktığı zaman Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* ısrarla fitneye bulaşmamayı, imkân nisbetinde ondan kaçmayı tavsiye eder. Öyle ki, ölmek veya öldürülmekten birini tercih gibi kritik bir durumda kalındığı takdirde, Hz. Âdem'in iki oğlundan hayırlısı (Hâbil) olmayı tavsiye eder. Bilindiği üzere, fitnede alınacak tavrın en güzel örneğini Kur'an-ı Kerim Hâbil-Kâbil kıssasıyla vermiştir. Kâbil kardeşi Hâbil'i öldürmek maksadıyla üzerine gelince Habil şöyle der: **"Andolsun ki, beni öldürmek için elini bana uzatırsan, ben seni öldürmek için elimi sana uzatıcı deği-lim..."** (Maide 28-29). Bu âyetin mucibiyle amel eden Hz. Osman (radıyal-lahu anh) da fitnecilere mukabele etmemiş, öldürülmeyi tercih etmiştir.

Fitne ile ilgili geniş açıklamayı 4761. hadiste bulacaksınız.

1153 ـ ٥ وعن أبى سلام عن رجل من الصحابة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُم قال: [أَغَرْنَا عَلَى حَىٍّ مِنْ جُهَيْنَةَ فَطَلَبَ رَجُلٌ مِنَ المُسْلِمِينَ رَجُلاً مِنْهُمْ فَضَرَبَهُ فَأَخْطَأَهُ فَأَصَابَ نَفْسَهُ. فَقَالَ ﷺ: أَخَاكُمْ يَا مَعْشَرَ المُسْلِمِينَ فَابْتَدَرَهُ النَّاسُ فَوَجَدُوهُ قَدْ مَاتَ فَكَفَّنَهُ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ بِثِيَابِهِ وَدَمِهِ وَصَلَّى عَلَيْهِ وَدَفَنَهُ. فَقَالُوا أَشَهِيدٌ يَا رَسُولَ اللّٰهِ؟ فَقَالَ نَعَمْ؛ وَأَنَا لَهُ شَهِيدٌ]. أخرجه أبو داود.

5. (1153)- *Ebu Sellâm,* sahabeden birinden rivayet etmektedir: "Cüheyne'den bir mahalle üzerine baskın yaptık. Müslümanlardan biri, (teke tek vuruşmak üzere) onlardan bir adam taleb etti. (Bir cengâver gelince) hemen kılıncıyla saldırıya geçti. Ancak hata yaptı ve kılıncı kendisine isabet etti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Ey Müslümanlar, kardeşinize (yardım edin)" diye bağırdı. Halk ona doğru koşuştu. Ama ölmüştü.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu elbisesi ve kanı ile birlikte sardı, üzerine namaz kıldı ve defnetti.

"Ey Allah'ın Resûlü, bu şehid midir?" diye sordular.

"Evet o şehiddir ve ben ona bu hususta şâhidim" cevabını verdi." [Ebu Dâvud, 40, (2539).]

AÇIKLAMA:

Hadis, savaş sırasında şehid olmak için illâ da düşmanın silâhıyla öldürülmüş olmanın gerekmediğini ifade etmektedir. Kişi hâlis niyetle, Allah rızası için savaştığı takdirde, ne şekilde ölmüş olursa olsun şehid olacağını ifade eder. Nitekim sadedinde olduğumuz rivayet, kişinin, kasden değil hatâen, kendi silahıyla öldüğünü Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın da bu zâtı şehid olarak tavsif ettiğini göstermektedir.

1154 ٦– وعن العِرْباض بن سارية رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ : يَخْتَصِمُ الشُّهَداءُ وَالْمُتوفَّوْنَ على فُرُشِهِمْ إلى رَبِّنَا في الَّذِينَ يُتوفَّوْنَ من الطَّاعُونِ فيقُولُ الشُّهَداءُ إخْوانُنَا قُتِلُوا كَمَا قُتِلْنَا، وَيقُولُ الْمُتوفَّوْنَ على فُرُشِهِمْ إخْوانُنَا مَاتُوا كَمَا مِتْنَا. فيقُولُ رَبُّنَا: انْظُرُوا إلى جِرَاحِهِمْ فإنْ أشْبَهَتْ جِرَاحَ الْمَقْتُولِينَ فإنَّهُمْ مِنْهُمْ وَمَعَهُمْ فإذَا جِرَاحُهُمْ قَدْ أشْبَهَتْ جِرَاحَهُمْ]. أخرجه النسائى.

6. (1154)- *İrbâz İbn Sâriye* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Şehidlerle yataklarında ölenler, tâundan ölenler hakkında Cenâb-ı Hakk'a birbirlerini şikayet ederler. Şehidler:

"Onlar bizim kardeşlerimizdir, onlar da bizim gibi öldürüldüler!" derler. Yataklarında ölenler de:

"Onlar bizim kardeşlerimizdir, bizim gibi öldüler!" derler. Rabbimiz onlara şöyle seslenir:

"Yaralarına bakın, öldürülenlerin yaralarına benziyorlarsa onlardandırlar ve onlarla beraber olurlar!" Bakılır ve onlardaki yaranın, öbürlerininki gibi olduğu görülür." [Nesâî, Cihâd 36, (6, 37-38).]

AÇIKLAMA:

Sindî, yatakta ölenler, öyle söylemekle, esas itibariyle tâundan ölenlerin şehid olmalarını kıskanarak mezmum olan hased duygusuyla onların derecelerinin düşürülmesini taleb etmediklerini, bilakis: "Bize de

şehidlik ver, biz de onlar gibi yatakta öldük, onlar şehidse biz de şehid olmalıyız" demek istediklerini belirtir. Ayrıca, bu talebin cennete girmezden önce olacağını, çünkü cennette وَلَكُمْ فيهَا مَا تَشْتَهِى اَنْفُسُكُمْ âyeti (Fussilet 31) mucibince, herkese arzu ettiği şeyin verileceğini belirtir. "Öyleyse der, Allah Teâla, cennette, herkesin kalbinden kendi fevkinde olanın makamını arzu etmeyi çıkaracak, kendi makamından razı kılacaktır."

1155 ٧– وعن ابن عمر رضى الله عنهما. [أنَّ عُمَرَ بنَ الخَطّابِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: غُسِّلَ وَكُفِّنَ وَصُلِّىَ عَلَيْهِ وَكَانَ شَهِيداً]. أخرجه مالك.

7. (1155)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:

"(Babam) Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh) şehid olduğu halde yıkandı, kefenlendi, üzerine namaz kılındı." Muvatta, Cihad 36, (2, 463).]

AÇIKLAMA:

Hz. Ömer (radıyallahu anh) Ebu Lü'lü' eliyle suikast sonucu öldürülmüştü. Namazını Süheyb (radıyallahu anh) kıldırdı.

Hz. Ömer (radıyallahu anh) şehid kabul edildiği halde, tekfin işleri, normal bir ölüye yapıldığı şekilde icra edilmiştir. Çünkü, dünyevî ahkâm yönüyle de şehid sayılanlar, cephede ölenlerdir. Üstelik bunlar da aldıkları yaranın tesiriyle, hemen ölmüş olmalıdır. İlaç aldıktan, yiyip-içip konuştuktan sonra ölenler uhrevî ahkâm itibâiriyle şehid sayılsa da dünyevî ahkâm itibâriyle şehid sayılmazlar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Uhud şehidlerini yıkamadan, elbiseleriyle gömmüş ve üzerlerine namaz da kılınmamıştır. Namaz kıldığına dâir gelen rivayetler "dua" ile te'vil edilmiştir. Nitekim ölüye dua edilir. Namaz hususunda ihtilâf edilmiş olsa da, yıkamadan elbiseleriyle gömüldüklerinde ihtilâf yoktur.

CİDAL VE MİRÂ BÖLÜMÜ

Cidâl ve Mirâ, sözle yapılan mühâsama ve munâzaradır.

Cidâl, lügat olarak جدل kökünden gelir. Bu ise, sağlam olmak, sert olmak, ipi sağlam bükmek, örgüyü sağlam kılmak gibi mânalara gelir. Bu asıldan olmak üzere cedel, husumeti şiddetli olmak, cidâl ve şiddetli husumet etmek mânasına gelir. Arapça'da cedel, cidâl, mirâ muhasama gibi kelimelerle ifade edilen aynı mânayı dilimizde münâzara, münâkaşa, tartışma, çekişme, cedelleşme gibi kelimelerle ifade ederiz, cedel ve muhasama kelimelerinin de kullanıldığı olur.

İLM-İ CEDEL: Bu kök, mâna esas olmak üzere, muhalif tarafın fikirlerini çürütüp kendi fikirlerini benimsetmek üzere geliştirilen ilme ilm-i cedel denmiştir. Kendisine has prensipleri, kaideleri vardır. Cedel ilmi mantık, fıkıh, hitâb, münazara gibi muhtelif dinî ve gayr-ı dinî ilimlerle teması olan bir ilimdir. Asıl maksadı, karşı tarafı çürütüp kendi fikrini benimsetme melekesinin tahsilidir. İlmî, amelî hayatta pratik faydaları vardır. *İbnu Haldun,* Mukaddime'de cedel'i: "Fıkhî mezhepler arasında olsun başka muhalif gruplar arasında olsun cereyan eden münâzara âdabını bilmektir" diye târif eder. Fıkıh mezheplerinden herbirinin, kendi görüşünün haklılığını, muhalif tarafın görüşündeki isabetsizliği ortaya koymak için gösterdiği gayret de bir nevi cedel sayılmıştır. Fukahanın geliştirdiği cedel daha ziyade şer'î delilleri esas alır. Bu hususu ilk sistemleştiren Hanefî fakihlerinden Fahru'l-İslâm Bezdevî merhum (V. 482/1089) olmuştur. Bunun cedeli daha ziyade nas, icmâ, istidlal gibi edille-i şer'iyyeye dayanır.

Bu mevzuda isim yapan diğer bir şahsiyet Rüknüddin el-Âmidî'dir (V. 515/1121). Âmidî, her ilimizde geçerli umumî münazara prensipleri üzerinde durmuştur. el-İrşâd fi İlmi'l-Cedel adlı eseri kendinden sonra ge-

len Nesefî vs. birçoklarına çığır olacaktır. Ancak şunu da belirtelim ki, bu sâhada ilk eseri, fukahadan Ebu Bekr Muhammed İbnu Ali el-Kaffâl'ın (v. 336/947) verdiği kabul edilir.

Cedel, doğru-yanlış, hak-batıl demeden kendi fikrini benimsetmeye, karşı tarafı çürütmeye yönelik bir gayeyi esas alınca, inceleme mevzuu yapıp temas ettiği bir kısım meseleler, prensipler (muğalata, safsata vs.), bâzı alimleri rahatsız etmiş ve bu ilimle herkesin rastgele meşguliyetini uygun görmemişlerdir. Hatta şöyle diyenler bile olmuştur:

"Sakın ha şu cedel denen şeyle uğraşmayın. Bu, selef büyüklerinde yoktur. Onların inkırazından ve dâr-ı ukbaya irtihallerinden sonra zuhur etmiş zamâne fantezisidir, fıkıhtan uzaklaştırır, boş şeylerle meşgul ederek ömrün zayi olmasına sebep olur, ruhlarda vahşet ve adâvet uyandırmaktan başka bir işe de yaramaz. Bu bir kıyamet alâmetidir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hadislerinde böyle haber verilmiştir vs..."

Bu çeşit uyarılara sıkca rastlanır.

Ancak şunu belirtmek gerek: İslâm âlimleri, menfi fikirlerin benimsetilmesinde kullanılan bir kısım kaide ve prensipleri hakkın müdâfaası ve tebliği için kullanma gereğine inanarak ilm-i cedel mevzuunda gâfil kalmamışlardır. Hatta Kur'ân-ı Kerim'de yer alan: وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِى هِىَ اَحْسَنُ **"Ey Muhammed! Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle çağır, ONLARLA EN GÜZEL ŞEKİLDE TARTIŞ..."** (Nahl 125) âyetini de kendilerine delil yaparak doğrunun, gerçeğin ve hakkın izhârı için, bu ilmi geliştirmişlerdir.

Günümüz sol dünyasının diyalektik adı altında büyük bir itina ile üzerinde durduğu cedel mevzuunda en azından dinin tebliğini gâye edinen insanların bîgâne kalmaması gerekir. Zamanımızda geliştirilen psikoloji, propaganda, reklâm gibi konuların da, artık cedelin -geniş tutulması gereken- meşguliyet sahası içerisinde mütâlaası şarttır. Bazı hadislerde cedele müteallik olarak gelen bir kısım kötüleme ve yasaklamaların, zamanı öldürmeye veya dinî teslimiyeti kırmaya müncer cidâl ve meşguliyetlerle te'vili şarttır.

اَللَّهُمَّ اَرِنَا الْحَقَّ حَقّاً وَارْزُقْنَا اِتّبَاعَهُ وَاَرِنَا الْبَاطِلَ بَاطِلاً وَارْزُقْنَا اجْتِنَابَهُ

1156 ١ـ عن أبى أمامة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللّٰه ﷺ : مَا ضَلَّ قَوْمٌ بَعْدَ هُدًى كَانُوا عَلَيْهِ إلاَّ أُوتُوا الْجَدَلَ. ثُمَّ تَلاَ: مَاضَرَبُوهُ لَكَ إلاَّ جَدَلاً بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ].

أخرجه الترمذى وصححه.

1. (1156)- *Ebu Ümâme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir kavm, içinde bulunduğu hidayetten sonra sapıttı ise bu, mutlaka cedel sebebiyle olmuştur."

[Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu söyledikten sonra, delil olarak] şu âyeti okudu: **"Onlar: "Bizim tanrımız mı yoksa O mu daha iyidir?" dediler. Sana böyle söylemeleri, sırf tartışmaya girişmek içindir. Onlar şüphesiz münakaşacı bir millettir"** (Zuhruf 58). [Tirmizî, Tefsir, Zuhruf, (3250); İbnu Mâce, Mukaddime 7.]

AÇIKLAMA:

Hadis, kendilerine gelen hidayetle istikamet üzere gitmeye başlayan milletler sonradan sapıttı ise, bu sapmanın, peygamberin getirmiş olduğu dinî ta'limat (emirler, yasaklar; iyi-kötü, hayır-şer şeklindeki değer hükümleri gaybî ihbârât vs.) hakkında yersiz münâkaşalara girmelerinden, aleyhte deliller getirmeye kalkmalarından hasıl olduğunu belirtmektedir.

Din, mü'minlerden öncelikle teslimiyet ister. İslâm dini de öyle. Esâsen Müslüman, lügat olarak teslim olmuş demektir.

Ayet-i kerimenin, peygamberlerle bâtıl yolda münakaşaya giren, öğrenmek ve ikna olmak için değil, inad ve inkâr gayesiyle mucizeler taleb eden kavimleri sözkonusu ettiği belirtilmiştir. Mamafih Kur'ân hakkında yürütülen inâd ve münakaşanın maksûd olduğu, bunun da, herkesin kendi şahsî görüşlerini veya şeyhlerinin fikirlerini öne çıkarmak ve üstün kılmak için Kur'ân'ın bazı âyetlerini diğer bazılarıyla karşılaştırmak suretiyle tahrik edilip, hakkın ortaya çıkmasının asla düşünülmediği hadiste, işte bu çeşit tartışmanın kötülenip tahrim edildiği, hakkın izharı gibi faydalı bir maksadla yapılacak münazaranın yasaklanmasının sözkonusu olmayacağı hatta böylesi münâzaranın "farz-ı kifâye" olduğu belirtilmiştir.

1157 ٢– وعنه رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَال: [قال رسـولُ اللهِ ﷺ: مَنْ تَرَكَ المِرَاءَ وَهُوَ مُبْطِلٌ بُنِىَ لَهُ بَيْتٌ فـي رَبَضِ الجَنَّةِ، ومَنْ تركَهُ وهُوَ مُحِقٌّ بُنِىَ لَهُ بيْتٌ فـي وَسَطِهَا، ومَنْ حسَّنَ خُلُقَهُ بُنِىَ لَهُ فِي أعْلاَهَا]. أخرجه الترمذى.

« رَبَضُ الجَنَّةِ » مشبه بِرَبَضِ المدينة، وهو ما حولها من العمارة.

2. (1157)- Yine Ebu Ümâme (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim haksız olduğu bir münakaşayı terkederse kendisine cennetin kenarında bir ev kurulur. Haklı olduğu bir münâkaşayı terkedene de cennetin ortasında bir ev kurulur." [Tirmizî, Birr 58, (1994); Ebu Dâvud, Edeb 8, (4800); İbnu Mâce, Mukaddime 7, (51); Nesâî, Edeb (6, 21).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyeti, müellif, Tirmizî'ye nisbet ederse de Ebu Ümâme rivayeti Ebu Dâvud'da yer almaktadır. Tirmizî'deki rivayet Ebu Ümame' nin değil Hz. Enes (radıyallahu anh)'indir. Ayrıca mânada fark olmasa da lâfızlarda bazı değişiklik mevzubahistir. Nesâî'deki rivayet Fadâle İbnu Ubeyd'dendir ve mânaca buna yakındır.

2- Hadis metninde geçen رَبَض (rabad), bir şehrin surlarının dışında yer alan evlere denir. Kelimesi kelimesine yapılacak bir tercüme *"...cennetin dışında"* veya *"banliyösünde"* şeklinde olmalı idi. Ancak, âlimler bununla bir teşbih yapıldığını, maksadın da dış taraf (veya "kenar") olduğunu belirtir. Zîra *Aliyyü'l-Kârî'nin* Mirkâd'da açıkladığı üzere, itikadımızca cennetin dışında, cehennemden başka bir ikamet yeri mevcut değildir. Sadece Mûtezile'nin "el-Menziletü Beyne'l-Menzileteyn" inancı vardır. *Ehl-i Sünnet*, hiçbir şer'î delile dayanmadıkları için Mûtezile'yi bu görüşünden dolayı reddeder. Öyleyse, hadisin devamından da anlaşılacağı üzere, bundan murad cennetin gözde olmayan, geri planda kalan yeridir, kıyı, kenar kelimeleriyle de ifade edilebilir.

Şu halde, mü'min şânına, imanına hiç yakışmayan bâtıl bir iddiaya girer de bunu bir noktada bırakırsa Cenab-ı Hakk lütfuyla buna bir mükâfaatta bulunuyor.

Haklı olduğu bir meselede iddialaşma ve münazarayı bırakan, öncekinden daha büyük bir sevap alıyor. Bu sevap kendisine mükâfaat olarak cennetin ortasında bir ev verilmesi şeklinde ifade edilmiştir.

Böylece, haklı bile olunsa münâkaşanın terkinde hayır olduğu ifade edilmiştir.

1158 ٣– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: المِراءُ في القُرْآنِ كُفرٌ].

أخرجه أبو داود.

3. (1158)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) hazretleri anlatıyor:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular: "Kur'an hakkında münâkaşa küfürdür" [Ebu Davud, Sünnet 5, (4603).]

AÇIKLAMA:

Buradaki münakaşadan maksad Kur'an'ın kelamullah olduğu hususunda şekke düşmektir. Bazı âlimler, buradaki münakaşadan maksadın Kur'an kadim mi, hadis mi? diye yapılacak münakaşa ile müteşâbih âyetleri üzerine yapılacak münakaşa olduğunu söylemişlerdir. Bu münakaşalar en azından bir kısım hakikatlerin inkarına ve dolayısıyla onların örtülmesine müncer olacağından Resûlullah böyle bir ameli "küfür" olarak tavsif buyurmuştur. Ehl-i bid'anın fikirleri dışında, haram-helâl gibi ahkâmın ortaya çıkması, gâmız mânaların izhârı, ondaki hayat düsturlarının keşfi gibi müsbet maksadlara mebni münâkaşa ve incelemelerin, tefsir faaliyetlerinin -ehliyetli kimselerce yapılması şartıyla- müstahsen olduğu izah gerektirmeyen bir husustur. Kur'ân'la ilgili bu çeşit mübâhaseler Sahâbe devrinden beri olagelmiştir.

Tîbî der ki: "Hadiste yasaklanan münâkaşadan maksad Kur'an-ı Kerim'in bazı âyetlerini, diğer bazı âyetleriyle tekzibe kalkışmaktır. (Bu durumda böylesi kötü niyetlilerin tahribini önlemek için) Kur'an-ı Kerim'deki birbirine muhalif gibi gözüken âyetleri, selef akidesine muvafık gelecek şekilde te'lif etmek maksadıyla gayret göstermek gerekir. Te'lif edilemeyecek âyetlerle karşılaşılacak olursa (münakaşaya girmeyip, "bundan murad ne ise Allah bilir" diyerek) Allah'a tevekkül etmelidir."

1159 ٤ – وعن عائشة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [قال رسـولُ اللهِ ﷺ : إنَّ أَبْغَضَ الرِّجَالِ إلى اللهِ تَعالى الأَلَدُّ الخَصِمُ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

« الأَلَدُّ » الشديد الخصومة. « والخَصِمُ » الذى يخْصِمُ إخوانه ويُحاجُّهم.

4. (1159)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah'ın en ziyade buğzettiği erkek, şiddetli düşmanlık yapan hasımdır."* [Buharî, Ahkâm 34, Mezâlim 15, Tefsir, Bakara 37; Müslim, İlm 5, (2668); Tirmizî, Tefsir, Bakara, (2980); Nesâî, Kadât 33, (8, 247, 248).]

1160 ٥ – وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [خَرَجَ رسولُ اللهِ ﷺ ونَحنُ نَتنازَعُ في القَدَرِ فَغضِبَ حَتَّى كَأَنَّمَا فُقِئَ في وَجْهِهِ حَبُّ الرُّمَّانِ مِنْ حُمْرَةِ الغَضَبِ. فـقَالَ: أَبِهـذَا أُمِرْتُم؟ أَمْ بِهـذَا أُرْسِلْتُ إلَيْكُمْ؟ إنَّمَا أَهْلَكَ مَنْ كَـانَ قَبْلَكُمْ كَثْرَةُ التَّنَازُعِ في أَمْرِ

دينهم واختلافهم على أنبيائهم].

زاد في رواية: عزمت عليكم أن لا تنازعوا فيه. أخرجه الترمذى.

5. (1160)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz kader hususunda münâkaşa ederken Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* çıkageldi. Öylesine kızdı ki, öfkenin hâsıl ettiği kızıllıktan, yüzünde sanki nar taneleri ortaya çıkmıştı. Bize şöyle çıkıştı:

"Bununla mı emredildiniz, yoksa ben size bunun için mi gönderildim. Bilin ki, sizden öncekileri, dinî meselelerdeki münâkaşalarının çokluğu ve peygamberleri hakkında düştükleri ihtilâfları helâk etmiştir."

Bir rivayette şu ziyade mevcuttur: *"Kader hususunda münâkaşa etmemeniz için yemin verdim."* [Tirmizî, Kader 1, (2134); İbnu Mâce, Mukaddime 10, (85).]

AÇIKLAMA:

İslâm dininin en ziyade münâkaşaya açık olan prensibi kaderdir. Kader, kulun -hayır ve şer- bütün fiillerini Allah'ın yarattığına, insanları yaratmadan önce ne yapacaklarını Levh-i Mahfuz'da yazdığına, herşeyin, Allah'ın kazası, kaderi, irâde ve meşîeti ile meydana geldiğine iman ve taata razı olup bunlara mukabil sevap vaadettiğine, küfür ve masiyete râzı olmayıp bunlara karşı da ceza vaadettiğine inanmaktır.

Bu inanç ilk bakışta mütenakız gibi görülür ve bazı halli zor sorular getirir. Şöyle ki:

1- Her şeyi Allah önceden yazdı ise, kul yaptığı amellerde mecburdur, bu durumda fiillerinden sorumlu olmaması gerekir.

2- Allah râzı olmadığı şeyi niye yaratır?

3- Yazılan şey meydana geleceğine göre çalışmanın ne kıymeti var? Böyle bir inanç insanı tembelliğe atmaz mı? vs.

Sorular daha da çoğalabilir. Bunlara ilmî, kesin cevap da bulmak zordur. Üstelik insan fıtratı, tabiatı gereği, kader bahsi geçince bu sorları sorma ihtiyacı duyar ve ilgisiz kalamaz.

Biz burada teferruata girmeyeceğiz. Çünkü kaderle ilgili müstakil bir bölüm gelecektir (4830-4846'ncı hadisler). Burada iki noktaya temas edeceğiz:

1- Kader, İslâm'ın Allah inancının bir parçasıdır. Kaderi reddetmek veya tereddütle karşılamak, Allah inancını haleldâr eden bir durum getirir. Meselâ soralım:

Allah her şeyi ezelden bilmemiş olabilir mi?

Allah her şeyin miktarını önceden takdir etmemiş olabilir mi? Yani hâdisat, kâinatın ahvâli tesadüflere bağlı olarak mı cereyan etmektedir?

Cevabımız "Evet!"se kader var demektir, "Hayır"sa Allah inancımız sakat demektir.

2- Kader Allah inancımızı ilgilendirdiğine göre gaybî umûra girer, gayb sâdece tasdik edilir, mahiyetini kavramakla ne mükellefiz, ne de kâdiriz. Gayba iman mü'minin ana vasıflarından biridir.

3- Kul olarak biz, Allah'a karşı, bize bildirilen vazifelerden sorumluyuz. Bu vazifeler nelerdir, açıkca belirtilmiştir. Emirler, yasaklar, mübahlar vs. Öyle ise, kul olarak sorumlu olduğumuz vazifelere dikkat etmeli; ne dereceye kadar yaptık, neleri yapmadık, niçin yapmadık, eksikleri nasıl telâfi ederiz, mükemmele nasıl ulaşırız?... gibi.

Durum böyle olunca, Allah söz konusu olduğu zaman "inandım!" deyip geçilecek kader meselesiyle -vazife kılınmadığı halde- uğraşmak, halledemiyeceğimiz yükün altına kendimizi atmak, ama öbür tarafta iktidarımız dâhilinde olan ve yapmakla da mükellef olduğumuz vazifeleri bırakmak, herhalde sağlıklı olmayan marazî bir durum olsa gerektir ki bu da mü'minlik, kulluk edebiyle hiç bağdaşmaz. İşte bu sebeple olacak ki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kader üzerine münâkaşa edenlere kızmış ve: "Sizi bu konuda münâkaşa etmemeye mecbur ediyorum (veya yemin veriyorum)" demiştir.

Şu halde, bu mevzuda en sağlıklı yol "inandım" deyip, imanın getirdiği vazifeleri yapma hususunda gayret sarfetmektir. Öyle ise kaderle uğraşmak "emredileni terkedip, emredilmeyen şeyle meşgul olmak" veya hesabı olan işi bırakıp, hesabı olmayan işe girişmek ve böylece sorumluluğu katlamaktır.

Ve, şimdiye kadar hiç kimse, kader hususunda Kur'an'ın bildirdiği çizginin dışında tatminkâr bir çözüm getiremediğine göre şimdiden sonra da getiremeyecektir.

1161 ٦– وعن ابن المسيب قال: [بَيْنَمَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ جَالِسٌ فِي أَصْحَابِهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَقَعَ رَجُلٌ بِأَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ فَآذَاهُ فَصَمَتَ عَنْهُ أَبُو بَكْرٍ، ثُمَّ آذَاهُ الثَّانِيَةَ فَصَمَتَ عَنْهُ ثُمَّ آذَاهُ الثَّالِثَةَ فَانْتَصَرَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ فَقَامَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ. فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ أَوَجَدْتَ عَلَيَّ يَارَسُولَ اللّٰهِ؟ قَالَ لاَ؛ وَلٰكِنْ نَزَلَ مَلَكٌ مِنَ السَّمَاءِ

يُكَذِّبُهُ بِمَا قَالَ لَكَ. فَلَمَّا انْتَصَرْتَ ذَهَبَ الْمَلَكُ وَقَعَدَ الشَّيْطَانُ فَلَمْ أَكُنْ لأَجْلِسَ إِذَا قَعَدَ الشَّيْطَانُ]. أخرجه أبو داود.

6. (1161)- *İbnu'l-Müseyyeb* (rahimehullah) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ashâbının (radıyallahu anhüm) arasında otururken, bir adam Hz. Ebu Bekir'e hakaretâmiz sözler sarfederek cefa verdi. Ancak Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh) adama karşı sükût etti. Adam ikinci sefer aynı şekilde hakaret ederek eziyet verdi. O yine sükût etti. Adam üçüncü sefer de eziyet verince Hz. Ebu Bekir (adama hak ettiği cevabı vererek) intikamını aldı. Bunun üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hemen kalktı. Hz. Ebu Bekir:

"Ey Allah'ın Resûlü, yoksa bana darıldınız mı?" diye sordu.

"Hayır" dedi. *"Ancak semadan bir melek inmiş, sana söylediklerini tekzib ediyordu. Sen intikamını alınca melek gitti, şeytan oturdu. Bir yere şeytan oturdu mu ben orada duramam."* [Ebu Dâvud, Edeb, 49 (4896, 4897).]

AÇIKLAMA:

Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh), bidâyette havassın yolu olan azimeti ihtiyar ederek, kendisine yapılan hakarete cevap vermiyor. Ancak üçüncü sefer hakarete mâruz kalınca dayanamayıp mukâbele ederek intikamını alıyor. Ayet-i kerimede Cenâb-ı Hakk: **"Bir kötülüğün karşılığı aynı şekilde bir kötülüktür. Ama kim affeder ve barışırsa, onun ecri Allah'a aittir"** (Şurâ 40) buyurur, Keza: **"Eğer ceza vermek isterseniz size yapılanın aynıyla mukabele edin. Sabrederseniz and olsun ki bu, sabredenler için daha iyidir"** (Nahl 126) buyurulmuştur. Şu halde, Cenab-ı Hakk, yapılan kötülüğe misliyle mukabele etmeye izin veriyor, ancak sabrın daha hayırlı olacağını belirtiyor. Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh) başlangıçta -havas mertebesinde olanlara has olan- azimet tarikini, yani sabrı ihtiyar etmekle daha hayırlı bir davranışta idi. Cevab vererek intikam alınca, daha hayırlıyı bırakarak avam tabakası için câiz olan bir davranışa yer verdiği için Resûlullah'ın aksülamelinde (reaksiyon) ifadesini bulan bir kayba maruz kalmıştır. Öyle anlaşılıyor ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Ebu Bekir'den sıddıkiyet mertebesine muvafık mükemmel davranışın devamını arzu etmekte idi.

Azimet yolu, avama da açıktır. Büyüklerin yoluna sülûk, küçüklere de büyüklük kazandırır.

1162 ٧– وعن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما أنَّهُ قال: [لاَتُمَارِ أخَاكَ فَــإنَّ المِرَاءَ لاَ تُفْهَمُ حِكْمَتُهُ، وَلاَ تُؤْمَنُ غَائِلَتُهُ، وَلاَ تَعِدْهُ وَعْداً فَتُخْلِفَهُ]. أخرجه رزين.

7. (1162)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) hazretleri şöyle buyurmuştur: "Kardeşinle münâkaşa etme, zîra münâkaşanın hikmeti anlaşılmaz, sıkıntısı eksik olmaz, tutamayacağın bir vaadde de bulunma." Rezîn ilavesidir.

HACC VE UMRE BÖLÜMÜ

Bu bölümde 15 bab vardır

BİRİNCİ BAB

HACCIN FAZİLETLERİ

İKİNCİ BAB

HACCIN FARZİYYETİ

ÜÇÜNCÜ BAB

MÎKAT İHRAM VE BUNLARLA İLGİLİ MESELELER

DÖRDÜNCÜ BAB

HACCIN ÇEŞİTLERİ İFRÂD, KIRÂN, TEMETTÛ

BEŞİNCİ BAB

TAVAF VE SA'Y

ALTINCI BAB

VAKFELER VE İFADA

YEDİNCİ BAB

REMY (TAŞLAMA)

SEKİZİNCİ BAB

HALK VE TAKSİR (TRAŞ)

DOKUZUNCU BAB

TAHALLÜL (İHRAMDAN ÇIKMA)

ONUNCU BAB

KURBANLAR

ON BİRİNCİ BAB

FEVTLER (AKSAMALAR), İHSAR VE FİDYE

ON İKİNCİ BAB

MEKKE'YE GİRİŞ İKAMET VE ÇIKIŞ ÂDÂBI

ON ÜÇÜNCÜ BAB

HACDA NİYABET

ON DÖRDÜNCÜ BAB

HACCLA İLGİLİ MÜTEFERRİK HADİSLER

ON BEŞİNCİ BAB

RESULULLAH'IN HACC VE UMRESİ

HACC

"**Hacc**, kasdetme ve yönelme ma'nalarına gelir. Ancak, onu, mutlak kasd ve mücerret yöneliş ma'nalarına hamletmek de doğru değildir. Hac, hususî bir zaman diliminde, hususî bir kısım yerleri, yine bir kısım hususî usullerle ziyaret etmeğe denir ki; senenin belli günlerinde, hac niyetiyle ihrama girip, Arafat'ta vakfede bulunmak ve Kâbe'yi tavaf etmekten ibaret sayılmıştır. İhram haccın şartı, vakfe ve tavaf ise onun rükünleridir.

Her sene, dünyanın dört bir yanından yüz binlerce insan, "Beytullah"a teveccüh edip, mübarek bir zaman dilimi içinde, Sahib-i Şeriat tarafından belirlenmiş bazı mekânları... hususî bir kısım usullerle ziyaret eder... vazifelerini yerine getirir ve günahlarından arınırlar -ki böyle bir vazife "Ona varmaya gücü yeten kimsenin Kâbe'yi tavaf etmesi Allah'ın insanlar üzerindeki hakkıdır."- fermânıyla, İslâm'ın beş esasından biri olarak gücü yeten herkese farz kılınmıştır.

Hac, Müslümanlar arasında içtimâî birliği te'sis ve tecelli ettiren öyle büyük ve öyle şümullü bir İslâm şiârıdır ki, onun enginlik ve vüs'atini, küre-i arz üzerinde bir başka mekân ve bir başka cemaatte bulup göstermek mümkün değildir. Kâbe, o derin ma'na ve kudsiyetiyle, tâ Hz. Âdem ve onun yaratılışından önceki zamanlara gidip dayanan.. ve daha sonra Hz. İbrahim'le, bilmem kaçıncı kez ortaya çıkarılıp îmar edilen, millet-i İbrâhimiye ile irtibatlı, hakikat-ı Ahmediye'nin amânın bağrında eşi, nûr-u Muhammedî aleyhisselâm'ın dölyatağı ve bütün semâvî dinlerin kıblegâhı, eşsiz öyle bir tevhid ocağıdır ki, bu husûsîyetleriyle ona denk, Allah evi denebilecek ikinci bir bina yoktur.

Her yıl, yüz binlerce insan, Allah'a karşı kulluk sorumluluklarını yerine getirmek için, Hakk'a en yakın olacakları bir zaman diliminde, bir zirve mekânda, edâ edecekleri ibadetlerin menfezleriyle duygularını, düşüncelerini soluklar.. ahd u peymanlarını yeniler.. günahlarından

arınır.. birbirlerine karşı sorumluluklarını hatırlar ve hatırlatır, içtimâî, iktisâdî, idârî ve siyâsî işlerini, her yanıyla Hakk'a kulluğu çağrıştıran bir ibadet zemininde, kalplerin rikkati, duyguların enginliği ve İslâm şuurunun med vaktinde, bir kere daha gözden geçirip pekiştirir; sonra da yepyeni bir güç, yepyeni bir azim, yepyeni bir şevkle ülkelerine dönerler.

Hepimiz hacca, biraz da, ruh ve duygularımızın kirlenmiş olması mülâhazasıyla gider ve o güne kadar tanımadığımız farklı bir kapıdan, ayrı bir ma'na âlemine açılıyor gibi yola revân olur ve geçeceğimiz yollara sıralanmış şeâiri bir bir görür, duyar, enginliklerine iner.. ve ulu dağların mehâbeti içinde gözümüzü, gönlümüzü dolduran bunca İslâm alâmeti karşısında, daha yolda iken Kâbe ve haccetme ruhunun perde perde sıcak ve derin esintilerini duymaya başlarız. Sonra da, gidip tâ en son noktaya ulaşıncaya kadar, otobüs kanepelerinde, tren kompartımanlarında, gemi kamaralarında, uçak koltuklarında, otel odalarında, misafir salonlarında, hatta çarşı ve pazarda hep o sımsıcak meltemlerin te'sirini hissederiz. Bu vasıtalara, bu yollara ne kadar alışmış ve ne kadar kanıksamış olursak olalım; vasıtasına göre, saatler, günler ve haftalar süren bu mavi, bu ruhânî, bu âhenkli, bu vâridatlı yolculuktan bir kurbet, bir vuslat, bir güzellik, bir şiir, bir romantizim banyosu ala ala, ruhlarımıza, asıl kaynağından gelen gücü kazandırmış, gönüllerimizi itmi'nân arzusuyla şahlandırmış ve hususî bir âlemin namzedi olmuş gibi kendimizi, bütün bu büyülü güzelliklere ulaştıracak sırlı bir kapının önünde sanırız. Bu kudsî yolculuk ve yol mülâhazası, her zaman his dünyamıza öyle esbab üstü bir duyuş ve bir seziş kabiliyeti bahşeder ki; bazen neşeyle tüten, bazen murâkebe ve muhâsebe duygusuyla buruklaşan bir ruh hâletiyle, adeta kendimizi âhiretin koridorlarında yürüyormuşçasına hep tedbirli ve temkinli hissederiz.

Hac yolcusu, evinden ayrıldığı andan itibaren, yol boyu, nefis ve enâniyeti hesabına iplik iplik çözülür; kalbî ve ruhî hayatı adına da bir dantela gibi ibrişim ibrişim örülür. Evet, insan bu ışıktan yolculuğundan en eski fakat eskimeyen, en ezelî ama taptâze gerçeklerle tanışır ve hâlleşir.. ve hiçbir zaman unutamayacağı edalara ulaşır. Hele, yapılan işin şuurunda olanlar için bu arzî fakat semâvî yolculuk, ihtivâ ettiği vâridat ve hatıralarla daha bir derinleşir ve ebediyet gamzetmeye başlar.. başlar ve güya semânın renkleri, hacıların sesleri gelir hülyalarımıza dolar, ruhlarımızı sarar ve ömür boyu gönül gözlerimizde tüllenir durur.

Dünyada, Kâbe ve çevresi kadar, biraz hüzünlü de olsa, ama mutlaka füsunlu daha câzip bir başka yer göstermek mümkün değildir. İnsan, onun hariminde her zaman efsânevî bir güzelliğe şâhit olur ve herşeyi en olgun, en tatlı bir meyve gibi koparır ve yer. Oralara yüz sürme tâli'liğini

paylaşan ruhlar, ebediyen başka bir ibadet mahalli arama vehminden kurtulurlar.. ve oraların öteler buudlu câzibesini ömürlerinin gurûbuna kadar da asla unutmazlar."[29]

HACC

Hacc, lügatte, (ziyarete) kastedmek mânasına gelir. Şeriat-ı garrâda: Beytu'l-Haram'ın muayyen âdâba uygun olarak ziyaretine kasdetmektir. Daha sarih tarifiyle: "Belirlenmiş vakitte Arafat'ta bir mikdar durduktan sonra, Kâbe-i Muazzama'yı usûl-ü dairesinde tavaf suretiyle ziyaret etmekten ibarettir."

Hacc, İslâm'ın beş rüknünden biridir. İçtimâî ve siyasî yönü ümmet hayatında son derece ehemmiyet arzeden bir ibadettir. İslâmiyet'in beynelmilellik hüviyetini en yüksek mertebede ifade eden yegâne fırsattır. Hacc vesilesiyle dünyanın dört bir tarafında yaşayan, dilleri, renkleri, örf, âdet ve kıyafetleri farklı Müslümanlar, aralarındaki mekân uzaklığını, Allah'ın emrine uyarak kaldırıp biraraya gelirler, tanışırlar, kaynaşırlar, sevişirler, birbirlerini öğrenerek fikir birliğine ererler. Hakkıyla îfa edilen hacc ibâdeti Müslüman milletler arasında tanışmayı sağlar, tanışma sevgiyi doğurur, sevgi ise dayanışma ve yardımlaşmayı hâsıl eder.

Birinci Cihan Harbi sırasında çeşitli cephelerde Müslüman milletlerin, birbirlerine silah çekmelerini, bâhusus İslâm'ın bayraktarı olarak küffârın önünde cihad veren Osmanlılar'a karşı savaşmalarını, haccın terkedilmesi sebebiyle aralarında zarurî olan tanışma ve dayanışmanın ihmâle uğramasında gören Bediüzzaman, haccın ihmali "Düşmana milyonlarla İslâm'ı, İslâm aleyhinde istihdama zemin ihzâr etti" dedikten sonra bu feci neticeyi şöyle tasvir eder:

"İşte Hind, düşman zannederek, hakikî pederini öldürmüş, başında oturmuş ağlıyor.

İşte Tatar, Kafkas, öldürülmesine yardım ettiği şahıs, biçâre valideleri olduğunu بَعْدَ خَرَابِ الْبَصْرَةِ (iş işten geçtikten sonra) anlıyor, ayak ucunda ağlıyorlar.

İşte Arap, yanlışlıkla kahraman kardeşini öldürüp, hayretinden ağlamayı da bilmiyor.

İşte Afrika, biraderini tanımayarak öldürdü, şimdi vâveylâ ediyor.

İşte Âlem-i İslâm, bayraktar oğlunu gafletle bilmeyerek öldürmesine yardım etti, vâlide gibi saçlarını çekip âh-ı fîzar ediyor.

29– M. Fethullah Gülen, Sızıntı Dergisi, Haziran 1994. Sayfa 2, 3 vd.

Milyonlarla ehl-i İslâm, hayr-ı mahz olan sefer-i hacca şedd-i rahl (yolculuk) etmek yerine, şerr-i mahz olan düşman bayrağı altında dünyada uzun seyahatler ettirildi. فَاعْتَبِرُوا (Bundan ibret alın ey akıl sâhipleri)."

Umre lügat olara ziyaret demektir. Istılahda muayyen âdab çerçevesinde, Kâbe'nin ziyaretine denir. Umreye Haccu'l-Asgar da denmiştir. Bu sebeple hacc'a da **"el-Haccu'l-Ekber"** denmiştir. Haccın yıl içerisinde, belli bir zamanı vardır. Ayrıca Arafat'ta ve Müzdelife'de vakfe, şeytan taşlama gibi başka levâzımatı da bulunduğu halde, umre sâdedir: Yılın her ayında yapılabilir. İhram, tavaf ve sa'ydan ibarettir.

Umrenin hükmü hususunda, mezhepler farklı hükümlerde bulunmuştur. Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel gibi ehl-i eser denen ulemaya göre vacibtir. Buharî de bu kanaate tâbî olmuştur. Hanefî ve Malikîlere göre, nâfile bir ibadettir. Her görüş, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan menkul rivayetlere dayanır. Ebu Hanife hazretleri Tirmizî'de gelen bir rivayeti esas alır:

أَتَى أَعْرَابِىٌّ النَّبِىَّ ﷺ فَقَالَ:

يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَخْبِرْنِى عَنِ الْعُمْرَةِ أَوَاجِبَةٌ هِىَ؟ فَقَالَ: لاَ وَإِنْ تَعْتَمِرْ خَيْرٌ لَكَ

"Bir bedevî gelerek Hz. Peygamber'e sordu: "Ey Allah'ın Resûlü, bana umreden haber ver, o vâcib midir?" Resûlullah: "Hayır, ancak umre yaparsan senin için hayırlıdır" buyurdu." Ayrıca Cibril hadisinde: "İslâm beş şey üzerine kuruldu" dendikten sonra beş esas sayılırken "hacc" da zikredildiği halde umrenin zikredilmemiş olması da, umreye sünnet diyenlere delil olmuştur.

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), Atâ, Ahmed İbnu Hanbel (rahimehümallah): "Başkalarına vacib olsa bile Mekke halkına vacib değildir" demişlerdir. İbnu Abbâs Kur'ân'da umrenin hacca mukârin olarak zikredildiğini söyler: " وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ **"Başladığınız hacc ve umreyi Allah için tamamlayın"** (Bakara 196). Burada hacc ve umre yan yana birlikte zikredilir. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ): "Bir kere hacc, bir kere umre herkese vacibtir" demiştir. Tahâvî, bu sözü "kifâye olan bir vacib" diye te'vil eder.

Umrenin sünnet olduğuna kâil olan İmam-ı Âzam, senenin beş gününde umre yapmak mekruhtur der: 1- Arafe günü, 2- Nahir (kurban bayarmının ilk) günü, 3, 4, 5- Eyyam-ı teşrik (bayramın ikinci, üçüncü, dördüncü günleri). Bu mesele ile ilgili bazı ilâve bilgileri 1165 numaralı hadisin açıklamasında kaydedeceğiz.

BİRİNCİ BAB

HACCIN FAZİLETLERİ

1163 ١ – عن عائشة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [قُلْتُ يَارسُولَ اللّٰه: نَرَى الْجِهَادَ أفْضَلُ الأعْمَالِ أفَلاَ نُجَاهِدُ؟ قَالَ: لَكِنَّ أفْضَلَ الْجِهَادِ وَأجْمَلَهُ حَجٌّ مبْرورٌ ثُمَّ لُزُومُ الحَضَرِ. قَالَتْ: فَلاَ أدَعُ الحَجَّ بَعْدَ إذْ سَمِعْتُ هذا]. أخرجه البخارى إلا قوله «ثُمَّ لُزُومُ الحَضَرِ» والنسائى بطوله.

1. (1163)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: *"Ey Allah'ın Resûlü, dedim, cihâdı amellerin en faziletlisi görüyoruz, biz de cihâd etmiyelim mi?"* Şu cevabı verdi:

"Ancak, cihâdın en efdal ve en güzeli hacc-ı mebrûrdur. Sonra şehirde kalmaktır." Hz. Aişe der ki: *"Bunu işittikten sonra haccı hiç bırakmadım."* [Buhârî, Hacc 4, Cezâu's-Sayd 26, Cihâd 1; Nesâî, Hacc 4, (5, 113). "Sonra şehirde kalmak" cümlesi Buhârî'de yok.]

AÇIKLAMA:

1- *Buhârî*'de olmadığı belirtilen cümle Nesâî'de de mevcut değildir. Nesâî'deki rivayette Hz. Aişe (radıyallahu anhâ), Hz. Peygamber'e şöyle der: "Ey Allah'ın Resûlü, seninle cihad etmek üzere biz de sefere çıkmayalım mı? Zîra ben Kur'ân'da cihaddan efdal bir amel göremiyorum." Resûlullah şu cevabı verir: "Hayır, ancak cihadın en iyisi, en güzeli Kâbe'ye haccetmektir, hacc-ı mebrûrdur."

2- Hadiste haccın cihad olarak tavsifi, haccda karşılaşılan meşakkatler sebebiyle bir nevi nefis mücadelesi yapılmasındandır. Nitekim hadislerde nefisle yapılan mücadele de "cihad" ve hatta "efdal" ve "ekber" yani "en faziletli", "en büyük cihad" olarak ifade edilmiştir:

اَفْضَلُ الْجِهَادِ اَنْ يُجَاهِدَ الرَّجُلُ نَفْسه وهواه

3- Hacca *"cihad'ın en iyisi"* denirken muhatabın kadın olması da mühim bir husustur. Sözleri değerlendirirken muhatap unsurunu da nazar-ı dikkate almak gerekir. Hattâ hadisin sonunda gelen "sonra şehirde kalmak" tâbiri de bu açıdan değerlendirilmelidir. *"Şehir"* olarak tercüme ettiğimiz hadar kelimesi köy, kasaba gibi yerleşilen, sabit olunan yere ıtlak olunur. *"Sonra evinde kalmak"* şeklindeki bir tercüme daha açık olabilirdi. Asla sadakat için şehir dedik. Ancak burada "şehir"in, dilimizdeki şehir mânasına tam muvafık düşmediğini de bilmeliyiz. Bu cümle, Kur'ân-ı Kerim'de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevce-i pâkleri hakkında gelmiş olan: وَقَرْنَ فِى بُيُوتِكُنَّ **"Evlerinizde oturun"** (Ahzâb 33) âyetini hatırlatmaktadır.

4- Hacc-ı Mebrûr: "Menâsikine uygun olarak yapılan ve hiçbir günahın karışmadığı hacc demektir. "Hacc-ı Mebrûr", Hacc-ı Makbûl olarak da anlaşılmıştır. Mamafih iki anlayış da aynı mânaya te'vil edilebilir: Hiçbir eksiğin, hiçbir günahın karışmadığı hacc makbuldür, mebrurdur.

5- Hadiste bir incelik âlimlerin dikkatini çekmiştir: Rivâyet, kadınların cihada katılmasını reddetmiyor, ancak haccın onlar için daha sevablı bir cihad olduğunu ifade ediyor. Öyle ise sevabca az da olsa onlara da cihad var demektir. Bu, hükmü çıkarmada, hadisin İbnu Mâce'de gelen vechi daha açıktır:

قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ عَلَى النِّسَاءِ جِهَادٌ؟ قَالَ: نَعَمْ جِهَادٌ لاَ قِتَالَ فِيهِ: اَلْحَجُّ وَالْعُمْرَةُ

"Dedim ki: "Ey Allah'ın Resûlü, kadınlara da cihad var mı?" Şu cevabı verdi: *"Evet, içinde kıtâl olmayan bir cihâd var: "Hacc ve umre..."* İbnu Battâl der ki: "Hz. Aişe'nin Cemel Vak'ası'na katılıp kıtâlde bulunması sebebiyle onun kadrini düşürmek isteyenler: **"Evlerinizde oturun"** (Ahzâb 33) meâlindeki âyetle savaş kadınlara haram edildiği halde, (âyetin emrine muhalefet ederek) savaşmıştır" derler. Halbuki bu hadis böylelerinin iddiasını reddeder. Zîra Resûlullah, "cihadın efdali..." tâbirini kullanmıştır. bu tâbir, kadınlara hacc dışında da cihad olduğuna, ancak haccın o cihaddan efdal bir cihad olduğuna delâlet eder."

Böylece bu hadisten, kadınların evlerinde kalmalarıyla ilgili emr-i Kur'ânî'nin vücub ifade etmediği anlaşılır.

1164 ٢ – وعن سهل بن سعد رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: مَامِنْ مُسْلِمٍ يُلَبِّى إلاَّ لَبَّى مَا عَنْ يَمِينِهِ وَشِمَالِهِ مِنْ حَجَرٍ اَوْ شَجَرٍ أوْ مَدَرٍ حَتَّى تَنْقَطِعَ الأَرْضُ مِنْ هٰهُنَا وَهٰهُنَا]. أخرجه الترمذى.

2. (1164)- Sehl İbnu Sa'd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Telbiyede bulunan hiç bir Müslüman yoktur ki, onun sağında ve solunda bulunan taş, ağaç, sert toprak onunla birlikte telbiyede bulunmasın, bu iştirak (sağ ve solunu göstererek) şu ve şu istikâmette arzın son hududuna kadar devam eder."* [Tirmizî, Hacc 14, (828).]

AÇIKLAMA:

Telbiye, hacc sırasında ihrama girildiği andan itibaren bayramın birinci günü (Zilhicce'nin 10. günü) Cemre-i Akabe'de ilk taşın atılmasına kadar yüksek sesle okunan şu duadır:

لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ

"Buyur Allahım buyur! Davetine bütün samimiyetimle icabet ettim! Buyur Allahım buyur! Senin eşin, ortağın yoktur. Buyur Allah'ım buyur! Hamd senin, nimet senin, mülk senin. Bunların hiçbirinde eşin, ortağın yoktur!"

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* binbir sıkıntıya katlanarak, pekçok müşkilleri hallederek mübârek beldelere gelmekle Allah'ın emrine fiilen uymuş bulunan insanların icâbet hallerinin kavlî ifadesi olan telbiyeyi, sözdeki samimiyete binaen hâsıl olan ihlâs sebebiye, kişinin sağ ve solunda yer alan taş, ağaç, toprak bütün mevcudatın, arzın nihâî hududuna varıncaya kadar tekrar edeceğini haber vermektedir.

Bu hadisle haccın haşmetini, mânevî değerinin de içtimâî ve siyâsî yönlerine muvazi şekilde müstesna bir azamet taşıdığını anlamaktayız.

Ümmet-i merhumeye Rabbimizin lütfu ne kadar büyük! Cenab-ı Hakk'tan, buna liyakatle de merzuk kılmasını diliyoruz.

1165 ٣– وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ : تَابِعُوا بَيْنَ الحَجِّ وَالعُمْرَةِ فإنَّهُمَا يَنفِيَانِ الذُّنُوبَ كمَا يَنْفِى الْكِيرُ خَبَثَ الحَدِيدِ]. أخرجه النسائى.

3. (1165)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Haccla umrenin arasını birleştirin. Zîra bunlar günahı, tıpkı körüğün demirdeki pislikleri temizlemesi gibi temizler."* [Nesâî, Menâsik 6, (5, 115); İbnu Mâce, Menâsik 3, (2886).]

1- Burada, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, haccla umreyi ard arda yapmayı tavsiye etmektedir. Yani hacc yapılınca peşinden umre de yapılmalıdır. Umre yapıldı mı, ardından hacc yapılmalıdır.

Münâvî, haccla umrenin yan yana zikrinden, umrenin de hacc gibi vâcib olduğu hükmünün çıkarıldığını, Muhibbu't-Taberî'den naklen kaydeder. Yani "Nasıl ki Kur'ân-ı Kerim'in, فصيامُ شهرين متتابعين ayetinde "tetâbu" tâbiri, kefaret halinde, ard arda iki ay oruç tutmayı vacib kılmıştır, öyle ise umre ile haccın da ard arda olması gerekir" denmiştir. Böylece araya fâsıla girmeden her ikisinin de peş peşe yapılması gerekir.

Ancak şu mâna da çıkarılmıştır: "Araya fasıla girse bile, biri yapıldıktan sonra diğeri de mutlaka yapıldı mı, hadisteki tetâbu (birbirini tâkip) emri yerine gelir, zîra Arap dili açısından bu mâna da sahihtir."

2- Hadisin *Nesâî'*deki aslında hacc ve umrenin "fakirlik" ve "günahı" temizleyeceği ifade edilir. Kitabımızdaki metinde "fakirlik" kelimesi düşmüş durumda. Tabiî ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sadaka ve zekâtın mala bereket ve ziyâde getirdiğini ifade ettiği gibi, hacc ve umre için yapılacak harcamaların fakirlik getireceği korkusunu kırmak için, bu yoldaki maddî fedakârlıkların sâdece mânevî değil, maddî berekete de sebep olacağını ifade etmiş olmaktadır.

3- Mânevî kazanç, körüğün demirdeki -bir rivayette altın ve gümüş de zikredilir- pisliği temizlediği şekilde hacc ve umrenin günahları temizleyeceği şeklinde ifade edilmiştir. Buradaki teşbih hakikaten dikkat çekicidir. Körük demirdeki pisliği basit bir üfürme ile değil, ciddi bir yakma ile temizlemektedir. Hacc ibâdetinde, gerçekten nefsi alev alev yakan, temizleyen çeşitli ateşler, sıkıntılar var: Maldan harcamalar, açlık, susuzluk, yorgunluk, uykusuzluk, yolculuğun muhtemel olduğu çeşitli tehlikelerin göze alınması ve aşılması, vatandan, eş-dosttan, işten ayrılık, alışkanlıkların terki vs. vs. Ve bunlar 1500 senelik ağır şartların hüküm sürdüğü asırlar için düşünülürse, ne derece yakıcı bir körük alevi olduğu ve bunların hepsine sırf Allah rızası için sabırla katlanmış olan ihlâslı bir hacıyı tertemiz ettiği daha kolay anlaşılır. Mü'min bütün bu alevlerde kendisini bir şey için yakıyor: "Rabbinin emrini yerine getirerek rızasını kazanmak." Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kulun bu fedakârlığına karşı Rabbi Teâlâ'nın mukabil muamelesini -müteakip hadiste görüleceği üzere- **"Hacc-ı Mebrûr'un karşılığı cennetten başka bir şey olamaz"** diyerek ifade etmektedir. Yani, hacc ve umre, körüğün demiri temizlediği gibi, mü'mini günahlardan temizlemekle kalmaz, fazlasını da kazandırır: Cennet!..

1166 ٤– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: الْعُمْرَةُ إلى الْعُمْرَةِ

كَفَّارَةٌ لِمَا بَيْنَهُمَا، وَالْحَجُّ الْمَبْرُورُ لَيْسَ لَهُ جَزَاءٌ إِلاَّ الْجَنَّةَ]. أخرجه الستة إلا أبا داود.

4. (1166)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir umre, diğer umreye arada işlenenler için kefarettir. Hacc-ı Mebrûr'un karşılığı cennetten başka bir şey olamaz!" [Buharî, Umre 1; Müslim, Hacc 437, (1349); Tirmizî, Hacc 90, (933); Nesâî, Menâsik 3, (5, 112), 5, (5, 115); İbnu Mâce, Menâsik 3, (2887); Muvatta, Hacc 65, (2, 346).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Abdi'l-Berr*, hadiste umrenin kefaret olacağı belirtilen günahların küçük günahlar olduğunu söylemiş, büyük günahlara da şamil olacağını söyleyenlere şiddetle karşı çıkmıştır. Ancak, hadis mutlak geldiği için bazı âlimler "Büyüklere de şâmil olabilir" demiştir.

2- Bazı âlimler, "Büyük günahlardan ictinab, küçükleri affettirdiğine göre, umrenin küçüklerin affına vesile olması ne demektir." diye bir işkal ileri sürmüştür. Buna: "Umrenin kefâret olması zamanla mukayyeddir, büyük günahtan ictinabın kefâret olması mukayyed değil, âmmdır, kulun bütün ömrünü içine alır, öyle ise bu açıdan ikisi farklıdır" diye açıkla-ma sunulmuştur.

3- Bu hadis, çokca umre yapmanın müstehab olduğuna delil teşkil etmektedir, zîra buna teşvik var. Halbuki *Mâlikîler*, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın seneden seneye yapmış olmasını delil kılarak "Yılda birden fazla umre yapmak mekruhtur" demişlerdir. "Ayda birden fazla umre yapmak mekruhtur" diyen de olmuştur. Ancak: "Mendub olan fiillerde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ameli şart değildir. Nitekim, bir çok müstehab ve mendub işi, ümmete zorluk olmasın diye, zaman zaman terketmiştir..." diye cevap verilmiştir. Ulemâ hacc elbisesi giymeyen bir kimse için, senenin her gününde umre yapabileceğinde ittifak etmiştir. Sadece Hanefîler, -daha önce temas ettiğimiz üzere- arafe ve kurban günleri ile eyyâm-ı teşrikde mekruh addetmişlerdir. Ahmed İbnu Hanbel'den yapılan bir rivayete göre: "Kişi umre yaptı mı traş olması veya saçlarını kasretmesi (kısaltması) vacibtir, öyle ise, her umrede bunu yapacağına göre ikinci bir umre için, saçın büyümesi ve dolayısıyla on gün geçmesi gerekir" demiştir.

4- Hadiste geçen *"Bir umre, diğer umreye"* tâbiri ile "Bir umre diğer bir umre ile birlikte..." şeklinde anlaşılmıştır. Yani mâna: "Bir umreden sonra bir umre daha yapılırsa, bu ikisi arasında işlenmiş olan (günah)lara kefaret olur" diye anlaşılmıştır. Böylece, müteakip bir umre daha yapılmasının gereği daha iyi anlaşılır.

5- Sadedinde olduğumuz hadisten, hacc farizasını yapmazdan önce de umre yapılabileceği hükmü çıkarılmıştır.

1167 ٥– وعن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قال: [قال رسولُ اللّٰه ﷺ: مَنْ طَافَ بِالْبَيْتِ خَمْسِينَ مَرَّةً خَرَجَ مِنْ ذُنُوبِهِ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ]. أخرجه الترمذى.

والمراد بذلك خمسون طوافا كاملا دون الأشواط.

5. (1167)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Beyt'i (Kâbe-i Muazzama'yı) kim elli defa tavaf ederse, günahlarından çıkar ve tıpkı annesinden doğduğu gündeki gibi olur."** [Tirmizî, Hacc 41, (866).]

Buradaki tavaftan maksad, şavtlar olmayıp, elli tam tavaftır.

AÇIKLAMA:

Bu hadis Kâbe'yi elli defa tavaf etmedeki sevabın büyüklüğünü ifade etmektedir. Ancak buradaki "tavaf"tan maksad nedir? Yani tavaf, lügat olarak, bir şeyin etrafında dönmek demektir. Öyle ise, hadis, Kâbe'nin etrafında elli kere dönmeyi mi ifade etmektedir? Yoksa, hacc ıstılahı olarak, yedi şavttan (şavt, Kâbe'nin etrafında yapılan bir ziyaret devridir) ibaret olan bir tavaf mıdır?

İki mâna üzerinde de durulmuştur.

Muhibbu't-Taberî'nin bazı âlimlerden kaydına göre buradaki bir "tavaf"tan kastedilen şey bir şavttır. Ancak kendisi bu görüşü reddederek: "Burada elli tane "yedi" kastedilmektedir" der. Taberânî'nin Mu'cemu'l-Evsat'ında gelen bir açıklamaya göre demiştir ki: *"Elli tavaftan maksad, bunun bir anda peş peşe yapılması demek değildir. Burada istenen, kişinin defter-i hanesinde, (her biri yedi şavt olan) elli tavafın bulunmasıdır. Bunu bir ömür içinde de tamamlamış olsa fark etmez."*

1168 ٦– وعن أم سلمة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [قال رسولُ اللّٰه ﷺ: مَنْ أَهَلَّ بِحَجَّةٍ أَوْ عُمْرَةٍ مِنَ الْمَسْجِدِ الأَقْصَى إِلَى الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأَخَّرَ أَوْ وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ، شك الراوى أيتهما قال]. أخرجه أبو داود.

6. (1168)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Kim, hacc veya umre için Mescid-i Aksa'dan Mescid-i Haram'a (kadar) ihrâma girerse,***

geçmiş ve gelecek bütün günahları affedilir veya cennet kendisine vâcib olur." -Râvi, Resûlullah'ın hangisini dediği hususunda şekke düştü-" [Ebu Dâvud, Menâsik 9, (1741)ş İbnu Mâce, Menâsik 49, (3001-3002).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste ihrâma girme mahalli ne kadar uzak kılınırsa o kadar sevab olacağına işaret edilmektedir. Zîra, umre veya hacc için, Kudüs'te ihrâma girilmesi halinde geçmiş ve gelecek günahların affedileceği ifade edilmiştir. Halbuki normal mîkat (ihrama girme) mahallerinin Mekke'ye yakınlığı Kudüs'e nazaran çok fazladır.

Hattabî, şu açıklamayı sunar: "Hadiste, mîkat mahallinden önce, çok uzaklarda ihrama girmeye cevaz ve teşvik vardır. Nitekim birçok sahâbe böyle yapmıştır. Ancak, Hz. Ömer (radıyallahu anh), Basra'da ihrâma girmiş olan İmrân İbnu Husayn'ı bu davranışı sebebiyle takbih etmiştir. *Hasan Basrî, Atâ İbnu Ebî Rebâh, Mâlik İbnu Enes* de uzakta ihrama girmeyi kerih bulurlar. Ahmed İbnu Hanbel de: "Uygun olanı mîkatlarda ihrama girmektir" der. İshak İbnu Râhûye de böyle söylemiştir. Ben derim ki: Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in bunu mekruh addetmesi, ümmete şefkati sebebiyledir. Zîra mesafe uzadıkça, ihramlıya, ihramda iken yapılması bir kısım cezayı gerektiren âfetlerin ârız olma ihtimali artar. Hal böyle olunca, en selâmetli davranış en kısa ihram mesafesinde ihrama girmektir."

1169 ٧– وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا. [أَنَّ رسـول الله ﷺ قـالَ لأمْرَأَةٍ منَ الأنْصَارِ يُقَالُ لَهَا أمُّ سِنَانٍ: مَا مَنَعَكِ أنْ تَكُونِى حَجَجْتِ مَعَنَا؟ قَالَتْ: نَاضِحَانِ كَـانَا لأبِى فُلاَنٍ (زوجها) حَجَّ هُوَ وَابْنُهُ عَلَى أحَدِهِمَا وَكَانَ الآخَرُ يَسْقِى أرْضاً لَنَا. قَالَ: فَعُمْرَةٌ فِي رَمَضَانَ تَقْضِى حَجَّةً، أوْ حَجَّةً مَعِى. فَـإذَا جَاءَ رَمَضَانُ فَـاعْتَمِرِى فَـإنَّ عُمْرَةً فِيهِ تَعْدِلُ حَجَّةً]. أخرجه الشيخان إلى قوله: معى، والنسائى بتمامه.

«النَّاضِحُ» البعير الذى يسقى عليه.

7. (1169)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Ensâr'dan Ümmü Sinân adındaki bir kadına:

"Bizimle haccetmekten seni ne alıkoydu?" diye sordu. Kadın:

"Ebû fülânın (kocasını kasteder) sadece iki sulama devesi var. Bi-

riyle o ve oğlu haca gitti. Öbürü (ile de ben kaldım) arâzimizi suluyor (um)" dedi. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Öyleyse Ramazan'da (yapacağın) umre, (kaçırdığın) bir haccın veya benimle (yapmış olacağın) bir haccın kazasıdır. Ramazan gelince umre yap. Zîra Ramazan'daki bir umre hacca muâdil olur." [Buhârî, Umre 4, Cezâu's-Sayd 26; Müslim, Hacc 222; Nisâî, Sıyâm 6, (4, 130).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Hacer,* Buhârî'nin "Ramazan'da Umre" adlı babında, hadisi muhtelif vecihleri içerisinde tahlil ederek, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kendisiyle hacca katılmayış sebebini sormuş olduğu iki ayrı kadın olabileceği ihtimalini belirtir. Bunlardan biri Ümmü Ma'kıl el-Esediyye, diğeri Ümmü Sinan el-Ensâriyye'dir. Bunların hikâyeleri de hadislerde farklıdır. Hatta, bazı rivayetlerde Ümmü Sinân değil, Ümmü Süleym ismi mezkurdur.

2- İsmi mübhem kılınan koca, bâzı rivayetlerde Ebu Sinân diye tesmiye edilmiştir. Bu durumdan, kadının oğlunun isminin Sinân olduğu anlaşılmaktadır.

3- İbnu Huzeyme der ki: "Bu hadise göre, bir şey diğer bir şeye bazı yönleriyle benzerlik arzederse, biri diğerine benzetilerek ona muadil kılınabilir. Zîra, aslında "umre" ile ne farz olan ne de nezredilmiş olan "hacc" ifa edilemez." İbnu Battâl da şunu söylemiştir: "Bu hadiste, kişinin nâfile olarak yapmaya azmettiği haccın tatavvu bir hacc olduğuna delil vardır. Zîra, "umre"nin hiç bir surette "farz olan hacc"ın yerini tutmayacağı hususunda icma-ı ümmet vardır." Ancak, İbnu'l-Münir, İbnu Battâl'ı tenkid ederek der ki: "Buradaki mezkûr hacc, Vedâ Haccı'dır. Vedâ Haccı, İslâm'da farz olarak eda edilen ilk haccdır. Zîra, daha evvel Hz.Ebu Bekir'in emîrliği altında ifâ edilen hacc bir inzar idi. Hal böyle olunca, hadiste zikri geçen kadının daha önce farz olan hacc borcunu eda etmiş bulunması müstahildir (yani akla aykırıdır)."

İbnu Hacer de İbnu'l-Münir'i reddederek şöyle der: "Onun söylediği, herkesce benimsenmiş (müsellem) bir görüş değildir. Zîra, kadının Ebû Bekir (radıyallahu anh)'le birlikte haccederek, bu haccla farzdan kurtulmuş olmasına bir mâni yoktur. Üstelik İbnu'l-Münir, iddiasını, haccın hicrî onuncu yılda farz kılındığı ihtimâline dayandırmaktadır. Bu ihtimali esas alması, haccın bidayetten beri farz olduğu [30] söylenerek şahsî

30– Hacc'ın ne zaman farz kılındığı münakaşalıdır. 5, 6, 7, 8, 9. hicri yılı kabul edenler mevcuttur. Hicretten önce farz kılındı diyen de var ise de bu şazzdır.

görüşüne karşı ileri sürülecek tenkitlerden kurtulmak içindir." İbnu Hacer, İbnu Huzeyme'nin görüşü hususunda, İbnu Battâl'ın yaptığı tarzda bir tahlile gerek olmadığını belirtir. Ve şöyle bir neticeye varır: Ramazan'da yapılacak umre sevab itibariyle hacca muâdil olur, bu yönüyle haccla müştereklik arzeder. Ancak farz olan haccın borçtan düşmesi hususunda umre, haccın yerine geçmez, bu husus icmâ ile sabittir. Tirmizî'nin bir kaydına göre, sadedinde olduğumuz hadiste umre ile hacc arasında kurulmuş olan irtibatı İshâk İbnu Râhuye, İhlâs sûresinin Kur'ân-ı Kerim'in üçte birine muâdil olduğunu beyan eden hadisteki İhlâsla, Kur'ân arasındaki irtibata benzetmiştir.

İbnu'l-Arabî demişti ki: "Bu umre hadisi sahihdir. Rabbimizin bir lütfu ve nimeti olarak umre, ona Ramazan'ın da inzimamıyla (hâsıl olan sevâb itibâriyle) hacc derecesine ulaşmaktadır." İbnu'l-Cevzî de şu yorumu yapmıştır: "Bu hadisten öğreniyoruz ki, amelin sevabı, ona zamanın şerefi de ilave edilince ziyadeleşmekte ve artmaktadır, tıpkı huzur-u kalb ve hulus-i niyetle de arttığı gibi."

1170 ٨– وعن أبي بكر بن عبدالرحمن قال: [جَاءَتِ امْرَأَةٌ إلَى رسولِ اللهِ ﷺ فقَالَتْ: إنِّي كُنْتُ تَجَهَّزْتُ لِلْحَجِّ فَاعْتَرَضَ لِى. فَقَالَ: اعْتَمِرِى فِي رَمَضَانَ فَإنَّ عُمْرَةً فِيهِ كَحَجَّةٍ]. أخرجه مالك وأبو داود.

8. (1170)- *Ebu Bekr İbnu* Abdirrahmân anlatıyor: "Bir kadın Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek:

"Ben haccetmek için hazırlık yapmıştım. Bana (bir mâni) ârız oldu ne yapayım?"

"Ramazan'da umre yap, zira o ayda umre tıpkı hacc gibidir" buyurdu." [Muvatta, Hacc 66, (1, 347); Ebu Dâvud, Hacc 79, Tirmizî, Hacc 95, (939); Nesâî, Sıyâm 6, (4, 130); İbnu Mâce, Hacc (Menâsik) 45, (2991-2995).]

AÇIKLAMA:

Burada ismi belirtilmeyen kadının, Ebû Dâvud'un rivayetinde *Ümmü Ma'kıl* olduğu anlaşılmaktadır. Ârız olan mâni, bir rivayette kocasına ve kenisine gelen hastalıktır. Kocası ölmüş, kendisi sıhhate kavuşmuştur. Tek develeri de kocası Ebu Ma'kıl tarafından Allah yolunda vakfedilmiştir.

Abdurrezzak'ın rivayetinde kadın, hacc hazırlığı yaptığını ancak devesini kaybettiğini söyler.

Zürkânî: "Deveyi bulmuş, sonra da hastalanmış veya hastalıktan kurtulmuş, bu sefer de deveyi kaybetmiş olabilir" diyerek, iki rivayeti te'lif eder.

Hülâsa Resûlullah kadına: *"Ramazan'da umre yap, bu, (sevapça nafile olan) hacca eşittir"* diyerek cevap verir.

Âlimler: "Hayırlı ameller, onun işlendiği vakitlere göre birbirlerinden üstün olur, bazı vakitlerde yapılan, diğer vakitlerde yapılana nazaran daha faziletlidir. Ramazan ayı, hayırlı amellerin katlanması açısından diğerlerinden üstündür, bu onun faziletinin büyüklüğüne delildir. Hac, içerisindeki meşakkatin ve amelin fazlalığı sebebiyle umreden üstündür" diyerek hadisin anlaşılması için açıklama yapmışlardır.

1171 ـ ٩ ـ وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قال رسولُ الله ﷺ: مَا عَمِلَ آدَمِيٌّ عَمَلاً يَوْمَ النَّحْرِ أَحَبَّ إلى اللهِ تَعَالى مِنْ إهْرَاقِه الدِّمَاءِ، إنَّهَا لَتَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِقُرُونِهَا وَأَشْعَارِهَا وَأَظْلاَفِهَا، وَإنَّ الدَّمَ لَيَقَعُ مِنَ اللهِ تَعَالى بِمَكَانٍ قَبْلَ أَنْ يَقَعَ فِي الأَرْضِ فَطِيبُوا بِهَا نَفْساً]. أخرجه الترمذى.

وزاد رزين: وَإنَّ لِصَاحِبِ الأُضْحِيَةِ بِكُلِّ شَعْرَةٍ حَسَنَةً.

9. (1171)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hiç bir kul, kurban günü, Allah indinde kan akıtmaktan daha sevimli bir iş yapamaz. Zîra, kesilen hayvan, kıyamet günü boynuzlarıyla, kıllarıyla, sınnaklarıyla*[31] *gelecektir. Hayvanın kanı yere düşmezden önce Allah indinde yüce bir mevkiye ulaşır. Öyle ise, onu gönül hoşluğu ile ifâ edin."* [Tirmizî, Edâhî 1, (1493); İbnu Mâce, Edâhî 3, (3126).]

Rezîn şunu ilave etmiştir: *"Kurban sahibine, hayvanın her bir tüyü için sevap vardır."*

AÇIKLAMA:

Bu hadis, kurban bayramı gününde yapılabilecek en kıymetli, en makbul ibâdetin kurban kesmek olduğunu belirtmektedir. Aliyyü'l-Kârî'nin belirttiği üzere hadiste, kurbanın boynuz, kıl, sınnak gibi işe yaramaz gibi gözüken kısımlarının bile kıyamet günü ortaya çıkacağının

31– Sınnak, Arapça'daki hâfir veya zalat kelimelerini karşılayan mahallî bir kelimedir. Hayvan ayağında tırnağa tekâbül eden kısma denir. Kurbanlıklarda paça denen kısımlardır.

zikri, kurbandan hâsıl olacak sevâbın büyüklüğünü belirtmektedir. Kesilen kurban eksiksiz olarak kıyamet günü geleceğine, yani her bir parçasından sevap hâsıl olacağına göre, onun, imkân nisbetinde eksiksiz ve mükemmel olması ve gönül hoşluğu ile, sevinerek kesilmesi gerekir.

Kanın yere düşmeden indallah bir mevkiye ulaşması, Allah'ın kurban ibadetinden râzı olacağını, kurbanın indallah makbul bir ibadet bulunduğunu ifade eder.

Öyle ise kulun, böylesine kıymetli bir ibadeti, istemeyerek, cimrice düşüncelerle değil, gönül hoşluğu ile, sevinçle yapması, kurban emrini yerine getirmek hususunda iştiyak ve heyecan duyması, bayram yapması gerekir. Resûlulah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu noktaya irşad buyurmaktadır. *Rezîn*'in ilâvesinden, imkân nisbetinde büyük hayvan kesmenin daha sevaplı olduğu anlaşılmaktadır.

1172 ـ ١٠ ـ وعن أبى بكر الصديق رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قـال: [سُئِلَ رسـول الله ﷺ أىُّ الحَجِّ أفْضَلُ؟ قَالَ: العَجُّ وَالثَّجُّ]. أخرجه الترمذى.

« العَجُّ » رفع الصوت بالتلبية.

« والثَّجُّ » إراقة دماء الهدى والضحايا.

10. (1172)- *Ebu Bekri's-Sıddîk* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Hangi hacc daha efdaldir?" diye sorulmuştu.

"Yüksek sesle telbiye getirilip, kurban kesilerek yapılan hacc!" diye cevap verdi." [Tirmizî, Hacc 14, (827), Tefsir, Âl-i İmrân (3001).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a, hacc nasıl yapılırsa en efdal olacağı sorulmuştur. Resûlullah da yüksek sesle mümkün mertebe çok sayıda telbiye çekilen ve kurban kesilen hacc! diye cevap verir. Telbiyelerin imkân nisbetinde çokluğu, hacc esnasında vaktin boş geçmediğine, en sevablı zikirle doldurulduğuna delildir. Telbiyenin azlığı ise, zikrin azlığına -ve daha fenası- mâlayânî ve günaha bâis konuşmalarla hacc müddetinin heder edildiğine delil olur. Telbiyenin yüksek sesle olması, hacc âdâbına uymaktır. Elbette âdâbına uyarak yüksek sesle okunan telbiyeler, âdâbın terkiyle alçak sesle okunandan efdaldir. Kan akıtılmasına gelince, haccda kurban kesmek mutlak bir vecibe değildir. Hacc-ı ifradda

olduğu üzere kurban kesmeden de haccı eksiksiz eda etmek mümkündür. Hacc-ı kıran veya hacc-ı temetuda kesilen kurban, şükrân kurbanıdır. İmkânsızlık halinde bunun da on gün oruçla telâfi imkânı mevcuttur.

Hanefî mezhebine göre en efdal hacc da mezkur kurbanın vâcib olduğu hacc-ı kıran'dır.

Şu halde Resûlullah, bu kurbanın îfa edileceği haccın efdaliyetini belirtmektedir.

Hadisin, yine Tirmizî'nin Tefsir bölümünde kaydedilmiş olan diğer bir vechinde şu ziyade var:

"Başka bir adam kalkarak:

"Ey Allah'ın Resûlü, buna yol nedir?" diye sordu ve şu cevabı aldı:

"Azık ve binek."

1173 ١١ – وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ: جِهَادُ الصَّغِيرِ وَالْكَبِيرِ وَالضَّعِيفِ وَالْمَرْأَةِ: الْحَجُّ وَالْعُمْرَةُ]. أخرجه النسائى.

11. (1173)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Küçüğün, büyüğün, zayıfın, kadının cihadı hacc ve umredir."* [Nesâî, Hacc 4, (5, 114); İbnu Mâce, Menâsik 8, (2902).]

AÇIKLAMA:

Hacc ve umrenin cihada benzetilmesi, daha önce (1169 numaralı hadisin izahında) belirttiğimiz gibi bu iki amelde mevcut meşakkat ve zahmetler sebebiyledir. Cihad da meşakkat ve zahmet yönü ağır basan bir ibadettir. İnsan nefsi, her üç amelle de aynı terbiyeleri alabilecektir. Bu sebeple, sevap yönüyle bunların aralarında benzerlik, yakınlık ve hattâ -şartlara göre- ayniyet olduğu Resûl-i Ekrem tarafından bildirilmektedir. Öyleyse cihada muktedir olamayan -söz gelimi çocuk, kadın veya yaşlı birisi- hacc veya umreyi yaparak aynı sevabı kazanabilecektir.

İKİNCİ BAB

HACCIN VÜCÛBU

1174 ١ – وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [خَطَبَنَا رسول الله ﷺ فَقَالَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ فُرِضَ عَلَيْكُمُ الحجُّ فحُجُّوا. فقَالَ رَجُلٌ: أفِى كُلِّ عَامٍ يَا رسولَ اللهِ؟ فسكَتَ حَتَّى قَالَهَا ثَلاثاً. ثُمَّ قَالَ: ذَرُونِى مَا تَرَكْتُكُمْ. لَوْ قُلْتُ نَعَمْ لَوَجَبَتْ وَلَمَا اسْتَطَعْتُمْ. إنَّمَا أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ كَثْرَةُ سُؤَالِهِمْ وَاخْتِلاَفُهُمْ عَلَى أَنْبِيَائِهِمْ، فإِذَا أَمَرْتُكُمْ بِأَمْرٍ فَأْتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَإِذَا نَهَيْتُكُمْ عَنْ شَئٍ فَاجْتَنِبُوهُ]. أخرجه مسلم والنسائى.

1. (1174)- *Ebu Hüreyre* hazretleri (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir gün Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize şöyle hitab etti:

"Ey insanlar, size hacc farz kılınmıştır. Şu halde haccı edâ edin!"

Cemaatte bulunan bir adam:

"Her sene mi, Ey Allah'ın Resûlü?" diye sordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cevap vermedi. Adam sorusunu üç kere tekrar etti. Bunun üzerine:

"Ben sizi bıraktıkça siz de beni bırakın. (Madem ki sükût ettim, niye sormada ısrar ediyorsunuz?) Şayet (sorunuza) "Evet!" deseydim, her yıl haccetmek vacib oluverirdi ve buna güç yetiremezdiniz. Şunu bilin ki, sizden öncekileri helak eden şey, çok sual sormaları ve peygamberleri hakkında ihtilâflarıdır. Size bir iş emrettiğim zaman, bunu gücünüz yettiğince îfa edin, bir yasaklamada bulunduğum vakit de ondan kaçının (bu emir ve yasakla ilgili olarak aklınıza gelen her şeyi sormaya kalkmayın!)" [Buhârî,İ'tisam 4; Müslim, Hacc 412, (1337), Fedâil 130, (1337); Nesâî, Hacc 1, (5, 110-111).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bu suali soran sahâbinin Akra' İbnu Hâbis (radıyallahu anh) olduğu rivayetin bazı vecihlerinde tasrih edilir.

2- Fazla sual sorma yasağı ile alâkalı geniş açıklamayı 581 numaralı hadis vesilesiyle yaptığımız için burada teferruata girmeden birkaç noktaya kısaca dikkat çekeceğiz:

3- Emir tekrarı gerektirir mi?

Bu hadisi izah sadedine Nevevî, usulcülerin münakaşa ettikleri bir meseleye temas eder. Kur'ân veya hadiste gelen bir emri bir kere yapmak yeterli mi, yoksa o emrin tekrar tekrar yapılması gerekir mi? Bu hususta farklı görüşler ileri sürülmüştür:

1) *Şafiilere* göre, emir tekrar iktiza etmez, tekrara ihtimali vardır.

2) İkinci bir görüşe göre tekrarı iktiza eder.

3) Birden fazlası hakkında tevakkuf edilir. Şayet bir şarta bağlı veya bir vasfın sübutuyla mukayyed ise o durumlarda tekrar ifade eder. Yani, birden fazlası için bir beyan aranır. Bazı Hanefîler bu görüştedir. Yukarıdaki hadis bu görüşte olanlara delil olmuştur. Zîra Akra', tekrar hususunda bir beyan aramıştır.

4) Mutlak emir, ne tekrar ne de umum iktiza etmez. Onlara ihtimali de yoktur. Namaz, oruç, zekât gibi ibadetlerin tekerrür etmesi, sebeplerinin tekerrür etmesi sebebiyledir. Haccın sebebi olan Beytu'l-Haram tekerrür etmediği için ömürde bir defa emre uymakla farz düşer. Hanefîler'in ekseriyetince benimsenen görüş budur.

4- Sual yasağı nelere racidir?

Sahâbe ve Tâbiin'den bazı âlimler, yasağın, vukua gelen olsun,vukua gelmeyen olsun her meseleye şâmil olduğunu ileri sürmüştür. Ancak, bu görüşe bir çok fukahâ karşı çıkmıştır. Bu görüşte olan Ebu Bekr İbnu'l-Arabî şöyle der: "Gafillerden bir kısmı, sual sormayı yasaklayan âyetten (Mâide 101) hareketle, nevâzil'e giren (yani âyet ve hadiste zikri geçmeyen) şeylerden -bunlar fiilen vukua gelmedikçe- sual sormanın yasak olduğu zannına kapıldılar. Halbuki işin aslı böyle değildir. Zîra âyetin verilecek cevap sebebiyle kötülük hasıl olacak soruları yasakladığı pek sarihtir. Nevâzil ile alâkalı sorular bu gruba girmez."

İbnu Hacer bu görüşü te'yid eder, ancak İbnu'l-Arâbî'nin kendisi gibi düşünmeyen ulemâ hakkında gafiller tâbirini kullanmış olmasını takbih

eder. Mamafih, ondan önce Kurtubî de onu takbih etmiş, ilâveten böylesi davranışların İbnu'l-Arâbî'de sıkça görülen sabit bir huy olduğuna da dikkat çekmiştir.

5- Yasak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrine mi ait?

Sual sorma yasağının daha ziyade Resûlullah devriyle ilgili olduğunu söyleyen âlimler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan sonra sorulacak suallerden âyette beyan edilen kötülük ihtimalinin kalktığını ileri sürmüşlerdir. Şu hadisleri delil olarak ileri sürerler:

مَا احَلَّ اللّٰهُ في كِتَابِهِ فَهُوَ حَلاَلٌ وَمَا حَرَّمَ فَهُوَ حَرَامٌ وَمَا سَكَتَ عَنْهُ فَهُوَ عَفْوٌ فَاقْبَلُوا
مِنَ اللّٰهِ عَافِيَتَهُ فَإِنَّ اللّٰهَ لَمْ يَكُنْ يَنْسى شَيْئاً ثُمَّ تَلاَ هذِهِ الآيَة: وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِياً

"Allah'ın, kitabında helâl kıldıkları helal, haram kıldıkları da haramdır, sükût buyurdukları da affa mazhardır. Öyleyse Allah'ın affettiğini kabul edin, zîra Allah hiçbir şeyi unutmamıştır." Resûlullah şu âyeti okur. (meâlen): **"...Rabbin unutkan değildir"** (Meryem 64).

Bir başka hadis de şöyledir:

إن اللّٰهَ فَرَضَ فَرائِضَ فَلاَ تُضَيِّعُوهَا وَحدّ حُدُوداً فَلاَ تَعْتَدُوهَا
وَسَكَتَ عَنْ اشْيَاءَ رَحْمَةً لَكُمْ غَيْرَ نِسْيَانٍ فَلاَ تَبْحَثُوا عَنْهَا

"Allah bir kısım farzlar koydu. Sakın bunları terketmeyin, bir kısım da yasaklar koydu. Sakın onları çiğnemeyin. Bir kısım şeylerde de unutarak değil, size merhameten sükût buyurdu, sakın onları kurcalamayın!"

Bir hadis de şöyle:

اعْظَمُ الْمُسْلِمِينَ بِالْمُسْلِمِينَ جُرْماً مَنْ سَأَلَ عَنْ شَيْءٍ لَمْ يُحَرِّمْ فَحَرُمَ مِنْ اجْلِ مَسْأَلَتِهِ

"Müslümanlar'a karşı en büyük cürmü işleyen o kimsedir ki, haram edilmemiş olan bir şeyden sual eder de, onun sebebiyle haram ediliverir."

6- Yasak Medineliler'e mi mahsus?

Mezkûr yasağın bedevîlere şâmil olmayıp daha ziyade Medine'de kalan Muhacir ve Ensâr'la ilgili olduğunu gösteren rivayetler de var. Bunlar, yasağın sınırlı oluşuna ve daha ziyade vahiyle ilgili oluşuna destek sayılabilir. Enes'in bir rivayeti şöyle: *"Bizler Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e herhangi bir hususta sual sormaktan men edilmiş idik. Bu ya-*

saktan gafil bir bedevînin gelip Resûlullah'a birşeyler sorması ve bu vesileyle Efendimiz'i dinlemek çok hoşumuza giderdi." Müslim'de Nevvâs İbnu Sem'ân'ın bir rivayeti bu mevzuda daha dikkat çekici: "Hicret etmeksizin Medine'de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte bir yıl ikâmet ettim. Hicret etmeme sadece "sual meselesi" mâni olmuştu. Zîra birimiz kesinlikle hicret edip "Muhacir" oldu mu, artık Resûlullah'a sual soramazdı." Nevvâs hazretleri (radıyallahu anh) sırf soru sorabilme hakkını yitirmeden Medine'de ikamet edebilmek için "Muhacir" statüsüne girmeye yanaşmıyor. Ahmet İbnu Hanbel'in bir rivayetinde soru yasağıyla ilgili âyetin nüzûlünden sonra Ashab'ın Medine'ye gelen bedevîlere zaman zaman bahşiş vererek Hz. Peygamber'e soru sormaya teşvik ettiklerini belirtir:

لَمَّا نَزَلَتْ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لاَ تَسْأَلُوا عَنْ اَشْيَاءَ الآيَةَ كُنَّا قَدْ اَتَّقَيْنَا

اَنْ نَسْأَلَهُ ﷺ فَاَتَيْنَا اَعْرَابِيّاً فَرَشَوْنَاهُ بُرْداً وَقُلْنَا: سَلِ النَّبِىَّ ﷺ

Bu mevzu üzerine rivayet çoktur:

7- Ashab'tan vârid olan soruların izâhı:

Hemen belirtelim ki, hadis kitaplarında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a Ashab'ın sorduğu birçok sualler rivayet edilmiştir. İster istemez, yasağa rağmen bu sualler nasıl soruldu diye bir müşkil hatıra gelebilmektedir. Âlimler üç ihtimal üzerinde dururlar:

a) Bu sualler, yasak koyan âyetin inmesinden önce sorulmuş olabilir.

b) Âyette gelen sual yasağı umumî değil, hususîdir. Yani, hükmü kesinlik kazanmış meselelerle ilgili olarak duyulan ihtiyaçta soru yasağı yoktur.

c) Yasak, mutlaka bilinmesi gereken şeylere şâmil değildir. Kamışla kesilen hayvanın etine terettüp edecek hükümle ilgili sual, ümerâ Allah'a itaatin dışına çıkan emir verecek olursa, onlara itaat edilip edilmeyeceğine dair sual, kıyâmet ahvâli ve âhirzaman fitnesi ile ilgili sualler, keza bizzat Kur'ân'da zikredilen, kelâle, içki, kumar, haram aylardaki savaş, yetimler, hayız zamanı, kadın, sayd vs. üzerine gelen sualler gibi. Bu sualler gerçek ihtiyaçtan geldiği için yasak bunlara şâmil olmamıştır.

8- Yasak vukû bulmayana da şâmildir.

Sual sormaya yasak koyan âyetin, vukû bulmayan hâdiselerle de ilgili olduğunu söyleyenler, bu kanaate, "vukû bulan hâdiseyle ilgili sual, meşakkat getiren teklife sebep olduğuna göre, olmayan şeyden sormamak daha iyidir" mülâhazasıyla varırlar. Dârimî, Sünen'inin Mukaddime

kısmında bu mevzuya tahsis ettiği bir babta, bir çok selefin görüşünü kaydeder.

İbnu Ömer: "Vukûa gelmeyen şeyden sormayın, zîra ben olmayan şeyden soran kimseye babam Ömer (radıyallahu anhümâ)'in lânet ettiğini işittim" der.

Zeyd İbnu Sâbit kendisine birşey sorulunca önce, bunun vukû bulup bulmadığını sorar, "evet!" derlerse, o konuda bildiği bir şey varsa söylerdi. Şâyet "Hayır, henüz vukû bulmadı!" derlerse: "Bırakın vukûa gelsin, o zaman sorarsınız!" deyip cevap vermediği belirtilir.

Hz. Ömer de, "Vukuâ gelen hâdiseler bizi yeterince meşgul etmekte" diyerek, vukûa gelmeyen şeylerden sormayı yasaklamıştır.

Âlimler, hakkında nass gelmeyen şeylerle ilgili olarak yapılan araştırmayı iki kısma ayırmışlardır:

1) Hâdiseyi bütün yönleriyle, nassın delaleti içerisine dâhil etme araştırması. Böyle bir araştırma makbuldür, mekruh değildir. Bilâkis, yetkili müctehidlere, bunu yapmak farzdır.

2) Rivayetler arasında ihmali mümkün veya cem'edilmesi kabil küçük farklılıkların üzerinde fazlaca durup, dine, şeriata hiçbir faydası olmayan ince tahlillere girişmek; benzer şeyler arasında yoktan ayrılıklar, farklılıklar çıkarmak gibi gayretler, tahliller, araştırmalar ortaya koymak; veya aksine farklılıkları zâhir olan muhtelif şeyleri aynı şeymiş gibi göstermek için tekellüflü te'lif çalışmaları yapmak; delilleri, vechi olmayacak şekilde zorlamak. Selefin mekrûh addettiği ilmî gayretler bu kısma girenlerdir. Bu çeşit boş gayretlerin zaman kaybından başka, kişiyi, şu hadisin tehdidine maruz kılacağı da belirtilir: هَلَكَ الْمُتَنَطِّعُونَ **"Aşırılar helâk olmuştur".** Hadiste geçen mütenattiûn'u aşırılar olarak tercüme ettik.

Zemahşerî, hadisin gayesi, doğruluk ve güzellikte tek veche ulaşan muhtelif kıraatlarda münakaşa ve inadlaşmayı yasaklamaktır demiştir.

Nevevî hadisten: "Kelâmda çeşitli edebiyat oyunları yaparak derinleşmenin, halka hitab ederken fesahat yapacağım diye zorlamalara, yapmacıklara gitmenin, lügat parçalamanın, irab inceliklerine inmenin kastedilip, kötülendiğini, ayrıca faydasız, mâlayâni mevzulara dalmanın... vukûu nâdir meselelerin inceliklerinden sual sormanın vs..." kastedildiğini söylemiştir.

İbnu Hacer, kitap, sünnet, icma gibi ana kaynaklardaki bir asla da-

yanmayan meselelerde teferruata inmede aşırı gitmeyi de buraya dâhil eder. Başka şeylerde harcanması çok daha iyi olacak kıymetli vakitlerin, vukûu pek nadir şeylerde harcandığına esefle parmak bastıktan sonra der ki: "Bunların en fenası, şeriatça keyfiyetini araştırmadan sadece inanılması istenen şeyleri didiklemek maksadıyla çokca sual sormaktır. Sözgelimi, bazı meseleler vardır ki, meşhûd âlemde hiçbir hissî delili yoktur: Kıyametin vakti, ruhun mahiyeti, bu ümmetin ömrünün müddeti gibi. Bunlar sadece ve sadece nakil yoluyla bilinebilecek meseleler olduğu halde bunlardan sorular da sorulur. Halbuki bunların çoğu hakkında nakille gelen bilgi yoktur, bunlara araştırma yapmadan iman gerekir. Daha da fenası, bazı mevzular var ki, fazla didiklemek, kişiyi şekke ve şaşkınlığa atar. Ebu Hüreyre tafından rivayet edilen: "İnsanlar birbirlerine şundan bundan sora sora, şöyle sorma noktasına gelirler: "Bu mahlûkatı Allah yarattı, öyleyse Allah'ı kim yarattı?" hadisi bu durumu haber vermektedir."

Şu halde sual sorma yasağı pek çok teferruata şâmil ber mevzudur. Biz bazı meselelerini özetleyerek sunmaya çalıştık.

1175 ٢ – وعن علي رضي الله عنهُ قال: [قال رسول الله ﷺ: مَنْ مَلَكَ زَاداً وَرَاحِلَةً تُبَلِّغُهُ إلى بيتِ الله الحرامِ ولم يحجَّ فلا عليه أنْ يموتَ يهودياً أو نصرانياً وذلك أنَّ الله تعالى يقولُ: وَلِلّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً الآية]. أخرجه الترمذي.

2. (1175)- Hz. Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* efendimiz şöyle buyurdular:

"Kim kendisini Beytullahi'l-haram'a ulaştıracak kadar azık ve bineğe sahip olduğu halde haccetmemişse onun Yahudi veya Hıristiyan olarak ölmesi arasında fark yoktur. Zîra, Cenab-ı Hakk şöyle buyurmuştur: "Oraya yol bulabilen insana, Allah için Kâbe'yi haccetmesi gerekir" (Âl-i İmrân 97). [Tirmizî, Hacc 3, (812).]

AÇIKLAMA:

Hadiste, hacc yapmaya yetecek maddî imkânı olup da hacca gitmeyenler çok ağır bir üslubla tehdid edilmektedir: Hıristiyan veya Yahudi olarak ölme tehlikesi, yani küfür üzere ölmek. Âlimler, bu ifadenin tağliz yani "terhib ve korkutmada şiddete başvurma" güttüğünü belirttikten sonra şu açıklamayı da yaparlar: Maddî imkâna rağmen farz olan haccı

terketmek, ya bunun vacib olduğunu inkâr ve istihfafdan gelir, bu ise küfürdür; ya da emr-i İlâhî'ye isyandan gelir. Öyle ise küfre düşerek Yahudi veya Hıristiyan mertebesine inme tehlikesi ile başbaşadır.

Haccı terkedenlerin be-tahsîs Ehl-i Kitab'a benzetilmeleri, onların da kitaplarıyla amel etmemelerinden ileri gelir. Zîra haccı yapmayan Müslüman da, kitabının emrini terketmiş olmakla aralarında bir müştereklik hasıl olmaktadır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, haccı emreden âyeti okuyarak, haccetmeyenin bu emr-i İlâhî'yi inkâr veya ona isyan ettiğine ve dolayısıyla beyan ettiği vaîde delil getirmiş olmaktadır.

1176 ٣– وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُمـا. [أَنَّ الأَقْرَعَ بْنَ حَابِسٍ سَأَلَ رَسُـولَ اللهِ ﷺ فَقَالَ: الحَجُّ في كُلِّ سَنَةٍ أَوْ مَرَّةً وَاحِدَةً؟ فَقَالَ: بَلْ مَرَّةً وَاحِدَةً. فَمَنْ زَادَ فَتَطَوُّعٌ].

3. (1176)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) hazretleri anlatıyor: "Akra' İbnu'l-Hâbis (radıyallahu anh), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a:

"Hacc her sene midir, ömürde bir kere midir?" diye sordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm):*

"Bir keredir, fazla yapan nafile olarak yapmış olur!" diye cevap verdi." [Ebu Dâvud, Hacc 1, (1721); Nesâî, Hacc 1, (5, 111); İbnu Mâce, Menâsik 2, (2886).]

1177 ٤– وعنه رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قـال: [قـال رسُـولُ اللهِ ﷺ: لاَ صَرُورَةَ في الإِسْلاَمِ].

أخرجهما أبو داود. «الصَّرُورَةُ» الذى لم يحج رجلا كان أو امرأة.

4. (1177)- Yine *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İslâm'da hacc yapmamak (saruret) yoktur." [Ebu Dâvud, Hacc 3, (1729).]

AÇIKLAMA:

Saruret iki mâna taşır:

1- Hiç hacc yapmayan kimseye denir.

2- Ruhbanlarda olduğu şekilde evlenmeyip, bekâr kalan kimseye denir. Tâbir, açıklanan bu iki mânasıyla cahiliye devrinde câri iki âdeti de dile getirmiş olmaktadır. İmam Mâlik Muvatta'da, kadın saruret'i şöyle açıklamıştır: "Kadınlardan hiç haccetmeyendir, kendisini hacca götüre-

cek bir mahremi bulunmayan -veya böyle bir mahremi olsa da kadını hacca götürmeye muktedir olmayan- kadına, saruret denir." *İmam Mâlik* devamla, "İslâm'da saruret yoktur" prensibi için: "Böyle bir kadın, bir grup kadına dâhil olarak hacca giderek, farz olan haccını yine de terketmez, (din haccın terkine (sarûrete) cevâz vermez" buyurur.

Görüldüğü üzere, İslâm'da sarûret yoktur hadisi, hacc yapabilecek güçte olan kimseye, kadın olsun, erkek olsun hacc etmemek için ileri sürebileceği her çeşit mâzeret kapısını kapamaya müteveccihtir.

Hadisten, "ruhbanlarınki tarzında" bekârlığın reddi de anlaşılabilir. Zîra İslâm, başkaca mazeret olmadıkça, dindarlık ve zühd mülâhazalarıyla bekâr kalmayı tecviz etmemiş, meşrû addetmemiştir.

1178 ٥ـ وله عنه أيضاً: [قال ﷺ: مَنْ أَرَادَ الحَجَّ فَلْيَتَعَجَّلْ].

5. (1178)- Yine İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şu sözünü rivayet etmiştir: *"Hacc yapmak isteyen acele davransın."* [Ebu Dâvud, Menâsik 6, (1732).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis hacc hususunda acele davranmanın gereğine dikkat çekmektedir. Haccın arzuya bağlı nafile bir ibadet olmayıp, şartlara bağlı bir farz olduğu gözönüne alınınca "hacc yapmak isteyen..." tâbirini, "hacc kime farz olmuş ise" şeklinde anlayıp şöyle ifade etmemiz gerekir: "Bir kimseye hacc farz oldu mu, bunu yerine getirmede acele etsin."

Öyle ise, haccda esas olan ta'cildir. Bilhassa yurdumuzda kökleşmiş olduğu üzere ileriki yaşlara, yaşlılığa bırakmak câiz değildir. Bu hadisin Beyhakî'deki ziyadesi meseleye daha da açıklık getirir:

فَإِنَّ اَحَدَكُمْ لاَ يَدْرِى مَا يَعْرِضُ لَهُ مِنْ مَرَضٍ اَوْ حَاجَةٍ

"Zîra sizden kimse, başına ne gelecek bilmez; hastalanacak mı, fakir duruma mı düşecek?"

Bu hadise dayanan *Ebu Hanife, İmam Mâlik* ve bir kısım *Şafiî* ulemâsı, haccın fevrî bir vecibe olduğuna, yani vâcib olur olmaz, tehir edilmeden getirilmesi gereğine hükmetmişlerdir. Ancak İmam Şafiî, Evzâî, Ebû Yusuf ve *Muhammed eş-Şeybânî* (rahimehumullah), haccın beşinci veya altıncı hicret yılında farz kılınmış olmasına rağmen Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın onuncu yılda haccetmiş olmasını nazar-ı dikkate alarak, hacc farizasının fevrî bir vecibe olmayıp geciktirilebileceğini söylemişlerdir.

Ancak hemen belirtelim ki, bu görüşe katılmayanlar:

a) Haccın farz kılınma zamanının münâkaşalı ve hattâ bazılarınca 10. hicrî yıl kabûl edildiğini, bu durumda te'hir olmadığını,

b) 10. yıldan önce farzedilmiş olsa bile, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, haccda çırılçıplak vaziyette hacc yapan müşriklerle karışık olarak hacc yapmak istemediği için tehir ettiğini ve dolayısiyle Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın te'hirinde meşru bir özür bulunduğunu söyleyerek görüşlerinin isabetliliğini müdâfaa etmişlerdir.

Hacc yapanlar, günümüz şartlarında dahi, hacc ibadetinin gençlikte yapılması gereken meşakkatli bir ibadet olduğunu te'yid etmektedir.

1179 ٦– وعن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [سُئِلَ رسول الله ﷺ عَنِ الْعُمْرَةِ أَوَاجِبَةٌ هِىَ؟ فقَالَ: لاَ. وَأَنْ تَعْتَمِرُوا هُوَ أَفْضَلُ].

6. (1179)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan:

"Umre vacib midir?" diye sorulmuştu, şu cevabı verdi:

"Hayır! Ancak, umre yapmanız faziletli bir ameldir." [Tirmizî, Hacc 88. (931).]

AÇIKLAMA:

Umre hakkında, mevzuun başında ve ayrıca 1165 numaralı hadisin açıklamasında yeterince durulmuştur. Oralarda kaydettiğimiz üzere bir kısım âlimler (Şafiî, Ahmed vs.), umrenin vacib olduğunu söylerken, diğer bazıları (İmam Mâlik, Ebû Hanife vs.) nafile olduğuna hükmetmişlerdir. (Önceki bahislere bakılmalıdır.)

1180 ٧– وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [الْعُمْرَةُ وَاجِبَةٌ] أخرجهما الترمذى.

7. (1180)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ)'ın: "Umre vacibtir" dediği rivayet olunmuştur. [Tirmizî, Hacc 88, (931).]

AÇIKLAMA:

İmam-ı Şafiî'nin bir rivayetine göre, kendisine İbnu Abbâs'ın umre hakkında "vacibtir" diye hükmettiği ulaşmıştır. Buharî'nin muallak olarak kaydettiği bir rivayet de bunu destekler:

وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا: إِنَّهَا لَقَرِينَتُهَا فِى كِتَابِ اللهِ

"İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ): "Umre, Allah'ın kitabında haccla birlikte zikredilmiştir" demiştir." Bunu te'yid eden bir başka rivayeti Hâkim, Atâ'dan kaydetmiştir. Atâ'nın bildirdiğine göre İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ): الْحَجُّ والْعُمْرَةُ فريضَتَان "Hacc ve umre iki farz ibadettir" buyurmuştur.

Hacc ve umre hakkında bu mevzuun giriş kısmında gerekli tahlili yaptığımız için tekrar etmiyeceğiz.

1181 ٨– ومثله عن ابن مسعود: [وكانَ يَقْرأ: وَأَتِمُّوا الحَجَّ وَالْعُمْرَةَ إلى الْبَيْتِ، وَكانَ يقُولُ: لَوْلاَ التَّحَرُّجُ، وأنِّي لَمْ أسْمَعْ مِنْ رسُولِ اللهِ ﷺ في ذلِكَ شيْئاً لَقُلْتُ الْعُمْرَةُ وَاجِبَةٌ]. أخرجه رزين.

8. (1181)- Yukarıdaki rivayetin bir benzeri İbnu Mes'ud'dan yapılmıştır. *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) hazretleri şöyle kıraat ederdi: واتمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ إلَى الْبيْتِ ve derdi ki: "Eğer günah olmasaydı -Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan bu mevzuda hiç bir şey işitmemiş olmama rağmen- umre vaciptir derdim." [Rezîn ilavesi.]

AÇIKLAMA:

1- Anlaşıldığı üzere, İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) da umrenin vacib olduğu görüşündedir, tıpkı İbnu Abbas gibi.. واتمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لله **"Başladığınız hacc ve umreyi Allah için tamamlayın"** (Bakara 196) âyetini, -Ebu Hayyân'ın el-Bahru'l-Mühit'de dediği üzere- tefsir mâhiyetinde şöyle okumuştur: واتمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ إلَى الْبيْتِ "Beytullah'a olan hacc ve umreyi Allah için tamamlayın." Şu halde bu, farklı bir kıraatten ziyade, tefsirî bir ziyade olmaktadır.

2- İbnu Mes'ud, umrenin vacib olduğuna öylesine inanmıştır ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan onun vacib olduğuna dair hiçbir şey işitmemiş olduğunu belirttikten sonra: "Günaha girmiş olmaktan korkmasaydım umre vâcibtir diyecektim" der.

Şu halde İbnu Mes'ud, umrenin vâcib olduğuna dair, Resûlullah'tan hiç bir şey işitmediğini alçıklamış olmaktadır. Fetvalarında hep İbnu Mes'ud'u esas alan Ebu Hanife (rahimehullah), "Umre vâcib değildir" derken de İbnu Mes'ud'un bu riayetine muhalefet etmemiş olmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BAB
MÎKAT VE İHRAM HAKKINDA

Bu babta İKİ FASIL ile ÜÇ FER' vardır.

BİRİNCİ FASIL

MÎKAT HAKKINDADIR

İKİNCİ FASIL

İHRAM VE HARAMLAR HAKKINDADIR

BİRİNCİ FER'

TELBİYE

İKİNCİ FER'

İHRAM YASAĞI İHLALİ

ÜÇÜNCÜ FER

CEZÂU'S-SAYD (AVLANMANIN HÜKMÜ)

BİRİNCİ FASIL

MÎKATLAR

MÎKAT: Hacc ve umre ibadetlerinin kendine has menâsiki vardır.[32] Bunlardan biri ihramdır. İşte, Mekke dışından hacc için gelenlerin ihram giymeleri şart olan yerlerden her birine mîkat denir. Mekke'ye gelinen istikâmete göre mîkat yerleri farklıdır ve toplam beş adet mîkat vardır: Zülhuleyfe, Zat-ı Irk, Cuhfe, Karn, Yelemlem.

Mekke'de bulunanların hacc için mîkatı Mekke'dir. Umre için, Mekke'nin Harem bölgesinin dışında ihram giymesi gerekir. Bu maksadla Mekke'ye en yakın Ten'im mevkii vardır, oraya gidip ihram giymesi gerekir.

İhram giyme vaktine de **mîkat** denir. Mîkat mahallerinden önce de ihrame girilebilir.

İhramla ilgili yasaklar ihramın giyildiği yerden itibâren başlar. Mecburi ihram giyme yerleri, gelinen istikametlere göre şöyledir:

1- Zülhuleyfe: Medine istikametinden gelenlerin mîkatıdır. Mekke' ye en uzak mîkattır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Veda haccında burada ihrama girmiştir. Şimdilerde Âbâr-ı Ali veya Ebyâr-ı Ali denilmektedir. Mekke'ye 450 km uzaklıktadır.

2- Cuhfe: Şam yönünden gelenlerin mîkatıdır. Mekke'ye 187 km. mesafededir.

3- Zat-ı Irk: Irak istikâmetinden gelenlerin mîkatıdır.

4- Karn: Necid bölgesi cihetinden gelenlerin mîkatı olup Mekke'ye 54 km. mesafededir.

32– **Menâsik:** Mensek'in cem'idir. Mensek (veya nüsük) lügat olarak ibâdet ve su ile bir şeyin temizlenmesi manasına gelir ise de, hacc ıstılahı olarak, "hacc'ın farz, vacib ve sünnet olan herhangi bir fiiline" ıtlak olunmuştur.

5- Yelemlem: Yemen tarafından gelenlerin mikatıdır. Mekke'ye uzaklığı 54 km'dir, en yakın olanı budur.

Kızıl Deniz'in Süveyş cihetinden gelenler, Cuhfe yakınındaki Râbiğ hizasında, Cidde tarafından gelenler Cidde'de ihrama girmektedirler, buralar da mîkat sayılmaktadır.

1182 ١ – عن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [أشْهُرُ الحَجِّ شوّالٌ وذُو القَعْدَةِ وعَشْرٌ من ذي الحِجَّةِ]. أخرجه البخاري ترجمة.

1. (1182)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) dedi ki: "Hacc ayları Şevvâl, Zülkade ve Zilhicce'den de on gündür." [Buharî, Hacc 33 (Tercüme, yani bâb başlığı olarak senetsiz kaydetmiştir.)]

AÇIKLAMA:

Haccın menâsikini îfa edebilmek için muayyen zamanlar vardır. Bu zamanlar dâhilinde yapıldıkları takdirde menâsik muteber olur. Sadedinde olduğumuz rivayet bu vakitleri bildirmektedir. Bu aylara **eşhür-i hacc** veya mevsim-i hacc denir. Bunlar Şevval, Zilkade aylarıyla Zilhicce'nin ilk on günüdür. Bunlar dışında menâsik îfa edilemez. Bu husus âyet-i kerime ile de tavzih edilmiştir. (Meâlen): **"Hacc bilinen aylardandır. O aylarda hacca girişen kimse bilmelidir ki, haccda kadına yaklaşmak, sövüşmek, döğüşmek yoktur..."** (Bakara 197).

İbnu Abbâs, İbnu Ömer, İbrahim Nehâî, Şa'bî, Mücâhid, Hasan Basrî, Ahmed İbnu Hanbel hazerâtı Zilhicce'nin onuncu gününün de hac mevsimine dahil olduğunu söylemişlerdir. Hanefi mezhebi de bu görüştedir. Haccın son rüknü olan tavaf-ı ziyâret bu günde yapılır.

İmam Şafiî Zilhicce'nin dokuzunu sayar, onuncu gününü saymaz.

İmam Mâlik bütün Zilhicce ayını hacc mevsimine dâhil addeder. Ona göre ayette geçen eşhür şehr'in cem'idir. Arapça'da cem'in en azı üçtür. Âyette eşhür dendiğine göre bu üç ay tam olarak hacc aylarıdır. Ancak Şâfiî ve Mâlik hazretlerinin sözleri mütearif malûmata aykırıdır.

Hacc mevsimi, belirtilen bu vakitlerin dışına çıkarılamaz. Hanefî ve Mâlikîler haccın şerâit-i mütekaddimesinden olan ihrama bu aylar dışında da girilebileceğini kabul ederler, ancak sünnete aykırı olduğu için mekruh addederler. Şafiî hazretler i ise hiç câiz görmez ve "Bu, hacc değil umre olur" der.

Gerek temettu, gerek kıran ve gerekse ifrad haccının geri kalan

menâsikinin sahih olması için bu sayılan aylar içinde yapılmasının şart olduğunu söylemekte hepsi ittifak eder.

Buharî'nin kaydettiğine göre, Horasan fâtihi Abdullah İbnu Âmir, Horasan'ı fethedince, bu lütf-i İlâhi'ye şükür olarak, Horasan'dan Medine'ye kadar ihramlı gitmeye ahdeder ve Nisâbur'da ihrama girer. Medine'ye varıp Hz.Osman'ın huzuruna çıkınca, Hz.Osman (radıyallahu anh) onu bu davranışı sebebiyle ayıplar. Ayıplama sebebini, bazı âlimler Mekke ile Horasan arasındaki uzaklığın eşhürü'l-hacc mesafesinden fazla olmasıyla yani, hacc mevsimi dışında ihrâma girmiş olmasıyla izah ederler. Dolayısiyle Hz. Osman bunu hoş karşılamamış ve ayıplamıştır.

1183 ٢– وعن هشام بن عروة [أَنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ الزُّبَيْرِ رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا: أَقَامَ بِمَكَّةَ تِسْعَ سِنِينَ يُهِلُّ بِالْحَجِّ لِهِلاَلِ ذِى الْحِجَّةِ، وَعُرْوَةُ مَعَهُ يَفْعَلُ ذٰلِكَ].

2. (1183)- *Hişâm İbnu Urve* (merhum) anlatıyor: "Abdullah İbnu Zübeyr (radıyallahu anhümâ) Mekke'de dokuz yıl ikâmet etti. Bu esnada Zilhicce'nin hilâli ile yüksek sesle telbiyeye başladı. (Kardeşi) Urve de onunla aynı şeyi yapardı" [Muvatta, Hacc 50, (1, 339).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, *Abdullah İbnu Zübeyr*'in Mekke'de geçirdiği hilâfet yılları esnasında hacc mevsiminin başlamasıyla, diğer hacılar gibi bulunduğu yerde telbiyeye başladığını anlatmaktadır. Daha önce de söylendiği üzere, Mekke'de oturanlar -ister yerli ister dışardan gelen (âfakî) olsun- hacc mevsimi başlar başlamaz bulundukları yerde ihrâma girerek telbiyeye başlarlar. (Telbiye: yüksek sesle Lebbeyk Allahümme lebbeyk... dua-sını okumaktır.) Mekke'nin dışında olan Mekkeliler hacc yapmak diledikleri takdirde Mekke'ye dönerken geçtikler yerdeki mîkatta âfakiler gibi ihrama girerler.

Hacc için Mekke'de ihram giymiş olanlar, Kâbe tavafını ve Safâ ile Merve arasındaki sa'yi *Mina* dönüşüne te'hir ederler. *İmam Mâlik, Abdullah İbnu Ömer*'in böyle yaptığını belirtir.

1184 ٣– وعن القاسم بن محمد [أَنَّ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: يَا أَهْلَ مَكَّةَ مَا شَأْنُ النَّاسِ يَأْتُونَ شُعْثاً وَأَنْتُمْ مُدَّهِنُونَ أَهِلُّوا إِذَا رَأَيْتُمُ الْهِلاَلَ]. أخرجهما مالك.

« الشُّعْثُ » البعيد العهد بِتَسْرِيح الشعر وغسله.

3. (1184)- *Kasım İbnu Muhammed* anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) Mekkelilere şöyle hitab etti: *"Ey Mekkeliler! Ne oluyor da uzak diyardan gelenler saçları dağınık vaziyette iken sizler yağlanıyorsunuz? (Zilhicce) hilâlini görünce siz de telbiyede bulunun."* [Muvatta, Hacc 49, (1, 339).]

AÇIKLAMA:

Mekke'ye dışardan hacc için gelenler (âfakiler) ihramları sebebiyle saçlarına yağ sürüp taramadıkları için, Hz. Ömer (radıyallahu anh) onlara kasden "saçları dağınık" tâbirini kullanmıştır.

Şa's, bakımsız, taranmamış ve kirli saça denir. Mekkeliler ihramsız olmaları sebebiyle saçlarını yağlayıp taradıkları için Hz. Ömer onlara, "Sizler yağlanıyorsunuz" demiştir.

Hz. Ömer sanki şöyle demektedir: "Buraya uzaktan gelenlerin, tâzimen saçları karışık olunca buranın yerlileri olan sizlerin bu tâzim vaziyetine girmesi evla ve ensebtir."

Nitekim, bu maksadını daha açık olarak şöyle dile getirmiştir: *"(Zilhicce ayına girip) hilâli görünce siz de ihrama girin ve telbiyeye başlayın."*

Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anh) ise terviye günü (33) (yani Zilhicce'nin 8. günü) telbiyede bulunmakla babasına muhalefet etmiştir. Her iki görüşü de benimseyen fukahâ mevcuttur.

1185 ٤ – وعن عطاء [أَنَّهُ سُئِلَ عَنِ الْمُجَاوِرِ مَتَى يُلَبِّى بِالْحَجِّ. فَقَالَ: كَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا إذَا أَتَى مُتَمَتِّعاً يُلَبِّى بِالحَجِّ يَوْمَ التَّرْوِيَةِ إذَا صَلَّى الظُّهْرَ وَاسْتَوَى عَلَى رَاحِلَتِهِ]. أخرجه البخارى ترجمة.

« يَوْمُ التَّرْوِيَةِ » هو الثامن من ذى الحجة، سمى بذلك لأنهم كانوا يرتوون من الماء فيه.

4. (1185)- *Atâ'ya:* "Mücâvir (Mekke'de ikâmet eden) hacc için ne zaman telbiyede bulunur?" diye sorulmuştu. Şu cevabı verdi: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) mütemetti olarak gelince, terviye günü, öğleyi kılıp, devesine bindi mi hacc için telbiyede bulunurdu." [Buharî, Hacc 82, (Tercüme yani bab başlığı olarak kaydedilmiştir. Senetsizdir.]

33– Terviye suya kandırmak veya gördüğü rüya üzerine düşünmek demektir. Zilhicce'nin 8. günü hacılar, sabah namazını Mekke'de kıldıktan sonra Mina'ya gider. Mina'da su olmadığı için gerek kendileri ve gerekse binekleri Mekke'de kana kana su içerek yola çıktıkları için o güne terviye günü denmiştir. Hz. İbrahim, oğlu İsmail'in kurban edilmesiyle ilgili rüyayı da o gece görmüş, o gün rüya üzerinde düşünmüştür, bu sebeple de o güne terviye günü denmiştir.

AÇIKLAMA:

1- Önceki rivayetin açıklamasında da kaydettiğimiz üzere İbnu Ömer, Zilhicce'nin sekizinci günü, yevm-i terviyede ihrama girmektedir. Buharî'nin kaydına göre, kendisine: "Herkes Zilhicce hilâli görülünce ihrama girdiği halde sen terviye gününe kadar girmiyorsun?" diye sorulunca: *"Ben, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı bineği yola çıkarıncaya kadar telbiye yapar görmedim"* diye cevap verir.

2- **Mütemetti,** umre ve haccını ayrı ayrı ihram giyerek eda eden demektir. Yani önce umre için ihram giyer, umreyi tamamlayınca ihramdan çıkar. Bir müddet ihramsız, yasaksız yaşadıktan sonra, hacc için yeniden ihrama girer. Şu halde sadedinde olduğumuz hadis, Adullah İbnu Ömer (radıyallahu anh)'in, temettu haccı yaptığını, haccetmek üzere ihrama, Zilhicce'nin sekizinde girdiğini, öğle namazını kıldıktan sonra Mina'ya gitmek üzere devesine binince telbiye getirmeye başladığını ifade etmektedir. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı haccı böyle eda ederken gördüğü için bu tarzda hareket etmiştir.

1186 ٥ — وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [مِنَ السُّنَّةِ أنْ لاَ يُحرَمَ بِالْحَجِّ إلاَّ في أشْهُرِ الحَجِّ]. أخرجه البخارى ترجمة أيضاً.

5. (1186)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) şunu söylemiştir: "Hacc için, sadece hacc aylarında ihrama girmek sünnettendir." [Buharî, Hacc 33 (tercüme yani bab başlığı olarak kaydetmiştir).]

AÇIKLAMA:

1- Hacc ayları (eşhürü'l-hacc) Şevvâl, Zilkade ve Zilhicce'dir. Hacc menâsiki bu aylarda başlatılabilir. 1182 numaralı hadiste açıklandığı üzere hacc menâsikinden olan ihrama, bu ayların dışında da girilmesinin câiz olduğu bir kısım ulemâca kabul edilmiş, ancak mekruh addedilmiştir. Sünnete uygun olanı, İbnu Abbas (radıyallahu anh) hazretlerinin belirttiği üzere bütün menâsikin mezkur üç ay içerisinde başlatılmasıdır.

1187 ٦ — وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [قال رسولُ الله ﷺ : يُهِلُّ أهْلُ الْمَدِينَةِ مِنْ ذي الحُلَيْفَةِ، وَيُهِلُّ أهْلُ الشَّامِ مِنَ الْجُحْفَةِ، وَيُهِلُّ أهْلُ نَجْدٍ مِنْ قَرْنٍ]. أخرجه الستة.

6. (1187)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aley-*

hissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Medineliler Zülhuleyfe'de, Şamlılar Cuhfe'de, Necidliler Karn'da ihrama girer, telbiyeye başlar." [Buharî, Hacc 8, 5, 10, İlm 52, İ'tisam 16; Müslim, Hacc 1347, (1182); Muvatta, Hacc 22, (1,330); Tirmizî, Hacc 17, (831); Ebû Dâvud, Menâsik 9, (1737); Nesâî, Hacc 17, 18, 21, (5,122-125).]

1188 ٧– وفي رواية: قال ابن عمر [وَذُكِرَ لِى وَلَمْ أسْمَعْ أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قالَ. وَيُهِلُّ أهْلُ اليَمَنِ مِنْ يَلَمْلَم].

7. (1188), Bir rivayette İbnu Ömer der ki: "Bizzat işitmemekle beraber, bana söylendiğine göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurmuştur ki: *"Yemenliler de Yelemlem'de ihrâma girerler."* [Buharî, Hacc 8, İlm 52, İ'tisâm 16; Müslim, Hacc 13-18 (1182).]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer, Resûlullah'tan rivayet hususundaki hassâsiyetinin bir ifadesi olarak, Yahudilerin ihrama girme yeri ile ilgili haberi "Resûlullah'tan bizzat işitmedim ama, söylendiğine göre Yemenliler'in de Yelemlem'de ihrama gireceklerini söylemiş" diyerek rivayet etmiştir. Buharî ve Müslim'de muhtelif vecihlerden kaydedilmiş olan bu haberin, Buharî' nin Kitâbu'l-İlm'deki vechi hepsinden farklı bir mahiyet taşır:

وَيَزْعُمُونَ أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ:

وَيُهِلُّ أهْلُ اليَمَنِ مِنْ يَلَمْلَمْ وكَانَ ابْنُ عُمرَ يَقُولُ لَمْ أفْقَهْ هذِهِ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ

"...Bazılarının zu'muna göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Yemenliler de Yelemlem'de ihrâma girerler" *buyurmuştur. Ben bunu, Resûlullah'ın nasıl söylediğini anlamadım."*

İbnu Ömer dışında pek çok sahâbî, Yemenliler'in mîkatının Yelemlem olduğunu kesin bir şekilde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan rivayet ederler.

1189 ٨– وفي أخرى للبخاري: [أنَّ رَجُلاً سأَلَهُ مِنْ أيْنَ يَجُوزُ لِى أنْ أعْتَمِرَ. فَقَالَ: فَرَضَهَا رسولُ اللهِ ﷺ: لأهْلِ نَجْدٍ قَرْناً، وَلأهْلِ المَدِينَةِ ذَا الحُلَيْفَةِ، وَلأهْلِ الشَّامِ الجُحْفَةَ، ولَمْ يَزِدْ].

8. (1189)- *Buharî*'de gelen bir diğer rivayette belirtildiği üzere, bir zât (Abdullah İbnu Ömer'e) gelerek: "Umre için nerede ihrama girmem

câiz olur?" diye sorunca: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mîkat yerleri olarak Necidliler için Karn'ı, Medineliler için Zülhuleyfe'yi, Şamlılar için Cuhfe'yi belirledi" demiş, başka bir mîkat yeri zikretmemiştir." [Buharî, Hacc 3.]

1190 ـ ٩ ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [وَقَّتَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لأهلِ المَدِينَةِ ذَا الحُلَيْفَةِ، وَلأهْلِ الشَّامِ الجُحْفَةَ، وَلأهْلِ نَجْدٍ قَرْنَ المَنَازِلِ، وَلأهْلِ اليَمَنِ يَلَمْلَمَ. قَالَ: فَهُنَّ لَهُنَّ وَلِمَنْ أتَى عَلَيْهِنَّ مِنْ غَيْرِ أهْلِهِنَّ مِمَّنْ أرَادَ الحَجَّ وَالعُمْرَةَ. وَمَنْ كَانَ دُونَهُنَّ فَمُهَلُّهُ مِنْ أهْلِهِ وَكَذلِكَ حَتَّى أهْلُ مَكَّةَ يُهِلُّونَ مِنْهَا]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

9. (1190)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Medineliler için Zülhuleyfe'yi, Şamlılar için Cuhfe'yi, Necidliler için Karnu'l-Menâzil'i[34], Yemenliler için Yelemlem'i mîkat yerleri olarak ta'yin etmiştir. Bu yerler, ora ahalileri ve oraya başka yerlerden hacc ve umre yapmak maksadıyla gelenler için mîkat yerleridir. Bu söylenen mîkat yerlerinin berisinde (yani mîkatlarla Mekke arasında) bulunanlar için mîkat, bulunduğu yerdir. Daha yakın yerde olanlar da böyledir. Nitekim Mekkeliler de Mekke'de ihrama girerler." [Buharî, Hacc 7, 9, 11, 12, Cezâu's-Sayd 18; Müslim, Hacc 11, (1181); Ebû Dâvud, Menâsik 9, (1737); Nesaî, Hac 20, 23, (5, 123-125).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet mîkatlarla ilgili bilinmesi gereken yer isimlerini belirtmekten başka iki umumî prensibi açıklıyor:

a) Resûlullah tarafından belirlenen mîkatlar, sadece ora halkı için değil, oradan geçen her bir Müslüman içindir. Söz gelimi Yemen cihetine bir iş için giden Suriyeli bir Müslüman hac mevsimi içinde dönüş yapıp haccetmeyi arzu ederse Yelemlem'de ihrama girer. Suriyelilerin aslî mîkatı olan Cuhfe'ye gitmesi gerekmez.

b) Belirlenen mîkatların iç kısmında kalan yerlerde ikâmet eden kimseler, bulundukları yerlerde hacc ve umre ihramını giyebilirler. Harem dahilinde (Mekke'de) bulunan bir kimse (Mekke'nin yerlisi veya Mekke'de bulunan bir âfâkî) umre için ihrama girecekse Harem'in dışına

---

34– **Karnu'l-Menazil:** Bazı rivayetlerde sadece **Karn** denir. Bu rivayetteki tasrih, aynı ismi taşıyan bir başka Karn'dan tefrik içindir. Diğeri Karn-ı Seâlim'dir. **Karn-ı Menâzil** ise yokuşun aşağısında yer alır.

çıkması gerekir. Harem'in Mekke'ye en yakın hududu Ten'im'dir. Günümüzde Ten'im Camiî bu maksadla en güzel şekilde tanzim edilmiş durumdadır.

BİR SORU: İHRAMA MÎKATTA GİRMEK ŞART MI?

İhram için, Hz. Peygamber'in zikrettiği bu yerlere gelmek vecibe midir, oralara gelmeden ihrama girilemez mi?

Bunun cevabı âlimlerce farklı şekillerde verilmiştir:

a) İmam-ı Âzam ve İmam Şafiî, Sevrî (rahimehumullah) gibi bir kısım ulemâya göre Mîkat'tan daha uzak yerde ihrama girmek kerâhetsiz caizdir. Çoğunlukla Şâfiîler, mîkatta giyinmeyi sünnete uyduğu için efdal bulurlar. Daha yakın yerde caiz değildir. Mîkatı ihramsız olarak geçip, sonradan ihram giyerse bu koyun kesmeyi gerektiren bir cinayet olur. Ancak geri dönüp, mîkatda ihramı giyerse ceza düşer. İmam-ı Âzam ve Şâfiî hazretleri, ihram yasaklarına gücü yetecek olan kimselerin mîkattan önce ihrama girmesini daha faziletli bulmuşlardır. İbnu Mes'ud, Hz. Ali, İmrân İbnu Husayn, İbnu Abbâs, İbnu Ömer ve Abdullah İbnu Âmir (radıyallahu anhüm ecmaîn) gibi Ashab'tan bir kısmı bu şekilde hareket etmiştir. 1168 numaralı hadiste gördüğümüz üzere, buna Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın teşvikini bile zikretmek mümkündür.

Mîkattan önce ihrama girmek efdal diyenler herkesin evinde ihrama girmesinin daha muvafık olduğunu, mîkata kadar girmemenin bir ruhsat olduğunu da söylerler.

Öyle ise, ihrama, zikredilen mîkatların hizasında başka noktalarda da girilebilir, caizdir. (1193. hadisde açıklanacak).

b) *İmam Mâlik, Hasan Basrî, Atâ* gibi bazıları mîkattan evvel ihrama girmenin mekruh olduğuna hükmederler. Bunların delili Ashab'tan Hz. Ömer, Hz. Osman (radıyallahu anhümâ) gibi bazılarının bunu hoş karşılamamış olmasıdır. Nitekim Hz. Ömer, İmrân İbnu Husayn'ın Basra'dan ihrama girmesini, Hz. Osman da Abdullah İbnu Amir'ın Nisabur'dan ihrama girmesini iyi karşılamayıp ayıplamışlardır.

c) Zâhirîler'den İbnu Hazm, mîkat dışında ihrama girmenin haram olduğunu söyler. Ona göre, mîkattan evvel ihrama girip mîkatı geçen kimsenin ne haccı ne de umresi câiz değildir. Ancak, mîkata vardığında ihramını yenilemeye niyet etmişse o zaman bu ihramı sahih olur.

2- İHRAMI NİÇİN, NEREDE, KİMLER GİYER?

Hanefîlere göre, ihram esas itibariyle Harem bölgesine hürmet için

giyilir. Yani, sadece umre veya hacc niyetiyle değil, ticâret, ziyaret, ilim gibi bir başka maksadla Mekke'ye gitmek isteyen mü'min bu mukaddes beldeye hürmeten ihramlı olarak girmesi gerekir. Mîkatları ihramlı geçmek vâcibtir.

★ Mîkat sınırları dışına çıkmadıkça, Harem bölgesinin dışına çıkan Mekkeliler, tekrar Mekke'ye girerken ihram giymek zorunda değildir.

★ Doğrudan Harem bölgesi veya Mekke'ye girmek kasdı olmadan Hıll bölgesine girmek isteyen âfakilerin mîkatta ihram giymesi gerekmez. Bu şekilde Hıll dahiline ihramsız girmiş bulunan bir âfakî, bilahere, Harem'e veya Mekke'ye girip çıkmak istese, Hıll bölgesinde ikâmet edenlerin hükmüne tâbi olurlar. Hacc ve umre için bulundukları yerde ihrama girerler, ticaret, ziyaret gibi maksadlarla girecek olurlarsa ihram gerekmez. İhram olmaksızın Kâbe'yi de tavaf edebilirler.

★ Hacc veya umresini tamamlayan hacı ihramdan çıktıktan sonra, Hıll bölgesi hududundan çıkmadıkça Mekke'ye girişlerinde ihram giymez. Mesela Mîkat mahalli olan Cidde'ye gidecek olsa, ihrama girmeden tekrar Mekke'ye dönebilir.

★ Hıll bölgesinin dışına çıkıldığı takdirde, ister âfakî olsun, isterse Mekkeli olsun, tekrar girerken mîkatta ihrama girmesi gerekir.

★ İhramlı kimsenin uyması gereken bir kısım yasaklar vardır. 1193-1261 numaralar arasındaki hadisler, ihram ve yasaklarıyla ilgilidir.

★ Harem bölgesinin sınırları Hz. İbrahim (aleyhisselam) tarafından çizilmiştir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ise, bu yerleri hususî şahıslar göndererek işaretletmiştir.[35]

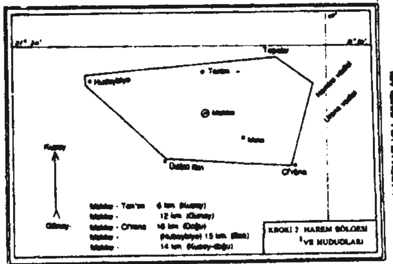

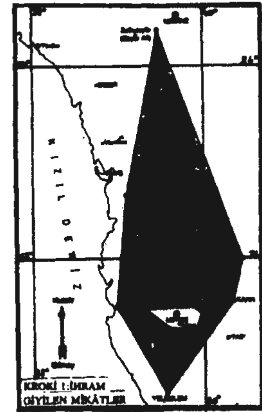

35– Krokiler Diyanet İşleri Başkanlığınca neşredilen Hacc Rehberi'nden alınmıştır.

1191 ١٠ – وفي رواية: [وَمَنْ كَانَ دُونَ ذلِكَ فَمِنْ حَيْثُ أَنْشَأَ حَتَّى أَهْلُ مَكَّةَ مِنْ مَكَّةَ].

10. (1191)- Bir rivâyette şöyle denmiştir: "Kim (mîkatlerin) berisinde ise, (niyeti) başlattığı yerde ihram giyer, öyle ki, Mekkeliler Mekke'de (ihrama girerler). [Buharî, Hacc 7; Ebu Dâvud, Menâsik 9, (1737).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, aslında önceki rivayetin devamı ve bir parçasıdır. فَمِنْ حَيْثُ أَنْشَأَ cümlesinin mef'ûlü takdire kalmıştır. Şârihlerin bazısı "Hacc veya umre için seferi başlattığı yer" diye takdir ettiği gibi "hacc veya umre için niyetini başlattığı yer" olarak da takdir etmişlerdir.

Hıll bölgesine hacc ve umre kasdı olmadan giren ve dolayısıyla ihramsız olan âfakilerin, bilahare hacc veya umreye niyet etmeleri halinde, ihram giymek için mîkata dönmeden bulundukları yerde ihram giyebilme ruhsatları, hadiste gelmiş olan: فَمِنْ حَيْثُ أَنْشَأَ *"Nerede başlattı ise orada"* ibaresinden çıkarılmıştır. Başlatılan şey âfakî için "niyet" denmesi, Hıll bölgesi sakinleri için "sefer" denmesi daha muvafık gözüküyor.

1192 ١١ – وعن أبي الزبير قال: [سُئِلَ جابِرٌ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ المُهَلِّ فَقَالَ: سمعت رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: مُهَلُّ أَهْلِ المَدِينَةِ مِنْ ذِى الحُلَيْفَةِ، وَالطَّرِيقُ الآخَرُ الجُحْفَةُ، وَمُهَلُّ أَهْلِ العِرَاقِ مِنْ ذَاتِ عِرْقٍ، وَمُهَلُّ أَهْلِ نَجْدٍ مِنْ قَرْنِ المَنَازِلِ وَمُهَلُّ أَهْلِ الْيَمَنِ مِنْ يَلَمْلَمَ]. أخرجه مسلم.

11. (1192)- *Ebu'z-Zübeyr* anlatıyor: "Hz. Câbir (radıyallahu anh)'e ihrama girme yerinden sorulmuştu. Şu cevabı verdi: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu hususta şöyle söylediğini işittim. *"Medineliler'in ihrama girme yeri Zülhuleyfe'dir. Diğer yol Cuhfe'dir. Iraklılar'ın ihrama girme yeri Zât-ı Irk'dır. Necidliler'in ihrama girme yeri Karnı'l-Menâzil'dir. Yemenliler'in ihrama girme yerleri Yelemlem'dir."* [Müslim, Hacc 18, (1183).]

1193 ١٢ – وعن ابن عمر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قال: [لَمَّا فُتِحَ هذَانِ المِصْرَانِ أَتَوْا عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ. فَقَالُوا يَا أَمِيرَ المُؤْمِنِينَ: إنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ حَدَّ لأَهْلِ نَجْدٍ قَرْناً وَهُوَ جَوْرٌ عَنْ

طَرِيقنَا، وَإنَّا إنْ أَرَدْنَا أنْ نَأتِى قَرْناً شَقَّ عَلَيْنَا. قَالَ: فَانْظُرُوا حَذْوَهَا مِنْ طَرِيقِكُمْ فَحَدَّ لَهُمْ ذَاتَ عِرْقٍ]. أخرجه البخارى.

«المِصْرُ» المدينة، والمراد بهما هنا: الكوفة والبصرة.

12. (1193)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Şu iki memleket (Basra ve Kûfe) fethedildiği zaman Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e halk gelip:

"Ey mü'minlerin emîri! Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Necidliler için Karn'ı (mîkat olarak) tesbit etti. Orası bizim yolumuza sapa düşer. (Buradan) Karn'e gitmeye kalksak, bize zor olur!" dediler. Hz. Ömer (radıyallahu anh) onlara:

"Öyleyse onun kendi yolunuzdaki hizasına bakın" dedi ve onlar için Zât-ı Irk'ı tesbit etti." [Buhârî, Hacc 13.]

AÇIKLAMA:

1- Hadis metninde geçen Mısr, şehir demektir. Mısrân ile Kûfe ve Basra muraddır. Ancak Kûfe ve Basra şehirleri Müslümanlar tarafından kurulmuş olduğu için, hadiste esas kastedilen bu iki şehrin arâzisidir.

2- Hadisin zâhirine göre Zât-ı Irk'ı mîkat olarak Hz. Ömer (radıyallahu anh) şahsî re'yi tesbit etmiş olmalıdır. İmam Şâfiî'den: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Meşrık ahalisi için hiçbir mîkat belirlememiştir. Halk, Zât-ı Irk dağlarını ittihaz etti" dediği rivayet edilmiştir.

Ahmed İbnu Hanbel de bu mevzuya giren bir rivayette İbnu Ömer' in : فَآثَرَ النَّاسُ ذَاتَ عِرْقٍ عَلَى قَرْنٍ "İnsanlar Zât-ı Irk'ı Karn'a tercih etti" dediği kaydedilir.

Bir başka rivayette Hz. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) mîkatları sayınca, bir adamın: "Irak'ın mîkatı nerede?" diye sorduğu, İbnu Ömer'in de: "O gün Irak yoktu (yani henüz fethedilmiş değildi)" diye cevap verdiği belirtilir.

Irak'ın mîkatının Hz. Peygamber tarafından tesbit edilmemiş olduğunu ifade eden başka rivayetler de var. Bunların hepsini kaydettikten sonra İbnu Hacer: "Bu rivayetlerin hepsi, Zât-ı Irk mîkatının mansûs olmadığına (Hz. Peygamber tarafından tesbit edilmediğine) delâlet eder" der ve hemen ilâve eder: "Gazâlî ve er-Râfiî, Şerhu'l-Müsned'de, Nevevî, Şerhu Müslim'de buna hükmederler. İmam Mâlik'in Müdevvene'sinde de böyle geldi."

Ancak *İbnu Hacer*, Zat-ı Irk'ın mîkat olmasının mansûs olduğuna hükmeden âlimleri de zikreder: "Hanefîler, Hanbelîler ve Şâfîlerin cumhûru, Şerhu's-Sağir'de Râfiî, Şerhu'l-Mühezzeb'de Nevevî bunun mansûs olduğunu söylediler." İbnu Hacer ayrıca Müslim'de Hz. Câbir'den kaydedilen bir rivayetin de bu hükmü te'yid ettiğini, ancak rivayetin merfu oluşunda şek bulunduğunu belirtir.

Hülâsa *Zat-ı Irk*'ın, Resûlullah tarafından mı, Hz. Ömer tarafından mı mîkat kılındığı hususundaki birbirine zıt delilleri serdettikten sonra bir tarafın rüchaniyeti hususunda tavır takınmaz. Ancak Zat-ı Irk'ın mîkat kılınışını Hz. Ömer'e nisbet eden rivayetin esas alınması sonunda, mîkatı olmayan kimselerin meselesinin çözüme kavuştuğunu belirtir. Der ki:

"Mîkatı olmayan kimseler hakkında hüküm şudur: Böyle birisi, kendine en yakın mîkatın hizasında ihrama girer. Ancak, Hz. Ömer (radıyallahu anh), Zât-ı Irk'ı mîkat kılmış olup, sahâbelerin de bu işte ona uymuş olması ve bu hükümle amelin devam kazanmış bulunması sebebiyle ona uymak evlâ oldu ve mîkatı olmayanlara, bu beş mîkattan birinin hizasında ihrama girmesi gerektiği hususunda bununla istidlal edildi. Şurası muhakkak ki bu beş mîkat Harem'i her cihetten kuşatmaktadır: Zülhuleyfe Şam tarafını, (kuzey), Yelemlem, Yemen tarafını (güney) kuşatır. Bu ikinci, diğerinin mukabil tarafını teşkil eder. Gerçi bunlardan biri diğerine nazaran Mekke'ye daha yakındır. Karn şark cihetini kuşatır. Cuhfe ise garb cihetini kuşatır ve ötekinin mukâbilidir. Bunların uzaklıkları da farklıdır. Zât-ı Irk, Karn'ın hizasındadır. Bu durumda Küre-i Arz'dan hiçbir köşe bu mîkatlardan birinin hizasının dışında kalamaz."

Bu meselede Kirmânî daha net bir tavırla: *"Zât-ı Irk'ı, Hz. Ömer mîkat kıldı"* der. Aynî ise uzun tahlillerle Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in mîkat kıldığına hükmeder. Teferruatı gereksiz görüyoruz.

1194 ١٣– وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت: [وَقَّتَ رسولُ اللهِ ﷺ ذاتَ عِرْقٍ لأهْلِ العِرَاقِ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

13. (1194)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Iraklılar için Zât-ı Irk'ı mîkat kıldı." [Ebu Dâvud, Menâsik 9, (1739); Nesâî, Hacc 22, (5, 125).]

1195 ١٤– وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [وَقَّتَ رسولُ اللهِ ﷺ لأهْلِ المَشْرِقِ العَقِيقَ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

14. (1195)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Meşrikliler için Akîk'i mîkat kıldı." [Ebu Dâvud, Menâsik 9, (1740); Tirmizî, Hacc 17, (832).]

AÇIKLAMA:

Akîk ile *Zât-ı Irk* birbirine oldukça yakındır. İbnu Hacer bu hadisin senedde yer alan Zeyd İbnu Ebî Ziyâd sebebiyle zayıf olduğunu belirttikten sonra, sıhhatini kabul edecek bile olsak öbürleriyle birkaç yönden cemedilmesi mümkün der ve açıklar.

"a) Zat-ı Irk vacib olan mîkatdır, akîk ise müstehab olan mîkat; zîra Akîk daha uzaktır.

b) Akîk bir kısım Iraklılar'ın mîkatıdır. Medâinliler gibi. Diğeri ise Basralılar'ın mîkatıdır..

c) Zât-ı Irk önceleri, bugünkü Akîk'in yerinde idi, sonradan (isim) değişikliğine maruz kalarak Mekke'ye daha yakın bir duruma geldi. Bu hale göre, Zât-ı Irk ve Akîk aynı şey olmalıdır..."

Şâfiî hazretleri Iraklılar'ın Akîk'de ihrama girmelerini müstehab addetmiş. "Zât-ı Irk'da girecek olurlarsa bu da kâfi gelir" demiştir.

Zât-ı Irk'ın, Hz. Ömer tarafından mîkat kılındığı görüşünde olan Hattâbî: "Bu meselede halk günümüze kadar Ömer (radıyallahu anh)'e tabi oldu" der.

1196 ١٥ – وفي أخرى للنسائى: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ إذَا أَرَادَ أَنْ يَحْرِمَ أَدَّهَنَ بِأَطْيَبِ دُهْنٍ يَجِدُ حَتَّى أَرَى وَبِيصَهُ في رَأْسِهِ وَلَحْيَتِهِ].

15. (1196)- *İmam Mâlik:* "Bana ulaştığına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ci'râne'de umre için ihrâma girdi" demiştir. [Muvatta, Hacc 27, (1, 331); Ebu Dâvud, Hacc 81, (1996); Tirmizî, Hacc 96, (935); Nesâî, Hacc 104, (5, 199).]

AÇIKLAMA:

Muvatta'da, belâğ (senetsiz) ve muhtasar olarak gelen bu rivayet, başka kaynaklarda daha uzun ve senetli olarak gelmiştir.

Ciirrâne (veya **Ci'râne**) Tâif'le Mekke arasında yer alır. Mekke'ye daha yakın bir mesafededir. Huneyn Savaşı'nda elde edilen ganimetin dağıtımı burada yapılmıştır. Rivayette belirtilen umre de bu ganimet

dağıtımı işi bittiği zaman icra edilmiştir, yani sekizinci hicrî senenin Zilkade ayında.

Tirmizî'nin rivâyeti hâdiseyi teferruatlı olarak şöyle anlatır: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ci'râne'den geceleyin umre yapmak üzere ayrıldı. Mekke'ye gece vakti indi. Umresini yaptı, sonra aynı gece geri döndü ve geceyi sanki Ci'râne'de geçirmiş gibi orada sabahladı. Ertesi gün, güneş zeval noktasını terkedince (Ci'râne'den ayrılıp) Batn-ı Seref yolunu tuttu. Orada (Medine'ye giden) yol kavşağına kadar geldi. Bu sebeple, umresi diğer insanlara gizli kaldı."

Bu vak'ayı anlatan rivayetler arasında ihtilaf vardır. Bazısına göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Mekke'de sabahlamış olmalıdır. Muhaddisler umumiyetle Tirmizî'de gelen vechi sahih kabul ederler. Parantez içerisine aldığımız ziyadeler Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde gelen rivayetten alınmıştır.

1197 ١٦ – وعن الثقة عنده. [أنَّ ابْنَ عُمَرَ أهَلَّ بِحَجَّةٍ مِنْ إيلياء]. أخرجه مالك.

«إيلياء» بالمد والتخفيف: اسم بيت المقدس.

16. (1197)- Yine *İmam Mâlik*'in, nazarında güvenilir (sika) bir kimseden rivayet ettiğine göre, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) Îliyâ'da hacc ihrâmı giymiştir." [Muvatta, Hacc 26, (1, 331).]

AÇIKLAMA:

1- Buradaki sika (güvenilir) kişi ile Mâlik'in, Nâfi'yi kastettiği tahmin edilmiştir. Önceki rivayet gibi bu da Muvatta'nın senetsiz (muallak) hadislerindendir. "Bana bâliğ oldu" diyerek rivayet ettiği için bunlara **belâğ** (cem'i belâgât) denir.

2-*Îliyâ, Beytu'l-Makdis'in* adıdır. Bu hacc, Zürkânî'nin açıkladığı üzere, Hakemeyn hâdisesinin cereyan ettiği senede icra edilmiştir. Meşhur iki hakem: Ebû Musa ve Amr İbnu'l-As (radıyallahu anhümâ) hazretleri, Devmetu'l-Cendel'den, ittifak hasıl etmeden ayrılınca, İbnu Ömer (radıyallahu anh) Beytu'l-Makdis'e gider, orada ihrama girer.

Halbuki 1187,1188, 1193 numaralı hadislerde olduğu üzere, ihram mahalleri yani mîkatlarla ilgili rivayetleri yapan Abdullah İbnu Ömer'dir ve o rivayetlerde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kudüs'ü mîkat olarak zikretmediğini görürüz. Bu durumu değerlendiren bir kısım âlimler, Abdullah İbnu Ömer'in mîkatle ilgili nebevî açıklamalardan, belirtilen yerlerde ihramı giymenin vâcib olmadığı, sadece oraları ihramsız

geçmenin yasaklandığı, binâenaleyh daha önce de ihram giyilebileceği hükmüne vardığı neticesini çıkarmışlardır. Bu vesile ile tekrar belirtelim ki, *Hz. Ömer* ve *Hz. Osman* (radıyallahu anhümâ) gibi bazı sahabilerin uzakta ihram giymeyi hoş karşılamadıklarına dair rivayetlerde dile getirilen kerahetin, bir başka sebebe dayandığı, bu sebebin de, mesafenin uzaklığı yüzünden, muhrime ihramı bozucu yasakların ârız olma endişesinin olduğu belirtilmiştir.

İbnu Abdilber, bu kerâhete bir başka sebep daha ilave eder: "Kişi nefsine, Allah'ın kolaylık ihsan ettiği şeyde zorluk yüklemektedir."

1198 ١٧ – وعن عثمان رضى الله عنه. [أَنَّهُ كَرِهَ أَنْ يُحْرِمَ الرَّجُلُ مِنْ خُرَاسَانَ وَكِرْمَانَ]

أخرجه البخارى ترجمة.

17. (1198)- Hz. Osman (radıyallahu anh)'ın: "Bir kimsenin Horasan veya Kirmân'da ihrama girmesini mekruh addettiği" rivayet edilmiştir. [Buharî, Hacc 33, (Bab başlığında, senetsiz olarak kaydedilmiştir).]

AÇIKLAMA:

Mîkatlar dışında ihrama girmenin mekruh olduğunu söyleyen âlimlerin dayandığı rivayetlerden biri budur. Bu rivayeti Buharî hazretleri Sahîh'inde bâb başlığı meyanında kaydedip, senedini vermemiş ise de, *İbnu Hacer*'in belirttiği üzere, *Said İbnu Mansur*'un Müsned'inde, Abdurrezzak'ın Musannaf'ında ve diğer bir kısım kaynaklarda senetli olarak gelmiştir. (Hâdise, 1182 numaralı hadisin açıklama kısmında izah edilmiştir.)

İKİNCİ FASIL

İHRAM VE HARAMLARI

1199 ١ – عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [سُئِلَ رسولُ اللهِ ﷺ مَا يَلْبَسُ الْمُحْرِمُ؟ قَالَ: لاَ يَلْبَسُ الْمُحْرِمُ الْقَمِيصَ وَلاَ الْعِمَامَةَ وَلاَ الْبُرْنُسَ وَلاَ السَّرَاوِيلَ وَلاَ ثَوْباً مَسَّهُ وَرْسٌ وَلاَ زَعْفَرَانٌ وَلاَ الْخُفَّيْنِ إلاَّ أنْ لاَ يَجِدَ نَعْلَيْنِ فَلْيَقْطَعْهُمَا حَتَّى يَكُونَا أسْفَلَ مِنَ الْكَعْبَيْنِ]. أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين.

وزاد البخارى: وَلاَ تَنْتَقِبُ الْمَرْأةُ الْمُحْرِمَةُ وَلاَ تَلْبَسُ الْقُفَّازَيْنِ.

« الْقُفَّازُ » بضم القاف وتشديد الفاء: شئ يعمل لليدين يُحْشى بقطن ويكون له أزرار يزرَّر بها علي الساعدين من البردِ تلبسه المرأة في يدْيها.

1. (1199)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) muhrimin giyeceği şeylerden sorulmuştu, şu cevabı verdi: "Muhrim ne kamis (gömlek), ne sarık, ne bürnus.*(36) *ne şalvar ne de vers*(37) *veya zaferân bulaşmış bir giysi taşımaz. Ayağında da mest (ve benzeri ayakkabı) yoktur. Ancak nalın bulamazsa, mestlerin topuktan aşağı kısmını kesmelidir."*

Buharî'de şu ziyade var: "İhramlı kadın yüzünü örtmez, eldiven de giymez." [Buharî,Hacc 21, Cezâu's-Sayd 13, 15, İlm 53, Sâlât 9; Müslim, Hacc 1, (1177); Muvatta, Hacc 8, (1, 324-328); Tirmizî, Hacc 18, (833); Ebu Dâvud, Menâsik 32, (1824, 1825, 1826); Nesâî, Hacc 28, (5, 129).]

36– Başı da örten bir parça taşıyan her çeşit giyecek. İslâm'ın bidayetinde zahidlerin giydiği aşağılara sarkan uzunca bir takke çeşidi (Nihâye).

37– Vers: Sarı renkli bir boya maddesidir. Koku maddeleri olup olmadığı münakaşa edilmiştir.

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet ihrâma giren kimsenin, giyeceği parçalar hakkında bilgi vermektedir. İhram kelime olarak yasaklamak mânasına geldiği halde, ihramlının giydiği hususî "giysi"ye de ihram denilmiştir. Öyle ise muhrim; ihramlı, ihram giymiş kimse demektir.

2- Sadedinde olduğumuz hadis ihrama giren kimseye gömlek ve şalvar, bürnus gibi vücudun üst veya alt kısmını veya tepeden tırnağa tamamını örtmek maksadıyla hazırlanmış olan normal zamana âit giyecekleri yasaklamaktadır. Normal zamanda baş ve ayağa giyilen şeyler de yasaktır: Sarık, ayakkabı gibi... ayağa zeminin menfi tesirlerinden koruyan, üstü açık, dikişsiz nalın ve benzeri terlikler giyilebilir. Nalın bulamayanlara, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, diğer ayakkabıların, ayağın üst tarafını örten kısımlarının kesilmesi şartıyla giyilmesine izin vermektedir.

Kadı İyaz'ın bu hadisle ilgili olarak yaptığı yorum daha vazıhtır. Der ki: *"Müslümanlar, ihrâma giren kimsenin bu hadiste zikri geçen şeyleri giymemesi gerektiğinde icma etmişlerdir. Kamîs ve şalvarla her çeşit dikilmiş giyecekler, sarık ve bürnus ile de başı örten dikişli, dikişsiz her şey; keza mest kelimesiyle de ayağı örten giyeceklerin tamamı kastedilmiştir."*

İbnu'l-Münzir bu husustaki bir başka icmâdan bahseder: "Kadın bu sayılanların hepsini giyebilir. Giyecekle ilgili yasakların birinde erkeklerle müşterekleri vardır: Vers veya za'ferân sürülmüş giysi yasağı." Bunlar o devrin boya sürünme yani koku maddeleridir. Hadisten bunlar dışında kalan maddelerin helâl olacağı anlaşılmakta ise de, ulemâ, her çeşit koku maddesini hükümdeki müştereklik sebebiyle bunlara dahil etmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bunları zikretmekle, –ne kadar hafif bile olsa – ihramlıya, her çeşit kokuyu yasaklamış olduğunda tam bir icma mevcuttur. Bazı âlimler daha da ileri giderek, kıyasla, za'feran kokan şeyin yenmesinin de yasak olduğuna hükmetmişse de, Hanefîler, yasağın giymek ve sürünmekle ilgili olduğunu, yemenin, giymek ve sürünmek sayılamayacağını belirterek, Şâfiîlerin bu hükmünü reddetmişlerdir.

Hanefîler, yıkanıp silindiği zaman kaybolmayacak şekilde boyalı elbise ihramda giyilebilir der. Şafiî'ye göre, ıslanınca koku salan elbise ihram olamaz. Asıl olan, lekenin, yıkanınca çıkmasa bile koku salmamasıdır. Kokusuz olduğu takdirde giyilmesinde beis yoktur.

3- İhramlıya ayakkabı giymek de yasaklanmakta, nalın giymesi em-

redilmektedir. Ancak nalın bulamayanlara, topukları kapayacak kısımların kesilmesi şartıyla ayakkabı (huffeyn) giymeye izin verilmektedir. Buharî'nin kaydettiği İbnu Abbâs'tan mervi bir rivayette فإن لم يجد نعلين فليلبس الخفين "Eğer nalın bulamazsa huffeyn (bir çift mest = ayakkabı) giysin" denmektedir. Bunu esas alan Ahmed İbnu Hanbel'e göre ayakkabı kesilmeden giyilebilir.

Cumhur, hadisten, nalın bulabilene, kesilmiş de olsa huffeyn giymenin câiz olmadığına hükmetmiştir. Ancak bazı Şâfiîler ile Hanefîler "caizdir!" demiştir. Şunu da belirtelim ki "bulamamak"tan maksad "te'minine muktedir olamamak"dır. Bu da, ya onun mevcut olmayışından veya kişinin satın almaya güç yetiremeyişinden hasıl olur. Satışında aldatma mevcut ise, kişiye onu satın alması gerekmez. Kezâ hibe edilecek olsa kabul etmeyebilir. İâre ise almalıdır.

Nalın bulamadığı için ayakkabı giyen kimseye, Şâfiîlere göre fidye ödemek gerekmez. Hanefîlere göre gerekir. Cumhur, ayakkabı giyme halinde, ayakkabıyı ayağa tutturacak kadar bir bağ haricinde kalan kısımların kesilerek, ayağın sırtı ve topukların açılmasını şart koştuğu halde, Ahmed İbnu Hanbel az yukarıda İbnu Abbas'tan kaydettiğimiz rivayete dayanarak, kesilmeden giyilmesini câiz görmüştür. "Mutlak, mukayyede hamledilir" kaidesiyle tenkid edilmişse de Hanbelîler, muhtelif yollardan cevap vermişlerdir, teferruata gerek görmüyoruz.

4- Buharî'de kaydedilen "ihramlı kadın yüzünü örtmez, eldiven de giymez" ibaresinden ulemâ, kadınların hacc sırasında yüzlerini örtmeyecekleri kesin hükmünü çıkarmışlardır. Yüzü örtmenin onlar için haram olduğunda ihtilâf etmezler. Ellerin örtülmesi de esas itibariyle haram olmakla birlikte bu hususta bazı ihtilâflar olmuştur. Eldiven giyme yasağı kadınlarla ilgili olarak beyan edilmiş olmakla birlikte, bunun erkeklere de şamil olduğuna hükmedilmiştir.

1200 ٢– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [نَهَى رسولُ اللهِ ﷺ النِّسَاءَ في إحْرَامِهِنَّ عَنِ القُفَّازَيْنِ وَالنِّقَابِ وَمَا مَسَّ الْوَرْسُ وَالزَّعْفَرَانُ مِنَ الثِّيَابِ وَلْتَلْبَسْ بَعْدَ ذٰلِكَ مَا أَحَبَّتْ مِنْ أَنْوَاعِ الثِّيَابِ مِنْ مُعَصْفَرٍ أَوْ خَزٍّ أَوْ حُلِيٍّ أَوْ سَرَاوِيلَ أَوْ قَمِيصٍ أَوْ خُفٍّ]. أخرجه أبو داود.

2. (1200) Yine İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den rivayete göre demiştir ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadınları ihrâma girdikleri vakit eldiven kullanmaktan, yüzlerini örtmekten ve vers ve za'ferân

değmiş elbise giymekten yasakladı ve: *"Bunlardan gayrı, hoşuna giden elbise çeşitlerinden safranla boyanmış veya ipekli veya zinet veya şalvar veya kamis veya mest giysin"* dedi." [Ebu Dâvud, Menâsik 32, (1827).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, ihrama giren kadınların kıyafetle ilgili üç hususa dikkat etmeleri gerektiğini, bunun dışında serbest olduklarını göstermektedir:

1- Yüzlerinin açık olması gerekmektedir.

2- Eldiven kullanmalıdırlar.

3- Kokulu elbiselerden kaçınmalıdırlar.

Hadiste vers ve za'ferân dışındaki maddelerle boyanmış elbiselerin serbest olduğu belirtilmekte, safrânla boyananların serbest olduğu betahsis zikredilmektedir. Ancak *Aliyyu'l-Kârî,* hadiste za'ferânla boyanan ile safranla boyanan arasında yapılan tefrike, Hanefî mezhebinin ihtiyat kaydı koyduğunu belirtir: "Birçok âlimler: Bir kimse versle veya za'ferânla veya safranla boyanmış elbiseyi bir tam gün veya daha fazla sırtında taşıyacak olursa bir dem (koyun kesme) cezası çekeceğine, bir günden az bir müddet taşırsa sadaka cezası ödeyeceğine hükmetmişlerdir" der ve şu açıklamayı yapar: "Bu durumda, hadisteki ruhsatı safranla boyanmış olmakla beraber, yıkanıp kokusu giderilmiş elbiseye hamletmek gerekir, veya sarı boyalı elbisenin, (kokusuz) Ermeni toprağı ile boyanmış olanıyla tefsir edilir. *İbnu Hacer*'in "safran koku değildir" sözünü onun kokusu tekzib eder."

Aliyyul-Kârî, kadınların, altın vs.den mamul küpe, halhal, bilezik gibi her çeşit zinet eşyasını ihramlı iken takabileceklerini belirtir. Bagavî'nin Şerhu's-Sünne'de kaydettiği bir rivayete göre, Hz. Aişe'den ihrama giren kadınların giyecekleri şeyler hakkında sorulunca: "İpekli, ibrişimli, boyalı giyebileceğini, zinetlerini takabileceğini" söyler.

1201 ٣– وفي رواية عن عائشة: [أنَّهُ ﷺ رَخَّصَ للنِّسَاءِ في الخُفَّيْنِ].

3. (1201) *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ)'den gelen bir rivayette: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ihramlı iken mest giymede kadınlara ruhsat tanıdı" denmiştir. [Ebu Dâvud, Menâsik 33, (1831).]

AÇIKLAMA:

Ebu Dâvud'dan alınan bu rivayet eksik alınmış olmalı, zîra aslı şöyledir:

أَنَّ عَبْدَ اللهِ يَصْنَعُ ذٰلِكَ يَقْطَعُ الْخُفَّيْنِ لِلْمَرْأَةِ الْمُحْرِمَةِ. ثُمَّ حَدَّثَتْهُ صَفِيَّةُ بِنْتُ أَبِى عُبَيْدٍ أَنَّ عَائِشَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهَا حَدَّثَتْهَا: (أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «قَدْ كَانَ رَخَّصَ لِلنِّسَاءِ فِى الْخُفَّيْنِ») فَتَرَكَ ذٰلِكَ.

Bu rivayette Abdullah İbnu Ömer'den az yukarıda 1199 numarada kaydettiğimiz rivayete atıf yapılarak, orada, mest giydikleri takdirde ihramlı erkeklerin mesti kesmeleriyle ilgili hükme kıyâsen ihramlı kadınların da mest giydikleri zaman mesti kesmeleri gerektiğine dair fetva verdiği belirtiliyor. Ancak bilâhare *Abdullah'a Safiyye Bintu Ebî Ubeyd,* Hz. Aişe'den işittiği şu rivayeti haber verince *Abdullah İbnu Ömer,* bu fetvadan vazgeçiyor. Hz. Aişe Resûlullah'ın ihramlı kadınların mest giymesine ruhsat verdiğini belirtmiştir.

فَتَرَكَ ذٰلِكَ ibaresi, Azîmâbâdî'nin açıkladığı üzere: "Bunu işittikten sonra Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), kadınların da mestleri kesmesi gerektiğine dair fetvasını terketti" demektir.

Yani, kadınlar ihramlı iken ayaklarını örten mest vs. giyebilirler.

İbnu'l-Münzir: "İhramlı kadınların dikişli elbisesinin her çeşidini ve her türlü mesti giyebilecekleri, başlarını, saçlarını örtebilecekleri, yabancı erkeklerin bakışından korumak için yüzlerine hafif bir örtü sallandırabilecekleri hususunda icma edilmiştir" der.

1202 ٤ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [قال رسول الله ﷺ: مَنْ لَمْ يَجِدْ إِزَاراً فَلْيَلْبَسْ سَرَاوِيلَ، وَمَنْ لَمْ يَجِدْ نَعْلَيْنِ فَلْيَلْبَسْ خُفَّيْنِ]. أخرجه الخمسة.

4. (1202)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) hazretleri anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hazretleri buyurdular ki: *"Kim izar bulamazsa şalvar giysin, kim de nalın bulamazsa mest giysin."* [Buharî, Libâs 14, 37, Hacc 132, Cezâu's-Sayd 15, 16; Müslim, Hacc 4,(1178); Tirmizî, Hacc 19, (834); Ebu Dâvud, Hacc 32, (1829); Nesâî, Hacc 32, (5, 132).]

AÇIKLAMA:

İzar, belden aşağıyı örtmek için bağlanan giysinin adıdır. İhramlının normal olarak bunu giymesi gerekir. Bunun temiz ve beyaz renkli olması efdaldir. Hadis, izar bulunmadığı takdirde şalvarın giyilebileceğini belirtmektedir. Ancak, âlimler, daha önce de açıklandığı üzere bazı farklı hükümlere gider:

1- *Ahmed İbnu Hanbel,* hadisin zâhiriyle hükmetmiş, nalın ve izar bulamayanın mest ve şalvar giyebileceğini söylemiştir.

2- Cumhur mestin üst kısmının kesilmesi, şalvarın yırtılması şartını koşmuştur. Bunları özürsüz giyene fidye gerekir.

3- Şafiler ve ekseriyet nezdinde esahh olan şalvarı yırtmadan giymektir.

4- *İmam Muhammed,* şalvarın yırtılmasını şart koşar.

5- *İmam-ı Âzam* ve *İmam Mâlik* mutlak şekilde şalvara fetva vermez.

6- *Hanefîler'den Râzi:* "Giyebilir, ancak fidye gerekir" der. Nitekim, Hanefîler mest hakkında da böyle söylemişlerdir.

1203 ٥– وعن نافع. [أنَّهُ سَمِعَ أسْلَمَ مَوْلَى عُمَرَ يَقُولُ: لاِبْنِ عُمَرَ رَأى عُمَرُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا على طَلْحَةَ ثَوْباً مَصْبُوغاً وَهُوَ مُحْرِمٌ. فَقَالَ مَا هذَا إنَّمَا هُوَ مَغرَةٌ أوْ مَدَرٌ فَقَالَ: إنَّكُمْ أيُّهَا الرَّهْطُ أئِمَّةٌ يَقْتَدِى بِكُمْ النَّاسُ. فَلَوْ أنَّ رَجُلاً جَاهِلاً رَأى هذَا لَقَالَ إنَّ طَلْحَةَ بنَ عُبَيْدِاللّهِ كَانَ يَلْبَسُ الثِّيَابَ المُصَبَّغَةَ في الإحْرَامِ، فَلاَ تَلْبَسُوا أيُّهَا الرَّهْطُ مِنْ هذِهِ الثِّيَابِ].

5. (1203)- *Nâfi*'nin anlattığına göre, Eslem Mevlâ Ömer'in, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e şöyle söylediğini işitmiştir: "Ömer (radıyallahu anh), Hz. Talha (radıyallahu anh)'nın üzerinde, ihramlı iken boyalı bir giysi görmüştü.

"(Ey Talha) bu boyalı giysi de ne?" diye sordu. (Talha cevaben):

"Ey mü'minlerin emîri, bu kızıl toprakla boyanmıştır!" dedi. Ömer (radıyallahu anh):

"Ey azizler, sizler halkın imamlarısınız, halk sizlere uymaktadır. Eğer câhil biri bu elbiseyi görse: "Talha İbnu Ubeydillah, ihramda boyalı elbise giymiş" diyecek. Ey azizler, bu boyalı elbiselerden hiçbirini giymeyin!" dedi" [Muvatta, Hac 10, (1, 326).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin yukardaki metninde, Muvatta'daki metnine nazaran birkaç kelimelik eksiklik var. Tercümede eksik kelimeleri parantez içerisinde gösterdik.

2- *Hz. Ömer,* Talha (radıyallahu anhümâ)'nın üzerinde açıkça yasaklanmış olan za'ferân ve vers dışında bir başka boya ile boyanmış bir elbise gördüğü için "Bu nedir?" diye sormuştur. Tabiî ki bu soruş, *Hz. Ömer*'in memnuniyetsizliğinden ileri gelmektedir. Zîra O (radıyallahu anh), büyüklere uyan câhil halkın, bu renkliyi za'ferân veya vers ile boyanmış zannederek, hatâen bunlarla boyanmış giysileri ihram olarak giymede beis görmeyebilir diye kaygılanmıştır.

3- *Talha İbnu Ubeydillah* (radıyallahu anh) için Hz. Ömer: *"Sizler imamsınız"* diye hitab etmiştir. Çünkü Talha (radıyallahu anh), Ashab'ın büyüklerindendi. Şöyle ki: O, ilk sekiz Müslümandan biridir ve Hz. Ebu Bekir vasıtasıyla Müslüman olmuştur. Aşere-i Mübeşşere'dendir. Hz. Ömer'in tesbit ettiği altılı şûrada üye idi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Suriye taraflarına "casus"luk vazifesiyle gönderdiği için Bedr'e katılamamıştır, ancak Bedir ganimetinden pay ayrılmış "Bedir'e katılma sevabı"na iştirak ettiği müjdelenmiştir. Uhud ve diğer gazvelere katılmış, Bey'atu'r-Rıdvan'da hazır bulunmuştur. Uhud Savaşı'nda çok kritik anlar geçirmiş, Resûlullah'a kendini siper etmiş, elleriyle oklara karşı koymuş, elinden, başından yaralar almış, Resûlullah'ı sırtlayarak kayanın üstüne, kuytuya çıkarmıştır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* O'nu Uhud'da *Talhatu'l-Hayr,* Usre gününde *Talhatu'l-Feyyâz,* Huneyn gününde de Talhatu'l-Cûd diye tesmiye etmiş, iltifatta bulunmuştur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *"Talha ve Zübeyr, cennette benim iki komşum olacaklar!"* sözü de meşhurdur.

Resûlullah onun şehid olarak öleceğini de ihbâren şöyle buyurmuştur: *"İki ayağı üzerinde yürüyen bir şehid görmek isteyen, Talha'ya baksın!"* Gerçekten Talha (radıyallahu anh), Cemel Vak'ası'nda, Hz.Ali (radıyallahu anh)'nin yanında savaşırken Mervan İbnu'l-Hakem'in attığı bir okla şehid düşmüştü.

Rivayete göre, bir kimse üç gün üst üste *Talha İbnu Ubeydillah* (radıyallahu anh)'ı rüyasında görür. Her defasında: "Kabrimin yerini değiştirin, sudan rahatsız oluyorum!" der. Üçüncü defa aynı şeyi görünce adam, İbnu Abbas (radıyallahu anh)'a gelerek rüyasını anlatır. Baktıkları zaman, yere gelen tarafın su sızıntısından yeşerdiğini görürler. Yeri değiştirilir.

1204 ٦– وعن عروة قال: [كَانَتْ أَسْمَاءُ بِنْتُ أَبِى بَكْرٍ تلبس الْمُعَصْفَرَاتِ وَهِىَ مُحْرِمَةٌ لَيْسَ فِيهَا زَعْفَرَانٌ]. أخرجه مالك.

6. (1204)- *Urve* anlatıyor: "Esma Bintu Ebî Bekr (radıyallahu anhümâ), ihramlı olduğu halde, sarı renkli giysiler giyerdi. Ancak bunlarda za'ferân olmazdı." [Muvatta, Hacc 11, (1, 326).]

AÇIKLAMA:

Bu boyanın su değince dağılacak, ıslanınca silinecek şekilde olmaması gerektiği şârihlerce belirtilir. Su ile dağılan boya, tîb'i yani koku maddesini andıracağı için hem erkek ve hem de kadınlar hakkında tecviz edilmemiştir. Esmâ (radıyallahu anhâ)'nın elbiselerinde za'ferân yoktu denmesi, sürünme maddesinin bulunmadığını tasrih eder.

1205 ٧– وعن يَعْلى بن أمَيَّة رَضي الله عَنْهُ. [أنَّ رَجُلاً أتَى النَّبىَّ ﷺ وَهُوَ بالْجعرَّانَة قَدْ أهَلَّ بِعُمْرَةٍ وَهو مُصَفِّرٌ لحيَتهُ ورأسَهُ وعَليْه جُبَّةٌ. فقَالَ: يارسُول الله أحْرمتُ بعُمْرَةٍ وَأنَا كَما تَرى. فقَالَ انزِعْ عَنْكَ الجُبّةَ واغْسلْ عَنْكَ الصُّفْرَةَ]. أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين.

وزاد أبو داود: واصنَعْ في عمْرَتِكَ مَا صَنَعْتَ في حَجّتِكَ.

7. (1205)- *Ya'lâ İbnu Umeyye* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ciirrâne'de iken, umre için ihrama girmiş bir adam geldi. Adamın sakal ve saçları sarıya boyanmış, sırtında da za'ferân lekeleri bulunan bir cübbe vardı.

"Ey Allah'ın Resûlü, dedi, şu gördüğün vaziyette, umre için ihrâma girdim!"

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Şu cübbeyi çıkar, sarı boyayı da yıka!" diye emretti." [Buharî, Umre 10, Cezâu's-Sayd 16, 17, Megâzî, 56, Fedailu'l,Kur'ân 2; Müslim, Hacc 6, (1180); Muvatta, Hacc 18, (1, 328-329); Tirmizî,Hacc 20, (835, 836); Ebu Dâvud, Menâsik 31, (1819-1822); Nesâî, Hacc 43, (5, 142.-143).]

Bu metin, Sahiheyn'deki metindir. Ebu Dâvud'un rivayetinde şu ziyade mevcuttur: *"Umrede iken, hacda yaptığını yap."*

AÇIKLAMA:

Hadisin muhtelif vecihleri var. Bazı vecihlerinde burada yer almayan ve başka mevzuları ilgilendiren teferruat var. Nesâî'nin bir rivayetindeki ziyadede bu zat Resûlullah'a:

"Ben umre için ihrama girdim, ne yapayım?" diye sorar, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Sen haccederken ne yapardın?" der. Adam:

"Ben şu (tîb)den kaçınır ve yıkardım" deyince, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Haccda ne yapıyorsan umrede de onu yap!" diye emreder.

Müslim'in bir rivayetinde, Resûlullah: *"Şu cübbeyi çıkar, üzerindeki za'ferânı yıka!"* der. Sahiheyn'in bir ziyadesinde bu emrin üç kere tekrarı mevzubahistir.

Kadı Iyaz der ki: "Bu tekrarın Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan olması muhtemeldir, bu durumda yıkamayı tekrar etmede hadis nassdır. Bunun sahâbî sözü olması, Resûlullah'ın "yıka!" emrini, iyi anlaşılmak için âdeti üzere yaptığı gibi, ard arda üç kere tekrar etmiş olması da muhtemeldir."

Bu rivayet gösteriyor ki, haccla ilgili bir kısım menâsik cahiliye devrinde de bilinmekte idi. İslâm onların hepsini ilga etmiş değildir.

1206 ٨– وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُما. [أَنَّهُ كَانَ يَكْرَهُ لُبْسَ الْمِنْطَقَةِ لِلْمُحْرِمِ].

8. (1206)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'in: "İhramlının mıntıka takmasını mekruh addettiği" rivayet edilmiştir. [Muvatta, Hacc 12, (1, 326).]

AÇIKLAMA:

1- Mıntıka; bele, elbisenin üzerine bağlanan şeydir, yerine göre kuşak veya kemer diyebiliriz.

2- Yukarıdaki rivayet İbnu Ömer'in bunu mekruh addettiğini ifade eder. Ancak, Zürkânî, İbnu Ömer'den bunun cevazıyla ilgili rivayetin de geldiğini, dolayısıyla, sonradan bu görüşünden rücû etmiş olabileceğini belirtir.

1207 ٩– وعن القاسم بن محمد قال: [أَخْبَرَنِى الْفُرَافِصَةُ بْنُ عُمَيْرٍ الْحَنَفِىُّ أَنَّهُ رَأَى عُثْمَانَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ يُغَطِّى وَجْهَهُ وَهُوَ مُحْرِمٌ].

9. (1207)- *Kasım İbnu Muhammed* anlatıyor: "Bana, el-Ferâfisa İbnu *Umeyr el-Hanefî* haber verdi ki, O, Hz.Osman (radıyallahu anh)'ı, ihramlı iken yüzünü örter görmüş." [Muvatta, Hacc 13, (1, 327).]

AÇIKLAMA:

Hadis Muvatta'da muhtelif vecihten kaydedilmiştir. Bazı vecihlerinde, Hz. Osman'ın, Medine'ye üç merhale uzaklıktaki Arc karyesinde yüzünü, erguvan bir kadife parçasıyla örttüğü tasrih edilir.

Yüzün bu şekilde örtülebileceğinin câiz olduğu görüşünde başka sahabeler de vardı: *İbnu Abbâs, İbnu Avf, İbnu'z-Zübeyr, Zeyd İbnu Sâbit, Saîd, Câbir* gibi (radıyallahu anhüm ecmaîn)... Şâfiî de buna hükmetmiştir.

Ancak, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) bunun haram olduğuna hükmeder. Mâlik, Ebu Hanife, Muhammed İbnu'l-Hasan da aynı kanaati beyan ederler. Bunlar yüzü örtene fidye gerekir derler. Sâdece elle örtmede bir beis görmezler.

Şu hususu bir kere daha belirtelim. Başı örtmekle yüzü örtmek aynı şey değildir. İhramlı iken başı örtmenin erkekler için haram olduğu hususunda ulemâ icmâ eder.

1208 ١٠ – وعن نافع: [كَانَ ابنُ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنهُمَا يقولُ: مَا فَوْقَ الذَّقَنِ مِنَ الرَّأسِ فَلاَ يُخَمِّرْهُ المُحْرِمُ]. أخرج هذه الأحاديث الثلاثة مالك.

10. (1208)- *Nafi'* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Başın çeneden yukarısını ihramlı kimse örtemez." [Muvatta, Hacc 13, (1, 327).]

1209 ١١ – وعن عائشة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [كَانَ الرُّكْبَانُ يَمُرُّونَ بِنَا وَنَحْنُ مَعَ رسولِ اللّٰهِ ﷺ مُحْرِمَاتٌ فَإذَا حَاذَوْا بِنَا سَدَلَتْ إحْدَانَا جِلْبَابَهَا مِنْ رَأسِهَا عَلَى وَجْهِهَا فَإذَا جَاوَزُونَا كَشَفْنَاهُ]. أخرجه أبو داود.

11. (1209)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Biz (kadınlar) ihramlı olarak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la beraber iken, binekliler bize uğrardı. Onlar tam hizamıza gelince, herbirimiz cilbabını başından yüzünün üzerine sarkıtıverirdi. Bizi geçtiler mi tekrar kaldırırdık." [Ebû Dâvud, Menâsik 34, (1833).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette, Hz. Aişe, ihramlı iken kadınların yüzlerinin açık olduğunu, yabancı erkeklerle karşılaştıkları zaman, onların bakışlarından

kendilerini korumak için örtülerini baştan aşağı yüzlerinin üzerine sarkıttıklarını belirtmektedir. Şârihler bu sarkıtmada, örtünün yüze değmeyecek şekilde yapılmış olması gerektiğine dikkat çekerler ve "yüz derisine değmiyecek şekilde..." diye kayıt koyarlar. Aksi takdirde, 1199 numaralı rivayete kaydettiğimiz وَلاَ تَنْتَقِبُ الْمَرْأَةُ الْمُحْرِمَةُ "İhramlı kadın yüzünü örtmesin" emrine muhalif düşer der.

Şevkâni, Neylü'l-Evtâr'da şunu kaydeder: "Bu hadisle şu husus istidlâl edildi: "Kadın, erkeklerin yanından geçmesi anında ihtiyaç duyduğu taktirde, başın üstünden bir giysiyi yüzüne sarkıtması câizdir. Zîra kadın, yüzünü örtmeye muhtaç olması haysiyetiyle örtü ona, avret gibi mutlak şekilde haram olamaz. Ancak örtü derisine değmeyecek şekilde yüzünden mesâfeli olmalıdır. Şâfiîler ve başkaları da böyle hükmetmiştir. Ancak, hadisin zâhiri bu hükme muhalefet eder. Çünkü yüzüne örtü sarkıtan, derisine değmeyi önleyemez. Sarkıtılan örtünün mesafeli olması şart olsaydı, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu belirtirdi."

1210 ١٢ – وعن فاطمة بنت المنذر قالت: [كُنَّا نُخَمِّرُ وُجُوهَنَا وَنَحْنُ مُحْرِمَاتٌ مَعَ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِى بَكْرٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا]. أخرجه مالك.

12. (1210)- *Fâtıma Bintu'l-Münzir* anlatıyor: "Biz, bir kısım kadınlar, ihramlı iken, yanımızda Esmâ Bintu Ebî Bekr (radıyallahu anhümâ) olduğu halde, yüzlerimizi sıkıca örtüyorduk" (38) [Muvatta, Hacc 16, (1, 328).]

AÇIKLAMA:

Sahâbî olan *Esma, Ebu Bekir*'in kızıdır. Ayrıca Fatıma'nın ve kocasının da büyükannesidir. Bir başka rivayette, Fatıma ilave eder: "...Esmâ, yüzümüzü sıkıca örtmemize müdâhale etmezdi." Zürkânî müdahale etmeyişini: "Çünkü başkasının gözüne karşı, kadının kendisini örtmesi câizdir" diye izah eder ve ilâve eder: "Sadece câiz değil, bilakis vâcibdir de, yeter ki fitne olacağını bilsin veya zannı hasıl olsun veya erkek, kendisine lezzet kasdıyla bakmış bulunsun."

İbnu'l-Münzir, bu hadisi açıklama sadedinde "Kadının her çeşit dikişli giysileri ve mesti giyebileceği, yüzü hâriç başını ve saçlarını örtebileceği, yüzünü erkeklerin nazarından koruyacak bir örtüyü hafifçe başından sarkıtabileceği fakat sıkıca saramayacağı hususlarında ulemâ

38– Hadiste geçen tahmir'i, örtme ile ilgili nüans diyebileceğimiz farklılıkları ifade edebilmek için "sıkıca örtmek" diye tercüme ediyoruz.

-şu kaydettiğimiz Fatıma Bintu'l-Münzir rivayeti hariç- icma etmiştir" der ve ilâve eder: "Fatıma Bintu'l-Münzir'in rivayetinde zikredilen *sıkıca örtme* (tahmîr) tâbiri ile, *sarkıtma suretiyle örtme* (sedl) kasdedilmiş olması muhtemeldir. Nitekim Hz. Aişe de, kadınların yabancı erkeklere karşı örtündüğünü belirtir, ancak "sıkıca örtünme" (tahmir) tâbiriyle değil, örtünme (sedl) tâbiriyle ifade eder: "Biz (kadınlar) ihramlı olarak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la beraber iken, binekliler bize uğrardı. Onlar tam hizamıza gelince, herbirimiz cilbabını (örtüsünü) başından yüzünün üzerine sarkıtıverirdi. Bizi geçtiler mi tekrar kaldırırdık."

Yeri gelmişken hemen belirtelim ki, İmam-ı Âzam hazretleri bu çeşit tearuz durumlarında, hadisler arasında sıhhat yönüyle tercihe müessir zâhir bir sebep yoksa, râvileri fakih olan hadisi tercih eder. Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin kullandığı tâbirlerin fıkhî inceliklerini en iyi bilen büyük fakihlerden biri olduğu nazar-ı dikkate alınacak olursa, İbnu'l-Münzir'in pek isâbetli bir yorum yapmış olduğu anlaşılır.

1211 ١٣– وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت: [طَيَّبْتُ رسولَ اللّهِ ﷺ بيَدَيَّ هَاتَيْنِ حِينَ أَحْرَمَ، وَلِحِلِّهِ حِينَ أَحَلَّ قَبْلَ أَنْ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ بِطِيبٍ فِيهِ مِسْكٌ]. أخرجه الستة.

وفي رواية: بِذَرِيرَةٍ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ.

وفي أخرى: قَبْلَ أَنْ يُحْرِمَ ثُمَّ يُحْرِمُ.

وفي أخرى: بِأَطْيَبِ مَا أَجِدُ حَتَّى أَجِدَ وَبِيصَ الطِّيبِ فِي رَأْسِهِ وَلِحْيَتِهِ.

وفي أخرى: كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى وَبِيصِ الطِّيبِ فِي مَفَارِقِ رسولِ اللّهِ ﷺ وَهُوَ مُحْرِمٌ.

زاد في رواية كَانَ ابنُ عُمَرَ يَدَّهِنُ بِالزَّيْتِ فَذَكَرْتُهُ لِإِبْرَاهِيمَ. فَقَالَ: مَا تَصْنَعُ بِقَوْلِهِ حَدَّثَنِي الأَسْوَدُ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى وَبِيصِ الطِّيبِ – الحديث.

زاد في رواية: وَذلِكَ طِيبُ إِحْرَامِهِ.

13. (1211)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a, ihrama gir(ece)ği zaman (ihramı için), keza ihramdan çıktığı zaman da Kâbe'yi tavaftan önce hıll'i için, içinde misk bulunan sürünme maddesini şu iki elimle sürdüm." [Buharî, Hacc 18, 143, Libâs 73, 89, 91; Müslim, Hacc 31, 33, (1189); Muvatta, Hacc 17, (1, 328); Tirmizî, Hacc 77, (917); Ebu Dâvud, Menâsik 11, (1745, 1746); Nesâî, Hacc, 41, (5, 136-141).]

Bir rivayette şu ibare de var: "...Veda haccında zerire denilen koku ile..." (39)

Bir başka rivayette: *"...ihrama girmezden önce, sonra ihrama girerdi."*

Bir diğer rivayette: *"...bulabildiğim kokunun en iyisi ile başında ve sakalında koku maddesinin parıltısını görünceye kadar (sürerdim)."*

Bir diğer rivayette: *"...Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ihramlı iken (sürülen) koku maddesinin saç ayırımlarındaki parlaklığına (şu anda) bakıyor gibiyim."*

Bir rivayette şu ziyade var: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) zeytinyağıyla yağlanırdı. Bunu İbrahim (Nehâî)'ye zikretmiştim, bana: "Pekâlâ, şu rivayeti ne yapacaksın: "Esved, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)' den onun şöyle söylediğini rivayet etti: "...(Sürülen koku maddesinin saç ayrımlarındaki parlaklığına bakıyor gibiyim."

Bir rivayette de şu ziyade var: *"...Bu, ihram(a girmezden önce süründüğü) koku idi."*

AÇIKLAMA:

1- Daha önce kaydedilen hadislerin bir kısmında geçtiği üzere, ihramlı bir kimse, ihramdan çıkıncaya kadar koku sürünemez. Kokulu sabun dahi kullanamaz.

2- Sadedinde olduğumuz hadis, ihrama girmezden önce, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bedenine, bahusus saç ve sakalına koku maddesi sürüldüğünü belirtiyor. Hadisin râvisi olan *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) *tîb* denilen kokulu sürünme maddesini Resûlullah'a kendi elleriyle sürdüğünü belirtiyor. Hadisin bir vechinde, bu *tîb*'i, bulabildiği en güzel, en iyi maddeden seçtiğini belirtirken, sadedinde olduğumuz vechinde bunun misk olduğunu belirtiyor. Misk, bir nevi keçinin göbeğinden elde edilen, en güzel, en pahalı koku çeşididir.

3- Rivâyet, şu hususu da belirtmektedir: Hz. Aişe hacc sırasında, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ihramdan çıkar çıkmaz, yani şeytan taşlamaları bitip, kurban kesilince, daha tavafa gidilmezden önce koku sürmüştür.

Şu halde bu rivayet koku yasağının ne zaman başlayıp ne zaman bittiğini açık şekilde belirtmektedir: Bu yasak, hacc veya umre müddetiyle

39– Zerire: Muhtelif kokuların karışımıyla elde edilen bir tîb çeşidi.

ilgili bir yasak değil, hacc ve umrenin ihram nüsük'ü ile alâkalı bir yasaktır: Koku sürünmek, niyet edip ihramı giyme anından, saçların kesilip ihramdan çıkma anına kadar devam eder.

4- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'in, zeytinyağı sürmüş olmasıyla ilgili ziyadeye gelince; bu ziyade Buhârî'nin 18. babında geçer. Burada İbnu Ömer'in ihram giyeceği sırada tîb değil, zeytinyağı sürdüğü ifade edilmektedir. Şârihlerin belirttiği üzere, ihrama girmezden önce koku sürünme meselesinde *Hz. Aişe* ile, İbnu Ömer (radıyallahu anhüm ecmaîn) arasında ihtilâf mevcuttur. Sadedinde olduğumuz hadiste *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ), kesin bir dille Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ihrama girmezden önce bedenine koku sürdüğünü, saçını, sakalını koku maddesi ile ovduğunu ifade ediyor. Hatta bu hususu çok iyi hatırladığını, bu meselede zerre kadar şüphesi olmadığını ifade için: *"Sürdüğüm koku maddesinin Resûlullah'ın saç ayırımlarında hasıl ettiği parlaklığa (şu anda) bakıyor gibiyim"* der. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) ise, ihram öncesi sürülen kokunun ihramdan sonra devam etmemesi gereğine inanmaktadır. Yani, ihram giymeye yakın, kokulu madde sürülmelidir. İbnu Ömer de bu konuda kesin kanaat sahibidir. Öyle ki: "Koku sürünmektense katrana bulanmayı tercih ederim" bile demiştir. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in bu meselede babası *Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'e uyduğu babasının, ihramlı üzerinde, önceden intikal eden koku bulunmaması inancında olduğu belirtilir. Tirmizî'nin bir rivayetinde (Hacc 114, (962) İbnu Ömer, Hz. Peygamber'in ihramlı iken, tîbsiz olduğunu, zeytinyağı süründüğünü rivayet eder. Şu halde İbnu Ömer, ihramlı iken zeytinyağını hoş kukusu olmadığı ve bir de Resûlullah'ın süründüğünü bildiği için sürmüştür. Müteakip hadis de konuya açıklık getirecektir.

1212 ١٤ – وفي أخرى: [سُئِلَ ابنُ عُمَرَ عَنِ الرَّجُلِ يَتَطَيَّبُ ثُمَّ يُصْبِحُ مُحْرِماً؟ فقَالَ: مَا أُحِبُّ أَنْ أُصْبِحَ مُحْرِماً أَنْضَخُ طِيباً لأَنْ أَطَّلِيَ بِقَطِرَانٍ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَفْعَلَ ذٰلِكَ. فَأَخْبَرْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا بِقَوْلِ ابنِ عُمَرَ. فقَالَتْ: أَنَا طَيَّبْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ عِنْدَ إِحْرَامِهِ، ثُمَّ طَافَ فِي نِسَائِهِ، ثُمَّ أَصْبَحَ مُحْرِماً يَنْضَخُ طِيباً]. هذه ألفاظ الشيخين.

14. (1212)- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "Önce koku sürünüp sonra ihrama giren kimse hakkında soruldu. Şu cevabı verdi: *"Ben (tîb sürünerek) ihrama girip koku neşretmeyi sevmem. Katrana bulanmam*

bunu yapmaktan daha iyidir." Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye, İbnu Ömer'in, bu sözü haber verilince: "Ben, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ihrama (gireceği) sırada tîb sürdüm. Bu halde hanımlarına uğradı. Sonra da ihrama girdi, koku neşrediyordu" dedi. [Buharî, Gusl 14; Müslim, Hacc 47, (1192); Nesâî, Hacc 42, (5, 139), Gusl 13, (1, 203).]

AÇIKLAMA:

Bir önceki hadisin açıklama kısmında belirttiğimiz üzere, ihrama girecek kimsenin, ihramdan önce kokulanması ve dolayısıyla ihramlının koku neşretmesi hususunda, Hz. Aişe ile, Hz. İbnu Ömer (radıyallahu anhüm ecmaîn) arasında ihtilâf mevcuttur ve her ikisi de birbirlerinin düşüncelerini bilmektedirler. Yukarıda, İbnu Ömer'in görüşü Hz.Aişe'ye haber verilince, onun görüşünde ısrar ettiğini gördük. Saîd İbnu Mansûr'un, İbnu Ömer'in oğlu Abdullah'tan kaydettiği bir rivayet, *Hz. Aişe'* nin görüşünü işiten İbnu Ömer'in sükût ettiğini, kendi görüşünde ısrar etmediğini ifade eder. Sâlim İbnu Abdillah, İbnu Ömer'in de bu meselede *Hz. Aişe*'nin hadisine dayanarak babasına ve dedesine muhâlefet ettiğini belirtir.

Cumhûr da, bunu esas alıp, ihramdan önce kokulanmayı müstehab addetmiştir. Hanefî mezhebi de bu görüştedir.

Mâlikîler, İbnu Ömer'in görüşünü esas alır ve Hz. Aişe'nin hadisini şöyle te'vil ederler: "Rivayette koku süründükten sonra Hz. Peygamber'in kadınlarına uğradığı, sonra ihrama girdiği belirtilir. Bu uğramadan kasıt cimâ'dır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zevcelerinden herbirine uğradıkça her seferinde yıkanmak âdeti idi. Böylece, süründüğü tîb yıkanmış olmaktadır ki kokudan eser kalmaz." Keza "Saç ayırımında görülen tîbin parlaklığı, ondan bâki kalan renktir, yıkanınca kokusu gitmiştir, kokusu olmayan tîb lekesidir" şeklinde te'vil edilmiştir.

Ulemâ bu konuda lehte, aleyhte deliller getirir, izahlar, te'viller yapar. Teferruata girmeyeceğiz. Ancak bu vesile ile hadiste gözüken bir kaç noktaya dikkat çekeceğiz:

★ Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevceleri, Resûlullah'ın hizmetine koşmuşlardır. Burada koku sürme hizmeti gözükmektedir.

★ Münâsebet-i cinsiyede kadın ve erkeğin güzel koku sürünmesi müstehabdır.

★ Ashab'ın büyükleri bile, Resûlullah'ın bazı sünnetini, zevceleri kadar iyi bilememekte ve bu sebeple aralarında ihtilaf çıkmaktadır.

★ Ulemâ, çoğunluk itibariyle, zevcelerinin daha iyi bilme durumunda olduğu hususlarda -ihtilâf vâki olursa- zevcelerinin rivâyetini tercih etmiştir, bu meselede olduğu gibi.

1213 ١٥ – وفي أخرى للنسائي: [كَانَ رَسولُ الله ﷺ إذَا أرَادَ أنْ يَحْرمَ أدَّهَنَ بأطْيَبِ دُهْنٍ يَجِدُ حَتَّى أرَى وَبيصَهُ في رَأسِهِ وَلِحْيَتِهِ].

15. (1213)- *Nesâî*'nin kaydettiği bir diğer rivayette şöyle denir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ihrama girmeyi arzu ettiği zaman bulabildiği en güzel yağla yağlanırdı. Öyle ki, yağın parlaklığını başında ve sakalında görürdüm." (Râvi Hz. Aişe'dir). [Nesâî, Hacc 42, (5, 139-140).]

1214 ١٦ – وله في أخرى قالت: [طَيَّبْتُهُ لِحُرْمِهِ حِينَ أحْرَمَ وَلِحِلِّهِ بَعْدَ مَا رَمَى الْعَقَبَةَ قَبْلَ أنْ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ].

16. (1214)- Yine *Nesâî*'nin bir başka rivayetinde, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) şöyle buyurmuştur: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ihrama gireceği zaman ihramı için, şeytan taşlamasını yaptıktan sonra ve Beytullah'a yapacağı tavaf (-ı ziyaret)ten önce ihramdan çıkınca da hıll'i (ihramsız hâli) için tîbini sürdüm." [Nesâî, Hacc 41, (5, 137).]

AÇIKLAMA:

1218 numaralı hadiste yapılmıştır.

1215 ١٧ – وفي أخرى: [طِيباً لاَ يُشْبِهُ طِيبَكُمْ هذَا] – يعنى طيباً ليس له بقاء.

« الذَّرِيرَةُ » ضَرْبٌ من الطيب مجموع من أخْلاط. « وَالْوَبِيصُ » الْبَصِيصُ وَالْبَرِيقُ.

« وينْضَخُ » بالخاء المعجمة: يفوح.

17. (1215)- Bir diğer rivayette şöyle denir: "Resûlullah'ın tîb'i (sürdüğü koku) sizin şu tîbinize benzemez." Yani (sizin kullandığınız tîb), uzun müddet koku neşretmeye devam etmez, demektir. [Nesâî, Hacc 41, (5, 137).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet de Hz. Aişe'ye aittir. Bütünü içinde şöyledir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ihramsız iken de, ihrama gireceği zaman da tîbini sürdüm. Sizin bu tîbiniz onun tîbine benzemez." Hz. Aişe bu sözü ile, "(Sizin tîbinizin) bekâsı yoktur (kokusu devam etmez)" demek istemiştir.

Sindî bu ifadeyi şöyle açıklar: "İhrama girmezden önce kullandığınız tîbin kokusu, ihramdan sonra devam etmez, hemen kaybolur. Halbuki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* en iyi kokudan kullanırdı ve ihramdan sonra da koku neşretmeye devam ederdi." Sindî bu te'vili Hz. Aişe'den gelen diğer rivayetlerin ruhuna uygun olarak yaptığını belirtir. Aksi takdirde: "Hz. Peygamber'in kullandığı tîbin kokusu devam etmezdi" şeklinde te'vil dahi mümkündür.

1216 ١٨– وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت: [كُنَّا نَخْرُجُ مَعَ رسـول الله ﷺ إلى مَكَّةَ فَنُضَمِّدُ جِباهَنَا بِالسُّكِّ المُطَيِّبِ عِنْدَ الإحْرامِ فـإذَا عَرِقَتْ إحْدَانا سَالَ على وَجْهِهَا فَيَرَاهُ رسولُ الله ﷺ فَلاَ يَنهانا]. أخرجه أبو داود.

ومعنى «نُضَمِّدُ» أي نلطخ. و«السُّكُّ» نوع معروف من الطيب.

18. (1216)- *Hz.Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Biz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile (hacc ve umre için ihrama girip) Mekke'ye giderdik. İhram sırasında alınlarımıza sükk denen bir tîb sürerdik. Birimiz terleyecek olsa, yüzüne akardı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu gördüğü halde (bize) onu(n sürülmesini) yasaklamazdı." [Ebu Dâvud, Menâsik 32, (1830).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen sükk, Lisânu'l-Arab'a göre bir tîb çeşididir. Misk ve râmek kokularının karıştırılmasıyla elde edilir. Başka çeşit tîbe karıştırılarak kullanılır.

2- Bu rivayette, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sükk denen tîbi ihramlı iken hanımlarının süründüklerini gördüğü halde sesini çıkarmadığı ifâde edilmektedir. Resûlullah'ın gördüğü şeye sükût buyurması **takrîrî sünnet** addedilir ve bu, sükût edilen şeyin Resûlullah tarafından kabul edildiğine delil sayılır.

Ahmed İbnu Hanbel'in bir rivayetinde de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ihramlı iken koku maddesiyle kaynatılmamış saf zeytinyağı ile yağlandığı rivayet edilmiştir. Bu rivayette, ihramlı iken saf zeytinyağı ile yağlanılabileceğine dair delil çıkarılmıştır. 1211 numaralı hadiste açıkladığımız Hz. Aişe ile Hz. İbnu Ömer ihtilâfının aslı, bir kere daha görülüyor ki, Resûlullah'tan görülen farklı tatbikata dayanmaktadır.

3- Yanlış anlaşılmaması için tekrar belirtelim, Hz. Aişe'nin belirttiği

sükk sürme işi, ihrama girmezden önce cereyan etmiştir. Ebu Dâvud, Hz. Aişe'nin bu hadisini ihramdan sonra da devam eden kokunun önceden sürülebileceğine delil yapmak kasdıyla kaydetmiştir. İhram sırasında kadın ve erkek hiç kimseye koku sürmenin helâl olmadığı hususunda ulemâ ihtilaf etmez, icma eder. Ancak zeytinyağı tîb değildir, kokusu için sürülmez, başka maksadla sürülür. Bu sebeple saç ve sakal hariç zeytinyağının, ihramlı iken sürülmesi câiz addedilmiştir.

1217 ١٩ – وعن الصَّلْتِ بن زبيد عن غير واحد من أهله. [أَنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَجَدَ رِيحَ طِيبٍ وَهُوَ بِالشَّجَرَةِ. فَقَالَ: مِمَّنْ هذَا؟ فَقَالَ كَثِيرُ بنُ الصَّلْتِ مِنِّي، لَبَّدتُ رَأْسِي وَأَرَدْتُ أَنْ أَحْلِقَ. فَقَالَ عُمَرُ: اذْهَبْ إِلَى شَرَبَةٍ مِنَ الشَّرَبَاتِ فَادْلُكْ رَأْسَكَ حَتَّى تُنْقِيَهُ فَفَعَلَ ذَلِكَ]. أخرجه مالك.

19. (1217)- *Salt İbnu Zübeyd* (rahimehullah), ailesinin bazı fertlerinden naklen şunu rivayet etmiştir: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) Şecere nâm mevkide iken, bir tîb kokusu hissetti.

"Bu koku kimden geliyor?" diye sordu: Kesîr İbnu's-Salt:

"Bendendir, (saçımın dağılmaması için) süründüm ve tıraş olmamaya karar verdim" dedi. Hz. Ömer (radıyallahu anh):

"Su birikintilerinden birine git, başını koku gidinceye kadar ovuştur!" diye emretti. Kesir İbnu's-Salt öyle yaptı." [Muvatta, Hacc 20, (1, 329).]

1218 ٢٠ – وله في أخرى عن أسلم مولى عمر [أَنَّ عُمَرَ وَجَدَ رِيحَ طِيبٍ فَقَالَ: مِمَّنْ هذَا الطِّيبُ؟ فَقَالَ مُعَاوِيَةُ بنُ أَبِي سُفْيَانَ: مِنِّي يَا أَمِيرَ المُؤْمِنِينَ! فَقَالَ مِنْكَ لَعَمْرُ اللَّهِ؟ فَقَالَ: إِنَّمَا طَيَّبَتْنِي أُمُّ حَبِيبَةَ يَا أَمِيرَ المُؤْمِنِينَ. فَقَالَ عُمَرُ: عَزَمْتُ عَلَيْكَ: لَتَرْجِعَنَّ فَلْتَغْسِلَنَّهُ].

« التَّلْبِيدُ » أن يُسَرِّحَ شعر رأسه، ويجعل فيه شيئاً من صَمْغ ليلتزق، ولا يتشعَّث في الإحرام. « والشَّرَبَةُ » بفتح الشين والراء: الماء المجتمع حول النخلة كالحوض.

20.(1218)- *Muvatta*'nın bir diğer rivayeti, Eslem Mevlâ Ömer'den: "Ömer (radıyallahu anh), bir tîb kokusu hissetmişti.

"Bu koku kimden?" diye sordu. Muâviye İbnu Ebî Süfyan (radıyallahu anh):

"Ey mü'minlerin emîri! Bendendir!" diye cevap verdi. (Hz. Ömer kızgın bir eda ile):

"Allah Allah! Senden mi?" diye çıkıştı. Hz. Muâviye:

"Bana Ümmü Habibe sürdü, ey mü'minlerin emîri!" (diye özür) beyan etti. Hz. Ömer:

"Allah aşkına geri dön ve şu sürdüğün şeyi yıka!" diye emretti." [Muvatta, Hacc 19.]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıdaki iki rivayet, birbirine ziyadesiyle benzerlik arzeden iki ayrı hâdiseyi anlatmaktadır. Saçına koku saçıcı bir madde sürdüğü için Hz. Ömer'in müdahalesine mâruz kalan şahıs, birinci hadiste Kesîr *İbnu's-Salt,* ikinci hadiste ise Muaviye *İbnu Ebî Süfyan* (radıyallahu anhümâ)'dır.

2- Hz. Ömer'in kokuyu hissettiği yer Şecere'dir. Zülhuleyfe'de, Esma Bintu Muhammed İbni Ebî Bekr'in doğum yaptığı yerdir. Medine'ye altı mil mesafededir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'ye giderken, Medine'den oraya gelir, ihrama orada girerdi.

3- Su birikintisi diye tercüme ettiğimiz şerbet'i İmam Mâlik hurmanın dibindeki çukurluk diye târif eder. Diğer açıklamalardan, suyun birikmesi için, ağaçların etrafında, hâlen teşkil edilen havuzlama çukurları olduğu anlaşılıyor.

4- İkinci rivayetin bir başka vechinde, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in Hz. Muâviye'ye öfkelendiği kaydedilir. Şârihler, Hz. Ömer'in, Hz. Muâviye'yi refaha düşkünlükle itham edip Arab'ın Kisrası diye isimlendirdiğini belirtirler.

5- *İbnu Ebî Şeybe*'nin rivayetinde: "...Herkes ihramını giyince, Hz. Ömer bir tîb kokusu hissetti ve: "Bu kimdendir?" diye sordu..." denir. "Bendendir ey mü'minlerin emîri!" diyen, bu rivayette Berâ İbnu Âzib'tir.

6- Bu rivayetler, Hz.Ömer'in ihramlıya hiçbir surette kokuyu câiz görmeyen fetvasını aksettirmektedir. *Zürkânî,* bu meselede -az yukarıda kaydettiğimiz, Hz. Aişe ile olan ihtilâfa parmak basarak der ki: "Hz. Ömer, ihrama girecek kimsenin, önceden koku sürünmüş olmasını, bu kadar büyük sahâbi ve tâbiin huzurunda reddettiği halde, onlardan hiçbiri ona itiraz etmedi. Şu halde bu durum, *Hz. Aişe*'nin buna muhalif rivayetin te'vil edilmesi gerektiğine en kuvvetli bir delildir."

1219 ٢١ – وعن ابن عمر رضى الله عنهما. [أنَّهُ كَفَّنَ ابْنَهُ واقداً وَمَاتَ بِالْجُحْفَةِ مُحْرِماً وَخَمَّرَ رَأْسَهُ وَوَجْهَهُ وَقَالَ: لَوْلاَ أنَا حُرُمٌ لَطَيَّبْنَاهُ]. أخرجه مالك.

21. (1219)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den anlatıldığına göre: "İhramlı iken Cuhfe'de ölmüş olan oğlu Vâkid'i kefenlemiş, bu arada başını ve yüzünü örttükten sonra şöyle demiştir: "Eğer ihramlı olmasaydık, cenâzeye tîb de sürerdik." [Muvatta, Hacc 14, (1, 327).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, ihramlı iken kokulu nesneye değilmemesi gereğine bir delil olduğu gibi, ihram sırasında ölen kimsenin normal şekilde kefenlenmesi gereğine de delil olmaktadır. Zîra, ihramlı halde, ölen oğlunun başını ve yüzünü örtmüştür. Halbuki, ihramlının başı ve yüzü açıktır. İhramlı koku sürünmez, ama cenazeye mûtad üzere sürülmelidir. *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) oğlunun cenazesine sürmüyor, fakat özrünü beyan ediyor: Tekfine katılan hepimiz ihramlıyız, ihramlı olanların kokuya değmemeleri gerekir, böyle olmasaydık, ihramlı iken ölmüş bulunan cenazeye mutad üzere koku da sürerdik."

Bu hadiste, İmam-ı Âzam, İmam Mâlik ve Evzâî Sahiheyn'de kaydedilen bir İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) rivayetine cevap bulurlar: "İhramlı bir kimseyi, devesi sırtından atarak ölümüne sebep olmuştu. Durum Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a intikal ettirilince:

اغسلُوه وكفنُوهُ وَلاَ تُغَتُّوا رَأسَهُ وَلاَ تَقرَبُوهُ طيباً: فَانَّهُ يُبعثُ مُلَبِّياً

"Onu yıkayın, kefenleyin, sakın başını örtmeyin ve koku da yaklaştırmayın. Zîra o, (kıyamet günü) telbiye getirerek diriltilecektir" buyurdu.

İmam Şafiî, Ahmed İbnu Hanbel, İshâk İbnu Râhuye ve *Zâhirîler,* bu sonuncu rivayetten hareketle, ihramlı iken ölen bir kimsenin, öldükten sonra da ihramlı sayılacağını söylerler. Hadiste ifade edilen: "Başını örtmeyin, koku da sürmeyin" emri bunu ifade eder. Hatta, hadisin bazı vecihlerinde "iki parça içerisine kefenleyin" ziyâdesi de vardır. Yani, kefeni de, ihram gibi iki parçadan ibaret olmalıdır.

Bu görüşe katılmayan âlimler (Mâlik, Ebu Hanife..) ihram halinde ölen kimseye ihramsız gibi muâmele yapılması gerektiğini söylerler. Onlara göre ihram, diğer ibadetler gibi bir ibadettir. Namaz, oruç vs. ibadetler ölümle iptal olduğu gibi, bu da ölümle iptal olur. Ölümle ihram de-

vam edecek olsa, cenazesinin tavaf ettirilmesi ve diğer menâsikin de tamamlattırılması gerekirdi. Halbuki hiçbir âlim bunu söylememiştir.

Ayrıca *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) hadisi, hadiste geçen şahısla ilgili hususî bir hüküm ifade etmektedir. Onu umumîleştirmek mümkün değildir. Çünkü Hz. Peygamber, **"Zîra o telbiye getirerek diriltilecek"** buyurmuştur... Halbuki, şehidlerle ilgili hüküm ifâde edilirken tahsis değil ta'mim ifade eden bir üslub kullanılmıştır: **"Şehid (kıyamet günü), yarasından kan akıyor olduğu halde dirilir."** Bu mülâhazaya göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"İhramlı halde ölen kimse kıyamet günü telbiye getirerek dirilir"** buyurmuş olsaydı hüküm umumiyet kazanmış olacaktı.

1220 ٢٢– وعن نافع قال: [كَانَ ابنُ عُمرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا إذَا خَرَجَ إلى مَكَّةَ ادَّهَنَ بِدُهْنٍ لَيْسَتْ لَهُ رَائِحةٌ طَيِّبَةٌ، ثُمَّ يأتِى مَسْجِدَ ذى الحُلَيْفَةِ فيُصَلّى ثُمَّ يَرْكَبُ. فَإذَا اسْتَوَتْ بِهِ رَاحِلَتُهُ قَائِمَةً أحْرَمَ ثُمَّ يَقُولُ: هكَذَا رَأَيْتُ رسولَ اللّهِ ﷺ يَفْعَلُ]. أخرجه البخارى.

22. (1220)- *Nâfi* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) ihram giyerek Mekke'ye müteveccihen yola çıktığı zaman, güzel kokusu olmayan bir yağ ile yağlanırdı. Sonra Zülhuleyfe mecsidine gelir, orada (ihram için iki rek'at) namaz kılar, sonra hayvanına binerdi. Devesi (ayağa kalkıp) onu doğrultunca telbiyeye başlar ve şöyle derdi: "Ben Resûlullah'ın böyle yaptığını gördüm." [Buharî, Hacc 28; Muvatta, Hacc 32, (1, 333).]

AÇIKLAMA:

Burada ihram, telbiye getirmek mânasına gelir. İbnu Ömer, ihramını giydikten sonra kılınması sünnet olan iki rek'at ihram namazını kılınca hemen telbiyeye başlamıyor, devesine binip, devesi ayağa kalkınca, tam binme halini aldıktan sonra telbiyeye başlıyor. Sözgelimi ayağını atarken veya, deve kalkarken değil, tam binmiş vaziyete geçince telbiyeyi getiriyor. Böylece ihram yasakları fiilen başlatılmış oluyor.

1221 ٢٣– وفي رواية للترمذى قال: [كَانَ يَدَّهِنُ بِدُهْنٍ غَيْرِ مُقَتَّتٍ. يَعْنِى غَيْرِ مُطَيَّبٍ].

« القَتُّ » تطييب الدهن بالريحان.

23. (1221)- *Tirmizî*'nin bir rivayetinde şöyle denir: "(İbnu Ömer) reyhanlanmamış bir yağla yağlanırdı." Yani kokulandırılmamış. [Tirmizî, Hacc 114, (962); İbnu Mâce, Menâsik 88, (3083).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen mukattat, reyhanla kaynatılmak suretiyle koku sindirilmiş demektir. *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) ihramlının mutlak surette kokudan uzak kalması kanaatinde olduğu için, ihram öncesi yağlanırken kokulu kılınmamış, tabiî yağla yağlanmıştır. Bu te'vili esas alanların ihram giydiği takdirde izi devam ederek koku salmayı sürdürecek olan kokulu krem kullanmaması gerekir.

Hanefîlerin ihram öncesi kokulanmayı müstehab addettiklerini bir kere daha hatırlatalım.

1222 ٢٤ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [يَشَمُّ الْمُحرِمُ الرَّيْحَانَ، وَيَنْظُرُ فِي الْمِرْآةِ، وَيَتَدَاوَى بِمَا يَأْكُلُ الزَّيْتِ وَالسَّمْنِ]. أخرجه البخارى ترجمة.

24. (1222)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "İhramlı reyhan koklayabilir, aynaya bakabilir. Yediği zeytinyağı ve tereyağı ile tedâvi olabilir." [Buharî, Hacc 18, (Bab başlığında, senetsiz olarak kaydetmiştir).]

AÇIKLAMA:

İhramlının reyhan koklaması ihtilâflı bir mevzudur. Sadedinde olduğumuz rivayetde İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın bunda bir beis görmediği ifade ediliyor. Ancak, İshâk da mübah derken, Ahmed İbnu Hanbel, tevakkuf etmiş, Şafiî hazretleri haramdır demiş, *İmam Mâlik* ve Ebû Hanife (rahimehumullah) "mekruh" addetmişlerdir.

Aynaya bakma hususunda Sevrî'nin Câmi'inde kaydedilen rivayete göre İbnu Abbâs "Muhrim olanın aynaya bakmasında bir beis yoktur" demiştir. Kasım İbnu Muhammed'den gelen rivayette mekruh addedilmiştir.

Ebû Bekir İbnu Ebî Şeybe'nin kaydettiği rivayette İbnu Abbâs, يَتَدَاوَى الْمُحْرِمُ بِمَايَأْكُلُ "Muhrim yediği şey ile tedavi olur" demiştir. Bir başka rivayette ise: "Muhrimin eli veya ayakları çatlayacak olursa, zeytinyağı veya tereyağı sürebilir" demiştir.

Bu ifadede Mücâhid'in: "Tereyağı ve zeytinyağı ile tedavi olamaz,

aksi halde dem (koyun kurban etmesi) gerekir" şeklindeki görüşüne cevap verilmiş olmaktadır.

1223 ٢٥ – وعن عبدالله بن حُنَين: [أنَّ ابنَ عبَّاسٍ والمِسْوَرَ بنَ مَخْرَمَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما. اخْتَلَفَا بالأبْوَاءِ. فَـقَالَ ابـنُ عَبَّاسٍ: يَغْسِلُ المُحْرِمُ رَأسَهُ؛ وَقَالَ المِسْوَرُ: لاَ يَغْسِلُ المُحْرِمُ رَأسَهُ. فَـأرْسَلَنِى ابنُ عبَّاسٍ إلى أبى أيُّوبَ الأنْصَارىِّ رَضِىَ اللّهُ عنهُ فَوَجَدْتُهُ يَغْتَسِلُ بينَ القَرْنَيْنِ وهُوَ يَسْتَتِرُ بِثَوْبٍ. فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَـقَالَ: مَنْ هَذَا؟ فَـقُلْتُ: أنَا عَبْدُاللّهِ بنُ حُنَيْنٍ أرْسَلَنِى إلَيْكَ ابـنُ عَبَّاسٍ يَسْألُكَ كَيْفَ كَـانَ النَّبِىُّ ﷺ يَغْسِلُ رَأسَهُ وَهُوَ مُحْرِمٌ؟ فَوَضَعَ أبُو أيُّوبَ يَدَهُ عَلَى الثَّوْبِ فَطَـأطَـأهُ حَتَّى بَدَا لِى رَأسُهُ. فَقَالَ لإنْسَانٍ يَصُبُّ عَلَيْهِ: اصْبُبْ فَصَبَّ عَلى رَأسِهِ فَحَرَّكَ رَأسَهُ بِيَدَيْهِ فَـأقْبَلَ بِهِمَا وَأدْبَرَ، وقَالَ: هكَذَا رَأيْتُهُ ﷺ يَفْعَلُ]. أخرجه الستة إلا الترمذى.

زاد في رواية غـيـر مـالك: قَـالَ المِسْوَرُ لابنِ عـبَّاسٍ: لاَ أُمَارِيكَ أبداً. «قَرْنَا البِئْرِ» عضادَتاها التى يجعل عليهما البكرة. «وَالمُمَارَاةُ» المجادلة.

25. (1223)- *Abdullah İbnu Huneyn* anlatıyor: "İbnu Abbas ile Misver İbnu Mahreme (radıyallahu anhümâ) Ebvâ'da ihtilâf ettiler. İbnu Abbas: "Muhrim başını yıkar" dedi. Misver ise: "Hayır, yıkayamaz!" dedi. İbnu Abbâs, beni Ebu Eyyûb el-Ensârî (radıyallahu anh)'ye gönderdi. Ben onu iki direk arasına gerilmiş bir perde gerisinde yıkanıyor buldum. Kendisine selam verdim.

"Kim o?" dedi.

"Abdullah İbnu Huneyn'im. Beni, size İbnu Abbas gönderdi. Sizden, ihramlı iken Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın başını nasıl yıkadığını soruyor" dedim. Bunun üzerine Ebû Eyyûb (radıyallahu anh) elini perde (ipinin) üzerine koyup aşağı doğru bastı ve başı göründü. Üzerine su döken birisine: "Dök!" dedi. O da döktü. Ebu Eyyub (radıyallahu anh) başını elleriyle ileri geri ovalayıp:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı böyle yapar gördüm" dedi." [Buharî, Cezâu's-Sayd 14; Müslim, Hacc 91, (1205); Muvatta, Hacc 4, (1, 323); Ebu Dâvud, Menâsik 38, (1840); Nesâî, Hacc 27, (5, 128-129); İbnu Mâce, Menâsik 22, (2934).]

Muvatta dışındaki rivayetlerde şu ziyade mevcuttur: "Misver, İbnu

Abbâs'a şunu söyledi: "Seninle bir daha münakaşa etmiyeceğim (ne dersen kabûlüm)."

AÇIKLAMA:

1- Buharî bu hadisi, *"Muhrimin yıkanması"* adlı bir babta kaydeder. Yıkanma ile ferahlık, paklık ve cenâbetten temizlenmek gibi çeşitli maksatlarla yapılan yıkanmaların hepsini kasteder. Muhrimin cenâbetten temizlenmek için yıkanması gereğinde ulemâ icma eder. Başka maksatlarla yapılacak yıkanmalarda ihtilâf edilmiştir.

İmam Mâlik, muhrimin su ile başını örtmesini mekruh addetmiştir. Nitekim Muvatta'da, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in ihramlı iken sadece ihtilâm halinde yıkandığı rivayet edilmiştir.

İbnu Abbas: "Muhrim hamama gider, tırnağı kırılırsa koparıp atar" demiştir.

Hasan Basri ve Atâ da yıkanmayı mekruh addetmiştir.

Hz. Aişe başını veya vücudunu kaşımakta beis görmemiştir.

2- Başın yıkanıp yıkanmaması ihtilafı, daha ziyade saçın dökülme ihtimalinden doğmaktadır. Çünkü, baş yıkanırken parmaklarla kaşımak gerekmektedir. Halbuki ihramlının vücudundan kıl yolunması yasaktır. Yukarda kaydettiğimiz ihtilâflar bu temel espriden kaynaklanır.

Abdullah İbnu Huneyn, Ebu Eyyub'e "başın yıkanıp yıkanmadığını" sormak üzere geldiği halde, soruyu biraz değiştirerek: "Baş nasıl yıkanır?" diye sormuştur. Zîra Ebu Eyyub hazretlerini yıkanır vaziyette bulunca, soruyu "Baş yıkanır mı?" şeklinde sormanın mânası kalmamıştır. Fetânet eseri olarak, saçın yolunma ihtimalini asgarîye düşürecek bir tarzda mı yıkandığını anlamayı tercih etmiş, bu maksadla "İhramlı iken Resûlullah başını nasıl yıkardı?" diye sormuştur. Ebu Eyyûb (radıyallahu anh) ellerini başından ileri geri kaydırarak ovalamış ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ihramlı iken, normal bir yıkayışla baş yıkadığını ifade etmiştir.

3- Bu rivayet, bir kısım meselelerde Ashab'ın kendi aralarında münâkaşa ettiklerini gösterdiği gibi, münakaşa âdablarını da göstermektedir. Meseleyi, nassa başvurarak tahkik ediyorlar, nass ortaya çıkınca kendi fikirlerinden vazgeçiyorlar.

4- Misver (radıyallahu anh)'in, İbnu Abbâs'a: "Seninle artık bir daha münakaşa etmeyeceğim" demesi, birbirlerinin faziletini kabuldeki mümtaz ahlâklarını göstermesi bakımından mânidardır. Bu söz, İbnu Abbâs

(radıyallahu anhümâ)'ın fikhî meselelerde de üstünlüğünü, nassa dayanmayı esas aldığını gösterir.

5- *Ebu Eyyûb*'tan açıklayıcı haberi getiren tek kişidir: Abdullah İbnu Huneyn. Şu halde Misver (radıyallahu anh), haber-i vahidi, hem de Tâbiin'den olan bir kimsenin haber-i vâhidini kabul etmiş olmaktadır ki, bu, Ashab'ın haber-i vâhidle amel etmelerine de bir delil olmaktadır.

6- Ashab'tan birinin sözü, diğerini bağlayıcı değildir. Bu sebeple münâkaşa edilebiliyor ve tahkike başvurabiliyorlar. İbnu Abdilberr demiştir ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: أَصْحَابِى كَالنُّجُومِ **"Ashabım gökteki yıldızlar gibidir, hangisine uysanız doğru yolda olursunuz"** sözündeki iktidâ ile fetvalarına uymak kastedilmiş olsaydı, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) iddiasına hüccet aramaya ihtiyaç duymaz, bilakis Misver'e: "Ben yıldızım, sen de yıldızsın, bizden sonrakiler hangimize uyarlarsa bu onlar için yeterlidir" derdi. Öyle ise o hadisin mânası, ehl-i ilimden el-Müzenî ve başkasının da söylediği üzere, "Ashab nakil meselesinde yıldız gibidir" demektir, çünkü hepsi udûl'dür.

7- Hadiste, yıkanırken perde çekmenin gereğine, temizlenmede yardım istemenin cevazına delil var.

8- Keza tahâret halinde selam alıp verme, konuşma caizdir.

9- Muhrimin yıkanması câizdir, saçını bol su ile doyurması, yolunmasından emin olduğu takdirde ovalaması caizdir. Hatta, Kurtubî, bu hadisten hareketle, yıkanırken başı ovmanın vâcib olduğuna hükmetmiştir. Der ki: "Eğer ovmadan yıkanmak tamam olsaydı muhrimin bunu terketmeye daha çok hakkı olurdu, ovmada mahzur açıktır (saç yolunması)."

Kurtubî, "Abdest sırasında müstehab olan sakal tüylerinin arasından parmakların geçirilmesi (hilalleme), ihramlı için de müstehablığını devam ettirir" diyerek Şafiîlerden bazılarının, - yolunma endişesiyle - "İhramlı, abdest alırken sakalını hilallemez, mekruhtur" sözünü de reddetmiş olmaktadır. Kurtubî, bu hükmünde de sadedinde olduğumuz hadise dayanır ve der ki: "Baştaki tüyleri ovmakla, sakaldaki tüyleri ovmak arasında fark yoktur."

1224 ٢٦– وعن خارجة بن زيد عن أبيه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. [أنَّ النَّبِىَّ ﷺ تَجَرَّدَ لإهْلاَلِهِ وَاغْتَسَلَ]. أخرجه الترمذى.

وذكر رزين رواية أنَّ النَّبِىَّ ﷺ اغْتَسَلَ لإحْرَامِهِ وَلِطَوَافِهِ بِالْبَيْتِ وَلِوُقُوفِهِ بِعَرَفَةَ.

26. (1224)- *Hârice İbnu Zeyd*, babası Zeyd (radıyallahu anh)'den naklediyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ihrama girmek çin soyundu ve yıkandı." [Tirmizî, Hacc 16, (830).]

AÇIKLAMA:

1- *Aliyyu'l-Kârî,* "soyunma"yı, "dikişli elbiselerini çıkarıp izâr ve ridâsına büründü" diye açıklar.

2- Bu hadis, ihrama girecek kimsenin, ihramdan önce yıkanmasının müstehab olduğuna delil olmuştur. Ulemâ çoğunlukla böyle hükmetmiştir. Vâcibtir diyen de olmuştur.

1225 ٢٧- وعن نافع قال: [كَانَ ابنُ عُمَرَ يَغْتَسِلُ لإحْرَامِهِ قَبْلَ أنْ يُحْرِمَ وَلِدُخُولِهِ مَكَّةَ وَلِوُقُوفِهِ بِعَرَفَةَ]. أخرجه مالك.

زاد في رواية: وَكَانَ إذَا أحْرَمَ لاَ يَغْسِلُ رَأسَهُ إلاَّ مِنَ الاحْتِلاَمِ.

27. (1225)- *Nâfi* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) ihrama girmezden önce ihram için, Mekke'ye girmek için, Arafat'ta vakfe için yıkanırdı." [Muvatta, Hacc 3, (1, 322); Buharî, Hacc 38.]

Bir rivayette şu ziyade vardır: "İhrama girdi mi, başını sadece ihtilâm olduğu zaman yıkardı."

AÇIKLAMA:

Sünnete bağlılığıyla meşhur İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in hacc ve umre ile alâkalı olarak üç yerde yıkandığı belirtilmektedir:

1- İhrama girmezden önce, dikişli elbiseleri çıkarınca, izâr ve ridasını giymek için yıkanıyor,

2- Mekke'ye girmezden önce. Buharî'nin bu rivayetinde: "Harem'in en yakın yerine geldiği zaman telbiyeyi bırakır, *Zu-Tuvâ* nam mevkide geceler, sonra orada sabah namazını kılar ve yıkanırdı. Sonra: "Resûlullah böyle yapmıştı" derdi."diye bu hususa açıklık getirilir.

3- Arafat'ta vakfe için: Bu yıkanmayı arefe akşamı yaptığını Muvatta'daki rivayet tasrih eder.

1226 ٢٨- وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُما. [أنَّ النَّبِىَّ ﷺ لَبَّدَ رَأسَهُ بِالْغَسْلِ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

وعنده سمعته ﷺ يهل ملبداً.

28. (1226)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yıkandığı su ile saçlarını (dağılmayacak şekilde) tarayıp nizama soktu." [Ebu Dâvud, Menâsik 12,(1747, 1748) Nesâî, Hacc 40, (5, 136); Buhârî, Hacc 19; Müslim 21, (1184); İbnu Mâce, Menâsik 72, (3047).]

AÇIKLAMA:

1- **Telbid:** Saça hususî şekilde hazırlanmış yapışkan bir şeyler sürerek saçların birbirine yapışmasını sağlamak, düzene koymak demektir. *Telbid* yapılınca toz toprağın, bazı haşerelerin saçlar arasına nüfuz etmesi ve saçın fazlaca kabarıp dağılması önlenmiş olmaktadır. Rivayet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın saçlarına telbid yaptırarak ihrama girdiğini belirtmektedir.

2- Rivayette geçen غسْل kelimesi عَسَل şeklinde de gelmiştir. Yani gasl olursa yıkanmak için hususî surette hazırlanmış su mânasına gelir. Asel ise "bal" demektir. Şu halde saçları yapıştırmak için, saç kremi yerine o devirde bal sürülmüş olması mevzubahistir. Bu hususta şârihler açıklama sunmazlar.

1227 ٢٩ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [لاَ يَدْخُلُ الْمُحرِمُ الحَمَّامَ]. أخرجه البخارى ترجمة.

29. (1227)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "İhramlı kimse hamama girer." [Buharî, Cezâu's-Sayd 14 (Tercüme bab başlığı olarak, senedsiz şekilde) kaydedilmiştir.]

AÇIKLAMA:

1- Buharî, bu rivayeti, يَدْخُلُ الْمُحرِمُ الحَمَّامَ "Muhrim hamama girer..." diye müsbet bir mânada kaydederken, Teysir, yukarıda görüldüğü üzere cümlenin başına لاَ getirerek mânayı nefy (olumsuz) yapmıştır. Hata olduğu açık.

2- Bu rivayet Buharî'de *muallak* ise de Beyhakî ve Dârekutnî'de *mevsul* olarak gelmiştir. Hadisin bir başka vechi İbnu Abbas'ın Cuhfe'de ihramlı iken hamama gittiğini ve: "(Temizlenin) Allah sizin kirinize itibar edecek değildir" dediğini belirtir. Keza bir başka rivayette de: *"Muhrim hamama gider, gerekirse dişini çeker, kırılacak olursa tırnağını atar... Ezâ verici*

şeyleri atın, size eza veren şeyler Allah'ın işine yaramaz" buyurmuştur.

1228 • ٣٠– وعنه رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [احْتَجَمَ رسولُ اللّهِ ﷺ وَهُوَ مُحرِمٌ] أخرجه الخمسة، وهذا لفظ الشيخين.

وزاد البخارى رحمه الله تعالى في أخرى: وَاحْتَجَمَ وَهُوَ صَائِمٌ.

وله في أخرى: احْتَجَمَ في رأْسِهِ وَهُوَ مُحرِمٌ مِنْ وَجَعٍ كانَ بِهِ.

وفي أخرى: مِنْ شَقِيقَةٍ كَانَتْ بِهِ بِمَاءٍ يُقَالُ لَهُ لَحْىُ جَمَلٍ مِنْ طَرِيقِ مَكَّةَ في وَسَطِ رَأْسِهِ.

30. (1228)-Yine *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ihramlı iken hacamat oldu (kan aldırdı)." [Buharî, Cezâu's-Sayd 11, Tıbb 12, 15; Müslim, Hacc 88., (1203); Ebu Davud, Menâsik 36, (1835-1836); Tirmizî, Hacc 22, (839); Nesâî, Hacc 92, (5, 193); İbnu Mâce, Menâsik 87, (3081).] Bu metin Sahiheyn'in metnidir.

Buharî merhumun bir diğer rivayetinde: *"[Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)] oruçlu iken hacamat oldu"* denir. Yine Buharî'nin bir diğer rivayetinde: *"[Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)] ihramlı iken çektiği ağrı sebebiyle başından hacamat oldu"* denir.

Bir diğer rivayette: *"Şakîka denen (başının ön kısmındaki) bir ağrı sebebiye, Lahyu Cemel adında Mekke yolu üzerindeki bir su başında, başının ortasından hacamat oldu"* denir.

AÇIKLAMA:

Çeşitli vecihlerde gelmiş olan bu rivayetten şu hükümler çıkarılmıştır:

1- *Nevevî* der ki: Muhrim, zaruret olmaksızın hacamat olmak ister de, bu iş saçın kesilmesini gerektirirse, saçın kesilmesi sebebiyle bu haramdır. Saç kesilmesini gerektirmezse Cumhur'a göre câizdir. İmam Mâlik mekruh demiştir.

Hasan Basrî: "Saç kesilmese de fidye ödemek gerekir, ancak zaruret icabı hacamat olmuş ise, saç kesilmesi de caizdir, fakat fidye gerekir" der.

2- Bu hadisle, saç kesme ve koku sürünme gibi ihram yasağına yer vermeyen kan aldırma, yara açma, damar kesme, diş çektirme vs. tedavi-

lerinin hepsinin câiz olduğu istidlâl edilmiştir. Bu tedavilerin hiçbiri sebebiyle fidye de gerekmez.

1229 ٣١ – وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [احْتَجَمَ رسولُ اللهِ ﷺ وَهُوَ مُحرِمٌ على ظَهْرِ القَدَمِ مِنْ وَجَعٍ كانَ بِهِ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

وعنده مِنْ وَثْىٍ كان به. « وَالْوَثْى » هو ان يصيب العظم وصم لا يبلغ الكسر.

31. (1229)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ihramlı iken ayağının sırtından çektiği bir ağrı sebebiyle hacamat oldu." [Ebu Dâvud, Menâsik 36, (1837); Nesâî, Hacc 94, (5, 194).]

Nesâî'nin rivayetinde "...Maruz kaldığı incinme sebebiyle (ayağının sırtından hacamat oldu)" denmiştir.

1230 ٣٢ – وعن نافع أن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [لاَ يَحْتَجِمُ الْمُحْرِمُ إلاَّ أنْ يَكُونَ مُضْطَرّاً إلَيْهِ مِمّا لاَ بُدَّ مِنْهُ]. أخرجه مالك.

32. (1230)- *Nâfi* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) dedi ki: "İhramlı kimse kaçınılmaz bir sebepten dolayı mecbur kalmadıkça hacamat olamaz." [Muvatta, Hacc 75, (1, 350).]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere, İbnu Ömer de, saçın dökülmesine müncer olacak hacamatı, "zaruret olmaksızın" haram addeder. Kıl dökülmeyecek bir yerde olursa, ayak gibi, ulema câiz derken İbnu Ömer mekruh addeder. İmam Mâlik de zaruret olmadıkça kan aldırmayı mekruh addetmiştir. Çünkü bu, muhrimi zayıf düşürecektir. Aynı mülahaza ile hacının arafe günü oruç tutmasını da mekruh addeder.

1231 ٣٣ – وعن نُبَيْه بن وهب. [أنَّ عُمَرَ بنَ عُبَيْدِاللهِ بنِ مَعْمَرٍ اشْتَكَى عَيْنَيْهِ وَهُوَ مُحْرِمٌ وَأرَادَ أنْ يُكَحِّلَهُمَا فَنَهَاهُ أبَانُ بنُ عُثْمَانَ وَأمَرَهُ أنْ يُضَمِّدَهُمَا بِالصَّبِرِ، وَحَدَّثَهُ عَنْ عُثْمَانَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِىِّ ﷺ أنَّهُ كَانَ يَفْعَلُهُ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

زاد أبو داود وكانَ أبَانُ أمِيرَ المَوْسِمِ.

33. (1231)- *Nübeyh İbnu Vehb* (rahimehullah) anlatıyor: "Ömer İbnu Ubeydillah İbni Ma'mer, ihramlı iken gözünden hastalandı. Bunun üzerine gözlerine sürme çekmek istedi. Ancak Ebân İbnu Osman onu bundan men etti ve gözlerine sabır basmasını tavsiye etti. İlâveten: Hz. Osman (radıyallahu anh)'ın Resûlullah'ın böyle yaptığını rivayet ettiğini söyledi." [Müslim, Hacc 89, (1204); Ebu Dâvud, Menâsik 37, (1838); Tirmizî, Hacc 106, (952); Nesâî, Hacc 45, (5, 143).]

Ebu Dâvud'un rivayetinde şu ziyade var: *"Ebân hacc emîri idi."*

AÇIKLAMA:

Sabır, tîb olarak kullanılmayan bir tedavi maddesidir. Bu sebeple ihramlının kullanmasına ruhsat verilmiştir. Sürmeye gelince, içerisinde koku maddesi yoksa, "Onun da kullanılması caizdir" denmiştir. *Şâfiî* hazretleri: "Sürme, bana göre, kadınlar için erkeklere nazaran daha ziyâde mekruhtur, ancak gerek beriki ve gerekse öteki hakkında fidyeye hükmedildiğini bilmiyorum" der.

Muhrimin sürme (kohl) kullanmasında Ebu Hanife ve ashabı, Süfyan-ı Sevri, Ahmed, İshak bir beis görmezler. Ancak ismid denen sürmeyi Süfyân ve İshak mekruh addederler.

1232 ٣٤ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا. [أَنَّهُ نَظَرَ فِي مِرْآةٍ لِشَكْوَى بِعَيْنِيهِ وَهُوَ مُحْرِمٌ].

أخرجه مالك.

34. (1232)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den rivayet edilmiştir ki, ihramlı iken, gözüne gelen bir rahatsızlık sebebiyle aynaya bakmıştır. [Muvatta, Hacc 93, (1, 358.]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) gözüne gelen bir ağrı sebebiyle aynaya bakmış olmaktadır. Süslenmek, saçını düzeltmek, tereffühte bulunmak gibi gayr-ı zarurî bir maksada mebnî bakış sözkonusu değildir. İmam Mâlik, bu rivayetten hareketle zarûrî bir maksadla muhrimin aynaya bakabileceğini söylemiş ise de, zarûrî olmaksızın bakmayı mekruh addetmiştir. "Çünkü der, saçının dağınıklığını görüp düzeltmeye kalkar."

1233 ٣٥ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [تَزَوَّجَ رسـول الله ﷺ مَيْمُونَةَ وَهُوَ مُحْرِمٌ]. أخرجه الخمسة وهذا لفظ الشيخين.

زاد البخاري في أخرى: في عُمْرَةِ الْقَضَاءِ وَبَنَى بِهَا وَهُوَ حَلاَلٌ وَمَاتَتْ بِسَرِف.

وقال أبو داود: قال ابن المسيب: وَهِمَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا في تَزْوِيجِ مَيْمُونَةَ وَهُوَ مُحْرِمٌ.

وفي أخرى للنسائي: تَزَوَّجَ النَّبِىُّ ﷺ وَهُوَ مُحْرِمٌ وَلَمْ يَذْكُرْ مَيْمُونَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهَا.

35. (1233)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Meymune validemizle (radıyallahu anhâ) ihramlı iken tezevvüc buyurdular." [Buharî, Cezâu's-Sayd 12, Meğâzi 43, Nikâh 30; Müslim, Nikâh 46, (1410); Ebu Dâvud, Menasik 39, (1844, 1845); Tirmizî, Hacc 24, (842); Nesâî, Hacc 90, (1, 191, 192).]

Buhârî'nin bir rivayetinde şu ziyâde var: "Umretü'l-kazâ sırasında, ihramsız olarak Meymûne ile gerdek yaptı. Meymûne Seref'te vefat etti."

Ebu Dâvud der ki: İbnu Müseyyeb demiştir ki: "ihramlı iken Resûlullah'ın Meymûne ile evlenmesi meselesinde İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) vehme düşmüştür."

Nesâî'ye ait bir başka rivayette: "İhramlı iken Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* evlendi" denir. Meymûne ile evlendiği zikredilmez.

AÇIKLAMA:

1- İhramlı iken nikâhlanma bahsi ihtilâflı bir mevzudur. Bu hadisi esas alan bir kısım ulemâ, ihramlı kimsenin nikâh akdi yapmasında bir beis görmez. Ancak, derler, ihramdan çıkmadıkça, cinsî münâsebette bulunamaz." Ebu Hanife, Ebu Yusuf, İmam Muhammed, Hammâd İbnu Ebî Süleyman, İkrime, Mesrûk, Nehâî, Sevrî, Atâ vs. bazıları (rahimehumullah) bu görüştedir.

2- *Cumhûr, Müslim'in* kaydettiği Ebân İbnu Osman'ın Hz. Osman'dan yaptığı bir rivayete -ki 1237 numarada gelecek- dayanarak ihramlı bir kimsenin nikâhlanamayacağına, başkalarını da nikâh edemiyeceğine hükmetmişlerdir. Şafiî, Mâlik, Ahmed, Evzâî, İshak, Leys, Said İbnu'l-Müseyyeb, Sâlim, Kasım, Süleyman İbnu Yesâr vs. bu görüştedir. Ashab'tan Hz. Ali ve Hz.Ömer de bu görüştedir. Bunlara göre ihramlının kendisi veya başkası için yapacağı nikâh batıldır, dünür bile gönderemez. Ashâb'tan Ebu Râfi ile, yukarıda adı geçen Meymûne validemizden (radı-

yallahu anhümâ) gelen rivayetlerde, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Meymûne (radıyallahu anhâ) ile evlendiği zaman ihramsız idi. *Üsdü'l-Gâbe'd*e kaydedilen bir rivayette, Hz. Peygamber umretu'l-kaza sırasında üç gün Mekke'de kalınca, Mekkeliler'e düğün ziyafeti teklif eder, kabul etmezler. Resûlullah oradan ayrılıp, dönüşte Seref'e gelir, orada Meymûne ile gerdek yapar.

İhramlı iken nikâh caizdir diyenlerle caiz değildir diyenler, lehte deliller ileri sürerken, mukabil tarafın delillerini de cerhetme husûsunda açıklamalar getirirler. Biz burada teferruata girmiyeceğiz. Her iki tarafın dayandığı rivayetler, müteakiben gelecek.

1234 ٣٦– وعن أبى رافع رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [تَزَوَّجَ النَّبِىُّ ﷺ مَيْمُونَةَ وَهُوَ حَلاَلٌ وبَنَى بِهَا وَهُوَ حَلاَلٌ، وَكُنْتُ أَنَا الرَّسُولَ بَيْنَهُمَا]. أخرجه الترمذى.

« بنى الرجل بزوجته » دخل بها، وقال الجوهرى: لا يقال بنى بها بل بنى عليها.

36. (1234)- *Ebû Râfi'* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ihramsız iken Meymûne (radıyallahu anhâ) ile evlendi. İhramsız olduğu halde onunla gerdek yaptı. İkisinin evlenmesinde aralarında ben elçilik yapmıştım." [Tirmizî, Hacc 23, (841).]

1235 ٣٧– وعن ميمونة رَضِىَ اللهُ عَنْهَا قالت: [تَزَوَّجَنِى رسولُ الله ﷺ وَنَحْنُ حَلاَلاَنِ بِسَرِفَ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى؛ وهذا لفظ أبى داود.

وعند مُسلمٍ: تَزَوَّجَهَا وَهُوَ حَلاَلٌ. قالَ الراوى، وهُو يزيد الأصَمّ: وكَانَت خالتى وخالةَ ابن عباسٍ.

وزاد الترمذى: وبَنِى بِهَا حَلاَلاً وَمَاتَتْ بِسَرِفَ وَدَفَنَّاهَا في الظُّلَّةِ الَّتِى بَنَى بِهَا فِيهَا.

« سَرِفَ » بوزن كَتِف: جبل بطريق المدينة.

37. (1235)- *Meymûne* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Her ikimiz de Seref'te ihramsız iken, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* benimle evlendi." [Müslim, Nikâh 48, (1411); Ebu Dâvud, Menâsik 39, (1843); Tirmizî, Hacc 24, (845).] Bu metin Ebu Dâvud'dakidir.

Müslim'de şöyle denmiştir: "Kendisi ihramsız olduğu halde O'nunla (Meymûne) evlendi, Râvi -ki Yezîd İbnu'l-Esamm'dır- der ki: "Meymûne hem benim teyzemdi, hem de İbnu Abbâs'ın teyzesi idi."

Tirmizî'de şu ziyade vardır: "Meymûne (radıyallahu anhâ) ile gerdek yaptığında ihramsız idi. Meymûne Seref'te öldü. Onu, Resûlullah'ın kendisiyle gerdek yaptığı çadırda defnettik.

1236 ٣٨– وعن سليمان بن يسار قال: [بَعَثَ النَّبِىُّ ﷺ أَبَا رَافِعٍ مَوْلاَهُ وَرَجُلاً مِنَ الأَنْصَارِ فَزَوَّجَاهُ مَيْمُونَةَ بِنْتَ الحَارِثِ، وَرَسُولُ اللهِ ﷺ بِالْمَدِينَةِ قَبْلَ أَنْ يَخْرُجَ].

أخرجه مالك.

38. (1236)- *Süleymân İbnu Yesâr* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, azadlısı Ebu Râfi'yi Ensâr'dan bir başkasıyla birlikte (Meymûne'ye) gönderdi. Onlar, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı Meymûne bintu'l-Hâris (radıyallahu anhâ) ile evlendirdiler. (O vakit) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* henüz Medine'de idi (ve umretu'l-kaza için yola) çıkmamıştı." [Muvatta, Hacc 69, (1, 348).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ebu Râfi' ile gönderdiği ikinci şahıs, *İbnu Sa'd*'ın belirttiği üzere Evs İbnu Havlî'dir. Bunların evlendirmesinden maksat Resûlullah adına istemeleridir.Bazı rivayette, Meymûne (radıyallahu anhâ) meselesini, *Abbas İbnu Abdilmuttalib*'e havâle eder, evlendirme işini o tamamlar.

1237 ٣٩– وعن عثمان رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : لاَ يَنْكِحُ الْمُحْرِمُ وَلاَ يُنْكِحُ وَلاَ يَخْطُبُ]. أخرجه الستة إلا البخارى.

39. (1237)- *Hz. Osman* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İhramlı ne evlenir, ne evlendirir, ne de dünür gönderir."* [Müslim, Nikâh 41, (1409); Muvatta, Hacc 70, (1, 348, 349); Ebu Dâvud, Menâsik 37, (1841); Tirmizî, Hacc 23, (840); Nesâî, Hacc 91, (5, 192).]

1238 ٤٠– وعن نافع قال: [قَالَ ابْنُ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا: لاَ يَنْكِحُ الْمُحْرِمُ وَلاَ يَنْكِحُ وَلاَ يَخْطُبُ عَلَى نَفْسِهِ وَلاَ عَلَى غَيْرِهِ].

40. (1238)- *Nâfi* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) şöyle hükmetmiştir: "İhramlı evlenmez, evlendirmez, ne kendisi için kız ister, ne de başkası için." [Muvatta, Hacc 72, (1, 349).]

1239 ٤١– وعن أبى غطفان المُرِّى. [أَنَّ أَبَاهُ طَرِيفاً تَزَوَّجَ امْرَأَةً وَهُوَ مُحْرِمٌ فَرَدَّ عُمَرُ

نِكَاحَهُ]. أخرجهما مالك.

41. (1239)- *Ebu Gatafân el-Mürrî*'nin anlattığına göre, babası Tarîf, ihramlı iken bir kadınla evlenmeş ise de Hz. Ömer (radıyallahu anh) bu nikâhı reddetmiştir. [Muvatta, Hacc 71, (1, 349).]

1240 ٤٢ - وعن أبي قتادة رضي الله عنه قال: [كُنْتُ يوماً جَالساً مَعَ رِجَالٍ من أصْحَابِ رسُولِ الله ﷺ في منزلٍ في طريقِ مكّةَ، ورسولُ الله ﷺ أمامنا والقَوْمُ مُحْرِمُونَ وأنَا غيرُ مُحرِمٍ عامَ الحُدَيبيَة فأبصَرُوا حماراً وحشيّاً وأنا مشغُولٌ أخْصِفُ نعْلي فلم يُؤْذِنُوني وأحَبُّوا لو أنّي أبْصَرتُه. فالْتَفَتُّ فأبصرتُه فقُمْتُ إلى الفَرَسِ فأسرَجْتُه ثمَّ ركِبْتُ ونَسِيتُ السَّوْطَ والرُّمحَ. فقُلْتُ لهم ناوِلُوني السَّوْطَ والرُّمحَ. فقالوا: لاَ والله لا نُعِينُكَ عليه فغضِبْتُ فنزلتُ فأخذتُهما ثُمَّ ركِبْتُ فشدَدْتُ على الحمارِ فعقرْتُه ثُمَّ جِئْتُ به وقد ماتَ فوقعوا فيه يأكُلُونَه. ثُمَّ إنَّهُمْ شكُّوا في أكلِهِم إيّاه وهُم حُرُمٌ فَرُحْنَا وخبَأْتُ العَضُدَ معي. فأدركْنا النبيَّ ﷺ فسألناه عن ذلك فقال: هَلْ معكُمْ منه شيءٌ؟ فقُلْتُ نعم! فناولته العَضُدَ فأكلها وهو مُحْرِمٌ، وقال: إنَّمَا هِيَ طُعْمَةٌ أطْعَمَكُمُوهَا اللهُ]. أخرجه الستة.

وزاد في رواية لهم: هُوَ حَلاَلٌ فكُلُوهُ.

وفي أخرى: فقالَ لَهُمْ رسولُ الله ﷺ: أمِنْكُمْ أحدٌ أمَرَهُ أنْ يَحْمِلَ عَلَيْهِ أوْ أشَارَ إلَيْهِ؟ قَالُوا لا. قال: فكُلُوا.

وفي أخرى: قال أشَرْتُمْ أوْ أعَنْتُمْ أوِ اصَّدْتُمْ.

42. (1240)- *Ebu Katâde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hudeybiye Sulhu yapıldığı sene, bir gün Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabından bir grupla birlikte, Mekke yolu üzerinde bir yerde oturuyordum. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bizden ileride (konaklamış) idi. Ben hâriç herkes ihramlıydı. Halk vahşî bir eşek gördü, ben o sırada meşguldüm, ayakkabımı tamir ediyordum. Gördüklerinden beni haberdar etmediler, onu kendiliğimden görmüş olmamı istiyorlardı. Bir ara aralarında bir gülüşme oldu. Birden etrafıma bakındım (ve bu esnada) hayvanı

gördüm. Hemen (Cerâde adındaki) atıma gidip eğerledim ve bindim. (Acelemden) kamçıyı ve mızrağı unutmuştum. "Kamçı ve mızrağımı bana verin!" diye seslendim.

"Hayır, dediler, vallahi bu işte sana yardımcı olmak istemeyiz." Öfkelendim. İnip onları aldım. Tekrar binip, eşeğe doğru hızla gittim, (yetişip) avladım. Beraberimde getirdim, ölmüştü. Arkadaşlarım etinden yediler. Ancak sonradan ihramlı iken yeyip yememe hususunda şekke düşüp (yediklerine pişman oldular). Yürüdük, ben bir parça ayırdım. Resûlullah'a kavuşunca, bu meseleyi sorduk.

"Beraberinizde birşeyler kaldı mı?" dedi. Ben: "Evet!" diyerek parçayı uzattım, ihramlı olduğu halde, ondan yedi. Ve:

"Bu bir taamdır. Onunla Allah size ikramda bulunmuştur!" dedi."
[Buharî, Cezâu's-Sayd 2, 3, 4, 5, Hibe 3, Cihâd 46, 88, Megâzi 35, Et'ime 19, Zebâih 10, 11; Müslim, Hacc 56, (1196); Muvatta, Hacc 76, (1, 350); Tirmizî, Hacc 25, (847); Ebu Dâvud, Menâsik 41, (1852); Nesâî, Hacc 78, (5, 182); İbnu Mâce, Menâsik 93, (3093).]

Bunlarda gelen bir ziyade şöyledir: "(Resûlullah:) *"O helaldir, yiyin* (dedi)."

Bir diğer rivayette: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara şunu söyledi: *"Sizden biri (hayvanı yakalamak üzere) saldırmasını emretmedi, veya ona hayvanı göstermedi mi?"* Onlar: "Hayır!" diye cevap verince, (Resûlullah:)

"Öyleyse yiyin!" buyurdu."

Bir diğer rivayette: "(Resûlullah): *İşaret ettiniz veya yardım ettiniz veya saldırmasını sağladınız mı?"* (diye sordu)."

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, ihramlı iken hayvan avlamak mevzuuna girer. Hadis çeşitli vecihlerden gelmiştir. Her vecih, diğerlerine göre bazı farklı teferruat ihtiva edebilmektedir.

2- Yukarıda kaydedilen vechinin daha vâzıh hale gelebilmesi için, başka vecihlerde gelen bazı açıklayıcı ziyadeleri parantez içerisinde kaydettik.

3- Av (sayd)'dan murad, etinin yenmesi ihramsıza helâl olan vahşî hayvandır.

4- Anlaşıldığı üzere *Abdullah İbnu Ebî Katâde,* herkes umre için ihramlı olduğu bir sırada ihramsızdır. Ebû Katâde'nin ihramsız oluşu,

onun orduya sonradan yolda katılmış olmasından ileri gelmektedir. Ashab bir av hayvanı (vahşî eşek = zebra) gördükleri halde onu uyarmazlar, o da ayakkabı tamiriyle meşguldür, hemen göremez. Bir ara gülüşmeler sebebiyle irkilip şöyle bir etrafına bakınır. Av hayvanını görünce, avlamak için alelacele atına koşar, hazırlar ve biner. Ne var ki acelesinden hem kamçısını hem de mızrağını unutur. Arkadaşlarından istese de vermezler. Çünkü hepsi ihramlıdır ve ihramlıya av yasağı vardır. Avcıya ve avlanmaya yardım etmek de yasağa girdiği için, ihramsız olan Abdullah'ı arkadaşları ne başlangıçta uyarmışlar, ne de kamçı ve silahını eline vermişlerdir.

5- *Abdullah* hayvanı avlar, etini beraberce yerler. Ama, bunu yemekle bir yasak mı işledik diye içlerine tereddüt gelir. Önde ilerlemiş olan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yetiştikleri zaman vak'ayı anlatıp, durumlarını sorarlar.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ihramlı olanların, bu avlama işine işaret edip gösterivermek suretiyle bile olsa yardımcı olup olmadıklarını tahkik edip, hiçbir yardımları olmadığını anlayınca av etinin hepsine helâl olduğunu beyan buyurur ve kendisi de yer.

6- *Mevzu ile alâkalı bazı hükümler:*

1) Avlanmaya yardım etmemek şartıyla ihramlı av eti yiyebilir.

Ancak bu meselede bazı farklı görüşler vardır:

a) İhramlı için, avlansın avlanmasın av eti mutlak surette haramdır. Bu hükme gidenler 1241 numaralı hadisi esas alırlar.

b) İhramlının izniyle olsun olmasın, onun namına avlanan, avdan yemesi haramdır. İmam Şafiî ve İmam Mâlik bu görüştedir.

c) İhramlı bir kimse kendisi avlanır veya başkası onun izni veya delâletiyle avlarsa, o avdan yemesi haramdır. Başka surette avlanan av etlerini yiyebilir. İmam-ı Âzam bu görüştedir. Ekseriyet, "İhramlının avladığı sadece kendisine değil, başkasına da haramdır" demiştir. Hasan Basrî, Ebu Sevr, Süfyan-ı Sevrî ve diğer bazıları: "Hırsızın kestiği gibidir, başkası yiyebilir" demiştir. Ancak sahih olan,"muhrimin sayd nevinden kestiği meyte" hükmünde olmasıdır.

2) İhramlı, av hayvanını kasden veya hatâen de öldürse cezâ gerekir. Bu hususta Hicâz ve Irak ulemâsı ve başkaları ittifak ederler. Sadece Ehl-i Zâhir, *Ebu Sevr, Şafiîlerden İbnu Münzir* itiraz ederek hatâen öldürene ceza gerekmez derler. İki rivayetten birinde Ahmed İbnu Hanbel de bu

görüştedir. Hasan Basrî ve Mücâhid: "Cezâ hata için vâcibtir, ancak, âmden olursa buna ceza değil, nikmet yani İlâhî ukubet vâcib olur" demişlerdir.

3) Ulemânın ekserisi: "İhramlı, avlandığı takdirde, ödemesi gereken ceza, avladığı hayvanın benzerini ve dengini ödemesidir" diye hükmetmiştir. Ebu Hanife onun kıymetini ödemesi vâcibtir, mislini sarfetmesi de câizdir" der.

Ekserî ulema: "Büyük hayvan avlamışsa büyük hayvan öder, küçük hayvan avlamışsa küçük hayvan öder" demiştir. *İmam Mâlik* bu görüşe muhalefet ederek: "Öldürülen büyük de olsa, küçük de olsa cezası büyük hayvandır, öldürülen sağlam da olsa, sakat da olsa cezası sağlam hayvandır" der.

1241 ٤٣ – وعن الصعب بن جثّامة رضي الله عنه. [أنّه أهدى ألى رسول الله ﷺ حماراً وحشيّاً وهو بالأبواء أو بودّان فردّه عليه فلمّا رأى ما في وجهه قال: إنّا لم نردّه عليك إلاّ أنّا حرم]. أخرجه الستة إلا أبا داود.

43. (1241)- *Sa'b İbnu Cessâme* (radıyallahu anh)'nin anlattığına göre, kendisi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a, Ebvâ veya Vehdân'da (canlı) bir yaban eşeği hediye etmiştir. Ancak Resûlullah bunu kendisine iâde etmiş, Sa'b'ın üzüldüğünü yüzünden anlayınca: "Bunu sana iade edişimizin sebebi ihramlı oluşumuzdur" demiştir. [Buharî, Cezâu's-Sayd 6, Hibe 5, 17; Müslim, Hacc 50, (1193), Muvatta, Hacc 83, (1, 353); Tirmizî, Hacc 26, (849); Nesâî, Hacc 79, (5, 183-185); İbnu Mâce, Menâsik 92, (3090).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayette hediye edildiği belirtilen "vahşî eşek"ten murad nedir? Vahşî eşek eti mi, yoksa canlısı mı? Bu husus münâkaşalıdır. Rivayetin Buharî'deki vechi, yukarıda olduğu gibi çok açık değildir. Ancak, Buharî başka rivayetlerin karinesine dayanarak "canlı" olduğuna hükmetmiş ve bunu bab başlığına koyduğu kayıtla belirtmiştir. Müslim'deki bir vechinde "vahşi eşek eti" olduğu tasrih edilir. Bazı rivayetlerde "vahşî eşek budu", "ucundan kan damlayan bir yaban eşeği budu", "av etinden bir parça" gibi farklı tâbirler kullanılmıştır.

Rivayetlerdeki bu farklılıklar sebebiyle, ulemâ bu meselede ihtilâflı yorumlar yapmışlardır.

Tahavî, İbnu Abbâs'tan gelen bütün rivayetlerde Resûlullah *(aley-*

hissalâtu vesselâm)'ın, Sa'b'a iade ettiği hediyenin diri olmayan av eti olduğunda müttefiktir. Bu da: "İhramlıya av eti haramdır" diyenlere delildir der.

İbnu Battal, hadislerdeki ihtilâflı durumu, hâdisenin bir değil birden fazla olmasıyla izah eder. İbnu Hacer de bu görüşe meyleder. Ona göre, Sa'b, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir defasında yaban eşeğini bütün olarak hediye etmiş, başka seferlerde de parçalarını hediye etmiştir.

Kurtubî de önce hayvanın bütün olarak hediye edilmiş olabileceğini, reddedilince, Sa'b'ın "bütün oluş sebebiyle reddedildiğine" yorup, sonra da parça halinde hediye ettiğine hamlederek te'life çalışır.

2- Ulemânın bir kısmı *(Şa'bî, Tâvus, Mücâhid, Sevrî vs.* bu rivayette *İmam Mâlik)* bu rivayetten istidlâl ederek ihramlı olmayan kimsenin kestiği "av hayvanı"nın ihramlıya haram olduğuna hükmetmiştir. Hz.Ali, İbnu Abbâs ve İbnu Ömer de bu kanaattedir.

3- Diğer bir kısım âlimler *(Said İbnu Cübeyr, Ebu Hanife, Ebu Yusuf, İmam Muhammed, Ahmed İbnu Hanbel ve Atâ)* ihramlı olmayan bir kimsenin öldürdüğü avın ihramlıya helâl olduğunu söylerler. 1240 numaralı hadisi delil gösterirler.

1242 ٤٤ – وفي أخرى للنسائى عن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما [أنَّ الصَّعْبَ ابنَ جَثَّامَةَ أهْدَى إلى رسول الله ﷺ رِجْلَ حِمَارٍ وَحْشٍ تَقْطُرُ دماً وهو مُحرِمٌ بِقُدَيْدٍ فَرَدَّهَا عَلَيْهِ]. «والمُرَادُ بِرِجْلِ الحِمَارِ هُنَا فَخِذُهُ».

44. (1242) *Nesâî*'nin kaydettiği diğer bir rivayette İbnu Abbâs (radıyallahu anh) şöyle anlatmıştır: "Sa'b İbnu Cessâme (radıyallahu anh), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a, ihramlı iken, Kudeyd'de ucundan kan damlayan bir vahşî eşek budu hediye etti. Resûlullah, bu hediyeyi Sa'b'a iade etti (kabul etmedi)." [Nesâî, Hacc 79, (5, 183-185).

1243 ٤٥ – وعن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ [أنَّ رسول الله ﷺ قال: صَيْدُ البَرِّ لَكُمْ حَلاَلٌ وأنْتُمْ حُرُمٌ مَالَمْ تَصِيدُوهُ أوْ يُصَادُ لَكُمْ]. أخرجه أصحاب السنن.

45. (1243)- *Hz.Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Siz ihramlı iken, bizzat avlamamış iseniz veya (sizin arzunuzla) sizin için avlanmamış ise kara av hayvanları(nın eti) size helâldir."* [Ebu Dâvud, Menâsik 41, (1851); Tirmizî, Hacc 25, (846); Nesâî, Hacc 81, (5, 187).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis av hayvanını "muhrim"in avlaması ile "muhrim olmayan"ın avlaması arasındaki farkı açık bir şekilde ifade etmektedir: İhramlının öldürdüğü haram, ihramsızınki değildir. İhramlı bizzat öldürmüş veya emrederek başkasına öldürtmüş farketmiyor. Hadis, emretmemiş bile olsa, ihramlıya niyetle öldürüleni de dâhil etmektedir.

İhramsızın kestiği avın, ihramlıya helâl olduğunu kabul eden ulemâyı daha önce (1241 numaralı hadiste) belirttik.

1244 ٤٦ – وعن عبدالرحمن بن عثمان قال: [كُنَّا مَعَ طَلْحَةَ وَنَحْنُ حُرُمٌ فَأُهْدِىَ لَنَا طَيْرٌ وَطَلْحَةُ رَاقِدٌ فمِنَّا مَنْ أكَلَ مِنْهُ وَمِنَّا مَنْ تَوَرَّعَ فَلَمْ يَأكُلْ فَاسْتَيْقَظَ طَلْحَةُ وَوَفَّقَ مَنْ أكَلَهُ، وَقَالَ أكَلْنَاهُ مَعَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ]. أخرجه مسلم والنسائى.

« وَفَّقَ مَنْ أكَلَهُ » أى صوّب رأيه.

46. (1244)- *Abdurrahman İbnu Osman* anlatıyor: "Biz ihramlı iken Talha ile beraberdik. Bize bir kuş hediye edildi. Bu sırada Talha yatıyordu. Kuş etinden bazılarımız yedi, bazılarımız çekinip yemedi. Talha uyanınca yiyenleri te'yid etti ve: "Biz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte onu yedik" dedi." [Müslim, Hacc 65, (1197); Nesâî, Hacc 78, (5, 182).]

1245 ٤٧ – وعن عبدالله بن عامر بن ربيعة قال: [أُتِىَ عُثْمَانُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ بِلَحْمِ صَيْدٍ وَهُوَ بِالْعَرْجِ. فَقَالَ لأصْحَابِهِ كُلُوا. فَقَالُوا: أوَلاَ تَأكُلُ أنْتَ؟ قَالَ إنِّى لَسْتُ كَهَيْئَتِكُمْ إنَّمَا صِيدَ مِنْ أجْلِى]. أخرجه مالك.

47. (1245)-Abdullah İbnu Âmir İbni Rebîa anlatıyor: "Hz. Osman (radıyallahu anh)'a Arc'ta iken bir av eti getirildi. Arkadaşlarına:

"Yiyiniz!" dedi. Onlar:

"Sen yemiyor musun?" diye sordular.

"Ben, dedi, sizin durumunuzda değilim, bu hayvan benim için avlandı." [Muvatta, Hacc 84, (1, 354).]

AÇIKLAMA:

Rivayetin Muvatta'daki aslında Hz.Osman'ın ihramlı olduğu belirtilir. *İbnu Abdilberr* bu hadisle amel eden fakîhin çıkmadığını belirtir.

1246 ٤٨ – وعن عروة. [أنَّ عَائشَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهَا قالت لَهُ وَقَدْ سَأَلَهَا عَنْ لَحمِ صيْدٍ لَمْ يُصَدْ مِنْ أجْلِهِ: يَا ابـنَ أُختِى إنَّمَا هِىَ عَشرُ لَيَالٍ فـإنْ تَخلَّجَ في نَفسِكَ شيءٌ فَدعْهُ]. أخرجه مالك.

48. (1246)- *Urve* merhum anlatıyor: "Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye:

"Bir av hayvanı benim için avlanmamışsa bu bana helâl mi, haram mı?" diye sormuştum, şu cevabı verdi:

"Ey kızkardeşimin oğlu, o (ihram müddeti) on gündür. İçinde bir seğrime (rahatsızlık, şüphe) hissedersen bırakıver (yeme)." [Muvatta, Hacc 85, (1, 354).]

AÇIKLAMA:

Hz. Aişe (radıyallahu anhâ), sorulan husus üzerine, nazarında kesin bir nass olmaması haysiyetiyle böyle cevap vermiştir. Ona göre, bu şüpheli bir durum arzetmektedir. Öyle ise, Hz. Aişe şüpheli hususlarda Resûlullah'ın koyduğu: دعْ ما يُريبُكَ إلى مالاَيُريبُكَ **"Şüpheli şeylerden, kesinliğe ulaşıncaya kadar kaçın"** prensibine uyarak, yemeyi terketmelidir. Üstelik ihram müddeti on gündür, sabredilmesi zor değildir... mânasında cevap vermiştir.

Hz. Aişe, ayrıca Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hükmü iyice bilinmeyen, şüpheli hususlarda tâkip edilecek yolu gösteren bir başka düsturunu daha hatırlatmış olmaktadır: مااَنْكَرَ قَلْبُكَ فَدَعْهُ "Kalbin nefret ettiği şeyi bırak" veya اَلإِثْمُ حَزَّازُ القُلُوبِ "Günah kalblerin titrediği şeydir."

1247 ٤٩ – وعن البَهْزِى رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ، واسمه زيد بن كعب. [أنَّ رسول الله ﷺ خَرجَ يُريدُ مَكَّةَ وَهُوَ مُحرِمٌ حَتَّى إذا كانَ بالـرَّوْحَاءِ إذَا حِمَارُ وَحْشٍ عَقيرٌ فَذُكِرَ لِرَسُولِ الله ﷺ فقَالَ: دَعُوهُ فإنَّهُ يُوشِكُ أنْ يَجيءَ صاحِبُهُ. فَجَاءَ البَهْزِىُّ وَهُوَ صَاحِبُهُ إلى رسول الله ﷺ. فقَالَ يَا رَسُولَ الله: شَأْنُكُمْ بِـهذَا الحِمَارِ. فَأمَرَ رسولُ الله ﷺ أبَا بَكْرٍ يُقَسِّمُهُ بَيْنَ الرِّفَاقِ. ثُمَّ مَضَى حَتَّى إذَا كـانَ بالإثَايَةِ بينَ الـرُّوَيثَةِ وَالْعَرْجِ إذَا ظَبىٌ حَاقِفٌ في ظِلٍّ وَفيـهِ سَهمٌ فَزعَمَ أنَّ النَّبىَّ ﷺ أمَرَ رَجُلاً أنْ يَقِفَ عِنْدَهُ لاَ يُرِيبُهُ أحَدٌ مِنَ النَّاسِ حَتَّى يُجَاوِزَهُ]. أخرجه مالك والنسائى.

« الحَاقِفُ » الذى انحنى وتثنى في نومه.

49. (1247)- *el-Behzî* (radıyallahu anh) -ki ismi Zeyd İbnu Ka'b'dır- anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'ye gitmek düşüncesiyle ihramlı olarak (Medine'den) çıktı. Ravhâ nam mevkiye varınca orada kesilmiş bir vahşî eşekle karşılaştılar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bundan bahsedildi:

"Bırakın onu, dedi, *sahibi hemen gelebilir!"*

Derken hayvanın sahibi Behzî geldi ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı bularak:

"Ey Allah'ın Resûlü, bu eşeği (size bıraktım) dilediğiniz gibi tasarruf edin!" dedi. Resûlullah derhal Hz. Ebu Bekir'e emrederek, *"yol arkadaşları arasında taksim etmesini"* söyledi.

Sonra yola devam edip İsâye nâm yere geldi. Burası Ruveyse ile Arc arasında bir yer idi. Sıcak bir gölgede kıvrılıp uyumakta olan bir ceylan vardı. -Râvi der ki- "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir şahsa, herkes geçinceye kadar orada bekleyip kimseye hayvanı rahatsız ettirmemesini emretti." [Muvatta, Hacc 79, 1, (351); Nesâî, Hacc 78, (5, 182, 183), Sayd 32, (7, 205).]

AÇIKLAMA:

1- Bir rivayette Medine-Mekke yolu üzerinde bulunan bazı yer isimleri geçmektedir: Ravhâ, İsâye, (veya Üsâye veya Esâye), Ruveyse, Arc. Bunlar yol boyu uğrak yerleridir.

2- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in uyuyan ceylanı rahatsız ettirip, ürküttürmemesi, ihramlı oluşlarından ileri gelir. Zîra muhrime, sayd'ı (av hayvanını) ürkütmesi veya bu işte yardımcı olması, -sadedinde olduğumuz rivayetten anlaşılacağı üzere- yasaktır.

1248 • ٥٠ - وعن عـروة أنَّ الزُّبيْرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ [كَـانَ يَتَزَوَّدُ صَفِيـفَ قَدِيدِ الظِّبَاءِ وَهُوَ مُحْرِمٌ]. أخرجه مالك.

« الصَّفِيفُ وَالْقَدِيدُ » اللحم المَمْلوح المُجَفَّفُ في الشمس، سمى صفيفاً لأنه يُصف في الشمس لِيَجفَّ.

50. (1248)- *Urve* (rahimehullah) anlatıyor: "Zübeyr (radıyallahu anh) ihramlı olduğu halde (yemek üzere yanına) güneşte kurutulmuş ceylan eti dizisini azık olarak alıyordu." [Muvatta, Hacc 77, (1, 350).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Hz.Zübeyr (radıyallahu anh)'in ihramlıya, ihramdan önce hazırlanmış av hayvanı eti yemesinin helâl olduğu inancında bulunduğunu göstermektedir.

1249 ٥١ - وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال: [خَرَجْنَا مَعَ رسُولِ الله ﷺ في حَجٍّ أوْ عُمْرَةٍ فاستقبلنا رِجْلٌ مِنْ جَرادٍ فجعلْنَا نضربُهُ بِسِيَاطِنَا وقِسِيِّنَا. فَقَالَ ﷺ: كُلُوهُ فإنَّهُ مِنْ صَيْدِ البَحْرِ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

« الرِّجْلُ مِنَ الجَرَادِ » بكسر الراء وسكون الجيم: القطعة منه.

51. (1249)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz, hacc veya umre için Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le birlikte yola çıkmıştık. Yol esnasında bir çekirge sürüsüne rastladık. Kamçı ve yaylarımızla vurmaya başladık. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Bunu yeyin, zîra o deniz avından (sayılır)" dedi." [Ebu Dâvud, Menâsik 42, (1853); Tirmizî, Hacc 27, (850).]

1250 ٥٢ - وعن كعب قال: [الجَرَادُ مِنْ صَيْدِ البَحْرِ]. أخرجه مالك وأبو داود.

52. (1250)- *Ka'bu'l-Ahbâr* demiştir ki: "Çekirge deniz avı(ndan sayılmış)dır." [Ebu Dâvud, Menâsik 42, (1853); Muvatta, Hacc 82, (1, 352).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayette, çekirgenin deniz avına benzetilmesi, çekirgenin de ölüsünün yenmesi yönüyle arzettiği benzerlikten ileri gelir.

2- Ancak, fukahâ muhrim'e çekirge öldürmeyi yasaklamıştır, Onu öldüren kıymetini tasaddukta bulunur.

Hidâye'de, çekirgenin kara avı olduğu belirtilmiştir. İbnu'l-Hümâm, ulemânın ekseriyetinin böyle hükmettiğini belirtir. Bu durumda sadedinde olduğumuz hadis müşkil bir durum ortaya koymaktadır. Hz. Ömer, kendisine, ihramlı iken çekirge öldürüp, hükmünü sormak için gelen kimseyi Ka'bu'l-Ahbâr'a gönderir. O: "Bir dirhem tasadduk etmeye" hükmeder.

Aliyyu'l-Kârî: "Bu hadis şayet sahîh ise, iki çeşit çekirge, kara ve deniz çekirgeleri var demektir, her biri hakkında ayrı ayrı uygun hüküm yürütülür" diyerek ihtilâfı gidermeye çalışmıştır. (müteakip açıklamaya da bakınız.)

Ancak hemen kaydedelim ki, Ebu Dâvud, senette yer alan Ebu'l-Mühezzim'in zayıf olduğunu, çekirgenin "deniz avı" olduğunu söyleyen iki rivayetin de vehimden ibâret olduğunu belirtir.

1251 ٥٣– وزاد مالك [أنَّ عُمرَ رضىَ اللّهُ عنهُ قال لَهُ: وَمَا يُدْرِيكَ؟ فقَالَ: يَا أميرَ المُؤمنينَ، وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ إنْ هِىَ إلاَّ نَثْرَةُ حُوتٍ يَنثُرُهُ في كُلِّ عَامٍ مَرَّتَيْنِ].

« النَّثْرَةُ » الدواب بالنون: شدة الْعَطْسَة، يقال نَثَرَتِ الشاة إذا طَرَحت عن أنفها الأذى.

53. (1251)- *Muvatta'*da şu ziyade var: Hz. Ömer (radıyallahu anh) Ka'b'a sordu: "Nereden biliyorsun (ki çekirge deniz avıdır)?" Ka'b şu cevabı verdi:

"Ey mü'minlerin emîri, nefsimi yed-i kudretinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin ederim, bu (bir nevi) balık hapşırmasıdır, her yıl iki sefer hapşırır." [Muvatta, Hacc 82, (1, 352).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, *Ka'bu'l-Ahbar'*ındır. Ka'b, Müslüman olan Yahudi âlimlerden biridir. Muhadramlardan kabul edilir. Hz. Ebu Bekir veya Hz. Ömer zamanında İslâm'la müşerref olmuştur. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sağlığında Müslüman olduğu da söylenmiştir. İbnu Hacer: *"Sa-hîh olanı Hz. Ömer zamanında İslâm'a girmiş olmasıdır"* der.

Ka'b, Yahudi âlimi olması itibariyle rivayetlerinde eski malumatının te'siri görülmüştür. Hatta İslâmî telîfâtâ giren pekçok israîliyâtın mühim kaynaklarından birinin Ka'b olduğu kabul edilmiştir.

Çekirgenin deniz avından olduğunu ifade eden bu rivayetlerde israîlî efsâne kokusunu hissetmemek mümkün değildir. Ebu Hüreyre'den gelen 1249 numaralı hadisin mâkul bir te'vili yapılmış, çekirgenin deniz avından sayılmasının bir vechi gösterilmiştir. Ama, çekirge sürüsünü balık hapşırığına benzeten ifâdenin te'vili zorluk arzetmektedir. Nitekim başta Şâfiî, ulemâmız çekirgeyi kara avı saymış ve çekirgeye taarruzu ihramlıya haram kılmış, öldürene de kıymetince tasadduk hükmetmede tereddüd etmemiştir.

Zürkânî, bizzat Ka'b'ın yukarıda kaydedilen görüşünden rücû ettiğini gösteren delillerden bahseder. Aynen şöyle devam eder: "...Şâfiî hazretleri sahîh veya hasen bir senedle Abdullah İbnu Ebî Ammâr'dan şunu rivayet etti: Muaz İbnu Cebel ve Ka'bu'l-Ahbâr (radıyallahu anh)'la

birlikte, bir ihramlı grup içinde, Beytu'l-Makdis'den umre yapmak üzere hareket ettik. Yolda, bir mevkiye gelmiştik ki Ka'b bir ateş yakıp ısınmaya başladı. O sırada bir çekirge sürüsü geldi. İki çekirge yakalayıp öldürdü. İhramlı olduğunu unutmuştu, sonradan hatırladı ve çekirgeleri (yemeden) attı. Medine'ye gelince *Hz. Ömer*'e uğrayıp bu iki çekirgenin hikâyesini anlattı. *Hz. Ömer* (radıyallahu anh): "Kendi kendine nasıl bir ceza verdin?" diye sordu. Ka'b: "İki dirhem ödeme cezası" dedi. Hz. Ömer: "Öyle mi! İki dirhem yüz çekirgeden daha kıymetlidir." Evet. Çekirgeler yolları istilâ etseler, geçebilmek için çiğnemekten başka çare kalmasa, bu sebeple bir ödeme gerekmez. Yine de ihramlı, çekirge öldürmekten sakınmalıdır. İbnu Abdilberr, çekirgenin balık hapşırığı olması meselesinde, müşahedeye ters düştüğü için tevakkuf etmiştir.

es-Sâcî, Ka'b'dan şunu rivayet eder: "İlk çekirge, balığın burun deliğinden çıkmıştır." Bununla ilk yaratılışının böyle olduğunu ifade etmiştir, ancak bunun sıhhati bilinmez. Hz. Ömer onu ne tekzib ne de tasdik etti. Zîra onun, bunu, Tevrat'tan öğrenmiş olabileceğinden korktu. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in onların rivayet ettiği şeyler hususundaki sünneti şudur: *"Ne tasdik ne de tekzib etmemek, böylece rivayet ettikleri şey haksa reddedilmemiş, ecdâdları tarafından uydurulmuş veya tahrif edilmiş bir şey ise tasdik edilmemiş olur."*

Görüldüğü üzere, İslâm ulemâsı, rivayet olarak kitaplara giren isrâiliyâtı ihtiyatla karşılamış, reddi gerekince de ağırbaşlılık ve selef büyüklerine olan hürmeti rencide etmeyecek bir üslubla reddetmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Ehl-i Kitab'ın söylediklerini ne red ne de tasdik edin, böylece hakkı tekzib, batılı tasdikten sâlim kalırsınız"* mânasındaki irşadlarının Ehl-i Kitap'la olan münasebetlerde, muhatabın inancına saygıda nasıl mühim bir esas olduğu da anlaşılmış oluyor.

Dar kafalarına sığdıramadıkları herşeye safsata diyerek milyonlarca mü'minin inançlarına saygısızlık ilan eden modern barbarların kulakları çınlasın!

1252 ٥٤ـ وعن عائشة رضى الله عنها. [أنَّ أسْمَاءَ بِنْتَ عُمَيْسٍ: نُفِسَتْ بِمُحَمَّدِ ابْنِ أبِى بَكْرٍ بِالشَّجَرَةِ فَأمَرَ النَّبىُّ ﷺ أبَا بَكْرٍ أنْ يَأمُرَهَا أنْ تَغْتَسِلَ وَتُهِلَّ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

«نُفِسَتِ المَرْأةُ» بضم النون وفتحها: إذا ولدت.

54. (1252)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Esmâ Bintu Umeys, Muhammed İbnu Ebî Bekir'in doğumu sebebiyle Şecere nâm nev-

kide nifas olmuştu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* Hz.Ebu Bekir (radı-yallahu anh)'i görüp, kadına yıkanıp ihrama girmesini emretmesini söyledi." [Müslim, Hacc 109, (1209); Ebu Dâvud, Menâsik 35, (1834); İbnu Mâce, Menâsik 12, (2911).]

1253 ٥٥ – وعن أسماء بنت عُميس رضىَ الله عَنْها. [أنَّهَا وَلَدَتْ مُحَمّداً بالْبَيْداء: وَذَكر مثْله]. أخرجه مالك والنسائى.

وفي رواية مالك: بذِى الحُلَيْفَة فأمَرَهَا أبُو بَكْرٍ أنْ تَغْتَسِلَ ثُمَّ تُهِلَّ.

زاد النسائِى في أخرى: ثُمَّ تُهِلُّ بالحَجِّ وَتَصْنَعُ مَا يَصْنَعُ النَّاسُ إلاّ أنَّهَا لاَ تَطُوفُ بالبَيْتِ، وَذلِكَ في حَجَّةِ الْوَدَاعِ.

وفي أخرى له: أرْسَلْتُ إلى رسولِ الله ﷺ كَيْفَ أصْنَعُ؟ فَقَالَ اغْتَسِلِي وَاسْتَثْفِرِى ثُمَّ أهِلّى.

«اسْتَثْفَرَتِ الحَائِضُ» إذَا شَدّت على فرجها خِرْقَة وَعَلَّقَتْ طَرفيها إلى شئ مشدود في وسطها من مُقَدَّمها ومؤخرها. مأخُوذٌ من ثَفَرِ الدابة: وهو ما يكون تحت ذَنَبهَا.

55. (1253)- *Esmâ Bintu Ümeys* (radıyallahu anhâ) Muhammed'i Beydâ'da doğurduğunu söylemiş, önceki hadisteki durumu aynen zikretmiştir." [Muvatta, Hacc 1, (1, 322); Nesâî, Hacc 26,(5, 127.]

Muvatta'nın bir başka rivayetinde şöyle denir: "(Esmâ..) Zülhuleyfe'de Muhammed'i doğurdu). Ebu Bekir (radıyallahu anh) ona yıkanmasını sonra da ihrâma girmesini emretti."

Nesâî, bir başka rivayette şu ziyadeyi ilâve eder: "...sonra hacc için ihrama girmesini, Ka'be'yi tavaf hâriç, herkesin yaptıklarını aynen yapmasını (emretti)."

Yine Nesâî'nin bir başka rivayetinde (Esma) şöyle demiştir: "Resûlullah'a (birisini) göndererek: "Ne yapayım?" diye sordurdum. Bana: *"Yıkan, (kan gelen kısma) sargı bağla, sonra da ihrama gir"* haberini gönderdi."

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, hayızlı ve nifaslı kadınların ihrama girebileceklerini, ta-

vaf ve tavafa bağlı olan iki rekât tavaf namazından başka, bütün hacc fiillerini yapabileceklerini göstermektedir. Nitekim Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, nifaslı halde neler yapabileceğini soran Esmâ'ya, *"Tavaf hariç her şeyi"* diye cevap vermiştir. Nifaslı ve hayızlı kadınların, ihram için yıkanmaları gerekir mi, gerekmez mi meselesinde ihtilâf edilmiştir. Hanefî ve Şâfiîlerin de dahil olduğu Cumhûr'a göre, yıkanmaları müstehabtır. Hasan Basrî ve Zâhirîler'e göre vâcibtir.

Bilindiği üzere, bir kadın doğumdan itibaren 40 gün nifaslı sayılır ve bu esnada, tıpkı hayızlı halde olduğu üzere, oruç tutamaz, namaz kılamaz. Kâ'be'yi tavaf edemez, câmiye giremez, Kur'ân'a el süremez. Bu durumlarda hacc yapabilir mi? Veya hacc menâsikinden hangilerini yapabilir, hangilerini yapamaz? İşte haccın başlatıldığı sırada doğum yapmış olan Esmâ (radıyallahu anhâ) bunu sormuştur.

Esma, hacc niyetiyle yola çıkıp, ihram giyme mahalline gelince doğum yaparak nifas olmuştur. Zîra doğum yaptığı zikredilen yerler, Medinelilerin ihrama girdikleri yerlerdir: *Şecere, Zülhuleyfe, Beyda.* Aslında Şecere ve Beyda, Zülhuleyfe'de muayyen noktaların isimleridir. Zülhuleyfe ise, Medineliler için, bizzat Resûlullah tarafından tesbit edilen mîkat yani ihram giyme mahallidir. (1187 numaralı hadise bakın.)

1254 ٥٦ – وعن ابن عمر رضى الله عنهما: [أنَّهُ قَالَ في المَرْأَةِ الحَائِضِ الَّتِى تُهِلُّ بِالحَجِّ أَوْ بِالعُمْرَةِ: إنَّهَا تُهِلُّ بِحَجِّهَا أَوْ عُمْرَتِهَا إذَا أَرَادَتْ. وَلكِنْ لاَ تَطُوفُ بِالْبَيْتِ وَلاَ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ. وَتَشْهَدُ المَنَاسِكَ كُلَّهَا مَعَ النَّاسِ، وَلاَ تَقْرَبُ المَسْجِدَ حَتّى تَطْهُرَ].

أخرجه مالك.

56. (1254)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'den yapılan bir rivayete göre, hacc veya umre için ihrama giren hayızlı kadın hakkında, "Kadın dilerse umre veya haccı için ihrama girer, ancak Beytullah'ı tavaf edemez, Safa ile Merve arasındaki sa'yi de yapamaz. Bunlar dışındaki bütün menâsike insanlarla birlikte katılır. Temizleninceye kadar mescide yakın olamaz." [Muvatta, Hacc 45.]

AÇIKLAMA:

Hayızlı kadının Safa ve Merve arasındaki sa'yi yapamayışı, sa'yin tavafa bağlı olmasından ileri gelir. Zîra sa'y, Beytullah'ı tavaftan sonra icrâ edilen bir nüsüktür. Böyle olunca, temizlik şart olan tavaf hayız ve nifasıyla yasak olunca, buna bağlı olarak yapılan sa'y da ister istemez

yapılamaz. Tavaftan imtina eden sa'yden de imtina eder. Öyle ise hayızlının sa'y yapamayışı, sa'y için temizliğin şart olmasından ileri gelmez. Gerçi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan yapılan bir rivayete göre, önce sa'y yapan bir kimse durumunu sorunca, Hz. Peygamber: طُفْ ولا حَرَجَ "Tavafını da yap, bunda bir mahzur yok" buyurmuştur. Ancak Cumhur bunun yeterli olmayacağını, tavaftan sonra yeniden sa'y yapması gerektiğini söylemiştir. Hadisi de: *"Buradaki sa'y, kudüm tavafından sonra ve ziyâret (veya ifâza) tavafından önce yapılan sa'y olmalıdır"* diye te'vil etmişlerdir.

Mescide yaklaşmayı meşru kılan temizlenmeden maksad "kanın kesilmesini takib edecek yıkanma"dır. Nifas veya hayız kanı tamamen kesilmeden alınacak boy abdesti şer'î temizliği sağlamaz.Veya kan kesildikten sonra boy abdesti alınmadığı takdirde yine "temiz olunmaz."

1255 ٥٧– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [قال رسولُ الله ﷺ: النُّفَساءُ وَالحَائِضُ إذَا أتَتَا عَلى المِيقَاتِ تَغْتَسِلاَنِ وتحْرِمَانِ وَتَقْضِيَانِ المَنَاسِكَ كُلَّهَا غيرَ الطَّوَافِ بالبَيْتِ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

57. (1255)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Nifaslı ve hayızlı kadınlar mîkata gelince guslederek ihrama girerler ve Beytullah'a olan tavaf hariç bütün menâsiki îfa ederler." [Ebu Dâvud, Menâsik 10, (1744); Tirmizî,Hacc 100, (945).]

1256 ٥٨– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما [قال رسولُ الله ﷺ: خَمْسٌ من الدَّوَابِّ لَيْسَ عَلَى المُحْرِمِ فِي قَتْلِهِنَّ جُنَاحٌ: الْغُرَابُ، وَالحِدَأةُ، وَالْعَقْرَبُ، وَالْفَأرَةُ، وَالْكَلْبُ العَقُورُ]. أخرجه الستة إلا الترمذى.

وفي رواية: لاَ جُنَاحَ عَلى مَنْ قَتَلَهُنَّ في الحَرَمِ والإحْرَامِ.

وفي أخرى بأبى داود والترمذى عن أبى سعيد الخدرى: وَالسَّبُعِ الْعَادِى.

والمراد به الذى يعدو على الإنسان فيفترسه، وسيجئ لما يجوز قتله من الدواب بابٌ في كتاب القَتْلِ من حرف القاف إن شاء الله تعالى.

58. (1256)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah

(aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: *"Beş hayvan vardır, bunların öldürülmesi ihramlıya günah değildir: Karga, çaylak, akrep, fâre, kelb-i akûr."* [Buharî, Cezau's-Sayd 7; Müslim, Hacc 72, (1199); Muvatta, Hacc 88,(1, 356); Ebu Dâvud, Menâsik40, (1846); Nesâî, Hacc 82, 83, 84, 86, 87, 88, (5, 187-190).]

Bir rivayette şöyle denmiştir: "Bunları, Harem'de ve ihramda iken öldürene günah yoktur."

Ebu Dâvud ve *Tirmizî*'nin, Ebu Saîdi'l-Hudrî'den kaydettikleri bir rivâyette: "Âdi yırtıcılar" da denmiştir. Bundan maksad insana saldırıp yaralayandır. Hayvanlardan öldürülmesi câiz olanları ayrıca zikredeceğiz (4939-4952. hadisler).

AÇIKLAMA:

1- İhramlıya öldürmesi helâl olan bu beş hayvan, ihramsıza evleviyetle helâldir. Bu hayvanların zararlı olduğu herkesce bilinir. Bunların, namaz kılarken bile öldürülmesinin câiz olduğunu ifâde eden rivayetler mevcuttur.

İnsana zarar veremeyecek derecede küçük olan yavrularının da öldürülmesi câiz mi değil mi? ihtilâf edilmiştir.

3- Farenin muhtelif cinsleri olmasına rağmen, hadiste mutlak geldiği için hepsinin öldürülmesi câizdir.

4- *Kelb-i akûr,* bilinen köpek değildir. Ulemâ kelb-i akur'dan insana saldırıp, yaralayan ve insanları korkutan bütün yırtıcı canavarları anlamışlardır. Arslan, kaplan, panter, kurt gibi... Bazı âlimler, sayılan bu beş hayvana, eti yenmeyen hayvanlardan öldürülmesi yasaklanmış olanlar dışındaki bütün vahşîlerin girdiğini söyler ve öldürülmelerinin câiz olduğuna hükmederler.

5- *Kastalânî,* bu hayvanların öldürülmelerinin câiz kılınmasını, bunların insanlara ve diğer hayvanlara zararlı oluşlarına bağlar ve der ki: "karga ile çaylak zayıf bulduğu sığırın ve diğer sağmal hayvanların arka kısmının etini gagasıyla yer, gözünü oyar, şaşkın insanın elinden ekmeğini bile kapabilir. Bunlar kuşların en âdisidir. Akrep de çok zehirli bir hayvandır. Öyle ki yılanı bile sokup öldürülebilir. Onun zehri, kocaman fili bile devirmeye yeterlidir." Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in de namazda akrep öldürdüğünü haber veren rivâyet mevcuttur.

6- Bu hayvanların öldürülmesi bir vecibe değil bir cevazdır. Yani bunlar görülünce mutlak öldürülsün demek değildir. Öldüren, herhangi bir günah işlememiştir, herhangi bir ceza ödemez demektir.

7- Âlimler bu hadisten hareketle, öldürülmesi gereken bir mücrim Harem'e iltica ettiği takdirde, orada öldürülmesinin câiz olduğu hükmünü çıkartmıştır.

1257 ٥٩ – وعن عَلْقَمة بن أبي علقمة عن أمه: [أَنَّهَا سَمِعَتْ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا تُسْئَلُ عَنِ الْمُحْرِمِ يَحِلُّ جَسَدَهُ. قَالَتْ: نَعَمْ فَلْيَحُكَّهُ وَلْيَشْدُدْ. ثُمَّ قَالَتْ: لَوْ رُبِطَتْ يَدَاىَ وَلَمْ أَجِدْ إِلاَّ رِجْلِى لَحَكَكْتُ]. أخرجه مالك.

59. (1257)- *Alkame İbnu Ebî Alkame,* annesinden rivayet etmiştir ki: "Annesi, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'yi ihramlı iken bedenini kaşıyan kimse hakkında soru sorulunca dinlemiştir. Hz. Aişe şu cevabı verir: "Evet, kaşınsın ve şiddetle kaşısın." Sonra Hz. Aişe ilâve eder: "Ellerimi bağlasalar, (kaşınmak için ayaklarımdan başka bir imkânım olmasa) ayaklarımla kaşınırım." [Muvatta, Hacc 93, (1, 358).]

AÇIKLAMA:

Kaşıma, kıl dökme ihtimâlini getirdiği için ihramlı hakkında meşkuk bir durum hâsıl eder. Bu sebeple *Hz. Aişe*'ye, câiz mi, değil mi diye sorarlar. Hz. Aişe câiz olduğunu, hiçbir mahzur görmediğini ifade için mübâlağalı bir üslup ihtiyar eder. *İmam Mâlik* bedenin baş, sırt gibi görünmeyen kısımlarının dikkatli ve ihtiyatlı kaşınması gerektiğine dikkat çeker: "Olur ki, eli bir hayvancığa rastlar da göremez" der.

1258 ٦٠ – وعن أسماء بنت أبى بكر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهما قالت: [خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ حُجَّاجاً حَتَّى إِذَا كُنَّا بِالْعَرْجِ نَزَلَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ وَنَزَلْنَا فَجَلَسَتْ عَائِشَةُ إِلَى جَنْبِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ وَجَلَسْتُ إِلَى جَنْبِ أَبِى بَكْرٍ فَكَانَتْ زَامِلَةُ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ وَزَامِلَةُ أَبِى بَكْرٍ وَاحِدَةً مَعَ غُلاَمٍ لأَبِى بَكْرٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ، فَجَلَسَ أَبُو بَكْرٍ يَنْتَظِرُ أَنْ يَطْلَعَ عَلَيْهِ فَطَلَعَ وَلَيْسَ مَعَهُ بَعِيرُهُ. فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: أَيْنَ بَعِيرُكَ؟ فَقَالَ: أَضْلَلْتُهُ الْبَارِحَةَ. فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: بَعِيرٌ وَاحِدٌ تُضِلُّهُ؟ وَطَفِقَ يَضْرِبُهُ وَرَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَتَبَسَّمُ وَيَقُولُ: انْظُرُوا إِلَى هذَا الْمُحْرِمِ. مَا يَصْنَعُ وَمَا يَزِيدُ عَلَى ذلِكَ وَيَتَبَسَّمُ]. أخرجه أبو داود.

60. (1258)- *Esmâ Bintu Ebî Bekr* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Hacc yapmak üzere Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le birlikte

çıktık. Arc nâm mevkiye kadar geldik. Orada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* konakladı, biz de konakladık. Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına oturdu. Ben de babam Ebu Bekir'in yanına oturdum. Resûlullah'ın binek devesi ile, Hz.Ebu Bekir'in binek develeri tekdi ve o da Ebu Bekir'e ait bir köle ile birlikte (yolda) idi. Ebu Bekir (radıyallahu anh) oturup, kölenin gelmesini beklemeye başladı. Köle geldi ama beraberinde deve yoktu. Hz.Ebu Bekir (radıyallahu anh):

"– Deven nerde?" diye sordu. Köle:

"– Sabahleyin onu kaybettim!" dedi. Ebu Bekir (radıyallahu anh):

"– Tek bir deveyi kayıp mı ettin!" deyip köleye vurmaya başladı. Resûlullah bu sırada gülüyor ve şöyle diyordu:

"– Şu ihramlıya bakın neler de yapıyor!" (İbnu Ebi Rizme der ki: Resûlullah: *"Şu ihramlıya bakın neler de yapıyor?"* deyip gülüyor, (başka bir şey söylemiyordu)." [Ebu Dâvud, Menâsik 30, (1818); İbnu Mâce, Menâsik 21, (2933).]

AÇIKLAMA:

1- Teysîr'in metni, Ebu Davud'unkine nazaran -anlamayı zorlaştıracak- bazı eksiklikler ihtiva etmektedir. Tercümede, aslından alarak parantez içerisinde gösterdik.

2- Görüldüğü üzere, ihramlının te'dibde bulunulmasına Hz.Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* müdahale etmiş, fakat, kesin ve sert bir üslubla değil. Şu halde bu müdahale tahrim ifade etmektedir. Nitekim aynı hadisi Ebu Dâvud: *"İhramlı kölesini te'dib eder"* adını taşıyan bir bâb başlığı altında kaydederken, İbnu Mâce: *"İhramda iken sakınma"* adını taşıyan bir bâbda kaydeder. Şu halde ihramlı, ailesini te'dib edebilecek, ancak dikkat etmesi, aşırı gitmemesi gerekir, terki ise evladır.

1259 ٦١ – وعن ربيعة بن عبدالله [أَنَّهُ رَأَى عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ يُقَرِّدُ بَعِيراً لَهُ وَهُوَ مُحْرِمٌ].

61. (1259)-Rebîa İbnu Abdillah: "Hz. Ömer (radıyallahu anh)'i ihramlı iken (Mekke ile Medine arasındaki Sükyâ köyünde) devesinin kurtlarını alıp toprağa atarken gördüm." [Muvatta, Hac 92, (1, 357).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin sonuna İmam Mâlik: *"Ben bunu mekruh buluyorum"* kaydını koyar.

2- *İmam Mâlik*'in mekruh addetmesi, devede yaşayan bu parazitlerin de hayvan olmasından ileri gelir. Yere atılınca öleceklerinden, ihram yasağı araya girmiş olmaktadır. Ancak Hz. Ömer'in bunu câiz gördüğü açıktır.

Zürkânî der ki: "Eğer bunlar deveye zarar veriyorlarsa, onları deveden temizler, kefâret olarak bir miktar taam yedirir" der.

1260 ٦٢– وعن نافع قال: [كَانَ ابنُ عُمرَ يكْرَهُ أنْ ينزِعَ المُحرِمُ حَلمةً أوْ قُرَاداً مِنْ بَعيرِهِ]. أخرجهما مالك.

ومعنى « يُقَرِّدُ » أى ينزع عنه القِرْدَان جمع قُراد وهو دُوَيبّة معروفة. « وَالحَلَمَةُ » جمعها حَلَم وهى : ما عظم من القراد.

62. (1260), Nâfi' anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), ihramlının, devesinden pire veya güve gibi haşereleri temizlemesini mekruh addederdi." [Muvatta, Hacc 95, (1, 358).]

BİRİNCİ FER'[40]

TELBİYE HAKKINDADIR

1261 ١ – عن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما قال: [بَيْدَاؤُكُمْ هذه الَّتي تَكْذِبُونَ عَلى رسولِ الله ﷺ فيـــهَا: مَا أهَلَّ رســـولُ الله ﷺ إلاّ مِنْ عِنْدِ الْمَسْجِد: يعْني مَسْجِدَ ذِي الحُلَيْفَةِ]. أخرجه الستة.

وفي رواية: مَا أهَلَّ إلاَّ مِنْ عِنْدِ الشَّجَرَةِ حِينَ قَامَ بِهِ بَعِيرُهُ.

وفي أخرى للنسائى: قِيلَ لأبْنِ عُمَرَ: رَأيْتُكَ تُهِلُّ إذَا اسْتَوَتْ بِكَ رَاحِلَتُكَ؟ قالَ: إنَّ رسولَ الله ﷺ كانَ يَفْعَلُهُ.

1. (1261)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) şunu söyledi: "Sizin Beydâ'nız, hakkında Resûlullah'a iftira ettiğiniz şurasıdır. Ama, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sadece mescidin -yani Zülhuleyfe mescidinin- yanında ihrama girip telbiye getirdi." [Buharî, Hacc 20; Müslim, Hacc 23, (1186); Muvatta, Hacc 30, (1, 332); Tirmizî, Hacc 8,(818); Ebu Dâvud, Hacc 21, (1771); Nesâî, Hacc 56, (5, 162-164); İbnu Mâce, Menâsik 14, (2916).]

Bir rivayette şöyle denir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Şecere nâm mevkide devesine bindiği zaman telbiye getirdi."

Nesâî'nin diğer bir rivayetinde denir ki: "İbnu Ömer'e: "Seni deven kaldırdığı zaman telbiye çeker gördüm" diye sorulmuştu. Şu cevabı verdi: "Çünkü Resûlullah böyle yapmıştı."

AÇIKLAMA:

1- **Beydâ,** lügat olarak çöl, boş arâzi mânasına gelir. Hadiste ise,

---

40– **Fer'** teferruat mesele demektir. Yani bir meselenin ikinci, üçüncü derecede tâli meselesi, alt başlığın alt başlığı gibi. Cem'i, fürûdur.

belli bir yerin adıdır: Zülhuleyfe'nin Mekke tarafına düşen ve oraya yakın bulunan bir tepedir. Her çeşit inşaattan hali olduğu için Beydâ denmiştir.

2- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) bir ihtilâfa temas etmektedir: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* haccı hangi noktada başlatmıştır? İbnu Abbâs'tan yapılan bir rivayette *-ki Dârakutnî tahric etmiştir-* Hz. Peygamber'in Beydâ'ya çıktıktan sonra hacca niyet edip telbiye getirmeye başladığı belirtilir. Sa'd İbnu Ebî Vakkas (radıyallahu anh)'ın Ebu Davud'da gelen bir rivayeti, Resûlullah'ın, Uhud yolunu tutacaksa, Beyda dağına tırmandığında telbiyede bulunduğunu, Fur' yolunu tutacaksa hayvanı kaldırır kaldırmaz telbiyede bulunduğunu ifade eder.

3- Sadedinde olduğumuz rivayette *İbnu Ömer* ise, Zülhuleyfe Mescidi'nin yanında telbiyeye başladığını söylemekte, diğer ifadeleri "kizb" olarak tavsif etmektedir. Hemen belirtelim ki, bu kizb dilimizdeki yalan ve iftira değildir, "hata" demektir. Yani İbnu Ömer hâdiseyi rivâyet eden ashabın hata ettiğini iddia etmektedir. İzah edileceği üzere, işin aslında hata da mevcut değil.

4- Görüldüğü üzere, ulemâ, Hz. Peygamber'in ihrama girdiği yer hususunda ihtilâf etmiştir: *Zülhuleyfe Mescidi* diyen olmuş, devesi onu kaldırınca diyen olmuş, Beyda tepesine çıkınca diyen olmuştur.

Bu meseleyi, müteakip rivâyette göreceğimiz üzere en güzel çözüme bağlayan İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'tır. O, "Bunu en iyi bileniniz benim"diyerek sözüne başlayacak, gerçekten hacc âdâbına uygun şekilde izah edip, her iddia sahibine hak verecek şekilde mâkul bir izaha kavuşturacaktır.

Onun bu izahını nakleden Tahâvî benimsediğini belirtir. Ayrıca *Ebu Hanîfe, Ebu Yusuf, İmam Muhammed, İmam Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel* (rahimehumullah) bunların mezheplerine tâbi olan diğer ulemânın bu açıklamayı benimsediklerini kaydeder.

Evzâî, Atâ ve Katâde'ye göre ise, Beydâ'da ihrama girmek müstehabtır.

1262 ٢ – وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْهُ [أَنَّ رسولَ الله ﷺ صَلَّى الظُّهرَ ثُمَّ رَكِبَ رَاحِلَتَهُ فَلَمَّا عَلاَ عَلَى حَبْلِ الْبَيْدَاءِ أَهَلَّ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

زاد النسائى في أخرى: وَأَهَلَّ بِالحَجِّ وَالْعُمْرَةِ حِينَ صَلَّى الظُّهْرَ.

2. (1262)- *Hz.Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öğleyi kıldı. Sonra devesine bindi. Beydâ tepesine çıktığı zaman telbiye getirdi." [Ebu Dâvud, Menâsik 21, (1774); Nesâî, Hacc 25, (5,127), 56, (5, 162).]

Nesâî, bir diğer rivayette şu ziyadeyi kaydetti: "Öğleyi kıldığı zaman hacc ve umre için ihrama girdi."

1263 ٣- وعن أبي جُبير قال: [قُلْتُ لأبنِ عبَّاسٍ رضِيَ اللهُ عنْهما عجبتُ لأخْتلاف أصْحَابِ رسولِ اللهِ ﷺ في إهْلاَله حينَ أوْجَبَ. فقَالَ: إنّي لأعْلَمُ النَّاسِ بذلك، إنَّهَا إنَّمَا كَانَتْ منْ رسولِ اللهِ ﷺ حَجَّةً واحدةً فَمنْ هُنَالكَ اخْتلَفوا. خَرَجَ رسولُ اللهِ ﷺ حَاجاً فلمَّا صلَّى في مسْجد ذي الحُلَيفة ركْعتَيْه أوْجبَهُ في مَجلسه فأهَلَّ بالحَجّ حينَ فرَغ منَ ركْعتَيْه فسمِعَ ذلكَ منْهُ أقْوَامٌ فحفظْتُه عنْه، ثُمَّ ركِبَ فَلمَّا اسْتَقَلَّتْ به نَاقَتُهُ أهَلَّ وأدْرَكَ ذلكَ منْهُ أقْوَامٌ. وذلكَ أنَّ النَّاسَ إنَّمَا كَانُوا يَأتُونَ أرْسالاً فَسَمعُوهُ حينَ اسْتَقَلَّتْ به نَاقَتُهُ يُهلُّ. فقَالُوا إنَّمَا أهَلَّ حينَ اسْتَقَلَّتْ به نَاقَتُهُ ثُمَّ مضَى فَلَمَّا عَلاَ عَلى شَرَف البَيْدَاء أهَلَّ وَأدْرَكَ ذلكَ منْهُ أقْوَامٌ فقَالُوا إنَّمَا أهَلَّ حينَ عَلاَ عَلَى شَرَف البَيْدَاء. وَأيْمُ اللهِ لَقَدْ أوْجَلَ في مُصَلاَّهُ وَأهَلَّ حينَ اسْتَقَلَّتْ به نَاقَتُهُ وَأهَلَّ حينَ عَلاَ عَلَى شَرَف البَيْدَاء. قَالَ سَعيدُ بنُ جُبيْرٍ: فَمنْ أخَذَ بقَوْلِ ابنِ عَبَّاسٍ أهَل في مُصَلاَّهُ إذَا فَرَغ منْ رَكْعَتَيْه]. أخرجه أبو داود.

3. (1263)- *Ebu Cübeyr* anlatıyor: "İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a dedim ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, vâcib kıldığı zaman, getirdiği telbiye hususunda Ashab'ın ihtilâfına doğrusu hayret ediyorum!" Bana şu cevabı verdi.

"Bu meseleyi ben herkesten iyi biliyorum. Aslında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tek bir hacc yaptı. Bütün ihtilâflar bununla ilgili. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hacc maksadıyla (Medine'den) yola çıktı. Zülhuleyfe Mescidi'ne gelip iki rekatlık ihram namazını kılınca, haccı fiilen olduğu yerde başlattı. Namazı bitirince de hacc için telbiyede bulundu. İşte bu telbiyeyi bır kısım insanlar işitti. Bunu kendisinden ben de (işittim ve) hatırımda tuttum. Sonra hayvanına bindi. Devesi onu yerden kaldırınca tekrar telbiye getirdi. Bu ikinci telbiyeyi de işitenler oldu. (Her

seferinde telbiyeleri) farklı kimselerin işitmesi, insanların dağınık ve hareket halinde olmalarındandı. Böylece, devesi onu kaldırdığı zaman çektiği telbiyesini de yeni insanlar işitti. İşte bunlar: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), devesi kaldırdığı zaman telbiye getirdi" dediler.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yoluna devam etti. Beydâ tepesine çıkınca da telbiye getirdi. Bu telbiyeyi de işiten başkaları vardı. Bunlar: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Beydâ'ya çıkınca telbiye getirdi" dediler. Allah'a kasem olsun! Resûlullah namazgâhında haccı başlattı. Devesi kaldırdığı zaman telbiye getirdi, sonra Beydâ tepesine çıkınca orada da telbiye getirdi."

Said İbnu Cübeyr sözüne devamla dedi ki: *"İbnu Abbas'ın sözünü esas alanlar (Zülhuleyfe'deki) namazgâhta iki rek'atlık ihram namazını kılar kılmaz telbiye getirdi."* [Ebu Dâvud, Menâsik 21, (1770).]

AÇIKLAMA'sı için önceki hadise bakın.

1264 ٤ – وعن نافع قال: [كَانَ ابنُ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهما إذَا دَخَلَ أدْنَى الحَرَمِ امْسَكَ عَنِ التَّلْبِيَةِ، ثُمَّ يَبِيتُ بِذِى طُوًى، وَيُصَلِّى بِهَا الصُّبْحَ، ثُمَّ يَغْتَسِلُ، وَيُحَدِّثُ أنَّ النَّبىَّ ﷺ كَانَ يَفْعَلُ ذلِكَ]. أخرجه الثلاثة.

4. (1264)- *Nâfi'* diyor ki: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) Harem, bölgesinin en yakın yerine geldi mi telbiyeyi artık bırakırdı. Sonra Zu-Tuva nâm mevkide geceyi geçirir, orada sabah namazını kılar, sonra yıkanırdı ve derdi ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* böyle yapmıştı." [Buharî, Hacc 38, 39; Müslim, Hacc 226, (1259); Muvatta, Hacc 32, (1, 333).]

AÇIKLAMA:

İbnu'l-Münzir: "Mekke'ye girerken yıkanmak, bütün âlimlere göre, müstehabtır, âmden terkinde fidye gerekmiyeceği hususunda da ihtilâf etmezler" demiştir. Ulemânın ekseriyeti: "Sadece abdest alınmış olsa bu da kifayet eder, müstehab yerine gelir" demiştir. İbnu Ömer bazan abdest alır, bazan yıkanırdı. Ancak daha önce kaydedildiği üzere (1223 ve 1225. hadisler) İbnu Ömer ihrama girdikten sonra başını, ihtilâm hâli araya girmedikçe yıkamazdı. Bunun su ile de olsa, başın örtülme yasağının ihlâl edilmemesi endişesinden ileri geldiğini kaydetmiştik. Şu halde, Mekke'ye girmezden önce onun yıkanması demek, yine başını hariç tutarak yıkanması demektir, tam bir boy abdesti alması değildir.

Şâfiîler, "Mekke'ye girerken, ihramlı, yıkanmayacak olursa teyemmüm etmeli" demiştir.

İbnu't-Tîn'in açıklamasına göre, Mekke'ye giriş için hususî bir yıkanma mevzubahis değildir. Yıkanma tavaf içindir, Mekke'ye girişte mevzubahis edilen yıkanma da, aslında tavaf içindir, Mekke'ye giriş için değildir. Ama bazı âlimler: "Bu ihramlıya has değildir, Mekke'nin hürmeti sebebiyledir, ihramsız olarak giren kimsenin yıkanması da müstehabtır" demiştir. Nitekim, Resûlullah, fetih sırasında ihramsız olduğu halde yıkanmıştı.

İbnu Nâfi'nin rivayetine göre, İmam Mâlik'e göre İbnu Ömer'in bu husustaki sözüyle amel müstehabtır. Yani, *Zülhuleyfe*'de ihrama girerken, Zu-Tuva'da Mekke'ye girerken ve bir de Arafat'a giderken bazan abdest almalı, bazan yıkanmalıdır, bir sebeple terkedene de herhangi bir şey gerekmez. Zâhirîler bu yıkanmaları vâcib addetseler de ümmet müstehab addetmede ittifak eder. Hasan Basrî hazretleri, "İhrama girerken unutarak yıkanmayı terkeden kimse, hatırlayınca yıkansın" demiştir.

1265 ٥ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ: يُلَبِّى المُقِيمُ أوِ المُعْتَمِرُ حَتَّى يَسْتَلِمَ الحَجَرَ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

وعنده: كَانَ يُمْسِكُ عَنِ التَّلْبِيَةِ فِي العُمْرَةِ إذَا اسْتَلَمَ الحَجَرَ.

5. (1265)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Mukim olanlar veya umre yapanlar, Hacer-i Esved'i istilâm edinceye kadar telbiyeyi bırakmazlar." [Ebu Davud, Menâsik 29, (1817), Tirmizî, Hacc 79, (919).]

Hadis, Tirmizî'de şöyledir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, umrede iken, Hacer-i Esved'e istilâm yapınca telbiyeyi bırakırdı."

AÇIKLAMA:

1- *İstilâm,* kelime olarak selâm'dan gelir. Selamlamak diye dilimize çevirebiliriz. Bu, Ka'be-i Muazzama'nın Rükn-i şarkî (veya Rükn-i Hacer-i Esved) denen köşesindeki Hacer-i Esved'e tekbir ve tahlîl getirerek eller konup ve sonra öpülmek suretiyle gerçekleşir. Yaklaşılamadığı takdirde, uzaktan Hacer-i Esved'in hizasına gelindiği vakit Hacer'e dönülerek ellerin içi Ka'be'ye çevrilip, kulaklar hizasına kaldırılıp bismillahi Allahu ekber diyerek, eller Hacer'in üzerine konuluyormuş gibi işaret edilerek,

karşıdan selamlanır ve sağ elin içi öpülür. Bu da, yakından öpmek yerine geçen bir istilâmdır. (İstilâmın daha geniş açıklaması için 1551 numaraya bakın).

2- Hadis hakkında *Tirmizî* merhum şu bilgiyi sunar: "İbnu Abbas'ın bu rivayeti sahih bir hadistir. Ulemânın ekserisi bununla amel etmiş ve: "Umre yapan kimse, *Hacer-i Esved*'i istilâm etmedikçe, telbiyeyi kesmez" demiştir. Bazıları da: "Mekke'nin dış evlerine ulaşır ulaşmaz telbiyeyi keser" demiştir. Amelde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan yapılan rivayetin esas kılındığını belirten Tirmizî, bununla hükmedenlerden Süfyan-ı Sevrî, Şâfiî, Ahmed ve İshak (rahimehumullah)'ın isimlerini zikreder.

1266 ٦ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [سَمِعْتُ رسولَ الله ﷺ يُهِلُّ مُلَبِّياً وفي رواية مُلَبِّداً. يَقُولُ: لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ إنَّ الْحَمْدَ والنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ. لاَ يَزِيدُ عَلى هذهِ الكَلِمَاتِ]. أخرجه الستة.

6. (1266)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı telbiye çekerken -bir rivayette mülebbiyen değil, mülebbiden demiştir- işittim şöyle diyordu: **"Lebbeyk Allahümme lebbeyk. Lebbeyk lâ şerîke leke lebbeyk. İnne'l-hamde ve'n-ni'mete leke ve'l-mülk, lâ şerîke leke."** Bu kelimelere başka ilâvede bulunmuyordu." [Buharî, Hacc 26, Libâs 89; Müslim, Hacc 19, (1184); Muvatta, Hacc 28, (1, 331-332); Tirmizî, Hacc 13, (825); Ebu Dâvud, Menâsik 27, (1812); Nesâî, Hacc, 54, (5, 159-160).]

1267 ٧ – زاد في رواية: [وكَانَ عَبْدُاللهِ بنُ عُمَرَ يَقُولُ: كانَ عُمَرُ بنُ الخَطَّابِ يُهِلُّ بإهْلاَلِ رسولِ الله ﷺ مِنْ هؤُلاَءِ الْكَلِمَاتِ ويَقُولُ: لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ وَالخَيْرُ في يَدَيْكَ لَبَّيْكَ وَالرَّغْبَاءُ إلَيْكَ والْعَمَلُ].

وزاد أبو داود في أخرى عن جابر: فَذَكَرَ مِثْلَ ما قَالَ ابنُ عُمَرَ. وقال: وَالنَّاسُ يَزِيدُونَ ذَا المَعَارِجِ وَنَحْوَهُ مِنَ الكَلاَمِ، وَالنَّبِيُّ ﷺ يَسْمَعُ وَلاَ يَقُولُ شَيئاً.

ومعنى « ذَا المَعَارِجِ » أي صاحب مصاعد السماء ومراقيها.

7. (1267)- Bir rivayette şu ziyade var: "Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) derdi ki: "(Babam) Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyal-

lahu anh) bu kelimelerden ibâret olan Resûlullah'ın telbiyesi ile telbiye getirir ve şunu söylerdi: **"Lebbeyk Allahümme lebbeyk. Lebbeyk ve sa'deyk ve'l-hayru fî yedeyk. Lebbeyk, ve'r-rağbâu ileyk ve'l-amel."** [Nesâî, Hacc 54, (5, 161).]

Ebu Dâvud'un diğer bir rivayetinde Hz. Câbir (radıyallahu anh)'den şu ziyade vardır: "Resûlullah şöyle telbiye getirirdi..." dedikten sonra tıpkı İbnu Ömer'in hadisindeki gibi bir metin zikretti. Sonra Hz. Cabir'in şunu ilâve ettiğini kaydetti: "İnsanlar telbiyeye *"...Zü'l-Meâric"* ve benzeri kelimeler ilâve ettiler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunları işitti ancak hiçbir müdahelede bulunmadı."

Zü'l-Meâric, Allah'ın isimlerinden biri olup "yükselme yerlerinin sahibi" "yüksek dereceler sahibi" mânasına gelir.

1268 ٨ – وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ مِنْ تَلْبِيَةِ رسولِ اللهِ ﷺ لَبَّيكَ إلهَ الحَقِّ]. أخرجه النسائى.

8. (1268)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh): "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın telbiyesinde **"Lebbeyk İlâhe'l-Hakk (Buyur! Hak olan İlâh!)"** tâbiri de vardı" demiştir. [Nesâî, Hacc 54, (5, 161-162).]

1269 ٩ – وعن السائب بن خلاّد الأنصارى رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رسولُ اللهِ ﷺ: إنَّ جبريلَ عَليهِ السَّلاَمُ أتانى أنْ آمرَ أصحابى ومَنْ معى أنْ يرفعوا أصواتهم بالتَّلبيةِ أوْ بالإهلاَلِ]. أخرجه الأربعة.

9. (1269)- *Sâib İbnu Hallâd*[41] el-Ensârî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şunu söylediler: *"Cibril (aleyhisselam) bana gelip, ashabıma ve beraberimde olanlara telbiye -veya ihlâl*[42] *dedi- çekerken seslerini yükseltmelerini emretmemi emir buyurdu."* [Muvatta, Hacc 34, (1, 334); Ebu Dâvud, Menâsik 27, (1814); Tirmizî, Hacc 15, (829); Nesâî, Hacc 55, (5, 162); İbnu Mâce, Menâsik 16, (2922-2923).]

1270 ١٠ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [كَانَ المُشْرِكُونَ يَقُولُونَ: لَبَّيكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ: فيقولُ رسولُ اللهِ ﷺ ويلَكُمْ قَدْقَدْ. فيقولونَ: إلاَّ شَرِيكاً هُوَ لَكَ تَمْلِكُهُ وما

41– Bu sahabi, bazan Hallâd İbnu Sâib diye de zikredilir. Hallâd, Sâib'in oğlu ve Tâbiî olmalıdır.

42– İhlâl da telbiye demektir, burada râvinin şekki mevzubahistir.

مَلَكَ، يَقُولُونَ هذا وَهُمْ يَطُوفُونَ بِالْبَيْتِ]. أخرجه مسلم.

قوله: «قَدْقَدْ» بمعنى حسبُ وتكرارها بالتأكيد الأمر، ويعنون «بِالشَّرِيكِ» الضم «وَبِمَا مَلَكَ» الآيات التى عنده وحوله.

10. (1270)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Müşrikler (haccederken şu şekilde telbiyede bulunurlardı): **"Lebbeyke lâ şerî-ke leke."** Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da: "Yazık size, yeter, yeter" buyururdu. Müşrikler (telbiyelerinin devamında): "Yalnız bir şerik müstesna, o senin şerikindir, sen ona da, onun mâlik olduğu şeylere de mâliksin" derlerdi. Onlar, bunu, Kâbe'yi tavaf ederken söylerlerdi." [Müslim, Hacc 22, (1185).]

AÇIKLAMA (1266-1270) numaralı hadisler için:

1- **Telbiye** kelime olarak لَبَّى den gelir زَكَّى'den **tezkiye**'nin gelmesi gibi. Üstten gelen bir emre, bir dâvete aralıksız icâbet mânasını taşır. Lebbeyke, "icâbet sana!" demektir. Dilimizdeki "Buyur!" ve "Buyur efendim!" tâbirleri ile karşılamak uygun düşer. Böyle olunca Lebbeyke, Allahümme lebbeyk tâbirini, "Emrindeyim, ey Allahım emrindeyim" veya *"Buyur Allahım buyur! Fasılasız icâbet sana ey Allahım"* gibi değişik tâbirlerle karşılamamız mümkündür.

Lâ şerîke leke: "Senin ortağın yoktur" demektir.

İnne'l-hamde ve'n-nimete leke ve'l-mülk: "Hamd sanadır, nimet ve mülkün gerçek sahibi sensin" demektir.

1267 numaralı hadiste geçen sa'deyk: "Taatin için fasılasız müsaade", yani "her an itaatindeyim" mânasına gelir.

el-Hayru bi-yedeyk: "Hayır senin elinde, hayır dağıtan, veren sensin!" demektir.

"Ve'r-rağbâu ileyk ve'l-amel" "Dilek sana arzedilir, amel de sanadır" demektir. Telbiyeyi metin ve tercümesiyle 1164 numaralı hadiste kaydettik.

2- Telbiye, sadedinde olduğumuz rivayette de görüldüğü üzere, cahiliye Araplarında da mevcuttur. Baş kısmı, İslâmî telbiyeye benzediği için Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* orayı te'yid ve arka kısmını red mânasında: *"Yazık size, yeter, yeter"* demiştir. İbnu Abbâs Resûlullah'ın bu

sözünü araya sıkıştırdıktan sonra cahiliye telbiyesinin gerisini de kaydeder.

Ezrâkî, Tarih-i Mekke adlı kitabında, Hz. Yunus, Hz. Musa, Hz. İsa (aleyhimüsselam) gibi bir kısım geçmiş peygamberlerin telbiyelerinden bahseder ve metinlerini kaydeder.

3- 1269 numaralı hadis, İslâmî telbiyenin, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e, Cebrâil (aleyhisselam) tarafından öğretildiğini haber vermektedir.

1266 ve 1267 numaralı rivayetler, telbiyeye, umumiyetle bilinenin dışında bazı değişik kelimelerin ilâve edildiğini göstermektedir. Cumhur: "Efdal olanı, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın devamlı yaptığı merfu telbiyeyi okumaktır, ancak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bazı ziyadelere sükût buyurması sebebiyle, telbiyeye ilâvede bulunmak câizdir" demiştir. Merfu telbiyeyi 1164 numarada tercümesiyle birlikte kaydettik.

4- 1269 numaralı hadiste telbiyenin yüksek sesle söylenmesi emredilmektedir. Bu erkeklere mahsustur. Kadınlar alçak sesle söylerler. Telbiyenin yüksek sesle söylenmesi, telbiyenin vâcib olduğuna hükmedenler için vâcibtir. Zâhirîler bu görüştedir. Öyle ki, onlara göre telbiyeyi terk, dem (koyun kurban etmek) gerektirir. Cumhur, burdaki emrin nedb ifade ettiğine, dolayısiyle telbiyeyi yüksek sesle yapmanın müstehab olduğuna hükmetmiştir.

5- Telbiye her hal değişikliğinde tekrar edilir: İnişlerde, yokuşlarda, başkalarıyla karşılaşmalarda, gecenin veya gündüzün gelmesinde, oturmalarda, kalkmalarda, binmelerde, inmelerde, namazların ardından, mescidde vs.. Her tekrar peş peşe üç sefer yapılır. Üç tamamlanmadan kesilmez, mamafih selâm verilmişse alınır ve fakat selâm verilmez.

Telbiyeden sonra dua edilir. Bu duada kendisi, sevdikleri ve mü'minler için dilediğini taleb edebilir. Ancak en iyi istenecek şeylerin, Allah'ın rızası, cennet ve ateşten istiâze olduğu belirtilmiştir.

6- Telbiyeye hacılar, şeytan taşlama anına kadar devam ederler. Umre yapanlar da tavafa başlayıncaya kadar devam ederler.

Telbiye, ihram giyen herkese; kadın, erkek, abdestli, abdestsiz, hayızlı, cünüb vs. herkese müstehabtır.

İKİNCİ FER'

İHRAMINI İFSAD EDENLER HAKKINDA

İhramlıya has bazı yasaklar vardır. Diğer zamanlarda helâl olduğu halde hacc veya umre için ihrama girenlerin bunlardan kaçınması gerekir. Bu yasaklara toptan cinayet denir. Cinayetin ağırlığna göre, cezası da farklıdır. Bu cinayet ve cezalar, umumiyetle yedi kısma ayrılır:

1- Hacc veya umrenin kaza edilmesini (yeniden yapılması) gerektirenler,

2- Bedene (deve veya sığır kesmek) gerektirenler,

3- Dem (koyun veya keçi kesmek) gerektirenler,

4- Sadaka (fıtır sadakası miktarında bağış) gerektirenler,

5- Tasadduk (miktarı belirlenmeyen bağış, fıtır sadakasından az da olabilir) gerektirenler,

6- Oruç tutmayı gerektirenler,

7- Bedelini ödemeyi gerektirenler.

Bu cinayetlerin hepsi ihramı ifsad etmez. İfsâd edici cinayetin cezası öncelikle "kaza"dır, yani yeniden yapılması. Aşağıda bu mevzuya giren iki hadis göreceğiz.

1271 ١ – عن مالك رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [بَلَغَنِى أَنَّ عُمَرَ وَعَلِيًّا وَأَبَا هُرَيْرَةَ سُئِلُوا عَنْ رَجُلٍ أَصَابَ أَهْلَهُ وَهُوَ مُحْرِمٌ بِالْحَجِّ. فَــقَالُوا: يَنْفُذَانِ لِوَجْهِهِمَا حَتَّى يَقْضِيَا حَجَّهُمَا ثُمَّ عَلَيْهِمَا حَجٌّ قَابِلٌ وَالْهَدْىُ. قَــالَ عَلِىٌّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ: وَإِذَا أَهَلَّا بِالْحَجِّ مِنْ عَامٍ قَابِلٍ تَفَرَّقَا حَتَّى يَقْضِيَا حَجَّهُمَا].

1. (1271)- *İmam Mâlik* (rahimehumullah) anlatıyor: "Bana ulaştı ki,

Hz. Ömer, Hz. Ali ve *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anhüm ecmain)'ye haccetmek üzere ihrama girmiş bulunan birisi hanımı ile cinsî temasta bulunursa ne gerekir diye sual sorulmuştu. Şu cevabı verdiler: "Bunlar (başladıkları) haccı tamamlarlar. Sonra müteâkip sene yeniden hacc yaparlar ve (ceza olarak da) kurban (hedy) keserler."

Hz. Ali (radıyallahu anh) şunu söylemiştir: "Müteakip yıl, bunlar hacc için ihrama girince, haccı tamamlayıncaya kadar birbirlerinden ayrılırlar." [Muvatta, Hac 151, (1,381-382).]

1272 ٢– وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما. [أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ رَجُلٍ وَقَعَ بِأَهْلِهِ وَهُوَ بِمِنىً قَبْلَ أَنْ يُفِيضَ. فَأَمَرَهُ أَنْ يَنْحَرَ بَدَنَةً].

وفي رواية قال: الَّذِى يُصِيبُ أَهْلَهُ قَبْلَ أَنْ يُفِيضَ يَعْتَمِرُ وَيُهْدِى. أخرجه مالك.

2. (1272)- "İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a, Minâ'da iken, ifâza tavafından önce, hanımına cinsî temasta bulunan bir kimse hakkında sorulmuştu, bir bedene kesmesini emretti."

Bir rivayette şöyle demiştir: "İfâzadan önce ehline temas eden kimse (ceza olarak) yeni bir umre yapar ve bir de kurban (hedy) keser." [Muvatta, Hacc 159, (1, 384).]

AÇIKLAMA:

İhramını bozan kimseyle ilgili babta kaydedilen iki hadisten her ikisi de münâsebet-i cinsiye ile alâkalıdır. Bunlardan birincisi, fiilin, Arafat vakfesinden önce vukû bulması halindeki cezayı takdir etmektedir. Bu durumda, ihram bozulmuş olmaktadır. Ancak ihramın bozulması, menâsiki olduğu yerde bırakmayı gerektirmiyor. Başlandıktan sonra fâsid olan haccın tamamlanması esastır. Bu sebeple, haccın geri kalan menâsiki de eda edilir. Ancak bu hacc, borç olan haccın yerine geçmez. Öyle ise ilk müsâid fırsatta bu kaza edilmelidir. Ayrıca erkek ve kadının her birine, ayrı ayrı birer hedy (kurban) kesmeleri gerekir.

Kesilecek hedy kurbanı, *Hanefîlere* göre bir dem yani koyun veya keçi, Mâlikîlere göre bir bedene, yâni deve veya sığırdır. Bu hedy, cinâyetin cezasıdır. (Tamamlayıcı bilgi için 1321 numaralı hadise bakın.)

İkinci hadis, cinsî temas fiilinin, Arafat vakfesinden sonra, fakat henüz traş olup ihramdan çıkmamış iken vukûu halindeki cezayı tesbit etmektedir: Bu durumda haccın tekrarı gerekmiyor ancak, ceza olarak bedene, yani sığır veya deve kesilmesi gerekmektedir.

ÜÇÜNCÜ FER'

SAYD'IN CEZASI

Sayd'ı lügat olarak dilimizdeki av kelimesiyle karşılarız. Ancak hacc-la ilgili bahislerde daha ziyâde mutlak mânada hayvan öldürmek demektir. Hayvan büyük de olabilir, sözgelimi çekirge gibi küçük de olabilir, hepsi sayd'la ifade edilir. İhramlı iken öldürülmesi helal olan beş çeşit zararlılar -ki 1256 numaralı hadiste açıklandı- dışında herhangi bir hayvanın öldürülmesi yasaktır. Öldürülmesi halinde, hayvanın cinsine göre değişen cezalar takdir edilmiştir. Şu halde aşağıda bu mevzuya giren beş hadis göreceğiz:

1273 ١ – عن جابر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَضَى عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ فِي الضَّبُعِ بِكَبْشٍ وفي الْغَزَالِ بِعَنْزٍ، وفي الأَرْنَبِ بِعَنَاقٍ، وفي الْيَرْبُوعِ بِجَفْرَةٍ]. أخرجه مالك.

1. (1273)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) sırtlan öldüren için bir koç, geyik öldüren için bir keçi, tavşan öldüren için bir çebiş (küçük keçi), Arap tavşanı (denilen bir nevi tarla fâresi) için bir kuzuya hükmetti." [Muvatta, Hacc 235, (1, 416).]

1274 ٢ – وله مرسلا عن أبي الزبير: [أَنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَضَى فِي الْجَرَادِ أَنَّ مَنْ عَقَرَهُ عَلَيْهِ جَزَاؤُهُ بِحُكْمِ حَكَمَيْنِ، لِمَا رُوِيَ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ: أَنَّ رَجُلاً قَالَ لِعُمَرَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ إِنِّي أَصَبْتُ جَرَادَةً بِسَوْطِي وَأَنَا مُحْرِمٌ. فَقَالَ لَهُ: أَطْعِمْ قَبْضَةً مِنْ طَعَامٍ].

2. (1274)- Yine *Muvatta*'da mürsel (senetsiz) olarak Ebu'z-Zübeyr' den gelen rivayete göre, Hz. Ömer, çekirge hakkında: "Onu kim öldürürse -iki hakemin hükmüyle- onun karşılığını öder" diye hükmetmiştir. Şöyle ki: Zeyd İbnu Eslem'in rivayetine göre, bir adam gelerek Hz. Ömer'e: "Ey mü'minlerin emîri, ben ihramlı iken kamçımla birkaç çekirge öldürdüm,

(ne yapmam gerekir?)" diye sormuş. Hz. Ömer ona bir avuç kadar taam yedir (tasadduk et) cevabını vermiştir." [Muvatta, Hacc 235, (1, 416).]

AÇIKLAMA:

Teysir'deki bu rivayet metin olarak aslı olan *Câmiu'l-Usûl*'den farklıdır. *Câmiu'l-Usul*'deki de Muvatta'daki aslının aynısı değildir. *Câmiu'l-Usûl*'deki aslı şöyle başlar:

مَالِكُ بْنُ اَنَسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ فِى الْجَرَادِ:

إِنَّ مَنْ عَقَرَهُ عَلَيْهِ جَزَاءُهُ بِحُكْمِ حَكَمَيْنِ لِمَا رُوِىَ عَنْ زَيْدِ بْنِ اَسْلَمَ اَنَّ رَجُلاً قَالَ لِعُمَرَ

Yani: *Malik İbnu Enes* (radıyallahu anhümâ)[43] çekirge hakkında şöyle hükmetmiştir: "Onu öldürene -iki hakemin hükmüyle- karşılığını ödemesi gerekir. Bunun delili Zeyd İbnu Eslem'den yapılan rivayettir. Bu rivayete göre, bir adam gelerek Hz. Ömer'e..."

Başlangıçları itibariyle farklıdır. Çünkü, birincideki takdi cümlesinde hüküm sahibi Hz. Ömer göründüğü halde, ikincideki takdim cümlesinde, hüküm sahibi, İmâm Mâlik gözükmektedir. İmam Mâlik, bu meselede Hz. Ömer'in hükmünü esas aldığı için netice aynı olmadığından, rivayetlerdeki farklılığı, üzerinde duracak mahiyette görmüyoruz.

Her iki rivayette de geçen: "iki hakemin hükmüyle" tâbirine gelince, bununla -müteakip rivayetlerde ve bilhassa 1276 numaralı rivayette anlaşılacağı üzere- mevzuya müteallik bir âyette ve bu âyete uygun şekilde Hz. Ömer'in verdiği bir hükme atıf yapmaktadır.

Mezkûr âyet meâlen şöyledir: **"Ey iman edenler, siz (hac veya umre için) ihramlı bulunurken av öldürmeyin. İçinizden kim onu bilerek öldürürse (üzerine), öldürdüğü o hayvanın benzeri bir ceza vardır ki, Kâbe'ye ulaşmış bir kurbanlık olmak üzere buna içinizden adalet sahibi iki adam hüküm (ve takdir) edecektir"** (Mâide 95).

Hz. Ömer'in verdiği hüküm, hükmü veriş tarzı vs. 1276 numaralı hadiste gelecek.

1275 ٣ــ وفي رواية له: [أَنَّ رَجُلاً سَأَلَ عُمَرَ عَنْ جَرَادَةٍ قَتَلَهَا وَهُوَ مُحْرِمٌ. فَقَالَ عُمَرُ

43– **Radıyallahu anh** tâbiri normal olarak sahâbe için kullanılır. Burada Etbau't-Tabiîn'den olan İmam Malik için de kullanılmıştır. Bunu da normal saymak gerekir. Zira ulemâ, Eimme-i Erbaa, Ömer İbnu Abdilaziz gibi bir kısım büyükleri teşrif için, onlar hakkında da bu tabiri kullanmıştır.

لِكَعْبٍ: تَعَالَ حَتَّى نَحْكُمَ. فَقَالَ كَعْبٌ: دِرْهَمٌ: فَقَالَ عُمَرُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ. إِنَّكَ لَتَجِدُ الدَّرَاهِمَ، لَتَمْرَةٌ خَيْرٌ مِنْ جَرَادَةٍ].

3. (1275)- *Muvatta*'nın bir başka rivayetinde şöyle gelmiştir: "Bir adam Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e, ihramda iken öldürdüğü çekirge hakkında sordu. Hz. Ömer, (yanında bulunan) Ka'bu'l-Ahbâr'a: "Gel beraber hükmedelim" dedi. Ka'b: "Bir dirhem tasadduk etmesi gerekir" diye hükmetti. Hz. Ömer ona: "Sen dirhemleri buluyorsun. Şurası muhakkak ki hurma, çekirgeden daha hayırlıdır" dedi.

AÇIKLAMA:

1- *Zürkânî,* Hz. Ömer'in: "Hurma çekirgeden hayırlıdır" demekle, "Çekirge öldürmenin hükmü bir avuç yiyecek tasadduk etmektir" demek istediğini belirtir.

2- *Zürkânî* bu rivayetten, Ka'b'ın -daha önce 1250 numarada kaydettiğimiz- "Çekirge balık hapşırmasıdır, ihramlıya yemesi câizdir" mânasındaki sözünden rücû ettiğine delil çıkarır. Zîra ihramlıya deniz hayvanı öldürmek veya deniz avı yemek helâldir, herhangi bir kefaret gerektirmez. Ka'b bu rivayete göre, çekirgeye "bir dirhemlik" ceza takdir etmiş, Hz. Ömer (radıyallahu anh) de bunu bir avuç yiyecek olarak pratik bir hükme tahvil etmiştir. Yani çekirge öldürene ceza takdir ettiğine göre, Ka'bu'l-Ahbâr'a göre çekirge deniz hayvanı sayılamaz.

1276 ٤ – وعن ابن سيرين قال: [قَالَ رَجُلٌ لِعُمَرَ بْنِ الخَطاب: أَجْرَيْتُ أَنَا وَصَاحِبٌ لِى فَرَسَيْنِ تَسْتَبِقُ إِلى ثُغْرَةِ ثَنِيَّةٍ فَأَصَبْنَا ظَبْيًا وَنَحْنُ مُحْرِمَانِ فَمَا تَرَى؟ فَقَالَ عُمَرُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ لِرَجُلٍ إِلَى جَنْبِهِ تَعَالَ لِنَحْكُمَ قَالَ: فَحَكَمَا عَلَيْهِ بِعَنْزٍ فَوَلَّى الرَّجُلُ فَقَالَ: هذَا أَمِيرُ الْمُؤمنِينَ لاَ يَسْتَطِيعُ أَنْ يَحْكُمَ فِي ظَبْيٍ حَتَّى دَعَا رَجُلاً فَدَعَاهُ عُمَرُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ فَقَالَ: هَلْ تَقْرَأُ المَائِدَةَ؟ قَالَ لاَ، قَالَ: فَهَلْ تَعْرِفُ هذَا الرَّجُلَ؟ قَالَ: لاَ. قَالَ: لَوْ أَخْبَرْتَنِى أَنَّكَ تَقْرَؤُهَا لأَوْجَعْتُكَ ضَرْباً. ثُمَّ قَالَ: إِنَّ اللّٰهَ تَعَالى قَالَ فِي كِتَابِهِ: يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ]. وهذا عبدالرحمن بن عوف.

4. (1276)- *İbnu Sîrîn* (rahimehullah) anlatıyor: "Bir adam Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e gelerek: "Ben ve arkadaşım ihramlı olduğumuz halde

Akabe'deki bir tepeye doğru atlarımızla yarış yaptık ve bu esnada bir ceylan öldürdük. Bu fiilimize hükmünüz nedir?" diye sordu. Hz. Ömer (radıyallahu anh), yanında bulunan birine: "Gel beraber hükmedelim" dedi.

(İbnu Sîrîn) der ki: "İkisi birlikte bir keçiye hükmettiler. Bunun üzerine adam döndü ve (yanındakilere):

"Ömer'e bakın, mü'minlerin emîri ama, bir ceylan hakkında hüküm veremiyor, yardımcı olarak bir adam çağırıyor!" dedi. (Bu sözü işiten) Hz. Ömer (radıyallahu anh), adamı çağırtıp:

"Sen Mâide sûresini okudun mu?" diye sordu. Adam:

"Hayır!" deyince:

"Pekiyi (hüküm vermede yardımını istediğim) bu adamı tanıyor musun?" dedi. Adam bu soruya da:

"Hayır!" deyince Hz. Ömer:

"Eğer, Mâide sûresini okuduğunu söyleseydin dayakla canını yakacaktım" dedi ve ilâve etti:

"Cenâb-ı Hakk Kitab-ı Mubîn'inde: **"Ey iman edenler... İçinizden adalet sahibi iki adam hüküm (ve takdir) edecektir..."** (Mâide 95) buyurmuştur. Ve şu da *Abdurrahman İbnu Avf*'tır." [Muvatta, Hacc 231, (1,414).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetten anlıyoruz ki, hacc veya umre sırasında ihramlının işleyeceği bir kısım hacc yasaklarının cezasını tesbit işi, iki kişilik adalet sahibi bir heyete bırakılmıştır. Bu çeşit takdire bırakılan hükümlere "hükümet-i adl" denir.

2- Günümüzün büyüklerinin bu çeşit tenkidlere göstereceği aksülameli düşünecek olursak, *Hz. Ömer*'in müsamahası, o devir insanlarının büyükleri tenkiddeki cesâret ve cür'etleri gibi, rivayetten ibret alınacak başka yönlerinin de bulunduğu anlaşılır.

3- Aynı hâdise, ufak bazı ifade farklarıyla Hâkim'in el-Müstedrek'inde Kubeysa tarafından rivayet edilmiştir. O rivayet şöyle tamamlanır: "Hz. Ömer (radıyallahu anh), sonra adama şu (nasihati) söyledi: "İnsanda on huy vardır, dokuzu iyi, birisi kötü. O tek kötü öbürlerini de bozar. Dil sürçmelerinden sakının!"

1277 ٥ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال : [مَنْ نَسِىَ شَيْئاً مِنْ نُسُكِهِ أوْ تَرَكَهُ مِمَّا بَعْدَ الفَرَائِضِ فَلْيُهْرِقْ دَماً] . أخرج أحاديث هذا الفرع كلها مالك.

5. (1277)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Kim, haccın nüsükünden farzları dışında bir şey unutur veya terkederse bir kan (dem) akıtsın." [Muvatta, Hacc 240, (1, 419).]

AÇIKLAMA:

1- *"Nüsük"*, nesîke'nin cem'idir. Menâsik de mensek'in cem'idir. Bunlar aslında kesmek mânasına gelen نَسَكَ'den gelir. Ayrıca nüsk ve nüsük Allah'a yaklaştıran her şey, tâat, ibâdet manalarına da gelir.

Istılahta, haccla ilgili ibadetlerin her biri için bu kelimeler kullanılır. Bu ibâdet farz, vacib, müstehab farketmez, hepsine menâsik veya nüsük denir.

2- Sadedinde olduğumuz hadisteki nüsük'ten haccın vâcibleri anlaşılacaktır. Zîra sadece vaciblerinin unutulması veya terki, *dem* yani koyun veya keçi kurban etme cezasını gerektirir. Nitekim, haccın müstehablarına nüsük dendiği halde, terki ceza gerektirmez.

Şu halde *Hanefîlere* göre dem gerektiren amelleri zikredebiliriz:

1- Mîkatı ihramsız geçmek; geri döner, ihram giyerse ceza düşer.

2- Sa'yin tamamını veya çoğunu terketmek,

3- Müzdelife vakfesini özürsüz terketmek.

4- Şeytan taşlamanın tamamını terketmek,

5- Âfakîlerin, veda tavafının tamamını veya çoğunu terketmesi,

6- Ziyaret veya umre tavafının son üç şavtını veya sadece birini terketmek.

7- Ziyaret veya umre tavafını abdestsiz, veda veya kudüm tavaflarını cünüb halde yapmak.

8- Arafe günü, Arafat bölgesinden güneş batmadan önce ayrılmak.

9- Belirli zaman ve mekânda yapılması gereken menâsiki, zamanında ve mekânında yapmamak. Ziyaret tavafını bayram günlerinden sonra yapmak, tıraşı bayram günlerinden sonra olmak veya Harem bölgesinin dışında olmak gibi.

10- Sıra ile yapılması gereken menâsikte tertibe uymamak.

DÖRDÜNCÜ BAB
HACCIN ÇEŞİTLERİ: İFRAD, KIRAN, TEMETTU

Bu babta üç fasıl vardır

BİRİNCİ FASIL

HACC-I İFRAD

İKİNCİ FASIL

HACC-I KIRAN

ÜÇÜNCÜ FASIL

HACC-I TEMETTU

BİRİNCİ FASIL

HACC-I İFRAD

1278 ١ – عن عائشة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا. [أنَّ رسـول اللّٰه ﷺ أفْرَدَ الحَجَّ]. أخرجه الستة إلا البخارى، ومثله عن ابن عمر. أخرجه مسلم والترمذى.

1. (1278)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ)'den rivayete göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hacc-ı ifrad yapmıştır." [Müslim, Hacc 122, (1211); Muvatta, Hacc 38, (1,335); Tirmizî, Hacc 10, (820); Ebû Dâvud, Menâsik 23, (1777); Nesâî, Hacc 48, (5, 145).]

AÇIKLAMA:

1- Hacc-ı ifrad, umresiz olarak yapılan hacca denir. Hacc-ı ifrad yapmak isteyen kimse ihrama girerken sadece hacc yapmak üzere niyet eder. Hacc menâsiki sona erinceye kadar ihramda kalır. Bu hacca niyet eden âfakiler şükür kurbanı kesmeyebilirler, vâcib değildir.

2- Bu rivayet Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hacc-ı ifrad yaptığını belirtiyor ise de, rivayetlerin tamamı nazar-ı dikkate alınınca bu mevzuun ihtilâflı olduğu anlaşılır. Zîra, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hacc-ı kıran ve hatta hacc-ı temettu yaptığına dair de rivayetler var. Bazı âlimler, bu farklı rivayetleri cem'ederek aslında ihtilâf olmadığını göstermişlerdir. Bu meselede te'lifi mümkün olmayan ihtilaf olamaz, zîra, hepsi de aynı sene içinde icrâ edilen hacc hâdisesine dayanmaktadır. Gerekli açıklama, bahsin sonunda yapılacaktır.

3- Hacc-ı ifrâdın efdal olduğunu söyleyenler, (İmam Şâfiî ve İmam Mâlik), Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, haccını bu tarzda eda etmiş olduğunu beyan eden bu ve benzeri rivayetlere dayanırlar. Zîra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hacc-ı ifrad yaptığına dair Hz. Câbir' den, ibnu Ömer'den, İbnu Abbâs'tan da (radıyallahu anhüm ecmâin) rivayetler mevcuttur.

1279 ٢ – وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [افصلوا بين حجّكم وعمرتكم فإنّ ذلك أتمّ لحجّ أحدكم، وأتمّ لعمرته أن يعتمر في غير أشهر الحجّ]. أخرجه مالك.

2. (1279)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) buyurmuştur ki: "[Babam Ömer (radıyallahu anh) dedi ki]: "Haccınızla umrenizin arasını ayırın. Zîra böyle yapmak, sizden birinin haccının daha mükemmel olmasını sağlar. Umrenizin mükemmel olması da, onu hacc ayları dışında yapmaya bağlıdır." [Muvatta, Hacc 67, (1, 347).]

AÇIKLAMA:

1- Teysîr'de tayyedilen bazı kısımlar sebebiyle, hadis Hz. İbnu Ömer (radıyallahu anh)'e ait gibi gözükmektedir. Halbuki *İbnu Ömer*, rivayeti, peder-i muhteremleri Ömer efendimizden nakletmektedir.

2- *Hz. Ömer*, rivayetten anlaşıldığı üzere, hacc ve umre için ayrı ayrı ihrama girmeyi tavsiye etmekte, böylece haccın da umrenin de daha rahat, daha mükemmel olacağını belirtmektedir. Hz. Ömer (radıyallahu anh), Müslim'de, Hz. Câbir'in rivayetine göre, hacının tereffühte bulunmasını hoş görmediği için temettu haccını tecviz etmiyordu.

1280 ٣ – وعن معاوية رضى الله عنه. أنه قال: [يا أصحاب رسول الله ﷺ هل تعلمون أنّ النّبىّ ﷺ نهى عن كذا وكذا، وعن ركوب جلود النّمار؟ قالوا نعم. قال: أفتعلمون أنّه نهى أن يقرن بين الحجّ والعمرة؟ قالوا أمّا هذه فلا. قال: أما إنّها معهنّ ولكنّكم نسيتم]. أخرجه أبو داود.

3. (1280)- *Hz. Muâviye* (radıyallahu anh)'den yapılan rivayete göre şöyle buyurmuştur: "Ey Resûlullah'ın ashabı! Biliyor musunuz, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şunu şunu yapmayı yasakladı, kaplan derilerine oturmayı yasakladı?" Dinleyenler: "Evet (biliyoruz!)" dediler. Hz. Muâviye (radıyallahu anh) tekrar sordu: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hacc ile umrenin arasını birleştirmenizi (hacc-ı kıran yapmanızı) da yasakladığını biliyor musunuz?" Yanındakiler: "Hayır, bunu bilmiyoruz!" dediler. Hz. Muâviye (radıyallahu anh):

"Öyleyse bilin, bu da öbürleriyle birlikte (yasaklar arasında). Ne var ki, sizler unutmuşsunuz!" dedi. [Ebu Dâvud, Menâsik 23, (1794).]

AÇIKLAMA

1- Burada, hacc-ı ifradın tavsiye edilmesinden öte, hacc-ı kıranın yasaklanması mevzubahistir. Halbuki, Azîmâbadî'nin belirttiği üzere, Resûlullah'ın hacc-ı kıran yaptığı hususunda 16 sahabe rivayette bulunmuş, hacc-ı kıranın cevazı hususunda Resûlullah'tan gelen fiilî ve kavlî rivayetler tevatür derecesine ulaşmıştır. Şu halde bu rivayet açık bir şekilde mütevâtir habere muhalefette bulunmaktadır. Esasen, *Hz. Muâviye*'ye bu meselede Ashab'tan hiç kimse muvafakat etmemiştir.

2- Hadis, sıhhat yönüyle çok cerhe mâruz kalmış, çeşitli sebeplerle zayıf addedilmiştir. Senette kopukluktan, meçhul şahsın varlığından söz edilmiş, bazı râvilerin hâfıza ve zabt yönüyle güven vermediği belirtilmiştir. Bilhassa senette yer alan *Ebu Şeyh*'in üzerinde çok durulmuş, adâlet ve hâfıza yönüyle zaafına dikkat çekilmiş, bu râviden gelen bazı rivayetlerdeki fahiş hatalar örneklerle gösterilmiştir. Meseleye dikkat çekip, açıklamaya girmeyeceğiz. Esasen hadis, dört başı mâmur sahih bile olsa, mütevâtir derecesini bulan sahih rivayetlere muhalefeti sebebiyle "şazz" sınıfına dahil edilir, yine de hükmüyle amel edilmez.

1281 ٤– وعن جابر وأبى سعيد رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما قالا: [قَدِمْنَا مَعَ رسـولِ اللّٰه ﷺ وَنَحْنُ نَصْرُخُ بِالحَجِّ صُراخاً]. أخرجه مسلم.

4. (1281)- *Hz. Câbir* ve *Ebu Saîd el-Hudrî* (radıyallahu anhümâ) şöyle demişlerdir: "Biz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte hacc için avazımızın çıktığı kadar yüksek sesle telbiye getirerek (Mekke'ye) geldik." [Müslim, Hacc 212, (1248).]

AÇIKLAMA:

Daha önce de (1269 numaralı hadiste) geçtiği üzere, telbiye çekmede esas, onun cehren ve yüksek sesle olmasıdır. Peygamberimiz bunun, Cebrâil vasıtasiyle tebliğ edilen İlâhî bir emir olduğunu belirtmiştir. Bu rivayet, sesin imkân nisbetinde yükseltilebileceğini ifade eder. Ancak bu hal yine de kişiye zarar verecek dereceyi bulmamalıdır. Zîra çok fazla bağırılacak olursa ses bozulabilir ve normal halde bile çıkamayacak hale gelir. Telbiyenin ihram müddetince ve bir gün içerisinde pek çok kereler, her defasında da normalde üç defa söyleneceği gözönüne alınırsa, sesi ölçülü yükseltmenin gereği anlaşılır. Zaten kadınlara kendileri işitecek kadar söylemeleri tecviz edilmiştir.

Telbiye, *Mescid-i Haram,* Mina ve Arafat'ta ve hattâ mescid olmayan yerlerde hep yüksek sesle getirilir. Diğer mescidlerde de yüksek sesle telbiye getirilip getirilmeyeceği hususunda ulemâ ihtilâf etmiştir. *İmam Mâlik* ve *İmam Şâfiî* hazretlerinden bu hususta iki farklı görüş rivayet edilmiştir. Esah olana göre diğer mecsidlerde de telbiye yüksek sesle getirilmelidir.

İKİNCİ FASIL

HACC-I KIRAN

Kıran, lügat olarak قَرَنَ kökünden gelir, iki şeyi bağlamak, birleştirmek demektir. Istılahta hacc ve umreyi birleştirmek, aynı ihramla ikisini de îfa etmek demektir. İmam-ı Âzam'a göre en efdal hacc budur.

1282 ١ – عن أنس رضى الله عنه قال: [سَمِعْتُ رسولَ الله ﷺ يُلَبِّى بالحَجِّ والعُمْرَةِ جَمِيعاً. قال: بَكْرُ بنُ عبدِالله المُزَنِىُّ فَحَدَّثْتُ بذلك ابنَ عُمَرَ رضى الله عنه فقال: لَبَّى بالحَجِّ مُفْرَداً وَحْدَهُ. قال: فَلَقِيتُ أنساً فَحَدَّثْتُهُ بذلك. فقال: مَا تَعُدُّونَا إلاَّ صِبْيَاناً سَمِعْتُ رسولَ الله ﷺ يقولُ: لَبَّيْكَ عُمْرَةً وَحَجّاً]. أخرجه الخمسة وهذا لفظ الشيخين.

1. (1282)– *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*"ı hacc ve umre her ikisi için de (ihrama girip) telbiye çekerken işittim."

Bekr İbnu Abdillah el-Müzenî demiş ki: "Ben bunu Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e söyledim. Bana: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sadece hacc için telbiye getirdi" diye cevap verdi.

Sonra tekrar Enes (radıyallahu anh)'le karşılaştım ve İbnu Ömer'in sözünü kendisine aktardım. Bana (kızarak):

"Galiba bizi çocuk yerine koyuyorsunuz. Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı: "Umre ve hacc için lebbeyk!" derken işittim"dedi." [Buhârî, Taksîru's-Salât 5, Hacc 24, 25, 27, 117, 119, Cihâd 104, 126; Müslim, Hacc 185, (1232); Ebu Dâvud, Hacc 24, (1795); Tirmizî, Hacc 11, (821); Nesâî, Hacc 49, (5, 150); İbnu Mâce, Hacc 38, (2968, 2969).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, 1278 numarada keydedilen Hz.Aişe rivâyetine ters

düşmektedir. Zîra orada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hacc-ı ifrad yaptığı belirtilirken, bu rivayette hacc-ı kıran yaptığı ifade edilmektedir. Ulemâ bu teâruzu şöyle giderir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hacc-ı ifrada niyet etmiş, haccı öyle başlatmış, ancak sonradan umreyi de ilâve ederek kıran yapmıştır. Öyle ise *Hz. Aişe*'nin rivâyeti, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın haccının başını, *Hz. Enes*'in rivayeti de haccının sonunu yahut ihram esnasını anlatıyor olmalıdır. Ulemâ: "Bu durumda, *Hz. Enes* (radıyallahu anh), Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hacc-ı ifrada niyet ettiğini duymamış olmalı" der. Müslim şârihi *Nevevî* hazretleri, Enes hadisinin diğer bir çok rivayetlerle arzettiği teâruzu kaldırmak için söylenen te'vilin yapılmasının şart olduğunu belirtir.

2- Hacc-ı kıranın efdal olduğunu söyleyenler, sadedinde olduğumuz rivâyete dayanırlar. Çünkü buna göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hayatında yaptığı yegâne hacc, hacc-ı kırandır.

1283 ٢– وعن أبى وائل رضى الله عنه: [قَالَ الصُّبَىُّ بن مَعْبَدٍ: كُنْتُ رَجُلاً أعْرَابِيّاً نَصْرَانِيّاً فَأسْلَمْتُ وَأتَيْتُ رَجُلاً مِنْ عَشِيرَتِى يُقَالُ لَهُ هُذَيْمُ بْنُ ثُرْمُلَةَ. فَقُلْتُ: يَاهَنَاهُ إنِّى حَرِيصٌ عَلى الْجِهَادِ، وَإنِّى وَجَدْتُ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ مَكْتُوبَيْنِ عَلَىَّ فَكَيْفَ لِى بِأنْ أجْمَعَ بَيْنَهُمَا؟ فَقَالَ إجْمَعْهُمَا وَاذْبَحْ مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْهَدْىِ. فَأهْلَلْتُ بِهِمَا فَلَمَّا أتَيْتُ الْعُذَيْبَ لَقِيَنِى سَلْمَانُ بْنُ رَبِيعَةَ وَزَيْدُ بْنُ صُوحَانَ وَأنَا أُهِلُّ بِهِمَا مَعاً فَقَالَ أحَدُهُمَا لِلآخَرِ: مَا هذَا بِأفْقَهَ مِنْ بَعِيرِهِ. قَالَ: فَكَأنَّمَا أُلْقِىَ عَلَىَّ جَبَلٌ حَتَّى أتَيْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ. فَأعَدْتُ عَلَيْهِ الْقِصَّةَ وَأنَا أُهِلُّ بِهِمَا جَمِيعاً. فَقَالَ عُمَرُ: هُدِيتَ لِسُنَّةِ نَبِيِّكَ ﷺ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

2. (1283)- *Ebu Vâil* (radıyallahu anh) anlatıyor: "es-Subeyy İbnu Ma'bed dedi ki: "Ben Hıristiyan bir bedevî idim. Sonradan Müslüman oldum. Kabilemden *Hüzeym İbnu Sürmüle* adında bir kimseye gelerek:

"Hey adamım, ben cihâd hususunda hırslıyım. Hacc ve umre yapmayı da üzerime vecibe buldum. Ben bu ikisini nasıl birleştirebilirim?" diye sordum. Bana:

"İkisini birleştir ve kolayına gelen bir kurban kes" dedi. Ben de ikisine birden (niyet edip) ihrama girdim. (Kûfe'ye bir merhale mesafedeki) Uzeybe nam mevkiye geldiğim zaman Selmân İbnu Rebîa ve Zeyd İbnu

Sûhan ile karşılaştım. Ben hacc ve umre her ikisi için ihramdaydım. Biri diğerine benim hakkımda:

"Bu adam devesi kadar da bilgili değil" dedi. Bunu işitince tepeme dağ yıkıldı zannettim. Doğru Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh)'a gittim. Ben, hac ve umre her ikisi için de ihramımı devam ettirerek, hikâyemi anlattım. Hz. Ömer bana:

"Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* sünnetine irşâd edilmişsin" dedi." [Ebu Dâvud, Menâsik 24, (1799); Nesâî- Hacc 49, (5, 146, 147); İbnu Mace, Menâsik 38, (2970).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet hacc-ı kıranın cevâzına Hz. Ömer'in de katıldığını göstermektedir. Hz. Ömer'in hacc-ı kıran yapmayı yasaklayıp hacc ve umreyi ayrı ayrı yapmayı emrettiğini 1279 numaralı rivayette görmüştük. Burada ise tecviz etmektedir. Zîra, kendisine bu hususta mürâcaat eden, soru soran Subeyy'e: "Peygamberinin sünnetine irşad edilmişsin" diye haccla umreyi bileştirmesini te'yid etmiştir. Bu cümle daha açık bir ifade ile şu mânaya kullanılmıştır: "Sana fetva veren kimse vasıtasıyla Allah seni doğruya, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sünnetine irşad buyurmuş."

2- Önceki rivayetle bu rivayetin arasındaki tearuzu âlimler şu te'vili yaparak bertaraf ederler: "Hz. Ömer, bu birleştirmeyi bazı maslahatlar için caiz görmüş olmalı ve Hz. Peygamber'in de bu maslahatlara binâen tecviz ettiğini bilmiş olmalıdır. Bu sebeple, her kime hacc ve umreyi birleştirmeyi gerektiren maslahatlar ârız olursa birleştirmenin onun hakkında sünnet olacağı düşüncesini benimsemiş olduğu söylenebilir."

3- Rivayette, Subeyy'e söylenen, "Bu adam devesi kadar da bilgili değil" sözünün mânası şudur: "Hz. Ömer (radıyallahu anh), haccla umreyi birleştirmeyi yasakladı, bunu herkes bildiği halde bu adam hâlâ bilmiyor. Anlayışsızlıkta ve bilgisizlikte bu adam deve seviyesinde kalmış!" Nesâî'nin rivayetinde: "Sen şu devenden daha şaşkınsın" derler.

1284 ٣– وعن جعفر بن محمد عن أبيه. [أنَّ المِقْدَادَ ابْنَ الأسْوَدِ دَخَلَ على عَلِيِّ ابْنِ أبى طَالِبٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا بِالسُّقْيَا. وَهُوَ يَنْجَعُ بَكَرَاتٍ لَهُ دَقِيقاً وَخَبطاً. فَقَالَ: هذَا عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ رَضِىَ اللّٰهُ عنه يَنْهَىٰ أنْ يُقْرَنَ بينَ الحَجِّ والْعُمْرَةِ. فَخَرَجَ عَلِىٌّ رَضِىَ

اللّٰهُ عَنْهُ وَعلى يَدِه أَثَرُ الدَّقِيقِ وَالخَبَطِ، فَمَا أَنْسىٰ الخَبَطَ والدَّقِيقَ عَلى ذِرَاعَيْه، حَتَّى دَخَلَ عَلى عُثْمَانَ. فَقَالَ: أَنْتَ تَنْهىٰ أَنْ يُقْرَنَ بَيْنَ الحَجِّ وَالْعُمْرَةِ؟ فَقَالَ عُثْمَانُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ: ذٰلِكَ رَأْيِى فَخَرَجَ عَلىٌّ مُغْضَباً وَهُوَ يَقُولُ: لَبَّيْكَ اللّٰهُمَّ بِحَجٍّ وَعُمْرَةٍ مَعاً]. أخرجه مالك.

« ينجع » أى يعلفها النجيع وهو خَبط يُضربُ بالدقيق والماء ويوجر الجمل.

« والخَبَط » ورق يتناثر من الشجرة إذا ضربت بالعصا، وهو من علف الدواب.

3. (1284)- *Câfer İbnu Muhammed* babasından naklediyor: "Mikdâd İbnu'l-Esved, (Mekke yolu üzerindeki Sükya nam karyede) Hz. Ali (radıyallahu anh)'nin yanına girdi. Hz. Ali, bu sırada develerine un ve ağaç yaprağı karışımı yemlerini veriyordu. Mikdâd:

"Şu Osman İbnu Affân (radıyallahu anh) hacc ve umrenin arasını birleştirmeyi yasaklıyor" dedi. Hz. Ali (radıyallahu anh), ellerinde un ve yaprak bulaşığı olduğu halde dışarı çıktı. –Kollarındaki un ve yaprak bulaşığını hiç unutmayacağım– doğru Hz. Osman'ın yanına girdi.

"Sen, dedi haccla umrenin arasını birleştirmeyi yasaklıyormuşsun, doğru mu?" Hz. Osman (radıyallahu anh) şu cevabı verdi:

"Bu benim reyimdir!"

Hz. Ali: "Umre ve hacc için lebbeyk!" diyerek, öfkelenmiş olarak çıktı." [Muvatta, Hacc 40,(1, 336).]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Ali*'nin develere yedirdiği yem hakkında Zürkânî şu açıklamayı yapar: "Habat: Ağaçtan değnekle düşürüldükten sonra kurutulup öğütülen yaprağa denir. Bu, un vs. ile karıştırılır, suya katılıp hayvana içirilir."

2- Müslim'de Saîd İbnu'l-Müseyyib tarafından yapılan bu rivayette Hz. Ali, Hz. Osman (radıyallahu anhümâ)'a şöyle çıkışmıştır: "Resûlullah'ın yaptığı bir şeyi yasaklamaktan maksadın ne?" Hz. Osman "Bizi bırak!" derse de, Hz. Ali: "Seni bırakamam" cevabını verir.

Nesâî'deki rivayette, Hz.Osman'ın re'yinden rücû ettiği anlaşılmaktadır. Şöyle denir:

فَلَبَّى عَلِيٌّ وَاصْحَابُهُ بِالْعُمْرَةِ فَلَمْ يَنْهَهُمْ عُثْمَانُ فَقَالَ عَلِيٌّ اَلَمْ تَسْمَعْ رَسُولَ اللهِ ﷺ تَمَتَّعَ؟ قَالَ. بَلَى

"Hz. Ali ve arkadaşları umre için telbiye getirdiler. Hz. Osman onları bundan men etmedi. Bunun üzerine Ali: "Resûlullah (a.s.)'ın temettuda bulunduğunu işitmedin mi?" diye sordu. Hz. Osman: "Evet işittim" dedi."

1285 ٤ – وعن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَرَنَ رَسُولُ اللهِ ﷺ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ فَطَافَ لَهُمَا طَوَافاً وَاحِداً]. أخرجه الترمذى والنسائى.

4. (1285)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* hacc ve umreyi birleştirip, her ikisi için de tek bir tavaf yaptı." [Tirmizî, Hacc 102, (947); Nesâî, Hacc 144, (5, 226); İbnu Mâce, Menâsik 39, (2973).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis hacc-ı kıran yapan kimseye, umre ve hacc için tek tavafın kifayet edeceğini ifade etmektedir. Cumhur (Ahmed İbnu Hanbel, İmam *Şâfiî* ve *İmam Mâlik)* bu hadisle amel ederek kârin'e umre ve hacc için tek tavafın ve tek sa'yin kifayet edeceğini söylemiştir.

Evzâî, Sevrî, Şa'bî, İbrahim Nehaî, Ebu Hanife ve ashabı bu hadisle amel etmezler, bunlara göre umre için ayrı, hacc için ayrı tavaf ve sa'y gerekmektedir. Yani kârin iki tavaf ve iki sa'y yapmalıdır. Bu hususta hüccetleri Hz. Ali'den gelen bir rivayettir. Bu rivayette Hz. Ali'nin hacc ve umreyi birleştirerek hacc yaptığı, bunlar için iki tavafda ve iki sa'yde bulunduğu, sonra da: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı bu şekilde hacceder gördüm" dediği belirtilir.

Tek tavafa hükmeden Cumhur, Hz. Ali ve İbnu Mes'ud'dan rivayet edilen "çift tavaf"la ilgili rivayetleri "tavâfu'l-kudüm ve tevâfu'l-ifâza"ya hamlederler. (1387 numaralı hadise de bakınız.)

Doğruyu Allah bilir.

1286 ٥ – وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا [أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: مَنْ جَمَعَ بَيْنَ الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ كَفَاهُ طَوَافٌ وَاحِدٌ وَلَمْ يَحِلَّ حَتَّى يُحِلَّ مِنْهُمَا جَمِيعاً]. أخرجه الخمسة إلاّ أبا داود وهذا لفظ البخارى.

5. (1286)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Hac ile umreyi birleştiren kimseye tek bir tavaf yeterlidir. İkisinin ihramından birlikte çıkar." [Buharî, Hacc 77, 105, Muhsar 1,3, 4, Megâzî 35; Müslim, Hacc 181, (1230); Tirmizî, Hacc 102, (947); Nesâî, Hacc 144, (5, 225-226); İbnu Mâce, Menâsik 39, (2975).]

1287 ٦- وعند الترمذى: [مَنْ أَحْرَمَ بالحَجِّ وَالعُمْرَةِ أَجْزَأَهُ طَوافٌ واحِدٌ وَسَعْيٌ واحِدٌ مِنهُمَا حَتَّى يُحِلَّ مِنْهُمَا جَمِيعاً].

6. (1287)- Tirmizî'de şöyle gelmiştir: "Kim hacc ve umre için ihrama girerse, her ikisinin de ihramından çıkıncaya kadar, tek tavaf, tek sa'y yeterlidir. [Tirmizî, Hacc 102, (948); İbnu Mâce, Menâsik 39, (2975).]

NOT: 1286 ve 1287 numaralı hadislerin açıklaması 1285 numaralı hadiste yapılmıştır.

1288 ٧- وعن نافع: [أَنَّ عَبْدَاللهِ بْنَ عُبَيْدِاللهِ وَسَالِمَ بْنَ عَبْدِاللهِ كَلَّمَا عَبْدَ اللهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا حِينَ نَزَلَ الحَجَّاجُ لِقِتَالِ ابْنِ الزُّبَيْرِ. فَقَالاَ: لاَ يَضُرُّكَ أَنْ لاَ تَحُجَّ العَامَ فَإِنَّا نَخْشَىٰ أَنْ يَكُونَ بَيْنَ النَّاسِ قِتَالٌ يُحَالُ بَيْنَكَ وبَيْنَ البَيْتِ. قَالَ: إِنْ حِيلَ بَيْنِي وَبَيْنَ البَيْتِ فَعَلْتُ كَمَا فَعَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ حِينَ حَالَتْ قُرَيْشٌ بَيْنَهُ وَبَيْنَ البَيْتِ. أُشْهِدُكُمْ أَنِّي قَدْ أَوْجَبْتُ عُمْرَةً. فَانْطَلَقَ حَتَّى أَتَى ذَا الحُلَيْفَةِ فَلَبَّى بِالْعُمْرَةِ. ثُمَّ قَالَ: إِنْ خُلِّيَ سَبِيلِي قَضَيْتُ عُمْرَةً، وَإِنْ حِيلَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ فَعَلْتُ كَمَا فَعَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ، ثُمَّ تَلاَ: لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ. ثُمَّ سَارَ حَتَّى إِذَا كَانَ بِظَهْرِ الْبَيْدَاءِ قَالَ: مَا أَمْرُهُمَا إِلاَّ وَاحِدٌ. إِنْ حِيلَ بَيْنِي وَبَيْنَ الْعُمْرَةِ حِيلَ بَيْنِي وَبَيْنَ الحَجِّ. أُشْهِدُكُمْ أَنِّي قَدْ أَوْجَبْتُ حَجَّةً مَعَ عُمْرَتِي. فَانْطَلَقَ حَتَّى ابْتَاعَ بِقُدَيْدٍ هَدْياً، ثُمَّ طَافَ لَهُمَا طَوَافاً وَاحِداً. وفي رواية: ثُمَّ انْطَلَقَ يُهِلُّ بِهِمَا جَمِيعاً حَتَّى قَدِمَ مَكَّةَ، وَطَافَ بِالْبَيْتِ، وَبِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، وَلَمْ يَزِدْ عَلَى ذٰلِكَ، وَلَمْ يَنْحَرْ، وَلَمْ يَحْلِقْ، وَلَمْ يُقَصِّرْ، وَلَمْ يُحَلِّلْ مِنْ شَيْءٍ حَرُمَ عَلَيْهِ حَتَّى كَانَ يَوْمُ النَّحْرِ فَنَحَرَ وَحَلَقَ وَرَأَى أَنْ قَضَى طَوَافَ الحَجِّ وَالْعُمْرَةِ بِطَوَافِهِ الأَوَّلِ، وَقَالَ كَذٰلِكَ فَعَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ].

زاد في رواية: وأهدى أخرجه الثلاثة والنسائى.

7. (1288)- *Nâfi'* alatıyor: "Haccâc-ı Zâlim, Abdullah İbnu Zübeyr (radıyallahu anh)'le savaşmak üzere Mekke'ye indiği zaman, Abdullah İbnu Abdillah ile Sâlim İbnu Abdillah geldiler ve Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhüm)'le konuştular: Kendisine:

"Bu yıl haccı terketmen sana bir zarar vermez. Zîra biz, halk arasında savaş çıkıp seninle Beytullah arasına girileceğinden korkmaktayız" dediler. Abdullah onlara:

"Benimle Beytullah arasına girilerek engel çıkarılırsa, ben de Kureyş'in Hz. Peygamber'le Beytullah arasına girdiği zaman Resûlullah'ın davrandığı şekilde davranırım. Şahid olun, şu anda umreye niyet ettim!" dedi ve derhal kalkıp Zülhuleyfe'ye gitti. Umreye niyet ederek ihram giydi, telbiye getirdi.

Sonra şunu söyledi: "Yolumu serbest bırakırlarsa umremi tamamlarım. Beytullah'la aramda engel olurlarsa Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yaptığı gibi yaparım." Ve şu âyeti tilâvet etti. (Meâlen): **"Resûlullah'ta sizler için güzel örnek vardır"** (Ahzâb 21).

Sonra yoluna devam etti ve Beydâ sırtına kadar geldi. Orada: "Bunların ikisinin hükmü de aynı. Eğer benimle umrem arasına girip mâni olurlarsa haccıma da mâni olmuşlar demektir. Sizleri şâhid kılıyorum, umre ile birlikte hacca da niyet ettim" dedi. Yoluna devam etti. Kadid'e geldiği zaman bir kurbanlık aldı. Sonra (Mekke'ye girip) hacc ve umre her ikisi için tek bir tavaf yaptı."

Bir rivayette şöyle denmiştir: "Her ikisi için de ihrama girdi ve böylece Mekke'ye geldi. Beytulah'ı tavaf etti. Safâ ve Merve arasında sa'y etti, buna bir ilâvede bulunmadı, ne kurban kesti, ne traş oldu, ne taksirde bulundu, ne de ihramla haram ettiği şeylerden birini nefsine helâl kıldı. Kurban gününe kadar bu hâl üzere devam etti. O gün kurban kesti, traş oldu. İlk yaptığı tavafla hem haccın hem de umrenin tavafını yerine getirdiği kanaatinde idi.

Sonunda: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* böyle yapmıştı" dedi." [Buharî, Hacc 77, 105, Muhsar 1, 3, 4, Meğâzî 35; Müslim, Hacc 180-183, (1230); Muvatta, Hacc 42, (1, 337); Nesâî, Hacc 53, (5, 158), 144, (5, 226).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen *Haccâc-ı Zâlim hâdisesinin* kısaca mahiyeti şudur: Abdullah İbnu Zübeyr (radıyallahu anh) Emevî halifesi Abdülmelik İbnu Mervan'a biat etmeyip, Mekke'de halifeliğini ilân etmişti. Abdülmelik

onun muhalefetini bertaraf etmek üzere Haccâc komutasında bir orduyu Mekke'ye gönderdi. Haccâc, Mekke'yi muhasara etti. Mancınıkla Harem-i Şerif'e taş atmaya başladı. Bu hâdise, hacc mevsimine rastlamıştı. *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'in ricasıyla, *Haccâc* muhasarayı hacc mevsimi boyunca kaldırdı. Hacc menâsiki tamamlanınca *Haccâc,* hacılara Mekke'yi çabuk terkedip, memleketlerine dönmelerini duyurdu. Kâ'be'nin bile isabet alarak yıkılmasına ebep olan mancınıkla taş atışlarına yeniden başladı.

Hz. Abdullah İbnu Zübeyr'in şehid edilmesiyle sonuçlanacak bu vak'a hicrî 73.yılda cereyan etti.

2- Abdullah İbnu Ömer'e haccetmemesini tavsiye eden Sâlim ve Abdullah, İbnu Ömer'in oğullarıdır.

3- *İbnu Ömer* bu tavsiyeye uymaz. O, içinde bulunduğu muhtemel engelleme durumunu, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in umre niyetiyle çıktığı ve fakat engellendiği Hudeybiye hâdisesine benzetmiştir. O zaman Resûlullah ve Ashabı umre yapmadan dönmüşlerdi. Ancak Müslümanlar, umre yapmış gibi ihramdan çıkıp kurban kesmiş ve traş olmuşlardı.

4- Bu hadis, hacc-ı kıran için bir tavafla, bir sa'y kâfidir diyenlere hüccettir. Bu meseleyi 1285 numaralı hadiste yerince açıkladık.

5- Beydâ, Zülhuleyfe'de hâlî, boş bir yerin adıdır. Kudeyd dahi Mekke-Medine arasında bir yer adıdır.

ÜÇÜNCÜ FASIL

HACC-I TEMETTU VE HACCIN FESHİ

1289 ١ – عن عبدالله بن شقيق قال: [كَانَ عُثْمَانُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ يَنْهَى عَنِ الْمُتْعَةِ، وَكَانَ عَلِيٌّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ يَأْمُرُ بِهَا. فَقَالَ عُثْمَانُ لِعَلِيٍّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا كَلِمَةً. فَقَالَ عَلِيٌّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ: لَقَدْ عَلِمْتَ أَنَّا تَمَتَّعْنَا مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ قَالَ: أَجَلْ وَلٰكِنَّا كُنَّا خَائِفِينَ]. أخرجه مسلم والنسائى.

1. (1289)- *Abdullah İbnu Şakîk* anlatıyor: "Hz. Osman (radıyallahu anh) hacc sırasında temettuda bulunmayı yasaklıyor, Hz. Ali de bunu emrediyordu. Hz. Osman, Hz. Ali (radıyallahu anhümâ)'ye bir kelâm söyledi. Hz. Ali (radıyallahu anh): "Sen de biliyorsun ki biz, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte haccederken temettu haccı yaptık" dedi. Hz. Osman da: "Evet, ama biz korkuyorduk" dedi." [Müslim, Hacc 158, (1223); Nesâî, Hacc 50, (5, 152).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen mut'a'dan maksad, temettu haccıdır. Yani umre ve hacca beraberce niyet edilip, önce umre yapıldıktan sonra ihramdan çıkıp, ihram yasaklarından istifade ettikten sonra hacc için yeniden ihrama girmek suretiyle yapılan hacc çeşidi.

Şu halde *Hz. Osman*'ın yasaklayıp, *Hz. Ali*'nin de emrettiği mut'a' dan maksat budur. *Hz. Ömer* ve *Hz. Osman*, her ikisinin de hacc-ı temettu yapmayı yasakladıklarını başka rivayetlerden de bilmekteyiz. (1279 ve 1284 numaralı hadislere bakılsın). Ancak bu yasak tenzihî bir yasaktır, tahrimî değil.

2- *Hz. Osman* "Ama biz korkuyorduk!" sözü ile, fetihten önce 7. yılda

yapılan umretü'l-kaza'yı kastedmiş olabilir. Ancak o zaman sadece umre yapılmıştır, dolayısıyla temettudan söz edilemez.

1290 ٢– وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [تَمَتَّعَ رسـولُ الله ﷺ وأبُو بَكْرٍ وعُمَرُ وَعُثْمَانُ رَضِيَ اللهُ عَنهُم، وأوَّلُ مَنْ نَهى عَنها مُعَاوِيَةُ]. أخرجهُ الترمذى والنسائى.

2. (1290)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman (radıyallahu anhüm ecmain) hacc-ı temettu yaptılar. Bunu ilk yasaklayan Hz. Muâviye (radıyallahu anh) oldu." [Tirmizî, Hacc 12, (822); Nesâî, Hacc 50, (5, 153, 154).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayete göre, *Hz. Osman* ve *Hz. Ömer* de hacc-ı temettu yapmışlar, hacc-ı temettuya ilk yasak koyan da Hz. Muâviye'dir. Hadis, bu haliyle önce kaydettiğimiz rivayetle teâruza düşer, zîra önceki rivayette *Hz.Osman*'ın yasaklama koyduğu ifade edilmektedir. Bazı âlimler bu durumu şöyle te'vil ederler: "*Hz. Osman*'ın ve *Hz. Ömer*'in nehiyleri tenzihîdir. Hz. Muâviye'nin nehyi ise tahrimîdir. Öyle ise tahim mânasında ilk yasaklamayı yapan Hz. Muaviye (radıyallahu anh)'dir." Nitekim Nevevî, Hz. Ömer ve Hz. Osman (radıyallahu anhümâ)'ın nehiylerinin tenzihî olduğunu belirtir.

Tenzihî yasaklama, tavsiye mânasını taşır, kesin bir emir mânasına gelmez.

1291 ٣– وعن سعد بن ابى وقاص رَضِىَ اللهُ عَنْهُ أنـه قال: [لَقَدْ تَمَتَّعْنَا مَعَ رسولِ الله ﷺ، وَهَذَا يَعْنِى مُعَاوِيَةَ كَافِرٌ بِالْعُرُشِ يَعْنِى بِالْعُرُشِ بيُوتَ مكة في الجَاهِلِيَـةِ]. أخرجـه مسلم ومالك والترمذى والنسائى، وهذا لفظ مسلم.

3. (1291)- Sa'd İbnu Ebî Vakkâs (radıyallahu anh) demiştir ki: "Biz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile hacc-ı temettu yaptığımız zaman bu adam -ki Muâviye'yi kasteder- Urş'ta -ki Urş'la cahiliye devrindeki Mekke evlerini kasteder- kâfirdi." [Müslim, Hacc 164, (1225); Muvatta, Hacc 60, (1, 344); Tirmizî, Hacc 12, (823); Nesâî, Hacc 50, (5, 152-153).]

AÇIKLAMA:

1- *Urş*, "arîş"in cem'idir. Arîş, dikili ağaçlardan yapılan çardak

dediğimiz şeydir. Mekke'nin evlerine urş denmesi, dikili ağaçlardan yapıldığı ve içlerinde gölgelenildiği içindir.

2- *Hz. Muâviye*'ye, Hz. Sa'd'ın: "O gün kâfirdi" demesi, târihî bir gerçeğin ifadesidir. Zîra Hz. Muâviye (radıyallahu anh)'nin İslâm'la müşerref olması muahhardır ve sekizinci hicrî yıldır. Sa'd'ın bahsettiği temettu haccından maksadı 7. hicrî yılda yapılan umretü'l-kaza'dır. Daha önce de belirttik, Araplar, umreye de hacc derler. Hakikî haccla umreyi ayırmak için umreye **hacc-ı asgar,** öbürüne **hacc-ı ekber** derler. Hz. Muâviye, Müslüman olduktan sonra, hep Medine'de kalmış ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan ayrılmamıştır. Şu halde diğer umrelerde kâfir olması mevzubahis olamaz.

3- Bu hadis de hacc sırasında temettunun caiz olduğuna delil kabul edilmiştir.

1292 ٤– وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال: [تَمَتَّعَ رسـولُ اللّهِ ﷺ فـي حَجَّةِ الوَداعِ بِالْعُمْرَةِ إلـى الحَجِّ وأَهْدَى، فَساقَ مَعهُ الْهَدْىَ مِنْ ذى الحُلَيْفَةِ، وبَدَأَ فأَهَلَّ بِالْعُمْرَةِ ثُمَّ أَهَلَّ بِالحَجِّ وتَمَتَّعَ الـنَّاسُ معهُ بِالْعُمْرَةِ إلـى الحَجِّ، وكانَ مِنَ الـنَّاسِ مَنْ أَهْدَى ومِنهُمْ مَنْ لَمْ يُهْدِ. فَلَمَّا قَدِمَ مَكَّةَ قالَ للنَّاسِ: مَنْ كـانَ مِنْكُمْ أَهْدَى فإنَّهُ لاَ يَحِلُّ مِنْ شَيْءٍ حَرُمَ عَلَيْهِ حَتَّى يَقْضِىَ حَجَّهُ، ومَنْ لَمْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَهْدَى فَلْيَطُفْ بِالْبَيْتِ وبِالـصَّفَا والْمَرْوَةِ ولْـيُقَصِّرْ ولْـيُحَلِّلْ ثُمَّ لِيُهِلَّ بِالْحَجِّ ولْـيُهْدِ، فَمَنْ لَمْ يَجِدْ هَدْيـاً فَلْيَصُمْ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ في الحَجِّ وسَبْعَةً إذَا رَجَعَ إلى أَهْلِهِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

4. (1292)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Veda haccında umre ile hacca kadar temettuda bulundu ve kurban kesti. Kurbanını Zülhuleyfe'den itibaren beraberinde götürdü. Menâsikin icrasına (umre için niyetli) başlayıp, umre telbiyesi getirdi. Sonra hacc için telbiye getirdi. Beraberindeki ashabı da umre ile hacca kadar temettuda (istifade) bulundu. Hacc kafilesi içerisinde kurbanı olanlar da vardı, olmayanlar da.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'ye geldiği zaman halka hitâben: *"Kimin kurbanı varsa, haccını tamamlayıncaya kadar ihramdan çıkmasın, kimin kurbanı yoksa tavaf ve sa'yini yapsın, saçını kısaltarak ihramdan çıksın. Sonra hacc için tekrar ihrama girip kurbanını kessin, kim kurban bulamazsa hacc sırasında üç gün, evine dönünce de yedi gün*

olmak üzere (on gün) oruç tutsun" buyurdu." [Buharî, Hacc 104; Müslim, Hacc 174, (1227); Ebu Dâvud, Hacc 24, (1805); Nesâî, Hacc 50, (5, 151-152).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis şu âyeti açıklayıcı mahiyettedir: **"Haccı da, umreyi de Allah için tam yapın. Fakat (herhangi bir sebeple bunlardan) alıkonursanız o halde kolayınıza gelen kurban(ı gönderin. Bununla beraber) kurban yerine (Mina'ya) varıncaya kadar başlarınızı traş etmeyin. Artık içinizden kim hasta olur, yahud başından bir eziyeti bulunursa ona oruçtan, ya sadakadan, yahud da kurbandan biriyle fidye vâcib olur. Emniyette olduğunuz vakit ise, kim hacca kadar umre ile faidelenmek (sevaba girmek) isterse kolayına gelen bir kurban kesmek vacib olur. Fakat onu bulamazsa hacc günlerinde (ihramlı olarak) üç, döndüğünüz vakit yedi gün olmak üzere oruç tutmak vacib olur ki, bunlar tam on gün eder. Bu, âilesi, ikâmetgâhı Mescid-i Haram'da bulunmayanlara aittir. Allah'tan korkun ve bilin ki Allah, cezası cidden çetin olandır."** (Bakara 196).

2- Rivayetin baş kısmında geçen *"Resûlullah Veda haccında umre ile hacca kadar temettuda bulundu."* cümlesini şöyle açmamız, anlaşılmasını kolaylaştıracaktır: Temettu, lügat olarak istifade etmek, faydalanmak demektir. Öyle ise, burada şu iki mâna mevcuttur:

1- Resûlullah umreyi haccla birleştirerek hacc-ı kıran yaptı, böylece umre sevabından da istifade (temettuda) bulundu.

2- Resûlullah, umreye de karar verip, umreyi tamamlayınca, ihramdan çıkıp hacc başlayıncaya kadar ihram yasaklarından istifade etti.

Aslında bu her iki te'vil aynı neticeye çıkar.

3- Muhaddisler, Resûlullah'ın önce hacca mı, umreye mi niyet ettiği hususunda farklı yorumlar ileri sürmüşlerdir:

1- *el-Mühelleb*'e göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ashabına önce umre yapmalarını, sonra da hacca niyet etmelerini söylemiştir.

2- Kadı İyaz'a göre Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* önce hacc-ı ifrada niyet etmiş, sonra da umre için ihrama girmiş ve neticede hacc-ı kıran yapmıştır.

Diğer rivayetleri de nazar-ı dikkate alan âlimler, başkaca farklı yorumlar yapmışlarsa da umumiyetle benimsenen ve te'lif edici mahiyette

olanı Resûlullah ve ashabının önce hacc-ı ifrada niyetlenmiş olmakla birlikte sonradan umreye de niyet ederek hacc-ı kıran yapmış olmasıdır.

Nevevî şöyle der: "Bize göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hacc-ı kırandan başka şekilde haccetmiş olması mümkün değildir. Zîra, Hz. Peygamber'in umresinden, tekrar ihram giymek üzere Harem bölgesinin dışına (hıll) çıkmadığı, kurban sebebiyle ihramda kaldığı hususunda ulemâ ihtilâf etmez. Nitekim hacc-ı kıranın hükmü de budur."

4- Yeri gelmişken şu hususu belirtelim: Sadedinde olduğumuz rivayet, önce sadece hacca niyet edildiği halde, sonradan umreye çevrildiğini, umreden sonra tekrar hacca geçildiğini göstermektedir. Ulemâ, haccı feshederek umre yapma keyfiyetinin sadece Resûlullah'ın ashabına mahsus bir durum olduğunu ifade eder. Ayet-i kerimede hacca niyet edenlerin bunu tamamlamaları emredilmiş olması sebebiyle, artık haccdan umreye geçmek mümkün değildir. İbnu Abbas dışında bütün Ashab'ın ve ulemânın kâhir ekseriyetinin görüşü budur. Hacılar, bugün, mîkat yerinde ne çeşit hacc yapacaklarsa niyeten belirtmeleri gerekir. Hacc-ı ifrada niyet etmiş ise, artık, hacc-ı kıran veya hacc-ı temettuya geçemez. 1308 numaralı hadiste gelecek olan **"ebediyen temettu yapılacağı"**na dair ifade hacc aylarında yapılacak umre veya hacc-ı kıranın cevazına hamledilmiştir. Bu iki ibadet kıyamete kadar caizdir. Fakat haccın umreye tahvili o yıla âittir.

5- Temettu yapan kimseye vacib olan kurban, Şâfiî hazretlerine göre, temettunun hacda hasıl ettiği eksikliği gidermek gayesine matuftur ve dem-i cebr'dir. Binaenaleyh kurban sahibi bundan yiyemez. *Şafiî* hazretlerine göre, efdal olan hacc hacc-ı ifraddır. Haccla, umrenin birleştirilmesi haccda noksanlık hasıl eder, kurbanla bu noksanlık telâfi edilir.

İmam-ı Âzam'a göre bu kurban, iki ayrı ibadeti; hacc ve umreyi tamamlatmış olduğu için, Cenâb-ı Hakk'a bir şükran olarak îfa edilir. Öyleyse bu bir şükür kurbanıdır (dem-i şükran), sahibi etinden yiyebilir. Daha önce de belirtildiği üzere, *İmam-ı Âzam*'a göre haccın efdali hacc-ı kırandır, hem umre hem de hacc îfa edilmiş olmaktadır.

6- Kurban bulunamadığı takdirde tutulacak orucun üçü Zilhicce'nin 7. 8. ve 9. günlerinde tutulacaktır. Bu orucu tutanlar, memleketlerine dönünce yedi gün daha tutarak orucu ona tamamlarlar. Şafiî hazretleri, âyetin zâhirini esas alarak, geri kalan yedinin mutlaka dönüşte tutulmasını şart koymuştur. Ebu Hanife hazretleri, "Dönüş'ten maksad hacc

menâsikinin tamamlanmasıdır" diyerek, daha Mekke'de iken tutulabildiğini söylemiştir.

1293 ـ 5 ـ وعن عكرمة قال: [سُئِلَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا عَنْ مُتْعَةِ الْحَجِّ. فَقَالَ أَهَلَّ الْمُهَاجِرُونَ وَالأَنْصَارُ وَأَزْوَاجُ النَّبِىِّ ﷺ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ وَأَهْلَلْنَا؛ فَلَمَّا قَدِمْنَا مَكَّةَ قَالَ ﷺ: اجْعَلُوا إِهْلاَلَكُمْ بِالْحَجِّ عُمْرَةً إِلاَّ مَنْ قَلَّدَ الْهَدْىَ فَطُفْنَا بِالْبَيْتِ وَبِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، وَأَتَيْنَا النِّسَاءَ، وَلَبِسْنَا الثِّيَابَ. وَقَالَ: مَنْ قَلَّدَ الْهَدْىَ فَإِنَّهُ لاَ يَحِلُّ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْىُ مَحِلَّهُ ثُمَّ أَمَرَنَا عَشِيَّةَ التَّرْوِيَةِ أَنْ نُهِلَّ بِالْحَجِّ فَإِذَا فَرَغْنَا مِنَ الْمَنَاسِكِ جِئْنَا فَطُفْنَا بِالْبَيْتِ وَالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، وَقَدْ تَمَّ حَجُّنَا وَعَلَيْنَا الْهَدْىُ كَمَا قَالَ تَعَالَى: فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْىِ الآيَةَ]. أخرجه البخارى تعاليقاً.

5. (1293)– *İkrime* anlatıyor: "İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a müt'atul-hacc'dan sorulmuştu, şu cevabı verdi:

"Veda haccında, Muhacirler, Ensarîler ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevceleri hep ihrama girdiler, biz de girdik. Mekke'ye geldiğimiz zaman Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Kurbanlık nişanlıyanlar hariç, herkes hacc için giydiği ihramı umreye çevirsin" diye emretti. Biz de Beytullah'ı tavaf etik. Safâ ve Merve'de sa'y yaptık. (İhramdan çıkarak) kadınlarımıza geldik, elbiselerimizi giydik. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şunu da söylemişti:

"Kim kurbanlık nişanlamışsa, kurbanlığı mahalline varıncaya kadar ihramdan çıkmasın!"

Terviye akşamında (yani Zilhicce'nin 8. günü) bize hacc için ihrama girmemizi emretti. (Harem bölgesinin dışına çıkarak ihramlarımızı giyerek hacca başlayıp) menâsiki tamamladığımız zaman Mekke'ye geri gelip Beytullah'ı, Safâ ve Merve'yi tavaf ettik. Böylece haccımız tamamlanmış, âyet-i kerimenin buyurduğu üzere (Meâlen): **"Haccı da umreyi de Allah için tam yapın. Fakat (herhangi bir sebeple bunlardan) alıkonursanız, o halde kolayınıza gelen kurban gönderin..."** (Bakara 196) üzerimizde kurban borcu kalmıştı." [Buharî, Hacc 37. (Buharî bunu bab başlığında ta'lik (senetsiz) olarak kaydetmiştir.]

AÇIKLAMA:

1- Müt'atu'l-hacc, haccda temettu demektir. Daha doğru tâbiriyle

hacc-ı temettu demektir. Yani ihramı giyerken önce umreye niyet etmek, umreyi yaptıktan sonra, ihramdan çıkıp ihram yasaklarından istifade edip, hacc zamanında hacc için yeniden ihrama girmektir. Cumhûr, hacc-ı temettuyu bir şahsın, umre ve haccı bir seferde, aynı yılın hacc aylarında önce umreyi yapmak suretiyle îfa edebileceğini belirtir. Mekkî olanlar bunu yapamazlar. Sadedinde olduğumuz hadis, Veda haccı sırasında Ashab'tan bir kısmının bu şekilde hacc yaptığını ifade etmektedir.

2- *Kurbanlık* nişanlayan tâbiri, kesmek üzere kurban hazırlayanlar demektir. Çünkü, hayvanın kurban edilmek üzere ayrıldığını belirten birtakım eşya onun üzerine takılır, bu takılarla hayvan nişanlanmış ve işaretlenmiş olurdu.

3- Başlangıçta Ashab hep hacc-ı ifrad için ihram giymiş olduğu halde, sonradan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın emriyle umreye çevrilir. Bu çevirme işinin sadece Sahabe'ye ait bir keyfiyet olduğunu, sonradan neshedildiğini önceki hadiste izah ettik.

4- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) kesilen kurban hususunda, bunun bir şükran kurbanı olduğu kanaatinde olmayıp, haccdaki temettudan (istifade etmeden) hasıl olan noksanlığın telâfisi için teşrî edildiğine inandığı için, rivayetin sonunda *"Haccımız tamamlanmış, âyet-i kerimenin buyurduğu üzere üzerimizde kurban borcu kalmıştı"* der.

1294 ٦– وعن أبى ذر رضى اللّه عنْهُ عنه قال: [كَانَتِ الْمُتْعَةُ فـي الْحَجِّ لأَصْحَابِ مُحَمَّدٍ ﷺ خَاصَّةً]. أخرجه مسلم واللفظ له، وأبو داود والنسائى.

6. (1294)- Ebu Zer (radıyallahu anh) demiştir ki: "Haccda mut'a sadece Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ashabına hastır." [Müslim, Hacc 189, (1224); Ebu Dâvud, Menâsik 25, (1808); Nesâî, Hacc 77, (5, 179-180); İbnu Mâce, Hacc 42, (2984).]

AÇIKLAMA:

Ulemânın açıklamasına göre buradaki mut'a'nın mânası haccı bozarak umre yapmaktır. Bu hâl bir kereye mahsus olmak üzere Veda haccında Ashab'a helâl kılınmıştır. Sonraki yıllarda câiz görülmemiştir.

1295 ٧– وعند أبى داود. [كَانَ أَبُو ذَرٍّ يَقُولُ فِـيمَنْ حَجَّ ثُمَّ فَسَخَهَا عُمْرَةً لَمْ يَكُنْ ذٰلِكَ إِلاَّ لِلرَّكْبِ الَّذِينَ كَانُوا مَعَ رَسولِ اللّه ﷺ خَاصَّةً].

7. (1295)- *Ebu Dâvud*'daki rivayette şöyle denmektedir: "Ebu Zer (radıyallahu anh), hacca niyetle ihram giyip sonradan bunu umreye çevirenler hakkında şöyle diyordu: "Bu, sadece Hz. Peygamber'le haccedenlere has bir ruhsattı." [Ebu Dâvud, Menâsik 25, (1807); İbnu Mâce, (Hacc 42, (2985).]

1296 ٨– وعن أبى جمرة قال: [سَأَلْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا عَنْ الْمُتْعَةِ فَأَمَرَنِى بِهَا، وَسَأَلْتُهُ عَنِ الْهَدْى فَقَالَ: فِيهَا جَزُورٌ أَوْ بَقَرَةٌ أَوْ شَاةٌ أَوْ شِرْكٌ فِي دَمٍ. قَالَ: وَكَانَ نَاسٌ كَرِهُوهَا فَنِمْتُ فَرَأَيْتُ فِي الْمَنَامِ قَائِلاً يَقُولُ: عُمْرَةٌ مُتَقَبَّلَةٌ وَحَجٌّ مَبْرُورٌ: فَأَتَيْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ فَأَخْبَرْتُهُ فَقَالَ: اللّٰهُ أَكْبَرُ سُنَّةُ أَبِى الْقَاسِمِ ﷺ]. أخرجه الشيخان.

8. (1296)- *Ebû Cemre* anlatıyor: "İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a mut'a'dan sordum; bana onu yapmamı emretti, haccda kesilen kurbandan sordum. "Bu hususta, dedi, deve veya sığır veya davar veya kana ortak olmak imkânları var (bunların hepsi meşrudur)."

Ebû Cemre der ki: "İnsanlar mut'ayı mekruh addediyorlardı. (Eve gelip) uyudum. Rüyamda birisini gördüm (bana gelip):

"Makbul umre, mebrûr hacc!" diye müjdeledi. Hemen İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'a gelip haber verdim. Bana:

"Allahu ekber! Ebu'l-Kâsım *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünneti!" dedi." [Buharî, Hacc 102; Müslim, Hacc 204, (1242).]

AÇIKLAMA:

1- Buradaki mut'a, haccda temettuda bulunmak, yani önce umre yapıp ihramdan çıkmak, bir müddet ihram yasaklarından faydalanmak, sonra hacc için tekrar ihrama girmektir.

2- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anh), kurban edilebilecek hayvanları saymıştır: Deve, sığır, davar, kana ortaklık. Bu hayvanlar mutlak sayıldığı için erkek veya dişi olabileceği belirtilmiştir.

Kan ortaklığı: Deve veya sığır için tecviz edilmiştir. Hz. Câbir'den gelen bir rivayete göre deve ve sığıra yedi kişi ortak olabilir. İmam Şâfiî ve Cumhûr'a göre ortaklıkla katılanların kurbanları tatavvu veya vâcib olabilir, ete iştirak de olabilir. *Ebu Hanife*'ye göre bütün ortaklar "kurban" niyetiyle kesmelidir, et ortağı makbûl değildir. İmam Züfer hepsinin aynı çeşit kurban olmasını şart koşar. Bazı *Mâlikîler* bir kısmı vacib,

bir kısmı tatavvu kurbanı olsa ortak kesilebilir demiş, ancak İmam Mâlik, Züfer gibi "caiz olmaz" demiştir.

Davarı bir kimse kesebilir, ortaklık bilicma caiz olmaz.

1297 ٩ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُما أنه قال: [مَنْ اعْتَمَرَ فِي أشْهُرِ الحَجِّ ثُمَّ أقَامَ بِمَكَّةَ حَتَّى يُدْرِكَهُ الحَجُّ فَهُوَ مُتَمَتِّعٌ إنْ حَجَّ وَعَلَيْهِ مَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الهَدْيِ فَإنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلاَثَةِ أيَّامٍ فِي الحَجِّ وَسَبْعَةٍ إذَا رَجَعَ إلَى أهْلِهِ]. أخرجه مالك.

وقال: وذلِكَ أقَامَ حَتَّى أتَى الحَجُّ ثُمَّ حَجَّ.

وله في أخرى قال: وَاللَّهِ لأنْ أعْتَمِرَ قَبْلَ الحَجِّ وَأُهْدِيَ أحَبُّ إلَيَّ مِنْ أنْ أعْتَمِرَ بَعْدَ الحَجِّ فِي ذِي الحِجَّةِ.

9. (1297)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: *"Kim hacc aylarında umre yapar, sonra Mekke'de hacc zamanı gelinceye kadar ikâmet ederse bu kimse, hacc da yaparsa mütemettidir. Bu durumda kolayına gelen bir kurban kesmesi vacib olur. Eğer kurban bulamazsa, üç günü hacc sırasında, yedi günü de döndüğü zaman olmak üzere (on gün) oruç tutar."*

İmam Mâlik der ki: "Bu hüküm, o kimsenin hacc zamanına kadar orada ikamet etmesi ve aynı sene içinde hacc yapması halinde câridir." [Muvatta, Hacc 62, (1, 344).]

Muvatta'nın bir diğer rivayetinde der ki: "Allah'a yemin olsun, haccdan önce umre yapıp (bu sebeple) kurban kesmem, haccdan sonra Zilhicce ayında umre yapmamdan daha sevimlidir."

AÇIKLAMA:

Muvatta'nın bir başka rivayetinde kaydedilen son cümle de Abdullah İbnu Ömer'e aittir. Bu cümle, kurbanın, temettu sebebiyle kesildiğini ifade eder. Haccdan sonraki umre için kurban kesilmez. Şu halde İbnu Ömer'e göre kurbanı vâcib kılan durum, aynı senenin hacc ayları içerisinde umre yapıp temettuda bulunmak, sonra da hacc yapmaktır.

1298 ١٠ – وعن عبدالرحمن بن حرملة الأسلمى. [أنَّ رَجُلاً سَألَ سَعِيدَ بْنَ المُسَيِّبِ قَالَ: أعْتَمِرُ قَبْلَ أنْ أحُجَّ؟ قَالَ: نَعَمْ: قَدِ اعْتَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ قَبْلَ أنْ يَحُجَّ].

10. (1298)- *Abdurrahmân İbnu Harmele el-Eslemî* anlatıyor: "Bir adam gelip Said İbnu'l-Müseyyib'e: "Haccdan önce umre yapayım mı?" diye sormuştu. Şöyle cevap verdi:

"Evet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* haccetmezden önce umre yaptı." [Muvatta, Hacc 57, (1, 343).]

1299 ١١ – وعن ابن المسيب [أَنَّ عُمَرَ بْنَ أَبِى سَلَمَةَ: اسْتَأْذَنَ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنْ يَعْتَمِرَ فِي شَوَّالٍ فَأَذِنَ لَهُ فَاعْتَمَرَ ثُمَّ قَفَلَ إِلَى أَهْلِهِ وَلَمْ يَحُجَّ].

11. (1299)- *İbnu'l-Müseyyeb* anlatıyor: "Ömer İbnu Ebî Seleme, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'den, Şevvâl ayında umre yapmak için izin istedi. O da izin verdi. İbnu Ebî Seleme umre yapıp ailesine döndü, haccetmedi." [Muvatta, Hacc 58, (1, 343).]

1300 ١٢ – وعن عائشة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا قالت: [الصِّيَامُ لِمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ لِمَنْ لَمْ يَجِدْ هَدْياً مَا بَيْنَ أَنْ يُهِلَّ بِالْحَجِّ إِلَى يَوْمِ عَرَفَةَ فَـإِنْ لَمْ يَصُمْ صَامَ أَيَّامَ مِنًى. وَكَـانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا يَقُولُ ذٰلِكَ]. أخرج هذه الأحاديث الثلاثة مالك.

12. (1300)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) şöyle demiştir: "Oruç, umre yapıp hacca kadar temettuda bulunup da hacc için ihrama girmesinden arefe gününe kadar kurban bulamayan kimse içindir. Eğer orucu tutmazsa, Minâ günlerinde tutar" İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) de böyle hükmediyordu. [Muvatta, Hacc 255, (1, 426).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, hacc için ihrama girmedikçe, temettu sebebiyle kurbanın vacib olmayacağını ifade ediyor. İhramla vacib olan kurban, arefe gününe kadar te'min edilemezse oruç tutması câiz olur. Daha önce tutmadı ise yevm-i nahr denen kurbanın birinci gününü takip eden üç günde *-ki eyyam-ı Mina da denir-* orucun ilk üçü tutulacak, geri kalan yedisi de memlekete dönünce tutulacaktır.

Rivayetten anlaşılan şu ki, muhtemelen, *Hz. Aişe yevm-i nahr*den, yani Zilhicce'nin 10. gününden önce tutulacak orucun borçtan kurtulmada daha üstün olduğu ve böyle emredilmiş bulunduğu kanaatinde idi. Bir başka ifade ile, Hz. Aişe bu vacib orucun eda vaktinin *yevm-i nahr*'den önce olduğu, Mina günlerinin ise edâ değil kaza günleri olduğu, dolayısıyla, yevm-i nahrdan önce tutulacak oruçlar her dileyene mübah,

Mina'da tutulacak oruçlar ise, zarurete mebni olarak sadece daha önce borcunu ödemeyen kimselere mübah olup, bu durumda olmayanlara memnu olduğu kanaatinde idi. Yine ona göre, Mina günlerinde üç gün oruç tutmanın cevazı, oruç vacib olanlarla ilgil olarak Kur'ân'da yer eden: "...(kurban) bulamazsa hacc günlerinde üç gün oruç tutmak" emrine ittiba etmiş olmak içindir.

Şafiîlerden bazıları, bu telakkiye uyarak, sonradan tutulan orucun kaza olduğuna hükmetmiştir. Mezheb görüşü, önceden tutmanın efdal olduğunu te'yid etmekle beraber, sonradan tutulan da kaza değil eda olduğudur (Zürkânî'den).

1301 ١٣ – وعن جابر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [أهَلَّ رسول الله ﷺ وأصْحَابُهُ بالحَجِّ ولَيْسَ مع أحَدٍ منهُمْ هَدْىٌ سوى النَّبىِّ ﷺ وَطَلْحَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ. وقَدِمَ علىٌّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ مِنَ اليَمَنِ ومعهُ هَدْىٌ. فقَالَ: أهْلَلْتَ بما أهَلَّ به النَّبىُّ ﷺ؛ فأمَرَ النَّبىُّ ﷺ أصْحَابَهُ أنْ يَجعَلُوها عُمرَةً ويطُوفُوا ويُقَصِّرُوا ويَحِلُّوا إلاَّ مَنْ كَانَ معهُ هَدْىٌ. فقَالُوا: أنَنْطَلِقُ إلى مِنىً، وذَكَرُ أحدنا يَقْطُرُ؟ فبلَغَ النَّبىَّ ﷺ فقَالَ: لَوِ اسْتَقْبَلْتُ مِنْ أمْرِى ما اسْتَدبرتُ ما أهْدَيتُ. ولَوْلاَ أنَّ معى الهَدْىَ لأحْلَلْتُ، وحَاضَتْ عائشَةُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا. فَنَسَكَتْ المَنَاسِكَ كُلَّهَا غيرَ أنْ لَمْ تطُفْ بالْبَيْتِ. فلَمَّا طَهُرَتْ طَافَتْ. وقَالَتْ يَارسولَ اللّٰه: تَنْطَلِقُونَ بحَجَّةٍ وعُمْرَةٍ وأنْطَلِقُ بحَجَّةٍ؟ فأمَرَ عَبْدَالرَّحْمنِ بْنَ أبى بَكْرٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنهُما أنْ يَخْرُجَ معَهَا إلى التَّنْعِيمِ فاعْتَمَرَتْ بَعْدَ الحَجِّ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى، وهذا لفظ الشيخين.

13. (1301)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Veda haccında), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve ashabı (radıyallahu anhüm), hacc için ihrama girdikleri vakit, Resûlullah ile Talha hariç, hiç kimsenin kurbanlığı yoktu. O sırada Hz. Ali, beraberinde bir kurbanlık olduğu halde Yemen'den geldi. Ve derhal: "Ben de Resûlullah'ın niyet ettiği şeye niyet ederek ihram giydim" deyip katıldı.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ashabına bu hacclarını umreye çevirmelerini, tavaf yapmalarını, (sa'y yapmalarını), beraberinde kurbanlığı olanlar hariç saçlarını kısa keserek ihramdan çıkmalarını emretti.

Bir kısmı itiraz ederek: "Yani henüz cenabetken Mina'ya mı gideceğiz?" dediler. Bu söz Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e ulaşmıştı: *"Geride bıraktığım işlerimi tekrar bulsaydım kurban getirmezdim. Eğer, beraberimde kurbanlığım olmasaydı, ben de ihramdan çıkardım"* dedi.(44)

Bu sırada *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) hayız oldu. Beytullah'ı tavaf hâriç, haccın bütün menâsikini yerine getirdi. Temizlenince de tavafı yaptı. Dedi ki:

"Ey Allah'ın Resûlü! Sizler hem umre hem de hacc yapmış olarak burdan ayrılacaksınız, ben ise sadece haccla ayrılacağım!"

Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* oğlan kardeşi Abdurrahman İbnu Ebî Bekr (radıyallahu anhümâ)'e, Hz. Aişe'yi (Harem bölgesinin dışında yer alan) Ten'im'e götürmesini emretti. (Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) orada ihram giyerek) haccdan sonra umre yaptı."(45)

1302 ١٤ – وفي أخرى للبخاري: [قَالَ لَهُمْ: أَحِلُّوا مِنْ أَحْرَامِكُمْ وَاجْعَلُوا الَّتِى قَدِمْتُمْ بِهَا مُتْعَةً. فَقَالُوا: كَيْفَ نَجْعَلُهَا مُتْعَةً وَقَدْ سَمَّيْنَا الْحَجَّ؟ فَقَالَ: افْعَلُوا مَا أَقُولُ لَكُمْ فَلَوْلاَ أَنِّى سُقْتُ الْهَدْىَ لَفَعَلْتُ مِثْلَ الَّذِى أَمَرْتُكُمْ وَلَكِنْ لاَ يَحِلُّ مِنِّى حَرَامٌ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْىُ مَحِلَّهُ فَفَعَلُوا].

14. (1302)- *Buharî*'nin bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir:

"(Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Mekke'ye gelince ashabına: *"İhramınızdan çıkın. Önceki niyetinizi müt'aya çevirin!"* dedi. Ashab:

"Biz önce "hac" diye ismen belirterek niyet etmişken, şimdi nasıl müt'aya çevirebiliriz?" diye itiraz ettiler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Ben size ne söylüyorsam onu yapın. Eğer kurbanlık getirmemiş ol-

---

44– Ashab'ın itirazı şuradan ileri geliyordu: Mekke'ye Zilhicce'nin dördünde gelmişlerdi. Niyetleri haccdı. Hz. Peygamber ihramdan çıkmayı, ihram yasaklarından -ve meselâ hanımlarıyla cinsî münasebet yasağından- uzaklaşmayı emretmişti. Halbuki sekiz Zilhicce'de tekrar ihrama gireceklerdi. Bu kadar dar bir zaman için ihramdan çıkmaya, dinî havalarını bozmaya değer miydi?" Ashab, memnuniyetsizliğini "Henüz cenâbetken.." diye tercüme ettiğimiz mânayı daha galiz kelimelerle ifade etmiştir.

45 - Bu ve müteakip rivayetler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Veda haccıyla ilgili oldukları için, hadis kitaplarında umumiyetle aynı bablarda, aynı rivayetin farklı vecihleri şeklinde peşpeşe bulunurlar. Bu sebeple kaynaklarını en sonda toptan göstereceğiz. Sadece Buhârî peşpeşe göstermeyebilir.

saydım, size emretmiş bulunduğumu ben de yapardım. Ancak, kurbanım (Mina'daki kesim) mahalline ulaşmadan ihramlıya haram olan şeylerden hiçbirisi bana helâl olmaz!" dedi. Bunun üzerine Ashab-ı Kiram Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın emrini yerine getirip ihramdan çıktılar."

1303 ١٥ – وفي أخرى: [قَدِمْنَا مَكَّةَ لأَرْبَعٍ خَلَوْنَ مِنْ ذِى الحِجَّةِ].

15. (1303)- Yine *Buharî*'nin bir başka rivayetinde şu ziyade yer alır: "Biz Mekke'ye Zilhicce ayının 4'ünde gelmiştik."

1304 ١٦ – وفي رواية: [أُمِرْنَا أَنْ نُحِلَّ وَنَجْعَلَهَا عُمْرَةً فَكَبُرَ ذلِكَ عَلَيْنَا وَضَاقَتْ بِهِ صُدُورُنَا فَبَلَغَ ذلِكَ النَّبِىَّ ﷺ: فَمَا نَدْرِى شَىْءٌ بَلَغَهُ مِنَ السَّمَاءِ أَمْ شَىْءٌ مِنْ قِبَلِ النَّاسِ؟ فَقَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَحِلُّوا، فَلَوْلاَ الهَدْىُ الَّذِى مَعِى فَعَلْتُ كَمَا فَعَلْتُمْ فَأَحْلَلْنَا حَتَّى وَطِئْنَا النِّسَاءَ وَفَعَلْنَا مَا يَفْعَلُ الحَلاَلُ، حَتَّى إِذَا كَانَ يَوْمُ التَّرْوِيَةِ وَجَعَلْنَا مَكَّةَ بِظَهْرٍ أَهْلَلْنَا بِالحَجِّ].

16. (1304)- *Müslim*'in bir rivayetinde şu ibâreye de yer verilmiştir: "Bize ihramdan çıkmamız, hacc için yaptığımız niyyetin umreye çevrilmesi emredilmişti. Bu, bize çok imkânsız bir emir geldi ve hepimizin canını sıktı. Memnuniyetsizliğimiz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ulaştırıldı. Ona semâvî bir şey (haber) mi ulaştı, insanlardan mı bir şey ulaştı bilemiyoruz, her ne ise, bize şu hitabda bulundu:

"Ey nâs, ihramdan çıkın. Eğer beraberimde kurbanlığım olmasaydı, ben de sizin gibi yapardım!"

(Resûlullah'ın bu kesin emri üzerine) ihramdan çıktık. Hatta hanımlarımızla münasebet-i cinsiyede bile bulunduk. İhrama girmemiş olan bir kimsenin yaptığı her şeyi yaptık. Bu hal terviye gününe (Zilhicce'nin 8. günü) kadar devam etti. O gün gelip, Mekke'yi arkada bıraktığımız vakit, hacca niyet ederek ihrâma girdik."

1305 ١٧ – وفي أخرى لمسلم: [أَقْبَلْنَا مُهِلِّينَ مَعَ النَّبِىِّ ﷺ بِحَجٍّ مُفْرَدٍ وَأَهَلَّتْ عَائِشَةُ رَضِىَ اللهُ عَنْهَا بِعُمْرَةٍ حَتَّى إِذَا كُنَّا بِسَرِفَ عَرَكَتْ حَتَّى إِذَا قَدِمْنَا طُفْنَا بِالْكَعْبَةِ وَبِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، وَأُمِرْنَا أَنْ يَحِلَّ مِنَّا مَنْ لَمْ يَحِلَّ مِنَّا مَنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ هَدْىٌ. قُلْنَا حِلُّ مَاذَا ؟ قَالَ: الحِلُّ كُلُّهُ. فَوَاقَعْنَا النِّسَاءَ وَتَطَيَّبْنَا بِالطِّيبِ وَلَبِسْنَا الثِّيَابَ وَلَيْسَ بَيْنَنَا

وبين عرفة إلاّ أربع ليال. ثمّ أهللنا يوم التروية، ثمّ دخل النبيّ ﷺ على عائشة رضى الله عنها. وهى تبكى. فقال: ما شأنك؟ قالت: حضت، وقد حلّ النّاس ولم أحلّ ولم أطف، والنّاس يذهبون الآن إلى الحجّ. فقال: إنّ هذا شئٌ كتبه الله على بنات آدم فاغتسلى ثمّ أهلّى بالحجّ ففعلت ووقفت المواقف كلّها حتّى إذا طهرت طافت. فقال: قد حللت من حجّك وعمرتك جميعها. فقالت: إنّى أجد في نفسى أنّى لم أطف بالبيت حين حججت. قال: فاذهب بها يا عبد الرّحمن فأعمرها من التّنعيم، وذلك ليلة الحصبة، وكان ﷺ رجلاً سهلاً إذا هويت شيئاً تابعها عليه].

17. (1305)- *Müslim*'in diğer bir rivayetinde şöyle denir: "Biz, hacc-ı ifrad için ihram giyip Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte ilerledik. Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) de umre için ihrama girdi. Seref'e gelince Hz. Aişe hayız oldu. (Mekke'ye) gelince Kâbe'yi, Safâ ve Merve'yi tavaf ettik. Sonra, beraberinde kurbanlık olmayanların ihramdan çıkmaları emredildi.

"Neleri nefsimize helâl edeceğiz?" diye sorduk. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"(İhramlıya yasak olan) her şeyi!" dedi. Bunun üzerine kadınlarımızla da yattık, kokular süründük, elbiselerimizi giydik. (Bunların hepsini yaparken) bizimle arefe (yani hacc ihramı giyme) günü arasında sadece ve sadece dört gece vardı.

Sonra terviye günü (Zilhicce'nin 8'i) tekrar ihrama girdik. Bir ara Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin yanına girmişti, onu ağlıyor buldu.

"Neyin var?" diye sordu.

"Hayız oldum, herkes ihramdan çıktı, ben çıkamadım, tavafımı da yapamadım. Herkes artık (umresini tamamladı), hacc için (Arafat'a) çıkıyor!" diyerek yakındı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Bu hal, Cenab-ı Hakk tarafından Âdem (aleyhisselam)'in kızlarına yazılmış bir kaderdir, (sana mahsus bir kusur değil). Sen de, (ihrama giren herkesin yaptığı gibi) yıkan ve hacc için ihrama gir"[46] dedi. O da

46– Bu söylenen yıkanma, hayızdan temizlenince gerekli olan yıkanma değildir, ihramı giyerken yapılması sünnet olan yıkanmadır.

öyle yaptı. (Mina, Arafat ve Müzdelife'deki) vakfelerin hepsine katıldı. Hayızdan temizlenince de (ifâza) tavafını yaptı. (Bunlar bittikten sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye:

"Artık hem haccını hem de umreni yapmış, her ikisinin de ihramından çıkmış oldun!" dedi. Hz. Aişe (radıyallahu anhâ):

"Ancak benim içimden Beytullah'ı tavaf etmeden hacc yaptığım hissi geçiyor" dedi. Bunun üzerine (oğlan kardeşine seslenerek):

"Ey Abdurrahman (kızkardeşin) Aişe'yi Ten'îm'e götür, orada umre için ihrama girsin!" dedi. Bu vak'a Hasbe gecesi cereyan etmişti.[47] Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mülâyim bir insandı. Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) birşey arzu etti mi onun arkasını takip eder (yerine getirirdi)."

1306 ١٨– وفي رواية له: [وَأَمَرَنَا أَنْ نَشْتَرِكَ في الإِبِلِ وَالْبَقَرِ كُلُّ سَبْعَةٍ مِنَّا في بَدَنَةٍ].

18. (1306)- *Müslim*'in bir diğer rivayetinde şöyle denir: "... Deve ve sığırda ortak olmamız emredildi. Bizden her yedi kişi bir deveye iştirak edecekti."

1307 ١٩– وفي رواية له: [لَمْ يَطُفِ النَّبِىُّ ﷺ وَلاَ الصَّحَابَةُ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ إلاَّ طَوَافاً وَاحِداً طَوافَهُ الأَوَّلَ].

19. (1307)- Yine *Müslim*'in bir başka rivayetinde: "Ne Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ne de Ashab (radıyallahu anhüm), hiç kimse, Safâ ile Merve arasında ilk tavafın dışında başka bir tavaf yapmadı" denmiştir.

1308 ٢٠– وعن أبى داود والنسائى. [فَقَالَ سُرَاقَةُ بنُ مَالِكٍ: يَا رَسولَ الله أَرَأَيْتَ مُتْعَتَنَا هذه لِعَامِنَا أَمْ لِلأَبَدِ؟ فَقَالَ: بَلْ هِىَ لِلأَبَدِ].

20. (1308)- *Ebu Dâvud* ve *Nesâî*'de şu ziyade gelmiştir: "Sürâka İbnu Mâlik (radıyallahu anh):

"Ey Allah'ın Resûlü, bu sene (hacc sırasında) yaptığımız temettu bu yıla mı has, bundan sonra her haccda ebediyen yapılacak mı?" diye sormuştu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

47– Bazı rivayetlerde "Bathâ gecesi" diye gelir. İkisi de aynı şeyi ifade eder. Leyletü'l-hasbe, teşrik gecelerinden sonra hacıların çakıllı yere indikleri gecedir. Çakıllı yerden maksad Mina'dır. Demek ki Hz. Aişe (radıyallahu anhâ), Mina'da kalınan gecelerden birinde temizlenmiş olmalı.

"Elbette, ebediyen yapılacaktır!" cevabını verdi" (48). [Buharî, Hacc 81, 32, 34, 35, Umre 6, 15, Meğâzî 61, Temennî, 3, 27; Müslim, Hacc 1213-1216 arasındaki rivayetler); Ebu Dâvud, Menâsik 23, (1785-1789 arasındaki rivayetler); Nesâî, Hacc 77, (5, 178-179).]

NOT: Bu kaynaklar 1301-1308 numaralar arasında kaydettiğimiz 8 adet rivayete aittir.

AÇIKLAMA:

1- Bir kısmı uzunca bir hadisten sadece bir parça olarak kaydedilen yukardaki rivayetlerin hepsi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Veda haccı ile ilgilidir. *Veda haccı* 10. hicrî senede, yâni Resûlullah'ın hayatının son senesinde vuku bulmuştur. Bu hacc, Hz. Peygamber'in yaptığı ilk ve son hacctır.

2- Rivayetlerdeki farklılıklar, ulemâyı bazı farklı yorumlara sevketmiştir. Her şeyden önce haccın farz kılındığı zaman ihtilâflıdır. Hicretten sonra farz kılındığında ittifak edilse de, hangi yılda farz kılındığı ihtilâflıdır. 2. yıl diyen olduğu gibi, 10. yıl diyen de olmuştur. Aradaki diğer yılları söyleyenler de olmuştur. Hicretten önce farz oldu diyen rivayet şazzdır.

3- *Veda haccı,* büyük bir kalabalığın iştirakiyle yapılmış haşmetli bir tezâhürattır. Resûlullah Veda haccında, İslâm'ın mühim bir rüknünün icra âdâbını ta'lim buyurmuştur. Hacc ibadeti, cahiliye devrinde de icra edilmekte bulunan bir ibadet olması sebebiyle, bunun İslâmî şeklinin öğretilmesi yönüyle Veda haccının ayrı bir ehemmiyeti vardı. Belki de bu sebepten olacak, mezkur hacc pekçok sahabi tarafından birçok teferruatıyla rivayet edilmiştir.

Yukarıdaki rivayetleri şöyle özetleyebiliriz:

1) Veda haccı için, *Zülhuleyfe*'de herkes hacc için niyet ederek ihrama girer.

2) Zilhicce'nin 4'ünde Mekke'ye gelirler.

3) Mekke'ye gelince Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* beraberinde kurbanlık getirmemiş olanlara da bu haccı umreye çevirmelerini yani Beytullah'ı tavaf edip Safâ-Merve arasında da sa'yde bulununca traş olup ihramdan çıkmayı emreder.

48– "Hac için yapılan niyeti umreye tahvil etmek herkese câizdir" diye hükmedenlere (Ahmet İbnu Hanbel ve bazı Zâhirîler) bu hadis delil olmuştur. Ancak İmam Mâlik, Ebu Hanife, İmam Şâfii vs. başkaları, "Hacc için yapılan niyetin umreye çevrilmesi Ashaba has bir ruhsattır" demiştir. Daha önce açıkladık (1292 numaralı hadise bakın.)

4) Ancak, hacc için ihrama girmiş olan Ashâb bu emir karşısında şoke olurlar ve emri icrâya yanaşmak istemezler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Kurbanlık getirmemiş olsaydım, ben de ihramdan çıkardım, fakat, kurban kesilecek mahalle (Mina'ya) ulaşmadan ihramdan çıkmam helâl olmaz"* der. Zîra âyet-i kerimenin hükmü öyledir. (Bakara 196). Resûlullah'ın ısrarı karşısında Ashab, ihramdan çıkar. İhramlıya haram olan mübah işler yaparlar: Normal elbise giymek, koku sürünmek, hanımlarıyla cinsî münasebet vs. gibi.

İşte haccta *temettu* veya *mut'a* denen şey budur: İhram yasaklarının dışına çıkmak. Öyle ise hacc-ı temettu, umre yaptıktan sonra ihramdan çıkarak bir müddet normal hayat yaşayıp hacc için yeniden ihrama girmek ve hacc yapmaktır.

5) Ashab'ın buna itirazı, rivayetlerden anlaşıldığı üzere üç sebepten ileri geliyordu:

a) Bidayette hacc için ihrama girmişlerdi, umreye niyet değiştirmek olur muydu?

b) Müteakip rivayette görüleceği üzere, cahiliye devrinde hacc aylarında umre yapmayı günah addediyorlardı.

c) Mekke'ye Zilhicce'nin 4'ünde gelmişlerdi. 8'inde tekrar hacc için ihrama gireceklerdi. 3-4 gün gibi kısa bir müddet için ihramdan çıkmaya, dinî havalarını terketmeye değer miydi; bu, henüz cenâbetken Mina'ya gitmek gibi bir mânaya gelmez miydi?

Bu sebeplerle Ashab ihramdan çıkmak istememişti.

6- Hacc için yapılan niyeti herkesin, her zaman umreye tahvil etmesi câiz midir? meselesinde ulemâ büyük çoğunluğuyla "hayır!" demiştir. Bu tatbikat sadece Ashab'a mahsus kalmış, sonraki Müslümanlar hakkında neshedilmiş olduğu kabul edilmiştir.

7- Rivayette *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) umre tavafını yapmadan hayız olduğunu belirtir. Bu vesileyle Resûlullah, kadınları ilgilendiren mühim bir meselenin hükmünü teşri ediyor: Hayızlı kadın tavaf hariç, haccın bütün menâsikini eda eder. Temizlikten sonra da tavaf ve dilerse umre yaparak haccını eksiksiz ikmâl eder. *Hz. Aişe*, umre de yapabilmek için kardeşiyle Ten'im'e gidip yeniden ihram giyer.

Veda haccı ile alâkalı teferruat bunlardan ibâret değildir. Ancak sadedinde olduğumuz sekiz kadar hadisin temas ettikleri başlıca meseleler bunlardır.

1309 ٢١ – وللخمسة إلا الترمذى عن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [كَانُوا يرونَ العُمْرَةَ في أشْهرِ الحجّ مِنْ أفْجَرِ الْفُجُورِ في الأرضِ، وكَانُوا يُسمُّونَ المُحرَّمُ صفر، ويقولُونَ: إذا برأ الدّبرُ وعفا الأثرُ وانسلخ صفرُ حلّت العُمْرةُ لمن اعتمر، قال: فقدم رسولُ الله ﷺ وأصحابُه صبيحة رابعةٍ مُهلّين بالحجّ. فأمرهُمُ النّبيُّ ﷺ أنْ يجعلوها عمرةً فتعاظم ذلك عندهُم. فقالُوا يا رسول الله: أىّ الحلّ؟ قال: الحلُّ كُلُّه].

وعند النسائى: عفا الوبرُ بدل الأثرِ.

وزاد بعْدَ قولِه: وانْسلخ صفرُ، أوْ قال: ودخل صفرُ.

21. (1309)- Buharî, Müslim, Ebu Dâvud ve Nesâî'de kaydedilen bir rivayette İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "(Cahiliye Arapları) hacc aylarındaki umreyi yeryüzünde işlenebilen günahların en büyüğü biliyorlardı. Keza Muharrem ayını da Safer diye isimlenirip: "Bere iyileşip eser kalmadığı ve Safer ayı çıktığı vakit umre yapmak isteyene umre helâl olur" diyorlardı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve Ashab-ı Güzîn (radıyallahu anhüm)'i, hacc için ihrama girmiş olarak 4 Zilhicce sabahı (Mekke'ye) geldiler. (Gelir gelmez) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hacc niyetlerini umreye tahvil etmelerini emretti. Bu, Ashab nezdinde büyük bir hâdise oldu.

"– Ey Allah'ın Resûlü, neleri helal addedeceğiz?" diye sordular.

"Bütün (ihram haramları) helâl olacak!" diye cevap verdi."

Nesâî'deki rivayette: Eser yerine veber (yün) denmiştir. Mâna: "Yün çoğalınca" olur.

Keza "Safer ayı çıkınca" tâbirinden sonra: "Veya şöyle dedi: Safer ayı girince" tâbiri ilâve edilmiştir. [Buharî, Hacc 34, Menâkıbu'l-Ensâr 26; Müslim 198, (1240, 1241); Ebu Dâvud, Hacc 80, (1987), Menâsik 23, (1792); Nesâî, Hacc 77, 108, (5, 180, 181, 201, 202.)

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, eski bir cahiliye inancını aydınlatmaktadır: Hacc aylarında umre yasağı. Böylece, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hacc için giyilen ihramının umreye çevrilmesi hususundaki kesin ve ısrarlı emrinin gerçek sebebini daha iyi anlıyoruz: **Haccla ilgili bir cahi-**

liye geleneğini yıkmak. Hattâ, Hz. Aişe'nin umre yapması için Resûlullah (a.s.)'ın gösterdiği husûsî alâkayı, İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ), İbnu Hibbân'ın kaydettiği bir rivayette bu maksadla yorumlar:

وَاللهِ مَا اَعْمَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَائِشَةَ فِى ذِى الْحِجَّةِ الاَّ لِيَقْطَعَ بِذَلِكَ اَمْرَ اَهْلِ الشِّرْكِ فَإِنَّ هَذَا الْحَىَّ مِنْ قُرَيْشٍ وَمَنْ دَانَ دِينَهُمْ كَانُوا يَقُولُونَ فَذَكَرَ نَحْوَهُ

"Kasem olsun, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye Zilhicce ayında, sırf bir cahiliye âdetini kırmak için umre yaptırttı. Zîra şu Kureyş cemaati ve onun yolundan gidenler "yeryüzündeki günahların en büyüğü hacc aylarında umre yapmaktır" diyorlardı.

2- Muharrem ayının Safer olarak isimlendirilmesi tâbiriyle, İbnu Abbâs, cahiliye devrinde, hacc aylarını panayır aylarıyla çakıştırmak için başvurdukları nesî hâdisesine temas etmektedir. Muharrem ayını Safer diye isimleyerek, Muharrem'i haram ayı olmaktan çıkarıyorlar, haram ayındaki yasakları işliyorlardı. Böylece, Muharrem'in haramlığını Safer ayına tehir ediyorlardı. Maksadları ard arda gelen üç haram ayı ikiye indirmek, üçüncüyü bir ay geriye bırakmaktı. Çünkü üç ay üst üste mukatele, yağma, öldürme gibi alışkanlıklardan uzak kalmak onlara zor geliyordu. Cenâb-ı Hakk, Kur'ân-ı Kerim'de onların bu nesî tatbikatlarını *"küfürde artış"* olarak değerlendirmiştir;

"Haram ayları geciktirmek (nesî), ancak küfürde bir artış (sebebi)dir. Onunla kâfirler şaşırtılır. Onlar bunu bir yıl helâl, bir yıl haram sayarlar ki, Allah'ın haram kıldığına sayıca uysunlar da (varsın) Allah'ın haram ettiğini helâl kılmış olsunlar! Bu suretle de onların amellerinin kötülüğü kendilerine süslenip güzel gösterildi. Allah o kâfirler gürûhunu hidayete erdirmez" (Tevbe 37).

Nâdanların zaman zaman Ramazan ayını senenin en uygun ayına almak şeklinde gündeme getirdikleri mesele Kur'ân-ı Kerim'in *küfürde bir artış* olarak tavsif buyurduğu nesî'den başka bir şey değildir. Dinî takvimin değiştirilmesini hiçbir mü'min taleb edemez.

3- Cahiliye devrinin sözlerinden olan "berenin iyileşmesi"nden maksat, develerin sırtında sefer ve yolculuk meşakkatiyle hasıl olan yaraların iyileşmesidir. Hacc seferinden döndükten sonra iyileşirlerdi.

Eserin kalmamasına gelince: Eser iz demektir. Yani: "Deve vs. binek izlerinin kaybolması" kastedilmektedir. Yani hacc için yapılan seferde deve ve diğer binek hayvanlarının ve hatta yayaların yollarda hasıl ettiği izlerin kaybolması ifâde edilmektedir.

Ebu Dâvud'un rivayetinde عفا الوبر tâbiri yer alır. Yani yünlerin çıkması, artması, bitip büyümesi gibi mânalar ifade eder. Yani hacc seferi sebebiyle aşınıp dökülmüş olan deve yünleri yeniden çıksın, artsın temennisi mevzubahistir.

Umreyi -Safer ayı haram aylardan olmadığı ve Muharrem'i de o hale getirdikleri halde- Safer'in çıkmasına tâlîk etmiş olmalarının sebebi şudur: Onlar Muharrem'i Safer yapınca, bu aylarda umumiyetle memleketlerinde kalmazlardı. Develerin yarası da ancak Safer'in çıkmasıyla iyi leşirdi. Onu tebeiyyet yoluyla hacc aylarına ilhak ettiler ve aslında Safer olan Muharrem'i de umre aylarının başlangıcı yaptılar. Umre böylece, onlar nezdinde hacc aylarının dışında kaldı.

Aya, Safer denmesi şundan ileri gelir: Safer, lügat olarak boş demektir. Dilimizdeki Safer kelimesi de buradan gelir. Araplar bu ayda birbirlerine yağmada bulunurlar ve evlerini eşyadan hâli ve boş (safer) bırakırlardı. Bu sebeple yağma ayına Safer denmiştir.

ومعنى «برأ الدَّبَرُ» أى اندمل العَقْرُ الذى يكون في ظهر البعير وشفى.

ومعنى «عفَا الأثَرُ» أى اندرس لعدم الذهاب والمجئ في الطُّرق.

1310 – ٢٢ وعن مسلم والترمذى: [قال ﷺ: دخلَتِ العُمرةُ في الحَجِّ إلى يومِ القيامة: أى دخَلَ عمَلُها في عملِ الحَجِّ للقارِنِ].

22. (1310)- *Müslim* ve *Tirmizî*'de şöyle gelmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: *"Umre, kıyamete kadar hacca dahil oldu: Yani, umre ameli, hacc-ı kıran yapmak isteyenin hacc ameline dahil oldu."* [Müslim, Hacc 203, (1241); Tirmizî, Hacc 89, (932).]

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste cahiliye devrinin umre anlayışını belirttik: *Hacc aylarında umre yapmak büyük günah.* Resûlullah, bu kanaati yıkmak gayesiyle açık bir ifade ile, kıyamete kadar umrenin hac aylarında da yapılabileceğini ifâde buyurmuştur. Hacc için ise, sâdece hacc aylarında (eşhürü'l-hürum) ihrama girilebilir. Şu halde hadis:

a) Hacc-ı kıran yoluyla umre ile haccın birleşebileceğini,

b) Hacc aylarında umre yapılabileceğini tebliğ etmektedir. Şârihler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hayatında hacc aylarında dört

kere umre yaptığını, bunlardan üçünün Zilkade ayında birinin de Veda haccı sırasında cereyan ettiğini belirtirler.

1311 ٢٣ – وعن عائشة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [خَرَجْنَا مَعَ رسولِ اللّٰه ﷺ في أشْهُرِ الحَجِّ وَحُرُمِ الحَجِّ وَلَيالِى الحَجِّ فَنَزَلْنا بِسرِف. فقال: مَنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ هَدْىٌ فَأحَبَّ أنْ يَجْعَلَهَا عُمْرَةً فَلْيَفْعَلْ؛ وَمَنْ كانَ مَعَهُ الهَدْىُ فَلاَ. قالت: فَالآخِذُ بِهَا وَالتَّارِكُ لَهَا مِنْ أصْحَابِه. فأمَّا رسولُ اللّٰه ﷺ وَرِجَالٌ مِنْ أصْحَابِهِ فكانُوا أهْلَ قُوَّةٍ وَكَانَ مَعَهُمُ الهَدْىُ فَلَمْ يَقْدِرُوا عَلَى العُمْرَةِ. قالت: فَدَخَلَ عَلَىَّ رسولُ اللّٰه ﷺ وَأنَا أبْكِي. فَقَالَ: مَا يُبْكِيكِ يَا هَنْتَاهُ؟ فَقُلْتُ: سَمِعْتُ قَوْلَكَ لأصْحَابِكَ فَمُنِعْتُ العُمْرَةَ. فقال وَمَا شَأنُكِ؟ قُلْتُ لا أصَلِّى. قال: لاَ يَضُرُّكِ، إنَّمَا أنْتِ امْرَأةٌ مِنْ بَنَاتِ آدَمَ كَتَبَ اللّٰهُ عَلَيْكِ مَا كَتَبَ عَلَيْهِنَّ فَكُونِى فِي حَجِّكِ فَعَسَى اللّٰهُ تَعَالَى أنْ يَرْزُقَكِيهَا]. أخرجه السته إلا الترمذى.

23. (1311)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Biz hacc aylarında, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte, hacc için ihrama girmiş olarak(49), hacc gecelerinde yola çlıkıp Seref nâm yere indik. Orada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Kimin beraberinde kurbanlığı yoksa, haccını umre yapmak isteyen umreye çevirsin. Beraberinde kurbanlığı olan bunu yapmasın"* dedi. Hz. Aişe sözünde devamla der ki: "Ashab'tan bazısı umreye niyet etti, bazısı da terketti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile, gücü yerinde olan bazısının yanında kurbanlığı vardı.

(Bir ara) Resûlullah yanıma gelince beni ağlar buldu.

"Niye ağlıyorsun?" diye sordu.

"Ben ashabına söylediklerini işittim ve umre yapmaktan engel olundum!" dedim. Bunun üzerine:

"Neyin var?" diye tekrar sordu.

"Namaz kılamıyorum (hayız oldum)" dedim.

"Bu sana zarar vermez. Sen Hz. Âdem (aleyhisselam)'in kızlarından

49– Hadiste geçen حُرُمُ الْحَجِّ tabirinden: Hacc vakitleri, hacc yerleri, hacc yasakları, hacc eşyaları, hacc hâlâtı gibi manalar verilmiştir. Biz, "hac yasakları (= ihram)" mânâsını tercih ettik.

bir kadınsın. Allah öbürlerine yazdığı kaderi sana da takdir etti, bu bir kusur sayılmaz. Sen haccına devam et. Cenab-ı Hakk inşaallah, umreyi de sana nasib edecek" dedi.

(Kaynaklar 1315 numaralı hadisin sonunda toptan verilmiştir.)

1312 ٢٤ – وفي أخرى [فَلَمْ أَزَلْ حَائِضاً حَتَّى كَانَ يَوْمُ عَرَفَةَ – وَلَمْ أُهْلِلْ إِلاَّ بِعُمْرَةٍ – طَهُرْتُ؛ فَأَمَرَنِي أَنْ أَنْقُضَ رَأْسِي وَأَمْتَشِطَ، وَأُهِلَّ بِالْحَجِّ وَأَتْرُكَ الْعُمْرَةَ، فَفَعَلْتُ حَتَّى قَضَيْتُ حَجِّي].

24. (1312)- Bir diğer rivayette *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) şöyle der: "Hayız halim Arefe gününe kadar devam etti, o gün temizlendim. Ben de sadece umreye niyet etmiştim. Resûlullah saçımı çözüp taramamı, umreyi bırakıp, hacc niyetiyle ihrama girmemi emretti. Emrini yerine getirdim ve haccımı eda ettim."

1313 ٢٥ – وفي رواية قالتْ: [فَخَرَجْنَا مَعَهُ حَتَّى قَدِمْنَا مِنًى يَوْمَ النَّحْرِ وَطَهُرْتُ ثُمَّ خَرَجْتُ مِنْ مِنًى فَأَفَضْتُ بِالْبَيْتِ، ثُمَّ خَرَجْتُ مَعَهُ فِي النَّفْرِ الآخِرِ حَتَّى نَزَلَ الْمُحَصَّبَ فَدَعَا عَبْدَ الرَّحْمنِ فَقَالَ اخْرُجْ بِأُخْتِكَ مِنَ الْحَرَمِ فَلْتُهِلَّ بِعُمْرَةٍ ثُمَّ افْرُغَا ثُمَّ ائْتِيَا هٰهُنَا فَإِنِّي أَنْظُرُكُمَا حَتَّى تَأْتِيَهَا فَخَرَجْتُ حَتَّى إِذَا فَرَغْتُ مِنَ الطَّوَافِ جِئْتُهُ بِسَحَرٍ فَأَذَّنَ بِالرَّحِيلِ فَارْتَحَلَ النَّاسُ فَمَرَّ مُتَوَجِّهاً إِلَى الْمَدِينَةِ].

25. (1313)- *Hz. Aişe* bir başka rivayette şöyle der: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte çıktık, kurban günü Mina'ya geldik. Ben (orada) temizlendim. Sonra Mina'dan çıktım. Beytullah'a koştum. Sonra, Resûlullah'la birlikte nefr-i âhir (teşrik günlerinin üçüncüsü, yani bayramın 4. günü = 13 Zilhicce) günü çıktık, Muhassab'a[50] indik. Abdurrahman (radıyallahu anh)'ı çağırdı ve:

"Kızkardeşini Harem bölgesinden çıkar (Ten'm'e kadar götür. Orada) umre için ihram giysin. Umreyi yapınca buraya gelin, sizi dönünceye kadar burada bekliyorum!" dedi. Ben ayrılıp (Ten'im'e gidip ihram giydim, umre yaptım) tavaftan boşalınca, seherde yanına geldim. Yola çıkma emri verdi. Herkes göç yükleyip Medine'ye müteveccihen hareket etti."

50– **Muhassab** Mekke ile Mina arasında geniş bir yer. Sel sularının getirdiği çakılların çokluğu sebebiyle bu ismi almıştır. Buraya Ebtah, Bathâ da denir. Mina'nın taşlama mevkiine de Muhassab denmiştir.

1314 ٢٦ – وفي رواية: [فَمَرَّ بِالْبَيْتِ وَطَافَ بِهِ قَبْلَ صَلاَةِ الصُّبْحِ ثُمَّ خَرَجَ إلَى الْمَدِينَةِ].

26. (1314)- Bir başka rivayette şöyle denmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Beytullah'a uğrayıp sabah namazından önce tavaf etti, sonra Medine'ye hareket etti."

1315 ٢٧ – وفي أخرى: [خَرَجْنَا مَعَ رسول الله ﷺ فمنّا مَنْ أهَلَّ بعُمْرَةٍ ومنّا مَنْ أهَلَّ بِحَجٍّ وَعُمْرَةٍ، ومنّا مَنْ أهَلَّ بِحَجٍّ؛ وَأهَلَّ ﷺ بالحَجِّ. فَأمَّا مَنْ أهَلَّ بعُمْرَةٍ فَحَلَّ. وأمَّا مَنْ أهَلَّ بِحَجٍّ أوْ جمع الحَجَّ وَالْعُمْرَةَ فَلَمْ يُحِلُّوا حَتَّى كَانَ يَوْمُ النَّحْرِ].

27. (1315)- Bir başka rivayette şöyle denmiştir: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte yola çıktık. Bazılarımız umre niyetiyle ihrama girdi, bazılarımız hem hacc hem de umre niyetiyle ihrama girdi, bazılarımız da sadece hacc niyetiyle ihrama girdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da sadece hacc için ihrama girmişti. Umre için ihrama girenler, (umreyi yapınca) ihramdan çıktılar. Hacc için ihrama girenler veya hacc ve umre için ihrama girenler, yevm-i nahr'e (kurbanın birinci gününe) kadar ihramdan çıkmadılar."* [Buharî, Umre 6, 8, 9, Hayz 1, 7, Hacc 3, 33, 81, Edâhî 3, 10; Müslim, Hacc 111-135, (1211-1212); Muvatta, Hacc 223-224, (1,410-412); Ebu Dâvud, Menâsik 23, (1778-1783); Nesâî, Hacc 77, (5, 177-178), Tirmizî, Hacc 91, (934).]

1316 ٢٨ – وعند أبي داود: [قال ﷺ: يَا عَبْدَ الرَّحمنِ أرْدِفْ أُخْتَكَ فَأعْمِرْهَا مِنَ التَّنْعِيمِ فإذَا هَبَطْتَ بِهَا مِنَ الأكَمَةِ فلْتُحْرِمْ فإنَّهَا عُمْرَةٌ مُتَقَبَّلَةٌ].

28. (1316)- Ebu Dâvud'un bir rivayetinde şöyle denir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: *"Ey Abdurrahman! Kızkardeşini devenin arkasına al, Ten'îm'den itibaren umre yaptır. Tepelikten inip oraya vardın mı ihrama girsin. Zîra yapacağı, kabul görecek bir umredir."* [Ebu Dâvud, Menâsik 81, (1995).]

1317 ٢٩ – وعن أبي موسى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَدِمْتُ عَلَى رسول الله ﷺ وَهُوَ مُنِيخٌ بالبَطْحَاءِ فقال: بِمَ أهْلَلْتَ؟ فقُلْتُ: بإهْلاَلِ رسول الله ﷺ قال: هَلْ سُقْتَ الْهَدْىَ؟ قُلْتُ لاَ. قال: فطُفْ بالبَيْتِ وَبالصَّفَا والمَرْوَةِ ثُمَّ أحِلَّ. ففَعَلْتُ: ثُمَّ أتَيْتُ

امْرَأَةً مِنْ أهْلِى فَمَشَطَتْنِى وَغَسَلَتْ رَأسِى فَكُنتُ أُفْتِى بِذلكَ النَّاسَ في إمَارَةِ أبِى بَكْرٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ؛ فَلَمَّا مَاتَ وَكَانَ عُمَرُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ فَإنِّى لَقَائِمٌ بِالْمَوْسِمِ إذْ جَاءَنِى رَجُلٌ فَقَالَ اتَّئِدْ في فُتْيَاكَ، إنَّكَ لاَ تَدْرِى مَا يُحْدِثُ أمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ في شَأنِ النُّسُكِ. فَقُلْتُ: يَا أيُّهَا النَّاسُ: مَنْ كُنَّا أفْتَيْنَاهُ بِشَيْءٍ فَلْيَتَّئِدْ فَهذَا أمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ قَادِمٌ عَلَيْكُمْ فَبِهِ فَائْتَمُّوا. فَلَمَّا قَدِمَ قُلْتُ لَهُ: يَا أمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ مَا هذَا الَّذِى بَلَغَنِى؟ أحْدَثْتَ في شَأنِ النُّسُكِ؛ فَقَالَ أنْ نَأخُذَ بِكِتَابِ اللّهِ تَعَالى فَإنَّ اللّهَ تَعَالى يَقُولُ: وَأتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّهِ وَأنْ نَأخُذَ بِسُنَّةِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ فَقَدْ قَالَ: خُذُوا عَنِّى مَنَاسِكَكُمْ؛ فَإنَّ النَّبِىَّ ﷺ لَمْ يَحِلَّ حَتَّى نَحَرَ الْهَدْىَ]. أخرجه الشيخان والنسائى.

29. (1317)- *Ebu Mûsâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Bathâ'da mola vermişken yanına uğradım. Bana:

"Neye niyetle ihrama girdin?" diye sordu: Ben:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın niyeti ile niyetlendim" dedim. Bana:

"Kurbanlığın var mı?" diye sordu. Ben:

"Hayı!" dedim:

"Öyleyse, dedi *Beytullah'ı, Safâ ve Merve'yi tavaf et ve ihramdan çık!"*

Resûlullah'ın bu söylediklerini yaptım. Ailemden bir kadına uğradım. Saçlarımı tarayıp, başımı yıkayıverdi.

Ben Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'in halifeliği sırasında, halka bu şekilde fetva veriyordum. O öldü, yerine Hz. Ömer (radıyallahu anh) halife olu. Onun zamanında, bir hacc mevsimiydi. Ben (hacc için hazırlığa) kalkmış olduğum sırada bir adam gelip:

"Fetvalarında teennili ol. Emîrü'l-mü'minînin hacc mevzuunda neler ihdas edeceğini bilemezsin!" dedi. Ben de:

"Ey insanlar, ben, kime haccla ilgili bir fetvâ vermiş idiysem, teennili olsun. İşte mü'minlerin emîri size geliyor. Onu imam edinin, ona uyun!" dedim. Hz. Ömer (radıyallahu anh) gelince kendisine:

"Ey mü'minlerin emîri, kulağıma gelen nedir? Hacc menâsikiyle alâkalı yeni şeyler mi ihdâs ettiniz?" diye sordum. Bana:

"Eğer Allah'ın kitabıyla amel edeceksek, bak Allah'ın kitabı ne diyor: **"Haccı da, umreyi de Allah için tam yapın..."** (Bakara 196) emrediyor. Eğer Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünneti ile amel edeceksek. O: "Menâsikinizi benden alın" diyor ve kurbanlığı, yerine (Mina'ya) ulaşıncaya kadar ihramdan çıkmıyor." [Buharî, Umre 11, Hacc 32, 34 125, Megâzî 60, 77; Müslim, Hacc 154, (1221); Nesâî, Hacc 50, (5, 153).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayetten, *Ebu Mûsa* hazretlerinin (radıyallahu anh) hacc-ı temettuya fetva verdiği anlaşılmaktadır. Çünkü Resûlullah ona ve onun gibi kurbanlığı olmayanlara *"ihramdan çıkın"* diye emrederek temettuda bulunmalarını yani ihram yasaklarından istifade etmelerini sağlamıştır. Onun Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den gördüğü budur.

Öte yandan Hz. Ömer, âyet-i kerimeyi ve Resûlullah'ın şahsî tatbikatını esas alarak *hacc-ı ifrad*'ı emretmiş ve haccın umreye tebdilini uygun bulmamıştır. Aslında, Resûlullah da, beraberinde kurbanlığı olduğu için kendisi şahsen öyle yapmış ve diğer kurbanlığı bulunan Hz. Ali ve Hz. Talha (radıyallahu anhümâ) gibi birkaç kişiye de öyle yapmalarını emretmiş ve böylece hacılardan bir kısmı haccın sonuna kadar ihramlarını terketmeyerek hacc-ı ifrad yapmışlardır.

2- Hz. Ömer'in, âyette geçen *"tamam"*dan muradı şöyle açıkladığı rivayet edilmiştir: "Hacc ve umreyi ayrı ayrı yapmak ve umreyi hacc aylarından başka zamana bırakmaktır." Bazı âlimler, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in, umre ile hacc arasındaki temettuya kesin bir yasak koymadığını, bunu batıl ve haram ilân etmediğini söylemiştir. Nitekim bunu, müteakip rivayet açık bir şekilde göstermektedir. Onun mezkur davranışı, hacc-ı ifradın efdal olduğu hususundaki kanaat ve inancını gösterir. Öyle ise, öbürünü yasaklaması, nazarında efdal olana teşvik içindir. Nevevî'nin yorumu böyle.

3- Gerek *Hz.Ali* ve gerekse *Ebû Mûsa,* her ikisi de: "Resûlullah'ın niyeti neye ise ona niyet ettim" demiş olmalarına rağmen, Ebu Mûsâ'ya ihramdan çıkmayı emretmiş, Hz. Ali'ye emretmemiştir. Bunun sebebi Hz. Ali'nin de kurbanlığı olmasıdır. Nitekim 1301 numaralı hadis Hz.Ali'nin Yemen'den gelerek sonradan katıldığını ve beraberinde bir de kurbanlığının olduğunu belirtir.

4- Bazı âlimler, bu hadisten muallak ihramın câiz olduğu hükmünü çıkarmışlardır. *Muallak ihram,* niyyeti, bir başkasının niyetine tâlik et-

mek, bağlamak demektir: Yani: "Falan kimse neye niyet etti ise ben de ona niyet ediyorum: Hacca niyet ettiyse benim niyetim de haccadır, umreye niyet etmiş ise umreyedir." Hemen kaydedelim ki, Hanefîlere göre böyle bir niyet câiz olmaz, kişi haccda sahih şekilde niyetini ortaya koymalıdır.

5- *Ahmed İbnu Hanbel* ile *Ebu Hanîfe* hazretleri, "Umre yapan bir kimse kurban götürmüşse, bayram günü kurbanını kesmedikçe ihramdan çıkamaz" diye hükmederler. Delilleri, sadedinde olduğumuz hadistir.

6- *İmam Mâlik* ve *Şafiî* (rahimehumallah)'ye göre, umreye niyet eden bir kimse tavaf ile sa'yini yaptı mı kurbanlığı olsun olmasın ihramdan çıkabilir.

7- Bu meselede esas olan şudur: Haccda temettu hiçbir kerâhet olmaksızın câizdir. Bu hususta icma-ı ümmet vâki olmuştur.

1318 ٣٠ – وفي أخرى لمسلم والنسائى: [أنَّ أبَا مُوسىٰ كانَ يُفْتِي بالْمُتعة. فقالَ لَهُ عُمرُ: قَدْ عَلِمْتُ أنَّ النَّبِـيَّ ﷺ قَدْ فَعلَهُ وأصْحَابُهُ، ولَـكِن كَرِهْتُ أنْ يَظَلّوا مُعَرِّسِينَ بِهِنَّ في الأرَاكِ ثُمَّ يَرُوحُونَ في الحجِّ تَقْطُرُ رُؤُوسُهُمْ].

قوله: « فَلْيَتَّئِدْ » أمر بالتُّؤَدة، وهى التأنى في الأمر والتثبت.

30. (1318)- *Müslim* ve *Nesâî*'de gelen bir diğer rivayette şöyle denir: "Ebû Mûsa hacc-ı temettuya fetva veriyordu. Hz. Ömer (radıyallahu anh) ona: "Biliyorum ki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve ashabı bunu yaptılar. Ancak ben, halkın Erâk [51] denilen yerde kadınlarla cima ederek, sonra başlarından su damlar bir halde hacc yapmaya gitmelerini uygun bulmadım" dedi." [Müslim, Hacc 157, (1222); Nesâî, Hacc 50, (5,159).]

1319 ٣١ – وعن البراء رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [كُنْتُ مع عليٍّ رَضِىَ اللّهُ عنه حِينَ أمَّرَهُ النَّبيُّ ﷺ عَلَـى اليَمَنِ فـأصَبْتُ مَعَهُ أوَاني فَلَمَّا قَدِمَ عَلَى النَّبيِّ ﷺ وَجَدَ فَاطمَةَ وقَدْ نَضَحَتِ البَيْتَ بِنَضُوحٍ فَغَضِبَ. فَـقَالَتْ: مَالَكَ؟ إنَّ رَسُـولَ اللهِ ﷺ قَدْ أمَرَ أصْحَابَهُ فَـأحَلُّوا. فـأتَيْتُ رَسُـولَ اللهِ ﷺ فـقَالَ لى: كَيْفَ صَنَعْتَ؟ قُلْتُ: أهْلَلْتُ بإهْلاَلِ النَّبيِّ ﷺ. فـقَالَ: إنِّى سُقْتُ الْهَدْىَ وقَرَنْتُ. قَالَ: وَقَالَ لِى انْحَرْ مِنَ الْبُدْنِ

51– Erâk: Mekke yakınlarında bir vâdinin adıdır. (Mûcemu'l-Büldan).

سَبْعاً وَسِتِّينَ أَوْ سِتّاً وَسِتِّينَ وَأَمْسِكْ لِنَفْسِكَ ثَلاثاً وَثَلاثِينَ أَوْ أَرْبعاً وَثَلاثِينَ وَأَمْسِكْ مِنْ كُلِّ بَدَنَةٍ مِنْهَا بَضْعَةً]. أخرجه أبو داود والنسائى.

« النَّضُوحُ » بخاء معجمة: ضَرْبٌ من الطيب.

31. (1319)- *Berâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Ali'yi Yemen'e emir olarak gönderdiği zaman ben onun yanında idim. Onunla beraber ben de (altın) kaplar elde ettim. Hz. Ali (radıyallahu anh), (Yemen'den) Resûlullah'ın yanına gelince, Hz. Fatıma'nın, (boyalı elbiseler giymiş), evi de (hâlâ kokmakta olan) bir tütsü ile tütsülemiş olduğunu gördü. (Bu kıyafet ve bu tütsünün yasak olduğu hacc döneminde karşılaştığı bu manzaraya Ali) kızdı. Hz. Fâtıma:

"Niye kızıyorsun? Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ashabına (ihramdan çıkmalarını emir buyurdu, onlar da ihramdan çıktılar" dedi. (Bunun üzerine Hz. Ali, zevcesine: "Ben zaten Resûlullah'ın niyyeti ile ihrama girmiştim" dedi ve) Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e uğradı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Sen ne yaptın?"* diye sordu. Hz. Ali:

"Resûlullah'ın niyeti ile niyetlendim" deyince Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Ben kurbanlık getirdim ve hacc-ı kırana niyet ettim" diye açıklamada bulundu ve Hz. Ali (radıyallahu anh)'ye şu emri verdi:

"Altmış yedi -veya altmış altı- deve kes. Develerden otuz üç -veya otuz dört- tanesini kendin için ayır ve develerden her birinden bir parça da (benim için) ayır." [Ebu Dâvud, Menâsik 24, (1797).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayet aslında *Hz. Berâ* (radıyallahu anh)'nın anlatmasıyla başladığı halde, sonradan *Hz. Ali* (radıyallahu anh)'nin anlatması şeklinde devam eder. Muhakkak ki, *Hz. Berâ* hâdiseyi Hz. Ali'den naklen vermekte. Biz tercümede üslûbu, *Berâ*'nın anlatması şeklinde devam ettirdik. Ayrıca, hadisin *Ebu Dâvud*'daki aslında mevcut olan bazı ziyadeleri parantez içerisine alarak, mevzuyu daha anlaşılır bir hale koyduk.

2- Müslim'in bir rivayetinde, Yemen'den dönen Hz. Ali'nin, zevcesini ihramdan çıkarak boyalı elbiseler giyip sürme çekmiş bulduğu için, bu durumunu hoş karşılamayarak kızdığı belirtilir.

3- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, Ali efendimize (radı-

yallahu anh) 66 adet kurbanın kesimiyle ilgili emri şöyle açıklanmıştır: "Sanki bu emirden murad şudur: "Benim yerime sen benim için 66 deve kes, bundan sonrasını da kendin adına kes!" Böylece her bir devenin Hz. Ali'nin eliyle kesilmiş olduğu anlaşılır. Ancak, -1320 numaralı müteakip hadiste görüleceği üzere- bazı rivayetler, kendi kurbanlarının çoğunu, Resûlullah'ın bizzat elleriyle kestiğini ifade etmektedir. Mamafih, Resûlullah'ın mezkur emrini: *"Ey Ali, kesmen için hazırlık yap, kesim yerine bu kadar deveyi götür, orada ben keseceğim. Sen de kendi develerini ellerinle kesersin!"* şeklinde anlamak da mümkündür. Müslim'in bir rivayeti şöyle:

فَنَحَرَ ثَلاَثًا وَسِتِّينَ بِيَدِهِ ثُمَّ أَعْطَى عَلِيًّا فَنَحَرَ مَا غَبَرَ

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kendi elleriyle 63 adedini kesti. Sonra (bıçağı) Ali'ye verdi, böylece gerisini de o kesti."

4- Yemen'den *Hz. Ali* (radıyallahu anh)'nin getirdiği develerle Hz. Peygamber'in Medine'den getirdiği develerin toplamı yüz adetti.

5- Müslim'in bir rivayetinde Hz. Peygamber'in bir kurban etinden bir kapta pişirttği, Hz. Ali ile birlikte yediği ve suyundan da içtiği belirtilir.

6- Bu rivayet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın haccına, "hacc-ı kırandı" diyenlere delildir. Zîra neye niyet etmiş bulunduğunu "Ben kurbanlık getirdim, hacc-ı kırana niyet ettim" diyerek açık bir şekilde belirtmiştir.

1320 ٣٢ـ وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [بَاتَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِذِى الْحُلَيْفَةِ حَتَّى أَصْبَحَ ثُمَّ رَكِبَ حَتَّى إِذَا اسْتَوَتْ بِهِ رَاحِلَتُهُ عَلَى الْبَيْدَاءِ حَمِدَ اللهَ وَسَبَّحَ وَكَبَّرَ وَهَلَّلَ ثُمَّ أَهَلَّ بِحَجٍّ وَعُمْرَةٍ وَأَهَلَّ النَّاسُ بِهِمَا فَلَمَّا قَدِمَ أَمَرَ النَّاسَ فَحَلُّوا حَتَّى إِذَا كَانَ يَوْمُ التَّرْوِيَةِ أَهَلُّوا بِالْحَجِّ. فَلَمَّا قَضَى رَسُولُ اللهِ ﷺ الْحَجَّ نَحَرَ سَبْعَ بَدَنَاتٍ بِيَدِهِ قِيَاماً].

32. (1320)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Zülhuleyfe'de geceledi. Sabah olunca (devesine) bindi. Devesi onu Beydâ'da havaya kaldırınca, Allah'a hamdetti, tesbih etti, tekbir getirdi, tahlil getirdi. Sonra hacc ve umre için (niyet edip) telbiye getirdi. Halk da her ikisi için (niyet edip) telbiye getirdi. (Mekke'ye) gelince halka emretti, onlar da ihramdan çıktılar. Bu hal terviye gününe (Zilhicce'nin 8'i) kadar devam etti. Terviye günü hacc için ihrama girip telbiye getirdiler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* haccı îfa edince kendi eliyle ayakta olduğu halde, yedi deve kesti." [Ebu Dâvud, Menâsik 24, (1796); Nesâî, Hacc 143, (5, 225).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, ihram telbiyesini, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in devesine tam olarak bindikten sonra -yani daha ayağının birini atmış iken veya biner binmez değil, devesi kalktıktan sonra- getirdiğini ifade eder.

2- Deveye, hayvan yatarken binildiği için, deve onu yükseltince, denmiştir. Yani deveye binildikten sonra deve ayağa kalkar. İşte bu kalkışla, binen kişiyi yükselterek tam binmiş vaziyetine geçirir.

3- Bu rivâyet, ihrama girmenin fiilî ilân ve işareti olan telbiyeden önce *tahmid, tesbih, tekbir* ve *tehlil* getirmenin sünnet olduğunu ifade eder. Tahmid elhamdülillah, tesbih sübhânallah, tekbir Allahü ekber, tehlil de lâilahe illallah demektir.

4- Rivâyet, önce baştaki büyüğün telbiye getirmesinin, sonra da etrafındaki cemaatin telbiye getirmesinin sünnet olduğunu göstermektedir.

5- Hadis, deveyi ayakta kesmenin müstehab olduğunu ifâde eder.

NOT: Hadisle ilgili diğer bazı teferruatın izahını 1263 numaralı hadiste yaptık, oraya bakılsın.

1321 ٣٣- وفي رواية عن بلال بن الحارث: [قُلْتُ يَارَسُولَ اللّٰهِ: فَسْخُ الحَجِّ لَنَا خَاصَّةً أَوْ لِمَنْ بَعْدَنَا؟ قَالَ: بَلْ لَكُمْ خَاصَّةً]. أخرجه أبو داود.

وأخرج منه النسائى: فسخُ الحَجِّ فقَطْ؛ وَفَسْخُ الحَجِّ: هُوَ أن يكون قد نوى الحج ثم يجعله عمرة ويحل ثم يعود ويُحرِمْ به.

33. (1321)- Bilal İbnu'l-Hâris (radıyallahu anh)'in yaptığı bir rivayette şu ibare mevcuttur: "Ey Allah'ın Resûlu, hacc (için yapılan niyet)'ı umreye çevirmek sadece bize mi hastır, yoksa bizden sonrakiler için de câiz olacak mıdır?" diye sordum. Bana şu cevabı verdi:

"Bu sadece size hastır. (Sizden sonraki Müslümanlara câiz değildir)." [Ebu Dâvud, Menâsik 25, (1808); Nesâî, Hacc 77, (5, 179).]

Nesâî, Bilâl İbnu'l-Hâris'ten sadece (sadedinde olduğumuz) feshu'l-hacc hadisini tahric etmiştir. Feshu'l-hacc: Kişinin önce hacca niyet etmesi, fakat sonradan bunu umreye çevirmesi, umre yapınca ihramdan çıkması, tekrar hacc için ihrama girmesidir.

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisin hükmü hususunda âlimler farklı yorumlara gitmişlerdir. Hattâbî'nin açıklamasına göre bazı âlimler: "Cahiliye devrinde, hacc aylarında umre uygun görülmediği için, onların bu düşüncelerini kırmak maksadıyla Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hacc için yaptıkları niyeti feshederek umreye çevirmelerini emretmiştir. Maksadı eski düşünceyi kaldırıp, İslâm'ın emrine bağlanmalarını sağlamaktı. Bu maksat hâsıl olduktan sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yeni bir emirle, hacc için ihrama girenlerin bunu feshedemeyeceğini bildirdi" demişlerdir.

2- Ulemâ, haccı fâsid olan (bozulan) bir kimsenin haccın geri kalan menâsikini tamamlamaya devam etmesi gereğinde ittifak etmiştir, (1271 nuaralı hadise bakın.)

3- Âlimler, iki hacca (hacc ve umreye) beraberce niyet eden kimseler hakkında ihtilâf ederler.

İmam Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhuye: "Böyle birisine bir hacc gerekir, çünkü, hacc ve umre her ikisi için niyet zaten gereksiz bir iştir, şayet yaptı ise bilicma sahih değildir" derler.

Ebu Hanîfe ve ashabı (yani ehl-i rey): "Biri gelecek seneye bırakılır, öbürü tamamlanır, ceza olarak bir dem (davar kurban etmek) gerekir" der. Süfyan-ı Sevrî: "Böyle birine hem hacc hem umreyi aynı yılda yapması vacib olur. Ceza olarak dem gerekir, gelecek yıl haccı yeniler" der. İmam Mâlik: "Hacc-ı kıran yapmış olur. Ceza olarak dem gerekir" der. Şâfiî'ye göre: "Ne dem, ne umre, ne de gelecek yıl kaza, hiçbir şey gerekmez."

4- Ulemâ temettu ruhsatının kıyamete kadar baki kalacağında ihtilâf etmez. Cumhûr, hacc için yapılan niyetin umreye çevrilme ruhsatının Ashab'a has bir ruhsat olduğunda ittifak eder.

Fesh ruhsatının da kıyamete kadar bâki olduğunu söyleyenler de olmuştur. Onlar: "Bu hadisle amel edilemez, kendisinden sahih olanlara muârızdır" derler.

1322 ٣٤– وعن ابن عبـاس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُما قـال: [أَهَلَّ رسـول اللّٰه ﷺ بِعُمْرَةٍ وَأَهَلَّ أَصْحَابُهُ بِحَجٍّ]. أخرجه أبو داود.

34. (1322)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Resû-

lullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* umre için, ashabı da hacc için ihrama girdi." [Ebu Dâvud, Menâsik 24, (1804); Müslim,Hacc 196, (1239); Nesâî, Hacc 77, (5, 178).]

1323 ٣٥– وعن عكرمة بن خالد المخزومي قال: [سَأَلْتُ ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا عَنِ الْعُمْرَةِ قَبْلَ الحَجِّ. فقَالَ: لاَ بَأْسَ اعْتَمَرَ النَّبىُّ ﷺ قَبْلَ الحَجِّ]. أخرجه البخارى.

35. (1323)- *İkrime İbnu Halid el-Mahzûmî* diyor ki: "İbnu Ömer (radıyallahu anh)'e haccdan önce yapılan umre hakkında (caiz mi, değil mi diye) sordum. Bana:

"Yapmakta bir beis yok. Bizzat Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* haccdan önce umre yapmıştı" cevabını verdi." [Buharî, Umre 2.]

1324 ٣٦– وله في أخرى عن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُما [أنَّ النَّبىَّ ﷺ بعَثَ أبَا بكْرٍ على الحَجِّ يُخبِرُ النَّاسَ بمَنَاسِكهِمْ ويُبَلِّغُهُمْ عَنْ رسول اللّٰه ﷺ حَتَّى أتَوْا عرفَةَ مِنْ قبلِ ذى المَجَازِ فلَمْ يقْرَبِ الْكَعْبَةَ ولَكِنْ شَمَّرَ إلى ذِى المَجَازِ، وذلِكَ أنَّهُمْ لَمْ يَكُونُوا اسْتَمْتَعُوا بالْعُمْرَةِ إلى الحَجِّ].

36. (1324)- *Yine Buharî*'nin, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'tan kaydettiği bir rivayette şöyle denir:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, insanlara (haccın İslâm'a uygun olan) âdâbını öğretmesi ve Resûlullah adına tebligatta bulunması için Hz. Ebu Bekir'i hacc emîri olarak gönderdi. Hac kafilesi Arafat'a Zülmecaz cihetinden vasıl olunca Kâbe'ye yaklaşmadı, fakat Zülmecaz'a doğru yöneldi. Böyle yapışı, hacca umre ile niyet etmemiş olmasından ileri geliyordu."

AÇIKLAMA:

Buharî'de bu metne uygun bir rivayete rastlanmamıştır.

1325 ٣٧– وعن ابن المسيب [أنَّ رَجُلاً مِنْ أصْحَابِ رسولِ اللّٰه ﷺ أتى عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عنه فَشَهِدَ عِنْدَهُ أنَّهُ سَمِعَ النَّبِىَّ ﷺ يَنْهىٰ في مَرَضِهِ الَّذى قُبِضَ فيهِ عَنِ العُمْرَةِ قَبْلَ الحَجِّ]. أخرجه أبو داود.

37. (1325)- *İbnu'l-Müseyyeb* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabından bir adam, *Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'e gelerek, hu-

zurunda, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ölmüş bulunduğu hastalığı sırasında, haccdan önce yapılan umreyi yasaklarken Resûlullah'ı işittiğine dair şehâdette bulundu." [Ebu Dâvud, Menâsik 23, (1793.).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî, bu hadisin senedinde zaaf olduğunu belirttikten sonra şu açıklamayı yapar: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* haccından önce iki sefer umre yapmıştır. Kaide şudur: Sâbit ve malum bir iş zannî bir emirle terkedilmez. Hacc yapmazdan önce umre yapmanın câiz olduğu ulemânın icmasıyla sabittir. Hatta bu konuda herhangi bir ihtilaf rivayet edilmemiştir. Nehyin ihtiyarî ve istihbâbî olması muhtemeldir. Resûlullah, haccın öncelikle yapılmasını emretmiş olabilir, çünkü umreden çok daha ehemmiyetlidir. Vakti de belli bir zamanla mukayyeddir. Umrenin belli bir zamanı yok, senenin bütün günlerinde yapılabilir. Ayet-i kerime'de de nitekim Cenab-ı Hakk, haccı, umreden önce zikreder: وَاَتِمُّوا الحج والعمرة لله **"Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın..."** (Bakara 196.)

BEŞİNCİ BAB
TAVAF VE SA'Y

Bu babta üç fasıl var:

BİRİNCİ FASIL

TAVAF VE SA'YİN MAHİYETİ

İKİNCİ FASIL

TAVAF VE SA'YİN AHKÂMI

BİRİNCİ FER'

ZİYARET TAVAFI

İKİNCİ FER'

VEDA TAVAFI

ÜÇÜNCÜ FER'

ERKEKLERİN KADINLARLA BERABER TAVAFI

DÖRDÜNCÜ FER'

HACERU'L-ESVED'İN GERİSİNİ TAVAF

BEŞİNCİ FER'

SAFÂ İLE MERVE ARASINDAKİ SA'Y

ALTINCI FER'

TAVAF VE SA'YDE DUA

ÜÇÜNCÜ FASIL

BEYTULLAH'A GİRME HAKKINDA

BİRİNCİ FASIL

TAVAF VE SA'YİN MAHİYETİ

KÂBE

Kâbe; bakış zâviyesini iyi belirlemiş olanlara göre, boynu ötelere uzanmış bir bize, bir de sonsuzluğa bakan; yer yer sevinen, zaman zaman da kederlenen için için bir hâli olduğu hissini uyarır. Binlerce ve binlerce senenin tecrübe, vakar ve ciddiyetini taşıyan ve daha çok da bir insan yüzüne benzeteceğimiz onun dış cephesini görünce, edâsı ve endâmıyla bize birşeyler anlatmak istediğini, harîmini açıp bize "Gel ey âşık ki, mahremsin / Bura mahrem makamıdır/ Seni ehl-i vefâ gördüm" dediğini duyar gibi oluruz.

Kâbe; konumu itibâriyle, evimizin en mûtenâ köşesinde, en hâkim bir sedir üzerinde oturup evlatlarının, torunlarının neşelerini paylaşan, elemlerini ruhunda yaşayan bir anne görünümündedir. Bulunduğu yerden çevresini temâşa eder; yer yer acılarla burkulur, zaman zaman da inşirahla çevresine tebessümler yağdırır. İnsan, beldelerin anasına yaslanmış bu binaların anası çevresinde dönmeye başlayınca şefkatle kucaklandığını, sevgiyle koklandığını duyar gibi olur. Tavafta hemen herkes kendini, annesinin elinden sımsıkı tutmuş koşan bir çocuk gibi hafif, güvenli ve şevkli hisseder. Evet insan, o binler ve yüzbinler içinde, uhrevî düşüncelerle coşmuş onun etrafında pervâz ederken, adeta Allah'a doğru yürüyormuşcasına şevk u tarâbla coşar ve kendinden geçer. Vücutlarının yarısından çoğu açık, urbaları omuzlarında "remel" yapıp zıplayarak yürürken her zaman telaşlı, endişeli; fakat bir o kadar da ümitli ve çelik-çavak bir yol alışın heyecanını yaşarlar. Dünya hesabına bu salınmışlık, bu rahatlık ve bu romantizim, mübarek evin çevresindekilere tarifi imkânsız büyülü bir derinlik, bir hayal bir melâl aşılar. İnsan, o uhrevî kalabalığın ukbâ buudlu görüntüsü karşısında, daha tavafa girmeden o

İlâhî harîmin münzevî sükût ve şiirini duyar gibi olur. Her zaman kendini Kâbe'nin çevresinde bu dönme büyüsüne kaptıran derin ruhlar, dönerken kim bilir, ne mahrem kapıların önünden geçer.. ne bilinmez tokmaklara dokunur ve ne sihirli panjurlar ararlar ötelere! Öyle ki, bu eski fakat eskimemiş binanın çevresinde, her an yepyeni duygularla sinelerimizde çakan ışıklara ve ruhlarımızı uçuran sırra şaşarız. Her adım atışımızda, sırlı bir kapı açılacakmış da, bizi içeriye çağıracaklarmış gibi bir hisle hareket eder, keyfiyetini bilemediğimiz bir zevke doğru kaydığımızı sanır ve kalbimizin heyecanla attığını hissederiz. O esnâda bulunduğumuz yerden, Kâbe'nin gönüllerimize sinmiş olanca büyüklüğünün, derinliğinin, büyüsünün canlanıp, köpürdüğünü tepeden tırnağa her yanımızda duyar ve ürpreriz.

Bu mülâhazaları bazen, bir kısım gerçek sebeplere dayandırarak izah etmek mümkün olsa da, çok defa kriterlerimizi, takdirlerimizi aşan vâridat ve sünûhat karşısında sessiz kalırız. Zîra Kâbe ve çevresi, maddî şartları ve dış aksesuarı itibâriyle birşeyler ifade etse de, muhtevası kapalı, ma'naları buğulu, üslubu da uhrevî olduğundan herkes onun anlattıklarını anlamayabilir. Oysa ki, avam-havas, cahil-âlim, genç-yetişkin herkesin mutlaka ondan anladığı ama çok defa ifade edemediği bir sürü şey vardır.

Kâbe, hepimizde ürperti hâsıl eden mehip dağ ve tepeler arasında daha çok filizlenmiş bir nilüfere benzemesinin yanında, içinde varlığın esrârını taşıyan bir sır fanusu, Sidretü'l-Müntehâ'nın izdüşümü veya göklerötesi âlemlerin üsâresinden meydana gelmiş bir kristal gibidir. İnsan o sır fanusunun çevresinde şuuruyla döndüğü sürece, akıp dışarıya sızan dünya kadar gizli şeyler hissettiği gibi, zaman zaman da, Sidretü'l-Müntehâ'ya kilitli bu prizmadan göklerötesi âlemleri de temâşâ eder.

Evet, hemen herkes, onun harîmine sığınır-sığınmaz, zaten ruhlarında mevcut olan his ve düşünce enginliğinde daha bir derinleşerek Kâbe'yi, kendi varlıklarını ve Cenâb-ı Hakk'ın matmah-ı nazarı bu iki unsurun birbirleriyle münasebetlernii düşüne düşüne, içlerine açılan bir kısım sırlı kapılardan geçerek, o güne kadar tanımadıkları en mahrem dünyalara açılırlar. Elbette ki bu duyuş ve bu seziş, bu ma'na ve bu ruh ancak, sağlam bir iman, mükemmel bir İslâmî hayat ve tastamam bir ihlas ve yakîn birleşiminden hâsıl olacaktır. Yoksa, mücerret kalıpların hissesi kalıpların çerçevesine bağlı kalacaktır.

Kâbe'deki bu derinlik ve bu zenginlik sayesinde oradaki hemen herşey, diğer zamanlarda olduğunun üstünde, hac duygusuyla renklenince, bir başka ihtişam, bir başka mehâbetle tüllenir.. tüllenir de insan

onun büyüsüne kapılarak, adeta ışıktan bir helezonla, vuslata tırmanıyor gibi döne döne yükselir ve özündeki bir câzibeyle gider Ma'buduna ulaşır. Bu noktaya ulaşan ruhun edâ ettiği tavaf namazı aynı şükür secdesi, içtiği zemzem de cennet kevseri veya vuslat şarabı olur.

Kâbe'nin çevresindeki tavafı, tasavvufî ifadesiyle, daha çok, mübarek bir duygu, bir düşünce etrafında ve kendi içimizde derinleşme hedefli bir seyahatin ifadesi sayılan "seyr fillâh"a benzetecek olursak, sa'y mahallindeki gelip-gitmeleri, halktan Hakk'a, Hakk'tan da halka urûc ve nüzûlün ünvanı olan "seyr ilallah", "seyr minallah" ma'nalarıyla yorumlamak muvafık olur zannederim. Evet, Safâ-Merve arasındaki gelipgitmelerde işte böyle bir mülâhaza ve bu mülâhazadan kaynaklanan bir derin his ve arzu tûfanı yaşanır.[52]

1326 ١ – عن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما قال: قَدِمَ النَّبِىُّ ﷺ وَأَصْحَابُهُ مَكَّةَ وَقَدْ وَهَنَتْهُمْ حُمَّى يَثْرِبَ. فَقَالَ المُشْرِكُونَ إنَّهُ يَقْدَمُ عَلَيْكُمْ غَداً قَوْمٌ قَدْ وَهَنَتْهُمُ الحُمَّى وَلَقُوا مِنْهَا شِدَّةً فَجَلَسُوا مِمَّا يَلِى الحِجْرَ، وَأمَرَهُمُ النَّبِىُّ ﷺ أنْ يَرْمُلُوا ثَلاثَةَ أشْوَاطٍ وَيَمْشُوا بَيْنَ الرُّكْنَيْنِ لِيَرَى المُشْرِكِينَ جَلَدَهُمْ. فَقَالَ المُشْرِكُونَ: هؤُلاَءِ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أنَّ الحُمَّى قَدْ وَهَنَتْهُمْ هؤُلاَءِ أجْلَدُ مِنْ كَذَا وَكَذَا. قَالَ ابنُ عَبَّاسٍ: وَلَمْ يَمْنَعْهُ أنْ يَأمُرَهُمْ أنْ يَرْمُلُوا الأشْوَاطَ كُلَّهَا إلاَّ بَقَاءَ عَلَيْهِمْ]. أخرجه الخمسة.

زاد البخارى في رواية: لَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ لِعَامِهِ الَّذِى اسْتَأمَنَ فِيهِ قَالَ: أرْمُلُوا لِيَرَى المُشْرِكِينَ قُوَّتَهُمْ وَالمُشْرِكِينَ مِنْ قِبَلِ قُعَيْقِعَانَ

1. (1326)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve ashabı (radıyallahu anhüm) Mekke'ye, Yesrib hummasından bitkin düşmüş bir halde geldiler. Müşrikler (şehirde menfi bir dedikodu yaparak): "Yarın buraya humma hastalığından dermanı kesilmiş ve ondan çok ızdırab çekmiş bir kavim gelecek" dediler ve (Müslümanlar'ın seyrine bakmak için) Hicr'in arkasına oturdular. (Onların hainliğinden vahyen haberdar olan) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, celâdetlerini müşriklere göstermeleri için, Müslümanlar'a tavafın ilk üç şavtında remel yapmalarını, iki köşe arasında da adi yürüyüşle yürümelerini emretti.

52– Sızıntı, Haziran 1994.

Bu hali gören müşrikler: *"Bunlar mı hummanın bitkin düşürdüğünü zannettiğiniz insanlar, bunlar falan ve falandan daha sağlammış!"* dediler.

İbnu Abbâs (radıyallahu anh) der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı ashabına (radıyallahu anhüm) bütün şavtlarda remel yapmalarını emretmekten alıkoyan şey onlara duyduğu merhametti." [Buharî, Hacc 55, Megâzî 43; Müslim, Hacc 240, (1266); Tirmizî, Hacc 39, (863); Ebu Dâvud, Menâsik 51, (1886, 1889); Nesâî,Hacc 155, (5, 230).]

Buharî, bu rivayette şu ziyadeyi kaydeder: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sulh antlaşması yaptığı sene (umre için) gelince müşriklere kuvvetlerini göstermeleri için *"hızlı yürüyün!"* diye emretti. Müşrikler bu sırada Kuaykıân dağı tarafına oturmuş (seyrediyor)lardı."

AÇIKLAMA:

1- Yesrib Humması: Humma, ateşli hastalık demektir. Umumiyetle sıtma kastedilir. Medine, sulak ve rutubetli olması sebebiyle sıtma hastalığı, orada eskiden beri sıkca görülürdü. Sıtmasıyla tanınmış idi.

2- Şavt: Lügat olarak hedef ve hedefe yapılan bir kerecik koşuya denir. Hacc ıstılahı olarak iki ayrı yerde kullanılır:

1) *Tavafta:* Hacer-i Esved'den başlayıp tekrar aynı yere gelinceye kadar Beytullah'ın etrafında yapılan bir devire denir. Böylece yapılan yedi şavta bir tavaf denir.

2) *Sa'yde:* Safâ'dan Merve'ye gidiş ve Merve'den Safâ'ya dönüşten her birine şavt denir. Bu şekilde Safâ'dan Merve'ye dört gidiş ve Merve'den Safâ'ya üç dönüşle yapılan toplam yedi şavtlık yürüyüşe Sa'y denir.

3- Tavaf: Lügat olarak bir şeyin etrafında dönmek mânasına gelir. Ancak ıstılah olarak Kâbe'nin etrafında usulüne uygun olarak yedi kere dolaşmaktır. Bir tavaf yedi şavttan ibarettir. Tavaf esas itibâriyle Beytullah'ın etrafında icra edilen ziyaret için kullanılır ise de, rivayetlerde bazan, Safa ile Merve arasındaki sa'y içinde kullanılmaktadır.

4- Hicr: Kâbe'nin kuzeybatı duvarının karşısında, zeminden bir metre kadar yüksek, 1,5 metre kalınlığında yarım daire şeklinde bir duvar vardır. Bu duvara Hatim denir. Bu duvarla Beytullah arasındaki boşluğa *Hicr* denir. *Hicr-i İsmâil, Hicr-i Kâbe* veya *Hatîra* da denmektedir. Burası aslında Hz. İbrahim'in inşa etmiş olduğu Kâbe'nin içerisine dahil idi. Resûlullah'a peygamberlik gelmezden önce yapılan bir tamir sırasında, inşaat malzemesi yetmediği için bu kısım dışarıda bırakılmıştır.

5- Kuaykıân: Mekke'de bir dağın adıdır. Kâbe'nin Hicr kısmına bakmaktadır. Yani Hicr'in Rükn-i Irakî ile Rükn-i Şâmî arasında yer aldığı düşünülürse, bu dağdan Kâbe'ye yönelince, Kâbe'nin bu kısmına hakim bir tepe olduğu anlaşılır. Kuaykıân ismini taşıyan başka yerler de mevcut ise de, bu mevzumuzun dışında kalır.

6- Yesrib: Medine-i Münevvere'nin cahiliye dönemindeki adıdır. Hicretten sonra şehir *"Medinetü'r-Resûl"* yani Medine olarak kısaltılarak devam etmiştir.

7- Remel: Hızlı yürümek demektir. Esas itibariyle, yürüyen kimsenin, yürüme sırasında omuzlarını çalımla oynatmasıdır. Hacc ıstılahı olarak, tavafın ilk üç şavtında erkeklerin, kısa adımlarla hızlıca ve omuzları silkerek çalımlı ve sür'atli bir şekilde yürümeleridir. Arkadan sa'y yapılacak tavaflarda remel yapmak sünnettir. Sa'y yapılmayacak tavaflarda remel gerekmez. Kadınlar remel yapmaz.

Hadis, bu sünnetin nasıl ortaya çıktığını anlatmaktadır. Umretü'l-kazada cereyan eder. Bir rivayette müşriklerin, Müslümanlar hakkında "Onları Yesrib'in sıtması dermandan kesmiştir, hallerini yarın görelim" diye yaptıkları dedikoduyu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vahiy yoluyla öğrenmiştir. Başka çeşit rivayetler de var.

Resûlullah, düşmanın şamatasına meydan vermemek için, ashabına remel yapmalarını, yani tavaf sırasında canlı ve hızlı yürümelerini tembih eder. Ashab da Kâbe'nin Hicr tarafında durup kendilerini seyreden müşriklerin önünden geçerken hızlıca ve omuzları sallayarak yürürler. Kâbe'nin öbür tarafında, yâni müşriklerin göremedikleri arka kısımda ise yine normal yürürler. Nitekim rivayette geçen "...İki köşe arasında da adi yürüyüşle yürümelerini emretti" tâbiri bunu ifade eder. Yani, Resûlullah iki üç şavtta remel emrederken, şavtların tamamını remel yaparak yürümeyi emretmiş olmuyor. Her şavtta sadece müşriklerin görebildikleri kısımlarda hızla yürüyecekler, arka kısımda normal, âdi yürüyüşle yürüyecekler. Âlimler, bu şekilde yürüyüşün müşriklere kuvvetli görünmeyi hedeflediğini, sonradan bunun neshedildiğini söylemiştir.

Ancak, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hicretin onuncu yılında, *Veda haccı* sırasında, Hacerü'l-Esved'den başlayıp Hacerü'l-Esved'e kadar, şavtın tamamında remel yapmıştır. Öyle ise bugün haccda yapılan remel Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Veda haccı sırasında yapmış olduğu remelden kalma bir sünnettir ve ilk üç şavtın tamamında yapılır.

Remelin hükmü hususunda âlimler ihtilaf eder. *İbnu Abbâs*'a göre, remel yapmak, bilahare tekrarı gereken bir sünnet değildir. O zamandaki müşriklere kuvvetli görünmek için yapılmıştır. Binaenaleyh dileyene mübah bir ameldir. Tâbiînden *Atâ, Kasım* ve *Sâlim* de remeli İbnu Abbâs gibi değerlendirip "Dileyen yapar, dileyen yapmaz, mübah bir ameldir" demişlerdir. Ancak diğer Ashab ve Tâbiin ulemâsı, tavafın ilk üç turunda remelin sünnet olduğunda ittifak eder. Bu sünneti terkeden, faziletten mahrum kalır ise de tavafını zedelemez, kurban gerekmez.

Abdullah İbnu Zübeyr, remelin, tavafın yedi şavtında da sünnet olduğunu söylemiştir.

Hasan Basrî, Süfyan-ı Sevrî, Mâlikîlerden *İbnu Mâcişûn*'a göre, remeli terkeden kurban kesmelidir. İmam Mâlik'in önceki hükmü de böyle imiş, ancak sonradan rücû etmiştir.

Remele sünnet diyen Cumhûr (Hz. Ömer, oğlu Abdullah, İbnu Mes' ud, dört mezhep imamı vs.) delil olarak Hz. Peygamber'in Veda haccındaki tatbikatını gösterir: ilk üç devirde remel yapmış, son dörtte yürümüş ve sonra: *"Menâsikinizi benden alın"* لِتَأْخُذُوا مناسِكَكُمْ عَنِّى buyurmuştur.

9- Ulemâ bu hadise dayanarak: "küffara karşı kuvvetli ve silahlı görünerek onlara gözdağı vermenin caiz olduğunu, kavlen olduğu kadar fiilen de gövde gösterisi yapmanın bazan cevazın ötesinde, evlâ olduğunu" söylemiştir.

1327 ٢– وفي أخرى: [إنَّمَا سَعىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِالْبَيْتِ وَبيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ لِيُرِىَ الْمُشْرِكِينَ قُوَّتَه].

2. (1327)- Bir diğer rivayette *(İbnu Abbas)* şöyle demiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Beytullah'ın etrafında, Safâ ile Merve arasında, müşriklere kuvvetini göstermek için sa'y etti."

1328 ٣– وفي أخـرى لأبى داود [أنَّ رَسُولَ اللهِ اضْطَبَعَ فَـاسْتَلَمَ وَكَبَّرَ ثُمَّ رَمَلَ ثَلاَثَةَ أطْوَافٍ، فَكَانُوا إذَا بَلَغُوا الرُّكْنَ الْيَمَانِىَّ وَتَغَيَّبُوا عَنْ قُرَيْشٍ مَشَوْا ثُمَّ يَطَّلِعُونَ عَلَيْهِمْ يَرْمُلُونَ فَتَقُولُ قُرَيْشٌ كَأنَّهُمُ الْغِزْلاَنُ. قَالَ ابنُ عَبَّاسٍ فَكَانَتْ سُنَّةً].

ومعنى «وَهَنَتْهُمْ» أضعفتهم «وَالأشْوَاطُ» جمع شوط، والمراد به المرة الواحدة من الطواف بالبيت «وَالرَّمَلُ» سرعة المشى والهرولة. «وَالاضْطِبَاعُ فِي الطَّوَافِ» أن يُدْخِلَ

الرجل الرداء من تحت إبطه الأيمن ويجمع طرفيه على عاتقه الأيسر ومنكبه الأيمن ويغطى الأيسر. سمي بذلك لإبداء الضبعين وهما من تحت الإبط.

3. (1328)- *Ebu Dâvud*'un bir diğer rivayetinde şöyle denir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ızdıbâ yaptı, istilâmda bulundu, tekbir getirdi, sonra üç tavafta remel yaptı. Müslümanlar Rükn-i Yemânî'ye varınca Kureyş'in nazarından gizleniyor, gizlenince de normal yürüyüşe geçiyor, sonra tekrar karşılarına çıkınca bu sefer yeniden remele geçiyorlardı. Onları böyle remel (yaparken canlı ve kıvrak) gören Kureyş: "Bunlar ceylanlar gibiymiş" diyorlardı.

İbnu Abbâs: "Remel sünnettir" demiştir. [Ebu Dâvud, Menâsik 51, (1889).]

AÇIKLAMA:

1- Izdıbâ: Ridanın (ihramın vücudun üst kısmını örten parçası) bir ucunu sağ koltuk altından geçirip sol omuz üzerine atmak ve sağ omuz ve kolu ihramın dışında bırakmaktır. Bu hadise dayanan âlimler, remel yapılan şavtlarda ızdıbânın sünnet olduğunu söylemişlerdir. Diğer zamanlarda yapılmaz.

2- İstilâm: –1265 numaralı hadiste açıkladığımız üzere, kısaca– Hacerü'l-Esved'i öpmek veya selâmlamaktır.

3- İbnu Abbâs'ın bu rivayette remele "sünnet" demesini bazı âlimler, remel mevzuundaki önceki kanaatinden rücû ederek cemaatin kavline geldiğine delil olarak değerlendirmiştir. 1326 numaralı hadiste açıkladığımız üzere, İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) nazarında remel sünnet değil, mübah bir ameldir.

1329 ٤ – وعن أبى الطفيل رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قُلتُ لابنِ عبَّاسٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُما: أَرأَيْتَ هذَا الرَّمَلَ بالْبيت ثلاثَةَ أطواف، ومَشى أَرْبَعَةَ أطْوَاف: أسنَّةٌ هوَ؟ فإنَّ قومَكَ يزعُمُونَ أنَّهُ سُنَّةٌ. فقال: صدَقُوا وكَذَبُوا. فقُلتُ: ما قولُكَ صدَقُوا وكَذَبُوا؟ فقال: إنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قدمَ مكَّةَ. فقالَ المُشْرِكُونَ: إنَّ مُحمّداً وأَصْحَابَهُ لا يستَطِيعُونَ أنْ يطُوفُوا بالْبَيْتِ منَ الهُزالِ، وكانُوا يحسُدُونَه فأمرَهُمْ أنْ يرمُلوا ثلاثاً ويمشُوا أربعاً، فقُلتُ: أخبِرنِي عنِ الطَّوَافِ بيْنَ الصَّفَا والمرْوَةِ راكباً، أسُنَّةٌ هُوَ؟ فإنَّ قومَكَ

يَزْعُمونَ أنّهُ سُنّةٌ. قالَ: صَدَقُوا وكَذَبُوا. قُلْتُ: مَاصَدَقُوا وكَذَبُوا؟ قالَ: إنّ رسولَ الله ﷺ كَثُرَ عليهِ النّاسُ يقُولُونَ هذَا محمّدٌ هذَا محمّدٌ، حتّى خرَجَ العَوَاتِقُ منَ البُيُوتِ، وكَانَ ﷺ لاَ يَضْرِبُ النّاسُ بيْنَ يدَيْهِ فلمّا كَثُرُوا ركِبَ، والمَشْيُ في السّعْيِ أفْضَلُ]. أخرجه مسلم واللفظ له، وأبو داود بنحوه.

وزاد: إنّ قُرَيشاً قالَتْ زمَنَ الحُدَيْبِيَةِ: دَعُوا مُحمّداً وأصْحَابَهُ حتّى يَمُوتُوا موتَ النّغفِ. فلمّا صَالحُوهُ علَى أنْ يَجيئُوا منَ العَامِ المُقْبِلِ قَدمَ رسولُ الله ﷺ والمُشْرِكُونَ منْ قبَلِ قُعَيْقعَانَ. فقَالَ ﷺ لأصْحَابهِ: ارْمُلوا بالْبَيْتِ ثَلاثاً ولَيْسَ بسُنّةٍ وقالَ في السّعْيِ بيْنَ الصّفَا والمَرْوَةِ مِثْلَ مُسْلمٍ.

وزاد: فطَافَ علَى بعِيرٍ ليَسْمَعُوا كَلامَهُ وَلِيَرَوْا مَكَانَهُ ولاَ تَنَالَهُ أيْدِيهِمْ.

«النَّغَفُ» دود يكون في أنوف الإبل والغنم.

4. (1329)- *Ebu't-Tufeyl* (radıyallahu anh) anlatıyor: "İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) dedim ki:

"Kâbe'nin etrafında (tavaf yaparken) ilk üç şavtında remel, son dört şavtında da normal yürüme yapmak sünnet midir, değil midir? Senin kavmin buna sünnet diyorlar?"

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) bana şu cevabı verdi:

"Hem doğru söylemişler, hem de kizb etmişler."

"Yani hem doğru söylemişler, hem de kizb etmişler demekle neyi kastediyorsun?" diye açıklama istedim.

Anlattı:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'ye (umretü'l-kaza için) gelmişti. Müşrikler: "Muhammed ve ashabı zayıflıktan Kâbe'yi tavaf edemez" dediler. Müşrikler onu kıskanıyorlardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ashabına üç (şavtta) remel yaparak, dört şavtta da normal şekilde yürümelerini emretti."

Ben tekrar, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a:

"Bana Safâ ile Merve arasındaki tavafı binerek yapmanın sünnet olup olmadığını haber ver. Zîra senin kavmin bunun sünnet olduğunu söylüyorlar!" dedim. Bana şu cevabı verdi:

"Hem doğru söylemişler, hem de kizb etmişler."

"Hem doğru söylemeleleri, hem de kizb etmeleri ne demektir?" diye ben tekrar sorunca açıkladı:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'ye umre için geldiği zaman (Mekkeli) ahali etrafını çokca sarmış: "İşte Muhammed! İşte Muhammed!" diye sıkıntı veriyorlardı. Hattâ, genç kızlar bile evlerden çıkmışlardı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın huzurunda (yol açmak için) halka vurulmazdı. Halk başına üşüşünce, bu sebeple o da hayvana bindi. Aslında sa'yi yayan yapmak (binerek yapmaktan) efdaldir." [Müslim, Hacc 237, (1264); Ebû Dâvud, Menâsik 51, (1885).]

Ebu Dâvud'un rivayetinde İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) -Müslim'deki rivayete ziyade olarak- şunu söyler: "Hudeybiye müzakereleri sırasında Kureyşliler: "Muhammed'i ve arkadaşlarını bırakın, böcekler gibi ölsünler" dediler. Müteakip sene umre yapmak şartı üzerine sulh antlaşması yapılınca, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'ye geldi. Müşrikler de Kuaykıân tepesi yönünden geldiler. Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz ashabına: *"Beytullah'ı üç şavtta remel yaparak tavaf edin"* dedi. Bu (bütün ümmete şâmil) bir sünnet değildir.

Safâ ile Merve arasındaki sa'y ile ilgili olarak (Ebu Dâvud'da gelen açıklama, (yukarıda kaydedilen) Müslim rivayetindekinin aynıdır.)

Ancak Ebu Dâvud'da şu ziyâde dahi yer alır: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, halk, sözlerini daha iyi işitsin, yerini daha iyi görsün ve elleri ona ulaşmasın diye bir deveye bindi."

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ), soru üzerine birkaç noktaya tavzih getirmektedir:

★ İbnu Abbâs'a göre ilk üç şavtta remel yapmak, diğer dört şavtta normal yürüyerek tavaf, hem sünnet, hem değil. Yani, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu yapmıştır, ama ilânihâye yapılsın diye bir hüküm taşımaz. Bir sefere mahsus müşriklere kuvvetli görünmek maksadıyla yapılmıştır. Sonraki yıllarda yapılması sünnet değildir.

Sünnet diyenler kizb etmiştir. Kizb, daha önceleri de temas edildiği üzere, Arapça'da her seferinde dilimizdeki "yalan" mânasına gelmez, "hata" mânasına kullanılır. Burada da öyle. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) remel için "sünnet" diyenleri hatâkarlıkla itham ediyor. Çünkü ken-

di değerlendirmesi, *bunun ilânihâye devamı gereken bir sünnet olmadığı* şeklindedir.

★ Safâ ile Merve arasındaki sa'yın hayvan üzerinde yapılması sünnet mi diye sorulunca, bunun da Hz. Peygamber'in fiiline uyduğunu, ancak Resûlullah'ın herkes böyle yapsın diye değil, belli bir maksadla, zarureten deve üzerinde yaptığını açıklamıştır. Binaenaleyh "Sa'yın efdali yürüyerek yapılanıdır, binek üzerinde olanı değil" demek istemiştir. Bu meselede ulemâ İbnu Abbâs gibi düşünmüştür. Mâzereti olmayan sa'yını yürüyerek yapmalıdır. Mâzereti olanlar binebilirler.

★ Ebû Dâvud'daki: "Böcekler gibi ölsünler" tâbiri hakaret maksadı güder. Böcek diye tercüme ettiğimiz nağaf kelimesi hayvanların burunlarından düşen parazit bir kurtcuktur.

1330 ٥ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ إذَا اسْتَلَمَ الرُّكْنَ الأَسْوَدَ أَوَّلَ مَا يَطُوفُ يَخُبُّ ثَلاَثَةَ أَطْوَافٍ مِنَ السَّبْعِ]. أخرجه الستة إلا الترمذى.

وفي رواية: وَكَانَ يَسْعَىٰ بِبَطْنِ المَسِيلِ إذا طَافَ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ.

وفي رواية للشيخين: رَمَلَ مِنَ الحَجَرِ (الَى الْحَجْرِ) ثَلاثاً وَمَشَىٰ أَرْبَعاً ثُمَّ يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ، يَعْنِي بَعْدَ الطَّوَافِ. ثُمَّ يَطُوفُ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ فِي الحَجِّ وَالْعُمْرَةِ.

« الخَبَبُ » ضَرْبٌ مِنَ السير سريع.

5. (1330)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı, yedi şavttan üçünü hızlıca yaptığı ilk tavafta, Hacer-i Esved'e istilâm buyururken gördüm." [Buharî,Hacc 56; Müslim,Hacc 232, (1261); Muvatta, Hacc 108, (1,365); Ebu Dâvud, Menâsik 51, (1891) 52, (1893); Nesâî,Hacc 152, (5, 229), 153, (5,230).]

Bir rivayette şöyle demiştir: "Safâ ile Merve arasında sa'y ederken sel çukurunda koşuyordu."

Buharî ve Müslim'in bir rivayetinde şöyle demiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Haceru'l-Esved'den Haceru'l-Esved'e üç tur remel yaptı, dört tur da yürüdü, sonra iki rekât namaz kıldı, yani tavaftan sonra. Sonra da, hem haccda hem de umrede Safâ ile Merve arasında tavaf yaptı."

AÇIKLAMA:

Âlimler, İbnu Ömer'in bu müşahadesini Veda haccı ile ilgili kabul

ederler. Dolayısıya, İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın umretu'l-kaza ile alâkalı rivayetini bunun neshettiğine hükmederler. İbnu Abbâs'ın rivayetinde temel ilk üç şavtta, her bir turun yarısında yapılmıştır. Halbuki burada, *"Hacerü'l-Esved'den Haceru'l-Esved'e"* remel yapılarak ilk üç turun tamamlandığı belirtilmektedir.

1331 ٦ – وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَدِمَ رسولُ اللّهِ ﷺ مَكَّةَ فَدَخَلَ المَسْجِدَ فَاسْتَلَمَ الحَجَرَ ثُمَّ مَضَى على يمينه فرمل ثَلاثاً ومَشَى أرْبعاً ثُمَّ أتَى المَقَامَ. فقَالَ: وَاتَّخَذُوا مِنْ مَقَامِ إبْراهيمَ مُصَلًّى؛ وصَلَّى رَكْعتيْنِ والمَقَامُ بينهُ وبينَ البَيْتِ ثُمَّ أتَى الحَجَرَ بعْدَ الرَّكْعتيْنِ فاسْتَلَمَهُ. ثُمَّ خَرَجَ إلى الصَّفَا والمَرْوَةِ أظُنُّهُ قال: إنَّ الصَّفَا والمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللّهِ]. أخرجه مسلم ومالك والترمذى والنسائى.

6. (1331)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'ye geldi. Doğru Mescid-i Haram'a girdi ve Haceru'l-Esved'i istilâm buyurdu. Sonra sağ kolu üzerinde ilerleyerek üç tur remel yaptı, dört tur da yürüdü. Sonra Makam-ı İbrahim'e geldi ve وَاتَّخَذُوا مِنْ مَقَامِ إبْراهيمَ مُصَلًّى **"Siz de İbrahim'in makamından bir namazgâh edinin..."** (Bakara 125) âyetini okudu. Ardından makam, Beytullah'la kendi arasında olacak şekilde iki rek'at namaz kıldı. Bu namazı bitirince tekrar Haceru'l-Esved'e geldi ve istilâmda bulundu.

Sonra Safâ ve Merve'ye gitti. Zannedersem orada: إنَّ الصَّفَا والمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللّهِ **"Şüphe yok ki Safâ ve Merve Allah'ın şeâirindendir"** (Bakara 158) âyetini okudu." [Müslim, Hacc 147, (1218), 235 (1263); Muvatta, Hacc 107, (4, 364); Tirmizî, Hacc 33, (856), 34, (857); Nesâî, Hacc 149, (5, 228); İbnu Mâce, Menâsik 29, (2951).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bir umre tavafını tarif etmektedir.

1) Hacerü'l-Esved'e istilamla tavafa başlamak.

2) İlk üç şavtta remel.

3) Müteâkip dört turda normal yürüyüş.

4) Makam-ı İbrahim'de iki rek'at namaz. Bazı rivayetlerde bu namaz-

ların birinci rek'atında Kafirûn, ikinci rek'atında İhlâs suresinin okunduğu belirtilir.

5) Safâ ve Merve arasında sa'y. Bu sa'ye Safâ'dan başlamıştır.

1332 ٧– وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [اعْتَمَرَ رسولُ اللهِ ﷺ وأصْحَابُهُ رَضِىَ اللهُ عَنهُم مِنَ الجِعْــــرَّانَةِ فَرَمَلُوا بِالْبَيْتِ وَجَعَلُوا أَرْدِيَتَهُمْ تَحْتَ آبَاطِهِمْ ثُمَّ قَذَفُوهَا عَلَى عَوَاتِقِهِمُ الْيُسْرَىٰ]. أخرجه أبو داود.

7. (1332)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve ashabı (radıyallahu anhüm) Ciirrâne'den umre yaptılar. Bu umrede Beytullah'ı remel yaparak tavaf ettiler. Bu tavafta ridalarının bir ucunu sağ koltuklarının altına koymuşlar, diğer ucunu da sol omuzlarının üzerine atarak (ızdıba yapmışlardı)." [Ebu Dâvud, Menâsik 50, (1884), 50, (1891).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Huneyn Savaşı'ndan sonra, ganimeti pay etmek üzere *Ciirrâne*'de mola verip, o sırada Mekke'ye geceleyin gidip umre yapmıştır. Bu umre, Resûlullah'ın yapmış bulunduğu dört umreden biridir. Hudeybiye Sulhü'nü takip eden yıl yapılan *umretu'l-kaza*'dan sonra yapılmıştır. Resûlullah'ın bu umrede ridası ile ızdıba yaptığı belirtiliyor. Izdıba remel yapılan tavafların bütün şavtlarında gereklidir, diğer tavaflarda gereksizdir.

1333 ٨– وعن عــروة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قـال: [أحْرَمَ عَبْدُ اللهِ بْنِ الـزُّبَيْرِ بِعُمْرَةٍ مِنَ التَّنْعِيـمِ ثُمَّ رَأَيْتُهُ يَسْعَى حَوْلَ الْبَيْتِ الأشْوَاطَ الثَّلاثَةَ].

8. (1333)- *Urve* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Abdullah İbnu'z-Zübeyr, umre maksadıyla Ten'îm'de ihrama girdi. Sonra ben onu Beytullah'ın etrafında, üç şavtta koşar gördüm." [Muvatta, Hacc 34, (1, 365).]

AÇIKLAMA:

Ten'im, Ciirrâne gibi Hıll'de ihrama girenlerin önce umre yaparak tavaf ve sa'yde bulunmaları müstehabdır. Mekke'de ihrama giren Mina' dan dönünceye kadar tavaf ve sa'yde bulunmaz. Bu hususu müteakip rivayet de te'yid edecektir.

1334 ٩– وعن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُما [أنَّهُ كَانَ: إذَا أحرَمَ مِنْ مَكَّةَ لَمْ يَطُفْ بِالْبَيْتِ وَلاَ بَيْنَ الـصَّفَا وَالْمَرْوَةِ حَتَّى يَرْجِعَ مِنْ مِنـــى، وَكَانَ لاَ يَرْمُلُ إذا طَافَ حَوْلَ الْبَيْتِ إذَا أَحْرَمَ مِنْ مَكَّةَ]. أخرجهما مالك.

9. (1334)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'den Nâfi'in anlattığına göre, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) Mekke'de ihrama girdiği zaman ne Beytullah'ı tavaf eder, ne de Safâ ve Merve arasında sa'yde bulunurdu. Bunları Mina dönüşü yapardı. Mekke'de ihrama girdiği zaman Beytullah'ı tavaf edecek olsa remel yapmazdı." [Muvatta, Hacc 34, (1, 365).]

AÇIKLAMA:

Beytullah'ı tavaf etmekle, umre ayrı ayrı ibâdetlerdir. *Tavaf,* sa'ysiz yapılabilir. *Tavaf*'tan sonra traş da gerekmez. Şu halde, tavaftan sonra sa'y yapılmayacaksa remel yapmaya gerek yoktur. Hanefî mezhebi de buna hükmeder. Mekke'de ihrama giren İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) sa'ysiz tavaf yapınca remel de yapmıyor.

1335 ١٠– وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما: [أنَّ رَســولَ اللهِ ﷺ. لَمْ يَرْمُلْ فِي السَّبْعِ الَّذِى أفَاضَ فِيهِ].

10. (1335)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ifaza tavafının yedi şavtında da remelde bulunmamıştır." [Ebu Dâvud, Menâsik 83, (2001).]

AÇIKLAMA:

İfâza tavafı: Arafat'tan inildikten sonra yapılan tavaftır. Buna tavaf-ı ziyâret de denir. Haccın iki rüknünden biri bu tavaftır. İlk dört şavtı farzdır. Eyyâm-ı nahir'de yani kurban bayramının birinci, ikinci veya üçüncü günlerinden birinde yapılması gereklidir.

Şu halde, sadedinde olduğumuz rivayet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, ifâza tavafında remelde bulunmadığını ifade etmektedir. Önceki rivayetlerde umumî kaideyi belirtmiştik: Remel, arkadan sa'y de yapılacak tavafların ilk üç şavtında yer verilen bir durumdu. İfâza tavafını sa'y takib etmeyeceğine göre, onda remel yoktur.

1336 ١١– وعن أسلم قـال: [سَمِعْتُ ابْنُ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُمــا يَقُولُ فِيمَ الرَّمَلاَنُ

وَالْكَشْفُ عَنِ الْمَنَاكِبِ وَقَدْ أَطَّأَ اللّٰهُ الإِسْلاَمَ وَنَفَى الْكُفْرَ وَأَهْلَهُ لَكِنْ مَعَ ذٰلِكَ لاَ نَدَعُ شَيْئاً كُنَّا نَفْعَلُهُ مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ]. أخرجه أبو داود.

«أطّأ» مثل وطّأ، ومعناه: ثبّت ومهد.

11. (1336)- *Eslem mevlâ Ömer İbnu'l-Hattâb* anlatıyor: "Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh)'ı dinledim , diyordu ki: "Bugün Allah, İslâm'ı hakim ve güçlü kılmış, küfrü ve kâfirleri de bertaraf etmiş olduğuna göre remel yapmanın ve omuzu açmanın (ızdıba) ne gereği var. Ancak bununla beraber, bizler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte yapmış olduğumuz şeylerden hiçbirini bırakmayız." [Ebu Dâvud, Menâsik 51, (1887).]

AÇIKLAMA:

Daha önce açıklandığı üzere (1326 numaralı hadise bakın), Mekke müşriklerine karşı kuvvetli görünmek maksadıyla Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın emretmiş bulunduğu remel (tavafın ilk üç şavtında omuzları sallayarak hızlıca yürümek) ve ızdıba (remel esnasında sağ omuzu açmak) Müslümanların kesin hakimiyeti ile artık gereksiz görülmüş ve hattâ Hz. Ömer (radıyallahu anh) bunu yasaklamayı bile düşünmüştür. Zîra tavaf sırasında remel yapmanın sebebi ortadan kalkmıştı. Ancak, rivayetten anlaşılacağı üzere Hz. Ömer bu düşüncesinden hemen rücû ediyor. *"Resûlullah'la birlikte yaptığımız hiçbir şeyi bırakmayız"* demesi, sünnette vârid olan her şeyde, -biz anlamasak, keşfedememiş olsak bile- mutlaka bir hikmet vardır, onun korunması gerekir" demektir.

Hz.Ömer (radıyallahu anh) remel meselesinde, sünnete ittibanın evlâ olduğuna kanaat getirir, böylece Hz. Ömer de, İbnu Abbâs'ın, Veda haccı sırasında remel yapıldığına -ve dolayısıyla remel sünnetini mutlak şekilde devam ettirmek gerektiğine- dair rivayeti te'yid etmiş olmaktadır. Mamafih, yukarıda, Hz. Câbir (radıyallahu anh)'den kaydettiğimiz rivayetde remelin Veda haccında tatbik edildiğini ifade eder.

Hattâbî, bu rivayetleri gözönüne alarak der ki: "Bu rivayetler gösteriyor ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* herhangi bir sebeple bir sünnet ortaya koyar (yani bir davranışta bulunur), bu sebep sonradan ortadan kalkıp kaybolsa bile, sünnet, konduğu hâl üzere devam eder. Bazıları remeli sünnet-i müekkede kabul etmiş, terkine dem (davar kurbanı) gerekir demiştir. Süfyân-ı Sevrî bunlardandır. Ancak, ulemânın

kâhir ekseriyeti "Terki herhangi bir şey gerektirmeyen bir sünnet" demekte müttefiktir."

1337 ١٢ – وعن يعلى بن أمية رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [طَافَ رسولُ اللهِ ﷺ مُضْطَبِعاً بِبُرْدٍ].

أخرجه أبو داود والترمذى؛ وعنده ببردٍ أخضرَ.

12. (1337)- *Ya'lâ İbnu Ümeyye* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir bürde ile ızdıba yapmış olarak tavaf etti." [Ebu Dâvud, Menâsik 50, (1983); Tirmizî, Hacc 36, (859).]

Hadisin Ebû Dâvud'daki vechinde "yeşil bir bürde" denir.

AÇIKLAMA:

Bürde, Araplarda vücudun üst kısmına giyilen bir giysidir, aba, hırka dediğimiz şeye tekâbül eder. Şu halde Resûlullah tavafta, bürdesinin bir ucunu sağ koltuğunun altından geçirip göğsü üzerinden sol omuzunun üstüne atmak suretiyle ızdıba yapmış olmaktadır. Ebu Dâvud' daki vechinde bu bürdenin yeşil olduğu da belirtilir. Demek ki ihramın renkli olmaması diye kesin bir hüküm yoktur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ızdıbaya, şecaat izhar etmek için yer verdiği belirtilmiştir. Ayrıca hızlı yürümeye yardımcı olduğu söylenmiştir. İmam Mâlik dışında ulema ızdıbâya müstehab demiştir. Şâfiîler: "Remel olan tavaflarda ızdıba sünnettir" demiştir.

1338 ١٣ – وعن عبدالرحمن بن صفوان رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [رَأَيْتُ النَّبِىَّ ﷺ قَدْ خَرَجَ مِنَ الكَعْبَةِ هُوَ وأَصْحَابُهُ، وَقَدِ اسْتَلَمُوا البَيْتَ مِنَ البَابِ إلى الحَطِيمِ، ووَضَعُوا خُدُودَهُم عَلَيْهِ، وَرَسولُ اللهِ ﷺ وَسَطَهُمْ]. أخرجه أبو داود.

13. (1338)- *Abdurrahman İbnu Safvan* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı, ashabı ile birlikte Kâbe'den çıkarken gördüm. Beytullah'ı, kapısından Hatim'e kadar istilâm ettiler ve Beytullah'ın üzerine yanaklarını koydular. Bu sırada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ortalarında idi." [Ebu Dâvud, Menâsik 55, (1898).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayetin Ebu Dâvud'daki aslı, hâdisenin fetih günü cereyan ettiğini belirtir.

2- *Hatim:* Hadiste geçen Hatim'in neresi olduğu hususunda farklı şeyler söylenmiştir:

★ Muhibbuddin et-Taberî ve bazılarına göre Hatim: Rükn (Rükn-i Haceru'l-Esved) ile kapı arasında kalan kısımdır.

★ İmam Mâlik'e göre kapı ile Makam arasında kalan kısımdır.

★ Bazıları Haceru'l-Esved'dir demiştir.

★ Umumiyetle kabul edildiği üzere, Kâbe'nin kuzeybatı duvarının karşısında yerden bir metre kadar yüksek, 1,5 m. kalınlığındaki yarım daire şeklindeki duvardır. Bu duvarla Beytullah arasındaki boşluğa Hıcr denir. Bazı Hanefî kitaplarda Altunoluk'un (mîzab) bulunduğu mevziye hatim denmiştir.

Sadedinde olduğumuz rivayette geçen Hatim'le Haceru'l-Esved'in kastedilmiş olması daha kavi gözükmektedir.

3- Hadis, Beytullah'ın belirtilen kısmına yanak ve göğüs koymanın müstehab olduğunu ifade eder. Burası rükn ile kapı arasıdır, Mültezem de denir.

Beyhâkî'nin bir rivayetine göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da burada yüzünü ve göğsünü Beytullah'a yaslamıştır. İbnu Abbâs'tan gelen bir rivayette, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, rükn ile kapı arasında dua eden mültezim'e, Cenâb-ı Hakk'ın, her dilediğini vereceğini müjde etmiştir.

İSTİLÂM

1339 ١ – عن عابس بن ربيعة قال: [رَأَيْتُ عُمَرَ رضى الله عنه يُقَبِّلُ الحجر ويَقُولُ: إنِّى لأعْلَمُ أنَّكَ حَجَرٌ لاَ تَنْفَعُ وَلاَ تَضُرُّ، وَلَوْلاَ أنِّى رَأيْتُ رسول الله ﷺ يُقَبِّلُكَ مَا قَبَّلْتُكَ]. أخرجه الستة.

وزاد مسلم والنسائى في رواية: وَلَكِنْ رَأيْتُ رسول الله ﷺ بِكَ حَفِيّاً؛ وَلَمْ يَذْكُرْ يُقَبِّلُكَ. «الحفىُّ» المبالغ في الإكرام والعناية.

1. (1339)- *Âbis İbnu Rebîa* (rahimehullah) anlatıyor: "Ben Hz. Ömer (radıyallahu anh)'i Haceru'l-Esved'i öperken gördüm. Onu hem öptü, hem de: "Biliyorum ki sen bir taşsın, ne bir faydan ne de zararın vardır. Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı seni öper görmeseydim, seni asla öpmezdim" dedi." [Buharî, Hacc 50, 57, 60; Müslim Hacc, 248, 120; Muvatta, Hacc 36, (1367); Tirmizî, Hacc 37, (860); Ebu Dâvud, Menâsik 47, (1873); Nesâî, Hacc 147, (5, 227); İbnu Mâce, Menâsik, 27, (2943).]

AÇIKLAMA:

Bu kısımda, *Haceru'l-Esved'*in istilâmı (selamlanması) ile alâkalı hadisler kaydedilecek. İlk hadis, görüldüğü üzere, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in Haceru'l-Esved karşısındaki davranışı ile alâkalıdır. Bu rivayetle ilgili, ulemânın farklı yorumlarına geçmeden önce Haceru'l-Esved'le ilgili bazı rivayetleri kaydedeceğiz:

1- Hacer, kelime olarak Arapça'da taş demektir. *el-Haceru'l-Esved* (53) siyah taş demektir. Istılah olarak, Ka'be'de yer alan muayyen bir taşa denir. Hacc ibâdetinde mühim bir yeri vardır.

53– Dilimizde **Haceru'l-Esved** diye yaygınlık kazanmıştır. Arapça kaidelere göre doğrusu el-Haceru'l-Esved olması gerekir. Biz, bu ve buna benzeyen bir kısım tabirleri dilimizdeki kazandığı şekle göre kullandık ve kullanmaya devam edeceğiz.

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan bir rivayeti şöyledir: "Haceru'l-Esved, cennetten inmiştir. O, indiği zaman sütten de beyazdı. Ancak âdemoğullarının hataları sebebiyle siyahlaştı."

Abdullah İbnu Amr İbni'l-As (radıyallahu anhümâ)'ın merfu bir rivayeti şöyledir: "Haceru'l-Esved ve Makam, cennet yakutlarından iki yakuttur. Allah celle celâluhu, onların nurunu örtmüştür. Eğer örtülmemiş olsalardı, meşrikle mağrib arasını aydınlatırlardı."

Yine İbnu Abbâs'tan (merfu) olarak: *"Bu taşın bir lisanı, iki de dudağı vardır. Kendisine hak üzere istilâmda bulunanlar lehinde kıyamet günü şahidlik yapacaktır."*

Hz. Ali'den yapılan bir rivayette, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Kıyamet günü, Haceru'l-Esved getirilir. O zaman o, beliğ bir lisanla, kendisine tevhidle istilâmda bulunanlar lehine şehâdette bulunur."

Hz. Aişe'nin bir rivayeti şöyledir: *"Bu siyah taş, yeryüzünden kaldırılmazdan önce ondan istifade edin. Çünkü cennetten çıkmıştır. Cennetten çıkan bir şeyin kıyamet gününden önce ona dönmemesi gerekir."*

2. Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in bu dinî mantığı izhâr eden davranışı hakkında Taberî'nin yorumu şöyledir: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) böyle söyledi, çünkü insanlar, putlara tapmaktan daha yeni uzaklaşmışlardı. O, bazı cahillerin, Haceru'l-Esved'e yapılan istilâmı, cahiliye devrinde Arapların yaptığı şekilde bazı taşlara gösterilen tâzimin bir devamı zannetmelerinden kortu. Bu sebeple insanlara, bu istilâmı, cahiliye devrinde zannedildiği üzere, taşın kendiliğinden bir fayda veya zarar vereceği için değil, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın fiiline ittiba (uymak) için yaptığını duyurmak istedi."

Mühelleb'in yorumu şöyle: "Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in bu hadisi, "Haceru'l-Esved Allah'ın yeryüzündeki sağ elidir. Onunla kullarıyla musafaha eder" diyenlere bir reddir. Zât-ı İlâhi'ye bir uzuv nisbet etmekten Allah'ı sığınırız. Haceru'l-Esved'in öpülmesi, mutîlerin itaatlerinin bilmüşahade görülmesi için teşrî edilmiştir. Tıpkı İblis'in, Hz. Âdem'e secde ile emredilmesi gibi. İkisi de birer imtihandır."

Hattâbî de şöyle der: "Onun yeryüzünde Allah'ın eli olması, onunla yeryüzünde iken musâfaha edenin indallah bir ahdi bulunmasının mânası şudur: Âdet olduğu üzere, melik (kral), kendisine dost olmak, hususiyet kazanmak isteyenlere biat akdini musafaha ederek gerçekleştirir ve onlara ahdettikleri şeyleri hatırlatarak hitab eder."

Muhibbu't-Taberî, Haceru'l-Esved'in öpülmesindeki mânayı şöyle açıklar: "Bir melik için uzaktan ziyarete gelenler onun elini öperler. Hacı da Kâbe'ye gelince Haceru'l-Esved'i öper. Şu halde bu, melikin elini öpmeye benzetilmiştir. Ve lillâhi'l-meselü'l-a'lâ."

İbnu Hacer de şunu söyler: "Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in bu sözünden, dinî meselelerde, mânasını, hikmetini yeterince anlamasa bile, kişinin şeriat sahibine hulûsla teslim olmak ve en güzel şekilde ittiba etmek gerektiği anlaşılmaktadır. Bu husus, Resûlullah'ın fiillerine, hikmeti hiç bilinmese bile uymak hususunda muazzam bir kaidedir. Kezâ bu söz, bazı cahillerden sâdır olan: *"Haceru'l-Esved'de zâtına rücû eden bazı hassalar vardır"* kabilinden sözleri de reddeder. Keza bu hadis, fiil ve kaville sünnetlerin açıklanmasına güzel bir örnektir, şöyle ki, imam, şayet bir davranışının yanlış anlaşılarak, itikadların bozulmasından korkacak olursa meseleyi vakit kaybetmeden ele alıp, durumu izah etmeli, açıklığa kavuşturmalıdır."

3- Bazıları: "Bu hadiste, şeriatte öpülmesi hususunda ruhsat gelmeyen bir şeyi öpmenin mekruh olduğu ifade edilmektedir" demiştir. Ancak İmam Şâfiî "Beytullah'ın her neresi öpülürse hoştur (hasendir), (öpen kınanmaz)" demiştir.

Ahmed İbnu Hanbel'in de Resûlullah'ın kabrini ve minberini öpmede bir beis görmediği rivayet edilmiştir.

4- Bu rivayet *Haceru'l-Esved*'i öpmenin sünnet olduğunu göstermektedir. Tirmizî, ulemânın böyle hükmettiğini belirtir. Şafiî'ye göre öpemeyen, eliyle istilâm edip elini öper. Hiç yanaşamayanlar, uzaktan ona yönelip tekbir getirir.

İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), -1344 numaralı hadiste açıkladığımız üzere– Haceru'l-Esved'e, yaralanma pahasına da olsa, yaklaşmak için gayret gösterirmiş.

Cumhûr-u ulemâ, Haceru'l-Esved'e eliyle değip eli öpmeyi meşrû addetmiştir. İmam Mâlik hariç, dört imam böyle hükmeder. İmam Mâlik'e göre istilâmda el öpmek yoktur.

1340 ٢ــ وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [لَمْ أَرَ رسـولَ اللهِ ﷺ يَسْتَلِمُ مِنَ الْبَيعِ إلاَّ الرُّكْنَيْنِ الْيَمَانِيّين]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

2. (1340)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) şöyle demiştir: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı Kâbe'den sadece iki rüknü öperken

gördüm, bunlar da iki rükn-i Yemânî'dir." [Buharî, Hacc 59; Müslim, Hacc 242, (1267); Ebu Dâvud, Menâsik 48, (1874); Nesâî, Hacc 156, (5, 231-232).]

AÇIKLAMA:

1- Haiste geçen iki *rükn-i Yemânî*'den murad: *Haceru'l-Esved*'in konmuş olduğu köşe ile ondan önce gelen köşedir.

Haceru'l-Esved, Kâbe-i Muazzama'nın doğusunda ve kapıya yakın olan köşededir. Asıl rükn-i Yemânî -tavaf istikametini esas alırsak- Haceru'l-Esved'in bulunduğu köşeden bir önceki köşedir. Araplar dil kaidesi olarak (tağlib tarikiyle) Ay ve Güneşi kamereyn, anne ve babayı ebeveyn diye tesmiye ettikleri gibi, bu iki köşeye de rükneyn-i Yemâniyeyn (= iki Yemânî köşe) demişlerdir.

Haceru'l-Esved'in bulunduğu köşeye Rükn-i Esved dendiği gibi bazan Rükn diye kısaca söylendiği de olur. Diğer iki rükne de Şâmiyeyn denir.

Bu rükünlerin faziletce birbirinden farklı olduklarını belirteceğiz.

2- Bu riayet Kâbe'nin iki köşesinin istilâm edilmesi gerektiğini gösterir. Ashab'tan bazılarının dört rüknünü de istilam ettiği rivayetlerde gelmiştir. *Hz. Abdullah İbnu Zübeyr, Hz. Câbir, Hz. Enes, Hz. Hasan* ve *Hüseyin* (radıyallahu anhüm), hatta *İbnu'z Zübeyr*'in bütün köşeleri meshedip, istiğrab edenlere: " ليس شىء من البيت مهجورا "Beytullah'ta mühmel bırakılacak hiçbir şey yoktur" diye cevap verdiği belirtilir.

Hz. Âdem (aleyhisselam)'in de hacc yaptığı zaman bütün rükünleri istilâm ettiğine, keza Hz. İbrahim ve Hz. İsmail (aleyhimâsselam) Kâbe'yi inşa ettikleri zaman yedi kere tavaf edip, her köşeyi istilâm ettiklerine dair rivayetler gelmiştir. Abdullah İbnu Ömer'den gelen bir rivayet Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın diğer iki rüknü (rükneyeyn-i Şâmiyeyn) istilâm etmeyişinin sebebini şöyle açıklar: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* iki Şâmî rüknü istilâm etmeyi terketmiştir, çünkü Beytullah, Hz. İbrahim (aleyhisselam)'in koyduğu temeller üzerine tamamlanmamıştır." Bu rivayetten hareket eden bazı âlimler, İbnu Zübeyr'in bütün rükünleri istilâm etmesini, Kâbe, kendisi tarafından tâmir edilirken, Hz. Peygamber'in bir hadisine dayanarak aslî temelleri üzerine oturtmuş olmasıyla izah etmiştir.

Bu hususta *İbnu Hacer*'in dermeyan ettiği teferruata girmeden, meseleye İmam Şâfiî hazretlerinin getirdiği bir açıklamayı kaydedeceğiz. Ona göre, iki rüknün istilâmı, sünnette vâzıh olarak gelmiştir, diğer iki rükünle ilgili rivayetler münâkaşalıdır ve su götürür.

"Beytullah'ta mühmel bırakılacak hiçbir şey yoktur" diyenlere de şöyle cevap verir: "Biz, diğer iki köşeyi istilâm etmeyi terketmişsek, bunu Kâbe'yi ihmal etmek için yapmıyoruz. Kâbe'yi tavaf eden, onu nasıl ihmal etmiş olur? Biz fiilde de terkde de "sünnet"e uyuyoruz. Eğer o iki rükne istilâmda bulunmayı terketmek, onları ihmâl etmek olsa, rükünler arasında kalan (duvar) kısımları terketmek de onları ihmal etmek olur. Ama bunu kimse söyleyemez."

İbnu Hacer bu mevzudaki tahlilini şöyle noktalar: "Bu mülâhazadan şu prensip ortaya çıkar: Merâtibin (hiyerarşinin) korunarak, her hak sâhibine hakkının verilmesi, her birinin kendi makamına oturtulması gerekir."

Bu noktada âlimler derler ki: "Beytullah'ın dört rüknü vardır:

Birinci rüknün iki fazileti var:

1- Haceru'l-Esved'i taşıması.

2- Hz. İbrahim'in attığı temel üzerinde olması.

İkinci rükn tek fazilete sahip: Hz. İbrahim'in temeli üzerinde bulunması.

Diğer iki rükün bu faziletlerin ikisinden de mahrum. Bu sebeple birinci rükn öpülür, ikinci rükn sadece istilâm edilir. Diğer iki rükün ise ne öpülür, ne de istilâm edilir. Cumhurun görüşü budur. Sadece bir kısım âlimler, rükn-i Yemânî'nin öpülmesini müstehab addetmiştir."

Ebu Hanîfe, sadece Haceru'l-Esved'in istilâm edileceğini, rükn-ü Yemanî'yi istilâm etmenin sünnet olmadığını, kişi burayı istilâm ederse bir kusur sayılmayacağını söyler.

3- Kâbe'nin rükünlerini öpmenin meşrû olması prensibinden hareket eden bazı âlimler şu hükümlere ulaşmışlardır:

1) İnsan ve insan dışında tâzime müstehak olan her şey öpülebilir.

2) İnsan eli de prensip olarak öpülebilir, ancak bazı kayıtlar var.

3) Ahmed İbnu Hanbel, Resûlullah'ın kabir ve minberinin öpülebileceğini söylemişse de bazı etbaı, bu rivayetin zayıf olduğunu söylemiştir.

4) Bazı *Şafiîler* Mushaf'ın, hadis kitaplarının, sulehâ kabirlerinin öpülebileceğini söylemiştir. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) Hz. Hasan'ın göbeğini açarak "Resûlullah'ın öptüğü yerden öpmesine müsaade etmesini" rica etmiş ve öpmüştür. Sabit Bünânî de Hz. Enes (radıyallahu anh)'in elini öpmeden bırakmaz ve: "Bu el, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın elini tutmuştur" dermiş.

1341 ٣– وفي رواية: [مَا تَرَكْتُ اسْتِلاَمَ هذَيْنِ الرُّكْنَيْنِ اليَمَانِيَّيْنِ وَالحَجَرِ في شِدَّةٍ وَلاَ رَخَاءٍ مُنْذُ رَأَيْتُ رسولَ الله ﷺ يَسْتَلِمُهُمَا].

3. (1341)- Bir rivayette, *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'in şöyle dediği belirtilmiştir: "Ben, şu iki Yemânî rükne ve Haceru'l-Esved'e Resûlullah'ın istilâm ettiğini göreliden beri rahat halde de olsam, sıkışık halde de olsam istilâmda bulunmayı hiç terketmedim." [Buharî, Hacc 60; Müslim, Hacc 245, (1268)(54).]

1342 ٤– وفي أخرى للشيخين. قال نافع: [رَأَيْتُ ابْنَ عُمَرَ يَسْتَلِمُ الحَجَرَ بِيَدِهِ، ثُمَّ يُقَبِّلُ يَدَهُ].

4. (1342)- *Şeyheyn*'in (Buharî ve Müslimümâ) bir diğer rivayetinde Nâfî der ki:

"Ben İbnu Ömer (radıyallahu anh)'i (tavaf yaparken gördüm. Haceru'l-Esved'i) eliyle istilâm ediyor, sonra da elini öpüyürdu." [Buharî, Hacc 60; Müslim, Hacc 246, (1268).]

1343 ٥– ولأبى داود والنسائى: [كَانَ ﷺ لاَ يَدَعُ أنْ يَسْتَلِمَ الرُّكْنَ الْيَمَانِيّ وَالحَجَرَ في كُلِّ طَوافِهِ].

5. (1343)- Ebû Dâvud ve Nesâî'deki bir rivayet şöyledir: "(İbnu Ömer) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (tavafın) her şavtında rükn-i Yemânî ve Haceru'l-Esved'i istilâm etmeyi terketmezdi." [Ebu Dâvud, Menâsik 48, (1876); Nesâî, Hacc 156, (5, 231).]

1344 ٦– وفي أخرى للبخارى والنسائى: [سَأَلَ رَجُلٌ ابْنَ عُمَرَ عَنِ اسْتِلاَمِ الحَجَرِ. فَقَالَ: رَأَيْتُ رسولَ الله ﷺ يَسْتَلِمُهُ وَيُقَبِّلُهُ؟ فَقَالَ الرَّجُلُ: أرَأَيْتَ إنْ زُحِمْتُ أرَأَيْتَ إنْ غُلِبْتُ؟ قَالَ ابنُ عُمَرَ: اجْعَلْ أرَأَيْتَ بِالْيَمَنِ؛ رَأَيْتُ رسولَ الله ﷺ يَسْتَلِمُهُ وَيُقَبِّلُهُ].

ومعنى «اجْعَلْ أرَأَيْتَ بِالْيَمَنِ» أى اجعل سؤالك هذا واعتراضك بعيداً عنك حتى كأنه باليمن وأنت موضعك.

54– Bu rivayet Buharî'de mana itibâriyle mevad, lâfzıyla değil.

6. (1344)- *Buharî* ve *Nesâî*'de gelen bir diğer rivayet şöyle: "Bir adam İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e Haceru'l-Esved'i istilâm etme hususunda sormuştu. Şu cevabı aldı:

"Ben, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı, onu hem istilâm eder, hem de öper gördüm..."

Adam tekrar sordu:

"Pekâlâ, sıkışacak olsam, bana galebe çalacak olsalar, (ne yapayım)?"

İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) kızgın bir eda ile:

"Sorusu Yemen'de batasıca, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı, onu hem istilâm eder, hem öper gördüm." [Buharî, Hacc 60; Nesâî, Hacc 155, (5, 231).]

AÇIKLAMA:

1- *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) Resûlullah'ın sünnetine olduğu gibi teslimiyet ve bağlılığı ile tanınmış büyük sahabelerden biridir. Resûlullah'tan ne gördü, ne duydu ise onu ne pahasına olursa olsun aynen tatbik etmeye, nakletmeye itina gösterirdi. Resûlullah 'tan söylenen birşey hususunda hiçbir mütâlaa kabul etmezdi. Bu yüce sahabinin mizacını sadedinde olduğumuz rivayette de görmek mümkündür. Haceru'l-Esved'i Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hem istilâm etmiş, hem de öpmüştür. Öyleyse, hem istilâm edilecek, hem öpülecek. Muhatabı, "Sıkışıklıkla karşılaşıp, Hacerü'l-Esved'e yanaşamazsam ne yapayım?" mânasında sorusunu yenileyince İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ): "Bırak soru sormayı, ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünnetini haber verdim!" mânasında, eski cevabını olduğu gibi tekrar eder. Öfkesini ifade için de kelimesi kelimesine tercüme edersek: *"Sualini Yemen'e koy"* mânasında bir ifadede bulunur. İbnu Hacer, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in öfkelenmesini, adamın sualinde re'yi ile hadise muârazada bulunma kokusu sezmiş olmasıyla izah eder. Böylece bunu reddetmiş ve adama bir hadis işitince şahsî re'yi bırakıp hadisin mûcibi ile amel etmesini ders vermiş olmaktadır.

2- Hadis, *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'in izdihamı, istilâmı terketmeye yeterli bir özür bulmadığını ifâde etmektedir. Saîd İbnu Mansûr 'un bir rivayetine göre, İbnu Ömer, Haceru'l-Esved'i öpebilmek için kalabalıkta zahmeti göze almış ve hatta yaralanmıştır. Bir başka rivayette bu davranışının sebebi sorulunca şöyle demiştir: هَوَتِ الْأَفْئِدَةُ إِلَيْهِ فَأُرِيدُ انْ يَكُونَ فُؤَادِى مَعَهُم "Gönüller hep ona aktı, benim gönlümün de onlarla beraber olmasını istedim."

Ancak, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'tan *Haceru'l-Esved*'i öpmek için müzâheme ve sıkışıklık yapmanın kerâheti rivayet edilmiştir. لاَيُؤْذِى وَلاَيُؤْذَى "(Tavafta) ne ezâ verin, ne de ezâ görün" buyurmuştur.

Haceru'l-Esved'i öpme meselesinde esas budur: Başkasına ezâ vermeden öpmelidir. Ezâ vermek mekruhtur. Sıkışık hallerde uzaktan istilâm yapılır.

3- Şunu da kaydedelim: Haceru'l-Esved'i öpme sırasında gürültü yapmamak gerekir.

1345 ٧– وعن عمرو بن شعيب عن أبيه قال: [طُفْتُ مَعَ عَبْدِاللّٰهِ يَعْنِى أَبَاهُ فَلَمَّا جِئْنَا دُبُرَ الْكَعْبَةِ قُلْتُ أَلاَ تَتَعَوَّذُ؟ قَالَ أَتَعَوَّذُ بِاللّٰهِ مِنَ النَّارِ، ثُمَّ مَضَى حَتَّى اسْتَلَمَ الْحَجَرَ فَأَقَامَ بَيْنَ الرُّكْنِ وَالْبَابِ فَوَضَعَ صَدْرَهُ وَوَجْهَهُ وَذِرَاعَيْهِ وَكَفَّيْهِ هكَذَا وَبَسَطَهُمَا بَسْطاً ثُمَّ قَالَ: هكَذَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَفْعَلُهُ]. أخرجه أبو داود.

7. (1345)- *Amr İbnu Şuayb* babası tarikiyle bildiriyor: "Abdullah'la -ki babasıdır- tavafta bulundum. Kâbe'nin arka kısmına gelince:

"istiâzede (sığınmada) bulunmuyor musun?" dedim.

"Ateşten Allah'a sığınırım!" dedi ve yürüdü. Haceru'l-Esved'e kadar gelip istilâmda bulundu. Rükn ile kapı arasında (Mültezem'de) durarak göğsünü, yüzünü, kollarını ve avuçlarını şöyle yamadı -onları iyice açarak gösterdi- ve sonra:

"İşte Resûlullah'ı aynen böyle yaparken gördüm!" dedi. [Ebu Dâvud, Menâsik 55, (1899).]

1346 ٨– وعن أبى الطفيل قال: [كُنْتُ مَعَ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا وَمُعَاوِيَةُ لاَ يَمُرُّ بِرُكْنٍ إلاَّ اسْتَلَمَهُ. فَقَالَ لَهُ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا: إنَّ النَّبِىَّ ﷺ لَمْ يَكُنْ يَسْتَلِمُ إلاَّ الْحَجَرَ الأَسْوَدَ وَالرُّكْنَ الْيَمَانِىَّ. فَقَالَ مُعَاوِيَةُ: لَيْسَ شَىْءٌ مِنَ الْبَيْتِ مَهْجُوراً. وَكَانَ ابْنُ الزُّبَيْرِ يَسْتَلِمُهُنَّ كُلَّهُنَّ]. أخرجه الشيخان والترمذى.

8. (1346)- *Ebû't-Tufeyl* anlatıyor: "Ben Hz. İbnu Abbas ve Hz. Muâviye (radıyallahu anhümâ) ile birlikte idim. Muâviye (radıyallahu anh) hazretleri her rükne uğradıkça istilâmda bulunuyordu. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) kendisine:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sadece Haceru'l-Esved ve rüknü'l-Yemânî'den başka yeri istilâm etmezdi" dedi. Hz. Muâviye şu cevabı verdi:

"Beytullah'tan hiçbir şey ihmal edilmez."

İbnu'z-Zübeyr bütün rükünlere (köşelere) istilâmda bulunurdu." [Buharî, Hacc 59; Müslim, Hacc 247, (1269); Tirmizî, Hacc 35, (858).]

AÇIKLAMA için 1340 numaralı hadise bakın.

1347 ٩– وعن حنظلة قال: [رَأَيْتُ طَاوُساً يَمُرُّ بالرُّكْنِ فإنْ وَجَدَ عَلَيْهِ زِحَاماً مَرَّ وَلَمْ يُزَاحِمْ، وإنْ رَآهُ خَالِياً قَبَّلَهُ ثَلاثاً؛ ثُمَّ قَالَ: رَأَيْتُ ابنَ عَبَّاس فَعَلَ مِثْلَ ذلكَ. وقَالَ ابنُ عَبَّاسٍ رَأَيْتُ عُمَرَ فَعَلَ مِثْلَ ذلكَ. وَقَالَ عُمرُ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ: رَأَيْتُ رسولَ اللهِ ﷺ فَعَلَ ذلكَ]. أخرجه النسائى.

9. (1347)- *Hanzala* (İbnu Ebî Süfyân İbni Abdirrahman) (rahimehumullah) anlatıyor: "Tâvus merhumu (tavaf yaparken) gördüm. Rükne gelince (Haceru'l-Esved) üzerinde izdiham bulursa sıkışıklık yapmaz, geçer giderdi; boş ve müsait bulursa üç sefer öperdi. Sonra şunu söyledi:

"Ben İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ı aynen böyle yaparken gördüm." İbnu Abbas da:

"Hz. Ömer (radıyallahu anh)'i aynen böyle yaparken gördüm" dedi. Hz. Ömer (radıyallahu anh) de:

"Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı böyle yaparken gördüm" dedi." [Nesâî, Hacc 148, (5, 227).]

1348 ١٠– وعن عروة قال: [قَالَ رسولُ اللهِ ﷺ لابن عَوْفٍ. يَا أَبَا مُحَمَّدٍ كَيْفَ صَنَعْتَ في اسْتِلاَمِ الرُّكْنِ الأَسْوَدِ؟ قالَ: اسْتَلَمْتُ وَتَرَكْتُ! قال: أَصَبْتَ]. أخرجه مالك.

10. (1348)- *Urve İbnu'z-Zübeyr* (rahimehullah) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* İbnu Avf (radıyallahu anh)'a:

"Ey Ebû Muhammed! Rüknü'l-Esved'i nasıl istilâm ettin?" diye sordu.

"İstilâm ettim ve bıraktım!" deyince, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Doğru yapmışsın!" dedi." [Muvatta, Hacc 113, (1, 366).]

AÇIKLAMA:

Abdurrahman İbnu Avf (radıyallahu anh) şunu demek istemiştir: "Muktedir olunca istilâmda bulundum. Kalabalık sebebiyle âciz kalınca terkettim." Nitekim, Saîd İbnu Mansûr'un kaydettiği bir rivayette şöyle denir: "(İbnu Avf, tavaf yaparken) rükne geldiği vakit halkın izdiham ettiğini görürse, Haceru'l-Esved'e yönelir, tekbir getirir, dua eder sonra tavafına devam ederdi. Şayet boş bulursa istilâm ederdi."

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *"Doğru yapmışsın"* diye tasdik etmesi, tavaf sırasında Haceru'l-Esved'e yakınlaşmak için sıkışıklık yapmanın mekruh olduğunu ifade eder.

Rivayete göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. Ömer'e şu tenbihte bulunmuştur: **"Ey Ebu Hafs! Sen güçlü kuvvetli bir kimsesin. Sakın rükn'e yüklenip sıkışıklık yapma. Bu durumda zayıf olana ezâ verirsin. Ancak boş bulursan yakından istilâm et. Aksi halde, tekbir getir ve geç!"**

1349 ـ ١١ ـ وعن ابن عمر رضي الله عنهما [أنَّهُ أُخْبِرَ بِقَوْلِ عَائِشَةَ: إنَّ الحِجْرَ بعْضُهُ لَيْسَ مِنَ الْبَيْتِ. قَالَ: وَاللهِ إنْ كَانَتْ عَائِشَةُ سَمِعَتْ هذا مِنْ رسولِ اللهِ ﷺ إنّي لأظُنُّ أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ لَمْ يَتْرُكْ اسْتِلاَمَ هذَيْنِ الرُّكْنَيْنِ إلاَّ أنَّهُمَا لَيْسَا عَلى قَواعِدِ الْبَيْتِ وَلاَ طَافَ النَّاسُ مِنْ وَرَاءِ الحِجْرِ إلاَّ لِذلِكَ]. أخرجه أبو داود.

11. (1349)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Kendisine Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin: "Hıcr'ın bir kısmı Beytullah'tan değildir" dediği haber verilince şunu söyledi:

"Allah'a kasem olsun, şayet Aişe bunu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan işitmiş ise, kanaatım o ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu iki rüknün istilâmını, bunlar Beyt'in temelleri üzerinde olmadıkları için terketmiş olmalıdır. Keza halk da bu sebeple tavafı Hıcr'ın gerisinden yapmaktadır." [Ebu Dâvud, Menâsik 48, (1875).]

AÇIKLAMA:

1- Hıcr: Kâbe'nin kuzeybatı duvarının karşısında yerden 1m. kadar yüksek, yarım daire şeklinde bir duvar vardır. Bu duvarla Kâbe arasında kalan sahaya Hıcr denir. Burası Kâbe'nin içinden sayılır. İşte Hz. Aişe'den Abdullah İbnu Ömer'e Hıcr'in tamamının değil, bir kısmının

Kâbe'den olduğuna dair sözü geliyor. Bu sözü işiten Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) bir sünnetin sebebini anlamış, bir problemini çözmüş oluyor. Şöyle ki *İbnu Ömer,* Resûlullah'ın iki rükne istilâmda bulunmadığını biliyordu, ama sebebini bilmiyordu. Bu haberi duyunca sanki sebebini kavramış gibi oluyor. Şu halde bu iki rükün aslî temel üzerinde olmadıkları için Resûlullah onlara istilâmda bulunmamıştır.

2- Görüldüğü üzere, *Hıcr* üzerinde bâzı ihtilâflar mevcuttur. Sadedinde olduğumuz hadis *Hıcr*'ın bir kısmının Beytullah'a dahil olduğunu te'yid eder, ancak bir kısmının Beytullah'tan olmadığını belirtir. Bu mânada gelmiş olan başka rivayetleri de nazar-ı dikkate alan bir kısım âlimler (Râfiî, Bagâvî vs.) *Hıcr*'ın Kâbe'ye muttasıl altı zira'lık kısmının Betullah'a dahil olduğunu, geri kısmın hariç olduğunu söylemişlerdir.

Öte yandan, Hıcr'ın tamamının Beytullah'ın içinden olduğunu te'yid eden rivayetler de vardır. Bu rivayetleri esas alan Abdullah İbnu Abbâs, Şâfiî, İbnu Salâh, Nevevî gibi bir çok âlim de Hıcr'ın tamamının Kâbe'nin içinden sayıldığına hükmederler. Bu meseleye giren bir hadis Hz. Aişe'den rivayet edilir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* elimden tutup beni Hıcr'a soktu ve: "Kâbe'ye girmeyi arzu edersen burada namaz kıl" dedi."

1350 - ١٢ وعن عبيد بن عمير: [أنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا: كَـانَ يُزَاحِمُ علَى الرُّكنَيْنِ زِحَاماً. فَـقُلْتُ: يَا أبا عَبْدِالرَّحْمنِ إنَّكَ تُزَاحِمُ علَى الرُّكْنَيْنِ زِحَاماً مَا رَأَيْتُ أحَداً مِنْ أصْحَابِ رسولِ اللّٰه ﷺ يُزَاحِمُهُ؟ فقَالَ: إنْ أفْعَلْ فإنِّى سَمِعْتُ رسولَ اللّٰه ﷺ يَقُولُ: إنَّ مَسْحَهُمَا كفَّارَةٌ للخطَايَا. وَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: مَنْ طَافَ بِهـذَا البَيْتِ أسْبُوعـاً فـأحْصَاهُ كـانَ كَعِتقِ رَقَبَةٍ، وسَمِعْتُهُ يَقُولُ: مَنْ طَافَ وَلاَ يَرفَعُ قَدَمـاً وَلاَ يَضَعُ قَدَماً إلاَّ حَطَّ اللّٰهُ عَنْهُ بِهَا خَطِيئَةً وَكَتَبَ لَهُ بِهَا حَسَنَةً]. أخرجه الترمذى والنسائى.

« الأسبوع » سبع مرات، ومنه أسبوع الأيام لاشتماله على سبعة أيام.

12. (1350)- *Ubeyd İbnu Umeyr* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) iki rükne geldiği zaman (öpmek için) bunlar üzerine abanır, sıkışıklık yapardı. Kendisine:

"Ey Ebu Abdirrahmân, dedim, sen Resûlullah'ın diğer ashabının hiçbirinde görmediğim şekilde bu rükünlere abanıp sıkışıklık yapıyorsun (sebebi nedir)?"

Bana şu cevabı verdi:

"Ben böyle yapıyorsam, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan şunu işittiğim içindir: *"Bu iki rüknü meshetmek günahlara kefarettir."* Keza Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan şunu da işittim: *"Kim şu Beytullah'ı bir hafta boyu tavaf eder ve sayarsa bir köle âzad etmek gibidir."* Keza şunu da söylediğini işittim: *"Kişi tavaf için bir ayağını koyup diğerini kaldırdıkça her adımı sebebiyle Allah onun bir hatasını siler ve bir sevap yazar."* [Tirmizî, Hacc 111, (959); Nesâî, Hacc 134, (5, 221).]

AÇIKLAMA:

1- Tavaf sırasında *Haceru'l-Esved'i* öpmek, elle meshederek istilâmda bulunmak tavafın sünnetlerindendir. Kalabalık olmadığı, izdihama meydan verilmediği hal ve fırsatlarda bunun yapılması gerekir. Hacerü'l-Esved'in öpülmesini veya meshedilmesini normal şartlarda -şu veya bu mülâhaza ile- terketmek câiz değildir. Uzaktan istilâm bir tercih değil, bir cevazdır.

2- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ), sünnete bağlılıkta tâviz vermeyen bir sahabidir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Haceru'l-Esved'in normal şartlarda öpülmesine teşvik için ehemmiyetini belirten hadislerini kulaklarıyla işitmiş, Hz. Peygamber'in bunu bizzat yaptığını gözleriyle görmüş olan İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) bu sünneti tatbik etmek için hususî bir gayret göstermiş, müzâhameye, sıkışıklığa bile yer vermiştir. 1344 numaralı hadisin açıklamasında belirtildiği üzere yaralanmayı bile göze almıştır.

3- *"Bir hafta boyu tavaf edip, saymak"* ifadesi, "haftada hergün bir olmak üzere yedi kere tavaf etmek, ne fazla ne de eksik yapmamak" şeklinde anlaşılmıştır. Suyûtî "saymak"dan, "ne eksik ne de fazla yapılmasını, tam yedi tavaf yapılması"nı anlarken, Aliyyü'l-Kârî, tavaf'ın şartlarına ve âdâbına eksiksiz riâyet edilmesini, bilhassa şavtların yedi yapılmasına dikkat edilmesini anlamıştır.

Şunu da belirtelim ki, hafta mânasına gelen Usbu' أُسْبُوعٌ kelimesi Tirmizî nüshalarında çoğunlukla baştaki elifi düşmüş olarak Sübû سُبُوعٌ şeklinde gelmiştir. Bu takdirde yedi mânası galebe çalar. Nitekim bazı şârihler yedi kere diye anlamışlardır. Bu takdirde, mâna şöyle olur: "Kim şu Beytullah'ı yedi sefer tavaf eder ve (şartlarını âdâblarını eksiksiz) sayarak yerine getirirse, bu ona bir köle âzad etmiş sevabını kazandırır."

Kanaatimizce iki mâna da sahihtir. Şartları ve imkânları müsâid olanların, hafta esnasında yerine getirmeleri daha muvafık gözüken bu tavsiyeyi, şartları uygun olmayan âfakîler, bu niyetle bir iki günde yerine getirebilirler, Cenâb-ı Hakk'ın rahmetinden aynı mükâfatı umabilirler.

1351 ١٣- وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهما. [أنَّهُ كَانَ يَقُولُ: مَا بَيْنَ الرُّكْنِ وَالْبَاب الْمُلْتَزَم]. أخرجه مالك.

13. (1351)- Abdullah İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Mültezem, rükn ile kapı arasıdır." [Muvatta, Hacc 81, (1, 424).]

AÇIKLAMA:

Mültezem, Kâbe'nin kısımlarından bir yerin adıdır. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), sadedinde olduğumuz rivayette Mültezem'in yerini tarif etmektedir: Haceru'l-Esved'in bulunduğu rükün (köşe) ile Kâbe' nin kapısı arasında kalan kısım. Bazı rivayetlerde, Mültezem'in yerinin daha değişik şekillerde tavsif edildiği görülür. Ancak, ümmetçe kabul edilen yer, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın belirttiği yerdir.

Mültezem, hacıların baş, göğüs, kol ve avuçlarını yapıştırarak dua edecekleri yerdir. Buradaki duanın makbuliyeti hususunda merfu rivayet vardır:

مَا بَيْنَ الرُّكْنِ وَالْبَابِ مُلْتَزَمٌ مَنْ دعَااللهَ عِنْدَهُ مِنْ ذِى حَاجَةٍ اَوْذِى كَرْبَةٍ اَوْذِى غَمٍّ فُرِجَ عَنْهُ

"Rükn ve kapı arası Mültezem'dir. İhtiyaç sahibi, sıkıntı veya gam sahibi her kim, onun önünde Allah'a dua ederse kabul edilir."

1345 numaralı hadiste, *Mültezem*'de Resûlullah ve Ashab'ın ne şekilde dua ettikleri tarif edilmiştir.

1352 ١٤- وعن ابن عوف قال: [سَمِعْتُ رَجُلاً يَقُولُ. قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ: يَا أَبَا حَفْصٍ إنَّكَ فِيكَ فَضْلُ قُوَّةٍ فَلاَ تُؤْذِ الضَّعِيفَ إذَا رَأَيْتَ الرُّكْنَ خَلْواً فَاسْتَلِمْ وَإلاَّ فَكَبِّرْ وَامْضِ. ثُمَّ قَالَ سَمِعْتُ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ لِرَجُلٍ: لاَ تُؤْذِ النَّاسَ بِفَضْلِ قُوَّتِكَ]. أخرجه رزين.

14. (1352)- *Abdurrahman İbnu Avf* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adamın şöyle söylediğini işittim: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*

Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh)'a: *"Ey Ebu Hafs, sende fazla kuvvet var. (Haceru'l-Esved'i öpeceğim diye) zayıfa eziyet vermeyesin. Rüknü boş görürsen yanaşarak istilâm et, değilse tekbir getirip geç"* dedi. Sonra adam şunu söyledi: "Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in bir adama şunu söylediğini işittim: "İnsanlara fazla kuvvetinle eziyet verme."

[Rezîn'in ilâvesidir. Bu rivayeti *Şâfiî* hazretleri Müsned'inde (2, 43) kaydetmiştir. Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde, hadisi bizzat Hz. Ömer rivayet eder (1, 23).]

1353 ١٥ – وعن نافع قال: [كَانَ ابنُ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا يُصَلِّى لِكُلِّ أُسْبُوعٍ رَكْعَتَيْنِ]. أخرجه البخارى تعليقاً.

15. (1353)- *Nâfi'* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) her yedide iki rek'at namaz kılardı." [Buharî, Hacc 69; Muallak (senetsiz) olarak kaydetmiştir.]

AÇIKLAMA:

1- Teysir'in metninde ve diğer bazı rivayetlerde اسبوع şeklinde gelmiştir. Buharî metninde سبوع şeklinde elifsizdir. Birinci şekilde hafta mânası esastır. Esasen hafta yedi gün olduğu için üsbû'da da "yedi" mânası mevcuttur. 1350 numaraya da bak.

2- Bu hadisi, *Abdurrezzak,* Musannaf'ında mevsul (senetli) olarak kaydetmiştir:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّهُ كَانَ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ سَبْعاً ثُمَّ يُصَلِّى رَكْعَتَيْنِ

Yani: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) Beytullah'ı tavaf eder, her yedide iki rek'at namaz kılardı."

Bir başka rivayette, "Tavafları, (araya iki rek'at namaz koymadan) birleştirmeyi kerih bulurdu" denir.

Bir başka ifade ile, kişi tavafa başlayınca her biri yedi şavt olan tavaflardan peş peşe birkaç tane yapabilir. Sadedinde olduğumuz hadis, İbnu Ömer'in her yedi şavtta yâni tavaf tamamlanınca iki rek'at namaz kıldıktan sonra bir diğer tavafa geçtiğini ifade ediyor.

Esasen Hz. Peygamber'in sünneti de budur:

1354 ١٦ – وعن عروة قال: [كَانَ ابنُ الزُّبَيْرِ يَقْرِنُ بَيْنَ الأَسَابِيعِ وَيُسْرِعُ المَشْىَ وَيَذْكُرُ

عَنْ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا أنَّهَا كَانَتْ تَفعَلُهُ ثُمَّ تُصَلى لِكُلِّ أسْبُوعٍ رَكْعَتَيْنِ].

16. (1354)- Urve (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu'z-Zübeyr yedilerin arasını birleştirir ve yürüyüşü hızlandırırdı ve Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin de böyle yaptığını söylerdi. Ancak en sonda her yedi için iki rek'at (tavaf) namazı kılardı." [Rezîn'in ilavesidir.]

1355 ١٧ – وفي رواية: [أنَّهُ كَانَ يَطُوفُ بَعْدَ الْفَجْرِ وَيُصَلى رَكْعَتَيْنِ فَكَانَ إذَا طَافَ يُسْرِعُ المَشْىَ]. أخرجه رزين.

17. (1355)- Bir diğer rivayette: "İbnu Zübeyr'in "Fecirden sonra tavafta bulunduğu, iki rek'ât namaz kıldığı, tavaf edince hızlı yürüdüğü" belirtilir." [Rezîn ilavesidir.]

1356 ١٨ – وعن امرأة كانت تخدم عائشة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا. [أنَّهَا طَافَتْ مَعَهَا أرْبَعَةَ أسَابِيعَ مَقْرُونَةً ثُمَّ رَكَعَتْ لِكُلِّ أسْبُوعٍ رَكْعَتَيْنِ. قَالَتْ: وَتَسْتَحِبُّ اسْتِلاَمَ الرُّكْنِ فِي كُلِّ وِتْرٍ]. أخرجه رزين.

18. (1356)- *Hz. Aişe*'ye hizmet eden bir kadının rivayetine göre: "Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) kendisiyle birlikte kesintisiz, yedili dört tavaf yapmış, her bir yedinin ardından kılınması gereken iki rek'atlik tavaf namazlarını en sonda ard arda kılmıştır. Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) ilâveten demiştir ki: "Her bir şavtın sonunda rükn-ü istilâm müstehabdır." [Rezîn ilâvesidir.]

1357 ١٩ – وعن عبدالرحمن بن عبدالقارى. [أنَّهُ طَافَ مَعَ عُمَرَ بْنَ الخَطَّابِ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ بَعْدَ صَلاَةِ الصُّبْحِ فَلَمَّا قَضَى عُمَرُ طَوَافَهُ نَظَرَ فَلَمْ يَرَ الشَّمْسَ فَرَكِبَ حَتَّى أنَاخَ بِذِى طَوَى وَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ]. أخرجه مالك.

19. (1357)- *Abdurrahmân İbnu Abdi'l-Kâri* anlatıyor: "Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh) ile, sabah namazından sonra tavaf ettik. Hz. Ömer tavafı tamamlayınca güneşe baktı ve (doğduğunu) göremedi. Devesine binip Zu-Tavâ nam mevkiye kadar geldi. Orada devesini durdurarak iki rek'at (tavaf sünnetini) kıldı." [Muvatta, Hacc 38, (1, 369).]

AÇIKLAMA:

1- Teysîr'in metninde, Muvatta metnine nazaran açıklayıcı mahiyette olan bir kaç kelime eksiktir. Tercümede parantez içerisinde gösterdik.

2- *Zürkânî,* Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in yaptığı bu tavafın veda tavafı olduğunu belirtir.

Hz. Ömer (radıyallahu anh), sabah namazı kılındıktan sonra, güneş doğmadıkça, hiçbir nafile namazın kılınmayacağı kanaatinde olduğu için, güneşe bakıyor, henüz doğmamış görünce, kılması gereken iki rek'atlik tavaf namazını kılmadan yola çıkıyor ve Zu-Tavâ denen mevkide devesinden inip kılıyor. Hadisin bir başka vechi şöyle: *"...Sonra Medine'ye hareket etti. Zu-Tavâ'ya gelince güneş doğmuştu, iki rek'at namaz kıldı."*

3- Bu mevzû üzerine Muvatta'nın bir diğer rivayeti İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'la ilgili. Ebu'z-Zübeyr el-Mekkî diyor ki: "İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ı ikindi namazını kıldıktan sonra tavaf yapar gördüm. Tavafı bitirince odasına çekildi, orada ne yaptığını (tavaf namazını kılıp kılmadığını) bilmiyorum."

İmam Mâlik bu mevzuyu şöyle hükme bağlar: "Bir kimse tavafa başlar, yedi şavtını tamamlamadan sabah veya ikindi namazı kılınmaya başlarsa hemen imama uyar. Namaz bitince tavafının diğer şavtlarını yaparak yediye tamamlar. İki rek'atlik tavaf namazını hemen kılmaz, güneşin doğmasını veya batmasını bekler. Bu iki rek'ati akşam namazından sonraya da te'hir etse bir beis yoktur."

4- Şu hususu da belirtelim: İkindi ve sabah namazlarından sonra tavaf yapmayı bazı âlimler mekruh addetmişlerdir. Ancak büyük ekseriyet bunda bir beis görmemiştir.

Hanefî âlimlerden bazılarının da ikindi ve sabah namazından sonra tavafı mekruh addettiği rivayet edilmiştir. Ancak mezhepce benimsenen asıl görüşe göre bunda bir beis yoktur, mekruh olan tavaf değil, tavaf namazıdır.

İbnu'l-Münzir der ki: "Sahabe veTâbiîn'in cumhuru, tavaftan sonra, her vakitte namaz kılmayı câiz addetmiştir. Ancak bazıları da sabah ve ikindi namazlarından sonra namaz kılmayı nehyeden hadisin âmm oluşunu nazar-ı dikkate alarak, bunu mekruh addetmiştir. Hz. Ömer (radıyallahu anh), Sevrî, İmam Mâlik, Ebu Hanife ve bir tâife bu kanaattedir."

İmam Şâfiî ve bir kısım ashâbu's-sünen, *Cübeyr İbnu Mut'im* tarafından rivâyet edilen ve 1375 numarada gelecek olan şu hadisi esas alarak her vakitte tavaf namazının kılınabileceğini söylemiştir:

يَابَنِى عَبْدِ مَنَافٍ! مَنْ وَلِّىَ مِنْكُمْ مِنْ اَمْرِ النَّاسِ شَيْئاً فَلاَ يَمْنَعَنَّ اَحَداً طَافَ بِهٰذَا الْبَيْتِ وَصَلَّى اَيَّةَ سَاعَةٍ شَاءَ مِنْ لَيْلٍ اَوْ نَهَارٍ

"Ey Abdumenâfoğulları, sizden kim, halkı idarede bir sorumluluk deruhte ederse, Beytullah'ı gündüz veya gece herhangi bir saatte ziyaret edip namaz kılanı sakın men etmesin." (1375 numarada fazla açıklama gelecek).

1358 ـ ٢٠ ـ وعن إسماعيل بن أميّة قال: [قُلْتُ لِلزُّهْرِيِّ: إنَّ عَطَاءً يَقُولُ تُجزِئُهُ المَكْتُوبَةُ مِنْ رَكْعَتَى الطَّوافِ. فَقَالَ: اتِّبَاعُ السُّنَّةِ أفْضَلُ، لَمْ يَطُفْ رسول الله ﷺ قَطُّ أُسْبُوعاً إلاَّ صَلَّى لَهُ رَكْعَتَيْنِ]. أخرجه البخارى تعليقاً.

20. (1358)- *İsmâil İbnu Ümeyye* (merhum) anlatıyor: "Zührî'ye, "Atâ: "Farz namaz, iki rek'atlik tavaf namazının yerini de tutar" diyor, (ne dersiniz)?" dedim. Şu cevabı verdi:

"Sünnete uymak daha iyidir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yedi şavtlık bir tavaf yaptı. Mutlaka onun için iki rek'atlik bir tavaf namazı kılmıştır." [Buharî,Hacc 69.]

AÇIKLAMA:

1- Tavafa bağlı olarak kılınan iki rek'atlik namazın yerini, bir başka namazın tutamayacağı belirtilmektedir. Sözgelimi, ikindinin farzından sonra yapılan tavafın namazı, vakit mekruh olduğu için, akşam vaktine girilse, akşam namazı vaktin girmesiyle hemen cemaatle kılınmış olacağından, acaba kılınan bu farz, tavaf namazının uhdeden düşmesini sağlar mı? *Zührî* merhuma bu mânada soru tevcih ediliyor. Zührî'nin cevabı: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, tavaf için ayrı namaz kılmıştır, sünnete uymak gerekir" şeklinde olmuştur.

2- Yeri gelmişken, Aynî'nin kaydettiği bir açıklamaya dikkat çekelim: "Tavaftan sonra Makam'ın gerisinde iki rek'at kılınır. Buna "sünnet" diyen, "vacib" diyen olmuştur. Bu tavafa tâbidir, tavaf sünnet ise namaz da sünnettir, vacibse namaz da vacibtir.

1359 ـ ٢١ ـ وعن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَرَأَ رسول الله ﷺ فِي رَكْعَتَى الطَّوافِ بِسُورَتَى الإخْلاَصِ: قُلْ يَا أيُّهَا الْكَافِرُونَ، وقُلْ هُوَ اللهُ أحَدٌ]. أخرجه الترمذى.

21. (1359)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, iki rek'atlik tavaf namazında iki İhlâs sûresini yani: Kul yâ eyyuhe'l-kâfirûn ve Kul hüvallahü ehad sûrelerini okudu." [Tirmizî, Hacc 43, (869).]

AÇIKLAMA:

1- İki sûreye de "İhlâs" sûresi diye isim verilmesi, aradaki irtibat sebebiyle tağlib tarikiyledir. Anne (ümm) ve baba'ya (eb) ebeveyn, Güneş (şems) ve Ay'a (Kamer) kamereyn denmesi gibi. İkisi de tevhidden bahsettiği için aralarında benzerlik mevcuttur.

2- Bu rivayet sebebiyle tavaf namazının birinci rek'atinde *Kâfirûn,* ikinci rek'âtinde ise *İhlâs* sûresinin okunması müstehab addedilmiştir. Bunların okunmasındaki istihbabın sebebini sûrelerin tevhidden bahsetmesinde arayanlar olmuştur. Zîra tavaf da sırf Allah için yapılmakta, ihlâs bulunmaktadır.

1360 ٢٢ – وعن كثير بن جمهان قال: [رَأَيْتُ ابنَ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنهُمَا يَمْشى في المَسْعَى فَقُلْتُ أتَمْشِي في المَسعَى؟ فقَالَ: لئنْ سَعَيْتُ لَقَدْ رَأيْتُ رسولَ اللّٰه ﷺ يَسْعَى ولئن مَشيتُ لَقَدْ رأيْتُ رسولَ اللّٰه ﷺ يَمْشِى وأنَا شَيْخٌ كَبيرٌ]. أخرجه أصحاب السنن.

22. (1360)- *Kesir İbnu Cemhân* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'i, sa'y mahallinde (mes'a) yürürken görüp kendisine: "Koşma mahallinde yürüyor musun?" dedim. Bana:

"Koşsaydım, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı koşuyor görmüşüm demektir. Yürüdüysem Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı yürür gördüm demektir. Şimdi ben yaşlı bir insanım." [Tirmizî, Hacc 39, (864); Ebu Dâvud, Menâsik 56, (1904); Nesâî, Hacc 174, (5,241-242); İbnu Mâce Hacc 43, (2988).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen mes'a "koşma yeri" demektir. Sa'yden gelir. Bu kelime lügat olarak koşmak demektir. Mes'a ism-i mekândır, yani koşulan yer. Bundan maksad Safâ ile Merve tepeleri arasındaki vâdidir. Ancak günümüzde vadiden bahsedilemez.

2- *Tirmizî* şu açıklamayı kaydeder: "Alimler Safâ ile Merve arasında koşmayı müstehab addetmişler, koşmaya gücü yetmeyenin yürümesi caizdir demişlerdir."

3- Sa'yin hükmü hususunda ihtilâf edilmiştir. Cumhûr farz olduğuna hükmeder, terki halinde hacc tamam olmaz, "dem"le de telâfi edilemez. Ebu Hanîfe'ye göre vâcibtir, terki hâlinde dem (kurban) telâfi eder.

Hz. Enes ve *Atâ*'dan: Sünnettir, terki hâlinde herhangi bir ceza gerekmez" mânasında rivayet yapılmıştır.

1361 ٢٣ – وعن جابر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إذَا نَزَلَ مِنَ الصَّفَا مَشَى حَتَّى إذَا انْصَبَّتْ قَدَمَاهُ في بَطْنِ الوَادِى سَعَى حَتَّى يَخْرُجَ مِنْهُ]. أخرجه مالك والنسائى.

ومعنى «انْصَبَّتْ قَدَمَاهُ» انحدرت في المسعى.

23. (1361)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Safâ'dan indiği zaman normal yürürdü. Ayakları vâdinin tabanına değince de koşardı. Koşması vâdi tabanının bitimine kadar devam ederdi." [Muvatta, Hacc 42, (1, 374); Nesâî, Hacc 178, (5, 243).]

AÇIKLAMA:

Son iki hadis sa'yin nasıl olması gerektiğini açıklamaktadır. Anlaşılacağı üzere, *Safâ* ile *Merve* karşılıklı iki küçük tepedir. Bu tepelerin ikisini, arasında düzce bir vâdi tabanı ayırmaktadır. Tepelerin yamaçlarından aradaki düzlüğe inip çıkarken normal yürüyüşle yürünmekte, vâdi içerisindeki düz kısım koşarak geçilmektedir. Zamanımızda sâdece tepeler korunmuş, tepelerin arası hemen hemen düz bir koridorla birleştirilmiştir. Ancak, vâdi tabanına tekabül eden kısım yeşil sütunlarla belirlenmiştir. Gerek Safâ cihetinden ve gerekse Merve cihetinden bu yeşil sütunlara kadar normal yürüyüşle yürünerek gelinir. Yeşil sütunlardan itibaren bu sütunların bitimine kadar hervele denen, hızlı, canlı ve çalımlı bir yürüyüş yapılır. *Herveleyi* erkekler yapar, kadınlara gerekmez.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu kısımda koşmaya ehemmiyet vermiştir. Dârekutnî'nin Safiyye Bintu Şeybe'den yaptığı bir rivayete göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sa'y yaparken, izarı koşunun şiddetinden dönermiş. Şöyle tavsiye buyurmuştur: اِسْعَوْا فَإنَّ اللّهَ كَتَبَ عَلَيْكُمُ السَّعْى **"Koşun, zîra Allah size koşmayı emretti."**

Herşeye rağmen vâdi tabanında koşmak Cumhur'a göre sünnettir, terkinde herhangi bir şey gerekmez.

1362 ٢٤ – وعنه رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ حِينَ خَرَجَ مِنَ المَسْجِدِ وَهُوَ يُرِيدُ الصَّفَا: نَبْدَأُ بِمَا بَدَأَ اللّهُ بِهِ فَبَدَأَ بِالصَّفَا]. أخرجه مالك والترمذى والنسائى.

وزاد رزين عن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ: فَلَمَّا عَلاَ عَلَى الصَّفَا حَيْثُ يَنْظُرُ إلى الْبَيْتِ رَفَعَ يَدَيْهِ فَجَعَلَ يَذْكُرُ اللهَ تَعالَى مَا شَاءَ.

24. (1362)- Yine *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı Mescid-i Haram'dan çıkıp Safâ'ya yönelirken: "Allah'ın başladığı ile başlayalım" deyip (sa'ye) Safâ'dan başladığnı gördüm." [Muvatta, Hacc 42, (5, 374); Tirmizî, Hacc 38, (862); Nesâî, Hacc, 163 (5/235), 168 (5/237). Bu mânâda Müslim'de de gelmiştir: Hacc 147, (1218). Keza Ebû Dâvud'da Menâsik 57, (1905); ibnu Mâce, Menâsik 84, (3074).]

Rezîn, Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'den naklen şu ilâvede bulundu: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Safâ'ya çıkınca oradan Beytullah'a baktı, ellerini kaldırıp dilediği şekilde Allah'ı zikretmeye koyuldu."

AÇIKLAMA:

Hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Veda haccını anlatırken, Tavaf'tan sonra "Sa'y" safhasına geçiş ânını tasvir etmektedir. Rivâyetin Tirmizî'deki vechi daha açıktır: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Mekke'ye gelince Beytullah'ı yedi kere tavaf etti. Sonra:

وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ اِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى **"Makam-ı İbrahim'den bir namazgah edinin."** (Bakara 125) âyetini okudu. Makam'ın gerisinde namaz kıldı. Sonra *Haceru'l-Esved*'e gelip istilâmda bulundu. Sonra da: **"Allah'ın başladığı ile başlıyoruz"** dedi ve Safâ'dan başlayıp şu âyeti okudu:

اِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللهِ **"Şüphesiz Safâ ve Merve, Allah'ın şeâirindendir"** (Bakara 158)

★ "Allah'ın başladığı" ifadesinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* âyet-i kerimeye işaret buyurmuştur. Zîra âyette önce "Safâ" zikredilmiştir.

★ *Şeâir, Şaîre* kelimesinin cem'idir. Alâmet mânasına gelir.

Allah'ın şeâiri: Allah'a ibadet etmeye vesile olan nişane ve alâmetler demektir. Mü'minler onlara gösterecekleri hürmetle kâfirlerden ayrılır.

1363 ٢٥ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [لَيْسَ السَّعْىُ في بَطْنِ الْوَادِى بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ سُنَّةً، إنَّمَا كانَ أهْلُ الجَاهِلِيَّةِ يَسْعَوْنَهَا ويَقُولُونَ: لاَ نُجِيزُ الْبَطْحَاءَ إلاَّ شَدًّا].

أخرجه البخارى. «الشَّدُّ» العدو. والمراد «بالبَطْحَاءِ» ههنا: بَطْنُ المسعى.

25. (1363)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Safâ ile Merve arasında, vâdinin dibinde koşmak sünnet değildir. Burada cahiliye ehli koşar ve şöyle derdi: Bathâ'yı (vadinin dibini) biz ancak koşarak geçeriz." [Buhârî, Menâkıbu'l-Ensar 26.]

AÇIKLAMA:

İlk bakışta, İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) burada, sa'yin sünnet olmadığını söylemektedir. İbnu't-Tîn gibi bazı şârihler, bu ifadesiyle İbnu Abbâs'ın Cumhur'a muhalefet ettiğini belirtirler. Nitekim 1360 numaralı hadisin açıklamasında da belirttiğimiz üzere sa'y Cumhu'ra göre farzdır. Vacibve sünnet diyen de olmuştur.

Ancak İbnu Hacer der ki: "İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) burada sa'yin aslını inkâr etmiyor, hızlı koşmanın olmadığını söylemek istiyor. Bu da zâten farz değildir.

...Safâ ile Merve arasındaki sa'yin esası Hz. Hacer'e dayanır. Bununla ilgili rivayet de İbnu Abbâs'a ait. Öyle ise, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın, cahiliye devrine nisbet ettiği başlangıç, "hızlı koşma"nın başlangıcıdır. Eğer İbnu Abbâs, *"Sünnet değildir"* hükmüyle *"Sa'y müstehab değildir"* demek istemişse bu sözüyle Cumhur'un ittifak ettiği bir hususa muhalefet etmiştir, tıpkı tavafta remelin müstehab oluşunu inkâr etmesi gibi. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın sünnet'le, şer'î yolu (et-tarikatu'ş-şer'iyye) kastedmiş olması da muhtemeldir. Nitekim "sünnet" kelimesi, sıkca farz kılınan şeye (mefruz) ıtlak olunur. Öyle ise İbnu Abbâs usulcülerin ıstılahındaki "sünnet"i kasdetmiştir. Usulcüler sünnet deyince matlub olduğu bir delille sâbit olmakla birlikte terkeden kimseye günah terettüp etmeyen şeyi anlar."

1364 ٢٦ – وعن صفيَّة بنت شيبة. [أنَّ امْرَأةً قَالَتْ: رَأيْتُ رسـول الله ﷺ يَمْشى في بَطْنِ المَسِيلِ يَقُولُ: لاَ يُقْطَعُ الْوَادِى إلاَّ شَدّاً]. أخرجه النسائى.

26. (1364)- *Safiyye Bintu Şeybe* anlatıyor: "Bir kadın dedi ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı, Safâ ve Merve tepeleri arasındaki vâdinin dibinde "Vadi ancak koşularak katedilir" diyerek yürürken gördüm." [Nesâî, Hacc 177, (5, 242); İbnu Mâce, Menâsik 43, (2987).]

1365 ٢٧ – وعن الزهرى قال: [سَألُوا ابْنَ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما. هَلْ رَأيْتَ رسول الله ﷺ رَمَلَ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ؟ فـقَالَ: كـانَ في جَمَاعَةٍ مِنَ النَّاسِ فَرَمَلُوا فَمَا أرَاهُمْ

رَمَلُوا إلاَّ بِرَمَلِهِ]. أخرجه النسائى.

27. (1365)- *Zührî* (merhum) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e sordular:

"Sen Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı Safâ ile Merve arasında remel yaparken (hızlı koşarken) gördün mü?"

"Evet, dedi. İnsanlardan bir cemaatle birlikteydi. Hep birlikte koşuyorlardı. Ben onları onun koşusuyla koşuyor görüyordum." [Nesâî, Hacc, 175, (5, 242).]

İKİNCİ FASIL

TAVAF VE SA'YİN AHKÂMI

1366 ١ – عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما. [أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قـال: الطَّوَافُ حَوْلَ الْبَيْتِ مِثْلُ الصَّلاَةِ إلاَّ أنَّكُمْ تَتَكَلَّمُونَ فِيهِ، فَمَنْ تَكَلَّمَ فَلاَ يَتَكَلَّمُ إلاَّ بِخَيْرٍ]. أخرجه الترمذى وهذا لفظه والنسائى.

1. (1366)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Beytullah etrafındaki tavaf, namaz gibidir. Ancak bunda konuşabilirsiniz. Öyle ise, kim tavaf sırasında konuşursa sadece hayır konuşsun."* [Tirmizî, Hacc 112, (960); Nesâî, Hacc 136, (5, 222).]

AÇIKLAMA:

Tavaf birçok yönlerden namaz gibidir. Hadesten ve necasetten tahâret, setrü'l-avret, sevab, Beytullah'a bağlanmak vs. bunda da mevcut. Ancak, namazda konuşma yoktur. Tavafta buna müsaade edilmiştir. Fakat bunun imkân nisbetinde az olması ve hayırlı olması gerekmektedir: Zikrullah ve tavaf yapmakta olan diğer Müslümanları teşviş etmeyecek faydalı, anlamlı kelâm.

1367 ٢ – وفي أخرى للنسائى عن ابن عمر قالَ: [أَقِلُّوا مِنَ الكَلاَمِ في الطَّوَافِ فإنَّمَا أنْتُمْ في صَلاَةٍ].

2. (1367)- *Nesâî*'nin bir başka rivayetinde şöyle buyurulmuştur: "Tavaf sırasında az kelâm edin. Zîra sizler namazdasınız."

1368 ٣ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال: [طَافَ النَّبِىُّ ﷺ في حَجَّةِ الْوَدَاعِ عَلَى

بَعِيرٍ يَسْتَلِمُ الرُّكْنَ بِمِحْجَنٍ]. أخرجه الخمسة.

وفي رواية: كُلَّمَا أَتَى الرُّكْنَ أَشَارَ إِلَيْهِ بِشَيْءٍ فِي يَدِهِ.

3. (1368)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Veda haccında bir deve üzerinde tavaf yaptı. Rükn'e bir bastonla istilam buyurdu."

Bir rivayette: *"Rükn'e her gelişinde, ona elindeki bir şeyle işâret buyurdu"* denmiştir. [Buhârî, Hacc 58, 61, 62, 74, Salât 24, Müslim, Hacc 253, (1272); Ebu Dâvud, Menâsik 49, (1877); Nesâî, Hacc 15, (5, 233); Tirmizî, Hacc 40, (865); İbnu Mâce, Menâsik 28, (2948).]

AÇIKLAMA:

1- Mihcen, baş tarafı eğri değnek demektir. Baston da denir.

2- İstilâm, selamlamak demektir.

3- Müslim'in bir rivayetinde *"...ve değneği öptü"* ziyâdesi mevcuttur. İstilâmdan sonra, ne ile istilâm edilmişse onun öpülmesi umumiyetle benimsenmiştir. El ile istilâm edilmişse elin öpülmesi, çubukla istilâm edilmişse çubuğun öpülmesi gibi... Cumhur şöyle demiştir: Bu hususta sünnet şudur: Rüknü elle istilâm eder ve elini öper. Eliyle istilâma muktedir olamazsa elinde bulunan bir şeyle istilâm eder ve bu şeyi öper. Buna da muktedir olamazsa rükne işaret eder ve bununla yetinir. *İmam Mâlik* "elini öpmez" demiştir. Bir rivayete göre Mâlikîler: "Elini, ağzın üzerine öpmeksizin kor" demiştir.

4- *Deve üzerinde tavafa gelince,* muhtelif rivayetler iki sebeple Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın deve üzerinde tavaf yaptığını belirtir:

1- Hastalık, 2- Halkın, menâsikini öğrenmek için kendisini rahatça görmesi ve sual sorması.

Şu halde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın binerek tavaf etmiş olması, tavafın mazeretsiz binek üzerinde yapılacağına cevaz olmaz. Âlimler bundan mâzereti olanlara ruhsat istinbat ederler. Fakihler: "Câiz olsa da, yayan evlâdır, binerek tavaf tenzihen mekruhtur" demişlerdir.

Bir kısım âlimler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın binerek tavafını, "Halka menâsiki öğretmek içindi, bu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hasâisindendi" diye de yorumlamışlardır.

"Hayvanla tavafın birçok mahzurlarından biri de metafı telvis etmesidir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hayvanı, İlâhî bir ikram olarak, telvisden alıkonmuştur. Öyle ise bu yönüyle de, binek üzerinde tavaf kıyas dışıdır" şeklinde de izah getirilmiştir.

1369 ٤ – وفي أخرى لأبى داود: [أنَّ النَّبِىَّ ﷺ قدم مكّةَ وَهُوَ يَشْتَكِى فطَافَ علَى رَاحِلَتِهِ كُلَّمَا أتَى علَى الرُّكْنِ اسْتَلَمَهُ بِمِحْجَنٍ فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ طَوافِهِ أنَاخَ وَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ].

4. (1369)- *Ebu Dâvud*'da gelen bir diğer rivayette: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'ye geldiği vakit hasta idi. Bu sebeple bineği üzerinde tavaf etti. Tavaf sırasında Rüknün karşısına her gelişte onu bastonu ile selamladı. Tavafını bitirince, devesini ıhdı ve iki rek'at namaz kıldı." denir. [Ebû Dâvud, Menâsik 49, (1881).]

1370 ٥ – وعن عائشة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [طَافَ النَّبِىُّ ﷺ على بَعِيرِهِ يَسْتَلِمُ الرُّكْنَ كَرَاهِيَةَ أنْ يُصرَفَ عَنْهُ النَّاسُ]. أخرجه مسلم والنسائى.

5. (1370)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* halk kendinden uzaklaştırılır endişesiyle deve üzerinde tavaf etti ve Rükn'ü istilâm buyurdu." [Müslim, Hacc 256, (1274); Nesâî, Hacc 140, (5, 224).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın binek üzerinde tavaf edişinin bir sebebi daha belirtilmiş olmaktadır: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın önünü açmak için halkın uzaklaştırılması. *Nevevî,* bu mânayı ifâde eden kelimenin iki imlâ ile geldiğine dikkat çeker: أنْ يُضرَبَ عَنْهُ ve أنْ يُصرَفَ عَنْهُ Birinci imlâya göre "kendinden uzaklaştırılması", ikinci imlâya göre, "kendisi için dövülmesi." Yani "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yol açmak için halka vurulması endişesi." Her iki imlâ da sahih bir mâna vermekte ve tavafın binek üzerinde yapılışının bir gerekçesini daha ortaya koymaktadır.

1371 ٦ – ولمسلم في أخرى وأبى داود عن ابن عباس: [يَسْتَلِمُ الرُّكْنَ بِمِحْجَنٍ كَانَ مَعَهُ وَيُقَبِّلُ المِحْجَنَ]. «المِحْجَنُ» كالصَّوْلَجَان.

6. (1371)- *Müslim* ve *Ebû Dâvud*'un İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'tan kaydettikleri bir diğer rivayette şöyle denir: "[Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm).*] Rükn'e beraberinde bulunan bir bastonla istilâmda bulunuyor ve bastonu öpüyordu."

1372 ٧– وعن أمّ سلمة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت: [شَكَوْتُ إلى رسولِ اللهِ ﷺ أنّى أشْتكى فـقَال: طُوفِى مِنْ وَرَاءِ النَّاسِ وأنْتِ راكِبَةٌ. فَطُفْتُ وَالنَّبِىُّ ﷺ يُصَلّى إلى جَنْبِ الْبيْتِ يَقْرأ بالطُّورِ وكِتَابٍ مَسْطُورٍ]. أخرجه الستة إلا الترمذى.

7. (1372)- Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a hasta olduğumu söyledim. Bana:

"*– Öyleyse, insanların gerisinden, bir hayvan üzerinde tavaf et!*" dedi. Ben, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Beytullah'ın yan tarafında namaz kılarken tavaf ettim. O namazda "Ve't-Tûr ve Kitâbi'n-Mestur" sûresini okuyordu." [Buhârî, Hacc 74, 64, 71, Salât 78; Müslim, Hacc 258, (1276); Muvatta, Hacc 40, (1, 371); Ebû Dâvud, Menâsik 49, (1882); Nesâî, Hac 138, (5, 223); İbnu Mâce, Menâsik 34, (2961).]

1373 ٨– وعن وبرَةَ بن عبدالرحمن قال: [سَأَلَ رَجُلٌ ابنَ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهما فقَالَ: أيصْلُحُ لِى أنْ أطُوفَ بالْبَيْتِ قَبْلَ أنْ آتِىَ المَوْقِفَ؟ قَالَ نَعَمْ: قَالَ: فإنَّ ابنَ عبّاسٍ يقُولُ: لاَ تَطُفْ بالْبَيْتِ حتَّى تأتِىَ المَوْقِفَ. فقَالَ: قَدْ حجَّ رسولُ اللهِ ﷺ فطَافَ بالْبَيْتِ قَبْلَ أنْ يَأتِىَ المَوْقِفَ فبقَوْلِ رسولِ اللهِ ﷺ أحَقُّ أنْ نَأخُذَ أوْ بقولِ ابنِ عَبَّاسٍ، إنْ كُنْتَ صَادِقاً]. أخرجه مسلم والنسائى.

8. (1373)- *Vebre İbnu Abdirrahmân* anlatıyor: "Bir adam, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e:

"Vakfe yerine gelmezden önce Beytullah'ı tavaf etmem uygun olur mu?" diye sordu. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) cevâben:

"Evet!" deyince, adam:

"Ama İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ): "Vakfe yapmadan Beytullah'ı tavaf etme" dedi!" der. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) de:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hacc yaptı. O zaman, vakfe yapmadan Beytullah'ı tavaf etti. Ve dahi, şayet sözünde sâdık isen, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sözüyle amel mi daha doğrudur, İbnu

Abbas'ın kavliyle amel mi?" der." [Müslim, Hacc, 187, (1233); Nesâî, Hacc 141, (5, 224).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şahsî tatbikatını ifade etmektedir. Zîra, Veda haccında ihrama girince önce umre yaparak tavaf ve sa'yi edâ etmiş, ihramdan çıkmadan hacc-ı kıran yapmak üzere Arafat'a hareket etmişti. Hacc-ı kıranda, hacılar umre sa'yinden sonra kudüm tavafını yapar; dilerse haccın sa'yini kudüm tavafından sonra yapar.

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) da gerçeği ifade etmiştir, zira Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, yine Veda haccında, yanında kurbanlığı olmayanlara, ihramdan çıkmalarını emrederek hacc-ı temettu yaptırmıştı. *Hacc-ı temettu* da yapılan tavaf, umrenin tavafıdır, haccın tavafı kurban kesildikten sonra yapılır. *İbnu Abbâs*'a göre, tavaftan sonra ihramdan çıkmak gerekir, öyle ise, ihramdan çıkmak istemeyen kimsenin tavafını yapmaması, vakfeden sonra ihramdan çıkıncaya kadar te'hir etmesi icabeder. Hülâsa, İbnu Abbâs, Veda haccında, yanında kurbanlığı olmayanlara emretmiş bulunduğu haccın umreye tahvilindeki tatbikatı esas almış olmaktadır.

1374 ٩ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [قَدِمَ رسـول الله ﷺ مَكَّةَ فَطَافَ وَسَعَىٰ بَيْنَ الـصَّفَا والْمَرْوَةِ وَلَمْ يَقْرَبِ الْكَعْبَةَ بَعْدَ طَوَافِهِ بِهَا حَتَّى رَجَعَ مِنْ عَرفَةَ]. أخـرجـه البخارى.

9. (1374)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (Veda haccında) Mekke'ye geldi, tavafını yaptı, Safâ ve Merve arasında sa'yetti. (Geldiği zaman yaptığı bu ilk) tavaftan sonra, Arafat'tan dönünceye kadar Kâbe'ye yaklaşmadı." [Buhârî, Hacc 70, 23, 127.]

AÇIKLAMA:

İbnu Hacer der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, umre yaptıktan sonra tavaf yapmamış olması, vakfelerden önce, tavaf yapmak isteyenlere bunun yasak olması mânasına gelmez. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yapmayışı "nafile bir yapmayıştır." Belki de bunu kasden terketti. Yani, ümmetten herhangi biri, böyle bir tavafı vâcib telâkki

edebilir endişesiyle terketti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ümmeti için zorluğu değil kolaylığı severdi. Bu sebeple,Kâbe'yi tavaf etmenin ehemmiyetini haber vermekle yetindi, fiilen yapmadı.

İmam Mâlik'ten rivayete göre "Hacı, haccını tamamladıkça, nâfile tavaf yapmalıdır." Yine ondan rivâyete göre, "Beytullah'ı tavaf, uzak diyarlardan gelenler için, nafile namazdan daha hayırlıdır."

1375 ١٠ – وعن جُبيـر بن مُطعم رَضِىَ اللهُ عَنْهُ. [أنَّ النَّبىَّ ﷺ قــال: يَابَنِى عَبْدِ مَنَافٍ لاَ تَمْنَعُوا أحَداً طَافَ بِهذَا الْبَيْتِ فَصَلَّى أيَّةَ سَاعَةٍ شَاءَ مِنْ لَيْلٍ أوْ نَهَارٍ]. أخرجه أصحاب السنن.

10. (1375)- Cübeyr İbnu Mut'im (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Ey Abdümenafoğulları, sizden kim halkı idârede bir sorumluluk deruhte ederse, Beytullah'ı gündüz veya gece herhangi bir saatte ziyaret edip namaz kılanı sakın menetmesin." [Tirmizî, Hacc 42, (868); Ebu Dâvud, Menâsik 53, (1894); Nesâî, Hacc 137, (5, 223); İbnu Mâce, İkâmetu's-Salât 149, (1254).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis hususen *Abdümenafoğulları*'na hitab etmektedir. Çünkü, Cenab-ı Hakk'ın vahyi ile bilmiştir ki, hilâfet ve idârî işler çoğunluk itibariyle o soydan gelenlerde kalacak, Mekke'deki hizmetler onlara terettüp edecektir. Nitekim sidâne, hicâbe, liva ve rifâde gibi hizmetler onlarda idi.

2- Daha önce, 1357 numaralı hadisin izahında belirttiğimiz gibi, tavaf namazının mekruh vakitlerde bile câiz olacağına hükmedenler bu hadise dayanırlar.

Aliyyu'l-Kârî der ki: "Burada tavaf namazı kastedildiği gibi mutlak da olabilir. Ancak hadis, mekruh vakitler dışında diye kayıtlanabilir de. Zîra mekruh vakitlerde nehyin varlığı esastır, (bu çeşit durumlarda mutlak, mukayyede hamledilir). Veya, hadisteki salat (namaz), kelimenin lügat mânası olan dua ile te'vil edilir."

Bu hadise dayanarak, bazı âlimler: "Tavaf namazı mekruh vakitlerden istisna edilmiştir, o vakitlerde de kılınabilir" demiş; Şâfiî hazretleri gibi bazıları daha da ileri giderek: "Mekke'nin şerefi sebebiyle nâfile namazlar kerâhet vakitlerinde de mekruh olmaktan istisna tutulmuş, tâ ki insanlar onun her ânından istifâde etsinler" demiştir.

Ebu Hanife ise, illetin âmm ve şâmil olması sebebiyle, kerâhat meselesinde, *"Mekke diğer beldeler gibidir, mekruh vakitler orada da mekruhtur"* demiştir.

Sadedinde olduğumuz hadisi te'yid eden bir diğer rivayet Ebu Zerr (radıyallahu anh) tarafından rivayet edilmiştir.

Başka beldelerde mekruh olan vakitlerde Mekke'de nâfile namaz kılmanın mekruh olmadığını söyleyenlerin ikinci bir delili olan bu hadisi kaydediyoruz:

لاَصَلاَةَ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ وَلاَ بَعْدَ الْعَصْرِ حَتَّى تَغْرُبَ الشَّمْسُ إِلاَّ بِمَكَّةَ إِلاَّ بِمَكَّةَ إِلاَّ بِمَكَّةَ

"Güneş doğuncaya kadar sabah namazından sonra, güneş batıncaya kadar da ikindi namazından sonra namaz kılınmaz. Mekke hâriç, Mekke hâriç, Mekke hâriç."

1376 ١١– وعن أبى الزبير المكى قال: [رَأَيْتُ ابنَ عَبَّاسٍ يَطُوفُ بَعْدَ صَلاَةِ الْعَصْرِ أُسْبُوعاً ثُمَّ يَدْخُلُ حُجْرَتَهُ فَلاَ نَدْرِى مَا يَصْنَعُ. قَالَ: وَلَقَدْ رَأَيْتُ الْبَيْتَ يَخْلُوا بَعْدَ صَلاَةِ الصُّبْحِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ، وَبَعْدَ صَلاَةِ الْعَصْرِ مَا يَطُوفُ بِهِ أَحَدٌ حَتَّى عِنْدَ الْغُرُوبِ]. أخرجه مالك.

11. (1376)- *Ebu'z-Zübeyr el Mekkî* anlatıyor: "İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın ikindi namazından sonra yedi kere tavaf edip hücresine çe-kildiğini gördüm. Artık orada ne yaptığını (tavaf namazı kılıp kılmadığını) bilmiyorum."

Ebu'z-Zübeyr devamla dedi ki: "Ben Beytullah'ın sabah namazından sonra, güneş doğuncaya kadar, ikindi namazından sonra da güneş batıncaya kadar boşaldığını, kimsenin tavaf etmediğini gördüm." [Muvatta, Hacc 117, (1, 369).]

AÇIKLAMA:

1357 numaralı hadiste yapıldı.

ZİYARET TAVAFI

1377 ١ – عن ابن عباس وعائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُم. [أنَّ النَّبىَّ ﷺ : أخَّرَ الطَّوَافَ يَوْمَ النَّحْرِ إلى اللَّيْلِ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

وفي رواية أخرى: طَوَافَ الزِّيَارَةِ.

1. (1377)- *İbnu Abbâs* ve Hz. Aişe (radıyallahu anhüm) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, yevm-i nahrde (Kurban'ın birinci günü) tavafı geceye te'hir etti."

Bir başka rivayette: "....Ziyâret tavafını" denmiştir. **"...Beyt-i Atik'i tavaf etsinler"** (Hacc 29) âyetiyle emredilen tavaf bu tavaftır. [Ebu Dâvud, Menâsik 83, (2000); Tirmizî, Hacc 80, (920); İbnu Mâce, Menâsik 77, (3059). Bu hadisi Buhârî, ta'lik olarak kaydetmiştir (Hacc 129).]

AÇIKLAMA:

1- *Ziyaret tavafı*, haccın farz olan tavafıdır. Arafat vakfesinden sonra yapılır. Buna ifâza tavafı da denir. Keza Tavâfu's-Sadr ve Tavâfu'r-Rükn de denmiştir.

2- Bu rivâyet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tavafı yevm-i nahirde gündüzleyin yaptığına dair İbnu Ömer (ve Cabir) (radıyallahu anhüm)'den yapılan müteakip rivayete muhaliftir.

Buharî, bu ihtilâfı şöyle te'lif etmek ister: "İbnu Ömer ve Câbir hazretlerinin rivayetlerini ilk güne, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın hadisini de diğer günlere hamletmek lâzımdır. Çünkü İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) bir rivayette, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Beytullah'ı eyyam-ı Minâda (Kurban günleri) ziyâret ettiğini belirtirken, bir başka rivayette "Mina'da kaldığı müddetçe her gece ziyaret ederdi" diye tasrih eder:

أَنَّ النَّبِىَّ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَزُورُ الْبَيْتَ كُلَّ لَيْلَةٍ مَا اَقَامَ بِمِنىً

Şu hade, İbnu Abbâs'ın rivâyetini, müteâkip günlere hamletmek gerekmektedir. Böylece Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ilk gün ziyâret tavafını gündüzleyin yaptığı, müteakip nâfile tavaflarını da geceleyin yaptığı anlaşılır ve rivayetler arasındaki ihtilâf da kalkar.

1378 ٢ – وعن نافع عن ابن عمر رضى الله عنهما. [أنَّ رسولَ اللّهِ ﷺ: أفَاضَ يَوْمَ النَّحْرِ ثُمَّ رَجَعَ فَصَلَّى الظُّهْرَ بِمِنىً]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

2. (1378)- *Nâfi, İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'den naklen diyor ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yevm-i nahirde ifâza (ziyâret) tavafını yaptı, sonra dönüp öğleyi Mina'da kıldı." [Buhârî, Hacc 129, Müslim, Hacc 335, (1308); Ebu Dâvud, Menâsik 83, (1998.]

AÇIKLAMA:

Veda haccı ile ilgli olarak, Hz. Aişe ve Hz. Câbir (radıyallahu anhümâ) tarafından rivayet edilen uzun hadiste, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ifâza tavafı sırasında öğle namazını Mekke'de kıldığı belirtilir, bu rivayette ise Mina'da kıldığı ifâde edilmektedir. Ulemâ bu iki hadisten birini tercihte ihtilâf eder ve hattâ, hadislerin sıhhati sebebiyle bâzıları tevakkufu tercih eder.

Nevevî der ki: *"Bu hadis, tavafu'l-ifâza*'nın sübûtunu ifade eder. Ayrıca bu tavafı, yevm-i nahirde ve öğleden evvel yapmanın müstehab olduğunu gösterir. Ulemâ bu ifâza tavafının haccın rükünlerinden biri olduğu, bunsuz haccın câiz olmayacağı hususunda icmâ eder. Ulemâ, keza bu tavafın, yevm-i nahirde taşlama, kurban ve traşdan sonra yapılmasının müstehab olduğunda da ittifak eder, teşrik günlerinden birinde yapmak şartıyla te'hirinin caiz olacağı, bu te'hir sebebiyle dem (kurban cezası) gerekmeyeceği hususunda da icma eder.

*Eyyam-ı teşrik*ten sonraya tehir eder ve fakat îfa ederse, Şâfiîlere göre câizdir, herhangi bir ceza gerekmez. Cumhûr da bu görüştedir. Ebû Hanife, Mâlik hazretleri, "Çok gecikecek olursa bir dem (kurban) gerekir" diye hükmederler.

VEDA TAVAFI

١٣٧٩ ١ — عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [كَانَ النَّاسُ يَنصرِفُونَ في كُلِّ وجهٍ. فقال النَّبيُّ ﷺ : لاَ يَنْفِرْ أحَدٌ حتَّى يَكُونَ آخرُ عهْدِهِ بالْبيْتِ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

1. (1379)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Halk (haccın bitmesiyle) her tarafa dağılıyordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Sakın kimse, son vardığı yer Beytullah olmadıkça bir yere gitmesin" buyurdu." [Müslim, Hacc 379, (1327); Ebû Dâvud, Menâsik 84, (2002); İbnu Mâce, Menâsik 82, (3070).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, vedâ tavafının gereğini teşri etmektedir. Ulemânın ekserisine göre veda tavafı haccın vaciblerindendir, terkedene dem gerekir. Şafiî, Ebû Hanife, Ahmed İbnu Hanbel başta, pekçok âlim bunun vâcib olduğunda müttefiktir. İmam Mâlik, Davud-ı Zâhirî, İbnu Münzir: "Veda tavafı sünnettir, terkine bir şey terettüp etmez" derler.

Hanefîler uzaktan gelenlere "vâcib" derken, Mekkelilerle mîkat ve mîkatten içerde ikâmet edenlere vacib olmadığını söylerler.

Hayızlı ve nifaslı kadınlarla umre yapanlara *tavaf-ı vedâ* vâcib değildir. Zîra nassen bu tavaf umreye değil, hacca bağlıdır, haccın bir parçasıdır. Veda tavafını yapmadan ayrılmış olanlar, gittikleri yer yakınsa bunu eda ederler, uzaksa kurban (dem) kesmekle, hacc menâsikinde hâsıl olan eksikliği telâfi ederler. Uzaklık ve yakınlığın ölçümü ihtilaflıdır. İmam-ı Âzam'a göre mîkata varmayan geri döner, İmam Şâfiî sefer meselesini esas almış, Sevrî, "Harem-i Şerif'ten çıkmadıkça" demiştir.

Veda tavafından sonra Mekke'nin terkedilmesi gerekir. Bu tavaftan

sonra bâzı alışveriş yapanların durumu da ihtilaflıdır. Atâ, Sevrî, İmam Şâfiî, İmam Ahmed, "Böylelerinin tekrar veda tavafı yapmaları gerekir, Mekke'de yaptıkları son şey tavaf olmalı" demişlerdir. İmam Mâlik'e göre, tavaftan sonra bazı alışveriş yapmanın mahzuru yoktur, birşey gerekmez. Ebu Hanife'ye göre veda tavafından sonra bir ay hatta daha fazla da kalsa ayrılırken veda tavafı gerekmez.

1380 ٢– وفي موطأ مالك: أنَّ عُمرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [أخِرُ النّسُكِ الطَّوَافُ بِالْبَيْتِ وَفيهِ أنَّهُ رَدَّ رَجُلاً مِنْ مَرِّ الظَّهْرَانِ لَمْ يكُنْ ودَّعَ الْبَيتَ حتَّى ودَّعَ].

2. (1380)- *Muvatta*'da geldiğine göre, *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) şöyle buyurmuştur: "Hacc menâsikinin en sonuncusu Beytullah'ı tavaftır."

Muvatta'da kaydedilir ki, Hz. Ömer (radıyallahu anh) veda tavafı yapmadan ayrılan birisini Merrü'z-Zahrân denen yerden veda tavafı yapmak üzere geri çevirdi." [Muvatta, Hacc (1, 369).]

AÇIKLAMA:

1- Burada Muvatta'daki iki rivayet birleştirilmiştir.

2- *İmam Mâlik,* Hz. Ömer'i bu hükme götüren şeyin şu âyetle ilgili yorum olabileceğini söyler: **"Kim Allah'ın şeâirini büyük tanırsa şüphesiz ki bu, kalblerin takvasındandır"** (Hacc 32).

3- Hz. Ömer tarafından veda tavafı yapmadığı için geri çevrilen kişinin bulunduğu yer olan *Merrü'z-Zehrân*, Mekke'ye 18 mil mesafede bir yerdir. Bu uzaklık İmam Mâlik ve ashabına göre, veda tavafı için geri dönülmemesi gereken uzaklıktır.

Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in bu davranışından, onun veda tavafına "vacib" dediği hükmü çıkarılmıştır.

1381 ٣– وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما أنَّهُ قال: [رُخِّصَ لِلْحَائِضِ أنْ تَنْفِرَ إذَا حَاضَتْ].

أخرجه الشيخان.

3. (1381)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ): "Kadın hayızlı olduğu takdirde (veda tavafı yapmadan) yola çıkmasına ruhsat verildi" demiştir. [Buhârî, Hayz 27, Hacc 144; Müslim, Hacc 380, (1328).]

AÇIKLAMA:

İfâza tavafını yapan bir kadın hayız olduğu takdirde, ona veda tavafı

gerekmeyeceği hususunda ulemânın büyük çoğunluğu müttefiktir. Ancak aksine hükmeden de olmuştur: *Ömer İbnu'l-Hattab* ve *İbnu Ömer, Zeyd İbnu Sâbit* (radıyallahu anhüm)'in, hayızlı olan kadını, veda tavafı yapması için Mekke'de hayız hâli geçinceye kadar ikâmete mecbur ettikleri rivayet edilmiştir. Bunlara göre, nasıl ifâza tavafı vacib ise, veda tavafı da vâcibtir, ifâzayı yerine getirmeden hayız olduğu takdirde üzerinden düşmezse veda tavafı da düşmez. *İbnu Ömer* ve *Zeyd İbnu Sâbit* (radıyallahu anhüm)'in bu görüşten rücû ettikleri de rivayet edilmiştir. Hz. Ömer'in, "Son ziyaret Beytullah'a olmalıdır" hükmünden hayızlı kadınlar hakkında da vazgeçmediği rivayet edilmiştir.

Ancak fukahâ, bu hükmün *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ)'den yapılan ve 1383 numarada kaydedeceğimiz rivayetle neshedildiğine kâni olmuştur.

1382 ٤ – وفي رواية. قال: [أُمِرَ النَّاسُ أَنْ يَكُونَ آخِرُ عَهْدِهِمْ بِالْبَيْتِ إِلاَّ أَنَّهُ خُفِّفَ عَنِ الْمَرْأَةِ الحَائِضِ].

4. (1382)- Bir rivayette şöyle gelmiştir: "Halka, son varacakları yerin Beytullah olması emir buyuruldu. Ancak hayızlı kadına ruhsat verildi." [Müslim, Hacc 380, (1328).]

AÇIKLAMA:

Ashab'tan bir kısmını, "hayızlı kadın veda tavafını yapmadan Mekke' den ayrılamaz" hükmüne sevkeden husus hadiste belirtilen emirdir. "Halka, son varacakları yerin Beytullah olması emir buyuruldu." Burada *"Beytullah'ın son varılacak yer olması"* tâbiriyle vedâ tavafı kastedilmiştir.

Önceki hadiste belirtildiği gibi bir kısım sahabenin, aslında "Veda tavafı yapılmadan Mekke terkedilmemeli, hayız olan kadın temizliğini bekler, tavafını yapıp öyle ayrılır" diye hükmederken, sonradan bu reyden vazgeçmiş olması ve hatta Hz. Ömer'in o ilk reyinden rücû etmemesi hayızlı kadınlar hakkındaki ruhsatın Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den sonradan vâki olduğunu, Hz. Ömer'in de bu ruhsatı duymadığını ifade eder.

Bu hususu müteâkip rivayet tevsik edecektir.

1383 ٥ – وعن عائشة رَضِىَ اللّٰهُ عَنها. [أَنَّ صَفِيَّةَ بِنْتَ حُيَيٍّ زَوْجَ النَّبِىِّ ﷺ حَاضَتْ فَذُكِرَ ذلِكَ لِرَسُولِ اللّٰهِ ﷺ. فَقَالَ: أَحَابِسَتُنَا هِىَ؟ فَقَالُوا: إِنَّهَا قَدْ أَفَاضَتْ. قَالَ:

فَلاَ إذاً]. أخرجه الستة وهذا لفظ الشيخين.

5. (1383)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerinden *Safiyye Bintu Huyey* (radıyallahu anhâ) hayız oldu. Durum Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a haber verilmişti.

"O bizi burada hapis mi edecek!" dedi. Kendisine, Safiyye'nin tavâf-ı ifâzayı yapmış olduğu söylenince:

"Öyleyse hayır, (beklemenize gerek yok, yola çıkınız)" açıklamasında bulundu." [Buhârî, Hacc 129, 145, Hayz 27, Megâzî 77; Müslim, Hacc, 382, (1211); Muvatta, Hacc 225-228, (1, 412-413); Nesâî, Hayz 23, (1, 194); Tirmizî, Hacc 99, (943); Ebu Davud, Menasik 85, (2003); Nesâî, Hayz 23 (1, 194); İbnu Mâce, Menâsik 83, (3072). Bu metin Şeyheyn (Buhârî ve Müslim) metnidir.]

AÇIKLAMA:

İfâza tavafını yaptıktan sonra, hayız olan kadının veda tavafı yapmak için temizlenmeyi beklemeden yola çıkabileceğine, kendisinden veda tavafının affedileceğine dair hüküm vermeye ulemâyı sevkeden rivayet budur. Veda tavafını hayız sebebiyle yapmayan kadına herhangi bir ceza terettüp etmez. 1379 numaralı hadiste daha fazla bilgi verilmiştir.

1384 ٦- وعن عَمـرةَ. [أنَّ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهـا كَانَتْ إذَا حَجَّتْ وَمَعَهَا نِسَـاءٌ تَخَافُ أنْ يَحِضْنَ قَدَّمَتْهُنَّ يَوْمَ النَّحْرِ فَأفَضْنَ فَإنْ حِضْنَ بَعْدَ ذلِكَ لَمْ تَنْظُرْهُنَّ تَنْفِرُ بِهِنَّ وَهُنَّ حُيَّضٌ]. أخرجه مالك.

6. (1384)- *Amre* merhum anlatıyor: "Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) beraberinde kadınlar olduğu halde haccetse, kadınların hayız oluvermelerinden korkardı: Bu sebeple yevm-i nahirde (kurbanın birinci günü) hemen onlara öncelik tanır ve derhal ifâza tavaflarını yaptırırdı. İfâza tavaflarını yaptılar mı, artık onları (temizlensinler de veda tavafı da yapsınlar diye) beklemez, kadınlar hayızlı iken hemen (Medine'ye dönmek üzere) yola çıkardı." [Muvatta, Hacc 227, (1, 413).]

ERKEKLERİN KADINLARLA KARIŞIK TAVAFLARI

1385 ١- عن ابن جُريج قال: [أَخْبَرَنِى عَطَاءٌ إِذْ مَنَعَ ابنُ هشامٍ النِّسَاءَ الطَّوَافَ مَعَ الرِّجَالِ، قَالَ: كَيْفَ يمنعهنَّ وقد طَافَ نساءُ النَّبِىِّ ﷺ مع الرِّجَالِ؟ قَالَ: قُلْتُ: أَبَعْدَ الحِجَابِ وقَبْلَهُ؟ قَالَ: لَقَدْ أَدْرَكْتُهُ بَعْدَ الحِجَابِ. قَالَ قُلْتُ: كَيْفَ يُخَالِطْنَ الرِّجَالَ. قَالَ: لَمْ يَكُنْ يُخَالِطْنَ الرِّجَالَ. كَانَتْ عَائِشَةُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا تَطُوفُ حَجْرَةً مِنَ الرِّجَالِ لاَ تُخَالِطُهُمْ. فَقَالَتِ امْرَأَةٌ: انْطَلِقِى نَسْتَلِمْ يَا أُمَّ المُؤْمِنِينَ. قَالَتْ: انْطَلِقِى عَنْكِ وَأَبَتْ. وَكُنَّ يَخْرُجْنَ مُتَنَكِّرَاتٍ بِاللَّيْلِ]. أخرجه البخارى.

« حَجْرَةً » بفتح الحاء والراء المهملين وسكون الجيم بينهما: أى ناحية منفردة.

1. (1385)- *İbnu Cüreyc* anlatıyor: "Atâ, bana İbnu Hişâm'ın kadınları erkeklerle karışık olarak tavaftan yasakladığı zaman dedi ki: "O bunu nasıl yasaklar, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevceleri bile erkeklerle birlikte haccettiler!" Ben Atâ'ya sordum:

"Onların beraber hacclari örtünme emrinden önce miydi, sonra mıydı?"

"(Evet, kasem olsun) buna, ben örtünme emrinden sonra şâhid oldum!" diye cevap verdi. Ben tekrar sordum:

"Pekâlâ erkeklere nasıl karışırlardı?" Şu cevabı verdi:

"Erkeklere karışmazlardı, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) erkeklerden ayrı olarak tavaf ederdi, onlara karışmazdı." Hatta bir kadın kendisine: "Ey mü'minlerin annesi, yürü (Hacerü'l-Esved'e elimizi değerek) istilâm edelim!" demişti de Hz. Aişe ona:

"Sen dilediğin şekilde git" deyip kendisi gitmekten imtina etmişti. Onlar geceleyin kim oldukları bilinmez halde çıkarlar, (erkeklerle beraber tavaf yaparlardı.)

[Beytullah'a girmek istedikleri zaman da, erkeklerin tamamen çıkarılmış olmalarına kadar durup beklerler, sonra girerlerdi.]

(Atâ devamla): "Ben (Mekke kadısı) *Ubeyd İbnu Umeyr*'le birlikte, *Müzdelife*'deki Sebir dağında mücâvir (yani ikamet eder) olan Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin yanına giderdim" dedi. Ben hemen sordum:

"Pekâlâ Hz. Aişe'nin örtüsü ne idi?"

"Keçeden yapılmış küçük bir Türk çadırının içindeydi. Çadırın bir perdesi vardı. Aişe (radıyallahu anhâ) ile bizim aramızda bu perdeden başka bir şey yoktu. Ben Hz. Aişe'nin üzerinde gül renginde bir zıbın gördüm." [Buhârî, Hacc 64.]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet İbnu Cüreyc ile Atâ arasında cereyan etmiştir. Anlaşıldığı üzere, hacc emiri olan Hişâm bir ara kadınlarla erkeklerin karışık olarak Beytullah'ı tavaf etmelerini yasaklayınca, böyle bir yasağın câiz olup olmayacağı üzerine Atâ ile İbnu Cüreyc, ilmî bir mübahesede bulunmuşlardır.

2- Rivayette adı geçen İbnu Hişam hakkında şârih Askalânî şu bilgiyi dermeyan eder: "Bu zâtın adı İbrahim'dir. Kardeşi de Muhammed İbnu Hişâm İbni İsmâil'dir. Bunlar Emevî Halifesi Hişam İbnu Abdilmelik'in dayıları idiler. Hişâm bunlardan Muhammed'i Mekke emîrliğine, kardeşi İbrahim'i de Medine emîrliğine getirdi. Hişâm, halifeliği sırasında hacc emîrliğini de İbrahim'e havâle etmişti. Binaenaleyh rivayette zikri geçen İbnu Hişam'dan murad "İbrahim" olabilir. Sonra bunları, *Yusuf İbnu Ömer es-Sakafî* (Haccâc-ı Zâlim) ölmelerine kadar işkenceye tâbi tuttu. Bu hâl, Velîd İbnu Yezid İbni Abdi'l-Melik'in hakimiyetinin ilk senesine, bunun emriyle 125 hicrî yılında öldürülmelerine kadar devam etti."

3- Bu rivayet tavaf sırasında kadın-erkek ayırımını ilk defa ele alanın *İbnu Hişâm* olduğunu ifade eder ise de, bu işi daha önce Hz. Ömer'in ele aldığını ifâde eden rivayetler de var. Hatta, kadınlara karışarak hacceden bir erkeği görünce elindeki değnekle vurmuştur. Atâ, *İbnu Hişâm*'ın tatbikatını kınamaktadır. Ancak *Hz. Aişe*'den naklettiği müşâhede Hz.Ömer'in tatbikatını andırmakta, benzerlik arzetmektedir.

İbnu Uyeyne'nin bir rivayetinde tavafta kadın-erkek ayrımını ilk ele alan Hâlid İbnu Abdillah eKuşeyrî'dir. Bu zât da Abdülmelik İbnu Mervân zamanında hacc emîrliği yapmıştır. Bir müddet yasak koyup sonradan kaldırmış olabilir. Bunun emîrliği İbnu Hişâm'dan çok daha evvellere gider.

Günümüzde maddî imkânların ve ulaşım vâsıtalarının artmasıyla milyonu taşan hacı kâfilesinin, tavaf esnasında nefesleri keser derecede meydana getirdiği izdiham ve sıkışıklık, her hacıya, *kadın ve erkeklerin ayrı ayrı tavaf yapmalarını ve hatta şeytan taşlamalarını sağlayacak bir formül bulunamaz mı?* sorusunu sordurmaktadır. Daha Ashab devrinde duyulan bu ihtiyaç, gittikçe bir zaruret hâlini almaktadır. Meselenin üzerine ciddiyetle gidildiği takdirde bir çözüm bulunabileceği ümidindeyiz.

4- *Sebir dağı,* Müzdelife'de büyük bir dağın adıdır. Müzdelife'den Mina'ya giderken sol kol üzerindedir. Mekke civarında yedi ayrı dağın ismi Sebir'dir.

5- Mücâvir, mükim demektir. Ancak, burada bir nevi i'tikaf demektir, iki çeşittir: Gece ve gündüz mücâvereti; sadece gündüz mücavereti. İbnu Battâl hadiste Harem bölgesinin her tarafında mücâveretin câiz olduğu hükmünü çıkarmıştır.

6- Hadis, kadınların tavafta kendilerini belli etmeyecek bir kıyafete bürünmelerinin, geceleyin tavafı tercih etmelerinin, erkeklerden ayrı ve onların arkasından tavaf yapmalarının efdal olacağını göstermektedir.

HICR'IN GERİSİNDE TAVAF

1386 ١ – عن أبى السفر سعيد بن محمد قال: [سَمِعْتُ ابنَ عبّاسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهما يَقُولُ: يَا أيُّهَا النَّاسُ اسْمَعُوا مِنّى مَا أقُولُ لَكُمْ واسْمعُونِى مَــا تَقُولُونَ، ولاَ تَذْهبُوا فتَقُولُوا قَالَ ابْنُ عبَّاسٍ، مَنْ طَافَ بِالْبَيْتِ فَلْيَطُفْ مِنْ وَرَاءِ الْحجْرِ ولاَ تَقُولُوا الحَطِيــــم].

أخرجه البخارى.

1. (1386)- *Ebu's-Sefer Saîd İbnu Muhammed* anlatıyor: "İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ı işittim, diyordu ki: "Ey insanlar, size söyleyeceğimi benden dinleyin, (bilahare) söyleyeceklerinizi de bana dinletin." "İbnu Abbâs şöyle dedi, İbnu Abbâs böyle dedi" diye kafadan atmayın. Beytullah'ı kim tavaf edecekse Hıcr'ın gerisinden tavaf etsin. Oraya "Hatîm" demeyin. Zîra cahiliye devrinde kişi yemin edip kamçısını veya ayakkabısının tekini yahut yayını atardı." [Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 26.]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Hacer*'in açıklamasına göre, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) ilk cümlesinde: "Beni dinleyip, anladığınızı bir tekrar edin, sözlerimden ne anladığınızı bir göreyim" demek istemiştir. Sanki İbnu Abbâs, halkın kendi söylediklerini eksik, fazla anlayıp sonra da bunu kendisine nisbet ederek -hiç söylemediği şeyleri- rivâyet etmelerinde endişe duymaktadır. Ve: "İyi dinleyin, tam ve eksiksiz zaptedin, iyice kavramadan "İbnu Abbâs şöyle söyledi" demeye kalkmayın!" demek istediler.

2- İbnu Abbâs, Hıcr'ın gerisinden yürümelerini söylüyor. Hıcr, daha önceleri de belirtildiği üzere, Kâbe'nin rükn-i Irakî ile rükn-i Şâmî arasını teşkil eden kuzeybatı duvarının karşısında, yarım daire şeklinde, 1 metrekadar yüksekliğindeki duvarın içinde kalan kısımdır. Burası

Kâbe'nin içinden sayılır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a nübüvvet gelmezden önce yapılan tâmir sırasında, malzeme yetmediği için duvarın dışında bırakılmıştır. Hıcr'ı ihâta eden yarım dâire şeklindeki duvara Hatîm denir.

3- *İbnu Abbâs,* Hıcr'a, "hatîm" denmemesini tenbih ederken -Saîd İbnu Mansûr'un rivayetine göre- bir zât: "Hatîm nedir?" diye sorar. İbnu Abbâs: "O hatîm değildir..."der. Ebu Nuaym'ın Müstahrec'inde yer alan rivayette, İbnu Abbâs şöyle devam eder: "Cahiliye insanları onu (Hıcr'ı) hatîm diye isimlendiriyorlardı. İçerisinde Kureyş'in putları vardı..."

Bir başka rivayette, *"...Cahiliyeden biri yemin etmek isterse, değneğini koyar yemin ederdi, kim tavaf edecekse gerisinden etsin"* der.

Hülâsa mâna şu oluyor: Cahiliye insanları birbirleriyle yeminleşecekleri zaman, yemin eden kimse bir kamçı veya ayakkabı teki veya yay veya bir değnek atar, bunu yeminine işâret kılardı. Bu sebeple oraya hatîm adını verdiler, çünkü orada eşyalar çürürdü. Buraya *"hatîm"* denmesi ile ilgili başka tahminler de yapılmıştır. Buna göre, zâlimlere orada beddua edilmesi, orada edilen duanın kabul görerek zâlimi helak etmesi sebebiyledir. Bir başka tahmine göre oraya "hatim" denmesi, buranın Beytullah'tan ayrılması, koparılması, duvarının yarım kalması sebebiyledir. Bir başka görüşe göre, burada dua için, fazla izdiham yaparak insanların birbirlerini ezmelerinden dolayı "hatim" denmiştir. Başka tahminler de ileri sürülmüştür.

Hatim kelimesi kırma, ezmek, parçalamak mânasını taşıyan bir kökten gelir.

İbnu Hacer der ki: "İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın yaptığı açıklama, bu söylenenlerin pekçoğunu reddetmede yeterli bir delildir."

SAFÂ VE MARVE ARASINDA SA'Y

SAFÂ VE MERVE ARASINDA SA'Y

İnsan mes'ada "sa'y mahalli" hep bir koşup aramanın, bir medet dileme ve imdat etmenin kültünü, şiirini, mûsikîsini, vuslat ve "dâussıla"sını yaşar. Orada önemli bir şeyin peşine düşülmüş gibi, takipler aralıksız devam eder. Aranan şey zuhur edeceği âna kadar da gelip-gitmeler sürer durur. O yolda rastlanılan her iz ve emâre insanın heyecanını bir kat daha arttırır.. ve sineler: "Bak şu gedânın hâline / Bend olmuş zülfün teline / Parmağı aşkın balına / Bandıkça bandım bir su ver." (Gedâyi) der ve Kâbe'nin çevresinde olduğu gibi hem koşar hem de içine matkaplar salarak, Beytullah'ın çevresindeki enfüsî derinleşmeye mukabil, burada, bir hatt-ı müstakîm üzerinde gelip-gitmeli, peygamberâne his ve duygularla, başkaları için yaşama, başkaları için gülme ve ağlama, hatta başkaları uğrunda ölme cehdiyle gerilir.. telaşlı fakat hesaplı, endişeli ama ümitli; semânın altın ışıkları altında, hac mevsiminin mavimtrak saatleri içinde; yeni bir vuslatın heyecanı ve henüz aradığını tam bulamamış olmanın tahassürüyle gelir-gider, koşar-âheste yürür, tepeye tırmanır, oradan aşağı iner ve yolda olmanın bütün kararsızlıklarıyla çırpınır-durur. Bazen, mes'ada koşan insanların, daha çok bir nehrin akışına benzeyen çağıltılarına karışarak, karışıp bir koro şivesiyle hislerini dile getirerek.. bazen de hiçbir şey ve hiçbir kimse görmüyor olma ruh hâletiyle, tek başına say'ediyormuşcasına, gözünde Hz. Hacer'in silüeti, elinde gönül kâsesi ve dilinde:

İşte peykânın gönül hercinde, şevkin sâkin et,

Susuzum bir kez bu sahrada benim'çün âre su!

....

Bîm-i dûzar nar-ı gam salmış dil-i sûzânıma,

Var ümidim ebr-i ihsanın sepe ol nâre su" (Fuzûlî)

sözleri, göklerden gelip alevlerini söndürecek bir rahmet bekler. Ve ruhunu yakan kendi ateşiyle beraber, intizarın bitmeyen hasretiyle de kavrulur-durur. Bazen mes'ada, ötelerden kopup gelen bir meltemin serinliği duyulsa da, genelde orada hep şevk buudlu bir hüzün, ümit ve recâ televvünlü bir aşk ızdırabı yaşanır.

Mes'âda çok defa, hakikatler hayale karışır ve çevredeki insanlar bazen sükûtun derinliğiyle, bazen de çığlık çığlık hıçkırışlarıyla, kâh mîzâna sürükleniyor gibi, kâh kevsere koşuyor gibi zevk ve tasa ikilisiyle yer yer yutkunur, zaman zaman da rahat bir nefes alır.. ve geliş-gidişlerine, iniş-çıkışlarına devam ederler. Orada saat ve dakikalar o kadar nazlıdırlar ki, mutlaka iltifat ve alâka isterler. Yoksa, hiç var olmamışlar gibi iz bırakmadan eriyip giderler.

Günler bayrama doğru kaydıkça, metaf, zemzem ve mes'â gizli bir gurbet ve hasret duygusuyla lâcivertleşir.. Kâbe, bize araladığı pencerelerinin panjurlarını yavaş yavaş indirir.. ve her hâdise ile fâniliğini anlayan insan, buradan göçme zamanı geldiğinde ayrılması icap ettiği gibi, bir gün mutlaka dünyadan da ayrılacağını düşünür ve kendi içine, kendi hususî dünyasına çekilerek adeta bir rûhî inzivaya bürünür.(55)

1387 ١ – عن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [لَمْ يَطُفِ النَّبِىُّ ﷺ وَلاَ أَصْحَابُهُ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ إلاَّ طَوافاً وَاحِداً طَوافَهُ الأَوَّلَ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

1. (1387)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ne Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ne de Ashab-ı Kirâm (radıyallahu anhüm)'ı Safâ ile Merve arasında birden fazla tavafda bulunmadı, bu da ilk defa yaptıkları tavaf idi." [Ebu Dâvud, Menâsik 54, (1895); Nesâî, Hacc 182, (5, 244); Müslim, Hacc 140, (1215) İbnu Mâce, Menasik (2972).]

AÇIKLAMA:

1- Burada *Safâ* ve *Merve* arasındaki "tavaf"tan maksad "sa'y"dir.

2- Görüldüğü üzere bu hadis, haccla birlikte umre de yapmak isteyenlerin, hem hacc ve hem de umre için bir kere sa'y etmelerinin yeterli olduğunu ifâde etmektedir. Daha önce de geçtiği üzere Hz. Peygamber

55 - Sızıntı, Haziran, 1994.

(aleyhissalâtu vesselâm) ve ashabından bir kısmı hacc-ı kıran yapmış idi. Diğer bir kısmı da hacc-ı temettu yapmış idi. Hacc-ı kıran yapanlar, umre tavafından sonra sa'y yapınca, ifâza tavafı sırasında sa'y yapmazlar.

Nevevî sadedinde olduğumuz hadisin hacc-ı kıran yapanlarla ilgili olduğunu, hacc-ı temettu yapan Ashab'ın iki sa'y yaptıklarını, birinci sa'y ilk gelindiği gün umre için, ikinci sa'y de hacc tavafıyla birlikte hacc için olduğunu ve bu ikincinin yevm-i nahirde edâ edildiğini belirtir. Ayrıca der ki: "Bu hadis hacc-ı kıran yapanlara İfâza için bir tavaf ve bir sa'y gerektiğine hükmeden Şâfiî ve etbaına açık bir delildir, *İbnu Ömer, Câbir, Hz. Aişe, Tâvus, Atâ, Hasan Basrî, Mücâhid, İmam Mâlik, İbnu'l-Mace*-sun, Ahmed, Ishak, Dâvud ve İbn'l-Münzir de böyle hükmetmişlerdir."

Ulemâdan bir diğer grup hacc-ı kırân yapanlara da iki tavaf ve iki sa'y gerektiğine hükmetmiştir. *Ebû Hanife, Şâ'bî, Nehâî, Câbir İbnu Zeyd, Abdurrahman İbnu'l-Esved, Sevrî, Hasan İbnu Sâlih,* iki rivayetten birinde Ahmed İbnu Hanbel (rahimehumullah) bu görüştedir. Ashab'tan Hz. Ali ve İbnu Mes'ud (radıyallahu anhümâ)'un dahi bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir.

Üçüncü bir görüşe göre, hacc-ı kıran yapsın, hacc-ı temettu yapsın, her iki çeşit hacıya da bir tavaf bir sa'y gerekir. Bu hadisin zâhiri de bunu ifâde etmektedir. Ahmed İbnu Hanbel'in, -oğlundan gelen bir rivâyette- böyle hükmettiği bilinir.

Bu mevzuya daha önce de temas edilmiştir (1285 numaralı hadise bak.)

1388 ٢– وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُمَا قال: [رَأَى النَّبِىُّ ﷺ رَجُلاً يَطُوفُ بِالْكَعْبَةِ بِزِمَامٍ أَوْ غَيْرِهِ فَقَطَعَهُ] . أخرجه البخارى وأبو داود والنسائى.

وفي رواية: يَقُودُ إِنْسَاناً بِخِزَامَةٍ في أَنْفِهِ فَقَطَعَهَا ثُمَّ أَمَرَهُ أَنْ يَقُودَ بِيَدِهِ.

«الْخِزَامَةُ» مَا يُجْعَلُ في أنف البعير من شعر كالحلقة لِيُقَادَ به.

2. (1388)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Kâbe'yi başına yular veya başka bir şey takılmış halde tavaf eden bir adam görmüştü. Hemen yuları koparıp attı." [Buhârî, Hacc, 65, 66, Eymân ve'n-Nüzûr 31; Ebu Dâvud, Eyman ve 'n-Nüzûr 23,(3302); Nesâî, Hacc 186, (5, 221-222), Eymân ve'n-Nüzûr 30, (7, 18).]

Bir başka rivayette şöyle denmiştir "...burnuna geçirilmiş bir halka ile birisini yeden bir adam görmüştü, derhal halkayı kopardı ve adama: *"elinden tutarak yed!"* diye emretti.

AÇIKLAMA:

1- Hadisin *Nesâî*'de gelen vechinde böyle eziyetle kendini yeddirmeye nezretmiş olduğu belirtilir.

2- Hadiste geçen *zimâm* kelimesi yular demektir ve kolayca yedmek için hayvana takılır. İnsanın yularlanması büyük hakâret olur, kişinin kendi kendine takması, nefsini alçaltmaya yönelik bir davranıştır.

Hadisin Buhârî'de gelen vechinde hizâme tâbiri geçer. Bu yulardan öte bir yedme vasıtasıdır. Huysuz hayvanların kolayca yedilebilmesi için hayvanlara, burun deliklerini ayıran zara takılan ip vs. halkadır. İnsana bunun takılarak yedilmesi daha büyük bir hakaret, daha büyük tezlil ve tezellüldür. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu çeşit terbiyeyi, taabbüdü, tevazu ve tezellülü yasaklamıştır.

1389 ٣- وعن ابن أبى مُليكة [أَنَّ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ مَرَّ بِامْرَأَةٍ مَجْذُومَةٍ تَطُوفُ بِالْبَيْتِ فَـقَالَ: يَا أَمَةَ اللّٰهِ تَعَـالَىٰ لاَ تُؤْذِى النَّاسَ، لَوْ جَلَسْتِ فِي بَيْتِكِ كَـانَ خَيْراً لَكِ، فَجَلَسَتْ فِي بَيْتِهَا، فَمَرَّ بِهَا رَجُلٌ بَعْدَ مَا مَاتَ عُمَرُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ. فَـقَالَ لَهَا: إِنَّ الَّذِى نَهَاكِ قَدْ مَاتَ فَاخْرُجِى، فَـقَالَتْ: وَاللّٰهِ مَا كُنْتُ لأُطِيعَهُ حَيّاً وَأَعْصِيهِ مَيِّتاً].

أخرجه مالك.

3. (1389)- *İbnu Ebî Müleyke* anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh), Beytullah'ı tavaf eden cüzzamlı bir kadın görmüştü, hemen:

"Ey Allah Teâla'nın câriyesi, insanlara ezâ verme, sen evinde otursan kendin için daha hayırlı olurdu!" dedi. Kadın (söz tutup) evinde oturdu. Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in vefatından sonra bir adam kadına uğrayarak:

"Seni haccdan yasaklayan kimse artık vefat etti, çık evinden!" dedi. Kadın adama şöyle cevap verdi:

"Allah'a yemin olsun, ben ona sağken itaat edip, ölünce isyân edecek kimse değilim." [Muvatta, Hacc 250, (1, 424).]

AÇIKLAMA:

Cüzzam hastalığı, vücuddan deri ve et parçalarının kopup dökülmesine sebep olan bir hastalıktır. Cüzzamlı hem manzarası, hem pis kokusu ve hem de bulaşma durumuyla başkalarını rahatsız edecektir.

Hz. Ömer (radıyallahu anh) bu davranışıyla, insanlara rahatsızık verecek bir hastalığa mübtelâ olanların haccdan yasaklanabileceği prensibini va'zetmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* soğan sarımsak kokanları mescide almaz, Bakî'e kadar sürer çıkartırdı. Öyle ise, soğan sarmısakdan çok daha rahatsızlık verici ve umumî sağlığı tehdid edici durumlara haccda elbetteki müsaade edilemez.

1390 ٤ – وعن عبدالله بن السائب. [أَنَّهُ كَانَ يَقُودُ ابْنَ عَبَّاسٍ: فَيُقِيمُهُ عِنْدَ الشُّقَّةِ الثَّالِثَةِ مِمَّا يَلِي الْبَابَ. فَيَقُولُ لَهُ ابْنُ عَبَّاسٍ: أُنْبِئْتُ أَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ كَانَ يُصَلِّي هٰهُنَا؟ فَيَقُولُ: نَعَمْ، فَيَتَقَدَّمُ فَيُصَلِّي]. أخرجه أبو داود والنسائى.

4. (1390)- *Abdullah İbnu's-Sâib*'in anlattığına göre, (yaşlanıp gözlerini kaybettiği vakit) İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a (tavaf sırasında) refakat edip, Haceru'l-Esved'i takip eden (Haceru'l-Esved ile) kapı arasındaki kısımda (mültezem) durdurmuş bu sırada İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) kendisine: "Bana söylendiğine göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* işte burada namaz kılarmış" demiştir. Abdullah İbnu Sâib de "evet" demiş, bunun üzerine İbnu Abbâs, kalkıp orada namaz kılmıştır." [Ebu Dâvud, Menâsik 55; Nesâî, Hacc 133, (5, 221).]

1391 ٥ – وعن مالك. [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ سَعْدَ بْنَ أَبِي وَقَّاصٍ كَانَ إِذَا دَخَلَ مَكَّةَ مُرَاهِقاً خَرَجَ إِلَى عَرَفَةَ قَبْلَ أَنْ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ وَبَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ ثُمَّ يَطُوفُ بَعْدَ أَنْ يَرْجِعَ].

والمراد بقوله « مُرَاهِقاً » أى قد ضاق عليه الوقتُ حتى خاف فَوْتَ الوقوف بعرفة.

5. (1391)- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre, Sa'd İbnu Ebî Vakkâs (radıyallahu anh), mürâhık (yani zaman bakımından daralmış, vakfeyi kaçırma endişesine düşmüş) olarak Mekke'ye gelince, Beytullah'la Safâ ve Merve'yi tavaftan önce, Arafat'a çıkar, Arafat'tan döndükten sonra tavafını îfa ederdi." [Muvatta, Hacc 125, (1,371).]

AÇIKLAMA:

Burada, *Sa'd İbnu Ebî Vakkâs*'ın tatbikatından verilen örnekle şu hüküm belirtiliyor:

Bir kimse hacc için Mekke'ye geldiği zaman vakti daralmış ise,

kudüm tavafını terkedip Arafat'taki vakfeye yetişir. Vakfe haccın farzıdır, onu kaçıran o yıl haccı kaçırmış olur. Ama kudüm tavafı farz değildir sünnettir, yapamayandan sâkıt olur ve herhangi bir şey gerekmez.

Arafat'tan sonra îfa edilen tavaf, artık kudüm tavafı olmaz, farz olan ifâza tavafı olur. Kudüm tavafı sâkıt olur.

1392 ٦– وعن عائشة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا قالت: [قَالَ رسولُ اللّٰه ﷺ : إنَّمَا جُعِلَ الطَّوَافُ بِالْبَيْتِ، وَبَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ وَرَمْىِ الْجِمَارِ لإقَامَةِ ذِكْرِ اللّٰهِ تَعَالَى]. أخرجه أبو داود والترمذى.

6. (1392)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Beytullah'ı tavaf etmek, Safâ ve Merve arasında sa'yetmek ve şeytan taşlamak Allah'ı zikretmek için emredilmiştir." [Ebu Dâvud, Menâsik 51, (1888); Tirmizî, Hacc 64, (902).]

AÇIKLAMA:

Aliyyu'l-Kârî, bu hadisi şöyle açıklar: "Yani bu sayılan mübarek yerlerde Allah'ı zikretmek için onlar menâsik kılınmıştır. Sakın ha gâfil olunmaya! Beytullah'ın etrafında tavaf ve vakfeler dua için emredilmiştir. Zîra, bu iki yerde yapılan ibâdetler parlaktır. Şeytan taşlama ile Safâ ile Mere arasında sa'y de, Allah'ı zikretmek için sünnet kılınmıştır. Yâni atılan her taşla birlikte tekbir getirmek sünnettir, sa'y sırasında da dualar sünnettir."

TAVAF VE SA'YDE DUA

1393 ١ – عن عبدالله بن السائب قال: [سَمِعْتُ رسولَ الله ﷺ يقولُ في الطَّوافِ مَا بَيْنَ الرُّكْنَيْنِ: رَبَّنَا آتِنَا في الدُّنْيَا حَسَنَةً وفي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ]. أخرجه أبو داود.

1. (1393)- *Abdullah İbnu Sâib* anlatıyor: "Safâ ile Merve arasındaki tavaf sırasında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle dua ettiğini işittim:

"Rabbimiz bize dünyada hayır ver, ahirette de hayır ver ve bizi ateş azabından koru." [Ebu Dâvud, Menâsik 52, (1892).]

AÇIKLAMA:

Bu dua Kur'ân'da gelen dualardandır (Bakara 201). Bu, câmî bir duadır. Zîra Allah'tan hem dünyada hem ahirette hasen istenmektedir. Hasen güzel ve hayır mânalarına gelir. Yani istenen şey belli muayyen bir hasen olmadığı için, bunun içerisine bütün hasenler, hayırlar, iyi olan şeyler eksiksiz girer. Alimler "dünyadaki hasen"le ilim, amel, âfiyet, af, rızk, temiz hayat, kanaat, sâlih evlat vs. akla gelebilecek bütün hayırlı şeylerin kastedildiğini, "ahiretteki hasen"le de mağfiret, cennet, yüksek dereceler, peygamberlere mürâfakat, rıza, rü'yet (Allah'ın cemalini görmek), lika (Allah'a kavuşmak) vs. uhrevî füyûzâtın kastedildiğini söylerler.

"Ateşin azabından korunma" talebiyle de cehennemin yakması, dondurması, zehiri, açlığı, susuzluğu, pis kokusu, darlığı, akrebleri, yılanları gibi nasslarda gelen her çeşit azabından korunma taleb edilmiş olmaktadır.

Mü'min, duaların makbul olduğu o mübârek yerlerde bu çeşit câmi dualarla dua etmeli, dünyevî, maddî, müşahhas, fânî şeyleri taleb ederek vaktini heder etmemelidir.

1394 ٢- وعن نافع. [أنَّهُ سَمِعَ ابنَ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنهُمَا يقُولُ عَلى الصَّفَا: اللَّهُمَّ إنَّكَ قُلْتَ ادْعُونى اسْتَجِبْ لَكُمْ، وَإنَّكَ لاَ تُخلفُ الميعَادَ، وإنى أسْألُكَ كَمَا هَدَيتَنِى لِلإسْلاَمِ أنْ لاَ تَنْزِعَهُ منّى حَتَّى تَتَوَفَّانى وَأنَا مُسْلِمٌ]. أخرجه مالك.

وزاد رزين: وكَانَ يُكَبِّرُ ثَلاَثَ تَكْبيرَاتٍ ويقولُ: لاَ إله إلاَّ اللّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ لَهُ المُلْكُ ولَهُ الحَمْدُ وهُوَ عَلَى كلِّ شَئٍ قَدِيرٌ، يَصْنَعُ ذَلكَ سَبْعَ مرَّاتٍ، ويَصنعُ في المَرْوَةِ كَذلكَ في كلِّ شَوْطٍ.

2. (1394)- *Nâfi'* (rahimehullah)'nin anlattığına göre, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'i Safâ tepesi üzerinde şöyle dua ederken işitmiştir:

"Ey Allah'ım, Kitab-ı Mübîn'inde: **"Bana dua edin size icâbet edeyim!"** (Gâfir 60) diyorsun, sen sözünden dönmezsin. Ben şimdi senden istiyorum: Bana hidayet verip İslâm'ı nasib ettin, onu geri alma. Son nefesimi Müslüman olarak vermemi nasib et" (Âmin). [Muvatta,Hacc 128, (1, 372-373).]

Ya Rabb, aynı duayı biz de yapıyoruz, kabûl et!

Rezîn şunu ilâve etmiştir: "(İbnu Ömer), üç kere tekbir getirir ve şöyle derdi: "Allah'tan başka ilâh yoktur, O tekdir, O'nun ortağı yoktur, mülk O'nundur, bütün hamdler O'na âittir, O her şeye kâdirdir." Bunu da yedi kere tekrarlardı.

Merve'de de, her şavtta aynı şeyleri tekrar ederdi. [Rezîn'in bu ilâvesi de Muvatta'nın aynı babındadır (127. hadis)

1395 ٣- وفي رواية لرزين: [وَذَلكَ إحْدَى وَعِشْرُونَ منَ التَّكْبِيرِ وسَبْعٌ مِنَ التَّهْلِيلِ وَيَدْعُو فيمَا بينَ ذلكَ يَسْألُ اللّهَ تعالىٰ وَيَهْبطُ حَتَّى إذَا كانَ ببَطْنِ المَسيلِ سَعَى حَتَّى يَظْهَرَ مِنْهُ ثُمَّ يَمْشِى حَتَّى يَأتِى عَلَى المَرْوَةِ فيرقَى عَلَيْهَا فيَصْنَعُ مِثْلَ مَا صَنَعَ عَلَى الصَّفَا يَصْنَعُ ذَلكَ سَبْعَ مرَّاتٍ حَتَّى يَفْرُغَ مِنْ سَعْيِهِ].

3. (1395)- *Rezîn*'in bir rivayetinde şöyle denir: "Bu yirmi bir tekbir, yedi tehlîl eder. Bunlar arasında da dua eder, Allah'tan ister, sonra (te-

peden inmeye başlar), vadinin tabanına (şimdilerde Yeşil Sütunlara) varınca koşmaya başlar, buradan çıkıncaya kadar koşar, Merve yamacına varınca normal yürümeye devam eder. Tepeye, zirveye çıkar, orada durup, Safâ'da yaptıklarını aynen tekrâr ederdi.

Bunu yedi kere tekrarlar ve böylece sa'yini tamamlamış olurdu."

1396 ٤ – وعن جابر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ إذَا وَقفَ عَلَى الصفا يكبرُ ثَلاثاً ويقولُ: لاَ إلَه إلا اللّٰهُ وَحدهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ؛ لَه المُلكُ ولَهُ الحمدُ وهو على كلِّ شيءٍ قَدِيرٌ، يصنعُ ذلكَ ثلاثَ مرَّاتٍ ويَدْعُو ويصنع عَلَى المروة مثل ذلكَ].

4. (1396)- *Hz.Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Safâ tepesinde durduğu zaman üç kere tekbir getirip sonra: **Allah'tan başka ilah yoktur. O tekdir, O'nun ortağı yoktur, mülk O'nundur, hamd O'na aittir, O herşeye kadirdir"** derdi. Ve bunu üç sefer tekrar eder, dua okurdu. Aynı şeyi Merve tepesinde de yapardı." [Muvatta, Hacc 127, (1, 372); Müslim, Hacc 147, (1218); Ebu Dâvud, Menâsik 57, (1908); İbnu Mâce, Menâsik 84, (3074).]

1397 ٥ – وعن ابن شهاب قال: [كَانَ ابنُ عمرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا لا يُلَبِّى وهو يطوف بالبيت]. أخرجهما مالك.

5. (1397)– *İbnu Şihâb* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in tavaf sırasında telbiye getirmemesi, bunun meşrû olmamasındandır. Bu sebeple oğlu Sâlim de tavafta telbiyeyi mekruh addetmiştir. İbnu Uyeyne der ki: "Kendisine ihtida edilip uyulanlardan Atâ İbnu's-Sâib hâriç hiç kimsenin Beytullah'ın etrafında telbiye getirdiğini görmedim." Şâfiî hazretleri ve Ahmed İbnu Hanbel sessizce telbiye getirmeyi câiz bulmuşlardır. Ancak Rebîa tavaf edince telbiye getirirdi."

Hanefîlere göre, telbiye, Zilhicce'nin 10'uncu günü (yâni bayramın birinci günü) şeytana ilk taşın atılmasına kadar devam eder, o zaman bırakılır.

ÜÇÜNCÜ FASIL

BEYTULLAH'A GİRİŞ

1398 ١ – عن عائشة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [خَرَجَ رسولُ اللّٰه ﷺ مِنْ عِنْدِى وَهُوَ مَسْرُورٌ ثُمَّ رَجَعَ وهو كَئِيبٌ. فَقَالَ: إنّى دَخَلْتُ الْكَعْبَةَ وَلَوِ اسْتَقْبَلْتُ مِنْ أمْرِى مَا اسْتَدْبَرْتُ مَا دَخَلْتُهَا إنِّى أخَافُ أنْ أكُونَ قَدْ شَقَقْتُ عَلَى أمَّتِى]. أخرجه أبو داود والترمذى.

1. (1398)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mesrûr bir halde yanımdan çıkmıştı, sonra üzüntülü olarak geri döndü. Dedi ki:

"Kâbe'ye girdim. Ancak pişman oldum, yaptığım bu işi geri getirebilseydim, girmezdim. Ümmetime meşakkat vermiş olmaktan korkuyorum."

1399 ٢ – وعنده: [وَدِدْتُ أنِّى لَمْ أكُنْ فَعَلْتُ إنِّى أخَافُ أنْ أكُونَ قَدْ أتْعَبْتُ أمَّتِى مِنْ بَعْدِى].

2. (1399)- *Tirmizî*'de şöyle denir: *"...Yapmamış olmayı temenni ettim. Zîra, kendimden sonra ümmetimi yormuş olmaktan korkuyorum."* [Ebu Dâvud, Menâsik 95, (2029); Tirmizî, Hacc 45, (873); İbnu Mâce, Menâsik 79,(3063).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Yaptığım bu işi geri getirebilseydim" cümlesiyle: "Bu işi yaptıktan sonra öğrendiğim şeyi, yapmazdan önce bilseydim kesinlikle Kâbe'ye girmezdim" demek istemiş ve bu ifade ile pişmanlığını ortaya koymuştur.

Tirmizî'de bu endişe daha açık ifâde edilmiştir: Mesrûr çıktığı halde, yanına üzgün dönmüş olan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan Hz. Aişe, bu kederin sebebini sorar ve şu cevabı alır: "Kâbe'ye girdim. Sonra girmemiş olmayı temenni ettim. Şimdi ben, kendimden sonra gelecek ümmeti yormuş olmaktan korkuyorum." Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu üzüntüsü, ümmetin, Kâbe'yi hac menâsikinden zannederek, mâruz kalacağı imkânsızlıklar ve bunun ümmette hâsıl edeceği keder sebebiyledir, denmiştir.

2- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Kâbe'ye ne zaman girdiği ihtilâflıdır. Bir kısım âlimler, kesin bir üslûbla sâdece Fetih senesinde girdiğini söyler. Ancak Şevkânî, Neylü'l-Evtâr'da: "Bu hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Fetih senesi dışında Beytullah'a girdiğinin delilidir, çünkü Fetih yılında Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) beraberinde değildi" der. "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine'ye dönünce Hz. Aişe'ye anlatmış olabilir" diye bu durum te'vil edilmişse de, bariz şekilde tekellüflü bulunduğu için kabul görmemiştir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın umre sırasında Kâbe'ye girmediği kesinlik kazanan bir husustur. Bazı âlimlere göre Veda haccı sırasında girmiş olması daha kuvvetle muhtemeldir. Beyhakî buna kânidir. 1408 numaralı hadiste daha fazla açıklama gelecek.

3- Cumhur bu hadisten şu hükmü çıkarmıştır: "Kâbe'ye girmek haccın menâsikinden değildir."

Ancak Kurtubî, Kâbe'ye girmeyi haccın menâsikinden addeden âlimlerden bahsetmektedir. Her hâl u kârda Kâbe'ye girmenin müstehab olduğu kabûl edilmiştir. Buna delil olarak İbnu Huzeyme'nin kaydettiği şu hadis gösterilir: مَنْ دَخَلَ الْبَيْتَ دَخَلَ فِى جَنَّةٍ وَخَرَجَ مَغْفُوراً لَهُ **"Beytullah'a giren, bir cennete girmiş olur ve mağfirete uğramış (günahlar affedilmiş) olarak çıkar."** Kâbe'ye girmenin müstehablığına başka delil ve karineler de gösterilmiştir.

Not: Bu mevzu ile ilgili geniş açıklamayı 1408'de yapacağız.

1400 ٣ — وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا قال: [دَخَلَ النَّبِىُّ ﷺ الْبَيْتَ هُوَ وَأُسَامَةُ ابْنُ زَيْدٍ وَبِلاَلٌ وَعُثْمَانُ بْنُ طَلْحَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمْ فَأَغْلَقُوا عَلَيْهِمْ. فَلَمَّا فَتَحُوا كُنْتُ أَوَّلَ مَنْ وَلَجَ فَلَقِيتُ بِلاَلاً فَسَأَلْتُهُ هَلْ صَلَّى فِيهِ رَسُولُ اللّهِ ﷺ ؟ فَقَالَ نَعَمْ بَيْنَ الْعَمُودَيْنِ الْيَمَانِيَّيْنِ، وَذَهَبَ عَنِّى أَنْ أَسْأَلَهُ كَمْ صَلَّى]. أخرجه الستة.

3. (1400)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, beraberinde *Usâme İbnu Zeyd, Bilâl, Osman İbnu Talha* (radıyallahu anhümâ) olduğu halde hep beraber girip kapıyı kapadılar. Açtıkları zaman içeri ilk giren ben oldum. Bilal'le karşılaştım ve hemen Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kâbe'nin içerisinde namaz kılıp kılmadığını sordum.

"Evet" dedi, "iki Yemânî direk arasında." Kaç rek'at kıldığını sormayı unuttum."

Not: 1400-1408 arasındaki hadislerin kaynaklarını 1408'nin sonunda toptan vereceğiz.

1401 ٤ – وفي رواية: [فَسَأَلْتُ بِلاَلاً حِينَمَا خَرَجَ مَا صَنَعَ النَّبِيُّ ﷺ ؟ قَالَ: جَعَلَ عَمُودَيْنِ عَنْ يَمِينِهِ وَعَمُوداً عَنْ يَسَارِهِ وَثَلاَثَةَ أَعْمِدَةٍ وَرَاءَهُ، وَكَانَ الْبَيْتُ يَوْمَئِذٍ عَلَى سِتَّةِ أَعْمِدَةٍ ثُمَّ صَلَّى].

4. (1401)- Bir rivayette geldiğine göre *(İbnu Ömer)* şöyle demiştir: "Çıktığı zaman Bilâl (radıyallahu anh)'e sordum:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* içerde ne yaptı?" Cevaben:

"İki direği sağına, birini de soluna aldı, üç direği de arkasına aldı. -O zaman Beytullah'ta altı direk vardı– sonra namaz kıldı."

1402 ٥ – وفي رواية: [صَلَّى رَكْعَتَيْنِ بَيْنَ السَّارِيَتَيْنِ اللَّتَيْنِ عَنْ يَسَارِكَ إِذَا دَخَلْتَ ثُمَّ خَرَجَ فَصَلَّى فِي وَجْهِ الْكَعْبَةِ رَكْعَتَيْنِ].

5. (1402)- Bir rivayette şöyle gelmiştir: "Beytullah'a girdiği zaman soluna gelen iki direk arasında iki rek'at namaz kıldı. Sonra çıktı ve Kâbe'nin önünde iki rek'at namaz kıldı."

1403 ٦ – وفي أخرى لمسلم: [أَقْبَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَامَ الْفَتْحِ عَلَى نَاقَتِهِ الْقَصْوَاءِ وَهُوَ مُرْدِفٌ أُسَامَةَ].

6. (1403)- *Müslim*'in bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Fetih senesi, devesi Kasvâ'nın üzerinde olduğu halde ilerledi, terkisinde de Üsâme (radıyallahu anh) vardı."

1404 ٧ – وفي أخرى: [عَلَى نَاقَةٍ لأُسَامَةَ حَتَّى أَنَاخَ بِفِنَاءِ الْكَعْبَةِ ثُمَّ دَعَا عُثْمَانَ ابْنَ

طَلْحَةَ فقَالَ: ائْتِنِي بِالْمِفْتَاحِ فَذَهَبَ إلى أمّه فأبَتْ أنْ تُعْطِيَهُ. فقَالَ: واللهِ لَتُعْطِينَّهُ أوْ لَيَخْرُجَنَّ هَذَا السَّيْفُ مِنْ صُلْبِي فأعْطَتْهُ إيَّاهُ فَجَاءَ بِهِ إلى النَّبِيِّ ﷺ فَفَتَحَ وذَكَرَ نَحْوَهُ].

7. (1404)- Bir diğer rivayette şöyle denmiştir:

"...Üsâme'ye ait bir devenin üzerinde (gelip) Kâbe'nin avlusunda deveyi ıhdı. Sonra, Osman İbnu Talha (radıyallahu anh)'yı çağırdı ve:

"Kâbe'nin anahtarını bana ver!" dedi. Osman annesine koştu. Ancak kadın vermekten imtina etti. Osman (radıyallahu anh):

"Allah'a kasem olsun ya derhal verirsin veya şu kılıncım belimden hemen çıkacaktır!"diye kükredi. Bunun üzerine kadın anahtarı Osman'a hemen verdi, o da Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a getirip teslim etti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kâbe'yi açtı..." Devamını önceki rivayetteki gibi zikretti.

1405 ٨– وفي أخرى لمسلم أيضاً عن ابن عباس قال: [إنَّمَا أُمِرْتُمْ بِالطَّوَافِ ولَمْ تُؤْمَرُوا بِدُخُولِهِ. وقَالَ: أخْبَرَنِي أُسَامَةُ أنَّ النَّبِيَّ ﷺ لَمَّا دَخَلَ الْبَيْتَ دَعَا في نَوَاحِيهِ كُلِّهَا ولَمْ يُصَلِّ فِيهِ حَتَّى خَرَجَ فَلَمَّا خَرَجَ رَكَعَ في قِبَلِ الْبَيْتِ رَكْعَتَيْنِ فَقَالَ: هذِهِ الْقِبْلَةُ].

8. (1405)- Yine *Müslim*'de kaydedilen bir rivayette, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) şunu söyler: "Sizler Kâbe'yi tavafla emrolundunuz, içine girmekle değil." Ve der ki: "Üsâme (radıyallahu anh) bana, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, Beytullah'a girdiği zaman her tarafında dua ettiğini, dışarı çıkıncaya kadar namaz kılmadığını, çıkınca Beytullah'ın önünde (kapısına yakın yerde) iki rek'at kılıp: *"Bu (Beyt), kıbledir"* dediğini haber verdi."

1406 ٩– وفي أخرى للبخاري: [دَخَلَ الْكَعْبَةَ وفِيهَا سِتَّةُ سَوَارِى فَقَامَ عِنْدَ كُلِّ سَارِيَةٍ فَدَعَا ولَمْ يُصَلِّ].

9. (51406)- *Buhârî*'nin bir diğer rivayetinde şöyle denmiştir. "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kâbe'ye girdi. İçeride altı direk vardı. Her bir direğin yanında bir miktar durdu, dua etti, ama namaz kılmadı."

1407 ١٠– وعند النسائى: [دَخَلَ الْكَعْبَةَ وَسَبَّحَ في نَوَاحِيهَا وَلَمْ يُصَلِّ حَتَّى خَرَجَ وَصَلَّى خَلْفَ المَقَامِ رَكْعَتَيْنِ].

10. (1407)- *Nesâî*'de şöyle denmiştir: "Kâbe'ye girdi ve her tarafında tesbihde bulundu. Namaz kılmadan çıktı. Makâm'ın gerisinde iki rek'at namaz kıldı."

1408 ١١– وفي أخرى له: [دَخَلَ فَمَضَى حَتَّى إذَا كَانَ بَيْنَ الأُسْطُوَانَتَيْنِ اللَّتَيْنِ تَلِيَانِ الْبَابَ جَلَسَ فَحَمِدَ اللهَ تَعَالَىٰ وَأثْنَى عَلَيْهِ وَسَألَهُ وَاسْتَغْفَرَهُ ثُمَّ قَامَ حَتَّى أتَى مَا اسْتَقْبَلَ مِنْ دُبُرِ الْكَعْبَةِ فَوَضَعَ وَجْهَهُ وَخَدَّهُ عَلَيْهِ وَحَمِدَ اللهَ وَأثْنَى عَلَيْهِ وَسَألَهُ وَاسْتَغْفَرَهُ ثُمَّ انْصَرَفَ إلَى كُلِّ رُكْنٍ مِنْ أرْكَانِ الْكَعْبَةِ فَاسْتَقْبَلَهُ بِالتَّكْبِيرِ وَالتَّهْلِيلِ وَالتَّسْبِيحِ وَالثَّنَاءِ عَلَى اللهِ تَعَالَى وَالمَسْألَةِ وَالاسْتِغْفَارِ ثُمَّ خَرَجَ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ مُسْتَقْبِلَ وَجْهِ الْبَيْتِ ثُمَّ انْصَرَفَ فَقَالَ: هذِهِ الْقِبْلَةُ].

« القَصْوَاءُ » التى قُطِعَ طرف أذنها، ولم تكن ناقة النبى ﷺ كذلك وإنما كان لقباً لها.

11. (1408)- *Nesâî*'nin bir diğer rivâyeti şöyle: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*] Kâbe'ye girdi, ilerledi. Kapıya yakın bulunan iki sütunun arasına gelince oturdu. Allah'a hamd ve senâda bulundu. Sonra kalkıp Kâbe'nin arka cihetinden karşısına gelen kısma kadar yürüdü. Alnını ve yanağını sürdü. Allah'a hamd u senâda bulundu, dua ve istiğfar etti. Sonra Kâbe'nin her bir köşesine gitti ve her birini tekbir, tehlil, tesbih ve Allah Teâla'ya senâ, dua ve istiğfarla karşıladı.Sonra çıkıp, Beytullah'ın ön yüzünde iki rek'at namaz kıldı. Namazdan çıkınca: *"Bu (Beyt), kıbledir"* dedi." [Buhârî, Hacc 51, 52, 54, Megâzî 77, 48, Salât 30,81, 96, Teheccüt 25, Cihâd 127; Müslim, Hacc 388-397 (1329-1332); Muvatta, Hacc 193, (1, 398); Ebu Dâvud, Menâsik 93, (2023); Nesâî, Mesâcid 5, (2, 33-34), Hacc 126, 127, 131, 139 (5, 216-221), Kıble 6, (5, 217).]

AÇIKLAMA:

1- Son on bir hadisin hepsi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kâbe'ye girişi, onu ziyaret şekli, içerisinde namaz kılıp kılmadığı, nerelerde hangi duaları nasıl yaptığı gibi birbirini tamamlayan teferruat meselelerle ilgilidir. Bu meselelerin her birisiyle ilgili âlimlerin farklı değerlendirmeleri olmuştur. Burada mühimlerine muhtasaran temas edeceğiz.

1) KÂBE'YE RESULULLAH (aleyhissalâtu vesselâm) NE ZAMAN GİRDİ?

Bu meselede üç ihtimal mevzubahis olmuştur:

1- Umretu'l-kaza'da,

2- Fetih sırasında,

3- Veda haccı sırasında.

Umretü'l-kaza'da girmiş olma ihtimali son derece zayıf kabûl edilerek bunun üzerinde fazla durulmamıştır. "Çünkü, denir, o zaman Kâbe putlarla dolu idi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* putun olduğu yere girmez, zîra putun bulunduğu yere melek girmeyeceğinden yalnız kalacaktı. Halbuki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* meleklerden ayrı kalmaya tahammül edemezdi. Ayrıca, Mekke'de üç günlük kalma, Hudeybiye antlaşmasında yer alan şart gereği idi. Kâbe'ye girme hususunda antlaşmada şart yoktur." Böyle bir şart koşsa müşrikler antlaşmaya yanaşmayabilirdi. Bu sebeple koymamış olabilir" denmiştir.

2- *Fetih günü girmiş olma ihtimali:* Bu kuvvetli bir ihtimaldir. Bunu tasrih eden sahih rivayetler var. İbnu Hacer, 1403 ve 1404 numarada kaydedilen hadislerin sarahatine dayanarak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Fetih sırasında Kâbe'ye girdiğine hükmeder. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kâbe'nin anahtarını istediği Osman İbnu Talha -ki hakkında genişçe bilgi sunacağız- câhiliye devrinden beri Kâbe'nin perdedarlığını yapan kimsedir.

3- *Veda haccında girmiş olma ihtimâli:* Beyhakî ve bir kısım âlimler buna hükmederler. 1398 numarada Hz. Aişe'den kaydedilen rivayet de buna delildir. Ancak Fetih günü girdiğini söyleyenler, bu hadisi şöyle te'vil ederler: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Aişe'ye, o durumu Medine'ye döndüğü vakit anlatmış olabilir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kâbe'ye Veda haccında girdiğini söyleyenlerden bir kısmı, "Kâbe'ye girme"nin hacc menâsikinden olduğunu ifade etmişlerdir.

Ancak bu görüş pek taraftar bulmamıştır. Buhârî, İbnu Ömer'in çok hacc yaptığı halde Kâbe'ye girmediğine dair rivayeti kaydederek bunu reddedenler arasında yer alır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kâbe'ye girmesiyle ilgili hâdiseyi rivâyet edenlerin en meşhuru ve üstelik sünnete uymada titizliğiyle tanınmış olan *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)' in pekçok hacc yapmasına rağmen Kâbe'ye girmemiş olması, Buhârî için, bunun menâsikten olmadığı hususuna yeterli bir delil olmuştur.

4- *Fetih ve hacc sırasında girme ihtimâli:* Rivâyetlerdeki ihtilâfı te'lif

edici bir grup âlim bu görüşü ileri sürmüştür. Bu te'vil az sonra temas edeceğimiz bir başka ihtilâfı da ortadan kaldıracaktır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kâbe'nin içinde namaz kıldı mı, kılmadı mı? Buhârî şârihlerinden Mühelleb'in yorumuna göre: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kâbe'ye bir kere Fetih yılında girmiş ve iki rek'at namaz kılmıştır, bir kere de Veda haccı sırasında girmiştir ve bu girişte namaz kılmamıştır. İbnu Hibbân da: "Bana, bu iki rivayeti cem etme hususunda en uygun geleni, iki haberin iki ayrı vakitte cereyan eden vak'a ile ilgili olduğuna hükmetmektir" demiştir.

Bu te'life Nevevî itiraz ederek: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Veda haccında değil, Fetih sırasında Kâbe'ye girmiş bulunduğu hususunda ihtilâf yok" der.

Bu konuyla ilgili farklı görüşleri delilleriyle birlikte kaydeden İbnu Hacer, kesin bir tavır takınarak herhangi birini tercih etmez. Ancak hadisten çıkarılan fevâid kısmında: "Kâbe'ye girmek müstehabdır" der.

2) KÂBE'NİN İÇİNDE NAMAZ

Üzerinde durduğumuz mevzuun teferruatlı ve ihtilâflı noktalarından biri Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın içeride namaz kılıp kılmadığı meselesidir. Zîra, yukarıda kaydedilen hadislerden bir kısmında (1400-1401-1402) *Bilal-i Habeşî* (radıyallahu anh) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın içeride iki rek'at namaz kıldığını söylerken, bir kısmında (1405-1406-1407-1408) *Üsâme İbnu Zeyd* (radıyallahu anhümâ), Kâbe'nin içinde Resûlullah*(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namaz kılmadığını söylemektedir.

Şârih *İbnu Hacer*'in dikkat çektiği daha enteresan bir duruma göre, Kâbe'nin içinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namaz kılmadığını söyleyen Üsâme (radıyallahu anh)'den İbnu Ömer'in yaptığı bir rivâyette -ki bu rivayet Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde gelmiştir- *Üsâme,* Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın içeride namaz kıldığını söylemiştir.

Görüldüğü üzere, sahih hadisler bu mevzuda ihtilaf ederler. İslâm âlimleri bu rivayetleri birkaç noktadan te'lif ve izaha kavuştururlar. Denir ki:

1) *Hz. Bilâl* (radıyallahu anh)'in rivayeti isbat edici olması sebebiyle tercih edilme şansını elde tutar. Çünkü, umumî kâidedir, iki rivâyet nefy ve isbat hususlarında ihtilâflı olurlarsa isbat edicinin tercih edilmesi esastır.

2) *Bilal*'in rivayetlerinde ihtilâf olmadığı halde Üsâme'nin rivayetleri ihtilâflıdır. Belirtildiği üzere İbnu Ömer, Üsame'nin: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kâbe'de namaz kıldı" dediğini rivayet etmiştir.

3) *Nevevî her iki rivâyeti şöyle bir te'life kavuşturur:* "Bunlar Kâbe'ye girdikleri zaman dua ile meşgul oldular. Bu esnâda *Üsâme* (radıyallahu anh), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı dua ederken gördü. Üsame kendisi dua ile bir köşede meşgul olurken, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir başka yerde iki rek'at namaz kıldı. Bu esnada Bilal, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı yakınında olduğu için gördü, *Üsâme* ise uzaklığı ve dua ile meşguliyeti sebebiyle görmedi. Zîra kapının kapalı oluşu, içeride karanlık hâsıl etmişti. Ayrıca Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le *Üsâme* arasına içerdeki sütunlar da perde yapmış olabilir. Bu sebeple zannına uyarak Hz. Üsame Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*' ın namaz kıldığını inkâr etmiş olabilir. Muhibbu't-Taberî der ki: "Hz. Üsâme'nin, içeriye girdikten sonra, bir müddet için oradan ayrılmış olması, bu sebeple Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaz kılarken orada bulunmaması da muhtemeldir."

Muhibbu't-Taberî'nin bu tevîlini te'yid eden *Ebu Dâvut et-Tayâlesi*'nin kaydettiği bir rivayette, Hz. Üsame (radıyallahu anh) der ki: "Kâbe'de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına girdim. Orada bazı resimler gördü. Bir kova su istedi. Ben su getirdim. Onunla resimlerin üzerine vurup (onlar yıkadı)."

Bu hususu te'yid eden başka rivayetler de var.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kâbe'nin içinde namaz kılıp kılmaması ile ilgili ihtilâflı rivâyetleri, birini diğerine tercih etmeden te'lif eden de olmuştur:

a) *"Namaz kıldı"* diyen rivâyetlerdeki salât kelimesi lügat mânasında kullanılmıştır, yani dua etti demektir. "Namaz kılmadı" diyen rivayetlerde salât kelimesi ıstılahî mânadadır, yani "namaz" mânasındadır. Bu te'vîli "Kâbe'nin içinde farz olsun nafile olsun her çeşit namaz mekruhtur" diyenler tercih etmiştir. Ancak, bu te'vili, kılınan namazların rek'at sayısından bahseden rivayetler (1402 numaralı hadis böyledir) reddeder.

b) *"Namaz kıldı"* diyen rivayetlerde nâfile namaz, "namaz kılmadı" diyen rivayetlerde farz namaz kastedilmiş olabilir. Kurtubî bunu benimser. Esasen İmam Mâlik'in mezhebi de bu te'vili esas almıştır.

c) "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kâbe'ye iki kere girmiş, bi-

rinde namaz kılmış diğerinde kılmamış olabilir" denmiştir. Yukarıda temas ettiğimiz, iki sefer girmiş olma ihtimali üzerinde duranlar, "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sadece Fetih günü Kâbe'ye girdi. Veda haccı sırasında girmedi" diyenlere: "Rivâyetler, Mekke fethi sırasında iki ayrı sefer girmiş olma ihtimâlini reddetmez" diye cevap vermişlerdir.

3) NAMAZIN YERİ VE ŞEKLİ

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kâbe içinde namaz kıldığı umumiyetle kabul edilmiş, hatta, yeri ve şekli üzerinde bâzı teferruata bile inilmiştir. Hemen belirtelim ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın nerede namaz kıldığı hususunda daha ziyâde İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) soru sormuştur. Çünkü kendisi, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le birlikte içeri girenler arasında yoktur. 1400 numaralı hadiste belirtildiği üzere Kâbe'ye Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte, Üsâme, Bilâl, Osman -bir başka rivayette *el-Fadl İbnu Abbas*- (radıyallahu anhüm) girmiştir.

Girince kapı örtülmüştür.

Ezrâkî'nin Mekke üzerine yazdığı kitapta *Hâlid İbnu Velid*'in dışarıda kapının önünde bekleyerek halka karşı kapıyı koruduğu, tehâcümü önlediği belirtilir.

Şu halde, rivayetlerin umumî manası, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kâbe'den çıkınca, "Ben gençtim, üstelik güçlüydüm" diyen Abdullah İbnu Ömer'in, kalabalığı yararak en öne geçtiğini, böylece Kâbe'ye ilk giren olduğu belirtilir. İlk işi Hz. Bilal'e Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namaz kılıp kılmadığını, kıldığını öğrenince de nerede kıldığını sormak olmuş, ama heyecandan olacak, kaç rek'at kıldığını sormayı unutmuştur. Bazı rivayetlerde bunu unuttuğunu sarih olarak ifade eder. Namaz kıldığı yeri sorması, hemen orada namaz kılmak düşüncesinden ileri gelir. Zîra İbnu Ömer'in kanaatince Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namaz kıldığı nokta, Kâbe'nin en mukaddes yeridir, orada namaz kılmakla hem sünnete uyacak, hem de daha faziletli ve sevablı bir ibadet yapmış olacaktır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namaz kıldığı yeri belirleyen rivayetler, o sıradaki Kâbe'nin içi hakkında bilgi verir: Kâbe'nin içinde üçerli iki dizi halinde altı sütûn mevuttur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, öndeki dizide iki sütun arasında, karşı duvardan 3 zira' (kadar) mesafede duvarla kendi arasında herhangi bir sütre bulunmaksızın iki rek'at namaz kılmıştır. Namaz kıldığı yerde kırmızı mermer taşı mevcuttur.

İbnu Hacer, Kâbe'yle ilgili bu çeşit tasvirlerin, İbnu'z-Zübeyr zamanındaki tahribinden önceye ait olduğunu belirtir. Abdullah İbnu 'z-Zübeyr (radıyallahu anhümâ)'in kuşatılması sırasında Şam askerlerine atılan mancınık taşlarının isâbetiyle tahrib olan Kâbe'yi, İbnu'z-Zübeyr (radı-yallahu anhümâ), Hz.İbrahim zamanında atılmış olan temellere kadar yıktı-rarak yeniden yaptırmıştır.

4) KÂBE'DE NAMAZ CAİZ DEĞİL Mİ?

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Kâbe'nin içinde namaz kılıp kılmadığı meselesi, âlimleri "Kâbe'de namaz caiz mi, değil mi" münâkaşasına götürmüştür. İbnu Abbâs'a göre Kâbe'nin dâhilinde namaz mutlak şekilde sahih değildir. Sebebi, insanların Kâbe'nin bâzı kısımlarına sırtlarını çevirmeleridir. Halbuki, O'na yüzleri çevirmek emredilmiştir. Bu emir, yüzü bir kısmına değil, tamamına çevirmek diye anlaşılmıştır. Mâlikîlerin bazıları, Ehl-i Zâhir ve Taberî bu görüştedir.

el-Mâzirî: "Malikî mezhebinde meşhur olan, Kâbe'nin içinde farz namazın yasak olması ve kılındığı takdirde iâdesinin vâcib olmasıdır" der. Bazıları: "Âmden kılarsa iâde etmelidir" demiştir.

Tirmizî, *İmam Mâlik'in* nafile kılmanın caiz olduğuna hükmettiğini belirtir.

Nevevî, bazılarının Kâbe'nin içindeki namazın, dışındakinden efdal olduğuna hükmettiğini nakleder. Ancak ulema, dışarda kılınanın efdaliyetinde ittifak ettiğine göre, ihtilâflı bir efdaliyetin, ittifaklı efdaliyete üstünlüğü kabûle karîn görünmez.

Cumhur, Kâbe'nin içinde namaz kılmayı müstehab addetmiştir. Bu hükme giderken dayanmış oldukları delili 1398 numaralı hadiste kaydettik.

5) KÂBE'NİN KAPISI NİÇİN KAPATILMIŞTI?

Âlimlerin ihtilâf ettiği bir husus da budur: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kâbe'ye girince kapısını niye kapattı? *İbnu Battâl,* "Buradaki hikmet, halkın bu ziyareti görerek sünnet zannetmesini önlemekti" demiştir. Bu zayıf bir yorumdur. Çünkü, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* böyle bir şey düşünseydi yanındakilere de haber vermez, onlardan da gizli tutardı. Birkaç kişi için müstehap kılınan bir amelin herkes hakkında müstehab olacağı açıktır.

Kapatılmasının hikmeti hususunda farklı yorumlar getirilmiştir:

★ Kâbe'nin içerisinde her noktada namaz kılabilmek içindir. Çünkü kapıya yöneldiği zaman, karşısında Kâbe'den bir parça değil, semayı bulmuş olacaktı.

★ Hanefîlere göre, açık halde de namaz caizdir.

★ *Şafiîler* Kâbe'nin kapısı açık olarak içinde namaz kılınabileceğini, ancak ne kadar alçak da olsa bir eşik bulunması gereğini söylemiştir.

★ Musallî boyunda, bineğin arka kısmı boyunda bir perde şartı koşanlar da olmuştur.

★ *Kâbe*'nin damında kılınacak namaz içinde de aynı farklı görüşler ileri sürülmüştür.

6) BAZI FEVAİD

Bu rivâyetlerden, âlimler yukarıda söylenenlerden başka bazı faydalı inceliklere ve hükümlere dikkat çekerler:

1- Sahâbinin sahabeden rivayeti var.

2- Efdâl olan varken, mefdûlün taleb edilmesi ve onunla yetinme var.

3- Haber-i vahid'in hüccet olması var.

4- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'in sünneti öğrenme hususundaki hırsı ve bu husustaki fazîleti var.

5- Sahâbe içerisinde faziletçe üstün olanların, her seferinde faziletce üstün müşahedelere katılamadıkları görülüyor. *Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Talha* gibi büyüklerden hiçbiri Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kâbe ziyaretinde mevcut değiller.

6- Münferid namazlarda mescidlerde sütunların gerisinde değil, aralarında da namaz kılınabilir.

7- Mescidlerde kapı meşrudur, kapatılması câizdir.

8- Önceden başkalarının geçme ihtimâli olma hallerinde sütre emri vardır. Zîra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* iki direk arasında durmuş, direklerden birinin gerisine geçerek sütre yapmamıştır. "Bunu, duvar yakın olduğu için (3 zira' kadar) yapmış olmalıdır" denmiştir.

9- Namaz kılanın sütre dikme mesâfesi üç zira'dır, daha fazla olmamalıdır. Bâzı âlimler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kâbe'de namaz kıldığı yerin kıble duvarından üç zîra mesafede bulunduğunu haber veren rivâyeti bu meselede delil kılmıştır.

10- Ulemânın *"Mescidü'l-Haram'ın 'tahiyyetu'l-mescid'i tavaftır"* sözü Kâbe'nin içi hakkında değil, dışı hakkındadır. Zîra Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* devesiyle gelip, ıhtırıp doğrudan Kâbe'ye girmiş ve orada iki rek'at tahiyyetü'l-mescid namazı kılmıştır. Bu namaz, umumî tahiyyetü'l-mescid olabileceği gibi, Kâbe'nin müstakil bir mescid olmasından mütevellid de olabilir. (Yani Kâbe çevresinden ayrı düşünülünce kâmil mânada el-Mescidü'l-Haram değildir, müstakil bir mesciddir. Bir başka ifâde ile çevresini teşkil eden *Metaf, Makam, Rükn, Hıcr, Zemzem Kuyusu* müştemilâtı ile bilikte *el-Mescidü'l*-Haram olmaktadır.)

11- Beytullah'ın içinde namaz müstehabdır, ancak girmesi ile kimseye eziyet vermemek şartıyla. *İbnu Abbâs'ın: "Kâbe'ye girmenin haccla hiçbir ilgisi yoktur"* dediği rivâyet edilmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kâbe'ye Mekke'nin fethedildiği zaman girdiğini söyleyenler açısından, bunun haccla hiçbir irtibatı olmayacağı açıktır, zîra o zaman, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ihramsız idi.

12- Bu rivayetler, "Gündüz nâfilesi ikişer rek'at kılınır" diyenlere delildir.

13- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın "Bu (Beyt) kıbledir" sözünü Hattâbî şöyle açıklamıştır: "Bu sözle, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Kıble meselesi, bu Beyt'e karşı dönmek hususunda kesinlik kazanmıştır, binâenaleyh kıyamete kadar kıbleyi kimse değiştiremez, neshedilemez, namazı hep buna karşı kılacaksınız" demek istemiştir.

Bu sözle *"Mescidü'l-Haram'da imamın yerini tayin etmiş olması da ihtimalden uzak değildir. İmam Kâbe'nin köşelerine ve etrafına değil, doğrudan doğruya cephesine karşı duracaktır. Namaz bir tarafında makbul ise de sünnet olan budur."*

Nevevî, üçüncü bir ihtimale daha dikkat çeker: Ona göre hadisin mânası, "Kıble, bütün Harem bölgesi yahut Mekke veya Kâbe'nin etrafındaki mescid değil, bizzat Kâbe'nin kendisidir" demektir.

7) OSMAN İBNU TALHA

1404 numaralı hadiste -ki Müslim hadisidir- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Fetih günü Hz. Üsâme (radıyallahu anh) ile birlikte gelip Kâbe'nin önüne devesini ıhıp, Osman İbnu Talha'dan Kâbe'nin anahtarını istettiği belirtilir.

Osman İbnu Talha Kimdir?

Bu zat, Osman İbnu Talha İbni Ebî Talha (radıyallahu anh)'dır. Ku-

reyşî'dir. el-Hacebî lakabını taşır. Bu lakab onun Kâbe ile ilgili bir hizmetinden gelir. Kâbe'nin perdedarlığını (Hicabetu'l-Kâbe) yapmakta ve anahtarını taşımaktadır. İstediği zaman anahtarı vermekten imtina eden annesinin adı Sülâfe'dir, Ümmü Saîd de denir.

Babası Talha, amcası *Osman İbnu Ebî Talha,* her ikisi de Uhud Savaşı'nda kâfir olarak öldürülmüştür. Osman'ı Hamza (radıyallahu anh), Talha'yı da Hz. Ali (radıyallahu anh) öldürmüştür. Yine Uhud'da Osman'ın Müsâfi, Cülas, Hâris, Kilâb isminde başka kardeşleri de öldürülmüştür, hepsi de kâfir olarak.

Osman İbnu Talha, Hudeybiye Sulhünden sonra Hz. Hâlid İbnu Velid (radıyallahu anh) ile birlikte Müslüman olmuş, hicret ederek Medine'ye gelmiştir. Rivayete göre, Necâşi'nin yanından dönen Amr İbnu'l-Âs hicret etme niyetinde iken Osman'la karşılaşıp arkadaş olurlar ve beraberce Medine'ye gelirler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onları görünce: *"Mekke ciğerparelerini size atıyor"* diyerek bunların Mekke'nin en kıymetli eşhaslarından olduklarını ifade buyurur.

Osman (radıyallahu anh) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte Medine'de ikamet eder, Mekke fethine katılır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Fetih günü, Kâbe'nin anahtarını Osman'la amcasının oğlu Şeybe İbni Osman İbni Ebî Talha'ya verir ve: *"Bunu ebedî olarak alın, sizden onu ancak zâlim geri alabilir"* buyurur.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vefatından sonra Osman (radıyallahu anh) Mekke'ye gider. Hicrî 42 yılında vefat edinceye kadar orada kalır. Mamafih Ecnâdin Savaşı'nda şehid olduğu da söylenir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, buna tevdi ettiği hicâbet hizmeti (ki sidâne de denir) cahiliye devrinden beri bu ailenin üzerinde olan bir hizmetti. Ailesine *Hacebiyyûn* denir idi. Hicâbet perdedarlık hizmetidir, temizliği, nezâreti, anahtarının taşınması hep buraya girer. Kâbe'nin anahtarını taşımak şerefli bir hizmetti. Hacibin izni olmadan kimse Beytullah'a giremezdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Fetih günü, Kâbe ile ilgili bütün hizmetleri ilga ettiğini duyurmuş, sikâyetu'l-hacc (hacılara su verme) ile sidânetu'l-Beyt'i istisna etmiştir.

Ulemâ demiştir ki: "Anahtarı onlardan almak hiç kimseye câiz olmaz. Bu hizmet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından onlara tevdi edilmiş Kâbe'nin mütevelliliğidir. Ebedî olarak onlarda kalacaktır, kendilerinden sonra evlâtları onu deruhte edecektir. Bu işte kimse onlarla niza edemez, ortak da olamaz, yeter ki o nesil var olmaya, bu işe sâlih olmaya devam etsinler."

1409 ـ ١٢ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال: [لَمَّا قَدِمَ رسولُ اللهِ ﷺ أبى أنْ يَدْخُلَ الْبَيْتَ وَعيـه الالِهَةُ فَأمَرَ بِهَا فَـأُخْرِجَتْ وَأخْرَجُوا صُورَةَ إبْرَاهِيمَ وإسْمَاعِيلَ عَلَيْهِمَا السَّلاَمُ فِي أيْدِيهِمَا الأزْلاَمُ. فَـقَالَ رَسـولُ اللهِ ﷺ: قَاتَلَهُمُ اللهُ أمَا وَاللهِ لَقَدْ عَلِمُوا أنهُمَا لَمْ يَسْتَقْسِمَا بِهَا قَطُّ. فَدَخَلَ الْبَيْتَ فَكَبَّرَ فِي نَوَاحِيـه وَلَمْ يُصَلِّ فِيـه]. أخرجه البخارى.

« الأزْلاَمُ » الْقِدَاحُ التى كانوا يَسْتَقْسِمُونَ بِهَا.

12. (1409)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (Mekke'ye) geldiği vakit içerisinde put olduğu için, Beytullah'a girmekten imtina etti (kaçındı). Onların çıkarılmalarını emretti. Hepsi de çıkarıldı. Hz. İbrahim ve Hz. İsmâil (aleyhimâsselam)'in ellerinde fal okları bulunan heykelleri de çıkarıldı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bunu görünce): *"Allah canlarını alsın! Allah'a kasem olsun, onlar da bilirler ki, Hz. İbrahim ve Hz. İsmâil (aleyhimâsselam) bu oklarla kısmet aramadılar."* [Buhârî, Hacc 54, Enbiya 8, Megâzî 48; Ebu Dâvud, Hacc, 93, (2027).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kâbe'ye girişi Mekke'nin fethinde mi oldu, Veda haccında mı oldu, âlimlerce münâkaşa edildiğini, bazıları, "Sadece Fetih günü", bazıları, "Sadece Veda haccı sırasında" derken, bazılarının "Her ikisinde de olabilir" dediğini, önceki rivayetin (1408 numaralı hadis) açıklamasında izah etmiştik. Sadedinde olduğumuz rivayet, Fetih günü cereyan eden bir vak'ayı aksettirmiş olmalıdır. Zîra Veda haccına kadar, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kâbe'de putların kalmasına müsâmaha etmesi kabûl edilemez.

2- Rivayetler, Kâbe'de 360 putun mevcudiyetinden bahseder. Bu putların hepsi bütün Araplarca eşit şekilde takdis edilmiyordu. Bazı müşterek putlarla birlikte, her kabilenin kendine has putları da vardı. Kureyş' in en büyük putu Hübel adını taşıyor ve Kâbe'nin içinde bulunuyordu.

Şu halde bu putlar arasında Arapların ecdâdları ve Kâbe'nin bânisi bildikleri Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmâil (aleyhimâsselâm) de vardı.

Bunların elindeki oklara gelince, bu yapacakları işleri tayin veya aralarındaki ihtilafları çözmede kur'a çekmeye yarıyordu.

Şârihler bu mevzuda şu bilgileri verir: İbnu Cerîr der ki: "Cahiliye Arapları, bir iş yapacakları zaman üç okla çekim yaparlardı. Okun birinde "Yap!" birinde "Yapma!", birinde de "Boş!" yazıyordu.

Ferrâ ise şunu söyler: "Birinin üzerinde "Rabbim bana emretti." ikincide *"Rabbim yasakladı!"* üçüncüde de: "Boş!" yazıyordu." Bir kimse herhangi bir iş arzu edince, bu oklardan birini çeker, emreden ok çıkarsa yapar, yasaklayıcı olan çıkarsa terkeder, boş çıkarsa çekimi yenilerdi. İbnu İshâk, bu okların, en büyük put olan Hübel'in yanında bulunduğunu, ihtilâfa düştükleri meselelerde, onun yanında kur'a çekerek muhâkeme olunup kur'a neyi gösterirse ona uyduklarını haber verir. Fal oklarına kuş tüyü takılmazdı.

Hemen kaydedelim ki, bu oklara mürâcaat sadece ihtilâflı hallere mahsus değildi. Kaynaklar hususî işlerde de ferdlerin başvurduklarını tasrih eder.

Saîd İbnu Cübeyr, bu okların beyaz çakıl taşı olduğunu; Mücâhid, üzeri yazılı "taş" olduğunu belirtir. Keza Mücâhid'in rivayetinde sefer, gazve, ticâret gibi her işlerinde bu fal taşlarına başvurup çekim yaptıkları belirtilir. Anlaşılan o ki, bu fal âletleri, Kâbe'de Hübel putunun yanında bulunanlardan farklıdır. Hattâ Kâbe'deki oklar bile farklıdır; bazılarının üzerinde "Yap!" yazarken, bazılarında aynı mânaya gelen: "Rabbim bana emretti!" diye yazmaktadır. İbnu İshâk'ın rivayetinde, bu okların Hübel'in yanında bulunduğu belirtilirken, sadedinde olduğumuz *Buhârî* rivayetinde, *Hz. İbrahim* ve *Hz. İsmail* (aleyhimâsselam)'in yanında da fal oklarının bulunduğu belirtilmektedir. Demek ki bu oklar, belki de başvurulacak meselenin vüs'atine, cinsine göre birçok çeşidi ihtiva etmektedir, her rivayet bunlardan birini aydınlatmaktadır. Nitekim İbnu Hacer, bu mevzuda gelen rivayetlerden şu neticeye varır: "Cahiliye Arapları üç çeşit fal oku kullanırlardı:

1- Her ferdin kendisi için üç adet hususî ok,

2- Umumî meselelerin çözümünde hakem olarak başvurulan oklar. Bunlar Kâbe'de bulunurdu. Keza her bir Arap kâhin ve hâkimlerinin yanında da oklar vardı. Bunlar yedi adetti, üzerlerinde yazılar vardı. Meselâ biri: "Sizden", diğeri "Birleştirilmiş (mülsak)", bir diğeri: "Buna diyet gerekir..." gibi, sıkca meydana gelen işlerle ilgili bir hüküm ihtiva ediyordu. Üçüncü kısım kumar oklarıydı. Bunların adedi ondu: Yedisinde yazı vardı, üçü de boş. Bunlara (mesele çözmek için değil), kumâr oynamak için başvururlardı, tıpkı tavla zarı vs. gibi..."

3- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Onlar da bilirler ki, Hz. İbrâhim ve Hz. İsmâil bu oklarla kısmet aramadılar"* buyurarak, okları, fal ve kumar gibi dinin reddettiği ahlâk dışı işlerde kullanma meselesinde o yüce peygamberlere iftira edildiğini, onların hiçbir surette bu kirli işleri başlatmadığını belirtiyor. Cahiliye an'anesi, Arabistan'a bu gibi işleri sokanları bilmektedir. Nitekim, oklarla kısmet arama işini ilk icad eden kişinin, *Amr İbnu Lühey* olduğunu bilmektedirler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir rivayette "Cehenemde bağırsaklarını sürüyor gördüm" dediği bu adam, *Hz. İbrahim'in* dini üzere olan Arap kavmini putperestliğe atmıştır.

1410 ١٣ – وعن الأسْلَمِيَّة قالت: [قُلْتُ لِعُثْمَانَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ: مَا قَالَ لَكَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ حِينَ دَعَاكَ؟ قَالَ. قَالَ: لِى إنِّى نَسِيتُ أنْ آمُرَكَ أنْ تُخَمِّرَ الْقَرْنَيْنِ فَإنَّهُ لَيْسَ يَنْبَغِى أنْ يَكُونَ فِي الْبَيْتِ شَئٌ يَشْغَلُ الْمُصَلِّى]. أخرجه أبو داود.

« التَّخْمِيرُ » التغطية.

13. (1410)- *Eslemiyye* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Hz. Osman (radıyallahu anh)'a dedim ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* seni çağırdığı zaman sana ne söyledi."

Bana şu cevabı verdi:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana: *"Sana iki boynuzu örtmeni söylemeyi unuttum. Zîra Beytullah'da namaz kılan kimseyi meşgul edecek herhangi bir şeyin bulunması doğru değildir"* dedi." [Ebu Dâvud, Menâsik 95, (2030).]

AÇIKLAMA:

1- Burada adı geçen Osman (radıyallahu anh) Kâbe'nin perdedârı Osman İbnu Talha'dır. 1408 numaralı hadisle ilgili açıklamanın sonunda hakkında bilgi verdik.

2- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın örtülmesini emir buyurdukları "İki boynuz", Kâbe'nin içerisinde korunmakta olan ve *Hz. İsmâil* (aleyhisselam)'in yerine kesilen koçun boynuzlarıdır. Bu boynuzlar, *Abdullah İbnu Zübeyr* (radıyallahu anhümâ) zamanına kadar Kâbe'de kalmıştır. Onu kuşatan *Yezid*'in askerleri tarafınan atılan mancınık taşlarının çıkardığı kıvılcım Kâbe örtüsünü tutuşturmuş, hasıl olan yangında bu boynuzlar da yanmıştır.

1411 ١٤ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت: [كُنْتُ أُحِبُّ أَنْ أَدْخُلَ الْبَيْتَ وَأُصَلِّي فِيهِ فَأَخَذَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : بِيَدَيَّ فَأَدْخَلَنِي فِي الحِجْرِ فَقَالَ صَلِّي فِيهِ إِنْ أَرَدْتِ دُخُولَ الْبَيْتِ فَـإِنَّمَا هُوَ قِطْعَةٌ مِنْهُ، وَإِنَّ قَوْمَكِ اقْتَصَرُوا حِينَ بَنَوا الْكَعْبَةَ فَـأَخْرَجُوهُ عَنِ الْبَيْتِ]. أخرجه الأربعة.

14. (1411)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ben Kâbe'ye girip içinde namaz kılmayı çok arzu ediyordum. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ellerimden tutup beni Hıcr'a soktu ve: "Beytullah'a girmek istiyorsan burada namaz kıl. Zîra burası ondan bir parçadır. Senin kavmin Kâbe'yi (tamir maksadıyla) yeniden inşa ederken, inşaatı kısa tutup onu Beytullah'tan hâriç bıraktılar" dedi." [Tirmizî, Hacc 48, (876); Ebu Dâvud, Menâsik 94, (2028); Nesâî, Hacc 129, (5, 219), Muvatta, Hacc 105, (1, 364). (Muvatta'nın rivayeti mânâ yönüyle mutabakat sağlar).]

AÇIKLAMA:

Mescid-i Haram'ın Hıcr kısmı hakkında yeterli bilgiyi 1386 numaralı hadiste kaydettik, oraya bakılsın.

1412 ١٥ – وفي أخرى للنسائى: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ أَلاَ أَدْخُلُ الْبَيْتَ؟ قَالَ: ادْخُلِي الحِجْرَ فَإِنَّهُ مِنَ الْبَيْتِ].

15. (1412)- *Nesâî*'de gelen bir diğer rivayet şöyle: "(Hz. Aişe der ki): "Ey Allah'ın Resûlü, dedim, Beytullah'a girmeyeyim mi?"

Bana şu cevabı verdi:

"– Hıcr'a gir, çünkü o da Beytullah'tan bir parçadır." [Nesâî, Hacc 129.]

1413 ١٦ – وعن نافع قال: [كَانَ ابنُ عُمرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا إِذَا دَخَلَ الْكَعْبَةَ يَمْشِي قِبَلَ وَجْهِهِ حِينَ يَدْخُلُ وَيَجْعَلُ الْبَابَ قِبَلَ ظَهْرِهِ وَيَمْشِي حَتَّى يَكُونَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الجِدَارِ الَّذِى قِبَلَ وَجْهِهِ قَرِيبـاً مِنْ ثَلاَثَةِ أَذْرُعٍ فَيُصَلِّي، يَتَوَخَّى المَكَانَ الَّذِى أَخْبَرَهُ بِلاَلٌ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ صَلَّى فِيهِ. قَالَ: وَلَيْسَ عَلَى أَحَدٍ بَأْسٌ أَنْ يُصَلِّي فِي أَيِّ نَوَاحِي الْبَيْتِ شَاءَ]. أخرجه البخارى.

«التَّوَخِّى» اَلْقَصْدُ والاعتماد.

16. (1413)- *Nâfi* 'anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), Kâbe' ye girdi mi, girince yüzü istikâmetinde yürür, kapıyı arkasında tutar, karşı duvarla arasında üç zira'lık mesâfe kalıncaya kadar düz yürür, (orada durup) namaz kılar, böyle davranmakla, Hz. Bilâl (radıyallahu anh)'in, "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* burada kıldı" diye haber verdiği yerde namaz kılmayı kastederdi. Ancak (İbnu Ömer) şunu da söyledi:

"– Kişinin, Beytullah'ın içerisinde, dilediği noktada namaz kılmasında bir beis yoktur!" [Buharî, Hacc 52, 51, Salât 30, 81, 96.]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, yukarıdaki metniyle Buhârî'nin Hacc bölümünde 52. babında geçmektedir. Diğer bablarda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kâbe'de kıldığı namaz ve bu namazı kıldığı yeri târif eden rivayetler mevcuttur.

Hadisle ilgili açıklama 1408 numarada geçtiği için tekrar etmeyeceğiz.

ALTINCI BAB
VAKFELER VE İFÂZA

Bu babta üç fasıl var

BİRİNCİ FASIL

VAKFELER VE HÜKÜMLERİ

İKİNCİ FASIL

İFÂZA

ÜÇÜNCÜ FASIL

ARAFAT VE MÜZDELİFE'DE TELBİYE

BİRİNCİ FASIL

VAKFELER VE HÜKÜMLERİ (UMUMÎ BİLGİLER)

Vakfe: Kelime olarak durmak demektir. Hacc ıstılahı olarak, haccın farz olan iki rüknünden birini ifâde eder. Zîra haccın iki rüknü vardır. Arafat vakfesi ve ziyaret tavafı. Tavafla ilgili rivayetler ikinci fasılda (1366-1413 numaralar arasında kalan hadisler) gördük.

Bu fasılda vakfe ile ilgili hadisleri göreceğiz. Hemen belirtmek isteriz ki, hacc ibadetinin iki vakfesi vardır.

1- *Arafat vakfesi:* Bu rükündür. Vakfe deyince ilk akla gelen budur. Bu, herhangi bir sebeple eksik olursa hac sahih olmaz, müteâkip yılda yenilenmesi gerekir.

2- *Müzdelife vakfesi;* Bu rükün değildir, vacibtir. Herhangi bir sebeple eksik olduğu takdirde, kurban keserek hacctaki eksiklik giderilebilir, haccın müteakip yılda iadesi gerekmeyebilir.

Arafat vakfesinin sahih olması için üç şart vardır:

a) İhramlı olmak,

b) Arafat sınırları içinde yapmak,

c) 9 Zilhicce günü zevâl vaktinde yani güneşin öğlede tepe noktasına ulaşma ânından 10 Zilhicce günü fecr-i sâdıkın zuhuruna, yani tan yerinin ağarmasına kadar olan vakittir.

★ Bu vakit içinde Arafat'ta bulunmak esastır: Şuur, niyet, bilgi aranmaz.Yani baygın veya uyku hâlinde de bulunulsa vakfe yapılmış olur.

★ Arefe günü Arafat'a varanların, güneşin batmasına kadar Arafat sınırları içerisinde orada kalması vâcibtir.

Müzdelife vakfesinin sahih olması da önce ihramlı olmaya bağlıdır. İkinci şartı Arafat vakfesini yapmış olmak, üçüncü şartı, bu vakfeyi Müzdelife hudutları içinde yapmak; son şartı da vakti içinde yapmaktır.

Hanefî mezhebinde vakti bayram sabahı, yani 10 Zilhicce günü tan yerinin ağarmaya başlamasından güneşin doğmasına kadar olan müddettir. Bu vakfede de niyet, ilim, şuur aranmaz, söylenen zaman sınırı içinde az da olsa bir müddet Müzdelife hududları dahilinde bulunmaktır.

1414 ١ – عن عائشة رضى الله عنها قالت: [كَانَتْ قُرَيْشٌ وَمَنْ دَانَ دِينَهَا يَقِفُونَ بِالْمُزْدَلِفَةِ وَكَانُوا يُسَمَّوْنَ الْحُمْسَ، وَكَانَ سَائِرُ الْعَرَبِ يَقِفُونَ بِعَرَفَةَ: فَلَمَّا جَاءَ الْإِسْلَامُ أَمَرَ اللهُ تَعَالَى نَبِيَّهُ ﷺ أَنْ يَأْتِيَ عَرَفَةَ فَيَقِفَ بِهَا ثُمَّ يُفِيضَ مِنْهَا. وَذٰلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى: ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ]. أخرجه الخمسة.

1. (1414), Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Kureyş ve onun dinine mensub olanlar, (cahiliye devrinde) Müzdelife'de vakfe yapıyorlardı ve kendilerine hums denilirdi. Diğer Araplar ise Arafat'da vakfe yapıyorlardı. İslâm dini gelince, Cenâb-ı Hakk, Peygamberine *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Arafat'a gidip orada vakfe yapmalarını, sonra da oradan toplu-ca ayrılmalarını emretti. Şu âyet bu hususu beyan eder: **"Sonra, insanların toplu olarak akın ettiği yerden siz de akın edin..."**(Bakara 199). [Buhârî, Tefsir, Bakara 35, Hacc 91; Müslim, Hacc 152, (1219); Tirmizî, Hacc 53, (884); Ebû Dâvud, Menâsik 58, (1910); Nesâî, Hacc 202 (5, 255).]

AÇIKLAMA:

1- *Müzdelife:* Hacc menâsikinin cereyan ettiği mühim âlemlerden biridir. Arafat'la Mina arasında yer alan dar bir bölgedir. "Muhassar vadisi ile Me'zemeyn arasında kalan yer" diye de tarif edilir.

Bu bölgeye Müzdelife denmesinin sebebi ihtilâflıdır. Bâzı âlimler, içtimâ (toplanma, biraraya gelme) mânasındaki izdilâf'tan geldiğini söylemiştir. İzdilâf için, iktirab yani "yakınlaşma"dır diyen de olmuştur. Orası Allah'a yaklaşma yeridir. Bazıları Arafat'tan sökün eden (ifâza yapan) hacıların Mina'da izdilâfı (birleşmeleri) sebebiyle bu ismin verildiğini, bâzıları Hz. Havva ile Hz. Âdem'in burada birleşmeleri sebebiyle bu ismin verildiğini söylemiştir. Bu mânada olmak üzere, yani Hz. Havva ile Âdem'in birleşme yeri mânasında Müzdelife'ye Cem' dahi denmiştir. Hadislerde sıkca *Müzdelife*'nin Cem' ismiyle zikredildiğine rastlarız.

Bir başka görüşe göre kelimenin kökü olan zülfet, "kurbet" yani yakınlık mânasına da gelir. Hacılar bu yerde Harem bölgesine yaklaştıkları için Müzdelife "yaklaşma yeri" denmiştir. Nitekim burası Harem'le Arafat arasında hudud noktasındadır.

Şu da söylenmiştir: "Hz. Âdem (aleyhisselam), cennetten yeryüzüne indiği zaman, Hz. Havvâ ile, Arafat'ta tanışıncaya kadar yakınlık kuramadı. Orada tanışıp, Müzdelife'de birleştiler. Bu sebeple oraya Müzdelife ve Cem' denmiştir."

Müzdelife, Arafat vakfesinden sonra orayı terkeden hacıların geceyi geçirecekleri ve namaz kılıp dua edecekleri yerdir. Kur'ân-ı Kerîm'de zikri geçen Meş'ar-ı Haram da buradadır. Arafat vakfesinden sonra burada vakfe yapmak vâcibtir. Arafat'tan gelen hacılar akşamla yatsıyı burada cem-i tehirle kılarlar. Bayramın birinci gününün sabah namazı da burada kılınır. Sabahtan sonra Mina'ya geçilir. Muhassir deresi, Müzdelife'den sayılmaz, bu sebeple orada yapılan vakfe makbul değildir.

2- *Meş'aru'l-Harâm:* Müzdelife hududu içerisinde yer alan Kuzeh dağında bir tepenin adıdır. Kur'ân-ı Kerimde:

فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ **"Arafat'tan (seller gibi) boşanıp akdığınız zaman Meş'ar-i Haram'ın yanında Allah'ı zikredin..."** şeklinde zikri geçen mübârek parçadır. Bazı âlimler Cem' ve Müzdelife diye isimlenen bölgenin tamamına *Meş'aru'l-Harâm* dendiğini kabul eder.

Kuzeh üzerindeki bu tepenin üzerinde üstüvânî (silindirik) taştan bir alâmet mevcuttur, buna Mikâde denir. Evvelleri, burada ocaklarda odunlar yakılarak, Harun Reşîd zamanında büyük mumlar, daha sonraları da iri kandiller yakılarak işâretleme işi yerine getirilmiştir. Günümüzde buralara bina yapılmıştır ve her çeşit işaretlemelerin yerini elektrik lambaları almıştır.

Müzdelife'de hacılar, Mina'da şeytan taşlamak üzere küçük çakıl taşları toplarlar.

3- *Mina:* Haccın mühim menasikinden bir kısmının icra edildiği bir yerdir. Müzdelife ile Mekke arasında yer alır, Harem bölgesine dahildir. Müzdelife vakfesinden sonra hacılar arefe günü, sabah namazından sonra buraya gelirler. Burada kurban kesip ihramdan çıkarlar ve traş olurlar. Şeytan taşlama yerleri de buradadır. Bunlar bâzı şartlarda haccın vâcib olan menâsikine girmesi sebebiyle Mina'nın haccdaki ehemmiyetini gösterirler.

Buraya Mina denmesi, kurban kesilerek kan akıtılmasındandır. Hz. İsmail'e bedel koçun burada kesildiği kabul edilir. Zîra *Mina,* kelime olarak, (kan) akıtmak mânasındadır. Mamâfih temennî kelimesi de aynı kökten gelir ve *Mina*'da temenni etmek (takdir etmek) mânası da mev-

cuttur. *Hazreti Âdem* (aleyhisselam), cenneti burada temenni ettiği için bu ismi aldığı da söylenmiştir.

Terviye gününü arefe gününe bağlayan gece ile, bayram gecelerini burada da geçirmek sünnettir.

1415 ٢– وفي رواية: [قالت عائشة رَضِىَ اللّٰهُ عَنها الحُمْسُ: هُمُ الذين أنْزَلَ اللّٰهُ تعالى فِيهِمْ: ثُمَّ أفيضُوا مِنْ حَيْثُ أفَاضَ النَّاسُ: قالتْ: وَكَانَ النَّاسُ يُفيضُونَ مِنْ عرفَاتَ، والحُمْسُ مِنْ مزْدَلِفَةَ، يقُولُونَ لاَ نُفيضُ إلاَّ مِنَ الْحَرَمِ. فَلَمَّا نزَلَتْ: ثُمَّ أفيضُوا مِنْ حَيْثُ أفَاضَ النَّاسُ رَجَعُوا إلى عرفَاتَ].

2. (1415)- Bir diğer rivayette *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) der ki: "Hums: Allahu Teâlâ hazretlerinin, haklarında: **"Sonra, insanların toplu olarak akın ettiği yerden siz de akın edin"** (Bakara 199) âyetini indirdiği kimselerdir."

Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) devamla şu açıklamayı yaptı: "İnsanlar Arafat'ta (vakfe yaparak oradan) boşanırlardı. Hums olanlar ise, Müzdelife'de (vakfe yaparak oradan) boşanırlar ve: "Biz ancak Harem'den akın ederiz" derlerdi. Ancak, **"Sonra, insanların toplu olarak akın ettiği yerden siz de akın edin"** (Bakara 199) meâlindeki âyet nâzil olunca, onlar da, (vakfe için) Arafat'a çıktılar."

1416 ٣– وذكر رزين رواية. قال: [كَانَتْ قُرَيْشٌ وَمَنْ دَانَ دِينَها وَهُمُ الحُمسُ يَقِفُونَ بالْمزْدَلِفَةِ ويقُولُونَ نَحْنُ قَطِينُ اللّٰهِ تعالى: أىْ جِيرَانُ بيْتِ اللّٰهِ تعالى، فَلا نَخرُجُ مِنْ حَرَمِه، وكَانَ يَدفَعُ بِالْعَرَبِ أبُو سَيَّارَةَ عَلى حِمَارٍ عرَبِيٍّ مِنْ عَرَفَةَ].

«الحُمْسُ» قريش: سُمِّيت بذلك لشجاعتها وشدتها.

3. (1416), Rezîn de bir rivayet ilâve etmiştir: "Kureyş ve onun dininde olanlar -ki bunlar Hums denen zümredir- Müzdelife'de vakfe yapıyorlar ve: *"Biz, Allahu Teâla'nın katîniyiz yani Beytullah'ın komşularıyız, biz O'nun Harem'inden dışarı çıkmayız"* derlerdi. Ebu Seyyâre, Arabı, (semeresiz) bir Arap eşeğinin üzerinde Arafat'tan indirdi."(56)

56– *Ebu Seyyâre:* Meydânî'nin Mecmau'l-Emsâl'de açıkladığına göre, bu kimse, Benî Advân'dandır. Adı Umeyle İbnu'l-A'zel'dir. Siyah bir merkebi var idi. Halkı 40 yıl Müzdelife'den Mina'ya geçirmiştir. أصحّ من عَير ابى سيّارة *Ebu Seyyâre'nin eşeğinden daha sağlıklı tabiri darb-ı mesel olmuştur. Orada Ebu Seyyâre'nin eşeği "semersiz" diye tavsif edilir, Arabî diye değil. Bu ziyade Müslim'in bir rivayetinde de mevcuttur* (Hacc 148).]

AÇIKLAMA:

Kaydedilen üç rivayet, müştereken bir hususu açıklıyorlar: "Cahiliye devrinde Kureyşliler ve Kureyş'e uyanlar, Arafat vakfesine çıkmayıp, Müzdelife vakfesiyle yetiniyorlardı. Bu davranışlarıyla diğer bir kısım Arap kabilelerinden ayrılıyorlardı. Bu meseledeki ayrılıklarını ifâde için kendilerine Hums diyorlardı. İslâm gelince bu ayrılık kaldırılıyor, Arafat vakfesi herkese farz kılınıyor.

Şu halde burada açıklanacak birkaç nokta var:

1- *Hums:* Lügat olarak ahmes'in cem'idir. Ahmes sert yer mânasına gelir. Dilimizdeki hamâset de bu kökten gelir. Sıkı bağlılık, salâbet mânasında bir kelimedir. Kureyş kabilesi, kendilerini daha dindar, dinlerine daha salâbetle bağlı bildikleri için kendisine hums demiştir.

Mücahid'in açıklamasına göre: "Hums Kureyş ve Kureyş'in yolunda giden kabilelerdir: Evs, Hazrec, Huzâa, Sakîf, Gazevân, Benî Âmir, Benî Sa'saa, Benî Kinâne."

Arapça'da hums, "şiddetli" demektir. Kureyşliler nefislerine şiddetli davrandıkları için kendilerini hums diye isimlendirdiler. Burada kastedilen şiddet şudur: Onlar hacc veya umre için ihrama girdikleri vakit et yemezler, yün ve kıldan yapılmış çadırlarda oturmazlar, Mekke'ye gelince üstlerindeki elbiseyi atarlardı.

İbnu İshak'ın açıklamasına göre, Kureyş hums meselesini Fil Vak' ası sıralarında (önce veya sonra) ortaya atmıştır.

Kureyş'in Arafat vakfesi ile oradan yapılan ifâzayı (kitle halinde boşanma) terketmeleri de hums düşüncesiyle alâkalıdır. Çünkü, kaydettiğimiz rivayetlerde âyet-i kerimenin bile kendilerine hums deyip de Arafat'a çıkmayanlar hakkında geldiği belirtilmekte, onların da "herkesin ifâza yaptığı yerden ifâza yapmalarını" emrettiğini belirtmektedir. Herkesin ifâza yaptığı, yani vakfe biter bitmez toptan kitle halinde *Müzdelife*'ye akın ettikleri yer Arafat'tır. Şu halde, ikinci hadiste Hz. Aişe, mezkûr âyetten sonra kendilerine hums diyerek Arafat'a çıkmayanların, bu âyetten sonra vakfe için Arafat'a kadar çıktıklarını belirtir. Bunlar Kureyş ve ona uyanlardır.

2- *İfâza:* Kelime olarak, suyu taşıra taşıra dökmek mânasına gelir. Su taşkını mânasına kullandığımız feyezân da bu köktendir. Öyle ise Arafat vakfesi veya Müzdelife vakfesi biter bitmez binlerce, yüz binlerce hacının bir anda sökün edivermesi hâdisesi ifâza ile ifâde edilmiştir.

Sökün etmek, boşanmak, akın etmek, taşmak gibi değişik kelimelerle bu mânayı ifade edebiliriz.

3- Üçüncü rivayette geçen katîn, bir evin sâkini, evde oturan demektir. Katînullah, *Beytullah*'ta sâkin olan, Beytullah'ın yerlileri demektir. Bu tâbir, câhiliye devrinde Mekkelilerin kendilerini diğer Araplara nazaran üstün ve imtiyazlı gördüklerinin ifadesi olmaktadır. "Biz Allah'ın Harem'inden dışarı çıkmayız" tâbiri, Arafat'ı onların da Harem'in dışında saydıklarını göstermektedir.

Rezîn'in ilâve ettiği üçüncü rivâyet, aynı lafızlarla olmasa da, mâna cihetiyle Tirmizî'de rivâyet edilmiştir (883. hadis). Ancak, Rezîn, rivayetin sonuna Tirmizî'de yer almadığı halde Müslim'de (Hacc 148) kaydedilen -açıklayıcı- bir ilâvede bulunmuştur: *"Ebu Seyyâre Arabı, (semersiz) bir Arap eşeğinin üzerinde Arafat'tan indirdi."* Ebu Seyyare, darb-ı mesel olmuş bir şahıstır, kırk yıl çıplak eşeğinin üzerinde Arafat'tan Müzdelife'ye hacıların ifâzasını sağladığı Meydânî'de belirtilir. Bundan maksad, muhtemelen vakfe müddeti tamamlanınca ilk defa Arafat'tan yola çıkarak, bütün hacı kâfilesinin ifâzaya (sökün etmeye) başlamasını sağlamaktır. Bu işi üst üste kırk yıl yapması, eşeğinin sıhhat yönüyle dikkat çekip ün yapmasına ve bir şeyin sıhhatinin sağlamlığını belirtmek için: "Ebu Seyyâre'nin eşeğinden de sıhhatli" şeklinde bir tâbirin atasözü hâline gelmesine vesîle olmuştur. Meydânî'nin bir kaydı, Ebû Seyyâre'nin nüfuzlu, itibarlı, müessir bir şahıs olduğunu ifade eder. Der ki: "Ebu Seyyâre, diyetin yüz deve olmasını ilk sünnet kılan kimsedir."

4- Arafat: Arafe kelimesinin çoğuludur, Arafe olarak da kullanılır. Arafat hacc menâsikinde mühim yer tutan bir mevkiin adıdır. Daha önce belirtildiği üzere haccın iki ana rüknünden biri Arafat'da vakfedir. Arafat, Mekke'ye 12 mil mesafede bir dağın adıdır. Civarındaki diğer dağlara nazaran daha yüksektir. Hacılar arefe günü orada vakfeye dururlar. Zilhicce'nin sekizinci günü, hacıların Mekke'den hareket günüdür ve terviye (kana kana su içme) günü denir. Dokuzuncu günü ise Arafat'da vakfe günüdür ve arefe günü denir.

Arafat kelimesi arefe kelimesinin cem'idir, yani çoğul şekli. Ancak bu dağa nasıl isim olmuş, hangi kök kelimeden türetilmiş? bu hususlar münâkaşalıdır.

★ Bazı âlimler, tanımak mânasına gelen ma'rifet'ten,

★ Bazı âlimler, i'tiraf'tan,

★ Bazı âlimler güzel koku mânasına arf'ten geldiğini söylemiştir.

Ancak bu ihtimallerin herbiri, Arafat dağının bir hasletini, ehemmiyetini belirtme sadedinde hakkında vâki olan tavsifleri te'yid eder. Şöyle ki:

★ Hz. Havva ile Hz. Âdem, cennetten çıkarıldıktan sonra burada birleşip birbirlerini tanımışlardır.

★ Hz. İbrahim (aleyhisselam) burayı görünce önceden kendisine yapılan tavsife uygun bularak derhal tanımıştır.

★ Yine Hz. İbrahim, Cebrâil'in öğretmesiyle hacc menâsikini ilk defa burada tanıyıp öğrenir.

★ Hz. İsmâil, annesinden bir müddet ayrıldıktan sonra burada buluşup tanışırlar.

★ Hacılar burada topluca biraraya gelip tanışırlar.

★ Hacılar burda vakfe ile, Hakk Teâlâ'nın rububiyet ve celâlini tanıyıp kendi acz ve zaaflarını, meskenet ve hakirliklerini itirâf ederler.

★ Hacılar, burada, makbul olan tevbeleri, istiğfar ve duaları sonunda geçmiş günahlarından arınarak cennete lâyık mânevî kokular kazanmaktadırlar.

Şu halde Rabb-ı Rahim'in, bir lütuf olara bu vasıflarla mümtaz kıldığı bu mübarek beldeye Arafat denmesi, bütün bu mânaları taşımasındandır. Arafe günü bu dağın günü demektir. Bugüne, yevm-i iyâs-ı küffâr (kafirlerin ye'se düştükleri gün), yevm-i ikmâl-i din [dinin tamam olduğu gün[57]], yevm-i itmâm-ı nimet, yevm-i rıdvan (Allah'ın razı olduğu gün) de denmiştir.

1417 ٤ – وعن جبير بن مطعم رضى اللّهُ عَنْهُ قال: [أَضْلَلْتُ بَعِيراً لى فَذَهَبْتُ أَطْلُبُه يوم عرفة فَرَأَيْتُ النَّبىَّ ﷺ وَاقِفاً مع النَّاسِ بِعَرَفَةَ فَقُلْتُ هذَا وَاللّهِ مِنَ الحمسِ فَمَا شَأْنُه هٰهُنَا؟ وَكَانَتْ قُرَيْشُ تُعَدُّ مِنَ الحُمْسِ]. أخرجه الشيخان والنسائى.

4. (1417)- *Cübeyr İbnu Mut'im* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir devemi kaybetmiştim. Arefe günü aramaya çıktım. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı Arafat'da herkesle vakfe yaparken gördüm. (Hayretimden):

"– Vallahi bu hums'tan biri, burda ne işi var?" dedim. Kureyşliler, hums'tan addedilirdi." [Buhârî, Hacc 91; Müslim, Hacc 153, (1220); Nesâî, Hacc 202, (5, 255).]

57– Çünkü اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ "Bugün dininizi size ikmal ettik" (Mâide 3) ayeti Arafat'ta nazil olmuştur.

AÇIKLAMA:

1- *Cübeyr İbnu Mut'im* (radıyallahu anh)'in Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı Arafat'ta vakfe yaparken görmesi onu hayrete düşürüyor. Çünkü, önceki hadiste belirttiğimiz üzere, Mekkeliler ve onlara tâbi olan bir kısım Arap kabileleri, hamâset-i diniyeleri sebebiyle kendilerine ehlullah, Harem'in hâdimleri, katînullah (Mekke'nin yerlileri) gibi bir kısım vasıflar izafe ederek, diğer hacılara tefevvuk etmek, üstünlük taslamak isterler, bu üstünlüklerini Harem'den dışarı çıkmamak, vakfe için Arafat'a gitmemek suretiyle fiile dökerler.

Şu halde *Cübeyr İbnu Mut'im*, Kureyş'den olması sebebiyle hums sayılan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Arafat'ta diğer insanlar gibi vakfe yapar olmasına hayret edip: "Vallahi bu hums'tan biridir. (Vakfe için Arafat'a gelmemesi gerekirdi), burda ne işi var?" demekten kendini alamamıştır.

2- Hadisin sonundaki *"Kureyşliler, hums'tan addedilirdi"* cümlesi, Buhârî'nin rivayetinde yoktur. Şârihler bu cümlenin Cübeyr'e ait olmadığını, râvilerden Süfyân'a ait olduğunu belirtirler.

3- Bazı şârihlerin yorumlarına göre, Cübeyr İbnu Mut'im'in, bu müşâhedesi câhiliye devriyle ilgilidir. Yâni, başka rivayetlerde sarîh olarak belirtildiği üzere, henüz risâlet gelmezden önce Hz. Peygmaber *(aleyhissalâtu vesselâm)* vakfe için, hums'tan olmayanlar gibi Arafat'a çıkmıştır. Nitekim Cübeyr (radıyallahu anh)'in hayret etmiş olması da bu hususta mânidardır. Cübeyr'in bir rivayeti şöyle tamamlanır "...Müslüman olduğum zaman anladım ki, Allah Teâlâ, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı bu işte hakka muvaffak kılmış."

Cübeyr İbnu Mut'im'in, Resûlululah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı Arafat'ta vakfe yaparken İslâm döneminde görmüş olabileceğini söyleyenler de olmuştur. Kirmânî şöyle bir yorum yapar: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Arafat'taki vakfesi onuncu hicrî senede olmuştur. Bu sırada Cübeyr Müslümandı, zîra Fetih günü Müslüman oldu. Bu durumda onun suâli inkâr veya taaccüpten ileri gelmişse, ثُمَّ اَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ اَفَاضَ النَّاسُ âyetini duymamış olduğuna hükmedilir. Sual, hums'un uyageldiği âdete muhalefet edişindeki hikmeti anlamak için sorulmuşsa işkâl kalkar. Mamâfih, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hicretten önce de bir vakfe yapmış olması muhtemeldir."

İbnu Hacer, bu sonuncu ihtimâli daha itimada layık bulduğunu belirtir ve deliller kaydeder.

1418 ٥ – وعن عمرو بن عبدالله بن صَفْوَانَ عن يزيد بن شيبان الأزدى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أتَانَا ابنُ مِرْبَعٍ الأنْصَارِىُّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وَنَحْنُ وُقُوفٌ بِالْمَوْقِفِ مكَـــانـــاً يُبَاعِدُهُ عَمْرٌو عَنِ الإمَامِ. فقَالَ: إنِّى رَسُولُ اللهِ ﷺ إلَيْكُمْ، يقول: كُونُوا عَلَى مشَاعِرِكُمْ فإنَّكُمْ عَلَى إرْثٍ مِنْ إرْثِ أبِيكُمْ إبْرَاهِيمَ]. أخرجه أصحاب السنن.

« المَشَاعِرُ » جمع مَشْعَرٍ؛ وهو المَعْلَم، والمراد بها معالم الحج.

5. (1418)- *Amr İbnu Abdillah İbni Safvân*'ın Yezid İbnu Şeyban el-Ezdî (radıyallahu anh)'den naklettiğine göre şöyle anlatmıştır: "Biz, vakfe mahallinde (Arafat'ta), Amr'ın imamdan uzak tuttuğu bir yerde vakfe yaparken, İbnu Mirba' el-Ensârî yanımıza gelerek:

"Ben Allah Resûlü *(aleyhissalâtu vesselâm)*'nün size gönderdiği elçiyim. Efendimiz hazretleri sizlere şu emri gönderdiler:

"Meşâirleriniz üzere olun. Zîra sizler, babanız ibrahim'in mirası üzeresiniz." [Tirmizî, Hacc 53, (883); Ebu Davud, Menâsik 63, (1919); Nesâî, Hacc 202, (5, 255); İbnu Mâce, Menâsik 55, (3011).]

AÇIKLAMA:

1- Açıklayıcı ibâreler hadisin başka vechinden alınmıştır.

2- Rivayet metninde geçen Amr, hadisi rivayet eden Amr İbnu Abdillah İbni Safvân (radıyallahu anh)'dır. Hâdiseyi anlatırken, "ben" dememek için kendisini üçüncü bir şahıs gibi göstererek, Amr diye ismini zikrediyor.

3- İmamdan maksad, hacc emîridir. Burada Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kastedildiği açıktır. Amr, imamdan uzak bir yerde bulunduğunu belirtmek istemiştir.

4- Hadiste gelen *meşâir*, meş'ar'ın cem'idir. *Meş'ar* "âlem" demektir. Meşâir, hacla ilgili âlemler, yani hacc menâsikinin icra edildiği yerler demek olur. Burada vakfe yerleriniz diye anlayabiliriz. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gönderdiği tâmimle, eskiden beri vakfe yerleri olarak bilinen hududların muteber olduğunu, haccın icrâsında bazı değişiklikler yapıldı ise de, mevâkıf'da yapılmadığını, muteberliğini koruduğunu duyurmak istemiştir. Nitekim, *"Sizler babanız İbrahim'in mirası üzeresiniz"* cümlesi bu mânayı te'yid eder. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, kendisinden uzaklarda vakfe yapanların içinden "burası vakfe mahalli-

nin dışında olabilir mi?" diye geçecek tereddüdü izâle etmeyi düşünmüş olduğu da söylenebilir. *"Atanız İbrahim'in izi ve sünneti üzerindesiniz"* buyurarak, onların gönüllerini hoş etmek istemiştir. Öyle ise, cahiliye devrinden beri mevkıf bilinen hudud dahilindeki her yer imama yakın veya uzak, Hz. İbrahim'den mevrusdur, câhiliye devrinde, bu hususta bir tebdil veya tağyir olmamıştır denmek istenmiştir.

1419 ٦– وعن نُبَيط بن شريط الأشجعى رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [رَأيْتُ رسول الله ﷺ يوم عرفة وَاقفاً على جَمَلٍ أحْمَر يَخْطُبُ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

وزاد: بَعْدَ الصَّلاَة.

6. (1419)- *Nübeyt İbnu Şerît el-Eşcaî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı arafe günü, kızıl bir devenin üzerinde hutbe verirken gördüm." [Ebu Dâvud, Menâsik 62, (1916); Nesâî, Hacc 199 (5, 253).

1420 ٧– وعن العدَّاء بن خَالدٍ بن هَوْذَةَ العامرى رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال: [رَأيْتُ رسول الله ﷺ يَخْطُبُ النّاس يَوْمَ عرفة على بَعيرٍ قَائماً في الرِّكَابيْنِ].

7. (1420)- *el-Addâ İbnu Hâlid İbni Hevze el-Âmirî* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı, arafe günü, bir devenin üzerinde üzengilere (basarak) doğrulmuş, halka hutbe verirken gördüm." [Ebû Dâvud, Menâsik 62, (1917).]

1421 ٨– وعن زيد بن أسلم عن رجل من بنى ضَمْرَة عن أبيه أو عمّه قال: [رَأيْتُ النَّبىَّ ﷺ وَهُوَ علي المِنْبَرِ بعرفة].

8. (1421)- *Zeyd İbnu Eslem, Benî Damureli* bir adamdan, o da babası veya amcasından şunu nakletmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı Arafat'ta bir minber üzerinde gördüm." [Ebû Dâvud, Menâsik 62, (1915).]

AÇIKLAMA:

Son üç rivayet Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Arafat'ta hutbe verdiğini tevsik eder. Şüphesiz bu Vedâ hutbesidir. Nitekim haccın sünnetlerinden biri Arafat hutbesidir.

Ancak sonuncu rivâyet Arafat'ta minberden bahsetmektedir. Şârih-

ler, Arafat'ta minberin varlığını kabul etmezler. Önceki rivayetlerin de te'yid ettiği üzere, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Arafat hutbesini devesinin üzerinde irad buyurmuştur. Bu hususu te'yid eden başka rivayetler de mevcuttur. Burada ya deveden kinâye olabileceği veya hatâ olduğu belirtilmiştir.

1422 ٩ – وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال: [غَدَا رسـولُ اللّه ﷺ مِنْ مِنىً حِينَ صَلّى الصُّبْحَ صَبِيحَةَ يومِ عرفةَ حتّى أتى عرفةَ فنزل بِنَمِرَةَ وهو مَنْزِلُ الأُمَراءِ الذى تَنْزِلُ فيه بعرفةَ حتّى إذَا كَانَ بعْدَ صلاةِ الظُّهْرِ رَاحَ ﷺ مُهَجِّراً فجمعَ بين الظُّهْرِ والْعَصْرِ ثُمَّ خَطَبَ النَّاسَ ثُمَّ رَاحَ فوقَفَ على الْمَوْقفِ منْ عرفةَ]. أخرج هذه الأحاديث الثلاثة أبو داود.

«التَّهْجِيرُ» هنا السير عن الهاجرة، وهى شدّة الحر.

9. (1422)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* arefe günü sabahı, sabah namazını kılınca Mina'dan hareket ederek Arafat'a geldi, Nemire'ye indi. Burası, Arafat'a gelen ümerânın indikleri yerdir. Öğle namazı vakti olunca Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sıcakta Nemire'den yürüdü. Öğle ile ikindiyi birleştirdi, sonra halka hitab etti. Sonra yürüyüp Arafat'taki vakfe yerinde durdu." [Ebu Dâvud, Menâsik 60, (1913).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, arafe günü Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Arafat'taki vakfesini açıklamaktadır. Sırayla şöyle hareket ettiği anlaşılmaktadır:

1) Sekiz Zilhicce'yi dokuz Zilhicce'ye bağlayan geceyi Mina'da geçiren Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sabah namazını Mina'da kıldıktan sonra oradan yola çıkıp Arafat'a geliyor. Orada imamın (ümerânın) indiği yere iniyor. Şârihler, bu yere, Erâk dendiğini kaydederler. Hemen belirtelim ki, *Hz. Câbir* (radıyallahu anh)'in *Müslim*'de haccı anlatan uzun rivayeti, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Mina'dan sabah namazını kılar kılmaz değil, güneş doğduktan sonra hareket ettiğini kaydeder. [Müslim, Hacc 147).]

2) Öğle olunca, sıcağın biraz hafiflemesini beklemeden harekete geçen Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, -Câbir hadisinde görüldüğü üzere- Urene vâdisine geliyor, orada öğle ile ikindi namazını cem'ederek

kılıyor. Urene vâdisi de Arafat'tan sayılmaz. Hadiste geçen müheccir, öğle sıcağında yürüyen kimse demektir.

3) Namazdan sonra hacılara hutbe irad ediyor.

4) Konuşmayı müteâkip vakfe yerinde haccın farz olan vakfesini yapıyor.

Câbir hadisinde önce hutbe verip, sonra da -cem'ederek- öğle ve ikindi namazlarını beraberce kıldığı belirtilir.

2- *Nemire,* Harem'in dışında Arafat'a yakın, Arafat'la Harem arasında bir dağın adıdır. Harem bölgesini ayıran işâret oradadır. Rivâyet Veda haccı sırasında, Mina'dan yola çıkan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın önce bu hudud bölgesine indiğini belirtir. Hacc sırasında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın indiği yerde konaklamak müstehabtır. Bu nokta, Arafât'a doğru giden yolcunun sağında, dağın dibine inen kayanın yanıdır.

3- *Vakfe,* durmak demektir. Arafât'da vakfe, sadedinde olduğumuz rivayette de görüldüğü üzere arefe günü, yâni Zilhicce'nin dokuzunda zevâl vaktinden itibaren Arafat hududu içerisinde bulunmak mânasına gelir. Vakfe zamanı ertesi sabah fecr-i sadıkına kadar devam eder. Bu iki vakit arasında eksiksiz bulunmak vâcib değildir. Belirlenen bu zaman diliminin bir cüzünde Arafat'ta bulunmak yeterlidir. Sünnet olanı zevâlden gün batımına kadar geçen vakittir. Akşam vakti girince yola çıkıp, akşam ve yatsı namazını *cem-i te'hirle* yani birleştirerek Müzdelife hududu içerisinde kılmak esastır.

1423 ١٠ – وعن نافع قال: [كَانَ ابنُ عمرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنهُمَا يُصَلِّى الظُّهْرَ وَالعَصْرَ وَالْمَغْرِبَ وَالعِشَاءَ وَالصُّبْحَ بِمِنىً ثُمَّ يَغْدُو إِذَا طَلَعَتِ الشَّمْسُ إِلَى عَرَفَةَ]. أخرجه مالك.

10. (1423)- *Nâfi'* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) öğleyi, ikindiyi, akşamı, yatsıyı ve sabahı Mina'da kılar, sonra güneş doğunca Arafat'a hareket ederdi." [Muvatta, Hacc 195, (1, 400).]

AÇIKLAMA:

Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in kıldığı bu namazlar -sabah hâriç- terviye gününün namazlarıdır. Çünkü o , terviye günü denen Zilhicce'nin sekizinde, güneş doğduktan sonra, öğleyi Mina'da kıla-

cak şekilde Mekke'den ihramlı olarak yola çıkardı. Geceyi geçirmek üzere Mina'ya geldikten sonra öğle, ikindi, akşam, yatsı ve ertesi günün yâni Zilhicce'nin -ki arefe günüdür- sabah namazını da orada kılıp, sonra da Arafat'a müteveccihen yola çıkardı. Müteakip hadiste göreceğimiz üzere, bu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünneti idi.

1424 ١١ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [صَلَّى بِنَا رسولُ الله ﷺ بمنىً الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ وَالْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ وَالْفَجْرَ، ثُمَّ غَدَا إلى عرفات]. أخرجه أبو داود والترمذى.

11. (1424)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah, terviye günü, Mina'da bize öğleyi, ikindiyi, akşamı, yatsıyı ve ertesi günü (Zilhicce'nin dokuzu) sabahı kıldırır, sonra Arafat'a hareket ederdi." [Tirmizî, Hacc 50, 879).]

1425 ١٢ – وعن أبى داود: [صَلَّى الظُّهْرَ يومَ التَّرْوِيَةِ وَالْفَجْرَ يومَ عرفةَ بمنىً].

12. (1425)- *Ebu Dâvud*'da yine İbnu Abbâs: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, terviye günü öğleyi, arefe günü de sabahı Mina'da kıldırdı" demiştir. [Ebu Dâvud, Hacc 59, (1911).]

1426 ١٣ – وعن عروة بن مُضَرِّس الطائى رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [أَتَيْتُ رسولَ الله ﷺ بِالْمُزْدَلِفَةِ حِينَ أَقَامَ الصَّلاَةَ. فَقُلْتُ يا رسولَ الله: إنِّى جِئْتُ مِنْ جَبَلَىْ طَيِّئٍ أَكْلَلْتُ رَاحِلَتِى وَأَتْعَبْتُ نَفْسِى، وَاللهِ يَارَسُولَ الله مَا تَرَكْتُ مِنْ جَبَلٍ إلاَّ وَقَفْتُ عَلَيْهِ فَهَلْ لِى مِنْ حَجٍّ؟ فَقَالَ رسولُ الله ﷺ: مَنْ صَلَّى مَعَنَا صَلاَتَنَا هذه هَاهُنَا ثُمَّ أَقَدَمَ مَعَنَا وَقَدْ وَقَفَ قَبْلَ ذلِكَ بِعَرَفَةَ لَيْلاً أَوْ نَهَاراً فَقَدْ تَمَّ حَجُّهُ وَقَضَى تَفَثَهُ]. أخرجه أصحاب السنن.

13. (1426)- *Urve İbnu Mudarrıs et-Tâî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a Müzdelife'de namazı kıldığı zaman geldim.

"Ey Allah'ın Resûlü, dedim, ben Tayy dağlarından geliyorum. Hayvanım da kendim de yorgunum ve bitkin düştük. Allah'a kasem olsun, ey Allah'ın Resûlü, gelirken geçtiğim her dağın başında mutlaka durdum. Benim için hacc imkânı var mı?"

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu cevabı verdi:

"Bizimle birlikte şu namazı burada kılıp, bizimle kalan, bundan önce de Arafat'da geceleyin veya gündüzleyin kalmış olan, artık haccını ta-

mamlamış, haramlardan kurtulmuş olur." [Tirmizî, Hacc 57, (891); Ebu Dâvud, Menâsik 69, (1950); Nesâî, Hacc 211, (5, 263); İbnu Mâce, Menâsik 57, (3016).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayette *"Tayy dağları"* diye yaptığımız tercümenin asla sâdık şekli "İki Tayy dağı"dır. Bu dağlardan biri Selmâ dağı, diğeri Ecâ dağıdır.

2- Bazı rivayetlerde *Müzdelife* yerine Cem' denir. Cem'le de Müzdelife kastedilir.

3– *"Bizimle birlikte şu namazı..."* tâbirinde kastedilen namaz, Müzdelife'deki sabah namazıdır. "Bizimle birlikte şu namazı burada kılan.." cümlesinin zâhirine göre, haccın sahih olması için, *Müzdelife vakfesi* şarttır. Nitekim bâzı büyük âlimler buna hükmetmiştir: Alkame, Şa'bî ve Nehâî gibi. Bunlara göre Müzdelife vakfesini kaçıran kimse o yıl haccı kaçırmış demektir, ihramını umreye çevirir. Ebu Abdirrahmân, eş-Şâfiî, İbnu Hüzeyme ve İbnu Cerîr et-Taberî de aynı şekilde hükmederler. Bunlar ayrıca: فَاذْكُرُوا اللّٰهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ **"Meş'ari'l-Haram'ın yanında Allah'ı zikredin"** (Bakara 198) âyetini de delil getirirler. *"Buradaki emr vücûb ifâde eder, terki hiçbir surette câiz değildir"* derler. Ancak ulemânın ekserisi -ki Ebu Hanife de bu görüştedir- Müzdelife'de gecelemeyen, orada vakfe yapmayı kaçıran kimse, kurban keserek menâsik-teki eksikliği telâfi eder" diye hükmetmiştir.

4- Arafat vakfesiyle ilgili olarak geçen "...Arafat'da geceleyin veya gündüzleyin kalmış olan..." tâbirine gelince: Ahmed İbnu Hanbel gece ve gündüz kelimelerinin mutlak gelmiş olmalarını esas alır ve vakfe için "zevalden sonra" şartını kabul etmez, "Arafe günü fecrin doğmasından bayram günü fecrin doğmasına kadar ki zamana kadar" der. Şu halde ona göre bu zaman içinde bir müddet için Arafat'ta bulunan kimse, vakfe şartını yerine getirir. Bu meselede İmam *Mâlik*'in ashabı bir başka yorum ileri sürmüştür. Onlara göre, vakfelerde "gündüz" geceye tâbidir. Böyle olunca, arefe günü güneş batıncaya kadar Arafat'ta hazır bulunmayan, o yıl haccı kaçırır, gelecek yıl haccı yenilemesi gerekir. Ancak Cumhûr, hem Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ve hem de Hulefâ-i Râşidin'in ittifakla aynı olan tatbikâtını esas alarak, hadisteki "gündüz" kelimesini "zevalden sonra" diye te'vil etmiştir. Onlar hep öğleden sonra vakfe yapmışlardır. Öyle ise, Arafat'ta sadece öğleden evvel bulunmak vakfe için muteber değildir.

Hattâbî der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu sözüyle

haccın büyük kısmını kastetmiştir. Yani "Haccın büyük kısmı bitti" demektir. Büyük kısmından murad vakfelerdir. Çünkü, (bunlar vakitle kayıtlı, vakit de dar olduğu için) kaçırılmasından korku duyulur. Haccın ikinci rüknü olan ziyâret tavafını kaçırmaktan korkulmaz. Aynı mânada olmak üzere Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: الْحَجُّ عَرَفَةُ **"Hacc Arafat(ta vakfe)dir"** buyurmuştur, yani burada da "Haccın büyük kısmı Arafat vakfesidir." denmektedir.

6- En sonda **"...haramlardan kurtulmuş olur"** şeklinde tercüme ettiğimiz cümledeki haramların aslî kelimesi tefesdir. Tefes, lügat olarak kir, pislik demektir, ancak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bununla, ihramlının ihramdan çıktığı zaman yapması helâl olan şeylerin tamamını kastetmiştir: Saç traşı, etek traşı, tırnak kesmek gibi, kurban ve şeytan taşlama gibi, ihramdan çıkılınca yapılan geri kalan menâsik de tefese dahildir.

7- Arefe günü güneş batıncaya kadar Arafat'ta bulunmayan kimseye -yukarıda kaydedildiği üzere- *Mâlikîler* "haccın yenilenmesi"ne hükmederken, Hasan-ı Basrî: "Haccı tamdır. Kurban (dem) keser" demiştir. Fukahânın ekseriyeti: "Arefe günü, güneş batmazdan önce, Arafat'tan ayrılanın haccı tamdır, ancak kurban (dem) kesmesi gerekir" diye hükmetmiştir, *Atâ, Sevrî, Ebû Hânife* ve ashabı, İmam Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel bu görüştedirler. İmam Malik ve İmam Şâfiî (rahimehumallah): "Arafat'dan güneş batmadan ayrılıp, sonra tekrar oraya dönmesi birşey gerektirmez" demişlerdir. Ebû Hanife ve ashabı ise: "Güneş battıktan sonra dönüp vakfe yapmış ise, ondan kurban (dem) düşmez" demişlerdir.

1427 ١٤ – وعن عبدالرحمن بن يَعْمُر الدّيلى رضى اللّهُ عَنْهُ. [أنَّ النَّبـىَّ ﷺ أمر مُنَاديه وهو بعرفة أنْ يُنادى: الحَجُّ عَرَفَةُ، مَنْ جَاءَ لَيْلَةَ جَمْعٍ قَبْلَ طُلُوعِ الْفَجْرِ فَقَدْ أدْرَكَ الْحَجَّ. أيَّامُ مِنىً ثَلاثَةَ أيَّامٍ: فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلا إثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأخَّرَ فَلا إثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأخَّرَ فَلا إثْمَ عَلَيْهِ]. أخرجه أصحاب السنن.

14. (1427)- *Abdurrahmân İbnu Ya'mur ed-Dîlî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Arafat'da iken, münâdîsine (dellâlına) şöyle nidâ edip duyurmasını emretti: "Hacc Arafat'tır, kim Cem (Müzdelife) gecesi fecrin doğmasından önce (vakfeye) yetişirse, haccı idrak etmiş demektir. Eyyâm-ı Mina üç gündür. Kim ilk iki günde acele davranırsa, herhangi bir günah terettüp etmediği gibi, te'hir edene de bir

günah terettüp etmez." [Tirmizî, Hacc 57, (889); Ebû Dâvud, Menâsik 69, (1949); Nesâî, Hacc 211, (5, 264); İbnu Mâce, Menâsik 37, (3015).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın haccı Arafat olarak tarif etmesinin mânasını önceki hadiste açıkladık.

2- Hadiste geçen *"Cem gecesi, fecrin doğmasından önce (vakfeye) yetişirse.."* ifâdesiyle Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, "Arafat vakfesi, arefe günü güneşin batmasıyla sona erer" diyenlere veya bu zanna düşecek olanlara ve hatta "fecirden sonra güneşin doğmasına kadar devam eder" diyenlere nebevî bir cevap ve açıklama olmaktadır. Şu halde, arefe gününden bayram sabahına kadar Arafat'a yetişebilen vakfesini yerine getirmiş olmaktadır. *Vakfe* yi kaçırmayan kimse vakfelerden önce cinsî temasta da bulunmuşsa, onun "haccım fesada mı uğradı?" veya "fesada uğrayacak mı?" diye endişesi yersizdir. Geri kalan menâsik, hem zamanla kayıtlı değil, hem de fevti hâlinde kefâretle telâfi edilecek mahiyette şeylerdir, haccın yenilenmesini gerektirmez.

Yeri gelmişken bir kere daha belirtelim ki, vakfeyi herhangi bir sebeple kaçıran kimse, müteâkip sene haccı yeniler, ancak o zamana kadar ihramda kalması gerekmez. Onun, haccını umreye çevirerek ihramdan çıkması vacib olur. İhramı gelecek yıla kadar uzatması haram olur. Ulemâ bu hususta icma eder.

3- ***"Eyyâm-u Mina üç gündür"*** tâbiriyle Mina'da kalınan günler kastedilir. Bunlara Eyyâmi'l-Ma'dudât, Eyyâmu't-Teşrîk ve Eyyâmu Remyi'l-Cimâr da denir. Bunlar, yevm-i nahrdan sonraki üç gündür, yevm-i nahr denilen bayramın birinci günü buraya girmez, çünkü ulemâ, nahrın ikinci günü, Mina'dan hareket etmenin câiz olmayacağı hususunda icma etmiştir. Yevm-i nahr, bu üçe dahil olsaydı, ikinci gün dileyenin hareket etmesi caiz olurdu."[58]

4- **"Kim ilk iki günde acele davranırsa.."** demek, "Mina'yı terketme hususunda acele davranırsa.." demektir. "İki gün"den maksad da teşrik günlerinin son ikisinde demektir. Yani Zilhicce'nin 12'nci günü güneş batmazdan evvel yola çıkmıştır. Bu zaman içerisinde hareket edemeyen üçüncü güne kalarak, şeytan taşlamaya devam eder.

58– Bu günler mevzuunda ulemâ ihtilaf eder.

1- Umumiyetle *eyyâm-ı teşrik* deyince yevm-i nahr'i (10 Zilhicce) takip eden ilk üç gün kastedilir. 11, 12, 13 Zilhicce günleri.

2– *Eyyâmu Ma'dudat* ile de yevm-i nahr ve ondan sonraki iki gün kastedildiğini söyleyenler de olmuştur, yani Zilhicce'nin 10, 11, 12'nci günleri.

"Acele etmek"ten, ikinci günü akşam vakti girmeden Mina hududunu terketmek anlaşılmıştır. Bu vakit içerisinde terkedemeyen, üçüncü günü de Mina'da geçirmesi gerekir.

Sünnete uygun olan, acele etmek ve üçüncü güne kalmamaktır.

5- Âyet-i kerimede: فَمَنْ تَعَجَّلَ فِى يَوْمَيْنِ فَلاَ إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلاَ اِثْمَ عَلَيْهِ **"Kim iki günde (Mina'dan dönmek için) acele ederse üstüne günah yoktur. Kim de geri kalırsa ona da günah yoktur"**(Bakara 203) buyurulması câhiliye devrinde hâkim bir yanlış düşünceyi yıkmak gâyesini güder. Tefsirlerde belirtildiği üzere câhiliye insanları iki gruptu: Bir kısmı, Mina'dan ayrılma hususunda acele davrananı günahkâr addederdi, diğer kısmı da te'hir edeni günahkâr addederdi. Âyet-i kerime, bu hususta ruhsat vaz'ederek, dileyene acele etmesini, dileyene te'hir etmesini, bu hususta hiç kimsenin günahkâr olmayacağını belirtmiştir.

1428 ١٥ – وعن على رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قـال: [وَقَفَ رسـولُ اللهِ ﷺ عَلَى قُزَحَ فـقَالَ: هذَا قُزَحُ وَهُوَ المَوْقِفُ، وجَمْعٌ كُلُّهُ مَوقِفٌ ونَحَرْتُ هَاهُنَا، وَمِنىً كُلُّهَا مَـنْحَرٌ فَانْحَرُوا فِي رِحَالِكُمْ]. أخرجه أبو داود.

15. (1428)- *Hz.Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kuzah'ta vakfe yaptı ve: "Burası Kuzah'tır, vakfe mahallidir, Cem'in (Müzdelife'nin) tamamı vakfe mahallidir. Ben burada kurbanı kestim. Mina'nın her yanı kesim yeridir. Kurbanlarınızı evlerinizde kesin" buyurdu." [Ebu Dâvud, Menâsik 65, (1935).]

AÇIKLAMA:

1- *Kuzah, Müzdelife*'de imama mahsus vakfe yerinin adıdır. Cahiliye devrinde Kureyşliler buraya ateş yakarlarmış. Ayrıca Kureyşliler, Arafat'a çıkmadıkları için, burayı kendilerine has vakfe yeri olarak seçmişlerdi.

2- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu rivayette, Müzdelife'nin tamamını "vakfe yeri" olarak tavsif etmiştir. Ancak şârihler, başka rivayetleri gözönüne alarak: "Muhassır vâdisi hariç" derler.

3- Bu hadiste, *Mina*'nın her tarafında kurban kesmenin meşru olduğu belirtilmektedir. Ulemâ bunda ittifak eder. Ancak şârihler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kestiği yerde kesmenin efdal olacağını belirtirler. Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*, *Mina Mescidi*'ni takib eden Birinci Cemre'nin (şeytan taşlama yeri) yanında kurbanını kesmiştir.

1429 ١٦ – وعن مالك أنه بلغه أن رسولَ الله ﷺ قال: [عَرَفَةُ كُلُّهَا مَوْقِفٌ وَارْتَفِعُوا عَنْ بَطْنِ عُرَنَةَ. وَالْمُزْدَلِفَةُ كُلُّهَا مَوْقِفٌ وَارْتَفِعُوا عَنْ بَطْنِ مُحَسِّرٍ].

16. (1429)- İmam Mâlik (rahimehullah)'e ulaştığına göre, Resû-lullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur: "Arafat'ın tamamı vakfe yeridir. Urene vâdisinden çıkın (vakfe yeri değildir). Müzdelife'nin tamamı vakfe yeridir, Muhassır vâdisinden çıkın (vakfe yeri değildir)." [Muvatta, Hacc 166 (1, 388); Müslim, Hacc 149.]

AÇIKLAMA:

Urene vadisi, Mina ile Arafat arasında bir yer adıdır. Burası vakfe yeri değildir, vakfe için orada bulunulması gerekir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadislerinde, vakfe bölgelerinin hududunda yer almalarına rağmen vakfe yapılmayacak yerlere dikkat çekiyor. Bunlardan biri *Müzdelife*'deki Muhassır vâdisi, diğeri de Arafat'taki Urene vâdisidir.

İKİNCİ FASIL

İFÂZA HAKKINDADIR

İfâza, hacıların Arafat vakfesinden sonra, kitle halinde Müzdelife'ye sökün etmeleridir. Keza Müzdelife'den de Mina'ya olan söküne ifâza denmiştir. Bu kelimeyi 1416 numaralı hadisle izah ettik.

1430 ١ – عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال: [دَفَعَ رسولُ اللّهِ ﷺ مِنْ عَرفَةَ فَسَمِعَ وَرَاءَهُ زَجراً شَدِيداً وَضَرْباً لِلإبلِ فَأَشَارَ إلَيْهِمْ بِسَوْطِهِ. فقَالَ: أيُّهَا النَّاسُ عَلَيْكُمْ بِالسَّكِينَةِ فَإنَّ البِرَّ لَيْسَ بِالإيضَاعِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

« الإيضاع » الإسراع.

1. (1430)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Arafat'tan yola çıkmıştı, arkasından birisinin (koşturmak için) devesine şiddetle bağırıp, vurduğunu işitti. Bunun üzerine kamçısıyla (etrafındakilere kulak verin diye) işaret edip, şöyle buyurdu:

"Sâkin olun. (Allah'ı razı edecek iyi davranış ve) birr acelede değildir." [Buharî, Hacc 94, Müslim, Hacc 268, (1282), 282, (1286); Ebu Dâvud, Menâsik 64, (1920); Nesâî, Hacc 204,(5, 257-258).]

AÇIKLAMA:

Hacc menâsiki, bazı noktalarda gerçekten dikkat ve sükûnet gerektiriyor. Bunlardan biri, Arafat'ta *ifâza* anıdır. Yüz binlerce hacı kâfilesi, bir anda muayyen ve mahdut yollarla aynı hedefe sökün ediyor. Keza şeytan taşlama anlarında da aynı kalabalık muayyen vakitlerde belli noktalara izdiham yapıyor. Böyle anlarda sükunetin ehemmiyeti açıktır. Gerek Arafat çıkışında ve gerekse cemrelerde çok sık panik ve telaş sebe-

biyle nice insanların ezilerek öldüğüne şâhid olunur. Bu vak'alar gözönüne alınınca Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hacc menâsikinin bilhassa ifâza safhasında sükunet tavsiye edip "Telaşta Allah'ın rızası yok!" mânasında ihtarda bulunması cidden mânidârdır, günümüzün şartlarına uygun mu'cizane bir mesajdır. *İfâza* dan sonra, yâni yola çıkıldığı zaman hızlı yürünebileceği 1432 numaralı hadiste görülecektir.

1431 ٢– وعن أسامة بن زيد رضى الله عنهما قال: [دَفَعَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مِنْ عَرَفَةَ حِينَ وَقَعَتِ الشَّمْسُ حَتَّى إذَا كَانَ بِالشِّعْبِ نَزَلَ فَبَالَ ثُمَّ تَوَضَّأَ وَلَمْ يُسْبِغِ الْوُضُوءَ. فَقُلْتُ الصَّلاَةَ يَارَسُولَ اللهِ؟ فَقَالَ: الصَّلاَةُ أمَامَكَ. فَرَكِبَ فَلَمَّا جَاءَ الْمُزْدَلِفَةَ نَزَلَ فَتَوَضَّأَ فَأسْبَغَ الْوُضُوءَ ثُمَّ أُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَصَلَّى الْمَغْرِبَ ثُمَّ أنَاخَ كُلُّ إنْسَانٍ بَعِيرَهُ. ثُمَّ أُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَصَلَّى الْعِشَاءَ وَلَمْ يُصَلِّ بَيْنَهُمَا شَيْئاً]. أخرجه الستة إلا الترمذى.

2. (1431)- *Üsâme İbnu Zeyd* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* güneş battığı zaman Arafat'tan (ifâza yaparak) yola çıktı. Dağ geçidine geldiği zaman deveden inip bevletti. Sonra abdest aldı. Abdesti bol su kullanarak değil, hafifçe aldı. Ben:

"Namaz mı kılacağız ey Allah'ın Resûlü?" diye sordum.

"Hayır, namaz önümüzde!" dedi ve devesine bindi. Müzdelife'ye gelince hayvandan indi ve yeniden abdest aldı. Bu sefer bol su kullandı. Sonra namaz başladı. Akşam namazını kıldı. Sonra herkes devesini ıhdı. Yine namaza başlandı. Bu sefer de yatsıyı kıldı. İkisi arasında başka bir namaz kılmadı." [Buhârî, Vudû 6, 35, Hacc 93, 95; Müslim, Hacc 266, (1280); Muvatta, Hacc 197, (1, 400-401); Ebu Dâvud, Menâsik 64, (1925); Nesâî, Mevâkît 56 (1, 292), Hacc 206, (5, 259).]

AÇIKLAMA:

1- Burada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Veda haccından bir iki nokta aydınlatılmaktadır. Vakfeden Arafat'ın terkine *ifâza* dendiğine göre, bu ayrılış ifâzadır.

2- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yolda küçük abdest bozuyor ve arkadan hafifçe bir abdest alıyor. Hafif abdestten murad az su ile abdest almaktır. Abdest uzuvlarını birer veya ikişer sefer yıkamak, ovalama, delk gibi hususları asgarîye indirmek suretiyle alınan abdest "hafif"tir. Üçer sefer yıkayarak ovalama, hilalleme gibi âdaba riâyet edip, her uzvu

üçer sefer yıkamak isbâğ'dır, yâni "tam abdest." Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sefer sırasında zaman zaman abdest uzuvlarını birer veya ikişer sefer yıkayarak "hafif abdest" aldığı da vâkidir, muteber rivayetler bunu tevsik eder. Sadedinde olduğumuz rivayet mezkur abdestin "hafif" olduğunu belirtir ise de uzuvları kaçar sefer yıkadığını belirtmez.

3- Bu rivayet Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hep abdestli olduğuna, namaz kılmak maksadı olmaksızın da abdest almanın meşru bulunduğuna, bunun israf sayılamayacağına, müstehab olduğuna delildir. Arapça'da vüdû (abdest) kelimesinin herhangi bir yıkamak mânasına gelmesi hasebiyle, rivayette geçen vüdûnun namaz abdesti değil, istinca yıkaması veya istincadan sonra ellerin yıkanması olabileceği hatıra gelebilir. Ancak, hadisin başka vecihlerindeki tasrihattan başka, bizzat bu vechinde "namaz mı kılacağız?" diye sorulmuş olması bu ihtimali bertaraf eder.

4- Yol, vakit darlığı, su kıtlığı gibi durumlarda abdesti hafif tutmanın, müsaid durumlarda ise isbâğ yapmanın yani bol su ile bütün âdâbına riayet ederek abdest almanın müstehab olduğu görülmektedir.

5- Rivâyet Arafat ile Müzdelife arasında, ihtiyaç halinde durulabileceğini, kaza-i hâcet yapılabileceğini göstermektedir. Bu iki mevkıf arasını fâsılasız geçmek diye bir nüsük yoktur.

1432 ٣– وفي رواية أخرى عن عُروة قال: [سُئِلَ أُسَامَةُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ، كَيْفَ كَانَ رسولُ اللّٰه ﷺ يَسيرُ في حَجَّةِ الْوَدَاعِ حين دَفَعَ؟ فقَالَ: كَانَ يَسيرُ الْعَنَقَ فإذَا وَجَدَ فَجْوَةً نَصَّ].

قال هشام: «والنَّصُّ» فوق العنق.

3. (1432)- *Urve*'den yapılan bir rivayet şöyledir: *"Hz. Üsâme* (radıyallahu anh)'ye:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Veda haccından, ifâzadan (Arafat'tan ayrıldıktan) sonra yolculuğu nasıl yaptı?" diye sorulmuştu. Şu cevabı verdi:

"Hızlı yürürdü. Ancak yolda bir düzlüğe rastlarsa daha hızlı yürürdü." [Buhârî, Hacc 92, Cihâd 136, Megâzî 77; Müslim, hacc 282, (1286); Muvatta, Hacc 176, (1, 392); Ebu Dâvud, Menâsik 64, (1923); Nesâî, Hacc 205, (5,259).]

AÇIKLAMA:

1- Ashab (radıyallahu anhüm)'ın Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le ilgili en küçük teferruata bile kıymet verdiklerini görmede bu

hadis mânidârdır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in nasıl yol aldığı merak edilmiş, sorulmuş ve de alınan cevap rivayet edilmiştir.

2- Şu halde ifâzadan sonra, yolda hızlı yürümek esastır. Zîra, Üsâme'nin açıklaması, devenin normalde hızlı yürüdüğünü, müsâit düzlükler olunca, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in deveyi daha da hızlandırdığını göstermektedir.

Hemen şunu da belirtelim: Bu bâbın ilk hadisinde (1430 hadis) İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sür'at değil sükunet tavsiye ettiğini belirtmekte, hatta hadisin bazı vecihlerinde, ***"Müzdelife'ye gelinceye kadar devesinin ön ayağını kaldırdığını (hızlandığını) görmedim"*** denmektedir. Bu iki rivayet arasında şârihler tezad görmezler. Sükûnet tavsiyesi ve sür'atten men etme durumu izdihâmlı yerlere hamledilmiştir. İbnu Hacer, İbnu Abbas'a ait rivayetin de kaynağının Hz. Üsâme olduğunu, İbnu Abbas'ın hadisi ondan alarak rivayet ettiğini delilleriyle gösterir.

1343 ٤– وعن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما قال: [أَنَا مِمَّنْ قَدَّمَ النَّبىُّ ﷺ لَيْلَةَ الْمُزْدَلِفَةِ في ضَعَفَةِ أَهْلِهِ]. أخرجه الخمسة.

4. (1433)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ): "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Müzdelife gecesinde, ailesinden, erkenden taşlamaya gönderdiği zayıflar grubu arasında idim" demiştir. [Buhârî, Hacc 98; Müslim, Hacc 300, (1293); Tirmizî, Hacc 58, (892, 893); Ebu Dâvud, Menâsik 66, (1939, 1940); Nesâî, Hacc 208, (5, 261, 271, 272); İbnu Mâce, Menâsik 62, (3025).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet Müzdelife'de vakfe yapılırke, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın âilesinden zayıfları yani kadın ve çocukları Mina'ya müteveccihen daha erken yola çıkardığını ifade etmektedir. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vefatında 7-8 yaşlarında bir çocuk olması haysiyetiyle, Veda haccı sırasında "zayıflar" arasında mütâlaa edilmesi tabiidir. Hadisin bazı vecihlerinde ağırlıkların, yani eşyaların da önceden gönderilenler arasında yer aldığı belirtilir.

2- Zayıfları geceleyin, önden göndermeyle ilgili Ashab'ın tatbikatına ait rivayetler de mevcuttur. Fukahâdan bunun câiz olduğuna itiraz eden olmamıştır. Ancak, bu cevaz "zayıfların dışına da çıkar mı?" "gecenin hangi saatinde çıkılabilir?" gibi sorulara farklı cevaplar verilmiştir.

★ *Alkame,* Nehâî ve Şa'bî hazretleri: Müzdelife'de gecelemeyenin haccı fevt olur (batıl olur) demişlerdir.

★ *Atâ, Zührî, Katâde Şafiî, İshâk, Kûfîler.* "Müzdelife'de gecelemeyene dem (kurban) gerekir" demişlerdir. Bunlara göre: "Gecelemiş olmak için gecenin yarısından evvel Müzdelife terkedilmelidir."

★ İmam Mâlik: "İçinden mola vermeden geçmesi halinde dem gerekir, Müzdelife'ye inmişse, ne zaman terkederse terketsin vazife tamamdır, hiçbir ceza gerekmez" demiştir.

3- Hâdise ile ilgili bir başka rivayet mevzuya aydınlık getirecektir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* amcası Abbâs'a, Müzdelife vakfesi yapıldığı gece şunu söyledi: **"Zayıflarımız ve kadınlarımızı götür, sabah namazını Mina'da kılsınlar. İnsanların sökün etmelerinden (ifâza) önce taşlarını atsınlar."**

Yaşlanıp güçsüzleşince Atâ'nın da böyle yaptığı rivayet edilir. Keza *Abdullah İbni Ömer'in, Esmâ Bintu Ebî Bekr*'in bunu tatbik ettikleri belirtilir. Buhârî'nin Esmâ (radıyallahu anhâ) ile alâkalı rivayetinde, Esmâ'nın karanlıkta taşlamayı yapıp döndükten sonra, menzilinde sabah namazını kıldığı ayrıca tasrih edilir. Bundan hareketle bir kısım ulemâ, zayıfların ve onlara refâkat eden kimselerin önce şeytan taşlaması yapabileceğine hükmetmiştir.

Fakat *Hanefîler:* "Büyük şeytana güneş doğmadan taş atılamaz" demişlerdir. Ancak güneşin doğmasından güneş doğmazdan önce olmakla beraber, fecrin doğmasından sonra ise câiz olacağı, fecirden de önce taşlayanın bunu yenilemesi gerekeceği hükme bağlanmıştır.

Taşlama ile ilgili teferruat 1442-1449 numaralı hadislerde gelecek.

1434 ٥ — وعن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْهَا قالت: [اسْتَأْذَنَتْ سَوْدَةُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهَا رسولَ اللّهِ ﷺ أنْ تَفِيضَ مِنْ جَمْعٍ بِلَيْلٍ، وَكَانَتِ امْرَأَةً ضَخْمَةً ثَبِطَةً فَأذِنَ لَهَا. قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهَا: لَيْتَنِى كُنْتُ اسْتَأْذَنْتُهُ كَمَا اسْتَأْذَنَتْهُ. وَكَانَتْ عَائِشَةُ لاَ تُفِيضُ إلاَّ مَعَ الإمَامِ]. أخرجه الشيخان والنسائى.

« ثَبِطَة » أى بطيئة.

5. (1434)- *Hz.Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Sevde (radıyallahu anhâ), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan Müzdelife'den geceleyin ifâza yapmak için izin istedi. Sevde iri, ağır yürüyen bir kadındı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona izin verdi."

Hz. Aişe (radıyallahu anhâ): "Keşte ben de onun gibi izin istemiş olsaydım" diye hayıflanırdı. (Vaktiyle izin almamış olduğu için) O, hep imamla birlikte ifâzada bulunurdu." [Buhârî, Hacc 98; Müslim, Hacc 293-296, (1290); Nesâî,Hacc 209, (5, 262), 214 (5, 266).]

AÇIKLAMA:

Rivayetin Müslim'de gelen bazı vecihleri Hz. Sevde (radıyallahu anhâ)'nin, Mina'ya izdiham olmadan dönmek maksadıyla izin istediği tasrih edilir. Keza, *Hz. Aişe* de izdihamdan önce Mina'ya varıp namazını kılamamış olduğu için pişmanlık duymuştur.

Bu vesile ile şunu belirtelim ki, cahiliye devrinde Araplar, Müzdelife vakfesini güneş doğuncaya kadar devam ettirirlerdi. "Güneş doğduğu zaman hacılar, tepelerin üzerinde vakfede olurdu, öyle ki (uzaktan bakınca) dağların başında sarık manzarasını arzederlerdi, tıpkı insanların başındaki sarık gibi" diye tasvir edilir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu meselede müşriklere muhalefet vaz'etmiş, sabah vaktinin girmesinden sonra ortalık aydınlanmaya başlayınca, güneş daha doğmadan Mina'ya müteveccihen ifâzaya (sökün etmeye) müsâade etmiştir.

1435 ٦– وعنها رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا قالت: [أَرْسَلَ رسـول اللّٰه ﷺ بِأُمِّ سَلَمَةَ لَيْلَةَ النَّحْرِ. فَرَمَتِ الْجَمْرَةَ قَبْلَ الْفَجْرِ ثُمَّ مَضَتْ فَأَفَاضَتْ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

6. (1435)- Yine *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ümmü Seleme'yi kurban gecesi (Mina'ya) gönderdi. Ümmü Seleme, daha şafak sökmeden şeytan taşlamasını yaptı. Sonra gidip ifâza (tavafını) yaptı." [Ebu Dâvud, Menâsik 66, (1942); Nesâî, Hacc 223, (5, 272).]

AÇIKLAMA:

1- İfâza tavafı, daha önce açıklandığı üzere tavaf-ı ziyarettir. Yani haccın farz olan ikinci rüknü, ifâza tavafından sonra tekrar Mina'ya dönecek ve geri kalan menâsiki tamamlayacaktır. Hattâ Ebu Dâvud'un rivayetinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la beraber olma nöbeti o gün Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) validemizde olduğu (için, bu menâsikin icrasında) isti'câl gösterdiği belirtilmiştir.

2- Zayıflara ve hususen kadınlara tanınan bu isti'câl (acele davranma) ruhsatının bir hikmeti de şu olabilir: Kadınlar için, bu menasikin

icrasında bir saat öncelik ehemmiyetlidir. Çünkü, hayız olma halinde farz olan ifâza tavafını yapamaz. Umumiyetle muntazam periyodlarla gelen hayız nöbetini bilen kadınlar, bir iki saatlik isti'cal ile temizlik devresi içerisinde ifâza tavafını da yaparak, bir haftalık bekleme müddetini kurtarabilirler.

1436 ٧– وعن فاطمة بنت المنذر قالت: [كَانَتْ أَسْمَاءُ بِنْتُ بَكْرٍ تَأْمُرُ الَّذِى يُصَلِّى لَهَا وَلأَصْحَابِهَا الصُّبْحَ بِالْمُزْدَلِفَةِ أَنْ يُصَلِّى حِينَ يَطْلُعُ الْفَجْرُ ثُمَّ تَرْكَبُ فَتَسِيرُ إِلَى مِنىً وَلاَ تَقِفُ]. أخرجه مالك.

7. (1436)- *Fâtıma Bintu'l-Münzir* anlatıyor: "Esmâ Bintu Ebî Bekr (radıyallahu anhümâ) kendisi ve beraberindekilere Müzdelife'de sabah namazı kıldırıverecek olan kimseye, şafak söktüğü zaman kıldırmasını emredip, bineğine atlar ve Mina'ya hareket eder (yolda da) durmazdı." [Muvatta, Hacc 175, (1, 392).]

ÜÇÜNCÜ FASIL

ARAFAT VE MÜZDELİFE'DE TELBİYE

Arafat'ın öyle bir nûrâniliği ve orada yaşanan zamanın öyle bir derinliği vardır ki, o hazîrede bir kere bulunma bahtiyarlığına ermiş bir ruh, gayri hiçbir zaman bütün bütün mahvolmaz ve katiyyen dünyevîler gibi ölmez. Ömrünün bir kaç saatini Arafat'ta geçirmiş olanlar, bütün bir ömür boyu güller gibi açar durur ve asla solmazlar. Onun şefkatli, aşklı, şiirli dakikaları, hep bir sabah güneşi gibi gönül gözlerimizde ışıldar durur.. ve her yanında açık-kapalı aşkla bilenmiş, bülbül gibi şakıyan, şakıyıp kalplerinin en mahrem noktalarında petekleşmiş bulunan imanlarını, irfanlarını, muhabbetlerini ve cezb u incizaplarını haykıran insanların çığlıkları kulaklarımızda tın tın öter ve ötelere müştak gönüllerimizi coşturur. Hem öyle bir coşturur ki, bizi, en inanılmaz, en erişilmez lezzetlere çeker.. en olgun, en doyurucu vâridatla hislerimizi şahlandırır.. ve görmüş-geçirmiş varlıkların istiğnâlarına benzer şekilde gözlerimize bir büyü çalar ve bizleri özlerimizin içindeki zenginliklerde dolaştırır.

Arafat'ta, sabahlar da guruplar da hep derinlik soluklar ve ihtimal ki, en yüksek şâirlerin bile terennüm edemeyeceği nüktelerini kalplerimize boşaltır ve bize varlığımızın gayeleri adına neler ve neler fısıldarlar. Bence, ruhun uhrevîleşip incelmesi için insan hiç olmazsa ömründe bir kere Arafatlaşmalı Arafat'ı yaşamalı ve Arafat'ın tulû ve grûbunu oksijen gibi ciğerlerine çekmelidir.

Arafat'ta insan, duânın, yakarışın, iç çekiş ve iç döküşün en ürperticilerine şâhit olur. Hele ikindi sonrasına doğru, biraz da buruksu veda havasıyla eda edilen duâlar, daha bir derinlikle tüllenir, sesler, soluklar, göklerötesi meleklerin çığlıklarını hatırlatan bir enginlik ve duruluğa ulaşır. İnsan, Arafat düzlüğünde yükselen âh u efgânı duydukça, seslerdeki uhrevîlik, ebedî saadet ümidinin hâsıl ettiği rikkat, şefkat ve

recâsıyla gençleştiğini, ebedîleştiğini, büyük bir açılışa geçtiğini ve genişlediğini sanır. Hele, güneş gurûba kapanıp ta, kararan ufukların her yana buğu buğu veda duyguları saldığı dakikalarda ümitlerin cisimleşip içimize aktığını, şuurlarımızın Arafat vâridatıyla aydınlandığını ve tıpkı rüya âlemlerinde olduğu gibi, kalıplarımızdan sıyrılıp, bir kısım mânevî anlaşmazlıklara açıldığımızı.. Arafat gibi çığlık çığlığa inlediğimizi.. batan güneşle beraber eriyip gittiğimizi.. kulaklarımıza çarpan âh u efgân gibi birer feryat hâline geldiğimizi.. kuşlar gibi hafifleyip bir tür kanatlandığımızı.. ve mâhiyet değiştirip birer mânevî varlığa inkılap ettiğimizi sanır ve hayretler içinde, olduğumuz yerde kalakalırız.

Arafat, insanların bütün bir gün, melek mevkibleri arasında dolaşıp durduğu, otururken-kalkarken sürekli semâvîlik solukladığı, Hakk rahmetinin sağnak sağnak gönüllerimize boşaldığı ve hâdiselerin hep ümit televvünlü cereyan ettiği bir rahmet yamacı ve hesap endişeli bir Arasat meydanıdır. Dünyaya ait herşeyden sıyrılmış ve soyunmuş insanlar, hesap, terazi, mîzân endişesi ve rahmet ümidiyle hep hayaletler gibi dolaşırlar onun düzlüklerinde. Affolacaklarını umar, kurtuluşa ereceklerinin hülyalarını yaşar ve bu bir tek günü, senelerin vâridâtını elde edebilecek şekilde değerlendirirler.. değerlendirirler ama, yine de bir başka yerde duâ edip yakarışa geçmeleri lâzım geldiğini de söküp kafalarından atamazlar.

Atmalarına gerek de yok, zîra bir kaç adım ötede bağrını açmış Müzdelife onları bekliyor. Vicdanlarımızdan, Müzdelife'nin bizi beklediği mesajını alır almaz, içinde bulunduğumuz ışıklardan ve ümitle bize tebessüm eden Arafat'tan ayrılır, rükua nisbetle secde seviyesinde Allah'a yakın olmanın ünvanı sayılan Müzdelife'ye yürürüz.. sonsuza, mekânsızlığa, ebediyete ve Allah'a yürüdüğümüz gibi Müzdelife'ye yürürüz. Tamamlanmaya yüz tutmuş mehtâbın, dağ-dere, vadi-yamaç her yanı aydınlatan ışıklarla cilveleştiği bir mübarek mekânda ve göklerin yere indiği, arzın semâvîleştiği duyguları içinde, kendimizi, orada, Hakk'a ulaştıran ayrı bir rıhtım, ayrı bir liman ve ayrı bir rampada buluruz. Kâbe'den beri değişmeyen halleriyle göklerin pırıl pırıl çehresinin, hacıların simalarındaki akislerini, Allah'a yönelmiş yalvaran bu sâdık bendelerin seslerini bedenlerimizde, ruhlarımızda, gözlerimizde ve gönüllerimizde duyarak ötelerde dolaşıyor gibi öteleşir, meleklerle ve melekûtla hemhâl olur uhrevîleşir ve kendimizi bütün bütün rahmetin enginliklerine salarız.

İbnu Abbas, İnsanlığın İftihar Tablosu'nun, Arafat'ta ümmeti adına

sarih olarak elde edemediği önemli bir reçete ve beraati Müzdelife'de elde ettiğini söyler. Gönlüm bu tesbitin yüzde yüz doğru olmasını ne kadar arzu ederdi..! Eğer, Hz. İbnu Abbas'ın dediği gibi ise, başkaların secdeye varmışlığı ölçüsünde insanları Allah'a yaklaştıran Müzdelife, bir başka feryâd u figân, bir başka âh u zâr ister..

Müzdelife'nin hemen her yanında, lambalardan akseden ışıklarla, hacıların parıldayan yüzleri, buğulu bakışları ve heyecanla çarpan sineleri, sadece gecesiyle tanıdığımız o mübarek sahaya büyüleyen ayrı bir güzellik katar. Hele gece ilerleyince her yanı daha derin bir esrar bürür. Bir kısım kimseler ertesi günkü zor vazifeleri için dinlenirken, sabaha kadar elpençe divan duran insanlar da vardır. Sesini sinesine çekip duygularıyla tıpkı bir mızrap gibi gönlünden gönül ehline nâmeler dinleten bu engin ruhlar kim bilir neler düşünür, neler söyler ve içlerinden neler geçirirler..! Kalp sesleri her zaman kendilerini aşan bir seviyede cereyan eder ve meleklerin soluklarıyla atbaşıdır. Kalbini dinleyen ve kalbiyle konuşan bu zamanüstü insanlar, şimdi seslendirdikleri bu gönül bestelerinin yanında, daha önce, ondan da önce, duygu mızrabıyla gönül telleri üzerinde duyurup duymaya çalıştıkları ne kadar nâme varsa, hepsini bir koro gibi birden duyar, birden dinler ve geçmişlerini bu günle beraber bir zevk zemzemesi hâlinde yudumlarlar.

Ufuklarda şafak emâreleri tüllenmeye başlayınca, bir gün önce Arafat'ta yaşanan ses-soluk, his-heyecan katlanarak bütünüyle Müzdelife'ye akar.. akar ve tan yeri bir sürü his, bir sürü iniltiye karışarak ağarır. Namaz dışı Hakk'a yönelişler, namaz içi teveccühler ve namazın içine akıp kunutlaşan duâlar her biri Hakk'a yakınlığın ayrı bir buudu olarak keyfiyetlerüstü bir derinlikte edâ edilirler.

Bazen dörtbir yanımızı saran ve bütün duygularımızı okşayan bir ipek urba gibi.. bazen ümitlerimize fer ve acılarımıza tesellibahş olan semâvî eller gibi.. bazen ocaklar gibi yanan sinelerimize su serpen birer tulumba gibi.. bazen ruhlarımıza en yüce hakikati duyurup gönüllerimize ürpertiler salan ezanlar gibi.. bazen yıkılmış, dağılmış eski dünyamızın parçalarını biraraya getirerek, özümüzden, ebediyetimizden, dünyamızdan, ukbâmızdan öyle ma'nalar duyurulur ki, kendimizi yeniden keşfediyor, özümüzü daha yakından tanıyor, dünyaya farklı bir zâviyeden uyanıyor, ukbâyı da ayrı bir yakınlık, ayrı bir netlik içinde görüyor gibi oluruz.

Bu yalvarış ve yakarışlar, güneş ışınları yeni bir günün müjdesiyle ufukta belireceği âna kadar da devam eder. Güneş doğarken de, adeta o

âna kadar secdede olan başlar, bir başka yakınlığa ulaşmak için yeniden "şedd-i rihâl" eder ve yollara koyulurlar. Şimdi, önümüzde daha önce de uğrayıp ve vadi vadi selam durup geçtiğimiz Mina var. Safvete ermiş kalplerin, düz mantığa zimam vurup ruhun eline teslim edecekleri Mina... Teslimiyete ermiş gönüllerin inkıyadlarını ortaya koyacakları Mina.. Hz. Âdem'den Hz. İbrâhim'e, ondan da insan nev'inin şeref yıldızına kadar binlerin yüz binlerin akıl ve mantıklarını gemleyip muhâkemelerini kalple irtibatlandırdıkları Mina... Nihayet bütün bunlardan sonra, şeytanı taşlar-ken nefislerimizin de paylarını aldıkları, ayrıca ibadetin esası sayılan taabbüdîliğin ma'şerî vicdan tarafından temsil edildiği Mina... Ve şeytan taşlamanın yanında daha neler neler yapılır orada.. kurban, traş, hac esvâbından soyunma.. ve yol boyu derinleştirilen konsantrasyondan sonra tam bir metafizik gerilimle eda edilen farz tavaf bunlardan sadece birkaçı.[59]

Telbiye, ihrama giren hacının lebbeyk Allahümme lebbeyk diye başlayan duayı, belli bir âdâba göre, yüksek sesle okumasıdır. (Teferruat için 1164 numaralı hadise bak.)

1437 ١ — عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا قال: [كَانَ أُسَامَةُ رِدْفَ رسولِ اللّهِ ﷺ مِنْ عَرَفَةَ إلى الْمُزْدَلِفَةِ. ثُمَّ أَرْدَفَ الْفَضْلَ مِنْ مُزْدَلِفَةَ إلى مِنىً فَكِلاَهُمَا قَالاَ: لَمْ يَزَلْ رسولُ اللّهِ ﷺ يُلَبِّى حَتَّى رَمَى جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ]. أخرجه الخمسة.

1. (1437)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Üsâme (radıyallahu anh) Arafat'tan Müzdelife'ye kadar Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın terkisinde idi. Sonra Müzdelife'den Mina'ya kadar da Fadl İbnu Abbâs'ı terkisine aldı. Her ikisi de: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* büyük şeytanı (Cemretu'l-Akabe) taşlayıncaya kadar telbiyeyi bırakmadı" demiştir." [Buhârî, Hacc 86, Cihâd 126; Müslim, Hacc 266, (1281); Tirmizî, Hacc 78, (918); Ebu Dâvud, Menâsik 28, (1815); Nesâî, Hacc 216, (5, 268), 229, (Buhârî'de gösterilen bablarda rivayet mânâ yönüyle mevcuttur, lâfzan değil).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, ihramın giyilme anından itibaren yüksek sesle söylenmeye başlayan ve haccın alemi durumunda olan telbiyenin ne zaman sona ereceğini belirlemektedir: Büyük şeytan diye bilinen cemretü'l-Akabe'ye taş atıncaya kadar, yani bayramın birinci günü sabahına kadar devam etmektedir.

---

59 - Szıntı, Haziran, 1994

Büyük şeytana ilk taşın atılmasıyla mı, yoksa hepsinin atılmasıyla mı telbiye kesilmeli? sorusuna farklı cevap verilmiştir. Cumhur "ilk taşlama ile kesilmesi gerekir" demiştir. Ahmed İbnu Hanbel ve bâzı Şâfiîler "İkinciye kadar devam eder" demiştir.

Nevevî, bu konda Cumhur'un, Müslim'de tahric edilmiş olan, لَمْ يَزَلْ يُلَبِّى حَتَّى بَلَغَ الْجَمْرَةَ "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cemretu'l-Akabe'ye (büyük şeytan) varıncaya kadar telbiye getirdi" hadisini esas alarak: *"Bayram sabahı büyük şeytana taş atmaya başlayıncaya kadar telbiye devam eder"* dediğini belirtir. İmam Şâfiî, Sevrî, Ebû Hanife, Ebu Sevr, Sahâbe ve Tâbiîn'den birçok ulemâ grubu buna hükmetmiştir.

★ Hasan Basrî: "Arefe günü sabah namazını kılıncaya kadar telbiyeye devam edilir" demiştir.

★ Hz. Ali, İbnu Ömer, Hz. Aişe, Mâlik, Medine fukahâsının cumhuru: "Arefe günü, güneşin zevâline kadar telbiye okunur, vakfeler başlayınca kesilir" demiştir.

★ Ahmed İbnu Hanbel, İshak ve bazı selef: "Büyük şeytan taşlaması bitinceye kadar devam edilir" demiştir.

Nevevî bu bilgileri verdikten sonra der ki: "Şâfiî'nin ve Cumhur'un delili, sadedinde olunan sahih hadistir. Bunun dışındakilerin muhalefette delilleri yoktur, Cumhur'un bu görüşü sünnete uygundur.

Ahmed İbnu Hanbel'in dayandığı rivayeti de Cumhur: "Ondan murad taşların atılmasına başlamaktır" diyerek iki rivayeti te'lif etmiştir.

1337 ٢– وعن سعيد بن جبير قال: [كُنْتُ مَعَ ابْنِ عَبَّاسٍ بِعَرَفَةَ فَقَالَ: مَالِى لاَ أَسْمَعُ النَّاسَ يُلَبُّونَ؟ قُلْتُ: يَخَافُونَ مِنْ مُعَاوِيَةَ. فَخَرَجَ مِنْ فُسْطَاطِهِ وَهُوَ يَقُولُ: لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ فَإِنَّهُمْ قَدْ تَرَكُوا السُّنَّةَ عَنْ بُغْضِ عَلِىٍّ]. أخرجه النسائى.

2. (1438)- *Said İbnu Cübeyr* anlatıyor: "Ben, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) ile Arafat'ta beraberdim. Bir ara bana:

"Niye halkın telbiyesini işitmiyorum?" diye sordu, ben kendisine:

"Muâviye (radıyallahu anh)'den korkuyorlar!" dedim. Bunun üzerine:

"Lebbeyk Allahümme lebbeyk, bu insanlar Ali'ye buğuzları sebebiyle sünneti terketmişler!" diyerek çadırından çıktı." [Nesâî, Hacc 197 (5, 253).]

AÇIKLAMA:

Sindî der ki: "Bu rivayetle, Arafat'ta telbiye okumak hususunda

âlimler arasındaki ihtilâfın kaynağı ve iki fırkadan hangi tarafın haklı olduğu ortaya çıkmaktadır." Ancak rivayetler arasındaki irtibatı değerlendirmeden acele hükme gitmek tatminkâr olmamaktadır. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a göre telbiye haccın şiârıdır التلبيـة شِعَارُ الحج ve ihramdan çıkıncaya kadar devam etmelidir. İhramdan çıkma da remyü'l-cimarla (şeytan taşlamak) tahakkuk eder. Cumhur da bunu benimsiyor. Bu görüşün isabetliliğini kabul ederken, Ashab-ı Kiram (radıyallahu anhüm ecmaîn)'ı rencide etmenin hiçbir gereği yok.

Hz. Ali, Hz.Aişe, İbnu Ömer, İmam Mâlik ve Medine fukahâsının çoğunluğunun: "Telbiye, arefe günü öğleye kadar, yani vakfelerin başlamasına kadar devam eder" dediklerini önceki rivayette belirtmiş idik.

Şu halde, arefe günü öğleden sonra telbiye getirmemek Hz.Ali'nin zaten mezhebi olmaktadır. Mâlikî mezhebinden olan Zürkânî: "Hz. Ali ve Hz. Aişe gibi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yakınlığı ile bilinen iki sahâbenin, arefe günü öğleden itibaren telbiyeyi kesmeleri, Cumhur'un amel ettiği, *Fadl İbnu Abbâs*'ın hadisinin -sahih olsa dahi- amel dışı tutulması gereğine en kuvvetli delildir" der. Bir kısım tâli meselelerde ulemâ ve Ashab arasında ihtilaf görüldüğü gibi burada da bir ihtilâf sözkonusudur. Rivayetler değerlendirilirken hepsinin birlikte gözönüne alınması gerekir. Sadedinde olduğumuz rivâyet, siyasetle ilmi karıştıran istisnâî bir muhtevâ taşır ve Ashâb'a ta'nı işmâm eder. Ulemâ, "Ashab'a ta'nı mutazammın rivayet, öyle olmayanla teâruz ederse mercuh olur" prensibini va'zeder. Binaenaleyh bu rivayeti tahlil etmeden Sindî'nin acele hükme gitmesini ilmî bulmuyoruz. Sadece Nesâî'de yer almış olan rivayetin diğerlerine muhâlefeti zâhirdir.

İbnu Hacer, Tahâvî'den yaptığı bir naklin yorumunda, "meşru olmadığı için değil, başka zikirlerle meşgul oldukları için vakfe yerlerinde hacıların telbiyeyi terketmiş olduklarını belirterek: "Böylece ihtilâflar da birleştirilmiş olur" der.

1439 ٣- وعن محمد ابن أبي بكر الثَّقفي قال: [سَأَلْتُ أَنَسَ بنَ مَالِكٍ وَنَحنُ غَادِيَانِ مِن مِنىً إلَى عَرفَاتَ عَنِ التَّلْبِيَةِ كَيفَ كُنتُمْ تَصنَعُونَ مَعَ النَّبيِّ ﷺ؟ قَالَ: كَانَ يُلَبِّى المُلَبِّى فَلاَ يُنْكَرُ عَلَيْهِ، وَيُكَبِّرُ فَلاَ يُنكَرُ عَلَيْهِ. وَيُهَلِّلُ فَلاَ يُنكَرُ عَلَيْهِ، وَلاَ يَعِيبُ أَحَدٌ عَلَى صَاحِبِهِ]. أخرجه الثلاثة والنسائي.

3. (1439)- *Muhamed İbnu Ebî Bekr es-Sakafî* anlatıyor: "Arafat'tan

Mina'ya gelirken, beraberindeki Enes İbnu Mâlik (radıyallahu anh)'e telbiyeden sorarak:

"Siz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile nasıl yapıyordunuz?" dedim. Bana:

"Dileyen telbiye getirirdi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) müdâhale etmezdi. Dileyen tekbir getirirdi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona da mudâhale etmezdi! Dileyen de tehlil getirirdi, ona da müdâhale etmezdi. Bizden kimse, (farklı zikirler de bulunduğu için) arkadaşını ayıplamazdı." [Buhârî, Hacc 86, İydeyn 12; Müslim, Hacc 274, (1285); Nesâî, Hacc 192, (5, 250).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, ihramlının telbiye ile birlikte başka zikirler de yapabileceğine delildir. Telbiye ile birlikte tehlil, tekbir gibi diğer zikirler de meşru olmakla birlikte, hacc sırasında telbiye hepsinden efdaldir. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) telbiye için *"Haccın şiârıdır"* der. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da hacc sırasında okunacak telbiyelerin ehemmiyetini belirtmiş ve şahsen remy-i cimâr denen şeytan taşlamasına kadar aralıksız devam etmiştir (1437. hadis). İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ): "Ben Hz.Ömer'le on bir kere haccettim. Ömer, remy-i cimâra kadar telbiye bırakmazdı" der.

Şu halde yukarıdaki hadis, haccda tekbir veya tehlilin, telbiyenin yerini tutacağına, telbiyenin terkedileceğine delil olmayıp, hacda ara sıra telbiyeyi ile birlikte başka zikirlerin de olabileceğine bir ruhsattır, ulemâ böyle anlamıştır.

Nevevî: *"Haccda telbiye, tekbirden efdaldir"* der.

٤ – وعن جعفر بن محمد عن أبيه قال: [كَانَ عليٌّ رَضِىَ اللّٰهُ عنه يُلَبِّى بِالحَجِّ حتّى
1440 إذا زَاغَتِ الشَّمسُ مِنْ يومِ عرفةَ قطعَ التَّلْبيَةَ]. أخرجه مالك.

4. (1440)- *Ca'fer İbnu Muhammed* babasından naklen anlatıyor: "Hz. Ali (radıyallahu anh), haccda, arefe günü güneşin zeval noktasına gelmesine kadar telbiyeye devam eder, ondan sonra keserdi." [Muvatta,Hacc 44, (1, 338).]

٥ – وعن أسامة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [كُنْتُ رِدْفَ رسولِ اللّٰهِ ﷺ بعرفة فرفع يديه
1441 يدْعُو فمالَتْ بِهِ ناقتُه فسقطَ خِطَامُها فتناولَ الخِطَامَ بإحْدَى يديْهِ وهُوَ رافِعٌ

يَدَهُ الأُخْرَى]. أخرجه النسائى.

5. (1441)- *Hz. Üsâme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Arafat'da ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın devesinin terkisinde idim. Bir ara dua için ellerini kaldırmıştı. (O esnada) deve, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı eğdi.Derken yuları düştü. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) yuları elinin biriyle tutup, diğer elini kaldırarak duasına devam etti." [Nesâî, Hacc 202, (5, 254).]

AÇIKLAMA:

İmam Nesâî bu hadisi, "Arafat'ta dua ederken elleri kaldırmak" başlığı altında kaydetmek suretiyle dua ederken Arafat'ta da ellerin kaldırılacağı hükmünü çıkarır.

Ayrıca, hayvanın üstünde giderken de dua edilebileceği, bir elle hayvanın yularını tutarken veya bir el meşgulken, diğer tek elin dua için kaldırılabileceğini de hadisten anlamaktayız.

YEDİNCİ BAB
REMY (ŞEYTAN TAŞLAMA)

Bu babta dört fasıl vardır

BİRİNCİ FASIL

REMYİN KEYFİYETİ

İKİNCİ FASIL

REMYİN VAKTİ

ÜÇÜNCÜ FASIL

BİNEREK VE YÜRÜYEREK TAŞLAMA

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

REMY
(ŞEYTAN TAŞLAMA)

Remy, lügat olarak atmak demektir. Hacc ıstılahı olarak remy, "şeytan taşlamak" mânasına gelen bir hacc menasikini ifade eder. *Remyü'l-Cimâr* tâbiri daha tamdır, taşların atılması demektir. Cimâr veya cemerât, "cemre"nin cem'idir. Cemre: Nohut büyüklüğünde ufacık taş, bu taşlardan müteşekkil yığın, ateş gibi daha başka mânalara da gelir. Dilimizdeki çakıl kelimesi tam olmasa da en yakın karşılık olabilir. Çünkü Türkçe'de kum kelimesi daha ufak taşlara ıtlak olnur. Taş ise büyük küçük her çeşidi için kullanılır. Şunu da kaydedelim; c.m.r. maddesi Arapça'da ictima etmek, toplanmak mânasına da gelir. Bu sebeple, "insanlar yanlarında toplandığı için onlara cemre denmiştir"diye tahmin yürüten olduğu gibi "Hz. Âdem'e -veya İbrahim'e- şeytan ârız olunca ona burada taş attığı için bu ismi almıştır" da denmiştir.

Remyü'l-cimâr, sâdece hacc menasikinde vardır, umrede yoktur. Haccın aslî vâciblerindendir. Taş atma mahalleri Mina'dadır. Birbirine yakın üç taş kümesidir:

1. Cemre-i Akabe: Buna halkımız *"Büyük Şeytan"* der.
2. Cemre-i Vusta: Halkımız buna *"Orta Şeytan"* der.
3. Cemre-i Ûlâ: Buna da halkımız *"Küçük Şeytan"* der.

Bayramın birinci günü cemre-i Akabe'ye 7 taş atılır.

Bayramın 2. 3. ve 4. günleri her birine 7'şer taş atılır.

Acele etmek isteyen üçüncü günü, güneş batmadan önce Mina'yı terkeder ve dördüncü günü kalmaz.

BİRİNCİ FASIL

REMYİN KEYFİYETİ (NASIL YAPILDIĞI)

1442 ١ – عن عبدالرحمن بن زيد قال: [رَمَى ابنُ مَسْعُودٍ جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ مِنْ بطْنِ الْوَادِى بِسَبْعِ حَصَيَاتٍ يُكَبِّرُ مَعَ كُلِّ حَصَاةٍ؛ وَجَعَلَ الْبَيْتَ عَنْ يَسَارِهِ، وَمِنًى عَنْ يَمِينِهِ. فَقِيلَ لَهُ: إنَّ نَاساً يَرْمُونَهَا مِنْ فَوْقِهَا. فَقَالَ: هذَا وَالَّذِى لاَ إلهَ غَيْرُهُ مَقَامُ الَّذِى أُنْزِلَتْ عَلَيْهِ سُورَةُ الْبَقَرَةِ]. أخرجه الخمسة، وهذا لفظ الشيخين.

1. (1442)- *Abdurrahman İbnu Zeyd* anlatıyor: "İbnu Mes'ud (radıyallahu anh), vadinin dibinden yedi çakıl atarak büyük şeytanı taşladı. Her taşı attıkça tekbir getriyordu. Bu sırada Beytullah sol tarafında, Mina da sağında olacak şekilde durmuştu. Kendisine:

"İnsanlar, taşları yukarısından atıyorlar!" denince şu cevabı verdi:

"Burası, kendinden başka ilâh olmayan Zat'a kasem olsun, Bakara sûresinin üzerine indiği makamdır." [Buhârî, Hacc 135, 136, 137, 138; Müslim, Hacc 305, (1296); Tirmizî, Hacc 64, (901); Ebu Dâvud, Menâsik 78, (1974); Nesâî, Hacc 226, (5, 273).]

AÇIKLAMA:

1- Şerh kitapları, üç cemrenin yani taşlama yerlerinin coğrafî vaziyetleri itibariyle az çok farklı olduğunu belirtir. Büyük şeytan denen cemretu'l-Akabe vâdinin dibinde, düzlüktedir, diğer ikisi meyilli inen bir mevzidedir. Şimdilerde inşaat ve tesviyeler sebebiyle üçü de aynı pozisyonu taşırlar. Hadislerden gelen bâzı ifadeleri anlamak için aradaki bu farkın zaman zaman hatırlanması gerekecektir. Nitekim burada büyük şeytanın taşlanması söz konusudur. Bu sebeple vadinin dibinden olduğu tasrih edilmektedir. Kadim dönemde öbürlerine taşları üstten, (herhalde yan yamaçlardan) atmak mümkünmüş.

2- Hemen belirtelim ki, *cemretü'l-Akabe* ile diğer iki cemre arasında şu farklara da dikkat çekilir:

a) Bayramın birinci günü sadece büyük cemreye taş atılır, diğerlerine atılmaz.

b) Büyük cemrenin yanında durulmaz, hemen terkedilir. Öbürlerinin yanında durulup dua edilir.

c) Kuşluk vaktinde taşlar atılır.

d) Aşağısından atılması müstehabdır.

3- *Taşların adedi:* Sadedinde olduğumuz rivayet İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un yedi taş attığını ifade eder. Her seferinde taşlama, yedi ayrı taşın ard arda atılmasıyla tamamlanır. Alimler taşın yedi olması gereğinde müttefiktirler. Altı da olabileceğine dâir zayıf bir rivâyet vardır. İmam Mâlik ve Evzâî: "Bir kimse yediden az atar, tedarik de edemezse, dem (kurban) gerekir" demişlerdir. İmam Şâfiî: "Bir taşın terki bir müdd tasadduku gerektirir, iki taşın terki de iki müdd gerektirir, üç ve daha fazla için bir dem gerekir" demiştir. Hanefîler: "Üç cemrede de taşların yarıdan azı terkedilirse yarım sa' tasadduk edilir, fazla olursa dem gerekir" demiştir.

4- *İbnu Hacer, cemretu'l-Akabe*'nin yani büyük şeytanın Mina'da omayıp, Mina'nın Mekke hududunda olduğunu, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hicret etmek için Ensar'dan burada biat aldığını belirtir.

5- Rivayet *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh)'un taş atma sırasında Mina sağ, Beytullah sol cihetinde olacak şekilde durduğunu belirtir. Tirmizî'nin bir rivayetinde kıbleye yönelerek taş attığı belirtilir, Cumhur öncekini esas almıştır. Şâfiîlerden Râfiî kıbleyi arkaya alarak cemreye yönelmek gerektiğine kesin hükmeder. Cemre sağına gelecek şekilde kıbleye yönelerek taş atılmalı diyen de olmuştur. Ancak, ulemâ şu hususta icma etmiştir: *"Esas olan taşın atılmasıdır, hangi istikametten kolayına gelirse oradan atar, câizdir."* İhtilaf efdaliyettedir.

6- **"Burası, Bakara sûresinin üzerine indiği makamdır"** ifadesine gelince, İbnu Hacer şu açıklamayı yapar: "Haccla ilgili fiillerden çoğu Bakara sûresinde mezkurdur. Sanki şöyle demek istemiştir: *"Burası öyle bir makamdır ki, ahkâmu'l-menâsik bunun üzerine indirilmiştir."* İbnu Mesud, bu ifadesiyle, hacc ahkâmının tevkifî olduğuna, yâni vahiyle tesbit edildiğine, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ictihadına dayanmadığına dikkat çekmek istemiştir." Başka yorumlar da var.

7- Bu hadise dayanarak, âlimler, taşların teker teker atılması gereğine hükmetmişlerdir. Çünkü: "Her taşı attıkça tekbir getiriyordu" denmektedir. Bu ancak teker teker atmakla olur. Nitekim Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de: خُذُوا عَنِّى مَنَاسِكَكُمْ **"Hacc menâsikini benden alın"** buyurmuştur. Mamaafih Ebu Hanife ve Atâ: "Hepsini birden atsa da câizdir" demişlerdir.

8- Taşlama sırasında tekbir getirileceğine hükmedilmiştir, ancak tekbiri terkedene herhangi bir şey gerekmeyeceğinde ulemâ icma etmiştir.

9- Bazı rivayetlerde, İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un büyük şeytanı taşlayıp tamamlayınca şu duâyı yaptığı belirtilir: اَللَّهُمَّ اجْعَلْ حَجًّا مَبْرُورًا وَذَنْبًا مَغْفُورًا **"Allah'ım haccımı makbul, günahımı mağfur kıl!"**

1443 ٢ – وعند الترمذى والنسائى: [أتى جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ فَاسْتَبْطَنَ الْوَادِى وَاسْتَقْبَلَ الْكَعْبَةَ وَجَعَلَ يَرْمِى الجَمْرَةَ على حَاجِبِهِ الأيمَنِ. وَذكرا نحوه].

2. (1443)- *Tirmizî* ve *Nesâî*'de şöyle denmiştir: *"(İbnu Mes'ud) Akabe cemresine geldi. Vâdinin dibinde durdu, kıbleye karşı yönelip, sağ kaşının üst hizasından yığına (taşları) atmaya başladı..."* [Tirmizî, Hacc 64, (901).]

1444 ٣ – وعن سعد رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [رَجَعْنَا في الحَجَّةِ مَعَ النَّبىِّ ﷺ وَبَعْضُنَا يَقُولُ: رَمَيْتُ بِسَبْعِ حَصَيَاتٍ، وبَعْضٌ يَقُولُ: بِستٍّ، وَلاَ يَعِيبُ بَعْضُهُمْ على بَعْضٍ].

3. (1444)- *Hz. Sâd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Veda haccından Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la beraber döndük. (Yolda konuşurken) bâzılarımız "Yedi taş attım" bazılarımız da: "Altı taş attım" diyordu, kimse kimseyi bu sebeple kınamıyordu." [Nesâî, Hacc 227, (5, 275).]

NOT: Atılacak taşların miktarını, eksik olması halinde terettüp edecek müeyyideyi 1442 numaralı hadiste açıkladık.

1445 ٤ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما قال: [قال رسولُ اللّٰه ﷺ غَدَاةَ الْعَقَبَةِ وَهُوَ عَلى رَاحِلَتِهِ: هَاتِ الْقُطْ لِى. فَلَقَطْتُ لَهُ حَصَيَاتٍ مِنْ حَصَى الخَذْفِ. فلمَّا وَضَعْتُهُنَّ في يَدِهِ قال: بِأَمْثَالِ هؤُلاَءِ. إيَّاكُمْ وَالْغُلُوَّ في الدِّينِ، فَإنَّمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بِالْغُلُوِّ في الدِّينِ]. أخرجهما النسائى.

« وَحَصَى الْخَذْفِ » بالخاء المعجمة.

4. (1445)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Akabe (taşlaması) sabahı, bineğinin üzerindeyken:

"Bana (taş) toplayıver!" dedi. Ben de (şehadet ve başparmaklarla atılabilecek büyüklükte) ufak taşlardan onun için topladım. Avucuna koyduğum sırada:

"İşte bunlar gibi. Dinde aşırılıktan sakının. Sizden öncekileri, dinde aşırılıkları helâk etmiştir!" dedi." [Nesâî, Hacc 217, (5, 268).]

AÇIKLAMA:

Burada, öncelikle atılacak taşların büyüklüğü tebârüz ettirilmek istenmiştir. حَصَى الْخَذْفِ "Parmakla veya sapanla atma taşı" demektir. Şehâdet parmağımıza koyup başparmağımızla fırlatmaya elverişli büyüklükte taş. Umumiyetle nohut büyüklüğünde diye târif edilir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *"İşte bunlar gibi!"* demesi, kendisi için *İbnu Abbâs*'ın toplamış olduğu belirtilen büyüklükteki taşları normal bulduğunu belirtmek içindir. *"Dinde aşırılıktan kaçın..."* nasihatı umumî mânada anlaşılabileceği gibi, taşlama ile ilgili daha hususî mânada da anlaşılabilir. Taşlama ile ilgili olan mânası şudur: "Burada daha büyük taş atmaya, taşdan başka birşey atmaya kalkmayın, belirtilen sayıdan fazla da atmayın..."

Hacc yapanlar, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu tavsiyesine rağmen, taşlama sırasında Müslümanların ne denli cahilliklerine rastlamaz ki! İri taş atanlar, şemsiye, sopa, ayakkabı atanlar, taşlama mahalline fırlayıp ayaklarıyla ezmeye çalışanlar vs. Halbuki bütün menâsik, kulun imtihanına yönelik bir kısım sembollerden ibarettir. Onun sırrı, mânası, değeri, o menâsiki dinin koyduğu çerçeve içerisinde "Allah'ın rızasını tahsil" niyetiyle yapmakdır. Bir kısım aklî izahlar getirmek, icra edilen fiillerden müşahhas, maddî neticeler beklemek hacc farizasının mânasını anlamamak olur. İşte bu menâsikin, aklî îzahı hiç olmayan safhası şeytan taşlama safhasıdır. Attığımız cisimlerin "emri yerine getirerek Allah'ın rızasını kazanmak"tan başka hiçbir gayesi yoktur. Şeytan öncelikle herkesin kendi içindedir. Öyle ise mü'mine düşen, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vaz'ettiği edeb çerçevesinde bu menâsikin yerine getirilmesidir.

Âlimler *"Dinde aşırı olmayın"* nasihatını daha umumî mânada anlayarak: "Hiçbir şeyde ifrat ve tefrite düşmeyin, sevdiğinizi fazla sevmek, sevmediğinize fazla buğzetmek yaraşmaz... Dinî meselelerin inceliklerine fazla inmeyin, sebep ve illetlerini aramada aşırı gitmeyin..." demişler, ifrat ve tefritin itikadda ve amelde olabileceğine dikkat çekmişlerdir. Bizden öncekilerden Hıristiyanların Hz.İsâ'yı ifrat derecede sevme sonucu ilahlaştırarak sapıklığa düştükleri ve böylece helak oldukları da misal olarak verilmiştir.

İKİNCİ FASIL

TAŞLAMANIN (REMY) VAKTİ

Yevm-i nahr (Kurban kesme günü): Zilhicce'nin 10. günü.

Eyyâm-ı nahr (Kurban kesme günleri): Zilhicce'nin 10, 11, 12. günleri

Eyyâm-ı teşrîk (Teşrik günleri): Zilhicce'nin 11, 12,13. günleri.

Nefr-i evvel (Mina'dan birinci hareket günü): Zilhicce'nin 12. günü.

Nefr-i âhir (Mina'dan sonuncu hareket günü): Zilhicce'nin 13. günü.

Zeval: Güneşin öğle vakti, ikindi yönüne kayma ânı.

1446 ١ – عن جابر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [رَأَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَرْمِى يَوْمَ النَّحْرِ ضُحىً.
وأَمَّا بَعْدَ ذلِكَ فَبَعْدَ زَوَالِ الشَّمْسِ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

1. (1446)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı yevm-i nahrde kuşluk vakti taş atarken gördüm. Ama bundan sonraki günlerde, güneşin zevâlinden (öğle vaktinden) sonra taş attı." [Müslim, Hacc 313, (1299); Tirmizî, Hacc 59, (894); Ebu Dâvud, Menâsik 78, (1971); Nesâî, Hacc 221, (5, 270). Bu hadisi Buhârî, muallak olarak zikretmiştir, Hacc 134.]

AÇIKLAMA:

Rivâyet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cemretu'l-Akabe'ye bayramın birinci günü kuşluk vakti taş attığını, diğer iki cemreye öğleden sonraları, güneş tepeden ikindi tarafına kaymasından itibâren taş attığını gösterir.

Bu meselede bâzı ihtilâflar olmuştur:

★ Cumhur, bu hadisi esas alarak, bayramın ilk günü dışındaki taşlamaların öğleden sonra yapılmasının sünnete uygun olduğunu söylemiştir.

★ *Atâ* ve *Tâvus:* "Öğleden evvel de câizdir" demiştir.

★ Hanefîler, yevm-i nefr denilen bayramın ikinci gününde zevalden önce taş atmaya ruhsat vermiştir.

★ *İshak İbnu Râhuye:* "Zevalden önce atan, bunu üçüncü günü iade eder" der.

1447 ٢ – وعن نافع: [أنَّ ابْنَةَ أخٍ لِصَفِيَّةَ بِنْتِ أبي عُبَيْدٍ أمرأة عبد الله ابن عُمَر نُفِسَتْ بالْمُزْدَلِفَةِ فَتَخَلَّفَتْ هِيَ وَصَفِيَّةُ حَتَّى أتَتَا مِنىً بَعْدَ أنْ غَرَبَتِ الشَّمْسُ يومَ النَّحْرِ فأمَرَهُمَا ابنُ عُمَرَ أنْ تَرْمِيَا حِينَ قَدِمَتَا ولَمْ يَرَ عَلَيْهِمَا بأساً]. أخرجه مالك.

2. (1447)- *Nâfi'* anlatıyor: "Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in zevcesi Safiyye Bintu Ebî Ubeyd'in oğlan kardeşinin kızı Müzdelife'de nifas oldu (doğum yaptı). Bu yüzden o da, Safiyye de geri kaldılar ve Mina' ya yevm-i nahrde güneş battıktan sonra geldiler. Hz. Abdulllah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) onlara geldikleri anda taş atmalarını emretti ve bu gecikmeden dolayı onların herhangi bir kefaret ödemesine hükmetmedi." [Muvatta, Hacc 220,(1, 409).]

AÇIKLAMA:

Burada, bir özre mebni, vakti içerisinde taşlamayı yapmayanın durumu aydınlatılmış oluyor. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) yetiştikleri anda taşı atmalarına ruhsat veriyor ve özürleri sebebiyle herhangi bir kefaret gerekmeyeceğini söylüyor. Ancak *İmâm Mâlik*, bu durumda taş vakti içinde atılmadığından bir kurban kesilmesini müstehab addetmiştir.

İmam-ı Malik'in, taşlama günleri içerisinde taş atmayı akşama kadar unutan bir kimsenin akşamdan sonra hatırlaması halinde, gece veya gündüz, ne zaman hatırlayacak olursa hemen atması gerektiğine hükmeder. Ancak, "Mina'dan ayrılıp Mekke'ye geldikten sonra hatırlayacak olursa bir kurban kesmesi vacib olur" der.

1448 ٣ – وعن أبي الْبَدَّاح عاصم بن عَدِيّ عن أبيه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ [أنّ رسولَ الله ﷺ أرْخَصَ لِرِعَاءِ الإبِلِ في البَيْتُوتَةِ عَنْ مِنىً يرمُونَ يومَ النَّحْرِ ثُمَّ يرمُونَ الْغَدَ وَمِنْ بَعْدِ الْغَدِ لِيَوْمَيْنِ ثُمَّ يرمُونَ يومَ النَّفْرِ]. أخرجه الأربعة.

وقال مالك: تَفْسِيرُ ذلكَ فيما نرى والله أعلم: أنَّهُمْ يرمون يوم النحر فإذا مضى

اليومُ الذى يليه رموا من الغد وذلك يوم النّفْر الأول يرمون لليوم الذي مضى ثم يرمون ليومهم ذلك لأنه لا يقْضى أحد شيئاً حتى يجبَ عليه فإذا وجب عليه ومضى كان القضاء بعد ذلك. فإنْ بدا لهم في النّفْر، فقد فرغوا، وإنْ أقاموا إلى الغد رموا مع الناس يوم النّفْرِ الآخر ونَفَرُوا.

3. (1448)- *Ebu'l-Beddâh Âsım İbnu Adiyy,* babası Adiyy (radıyallahu anh)'den naklediyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* develerin çobanına, yevm-i nahrde taş atmışlarsa, ertesi gün taş atmayıp develerle kalmaya, sonra da iki günlük taş atmaya ve yevm-i nefrde atmaya ruhsat tanıdı."

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, şeytan taşlama programında hacc yapan çobanlara mahsus olmak üzere, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in tanıdığı bir ruhsatı mevzubahis etmektedir. Ancak hemen belirtelim ki, hadisi âlimler birbirinden farklı değerlendirmelere tâbi tutmuşlardır. Mevzubahis olan farklılık, rivayetlerdeki ihtilâflar kadar, hadisin ifadesindeki kapalılık ve esneklikten de kaynaklanmaktadır.

1) Bazı yorumculara göre, hadiste çobanların şöyle taşlamasına cevaz verilmiştir: Zilhicce'nin 10'unda cemre-i Akabe taşlaması yapacak, ertesi günü, yani 11 Zilhicce günü, hem o günün taşlamasını, hem de bir gün sonrasının yani 12 Zilhicce'nin taşlamasını beraberce yapacaktır. Böylece bir sonrası günün taşlamalarını öne almış olacaktır. Hadisin, *Tirmizî, Nesâî* ve diğer bazı kitaplardaki vechi böyle bir yoruma daha uygun.

رَخَّصَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ وَسَلَّمَ لِرُعَاءِ الْإِبِلِ فِى الْبَيْتُوتَةِ اَنْ يَرْمُوا يَوْمَ النَّحْرِ ثُمَّ يَجْمَعُوا رَمْىَ يَوْمَيْنِ بَعْدَ يَوْمِ النَّحْرِ فَيَرْمُوهُ فِى اَحَدِهِمَا

2) *İmam Mâlik,* hadisi, zâhirine muhalif bir yoruma tâbi tutarak, farklı bir hükme gider. Muvatta'da şöyle der: "Bize göre hadisin tefsiri, doğruyu Allah bilir ya, şöyledir: "Çobanlar yevm-i nahrde yani 10 Zilhicce günü cemre-i Akabe'ye taşlarını atarlar. Sonra sürülerinin başına dönerler. Yevm-i nahri tâkip eden gün, yani 11 Zilhicce'de taşlamayı terkeder. Bayramın üçüncü günü yani 12 Zilhicce'de tekrar gelip taşlama yaparlar. Bu, acele edip, ilk iki günde gitmek isteyenler için nefr-i evvel (birinci hareket) günüdür. Bu günde, hem taşları atılmayan bir önceki günün, yani bayramın ikinci gününün taşlarını atar, hem de içinde bulun-

duğu günün yani bayramın üçüncü gününün taşlarını atar. İmam Mâlik'i bu yoruma sevkeden rivayet Süfyan-ı Sevrî tarafından yapılmıştır: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, çobanlara bir gün atıp bir gün bırakma ruhsatı tanıdı: رخّص للرّعاء أن يرموا يوما ويدعوا يوما "*İmam Mâlik* der ki: "Hareket etmek (nefr) dilerlerse artık iki günde acele etmişler grubunda olarak taşlama işini bitirmişler demektir. Acele etmeyip de Mina'da ertesi güne kalmak dilerlerse kalıp, diğer kalanlarla birlikte, sonuncu hareket (nefr-i âhir) günü taşlamalarını tamamlarlar ve hareket ederler."

3) Hadisle ilgili olarak Hattâbî de şu açıklamayı yapar: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (hadisin sonunda geçen) yevm-i nefr ile, büyük nefri (yani bayramın dördüncü gününü) kasteder. Bu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın çobanlara tanıdığı bir ruhsattır. Onlara bunu tanıdı, çünkü çobanlar malların hıfzına mecburdurlar. Onlar da Mina'da yer edinip gecelemeye mecbur olsalar, halkın malları zâyi olur. Çobanlardan başkasının hükmü, onların hükmünden ayrıdır. Âlimler, çobanların taş atacakları günü tayin ve tesbitte ihtilâf etmişlerdir." Hattâbî, böyle söyledikten sonra İmam Mâlik'in yukarıda kaydettiğimiz görüşünü aynen naklettikten sonra şunu söyler: *"İmam Mâlik böyle hükmetmiştir, çünkü ona göre, hiç kimse, birşey üzerine vacib olmadan, önceden onu ödeyemez."*

Hattâbî sözüne devamla Şâfiî hazretlerinin de İmam Mâlik gibi hükmettiğini, bazı âlimlerin de taşlamayı takdim veya te'hir etme işinde çobanın muhayyer olduğuna hükmettiğini belirtir.

1449 ٤ — وعن نافع أن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا كان يقول: [مَنْ غَرَبَتْ لَهُ الشَّمْسُ مِنْ أَوْسَطِ أَيَّامِ التَّشْرِيقِ وَهُوَ بِمِنىً فَلاَ يَنْفِرْ حَتَّى يَرْمِىَ الْجِمَارَ مِنَ الْغَدِ]. أخرجه مالك.

4. (1449)- *Nâfi'* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) şöyle derdi: "Eyyam-ı teşrikin ortası günü, güneş batmazdan önce Mina'dan ayrılmayan kimse ertesi günü taşları atmadan ayrılmasın." [Muvatta, Hacc 214, (1, 407).]

AÇIKLAMA:

1427 numaralı hadiste genişçe açıklandığı üzere, âyet-i kerimenin teşrî ettiği şekilde bayramın ikinci günü taşlamalarını öğleden sonra yapıp bitiren bir kimse dilerse, üçüncü günkü taşlamaya kalmadan Mina'dan ayrılabilir. Ancak, güneş batıp, akşam vakti girmeden Mina hududunu çıkmış olması şarttır. Bu şartı yerine getirmeyen o geceyi de Mina'da geçirip ertesi günkü taşlamaları da yaparak Mina'dan ayrılır.

ÜÇÜNCÜ FASIL

BİNEREK VE YÜRÜYEREK TAŞLAMA

1450 ١ – عن ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قال: [كَانَ النَّبِىُّ ﷺ إذَا رَمَى الجِمَارَ مَشَى إلَيْهَا ذَاهِباً وَرَاجِعاً]. أخرجه أبو داود والترمذى.

1. (1450)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* taşları atacağı zaman yaya gider, yaya dönerdi." [Ebu Dâvud, Menâsik 78, (1969); Tirmizî, Hacc 63, (900).]

1451 ٢ – وعن قاسم بن محمد قال: [كَانَ النَّاسُ إذَا رَمَوا الجِمَارَ مَشَوْا ذَاهِبِينَ وَرَاجِعِينَ، وَأوَّلُ مَنْ رَكِبَ مُعَاوِيَةُ]. أخرجه مالك.

2. (1451)- *Kâsım İbnu Muhammed* anlatıyor: "İnsanlar (yani sahâbeler) taşlamaya yayan gider, yayan dönerdi. (Bu safhada) ilk binen Hz. Muâviye (radıyallahu anh) oldu." [Muvatta, Hacc 215, (1, 407).]

1452 ٣ – وعن جابر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [رَأيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَوْمَ النَّحْرِ يَرمِى عَلَى رَاحِلَتِهِ وَهُوَ يَقُولُ: خُذُوا عَنِّى مَنَاسِكَكُمْ. لاَ أدْرِى لَعَلِّى لاَ أحُجُّه بَعْدَ حَجَّتِى هٰذِهِ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

3. (1452)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Yevm-i nahrde (kurban gününde) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı, taşlamayı binerek yaparken gördüm. Taşlarını devesinin üzerinde iken atmış ve şöyle demişti:

"Menâsikinizi benden alın. Bilemiyorum, belki de bu haccdan sonra hacc yapamam." [Müslim, Hacc 310, (2197); Ebu Dâvud, 78 (1970); Nesâî, Hacc 220, (5, 270).]

AÇIKLAMA:

1- Haccla ilgili her çeşit âdâbın Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den alınmış olduğunu ifade ediyor. Hacc bahsiyle ilgili pekçok rivayette tekrarla geçtiği üzere, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hacc menâsikinin Müslümanlar tarafından, kendisinden görülerek alınması, sorularak öğrenilmesi için hususî bir alâka ve gayret göstermiştir. Tavaf ve sa'yleri de deve üzerinde yapmıştır ve âlimler, açıklamada "Halkın menâsiki kendisinden görerek öğrenmesi için, sorularını rahatça sorabilmesi için deveyi tercih etmiştir" diye açıklama getirmişlerdir.

Diğer ibadetler öyle değil mi? diye bir sual hatıra gelebilir. Elbette ki diğerleri ve bilhassa namaz içinde de öyle: صَلُّوا كَمَا رَاَيْتُمُونِى اُصَلِّى **"Beni -nasıl namaz kılıyorum- görüyorsanız siz de öyle kılın"** buyurmuştur. Ancak, namazı uzun yıllar günde beş kere etrafındakilere gösterebilmiş ve öğretebilmiştir, hataları görüp müdâhale ve tashih etme imkânı bulabilmiştir. Halbuki hacc öyle değildir. Ömründe bir kere yapabilmiş ve sadedinde olduğumuz hadiste de belirttiği gibi, bir başka sefer hacc yapmaya imkân bulamayacağı endişesindedir ve nitekim öyle olmuş, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ikinci bir hacc mevsimine yetişmeden öbür dünyaya irtihal etmiştir. Demek ki, Rabbinin vahyi ile, ilk olan bu haccının aynı zamanda son haccı olduğunu da biliyordu. Bu sebeple, her âdâbı, en küçük teferruatına kadar bizzat göstermek, eksiksiz öğretmek için hususî bir gayret ve tedbir içerisine idi. Ashab'ın da müstesna bir öğrenme çabasına girmesini istiyordu. **"Menâsikinizi benden alın"** diye sıkca hatırlatması bunu ifade eder.

Hacc menâsikinin, câhiliyye devrinde de Araplar arasında mevcut ve büyük çoğunluk tarafından icrâ edilen bir ibâdet olduğu düşünülecek olursa bu "öğretme" ve "öğrenme"nin büyük bir dikkat içerisinde cereyan etmesinin ehemmiyeti daha iyi anlaşılır.

2- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu fasılda kaydedilen üç hadisten ilk ikisine göre taşları yaya olarak atmıştır, üçüncüsüne göre de bineğinin üzerinde atmıştır. Âlimler arada bir teâruz görmezler. Üçüncü rivayet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yevm-i nahrde yâni taşlamanın ilk gününde deve üzerinde yaptığını ifade etmektedir. Demek ki, o gün taşın atılış şeklini herkesin görmesi için Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* deve üzerinde taşlama yapmıştır, diğer günlerde yaya gelmiştir. Şu halde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* taşlamaları bâzan binekli bâzan bineksiz ve yaya olarak yapmış, Ashâb-ı Kiram da onu ne halde gördü ise öyle rivayet etmiştir.

3- Ashab'ın tatbikatıyla ilgili rivayetlere gelince, 1451 numaralı rivayette, insanlar tâbiriyle Ashab kastedilmektedir, taşlamalara yayan gidip-geldikleri belirtilir. Rivayette istisna edilen *Hz. Muâviye*'nin şişmanlık gibi bir mâzeretle hayvana bindiğini şârihler kaydeder. Keza İbnu Ebî Şeybe'nin bir rivayetinde, "Câbir İbnu Abdillah (radıyallahu anh) bir zaruret olmadan taşlamalara hep yaya gider gelirdi" denmektedir.

4- Muhtelif rivayetleri toptan gözönüne alarak nihâî hükmü belirleyen fukahânın değerlendirmesine gelince, bunu Müslim şârihi İmam Nevevî şöyle açıklar:

[★ *İmam Mâlik* ve *Şâfiî*'nin ve diğer bazılarının mezhebine göre, Mina'ya binek üzerinde gelenlerin cemretü'l-Akabe'ye, yevm-i nahirde binek üzerinde taş atmaları müstehabdır. Ama böyle birisi yaya olarak atsa da câizdir.

★ Mina'ya yaya olarak gelen de yaya olarak taşlama yapar.

Bu iki hüküm de yevm-i nahr içindir.

★ *Eyyam-ı teşrik*'in ilk iki gününe gelince, bu iki günde bütün taşları yaya olarak atmak sünnettir. Üçüncü günde ise binek üzerinde atılır ve (Mina'yı terketmek üzere) yola çıkılır.

Bu söylenenler Şâfiî, Mâlik ve diğer bir kısım fukahânın mezhebidir.

★ *Ahmed İbnu Hanbel* ve *İshâk İbnu Râhuye:* "Yevm-i nahrde yaya olarak taşlamak müstehabdır" demişlerdir.

★ *İbnu'l-Münzir:* "İbnu Ömer, İbnu'z-Zübeyr ve Sâlim yaya olarak taşlama yaparlardı" der ve ilâve eder:

Ulemâ, yaya veya binek üstünde, hangi hal üzere olursa olsun yapılan taşlamanın câiz olduğunda icma eder."]

Günümüzde esas alınacak olan, Nevevî'nin İbnu'l-Müzir'den naklen kaydetmiş bulunduğu bu icmadır. Artık hayvan veya başka çeşit binme vasıtası üzerinde taşlama yapmak mümkün değildir. Cemerât denilen şeytan taşlama mevzileri, izdiham sebebiyle hacc menâsikinin en zahmetli ve -tâbir câizse- en tehlikeli yerleridir.

Yeri gelmişken kaydetmek isteriz: 1430-1436 numaralarda ve bâhusus 1433 numaralı hadiste gördüğümüz üzere, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* taşlamaları, kadın, çocuk, yaşlı gibi "zayıfların"; çoban gibi "mazeretliler"in emniyet ve gönül huzuru içinde yapabilmeleri için husûsî tedbirler almış, istisnâî ruhsatlar vaz'etmiştir. Her yıl birçok kazaların vuku bulduğu, ölümlerin hasıl olduğu bu izdihamlı noktalarda gü-

nümüzün şartlarına uygun yeni tedbirlere ihtiyaç vardır. Sözgelimi, taşlama mahallerine gidiş, hacc teşkilatlarına tanınacak belli bir programa göre yapılarak disiplin altına alınabilir, bu mevzilere giriş ve çıkış istikâmetleri tesbit edilip buna riâyetin tahakkuku için tedbirler alınabilir vs.

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

1453 ١– عن جابر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللّه ﷺ: الاستِجْمارُ توٌّ، ورمىُ الجمارِ توٌّ، والسّعْى بينَ الصّفَا والمرْوَةِ توٌّ، والطّوافُ توٌّ، وإذَا استجْمرَ أحدُكُم فليستَجْمِرْ بتوٍّ]. أخرجه مسلم.

«التَّوُّ» الوتر.

1. (1453)- *Hz. Câbir* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* efendimiz buyurdular ki: "(Taharet maksadıyla) taş kullanmak tektir. Şeytana atılan taş tektir. Safâ ile Merve arasında sa'y tektir, tavaf da tektir. Öyle ise sizden biri (tahâret için) taş kullanacaksa bunu da tek kılsın." [Müslim, Hacc 315, (1300).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, belki de yapacağımız işlerde her an dikkatli olmak, rastgelelikten kaçınmak, sayma, hesaplama alışkanlığını kazandırmak için olacak, sayıya ve bilhassa sayının "tek"le tamamlanmasına ehemmiyet vermiştir: إنّ اللّه وترٌ يحبّ الْوترَ **"Allah tektir, teki sever"** umumî prensiptir. Öyleyse, yine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ifadesiyle: فأَوْتِرُوا يا أهْلَ القُرْآنِ... **"Ey Kur'ân dostları, her şeyde teke riâyet edin!"**

Sadedinde olduğumuz rivayet, bu "tek" prensibini hâkim kılmamız gerekli bazı fiillerimizi bizzat saymaktadır:

1- Kırda, dağda, müsait yerlerde büyük abdest bozduktan sonra taşla istinca yapınca kullanacağımız taşların sayısını tek tutmak. Bu

mevzuya 3574-3576 numaralı hadislerde genişçe temas edeceğiz. Ancak şimdiden şu kadarını söyleyelim ki, bugünün hayat şartlarında kanalizasyon sistemine bağlanmış modern meskenlerde taş kullanmanın mahzurları var. Bunun yerini hıfzıssıhha kâğıtları almış durumda. Taşla ilgili prensiplerin kâğıt şartlarına adaptesi uygundur.

Yaptığımız işlerde "tek"e riâyet, o işleri yaparken sünnetin, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, Allah'ın sevgisinin hatırlanılmasına vesiledir, dinî bir telkindir, riâyetinde pek çok maslahatlar mevcuttur.

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِى رَسُولِ اللّٰهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ

1454 ٢– وعن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قال: [لَوْلاَ مَا يُرْفَعُ الَّذِى يَتَقَبَّلُ مِنَ الجِمَارِ كَانَ أَعْظَمَ مِنْ ثَبِيرٍ]. أخرجه رزين.

2. (1454)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'ın (anlattığına göre) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle demiştir: "Atılan taşlardan kabul edilenler kaldırılmasaydı, Sebîr dağından daha büyük bir yığın ortaya çıkardı." [Rezîn'in ilâvesidir. Hadis Münzirî'nin et-Tergib ve't-Terhib'inde kaydedilmiştir (2, 131).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Ebu Saîdi'l-Hudrî tarafından rivayet edilmiştir. Aslı şöyle: "(Bir gün): "Ey Allah'ın Resûlü, her yıl atılan bu taşlar(a ne oluyor?) bize eksiliyor gibi geliyor!" dedik. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cevabı şu oldu:

"Onlardan kabul edilenler (Allah tarafından) kaldırılır. Eğer öyle olmasaydı, bunları dağlar gibi yığılmış görürüz."

Münzirî'nin verdiği bilgiye göre, hadisi Taberânî ve Hâkim de tahric etmişlerdir.

SEKİZİNCİ BAB

HALK VE TAKSÎR HAKKINDA

Halk (traş), umre veya hacc için ihrama girenlerin ihramdan çıkarken saçlarını dipten kestirmelerine denir. Taksîr de, makas veya benzeri bir âletle saçların uçtan kesilerek kısaltılmasıdır.

Halk ve *taksîr,* Hanefîler'e göre vacib, Şâfiîler'e göre rükündür. İhramlıların Harem bölgesi dahilinde traş olması gerekir. Aksi takdirde (kurban) cezası gerekir.

İhramdan çıkarak, ihram yasaklarından kurtulmanın şartlarından biri traş olmaktır. Traş olmadıkça ihramdan çıkılmış sayılmaz. Kadınlar saçlarının uçlarından bir miktar keserek kısaltırlar, dipten kesmeleri mekruhtur. Erkeklerin saçlarının uç kısmından parmak ucu kadar uzunlukta, abdest için meshi farz olan miktarca kesmeleri yeterlidir. Dipten keserek traş olmaları ise efdaldir. Traş veya taksîr haccda *cemretu'l-Akabe*'ye taş attıktan ve (temettu ve kıran haccı yapanlar için) kurban kestikten sonra yapılır, daha önce olursa dem gerekir. Umrede sa'y biter bitmez traş olur.

1455 ١ – عن أنس رضى الله عنه [أنَّ النَّبىَّ ﷺ أتَى الْجَمْرَةَ فَرمَاهَا ثُمَّ أتَى مَنْزِلَهُ بِمِنىً وَنَحَرَ ثُمَّ قَالَ لِلْحَلاَّقِ خُذْ وَأشَارَ إلى جَانِبِهِ الأيْمَنِ ثُمَّ الأيْسَرِ ثُمَّ جَعَلَ يُعْطِيهِ النَّاسَ].

وفي رواية: أعْطَى الْجَانِبَ الأيْمَنَ لِمَنْ يَلِيهِ وَالأيْسَرَ لأمِّ سُلَيْمٍ.

1. (1455)- Hz. Enes (radıyallahu anh): "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cemretu'l-Akabe'ye geldi, taşlarını attı, sonra Mina'daki menziline (konakladığı yere) geldi ve kurbanını kesti. Sonra berbere:

"Al!" dedi ve sağ yanını işaret etti. Sonra sol tarafını işaret etti, sonra (kesilen saçları) halka vermeye başladı."

Bir rivayette şöyle denir: "Sağ yandan kesileni sağındakilere, sol yandan kesileni de Ümmü Süleym'e verdi." [Buhârî, Vudû 33; Müslim, Hacc 323, (1305); Tirmizî, Hacc 73, (912); Ebu Dâvud, Menâsik 79, (1981).]

1456 ٢– وفي رواية: [أَنَّهُ دَفَعَ الأَيْسَرَ إِلى أَبِي طَلْحَةَ، وَقَالَ لَهُ: اقْسِمْهُ بَيْنَ النَّاسِ].

أخرجه الخمسة إلا النسائى.

2. (1456)- Bir rivayette şöyle denmiştir: "Sol taraftan kesilenleri Ebu Talha'ya verdi ve ona: *"Bunu halka dağıt"* diye emretti."

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis muhtelif vecihlerle rivayet edilmiştir. Hadisin *Müslim*'de de kaydedilen bir vechine göre, sağ ve solunu traş ettiren Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm) Ebu Talha*'yı çağırıp, kesilenleri ona vererek, halka dağıtmasını emreder.

2- Ulemânın hadisten çıkardığı hükümlerden bazıları şunlardır:

1) Hadis traşa sağ taraftan başlamanın sünnet olduğunu göstermektedir. *Ebu Hanife* berberin sağı esas alınmalı, başın solundan başlanmalı demiştir.

2) Büyüklerin saçıyla teberrük edilebilir.

3) Saç temizdir.

4) Başkasının saçını alıp taşımak câizdir.

1457 ٣– وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ تَحْلِقَ المَرْأَةُ رَأْسَهَا].

أخرجه الترمذى.

وزاد رزين: فِي الحَجِّ وَالْعُمْرَةِ وَقَالَ: إِنَّمَا عَلَيْهَا التَّقْصِيرُ.

3. (1457)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadının saçını traş etmesini yasakladı." [Tirmizî, Hacc 75, (914).]

Rezîn'in ilâvesinde: "...Haccda da, umrede de" ziyadesi vardır. Bu ziyadeden sonra (Rezîn ilaveten şunu) der: "Onlara sadece teksîr (kısaltma) gereklidir."

1458 ٤– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [رَسُولُ اللهِ ﷺ: اللَّهُمَّ ارْحَمِ المُحَلِّقِينَ.

قَالُوا: وَالْمُقَصِّرِينَ يَارَسُولَ اللّهِ، اللَّهُمَّ ارْحَمِ الْمُحَلِّقِينَ. قَالُوا: وَالْمُقَصِّرِينَ يَارَسُولَ اللّهِ؟ قَالَ: وَالْمُقَصِّرِينَ]. أخرجه الستة إلا النسائى.

4. (1458)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Ey Allahım, traş olanlara rahmet et" diye dua etmişti. Yanındakiler:

"Kısaltanlara da ey Allahın Resûlü!" dediler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* efendimiz:

"Ey Allahım traş olanlara rahmet et!" diye duasını tekrar etti. Yanındakiler tekrar:

"Kısaltanlara da Ey Allah'ın Resûlü!" dediler, bu sefer:

"Kısaltanlara da!" buyurdu." [Buhârî, Hacc 127; Müslim, Hacc 316, (1301); Muvatta, Hacc 184, (1, 395); Tirmizî, Hacc 74, (913); Ebu Dâvud, Menâsik 79, (1979).]

1459 ٥ – وللشيخين عن أبى هريرة [أَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَالَ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُحَلِّقِينَ. قَالُوا يَا رَسُولَ اللّهِ وَلِلْمُقَصِّرِينَ. قَالَ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُحَلِّقِينَ. قَالُوا يَارَسُولَ اللّهِ وَلِلْمُقَصِّرِينَ. قَالَ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُحَلِّقِينَ. قَالُوا يَارَسُولَ اللّهِ: وَلِلْمُقَصِّرِينَ. قَالَ: وَلِلْمُقَصِّرِينَ].

5. (1459)- Sahiheyn'in Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'den kaydettiği bir rivayet şöyledir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Ey Allahım, traş olanlara mağfiret et!"* demişti, yanındakiler: "Ey Allah'ın Resûlü! Kısaltanlar için de (dua ediver!)" dediler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yine: *"Ey Allahım, traş olanlara mağfiret et!"* buyurdu. Yanındakiler: "Ey Allah'ın Resûlü! Kısaltanlar için de (dua ediver!)" dediler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Ey Allahım, traş olanlara mağfiret et!"* dedi.Yanındakiler: "Ey Allah'ın Resûlü! Kısaltanlara da (dua ediver)" dediler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bu üçüncü talebte): *"Kısaltanlara da!"* dedi." [Buhârî, Hacc 127; Müslim, 320, (1302).]

1460 ٦ – ولمسلم عن أم الحُصَيْنِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهَا قالت: [سَمِعْتُ النَّبِىَّ ﷺ فِي حَجَّةِ الوَدَاعِ دعَا لِلْمُحَلِّقِينَ ثَلاثاً، وَلِلْمُقَصِّرِينَ مَرَّةً وَاحِدَةً].

6. (1460)- Müslim'de Ümmü'l Husayn (radıyallahu anhâ)'ın bir rivayeti şöyledir: "Veda haccında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, traş olanlara üç kere, kısaltanlara bir kere dua ettiğini işittim."

AÇIKLAMA:

1- Cumhur, traş olmayı (halk) haccın menâsikinden yâni ibadet saymıştır."Çünkü, derler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* traş olana dua etti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın duası, bu amelde sevab bulunduğuna delildir. Sevab da onun mübah bir amel değil, ibadet olduğunun delilidir. Zîra mübah şeylerde değil, ibâdet olan şeylerde sevab vardır." Keza "halk"ın "taksir"e tafdil edilmesi de bunun ibâdet olduğuna delildir. Çünkü mübah olan şeylerde birbirine üstünlük aranmaz.

2- Hadisin bazı vecihlerinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, traş olanlara üç sefer duadan sonra dördüncü seferde "kısaltanlara da" demiş, traş olanları öbürlerine üstün tutmuştur.

3- Bu üç hadiste mevzubahis olan vak'a Hudeybiye'de mi cereyan etti, Veda haccında mı vârid oldu? münâkaşa edilmiştir. Başta Nevevî, birçokları "iki ayrı vak'adır" demiştir. Hâdisenin Hudeybiye'de geçme ihtimali de kuvvetlidir. Çünkü orada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın emrine rağmen Ashab'da -fiilen umre yapamadıkları için- ihramdan çıkma emrine uymada isteksizlik vardı. Hatta Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*,Ümmü Seleme'nin:

"Ey Allah'ın Resûlü, sen önce ihramdan çık, onlar sana uyacaklardır!" şeklindeki tavsiyesine uyarak, kendisi önce ihramdan çıkmış, sonra da diğer Ashab onu tâkib ederek traş olup ihramdan çıkmış idi.

İşte bu isteksizliğin hâkim olduğu bir atmosferde taksir değil de traş olanlar Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ta daha ziyâde memnuniyet hasıl etmiş, bu durum onların daha içten gelen duygularla, rıza ile emre uyduklarının delili sayılmıştı. *İbnu Mâce* ve başka kaynaklarda *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'dan gelen bir rivayet bu hususa sarâhat kazandırır:

إِنَّهُمْ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللّٰهِ مَابَالُ الْمُحَلِّقِينَ ظَاهَرْتَ لَهُمْ بِالرَّحْمَةِ؟ قَالَ لأَنَّهُمْ لَمْ يَشُكُّوا

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a öbürleri sordu: "Ey Allah'ın Resûlü, traş olanların farkı ne ki, onları rahmet temenni ederek te'yid ettiniz?" Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Çünkü onlar (verilen emre uymada) şekke ve tereddüde düşmediler"* cevabını verdi.

Hâdisenin Veda haccında cereyan etme ihtimalini gözönüne alan Hattâbî, Meâlim'de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın traş olanlara üç sefer rahmet duasından sonra, "kısaltanlara" dördüncü seferde yer vermesinin sebebini şöyle izah eder: "Resûlullah *(aleyhissalâtu ves-*

selâm)'la hacc yapanların büyük çoğunluğu, beraberinde kurbanlık getirmemişlerdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunlara hacca olan niyetlerini umreye çevirmelerini ve ihramdan çıkmalarını ve traş olmalarını emrettiği zaman, bu onlara ağır ve zor geldi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ısrarı üzerine, itaatten başka çıkar yol olmadığını anladılar, ancak kendilerine böyle bir emri taksirle (kısaltma) yerine getirmek daha hafif olduğu için, çoğunluk kısalttı, az bir miktar traş oldu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da, emre uymayı daha güzel ifade eden "traş"ı öbürüne üstün tutarak, onlara rahmet duasında bulundu."

Ancak, umre ile hacc birbirine yakın olma durumunda, umrenin ihramından çıkarken taksir, haccın ihramından çıkarken de traş olmanın daha muvafık olacağı hususunda Cumhur'un ittifakına dayanılarak bu izaha itiraz edilmiştir. Zîra mezkûr durum böyle idi: Umre ile haccın arasında dört günlük bir tahallül zamanı vardı.

Âlimlerden bazısının -daha mâkul bulunan- bir izahına göre, "Arabların o zaman âdeti, saçı fazlaca uzatmaktı ve onlar uzun saçla süslenmeyi seviyorlardı. Bu sebeple nâdir kimseler saçlarını dipten kestirirdi. Çoğu kere saçı şöhret ve zinet vesilesi telâkki ederlerdi. Buna binaen traş olmayıp, kısaltmakla yetindiler."

Hadiste bulunan bazı fevaid ve ahkâm:

1- Taksîr, traşın yerini tutar. Bu hususta ulemâ icma etmiştir. Mâlikî ve Hanbelîlere göre, traşla taksîr tercih işi olmakla birlikte bir yerde ayırdedilir. O da, ihramlının saçının çok kısa olma durumuna bağlıdır. Elbette bu durumda taksîr değil, traş mevzubahis olur. Şâfiî ve Ebu Hanife'ye göre ihramlı nezretmişse veya taksiri mümkün olmayacak derecede saçı hafifse "taksîr" veya "traş" ayırımı yapılır. Hiç saçı yoksa ustura veya traş makinasının başın üstünden geçirilmesi kifayet eder.

2- Bu hadis traşın taksîrden efdal olduğuna delildir. Çünkü traşta daha üstün bir ibâdet, daha kavi bir itaat, niyetteki doğruluğa daha ziyade bir delâlet vardır. Zira, taksir yapanın nefsinde saçla süslenmeye karşı bir ilgi devam ediyor demektir, traş olan bu duyguyu Allah rızası için terketmiş demektir. Bundan hareket eden sülehâ, tevbe sırasında saçlarını traş ettirmişlerdir.

3) Hadiste geçen muhallikîn tâbirinden başın tamamının traş edilmesinin meşruiyeti anlaşılmıştr. Çünkü Arapça yönüyle kelimenin sigası bu mânaya işâret eder. Hatta, bundan hareketle İmam Ahmed ve Mâlik, başın tamamının traş edilmesinin vacib olacağına hükmetmiştir. Kûfîler

ve Şâfiîler tamamını traşın müstehab olduğunu söylemekle birlikte bir kısmının traş edilmesinin yeterli olacağına hükmederler. Hanefîler'e göre dörtte birin traşı yeterlidir, sadece *Ebû Yusuf* "yarısı" demiştir. *İmam Şâfiî* merhum ise: "En az üç saç telinin kesilmesi yeterlidir" demiştir. Bazı *Şâfiîlerin*, "Tek bir kılın kesilmesi de yeterlidir" dediği de rivayet edilmiştir.

Taksîr de halk gibidir, baştaki saçın tamamının kısaltılması efdaldir. Kesilen miktarın parmak ucu boyundan aşağı düşmemesi müstehabtır, daha kısa ile yetinse de, taksîr yerine gelmiş olur.

4) Hadis, şeriatın bir emrini yerine getiren kimseye dua etmenin meşruiyetine de delildir.

5) İki işten râcih olanı yapan kimseye duanın tekrarla yapılması müstehabdır.

6) İki tarzda da yapılması câiz olan bir işin râcihi varken mercûhunu yapan için de dua talebinin ve dua etmenin cevâzı.

DOKUZUNCU BAB

İHRAMDAN ÇIKMA (TAHALLÜL)

Tahallül, ihramdan çıkmayı yasaklardan kurtulmayı ifade eder. İhram, haccın mühim bir vecibesidir. *Mîkat*ta hacc veya umreye niyetle başlar. Aslında ihram haram kılma demektir, bir kısım helâlleri yasak kılarak devam eder. Öyle ise tahallül de helâl kelimesinden gelir ve ihramın getirdiği yasakların kalkması mânasına gelir.

★ Umre için ihram giymiş olan Safâ ile Merve arasında sa'yi tamamladı mı, traş olur ve ihramdan çıkar.

★ Hacc için ihrama giren, temettu ve kıran haccına niyet etmişse, Mina'ya gelip, yevm-i nahirde cemretu'l-Akabe'ye taş atıp, kurbanını kestikten sonr traş olur ve ihramdan çıkar. Bu söylenen sıraya uymak Hanefilerde vâcibtir, uymayana dem (kurban) gerekir.

★ Traş safhasına gelen ihramlı kendi kendine traş olabilir veya başkasını traş edebilir.

★ Traş olan bir hacıya cima dışında bütün ihram yasakları helâl olur. İfâza tavafını yapınca o da helâl olur. Umre ihramından çıkmak üzere traş olana her şey helâl olur.

1461 ١ — عن عبدالله بن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّهُ عَنهُما قال: [وَقَفَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ في حَجَّةِ الْوَدَاعِ بِمِنـى لِلنَّاسِ يَسْأَلُونَهُ فَجَاءَ رَجُلٌ فَقَالَ: لَمْ أَشْعُرْ فَحَلَقْتُ قَبْلَ أَنْ أَذْبَحَ؟ فَقَالَ: اذْبَحْ وَلاَ حَرَجَ. وَجَاءَهُ آخَرُ فَقَالَ: لَمْ أَشْعُرْ فَنَحَرْتُ قَبْلَ أَنْ أَرْمِيَ؟ فَقَالَ: ارْمِ وَلاَ حَرَجَ. فَمَا سُئِلَ رسولُ اللّهِ ﷺ يَوْمَئِذٍ عَنْ شَيْءٍ قُدِّمَ وَلاَ أُخِّرَ إلاَّ قَالَ افْعَلْ وَلاَ حَرَجَ]. أخرجه الستة إلا النسائى.

1. (1461)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Veda haccında Mina'da, halkın meselelerini kendisine sorması için durmuştu. Bir adam gelip:

"(Ben kurbanın traştan önce olacağını) bilemedim ve kurbandan önce traş oldum?" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"(Şimdi de kurbanını) kes, burada bir beis yok" cevabını verdi. Bir başkası daha gelip:

"(Taşı kurbandan önce atmak gerektiğini) bilemedim ve taşlamayı yapmadan kurban kestim" dedi. Buna da:

"Şimdi taşını at, bunda bir mahzur yok!" diye cevap verdi. O gün Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a "Şunu önce, yaptık"; "Bunu sonra yaptık" şeklinde takdim te'hirle ilgili her ne soruldu ise hepsine: "Yap bunda bir mahzur yoktur!" diye cevap verdi." [Buhârî, Hacc 131, İlm 23, 46, Eymân 15; Müslim, Hacc 327, (1306); Muvatta, Hacc 242, (1, 421); Tirmizî, Hacc 76, (916); Ebu Dâvud, Menâsik 80, (2014); İbnu Mâce, Menâsik 74, (3051).]

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Mina'da durduğu yer ve zamanla ilgili olarak ihtilâflar farklıdır. Bazıları öğleden sonra olduğunu ifade eder ki, bu durumda, haccın geri kalan menâsikinin hacılara açıklanması için imamın okuması teşrî edilen mutad hutbe olma ihtimali ortaya çıkmaktadır. Ancak cemreler arasında durduğu, konuştuğu da bazı rivayetlerde belirtilmiştir. Bu durumda, rivayetlerin hem hutbeden, hem de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, problemi olanların sorularına cevap maksadıyla yapmış olduğu konuşmalardan bahsetmiş olma ihtimalleri mevcuttur.

Soru sahiplerinin ismi açık değildir. Bunun sebebi, soru sahiplerinin bedevîler olmasından ileri geliyor, zîra bir rivayette كَانَ الْأَعْرَابُ يَسْأَلُونَهُ *"Bedevîler sorular soruyordu"* açıklaması gelmiştir.

Rivâyetler pek çok meselenin sorulduğuna işâret ederler. Râvilerin zikrettikleri meseleleri şöyle hülâsa etmek mümkün:

1- Kurbanın kesilmesinden önce traş,

2- Taşların atılmasından önce traş,

3- Taşların atılmasından önce kurbanın kesilmesi,

4- Taş atılmazdan önce ifâza tavafı,

5- Traşdan önce, taşlama ve ifâza tavafı,

6- Kurbandan önce ifâza ziyareti,

7- Tavaftan önce sa'y.

Fazla teferruata girmeden neticeye gelmek gerekirse: "Ulemâ, Mina'da yevm-i nahirde dört vazife bulunduğunu, bunların şu sırayla yapılmasının matlub olduğunu söylemekte icma eder:

1- Akabe cemresine taş atmak,

2- Kurban kesmek,

3- Traş (veya taksîr) olmak,

4- İfâza tavafı,

Bunlar arasında yapılacak takdim ve te'hirin de câiz olacağında, yani haccı ifsad etmeyeceğinde ulemâ ittifak ederse de, terettüp edecek hüküm hususunda ihtilâf ederler.

★ *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ): "Bu sıra bozulursa dem gerekir" der. Hanefîler, Saîd İbnu Cübeyr, Katâde, Hasan Basrî, Nehâî de böyle hükmeder.

★ *Şâfiî* ve selefin cumhûru ve ashâbu'l-hadis: "Caizdir, dem gerekmez" der. Sadedinde olduğumuz rivâyetler de bu hükme uygundur.

1462 ٢ – وعن أسامة بن شريك رَضِىَ اللَّهُ عَنْهُ قال: [خَرَجْتُ مَعَ رسول الله ﷺ حَاجّاً فَكَانَ النَّاسُ يَأتُونَهُ، فَمَنْ قَائِلٍ يَقُولُ يَارسُولَ الله: سَعيْتُ قَبْلَ أنْ أطُوفَ وأخَّرْتُ شَيْئاً أوْ قَدَّمْتُهُ؟ فَكَانَ يَقُولُ: لاَ حَرَجَ إلاَّ عَلَى رَجُلٍ اقْتَرَضَ عِرْضَ مُسْلِمٍ وَهُوَ ظَالِمٌ فذلِكَ الَّذِى حَرِجَ وَهَلَكَ]. أخرجه أبو داود.

« الحَرَج » الاثم والضيّق. ومعنى « اقْتَرَضَ عِرْضَ مُسْلِم » اغتابه، شبّه ذلك بالقطع بالمِقْرَاض.

2. (1462)- Üsâme İbnu Şerîk (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte ben de hacca çıktım. Halk kendisine mürâcaat ediyordu. Gelenlerden bazısı:

"Ey Allah'ın Resûlü, tavaftan önce sa'y yaptım, bazı şeyleri vaktinden sonraya bıraktım veya vaktinden önce aldım (ne buyurursunuz, hükmü nedir?)" şeklinde soruyordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da:

"Bunda bir günah yok. Ancak bir kimse bir Müslümanın ırzını makaslarsa (gıybetini ederse) o zâlimdir. İşte günah işleyen ve kendini helâke atan odur." buyurdu. [Ebu Dâvud, Menâsik 88, (2015).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen harec'den maksat günah denmiştir. Makaslama diye tercüme ettiğimiz tâbirden maksad da gıybettir. "Hacc menâsikinde takdim-te'hir yapan günahkâr olmaz, ama gıybet eden günahkâr olur" denmek istenmiştir.

2- Mina'da kalındığı müddetçe yapılacak dört vazifenin icrasında tertibe riâyet edilmesi esas olmakla birlikte takdim-te'hir gibi durumlarla tertibin bozulma hallerinde terettüp edecek hükümle ilgili olarak önceki hadiste açıklama yaptık, burada bir kere daha şöyle özetlemek mümkün:

★ *Şâfiî* ve muhaddisler grubu hadisin zâhirini esas alarak takdim-te'hirde bir şey gerekmez der.

★ *Ebu Hanife* ve bazıları: "Takdim-te'hir dem gerektirir" der.

★ Bazıları "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, "harec yok" demekle, "takdim-te'hirde günah yok" demek istemiştir, bu fidye ödenmesinin gereğini kaldırmaz" demiştir.

1463 ٣– وعن نافع قال: [لَقِىَ ابن عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهما رَجُلاً أفَاضَ ولَمْ يَحْلِق ولَمْ يُقَصِّرْ جَهِلَ ذٰلِكَ فَأمَرَهُ أنْ يَرْجِعَ فَيَحْلِقَ أوْ يُقَصِّرَ ثُمَّ يَرْجِعَ إلَى الْبَيْتِ فَيُفِيضَ].

أخرجه مالك.

3. (1463)- *Nâfi'* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), ifâza tavafını yapmış, fakat cehâletle henüz traş olmamış, kısaltma da yaptırmamış bir adama rastladı. Adama, dönüp traş olmasını veya saçını kısaltmasını, sonra da Beytullah'a yeniden ifâza tavafında bulunmasını emretti." [Muvatta, Hacc 189, (1, 397).]

İKİNCİ FASIL

İHRAMDAN ÇIKMA VAKTİ

1469 ١ – عن ابن عمر رضى الله عنهما: [أنَّ عُمرَ قال: مَنْ رمَى الجمرةَ ثُمَّ حلقَ أوْ قَصرَ ونَحرَ هَدْياً إنْ كانَ معه فقَدْ حلَّ لهُ ما حرُمَ عليهِ إلاَّ النّساءَ والطّيبَ حتّى يَطُوفَ بالْبيْتِ]. أخرجه مالك.

1. (1464)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "(Babam) Hz. Ömer (radıyallahu anh) buyurdu ki:

"Kim cemretu'l-Akabe'ye taşını atar, sonra traş olur veya kısaltır ve de -yanında olduğu takdirde- kurbanını keserse, kendisine ihramlı iken haram olanlardan -kadına temas ve koku hâriç- hepsi helâl olur. Bunların haramlığı Beytullah'a yapacağı ifâza tavafına kadar devam eder. İfâza yapınca onlar da helâl olur." [Muvatta, Hacc 221, (1, 410).]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh), Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sünnetine uyarak, bu konuşmayı Arafat'ta yapar. Hz. Ömer, Mina'da taşlama, kurban ve traştan sonra ihram yasaklarından ikisi hariç, diğerlerinin kalkacağını hatırlatır. Traşla hâsıl olan bu duruma ilk tahallül denir. İfâza tavafından sonra kadına temas ve koku sürünme yasağının da kalkmasına ikinci tahallül denir. Böylece ihramdan tamamen çıkılmış olur.

2- İlk tahallülden itibaren helâl olan veya haramlığı devam eden şeyler hususunda selef ihtilaf etmiştir:

★ *İbnu Ömer*'e göre -yukarıda belirtildiği üzere- ilk tehallülden sonra koku ve cimânın haramlığı devam eder.

★ *İmam Mâlik:* "Sayd (av) yasak" der.

★ *İbnu Abdilberr* لا تقتلوا الصيد وانتم حرم **"İhramda iken av hayvanı öldürmeyin"** âyetine dayanarak: "Kendisine kadın haram olan kimsenin ihramı devam eder" der.

★ *Atâ* ve bir grup âlim: "İlk tahallül ile kadın ve av dışındaki haramlar kalkar" demiştir.

★ *Şâfiî, Hanefî* ve bir grup âlim: "İlk tahallül ile sadece kadına temas hâriç gerisi helâl olur" demiştir.

1465 ٢– عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما. أنّه قال: [إذَا رَمَى الجَمْرَةَ يعنى جمرة العقبة فقَدْ حَلَّ لَهُ شَيْءٍ حَرُمَ عَلَيْه إلاَّ النِّسَاءَ. قيلَ: فَالطِّيبُ؟ قال: أمَّا أنَا فقَدْ رَأيْتُ رسولَ اللّهِ ﷺ يَتَضَمَّخُ بِالْمِسْكِ أوْ طِيبٌ هُوَ]. أخرجه النسائى.

2. (1465)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Bir kimse cemretü'l-Akabe'ye taşını attı mı kendisine -kadın dışında- haram olan her şey helâl olur."

Onun bu sözü üzerine:

"Ya koku? (o da mı helâl olur?)" diye soruldu. Dedi ki:

"Gerçekten ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı misk sürünürken gördüm. Yoksa o koku değil miydi?" [Nesâî, Hacc,231, (5, 277); İbnu Mâce, Menâsik 70, (3041).]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) ilk tahallülden sonra sâdece kadına temasın haramlığını ifâza tavafına kadar devam ettirip geri kalanların helâl olduğunu belirtmektedir.

Koku ile alâkalı soru üzerine "...Misk koku değil mi?" demesi istifham-ı inkârî'dir. O hususta hiç şüphe olmadığını söylemek için böyle bir üslûba yer vermiştir.

1466 ٣– وعن أم سلمة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت: [كَانَتْ لَيْلَتِى الَّتِى يَصِيرُ إلَىَّ فِيهَا رسولُ اللّهِ ﷺ مَسَاءَ يَوْمِ النَّحْرِ، فَصَارَ إلَىَّ فَدَخَلَ عَلَيَّ وَهْبُ بْنُ زَمْعَةَ وَمَعَهُ رَجُلٌ مِنْ آلِ أبِى أُمَيَّةَ مُتَقَمِّصَيْنِ. فَقَالَ ﷺ لِوَهْبٍ: هَلْ أفَضْتَ يَا أبَا عَبْدِاللّهِ؟ قَالَ: لاَ وَاللّهِ يَا رَسُولَ اللّهِ. قَالَ: فَانْزِعْ عَنْكَ الْقَمِيصَ فَنَزَعَهُ مِنْ رَأسِهِ وَنَزَعَ صَاحِبُهُ قَمِيصَهُ مِنْ

رَأسه. ثُمَّ قال: ولِمَ يارسولَ اللهِ؟ قال إنَّ هذا يومٌ رُخِّصَ لكُمْ إذا أنْتُمْ رميتمُ الجمرةَ أنْ تَحِلُّوا، يعْنى منْ كلِّ ما حُرِمتُمْ منهُ إلاَّ النّساءَ فإذا أمسيْتُمْ قبْلَ أنْ تطُوفُوا بِهذا البيْتِ صِرتُمْ حُرماً كهيئتِكُمْ قبْلَ أنْ ترمُوا الجمرةَ حتَّى تطُوفُوا بهِ]. أخرجه أبو داود.

3. (1466)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "(Veda haccında) yevm-i nahrın gecesinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın beraber olma nöbeti bende idi. O akşam, Vehb İbnu Zem'a ve beraberinde Ebu Ümeyye ailesinden bir adam olduğu halde, kamislerini giymiş olarak yanımıza geldiler.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Vehb (radıyallahu anh)'e:

"Sen ifâza tavafını yaptın mı Ey Ebu Abdillah?" diye sordu. Vehb:

"Hayır! Vallahi ey Allah'ın Resûlü, yapmadım!" deyince, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Öyleyse şu kamisi çıkar!" dedi. Vehb, onu başından çıkardı. Arkadaşı da kamisini başından çıkardı. Sonra Vehb sordu:

"Niçin (çıkarıyoruz) Ey Allah'ın Resûlü?"

"Çünkü bugün, cemreye taş attığınız takdirde ihramdan çıkmanıza, yâni size haram edilen her şeyin -kadın hariç- helâl olmasına ruhsat tanındı. Eğer siz, Beytullah'ı tavaf etmeden akşama girerseniz, cemretü'l-Akabe'ye taş atmazdan önceki gibi haram olursunuz, bu hal Beytullah'ı tavaf edinceye kadar devam eder" diye cevap verdi." [Ebu Dâvud, Menâsik 83, (1999).]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere, bu rivayete göre, Mina'da ilk tahallül ile tanınan ruhsatlar (kadına temas hariç diğer ihram yasaklarının kalkma ruhsatı), yevm-i nahrde, güneş batmazdan önce Beytullah'a ifâza tavafını yapma şartına bağlanmış olmaktadır. Bu şart yerine getirilmediği takdirde, yevm-i nahrin akşamından itibaren ihram yasakları geri gelmektedir. Sadedinde olduğumuz rivayet, kamis denen dikişli gömleğin çıkarılıp, dikişsiz ihram elbisesinin giyilmesinin emredildiğini göstermektedir. Bir başka ifadeyle, bu hadis esas alındığı takdirde, bayramın birinci günü Mina'da büyük şeytanı taşlama, kurban kesme ve traş olmadan sonra başlayan ilk tahallül (yani kadına temas dışındaki haramların kalkması), aynı gün içinde, güneş batmazdan önce *ifâza tavafı* yapıl-

madığı takdirde akşamın girmesi ile sona ermektedir. Bu durumda, dikişli elbise giyme yasağı dahil bütün haramlar geri gelmekte ve ifâza tavafına kadar devam etmektedir.

Ancak, bu hadisle fukaha amel etmemiş, buradaki emri, tavafın, yevm-i nahirden başka güne te'hir edilmemesi için *tağliz* ve *teşdid*'e hamletmiştir. Ulemânın hükmüne göre, ifâza tavafı (ziyaret tavafı da denir) bayram günlerinden birinde (10, 11, 12 Zilhicce) yapılabilir. Ancak efdal ve sünnete uygun olanı bayramın birinci gününde (yevm-i nahr: 10 Zilhicce) yapılmasıdır. Bayram günlerinin dışına çıktığı takdirde *dem* gerekir.

1467 ٤– وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال: [لاَ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ حَاجٌّ وَلاَ غَيْرُ حَاجٍّ إلاَّ حَلَّ، قِيلَ لِعَطَاءٍ مِنْ أيْنَ تَقُولُ ذلكَ؟ قَالَ مِنْ قَوْلِ اللّهِ تَعَالَى: ثُمَّ مَحِلُّهَا إلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ قِيلَ: فَإنَّ ذلِكَ مِنْ قَبْلِ الْمُعَرَّفِ. فَقَالَ: كَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ يَقُولُ هُوَ بَعْدَ الْمُعَرَّفِ وَقَبْلَهُ. وَكَانَ يَأْخُذُ ذلِكَ مِنْ أمْرِهِ ﷺ حِينَ أمَرَهُمْ أنْ يُحِلُّوا فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ].

أخرجه الشيخان. «المُعَرَّفُ» اسم للمواقف: أى بعد الوقوف بالمعرف.

4. (1467)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) şöyle demiştir: "Beytullah'ı hacc maksadıyla olsun, başka maksadla olsun, her kim tavaf ederse tahallül etmiş (ihram yasaklarından çıkmış) olur."

(İbnu Abbâs'ın bu sözünü nakleden) Atâ'ya:

"Bunu neye dayanarak söylüyor?" diye soruldu. Şu cevabı verdi:

"Cenab-ı Hakk'ın şu sözüne dayanarak: ثُمَّ مَحِلُّهَا إلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ **"Sonra varacakları yer Beyt-i Atik'a müntehîdir"** (Hacc 33). Kendisine şu cevap verildi:

"Ama bu, Arafat'ta vakfeye durulduktan sonra olacaktır."

Atâ bu cevap üzerine açıkladı:

"İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) bunun Arafat vakfesinden önce ve sonra olacağını söylerdi. Bu hükmü, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Veda haccı sırasında Ashâb'a verdiği ihramdan çıkma emrinden istinbat ediyordu." [Buhârî, Megâzî 77; Müslim, Hacc 206-208, (1244, 1245).

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, bir âyetten ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir sünnetinden, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'tan fukahâya muhâlif bir

istinbatını tevsik etmektedir. Hattâ rivâyetin Müslim'de gelen bir vechinde şu açıklayıcı ziyâde var:

"Benî Hüceym kabilesinden bir adam İbnu Abbâs'a:

"Halkın kalbine işleyen veya halkı fırkalara bölen şu fetva nedir? Beytullah'ı tavaf eden ihram yasaklarından çıkarmış?" diye sordu..."

Bu ziyade ibârenin de gösterdiği üzere, *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) ümmetin tatbikatına muhalif bir istinbat, bir fetvada bulunmuş, bu da halk arasında bir kısım münâkaşalara sebep olmuştur. Meselenin tavzihi kendisinden sorulduğu gibi onun yakınlarından da sorulmuştur. Sadedinde olduğumuz rivâyette, açıklamayı Atâ yapmaktadır.

Meseleyi şöyle özetleyebiliriz: Şârihlerin açıkladığı üzere, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Veda haccı sırasında -daha önce açıklandığı üzere- beraberinde kurbanlığı olmayanlara, umreden sonra ihramdan çıkmalarını emretmiş olma örneğinden hareketle, *"Kâbe'yi tavaftan sonra ihramdan çıkmak gereğine"* hükmetmiştir. Halbuki ulemâ büyük çoğunluğu ile -yine rivâyetlere müsteniden- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın o davranışının sonradan neshedildiğini kabul eder ve ihramdan ancak Arafat vakfesinden sonra Mina, taşlama, kurban ve traş menâsikinin ifâsından sonra çıkabileceğine hükmeder. İbnu Abâs'ın görüşüne az sayıda selef iştirak etmiştir. İshâk İbnu Râhuye bu azlardan biridir. Üstelik bütün ulemâ, hacc-ı ifrada niyet eden kimsenin Beytullah'ı tavaf etmekle ihramdan çıkması gerekmeyeceği hususunda hiçbir ihtilâfa düşmez.

Nevevî, kaydettiğimiz mâhiyette ulemânın ittifak ettiği durumu belirttikten sonra der ki:

"İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın âyetle ihticâcına gelince, âyette onun çıkardığı hükme hiçbir delil yok. Zîra **"Sonra varacakları yer Beytü'l-Atîk'e müntehîdir"** mealindeki âyetin mânası, "Kurban ancak Harem-i Şerif'de kesilir" demektir. Kesinlikle âyette, ihramdan çıkma emri diye bir şey yoktur. Âyetin muradı ihramdan çıkma olsaydı Harem-i Şerif'e, kurbanlığın sadece gelişiyle, daha tavaf da yapmadan ihramdan çıkmak gerekirdi. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, Veda haccında Ashab'a ihramdan çıkmalarını emretmiş olmasından hüccet çıkarmasına gelince, bunda da İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın hükmüne delil bulmak mümkün değildir, zîra Nebî *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara sadece o yıl için haccı umreye çevirmelerini emretti. Bu, hacc yapmak üzere ihram giymiş kimsenin (haccını tamamlamadan) ihramdan çıkmasına delil olamaz."

Kadı İyaz'ın kaydına göre bâzı âlimler *İbnu Abbâs*'ın bu sözünü te'vil ederek: "Bu söz, haccın (rükünlerinden birini kaçırarak o yıl haccını) yerine getiremeyenlerle ilgilidir. Böyleleri tavaf ve sa'yi yerine getirince ihramdan çıkar" demişlerdir. Ancak bu te'vil ihtimalden uzak bir yorumdur, çünkü İbnu Abbâs -bu meseleyle ilgili rivayetlerin- sadedinde olduğumuz vechinde "Beytullah"ı hacc maksadıyla olsun, başka maksadla olsun, her kim tavaf ederse ihramdan çıkar" demektedir.

1468 ٥ – وعن حفصة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا قالت: [أَمَرَ النَّبِىُّ ﷺ أَزْوَاجَهُ أَنْ يُحلِلْنَ عَامَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ. قُلْتُ: فَمَا يَمْنَعُكَ أَنْ تَحِلَّ؟ قَالَ: إِنِّى لَبَّدْتُ رَأْسِى وَقَلَّدْتُ هَدْيِى فَلاَ أُحِلُّ حَتَّى أَنْحَرَ هَدْيِى]. أخرجه الستة إلا الترمذى.

5. (1468)- *Hz. Hafsa* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zevcelerine, Veda haccı senesinde ihramdan çıkmalarını emretti. Ben:

"Siz niye ihramdan çıkmıyorsunuz?" diye sordum.

"Ben başımı telbid ettim, kurbanlığımı hazırladım, kurbanlığımı kesmeden ihramdan çıkamam" diye cevap verdi." [Buhârî, Hacc 34, 107, 126, Megâzî 77, Libâs 89; Müslim,Hacc 186, (1229); Muvatta, Hacc 180 (1, 394); Ebu Dâvud, Menâsik 24, (1806); Nesâî, Hacc 40, (5, 136) 67, (5, 172); İbnu Mâce, Menâsik 72, (3046).]

AÇIKLAMA:

1- *Telbid* burada saçların dağılmasını önlemek için hususî maddelerle yapıştırmaktır. Hacc sırasında uzun müddet ihramda kalacakların saçlarını bir şeyle yapıştırarak telbid yapmaları âdet idi.

2- Bu hadis, bir önceki hadiste İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın tavaftan sonra ihramdan çıkılır hükmünü cerheden rivayetlerden biridir.

1469 ٦ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قال: [أَهَلَّ النَّبِىُّ ﷺ بِعُمْرَةٍ وَأَهَلَّ أَصْحَابُهُ بِحَجٍّ فَلَمْ يَحِلَّ النَّبِىُّ ﷺ وَلاَ مَنْ سَاقَ الْهَدْىَ مِنْ أَصْحَابِهِ وَحَلَّ بَقِيَّتُهُمْ]. أخرجه مسلم.

6. (1469)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (Veda haccında) umre için ihrama girdi. Ashabı ise (radıyallahu anhüm ecmain) hacc için ihrama girdi. (Mekke'ye varınca) ne Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ne de beraberinde kurbanlıkları olanlar ihramdan çıkmadılar. Geri kalanlar ihramdan çıktılar." [Müslim, Hacc 196, (1239).]

Not: Bu bahis 1278-1325 arasında işlenmiştir. 1288 ve 1292'de açıklanmıştır.

1740 ٧- وعن نافع قال: [كَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا يقُولُ: المَرْأَةُ المُحْرِمَةُ إذَا حَلَّتْ لَمْ تَمْتَشِطْ حَتَّى تَأْخُذَ مِنْ قُرُونِ رَأْسِهَا. وَإنْ كَانَ لَهَا هَدْىٌ لَمْ تَأْخُذْ مِنْ شَعْرِهَا شَيْئاً حَتَّى تَنْحَرَ هَدْيَهَا]. أخرجه مالك.

« وقُرُونُ الرَّأْسِ » هى الضفائر من الشعر.

7. (1470- *Nâfi'* (rahimehullah) anlatıyor:

"İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) dedi ki: "İhramlı kadın, ihramdan çıkınca, saç örgülerinin ucundan bir miktar kesmedikçe taranmaz. Şâyet kurbanlığı varsa, kurbanı kesilinceye kadar saçından hiçbir şey kesemez." [Muvatta, Hacc 163, (1, 387).]

AÇIKLAMA:

İhramlının vücudundan kıl koparması ihram yasaklarından biridir. Taranmak ise kıl koparmaya sebep olacak bir davranıştır.

Kurban kesilmezden önce traş olunmama emri, bizzat Kur'ân-ı Kerim'de tesbit edilen hacc menâsikinden biridir: **"Kurban yerine (Mina'ya) varıncaya kadar başlarınızı traş etmeyin"** (Bakara 196). (1461 numarada bu mevzu açıklandı.)

ONUNCU BAB
KURBANLAR
(HEDY VE EDAHİ)

Bu babta on iki fasıl vardır

BİRİNCİ FASIL

KURBANLARIN VACİB OLUŞU VE SEBEPLERİ

İKİNCİ FASIL

KEMİYET VE MİKTARI

ÜÇÜNCÜ FASIL

KURBAN OLABİLECEK HAYVANLAR

DÖRDÜNCÜ FASIL

KURBAN OLMAYACAK HAYVANLAR

BEŞİNCİ FASIL

KURBANLIKLARIN İŞARETLENMESİ

ALTINCI FASIL

KESME ZAMAN VE YERİ

YEDİNCİ FASIL

KESMENİN ÂDÂBI

SEKİZİNCİ FASIL

KURBANLARDAN YEME BAHSİ

DOKUZUNCU FASIL

HELAK OLAN KURBAN HAKKINDA

ONUNCU FASIL

KURBANLIĞA BİNMEK

ON BİRİNCİ FASIL

KURBAN KESEN MUKİM (MEKKELİ) İHRAM GİYER Mİ?

ON İKİNCİ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

BİRİNCİ FASIL

KURBANIN VACİB OLUŞU VE SEBEPLERİ

BAYRAM DÜŞÜNCELERİ

Kurban Bayramı, Hz.İbrahim ve İsmail'den günümüze kadar, hep bir kahramanlık, bir fedâkârlık, bir hasbilik ve bir teslimiyet sembolü olagelmiştir. Kurban Bayramı, tıpkı orduların savaşa gidişi gibi gürül gürül tekbirlerle gelir ve bir velvele olur, her yanda yankılanır. Onda hem bir musiki ve şiir hem de muharebelerin bin tarraka ile gürleyen hakkı ilan sesleri içiçedir.

Kurban Bayramı'nda evler-sokaklar, ma'bedler, dağlar, taşlar tekbirlerle lerzeye gelir inler. Minarelerden yükselen temcidler en bayıltıcı nağmelerle, dalga dalga ta evlerimizin içine kadar gelip yayılırken, köy-kent, şehir-kasaba, ova-oba, koyun-kuzu meleyişleriyle sarsılır. O kutlu zaman diliminde hemen herkes, her şey ve her yer âdeta dile gelir ve konuşur. Arafat bir mahşer gibi kaynar ve köpürür, bir hesap meydanı gibi endişe ve ümit soluklar. Müzdelife, Mina yoldakilerin telaş ve tedarikiyle uğuldar.. Ka'be, sinesi hasretle yanan gufrana susamışların nabzı gibi atar.. ve bütün bu sesler, soluklar Hakk karşısında divan durmuş inleyen en mükerrem kulların çığlıkları gibi gider veraların kapılarına dayanır. Sanki ebediyet gamzeden bu seslerle, hislerimizin sınırsızlığını, hülyalarımızın sonsuzluğunu eda ediyormuşuz gibi, duygularımızın bütün hazineleri açılır.. ve bütün mahrem hislerimiz bağı kopmuş tesbih taneleri gibi dörtbir yana saçılır. Her yanda köpürüp köpürüp Hakk katına yükselen bu sihirli sesleri duyup ve gönüllerimizde cennetler gibi esen şevk ü tarabı yaşadıkça, aşktan, şevkten ve bayramın büyüsünden süzülmüş diriltici bir iksiri içiyor gibi oluruz.

İmana mazhariyetin, Hakk'a kulluğun, kullukta şuurun gönüllerimizi yükseltmiş bulunduğu zirvelerde yürüdüğümüz yolu seyreder,

kader kitabımızı okur “İşte kitap bu!” der ve talihimize tebessümler yağdırırız. Bu mazhariyet ve mevhibelerin tadı, lezzeti ruhlarımızı o kadar yumuşakça sarar ki, gözlerimiz şükranla açılır-kapanır, duygularımız baharlar gibi yeşerir.. derken ruhlarımıza gelip vasıl olan ilham ve ruhlarımızdan ötelere yükselen inayet kanatlı dualar, münacaatlar, sızlanışlar, adeta tabiatlarımızı aşan semavî bir ma’na ve hal ve bir te’sire ulaşır. Öyle ki, her yeni saat, her yeni dakika, her yeni iş, her yeni imkân daha derince yaşanmaya, daha şuurluca değerlendirmeye layık birer kıymet alır; alır da, ruhanî zevklerle coşmuş vicdanlar “lütfunu arttır Allahım!” der daha da mest olmak isterler.

Bayram günleri, din ve meşru âdetlerin ferah-feza ikliminde ibadetlerle hazza ve ruhanî hazlarla ibadet neşvesine büründükçe, yepyeni bir varlığa erdiğimizi, ebedîleştiğimizi, sinelerimizin kevn ü mekânlar kadar genişlediğini ve şuurlarımızın İlâhî vâridatla aydınlandığını daha açık-seçik duyar.. ve maddiyatımızın bütün bütün çözüldüğünü, tamamen mânevîleştiğimizi sanırız.. sanırız da, hep imanın gönüllerimize saldığı ezelî vaadlere doğru akarız.

Bayram günlerinde yaşadığımız dolu dolu duygularla çok defa kendimizi havada uçuyor veya neş’eli, ahenkli ve pürüzsüz bir yolla ruh iklimine doğru kayıyor gibi oluruz. Bazen gökyüzünde hiç kanat çırpmadan sağa-sola süzülen kuşlar gibi, bazen ağaçların başlarında ince ince salınan dallar gibi, bazen de rüzgârların dokunmasıyla yatıp kalkan, yatıp kalktıkça da, çevreye kokular salan çiçekler gibi incelir, zarifleşir ve şiirleşiriz.

Bazen bütün bütün rikkate gömülür ve duyduğumuz her tekbir, her tehlil, her uhrevî ses ve sözle kendimizi öyle bir ağlamaya salarız ki, tepeden tırnağa sırılsıklam oluruz. Bazen pür-neş’e kesilir ve kendimizi havâî fişeklere binmiş ışık ışık gökyüzünde dolaşıyor sanırız.. bazen de sihirli bir seccade üzerinde yıldızlar arası seyahat ediyor gibi oluruz. Bazen koyun-kuzu meleyişiyle rikkate gelir, duygulanır ve bir kısım tuhaf hislerin te’siriyle içten içe mumlar gibi eririz.. bazen de bunları o kadar tabiî, yerli yerinde ve baş döndürücü bir ahenk içinde görürüz ki, “böylesinden daha mükemmeli olamaz” der kaderin sırlı nakışları karşısında büyüleniriz.

Bazen minarelerden yükselen temcidler, ezanlar, camilerden taşıp dörtbir yanda yankılanan tekbirler, Kur’an’lar ve bunların vicdanlarda meydana getirdiği aks-i sadalar öyle şiirleşir, öyle insanların içine akar ve onları büyüler ki; zannediyorum gönül dünyamızda hiçbir zevk ne bu

derinliğe ulaşabilir ne de bu müessiriyete. Hele bu ses ve bu sözlere bir fon müziği gibi seher yeli de karışıp esince heyecanlarımız tarif edilmez bir noktaya ulaşır, hislerimiz de bir tufan halini alır.

Hususiyle hacc esnasında hemen her yerin umumî lisanı ve umumî şîvesi olan "tekbir"ler ve "telbiye"lerle en gizli düşüncelerimizi, en muhterem kanaatlerimizi, en yüksek bir âvâz ile ilân ederek ve en mahrem hislerimizi en yakıcı nağmelerle dile getirerek adeta bir mahşer provası yaparız. Bu çok münis ve o kadar da ürperten tablolar karşısında, bu alabildiğine derin ve o kadar da fıtrî sözlerle hep ayrı ayrı yerlerde dolaşır, ayrı ayrı vazifeler yaparız ama, her zaman arkamız cehennemlere dönük, gözlerimiz cennetlerin tüllenen şafaklarıyla mest, kalplerimiz de İlahî rıdvan avında olarak...

İşte bu duygularla bütün bütün hudutlarımızı aşarak, bitevî hodgamlıklarımızdan sıyrılarak, tahtlarımızı kalb ve ruhun ufkuna kurar, dünyaya bakan yönleriyle beden ve cismaniyetin küllerini sağa-sola savurur ve vicdanın bir köşesinde muhafaza ettiğimiz cennetten getirilmiş kıvılcımları bir kere daha tutuştutur.. ve o alev, o hararet, o ışık altında bu yeni varlığımızı yürekten selamlar, bahtımıza tebessümler yağdırırız.[(60)]

UMUMÎ BİLGİLER

KURBAN, kelime olarak قرب kökünden mastardır, yaklaşmak mânasına gelir. Dinî bir ıstılah olarak Allah Teâlâ'yı râzı ederek yakınlığını kazanmak için kesilen hayvana kurban denir.

İnançtan dolayı kurbanda bulunmak, hemen hemen bütün dinlerde vardır. Tarih boyunca her millet, inancına göre nazarında kıymetli olan bir şeyi, uluhiyet adına kurban etmeyi müesseseleştirmiştir. Kur'ân-ı Kerim, kurban müessesesinin *Hz. Âdem* (aleyhisselam)'in çocuklarıyla birlikte başladığını haber verir:

"Onlara Âdem'in iki oğlunun gerçek olan haberini oku: Hani onlar (Allah'a) yaklaştıracak birer kurban takdim etmişlerdi ve ikisinden birininki kabul olunmuş, öbürününki kabul olunmamıştı..." (Maide 27).

Böylece âyet, ulûhiyete yaklaşmak maksadıyla kurban sunma ibâdetinin insanlıkla birlikte başladığını gösterir.

Âyette kabul edildiği belirtilen kurban Hâbil'e aitti ve bir koçtu. Kabul edilmeyen de Kâbil'e aitti ve ekindi.

60 - M. Fethullah Gülen, Günler Baharı Soluklarken, 127-130.

Şu halde, kurban deyince bunun mutlaka bir hayvan olması gerekmez, başka şey de kurban olabilir. Nitekim, ne zaman başladığı kesin olarak bilinmese de, insanın kurban edilmesi de târihin yaygın vakalarından biridir. Kur'ân-ı Kerim *Hz. İbrahim* (aleyhisselam)'le ilgili olarak buna da yer verir. Hz. İbrahim'e rüyasında, ilk olan oğlu İsmâil'i kurban etmesi emredilir (Saffat 102). Bazı rivayetlerde on üç yaşında olduğu belirtilen çocuğu kurban etme hazırlığı yapılır ve kesileceği sırada çocuğa bedel kesilmek üzere koç indirilir.

Bu âyet insan kurbanı meselesinde mânidardır. Zîra insanlık tarihinde pek yaygın olan bu geleneğin İlâhî bir menşe'den kaynaklanmış olabileceğini ifade eder. Bunu söylemeye sevkeden husus, büyük müfessir Fahreddin Râzî hazretlerinin de kaydettiği üzere İslâm ulemâsının, "meşru olmayan bir şeyin peygamberlere rüyasında da olsa emredilmeyeceği"ni prensip olarak kabûl etmiş olmalarıdır. Bu prensipten hareketle, daha önce meşru olan bir prensibin Hz. İbrahim'den sonra neshedildiği söylenebilir.

Arapça'da Kurban kelimesinden ziyâde *Udhiye* kelimesi kullanılır, cem'i edâhîdir. Kurban kesilen güne yevmü'l-edhâ denir.

Kurbanın dindeki hükmü hususunda âlimler ihtilaf eder. Bir kısmı vâcib demiş ise de diğer bir kısmı buna karşı çıkmıştır. İbnu Hazm "Sahâbeden hiçbirisi buna vâcib dememiştir" der. Cumhur da "Kurban vâcib değildir" demiştir. Ancak dinin teşriatından olduğu da kesindir. Cumhur, "Kifaye bir sünnet-i müekkededir" der. Şafiî hazretleri de bu görüştedir.

Ebu Hanife hazretleri: "Zengin olan mukime vacibtir" diye hükmeder. İmam Mâlik "mukim" kaydı koymadan vâcib hükmüne varır. Hanefîlerden Ebu Yusuf, Mâlikîlerden Eşheb vâcib hükmüne muhalefet ederek Cumhur'un görüşüne katılırlar.

Ahmed İbnu Hanbel: "Gücü olanın terketmesi mekruhtur" der ve vücûbuna hükmeder.

İmam Muhammed: "Terkine ruhsat olmayan sünnettir" der.

Tahâvî: "Biz de bu görüşteyiz, âsârda vâcib olduğunu te'yid eden bir delil yok" der.

Kurbanın vâcib olduğunu söyleyenleri te'yid eden en kavî delil Ebû Hüreyre (radıyallahu anh)'nin rivayet ettiği şu hadistir:

مَنْ وَجَدَ سَعَةً فَلَمْ يُضَحِّ فَلاَ يَقْرَبَنَّ مُصَلاَّنَا

"Kurban kesecek güçte olup da, kesmeyen namazgâhımıza yaklaşmasın."

Bu hadisteki vaîdin üslûbundaki şiddet, Hanefîler'i, kurbanın vacib olduğu hükmüne sevketmiştir. Hatta Ebu Hanife (rahimehullah)'nin "farz" dediği de rivayetler arasındadır. Vacib diyenlerin dayandığı başka hadisler de var.

el-Hidâye'de Hanefî görüş şöyle özetlenmiştir: Kurban hür, mukim, zengin her Müslüman'a kurban gününde kendi nâmına ve küçük çocuğu namına vacibtir. Vâcib hükmü, Ebu Hanife ile ashabından İmam Muhammed, Züfer, Hasan ve bir rivayete göre Ebu Yusuf'un içtihadlarıyla sübût bulmuştur. Ebu Yusuf'un "sünnet" demiş olduğunu da belirttik.

Son olarak şunu da belirtelim: Araplarda kurbanın birçok çeşitleri var ve her biri bir başka kelime ile ifâde edilmektedir. Mesela; -bir kısmı önümüzdeki hadislerde geleceği üzere- fara', atîre, akîka, udhiye, hedy hep ayrı ayrı kurban çeşitleridir. İslâm dini bir kısmını yasaklamış, bir kısmını bazı kayıtlarla serbest bırakmış ve hattâ vâcib kılmıştır. Bazıları hakkındaki hüküm ihtilâflıdır. Dilimizde hepsi kurban kelimesiyle kayıtlanarak ifade edilir.

UDHİYE VE HEDY: İslâm devrinde intikal eden kurban çeşitlerinden iki tanesini biraz açıklamakta gerek var. Zîra, önümüzdeki bahislerde gelecek hadisler bunlarla ilgili ve dolayısıyla bu tâbirler sıkca geçecek. İyice bilinmediği takdirde iltibaslar olabilir.

UDHİYE: Kurban bayramında, zengin, mukim ve hür olan Müslümanlar tarafından kesilmesi gereken kurbandır. Bunun kendine mahsus teferruatı vardır.

HEDY: Haccda kesilen kurbandır. Kâbe-i Muazzama veya Harem için hediye edilen kurbanlık hayvana hedy denir. Dilimizdeki hediye kelimesi de aynı kökten gelir.

Esasen hacılar müsafir sayıldıkları için onlara *udhiye* kesmek vâcib değildir, dilerlerse nâfile olarak keserler. *Temettu* veya *kıran* haccı yapanlar, bir yıl içerisindeki iki ayrı ibadeti yapmış olmanın şükrü olarak bir kurban keserler. Haccda kesilmesi vacib olan bu şükür kurbanı *hedy* sınıfına girer. Umre yapanlar veya hacc-ı ifrad yapanlar nâfile olarak kurban kesmek isterlerse bu da hedy sınıfına grer. Ayrıca, hacc menasikinden vaciblerin terki veya vacib olan sıranın bozulması gibi durumlarda hacca giren *"eksiklik"*lerin telâfisi için bazı ceza kurbanları vardır. Şu halde bu ceza kurbanları·da hedy sınıfına girer.

Hedy kurbanlarının *Harem* dahilinde kesilmesi vâcibtir. Udhiyeler her yerde kesilebilir.

1471 ١ – عن مِخْنَف بن سليم رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رسولَ الله ﷺ يَقُولُ: يَا أيُّها النَّاسُ إنَّ على كُلِّ أهْلِ بيتٍ في كُلِّ عامٍ أُضْحِيَةً وعَتِيرَةً. هَلْ تَدْرُونَ ما الْعَتِيرَةُ؟ هِىَ الَّتى تُسَمُّونَهَا الرَّجَبِيَّةَ]. أخرجه أصحاب السنن.

«والمُرادُ بالعتيرة» هنا شاة تذبح في رجب.

1. (1471)- *Mihnef İbnu Süleym* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim şöyle buyurmuştu: *"Ey insanlar, her aile sâhibine her sene bir kurbanlık, bir de atîre borç olmuştur. Atîre'nin ne olduğunu biliyor musunuz? O, recebiye dediğiniz şeydir."* [Tirmizî, Edâhi 18, (1518); Ebu Dâvud, Dahâya 1, (2788); Nesâî, Akîka 6, (7, 167-168); İbnu Mace, Menâsik 2, (3125).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Arafat vakfesi sırasında yaptığı konuşmalardan biridir. Mina'da kurban kesmesi gereken hacılara, bu mevzuda bilgi vermiş olmaktadır.

2- *Atîre,* Receb ayında kesilen kurbanın adıdır.

3- Kurban kesmenin vâcib olduğuna hükmeden ulemâ bu hadisle istidlâl etmiştir. Ancak kurbanın vâcib olmadığına hükmedenler "siganın vücûb ifade etmede sarih olmadığını" ileri sürerek bu istidlâli reddederler.

4- Bu hadiste atîre denen Receb ayında kesilen kurbanın da gerekli olduğu ifade edilmektedir. Ancak kurbanın vacib olduğuna hükmeden âlimler atîrenin vacib olmadığını söylerler.

Hatta لاَ فَرَعَ ولاَعَتِيرَةَ فى الإسْلاَم **"İlk doğan yavruyu kurban etmek, atîre kurbanı kesmek İslâm'da yoktur"** gibi câhiliye devri kurban çeşitlerini yasaklayan rivâyetleri de nazar-ı dikkate alan âlimlerden bazıları kerâhetine de hükmetmişlerdir. Buharî'nin bir rivayetinde, وكَانُوا يَذْبَحُونَه لِطَوَاغِيتِهِمْ ziyâdesiyle, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, bu kurbanlar putlar adına kesildiği için, yasak koyduğu anlaşılmaktadır.

İmam Şâfiî, Allah adına olduğu takdirde cahiliye devrindeki isimler altında kurban kesilebileceğine, câiz olduğuna hükmederek, sadedinde olduğumuz hadis gibi cevaz ifâde edenlerle, yukarıda kaydettiğimiz rivayette olduğu gibi yasaklayanları te'lif eder.

1472 ٢– وعن ابن عمرو بن العاص رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: أُمِرْتُ بِيَوْمِ الأَضْحَى عِيداً جَعَلَهُ اللّهُ تَعالَى لِهذِهِ الأُمَّةِ. فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ: يَارَسُولَ اللّهِ أَرَأَيْتَ إِنْ لَمْ أَجِدْ إِلاَّ مَنِيحَةً أُنْثَى أَفَأُضَحِّى بِهَا؟ قَالَ: لاَ. وَلَكِنْ تَأْخُذُ مِنْ شَعَرِكَ وَأَظْفَارِكَ وَتَقُصُّ شَارِبَكَ وَتَحْلِقُ عَانَتَكَ، فَذلِكَ تَمَامُ أُضْحِيَّتِكَ عِنْدَ اللّهِ تَعالَى]. أخرجه أبو داود والنسائى

2. (1472)- *Abdullah İbnu Amr İbnu'l-Âs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Kurban gününü bayram olarak kutlamakla emrolundum. Onu bu ümmet için Allah bayram kılmıştır" buyurmuştu. Bir adam kendisine:

"Ey Allah'ın Resûlü! Ben iâreten verilmiş bir hayvandan başka bir şeye sahip değilsem, onu kesebilir miyim?" diye sordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Hayır, dedi, *ancak saçını, tırnaklarını kısaltır, bıyıklarından alır, etek traşını olursun. Bu da sana Allah indinde bir kurban yerine geçer."* [Ebu Dâvud, Edâhî, 1 (2789); Nesâî, Dahâya 2, (7, 213).]

1473 ٣– وعن نافع [أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا لَمْ يَكُنْ يُضَحِّى عَمَّا فِي بَطْنِ المَرْأَةِ]. أخرجه مالك.

3. (1473)- *Nâfi'* (rahimehullah) anlatıyor: "(Ailenin her ferdi için kurban kesmek gerektiği görüşünde olan) Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), anne karnındaki çocuk adına kurban kesmezdi." [Muvatta, Dehâyâ 13, (2, 487).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kurban gününün, İslâm ümmetine Cenab-ı Hakk tarafından bayram kılındığını haber vermektedir. Her Müslüman bu bayrama imkânı nisbetinde katılacaktır. İmkânı olan kurban kesecektir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, imkânı olmayan, elinde sütünden ve yününden istifâde etmek üzere iâreten verilmiş bir dişi hayvandan başka bir şeyi bulunmayan kimsenin sorusu üzerine verdiği cevaptan anlıyoruz ki, bayrama katılmak için imkânları zorlamaya gerek

yoktur. Bayram günü saç traşı olmak, uzamış olan bıyıkları, tırnakları kesmek, gerekiyorsa etek traşı da olup bedenen temizlenmek, yeni, temiz elbiseler giyinmek gibi, bayram gününün hürmetine uygun bir ahvâle bürünmek de, mânevî kazanç yönünden kurban kesmiş kadar Allah nazarında makbul olacağını belirtiyor.

2- Hadiste geçen menîha, bir kimsenin bir başkasına, sütünden ve yününden istifade etmesi için belli bir süre ile âriyet olarak bıraktığı bir hayvandır; deve, keçi, koyun olabilir. Bu temlik değildir, âriyettir, bir müddet sonra eski sâhibine iâde edilecektir. Bunun kurban edilmesi, imkânı zorlamanın ötesinde, emânete ihânet mânasını da taşır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buna müsâade etmiyor.

3- İslâmî bayram nasıl kutlanmalı?

Makina insanın hayatına girdikçe, insanın yaptığı işleri makinalar yapmaya başladıkça, insanın boş zamanı artmıştır. Günümüzde makina, geçmiş devirlerde olduğu gibi sadece insan adalelerinin yerini almakla kalmamış bizzat beynin de yerini almıştır. Otomasyon denen bu yeni hâdise, iktisadî hayatı, iş hayatını, çalışma ve istirahat sistemini buna bağlı olarak beşerî, içtimâî münâsebetleri allak bullak etmiştir ve bilgisayar dediğimiz bu yeni teknik geliştikçe tesirini daha da artıracaktır.

Mevzumuz açısından, meselenin bizi ilgilendiren bir yönü var: Gittikçe artan bu boş vakitleri nasıl değerlendirelim? Günümüzde, boş vaktin değerlendirilmesi problemine çözüm olarak eğlence gösterilmektedir. Piknik, gezi, müzik... bütün çeşitleriyle eğlence. Bu çözüm, başka problemler getirmede, içki, kumar, uyuşturucu, sefahat, serseriyâne bir hayat, cinayet.. gibi başka problemler getirmektedir. Bir başka ifâde ile atâlet ve aylaklık, pek çok kötülüklerin yeşerdiği fidelik rolünü oynamaktadır.

Öyle ise Müslüman olarak bizler, boş vaktin değerlendirilmesi meselesinde Kur'ân ve hadis ne gibi çözümler getirmişler, neler teklif etmişler, bunu bilmek, araştırmak zorundayız. İşte böyle bir ihtiyacı duyduğumuz anda, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın haftalık bayramımız olan cuma gününün, yıllık bayramlarımız olan Ramazan ve Kurban bayramlarının nasıl geçirilmesini, ne şekilde kutlanmasını tavsiye ettiğini bilmemizde fayda var. Mezkûr günlerin geçirilmesinde vaz'edilen prensipleri yakaladık mı, bunlar dışında karşımıza çıkacak bütün boş vakitlere aynı prensipleri uygulayıp, aynı ölçüler çerçevesinde değerlendirebiliriz.

Şu halde cuma ve bayramlarla ilgili prensipleri, bütün boş vakitlerin geçirilmesinde muhtaç olunan bir rehber olarak görebiliriz.

BAYRAM TELÂKKİSİ: İslâm'ın tatil anlayışını bütünüyle kavramada bilinmesi gereken bir diğer nokta "bayram telâkkisi"dir. İslâm bu noktada da hususiyet arzeder. Çünkü İslâm'a göre bayram, tamamen muattal veya sırf eğlenceyle geçirilecek bir tatil müddeti değildir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bayramı "yeme, içme ve Allah'ı zikir günleri" olarak tavsif ve tarif etmiştir. Bayramın bütün Müslümanlarca böyle telâkki edilmesini sağlamak maksadıyla Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in fiilî tedbir aldığını da görmekteyiz. Muvatta'da kaydedilen bir rivayete göre, Abdullah İbnu Huzâfe'yi Kurban Bayramı sırasında Mina'da hacılar arasında dolaşarak: *"Bu günler yeme, içme ve Allah'ı anma (zikrullah) günleridir"* diye ilân etmek üzere vazifelendirmiştir. Büdeyl İbnu Verka da insanları devesine binmiş olarak takip edip: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sizlere bugünlerde oruç tutmamayı emrediyor, bu günler yeme içme günleridir"* diye ilânda bulunanlardandır.

Açıklanacağı üzere, İslâm'ın bayram telâkkisinde yeme, içme, eğlence ve zikrullah birlikte yer alır. Birini diğerinden ayırmak mümkün değildir.

Bayramda Zikr: Helâl kılınan eğlence ve izhâr-ı sürur havasının, meşru hududu taşmayacak şekilde ileri götürülmesini önlemek maksadıyla bayramın dinî yönünü belirtmeye Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* husûsî bir ehemmiyet atfetmiştir. Buhârî'nin bir rivayetinde belirtildiği üzere, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kurban Bayramı hutbesinde şunları söylemiştir: *"Bugün bayramdır. Bayramımıza önce namaz kılarak başlıyoruz. Sonra evlerimize dönüp kurbanlarımızı keseceğiz. Kim bu şekilde hareket ederse bayramı sünnetimize uygun olarak kutlamış olur."*

Haftalık bayram olan cuma için de aynı esas câridir. Çünkü, cumanın da kendine has namazı ve dinî telkinâtın yapıldığı hutbesi mevcuttur. Ayrıca hadisler, cuma namazına mümkün mertebe erken gelmeyi emreder. Şu halde bayrama has serbesti faaliyetlerin, namaz ve hutbe vâsıtasıyla mânevî bir hava ile dolduktan sonra başlatılıp, devam ettirilmesi esastır. Bu durum, bir kısım aşırılıkları frenleme âmili olacaktır.

Bayramda Yeme ve İçme: Bayram günleri oruç yasaklanmıştır. Bilhassa Kurban ve Ramazan bayramlarında oruç tutmak kesinlikle yasaktır ve "haram"dır. Cuma günü için de kerâhet esastır. Perşembeden başlamaksızın, sâdece cuma için oruç tutanlara Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* oruçlarını bozdurmuştur.

Bayramlarda teşvik edilen "yeme" ve "içme"nin helâl dâiresinde olacağı açıktır. Zamanımızda, bir kısım gâfil Müslümanların batılıları tak-

liden bayramlarda, tatillerde yer verdikleri aşırılıkların hiçbir dinî ruhsatı yoktur.

Bayramda Eğlence: Bizzat Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in tatbikâtı, bayram günlerinde eğlencenin de câiz olduğunu göstermektedir. Hattâ, âlimler Nebevî tatbikâta dayanarak: "Bayramlarda (eğlenerek) sürur izhâr etmek, dinin şeâirindendir" demişlerdir.

Bu mûteber kitaplarımızda gelen rivayetler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bayram günlerinde, davula vurarak şarkı söyleyen câriyeleri[61] dinlediğini, yine hem çalıp, hem oynayan Habeşîleri seyrettiğini ve zevcelerine seyretmeleri için müsaade ettiğini göstermektedir. Hazreti Âişe'den farklı şekillerde rivâyet edilen bir hâdise şöyle: "Bir bayram günü, kulağımıza gürültü ve çocukların bağrışmaları gelmişti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kalkıp (kapıdan dışarı baktı). Meğer, bu gelenler çalıp oynayan bir Habeşli gruptu, harbeleri (küçük kılınç) kalkanlarıyla oynuyorlardı. Çocuklar da etraflarında halka olmuş, onları seyrediyorlardı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana: *"Ey Aişe, sen de gel, seyret"* dedi.

Bir başka rivayette, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Ey Humeyra onlara bakmak istemez misin?" diye sorar. Hz.Âişe de: "Evet" deyince çağırır.

Oyunun, Mescid-i Nebevî'nin içinde kılıç (harbe) ve kalkanlarla oynandığını belirten rivayetler hâdisenin devamını Hz. Âişe'den şöyle naklederler: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kapıda durup beni arkasına aldı. (Başını ensesine koymuş) (..) halde duruyor ve oynayanları seyrediyordum. Bıkıncaya kadar böyle devam ettim. Bir ara "Yeter mi?" dedi. "Evet" dedim. "Öyleyse çekil" dedi."

Başka rivayetler de Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Hz. Aişe'nin kendi arzusuyla seyre son verinceye kadar bakmasına müsaade ettiğini belirtir.

Ebû Hüreyre'nin bir rivâyetine göre, bir seferinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın huzurunda Habeşliler harbeleriyle birlikte oynarken, Hz. Ömer (radıyallahu anh) çıkagelir. Derhal yere eğilip, avuçladığı çakılları atacağı sırada Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* müdâhale eder: "Ey Ömer, bırak onları, zîra bunlar Benî Erfide'dir (Habeşlilerdir)'[62] der.

61– Cariye kelimesiyle, büluğa ermeyen kız çocukları veya köle kadınlar kastedilir.

62– Fethu'l-Bâri: 3/97. Bu son cümleden, İbnu Hacer, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şunu demek istediğini anlar: "Bu onların işidir, âdetleridir ve mübahtır da." Bu yüzden Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hoş karşıladı.

Başka bir vak'aya ait olması kuvvetle muhtemel bulunan bir diğer rivayette Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* oynayan Habeşliler'e rastladığı zaman onlara takdirlerini ifâde ettikten sonra şunu da ilâve eder: "Yahudiler ve Hıristiyanlar bilsinler ki, bizim dinimizde genişlik vardır." Rivâyet, bu minval üzere devam eden oyuncuların, Hz. Ömer'in çıkagelmesiyle dağıldığını belirtir.

Bir kısım âlimler, yukarıdaki hadisten kadınların, yabancı erkeklerin fiillerini seyretmesinin câiz olacağı hükmünü çıkarmış, bazıları da bu cevazı "şehvet nazarıyla bakmamak" veya "fitne kokusu olmamak" şartlarıyla kayıtlamışlardır.

Şehvet duyma ve fitne çıkma ihtimali hâlinde, nazarın haram olduğunda ittifak vardır. Keza kadınların yabancı erkeklere karşı örtünmesi gereği de hadisten çıkarılan bir diğer hüküm olmuştur.

Bayram günü musikî dinlenmesini tecviz eden rivayet de mevcuttur. Buhârî ve diğer kaynaklarda gelen bir rivayet şöyle: Yine Hz.Aişe anlatıyor: "Yanımda iki câriye def çalıp Buas Harbi üzerine (düzülmüş hamâsî) türküler söylerken Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* içeri girdi. Yatağın üzerine sırtüstü uzanarak yüzünü örttü. Az sonra (babam) Ebû Bekir girdi. Türkü okuyan câriyeleri görünce: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın huzurunda şeytan sazı ha!" diye bana kızdı ve câriyeleri azarladı. Ancak, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* karşı koyarak: *"Ey Ebû Bekir, bırak onları söylesinler, her milletin bir bayramı vardır, bu da bizim bayramımızdır"* dedi. Onlar sohbete dalıp, ilgileri kesilince câriyelere göz ettim, hemen sıvışıp çıktılar."

Ahmed İbnu Hanbel: *"Gücü olanın terketmesi mekruhdur"* der ve vücûbuna hükmeder.

Bir kısım âlimler, bu rivayete dayanarak, köle olmasa bile câriyenin[63] sesinden şarkı dinlemenin câiz olduğu hükmünü çıkarmışlardır: "Zîra derler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'in câriyeleri dinlemesini takbih etmedi, aksine, onun takbihini takbih etti ve câriyeler de Hz. Aişe'nin kendilerine işaret etmesine kadar şarkı söylemeye devam ettiler."

Mescidde Eğlence mi? Yukarıdaki hadis karşımıza şöyle bir soru çıkarmaktadır: "Mescidde çalgılı, türkülü eğlence câiz olur mu?"

63– Tekrar hatırlatalım: Cariye kız çocuğu ve köle kadın mânâlarına gelir. Ayrıca bu cariyelerin isimleri ve kimlerin kızları oldukları belirtilir.

Bu meselenin münâkaşasını âlimler yapmış, leh ve aleyhte görüşler beyân etmiştir. Esas olan, bazı şartlar ve kayıtlar altında cevazıdır.

İslâm'ın, eğlencede bile faydalılık -ve düşmana karşı kuvvet kazanma- imkânlarını arama esprisini göstermek maksadıyla, bu mevzuda Buharî şerhinde Aynî'nin yer verdiği bir pasajı özetleyeceğiz:

"El-Mühelleb der ki: "Mescid, Müslüman cemaatin emrine konulan bir müessesedir. Hangi amelde dinin ve din mensublarının menfaati bir araya gelirse, mescidde o amelin icrası câizdir. Harbe oyununa gelince, bu insan uzuvlarının, savaşa karşı mahâret kazanması için yapılan bir idmandır. Bu idman (işi, düşmana karşı harp hazırlığı olduğu için, din ve ümmetin menfaatine olması hasebiyle) mescidde veya başka bir yerde yapılması câizdir."

Şârih, zikredilen bu şartlar tahtında mescidde bu ve benzeri oyunların câiz olması gerektiğine dâir şahsî kanaatini belirttikten sonra aleyhteki görüşü de kaydeder. Buna göre, Ebû'l-Hasen el-Lahmî şunları söylemiştir: **"Mescidde harbe ile oynamanın cevâzı, hem âyet ve hem de hadislerle neshedilmiştir. Kur'ân'da: "Allah'ın, yüce tutulmaları ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde, insanlar sabah akşam O'nu tesbih ederler"** (Nur 36) âyeti, sünnette de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: "Mescidlerinizi çocuklarınıza ve delilerinize karşı koruyun" hadisi bu cevazı neshetmiştir. Ancak el-Lahmî'ye karşı çıkanlar:

"1- Hadis zayıftır.

2- Ne hadiste, ne de mezkûr âyette iddia edilen neshe delâlet eden bir sarahat yoktur.

3- Ne de, cevaz ifâde eden hadisle, bunu neshettiği ileri sürülen âyet ve hadisin vürûd yönüyle öncelik-sonralığa sâhip olduklarına dâir tarihî bir ipucu vardır" demişlerdir. Şâfiî şârihlerinden İbnu Hacer de meseleyi aynı şekilde nakleder ve cevazın esas olduğunu belirtir. Mezkûr hadisi açıklarken, Bâbanzâde Ahmed Naim de şunları ilâve der: "Harbeler yani kısa mızraklarla oynanan oyun, âdi oyun değildir. Yakın vakitlere kadar seyrettiğimiz kılıç-kalkan oyunu, cirit oyunu gibi düşmana karşı silâh istimâlinde idman peyda etmek için oynanır. Düşmana karşı hazırlık sayıldığı için mübah olmuş, hatta mescidde bile oynanması tecviz buyurulmuştur."

Buhârî, şârihlerinden el-Kirmânî, bu meyanda daha kesin, daha yakînî görüşünü şöyle dile getirir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu ves-*

selâm)'ın zevce-i pâkleri Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'yi Habeşîlerin oyunlarını seyretmeye terketmesi (tesâdüfî bir vak'a olmayıp) şuurlu bir hâdisedir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu husustaki sünnetin zaptedilip, bu muhkem harekâtın, arkadan gelen nesillerin bir kısmına intikal etmesi ve onlar tarafından bunların öğrenilmesi için (kasden müsaade et-miş)tir."

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünnetindeki bu kasıdlı olma hâlini te'yid eden bir rivayet de şöyle: "İyâz el-Eş'arî, Enbâr'da bir bayram geçirir. (Halkın eğlenceye yer vermediğini müşâhede ederek hayretini gizleyemez ve şöyle) der: "Niçin bunları, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sağlığında yapıldığı şekilde, def çalıp eğleniyor görmüyorum?"

DİNLENME VE İSTİRAHATIN VASITA, YER VE ZAMANLARI

"İslâm boş zaman kabûl etmez" derken, istirahatı reddeder mânası çıkarılmamalıdır. Bizzat Kur'ân-ı Kerim'de dinlenme ve istirahata yer verilir. Hattâ en iyi dinlenmenin nerede ve ne zaman ve hangi şekilde yapılacağına dâir bir kısım teferruat bile açıklanır.

Dinlenme Vâsıtası UYKU: Kur'ân-ı Kerim'e göre, dinlenmenin en müessir vasıtası "uyku"dur. Uykunun, bir istirahat ve dinlenme vâsıtası olduğu iki ayrı âyette ifade edilir: **"Size geceyi örtü, uykuyu dinlenme (vâsıtası), gündüzü de çalışma zamanı yapan Allah'tır"** (Furkan 47; Nebe 9).

Kur'ân-ı Kerim, insan bedeninin muhtaç olduğu dinlenme için, öncelikle uykudan söz ettiğine göre, dinlenmede en mükemmel vâsıta uyku olmalıdır. Öyle ise dinlenmek maksadıyla tevessül edilen eğlence, oyun gibi başka vâsıtaların, her zaman gâyeye hizmet etmeyeceği gibi, uyku kadar müessir olmayacağı da anlaşılır..."

İKİNCİ FASIL

KURBANIN KEMİYETİ VE MİKTARI

1474 ١ – عن جابر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [كُنَّا نَتَمَتَّعُ مَعَ رسـولِ الله ﷺ بِالْعُمْرَةِ فَنَذْبَحُ الْبَقَرَةَ عَنْ سبعةٍ نَشْتَرِكُ فِيهَا، والْبَدَنَةَ عَنْ سبعةٍ]. أخرجه الستة إلا البخارى.

1. (1474)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte (Hudeybiye senesi) umrede temettu yaptık. O zaman yedi kişi adına bir sığır keserek iştirâk ettik. Keza deve de yedi kişi adına kesilmişti." [Müslim, Hacc 355, (1318); Muvatta, Dahâyâ 9, (2, 486); Tirmizî, Hacc 66, (904); Ebu Dâvud, Dahâya 7, (2807); Nesâî, Dahâyâ 16, (7, 222).]

1475 ٢ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما قال: [كُنَّا مَعَ رسولِ الله ﷺ فـي سَفَرٍ فَحَضَرَ الأَضْحَى فَاشْتَرَكْنَا في الْبَقَرةِ سبعةً، وفي الْبَعِيرِ عشرةً]. أخرجه الترمذى والنسائى.

2. (1475)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Biz, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte bir seferde iken Kurban Bayramı geldi. Kurban için, sığırda yedi kişi, devede on kişi ortak olduk." [Tirmizî, Hacc 66, (905); Nesâî, Dahâya (7, 222).]

AÇIKLAMA:

1- Birinci rivayet kurban, deve, sığır, manda gibi büyük baş hayvandan kesildiği takdirde âzamî kaç kişinin iştirak edebileceğini belirtmektedir. Tirmizî der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashabı ve diğerlerinden (Tâbiîn ve Etbauttâbiîn) ilim ehli bu hadisle amel etmiştir. Deveye de, sığıra da yedi kişinin ortak olacağına hükmetmişlerdir. Bu, aynı zamanda Süfyan Sevrî, Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel'in de kavlidir..."

2- *Hanefîler* de bu ve bu mânada başka hadislerle ihticac ederek sığır ve deveye yedi kişinin iştirak edebileceklerini söylemişlerdir.

3- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'ın deveye on kişinin iştirak ettiğine dair rivayeti te'yid eden bir sahiheyn rivayeti, buna Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ganimet taksiminde yer verdiğini tasrih eder. Yâni ganimet taksiminde bir sığır yedi kişiye, bir deve on kişiye "eşit pay"lar olarak hesaplanmıştır.

4- Hanefî mezhebine göre ortakların Müslüman olması ve hepsinin de kurbana niyetle iştirak etmesi şarttır. Ama biri adak, diğeri akîka gibi farklı kurbanlara niyet edebilir. Paylaşmak isterlerse tartarak paylaşılır, göz kararı denen mücâzefe câiz değildir.

5- *İmam Mâlik* bir deve veya sığıra sayıca yediden fazla bile olsalar bir âile halkının iştirak edebileceğini söyler. Aynı âileden olmayanlar yediden az da olsalar iştirakleri câiz değildir.

1476 ٣– وعن حُجيّة بن عدىّ قال: [قَالَ عليّ رَضِىَ اللّٰهُ عنهُ: الْبَقرَةُ عَنْ سبعةٍ. قيل: فَإنْ وَلَدَتْ؟ قَالَ: اذْبَحْ وَلَدَهَا معهَا. قيل: فَالْعرْجَاءُ؟ قَالَ: إذَا بَلَغَتِ المنسكَ. قيل: فَمَكْسُورَةُ الْقَرْنِ؟ قَالَ: لاَ بَأسَ. أُمِرنَا أنْ نَسْتَشْرِفَ الْعيْنَيْنِ وَالأُذُنَيْنِ]. أخرجه الترمذى.

ومعنى (الأسْتشْرَافِ) اختبار العين والأذن فَتُتأمَّلُ سلامتهما من آفةٍ تكون بهما.

3. (1476)- *Huceyye İbnu Adiyy* anlatıyor: "Hz. Ali (radıyallahu anh):

"Sığır yedi kişi adına kesilir" demişti. Kendisine:

"Ya doğurmuşsa?" diye soruldu.

"Öyleyse yavrusunu da beraber kes!" buyurdu. Kendisine:

"Ya topalsa?" diye soruldu.

"Kesim yerine ulaşabildiyse tamam" dedi.

"Ya boynuzu kırıksa?" dendi.

"Zarar etmez. Biz göz ve kulaklarının sağlamlığını kontrol etmekle emrolunduk!" diye cevap verdi." [Tirmizî, Edâhî 9, (1503).]

AÇIKLAMA:

1-Bu rivayet, kurban edilmek üzere satın alınan hayvan doğurduğu takdirde onun da hemen kesilmesi gerektiğini ifade eder. Âlimler "Satmışsa bedelini tasadduk eder" demiştir.

2- Ayrıca, kurbanlık hayvanın göz ve kulaklarının sağlam olması gerektiğini belirtir. Kör hayvan veya kulağı dipten kesilmiş hayvan kurban olarak kesilemez.

Bu hadis, kesim yerine yürüyerek gidebilecek kadar topal hayvanın, boynuzunda kırıklık olanın kurban edilebileceğini ifade etmektedir. Bu rivayet kırıklığa bir had tayin etmiyor. Hadis bu mutlak ifadesiyle Hz. Ali'nin, boynuzu dipten kopmuş olan bir hayvanın bile kurban edilebileceği kanaatinde olduğunu göstermektedir. Ancak, yine Tirmizî'nin Hz. Ali (radıyallahu anh)'den yaptığı bir diğer rivayet boynuzu veya kulağı yarıya kadar kopmuş olan hayvanın kurban olmayacağını ifade eder:

نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَنْ نُضَحِّيَ بِاَعْضَبِ الْقَرْنِ وَالْأُذُنِ

Ebu Hanife, Şâfiî ve Cumhur boynuzu kırık hayvanın, kırık miktarına bakılmadan kurban olabileceğine hükmeder. İmam Mâlik, kan akar ve hayvana kusur sayılacak durumda ise mekruh olacağına hükmetmiştir.

Meseleyi muhtelif rivayetlerle değerlendiren fukaha şu hükme varmışlardır:

★ Kurban kesilecek hayvanın şaşı, topal, uyuzlu ve deli olmasında, boynuzlu veya boynuzsuz veya boynuzun bir miktarı kırık bulunmasında, kulaklarının delinmiş veya eni yarılmış olmasında, kulaklarının uçlarından kesilip sarkık bir halde bulunmasında, dişlerinin azı düşmüş olmasında, tenasül uzvu bulunmayıp mecbub, burulmuş bir halde yaşamasında bir beis yoktur.

★ İki gözü veya bir gözü kör olan, dişlerinin ekserisi düşmüş veya kulakları kesilmiş olan, boynuzlarının biri veya ikisi kökünden kırılmış olan, kulağının veya kuyruğunun yarısından ziyadesi veya memelerinin başları kopmuş bulunan, kulakları veya kuyruğu hilkaten bulunmayan bir hayvan, kurban olamaz.

1477 ٤ – وعن نافع قال: [كَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا يَقُولُ فِي الضَّحَايَا: الْبُدْنُ الثَّنِيُّ فَمَا فَوْقَهُ]. أخرجه مالك.

« الثّنِيّ » من ذَوات الظلف والحافر: مادخل في السنة الثالثة، ومن ذوات الخُفّ. مادخل في السنة السادسة.

4. (1477)- *Nâfi'* (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu

anhümâ) kurbanlıkların: "Tırnaklılar (yani sığırlar) hakkında üçüncü senesine girmiş, veya geçmiş, etli ayaklılar (develer) hakkında da altıncı yaşına girmiş veya geçmiş olmasını" şart koşardı."[Muvatta,Hacc 147, (1, 380).]

1478 ٥– وعن أبى أيوب رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [ما كُنَّا نُضَحّى إلاَّ بالشَّاة الْوَاحِدَة يَذْبَحُهَا الـرَّجُلُ عَنْهُ وَعَنْ أهْلِ بَيْتِه ثُمَّ تَبَاهَى النَّاسُ بَعْدُ وَصَارَتْ مُبَاهَاةً]. أخرجه مالك والترمذى.

5. (1478)- *Ebu Eyyub* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bizden biri, kendisi ve ailesi halkı için tek bir koyun kurban eder, (etinden hem yerler hem de başkalarına yedirirlerdi). Sonra insanlar, övünmeye başladılar ve (kurbanlar) bir övünme vâsıtası oldu." [Muvatta, Dahâya 10, (2, 486); Tirmizî, Dahâya 10, (1505); İbnu Mâce, Dâhâya 10, (3147).]

AÇIKLAMA:

1- Ebu Eyyub el-Ensârî (radıyallahu anh) hazretleri -Tirmizî'nin rivayetine göre- bir soru üzerine bu açıklamayı yapar.

2- Parantez içerisindeki ziyadeleri, hadisin Tirmizî'deki vechinden aldık.

3- *Ebu Eyyûb el-Ensârî* hazretleri, kurbanın Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında ihlâsla, sırf rıza-yı Bârî için kesildiğini, sonradan sünnet terkedilerek bir övünme ve iftihar vasıtası yapıldığını belirtmekte ve bu bozulmadan yakınmaktadır.

1479 ٦– وعن ابن شهاب قال: [مَا نَحَرَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ عَنْهُ وَعَنْ أهْلِ بَيْتِه إلاَّ بَدَنَةً وَاحِدَةً أوْ بَقَرَةً وَاحِدَةً]. أخرجه مالك.

6. (1479)- İbnu Şihab (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (Veda haccı sırasında) kendisi ve âile halkı için sadece bir deve veya bir sığır kesmiştir." [Muvatta, Dâhâya 11, (2, 486).]

1480 ٧– وعن ابن عمر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما. [أنَّهُ كَانَ يَقُولُ: لاَتُذْبَحُ الْبَقَرَةُ إلاَّ عَنْ إنْسَانٍ واحِدٍ، وَلاَ الشَّاةُ إلاَ عَنْ إنْسَانٍ وَاحِدٍ، وَلاَ الْبَدَنَةُ إلاَّ عَنْ إنْسَانٍ وَاحِدٍ؛ وقَالَ: لاَ يَشْتَرِكُ في النُّسُكِ الجَمَاعَةُ، إنَّمَا يَكُونُ ذلِكَ في أهْلِ الْبَيْتِ الْوَاحِدِ فَقَطْ]. أخرجه رزين.

7. (1480)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Sığır, sadece (bir kimse için kesilir, koyun da bir kimse için kesilir, deve de bir kimse adına kesilir."

(Keza İbnu Ömer) derdi ki: "İbadet için kesilen hayvana cemaat iştirak edemez. İştirak olsa olsa aynı aile halkı arasında olur." [Rezîn ilâve etmiştir.]

1481 ٨– وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [نَحَرَ النَّبىُّ ﷺ سبعَ بَدَنَاتٍ بيده قياماً وَضَحَّى في المدينة كَبْشَيْنِ أقْرَنَيْنِ أمْلَحَيْنِ، يَذْبَحُ وَيُكَبِّرُ ويُسمِّي ويضعُ رِجْلَهُ على صَفْحَتِهِمَا]. أخرجه الخمسة.

«الأمْلَحُ» الذي كيون بياضه أكثر من سواده.

8. (1481)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ayakta olduğu halde yedi deveyi kendi eliyle kesti. Medine'de ise, boynuzlu ve alacalı iki koyun kurban etti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* keserken tekbir getiriyor, besmele çekiyor ve ayağını hayvanların boyunlarının üzerine koyuyordu." [Buhârî, Hacc 117, 119, Cihâd 104, 126; Müslim, Edâhî 17, (1966); Tirmizî, Edâhî 2, (1494); Ebu Dâvud, Edâhî 4, (2793, 2794); Nesâî, Dahâyâ 28-31, (7, 219-230); İbnu Mâce, Edâhi 1, (3120).]

1482 ٩– وعن أبى سعيد رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [كانَ رسولُ اللهِ ﷺ يُضَحِّي بِكَبْشٍ أقْرَنَ فَحِيلٍ يَنْظُرُ في سوادٍ ويمشى في سوادٍ ويأكُلُ في سوادٍ]. أخرجه أصحاب السنن.

والمراد اختيارُ الفحل على الخَصيّ والنَّعجَة، واختيار نُبْله وعظم خَلْقه.

9. (1482)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* boynuzlu erkek bir koçu kurban etti. Koç siyahın içinde bakar, siyahın içinde yürür, siyahın içinde yerdi." [Tirmizî, Edâhî 4, (1496); Ebu Dâvud, Dahâyâ 4, (2796); Nesâî,Dahâyâ 14, (7, 221); Müslim, Edâhî 19, (1967).]

AÇIKLAMA:

1- Koçun siyahta bakması gözünün etrafı siyah olmasıdır. Tasvirden anlaşılacağı üzere ağzının etrafı, bacakları siyah bir koyundu. *Müslim'in* rivayetinde *"siyah içinde yatan"* tâbiri geçer. Bu koçun önceki hadiste zikri geçen ve emlah olarak tasvir edilen koçdan ayrı bir hayvan olduğu söylenebilir. Çünkü emlah beyazı fazla olan siyahlı koyun mânasına gelir, alacalı diye tercüme etik. Bazı dilciler emlahı, saf beyaz olarak da

açıklamışlardır. Bu ikinci hadisteki koyunun "siyah içinde yatması" siyahının fazla, belki de tamamen siyah olabileceğini gösterir.

2- Koçun, *fahîl* olduğu bilhassa belirtilmiştir. Fahîl, iğdiş edilmemiş, husyeleri burulmamış demektir. Mamafih, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, husyeleri burulmuş koç da kurban ettiği şârihlerce belirtilmiştir.

1483 ١٠– وعن أبى أُمامة رَضِىَ اللّٰه عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللّٰه ﷺ : خَيرُ الأُضْحيَةِ الْكَبْشُ، وَخَيرُ الكَفَنِ الحُلَّةُ]. أخرجه الترمذى. وأخرجه أبو داود من رواية عُبادة بن الصامت بنحوه.

10. (1483)- *Ebu Ümâme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kurbanlığın en hayırlısı (boynuzlu) koçtur. Kefenin en hayırlısı da takımdır." [Tirmizî, Edâhî 18, (1517).]

AÇIKLAMA:

1- Âlimler: "Boynuzlu koçun diğerlerine üstün tutulması, cüsse yönüyle iriliği ve umumiyetle fiyatça da yüksekliği sebebiyledir" demişlerdir.

2- Kefenin hayırlısı hulledir deniyor. Hulle Arapça'da biri alt, diğeri üst olmak üzere iki parçalı giysiye denir. Ancak, hulle denebilmesi için her iki parçanın da aynı cinsten olması gerekir. Bunu dilimizdeki takım (elbise) tâbiri ile karşılayabiliriz.

Kefen hususunda Cumhur'un ittifak ettiği üzere erkekler için efdal olanı üç parçadır. Bu sebeple bazı şârihler: "Bu hadisten maksad: "İki parçalı kefenin tek parçalıdan efdal" olduğunu belirtmektir" demişlerdir.

Hulle Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında -bazılarına göre- pamuktan mâmul çizgili bir kumaştır. Yemen'de îmal edilmektedir. Bu sebeple kefenlerin bundan yapılmasına hükmeden olmuşsa da Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın:

اَلْبَسُوا من ثيابكم البياضَ فانها مِن خير ثيا بكم وكَفِّنُوا فيهاموْتَاكم

"Elbiselerinizden beyaz olanı giyin, zira o giysilerinizin en hayırlısıdır, ölülerinizi de onunla kefenleyin" gibi hadislerde beyazı tavsiye ettiğini gözönüne alınarak: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hulleyi tavsiyesi, o devirde onun te'mini daha kolay olduğu içindir" denmiştir.

1484 ١١– وعن عائشة رَضِىَ اللّٰه عَنْها قالت: [نَحَرَ النَّبىُّ ﷺ عَنْ آلِ مُحَمَّدٍ في حَجَّةِ الْوَدَاعِ بقَرَةً وَاحِدَةً]. أخرجه أبو داود.

11. (1484)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Veda haccında, Muhammed âilesi için tek bir sığır kesti" [Ebu Dâvud, Menâsik 14, (1750).]

1485 ١٢ – وعن حَنَشٍ قـال: [رَأيْتُ عَلِيّاً رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ ضَحَّى بِكَبْشَيْنِ. وقـال: أحَدُهُمَا عَنّى، وَالآخَرُ عَنْ رسولِ اللّه ﷺ. وقـال: أمَرَنى بذلكَ أوْ قالَ أوْ صَانى بهِ فَلاَ أدَعُهُ أبَداً]. أخرجه أبو داود والترمذى.

12. (1485)- *Haneş* (rahimehullah) anlatıyor: "Hz. Ali (radıyallahu anh)'yi gördüm, iki koç kesmişti. Dedi ki:

"Biri kendim için, diğeri Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* için"

Hz. Ali (radıyallahu anh) ilâve etti:

"[Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*] böyle emretti -veya şöyle demişti: Böyle vasiyet etti- Ben (hayatta olduğum müddetçe ebediyyen terketmeyeceğim." [Tirmizî, Edâhi 1, (1495); Ebu Dâvud, Dahâya 2, (2790).]

AÇIKLAMA:

Hz. Ali (radıyallahu anh)'nin kestiği bu kurban Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vefatından sonrası için mevzubahistir. Ebu Dâvud, hadisi "Ölü Adına Kurban" adını taşıyan bir babta kaydeder. Onun kaydettiği hadis, kesilen iki koçun da Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* adına olmaya da yorumlanabilecek bir üslub taşımaktadır. Ancak Hâkim'in bir rivayeti, Hz.Ali'nin, iki kendi adına, iki de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* adına olmak üzere dört koç kestiğini sarih olarak ifade eder.

أنَّهُ يُضَحِّى بِكَبْشَيْنِ عَنِ النَّبِىِّ ﷺ وبِكَبْشَيْنِ عَنْ نَفْسِهِ...

Tirmizî, ölü adına kurban kesmeye, bir kısım âlimlerin cevaz verirken bir kısım âlimlerin câiz bulmadığını kaydeder. İbnu'l-Mübarek: "Ölü adına tasaddukta bulunmak, kurban kesmekten daha iyidir; şâyet kesecek olursa, kesen hiçbir şey yememeli, ölü adına tamamıyla tasadduk etmelidir" der. Gunyetu'l-Elmaî'de: "Ölü adına kurban kesilebilir diyen âlimlerin sözü delillere uygundur. Bunu caiz görmeyenlerin iddialarını te'yid edecek herhangi bir delil yoktur. Kabul edenlerinkinden daha kanî delil getirmedikçe onların sözü makbul değildir" denir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, ümmetinden Allah'ın bir-

liğine ve kendisinin peygamberliğine şehadet edenler adına da kurban kestiği muhtelif rivayetlerde gelmiştir.

İbnu Mâce'nin bir rivayeti şöyle:

اَنَّ رَسُولَ اللّٰه ﷺ كَانَ إذَا اَرَادَ اَنْ يُضَحِّىَ اشْتَرَى كَبْـشَيْنِ عَظِيـمَيْنِ سَمِينَيْنِ اَقْرَنَيْنِ اَمْلَحَيْنِ مَوْجُوءَيْنِ فَـذَبَحَ اَحَدَهُمَا عَنْ اُمَّتِهِ لِمَنْ شَهِدَ لِلّٰهِ بِالتَّوْحِيـدِ وَشَهِدَ لَهُ بِالْبَلاَغِ وَذَبَحَ الآخَرَ عَنْ مُحَمَّدٍ وَعَنْ آلِ مُحَمَّدٍ ﷺ.

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), kurban kesmek istediği vakit iri, şişman, boynuzlu, alaca, husyeleri burulmuş iki koç satın alırdı. Birini ümmetinden Allah'ın birliği ve kendi peygamberliği için şehâdet edenler adına keserdi. Diğerini de Muhammed ve Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in ailesi adına keserdi."

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde hayatta olan Ashab olduğu gibi, çok sayıda ölmüş olanlar da vardı. Öyleyse sağ ve ölü herkes "ümmeti"ne dahil idi.

1486 ١٣– وعن عروة: [أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ لِبَنِيهِ يَا بَنِىَّ لاَ يُهْدِيَنَّ أَحَدُكُمْ لِلّٰهِ شَيْئاً يَسْتَحِى أَنْ يُهْدِيَهُ لِكَرِيمٍ فَإنَّ اللّٰهَ تعالى أَكْرَمُ الْكُرَمَاءِ وَأَحَقُّ مَنِ اخْتِيرَ لَهُ]. أخرجه مالك.

13. (1486)- *Urve* (rahimehullah)'den anlattığına göre, evladlarına şöyle demiştir: "Evlâtlarım, sakın biriniz, bir büyüğe hediye edince utanacağı bir şeyi Allah için kurban sunmasın. Zîra Allah, büyüklerinin büyüğüdür ve O, en seçkine herkesten ziyâde lâyıktır." [Muvatta, Hacc 147, (1, 380).]

AÇIKLAMA:

Muvatta'da rivayetin aslında: "Büyüğüne hediye edince utanacağı deveden Allah için kurban sunmasın" şeklinde bizzat deve zikredilir.

Burada kurbanlıkların haysiyetli, değerli ve makbul bir hayvandan seçilmesi istenmektedir. Boynuzu kırık, gözü kör, dişleri dökük, kulağı kesik, son derece cılız, hastalıklı hayvanın kurban olarak kesilmesi, dinî emirlere karşı kişinin saygısızlığının ifadesi olur. Onun için bâriz ve müsellem kusurları taşıyan hayvanların kurban edilmesi peşinen yasaklanmıştır. Bu mevzuda âyet-i kerime şöyle:

وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللّٰهِ فَإنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ (Hacc 32). **"Allah'ın şeâirine kimler saygı gösterirse bu onların kalplerindeki takvadan olur."** Müfes-

sirlerin bir kısmı: "Burada geçen şeâir'den maksad, kurban edilmek üzere işâretlenmiş hayvandır, bunlara tâzimden maksad da hayvanlarının kıymetlilerinden kurban kesmektir" demiştir. Keşşaf ve Fahreddin-i Râzî'nin açıklamasıyla bu onun irisini, semizini, güzelini, fiyatı yüksek olanını seçmekle, satınalırken pazarlığı terketmekle gerçekleşir. Selef üç şeyde pahalıyı seçer, pazarlık yapmazmış: Hacc kurbanı (hedy), kurban bayramında kesilen kurban (uhdiye) ve köle.

Allah'ın şeâiri deyince, bir kısım müfessirlerimiz de, dinimizin koyduğu her çeşit emir ve yasakları, farz ve vacibleri, ibadetleri, hukuku anlamış, bunlara ihlâsla riâyeti şeâire hürmet ve tâzim olarak değerlendirmiştir. Haccla ilgili menâsik ve kurban, bu nokta-i nazardan da âyet-i kerimenin mânasına dahil olur."

ÜÇÜNCÜ FASIL

KURBAN OLABİLECEK HAYVANLAR

1487 ١ – عن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ: لاَ تَذْبَحُوا إلاَّ مُسِنَّةً إلاَّ أنْ يَعْسُرَ عَلَيْكُمْ فَتَذْبَحُوا جَذَعَةً مِنَ الضَّأْنِ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

« المُسِنَّةُ » التي لها سنون، والمراد: الكبيرة التي ليست من الصغار.

1. (1487)- Hz.Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Yıllanmış (yaşını başını almış) hayvanlardan kurban kesin. Böylesini bulmakta zorluk çekerseniz o başka. Bu taktirde koyundan bir kuzu kesiverin" buyurdular." [Müslim, Hacc 13, (1963); Ebu Dâvud, Dahâya 5, (2797); Nesâî, Dahâya 13, (7, 218).]

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* normalde kurbanlığın çok körpe, çok yaşlanmış olmasını temenni etmiyor. Önceki hadiste açıklandığı üzere, Allah için yapılacak bağışların kıymetli, gözde cinsten olması efdaldir. Âyette beyan edilen **"Allah'ın şeâirini büyüklemek, tâzim etmek"** emri, kurbanda, hayvanın her yönden mümtazını tercihle yerine gelir. Çok yaşlı hayvan kartlaşmıştır, çok körpesi fazla et vermez. Öyle ise biraz yaşını başını almış olanlardan tercih edilmesi esastır. Hadiste gelen müsinne tâbiri koyun, keçi gibi hayvanlarda bir yaşını doldurmuş, sığır nevinden olanlarda -ki manda da buraya dahildir- iki yaşını, devenenin beş yaşını doldurmuş olanları için kullanılır. Yıllanmış veya yaşını başını almış tabirleri kısmen bu mânayı ifade eder.

Hadis-i şerif "bulmakta zorluk çekerseniz" diyerek istisnâî bir duruma dikkat çeker... Buradaki zorluk ideal vasıfta söylenen hayvanın yokluğu olabilir, veya fiyat yönüyle yüksekliği sebebiyle te'mini maddî zorluk çıkarır. Bu durumda koyun yavrusundan yaşını doldurmamış olsa

bile kurban yapılabilecektir. Yavru, diğer koyunlardan tefrik edilemeyecek kadar iri olması halinde ise, yıllanmış koyunun bulunması halinde de kesilebilir, müsâvidir. Abdullah İbnu Ömer'den rivayete göre, müsinne olan koyun varken, yaşını doldurmayanın kesilmesi caiz değildir. Hattâ sadedinde olduğumuz hadis de bu hükmü te'yid eder. Ancak Cumhur-u fukahâ bu hükmü istihbâba hamlederek, gösterişli koyun yavrusunun, yıllanmış koyunun varlığına rağmen kesilebileceğini ifade etmiştir. Kuzunun yine de altı ayını doldurmuş olması şart koşulmuştur. Oğlaktan, yâni bir yaşını doldurmayan keçi yavrusundan kurban kesilmesi tecviz edilmemiştir. Müteâkib rivayette görüleceği üzere *Ukbe İbnu Âmir, Zeyd İbnu Hâlid* ve *Ebu Bürde* gibi bazı sahabelerin oğlak kurban etmelerine dair gelen rivayet onlara mahsus cevaz olarak değerlendirilmiştir.

Vahşî sığırın yedi kişi için, geyiğin bir kişi için kurban kesilebileceğine de fetva verilmiştir.

1488 ٢– وعن عُقْبَةَ بن عــامــرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. [أنَّ النَّبيَّ ﷺ أعْطَاهُ غَنَمــاً يَقْسِمُهَا بينَ أصْحَابِهِ فَبَقِيَ عَتُودٌ فَذَكَرَهُ للنَّبيِّ ﷺ فقَالَ: ضَحِّ أنْتَ بِهِ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

وفي رواية: جَذَعٌ؟ فقال ضَحِّ بِهِ.

« العَتُودُ » من أولاد المعــز: مــا رعــى وقـوى وأتى عـليـه حــول. « والجَذَعُ » من الشاء: مــا دخل في الثانية، ومن البقــر والحافر: ما دخل في الثـالثة، ومن الإبل: من دخل في الخامسة.

2. (1488)- *Ukbe İbnu Âmir* (radıyallahu anh)'in anlattığına göre: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ashabı arasında taksim edilmek üzere bir miktar davar vermişti. Dağıtım yapılınca geriye bir oğlak arttı. Ukbe durumu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a haber verince:

"Onu da sen kurban et!" buyurdu."

Bir rivayette (artık Ukbe'ye kalan) bir ceze'dir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "(Sen de) onu kurban et!" demiştir. [Buhârî,Edâhî 7, 2; Vekâlet 1, Şirket 12; Müslim, Edâhî 15, (1965); Tirmizî, Edâhî 7, (1500); Nesâî, Dahâya 13, (7, 218); İbnu Mâce, Edâhî 7, (3138).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayette oğlaktan kurban kesilebileceği ifade edilmektedir, zîra atûd, otlayacak derecede büyümüş olan keçi yavrusuna denir. Bir

yıllık yavruya dendiğini söyleyen olmuşsa da, İbnu Battal beş aylığa da atûd dendiğini belirtir.Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kayıtlı olarak ruhsat verdiğine göre, yaşına ulaşmamış olduğu açıktır. Önceki hadiste de belirttiğimiz üzere, oğlaktan kurban birkaç sahabeye tanınan hususî bir cevaz olarak değerlendirilmiş, ümmete tecviz edilmemiştir. Zîra Buharî'de, kurbanını namaz kılınmazdan önce kesmiş olan Ebu Bürde'ye tekrar kesebilecek bir keçi yavrusuna sâhib olduğunu söyleyince, şöyle diyerek ruhsat verir: *"Onu kes, ancak bundan böyle senden başkasına bu câiz değildir."* Keza, sadedinde olduğumuz hadisin Beyhakî'de gelen vechinde: وَلاَ رُخْصَةَ فِيــهَا لاَحَدٍ بَعْدَكَ *"Bunu yapmada senden sonra kimseye cevaz yok"* denmiştir.

2- Rivayet Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, ashabına, kurban edilmek üzere kendi mülkünden veya ganimetten kurbanlık davar dağıttığını ifade etmektedir. Davar diye tercüme ettiğimiz ğanem, koyun, keçi, oğlak, kuzu hepsini ihtiva edebilir. Burada en azından keçi ve oğlakların bulunduğu anlaşılmaktadır.

Ulemâ bu hadise dayanarak, imamın muhtaç halka beytulmal (hazine)den yardım edebileceği hükmüne varmıştır.

3- *Ceze'* şeklindeki ziyadeye gelince: *Ceze',* bir bakıma ehlî hayvanların yavrusuna denir. İbnu Hacer'in açıklamasına göre, bir yaşını dolduran veya doldurmayan yavruya denmektedir. Bazıları 6 aylık, 8 aylık, 10 aylık gibi farklı rakamlar ileri sürmüştür. *İbnu'l-Arabî* bu rakamları hayvanların cinsine göre takdir ederek: "Koyun yavrusu 6 aylıkken, keçi yavrusu yılını doldurarak, sığır üçüncü yılını, deve beşinci yılını doldurarak kendi cinslerinde ceze' seviyesine ulaşırlar." der.

1489 ٣– وعن عاصم بن كُلَيب عن أبيه عن مُجَاشِعِ السّلمى الصحابى رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ أنَّ رسولَ الله ﷺ قال: الجَذْعُ مِنَ الضَّأْنِ يُوَفِّى مَا يُوَفِّى مِنْهُ الثَّنِىُّ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

3. (1489)- *Asım İbnu Küleyb* babasından, o da Mücâşi' es-Sülemî (radıyallahu anh)'den haber veriyor. Onun rivayeti üzere: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Koyunun kuzusu, keçiden ikinci yaşına basanın gördüğü vazifeyi görür" buyurmuştur. [Ebu Dâvud, Dahâya 5, (2799); Nesâî, Dahâya 13, (7,219); İbnu Mâce, Edâhi 7, (3140).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen seniyy, yaşını doldurmuş keçi yavrusuna denir.

Bâzı yerlerde şişek tâbir edilir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, koyun yavrusunun 6 ayını tecâvüz edenlerin keçi yavrusundan bir yıllık olanına bedel olabileceğini belirtir. Önceki hadiste ceze' neye dendiğini belirtmiştik. İbnu'l-Arabî, besi hayvanlarının en hızlı gelişeninin koyun olduğunu söyler. Bu sebeple koyunun altı aylığına ceze' denebileceği halde, keçinin bir yaşını dolduranına ceze' denebileceğine dikkat çeker. Mamafih sadedinde olduğumuz hadisin mefhumu bu açıklamaya muvafık gelmektedir.

Hadisin Ebu Dâvud'daki aslı, bu bahsin daha açık anlaşılmasına yardım eder. Küleyb (rahimehullah) der ki: "Biz Ashab-ı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan Benî Süleymli Mücâşî adında biriyle beraberdik. Koyun azalmış, kıymet kazanmıştı. Hemen bir münâdiye emrederek şöyle ilan ettirdi: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Ceze' (denecek seviyeye gelmiş kuzu), yaşını doldurmuş keçinin îfa edeceği borcu îfa eder."

DÖRDÜNCÜ FASIL

KURBAN OLAMAYACAK HAYVANLAR

1490 ١ – عن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أمَرَنا رسولُ الله ﷺ أنْ نَسْتَشْرِفَ الْعَيْنَ وَالأُذُنَ، وَأنْ لاَ نُضَحِّيَ بِمقَابَلَةٍ، وَلاَ مُدَابَرَةٍ، وَلاَ شَرْقَاءَ، وَلاَ خَرْقَاءَ]. أخرجه أصحاب السنن.

« المقابلةُ » التي قطِع من مُقَدَّمِ أذُنُها قطعة وتُركت مُعلّقة فيها كأنها زَنَمة.

« وَالمدَابَرة » التي فعل بها ذلك من مُؤَخرِ أذنها. واسم الجلدة فيهما الإقبالة والإدبارة.

« والشَّرَقَاءُ » التي شُقَّت أُذنها فهي شاة شَرقاء.

« وَالخَرَقَاءُ » من الغنم: التي في أذنها خَرْق، وهو ثقْب مُستَدير.

1. (1490)- Hz.Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (kurbanlık olarak keseceğimiz hayvanın) göz ve kulaklarına dikkat etmemizi, *"Kulağı önden delinmişi veya arkadan delinmişi veya ortadan yarılmışı, veya yuvarlak delinmişi kurban yapmayın"* diye emretti." [Tirmizî, Edâhî 6, (1498); Ebu Dâvud, Dahâya 6, (2804, 2805, 2806), Nesâî, Edâhî 10, (7, 217); 11, 12, İbnu Mâce, Edâhî 8, (3142).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis kurban kesmeye mâni, hayvandaki bazı vasıfları belirtmektedir:

Mukâbele: Kulağının önünden bir parçası kesilip, kesilen parça sallanır vaziyette bırakılmış olan hayvana denmektedir.

Müdâbere: Belirtilen şekilde kulağın arka kısmından bir miktarı kesip, kesilen kısmı sallanmaya terkedilen hayvan.

Şarkâ': Kulağı ortadan boylamasına ikiye yarılan hayvan.

Harkâ': "Bu da kulağı yuvarlak şekilde oyularak delik açılan hayvandır.

2- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu şekilde enlenmiş olan hayvanların kurbanlık olamayacağını duyurarak, hayvana eziyet verecek olan bu davranışlardan da onları korumuş olmaktadır.

3- Hadisin bazı vecihlerinde, *"Gözünün biri (veya her ikisi) de kör olanı kurban etmeyin"* ziyadesi vardır.

1491 ٢– وعن عبيد بن فيروز عن البراء رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ لاَ يَجُوزُ في الأَضَاحِي الْعَوْرَاءُ بَيِّنٌ عَوَرُهَا، وَالْمَرِيضَةُ بَيِّنٌ مَرَضُهَا، وَالْعَرْجَاءُ بَيِّنٌ عَرَجُهَا، وَالْعَجْفَاءُ الَّتِي لاَ تُنْقِي]. أخرجه الأربعة.

« الْعَجَفُ » الْهُزَالُ » والضَّعف. والنَّقيُ: المخ.

2. (1491)- *Ubeyd İbnu Fîrûz, Berâ* (radıyallahu anh)'dan naklen, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini rivayet etmiştir:

"Kurbanlıklarda körlüğü belli olan kör, hastalığı açıkca belli olan hasta, (yürümeye mâni olacak derecede) topallığı açık olan topal, iliği kurumuş zayıf hayvanın kurban edilmesi caiz değildir." [Muvatta, Dahâyâ 1, (2, 482); Tirmizî, Edâhî, 5, (1497); Ebu Dâvud, Dahâya 6, (2802); Nesâî, Dahâyâ 5,6, 7, (7, 214, 215).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin bazı vecihlerinde, Hz. Berâ (radıyallahu anh)'nın bu açıklamayı, *"Kurban için hangi hayvanlar câiz olmaz?"* diye vâki bir sual üzerine yaptığı belirtilir.

2- Rivayetin Ebu Davud'daki vechinde, "hayvanın (bacağında yürümesine manı olacak derecede) kırık bulunması" da zikredilir.

3- *Hattâbî* der ki: "Bu hadiste, kurbanlıklarda görülecek küçük ve hafif kusurların zarar vermeyeceğine delil vardır. Çünkü "körlüğü belli olan kör", "açıkça belli olan hasta", "iliği kurumuş zayıf" şeklinde kayıt konmuştur."

4- *Nevevî* de şunu söyler: "Hadiste mezkur olan dört kusurdan birinin hayvanda bulunması halinde kurbanın câiz dmayacağında ulemâ icma etmiştir. Keza onlar ayarındaki veya onlardan daha kötü kusurlar

da aynı hükme tâbidir. Sözgelimi iki gözün körlüğü, ayağından birinin kopuk olması gibi..."

1492 ٣– وعن يزيد ذى مِصْر قال: [أَتَيْتُ عُتْبَةَ بنَ عَبْدٍ السُّلَمِيَّ فقلتُ: يَا أَبَا الْوَلِيدِ؟ إنِّى خَرَجْتُ أَلْتَمِسُ الضَّحَايَا فَلَمْ أجِدْ شَيْئاً يُعْجِبُنِى غَيْرَ ثَرْمَاءَ فَكَرِهْتُهَا فَمَا تَقُولُ؟ قَالَ: أفَلاَ جِئْتَنِى بِهَا؟ قُلْتُ: سُبْحَانَ اللهِ! تَجُوزُ عَنْكَ وَلاَ تَجُوزُ عَنِّى؟ قَالَ: نَعَمْ أنتَ تَشُكُّ وَأنَا لاَ أشُكُّ. إنَّمَا نَهَىٰ رسُولُ اللهِ ﷺ: عَنِ المُصْفَرَّةِ وَالمُسْتَأْصَلَةِ وَالْبَخْقَاءِ وَالمُشَيَّعَةِ وَالْكَسْرَاءِ].

«فالمُصْفَرَّةُ» التي تُستأصلُ أُذُنُهَا حتى يبدُوَ صماخُها.

«وَالمُسْتَأْصَلَةُ» التي تُستأصلُ قَرْنُهَا من أصله.

«وَالْبَخْقَاءُ» التي تُبخقُ عينها.

«وَالمُشَيَّعَةُ» التي لا تتبع الغنم عجفاً وضعفاً.

«وَالْكَسْرَاءُ» الكسيرةُ. أخرجه أبو داود.

3. (1492)- *Yezid Zî-Mısr* anlatıyor: "Utbe İbnu Abd es-Sülemî'ye gelip:

"Ey Ebu'l-Velid! Kurbanlık almak için çıkmıştım, hoşuma giden bir şey bulamadım. Azıları dökülmüş bir şey vardı, ona da gönlüm razı olmadı. Siz ne dersiniz?" diye sordum.

"Onu bana getirmedin mi?" demesin mi.?

"Sübhanallah, dedim, yani o, senin için câiz de benim için mi câiz değil?"

"Evet, öyledir, dedi. Sen şüphe ediyorsun, ben etmiyorum. Bilesin ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şunları yasakladı: "Kulağı dibinden kesik, boynuzu dibinden çıkmış, gözünün biri oyulmuş, (zayıflığı, dermansızlığı sebebiyle sürüden kalıp) yatır olmuş, ayağı kırılmış." [Ebu Dâvud, Dahâya 6, (2803).]

BEŞİNCİ FASIL

KURBANLIĞIN İŞARETLENMESİ

1493 ١ – عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما. قال: [صَلَّى رسولُ الله ﷺ بذى الْحُلَيْفَةِ الظُّهْرَ ثُمَّ دَعَا بِنَاقَتِه فأشْعَرَهَا في صَفْحَةِ سَنَامِهَا الأيْمَنِ وَسَلَتَ الدَّمَ عَنْهَا وقَلَّدَهَا نَعْلَيْنِ ثُمَّ رَكِبَ رَاحِلَتَهُ فَلَمَّا اسْتَوَتْ بِهِ عَلى الْبَيْدَاءِ أهَلَّ بِالْحَجِّ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى، واللفظ لمسلم وأبى داود.

1. (1493)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Zülhuleyfe'de öğle namazını kıldı, sonra kurbanlık devesini getirip hörgücünün sağ yanına nişan vurdu, kan akıttı, (boynuna) iki tane nalın taktı. Sonra binek devesine atladı. Beydâ düzlüğüne ulaşınca, hacca niyet ederek telbiye getirdi." [Müslim, Hacc 205, (1243); Tirmizî, Hacc 67, (906); Ebu Dâvud, Menâsik 15, (1752); Nesâî, Hacc 63, (5, 170-172); İbnu Mâce, Menâsik 96, (3097).]

AÇIKLAMA:

1- Kurban olarak ayrılan hayvanın önceden işaretlenmesi, cahiliye devrinden beri Araplarda âdetti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Veda haccı sırasında bu geleneğe uymuş, kurbanlık devesini, rivayette görüldüğü üzere nişanlamıştır.

Nişanlamaktan maksat, kurbanlık olduğunu gösteren işaretler vurmaktır. Rivayette iki işaret mevzubahistir:

a) İş'ar: Bu, devenin hörgücünü bıçakla çizip kanatmaktır. Böylece, hörgücünden sağ yan tarafa sızan kan, devenin üstünde kuruyarak kurbanlık olduğunu gösteren bir işaret meydana getiriyordu.

b) Taklid: Taklid, kelime olarak takmak mânasına gelir. Resûlullah

(aleyhissalâtu vesselâm), âdet üzere devesinin boynuna iki adet nalın takıyor. Şârihler, kurbanlık olduğuna alâmet olmak üzere nalından başka şeylerin takılmasının caiz olduğunu belirtirler. Nalın iki değil bir de olabilir. "Nalın takmanın hikmeti, onda yolculuk işareti bulunmasıdır" denmiş, başka te'viller de yapılmıştır.

2- Nişanlamak, hayvanın kurbanlık olduğunu belirtmek, diğer hayvanlardan kolayca tefrik etmek içindir. Ayrıca dinî bir şeâirin ilânıdır. Bu bakımdan, Cumhur tarafından müstehab addedilmiştir. Ancak Ebû Hanife hazretleri hayvanın sırtını kanatmaya bid'at der.

İmam Malik'e göre devenin hörgücünü sol tarafından çizmelidir.

3- Kurban koyun ise, boynuna bir nişan takmak bütün ulemâca müstehabdır. Sadece İmam Mâlik, muhâlefet ederek "koyuna hiçbir şey takılmaz" demiştir. Bazı âlimler: "İmam Mâlik bu hadisi görmemiş olabilir" diye yorumlamıştır.

Koyunun sırtı çizilmez, ulemâ bunda da ittifak eder. Gerekçe olarak, koyunun yaraya tahammül edemeyeceği ve sırtı tüylü olması sebebiyle kanın görülmeyeceği söylenir.

4- Nişanlama meselesinde, umumiyetle sığırla deve aynı hükme tâbi tutulmuştur: Sırtı çizilebilir, boynuna bir şey takılabilir.

1494 ٢– وفي رواية للخمسة عن عائشة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [أهْدَى رسولُ اللّٰه ﷺ غَنَماً فَقَلَّدَها].

«الإشْعَارُ» تَعْليمُ الْهَدْيِ بِشَيْءٍ يُعْرَفُ به أنه هدىٌ، وكانوا يَشُقُّونَ أسْنِمَةَ الهدي ويُرْسِلونه، والدمُ يسيلُ منه فيعرف أنه هدى فلاَ يُتَعرَّض له. وقوله «وَسَلَتَ الدَّمَ» أى مسحه.

2. (1494)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ)'nin bir rivayetine göre, "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kurban olarak davar sevketti ve koyunlara işaret taktı." [Buhârî, Hacc 110, Edâhî 15; Müslim, Hacc 359, (1321); Tirmizî, Hacc 70, (909); Ebu Dâvud, Menâsik 15, (1755); Nesâî, Hacc 69, (5, 173, 174); İbnu Mâce; Menâsik 95, (3096).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kâbe'ye kurban edilmek üzere koyun da sevkettiğini göstermektedir. Veda haccı ile alâkalı

rivayetler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın deve kurban ettiğini ifade ettiği için bu rivayeti vak'aya uygun görmeyerek ta'lîl etmek isteyen ve hatta: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* koyun sevketmemiştir ki, koyuna işaret takmış olsun" diyen olmuştur. İbnu Hacer: "Bu hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın koyun kurban ettiğine yeterli bir delildir. Muhakkak ki, Veda haccından önce bu kurbanı sevketmiştir" diyerek cevap verir.

1495 ٣– وعن وكيع. أنه قال: [إشْعَارُ الْبُدْنِ وَتَقْلِيدُهَا سُنَّةٌ. فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الرَّأْيِ: رُوِيَ عَنِ النَّخَعِيِّ أَنَّهُ قَالَ مُثْلَةٌ. فَغَضِبَ، وقال: أَقُولُ لَكَ أَشْعَرَ رسولُ اللهِ ﷺ بُدْنَهُ وَهُوَ سُنَّةٌ، وَتَقُولُ رُوِيَ عَنْ فُلاَنٍ، مَا أَحَقَّكَ أَنْ تُحْبَسَ ثُمَّ لاَ تَخْرُجَ حَتَّى تَنْزِعَ عَنْ هذَا]. أخرجه الترمذى.

« المثلة » الشهرة وتشويه الخلقة كَجَدْعِ الأنف وغيره.

3. (1495)- *Vekî'* (rahimehullah): "Kurban olacak deveye nişan vurup, boynuna alâmet takmak sünnettir" demişti. Ehl-i reyden birisi kendisine:

"Nehâî'den, bunun müsle (eziyet) olduğu rivayet edilmiştir" dedi. Vekî 'kızarak:

"Ben sana "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devesine işaret vurdu, bu sünnettir" diyorum, sen bana: "Falandan rivayet edildi" diyorsun. Sen hapse tıkılıp şu sözünden vazgeçinceye kadar salınmamaya ne kadar lâyıksın!" der. [Tirmizî, Hacc 67, (906).]

AÇIKLAMA:

İşaret vurmak diye tercüme ettiğimiz tâbirin aslı iş'ar'dır. Az önce açıkladığımız üzere bu, devenin hörgücünü bıçakla çizip kanatmaktır. Müsle ise canlı için, işkence yapmak, eziyet etmek mânasında kullanılır. Aslında kulak kesmek, burun koparmak gibi yaratılışı çirkinleştirici kötü muâmelelerdir, hakaret olsun diye düşman ölülerine bu çeşit tecâvüzler, câhiliye devrinde yapılırdı.

İbrahim Nehâî'nin ve -Tirmizî'deki metinde kaydedildiği üzere- Ebu Hanife (rahimehumâllah)'nin iş'ar'a müsle demesi, bâriz bir şekilde sadedinde olduğumuz hadise muhaliftir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın istihsan ettiği, bizzat icra ettiği bir ameli, burada görüldüğü şekilde kötülemek, ne İmam-ı Âzam'dan ne de İbrahim Nehâî'den beklenmez.

Bunlar şeriat-ı garrânın en küçük meselesi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın en tâlî bir sünneti için bile hayatlarını verecek derecede dinin şeâirine bağlı büyüklerdir.

O sözün İmâm-ı Âzam'a nisbeti şayet doğruysa yüce imamın, sadedinde olduğumuz hadis-i şerîfi işitmemiş olması mevzubahis olur.

İÇİNDEKİLER

ÜÇÜNCÜ FASIL: CİHADA NİYETTE SIDK VE İHLAS 7

DÖRDÜNCÜ FASIL: KITÂL VE GAZVE AHKÂMI 13

BEŞİNCİ FASIL: CİHADA MÜTEALLİK SEBEPLER 45

ÜÇÜNCÜ BÂB: CİHADLA İLGİLİ TEFERRUÂT 61

BİRİNCİ FASIL: EMAN VE SULH 63

İKİNCİ FASIL: CİZYE VE CİZYE İLE İLGİLİ HÜKÜMLER 93

ÜÇÜNCÜ FASIL: GANİMETLER VE FEY 105

DÖRDÜNCÜ FASIL: ŞEHİDLER HAKKINDA 173

Şehâdet 173

CİDAL VE MİRÂ BÖLÜMÜ 183

İlm-i Cedel 183

HACC VE UMRE BÖLÜMÜ 193

HACC 195

Hacc 197

Umre 198

BİRİNCİ BÂB: HACCIN FAZİLETLERİ 199

İKİNCİ BÂB: HACCIN VÜCUBU 211

ÜÇÜNCÜ BÂB: MÎKÂT VE İHRAMLAR HAKKINDA 221

BİRİNCİ FASIL: MÎKÂTLAR 223

İhrama Mikâtta Girmek Şart mıdır? 230
İhramı Niçin, Nerede, Kimler Giyer? 230
İKİNCİ FASIL: İHRAM VE HARAMLAR 239
BİRİNCİ FER': TELBİYE HAKKINDADIR 291
İKİNCİ FER': İHRAMINI İFSÂD EDENLER HAKKINDA 301
ÜÇÜNCÜ FER': SAYD'IN CEZASI 303
DÖRDÜNCÜ BÂB: HACCIN ÇEŞİTLERİ: İFRAD, KIRAN, TEMETTÛ 309
BİRİNCİ FASIL: HACC-I İFRAD 311
İKİNCİ FASIL: HACC-I KIRAN 315
ÜÇÜNCÜ FASIL: HACC-I TEMETTU VE HACCIN FESHİ 323
BEŞİNCİ BÂB: TAVAF VE SÂY 355
BİRİNCİ FASIL: TAVAF VE SÂY'İN MAHİYETİ: 357
İstilâm 373
İKİNCİ FASIL: TAVAF VE SÂY AHKÂMI 395
Ziyaret Tavafı 403
Veda Tavafı 405
Erkeklerin Kadınlarla Karışık Tavâfı 409
Hıcrın Gerisinde Tavaf 413
Safâ ve Merve Arasında Sây 415
Tavaf ve Sây'de Duâ 421
ÜÇÜNCÜ FASIL: BEYTULLAH'A GİRİŞ 425
Kâbe'ye Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ne Zaman Girdi? 430
Kâbe'nin İçinde Namaz 431
Namazın Yeri ve Şekli 433
Kâbe'de Namaz Câiz Değil mi? 434
Kâbe'nin Kapısı Niçin Kapatılmıştı? 434
Bâzı Fevâid 435
Osman İbnu Talha 436

ALTINCI BÂB: VAKFELER VE İFÂZA 443
BİRİNCİ FASIL: VAKFELER VE HÜKÜMLERİ (UMÛMÎ BİLGİLER) 445
İKİNCİ FASIL: İFÂZA HAKKINDADIR 463
ÜÇÜNCÜ FASIL: ARAFAT VE MÜZDELİFE'DE TELBİYE 471
YEDİNCİ BÂB: REMY (ŞEYTAN TAŞLAMA) 479
BİRİNCİ FASIL: REMY'İN KEYFİYETİ (NASIL YAPILDIĞI) 483
İKİNCİ FASIL: REMY'İN (TAŞLAMANIN) VAKTİ 489
ÜÇÜNCÜ FASIL: BİNEREK VE YÜRÜYEREK TAŞLAMA 493
DÖRDÜNCÜ FASIL: MÜTEFERRİK HADİSLER 497
SEKİZİNCİ BÂB: HALK VE TAKSÎR HAKKINDA 499
DOKUZUNCU BAB: İHRAMDAN ÇIKMA (TAHALLÜL) 505
BİRİNCİ FASIL: İHRAM'DAN ÇIKMA (TAHALLÜL) 505
İKİNCİ FASIL: İHRAMDAN ÇIKMA VAKTİ 509
ONUNCU BÂB: KURBANLAR 517
BİRİNCİ FASIL: KURBANIN VACİB OLUŞU VE SEBEPLERİ 519
Bayram Düşünceleri 519
Umumi Bilgiler 521
Dinlenme ve İstirahatın yer ve zamanları 531
İKİNCİ FASIL: KURBANIN KEMİYETİ VE MİKTARI 533
ÜÇÜNCÜ FASIL: KURBAN OLABİLECEK HAYVANLAR 543
DÖRDÜNCÜ FASIL: KURBAN OLAMAYACAK HAYVANLAR 547
BEŞİNCİ FASIL: KURBANLIĞIN İŞARETLENMESİ 551

Prof. Dr.
İbrahim CANAN

HADİS ANSİKLOPEDİSİ

KÜTÜB-İ SİTTE

5. CİLT

AKÇAĞ

ZAMAN

KAPAK

Hamit YÜKSEK

DİZGİ VE MİZANPAJ

Salih KARAHAN

Said KASIM

TASHİH

Nurullah ERDOĞAN

YAYINCI

AKÇAĞ YAYINEVİ

BASKI

GRAPHISCHER GROSSBETRIEB PÖSSNECK GMBH

EIN MOHNDRUCK BETRIEB

FEZA GAZETECİLİK A.Ş.

Çobançeşme Mah. Kalender Sok. No: 21
Yenibosna/İSTANBUL
Tel.: (0212) 551 14 77 - 652 33 50 (3 hat)
Fax: 652 24 23 Telex: 28 99 4

ONBİRİNCİ BÂB: **FEVÂT, İHSAR VE FİDYE**

★

ONİKİNCİ BÂB: **MEKKE'YE GİRİŞ, KONAKLAMA VE ORADAN ÇIKIŞ ÂDÂBI**

★

ONÜÇÜNCÜ BÂB: **HACCDA NİYÂBET**

★

ONDÖRDÜNCÜ BÂB: **HACCLA İLGİLİ MÜTEFERRİK HÜKÜMLER**

★

ONBEŞİNCİ BÂB: **HZ. PEYGAMBER'İN HACC VE UMRESİ**

★

HUDUD BÖLÜMÜ

★

BİRİNCİ BÂB: **İRTİDAD VE YOL KESME HADDİ**

★

İKİNCİ BÂB: **ZİNÂ HADDİ**

★

ÜÇÜNCÜ BÂB: **LİVATA (Homoseksüalite) VE HAYVANA TEMASIN HADDİ**

★

DÖRDÜNCÜ BÂB: **KAZF (İFTİRA) HADDİ**

★

BEŞİNCİ BÂB: **HADD-İ SİRKAT (HIRSIZLIK HADDİ)**

★

ALTINCI BÂB: **HADDÜ'L-HAMR**

★

YEDİNCİ BÂB: **HADDLERDE ŞEFAAT VE MÜSAMAHA HAKKINDA**

★

HİDANE BÖLÜMÜ

HASEDLE İLGİLİ BÖLÜM

HIRS BÖLÜMÜ

HAYÂ BÖLÜMÜ

HULK (HUY) BÖLÜMÜ

KORKU BÖLÜMÜ

ÂLEMİN YARATILIŞI BÖLÜMÜ

HİLÂFET VE İMÂMETLE İLGİLİ BÖLÜM

BİRİNCİ BÂB: HİLAFET VE EMİRLİĞİN AHKÂMI

İKİNCİ BÂB: HÜLAFÂ-İ RAŞİDÎN VE ONLARIN SEÇİMLERİ

HUL' BÖLÜMÜ

DUA BÖLÜMÜ

★

BİRİNCİ BÂB: **DUANIN ÂDÂBI**

İKİNCİ BÂB: **DUANIN KISIMLARI**

ALTINCI FASIL

KURBAN KESMENİN YERİ VE ZAMANI

1496 ١ – عن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ : مَنْ كانَ ذَبَحَ قَبْلَ الصَّلاةِ فَلْيُعِدْ]. أخرجه الشيخان والنسائى.

1. (1496)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Namazdan önce kurban kesmiş olan (bilsin ki, kestiği kurban değildir, ailesine et takdim etmiştir), yeniden kessin!"* buyurdu." [Buhârî, Edâhî 1, 4, 12, Iydeyn 5, 23; Müslim, Edâhî 16, (1962); Nesâî, Iydeyn 30, (3, 193).]

AÇIKLAMA:

İslâm dini, mü'mine zaman mefhumunu, zamanlı iş yapma alışkanlığını kazandırmayı ve yapılan işlerin zamanla irtibatlı olarak kıymet kazanacağı fikrini vermeyi de gâye edinmiş ve bunun tahakkukunda ibadetleri vasıta kılmıştır. Beş vakit namazın, mekruh vakitler telâkkisinin bu çeşit gayesi de var. Kurban da bu meselede mühim bir vâsıtadır. Kurban namaz kılındıktan sonra kesilecektir, yarım saat hatta daha az bir zaman önce kesilecek olsa kesilen kurban değildir, kasaplık ettir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* bu tebliği yapınca Ebu Bürde "Ben kesmiştim" diyor. 1487 ve 1488 numaralı hadislerde de temas ettiğimiz üzere, Ebu Bürde'ye telâfi için ona mahsus olmak üzere oğlak kesmeye izin veriyor, fakat affetmiyor. Şunu bilmekte fayda var: Şeriatın teşrî döneminde, prensiplerin herkes tarafından yeterince duyulmamış ve hattâ anlaşılmamış olma durumları olabiliyordu. Bunun neticesi ortaya çıkan eksik, yanlış icraatları Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* suhûletle karşılıyordu. *Ebu Bürde*'ye de öyle davrandığını görmekteyiz.

1497 ٢– وعن البراء رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [ذَبَحَ أَبُو بُرْدَةَ بنُ نِيَارٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَبْلَ الصَّلاَةِ فقال ﷺ أَبْدِلْهَا. فقال: يَا رَسُولَ اللهِ ﷺ مَا عِنْدِى إلاَّ جَذَعَةٌ هِىَ خَيْرٌ مِنْ مُسِنَّةٍ. قَالَ: اجْعَلْهَا مَكَانَهَا وَلَنْ تُجْزِى عَنْ أَحَدٍ بَعْدَكَ]. أخرجه الخمسة.

2. (1497)- *Berâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ebu Bürde İbnu Niyâr (radıyallahu anh) namazdan önce kurbanını kesmişti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona:

"Kurbanını yenile!" dedi. Ebu Bürde:

"Ey Allah'ın Resûlü, benim sadece bir oğlağım var. Ancak nazarımda yıllanmış olandan daha kıymetlidir!" deyince:

"Öbürünün yerine bunu kurban et. Ancak oğlak senden sonra, kimseye kurban için yeterli olmayacak!" dedi." [Buharî, Edâhî 1, 8, 11, 12, Iydeyn 3, 5, 8, 10, 17, 23; Müslim, Edâhî 4, (1961); Tirmizî, Edâhî 12, (1508); Ebû Dâvud, Dahâya 5, (2800); Nesâî, Dahâyâ 17, (7, 222, 223).]

AÇIKLAMA'sı için 1487 ve 1488 numaralı hadislere bakın.

1498 ٣– وعن مالك. [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ رَسولَ اللهِ ﷺ قال بِمِنىً: هذا المَنْحَرُ وَكُلُّ مِنىً مَنْحَرٌ. وقال في العُمْرَةِ: هذَا المَنْحَرُ يَعْنِى المَرْوَةَ، وَكُلُّ فِجَاجِ مَكَّةَ وَطُرُقِهَا مَنْحَرٌ].

3. (1498)- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Mina'da şöyle demiştir: "İşte kurban kesilen yer. Mina'nın her tarafı kesim yeridir."

Umre sırasında da şöyle buyurmuştur: *"Burası kurban kesme yeridir."* "Burası" sözü ile Merve'yi kastedmiştir. Mekke'nin bütün geçit ve yolları kurban kesme yeridir." [Muvatta, Hacc 178, (1, 393); Ebu Dâvud, Menâsik 65, (1937); İbnu Mâce, Menâsik 73, (3048).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Mina'daki Menher'i, yani kurbanını kestiği yer cemre-i ûlâ'nın yanındadır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hacc kurbanlarının kesilebileceği yerleri tarif etmiş bulunmaktadır: Mina hududuna giren her yerde kesim yapılabilir, meşrudur. Günümüzde, kesim yerleri bu hudud dâhilinde belli bir nizama bağlanmıştır, buna uymak gerekir.

2- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kâbe'ye sunulacak kurbanların (hedy) Merve'de, Mekke'nin her tarafında kesilebileceğini söylemiştir. Geçit diye tercüme ettiğimiz *ficâc, fecc*'in cem'idir. *Fecc,* iki dağ arasındaki geniş yol diye tarif edilir. Ancak bu yol tabiidir, insanlar tarafınan açılmış değildir. Mekke'nin dağlık bir arâzi üzerinde kurulduğu düşünülecek olursa hadis daha iyi anlaşılır. Şârihler: *"Evlere yakın olan yol ve geçitler kastedilmiştir. Uzak yerler menher olamaz"* derler.

1500 ٤ — وعن نافع أن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [مَنْ نَذَرَ بَدَنَةً فَـإنَّهُ يُقَلِّدُهَا بنعلين ويُشْعِرُهَا ثُمَّ يَنْحرُهَا عِنْدَ البَيْتِ أوْ بِمِنى يَوْمَ النَّحْرِ لَيْسَ لَهَا مَحِلٌّ دُونَ ذلكَ، ومَنْ نَذَرَ جَزُوراً مِنَ الإبلِ وَالبَقرِ فَلْيَنْحرْهَا حَيْثُ شَاءَ].

4. (1499)- *Nafi'* (rahimehullah) anlatıyor: "Kim bir bedene kesmeye nezrederse, artık devesine alâmet olarak iki nalın takar, (hörgücünü kanatarak) nişan vurur, sonra da onu Beytullah'ın yanında veya Mina'da yevm-i nahrde (bayramın birinci günü) keser. Kurban için bir başka kesim yeri yoktur. Kim de deve veya sığırdan cezûr adamış ise onu dilediği yerde keser." [Muvatta, Hacc 182, (1, 394).]

AÇIKLAMA:

Kâbe'ye ihdâen nezredilen deveden kurbana hedy veya bedene dendiği için onun, Harem bölgesi dâhilinde kesilmesi gerekmektedir: Mekke'nin içi (Kâbe'nin yanı) veya Mina... Mina da Harem'den sayılır.

Kâbe'ye olmaksızın yapılan adak kurbanları da dinimizde caizdir. Kişi bunu nerede adamış ise adadığı yerde kesebilir. Bunları Harem dahilinde kesme şartı yoktur. Tabii ki Harem'de kesme yasağı da yok. Kısacası bunları kolayına gelen yerde keser. Hadiste geçen *cezûr*, aslında deve demektir, cem'i cüzür'dür. Bu rivayette cezûr, Kâbe'de kesmeye niyet edilmemiş olan *mutad* nezir kurbanı mânasında kullanılmıştır. Her seferinde kelimenin bu mânada kullanılmayacağı tabiidir.

Birinci Fasl'ın umumî bilgiler kısmında belirttiğimiz üzere hacc menâsikine bağlı olarak kesilecek kurbanlar *(hedy)* Harem dâhilinde kesilmesi vacibdir. Udhiye denen diğer kurbanlar her yerde kesilebilir.

1499 ٥ — وعنه أيضاً أنَّ ابن عمر قال: [الأضْحَى يَوْمَانِ بَعْدَ يَوْمِ النَّحْرِ. قَالَ مَالِكٌ: وبَلَغَنِى عَنْ عَلِيٍّ بنِ أبى طَالِبٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ مِثْلُهُ]. أخرج الثلاثة مالك.

5. (1500)- Yine *Nâfi'*nin anlattığına göre İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) şu açıklamayı yapmıştır: "Kurban günleri, yevm-i nahr'den sonra iki gündür."

İmam Mâlik der ki: "Bana, bunun aynısı *Ali İbnu Ebî Tâlib* (radıyallahu anh)'den de ulaştı." [Muvatta, Dahâya 12, (2, 487).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis kurban kesilebilecek günleri açıklar. Bâzı selef büyükleri Kur'ân-ı Kerim'de geçen *eyyâmu ma'dudat* (Bakara 203) ile bu belirtilen günlerin kastedildiğini söylemiştir. İmam Mâlik, Ebû Hanife, Ahmed İbnu Hanbel ve ekser-i ulemânın görüşü budur. İmam Şâfiî ve bir cemaate göre ise, kurban günleri yevm-i nahire ilâveten arkadan gelen üç gündür. Şâfiî hazretleri bu hükme giderken İbnu Hibbân'dan gelen فِى كُلِّ اَيَّامِ اتَّشْرِيــــكِ ذَبْحٌ **"Eyyam-ı teşrikin hepsinde kurban caizdir"** hadisini esas almıştır.

Bu günlerin hepsinde hedy kurbanı caiz ise de yevm-i nahrde kesmek efdaldir.

Şunu da belirtelim ki, *İbnu Sîrîn* ve *Davud-ı Zâhirî,* "kurbanı yevm-i nahirde kesmek gerekir" diye hükmetmişlerdir.

YEDİNCİ FASIL

KESMENİN ÂDÂBI

1501 ١ – عن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [ذَبَحَ رسولُ الله ﷺ يومَ النَّحرِ كَبْشَينِ أقْرَنَيْنِ أمْلَحَيْنِ مَوْجُوءَيْنِ. فَلَمَّا وَجَّهَهُمَا قَالَ: إنِّى وَجَّهْتُ وَجْهِىَ لِلَّذِى فَطَرَ السَّمواتِ وَالأرْضَ على مِلَّةِ إبْرَاهِيمَ حَنِيفاً وَمَا أنَا مِنَ المُشْرِكِينَ. إنَّ صَلاَتِى وَنُسُكِى وَمَحْيَاىَ وَمَمَاتِى لله رَبِّ العَالَمِينَ لاَ شَرِيكَ لَهُ وَبِذلِكَ أُمِرْتُ وَأنَا أوَّلُ المُسْلِمِينَ. اللَّهُمَّ مِنْكَ وَلَكَ وَإلَيْكَ. اللَّهُمَّ عَنْ مُحَمَّدٍ وَأُمَّتِهِ. بِسْمِ الله وَاللهُ أكْبَرُ ثُمَّ ذَبَحَ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

«المَوْجُوءُ» المَرْضُوضُ الخُصيتين.

1. (1501)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yevm-i nahr'de alacalı, boynuzlu ve iğdiş edilmiş iki koç kesti. Koçları kesmek üzere (yatırıp kıbleye) yöneltince: **"Şüphesiz ki ben, bir muvahhid (Allah'ı bir tanıyıcı) olarak yüzümü o gökleri ve yeri yaratmış olan Allah'a yönelttim. Ben müşriklerden değilim" ve "Şüphesiz benim namazım da, menâsikim de, hayatım da, ölümüm de hiçbir ortağı olmayan, âlemlerin Rabbi Allah'ındır. Ben böylece emrolundum. Ben (bu ümmette) Müslüman olanların ilkiyim"** (En'âm 162) (âyetlerini okudu ve:)

"Ey Rabbim (bu kurban bize) sendendir, senin rızan için (kesiyoruz) ve sana (ulaşacak)tır. Ey Rabbim, Muhammed ve ümmetinden bunu kabul buyur. Bismillahi vallahu ekber!" deyip, sonra koçu kesti." [Ebu Dâvud, Dahâya 4, (2795); Tirmizî, Edâhî 21, (1520); İbnu Mâce, Edâhî 1, (3121).]

AÇIKLAMA:

1- Kurban keserken Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın okuduğu

âyette geçen nüsük'ten murad kesilen kurbandır. Böyle olunca namaz ve kurban, âyet-i kerimede yan yana zikredilmiş olmaktadır, tıpkı Kevser sûresinde olduğu gibi: فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ **"Namaz kıl ve kurban kes."**

2- *Hattâbî,* "Bu rivayette, iğdiş edilmiş hayvanın kurban edilebileceğine delil vardır" dedikten sonra bâzı ehl-i ilmin: "İğdiş edilmiş hayvanı kurban etmek mekruhtur, çünkü uzvunda noksanlık vardır" şeklindeki mülâhazasını reddeder ve bunun, hayvanı kurban etmeye mâni bir kusur olmadığını söyler.

1502 ٢ – وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [شَهِدْتُ الْمُصَلَّى مَعَ رسول الله ﷺ فَلَمَّا قَضَى خُطْبَتَهُ نَزَلَ عَنْ مِنْبَرِهِ وَأُتِيَ بِكَبْشٍ فَذَبَحَهُ بِيَدِهِ وقال: بِسْمِ اللهِ وَاللهُ أَكْبَرُ. هَذَا عَنِّي وَعَنْ مَنْ لَمْ يُضَحِّ مِنْ أُمَّتِي]. أخرجه الترمذى.

2. (1502)- Yine *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le musallâda hazır bulundum. Hutbesini tamamlayınca minberinden indi. Kurbanlık koçuna gelip kendi eliyle kesti. Keserken: **"Bismillahi vallahu ekber. Bu benim adıma ve ümmetimden kurban kesmeyenlerin adınadır!"** dedi." [Tirmizî, Edâhî 22, (1522).]

1503 ٣ – وعن غَرَفَة بن الحارث الكندى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [شَهِدْتُ رسول الله ﷺ في حَجَّةِ الْوَدَاعِ وَأُتِيَ بِالْبُدْنِ فَقَالَ: ادْعُوا لِي أَبَا الْحَسَنِ. فَدُعِيَ لَهُ عَلِيٌّ فَقَالَ: خُذْ بِأَسْفَلِ الْحَرْبَةِ فَفَعَلَ، وَأَخَذَ ﷺ بِأَعْلاَهَا ثُمَّ طَعَنَا بِهَا الْبُدْنَ وَهِيَ مَعْقُولَةُ الْيَدِ الْيُسْرَى قَائِمَةٌ عَلَى مَا بَقِيَ مِنْ قَوَائِمِهَا فَلَمَّا نَحَرَ الْبُدْنَ وَوَجَبَتْ جُنُوبُهَا قَالَ: مَنْ شَاءَ اقْتَطَعَ وَذَلِكَ يَوْمُ النَّحْرِ بِمِنَى، فَلَمَّا فَرَغَ رَكِبَ بَغْلَتَهُ وَأَرْدَفَ عَلِيّاً رَضِيَ اللهُ عَنْهُ] أخرجه أبو داود.

3. (1503)- *Ğarafe İbnu'l-Hâris el-Kindî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Vedâ haccında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a şâhid oldum. Kendisine (kesmesi için) bir deve getirilmişti.

"Bana Ebu'l-Hasan'ı çağırın!" dedi. Hz. Ali (radıyallahu anh) çağırıldı.

"Harbenin aşağısından tut!" dedi. Hz. Ali tuttu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da yukarısından yakaladı. İkisi birden deveye dürttüler. Deve sol ön ayağından bağlıydı. Diğer ayaklarının üstünde ayakta duruyordu. Deveyi kesip yere yıkınca:

"İsteyen parça alsın!" dedi. Bu müşâhedem Mina'da yevm-i nahrde idi.

Kesim işinden boşalınca, katırına bindi. Hz. Ali (radıyallahu anh)'yi de terkisine aldı."[Ebu Dâvud, Menâsik 19, 1766.]

1504 ٤ – وفي رواية له عن عبدالله بن قُرْطٍ. [فَلَمَّا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا قال: مَنْ شَاءَ اقْتَطَعَ].

« وَجَبَتْ جُنُوبُهَا » أي سقطت الأرض.

4. (1504)- Yine *Tirmizî*'nin Abdullah İbnu Gurt'tan kaydettiği rivayette şöyle denir: "...Hayvan yere yıkılınca:

"Dileyen parça alsın!" buyurdu." [Ebu Dâvud, Menâsik 19, (1765).]

1505 ٥ – وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [نَحَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ ثَلاَثِينَ بَدَنَةً بِيَدِهِ ثُمَّ أَمَرَنِي فَنَحَرْتُ سَائِرَهَا وَكَانَتْ سَبْعِينَ]. أخرجه مالك وأبو داود.

5. (1505)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* elleriyle otuz deve kesti. Geri kalanı da bana söyledi, ben kestim. Bunlar yetmiş tâneydi." [Muvatta, Hacc 181, (1, 394); Ebu Dâvud, Menâsik 19, (1764).]

1506 ٦ – وعن أبي موسى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّهُ أَمَرَ بَنَاتِهِ أَنْ يُضَحِّينَ بِأَيْدِيهِنَّ، وَيُوضَعَ الْقَدَمُ عَلَى صَفْحَةِ الذَّبِيحَةِ وَالتَّكْبِيرِ وَالتَّسْمِيَةِ عِنْدَ الذَّبْحِ]. أخرجه رزين. قلت: وَعَلَّقَهُ البخارى، والله أعلم.

6. (1506)- *Hz. Ebu Musa* (radıyallahu anh)'dan rivayet edildiğine göre: *"Kızlarına, kurbanlarını kendi elleriyle kesmelerini, ayağını kurbanın boynuna basmayı, keserken tekbir getirip besmele çekmeyi tenbih etmiştir."* Rezîn, ilâvesidir. Buharî, senetsiz olarak bab başlığında kaydetmiştir. (Edâhî 10).]

AÇIKLAMA:

1- Bu son rivayet öncekileri te'yiden, kişinin kurbanını kendi eliyle kesmesinin müstehab olduğunu göstermektedir. Rivayetlerdeki emir vücuba değil, istihbaba hamledilmiştir.

2- İbnu't-Tîn: "Bu rivayet, kadınların da kurbanlarını kendilerinin kesmesini câiz olduğunu ifade eder" demiştir. İmam Mâlik'ten bunun mekruh olduğuna dair bir fetvası rivayet edilmiştir. İmam Şâfiî de kadı-

nın, birisine vekâlet vererek kestirmesini, kesme işine kendisinin mübâşeret etmemesini tavsiye etmiştir. Rivayetler, Ümmühâtu'l-mü'minîn'in kurbanlarını, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kestiğini ifade etmektedir. Buhârî'de وَضَحَّى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ نِسَائِهِ بِالْبَقَرِ "...Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zevceleri adına bir sığır kesti" Müslim'de de Hz. Câbir: نَحَرَ النَّبِيُّ ﷺ عَنْ نِسَائِهِ بَقَرَةً فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Veda haccında hanımları için bir sığır kesti" der.

SEKİZİNCİ FASIL

KURBANDAN YEMEYE DAİR

1507 ١ – عن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [كُنَّا لاَ نأكُلُ مِنْ لُحُومِ بُدْنِنَا فَوْقَ ثَلاثٍ فَأرْخَصَ لَنَا ﷺ فقَالَ: كُلُوا وَتَزَوَّدُوا].

زاد في رواية مسلم: وادَّخِرُوا. أخرجه الثلاثة والنسائى.

1. (1507)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz kurbanlarımızın etinden üç günden fazla yemezdik. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize ruhsat tanıdı ve:

"Yiyin ve azıklanın da!" buyurdu." [Buhârî, Hacc 124, Cihâd 123, Et'ime 27 Edâhî 16; Müslim, Edâhî 29, (1972); Nesâî, Edâhî 36, (7, 233).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, kurban etlerinin yenilmesi ile ilgili, bidayetlerde konan bir tahdidin bilâhere neshedildiğini göstermektedir.

Müteakiben kaydedilecek iki rivayet bu bahse açıklık getirecektir.

1508 ٢ – وعن عابس بن رَبيعة قال: [قُلْتُ لِعَائِشَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهَا: أنَهىٰ رسولُ اللّه ﷺ أنْ تُؤكَلَ لُحُومُ الأضَاحِي فَوْقَ ثَلاَثٍ؟ قَالَتْ: إنَّمَا فعَلَهُ فِي عَامٍ جَاعَ فِيهِ النَّاسُ فَأرَادَ أنْ يُطْعِمَ الغَنِيُّ الْفَقِيرَ، وَإنْ كُنَّا لَنَرْفَعُ الْكُرَاعَ فنأكُلُه بَعْدَ خَمْسَ عَشْرَةَ لَيْلَةً. قُلْتُ: وَمَا اضْطَرَّكُمْ إلى ذٰلِكَ فَضَحِكَتْ وَقَالَتْ: مَا شَبِعَ آلُ مُحَمَّدٍ مِنْ خُبْزٍ مَأدُومٍ ثَلاَثَةَ أيَّامٍ حَتَّى لَحِقَ بِاللّهِ تَعَالى]. أخرجه الستة.

2. (1508)- *Âbis İbnu Rebîa* anlatıyor: "Hz.Aişe'ye: "Resûlullah *(aley-*

hissalâtu vesselâm) kurbanların etlerinden üç günden fazla yenilmesini yasakladı mı?" diye sordum.

"Evet, fakat bunu insanların (kıtlık çekip) acıktığı yılda yaptı. Böylece zenginlerin fakirleri doyurmasını arzu etmişti. Biz koyunun paçasını kaldırıp, on beş gece sonra yiyorduk" dedi. Ben:

"Sizi buna mecbur eden şey ne idi!" deyince güldü ve:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Allah'a kavuşuncaya kadar, Muhammed âilesi üç gün üst üste doyuncaya kadar katıkla ekmek yememiştir" dedi." [Buhârî, Et'ime 27, Edâhî 16; Müslim,Edâhî 28, (1971); Muvatta, Edâhî 5; Tirmizî, Edâhî 14, (1511); Ebu Dâvud, Edâhî 10, (2812); Nesâî, Edâhî 37, (7, 235, 236).]

1509 ٣– وعن نُبَيْشَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال النَّبىُّ ﷺ . إنَّا كُنَّا نَهَيْنَاكُمْ عَنْ لُحُومِهَا أنْ تَأكُلُوهَا فوق ثَلاَثٍ لِكَىْ تَسعَكُمْ فقدْ جَاءَ اللهُ تعالى بالسَّعَةِ. فَكُلُوا وَادَّخِرُوا وَائْتَجِرُوا. ألاَ وَإنَّ هذهِ الأيَّامَ ايّامُ أكْلٍ وشُرْبٍ وَذِكْرٍ للهِ تَعالى]. أخرجه أبو داود.

« ائْتَجِرُوا » اطلبوا الأجر.

3. (1509)- *Nübeyşe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biz sizleri, kurbanların etinden üç günden fazla yemenizi, birçoğunuza kurban eti ulaşsın diye yasaklamıştık. Şimdi, Allah Teâla bolluk verdi. Artık yiyin, biriktirin ve ücret isteyin. Haberiniz olsun, bu bayram günleri yemek, içmek ve zikir günleridir."* [Ebu Dâvud, Edâhî 10, (2813); İbnu Mâce, Edâhî 16 (3160).]

AÇIKLAMA:

1- Kaydedilen hadislerden anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, İslâm'ın bidayetinde çekilen umumî maddî sıkıntı sebebiyle bazı tedbirler alma ihtiyacı duymuştur. Bunlardan biri, kurban etlerini üç günden fazla evlerde saklamamaktı. Darlık geçtikten sonra bu yasak kaldırılmış, kurban etinden yemek, yol azığı yapmak, biriktirip uzun müddet beklemek serbest bırakılmıştır.

Bu mevzu üzerine Müslim'in bir rivayeti daha açık bilgi sunmaktadır:

Ebû Saîdi'l-Hudrî(radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Sizden kim kurban keserse, sakın üç geceden sonra evinde ondan bir miktar olduğu halde sabahlamasın" buyurmuştu. Ertesi yıl olunca Ashab:

"Ey Allah'ın Resûlü! Yine geçen yıl yaptığımız gibi mi yapacağız?" diye sordu. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Hayır! o, öyle bir seneydi ki, o zaman herkes sıkıntı çekiyordu. Ben de (kurban etlerinin) herkese ulaşmasını istemiştim" buyurdu."

Kadı İyaz şu açıklamayı sunar: "Ulemâ bu hadislerle amel hususunda ihtilâf etmişlerdir. Bir kısmına göre, kurban etinin üzerinden üç gün geçtikten sonra artık ondan yenmemelidir." Bu hadislerin ifade ettiği haram hükmü bâkidir.

Cumhur'a göre nehiy tamamen mensuhtur, kurban eti üç günden sonra da yenilebilir ve herhangi bir zaman kaydı da konamaz.

Bazı âlimler: "İlk yasak da tahrim ifade etmezdi, kerâhet ifâde ediyordu. Şimdi de kerâhet mânası devam etmektedir" demiştir. Bir illete binâen konan yasak, illetin kalkmasıyla kaldırılmış ise de, illet tekrar zuhur etse, yasağın da aynen geri geleceğini söyleyen âlimler de olmuştur. Hz. Ali ve Abdullah İbnu Ömer böyle anlatıyorlardı. İbnu Ömer (radıyallahu anh)'in kurban etini, hayatı boyunca üç günden fazla yemediği rivâyet edilir.

İbnu Mes'ud'dan yapılan bir rivayate göre kurban eti üçe ayrılmalıdır. Biri yenilir, bir tasadduk edilir, biri de hediye edilir. İmam-ı Âzam, İmam Şâfiî, İmam Ahmed ve İshâk İbnu Râhuye bununla ameli esas almışlardır. Sevrî: "Kurban etinin ekserisi tasadduk edilmelidir" demiştir.

Adak kurbanının etinden, adak sâhibi yiyemez. Adamın fakir veya zenginliği bunda rol oynamaz. Dört mezhep bu meselede ittifak eder. Ahmed İbnu Hanbel'den gelen bir rivayete göre yiyebilir.

Normal kurbanın etinden sahibinin yemesi müstehabtır. Zahirîlere göre vâcibtir.

DOKUZUNCU FASIL

HELÂK OLAN KURBANLIK HAKKINDA

1510 ١ – عن ناجية الخزاعى رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [بَعَثَ رسـول الله ﷺ معى هَدْيَهُ من المَديـنة. فقُلْتُ: كَيْفَ أصنعُ بما عَطِبَ منْهَا؟ قَالَ: انْحرْهَا ثُمَّ اغْمِسْ نَعْلَهَا فـي دَمِهَا ثُمَّ خَلِّ بينهَا وبَيْنَ النَّاسِ يأكُلُونَها]. أخرجه الأربعة إلا النسائى.

1. (1510)- *Nâciye el-Huzâî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hedy'ini Medine'den benimle gönderdi. Ben:

"Bunlardan yolda helak olan çıkarsa ben ne yapacağım?" diye sordum.

"Hemen kesersin, nalınını kanına batırırsın, sonra onunla insanlar arasından çekilirsin, yerler" dedi." [Muvatta, Hacc 148, (1, 380); Tirmizî, Hacc 72, (910); Ebu Dâvud, Menâsik 19, (1762); İbnu Mâce, Menâsik 101, (3105).]

AÇIKLAMA:

1- Atab عطب helak olmak demektir. Hadiste hayvanın yolculuk, musibet gibi durumlar sebebiyle hedefe varamayacak hale gelmesi, ölme noktasına dayanmasıdır. Bunun hemen kesilmesi gerekir. Ancak hedy (Kâbe'ye bağışlanan kurbanın eti) sâhibine ve onu götürmekte olanlara haram olduğu için, yolda helâk olursa kesilip bırakılır. Takısı kanına bulanıp üzerine konur. Tâ ki yoldan geçenler bunun hedy olduğnu bilsinler ve ondan zenginler değil, ihtiyaç sahipleri istifâde etsin.

"İnsanlarla onun arasından çekil" tâbiri, ihtiyaç sahiplerinin hedy' den istifade edebileceğini ifade eder.

2- *Muvatta'da*ki rivayette helâk olan kurbanlığın *"takısını kanının içine at!"* buyurulmuştur. Mamafih nalınla takı aynı şeydir. Zîra kur-

banlığın boynuna nişanlamak üzere nalın vs. takılır. Müslim'de İbnu Abbâs'tan gelen bir rivayette helâk hâlinde, *"sen ve arkadaşların yemeyin"* buyurulmuştur. Bu yasaktan maksadın, himaye işinde gevşeklik yapmasını, kesilmesini gerektiren şartlar tam olarak tahakkuk etmeden kesmesini önlemek olduğu belirtilmiştir. Bu hadisin tam anlaşılması için Onuncu Bab'ın Birinci Faslında açıklanan hedy ve udhiye arasındaki farkın bilinmesi gerekir.

Kadı İyâz der ki: "Nafile olan hedy kurbanı helâk olursa onun etinden ne sahibi, ne sevkedeni, ne sevkedenin arkadaşları yiyemez, çünkü hadisin hükmü budur." Tîbî merhum, arkadaşlar kelimesinin mutlak oluşuna bakarak "zengin de yiyemez, fakir de" der. Bu meselede Cumhur'un hükmü de böyledir. Ancak vacib olan hedy yolda helâk olsa, kesildiği takdirde sahibi yiyebilir, zengin de yiyebilir. Çünkü sâhibi onu, zimmetinde olduğu için tazmin edecektir.

"Nafile hedy"den murad nezr kurbanıdır. Bilindiği üzere nezr kurbanından nezreden yiyemez. Vâcib olan, hacc-ı kıran ve hacc-ı temettuda kesilmesi gereken kurbandır. Hanefî mezhebine göre bu, şükür kurbanıdır, kesen etinden yer. Bu kurban önceden zâyi de olsa, yerine bir yenisi alınıp kesilmelidir.

1511 ٢– وعن ابن المسيب أنه قال: [مَنْ سَاقَ بَدَنَةً تَطَوُّعاً فَعَطِبَتْ فَنَحَرَهَا ثُمَّ خَلَّى بَيْنَهَا وَبَيْنَ النَّاسِ يَأْكُلُونَهَا فَلَيْسَ عَلَيْهِ شَىْءٌ. وإن أَكَلَهَا أو أَمَرَ مَنْ يَأْكُلُ مِنْهَا غَرِمَهَا].

2. (1511)- *İbnu'l-Müseyyeb* der ki: "Nafile olarak sevkedilen bir deve yolda helâk olsa ve hemen kesilerek halka terkedilse, halk da bunu yese, bu nafile kurbanın sahibine bir şey gerekmez. Kendisi yese veya ondan yiyene emretse borçlanır." [Muvatta, Hacc 149, (1, 381).]

AÇIKLAMA:

Hacı kâfilesinin hacc mahalline sevketmekte olduğu kurbanlara esas itibariyle hedy denir. Bunların yol esnasında, hemen kesilmesini gerektiren bir durumla karşılaşmaları halinde kesilip, hedy olduğunu gösteren işâretinin üzerine bırakılıp, yolda terkedilmesi emredilmektedir. Böyle bir hayvanın etinden sadece hedy sahibi veya hedyi bir başkası adına sevkeden kimsenin değil, kafileye dahil fakir, zengin herkesin istifadeden menedilmesinin sebebini Nevevî şöyle açıklar:

"Bu, kafile mensuplarının hedyi (yemek için), helâk olmaya zemin hazırlamalarından korkulduğu içindir. Bu hal (maalesef) bütün kâfilelerde görülen bir durumdur. Bu durumda, bütün kafile mensuplarına, onun etini yemenin câiz olmadığının teşrî edilmesi gerekir. Ancak: "Onun terki demek, vahşî hayvandan yem olması demektir, bu ise malın zâyi olmasıdır, israftır" diye bir itiraz mümkündür. Bu itiraza cevabımız şudur: Burada malın zâyi olması diye bir şey yoktur. Zîra, gâlib âdet şudur: Çöllerde yaşayanlar hacıların konaklama yerlerini tâkip ederler, onların bıraktıklarını, terkedip attıklarını toplarlar. Ayrıca, hacc mevsiminde hacı kafilesi birbirlerini takip ederler, birinin peşinden bir başkası orada konaklar..."

Nevevî: "Arkadan gelen kafilenin zenginlerinin de bundan yememesi gerekir. Çünkü hedy kurbanı mutlak olarak fakirlere hastır, fakir dışındakilerin ondan yemeleri kesinlikle caiz değildir" der.

Aliyyu'l-Kârî, nafile hedy mahalline varınca yani Harem dahilinde kesilince hem sâhibine hem de zengine helâl olur der ve onun mahalline varmazdan önce (yolda) kesilmesi halinde haram olacağını tasrih eder.

1512 ٣– وعن ابن عمر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أنه قال: [مَنْ أَهْدَى بَدَنَةً ثُمَّ ضَلَّتْ أَوْ مَاتَتْ فَإِنَّهَا إِنْ كَانَتْ نَذْراً أَبْدَلَهَا، وَإِنْ كَانَتْ تَطَوُّعاً فَإِنْ شَاءَ أَبْدَلَهَا وَإِنْ شَاءَ تَرَكَهَا]. أخرجهما مالك.

3. (1512)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) der ki: "Kim Kâbe'ye bir deve ihda eder, sonra (daha mahalline ulaşıp; kesilmeden) kaybederse veya hayvan ölürse, şâyet bu bir nezir idiyse, yerine yenisini alır. Nezir değil de tetavvu idiyse, dilerse yeniler, dilerse terkeder." [Muvatta, Hacc 150, (1, 138).]

Nezir, ferdin belli bir şarta bağlı olarak kendisine borç kıldığı kurbandır. O şart yerine geldi mi borç kesinleşir, yerine getirilmesi vacib olur. "Şu hastalıktan iyi olursam Kâbe'de bir kurban keseceğim" diyerek adakta bulunan kimse, sıhhate kavuştuğu takdirde onun bir koyun kesmesi ona vâcib olur. İşte bu şekilde nezredilen bir hedy kaybolursa bunun yerine yenisinin alınması gerekir. Herhangi bir şarta bağlı olmaksızın sırf sevaba nâil olmak düşüncesiyle Kâbe'de bir kurban kesmeye niyet edilmişse bu bir tetavvudur, nâfile bir kurbandır. *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) böyle bir kurban hedefe varmadan kaybolursa sâhibi dilerse yeniler, dilemezse, kurbanı kesmekten vazgeçer diyor.

ONUNCU FASIL

KURBANLIK DEVEYE BİNMEK

1513 ١ – عن أبى هريرة رضى الله عنه. [أن النَّبىَّ ﷺ رأى رَجُلاً يسُوقُ بَدَنَةً فـقَالَ: ارْكَبْهَا. فـقَالَ: إنَّهَا بَدَنَةٌ. فقَالَ: ارْكَبْهَا. فـقَالَ إنَّها بَدَنَةٌ. فـقَالَ ارْكَبْها وَيْلَكَ، في الثَّانِيَةِ أوْ في الثَّالِثَةِ]. أخرجه الستة إلا الترمذى عن أبى هريرة.

وللخمسة إلا أبا داود عن أنس بمعناه.

زاد في رواية للبخارى عن أبى هريرة: فَلَقَدْ رَأيْتُهُ رَاكِبَهَا وَهُوَ يُسَايِرُ النَّبىَّ ﷺ وَالنَّعْلُ في عُنُقِهَا.

1. (1513)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir deve sevkeden birisini görmüştü ki:

"Binsene ona!" dedi. Adam:

"O kurbanlıktır!" dediyse de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* emrini tekrarladı:

"Bin ona!" Adam tekrar:

"O kurbanlıktır" diye haykırdı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Bin ona" diye tekrarladı ve ikinci veya üçüncü seferde:

"Yazıklar olsun sana!" diye ilâvede bulundu." [Buhârî, Hacc 103, 112, Vesâya 12, Edeb 95, Müslim, Hacc 371, (1322); Muvatta, Hacc 139, (1, 337); Ebu Dâvud, Menâsik 18, (1760); Nesâî, Hacc 74, (5, 176); İbnu Mâce, Menâsik 100, (3103).]

Buhârî'nin bir rivayetinde, Ebu Hüreyre'den naklen şu ziyade vardı: "(Râvi) der ki: "Ben o adamı, deveye binmiş Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la beraber yürürken gördüm, devenin boynunda nalın takılı idi."

AÇIKLAMA:

1- *Büdn* (büdün de okunmuştur) lügat olarak deve demek ise de şer'î ıstılahta sığır da aynı hükme tabi olduğu için deve ve sığır her ikisine de büdn denmiştir.

2- Kurbanlık develerle ilgili âyette:

والبدن جعلناها لكم من شعائرِ الله لكم فيها خير فاذكروا اسم الله عليها

"Biz kurbanlık develeri de sizin için Allah'ın şeâirinden kıldık, onlarda sizin için hayır vardır..." (Hacc 36) âyetinde geçen لكم فيها خير "Onlarda sizin için hayır vardır" ibâresindeki "hayır" mutlak oduğu için bir kısım âlimler, kurbanlık deveden, binmek, sütünü sağmak gibi yollarla da istifade etmenin caiz olduğu hükmünü çıkar-mışlardır. Yukarıda kaydedilen rivayette de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kurbanlık deveye binmesi için deve sahibini ikaz etmekte, ısrar etmektedir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın devenin ne çeşit bir kurbanlık olduğunu sormadan "Bin ona!" diye ısrar etmesinden her çeşit kurbanlığa, yani vâcib nev'ine de girse tetavvu nev'ine de girse, binilebileceği hükmü çıkarılmıştır.

Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde gelen bir rivayette de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Hedy'e (hacc kurbanına) binilebilir mi?" diye sorulunca: لاَ بأسَ بِهِ "Beis yok, binilebilir" diye cevap vermiştir.

Netice olarak: "Bir kısım âlimler (Urve, Ahmed, İshak, ehl-i zâhir) mutlak olarak kurbanlığa binmenin cevazına hükmeder. Ancak Cumhur (Ebu Hanife, Malik, Şâfiî ve ekseri fukahâ) ihtiyaçla kayıtlarlar. Bunlara göre, ihtiyaç olmadan binmek nassa muhaliftir, mekruhtur. Hanefîlerden *Hidâye* sâhibi, cevazı "ızdırâr"la kayıtlamıştır. Bunların hücceti İbnu Ebî Şeybe'de kaydedilen şu hadistir: لاَ يَرْكَبُ الْهَدْىَ إلاَّ مَنْ لاَ يَجِدُ مِنْهُ بُدّاً "Hedye (kurbanlığa), başka çare bulamayıp mecbur kalandan başkası binmesin." Burada zarurete binâen câiz olunca, zaruretin kalkmasıyla binmenin de cevazı kalkacak demektir. Meselâ yorgunluktan binen, dinlenir dinlenmez iner. Müslim'de de gelen ve müteakiben kaydedeceğimiz (1514) şu meâldeki hadis de bunu te'yid eder: "Kurbanlığa, mecbur kaldıysan ma'ruf üzere bin. Bir başka sırt bulunca da in." Şu hal-de bu hadis de bir başka imkân bulunca kurbanlığı terketmeyi âmirdir.

1514 ٢– وعن جابر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. [أنَّهُ سُئِلَ عَنْ رُكُوبِ الهَدْىِ فـقَالَ: سَمِعْتُ رسولَ

اللهِ ﷺ يقولُ: اركَبْهَا بالْمعْرُوفِ إذَا أُلْجئتَ إليْهَا حتَّى تَجدَ ظَهْراً]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

2. (1514)- Hz. Câbir (radıyallahu anh)'e; kurbanlığa binme hususunda sorulmuştu, şu cevabı verdi: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim şöyle demişti: "Kurbanlığa, mecbur kaldıysan ma'ruf üzere bin. Bir başka sırt (binek) bulunca da in." [Müslim, Hacc 375, (1324); Ebu Dâvud, Menâsik 18, (1761); Nesâî, Hacc 76, (5, 177).]

ON BİRİNCİ FASIL

KÂBE'YE KURBAN HEDİYE EDEN MUKÎM İHRAM GİYER Mİ?

1515 ١ – عن عائشة رضى الله عنها قالت: [كَانَ النَّبىُّ ﷺ يُهْدِى مِنَ المَدِينَةِ فأَفْتِلُ قَلاَئِدَ هَدْيِهِ وَلاَ يَجْتَنِبُ شَيْئاً مِمَّا يَجتَنِبُ المُحرِمُ]. أخرجه الستة.

1. (1515)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine'de iken Kâbe'ye kurban sunar, ben de kurbanının boynuna takılacak nişanlarını hazırlardım. Bu sırada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ihramlıların sakındığı yasaklardan sakınmazdı." [Buhârî, Hacc 110, Edâhî 15; Müslim 359, (1321); Muvatta, Hacc 51, (1, 340); Tirmizî, Hacc 69 (908); Ebu Dâvud, Menâsik 17, (1757, 1758, 1759); Nesâî, Hacc 65, 66, 67, 68, 69, 72, (5, 171, 173); İbnu Mâce, Menâsik 94, (3094).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kendisi Medine'de olduğu halde, Beytullah'a kurban (hedy) ettiğini gösterir. Bunu, Veda haccından önce, 9. hicrî yılda *Hz. Ebu Bekir* (radıyallahu anh)'le gönderdiği kabul edilir.

2- *Hz. Aişe,* Mekke'ye hedy göndermiş olan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ihrama girmediğini belirtmek istiyor.

3- *Nevevî:* "Bu hadis, hacca gitmese bile, kişinin Mekke'de kesilmek üzere kurbanlık göndermesinin müstehab olduğunu, hedy gönderene ihrama girmek gerekmeyeceğini göstermektedir" der ve bunda ulemânın kâhir ekseriyetinin ittifak ettiğini belirtir. Sadece *İbnu Abbâs, İbnu Ömer* (radıyallahu anhüm) ile *Atâ* ve *Said İbnu Cübeyr* (rahimehumallah)'in böyle bir davranışta bulunan kimsenin, ihram giymeksizin ihram yasaklarından kaçınması gerektiğini söyledikleri rivayet edilmiştir.

Bu mevzuda asıl olan, *Hz. Aişe*'nin hadisini esas alan Cumhur'un görüşüdür. Esasen, başka rivayetlerde teferruatlı olarak belirtildiği üzere *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ)'yi bu açıklamayı yapmaya zorlayan şey, kendisine bir kısım sahabelerin Mekke'ye hedy gönderenlerin, gönderdiği kurban kesilinceye kadar hacıya haram olan dikişli elbise giymek, traş olmak gibi bütün yasaklara riâyet etmesi gerektiğine dâir verdiği fetvaların intikal etmiş olmasıdır. O bu fetvaları duyunca, yukarıda kaydettiğimiz açıklamayı yapar. *Muvatta*'da gelen rivayet, bu meselede Hz. Aişe'yi konuşmaya sevkeden fetvanın İbnu Abbâs'a ait olduğunu belirtir.

1516 ٢– وعن جــابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. [أَنَّهُمْ إذا كَانُوا حَاضِرِينَ مَعَ رسولِ اللهِ ﷺ بِالْمَدِينَةِ بَعَثَ الْهَدْىَ: فَمَنْ شَاءَ أَحْرَمَ وَمَنْ شَاءَ تَرَكَ]. أخرجه النسائى.

2. (1516)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh)'in anlattığına göre: "Ashab'tan Medine'de Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile kalanlardan bir kısmı Kâbe'ye kurbanlıklar göndermiş, bunlardan dileyen ihrama girmiş, dileyen de girmemiştir." [Nesâî, Hacc 71, (5, 174).]

1517 ٣– وعن ربيعة بن عبدالله بن الهُدَيْر. [أَنَّهُ رَأَى رَجُلاً مُتَجَرِّداً بِالْعِرَاقِ فَسَأَلَ عَنْهُ؟ فَقِيلَ أَمَرَ بِهَدْيِهِ أَنْ يُقَلَّدَ فَلِذَلِكَ تَجَرَّدَ. قَالَ: فَلَقِيتُ عَبْدَ اللهِ ابْنَ الزُّبَيْرِ فَذَكَرْتُ لَهُ ذَلِكَ. فَقَالَ: بِدْعَةٌ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ]. أخرجه مالك.

« الْبِدْعَةُ » في الشرع: كل مالا يوافق السنة.

3. (1517)- *Rebîa İbnu Abdillah İbni'l-Hüdeyr*'in anlattığına göre: "Irak'ta elbiseden soyunmuş bir adam görür ve sebebini sorar. Kendisine, bu adamın Kâbe'ye kurbanlık gönderdiği, bu sebeple elbiseleri attığı belirtilir.

Rebîâ der ki: "Sonra ben Abdullah İbnu Zübeyr'le karşılaştım ve bu durumu ona anlattım. Bana:

"Kâbe'nin Rabbine kasem olsun bu bid'attır" dedi." [Muvatta, Hacc 53, (1, 341).]

AÇIKLAMA:

Zürkânî, Rebîa'nın gördüğü ihramlı şahsın *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) olduğunu belirtir. Çünkü *İbnu Ebî Şeybe*'nin bir rivayetine göre, *İbnu Abbâs*'ı, Hz. Ali zamanında, Basra vâlisi iken elbisesiz olarak

Basra'da görenler olmuştur. *Abdullah İbnu Zübeyr* (radıyallahu anhümâ) o mevzuyu teyzesi olan *Hz. Aişe*'nin sözüne dayanarak kesin bir dille, yeminle ifadeye dökmekte ve kurbanlık gönderen kimsenin kendine ihram yasakları tatbik etmesine bid'at demektedir. *Zürkânî*'ye göre: "*İbnu'z-Zübeyr* (radıyallahu anhümâ)'in bu hususu kesin bir şekilde bilmeden yemin etmesi câiz olmadığına göre, bu davranışın sünnete muhalif olduğunu *Hz. Aişe*'den öğrenmiştir. *İbnu Abbâs* da kıyasa dayanmış olmalı, ancak sünnet varken kıyas yapılmaz."

Bid'atın, sünnete muhalif olan amel ve düşünceler olduğunu daha önce açıklamıştık.

ON İKİNCİ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

1519 ١ – عن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [إذَا نُتِجَتِ الْبَدَنَةُ فَلْيُحْمَلْ وَلَدُهَا حَتَّى يُنْحَرَ مَعَهَا، فإنْ لَمْ يُوجَدْ لَهُ مَحْمَلٌ حُمِلَ عَلَى أُمِّهِ]. أخرجه مالك.

1. (1518)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:

"Bedene (yolda) doğuracak olursa, yavrusu da götürülüp annesiyle birlikte kesilir. Yavruyu taşıyacak bir mahmel (taşıyıcı) bulunmazsa annesine yükletilir." [Muvatta, Hacc 143, (1, 378).]

AÇIKLAMA:

Bedene, aslında deve demek ise de şer'î ıstılahta kurban olarak ayrılan büyük baş hayvan demektir: Deve ve sığır gibi. Şu halde Kâbe'ye sevkedilirken yolda doğuracak olsa, yavrusunun, kesim mahalline kadar nakledilerek, annesiyle birlikte kesilmesi gerekir. Hadis, yavruya öncelikle bir başka taşıyıcı aramak gerektiğini ihtar etmektedir. Çünkü *"Eğer onun yükleneceği, uygun bir mahmel (taşıyıcı) bulamazsanız, annesine yükleyin"* buyuruyor. Daha önce belirtildiği üzere (1513, 1514), kurbanlığın, şerefi ve hürmeti sebebiyle imkân nisbetinde onun binme, yükleme gibi işlerde kullanılmaması gerekir.

Böyle yavrusu olan bir kurbanlığın sütünden mecbur kalınırsa, yavrusundan artan kısmından istifade edilebilir. Normal şartlarda o sütten de istifade etmemek evlâdır.

1520 ٢ – وعنه أيضاً. [أنَّ عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ أهْدَى نَجيباً فأُعْطِىَ بهَا ثَلاثَمائة دِينارٍ فَسَألَ رسولَ اللهِ ﷺ فقَالَ: إنِّى أهْدَيْتُ نَجيباً فأعْطِيتُ بِهَا ثَلاثَمائَة دِينارٍ أفَأبِيعُهَا

وَأشْتَرِى بِهَا بُدْنًا؟ فقَالَ: لا إنْحرْهَا إيَّاهَا].

2. (1519)- Yine *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'in anlattığına göre: "Babası Hz.Ömer, necib (denen çok muteber cinsten bir deveyi) Kâbe'ye kurban olarak bağışlamıştı. (O ara necibe) üç yüz dinar verdiler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gidip sordu:

"Ben necibi Kâbe'ye bağışlamıştım. Bu ara bazıları gelip üç yüz dinar verip satın almak istediler. Bunu satıp yerine bir başka deve alayım mı?"

"Hayır, dedi. *Başkasını değil, onu keseceksin!"* [Ebu Dâvud, Menâsik 16, (1756).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste bir hayvanı kurbanlık olarak ta'yin ettikten sonra bunu bir başka hayvanla değiştirmenin caiz olup olmayacağı meselesine giren bir vak'a mevzubahistir.

Hadis, kurbanlığın misli ve hatta daha efdali ile de olsa değiştirilemeyeceğini ifade etmektedir.

2- Necib, devenin adı değildir, cinsini bildirmektedir. Aslında, her hayvanın en iyi cinsine necib denmektedir. Develerin kuvvetli ve sür'atli olanları bu ismi alır.

1520 ٣– وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [أهْدَى النَّبىُّ ﷺ عَامَ الْحُدَيْبيَةِ هَدَايا فيهَا جَمَلٌ لأبِى جَهْلٍ في رَأسِهِ بُرَةٌ مِنْ فِضَّةٍ. وَقَالَ بَعْضُ الرُّوَاةِ: مِنْ ذَهَبٍ يُغِيظُ بِذلِكَ الْمُشْرِكِينَ]. أخرجهما أبو داود.

« الْبُرَةُ » حَلقة تكون في أنْف البعير تُشَدُّ فيها الزّمام.

3. (1520)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hudeybiye senesinde, Kâbe'de kesilmek üzere birçok deveyi kurban kıldı. Bunlar arasında (vaktiyle) Ebu Cehl'e ait olan, başında gümüşten -bazı râviler altından der- mâmul bir büre bulunan deve de vardı. Bununla, müşrikleri öfkelendiriyordu." [Ebu Dâvud, Menâsik 13, (1749).]

AÇIKLAMA:

1- *Hudeybiye*'ye umre maksadıyla gelen Müslümanlar kurbanlık de-

veleri de beraber getirmişlerdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın birçok kurbanlığı vardı. Bunların arasında, Bedir Savaşı'nda ganimet olarak ele geçirdiği Ebu Cehl'e ait bir deve de bulunuyordu.

2- Büre, hayvanın burnuna takılan yuvarlak bir halkadır. "Başında" tâbiri burnunda demektir, çünkü büre burna takılır. İbnu Minhâl'in rivayetinde bu halkanın altından olduğu söylenmiştir. Halka burun yumuşağına (minhar) takıldığına göre iki aded olabileceği de şârihlerce belirtilmiştir.

Hadisin sonunda Mekkelilerin maktul şeflerinden Ebu Cehl'e ait devenin, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kurbanı olarak kesilmesi müşrikleri kızdırdığı belirtilmektedir.

Aliyyü'l-Kârî bu hadisle, Fetih sûresinde geçen ليغيظ بهم الكفار **"(Ashab hakkındaki bu teşbih) onlarla kâfirleri öfkelendirmek içindir"** (29. âyet), âyeti arasında müşâbehet bulunduğuna, âyet-i kerimenin hadis-i şerife bir nazir olduğuna dikkat çeker.

Şu halde bâzı tezâhürlerle Müslümanların, küffârı öfkelendirip çatlatması caizdir.

1521 ٤ – وعن نافع قال: [كَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا يُجَلِّلُ بُدْنَهُ القَبَاطِىَّ وَالأَنْمَاطَ وَالحُلَلَ ثُمَّ يَبْعَثُ بِهَا إلَى الْكَعْبَةِ فَيَكْسُوهَا إيَّاهَا. فَلَمَّا كُسِيَت الْكَعْبَةُ كَانَ يَتَصَدَّقُ بِهَا]. أخرجه مالك.

« البَاطِىُّ » ثياب بيض رقاق من كتّانٍ تُتَّخَذُ بمصر. « وَالأَنْمَاطُ » ضَرْبٌ من البُسُط، واحدها نمط. « والحُلَلُ » جمع حُلَّةٍ، ولا تكون إلا ثوبين من جنسٍ واحد.

4. (1521)- *Nafi'* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), kurbanlık devesine kabâtî ketenden, yünden mâmul renkli kilimlerden, iki parçalı takımlardan çul sarar, sonra bunu Kâbe'ye yollardı. Bunlarla orada Kâbe'ye örgü yapılırdı." [Muvatta, Hacc 146, (1, 379, 380).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, kurbanlık deveye çul olarak sarılan kumaşların cinsi ve bunların akibeti hakkında kıymetli bilgi vermektedir. Şöyle ki:

a) *Kabâtî* (veya kubâtî) kumaş: Mısır'da ketenden yapılan ince beyaz bir kumaştır. Kabt kelimesinden geldiği söylenir. Yani, Mısır'ın yerli aha-

lisinin adıdır. Dilimizde kıbtî diye biraz daha değişmiş haliyle kelime mevcuttur.

b) *Enmât,* nemât'ın cem'idir. Renkli yünden mâmul bir nevi yaygıdır. Kilim kelimesi ile karşılayabiliriz.

c) *Hulel,* hulle'nin cem'idir. Hulle iki parçalı aynı cinsten giysidir, takım dediğimiz şey. Parçalar ayrı cinslerden olursa hulle denmez.

2- *İbnu Ömer* bu sayılan çeşitlere giren kıymetli kumaşlarla kurbanlık devesini sarıp çulladıktan sonra Mekke'ye sevkediyor. Maksadı, deve kesildikten sonra, bu kumaşların Kâbe örtüsünün imalinde kullanılmasıdır.

Ebu Ömer İbnu Abdilberr der ki: "... Çünkü Kâbe'nin örtüsü, Allah'ın rızasını kazanmak için yapılan bağış ve sadakaların kıymetlilerinden yapılırdı. Kâbe'ye Himyer meliklerinden Tübba zamanından beri örtü çekilirdi. Örtüyü ilk çekenin o olduğu söylenir. İbnu Ömer o zikredilen kumaşlarla kurbanlığını tezyin ediyordu. Zîra Allah'a ait olan bağışa gösterilen ta'zim ve onu tezyin etmek, Allah'ın şeâirini ta'zim ve tecmil cümlesindendi, ayrıca kurban kesildikten sonra da tezyinatla Kâbe örtüsü yapılıyordu. Böylece o iki faziletli amel birden işlenmiş oluyordu."

3- Mühelleb der ki: "Aslında kurbanlık deveye giydirilen tezyinatın tasadduk edilmesi bir vecibe değildir. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) bunları Allah için bağışladığı, O'na izafe ettiği kurbanlıktan geri bir şey dönmemesi için tasadduk etmiştir."

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da, Sahiheyn'de mezkur olan bir rivayette. Hz.Ali'ye kurbanın çul ve derilerini tasadduk etmesini emretmiştir:

اَمَرَنِى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ اَنْ اَتَصَدَّقَ بِجِلاَلِ الْبُدْنِ الَّتِي نَحَرْتُ وَبِجُلُودِهَا

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* bana kestiğim develerin çullarını ve derilerini tasadduk etmemi emretti." Bu rivayet daha geniş veçhiyle müteakiben kaydedilecek.

4- Bu rivayet kurbanlıkların çullanmasının ve bu çulların tasadduk edilmesinin müstehab olduğunu ifade eder. Müstehab denmiştir, çünkü buradaki emrin vücub ifade etmediğini ulemâ belirtmiştir.

Mühim Not: Kurban, bir ibadettir. Onunla ilgili her çeşit bağışlar bir ibadettir. Kurbanın deri ve çulunun da ibadet mânasını taşıyacak yerlere bağışlanması gerekir. Günümüzde kurban derilerinin, bu mânayı taşıdığı son derece kuşkulu, Allah rızasından çok, beşerî gösterişleri hede-

fleyen ve aslında Allah rızasına, dinin, sünnetin ihyâsına yönelik faaliyetleri baltalamak gayesiyle tesis edilmiş vakıflar ve kurumlara çeşitli baskılarla kanalize edilmeye çaba sarfedilmektedir. Müslümanlar bu meselede de imtihandadır. Uyanık olmaları gerekir.

Ölçü şeriatımızın ölçüsüdür, her tasaddukun, sadakanın muteber olması için vaz'edilmiş şartlara uyması icabeder. Aksi halde fedakârlıklarımız sadaka olmaktan çıkar.

1522 ٥ – وعن علي رضى الله عنه قال: [أَمَرَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ أَقُومَ عَلَى بُدْنِهِ وَأَنْ أَتَصَدَّقَ بِلَحْمِهَا وَجُلُودِهَا وَأَجِلَّتِهَا، وَأَنْ لاَ أُعْطِى الْجَزَّارَ مِنْهَا. وَقَالَ نَحْنُ نُعْطِيهِ مِنْ عِنْدِنَا]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

5. (1522)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* (beni göndererek), kurbanlık develeriyle ilgilenmemi, onların etlerini, derilerini, çullarını tasadduk etmemi, bunlardan kasaba bir (ücret) vermememi tenbih etti."

Hz. Ali (radıyallahu anh) der ki: "Kasaba ücretini kendimizden öderdik." [Buhârî, Hacc 122, 112, 120, 122, Vekâlet 1; Müslim, Hacc 348, (1317); Ebu Dâvud, Menâsik 20, (1769); İbnu Mâce, Menâsik 97, (3099).]

AÇIKLAMA:

1- Ulemâ bu hadislerden kasabın kesme ücretinin kurban etinden veya derisinden verilemeyeceği hükmünü çıkarmıştır.

Bağâvî, Şerhu's-Sünne'de der ki: "Kasaba ücretini eksiksiz verdikten sonra, şâyet fakirse sadaka olarak, kurban etinden de verebilir, bu durumda kasaba vermekte bir beis kalmaz."

Keza başka bir kısım âlimler de: "Kasaba kurbandan ücret vermek kesinlikle yasaklanmıştır. Çünkü kurbanı ücret yapmak mevzubahistir, bu caiz değildir. Ancak sadaka, hediye veya ücretine ziyade olarak vermek caizdir, kıyasa göre bu caizdir. Ancak, hadisin ıtlakına bakılınca, *her ne suretle olursa olsun kasaba kurbandan vermenin yasaklığına* da hükmedilebilir. Bu anlamaya hak verdiren hikmet, kurbandan kasaba ücret verme müsamahasını önler, ola ki, ona verilen hizmetine mukabil olma mânasına gelir."

*Kurtubî'*nin kaydına göre, Hasan Basrî ve Abdullah İbnu Ubeyd İbni Ümeyr hariç bütün ulemâ, kasabın ücretinin kurbandan verilmeyeceği hususunda ittifak etmiştir.

2- *Kurtubî*'nin kaydına göre, ulemânın bir kısmı bu hadisten kurbanın eti, derisi ve çulunun satılamayacağına da hükmetmiştir.

Ancak *Evzâî, Ahmed, İshak, Ebu Sevr*'e göre "Kurbandan herhangi bir şey satılabilir, ancak alınan para, kurban etinin verilmesi caiz olan yerlere verilir." Söz gelimi kurban derisi satılacak olsa parasının tasadduk edilmesi gerekir.

3- Ulemâ kurbandan, kurban sahibinin istifade edebileceği hususunda ittifak etmiştir. *Ebu Sevr*, bundan hareketle, istifadesi caiz olan her şeyin satılması da caizdir diye bir hükme varmıştır. Ancak kendisine ittifakla: "Tetavvu hedyinin (Kâbe'ye bağışlanan nâfile kurbanın) etinden yemek caizdir; ama satılması caiz değildir, vacib olan kurbanda böyledir" diye itiraz edilmiştir.

İbnu Hacer kurbandan hiçbir kısmın satılamayacağı hususunda, kıyâsa, ferdin, fakihin mülâhazasına ihtiyaç bırakmayan *Ahmed İbnu Hanbel* de *Katâde İbnu Nu'man* tarafından rivayet edilen şu nassı gösterir:

لاَ تَبِيعُوا لُحُومَ الاَضَاحِي وَالْهَدْيِ وَتَصَرَّفُوا وَكُلُوا وَاسْتَمْتِعُوا بِجُلُودِهَا وَلاَ تَبِيعُوا

وَإِنْ اَطْعَمْتُمْ مِنْ لُحُومِهَا فَكُلُوا إِنْ شِئْتُمْ

"Kurbanların ve hedyin (Kâbe'ye bağışlanan kurban) etlerini satmayın, (hayır yolunda) tasarruf edin ve yiyin. Derilerinden de istifade edin ama satmayın. Etlerinden başkalarına yedirseniz bile kendiniz de dilerseniz yiyin."

4- Kurban derisinden, kurbanı kesen kimsenin şahsen istifadesi caiz addedilmiştir. Ancak bu, satarak parasından istifade şeklinde değil, ev eşyası olarak kullanma şartıyladır. Elek yapmak, post yapmak, tuluk, dağarcık yapmak gibi. Herhalde en isabetli davranış Allah rızası için bağışlamaktır.

5- *Kadı İyaz* kurbanlığı, bilhassa büyük baş olanları çullamanın sünnet olduğunu, örtülecek çulun nefâset ve değerinin, kurbanı kesen kimsenin maddî hâline göre değişebileceğini söyler.

Tabiî ki, çulun bağışlanması da sünnettir.

6- Hadisten kurbanla ilgili işlerin vekâleten bir başkasına devredilebileceği hükmü de çıkarılmıştır.

7- Bu vesile ile şunu da belirtelim: Kurban adı altında kesilen her etten sahibi yiyemez. *Udhiye* denen, yıllık olarak kurban bayramında kesil-

mesi vacib olan kurbanın etinden kesen yiyebilir. Keza hacc-ı kıran ve hacc-ı temettu yapan kimsenin Harem bölgesinde kestiği hedy (buna uhdiye denmez) Hanefîlere göre yenebilir. Keza, Kâbe'ye bağışlanan hedyü't-tetavvu Harem bölgesinde kesilince etini kesen kimse yiyebilir. Amma:

★ Hacc cinayetleri sebebiyle kesilen ceza kurbanlarının eti,

★ Fukaraya bağışlanan nezir kurbanlarının eti,

★ Fidye olarak kesilen kurbanların eti, kesen tarafından yenmez. Yediği takdirde o miktarda bağışta bulunur.

★ Şafiîlere göre temettu ve kıran haccında kesilen kurban etini sahibi yiyemez, çünkü ona göre bu kurban bir nevi ceza kurbanıdır.

1523 ٦– وعن ابن عمر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما. [أنَّ النَّبِىَّ ﷺ: اشْتَرَى هَدْيَهُ مِنْ قُدَيْدٍ وفَعَلَ ابْنُ عُمَرَ مِثلَ ذَلِكَ]. أخرجه الترمذى.

6. (1523)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kurbanlığını (Mekke ile Medine arasında bir mevki olan) Kudeyd'de satın almıştı. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) de aynen öyle yaptı." [Tirmizî, Hacc 68, (907).]

ON BİRİNCİ BAB
FEVAT, İHSAR VE FİDYE

Bu babta dört fasıl vardır.

BİRİNCİ FASIL

HASTALIK VE EZA SEBEBİYLE MAHSUR KALANLAR

İKİNCİ FASIL

DÜŞMAN SEBEBİYLE MAHSUR KALANLAR

ÜÇÜNCÜ FASIL

SAYIDA HATAYA DÜŞENLER

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

UMUMÎ AÇIKLAMALAR

Bu babta, hacc menasikinde husule gelen aksamalar üzerinde durulacaktır. Bir başka ifade ile, aksama çeşitleri, bunlara terettüp eden hükümler, aksamaların telâfi yolları var mıdır? Varsa nelerdir?.. vs. Bu konularla ilgili hadisler görülecektir. Başlıkta geçen ıstılahlar:

İHSAR: İster umre ve isterse hacc için ihrama giren bir kimsenin, herhangi bir sebeple tavaf ve vakfe yapmaktan alıkonması demektir. Bu mani, düşmandır, hastalıktır, yılan veya akrep zehirlemesidir... vs. Kûfîler bu sebepleri; "kırık, hastalık, korku" diye özetlemişlerdir. *Aynî, Ebu Hanife* ve ashabının: "İhsar, hacının Beytullah'a ulaşmasına mani olan hastalık, düşman, kırık, nafakanın kaybı gibi şeylerin hepsidir" dediğini kaydeder. Leys İbnu Sa'd, Mâlik, Şâfiî, Ahmed ve İshâk'a göre ihsâr sadece düşmanla olur, hastalıkla olmaz. İhsâra uğrayan (muhsar), Mekke'ye hayvan veya bedelini gönderir. Tayin edilen vakit geçinceye kadar ihramda kalır. Hedy kesilince (Hanefîlerce) ihramdan çıkar. Şafiîler traş da olarak ihramdan çıkar. İmam Mâlik: "İhsar hacc için vardır, umre için yoktur, mu'temir, Beytullah'a varıncaya kadar ihramdan çıkmaz. Zîra onun için, haccda olduğu gibi zamanla kayıtlanmak yoktur, umreyi kaçırma gibi bir durum yoktur. Senenin her gününde umre yapabilir, öyle ise, engel kalkıncaya kadar bekler" demiştir.

FEVAT: Hacc yapmak maksadıyla ihrama giren kimsenin Arafat vakfesine vakti içerisinde yetişemeyip kaçırmasıdır. Onun vakti, arefe günü öğleden sonrası ile bayram sabahı (10 Zilhicce) sabah vakti (fecr-i sadık) girmezden öncesine kadarki zamandır. Bu zaman içinde Arafat'ta bulunamayan vakfeyi kaçırmış olur.

FİDYE: Esas itibarıyla esiri esâretten kurtarmak için ödenen maddî

karşılıktır, buna îfa da denir. Hacc bahsinde fidye hacc veya umre ile ilgili menasikte husule gelen aksaklıkları -ki bunlara cinayet de denir- telâfi için îfa edilen cezalardır. Kurban, sadaka, oruç hepsi de mezkur fidyenin çeşitleridir.

BİRİNCİ FASIL

HASTALIK VE EZA SEBEBİYLE MAHSUR KALANLAR

1524 ١ – عن كعب بن عُجْرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أَتَى عليَّ النَّبيّ ﷺ وَأَنا أُوقد تَحْتَ قدرٍ لي وَالْقَمْلُ يتناثر على وَجْهي. فـقَال: أَتُؤْذيكَ هوامُّ رأسكَ؟ قُلْتُ نَعمْ. قال: فَاحلِقْ وَصمْ ثَلاثَةَ أيَّامٍ أو أطْعِمْ ستةَ مَسَاكينَ لكُلِّ مسْكين نصْفُ صاعٍ أو انسُكْ نَسيكَةً لاَ أدْرى بأىّ ذلك بَدأَ. فَنزلتْ هذه الآية: فَمَنْ كَانَ منْكُمْ مَريضاً أوْ به أذىً مِنْ رأسهِ فَفدْيَةٌ منْ صيامٍ أوْ صَدَقةٍ أوْ نُسُكٍ]. أخرجه الستة.

«الهَوامُّ» جمع هامّة، وهي ذوات الدّبيب كالقَمل ونحوه.

1. (1524)- *Ka'b İbnu Ucre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Biz Hudeybiye'de iken), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanıma geldi. O sırada ben tenceremin altını yakıyordum. Yüzümde de bitler kaynaşıyordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana:

"Başındaki şu böcekler seni rahatsız etmiyor mu?" diye sordu. Ben:

"Evet! ediyor!" dedim.. Bana:

"Öyleyse traş ol ve üç gün oruç tut veya altı fakiri, her birine yarım sa' vermek suretiyle doyur veya bir kurban kes. (Bunlardan hangisini yaparsan olur)" dedi. Ancak bu saydıklarının önce hangisini zikretmişti bilemiyorum" diye cevap verdi. Tam o sırada şu âyet nazil oldu:

فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضاً أوْ بِهِ أذىً مِنْ رَأسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أوْ صَدَقَةٍ أوْ نُسُكٍ

"Artık içinizden kim hasta olur, yahud başından bir eziyeti bulunursa ona oruçtan, ya sadakadan, yahud da kurbandan biriyle fidye vacib olur..." (Bakara 196). [Buhârî, Muhsar 5, 6, 7, 8, Me-gâzî 35, Tefsir, Bakara 32, Merdâ 16, Tıbb 16; Müslim, Hac 80, (1201); Muvatta, Hacc 337,. (1,

417); Ebu Dâvud, Menâsik 43, (1856-1861); Tirmizî, Hacc 107 (953); Nesâî, Hacc 96, (5, 194, 195); İbnu Mâce, Menâsik 91, (3079).]

AÇIKLAMA:

1- *Teysir* metninin baş kısmında hareke yanlıştır, şöyle olacak:

أَتَى عَلَىَّ رَسُولُ اللّٰهِ Mâna da yukarıda verdiğimiz gibi.

2- Hadisin bazı vecihleri daha teferruatlı: "Biz Hudeybiye'de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte ihramlı idik. Müşrikler bize engel olmuşlar, umre yapamıyorduk. Kulaklarıma kadar inen (gür) saçlarım vardı. Yüzümde bitler kaynaşıyordu [öyle ki, başımdaki her tüyün tepeden tırnağa bit dolduğunu zannettim]. (Fakat ihramlı olduğum için dokunamıyordum)[1] Bana:

"Başındaki şu böcekler seni rahatsız etmiyor mu?" diye sordu.

"Evet!" diye cevap verdim. Derken şu âyet nazil oldu...."

3- Burada, traş olma yasağına uymama hâlinde terettüp eden ceza gözükmektedir. Rivayetten anlaşılacağı üzere, ihrama girdikten sonra temizleyemediği için birden çoğalan bitler yüzüne dökülecek, her kılı tepeden tırnağa bit olmuş zannettirecek bir hâl alır ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a intikal edecek derecede bunların verdiği rahatsızlık artar.

Bu durum üzerine nazil olan âyet, böyle durumlarda "fidye" ödemek kaydıyla yasağın ihlâl edilebileceğini bildirir. *Ka'b İbnu Ucre* (radıyallahu anh) traş olmak suretiyle bitten temizlenebilecek, ancak âyetin beyan ettiği fidyelerden biriyle aksamayı telâfi edecektir. Âyette fidye olarak şunlar zikredilir:

★ Oruç.

★ Sadaka.

★ Kurban.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, sadedinde olduğumuz hadiste bunların miktarını tayin etmektedir:

★ Oruç: Üç gündür, âlimler bunun teşrik günlerinde tutulmasını mekruh addetmiştir.

★ Sadaka: Altı fakirin doyurulması. Burada bir fakire takdir edilecek miktar yarım sa'dır.

1– Yanlış anlaşılmasın: Dinimiz biti öldürmeyin diye bir yasak koymamıştır. Buradaki yasak "ihram" gereğidir. İhramlı kimse, ihram müddetince bundan yasaklanmıştır.

★ Kurban: Bir koyun veya keçidir. Dileyen sığır veya deve kesebilir, koyundan fazlası teberrudur.

4- FİDYEDE MUHAYYERLİK: Âyet ve hadis, ihramlı iken traş olan kimsenin oruç, sadaka ve kurban nev'inden bir fidyede bulunmasını emretmektedir. Ancak, hatıra şu soru gelmektedir: Kişi bunlardan birini seçmekte serbest mi yoksa âyette gelen sırayla gücü yeteni mi yapacaktır?

Âlimler bu meseleye farklı cevap vermiştir. Öncelikle şunu belirtelim: Bu meseleye temâs eden rivayet çok farklı vecihlerden gelmiştir ve hadislerde her seferinde oruç, sadaka, kurban sırası görülmez, bazıları önce kurbanı zikreder.

Hatta bir rivayette Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ka'b'a:

"Bir koyun bulabilir misin?" diye sorar. Ka'b bulamayacağını söyleyince:

"Öyle ise ya oruç tut, ya fakir doyur!" demiştir.

Ayrıca, hadisin bazı vechinde, *"Bunlardan hangisini yaparsan olur"* ziyadesi de mevcuttur.

Hülâsa bir kısım âlimler, bunlardan birini yapmakta ferdin muhayyer olduğunu söylemiştir. İbnu Abdilberr bütün beldelerdeki âlimlerin bu kanaatte olduğunu belirtir.

Ancak *Ebu Hanife, İmam Şâfiî* ve *Ebu Sevr* muhayyerliğin zaruret zamanına ait olduğunu söylemiştir. Yani traş olmaya mecbur olan kimse muhayyerdir, fidyesini dilediği şekilde yerine getirir. Fakat keyfî olarak traş olup, ihram yasağı işleyen günahkâr olur ve buna ihtiyar tanımaz. En ağırı olan kurban kesmeye mecburdur. Nitekim Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da Ka'b'a önce kurban kesip kesemeyeceğini sormuştu.

Ebu Âvene bu hadisi esas alarak: *"Hayvan kesmeye muktedir olanlar oruç tutmaz, fakir de doyuramaz"* hükmüne ulaşır. Ancak bu görüş fazla taraftar bulmamıştır.

5- FİDYENİN YERİ: Sadedinde olduğumuz hadis, ihram cinayeti sebebiyle ödenmesi vacib olan fidyenin ödeneceği yer hususunda bir tasrihde bulunmamıştır. Bu sebeple, fidyenin edâ edileceği yer hususunda ulemâ ihtilâf etmiştir.

★ *Ebu Hanife*'den birkaç farklı fetva rivayet edilmiştir. Bir rivayete göre, hayvan kesme işi de, fakir doyurma işi de Mekke'de olmalıdır, başka yerde caiz değildir. Bir başka rivayete göre kurban kesimi sadece Mekke'de caizdir, fakir doyurma işi başka yerde de olabilir.

★ *İmam Mâlik,* hadisin mutlak gelmiş olmasına bakarak: "Fidyenin nerede olsa edâ edilebileceğine hükmetmiştir. Ona göre, bunun kurban kesmek, oruç tutmak veya fakir doyurmak şekillerinden biriyle yerine getirilmesi arasında fark yoktur, hangi şekilde olursa olsun, her yerde edâ edilebilir.

★ *İmam Şâfiî,* hayvan kesmekle, fakir doyurma işinin sâdece Mekke'de veya Harem-i Şerif'te câiz olacağına hükmetmiştir.

★ *Tâvus, Atâ, Mücâhid* ve *Hasan-ı Basrî*'nin de kurban ve fakir doyurma işlerinin sadece Mekke'de câiz olacağını söylediklerini rivayet etmiştir.

Fidye, oruç tutmak şeklinde yerine getirilmesi halinde, her yerde tutulabileceği hususunda ulemânın ihtilâfı yoktur.

6- SADAKA: Fidye olarak ödenecek sadaka altı fakiri doyurmaktır. Bu, bir fakiri altı gün doyurmak şeklinde edâ edilebileceği gibi, altı fakiri -mutad üzere günde iki öğün hesabıyla- bir gün doyurmak şeklinde de edâ edilebilir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu maksadla yapılacak harcamanın asgarî miktarını da belirtir: Yarım sa'. *İmâm Mâlik, Şâfiî, İshâk, Ebu Sevr ve Dâvud-u Zâhirî*'ye göre keffâret buğday, arpa ve kuru hurma gibi şeylerin hepsinden yarım sa' olarak verilir.

İmam-ı Âzam'a göre bu fidye buğdaydan yarım sa', arpa veya kuru hurmadan bir sa' verilir. *Süfyân-ı Sevrî* de böyle hükmeder.

Bir sa' örfî dirhemle 2,120 kg'dır.

İbnu't-Tîn ve diğer bir kısım âlimler bu hadis vesilesiyle şöyle demişlerdir:

"Şârî, burada bir günlük orucu bir sa'lık sadakaya muâdil kıldı. Halbuki, Ramazan orucunu yemede ise, bir günlük orucu bir müdd'lük sadakaya muâdil kıldı (Müdd, sa'ın dörtte biri). Zıhâr ve Ramazan'da cima için de böyle kıldı. Yemin kefâretinde ise, bir gün orucu 3,3 müdde muâdil kıldı. Bu durum, hudud ve takdirâtta kıyasın câri olmadığına en kavi delildir. (Şârî ne beyan etmişse o esastır)."

1525 ٢ — وعن الحجّاج بن عمرو الأنصارى رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رسول ﷺ يقول: مَنْ كُسِرَ أو عَرِجَ فقَدْ حَلَّ وعَليْهِ الحَجُّ مِنْ قَابِلٍ]. أخرجه أصحاب السنن.

2. (1525)- *el-Haccâc İbnu Amr el-Ensârî* (radıyallahu anh) anlatıyor:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: *"Kimin (bir bacağı) kırılır veya sakatlanırsa ihramdan çıkar (ve memleketine döner ve müteâkip sene yeniden hacc yapar."* [Tirmizî, Hacc 96, (940); Ebu Dâvud, Menâsik 44 (1862); Nesâî, Hacc 102, (5, 198, 199).]

AÇIKLAMA:

1- Kur'ân-ı Kerim, hacc için ihram giydikten sonra, meşru bir engelle karşılaşarak hacc yapamayanlar hakkında şöyle der: فَاِنْ اُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْىِ **"..Fakat (herhangi bir sebeple hacc ve umreden) alıkonursanız o halde kolayınıza gelen kurbanı (gönderin, bununla beraber) kurban yerine (Mina'ya) varıncaya kadar başlarınızı traş etmeyin.."** (Bakara 196).

2- Sadedinde olduğumuz hadis-i şerif, kırık veya sakatlanmanın, âyette ruhsat verilen bir mazeret olduğunu, böyle bir kimsenin ihramdan hemen çıkıp memleketine dönebileceğini beyan buyurmaktadır.

Hattâbi der ki: "Hadiste *"gelecek sene haccını yeniler"* kaydı, farz olan hacca niyet eden içindir. Eğer nafile bir hacc yapıyor idiyse, bu ihsâr sebebiyle kesmesi gereken dışında kendisine bir şey gerekmez." *İmam Malik* ve *Şâfiî*'nin hükmü böyledir.

Hattâbî şunu da söylemiştir: "Bu hadis, düşman engellemesi olmadan, ihramlıya ârız olan hastalık ve diğer bir özür de ihsârdır diyen Ebu Hanife, onun ashabı ve Sevrî gibileri için hüccettir."

Ebu Hanife ve ashabı: "Bu engellemeye mâruz kalana, ihsâr kurbanı dışında, bilahere hem umre ve hem de hacc gerekir" derler.

Mücâhid, Şa'bî ve İkrime de: "Gelecek yıl hacc gerekir" demişlerdir.

3- Ulemâ, kırık ve sakatlanmanın ihsâra girmesi için ihrama girdikten sonra vukuunu şart koşarlar.

1526 ٣– وعن أبي أسماء مولى عبدالله بن جعفر. [أَنَّهُ كَانَ مَعَ مَوْلاَهُ، فَمَرُّوا عَلَى الْحُسَيْنِ ابْنِ عَلِيٍّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا وَهُوَ مَرِيضٌ بِالسُّقْيَا. فَأَقَامَ عَلَيْهِ عَبْدُاللّٰهِ ابْنُ جَعْفَرٍ حَتَّى خَافَ الْفَوْتَ فَبَعَثَ إِلَى عَلِيٍّ وَأَسْمَاءَ بِنْتِ عُمَيْسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا وَهُمَا بِالْمَدِينَةِ فَقَدِمَا عَلَيْهِ. ثُمَّ إِنَّ حُسَيْناً رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ أَشَارَ إِلَى رَأْسِهِ. فَأَمَرَ عَلِيٌّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ بِحَلْقِ رَأْسِهِ. ثُمَّ نَسَكَ عَنْهُ بِالسُّقْيَا فَنَحَرَ عَنْهُ بَعِيراً].

قال يحيى بن سعيد : وكان حُسَينٌ خرج مع عثْمانَ بنِ عفّانَ في سَفَرِهِ ذلكَ إلى مَكّةَ. أخرجه مالك.

3. (1526)- *Ebu Esmâ Mevlâ Abdillah İbni Ca'fer* (rahimehullah)'in anlatığına göre: "Efendisi Abdullah İbnu Ca'fer'le beraber Medine'den çıktılar. Sükyâ'da hasta olan Hüseyin İbnu Ali (radıyallahu anhümâ)'ye uğradılar, Abdullah İbnu Ca'fer, Hz. Hüseyin'le ilgilenmek için yanında kaldı. Haccın fevte uğramasından (o sene kaçırmaktan) korkarak Medine'de mukim *Hz. Ali* ve (zevcesi) *Esma Bintu Umeys* (radıyallahu anhümâ)'e haber gönderdi, bunlar derhal yanına geldiler. Hz. Hüseyin (radıyallahu anh) (ağrıdan şikayet ederek) başına işaret etti. Hz. Ali (radıyallahu anh) başının traş edilmesini emretti. Sonra onun adına Sükyâ'da kurban kesilmesini emretti ve bir deve kesildi."

Yahya İbnu Said der ki: "Bu seferinde Hz. Hüseyin (hacc maksadıyla) Mekke'ye müteveccihen Hz. Osman (radıyallahu anh)'la birlikte yola çıkmıştı." [Muvatta, Hacc 165, (1, 388).]

1527 ٤– وعن عمرو بن سعيد النخعي: [أنه أهلَّ بعمـرة. فلمَّا بلَغَ ذاتَ الشُّقُوقِ لُدِغَ فخرَجَ أصحَابُهُ إلى الطَّرِيقِ عسى أنْ يلْقوا منْ يسأَلُونَه. فإذا هُم بابنِ مسْعُودٍ رضي اللهُ عنه فقالَ لَهمْ. ليبعثْ بهـدْى أوْ بثمنهِ واجْعلُوا بينكُمْ وبينهُ أمارةً يومـاً. فإذا ذُبِحَ الهدْى فليحِلَّ وعليْهِ قضاءُ عُمرتِهِ]. أخرجه رزين.

4. (1527)- *Amr İbnu Saîd en-Nehaî* (rahimehullah)'nin anlattığına göre: "(Umre yapmak üzere ihrama girdikten sonra) Zatu'ş-Şukûk denen yere varınca orada kendisini yılan sokar. Arkadaşları, bu meseleyi sorabilecekleri bir kimseyle karşılaşmak üzere, (herkesin gelip geçtiği ana) yola çıkarlar. Derken İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) karşılarına çıkar. Onlara şu fetvayı verir:

"Hemen bir hedy (kurbanlık) veya onun değeri miktarınca nakit parayı (Mekke'ye) gönderin. Onunla kendi aranıza bir günlük alâmet koyun, hedy kesildi mi ihramdan çıksın. Ayrıca, bu umreyi de bilâhere kaza etmen gerekir." [Rezîn tahriç etmiştir.]

AÇIKLAMA:

İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un tavsiye ettiği bir günlük alâmetten

maksad, kurbanın Harem bölgesine ulaşacağı tahmin edilen müddet olsa gerektir. Hedyin mahalline varmadan ihramdan çıkılmış olmaması için, bunun önceden tahmin edilmesi, vazifelendirilen şahsın bu takvime göre vazifeyi tamamlaması gerekir. Rivayette, İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) Zâtu'ş-Şukuk'la Harem arasını bir günlük mesâfe olarak takdir etmiş olmalıdır.

Hanefîlere göre muhsar, Harem bölgesinde ise, bulunduğu yerde kurban kesip ihramdan çıkabilir. Harem bölgesinin dışında ise, belirtilen vakitte kesilmek üzere kurban veya bedelini Harem bölgesine gönderir. Sadedinde olduğumuz hadisteki vak'anın, Harem bölgesi dışında cereyan ettiği anlaşılmaktadır. Kurban kesilmeden ihramdan çıkmamalıdır. Kesilmiştir zanniyle önceden çıkıldığı tebeyyün ederse veya bu müddet içerisinde ihram yasakları işlenecek olursa ihram cinayeti işlemiş sayılır, fidyeye hükmedilir.

Şafiîlere göre, bu durumda ihsâr kurbanını bulunduğu yerde keser, Harem'e göndermesi şart değildir.

İKİNCİ FASIL

DÜŞMAN TARAFINDAN MANİ OLUNAN KİMSE

1528 ١ – عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال: [أُحْصِرَ رسولُ اللّه ﷺ فحلَق رأسَهُ، ونَحر هَدْيَهُ، وجامعَ نِساءَهُ، واعتَمرَ عاماً قابلاً]. أخرجه البخارى.

1. (1528)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (Hudeybiye'de) engellenmişti. Başını traş etti, kurbanını kesti, hanımlarına temasta bulundu, müteâkip sene umresini yaptı." [Buhârî, Muhsar 1.]

1529 ٢ – وعن ناجية بن جُنْدُب رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [أَتيْتُ رسولَ اللّه ﷺ حينَ صُدَّ الْهدْى فقلْتُ يا رسولَ اللّه: ابعَثْ معى الْهدْى لأنْحرهُ بالْحرمِ قال: كَيْفَ تصنعُ بهِ؟ قلْتُ: آخُذُ بهِ في مواضِعَ وأوْديةٍ لاَ يقدرُونَ عليْهِ. فانطَلَقْتُ بهِ حتى نحــرتُهُ في الحرمِ، وكانَ قدْ بعثَ بهِ لِينْحرَ في الحرمِ فصدُّوهُ]. أخرجه رزين.

2. (1529)- *Nâciye İbnu Cündüb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Hudeybiye'de) kurbanlıkların önü kesildiği zaman Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gelerek:

"Ey Allah'ın Resûlü! Kurbanlığı benimle gönder, onu Harem'de keseyim!" dedim. Bana:

"Bunu nasıl yapacaksın?" dedi. Ben:

"Onların göremeyecekleri yerlerden ve vâdilerden götürürüm" dedim. [Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*] müsaade etti. Ben de onu götürüp Harem'de kestim.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Harem'de kesilmesi için benimle göndermişti. Çünkü (Mekkeli müşrikler) kendisine mâni olmuşlardı."

[Rezîn'in ilâvesidir (İbnu Hacer, bu rivayeti Nesâî'den naklen Fethu'l-Bâri'de kaydeder (4, 382).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, "Muhsarın yani hac ve umre yapmasına engel çıkarılan kimsenin, ihramdan çıkabilmesi için kurbanının Harem bölgesinde kesilmesi şarttır" diyen *Hanefî* görüşü te'yid eden rivayetlerden biri olmaktadır. Buna göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hudeybiye yılında, *Nâciye İbnu Cündüb'ü* -müşriklerin göremeyeceği yollardan- hedyi ile göndererek Harem hududu içerisinde kesilmesini sağlamıştır. Mukabil görüşü benimseyenler, bunun vücub ifade etmediğini, zîra geri kalan kurbanların Hıll'de yani Harem dışında kesildiğini söylerler.

2- Bu rivayet, *İmam Mâlik'*e nisbet edilen ihsâr ahkâmı hacca mahsustur, umrede yoktur; umrede engelle karşılaşan kimse, Kâbe'ye ulaşmadan ihramdan çıkamaz, zîra haccda olduğu gibi, umre zamanla kayıtlı değildir, umrenin fevt olması diye bir şey mevzubahis değildir, senenin her gününde umre yapabilir görüşünü de reddeder.

1530 ٣- وعن مالك قال: [إذَا أُحْصِرَ بِعَدُوٍّ يحلقُ في أيِّ موضعٍ كانَ ولاَ قضاءَ عَلَيْه، لأنَّ رسولَ الله ﷺ وأصحابَهُ رضي الله عنهم نَحَرُوا الْهَدْىَ بالحُدَيْبِيَةِ وَحَلَقُوا وَحَلُّوا مِنْ كُلِّ شيءٍ قَبْلَ الطّوَافِ وقَبْلَ أنْ يَصِلَ مَا أرْسَلَ مِنَ الْهَدَايَا إلَى الْبَيْتِ. ثمَّ لَمْ يَصِح أنّهُ ﷺ أمَرَ أحَداً أنْ يَقْضِيَ شَيْئاً ولاَ أنْ يَعُودَ له]. أخرجه البخاري في ترجمة باب.

3. (1530)- *İmam Mâlik* (rahimehullah) demiştir ki: "Kişi (haccda) düşman sebebiyle engellenirse, her nerede engele maruz kaldı ise, orada traş olup ihramdan çıkar. Kendisine yeniden bunu kaza etmesi gerekmez. Zîra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve Ashab'ı (radıyallahu anhüm), kurbanlığı Hudeybiye'de kestiler. Beytullah'ta kesilmek üzere gönderilen kurbanlıklar mahalline varmazdan ve tavaf yapmazdan önce traş olup, her çeşit ihram yasaklarından çıktılar. Ve dahi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın birisine umre menâsikinden) bir şey yapması veya (o anda yapmadığını) sonradan yapmasını emrettiği de sahih değilir." [Muvatta, Hacc 98, (1, 360); Buhârî, Muhsar 4 (Bab başlığında).]

AÇIKLAMA:

1- Görüldüğü üzere, İmam Mâlik hazretleri, bir önceki rivayeti ve

benzerlerini sahih kabul etmemektedir. Muvatta'daki rivayette ثُمَّ لَمْ يَصِحَّ şeklinde değil, ثُمَّ لَمْ يَعْلَمْ yani "ve dahi... bilinmiyor" şeklinde gelmiştir, mâna esasta farksızdır.

2- Engelleme (ihsâr) sebebiyle, umre yapılmadan kurbanların Hudeybiye'de kesilmesi kesinlik kazanınca *İmam Mâlik* (rahimehullah)'in: "Muhsar, kurbanlığını Harem'e göndermeden, bulunduğu yerde kesip traş olarak ihramdan çıkar" hükmüne varması tabiidir. Bu aynı zamanda Cumhur'un hükmüdür.

3- İmam Mâlik'i "her nerede olursa" hükmüne götüren husus Hudeybiye'nin Harem'in dışında olmasıdır. Ancak Atâ ve daha başkaları Hudeybiye'deki kesimin Harem'de olduğunu söylemiştir.

4- Yukarıdaki rivayetle ilgili olarak, İbnu Hacer'in İmam Şâfiî (rahimehullah)'den kaydettiği bir tahlili kaydetmede fayda görüyoruz:

İmam Şâfiî Hudeybiye'yi, bir rivayette Harem'in dışında, bir başka rivayette de yarısı Harem'de ve yarısı Hıll'de olarak değerlendirmiş ise de Müslümanların kurbanları Harem dışında, yani Hıll'de kestiklerine hükmetmiştir. Bu hükme varırken âyetten istidlâl eder. Zîra ayette:

وصدو كم عن المسجد الحرام والهدى معكوفا أن يبلغ محله **"Onlar küfreden, sizi Mescid-i Haram'dan ve alıkonulmuş kurbanlıkların mahalline ulaşmasından menedenlerdir..."** (Feth 25) buyurulmaktadır. Şâfiî hazretleri der ki: "Âyette geçen kurbanlığın mahallinden murad âlimlere göre Harem'dir. Âyette, Cenab-ı Hakk müşriklerin buna mâni olduklarını Harem'e gidemediklerini haber vermektedir. Yine der ki: "Kesime nerede engel çıkarıldı ise orada ihramdan çıktı. Daha sonra bunun kazası da yok. Çünkü, âyet-i kerimede kaza edilmesinden söz edilmemiştir. Meğâzî yazarlarının haberlerinden tesbit ettiklerim bu söylediklerimi te'yid eder mahiyettedir. Zîra, onların rivayetlerini inceleyerek şu hususu öğrendik: Hudeybiye Seferi'nde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte tanınmış şahıslar vardı. Sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* umretü'l-kazayı îfa etti, ancak bu meşhurlardan bir kısmı ne mal, ne can yönünden hiç bir mâzeretleri olmadığı halde Medine'de kaldı. Şayet yapılmayan umreyi kaza etmek bir vecibe olsaydı, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu şahıslara ondan geri kalmamalarını emrederdi."

Şâfiî hazretleri bir başka yerde şöyle der: "Bu umrenin *Umretü'l-*

Kaza diye isimlenmesi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile Kureyş arasında cereyan eden mukâzât (= karşılıklı hükümleşme) (hükümleşme, muâhede) den ileri gelir, bu umrenin kaza edilmesinin vacib olmasından değil."

İbnu Hacer der ki: "Vakidî, Megâzî'de, *Zührî* ve *Ebu Ma'şer* tarikinden rivayet eder ki: "Dediler: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ashabına umreye katılmalarını emretti. Hayber'de şehid düşenlerle ölenler dışında hiç kimse geri kalmadı, hepsi katıldı. Katılanların sayısı iki bin kişi idi." Şâyet sahihse bu rivayetle, bundan önceki rivayetin arasını te'lif etmek mümkündür, şöyle ki: "Buradaki "emir" vücub emri değil, istihbâb emridir. Zîra *Şâfiî* hazretleri umretü'l-kaza ya özürsüz olarak bir grub Ashab'ın katılmadığını cezmederek (kesin bir üslubla) ifade ediyor. Keza, yine *Vâkidî,* İbnu Ömer hadisi olarak rivayet eder ki, *İbnu Ömer:* "Bu umre, kaza umresi değildir, bilâkis Kureyş'le yapılan antlaşmada: "Müslümanlar gelecek sene engellendikleri ayda umre yapacaklar" diye bir şart vardı, bu madde gereği Kureyşliler, Müslümanlara müsaade ettiler."

ÜÇÜNCÜ FASIL

MÜDDETTE YANILANLAR VEYA YOLU KAYBEDENLER

1531 ١- عن سليمان بن يسار [أنَّ أبَا أيُّوبَ الأنْصَارِىَّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ خَرَجَ حَاجّاً حَتَّى إذَا كَانَ بِالْبَادِيَةِ مِنْ طَرِيقِ مَكَّةَ أضَلَّ رَوَاحِلَهُ، وَأنَّهُ قَدِمَ عَلَى عُمَرَ ابْنِ الخَطَّابِ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ يَوْمَ النَّحْرِ فَذَكَرَ ذلِكَ لَهُ فَقَالَ: اصْنَعْ مَا يَصْنَعُ المُعْتَمِرُ ثُمَّ قَدْ حَلَلْتَ فَإذَا أدْرَكَكَ الحَجُّ قَابِلاً فَاحْجُجْ وَاهْدِ مَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الهَدْىِ]. أخرجه مالك.

1. (1531)- *Süleymân İbnu Yesâr* anlatıyor: "Ebu Eyyûb el-Ensârî (radıyallahu anh) hacc yapmak üzere yola çıktı. Mekke yolu üzerindeki *Bâdiye*'ye gelince develerini kaybetti. Yevm-i nahrde Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e gelerek, durumu ona anlattı. Hz. Ömer (radıyallahu anh) kendisine:

"Önce umre yapıyorsun gibi hareket et. Sonra ihramdan çık. Sonra müteâkip senenin haccına yetişirsen hacc yap, kolayına giden bir de kurban kes." [Muvatta, Hacc 153, (1, 383).]

AÇIKLAMA:

1- *Muvatta*'nın rivayetinde Bâdiye değil, Nâziye geçer. Burası da Mekke yolu üzerinde bir yer adıdır, ama Bâdiye'nin bir başka adı değil, ayrı bir mevkidir.

2- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'in: "Umre yapıyorsun gibi hareket et" sözü; "Haccını umreye çevir ve ihramdan çık" demektir. Zîra yevm-i nahrde Mekke'ye gelen kimse vakfeleri kaçırmış demektir. Hz. Ömer (radıyallahu anh) hacc niyetiyle girdiği ihramdan da umre yaparak çıkabileceğini söylemiş olmaktadır.

1532 ٢- وعنه أيضاً [أنَّ هَبَّارَ بنَ الأسْوَدِ جَاءَ يَوْمَ النَّحْرِ وَعُمَرُ بنُ الخَطَّابِ رَضِى

اللّٰهُ عَنْهُ يَنْحَرُ هَدْيَهُ فَقَالَ: يَاأَمِيرَ المُؤْمِنِينَ أَخْطَأْنَا الْعَدَدَ، كُنَّا نَرَى أَنَّ هذَا الْيَوْمَ يَوْمُ عَرَفَةَ فَقَالَ: اذْهَبْ إلى مَكَّةَ وَطُفْ أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ وَانْحَرُوا هَدْياً إنْ كَانَ مَعَكُمْ ثُمَّ احْلِقُوا أَوْ قَصِّرُوا وَارْجِعُوا فَإِذَا كَانَ عَاماً قَابِلاً فَحُجُّوا وَأَهْدُوا فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلاثَةِ أَيَّامٍ في الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إذَا رَجَعْتُمْ]. أخرجه مالك.

2. (1532)- Yine *Süleyman İbnu Yesar*'dan rivayet edildiğine göre: "Hebbâr İbnu'l-Esved, yevm-i nahrde kurban kesmekte olan Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e gelerek: "Ey mü'minlerin emîri, hesapta yanıldık. Biz bugünü arefe günü diye hesaplıyorduk" dedi. Hz. Ömer:

"Öyleyse Mekke'ye git, sen ve beraberindekiler tavaf edin, beraberinizde kurban getirdiyseniz bir kurban kesin. Sonra traş olun veya saçınızı kısa kesin ve (artık memleketinize) dönün. Gelecek yıl yeniden hacc yapın, kurban kesin. Kurbanlık bulamayan, üç gün hacc sırasında, yedi gün de dönüşte olmak üzere (on gün) oruç tutsun." [Muvatta, Hacc 154, (1, 383).]

AÇIKLAMA:

1- *Zürkânî, Hebbâr*'ın, hacc için Şam'dan geldiğini belirtir.

2- Daha önce belirtildiği üzere, Arafat vakfesini kaçıran, haccını müteâkip sene yeniler. Burada mesele ihramdan çıkma ile ilgilidir. Zîra ihrama girmiş olan birisi hacc veya umre yapmadan ihramdan çıkamaz. Şu halde Arafat vakfesini kaçıran kimse, haccı kaçırdığına göre, ihramdan çıkabilmek için umre yapacaktır. Şöyle ki:

Niyet ettiği haccın çeşidine göre:

1) *Hacc-ı temettuya* niyet etmiş idiyse, vakfeye yetişemediği için zaten temettu bâtıl olur, bu sebeple temettu kurbanı kesmesi gerekmez. Bir umre daha yaparak ihramdan çıkar. Haccını daha sonraki yıllarda kaza eder.

3) *Hacc-ı kıran* için niyetlenmiş olan, vakfenin fevtinden önce umre yaptı idiyse, ikinci bir umre daha yaparak ihramdan çıkar, hacc yapamadığı için kurban gerekmez. Eğer vakfenin fevtinden önce umre yapmamış ise, önce umre ihramından çıkmak için tavaf ve sa'y yapar. Sonra hacc ihramı için ikinci kere tavaf ve sa'y yapar, traş olup ihramdan çıkar. Müteâkip yıllarda haccını kaza eder.

Sadedinde olduğumuz rivayette, Arafat vakfesini fevt eden (kaçıran)

kimseye Hz. Ömer kurban kesmesini de emreder, Hanefî mezhebinde, haccın hangi çeşidine niyet edilmiş olursa olsun, ceza kurbanı gerekmez. Çünkü ihramdan çıkmak için yapılan umreler, ihsârlı kimsenin kestiği kurban yerine geçer.

İmam Mâlik, hacc-ı kırana niyet eden kimsenin vakfeyi kaçırması halinde, ihramdan çıkabilmesi için iki kurban kesmesi gerektiğini söyler: Biri hacc-ı kırân için, biri de haccın fevti için. Bu ikinci kurban ceza kurbanıdır. Zürkânî der ki: Eğer haccı ifsad eden bir fiili varsa üçüncü bir kurban daha keser.

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

1533 ١– عن عليّ وابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُم قالا: [مَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الهَدْيِ هُوَ شَاةٌ]. أخرجه مالك.

1. (1533)- *Hz. Ali ve Hz. İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) demişlerdir ki: "İhsarlıya âyet-i kerimede فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ **"...kolayınıza gelen kurbanı..."** ifadesiyle emredilmiş bulunan kurbandan (Bakara 196) maksad bir koyundur." [Muvatta, Hacc 158).]

AÇIKLAMA:

Hedy, hacc menasikine bağlı olarak kesilen kurbanlarla, Kâbe'ye hediye edilen kurbanlara denir. Hedy büyük baş havyandan da olabilir, küçük baş hayvandan da. Âyette ihsârlıya hedy emredilmekte fakat bunun cinsi belirtilmemektedir. Hz. Ali, burada deve, sığır gibi büyük baş hayvanın değil, koyun, keçi gibi –kurban olarak sunulması câiz olan– küçük baş hayvanın kastedildiğini açıklamaktadır.

1534 ٢– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما [أَنَّهُ سُئِلَ عَمَّا اسْتَيْسَرَ مِنْ الهَدْيِ. فَقَالَ: بَدَنَةٌ أَوْ بَقَرَةٌ أَوْ سَبْعُ شِيَاهٍ، وَأَنْ أُهْدِيَ شَاةً أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَصُومَ أَوْ أُشْرِكَ فِي جَزُورٍ]. أخرجه مالك إلى قوله: بقرة. وأخرج باقية رزين.

2. (1534)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'den rivayet edilmiştir ki: فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ **"(İhsârlıya kolayına gelen bir hedy terettüp eder)** âyetinden sorulmuş, o da şu cevabı vermiştir: "Bundan maksad ya bir deve veya bir sığır veya yedi koyundur. Bir koyun kesmem, bana

oruç tutmamdan veya bir deveye ortak olmamdan daha hoş gelir." [Muvatta, Hacc 160. (Muvatta'da hadisin, "sığır" kelimesine kadar olan kısmı mezkurdur. Geri kalan kısmını Rezîn zikretmiştir).]

AÇIKLAMA:

Zürkânî, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in âyette ihsârlıya emredilen kurbanı deve veya sığır anlamış olmasını "istihbâb"a hamleder ve der ki: "İbnu Ömer şöyle demek istemiştir: "İhsârlı, şâyet bir sığır veya deve keserse bu daha iyidir, bunu yapmak müstehabdır." Binaenaleyh, *Hz. Ali* ve *Hz. İbnu Abbâs*'ın âyette kastedilen kurbanın "bir koyun" olacağı hususundaki tefsirlerine aykırı değildir, aralarında ihtilâf yoktur. Bu söylediğimize bizzat İbnu Ömer'in (müteakip rivayette gelecek olan) sözü delâlet eder: "Sadece bir koyun bulabilsem, bunu kurban etmem, bana oruç tutmamdan daha hoş gelir" buyurmuştur. Mâlum olduğu üzere hedyin en üstünü devedir. Öyle ise deve kesmek nasıl âyette beyan edilen "kolayınıza gelen" olur?"

1535 ٣– وعن صدقة بن يسار المكى [أَنَّ رَجُلاً مِنْ أَهْلِ الْيَمَنِ جَاءَ إِلَى ابنِ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنهُمَا وَقَدْ ضَفَرَ رَأْسَهُ. فَقَالَ يَا أَبَا عَبْدِالرَّحْمنِ: إِنِّى قَدِمْتُ بِعُمْرَةٍ مُفْرَدَةٍ. فَقَالَ عَبْدُاللهِ رَضِىَ اللهُ عَنهُ: لَوْ كُنْتُ مَعَكَ وَسَأَلْتَنِى لأَمَرْتُكَ أَنْ تَقْرِنَ. فَقَالَ: قَدْ كَانَ ذلِكَ. فَقَالَ: خُذْ مَا تَطَايَرَ مِنْ شَعَرِ رَأْسِكَ وَأَهْدِ. فَقَالَتِ امْرَأَةٌ مِنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ: وَمَا هَدْيُهُ يَا أَبَا عَبدِالرحمنِ؟ فَقَالَ: هَدْيُهُ. فَقَالَتْ: مَا هَدْيُهُ؟ فَقَالَ ابنُ عُمَرَ: لَوْ لَمْ أَجِدْ إِلاَّ أَنْ أَذْبَحَ شَاةً لَكَانَ أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَصُومَ]. أخرجه مالك.

3. (1535)- *Sadaka İbnu Yesâr el-Mekkî* anlatıyor: "Saçları örtülü Yemenli bir kimse İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e gelip:

"Ey Ebû Abdirrahmân, ben müstakil bir umre yapmak üzere geldim" dedi. Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ):

"Ben seninle olsaydım da bana sormuş bulunsaydın, sana hacc-ı kıran yapmanı emrederdim" dedi. Adam:

"Bu zaten öyleydi (ancak kaçırdım)" dedi. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ):

"Başındaki saçlardan şu uçuşanları al (kes) ve kurban kes!" dedi. (Orada bulunan) Iraklı bir kadın söze karıştı:

"Kurbanı da neymiş ey Ebu Abdirrahman?"

"Kurbanıdır!" Kadın tekrar sordu.

"Kurbanı nedir?" İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) şu cevabı verdi:

"Sadece bir koyun bulabilsem, onu kurban etmem bana oruç tutmamdan daha hoş gelir." [Muvatta, Hacc 162, (1, 386-387).]

AÇIKLAMA:

Yemenlinin: "Bu zaten öyleydi" diye tercüme ettiğimiz قَدْ كَانَ ذَلِكَ cevabını, Zürkânî: "Benim size haber verdiğim, temettudan idi" diye anlar. Ebu Abdilmelik aynı cevabı şöyle anlamıştır: "Senin söylediğini kaçırdım. Zîra artık ben, umre için tavaf ve sa'y yaptım. Şimdi bana ne lâzım: Traş mı, kısaltma mı?"

İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in cevabından şu anlaşılmıştır:

"Başındaki saçlardan uzun olanları kısalt ve temettu için de kurban kes!"

İbnu Ömer, kadının "Kurbanı da neymiş?" sorusuna, iki ayrı sefer mücmel şekilde "kurbanıdır" diye cevap verir, açıklama yapmaz. Zîra, adamın en iyisini keseceğini ümid etmektedir. Çünkü kurban kelimesine deve, sığır, koyun, keçi hepsi girer, en iyisini anlayarak deve kesmesini temenni etmektedir. Ancak, kadının ısrarlı sorusu karşısında İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) açıklamak mecburiyetinde kalıyor. Ve tek koyunu kurban etmenin, böylece kurbanın, oruca tercih edilmesinin nazarında daha hoş olduğunu belirtiyor. Zürkânî: "İbnu Ömer'in bu sözü, daha önceki "âyetteki hedy'den murat deve veya sığırdır" hükmüne iki açıdan muhalif düşmez:

1- Bu fetvasından rücû etmiş olabilir.

2- Sığır ve deve bulamayanlara diyerek kayıtlı olarak koyuna ruhsat vermiş olabilir. Zîra kim sığır veya deve kesebilirse, kendisi için bu efdaldir" der.

ON İKİNCİ BÂB

MEKKE'YE GİRİŞ, KONAKLAMA VE ORADAN ÇIKIŞ ÂDÂBI

1536 ١ – عن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُما [أنَّ رسول الله ﷺ دَخَلَ مَكَّةَ مِنْ كَدَاءٍ مِنَ الثَّنِيَّةِ الْعُلْيَا التى عِنْدَ البَطْحَاءِ. وَخَرَجَ مِنَ الثَّنِيَّةِ السُّفْلَى]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

«كُداء» بفتح الكاف والمدّ من أعلى مكة وبعضها والقصر مصروفاً من أسفلها.

1. (1536)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Mekke'ye Kedâ'dan Bathâ'nın yanındaki yukarı yoldan girdi ve aşağı yoldan da çıktı." [Buhârî, Hacc 41, 15; Müslim, Hacc 223 (1257); Ebu Dâvud, Menâsik 45, (1866, 1867); Nesâz, 105, (5, 200); İbnu Mâce, Menâsik 26, (2940).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Mekke ve hatta Medine'ye girip çıkarken belli kaidelere uyduğu, bir nevi protokol uyguladığı görülmektedir. Sadedinde olduğumuz rivayet, Mekke'ye *Kedâ* mevkiinden girdiğini, buradaki Bathâ denen mevziden geçen yukarı yolu takiben şehre indiğini açıklamaktadır. "Seniyye; dağ yolu, geçit mânasına gelir.

2- *İbnu Hacer,* hadiste zikri geçen üst yolun, Mekke ahalisinin el-Muallâ adındaki kabristanına indiğini, bu yolun sarp, yokuş ve bozuk bulunduğunu, ilk defa *Hz. Muâviye* (radıyallahu anh)'nin, sonra *Abdülmelik Mehdi* vs tarafından onarılıp düzlendiğini, hicrî 811'de tekrar tamir edildiğini, daha sonra Mısır Sultanı *el-Meliku'l-Müeyyed* tarafından 820 yılları civarında tamamen tamir edilip düzenlendiğini belirtir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Mekke'den çıkışta tâkip ettiği aşağı yola gelince, bu bazı rivayetlerde *es-Seniyyetü's-Süflâ* diye geçerken bâzılarında Küdâ diye geçer. Burası Kuaykıân dağı tarafında *Şi'bu'ş-Şâmiyyîn'*e yakın Şebîke kapısı yanındadır.

3- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'ye yukarıki yoldan girer, şehri bu aşağı yoldan terkedermiş. Girişte, yukarı yolun tercih edilişi sebebiyle ilgili olarak şârihler muhtelif yorum kaydederek burdaki hikmeti belirtmeye çalışırlar:

1) Girişte yükseği tercih etmede mekâna ta'zim mevcuttur, aksi durumda ayrılığa işâret vardır.

2) Hz. İbrahim (aleyhisselam) Mekke'ye buradan girdiği için Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da onun sünnetine uymuştur.

3) Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hicret için ayrılırken, Mekke'den gizlice çıktı. Sonraki girişte zâhirdir ki herkesce görülecek şekilde yüksekten girmeyi tercih etti.

4) Bu istikametten şehre giren, Beytullah'la yüz yüze gelir.

5) Fetih günü oradan girmişti, sonra bunu âdet hâline getirdi.

Başka yorumlar da yapılmıştır. Müteakip bazı rivayetler de bu mevzuyu tamamlayacaktır.

1537 ٢- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما [أَنَّهُ كَانَ يَبِيتُ بِذِى طَوًى بَيْنَ الثَّنِيَّتَيْنِ ثُمَّ يَدْخُلُ مِنَ الثَّنِيَّةِ الَّتِى بِأَعْلَى مَكَّةَ وَكَانَ إِذَا قَدِمَ حَاجًّا أَوْ مُعْتَمِراً لَمْ يُنِخْ نَاقَتَهُ إِلاَّ عِنْدَ بَابِ المَسْجِدِ ثُمَّ يَدْخُلُ وَيأتِى الرُّكْنَ الأَسْوَدَ فَيَبْدَأُ بِهِ ثُمَّ يَطُوفُ سَبْعاً: ثَلاثاً سَعْياً وَأَرْبَعاً مَشْياً. ثُمَّ يَنْصَرِفُ فَيُصَلِّى سَجْدَتَيْنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَرْجِعَ إِلَى مَنْزِلِهِ فَيَطُوفُ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ. وَكَانَ إِذَا صَدَرَ عَنِ الحَجِّ وَالْعُمْرَةِ أَنَاخَ بِالْبَطْحَاءِ الَّتِى بِذِى الحُلَيْفَةِ الَّتِى كَانَ النَّبِىُّ ﷺ يُنِيخُ بِهَا]. أخرجه الستة إلا الترمذى.

2. (1537)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'den anlatıldığına göre: "O, iki dağ yolu arasındaki *Zu-Tuvâ* nâm mevkide geceyi geçirir, sonra Mekke'nin yukarı yolundan şehre girerdi. Hacc veya umre yapmak niyetiyle Mekke'ye geldiği vakit, devesini doğruca Beytullah'ın kapısının yanında ıhdırırdı. Sonra (hayvandan iner) Mescid-i Harâm'a girer, Hace-ru'l-Esved rüknüne gelir, oradan başlayarak yedi kere Beyt'i tavaf eder, ilk üçünde koşar, dördünde de yürürdü. Sonra tavaftan çıkar, evine dönmezden önce iki rek'at namaz kılar, Safâ ile Merve arasında da tavafta (sa'y) bulunurdu.

Hacc ve umreden çıktığı zaman, Zülhuleyfe'deki Bathâ'da devesini ıhtırırdı. Orada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da devesini ıhtırırdı"

[Buhârî, Hacc 38, 29, 148, 149; Müslim, Hacc 226 (1259); Muvatta, Hacc 6, (1, 324); Ebu Dâvud, Menâsik 45, (1865); Nesâî, Hacc 103, (5, 199).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'in Mekke'yi ve Kâbe'yi ziyaret âdâbını tanıtmaktadır. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünnetine kılı kılına riayet ettiği ve hiçbir şahsî katkı ve değiştirmede bulunmadığı için, muhaddisler onun tarzını Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in tarzı olarak değerlendirirler.

2- Mekke'ye girerken yıkanma meselesi bütün ulemâca müstehab addedilmiştir. Bunun terki herhangi bir fidye gerektirmez. Bir kısım âlimler: "Abdest de kifayet eder" demiştir. *İbnu Ömer*'in ihramlı iken başını yıkamadığı 1227 numaralı hadiste belirtilmişti. Şu halde guslü başı dışında kalan bedenini yıkamasıdır.

Şâfiîler "Mekke'ye giren kimse yıkanmakdan âciz kalırsa teyemmüm eder" derler. Bazıları, Mekke'ye girerken müstehab olan yıkanmanın, mücerred giriş için değil tavaf için oluduğunu, tavaf yapayacaklara yıkanma terettüp etmeyeceğini söylemiştir.

3- Son paragrafta Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ve *Hz. Abdullah İbnu Ömer*'in Mekke'den dönerken Medine'ye girmezden önce Zülhuleyfe mevkiinin Bathâ noktasında bir müddet durduklarını belirtmektedir. Bilindiği üzere Zülhuleyfe Medine'ye yakın bir yerdir ve Medinelilerin mîkatıdır. Hacca gidenler orada ihram giyerler. (Daha fazla bilgi için 1187 numaralı hadise bakın).

4- Bu rivayet *Hz. Abdullah İbnu Ömer*'in, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın konakladığı her noktada aynen konakladığını ifade eder.

1538 ٣– وعن نافع قال: [كَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا يُصَلِّى بِالْمُحَصَّبِ الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ وَالْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ، وَيَهْجَعُ هَجْعَةً، وَيَذْكُرُ ذٰلِكَ عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ].

أخرجه الستة إلا النسائى.

3. (1538)- *Nâfi'* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) Muhassab'da öğle, ikindi, akşam, yatsı namazlarını kılar, bir miktar uyurdu. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın böyle yaptığını söylerdi." [Buhârî, Hacc 149; Müslim, Hacc 337, (1310); Muvatta, Hacc 207; Tirmizî, Hacc 81, (921); Ebu Dâvud, Menâsik 87, (2012, 2013).]

1539 ٤- وفي رواية مسلم [كَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا يَرَى التَّحْصِيبَ سُنَّةً].

4. (1539)- *Müslim'in* bir rivayetinde: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) tahsib'i (Muhassab'da konaklamayı) sünnet bilirdi" denir.

1540 ٥- وعن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ قال: [لَيْسَ التَّحْصِيبُ بِشَيْءٍ إِنَّمَا هُوَ مَنْزِلٌ نَزَلَهُ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ]. أخرجه الشيخان والترمذى.

5. (1540)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ): "Tahsib (menâsike dahil olan) bir şey değildir, o, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın konakladığı bir konaklama yeridir" derdi. [Buhârî, Hacc 147; Müslim, Hacc 341, (1312); Tirmizî, Hacc 81, (921).]

1541 ٦- وفي أخرى لهم ولأبى داود رحمه اللّٰه تعالى. عن عائشة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا قالت: [إِنَّمَا نَزَلَهُ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ لأَنَّهُ كَانَ أَسْمَحَ لِخُرُوجِهِ].

6. (1541)- Yine aynı kaynaklar *Hz. Aişe*'nin şu sözünü kaydederler: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, oraya inmiştir, çünkü orası, yola çıkmaya daha uygundur." [Buhârî, Hacc 147; Müslim, 339, (1311); Tirmizî, Hacc 82, (923); Ebu Dâvud, Menâsik 87, (2008).]

1542 ٧- وعن أبي رافع رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [لَمْ يَأْمُرْنِى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ أَنْ أَنْزِلَ بِالأَبْطَحِ حِينَ خَرَجَ مِنْ مِنىً وَلٰكِنِّى جِئْتُ فَضَرَبْتُ فِيهِ قُبَّةً فَجَاءَ فَنَزَلَ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

7. (1542)- *Ebu Râfi'* (radıyallahu anh) anlatıyor:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Mina'dan ayrıldığı zaman Ebtah'a inmemi emretmedi. Fakat ben önceden gelip oraya bir çadır kurdum. Sonra O *(aleyhissalâtu vesselâm)* da gelip oraya indi." [Müslim, Hacc 342, (1313); Ebu Dâvud, Menâsik 87, (2009).]

AÇIKLAMA:

1-Son kaydedilen beş hadis (1538-1542 arasındakiler) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, haccın bitiminde Muhassab'a inişiyle ilgili. Görüldüğü üzere, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu inişi menâsikten mi, değil mi, Ashab'ın farklı yorumu mevzubahis olmuştur.

Muhassab: burası Mina ile Mekke arasında Mina'ya daha yakın bir yer adıdır. Düzlüktür, çakılla kaplı olduğu için bu adı aldığı söylenir. Çünkü haseb "küçük taş, çakıl" mânasına gelir. Buraya Ebtah da denir.

Tahsîb: Muhassab denen yere inmek orada konaklamak demektir.

İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Mina'da hacc menasikini tamamladıktan sonra Medine'ye dönüş esnasında orada bir müddet konakladığı için, burada konaklamayı menâsikten saymış, hacc yaptıkça her seferinde orada bir müddet konaklamıştır. Sadece O değil, Ashab'tan başta Hülefâ-i Raşidîn olmak üzere diğer bâzılarının da bu sünneti devam ettirdikleri rivayetlerde gelmiştir (Müslim, Hacc 340).]

Ancak, yukarıda, *İbnu Abbas, Hz. Aişe* ve Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in âzadlısı ve hâdimi durumunda olan Ebu Râfi'nin rivayetleri nazar-ı dikkate alınınca, *Muhassab*'a inmek (veya tahsîb) menâsikden değildir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Mina'yı terkedilmesi gereken müddeti içerisinde terketmiş Medine'ye yol hazırlıklarını ikmal için, düz bir yer olan Muhassab'da bir müddet daha kalarak oradan yola çıkmıştır. Şu halde Ashab'tan bazıları bunu, dönüş hazırlığına giren bir amel saymıştır. Hattâ Hz. Aişe, Ahmed İbnu Hanbel'in bir rivayetinde: وَاللّٰهِ مَا نَزَلَهَا إلاَّ مِنْ اَجْلِى "Oraya vallahi benim yüzümden indi" diye kesin ifadede bulunur. (1313 numaralı hadise bak.) Ancak İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) gibi sünnete son derece bağlı kimseler için, sünnet olarak benimsenmesi için fiilin Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan suduru kâfidir.

Ulemâ büyük çoğunluğu ile tahsîbin yani hacc dönüşü *Muhassab* veya *Ebtah* denen vâdide bir müddet konaklayıp dinlenmenin müstehab olduğuna hükmetmiştir.

1543 ٨ – وعن نافع. [أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا كَانَ يَغْتَسِلُ لِدُخُولِ مَكَّةَ].

8. (1543)- *Nâfi'* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) Mekke'ye girmek için gusledерdi." [Tirmizî, Hacc 29, (852).

AÇIKLAMA için 1537 numaralı hadise bakın.

1544 ٩ – وفي رواية: [اغْتَسَلَ النَّبىُّ ﷺ لِدُخُولِ مَكَّةَ]. أخرجه الترمذى.

9. (1544)- Bir rivayette: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'ye girmek için gusletti" denmiştir. [Tirmizî, Hacc 29 (852).]

1545 ١٠ – وعن ابن عمر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أنه كان يقول: [لَيَالِى مِنًى لاَ يَبِيتَنَّ أحَدٌ مِنَ الحَاجِّ وَرَاءَ عَقَبَةِ مِنًى].

10. (1545)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ): "Mina gecelerinde, hiçbir hacı, Mina Akabesi'nin gerisinde geceyi geçirmemelidir."derdi. [Muvatta, Hacc 209, (1, 406).]

AÇIKLAMA:

Bayram günlerinde Mina'da kalmak ve geceyi orada geçirmek, İbnu Ömer'e göre vacibtir. Hatta *Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel* ve *İmam Mâlik*'in mezheplerinde vacibtir. Sâdece *Ebu Hanife* mezhebinde sünnettir. Öyle ise, bu vâcibin tam yerine gelmesi, *Mina hududu* dahilinde geceyi geçirmeye bağlıdır. Akabe denen yer Mina'dan sayılmaz. Mekke ile Medine arasında hudud noktasıdır. Bu sebeple hiçbir geceyi bu hududun dışında geçirmemelidir. Muvatta'dan kaydedeceğimiz müteakip rivayette *Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'in, hususî adamlar göndererek hudud dışına kimsenin çıkmamasını sağladığını göreceğiz.

Diğer üç mezhebe göre bu yasağa uymayana dem gerekir.

1546 ١١– وفي أخرى: [كَانَ عُمَرُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ يَبْعَثُ رِجَالاً يُدْخِلونَ النَّاسَ مِنْ وَرَاءِ الْعَقَبَةِ]. أخرجهما مالك.

11. (1546)- Bir diğer rivayet şöyle: "Hz. Ömer (radıyallahu anh), (eyyâm-ı Mina'da hususî) adamlar göndererek, halkın Akabe'nin gerisine (Mina cihetine) girmelerini sağlardı." [Muvatta, Hacc 208, (1/406).]

AÇIKLAMA, önceki hadiste geçti.

1547 ١٢– وعن ابنِ عمر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما. [أنَّ الْعَبَّاسَ اسْتَأْذَنَ النَّبىَّ ﷺ أن يَمكُث بِمَكةَ لَيالِى مِنىً مِنْ أجْلِ سِقَايَتِهِ فأذِنَ لَهُ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

12. (1547) *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:

"Hz. Abbâs (radıyallahu anh) Kâbe ile ilgili sikâye vazifesi, kendi sorumluluğunda olduğu için, eyyâm-ı Mina'yı Mekke'de geçirmek için izin istedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da ona izin verdi." [Buhârî, Hacc 133, 75; Müslim, Hacc 346, (1315); Ebu Dâvud, Menâsik 75, (1959).]

AÇIKLAMA:

1- *Eyyam-ı Mina* (Mina günleri): Mina'da şeytan taşlanan günler, yani bayram günleri (Zilhicce'nin 10, 11 ve 12. günleri).

2- *Sikâye:* Câhiliye devrinden kalma haccla ilgili bir hizmetti. Kureyşliler hacılara kuru üzüm şerbeti sunarlardı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Fetih'ten sonra Kâbe ile ilgili hizmetleri çoğunlukla lağvetmiş sadece birkaç tanesini korumuştur. İşte bu korunanlardan biri de sikâye hizmeti idi. Bu hizmet, câhiliye devrinde de Hz. Abbâs'ın üzerinde idi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* amcası Abbâs'ın bu hizmette devam etmesine izin vermişti.

Bâzı rivayetler sikâye hizmetini "hacılara zemzem suyu dağıtmak" diye tarif eder. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ecdadından olan Abdümenaf, bu hizmet gereği tulumlarla su taşır, Kâbe'nin avlusundaki deriden kaplara doldurur, sonra da hacılara dağıtırmış. Bu vazife Abdumenaf'tan oğlu Hâşim'e, ondan da Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in dedesi Abdulmuttalib'e geçmiş, Abdulmuttalib'ten oğlu Abbâs'a intikal etmiştir.

Bu hizmet, asırlarca *Abbâs* ahfâdında devam etmiştir.

3- *Mina*'da gecelemeye vacib diyenler, bu hükmü, hadisin bazı vecihlerinde geçen ruhsat kelimesinden çıkarırlar. *"Hz. Abbas'ın izin talebi üzerine Mekke'de kalmaya Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ruhsat veriyor. Ruhsatın zıddı azimettir, öyleyse Mina'da kalmak vacibtir, vacib olmasaydı, bu tâbirler kullanılmazdı..."* vs. denmiştir. Üç mezhebten ayrı olarak, Hanefî mezhebinin Mina'da gecelemeye sünnet dediğini daha önce de belirttik. Ancak şunu da belirtelim ki, Mina gecelerinde orayı terketmek Hanefîlere göre de mekruhtur. Çünkü sünnete aykırıdır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve ondan sonra diğer halifeler, hacc esnasında eyyam-ı Mina'da hep orada gecelemişlerdir. Orada gecelememek diğer mezheplerde dem gerektirir; Hanefîlerde fidye gerekmez.

1548 ١٣ – وعن العلاء بن الحضرمى رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قال رسـول الله ﷺ : الْمُهَاجِرُ يُقِيمُ بِمَكَّةَ بعدَ قضَاءِ نُسُكِهِ ثَلاثاً]. أخرجه الخمسة.

13. (1548)- *Alâ İbnu'l-Hadramî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: *"Muhacir olanlar, menâsiklerini tamamladıktan sonra Mekke'de üç gün kalırlar."*[Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 47; Müslim, Hacc 441,(1352); Tirmizî, Hacc 103, (949); Ebu Dâvud, Menâsik 96, (2022); Nesâî, Taksiru's-Salât 4, (3, 122).]

AÇIKLAMA:

1- Mekke fethinden önce, Mekke'den Medine'ye hicret eden Muhacir-

lerin, tekrar Mekke'ye dönüp yerleşmeleri haram kılınmıştı. Sonraları, bunlardan Mekke'ye hacc ve umre niyetiyle gelenlere bu vazifeleri îfadan sonra Mekke'de üç güne kadar oturmaları mübah kılındı. Ulemânın cumhuru bu hadislerden, Muhâcirler'in Mekke'ye gelip yerleşmelerinin haram kılındığı hükmünü çıkarmıştır.

Bazı âlimler ise bu yasağın hicretin her mü'mine vâcib kılındığı ilk devrelere ait olduğunu söylemiş, Muhacirler'in de Mekke'de veya bir başka yerde ikâmet edebileceklerini, yerleşebileceklerini söylemiştir.

Bu yasak hükmü, Mekke'ye hacc için gelen herkese ait bir yasak değildir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında Medine'ye hicret etmiş olan "Muhacirler"e aittir.

Üç gün kalma izni, onları "misafir" vasfından çıkarıp "mukim" vasfına sokmayacağı içindir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu husustaki kararlılığını Muhacirler'den *Sa'd İbnu Havle*'nin, Veda haccı sırasında *Mekke*'de vefat edince, hicretle terkettiği yer olan Mekke'de vefat etmiş olmasından dolayı üzülmek suretiyle göstermiştir.

2- Bu hadisten bazı âlimler veda tavafının hacc menâsikinden olmayan müstakil bir ibadet olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Çünkü hadiste "....Menâsiklerini tamamladıktan sonra" denmektedir. Veda tavafı menâsikinin tamamlanmasından sonraki ikâmetin nihayetinde Mekke terkedilirken edâ edileceğine göre o ayrı bir ibadet olmalıdır..."denmiştir.

1549 ١٤ – وعن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ. أنه قيل له: [أيَرْفَعُ الرَّجُلُ يَدَيْهِ إذَا رَأى الْبَيْتَ؟ قَالَ حَجَجْنَا مَعَ رَسولِ اللهِ ﷺ فَكُنَّا نَفْعَلُهُ]. أخرجه أصحاب السنن وهذا لفظ الترمذى.

14. (1549)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh)'den anlatıldığına göre, kendisine: "Kişi Beytullah'ı görünce ellerini kaldırır mı." diye sorulunca şu cevabı vermiştir:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la haccettik. O zaman biz bunu yapardık." [Tirmizî, Hacc 32, (955). Bu metin Tirmizî'ye aittir. Mevzu üzerine, Ebu Dâvud ve Nesâî'den gelen metin müteakip rivayettedir.]

1550 ١٥ – وعن أبى داود والنسائى: [سُئِلَ عَنْ ذلكَ. فَقَالَ: مَا كُنْتُ أرَى أنَّ أحَداً يَفْعَلُهُ إلاَّ الْيَهُودَ. وقد حَجَجْنَا مع رَسولِ اللهِ ﷺ فلم نَكُنْ نفعلُهُ].

15. (1550)- *Ebu Dâvud* ve *Nesâî*'de bu rivayet şu şekildedir: "Bu hususta soruldu, şu cevabı verdi:

"Yahudilerden başka birisinin yaptığını görmedim. "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte haccettik, bunu yapmadık." [Ebu Dâvud, Menâsik 46, (1870); Nesâî, Hacc 122 (5, 212).]

AÇIKLAMA:

1549 numaralı hadisi *Tirmizî,* "Beytullah'ı görme anında elleri kaldırmanın mekruh olduğu hususunda gelen rivayet" adlı bir bâb başlığı altında sunarken Ebu Dâvud 1550 numaralı hadisi "Beytullah'ı görünce elleri kaldırma" adı altında verir.

Yani rivayetin birisi, Beytullah'ı görünce dua için elleri kaldırmanın müstehab olduğunu ifade ederken, diğeri mekruh olduğunu, sadece Yahudilerin *(Beytü'l-Makdis'i)* gördükleri zaman dua için ellerini kaldırdıklarını ifade etmektedir.

Bu mesele üzerine, lehte ve aleyhte başka rivayetler de gelmiştir. Beyhakî: "Elleri kaldırmayı te'yid eden Câbir'den başkasının rivâyeti, ehl-i ilim nezdinde daha meşhurdur. Bu çeşit ihtilâflı durumlarda hüküm, te'yid edene (müsbit'e) göre verilir" der.

Bu iki rivayeti cem etmek de mümkündür. Şöyle ki: Elin kaldırılmasını te'yid eden rivayet ilk görmeye, reddeden rivayet de her görmeye hamledilir. Yani birinci görüşte elleri kaldırarak dua etmek müstehabdır, bilâhere her görmede el kaldırıp dua etmek gerekmez.

Hattâbî de şunu söylemiştir: "Bu meselede ulemâ ihtilaf etmiştir. *Süfyan-ı Sevrî, İbnu'l-Mübârek, Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhuye* gibi bâzıları Beytullah'ı görünce ellerini kaldırıp dua etmişlerdir. Bunlar Câbir hadisini senette yer alan meçhul râvî sebebiyle zayıf addederler. Bunlara göre bu babta gelen *İbnu Abbâs* hadisi müteberdir.

تُرْفَعُ الأَيْدِى فِي سَبْعَةِ مَوَاطِنِ إفْتِتَاحِ الصَّلاَةِ واسْتِقْبَالِ الْبَيْتِ وَعَلى الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ وَالْمَوقِفَيْنِ وَالْجَمْرَتَيْنِ.

"Yedi yerde el kaldırılıp (dua edilir): Namaza başlarken, Beytullah'la karşılaşınca, Safâ ve Merve'de, Arafat ve Müzdelife vakfelerinde, orta ve küçük şeytan taşlanırken."

Keza *İbnu Ömer*'den de "Beytullah'ı görünce ellerini kaldırıp dua ettiği" rivayet edilmiştr.

Keza *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ)'tan da aynı davranış rivayet edilmiştir.

İbnu'l-Hümâm, senedli olarak Said İbnu'l-Müseyyeb'in şu sözünü kaydetmiştir: "Ben Hz. Ömer (radıyallahu anh)'den bir söz işitmiştim, insanlar arasında benden başka bunu işiten kimse kalmadı. Ben Beytullah'ı görünce onun şu duayı yaptığını işitmiştim:

اَللَّهُمَّ انْتَ السَّلاَمُ وَمِنْكَ السَّلاَمُ فَحَيِّنَا بِالسَّلاَمِ **"Ey Rabbim! Sen selâmsın, selâmet sendendir. Bizi selâmet üzere yaşat."**

İmam Şâfiî hazretleri Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den Kâbe'yi görünce ellerini kaldırarak şu duayı okuduğunu kaydetmiştir:

[اَللَّهُمَّ زِدْ هذا الْبَيْتَ تَشْرِيفاً وَتَكْرِيماً وَتَعْظِيماً وَمَهابَةً وَرِفْعَةً وَبِرّاً وَزِدْ يَا رَبِّ مَنْ كَرَّمَهُ وَشَرَّفَهُ وَعَظَّمَهُ مِمَّنْ حَجَّهُ أَوِ اعْتَمَرَهُ تَشْرِيفاً وَتَعْظِيماً وَمَهابَةً وَرِفْعَةً وَبِرّاً] اَللَّهُمَّ انْتَ السَّلاَمُ وَمِنْكَ السَّلاَمُ فَحَيِّنَا رَبَّنَا بِالسَّلاَمِ وَادْخِلْنَا الْجَنَّةَ دَارَكَ دَارَ السَّلاَمِ تَبَارَكْتَ وَتَعَالَيْتَ يَا ذَا الْجَلاَلِ وَالاكْرَامِ.

"Ey Rabbim, şu mübarek Beyt'in şeref, hürmet, azamet, mehâbet, yücelik ve güzelliğini artır. Ey Rabbim, ona hacc, umre gibi ibâdetler yaparak (kurbanlar sunarak) ona tâzim ve hürmet edenlerin şeref, itibar ve makamlarını yücelt, iyiliklerini artır. Ey Rabbim, sen selâmsın, selâmet sendendir. Rabbimiz bizi selâmet üzere yaşat. Bizi selâmet yurdu olan cennetine koy. Ey celâl ve ikram sâhibi Rabbim, sen her şeyden yüce ve her varlıktan üstünsün!"(2)

1551 ١٦ – وعن أبي هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [أَقْبَلَ النَّبِيُّ ﷺ فَدَخَلَ مَكَّةَ فَأَقْبَلَ إِلَى الْحَجَرِ الأَسْوَدِ فَاسْتَلَمَهُ ثُمَّ طَافَ بِالْبَيْتِ ثُمَّ أَتَى الصَّفَا حَيْثُ يَنْظُرُ إِلَى الْبَيْتِ فَرَفَعَ يَدَهُ فَجَعَلَ يَذْكُرُ اللهَ تَعَالَى مَا شَاءَ اللهُ أَنْ يَذْكُرَهُ وَيَدْعُو وَالأَنْصَارُ تَحْتَهُ]. أخرجه أبو داود.

16. (1551)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ilerledi, Mekke'ye girdi. (Doğru Beytullah'a giderek) Haceru'l-Esved'e geldi, (ilk iş) onu istilâm buyurdu. Sonra Beytullah'ı (yedi şavtta) tavaf etti. (Tavaf tamamlanınca) Safâ tepesine geldi, oradan Beytullah'a baktı. Ellerini kaldırıp Allah'ı (tekbir, tehlil, tahmid ve tevhidlerle) zikretmeye başladı ve Allah'ın zikretmesini dilediğince

2– Şâfiî'nin rivayeti köşeli parantez içindeki kısımdır. Devamı, bir başka duanın ilâvesidir.

zikretti, dua etti. Bu sırada Ensâr (radıyallahu anhüm) da onun aşağısında (aynı şekilde zikir ve duada bulunuyordu)." [Ebu Dâvud, Menâsik 46, (1872).]

AÇIKLAMA:

1- *İstilâm,* Hacer-i Esved'i selâmlamaktır. İki surette yapılır:

a) Yanaşmak mümkünse, yaklaşıp, *Hacer*'e yöneldikten sonra, namaz vaziyetinde olduğu üzere elleri kulak hizasına kadar kaldırıp: "Bismillahi Allahu ekber" diyerek eller aralıklı olarak *Hacer*'in üzerine konur, aradaki boşluktan Hacer öpülür.

b) *Uzaktan istilâm:* Eğer kalabalık sebebiyle yaklaşmak mümkün değilse, *Hacerü'l-Esved*'in bulunduğu rüknün karşısına gelince -ki zeminde kırmızı mermerle çizgi atılarak işâretlenmiştir- ellerin iç kısmı Kâbe'ye gelecek şekilde, yine kulakların hizasına kadar kaldırılıp, üzerine konuluyormuş gibi işaret edilerek "Bismillahi Allahu ekber" diyerek Hacer selâmlanır ve sağ elin içi öpülür."

2- *Şavt:* Beytullah'ın Haceru'l-Esved köşesinden başlayarak, tekrar oraya gelmek suretiyle yapılan bir turluk tavafa bir şavt denir. Bir tavaf, yedi şavttan meydana gelir.

3- Şârihler Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Safâ ve Merve'de, "Allah'ın dilediğince zikir ve dua etmesi"ni burada, duada kişinin serbest olduğuna; dilediği şekilde, içinden geçtiği şekilde dua edebileceğine yorumlamışlardır. İmam Muhammed, hacc esnasında muayyen yerlerde yapılacak duaların belirlenemeyeceğine, dileyenin dilediği şekilde dua edebileceğine hükmetmiştir. Ona göre böyle davranmak, kişiye huşu verir.

İbnu'l-Hümâm da: "Bunların tesbiti kalpteki rikkati giderir, kişi ezberindekilerini otomatik şekilde tekrar eden bir vasıta durumuna düşer, ancak sünnette gelen (me'sur) dualarla teberrük ederse bu da güzeldir" der.

Sanki her ikisi de, ne istediğini bilerek, mânayı fikren idrâk ederek dua etmenin daha uygun olduğunu, bu kayıtla me'sur duaların tercih edilebileceğini söylemektedirler.

1552 ١٧ – وعن نافع. [أنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: أقـبَلَ مِنْ مَكّةَ حَتَّى إذَا كـانَ بِقُدَيْدٍ جَاءَهُ خَبَرٌ مِنَ المَدِينَةِ فَرَجَعَ مَكّةَ بِغَيْرِ إحْرَامٍ]. أخرجه مالك.

17. (1552)- *Nâfi'* (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) Mekke'den (ayrılıp Medine'ye) yönelmişti. Kudeyd'e gelmişti ki, kendisine Medine'den bir haber ulaştı. Bunun üzerine, ihramsız olarak Mekke'ye döndü." [Muvatta, Hacc 248 (1, 423).]

AÇIKLAMA:

1- *Abdurrezzak*'ın rivayetine göre *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'in yarı yoldan Mekke'ye dönmesine sebep olan haber, Medine'de çıkan bir fitne ile ilgilidir. *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ), Ashab'tan fitneye bulaşmama hususunda gayret gösterenlerden biridir.

2- Bu rivayetle ihticâc eden *İbnu Şihâb, Hasan Basrî, Dâvud-u Zâhirî* ve etbaı Mekke'ye ihramsız girmenin câiz olduğuna hükmederler. Onlara göre, "İhramı gerektiren husus hacc veya umredir. Ne Allah, ne de Resûlü bunların dışında ihramı şart kılmamıştır..."

Ancak Cumhur bu görüşte değildir. *İmam Mâlik* "Taif gibi yakın yerlerden meyve veya odun satmak üzere Mekke'ye gelenler ihramsız girebilir" demiştir. Cumhur da böyle hükmeder. Mekke'den memleketine müteveccihen yola çıkıp, yarı yoldan dönenlerin de İbnu Ömer örneğinde olduğu gibi, Mekke'ye ihramsız girebileceğini söylemişlerdir. Ancak hâriçten Mekke'ye ticaret, ziyaret her ne maksadla olursa olsun gelmek isteyen kimse şehre ihramlı olarak girmelidir, zîra Harem bölgesine girmektedir. Bu hususu teyid eden bir hüküm de şudur: *"Kişi Mekke'ye yürümeye nezretmiş olsa, kendisine hacc veya umre niyetiyle ihram giymek vacib olur."*

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Fetih günü hâriç, her seferinde Mekke'ye ihramlı olarak girmiştir.

3- *Kudeyd:* Mekke yakınlarında bir yer ismidir. Medine yolu üzerindedir.

ON ÜÇÜNCÜ BÂB

HACCDA NİYÂBET

NİYÂBET: Bir işi başkasının yerine yapmaktır. Buna vekâlet de denir. Dinimizde namaz, oruç, itikaf gibi münhasıran bedenî olan ibadetlerde niyabet câiz değildir. Bu ibadetleri ferdler bizzat yapmalıdır. Zekât, kurban, sadaka-ı fıtır gibi sırf malî olan ibadetlerde niyabet câizdir.

Hacc ise hem malî hem bedenî bir ibadettir. Bu sebeple mutlak olarak "câiz" veya "değil" denmemiş, bazı şartlarla câiz olduğu kabul edilmiştir. Bizzat yapabileceklerin kendileri yapması gerekir. Amma acz ve zaruret gibi şartlar bulunduğu takdirde, vekil, niyâbeten bir başkasının haccını yapabilir; bu câizdir.

Zenginlik sebebiyle hacc farz olduğu halde yaşlılık, hastalık gibi sebeplerle haccedemiyen kimsenin yerine bedel göndermesi gerekir. Veya hacc farz olduğu halde bu borcu edâ etmemiş olanın, yerine bedel gönderilmesini vasiyet ederek para ayırması gerekir. Ölen zengin vasiyet etmemişse, vârisler birini göndermekle mükellef tutulmaz. Ayrıca vasiyet etse bile, parasının üçte biri, bedel olarak gidecek kimsenin hacc masraflarını karşılamayacak miktarda ise, vârisler yine de bedel göndermekle sorumlu tutulmazlar.

1553 ١ – عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [كانَ الْفَضْلُ بنُ العبـاس رديفَ رسول الله ﷺ فـجـاءته امـرأةٌ من خَثْعم تَستفتيـه فجعلَ الفَضْلُ ينظُرُ إليْها وتَنْظُرُ إليه. فجعل النَّبيُّ ﷺ يصرِفُ وَجهَ الْفَضْلِ إلى الشّقّ الآخَر. قالتْ: يارَسُولَ الله: إنَّ فَرِيضَةَ الله عَلى عِبَادِه في الحَجّ أدْرَكَتْ أبِي شَيْخـاً كَبِـيراً لا يَسْتَطِيعُ أنْ يَثْبُتَ عَلى الرَّاحِلَة أفأحُجُّ عَنْهُ؟ قَالَ نعَمْ. وَذلِكَ في حَجَّةِ الْوَدَاعِ]. أخرجه الستة.

1. (1553)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Fadl İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın terkisinde idi. Has'ame'den bir kadın birşeyler sormak istiyordu. Fadl, kadına, kadın da Fadl'a bakmaya başladı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* eliyle Fadl'ın başını öbür istikâmete çevirdi. Kadın:

"Ey Allah'ın Resûlü, Allah'ın kullarına yazdığı hacc farizası yaşlı ve ihtiyar babama ulaştı. Ancak o, bineğin üzerinde durabilecek halde bile değil. Ben ona bedel hacc yapabilir miyim?" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Evet!" dedi. Bu hâdise, Veda haccında cereyan etti." [Buhârî, Hacc 1, Cezâu's-Sayd 23, 24, isti'zân 2; Müslim, Hacc, 407, 408, (1334, 1335); Muvatta, Hacc 97, (1, 359); Tirmizî, Hacc 85, (928); Ebû Dâvud, Menâsik 26, (1809); Nesâî, Hacc 9, 11,12, (5, 117, 118).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, birçok farklı tariklerden farklı ziyadelerle rivayet edilmiştir. Öyle ki, soru soranlar bazen erkek, bazan kadındır, bazan annesi, bazan babası, bazan da kardeşi namına hacc yapmanın câiz olup olmayacağı sorulmuştur. Bu farklılıkları değerlendiren âlimler, bu mesele ile ilgili olarak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a değişik kimselerin soru sormuş olabileceğine hükmetmiştir. Erkeklerden soru sahiplerinin ismi belli ise de kadınlardan kimin sorduğu belirsizdir.

2- Hadis, bir kimsenin kadın bile olsa, hacc yapmaktan âciz olan bir başkasına bedel hacc yapmasının caiz olduğunu ifade eder. *Hanefîler, Şâfiiler, Ahmed İbnu Hanbel, Sevrî ve İshak İbnu Râhuye* böyle hükmeder.

★ *İmam Mâlik, Leys* ve *Hasan İbnu Sâlih*'e göre hayatta olan bir kimseye bedel hacc yapılamaz, sadece haccetmeden ölen kimsenin adına haccetmek câiz olur. Ancak İmam Mâlik'ten, bu mevzuda farklı üç kavil daha rivayet edilmiştir:

Birine göre; ölen nâmına dahi bir başkası haccedemez. Diğerine göre; ölenin çocukları onun adına haccedebilir. Üçüncüye göre; ölenin vasiyeti varsa onun adına başkası haccedebilir.

Cumhûr-u ulemâya göre, vasiyet olsun olmasın, ölen bir kimsenin adına onun farz veya vâcib (nezir) haccı varsa başkası tarafından edâ edilebilir. Şafiilere göre nâfile hacca dahi bedel gönderilebilir.

Niyabeten yapılan hacc, kimin adına yapılmışsa onu borçtan kurtarır. İmam Muhammed: "Bedel olan hacc yapan kendisi hacı olur, gönderen de masrafını çektiği için sevab kazanır" demiştir.

*İbnu Battâl'*ın beyânına göre, hasta iken bedel gönderen kimse sonradan sıhhate kavuşacak olsa hacc borcundan kurtulup kurtulmadığı meselesinde ihtilâf edilmiştir. *Kûfe ulemâsı ile İmam Şâfiî* ve *Ebu Sevr* ve bu haccın sayılmayacağına hükmetmişlerdir. İyileştikten sonra tekrar haccetmesi farz olur. *Ahmed İbnu Hanbel* ve *İshak İbnu Râhuye'*ye göre bu hacc kâfidir.

3- Bazı âlimler, bu hadiste, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*' in niyabeten hacc yapma iznini, hayvana binemeyecek derecede yaşlı ve âciz olan baba için, onun evlâdına vermiştir. Üstelik, aczi sebebiyle mezkur babaya hacc farz değildir. Çünkü hacc yapabilecek olana farzdır. Öyle ise buna kıyasla, başkası için de niyâbeten hacc yapılabilir diye cevaz hükmü umumîleştirilemez. Meseleyi İmam Mâlik ve diğer Mâlikî âlimler böyle yorumlarlar. Onlara göre hacc bedenî ibadettir, bedenî ibadette, tıpkı namazda olduğu gibi, niyâbet caiz değildir.

4- Haccın farziyetinde gücü yetme şartı da farklı yorumlara sebep olmuştur. *İbnu Tîn* bunu: "Beytullah'a ulaşabilmeye muktedir olma" diye açıklar. Bunda da kişinin kendi âdeti esastır. Sözgelimi, bir kimsenin âdeti yolculuğu yayan yapmak ise, binek bulamasa bile yürüyerek gitmelidir. Başkasından dilenerek geçinmeyi âdet eden kimse, dilenerek Mekke'ye varabilecekse, yiyeceği olmasa bile hacca gitmesi gerekir. Dilenmeyen ve sefere hep hayvanla giden kimseye, binecek hayvan buluncaya kadar hacc farz olmaz.

İbnu Battâl, bu kavlin Abdullah İbnu Zübeyr, İkrime ve Dahhâk'ın mezhepleri olduğunu söyler.

İmam-ı Âzam ve İmam Şâfiî'ye göre "muktedir olmak, zâd ve râhile bulmaya bağlıdır.

Zâd, hacca gidip dönünceye kadar kendisine ve bakmakla mükellef olduğu ailesine yetecek kadar nafakadır.

Râhile de binecektir. Hasan Basrî, Mücâhid, İbnu'l-Müseyyeb, İbnu Cübeyr, İmam Ahmed, İshâk vs. de bu görüştedir.

Kurtubî, Mâlikîlerin, sadedinde olduğumuz hadisi -yukarıda belirttiğimiz üzere– niyâbet meselesinde reddederken, **"Allah için, yoluna gücü yetenlere Beytullah'ı haccetmek insanların boynuna borçtur"** (Âl-i İmrân 97) meâlindeki âyete muhalif olduğunu belirtir. Onlara göre güç yetme meselesinde esas olan beden kuvvetidir.

İmam Mâlik bu meselede Kur'ân'ın zâhiriyle amel etmiştir.

Ancak Cumhur, bu hususta *Mâlikîlere* cevap vererek zâd ve râhileden bahseden hadisin, âyette geçen güç yetme mefhumu ile ne kastedildiğini açıklamış olduğunu söylemişlerdir.

5- Kendisi hacc yapmayan kimse bedel olarak hacca gidebilir mi? sorusuna Cumhur: "Evet!" diye cevap vermiştir. Çünkü, buna cevaz veren, sadedinde olduğumuz rivayet mutlaktır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* niyabet için izin isteyen kadına kendisinin hacc yapıp yapmadığını sormamıştır.

Ebu Hanife, İmam Mâlik, bir rivayette *İmam Ahmed*'in görüşü budur.

Hasan Basrî, Nehâî, Eyyub ve *Câfer İbnu Muhammed*'den de aynı görüş rivayet edilmiştir.

6- Bu hadisten, kadının vekâleten erkek adına hacca gidebileceğine hükmedilmiştir.

7- Hadisin bir diğer hükmüne göre evlad, anne ve babanın borçlarını ödemek, hizmetlerini yapmakla mükelleftir.

1554 ٢ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [أَتَى رَجُلٌ النَّبِىَّ ﷺ فَقَالَ: إِنَّ أُخْتِى نَذَرَتْ أَنْ تَحُجَّ، وَإِنَّهَا مَاتَتْ؟ فَقَالَ ﷺ: لَوْ كَانَ عَلَيْهَا دَيْنٌ أَكُنْتَ قَاضِيَهُ عَنْهَا؟ قَالَ نَعَمْ. قَالَ: فَاقْضِ اللهَ تَعَالَى، فَهُوَ أَحَقُّ بِالْقَضَاءِ]. أخرجه الشيخان والنسائى.

2. (1554)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:

"Bir adam Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek:

"Kızkardeşim haccetmeye nezretti. Ancak bunu îfa etmeden öldü, (ne yapmak gerekmektedir?)" diye sordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Üzerinde başka borcu var mıydı, sen bunu ödeyiverdin mi?" buyurdu. Adam:

"Evet!" deyince:

"Öyleyse Allah'a olan borcunu da ödeyiver. O, (celle şânuhu) borç ödenmeye daha lâyıktır" dedi." [Buhârî, Eymân 30, Cezâu's-Sayd 22, İtisâm 12; Nesâî, Hacc 7, 8, (5, 116); Müslim, Nezr 1, (1638).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, nezir borcu olduğu halde edâ etmeden ölen kimsenin nezrini, varislerinin yerine getirebileceğini ifade eder. Bu meselede İbnu

Abbâs'tan iki farklı rivayet gelmiştir. Birinde: "Kişi üzerinde nezr borcu olduğu halde ölürse velisi bunu kaza eder" demiştir.

Diğer bir rivayette de İbnu Ömer'le birlikte bunun aksine hükmettikleri belirtilmiştir. Nitekim Muvatta'da İbnu Ömer'den, Nesâî'de *İbnu Abbâs*'tan: لاَ يُصَلِّي اَحَدٌ عَنْ اَحَدٍ وَلاَ يَصُومُ اَحَدٌ عَنْ اَحَدٍ "Kimse kimsenin yerine ne namaz kılar, ne de oruç tutar" dedikleri rivayet edilmiştir.

İbnu Hacer, İbnu Abbâs'ın bu zıt görüşlerini te'vil ederek şunu söyler: "Te'yid eden rivayet ölüler hakkındadır, yani ölenin nezri yerine getirilir. Reddeden rivayet, sağlar hakkındadır, yani hayatta olanın yerine oruç tutulamaz, namaz kılınamaz. Nitekim bu te'vili te'yid eden bir rivayet İbnu Ebî Şeybe'den gelmiştir: "Ölmüş bir kimsenin üzerinde nezir borcu olursa ne yapmalı?" diye İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a sorulmuştu: "Onun adına orucu tutulur" diye cevap verdi."

İbnu'l-Münir'in de şu yorumu kayda değer: "Muhtemelen İbnu Ömer, Kuba mescidinde namaz kılmaya nezredip kılmadan ölen bir kadının kızı bu durumu sorunca, kadının kızına: "Onun yerine sen kılıver!" derken, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şu hadisiyle amel etmiş olmayı düşünmüştür: "Âdemoğlu ölünce, ameli kesilir, ancak üç kişi hâriç..." Bu üç meyanda evlâd da zikredilmiştir. Çünkü evlâd kişinin kesbindendir. Bu sebeple evlâdın salih amelleri kişinin amel defterine de, -evlâdınkinden eksiltme hâsıl etmeden- aynen yazılır. Öyle ise, "Onun yerine kılıver" sözünün mânası: "Senin namazın, kendi adına niyet etmiş olsan dahi onun adına da yazılır." Bu sözüyle İbnu'l-Münir, cevâzı evlâd'la sınırlandırmış, evlâd dışındakilerin, ölen kimsenin yerine borç ödeyemeyeceğini söylemiş olmaktadır. Mamafih *İmam Mâlik, Ebu Mus'ab, İbnu Vehb* hep bu görüşü iltizam etmişlerdir.

İbnu'l-Münir bu yorumuyla, İbnu Battâl'ı da tenkid etmiş olmaktadır. Çünkü o: "Hiç kimsenin, ölmüş veya hayatta hiçbir kimsenin yerine ne farz ne de sünnet hiçbir namaz kılamayacağı hususunda icmâ var" demiştir.

Muhelleb de şöyle demiştir: "Eğer bu câiz olursa, bu (yani niyabet) bütün bedeni ibadetlerde caiz olur, Şâri' Hz.Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* dahi bunu ebeveyni için yapmaya daha çok hak sahibi bulunurdu ve amcası için istiğfarda bulunmaktan menedilmezdi ve

وَلاَ تَكْسِبُ كلُ نفسٍ إلاّ عليها **"Günahkâr hiç bir nefis diğerinin (günah) yükünü taşımaz"** (En'âm 164) âyetinin mânası batıl olurdu."

İbnu Hacer bu mütâlaanın, bilhassa Şâri' (Resûlullah) ile alâkalı kısımlarını tenkid etmenin çok kolay olduğunu söyler. Unutmayalım ki ebeveyne, yakınlara yapılan hayrın ulaşması, onların imanla gitmiş olmalarına bağlıdır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın amcasının küfür üzerine öldüğünü rivayetler te'yid eder.

1555 ٣- وعنه أيضاً رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَمِعَ النَّبىُّ ﷺ رَجُلاً يَقُولُ: لَبَّيْكَ عَنْ شُبْرمَةَ. قَال: وَمَنْ شُبْرُمَةُ؟ قَال: أخٌ لِى أوْ قَرِيبٌ لِى فقَال: أحَجَجْتَ عن نَفْسِكَ؟ قَال: لا. قَال: فَحُجَّ عَنْ نَفْسِكَ ثُمَّ حُجَّ عَنْ شُبْرمَةَ]. أخرجه أبو داود.

3. (1555)- Yine *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'tan rivayet edildiğine göre: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir adamın:

"Şübrüme adına lebbeyk!" dediğini işitir.

"Şübrüme de kim?" diye sorar. Adam:

"Bir kardeşim veya bir yakınım!" diye cevap verir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Sen kendi hesabına hacc yapmış mısın?" diye sorar. "Hayır!" cevabını alınca:

"Öyleyse önce kendi adına hacc yap, sonra Şübrüme adına yaparsın!" der." [Ebu Dâvud, Menâsik 26, (1811); İbnu Mâce, Menâsik 9, (2903).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, kendi adına hacc yapmamış olan kimsenin, muktedir olsun olmasın bir başkası adına hacc yapamayacağını ifade etmektedir. Çünkü Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Şübrüme adına telbiye getiren kimse hakkında tafsilat aramadı, böylece o, umum yerini tutmuş olur.

1551 numaralı hadisi açıklarken *İmam Şâfiî*'nin buna hükmettiğini belirtmiştik.

Sevrî: "Kendi adına haccetmeyenin yaptığı hacc, başkası adına muteberdir" der. (Mütemmim bilgi için önceki iki hadise de bakın.)

ON DÖRDÜNCÜ BÂB
HACCLA İLGİLİ
MÜTEFERRİK HÜKÜMLER

Bu babta yedi fasıl vardır

BİRİNCİ FASIL

TEŞRİK GÜNLERİNDE TEKBİR

İKİNCİ FASIL

MİNA'DA HUTBE

ÜÇÜNCÜ FASIL

ÇOCUĞUN HACCETMESİ

DÖRDÜNCÜ FASIL

ŞARTLI HACC

BEŞİNCİ FASIL

HAREM'DE SİLAH TAŞIMAK

ALTINCI FASIL

ZEMZEM SUYU

YEDİNCİ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

BİRİNCİ FASIL

TEŞRİK GÜNLERİNDE TEKBİR

Teşrik Günü (Eyyâm-ı Teşrik): Zilhicce'nin 11, 12 ve 13. günlerine teşrik günleri denir. Bu, bayramın 2, 3 ve 4. günlerine tekâbül eder. Beş vakit farz namazların arkasından teşrik tekbirlerinin getirildiği arefe sabahından bayramın dördüncü günü akşamına kadar olan 5 güne de teşrik günleri denir.

1556 ١ – عن يحيى بن سعيد قال: [خَرَجَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ الْغَدَاةَ يَوْمَ النَّحْرِ حِينَ ارْتَفَعَ النَّهَارُ شَيْئاً فَكَبَّرَ وَكَبَّرَ النَّاسُ بِتَكْبِيرِهِ ثُمَّ خَرَجَ الثَّانِيَةَ مِنْ يَوْمِهِ ذٰلِكَ بَعْدَ ارْتِفَاعِ النَّهَارِ فَكَبَّرَ فَكَبَّرَ النَّاسُ مَعَهُ بِتَكْبِيرِهِ. ثُمَّ خَرَجَ حِينَ زَالَتِ الشَّمْسُ فَكَبَّرَ فَكَبَّرَ النَّاسُ مَعَهُ بِتَكْبِيرِهِ حَتَّى يَتَّصِلَ التَّكْبِيرُ إِلَى الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ. فَيَقُولُونَ كَبَّرَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ فَيُكَبِّرُونَ].

1. (1556)- *Yahya İbnu Said* anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) yevm-i nahrin sabahında gündüz biraz yükselince çıkıp tekbir getirdi. Onun tekbiriyle birlikte halk da tekbir getirdi. Aynı gün, gündüzün tamamen yükselmesinden sonra ikinci defa çıkıp tekbir getirdi, halk da onunla birlikte tekbir getirdi. Sonra güneşin zeval vaktinde çıkıp tekrar tekbir getirdi, halk da onunla birlikte tekbir getirdi. (Getirilen) bu tekbir Mescid-i Haram'a kadar ulaştı ve halk: "Hz. Ömer tekbir getirdi" deyip tekbir getirdiler." [Muvatta, Hacc 205, (1, 404).]

1557 ٢ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُما. [أَنَّهُ كَانَ يُكَبِّرُ فِي فُسْطَاطِهِ]. أخرجه البخارى في ترجمة باب. وأخرجه مالك إلى قوله: فيكبرون.

2. (1557)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'den anlatıldığına göre,

"O, çadırının içinde tekbir getirirdi." [Buhârî, İydeyn 12. (Tercüme'de muallak olarak kaydeder. Ancak Buhârî, bunu İbnu Ömer'e değil, Hz. Ömer'e nisbet eder.)]

1558 ٣- وعن ميمونة رَضِيَ اللّهُ عَنْها. [أَنَّهَا كَانَتْ تُكَبِّرُ يومَ النَّحرِ وَكَانَ النِّساءُ يُكَبِّرْنَ خَلْفَ أَبَانَ بنِ عُثْمَانَ]. أخرجه البخارى في ترجمة باب.

3. (1558)- *Meymûne* (radıyallahu anhâ)'dan anlatıldığına göre, "Yevm-i nahrde tekbir getirir, kadınlar da *Ebân İbnu Osmân*'ın arkasından tekbir getirirlerdi." [Buhârî, İydeyn 12.]

AÇIKLAMA:

1- Kaydedilen bu üç hadis Mina'da hacıların getireceği teşrik tekbirleriyle ilgilidir. Birinci hadis, Hz. Ömer'in yevm-i nahirde teşrik tekbirlerini ne zaman ve nasıl başlattığını, halkın buna iştirakini vs. tanıtır. İkinci hadise göre Hz. Ömer, çadırının içinde tekbir getirmekte, halk da dışarıdan onu takip etmektedir. Üçüncü hadiste, kadınların da yüksek sesle tekbire iştirak ettiğini belirtmektedir.

2- İkinci ve üçüncü hadis, Buhârî'de muallak olarak, aynı babın başlığında bazı ilâve ve bilgilerle beraberce kaydedilmiştir:

"Hz. Ömer (radıyallahu anh) Mina'da çadırında tekbir getirir, onun tekbirini mescidde olanlar, sokaklarda olanlar işitir, onlar da tekbir getirirlerdi. (Hep birlikte getirilen bu tekbirlerin azametinden) Mina sarsılırdı. İbnu Ömer de o günlerde tekbir getirirdi, namazların arkasında, yatağında, çadırında, otururken, yürürken (bu Mina) günleri boyunca tekbir getirirdi. [Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevce-i pâkleri] Meymûne (radıyallahu anhâ) de yevm-i nahrde tekbir getirirdi. Kadınlar da, (Emevî Halifesi Abdülmelik İbnu Mervan zamanında Medine vâlisi olan) Ebân İbnu Osman İbni Affân'ın arkasından tekbir getirirlerdi. Ömer İbnu Abdilaziz de teşrik gecelerinde erkeklerle mescidde tekbir getirirdi."

Görüldüğü üzere Buhârî hazretleri, birkaç tane rivayeti muallak olarak bir arada sunmuştur. İbnu Hacer, bunların mevsul olarak bulundukları kaynakları tanıtır.

Teşrik tekbirlerinin zamanı, yeri, muhtevası gibi bir kısım teferruatta ulemânın ihtilâf ettiğini belirterek ezcümle şu bilgiyi sunar:

★ Bu tekbirlerin yeri hususunda bâzıları "namazların arkasında"

demiş, bazıları, "nafilelerin arkasında değil, farzların arkasında" demiştir.

★ Bazıları, "Bu tekbiri sadece erkekler getirir, kadınlar getirmez" der.

★ Bazıları, "Teşrik tekbiri cemaatle getirilir, münferiden getirilmez" der.

★ Eda edilenlerde olur, kazaya kalanlarda olmaz.

★ Mukime vacibtir, müsafire değil.

★ Şehirde oturana gerekir, köyde oturanlara gerekmez, demiştir. Buhârî, bütün bu ihtimallerin hepsine yer verecek rivayetleri seçmiştir.

Keza ulemâ, teşrik tekbirlerinin başlama ve bitme zamanlarında da ihtilâf etmiştir:

★ Arefe günü sabahından başlar, diyen olmuş;

★ Arefe öğle namazıyla başlar, diyen olmuş;

★ İkindi namazıyla başlar, diyen olmuş;

★ Yevm-i nahrin sabah namazıyla başlar, diyen olmuş;

★ Yevm-i nahrin öğlesinde başlar, diyen olmuş;

Biteceği zamanla ilgili olarak da:

★ Yevm-i nahrin öğlesine kadardır, diyen olmuş;

★ Yevm-i nahrin ikindisine kadardır, diyen olmuş;

★ İkinci günün öğlesine kadardır, diyen olmuş;

★ Eyyam-ı teşrikin son gününün sabah vaktine kadardır, diyen olmuş;

★ Eyyam-ı teşrikin son gününün öğle vaktine kadardır, diyen olmuş;

★ Eyyam-ı teşrikin son gününün ikindi vaktine kadardır diyen olmuş.

Beyhakî, İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un ashabından bunları rivayet etmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan bu mevzuda hiçbir sâbit rivayet mevcut değildir.

Bu hususta Ashab'tan gelen rivayetlerin en sahihi, Hz. Ali ve İbnu Mes'ud (radıyallahu anhümâ)'un sözleridir. Buna göre teşrik tekbirleri, arefe günü sabahından eyyam-ı Mina'nın son gününe kadar devam eder.

Tekbirin muhtevasına gelince, bu hususta en sahih rivayeti Abdurrezzak kaydetmiştir. Ona göre tekbir şöyledir:

★ Allahu ekber, Allahu ekber, Allahu ekber kebiran.

★ Bazı rivayetlerde şu ziyade vardır: Ve lillahi'l-hamd.

★ Bazı rivayetlerde üç tekbire şu ilâve edilmiştir: "Lâ ilâhe illallahu vahdehu lâ şerîke leh..." sonuna kadar.

★ Bazılarında iki tekbirden sonra: "Lâ ilahe illallahu vallahu ekber, Allahu ekber ve lillahi'l-hamd" ilave edilmiştir.

Bu rivayet Hz. Ömer ve İbnu Ömer'den gelmiştir.

İKİNCİ FASIL

MİNA'DA HUTBE

"Postunu fedâkârlık iklimine sermiş bulunan Mina, o büyüleyen parıltılarıyla, şiirini ta Müzdelife'nin tepelerine duyurur.. onun içine girmek ister.. hatta onu da aşarak ötelerdeki Arafat'ı selamlar.. selamlar ve yirmi dört saatlik misafirlerine referans verir.. ve bu bir günlük konuklarını Arafat'a emanet eder.

Bence Mina, fedâkârlıkla şefkatin, emre itaatteki inceliği kavramakla muhabbetin tüllendiği arzda semavî bir kuşak ve sımsıcak bir kucaktır. Mina, âdeta bir teslimiyet kovanı ve bir hasbilik yuvası gibidir. Eski hali itibariyle tamamen, şimdiki durumu itibariyle de kısmen, hemen herkesin, evsiz-barksız, yurtsuz-yuvasız bir kaç günlüğüne ikamet ettiği Mina, öyle sırlı bir yerdir ki, ukbaya bütün bütün kapalı olmayan her gönül, o dağlar ve vadiler arasındaki âramgahta neler hissederler neler..! Bizler Mina'yı, her yanıyla, ruhumuzla öyle kaynaşmış ve bütünleşmiş buluruz ki; onun, âdeta kalbimizde attığını, damarlarımızda aktığını ve asabımızda yaşadığını duyar gibi oluruz. Öyle ki, oraya daha adım atar-atmaz, onun ruhumuzla kucaklaştığını, -Allah Rasulü'ne ilk kucak açılan yer olması itibariyle de üzerinde durulabilir- bize ötelere açılan yolları işaret ettiğini ve bizi tamamladığını, hatta gelip duygu dünyamıza karıştığını hisseder ve bir ölçüde hepimiz Minalaşırız.

Biz Mina'da hazırlıklarımızı yapıp ruhumuzun kanatlandırmasıyla uğraşırken, "Arafat" bir baştan bir başa gelin odaları gibi süslenir ve bağrını gelip konacak, gerilip ötelere açılacak misafirleri için tıpkı bir liman, bir meydan, bir rampa gibi hazırlar, açar.. ve ona bir dâussıla tutkusuyla koşan Hakk konuklarını beklemeye koyulur.. yeni bir imkân, yeni bir devran mülâhazasıyla coşkun Hakk konuklarını.[3]

3-- Sızıntı, Haziran 1994.

1559 ١ – عن عبدالرحمن بن معاذ قال: [خَطَبَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ وَنَحْنُ بِمِنًى فَفُتِحَتْ أَسْمَاعُنَا حَتَّى كُنَّا نَسْمَعُ مَا يَقُولُ وَنَحْنُ فِي مَنَازِلِنَا فَطَفِقَ يُعَلِّمُهُمْ مَنَاسِكَهُمْ حَتَّى بَلَغَ الْجِمَارَ فَوَضَعَ إِصْبَعَيْهِ السَّبَّابَتَيْنِ ثُمَّ قَالَ بِحَصَى الْخَذْفِ ثُمَّ أَمَرَ الْمُهَاجِرِينَ فَنَزَلُوا فِي مُقَدَّمِ الْمَسْجِدِ، وَأَمَرَ الأَنْصَارَ أَنْ يَنْزِلُوا مِنْ وَرَاءِ الْمَسْجِدِ. قَالَ: ثُمَّ نَزَلَ النَّاسُ بَعْدَ ذَلِكَ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

1. (1559)- *Abdurrahman İbnu Muâz* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz Mina'da iken Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize hitab etti. Kulaklarımız öylesine açıldı ki, sanki her ne söylese bulunduğumuz yerden (rahat) işitiyorduk. Bir ara, halka menâsikini öğretmeye başladı. Böylece taşlama yerine kadar geldi. (Konuşurken) şehâdet ve orta parmağını (kulaklarına) koymuştu. (Atılacak taşların nohut büyüklüğündeki) fırlatma taşı olduğunu söyledi. Muhacirler'e emrederek Mescid'in ön kısmında konaklamalarını, Ensar'a da Mescid'in arka kısmında konaklamalarını söyledi."

Râvi der ki: "İşte bundan sonradır ki herkes (bineklerinden inip) yerleşti." [Ebu Dâvud, Menâsik 70, (1951); Nesâî, Hacc 189, (5, 249).]

1560 ٢ – وعن رافع بن عمرو المُزنى رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَخْطُبُ النَّاسَ بِمِنًى حِينَ ارْتَفَعَ الضُّحَى عَلَى بَغْلَةٍ شَهْبَاءَ، وَعَلِيٌّ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ يُعَبِّرُ عَنْهُ وَالنَّاسُ بَيْنَ قَائِمٍ وَقَاعِدٍ]. أخرجه أبو داود.

2. (1560)- *Râfi'* İbnu Amr el-Müzenî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı Mina'da halka hitab ederken gördüm. Vakit kaba kuşluktu ve Efendimiz, boz bir dişi katırın üzerindeydi. Hz. Ali (radıyallahu anh) de, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sözlerini rahat işitebileceği bir mesafede durup, eksiltip artırmadan halka tekrar ediyordu. Halkın kimisi ayakta idi, kimisi de oturuyordu." [Ebu Dâvud, Menâsik 73, (1956).]

AÇIKLAMA:

1- İki rivayet, *Mina*'da Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın verdiği hutbe hakkında bilgi vermektedir:

1) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kuşluk vakti hitab etmiştir.

2) Taşlama mahallinde hitab etmiştir,

3) Hitabetini bir binek üzerinde yapmıştır.

4) Mina'da belli başlı grupların yerlerini ayrı ayrı ta'yin etmiş, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu ta'yininden sonra hacılar yerleşmişlerdir.

5) Hacı kâfilesi, kendi sesini işitemeyecek kadar kalabalık olduğu için -Mirkat'ta kaydedilen rakama göre 130 bin kadar- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sözlerini tekrar ederek uzaktakilere ulaştıracak aracılar kullanmıştır. Hz. Ali bunlardan biridir.

6) Hutbe dinlerken halk serbesttir: İsteyen oturarar, isteyen ayakta dinlemektedir.

7) Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* atılacak taşların büyüklüğüne varıncaya kadar haccla ilgili teferruat üzerinde durmuş, halka ta'lim etmiştir.

2- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sesinin daha kuvvetli çıkması, herkes tarafından daha iyi işitilmesi için ellerini kulakları hizasına kaldırıp ikişer parmağını kulaklarının üzerine koyduğu belirtiliyor. Mamafih rivayet metninde "kulak" kelimesi geçmez ise de bazı Ebû Dâvud nüshalarında mevcuttur. Bilal-i Habeşî'nin de öyle yaptığı rivayetlerde mevcuttur. Nitekim zamanımızda da müezzinler ezan okurken bu sünnete uymaktadırlar.

3- Birinci rivayette, hâdisenin cereyan sırasıyla tasvir edilmeyip, takdim ve te'hirlerle, hatıra gelen hususların kesintiler halinde zikredildiği şârihlerce belirtilmiştir. Meselâ elini kulaklarına koyma meselesi daha önce ifade edilebilirdi. Azimabâdî bazı farklı yorumlara dikkat çeker. Mesela "(Atılacak taşların nohut büyüklüğündeki) fırlatma taşı olduğunu söyledi" şeklinde yaptığımız tercümenin aslında geçen ثم قال (sonra söyledi) ibaresindeki söyledi قال nin atmaktan istiare olduğunu, رمى (attı) şeklinde anlamak gerektiğini kaydeder. Yani teklif edilen mâna şudur: "Sonra fıtlatma taşını attı." Halbuki قال yi رمى ile te'vil tekellüflüdür. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu haccda menâsiki ta'lim buyurduğu bizzat hadiste ifade edilmektedir. Öyle ise قال بحصى الخذف ibaresini "fırlatma taşı (yani parmak uçlarıyla fırlatılan bakla veya nohut büyüklüğünde çakıl) atacaksınız dedi" şeklinde talimî bir mânada an-

lamak daha muvafık düşmektedir. Mamafih öbür anlama da vak'aya ters gelmez, ibareye uzak düşer, قال 'yi رمى ya haml tekellüftür, tabiî değildir.

4- Son olarak bir noktayı daha belirtelim: Âlimler, hacc sırasında hutbe verilmesi gereken yerler ve vakitleri hususunda ihtilaf ederler:

Hanefî ve *Mâlikî* ulemâsı, yevm-i nahrde hutbe olmayacağı kanaatindedir. Bu kaydedilen rivayetlerde haber verilen konuşmalar, râviler tarafından hutbe kelimesiyle ifade edilmiş olsa da aslında bunlar hutbe değil, umumî tavsiyeler mâhiyetinde konuşmalardır, haccın şiarı mânasını taşıyan hutbe değildir. Hattâ bunlar yevm-i nahrde hutbenin meşru olmayacağını bile söylemişlerdir. Bunlara göre, haccda a) Zilhicce'nin 7'sinde, b) Arefe günü (Zilhicce'nin 9'u), c) Yevm-i nahrin ikinci günü (Zilhicce'nin 11. günü) hutbeler mevcuttur.

Bu açıklamaya muvâfakat eden Şâfiî hazretleri -bir itirazda bulunarak- yevm-i nahrin ikinci günü yerine "üçüncü günü" der ve dördüncü bir hutbe ilâve eder: "yevm-i nahrdeki hutbe..." Der ki: "Halkın o gün, yapacağı menâsiki bilmesi için bu hutbeye ihtiyacı vardır, çünkü o gün taşlama, kurban, traş, tavaf gibi menâsik mevcut." Bu hükme giderken sadedinde olduğumuz hadislerle istidlâl eder.

Yukarıda temas edildiği üzere, Tahâvî, mezkur hutbenin haccla doğrudan ilgisi olmayan, umumî tavsiyeler olduğunu söyleyerek buna hutbe denemeyeceğini belirtmiş ve Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bunları haccı aydınlatmak kasdıyla söylemiş olduğu hükmünü çıkarmıştır. İbnu'l-Kassâr: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, söylemiş bulunduğu şeyleri, uzak diyarlardan gelen kimselere tebliğ etmek için o davranışa yer vermiştir. Bunu görenler de, O'nun hutbe verdiğini zannetmişlerdir. Şâfiî'nin, ihramdan çıkmayı sağlayacak amellerin öğretilmesine insanların ihtiyaç duyduğuna dair sözü kesin bir gerçeğe parmak basmaz, zîra, o hususları imamın Mekke'de veya Arafat'ta öğretmesi de mümkündür" demiştir.

Bu mütâlaalara şöyle cevap verilmiştir: "Yevm-i nahrde verildiği belirtilen hutbelerle ilgili rivayetler, o hutbede Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yevm-i nahrin tâzimine, Zilhicce'nin onunun tâzimine, haram belde'nin tazimine tenbihte bulunduğu, Sahâbe'nin de bu konuşmaya hutbe demekte tereddüt göstermediği ortada iken, başkasının te'viline itibâr edilmez. Bir kısım gerekli bilgilerin arefe günü verilebileceğine dair söylenene gelince, bu da tatminkâr değildir. Zîra, nahr günündeki hutbeyi inkâr edenler, Arafat'a hareketten sonraki günlerde

yapılacak olan bütün amelleri, terviye (8 Zilhicce) günü öğretmek mümkün olduğu halde, nahrin ertesi (ikinci) günündeki hutbeyi meşru görmektedirler. Öyle ise, madem ki, her günün, -diğerinde bulunmayan-kendine has menâsiki var, şu halde sebeplerin değişmesine tâbi olarak, her günün ibadetlerini yeniden öğretmek meşrudur ve gereklidir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın nahr günündeki hutbesinde ihramdan çıkmaya müncer menâsikten söz etmediğine dair Tahâvî'nin iddiasını, Amr İbnu'l-As (radıyallahu anh)'dan Buhârî'nin kaydettiği bir rivayet reddeder. Çünkü orada Amr İbnu'l-Âs, yevm-i nahrde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hutbesine şâhid olduğunu, cemaatten bazılarının menâsikten bir kısmını diğerine takdimle ilgili sual sorup cevap aldığını belirtir" (1461 numaralı hadise bakın).

ÜÇÜNCÜ FASIL

ÇOCUĞUN HACCI

1561 ١ – عن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما قال: [لَقِىَ رسولُ اللّٰه ﷺ رَكْباً بِالرَّوْحَاءِ فَرَفَعَتْ إلَيْهِ امْرَأةٌ مِنْهُمْ صَبِيّاً. فقَالَتْ: ألِهذَا حَجٌّ؟ قال: نَعَمْ، ولَكِ أجْرٌ]. أخرجه مسلم ومالك وأبو داود والنسائى.

1. (1561)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ravhâ'da bir grup yolcuya rastladı. Onlardan bir kadın kendisine bir çocuğu kaldırıp:

"Bunun için de hacc câiz olur mu?" diye sordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Evet olur ve sana da sevab vardır" buyurdu." [Müslim, Hacc 409, (1336); Muvatta, Hacc 244, (1, 422); Ebu Dâvud, Menasik 8, (1736).]

AÇIKLAMA:

1- Ravhâ, Medine'ye kırk mil kadar uzaklıkta bir yer adıdır.

2- Cumhur, bu hadise dayanarak çocuğun hacc yapmasının câiz olduğunu söylemiştir. Şâfiî, Mâlik, Ahmed İbnu Hanbel (rahimehumullah) ve başka pekçok âlim, "Çocuğun haccı muteberdir, onunla çocuk sevaba mazhar olur, ancak büyüyünce farz olacak haccın yerine geçmez, nâfile bir hacc olarak sahihtir" demişlerdir.

3- *Ebu Hanife* "çocuğun haccı sahih olmaz" demiştir. Ebu Hanife'nin ashabı da: "Çocuğa temrin olsun, hacca alışsın diye hacca götürmüşlerdir" demişdir.

Kadı İyaz der ki: "Çocuğun hacc yapmasının câiz olduğu hususunda ulemâ ihtilâf etmez. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın fiili, Ashab'ın fiili ve ümmetin icmâı bunu te'yid eder. Ebû Hanife'nin muhalefeti de

cevâza taalluk etmez. Onun itirazı bu haccın mün'akid olup, buna hacc ahkâmının uygulanıp uygulanamayacağı hususundadır." Çünkü, hacc mün'akid oldu mu, ihram yasaklarını işlediği takdirde fidye gerekir, dem gerekir vs. tıpkı büyüklere gerekeceği gibi. (Halbuki, umumî hukuk prensibine göre çocuktan haram kaldırılmıştır, cezâya ehil değildir ve velisi, çocuğun malını korumakla sorumludur, çocuğun malını eksilten akid ve tasarruflara hukuken yetkili değildir. Sözgelimi çocuğa yapılan bağışı kabul eder ama, çocuğun malından çocuk adına sadaka veremez. Şu halde haccın ahkâmını çocuğa uygulamak, bu prensipler açısından muvafık değildir. Böyle düşünen Ebu Hanife hazretleri: Hacc, çocuğa temrin olarak, onun öğretilmesi için gerekir, normal bir hacc olarak mün'akid olmaz, öyle ise ihram yasaklarını işlerse fidye, kurban gerekmez, demek istemiştir.

4- *Nevevî,* çocuğun haccının, çocuktan, büyüyünce hacc borcunu düşürmeyeceğinde ulemânın icma ettiğini belirtir.

5- Çocuğa hacc yaptırana sevab, onu taşımak, ihram yasaklarından korunmasını sağlamak, ihramlının yaptıklarını ona yaptırmak gibi sebeplerden ileri gelir.

6- Çocuk adına ihrama giren veliye gelince her veli buna yetkili değilir. Nevevî der ki: "Ashabımız (Şafiîler) nezdinde sahih olan şudur: "Çocuğun malına veli olma yetkisi bulunan baba veya dede veya kâdı tarafından tâyin edilen kayyim veya vasi veya kâdı veya imam çocuk adına ihram giymeye yetkilidir. Annenin çocuk adına ihrama girmesi câiz değildir. Şayet anne vasiyyet yoluyla veya kâdının kararıyla çocuğa veli olmuşsa o zaman bu yetkiye sahiptir." Ancak, annenin veya *velâyetü'l mâl* yetkisi olmasa bile asabeden birinin çocuk adına ihrama girebileceğini söyleyen âlim de olmuştur. Bütün bu ahkâm, çocuğun temyiz hâline ulaşmamış yaşta olmasıyla ilgilidir.[4] *Eğer temyiz yaşına basmışsa velisi, çocuğun bizzat ihrama girmesine izin verebilir. Eğer mümeyyiz çocuk, velisinin izni olmadan ihram giyse veya velisi onun adına ihram giyse, esah olan kavle göre, bu hacc mün'akid olmaz. Velinin, mümeyyiz olmayan çocuk adına ihrama girmesinin vasfı, kalbinden, çocuğu ihramlı kıldım diye geçirmesinden ibarettir."*

Dinimizin, çocuk adına ihrama girme hususunda velisine getirdiği sınırlamaların, kayıtların sebebi, haccla ilgili bütün masrafların çocuğun

4– Temyiz, çocuğun söylenenleri tam olarak anlayıp, doğru olarak cevap verebilecek halde olmasıdır. Yaşla kayıtla değilse de umumiyetle çocukların 6-7 yaşlarında mümeyyiz sayılacağı kabul edilmiştir.

malından çıkacağı içindir. Böylece çocuğun malının israfı önlenmiş olmaktadır.

1562 ٢– وعن السائب بن يزيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [حَجَّ بِى أَبى رَضِىَ اللهُ عَنْهُ في حَجَّةِ الْوَدَاعِ مَعَ رسولِ اللهِ ﷺ وأنَا ابنُ سَبْعِ سِنِينَ]. أخرجه البخارى والترمذى.

2. (1562)- *Sâib İbnu Yezid* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Babam (radıyallahu anh) bana, Veda haccı sırasında Resûlullah*(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte hacc yaptırdı. Ben o zaman yedi yaşında idim." [Buhârî, Cezâu's-Sayd 25; Tirmizî, Hacc 83, (925).]

1563 ٣– وعن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [كُنَّا نُلَبِّى عَنِ النساء والصبيان]. أخرجه الترمذى

وقال: حديث غريب.

وقد أجْمَعَ أهْلُ الْعِلْمِ أنَّ المَرْأَةَ لاَيُلَبِّى عَنْهَا غَيْرُهَا

3. (1563)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) diyor ki: "Biz, kadın ve çocuklara bedel, telbiye getiriyorduk." [Tirmizî, Hacc 84, (927); İbnu Mâce, Menâsik 68, (3038).]

İlim adamları, kadının yerine başkasının telbiye getiremeyeceği hususunda icmâ etmişlerdir.

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet Tirmizî'de كُنَّا نُلَبِّى عَنِ النِّسَاءِ وَنَرْمِى عَنِ الصِّبْيَانِ *"Kadınlara bedel telbiye çeker, çocuklara bedel de taşlama yapardık"* şeklindedir.

2- Tirmizî hadis hakkında şu bilgiyi verir: "Ehl-i ilim, kadının yerine başkasının telbiye getiremiyeceği hususunda icma etmiştir. O, kendisi için telbiye getirir. Onun telbiyede sesini yükseltmesi mekruhtur (telbiyeyi alçak sesle getirmesi mekruh değildir)."

DÖRDÜNCÜ FASIL

ŞARTLI HACC

1564 ١ – عن عائشة رضى الله عنها قالت: [دخل رسول الله ﷺ على ضباعة بنت الزبير رضى الله عنها. فقال: لعلك أردت الحج؟ فقالت: والله ما أجدنى إلا وجعة فقال: حجى واشترطى، وقولى: اللهم محلى حيث حبستنى]. أخرجه الشيخان والنسائى.

1. (1564)- *Hz.Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* Subâa Binti'z-Zübeyr (radıyallahu anhâ)'in yanına girdi:

"Herhalde sen hacc yapmak istiyorsun?" dedi. Subâa:

"Vallahi kendimi hasta buluyorum" diye cevap verince:

"Hacca çık, fakat şart koş ve de ki: "Ya Rabbi, beni nerede hapsedersen orası (ihramdan çıkıp haccı bırakma) yerimdir." [Buhârî, Nikâh 15; Müslim, Hacc 104, (1207); Nesâî, Hacc 60, (5, 168).]

AÇIKLAMA:

1- Burada adı geçen Subâa, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in amcasının kızıdır.

Anlaşıldığı üzere, hacc yapmak arzusundadır ve fakat kendisini hasta hissetmektedir. Durumu Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e arzedip fetva isteyince, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ibâdet yapamayacak yerde ihramdan çıkma niyetiyle hacca karar vermesini tavsiye etmiştir."

Müslim'in bazı rivayetinde Subâa (radıyallahu anhâ)'nın hacca katılıp, tamamladığı tasrih edilir.

2- Ulemâ, böyle bir şartın câiz olup olmayacağı hususunda ihtilâf etmiştir. *Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. İbnu Mes'ud, Ammâr* ve *İbnu*

Abbas (radıyallahu anhüm ecmâin) ile Tâbiin'den *Said İbnu'l-Müseyyeb, Urve İbnu Zübeyr, Atâ, Alkame* ve Şüreyh (rahimehumullah) tecviz etmişlerdir. Şâfiî'nin meşhur kavli de budur. Ahmed İbnu Hanbel, İshâk ve Ebu Sevr de aynı görüştedirler.

Bazı âlimler böyle bir şartın bâtıl olduğunu söylerler. Ashab'tan *Hz. Aişe* ve *İbnu Ömer* (radıyallahu anhum) bu kanaattedir. İmam-ı Âzam, *İmam Mâlik, Nehâî, Tâvus, Said İbnu Cübeyr, Hakem* ve Süfyan Sevri'nin mezhepleri de budur.

1565 ٢- وللترمذى قال: [كَانَ ابنُ عُمرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا يُنْكِرُ الاشْتِرَاطَ في الحَجِّ ويَقُولُ: أَلَيْسَ حَسْبُكُمْ سُنَّةَ نَبِيِّكُمْ ﷺ؟].

وزاد النسائى: أَنَّهُ لَمْ يَشْتَرِطْ. فَإِنْ حَبَسَ أَحَدَكُمْ حَابِسٌ فَلْيَأْتِ الْبَيْتَ وَلْيَطُفْ بِهِ وبَيْنَ الصَّفَا والْمَرْوَةِ ثُمَّ لِيَحْلِقْ أَوْ لِيُقَصِّرْ ثُمَّ لِيُحِلَّ وَعَلَيْهِ الحَجُّ مِنْ قَابِلٍ.

2. (1565)- *Tirmizî* de der ki: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), haccda şart koşmayı reddeder ve şöyle derdi: "Size Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sünneti kifâyet etmiyor mu?" Nesâî'nin rivayetinde şu ziyade yer alır: "O, hiçbir zaman şart koşmamıştır. Eğer sizden biri bir mâniden dolayı haccını tamamlayamazsa, Beytullah'a giderek tavaf etsin, Safâ ve Merve arasında sa'yetsin, sonra traş olsun yahut saçını kısalttırsın. Böylece ihramdan çıkmış olur ve gelecek sene hacc yapıncaya kadar her şey kendisine helal olur."

Şârihler, bu hadisi İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'tan rivayet eden *Tâvus* ile *Said İbnu Cübeyr*'in de bununla amel etmediklerini belirtirler.

Esâsen haccı tamamlamaya mani bir engelle karşılaşacak olanların tâbi olacakları ihsâr ahkâmı varken, önceden koşulan şart, yeni bir hak getirmiyor.

BEŞİNCİ FASIL

HAREM'DE SİLAH TAŞIMAK HAKKINDA

1566 ١ - عن ابن جُريج قال: [أصَابَ ابنَ عُمَرَ سِنَانُ رمحٍ في أخْمَصِ قَدَمِه بمنىً فجـاء الحَجَّاجُ يَعُودُهُ. فقال: لَوْ نَعْلَمُ مَنْ أصَابَكَ؟ فـقالَ: أنْتَ أصَبْتَني. فـقال: وَكَيْفَ؟ قال: حَمَلْتَ السِّلاحَ في يومٍ لم يكُنْ يُحْمَلُ فيه، وأدْخَلْتَ السِّلاحَ الحَرَمَ وَلَم يَكُنْ السِّلاحُ يُدْخَلُ الحَرَمُ]. أخرجه البخارى.

1. (1566)- *İbnu Cüreyc* (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'ın ayağının çukuruna, Mina'da mızrağın uç demiri isâbet etti. Haccâc, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e geçmiş olsun ziyaretine geldi. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e:

"Keşke sana bunu isabet ettireni bilseydik (de cezalandırsaydık)" dedi. İbnu Ömer:

"Bana onu sen isâbet ettirdin" dedi. Öbürü:

"Nasıl olur?" deyince, İbnu Ömer:

"Silah taşınması yasak olan bir günde sen silah taşıdın. Harem'e silah soktun. Halbuki Harem'e silah sokulmaz" dedi." [Buhârî, İydeyn 9.]

AÇIKLAMA:

1- Burada *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) Haccâc-ı Zâlim'i suçlayıp: "Bana bunu saplamalarını sen emrettin" demek için doğrudan "sen isabet ettirdin" demektedir. Zîra Halife Abdülmelik, *Abdullah İbnu'z-Zübeyr*'in şehid edilmesinden sonra, Hicâz valisi olan Haccâc'a mektup yazarak, *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'e hiçbir hususta muhalefet etmemesini yazar. Bu emir Haccâc'a ağır gelir ve İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in hayatına son vermeye azmeder. Bir adamına

talimat vererek, zehirli harbe saplayarak öldürmesini tenbihler. Kalabalık bir anda, memur Hz. İbnu Ömer (devede iken) ayağından yaralar. Zehirin tesiriyle İbnu Ömer derhal hasta düşer, bir müddet sonra da Hakk'ın rahmetine kavuşur (radıyallahu anh). Sene: 74.

2- Şu halde hadiste geçen "sen silah taşıdın" ifadesi "silahın taşınmasını sen emrettin" demektir.

3- Ashab'ın "silah taşınması yasak olan bir günde" şeklinde failini zikretmeden yaptığı beyanlar ref'e yani hadisin merfu (Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sünneti) olduğuna hamledilmiştir. Binaenaleyh bayram günü silah taşıma yasağının Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından konduğu kabul edilmiştir. Mamafih Abdurrezzak'ta mürsel olarak gelen bir rivayette: "Bayram günü silahla çıkmayı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yasakladı" denmektedir. *İbnu Mâce*'den gelen bir başka rivayette: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, iki bayramda da İslâm memleketlerinde, düşmanla karşı karşıya olmadıkça silah taşımayı yasakladı" denmektedir. Müslim'in bir rivayetinde ise: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'de silah taşımayı yasakladı" denmektedir.

1567 ٢– وعن البَرَاء بن عازب رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [لما صَالَحَ النَّبىُّ ﷺ أهلَ الحُدَيْبِيَّةِ صَالَحَهُمْ عَلَى أنْ لاَ يدخلها إلا بِجُلُبَّانِ السِّلاَحِ القِرَابُ بِمَا فيهِ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

2. (1567)- *Berâ İbnu Âzib* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hudeybiye'de Mekkelilerle, "Şehre, silahın sâdece cülübbânından yani içindekileriyle dağarcıktan başka bir şey sokmamak şartıyla anlaştılar." [Buhârî, Sulh 6, Umre 3, Cezâu's-Sayd 17, Cizye 19, Megâzî 43; Müslim, Cihâd 90, (1783); Ebu Dâvud, Menâsik 33, (1832).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet Hudeybiye Antlaşması'nın bir maddesine temas eden bir özetlemedir. Vak'a değişik rivayetlerde az çok farklı şekillerde gelmiştir. Ebu Dâvud'un rivayeti daha vâsıh olarak şöyle: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hudeybiye'de sulh yaptığı zaman müşriklerle şu esasta anlaştılar: "(O yıl umre yapılmayacak, gelecek yıl yapılacak. Umre sırasında şehirde üç günden fazla kalmayacaklar. Ayrıca, umre sırasında) Müslümanlar şehre sadece silah cülübbânı ile gireceklerdi. Ben silah cülübbânı nedir? diye sordum. Dedi ki: "İçindekileriyle birlikte dağarcık."

Aynî cülübbânın deriden mâmul bir kılıf olduğunu, içerisine kınıyla birlikte kılınç, ok, yay gibi silahların ve hatta azık gibi yolcunun temel ihtiyaç maddelerinin konduğunu, daha ziyade hayvanın sırtında taşındığını, içerisine kamçı da konduğunu belirtir. Bu açıklamaya göre cülübbân bizde kullanılan heybenin bir nev'i olmaktadır. Çünkü yolcu, sayılan eşyaları heybeye koyar. Tek gözlü olduğu takdirde, deriden mâmul ise dağarcık denir.

2- Aslında umre sırasında silaha gerek yoktur. Ancak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* müşriklerin antlaşmaya tamamıyla sadâkat gösterecek sulh içinde umrelerini yapacaklarından emin olmadığı için bu şartı antlaşmaya koydurmuştur. Mekkeliler de, herhangi bir fitne ve çatışma hâlinde silahlar çekilecek olursa Müslümanlar geciksinler diye silahları kınları içerisinde dağarcıkta taşıma şartında ısrar etmiş olmalıdırlar.

3- *İbnu Battâl* der ki: "İmam Mâlik ve Şâfiî (rahimehumallah) hacc ve umre sırasında ihramlının silah taşımasına cevaz tanırlar, Hasan Basrî ise bunu mekruh addeder.

ALTINCI FASIL

ZEMZEM SUYU HAKKINDA

1568 ١ـ عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [سَقَيتُ النَّبىَّ ﷺ مِنْ ماءِ زَمْزَمَ فشَرِبَ وَهُوَ قَائِمٌ]. أخرجه الشيخان.

1. (1568)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a zemzem suyu verdim, ayakta içti." [Buhârî, Hacc 76, Eşribe 16; Müslim, Eşribe 117, (2027); Tirmizî, Eşribe 12, (1883).]

AÇIKLAMA:

1- Bazı âlimler zemzem içmeyi, haccın sünnetlerinden biri olarak değerlendirmişlerdir.

2- Zemzemin ayakta içilmesine karşı çıkanlar da olmuştur, çünkü ayakta su içmek bazı rivayetlerde yasaklanmıştır. Ancak, Hz. Ali'den kaydedilen bir Buhârî hadisinde: أَنَّهُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَرِبَ قَائِماً "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ayakta su içti" denmektedir.

Bu rivayetler, ayakta içmenin câiz olduğuna hamledilmiştir.

1569 ٢ـ وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما. [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ أمَرَ رَجُلاً مِنْ قُرَيْشٍ في المُدَّةِ أنْ يَأتِيَهُ بِمَاءِ زَمْزَمَ إلى الحُدَيْبِيَّةِ. فَذَهَبَ بِهِ إلَى المَدِينَةِ]. أخرجه رزين والمراد «بالمُدَّة» هنا: مدة المُهادنة.

2. (1569)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (Hudeybiye Antlaşması) sırasında bir Kureyşliye, Hudeybiye'ye zemzem suyu getirmesini söyledi. Adam getirdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu Medine'ye götürdü." [Re-zîn'in ilâvesidir.]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet zemzemin faziletine delâlet edenlerden biridir. Ayrıca hacıların, hacc veya umre dönüşü, beraberlerinde zemzem suyu getirme âdetinin Nebevî bir sünnet olduğunu da göstermiştir.

Muhibbu't-Taberî'nin el-Kırâ li-Kâsıdı Ümmi'l-Kurâ adlı kitabında İbnu Ebî Hüseyn'den kaydettiği şu rivayet de bu hadisi te'yid eder: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm), Süheyl İbnu Amr'a şunu yazdı:* **"Bu mektubum sana geceleyin gelirse sabahı bekleme, gündüz gelirse akşamı bekleme, bana derhal zemzem suyu gönder..."**

YEDİNCİ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

1571 ١ - عن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت: [قلتُ يا رسُولَ اللهِ ألاَ نَبْنِى لَكَ بِمنىً بيتاً يُظِلُّكَ مِنَ الشَّمْسِ؟ فقَالَ: لاَ. إنَّمَا هُوَ مُنَاخٌ لِمَنْ سَبَقَ إلَيْهِ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

1. (1570)- *Hz.Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü, Mina'da, seni güneşe karşı gölgeleyecek bir bina yapmayalım mı?" demiştim, bana:

"Hayır! dedi. *Orası oraya gelenlere develerini ıhdırma yeridir!"* [Ebu Dâvud, Menâsik 90, (2019); Tirmizî, Hacc 51, (881); İbnu Mâce, Menâsik 52, (3006, 3007).]

AÇIKLAMA:

Hadiste , Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin Mina'da güneşe karşı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ikâmet etmesi için bir bina yapılmasını teklif ettiği görülmektedir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu reddeder. *Tîbî* hadisi şöyle açıklar: Mânası şudur. "Hz.Aişe: "Oturman için sana bir bina yapmamıza izin ver" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bundan menetti ve sebebini de açıkladı. Buna göre, Mina, kurban taşlama, traş gibi hacc menâsikinin edâ edileceği yerdir. Bu menâsike herkes müştereken iştirak eder. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* orada bir bina yapacak olsaydı, herkes ona uyarak pekçok binalar yapardı. Bu ise, oranın daralmasına ve hacılara sıkıntı vermesine sebep olurdu. Caddeler ve sokaklarda oturulacak yerler de böyledir (kimsenin oraları daraltmaya hakkı yoktur). *Ebu Hanife*'ye göre Harem bölgesi vakfedilmiş arâzidir. Zîra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'yi zorla fethetmiştir ve Harem bölgesini vakfetmiştir. Kimsenin oradan mülk edinmesi câiz değildir.

1571 ٢– وعن أبى واقدٍ اللَّيْثِىّ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قـال: [سَمِعْتُ النَّبىَّ ﷺ يقـولُ لأزْوَاجِهِ في حَجَّةِ الْوَداعِ: هٰذِهِ ثُمَّ ظُهُورُ الْحُصْرِ]. أخرجه أبو داود.

« الْحُصْرُ » جمع حَصِير، والمراد لا تخرجْنَ من بيوتكن بعد هذه الحجة.

2. (1571)- *Ebu Vâkid el-Leysî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı dinledim. Veda haccında zevcelerine şöyle demiştir:

"Size bu (farzınız!) bundan sonra hasırların arkaları!" [Ebu Dâvud, Menâsik 1, (1722).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, bu hadisle Veda haccı sırasında, zevcelerine: *"Bu haccınızla farz olan borcunuzu ödemiş oldunuz. Bundan sonra artık ikinci sefer hacca gelmeniz vacib değildir, sizlere evlerinizde oturmak gereklidir"* demek istediği belirtilmiştir.

2- Bu hadisten, haccın bir kere farz olduğu hükmü de çıkarılmıştır. Nitekim Ebu Dâvud, hadisi, bu yönü sebebiyle hacc bahsinin, Haccın Farziyeti adını taşıyan ilk babında kaydetmiştir.

3- Hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerine, Veda haccından sonra hacc yapmalarının câiz olmadığına da delil addedilmiştir. Nitekim bir başka hadiste: افْضَلُ الْجِهَادِ وَاَجْمَلُه حَجٌّ مبرورٌ ثُمَّ لزُومُ الْحُصرِ *"(Kadınlar için) cihâdın en faziletli ve en güzeli hacc-ı mebrur, sonra da hasırlardan ayrılmamaktır"* buyurulmuştur. Bu da kadınların evlerinden ayrılmamalarını teşri eder.

Hemen belirtelim ki, bu hükme iki nokta-i nazardan itiraz edilmiştir:

a) Her şeyden önce, hadisin bu mânada sarih ve yasak koymada vâzıh olmadığı söylenmiş, ayrıca Buhârî'nin Hz. Aişe'den kaydettiği bir başka hadis gösterilmiştir. Hadiste *Hz. Aişe,* Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: *"Ey Allah'ın Resûlü, sizlerle biz de gazveye çıkıp cihad etmeyelim mi?"* diye sorar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cevabı şudur:

لَكِنْ اَحْسَنُ الْجِهَادِ وَاَجْمَلُهُ الْحَجّ حَجٌّ مبرورٌ

"Ancak cihadın en iyisi ve en güzeli haccdır, Hacc-ı mebrurdur"

Hz. Aişe der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan bunu işittikten sonra haccı hiç bırakmadım." İbnu Mâce'deki rivayette, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin sorusuna Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu cevabı vermiştir: نَعَمْ جِهَادٌ لاَ قِتَالَ فِيهِ : الْحَجُّ والْعُمْرَةُ

"Evet var, içinde kıtal olmayan bir cihad var: Hacc ve umre."

Ümmü Atiyye'den gelen bir rivayet de kadınların cihada katıldığını, hastaları tedavi ettiklerini te'yid eder. Şu halde Hz. Aişe, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hacc için yaptığı bu teşviklerden tekrar tekrar hacca gitmenin kendileri hakkında da mübah olduğu hükmünü çıkarmış olmalıdır. Tıpkı erkeklere tekrar tekrar cihada gitmek mübah olduğu gibi...

Hz. Ömer (radıyallahu anh), bu meselede tevakkuf ederek, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerine hacc izni vermemiş ise de, Hz. Aişe'nin delilindeki kuvveti sonradan görmüş olmalı ki, hilâfetinin sonunda hacc izni vermiştir. Hz. Ömer'den sonra Hz. Osman (radıyallahu anhümâ), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerini hacca götürmüştür.

Beyhakî der ki: "Hz. Aişe'nin bu hadisinde, Ebû Vâkid'in hadisinde kastedilen murad haccın bir kereye mahsus vacib olduğunu beyandır, erkekler gibi onların da fazla yapmasında bir vebal yoktur. Keza bu hadiste, evde kalmaları için gelen emrin vücub ifade eden bir emir olmadığına da delil vardır."

3- Ebu Vâkid'in hadisindeki asıl gâye Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in zevcelerini Veda haccından sonra haccdan menetmek değil, haccı terketmelerine cevazdır. Zîra, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan sonra haccetmeleri fiilen sâbittir. Buhârî'den gelen bir rivayet, Hz. Ömer'in yaptığı son hacc sırasında onlara da izin verdiğini, beraberlerinde Hz. Osman ve Hz. Abdurrahman (radıyallahu anhümâ)'ı gönderdiğini belirtir. İbnu Sa'd'dan gelen bir rivayette Ümmü Ma'bed, bu hacc heyetine Kadîd'de konaklama ânında rastladığını, yanlarına gittiğinde onları sekiz kadın olarak gördüğünü belirtir. Keza İbnu Sa'd'ın kaydettiği bir rivayette Ebu İshâk es-Sebiî, Mugîre İbnu Şu'be'nin (Kûfe valiliği) zamanında Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in zevcelerini "üzerinde taylasan örtülü hevdecler[5] içerisinde hacc yaparken gördüğünü" beyan eder ki bu hicrî 50. yıllara rastlar.

İbnu Sa'd'ın, Hz. Aişe'den kaydettiği bir başka rivayetine göre, Ümmühâtu'l-mü'minîn, Hz. Osman'a hacc için müracaat ederler. O: "Ben

5– Hevdec: Develerin sırtında taşınan, kadınlara mahsus küçük hücre, mahfe.

de hacca gideceğim, sizin haccınızı ben yaptırayım" der. Vefat etmiş bulunan Zeyneb (radıyallahu anhâ) ile Sevde (radıyallahu anhâ) hariç, hep beraber hacca giderler. Sevde vâlidemiz, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan sonra vefat edinceye kadar evinden ayrılmamayı tercih etmiştir.

Ebu Hüreyre'nin -İbnu Sa'd'daki- bir rivayeti de Hz. Zeyneb ve Hz. Sevde dışında diğer Zevcât-ı Tâhirât (radıyallahu anhünne)'ın hacc yaptıklarını; o ikisinin: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan sonra bizi binek taşımayacak" diyerek evlerinden ayrılmadıklarını belirtir.

İbnu Sa'd'ın kaydettiği bir rivayette Hz. Aişe (radıyallahu anhâ):

مَنَعَنَا عُمَرُ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ حَتّى إذَا كَانَ آخِرُ عَامٍ فَأذِنَ لَنَا

"Hz. Ömer (radıyallahu anh) hacc ve umre yapmayı bize yasaklamıştı, son senesinde izin verdi" der.

Şu halde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vefatından sonra Ümmühâtu'l-mü'minîn'in hacc yaptıklarını te'yid eden rivayetler mevcuttur.

1572 ٣– وعن إبراهيم عن أبيه عن جده: [أنَّ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ أذِنَ لأزْوَاجِ النَّبِـيِّ ﷺ فِي آخِـرِ حَجَّةٍ حَجَّهَا، يَعْنِى فِـي الحَجِّ، وَبَعَثَ مَعَهُنَّ عَبْدَالرَّحْمنِ بنَ عَوفٍ وَعُثْمَانَ بنَ عَفَّانَ]. أخرجه البخارى.

وقال البرقانى: هو إبراهيم بن عبدالرحمن بن عوف. قال: الحميدى في هذا نظر.

قلت: لعله إبراهيم بن عبدالرحمن بن عبدالله بن أبى ربيعة المخزومى، والله أعلم.

3. (1572)- İbrahim (rahimehullah) babası tarikiyle dedesinden rivayet ediyor:

"Hz. Ömer (radıyallahu anh), yatığı en son haccında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerine izin verdi. Onlarla birlikte Abdurrahman *İbnu Avf* ve *Osman İbnu Affân* (radıyallahu anhümâ)'ı gönderdi." [Bu-hârî, Cezâu's-Sayd 26.]

Berkânî der ki: "(Hadisi rivayet eden) İbrahim'den maksad: İbrahim İbnu Abdirrahman İbni Avf'tır."

Humeydî ise: "Bu açıklama isabetli gözükmüyor. Derim ki: O, İbrahim İbnu Abdirrahman *İbni Abdillah İbni Ebî Rebîa el-Mahzûmî*'dir." Doğruyu Allah bilir.

AÇIKLAMA: Önceki hadiste yapıldı.

1573 ٤ – وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال: [سُئِلَ رسولُ اللّه ﷺ عن الحاجِّ قال: الشَّعِثُ التَّفِلُ. قيل وأىُّ الحجِّ أفْضَلُ؟ قال: الْعجُّ والثَّجُّ. قيل وما السَّبِيلُ؟ قال: الزَّادُ وَالرَّاحِلَةُ]. أخرجه الترمذى.

« الشَّعِثُ » البعيد الْعَهْدِ بِتَسْرِيحِ شعره وغسله.

« والتفِلُ » التارك للطّيب واستعماله.

« والْعَجُّ » رَفْعُ الصَّوْتِ بِالتَّلْبِيَة.

« وَالثَّجُّ » سَيَلاَنُ الدَّمِ من الْهَدْى.

4. (1573)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Gerçek hacı kimdir?" diye soruldu da şu cevabı verdi:

"Saçını düzenleyip yıkamayı ve koku sürünmeyi çoktan terketmiş kimsedir.."

Kendisine tekrar:

"Hangi hacc efdaldir?" diye sorulunca:

"Yüksek sesle telbiye getirilen ve kurban kesilen" dedi.

"(Haccla ilgili âyette geçen) sebil nedir?" diye soruldu.

"Zâd (nafaka) ve râhile (binek)dir" cevabını verdi." [Tirmizî, Tefsir, Âl-i İmrân, (3001); İbnu Mâce, Menâsik 6, (2896).]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hacıyı tarif ederken mümtaz iki vasfını söylüyor: Saçların karışıklığı ve koku sürünmekten uzaklık. Bunlar, ihramlının riayet etmesi gereken başlıca yasaklar arasında yer alır.

2- Haccı tarif ederken telbiye ve kurbanı zikretmesi haccın başlangıcı ile sonucunu hatırlatma olmaktadır.Böylece bu ikisi arasında mevcut olan vâcib, nâfile nev'inden herşeyin kastedildiğine hükmetmiştir.

3- Son olarak Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e haccın farziyetini beyan eden: مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيلاً **"Ona bir yol bulabilenlerin (gücü yetenlerin) Beyt'i hacc (ve ziyaret) etmesi Allah'ın insanlar**

üzerindeki bir hakkıdır..." (Âl-i İmrân 97) âyetinde geçen "sebil"den soruluyor.

Sebil, kelime olarak *"yol"* demektir. Yol bulmak, muktedir olmak, imkan bulmak gibi farklı kelimelerle karşılamak mümkün. Hattâ burada "sebil"i imkân olarak anlamak daha uygundur.

Öyleyse Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* haccı farz kılan imkân'ı iki şeyle izah etmiştir:

1- *Zâd,* yani nafaka. Bu sadece hacının gidiş dönüş yol sırasındaki maddî ihtiyaçlarını ihtivâ etmez. Bakmakla yükümlü olduğu kimselerin kendi yolculuğu sırasındaki her çeşit maddî imkânlarını da ihtiva eder. Ancak bunun miktarı, hacının hayat seviyesine göre hesaplanırsa da vasat duruma göre hesaplanması uygun görülmüştür.

2- *Râhile,* binek demek ise de, yol arkadaşı, yol emniyeti gibi hususlar bu maddeye dolaylı olarak da olsa dâhil edilebilir.

1574 ٥ـ وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. [أنَّ رَجُلاً قَالَ يَا رَسُولَ اللهِ: عَلَيَّ حَجَّةُ الإسْلاَمِ، وَعَلَيَّ دَيْنٌ. قَالَ: اقضِ دينكَ]. أخرجه رزين.

5. (1574)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam:

"Ey Allah'ın Resûlü! Bana hacc farz oldu. Borcum da var (önce hangisini ödeyeyim?)" diye sordu.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Önce borcunu öde!" dedi." [Rezîn ilâvesidir.]

1575 ٦ـ وعن ثمامة قال: [حجَّ أنَسٌ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَلى رَحْلٍ وَلَمْ يَكُنْ شَحِيحاً، وَحَدَّثَ أنَّ النَّبيَّ ﷺ حَجَّ عَلَى رَحْلٍ وَكَانَتْ زَامِلَتَهُ]. أخرجه البخارى.

«عَلَى رَحْلٍ» أى قتب لافي في مَحْمَلٍ ونحوه.

6. (1575)- *Sümâme* (rahimehumullah) anlatıyor:

"Hz.Enes (radıyallahu anh), cimri olmadığı halde havıdlı bir devenin üzerinde haccını yaptı." (Hz. Enes (radıyallahu anh): "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da yol eşyasını yüklediği havıdlı bir deve üzerinde hacc yaptı" demiştir. [Buhârî, Hacc 3 (Muallak senetsiz olarak kaydetmiş.)]

AÇIKLAMA:

Hadiste ifade edilmek istenen husus, *Hz. Enes* (radıyallahu anh)'in

yokluk veya cimrilik sebebiyle değil, tevâzu düşüncesiyle, sünnete uyma endişesiyle yük devesi üzerinde hacc yaptığıdır. Rahl, devenin üzerine vurulan semerdir. Daha hususî tâbiriyle havıd.

Hz. Enes (radıyallahu anh), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mal ve evlâd bolluğuna kavuşması için hususî duâsına mazhar olmuş, bu sebeple zenginler arasında yer almıştı. Ancak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünnetine ittibaen hiçbir konforu haiz olmayan havıdlı deveye binmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın da aynı şekilde havıdlı deveye bindiğini belirten Enes (radıyallahu anh), ilâve eder: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bineği, eşyalarını da taşıyordu." Araplar yük taşıyan deveye zâmile derler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bindiği deve hem râhile (binek), hem de zâmile imiş.

Şurası açıkça anlaşılıyor ki, imkân sahipleri yüklerini zâmileye yükletirler, kendileri râhileye binerlerdi. Bu bir konfor ve rahatlıktır. Konforun daha ilerisi râhilenin üstünde gölge için, rahatsız edici dış şartlardan korunmak için mahmil denen hususî hücreler mevcuttur. İmkân sahipleri onlar içerisinde seyahatini, haccını sürdürür.

Şu halde sadedinde olduğumuz rivayet Hz. Enes'in ve Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hacc sırasında bu çeşit konfora yer vermediğini belirtmektedir.

İbnu Hacer, hadisi açıklarken şu bilgiyi dermeyân eder: "Halk, haccını yaparken, azıklarını yükledikleri develere binerdi. Azık vs. yüklenmemiş bir binek üzerinde ilk hacc yapan Osman İbnu Affân (radıyallahu anh)'dır."

1576 ٧– وعن عبيد بن جُريج قال: [قُلْتُ لابنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنهُمَا: رَأَيْتُكَ تَصنَعُ أَرْبَعاً لَمْ أَرَ أَحَداً مِنْ أَصْحَابِكَ يَصنَعُهَا. قَالَ: مَا هِيَ يَا ابنَ جُرَيجٍ؟ قَالَ: رَأَيْتُكَ لاَ تَمَسُّ مِنَ الأَرْكَانِ إلاَّ اليَمَانِيَّيْنِ، وَرَأَيْتُكَ تَلْبَسُ النِّعَالَ السِّبْتِيَّةَ، وَرَأَيْتُكَ تَصبغُ بِالصُّفْرَةِ، وَرَأَيْتُكَ إذَا كُنْتَ بِمَكَّةَ أَهَلَّ النَّاسُ إذَا رَأَوُا الْهِلاَلَ وَلَمْ تُهِلَّ حَتَّى يَكُونَ يَوْمُ التَّرْوِيَةِ. فَقَالَ: أَمَّا الأَرْكَانُ فَإنِّي لَمْ أَرَ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَمَسُّ إلاَّ اليَمَانِيَّيْنِ. وَأَمَّا النِّعَالُ السِّبْتِيَّةُ فَإنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَلْبَسُ النِّعَالَ الَّتِى لَيْسَ فِيهَا شَعَرٌ وَيَتَوَضَّأُ فِيهَا. فَأَنَا أُحِبُّ أَنْ أَلْبَسَهَا. وَأَمَّا الصُّفْرَةُ فَإنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَصبُغُ بِهَا فَأَنَا

أحبُّ أنْ أصْبُغَ بِهَا. وَأمَّا الإهْلاَلُ فإنّى لَمْ أرَ رســول اللهِ ﷺ يُهِلُّ حتّى تَنْبَعِثَ بِهِ رَاحِلَتُهُ]. أخرجه الثلاثة وأبو داود.

« النِّعَالُ » السبتية التي لا شعر عليها كأن شعرها قد سُبِتَ: أى حُلِقَ عنها.

7. (1576)- *Ubeyd İbnu Cüreyc* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e:

"Seni dört şey yaparken görüyorum. Bunları arkadaşlarından bir başkasının yaptığını görmedim" dedim. Bana:

"Ey İbnu Cüreyc, onlar nedir?" diye sordu. Ben de saydım: "Sen Kâ be'nin rükünlerinden sadece iki Yemanî rükne (rükn-i Yemânî ve rükn-i Hacer) temasta bulunuyor, diğerlerine temas etmiyorsun. Keza senin tüysüz deriden ma'mul nalın giydiğini görüyorum. Keza senin (saç ve sakalını) sarıya boyadığını görüyorum. Keza seni Mekke'de gördüm, herkes (Zilhicce) hilâlini görünce ihrama girdikleri halde sen terviye günü (8 Zilhicce) ihrama girdin!" Bana şu açıklamayı yaptı:

"Rükünlere temasa gelince; ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, sadece iki rükne temas ettiğini gördüm. Tüyü yolunmuş nalına gelince; ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın nalınlarında hiç tüy görmedim. Ayakları onların içinde iken abdest alırdı. Ben onu giymeyi seviyorum. Sarıya gelince; ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın onunla boyandığını gördüm. Ben onunla boyanmayı seviyorum. İhrama girmeye gelince, ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın devesi, onu yola koyuncaya kadar telbiye çektiğini görmedim." [Buhârî, Vüdû' 30; Müslim, Hacc 25, (1187); Muvatta, Hacc 31, (1, 333); Ebu Dâvud, Menâsik 21, (1772).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet Buharî'de abdestle ilgili bahiste yer alır ve abdeste müteallik bazı teferruata yer verilir. Bu meseleye *Kitabu't-Tahâret*'te *"Mest üzerine meshetmek"* babının 11. hadisinde yer vereceğiz.

2- İki Yemânî rükünden maksad (1340. hadiste açıklandığı üzere) Hacerü'l-Esved'in bulunduğu rükn ile ondan bir evvelki rükndür. Asıl rükn-i Yemânî, Hacer rüknünden öncekidir, Yemen cihetine baktığı için bu isim verilmiştir. Tağlib tarikiyle ikisine birden Rükn-i Yemânân denmiştir. Bu iki köşe, Hz. İbrahim (aleyhisselam)'in attığı temellere oturduğu için Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın her ikisini de istilâm ettiği bâzı rivayetlerde gelmiştir.

3- *Tüysüz* deri diye tercüme ettiğimiz *Septiyye*, debağlalanarak tüyleri dökülmüş sığır derisidir. Araplar o zaman ayakkabılarını, tüyleri dökülmemiş derilerden yaparlardı. Taif gibi sanayinin ilerlediği yerlerde deri işlenir, tüyü alınır, yumuşatılır ve sonra ayakkabı yapılırdı. Bu çeşit ayakkabılar pahalı olduğu için herkes giyemezdi.

4- *Sarıya* boyama meselesine, şârihler elbise de olabilir, saç da olabilir demişlerdir. Her iki hususa şümûlünü ifade eden delil mevcuttur. Ashab ve Tabiin'den saçlarını ve elbiselerini sarıya boyayanlar olmuştur. Âlimler bu hususta bâzı ihtilâfa düşmüşlerdir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın da elbise ve sarığını sarıya boyadığı rivayetlerde gelmiştir.

5- *İhram meselesi:* Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Veda haccında, Mekke'ye gelince, beraberinde kurbanlığı olmayanlara Hacc-ı temettuyu emretmiş, ihramdan çıkan Ashab, terviye günü (8 Zilhicce) Mina'ya hareket edeceği zaman yeniden hacc için ihrama girmişti. İşte Hz. İbnu Ömer Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın o tatbikatını esas almış, devesine binip Mina'ya yönelir yönelmez telbiye getirmeyi âdet edinmiştir.

8- Zilhicce'ye terviye denmesi, Mina'da su bulunmadığı için, Mina'ya gideceklerin çokça su içmeleri ve su tedariki yapmalarından dolayıdır. Terviye, bol bol su içmek mânasına gelir. Ancak terviye bir de düşünmek mânasındadır. Rivayete göre *Hz. İbrahim* (aleyhisselam) oğlu İsmail'i kesmesi için rüyasında emir alınca ertesi günü, bu şeytanî mi, Rahmânî mi diye düşünmüş, bu sebeple o gün, terviye adını almıştır. Ancak ertesi akşam aynı rüyayı tekrar görünce, Rahmanî olduğunu anlamış, bu sebeple ertesi güne de arefe denmiştir.

ON BEŞİNCİ BÂB

HZ. PEYGAMBER'İN HACC VE UMRESİ

1577 ١ - عن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [حَجَّ النَّبِيُّ ﷺ حَجَّتَيْنِ قَبْلَ أنْ يُهَاجِرَ وَحَجَّةً بَعْدَ مَا هَاجَرَ مَعَهَا عُمْرَةً فَسَاقَ ثَلاثاً وَسِتِّينَ بَدَنَةً. وَجَاءَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مِنَ الْيَمَنِ بِبَقِيَّتِهَا فِيهَا جَمَلٌ فِي أنْفِهِ بُرَةٌ مِنْ فِضَّةٍ فَنَحَرَهَا النَّبِيُّ ﷺ مِنْ كُلِّ بَدَنَةٍ بِبَضْعَةٍ فَطُبِخَتْ وَشَرِبَ مِنْ مَرَقَتِهَا]. أخرجه الترمذى.

1. (1577)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (üç kere hacc yaptı. Şöyle ki): "Hicret etmezden önce iki, hicretten sonra da bir hacc ve bununla birlikte bir umre yaptı. Bu hacc sırasında (Medine'den) altmış üç deve sevketti. O sırada Hz. Ali (radıyallahu anh) Yemen'den geldi, [berâberinde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kestiği kurbanların] geri kısmı da vardı. Bunlar arasında (Ebu Cehl'e ait olup Bedir Savaşı'nda ganimet olarak alınan) burnunda gümüş halka bulunan deve de vardı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hepsini kesti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* her deveden bir parça alınmasını emretti. Bunlar (bir kapta) pişirildi. Efendimiz suyundan içti." [Tirmizî, Hacc 6, (815).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hicretten sonra yaptığı hacc, Veda haccıdır. Bu hacc sırasında yüz deve kesmiştir. 1319 numaralı hadiste getiği üzere bunlardan bir kısmını *Hz.Ali* (radıyallahu anh) Yemen'den getirmiştir. Sadedinde olduğumuz rivayette geçen bakiyye (geri kısmı) diye geçen budur.

2- *Ebu Cehl*'e ait olduğu belirtilen burnunda gümüş halka takılı deve hakkında 1520 numaralı hadiste açıklama geçmiştir.

3- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, her kurbandan alınan parçaların pişirilmiş olduğu sudan içmesinde şu nükte vardır: Böylece her kurbandan az bile olsa bir miktar yemiş olmaktadır. Halbuki etten yese, bâzılarına sıra gelmezdi. Suya ise, hepsinden müşterek birşeylerin geçmiş olması kesindir.

1578 ٢– وعن عروة بن الزبير قال: [كُنْتُ أنا وابنُ عُمرَ رضى اللّه عنهما مُستندين إلى حُجرةِ عائشةَ رضى اللّه عنها وأنا أسمعُ صوتها بالسّواكِ تستنّ. فقلتُ يا أبا عبدالرّحمنِ اعتمرَ النّبىُّ ﷺ في رجبٍ؟ قال نعم. قلتُ: لعائشةَ رضى اللّه عنها: أىْ أُمّتاهُ ألاَ تسمعينَ ما يقولُ أبو عبدالرّحمن. قالتْ: وما يقولُ؟ قلتُ: يقولُ اعتمرَ النّبىُّ ﷺ في رجبٍ. فقالتْ: يغفرُ اللّهُ لأبى عبدالرّحمنِ! لعمرى ما اعتمرَ في رجبٍ ولاَ اعتمرَ من عمرةٍ إلاّ وإنّهُ لمعهُ، وابنُ عمرَ يستمعُ فما قالَ لاَ ولاَ قالَ نعمْ. سكتَ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

2. (1578)- *Urve İbnu Zübeyr* (rahimehullah) anlatıyor:

"Ben ve İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), Hz. Aişe'nin hücresine dayanmıştık, (o içerde dişlerini misvaklıyordu. Bu esnada) misvaktan çıkan sesleri işitiyordum. Ben, İbnu Ömer'e:

"Ey Ebu Abdirrahmân! Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Receb ayında umre yaptı mı?) diye sordum.

"Evet!" dedi. Ben de, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye seslendim:

"Ey anneciğim, Ebu Abdirrahman'ı dinliyor musun ne söylüyor?"

"Ne söyüyor?" dedi.

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Receb'te umre yaptı diyor" dedim. Hz. Aişe (radıyallahu anhâ):

"Ebu Abdirrahman'a Allah mağfiret etsin. Ömrüm hakkı için, Receb'de umre yapmadı. [Hem O, nasıl olur da yanılır, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın] yaptığı her umrede o da hazır bulunmuştu" dedi. İbnu Ömer, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin bu sözlerini işittiği halde ne "evet!" ne de "hayır!" demedi, sükût etti." [Buhârî, Umre 3; Müslim, Hacc 219, (1255); Tirmizî,Hacc 93, (936, 97); Ebu Dâvud, Menâsik 80, (1991, 1992).]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kaç defa umre yaptığı

hususunda Ashab (radıyallahu anhüm) arasında bazı ihtilâflar olmuştur. Müteakiben kaydedilecek hadislerde görüleceği üzere, İbnu Abbas ve İbnu Ömer (radıyallahu anhüm) başta, bazı sahabiler, dört umreden bahsederken çoğunluk Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın üç umresinden söz eder. İki umreden bahseden de olmuştur. Bu meseleye, 1581 numaralı hadiste tekrar döneceğiz.

2- *Ebû Abdirrahman*, Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in künyesidir. Arap örfünde kişiye künyesi ile hitap ta'zim ve tekrim ifade eder.

3- *Hz. Aişe*'nin لَعَمْرِى "Ömrüm hakkı için!" diye yemin etmesi, bu çeşit yemin edilebileceğinin caiz olduğunu gösterir. Ulemâ, "Yemin, şe'ninde kıymet ve hürmet olan şeye yapılır, onun dışındakilere yapılmaz" mânasındaki prensibi esas alarak umumiyetle, "dinen mukaddes olmayan şeylere yemin edilmez" demiş ve mekruh addetmiştir.

4- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Receb ayında umre yapıp yapmadığı da bir başka ihtilaf mevzuudur. Burada görüldüğü üzere Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın dört umre yaptığını söyleyen İbnu Ömer, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Recep ayında da umre yaptığını söylemiştir. Ancak *Hz. Aişe*'nin itirazı karşısında susmuştur. Onun susmasını ulemâ, bu meselede *İbnu Ömer*'in karıştırmış ve unutmuş veya şekke düşmüş olabileceğine hamletmiştir. Aksi takdirde *Hz.Aişe*'ye itiraz etmesi gerekirdi. Kurtubî: "Bu onun vehme düştüğüne, *Hz. Aişe*'nin açıklaması ile rücu ettiğine delildir" der. İbnu Ömer'in "Receb ayında umre yaptığı" sözüyle Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hicretten önceki bir umresini kastedmiş olabileceğini söyleyen olmuşsa da, taraftar bulamamıştır, çünkü rivayete dayanmıyor.

1579 ٣– وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [اعْتَمَرَ النَّبِىُّ ﷺ أَرْبَعَ عُمَرٍ: عُمْرَةَ الْحُدَيْبِيَّةِ، وَعُمْرَةَ الثَّانِيَةِ مِنْ قَابِلٍ عُمْرَةَ الْقَضَاءِ فِي ذِى الْقَعْدَةِ، وَعُمْرَةَ الثَّالِثَةِ مِنَ الْجِعِرَّانَةِ، وَالرَّابِعَةَ الَّتِى مَعَ حَجَّتِهِ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

3. (1579)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* dört umre yaptı: 1- Hudeybiye umresi, 2- Müteakip sene Zilkade ayında yaptığı umretü'l-kadâ, 3- Cıırrâne'den yaptı-ğı umre, 4- (Veda haccı sırasında) hacc ederken yaptığı umre." [Tirmizî, Hacc 7, (816); Ebu Dâvud, Menâsik 80, (1993); İbnu Mâce, Menâsik 50, (3003).]

1580 ٤– وعن عروة قال: [اعْتَمَرَ رسُولُ اللهِ ﷺ ثَلاثَ عُمَرٍ إحْدَاهُنَّ فِي شَوَّالٍ وَاثْنَتَانِ فِي ذِي الْقَعْدَةِ]. أخرجه مالك.

4. (1580)- Hz.Urve (rahimehullah) demiştir ki:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* üç umre yaptı: Biri Şevvâl ayında, ikisi de Zilkade ayındadır." [Muvatta, Hacc 56, (1, 342).]

1581 ٥– وعن مالك. [أنَّهُ بَلَغَهُ أنَّ النَّبىَّ ﷺ: اعْتَمَرَ ثَلاثاً، عَامَ الْحُدَيْبِيَّةِ، وَعَامَ الْقَضِيَّةِ وَعَامَ الْجِعِرَّانَةِ].

5. (1581)- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* üç sefer umre yapmıştır: *1- Hudeybiye senesinde, 2- (Hudeybiye yılını takip eden) kazâ senesinde, 3-Cırrâne senesinde"* [Muvatta, Hacc 5, (1, 342).]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yaptığı umrelerin sayısı ile ilgili ihtilâf, yukarıdaki rivayetler gözönüne alınınca, te'lifi kolay bir ihtilâftır. Zîra dört diyenler, üç diyenlerden fazla olarak Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Veda haccı sırasında, hacc-ı kırana niyyet ederek haccdan önce yaptığı umreyi kastederler. Bu umre diğerleri gibi müstakil değildir, haccdan önce yapılmıştır. Şu halde üç diyenler, hacc dahil olan bu umreyi sayıya dâhil etmemiş oluyorlar.

Buhârî'nin Hz. Berâ (radıyallahu anh)'dan kaydettiği bir rivayette, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in iki kere umre yapması söz konusudur. İbnu Hacer bunun te'lifini şöyle yapar: *"...Berâ, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Veda haccı sırasında hacc-ı kıranla yaptığı umre ile Hudeybiye'de engellenen umreyi saymamıştır. Veya onu saymıştır da, Ci'rane'de yaptığı -kendisine gizli kalan- umreyi saymamıştır. Nitekim bu umreyi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) geceleyin yapmış ve başkalarına da gizli tutmuştur.*

Ancak, Hudeybiye Seferi'ni Cumhur ittifakla umreden saymışlardır. Başta Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bütün Ashâb ihram giymiş, sulh antlaşması yapıldıktan sonra, tavaf ve sa'y yapılmamış olsa bile, kurbanlar kesilmiş, traş olunmuş ve ihramdan çıkılmıştır. Yani bu, tam bir umre addedilmiş, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın umreleri mevzubahis olunca hep sayıya girmiştir.

Bu hususta tereddüd edenler, müteâkip sene yapılan umreye umretu'l-kazâ denmesini göstermişlerdir. Yani, "Hudeybiye senesi yapılmayan umre müteâkip sene kaza edilmiştir, onun için de umretu'l-kazâ denmiştir" derler. Daha önce de geçtiği üzere burada kazâ, "mukâza" yâni antlaşma, karşılıklı hüküm koyma mânasına gelir. Çünkü "O yıl Mekke'ye girilmeyecek, müteâkip yıl umre için gelinip üç gün Mekke'de kalınacak" diye antlaşmaya madde konmuştu. Şu halde umretü'l-kazâ, "antlaşma umresi" demektir. Bu, öncekinin kazası olsaydı, ikisi bir sayılırdı ve sahâbeler bunları ayrı ayrı umre olarak ifade etmezdi.

2- Rivayetlere göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* haccla birlikte olan hâriç, diğer umrelerini Zilkade ayında yapmıştır. Bu o ayın faziletinden olduğu gibi, bir başka sebebe daha dayanır: Cahiliye Arapları o ayda umreyi hoş karşılamazlar, çirkin addederlerdi. Cumhur senenin her ayında ve hatta her gününde umreyi câiz addeder.

3- BAZI HÜKÜMLER

1- Hacc aylarında umre yapmak -cahiliye Araplarının inançlarının aksine olarak câizdir.

2- *Hz.İbnu Ömer* gibi çok hadis rivayet eden, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den ayrılmamayı kendine şiâr edinen kadri yüce bir sahabiye bile, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir kısım ahvâli gizli kalabilmekte, bildiklerine vehim, nisyân (unutma), şekk karışabilmektedir, zîra onlar gayr-ı mâsumdurlar.

3- Ulemâ birbirlerini bazı meselelerde reddedebilmektedir.

4- Ulemâ reddederken edebe, iyi davranmaya riayet etmektedir.

5- Hakkın ortaya çıkması için suâl sorarken, mültefit ve nezâketli olmak gereklidir.

6- Hakkı görünce en azından sükûtla kabul etmek gerekir. İbnu Ömer sükût etmekle hatasını itiraf etmiş oldu.

1582 ٦– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [كُنَّا نَتَحَدَّثُ عَنْ حَجَّةِ الْوَدَاعِ وَرَسُولُ اللهِ ﷺ بَيْنَ أَظْهُرِنَا وَلاَ نَدْرِى ما حَجَّةُ الْوَدَاعِ حَتَّى حَمِدَ اللهَ تَعالى وَأَثْنىٰ عَلَيْهِ ثُمَّ ذَكَرَ الْمَسِيحَ الدَّجَّالَ فَأَطْنَبَ في ذِكْرِهِ وَقَالَ: مَا بَعَثَ اللهُ مِنْ نَبِىٍّ إلاَّ أَنْذَرَهُ أُمَّتَهُ. لَقَدْ أَنْذَرَهُ نُوحٌ وَالنَّبِيُّونَ بَعْدَهُ. وَإِنَّهُ يَخْرُجُ فِيكُمْ، فَمَا خَفِىَ عَلَيْكُمْ مِنْ شَأْنِهِ فَلَيْسَ

يَخْفَى عَلَيْكُمْ؛ إنَّ رَبَّكُمْ لَيْسَ بِأعْوَرَ، وَإنَّهُ أعْوَرُ عَيْنِ الْيُمْنَى كَأنَّ عَيْنَهُ عِنَبَةٌ طَافِيَةٌ أَلاَ وَإنَّ اللّهَ تَعَالَى حَرَّمَ عَلَيْكُمْ دِمَاءَكُمْ وَأمْوَالَكُمْ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هذَا فِي بَلَدِكُمْ هذَا. أَلاَ هَلْ بَلَّغْتُ؟ قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ: اللَّهُمَّ اشْهَدْ ثَلاثاً. وَيْلَكُمْ أوْ وَيْحَكُمْ لاَ تَرْجِعُوا بَعْدِي كُفَّاراً يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ]. أخرجه الشيخان واللفظ البخارى.

6. (1582)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* aramızda olduğu halde biz Veda haccından bahsederdik ve Veda haccının ne olduğunu bilmezdik. (Veda haccında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Allah'a hamd ve sena edip sonra da Mesih Deccâl'ı mevzubahis etmişti, sözü onun hakkında epeyce uzatıp şunları da söylemişti:

"Allah'ın gönderdiği her peygamber, ümmetini onunla korkuttu. Hz. Nuh (aleyhisselam) ve ondan sonra gelen bütün peygamberler onunla korkuttular. Bilesiniz o, aranızdan çıkacaktır. Onun şe'ninden (yapacağı icraatler) hiç bir şey size gizli kalmayacak. Çünkü sizlere gizlemez. Rabbinizin gözü kör değildir. Halbuki onun sağ gözü kördür. Onun gözü pertlek bir üzüm gibidir.

Haberiniz olsun! Allah sizlere birbirinizin kanını, malını haram kıldı, bunlar şu günlerinizin, şu beldenizdeki haramlığı gibi haramdır.

Acaba tebliğ ettim mi?" (Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu sorusuna cemaat hep bir ağızdan:

"Evet" diye cevap verdi. Bunun üzerine üç sefer:

"Ya Rab şâhid ol! Ya Rab şâhid ol! Ya Rab şâhid ol!" dedi ve tekrar cemaate yönelerek:

"Vah size! -veya eyvah size!- Benden sonda dönüp birbirlerinizin boyunlarını vuran kâfirler olmayın!" dedi." [Buharî, Hacc 132, Edeb 43, 95, Hudud 9, Diyât 2, Fiten 8; Müslim, İmân 119, (66).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, Veda haccı sırasında yaptığı konuşmalardan birini aksettirmektedir. Âhir zamanda çıkıp dini tahrip edecek ve insanlığa büyük zarar verecek olan şahıslardan biri hakkında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Veda haccı gibi büyük bir kalabalığın bir araya geldiği fırsatta bilgi vermektedir.

2- *Deccâl* yalancı demektir. Şu halde en büyük vasfı, icraatını yalana ve aldatmacaya dayandırmasıdır. Uzun olan insanlık târihi içinde en büyük tahribatı o yapacağı için Hz. Nuh (aleyhisselam)'tan itibaren her peygamber, ümmetini onun hakkında uyarmış, onun dehşetli icraatiyle korkutmuştur. Belki de bu sebeptendir, hemen hemen bütün dinlerde buna müşâbih inançlara rastlanmıştır. Bilhassa kitabî dinlerde bu, pek bârizdir. Yahudilik ve Hıristiyanlıkta Antechrist diye isimlendirilir.

3- Geniş açıklamayı Kıyametle ilgili bölümün Deccal'la ilgili kısmında yapacağımız Deccâl, bir bakıma her devirde, her bölgede çıkacak kötü şahısların müşterek ismi ve hem de vasfıdır. Rivayetler, Deccal bilgisinin Sahabe devrinden beri mahalle mekteplerindeki çocuklara bile öğretildiğini göstermektedir. Bu sanki her Müslümanın bilmesi gereken temel İslâmî kültürün bir parçası kılınmıştır.

4- *Deccal*'la ilgili bir kısım tavsirleri, yoruma muhtaç müteşâbihât kabul etmek gerekir. Sözgelimi sağ gözünün kör olması, onun mâneviyatı kör, âhireti göremez, sâdece dünyaya, maddeye kıymet verir olmasıdır. Aksi takdirde bir kısım tasvirleri aynen fiilî şekilde aramak hem safdillik olur, hem de hurâfeye inanmak nev'inden saçmalıklara düşülebilir.

5- Hadisin sonunda ifade edilen, "Benden sonra dönüp birbirlerinizin boyunlarını vuran kâfirler olayın!" cümlesinden, Nevevî'nin kaydına göre, yedi farklı hüküm çıkarılmıştır:

1- Müslümanın kanını haksız yere helâl addeden Müslüman, kâfir olur.

2- Bundan maksad nimet ve İslâm'ın hakkına karşı nankörlüktür, kadr u kıymetini tanımamaktır.

3- Bu hal (mü'minin, mü'mini öldürmesi) küfre yakın bir ameldir ve küfre götürür.

4- Bu, kâfirlerinkine benzer bir fiildir. Çünkü normalde mü'mini kâfirden başkası öldüremez.

5- Bundan murad küfrün hakikatidir, yani mânası şöyledir: Sakın küfre dönmeyin, Müslüman olmaya devam edin!

6- Bu mânayı Hattâbî ve başkaları hikâye etmişlerdir: Buradaki "kafirler"den (küffar) murâd, silah kuşananlardır. Araplar, تَكَفَّرَ الرَّجُلُ بِسِلاَحِهِ derler. Yâni silâhını kuşandı. "Kuşandı" kelimesini tekeffür etti diyerek, küfr kökünden bir kelime kullanarak ifade ederler. el-Ezherî, Tehzîbü'l-Lüga adlı kitabında silah kuşanan, silah taşıyan mânasına kâfir kelimesini kullanmıştır.

7- *Hattâbî* de şu mânayı anlamıştır: "Birbirinizi tekfir etmeyin, sonra birbirinizi öldürmeyi helâl addedersiniz."

Nevevî bu açıklamalardan sonra sözünü şöyle noktalar: "Bunlardan en muvafık olanı dördüncü maddede söylenendir. Kadı Iyaz (rahimehullah) da bunu tercih etmiştir."

1583 ٧– وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [انطلقَ النّبىُّ ﷺ من المَدينة بعْدَ ما ترَجّلَ وادّهــنَ ولَبس إزارهُ ورِداءهُ هو وأصحابُهُ فلمْ ينهَ عنْ شيءٍ من الأرْديَة والأُزُر تلبسُ إلاّ المُزعفرَة الّتى تَرْدَعُ علــى الجلْد فأصبحَ بذى الحُليفَة فركبَ راحلتهُ حتّى استوتْ به علــى البيْداء أهلّ هوَ وأصحابُهُ وقلّدَ بُدنهُ، وذلكَ لخمسٍ بقينَ من ذى القعْدَة، وقدمَ مكّةَ لأربعٍ خلَوْنَ من ذى الحجّة، وطافَ بالبيْت وسعَى بيْنَ الــصّفَا والمرْوة ولَمْ يُحلَّ من أجْلِ بُدْنه لأنّهُ قلّدَها. ثُمّ نزَلَ بأعلَى مكّةَ عنْدَ الحَجُون وهُوَ مُهلٌّ بالحَجّ ولَمْ يقرَب الكعْبَة بعْدَ طوَافه بها حتّى رجعَ منْ عرفة وأمرَ أصحابهُ أنْ يطــوفُوا بالبيْت وبينَ الــصّفَا والمرْوة ثُمّ يقصّرُوا رؤُسهُم ثُمّ يحلّوا، وذلكَ لمنْ لمْ يكُنْ معهُ بدنــةٌ قلّدَها ومنْ كانتْ معهُ امرأتُهُ فهىَ لهُ حلالٌ والطّيــبُ والــثّيابُ].

أخرجه البخارى.

« تَرْدَعُ » بعين مهملة: أى تنفُضُ صِبغها عليه.

7. (1583)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, saçlarını tarayıp yağladıktan, rida ve izârını giydikten sonra Medine'den ashabıyla birlikte ayrıldı. Rida ve izâr çeşitlerinden, vücudun cildine boyası geçen za'feranla boyanmış olanlar dışında hiç bir şeyi yasaklamadı. Böylece Zülhuleyfe'ye geldi. Orada devesine bindi. Devesi onu Beydâ sırtına çıkarınca O *(aleyhissalâtu vesselâm)* da, Ashab'ı (radıyallahu anhüm) da telbiye getirdiler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kurbanlığına takısını takıp nişanladı. Bu iş, Zilkade ayının sondan beşinci gününde cereyan etmişti. Mekke'ye Zilhicce'nin dördünde indi. (İlk iş) Beytullah'ı tavaf etti, Safâ ve Merve arasında sa'yde bulundu. Kurbanlığı sebebiyle ihramdan çıkmadı. Çünkü ona (kurbanlık alâmeti olan takıyı) takmıştı. Sonra Mekke'nin Hacûn yanındaki en yüksek yerine indi. Artık hacc için telbiye getiriyor-

du. *Kâbe*'ye, onu tavaf ettikten sonra, *Arafat*'tan dönünceye kadar hiç yaklaşmadı. Ashabına ise, Kâbe'yi tavaf etmelerini, Safâ ile Merve arasında sa'yetmelerini emretti, sonra saçlarını kısaltarak ihramdan çıkmalarını emretti. Bütün bu emirler, berâberinde kurbanlık olarak takılanmış devesi olmayanlar içindi. Berâberinde hanımı bulunanlara, hanımları da helaldi. Keza koku ve elbise de helâldi." [Buhârî, Hacc 21, 70, 128.]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Veda haccının bazı safhalarını anlatmaktadır: Zülhuleyfe'de ihrama giriş, Mekke'ye gelince kurbanlığı olmayanlara, hacc için giydikleri ihramı umreye çevirmelerini emretmesi, kurbanlığı olanların hacc-ı kıran yapmak üzere ihramdan çıkmamaları vs. Bu meseleler daha önce açıklanmıştır. Bilhassa şu numaralarda bulunmalıdır: 1288, 1292,1293, 1301.

1584 ٨– وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [وَقَفَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بعرفة وقال: هذه عرفة وَهُوَ المَوْقِفُ وعرفة كُلُّهَا موقف. ثُمَّ أَفَاضَ حِينَ غربت الشَّمْسُ وأَرْدَفَ أُسامة بن زَيْدٍ وَجَعَلَ يُشِيرُ بيده على هينته وَالنَّاسُ يَضْرِبُونَ يميناً وَشِمالاً لاَ يَلْتَفِتُ إِلَيْهِمْ. وَيَقُولُ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ عَلَيْكُمْ السَّكِينَةَ. ثُمَّ أَتَى جَمْعاً فَصَلَّى بِهِمُ الصَّلاَتَيْنِ جَمِيعاً. فَلَمَّا أصبح أَتَى قُزَحَ ووقف عَلَيْهِ؛ وقال: هذا قُزَحُ، وَهُوَ المَوْقِفُ وَجَمْعٌ كُلُّهَا مَوْقِفٌ. ثُمَّ أَفَاضَ حَتَّى انْتَهىٰ إلى وادي مُحَسِّرٍ، فَقَرَعَ نَاقَتَهُ فَخَبَّتْ حَتَّى جاوز الْوَادِي فَوقف وَأَرْدَفَ الْفَضْلَ. ثُمَّ أَتَى الجَمْرَةَ فَرَمَاهَا. ثُمَّ أَتَى إِلى المَنْحَرِ فقال: هَذَا المَنْحَرُ وَمِنًى كُلُّهَا مَنْحَرٌ واستفتته جَارِيَةٌ شَابَّةٌ مِنْ خَثْعَمٍ قَالَتْ يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّ أَبِي شَيْخٌ كَبِيرٌ قَدْ أَدْرَكَتْهُ فَرِيضَةُ اللهِ تَعالى في الحَجِّ أَفَيُجْزِى أَنْ أَحُجَّ عَنْهُ؟ قال: حُجِّي عَنْ أَبِيكِ. قال: وَلَوَى عُنُقَ الْفَضْلِ، فَقَالَ الْعَبَّاسُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: يَارَسُولَ اللهِ؟ لِمَ لَوَيْتَ عُنُقَ ابنِ عَمِّكَ؟ قال: رَأَيْتُ شَاباً وَشَابَةً، فَلَمْ آمَنِ الشَّيْطَانَ عَلَيْهِمَا. فَأَتَاهُ رَجُلٌ فَقَالَ يارسُولَ اللهِ: إِنِّي أَفَضْتُ قَبْلَ أَنْ أَحْلِقَ؟ فَقَالَ: احْلِقْ وَلاَ حَرَجَ. وَجَاءَ آخَرُ: فقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ: إِنِّي ذَبَحْتُ قَبْلَ أَنْ أَرْمِيَ؟ فَقَالَ: ارْمِ وَلاَ حَرَجَ. قال: ثُمَّ

أَتَى الْبَيْتَ فَطَافَ بِهِ ثُمَّ أَتَى زَمْزَمَ فَقَالَ يَا بَنِى عَبْدِالْمُطَّلِبِ لَوْلاَ أَنْ يَغْلِبَكُمُ النَّاسُ عَلَيْهِ لَنَزَعْتُ]. أخرجه الترمذى.

8. (1584)- Hz. Ali (radıyallahu anh) anlatıyor:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Arafat'ta vakfe yaptı ve: *"Burası Arafat'tır, vakfe yeridir, Arafat'ın her yeri vakfe yeridir"* dedi.

Sonra güneş batar batmaz ifâza yaptı. (Arafat'ı terketti). Devesinin terkisine Üsâme İbnu Zeyd (radıyallahu anhümâ)'i bindirdi. Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*, -halk sağında ve solunda (develere telâşla vururlarken) onlara dönüp bakmadan- her zamanki sükun ve rıfk hâlini koruyarak eliyle işaret edip: *"Ey insanlar! Sakin olun"* diyordu.

Sonra Cem'e (Müzdelife'ye) geldi. Orada iki namazı da (akşam ve yatsı) beraberce kıldırdı. Sabah olunca Kuzah tepesine gelip üzerinde vakfe yaptı.

"Burası Kuzeh'dir, vakfe yeridir. Cem'in tamamı vakfe yeridir!" dedi. Sonra oradan ayrıldı, Muhassır vâdisine geldi. Devesine vurdu. Deve dört nala koşarak vâdiyi geçti. Orada durup, amcası Abbâs (radıyallahu anh)'ın oğlu Fazl'ı devesinin terkisine aldı.

Oradan Cemretu'l-Akabe'ye geldi ve taşlama yaptı. Sonra menhara (kesim yerine) geldi:

"Burası menhardır (kurbanlarımızı keseceğimiz yer), Mina'nın her tarafı menhardır" buyurdu. Has'am kabilesinden genç bir kadın gelerek:

"Ey Allah'ın Resûlü! Babam yaşlanmış bir ihtiyardır, Allah'ın hacc farizası kendisine terettüp etmektedir. Ben ona bedel hacc yapabilir miyim?" diye bir suâl sordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Babana bedel hacc yap!" cevabını verdi. Bu sırada eliyle, devenin terkisinde bulunan Fazl'ın başını büktü. Amcası Abbâs (radıyallahu anh):

"Ey Allah'ın Resûlü! Amcanın oğlu Fazl'ın başını niye büktün?" diye sordu.

"İkisini de birer genç görüyorum. Onlar hakkında şeytanın şerrinden emin değilim!" dedi. Derken bir adam daha gelip:

"Ey Allah'ın Resûlü, ben traş olmazdan önce ifâza tavafını yaptım!" dedi.

"Traş da ol, bunda mahzur yok!" cevabını aldı. Derken bir başkası daha gelip:

"Ey Allah'ın Resûlü, ben taşlama yapmazdan önce kurbanımı kesmiş bulundum!" dedi.

"Taşlarını da at, bunda bir mahzur yok!" cevabını aldı. Sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Beytullah'a geldi, onu tavaf etti, sonra zemzem'e geldi ve:

"Ey Abdulmuttaliboğulları, eğer halk size bunun üzerine galebe etmeyecek olsa mutlaka çekerdim" dedi." [Tirmizî, Hacc 54, (885).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste geçen:

★ Arafat vakfesi,

★ Oradan ifâza,

★ Cem (Müzdelife) vakfesi, müddeti vs.

★ Müzdelife ile ilgili açıklamalar: (Cem', Kuzeh, Muhassır vs.)

★ Mina'ya geliş, Mina'da taşlamalar,

★ Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*' a orada soru soranlar, aldıkları cevaplar,

★ İfâza ziyâreti, gibi bir çok hususlar daha önce açıklandı (şu hadislere bakılsın: 1422, 1428, 1431, 1461, 1553.

2- Bu hadiste izaha muhtaç ibâre, hadisin son cümlesinde Abdülmuttaliboğulları'na Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın söylemiş olduğu sözdür. Bu sözden *Nevevî*'ye göre iki farklı mâna çıkarılmıştır:

1- "İnsanların bunu hacc menâsikinden zannederek (aynen yapmaya kalkıp) zemzemin etrafında izdihama sebep olarak sizi itekleyip, hacıları sulama hizmetinize mani olacaklarından korkmasaydım, faziletinin büyüklüğü sebebiyle sizinle birlikte zemzem verme hizmetine ben de katılırdım."

2- Bazı âlimler şu mânayı da anlamışlar: "Bana ittiba için halk size galebe çalmayacak olsa zemzem kuyusundan ben de su çekip, sizin yaptığınız şekilde hacılara, ben de su verirdim."

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, bu sözü onları hacılara su verme hizmetinde sebat etmeye teşvik için söylediği, ayrıca belirtilmiştir.

HUDUD BÖLÜMÜ

Bu bölümde yedi bâb vardır

BİRİNCİ BÂB

İRTİDAD VE YOL KESME HADDİ

İKİNCİ BÂB

ZİNÂ HADDİ

BİRİNCİ FASIL

İRTİDADLA İLGİLİ HÜKÜMLER

İKİNCİ FASIL

HZ. PEYGAMBER'İN HADD TATBİK ETTİGİ KİMSELER

ÜÇÜNCÜ BÂB

LÛTÎLİK VE HAYVANA TEMAS HADDİ

DÖRDÜNCÜ BÂB

KAZF (İFTİRA) HADDİ

BEŞİNCİ BÂB

HIRSIZLIK HADDİ

ALTINCI BÂB

HAMR (İÇKİ) HADDİ

YEDİNCİ BÂB

HUDUDA GİREN SUÇLARDA ŞEFAAT VE MÜSAMAHA

UMUMÎ AÇIKLAMA

Hudud kelimesi hadd'in cem'idir. **Hadd,** lügat olarak, **sınır,** iki şeyi birbirinden ayıran perde, bir şeyin son ucu gibi mânalara gelir. Dinî ıstılah olarak, dinin belirlediği bazı ağır cürümlere takdir edilen cezalara hadd denmiştr. Râğıb, Müfredât'ında: "Hudud'la, çürmün kendisi de kastedilir" der ve şu âyeti misal gösterir: تلك حدود الله ولا تقربوها

"...Bu (hükümler) Allah'ın sınırlarıdır. Sakın onlara yaklaşmayın" (Bakara 187). Kur'ân-ı Kerim, hakkında takdir edilen bir hüküm bulunan fiillere de hudud kelimesini kullanmıştır.

وَتِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللّٰهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ

"Bunlar Allah'ın hudududur. Kim Allah hududunu (çiğneyip) aşarsa muhakkak ki kendisine yazık etmiş olur" (Talâk 1). Bu âyetler, helâl ile haramı ayırdıkları için bunlara hudud denmiş olmaktadır. Bazı âyetler, fiilin yapılmasını zecrederken, bâzıları da fiile ziyade ve noksanda bulunmayı zecreder.

Hadd cezasını tam kavrayabilmek için onu, İslâm dininin derpiş ettiği cezalar arasındaki hiyerarşik yerine koymamız gerekir. İslâm başlıca dört çeşit ceza vaz'etmiştir: En ağırından başlamak üzere:

1- Hadd cezaları: (Zinâ, iftira, içki, hırsızlık, yol kesme ve irtidâd için takdir edilen cezalar.)

2- Kısas ve diyet cezaları: Şahıs aleyhine işlenen cürümlerin cezalarıdır.

3- Ta'zir cezaları: Az sonra genişçe açıklanacağı üzere, bunlar dinin yasakladığı fiilleri işleyenlere uygulanan cezalardır. Miktarı âyet ve hadislerle tesbit edilmemiş, devlet reisine bırakılmıştır. Şartlara, devirlere göre artar, eksilir, mahiyeti farklı kılınabilir.

4- Te'dib: Terbiyevî maksadlara yönelik, baba, hoca, efendi gibi büyüklerin selâhiyetine bırakılan cezalardır.

Had cezâları, bizzat Allah tarafından konulmuştur. Tesbit ve tayini insanlara bırakılmamıştır. *İbn-i Âbidin* gibi bazı hukukçular, "Allah'ın hakkı olarak konulup takdir edildiğini" belirtirler. Bunlar, insanlar tarafından artırılıp eksiltilemezler, affedilemezler, bir başka cezaya tebdil edilemezler.

Hadd ve **kısas** cezaları, dinin gerçekleştirmeye korumaya çalıştığı temel hedeflere taarruz mahiyetindeki suçların cezasıdır.

Bilindiği üzere dinin gayesi beştir:

1- Dini muhafaza,

2- Nefsi muhafaza,

3- Aklı muhafaza,

4- Nesli muhafaza,

5- Malı muhafaza.

Öyleyse hadd ve kısas-diyet cezalarını bu açıdan değerlendirecek olursak, her birinin, dinin bu ana gayelerinden bir veya ikisini korumaya yönelik olduğu görülür.

Hemen ifade etmek isteriz, kısas ve diyet cezaları da Kur'ân-ı Kerim tarafından tesbit edilmiş olmaları sebebiyle birçok vasıflarıyla hadd cezalarına benzerlik arzederler.

İslâm uleması hudud'a irtidâd, zinâ, kazf (iftira), şürbü'l-hamr (içki içmek, sarhoş etmese bile) ve hırsızlığı dahil etmede müttefiktir. Ancak, âriyet, malın inkârı, hamr dışındaki içkilerden çoğu sarhoş eden şeylerden içmenin, zinâ dışındaki bir suçla kazf (iftira) etmenin, kazf ve livâta ithamını -ki kendisiyle nikahı caiz olan biriyle bile olsa- ta'riz (kinaye) yoluyla yapmak, hayvana temâs, kadının insanla temas kuran maymun gibi hayvanla ciması, sihir yapmak, tenbellikle namazın terki, Ramazan'da meşru bir özür olmadan oruç yemek gibi fiillerin hudud sayılması ihtilâflıdır. Bunlar, uğrunda mukâtele edilmesi caiz olan suçların dışında kalır. Sözgelimi bir kavm zekât borcunu ödemediği taktirde onlara karşı harp ilan edilir.

Hadid yâni demir kelimesinin de hudud kelimesiyle aynı kökten geldiğine dikkat çeken *İbnu Hacer* merhum,

إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ كُبِتُوا كَمَا كُبِتَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ

"Allah ve peygamberine muhalefet (mümânaat) etmekte olanlar, muhakkak ki, kendilerinden evvelkilerin uğratıldıkları zillet gibi zillete giriftar edilmişlerdir.." (Mücâdile 5) âyetinde hudud kelimesiyle aynı kökten gelen يحادّون kelimesinin mümânaat etmek, yani karşı koyup engel çıkarmak mânasına geldiğine, burada mukatele'ye (savaşa) işaret etmek için hadid kelimesinin kullanılmış olma ihtimaline parmak basar.

Şu halde hudud'a giren fiili işlemede Allah ve Resûlü'ne karşı bir savaş, bir engelleme olduğu gibi, bu fiillere, Kur'ân-ı Kerim'in takdir ettiği cezaları vermek de onlara karşı bir savaş, onların cemiyete sirayetini önlemek, engellemek mânasında bir tedbir olmaktadır.

TA'ZİR: Hudud bahsinde ve daha başka bahislerde sıkça kullanılacak olan ta'zir cezasının mahiyetini yeterince kavrayabilmemiz için, Ömer Nasuhi Bilmen merhumun, Istılâhat-ı Fıkhiyye Kamusu'ndaki ilgili bahisten bir parçayı, -parantez içerisine almak suretiyle belirttiğimiz- bir kaç açıklayıcı kelime ilâvesiyle aynen iktibas etmeyi uygun bulduk.

TA'ZİRİN MAHİYETİ VE MEŞRUİYYETİ: Ta'zir kelimesi lügatte men, red, icbar, tahkir, te'dib mânalarını ifade ettiği gibi nusret, iâne, takviye, tevkir, ta'zim mânalarını da ifade eder.

Hukuk bakımından ta'zir: "Hakkında muayyen bir ukûbet, bir hadd-i şer'i mevcut olmayan cürümlerden dolayı tatbik edilecek te'dib ve ceza" demektir.

Bu kelimenin lügavî mânalarıyla, ıstılâhî mânası arasındaki münasebet ise hafi (kapalı) değildir. Çünkü ta'zir, müessir bir ibret teşkil ederek başkalarını cürümlere mücaseretten (cesaret etmekten) men edeceği gibi mücrimleri de tekrar cürme mücaseretten men eder.

Diğer bir itibar ile ta'zir, haklarına tecavüz edilen veya mazlum mevkiinde bulunan kimselere karşı bir yardım, bir takviye mahiyetinde tecelli eder.

Diğer bir itibar ile de ta'zir, mücrimleri zulümden, denaet (alçaklık) ve ma'siyetten men ile tehzib-i ahlâka (ahlakı güzelleştirmeye) nail, vakar ve nezahete mazhar eder.

İşte bu gibi mülâhazalara mebni bir kısım cezalara "ta'zir" adı verilmiştir. Cem'i "ta'zirat"dır.

Ta'zirin meşruiyeti, Kitab ile, sünnet-i nebeviyye ile ve icma-ı ümmet ile sabittir. Resûl-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)* Efendimiz birisine

"Ey muhannes" (kadınlaşmış) diye tahkirde bulunan bir şahsı ta'zir etmişti, diğer bir şahsı da töhmetten dolayı ta'zir olmak üzere habs buyurmuştu. Zeyleî.

TA'ZİRİN EHEMMİYETİ VE NEVİLERİ: Ta'zir, İslâm hukuku bakımından bir ceza, bir te'dib ve tehzib (güzelleştirme), bir siyaset-i şer'iyye mahiyetinde tecelli eder. Ta'zirin dairesi pek geniş, ehemmiyeti pek büyük, lüzumu pek âşikârdır.

Cemiyet hayatında bî-nihaye cürümler=günahlar, ma'siyyetler, memnu hareketler ve kusurlar vücuda gelebilir. Bunların bir kısmı hakkında muayyen, mahdud bir ceza-i şer'î yoktur, bir kısmı hakkındaki şer'î, muayyen cezalar da bazı şerâitin bulunmamasına mebni sükut edebilir. Halbuki herhangi bir cürmün, muzır bir hareketin mukabilinde bir ceza, bir mania bulunmaması içtimâî hikmete münafidir.

Binaenaleyh İslâm hukuku, bu husustaki pek geniş ceza ahkâmını ta'zir namı altında muhtevi bulunmuş, bunun takdirini ve tatbikini âmme riyasetini haiz olan ulü'l emrin ve onların naibleri olan hâkimler ile sair bir kısım devlet memurlarının rey ve ictihatlarına tevdi ve tefviz (emanet) eylemiştir.

Ta'zir ünvanı altındaki cezaların nevilerine gelince bunlar da başlıca şu on yedi kısma ayrılır:

1- Mücerred îlâm (duyurma): Bu, hâkimin mücrime "Sen şöyle yapmışsın" veya "Sen şöyle yapıyormuşsun" diye ihtar etmesidir.

Bu ihtar, hâkimin mücrime gönderilecek emini vasıtasıyla da yapılabilir.

2- Bilcelp îlam: Bu, hâkim tarafından mücrim, mahkemeye celb ve davet edilerek kendisine "Sen şöyle yapmışsın, veya yapıyormuşsun" tarzında bilmüvacehe (yüzyüze) yapılan ihtardır.

3- Vaaz ve nasihat: Bu hâkim tarafından mücrime intibahını calib olacak surette verilen öğütten ibarettir.

4- Sert yüz göstermek, meclisden çıkıp gitmek: Bu, hâkimin mücrime abusâne bir çehre ile bakmasından ve kendisinden münfail (tedirgin) olduğunu gösterir bir surette meclisi terk etmesinden ibarettir.

5- Tekdir ve tevbih: Bu hâkim tarafından mücrimi azarlamaktan ve kendisine sert lâkırdı söylemekten ibarettir.

6- Muvakkat habs: Bu, mücrimin ıslah-ı hâline medar olmak üzere muayyen bir müddet habs ve tevkif edilmesi demektir.

7- Müebbed habs: Bu, mücrimin fesadını def için ölünceye kadar habs edilmesi demektir.

8- Gayri muayyen habs: Bu, müddeti meçhul olup, mücrimin halini ıslah edeceği zamana kadar olan habs demektir. Buna "habsi meçhul" de denir.

Habs suretiyle ta'zir cezası, mücrimi resmî hapishanelerden birine koymak suretiyle olabileceği gibi kendi hanesinde tevkif ve ikamete memur etmek suretiyle de olabilir.

Habs müddetini takdir ve tayin ise hâkimin reyine muvaffezdir. Cinayetler ve hacr mebhaslerine de müracaat!

9- Nefy ve tağrib (sürgün etmek): Bu, mücrimin bir müddet bulunduğu beldeden başka bir beldeye uzaklaştırılmasından ibarettir. Bu müddeti tayin, hâkime aittir.

Ömer İbnu'l-Hattâb hazretleri, bazı kadınları fitneye düşürmesi melhuz bulunan "Nasr İbn-i Haccac" adındaki hüsn ve cemale malik bir genci Medine-i Münevvere'den nefy etmiş, bu mübarek beldeyi tathire (temizlemeye) lüzum gördüğünü söylemişti.

Mamafih Hazreti Ömer, başka bir şahsı da nefy etmişti, bu şahıs Rum diyarına iltihak ederek irtidad etmiştir. Bundan haberdar olan Hazreti Ömer: لاَ اَنْفِى بَعْدَهَا اَبَداً "Bundan sonra kimseyi nefy etmem" demiştir.

İmam Ali Hazretleri de: كَفَى بِالنَّفْيِ فِتْنَةً "Fitne için tağrib kafidir" demiştir. Bedayi.

Binaenaleyh nefy ve tağrib hususunda ihtiyatla hareket edilmesi lazımdır. Bir Müslümanı bir İslâm beldesine nefy etmek mahzurlu görüldüğünden onu ecnebi bir memlekete nefy etmek ise asla caiz görülemez.

(İmam Şafiî'ye göre ta'zir tarikiyle olan nefy müddeti hür hakkında bir seneden, rakik (köle) hakkında da altı aydan noksan olmak lazımdır.)

10- Teşhir: Bu, mücrimin yüzünü karaltarak veya kendisini bir merkebe tersine bindirerek şehir içinde dolaştırmak suretiyle olur. Yapılan cürmün bir münadi tarafından halka ilan edilmesi de bu kabildendir. Sirkat gibi, yalan yere şehadet gibi fazihaları (rezâletleri) irtikâb eden şahısları halka ilân etmeğe "tecris" adı da verilmiştir.

Tecris, bir nevi teşhir ve tefzih (rezil etme) demektir. Maamafih hadiselerin bir adamı tecribedîde (tecrübeli) kaviyyürrey bir hale getirmesine de "tecris" denilir.

11- Ukubetler ile tehdid: Bu, mücrime ıslâh-ı hal etmediği takdirde muhtelif ukubetlere maruz bırakılacağını ihtar etmektir.

12-Velâyetten me'muriyetten azl: Bu resmî veya gayri resmî vazifesini suistimal eden bir memurun, bir hâkimin, bir valinin memuriyetten azl ve menedilmesi demektir.

13- Kulak bükmek: Bu, mücrimin te'dib ve intihabı için kulağını çekip bükmekten ibarettir.

14- Darb=dayak: Bu mücrimin el ile veya bir değnek ile döğülmesinden ibarettir. Değnekle döğmenin miktarı, İmam-ı Âzam'a göre üçden nihayet otuz dokuz darbeye kadardır. İmam Ebu Yusuf'a göre hür hakkında üçden doksan beş veya doksan dokuz, rakik hakkında da üçden otuz dokuz darbeye kadardır.

İmamı Âzam hazretleri, rakikler hakkındaki haddi, İmam Ebu Yusuf hazretleri de hürler hakkındaki haddi mikyas tutmuştur.

Fukaha-i kiram, bir hadisi şerife mebni ta'zir darbelerini had darbelerinden biraz noksan olarak kabul etmiş bulunuyorlar.

Fukahadan bazıları, İmam Ebu Yusuf hazretlerinin reyini tercih etmiştir. Fakat ceza hususunda mücrimin lehine hareket edilmesi, ihtiyata daha muvafık olduğundan İmam-ı Âzam'ın re'yi mütün-i fıkhiyyeye (fıkhî metinlere) dahil daha müreccah bulunmaktadır, Bedayi.

(İmam-ı Mâlik'e göre bu ta'zir darbelerinin miktarı, İmamü'l-Müslim'in ve onun naibi olan hâkimlerin reylerine muhavveldir, bir maslahat görülürse had miktarından=yüz değnekten fazla da olabilir. Düsukî.)

(İbni Ebî Leylâ'ya göre ta'zirin en çoğu yetmiş beş değnektir. El-Muhallâ.)

("İmam Şâfiî'ye göre bunlar, hür hakkında kırkdan, rakik hakkında da yirmiden noksan olmalıdır. Bir kavle göre de yirmi darbeden noksan olmalıdır. Tuhfetü'l-Muhtac.)

(İmam Ahmed'e göre de bu darbelerin miktarı, ondan ziyade olamaz. Nitekim bir hadis-i şerifte:

لاَ يجلد احد فوق عشر جلدَات الاّ في حد من حدود الله تعالى

"Bir kimseye -hudud-u İlâhiyye'den olan had müstesna olmak üzere- on değnekten fazla vurulamaz)" buyurulmuştur.

Ancak bu hususta bazı müstesnalar vardır. Şöyle ki: Müşterek veya başkasıyla evli olan cariyesine veya evlâdının cariyesine veya bir meyte-

ye tekarrüb eden şahsa doksan dokuz değnek vurulur. Ramazan-ı şerifde gündüzün içki kullanan şahıs hakkında da had ile beraber ta'zir olarak yirmi değnek vurulur. Keşşafül Kına.)

(Zahirîlere ve Leys İbni Sa'd'e göre de ta'zir suretiyle darbın en çoğu on değnektir, bundan ziyade olamaz. el-Muhalla.)

(Hanefîlerin eâzimine (büyüklerine) göre darb ile olan ta'zirin hadd-i asgarîsi, hâkimin reyine muvaffezdir. Bu, iki veya bir darbeden ibaret de olabilir.

Dayak cezası, insanların haysiyetine, izzet-i nefsine münafi görülebilir. Fakat cezaların hepsinde de bu hal mevcutdur. Filhakika insanların izzeti nefsini rencide etmemek, Müslümanlıkta bir esastır. Fakat cemiyet arasında bir takım fena şeyleri irtikab ederek halka kötü bir nümune olan, bu suretle izzet-i nefsini kendi eliyle imhaya çalışmış bulunan mütecaviz bir şahsı dayak ile ıslaha çalışmak, âmmenin selâmeti için kabulüne ihtiyaç görülen bir çaredir. Kaabiliyetler, ma'siyyetler, mütefavit olduğundan hâkim, hikmet ve maslahata göre hareket eder, kanaat getirdiği bir ihtiyaca mebni dayak suretiyle ta'zir cihetine gider, buna bazan pek ziyade lüzum görülebilir.

Maamafih İmam Serahsî'ye göre safı'=sille vurmak suretiyle ta'zir, caiz değildir. Bir şahsın kafasına veya boynuna açık el ile vurmak, istihfafın en son derecesidir, bundan ehl-i kıble siyanet olur. Zeyleî, Reddü'l Muhtar: Hudud mebhasine de müracaat!

15- **Katl**: Bu da fesadı itiyad edip, başka suretle münzecir (caydırılmış) olmayan herhangi bir şeririn öldürülmesinden ibarettir. Buna "hadden katl" de denir ki, memlekette fesada sa'y eden herhangi bir şahsın, emr-i veliyyil emîr ile siyaseten katl edilmesi demektir.

16- **Hedm-i beyt**: Bu, her türlü fesadı ihtiyat eden şerir bir şahıs üzerine, bulunduğu odayı yıkmaktan ibarettir.

İçerisinde memnuattan biri irtikab edilen bir hanenin hakk-ı hürmet ve masuniyeti sâkıt olacağından ledel'maslaha (maslahat olunca) veliyyül emrin emriyle içine girilmesi ve zaruret ânında hedm edilmesi caizdir. Nitekim bir takım şakilerin tahassun ettikleri (sığındıkları) yerler, ledel'icab (gerekince) top ile veya saire ile yıktırılmıştır.

17- **Nakdî ceza**: Bu , mücrimden bir miktar para almaktan ibarettir. Bu para muhafaza edilir, hâlini ıslah ederse mücrime iade edilir, etmezse âmme masalihine sarf olunur.

Para almak suretiyle ta'zirin cevazına yalnız İmam Ebu Yusuf kail olmuştur. Sair müctehidler buna kail değildirler. Kat-ı uzuv (uzvu kesmek) suretiyle ta'zir caiz olmadığı gibi mücrimin emvalini elinden almak, itlâf etmek suretiyle de ta'zir caiz görülmemektedir. Bu zevat, böyle bir ta'zir usulüyle halkın emvaline bir takım kimselerin musallat olmalarına yol açılmış olabileceğini dermeyan ediyorlar. Mebsut, Fethü'l-Kadir, Dürr-i Muhtar, Redd-i Muhtar.

(Hanbelî fukahası da diyorlar ki, ta'zir, mal ahziyle, bir malî itlaf ile olamaz. Bu hususta istinad edilecek bir emr-i şer'î yoktur. Maamafih ta'zir, te'dib içindir. Te'dib ise itlâf suretiyle olamaz.

Hanbelîlere göre bir ta'zir usulü daha vardır ki, o da müteezzi olacağı (huzursuz) olacağı anlaşılan bir mücrimin başındaki saçları traş ettirmekten ibarettir. Mücrimin bundan müteezzî (huzursuz) olması, hakkında intibahı mucib bir ceza mahiyetinde bulunur. Keşşâfül Kına).

(Şafiîlerce mücrimin sakalını traş etmek suretiyle ta'zir caiz görülmüyor. Şafiî ve Hanbelî fukahasınca kabul edilmiş olan ta'zir nevilerinden biri de mücrimi diri olarak salb etmektir. Bunun müddeti üç günden ziyade olmaz. Mücrim bu müddet içinde yemeden içmeden ve ima ile namaz kılmadan men edilemez.

Şafiîlerden diğer bir kavle göre bu mücrim, namazlarını ima ile değil, bilâ ima kılabilir, buna muhalefet olunamaz. Tuhfetül Muhtac.)

BİRİNCİ BÂB

İRTİDAD VE YOL KESME HADDİ

1585 ١- عن زيد بن أسلم رَضِىَ اللهُ عَنْهُ أنَّ رسولَ الله ﷺ قال: [مَنْ غَيَّرَ دينَهُ فَاضْرِبُوا عُنُقَهُ]. أخرجه مالك، وقال في تفسيره معناه: أَنَّهُ مَنْ خَرَجَ مِنَ الإسْلاَمِ إلى غَيْرِهِ مثلُ الزَّنادقة(١) وأشْبَاههم، فأولئك إذَا ظَهَرَ عَلَيْهِم يُقْتَلُونَ، وَلاَ يُسْتَتَابُونَ لأَنَّهُ لاَ تُعْرَفُ تَوبَتُهُمْ، فإنَّهُمْ كانوا يُسِرُّونَ الْكُفْرَ، ويُعْلِنُونَ الإسْلاَمَ، فَلاَ أرَى أنْ يُسْتَتَابَ هؤلاَءِ إذَا ظَهَرَ على كُفْرِهِمْ بِمَا يَثْبُتُ بِه. قال: وَالأمْرُ عِنْدَنَا أنَّ مَنْ خَرَجَ مِنَ الإسْلاَمِ إلى الرِّدَّةِ أنْ يُسْتَتَابَ، فإنْ تَابَ، وَإلاَّ قُتِلَ. قال: وَمَعْنَى قوله ﷺ: مَنْ تَرَكَ دينه فَاقْتُلُوهُ: أيْ مَنْ خَرَجَ مِنَ الإسْلاَمِ إلى غَيْرِهِ، لاَ مَنْ خَرَجَ مِنْ دِينٍ غَيْرِ الإسْلاَمِ إلى غَيْرِهِ، كَمَنْ خَرَجَ مِنْ يَهُودِيَّةٍ إلى نَصْرَانِيَّةٍ، أو مَجُوسِيَّةٍ، ومَنْ فَعَلَ ذلكَ مِنْ أهْلِ الذِّمَّةِ لَمْ يُسْتَتَبْ وَلَمْ يُقْتَلْ].

1. (1585)- *Zeyd İbnu Eslem* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Dinini değiştirenin boynunu vurun."*

İmam Mâlik, bu hadisi Muvatta'da [Akdiye 15, (2, 736)] kaydeder ve hadis hakkında şu açıklamayı sunar: "Bu hadisin mânası şudur: "Her kim İslâm'dan çıkarak zındıklık ve benzeri bir dine girecek olursa, kendisine galebe çalındığı takdirde öldürülür. Öyle birine tevbe teklif edilmez. Zîra gerçekten tevbe edip etmediği bilinemez. Çünkü bunlar (galebeden önce) küfürlerini gizleyip, Müslüman olduklarını ilan ediyorlardı. Ben,

(١) قال في القاموس: الزنديق بالكسر من لا يؤمن بالآخرة، أو بالربوبية، أو من يبطن الكفر، ويظهر الإيمان.

böylelerinin küfrü, delille sübut bulduğu takdirde tevbe etmeye çağırılmalarını uygun bulmam, (tevbe etse de kabul edilmemeli).” Devamla der ki: “Bizim nezdimizde, esas olan şudur: “Bir kimse irtidad ederse tevbeye çağırılır, (kendisine galebe çalınmazdan önce) tevbe ederse (hayatı bağışlanır), aksi takdirde öldürülür.”

İmam Mâlik devamla der ki: “Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *“Dinini terkedeni öldürün”* hadisinin mânası: “Kim İslâm'dan çıkıp bir başka dine geçerse” demektir. “İslâm'dan başka bir dinden çıkarak bir diğer dine geçerse...” demek değildir. Sözgelimi Yahudiliği terkederek Hıristiyanlığa veya Mecusiliğe geçen kastedilmemiştir. Binaenaleyh ehl-i zimmeden herhangi biri böyle bir din değiştirmesi yapacak olsa ne tevbeye çağırılır, ne de öldürülür.”

AÇIKLAMA:

Dinden çıkma hâdisesine *irtidad* veya *ridde* denir. İslâm dininden çıkana mürted denir. İrtidâd, büyük günahlardandır. Kişinin bütün hayır amellerinin sevabını yok eder. Hadisi açıklayan *İmam Mâlik,* esas itibariyle zındık oldukları halde Müslüman görünen kimselerin irtidâd etmeleri halinde, yakalanınca tevbesine güvenilmeyeceği kanaatindedir. Bu sebeple *Mâlik*'e göre onlara tevbe teklif edilmez, tevbekâr olup, İslâm'a geldiklerini beyan etseler bile bu tevbe onlardan kabul edilmez. *İmam Şafiî* tevbelerinin makbul olduğuna hükmeder. Ebu Hanife'nin onlar hakkında iki ayrı görüşü olmuştur.

Zındık, Kâmus'da: “Ahirete veya Rububiyete inanmayan veya küfrünü gizleyerek iman izhar eden kimse” diye açıklanır.

İmam Şâfiî (rahimehullah), hadisin âmm olan ifadesini biraz kayıtlayarak, zor karşısında dinini değiştiren kimseyi istisna tutar. Bu hükme giderken şu âyeti delil getirmiştir: إِلاَّ مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالإِيمَانِ **“Kalbi iman üzere (sabit ve bununla) mutmain (ve müsterih) olduğu halde (cebr ü) ikrâhe uğratılanlar müstesna olmak üzere kim imanından sonra Allah'ı tanımaz, fakat küfre sine(-i kabul) açarsa işte Allah'ın gazabı o gibilerinin başınadır. Onların hakkı en büyük bir azabtır”** (Nahl 106).

Hadisin hükmü bütün erkeklere şâmildir, bunda ulema icma eder. Kadına da şumûlünde *Ahmed İbnu Hanbel, Şâfi, İmam Mâlik* ve *Cumhur* ittifak ederse de İmam Âzam, öldürme hükmünü kadına teşmil etmez. Hanefîler, kadınların öldürülmesiyle ilgili nehye dayanarak: “Bura-

da be-tahsis erkek zikredilmiştir, kadın hariçtir" demişlerdir. Keza: "Aslî küfürden tevbe kabul edilmediği gibi ârizî küfürden de kabul edilmez" derler.

Ancak *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'ın: *"Kadın mürted de öldürülür"* sözü delil getirilerek Hanefîlerin hükmüne itiraz edilmiş ve ilaveten: *"Hz. Ebu Bekir* (radıyallahu anh)'in hilafeti sırasında irtidad etmiş olan bir kadını, henüz pek çok sahabe hayatta iken öldürttüğü, kimsenin buna itiraz etmediği" gösterilmiştir.

Hz. Muâz (radıyallahu anh), Yemen'e giderken Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine, bu mevzu ile alâkalı olarak şunu söylemiştir: *"İslâm'dan, herhangi biri vazgeçecek olursa, onu tekrar davet et, dönerse ne âlâ, dönmezse boynunu vur. Herhangi bir kadın İslâm'dan irtidad edecek olursa, onu da geri çağır, dönerse ne âlâ, dönmezse boynunu vur."*

Zürkânî: "Kaydedilen bu Muâz hadisi, sadedinde olduğumuz ihtilâfta nassdır, hükmüne uyulması gerekir" der.

Buhârî ve başka bir kısım kaynaklarda rivayet edilen bir kıssa da konumuza ışık tutar: İkrime'nin rivayetine göre: "Hz. Ali'ye bir kısım zındık getirilmişti. O bunları yaktırdı. Haber *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'a ulaşınca: "Onun yerinde ben olsaydım yaktırmazdım. Çünkü Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yasağı var: لاَ تُعَذِّبُوا بِعَذَابِ اللّٰهِ **"Allah'ın azabı ile azab vermeyin."** Fakat öldürtürdüm, zîra Efendimiz مَنْ بَدَّلَ دِينَهُ فَاقْتُلُوهُ **"Kim dinini değiştirirse öldürün"** diye emrediyor."

Bu rivayetin, *Ahmed İbnu Hanbel, Ebû Dâvud* ve *Nesâî*'de kaydedilen vechinde şu ziyade mevcuttur: "İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın bu sözü Hz. Ali'ye ulaşınca: *"İbnu Abbâs*'ın anası ağladı" der. Bu söz, bazılarına göre, *İbnu Abbâs*'ın kendisine itiraz etmiş olmasına Hz. Ali'nin memnun kalmadığını; Hz. Ali'nin hadiste gelen yasaklamayı tahrimî değil, tenzihî bir yasaklama anlamış olabileceğine delildir. Çünkü Hz.Ali (radıyallahu anh), yakmanın caiz olduğuna inanıyordu. Halid İbnu Velid ve diğer bazı Ashâb da bu görüşte idiler. Onlar bu davranışla, küffâra karşı şiddetli olmak, gözlerini yıldırmada mübâlağaya kaçmak gayesini güdüyorlardı.

Zürkânî der ki: Bu rivayet, *Hz. Ali*'ye nisbet edilen şu sözlere de muhalif değildir: "İbnu Abbâs'ın sözü Ali'ye ulaşınca, Ali: "İbnu Abbâs doğru söyledi" dedi." Çünkü bu rivayetteki tasdiki, nehyin tenzihî bir yasak olmasından ileri gelir.

Fakat *İbnu Abdilberr* der ki: "Hadis bir çok vecihte, Hz. Ali'nin onları öldürttükten sonra yaktırdığını belirtmektedir."

Şu halde, Hz. Ali, zındıkları diri diri yaktırmış değildir.

Son olarak Ukeylî'nin bir rivayetini kaydedelim: "Şia'dan bir grup Hz. Ali (radıyallahu anh)'ye gelerek:

"– Ey mü'minlerin emîri! Sen O'sun!" dediler. *Hz. Ali:*

"– (Anlayamadım) ben kim mişim?" diye sordu. Onlar yine:

"– Sen O'sun!" dediler. *Hz. Ali* tekrar:

"– Size yuh olsun, ben kim mişim?" dedi. Bu ısrar üzerine ağızlarından baklayı çıkarıp:

"– Sen Rabbimizsin!" dediler Hz. Ali (radıyallahu anh) onlara çıkışıp:

"– Yazık size, hemen bu düşünceyi terkedip tevbe edin!" dedi. Ancak onlar tevbeye gelmekten imtina ettiler. O da başlarını vurdurdu, sonra da:

"– Ey Kanber! Bana odun yığını hazırla!" diye emretti. Yerde onlar için hendekler kazdırdı ve cesetlerini oralarda yaktırdı."

1586 ٢– وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [كَانَ عَبْدُاللهِ بْنُ سَعْدِ بْنِ أبى السَّرْحِ يكْتُبُ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ فَأزَلَّهُ الشَّيْطَانُ فَلَحِقَ بِالْكُفَّارِ، فَأمَرَ بِهِ النَّبىُّ ﷺ أنْ يُقْتَلَ يَوْمَ الْفَتْحِ فَاسْتَجَارَ لَهُ عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ، فَأجَارَهُ ﷺ] أخرجه أبو داود،

وتقدم في حديث طويل في تفسير سورة النحل: من رواية النسائى.

2. (1586)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Abdullah İbnu Sa'd İbni Ebi's-Sarh* Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e kâtiplik yapıyordu. Şeytan ayağını kaydırdı; adam irtidâd ederek kâfirlere sığındı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Fetih günü, onun öldürülmesini emretti. Ancak, Hz. Osman (radıyallahu anh) onu himayesi altına aldı. Resûlullah da bu himayeyi tanıdı." [Ebu Dâvud, Hudud 1, (4358); Nesâî, Tahrimu'd-Dem 15, (7, 107). Bu hadis Tefsir bölümünde, Nahl sûresinin tefsiri sırasında Nesâî rivayeti olarak daha uzun bir hadiste geçmiştir.]

AÇIKLAMA:

Hadiste ismi geçen *Abdullah İbnu Ebi's-Sarh*'ın hikâyesi 674 numaralı hadiste yeterince açıklanmıştır.

1587 ٣– وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّ ناساً مِنْ عُكْلٍ وَعُرَيْنَةَ(١)، قَدِمُوا على النَّبيِّ ﷺ وَتَكَلَّمُوا بالإسْلاَمِ، وَقَالُوا يَا رسُولَ اللهِ: إنَّا كُنَّا أهْلَ ضَرْعٍ، ولَمْ نَكُنْ أهْلَ رِيفٍ، وَاسْتَوْخَمُوا المَدِينَةَ فأمَرَ لَهُمْ بِذَوْدٍ(٢) وَرَاعٍ، وَأمَرَهُمْ أنْ يَخْرُجُوا فيهِ فَيَشْرَبُوا مِنْ ألْبَانِهَا وَأبْوَالِهَا، فَانْطَلَقُوا حَتَّى إذَا كَانُوا بِنَاحِيَةِ الحَرَّةِ(٣) كَفَرُوا بَعْدَ إسْلاَمِهِمْ، وَقَتَلُوا رَاعِيَ النَّبيِّ ﷺ، وَاسْتَاقُوا الذَّوْدَ، فَبَلَغَ ذلكَ النَّبيَّ ﷺ، فَبَعَثَ الطَّلَبَ فِي آثَارِهِمْ فَأمَرَ بِهِمْ فَسَمَّرُوا أعْيُنَهُمْ، وَقَطَّعُوا أيْدِيَهُمْ، وَتُرِكُوا فِي نَاحِيَةِ الحَرَّةِ حَتَّى مَاتُوا عَلَى حَالِهِمْ]. أخرجه الخمسة.

قوله: «أهْلَ ضَرْعٍ». أى بادية وماشية، «ولم نكن أهل ريف» الرِّيفُ: الأرض ذات الزرع والخصب.

3. (1587)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ukl ve Ureyne kabilelerinden bir grup insan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına gelip:

"– Ey Allah'ın Resûlü! Biz hayvancılıkla uğraşıp sütle beslenen (çöl) insanlarıyız, (çift-çubukla uğraşan) köylüler değiliz" dediler. Bu sözleriyle, Medine'nin havasının kendilerine iyi gelmediğini ifade ettiler. Resûlullah, onlara (hazineye ait) develerin ve çobanın (bulunduğu yeri) tavsiye etti. Kendilerine oraya gitmelerini, develerin sütlerinden ve bevillerinden içmelerini söyledi. Gittiler, Harra bölgesine varınca, İslâm'dan irtidâd ettiler. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın çobanını da öldürüp develeri sürdüler. Haber, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e ulaştı.

Resûlullah, derhal arkadaşlarından takipçi çıkardı (yakalanıp getirildiler). Gözlerinin oyulmasını, ellerinin kesilmesini ve Harra'nın bir kenarına atılmalarını ve o şekilde ölüme terkedilmelerini emretti." [Buhârî,

---

(١) عكل بضم العين وبالكاف الساكنة: قبيلة من تيم لرباب، وعرينة: بضم العين، وفتح الراء المهملتين مصغرا: حى من قضاعة وحى من بجيلة، والمراد هنا الثانى.

(٢) الذود من الإبل ما بين الثلاث إلى العشر، وفي رواية: (فأمر لهم بلقاح) وهى: النوق ذوات الألبان.

(٣) الحرة: هى الأرض ذات الحجارة السود، وفي ظاهر المدينة حرتان.

Muhâribin 16, 17, 18, Diyât 22, Vudû 66, Zekât 68, Cihâd 152, Megâzî 36, Tefsir, Mâide 5, Tıbb 5, 6, 29; Müslim, Kasâme 9, (1671); Tirmizî, Tahâret 55, (72), Et'ime 38, (1846); Ebû Dâvud, Hudud 3, (4364-4371); Nesâî, Tahrimu'd-Dem 7, (7, 93-98); İbnu Mâce, Hudud 20, (2578).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, kaynaklarının çokluğundan da anlaşılacağı üzere, birçok farklılıklarla çeşitli vecihlerden rivayet edilmiştir. Yukarıdaki hadiste zikri geçmeyen bazı teferruatı gözönüne alarak hâdiseyi şöyle özetleyebiliriz: *Ureyne* ve *Ukl* kabilelerinden, bazı rivayetler de sekiz kişi oldukları belirtilen bir grup Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelirler. Ancak Medine'nin rutubetli havası onlara iyi gelmez ve hastalanırlar. Bunu, Medine'nin kendilerine uğur getirmediğine yorarlar ve hatta Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in huzuruna çıkarak yapmış oldukları biat akdini bozmak, İslâm'dan rücu etmek talebinde bulunurlar. Hz. Peygamber onlara hava değişikliği tavsiye ederek hazine develerinin otlatıldığı Kuba civarındaki Zü'l-Hader denilen yerdeki otlağa gönderir. Oradaki develerin sütünden ve bevlinden içmelerini tenbihler. Bu tavsiyelere uyup iyileşen bedevîler, irtidad ederler. Bununla da kalmayıp işi ihanete dökerek çobanlardan birinin gözlerini oyup el ve ayaklarını kesip sonra öldürürler, hazine develerini de kaçırmaya kalkarlar. Ancak kaçıp kurtulabilen bir çobanın ihbariyle duruma muttali olan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, peşlerinden Kürz İbnu Câbir el-Gihrî komutasında yirmi kadar ensârî genci, bir de iz takipçisi (kâif) ile birlikte peşlerinden gönderir. Bunlar, hainleri kıskıvrak yakalayıp Medine'ye getirirler. Hz. Peygamber kısâsen gözlerinin oyulmasını, ellerinin ve ayaklarının kesilip bu halde Harra'nın bir kenarına atılmalarını, kızgın güneşin altında ölüme terkedilmelerini emreder ve öyle yapılır. Hz. Enes (radıyallahu anh) onlardan birini gördüğünü, susuzluktan ölene kadar toprağı yaladığını belirtir.

2- Müteakip (1588 numaralı) rivayette görüleceği üzere hadisin bazı vecihlerinde bu hâdise üzerine şu mealdeki âyetin indiği belirtilir: **"Allah'a ve Resûlü'ne (mü'minlere) harp açanların, yeryüzünde (yol kesmek suretiyle) fesadcılığa koşanların cezası, ancak öldürülmeleri, ya asılmaları, yahut (sağ) elleriyle (sol) ayaklarının çaprazvari kesilmesi, yahud da (bulundukları) yerden sürülmeleridir. Bu, onların dünyadaki rüsvaylığıdır. Ahirette ise onlara (başkaca) pek büyük bir azab da vardır..."** (Maide 33).

3- *Kadı İyaz*'ın açıklamasına göre, hadisi anlamada ulemâ ihtilaf etmiştir. Seleften bir kısmı, bu cezanın hudud ve muhariblerle ilgili (Maide 33) âyetler inmezden önce verildiğini, mezkur âyetler inince hadisin hükmünün neshedildiğini söylemiştir. Bazıları ise hadisin neshedilmediğini söylemiştir. Bu sonunculara göre muhariblerle ilgili âyetler bu vak'a ile ilgili olarak inmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da bu cezayı kısas olarak tatbik etmiştir. Çünkü mürtedler Müslüman çobana aynı şeyleri yapmışlardır.

Bazı âlimler müsle'ye haram derken, diğer bir kısmı *"haram değil, tenzihen mekruh"* demiştir.

4- *Hz. Enes* bir rivayette bu mürtedlerin su isteklerini ancak onlara su verilmediğini, toprağı yalayarak öldüklerini belirtir. Bu husus da âlimlerin bazı yorumlarına kapı açmıştır. Rivayetlerde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in: *"Su vermeyin"* diye sarih bir sözü gözükmüyor. Ama su verilmeme vak'asından haberdâr olmadığını söylemek de zor. Üstelik, Ashab'ın sünneti de meşru bir hüküm taşır.

Kadı İyâz: "Öldürülmesi farz olan bir kimse su istese, kasden mâni olup da kendisine su vermeyerek iki azabın birlikte tatbik edilmesinin meşru olmayacağında ulemânın ittifak ettiğini belirtir. Nevevî bu görüşe itiraz ederek: "Bu sahih hadiste beyan olunmuştur ki, mürtedler çobanı öldürmüş, İslâm'dan dönmüşlerdir. Şu halde ne su istemede ne de başka hususta kendilerine hürmet kalmaz" der.

Yine *Nevevî*'nin kaydına göre, Şafiî ulemâsı şöyle demiştir: "Yanında tahâreti için gerekli olan suyu bulunduran bir şahıs, o suyu, ölümden veya şiddetli susuzluktan korkan bir mürtede verip de kendisinin teyemmüm etmesi câiz değildir. Ancak suyu isteyen kimse bir zımmî veya bir hayvan olsa vermek lâzım gelir, bu durumda suyu vermeyip abdest alması caiz olmaz."

5- *İmam Mâlik,* bu hadise dayanarak, eti yenen hayvanların bevillerinin temiz olduğuna hükmetmiştir. *Ahmed İbnu Hanbel, İmam Muhammed, Şâfiîlerden Istahrî ve Rüyânî, Şâ'bi, Atâ, Nehâî, Zührî, İbnu Sîrîn, Hakem* ve *Sevrî* aynı kanaattedirler. Ebû Dâvud, İbnu Uleyye daha ileri giderek: "İnsan dışında -eti yensin, yenmesin- bütün hayvanların bevli ve fışkısı temizdir" demiştir.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Şâfiî, Ebu Sevr ve diğer bir çok ulemâya göre bütün beviller pistir. Ancak atfedilen az miktar bu hükme dahil değildir. Bunlara göre, Ureynelilere zarurete binaen ruhsat verilmiştir. Za-

ruret olmadan deve idrarının temiz olduğuna dair hadiste bir hüküm mevcut değildir. Birçok haramlar zaruret sebebiyle mübah kılınmıştır, ancak bunlar zaruret olmadığı takdirde yine haramdır. Sözgelimi harp halinde veya şiddetli kaşınma gibi durumlarda ortaya çıkan zarurete binaen ipekli elbise helâl olur. Bu gibi mazeretleri olmayana ipekli elbise haramdır.

★ Haramla tedavi alelıtlak caiz değilse de haramda yüzde yüz şifa olduğu bilinirse caiz olur.

★ Devlet reisi, kendisine gelen yabancıların her meselesiyle meşgul olur; tedavisiyle bile...

★ İlaç kullanmak, vücuda faydası olan mutad ilacı almak meşrudur.

★ Kısasda misilleme meşrudur.

★ Mürted, tevbe etmeye çağırılmadan derhal öldürülür. Bunun vacib mi, müstehab mı olduğu hususlarında ihtilâf edilmiştir. Bazı âlimler: "Mürted muharebe ederse, katli vacib olur, tevbe etmesini beklemekte bir mâna kalmaz" demiş ve sadedinde olduğumuz hadisi bu iddiaya delil göstermiştir.

1580 ٤– وعن أبى الزناد قال: [لَمَّا قَطَعَ النَّبِىُّ ﷺ الَّذِينَ سَرَقُوا لِقَاحَهُ وَسَمَلَ أَعْيُنَهُمْ بِالنَّارِ عَاتَبَهُ اللّٰهُ فِي ذٰلِكَ وَنَزَلَ: إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ]. الآية. أخرجه أبو داود والنسائى.

4. (1588)- *Ebu'z-Zinad* (merhum) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* develerini çalanların (el ve ayaklarını) kestiği, gözlerini de ateşle oyduğu zaman, Allah zülcelal hazretleri, Hz. Peygamber'i itab etti ve mesele üzerine şu âyeti inzal buyurdu: **"Allah ve Resûlü'ne harp açanların cezası..."** (Maide 33). [Ebu Dâvud, Hudud 3, (4370); Nesâî, Tahrîmu'd-Dem 7, (7, 100).]

MÜRTED, YOLKESEN VE BÂĞİ (İSYANCI) HAKKINDA TAHLİL

Birbirine yakın benzerliği olan üç farklı fitne hareketini daha yakından tahlil etmeyi faydalı ve gerekli buluyoruz. İçinde yaşadığımız dahilî fitne şartları, bu hususlarda daha sistemli bilgi sahibi olmamızı gerekli kılmaktadır. Böylece, karşılaştığımız hâdiseler karşısında almamız gereken daha sağlıklı, daha meşru tavrı tesbitte fazla zorluk çekmeyiz. Üstelik, İslâm'ın bu mevzulardaki nokta-i nazarını bilmek, dinî kültürümüzün bütünlüğü için de gereklidir.

1- MÜRTEDLER: İster Müslüman ana babadan büyümüş, isterse önceden kâfir iken sonradan Müslüman olmuş bulunan bir kimse, İslâm dinini terkedecek olsa buna mürted denir. Dinden çıkma, ferdî olabileceği gibi, cemaatler şeklinde de olabilir. Her iki hâlde de devletin bunlarla mücadele etmesi gerekir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* dinden çıkanların öldürülmesini emretmiştir. Âlimler, umumiyetle, dinden çıkış sebeplerinin araştırılarak, iknâ yollarına başvurmayı, düşünerek geri dönmelerine, yaptıklarından pişman olup tevbe etmeye dâvet edilmelerini, bu maksadla bir müddet hapsedilmelerini vs. tavsiye ederler. Her şeye rağmen direnirlerse öldürülürler.

Dinden çıkanın cizye vermesi kabul edilmez, sulh ve anlaşmaya yanaşılmaz. Onların kestikleri yenilmez, Müslüman kadın onlarla nikahlanmaz. Köle ise, münasebet-i cinsiye yapılmaz, köle olarak satılamaz, zîra ölüm veya tevbeden birini tercihe mecburdur.

Mürted öldürülünce yıkanmaz, kefenlenmez, namaz kılınmaz, cenâzesi Müslüman mezârlığına da konmaz, müşrik mezarlığına da. Bir çukura atılır. Malına Müslüman, kâfir kimse vâris olamaz, hazineye kalır.

Günümüzde müşâhedesi mümkün olan bazı durumlara açıklık getireceği için, şu pasajı Istılâhât-ı Fıkhiye'den, bazı Arapça tâbirleri hafifleterek aynen kaydetmeyi uygun görüyoruz:

"Ana ve babası Müslüman olan bir çocuk, onlara tâbi olarak Müslüman sayıldığı halde, kendisinden İslâm'a dair bir ikrar işitilmeksizin kâfir olarak bâliğ olacak olsa irtidad etmiş sayılmayacağından, katledilmez. Çünkü irtidad, tasdikten sonra vuku bulan bir tekzib demektir. Hâdisede ise kablelbüluğ bir tasdik bulunmamıştır. Zîra, tasdikin delili bulunan ikrar mevcut değildir. Şu kadar var ki, bu çocuk, kablelbüluğ ebeveynine tebeiyetle müslim hükmünde bulunmuş olduğu cihetle, büluğdan sonra görülen küfründen dolayı habs edilir. Emvali hakkında da mürted olanların kazançları hakkındaki hüküm cari olur. Çünkü kendisi hakikaten mürted sayılmasa da hükmen mürted bulunmuştur.

İrtidaddan rücu edip tekrar Müslüman olan bir şahıs, bu irtidâdından dolayı artık tazir ve tekdir edilmez. Çünkü böyle hareket, dine rücûuna mâni, bu hususta lâzım gelen tergib ve teşvike münâfi olabilir.

2- BÂĞİLER (SİYASÎ SUÇLULAR): İslâm nokta-i nazarından nizamı bozucu hareketlerin hepsi aynı kategoriye dahil edilmez. Adi bir hırsızlık veya katl vak'ası ile, yol kesme vak'ası bir sayılmadığı gibi, irtidâd hâdi-sesi ile siyasî suç da bir sayılmaz.

Siyasî bir maksadla tevessül edilen eylemler ayrı bir kategoride mütâlaa edilirler. Fakihler siyasî suçlulara bâği (cem'i buğât) der ve bunları şöyle târif eder: *"Bâği, caiz olan bir te'ville haksız yere imama karşı gelen destek ve kudret (menea ve savlet) sahibi kimselerdir."*

Bu tarife göre, meşru olan bir veliyyül emre veya naibine karşı, bir te'ville yani kendince doğru görülen bir te'vile, bir sebebe dayanarak isyan eden ve itaat dâiresinden çıkan, bununla beraber Müslümanların katlini, mallarının gasbını, zürriyetlerinin esir edilmesini helâl görmeyen menea (destek, kudret) sahibi bir Müslümana da bâği denir.

Kendisine isyan edilmiş veliyyül emirden murad, Müslümanların bir emniyet ve selamet dairesinde yaşamalarını temine muvaffak olan Müslüman bir kimsedir. Bunun hakimiyet makamına cemaatin intibahları veya kendisinin kuvvet ve nüfuzuyla zorla gelmiş olması arasında fark yoktur. Halkın toplanıp, idaresi altında emniyetle yaşadıkları böyle bir veliyyül emre karşı -zulüm ve hıyanetten dolayı değil, belki onun makamına ondan ehak oldukları iddiasıyla- isyana kalkan bir grup, buğât'dan (âsi) sayılır.

İmama, zulmünden dolayı isyan edilmişse, bunlara bâği denmez. İmamın zulmünden vazgeçmesi, onlara adaletli olması gerekir. "Zülme karşı isyan edilmişse, halk, ne isyancıların aleyhine imama yardım etmelidir -zîra bu, zulme yardımcı olmak demektir- ne de isyancılara yardım etmelidir. Şâyet isyanları, kendilerine yapılan zulüm sebebiyle değil de hak ve makam iddiası sebebiyle vâki oldu ise, bunlar buğâtdır (âsidirler). Kıtâle gücü yeten herkes isyancıların bertaraf edilmesi için imama yardım etmesi gerekir. Zîra onlar Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şu sözü mucibince mel'undurlar: "Fitne uyumaktadır, Allah, onu uyandırana lânet etsin."

Bâğilik suçunun tam olarak teşekkül edebilmesi için dört şart aranır:

1- Suç ve cürümü işlemekten maksad devletin rejimini veya infaz heyetini azletmek veya itaatten, vergi vermekten kaçmak olmalıdır.

2- İsyancılar müteevvil olmalıdır. Yâni isyâna bir sebep göstermek ve bunda haklı olduklarına bir delil göstermelidirler.

3- Şevket (ve kuvvet) sahibi olmalıdır.

4- Fiilen isyan ve harbe tevessül etmelidir.

Kur'ân-ı Kerim'deki şu âyet, tasvirini yaptığımız bâği fitnesi ile alâkalı görülmüştür: **"Eğer mü'minlerden iki zümre birbirleriyle döğü-**

şürlerse, aralarını (bulup) barıştırın. Eğer onlardan biri, diğerine karşı hâlâ tecavüz ediyorsa siz, o tecavüz edenle Allah'ın emrine dönünceye kadar savaşın" (Hucurat 9).

FİTNE-İSYAN: Yeri gelmişken belirtelim ki, bâzı âlimler, "bâğilerin isyan hareketi" ile "fitne"yi tefrik ederek, fitne ismini sadece dünya saltanatı elde etmek için yapılan kıtâle ıtlak etmişlerdir. Onlara göre, isyan belli ise, buna fitne denmez, âsiye karşı mukatele yapılır ve o, itaate rücû edilinceye kadar peşi bırakılmaz. Bu söylenen, Cumhur'un görüşüdür." *İbnu Hacer,* bir başka vesile ile fitnenin tarifini müstakilen ele alarak, fıkhî diyebileceğimiz, daha hususî bir tarif sunar: "Fitneden murad, dünyevî iktidar (mülk) talebindeki ihtilâftan doğan şeydir, öyle ki, bu ihtilâfda kim haklı kim haksız bilinmez."

BÂĞİLERE KARŞI TAKİP EDİLECEK SİYASET: Bâğiler isyân hazırlıkları içerisinde iken, fitnelerin önlenmesi gayesiyle hapsedilebilirlerse de fiilen katl ve kıtâle tevessül etmedikleri müddetçe kendilerine taarruz edilmez. Bunların fiil (eylem) hazırlığı yapmaları veya fiile geçmiş bulunmaları karşısında mukabil harekete geçmeden önce, veliyyül emr evvelâ adalet ve itaat dairesine, İslâm cemiyetinin re'yine dönmelerini, isyandan vazgeçmelerini söyler. Kabul ederlerse, zaten fesad önlenmiş olur; etmezlerse fesadlarını önlemek veya ortadan kaldırmak için mücadeleye girişilir.

Bâğilerle yapılan mücadele ve mukatele bir cihaddır. Bazı meselelerde cihad ahkâmı uygulanır. Mesela bâğiler tarafından öldürülenlere şehid muamelesi yapılır.

Ancak bu cihad, müşriklerle yapılan cihaddan bazı noktalarda ayrılır: Kaçıp sığınacak bir dayanaktan (menea) mahrum olan esirler öldürülmez. Keza sığınıp kuvvet vereceği veya kuvvet alacağı bir destekçisi (menea) olmayan firarîler takip edilmez. Kaçmalarıyla fitneleri bitmiş demektir. Esâsen, -bunlar Müslüman olmaları sebebiyle– onlarla savaştan asıl maksad da zâten budur: Fitnelerini ortadan kaldırmak.

Harbe katılmadıkça kadınlar, çocuklar, yaşlılar öldürülmez, bunlar köle de yapılamaz. Pişman ve tevbekâr olanlar öldürülmez. Harb sırasında alınan malları ganimet olmaz, savaş bitince iâde edilir. Ancak silah ve binek hayvanlarından savaş esnasında istifade edilebilir.

Harp sırasında isyâncılar tarafından telef edilmiş bulunan şeylerin (gerek mal ve gerekse insan) hesabı sorulmaz. Harp hali dışında telef edilenin hesabı, telef edenden sorulur. Ancak bu çeşit cürümler, siyasî değil, âdi cürümler olarak değerlendirilir.

Bâğilere Söz Hürriyeti: Devletin müdahalesini gerektiren durumun gerçekleşmesi için, bâğilerin, "fiilen isyan haline geçmesi" şarttır. Bu safhadan önce müdahale edilmez. Bu hususu Abdülkadir Udeh şöyle ifade eder: "Bâğiler, inandıkları şeye, meşru olan sulh yolu ile davet (duyurma, propaganda etme) hakkına sahiptirler. Yani, onlar şer'î naslar hududunda kalmak şartıyla istediklerini söylemekte hürdürler. Hakkı temsil edenlere (ehl-i adl'e) de bunların fikirlerini reddetmek, bu fikirlerin çürüklüğünü onlara beyân etmek terettüp eder. Bu iki gruptan biri, sözlerinde veya çağrısında şer'î naslardan dışarı çıkarak, onlara tecâvüz vaziyetine geçecek olursa, cürüm işlemiş olur ve cezalandırılır. Ancak bu cürüm, bâği cürmü değil, âdi bir cürüm itibar edilir..."

Nitekim *Hz. Ali,* hutbe sırasında kendisine itiraz eden Hâricîler'e: *"Sizi mescidimizden men etmeyiz, ganimet malından mahrum etmeyiz, siz bize saldırmadıkça biz size harp açmayız"* demiş, onları cami ve cemaatten men etmemiştir. Ayrıca Hâricîler fiilî eyleme geçmedikçe, onların üzerine yürümemiştir de. Şöyle ki: Hâricîler Nehrevân'da Hz. Ali'den ayrılıp müstakil bir hizip teşkil ettikleri vakit, Hz. Ali onlara karşı -siz bize saldırmadıkça biz size harp açmayız kaidesince– savaşa tevessül etmemiş, bilakis başlarına bir âmil tayin etmiştir. Hâricîler, bir müddet amile itaat etmişlerse de bilahere onu öldürmüşlerdir. Hz. Ali, hâdiseyi yine siyasî bir suç olarak değil, âdi bir katl vak'ası olarak değerlendirmek istemiş ve bu maksadla katilin teslimini istemiştir. Onlar buna yanaşmayınca üzerlerine yürümüştür.

Menea yani destek ve kudret sahibi olmaması sebebiyle "siyasî cürüm" sayılmamakla beraber, umumiyetle sapık addedilecek bir fikrin, bâtıl olduğu isbât edilinceye kadar neşir serbestisine güzel bir misâl olarak burada kaydı gereken bir vak'a kendi tarihimizle, Osmanlılar'la alâkalıdır:

Kanunî devrinde, 1527 yılında, İstanbul'da Molla Kâbız Efendi adında bir âlim, alenî olarak Hz. İsâ'nın Hz. Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den üstün olduğunu, İncil'in de Kur'ân'ın fevkinde bulunduğunu iddia eder. Payitahtta büyük bir gürültü vesilesi olan iddiaya padişah alâka gösterir. Kâbız Efendi, divan'da (perde gerisinde Padişâh olduğu halde) muhâkeme edilir. İlk celsede, görüşlerini âyet ve hadislerde vaz'eden Kâbız Efendi'yi, orada bulunan kazaskerler ilmen ilzam edemeyince "tehevvüre kapılarak" öldürülmesini emrederler. Fakat, Vezir-i Âzam İbrahim Paşa, kazaskerlerin ilmî yetersizliğini anlayarak meclisi tatil eder ve Kâbız Efendi'yi serbest bırakır. (Kendi ifadesiyle: "Ka-

zaskerlerimizin şer' ile def'e kudretleri olmayıp hışm u gazab ile cevap verirler, nice idelum, def-i meclis itdük...)

Müteakip bir celseye İstanbul Müftüsü Kemalpaşazâde çağrılır. Müftünün açıklamaları karşısında ilzam edilen Kâbız Efendi'den fikirlerinden rücu etmesi istenir. Israr edince idam edilir.

3- YOL KESENLER (KUTTÂU'T-TARİK): Fıkıh kitaplarında kâtıu't-tarik (cemi olarak kuttâu't-tarik) diye ifade edilen bu grup, sözünü ettiğimiz üç fitne grubunun en mühimmidir. Birçok durumlarda resmen "şehir eşkiyası" tâbirinin kullanılmasına da bakılacak olursa, zamanımızdaki anarşistler, en azından eylemleri itibâriyle, bu gruba benzetilebilirler. Bu sebeple, yol kesenlerle alâkalı bahsi biraz daha geniş tutmaya çalışacağız.

Tenkil Âyeti: İnsanların huzurunu bozan eşkiyalarla mücâdelenin ehemmiyetine binâen, onlarla alâkalı gelen âyetin meâlini vererek bu meseleye girmeyi tercih ediyoruz. Zîra, görülecek ki, Kur'ân-ı Kerim de bu suçun ehemmiyetine binâen, meseleye teferruatlı olarak yer vermektedir:

"Allah'a ve Resûlü'ne (mü'minlere) harp açanların, yeryüzünde (yol kesmek suretiyle) fesadçılığa koşanların cezası, ancak öldürülmeleri, ya asılmaları, yahut (sağ) elleriyle (sol) ayaklarının çaprazvâri kesilmesi, yahud da (bulundukları) yerden sürülmeleridir. Bu, onların dünyadaki rüsvaylığıdır. Ahirette ise onlara (başkaca) pek büyük bir azab da vardır. Şu kadar ki, siz kendileri üzerine kâdir olmazdan (kendilerini ele geçirmezden) evvel tevbe eden (muhariblerle yol kesen)ler müstesnâdırlar. Bilin ki, Allah çok affedici ve çok merhamet sahibidir" (Maide 33-34).

Âlimler tarafından geniş yorumlar yapılmış olan, esas itibâriyle yol kesenlerin kastedildiği kabul edilmekle beraber küfre düşen ve tedhiş yapanların da mevzubahis edildiği âyet-i kerimeden umumiyetle çıkarılan hükümleri burada kaydedeceğiz.

Muharib (eşkiya): Evvelemirde, dilimize eşkiya olarak çevirdiğimiz, âyette geçen "harp açan" tâbiri üzerinde durulmuş ve bundan maksadın, Müslümanların malına, canına kasteden eşkiyalar yâni yol kesiciler olduğu belirtilmiştir. Ebû Bekr İbnu'l-Arabî, muharebeyi şöyle tarif eder: "Muhârebe, selb (soyma) kasdıyla silah çekmedir, harp kökünden gelir, bu da "silah çekerek Müslüman üzerinde bulunan şeyi soymak" istemektir.

Bedâyi'de silâh yerine sopa, taş, odun gibi şeyler kullanılmış olsa da

fiilin eşkiyâlık sayılacağı belirtilir. Başta İmam Şâfiî olmak üzere birçok âlim, öldürme olmasa bile, silah çekerek mala kasteden kimseler bu şenî fiillerini dağda veya şehirde işleseler bile âyette zikredilen "muhârib (eşkiya)" sayılacağını kabul etmiştir. Ancak İmam Âzam ve İmam Muhammed, şehir dahilindeki vak'alarda imdat isteme imkânı olduğu için, bunların "eşkiyalık" değil, hırsızlık sınıfına dahil edilmesi gerektiğini söylemişlerdir.

İmam Mâlik, âyette kastedilen muharib'i (eşkiyayı) şöyle tarif eder: "Muharib; yol kesen, nerede olursa olsun insanları korkutup tedhişte bulunan ve yeryüzünde fesad çıkaran kimsedir. Bu fiillerde bulunan birisi, kimseyi öldürmemiş olsa bile muharibtir, yakalandığı takdirde öldürülür, öldürülmemiş ise imam (devlet reisi), öldürmek, asmak, çaprazlama el ve ayak kesmek, nefyetmek (sürmek) cezalarından birini vermekte serbesttir." Yine İmam Mâlik'e göre, tedhiş işini alenî veya gizli yapması arasında fark yoktur. Mal talebiyle korkutmada bulunur, yol keser veya öldürürse, bu insanlarca duyuldu mu âyette zikredilen muharebe vaki olmuştur.

İbnu'l-Arabî'nin beyanına göre, muharibin tecziyesi için illâ da Müslüman malına göz dikmesi aranmaz. (Vatandaş durumunda zımmî) kâfirin malına vâki sataşma da aynı şekilde cezalandırılır.

Muharib (eşkiya) Hırsızdan Farklıdır: "Yukarıda belirtilen fiil, şehir dışında vaki oldu ise, bunun hırsızlık sayılmayacağı hususunda ittifak vardır. Şehir dahilinde olduğu takdirde İmam Âzam ve Muhammed'e göre, -imdat taleb edileceği için- hırsızlık addedilmesi gerektiği söylenmiştir. Eşkiyanın hırsız sayılıp sayılmaması meselesi tecziye açısından mühimdir. Zîra hırsızın cezası, eşkiyânın cezasına nazaran hafiftir. Nisab miktarı (bir dinarın dörtte biri) mal çalan kimsenin cezâsı, elinin kesilmesinden ibaret olduğu halde, eşkiyanın cezâsı, âyette açıklandığı üzere farklıdır ve çok daha ağırdır.

Muharibin Cezası: Eşkiya (muharib) hırsızlar grubunda mütâlaa edilmeyince, eşkiyalığın cezasının değişik olacağı açıktır. Nitekim açıklamasına çalıştığımız âyette, eşkiyalar için ölüm, asılma, çaprazlama el ve ayak kesilmesi, sürgün zikredilmektedir.

Âlimler bunlardan birinin verilmesi hususunda bâzı farklı yorumlar ileri sürmüştür. Umumiyetle kabul edilen esasa göre, âyet-i kerimede sayılan cezalardan biri, eşkiyaya suçunun nevine göre takdir edilir. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'tan gelen bir rivayete müsteniden başta

İmam Şâfiî olmak üzere ekser ulemânın görüşüne göre, cezalar suçlara göre şöyle takdir edilir:

1- Mal almaksızın sadece öldüren, öldürülür.

2- Hem mal alıp hem öldüren, öldürülür ve asılır.

3- Öldürmeksizin sadece mal alan, çaprazlama el ve ayağı kesilir.

4- Sadece korkutma ve tedhişte bulunan, nefyedilir (sürgün cezası verilir).

İmam Âzam öldürme ve çalmayı beraber işleyen kimselere verilecek cezalarda devlet reisini şu üç cezadan birini vermekte muhayyer bırakır:

1- Sadece öldürmek,

2- Önce çaprazlama el ayak kesmek ve sonra öldürmek,

3- Önce öldürmek sonra asmak.

İmam Şâfiî ve *Ebu Yusuf*'a göre, böyle bir eşkiyanın (yani hem çalan hem öldüren) mutlaka asılması gerekir. Eşkiyanın asılı olarak herkesin göreceği şekilde teşhir edilmesi, bu cezanın verildiğinin herkesçe bilinmesi içindir. Böylece, insanlar benzeri suçu işlemekten zecredilmiş olurlar. Bu cezanın hadd kabul edilerek, maktulun velisi tarafından affedilebilme ihtimali olan kısas cezasının dışında bırakılması da cezanın, halka mâtuf zecr yönünden ehemmiyetini ifade eder.

Yol kesen eşkiyaya verilen ölüm cezası hakkında Abdülkadir Udeh şu açıklamayı yapar: "Bu ceza, insan tabiatıyla alâkalı bir bilgi üzerine mebnidir. Zîra, katili öldürmeye sevkeden şey, başkasını öldürerek, kendisi hayatta kalmayı tercih ettiren bir duygudur. Öyle ise, eğer başkasını öldüreceği sırada, kendisinin de aynı şekilde öldürüleceğini bilirse ekseriyetle öldürme işinden vazgeçer. İşte şeriat öldürmeye karşı ceza olarak, öldürülmeyi takdir etmekle, öldürmeye sevkeden subjektif amilleri, yine subjektif (ruhî) olan âmillerle bertaraf etmiş oluyor.

Nefiyden Maksad: Dilimizde sürmek, sürgüne göndermek olarak ifade edilen nefyetmek'ten Kur'ân-ı Kerim'in muradı hususunda da değişik yorumlar olmuştur. İmam Şâfiî'ye göre, yakalanamayan eşkiyanın ebediyen takibata tutulmasıdır. Kanun kaçağı olarak, yakalanma korkusu ile diyar diyar dolaşmak durumunda olan eşkiya sürgün demektir. Yakalanınca âyette zikedilen cezâlardan uygun olanı uygulanır.

Ebû Hanife'ye göre, bundan maksad hapsetmektir. Bir mekâna tıkılan kimse, her çeşit dünyevî lezâizden mahrum kalacağından bir nevi "arzdan sürülmüş" durumundadır.

İbnu'l-Arabî de nefiyden hapsetmeyi anlar ve bir yerden bir başka yere sürmenin ceza sayılmaması gerektiğini iddia eder.

Bâzı âlimler, mal ve cana kasdetmeyen tedhiş hareketlerinin şöhret için yapılmış olabileceğini belirterek, sürgün edilmek suretiyle tedhişçinin humûle yani adı ve sanının bilinmezliğine mahkum edilmiş olacağını, kimsenin kendisinden bahsetmemesine vesile olacağını, böylece arzusunun zıddıyla cezalandırılmış olacağını söylerler.

Mağlubiyetten Önce Tevbe: Kur'ân-ı Kerim'de yol kesen eşkiyalara (muhariblere) verilecek cezâlarla alâkalı pasajın sonunda yapılan istisna, yani **"...Siz kendilerine kâdir olmazdan (kendilerini ele geçirmezden) evvel tevbe eden (muhariblerle yol kesen)ler müstesnadırlar, bilin ki, Allah çok affedici ve çok merhamet sahibidir"** (Maide 34) âyeti, tevbekâr olan ve mukavemeti terk ederek teslim olan asilerin ceza dışı tutulmalarını gerektirmiştir. Hatta, "evvelce yapmış oldukları cerhden, katilden, ahz-ı maldan dolayı hukuk-u umumiye nâmına mes'ûl olmazlar. Bâzı fakihler, tevbelerin şâyan görülebilmesi için yolculardan almış oldukları malları da -mevcut ise aynen, değilse bedelen- sahiplerine iade etmeleri gerektiğini, aksi taktirde haklarındaki hadd cezasının sâkıt olmayacağını ileri sürmüşlerse de, râcih görüş sâkıt olacağına kaail olan görüştür.

TEVBEKÂR BİR EŞKİYA: Taberî'nin bu mevzu ile alâkalı olarak kaydettiği bir rivayeti buraya aynen alıyoruz. Bu misal bize, bu durumlarda affedilme ümidinin, nefsine uyarak hâdiseye sürüklenen bir çok şahısların belli bir andan sonra, fesad ve tahribatlarını daha ileri götürmelerini önleyeceğini göstermektedir. Hatta, âyet-i kerimeden, eşkiyaların bir müddet sonra pişmanlık psikolojisine düşeceklerini, af ümidinin, bu hâlet-i ruhiyede olan kimseleri ıslâh-ı nefs etmeye sevkedeceğini istidlâl edebiliriz:

"Ali el-Esedî (adında bir şahıs) eşkiyalık yaparak yol emniyetini bozdu. Bir kısım can ve mala kasdetti. Gerek imamlar ve gerekse halk onun peşine düştü, fakat ele geçiremediler. Bilahere tevbekâr olarak kendiliğinden geldi. Onun bu gelişi şöyle olmuştu: "Bu adam birisinin şu âyeti okuduğunu işitmişti: **"(Ey Muhammed, insanlara) de ki: "Ey kendilerinin aleyhinde (günahda) haddi aşanlar. Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Çünkü, Allah bütün günahları affedicidir, şüphesiz ki O, çok affedici, çok merhamet sahibidir"**(Zümer 53). Bu âyeti durup dinledikten sonra: "Ey Allah'ın kulu, bunu bir kere daha oku" dedi. Adam ona bir kere daha okudu. Eşkiya Ali bunun üzerine

kılıcını kınına koydu, eşkiyâlıktan nâdim olarak alaca karanlıkta Medine'ye geldi. Önce bir gusül yaptıktan sonra doğru Mescid-i Nebevî'ye gitti. Sabah namazını kıldı ve Ebû Hüreyre'nin yanına, diğerleri gibi oturdu. Ortalık ağarınca halk bunu tanıdı ve üzerine yürüdü. Adamcağız: "Hayır bana dokunmaya hakkınız yok, siz bana galebe çalmadan ben kendiliğimden tevbekâr olarak geldim" dedi. Duruma müdahale eden *Ebû Hüreyre* de onu te'yiden: "Doğru söylüyor, dokunmayın" dedi ve elinden tutarak Mervân İbnu'l-Hakem'e götürdü. Mervân, bu sırada halife olan Hz. Muâviye'nin Medine valisi idi. *Ebû Hüreyre* ona: "İşte (şu meşhur eşkiya) Ali, tevbekâr olarak geldi, ancak ona bir şey yapma hakkınız yok, öldüremezsiniz de" dedi. Vali, bütün yaptıklarını affederek onu serbest bıraktı." Rivâyetin devamında bu tevbekâr Ali'nin deniz savaşına katıldığı, Bizans gemisine geçerek onlarla savaştığı, bu meyanda bir gemiyi batırıp, içindekilerle sulara gömülüp şehid olduğu belirtilir.

Fıkıh kitaplarında da misal olarak Hâris İbnu Zeyd zikredilir. Bu da tevbekâr bir eşkiyadır. Hz. Ali Basra'daki valisine onun hakkında şunu yazar: *"Hâris İbnu Zeyd yol kesicilerden idi, tevbe ederek ondan vazgeçmiştir. Artık ona hayırdan başka suretle târiz edilmeyecektir."*

YOL EMNİYETİ VE MEDENİYET: Daha önce belirttiğimiz üzere, dinin içtimâî hayatta gerçekleştirmek istediği gaye emniyet, nizam ve huzurdur. Bu sebeple en ağır cezaların içtimâî emniyeti ihlâl eden katil, hırsız, eşkiya gibi mücrimlere verildiğini ve bunlar arasında bilhassa yolkesenlere (eşkiya) hepsinden ağır cezalar takdir edildiğini gördük. Hattâ Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in *Adiyy İbni Hâtim*'e irad ettiği âtideki sözlerini nazar-ı dikkate alacak olursak, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yol emniyetini, ber devletin kudretini ve raiyyetine sağlayacağı maddî ve mânevî refâhı ifadede bir gösterge, bir mihenk yaptığı sonucunu çıkarabiliriz.

Sehâvetiyle meşhur olan Hâtim-i Tâî'nin oğlu Adiyy, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve Müslümanlık hakkında bir kısım tereddütleri olan biri idi. Kızkardeşinin teşvikleriyle Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı görmek üzere Medine'ye gelir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* evindeki tek minderini Adiyy'in altına serecek kadar -Tayy kabilesinin ona gösterdiği hürmete muvafık şekilde- alâka göstererek davranışlarıyla gönlünü bir hayli fethettikten sonra, şu hitâbede bulunur:

"Ey Adiyy! Senin bu dine girmene mâni olan şey, onlarda gördüğün fakirlik ise Allah'a yemin ederim ki, kısa zaman sonra mal (ve dünyalık)

aralarında öyle artacak ki, ondan alacak kimse bulunmayacak. İslâm'a girmendeki tereddüdün Müslümanların sayıca az, düşmanlarının adetçe çokluğu ise, Allah'a kasem ederim ki, pek yakında KADİSİYE ŞEHRİNDEN DEVESİYLE KALKAN BİR KADININ, TEK BAŞINA HİÇ BİR KORKU DUYMADAN MEKKE'YE GELİP şu Beyt'i ziyaret ettiğini işiteceksin. Yok eğer, tereddüdün mülk ve saltanatı başkalarının elinde görmenden ileri geliyorsa Allah'a yemin ediyorum, pek yakında Babil diyarının beyaz saraylarının Müslümanlarca fethedildiğini duyacaksın."

Değil yol kesenleri, herhangi bir sebeple "Müslümanları, yollarında rahatsız edenleri" lânetleyecek, yoldan gelip geçenleri rahatsız eden bir ağaç dalını atan adamın cennetlik olduğunu müjdeleyecek kadar yola ehemmiyet veren Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ümmeti, müteakip devirlerde yol işlerine ayrı bir ehemmiyet verirler.

Bu cümleden olarak daha ikinci halife *Hz.Ömer* tarafından Mekke-Medine yolunun ele alınıp belli mesafelerde kuyular kazdırılarak konak ve dinlenme yerlerinin yaptırıldığı, Emevîler devrinde yollara, yürünen mesafeleri tesbit maksadıyla bugünkü kilometre levhaları gibi, her üç bin zira' mesâfeye "mil" denen bir mesâfe "bina"sının yapılarak üzerine uzaklığı yazmaya varacak derecede yol işlerine gittikçe artan bir ihtimâm ve alâkanın verildiği görülmektedir. Yol emniyetinin devletin kudret ve milletin huzurunun bir miyarı olduğuna dair görüşümüzü te'yid eden Makrîzî'nin bir açıklamasına göre, "166 yılında Halife Mehdi tarafından Mekke, Medine, Yemen arasına deve ve katırların kullanıldığı posta teşkilatı kurduğunu... Şam yollarının çok bakımlı olup, konak yerlerinde yiyecek, içecek, yem nevinden yolcunun muhtaç olacağı her çeşit ihtiyacın karşılandığını, Kahire'den kalkan bir kadının yanına azık vs. almaksızın Şam'a yaya ve atlı gidebilecek kadar emniyet hâkim olduğunu, bu durumun 803 yılında Timur işgali vaki oluncaya kadar devam etti-ğini" öğrenmekteyiz.

Devrimiz Türkiyesinde yol emniyetini bozan vak'aların kesafetinin devlet otoritesinin ağırlığıyla ters orantılı olarak artan bir seyir tâkip etmesi de medenî durumla yol emniyetinin sıkı irtibâtını te'yid eden bir delil olarak hatırlatmaya değer.

CEZA VE AF

Tevbekâr yolkesenler (muharib) hakkında İslâm'ın getirdiği af müessesesine temas ettikten sonra, yanlış anlamaya meydan vermemek

için kısa bir açıklamada bulunmak faydalı olacaktır. Zîra, İslâmiyet yukarıda belirtildiği üzere, bir taraftan muhâriblere ait suçlara nazaran daha ağır cezalar takdir ederken diğer taraftan âdi suçlara af bile tanımazken, tevbekâr olan muharibe af imkânı getirmesi tecziye mevzuundaki ana prensibe ve hâkim espriye ters düştüğü neticesi çıkarılabilir. Ancak meselenin üzerinde biraz durunca bunun böyle olmadığı, ortada tenâkuzun mevzubahis olamayacağı anlaşılır. Bu hususu Abdulkadir Udeh'in tahlillerinden telhisen sunacağımız bâzı iktibaslarla göstermeye çalışacağız.

a. Cezadan Maksad: Her şeyden önce, fukâhaya göre, ceza vermekten maksad "beşerin halini ıslah ve insanları fenalıklara karşı korumaktır." Hadd cezaları için de bunlara yakın üç gâye zikredilmiştir: "Emniyetin muhafazası, nizamın tesbiti, ahlâkın korunması."

Bu sebeple her bir cezadan başlıca iki gaye güdülür:

1- Mücrimin te'dibi,

2- Diğer insanların zecri (yani aynı cürmü işlemekten caydırılması, ürkütülmesi ve korkutulması.)

Bu gâye ile, insanların hakkına temâs eden cürümlerin cezalarına caydırıcılık (zecr) yönünden bilhassa ehemmiyet verilmiştir. "İslâm dini hadd ile alâkalı cürümlerde, cemiyeti cürümden korumaya yönelmiş, mücrimin durumunu tamâmen ihmâl etmiştir. Bundandır ki, cezada şiddetli davranır ve cezaları sınırlayarak, ne kadıya, ne de veliyyül emre ceza üzerinde (azaltma, çoğaltma, değiştirme gibi) hiç bir selâhiyet tanımaz.

Hadd cezalarında şiddetli davranmasının sebebine gelince bu cürümler ağır sınıfa girmeleri sebebiyle bunlarda gevşeklik, kesinlikle ahlâkın bozulmasına, cemiyetin fesâda, nizâmın kargaşaya düşmesine ve cürümlerin artmasına sebep olur. Bunlarda şiddet göstermekle ahlâkın devamı, emniyet ve nizamın muhafazası, bir başka tâbirle cemiyetin maslahatı düşünülmüştür."

b. Mücrimin Psikolojisi: "Mücrimi öldürmeye ve yaralamaya iten âmil, umumiyetle, beka kaygusu ve galebe çalma sevgisidir. Öyle ise, mücrim bilirse ki, öldürdüğü avından sonra, kendisine hayatta kalma hakkı tanınmayacaktır, o zaman, avını hayatta bırakmak suretiyle kendine hayat imkânı tanır. Eğer bilirse ki, bugün birine galebe çaldığı takdirde, yarın mutlaka kendisi mağlub edilecektir, bir suç işleyerek avına galebe çalmadan vazgeçer."

Kısacası cezadan maksad, evleviyetle âlemin nizâmını te'min olunca tecziye işinin şu vasıfları taşıması gerekir:

1- Ceza, mücrimi te'dib edici olduğu gibi, başkalarını da cürüm işlemekten men edici mâhiyette olmalıdır. Nitekim bâzı fakihler cezayı "fiilden önce men edici, fiilden sonra da zecredici" olarak tavsif etmiştir.

2- Cezanın sınırı cemaatin ihtiyaç ve maslahatına bağlıdır. Eğer cemaatin menfaati, cezada şiddeti gerektiriyorsa ceza şiddetli, tahfifi gerektiriyorsa ceza hafif olur. Cemaatin ihtiyacından fazla veya az ceza vermek doğru değildir.

3- Mücrimin şerrinden cemaati korumak için onun cemaatten çıkarılması veya hapsedilmesi gerekiyorsa onun öldürülmesi veya hapsedilmesi şarttır.

4- Ferdin ıslâhı ve cemaatin himâyesine götüren her ceza meşru bir cezadır, bu mevzuda muayyen bâzı cezalarla yetinip onlar dışına çıkmamak doğru değildir.

5- Mücrimi te'dibten maksad, ondan intikam almak değildir.

c. **Affın Hikmeti:** Cezanın asıl hedefi, intikam almak olmayıp cemiyetin nizamını sağlamak, anarşiyi önlemek olunca, bu hedefe afla varmanın imkânı halinde, İslâmiyet onu da tecviz etmiştir. Yol kesme fazihasına teşebbüs ettikten sonra pişmanlık duyanları kurtarmak hikmetinden başka, "emsalleri tevbekâr olarak ıslâh-ı hâl kesbetmelerine sâik olmak" hikmeti de mevcut olan bu afla, yukarıda verdiğimiz Ali el-Esedî misalinde olduğu gibi, bir kısım kaabileyetlerin cemiyete kazandırılması ve ceza korkusuyla işleyeceği müteakip zararlardan cemiyeti korumak da şâri tarafından nazar-ı dikkate alınmış olmalıdır.

İKİNCİ BÂB
ZİNÂ HADDİ

Bu bâbda iki fasıl mevcuttur:

BİRİNCİ FASIL

ZİNA HADDİYLE İLGİLİ HÜKÜMLER

İKİNCİ FASIL

HZ. PEYGAMBER *(aleyhissalâtu vesselâm)*'İN HADD TATBİK ETTİĞİ KİMSELER

BİRİNCİ FASIL

ZİNÂ HADDİYLE İLGİLİ HÜKÜMLER

ZİNÂ NEDİR?

Dinin meşrû kabul ettiği bir akde dayanmaksızın irâde ve ihtiyar ile yapılan haram bir mücâmâttır, yani çiftleşme. Bu cürmü işleyen erkeğe zâni, kadına da zâniye denir. Zinâ cürmünü kendi ihtiyar ve irâdesiyle yapmayan erkeğe fakihler, mezniyyün bih, kadına da mezniye veya mezniyyün bihâ demişlerdir.

Bir zinâ cürmünün haddi gerektirmes için, bazı şartlar aranır. Buna göre fiil:

★ Dar-ı İslâm'da cereyan etmelidir.

★ Fâil, mükellef (yani hukukî ehliyete sahip) olmalıdır.

★ Mef'ûl, hâl-i hazırda veya daha önce müştehat[6] bulunan berhayat bir kadın olmalıdır.

★ Bu kadın erkeğin cariyesi veya nikahlısı olmadığı gibi, arada kölelik ve nikahlılık ihtimali de bulunmamalıdır.

★ Zinâ fiili şeriatın şart kıldığı bürhanlarla sübût bulmalı, kesinlik kazanmalıdır.

Bu sayılan şartlardan biri eksik olursa zinâ cürmü kesinlik kazanmaz, dolayısıyla *hadd-i zinâ* tatbik edilmez.

Bu şartların içtimâî olması sebebiyle erkek hakkında kesinlik kazanan hadd-i zinâ, nefsini rıza ile teslim eden kadına da tatbik edilir.

Mükellef olmayan bir kimse, bir kadınla gayr-ı meşrû surette mukâ-

---

6– **Müştehat:** Kendisine şehvet duyulan demektir. Yani erkeklerde cinsî, şehvanî duyguları tahrik edecek halde olan kız ve kadın demektir.

renette bulunacak olsa, ona *hadd-i zinâ* tatbik edilmez. Keza erkek ve kadın mükreh olarak yani zor altında mücâmaat edecek olsa onlara da hadd tatbik edilmez. Her ikisi de mükellef olduğu halde, biri mükreh diğeri muhtar olarak mücâmaatta bulunsalar mükreh olana hadd tatbik edilmez.

Hadd-i Zinâ: Bu, yukarıda belirtilen şartların tahakkuk etmesiyle kesinlik kazanan zinâ cürmü sebebiyle bunu irtikab eden şahsa terettüp eden ukûbettir. Bu ukûbet (ceza) iki şekilde tecellî eder:

1- Recm (taşlayarak öldürme)

2- Celde (usul-ü dairesinde dayak).

Recm cezası muhsan ve muhsane olanlara tatbik edilir.

Şu yedi vasfı bulunan kimse muhsandır: Akıl, bülûğ, hürriyet, İslâm, sahih bir nikâhla evlenmiş olmak, zevcesinin de bu vasıfları taşıması, bu vasıfları taşıdıktan sonra aralarında mukârenetin vukû bulması.

Öyle ise mesela evlilik muamelelerini eksiksiz tamamlayan bir kimse henüz gerdek yapmamışsa muhsan değildir. Sözgelimi, böyle birisi zevcesi ile gerdekten önce, zinâ cürmünü işlese kendisine recm tatbik edilmez. Diğer şartlar da böyle. Bir tanesinin eksik olması, kişiden muhsan vasfını kaldırır, recm tatbikini düşürür. Gerdeğe girer, fakat sonra "temas olmadı" diye iddia ederse, hükümde ihtilaf edilmiştir. İbnu'l-Münzir, fâsid nikâh ve şüphe durumunda kişinin muhsan sayılmayacağında ulemânın icma ettiğini söyler.

Mücâmaat (birleşme): Fakihler, cinsî mukârenete "zinâ" diyebilmek için erkekle kadın arasındaki birleşmede bazı vasıflar aramışlardır. Bu noktayı da gözönüne alınca, zinâ şöyle tavsif edilmiştir: Mükellef ve Müslüman bir kimsenin, nikâh veya kölelik sebeplerinden biriyle mukârenete şer'an mezun olmayan bir insana ön veya arka cihetinden bilâ şüphe taammüden vatiyde bulunmasıdır. İşte bu fiil haddi gerekli kılar.

Vatiy, haşefenin -haşefe mevcut değilse o miktarın– ön veya arka uzuvdan birinde tegayyüb etmesidir.[7] Vatiy, bazan, haşefenin haşefeye duhûlü (girmesi) şeklinde de tarif edilmiştir. Fakihler, duhûl sırasında, lezzete mâni olmayacak hafif bir hâil (perde) bulunsa da buna vatiy demişlerdir. Keza, bu duhûlün zinâyı müstelzim vatiy sayılması için inzal vukûunu, meni gelmesini şart koşmamışlardır.

---

7 -- Haşefe: Erkeklerde cinsi organın baş kısmıdır. Sünnet olmazdan önce kabukla örtülüdür. Bu sebeple sünnet mahallinden önceki uç kısım olarak ifade edilir. Keza kadın uzvunun uç kısmına da haşefe denmiştir.

Bu tarife göre, haşefenin duhûlü vukua gelmeyen mukârenetler vatiy sayılmaz. Istılahât-ı Fıkhiyye Kamusu'nda şu açıklama sunulur: **"Müsâhaka:** Tenâsül uzuvlarının biribirine temas ettirilmesi, aralarında nikâh veya mülk-i rakabe ile câriyelik bulunmayan kimseler hakkında haramdır. Maahâzâ bu, zinâ değildir. Çünkü bunda îlâc (idhâl) yoktur. Bunu irtikab eden kadınlar veya erkekler hâkimin içtihâdına göre te'dib edilirler. Nefsini sabiye veya behîmeye teslim eden bir kadın da bu te'dibe müstahak olur. Bu faziha, ya mükellef şahsın ikrarıyla veya iki adlin şehâdetiyle sabit olur."

1589 ١ – عن ابن عباس رضى الله عنهما قال: سَمِعْتُ عُمَرَ رضى الله عنه يَخْطُبُ وَيَقُولُ: [إنَّ اللهَ تعالى بعثَ مُحَمَّداً ﷺ بالْحَقِّ، وأنْزَلَ عليهِ الْكِتَابَ، فَكَانَ مِمَّا أنْزَلَ عليهِ آيَةَ الرَّجْمِ، فَقَرَأنَاهَا وَوَعَيْنَاهَا، وَرَجَمَ رسولُ اللهِ ﷺ وَرَجَمْنَا بَعْدَهُ، وَأخْشَى إنْ طَالَ بِالنَّاسِ زَمَنٌ أنْ يَقُولَ قَائِلٌ مَا نَجِدُ الرَّجْمَ فِي كِتَابِ اللهِ تَعَالَى فَيَضِلُّوا بِتَرْكِ فَرِيضَةٍ أنْزَلَهَا اللهُ تَعَالَى فِي كِتَابِهِ، فَإنَّ الرَّجْمَ فِي كِتَابِ اللهِ حَقٌّ عَلَى مَنْ زَنَىٰ إذَا أحْصَنَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ قَامَتِ الْبَيِّنَةُ، أوْ كَانَ حَمْلٌ، أوِ اعْتِرَافٌ وَاللهِ لَوْلاَ أنْ يَقُولَ النَّاسُ: زَادَ فِي كِتَابِ اللهِ تَعَالَى لَكَتَبْتُهَا]. أخرجه الستة.

1. (1589)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh)'i hutbe verirken dinledim. Şöyle demişti:

"Allah Teâla hazretleri Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i hak (din ile) gönderdi ve O'na Kitab'ı indirdi. Bu indirilenler arasında recm âyeti de vardı! Biz bu âyeti okuduk ve ezberledik. Ayrıca, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zinâ yapana recm cezasını tatbik etti, ondan sonra da biz tatbik ettik. Ben şu endişeyi taşıyorum: Aradan uzun zaman geçince, bazıları çıkıp: "Biz Kitabullah'da recm cezasını görmüyoruz (deyip inkâra sapabilecek ve) Allah'ın kitabında indirdiği bir farzı terkederek dalâlete düşebilecektir. Bilesiniz, recm, kadın ve erkekten muhsan olanların zinâları, -delil veya hamilelik veya itiraf yoluyla- sübût bulduğu takdirde, onlara tatbik edilmesi gereken Kitabullah'da mevcut bir haktır. Allah'a kasemle söylüyorum, eğer insanlar: "Ömer Allah Teâla' nın kitabına ilâvede bulundu" demeyecek olsalar, recm âyetini (Kitabullah'a) yazardım." [Buhârî, Hudud 31, 30, Mezâlim 19, Menâkibu'l-Ensar 46, Megâzî 21, İ'tisâm 16; Müslim, Hudud 15, (1691); Muvatta, Hudud 8, 10, (, 823, 824); Tirmizî, Hudud 7, (1431); Ebu Dâvud, Hudud 23, (4418).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, hadis kaynaklarında farklı vecihlerle rivayet edilmiştir. Muvatta'nın bir rivayeti daha açıktır:

"Hz. Ömer (radıyallahu anh) haccdan çıkınca Medine'ye geldi. (Orada halka hitaben şunları söyledi: "Ey insanlar! Sizlere bir kısım sünnetler ve farzlar teşrî edildi. Size çok açık bir din bırakıldı. Recm âyeti hususunda kendinizi sakın tehlikeye atmayın. İçinizden biri: "Biz Allah'ın kitabında iki haddi [8] bulamıyoruz" diyebilir. Şurası muhakkak ki Resûlullah da, biz de (zinâ edenlere) recm uyguladık. Nefsimi kudret elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin ederim, insanlar "Ömer Kitabullah'a (onda olmayan şeyi) ilavede bulundu"demiyecek olsalar, (Kur'ân'ın sonuna) şu âyeti elimle yazardım: اَلشَّيْخُ والشَّيْخَةُ إِذَا زَنَيَا فَارْجُمُوهُمَا الْبَتَّةَ "Yaşlı bir erkek ve yaşlı bir kadın zinâ edecek olurlarsa onları mutlaka recmedin."

İmam Mâlik, burada geçen yaşlı erkek ve yaşlı kadın tâbirlerini "dul erkek", "dul kadın" diye açıklar. Parantez içindeki ziyadeler başka rivayetlerden alınarak dercedilmiştir.

Nesâî'de Übey İbnu Ka'b'dan kaydedilen rivayette recm âyetinin Ahzâb sûresinde gelmiş olduğu belirtilir.

2- Neshle ilgili bahislerde geçtiği üzere, recm âyeti tilâveti mensuh, hükmü bâki âyetlerdendir. 947 numaralı hadiste de geçti.

3- *İbnu Hacer:* "Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in korktuğu husus vukua gelmiştir. Zîra Haricîlerin büyük çoğunluğu ile bir kısım Mu'tezile, recmi inkar ettiler" der.

4- Recm cezası Hz. Peygamber tarafından erkek olan *Mâîz İbnu Mâlik el-Eslemî* (radıyallahu anh)'ye tatbik edilmiştir. Mâiz, bizzat gelerek, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e zinâ yaptığını itiraf etmiştir. Resûlullah, onu üç sefer reddeder. Mâiz dördüncü sefer müracaat ederek zinâ yaptığını beyan edince, yakınlarına: *"Bunun aklında bir eksiklik var mıydı?"* diye sorar. "Yoktu!" cevabını alınca recmedilmesini emreder ve recmedilir.

Kadın olarak da Gâmidiyye (radıyallahu anhâ) recmedilmiştir. Bu da kendisi gelip Hz. Peygamber'e *"Ey Allah'ın Resûlü, beni temizle!"* diye itirafta bulunmuş, Resûlullah onu: "Git!" diye geri çevirmiş, ancak o, ertesi günü tekrar gelip hâmile olduğunu da belirtmiştir. Resûlullah

---

8– İki hadden maksad *celde* ve *recm*dir. Kur'ân'da celde zikredilir, recm zikredilmez. Celde evlenmemiş zânilere tatbik edilen dayak cezasıdır.

çocuğunu doğurmasını söylemiş, doğumdan sonra gelince *"sütten kesilinceye kadar"* mühlet vermiş, çocuk sütten kesilince tekrar gelen kadının recmedilmesini emretmiştir.

Gâmidiyye ile ilgili rivayette Hâlid İbnu Velid'in attığı taşın kadında açtığı yaradan yüzüne kan sıçrayınca, Halid (radıyallahu anh) kadına küfreder. Ancak Hz. Peygamber müdahele ederek:

"– Yapma! Ruhumu kudret elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun, o öyle bir tevbede bulundu ki, öylesini alış-veriş sahtekârları yapsaydı affa uğrarlardı" buyurur. Kadının cenaze namazını kıldırır ve defnedilir.

Keza, Yahudilerin mürâcaatı üzerine, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* zinâ yapan bir Yahudi çiftine de recm tatbik eder. Bunun tafsilatı 947. hadiste geçti.

5- Şarihler, "Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in: *"İnsanlar: "Ömer Allah'ın Kitabına ilavede bulundu" demeyecek olsalar, recm âyetini Kur'ân' ın sonuna yazardım"* demesini, mübalağaya ve recmi tatbik etmeye teşvike hamlederler. "Zîra, derler, âyetin lafzı neshedilse de mânası bakidir. Hz. Ömer gibi, fıkhı, ilmi yüce bir şahsiyetin lafzı neshedilen bir âyeti, Kur'ân-ı Kerim'e yazmaya kalkması düşünülemez."

Kur'ân-ı Kerim, Ashab'ın huzurunda, bugünkü haliyle ihtilafsız olarak cem'edilmiştir. Recm âyetinin Kur'ân-ı Kerim'e lafzen girmeyeceği hususunda icma vardır. Resûlullah'a gelen vahiylerden bir kısmının lafzen, bir kısmının hükmen, bir kısmının hem lafzen ve hem de hükmen neshedildiği Ashab'ca bilinen bir husustur. Bu durumu açıklayan rivayetler gelmiş, ulema bunların değerlendirmesini yapmıştır. Daha önceki bahislerde, Resûlullah'ın her Ramazan ayında, o zamana kadar inmiş olan âyetleri önce Cebrâil (aleyhisselam)'e, sonra da halka okuyarak "arza" yaptığını, Cebrâil'e okuyarak hatası, yanlışı varsa tashih ettirdiğini, halka okumakla da onların hatalarını düzelttiğini, işte bu arzalarda, lafzı neshedilen vahiylerin de Kur'ân-ı Kerim'den çıkarıldığını belirtmiştik. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ömrünün son Ramazan'ında arzayı iki sefer yapmıştır. Buna arza-i âhire denir.

6- Zinâ eden kadın ve erkek muhsan olduğu takdirde recm edilirler. Zinâ, itiraf veya beyyine ile sâbit olur.

İtiraf : Kişinin zinâ yaptığını kadıya gelip beyan etmesidir.

Beyyine: Şehâdeti makbul dört erkeğin veya sekiz kadının zinâya şahidlik yapmasıdır. Şahidlerin sayısı bu rakamdan aşağı düşerse zinâ

suçu sübût bulmaz. Âlimler bu hususlarda ittifak ederler. Ancak itirafın sayısı ve şahidlerin sıfatları gibi bazı teferruatta ihtilâf vaki olmuştur. Sözgelimi *Hanefîlerle Hanbelîler* itirafın dört ayrı mecliste vaki olmasını şart koşarlar. *İmam Mâlik* ve *Şâfiî*'ye göre, kişinin zinâ yaptığını bir kere ikrar etmesi kâfidir, suç sübût bulur.

7- Gebelik zinâya delil olur mu? Bu husus ihtilaflıdır. Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e göre, gebelik zinâya delildir, recme sebep olur. İmam Mâlik ve ashâbı da aynı kanaattedirler: "Kocası veya efendisi bilinmeyen bir kadın gebe olur ve zinâya icbar edildiği de bilinmezse, recmi gerekir. Ancak yabancı ise ve çocuğun kocasından veya efendisinden olduğunu söylerse beyanına itibar edilir" demişlerdir.

İmam Âzam, Şâfiî ve ulemânın cumhuruna göre, gebelik mutlak surette zinâya delil olmaz. Bu hususta, kadının kocası veya efendisi olmuş olmamış, kadın yerli veya yabancı olmuş, zinâya mecbur edildiğini söylemiş, söylememiş hüküm aynıdır. Beyyine olmadıkça veya itirafta bulunmadıkça recmedilemez. Zîra şer'î hadler şüphe ile ortadan kalkar ve sâkıt olur.

Haddle ilgili teferruat müteakip hadislerde gelecek.

1590 ٢ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [قَالَ اللهُ تَعَالى: وَاللَّاتِى يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ. الآيَةَ إِلى قَوْلِهِ: سَبِيلاً، فَذَكَرَ الرَّجُلَ بَعْدَ الْمَرْأَةِ، ثُمَّ جَمَعَهُمَا فَقَالَ: وَاللَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ، الآيَةَ، فَنَسَخَ اللهُ ذلِكَ بِآيَةِ الْجَلْدِ، فَقَالَ: الزَّانِيَةُ وَالزَّانِى فَاجْلِدُوا وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ. ثُمَّ نَزَلَتْ آيَةُ الرَّجْمِ فِي النُّورِ، فَكَانَ الاوّل لِلْبِكْرِ، ثُمَّ رَفَعَتْهُ آيَةُ الرَّجْمِ مِنَ التِّلاوَةِ، وَبَقِيَ الْحُكْمُ بِهَا]. أخرجه أبو داود إلى قوله: مائة جلدة، وأخرج باقيه رزين.

2. (1590)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'inde: **"Kadınlarınızdan fuhşu irtikâb edenlere karşı içinizden dört şahid getirin. Eğer şehâdet ederlerse -onları ölüm alıp götürünceye, yahud Allah onlara bir yol açıncaya kadar- kendilerini evlerde alıkoyun (insanlarla ihtilattan menedin)"** buyurdu. (Nisa 15). Cenab-ı Hakk, bu âyette (zinâ meselesinde) önce kadını zikrettikten sonra, erkeği kadınla birlikte ele alarak şöyle demiştir: **"Sizler-den fuhşu irtikab edenlerin her ikisini de (kınayarak) eziyete koşun. Eğer tevbe edip (nefislerini) ıslah ederlerse artık onlara**

(eziyetten) vazgeçin. Çünkü Allah tevbeleri çok kabul eden, en çok esirgeyendir" (Nisa 16). Cenab-ı Hakk bu âyeti, celde âyetiyle neshederek şöyle buyurdu: **"Zinâ eden kadınla zinâ eden erkekten her birine yüzer deynek vurun. Eğer Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız bunlara, Allah'ın dinini tatbik hususunda, acıyacağınız tutmasın. Mü'minlerden bir zümre de bunların azabına (bu cezalarına) şahid olsun"** (Nur 2). Sonra Nur sûresinde recm âyeti nâzil oldu. Önceki (celdeyi emreden) vahiy bekâr (zâni) içindi. Sonra recm âyeti tilâvetten kaldırıldı, ancak hükmü bâki kaldı." [Ebu Dâvud, Hudud 23, (4413). Bu rivayetin "...yüzer deynek vurun" ibaresine kadar olan kısım Ebu Dâvud'a aittir, mütebakisini Rezîn ilâve etmiştir.]

AÇIKLAMA:

Sahabe ve muctehid imamlar, muhsan olan kimsenin dileyerek, hür iradesiyle zinâ yapması halinde recmedileceği hususunda icma ederler. Haricîlerle bir kısım Mu'tezile -Kur'ân-ı Kerim'de zikri yoktur gerekçesiyle- recmi reddederler. Recme hükmeden Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat ulemâsı, bunu Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ve Ashab-ı Kirâm'ın tatbikatına dayandırırlar. Çünkü önceki hadiste belirtildiği gibi onlar zamanında zânilere recm cezası tatbik edilmiştir.

Âyet-i kerimede zinâ eden kadınların evde alıkonmasının emredilmiş olmasını âlimler dikkate alarak: "Çünkü kadınların zinâya düşmelerinin sebebi, dışarı çıkmaları ve erkeklere karışmalarıdır, evlerde alıkondukları takdirde zinâ yapmaya muktedir olamazlar" demişlerdir.

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) der ki: "Bu âyet üzerine, kadın fuhuş irtikâb edecek olsa hapsedilirdi. Bu esnada ölen ölür, yaşayan evde kalmaya devam ederdi. Bu hal Nûr sûresindeki **'Zinâ eden kadınla zinâ eden erkekten her birine yüzer deynek vurun.."** meâlindeki âyet (Nur 2) nazil oluncaya kadar devam etti. Böylece Cenab-ı Hakk onlara, önceki âyette temas ettiği "yol"u (çareyi) göstermiş oldu. Bundan sonra, fuhuş irtikab edene celde (dayak) tatbik edilip serbest bırakılıyordu."

Suyûtî der ki: "İslâm'ın ilk yıllarında, zinâ işleyenlerin hapsedilmeleri emredildi. Sonra onlara, bekâr iseler yüz deyneklik dayak ve bir yıllık sürgünle ve şayet muhsan iseler recm cezasıyla yol açılmış oldu."

1591 ٣– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ [أَنَّ سَعْدَ بْنَ عُبَادَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ يَارَسُولَ اللّٰهِ: أَرَأَيْتَ لَوْ وَجَدْتُ مَعَ أمْرَأتِى رَجُلاً أُمْهِلُهُ حَتَّى آتِىَ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ؟ فَـــقَالَ

ﷺ: نَعَمْ]. أخرجه مسلم، ومالك، وأبو داود.

وفي أخرى لمسلم، وأبى داود قال: [أرَأيْتَ رَجُلاً وَجَدَ مَعَ أمْرأتِه رَجُلاً أيَقْتُلُهُ؟ قَالَ رَســــول الله ﷺ: لاَ. قَالَ سَعْدٌ: بَلَى وَالَّذى أكْرَمَكَ بِالْحَقِّ إنْ كُنْتُ لأُعَاجِلُهُ بِالسَّيْفِ قَبْلَ ذلِكَ، فقَالَ ﷺ: اسْمَعُوا إلى ما يَقُولُ سَيِّدُكُمْ].

3. (1591)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Sa'd İbnu Ubâde (radıyallahu anh): "Ey Allah'ın Resûlü, ne buyurursunuz, zevcemi bir erkekle yakalarsam dört şahid getirmek için bekleyecek miyim?" diye sordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"– Evet bekleyeceksin!" dedi." [Müslim, Liân 14, (1498); Muvatta,Hudud 7, (2, 823); Ebu Dâvud, Diyât 12, (4532, 4533).]

Müslim ve *Ebû Dâvud*'un bir diğer rivayetinde: "Bir adam, karısının yanında bir yabancı yakalasa onu öldürebilir mi ne dersiniz?" diye sorar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Hayır!" deyince, Sa'd: "Bilakis evet! Seni hak dinle şereflendiren Allah'a yemin ederim, fırsatı yakalarsam ondan önce kılıncımı işletirim" der. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Efendinizin ne söylediğine bakın!" buyurur.

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, hadd cezasının tatbikinde şahidin gerekli olduğunu belirtmektedir. Sa'd İbnu Ubâde (radıyallahu anh) zânilerin cezalandırılması için dört şahidi şart koşan âyet-i kerime nazil olunca, Hz. Peygamber'e: "Kişi karısıyla bir erkeği yakalayacak olsa onu öldürmeyecek mi?" diye sorar. Resûlullah'ın "Hayır!" diye cevap vermesi üzerine: "Nasıl hayır! Seni hak din ile şereflendiren Zât-ı Zülcelâl'e kasem olsun evet!" diyerek reaksiyon gösterir. Ancak, Resûlullah'ın bazı açıklamaları sonucu hatasını itiraf eder.

Bu hâdiseyle ilgili teferruatı 1664 numaralı hadisten sonra yer vereceğimiz, "Cezayı Devlet Verir" adlı tahlilde sunacağız.

Ancak şunu hemen belirtelim ki, İslâm dininin, zinâ gibi insanların şeref ve hayatını ilgilendiren meselelerde işi ciddi tutması, cürmün sübûtunu *dört erkek şâhid getirmek* gibi pek ağır şartlara bağlaması, hele kocaya, karısıyla zinâ halinde yakaladığı erkeği öldürme hakkı tanımayışı dinimizin yüce yönlerinden biridir. Bu hususlardaki ruhsat, pek çok istismarlara, tecavüz bahanesine bağlanan haksız cinayetlere kapı açardı.

2- Resûlullah'ın Sa'd için *"Efendiniz"* demesi, Sa'd'ın Ensâr'ın şeflerinden biri olmasıdır. Malum olduğu üzere Ensar Evs ve Hazrec diye iki büyük gruba ayrılıyordu. Burada adı geçen Sa'd İbnu Ubâde, Hazrecîlerin reisi, Sa'd İbnu Muâz da Evsîlerin reisi idi (radıyallahu anhüm ecmain). Tercüme-i hal kitaplarında Sa'd İbnu Ubâde'nin çok kıskanç bir kimse olduğu belirtilir.

1592 ٤ – وعن أبى هريرة، وزيد بن خالد رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قالا: [سُئِلَ رسول اللّٰه ﷺ عَنِ الأمة إذَا زَنَتْ وَلَمْ تُحصَنْ؟ قال: إنْ زَنَتْ فَاجْلِدُوهَا، ثُمَّ إنْ زَنَتْ فَاجْلِدُوهَا، ثُمَّ إنْ زَنَتْ فَاجْلِدُوهَا، ثُمَّ بِيعُوهَا وَلَوْ بِضَفِيرٍ]. أخرجه الستة إلا النسائى، وقال مالك: «الضَّفِيرُ» الحبل.

وفي رواية: «فَيَجْلِدُهَا وَلاَ يُثَرِّبْ عَلَيْهَا(١)».

4. (1592)- *Ebu Hüreyre* ve *Zeyd İbnu Hâlid* (radıyallahu anhümâ) şunu anlattılar: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a muhsan olmayan câriye zinâ yaparsa ne gerekir? diye sorulmuştu, şöyle cevap verdi:

"– Câriye zinâ yaparsa ona celde uygulayın, yine zinâ yaparsa yine celde uygulayın, yine zinâ yaparsa yine celde uygulayın ve sonra onu (kıldan mamul âdi) bir ipe mukabil de olsa satın gitsin." [Buhârî, Büyû 66, 110,17; Müslim, Hudud 30, (1703); Muvatta, Hudud 14, (826); Tirmizî, Hudud 13, (1440); Ebu Dâvud, Hudud 33, (4469, 4470, 4471).]

Bir rivayette: "(Efendisi) ona celde tatbik etsin, bir de ayıplamasın" denmiştir.

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, zinâ yapan köleyi, ayıbını beyan etmek şartıyla satmanın caiz olduğunu belirtmektedir. İbnu Battal'a göre, zinâ yapan cariyenin satılmasını emretmekten Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın maksadı, cariyenin yaptığı işi kötülemekte mübâlağadır. Keza, hadiste zinâ işleyen câriyeye verilmesi gereken en uygun cezanın devamlı satılması olduğu bildirilmiş olmaktadır. Artık o, kötü alışkanlığı sebebiyle, halini düzeltinceye kadar hiçbir efendinin yanında sabit tutulmamalıdır. Böylece, satışlar, onu bundan vazgeçirmeyi gaye edinen bir uya-

(١) التثريب: التعيير. أى لا يجمع عليها العقوبة بالجلد وبالتعيير، وقيل: المراد لا يقنع بالتوبيخ دون الجلد.

rı da olmaktadır. Ayrıca yeni efendinin yanında iffet kazanacağı da umulabilir: Ola ki müşterilerden biri onu evlendirir veya evlenir, keza müessir bir irşadla veya korkutarak da iffetini korumasını sağlayabilir. Her hâl u kârda efendi değiştirmesinin müsbet, terbiyevî bir yönü olduğu kabul edilmiştir.

2- Burada câriyenin *muhsane* olmasından maksad evli olması değildir. İffet ve hürriyet (yani efendisi tarafından zinâya zorlanmamış) olmasıdır. Zîra kölenin zinâya mukabil cezası, evli de olsa bekâr da olsa celdedir. Ancak celde deyince, âyet-i kerimede köleler için takdir edilen celde anlaşılmalıdır. Zinâ sebebiyle köleye tatbik edilecek ceza, hür kimseye tatbik edilecek cezanın yarısıdır (Nisa 25), elli sopa vurulur. *Ebu Hanife, İmam Mâlik, Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel'in* görüşleri böyledir. Köleler hakkında muhsan olmayı *Kûfe ulemâsı* ile *İmam Mâlik* "Müslüman olmak" diye anlamışlardır.

3- Köle zinâyı tekrarladıkça her seferinde hadd tatbik edilir. Ama, birkaç kere zinâ yaptığı ortaya çıksa hepsi için bir hadd tatbik edilir.

4- *İmam-ı Âzam* ve bir kısım fukahâ, köle ve câriyenin cezasını hâkimin vermesi gereğine hükmederken diğer üç mezhep imamları (Ahmed, Şâfiî, Mâlik) sahiplerince verilmesine hükmederler.

5- Zinâ köle ve câriye için değerini düşüren bir kusurdur. Ancak Hanefîler, âdet haline getirmemiş olmak kaydıyla köle hakkında kusur saymazlar.

6- Seleften bazıları, "Köle ve cariye evli değil iseler, zinâlar sebebiyle bunlara hadd tatbik edilemez" demişlerdir. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), Tâvus, Atâ, İbnu Cüreyc ve Ebû Ubeyd'in bu görüşte olduğu belirtilmiştir. Onlara göre verilecek ceza "tedib" hududunda kalmalıdır.

7- Köleye iki ceza birden verilmemelidir. Yani hadd tatbik edilmeli, ayıplamada ileri gidilmemelidir.

1593 ٥ – وعن أبى عبدالرحمن السُّلَمِيِّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [خَطَبَ عَلِيٌّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ فقَالَ: يَا أيُّهَا النَّاس أقِيمُوا الحُدُودَ عَلَى أرِقَّائِكُمْ مَنْ أحْصَنَ مِنْهُمْ وَمَنْ لَمْ يُحْصِنْ، فإنْ أمَةً لِلنَّبِى ﷺ زَنَتْ فَأمَرَنِى أنْ أجْلِدَهَا، فَأتَيْتُهَا فَإذَا هِىَ حَدِيثَةُ عَهْدٍ بِنِفَاسٍ فَخَشِيتُ إنْ أنَا جَلَدْتُهَا قَتَلْتُهَا، فَذَكَرْتُ ذلِكَ لِلنَّبِىِّ ﷺ فَقَالَ: أحْسَنْتَ أتْرُكْهَا حَتَّى تَتَمَاثَلَ]. أخرجه مسلم، وأبو داود والترمذى.

5- (1593)- Ebu Abdirrahmân es-Sülemî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz.Ali (radıyallahu anh) hutbede şöyle buyurdu: "Ey insanlar, kölelerinize -ister muhsan olsunlar, ister olmasınlar- haddleri tatbik edin. Zîra, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bir cariyesi zinâ yapmıştı, ona celde tatbik etmemi emretti. (Dövmek üzere) yanına geldim. Yeni nifas olmuştu. Döversem öldürürüm diye korktum. Durumu Resûlullah'a arzettim. Bana:

"– İyi yapmışsın, iyileşinceye kadar ona dokunma" dedi." [Müslim, Hudud 34, (1075); Tirmizî, Hudud 13, (1441); Ebu Dâvud, Hudud 34, (4473).]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) kölelerin, hadd konusunda, ihmal edilmeyip, suç işledikleri takdirde onlara da tatbik edilmesini hutbesinde halka hatırlatmıştır. Zinâ edenlere, muhsan olsa da olmasa da hadd vurulmasını emreder. Halbuki önceki hadiste muhsan olmayan cariyenin hükmü "hadd" olarak zikredilmişti. Arada bir teâruz gözükmekte ise de hakikatte böyle bir durum yoktur. Çünkü, önceki hadis muhsan olmayanın hükmünü "celde (dayak)" olarak tesbit ettiği gibi, bu da muhsan olanın hükmünü celde olarak tesbit etmektedir. Kur'ân-ı Kerim: **"Câriyeler muhsan oldukları halde fuhuş irtikab ederlerse, onlara muhsan olan hür kadınlara verilecek azabın yarısı vardır"** (Nisa 25) buyurmaktadır. Âyeti değerlendiren âlimler, recm cezasının yarısı olmayacağını gözönüne alarak, celdenin yarısını anlarlar, dolayısıyla kölelere ceza, muhsan olsun olmasın, celdenin yarısı terettüp etmektedir. Her iki rivayet de bunu ifade etmiş olmaktadır.

2- Hadd tatbikinde gözönüne alınacak mühim bir prensip bu hadiste ifade edilmektedir: Hastalara, nifas olanlara, vs. iyileşinceye kadar hadd tatbik edilmez.

1594 ٦– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَضَى رسولُ اللهِ ﷺ أنَّ عَلى الْعَبْدِ نِصْفَ حَدِّ الْحُرِّ في الْحَدِّ الَّذى يَتَبَعَّضُ كَزِنَا الْبِكْرِ، وَالْقَذْفِ وَشُرْبِ الْخَمْرِ].

6. (1594)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hür kimseye terettüp eden haddin bölünebilen çeşidinin yarısını köleye hükmetti. Sözgelimi zinâ yapan bâkirenin haddi, iftira (gazf) haddi ve şürbü'l-hamr (içki) haddi böyledir. (Bunlar bölünebilen haddlerdir, köleye hep yarısı tatbik edilir). [Rezîn ilavesidir.]

1595 ٧- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما: [أنَّهُ أقَامَ حَدّاً عَلى بَعْضِ إمائه فَجعَلَ يَضْرِبُ رِجْلَيْهَا وَسَاقَيْهَا، فَقَالَ لَهُ سَالِمٌ رَحِمَهُ اللهُ: أيْنَ قَوْلُ اللهِ تَعالى: وَلاَ تَأْخُذْكُمْ بِهِما رَأفَةٌ في دِينِ اللهِ. فَقَالَ: أتَرانِي أشْفَقْتُ عَلَيْهَا. إنَّ اللهَ تَعالى لَمْ يَأمُرْنِي أنْ أقْتُلَهَا].

أخرجهما رزين.

7. (1595)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) hazretlerinden rivayete göre: Câriyelerinden birine hadd tatbik etmiş, bu maksadla ayaklarına ve bacaklarına vurmaya başlamıştı. Bunu gören Sâlim (rahimehullah) kendisine:

"– (Sen niye böyle yapıyorsun?) Cenab-ı Hakk'ın وَلاَ تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللهِ **"Bunlara Allah'ın dinini tatbik hususunda acıyacağınız tutmasın..."** (Nur 2) sözü nerede kaldı?" der. Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) de:

"– Beni ona şefkatli davranıyor mu buldun? Her halde Cenab-ı Hakk onu öldürmemi emretmedi" cevabını verir. [Rezîn ilavesidir.]

1596 ٨- وعن وائل بن حجر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [خَرَجَتِ امْرَأةٌ عَلى عَهْدِ رسُولِ اللهِ ﷺ تُرِيدُ الصَّلاَةَ فَتَلَقَّاهَا رَجُلٌ فَتَجَلَّلَهَا فَقَضَى: حَاجَتَهُ مِنْهَا فَصَاحَتْ فَانْطَلَقَ، وَمَرَّ عَلَيْهَا رَجُلٌ، فَقَالَتْ: إنَّ ذلِكَ الرَّجُلَ فَعَلَ بِى كَذَا وَكَذَا، فَمَرَّتْ بِعِصَابَةٍ مِنَ المُهَاجِرِينَ، فَقَالَتْ: إنَّ ذَاكَ الرَّجُلَ فَعَلَ بِى كَذَا وَكَذا، فَانْطَلَقُوا فَأخَذُوا الرَّجُلَ الَّذِى ظَنَّتْ أنَّهُ وَقَعَ عَلَيْهَا فَأتَوْهَا بِهِ، فَقَالَتْ: نَعَمْ هُوَ هذَا، فَأتَوْا بِهِ النَّبِىَّ ﷺ، فَلَمَّا أمَرَ بِهِ لِيُرْجَمَ قَامَ صَاحِبُهَا الَّذِى وَقَعَ عَلَيْهَا، فَقَالَ يَارَسُولَ اللهِ: أنَا صَاحِبُهَا، فَقَالَ لَهَا: اذْهَبِى فَقَدْ غَفَرَ اللهُ لَكِ، وَقَالَ لِلرَّجُلِ قَوْلاً حَسَناً، وَأمَرَ بِالرَّجُلِ الَّذِى وَقَعَ عَلَيْهَا أنْ يُرْجَمَ فَرُجِمَ، وَقَالَ: لَقَدْ تَابَ تَوْبَةً لَوْ تَابَهَا أهْلُ المَدِينَةِ لَقُبِلَ مِنْهُمْ].

وزاد الترمذى: [وَلَمْ يَذْكُرْ أنَّهُ جَعَلَ لَهَا مَهْراً]. أخرجه أبو داود والترمذى.

8. (1596)- Vâil İbnu Hucr İbni Rebîa (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sağlığında, namaz kılmak maksadıyla bir kadın evinden çıkmıştı. Yolda ona bir erkek rastladı. Kadına çullanıp ihtiyacını giderdi. Kadın bağırdı, adam ise sıvıştı gitti.

(Çığlığı üzerine) kadına bir erkek uğramıştı. Ona başından geçeni anlatıp, bir adam bana böyle böyle yaptı dedi. Sonra, bir grup muhacire rastladı, başından geçeni onlara da anlatıp: "Bir adam bana böyle yaptı!" dedi. Hep beraber yürüyüp, kadının kendisine tecavüz ettiği kimseyi yakalayıp kadına getirdiler. Kadın:

"– Evet bu odur?" dedi. Sonra adamı Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yanına götürdüler. Resûlullah adamın recmedilmesini emrettiği sırada, kadına tecavüz etmiş olan kimse kalkıp:

"– Ey Allah'ın Resûlü, suçlu benim!" diye itirafta bulundu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadına:

"– Git. Allah günahlarını affetti" dedi. Zan altında kalmış olan kimseye de güzel sözler söyleyip (gönlünü aldı). Mütecavizin recmedilmesini emretti ve recmedildi.

Sonra Resûlullah şunu söyledi:

"– Bu adam öyle bir tevbe ile tevbe etti ki, böyle bir tevbeyi Medine ahalisi yapsaydı kabul edilirdi."

Tirmizî, şu ziyadede bulunmuştur: "Vâil (radıyallahu anh) Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kadına mehir takdir edip etmediğini zikretmedi." [Tirmizî, Hudud 22, (1452); Ebû Dâvud, Hudud 7, (4379).]

AÇIKLAMA:

1- Şârihler burada bir müşkile dikkat çekerler. Resûlullah, birinci şahsın recmedilmesine, ikrar veya beyyine olmadan hükmetmiştir. Bu ise muhakeme usulüne aykırıdır. Recm için ya itiraf veya dört erkek şâhidin şehâdeti şarttır. Burada bunlar mevcut değildir. Dolayısıyla, kadının hadd-i kazf'a mahkum olması gerekirdi. Belki de, zanlı getirildi, mesele daha tahkik safhasında iken gerçek suçlu itirafta bulundu. Râvî vak'ayı zamanla unutup biraz değiştirerek bu şekilde anlatmış olabilir.

2- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, günahını itiraf eden mütecavizi de itirafı sebebiyle övmüş olmakta, böyle yapmakla ihlâslı ve indallah makbul bir tevbe yaptığını belirtmektedir. Tevbesinin makbuliyetini ifade için: Medine halkına taksim edilse hepsinin affına yetecek kadar sevaplıydı mânasına gelen bir ifade kullanmıştır.

Aliyyü'l-Kârî bu ifadenin gerçek bir mânaya tekabül etmediğine, zîra tevbenin taksime ve bölünmeye kabil olmadığına dikkat çektikten sonra, Mâiz İbnu Mâlik hakkında söylediğinde olduğu şekilde bunu da

mübalağaya hamletmek gerektiğini belirtir. Ancak Aliyyü'l-Kârî'ye tamamen katılmak da zor görülüyor. Zîra sevabın miktarı hadislerde ve hatta âyetlerde sayıyla yani miktarla ifade edilmiştir. Miktara, sayıya giren şeylerin taksimi, cüzlere ayrılması makuldür, mümkündür.

3- Hadisin sonunda Tirmizî'nin kaydettiği bir ziyade var. Orada Tirmizî, râvinin -ki büyük ihtimalle *Vâil* kastedilmiş olabilir- kadına Resûlullah'ın mehir takdir edip etmediğine dair bir zikirde bulunmadığına dikkat çekiyor. Sebebi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kadının bu gibi durumlarda mâruz kaldığı tecâvüzü maddî olarak telâfi eden bir meblağ takdir ederdi, başka hadislerde bu husus gelmiştir. Buna binâen Tirmizî eksikliğe dikkat çekmiştir.

1597 ٩- وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قال: [أُتِىَ عُمَرُ بِمَجْنُونَةٍ قَدْ زَنَتْ فَاسْتَشَارَ فِيهَا أُنَاساً فَأَمَرَ بِهَا أَنْ تُرْجَمَ، فَمَرَّ بِهَا عَلِيٌّ رَضِىَ اللّهُ عَنْه، فقَالَ: مَا شَأْنُ هذه؟ فقَالُوا: مَجْنُونَةُ بَنِي فُلاَنٍ زَنَتْ، فَأَمَرَ بِهَا عُمَرُ رَضِىَ اللّهُ عَنْه أَنْ تُرْجَمَ، فَقَالَ: ارْجِعُوا بِهَا، ثُمَّ أَتَاهُ، فقَالَ يَا أَمِيرَ المُؤْمِنِينَ. لَقَدْ عَلِمْتَ أَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَالَ: رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلاَثٍ، عَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَبْلُغَ، وَعَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ، وَعَنِ المَعْتُوهِ حَتَّى يَبْرَأَ، وَإِنَّ هذِهِ مَعْتُوهَةُ بَنِي فُلاَنٍ، لَعَلَّ الَّذى أَتَاهَا أَتَاهَا وَهِىَ في بَلاَئِهَا، فَخَلَّى سَبِيلَهَا].

أخرجه أبو داود.

9. (1597)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Ömer'e, zinâ yapmış olan deli bir kadın getirildi. (Recm edilip edilemeyeceği hususunda) halkla istişare ederek recmedilmesine hükmetti. Kadına Hz. Ali (radıyallahu anh) uğradı. (Hazırlığı görünce):

"- Bunun hâli nedir?" diye sordu. Kendisine: "Falanca kabileden deli bir kadındır, zinâ yapmıştır. Hz. Ömer (radıyallahu anh), recmedilmesine hükmetmiştir" dediler. Hz. Ali (radıyallahu anh):

"– Kadını geri götürün!" dedi, sonra Hz. Ömer'e uğrayıp:

"– Ey mü'minlerin emîri! Bilirsin ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلاَثٍ عَنِ الصَّبى حَتَّى يَبْلُغَ وَعَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنِ المَعْتُوهِ حَتَّى يَبْرَأَ

"Kalem üç kişiden kaldırılmıştır (artık onlar yaptıklarından sorumlu değildirler): Büluğa erinceye kadar çocuktan, uyanıncaya kadar uyu-

yandan, şifa buluncaya kadar bunamıştan." Bu bîçare kadın falanca kabilenin bunağıdır. Ona tecavüz eden, muhakkak ki aklî noksanlığı sırasında tecâvüz etmiştir" dedi." [Ebu Davud, Hudud 16, (4399, 4400, 4401, 4402).]

AÇIKLAMA:

1- İslâm fıkhında büyük bir ehemmiyet taşıyan bu hadis, bütün fukahaca benimsenmiştir. Bu hadis, kişiyi fiilinden sorumlu kılmada aklı ve irâdeyi vazgeçilmez bir şart kabul eder. Aklî kemâle ermeyen çocuğun hukuka ehil olmaması, onlar hakkında himaye edici pek büyük bir rahmet olmuştur. Çağlar boyu Avrupa dahi, bütün cemiyetlerde çocuklar ezilirken, İslâm dünyasında hukukî ehliyetsizlik sebebiyle büluğ çağına kadar sorumlu sayılmamış, mal ve can yönüyle velinin himayesine tevdi edilmiştir.

İslâm âleminde çocuklar mahkemeye bile nadir hallerde ve belli yaşlardan sonra celbedilirken, Batı'da, işlenen suç sebebiyle büyüklerle aynı cezaya çarptırılarak gerekiyorsa idam bile edilmiş, büyüklerle birlikte aynı hapishanelere atılmıştır. Bu durumun çocuk fıtratına uygun gelmediğini Batı, ilk defa 19. asrın sonlarında anlamaya başlamış, çocukların hukukî ehliyetsizliği, ayrı mahkemelerde muhakemesi, hapisten ziyade ıslah evlerine, koruyucu ailelerin yanına verilmesi gibi fikir ve müesseseleri geliştirmiş ve bu paralelde bir hayli yol almıştır. Oradan bize de "çocuk mahkemeleri" fikri gecikerek geçmiştir. (1661. hadiste geniş bilgi vereceğiz.)

2- Âlimler, bu hadise dayanarak çocukların şer fiillerinin yazılmadığını kabul ederken, başka hadislerden hareketle hayırlı fiillerin yazıldığını, bu fiillerin, hem çocuğun terbiyecileri durumundaki anne ve babasına ve hem de kendisine uhrevî faydalar sağlayacağını belirtirler. Nitekim 1561. hadiste geçtiği üzere Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, "çocuğun haccının makbul olduğunu, ona hacc yaptıran annesine de sevab geleceğini" beyan etmiştir. Keza bir başka hadiste *"Çocuklara namazı emredin"* buyurulmuştur. Kısacası çocuklar hakkında hay-r kaleminin yazmaya başladığını gösteren rivayetler mevcuttur.

1598 ١٠ – وعن حبيب بن سالم رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ [أَنَّ رَجُلاً يُقَالُ لَهُ عَبْدُالرَّحْمنِ ابْنُ حُنَيْنٍ
وَقَعَ عَلَى جَارِيَةِ امْرَأَتِهِ، فَرُفِعَ إِلَى النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ وَهُوَ أَمِيرٌ عَلَى
الْكُوفَةِ فَقَالَ: لأَقْضِيَنَّ فِيكَ بِقَضَاءِ قَضَىٰ بِهِ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ إِنْ كَانَتْ أَحَلَّتْهَا لَكَ

جَلَدْتُكَ مِائَةَ جَلْدَةٍ، وَإِنْ لَمْ تَكُنْ أَحَلَّتْهَا لَكَ رَجَمْتُكَ بِالْحِجَارَةِ فَوَجَدَهُ قَدْ أَحَلَّتْهَا لَهُ فَجَلَدَهُ مِائَةَ جَلْدَةٍ]. أخرجه أصحاب السنن.

10. (1598)- *Habib İbnu Sâlim* (rahimehullah) anlatıyor: "Abdurrahman İbnu Huneyn denen bir adam karısının câriyesine temasta bulundu. Hâdise, Kûfe emîri Nu'man İbnu Beşir (radıyallahu anh)'e götürüldü.

"– Ben, dedi, hakkınızda, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hükmüyle hükmedeceğim: Eğer zevcen, câriyeyi sana helâl ederse, yüz deynek yiyeceksin, helâl etmezse recmedileceksin.."

Sonra (tahkik etti) karısının câriyeyi adama helâl ettiğini görünce, emîr yüz deynek vurdu." [Tirmizî, Hudud 21, (1451); Ebu Dâvud, Hudud 28, (4458, 4459); Nesâî, Nikâh 70, (6, 124); İbnu Mâce, Hudud 8, (2551).]

AÇIKLAMA:

İbnu'l-Arabî, bu hadiste geçen hükümle ilgili olarak şu açıklamayı yapar: "Bu ceza hududa girmez: ta'zir ve te'dibe girer. Çünkü ona tatbik edilmesi gereken hadd, celde değildir."

İbnu'l-Arabî'nin hükmünü şöyle açıklayabiliriz: Muhsan olan kimsenin haddi celde değil recmdir. Adam evli olduğuna göre muhsandır. Recme hükmedilmeyişinin sebebine gelince, muhtemelen, kadının, câriyesini kocasına helâl kılmış olmasıdır. Aslında fercleri̇n âriyeti caiz değilse de, bu âriyet, zayıf da olsa bir şüpheye sebep olmakta, adama caiz olabileceği kanaatini vermektedir. Fakihler böyle bir durumun, adam hakkında hafifletici bir özür sayılabileceğine hükmederler. Hafifletici bir sebep, haddlerin düşmesine sebeptir. Dolayısıyla, adamdan recm cezası düşmüş, Nu'man, te'dibî mahiyette olmak üzere yüz sopaya hükmetmiştir.

Ancak şunu da belirtelim ki, zevcesinin câriyesine temasta bulunan erkeğe verilecek hüküm fukaha arasında ihtilâflıdır. Hz. Ali ve İbnu Ömer (radıyallahu anhüm) başta bir kısım sahabe, recmedilmesi gereğine hükmetmiştir. İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) ise hadd olmayacağı, ta'zir edileceğine hükmetmiştir. Ahmed ve İshâk da yukarıda kaydettiğimiz Nu'mân İbnu Beşir hadisiyle amel etmişlerdir.

1599 ١١ – وعن سلمة بن المحبق رضى الله عنه [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَضَى فِي رَجُلٍ وَقَعَ عَلَى جَارِيَةِ امْرَأَتِهِ، إِنْ كَانَ اسْتَكْرَهَهَا أَنَّهَا حُرَّةٌ، وَعَلَيْهِ لِسَيِّدَتِهَا مِثْلُهَا وَإِنْ كَانَتْ

طَاوَعَتْهُ فَهِيَ لَهُ وَعَلَيْهِ لِسَيِّدَتِهَا مِثْلُهَا]. أخرجه أبو داود والنسائى.

11. (1599)- *Seleme İbnu Muhabbak* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hanımının câriyesine temas eden bir adam hakkında şöyle hükmetti: *"Eğer, adam câriyeyi zorladı ise, câriye hürdür, adam, câriyenin efendisine (yani karısına) mislini borçlanmıştır, câriye rıza göstermişse, câriye adamın olur, câriyenin efendisine, onun bir mislini borçlanır."* [Ebu Dâvud, Hudud 28, (4460, 4461); Nesâî, Nikâh 70, (7, 124); İbnu Mâce, Hudud 8, (2553).]

AÇIKLAMA:

Bu hükmün, önceki hadiste ortaya çıkan hükme hiç uymadığı açıktır. Orada hadde hükmedilirken, burada maddî ödemelerle mesele halledilmektedir. Hattâbî der ki: "Ben bu hadisle amel edip, bu şekilde fetva veren tek bir fakih bilmiyorum. Öyle ise, bu rivayetin mensuh olması gerekir." Beyhakî de Sünen'inde benzer bir ifade ile: "Her tarafdaki fakihlerin kendilerinden önceki Tâbiin gibi bu hadisle amel etmemekte icma etmiş olmaları, -şayet sabitse- bu hadisin, hudud üzerine vârid olan ahbarla neshedildiğine delil teşkil eder" der. Arkadan, Eş'as'ın şu sözünü kaydeder: بلغـــنى انّ هَذَا كَانَ قَبْلَ الْحُدُودِ "Bana ulaştı ki, bu hadisin hükmü, hududla ilgili ahkâmın vahyinden önce muteber idi."

1600 ١٢ – وعن البراء رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [مَرَّ بِى خَالِى أَبُو بُرْدَةَ بْنُ نِيَارٍ وَمَعَهُ لِوَاءٌ فَقُلْتُ: أَيْنَ تُرِيدُ؟ فَقَالَ: أَمَرَنِى رَسُولُ اللّهِ ﷺ إِلَى رَجُلٍ تَزَوَّجَ امْرَأَةَ أَبِيهِ أَنْ آتِيَهُ بِرَأْسِهِ].

أخرجه أصحاب السنن. (اللِّوَاءُ) الراية.

12. (1600)- *Berâ İbnu'l-Âzib* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Dayım Ebu Bürde İbnu Niyâr -beraberinde bir bayrak olduğu halde- bana uğradı. Kendisine nereye gideceğini sordum.

"– Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bana babasının hanımıyla evlenen bir adamın kellesini getirmemi (ve malına da el koymamı) emretti, ona gidiyorum" diye cevap verdi." [Tirmizî, Ahkâm 25, (1362); Ebu Dâvud, Hudud 27, (4456, 4457); Nesâî, Nikâh 58, (6,109-110); İbnu Mâce, Hudud 35, (2607).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis üzerine ihtilâf edilmiştir. Oldukça farklı şekillerde rivayet edilmiştir. Mesela bir rivayet şöyledir: "Birgün kaybolan devemi ararken,

beraberlerinde bayrak olan bir grup süvari gördüm, bir bedevînin evine girip boynunu vurdular. Adamın günahı nedir? diye sorduğumda: "Babasının hanımıyla evlenmiş" dediler, hem de Nisa sûresini okuduğu halde. Halbuki orada: وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ **"Babalarınızın evlenmiş olduğu kadınları nikâhlamayın"** buyurulmuştur (Nisa 22)."

2- Ölen babalarından dul kalan veya babaları tarafından boşanmış olan hanımlarla evlenmek cahiliye âdeti idi. Onlar bu işi helâl addediyorlardı. Kur'ân-ı Kerim bunu kesinlikle haram kılmıştır. Bunu bile bile, bir kimsenin babasının hanımıyla evlenmesi, haramı helâl addetmesi irtidad sayılmış, bu sebeple de öldürülmüştür.

Bazı âlimler, bu hadise dayanarak: *"İmamın, bu meselede olduğu üzere, şeriatın kesin emirlerine muhalefet eden kimsenin katlini emretmesi caizdir"* demişlerdir.

Ancak, rivayetin, daha ziyade, irtidâda hamledilmesi gerekmektedir. Yani, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın öldürülmesini emrettiği bu kimse, yaptığı işin haram kılındığını bilmekte idi. Öyle ise onu irtikab etmesi, haramı helâl addetmesinden ileri gelmiştir, bu ise küfrü mucib bir durumdur, mürted ise öldürülür.

Burada, *İmam-ı Mâlik*'in: "Katletmek de ta'zir cezalarına dahildir" hükmüne örnek bulunmuştur.

Kezâ, bir günahı helâl addederek işleyen kimsenin kanı döküldükten sonra malının müsâdere edilmesinin caiz olduğu hükmü de bu rivayetten çıkarılmıştır.

1601 ١٣ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رسولُ اللهِ ﷺ: مَنْ وَقَعَ عَلى ذَاتِ مَحْرَمٍ، أَوْ قَالَ. مَنْ نَكَحَ مَحْرَماً فَاقْتُلُوهُ]. أخرجه رزين.

13. (1601)- *Hz. İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle emretti: "Kim, nikâhı haram olan bir akrabasına cinsî temasta bulunursa -veya şöyle demişti; kim haram yakını ile evlenirse- onu öldürün."

1602 ١٤ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنه [أَنَّ رَجُلاً كَانَ يُتَّهَمُ بِأُمِّ وَلَدِ رسولِ اللهِ فَقَالَ لِعَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: اذْهَبْ فَاضْرِبْ عُنُقَهُ، فَأَتَاهُ فَإِذَا هُوَ فِي رَكِيٍّ(١) يَتَبَرَّدُ، فَقَالَ لَهُ:

(١) الركي: البئر.

اخْرُجْ فَنَاوَلَهُ يَدَهُ فَأَخْرَجَهُ، فَإِذَا هُوَ مَجْبُوبٌ لَيْسَ لَهُ ذَكَرٌ، فَكَفَّ عَنْهُ وَأَخْبَرَ بِهِ النَّبِيَّ ﷺ فَحَسَّنَ فِعْلَهُ].

زاد في رواية وقال: [الشَّاهِدُ يَرَى مَالاَ يَرَى الْغَائِبُ]. أخرجه مسلم.

14. (1602)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: Bir adam, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ümmü veledine temas etmekle itham edilmişti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Ali (radıyallahu anh)' ye : "Git boynunu vur!" diye emretti. Hz. Ali, adama geldiği vakit, onu bir kuyunun içinde (yıkanıp) serinliyor buldu.

"Çık dışarı!" diyerek elinden tutup kuyunun dışına çıkardı. Hz. Ali, adamın mecbub (burulmuş) ve tenâsül organından mahrum olduğunu gördü. Artık ona dokunmayıp, durumu Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e haber verdi. Resûlullah, onu, davranışı sebebiyle takdir etti."

Bir rivayette şu ziyade gelmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Şahid, gâibin görmediğini görür" buyurdu". [Müslim, Tevbe 59, (2771).]

AÇIKLAMA:

1- Ümmü veled, efendisinden çocuk doğuran câriyedir. Bir kimse câriyesi ile temas sonucu çocuk sahibi olur ve onun kendinden olduğunu ikrâr ederse, o câriyeye ümmü veled denir. Efendisi, artık onu satamaz. Adam âzad etmeden vefat edecek olsa, câriye hür olur, mirasçılarına kalmaz.

2- *Mecbub,* tenâsül uzvu kesilmiş erkektir.

3- Rivayette kastedilen ümmü veled, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Mısırlı câriyesi Mâriye (radıyallahu anhâ)'dir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a İbrahim'i doğurmuştur.

4- *Nevevî,* Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in "öldür" emrini, bir başka sebeple vermiş olma ihtimaline dikkat çeker ve bâzı âlimlerin, ölümü gerektiren bir nifakı olabileceği ihtimali üzerinde durduklarını belirtir. Kadı İyâz, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gerçeği bilerek *Hz. Ali*'ye bu emri vermiş olabileceğini de söyler. Yani, istemiştir ki, gerçek Hz. Ali'nin müşâhedesi ile ortaya çıksın da câriyesi hakkındaki töhmet izâle olsun. Nitekim öyle olmuştur.

1603 ١٥ – وعن سهل بن سعد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أَتَى النَّبِيَّ ﷺ رَجُلٌ فَأَقَرَّ عِنْدَهُ أَنَّهُ زَنَى

بامْرأة سَمَّاهَا لَهُ، فبعث ﷺ إلـــى المَرْأة فسَألَها عَنْ ذلكَ فأنْكَرتْ أنْ تكُونَ زنَتْ فَجلَدَهُ الحَدَّ وتَرَكَهَا].

15. (1603)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek ismini de verdiği bir kadınla zinâ yaptığını itiraf etti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadına adam göndererek meseleyi sordurdu. Kadın, zinâ ettiğini inkâr etti. Bunun üzerine, adama hadd celdesi tatbik etti, kadına dokunmadı." [Ebu Dâvud, Hudud 31, (4466).]

AÇIKLAMA:

1- Zinâ itirafında bulunan kimseye Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in celde uygulaması, o kimsenin muhsan olmadığını, yani henüz bekâr olduğunu göstermektedir; değilse böyle bir durumda hüküm celde olacak demek değildir. Kadının terkedilmiş olması, itiraf etmemesi sebebiyledir. Adamın iddiasını tevsik edecek bir başka beyyine de bulunmadığına göre, ona ceza vermek usul açısından mümkün değildir.

1604 ١٦ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنهما [أنَّ رَجُلاً مِنْ بَكْرِ بنِ لَيْث أتَى النَّبىَّ ﷺ فأقَرَّ عِنْدَهُ أنَّهُ زنَى بامْرَأةٍ أرْبعَ مرَّاتٍ فَجلَدَهُ مائَةَ جَلْدَةٍ وكَـــانَ بكْراً ثُمَّ سَألَهُ البَيِّنَةَ عَلى المَرْأةِ فقَالَتْ: كَذَبَ وَاللهِ يَارسُولَ اللهِ، فَجَلَدَهُ حَدَّ الفِرْيَةِ ثَمَانينَ]. أخرجهما أبو داود.

16. (1604)- *İbnu Abbâs* hazretleri (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bekr İbnu Leys kabilesinden bir adam, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek, bir kadınla (itiraf ederek) dört kere zinâ yaptığını söyledi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona yüz sopa vurulmasına hükmetti. Zîra adam bekârdı. Sonra, kadın aleyhine beyyine sordu. Kadın:

"– Ey Allah'ın Resûlü! Vallahi yalan söylüyor" dedi. bunun üzerine, Resûlullah , adamı iftira (kazf) haddine, yani seksen sopaya mahkum etti." [Ebu Dâvud, Hudud 31, (4467).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisle önceki hadis arasında farklılık mevcuttur. Zîra önceki hadiste, zinâ yaptığını itiraf eden kimseye Resûlullah zinâ haddi tatbik ederken, bu ikinci rivayette hem zinâ ve hem de kazf haddi tatbik etmiş olmaktadır.

2- Âlimler bu meselede ihtilâflı hükme giderler. İmam Mâlik ve Şâfiî hazretleri Sehl İbnu Sa'd (radıyallahu anh)'ın rivayetini esas alarak: "Muayyen bir kadınla zinâ itirafında bulunan kimse, kazf değil, zinâ ile cezalandırılır" demişlerdir.

Ebû Hanife ve Evzâî ise: "Sadece kazf haddine mahkum edilir, zîra kadının inkârı (zinâ haddini kaldıran) bir şüphedir" demişlerdir. Bu görüşe: "İyi ama, kadının inkârı, erkeğin itirafını iptal etmez" diye cevap vermişlerdir.

İmam Muhammed, -İmam Şâfiî ve başka fakihten de rivayet ederek- hem zinâ ve hem de kazf haddine mahkum edilmesi gereğini söylemiştir. Bu görüşte olanlar, sadedinde olduğumuz İbnu Abbâs hadisini delil gösterirler.

Şevkânî, İmam Muhammed'i te'yid eder ve "İki ayrı nokta-i nazardan hadisin zâhiri bunu gösteriyor" der ve açıklar:

a) *"Sehl hadisinin* nihâî hükmüne göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm),* o adama kazf haddi tatbik etmemiştir. Bu durum, onunla kazfın düşeceği hususunda istidlâl etmeyi gerektirmez; çünkü, bu kadının böyle bir talepte bulunmamış olmasından ileri gelme ihtimali mevcuttur veya, İbnu Abbâs hadisinin hilâfına, onda kazf cezasını düşüren bir sebebin bulunması da muhtemeldir, nitekim *İbnu Abbâs* hadisinde, adama hadd-i kazf uygulanmıştır.

b) Kazf delillerinin zâhiri bunun âmm olduğunu ifade eder. Öyle ise, bu âmm hükümden ancak kesin bir delil ile hariçte kalınabilir. Halbuki aynı halde olan kimsenin kâzif (iftiracı) olduğunu Hz. Peygamber tasdik etmiş, hadd-i kazfı uygulamıştır."

CEZAYI DEVLET VERİR

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bütün sünnetleri insanlık için rahmettir. Ancak imam olmak yani devleti temsil etmek vasfına giren sünnetlerini ferdler tatbik edemezler. O vasfı temsil eden yetkili şahıs ve makamlar bu çeşit sünnetin tatbikatını gerçekleştirirler. Bunun bilinmemesi, Müslümanları yanlış davranışlara itebilir. Bir kısım suçlara cezasını ferdlerin vermeye kalkması dine rağmen din için yapılan çok tehlikeli bir hâl ortaya çıkarır. Yanlışlığı tavsifte anarşi kelimesi bile hafif kalır.

Yaşanan şartlarda şer'î hükümlerin tatbikatta olmayışı, cezaların ferdlerce verilemeyeceğinin iyice bilinmeyişi bazı hamiyet-i diniye sahip-

lerini yanlış davranışlara itebileceği gerçeğinden hareketle, konuyla ilgili şu açıklamayı sunmakta fayda umuyoruz:

"Esasen bir suçluya cezanın verilmesi birkaç safhadan geçer:

a) Suçun sübûtunun tahkiki,

b) Suça muvafık cezaya hükmetmek,

c) Bu cezayı infaz etmek.

İslâm dini, bu işleri resmen tayin edilmiş kadı ile, veliyyü'l-emr veya nâibine bırakır. Bir kısım ağır suçlar vardır ki, bunlara verilecek cezanın şekil ve miktarı nasslarla belirlenmiştir ki onlara **hudud** denir. Devlet reisi veya hâkim bu cezaları azaltıp çoğaltamaz, birbirleriyle tebdil edemez. Sadece kısas ve diyet cezalarında mağdurun veya velisinin af hakkı vardır.

Hadd cezasına giren fiillerin tecziyesini mağdur talep etse de etmese de fark etmez, devletçe te'dibi şarttır.

Cezanın devlet reisi veya naibi tarafından icra edilmesi gereğinde bütün fakihler müttefiktirler. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve Hulefâ-i Râşidîn devrinde onların izni olmadan hadd tatbik edilmemiştir.

Şöyle bir sual akla gelebilir: Kısas ve diyet icrasını mağdur veya mağdurun velisi de icra edebilir. Şâyet bu ruhsata dayanarak mağdur, câniye kısas yapsa, meselâ A şahsı, B şahsının kolunu kopardı ise, B şahsı, kadı'nın hükmünden önce davranarak kısas olarak A şahsının kolunu kesse durum ne olur?

Bu durumda B şahsı, kendisine karşı işlenen suçun sübûtu halinde, kol kesme suçunu işlemekle suçlanamaz ise de -zîra hakkı olan bir şeyi yapmış oluyor- aceleciliği ve hakkını münâsib olan vakit girmeden önce aldığı ve kısasla alâkalı icraatı yapmakla vazifeli olan devlet makamlarını dinlememiş olduğu için **ta'zir cezası** ile cezalandırılır.

Eğer, hâkimin, suçlu hakkında "kısas edilmelidir" diye hükmü vaki olmazdan önce, kısasa tevessül eden kimse suçu isbat edemezse, yani iddia edilen suç sübût bulmazsa kısas yapan kimse o fiilinden dolayı mücrim olarak muhakeme edilir. Meselâ, A şahsı, *"oğlumu öldürdü"* iddiasıyla B şahsını öldürse, bilahere yapılan tahkikte, B şahsının bu cinayeti işlediği objektif delililler muvacehesinde tam bir kesinlik kazanmasa, A şahsı "ammden katl" suçuyla cezalandırılır. Gerek birinci misalde ve gerekse ikinci misalde zikredilen kol koparma ve oğlunu öldürme iddiaları, aslında pekâla iftira olabilir. Kol kazaen kopmuştur veya oğlu kazaen

ölmüştür de, bu fırsatı değerlendirmek isteyen kazazede ortadaki kazaya cürüm rengi vererek, düşmanından intikam alma peşindedir. İşte bu çeşit durumların ortaya çıkmaması için İslâm dini, suçun tesbitinde hüküm verme işini kadıya bırakmıştır.

Aynı kaide mürted hakkında da câridir. "Veliyyü'l-emrin müsaadesi olmaksızın, böyle bir harekette bulunmuş olan şahsa (yani mürtedi öldüren kimseye) te'dib-i şer'î lâzım gelir."

Keza yol kesenler hakkında da durum aynıdır. Onları cezalandırma işi veliyyü'l-emr veya naibine aittir. Ne yolu kesilmiş olan ne de maktullerin velileri, suçluları cezalandıramazlar. Hatta denir ki: "Yol kesicilik töhmetiyle mahpus bulunan bir şahsı kendisine isnâd edilen cürüm daha sâbit olmadan (maktulun velisi dışında) bir kimse âmmden öldürse, bu kimse hakkında kısas lazım gelir, velev ki bilahere o cürüm beyyine ile sabit olsun. Çünkü hâkim tarafından deminin hılline (öldürülmesine) hükmedilmedikçe, o şahsın ismeti, hürriyet-i hayâtiyesi mücerred töhmet ile mürtefi olmaz (ortadan kalkmaz)."

İslâm'ın bu prensibi, yani cezayı verme işini devlete bırakma prensibi, cemiyette vukûu muhtemel pek çok suistimalleri ve bunlardan teselsül edecek fitneleri kökten keser. Halk mahkemesi, kan dâvası fezâhet ve rezaletleri hakikî mü'minler arasında bu sebeple olamaz.

Hz. Peygamber'den Bir Misâl: Cezânın devlet tarafından verilmesi gereğini ifade etme zımnında, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sünnetinden zinâ ile alâkalı bir vak'a gerçekten ikna edicidir.

İbnu Abbâs'tan gelen rivayete göre, "Namuslu ve hür kadınlara (zinâ isnadıyla) iftira eden, sonra (bu babta) dört şahit getirmeyen kimseler(in herbirine) de seksen değnek vurun.. onların ebedî şahidliklerini kabul etmeyin. Onlar fasıkların ta kendileridir" meâlindeki âyet geldiği zaman, Ashâb'tan kıskançlığı ile meşhur Sa'd İbnu Ubâde, "Ayet böyle mi? Yani, ben hain kadının dizlerinde yabancı bir erkeği çökmüş olarak yakalayacağım da, dört şahid getirinceye kadar onu hiç rahatsız etmeyeceğim, hiç kımıldatmayacağım öyle mi? Hayır, Allah'a kasem olsun, ben dört şahit getirinceye kadar o hacetini görür (gider). Şayet karımın yanında bir erkek görecek olsam hiç aman vermeden, önce kılıcımın keskin ağzıyla vurur tepelerim" der. Bunun üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* cemaatte bulunanlara: "Sa'd'ın bu kıskançlığına şaşıyor musunuz? Emin olunuz ki, ben ondan daha kıskancım. Allah da muhakkak ki benden ziyade kıskançtır. Bu sebepledir ki, kullarına (gizli ve açık her çeşidiyle) fevâhişi (yani çirkin söz ve uygunsuz fiileri) yasakladı. (...Tevbe ve pişmanlıktan

Allah kadar hoşlanan bir başkası da yoktur. Bu sebeple ateşle korkutan, cennetle müjdeleyen (elçiler, peygamber)ler gönderdi)" der.

Hz. Sa'd bunun üzerine, "Ey Allah'ın Resûlü, bu (söylediğiniz) haktır ve Rabb Teâla'nın indinden gelmiştir, fakat ben (ilk defa duyunca işte böyle bir) tuhaf oldum" der.

Bu hadiste Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Sa'd İbnu Ubâde'ye, sanki şöyle demek istediği ifade edilmiştir: "Allah senden daha kıskanç olduğu halde özür beyanını (tevbe ve pişmanlık) seviyor ve ancak hüccet ortaya çıktıktan sonra muâheze ediyor, o halde sana ne oluyor da bu halde öldürmeye tevessül ediyorsun!"

İmam Şafiî, bu rivayete dayanarak, karısıya zinâ ederken yakaladığı kimseyi öldüren kocayı, delille ispatlayamadığı takdirde ölüme mahkum eder.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in suç, objektif delillerle sübût bulmadıkça, vicdanî kanaatiyle ceza vermediğini şu rivayetten daha vâzıh olarak anlarız: İbnu Mâce'de kaydedilen -ki kısmen Buhârî de almıştır- bir rivayette Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle der: "Eğer ben bir kimseyi delilsiz olarak recmetseydim falanca kadını recmederdim. Zîra hakkındaki şüpheyi, sözleri, dış görünüşü ve yanına giren kimse(ler) te'yid etmektedir."

Nevevî'ye göre "Burada, üzerine delil gösterilemeyen, kadın tarafından da itiraf edilmeyen, buna rağmen pek çok kimsenin işitmiş bulunduğu bir kötülük, kadından zuhur ettiği şuyû bulan bir kötülük kastedilmektedir. Bu rivayet de ifade ediyor ki, bir fenalık haberinin yaygınlaşmasına dayanarak hadd tatbik edilmez, mutlaka delil aranır."

Hz. Ömer'den Bir Misal: İbnu Abbâs'tan gelen bir rivayete göre, adamın biri, fuhuş ithamında bulunduğu câriyesini ateşin üzerine oturtarak fercini yakar. Hâdiseyi duyan Hz. Ömer (radıyallahu anh) adamı çağırtarak sigaya çeker:

"Fuhuş yaptığını bizzat gördün mü?"

"Hayır!"

"Pekâla, kendisi itiraf etti mi?"

"Hayır!"

Hz. Ömer adamı döver ve şunu söyler: "Eğer Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in: "Efendiye kölesi sebebiyle kısas yapılmaz" dediğini işitmeseydim sana kısas uygular (seni aynı şekilde yakar)dım" der.

İKİNCİ FASIL

RESÛLULLAH'IN HADD TATBİK ETTİKLERİ KİMSELER

1605 ١ – عن بريدة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [أَتَى مَاعِزُ بْنُ مالكٍ الأَسْلَمِيُّ رَضِيَ اللّهُ عَنْه النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ يَا رسُولَ اللّهِ: إنّي ظَلَمْتُ نَفْسِي وزَنَيْتُ، وإنّي أُرِيدُ أنْ تُطَهِّرَنِي فَرَدَّهُ، فَلَمَّا كَانَ مِنَ الْغَدِ أَتَاهُ، فَقَالَ يَارسُولَ اللّهِ: إنّي قَدْ زَنَيْتُ، فَرَدَّهُ الثَّانِيَةَ، فأَرْسَلَ رسولُ اللّهِ ﷺ إلى قَوْمِه فقَالَ: هَلْ تَعْلَمُونَ بعَقْلِه بَأساً تُنْكِرُونَ مِنْهُ شيْئاً: فقَالُوا: مَا نَعْلَمُهُ إلاَّ وَفِيَّ الْعَقْلِ مِنْ صَالحِينَا فِيمَا نَرَى فَأتَاهُ الثَّالثَةَ فَأرْسَلَ إلَيْهِمْ أيضاً فَسأَلَ عَنْهُ، فَأخْبَرُوهُ أنَّهُ لاَ بَأسَ بِه ولاَ بعَقْلِه، فَلَمَّا كَانَ الرَّابعَةَ حَفَرَ لَهُ حُفْرَةً، ثُمَّ أَمَرَ بِه فَرُجِمَ. قَالَ: فَجَاءَت الغَامِدِيَّةُ، فَقَالَتْ يَارسُولَ اللّهِ: إنّي قَدْ زَنَيْتُ، فَطَهِّرْنِي فَرَدَّهَا، فَلَمَّا كَانَ مِنَ الْغَدِ قَالَتْ يَارسُولَ اللّهِ: لِمَ تَرُدُّنِي؟ لَعَلَّكَ أنْ تَرُدَّنِي كَمَا رَدَدْتَ مَاعِزاً فَوَاللّهِ إنّي لَحُبْلَى. قَالَ: إمَّا لاَ فَاذْهَبِي حَتَّى تَلِدِي، فَلَمَّا وَلَدَتْ أَتَتْهُ بالصَّبِيِّ في خِرْقَةٍ. قَالَتْ: هذَا قَدْ وَلَدْتُهُ. قَالَ: فَاذْهَبِي فَأَرْضِعِيهِ حَتَّى تَفْطِمِيهِ، فَلَمَّا فَطَمَتْهُ أَتَتْهُ بالصَّبِيِّ فِي يَدِه كِسْرَةُ خُبْزٍ، فقَالَتْ: هذَا يَا نَبِيَّ اللّهِ قَدْ فَطَمْتُهُ وَقَدْ أَكَلَ الطَّعَامَ، فَدَفَعَ الصَّبِيَّ إلَى رَجُلٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ، ثُمَّ أَمَرَ بِهَا فَحُفِرَ لَهَا إلَى صَدْرِهَا، وأَمَرَ النَّاسَ فَرَجَمُوهَا فَأقْبَلَ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ رَضِيَ اللّهُ عَنْه بِحَجَرٍ فَرَمَى رَأْسَهَا فَنَضَحَ الدَّمُ عَلَى وَجْهِه فَسَبَّهَا، فَسَمِعَ النَّبِيُّ ﷺ سَبَّهُ إيَّاهَا، فَقَالَ مَهْلاً يَا خَالِدُ: فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِه لَقَدْ تَابَتْ تَوْبَةً لَوْ تَابَهَا صَاحِبُ مَكْسٍ لَغُفِرَ لَهُ، ثُمَّ أَمَرَ

بِهَا فَصَلَّى عَلَيْهَا وَدُفِنَتْ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

1. (1605)- *Hz. Büreyde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissâlatu vesselâm)*'a, Mâiz İbnu Mâlik el-Eslemî (radıyallâhu anh) gelerek:

"– Ey Allah'ın Resûlü, ben nefsime zulmettim, zinâ fazihasını işledim, beni temizlemeni istiyorum" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu reddetti (geri çevirip meselenin üzerine gitmedi). Ancak Mâiz ertesi gün tekrar geldi. Yine:

"– Ey Allah'ın Resûlü, ben zinâ fazihasını irtikab ettim!" diye ikinci sefer itirafta bulundu. Adamı ikinci sefer geri çeviren Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* adamın kavmine birisini yollayarak:

"Onun aklında bir noksanlık biliyor musunuz, normal bulmadığınız bir davranışına rastladınız mı?"diye tahkik ettirdi. Ancak hep beraber:

"Biz onu gördüğümüz kadarıyla, aramızdaki sâlih kişilere denk akıl (ve feraset) sahibi biliyoruz" dediler. Mâiz üçüncü sefer müracaatta bulundu. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara yine birini göndererek adam hakkında sordurdu. Yine ne kendinde, ne aklında bir kusur olmadığını söylediler.

Adam dördüncü sefer müracaat edince, ona bir çukur kazdırdı. Taşlanmasını emretti ve taşlandı.

Râvi der ki: Gâmidiye adında bir kadın da gelerek:

"Ey Allah'ın Resûlü, beni niye reddediyorsun. Görüyorum ki, beni de Mâiz gibi geri çevirmek istiyorsun. Allah'a kasem olsun ben hamileyim de!" dedi. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Öyle ise hayır. Sen git ve çocuğu doğurunca gel" dedi. Kadın gitti, çocuğu doğurunca, bir beze sarılmış olarak çocukla geldi.

"İşte çocuk, doğurdum!" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Git, sütten kesinceye kadar emdir, sonra gel!" buyurdu. Kadın gitti, o çocuğu sütten kesince çocukla birlikte geldi. Çocuğun elinde bir ekmek parçası vardı.

"Ey Allah'ın Resûlü, işte çocuk, sütten kestim, yemek de yedi" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* çocuğu alıp, Müslümanlardan birine teslim etti. Sonra bir çukur kazılmasını emir buyurdu. Göğsüne kadar derinlikte bir çukur kazıldı. Bundan sonra halka taşlamalarını emretti. Herkes taşladı. Hâlid İbnu Velid (radıyallâhu anh) elinde bir taş ilerledi,

başına attı. Kan yüzüne fışkırmıştı, kadına küfretti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hâlid'in kadına küfrettiğini işitince:

"Ey Hâlid ağır ol!" dedi ve ilâve etti:

"Nefsimi kudret elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e kasem olsun, bu kadın öyle bir tevbe yaptı ki, şâyet alış-verişte sahtekârlık yapanlar aynı tevbe ile tevbe yapsalardı, onların bile mağfiretine yeterdi!"

Sonra Resûlullah (tekfin) emretti. Kadının üzerine namaz kıldırdı ve defnedildi." [Müslim, Hudud 22, (1695); Ebû Dâvud, Hudud 24, 25, (4434, 4441).]

AÇIKLAMA:

1- İslâm dini, insanlar arasında işlenen cürümler içerisinde en ibaretâmiz cezayı zinâ fazihasına takdir etmiştir: Recm, yani taşlayarak öldürme... Cezanın ağırlığı, işlenen bu fiilin çirkinliğinden ve Allah indinde kötülüğünün büyüklüğünden ileri gelir. Bir insanın, ceza olarak taşlanarak öldürülmesi, işlediği cürmün büyüklüğünü idrakte hissî bir şok sağlar. Cezanın ağırlığı nisbetinde, tatbikini imkânsız kılacak şartlar koşulmuştur: İtiraf veya dörtten aşağı düşmeyecek sayıda, fiil halinde görgü şahidi. Bu durum, recm vak'asını İslâm cemiyetlerinde parmakla sayılacak kadar azaltmıştır. Ancak, zinâ hadiselerinin İslâm cemiyetlerinde asgarî seviyede sınırlandırılmasında, mü'minlerin bunun cezasının recm olduğunu bilmeleri yetmiştir.

2- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında, recm tatbikatının bir kaç örneği var. Hemen hepsi de itirafa dayanır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Allah'ın gizlemiş olduğu günahı insanlara açmamayı, bir başka ifade ile kişinin hâkimin önüne giderek yaptığı suçları beyan etmemesini tavsiye ettiği halde, bazı zânilerin taşlanarak öldürüleceklerini bile bile "Zinâ yaptım beni temizle!" diye Hz. Peygamber'e müracaat etmiş olmaları onların imanlarının derecesini ifade eder.

3- Hadiste dikkatimizi çeken mühim bir husus, zinâ yaptığını itiraf eden kimseye Hz. Peygamber'in yüz çevirmesi veya adamı geri göndermesidir. Yani, tavrı ile, zinâyı itiraf etmesini hoş karşılamıyor. Adamı ve kadını geri çevirmek, -başka rivâyetlerde itirafta bulunan adama- sırt çevirmek gibi davranışlara, bir de adam hakkında tahkikat devreye giriyor: Adamın aklî muvazenesi yerinde mi, arada sırada da olsa aklından şüphe ettirecek davranışları olmuş mudur? soruşturmuştur. M üslim'in bir rivâyetinde Resûlullah, Mâiz'in sarhoş olup olmadığının tedkik edilmesini işaret buyurur, cemaatte bulunan bir adam kalkıp ağzını koklar ve şarap kokusu bulamaz.

Resûlullah'ın bu tavrı sadece *Mâiz*'e karşı değil, Ezd kabilesinin Gâmid kolundan olan ve rivâyetlerde Gâmidiye nisbetiyle zikri geçen kadına da öyle davranır, geri çevirir. Hattâ kadın: "Görüyorum ki, beni de *Mâiz* gibi geri çevirmek istiyorsun" der.

4- Yine dikkat çeken bir husus, zinâ itirafında bulunanlara: "Kiminle zinâ yaptın?" diye sorulmuyor. İtirafı yapan erkekse, "hangi kadınla?" veya kadınsa "hangi erkekle?" diye öbür suçluyu arama cihetine gidilmemiştir.

5- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER:

1) *Hanefîlerle, Hanbelîler,* bu hadisi esas alarak, zinâ ikrarının makbul olması için dört ayrı mecliste yapılması gereğine hükmetmişlerdir.

İmam Mâlik ve *Şafiî* hazretleri ise, bir kere ikrarın yeterli olacağına hükmederler. Onlar bu hükme giderken bir başka hadisi esas alırlar.

2) Hadisten, delinin suç ikrarının makbul olmayacağı hükmü çıkarılmıştır. Âlimler bunda ihtilâf etmezler.

3) Kişinin kendi aleyhine ikrarı makbuldür, ikrarıyla hesaba çekilir.

4) Kişinin ikrardan dönmesi kinayeli olarak telkin edilebilir, dönecek olursa makbuldür. Ancak bu telkin insanların haklarına giren suçlarla, zekât ve kefaret gibi malî olan Allah haklarında caiz değildir.

5) Hadd-i şer'îden hükümdar haberdar olmalıdır. Ancak tatbikatında birini vekil bırakabilir. *İmam Âzam* ve *İmam Ahmed* ise: "Recm sırasında Müslümanların reisinin mutlaka hazır bulunması lâzımdır. Zinâ beyyine ile sabitse şahidler de hazır bulunur ve ilk taşı onlar atarlar. İkrarla sübut bulmuş ise ilk taşı reis atar" derler. Mâlik ve Şafiî'ye göre, Müslümanların reisinin recm yerinde hazır bulunması şart değildir.

6) Kişiye hadd olarak recm kâfidir. Recm ve hadd her ikisi de tatbik edilemez.

7) Recmedilerek öldürülen erkek ve kadınlar için mezar kazılıp kazılmayacağı hususunda ihtilaf edilmiştir. *Ebû Hanife, Malik* ve *Ahmed İbnu Hanbel*'in meşhur kavline göre kazılmaz. Katâde, Ebû Yusuf, Ebû Sevr ve bir rivâyette Ebû Hanife'ye göre kazılır. Malikîlerin bir kısmı: "Beyyine ile recmedilenler için kazılır, ikrarla recmedilenler için kazılmaz" demiştir.

Şafiîler bu hususta üç farklı görüş ileri sürmüşlerdir:

a) Kadın için mezar kazmak müstehabtır, zîra tesettürüne yardım eder.

b) Bu iş sultanın emriyle olur, dilerse kazdırır, dilerse kazdırmaz.

c) Kadının zinâsı beyyine ile sabit olmuşsa mezar müstehabtır, ikrar ile sübut bulmuşsa müstehab değildir. Esahh olan kavil de budur.

8) Recm taş, tuğla parçası, kemik, sopa gibi şeylerle yapılmalıdır. Bu hususta ittifak vardır.

9) Hadd-i şer'î günahın kefaretidir.

10) Tevbe ile büyük günahlar da affedilir. Bu hususta icma mevcuttur. Sadece katilin affı hususunda İbnu Abbas (radıyallâhu anhümâ) Cumhur'a muhalefet ederek, affedilmeyeceğini söylemiştir.

Şârihler: *Mâiz* ve Gâmidiye'li kadının niçin tevbe ile yetinmeyip, hadd-i şer'înin tatbik edilmesinde ısrar ettikleri sorusunu şu şekilde cevaplandırırlar: "Haddin tatbiki günahlara kesinlikle kefarettir. Ancak tevbenin makbuliyetinde yakin elde edilemez, kabul edilebileceği umulur, o kadar. Kesinlikle: "Tevbe kabul edilіştir" denemez. Bu sebeple günahtan temizlendikleri hususunda emin olmak isteyen *Mâiz* ve *Gâmidiyye*'li kadın, hadd-i şer'înin tatbik edilmesini ısrarla istemişlerdir.

11) Gebe kadın, çocuğunu doğurmadıkça recmedilemez. Bu meselede çocuğun zinâdan olmasıyla kocadan olması arasında fark yoktur. Kısas meselesi de böyledir.

12) Kadın muhsane olduğu takdirde o da recmedilir.

13) İmam-ı Âzam'la bir rivâyette İmam Malik'e göre, kadın doğurunca bekletilmeden recmedilir, çocuğuna süt vermesi veya sütanne bulması beklenmez. İmam Şafiî, Ahmed, İshak ve Malikîlerin meşhur kavline göre, kadın, çocuğuna sütanne buluncaya kadar recmedilmez. Süt anne bulamazsa sütten kesinceye kadar anne recmedilmez.

14) Zâninin tevbesi, hadd-i şer'îyi ondan kaldırmaz.

15) Recmedilen kimseye cenâze namazı kılınıp kılınmayacağı ihtilâflıdır. *Ahmed İbnu Hanbel* ve *İmam Mâlik*'e göre, Müslümanların reisine ve fazilet sahibi kimselere bu namaza katılmak mekruhtur, böylelerinin namazlarını başkaları kıldırmalıdır. Ancak cumhur-u ulemâ böyle bir ayırım yapmaz.

1606 ٢ — وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أَمَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِرَجُلٍ زَنَى فَجُلِدَ الحَدَّ، ثُمَّ أُخْبِرَ أَنَّهُ مُحْصِنٌ فَأَمَرَ بِهِ فَرُجِمَ]. أخرجه أبو داود.

2. (1606) *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-*

salâtu vesselâm) zinâ yapmış olan bir kimse için celde ile hadd tatbik edilmesini emretti. Sonra, onun muhsan olduğu bildirildi. Bu sefer recmedilmesini emretti ve recmedildi." [Ebû Dâvud, Hudud 24, (4438, 4439).]

AÇIKLAMA:

Azîmâbâdi der ki: "Bu hadiste, imam hududdan birini emreder, sonra da o hususta yanıldığını anlarsa, doğru olan ne ise ona rücû ederek şer'î vacibi tatbik etmesi gerektiğine delil vardır."

1607 ٣- وعن عمران بن الحصين رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال: [أَتَت امْرَأَةٌ مِنْ جُهَينَةَ رَسولَ اللهِ ﷺ وَهِيَ حُبْلَى مِنَ الزِّنَا، فَقَالَتْ يَا رسولَ اللهِ: أَصبْتُ حَدّاً فأَقِمْهُ عليّ فَدَعَا نبىَّ اللهِ ﷺ وَلِيَّهَا فَقَالَ: أَحْسِنْ إِلَيْهَا، فإذَا وَضَعَتْ فأْتني بهَا، فَفعلَ فأَمَرَ بهَا فَشُدَّتْ عَلَيْهَا ثِيَابُهَا، ثُمَّ أَمَرَ بهَا فرُجِمَتْ، ثُمَّ صَلَّى عَلَيْهَا، فَقَالَ عُمَرُ: أَتُصَلِّى عَلَيْهَا وَقَدْ زَنَتْ؟ فَقَالَ ﷺ: لَقَدْ تَابَتْ تَوْبَةً لَوْ قُسِّمَتْ بيْنَ سَبْعِينَ مِنْ أَهْلِ المَدِينَةِ لَوَسِعَتْهُمْ، وَهَلْ وَجَدْتَ أَفْضَلَ مِنْ أَنْ جَادَتْ بِنَفْسِهَا للهِ عَزَّ وَجَلَّ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

3. (1607) *İmrân İbnu'l-Husayn* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a Cüheyneli, zinâdan hamile kalmış bir kadın geldi ve:

"– Ey Allah'ın Resûlü! Ben bir hadd cürmü işledim, cezasını bana tatbik et" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da kadının velisini çağırıp:

"– Buna iyi muamelede bulunun. Çocuğu doğurunca kadını bana getirin!" buyurdu. Velisi öyle yaptı. (Doğumdan sonra gelince) Resûlullah kadının elbisesini üzerine bağlamalarını emretti. Sonra taşlamalarını söyledi ve taşlandı. Üzerine cenaze namazı kıldırdı. (Bunu gören) Hz. Ömer:

"– Bu zâniye kadına namaz mı kıldırıyorsun?" dedi. Aleyhissalatu vesselam Efendimiz:

"– Bu öyle bir tevbe yaptı ki, onun tevbesi Medine ahalisinden yetmiş kişiye taksim edilseydi onların hepsini rahmete bandırırdı. Sen Allah için canını vermekten daha efdâl bir amel biliyor musun?" diye cevap verdi." [Müslim, Hudud 24, (1696); Tirmizî,Hudud 9, (1435); Ebû Dâvud, Hudud 25, (4440, 4441); Nesâî, Cenâiz 64, (4, 63).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen bir kısım hususlar daha önceki hadislerde açıklandı. Burada dikkatimizi çeken husus, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, kadının velisine yaptığı tenbihtir: *"Buna iyi muamelede bulunun."* Muhtemelen, velisi kadına "Ailemize ar getirdin, yüz karası oldun" vs. şeklindeki sözleri ve başkaca davranışlarıyla eziyet vermekte idi. Durumu anlayan Resûlullâh bundan vazgeçmelerini emretmiştir.

2- Elbisenin bağlanması, taşlama sırasında vücudunun açılmaması içindir. Çünkü, ölüm anında, kişi maruz kalacağı ızdırabın sevkiyle üstünü başını yolabilir, açılan kısımlarına ilgisiz kalabilir. Bu sebeple Cumhur, kadının oturmuş halde taşlanması, erkeğin de ayakta taşlanması gereğine hükmetmiştir. İslâmî espri, hiçbir surette kadının avret yerlerinin açılma şenâetini hoş karşılamaz, bu meselede kayıdsız kalmaz. Hülasa ulemâ oturarak taşlanmasını tesettürün muhafazası için en uygun tarz kabul etmiştir.

1608 ٤ – وعن أبى هريرة، وزيد بن خالد الجهنىّ رَضِىَ اللهُ عَنْهما [أنَّ أعْرَابِيّاً أتى النَّبىَّ ﷺ فقَالَ يَارسُولَ الله: أنْشُدُكَ بالله إلاَّ قَضيْتَ لِى بكِتَابِ الله تعالى، فقَالَ الآخَرُ، وَهُوَ أفْقَهُ منْه: نَعمْ فَاقْضِ بيْننَا بكِتَابِ الله تَعالى، وائْذَنْ لِى، فقَالَ ﷺ: قُلْ، فقَالَ: إنَّ ابْنِى كَانَ عَسيفاً عَلَى هذَا فزَنَى بامْرَأَتِه، وَإنِّى أُخْبِرْتُ أنَّ على ابْنِى الرَّجْمَ فافْتَدَيْتُ منْهُ بمائَة شَاةٍ وَولِيدَة، فَسَأَلْتُ أهْلَ الْعِلْمِ فَأخْبَرُونِى أنَّ عَلى ابْنِى جَلْدَ مائَة وَتَغْرِيبَ عَامٍ، وَأنَّ على امْرَأَة هَذَا الرَّجْمَ؟ فقَالَ: وَالَّذى نَفْسِى بيَدِه لأقْضِيَنَّ بيْنكُمَا بكِتَابِ الله تَعالى: الْوَلِيدَةُ، والْغَنَمُ رَدٌّ عَلَيْكَ، وعَلى ابْنكَ جَلْدُ مائَة وَتَغْرِيبُ عَامٍ اغْدُ يَا أُنَيْسُ – لِرَجُلٍ مِنْ أسْلَمَ – إلى امْرَأَةِ هذَا، فَإنْ اعْتَرَفَتْ فارْجُمْهَا، فَغَدَا عَلَيْهَا فاعْتَرَفَتْ، فَأمَرَ بهَا النَّبىُّ ﷺ فَرُجِمَتْ]. أخرجه الستة.

وقال مالك «الْعَسِيفُ»: الأجير.

4. (1608)- *Ebû Hüreyre* ve *Zeyd İbnu Hâlid el-Cühenî* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Bir bedevî, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gelerek:

"– Ey Allah'ın Resûlü, Allah aşkına, hakkımda Allah'ın kitabıyla hükmet!" diye yemin verdi. Bundan daha fakih olan bir diğeri de:

"– Evet aramızda Kitabullah'la hükmet, bana da izin ver!" talebinde bulundu. Aleyhissalatu vesselam Efendimiz:

"*– Meramını söyle! (seni dinliyorum)*" dedi. Adam:

"– Oğlum bunun yanında işçi idi. Karısıyla zinâ yaptı. Bana, "Oğlun için recm gerekir" dediler. Ben de hemen oğlum namına yüz koyunla bir cariyeyi fidye verdim. Sonra bir de ilim adamlarına sordum. Bana: "Oğluna yüz deynek ve bir yıl sürgün cezası gerekir; bu adamın karısına da recm cezası icabeder" dediler" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"*– Ruhumu kudret elinde tutan Zât'a yemin olsun ikinizin arasını Kitabullah'a uygun şekilde hükme bağlayacağım: Cariye ve koyunlar sana geri verilecek. Oğluna yüz sopa ve bir yıl sürgün tatbik edilecek*" buyurdu. Sonra, Eslemli bir adama seslendi:

"*– Ey Üneys! bu zâtın hanımına git, eğer zinâyı itiraf ederse onu recmet gel!*"

Üneys, kadına vardı. O suçunu itiraf etti. Resûlulluh *(aleyhissalâtu vesselâm)* emretti, kadın recmedildi." [Buhârî, Muhâribîn 30, 32, 34, 38, 46, Vekâlet 13, Şehâdât 8, Sulh 5, Şurût 9, Eymân 3, Ahkâm 39, Haberu'l-Vâhid I, İ'tisâm 2; Müslim, Hudud, 25, (1697, 1698); Muvatta, Hudud 6, (2, 822); Tirmizî, Hudud 8, (1433); Ebû Dâvud, Hudud 25, (445); Nesâî, Kudât 21, (8, 240, 241); İbnu Mâce, Hudud 7, (2549).]

AÇIKLAMA:

1– Burada, bedevînin Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e yemin vererek söze başlaması, Resûlullah'a olan itimadsızlığından değildir. Arap örfünde yemin vererek söz etmek, talebde bulunmak cari bir âdettir. Zaman zaman hadislerde rastlanır. Açıklamalar buna daha ziyade bedevîlerin, henüz fazla incelmemiş kimselerin başvurduğunu ifade etmektedir. Nitekim daha fakih yani ilim ve anlayışça daha ileri olduğu belirtilen ikinci şahıs Resûlullah'a yemin vermemiştir. Rivâyette geçen أفقه منه (ondan daha anlayışlı, bilgili) tâbiriyle belki de, bugünün tâbiriyle, "daha kültürlü" "daha nazik" denmek istenmiştir.

2- Rivâyetten anlaşıldığı üzere işçinin babası, oğlunu zinânın cezasından fidye ödeyerek kurtaracağını, zinâ ile ortaya çıkan hukukî durumun mağdur koca ile oğlan tarafı ilgilendiren bir husus olduğunu zannetmiş ve derhal kocanın memnun kaldığı maddî bir meblağ ödeyerek sulh olmuştur.

Ancak, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın da irşad buyurduğu üzere, zinâ vak'asının değerlendirilmesi bu çerçevede kalmamaktadır. Bir yönü ile beşerî hukuku ilgilendirse bile bir yönü ile hukukullaha girmektedir. Meselenin, mücrim tarafla mağdur tarafın mutabık kalacakları bir formülde çözüme bağlanması mümkün değildir. Bu dâvanın, konuyu ilgilendiren nasslarla âyet ve hadislerle hükme bağlanması gerekmelidir. Resûlullah, babanın, kocaya fidye olarak verdiği koyun ve develeri iade etmiş, zinâya adı karışan kadının -itiraf etmesi halinde- recmedilmesini söylemiştir. Oğlanın celdeye mahkum edilmesi bekârlığı sebebiyledir.

3- Recm ile ilgili âyet Kur'ân-ı Kerim'de yer almadığına göre, rivayette geçen *Kitabullah* tâbirinden maksad Kur'ân-ı Kerim değil, *"Allah'ın hükmü"*dür, bir bakıma Allah'ın yazısı demektir.

4- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in burada: *"Ey Üneys, bu zatın hanımına git, eğer zinâyı itiraf ederse recmet, gel!"* demesi ve ikrarı dört kere tekrar ettirmeyi tenbih etmemesi, bazı âlimlerin dikkatini çekmiştir. Onlar bu rivâyete dayanarak: "Zinânın, itiraf yoluyla sübûtunda itirafın dört ayrı mecliste dört kere tekrarı gerekmez, bir kerecik itiraf da yeterlidir" demişlerdir. *İmam Mâlik* ve *Şâfiî* bu görüştedir. Hanefîlerle Hanbelîlerin bir başka hadisi esas alarak dört ayrı ikrarla zinânın sübut bulacağına hükmettiklerini daha önce belirtmiştik (1605. hadis).

5- Âlimler bir başka noktaya da dikkat çekmişlerdir: Zinâ haddi, iddia ve ithamla değil bilakis itiraf ve beyyine ile sübût bulur, kesinlik kazanır. Öyleyse Resûlullah niçin *Üneys*'i hemen recm vazifesiyle göndermiştir?

Bunun cevabını şöyle verirler: *Üneys,* kadına, hakkındaki ithamı haber verecektir. Kadın bunu ya reddedip hadd-i kazf talebinde bulunacak yahut da kabul edip, suçunu itiraf edecektir. Nitekim iddiayı kabul ederek recm cezasını çekmiştir.

6- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER

1) Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında başkalarından da fetvâ sorulmuştur. Öyle ise, bir âlim kendinden daha büyük bir kimsenin bulunduğu yerde fetva verebilir.

2) Fâsid antlaşma merduddur. Böyle bir antlaşma ile mala temellük edilemez, iadesi gerekir.

3) Şer'î haddler fidye ile değiştirilemez.

4) *Muhsan* (evli) kimseye recm ve celde cezası beraberce uygulanmaz, sadece recm uygulanır.

5) *Şafiî* mezhebine göre, bekâr zâni'ye celde cezası ile birlikte sürgün cezası da verilir. *İmam-ı Âzam*'a göre sürgün cezası verilmez.

6- Dışarı çıkmayı âdet edinmeyen kadın mahkemeye gelmeye mecbur edilmez, hüküm verecek hâkim onun bulunduğu yere gider.

1609 ـ ٥ وعن مالك رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [بَلَغَنِي أنَّ عُثْمانَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أُتِيَ بِامْرَأَةٍ وَلَدَتْ فِي سِتَّةِ أَشْهُرٍ فَأَمَرَ بِرَجْمِهَا، فَقَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: إنَّ اللّٰهَ تَعالَى يَقُولُ: وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ(١) ثَلاثُونَ شَهْراً، وَقَالَ: وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أوْلاَدَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أنْ يُتِمَّ الـرَّضَاعَةَ، فَالْحَمْلُ سِتَّةُ أَشْهُرٍ، فَأَمَرَ عُثْمَانُ بِرَدِّهَا فَوُجِدَتْ قَدْ رُجِمَتْ].

5. (1609)- *İmam Mâlik* diyor ki: "Bana ulaştığına göre, Hz. Osman (radıyallâhu anh)'a evliliğinin altıncı ayında doğum yapan bir kadın getirildi. Derhal recmedilmesini emretti. Ancak Hz. Ali (radıyallâhu anh):

"– Cenab-ı Hakk, Kur'an-ı Kerim'de وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلٰثُونَ شَهْرًا **"(İnsanın anne karnında) taşınma ve sütten kesilmesi (müddeti) otuz aydır..."** (Ahkâf 15) buyuruyor. Keza bir başka âyette de: وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ اَوْلاَدَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يُتِمَّ الـرَّضَاعَةَ **"Anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler. (Bu hüküm) emmeyi tamam yaptırmak isteyenler içindir..."** (Bakara 233) buyurmaktadır. Bu durumda hamilelik müddeti altı aydır." Bu açıklama üzerine Hz.Osman (radıyallahu anh) kadının geri gönderilmesini emretmişti, ancak kadın recmedilmiş bulundu." [Muvatta, Hudud 11 (2, 825).]

AÇIKLAMA:

Hz.Osman (radıyallâhu anh)'ı, evliliğinin altıncı ayında doğum yapan kadın hakkında zinâ hükmünü vermeye sevkeden husus, doğumların normalde dokuz ayda olmasıdır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın "İlim şehrinin kapısı" olarak tavsif ve takdir buyurduğu Hz. Ali (radıyal-

(١) فصل الرضيع عن أمه فصالا: أى فطمه.

lahu anh), Kur'ân-ı Kerim âyetlerine olan nafiz ve derin vukufuna dayanarak -pek nadir bile olsa- altı ayda doğum olabileceğini açıklamış ve Hz. Osman (radıyallâhu anh)'ı da bu hususta ikna etmiştir. Ancak bu esnada hüküm kadına infaz edilmiştir.

İbnu Ebî Hatim'in rivâyetinin sonunda, *Hz. Ali*'nin açıklamasını beğenen Hz. Osman (radıyallâhu anhümâ)'ın: وَاللّٰهِ مَا فَطَنْتُ لِهٰذَا "Vallahi ben bunu kavrayamamıştım" dediği belirtilir.

Abdurrezzak'ın bir rivâyeti, Hz. Osman'dan önce benzer bir hâdisenin Hz. Ömer'e intikal ettiğini ve Hz. Ömer'in meseleyi Ashab'la istişare ettiğini, meseleyi, kaydettiğimiz şekilde Hz. Ali'nin çözdüğünü belirtir.

Bu durum, Hz. Osman'ın önceki yani Hz. Ömer zamanında cereyan etmiş olan vak'ayı hiç işitmediğini gösterir.

Her hâl u kârda bu hâdiseler, Hz. Ali (radıyallâhu anh)'nin Kur'ân-ı Kerim'in inceliklerini kavramada Hz. Ömer ve Hz. Osman gibi Ashab-ı Güzin'in diğer büyükleri arasında nasıl imtiyazlı ve üstün bir yer tuttuğunu göstermesi bakımından da ayrı bir ehemmiyet taşır.

1610 ٦– وعن أبى إسحاق الشيبانى رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَأَلْتُ ابْنَ أبى أوْفَى هَلْ رَجَمَ رسولُ اللهِ ﷺ؟ قـالَ: نَعَمْ. قُلْتُ: قَبْلَ سُورَةِ النُّورِ، أوْ بَعْدَهَا؟ قالَ: لاَ أدْرِى].

أخرجه الشيخان.

6. (1610)- *Ebû İshâk eş-Şeybânî* (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Ebî Evfâ (radıyallâhu anh)'ya:

"– Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hiç recm tatbik etti mi?" diye sordum. Bana: "Evet!" cevabını verdi. Ben tekrar:

"– Nûr sûresinin nüzûlünden önce mi, sonra mı?" diye sordum. "Bilmiyorum!" dedi." [Buhârî, Hudud, 21, 37; Müslim, Hudud 29, (1702).]

AÇIKLAMA:

1- *Recm* tatbikatının Nur sûresinin nüzûlünden önce olması halinde, bu sûrede, zâniye celde hükmü gelmiş olmakla recmin bununla neshedildiği söylenebilecektir. *Recm, Nur* sûresinin nüzûlünden sonra tatbik edilmiş olma durumunda, celdenin muhsan hakkında neshedilmiş olduğuna delil çıkarılabilecektir. Böyle bir değerlendirmeye: "Bunda, Kitab'ın sünnetle neshedilme durumu mevzubahistir, bu ise ihtilaflı bir mevzudur" diye itiraz edilebilir ise de şöyle cevap verilmiştir: "Ulemânın

kabul etmediği husus, Kitab'ın haber-i vahidle neshidir, haber-i meşhur ile neshine itiraz edilmemiştir. İbnu Hacer burada nesh değil tahsisin mevzubahis olduğunu, âyetteki celde hükmünün muhsan olmayanlara tahsis edildiğini belirtir.

2- *İbnu Ebî Evfâ,* recm hâdisesinin Nur sûresinden önce mi, sonra mı vukua geldiğini bilmediğini söylemektedir. Ancak Nur sûresinden sonra olduğuna dair delil mevcuttur. Zîra sûrenin nüzûlü ifk hâdisesi sırasında vukua gelmiştir. Gerçi bu hâdise dördüncü hicri yılda mı, beşinci veya altıncı hicrî yılda mı meydana geldi, ihtilaflıdır. Ama recm hâdisesinde Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) de hazır bulunduğuna göre, yedinci yıldan sonra cereyan etmiş olmalıdır, zîra o, yedinci hicrî yılda İslâm'la müşerref olmuştur.

3- *İbnu Ebî Evfâ*'nın "bilmiyorum" demesi, faziletli, büyük kimselerin "bilmiyorum" diye cevap vermekle faziletlerinden bir şey kaybetmeyeceğine, böyle dediği için ayıplanamayacağına delildir. Bilakis bu cevap onun araştırıcı olduğuna, söyledikleri şeylerde titiz davrandığına delildir, övülmesini gerektiren bir cevaptır.

1611 ٧– وعن الشعبى رَضِىَ اللهُ عَنْهُ [أنَّ عَلِيّاً رَضِىَ اللهُ عَنْهُ حِينَ رَجَمَ المَرْأةَ ضَربَهَا يَوْمَ الخَمِيسِ، وَرَجَمَهَا يَوْمَ الجُمُعَةِ، وَقَالَ: جَلَدْتُهَا بِكِتَابِ اللهِ، وَرَجَمْتُهَا بِسُنَّةِ رَسُولِ اللهِ ﷺ]. أخرجه البخارى.

7. (1611)- *Şa'bî* (rahimehullah) anlatıyor: "Hz. Ali (radıyallâhu anh), kadını remettiği zaman onu perşembe günü dövdü, cuma günü de recmetti. Ve şunu söyledi: "Ona Kitabullah(ın hükmü) ile celde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünneti ile de recm tatbik ettim." [Buhârî, Hudud 21.]

AÇIKLAMA:

1- Burada zikri geçen kadın Şürâhetü'l-Hemdaniyye'dir. Zinâ suçuyla Hz. Ali'ye getirilmiştir. Hz. Ali (radıyallâhu anh) çocuğunu doğurması için geri çevirmiş, sonra ona kadın akrabalarından en yakın olanını getirtip çocuğu teslim etmiş ve kadını recmetmiştir.

2- Bazı rivâyetlerde Hz.Ali'nin, bu durumu tavzih için bir kısım sualler sorduğunu görmekteyiz:

"– Belki de erkek seni zinâya zorlamıştır?"

"– Hayır!"

"– Sen uyurken, (rızan olmadan) sana gelmiştir?"

"– Hayır!"

"– Kocan düşmanlarımızdan biridir?"

"– Hayır!"

Bu cevaplardan sonra Hz. Ali (radıyallâhu anh) kadının hapsedilmesini emretti. Doğum yapınca bir perşembe günü çıkarttı, yüz deynek vurdurdu. Sonra tekrar hapse gönderdi. Cuma günü bir çukur kazdırıp taşlattı."

3- Burada *Hz. Ali* (radıyallâhu anh)'nin kadına önce celde, sonra recm tatbik ettiği görülmektedir. Übey İbnu Ka'b (radıyallâhu anh)'ın da bu görüşte olduğu rivâyet edilmiştir. Hazimî'nin kaydına göre, Ahmed, İshâk, Dâvud-ı Zâhirî ve İbnu'l-Münzir muhsan olan zâniye, önce celde sonra recm tatbik edileceğine hükmetmişlerdir. Cumhur ise iki haddin birleştirilmeyeceğine hükmetmiştir. Bu görüş Ahmed İbnu Hanbel'den de rivayet edilmiştir. Cumhur bu görüşe Mâizle ilgili hadisi delil yapar ve bunun, hem celde hem de recm ifade eden Ubâde hadisini neshettiğini söyler. Ubâde hadisi şöyledir: اَلثَّيِّبُ بِالثَّيِّبِ جَلْدُ مِائَةٍ وَالرَّجْمُ وَالْبِكْرُ بِالْبِكْرِ جَلْدُ مِائَةٍ وَالنَّفْى **"Dul dulla zinâ yaparsa yüz sopa ve recm, bekâr bekârla zinâ yaparsa yüz sopa ve sürgün cezası uygulanır."** (Bu hadis Müslim'de gelmiştir.)

1612 ٨– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [زَنَى رَجُلٌ وَامْرَأَةٌ مِنَ الْيَهُودِ. فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ: اذْهَبُوا بِنَا إِلَى هٰذَا النَّبِيِّ، فَإِنَّهُ نَبِيٌّ بُعِثَ بِالتَّخْفِيفِ، فَإِذَا أَفْتَانَا بِفُتْيَا دُونَ الرَّجْمِ قَبِلْنَاهَا، وَاحْتَجَجْنَا عِنْدَ اللهِ تَعَالَى بِهَا، قُلْنَا فُتْيَا نَبِيٍّ مِنْ أَنْبِيَائِكَ، فَأَتَوُا النَّبِىَّ ﷺ وَهُوَ جَالِسٌ فِي الْمَسْجِدِ فِي أَصْحَابِهِ، فَقَالُوا يَا أَبَا الْقَاسِمِ: مَا تَرَى فِي رَجُلٍ وَامْرَأَةٍ زَنَيَا، فَلَمْ يُكَلِّمْهُمْ كَلِمَةً حَتَّى أَتَى بَيْتَ مِدْرَاسِهِمْ، فَقَامَ عَلَى الْبَابِ فَقَالَ: أَنْشُدُكُمُ اللهَ الَّذِى أَنْزَلَ التَّوْرَاةَ عَلَى مُوسَىٰ، مَا تَجِدُونَ فِي التَّوْرَاةِ عَلَى مَنْ زَنَى إِذَا أَحْصَنَ؟ قَالُوا: يُحَمَّمُ وَيُجَبَّهُ وَيُجْلَدُ، وَالتَّجْبِيهُ: أَنْ يُحْمَلَ الزَّانِيَانِ عَلَى حِمَارٍ، وَتُقَابَلَ أَقْفِيَتُهُمَا وَيُطَافُ بِهِمَا. قَالَ: وَسَكَتَ شَابٌّ مِنْهُمْ، فَلَمَّا رَآهُ النَّبِىُّ ﷺ سَكَتَ أَلَظَّ بِهِ النِّشْدَةَ، فَقَالَ: اللَّهُمَّ إِذْ نَشَدْتَنَا فَإِنَّا نَجِدُ فِي التَّوْرَاةِ الرَّجْمَ، فَقَالَ

النَّبِيُّ ﷺ : فَمَا أَوَّلُ مَا ارتَخَصْتُمْ أَمْرَ اللهِ تَعَالَىٰ؟ قَالُوا: زَنَى ذُو قَرَابَةٍ مِنْ مَلِكٍ مِنْ مُلُوكِنَا فَأَخَّرَ عَنْهُ الرَّجْمَ، ثُمَّ زَنَى رَجُلٌ آخَرُ فِي أُسْرَةٍ مِنَ النَّاسِ، فَأَرَادَ رَجْمَهُ فَحَالَ قَوْمُهُ دُونَهُ وَقَالُوا: لاَ يُرْجَمُ صَاحِبُنَا حَتَّى تَجِيءَ بِصَاحِبِكَ فَتَرْجُمَهُ، فَاصْطَلَحُوا هٰذِهِ الْعُقُوبَةَ بَيْنَهُمْ، فَقَالَ ﷺ : فَإِنِّى أَحْكُمُ بِمَا فِي التَّوْرَاةِ، فَأَمَرَ بِهِمَا فَرُجِمَا فَقَالَ الزُّهْرِيُّ: فَبَلَغَنَا أَنَّ هٰذِهِ الآيَةَ نَزَلَتْ فِيهِمْ: إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَاةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا، وَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ مِنْهُمْ] أخرجه أبو داود.

ومعنى «أَلَظَّ به»: أى ألح في سؤاله وألزمه إياه.

8. (1612)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Yahudilerden bir kadınla bir erkek zinâ yaptılar. Birbirlerine: "Bizi şu peygambere götürün. Çünkü bir kısım hafifletmeler getiren bir peygamberdir. Bize recm dışında fetvâlar verirse kabul eder, Allah indinde O'nun hükmünü kendimize delil kılarız ve: "Peygamberlerinden bir peygamberin bize verdiği fetvalar(la amel ettik, hevamıza uymadık) deriz" dediler.

Mescidde ashabıyla birlikte oturmakta olan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gelerek:

"– Ey Ebû'l-Kasım, zinâ yapan kadın ve erkek hakkında kanaatin nedir?" dediler. O, onlara tek kelime söylemeden Beyt-i Midrâslarına geldi. Kapıda durarak:

"– Hz. Musa (aleyhisselam)'ya kitabı indiren Allah aşkına söyleyin, muhsan olan birisi zinâ yapacak olursa bunun Tevrat'taki hükmü nedir?" diye sordu.

"– Yüzü siyaha boyanır, eşek üzerine ters bindirilir ve dayak atılır." -Hadiste geçen tecbiye: Zânileri, enseleri birbirine bakacak şekilde bir eşeğe bindirilip, bu halde sokaklarda dolaştırılmasıdır- Râvi devamla der ki: "Yahudilerden bir genç (bu cevaba katılmayap) susmuştu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onun suskunluğunu görünce sualinde ısrar etti. Bunun üzerine genç: "Madem ki sen bize Allah'ın adına yemin veriyorsun (gerçeği söyleyeceğim): "Biz Tevrat'ta recm emrini görüyoruz" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"– Allah'ın emrini hafifletmenizin başlangıcı nasıl oldu?" diye sordu. (Genç) şu cevabı verdi:

"– Krallarımızdan birinin bir yakın akrabası zinâ yaptı. Kralımız,

recmi ona tatbik etmedi. Sonra halka mensup bir aileden bir erkek zinâ yaptı. Bunu recmetmek istedi. Ancak adamın kavmi buna mani olup:

"– Sen yakınını getirip recmetmedikçe biz de adamımızın recmedilmesine müsaade etmeyeceğiz!" dediler. Bunun üzerine, aralarında şimdiki cezayı vermek üzere anlaşıp sulh yaptılar.

(Bu açıklama üzerine) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"– Ben Tevrat'taki âyetle hükmediyorum!" dedi ve onların recmedilmelerini emretti ve recmedildiler. Zührî (rahimehullah) der ki: "Bana ulaştığına göre şu âyet bunlar hakkında nazil olmuştur:

"Şüphesiz ki Tevrat'ı biz indirdik. Ki onda bir hidâyet, bir nur vardır. Kendisini (Allah'a) teslim etmiş olan (İsrail) peygamberleri, Yahudilere ait (dâvalarda) onunla hükmederlerdi..." (Maide 44). Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlardan biri idi." [Ebû Dâvud, Hudud 26, (4450, 4451).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Yahudilerin kitaplarındaki zinâ ile ilgili recm hükmünden kaçmak maksadıyla Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a müracaat edişlerini göstermektedir. Ancak, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* niyetlerini az-çok sezmiş olacak ki, sorularına cevap vermede isti'cal göstermemiştir. Hatta rivâyetten, zinâ ile ilgili İslâmî hükmün henüz vahyedilmediği de anlaşılmaktadır. Nitekim bâzı şarihler, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, recmi ilk defa bu hadiste görüldüğü üzere, Yahudilere tatbik ettiğini, Müslümanlara tatbik edilen recm vak'alarının bundan sonra cereyan ettiğini söylemişlerdir.

2- Hadiste geçen *Beyt-i Midrâs,* Yahudilerin o zaman tedrisatta bulundukları binadır. Bir nevi kültür merkezi ve kulüp durumunda bir toplanma yeri olduğu anlaşılmaktadır. *Nihaye*'de midras için: "(Yahudilerin), kitaplarını (halka) ders verip öğreten kimse" açıklaması kaydedilir. Ayrıca, bu kelimenin "tedrisat yaptıkları yer", "tedrisat mahalli", "medrese" mânasına da kullanıldığına dikkat çeker ve mif'al bâbının mekân için kullanılmasının garib olduğunu belirtir.

3- Hadis metninde, tecbih üzerine yapılan açıklama, *İbnu Hacer*'e göre Zührî'ye ait bir derctir. Nihâye'nin sunduğu açıklamaya göre tecbih, bir merkebin üzerine, birinin sırtı diğerinin sırtına bakacak şekilde iki kişinin binmesidir. Tecbihin, cebhe (= yüz) kelimesinden alındığı tahmin edilmiştir.

4- Rivâyette geçen genç, başka rivâyetlerde gelen sarahate göre Abdullah İbnu Selâm'dır. Yani, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i gördüğü zaman: "Bu simada yalan yoktur" diyerek Müslüman olan genç bir Yahudi âlimi.

5- Şu halde *Abdullah İbnu Selâm*'ın açıklamasına göre, recm hükmünün Yahudiler arasında tatbikattan kaldırılışı, adaletin, mevki ve itibar sahiplerine tatbik edilmek istenmeyişinden kaynaklanmaktadır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, muhtelif hadislerinde içtimâî felâketlerin, medenî yıkımların hep buradan kaynaklandığını, yani kanunların gözde ve güçlü insanlara tatbik edilmeyip avamdan olan zayıflara tatbik edilmesinden ileri geldiğini söyler ve adaletin tatbikinde hiç bir kayırmaya yer vermemesinde ısrar eder. Bir seferinde çok itibarlı bir kadının, hırsızlık sebebiyle kolunun kesilmesine hükmedilince, kadını kurtarmak için şefaatte bulunanları şiddetle tevbih ve reddetmiş: *"Allah'ın hududunda mı şefaatçi oluyorsunuz! Allah'a kasem olsun, Muhammed'in kızı Fatıma hırsızlık yapsaydı mutlaka elini keserdim"* demiştir.

6- Âyet-i kerime, *Tevrat'ın Hz. Musa*'dan sonra gelmiş bulunan peygamberler için de ahkâmı tatbik edilen şeriat kitabı olduğunu belirtmektedir.

Âyet-i kerimede, *Tevrat*'ı tatbik eden İsrail peygamberlerinin "Kendisini (Allah'a) teslim etmiş olanlar" yani Müslümanlar olarak tavsif edilmiş olmaları, Müslümanlara teşrif ve Yahudilere ta'rizdir. Çünkü onların peygamberleri de, Allah indinde makbul yegane din olan İslâm dinini uygulamışlardır. Kendileri ise şahsî değişiklikler yaparak, tahriflerde bulunarak bu asıldan yani İslâm'dan uzaklaşmışlardır, recm meselesindeki tahrifatlarında olduğu gibi..

Resûlullah, tıpkı önceki İsrail peygamberleri gibi recmi aynen tatbik ederek, onlardan biri olmaktadır. Şu halde, Yahudilikle Müslümanlık arasında hâl-i hazırda bir fark var ise de bu fark, Yaudilerin tahrifatından ileri gelmekte, onların -Allah'ın emirlerine uymuş bulunan peygamberlerin- seviyesinde fark bulunmamaktadır.

1613 ٩– وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما: [أنَّ الْيَهُودَ جَاءُوا إلَى رسولِ اللّه ﷺ فَذَكَرُوا لَهُ أنَّ أمْرَأةً مِنْهُمْ وَرَجُلاً زَنَيَا، فَقَالَ لَهُمْ ﷺ: مَا تَجِدُونَ فِي التَّوْرَاةِ فِي شَأنِ الرَّجْمِ؟ فقَالُوا: نَفْضَحُهُمْ وَيُجْلَدُونَ، فقَالَ عَبْدُاللّهِ بْنُ سَلاَمٍ: كَذَبْتُمْ إنَّ فِيهَا الرَّجْمَ

فَـأتَوْا بِالتَّوْرَاةِ فَنَشَرُوهَا فَوَضَعَ أحَدُهُمْ يَدَهُ عَلَى آيَةِ الرَّجْمِ، ثُمَّ جَعَلَ يَقْرَأُ مَا قَبْلَهَا وَمَا بَعْدَهَا، فَـقَالَ عَبْدُ اللّٰهِ بنُ سَلامٍ: ارفَعْ يَدَكَ فرفَعَ يَدَهُ فَـإذَا فِـيـهَا آيَةُ الرَّجْمِ، فَـقَالُوا: صَدَقَ يَا مُحَمَّدُ فِيـهَا آيَةُ الرَّجْمِ فَأمَرَ بِهِمَا فَرُجِمَا. قَالَ ابنُ عُمَرَ: فَرَأيْتُ الرَّجُلَ يَحْنِى عَلَى المَرْأةِ يَقِيهَا الحِجَارَةَ]. أخرجه الستة إلا النسائى.

9. (1613)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Yahudiler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelip, kendilerinden bir erkekle kadının zinâ yaptığını söylediler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara:

"*– Recm hakkında Tevrat'ta ne buluyorsunuz?*" diye sordu. Onlar:

"– Teşhir edip rezil ederiz ve dayak atarız" dediler. Abdullah İbnu Selam (radıyallâhu anh):

"– Yalan söylüyorsunuz. Zinânın Tevrat'taki cezası recmdir" dedi. Hemen Tevrat'ı getirip açtılar. İçlerinden (Abdullah İbnu Surya adında) biri elini recm âyetinin üzerine koydu. Sonra, âyetten önceki kısımlardan okumaya başlayıp (kapadığı kısmı atlayarak arka kısmını okumaya devam etti. Abdullah İbnu Selam (radıyallâhu anh) müdahale edip:

"– Kaldır elini!" dedi. Adam elini çekti, tam orada recm âyeti mevcut idi. Bunun üzerine:

"– Ey Muhammed, Abdullah doğru söyledi. Tevrat'ta recm âyeti mevcuttur!" dediler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* derhal o iki zâninin recmedilmesini emretti ve recmedildiler."

İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) der ki: "Erkeğin, atılan taşlara karşı korumak için, kadının üzerine eğildiğini gördüm." [Buhârî, Hudud 37, 24, Cenâiz 61, Menâkıb 26, Tefsir, Âl-i İmran 6, İ'tisâm 16, Tevhid 51; Müslim, Hudud 26, (1699); Muvatta, Hudud 1, (2, 819); Tirmizî, Hudud 10; Ebû Dâvud, Hudud 26, (4446, 4449).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen rezil etmekten maksad, önceki hadiste zikredildiği üzere, zânilerin yüzünü kömürle kararttıktan sonra bir merkebe sırt sırta gelecek şekilde bindirip sokaklarda dolaştırıp teşhir etmektir.

2- Hadis, Yahudilerin Tevrat'ta olmayan şeyi ona nisbet ettiklerini, Tevrat'a dayanarak yalan söylemekten çekinmediklerini göstermektedir.

3- Bu rivâyet, kişinin muhsan sayılması için Müslüman olmasının şart olmadığını ifade eder. Nitekim *İmam Şafiî* ve *Abdullah İbnu Hanbel* bu görüştedirler. *Malikîler* ve *Hanefîlerin* büyük çoğunluğu kişiyi muhsan addetmek için Müslüman olmayı şart koşarlar ve derler ki: Bu hadiste Resûlullah İslâm'a göre değil, Tevrat'a göre hükmetmiştir. Ancak, "Tevrat'ta muhsan olmayana recm vardır" diyenler isabet etmezler, zîra, *Taberânî*'de Hz. Ebû Hüreyre'den gelen bir rivâyet Tevrat'taki recm âyetinden bahsederken şöyle demektedir: اَلْمُحْصَنُ وَالْمُحْصَنَةُ إِذَا زَنَيَا فَقَامَتْ عَلَيْهِمَا الْبَيِّنَةُ رُجِمَا... "Muhsan ve muhsane olan erkek ve kadın zinâ edecek olurlar, bu da beyyine ile ispatlanırsa her ikisi de recmedilirler. Kadın hamile ise çocuğu doğuruncaya kadar mühlet tanınır."

4- Rivâyet, ehl-i zimmetin birbirine şahidliğinin kabul edileceğine delildir.

5- Hâkim, güvenilir durumundaki tek bir tercümanla iktifa edebilir.

ÜÇÜNCÜ BÂB

LİVATA (Homoseksualite) VE HAYVANA TEMASIN HADDİ

Livata, Lût kavminin içine düştüğü cinsî sapıklıktır; homoseksualite de denir. Bu, erkeğin erkekle, kadının kadınla cinsî temasta bulunmasıdır. Dinimizin bu işi zinâdan da çirkin bir ahlaksızlık kabul etmiş, şiddetle yasaklamıştır.

Hadis, sadece faili, yani, erkeğe temas eden erkeği değil, mef'ûlü de yani kendisine cinsî temas yaptırtan erkeği de mahkum etmekte, ikisinin de öldürülmesini emretmektedir.

Kur'ân-ı Kerim *Lût kavminin* helâk oluşunun sebebini bu ahlaksızlığa bağlar. Şu halde, bu küçümsenecek bir içtimâî bozukluk değil, insanlığın ciddi bir meselesidir. Kur'ân her asra hitab ettiğine göre, onda yer eden meseleler asıl itibarıyla geçmişi anlatsa bile, hal ve istikbâle de parmak basmaktan uzak değildir. Öyle ise livata her zaman için insanlığın karşılaşabileceği bir ahlakî çöküş, içtimâî bir musibet kaynağıdır. Günümüzde ortaya çıkan ve tıbbî yollarla tedavisi ve önlenmesi henüz imkân dahiline girmemiş bulunan AİDS afetinin de livatanın yaygın olduğu çevrelerde çıkmış olması ve yayılma sebebinin de esas itibariyle livata ve zinâ olması , üzerinde durulması gereken bir husustur. Dinimizin cinsî hayatın disipline edilmesi hususunda gösterdiği hassasiyetin hikmeti şimdi daha iyi anlaşılmış olmalıdır. Haram yollardan cinsî tatmin arayanlara karşı İslâm'ın koyduğu müeyyideleri fazla sert ve hatta gayr-i medenî bulanlar, AİDS vak'asının, cinsî sapıklar yüzünden bütün insanlığı ve medeniyeti tehdit eder bir hal alışı karşısında insafa gelmeli, hakkı teslim etmeli değil midir!

1614 ١ـ عن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما قال: [قَالَ النَّبِىُّ ﷺ : مَنْ وَجَدْتُمُوهُ يَعْمَلُ عَمَلَ قَوْمِ لُوطٍ فَاقْتُلُوا الْفَاعِلَ وَالْمَفْعُولَ بِهِ]. أخرجه الترمذى قال: وكذا روى عن أبى هريرة.

ولأبى داود عن ابن عباس [فِي الْبِكْرِ يُوجَدُ عَلَى اللُّوطِيَّةِ أَنَّهُ يُرْجَمُ].

1. (1614)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: "Kimin Lût kavminin sapık işini yaptığını görürseniz, fâili de mef'ûlü de öldürün." [Tirmizî, Hudud 24, (1456); Ebû Dâvud, Hudud 29, (4462, 4463).] *Tirmizî, Ebû Hüreyre*'nin de böyle bir rivâyette bulunduğunu belirtir. Ebû Dâvud'da İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'tan yapılan bir rivâyette: "Livata yaparken yakalanan bekâr (yani muhsan olmayan kişi) de recmedilir" denmiştir.

AÇIKLAMA:

Livata yapanlara tatbik edilecek hadd hususunda âlimler farklı görüşler ileri sürmüştür:

Şâfiî'nin iki görüşünden daha zâhir olanına göre -ki *Ebû Yusuf* ve *İmam Muhammed* de bu görüştedir- failin haddi, zinâ haddidir. Yani muhsan ise recmedilir, muhsan değilse yüz sopa vurulur. Mef'ûle ise Şâfiî'ye göre, muhsan da olsa gayr-ı muhsan da olsa, kadın da olsa, erkek de olsa yüz sopa ve bir yıl sürgün cezası verilir.

İmam Mâlik ve *Ahmed İbnu Hanbel* başta, diğer bir kısım âlimlere göre, livata yapanın cezası recmedilmektir, muhsan da olsa gayr-ı muhsan da olsa farketmez.

İmam Şâfiî'nin ikinci bir görüşü, sadedinde olduğumuz hadisin zâhirine uygun olarak fâilin de mef'ûlün de öldürülmesidir.

Öldürülüş tarzı hususunda: "O pis işi yaptıkları ev tepelerine yıkılır" diyenler olmuştur. "Uçurumdan atılarak öldürülür" diyenler de olmuştur.

Ebû Hanife: "Bunlar azarlanır, levmedilir fakat hadd uygulanmaz" demiştir.

Münzirî'nin et-Tergib ve't-Terhib'de yazdığına göre, halifelerden dört tanesi livata yapanı yakmıştır: Hz. Ebû Bekir, Hz.Ali, Abdullah İbnu'z-Zübeyr ve Hişâm İbnu Abdilmelik.

İbnu Ebi'd-Dünya ve Beyhakî'nin rivâyetlerine göre, *Halid İbnu'l-Velîd, Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anhümâ)'e yazar ki, bir Arap karyesinde kadın gibi nikâhlanan bir erkeğe rastlamıştır. Hz. Ebû Bekir, bu haber üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabını toplayıp ne yapmak gerektiği hususunda fikirlerini alır. Hz. Ali (radıyallâhu anh): "Bu günahı tarihte tek bir ümmet işlemiştir. Bildiğiniz gibi Allah da o kavmi helâk

etmiş-tir, ben bu adamın yakılmasını uygun görüyorum" der. Bunun üzerine bü-tün Ashab'ın re'yi onun yakılması hususunda icma etti. *Hz. Ebû Bekir* de (Halid İbnu Velid'e yazarak) adamın yakılmasını emretti."

1615 ٢– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ [أنَّ عَلِيّاً رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أحْرَقَهُمَا، وَأنَّ أبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ هَدَمَ عَلَيْهِمَا حَائِطاً]. أخرجه رزين.

2. (1615)- Yine *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ)'ın rivâyetine göre, *Hz. Ali,* livata yapan çifti yaktırmıştır. Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh) üzer-lerine bir duvarı yıktırmıştır." [Rezîn ilavesidir.]

1616 ٣– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ النَّبِيُّ ﷺ : مَلْعُونٌ مَنْ عَمِلَ عَمَلَ قَوْمِ لُوطٍ]. أخرجه رزين.

3. (1616)- *Hz.Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Lût kavminin iğrenç fiilini işle-yen kimse mel'ûndur."* [Rezin ilavesidir. (Münzir'de kaydedilen uzunca bir hadisin parçasıdır).]

1617 ٤– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ النَّبِيُّ ﷺ إنَّ أخْوَفَ مَا أخَافُ عَلى أُمَّتِى عَمَلُ قَوْمِ لُوطٍ]. أخرجه الترمذى.

4. (1617)- *Hz.Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)*: *"Ümmetim için en ziyade korktuğum şey Lût kavminin amelidir"* buyurdular." [Tirmizî, Hudud 24, (1457); İbnu Mâce, Hudud 12, (2563).]

1618 ٥– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أنَّ رسـول الله ﷺ قَالَ: [مَلْعُونٌ مَنْ أتَى امْرَأةً فِـي دُبُرِهَا]. أخرجه أبو داود.

5. (1618)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Kadına dübüründen temas eden mel'undur" buyurdular." [Ebû Dâvud, Nikâh 46, (2162).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, kadınlara arka uzvundan temas etmenin haram olduğuna delâlet eder. Esâsen Kur'ân-ı Kerim, **"Kadınlarınız tarlalarınızdır, tarlalarınıza (ön tarafa) nasıl isterseniz öyle varın!"** (Bakara 223) meâlindeki âyeti ile ekine elverişli cinsî uzva teması irşad etmiştir.

Birçok hadiste Resûlullah sarih bir ifade ile arka uzuvdan teması şiddetle yasaklamıştır. Müteakip hadis bu rivâyetlerden biridir. Burada kaydedilmeyen bir Tirmizî hadisi de şöyledir: "Hayızlı kadına arka uzvundan temas eden, kahine giden, Muhammed'e ineni inkâr etmiştir."

1619 ٦– وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما أنّ رسول الله ﷺ قال: [لاَ يَنْظُرُ اللّهُ تَعالى إلى رَجُلٍ أتَى رَجُلاً، أوِ امْرَأةً في دُبُرِهَا]. أخرجه الترمذى.

6. (1619)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allahu Teâla hazretleri, erkeğe temas eden veya kadınlara arka uzvundan temas eden erkeğe (kıyamet günü rahmet nazarıyla) bakmaz."* [Tirmizî Radâ 12, (1165).]

1620 ٧– وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ: مَنْ أتَى بَهِيمَةً فاقْتُلُوهُ وَاقْتُلُوهَا مَعَهُ، فَقِيلَ لابْنِ عَبَّاسٍ: مَا شَأْنُ الْبَهِيمَةِ؟ قَالَ: أرَاهُ لِئَلاَّ يُؤْكَلَ لَحْمُهَا أوْ يُنْتَفَعَ بِهَا وَقَدْ فُعِلَ بِهَا ذلِكَ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

ولهما أيضاً عنه، قال: [لَيْسَ عَلَى الَّذِى يَأْتِى الْبَهِيمَةَ حَدٌّ].

7. (1620)- Yine *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Kim bir hayvana temas ederse onu öldürün, hayvanı da beraber öldürün"* buyurdu." İbnu Abbâs'a: "Hayvanın günahı ne (o niçin öldürülsün?)" diye soruldu. Şu cevabı verdi: "(Bu hususta Resûlullah'tan bir şey işitmedim). Tahminimce eti yenmesin veya ondan istifade edilmesin diyedir. Zîra ona, bu muamele yapılmıştır." [Ebû Dâvud, Hudud 30, (4464); Tirmizî, Hudud 23, (1454).]

Ebû Dâvud ve *Tirmizî*'de şu rivâyet de gelmiştir: "Hayvana temas edene bir hadd takdir edilmemiştir."

AÇIKLAMA:

Şârihler, dört mezhep imamlarının, hayvana temas eden kimsenin öldürülmeyip ta'zir cezasına maruz bırakılacağında müttefik olduklarını belirtirler. Hadis bu büyük amelden zecre (yasaklamaya) hamledilmiştir. Ulemâ, bu mevzuda İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'ın şu sözünü esas almıştır:

مَنْ اتَى بَهِيمَةً فَلا حَدَّ عَلَيْهِ *"Hayvana temas edene hadd yoktur."* Atâ da bir soru üzerine, hayvana temas mevzuunda hadd olmadığını söyledikten sonra, "Bu kabih bir ameldir, kabihi takbih edin" diye cevap vermiştir.

DÖRDÜNCÜ BAB

KAZF (İFTİRA) HADDİ

1621 ١ – عن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت: [لَمَّا نَزَلَ عُذْرِى قَامَ رسـولُ الله ﷺ على المِنْبَرِ فذَكَرَ ذلكَ وتَلاَ – تعني القُرْآنَ – فلَمَّا نزلَ منَ المنْبرِ أمرَ برَجُلَيْنِ والمَرأةِ فضُرِبُوا حَدَّهُمْ، تَعْنِى حَسَّانَ بنَ ثَابتٍ، ومِسْطَحَ بنَ أُثَاثَةَ، وحَمْنَةَ بِنْتَ جَحْشٍ]. أخرجه أبو داود.

1. (1621)- *Hz. Aişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Maruz kaldığım iftiradan beni temize çıkaran vahiy indiği zaman, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* minbere çıkıp, durumu hatırlattı ve ilgili âyeti (Nur 11-23) tilavet buyurdu. Minberden inince iki erkek ve bir kadına kazf haddi vurulmasını emretti. Ve derhal icra edildi. Burada hadd icra edilen şahıslar Hassân İbnu Sâbit, Mistah İbnu Üsâse ve Hamnâ Bintu Cahş (radıyallâhu anhüm) idi." [Ebû Dâvud, Hudud 35, (4474, 4475).]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Aişe* (radıyallâhu anhâ) kendisine yapılan iftiradan beraetini ifade eden vahyi özür kelimesiyle ifade ediyor: "İftiradan berî olduğumu ifade eden âyet, vahiy geldiği zaman" demeyip, "özrüm indiği zaman" diyor. Tercümeyi kastedilen mânaya göre yaptık.

2- *Hz. Aişe*'ye iftira (İfk) hâdisesini 715 numaralı hadiste bütün teferruatıyla anlattığımız için oraya müracaatı tavsiye ediyor, burada tekrar anlatmıyoruz.

1622 ٢ – وعن أبى الزناد رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [جَلَدَ عُمَرُ بنُ عبدِالعَزِيـزِ رضى الله عنهُ عبْداً فى فِرْيَةٍ ثَمَانِينَ. قـالَ أبُو الزِّنَادِ: فَسألتُ عَبْدَ اللهِ بْنَ عَامِرِ بنِ رَبيـعَةَ عَنْ ذلكَ فقَالَ: أدْرَكْتُ عُمَرَ بنَ الخَطَّابِ، وعُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ، والخُلَفَاءَ، وهَلُمَّ جرًّا فمَا رَأيْتُ أحَداً

جَلَدَ عَبْداً فِي فِرْيَةٍ أَكْثَرَ مِنْ أَرْبَعِينَ]. أخرجه مالك.

2. (1622)- *Ebû'z-Zinâd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ömer İbnu Abdilaziz (radıyallâhu anh) iftira sebebiyle bir köleye seksen sopa vurdu. Ebû'z-Zinâd der ki: "Bu hüküm hakkında, Abdullah İbnu Âmir İbni Rebîa'ya sordum. Bana şu cevabı verdi:

"– Ben, Osman İbnu Affân ve arkadan gelen diğer halifelerin zamanlarına yetiştim, hiç birisinin iftira sebebiyle köleye kırktan fazla vurduğunu görmedim!" [Muvatta, Hudud 17, (2, 828).]

AÇIKLAMA:

Zürkânî der ki: "Bu rivâyet, selefin iftira için seksen sopa hükmünü hür kimselere tatbik ettiklerine delildir. Selefi buna sevkeden şu âyet-i kerimedir: فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ **"Cariyelere, muhsan olan kadınlara terettüp eden azabın yarısı vardır".**

1623 ٣– عن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : إِذَا قَالَ رَجُلٌ لِرَجُلٍ يَا يَهُودِيُّ: فَاضْرِبُوهُ عِشْرِينَ، فَإِنْ قَالَ يَا مُخَنَّثُ فَمِثْلَهُ، وَمَنْ وَقَعَ عَلَى ذَاتِ مَحْرَمٍ فَاقْتُلُوهُ، هٰذَا إِذَا عَلِمَ]. أخرجه الترمذى.

3. (1623)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir insan diğer bir insana: "Ey Yahudi" diye hitab edecek olursa ona yirmi sopa vurun. "Ey muhannes (kadınlaşmış)" diyecek olursa yine o kadar ceza verin. Nikâhı haram olan birine, bunu bilerek muvakaa (aşk-ı memnû) yaparsa öldürün."*[Tirmizî, Hudûd 28, (1462).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir Müslümanın diğer bir Müslüman kardeşine onu rencide edecek hitapta bulunmamasını emretmiştir. Hatta bu meseleye âyet-i kerimenin de yer verdiğini görürüz: **"Ey iman edenler, bir kavm diğer bir kavm ile alay etmesin... Birbirlerinizi kötü lakablarla çağırmayın"** (Hucurât11).

Sadedinde olduğumuz hadis, Müslümanın imanî vasfını reddedici hitaplardan kaçınmaya bilhassa dikkat çekip, bunu bir nevi iftira sayarak ciddi bir müeyyideye bağlamaktadır. Âlimler, "...Ey Yahudi!... deme-

yin" yasağıyla, "Ey Hıristiyan!..", "Ey Mecusi!...", "Ey kâfir!" gibi benzer hitapların da yasaklandığını anlamışlardır. Tîbî, Ey Yahudi! ifadesinde tevriye sanatı olduğunu, bu sözle küfür ve zillet kastedildiğini, çünkü "Yahudi" kelimesinin küçüklük 'e mesel olmak üzere zikredildiğini belirtir.

2- Nikâhı haram olan birisine bilerek cinsî temasta bulunmak da ölümü gerektiren bir cürümdür. Bu hadiste emir mutlaktır. Yani *"Bu muvâkaayı bilerek yapan, muhsan mı, değil mi bakılmaz, öldürülür"* mânası esastır.

Ahmed İbnu Hanbel bu hadisin zâhirine göre hükmetmiştir. Başkaları, bu ifadeyi zecre hamledip böyle bir teması, diğer zinâ hâdiseleri gibi değerlendirip fail muhsansa recme, gayr-ı muhsansa celdeye mahkum etmek gerektiğini söylemişlerdir.

BEŞİNCİ BÂB

HADD-İ SİRKAT (HIRSIZLIK HADDİ)

Sirkatin dilimizdeki karşılığı hırsızlıktır. Başkasının malını gizlice almak mânasına gelir. Fakihler hırsızı şöyle tarif ederler: Başkasının mülkü olduğu kesinlikle bilinen nisab miktarı veya kıymeti nisab miktarını bulan korunan bir malı gizlice alan akil ve bâliğ kimsedir. Bu vasıflardan biri olmazsa haddi gerektiren şer'î hırsızlık tahakkuk etmemiştir. Nisabtan az olan malın alınması, çalanın çocuk olması, korunmayan bir malın alınması gibi... Cenâb-ı Hakk malın korunmasını hırsızlığı yasaklayıp, hırsıza ağır müeyyide getirmek suretiyle bağlamıştır.

Hırsızlığın cezası, hudud denen ağır suçlar sınıfına girer. Müeyyide âyetle tesbit edilmiştir. İnsanlar bunun cezasını azaltıp çoğaltamazlar, bir başka cezaya çeviremezler, affedemezler. İlgili âyet şöyle buyurur:

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالاً مِنَ اللّٰهِ

"Erkek ve kadın hırsızın -o, irtikâb ettiklerine bir karşılık ve Allah'tan ibret verici bir ukubet olmak üzere- ellerini kesin..." (Maide 38).

Âyette sağ veya sol el olduğu belirtilmemiş ise de ulemâ sağ elin kesileceğinde icma etmiştir. Ancak yanlışlıkla sol el kesilecek olursa, bu şer'î cezanın yerine geçer mi geçmez mi ihtilâf edilmiştir. Zinâ ile ilgili âyette kadın önce zikredilirken, hırsızlıkla ilgili âyette erkek önce zikredilmiştir. Âlimler bunu, hırsızlığı daha ziyade erkeklerin, zinâyı da kadınların yapmasıyla izah ederler. *"Çünkü derler, zinânın davetçisi kadındır, o rıza göstermese erkek bu işe tevessül edemez."*

İslâm mal emniyetini mühim bir esas kabul etmiş, malını müdafaa ederken öldürülenin şehid olacağını bildirmiştir. Hırsıza, elini kesmek gibi ağır bir ceza vermesinin felsefesi, mal emniyetine verdiği ehemmi-

yette ifadesini bulur. Mala yapılan gasp, yağma, kaçırma gibi diğer tecâvüzler hırsızlık sayılmamıştır ve çalanın cezası bu kadar ağır tutulmamıştır. Zîra bunlar hırsızlığa nazaran daha az vuku bulur. Ayrıca bunları beyyine ile ispat etmek kolaydır ve hükümete başvurunca geri alınabilir. Üstelik kişi, daha tedbirli ve dikkatli olmak suretiyle bunların vuku ihtimalini azaltabilir. Fakat hırsızlık öyle değildir, tedbiri yok gibidir. Bu sebeplerle ceza, psikolojik şokla hissiyatın ve ruhun derinliklerinde caydırıcılık hasıl edecek şekilde ağır takdir edilmiştir: Elin kesilmesi... Hırsızlığa niyet edecek kimseyi, yakalanma halinde elinin kesilme ihtimali ciddi şekilde düşündürecek ve caydırıcı etki yapacaktır. *Hanefîlerin* el-İhtiyar adlı kitaplarında şu izaha yer verilir: "Öyle insan vardır ki, onu ne akıl durdurabilir ne de nakil. Bu kimselere ne diyanet tesir eder, ne de mürüvvet ve emanet gibi yüce duygular. Şâyet el kesmek, asmak ve benzeri ağır cezalar olmasaydı, bu kimseler başkalarının mallarını inâd olsun diye aşikâre almaktan veya gizlice çalmaktan çekinmezlerdi. Bu durumun getireceği fesad açıktır. Şu halde, fesadın önlenmesi, nizamın sağlanması için hırsıza bu ağır caydırıcı cezanın verilmesi münasip ve gerekli olmuştur. Kesme emri mutlak geldiğinden, elin kesilmesi hususunda hür ile köle eşittir..." Çocuk ve deli cezaya ehil sayılmadıkları için, hırsızlıkları sebebiyle elleri kesilmez.

Hırsızlığa şüphe getiren her şey el kesme cezasını kaldırır. Çünkü Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hududa giren dâvalarda "şüphe" nin hafifletici bir sebep olarak hadd cezasını düşüreceğini belirtmiştir.

إِدْرَأُوا الْحُدُودَ بِالشُّبُهَاتِ Söz gelimi: Mal atılmış mı, korunmakta mı şüpheli ise hadd kalkar. Alınan malın başkasına ait olduğu kesinlikle bilinmelidir. Çalınan malı sahibinin istemesi de şarttır.

Malın korunması örfe göre değişebilir. Korunmayan malın çalınması haddi gerektirmez. Nebbâş denen kefen soyguncusunun eli kesilmez, çünkü kefen korunmaz.

İlk defa çalanın sağ eli bilekten kesilir. İkincide sol ayağı, üçüncüde sol eli, dördüncüde sağ ayağı kesilir. Hanefîlere göre ikinci hırsızlıkta sol ayağı kesilir. Bir daha çalarsa artık el ayak kesilmez; tevbe edinceye kadar hapsedilir.

İmam Mâlik, İmam-ı Âzam, Şâfiî ve Cumhur-u ulemâ elin bilekten ayağın da topuktan kesileceğine hükmetmişlerdir. *Hz. Ali, İmam Ahmed* ve *Ebû Sevr* ayağın yarıdan kesileceğini söylemişlerdir. Seleften bazıları elin dirsekten, diğer bazıları da omuzdan kesileceğini söylemiştir.

1624 ١ – عن عائشة رضى الله عنها قالت: [لَمْ تُقْطَعْ يَدُ سَارِقٍ عَلى عَهْدِ رسولِ الله ﷺ فِي أَدْنىٰ مِنْ ثَمَنِ المِجَنِّ تُرْسٌ أَوْ جَحَفَةٌ(١)، وَكَانَ كُلٌّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا ذَا ثَمَنٍ]

1. (1624)- *Hz. Aişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* zamanında, hırsızın eli, bir deri kalkanın değerinden daha düşük bir eşya için kesilmezdi. Kalkan, türs veya hacefe diye iki çeşitti, ikisinin de belli bir değeri vardı." [Buhârî, Hudud 13; Müslim, Hudud 5, (1684); Muvatta, Hudud 24, (2, 832); Tirmizî, Hudud 16, (1445); Ebû Dâvud, Hudud 11, (4383); Nesâî, Sârik 9, (8, 77-81).]

AÇIKLAMA:

Hadiste, kolun kesilmesini gerektiren asgarî nisab belirtilmektedir: Kalkanın fiyatı. Bu miktar kalkandan kalkana değişir. Normalde en düşük değerde olanın fiyatı esastır. Hz. Aişe iki çeşit kalkandan söz etmektedir: Türs ve hacefe. Türs tahta veya kemikten yapılıp üzerine deri ve benzeri bir zar geçirilen korunma aleti olarak ifade edilir. Hacefe de kalkandır. Bazı âlimler "ikisi aynıdır" demiş, bazıları "bunun derisinin çift kat olacağını" söylemiştir.

Nisabda kalkan esas alınınca, onun değerinin de cari olan para biriminden bilinmesi gerekir. Rivâyetlerde, o devirde en ucuz kalkan fiyatının üç dirhem olarak geldiği belirtilir. Bu sebeple bazı âlimler bunu esas alarak üç dirhemden daha ucuz bir mal için el kesilmeyeceğini söylemiştir.

İbnu Hacer, rivâyetlerin ihtilâfı sebebiyle, ulemânın nisab konusunda, yirmi farklı görüş ileri sürdüklerini belirtir; ne kadar değersiz bile olsa çalınan her şey için kol kesilebileceğine hükmeden Zâhirîlerden tek dirhem, iki dirhem, üç dirhem; çeyrek, yarım, dört dinara kadar çıkan.., daha aşağısı için kol kesilmez diyen görüşler de vardır.

Ulemânın bu meselede yaptıkları ihtilâf, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan gelen rivâyetlerin ihtilâfından ve bunların değerlendirme ve yorumunda vardıkları farklı neticelerden ileri gelir. Şerh kitaplarında farklı görüşler beyan edilirken, âlimlerin kendi mezhep görüşlerinin

---

(١) المجن. بكسر الميم، وفتح الجيم. وهو مفعل من الاجتنان، وهو الاستتار مما يحاذره الانسان في الحرب، والجحفة: بفتح الجيم والحاء، ثم فاء: هي الدرقة، وقد تكون من خشب أو عظم، وتغلف بالجلد أو غيره، والترس مثله، ولكن يطابق فيه بين جلدين.

haklılığını gösterme sadedinde taassuba düşüp mukabil görüşlerin hatasını belirtmede sert ifadelere yer verdiklerine bile rastlanır. Biz meselenin o cihetine ve hatta görüşlerin dayandıkları delillerin tahliline girmeden, başlıcalarını kaydedeceğiz:

1- Zâhirîlere göre, el kesmek için, çalınan malın nisabı aranmaz, az-çok müsavidir. *Hasan-ı Basrî* ve *Haricîler* ile *Şâfiî* âlimlerinden *İbnu Bintu'ş-Şâfiî* de bu görüştedirler.

2- *İmam Şâfiî'*ye göre, nisab, çeyrek altın dinar veya o kıymette maldır. *Hz. Aişe, Ömer İbnu Abdilaziz, Evzâî, Leys, Ebû Sevr, İshak, İmam Mâlik, Ahmed ibnu Hanbel* vs. de bu görüştedirler.

3- *Hz. Ömer, Süleyman İbnu Yesâr, İbnu Şübrüme, İbnu Ebî Leylâ* ve bir rivâyette *Hasan-ı Basrî* gibi bir grup selef, eli kesmeyi gerektiren nisabın beş dirhem olduğunu söylemiştir.

4- Ebû Hanife ve ashabına göre nisab on dirhemdir, daha az değerdeki çalıntı için el kesilmez.

5- İbrahim Nehâî'ye göre nisab 40 dirhemdir, yani dört altın dinar.

Müteakip rivâyetlerde bu görüşlerin dayandığı deliller kısmen beyan edilmiş olacak.

1625 ٢ – وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [قَطَعَ النَّبِىُّ ﷺ سَارِقاً فِي مِجَنٍّ قِيمَتُهُ ثَلاَثَةُ دَرَاهِمَ]. أخرجهما الستة

2. (1625)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* üç dirhem kıymetindeki bir kalkanı çalan hırsızın elini kesti." [Buhârî, Hudud 13, Müslim, Hudud 6, (1684); Muvatta, Hudud 24, (2, 832); Tirmizî, Hudud 16, (1445); Ebû Dâvud, Hudud 11, (4484); Nesâî, Sârik 9, (8, 77-82).]

AÇIKLAMA:

Hadiste, hırsızın elini bizzat Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kesmiş gibi bir ifade mevcuttur. Bu, "kestirdi" veya "kesilmesine hükmetti" demektir. Bu çeşit haddlerin icrasını bizzat Resûlullah yapmazdı.

1626 ٣ – وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ: لَعَنَ اللهُ السَّارِقَ يَسْرِقُ البَيْضَةَ فَتُقْطَعُ يَدُهُ، وَيَسْرِقُ الحَبْلَ فَتُقْطَعُ يَدُهُ. قالَ الأعْمَشُ: وَكَانُوا يَرَوْنَ أنَّهُ بَيْض

الْحَدِيدِ، وَإِنَّ مِنَ الْحِبَالِ مَا يُسَاوِى دَرَاهِمَ]. أخرجه الشيخان والنسائى.

3. (1626)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular: "Allah, bir yumurta çalıp da eli kesilen, bir ip çalıp da eli kesilen hırsıza lânet etsin."

A'meş der ki: "Buradaki yumurtadan maksadın demir topağı olduğu, bazı iplerin de üç ve daha fazla dirhem ettiği kanaatinde idiler." [Buhârî, Hudud 13, 7; Müslim, Hudud 7, (1687); Nesâî, Sârik 1, (7, 65).]

AÇIKLAMA:

Muhtemelen burada Resûlullah "yumurta" ve "ip"le elin kesilmesine sebep olan asgarî nisâbı kastetmiştir.Yani ip, yumurta gibi kıymetsiz şeyleri çalarak hırsızlığa alışan kimse, bu değersiz şeylerle alıştığı hırsızlık sebebiyle elini kaybedebilir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu durumu hatırlatarak daha işin başında, ehemmiyetsiz gibi görünen bu alışkanlıklara düşülmemesini ikaz buyurmaktadır.

Hırsıza Allah'tan lanet edilmeye gelince: Bu, muayyen bir şahıs zikredilerek yapılmış bir lanetleme değildir, mutlaktır. Muayyen bir şahsa lanet tecviz edilmez ise de, bu hadis mutlak şekilde lanet okumanın caiz olacağını göstermektedir. Bazı âlimler, hadd icra edilmezden önce mücrime lanet okumanın caiz olacağını; hadden sonra ise, -hadd işlenen günaha keffaret olacağı için- lanetin caiz olmayacağını söylemiş ise de buna da itiraz edenler olmuştur.

1627 ٤ – وعن أمية المخزومى رضى الله عنه قال: [أُتِىَ النَّبِىُّ ﷺ بِلِصٍّ قَدِ اعْتَرَفَ وَلَمْ يُوجَدْ مَعَهُ مَتَاعٌ، فَقَالَ لَهُ: مَا إِخَالُكَ سَرَقْتَ؟ فَقَالَ: بَلَىٰ، فَأَعَادَ عَلَيْهِ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلاَثاً كُلُّ ذٰلِكَ يَعْتَرِفُ، فَأَمَرَ بِهِ فَقُطِعَ وَجِئَ بِهِ، فَقَالَ ﷺ: اسْتَغْفِرِ اللّٰهَ وَتُبْ إِلَيْهِ، فَقَالَ: أَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ تَعَالَىٰ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ، فَقَالَ ﷺ: اللَّهُمَّ تُبْ عَلَيْهِ ثَلاَثاً]. أخرجه أبو داود والنسائى.

4. (1627)- *Ümeyye el-Mahzûmî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir hırsız getirildi. Suçunu itiraf etmişti. Ancak çaldığı eşya beraberinde bulunmadı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (hadden kurtarmak maksadıyla): *"Senin çaldığını zannetmiyorum"* dedi. Hırsız: "Hayır çaldım" diye te'yid etti. (Resûlullah) sözlerini aynı şekilde iki veya üç kere tekrar etti.

Sonunda, elinin kesilmesini emretti ve kesildi. Sonra hırsız Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a getirildi. Efendimiz:

"– Allah'a tevbe ve istiğfarda bulun!" diye nasihat etti. Adamcağız:

"– Allah'a tevbe ediyor, O'ndan mağfiret diliyorum" dedi. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da:

"– Allahım, onu mağfiret et!" diyerek üç kere duada bulundu." [Ebû Dâvud, Hudud 8, (4380); Nesâî, Sârik 3, (8, 67).]

AÇIKLAMA:

1- Rivâyette, hırsız yakalanmış ve suçunu itiraf da etmiş olmasına rağmen, çaldığı eşya fiilen görülmediği için, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a "çalmadım" dese hadden kurtulma şansı mevcuttur. Bu sebeple, Hz. Peygamber, adamı hadde maruz kalmaktan kurtarmak maksadıyla, *"Senin çaldığını zannetmiyorum"* diyerek telkinde bulunur. Ancak adam, belki de dinin bu meseledeki esprisini bilmediği için gerçeği itiraftan ayrılmıyor.

2- Âlimler, bu hadisten hareketle, mücrime onu hadden kurtaracak telkinin caiz olduğu hükmünü çıkarmışlardır.

3- Hadisten anlaşılan diğer bir husus, mücrime, tevbe etmesini söyleme gereği. O, bu sözü dinleyerek istiğfarda bulunacak olursa, Allah'tan mağfireti için dua edilecektir.

1628 ـ5 وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها [أنَّ قُرَيشاً أهمَّهُم شَأنُ المَخزُومِيَّةِ الَّتى سَرقت، فَقَالُوا: مَنْ يُكلِّمُ فيهَا رسولَ الله ﷺ؟ فقالوا: ومَنْ يَجتَرئُ عليه إلاَّ أُسامةُ بنُ زيدٍ رَضِىَ اللهُ عنهما. حِبُّ رسولِ الله ﷺ، فَكلَّمهُ أُسامةُ رَضِىَ اللهُ عنهُ فقالَ: أتشفعُ في حدٍّ من حُدودِ الله تعالى؟ ثُمَّ قامَ فاختطَبَ، ثُمَّ قالَ: إنَّما أهلَكَ الَّذينَ من قَبلكُم أنَّهُم كانُوا إذا سَرقَ فيهِمُ الشَّريفُ تركُوهُ، وإذا سَرقَ فيهِمُ الضَّعيفُ أقامُوا عَلَيهِ الحَدَّ، وايمُ الله لَوْ أنَّ فاطمةَ بنتَ مُحمَّدٍ سَرقت لَقَطَعتُ يدَهَا]. أخرجه الخمسة.

وفي رواية أبى داود والنسائى عن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُما [أنَّ امرأةً مخزُوميَّةً كانت تَستعيرُ المَتاعَ].

زاد النسائى: [عَلَى ألسنةِ جاراتِها وتَجحدُهُ فأمرَ النَّبىُّ ﷺ بقطعِ يدِهَا].

5. (1628)- Hz. Aişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Hırsızlık yapan Mahzumlu kadının durumu Kureyşlileri fazlasıyla üzdü.

"– Bu kadın hakkında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* nezdinde kim müessir bir şefaatte bulunabilir?" diye adam aradılar.

"– Bu işe, sadece Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın çok sevdiği *Üsâme İbnu Zeyd* (radıyallâhu anhümâ) cür'et edebilir" dediler. Üsâme (huzura çıkarak), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a şefaat talebinde bulundu. Efendimiz:

"Allah'ın hududundan bir hadd hususunda şefaat mi taleb ediyorsun?" diye çıkıştı. Sonra kalkıp cemaate şu hitabede bulundu:

"– Sizden öncekileri helâk eden şey şudur: İçlerinden şerefli birisi hırsızlık yaptı mı onu terkedip (ceza vermezlerdi). Aralarında kimsesiz zayıf birisi hırsızlık yapınca derhal ona hadd tatbik ederlerdi. Allah'a yemin olsun! Muhammed'in kızı Fatıma hırsızlık yapmış olsa mutlaka onun da elini keserdim." [Buhârî, Hudud 11, 12, 14, Şehâdat 8, Enbiyâ 50, Fedâilu'l-Ashâb 18, Megâzî 52; Müslim, Hudud 8, 1688; Tirmizî, Hudud 9, (1430); Ebû Dâvud, Hudud 4, (4373, 4374); Nesâî, Sârik 5, (8, 74, 75).]

Ebû Dâvud ve *Nesâî*'nin, İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'den kaydettikleri bir rivâyette şöyle denmiştir: "Mahzum kabilesinden bir kadın, mal istiâre ederdi."

Nesâî'de şu ziyade mevcuttur: "Mahzumlu kadın (tanınmış komşularının) diliyle bazı malları âriyet olarak almıştı."

AÇIKLAMA:

1- *Nesâî*'nin rivâyetindeki bir açıklamaya göre bu kadın, Mekke Fethi Seferi sırasında hırsızlık yapmıştır. Bazı zinet eşyalarını, tanınmış kimseleri araya koyarak iâreten almış, sonra satıp parasını temellük etmek istemiş, ancak, bu ihaneti açığa çıkartılarak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a götürülmüştür. Resûlullah hadde hükmedince kadını kurtarmak isteyenler, Resûlullah nezdinde şefaati muteber birisini aramışlar, Resûlullah'ın çokca sevgi ve takdirlerine mazhar Üsâme (radıyallâhu anh)'yi uygun bulup göndermişlerdir.

Üsâme maksadını ifade edince, Hz. Peygamber öylesine öfkelenir ki, vech-i mübarekleri renklenir.

2- Rivâyetler, sonradan kadının samimiyetle tevbe edip, İslâm'ı tam yaşadığını, evlenip aile kurduğunu belirtir. Hz. Aişe: *"Bu işten sonra ba-*

*na gelir, ben de onun hacetini Resûlullah'a intikal ettirmede aracı olurdum"*der.

3- Bazı rivâyetler de, kadının âriyet olarak aldığı zinetleri sattığı, bu yüzden elinin kesildiği ifade edilir. Bir kısım alimler, bundan hareketle, emaneten alınan eşya, değerce nisap miktarında ise, inkârı halinde elinin kesileceğini söylemiştir. *Ahmed İbnu Hanbel* ve *İshak İbnu Râhuye* bu görüştedir. Fakat Medine ve Kûfe ulemâsı ile cumhur ve Şâfiîler: "Emaneten alınan malın inkârı ile el kesilmez" derler. *Nevevî* bu görüşü te'yi-den şu açıklamayı yapar: "Hadis kadının elinin, hırsızlığı sebebiyle kesildiğini ifade eder. Emaneten alıp inkar, bu ayrı bir durumdur. Rivâyette bunun da zikri, kadını tavsif ve tarif etmek içindir, elinin o yüzden kesildiğini belirtmek için değildir. Nitekim rivâyetin bazı vecihlerinde: *"Kadın hırsızlık etti ve eli hırsızlık sebebiyle kesildi"* diye sarih olarak ifade edilir. Binaenaleyh rivâyetleri te'lif etmek için bu rivâyeti de nazar-ı dikkate almak gerekir, çünkü anlatılan hâdise, aynı hâdisedir."

Bu rivâyetten âlimler şu hükmü çıkarmışlardır: Hududa giren bir suç işlenir, bu da imama (veya naibi, kadı gibi resmî makamlara) ulaşırsa bunu örtbas ettirmek, affettirmek için yapılacak her çeşit teşebbüs haramdır. Ama resmiyete intikal etmeden yapılırsa caizdir.

Hadd dışında kalan suçlar için şefaat her zaman ve şartlarda caizdir.

1629 ٦ – وعن ابن عمرو بن العاص رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [سُئِلَ النَّبِىُّ ﷺ عَنِ الثَّمَرِ المُعَلَّقِ(١) فقالَ: مَنْ أصابَ بِفيهِ مِنْ ذِى حاجَةٍ غيرَ مُتَّخِذٍ خُبْنَةً فلا شئَ عليْهِ].

أخرجه أصحاب السنن، وهذا لفظ الترمذى.

وزاد أبو داود والنسائى: [ومَنْ خرجَ مِنْهُ بشئٍ فعليهِ غرامَةُ مِثْلِه والعُقوبَةُ ومَنْ سرَقَ منْهُ شيْئاً بعْدَ أنْ يُؤْوِيهُ الجَرِينُ(٢) فبَلغَ ثَمَنَ المِجَنِّ(٣) فعليْهِ القَطْعُ، ومَنْ سرَقَ دُونَ ذلكَ فعَلَيْهِ غرامَةُ مِثْلِه والعُقُوبَةُ].

---

(١) الثمر المعلق: هو الشجر قبل قطعه.

(٢) الجرين: موضع يجمع فيه التمر للتجفيف كالبيدر الحنطة.

(٣) ثلاثة دراهم، أو ربع دينار كما ورد في رواية الترمذى، أو عشرة دراهم، أو دينار كما جاء في رواية لأبى داود.

وزاد النسائى: [وَلاَ قَطْعَ فِي حَرِيسَةِ الجَبَلِ، فَإذَا ضَمَّهَا المُرَاحُ قُطِعَتْ فِي ثَمَنِ المِجَنِّ].

« الخُبْنَةُ » مَا يُحْمَلُ فِي الحضن، وقيل: ما يؤخذ في خبنة الثوب، وهو ذيله.

« وَالحَرِيسَةُ » السرقة.

« وَحَرِيسَةُ الجَبَلِ » أيضاً: الشاة التي يدركها الليل قبل أن تصل إلى مأواها.

« وَالمُرَاحُ » بضم الميم: الموضع الذي تأوى إليه الماشية ليلا.

6. (1629)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a dalındaki meyveden sorulmuştu. Şu cevabı verdi:

"– İhtiyaç sahibi olmak kaydıyla, eteğine almaksızın, sadece yiyene bir şey gerekmez." [Tirmizî, Büyû 54, (1289); Ebû Dâvud, Hudud 12, (4390); Nesâî, Sârik 11-12, (8, 84-86).]

Ebû Dâvud ve *Nesâî*'de şu ziyade mevcuttur: "Kim ağaçtan beraberinde meyve götürürse, aldığının bedelini iki katıyla borçlanır ve ayrıca ceza da çeker. Kim de kurutma yerine getirilmiş olan meyveden bir şeyler çalar ve bunun miktarı da bir kalkanın değerine ulaşırsa kolunun kesilmesi gerekir. Kim de bu miktardan az çalarsa aldığı miktarın iki misli borç öder ve ayrıca ceza çeker."

Nesâî'de şu ziyade vardır: "Meradan çalınan koyun için el kesilmez. Eğer bu hayvan ağılda idiyse kalkan değerinde olanı için el kesilir.

AÇIKLAMA:

1- Metinde غَرَامَةُ مِثْلِه "...bir mislini borçlanır" ibaresi, aslında غَرَامَةُ مِثْلَيْه "...iki misli borçlanır" şeklindedir. Tercümede düzelttik.

2- Meyve henüz toplanıp işlenme mahalline getirilmemiş ise, ihtiyaç sahibinin ondan yemesine bu hadiste ruhsat verilmektedir, yeter ki eteğine veya sepetine de almamış olsun.

3- Ahmed İbnu Hanbel'in bir rivâyetinde durum biraz daha açıklanarak ifade edilmiştir: وَمَنِ احْتَمَلَ فَعَلَيْهِ ثَمَنُهُ مَرَّتَيْنِ وَضَرْبُ نَكَالٍ **"Kim beraberinde taşırsa değerini iki katıyla öder, ayrıca ibret dayağı atılır."** Böylece hadiste zikredilen ukubetten (cezadan) ne kastedildiği anlaşılmış olmaktadır.

Bagavî'nin Şerhu's-Sünne'de belirttiğine göre, *İmam Mâlik* ve *Şâfiî* (rahimehumallah): "Meyve, ağaçtan toplanmış, korunma altına alınmışsa bundan almak haramdır, alınan nisab miktarını bulursa el kesmeyi gerektiren hırsızlık olur" diye hükmetmişlerdir. *Ebû Hanife* bu meselede *Râfi' İbnu Hudeyc'*in -Ebi Dâvud'da- rivâyet ettiği, لاَقَطْعَ فِى ثَمَرٍ وَلاَ كَثَرٍ *"Meyve ve hurma özü*[9] *sebebiyle el kesilmez"* hadisinin zâhirini esas alarak, taze meyve sebebiyle el kesilemeyeceğine hükmetmiştir. Meyve ağacın başında olsun, korunma altına alınmış olsun farketmez, çünkü hadiste "meyve" mutlak gelmiştir.

Ebû Hanife merhum, et, süt ve içecekleri de buna kıyas ederek, tazelerinden el kesilmeyeceğine hükmetmiştir.

Sübülü's-Selâm'da bu hadisten çıkarılan hükümler şöyle hülâsa edilir:

1- Muhtaç kişinin, açlığını gidermek için yiyecek miktarda meyve alması mübahtır.

2- Beraberinde meyve götürmesi haramdır. Götürmek üzere aldığı, şu durumlardan biriyle olur:

a) Meyve toplanıp işlenme mahalline konmadan önce alınmıştır, bu durumda borçlanma ve ceza vardır.

b) Meyve toplanıp, işlenme yerine getirildikten sonra alınmıştır. Bu durumda alınan miktar nisaba ulaşırsa eli kesilir.

1630 ٧– وعن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ قَطْعَ فِي كَثَرٍ، وَلاَ ثَمَرٍ مُعَلَّقٍ، وَلاَ حَرِيسَةِ جَبَلٍ، وَلاَ على خِيَانَةٍ، وَلاَ فِي انْتِهَابٍ، وَلاَ خَلِيسَةٍ]. أخرجه رزين.

«الْكَثَرُ» جمار النخل.

«والخَلِيسَةُ» الشئ المختلس المسلوب المنهوب.

7. (1630)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hurma özü için, ağacın başındaki meyve için, dağda otlayan (ağıla girmemiş) koyun için, ihanet edilen emânet için, yağmalanılan için, kapıp kaçırılan için el kesilmez."* [Rezin ilavesidir.]

AÇIKLAMA:

Rezin'den kaydedilen bu rivâyet lafzan olmasa da mânen Kütüb-i

9- Keser, hurma ağacının ortasından çıkan yenilebilir bir yağ maddesi, bir hurma ifrâzatı, ki hurma özü diye tercümeyi uygun bulduk.

Sitte'de yer alır. Nitekim ilk kısmında temas edilen hurma özü, ağacın başındaki meyve, dağda otlayan koyunla ilgili hüküm önceki hadiste geçti. Geri kalan kısımla ilgili olarak Hz. Câbir (radıyallâhu anh)'den Tirmizî ve Nesâî'de gelen bir rivâyet şöyle: لَيْسَ عَلَى خَائِنٍ وَلاَ مُنْتَهِبٍ وَلاَ مُخْتَلِسٍ قَطْعٌ **"Hâine, yağmacıya, kaçırana el kesme yoktur".**

Hâini, İbnu'l-Hümam şöyle izah eder: "Kendisine itimâd edilerek âriyet veya emânet yoluyla verilen bir mala el koyarak zayi olduğunu iddia eden veya bu malın kendisine âriyet veya emânet olarak intikal etmiş olduğunu inkâr eden kimsedir. *Hâini:* "Mal sahibine hayırhah görünerek malını gizlice alan kimse" diye de tarif etmişlerdir.

Müntehib: Göz göre göre alan, yağmalayan kimseye denir.

Muhtelis: Bu da, bir malı el çabukluğu ile, evden veya sahibinin elinden kapıp alan demektir.

Mutarrızî, el-Muğrib'de ihtilâsı: "Bir şeyi âşikâre yani açıktan açığa sür'atle almak" diye tarif eder, kapmak kelimesiyle ifade edilir. Dolayısıyla muhtelis'e de kapkın diyebiliriz, ancak kapkın tâbirimiz bu mânada dilimizde ıstılahlaşmış değildir.

Nevevî, Müslim Şerhi'nde -bahsin bidâyetinde de belirttiğimiz üzere- *Kadı İyâz*'dan şu açıklamayı iktibas eder: Allahu Zülcelal hazretleri el kesme cezasını sadece hırsız için vacib kılmıştır. Kapma, yağma, gasb gibi diğer merdud amellere el kesme hükmü koymamıştır. Çünkü, bunlar hırsızlığa nisbetle nadirattandır. Ayrıca, devlet makamlarına müracaatla bunların geri alınmasını taleb etme imkânı da vardır, hırsızlığın aksine bunlar için beyyine (ıspatlayıcı delil) ikâme etmek de kolaydır. Bu sebeplerle hırsızlığı daha büyük bir suç kıldı, çok ağır bir ceza takdir etti, tâ ki onu men etmede, ona tevessülden caydırmada daha müessir olunsun".

1631 ٨– وعن جابر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [جِيءَ إلى النَّبِيِّ ﷺ بِسَارِقٍ فَقَالَ: اقْتُلُوهُ، فقَالُوا يَارسُولَ اللّه: إنَّمَا سَرَقَ، فَقَالَ: اقْطَعُوهُ فَقُطِعَ، ثُمَّ جِيءَ بِه الثَّانِيَةَ؟ فَقَالَ: اقْتُلوهُ، فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللّه: إنَّمَا سَرَقَ؟ فَقَالَ: اقْطَعُوهُ، ثُمَّ أُتِىَ بِهِ الرَّابِعَةَ، فَقَالَ: اقْتُلوهُ، فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللّه: إنَّمَا سَرَقَ، فقَالَ: اقْطَعُوهُ، فَأُتِىَ بِهِ الْخَامِسَةَ، فقَالَ: اقْتُلُوهُ. قَالَ جَابِرٌ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: فَانْطَلَقْنَا بِهِ فَقَتَلْنَاهُ، ثُمَّ اجْتَرَرْنَاهُ فَأَلْقَيْنَاهُ فِي بِئْرٍ، وَرَمَيْنَا عَلَيْهِ الْحِجَارَةَ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

8. (1631)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor "Resûlullah *aleyhis-salâtu vesselâm)*'a bir hırsız getirilmişti.

"–Öldürün onu!" diye emretti. Kendisine:

"-Ey Allah'ın Resûlü, bu adam sadece çaldı" denildi. Bunun üzerine

"-Öyleyse (elini) kesin!" dedi ve derhal eli kesildi. Sonra aynı adam ikinci sefer getirildi. Yine:

"-Öldürün onu!" diye emretti. Kendisine:

"-Ey Allah'ın Resûlü, bu adam hırsızlık yaptı" dendi. Bunun üzerine

"-Öyleyse kesin!" dedi ve derhal (sol ayağı) kesildi. Sonra üçüncü sefer getirildi ve hırsızlık yaptığı söylendi. Hz. Peygamber:

"-Öldürün onu!" diye emretti. Kendisine:

"Ey Allah'ın Resûlü, bu adam hırsızlık yaptı" denildi. Bunun üzerine:

"-(Sol elini) kesin!" diye emretti. Sonra aynı adamı dördüncü kere getirdiler.

"-Öldürün onu!" buyurdu. Kendisine:

"-Ey Allah'ın Resûlü, bu adam hırsızlık yaptı" dediler. Bunun üzerine

"-(Sağ ayağını da) kesin!" diye emir buyurdu. Aynı adam beşinci sefer getiririldi. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Öldürün onu" diye emretti. Hz. Câbir (radıyallâhu anh) der ki: "Adamı götürüp öldürdük. Sonra sürüyerek götürüp bir kuyuya attık. Üzerini de taşla doldurduk." [Ebû Dâvud, Hudud 20, (4410); Nesâî, Sârik 15, (890, 91)

AÇIKLAMA:

Muhaddisler, bu hadisin, senette yer alan Mus'ab İbnu Sâbit sebebiyle zayıf olduğunu belirtirler. Esasen şeriatte hırsızlık sebebiyle ölüm cezası yoktur. *Tîbî* merhum hadisin zayıflığı meselesine girmeden, mâkul bir açıklamasını yapar. Kütüb-i Sitte hadislerini za'fı sebebiyle reddetmektense, makul açıklamasını yapmanın daha faydalı olacağı inancındayız. Bu sebeple, *Tîbî*'nin yorumunu kaydediyoruz: "Herifin kuyuya atılması, hakaret ve alçaklığı sebebiyle öldürülmüş olduğuna delil olur. Çünkü, davranışı hiçbir surette Müslümana yakışmaz. Büyük günah irtikab etse bile mücrimin hurmeti korunur ve namazı kılınır, hususen hadd tatbik edilip günahından temizlenmesinden sonra. Mamafih bu adamın irtidat etmiş olması, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, buna vâkıf olmuş

bulunması da muhtemeldir. Nitekim irtidât etmiş olan Ureynelilere de böyle şiddetli davranmış ve hatta müsleye yer vermişti. Herifin, kesimden sonra öldürmeyi gerektiren (küfür ve isyan dolu) sözler sarfetmiş olması da muhtemeldir".

Hattâbî der ki: "Ben, kişinin ne kadar tekrar etse bile hırsızlığı sebebiyle kanını mübah addeden tek bir fakih görmedim. Ancak İmam Mâlik'in mezhebinde denir ki, yeryüzünde fesad çıkaranların teczi yerinde imamın içtihad yetkisi vardır, dilerse had'de ziyadede bulunabilir, öldürülmesini uygun gördüğü taktirde öldürtebilir. Bu nokta-i nazardan, hadiste durumu beyan edilen ve ölümüne hükmedilen hırsız, yeryüzünde fesad çıkaranlardan biri telâkki edilmiş olabilir. Bu hususu te'yid eden karine, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hırsız için, birinci gelişinde: *"Öldürün"* demiş olmasıdır. Demek ki, adam fesadıyla meşhur birisi idi. Değilse ilk gelişinde *"öldürün!"* diye emir vermezdi.

İmam Şâfiî: "Bu ve başka hadiste geçen, (dördüncü seferde) öldürme hükmü mensûhtur. Bu hususta ulemâ arasında bildiğim kadarıyla ihtilâf mevcut değildir" der.

Bazı şârihler: "Şâyet hadis sahihse, bu tatbikat, Allah'ın vahyi ile Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a has bir fiil kabul edilmelidir" demiştir.

Hulâsa hadisle ilgili bu ve başka bir kısım yorumlar, hadisin ulemânın ittifakla benimsediği hükme uymayan bir muhtevâ taşıması sebebiyle yapılmıştır. Hiçbir âlim, hırsızlık sebebiyle ölüme hükmetmemiştir.

1632 ٩ – وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : إذَا سَرَقَ الْعَبْدُ فَبِيعُوهُ وَلَوْ بِنَشٍّ(١)]. أخرجه أبو داود والنسائى.

«النَّشّ» النصف من كل شئ.

9. (1632)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûllah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Köle hırsızlık yaparsa, onu bir mangıra da olsa satın gitsin'" buyurdular." [Ebû Dâvud, Hudud 22, (4412); Nesâî, Sârik 16, (8,91).]

AÇIKLAMA:

1- Hırsızlık, köle için değerini düşüren bir kusurdur. Satılırken kusurunun belirtilmesi gerekir.

---

(١) النش بفتح النون، وتشديد الشين عشرون درهما نصف أوقية، والمعنى بعه ولو بثمن بخس.

2- *Bir mangır* diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı neşş'dir. Neşş, "yarım" mânasına gelir. 40 dirhem ağırlığında olan bir okiyyenin yarısına da neşş denmiştir. Bu durumda, lügat olarak 20 dirhemlik bir ağırlığı ifade eder ise de, hadiste "ne kadar ucuza gitse de" mânasında kullanılmıştır. Bu mânada dilimizde, bir mangır veya bir pul tâbirleri kullanılmaktadır. Eskiler, gâvur parasıyla bir paraya derlerdi.

Aliyyu'l-Kârî, Şerhu's-Sünne'den naklen şu bilgiyi kaydeder: "Âlimler dediler ki: "Bir köle hırsızlık yaptı ise, kaçmış da olsa, kaçmamış da olsa eli kesilir". *İbnu Ömer*'den rivâyet edildiğine göre, onun bir kölesi kaçakken hırsızlık yapmıştı. Bunu *Saîd İbnu'l-Âs*'a göndererek elini kesmesini istedi. Saîd: "Kaçak kölenin hırsızlığı sebebiyle eli kesilmez" diye bu işten imtina etti. *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ): "Bu hükmü hangi kitapta bulmuşsun?" diyerek kesilmesini emretti ve eli kesildi."

Ömer İbnu Abdilaziz'in de hırsızlık yapan kölenin elini kestirdiği rivâyet edilmiştir. *İmam Mâlik, İmam Şâfiî* ve fukahanın kâhir ekseriyeti böyle hükmetmiştir.

1633 ـ ١٠ ـ وعن أزهر بن عبدالله الحرازى [أَنَّ قَوْماً مِنَ الْكَلاَعِيِّينَ سُرِقَ لَهُمْ مَتَاعٌ فَاتَّهَمُوا أُنَاساً مِنَ الحَاكَةِ، فَأَتَوْا بِهِمِ النُّعْمَانَ بْنَ بَشِيرٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ: فَحَبَسَهُمْ أَيَّاماً، ثُمَّ خَلَّى سَبِيلَهُمْ، فَأَتَوُا النُّعْمَانَ فَقَالُوا: خَلَّيْتَ سَبِيلَهُمْ بِغَيْرِ ضَرْبٍ وَلاَ امْتِحَانٍ، فَقَالَ لَهُمُ النُّعْمَانُ: مَا شِئْتُمْ. إنْ شِئْتُمْ ضَرَبْتُهُمْ، فَإِنْ خَرَجَ مَتَاعُكُمْ فَذَاكَ، وَإلاَّ أَخَذْتُ لَهُمْ مِنْ ظُهُورِكُمْ مِثْلَ مَا أَخَذْتُ مِنْ ظُهُورِهِمْ، فَقَالُوا هذَا حُكْمُكَ؟ فَقَالَ هذَا حُكْمُ اللّٰهِ، وَحُكْمُ رَسُولِهِ ﷺ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

10. (1633)- *Ezher İbnu Abdillah el-Harâzî* anlatıyor: "(Yemenli) Kelâ' kabilesinden bir grubun malı çalındı. Bunlar, bir kısım dokumacıları itham ettiler. Dokumacıları alarak Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselam)'in ashabından olan Nu'mân İbnu Beşîr'e getirdiler. Nu'mân onları bir kaç gün hapsetti, sonra salıverdi. (Şikâyetçiler), Nu'mân'a gelip: "Sen onları dayaksız, azarsız salıverdin, olur mu?" dediler. Nu'mân onlara:

"-Ne istiyorsunuz? Onları dövmemi istiyorsanız döverim. Malınız çıkarsa alırsınız. Ama dövdüğüm halde malınız çıkmazsa, onlara vurduğum kadar da size vururum" dedi.

"-Yani hükmün bu mu?" dediler. Nu'mân (radıyallâhu anh):

"-(Hayır bu benim değil), Allah ve Resûlü'nün *(aleyhissalâtu vesse-*

lam) hükmüdür'" cevabını verdi." [Ebû Dâvud, Hudud 10, (4382); Nesâî, Sârik 2, (8, 66).]

AÇIKLAMA:

Töhmet durumunda hapsetmek dinimizde caizdir. Şârihler töhmet üzerine, Hz. Peygamber *(aleyhissalatu vesselam)*'ın bazılarını hapsettiğini kaydederler.

Ebû Dâvud, rivâyetin sonuna açıklayıcı mahiyette şu notu ekler: "Nu'mân (radıyallâhu anh), onları bu sözüyle korkutmuştur. (Hadis, ithama mâruz kalan kimsenin) suçu itiraf etmedikçe dövülemeyeceğini ifade eder"

Sindî'ye göre, *Ebû Dâvud* hazretleri, bu açıklayıcı notla, hırsızlık suçuyla ittiham edilenleri dövmenin helâl olmayacağına işaret etmiş olmaktadır. Çünkü, Nu'mân İbnu Beşîr: "Onları dövmek caiz olsaydı, itham edilen suçu ispatlanmaması halinde, kısas olarak sizin de dövülmeniz gerekirdi" mânasında ifadede bulunmuştur.

Hülâsa, fukaha bu hadisten, hırsızın konuşturulması için dövülemiyeceği, ancak hapsedilebileceği hükmünü çıkarmıştır.

1634 ١١ – وعن أبى ذرّ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [دَعَانِى رسولُ الله ﷺ فقال: كَيْفَ أَنْتَ إِذَا أَصَابَ النَّاسَ مَوْتٌ يَكُونُ الْبَيْتُ فِيهِ بِالْوَصِيفِ، يَعْنِى الْقَبْرَ؟ قُلْتُ اللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ، أَوْ مَا خَارَ لِى اللهُ وَرَسُولُهُ؟ قَالَ: عَلَيْكَ بِالصَّبْرِ، أَوْ قَالَ تَصْبِرُ. قَالَ حَمَّادٌ: فَبِهٰذَا أَخَذَ مَنْ ذَهَبَ إِلَى قَطْعِ النَّبَّاشِ لأَنَّهُ دَخَلَ عَلَى الْمَيِّتِ بَيْتَهُ]. أخرجه أبو داود.

« الْبَيْتُ » القبر، والمراد أن الموت يكثر حتى يباع موضع قبر بعبد.

11. (1634)- *Hz. Ebû Zerr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "(Bir gün) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni çağırarak:

"-İnsanlara (kitleler halinde) ölüm gelip, ev, yani kabir köle mukabilinde temin edilince halin ne olacak?" buyurdu. Ben:

"-Allah ve Resulü bilir- veya Allah ve Resulü benim için neyi (uygun bulup) seçerlerse olur-" diye cevap verdim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"-Sana sabır tavsiye ederim -veya sabret-" buyurdu."

Hammâd der ki: "Nebbâşın (yani mezarları açarak kefenleri çalanların) eli kesilmelidir" diye hükmedenler bu hadisle amel ettiler. Çünkü, nebbâş ölünün evine girmiş olmaktadır". [Ebû Dâvud, Hudud 19 (4409).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, vefatından sonra ve *Ebû Zerr-i Gıfârî* hazretleri henüz sağ iken, fitne çıkıp pek çok insanın öldürülmesine sebep olacağını mucizâne haber vermiştir.

Hadiste geçen vasîf köle demektir. İnsanların çokça ölmesi sebebiyle kabir yerinin ancak bir köle mukabilinde satın alınabilecek kadar kıymetleneceği ifâde edilmiştir, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beyt (ev) kelimesiyle kabri kasdetmiştir. Nitekim, bu husus metin içerisinde açıklanmıştır. Bu açıklayıcı cümlenin *Ebû Zerr* veya bir başka râvi tarafından yapılmış olabileceği belirtilmiştir.

Hammâd, hadiste kabre beyt denmiş olmasından hareketle, kabrin kefeni koruduğunu, korunan bir şeyi çalanın eli kesilir kaidesince nebbâşın elinin kesilmesi gerektiği hükmünü çıkarmıştır. Ancak *Aliyyu'l-Kârî* bu görüşü reddeder ve der ki: "Kabre, hükmen veya hakikaten "beyt (ev)" denmesinin cevazından onun korunmuş olduğu hükmü çıkmaz. Malumdur ki, kapalı kapısı veya bekçisi olmayan evden bir şey alan kimsenin eli kesilmez. Ne var ki, örfen korunmuş addedilen her şey için korunmuş tâbiri kullanılır. Bu sebepledir ki, nebbâşın elini kesme meselesinde âlimler ihtilâfa düşmüştür.

İbnu'l-Hümâm der ki: "Nebbâş adı verilen ve definden sonra ölülerin kefenlerini soyan kimsenin eli kesilmez. *Ebû Hanife* ve *İmam Muhammed* böyle hükmederler. *Ebû Yusuf* ve geri kalan üç imam "kesilir" demişlerdir. Hz. Ömer, İbnu Mes'ud ve Hz. Aişe de (radıyallâhu anhüm) böyle hükmetmişlerdir. Ulemâdan *Ebû Sevr, Hasan Basrî, Şafiî, Şa'bî, Nehâî, Katâde, Hammâd* ve *Ömer Abnu Abdilaziz* de bu görüştedirler. İbnu Abbâs, Sevrî, Evzâî, Zührî'nin kavilleri de İmam-ı Âzam'ın kavline benzer".

1635 ١٢ – وعن عبد الرحمن بن عوف رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لاَ يُغَرَّمُ صَاحِبُ سَرِقَةٍ إذَا أُقِيمَ عَلَيْهِ الحَدُّ].

12. (1635)- *Abdurrahman İbnu Avf* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesslâm)* :*"Hırsız , kendisine hadd tatbik edildi ise borçlandırılamaz"* buyurdu". [Nesâî, Sârik 17 (8, 93).]

AÇIKLAMA:

Hırsıza hadd tatbik edilince çalmış olduğu mal aynıyla bulunmuş ise

alınır. Bulunamadı ise, hadd icrasından sonra terkedilir. Artık tazmin de ettirilemez. *İmam-ı Âzam* bu hadisle amel etmiştir.

Cumhur, hadisin mürsel oluşundan hareketle amele elverişli bulmaz. Nitekim mürsel hadis bazı fakihler nazarında hüccettir, bazıları nazarında değildir. İmam Âzam nazarında mürsel hadis hüccettir. İmam *Âzam*'ın görüşüne katılmayanlar "Müslümanın malı ismete sahiptir ve bu sabittir" derler.

1636 ١٣ – وعن أسيد بن حضير رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أنَّ النَّبيَّ ﷺ: [قَضَىٰ أَنَّهُ إذَا وَجَدَهَا: يَعْنِي السَّرِقَةَ. فِي يَدِ الرَّجُلِ غَيْرِ الْمُتَّهَمِ، فَإِنْ شَاءَ أَخَذَ بِمَا اشْتَرَاهَا، وَإِنْ شَاءَ اتَّبَعَ سَارِقَهُ، وَقَضَىٰ بِذَلِكَ أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا]. أخرجهما النسائى.

13. (1636)- *Üseyd İbnu Hudayr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vessêlam)* şöyle hükmetti: *"Kişi çalınan malını, hırsızlık ittihamı yapılmayan kimsenin elinde görünce dilerse malını hırsıza ödemiş olduğu bedeli ona ödeyerek alır, dilerse, hırsızın peşine düşer".*

Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve *Hz. Osman* (radıyallâhu anhüm) böyle hükmettiler. " [Nesâî, Büyu' 96 (7,313).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, çalınan malı mal sahibi, çalanda değil de hırsızın sattığı müşteride gördüğü taktirde, müşteriyi mağdur etmemek için, ödediği parayı vererek kurtarmayı mal sahibine tavsiye etmektedir. Ancak, bu mevzuda Semüre İbnu Cündeb tarafından rivâyet edilen bir diğer hadis, çalınan malı, eski sahibi, müşteride bulduğu taktirde almasını, parasını hırsızdan müşterinin aramasını tavsiye etmektedir. Ulemâ çoğunlukla kaydedeceğimiz bu ikinci hadisle amel etmeye meyletmiştir.

الرَّجُلُ أحَقُّ بِعَيْنِ مَالِهِ إذَا وَجَدَهُ وَيَتْبَعُ الْبَائِعُ مَنْ بَاعَهُ

"Kişi (çalınan) malını aynıyla bulursa onu alma hakkına sahiptir. Müşteri, ödediği parayı satandan (hırsızdan) geri alır".

Hattâbî gasbedilen, çalınan, kapıp kaçırılan vs. malların hep bu hükme tabi olduğunu belirtir.

1637 ١٤ – وعن جنادة بن أمية عن بسر بن أرطاة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: لاَ تُقْطَعُ الأيْدِى فِي السَّفَرِ]. أخرجه أصحاب السنن، وعند الترمذى: فِي الْغَزْوِ.

14. (1637)- *Cünâde İbnu Ümeyye*'den rivâyete göre, Büsr İbnu Ertât (radıyallâhu anh) demiştir ki: "Resûlullah (aleyissalâtu vesselâm)'ı dinledim: *"Seferde eller kesilmez"* diyordu." Tirmizî'deki rivâyette "gazvede..." denmiştir. [Tirmizî, Hudud 20, (1450), Ebû Dâvud, Hudud 18, (4408); Nesâî, Sârik 16, (8,91).]

AÇIKLAMA:

1- *Ebû Dâvud*'daki rivâyet, hadisin vürud sebebini de göstermektedir: "Biz, denizde Büsr İbnu Ertât ile beraberdik. Misdar adında bir hırsız getirildi, bir deve çalmıştı. Büsr: "Ben Resûlullah *(aleyhissâlatu vesselâm)*'ın: *"Gavze sırasında eller kesilmez"* dediğini işittim" dedi. Eğer bu rivâyet olmasaydı hırsızın elini kesecektik".

2- Görüldüğü gibi, bazı rivâyetlerde *"gavzede"*, bazı rivâyetlerde *"seferde"* denmektedir. Şârihler seferden de maksad gazve seferidir, yani askerî sefer kastedilmiştir derler.

3- Gazve sırasında el kesmenin yasaklanması, mücrimin düşman tarafına kaçma korkusuna dayanmaktadır. Bu sebeple sefer dönüşü kesilmesi uygun görülmüştür.

Evzâî, bu hükmün sâdece hırsızlık haddine has olmayıp, aynı mânayı taşıyan zinâ haddi, kazf haddi vs.'ye şamil olduğunu söylemiştir. Ancak Cumhûr'un görüşü bunun hilâfınadır: Hadler hazerde de seferde de uygulanmalıdır.

Aliyyu'l-Kârî, Türbüştî'nin: "Belki de Ezvâî, kolu kesilenin fitneye düşerek dar-ı harbe geçeceği ihtimalini düşündü veya, emir gazveye giderken hırsızın elinin kesilmesi, düşmana karşı gücü zayıflatır ve bir fayda sağlamaz diye değerlendirerek, ordunun dönme zamanına kadar tehirini uygun gördü" dediğini kaydeder.

Kadı İyaz: "Resûlullah (aleyhisalâtu vesselâm) bu yasakla, ganimetten çalanın elinin kesilmesini yasaklamayı arzu etmiş olabilir" diyerek meseleye bir başka buud getirmiştir.

Cumhur'un görüşü *Ubâde* (radıyallâhu anh)'nin şu rivâyetine dayanır:

جَاهِدُوا النَّاسَ فِى اللّٰهِ الْقَرِيبِ وَالْبَعِيدِ وَلاَ تُبَالُوا فِى اللّٰهِ لَوْمَةَ لاَئِمٍ وَأَقِيمُوا حُدُودَ اللّٰهِ فِى الْحَضَرِ وَالسَّفَرِ

"Allah yolunda, insanlarla uzakta da yakında da cihad edin. Allah yolundaki bu cihadınızda kınayanların kınamalarına aldırmayın. Allah'ın hududunu hazerde ve seferde ikâme edin".

1638 ـ ١٥ ـ وعن الشعبى رضى الله عنه: [أنَّ رَجُلَيْنِ: شَهِدَا عَلَى رَجُلٍ أنَّهُ سَرَقَ فَقَطَعَهُ عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، ثُمَّ ذَهَبَا وَجَاءَا بِآخَرَ وَقَالاَ: أخْطَأنَا فِي الأوَّلِ فَأبْطَلَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ شَهَادَتَهُمَا، وَغَرَّمَهُمَا دِيَةَ الأوَّلِ، وَقَالَ: لَوْ عَلِمْتُ أنَّكُمَا تَعَمَّدْتُمَا لَقَطَعْتُكُمَا]. أخرجه البخارى ترجمة.

15. (1638)- *Şâ'bî* (rahimehullah) anlatıyor: "İki kişi, üçüncü bir şahsın hırsızlık yaptığına dair şahitlikte bulundular. Bunun üzerine Hz. Ali (radıyallâhu anh) adamın kolunu kesti. Bu iki kişi gidip bir müddet sonra diğer bir adamı getirip: "Biz hata etmişiz, hırsızlığı yapan o değilmiş (bu imiş)" dediler. Hz. Ali (radıyallâhu anh) bunların şahidliğini iptal ederek (getirdikleri bu şahıs aleyhinde kabul etmedi. Ayrıca) onlara, önceki adamın diyetini yükledi ve: "Bilsem ki siz bu işi bilerek yaptınız, kollarınızı keserdim" dedi". [Buharî, Diyât 21 (Bab başlığında senetsiz olarak kaydedilmiştir).]

AÇIKLAMA:

Buhârî, bu eseri, "Bir cemaat bir şahsa zulmetseler (yaralasalar, öldürseler, çalsalar, iftira etseler vs.) bunlardan bir tanesi mi cezalandırılır, yoksa cürme iştirak edenlerin hepsi aynı cezaya eşit şekilde çarptırılırlar mı (yani hepsine kısas mı uygulanır)?" diye başlayan uzun bir babın başlığı zımnında kaydeder. Aynı başlıkta "hepsine kısas uygulanır" hükmünü teyid eden çeşitli tatbikat örnekleri kaydeden Buhârî, bab başlığına şöyle devam eder: *"İbnu Ömer der ki: "Bir köle gizlice öldürülmüştü. Ömer İbnu'l-Hattâb: "Bilsem ki, bunun öldürülmesine Sana ahalisi iştirak etti, hepsini öldürtürdüm"* dedi."

Muğire İbnu Hakim babasından naklediyor: "Dört kişi bir çocuğu müşterek öldürmüşlerdi. Hz. Ömer dördünün de öldürülmesini emretti..."

İbnu Hacer, Buharî'nin senetleri atarak, özetleyerek kaydettiği bu vak'aların kaynaklarını, hâdiselerin mahiyetini vs. Fethu'l-Bârî'de uzun uzun kaydeder.

ALTINCI BÂB

HADDÜ'L-HAMR

HAMR NEDİR?

Kur'an-ı Kerim'de içki ve uyuşturucularla ilgili yasak dile getirilirken, münhasıran belli bir maddeye has olan bir kelime değil, daha ziyade, insanda belli bir *"hal"*e sebebiyet veren bir maddenin ismi kullanılmıştır. Böylece yasak, münhasıran muayyen bir madde için değil, söylediğimiz "hâl"i hâsıl eden bütün maddeler için gelmiş olmaktadır.

Sözkonusu *"hâl"* aklın örtülmesidir. Öyle ise yasak aklın örtülmesine sebep olan bütün maddeler içindir. Kur'an-ı Kerim'in bu maksadla kullandığı kelime hamr'dır. Hamr, lügat olarak, bir şeyi örtmek mânasına gelen bir kökten türemiştir. Arapça'da şahitlikten kaçarak gördüğünü gizlemek, utanmak, örtmek, örtü, kapak gibi pekçok kelime aynı kökten gelir. Kelime âyete şöyle geçer:

"Ey iman edenler, HAMR (içki), kumar, (tapınmaya mahsus) dikili taşlar, fal okları ancak şeytanın amelinden birer murdardır. Onun için bunlardan kaçınınız ki muradınıza eresiniz. Şeytan, hamrda ve kumarda ancak aranıza düşmanlık ve kin düşürmek, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alı koymak ister. Artık siz (hepiniz) vazgeçtiniz değil mi?" (Maide 90-93).

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm),* Kur'an'da geçen hamr kelimesinin belirttiğimiz şekilde anlaşılması, eksik veya yanlış te'vil ve yorumlarla gayesinden saptırılmaması için, كُلُّ مُسْكِرٍ خَمْرٌ "Aklı örtüp sarhoşluk veren herşey, Kur'an-ı Kerim'de yasaklanmış olan hamr'dır" buyurmuştur.

Bu Nebevî irşad gözönüne alınınca şeytanların ortaya atıp câhillerin

aldandıkları: "Kur'an şarabı haram etmiştir, rakıyı, birayı haram etmemiştir" veya "Şarap içmek rakı içmekten daha büyük günahtır, çünkü Kur'an'da şarap ismen zikredilmiş, rakı zikredilmemiştir" gibi sözlerin ne kadar yanlış ve hakikatten uzak oldukları anlaşılır.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hamr konusunda ileri sürülecek başkaca mugalataları önlemek için çeşitli uyarmalarda da bulunmuştur:

1- *"Ümmetim hamr'a başka bir ad takarak onu içecektir"*. Bu hadis, "Kur'an'da şarap haram edilmiştir, bira değil" diyenlere cevap verir.

2-*"Bilesiniz üzümden hamr yapılır, hurmadan hamr yapılır, baldan hamr yapılır, arpadan hamr yapılır, buğdaydan hamr yapılır, (mısır ve pirinçten hamr yapılır). Ben sizi sarhoş eden her şeyden yasaklıyorum."*

Bu hadis de, "Kur'an'da üzümden yapılan şarap haram edilmiştir, bira arpadan yapılmadır, haram değildir" sözüne cevaptır.

3- "Sarhoş eden bir şeyin azı da çoğu da haramdır". *"Bir küpü (farak) içilince sarhoş olunan şeyin bir avucu dahi haramdır"*

Bu hadisler de: "Dinimiz sarhoş olmayı haram kılmıştır, sarhoş etmeyecek az bir miktar, haram değildir" diyenlere cevap vermektedir.

Kısacası dinimiz, aklı örten ve sarhoşluk veren her şeyi -içki nevinden olsun, başka nevden olsun, az olsun, çok olsun, sarhoş edecek miktarda olsun, etmeyecek miktarda olsun- kesinlikle yasaklamıştır. Daha fazla açıklamayı içkilerle ilgili bahse (2263-2279 numaralar arasında kalan hadisler) bırakarak burada, içki yasağını ihlâl edenlere İslâm'ın derpiş ettiği hadle ilgili hadislere geçiyoruz:

1639 ١– عن أنس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قــال: [ضَرَبَ النَّبِىُّ ﷺ في الخَمْرِ بِالْجَرِيدِ وَالنِّعَالِ وَجَلَدَ أبُو بَكْرٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ أربَعِينَ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

وفي رواية للترمذى: [أُتِىَ رسولُ اللّٰه ﷺ بِرَجُلٍ قَدْ شَرِبَ الخَمْرَ فَجَلَدَهُ بِجَرِيدَةٍ نَحْوَ أربَعِينَ، وَفَعَلَهُ أبُو بَكْرٍ، فَلَمَّا كَانَ عُمَرُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ: اسْتَشَارَ النَّاسَ، فَقَالَ عَبْدُالرَّحْمٰنِ بْنُ عَوْفٍ: أخَفُّ الحُدُودِ ثَمَانُونَ، فَأمَرَ بِهِ عُمَرُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ].

1. (1639)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûllullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hamr için, hurma dalları ve nalınlarla hadd vurdu. Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh) kırk darbeyle hadd vurdu". [Buharî, Hudud 2, 4; Müslim, Hudud 37, (1706); Tirmizî, Hudud 13, (1343); Ebû Dâvud, Hudud 26, (4479).]

AÇIKLAMA

Hamr içenlere verilecek ceza hususu biraz münakaşalıdır. Resûlullah *(aleyhissâlatu vesselâm)* ve *Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anh) zamanlarında kırk kadar darbe imiş, *Hz. Ömer* zamanında bu hal bir müddet devam etmiş ise de bilahere tedricen artırılarak 80 darbeye kadar çıkarılmıştır. *Hz. Ömer*'in artırmasının sebebi, gittikçe artan refah sebebiyle içki istihlâkinin fazlalaşması, Hz. Peygamber zamanındaki haddin küçük görülerek kaale alınmamasıdır. Halkın verimli arazilere gidip, bağ bahçe işlerini geliştirdiği, bu sebeple içenlerin çoğaldığı ve hatta Halid *İbnu Velid*'in bu mevzuda mektup yazdığı belirtilir. *Hz. Ömer,* bunun üzerine yasağın daha müessir olabilmesi için, müeyyidenin ağırlaştırılmasını uygun görür. Hatta -müteakip rivâyetlerde görüleceği üzere, yüce Halife (radıyallâhu anh) meseleyi istişare konusu yapar. Muhacir, Ensar ve Ashab'ın fikirlerini alır. *Abdurrahman İbnu Avf:* Kur'ân'da zikri geçen haddlerin en hafifi olan 80 darbeyi tavsiye eder. *Hz.Ali* (radıyallâhu anh) de bu neticeye ulaşan bir görüş ortaya koyar: "Bir kimse şarap içerse sarhoş olur, sarhoş olan hezeyanda (saçmalama) bulunur. Hezeyan yapan iftira da atar, iftiranın cezası Kur'an'da 80 sopadır". Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: عَلَيْكُمْ بِسُنَّتِى وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ مِنْ بَعْدِى *"Benim sünnetime ve benden sonra da Hulefâ-i Râşidin'in sünnetine sarılın"* hadisini esas alan İslâm ulemâsı, bu meselede Hz. Ömer zamanındaki icmayı esas almıştır.

Aynî, değişen şartlara göre, *Hz. Ömer*'in hadd-i hamrı artırdığını belirttikten sonra: "Eğer Ömer bu zamana yetişseydi, muasırlarımız için onun iki misline hükmederdi" der.

İçki haddi uygulanırken ne ile vurulmalı meselesi de bazı izahlar gerektirmektedir. Sadedinde olduğumuz rivâyet hurma dalı ve ayakkabı (nalın) ile vurulabileceğini gösterir. Bazı rivâyetler elbiseden de söz eder. Kamçı hususunda ihtilâf edilmiştir.

İbnu Hacer bu meselede üç görüşten bahseder:

a) En doğru görüşe göre: Kamçı ile vurmak caizdir, ancak ellerle, ayakkabılarla ve elbise ile vurmakla iktifa edilmesi de caizdir.

b) Kamçı ile vurulmalıdır.

c) Kamçısız vurulmalıdır.

Kamçı ile vurmayı caiz görenler, kamçının sopa ile kamış arası ka-

lınlıka olmasını şart koşarlar. Hurma dalı ve benzeri şeyleri tecviz edenler, bunların yaş kuru arası ve mûtedil olmasını şart koşarlar.

Vururken de ne çok şiddetli, ne de çok hafif olmayıp vasat olması, vuran kimsenin elini başından daha yukarı kaldırmaması şart koşulmuştur. Kamçıya karşı olanlar, "kamçı ile vurulurken ölüm olursa vurana diyet gerekir" demişlerdir.

İbnu Hacer vurulacak cisimle ilgili ihtilâf hakkında şu açıklamayı yapar: "Müteahhirundan bazıları orta bir yol tutarak: "Mütemerrid yani içkide ısrarlı olanlara kamçı, zayıflara ve mütemerrid olmayanlara durumlarına göre elbisenin kenarı veya ayakkabılar kullanılır" demiştir. Uygunu da budur."

1640 ٢– وعن ثور بن زيد الدّيلي [أنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ اسْتَشَارَ فِي حَدِّ الخَمْرِ، فَقَالَ لَهُ عَلِيٌّ: أَرَى أَنْ تَجْلِدَهُ ثَمَانِينَ جَلْدَةً، فَإِنَّهُ إِذَا شَرِبَ سَكِرَ، وَإِذَا سَكِرَ هَذَى، وَإِذَا هَذَى افْتَرَىٰ فَجَلَدَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ثَمَانِينَ جَلْدَةً فِي حَدِّ الخَمْرِ]. أخرجه مالك.

2. (1640)- *Sevr İbnu Zeyd el-Dîlî* anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh), hamr için uygulanması gereken haddin miktarı hususunda (Ashabla) istişarede bulundu. Hz. Ali (radıyallâhu anh): "Seksen sopa vurulmasını uygun görüyorum" dedi. Çünkü kişi, içince sarhoş olur, sarhoş olunca hezeyana düşer (saçmalar), hezeyana düştü mü iftira atar. (İftiranın cezası ise 80 sopadır). Böylece Hz. Ömer (radıyallâhu anh) içki içenler için haddi 80 sopa takdir etti." [Muvatta, Eşribe 2, (2, 842).]

AÇIKLAMA: Önceki hadiste geçti.

1641 ٣– وعن عبدالرحمن بن أزهر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أُتِيَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِشَارِبِ خَمْرٍ وَهُوَ بِحُنَيْنٍ فَحَثَى فِي وَجْهِهِ التُّرَابَ، ثُمَّ أَمَرَ الصَّحَابَةَ فَضَرَبُوهُ بِنِعَالِهِمْ وَمَا كَانَ فِي أَيْدِيهِمْ حَتَّى قَالَ لَهُمْ: ارْفَعُوا، ثُمَّ جَلَدَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَرْبَعِينَ، ثُمَّ جَلَدَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ صَدْراً مِنْ إِمَارَتِهِ أَرْبَعِينَ، ثُمَّ جَلَدَ ثَمَـــانِينَ فِي آخِرِ خِلَافَتِهِ، وَجَلَدَ عُثْمَانُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ الحَدَّيْنِ كِلَيْهِمَا ثَمَانِينَ وَأَوبَعِينَ، ثُمَّ أَثْبَتَ مُعَاوِيَةُ الحَدَّ ثَمَانِينَ]. أخرجه أبو داود.

3. (1641)- *Abdurrahman İbnu Ezher* (radıyallâhu anh) anlatıyor:

"Huneyn'de iken Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e şarap için bir adam getirildi. Resûlullah (tahkiren) yüzüne toprak saçtı. Sonra Ashab'a emretti, ayakkabılarıyla ve ellerinde bulunan (deynek, çubuk vs) başka şeylerle adama "Yeter, çekin ellerinizi" deyinceye kadar vurdular. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vefatından sonra *Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anh) de içki içenlere kırk darbe vurdurdu. Arkadan Hz. Ömer (radıyallâhu anh) de halifeliğinin başlangıcında kırk sopa vurdurmaya devam etti. Ancak, hilâfetinin sonunda (insanlar azıp fısk artınca) seksen sopa vurdurdu.

Hz. Osman (radıyallâhu anh) ise iki kere hadd uyguladı: Birini kırk, diğerini seksen yaptı. *Hz. Osman*'dan sonra *Hz. Muâviye* (radıyallâhu anh) haddi seksende sâbit kıldı." [Ebû Dâvud, Hudud 37, (4487, 4488).]

AÇIKLAMA için babın ilk hadisine (1639) bakılsın.

1642 ٤ – وعن علي رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [جَلَدَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أرْبَعِينَ، وَأبُو بَكْرٍ أرْبَعِينَ، وَعُمَرُ ثَمَانِينَ، وَكُلٌّ سُنَّةٌ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

4. (1642)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "İçki haddi için, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kırk, Hz. Ebû Bekir kırk, Hz. Ömer (radıyallâhu anhümâ) seksen sopa vurdular. Hepsi de sünnettir. (Bu bana daha hoş geliyor)." [Müslim, Hudud 38, (1702); Ebû Dâvud, Hudud 36, (4480, 4481).]

1643 ٥ – وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال: [قالَ النَّبىُّ ﷺ: مَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ فاجْلِدُوهُ إلى الرَّابِعَةِ فَاقْتُلُوهُ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

5. (1643)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim (ısrarla) içki içerse dördüncü sefere kadar kamçılayın, sonra (devam ederse) öldürün." [Ebû Dâvud, Hudud 37, (4482); Tirmizî, Hudud 15, (1444).]

Ebû Dâvud'un, Kabîsa İbnu Züeyb (radıyallâhu anh)'den yaptığı bir rivâyette şöyle denmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a şarap içmiş bir adam getirildi. Hemen celde yapıldı, sonra tekrar getirildi, yine celde yapıldı, sonra tekrar getirildi, yine celde yapıldı, sonra tekrar getirildi yine celde yapıldı ve öldürme kaldırıldı. Artık, ölüm cezası bir ruhsat olarak kaldırılmıştı."

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet farklı şekillerde gelmiştir. Hepsi de ilk üçte ceza olarak

dayak atmayı, dördüncü seferde öldürmeyi emreder. *Tirmizî*'nin Buharî'den kaydettiği bir açıklamaya göre, bu emir, içki yasağının konduğu bidâyete aittir. Sonradan neshedilmiştir. Cumhur bu görüştedir. Bir kimse, içki yüzünden öldürülmez, dördüncü değil onuncu kere içmiş olsa bile.

Yine Tirmizî'nin, *İlel* kısmında açıkladığına göre, bu hadisle amel eden tek fakih çıkmamıştır. Dolayısıyle, bu hadisle amel etmeme hususunda icmâ hasıl olmuştur. Bazı alimler: "Hadis, hükmüyle amel edilmemesiyle hasıl olan icma ile mensuhtur" demiştir.

Yine Tirmizî, içki sebebiyle kimsenin öldürülmeyeceğini te'yid eden rivâyetlerden şunu kaydeder: *"Allah'tan başka ilah olmadığına şehâdet eden Müslüman kişinin kanı şu üç sebep dışında helâl olmaz: Cana can kısas, dul zâni, dininden dönen."*

Bazı âlimler: "Bu hadis, gerçek öldürmeyi değil şiddetle dövmeyi kastediyor" demiştir.

Şunu da belirtelim ki, müteahhirînden bazıları, bu hadisle amel edilmesi gerektiğini söylemiştir. Suyûti ve Sindî bunlardandır. Suyûti, Tirmizî'ye yaptığı Hâşiye'de, dördüncüde öldürmeyi ifade eden ondan fazla sahih ve sarih rivâyet kaydeder. Mensuh olduğunu söyleyenler muteber bir delil gösterememişlerdir.

1644 ٦ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهما: [أنَّ النَّبِىَّ ﷺ لَمْ يَقِتْ في الْخَمْرِ حَدّاً، وإنَّ رَجُلاً شَرِبَ فَسكِرَ فَلُقِىَ يَميلُ في الْفَجِّ(١) فأُتِىَ به النَّبِىُّ ﷺ، فلَمَّا حَاذَى بِدَارِ الْعَبَّاسِ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ انْفَلَتَ، فَدَخَلَ عَلى الْعَبَّاسِ فَالْتَزَمَهُ(٢) فَذَكَرَ ذلكَ لِلنَّبِىِّ ﷺ فَضَحِكَ وَقَالَ: أفَعَلَهَا، وَلَمْ يَأْمُرْ فيه بِشَىْءٍ]. أخرجه أبو داود.

ومعنى «لَمْ يُقِتْ» بضم أوله وكسر ثانيه لم يُقَدِّر ولم يحده بعدد مخصوص.

6. (1644)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hamr hususunda kesin bir hadd takdir etmedi. Bir adam içmiş, sarhoş olmuştu. Caddede yalpa yaparken kendisine rastladı. Adamı hemen tutup Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a getirmek için harekete geçtiler. Adam, Abbâs (radıyallâhu anh)'ın evinin hizasına

---

(١) الفج: الطريق الواسع بين الجبلين، والمراد به هنا أحد طرق المدينة.

(٢) أى التجأ الشارب إلى العباس، واعتنقه مستشفعا به.

gelince boşanıp kaçtı ve Abbâs'ın evine girerek ona iltica etti. Durum Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a anlatılmıştı, güldü ve: "Yani o, bunları (kaçma, girme ve iltica) yaptı mı?" dedi. Hakkında herhangi bir emir vermedi." [Ebû Dâvud, Hudud 36, (4476).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu sarhoş karşısındaki tavrından, haddu'l-hamr'ın haddler içerisinde en hafifi olduğuna delil bulur. Ancak Hattâbî şu ihtimal üzerinde de durur: O zâtın *Hz. Abbâs* (radıyallâhu anh)'ın evine girmesiyle ona dokunulmamış olması, bu zâtın ikrârı veya âdil kimselerin şehadetiyle suçunun sübut bulmaması sebebiyledir. Mümkündür ki, sokakta herhangi bir sebeple yalpa yaptığını görenler bunu sarhoşluktan yaptı zannettiler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, sarhoşluk görmedi ve bu yüzden onu terketti, hadd vurmadı."

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Allah'ın hududu meselesindeki titizliği gözönüne alınınca, bu tahminin oldukça kuvvetli bir ihtimal olduğu söylenebilir. Aksi halde, hududun tatbikatında gevşeklik gösterilmiş, açıkgöz olan kayırılmış olur ki, bu adalet sistemine olan güveni ve sistemin itibarını sarsar.

1645 ٧- وعن عمير بن سعيد النخعي قال: [سَمِعْتُ عَلِيّاً رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ يَقُولُ: مَا كُنْتُ لأُقِيمَ عَلَى أحَدٍ حَدّاً فَيَمُوتَ فَأجِدَ في نَفْسِي مِنْهُ شَيْئاً إلاَّ صَاحِبَ الخَمْرِ فَإنَّهُ لَوْ مَاتَ وَدَيْتُهُ(١)، فإنَّ رسولَ اللّهِ ﷺ لَمْ يَسُنَّهُ]. أخرجه الشيخان، وأبو داود، وقال: لَمْ يَسُنَّ فِيهِ شَيْئاً انَّمَا هُوَ شئٌ قُلْنَاهُ نَحْنُ].

7. (1645)- *Umeyr İbnu Said en-Nehaî* (rahimehullah) anlatıyor: "Hz. Ali (radıyallâhu anh)'yı dinledim, şunu söylemişti: "Ben hadd vurduğum kimselerden biri ölecek olsa, içimde üzüntü duymam, ancak içki sebebiyle hadd vurduğum ölürse onun üzüntüsünü hissederim. Çünkü o ölecek olsa (yakınlarına) diyet öderim. Zîra Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* içkinin haddi ile ilgili (kesin bir miktarı) sünnet kılmadı. İçki haddiyle ilgili miktarı biz takdir ettik." [Buhârî, Hudud 4; Müslim, Hudud 38, (1707); Ebû Dâvud, Hudud 36, (4486).]

---

(١) دفعت ديته لأوليائه.

AÇIKLAMA:

1- *Hattâbî* der ki: Hadd tatbiki sırasında mücrim ölecek olsa, haddi icra eden kimseye tazminat ödemesi terettüp etmez. Bu hususta ulemâ ittifak eder. Ancak içki haddi sebebiyle vurulan hadd sırasında ölüm vukua gelse buna diyet ödemek gerekir.

İmam Şâfiî bu meselede, hadd tatbikatında kullanılan vurma âletini gözönüne alır: "Eğer kamçı ile vurulmuş ve ölmüşse diyet ödenir, kamçı dışında bir şey ile vurulursa ölse bile diyet gerekmez. Bu meselede diyetin ödenmesi imamın akîlesine terettüp eder. Keza kırktan fazla vurulsa ve ölüm meydana gelirse yine diyet ödenir."

2- Hz. Ali'nin: *"Resûlullah içki haddi ile ilgili (kesin bir miktarı) sünnet bırakmadı"* sözü ile, bazı içki içenlere 40 sopa vurdurduğuna dair rivâyetleri İbnu Hacer şöyle te'lif eder: *"Resûlullah 80 sopayı sünnet kılmadı veya kırk darbeden fazlası için herhangi bir sünnet bırakmadı"* demektir. Nitekim Hz. Ali'nin *"...içki haddiyle ilgili miktarı biz takdir ettik"* sözü bunu te'yid eder. Bu sözüyle Hz. Ali, Resûlullah'tan sonra Hz. Ömer'in artırmış olduğu miktara işaret eder. Hz. Ali'nin içtihadlarıyla yapılan bu artırma ile irâde-i İlâhiyeye muvafık hareket edip etmemekten endişe duyduğu ve hatta korktuğu görülmektedir.

3- *Hz. Ali*'nin, "Resûlullah onu sünnet kılmadı" tâbirindeki zamirle "darbın sıfatı" kastedilmiş olabilir. Yani bu durumda mâna şöyle olur: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kamçı ile dövmeyi sünnet kılmadı, içki içenleri, el, ayakkabı, hurma dalı, elbisenin kenarıyla dövmeyi sünnet kıldı." Beyhakî bu hususa dikkat çeker.

1646 ٨– وعن ابن شهاب رَضِىَ اللهُ عنه [أنَّهُ سُئِلَ عَنْ حَدِّ الْعَبْدِ في الخَمْرِ، فَقيلَ: بَلَغَني أنَّ عَلَيْهِ نِصْفَ حَدِّ الحُرِّ]. أخرجه مالك.

8. (1646)- *İbnu Şihâb* (rahimehullah)'a:

"– Köle içki içecek olursa ona tatbik edilecek haddin miktarı nedir?" diye sorulmuştu, şöyle cevap verdi:

"– Bana ulaştığına göre, ona, hüre verilen cezanın yarısını uygulamak gerekir. *Hz. Ömer, Hz. Osman* ve *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhüm ecmain) içkide, kölelerine, hürlere tatbik ettikleri haddin yarısını tatbik ederlerdi." [Muvatta, Eşribe 3, (2, 842).]

1647 ٩– وعن ابن المسيب قال: [غَرَّبَ عُمَرُ رَضِىَ اللهُ عنه رَبيعَةَ بْنَ أُمَيَّةَ في الخَمْرِ إلي

خَيْبَرَ، فَلَحِقَ بِهِرَقْلَ فَتَنَصَّرَ، فَقَالَ عُمَرُ: لاَ أُغَرِّبُ بَعْدَهُ مُسْلِماً]. أخرجه النسائى.

9. (1647)- *Said İbnu'l-Müseyyeb* (rahimehullah) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh), içki sebebiyle Rebîa İbnu Ümeyye'yi Hayber'e sürdü. Oradan kaçıp Herakliyus'a giderek Hıristiyanlığa geçti. Hz. Ömer (radıyallâhu anh) bu hâdise üzerine: "Bundan böyle hiçbir Müslümanı sürmeyeceğim" dedi. [Nesâî, Eşribe 47, (8, 319).]

AÇIKLAMA:

Aslında hududa giren sürgün cezası sâdece zinâda vardır, içki haddinde sürgün cezası yoktur. İmam, ta'zir selâhiyetine dayanarak, bu çeşit cezalar verebilir. Şu halde Hz. Ömer, sürgün cezası vermeyeceğim demekle haddin miktarında kısıntı yapmış olmuyor, "ilave olarak verdiğim sürgün cezasını vermeyeceğim" demiş oluyor.

1648 • ١٠ – وعن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْه [أَنَّ رَجُلاً: كَانَ يُلَقَّبُ حِمَاراً، وَكَانَ يُضْحِكُ رَسُولَ اللهِ ﷺ أَحْيَاناً، وَكَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ قَدْ جَلَدَهُ فِي الشَّرَابِ، فَأُتِيَ بِهِ يَوْماً فَأَمَرَ بِهِ فَجُلِدَ، فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ: اللَّهُمَّ الْعَنْهُ، مَا أَكْثَرَ مَا يُؤْتَى بِهِ، فَقَالَ ﷺ: لاَ تَلْعَنُوهُ، فَوَاللهِ مَا عَلِمْتُ إِلاَّ أَنَّهُ يُحِبُّ اللهَ وَرَسُولَهُ]. أخرجه البخارى.

وفي رواية لأبى داود عن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْه: [لاَ تَقُولُوا هٰذَا، وَلٰكِنْ قُولُوا: اللَّهُمَّ ارْحَمْهُ، اللَّهُمَّ تُبْ عَلَيْهِ].

10. (1648)- *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Lakabı Hımâr olan bir adam vardı. Bu zat zaman zaman Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı güldürürdü. Hz. Peygamber bu adamı, içki sebebiyle dövdürmüştü. Bir gün yine içki suçuyla getirildi. Resûlullah emretti, celde uygulandı. Cemaatten birisi: "Allah'ım şu adama lânet et! Kaç sefer içki sebebiyle getirildi, bir türlü ıslah olmuyor)" diye beddua etti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"– Ona lânet etmeyin. Allah'a yeminle söylüyorum, bu adam hakkında bildiğim bir şey varsa o da Allah ve Resûlü'nü (samimiyetle) sevmiş olmasıdır" buyurdu." [Buhârî, Hudud 5.]

Ebû Dâvud'da, *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh)'den kaydedilen bir rivâyette: "Böyle söylemeyin, fakat şöyle deyin: "Ey Allahım, ona rahmet et, onun taksiratını affet!" buyurmuştur.

AÇIKLAMA:

1- *Burada lakabı zikredilen sahabi, Nuaymân İbnu Amr* (radıyallâhu anh)'dır. *Akabe, Bedr* ve sonraki savaşlara katılmıştır. Çok şakacı olduğu, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı güldürecek söz ve davranışlarda bulunduğu belirtilir. Meselâ Medine'ye turfanda bir şey gelince borçlanarak alıp Resûlullah'a hediye ettiği, borç ödeme zamanında, adamı Resûlullah'a götürüp, Hz. Peygamber'e ödettiği, keza zaman zaman borçla aldığı yağ ve balları Hz. Peygamber'e hediye ettiği, borç ödeme zamanında Hz. Peygamber'e ödettiği belirtilir. *Hz. Ebû Bekir*'le çıktığı Şam Seferi sırasında, eşyaların başını bekleyen arkadaşı Süveybıt'ı, gı-yabında "kölem" diye yoldan geçen kervana on deveye satar ve tenbih eder: "O inatçıdır, köle değilim der, inanmayın." Süveybıt'ı bağlayıp götürürler. Neden sonra durumdan haberdar olan *Hz. Ebû Bekir* adam göndererek kurtarır.

İbnu Hacer, bu zatla ilgili rivâyetlerin ihtilâflı olduğunu, te'lif edebilmek için iki şahsın varlığını kabul etmek gerektiğini söyler: 1- Nuayman, 2-Abdullah İbnu Nuayman. Bizim için teferruat gereksiz.

2- Lanet , Arapça'da iki mânada kullanılır:

a) Sebb yani hakaret, kötü söz mânasında.

b) Allah'ın rahmetinden uzak kalması. Bu, kelimenin aslîz mânasıdır.

Bir Müslümanın diğer bir Müslümana lanet edip edemeyeceği hususunda İslâm ulemâsı bazı görüşler ortaya koymuştur:

★ Âlimler, hadd tatbik edilen günahkârlara aslî manada lanetin kullanılmasını tecviz etmezler. Çünkü tatbik edilen haddin işlediği günaha kefaret olacağı, böylece günahtan kurtulacağı kabul edilmiştir. Hususan, hadiste belirtildiği üzere, Allah ve Resûlü'nü seven kimse için bu mânada lanet etmenin haram olduğu belirtilmiştir. Böylelerine Allah'tan af ve mağfiret dilemek mendubtur. Bu görüş sahipleri, kişi dinden çıkmadıkça, günahı sebebiyle lanet etmeye cevaz vermezler.

★ Zelle sebebiyle lanet mutlak olarak yasaktır.

★ Günahı açıktan işleyenlere lanet etmek caizdir.

★ Muayyen bir kimse hakkında lanet mutlak olarak yasaktır.

★ Muayyen olmayan kimse hakkında caizdir. Çünkü bu, kötü fiilden zecrdir, caydırmadır. Ama bu, muayyen kimse hakkında eza ve sebbdir, halbuki Müslümana eza yasaklanmıştır.

Nevevî'nin, el-Ezkâr'da bahsettiğine göre günahlardan birini işlediği bilinen bir kimsenin şahsına bedduada bulunmak, hadisin zahirine göre haram olmamalıdır. Gazali ise haram olduğuna işaret etmiştir. Demiştir ki: "Lanetin mânası, bir insan için kötülük istemektir, meselâ: Allah onun bedenine sıhhat vermesin! demek gibi. Bunlar hep mezmumdur."

Muayyen şahsa, cürmü sebebiyle, beddua edilebileceği kanaatinde olan Nevevî, cevaza delâlet eden hadisler meyanında, Resûlullah 'ın *"Sağ eliyle ye!"* emrine: *"Muktedir olamıyorum"* diye muhalefet edene: *"Muktedir olma!"* diye bedduasını misal verir. "Bunda, şeriatın hükmüne muhalefet edene beddua etmenin caiz olacağına delil vardır" der. Buhârî gibi bazıları, masiyetle muttasıf olanlara, isimlerini zikretmeden, umumî bir üslubla beddua etmenin caiz olacağına hükmetmişlerdir.

Bu sonuncu görüşü daha hikmetli bulan İbnu Hacer: "Bir kimsenin ismen lanet edilmesi, onu günahta ısrara veya tevbesinin kabulü hususunda ye'se atabilir, halbuki, beddua ve lânet, muayyen bir şahsa değil, günahla muttasıf olanlara umumî bir üslubla yapılacak olsa, bu o günahı işlemekten bir zecr ve caydırma ve işleyen kimseyi de ondan koparma ve uzaklaştırma olur" der.

Yeri gelmişken, Bulkînî'nin bir açıklamasını kaydedelim: Ona göre, yatağa davet ettiği karısı imtina edecek olursa, koca, şahsen beddua edebilir. Çünkü hadiste, böylesi kadınlara, sabah oluncaya kadar meleklerin lanet ettiği belirtilmiştir. Bazıları: "Burda lanet okuyan melektir, insanlar melekleri kendine örnek yapamaz..." gibi mülahazalarla bu meselede tevakkufu ihtiyar edenlere: "Melekler masumdur, masumlar örnek alınabilir" diye cevap vererek, Bulkînî'yi te'yid edenler olmuştur.

3- Ulemâ, bu rivâyetten hareketle, "mürtekibü'l-kebîre (büyük günah işleyen) kâfirdir" diyenleri reddetmiştir. Çünkü öylelerine lanet yasaklanıyor, üstelik dua emrediliyor.

4- Hadis, yasakları irtikab etmenin Allah ve Resûlü'nü sevmeye mani olmadığını göstermektedir. Mürtekibü'l-kebîrenin kalbinde samimi şekilde Allah ve Resûlü'nün sevgisi bulunabilir. Bu husus, sadedinde olduğumuz hadiste, bizzat Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kelamıyla sarihan ifade edilmiş olması, mesele üzerine mülahaza yürüteceklere en müskit cevaptır.

5- Keza, bu hadis, kendisinden mükerrer sefer masiyet sâdır olan kimsenin kalbinden Allah ve Resûlü'nün sevgisinin çıkıp gitmeyeceğine delil olmaktadır. Şu halde, bir başka hadiste ifade edilen: "İçki içen,

mü'min olduğu halde içki içmez" hadisinde, imanın nefyi kastedilmediği, kemâli kastedildiği şeklindeki yorumu, bu hadis te'yid eder. Yani o ifadede Resûlullah : "İçki içen kâfir olmuştur" demek istememiş, "Kişi kâmil bir imana sahip olarak içki içmez. İçki, imanı zayıflatır, derecesini düşürür" demek istemiştir. Ancak, hadiste şu mâna dahi mevcuttur ve bunun esas alınması gerekir: Günahkârın kalbinde Allah ve Resûlü'ne olan sevginin devam etmesi mutlak değil, mukayyeddir, bir şarta bağlıdır. O şart da günaha düşmüş olmasına pişman olması ve kendisine hadd tatbik edilmesidir. Böylece mezkur günah, ondan silinir. Böyle yapmadığı, günahları kalbten temizlemediği takdirde, kalbinin tekrarlar sebebiyle o günah üzere karar kılacağından korkulur. Çünkü, başka hadislerde her işlenen günahın kalpteki iman nurunu azalttığı, siyah lekeleri artırdığı belirtilmiştir.

6- Bu hadis, dördüncü veya beşinci sefer içki suçuyla gelen kimsenin öldürülmesine dair emrin neshedildiğini gösterir. *İbnu Abdilberr* bu şahsın elli seferden fazla bu suçla getirildiğini kaydetmiştir.

İÇKİ VE İDEOLOJİ VEYA SİNEĞİ KARTALA HÂKİM KILAN SİLAH

Bir sinek bir kartalı salladı vurdu yere
Yalan değil gerçektir ben de gördüm tozunu.

Yunus Emre

Batı, alkolün ne derece güçlü bir silah olduğunu geçmiş asırlarda keşfetmiştir. Öylesine güçlü ki, en ileri ateşli silahlar bile ona yetişememektedir.

Fethedilen Amerika kıtasında Kızılderililerin mukavemeti içki ile kırılmış, Afrika ve Okyanus adalarında birçok yerli kavimlerin nesilleri ve isimleri yeryüzünden içki ile silinmiştir. Kendi kitaplarında okuduğumuza göre, Batılı sömürgeciler, fethettikleri topraklardaki yerli ahaliye, bedava denecek derecede ucuz ve bol miktarda içki vererek, onları önce sarhoş, sonra da alkolik etmişlerdir. Bundan sonraki vetireyi anlamak zor değil.

Herkesi saran alkol iptilası... Ve *"zevkinden başka bir şey düşünmeyen"* insanlar yığını veya sürüsü...

Bu hâle gelmiş bir halka artık cemaat veya cemiyet denemez. Zîra insanları birbirine bağlayarak onlardan bir cemiyet meydana getiren şey, aralarında yaşayan mânevî bağlar, içtimâî değerlerdir: Din ve insanlık duygusu, aile ve akrabalık endişesi, şeref, haysiyet ve vatan hissi gibi. Bunları kaybeden insanlar artık yığındır, sürüdür, cemiyet değil.

Avrupalı fiilen keşfetmiştir ki zevkinden başka düşüncesi kalmayan alkoliklerde bu hisler külliyyen kaybolmakta.. neticede âileler çözülmekte ve dağılmakta, doğum korkunç şekilde düşmekte.. mevcut nüfus da çeşitli hastalıkların da araya girmesiyle hızla eriyip gitmekte.

Ve Batı istilâsına mukavemet, sıfıra müncer olmakta...

Bundan kolay, bundan kârlı istila yolu olur mu?

Bu silahsız, kansız, kavgasız istilâ metodunun keşfi, atomun keşfinden daha ehemmiyetli olmaz mı?

Nitekim İngiltere, 19. asırda bu yolla koca Çin kıtasını istilâya kalkmış, daha da müessir olabilmek için alkollü içkileri de yeterli bulmayarak, afyon başta olmak üzere uyuşturuculara başvurmuş, Hindistan'dan istihsal ettiği afyonu zorla Çin'e satmaya kalkmış.. Çin buna mu-

kavemet edince de, satışı zorla gerçekleştirmek için silaha sarılmıştır. 1839-1842 yılları, İngilizlerin uyguladıkları "içki ve uyuşturucular vasıtasıyla Çin'i istilâ planları"nın "Afyon Harbi" adıyla tarihe geçen silahlı safhasını teşkil eder.

"Bir sinek bir kartalı salladı vurdu yere

Yalan değil gerçektir dünya gördü tozunu."

Osmanlı Devleti'ni yıkmada da içki ve kadın önde gelen silah olmuştur. Şurda burda baş çekip halkı isyana teşvik eden liderler hep bu yolla, casuslar tarafından elde edilmiş, satın alınmış ve ikna edilmişlerdir. Bu konuda teferruat ve ibretâmiz canlı örnekler görmek, Arabistan, Yemen isyancılarının İngiliz ajanlarınca nasıl önce iğfal edilip sonra da isyana sürüldüklerini anlamak isteyenlere Doç. Dr. İhsan Süreyya Sırma'nın vesikalara dayanarak hazırladığı "Sömürü Ajanı İngiliz Misyonerleri" adlı kitabını tavsiye ederiz.(10)

İçki aleyhine beynelmilel teşkilatlar kuran, nutuklar çeken günümüz Batısı, bu huyundan vazgeçmiş olabilir mi?

Bu soruya "evet!" demek büyük bir gaflet, hatta gafletin ötesinde aptallık olur. Batı, dünyayı istilâ planında, bu silahın ehemmiyetini fazlasıyla takdir etmekte ve kullanmaya devam etmektedir. Batı'nın yaygarası, biraz da zararın kendine dokunmasından, silahının geri tepmesinden ileri gelmektedir. Zamanımızda içki ve uyuşturucular Batı gençliğinde bütün şiddetiyle yıkıma başlamıştır. Kader-i İlâhî belki de böyle cezalandıracaktır.

Ancak şunu iyi bilmemiz gerekmektedir: Bizim gibi geri kalmış, Batı'nın zebunu olmuş memleketlerde, şimdilerde, içki ve uyuşturucularla ifsad işi yerli ajanlarla, görünmez baskı güçleriyle, aldatıcı sloganlarla yürütülmektedir. Neokoloniyalizm denen yeni sömürgecilik metodu bu değil mi?

Yani Batı menfaatlerini, üçüncü dünya ülkelerinde, halkın her an reaksiyon gösterebileceği Batılı askerler, Batılı koloniler, Batılı elemanlar-

---

10– Aslında içki ve uyuşturucuların fitneciler tarafından kullanılışı tarih boyunca görülmüştür. Meşhur Alamut kalesini, fethedilmez şekilde tahkim ederek, orada yetiştirdiği fedaileriyle, Selçuklular döneminde ortalığı dehşete sokan Hasan Sabbah'ın silahı da içki ve uyuşturucular olmuştur. Fedailerinin, uyuşturucularla nasıl hazırlandığı kitaplarda teferruatlı olarak açıklanır.

1980 öncesi anarşi hâdiselerinde cesaret şurubu, cesaret hapı gibi adlar altında bu maddelerin ne kadar yaygın şekilde kullanıldığını gazetelerden, resmî beyanatlardan ibretle takip etmiştik.

la değil, yerli elemanlarla yürütmek. Yani içki, para, kadın gibi vasıtaları kullanarak, kafası, vicdanı, fikriyatı satın alınmış yerli aydınlarla. Mahallî kanı taşıyan, mahallî dili konuşan, mahallî kıyafeti taşıyan , pekçok zahiriyle özbe öz mahalli olan, fakat düşüncesiyle, fikriyle çalınmış aydınlarla... Batı'nın isteğine, menfaatlerine uygun hareket eden aydınlarla...

Üçüncü dünya ülkelerinde, Batı istilâ siyasetinin nüfuzu ve kontrolü altına düşen bir çok çevrelerde bugün hâlâ, terfi ve terakkinin, yeni ünvanlar iktisabının tavizsiz şartlarından biri içki içmektir. İçki içmeyenler o muhitlere alınmazlar. Ferdler, çeşitli vesilelerle yapılan içkili merasimlerde sıkca imtihandan geçirilirler. Bunlar, zâhirde masum bir anma, bir karşılama veya uğurlama merasimidir, bir yıldönümüdür, normal bir toplantıdır. Gerçekte ise, içkiye alıştırma ve içmeyenleri tesbit ameliyesidir. İçmeyenlerin belli safhalardan sonra yeni terfiler almaları hiç mümkün değildir. Çünkü kilit noktalarına yerleştirilmiş, memleketin âlî menfaatlerine hükmeden satılmış-aldatılmışlar içkiye zebun olmayanları istedikleri gibi kullanamazlar. Çünkü içki içmeyenler, "irtica", "çağdışı" ve benzeri kelimelerle ifade edilen Avrupa menfaatlerine zıt değerler taşıyor demektir, yerli değerlere bağlı, millî menfaatleri ön plana alabilecek demektir. Bu ise Avrupa menfaatlerinin hükümranlığını haleldar eden bir durumdur. Buna göz yumulamaz, müsamaha edilemez. Öyle ise yükselmek isteyen, üst makamlara liyakatini(!) yani millî ve mahallî menfaat ve değerleri, -gösterilen basit bir menfaat karşılığında- bir çırpıda tekmelemeye müheyya olduğunu isbatlamalıdır. Öyle ise yükselmek isteyenler bu isbatın en müessir, en mukni ve mücerreb delili olan içkiperestlik dinine intisab etmelidir; çünkü içkiye alışanlar potansiyel olarak; mübtelâ olanlar da fiilî olarak *zevklerinden* başka bir şey düşünmeyen robot insanlardır.

Üçüncü dünya ülkelerinde, alkol mübtelâları vasıtasıyla Avrupa menfaatleri adına fethedilmiş olan nice Alamut kaleleri vardır.

Rus halkı, Sovyet içtimâî hayatına intibak edebilmek için alkol almanın zaruretine öylesine inandırılmıştır ki, aileler çocuklarını, daha ilkokul çağında iken alkole alıştırmaktadırlar. Bunun niçinini anlamakta bir sağlık bakanının 1980'de sarfettiği şu söz bize yardımcı olur: *"Alkoliklerin sayısında artma olduğunu istatistiklerin göstermesi bizi sevindirir."*

Neticede Rusya'da nüfusun tamamına yakını alkolizmin tehdidi altına düşer, alkolden ölenlerin sayısı Amerika'ya nisbeten bin kat artar ve gazetelerde okuduğumuz üzere, Rus Devleti, kurtuluşu, alkolü yasaklamakta görmeye başlar.

Ve İslâm dinindeki, *"alkolün damlasının dahi haram olduğu"* hükmünün yüceliği, fıtrîliği bir kere daha ortaya çıkar.

Devletimizin, telâfisi zor noktalara gelmeden, Avrupa'nın sömürü silahı olan alkol konusunda daha ciddi tedbirler almasını temenni ederiz.

YEDİNCİ BÂB

HADDLERDE ŞEFAAT VE MÜSAMAHA HAKKINDA

1649 ١ – عن يحيى بن أبى راشد عن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُما [أَنَّهُ سَمِعَ رسـولَ اللهَ ﷺ يَقُولُ: مَنْ حَالَتْ شَفَاعَتُهُ دُونَ حَدٍّ مِنْ حُدُودِ اللهِ تعـالَى، فَقَدْ ضَادَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ، وَمَنْ خَاصَمَ في بَاطِلٍ وَهُوَ يَعْلَمُ لَمْ يَزَلْ في سَخَطِ اللهِ تعـالى حَتَّى يَنْزِعَ، وَمَنْ قَالَ في مُؤْمِنٍ مَالَيْسَ فِيهِ أَسْكَنَهُ اللهُ رَدْغَةَ الخَبَالِ(١) حَتَّى يَخْرُجَ مِمَّا قَالَ: وَمَنْ أَعَانَ عَلَى خُصُومَةٍ بِظُلْمٍ، فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللهِ تعالى]. أخرجه أبو داود.

« الرَّدْغَةُ »: بسكون الدال وتحريكها بعدها غين معجمة: الطين والوحل الكثير.

1. (1649)- *Yahya İbnu Ebî Râşid*'in İbnu Ömer'den naklettiğine göre, *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işitmiştir: *"Kim şefaat ederek, Allah'ın haddlerinden birinin tatbik edilmesine mani olursa Aziz ve Celil olan Allah'a muhalefet etmiş olur. Kim bilerek bâtıl bir dâvayı kazanmaya çalışırsa ondan vazgeçinceye kadar Allah kendisine buğzeder. Kim mü'mine onda olmayan bir kötülüğü nisbet ederse, bundan tevbe edinceye kadar cehennemliklerin vücudlarından çıkan irinlerden hâsıl olan çirkefin içine iskan eder. Kim haksız bir dâvaya yardımcı olursa, Allah'ın gazabını kazanmış olarak döner."* [Ebû Dâvud, Akdiye 14, (3597, 3598).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, şefaat yaparak, nüfuzunu kullanarak, baskı yaparak vs.

---

(١) جاء في الحديث: أن الخبال عصارة أهل النار. والخبال في الأصل: الفساد، ومعنى أنه يخرج مما قال أن يتحلل من ذلك المسلم الذى قال فيه القول.

hangi suretle olursa olsun haddlerden birinin infazına mani olmanın büyük günah olduğunu ifade ediyor. Çünkü Allah'a muhalefet etmek büyük günahtır. İslâm dini her hususta hatta ta'zire giren suçlarda bile şefaatte bulunmayı hoş karşılamış, fakat hududa giren cürümlerde bunu haram addetmiştir (1628. hadise ve açıklamasına bakılsın).

2- Kişinin bâtıl dâvayı bilmesi, kendisinin haksız olduğunu veya karşı tarafın haklı olduğunu bilmesidir. Şu halde açılan bir dâvada haksız olduğu halde, haklı mı haksız mı durumunu bilmeyen veya şüphe üzerinde olan kimse bu tehdidin altına girmez. Öyle duyduğunu anladığı veya karşı tarafın haklılığını bildiği dâvaları, mü'min kişi, kazanma derdine düşmemelidir, tâkip etmemelidir.

1650 ٢ – وعن الزبير بن العوام رَضِىَ اللهُ عَنْهُ [أَنَّهُ لَقِىَ رَجُلاً قَدْ أَخَذَ سَارِقاً يُرِيدُ أَنْ يَذْهَبَ بِهِ إِلَى السُّلْطَانِ فَشَفَعَ لَهُ الزُّبَيْرُ لِيُرْسِلَهُ، فَـقَالَ: لاَ حَتَّى أُبْلِغَ بِهِ إِلَى السُّلْطَانِ، فَـقَالَ الزُّبَيْرُ: إِنَّمَا الشَّفَاعَةُ قَبْلَ أَنْ يَبْلُغَ السُّلْطَانَ، فَإِذَا بَلَغَ السُّلْطَانَ لَعَنَ الشَّافِعَ وَالْمُشَفَّعَ].

أخرجه مالك.

2. (1650)- *Zübeyr İbnu'l-Avvâm* (radıyallâhu anh)'ın anlattığına göre, hırsızı yakalayıp sultana götürmekte olan bir adama rastlar. Zübeyr adamı salıvermesi için lehinde şefaatte bulunur. Adam:

"Hayır, sultana ulaştırıncaya kadar onu salmam" der. Zübeyr (radıyallâhu anh) şu açıklamayı yapar:

"Şefaat, sultana ulaşmadan önce caizdir. Sultana ulaştı mı, ondan sonra şefaat yapan da, şefaati kabul eden de mel'undur." [Muvatta, Hudud 29, (2, 835).]

AÇIKLAMA:

Hududa giren suçlar, sultana veya ona bedel hüküm verecek olan kimseye intikal ettikten sonra affetmek, şefaat etmek mümkün değildir. Bu paralelde yapılacak işlerin daha önceden yapılması gerekir. Bunun Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan bir örneğini müteakip rivâyette göreceğiz.

Dârakutnî'nin Hz. Zübeyr (radıyallâhu anh)'den kaydına göre Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

اِشْفَعُوا مَالَمْ يَصِلْ إِلَى الْوَالِى فَإِذَا وَصَلَ إِلَى الْوَالِى فَعَفَا فَلاَ عَفَا اللهُ عَنْهُ

"Mücrimlere şefaatinizi suçlu valinin önüne çıkmazdan önce yapın. Dâva valiye vardıktan sonra şefaatte bulunsanız, o da affetse Allah valiyi affetmez" buyurmuştur.

İbnu Abdilberr der ki: "Ben bunun aksini bilmiyorum. Günahkârlar lehine şefaat, dâva sultana ulaşmazdan önce güzeldir, hoştur, ama ona ulaştı mı cezayı vermesi üzerine borçtur."

1651 ٣– وعن صفوان بن أمية رَضِيَ اللهُ عَنْهُ [أنَّهُ تَوَسَّدَ رِدَاءَهُ فِي المَسْجِدِ، وَنَامَ فَجَاءَهُ سَارِقٌ فَأَخَذَ رِدَاءَهُ، فَأَخَذَ صَفْوَانُ السَّارِقَ، فَجَاءَ بِهِ إلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَأَمَرَ بِهِ أنْ تُقْطَعَ يَدُهُ، فَقَالَ صَفْوَانُ: إنِّي لَمْ أُرِدْ هٰذَا يَارَسُولَ اللهِ، هُوَ عَلَيْهِ صَدَقَةٌ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: فَهَلاَّ قَبْلَ أنْ تَأْتِيَنِي بِهِ]. أخرجه الأربعة إلا الترمذى.

3. (1651)- *Saffan İbnu Ümeyye* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Mescide uyumak üzere ridasını yastık yaparak uzanmıştı. Uyurken bir hırsız gelip ridasını aldı. Ama Saffan (uyanarak) hırsızı yakaladı, doğru Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e götürdü. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* derhal elinin kesilmesini emretti. Saffan:

"Ey Allah'ın Resûlü, ben bunu istememiştim, ridam ona sadaka olsun!" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Onu bana getirmezden önce niye yapmadın?" diyerek, teklifi reddetti." [Ebû Dâvud, Hudud 14, (4394); Nesâî, Sârik 4, (8, 68); Muvatta, Hudud 28, (2, 834).]

1652 ٤– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: ادْرَءُوا الحُدُودَ عَنِ المُسْلِمِينَ مَا اسْتَطَعْتُمْ، فَإنْ كَانَ لَهُ مَخْرَجٌ فَخَلُّوا سَبِيلَهُ، فَإنَّ الإمَامَ إنْ يُخْطِئَ فِي العَفْوِ خَيْرٌ مِنْ أنْ يُخْطِئَ فِي الْعُقُوبَةِ]. أخرجه الترمذى.

ولأبى داود عنها: [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ يَقُولُ: أقِيلُوا ذَوِى الهَيْئَاتِ(١) عَثَرَاتِهِمْ إلاَّ الحُدُودَ].

4. (1652)- *Hz. Aişe* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Elinizden geldikçe hadd cezalarını Müslümanlardan defedin. (Muteber) bir özrü varsa hemen salıverin. Zîra imamın yanlışlıkla affetmesi yanlışlıkla ceza vermesinden daha hayırlıdır." [Tirmizî, Hudud 2, (1424).]

---

(١) هم أصحاب المروءات. والخصال الحميدة الذين لا يعرفون بالشرّ فيزلّ أحدهم الزلة.

Ebû Dâvud'da yine Hz. Aişe'den gelen bir rivâyette: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "İtibarlı kimselerin hudud dışındaki zellelerinden vazgeçin" buyurmuştur." [Ebû Dâvud, Hudud 4, (4375).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet mevkuf ve merfu olarak gelmiştir. Haddlerin tatbikatında titiz olmayı, kesinlik kazanmadıkça, sübutta şüphe bulundukça haddleri tatbik etme cihetine gitmemeyi emretmektedir.

Bir başka rivâyette de, إدرئوا الْحدود بالشّبهات "Şüpheler sebebiyle hadd tatbikatını terkedin" denmektedir.

Şârih Muzhir der ki: "Hadis şunu demektedir: Hadd cezalarını, imkânınız ölçüsünde imama ulaşmazdan önce defedin. Zîra imam, hatâen aff cihetine giderse, hatâen hadd cezası vermesinden hayırlıdır. Zîra imama hadd suçu geldi mi ceza vermesi vacibtir."

Tîbî der ki: "Bu hadisin mânası şu hadisin mânasını te'yid eder:

تَعافوا الْحدود فيما بينكم فما بلغنى من حدٍّ فقد وجب

"Haddleri kendi aranızda affedin, (affı bana bırakmayın). Bana bir hadd intikal ederse onun infazı vâcib olur (af mümkün değildir.)"

Bu hadislerde hitap bütün Müslümanlaradır. Yani, dâva imama veya mahkemeye intikal etmeden hududun af, şefaat gibi yollarla terkedilmesi, resmiyete intikal ettirilmemesi.

Resmiyete intikal edince, imama ve kadıya af veya müsamaha terettüp etmez, bunlar şüphelerle hududu defetmeye çalışırlar. Nitekim Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, günahını itiraf edenlere *"Sende delilik var mı?"* veya *"Muhsan mısın?"* diye sormuş. Mâiz hakkında: "Onda delilik var mı?" "içmiş olmasın?" diye soruşturmuş, haklarında haddi tatbik etmemeyi meşru kılacak bir şüphe kapısı, bir özür aramıştır. Bütün bu örnekler, imamın haddleri şüphelere dayanarak terketmekle vazifeli olduğuna bir tenbihtir, uyarıdır. (Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şüphe aramasıyla ilgili örnekler için 1605. hadis görülebilir).

2- *Ebû Dâvud*'dan kaydedilen hadiste, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* itibarlı kimselerin *-ki zevi'l-hey'ât* diye geçer ve İmam Şâfiî bunu: "Kendisinden hile zuhur etmeyen" diye açıklar- hudud dışındaki zellelerini cezalandırma cihetine gitmemeyi tavsiye etmektedir. Zelle veya asre, ayak kayması, iradî olarak düşünülerek yapılmayan hata mânasına gelir. Şu halde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, mü'minlerin hata ve

kusurlarının üzerine gidilmemesini umumî olarak daha müsamahalı, bunları teşhir ve tecziyede daha dikkatli olunmasını emretmiş olmaktadır. Burada hitap öncelikle ceza verecek olan makama, imamadır.

Hattâbî der ki: "Hududa girmeyen suçların cezasını takdir yetkisi imama aittir. Bu rivâyet imamların ta'zirde muhayyer olduğunu göstermektedir, dilerse ceza takdir eder, dilerse terkeder. Ta'zir de hadd gibi vâcib olsaydı, itibarlılarla itibarlı olmayanlar eşit olurlardı."

1653 ٥– وعن ابن المسيب رضىَ الله عَنْهُ [أنَّ رَجُلاً مِنْ أسْلَمَ يُقَالُ لَهُ هَزَّالٌ شَكَا رَجُلاً(١) إلى رســـولِ الله ﷺ بالزِّنا، وَذلكَ قبْلَ أنْ يَنـزِلَ: وَالَّذين يرمُونَ المُحْصَنَات. الآيَة، فقَالَ النَّبىُّ ﷺ يا هَزَّالُ: لَوْ سَتَرْتَهُ بِرِدَائِكَ لكَانَ خَيْراً لَكَ]. أخــرجــه مــالك، وأبو داود.

5. (1653)- *İbnu'l-Müseyyeb* (rahimehullah) anlatıyor: "Eslem kabilesinden Hezzâl denen bir adam, bir başkasını Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a zinâ isnad ederek şikâyet etti. Bu hâdise: وَالَّذيـــنَ يرمُونَ المُحْصَنَاتِ **"Namuslu ve hür kadınlara (zinâ isnadıyla) iftira atan, sonra (bu babta) dört şahit getirmeyen kimselerin her birine de seksen deynek vurun"** (Nur 4) âyetinin nüzûlündan önce idi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* adama: *"Ey Hezzâl, onu ridân ile örtseydin, senin için daha hayırlı idi"* dedi." [Muvatta, Hudud 3, (2, 821); Ebû Dâvud, Hudud 6, (4377).]

AÇIKLAMA:

Bazı rivâyetlerde, Hezzâl'ın cariyesine Mâiz'in muvâkaada bulunduğu, bunun üzerine, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e Mâiz'i şikâyet ettiği belirtilir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mübalağalı bir üslubla (ridanla Mâiz'i örtseydin diyerek) Müslümanın setredilmesini, hadd cezasına çarptırılması için isticâl gösterilmemesini tavsiye etmiş bulunmaktadır. Ancak, daha önce açıklandığı üzere (1605. hadis) Mâiz, gelip günahını itiraf edecek ve Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de recme mahkum edecektir.

1654 ٦– وعن هانئ بن نيار رضىَ الله عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ النَّبىَّ ﷺ يَقُولُ: لاَ يُجْلَدُ فَوْقَ

---

(١) الرجل: هو ماعز بن مالك الأسلمى.

عَشْرَةِ أَسْوَاطٍ إِلاَّ فِي حَدٍّ مِنْ حُدُودِ اللّٰهِ تَعَالَى]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

6. (1654)- *Hâni' İbnu Niyâr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Allah'ın haddlerinden bir hadd olmadıkça hiç kimse on kırbaçtan fazla dayağa mahkum edilemez" buyurdu."[Buhârî, Hudud 42; Müslim, Hudud 40, (1708); Ebû Dâvud, Hudud 39, (4491); İbnu Mâce, Hudud 32, (2601).]

AÇIKLAMA:

Bu, ulemânın çokca ihtilâf ettiği bir hadistir. Haddler dışında ne miktar ceza verilebilir? Bu bahsin giriş kısmında da belirttiğimiz gibi hadd dışında te'dib ve ta'zir cezaları da var. Te'dib, terbiyevî maksadlara yönelik belli kayıt ve şartlar tahtında anne, baba, koca veya hoca gibi büyüklerin sorumlulukları altındakilere uyguladıkları cezalardır. Ta'zir ise miktarı imama veya hâkime bırakılan haddlerin dışında kalan cezalardır. Şu halde, sadedinde olduğumuz hadis, te'dib ve ta'zir suçlarının on darbeyi geçmemesini âmirdir.

Ancak ulemâ, başka rivâyet ve karineleri de dikkate alarak farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. *İbnu Hacer* bunların bir kısmını Buhârî Şerhi'nde hülâsa eder. Biz de mevzuyu oradan yapacağımız bazı iktibaslarla aydınlatacağız: Açıklamasına haddin tarifiyle başlayan şârih der ki: "(Hadiste geçen) hadden murad, Şâri tarafından ne miktar dövüleceği belirtilen cürümdür veya hususî dayaktır veya hususî ukubettir. Bu meselede ittifak edilen suçlar: Zinânın aslı, hırsızlık, sarhoş edici şeyin içilmesi, zinâ iftirası, katl, cana can kısas, organlarda kısas, irtidad edenin öldürülmesi. Ancak son İki suçun (kısas ve mürtedin öldürülmesi) hadd sayılıp sayılmayacağında ihtilâf edilmiştir."

İrtikab edenin cezayı hak ettiği bir kısım cürümler vardır, bunlara verilecek cezaya hadd denir mi denmez mi ihtilâf edilmiştir. Bunlar: Âriyet olarak alınan şeyi inkâr, livata (homoseksüalite), hayvana temas, kadının erkek hayvanı üzerine çekmesi, müsâhaka (tenasül organlarını birbirine değdirmek suretiyle tatmin), zaruret olmadığı halde kan, meyte (lâşe) ve domuz eti yemek, sihir yapmak, içki iftirasında bulunmak, tenbellikle namazı terketmek, Ramazan orucunu mâzeretsiz yemek, zinâ yaptı diye ta'rizde [11] bulunmak.

Bazı âlimler, sadedinde olduğumuz hadiste geçen hadden maksadın

11– Burada ta'riz'den kastedilen şey, açık bir iftira yani kazf olmayıp zina ettiğini ima eden, zihne bu mânayı ilham eden ifade tarzıdır.

hakkullah olduğunu söylemiştir. *İbnu Dakîki'l-Îd* der ki: "Bana ulaştı ki, bazı muasır âlimler bu mânayı şöyle takrir etmişlerdir: "Haddi, zikredilen miktarı belli cezalara tahsis etmek fukâha tarafından vaz'edilmiş ve benimsenmiş bir durumdur. Ancak şeriat örfünde, başlangıçta, büyük küçük her mâhiyete hadd denmekte idi." *İbnu Dâkîki'l-Îd* bu görüşü şöyle tenkid eder: "Burada zâhirden ayrılma var. Bu iş nakille mümkündür. Asıl olan naklin yokluğudur." Devamla der ki: "Şâyet biz, hukukullaha giren her bir hakta on adetden fazla vurmaya müsaade edersek bize kendisiyle menetmeyi sağlayacağımız bir şey kalmaz. Zîra, sayıları belli olan haramlar dışında kalan şeyler haram değildir. Ta'zir ise, haram olmayan şeyde meşru olmaz. Öyle ise, (şeriatın belirlediği suçlar dışında kalan bir fiil için haddler hakkında konan miktardan) daha fazla ceza vermenin bir mânası kalmaz."

İbnu Hacer bu mütâlayı kaydettikten sonra der ki: "İbnu Dakîki'l-Îd'in işaret ettiği muasırı, *İbnu Teymiyye*'dir. Mezkur sözü, onun arkadaşı İbnu'l-Kayyim benimsemiş ve demiştir ki: "Burada verilecek doğru cevap şudur: "Burada hududdan kastedilen şey, Allah'ın emir ve nehiyleridir. Nitekim şu âyette kastedilen de budur: وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللّٰهِ فَاُولٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ **"...Bunlar Allah'ın hudududur (emirleri, kanunları), kim bunlara uymazsa onlar zâlimdirler"** (Bakara 229). Bir başka âyette hududa uymayanlar için: فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ **"...nefsine zulmetmiştir"** (Talâk 1) buyurulmuştur. Bir başka âyette de: تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ فَلَا تَقْرَبُوهَا **"Bunlar Allah'ın hudududur (yasakları), sakın onlara yaklaşmayın"** (Bakara 187) buyurulmuştur. Bir başka âyette: وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا **"Kim de Allah ve Resûlü'ne isyan eder ve Allah'ın hududunu (sınırlarını) çiğneyip geçerse, onu içinde ebedî kalacağı bir ateşe koyar"** (Nisa 14) buyurulmuştur." Sonra İbnu'l-Kayyim: "Ma'siyete girmeyen te'diblerde ondan fazla vurulmaz, babanın evlâdını te'dibi gibi" der.

İbnu Hacer, bu iktibastan sonra kendi görüşünü şöyle açıklar:

"Günah ameller (meâsi) bir kısım derecelere ayrılabilir. Hakkında verilecek cezanın miktarı belirlenmiş olan suçlarda ceza artırılamaz, bu asılda müstesna kılınmıştır. Hakkında ceza belirlenmemiş olan suça gelince, eğer bu büyük bir suçsa, buna -tıpkı işaret edilen âyetlerde olduğu üzere- *"hadd"* denmesi ve cezasının artırılması, müstesnaya dâhil edilmesi caizdir. Eğer bu küçük bir suçsa, işte, artırma câiz değildir sözüyle bu kastedilmiştir. Takiyuddin İbnu Dakîki'l-Îd'in mezkur muasırından kaydettiği görüşü -şâyet kasdı bu idiyse- bertaraf eder.

İbnu Mâce ta'zirle ilgili olarak Ebû Hüreyre'den şu rivâyeti kaydeder: لا تعذروا فوق عشرة اسواط *"On kamçıdan fazla ta'zir cezası vermeyin."* Selef, bu hadisin delâlet ettiği hükümde (medlulünde) ihtilâfa düşmüştür. Leys, ve -meşhur kavlinde- Ahmed, İshak ve bazı Şafiîler bunun zâhirini esas almıştır. Mâlik, Şâfiî ve Ebû Hanife'nin iki arkadaşı (İmam Muhammed ve Ebû Yusuf): "On kamçıdan fazla ceza caizdir" demişlerdir. Ancak ziyade edilebilecek miktarda tekrar ihtilafa düşmüşlerdir. Şâfiî: "En az miktardaki hududa ulaşmamalıdır" demiştir. Ayrıca en az miktardaki hududdan ne anlamalıdır, hür kimsenin hududunu mu kölenin hududunu mu? (Zîra köleye tatbik edilen hadd, hüre takdir edilenin yarısıdır). Bu hususta iki kavl var:

Bir kavle göre her ta'zir, kendi cinsinden bir hadde göre tesbit edilir ve o haddin miktarını aşmaz.

Diğer bir görüşe göre: Bu imama kalmıştır, dilediği miktarda takdir eder. Ebû Sevr bu görüştedir.

Bu hususta şu farklı görüşler rivâyet edilmiştir:

★ *Hz. Ömer*'in *Ebû Musa* (radıyallâhu anhümâ)'ya: "Ta'zir cezasında yirmi kamçıdan fazla vurma" diye yazdığı belirtilmiştir.

★ Hz. Osman'a göre ta'zir otuz kamçıdır.

★ Hz. Ömer'in kamçıyı 100'e çıkardığı da mervîdir.

★ *İbnu Mes'ud, Mâlik, Ebû Sevr ve Atâ'*dan, "Ta'zir cezası, şuçu mükerrer işleyene verilmelidir, bir kere işleyene ne hadd, ne ta'zir vardır" dediği rivâyet edilmiştir.

★ *Ebû Hanife* ta'zirin kırk kamçıdan az olmasına hükmetmiştir.

★ *İbnu Ebî Leylâ* ve *Ebû Yusuf:* "Doksan beş kamçıyı geçmemeli" demişlerdir.

★ *İmam Mâlik* ve *Ebû Yusuf*'tan bir rivâyete göre "seksen kamçıya ulaşmamalıdır."

Bu kaydedilenler, hadisle ilgili söylenenlerden bir kısmıdır.

★ Bazıları, hadiste kaydedilen tahdidin sopa (celde) ile ilgili olduğunu söylemiştir. Meselâ, çubuk veya elle vurmada on vuruştan fazla olabilir, ancak hududun en azını geçemez. Şafiîlerden İstahrî böyle demiştir. İstahrî, bunu söylerken darb (vurma) lafzıyla gelen rivâyeti görmediğini ortaya koymuştur.

★ Bazıları, bu hadisin mensuh olduğunu söylemiştir. Neshe, Ashâb'

ın (bununla amel etmeme hususundaki) icmâı delâlet eder. Bununla Tâbiin'den herhangi birinin amel etmiş olması da reddedilmiştir. Fukahâdan Leys İbnu Sa'd'ın görüşü budur.

★ Bazıları bu hadisin, kendisinden daha kuvvetli olan bir şeye muhalefet ettiğini, bu şeyin te ta'zirin hududa muhalif bir ceza olduğu hususundaki icma olduğunu söylemiştir. Bunlara göre, sadedinde olduğumuz hadis ise ta'ziri on ve daha aşağısı ile sınırlamakta ve böylece bir nevi hadd olmaktadır, halbuki ta'zirin miktarını, sayı yönüyle değil, teşdid ve tahfif yönüyle takdir etme işinin imama bırakıldığı hususunda da icma vardır. Zîra ta'zir, (insanları kötülükten) caydırmak için meşru kılınmıştır: İnsan vardır sözden anlar vazgeçer, insan vardır şiddetli dayak da fayda etmez. Bu sebeple herkese uygulanacak ta'zir durumuna göre farklı olabilir.

Bu görüş de tenkid edilmiş ve: "Hadd cezası ferde göre artmaz, eksilmez" denmiş, keza: "Tahfif ve teşhid müsellemdir ancak, mezkur adede müracaat edilmekle birlikte ferdlerdeki cayma durumu nazara alınmamaktadır. Nitekim hadd cezasının kötülükten caydıramadığı insanlar var, buna rağmen (böylelerini illa da caydırmak için) hadd cezasına ta'zir eklenmez. Şâyet her ferd ayrı ayrı nazara alınacak olursa haddin artırılması veya suçluya haddle birlikte ta'zir cezasının da verilmesi gerekir" denmiştir.

Kurtubî, Cumhur'un sadedinde olduğumuz hadisin delalet ettiği mâna ile hükmettiğini söylemiştir. Ancak Nevevî bunun aksini söylemiştir. Esas olan da Nevevî'nin sözüdür, çünkü, bu hadisle hükmeden bir sahabe bilinmiyor. *ed-Dâvudî* bu hususta özürde bulunarak: "Bu hadis İmam Mâlik'e ulaşmamıştır, o, cezanın, işlenen günaha uygun olması kanaatinde idi, böyle bir görüş, hadisin ona ulaşması hâlinde onun (Mâlik'in) bundan yüz çevirmeyeceğini gösterir, öyle ise, kendisine ulaşan kimsenin bu hadisle amel etmesi gerekir" der.

1655 ٧– وعن حكيم بن حزام رضى الله عنه قال: [نَهَى رَسُولُ اللّهِ ﷺ أنْ يُسْتَقَادَ في المَسْجِدِ، وأنْ تُنْشَدَ فِيهِ الأشْعَارُ، وأنْ تُقَامَ فِيهِ الحُدُودُ]. أخرجه أبو داود.

7. (1655)- *Hakîm İbnu Hizâm* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mescidde kısas infazını, şiir okunmasını ve haddlerin tatbik edilmesini yasakladı." [Ebû Dâvud, Hudud 38, (4490).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, ibâdetten başka -istirahat, hasta ve yaralıların tedavisi,

misafirlerin ağırlanması, hapis.. gibi birçok- maksadla kullanılmış olan mescidde aslında meşru olan üç şeyin yasaklandığını ifade ediyor:

1- *Kısas infazı:* Yani bir adamı haksız yere öldüren kimsenin öldürülmesi, sakatlayan kimsenin sakatlanması... Bazı şârihler bu yasağı, mescidin kanla kirleneceği sebebiyle izah ederler. Maamafih: "Mescid bu maksadla inşa edilmemiştir" diyen de olmuştur.

2- *Şiir inşadı:* Bundan daha ziyade kötü şiirlerin kastedildiği belirtilmiştir.

3- *Hadd tatbiki:* İnsanlara müteallik veya Allah'a müteallik her çeşit hadd cezalarının icra ve infazı. Bu çeşit infazlar mescidin hürmetini bozacağı gibi, kirlenmesine de sebep olabilecektir. *Aliyyu'l-Kârî* ayrıca, mescidlerin zikrullah ve namaz için bina edildiğini, hadd infazı için inşâ edilmediğini kaydeder.

1656 ٨ـ وعن أبى أمامة بن سهل بن حنيف عن بعض أصحاب رسول الله ﷺ من الأنصار قال: [اشْتَكَى رَجُلٌ مِنَ الأَنْصَارِ حَتَّى أُضْنِىَ، فَعَادَ جِلْدَةً عَلَى عَظْمٍ، فَدَخَلَتْ عَلَيْهِ جَارِيَةٌ لِبَعْضِهِمْ فَهَشَّ(١) لَهَا فَوَقَعَ عَلَيْهَا، فَدَخَلَ عَلَيْهِ رِجَالٌ مِنْ قَوْمِهِ يَعُودُونَهُ، فَأَخْبَرَهُمْ بِذَلِكَ، وَقَالَ: اسْتَفْتُوا لِى رَسُولَ اللهِ ﷺ فَإِنِّى وَقَعْتُ عَلَى جَارِيَةٍ دَخَلَتْ عَلَىَّ، فَذَكَرُوا ذَلِكَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ، وَقَالُوا مَا رَأَيْنَا بِأَحَدٍ مِنَ الضُّرِّ مِثْلَ الَّذِى هُوَ بِهِ، وَلَوْ حَمَلْنَاهُ إِلَيْكَ لَتَفَسَّخَتْ عِظَامُهُ، مَاهُوَ إِلاَّ جِلْدٌ عَلَى عَظْمٍ، فَأَمَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ يَأْخُذُوا لَهُ مِائَةَ شِمْرَاخٍ(٢) فَيَضْرِبُوهُ بِهَا ضَرْبَةً وَاحِدَةً]. أخرجه أبو داود والنسائى.

8. (1656)- *Ebû Ümâme İbnu Sehl İbni Huneyf,* Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ensârî bazı sahabelerinden naklen anlatıyor: "Ensâr' dan bir adam hastalandı ve çöktü, öyleki bir kemik bir deriye döndü. Bir ara Ashab'dan birine ait bir cariye hastanın yanına girmişti. Adam, ona müncezib oldu ve temasta bulundu. Bu sırada, kavminden kendisine geçmiş olsun ziyaretine gelenler oldu. Yaptığı işi onlara haber verdi ve:

"Benim için Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sorun, ben yanıma

(١) أى ارتاح وخفّ، وفي القاموس: الهشاشة والهشاش: الارتياح والخفة والنشاط.

(٢) الغصن من العثكال الذي يكون عليه التمر.

giren bir cariyeye temasta bulundum" dedi. Durumu Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e anlattılar ve ilâveten:

"Hiç kimsede hastalığın bu derece şiddetlisini de görmedik. Adamı sana getirmeye kalksak kemikleri kırılıp dağılacaktır, bir kemik bir deriden başka bir şey değil!" dediler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Yüz tane hurma çubuğu alın, (bunları tek bir sopa halinde bağlayıp) adama bir kere vurun!" diye emretti." [Ebû Dâvud, Hudud 34, (4472); Nesâî, Kudât 22, (8, 242); İbnu Mâce, Hudud, 18, (2574).]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivâyet, hadisin Ebû Dâvud'daki vechidir. İbnu Mâce'nin rivâyeti, bunu mânen desteklemektedir. Hadisin Nesâî'deki vechinde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın adama hastalığı sebebiyle acıdığı, bu sebeple cezayı hafiflettiği belirtilir. Hadisin bir vechinde, yüz tane ince dal (şimrâh) ihtivâ eden bir hurma dalı (=iskâl) getirip onunla bir kere vurduğu belirtilir. İskâl diye hurma salkımını taşıyan dala denir.

Hadis, hadd sırasında sopa darbesine dayanamayacak olan hastaya, üzerinde yüz ince çubuk ihtiva eden bir hurma salkımı veya buna benzer bir şey vurulabileceğine delil olmaktadır. Ancak bu vuruşta, daldaki bütün çubukların suçluya değmesi şarttır. Maamafih değdiği hususunda duyulacak itimad yeterlidir diyen de olmuştur.

Şevkânî, bu çeşit hilenin şer'an caiz olduğunu söyler ve Kur'ân'dan şu âyeti delil gösterir: وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاضْرِبْ بِهِ وَلَا تَحْنَثْ **"Eline bir demet sap al da onunla vur. Yemininde durmazlık etme"** (Sad 44).[12]

İbnu'l-Hümâm der ki: "Bir hasta zinâ yapar ve muhsan olduğu için de hak ettiği hadd recm ise hadd tatbik edilir, çünkü zâten ölümü haketmiştir. Bu hâlde recmedilmesi evlâdır. Ancak (muhsan değilse ve dolayısıyla ona terettüp eden) hadd celde (dayak) ise, iyileşinceye kadar dövülmez. Zîra, bu durumda celde tatbik edilmesi, onun helâkına sebep olabilir, adam ise buna müstehak değildir. Eğer, iyileşme ümidi olmayan bir hasta ise, *Hanefîlere* ve *Şâfiîlere* göre, yüz şimrâh (ince çubuk) ihtiva eden bir hurma dalı (iskâl) bir kere vurulur. Her şimrâhın bedenine

12– Ayet, Hz. Eyyup'la ilgili. Tefsirlerde gelen açıklamaya göre, hastalığı sırasında, bir gün çağırdığı zaman hanımı hizmetine geç gelmişti. İyileşince, yüz sopa vuracağına yemin etti. Kadın ihlâs ve sadakatla hizmet etmekte olduğu için, Eyyup Peygamber (aleyhisselam)'e, yüz ekin sapından yapacağı değnekle bir kere vurması, böylece yeminini yerine getirmesi vahyedilmiştir.

ulaşması şarttır. "Bu durumda, iskâlin (hurma dalının) açık vaziyette olması gerekir" denmiştir.

1657 ٩– وعن علي رضيَ اللهُ عنْهُ قـال: [قـال رسول الله ﷺ: مَنْ أصابَ حَدّاً فـعُجِّلَ عقوبتُهُ في الـدُّنيا، فـالله أعْدَلُ منْ أنْ يثنّي عليه العُقوبَةَ في الآخِرَة، ومَنْ أصابَ حَدّاً فستَرهُ اللهُ تعـالى عليْهِ وعَفا عنهُ، فَاللهُ أكرَمُ منْ أنْ يعُودَ في شيءٍ قدْ عفا عنه].

أخرجه الترمذى.

9. (1657)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim bir hadd cürmü işler de, cezası dünyada verilirse, Allah'ın adaleti kuluna âhirette ikinci sefer ceza vermeye müsaade etmez. Kim de bir hadd cürmü işlemiş, Allah da onun günahını örtmüş ve affetmiş ise, Allah'ın keremi affettiği şeyden dolayı ona dönüp ceza vermeye müsaade etmez."* [Tirmizî, İmân 11, (2628).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, gizli işlenen bir günâhın açıklanmamasına ve tevbe ile af talebinde bulunulmasına teşvik etmektedir. Bu mânayı te'yid eden başka rivâyetleri de gözönüne alan İslâm uleması: "Başkasına gizli kalan günahları örtmek açıklamaktan daha iyidir" demekte müttefiktir.

2- *İbnu Cerir* der ki: "Bu hadiste (işlenen cürme terettüp eden) haddin dünyada yerine getirilmesi, -mahdud (yani hadd cezasını çeken kimse) tevbe etmese bile- günahına kefâret olur. Aksi hâlde kebâir ehli, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in görüşü hilâfına ebedî cehennemlik olur. Zîra dünyevî ceza, tevbe de etmek şartıyla günâha kefâret olsaydı, bu hüküm âhirette de câri olur, dolayısıyla tevhid ehli için ateş cezası, onları, -dünyada yapılmış bir tevbenin yokluğu sebebiyle- ebedî cehennemden kurtaramazdı.

Nassların: "Muvahhidler, cehennemde ebedî kalamazlar" şeklindeki açıklaması, belirtilen görüşü reddeder.

1568 ١٠– وعنه رضيَ اللهُ عنْهُ قـال: [قـال رسـول الله ﷺ: رُفِعَ القَلَمُ عنْ ثلاثةٍ: عنِ النَّائمِ حتَّى يستَيقِظَ، وعَنِ الـصَّبيِّ حتَّى يحتَلِمَ، وعَنِ المَجنُونِ حتَّى يعْقِلَ]. أخرجه

أبو داود والترمذى.

وزاد أبو داود في أخرى: [وعَنِ الخَرِفِ].(١)

10. (1658)- Yine *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: " Kalem üç kişiden kaldırılmıştır: Uyanıncaya kadar uyuyandan, ihtilâm oluncaya kadar çocuktan, aklı erinceye kadar mecnundan." [Ebû Dâvud, Hudud 16, (4398, 4403); Tirmizî, Hudud 7, (1423); Nesâî, Talâk 21, (6, 156); Ebû Dâvud, diğer bir rivâyette şu ziyadeyi kaydetmiştir: *"...yaş sebebiyle aklı fesâda uğrayandan..."*]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, kişiye hukukî ehliyetin tanınması ve bir kısım mükellefiyetlerin yüklenmesi gibi pek ciddi meselelerde atıfda bulunulan mühim bir hadistir. Âlimler bu hadiste zikredilen "kalem" ve "kalemin kaldırılması" gibi ibarelerin hem mecaz ve hem de hakikat olabileceğini belirtmişlerdir. Mecaz olması durumunda bunlarla adem-i teklif'in kinaye edildiğini belirtirler. Çünkü teklif, yazmayı gerektirir. Nitekim âyet-i kerimede Müslümanların oruç mükellefiyeti: كُتِبَ علَيْكُمُ الصِّيَامُ **"Size oruç yazıldı"** (Bakara 183) diye ifade edilmiştir. Yazı için, yazma âleti olan kalem gerekli olduğuna göre, teklif için kalem lazımdır. Öyle ise kalemin kaldırılması, teklifin kaldırılmasını ifade eder. Sonuç olarak bu üç grup insandan teklifin yani sorumluluğun kaldırılmış olduğu kalemin kaldırılmasıyla ifade edilmiş olmaktadır.

Kalemle hakikat murad edilmiş olması halinde, o: اوّلُ مَاخَلَقَ اللهُ القَلَمُ فقَالَ لَهُ اكْتُبْ فكَتَبَ مَا هُوَ كَائِنٌ إلَى يوْمِ القِيَامَةِ *"Allah'ın ilk yarattığı şey kalemdir. Onu yaratınca, "Yaz!" diye emretti. O da kıyamete kadar olup bitecekleri yazdı"* hadisinde zikredilen kalemdir. Kulların iyi ve kötü bütün fiillerini bu kalem hakikaten yazmıştır. Keza taatlerin sevabını, kötülüklerin cezalarını da bu kalem eksiksiz yazmıştır. Allah, işte bu kalemi yaratmış ve yazmasını emredip, kıyamete kadar cereyan edecek şeyleri yazması için Levh-i Mahfuz'un üzerine koymuştur. O da bu emre uyarak herşeyi yazıp tamamladı.

Çocuğun, mecnunun ve uyuyanın fiillerinden dolayı onlara günah yoktur, kalem de günah yazmamaktadır, bununla onlara teklif de yoktur. Allah, diğer şeyler arasında kalemin bunları yazmamasına hükmetmiştir.

---

(١) الخرف: الذى فسد عقله لكبر سنه.

Hemen belirtelim ki, günümüzde çocuk meselesini her yönüyle müstakillen ele alıp, binası, hâkimi, kanunu ve usul-i muhakemesi ayrı çocuk mahkemeleri kuran Batı'da bile yakın zamana kadar, çocuklar, işlediği suça göre, idam edilmeye varıncaya kadar, büyüklerle aynı hukukî sorumluluğa tabi iken, Müslümanların tâ bidâyetten beri bu hadise dayanarak çocukları, yaptıklarından sorumlu tutmamış olması müstesna bir hususiyet, İslâm'a has bir orijinalitedir. Çocuğun sorumluluğa geçiş hali, rivâyetin farklı vecihlerinde değişik kelimelerle ifade edilmiştir: حَتَّى يَشِبَّ "...genç oluncaya kadar", حَتَّى يَكْبَرَ "...büyüyünceye kadar", حَتَّى يَبْلُغَ "...büluğa erinceye kadar."

ÇOCUĞUN CEZAÎ EHLİYETİ

Günümüzde, çocuk meselesi, ayrı bir çocuk antropolojisinden söz edilecek kadar farklı bir yaklaşımla ele alınmıştır. Bütün dünyada olduğu gibi bizde de çocuk mahkemelerinin kurulması için kanun çıkarılmıştır. Böylece, çocukla ilgili meseleler güncellik kazanmıştır. Bu meselede son gelişmelerle insanlığın nasıl İslâmî espriye yaklaştığını, bir başka ifade ile, İslâmî teşriatın nasıl en modern tesbitlerden daha genç daha tâze olduğunu göstermek için şunları belirtmede fayda ümit ediyoruz:

Cezaî Ehliyet

Çocuk mevzuunda İslâmiyet'in öncülük ettiği bir başka mesele, çocuğun cezaî ehliyeti meselesidir. İslâm dini nazarında, büluğ çağına kadar çocuk cezaî ehliyete sahip değildir, işlediği suç sebebiyle büyükler gibi cezalandırılamaz. Bu hukukî muamelenin mesnedi Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şu sözüdür: *"Büluğa erinceye kadar çocuktan, uyanıncaya kadar uyuyandan, sıhhat buluncaya kadar mecnundan kalem kaldırılmıştır (işledikleri, suç yazılmaz)."*

Bu hadisi esas alan âlimler, "çocuk" tâbiriyle "doğumla büluğ arasında olan herkes"i anlayarak, henüz büluğa ermemiş bulunan kimseleri cezaî ehliyetten mahrum addetmişlerdir. Ancak temyiz yaşına basmamış olanlarla, basmış yani mümeyyiz addedilenler arasında tefrik yaparak iki gruba ayırırlar:

1. Gayr-i bâliğ ve gayr-ı mümeyyiz olanlar: 0-7 (veya 8) yaş arasında olanlar. Bunlara hiçbir ceza uygulanmaz.

2. Gayr-i bâliğ ve fakat mümeyyiz olanlar (vasatî 15 yaşa kadar). Bunlara, suçları ne olursa olsun ta'zir adı altında bir nevi te'dib ve ter-

biye uygulanır. "Çocukların fiilleri, cinâyetle mevsuf olmadıkları için" uygulanan ceza ukubet tarikiyla değildir, te'dib ve tehzib tariki iledir ve ıstılahda "te'diben ta'zir" denir. Hukukçularımızdan Prof. Dr. Naci Şensoy çocuğa uygulanan bu cezanın terbiyevî tabiatını şöyle ifade eder:

"17'ye baliğ olan ve ta'zir altında toplanan cezalardan, suç işlemiş mümeyyiz sabi hakkında sadece i'lam, bilcelp i'lam, va'z ve nasihat, tevbih ve tekdir, sert yüz göstermek gibi hâkimin ahval ve şeraiti ve hususiyle failin bir mümeyyiz sabi oluşunu gözönünde bulundurmak mecburiyetinde olduğu ve bir cezadan ziyade küçüğün psikolojisine ve manevî durumuna hitabı mutazammın ve îfa ettiği fiilin kötülüğünü anlatmaya matuf ve bir müellifin de işaret ettiği vechile sırf terbiyevî tedbir nevinden olan kabil-i tatbiktir."

İslâm'ın bu mevzudaki öncülüğünü anlamak için "kadim Hint, Çin, Mısır, Sümer, Asur, Bâbil, Eti, İbrâni milletlerinin hukukunda suç işlemiş kimselerin mes'uliyetlerinin muhtelif yaş derecelerine göre tesbit ve tayin edilmediğini.. bu milletlerden intikal eden kanunnâmelerde.. yaş küçüklüğünün cezaî mes'uliyeti hafifleteceğine müteallik bir işarete dahi tesadüf edilmediğini.. bu çok eski devirlerde suç işlemiş kimselerin yaşları nazar-ı itibara alınmaksızın (büyüklerle) aynı derecede mes'ul addedildiklerini" bilmek gerek.

Tarihî gelişmeyi tasvir ederek sırayla Roma, Justinyen, Kilise ve Cermen hukuklarında hâkim olan espriyi kısa kısa belirten Naci Şensoy, sözü Avrupa'ya getirerek şu açıklamayı sunar: "Fransa'da ilk defa 1791 kanunudur ki cezayı tahfif eden sebepler meyanında küçüklerin durumunu da tesbit etmiş, 1910 kanunu ve küçüklüğe müteallik diğer bazı kavanin (kanunlar) bu duruma bugünkü şeklini vermiştir."

İngiltere'de "19. yüzyıla gelinceye kadar bir suç işleyen büyüklerle küçükler ve çocuklar arasında hiçbir fark gözetildiğine rastlanmadığını, hapiste, büyüklerle küçükler, hatta cins farkı bile gözetilmeksizin aynı yerde yatıp kalkmakta olduklarını" belirten bir diğer hukukçumuz: "18. yüzyılda bile, eve girmek ve hırsızlıktan suçlu sayılan 8-12 yaş arasındaki çocukların bile, ölüm cezasına çarptırıldığını" kaydeder.

Amerika Birleşik Devletleri'nde de bu husustaki kanunî tatbikatın Fransa ve İngiltere'den farkı olmadığı, hatta "ilk çocuk mahkemesinin kurulduğu şehir olan İllinois'de 1899'dan önce, ceza kanununun, suçlu çocuk mevzuunda tesis ve tesbit eylemiş olduğu bazı suçlardan dolayı takip ve muhakeme olunduğu, bu yaştan sonra da cezaî ehliyet bakımın-

dan yaşlı bir insan gibi telakki edilerek, kendisi için hiçbir hafifletici sebep kabul olunmadığı ve büyük suçluların tâbi bulunduğu takip ve muhakeme usullerine tâbi bulunduğu" belirtilir.

Çocuk Mahkemesi

Çocuğu himâye meselesinde, Batı medeniyetinin , son asırda tesis ettiği takdire şayan müesseselerden biridir. İslâm tarihinde böyle bir müesseseye rastlanmaması tabiidir. Zîra cezaî ehliyet meselesinde, İslâm'ın çocuğa bakış zâviyesi farklıdır. Nitekim, batılı insana bu mahkemelerin lüzumunu duyuran başlıca âmil, çocuğun büyükten farklı olduğunun kabul edilmesi, onların da büyükler gibi aynı hapishanelere konmalarındaki mahzurların, bir kısım araştırma ve müşahedeler sonunda, zamanımızda idrak edilmesi olmuştur. Bu hususu bir müellifimiz aynen şöyle dile getirir:

19. asrın başında, küçüklerin işledikleri suçların çoğalması, Amerika'da fikirleri işgal eylemeye başladı. Yapılan tetkikler küçüklerin fena muhitlerde yetişmeleri ve âilelerin fakir olması ve işlenen suçlara ait neşriyat ve çocuklarda taklit ve kendinden bahsettirmek zaafının fazla olması hususları ve câniler gibi muhakeme olarak bütün gazetelerin kendilerinden bahseylemesini meziyet olarak saymak temayülleri ve bunlara benzer bir çok içtimâî, ruhî amiller, onları yalnız başına ve hatta çeteler kurarak suç işlemeye zorladığı sonucunu vermiştir. Bu incelemeler umumî efkâra ve kanun vazı'larına "küçükler için ayrı kanunlar vaz'ı ve adliyeden ayrı yerlerde, basit döşenmiş mahkemeler kurulması ve mahkemelerin gizli cereyan etmesi ve adliyedeki hâkimlerden başka vasıfları bulunan hâkimler tayin edilmesi" düşüncelerini ilham eylemiştir.

Çocukların, yargı işlerinde büyüklerle bir tutulmasının mahzurlarını, *Prof. Dr. Rasim Adasal* da şöyle dile getirir: "Klasik adalet mekanizmasına göre, suçlu çocuğu da yargılamak ve ondan sonra da diğer vatandaşlar gibi genel ceza evlerine göndermek icab eder. Fakat bu safhalara kadar çocuk, jandarmaların elinde ve karakollarda bir müddet sürünür. Cezaevlerinde cinâyetler işlemiş, büyük dolandırıcılıklarda bulunmuş bir sürü profesyonel ve tehlikeli suç hareketleri ile karşılaşılır. Ve bunların menfi telkinleri altında, bunların ruhlarını benimser ve birçok ahlâksızlıklara alışır. Mahkemenin azametli kuruluşu ve ciddiyeti, hâkimlerin giyinme tarzları, avukatların münakaşaları ve çok defa dinleyen halk kalabalığı da çocuk ruhuna derece derece tesirler yapar."

Artık iyice anlaşılmıştır ki, cemiyetin vazifesi, muayyen bir devre

içinde bulunan çocukları cezalandırmak değil, ıslah etmektir. Islah için de meselenin hukukun sahası dışına çıkarılması, ceza telakkisinden uzak bulundurulması iktiza etmektedir.

Cürüm yapmış çocuğun bir büyük gibi suçlu sayılmaması istikametinde gelişen bu fikir, birçok münakaşalardan sonra, ilk defa Amerika'da, Massachussets, *İllinois* ve *Chicago*'da 1899 yılında çocuk mahkemelerinin kurulmasını netice verdi.

Bundan sonra, 1908'de İngiltere ve Almanya'da, 1912'de Fransa ve Belçika'da, 1914'de İtalya'da bu mahkemeler kurulmaya başladı.

Bu mahkemelerle birlikte cezaî ehliyet yaşı da söz konusu olmaya başlamış, çocukların hangi yaşa kadar ceza konusu olmayacağı, hangi yaşa kadar hafif ceza verileceği, hangi yaştan sonra da tam cezaya ehil olacağı tesbiti işi ele alınmıştır. Bu duruma göre, muhtelif memleketlerde ceza dışı bırakılan yaş hudutları şöyledir.

Belçika: 16; Almanya, Danimarka, İtalya, Rusya: 14; Fransa: 13; Macaristan, Norveç: 12; Türkiye: 11; Yunanistan, Bulgaristan: 10; İspanya: 9; İngiltere: 8.

Bu yaşlara kadar olan çocuklar suçsuz sayılmış, daha ileri yaşlarda da nâkıs mesuliyet esası kabul edilmiştir. Meselâ Fransa'da nâkıs mesuliyet yaşları 13-16, 16-18 yaşları arasıdır. İngiltere'de 8-14,14.-17 yaşlarıdır. Almanya'da da 1923, 1933, 1935 ve 1939 yıllarında yapılan muhtelif tadillerle çocuklarla alâkalı hükümler ıslâh edilmiştir. Meselâ 18 yaşına kadar işlenen suçların cezası hafiftir.

Naci Şensoy, İslâm'da cezaî ehliyet hududu olarak tesbit edilen büluğ için şu değerlendirmede bulunur: "Cezaî mesuliyete esas alınan büluğ, kadim garb memleketlerine nisbetle, bir taraftan, bu mesuliyete sebep gösterilmek bakımından çok daha mukni, diğer taraftan, tesbit edilmiş yaş hadleri itibariyle çok daha ihâtalı ve dakik tetkiklere tabi tutulmuş bulunmaktadır."

Son olarak şunu belirtmek isteriz ki, çocuk, cürmünden dolayı cezaya ehliyet meselesinde büyükle bir tutulmamakla beraber, kendisine karşı işlenen cürümlerde büyükle bir telâkki edilmiştir ve mücrim, o cürmü aynen bir büyüğe karşı işlemiş gibi ceza görmektedir. Bu hususu, İmam-ı Muhammed (rahimehullah) şöyle hülâsa eder: "Kişinin nefsine ve uzuvlarına terettüp eden diyet meselesinde çocuk, bâliğ gibidir. Dil, el, ayak ve benzeri bir uzvun kesilmesi ile ondan hasıl olan menfaat ortadan kalkıyorsa, mücrim bunun diyetini tam olarak ödemek zorundadır."

HİDANE BÖLÜMÜ

Umumî açıklama:

Hidâne, çocuk terbiyesini ilgilendiren mühim bir bahistir. Bununla ilgili olarak bilinmesi gereken ve fakat fıkıh kitaplarının arasında kalmış pek çok mesele var.

Hidâne, fukahânın târifine göre, "Kız veya erkek çocukların veya kendi işlerinde müstakil olmayan gayr-i mümeyyiz mâtuhların muhafazasına bakmak, onların menfaatlarını mucip hususları deruhte etmek, ezâ ve zarar verecek şeylerden korumak, hayatın icâbâtını hakkı ile göğüsleyebilmeleri için bedenî, ruhî ve aklî terbiyeleri ile meşgul olmak ve mesuliyetlerini duyurmaktır." Bu devre normal olarak, erkeklerde 7-9; kızlarda 9-11 yaşları arasıdır. Çocuk yemede, içmede, giyinmede, tahâret ve yıkanmada kadına müstağni duruma gelince bu devre sona erer. Kız çocuğu için, hayız yaşına gelince sona erer.

Çocuğun yetişmesinde birinci derecede muhtaç olduğu şey şefkat olması hasebiyle anne ve babanın boşanmaları veya bunlardan birinin veya her ikisinin de ölümleri halinde çocuğa bakmaya kimin daha çok lâyık ve hak sahibi olduğu meselesi mühim bir husustur. Normal olarak annenin bu işe daha layık olduğu kabul edilegelmiştir. Çocuk hakları beyannamesinin 6. maddesinde de: "Küçük çocuk istisnaî durumlar dışında anasından ayrılmamalıdır" denmektedir.

Sünnet de annenin babaya nazaran daha şefkatli olduğunu ifade eder. Bu sebeple henüz büluğ çağına ermeyen bir çocuğun annesinden ayrılmaması bir esas olarak vaz edilmiştir: "Allah anne ile çocuğunun arasını açanı kıyamet günü sevdiklerinden ayrı tutar." Hatta anne köle bile olsa satış sonucu ikisinin ayrılması yasaklanmıştır. Câfer İbnu Muhammed babasından şunu nakleder: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu ves-*

selâm)'e esirler getirildiği zaman onları saf hâline koyar, sonra karşılarına geçip bakardı. Eğer ağlayan bir kadın görürse niye ağladığını sorardı. Kadın çocuğunun satıldığını söyleyecek olursa (akit bozulur) çocuğu kendisine iâde edilirdi." Râvi buna bir de Ebu Esid es-Saidî ile ilgili bir misâl verir.

Ebu Dâvud'un bir tahricinde, Hz. Ali'nin satış sonucu köle anne ile çocuğunu ayırdığını, fakat durumdan haberdar olan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bunu yasaklayarak satış akdini iptal ettiğini öğreniyoruz. Bu hususda gereken titizliği *Hz. Ömer* de göstermiş, civardaki sorumlulara mektuplar yazarak uyarmalarda bulunmuştur. Abdullah İbnu Ferruh babasından şunu nakleder: "Ömer İbnu'l-Hattab bize: "Ne kardeşlerin, ne de anne ve evladlarının arasını satışla açmayın" diye yazdı." Kaynağımız, Hz. Ömer'in aynı muhtevada Nâfi' İbnu Abdi'l-Hâris'e de yazdığını kaydeder.

Münâvî, "Satış, hibe, vs. yollarla anne ile evladın arasını açmanın, Şâfiî, *Ebu Hanife* ve *Mâlik* nezdinde şiddetli haram olduğunu, ancak *Şâfiî*'nin "temyiz yaşından önce", *Ebu Hanife*'nin de "büluğ yaşından önce" şartını koştuklarını kaydeder.

Bu husustaki yasak sadece anne ile evladın değil, baba ile evladın ve kardeşlerin arasının açılmasına da şâmildir. Ancak anne hususu, te'kidle ifade edilmiştir. Nitekim Said İbnu Mansur'un bir tahricinde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ayrı ayrı satılan iki kızkardeşin satış akdini iptal etmiştir.

Çocuğu annenin terbiyesi bir esas olmakla beraber, boşanma halinde çocuğa sahip olma hususunda anne ile baba arasındaki ihtilaf, keza çeşitli durumlarda anne ile amca, baba ile anneannesi vs. arasında çıkacak ihtilâflar karşımıza farklı meseleler ve çözüm yolları çıkarmaktadır. Bu hususta sünnette çeşitli misallere rastlamaktayız.

1- Çocuk temyiz yaşından küçükse, tekrar evlenmedikçe anne ehaktır:

Abdullah ibnu Amr'in rivayetinde: bir kadın gelerek: "Yâ Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ben şu oğlumu karnımda taşıdım, göğsümden emdirdim, kucağımda korudum. Şimdi babası beni boşadı ve bunu elimden almak istiyor" der. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Evlenmediğin müddetçe çocuk senin hakkın" cevabını verir. Keza *Hz. Ebu Bekir* de, Hz. Ömer'in boşanmış olduğu karısından doğan oğlu Asım için: "Annesi evlenmediği müddetçe, oğluna daha layıktır. Zîra o (anne), daha şefkatli, daha lütufkâr, daha merhametli, çocuğa daha düşkün, daha re'fet sahibidir" demiştir.

Annenin şefkatine muhtaç olduğu devrede, hidane işinin anneye terettüp edeceği hususunda âlimler ittifak etmiş durumdadır. Fakihler hidane meselesinde çocuğun anneye ait olduğu devreyi "çocuk yeme, içme, giyme ve istinca işlerine annesine muhtaç olmaktan çıktığı, bu işleri kendi kendine yapmaya başladığı zaman" olarak tavsif ve tahdid ederler ve bunun 7-8 yaşlarına tekabül ettiğini söylerler. Ayrıca, kız çocuklarının hayız oluncaya kadar anneye muhtaç olduklarını belirtirler.

2- Çocuk temyiz yaşında ise: Muhayyerlik.

Boşanma durumunda çocuk hususunda ihtilâfa düşen bir anne ile baba Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e müracaat ederler. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ikisini yan yana oturtup, *"Ey çocuk işte baban, işte annen hangisini istersen ona git"* der, ikisinden birini seçmeyi çocuğa bırakır.

İbnu Abbâs'ın rivayetinde *Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer*'in oğlu Âsım'ın annesine hükmederken: "O, büyüyüp kendisi için seçinceye kadar annesinin kokusu, harareti ve yatağı, ona senden daha hayırlıdır" dediğini ve Hz. Ömer'in hiçbir itirazî kelamda bulunmadığını, Ammâre tu'bnu Rebîa'nın rivayetinde ise yine amca ile anne arasında çocuğun (ki 7 veya 8 yaşındadır) Hz. Ali tarafından muhayyer bırakıldığını, küçük kardeşi için de Hz. Ali'nin: "Bu da aynı yaşa gelseydi onu da muhayyer bırakırdım" dediğini, Abdurrahman İbnu Ganem'in rivayetinde ise henüz konuşma safhasında olmayan bir çocuk için Hz. Ömer'in: "Lisânı açılıp kendisi seçecek yaşa gelinceye kadar annesi ile beraberdir" hükmünü verdiğini görmekteyiz. Bütün bu misaller küçük çocuğun behemahal annesinin emanetinde olacağı, temyiz ve konuşma halinde tahyir (yani muhayyer bırakılma) meselesinin araya gireceği hükmünü ifade ederler.

Ancak şunu belirtmek gerekiyor: Temyiz yaşına ulaşan bir çocuğun tahyiri (anne, baba, asabe veya zevi'l-erhâm'den birini seçmede serbest bırakılması) bir kısım fukahâ nazarında ihtilâf konusu olmuştur. Ahmed ve İshâk: Anne ve baba arasında ihtilaf vâki olunca, yedi yaşındaki çocuk muhayyer bırakılır, daha da küçükse anne ehaktır" demiştir. Tahyire taraftar olanlarla karşı olanlar arasında mutavassıt ve her iki tarafa da hak verir bir görüşe sahip olan Şurehy: "Baba ehak, anne erfak (daha şefkatli)" der ve kendisine babaları ölmüş bir grup siyah çocuk getirilince: "Muhayyer bırakın, istedikleriyle beraber olsunlar" hükmünü verir. İmam Şafiî de tahyiri iltizam eder.

3- Tahyiri kabul etmeyen Hanefî görüşü müdafaa eden Tahavî, Ebu Hüreyre'den gelen ve böyle bir ihtilafı Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu ves-*

selâm)'in "aranızda kur'a çekin" teklifine babanın itiraz etmesi üzerine çocuğun ihtiyarına müracaat ettiğine dair olan rivayete dayanarak çocuğun muhayyer bırakılmasının "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir kazası olmadığı" hükmünü çıkarır ve Kûfelilerin ekserisinin de buna kâil olduğunu belirtir. Hükmüne sünnetten başka misaller de getirerek Hamza'nın kızıyla ilgili hadiste de asabeden birini seçmede çocuğun serbest bırakılmayışını, karısı Müslüman olmayan kocanın dâvasında, karıyla kocanın, "çocuğun muhayyer bırakılması" teklifini kabul etmelerinden sonra tahyire tevessül edildiğini bildiren Abdülhamid İbnu Selemeti'l-Ensârî ve Râfi İbnu Sinan'dan gelen rivayetleri de delil olarak zikreder. Hanefî fukahasından el-Kasânî "Oğlan çocuğun temyiz yaşına ulaşıp yeme, içme, giyinme gibi işlerinde istiğnaya ulaşsa bile yine de annesine değil, babasına teslimi gerektiğini, zira alması gereken erkeklere âit ahlâk ve adabı babasından alabileceğini, annesine verildiği takdirde kadınlara ait ahlâk ve adabı alarak kadınlaşacağını kaydeder. Bu mahzur, kız çocuğu için söz konusu olmayacağından başka, kadınlığa ait terbiyeyi alması için annesine teslim edileceğini de ayrıca ilâve eder.

Çocuğun tahyirine karşı çıkan Hanefî görüş bir de şu mülâhazayı ileri sürer: Çocuğun seçmeye bırakılmasında hikmet yoktur. Çünkü ona hevası galebe çaldığı için hazır lezzet nerede varsa oraya meyleder. Bu ise tembellik, hevaîlik, mektep ve terbiye-i nefisten kaçmakta, dinî bilgileri alma zahmetine girmemektedir. Binnetice ebeveynden en kötüsünü seçer. O da kendisini ihmâl eden, terbiyesi için titiz davranmayandır." Ayrıca tahyire kail olanların dayandıkları hadiste mevzubahis olan çocuğun büluğ yaşına ulaştığını da göstererek tahyirin ancak büluğdan sonra caiz olduğunu söylerler.

Esasen temyiz yaşına basmış çocuğun terbiyesinde babanın ehemmiyetini de gözden uzak tutmak istemeyen tahyir taraftarları: "Eğer çocuk anneyi seçmişse, sırf buna dayanarak onu ihmâli gerekmez, te'dib ve tâlimiyle ister bizzat, ister bilvasıta ilgilenir, ihtiyaçlarını te'min eder" demektedirler.

Son olarak şunu da belirtelim ki tahyire kâil olanlar, bunu tarafeynin hidâne şartlarını (İslâm, hürriyet, akl, adalet, aynı yerde ikamet gibi) eşit olarak ihrâz etmeleri halinde caiz görürler. Bir taraf bu vasıtalardan birini kaybederse hidâne hakkını da kaybeder. Çocuğun hangi hususlarda ebeveynden birine tabi olacağı meselesinde umumî kaide şudur: "Hürlük veya kölelikte anneye, neseb ve tesmiyede babaya, dinde ise, en hayırlı olana tâbi olur."

4- Anne tarafının baba tarafına takdimi: Hz. Ali (radıyallâhu anh)' nin rivayetine göre umre yapıldıktan sonra Mekke'den ayrılırken Hz. Hamza'nın kızı, "amca, amca!" diyerek peşlerine düşer. İbnu Abbâs'ın rivayetinde, kendisini götürmeleri için ayrı ayrı görmüş olduğu Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Zeyd İbnu Hârise ve Ca'fer, Kureyş ile yapılan anlaşmaya uyarak talebe müsbet cevap vermezler. Hz. Ali elinden tutar ve yeğenine sahip çıkar. Ancak Hz. Ca'fer: "Onu ben alacağım, amcamın kızıdır, üstelik teyzesi de nikâhım altındadır, teyze anne gibidir onu almakta ben daha çok hak sahibiyim" der. Ali de: "Hayır ben daha çok hak sahibiyim, zîra amcamın kızıdır ve yanımda da Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kızı vardır, o bana ehaktır" der. Hz. Zeyd de: "Ben daha ziyade hak sahibiyim, kardeşimin kızıdır..." der. Aralarında nizâ ederler. Bunun üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* çıkar ve Ca'fer lehine hükmederek: *"Böylece teyzesinin yanında olur, teyze anne demektir"* der.

Çeşitli vecihleri muvâcehesinde farklı mülâhazalara, yorumlara sebep olan bu hâdiseden, "Hidane meselesinde teyzenin halaya mukaddem olduğu (...) , anne cihetinden gelen akrabaların, baba cihetinden gelen akrabalara takdim edileceği" hükmü çıkarılmıştır.

Hidane hususunda teyzenin takdim edileceğini te'yid eden başka rivayetlere de rastlanır. Kezâ Ebu'l-Velid'den gelen rivayette, anne ile amca arasında çıkan bir ihtilafta Hz. Ömer'in çocuğa: "Annenin darlığı amcanın bolluğundan senin için daha hayırlıdır" demiştir.

Hidane için İslâm, akl, büluğ, (terbiyeye) kudret, emanet (fasık olmamak), hürriyet, evlenmemiş olmak gibi şartlar koşan fukaha bu hususta sünnette vaki olan -ki kısmen yukarıda zikrettik" ahbârı nazar-ı itibâra alarak, hidaneye ehak olanları sırayla şöyle tesbit etmiştir:

1- Anne,

2- Annenin annesi,

3- Babanın annesi,

4- Ana baba bir kızkardeş,

5- Anne bir kızkardeş,

6- Baba bir kızkardeş,

7- Ana baba bir kızkardeşin kızı,

8- Anne bir kızkardeşin kızı.

9- Anne baba bir teyze,

10- Anne bir teyze,

11- Baba bir teyze,

12- Baba bir kızkardeşin kızı.

13- Anne baba bir erkek kardeşin kızı.

14- Anne bir erkek kardeşin kızı.

15- Baba bir erkek kardeşin kızı.

16- Anne baba bir hala.

17- Anne bir hala,

18- Baba bir hala

19- Annenin teyzesi

20- Babanın teyzesi,

21- Annenin halası.

22- Babanın halası.

Her durumda anne baba ile olanlar takdim edilir. Bu mehârim arasında çocuk için kadın akraba yoksa veya olmakla beraber hidane için ehil değilse, hidane irsteki tertibe göre erkek tarafı mehâriminden olan esbâta intikâl eder.

Eğer ricâl-i mehariminden gelen asabe arasında kimse bulunmaz veya bulunmasına rağmen hidane için ehil olmazsa hidane hakkı asabeden olmayan erkek mehârime intikal eder. Hidane hususunda böyle bir tertib ortaya konmuştur. Zîra çocuğun hidanesi, ihtimali imkânsız bir keyfiyettir. Bu işe en elyak olanı da akrabasıdır. Akrabanın da biri diğerinden evladır. Çocuğa bakacak hiçbir akraba bulunmazsa çocuğun hidanesi için uygun olanı tayin etme vazifesi hâkime terettüp eder.

1659 ١ – عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رضىَ اللّهُ عنْهُ قال : [أَتَت امْرَأَةٌ النَّبِىَّ ﷺ فَقَالَتْ: إنَّ ابْنِى هَذَا كَانَ بَطْنِى لَهُ وِعَاءً، وَثَدْيِى لَهُ سِقَاءً، وَحِجْرِى لَهُ حِوَاءً(١)، وَإِنَّ أَبَاهُ طَلَّقَنِى وَأَرَادَ أَنْ يَنْتَزِعَهُ مِنِّى؟ فَقَالَ ﷺ : أَنْتِ أَحَقُّ بِهِ مَا لَمْ تَنْكِحِى].

أخرجه أبو داود.

(١) الحواء: اسم المكان الذى يحوى الشئ: أى يضمه ويجمعه.

1. (1659)- *Amr İbnu Şuayb* babası vasıtasıyla dedesinden (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir kadın gelerek:

"Bu çocuğa karnım yuva, göğsüm içecek, kucağım da kundak olmuş iken, babası beni boşadı ve onu da benden koparıp almak istiyor!" diye şikâyet etti. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Sen evlenmedikçe, çocuğa ehaksın!" cevabını verdi." [Ebu Dâvud, Talâk 35, (2276).]

AÇIKLAMA:

1- Kadın Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e meselesini teşbihli bir üslubla anlatmıştır. Tercümede asla uymaya çalıştık. Ancak şöyle de tercüme edilebilirdi: Bu çocuğu karnımda taşıdım, göğsümden emdirdim, kucağımda himaye edip büyütmekte (zahmetlerini çekmeye devam etmekte)yim..."

2-Bu hadis nikah gibi bir engel olmadığı müddetçe küçük çocuğa sahip olma hususunda annenin, babasından daha çok hak sahibi olduğunu belirlemektedir. *Ebu Hanife, İmam Mâlik* ve *Şâfiî* (rahimehumullah) böyle hükmetmişlerdir. İbnu'l-Münzir bu hususta icma olduğunu söyler. *Ebu Hanife* merhum: "(Boşanan veya dul kalan) anne, çocuğa zî-rahm-ı muharrem olan birisi ile evlenecek olsa çocuk üzerindeki hidâne hakkını kaybetmez" derken Şâfiî hazretleri: "Mutlak olarak kaybeder, zîra delil böyle bir tafsilde bulunmaz" demiştir.

1660 ٢– وعن أبى هريرة رضِىَ اللهُ عَنْهُ [أنَّ النَّبىَّ ﷺ خَيَّرَ غُلاَماً بَيْنَ أبِيهِ وأمِهِ، فَاخْتَارَ أمَّهُ، فَأَخَذَ بِيَدِهَا فَانْطَلَقَتْ بِهِ]. أخرجه أصحاب السنن، وهذا لفظ الترمذى.

2. (1660)- *Ebu Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir oğlan çocuğunu, baba veya annesini seçmede muhayyer bıraktı. Çocuk annesini seçti ve onun elinden tuttu. Annesi de çocuğu alıp götürdü." [Tirmizî, Ahkâm 21, (1357); Ebu Dâvud, Talak 35, (2277); Nesâî, Talâk 52, (6, 185, 186); İbnu Mâce, Ahkâm 22, (2351). Yukarıdaki metin Tirmizî'nin metidir.]

AÇIKLAMA:

Hadisteki muhayyer bırakma hâdisesi boşanıp ayrılan bir karı-koca arasında cereyan etmiştir. Hadiste zikri geçen oğlan çocuğu (gulam) mü-

meyyiz, yani 7-8 yaşlarına basmış bir çocuk olmalıdır. Zîra, bahsin baş kısmında, umumî açıklama kısmında belirttiğimiz üzere, istiğna yaşına basmış olan oğlan çocuklarının anne veya babadan birini seçmek -Şafiîlere göre- kendilerine bırakılmıştır. Bu yaşa ermeyen çocuk kız olsun erkek olsun anneye aittir. Yeme, içme, giyinme, -ve hatta istinca- gibi işlerini tek başına yapabilecek yaşa gelen çocuk, Hanefîlere göre, erkekse babaya, kızsa bülüğa kadar anneye aittir. Hassaf bu istiğna yaşını dokuz olarak belirlemiştir. *Ahmed İbnu Hanbel* ve *İshak İbnu Râhuye*'ye göre, çocuk yedi yaşında muhayyer bırakılır. Şafiî de 7-8 yaşında muhayyer bırakılacağını söylemiştir.

1661 ٣- وعن عليّ رضيَ اللهُ عَنْهُ قال: [خَرَجَ زَيْدُ بْنُ حَارِثَةَ إلى مَكَّةَ فَقَدِمَ بِابْنَةِ حَمْزَةَ، فَقَالَ جَعْفَرٌ رضىَ اللهُ عنهُ: أنَا آخُذُهَا، أنَا أحَقُّ بِهَا، وَهِىَ ابْنَةُ عَمِّى، وَعِنْدِي خَالَتُهَا، وَإنَّمَا الخَالَةُ أُمٌّ، وقَالَ عَلِيٌّ رضىَ اللهُ عنهُ: أنَا أحَقُّ بِهَا، هِى ابْنَةُ عَمِّى، وَعِنْدِى ابْنَةُ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَهِىَ أحَقُّ بِهَا، وقَالَ زَيْدٌ رضىَ اللهُ عنهُ: أنَا أحَقُّ بِهَا هِىَ ابْنَةُ أخِى، وَإنَّمَا خَرَجْتُ إلَيْهَا، وقَدِمْتُ بِهَا، فَقَضَىٰ بِهَا رَسُولُ اللهِ ﷺ لِجَعْفَرٍ، وقَالَ: إنَّمَا الخَالَةُ أُمٌّ]. أخرجه أبو داود.

3. (1661)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Zeyd İbnu Hârise Mekke'ye gitmişti. (Uhud'da şehid düşen) Hz. Hamza'nın kızına uğradı. Ca'fer (radıyallâhu anh): "Kızı yanıma ben alacağım, ona ben ehakkım, o benim amcamın kızıdır ve üstelik yanımda teyzesi var, teyze anne gibidir" dedi. Hz. Ali (radıyallâhu anh) de: "Ona ben ehakkım. O amcamın kızıdır. Yanımda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kızı Fâtıma var. Fâtıma ona ehaktır" dedi. Zeyd İbnu Hârise (radıyallâhu anh) atılarak: "Ona ben ehakkım, o erkek kardeşimin kızıdır, ben onun için yola çıktım ve yanına geldim" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kızı Cafer (radıyallâhu anh)'in yanına almasına hükmetti ve: "Muhakkak ki, teyze annedir!" buyurdu." [Ebu Dâvud, Talâk 35, (2278-2280); Buhârî, Sulh 6, Megâzi 43; Tirmizî, Birr 6.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hâdise, Buharî'nin rivayetinde daha açık gelir. Buna göre, Hudeybiye Sulhü'nden sonra, mezkur sulhün şartlarından biri gereğince, müteakip sene, Müslümanlar umre niyetiyle Mekke'ye gelirler. Ziyareti

tamamlayıp dönerlerken Uhud Savaşı'nda şehid düşmüş olan Hz. Hamza'nın kızı Ammâre: "Amca, amca (beni de götürün!)" diyerek Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın peşine takılır. Bir rivayette kafilenin içinde dolaşmakta olan kıza Hz. Ali (radıyallâhu anh) sahip çıkarak elinden tutar ve zevce-i pâkleri Hz. Fâtıma (radıyallâhu anhâ)'ya: "Amcanın kızını yanına al!" diye emreder, o da alır. Ancak, kızı yanına alma hususunda Zeyd İbnu Hârise ile Ca'fer İbnu Ebî Talib de araya girerler. Rivayette de görüldüğü üzere, her biri çocuğa sahip olma hususunda birinci derecede hak sahibi oldukları iddiasıyla ihtilaf ederler.

Ancak, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Teyze, anne makamındadır!" diyerek, kızı teyzesi Esma Bintu Umeys'i nikahında tutan Hz. Ca'fer'e teslim eder.

2- Rivayette Zeyd İbnu Hârise'nin Hz. Hamza'ya "kardeşim" demesi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, hicretten sonra Medine'de Hz. Hamza ile Hz. Zeyd (radıyallâhu anhümâ)'i kardeşlemiş olmasındandır. Bu kardeşleşme, başlangıçta birini diğerine vâris kılacak şekilde kardeşler arasında ciddi ve kuvvetli bağlar husule getirmişti.

3- Niza konusu olan *Ammâre Bintu Hamza*, annesiyle Mekke'de kalmıştı.

4- Ammâre'nin, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a "amca!" diye hitabı, saygıdan ileri gelen bir tavsiftir. Zîra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onun amcası değil, amcasının oğludur. Mamafih, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la, Hz. Hamza'nın süt kardeşi oldukları da bilinmektedir. Nitekim Hz. Ali, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kızı Fâtıma'ya Ammâre'yi "amcanın kızı" diyerek takdim etmiştir.

5- Bazı rivayetler, Ammâre'yi himâye etme hususundaki bu ihtilafın Medine'de cereyan ettiğini tasrih eder. Rivayetin sadedinde olduğumuz vechi ise, sanki Mekke'de geçtiği fikrini verecek bir üslubâ sahiptir. Mamafih, münâkaşanın Mekke'den ayrıldıktan sonra, Medine'ye henüz gelmeden yolda cereyan ettiğini ifade eden rivayetler de var. Bazı rivayetler, bu münâkaşanın uyumakta olan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i uyandıracak kadar yüksek sesle geçtiğini belirtir.

6- Hudeybiye Antlaşması'nda, Mekke halkında Müslümanlarla gitmek isteyen hiç kimseyi götürmemek şartı olmasına rağmen Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ammâre'yi berâberlerinde almalarına izin vermiştir, zîra Mekkeliler onun çıkmak arzusuna mümânaat göstermemişlerdir. Maamafih, kadınların vahy-i İlâhî ile bu şartın dışında tutulduğu da söylenmiştir.

7- Hz. Peygamber'in, kızı Hz. Câfer'e hükmetmesi, hem hanımının, hem de kendisinin çocuğu olan kan karâbeti sebebiyledir; kendisi kızın amcaoğlu, hanımı da teyzesi olmaktadır. Maamafih bir rivayette üçüncü bir sebep zikredilmiştir: ادفعها إلى جعفر فإنه اوسع منكم **"Ben çocuğu Cafer'e veriyorum, o sizden daha zengin."**

8- Bu rivayet, şefkat, merhamet gibi duygularda, teyzenin çocuğa daha yakın olduğu, çocuğun meselelerine onun annesi gibi fıtrî bir alâka hissedeceği hükmü çıkarılmıştır. Buradan hareket eden ulemâ hidane meselesinde teyzenin haladan önce geldiğine hükmetmiştir. Dolayısıyla eşit uzaklıktaki anne akrabaları, hidane meselesinde baba akrabalarına tekaddüm etmektedir.

HASEDLE İLGİLİ BÖLÜM

Umumî Açıklama:

Hased ile gıbta birbirine benzeyen zıd hasletlerdir. Tıpkı tevazu ile tezellül, vekar ile tekebbür, israf ile cömertlik, iktisad ile cimrilik gibi. Bunlar zahirde bir benzerlik taşısalar da hakikatte zıttırlar, biri memduh, diğeri mezmumdur.

TARİFİ:

Hased, Râğıb'ın açıklamasına göre nimet verilmiş olan kimseden o nimetin zevalini istemek, yani nimetin yok olarak o kimsenin mahrum kalmasını temenni etmektir. Bazı âlimler "kişinin bu nimete, kendisinin sahib olmasını temenni etmesidir" diye tarif etmiştir. Gerçek o ki, hased her iki mânaya da şâmildir.

MAHİYETİ

Hasedin sebebi, insan fıtratından gelir. Normalde, insanoğlu, kendi hemcinslerine karşı üstün olmak arzusu ile mecbul yaratılmıştır. Bu his gereklidir ve belki de birçok beşerî terakkinin zenbereğidir. İnsanın bu fıtrî meyli bir kusur değil bilakis bir imtiyazdır. Ancak bunun akıl ve irade ile hadd-i vasatta tutulması gerekmektedir. Hadd-i vasattaki üstünlük sevgisi ise "gıbta"dır. Bu, başkasında olan nimetin kendinde de olmasını temenni etmektir. Gıbtada, başkasının o nimetten mahrumiyetini temenni yoktur. Halbuki hased, kendisinde olmayan nimeti başkasında görünce, onun bu nimetten mahrum kalarak kendi seviyesine düşmesini istemektir.

Görüldüğü üzere, karşı tarafın mahrumiyeti ile kendisinin yükselmesi veya en azından eşitlenmesini istemek (hased) ile, ondaki nimete

sahip olarak ona yetişmeyi veya onu geçmeyi temenni etmek arasında büyük fark mevcuttur. Gıbta mü'minin, hased münafığın vasfıdır.

Elmalılı merhum, hased mevzuunda şu kıymetli açıklamayı yapar: "Hasedde asl olan mâna, bir nimetin, bir faziletin, bir kemalin, sahibinden zevalini (yok olmasını) arzu etmek, kendisine geçmesini gerek istesin, gerek istemesin başkasında bulunmasını mutlaka çekememektir. Öyle ki, "onunki onda dursun da sana da verelim" deseler memnun olmaz, keşke onunki mutlaka gitse de kendisine hiçbir şey verilmese bile hoşlanır. Bahusus hased olunan nimet, hasid tarafından gasbolunmak kabil olmayan fezail-i zâtiyye ve kemâlât-ı nefsiyye kabilinden olursa hasid o zaman bütün bütün fazilet düşmanı kesilir ve onu kendine tahvil edemediğinden dolayı mahsudunu (çekemediği kimseyi) bi- gayr-ı hakkın (haksız olarak) mutlak imha etmekle müteselli olmak ister el-iyazu billah.

Hülâsa, hasid, kendinin onmasını değil, diğerinin onmamasını ister... Şer olan hasedin asıl mânası, bakşasında bir nimet görmekten müteezzi (rahatsız) olup onun zevalini istemektir ki bizim çekememezlik tâbir ettiğimiz, bir takımlarının zannettiği ve hayli şâyi olduğu vechile kıskançlık demek değildir. Kıskançlık bazan hased demek dahi olursa da daha ziyade Arapça'da gayret tâbir olunandır... Mesela erkeğin karısını başkasından kıskanması, kezalik karının kocasını başkasından kıskanması hased değil, "gayret" ve "hamiyet"tir, bu memduhtur.

HASEDİN ZARARLARI:

Bu mezmum ahlâk önce haside zarar verir. Başkasında gördüğü her nimet onu rahatsız eder. Ancak asıl büyük zarar, hasedcinin böyle bir hissi içinde taşımakla yetinmeyip, arzusunu gerçekleştirmek üzere, onun gereği olan hile, söz ve fiillere yer vererek faaliyete geçmesiyle hasıl olur. Bilindiği gibi Felâk sûresinde "hasedcinin hased ettiği zamanki şerrinden Allah'a sığınmak" emredilmiştir. Yani hasedci kimse, içinde geçen hased ve çekememezlik duygularının muktezasını gerçekleştirmek için harekete geçtiği takdirde son derece zararlı olabilmektedir. Zîra böyle habis nefislerin göze almayacağı kötülük, başvuramayacağı hile ve habâset yoktur. Mezkur sûre, hased duygusunun, kişinin içinde kaldıkça sâhibinden başka kimseye zarar vermeyeceğini de dolaylı olarak ifade etmektedir.

HASEDİN ÇARESİ:

Bir mü'mine yakışan, hased hissi içinde doğduğu zaman, bundan nefret edip defetmeye çalışmaktır, tıpkı haram şeyleri yapmak hissi içinden

geçince yaptığı gibi. Bu duyguyu tedavi hususunda Bediüzzaman merhum şu tavsiyede bulunur: "Hasid adam hased ettiği şeylerin âkibetini düşünsün. Tâ anlasın ki, rakibinde olan dünyevî hüsün ve kuvvet ve mertebe ve servet, fânidir, muvakkattır. Faidesiz az, zahmeti çoktur. Eğer, uhrevî meziyetler ise, zâten onlarda hased olmaz. Eğer onlarda dahi hased yapsa, ya kenisi riyâkârdır; ahiret malını dünyada mahvetmek ister. Veyahud mahsudu (hased ettiği kimseyi) riyâkâr zanneder, haksızlık eder, zulmeder.

Hem ona gelen musibetlerden memnun ve nimetlerden mahzun olup kader ve rahmet-i İlâhiye'ye, onun hakkında ettiği iyiliklerden küsüyor, âdeta kaderi tenkid ve rahmete itiraz ediyor. Kaderi tenkid eden başını örse vurur kırar. Rahmete itiraz eden rahmetten mahrum kalır."

MEŞRU HASED:

Son olarak bir noktaya daha parmak basmak isteriz. İslâm uleması, bazı kimselere karşı hasedin meşru olabileceğini söylemiştir. Onlar kâfirlerle, mazhar oldukları nimetleri, Allah'a isyan ve birkısım günah işlerde harcayan fasıklardır. Bunların ellerindeki nimetten mahrum kalmalarını temenni etmek günah değildir.

1662 ١ – عن ابن مسعود رضيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسُولُ الله ﷺ : لاَ حَسَدَ إلاَّ في اثنتَينِ رَجُلُ آتاهُ اللهُ الحِكْمَةَ فَهُوَ يقضِي بِها ويُعَلّمُها، ورَجُل آتاهُ اللهُ مالاً فَسلّطَهُ علـى هَلَكَتِه في الحَقّ]. أخرجه الشيخان.

1. (1662)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şu iki kişi dışında hiç kimseye gıbta etmek caiz değildir: Biri, Allah'ın kendisine verdiği hikmetle hükmeden ve bunu başkasına da öğreten hikmet sahibi kimse. Diğeri de Allah'ın kendisine verdiği malı hak yolda sarfeden zengin kimse."* [Buhârî, İlm 15, Zekât 5, Ahkâm 3, İ'tisam 13; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirin 268, (816).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste *gıbta* diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı haseddir. Ancak, Umumî Açıklama kısmında belirttiğimiz üzere, hased kelimesi zihnimizde öncelikle mezmum olan mânaları uyandırdığı için, tercümede o kelimeyi kullanmamayı uygun bulduk. Zaten hased, Arapça'da mecazi olarak gıbta mânasında da kullanılmaktadır. Öyle ise, sadedinde olduğu-

muz hadiste, hased, "gıbta" mânasını taşımakta ve: "İki kişiye Allah'ın verdiği nimetin kendinize de verilmesini temenni etmeniz caizdir.." diye anlaşılması gerekmektedir. Maamafih müteakip hadiste, hased kelimesinin kullanılmasıyla ilgili bir başka te'vil kaydedeceğiz.

Meşru kılınan bu temenni, başkasındaki nimetin zevalini temenni etmemek şartıyla kayıtlıdır. Bu hususta gösterilecek hırsa, Arapça'da münafese denir, dilimizde yarışmak diyebiliriz. Münâfese, ibâdet hususunda memduhtur, zîra âyette: وَفِى ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ **"İyi şeyler için yarışanlar, bunun için yarışsınlar"** (Mutaffifîn 26) buyurulmuştur. Ma'siyette yarış mezmumdur. Caiz olan amellerde yarış mübah-tır. Bu noktadan hadisi şöyle kayıtlamak uygun görülmüştür: "Bu iki hususta yapılacak gıbtadan daha efdal, daha büyük gıbta yoktur."

2- Mezkur iki nimetten biri hikmet, diğeri maldır. Ancak her ikisi de Allah yolunda sarfediliyorsa memduhdur, gıbtaya değmektedir. Nefis ve şer hesabına kullanılacak malın da, ilmin de kişiye getireceği ziyade bir sorumluluk olduğu için Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunun temennisini tavsiye etmiyor.

3- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, cevazı sadece iki nimetle sınırlamasına gelince: Allah için îfa edilen taatler, ya bedenîdir, ya malîdir, yahut bunlardan birinin yerine geçecek bir şeydir. Hadiste, bedenî olan hikmet, hikmetle hüküm ve hikmetin öğretilmesi ile işaret edilmiştir. *İbnu Ömer*'den kaydedeceğimiz müteakip hadiste, bu husus biraz farklı kelimelerle ifade edilmiştir: **"...Allah bir kimseye Kur'an vermiştir, o da onu gece ve gündüz ikâme eder."** Ulemâ "ikame"yi "namazın içinde ve dışında okumak, onunla amel etmek, onu öğretmek, muktezasıyla hüküm ve fetva vermek.." şeklinde anlar ve sadedinde olduğumuz vechi ile bu vechi arasında fark görmez.

Hadisin başka vecihleri de var.

4- Hadisin başka sahabeler tarafından rivayet edilen vecihlerinde farklı ziyadeler var. Bunlara göre Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu sözünü işiten bir adam: *"Keşke bana da falancaya verilen kadar mal verilmiş olsaydı da ben de onun gibi hayır ameller işleseydim"* temennisinde bulunur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu temenniye : "Hak yolda amel edenlerle, hak yolda amel etmeyi temenni edenlerin sevapta eşit olacaklarını" belirterek cevap verir:

عَبْدٌ رَزَقَهُ اللّٰهُ عِلْمًا وَلَمْ يَرْزُقْـــهُ مَالاً فَهُوَ صَادِقُ النِّيَّةِ يَقُولُ لَوْ اَنَّ لِى مَالاً لَعَمَلْتُ مِثْلَ مَا يَعْمَلُ
فُلاَنٌ فَاَجْرُ هُمَاسَوَاءٌ

"Allah bir kimseye ilim verir ve fakat mal vermezse, bu kimse sıdk ile "Benim malım olsaydı falanca gibi hayırda harcardım" diye temenni etse, her ikisi sevapta eşit olur." Keza bir başka hadiste de:

اَلطَّاعِمُ الشَّاكِرُ كَالصَّائِمِ الصَّابِرِ

"Şükreden yiyen, sevapca, sabreden oruçlu gibidir" buyurmuştur.

1663 ٢– وعن ابن عمر رضىَ اللهُ عَنْهُما قال: [سَمِعْتُ رسولَ اللهِ ﷺ يقُولُ: لاَ حَسَدَ إلاَّ علَى اثْنَتيْنِ: رَجلٌ آتَاهُ اللهُ القُرآنَ، فَهوَ يقُومُ بِهِ آنَاءَ الـلَّيْلِ وآنَاءَ النَّهارِ، ورَجلٌ أعْطَاهُ اللهُ تَعَالى مَالاً فَهُوَ يُنْفقُهُ آنَاءَ اللَّيْلِ وآنَاءَ النَّهارِ]. أخرجه الشيخان والترمذى.

2. (1663)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "İki kişiye karşı hased caizdir: Birincisi o kimsedir ki, Allah kendisine Kur'ân-ı Kerim'i nasib etmiştir, o da onu, gece ve gündüz boyu ikame eder. İkincisi de o kimsedir ki, Allah Teâla ona mal vermiştir de o da gece ve gündüz (hak yolda) infak eder." [Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân 20, Tevhid 45; Müslim, Müsâfirin 266 (815); Tirmizî, Birr 24, (1937).]

AÇIKLAMA:

1- Hased ve gıbta kelimelerinin kullanılışları ve aralarındaki farkla ilgili açıklama daha önce geçtiği için burada o hususlara temas etmeyeceğiz. Ancak, burada hased kelimesinin kullanılmış olmasıyla ilgili *İbnu Hacer*'in serdettiği bir te'vili kaydetmek isteriz. Der ki: "...Yahud da *hased* kelimesi, iki hasletin tahsiline teşvik hususunda mübâlağa için kullanılmıştır. Sanki şöyle denmektedir: Bu iki haslet, sadece mezmun bir yolla tahsil edilebilecek olsa bile, onlardaki fazilet sebebiyle, onların bu mezmum yoldan tahsili sevablı ise bunların meşru ve memduh yoldan tahsilleri ne kadar sevablı olur! Bu teşvik şu âyetin üslûbuna uygunluk arzetmektedir: فَاسْـتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ **"Hayırlı işlerde birbirinizle yarışın..."** (Bakara 148). Zîra, "yarış"ın hakikati , arzu edilen şeyde başkasının önüne geçmektir."

2- Kur'an'ın ikamesi, önceki hadisin açıklanmasında geçtiği üzere, Kur'ân'la -hem okuyarak, hem de onun emirlerini yerine getirerek- ameldir.

1664 ٣– وعن أبى هريرة رضىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسـول اللهِ ﷺ: إيَّاكُمْ والحَسَدَ، فإنَّهُ يَأْكُلُ الحَسَنَاتِ كَمَا تَأكُلُ النَّارُ الحَطَبَ، أوْ قالَ العُشْبَ]. أخرجه أبو داود.

3. (1664)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlulah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Hasedden kaçının. Çünkü o, ateşin odunu** -râvi dedi ki: Veya kuru otu- **yiyip tükettiği gibi, bütün hayırları yer tüketir."** [Ebu Dâvud, Edeb 52, (4903).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Mâce*'de Enes (radıyallâhu anh)'ten rivayet edilen bir hadis şöyledir: *"Hased hasenatı yer tüketir, tıpkı ateşin odunu yiyip tükettiği gibi. Sadaka da hataları söndürür, tıpkı suyun ateşi söndürmesi gibi."*

2- Hasedden kaçınmak, başkasının malı mevkii vs. dünyevî bir şeyinde çekememezliğe düşmemek demektir. Uhrevî umurda gıbta caiz ise de dünyevî umurda hased câiz değildir. Çünkü, hased, hasidi mahsud hakkında gıybete ve yıkıcı gayretlere sevkederek zulme ve haksızlığa atar. Gıybet, zulüm ve haksızlık ise bunları yapanın hasenatının yok olmasına müncer olur. Bütün bu durumlar mahsudun nimetçe, sevabça artmasına, hasidin de hüsran ve zararlarda batmasına sebep olur. Böylelerinin durumu âyet-i kerimede: خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ **"Dünyayı da âhireti de kaybeder"** (Hacc 11) diye ifade edilmiştir.

١٦٦٥ ٤ – وعن الزبير رضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ : دَبَّ إلَيْكُمْ دَاءُ الأُمَمِ قَبْلَكُمْ: الحَسَدُ وَالْبَغْضَاءُ، وَهِىَ الحَالِقَةُ(١)، أما إنِّى لاَ أقُولُ تَحْلِقُ الشَّعْرَ، وَلَكِنْ تَحْلِقُ الدِّينَ، وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لاَ تَدْخُلُونَ الجَنَّةَ حَتَّى تُومِنُوا، وَلاَ تُؤْمِنُوا حَتَّى تَحَابُّوا، ألاَ أدُلُّكُمْ عَلَى مَا تَحَابُّونَ بِهِ؟ أفْشُوا السَّلاَمَ بَيْنَكُمْ]. أخرجه الترمذى.

4. (1665)- Hz. Zübeyr (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Size ümem-i kadime hastalığı sirayet etti: Bu, hased ve buğzdur. Bu kazıyıcıdır. Bilesiniz; kazıyıcı derken saçı kazır demiyorum. O dini kazıyıcıdır. Nefsimi kudret elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin ederim, sizler iman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız. Birbirinizi sevmeye yardımcı olacak şeyi haber vereyim mi: Aranızda selâmı yaygınlaştırın." [Tirmizî, Sıfatu'l-Kıyâme 57, (2512).]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* önceki ümmetlerin

(١) الحالقة: الخصلة التي من شأنها أن تحلق: أى تهلك وتستأصل الدين كما يستأصل الموسى الشعر.

yıkılmasına sebep olan içtimâî bir marazı dâu'l-ümem diye isimlendiriyor. Bu hastalık hased ve buğzdur. Bazı şârihler bunu, eski milletlerin âdeti diye anlarlar.

2- İmandan murad hem Allah'a inanmak, hem de peygamberlerin getirdiklerine inanmakdır. Cennette götürecek hakikî iman budur. Değilse sırf Allah inancı veya Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in getirdiğinin bazısına inanıp bazısını reddetmek veya şüpheyle karşılamak, kişiyi kurtuluşa götürmez.

3- Selâm, karşılıklı muhabbetin mühim âmillerinden biridir. Zîra selâmlaşmalar kalplerdeki kırgınlıkları bertaraf ettiği gibi muhabbeti de uyandırmaktadır.

Selâmla ilgili geniş açıklama 3376-3390 numaralı hadislerde gelecek.

HIRS BÖLÜMÜ

1666 ١ – عن أنس رضىَ اللّهُ عَنْهُ قـال: [قـال رسول الله ﷺ : يهْرَمُ ابْنُ آدَمَ وَيَشِبُّ فِيهِ اثْنَتَانِ: الْحِرْصُ عَلى المَالِ، وَالْحِرْصُ عَلى العُمرِ]. أخرجه الشيخان والترمذى.

1. (1666)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselam)* buyurdular ki: **"Âdemoğlu ihtiyarladıkça onda iki şey gençleşir: Mala karşı hırs ve hayata karşı hırs".** [Buharî, Rikâk 5; Müslim, Zekât 115, (1047); Tirmizî, Zühd 28. (2340), : İbnu Mâce, Zühd 27, (4234).

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis muhtelif vecihlerde gelişti̇r. *Buharî*'deki bir vechi: *"Âdemoğlu büyür, onunla birlikte iki şey daha büyür: Mal sevgisi, uzun ömür sevgisi"* şeklindedir. Bir başka vechi ise: *"Yaşlının kalbi iki şeyde genç kalır: Dünya sevgisi, tûl-i emel (uzun yaşama sevgisi)"* şeklindedir. *Beyhakî*'nin kaydettiği bir vechi: *"Âdemoğlunun yaşlandıkça cismi zayıflayıp eti incelse de kalbi genç kalır"* şeklindedir.

2- Burada, ifade edilen ihtiyarın kalbinin gençliği, bir mecaz ve istiâredir. İhtiyar, hayatı ve malı gençler kadar, hatta daha fazla sever demektir. İnsan, ecelinin yaklaştığını hissedince mal ve hayata karşı olan sevgisini artırır. Uyku bile, sabaha karşı yani gecenin sonlarında daha tatlı olur. Demek ki her şeyin sonu yaklaştıkca kıymet ve lezzeti arttığı gibi, insanın eceli yaklaştıkça hayat ve malın kıymeti de artmaktadır.

Hadiste genç kelimesi, hırsın kemâli mânasında istiâre edilmiştir. Çünkü gencin kuvveti yerindedir ve eceli uzakta görmektedir, bu sebeple hayata sevgi ile bağlıdır. Eceli yaklaşan ihtiyarın, daha fazlasıyla dünyayı sevdiği bu istiare ile anlatılmıştır.

1667 ٢– وعن كعب بن مالك رضيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ : مَا ذِئْبَانِ جَائِعَانِ أُرْسِلاَ في غَنَمٍ بِأَفْسَدَ لَهَا مِنْ حِرْصِ المَرْءِ على المَالِ والشَّرَفِ لِدِينِهِ]. أخرجه الترمذى وصححه.

ومعناه: [أنَّ حِرْصَ المَرْءِ عَلى المَالِ والشَّرَفِ وَحُبَّهُمَا مُفْسِدٌ لِدِينِهِ كَمَا يُفْسِدُ الذِّئْبَانِ الجَائِعَانِ الْغَنَمِ إذَا أُرْسِلاَ فِيهَا وَلَمْ يُمْنَعَا مِنْهَا].

2. (1667)- *Ka'b İbnu Mâlik* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir sürüye salınan iki aç kurdun sürüye verdiği zarar, kişinin mal ve şeref hırsıyla dine verdiği zarardan daha fazla değildir."* [Tirmizî, Zühd, 43, (2377).]

Mânası şudur: Kişinin mal ve şeref için gösterdiği hırs veya bu iki şeye olan sevgisi dine fesad ve zarar getirir, tıpkı aç iki kurdun hiçbir engelleme olmadan sürüye salındığı zaman hâsıl edecekleri zarar gibi...

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen şereften murad mevki ve makam gibi insana şeref getiren vesilelerdir. Hadis, mevki ve mala karşı gösterilen hırs sebebiyle kişinin dine karşı pek büyük zarar getirebileceğini ifade etmekte ve bunu hiç bir koruyucu techizâta sahip olmayan müdâfaasız koyun sürüsüne salınan bir çift aç kurdun sürüye vereceği zararla kıyaslamaktadır. Teşbihteki inceliği anlamak için kurtların şu tabiatını bilmek gerek: Müdâfaasız bir sürüye musallat olan kurt, karnını doyurmak üzere bir koyunu kapıp kaçırmaz. Sürüdeki bütün hayvanları kırımdan geçirir.

Bediüzzaman, bilhassa günümüzde, insanlardaki bu mal hırsını kullanarak ehl-i dünyanın mü'minleri ciddi tehlikelere attıklarını belirterek der ki: *"Madem rızık mukadderdir ve ihsan ediliyor ve veren de Cenâb-ı Hakk'tır. O, hem Rahîm, hem Kerîm'dir. O'nun rahmetini ittiham etmek derecesinde ve keremini istihfâf eder bir sûrette gayr-i meşru bir tarzda yüz suyu dökmekle; vicdanı, belki bazı mukaddesatını rüşvet verip, menhûs, bereketsiz bir mal-ı haramı kabûl eden düşünsün ki, ne kadar muzaaf bir dîvâneliktir.*

Evet ehl-i dünya, hususan ehl-i dalâlet, parasını ucuz vermez; pek pahalı satar. Bir senelik hayat-ı dünyeviyeye bir derece yardım edecek bir mala mukabil, hadsiz bir hayat-ı ebediyeyi tahrîb etmeye bâzan vesîle

olur. O pis hırs ile gazab-ı İlâhî'yi kendine celbeder ve ehl-i dalâletin rızasını celbe çalışır..."

Şârihler, malın hâsıl edeceği zarar ve fesadı açıklama sadedinde, malın şehevî arzuları tahrîk eden bir güç olduğunu, önce mübah olan lezzetlere alışarak daha çok lezzet peşine düşebileceğini, zamanla ihtiyacı karşılayacak helâl kazançtan âciz kalabileceğini, derken şüpheli kazançlara tevessül edeceğini, bunun da onu zikrullahtan alıkoyacağını, mal meselesinin insanları hep bu safhaya getirdiğini belirtirler.

Kezâ, mevki meselesi de böyle bir ifsad sebebi olmaktadır. Üstelik mevki için mal da harcanabilmekte ve mal için makam harcanmamaktadır. Bu sebeple mevki, maldan daha çok ifsad vesîlesi olabilmekte, onun uğruna bir kısım müraîliklere, müdâhenelere, nifaklara, yalan, rüşvet ve sâir kötü ahlâksızlıklara düşülebilmektedir. El-iyâzu billah.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* insandaki mal ve makam hırsının dine vereceği zararın, iki aç kurdun koyun sürüsüne vereceği zarardan büyük olacağına dikkat çekmekle bütün bu söylenenleri ifâde etmiş olmaktadır.

1668 ٣- وعن أنس رضى الله عنهُ قـال: [قـال رسول الله ﷺ : لَوْ كَـانَ لابْنِ آدَمَ وَادِيَانِ مِنْ مَالٍ لابْتَغَىٰ إلَيْهِمَا ثَالِثـاً، وَلاَ يَمْلأُ جَوْفَ ابْنِ آدَمَ إلاَّ التُّرَابُ وَيَتُوبُ اللهُ عَلى مَنْ تَابَ]. أخرجه الشيخان، وهذا لفظهما، والترمذى بمعناه.

3. (1668)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Âdemoğlu için iki vâdi dolusu mal olsaydı, mutlaka bir üçüncüyü isterdi. Âdemoğlunun iç boşluğunu ancak toprak doldurur. Allah tevbe edenleri affeder."* [Buhârî, Rikâk 10; Müslim, Rikak 116, (1048); Tirmizî, Zühd 27, (2338).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis çok farklı vecihlerden rivâyet edilmiştir. Bazılarında mal yerine "altın", "gümüş", "hurma" gibi servet ifâde eden başka tâbirler gelmiştir.

Kezâ, ancak toprağın dolduracağı uzuv olarak iş boşluğu yerine "nefis", "göz", "ağız", "karın" gibi başka organlar da zikredilmiştir. Kirmânî: "Hadiste zikri geçen bu uzuvlardan asıl maksad onların kendisi değildir, onlara mecaz olarak yer verilmiştir. Bu mezkur organların toprakla dol-

masından maksad ölümdür. Zîra ölüm toprakla dolmayı gerektirir. Hadis sanki şunu demektedir: "Âdemoğlu ölünceye kadar dünyaya doymaz."

2- Hadisle ilgili olarak *Tîbî* de şöyle bir açıklama sunar: "Hadis sanki "Topraktan yaratılanı ancak toprak doyurur" demektedir. "Toprak"ın zikrinde şöyle bir hikmet olabilir: Kişi ölünceye kadar tamahkârlığı bırakmaz. Ölünce, onun şânı gömülmektir. Gömülünce üzerine toprak dökü-lür, böylece iç boşluğu, ağzı, gözü hep toprakla dolar, artık başkasının toprağına ihtiyacı olan hiçbir yeri kalmaz. Kişinin ağza nisbeti, ağzın iç boşluğuna açılan kapı olmasındandır."

3- Hadisin sonunda yer alan **"Allah tevbe edenleri affeder"** ibaresi, insandaki bu mal hırsını zem ifade eder. Şöyle te'vil edilmiştir: "Allah başkalarını affettiği gibi mal hırsına kapılanları da affeder. Dolayısıyla mal toplama hırsını terkeden kimse için: "Tevbe etti" denebilir. Tevbeyi lügat mânasında yani rücu etti şeklinde anlayıp "mal hırsından dönüş yapanı Allah affeder" demek de doğru olur.

Yine *Tîbî* şu açıklamayı sunar: "Hadisin mânası şöyle de anlaşılabilir: "İnsanoğlu mal sevgisiyle mecbûldür, yani yaratılışından gelen fıtrî bir meyille malı sever. Allah'ın muhafaza edip bu cibilleti nefisden temizleme hususunda muvaffak ettikleri dışında hiç kimse mal toplamaya doyamaz. Bunlar da ne kadar azdır. "Affeder" tâbirine, bu cibilletin mezmum olduğuna ve günah makamında yer aldığına, ancak Allah'ın yardımı ve takviyesi ile onu nefisten izale etmenin mümkün olduğuna işaret etmek için yer verilmiştir. Bu hususa şu âyet de işaret etmektedir: وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ **"Nefsinin tamahkârlığından korunabilmiş kimseler, işte onlar saadete eren kimselerdir"** (Haşr 9). Burada tamahkârlığın nefse nisbet edilmesi, bu halin onda fıtrîliğine delâlet içindir. "Korunabilmiş kimseler" tâbiri de, bu fıtrî hâlin izâle edilebileceğine, bunun mümkün olduğuna işâret eder."

4- Bu rivayetin *Buhârî*'de *İbnu Abbâs*'tan kaydedilen vechinin sonunda İbnu Abbâs şöyle der: "Bu, Kur'ân'dan bir âyet midir, hadis midir bilmiyorum."

Kezâ *Ebû Ubeyde,* Fezâilu'l-Kur'ân'da: "Biz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında لَوْ كَانَ لِابْنِ آدَمَ وَادِيَانِ مِنْ ذَهَبٍ وَفِضَّةٍ لَابْتَغَى الثَّالِثَ ibâresini kıraat ederdik" der.

Ve keza yine Buhârî'de *Übey İbnu Ka' b:* كُنَّا نَرَى هَذَا مِنَ الْقُرْآنِ حَتَّى نَزَلَتْ أَلْهَاكُمُ التَّكَاثُرُ "Biz bunu, Elhâkümüttekâsür sûresi ininceye kadar Kur'ân-ı Kerim'den bir âyet zannederdik" demiştir.

Bu mânada başka rivayetler de var.

Âlimler, bu rivayetlere dayanarak, sadedinde olduğumuz rivayeti, tilâveti mensuh, hükmü bâki âyetlerden kabul etmiştir. Bu çeşit neshte yani hükmü bâki olup, sâdece tilâveti neshedilme durumlarında nasih ile mensuh arasında teâruz sözkonusu olmaz. Binaenaleyh umumiyetle mensuh bir vahy kabul edilen sadedinde olduğumuz hadisle, bunun tilâvetini neshetmiş olan Elhâkümüttekâsür sûresi arasında mâna ve hüküm yönüyle bir zıtlık, bir teâruz mevcut değildir.

İbnu Hacer, bu hadisi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kur'ân' dan olarak bildirmiş olabileceği gibi, hadis-i kudsî de olabileceği ihtimaline yer verir. "Birinci durumda, bunun hükmü bâki olsa da tilâveti mensuhtur" der ve ilâve eder: "Bu ihtimali Ebu Ubeyd'in Fedâilu'l-Kur'ân'da tahric ettiği Ebû Musa hadisinde geçen şu ibâre te'yid eder:

قَرَأْتُ سُورَةً نَحْوَ بَرَاءَةٍ فَغِبْتُ أَوْ حَفِظْتُ مِنْهَا: «وَلَوْ أَنَّ لِابْنِ آدَمَ وَادِيَيْنِ مِنْ مَالٍ لَتَمَنَّى وَادِياً ثَالِثاً» الْحَدِيث وَمِنْ حَدِيثِ جَابِرٍ: كُنَّا نَقْرَأُ لَوْ أَنَّ لِابْنِ آدَمَ مِلْءَ وَادٍ مَالاً لَا حَبَّ إِلَيْهِ.

"Ben Berâet sûresi uzunluğunda bir sûre okuduğumu ve unuttuğumu hatırlıyorum. Ondan sadece şu kısım ezberimde kaldı: "Âdemoğlunun iki vadi dolusu malı olsaydı, üçüncü bir vadi temenni ederdi..." Keza Hz. Câbir (radıyallâhu anh) hadisinde de: "Biz şunu kıraat ederdik: "Âdemoğlu için vâdi dolusu mal olsa, bir misline daha sâhip olmak ister..."

HAYÂ BÖLÜMÜ

HAYÂ

Çekingenlik ve utanma da demek olan hayâ; sofiye ıstılahında, Allah korkusu, Allah mehafeti ve Allah mehâbetiyle O'nun istemediği şeylerden çekinmek mânasına gelir. Böyle bir hissin, insan tabiatında bulunan hayâ duygusuna dayanması, şahsı, edep ve saygı mevzuunda daha temkinli, daha tutarlı kılar. Temelde böyle bir hissi bulunmayan veya yetiştiği çevre itibariyle onu yitiren şahıslarda hayâ duygusunu geliş-tirmek zor olsa gerek.

Evet, yukarıdaki işaretlerden de anlaşıldığı gibi hayâyı ikiye ayırmak mümkündür.

1- Fıtrî hayâ ki, buna hayâ-i nefsî de diyebiliriz; insanı pek çok ar ve ayıp sayılan şeyleri işlemekten alıkor.

2- İmandan gelen hayâdır ve İslâm dininin önemli bir derinliğini teşkil eder.

Fıtrî hayâ, İslâm dininin ruhundaki hayâ ile beslenip gelişince ar ve ayıplara karşı en büyük mania teşekkül etmiş sayılır. Tek başına kaldığı zaman, bazı ahval ve şerâit altında sarsılır, yırtılır, hatta bazan bütün bütün yıkılabilir.

Evet, insan tabiatında bulunan bu sıkılma ve çekinme hissi, أَلَمْ يَعْلَمْ بِأَنَّ اللّٰهَ يَرٰى **"O, Allah'ın kendisini gördüğünü bilmez mi?"** (Alak, 96/14) gibi âyetlerle anlatılan iman şuuruyla.. إِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا - **Şüphesiz Allah, sizin üzerinizde her şeyi görüp gözetendir"** (Nisa, 4/1) misillü beyanlarla ifade edilen ihsan anlayışıyla beslenmezse uzun ömürlü olamaz. Olamaz, zîra hayânın hem var olup gelişmesi hem de de-

vam ve temadisi imana bağlıdır. Bu münasebetle Hz. Seyyidü'l-Enâm (sav), ashabından birinin diğerine, hayâyla alâkalı nasihatlarını duyunca: دَعْهُ فَإِنَّ الْحَيَاءَ مِنَ الاِيمَانِ -**Bırak onu, hayâ imandan gelir..**" [13] Diğer bir ifadelerinde:

اَلاِيمَانُ بِضْعٌ وَسَبْعُونَ شُعْبَةً .... وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الاِيمَانِ

"İman yetmiş şu kadar şûbeden ibarettir, hayâ da imandan bir şûbedir"[14] buyururlar.

Bu itibarla diyebiliriz ki; fıtrî hayâ, tıpkı insan tabiatında saklı bulunan diğer iyilik nüveleri gibi, insanı insan yapan ma'rifet dinamikleriyle beslendiği ve takviye edildiği ölçüde gelişir, kalbî ve ruhî hayâtın bir buudu haline gelir ve nefsin pek çok bâlâpervazâne isteklerine sed çeker ve engeller. Aksine bu duygu iman ve ma'rifetle geliştirilemez, ihsan şuuruyla takviye edilemez; takviye edilmek şöyle dursun nefsanîlik gayyalarında açılıp saçılarak köreltilecek olursa, fert ve toplum planında insanı insanlığından utandıran yırtıklıklar ve sürtüklükler kaçınılmaz olur. İnsanlığın İftihar Tablosu, hayâ âbidesi aleyhi ekmelüttehayâ Efendimiz, bu hususa temas eder ve إِذَا لَمْ تَسْتَحِ فَاصْنَعْ مَا شِئْتَ "Hayâsız olduktan sonra istediğini yap!"[15] buyurur. Hayâ ve hayât birbirine bakan kelimelerdir ve bu yakınlıktan, kalbin ancak, iman ve ma'rifet sağnaklarıyla beslendiğinde hayâttar kalabileceği esprisini çıkarmak mümkündür. Evet hayât kendi dinamikleriyle, hayâ da kendi dinamikleriyle var olur ve yaşar.. yoksa her ikisi için de inkıraz kaçınılmazdır.

Hz. Cüneyd'e göre hayâ, Cenab-ı Hakk'ın üzerimizdeki maddî-mânevî nimetlerini idrak etmenin yanında eksiklerimizin ve kusurlarımızın endişesini yaşamaktır.

Zünnûn'a göre, sürekli gönüllerimizde olumsuz davranışların dehşetini duymak, duyup yönümüzü bir kere daha kontrol etmektir.[16]

Bir başkasına göre insanın, Cenab-ı Hakk'ın gizli açık her şeye nigehbân olmasına göre hayâtını tanzim edip onun kendisine olan muâmelesini esas alarak yaşamasıdır ki, bir İlahî eserde bu husus hatırlatılarak şöyle buyurulmaktadır:

13– Buharî, İman, 16; Müslim, İman 59; Ebu Davud, Edeb, 6.

14– Ebu Davud, Sünnet, 14; Nesâî, İman, 16.

15– Buharî, Enbiya 54, Edeb, 78; Ebu Davud, Edeb, 6; İbnu Mâce, Zühd, 17.

16– Kuşeyrî, er-Risaletü'l-Kuşeyriyye, s. 215.

يَا بْنَ آدَمَ! إِنَّكَ مَا اسْتَحْيَيْتَ مِنِّي، أُنْسِيتُ النَّاسَ عُيُوبَكَ

"İnsanoğlu! Sen Benden hayâ ettiğin sürece insanlara ayıplarını unutturutum."[17] Bu arada Cenab-ı Rabbi'l-İzzet'in, Hz. İsa'ya:

يَا عِيسَىٰ عِظْ نَفْسَكَ فَإِنِ اتَّعَظَتْ بِهِ فَعِظِ النَّاسَ وَإِلاَّ فَاسْتَحِ مِنِّي

-Yâ İsa, evvelâ nefsine nasihatte bulun, o bu nasihati kabul ederse halka va'zet; yoksa benden utan!"[18] şeklindeki sözünü de kaydedebiliriz.

Hayâ mevzuunda daha değişik tasnifler de vardır. Bu cümleden olarak; Affına ferman geleceği ana kadar, Hz.Âdem'in tavırlarından dökülen suçluluk hayâsı.. gece-gündüz ara vermeden Cenab-ı Hakk'ı tesbih ettikleri halde: مَا عَبَدْنَاكَ حَقَّ عِبَادَتِكَ -Sana hakkıyla ibadet edemedik" diyen meleklerin taksir hayâsı, ma'rifet erbabının onca derinliklerine rağmen: مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ -Seni hakkıyla bilemedik" sözleriyle solukladıkları iclâl hayâsı.. hayâtlarını kendi arzu ve isteklerinden tecerrüd ufkunda seyahatle sürdüren ruh ve kalp insanlarının her zaman duyup hissettikleri heybet hayâsı.. her an kurb içinde bu'd; bu'd içinde de kurb televvününüyle, sonsuz uzaklıklarında sonsuz yakınlığı duyan yakîn insalarının minnet hayâsı.. *Hz. Mahbub*'u sevilmesi gerektiği ölçüde sevememe endişesinden kaynaklanan vefasızlık hayâsı.. dua ve talep makamında istediklerini iyi seçememiş olma tedirginliğini taşıyanlarda ihlası ihlâl hayâsı.. her zaman ahsen-i takvime mazhariyetlerinin şuurunda olan yüksek ruhların, mazhariyetleriyle te'lif edemedikleri "pes" işler karşısında hissettikleri gayret hayâsı sayılabilir.

Hayâda ilk mertebe, insanın kendisine, Hakk'ın nazarıyla bakmasıyla başlar. Bir insanın, O'nun ölçüleri ve O'nun murakabesi açısından kendini yakın takibe alması onda temkin derinlikli bir hayâ hasıl eder ki, böyle bir insan duygu ve düşünceleriyle hep diri sayılır.

İkinci mertebe; kurbet ve maiyyet şuuruyla mebsuten mütenasiptir ve: وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَمَا كُنْتُمْ **"Nerede olursanız O sizinle beraberdir"** (Hadid, 57/4) ufkunda seyahat edenlere müyesserdir ki, bu hususla alâkalı Efendiler Efendisi'nin şöyle buyurduğunu naklederler:

اِسْتَحْيُوا مِنَ اللهِ تَعَالَىٰ حَقَّ الْحَيَاءِ، مَنِ اسْتَحْيَىٰ مِنَ اللهِ حَقَّ الْحَيَاءِ فَلْيَحْفَظِ الرَّأْسَ وَمَا وَعَىٰ

17– Kuşeyrî, er-Risaletü'l-Kuşeyriyye, s. 216.

18– Kuşeyrî, er-Risaletü'l-Kuşeyriyye, s. 216.

وَلْيَحْفَظِ الْبَطْنَ وَمَا حَوىٰ وَلْيَذْكُرِ الْمَوْتَ وَالْبِلىٰ، وَمَنْ اَرَادَ الآخِرَةَ تَرَكَ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا، فَمَنْ فَعَلَ ذٰلِكَ فَقَدِ اسْتَحْيىٰ مِنَ اللهِ حَقَّ الْحَيَاءِ.

"Allah'a karşı olabildiğince hayâlı davranın! Allah'a karşı gerektiği ölçüde hayâlı olan kafasını ve kafasının içindekilerini, midesini ve midesindekilerini kontrol altına alsın! Ölüm ve çürümeyi de hatırından dûr etmesin! Ahireti dileyen dünyanın surî güzelliklerini bırakır.. işte kim böyle davranırsa, o Allah'tan hakkıyla hayâ etmiş sayılır."(19)

Üçüncü mertebe; وَاَنَّ اِلٰى رَبِّكَ الْمُنْتَهٰى **-En son durak Rabbindir"** (Necm, 53/42) hedefine ulaşma yolunda, ruhî ve kalbî hayâtın şühud enginliklerinin sezilmesiyle gerçekleşir ve seyr-i ruhanînin kanatları altında sonsuza kadar sürer gider.

Bir insanın gerçek insanlıktan nasibi, hayâdan hissesi ölçüsündedir. Eğer Hakk yolcusu, menfi-müsbet bütün teşebbüslerinde başını sonsuza çevirip davranışlarını ötelere göre ayarlayamıyor, mahviyet içinde iki büklüm olup edeple yaşamıyorsa, onun mevcudiyeti bir bakıma kendisi için ar, başkaları için de bardır. Bu mülâhazaya binaendir ki:

فَلاَ وَاللهِ مَا فِى الْعَيْشِ خَيْرٌ وَلاَ الدُّنْيَا إِذَا ذَهَبَ الْحَيَاءُ

-Hayır hayır Allah'a yemin ederim ki, hayâ sıyrılıp gittiği zaman, ne hayâtta ne de dünyada hayır kalır" demişler.

Hayâ, İlâhî bir ahlak ve bir Allah sırrıdır. Eğer insanlar onun nereye taalluk ettiğini bilselerdi daha temkinli olur ve daha titiz davranırlardı. Bu hususu tenvir edecek şöyle bir vak'a naklederler:

Cenab-ı Hakk mahşerde hesaba çektiği bir ihtiyara:

–"Niçin şu günahları işledin?" diye sorar. O da inkâra saparak günah işlemediğini söyler. Bunun üzerine Hz. Erhamürrahimin:

–" Öyle ise onu cennete götürün" buyurur. Bu defa da melekler araya girerek:

–"Ya Rab, bu insanın şu günahları işlediğini siz biliyorsunuz" derler. Allah da onlara:

–"Evet öyledir ama ümmet-i Muhammed'den biri olarak ağaran saçına-sakalına baktım; ayıbını yüzüne vurmaya hayâ ettim" ferman eder. Kenz'in rivayetine göre; Cibril bu haberi Efendimiz'e iletince, o şefkat ve hayâ insanının gözleri dolar, ağlar ve şöyle buyurur: "Cenab-ı Hakk

19– Müsned, 1/387.

ümmetimin ak sakallarına azap etmekten hayâ ediyor da ümmetimin ak sakallıları günah işlemekten utanmıyorlar."[20]

Hasılı:

إنَّ الْحَيِيَّ مِنَ الأَسْمَاءِ الالَهِ وَقَدْ جَاءَ التَّخَلُّقُ بِالأَسْمَاءِ فَاحْفَظْ بِهِ

-Hayiy, Cenab-ı Hakk'ın isimlerindendir. Bunun böyle olduğu hadisle sabittir.[21] Öyleyse gel, sen de bundan nasibini al!"[22]

Umumî Açıklama:

Hayâ, lügat olarak, ayıplanan bir şeyin korkusuyla insanda hâsıl olan değişme ve inkisâr mânasına gelir. Mamafih, herhangi bir sebeple bir şeyin mücerred terkine de hayâ dendiği olmuştur. Aslında terk, hayâ değil, hayânın gerektirdiği şeylerden biridir. Râğıb: "Nefsin kendini kabih şeyi yapmaktan tutmasıdır" diye tarif edip açıklar: "Hayâ insana has bir duygudur. Bununla her istediğini yapmaktan kendini alıkoyarak hayvandan ayrılır. İffet ve hayırdan mürekkeptir. Bu sebeple hayâ sahibi çok şecaatli olamaz. Nadir şecaat sahipleri utangaçtır."

Hayâyı, "nefsin, mekruh addedilen şeyi işlemek korkusuyla kendisini tutmasıdır" diye tarif edenler de olmuştur. Burada işlenmesinden korkulan mekruh dinî bir mekruh olabilir, aklî bir mekruh olabilir, örfî bir mekruh olabilir. Dinî mekruhu işleyene fâsık, aklî mekruhu işleyene mecnun, örfî mekruhu işleyene ebleh denir.

Bazı âlimler hayâ, haram kılınan şeylerde ise vâcib, mekruh şeylerde ise mendub, mübah şeylerde ise örfîdir demiştir.

Şeriatte, kötü ve çirkin olandan içtinab etmeye, hak sahibinin hakkına riayetsizlikten men etmeye sevkeden ahlâka denir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* *"Hayânın tamamı hayırdır"* demekle, her çeşit çirkinlik, haksızlık ve kötülüklerden içtinâb ve kaçınmanın hayır olduğunu belirtmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hayânın İslâm dininde tuttuğu ehemmiyeti belirtmek için, onun "imandan bir şube" olduğunu belirtmiştir. İnsanlık tarihindeki yerini de şöyle belirtmiştir:

إنَّ مِمَّا اَدْرَكَ النَّاسُ مِنْ كَلاَمِ النُّبُوَّةِ الأُولَى : إذَا لَمْ تَسْتَحِ فَاصْنَعْ مَا شِئْتَ

"İnsanlığın ilk nübüvvetten aldığı öğüt şudur: "Eğer hayân yoksa git dilediğini yap."

20– Kenzü'l-Ummal, c. 15; Hadis nu: 42680.

21– Bkz.Ebu Davud, Hammam, 1, Vitr, 23; Nesâî, Gusl, 7.

22– M. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri 1/129-134.

Hayâ duygusu fıtrî mi mukteseb mi?

Bu hususu açıklama sadedinde İbnu Hacer, *"Hayâ imandan bir şubedir"* hadisine atıf yaparak bir sual sorar ve sonra cevabını verir:

"– Eğer: "Hayâ fitrattan gelen (garîzî) bir huydur, nasıl olur da imanın bir şubesi olur?" dersen, cevaben deriz ki: Hayâ bazan garîzî yani fıtrî ve yaratılıştan, bazan da tahallukîdir, yani irade ile kazanılır. Ancak şeriatın isteğine uygun olarak kullanılması iktisâba, bilgiye ve niyete muhtaçtır. Böylece hayânın niyet ve gayretle kullanılması, taate sevkedici, masiyet işlemekten menedici olması, onu imandan bir parça kılar. Hiçbir zaman: "Hayâ vardır, hak söylemekten veya hayır işlemekten mani olur" denemez. Zîra böylesi bir hayâ anlayışı şer'î değildir."

Ebu'l-Abbâs Kurtubî de şöyle der: "Mükteseb (yani irade ile kazanılan) hayâ, Şâri'in imandan bir şube kıldığı hayâdır. İşte kişinin mükellef olduğu hayâ da bu hayâdır, garîzî olanı değil. Ancak kimde garîzî hayâ mevcut ise bu, mükteseb olan hayâya yardımcı olur. Şu da var ki, mükteseb olan da insan tabiatına işleyerek garîzî hayâ hükmüne de geçebilir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* her iki çeşidi de nefsinde cemetmiş-ti: Garîzî hayâda bâkire kızdan daha ziyade ilerde, mükteseb hayâda da zirvede idi."

Örfen hayâ edip utanılacak bir kısım meselelerin sorulması veya açıklanması hususunda dinimiz hayâ aramaz. Bir başka ifadeyle hayâ gerekçesiyle o çeşit meselelere temas edilmemesini, ihmâl edilmesini hoş karşılamaz ve buna hayâ demez. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, yeri geldiği zaman, o çeşit mevzulara şu âyeti okuyarak çekinmeden girmiştir: وَاللّٰهُ لَا يَسْتَحْيِى مِنَ الْحَقِّ **"Allah gerçeği söylemekten çekinmez"** (Ahzâb 53).

Ashâb da, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan öğrendikleri bu metoda uyarak, gerek Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e ve gerekse birbirlerine, hacâletâver meseleleri sormaktan çekinmemişler, aynı âyeti okuyarak söze başlayıp meselelerini sormuşlardır. Bu davranış dolayısıyla kimse kimseyi ayıplamamış, o çeşit meseleler, tedkik, tahlil, ta'lim ve taallüm dışı bırakılmamıştır.

Nevevî der ki: "(Hakkı öğrenme meselesinde hayâ etmek, dinin taleb ettiği) hakikî hayâ değildir. Zîra hayânın tamamı hayırdır, hayâ hayırdan başka bir şey getirmez. Dini ilgilendiren ve fakat utandırıcı meselelerde sualden vazgeçmek hayır değil, şerdir. Öyle ise şer getiren şey nasıl hayâ olur?"

Bediüzzaman, hatırımıza gelebilecek bir soruyu cevaplar: Allah'a karşı edeb nasıl olabilir?

"SUAL: Her şeyi bilen ve gören, hiçbir şey O'ndan gizlenmeyen ALLÂMÜ'L GUYUB'a karşı edeb nasıl olur? Sebeb-i hacalet olan hâletler, O'ndan gizlenmez. Edebin bir nev'i tesettürdür. Mucib-i istikrah hâlâtı setretmektir. ALLÂMÜ'L GUYUB'a karşı tesettür olamaz?

ELCEVAP: *Evvelâ:* Sani-i Zülcelâl, nasıl ki kemal-i ehemmiyetle san'atını güzel göstermek istiyor ve müstekreh şeyleri perdeler altına alıyor ve nimetlerine, o nimetleri süslendirmek cihetiyle nazar-ı dikkati celbediyor. Öyle de: Mahlukatını ve ibâdını sâir zîşuurlara güzel göstermek istiyor. Çirkin vaziyetlerde görünmeleri, *Cemil* ve *Müzeyyin* ve *Lâtif* ve *Hakim* gibi isimlerine karşı bir nevi isyan ve hilâf-ı edeb oluyor.

İşte *Sünnet-i Seniyye*'deki edeb, O Sâni-i Zülcelâl'in esmâlarının hudutları içinde bir mahz-ı edeb vaziyetini takınmaktır.

Saniyen: Nasıl ki bir tabib, doktorluk noktasında bir nâ-mahremin en mahrem uzvuna bakar ve zaruret olduğu vakit ona gösterilir. Hilâf-ı edeb denilmez. Belki, edeb-i tıp öyle iktiza eder denilir. Fakat o tabib, reculiyet unvanıyla yahut vâiz ismiyle yahut hoca sıfatıyla o nâ-mah-remlere bakamaz. Ona gösterilmesini, edeb fetva vermez. Ve o cihette ona göstermek, hayâsızlıktır. Öyle de: Sâni-i Zülcelâl'in çok esmâsı var. Herbir ismin ayrı bir cilvesi var. Meselâ: Gaffâr ismi, günahların vücu-dunu ve Settâr ismi, kusuratın bulunmasını iktiza ettikleri gibi; Cemil ismi de, çirkinliği görmek istemez. Latif, Kerim, Hakim, Rahim gibi esmâ-i cemâliye ve kemâliye, mevcudatın güzel bir surette ve mümkin vaziyetlerin en iyisinde bulunmalarını iktiza ederler. Ve o esma-yı cemâliye ve kemâliye ise melâike ve ruhanî ve cin ve insin nazarında güzelliklerini mevcudatın güzel vaziyetleriyle ve hüsn-i edebleriyle göstermek isterler.

İşte Sünnet-i Seniyye'deki âdâb, bu ulvî âdâbın işaretidir ve düsturlarıdır ve numûneleridir."

1669 ١ – عن ابن مسعود رضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ: اسْتَحيُوا منَ اللهِ حقّ الحَيَاءِ. قُلْنَا إنَّا نَسْتَحِي مِنَ اللهِ يـا رسُولَ اللهِ وَالْحَمْدُلله. قالَ: ليْسَ ذلكَ ولكِنْ الاسْتِحْياءَ منَ اللهِ حَقَّ الحَيَاءِ أنْ تَحفَظَ الرَّأسَ وما وعَى، والبَطْنَ وما حوَى وتَذكُرَ المَوْتَ والبِلَى، ومَنْ أرادَ الآخرةَ تَرَكَ زينةَ الحياةِ الدُّنيا، وآثَرَ الآخرةَ على الأولى، فَمَنْ فعلَ ذلكَ فقدِ اسْتَحْيا منَ اللهِ حَقَّ الحَيَاءِ]. أخرجه الترمذى.

والمراد «بما وعَى الرَّأسُ» السمع والبصر واللسان. و«بما حوَى البَطْنُ» المأكول

والمشروب. والمراد: الحث على طلب الحلال من الرزق، واستعمال هذه الجوارح في مرضاة الله تعالى.

1. (1669)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Allah'tan hakkıyla hayâ edin!"** buyurdular. Biz: "Ey Allah'ın Resûlü, elhamdülillah, biz Allah'tan hayâ ediyoruz" dedik. Ancak O, şu açıklamayı yaptı: *"Söylemek istediğim bu (sizin anladığınız hayâ) değil. Allah'tan hakkıyla hayâ etmek, başı ve onun taşıdıklarını, batnı ve onun ihtivâ ettiklerini muhâfaza etmen, ölümü ve toprakta çürümeyi hatırlamandır. Kim âhireti dilerse dünya hayatının zinetini terketmeli, âhireti bu hayata tercih etmelidir. Kim bu söylenenleri yerine getirirse, Allah'tan hakkıyla hayâ etmiş olur."* [Tirmizî, Kıyâmet 25, (2460).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Allah'tan hakkıyla hayâ etmek" diye farklı bir mefhumdan söz etmektedir. Farklı diyoruz. Çünkü, halkın mutad hayâ anlayışını kabul etmeyerek, hakkıyla hayâyı yeni baştan târif ediyor. Buna göre, kişi dinleyip, görüp öğrendiğinden, yiyip içtiğine kadar her şeyin Allah'ın rızasına uygun olmasına dikkat etmelidir, gerçek hayâ budur. Zîra başın taşıdıklarından göz, kulak, lisan gibi maddî ve zâhirî; hâfıza, hayâl, tefekkür gibi ruhî ve görünmez duygu ve hasseler kastedilmektedir. Keza batnın ihtiva ettiklerinden murad da mide, ferc, kalb, el ve ayaklar gibi batın ve batna bağlı her şeydir. Bu uzuvların ilgili olduğu bütün fiiller buraya dahildir. Şu halde insan bütün organlarını helâlde kullanmadıkça hakikî hayâya eremez.

Beyzâvî der ki: "Allah'tan hakkıyla hayâ, sizin zannettiğiniz şey değildir. Bilakis o, kişinin nefsini bütün organlarıyla Allah'ın razı olmayacağı fiil ve sözlerden korumasıdır."

Süfyan İbnu Uyeyne de şöyle demiştir: "Burada baş, her çeşit kötü ahlâkın kab ve zarfı kılınmış; ağız, göz, kulak ve bunlara bağlı olan diğer manevî duyguların hepsi kastedilmiş ve bunların kötülüklerden korunması emredilmiştir.

Münâvî, hadiste geçen *"ölümü ve toprakta çürümeyi hatırla"* ibaresiyle ilgili olarak şu açıklamayı kaydeder: "Kim kemiklerinin çürüyeceğini, azalarının dağılacağını derhatır eder, aklına getirirse; dünyevî, fani lezzetler nazarında kıymetini kaybeder ve âhireti kazanmada gerekli olan şeyler ehemmiyet kazanır, Allah'a saygı ve sevgi ile ibadet eder."

Tîbî hadisin sonunda geçen: *"Kim bu söylenenleri yerine getirirse, Allah'tan hakkıyla hayâ etmiş olur"* cümlesiyle ilgili olarak der ki: "Bu sözle, bütün geçmiş kaydedilenlere işaret edilmektedir. Kim bunlardan birini ihmâl ederse hayâ duyma sorumluluğundan kurtulamaz. Bundan şu husus ortaya çıkmıştır: İnsanın cibilleti ve baştan ayağa dahili ve hâricî uzuvlarıyla hilkati, kusur madeni ve rüsvaylık mahallidir, bunu yegâne bilen de *Allah Teâlâ*'dır. Öyle ise, hakikî hayâ, O'ndan utanmak ve yapıldığı takdirde ayıplanılacak şeylerden kaçınmakla hâsıl olur. Bunun da aslı, esâsı, İslâm'a göre değeri olmayan şeyleri yani mâlayâniyâtı terketmek, mânası, değeri, sevabı olan şeylerle meşgul olmaktır. Kim bu söyleneni yerine getirirse Allah ona gerçek hayâyı müyesser kılar.

Hayânın pekçok mertebesi vardır. En üst mertebesi: Zâhiren ve bâtınen, içiyle dışıyla kişinin Allah'tan hayâ etmesidir. İşte bu, kişiye müşâhede makamı kazandıracak olan murâkabe makamıdır.

el-Mecmû'da *Şeyh Ebu Hâmid*'den şu kaydedilmiştir: "Hasta veya sağlam herkes bu hadisi, dilinde pelesenk olacak şekilde çokca zikretmesi lazımdır ve bilhassa hastalar!"

1670 ٢– وعن أبى سعيد الخدرى رضى الله عنه قال: [كَانَ رَسُولُ الله ﷺ أَشَدَّ حَيَاءً مِنَ الْعَذْرَاءِ فِي خِدْرِهَا(١)، وَكَانَ إِذَا رَأَى شَيْئاً يَكْرَهُهُ عَرَفْنَا ذلِكَ فِي وَجْهِهِ]. أخرجه الشيخان.

2. (1670)- Ebû Saîdi'l-Hudrî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* çadırdaki bâkire kızdan daha çok hayâ sahibi idi. Hoşlanmadığı bir şey görmüşse biz bunu yüzünden hemen anlardık." [Buhârî, Edeb 77, Menâkıb 23; Müslim, Fedâilu'n-Nebi 67, (2320).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın fevkalâde bir hayâya sahip olduğunu anlatmaktadır. Bekâr kızın hayâsı ile yapılan mukayese, onun şiddetini ifade içindir. Çünkü, normal olarak en ziyade utanan kimseler bekâr kızlardır ve bunların da hususî örtünmelerinin gerisinde veya çadırlarında içerisinde yalnız oldukları zamanda, yanlarına bir yabancının girmesi durumunda duyacakları hayâ hâlidir. İşte Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hayâsı bu haldeki bâkire kızın

(١) الخدر: ناحية في البيت يترك عليها ستر فتكون فيها الجارية البكر.

hayâsı ile mukayese edilerek ondan daha şiddetli bir hayâya sahip olduğu belirtilmiştir.

Şârihler , Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan bu hayânın sudur mahallini "Hududullah'a girmeyen meselelerde" diye belirtmeyi ihmâl etmezler. Hududun sübutunda kinâye tarzı yetmediği, açıklık gerektiği için, hududla ilgili meselelerde açık konuşmaya hayâ mâni olmamıştır. Nitekim Buhârî'de geçen zinâ itirafıyla ilgili bir vak'ada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mü'terife: أَنِكْتَهَا؟ لاَ تَكْنِى *"Sen kadına temas mı ettin? Kinâyesiz söyle!"* demiştir.

1671 ٣- وعن زيد بن طلحة بن ركانة رضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ لِكُلِّ دِينٍ خُلُقاً، وَخُلُقُ الإسْلاَمِ الحَيَاءُ]. أخرجه مالك.

3. (1671)- *Zeyd İbnu Talha İbnu Rükâne* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Her bir dinin kendine has bir ahlâkı vardır. İslâm'ın ahlâkı hayadır." [Muvatta, Hüsnü'l-Hulk 9, (2, 905); İbnu Mâce, Zühd 17, (4181, 4182).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* burada her dinin ehemmiyetiyle üzerinde durup mensuplarında öncelikle aradığı bir seciyye olduğunu belirtmekte, İslâm'ın ısrarla üzerinde durduğu seciyyenin hayâ olduğunu haber vermektedir. Yani İslâm'a kıvam veren seciyyesi, güzellik katan mürüvveti hayâ olmaktadır.

Hayânın lügat olarak hayat kelimesinden geldiğini belirten Zürkânî: "Kalb, Allah'a imanla hayat bulup canlanırsa, onda hayâ da artar" der ve ilâve eder: "Görmez misin, utangaç kimse, utandığı vakit terler. Onun teri, ruhta coşan hayânın hararetinden ileri gelir. Hayânın coşmasından ruh feveran ederek cesedin ve bilhassa alnın terlemesine sebep olur. Zîra hayânın hakimiyeti, yüz ve göğüsle tezâhür eder. Bu da kişideki İslâm'ın kuvvetli olmasından ileri gelir. Zîra İslâm nefsin teslimiyetidir. Din zaten nefsin boyun eğmesi ve inkiyâdıdır. İşte bu sebeple hayâ İslâm'ın ahlâkı olmuştur. Müslüman âdeta, fıtrî bir şekilde mütevazi ve hayâ sahibidir. Bu açıklamayı, *Hakim Muhammed İbnu Ali et-Tirmizî* yapmıştır. Diğer bazı âlimler de şöyle demişlerdir: "Öteki din mensuplarında hayâ dışında muayyen bir seciyyenin galebesi vardır. Müslümanlar üzerinde ise galib olan hayâdır. Çünkü o, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın,

tamamlamak üzere gönderildiği mekârimu'l-ahlâk'ın mütemmimidir. İslâm dini, bütün dinlerin en şereflisi olması haysiyetiyle, Cenab-ı Hakk, ahlâkın en yüce ve en eşrefini ona vermiştir..."

1672 ٤ – وعن أنس رضي الله عنه قال: [قَالَ النَّبيُّ ﷺ: مَا كَانَ الْفُحْشُ فِي شَيْءٍ إلاَّ شَانَهُ، وَمَا كَانَ الحَيَاءُ فِي شَيْءٍ إلاَّ زَانَهُ]. أخرجه الترمذى.

4. (1672)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Edebsizlik ve çirkin söz girdiği şeyi çirkinleştirir. Hayâ ise girdiği şeyi güzelleştirir." [Tirmizî, Birr 47, (1975); İbnu Mâce, Zühd 17, (4185).]

AÇIKLAMA:

Edebsizlik diye tercüme ettiğimiz kelime fuhş'dur. Fuhş, günah ve meâsiden çirkinliği fazla olanlara denmiştir. Söz ve fiilden açık şekilde çirkin olanlar hep fuhş kelimesiyle ifade edilmiştir. Zinâ da günahların en çirkini olması sebebiyle fuhş kelimesiyle ifade edilmiştir.

Sadedinde olduğumuz hadisteki fuhştan çirkin ve kaba sözlerin kastedildiği umumiyetle benimsenmiştir. Ancak, kaba ve sert davranışın kastedildiği de söylenmiştir. Çünkü bu mânayı te'yiden bir başka hadiste şöyle buyurulmuştur:

مَا كَانَ الرِّفْقُ فِى شَىْءٍ إلاَّ زَانَهُ وَلاَ نزِعَ مِنْ شَىْءٍ إلاَّ شَانَهُ

"Bir şeye rıfk girdi mi onu güzelleştirir, bir şeyden de çıkarıldı mı onu çirkinleştirir."

Tîbî, hadisteki: *"Hayâ bir şeye girerse onu güzelleştirir"* ifadesindeki "şey'e" kelimesinde mübâlağa kastı olduğunu söyler ve der ki: "Hayâ veya fuhş cansızı güzelleştirir veya çirkinleştirebilirse, insanı nasıl güzelleştirip çirkinleştirdiği anlaşılmalıdır! denmek istenmiştir."

HULK (HUY) BÖLÜMÜ

Umumî Açıklama:

Hulk (veya huluk), Nihâye'de din, tab' ve seciyye olarak açıklanır. Dilimizdeki huy'un karşılığıdır. Bazen tabiat kelimesini de bu mânada kullanırız.

Hulk ile, bir bakıma insanın nefsi olan bâtınî sûreti ve evsâfı ifade edilir. Tıpkı zâhirî sûret ve evsâfına da halk dendiği gibi. Nefsin iyi ve kötü vasıfları vardır. Sevab ve ikab, zâhirî sûretin evsafından çok, bâtınî sûretin evsafına taalluk etmektedir.

Hulk şu hadise göre fıtrîdir ve yaratılıştan gelen bir vasıftır:

إنَّ اللهَ قَسَّمَ بَيْنَكُمْ اَخْلاَقَكُمْ كَمَا قَسَّمَ بَيْنَكُمْ اَرْزَاقَكُمْ

"Allah aranızda rızkınızı taksim ettiği gibi ahlâkınızı da taksim etmiştir."

Huyun yaratılıştan geldiğini ifade eden bir diğer hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın el-Eşecc (radıyallâhu anh)'e söylediği şu sözdür:

"Sende iki haslet var ki Allah onları sever: Hilm ve hayâ." Eşecc sormuştur:

"Ey Allah'ın Resûlü, bunlar bende eskiden beri mi var, (yoksa Müslüman olduktan sonra) yenilerde mi hasıl oldu?" Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mevzumuz açısından ayrı bir ehemmiyet taşıyan cevabı şu:

"Eskiden beri var!" Bunun üzerine Abdü'l-Kays kabilesinden olan Eşecc'in Allah'a ifade ettiği şükran cümlesi de mevzumuzu aydınlatır:

"Beni, sevdiği iki hasletle mecbul kılan Allah'a ham olsun:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى جَبَلَنِى عَلَى خُلَّتَيْنِ مِمَّا يُحِبُّهُمَا اللّٰهُ

Hadiste *Eşecc*'in, o iki hasletin eski mi, yeni mi? olduğunu sorması ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın eskiden beri mevcudiyetini beyan etmesi, huyu meydana getiren bir kısım hasletlerin yaratılıştan mevcut olduğunu ifade eder.

Ancak bâzı hasletlerin sonradan kazanıldığı, irade ve gayretle iyi hasletlere sahip olunabileceği de inkâr edilemez. Gerçi ahlâkçılar, dünyanın her tarafında, huyun fıtrî mi, iktisabî mi olduğunu tarih boyunca münâkaşa etmiştir. Bu münâkaşaya sadece Doğulu hükemâ değil, Batılı feylesoflar da katılmıştır. Her iki görüşü destekleyen müşâhedeler ve dogmaya ve nassa dayalı deliller mevcuttur. Aristo, Lock, Rousseau, Erasme gibi feylesof ve terbiyeciler insan ruhunu her bilgiyi, her ahlâkı almaya kabil boş bir levhaya, bal mumuna, ekime hazır verimli boş bir tarlaya benzetirken, Goethe, Schopenhauer gibi diğer bir kısımları da karakterin doğuşta sâbit şekilde tesbit edildiğini, sonradan verilecek terbiye ile hiçbir şeyin değişmeyeceğini söylemişlerdir.

"Ey iman edenler, kendinizi ve âile halkınızı yakıtı taş ve insanlar olan ateşten koruyun" (Tahrim 6).

"Nefsini temizleyen kurtuluşa ermiş, ihmal edip örten de ziyana uğramıştır" (Şems 9-10) gibi âyetlerden, *"Ben bir muallim olarak gönderildim"*, *"Hayır bir alışkanlıktır"*, "Çocuklarınıza ikrâm edin, terbiyelerini güzel yapın" gibi terbiyevî faaliyete dikkat çeken, teşvik eden pek çok nass, insanı kurtuluşa erdirecek güzel hasletlerin terbiye yoluyla kazanılacağını beyan ederler. Bu inanç esas olmasaydı, peygamberlik müessesesinin, kitapların, dâvetin, irşadın ne mânası olurdu?

Meseleyi her iki yönüyle de değerlendiren İslâm âlimleri, yaratılıştan gelen iyi hasletlerin irâdî gayretle desteklenerek meleke haline getirilmesine, kötü huyların da baskı altında tutularak sindirilmesine hükmederler. Sözgelimi Hz. Ömer (radıyallâhu anh): "İnsanda on (fıtrî) ahlâk vardır, bunlardan dokuzu iyidir, birisi kötü. Bu kötü (serbest kalırsa) diğerlerini de bozar..." demiştir.

İbnu'l-Arabî de şunu söyler: "...Güzel ahlâk ile mecbul olanlar cidden azdır. Kötü ahlâk üzere mecbul olanlar ise, insanların çoğunluğunu teşkil eder. Zîra insan tabiatına galebe çalan, şerdir. Bu sebeple eğer insan, fikrini, temyiz gücünü, hayâ duygusunu, korunma melekesini kullanmaksızın kendisini tabiatının akışına bırakıverecek olsa ona hayvanî huylar galebe çalar. Zîra insan fikir ve temyiz vasıflarıyla hayvanlardan

ayrılır. Bunları kullanamazsa âdetlerinde onlara iştirak eder, kuvve-i şeheviye her çeşidi ile onu istila eder, hayâ uzaklaşır, yok olur..." Aynı görüşü payaşan Mâverdî, akıl vs.'ye güvenmeyip her daim nefsin te'dibiyle uğraşmanın gereğine dikkat çektikten sonra şunu söyler:

"Zîra edeb tecrübe ile kazanılır!"

Bu hususu tasavvufî yaklaşımla inceleyen M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin yazısını birlikte okuyalım.

HULUK

Huy, tabiat, seciye de diyebileceğimiz huluk; yaratılışın en önemli gayesi, cebrî halkînin gerçek buudu ve insan iradesinin "halk" hakikatı üzerinde İlahî ahlak hedefli tasarrufudur. Bu tasarrufu iyi kullanıp, "halk"a huluk urbası giydirebilen kimseye, bütünüyle iyi işler kolaylaşır.

Evet halk da huluk da aynı kökten gelir ve temel yapıları itibariyle birbirinden farkı yoktur. Ancak; halk, gözle görülen, dış duygularla idrak edilen suret, hey'et, şekil ve heykel ile alâkalı madde ağırlıklı ma'na olmasına mukabil; huluk, gönül ile idrak olunup, hislerle duyulan ve ruhla temsil edilen bir öz, bir muhteva bir ma'nadır.

Dış yüzü itibariyle bilinmez bir meçhul olan insan, gerçek kimliğini ancak, huyu, seciyesi ve tabiatıyla ortaya koyar. İnsanlar ne kadar farklı görünürlerse görünsünler, huyları ve karakterleri bir gün onları mutlaka ele verir. Cahiliye şairinin şu ârifâne sözü ne mânidardır:

وَمَهْمَا تَكُنْ عِنْدَ امْرِئٍ مِنْ خَلِيقَةٍ   وَإِنْ خَالَهَا تَخْفَى عَلَى النَّاسِ تُعْلَمِ

-Herhangi bir kimsenin gizli bir huyu varsa, varsın o huyunun gizli kalacağını zannededursun, o er-geç ortaya çıkar ve bilinir."

Bir başka ifadeyle, şekil ve şemailin aldattığı yerlerde, huy bütün yanılmaları tashih eder ve insanın özündeki gizliliklere tercüman olur. Gerçi, "huluk" dediğimizde akla hemen güzel ahlak gelmekle beraber, meleke ve rüsûh esasına binaen ve hem hayrın hem de şerrin itiyad haline getirebileceğine nazaran, "ahlak-ı hasene" ve "ahlak-ı seyyie" diye, diğer bir taksimden söz edenler olsa da, bizim burada "huluk" sözcüğüyle ifade etmek istediğimiz güzel ahlaktır.

Tasavvufun en sağlam kriteri huluk "iyi huy"dur. Hulukta birkaç kadem önde bulunan tasavvufta da ileride sayılır. Fevkalade haller, baş döndüren makamlar ve beşer üstü tasarruflar iyi huy zemininin gülü, çiçeği, meyvesi olması itibariyle makbul sayılsa da ahlak-ı haseneye ikti-

ran etmedikleri zaman hiçbir kıymet ifade etmezler.. ve üzerinde durmaya da değmez!

Zaten Hz. Sahib-i Şeriat da; "hangi mü'min imanı itibariyle daha faziletlidir?" sorusuna: أحسنهم خلقا -*Huyu en güzel olandır*"(23) demiyor mu?

Niye olmasın ki, bir kere Allah, en mümtaz kulunu, tesliye, te'min ve sena makamında, Onun üzerinde onca nimet ve lütufları varken وانّك لعلى خلق عظيم **-Herhalde sen, ahlakın Kur'an buudlu, ulûhiyet eksenli olması itibariyle ihatası imkansız, idraki nâkabil en yücesi üzeresin"** (Kalem, 68/4) diyerek O'nun bu yüce ahlakı ve ruhî mezâyâsıyla, yani hilkatinin gayesi, hedefi ve gerçek ma'nası sayılan hulukuyla nazara veriyor. İlk insanla başlayıp Işık Çağı'na kadar tekemmül edegelen ve O'nunla noktalanan Kur'an buudlu hulukuyla..

Esasen, huluk dediğimiz gerçeğin, dinin derinlemesine yaşanması ve Kur'an'ın arızasız temsil edilmesi ma'nasına geldiğini, Said b. Hişam'ın, Hz. Aişe validemizden, Efendimiz'in ahlakına dair sorduğu suale, Hz. Aişe'nin: "Kur'ân okumuyor musunuz?", "Okuyoruz" deyince de: "Onun ahlâkı Kur'ân'dı"(24) şeklindeki sözleri de te'yid etmektedir.

Ayrıca, bu mevzuda şeref-nüzul olan âyette, âyeti teşkil eden kelimelerle bu ahlakın İlahî, Kur'an orijinli ve idrak üstü olduğunu hassaten hatırlatmakta ve onun tecelli ve zuhurunu, muhatab-ı mükerreme mahsus görmenin ötesinde, "huluk" kelimesindeki tefhim tenviniyle, O'nun Kur'an derinlikli ve lahut enginlikli hulukunun hiçbir ahlak sistemiyle kabil-i kıyas olmadığına ve bu yüce ahlakın nâkabil-i idrak bulunduğuna bilhassa işaret etmektedir ki, bu da O'nun gelmiş geçmiş bütün insanlar arasında eşi-menendi olmayan bir güzeller güzeli huy peygamberi olduğunu gösterir.

Evet O, maddesi-ma'nası, zarfı-mazrufu, halkı ve huluku itibariyle bütün salihata açık, hayrın her çeşidini elde etmeye namzed ve büyüklüğün her türlüsüne mazhar olabilecek fıtrat, seciye ve melekelerle serfiraz kılınmış; sonra da bu ilk mevhibeleri en iyi şekilde değerlendirerek "a'lâ-i illiyyin-i kemalat"a yürümüş; sadece yürümekle de kalmamış; bilasale kendisinde tecelli eden bütün lütufları, bütün akdes ve mukaddes feyizleri: لقد كان لكم فى رسول الله اسوة حسنة **-Şanım hakkı için Resulullah'ta size örneğin en güzeli vardır..."** (Ahzab, 33/21) gerçeğiyle u-

23– Ebu Davud, Sünnet, 14; Müsned, 2/250, 6/47, 99.

24– Müslim, Müsâfirin, 139.

yanmış o safalardan saf muasırı temiz ruhların elinden tutup, onları da tebaiyyetlerine terettüp eden şahikalar üstü şâhikalara çıkarmıştır.

Dilinde:

1- "İmanı en kâmil mü'minler ahlaken de en güzel olanlardır."[25]

2- "İnsan ibadet u taatla katedemediği mesafeleri ahlak-ı hasene ile alır."[26]

3- "Teraziye ilk konulacak şey güzel ahlaktır"[27] gibi pırlanta sözler.. ve elinde insan-ı kâmil olmanın sırlı formülü, arkasına düşenleri hep meleklerin dolaştığı vadilerde dolaştırmıştır.

Hüsn-ü hulukun alâmetini, kavlî-fiilî kimseye eziyette bulunmama.. kendine eziyet edenleri görmeme, görse de unutma.. ve fenalıklara iyilikle mukabelede bulunma cümleleriyle hülasa etmişlerdir ki وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ hakikatıyla serfiraz olan Zat, buna en canlı ve çarpıcı misaldir. O, ne karşısına dikilip "adil ol!"[28] diyene, ne arkasından cübbesini çekip eziyet edene[29] ne başına toz-toprak saçıp yüzüne hakaret savurana ne de mualla zevcesine iftira edene gönül koymuştur.[30] Gönül koymak şöyle dursun, hastalandıklarında gidip onları ziyaret etmiş,[31] öldüklerinde cenazelerini teşyîde bulunmuştur. Bulunmuştur;[32] zîra ahlak-ı hasene O'nun tabiatının rengi, varlığının da bir buuduydu.

Nice güzel huylu, yumuşak ve hümanist görünenler vardır ki, onların hayatlarında ahlak-ı hasene ve mülâyemet plastize bir yalan ve hemen kırılacak bir kristal gibidir. Küçük bir öfke, az bir şiddet, hafif bir damara dokundurma, onların gerçek yüzlerini ve hakikî düşüncelerini ortaya çıkarmaya yeter.

Güzel ahlakla donanmış bir sine, ihtimal cehenneme konsa bile tavrını değiştirmez.. orada da hilm u silm çizgisinde yaşar; zebanîlerle hasbihal eder, başına gelenleri geniş bir yürekle karşılar.

Güzel ahlaka açık bir gönül, geniş bir mekana benzer ki, dünya ka-

25– Ebû Dâvud, Sünnet 14; Müsned, 2/250, 6/47, 99.

26– Heysemî, Mecmau'z-Zevaid, 8/24.

27– Kenzû'l-Ummal, c. 3, hadis nu: 5160.

28– Buhârî, Edeb, 95, Menakıb, 25; Müslim, Zekât, 142.

29– Buhârî, Humus, 19; Müslim, Zekât, 142.

30– Buhârî, Şehadet, 15; Müslim, Tevbe, 56.

31– Ebû Dâvud, Cenaiz, 1.

32– Buhârî, Tefsiru Sûre, (9) 12; Müslim, Münafikin, 3.

dar gâile dolsa da, o yine öfkesini, şiddetini gömebilecek bir yer bulabilir. Huyu kötü, sinesi de dar kimselere gelince, bunlar kargadan bile aptal öyle Kabil'lerdir ki koskocaman arzda bile, kötü duygularını, hiddet ve nefretlerini gömebilecek bir mezar bulamazlar.[33]

Biz, "Ahlak iledir kemâl-i âdem

Ahlak iledir nizam-ı âlem"

deyip şimdilik bu faslı da kapatalım...[34]

1673 ١ - عن معاذ بن جبل رضى الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: يا معاذ، أحسن خلقك للناس]. أخرجه مالك.

1. (1673)- *Hz. Muâz İbnu Cebel* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana: "Ey Muâz, insanlara karşı iyi ahlâklı ol!" dedi." [Muvatta, Hüsnü'l-Hulk 1.]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin aslında Hz. Muâz, bu nasihatı, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kendisini Yemen'e gönderirken son söylediği söz olarak tanıtır. Hadisin Tirmizî'de gelen vechi meâlen şöyledir: "Ey Allah'ın Resûlü, bana faydalı olacak şeyi öğret!" dedim de şu nasihatta bulundu: "Nerede olursan ol, Allah'tan sakın. Kötülüğe karşı iyilik yap ki, kökünü kesesin. İnsanlara karşı da iyi ahlâkla muamele et!"

2- Hz. Muâz'ı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Yemen'e kadı, tebliğci, tahsildar, muallim gibi birçok yetki ve vazifelerle me'mur olarak göndermişti. Bu tavzif sırasında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, Hz. Muâz'a söylediği diğer sözler ve verdiği başkaca talimatlar da var. Şu hâlde, halka karşı iyi davranması hususunda, yukarıda kaydedilen tenbih en son söz ve talimat olmaktadır.

3- Şârihler, halka karşı iyi ahlâkla muamele etmekten, yanına gelenlere ve oturma arkadaşlarına güler yüz, hilm, merhamet, öğretim sırasında sabır, büyük küçük -layık olan herkese- sevgi izhâr etmeyi anlarlar. Layık olan diyoruz çünkü, cemiyette küfr ehli, kebâir işlemekte ısrarlı, başkalarına zulmetmekte devamlı olan kimseler vardır. Onlar iyi davranıştan anlayarak ıslah-ı hâl etmeyebilirler ve hatta iyi davranma onların daha da azmasına sebep olabilir. Böylelerine karşı da adaletli ve otoriter olmak gerekir.

33– Maide, 5/31 âyet-i kerimesine işaret ediliyor.

34– M. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri, 1/107-111.

Hadiste kötülüğü yok etme çaresi olarak "iyilikle mukâbele"nin gösterilmesi İslâm ahlâk anlayışının hatırdan çıkarılmaması gereken bir prensibidir.

1674 ٢- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: أكْمَلُ المُؤمنين إيماناً أحْسَنُهُمْ خُلقاً، وَخِيارُكُمْ خِيارُكُمْ لأهْلِهِ].

2. (1674)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Mü'minler arasında imanca en kâmil olanı, ahlâkça en güzel olanıdır. En hayırlınız da ailesine hayırlı olandır."* [Tirmizî, Radâ 11, (1162); Ebu Dâvud, Sünnet 16, (4682).]

1675 ٣- وعن أبي الدرداء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ ما مِنْ شيءٍ أثْقَلُ في مِيزانِ المُؤمنِ يومَ القِيامَةِ مِنْ خُلُقٍ حَسَنٍ، وإنَّ اللهَ تعالى لَيُبْغِضُ الفاحِشَ البَذِيءَ].
أخرجهما أبو داود والترمذى.

وفي رواية الترمذى: [وَإنَّ صَاحِبَ حُسْنِ الخُلُقِ لَيَبْلُغُ بِهِ دَرَجَةَ صَاحِبِ الصَّوْمِ والصَّلاةِ].

«البَذَاءَةُ» الفحش في النطق.

3. (1675)- *Hz. Ebu'd-Derdâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kıyâmet günü, mü'minin mizanında güzel ahlâktan daha ağır basan bir şey yoktur. Allah Teâla hazretleri, çirkin düşük söz (ve davranış) sahiplerine buğzeder."* [Tirmizî, Birr 62, (2003, 2004); Ebu Dâvud, Edeb 8, (4799); Tirmizî'nin bir rivayetinde şöyle denmiştir: "Güzel ahlâk sahibi, ahlâkı sayesinde, namaz ve oruç sahibinin dereceisine ulaşır."]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki hadis de güzel ahlâkın dindeki ehemmiyetini belirtmektedir. Mü'minin en kıymetli varlığı olan *iman,* kemâlini ancak güzel ahlâkla bulabilmektedir. Öyle ise ebedî kurtuluşun yegâne vesilesi olan imanda daha yüksek bir mertebe elde etmek, mükemmele yaklaşmak isteyen, ahlâkını güzelleştirmek için gayret gösterecektir.

2- Bu iki hadis gösteriyor ki, din insanlarla olan münâsebetlerimize ehemmiyet vermektedir. İman esaslarını dilimizle ikrar etmemiz, gerçek

bir mü'min olmak için yeterli olmuyor. İmanın, insanlara karşı iyi olmak şeklinde tezâhür eden güzel ahlâklılıkla takviyesi şarttır.

3- İyi davranma hususunda en çok en yakınımıza karşı hassas olacağız: Ailemize. Çünkü hem onların hukuku üzerimizde fazladır, hem de devamlı onlarla karşılaşmaktayız. Her an karşılaştığımız insanlara güler yüz, sabır, müsamaha, tatlı söz gibi iyi davranışlarda bulunmaya dikkat eder, kendimizi iradî olarak buna zorlarsak, bu bir alışkanlık ve meleke hâline gelir. Böylece diğer insanlara da aynı davranışı devam ettirebiliriz. Her an karşılaştığı ailesine karşı kötü davranmayı alışkanlık haline getiren kimsenin davranışları kötülük üzerine otomatlaşmış demektir. Böyle birinin çeşitli durumlarda başkalarına karşı, kendiliğinden hasıl olacak tabii ve otomat reaksiyonu kötülüktür, irâdî olarak iyi davransa bile bu samimi ve tabiî olmaz ve her zaman olamaz. Ailenin bir terbiye yuvası olduğu, en iyi terbiyenin huzurlu, karşılıklı sevgi ve saygının hakim olduğu bir ortamda verildiği, iyi muamele gören kimselerin hayatta başkalarına iyi davranacağı gibi hususlar gözönüne alındıkça, aileye karşı iyi olmanın ehemmiyeti daha çok anlaşılır. Şu halde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: **"En hayırlınız âilesine hayırlı olandır"** sözü, fıtrî bir hakikatı dile getirmiş olmaktadır.

4- Kezâ kıyamet günü, mizanda güzel ahlâkın "en ağır amel"i teşkil etmesi de tabii bir durumu, mühim bir hakikatı ifade etmektedir. Çünkü güzel ahlâk mü'minin imanını tamamlar, mükemmelleştirir. Kemâl mertebesindeki iman, kişinin her ameline müessir olur ve yönlendirir. Böyle bir kimse, her işini Allah rızası için ve sünnete uygun olarak yapmaya gayret eder. Ameller niyetlere göre değer kazanacağına göre hayırlı bir işin "insaniyet adına" veya "vicdanın emri" olarak yapılması ile, "Allah'ın rızası" için yapılması arasında Mizan'da büyük fark olacaktır. Bu üç muharrikle hareket eden kimselerin mü'min olmaları halinde üçünün ameli de şüphesiz mizan-ı haşr'e girecektir, ama "Allah rızası" için yapılanın ağırlığı çokça fark edecektir. Amellerimizin değerlendirilmesinde mûteber olacak İlâhî ölçüyü şu âyet belirtmektedir:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ اَحَدِهِمْ مِلْءُ الْأَرْضِ ذَهَبًا وَلَوِ افْتَدَى بِهِ

"Doğrusu inkâr edip, inkârcı olarak ölenlerin hiçbirinden, yeryüzünü dolduracak kadar altın fiyde vermiş olsa bile, bu kabul edilmeyecektir" (Âl-i İmrân 91).

1676 ٤– وعن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:] قال رسول الله ﷺ : إنَّ مِنْ أحَبِّكُمْ إلَىَّ

وَأَقْرَبِكُمْ مِنِّى مَجْلِساً يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَحَاسِنُكُمْ أَخْلاَقاً وَإِنَّ أَبْغَضَكُمْ إِلَىَّ وَأَبْعَدَكُمْ مِنِّى مَجْلِساً يَوْمَ الْقِيَامَةِ الثَّرْثَارُونَ وَالْمُتَشَدِّقُونَ وَالْمُتَفَيْهِقُونَ. قَالُوا: يَا رَسُولَ اللّهِ، مَا الْمُتَفَيْهِقُونَ؟ قَالَ: الْمُتَكَبِّرُونَ]. أخرجه الترمذى.

4. (1676)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Bana en sevgili olanınız, kıyamet günü de bana mevkice en yakın bulunacak olanınız, ahlâkça en güzel olanlarınızdır. Bana en menfur olanınız, kıyamet günü de mevkice benden en uzak bulunacak olanınız, gevezeler, boşboğazlar ve yüksekten atanlardır." (Cemaatte bulunan bâzıları): "Ey Allah'ın Resûlü! Yüksekten atanlar kimlerdir?" diye sordular. "Onlar mütekebbir (büyüklük taslayan) kimselerdir!" cevabını verdi." [Tirmizî, Birr 77, (2019).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, pek çok irşadlarında mü'minleri diline sâhib olmaya çağırır: *"Dudakları ile bacakları arasındaki hususunda garanti verene cenneti garanti ederim" "Allah'a ve âhirete inanan ya hayır konuşsun ya sükut etsin"* gibi.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu ısrarlı uyarılarda hiçbir mübâlağaya yer vermemiştir. Zîra, Kur'ân'ın mükerrer âyetleriyle sabittir ki, âhirette kişi her ânından, her fiilinden ve dolayısıyla her bir kelâmından hesaba çekilecektir. O gün, kişinin dünyada iken ağzından çıkmış olan her söz, lehine değilse, aleyhine olacaktır.

Sadedinde olduğumuz hadis de çok konuşanlara uyarıda bulunmaktadır. Sersârun, müteşeddikûn ve mütefeyhikûn, hep ihtiyatsızca, gelişi güzel çok konuşanları ifade eden tâbirlerdir. Dilimizde de geveze, boşboğaz, laf ebesi, dedikoducu, dilli düdük, pasaf, atıp-tutan, yüksekten atan gibi, bir kısmı edebî, bir kısmı mahallî pek çok tâbir vardır, hepsi de çok konuşanları ifade eder. Çok konuşan, çok konuşmayı alışkanlık haline getiren kimse, her seferinde hayır konuşamıyacağına göre boş söz, gıybet, dedi-kodu, yalan, kaba ve müstehcen sözler, pespaye fıkralar vs. araya girecektir. Bunların hepsi de kıyamet günü günah kefesinde yer alacaktır. Çok konuşmaktan men hususunda hadisin mutlak gelmesi de mânidardır.

Kısacası bu hadisler, güzel âhlak deyince öncelikle dile hâkim olmak meselesinin anlaşılması gerektiğini ders vermektedir.

2- Bazı âlimler, mezkur kelimeler arasındaki nüansı, yani küçük de olsa taşıdıkları mâna farklılıklarını nazar-ı dikkate alarak, konuşma tarzlarında yasaklanmış olanlara dikkat çekmişlerdir. Bu cümleden olarak sersârun'la lüzumundan fazla konuşan gevezelerin kastedildiği, müteşeddikûn ile zoraki bir fesahat izhârı ile kendini satmaya, lügat parçalamaya, konuşma tarzı ile başkalarından ayrılmaya çalışanların ve hatta başkalarıyla istihzâ edenlerin kastedildiğini belirtirler. Nitekim şıdk, avurt olduğuna göre müteşeddik, avurdunu doldurarak tekellüflü konuşan demektir.

Mütefeyhikûn da ağızlarını genişleterek, normalden fazla açarak, ağzını doldurarak konuşan demektir, müteşeddik'e yakın bir mâna taşır. Bu davranışın da kibirden, başkasını küçük görmekten ileri geldiği belirtilmiştir.

Şu halde ister umumiyetle dikkat çekilen çok konuşmaya ve isterse, ekseriyetten ayrılmaya yönelik tarzlara hamledilsin hadis, konuşma meselesine dikkat çekmekte, mü'minin birinci derecede ehemmiyet vermesi gereken bir probleminin bu olduğunu söylemektedir.

1677 ٥ – وعن النوّاس بن سمعان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَأَلْتُ رسولَ اللهِ ﷺ عَنِ البِرِّ وَالإِثْمِ، فَقَالَ: البِرُّ حُسْنُ الخُلُقِ، وَالإِثْمُ: مَا حَاكَ فِي صَدْرِكَ وَكَرِهْتَ أَنْ يَطَّلِعَ عَلَيْهِ النَّاسُ]. أخرجه مسلم والترمذى.

« حاكَ »: أى تردد في الصدر.

5. (1677)- *Nevvâs İbnu Sem'an* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a iyilik (birr) ve günah hakkında sordum. Bana şu cevabı verdi: ***"İyilik (birr), güzel ahlâktır. Günah da içini rahatsız eden ve başkasının muttali olmasından korktuğun şeydir."*** [Müs-lim, Birr 15, (2553); Tirsmizî, Zühd 52, (2390).]

AÇIKLAMA:

1- İyilik diye tercüme ettiğimiz *birr,* Kur'ân-ı Kerim'in birçok âyetlerinde yer verilen, dikkat çekilen, tarifi yapılan bir mefhumdur: **"Birr, yüzlerinizi doğuya, batıya çevirmeniz değildir. Fakat birr, Allah'a, âhiret gününe, meleklere, kitaplara, peygamberlere inanmak, O'nun sevgisiyle yakınlarına, yetimlere, düşkünlere, yolculara, yoksullara ve köleler uğrunda mal vermek, namaz kılmak,**

zekât vermek ve ahidleştiklerinde vefa göstermek; zorda, darda ve savaş alanında sabretmektir..." (Bakara 177).

"Sevdiğiniz şeylerden sarfetmedikçe, birre (iyiliğe) erişemezsiniz."

"...Birr'de (iyilikte) ve fenâlıktan sakınmakta yardımlaşın, günah işlemekte ve aşırı gitmekte yardımlaşmayın" (Mâide 2).

2- *Nevevî,* Müslim Şerhi'nde, ulemânın birr'den şunları anladıklarını kaydeder: "Sılatu'r-rahm, lutf, hoş sohbet, iyi geçim, taat. Bunların hepsi güzel ahlâka girer.

Tîbî, birr'in hadiste çeşitli mânalarda tefsir edildiğini söyler: Bir yerde nefsin itminân bulduğu, kalbin tatmin olduğu şey, bir yerde iman, bir yerde kişiyi Allah'a yaklaştıran şey, burada ise güzel ahlâk olarak tefsir edilmiştir. Güzel ahlâk da ezâya katlanmak, öfkelenmemek, güler yüz, tatlı söz gibi hep birbirine yakın olan tâbirlerle açıklanmıştır.

3- Günah, *"içi rahatsız eden şey"* olarak târif edilmiştir. Ulemâ, bu rahatsızlığı, içteki istikrarsızlık, tereddüd ve göğsün inşirah bulamayışı, serinleyemeyişi, kalbte bir şekk hâlinin ortaya çıkması, bu iş günah mı? korkusunun hâsıl olması diye târif etmişlerdir.

Şöyle açıklayan da olmuştur: Günah, çirkinliği kalbinde tesir eden veya tereddüd hâsıl eden, çirkin olması sebebiyle izhar etmeyi istemediğin şeydir. Nitekim, hadiste gelen son cümle bu mânayı te'yid etmektedir: "...başkasının muttali olmasından korktuğun şeydir."

İnsan nefsi, tabiatı icâbı, hayırlı bir şey yapınca başkasının onu görmesinden hoşlanır. Öyle ise, eğer nefis, yaptıklarından bazısına başkasının ıttıla peyda etmesini istemiyorsa, bu Allah'a yaklaştıran hayırlı bir iş değildir veya şeriatın izin vermediği bir iş demektir. Bir başka ifade ile, bu işte hayır yok, bu birr değil demektir, bu günah ve şer demektir.

GÜNAH

Günah bir iç çöküntü, bir terslik ve fıtratla zıdlaşmadır. Günaha giren kimse, kendini, vicdanî azaplara ve kalbî sıkıntılara bırakmış bir talihsiz ve bütün ruhî meleke ve kabiliyetlerini şeytana teslim etmiş bir zavallı ve talihsizdir. Bir de o günahı işlemeye devam ederse, bütün bütün ipi elden kaçırır ve artık, ne bir irade, ne bir direnme, ne de kendini yenilemeye mecali kalmaz.

Günah, iradenin yüzüne atılmış bir tükrük ve ruha içirilmiş bir zakkumdur. Günahdan zevk alan insan, ne sefil; günahla ruhunu dinamitleyen insan ne hoyrattır..!

Günah, insana bahşedilen bilumum istidat ve yüce duyguları söndüren bir fırtına ve kalbî hayâtı çepeçevre saran zehirli bir dumandır. Bu fırtınaya maruz kalan kurur; bu zehirli havayı teneffüs eden de ölür.

İnsan, günah içine bir kere girmeyedursun; girdi mi, artık ne ölçü, ne kıstas, ne de değer hükmü kalır. Bir uçağın, başaşağı yere inmesinde, yer çekiminin hesaba katılmaması ve fıtrat kanunlarının affetmeyeceği çizgiye varılması ne ise, hikmet elinin koyduğu yasaklar atmosferine girmek de aynı şeydir.

Âdem Nebi (as), şahsî hayâtında açtığı böyle bir gediği, ceyhun ettiği gözyaşlarından meydana getirdiği ummanlar içinde, yüze yüze aşabilmişdi. Şeytan ise, başaşağı düşdüğü o günah gayyasından kurtulamamış ve helak olmuşdu.

Ve, daha "Nice servi revan canlar,

Nice gül yüzlü sultanlar,

Nice Hüsrev gibi hanlar

Ve nice tâcdarlar"

böyle ilk bir adımla günah deryasına yelken açmış, fakat bir daha da; geriye dönmeye muvaffak olamamışlardır. Günah, âheste âheste eser insanın içine ve nefsi, bir meltem okşayışıyla okşayarak, gider taht kurar onun gönlüne. Sonra da, insanın duygularını öylesine baskı altına alır ki, gayri ondan kurtulmak kuvvetli bir azim ve gaybî bir inayet eline kalmıştır. Bundan daha kötüsü de, insanoğlu, içine daldığı günahlarla, kendinden o denli uzaklaşır ki, his dünyasında en ufak kıpırdanma ve gönül âleminde en küçük bir duyarlılık kalmamış olmasına rağmen, o kendinde olup biten bu kadar değişikliklerden habersiz ve ruhundan kopan feryadlara karşı alâkasızdır.

Yığın yığın günah vardır insanın geçip gittiği yollarda. Bu yollarda, birer kobra gibi gözetler insanoğlunu günahlar... Birinden kurtulması mümkün olsa bile, diğerlerine kendini kapdırmadan yoluna devam etmesi, bir hayli müşkildir. Polat gibi sağlam irade gerekdir ki, aşılsın bu yollar. Yoksa difransiyeli bozuk bir araba ile, en sert virajları aşma gibi olacaktır ki, bir çukurda gidip "âram" edeceğini şimdiden söylemek, herhalde kehânet sayılmaz.

Çeşit çeşitdir günahlar. Başda gelenleri, en doğru sözlünün beyanında, şu ürpertici diziyle çıkar karşımıza: Yaratıcı'ya eş ve orta koşmak; haksız yere cana kıymak; anne ve babanın hukukunu çiğnemek, yalan

yere şehadette bulunmak; cebheden kaçmak, iffetlilerin iffetiyle oynamak vs..

Bunlar, insanın düşünce dünyasına, iç hayâtına, aile ve topluma karşı öyle inhiraflarıdır ki, vaktinde önü alınmazsa, aile de yıkılır gider, toplum da.

Evet, tevhidle iç âlemini düzenleyememiş, yükselip içtimâî hayâta girememiş güdük ruhlardan, hem aile, hem toplum, hem de vatan çok sakınmalıdır. İç âlemi, isden, pasdan görünmez hale gelmiş ve derûnunda ak'ın kara'ya karışdığı bu talihsizler, bugün olmasa yarın, yurdu da yuvayı da kundaklayacaklardır. Dünden bugüne, bu gözü ve kalbi mühürlülerin, hıyanet ve ihanetleri, hiç de küçümsenemeyecek kadar çok olmuştur.

Ne var ki, vatanın sağa sola peşkeş çekilmesinden, ormanların ve bağların bozulup çöle çevrilmesine kadar, her türlü kötülüğü yapan, cahil, iz'ansız, inançsız ve başkalarının kuklası bu yığınların baş sorumluları da yine bizleriz.

Evet, biz ihmal ettik. Biz bozduk. Biz inançsız ve hoyrat kıldık. Hesabını da biz vereceğiz. Bugün hâdiselerin demir pençesinde; yarın tarih karşısındaki muhakememizde; öbür gün de, kılı kırk yaran Yüce Divan'ın iğneden ipliğe hesab sorduğu hengâmda...

Bir milletin, kendi özünden uzaklaştırılması, ruhuna yabancı düşünceler aşılayarak, mihrabının yıkılması ve minberinin yerinin değiştirilmesi, tarih karşısında ve Hakk Divanı'nda bağışlanmayacak günahlardandır.

Nesilleri inançdan, düşünceden, hak ölçüsünden ve istikametten mahrum birer yeniçeri yığını haline getirip, milletin nefsine, nesline, dinine ve malına saldırtmak büyük günahdır. Sonra bu azgınlaşmış ruha ceza veriyorum diye, kazanlarda yeniçeri ve Bektaşi kellesi kaynatmak da, en az onun kadar günahdır.

Günahdır, nesilleri ihmal etmek. Günahdır, onların kablerini, ruhlarını inançsız ve itmi'nansız hale getirmek. Günahdır, onları geçmişine ve köküne düşman yapmak. Günahdır, onu, yabancı şaraplarla kendinden uzaklaştırmak. Ve günahdır, onu ma'nevî ve mukaddes dayanaklarından mahrum bırakmak. Günahdır, günah...!

Bütün bunlardan daha büyük bir günah vardır ki; o da, ortalığı yangına ve sele veren bu büyük mücrimlerin, edip eylediklerini günah

bilmemeleridir. Evet, Allah ve tarih karşısında affı kabil olmayan tek günah varsa, işte o da budur: Günahın günah olduğunu bilmeme, günahdan ürpermeme günahı... Toplumumuzu içden içe kemiren bu binbir günahın başbuğu, vicdanla sezilip, muhasebenin demir pençesine teslim edileceği ana kadar, milletin, kendi kendini yenilemesinden ve hatta yaşamasından söz etmek oldukça zordur.

"Bu hissizlikle cemiyyet yaşar derlerse pek yanlış;
Bir millet göster ölmüş ma'neviyatıyla sağ kalmış."

M.A.

KORKU BÖLÜMÜ

Umumî Açıklama:

Havf da denen korku, insanda mevcut mühim hislerden biridir. Hayatın muhafazası için insan fıtratına Yaratıcı tarafından konmuştur. İnsan ve hayvanlarda müştereken bulunur. Korku hissi olmayan insan yoktur, denebilir. Bu hissin insan üzerinde büyük etkisi vardır. Birçok yönlenmeler bu his vasıtasıyla gerçekleşir. Bu hususu sathî olarak değerlendiren bir kısım pozitivist ve tekâmülcü espriler, insanlardaki din duygusunun temelinde korkunun olduğunu söyleyecek kadar ifrata kaçmışlardır. Onlara göre insan korktuğu şeylere, onların zararından kurtulmak için tapınmaya başlamıştır. Gerçekten insan dünyevî ve fani şeylerden korkmayı ifrat dereceye götürecek olursa ortaya çıkan durum bir şirk-i hafî olur ve bir taabbüd, bir nevi din mahiyetini kazanabilir. Zâlimler, dikdatörler, tarih boyunca tedhiş, terör gibi şiddetli korkutma vasıtalarını müessir bir silah olarak kullanarak insanları istedikleri gibi yönlendirmeyi başarabilmişlerdir.

İslâm, insanı korku vasıtasıyla zâlimlere esir olmaktan kurtarabilmek için Allah'tan korkmayı esas almış, ruhlarda onu tesbit etmeye çalışmıştır. Bu korkunun gerçek mânada girdiği kalplerde insanlardan korkma olmaz. Böylelerinde dünyevî korkular, hakikî değil, mecâzîdir, bir nevi tedbirdir, daha öteye geçmez. İnsanların korkusu ile inancından, dinî hayatından taviz vermemek bunun miyarıdır. İnsanların vicdan ve inanç dünyalarında istibdad kurmak isteyen ideolojik rejimlerin bütün güçleriyle İslâm'a ve İslâm dininin Allah korkusu prensibine saldırmaları bundandır. Kendileri, çeşitli vasıtalarla korkuyu hâkim kılmayı esas alıp bu maksadla putlarının en korkunç büst ve resimlerini yaygınlaştırırken "Allah'tan korkulmaz, Allah sevilir", "Allah öcü değildir" gibi, mugâlata

ve demagojilerle Allah inancına saldırmayı, Allah'tan korkma prensibini istihza konusu yapmayı sistemle, ısrarla yürütürler. İslâm dininde Allah'ı hem sevmek ve hem de O'ndan korkmak esastır. Cenab-ı Hakk, cemâlî sıfatlarıyla sevilir, celâlî sıfatlarıyla korkulur. Hayatı ve hayatın levâzımını vermekle bizde tezâhür eden rahmetleri, lütufları sebebiyle Allah'ı sever, kulluk vazifemizdeki eksikliklerimiz, isyanlarımız sebebiyle de O'ndan korkarız. Allah'dan korkmamız Kur'ân'ın emrine uymak içindir. Zîra Kur'ân Allah'tan korkmayı emretmekte, zâlimler, âsiler için Allah'ın azâbını, cehennemi haber vermektedir.

Âyetlerde sevgiyi tahrik eden "cennet" kelimesi ile, korkuyu tahrik eden "cehennem" kelimesi çoğu kere yan yanadır. Keza, rahmet ve cennetiyle müjdeleyen âyetlerle, azab ve cehennemiyle korkutan âyetler de Kur'ân'da yan yanadır. Kısacası Allah korkusundan tecrid edilmiş bir İslâm düşünülemez.. Halk korkusunun getireceği esâret ve istibdat zehirinin panzehiri olarak İslâm, Allah korkusunu teşri etmiş, bunda ısrar etmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mükerrer hadislerinde "halk korkusu" ile hakkı söylemekten kaçanları kınar, tehdid eder. Mü'min halktan değil Hakk'tan korkmalıdır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, zâlimleri frenleyip endişeli ve hatta ölçülü, istikametli olmaya sevkedecek en müessir vasıtalardan biri olarak insanlardaki Hakk korkusunu gördüğü için gerçekleri dile getirmede halktan korkmamayı başka korkuları Hakk korkusunun üzerine çıkarmamayı ısrarla, tekrarla tavsiye etmiştir. İşte birkaç irşâd:

"Cihadların en efdali, değerce en kıymetlisi zâlim sultana karşı hakkı söylemektir."

"Aman dikkat edin; HALK KORKUSU, kişiyi hakkı söylemekten alıkoymasın."

"– Sizden kimse nefsini hakir görmesin."

"– Ey Allah'ın Resûlü, kişi nefsini nasıl hakir görür?"

"– Allah için üzerine söz terettüp eden fena bir durum görür, fakat hiç ağzını açmaz. Cenab-ı Hakk kıyamet günü kendisine sorar. "Şu falanca şey hakkında gerçeği söylemekten seni ne alıkoydu?" O kul cevap verir: "HALK KORKUSU!" Allah o zaman şöyle der: "Asıl benden korkman gerekirdi."

"Eğer ümmetimin, zâlime: "Sen zâlimsin!" demekten korktuğunu görürsen, bil ki onun varlığı ile yokluğu birdir."

Şu halde, korku hissi, şuurla, irâde ile kontrol edilmesi, imandan gelen bazı düsturlar çerçevesinde mürâkebe altına alınması gereken bir damardır. Eğer akılla, iman ve irâde ile bu damar üzerinde hakimiyet ve kontrol kuramazsak, hayatın muhafazasında gerekli bir kalkan ve tedbir iken, hayatımızı tahrip edip, saadetimizi zehirleyen, ağzımızın tadını mütemadiyen acılaştıran bir musibete dönüşebilir. Vehme müptela bir kısım insanların hastalığı, büyük ihtimalle, kaynağını korku damarından almakta, bu da söylediğimiz gibi, bu fıtrî duygu üzerinde aklî ve iradî bir kontrol kuramamaktan ileri gelmektedir.

Korku üzerine, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan varid olan hadisler, bu meselede orta yolu bulmamızda yardımcı olacaktır.

1678 ١ – وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ مَنْ خَافَ أدْلَجَ(١)، وَمَنْ أدْلَجَ بَلَغَ المَنْزِلَ، ألاَ إنَّ سِلْعَةَ اللّٰهِ غَالِيَةٌ، ألاَ إنَّ سِلْعَةَ اللّٰهِ الجَنَّةُ]. أخرجه الترمذى.

1. (1678)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim korkarsa akşam karanlığında yol alır. Kim akşam karanlığında yol alırsa hedefine varır. Haberiniz olsun Allah'ın malı pahalıdır, haberiniz olsun Allah'ın malı cennettir."* [Tirmizî, Kıyâmet 19, (2452).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın burada mevzubahis ettiği korku, seher vaktinde düşmanın baskın korkusudur. Çünkü, umumiyetle baskınlar sabah vakti olmakta idi.

2- Tîbî, bu hadiste Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ahiret yolcusu için bir temsil getirdiğini belirterek der ki: "Zîra şeytan yolunu kesmiş, nefsi ve boş hayalleri de şeytanın yardımcısı durumundadır. Bu yolcu sefer esnâsında uyanık davranır ve işlerinde halis niyetten ayrılmazsa şeytan ve hilesinden emin olur. Kimin de yolunu, şeytan avaneleriyle keserek, âhiret yolundan yürümenin zor, âhireti elde etmenin çetin bir iş olduğunu telkin ederse, o kimse azıcık bir gayret bile gösteremez."

3- Allah'ın malı diye tercüme ettiğimiz tâbirin aslı sil'atullah'tır, yani Allah'ın ticârete arzettiği metâı demektir. Bununla cennet kastedildiği de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından açıklanmıştır.

---

(١) أدلج: أى سار من أول الليل.

Cennetin ticaret malı (sil'a) olarak tavsifi, âyet-i kerimeye uygundur. Zîra âyet-i kerimede: ان اللّٰه اشترى من المؤمنين انفسهم واموالهم بان لهم الجنة **"Allah mü'minlerden nefislerini ve mallarını cennet mukabili satın almaktadır"** (Tevbe 111) buyurulmuştur.

4- "Cennetin pahalı olması", kıymetinin yüce olması demektir. Bu onun dünyevî kazançla, kolay kolay elde edilemeyeceğini de ifade eder. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kendisi dahil hiç kimsenin ameliyle cennete gidemiyeceğini, ancak İlâhî rahmetin imdâd edeceğini belirtir. Gerçek o ki, Allah cenneti râzı olduğu kullarına lütuf olarak ihsan edecektir. Onun fiyatını bir âyet-i kerime, ebediyete bakan sâlih ameller olarak tavsif eder: وَالْبَاقِيَاتُ الصالحات خير عند ربك ثواباً وخير املاً **"Baki kalacak sâlih ameller, sevab olarak da, emel olarak da Rabbinin katında daha hayırlıdır"** (Kehf 46).

1679 ٢ – وعن أنس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [دَخَلَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ عَلى شَابٍّ وَهُوَ فِي المَوْتِ، فقَالَ: كَيْفَ تَجِدُكَ؟ فقالَ: أرْجُو اللّٰهَ تَعالىٰ يَارسُولَ اللّٰهِ وأخَافُ ذُنُوبى. فَقَالَ ﷺ: مَا اجْتَمَعَا في قَلْبِ عَبْدٍ فِي مِثْلِ هذَا المَوْطِنِ إلاَّ أعْطَاهُ اللّٰهُ مَا يرْجُو، وآمَنَهُ مِمَّا يَخَافُ]. أخرجه الترمذى.

2. (1679)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ölmek üzere olan bir gencin yanına girmişti. Hemen sordu:

"Kendini nasıl buluyorsun?"

"Ey Allah'ın Resûlü, Allah'tan ümidim var, ancak günahlarımdan korkuyorum" diye cevap verdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da şu açıklamayı yaptı: *"Bu durumda olan bir kulun kalbinde (ümit ve korku) birleşti mi Allah o kulun ümid ettiği şeyi mutlak verir ve korktuğu şeyden de onu emin kılar."* [Tirmizî, Cenâiz 11, (983); İbnu Mâce, Zühd 31, (4261).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Kendini nasıl buluyorsun?" sözü ile, "dünyadan âhirete intikal ederken kalbinde ne hissediyorsun, Allah'ın rahmetinden ümit mi, yoksa Allah'ın gadabından korku mu?" demek istemiş, genç de böyle anlamıştır.

2- "Bu durumda olan" demek, "ölüm halinde sekerât halinde" demek-

tir. Âlimler, düşmanla mübâreze, kısas, idam anları gibi, ölümle burun buruna olunan bütün halleri bu hükme dâhil ederler. Kişi o durumlarda Allah'ın rahmetinden ümid ettiği ve günahları sebebiyle de gadabından korktuğu takdirde, hadisteki müjdeye mazhar olacaktır.

3- Korktuğundan emin kılması, kulun günahlarını affetmesi demektir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadisleriyle, ölümün yakın olduğu hallerde mü'minin takınması gereken ruhî ve fikrî âdâbı talim buyurmaktadır.

1680 ٣– وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت: [مَا رَأيْتُ رسُولَ اللهِ ﷺ مُسْتَجْمِعاً قَطّ ضَاحِكاً حَتَّى أرَى منْهُ لَهَوانه(١)، إنّما كَانَ يَتبَسَّمُ]. أخرجه الخمسة إلاّ النسائى.

وزاد البخارى في رواية: [وَكَانَ إذَا رَأى غَيْماً عُرِفَ في وَجْهِهِ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ، النَّاسُ إذَا رَأوُا الغَيْمَ فَرِحُوا رَجَاءَ أنْ يَكُونَ منْهُ المَطَرُ، وَأرَاكَ إذَا رَأيْتَ غَيْماً عُرِفَ في وَجْهِكَ الكَرَاهَةُ؟ فَقَالَ: يَا عَائِشَةُ، مَا يُؤْمِنُنِى أنْ يَكُونَ فيهِ عَذَابٌ، قَدْ عُذّبَ قَوْمٌ بالرِّيحِ، وَقَدْ رَأى قَوْمٌ العَذَابَ، فَقَالُوا: هذَا عَارِضٌ مُمْطِرُنَا].(٢)

3. (1680)- *Hz. Aişe* (radıyallâhu anhâ) diyor ki: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı ciddi bir şekilde, küçük dili görünecek derecede güldüğünü görmedim. O, sadece tebessüm ederdi." [Buhârî, Tefsir, Ahkâf 2, Edeb 68; Müslim, İstiska 16, (899); Ebu Dâvud, Edeb 113, (5098, 5099); Trimizî, Tefsir, Ahkâf, (3254).]

Buhârî'in bir rivayetinde şu ziyade mevcuttur: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir bulut görecek olsa bu yüzünden bilinirdi. Ben (bir seferinde):

"Ey Allah'ın Resûlü, halk bir bulut görecek olsa, yağmur getirebilir ümidiyle sevinir, halbuki sen bir bulut gördüğünde üzüldüğünü yüzünden okuyorum, sebebi nedir?" diye sordum. Bana şu cevabı verdi:

"Ey Aişe! Bunda bir azab bulunmadığı hususunda bana kim te'minat verebilir? Nitekim geçmişte bir kavm rüzgarla azaba uğratılmıştır. O ka-

---

(١) اللهوات – جمع لهاة بفتح اللام – وهى: اللحمات في سقف أقصى الفم.

(٣) العارض: السحاب الذى يعترض في أفق السماء.

vim azabı gördükleri vakit: "Bu gördüğümüz, bize yağmur getirecek bir buluttur" demişlerdi."

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, bir rüzgar esmesi veya bir bulut zuhur etmesi halinde bir korku ve endişe izhar ettiği, duada bulunduğu hususunda muhtelif rivayetler mevcuttur. Yukarıda kaydedilen rivayetin Müslim'de gelen bir vechi daha teferruatlıdır: Yine Hz. Aişe anlatıyor: "Şiddetli bir rüzgar estiği zaman Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

اَللَّهُمَّ إِنِّى اَسْأَلُكَ خَيْرَهَا وَخَيْرَ مَا فِيهَا وَخَيْرَ مَا اُرْسِلَتْ بِهِ

وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ مَا فِيهَا وَشَرِّ مَا اُرْسِلَتْ بِهِ

"Allahım senden bunun hayrını ve bunda bulunan hayrı ve bununla gönderilen şeyin hayrını diliyorum. Bunun şerrinden, bunda bulunanın şerrinden, bununla gönderilen şeyin şerrinden sana sığınıyorum" derdi. Hava bulutlandığı vakit rengi değişir, (duyduğu huzursuzluk sebebiyle yerinde duramaz) girer-çıkar, gider-gelirdi. Yağmur yağınca da rahatlardı. Ben bunu onun yüzünden anlardım..."

2- Yağmurla helâk edildiği belirtilen kavim *Ad kavmi*dir. Bu, hadisin başka vecihlerinde tasrih edilmiştir. Ayrıca, o kavmin yağmuru görünce sarfettikleri "Bu gördüğümüz, bize yağmur getirecek bir buluttur" cümlesi, Kur'ân-ı Kerim'in Ad kavmi ile ilgili hikâyesinde aynen geçer (Ahkaf 24).

3- Şârihlerin dikkat çektiği bir inceliği belirtmekte fayda var: "Hadisin *Buhârî*'den kaydedilen ziyade kısmında: قَدْ عُذِّبَ قَوْمٌ بِالرِّيحِ وَقَدْ رَأى قَوْمٌ الْعَذَابَ "İbaresinde kavm kelimesi iki sefer geçmektedir. Arapça kaideye göre birinci sefer nekre olan isim, ikinci sefer geçince ma'rife kılınır, yani ikincide القوم olması gerekir. Halbuki ibarede her ikisi de قوم şeklindedir, yani nekredir. Öyle ise burada iki ayrı kavm söz konusu olmalıdır. Diğer taraftan meseleye temas eden âyetlerde rüzgârla azaba uğratılanların o sözü söyleyenler olduğu ifâde edilmektedir.

Ortadaki işkâle dikkat çeken *İbnu Hacer*, *Kirmânî*'nin yaptığı bir açıklamayı pek tatminkâr bulmayarak kendisi şunu söyler: "Necm sûresinde Rabb Teâla: وَاَنَّهُ اَهْلَكَ عَاداً الأُولَى **"İlk Âd milletini helâk eden O'dur"** (Necm 50) buyurur. Bu âyette, bir başka *Âd kavmi* daha olduğu

ihsas edilmektedir. İkinci Âd kavmi üzerine bir kıssayı Ahmed İbnu Hanbel, hasen bir isnadla el-Hâris İbnu Hassân el-Bekrî'den tahric etmektedir... *Tirmizî, Nesâî* ve *İbnu Mâce* bu kıssanın bâzı kısımlarını tahric etmişlerdir... Ahkâf sûresinde zikri geçen Âd kavmi, sonraki Âd'dır. Bu durumda, âyet-i kerimede zikri geçen أَخَا عَادٍ **"Âd'ın kardeşi"** (Ahkaf 21), Hud (aleyhisselam) değil, bir başka peygamberdir."

1681 ٤– وعن أبى ذر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قـال: [قـال رسـولُ الله ﷺ: إنّى أرَى مَالاَ ترَوْنَ، وَأسْمَعُ مَالاَ تَسْمَعُونَ، أطّت السَّمَاءُ(١)، وَحَقَّ لَهَا أنْ تَئطّ، مَا فيها مَوْضِعُ أرْبَعِ أصَابِعَ إلاَّ وَفِيهِ مَلَكٌ وَاضِعٌ جَبْهَتَهُ لله تعَالى سَاجداً، وَالله لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أعْلَمُ لَضَحِكْتُمْ قَلِيلاً، وَلَبَكَيْتُمْ كَثِيراً، وَلَمَا تَلَذَّذتُمْ بالنِّسَاءِ عَلَى الفُرُشِ، وَلَخَرَجْتُمْ إلى الصُّعُدَاتِ تَجْأرُونَ إلى الله تعالى، لَوَدِدْتُ أنّي شَجَرَةٌ تُعْضَدُ]. أخرجه الترمذى.

ومعنى «أطت السَّمـاءُ»، أى كثرة مـا فيهـا من الملائكة قد أثقلهـا حتى أطت: أى صوتت وهـذا مثل، وإيذان بكثـرة الملائكة. وإن لم يكن ثمَّ أطيط (وَالجُؤَارُ): الصيـاح: أى تستـغيـثون، وقوله «لَوَدِدْتُ أنّي شَجَرَةٌ تُعْضَدُ» مدرج فـي الحديث من قول أبى ذر.

4. (1681)- *Ebu Zerr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Ben sizin görmediğinizi görür, işitmediğinizi işitirim. Nitekim sema uğuldadı, uğuldamak da ona hak oldu. Semada dört parmak sığacak kadar boş bir yer yoktur, her tarafta Allah'a secde için alnını koymuş bir melek vardır. Allah'a yemin olsun, benim bildiğimi siz bilse idiniz az güler, çok ağlardınız, yataklarda kadınlarla telezzüz etmezdiniz, yollara, çöllere dökülür, (belanızı defetmesi için) Allah'a yalvar yakar olurdunuz." [Ebu Zerr (radıyallâhu anh) ilâve etti:] "Keşke sökülen bir ağaç olsaydım." [Tirmizî, Zühd 9, (2313); İbnu Mâce, Zühd 19, (4190).]

AÇIKLAMA:

1- Semâvâtın uğuldayarak ses çıkarmasını, şârih *Tîbî* meleklerin

---

(١) الأطيط صوت قتب الجمل إذا كان جديداً.

sikleti ile açıklar. Hadiste belirtildiği üzere, melekler miktarca çoktur, bu çokluğun hasıl ettiği ağırlık ve sıklet altında semâvât çatırdayıp uğuldamaktadır. Bu ifade, meleklerin çokluğunu bildirmek üzere getirilmiş bir temsildir. Burada gerçek bir uğultu olmasa bile, O, Allah'ın büyüklüğünü takrir için söylenen mecazî bir kelamdır." Bu yoruma *Aliyyu'l-Kârî* katılmak istemez. Der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sözünün hakikati varken hangi mucib sebeple mecaza kaçıyoruz? Halbuki, aklen ve naklen hadisin hakikati mümkündür ve mecaza yönelmeye gerek yoktur. Zîra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Sizin işitmediğinizi işitiyorum"* diyerek (insanlarca işitilmese bile semanın uğultusu olduğunu) tasrih etmiştir. Üstelik, semânın uğultusu pekâla onun tesbih, tahmid ve takdis sırasındaki sesi olabilir, zîra âyet-i kerime: **"Mevcut olan her şey O'nu hamdederek tesbih etmektedir"** (İsra 44) buyurmakla semânın tesbihini haber vermektedir."

2- Hadisin sonunda yer alan "ağaç olma" temennisinin, hadisin râvisi *Ebu Zerr* (radıyallâhu anh)'e ait olduğunu şârihler belirtir. Hadis, insana uhrevî hesabın ciddiyet ve zorluğunu anlatınca, *Ebu Zerr* (radıyallâhu anh) hazretleri, bu ihbarın ciddiyetini anlamış olduğunu ifade sadedinde, kazanılması zor, kaybedilmesi dehşetli bir sonuca atacak öyle bir imtihana mâruz kalmaktansa bir ağaç olmayı temenni etmiştir. Hadislere, râviler tarafından yapılan her çeşit ilâvelere idrac denir.

1682 ٥ – وَعَنْ أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: لَوْ يَعْلَمُ الْمُؤمِنُ مَا عِنْدَ اللهِ مِنَ الْعُقُوبَةِ مَا طَمِعَ بِجَنَّتِهِ، وَلَوْ يَعْلَمُ الْكَافِرُ مَا عِنْدَاللهِ مِنَ الرَّحْمَةِ لَمَا قَنَطَ مِنْ جَنَّتِهِ]. أخرجه رزين.

5. (1682)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Mü'min, Allah indindeki ukubeti bilseydi, cennetten ümidini keserdi. Eğer kâfir Allah'ın rahmetini bilse idi, cennetten ümidini kesmezdi."*** [Rezîn ilavesidir. Hadis'i Müslim tahric etmiştir: Tevbe 23, (2755); Keza, Tirmizî de tahric etmiştir: Da'avât 108, (3536).]

AÇIKLAMA:

Allah karşısında, mü'minin koruması gereken edebi veciz şekilde ifade eden hadislerden biridir: Ne tam ümid ne de mutlak yeis, fakat eşit derecede hem korku hem ümid. Ulemâ mutlak ümidi de mutlak ye'si de büyük günahlar arasında addetmiştir. Ne kadar çok hayır amel işlese de mü'min,

Allah'ın azabından korku içinde olacaktır, keza ne kadar çok, ne kadar büyük günah işlese de Allah'ın rahmetinden ümidini kesmeyecektir.

1683 ٦– وعن أبى بردة عامر بن أبى موسى رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قال لِى عَبْدُاللّهِ ابْنُ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما: هَلْ تَدْرِى مَا قَالَ أبِى لأبِيكَ؟ قُلْتُ: لاَ. قال: إنَّ أبِى قَالَ لأبِيكَ يَا أبَا مُوسىٰ: هَلْ يَسُرُّكَ أنَّ إسْلاَمَنَا مَعَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ وَهِجْرَتَنَا مَعَهُ، وَعَمَلَنَا كُلَّهُ مَعَهُ يُرَدُّ لَنَا، وَأنَّ كُلَّ عَمَلٍ عَمِلْنَاهُ بَعْدَهُ نَجَوْنَا مِنْهُ كَفَافاً رَأساً بِرَأسٍ؟ فَقَالَ أبُوكَ لأبِى: لاَ وَاللّهِ، قَدْ جَاهَدْنَا بَعْدَهُ وَصَلَّيْنَا، وَصُمْنَا وَعَمِلْنَا خَيْراً كَثِيراً، وَأسْلَمَ عَلَى أيْدِينَا بَشَرٌ كَثِيرٌ، وَإنَّا لَنَرْجُو أجْرَ ذلِكَ. قَالَ أبِى: لكِنِّى أنَا وَالَّذِى نَفْسُ عُمَرَ بِيَدِهِ لَوَدِدْتُ أنَّ ذلِكَ يُرَدُّ لَنَا، وَأنَّ كُلَّ شَئٍ عَمِلْنَاهُ بَعْدَهُ نَجَوْنَا مِنْهُ كَفَافاً رَأساً بِرَأسٍ، فَقُلْتُ: إنَّ أبَاكَ وَاللّهِ خَيْرٌ مِنْ أبِى]. أخرجه البخارى.

6. (1638)- *Ebû Bürde Âmir İbnu Ebî Musa* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bana, *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallâhu anhüma):

"Biliyor musun babam babana ne demiş?" diye sordu. Ben: "Bilmiyorum" dedim. Bunun üzerine:

"Babam, senin babana: "Ey Ebu Musâ! Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la olan İslâmımız, onunla olan hicretimiz, onunla olan bütün amellerimiz bizim için sâbit ve devamlı olsa, ondan sonra işlediğimiz amellerin de herbirinden başa baş kurtulsak bu seni memnun eder mi?" dedi. Baban, babama şu cevabı verdi:

"Vallahi hayır! Biz ondan sonra cihad yaptık, namaz kıldık, oruç tuttuk, çok hayırlar işledik. Bizim elimizde çok insan Müslüman oldu. Biz bütün bunların ecrini ümid ediyoruz." Babam tekrar dedi ki:

"Fakat ben, Ömer'in ruhu yed-i kudretinde olan Zat-ı Zülcelâl'e kasem olsun, bunların bize sabit kalmasını, O'ndan sonra yaptıklarımızdan da başa baş kurtulmayı isterim."

Ben atılıp: "Senin baban, vallahi benim babamdan daha hayırlıymış" dedim." [Buhârî, Menâkıbu'l-Ensar 45.]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, *Ashab* arasında korku ve ümid meselesinin nasıl yer

ettiğini göstermektedir. Hadiste, Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den sonraki hayır amelleri ile birlikte şer amelleri işlemiş olmaktan da korktuğunu, hayırları, şerleri karşılayacak miktarda olsa sevineceğini ifade buyurduğunu görmekteyiz.

Ebu Bürde, böyle düşünen *Hz. Ömer*'i takdirle yâd ederek, babası Ebu Mûsa'dan efdal olduğunu ikrâr eder. Aslında mutlak mânada Hz. Ömer'in efdaliyeti ulemâca kabul edilmiş ise de, *Ebu Bürde*, burada mevzubahis edilen amellere güvenmeme meselesinde *Hz. Ömer*'in üstünlüğünü dile getirmektedir. Gerçi, mutlak efdaliyete sâhip olan bir kimseye, bir başkasının hususî bir meselede üstün olması mümkün ise de Hz. Ömer (radıyallâhu anh) burada, makam-ı havfta bulunmakla, makam-ı recâda yer alan *Ebû Musa*'ya tefevvuk etmiştir. Zîra ulemâ havf makamının recâ (ümid) makamından üstün olduğunu kabul etmiştir. Çünkü, insanoğlu hayır niyetiyle yaptığı her şeyde kusur işlemekten uzak olamaz. Ayrıca ümidin ucba ve atâlete götürme ihtimaline karşı havfin tevbe ve istiğfara sevketme garantisi vardır.

HAVF VE HAŞYET

Arapça'da, korkma, ürperme, irkilme ma'nalarına gelen havf; ıstılahî ma'nası itibariyle; şer'an haram olmayıp da daha hafif mertebede memnu bulunan bir şeyi işlemekten sakınma anlamına, sofiyece de; "reca" duygusunun yanında, hak yolcusunun emniyete düşüp aldanmaması ve kuruntulara takılıp kalmaması için mânevî seyr ü seferde hem bir denge unsuru ve hem de nâz u şatahata götürecek düşünceleri tâdil eden bir iksirdir.

Havf, Kuşeyrî'ye göre; ma'na yolcusunun, Allah'ın sevmediği, hoşlanmadığı şeylerden sakınmasını ve uzak kalmasını sağlayan, onun içindeki bir korku duygusu şeklinde yorumlanmıştır ve daha çok da, gelecekle alâkalı gösterilmiştir.

Evet *havf,* ya bir insanın arzu etmediği şeylere maruz kalacağı endişesinden veya isteyip dilediği şeyleri kaçıracağı düşüncesinden kaynaklanır ki, her iki durum da istikbal ile alâkalıdır. Kur'an-ı Kerim de, pek çok ayat u beyyinatıyla amel ve davranışların ilerideki neticelerini nazara vererek istikbal buudlu bir dünya kurmayı hedefler.. O'nun kurmak istediği dünyada geleceği iyi ve kötü semereleriyle bir ruh, bir ma'na, bir düşünce, hatta bir aksesuar olarak görmek her zaman mümkündür. O, müntesiplerinin gönlüne bütün bir hayât boyu âkıbet-endiş olmayı aşılar ve ayaklarını yere sağlam basmalarını hatırlatır:

وَبَدَا لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ **–Hiç hesaba katmamış oldukları**

şeyler Allah tarafından karşılarına çıkarılıverdi" (Zümer, 39/47) ürperti hasıl eden fermanı: قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالأَخْسَرِينَ أَعْمَالاً اَلَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا **-De ki: Amellerin bütün bütün boşa gidenini size haber vereyim mi? Onların ameli ki, dünya hayâtında bütün çalışmaları boşa gittiği halde kendilerini güzel iş yapıyor sanmaktadır"** (Kehf, 18/103) gönülleri hoplatan beyanı gibi daha pek çok âyet var ki bunlar insanın hayât dantelasının öteden getirilmiş atkı ipleri gibidirler.. -bu iplerle hayâtını kaneviçe gibi örene ne mutlu- Kur'an sık sık bunlarla gönüllerimize uhrevîlik aşılar ve gözlerimizi ukbaya çevirir.

Cenab-ı Hakk nurlu beyanında, bizi huzuruna celp ve maiyetiyle şereflendirmek için çok defa havfi bir kamçı olarak kullanır. Bu kamçı, tıpkı annenin itaplarının, yavruyu onun şefkatli kucağına çektiği gibi; insanı İlahî rahmetin enginliklerine cezbeder ve onu cebrî lütufların vâridatı ile zenginleştirir. Bu itibarla, *Kur'an-ı Kerim*'de havf u haşyetle tüllenen her emir ve direktif, bir buuduyla ürpertici ise de diğer yanıyla rahmet televvünlü ve inşirah vericidir.

Ayrıca, Cenab-ı Hakk'tan havf edip O'na karşı saygılı olan bir vicdanın, başkalarının kasvetli ve yönlendirmeden uzak, yararsız, hatta zararlı korkularından kurtulması bakımından da ayrı bir önem arzeder. Cenab-ı Hakk, nûrefşan ve ümitbahş beyanında yer yer: فَلاَ تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ **-Eğer gerçek mü'min iseniz, onlardan korkmayın, benden korkun!"** (Âl-i İmran 3/175) buyurarak, insan mahiyetindeki korku hissinin sağa-sola dağıtılarak dağınıklığa düşülmemesini: وَاِيَّايَ فَارْهَبُونِ **-Sadece ve sadece benden korkun"** (Bakara 2/40; Nahl 16/51) diyerek de hiçbir yararı olmayan fobilere girilmemesini ihtar eder ve: يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ **-Her an üzerlerinde nigehban bulunan Rabbilerinden korkar ve emrolundukları şeyleri titizlikle yerine getirirler"** (Nahl, 16/50) ve: يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا **-Havf u haşyet içinde, aynı zamanda tazarru ve niyazlarının kabul olacağı ümidiyle Rabbilerine dua ederler.."** (Secde, 32/16) gibi pür-envar beyanlarıyla havfla mâmur, haşyetle serfiraz gönülleri sena eder. Eder, zîra hayâtını havfa göre örgüleyen bir ruh, iradesini temkinli kullanır, adımlarını dikkatli atar ve ayağını çürük bir yere basmamaya çalışır. İşte böyle titiz ruhlar rıza semasının üveykleri sayılırlar. İşte size, Lücce sahibinden havfla alâkalı hoş bir tesbit:

-Eğer Cenab-ı Hakk'ın kahrından korkuyorsan dinde sabit-kadem ol; zîra ağaç şiddetli rüzgârlara karşı kökleriyle yere muhkem tutunur."

Havfın en aşağı mertebesi, imanın şartı ve muktezası olan havftır ki: وَخَافُونِ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ **-Eğer gerçek mümin iseniz benden korkun"** (Âl-i İmran, 3/175) mealindeki âyet buna işaret etmektedir. Bunun bir üstü ilim buudlu havftır ki: اِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ **-Allah'tan, kulları arasında ancak âlimler hakkıyla korkar"** (Fâtır, 35/28) âyeti de bu mertebeyi ihtar eder. Daha üst bir mertebe ise marifet mertebesidir ve heybet televvünlüdür ki: وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهُ **-Allah size kendisine karşı ürperti içinde bulunmanızı emreder"** (Âl-i İmran, 3/28, 30) beyan-ı Sübhanîsi de bunu hatırlatır.

Bundan başka, bir kısım sofiler havfı; biri heybet, biri haşyet olmak üzere kendi içinde de ikiye ayırmışlardır. Her ikisi de korku ve saygı düşüncesinden kaynaklanmasına rağmen bunlardan heybet daha ziyade "firar" yörüngeli, haşyet ise "iltica" mahreklidir. Seyr u sülukte heybet sahibi, sürekli firar düşüncesi içindedir; O'nunla oturur-kalkar, O'nu düşler ve O'nu tasarlar; haşyet sahibi ise, her lahza ayrı bir mülâhaza ile O'na iltica etme vesileleri araştırır ve O'na sığınma fırsatları kollar.

Bu itibarla da çok defa, rehbet yolunu seçenler, firarı da devam ettirirler.. firarı devam ettirdikleri için de kolayı zorlaştırır ve ruhbanların maruz kaldığı sıkıntılara maruz kalır, dolayısıyla da firarın hasıl ettiği bu'diyet ölçüsünde, O'ndan uzak kalmanın ızdırabını yaşarlar. Hayatlarının her lahzasında "heva"yı "hüda"ya çevirebilmiş haşyet salikleri ise, her an ayrı bir iltica yol ayrımında ayrı bir "kurb" kevseri içer ve "daha yok mu?" diyerek coşarlar.

Haşyet, kâmil ma'nada bir enbiya hususiyetidir.. nebiler, sürekli içinde âdeta İsrafil'in surunun duyulduğu bu atmosferde ve Hakk'ın, azamet u celalinin savleti karşısında bir can ile ölür, birkaç can televvünü ile dirilirler. Onların his, şuur ve idrak ufuklarından her zaman: فَلَمَّا تَجَلّٰى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسٰى صَعِقًا **-Cenab-ı Hakk azametle dağa tecellî edince, dağ şak şak oldu parçalandı ve Musa kendinden geçip bayıldı"** (A'raf, 7/143) gerçeğinin tulû ve gurubları yaşanır. *Akrabü'l-Mukarrabîn* ve *Seyyidü'l-Haşiyîn* de: "Ben sizin görmediğinizi görüyor, duymadığınızı duyuyorum; bilebilseniz ki, gök bir gıcırdayışla gıcırdayıp inledi ki!. Zaten öyle olması gerekirdi; zîra göklerde meleklerin secdegâhı olmayan dört parmak kadar bile boş yer yoktur. Allah'a yemin

ederim ki, eğer azamet-i İlahî adına benim bildiğimi bilseydiniz, az güler çok ağlardınız, hatta zevcelerinizle bir arada bulunmaktan kaçınır, dağ ve sahralarda çığlık çığlık Allah'a yalvarırdınız"[35] buyurur. Bu hadiste hem Peygamber'in iltica buudlu haşyeti -ki, kendi, bilinebilecek herşeyi bildiği halde firarı değil O'na sığınmayı seçmiştir- hem de diğer insanların firar buudlu heybetlerini anlatmıştır.. ve Ebu Zerr hadisdeki: "Keşke, kökünden sökülen ve kesilip biçilen bir ağaç olsaydım" ilavesiyle kendi hesabına bu düşünceye beliğ bir tercümandır..!

Haşyet ve mehabete göre programlanmış bir ruh, havf mülâhazası olmasa da günahlara bulaşmaz.. işte mehabet bendesi bir ismet kahramanı! نعم العبد صهيب لو لم يخف الله لم يعصه -Süheyb ne yüksek bir karakterdir -muhalfarz- Allah'tan korkmasa da günah işlemez."[36]

Havf erbabı bazen sızlar, bazen ağlar ve gözyaşlarını ceyhun ederek günde birkaç defa hususiyle de yalnızlık zamanlarında gözyaşlarıyla "bu'd" ateşlerini söndürür ve bu'dlar bu'du cehennem üzerine yürür. Zîra: لا يلج النار رجل بكى من خشية الله حتى يعود اللبن في الضرع -Allah korkusundan ağlayan birinin, sağılmış sütün yeniden memeye dönmesi muhaliyeti gibi cehenneme girmesi mümkün değildir"[37] fehvâsınca, cehennem ateşini söndüren en tesirli iksir gözyaşlarıdır. Bazen de, hem yaptıklarını hem de yapmadıklarını sürekli birbirine karıştırır; yaptıklarının "hüdâî" olmayıp da "hevâî"olduklarından, yapmadıklarının ise bütün bütün şeytanî olmasından irkilir, devamlı hüzünle yutkunur ve isabetli karar verebilirse doğrulur O'na iltica eder. Bunlardan birinci şıktakiler: والذين يؤتون ما آتو وقلوبهم وجلة انهم الى ربهم راجعون -**Rabbilerinin huzuruna döneceklerinden ötürü, yürekleri çarparak vereceklerini verirler"** (Mü'minûn, 23/60) mealindeki âyet münasebetiyle, Aişe validemizden nakledilen şu vak'ayı misal olarak gösterebiliriz: Validemiz buyurur ki: "Bu âyet nazil olunca âyette zikredilenler, zinâ etme, hırsızlık yapma, içki içme gibi haramları irtikap edenler midir?" diye Rasûlullah'a sordum. İnsanlığın İftihar Tablosu Seyyid'ül-Ma'sûmîn: "Hayır ya Âişe, âyette anlatılmak istenen, namaz kılıp, oruç tutup sadaka verdiği halde, kabul olup olmaması endişesiyle tir tir titreyenlerdir, buyurdular."[38] Bi-

35– Tirmizî, Zühd, 9; İbnu Mâce, Zühd, 19.

36– Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, 2/323.

37– Tirmizî, Fezailü'l-Cihad, 8; Nesai, Cihad 8, Müsnid, 2/505.

38– Tirmizî, Tefsirü'l-Kur'an, 24.

rinci kategoride zikredilenlere "düz mü'minler" diyeceksek ikincilerine "derin mü'minler " veya "kâmil insanlar" demek uygun olur zannederim.

Ebu Süleyman-ı Dârânî: "Kulun, havf ve reca arası bir yol tutup gitmesi esas olmakla beraber, her zaman kalbin korku ve saygıyla atması daha emin bir yoldur"[39] der. Aynı düşünceyi paylaşan Şeyh Galip ise havf mevzuundaki hislerini şu müstesna mısrasıyla âdeta hülâsa eder:

Bin havf ile çeşm-i cânı bâzet![40]

39– Kuşeyrî, er-Risaletü'l-Kuşeyriyye, s. 128.

40– M. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri, 1/57-63.

ÂLEMİN YARATILIŞI BÖLÜMÜ

Umumî Açıklama:

Yaratılış, yani varlığın başlangıcı meselesi düşünen insanlığın en eski meselelerinden biri, belki de birincisidir. Kendini tabiattan ayrı ve müstakil bir varlık olarak hisseden her insan, ilk iş olarak kendi aslını, insanlığın aslını düşünecek ve soracaktır. Bu mevzuda elde edeceği bilgi, kişiyi ister istemez, etrafını saran fizik çevrenin, yani Dünya'nın, semâvatın, Ay, Güneş ve yıldızların da aslını sormaya sevkedecektir.

İlk başlangıcı, menşei araştıran insan zihni orada kalmayıp, bunun tabiî sonucu olan bir başka soruya geçerek, sonumuz ne olacak, nereye gidiyoruz? diyecektir. Hülasa doğumla başlayıp, ölümle noktalanan bir hayat kaderine tâbi insanoğlu mebde ve meâdını hep soragelmiştir.

Nerden geldik, nereye gidiyoruz, bu dünyadaki işimiz nedir?

Buna cevap sadedinde felsefeler, nazariyeler ortaya atılmıştır. Tesadüfle başlatıp mutlak bir sonla tamamlayan, insanlığın encamını ademe atan maddeci felsefî görüşler olduğu gibi, ruhun ezeliyetini kabul eden ruhçu, mâneviyatçı görüşler de olmuştur.

Aslında dinler de bu suallere cevap vermek için vardır. Din tesâdüfî başlangıcı reddeder. "Bir saat intizamıyla belki daha dakik ve hassas çalışan Güneş Sistemi'miz ve kâinat çok usta bir yaratıcının elinden çıkmıştır" der, sağduyu sahipleri mevcudat arasındaki itme ve çekme kuvvetleri şeklinde tezâhür eden irtibâtı, birbirine zıt ve şuursuz unsurların hayatın devamında ortaya koydukları işbirliği ve tamamlayıcılığı kâinatın parçaları ve cüzleri arasındaki dakik ve hassas intizamı, bunların bir elden çıktığına, ustalarının çok mâhir ve kâdir olduğuna, yaratma işini irâde ve şuurla yaptığına delil kabul eder.

Varlık âlemi, İslâm dininde *Nur-u Muhammedî* tâbir edilen bir ilk maddeden yaratılmıştır, Kadir olan Yaratıcı "Ol!" emri ile an-ı vakitte, yaratılış ağacının çekirdeği durumundaki Nur-u Muhammedî'den ilk varlık filizini ortaya çıkarmış, bu filiz tıpkı bir ağaç gibi inkişaf edip serpilerek, sonunda insan meyvesini verecek kemale ermiştir. Peygamberimiz, yaratılışın bu tekâmül seyri içerisinde meyvelerin meyvesidir. En son olan en mükemmeldir, *Fahr-i Kâinattır.*

İşte dinimiz, yaratılışla ilgili bahisleri *Nur-u Muhammedî mebdei* ile *Zât-ı Muhammedî* müntehası arasındaki safhaları ve halkaları ana hatlarıyla aydınlatacak şekilde yapar, bâzı ipuçları verir, fezlekeler sunar, tâli teferruata girmez. Vaz'edilen hülâsa ve fezlekeler, dünün müneccimleriyle bugünün astrolog ve faraziyecilerinin safsata ve fantezilerine kapılmayı önleyecek, buğdayla samanı ayırmaya yetecek açıklık ve zenginliktedir.

Şu halde aşağıda insanın yaratılışından, cin ve şeytanın, dünyanın yaratılışından, sema ve arşın yaratılışına kadar birçok meselede vârid olan hadislerden bazılarını göreceğiz.

1684 ١ – عن عمران بن حصين رضى الله عنهما قال: [دَخَلْتُ عَلَى رسول الله ﷺ المَسْجِدَ فَأَتَى نَاسٌ مِنْ بَنِى تَمِيمٍ، فَقَالَ: اقْبَلُوا البُشْرَى يَا بَنِى تَمِيمٍ، فَقَالُوا: بَشَّرْتَنَا فَأعْطِنَا مَرَّتَيْنِ، فَتَغَيَّرَ وَجْهُهُ، ثُمَّ دَخَلَ عَلَيْهِ نَاسٌ مِنْ أهْلِ اليَمَنِ، فَقَالَ: اقْبَلُوا البُشْرَى يَا أهْلَ اليَمَنِ إذْ لَمْ يَقْبَلْهَا بَنُو تَمِيمٍ، قَالُوا: قَبِلْنَا يَا رَسُولَ اللهِ، ثُمَّ قَالُوا: جِئْنَا لِنَتَفَقَّهَ فِي الدِّينِ، وَلِنَسْألَكَ عَنْ أوَّلِ هذَا الأمْرِ مَا كَانَ؟ قَالَ: كَانَ اللهُ تَعَالَى، وَلَمْ يَكُنْ شَئٌ قَبْلَهُ، وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى المَاءِ، ثُمَّ خَلَقَ السَّمواتِ وَالأرْضَ، وَكَتَبَ فِي الذِّكْرِ كُلَّ شَئٍ]. أخرجه البخارى والترمذى.

1. (1684)- *İmran İbnu Husayn* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Mescidde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın huzuruna girmiştim. (O sırada) Benî Temim kabilesinden bir grup insan geldi. Onlara:

"Ey Benî Temim, size müjde olsun!" diyerek söze başlamıştı. Onlar hemen:

"Bize müjde verdin. Öyle ise (beytü'l-mâlden) iki kere bağış yap!" diye talepde bulundular. Onların bu cevabı karşısında Resûlullah *(aley-*

hissalâtu vesselâm)'ın yüzünden rengi attı. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın huzuruna (Hayber'in fethi sırasında) Yemen halkından bir grup (Eş'ârî) girmişti. Onlara:

"Ey Yemenliler! Benî Temim'in kabul etmediği müjdeyi siz bari kabul edin!" dedi. Onlar:

"Kabul ettik ey Allah'ın Resûlü!" dediler ve arkadan ilâve ettiler:

"Biz dinimizi öğrenmeye ve bu (yaratılış) işinin başı ne idi, onu senden sormaya geldik!" dediler. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, mahlûkatın ve Arş'ın başlangıcını anlatmaya başladı:

"Bidayette Allah vardı, O'ndan önce başka bir şey yoktu. O'nun Arş'ı suyun üzerinde bulunuyordu. Sonra gökleri ve yeri yarattı. Sonra zikr (denen kader defterinde ebede kadar cereyan edecek) her şeyi yazdı." [Buhârî, Megâzî, 67, 74, Bed'u'l-Halk 1, Tevhid 22; Tirmizî, Menâkıb, 3946.]

1685 ٢ــ وعن أبى رزين العقيلى رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قُلْتُ يَارسُولَ اللهِ: أيْنَ كَانَ رَبّنَا قَبْلَ أنْ يَخْلُقَ خَلْقَهُ؟ قال: كَانَ في عَمَاءٍ، وَمَا تَحْتَهُ هَوَاءٌ، وَمَا فَوْقَهُ هَوَاءٌ، وَخَلَقَ عَرْشَهُ عَلَى المَاءِ].

قال أحمد، قال يزيد: «العَمَاءُ»: أى ليس معه شئ. أخرجه الترمذى.

2. (1685)- *Ebu Rezîn el-Ukeylî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü, dedim, mahlukatını yaratmazdan önce Rabbimiz nerede idi?" Bana şu cevabı verdi:

"el-Amâ'da idi. Ne altında hava, ne de üstünde hava vardı. Arşını su üzerinde yarattı."

Ahmed İbnu Hanbel dedi ki: "Yezid şunu söyledi: el-Amâ, yani "Allah'la birlikte başka bir şey yoktu" demektir." [Tirmizî, Tefsir, Hud (3108).]

1686 ٣ــ وعن طارق بن شهاب رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال عُمَرُ بنُ الخَطَّاب رَضِىَ اللهُ عَنْهُ: قَامَ فِينَا رسُولُ اللهِ ﷺ مَقَاماً فَأخْبَرَنَا عَنْ بَدْءِ الخَلْقِ حَتَّى دَخَلَ أهْلُ الجَنَّةِ الجَنَّةَ، وَأهْلُ النَّارِ النَّارَ. حَفِظَ ذلِكَ مَنْ حَفِظَهُ، وَنَسِيَهُ مَنْ نَسِيَهُ]. أخرجه البخارى.

3. (1686)- *Târık İbnu Şihâb* (radıyallâhu anh) anlatıyor: *"Ömer İbnu'l-Hattâb* dedi ki: "(Birgün) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* aramızdan doğrularak mahlûkatın ilk yaratılışından başlayarak (geçmiş

olan ve gelecek olan bütün safhaları) cennet ehlinin cennete, cehennem ehlinin cehenneme girmesine kadar anlattı. Bunu bir kısmı öğrendi, bir kısmı unuttu." [Buhârî, Bed'ul-Halk 1.]

AÇIKLAMA:

1- Bu üç rivayet, yaratılışın başlangıcı ile alâkalı açıklamalar ihtiva etmektedir. Bunlarda âlemin yaratılışının başlangıcı hakkında bazı özet bilgiler mevcut olmakla beraber, idrak ve anlayışımızın ihâta edemediği bazı ifadeler de mevcuttur. Anlaşılan temel fikirler şunlardır:

★ Hiçbir mahluk yok iken Allah mevcut idi.

★ Önce suyu ve su üzerinde Arş'ı yarattı [41]

★ Sonra gökleri ve arzı yarattı.

★ Cereyan edecek yaratılış fiillerini kader kitabında önceden yazdı. Vukuat bu yazıya göre cereyan etmektedir, hâdiselerin hiçbirinde tesadüf yoktur.

★ Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, insanların merâkı ve sorması üzerine mebde ve meâdla ilgili açıklamalar yapmıştır.

Şu halde hadislerden elde edilen bu özet bilgiler, mü'mini, eşyanın ve âlemin ve hattâ beşeriyetin başlangıcı hususunda insanlığın merakını bir kısım boş tahminlerle tatmine çalışan nazariye mâceracılarının kapanına düşmekten kurtarmaya yeterlidir.

2- Hadislerde muğlak bırakılan hususlara gelince:

★ *el-Amâ* الْعَمَاءُ lügat olarak ince bulut mânasına gelir ise de, Cenab-ı Hakk'a nisbet edilince insan idrakinde tecellî etmesi gereken mâna meçhul kalmaktadır. Selef, Cenab-ı Hakk'ın zatı ile ilgili tavsifatın mâhiyeti hususunda fikir beyanından kaçınıp, "inanırız, mahiyetini, ondan gerçek maksadı bilemeyiz" demiştir. Bu kelime bir rivayette الْعَمَا şeklinde gelmiştir. Bu imlâ ile olunca: "Beraberinde hiçbir şey yok" demek olur. el-Amâ için: "Bu, insan aklının idrak edemeyeceği, künhüne, vasıf ve kavramanın ulaşamayacağı şeydir" dahi denmiştir. Ezherî: "Biz buna inanırız ancak nasıl olduğuna dâir fikir beyan etmeyiz" demiştir. "Rabbimiz nerede idi?" sorusunda hazfedilmiş bir kelimenin bulunduğu, bu cümlenin:

41- Bu rivâyette geçmese de başkaca açıklamalara dayanan âlimler, Arş'dan sonra Kürsinin yaratıldığını belirtirler. Şunu da belirtelim: Bir kısım hadislere dayanan ulemâ, semâvat ve arzdan önce kalemin yaratıldığını belirtir. Öyle ise yaratılışı sırayla şöyle olmuştur: Şu Arş, kalem, Kürsî, semavât ve arz. (Allahu a'lem bi's-sevab).

"Rabbimizin Arş'ı nerede idi?" şeklinde olması gerektiği belirtilmiştir. Bu durumda "Amâ'da olan şey" Arş-ı İlâhî'dir. Yani amâ, makam-ı İlâhî'nin değil, makam-ı Arş'ın unvanı olmalıdır.

★ *Arş:* Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bize mübhem ve muğlak kalan bir diğer tâbiri Arş'tır. Bunun da mâhiyeti bize meçhul kalmaktadır. Lügat olarak, yücelik ifade eden birçok şeye ıtlak olunmuştur. Padişahların oturduğu tahta arş denir ve öncelikle yücelik, yükseklik kastedilir. Cenab-ı Hakk'ın ilk yarattığı, yücelik ve yükseklik ifade eden mevcudata Arş denmiştir. Arşullah şeklinde Cenab-ı Hakk'a nisbet edilerek söylenir. Şu halde Arşullah, Cenab-ı Hakk'ın kudret ve halk (yaratma) isimlerinin tecellî ettiği ilk mahluk demektir.

Kelâm âlimleri ile eski hükemâ, *Arş*'ı "kainatı her cihetten kuşatan kürevî bir felek" diye tarif etmişlerdir. Bazı rivayet âlimleri, bu taht'a, ayak bile izâfe etmiştir. Ancak muhakkik ulemâya göre, şeriat örfünde gelen Arş'ın hakikatını tahdid ve takdir, beşer aklının, insanî idrakin işi değildir. Arşla ilgili bir kısım Nebevî açıklamalar, onun mahiyetini tanıtmayı değil, mahluk âleme nisbetle büyüklüğünü belirtmeyi gaye edinir.

3- Bu bâbın birinci hadisi yaratılışla ilgili soru sormanın caiz olduğunu, her üç rivayet, bu konuda -soru beklemeden- mü'minlere bilgi vermek gerektiğini göstermektedir.

4- Yine birinci hadis Yemenlilerin dinî ve mânevî yönlerinin daha güçlü olduğunu, Temimlilere ise maddî endişenin galebe çaldığını ifade etmektedir.

KÜRSÜ, ARŞ VE GÖK KÜRESİ

Kürsü kelimesi Kur'ân'da 2 yerde geçer, biri İlâhî kürsüyü mevzubahis eder. Arş ise çok daha fazla geçer. Sırf İlâhî Arş'ın zikri 22 yerde geçer. Esas itibariyle maddî, dünyevî eşyaları ifade eden bu kelimelerin Cenab-ı Hakk'a nisbeti düşündürücüdür. Bunlardan kasd-ı İlâhî nedir? Eskiden beri İslâm âlimleri çok uğraşmışlar, çok münâkaşalar etmişler, farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Şüphesiz burada bu tarihî münakaşaya girecek değiliz. Gâyemiz, gerek hadisten ve gerek âyetten birkaç pasaj naklederek, meseleye dikkat çekmek, feza üzerine ihtisas yapanların ıttılâına arzetmektir.

Öncelikle şunu belirtmek isteriz: Kur'ân-ı Kerim kozmoğrafya kitabı değildir. İlk gâyesi, bütün âyetlerinde, Rabbü'l-âlemin olan Cenab-ı Hakk'ı tanıtmak, bize kulluk vazifelerimizi öğretmektir. Eşya niçin ya-

ratılmıştır, nerden gelmektedir, nereye gidecektir, insanlar başı boş değildir, hayatın her anından hesap verecektir vs. bunları öğretmektir. Bu aslî maksadları işlerken, tâli olarak ilmin, terakkinin, tekniğin bazı ipuçlarını da vermekte, işâretlerde bulunmaktadır. Böylece her devirde insanlar Kur'ân-ı Kerim'i her hususta rehber yapabilmekte, mucize bir kitap olduğunu te'yid edebilmektedir.

Kürsü ve Arş'la ilgili âyetleri de bu çerçevede anlamak gerek. Kur' ân-ı Kerim, Cenab-ı Hakk'ın kâinat üzerindeki İlâhî hâkimiyetini bu tâbirlerle ifade etmektedir. Bu sebeple Kürsü ve Arş tâbirlerinin zihne verdikleri bu mânanın esas alınması gerekir. Şimdi kelimeleri daha yakından inceleyelim:

Kürsü, lügatte, üzerinde dayanılan, oturulan şey demektir, dilimizde sandalye kelimesi ile karşılarız. Tefsirlerde gelen bâzı açıklamalara göre, kürsü, sandalyeye oturan kimsenin ayağını hafifçe yükseltmek maksadıyla, ayak altına konan tahta parçasıdır. Şimdilerde bu şey plastik, keçe, bitki lifi, tahta veya tel kafes gibi değişik maddelerden olabilmektedir. İlâhî saltanatın vüs'atini kavramada kürsünün taşıdığı bu mânayı da zihinden uzak tutmamalıdır. Zîra âyet-i kerimede, Cenab-ı Hakk'ın gücünü ifade zımnında: **"Allah'ın kürsüsü gökleri ve yeri içine alacak şekilde geniştir, onların korunup gözetilmesi O'na ağır gelmez"** buyurulur (Bakara 255.)

Evet İlâhî saltanat, öylesine geniş bir mülkte hüküm sürmektedir ki, semâvat ve arzı içine alan Kürsü, bu mülkün tamamına kıyasla, dünya saltanatına mazhar bir sultanın sandalyeye oturduğu zaman ayağını koyduğu altlık hükmünde kalmaktadır. Aşağıda kaydedeceğimiz hadisler bu mânayı te'yid edecektir.

Müfessirler kürsi kelimesini, ilim ve kudret olarak te'vil ederek, "Allah'ın kürsüsü, O'nun ilmi ve kudretidir" diye açıklayarak, lügavî mânanın zihinde hasıl edebileceği Allah'a madde, mekân ve şekil izafesi gibi menfi mânaları bertaraf etmişlerdir.

Arş, lügatte, kralların saltanat tahtı demektir. Bu da, Kürsü gibi, İlâhî saltanatı ifade eden bir tâbirdir. Bir âyette: **"Allah'ın hükümranlığının Arş'ı kuşattığı"** (Yunus 3), bir başka âyette de Allah'ın, **"Büyük Arş'ın sahibi olduğu"** (Müminun 36) ifade edilir. Bu iki mâna birçok seferler Kur'an'da tekrar edilir.

Kürsî ve *Arş*'ın İlâhî kudretin büyüklüğünü ve dolayısıyla bütün mevcudatın İlâhî murakebe ve kontrolün içinde kaldığını anlatmak maksadını tamamlamak üzere başka açıklamalara da yer verilmiştir:

Kürsü, iç içe olan yedi semânın dışındadır, yani yedinci semadan sonra gelmektedir. Fakat son hudud değildir. Onu da Arş kuşatmıştır. Bu konuda gelen nassları, bir müfessirimiz şu şekilde değerlendirir: "Semâvat ve arz Kürsü'nün iç boşluğunda yer alır. Kürsü de Arşın önündedir."

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kürsü'nün, yedi semâya nazaran büyüklüğünü tasavvur edebilmemiz için şu teşbihte bulunur: "Yedi sema, Kürsü içerisinde, bir kalkanın içine atılmış yedi adet dirhem (kuruşluk) gibidir."

Aynı maksadla, İbnu Abbas şu teşbihte bulunur: "Eğer yedi sema ve yedi arz genişleyerek birbirlerine değecek hâle gelseler, Kürsü'nün genişliği yanında, bunlar, çöle atılmış bir halka gibi kalır."

Kürsü'nün genişliği bu olursa, Kürsü'yü kuşatan Arş'ın genişliği nasıl olur?

Bu soru, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a aynen sorulmuştur. Öyle ise cevabını O'ndan dinleyelim: "Nefsimi kudret elinde tutan Zat'a kasem ederim, yedi sema ve yedi arz, Kürsü'nün yanında, çöl bir arâziye atılmış bir (demir) halkadan baka bir şey değildir. Arş'ın Kürsü'ye olan üstünlüğü de, tıpkı bu çölün o halkaya üstünlüğü gibidir" [İbnu Kesir, Tefsir 1, 550).]

KÂİNAT KÜREVÎ Mİ? Yukarıdaki açıklamalardan, top şeklinde bir kainat tasvîri çıkmaktadır. Bu mânayı te'yîd eden başka rivâyetler de var. Eski müfessirlerimiz, daha ziyâde kubbe kelimesini kullanarak bu mânaya işâret ederler. Merkezde arz ve sâbit yıldızların mahalli olan birinci sema, bunu tâkiben sırayla diğer altı sema, sonra Kürsü, en dışda BÜYÜK ARŞ gelmektedir ve Büyük Arş, Kürsü'yü kuşatmaktadır. Bunlar üst üste değil, iç içe ve kürevîdir.

Cenâb-ı Hakk'ın Arş'ı istivâsı, O'nun bu hadsiz genişliğe hâkimiyetini ifâde eder. İnsan aklının alamayacağı, hayalinin tasavvur bile edemeyeceği sonsuzluk, Allah'ın büyüklüğü yanında, dünya sultanlarının ayak koydukları tahta parçası kalmakta, hiçliğe müncer olmaktadır. O yüce zât, Kur'an-ı Kerim'in ifadesiyle, **"düşen bir yapraktan bile haberdar olacak kadar"** (En'âm 59) kâinatın her noktasına ilmiyle, kudretiyle, tasarrufuyla hâkimdir, çünkü Büyük Arş'ı istiva etmiştir.

ALLAH'A MEKAN İZÂFESİ Mİ? Başta Arş'a istiva âyeti olmak üzere, ister Kur'an'da ve isterse hadislerde, Cenab-ı Hakk'ın hâkimiyetini ifâde için gelen tâbirâttan -bunları lügat ve örfî kullanışlarıyla anlayınca

Cenâb-ı Hakk'a mekân izâfe etmek, Zât-ı Akdeslerini insana benzetmek gibi, İslâm inancına uymayan mânâlar ortaya çıkarmaktadır. Kur'an âyetleriyle de tesbit edildiği üzere Zât-ı İlâhî'nin eşi benzeri yoktur, zihinler O'nu tasavvurdan âcizdir. O'nu zaman, mekân, şekil gibi kayıtların hiçbirine tâbi kılamayız. Gözle görülmeyen, hayalle tasavvur edilemeyen, gaybî, İlâhî varlığı kavrayabilmemiz için Kur'an-ı Kerim ve hadisler, bâzı teşbîhlere yer vermiştir. İşte Kürsî ve Arş teşbîhleri bunlardandır. Biz bu teşbihler sâyesinde bir kısım İlâhî hakikatları kavrayabilmekteyiz. Yanlış anlaşılma olmasın diye bunlara yer verilmeseydi Allah tamamen meçhûlümüz kalacaktı. Öyle ise, bu çeşit ifâdeleri te'vîl ederek, kastedildikleri mânada anlamak gerekir. Nitekim selef âlimleri de öyle yapmışlardır.

Kur'ân-ı Kerim Cenâb-ı Hakk'ı tanıtırken, O'nun bize, "şah damarımızdan daha yakın" olduğunu belirtir. Bir başka âyette: ***"Secde et, O'na yaklaş"*** emriyle bizim O'ndan uzaklığımız ifâde edilir.

Yakınlık içinde uzaklık! Bu ezdâd İman mantığıyla tevhîd içinde kavranır, Aristo mantığıyla değil.

Sun'u ve yaratışını kavramaktan akılların âciz kaldığı Zât ne yüce, ne mukaddestir! Kâinatın zerrâtı adedince, O'nu nekâisten tenzîh eder, tesbîh ederiz, taksirâtımızın affını dileriz.

1687 ٤ – وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قال رسول اللّه ﷺ: لَمَّا خَلَقَ اللّهُ تعالى الْعَقْلَ. قالَ لَهُ: أقْبِلْ فأقْبَلَ، ثُمَّ قال له: أدْبِرْ فَأدْبَرَ، فقَالَ: مَا خَلَقْتُ خَلْقاً أحَبَّ إلىَّ مِنْكَ، وَلاَ أرَكِّبُكَ إلاَّ في أحَبِّ الخَلْقِ إلَيَّ]. أخرجه رزين.

4. (1687)- *İbnu Mes'ûd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah Teâlâ hazretleri aklı yarattığı zaman ona: "Gel!" dedi, o da geldi. Sonra "Geri dön!" diye emretti. O da geri döndü. Bunun üzerine akla şunu söyledi: "Ben, kendime senden daha sevgili olan başka bir şey yaratmadım. Seni, nezdimde mahlûkâtın en sevgilisi olana bindireceğim."* [Rezîn ilavesi.]

AÇIKLAMA:

Rezîn'in ilâvesi olan bu hadisin kaynağı gösterilmemiştir. Ancak *İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî*'de 1684 numarada kaydedilen İmran İbnu Husayn hadîsini şerh sadedinde, ilk defa yaratılanla ondan sonra yaratılanların sırasını göstermeye çalışırken ilk yaratılan şeyin akıl olduğunu

beyan eden أوَّلُ ما خَلَقَ اللهُ العَقْلُ rivâyetini kaydettikten sonra bunun sâbit, sahih bir senedi olmadığını belirtir. Keza *el-Metâlibu'l-Âliye*'de Hâris *İbnu Ebî Üsâme*'nin Müsned'inden naklen akıl üzerine kaydettiği 30 kadar hadisin başında: "hepsi de mevzu'dur" yani uydurmadır diyerek bilgi verir.

Şu halde aklın faziletiyle ilgili hadislerin sıhhatini ihtiyatla karşılamak gerekmektedir.

1688 ٥ – وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال لي رسول الله ﷺ: أُذِنَ لي أنْ أحدِّثَ عنْ مَلَكٍ منْ مَلائكةِ اللهِ تعـــالى منْ حملةِ العرْشِ: إنَّ ما بينَ شحمةِ أُذُنِه إلى عاتقِه مَسيرةُ سبْعمائةِ عامٍ]. أخرجه أبو داود.

5. (1688)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana: "Allah'ın meleklerinden olan Arş'ın taşıyıcılarından bir melek hakkında rivâyette bulunmam için bana izin verildi" dedi ve ilâve etti: "Onun kulak yumuşağı ile ensesi arasındaki uzaklık yedi yüz senelik mesâfedir" [Ebu Dâvud, Sünnet 19, (4727).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu açıklamasında birkaç nokta gözükmektedir:

★ *Arş-ı Âzam*, melekler tarafından taşınmaktadır. Bunlara hamele (taşıyıcılar) denmektedir.

★ *Arş-ı Âzam,* insanın akıl ve hayali almayacak bir azamete sahiptir. Zîra, onu taşıyan meleklerden birinin sadece kulağı ile omuzu arasındaki mesafe, (at) yürüyüşü ile yedi yüz yıl tutmaktadır vs... İslâm ulemâsı, buradaki rakamın, çokluğu ifade (kesretten kinaye) için kullanıldığını, mesafeyi tahdîd için kullanılmadığını belirtmiştir.

İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'tan Deylemî'nin kaydettiği bir rivâyette Arş'ı taşıyan meleklerin boyu hakkında daha tamamlayıcı bazı bilgiler yer alır:

وَإنَّ مَلَكاً مِنْ حَمَلَةِ الْعَرْشِ يُقَالُ لَهُ إسرافيلُ زَاوِيَةٌ مِنْ زَوَايَا الْعَرْشِ علَى كَاهِلِه قدْ مرَقَتْ قدَماهُ في الأرْضِ السُّفْلَى ومَرَقَ رأسُهُ مِنَ السَّماءِ السَّابعَةِ والخَالِقُ أعْظَمُ مِنَ المَخْلُوقِ

"Arş'ı taşıyan meleklerden İsrâfil adında biri vardır. Arş'ın köşele-

rinden biri onun omuzu üzerindedir. Ayakları aşağı arzı, başı da yedinci semâyı delip geçmiştir. Hâlık mahlûktan büyüktür"

Ahmed İbnu Hanbel'in Abdullah İbnu Selâm'dan bu aynı mevzû üzerine kaydettiği bir hadis, meleğin büyüklüğü hakkında bazı ziyade bilgiler ihtivâ eder:

...مِنْ بَيْنِ قَدَمَيْهِ إِلَى قَعْبَيْهِ مَسِيرَةُ سِتِّ مِائَةِ عَامٍ وَمَا بَيْنَ قَعْبَيْهِ إِلَى أَخْمَصِ قَدَمَيْهِ مَسِيرَةُ سِتِّ مِائَةِ عَامٍ وَالْخَالِقُ أَعْظَمُ

"...(Meleğin) ayakları ile topukları arasında altı yüz yıllık (yürüyüş) mesâfesi vardır. Topukları ile ayak çukurları arasında da altı yüz yıllık (at yürüyüşü) mesafesi vardır". Âlimler, bu hadisleri zayıf bulsa da birbirini destekleyip takviye ettiğini belirtirler. Bunlardan hareketle gayb âlemi üzerine kesin bir hükme ulaşılamaz ise de bir fikir elde edilebilir.

1689 ٦– وعن العباس بن عبد المطلب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كُنْتُ جَالِساً فِي الْبَطْحَاءِ في عِصَابَةٍ(١) فيهمْ رسول الله ﷺ إذْ مرَّتْ سَحَابَةٌ فَنَظَرَ إليْهَا، فقَالَ ﷺ: هَلْ تدرُونَ مَا اسمُ هذه؟ قالُوا: نعمْ، هذَا السَّحَابُ. قال: وَالْمزنُ، قالوا: وَالْمُزْنُ، فقَالَ ﷺ: وَالْعَنَانُ، قالُوا: وَالْعَنَانُ، ثُمَّ قَالَ ﷺ: هَلْ تدرُونَ كَمْ بُعْدُ مَا بيْنَ السَّمَاءِ وَالأرْضِ؟ قالُوا: لاَ وَاللهِ. قال: فإنَّ بُعْدَ مَا بَيْنَهُمَا، إمَّا قال واحِدَةٌ، أو اثْنَتَانِ، أوْ ثَلاَثٌ وَسبعُونَ سَنَةً، وبُعْدَ السَّمَاءِ الَّتِي فَوْقَهَا كَذلكَ، وكَذلكَ حَتَّى عَدَّ سَبْعَ سَمواتٍ كَذلكَ، ثُمَّ فَوْقَ السَّمَاءِ السَّابِعَةِ بَحرٌ بينَ أعْلاهُ وأسْفَلِه كمَا بيْنَ سَمَاءٍ إلى سَمَاءٍ، وَفَوْقَ كلِّ ذلكَ ثَمَانِيَةُ أوْعَالٍ بيْنَ أظْلافِهِنَّ ورُكبِهِنَّ كَمَا بيْنَ سَمَاءٍ إلى سَمَاءٍ، ثُمَّ فَوْقَ ظُهُورِهِنَّ الْعَرْشُ مَا بيْنَ أسْفَلِه وأعْلاهُ مِثْلُ مَا بيْنَ السَّمَاءِ إلى السَّمَاءِ، وَاللهُ عَزَّ وَجَلَّ فَوْقَ ذلكَ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

وفي رواية: [لَمْ يعزهَا صَاحِبُ جَامِعِ الأصُولِ إلى أحَدٍ منَ الكُتُبِ السِّتَّةِ].

عن قتادة، وعبدالله قالا: [بيْنَا رسول الله ﷺ جَالِسٌ مَعَ أصْحَابِه إذْ مَرَّتْ سَحَائِبُ،

(١) أى جماعة.

فَقَالَ: أَتَدْرُونَ مَا هذا؟ هذَا الْعَنَانُ، هذِهِ رَوَايَا(٢) الأَرْضِ يَسُوقُهَا اللّهُ تعَالى إلى قَوْمٍ لاَ يَعْبُدُونَهُ، ثُمَّ قَالَ: أَتَدْرُونَ مَا هذِهِ السَّمَاءُ؟ مَوْجٌ مَكْفُوفٌ(٣)، وَسَقْفٌ مَحْفُوظٌ، وفَوْقَ ذلِكَ سَمَاءٌ أُخْرَى حَتَّى عَدَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ، وَهُوَ يَقُولُ: أَتَدْرُونَ مَا بَيْنَهُمَا، ثُمَّ يَقُولُ: خَمْسُمائَةِ عَامٍ، ثُمَّ قَالَ: أَتَدْرُونَ مَا فَوْقَ ذلِكَ؟ فَوْقَ ذلِكَ الْمَاءُ وفَوْقَ المَاءِ الْعَرْشُ، واللّهُ فَوْقَ الْعَرْشِ، لاَ يَخْفَى عَلَيْهِ شَىْءٌ مِنْ أَعْمَالِ بَنِى آدَمَ، ثُمَّ قَالَ: أَتَدْرُونَ مَا هٰذِهِ الأَرْضُ؟ قالَ: تَحْتَهَا أُخْرَى بَيْنَهُمَا خَمْسُمائَةِ عَامٍ، حَتَّى عَدَّ سَبْعَ أَرَضِينَ]. وذكر الحديث.

6. (1689)- *Hz. Abbas İbnu Abdilmuttalib* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bathâ nâm mevkide, aralarında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın da bulunduğu bir grup insanla oturuyordum. Derken bir bulut geçti. Herkes ona baktı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Bunun ismi nedir bileniniz var mı?" diye sordu.

"Evet bu buluttur!" dediler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Buna müzn de denir" dedi. Oradakiler:

"Evet müzn de denir" dediler. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Anân da denir" buyurdu. Ashab da:

"Evet anân da denir" dediler. Sonra Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm):*

"Biliyor musunuz, sema ile arz arasındaki uzaklık ne kadardır?" diye sordu.

"Hayır, vallahi bilmiyoruz!" diye cevapladılar.

"Öyleyse bilin, ikisi arasındaki uzaklık ya yetmiş bir, ya yetmiş iki veya yetmiş üç senedir. Onun üstündeki sema(nın uzaklığı da) böyledir."

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yedi semayı sayarak her biri arasında bu şekilde uzaklık bulunduğunu söyledi. Sonra ilâve etti:

---

(٢) جمع رواية، وهى: البعير، أو غيره من الدواب يستقى عليه، وقد تسمى المزادة رواية مجازاً.

(٣) الموج: اضطراب ماء البحر، والمكفوف: المجموع.

"Yedinci semânın ötesinde bir deniz var. Bunun üst sathı ile dibi arasında iki sema arasındaki mesafe kadar mesafe var. Bunun da gerisinde sekiz adet yabâni keçi (sûretinde melek) var. Bunların sınnakları [42] *ile dizleri arasında iki semâ arasındaki mesafe gibi uzaklık var, sonra bunların sırtlarının gerisinde Arş var, Arş'ın da alt kısmı ile üst kısmı arasında iki sema arasındaki uzaklık kadar mesafe var. Allah, bütün bunların fevkindedir."* [Tirmizî, Tefsir, Hâkka, (3317); Ebû Dâvud, Sünnet 19, (4723); İbnu Mâve, Mukaddime 13, (193).]

Bir rivâyette şu açıklama yer alır: "Bu hadisi Câmiu'l-Usûl sâhibi, Kütüb-i Sitte'ye dâhil kitaplardan hiçbirine nisbet etmemiştir."

Katâde ve Abdullah'dan yapılan bir rivayet şöyle: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ashabıyla birlikte otururken bir kısım bulutlar geçmişti:

"Bunun ne olduğunu biliyor musunuz? Bu, el-anân (denen buluttur), bu arzımızın sakasıdır. [43] *Allah Teâla bunu kendisine hiç ibâdet etmeyen bir kavme göndererek (su ihtiyaçlarını görür)"* dedi. Bir müddet sonra devamla:

"Bu sema nedir biliyor musunuz? Dürülmüş bir dalga, korunmuş bir tavandır. Bunun üstünde diğer bir sema vardır" dedi ve böylece üst üste yedi semanın olduğunu söyledi. Sonra konuşmasına devamla:

"İkisi arasında ne (kadar uzaklık) var biliyor musunuz?" diye sorduktan sonra *"Beş yüz yıl!"* dedi. Sonra tekrar:

"Bunun gerisinde ne olduğunu biliyor musunuz? Bunun gerisinde su var. Suyun gerisinde Arş var. Allah, Arş'ın fevkindedir. Âdemoğlunun ef'âlinden hiçbiri O'na gizli kalmaz" buyurdu. Sonra tekrar:

"Bu arz nedir, biliyor musunuz? Bunun altında bir diğer arz var, ikisi arasında beş yüz yıl var. Böylece yedi arzın varlığını birer birer saydı" hadisi zikretti."

AÇIKLAMA:

1- Burada, hadis özetlenmektedir. Biz, *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallâhu anh)nin rivâyet ettiği Tirmizî hadîsini aynen kaydetmeyi gerekli buluyoruz: "Biz Ashab'tan bir grup, Hz. Peygiamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'le birlikte otururken bir bulut geldi. Resûlullah *(aleyhisalâtu vesselâm)*: "Bu

42– Sınnak: Hayvan tırnağı demektir.

43– Kelimenin aslı olan revâya, "su taşımada kullanılan develer" demektir.

nedir, bilir misiniz?" dedi. "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" dediler. Buyurdu ki: *"Bunlar, bulut, yeryüzünün sakalarıdır. Allah, bunları kendisine şükür ve ibadet yapmayan bir kavme (bile) sevkeder".*

Resûlullah *(aleyhisalâtu vesselâm)* sonra tekrar sordu: *"Pekiyi, sizin şu üstünüzdeki şey nedir, bilir misiniz?"* "Allah ve Resûlü daha iyi bilir?" dediler. *"Bu,* dedi, *dünyamızın semasıdır (raki') korunmuş bir tavandır, kat kat dürülmüş bir dalgadır".*

Sonra tekrar sordu: *"Sizinle onun arasında ne kadar mesâfe var biliyor musunuz?"* "Allah ve Resûlü daha iyi bilir!" dediler. Bunun üzerine şu açıklamayı yaptı: *"Sizinle onun arasında beş yüz yıllık mesafe vardır".*

Sonra tekrar sordu: *"Pekâlâ, bunun üstünde ne var biliyor musunuz?"* "Allah ve Resûlü daha iyi bilir!" dediler. Buyurdu ki: *"Bunun üstünde iki sema mevcut, ikisinin arasında da beş yüz yıllık mesafe var".*

Sonra Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* tekrar aynı şekilde açıklamalar yaparak yedi semayı saydı ve her iki sema arasında, dünya ile sema arasındaki kadar mesafe olduğunu belirtti.

Sonra tekrar sordu:*"Pekâlâ bunun üstünde ne var biliyor usunuz?" "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" dediler. Buyurdu ki: "Bunun üstünde Arş vardır. Bununla sema arasında da iki sema arasındaki mesafe kadar uzaklık vardır."*

Sonra tekrar sordu: *"Altınızda ne var biliyor musunuz?"* "Allah ve Resûlü daha iyi bilir!" dediler. *"Bu, arzdır"* dedi ve sordu: *"Pekâlâ bunun altında ne olduğunu biliyor musunuz?"* "Allah ve Resûlü daha iyi bilir!" dediler. *"Bunun altında,* buyurdu, *başka bir arz daha var. Bu ikisi arasında beş yüz yıllık mesafe mevcut."* Sonra Hz. Peygamber *(aleyhissilâtu vesselâm),* bu şekilde yedi arzı saydı ve sonunda şu açıklamayı yaptı: *"Muhammed'in nefsini elinde tutan Zât-ı Zülcelal'e yemin ederim, şâyet siz, en aşağıdaki arza bir ip sarkıtacak olsanız, bu ip Allah'ın (ilmi) üzerine inecektir".* Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sözünü tamamlayınca: **"O, her şeyden öncedir, kendisinden sonra hiçbir şeyin kalmayacağı sondur, varlığı âşikârdır, gerçek mahiyeti insan için gizlidir. O, her şeyi bilir"** (Hadîd 3) âyetini kıraat buyurdu." Tirmizî der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu âyeti okuması da gösterir ki, sarkıtılan ip, Allah'ın ilmine, kudretine ulaşacaktır". [(Tirmizî, Tefsir, Sûretu'l-Hadîd, (3294).]

2- Hadis nakdinde teşeddüdüyle meşhur olan İbnu'l-Cevzî, iki sebeple Hz. Abbâs (radıyallâhu anh)'ın rivâyetine mevzû demiştir:

1- Senedde yer alan *Velîd İbnu Ebî Sevr,*

2- Allah'a mekân izâfesi ve diğer hadislerde gelen rakamlara uymayan rakamların verilmesi.

Ancak bu itirazlara cevaplar verilmiştir:

1- Bu hadis, şiddetli zayıf olan Velîd dışında, mevsut kimseler tarafından da rivâyet edilmiştir.

2- Aynı iki şey arasındaki sâbit bir mesafeyi farklı rakamlarla ifâde etmek normaldir. Çünkü rakamlar yürüme cinsinden yıl olarak verilmektedir. Halbuki aynı mesâfe ağır yürüyüşle daha uzun zamanda katedilirken, hızlı yürüyüşle daha az zamanda katedilir."

Nitekim uzaklıklar umumiyetle, "...kadar yıllık yürüme mesafesi" şeklinde ifade edilmiştir. Hadislerde geçen, مَسِيرَة (mesîre) kelimesi seyir, yani yürümekten masdardır.

Şu halde, sadedinde olduğumuz hadiste geçen *"Sema ile arz arasındaki uzaklık) ya yetmiş bir, ya yetmiş iki, veya yetmiş üç senedir"* ve hatta *"beş yüz senedir"* şeklindeki farklı rakamlar, meleğin hızlı veya ağır yol alışına tâbidir.[44] Hızlı seyreden daha az zamanda, (yetmiş bir senede) katediyor demektir. Aynı mesafe, görüldüğü üzere, beş yüz yıllık yürüme mesafesi olarak da ifade edilmiştir. Bu tevile göre son rakam, çok daha ağır hareket eden meleğin hızı esas alınarak tesbit edilmiş olmalıdır.

Bu te'vile hak verdiren Kur'ânî bir karîne, meleklerin cins ve faklı sayıda (ikişer, üçer, dörder) kanatları olduğunu belirten âyettir (Fâtır 1). Kanat sayısındaki fark, sürat farklılığına bir işâret olabilir.

3- Bir kere daha tekrâr edelim: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu açıklamaları, kâinatın büyüklüğü ve dolayısıyla bu uçsuz bucaksız mekân üzerinde tam bir hükümranlığa sahip olan Allah'ın büyüklüğü hakkında bir fikir vermeye, kâinatı değerlendirmede bazı prensip ve ipuçları vermeye yöneliktir. Kozmozun yapısı, mahiyeti, kâinatın bulutları husûsunda kesin bilgiler, rakamlar aranması hata olur, yanlışlık olur, lüzumsuz ve gereksiz münakaşalara da yol açabilir. Ancak şu da bir gerçek: "Âyet ve hadislerde bu meselelere yer verilmiş olması, bazı rakamların zikredilmesi, meseleye nazar etmemizi gerekli kılar. Öyle ise bu mevzulara, ilmin ışığında, kesin hükümlerden uzak daha mülâyim yaklaşımlarla nazar etmek faydalıdır ve lüzumludur.

44- Hangi vâsıtanın hızı esas alınacağı nasslarda sarîh değildir. Şârihler meleği esas almıştır. Meleğin hızı nedir? O da sârih değil Şu halde nasslar uzaklık hususunda bir fikir verek istiyor, kesin bilgi değil.

1690 ٧– وعن عبدالله رَضِىَ الله عَنْهُ قال: [خَلَقَ اللّٰهُ سَبْعَ سَمٰـوات غِلَظُ كُلِّ وَاحِدَةٍ مَسِيرَةُ خَمْسُمَائَةِ عَامٍ].

قُلْتُ: ورواية قتادة في جامع الترمذى مرفوعة عن الحسن عن أبى هريرة بتقديم وتأخير وزيادة ونقص، والله أعلم.

« الأَوْعَالُ »: تيوس الجبال، واحدها وَعِل(١).

7. (1690)- *Abdullah İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh)'dan yapılan rivayette, [Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*] şöyle buyurmuştur: *"Allah yedi semayı yarattı. Her birinin kalınlığı beş yüz yıl yürüme mesafesidir."*

Derim ki: "Tirmizî'nin Câmi'inde yer alan Katâde hadisi, bazı takdim ve te'hirler, ziyâde ve noksanlarla *Hasan Basri an Ebî Hüreyre* tarikinden merfu olarak gelmiştir.

Allahu a'lem.

AÇIKLAMA:

1-Bu hadis aslında *mevkuf,* yani *Abdullah İbnu Mes'ud*'un kendi sözü gibi görünmektedir. Ancak gaybî olan ve içtihad da yürütülemeyecek olan mevzulardaki Ashab sözünün merfu yani Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sözü olacağı kabul edildiği için, parantez içerisine ilave etmek suretiyle hadisi merfu imiş gibi sevkettik.

2- Hadisin kaynağı ile ilgili kayıt yok. Rezîn ilavesi olduğu anlaşılıyor. Ancak *Osman İbnu Said ed-Dârimî* bunu er-Reddu ale'l-Cehmiyye'de (s. 26, 27) kaydetmiştir. İbnu Cerir et-Taberî de Katâde'den mürsel olarak kaydetmiştir. Bu hadis mâna itibariyle önceki rivayete benzer.

3- Hadisin sonunda kaydedilen Derim ki... açıklaması Teysîru'l-Vusul müellifi İbnu Deybe'ye aittir.

1691 ٨– وعن جبير بن مطعم رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [أَتَى أَعْرَابِى] النَّبىَّ ﷺ، فَقَالَ يَارَسُولَ اللّٰه: جُهِدَتِ(٢) الأَنْفُسُ، وَضَاعَ الْعِيَالُ، وَهَلَكَتِ الأَنْعَامُ، وَنُهِكَتِ الأَمْوَالُ،

---

(١) والمراد ملائكة على صورتها، والله أعلم.

(٢) بصيغة المجهول: أى أوقعت في المشقة.

فَاسْتَسْقِ لَنَا، فَإِنَّا نَسْتَشْفِعُ بِكَ عَلَى اللّٰهِ تَعَالَى، وَنَسْتَشْفِعُ بِاللّٰهِ عَلَيْكَ، فَقَالَ ﷺ: وَيْحَكَ أَتَدْرِى مَا تَقُولُ وَسَبَّحَ ﷺ، فَمَا زَالَ يُسَبِّحُ حَتَّى عُرِفَ ذٰلِكَ فِي وُجُوهِ أَصْحَابِهِ، ثُمَّ قَالَ: وَيْحَكَ إِنَّهُ لاَ يُسْتَشْفَعُ بِاللّٰهِ تَعَالَى عَلَى أَحَدٍ مِنْ خَلْقِهِ، شَأْنُ اللّٰهِ أَعْظَمُ مِنْ ذٰلِكَ! وَيْحَكَ، أَتَدْرِى مَا اللّٰهُ: إِنَّ عَرْشَهُ عَلَى سَمٰوَاتِهِ – لَهٰكَذَا – وَقَالَ بِأَصَابِعِهِ: مِثْلُ الْقُبَّةِ عَلَيْهِ، وَإِنَّهُ لَيَئِطُّ أَطِيطَ الرَّجُلِ بِالرَّاكِبِ]. إخرجهما أبو داود.

8. (1691)- *Cübeyr İbnu Mut'im* (radıyallâhu anh) anlatıyor. "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir bedevî gelerek:

"Ey Allah'ın Resûlü, (kuraklıktan) insanlar meşakkate düştüler. Aile efradı zayiata uğradı. Hayvanlarımız da helâk oldular. Bizim için Allah'a dua et, su göndersin. Zîra biz Allah'a karşı senin şefaatini, sana karşı da Allah'ın şefaatini taleb ediyoruz!" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* adama şu mukabelede bulundu:

"Yazık sana, söylediğin şeyin idrakinde misin? Sübhanallah!"

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sübhanallahları o kadar tekrar etti ki bunun tesiri Ashab'ın yüzünden okunmaya başladı. Sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sözüne şöyle devam etti:

"Yazık sana, mahlukatından hiç kimseye karşı Allah şefaatçi kılınmaz. Allah'ın şânı böyle bir şey yapmaktan çok yücedir. Bak hele! Sen Allah'ın (azametinin) ne olduğunu biliyor musun? O'nun Arş'ı, semavatının şöyle üzerindedir. -Parmaklarıyla işaret ederek- tıpkı üzerinde bir kubbe gibi. Arş Zat-ı Zülcelâl sebebiyle inleyip ses çıkarır, tıpkı süvarisi sebebiyle atın ses çıkarması gibi." [Ebu Dâvud, Sünnet 19, (4726).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, bir bedevî, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gelerek kuraklığa maruz kaldıklarını, bu yüzden çok sıkıntıya düşüp telafata uğradıklarını belirterek kendileri için Allah'a yağmur duasında bulunmasını taleb eder.

2- Onun bu sırada sarfettiği bir söze Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* karşı koyar, yanlışlığını belirtir. Bu söz "...Sana karşı da Allah'ın şefaatini taleb ediyoruz" cümlesidir.

Bu ifade hatâlıdır. Çünkü, şefaat bir büyüğe ulaşmak için araya vasıta koymaktır. Allah'a ulaşmak için Resûlü'nün araya konması müm-

kün ama, "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e ulaşmak için araya Allah'ın konması" bu tevhid akidesine ters düşen bir durumdur. Burada Allah-kul arasındaki hiyerarşinin karıştırılması mevzubahistir. Hiçbir mahluk Allah'tan büyük olamayacağına göre, O'na ulaşmada Allah'ın şefaatçi kılınması olamaz.

3- Hayret, öfke, reddetme gibi durumlarda Sübhanallah, Lâilâhe illallah gibi tâbirlerin kullanılmasının müstehab olacağı hadisten anlaşılmıştır.

4- Ashab'ın yüzünde beliren şey endişedir. Çünkü Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in *sübhanallah*'ı çokca tekrarı O'nun öfkesinin şiddetini ifade ediyordu. Ashab ise, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın öfkelenmesi karşısında Allah'tan gelebilecek bir musibetin endişe ve korkusuna düşerlerdi.

5- Arş'ın inlemesi, Cenab-ı Hakk'ın azameti karşısında Arş'ın acze düşüp tahammül edememesinden ileri gelir. Ancak âlimler hadisi bu zâhirî mâna ile anlamanın Cenab-ı Hakk'a keyfiyet izafesi olacağına, ayrıca tenzih ve tevhid açısından bunun yanlışlığına, imkânsızlığına dikkat çekerler. Çünkü لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ **"Allah'ın hiçbir benzeri yoktur"** (Şûra 11).

Hattabî der ki: "...Bundan murad Allah'ın bu sıfatlarını tahkik veya O'nu bu hey'et üzere tahdid değildir. Bu hadis, Cenab-ı Hakk'ın azametini anlamaya yaklaştırıcı bir kelamdır. Onunla, soru sahibine anlama kapasitesinin anlayacağı bir üslubla meselenin beyânı kastedilmiştir. Hele muhatap kelamın ifade edeceği mâna inceliklerini bilmeyen, ilimden mahrum kaba bir bedevî ise böyle açık bir ifadeye gerek vardır. (Ancak bu ifadenin zahiri, ilim ehli tarafından esas alınarak bir kısım itikadî prensipler çıkarılamaz, bilakis te'vili gerekir)."

BAŞKA DÜNYALAR MI?

1- Başka Dünyalar? Küremiz dışındaki gök cisimleri arasında, Dünya şartlarını taşıyan ve hatta bizim hayat sahiplerini barındıranlar var mı? sorusuna dinî kaynaklarımızdan oldukça dikkat çekici bir cevap alabiliyoruz. Talak sûresinde geçen: **"O Allah ki, yedi semayı, arzından da onun mislini yarattı"** (Talak 12) âyetinden İslâm âlimleri, –başka mânalar yanında– tıpkı 7 sema gibi, 7 ayrı arzın da var olduğu mânasını çıkarmışlardır. İslâm dini açısından 7 ayrı arzın varlığına hükmetmek için, yegane delil, bu âyetten çıkarılan mezkur işarî mâna değildir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den rivayet edilen bir-

çok hadisler "arzlar" ve "yedi arz" tâbirlerine yer vererek buna sarahaten parmak basarlar. Meselâ, sahih hadis kaynaklarımızdan Tirmizî'nin uzunca bir rivayetinde, dünya semasından sonra gelen yedi kat sema ve bunların her biri arasında bulunan 500 yıllık mesâfe belirtildikten sonra, her semada bir arz olmak üzere, toplam 7 arzın yer aldığı açıklanır.

2- Arz Dışında Hayat? Arzın misli söz konusu olunca, arzdaki şartlar yönüyle de misli olan -sözgelimi hayat şartlarını ve canlıları da ihtiva eden- dünyalar, yukarıda kaydettiğimiz âyetin işarî mânasında müstatir ve mevcut ise de, hayat meselesini açıkça ele alan hadis de vardır. İbnu Abbas (radıyallâhu anhümâ)'a nisbetinin sahih olduğu bilhassa tasrih edilen bir rivayette şöyle denir: *"Yedi arz vardır. Her arzda sizin peygamberiniz gibi bir peygamber, Âdeminiz gibi bir Âdem, Nuhunuz gibi bir Nuh, İbrahiminiz gibi bir İbrahim, İsâ gibi bir İsa vardır."*

3- Diğer Arzların Uzaklığı? Çıplak gözle görülen sâbit yıldızlar sisteminin teşkil ettiği Dünya semâsı ile, ondan sonra gelen müteakip 2. sema arasında, az önce temas ettiğimiz Tirmizî hadisinde belirtildiği üzere, 500 yıllık mesâfe mevcuttur. Keza 2. sema ile 3. sema arasında da aynı mesâfe vardır. Bu durum, 7. semâya kadar bu şekilde devam etmektedir.

Hadiste 500 yıl olarak ifade edilen zamanı nasıl hesaplamalıyız? Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinin şartlarında carî olan bir günlük vasati yürüyüş mesafesi mi esas alınmalıdır? Bu takdirde şer'î örfte bir günlük mesafe 90 km. dir. Yoksa, günümüz vasıtalarını mı esas alacağız? Zîra Kur'ân ve hadis her asra hitab eder. Günümüzü esas alacak isek hangi vasıtayı? Otomobili mi, uçağı mı, yoksa sun'î peykleri mi?

Görüldüğü gibi, bu meselede soruları çoğaltabilecek ve fakat sarahati kesin cevap elde edemeyeceğiz.

Hemen belirtelim ki, Kur'ân-ı Kerim, semavî kelamda gelen "gün"lerin 24 saatlik arzî günler gibi anlaşılmaması gereğine dikkat çeker: **"Rabbinin katında bir gün, saydıklarınızdan bin yıl gibidir"** (Hacc 47).

Kur'ân-ı Kerim'de geçen zaman ve mesâfe mefhumlarında belli bir müphemliğin her vakit devam edeceğini anlamak için bir başka âyet-i kerimeyi kaydedeceğiz: **"Melekler ve Cebrail, miktarı elli bin yıl olan o derecelere bir günde yükselir"** (Meâric, 4).

Elli bin yılı, dünya yılına göre mi anlayacağız, yoksa bir İlâhi günü, önceki âyette geçen bin yıl olarak anlayıp ona göre mi hesaplayacağız? Bu mesele, âyette müphemdir. İkinci duruma göre, elli bin yıllık mesâfe,

-kamerî takvimde bir yıl 355 gün hesabıyla- 1.000x355 = 355.000x50.000 = 17.750.000.000 yıl tutar. Bazı meleklerin bir günde alacağı mesâfe yıl cinsinden bu kadar oluyor. Tabii bu, zâhire dayalı bir faraziye.

4- Işık Yılı. Yukarıda yaptığımız hesaplamayı "faraziye" sözüyle kapadık. Zîra, hesaplamayı bir başka birimle veya birimlerle yapmak da mümkün ve bunun sebebi de var. Şöyle ki: Kur'ân-ı Kerîm'in müphem âyetlerini izahta başvurulan metod şudur: Âyet, ilk önce bir başka âyetle açıklanır, açıklayıcı âyet yoksa, ikinci olarak hadise başvurulur, hadis de yoksa karîneye... vs.'ye başvurulur. İmdi, semâvî mesâfelerin hesaplanmasında, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize bir başka ipucu vermektedir: "Senetu nûr" yani ışık yılı. Evet, hadisi ilk defa işitenler garipseyecekler, bu tâbirin ilim âlemine yakın zamanlarda girdiğini söyleyecekler.

Doğrudur, bu tâbir ilim âlemine yakın zamanlarda girmiştir. Ancak, ne var ki ışık yılı tâbiri hadiste geçmektedir. Şu hadisi dikkatle okuyalım: "Her şeyin mahiyetini anlamak için tefekkürde bulunun, düşünün. Fakat Allah'ın zâtı hususunda düşünmeyin. Zîra yedinci sema ile Allah'ın kürsüsü arasında yedi bin IŞIK YILI mesafesi vardır. Zât-ı Zülcelmal hazretleri(nin ilmi) bunun ötesini de kuşatmıştır."(45)

Acaba semâvî mesâfeleri belirtme zımnında -kısmen yukarıda işaret ve temas ettiğimiz- âyet ve hadislerde geçen rakamların reel değerlerini hesaplamada birim olarak "ışık yılı"nı mı esas almalıyız? Bu da çözüm isteyen bir sorudur. Şimdilik kesin bir şey söylemenin zorluluğunu belirtmek için, bir başka hadis-i şerîfe dikkat çekeceğiz: Resulûllah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ruhu ve cesediyle, semâvâta gidip gelişi olan Mirac mûcizesinin tasvîrinde, bindiği vâsıtalardan biri olan Burak'ın hızını belitmek için: "Adımını, gözünün görebildiği en son noktaya koyardı..."(46 buyurmaktadır.

Yedinci semânın ötelerine ulaşan Mirac hâdisesi, dünyevî zamanla kısa bir müddette cereyan etmiştir. Gidiş-dönüş ve bu esnada çeşitli sohbet, ziyâret ve müşâhedeler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yatağının soğuma müddetinden daha az bir zamana sığmıştır. Zîra, Mirac'tan döndüğü zaman, yatağının henüz soğumamış olduğunu tesbit etmiştir. Işık hızını çok çok aşan semâvî sür'atler, insanlığın tahayyül ve tezekkür gündemine bile son zamanlarda girmeye başlamıştır.

45– Aclûnî, Keşf'ul-Hafâ (1,311)

46– Müslim, İman 259.

Niçin Müphem? Yukarıda kaydettiğimiz açıklamaları okuyanlar, muhakkak ki, birçok sorular meyanında ittifakla: "Dinimiz bu meselelerde niye açık ve kesin ifâdeye yer vermemiştir? sorusunu da soracaklardır.

Zafer Dergisi'nin Ağustos 1986 sayısında bu mevzuyu genişçe işledik. Tekrar özetleyelim: "Dinin asıl gâyesi kevnî bilgi vermek değildir. Yaratıcımızı tanıtmak, kulluğumuzu öğretmek, insanın aslı nedir, sonu ne olacaktır, dünyaya niçin gelmiştir, nasıl bir hayat yaşamalıdır, yaratılış gayesine uygun hayat sürmenin yolları ve şartları nelerdir? bunları bildirmek, öğretmek... İşte dinin asıl gâyesi budur. Hem dinimiz her asra, her asrın insanına, her seviyedeki anlayışa hitab eder. 20. asır insanının anlayabileceği teferruatı, yedinci asır insanı hazmedebilir miydi? Hazmetse bile ne fayda sağlayacaktı? Kur'an ve hadis günümüz insanının ancak anlayabileceği bir kısım fennî meselelerde ısrar etseydi, aklın almadığı, müşâhedenin ve zamanın ilmî anlayışının te'yîd etmediği meselelerden bahsetmiş olmakla, İslâm dininin, asırlar boyu herkesce toptan reddedilmesine mâkul bir gerekçeyi kendisi hazırlamış olmaz mıydı? Buna kimse "hayır!" diyemez. Bu sebeple, zamanla anlaşılacak bâzı ipuç-ları vererek meseleleri müphem bırakmak en geçerli yoldur. Dinimiz onu yapmıştır. Ama kulluk, ibâdât, muâmelât hususlarında çok ağır, kesin ve net hükümler koymuştur. Öyleleri var ki, yoruma bile tahammülü yoktur.

YEDİ ARZ MESELESİ

Zafer Dergisi'nin Nisan 1987 sayısında Sonsuzluk Habercisi[47] başlığıyla neşredilen yazı, okuyucularımızın fazlaca dikkatini çekti. Mevzu hakkında yakınlarımız şifâhen ziyâde bilgi isterken, uzak okuyucularımızdan mektupla soranlar, ihtiyatlarını beyân edenler oldu. Başka küreler ve bu kürelerde hayatın varlığı ve bilhassa oralara da peygamberlerin gelmiş olması gibi hususların şimdiye kadar işitilmediği, bunlardan bahseden rivâyetlerin mevzû (uydurma) veya çok zayıf olmaları gerektiği gibi endişeler ifâde edildi.

Dindeki hassasiyetin tezâhürü olan bu mülâzahaları ifâde eden okuyucularımıza hak vermemek, hassasiyetlerini takdîr etmemek mümkün değil. Zafer'de çıkan yazıların uzun teknik tahlillere müsâit olmaması hasebiyle, ancak ihtisas ehlinin anlıyacağı bâzı işâretler dışında tahlîle, açıklamaya yer vermemiştik. Bu yazımızda o eksikliği telâfi et-

47- Burada "Başka Dünyalar mı?" adıyla sunduğumuz makelenin adı.

meye çalışacağız. Meselenin mâhiyeti, hadisin zannedildiği kadar zayıf, âlimlerimizin nazar-ı tedkîklerinin dışında kalmış bir rivâyet olmadığı anlaşılınca, okuyucularımızın da bize hak vereceklerini ümîd ederiz.

1- Yedi arzın varlığı, önce, Kur'ân'daki bir işârete dayanmaktadır: *"Talak sûresinin 12, âyeti şöyle:* **"O Allah ki yedi semayı, arzdan da onun mislini yarattı".**

Semâvâtın yedi olduğuna dâir âyet Kur'an'da çoktur. Arzla ilgili olarak sâdece yukarıdaki âyette bir "işâret"te bulunulmaktadır. Bu Kur'ânî işarete İslâm âlimleri farklı yorumlar getirmişlerdir. Birine göre: "Nasıl ki, sema yedi kattır, arz da yedi tabakadır". Diğerine göre, "Her sema katında ayrı bir arz vardır". "Arzın yedi tabaka olması, yedi ayrı arzın varlığına mâni değildir" diyen âlimlerimiz de var.

Biz, sözkonusu yazımızda, sâdece ikinci mâna üzerinde durduk. *"Arzlar"*dan bahseden hadislerin sayıca çokluğunu belirttikten sonra mûteber kitaplarımızdan olan Tirmizî'nin bu rivâyetini özetle kaydettik. *Tirmizî,* bu hadisin sıhhatini zedeleyici bir tâbir kullanmaz, sâdece: "Bu tarîkten garîbtir" der. Garîb, ıstılahta "zayıf" demek değildir, ferd demektir. Yukarıda kaydedilen âyet (Talak 12) için *İbnu Kesîr, Suyûtî* (ed-Dürrü'l-Mansûr), Fahreddin Râzi gibi mevsûk ve mûteber müfessirlerimizin tefsirlerine bakacak olsak, konu üzerine pekçok rivâyetin kaydedildiğini, rivâyetler hakkında âlimlerin faklı yorumlar yaptığını görürüz.

Bu hadisler sıhhatçe nasıldır? diye vârid olacak bir soruya cevabımız şöyledir: Her mevzu kendi ölçü ve tâbi olduğu kaideler çerçevesinde incelenmelidir. Bu mevzuda İslâm âlimlerinin -muhaddis, fakîh, müfessir- ittifak ettikleri temel bir kaideyi belirtmede fayda var. İttifakla şunu söylerler: Bir konuda, birden fazla zayıf hadis gelmiş ise bunlar, birbirini kuvvetlendirirler. Zîra, -bize kadar ulaşamayan- sahih bir "asl" a dayanmış olduğuna delil olur, bu ihtimal kuvvet kazanır.

Ben teferruata inmeden, sâdece bir hadis üzerinde duracağım: Mevzumuzun bel kemiğini teşkîl eden ve "hayata beşiklik yapan yedi adet başka arzın varlığını te'yîd eden, onlardan her birine bizim Âdemimiz gibi bir Âdem, Nûhumuz gibi bir Nûh... bizim peygamberimiz gibi bir Muhammed geldiğini beyan eden İbnu Abbâs rivâyeti.

Bu rivâyet pek çok tahlîle ve münâkaşaya yol açmıştır Münâkaşa ve tahlilleri yapanlar da sıradan kimseler değil, hadis, tefsir ve kelam sahalarında isim yapmış otoritelerdir.

Hadis Üzerine Yazılan Bir Kitap: Hindistan'ın yetiştirdiği tanınmış

muhaddislerden Muhammed Abdulhayy el-Leknevî (vefatı 1886) hadis üzerine müstakil bir risâle te'lîf etmiştir. Zecrü'n-Nâs Alâ İnkâr-ı Eser-i İbni Abbâs adını taşıyan te'lîf, önce hadisin çeşitli tariklerini verir. Eser, her seferinde kaynak verir, görüş sahiplerini ismen zikreder. Tahlillerden sonra kitapta varılan birkaç sonucu şöyle özetleyebiliriz:

1- Bu rivâyet İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'ın bir "eser"idir, yâni şahsî sözü. Ancak, İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) israiliyyâttan rivâyette bulunmaya prensip olarak karşı olduğu için, bu rivâyeti isrâiliyattan yapması sözkonusu olamaz. Rivâyet muhteva itibariyle, içtihada, şahsî yoruma giren bir meseleye temas etmemesi haysiyetiyle şahsî sözü de olamaz. Öyle ise bu hadis hükmen merfu'dur, yani Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sözüdür. Hatırlatalım ki, İslâm âlimleri, içtihada girmeyen, gaybî durumlardan haber veren rivâyetleri -görünüş itibariyle sahâbe sözü olsa bile, ki sahâbe sözüne de mevkuf hadis denir- hükmen merfu, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sözü kabul ederler. Âlimler, bu rivâyetin merfu olduğunu söylemişlerdir.

2- *Leknevî,* hadisin sened yönüyle sağlamlığını belirtir. Yani İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'a nisbeti sahihtir, veya en azından hasendir. Bâzı âlimler, hadisin ifâde ettiği mânaya itirazda bulunsa da *İbnu Abbas* (radıyallâhu anhümâ)'a olan nisbetindeki sıhhata itirazda bulunmamıştır. Kitap şu cümle ile sona erer: "Böylece zâhir oldu ki, İbnu Abbâs'ın eseri gerek sened, gerek metin, gerek isnad ve gerekse mâna yönleriyle üzerine gölge düşmeyecek rivâyetlerden biridir".

Hadisin muhtevasını beyan sadedinde kaydedilen açıklamalardan birkaç noktayı da şöyle kaydedebiliriz:

1- Âlimlerden bir kısmı, hadisi anlarken "arzın yedi tabaka olduğu, her tabaka arasında beş yüz yıllık mesafe bulunduğu görüşünü benimsemiştir. (Ancak bu yorumu olduğu gibi kabul etmek bugünkü coğrafya bilgimize ters düşer, mutlaka yeni yorumlar yapmak gerekir. Mesela Arapça'da böylesi makamlar çokluk ifade eder, reel değeri değil, hadisten de bunu anlamak gerekir gibi).

2- Muhakkik âlimlerden bir kısmı, "Yedi arz vardır ve herbirinde canlı mahlukat vardır" demiştir. Bu görüşte olanların çoğu, bu canlıların mahiyeti, şekli, sureti hususunda tahmin yürütmekten kaçmış, "tafsilâtı Allah bilir" demiştir.

3- Diğer arzlarda (veya arzın tabakalarında) yaşayan öbür mahlukatın cin sınıfına ait olduğunu söyleyen âlimler de olmuştur.

4- Diğer arz tabakalarına (veya arzlara) gelen peygamberler hakkında başlıca iki görüş zikre şâyandır:

1) Onların herbirinde bizim yaşadığımız tabakadaki peygamberlerin ismini taşıyan bir hâdi (hidayet edici) mevcuttur, ancak onlar gerçek mânada peygamber değildir. Bizim tabakamızdaki peygamberlere tabidir, buradakilerin irşadını alıp, tebliğ ederler, bu sebeple aynı ismi taşırlar.

2) Onlar, Hakk tarafından gönderilen müstakil peygamberlerdir, bizdekilere tâbi değildirler. Ancak onlardan biri *Hz. Âdem'e*, biri *Hz. Nuh'a...* biri de Hz. Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e benzer.

BAZI SORULAR VE CEVAPLAR

Leknevî, mevzuun açıklık kazanması için hatıra gelebilecek bazı soruları cevaplamaya da ehemmiyet vermiştir. Bazılarını özetleyerek kaydetmede fayda umarız:

SORU: *Diğer tabakalarda (veya arzlarda) var olduğu kabul edilen peygamberler hangi yönden bizdeki peygamberlere benzerler?*

CEVAP: İlk peygamber öncelikle ve ilk'lik yönüyle Hz. Âdem'e sonuncusu da sonuncu olmak yönüyle Hz. Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e benzemiştir.

SORU: *Hadise göre, peygamberimiz Hz. Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in emsali olan başka peygamberlerin varlığını da kabul etmek gerekmektedir. Halbuki, Ehl-i Sünnet inancına göre, Resûlulluh (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zâtına has sıfatlarla bir başkasının tavsifi kesinlikle mümkün değildir.*

CEVAP: Hayır, hadis, Hz. Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in tam emsali olan başka peygamberlerin varlığını kabul etmeyi gerektirmez. Zîra, benzetme, öbür peygamberlerin bütün sıfatlarda peygamberlerimize benzediğini söylemiyor. Benzetme sâdece "sonluk" sıfatında yapılmıştır, bütün kemal sıfatlarında değil. Nitekim, teşbih (benzetme) kaidesine göre, iki şey birbirine teşbih edilince, bu iki şey her hususta birbirine benzer mânasına gelmez... sıfatlardan bir-iki tanesinde benzerlik olsa teşbih tahakkuk eder.

SORU: *Bu hadis, peygamberimiz Hz. Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in mutlak mânada son peygamber olmamasını gerektiriyor. Halbuki, Kur'ân-ı Kerim, O'nu hâtemu'n-nebiyyin (peygamberlerin mührü, so-*

nuncusu) ilan ediyor, yâni âyete göre mutlak mânada sondur, sonuncudur. Nübüvvet binası böylece Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le tamamlanmış olmaktadır. Hadise göre, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in benzeri olan diğer "son"larla sonuncu olanlar çoğalmış olmuyor mu, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mutlak sonluğu haleldar olmuyor mu?

CEVAP: İbnu Abbâs'ın rivayetinin zâhiri şunu ifade eder: "Allah her tabakanın sâkinlerine peygamberler göndermiştir ve bunlar, bizim tabakamızdaki gibi, belli bir silsileyi takip etmiştir. Mâlum her silsilenin bir başı bir de sonu vardır. Öyle ise her tabakada bir ilk peygamber vardır ve o, bu tabakanın peygamberlerinin ilkidir. Bir de sonuncu peygamber olacak. Diğerleri de bu ikisi arasında yer alacak. Nitekim, üst tabakadaki bu silsilenin ilki Hz. Âdem, sonuncusu da Hz. Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dir. Geri kalanlar da bu ikisi arasında yer alırlar. Hadiste her tabakanın ilki, bizim bulunduğumuz tabakanın ilkine, sonuncusu da bizim sonuncumuza benzetilmiştir. Aradaki benzerlik de sâdece ilklik, sonluk sıfatlarındadır, diğer sıfatlarda değil. Bu açıdan sonuncular, müteaddid olabilir. Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sonluğu diğerlerine nisbetle, hakikî sonluktur. Şu mânada ki, Resul-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den sonra, hiçbir tabakaya peygamberlik verilmemiştir. Her tabakanın sonuncusunun sonluğu da kendi tabakasına nisbetledir. Böylece "son"ların çoğalması, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in mutlak sonluğuna zarar vermez."

MÜHİM NOT: Zamanımızda hadisleri değerlendirirken bir İslamî âdâbın bilinmesi gerekir: Yukarıdaki örnekten de anlaşıldığı üzere, İslâmî an'aneye göre hadislerin öncelikle sened durumuna, yani Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e, -veya Sahâbe'ye- olan nisbetinin doğruluğuna bakılır. Hadis sağlam bir senedle Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e ulaşıyorsa, onun metni ve ifade ettiği hüküm gözönüne alınır. Metinde, dinin umumî prensiplerine, Kur'ân'a, diğer mevsuk hadislere, akıl ve tecrübeye açıkca muhalefet eden bir durum varsa te'vil edilir, te'vil de edilemezse, en sonunda "şazz" olduğu kabul edilerek itibardan düşürülür. Zamanımızda, hadisleri öncelikle şahsî anlayışı, vicdanî kanaati, mevcut bilgisi gibi hep ferdî ve subjektif kalan ölçülerle değerlendirip red veya kabulde acele etme, eski prensipten ayrılma temâyülü hakimdir. İncelememize konu olan hadis de, muhteva olarak acele bir hükümle reddedilmeye maruz kalacak mahiyettedir. Hoşumuza gitmedi diye bunu reddedecek olursak, aynı kaynaktan, aynı sıhhat şartlarıyla

gelmiş ve fıkha, ahkâma menşe' olmuş hadisleri de bir başkası reddeder... Bu, dinde müthiş bir anarşi demektir. Nitekim müsteşrikler ve içimizdeki sinsiler "Buharî'de bazı mevzu hadisler var" diyor. Onların kriterleri esas alınarak bazı hadislere mevzu demek kapısı açıldı mı, bütün hadislerin mevzu olması derhal gündeme gelecektir. Böyle bir davranışın sonunu herkes tahmin eder.

Bizce en selametli yol ve tavır, âlimlerimizin yaptığı gibi davranmaktır. Madem ki, hadisin İbnu Abbas'a nisbeti sahihtir ve hükmen de merfudur, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sözüdür ve madem -yukarıda yapılan açıklama ile- umumî prensiplere muhalefet de etmemektedir, öyle ise, hadisi reddetmede acele etmeyip, hakikatının anlaşılmasını zamana bırakmalıyız. Pekçok âyet ve hadis, kâinatla, kâinatın buutları, mesafeleri, oralarda cari sür'atlerle ilgili beyanlara yer vermektedir. Yabancı menşe'li hayal-ilim romanları ve filimleri üzerinde mesâi harcarken, kendi kaynaklarımızda gelen meselelere niye eğilmeyelim, dağınık şekilde âyet ve hadislerde yer alan kayıtları, işaretleri bir bütün halinde birleştirip Şârî-i Mübin'in ihbar etmek istediği bir gerçek mi var? diye niye soru sormayıp araştırmayalım? Unutmayalım ki, İslâm dini âyet ve hadisleriyle her asra hitab etmektedir. Biz kendi imkânlarımızla bize hususî bir hitap var mı araştıralım, anlıyamadığımız işaretleri, hitapları da -reddetmekten ziyade- belki geleceğe âittir diye saygıyla karşılayalım.

Ya "ışık yılı" tâbirine yer veren hadis? Bunların mâhiyetini şimdilerde anlamıyoruz diye alelacele inkâra tevessül bize ne kazandırır? Bir mülâhaza hânesi açarsak ne kaybeder, dinin hangi esasına ters düşeriz? Unutmayalım ki, din ilimleri usulü açısından, bu hadisler kabulü vacib bir hüküm getirmiyor, sâdece reddi gerekmeyen bir mülâhaza hânesi açıyor.

1692 ٩– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [أَخَذَ رسولُ اللهِ ﷺ بيدى، فقَالَ: خَلَقَ اللهُ التُّربَةَ يومَ السَّبْتِ، وَخلَقَ فيها الجِبالَ يومَ الأحَدِ، وَخلَقَ الشَّجرَ يومَ الاثْنينِ، وَخلَقَ المَكْرُوهَ يومَ الثُّلاثَاءِ، وَخلَقَ النُّورَ يومَ الأرْبعاءِ، وبَثَّ فيها الدَّوابَّ يومَ الخَمِيسِ، وَخلَقَ آدمَ عليْهِ السَّلاَمُ بعدَ العَصْرِ منْ يومِ الجُمُعَةِ في آخرِ الخَلْقِ في آخرِ ساعةٍ منَ النَّهارِ فيما بيْنَ العَصْرِ إلى اللَّيْلِ]. أخرجه مسلم.

9. (1962)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah

(aleyhissalâtu vesselâm) bir gün elimden tuttu ve şu açıklamayı yaptı: "Allah toprağı cumartesi günü yarattı. Ondaki dağları pazar günü yarattı; ağaçları pazartesi günü yarattı. Mekruhları salı günü yarattı. Nuru çarşamba günü yarattı ve onda hayvanları perşembe günü yaydı. Hz. Âdem (aleyhisselam)'i cuma günü ikindi vaktinden sonra, ikindi ile gece arasındaki gündüz vaktinin en son saatinde en son mahluk olarak yarattı." [Müslim, Sıfatu'l-Kıyâme 27, (2789).]

AÇIKLAMA:

1- *Münâvî,* hadiste geçen ve toprak diye tercüme ettiğimiz türbe kelimesi ile arz'ın kastedildiğini söyler.

2- Bu hadis, âlemin yaratılması işinin cumartesi günü başladığını belirtmektedir. Böylece Yahudilerin "pazar günü başladı" iddiası reddedilmiş olmaktadır. Onlara göre, pazar günü başlayan yaratma işi cuma günü sona ermiştir. Allah yedinci gün olan cumartesi günü istirahat etmiştir. Bu telâkkiye uygun olarak: "Biz cumartesi günü istirahat ederiz, tıpkı Rabbülâlemin'in istirahat etmesi gibi" derler. İslâm ulemâsı, Allah insanlara benzetilmiş olduğu için, bu sözü reddeder ve kâilini garâbet ve cehâletle ittihâm eder, "Yorulmak yaratanın değil, yaratığın şe'nidir" der. Âyet-i kerimede: **"Bir şeyin olmasını istediğimiz zaman sözümüz sadece ona: "Ol!" dememizdir, o hemen olur"** (Nahl 40) buyurur.

3- Dikkat edersek, eşyanın yaratılışında mantıkî bir tedric var. Sırayla toprak, dağlar, bitkiler, hayvanlar ve en sonda insan yaratılmıştır. Burada asıl hedefin, yani kâinatı yaratmaktan maksadın insan olduğu görülmektedir. Zîra, bir meyve ağacı meyvesi için dikilir. Meyve ise, ağacın en son mahsulüdür. Çekirdek, filiz, fidan ağaç, yaprak, çiçek safhalarından geçtikten sonra meyveye ulaşılır.

Âyet-i kerimedeki **arzın insanlar için bir beşik kılınması** (Tâ-hâ 53) teşbihini bu hadisin açıkladığını söyleyebiliriz. Zîra, beşik önceden bebek için, onun büyümesine uygun şekilde hazırlanır.

Buradaki tedricin fıtrîliğini belirtmek için şu da söylenebilir. Dağların yaratılması ağaç ve bitkilere zemin hazırlamıştır. Bitkiler hayvanların yaratılmasına, bitki ve hayvanların varlığı insanların gelmesine zemin hazırlamıştır. İnsan hayatı bunların varlığına vâbestedir. Bazı âlimler, Allah'ın her şeyi bir anda yaratabilecek güçte olmasına rağmen tedricî şekilde yaratmış olması, mahlukatına rıfk ve tesebbüt yani teenni li ve sağlam adım atma dersini vermek içindir" diye yorumlamışlardır.

4- Salı günü yaratıldığı söylenen mekruh'tan maksad, zâhire göre şerrdir, bir kısım âlimler ise buna madenler demiştir. Bazı rivayetlerin "salı günü geçim vesileleri yaratıldı" demesi tearuz sayılmaz, ikisi de aynı günde yaratılmış olabilir.

5- Bazı rivayetlerde *"Çarşamba günü nun -veya hud- yaratıldı"* denmiştir. Burada da bir zıtlıktan bahsedilemez, aynı günde ikisi de yaratılmış olabilir.

6- *Münâvî* şöyle bir paragraf sunar:

"TENBİH: *Şeyhülislam Zekeriya*'ya: "Allah semâvat ve arzı, *Hz. Âdem*'i yarattığı aynı hafta içerisinde mi yarattı, yoksa daha önce mi yarattı?" Kezâ, "Arzın ömrü yaratılışından önce mi, değil mi?" diye soruldu. O, hadisin zâhirine uygun şekilde cevap verdi: "Allah arzı ve semayı, Âdem'i yarattığı hafta içerisinde yarattı. Nitekim rivayet edilmiştir ki, Allah arzı cumartesi, dağları pazar, ağaçları pazartesi, karanlığı salı, nuru çarşamba, hayvanları perşembe günü yarattı, o gün, cumadan kalan üç saate kadar semâvatı yarattı. İlk saatte âfetleri, ecelleri, ikinci saatte rızıkları, üçüncü saatte Âdem'i yarattı. Arzın ömrü, Âdem'den öncedir."

7- Bir kısım âlimler, bu rivayetin Ka'bu'l-Ahbâr'dan alınma isrâilî bir haber olabileceğini söylemişlerdir. Ayrıca metinde şiddetli garabet olduğu, zîra, hadiste semâvâtın yaratılışının mevzubahis edilmediği, arz ve içindekilerin yedi günde yaratıldığının belirtildiği, bunun da dört şeyin dört günde, sonra da semâvâtın iki günde yaratıldığını belirten Kur'an-ı Kerim'e muhalefet ettiğini belirtmişlerdir. Mevzubahis âyet şudur:

"De ki: "Gerçek siz mi o arzı iki günde[48] yaratana küfrediyor, O'na ortaklar katıyorsunuz? O, âlemlerin Rabbi'dir. (Allah) dörd(üncü) gün(ün hitamında) orada üstünden baskılar yaptı. Orada bereketler yarattı. Onda, arayanlar için dört günde müsâvi gıdalar takdir etti. Sonra (iradesi göğe) -ki o, bir buhar hâlinde idi- doğruldu da ona ve arza, "ikiniz de ister istemez gelin" buyurdu, onlar da "isteye isteye geldik" dediler. Bu suretle onları yedi gök olmak üzere iki günde vücuda getirdi. Her gökte ona âid emri vahyetti. Dünya göğünü de kandillerle donattı..." (Fussilet 9-12).

48- Buradaki gün, bir başka ayette (Hacc 47) bizim bin yılımıza denk olduğu belirtilen "İlahî gün" olmalıdır (Allahu a'lem).

İlmî keşiflerin bu mevzuları açıklayacağı günleri bekleyeceğiz.

1693 • ١٠ – وعن أبى ذر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [كُنْتُ مَعَ رسول الله ﷺ في المَسْجد عِنْدَ غُروب الشَّمْس، فـقال يا أبَا ذَرّ: أتَدرِى أيْنَ تَذْهَبُ هذه الشَّمْسُ؟ فـقُلْتُ: اللهُ ورَسُولُهُ أعْلَمُ. قـال: تَذْهَبُ لِتَسْجُدَ تَحتَ العَرْشِ، فتَسْتَأذِنُ فيُؤذَنُ لَهَا، ويُوشِكُ أنْ تَسْجُدَ، فَلاَ يُقْبَلُ مِنْهَا، وتَسْتَأذِنُ فَلا يُؤذَنُ لَهَا، ويُقَالُ لَهَا: ارْجِعى مِنْ حَيْثُ جِئْتِ، فَتَطْلُعُ مِنْ مَغْرِبِهَا، فـذلِكَ قَوْلُهُ تَعالَىٰ: وَالشَّمْسُ تَجرِى لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذلِكَ تَقْدِيرُ العَزِيزِ الْعَلِيمِ]. أخرجه الشيخان والترمذى.

10. (1693)- *Hz. Ebu Zerr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Güneş batarken Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte mescidde idim. Bana:

"Ey Ebu Zerr, biliyor musun bu Güneş nereye gidiyor?" diye sordu. Ben:

"Allah ve Resûlü daha iyi bilirler!" dedim.

"Arş'ın altına secde yapmaya gider, bu maksadla izin ister, kendisine izin verilir. Secde edip kabul edilmeyeceği, izin isteyip, izin verilmeyeceği zamanın (kıyametin) gelmesi yakındır. O vakit kendisine: "Geldiğin yere dön!" denir. Böylece battığı yerden doğar. Bu durumu Cenâb-ı Hakk'ın şu sözü haber vermektedir. (Mealen): **"Güneş, duracağı zamana doğru yürüyüp gitmektedir. Bu aziz ve alîm olan Allah'ın takdiridir"** (Yâsin 38). [Buhârî, Tefsir Yâ-sin 1, Bed'u'l-Halk 4, Tevhid 22, 23; Müslim, İmân 250, (159); Tirmizî, Tefsir, Yâ-sin, (4225).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, ta bidayetlerden beri, insanları meşgul etmiş bulunan bir hususta açıklama yapmaktadır: "Güneş akşamları nereye gitmektedir?"

Günümüzün insanı için bu soru ilgi çekici olmaktan çıkmıştır. Burada soruyu *Ebu Zerr* (radıyallâhu anh)'e Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* sormakta ve cevap vermektedir. Bazı rivayetlerde ise *Ebu Zerr* sormakta, cevabı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vermektedir.

2- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cevabı ile alâkalı ulemânın muhtelif yorumları var. Hadisi şöyle anlamamız mümkün: Kur'ân-ı Kerim, bütün mevcudâtın ibâdet yaptığını belirtirken (İsra 44) Güneş'i sec-

de edenler arasında be-tahsis zikreder (Hacc 18). Bazı âlimler mahlukatın ibadeti nasıldır? sorusuna: "Fıtrî amelleridir, yani hangi iş ve vazife için yaratılmışsa o şeyi yaptı mı ibadet etmiş olur" demişlerdir. Şu halde, Güneş her an ışık neşretme vazifesini yerine getirmekle ibadetini yapmakta, secdede bulunmaktadır. Bize nisbetle batması, ışık neşri vazifesini bizden kesmesi demektir. Ama Dünya'nın başka kıtalarında aynı vazifeyi yapmaya (secde etmeye) gidiyor demektir.

Arşın altında gitmesi de şöyle anlaşılabilir: Arş bütün semâvatı kuşattığına göre, zaten onun altından çıkması diye bir şey sözkonusu olamaz. Gündüzleyin, kendimize nisbetle tepemizde, ufukta gördüğümüz Güneş, gece görünmez olunca, bizden nisbî bir uzaklığı ve gaybubeti mevzubahistir. Bu halde kozmoğrafya bilgisi olmayan insanlara, onları tatmin edebilecek en doğru cevap bu olsa gerektir (Allahu a'lem).

1694 ١١ – وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَـالَ: [قَالَ رسولُ اللهِ ﷺ: الشَّمْسُ والْقَمَرُ يُكَوَّرَانِ يَوْمَ الْقِيامَةِ]. أخرجه البخارى.

«التَّكْوِيرُ»: لف العمامة، والمراد أن السماء والأرض تجمعان وتلفان كما تلف العمامة.

11. (1694)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Güneş ve Ay kıyamet günü sarılırlar." [Buhârî, Bed'ül-Halk 4.]

AÇIKLAMA:

Sarılma olarak tercüme ettiğimiz tekvir, sarık katlarının üst üste dolanması, sarılması demektir. Ay ve Güneş'in sarılmasını bazı âlimler, kıyamet günü, Ay ve Güneş'in birleştirilmesi olarak anlarlar. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de: فَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ **"Ay ve Güneş birleştirilir"** (Kıyamet 9) denmektedir. Rivayetler, bu birleşmeden sonra, onların cehenneme atılacağını haber verir. Şârihler "Ay ve Güneş'in cehenneme atılması, onlara azab etmek için değil, onlara tapmış olanların azablandırılması ve dünyada iken onlara yaptıkları ibadetlerinin bâtıl oduğunu görmeleri içindir" derler.

1695 ١٢ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: [سَأَلَتْ يَهُودُ رسولَ اللهِ ﷺ

عَنِ الرَّعْدِ مَا هُوَ؟ قَـالَ: مَلَكٌ مُوَكَّلٌ بِالسَّحَابِ، وَمَعَهُ مَخَارِيقُ مِنْ نَارٍ يَسُوقُهَا بِهَا حَيْثُ شَاءَ اللّٰهُ. قَالُوا: فَمَا هٰذَا الصَّوْتُ الَّذِى يُسْمَعُ؟ قَـالَ: زَجْرُهُ لِلسَّحَابِ حَتَّى تَنْتَهِيَ حَيْثُ أُمِرَتْ. قَالُوا: صَدَقْتَ؟ فَـأَخْبِرْنَا عَمَّا حَرَّمَ إِسْرَائِيلُ عَلَى نَفْسِهِ؟ قَـالَ: اشْتَكَى عِرْقَ النَّسَا فَلَمْ يَجِدْ شَيْئـاً يُلاَئِمُهُ، يَعْنِى الْعِرْقَ إلاَّ لُحُومَ الإِبِلِ وَأَلْبَانَهَا، فَلِذٰلِكَ حَرَّمَهَا. قَالُوا: صَدَقْتَ]. أخرجه الترمذى.

« المخـاريق »: جمع مخراق، وهو في الأصل: منديل يفتل ويلوى ويجعل كالحبل تتضارب به الصبيان.

12. (1695)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Yahudiler, gök gürültüsünün ne olduğunu Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den sordular:

"Bulutlara müvekkel olan melektir. Berâberinde ateşten kamçılar var. Bununla bulutları Allah'ın dilediği yere sevkeder" diye cevap verdi. Onlar tekrar sordular:

"Ya şu işitilen ses, o nedir?"

"Bu, bulutların istenen yere gitmeleri için onlara yapılan bir sevkdir" dedi. Yahudiler:

"Doğru söyledin. Şimdi de İsrail'in [Yakub (aleyhisselam)] kendisine haram kıldığı şey nedir onu söyle?" dediler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Hz. Yakub (ırku'n-nesâ denen) uyluk mafsalından başlayıp dize, topuğa kadar inen bir ağrıdan muzdarib idi. Deve eti ve sütü dışında kendine uygun gelen (ne yiyecek, ne içecek) münâsip bir şey yoktu. Bu sebeple o da bunları haram etti" dedi. Yahudiler: "Doğru söyledin" dediler." [Tirmizî, Tefsir Ra'd, (3116).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Tirmizî'deki vechi, biraz muğlak. Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'indeki vechi ihtiva ettiği ziyadeler sebebiyle daha açık. Orada geçen bazı ziyâdeler şöyle:

"Yahudilerden bir grup Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına geldiler. Dediler ki:

"Biz sana bâzı şeyler soracağız, bunu sadece peygamber olan bilir. (Gerçek peygambersen) doğru cevap vereceksin!."

O da şunu söyledi:

"Tevrat'ı Musa'ya indirenin adına yemin veriyorum: Biliyor musunuz, İsrâil (Hz. Yakub) şiddetli bir hastalığa yakalanmıştı. Hastalığı uzun sürdü. Bunun üzerine: "Allah bana şifa verirse, en sevdiğim yiyecek ve içeceği nefsime haram edeceğim" diye nezretti. Onun en sevdiği yiyecek deve eti, en sevdiği içecek de deve sütü idi."

Yahudiler: "Vallahi doğru söyledin!" dediler.

2- Kamçı diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı mihrâk'tır (cem'i mehârik). Mihrâk, çocuklara vurmak üzere, boyunca dürülmüş, bükülmüş mendil demektir.

1696 ١٣ – وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: اشْتَكَتِ النَّارُ إلى رَبِّهَا، فقَالَتْ: رَبِّ أَكَلَ بعْضِى بَعْضاً، فأَذِنَ لَهَا بِنَفَسَيْنِ: نَفَسٍ في الشِّتَاءِ، ونَفَسٍ في الصَّيْفِ، فَهوَ أَشَدُّ مَا تَجِدُونَ مِنَ الحَرِّ، وأَشَدُّ مَا تَجِدُونَ مِنَ الزَّمْهَرِيرِ]. أخرجه الشيخان والترمذى.

13. (1696)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cehennem, Rabbine şikâyet ederek dedi ki: "Ey Rabbim, bir kısmım diğer kısmımı yiyor." Bunun üzerine ona iki nefese izin verdi: Bir nefes, kışta, bir nefes de yazda. İşte bu (yaz nefesi), en şiddetli şekilde hissettiğiniz hararettir. Öbürü de (kışta) en şiddetli bulduğunuz soğuktur."* [Buhârî, Bed'ül-Halk 10; Müslim, Mesâcid 185, (617); Tirmizî, Sıfatu Cehennem 9, (2595); İbnu Mâce, Zühd 38, (4319); Muvatta, Vükûtu's-Salât 27, (1, 15).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, cehennemin Rabbine şikayette bulunması mevzubahistir. Ulemâ bu şikayeti *lisan-ı kâl* (söz) ile mi yaptı, yoksa lisan-ı hâl ile mi yaptı ihtilâf etmiştir. Bir kısmı kâl (söz) ile, bir kısmı da hâl ile yaptığını ileri sürmüştür.

İbnu Abdilberr: "Her iki görüşün de bir haklılık yönü ve benzer durumları var, ancak söz dili ile yaptı diyen görüş ercahtır, yani üstündür" der.

Kadı İyaz: "Bu daha açık, daha doğru görüştür" der.

Kurtubî: "Lâfzı hakikatine hamletmek gerekir" der ve ilâve eder: "Sözünde sâdık olan Resûl-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)* câiz olan bir şeyi haber verdi mi onu te'vile hâcet kalmaz. (Lâfzın ifade ettiği mânaya) hamletmek en uygun yoldur." Aynı beyanda bulunan Nevevî şunu ilâve etmiştir: "Doğru olan hakikatına hamletmektir. (Yani "cehennem, şikayetini söz dili ile Rabbine götürdü" demektir.)

Beyzâvî mecaza hamletmeyi tercih ederek der ki: "Cehennemin şikâyeti onun coşup galeyâna gelmesinden mecâzdır, bir kısmı diğer bir kısmını yemesi, eczasının izdihamından (parçalarının, kısımlarının sıkışmasından) mecazdır, nefes alması, ondan yükselen kısımların (alevlerin) dışarı çıkmasından mecazdır."

Zeyn İbnu'l-Münir: "Muhtar (makbul) görüş, onu hakikatına hamletmektir, zîra kudret-i İlâhiye, cehennemi lisan-ı kâl ile konuşturmaya salihtir. Keza konuşmanın hâl diliyle olduğu bize makul gelse bile şikâyet, bunun açıklanması, sebebinin beyanı, izin, kabul, nefes alıp verme, bunun sadece ikide sınırlandırılması gibi durumlar mecazdan uzaktır, mecazın alışılmış olan kullanılma durumlarının dışında kalır" der.

Görüldüğü üzere cehennemin lisan-ı hâl veya kâl ile konuşması meselesinde *İbnu Hacer,* farklı görüşlerden daha çok lisan-ı kâl ile konuştu diyenlerin görüşlerini serdetmekle kendisi de bunu kabul etmiş gözükmektedir. Gerçek olan şu ki, ulemaya göre cehennem hâl-i hazırda mevcuttur, dünyamızın şiddetli hararet ve şiddetli soğukları ile irtibat halindedir. Hatta Ehl-i Sünnet ulemâsı, Mu'tezile'nin "Cehennem henüz yaratılmamıştır" iddialarının fâsidliğine bu hadisi delil kılmışlardır.

2- Yazdaki şiddetli hararet gibi kıştaki zemherir denen şiddetli soğuğun da cehennemden gelmesini, bâzı âlimler müşkil ve anlaşılması zor bir durum olarak değerlendirmiş ise de, ekseriyet: "Ateşten maksad onun yeridir, cehennemde zemherir denen çok soğuk bir tabakanın olması normaldir" diye değerlendirmiştir. Bediüzzaman merhum, atıldığı ateşten Hz. İbrahim'in yanmadan çıktığını haber veren:

قُلْنَا يَا نَارُ كُونِى بَرْدًا وَسَلاَمًا عَلَى اِبْرَاهِيمَ "Dedik: **"Ey ateş İbrahim'e soğuk ve selametli ol"** (Enbiya 69) âyetiyle ilgili izâhatında, cehennemin zemherir tabakasıyla ilgili olarak şu açıklamayı yapar:

"...Ateşin bir derecesi var ki, bürudetiyle ihrak eder (soğukluğuyla yakar). Yani ihrak (yakma) gibi bir te'sir yapar. Cenab-ı Hakk, سَلاَمًا (49)

49– Bir tefsir diyor: سَلاَمًا demese idi, bürudetiyle ihrak edecekti.

lafzıyla bürudete (soğukluğa) diyor ki: "Sen de hararet gibi bürudetinle ihrak etme." Demek, o mertebedeki ateş, soğukluğuyla yandırır gibi te'sir gösteriyor. Hem ateştir, hem berddir. Evet, hikmet-i tabiyyede nâr-ı beyzâ (akkor) hâlinde ateşin bir derecesi var ki; harareti etrafına neşretmiyor ve etrafındaki harareti kendine celbettiği için, şu tarz bürû-detle, etrafındaki şu gibi mâyi şeyleri incimâd ettirip (dondurup) mânen bürûdetiyle ihrak eder. İşte zemhierir, bürûdetiyle ihrâk eden bir sınıf ateştir. Öyle ise, ateşin bütün derecâtına ve umum envaına câmi olan cehennem içinde, elbette zemheririn bulunması zarurîdir."

1697 ١٤ – وعن قتادة رضى الله عنه قال: [خُلِقَتْ هذه النُّجُومُ لثلاثٍ: جعلَها اللهُ زينةً للسَّمَاءِ، ورُجُوماً للشَّيَاطِين، وعَلامَاتٍ يُهتَدَى بهَا، فَمَنْ تأوَّلَ فيهَا غيرَ ذلكَ، فقدْ أخْطَأ حَظَّهُ، وأضاعَ نَصيبَهُ، وتكلَّفَ مالاَ يعنيهِ، ومَالاَ علْمَ لَهُ به، وما عجزَ عن علْمه الأنبياءُ والملائكَةُ، واللهِ ما جعَلَ اللهُ في نَجْمٍ حَياةَ أحَدٍ، ولاَ رِزْقَهُ، ولاَ مَوتَهُ، إنَّمَا يفترُونَ علَى اللهِ الكَذِبَ، ويتعلَّلُونَ بالنُّجُومِ]. أخرجه البخارى استشهاداً إلى قوله مالا علم له به، وأخرج باقيه رزين.

14. (1697)- *Katâde* (rahimehullah) anlatıyor: "Bu yıldızlar üç maksatla yaratıldı:

1- Allah onları semaya zinet (ve süs) kıldı.

2- Şeytanlara atılacak taş kıldı.

3- Geceleri istikamet tayin etmede işaretler kıldı. Kim yıldızlar hakkında bunlar dışında bir te'vil ileri sürerse (kendi ilâve ettiği) hissesinde hataya düşer, nasibini kaybeder, mânasız bir yükün altına girer ve hakkında bilgisi olmayan, peygamberler ve meleklerin bile bilmekte âciz kaldıkları bir şeye burnunu sormuş olur. Allah'a yeminle söylüyorum: Allah hiç kimsenin ne hayatını, ne rızkını, ne de ölümünü herhangi bir yıldızla irtibatlı kılmamıştır. (Aksini iddia edenler) Allah hakkında yalan söyleyerek iftira ediyorlar..." [Rezîn ilavesidir. Ancak, مالاَ علْمَ لَهُ به (hakkında bilgisi olmayan) ibâresine kadar olan kısmı, Buhârî, Bed'ül-Halk'da (3. bab) senetsiz olarak kaydetmiştir.]

AÇIKLAMA:

1- *Katâde* merhum yıldızlarla ilgili bâtıl inançları reddetme sade-

dinde, Kur'ân âyetlerinde yıldızların yaratılış maksadlarından zikri geçen üç tanesine temas eder:

1- Semânın zineti (Saffat 6).

2- Şeytana atılan taş (Mülk 5).

3- Geceleri istikamet tayini (En'am 97).

Şüphesiz, yıldızların yaratılış maksadı bu üç şeyle sınırlandırılamaz. Ancak bunlar Kur'an'da zikri geçen, herkesin kolayca anlayıp kabul edeceği, münhasıran insana bakan maslahatlardır.

2- Bu rivayette *Katâde* merhumun dile getirdiği asıl mesele, yıldızlarla ilgili batıl inançları reddetmektir. Günümüzde olduğu gibi, câhiliye devrinde de yıldızlarla ilgili hurâfelere inanılırdı. Bunlardan bir kısmı ferdi küfre atacak çeşittendi.

İbnu Hacer'in kaydettiği bilgilerden bazı özetlemeler sunuyoruz: "*İbnu Kuteyb*e Kitâbu'l-Enva'da (Yıldızlar Kitabı) yazdığına göre... Araplar, cahiliyye devrinde, yağmurun inmesinin yıldız vâsıtasıyla olduğuna inanırdı. Bunu bazıları yıldızın yaratmasına bağlar, bazıları da yıldızı yağmura alâmet kılardı. Şeriatımız onların bu sözlerini iptal etti ve bunu küfür ilân etti. Bunu söyleyen kimse, yağmurun yağmasında yıldızın bir sun'u (yaratması) olduğuna itikad etse bu küfür, Allah'a eş koşma küfrüdür. Ancak bunu bir tecrübe kabilinden (yani falanca yıldızın görülmesiyle yağmurun da yağdığı devamlı görülmüştür, öyleyse yağmur o yıldızla birlikte gelmektedir şeklinde) söylerse bu şirk olmaz. Ancak bu söze de küfr ıtlâkı caiz olur, küfrân-ı nimet kastedilmiş olur. Çünkü, hadisin farklı tariklerinin hiçbirinde küfürle şükür arasında bir vasıta (üçüncü bir vasıf) gelmemiştir. Böylece, hadiste gelen "*küfür*" kelimesi –söylenen her iki durumu da içine alması için- iki mânaya hamledilir."

Hadisin geri kalan kısmı açıktır.

1698 ـ ١٥ ـ وعن أبى موسىٰ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ النَّبىَّ ﷺ يَقُولُ: إنَّ اللهَ تَعالى خَلَقَ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ مِنْ قَبْضَةٍ قَبَضَهَا مِنْ جَمِيعِ الأَرْضِ، فَجاءَ بَنُو آدَمَ عَلى قَدْرِ الأَرْضِ، وَمِنْهُمْ: الأَبْيَضُ، وَالأَحْمَرُ، وَالأَسْوَدُ، وَبَيْنَ ذٰلِكَ، والسَّهْلُ وَالحَزَنُ، وَالخَبِيثُ، وَالطَّيِّبُ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

15. (1698)- *Ebu Mûsa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı dinledim, şunu söyledi: "*Allah Teâla hazretleri,*

Âdem'i, yeryüzünün bütün (cüzler)inden almış olduğu bir avuç topraktan yarattı. Âdem'in oğulları da arzın kısımlarına göre vücuda geldi. Bir kısmı beyazdır, bir kısmı kızıldır, bir kısmı siyahdır. Bunlar arasında orta (renkliler) de var. Ayrıca bir kısmı uysaldır, bir kısmı haşindir, bir kısmı habis (kötü kalbli), bir kısmı iyi kalblidir." [Ebu Dâvud, Sünnet 17, Tirmizî, Tefsir, Bakara, (2948).]

AÇIKLAMA:

1- Burada, insan ile, onun yaratıldığı aslî kaynak olan yeryüzü arasında bir irtibat, bir kader birliği kurulmaktadır: Beyaz, siyah, kızıl vs. şekilde farklı renkteki ırklar, rengini topraktan aldığı gibi, uysal-haşin, iyi-kötü şeklindeki mânevî karakterler de vasıflarını topraktan almaktadırlar. Çünkü toprakta bu çeşitlerin hepsi mevcuttur. Bazı âlimler, *Hz. Âdem*'in altmış farklı çeşitten ve tabiattan yaratıldığını, evladlarının da, bu sebeple farklı şekillerde geldiğini, bu altmış rakamına uygun olması için kefarette altmış fakir doyurmanın vâcib kılındığını söylemiştir.

2- Bazı şârihler (Münâvî, Tîbî vs.) buradaki kabza (avuç) ile maddî, fiilî bir avuçlama kastedilmediğini, bilakis, Allah'ın şânının yüceliğini tahayyül ettirmek, yaratılış hakkında hissî bir temsil vermek kastedildiğini söylerler. Ancak, bununla hakikî avuçlama kastedilmiş olabileceğini söyleyen de olmuştur. Bunlar, "Ancak, demişlerdir, toprağı avuçlayan ölüm meleği Azrail'dir. Avuçlama işini, Allah'ın emriyle yaptığı için, fiil Allah'a nisbet edilmiştir." Bunlar delil olarak Sâid İbnu Mansur ve Ebu Hâtim'in Ebu Hüreyre (radıyallâhu anh)'den kaydettikleri bir rivayeti delil gösterirler: *"Allah Teâla hazretleri, Âdem (aleyhisselam)'i yaratmak istediği zaman, arşın hamelesinden bir meleği, arzdan toprak getirmek üzere yolladı. Ondan toprak almak üzere eğildiği vakit, arz: "Seni gönderenin adına senden, bugün benden cehenneme bir pay ayrılacak herhangi bir şey almamanı taleb ediyorum" dedi. Azrail aldığını bıraktı. Rabbine döndüğü zaman durumu haber verdi. Rabbi onu tekrar gönderdi. Arz yine aynı şeyi söyledi ise de Azrail: "Beni gönderen, itaate daha lâyıktır, (senin talebine değil, O'nun emrine uyacağım) deyip yeryüzünün iyi kısmından, kötü kısmından... avuçladı..."*

3- Ulemâ, arzın habisi deyince, çorak ve tuzlu araziyi, iyisi deyince münbit araziyi anlamıştır. Gerek arzla ve gerek insanla ilgili olan umur-u zâhirîye müteallik -renkleri medar-ı bahs eden- ilk dört vasfı zâhiri üzere bırakıp hakikatına hamletmiş, diğer dört vasfın da anlaşılması için te'vili gerekir demiştir. Çünkü sonuncular ahlak-ı bâtına ile ilgilidir.

1699 ١٦ – وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ: لَمَّا خَلَقَ اللهُ تعالى آدَمَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ، وَنَفخَ فيه الرُّوح عطَس، فقَالَ الحمْدُلله، فَحَمدَ تعالى بإذْنه، فقَالَ لَهُ رَبُّهُ: يرحمُكَ اللهُ يا آدمُ، اذهَبْ إلى أولئكَ المَلائكَة إلى مَلإٍ منْهُمْ جلُوسٌ فَقُلِ: السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ، فَقَالُوا: عَلَيْكَ السَّلاَمُ وَرحمَةُ اللهِ وبَرَكَاتُهُ، ثُمَّ رجع إلى رَبِّه فقَالَ: إنَّ هذه تَحيَّتُكَ وَتَحيَّةُ بنيكَ وبَيْنَهُمْ، فقَالَ اللهُ تعالى: وَيَدَاهُ مقْبُوضَتَان: اخْتَرْ أيَّهُمَا شئْتَ. قَالَ: أخْتَرْتُ يمينَ رَبِّى، وَكلْتَا يدَىْ رَبِّى يَمينٌ مُبَارَكَةٌ فبَسَطَهَا، فإذا فيهَا آدَمُ وذُرِّيَّتُهُ، فقَالَ: أىْ رَبِّ مَا هؤُلاَءِ قال هؤلاءِ ذُرِّيَّتُك، فإذَا كُلُّ إنْسَانٍ مكْتُوبٌ عُمرُهُ بين عينيه، وإذا فيهم رَجُلٌ منْ أضْوئهمْ، فقَالَ: يارَبِّ مَنْ هذا؟ فقَالَ: ابْنُكَ دَاوُدُ، وَقَدْ كَتَبْتُ لَهُ عُمْراً أرْبَعينَ سَنَةً. قال: زِدْ في عُمُرِه. قَالَ: ذَلكَ الَّذى كَتَبْتُ لَهُ. قَالَ: أىْ رَبِّ، فإنِّى قَدْ جعَلْتُ لَهُ منْ عُمْرى ستِّينَ سنَةً. قَالَ: أنْتَ وَذاكَ. قَالَ: ثُمَّ أُسْكنَ آدَمُ الجَنَّةَ مَاشَاءَ اللهُ، ثُمَّ أُهْبطَ منْهَا، وَكَانَ آدَمُ عَلَيْه السَّلاَمُ يعُدُّ لنَفْسه، فأتَاهُ مَلَكُ المَوْت، فقَالَ لَهُ: قَدْ عَجِلْتَ، ألَيْسَ قَدْ كُتبَ لى ألْفُ سَنَة؟ قَالَ: بَلَى، ولَكنَّكَ جعَلْتَ لابْنكَ دَاوُدَ منْهَا ستِّينَ سنَةً، فَجَحَدَ آدَمُ، فَجَحَدَتْ ذُرِّيَّتُهُ، ونَسِيَ فنَسِيَتْ ذُرِّيَّتُهُ. قَالَ: فمنْ يَوْمَئذٍ أُمرَ بالْكتَاب والشُّهُود].

أخرجه الترمذى، وتقدم في تفسير سورة الأعراف: بدون هذا.

16. (1699)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah Teâla, Hz. Âdem (aleyhisselam)'i yarattığı ve ruh üflediği zaman, Âdem hapşırdı ve elhamdülillah diyerek, izni ile Teâla'ya hamdetti. Rabbi de ona:*

"Ey Âdem, yerhamukallah (Allah sana rahmet etsin), (mukarreb) meleklerden şu oturan gruba git ve "Esselâmu aleyküm" de!" dedi. (Hz. Âdem öyle yaptı. Hitab ettiği melekler):

"Ve aleyke's-selamu ve rahmetullahi ve berekâtuhu!" diye karşılık verdiler. Sonra Âdem (aleyhisselam) Rabbine döndü. Rabbi ona:

"Bu cümle senin ve evlâdlarının aralarındaki selâmlaşmadır" dedi. Allah Teâla hazretleri, elleri kapalı olduğu halde Âdem'e:

"Dilediğini seç!" dedi. Hz. Âdem:

"Rabbimin sağ elini seçtim! Rabbimin iki eli de sağdır, mübarektir" dedi. Sonra Allahu Teâlâ hazretleri sağ elini açtı. İçinde Hz. Âdem ve onun zürriyeti(nin emsâlleri) vardı. Hz. Âdem (aleyhisselam):

"Ay Rabbim, bunlar nedir?" dedi. Rabb Teâla:

"Bunlar senin zürriyetindir" dedi. Her insanın iki gözünün arasında ömrü yazılıydı. Aralarında biri hepsinden daha parlak, daha nurlu idi. Hz. Âdem:

"Ey Rabbim! Bu kimdir?" dedi. Rabb Telâla hazretleri:

"Bu senin oğlun Dâvud'dur. Ben ona kırk yıllık ömür takdir ettim" dedi. Âdem aleyhisselam:

"Ey Rabbim onun ömrünü uzat!" talebinde bulundu. Rabb Teâla:

"Bu ona takdir edilmiş olandır!" deyince, Âdem:

"Ey Rabbim, ben ona kendi ömrümden altmış senesini verdim" diye ısrar etti. Bunun üzerine Rabb Teâla:

"Sen ve bu (talebin berabersiniz)." buyurdu.

Sonra Âdem cennete yerleştirildi. Allah'ın dilediği kadar orada kaldı. Sonra cennetten (arza) indirildi. Âdem burada kendi ecelini yıl be-yıl sayıp hesaplıyordu. Derken ölüm meleği geldi. Hz. Âdem (aleyhisselam) ona:

"Acele ettin, erken geldin. Bana bin yıl ömür takdir edilmişti!" dedi. Melek:

"İyi ama sen oğlun Dâvud'a altmış senesini verdin" dedi. Ne var ki O bunu inkâr etti, zürriyeti de inkâr etti; o unuttu, zürriyeti de unuttu."

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ilâve etti: *"O günden itibaren yazma ve şahidlik emredildi."* [Tirmizî, Tefsir, Muavvizateyn (3365). Bu hadis A'raf sûresinin tefsirinde (612 numarada) geçti. Orada son cümle yoktur.]

AÇIKLAMA:

1- Şârihler, *Hz. Âdem*'in, ruh üflendiği zaman hapşırmasının sıhhatine alâmet kılındığını, onun hamdetmesinin de sıhhatli, eksiksiz, kâmil bir yaratılışa sahip olma nimetinin gereği olduğunu, bu nimete ancak Allah'ın lütfu ve tevfiki ile mazhar olunduğunu ifade ettiğini belirtir.

2- *Tîbî* Hz. Âdem'e Cenab-ı Hakk'ın selamlaşmayı öğretmesiyle ilgili olarak: "Allah, geçmiş nimetlere şükrü öğrettikten, onu kâmil kudretine vâkıf kıldıktan sonra mahlukat ile muâşeret âdâbını öğretti, böylece Hakk'ı tâzimden sonra mahlûka karşı hüsn-i ahlâkda muvaffak oldu" der.

Mahlûkla muâşerete selamla başlanması, selamın, karşılıklı sevgi kapısını açan bir anahtar, kardeşlerin kalplerini te'lif eden bir sır, imana götüren bir nûr olmasındandır.

Burada ayrıca öğreniyoruz ki, selamlaşma en eski sünnetlerden biri, insanlığa Cenab-ı Hakk'ın nimetlerinden ilkidir.

3- Cenab-ı Hakk'a "el" izâfesi müteşâbihattandır. Selef bu hususta yorum yapmamayı tercih etmiş ise de muteahhir ulemâ, Allah'ın zâtıyla ilgili bâzı ifratkâr ve tefritkâr iddiaları bertaraf etmek için bazı te'villeri uygun görmüştür. Buna göre, bu makamda Zât-ı İlâhiye'ye yedeyn'in (iki el) izafesinden maksad cemâl ve celâl sıfatlarıdır. Cemâl, mutlak sağ'dır, her ne kadar sağ, celâlde dahi varsa da. Bir diğer te'vile göre iki el ile "kudret ve mülk", "nimet ve güzel eser" kastedilmiştir. Bir başka açıklamaya göre bu çeşit teşbihlerde ""el"den maksad uzuv olan el değil, sıfat olan el'dir. İki elin de sağ olması cûd ve keremin bolluğu, sınırsız oluşudur vs.[50]

4- *Tîbî*, Allah'ın sağ elinin açılması ve içerisinden Hz. Âdem ve evlatlarının timsallerinin çıkmasını, "Hz. Âdem, âlem-i gaybtaki kendi ve evlatlarının timsalini gördü" diye açıklar. Yine onun açıklamasına göre, bu vak'a Misak'tan evvel cereyan etmiştir ve Hz. Âdem'in sağ elde görmüş oldukları sâlihlerdir, hepsi imanları nisbetinde farklı nurlara sahiptir.

5- *Hz. Dâvud*'un daha parlak bir nura sahip olması, onun en çok ağlayan peygamberlerden olmasıyla îzah edilmiştir. *Tîbî*, peygamberlik, saltanat ve adaleti nefsinde birleştirmesinden bir imtiyaz elde etmiş olabileceğini söylese de Aliyyül-Kârî bunu mâkul bulamaz. "Hz. Süleyman da saltanat sahibi idi. Saltanat tek başına bir nur değil, bilakis zulmânî bir hicabtır" dedikten sonra: "Bu sebeple Hz. Süleyman, cennete peygamberlerden beş yüz yıl sonra girecek. Keza Abdurrahman İbnu Avf (radıyallâhu anh) da -saltanata benzeyen- çok mala sahip olduğu için fakir Muhacirler'den beş yüz yıl sonra cennete girecektir" der.

6- *Hz. Dâvud* (aleyhisselam)'un kırk yıllık ömrünü *Hz. Âdem*'in az

50– Aliyyü'l-Kârî, Mirkât'da yedeyn'le ilgili geniş açıklama sunar.

bularak uzatılmasını taleb etmesi meselesine gelince: *Aliyyü'l-Kârî,* rivâyetlerin *Hz. Dâvud'*a bidayetten kırk yıl ömür takdir edilmiş olmasına rağmen Hz. Âdem (aleyhisselam)'in duası üzerine ömrünün artırıldığını, rivâyetin *Hz. Âdem'*in duâsının kabul gördüğüne de bir delil olduğunu belirtir.

Buradan hareketle, ömrün, bâzan muallak olduğunu, bu ömr-ü muallakın artabileceğini söyleyen Aliyyü'l-Kârî bu meseleye âyetten ve hadisten delil kaydeder: **"...Ömrü uzatılana çok ömür verilmesi, (kısaltılanın) ömründen eksiltilmesi de hâriç olmamak üzere (hepsi bir kitapta yazılıdır. Bu Allah'a kolaydır"** (Fâtır 11). Hadisten de "sadakanın, ömrü uzatacağına" dair rivâyeti hatırlatır.

7- *Hz. Âdem'*in, "Ömrümden altmış yıl verdim" demesi, Allah nezdinde bir duadır. Yani Hz. Dâvud'un ömrünün artırılması talebtir. Zîra, insanların ömrünü artırma güç ve yetkisi kimseye verilmemiştir, bu Allah'a mahsus bir keyfiyettir. Öyle ise *Hz. Âdem'*in "altmış yıl kendi ömrümden verdim" demesi, onun ömrünün altmış yıl uzatılması için Cenab-ı Hakk'a yaptığı duayı ifade eder.

8- *Hz. Âdem'*e ölüm meleğinin gelişini, şârihler: "Dokuz yüz kırk yaşındayken, imtihan için" diye tasrih ederler. Rivâyet, *Hz. Âdem'*in, ömrünü bin yıl bilerek, yıl be-yıl sayıp hesapladığını açık olarak belirtir. Daha altmış yıl ömrü olduğunu hesaplarken ölüm meleğinin ziyâret etmesi *Hz. Âdem* (aleyhisselam)'i biraz şaşırtmış olmalı ki: "Vaktinden önce geldin!" demiştir.

Rivâyet Hz. Âdem'in, ömründen altmış yılı Hz. Dâvud'a vermiş olduğunu unuttuğunu, evlâd babanın tinetinden olduğu için, zürriyetinin de önceden verdiği sözü unuttuğunu belirtiyor. Hz. Âdem'in bu meseledeki inkârı, kasdî bir inkâr değildir. Unutması, ona meşru bir özür olmaktadır. Hz. Âdem (aleyhisselam)'in unutkanlığını tescîl eden şu âyet de var: **"Andolsun biz bundan evvel Âdem'e de vahy (ve emretmişiz)dir. Fakat unuttu o. Biz onda bir azim bulmadık"** (Tâ-Hâ 115). Ancak, bu âyette, Hz. Âdem'in yasak ağaçtan yememe emrini unuttuğu kastedilmiştir.

9- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın son cümlesi, hukukun tesbîtinde dâvaların yazılması, şâhidlerin dinlenmesi meselesinin ehemmiyetine, eskiliğine parmak basmaktadır.

1700 ١٧ — وعن عائشة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [قال رسـولُ اللّٰهِ ﷺ : خُلِقَتِ المَلاَئِكَةُ مِنْ

نورٍ، وخُلِقَ الجَانُّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍ(١)، وَخُلِقَ آدَمُ مِمَّا وُصِفَ لَكُمْ]. أخرجه مسلم.

17. (1700)- *Hz. Aişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Melekler nurdan yaratıldılar, cinler dumanlı bir alevden yaratıldılar. Âdem de size vasfı yapılandan yaratıldı."* [Müslim, Zühd 60, (2996).]

AÇIKLAMA:

Hadis-i şerif, yaratılışla ilgili farklı âyetlerde gelen bazı açıklamaları topluca ifâde etmektedir.

Dikkatimizi çeken husus, ruhânî varlık olarak bildiğimiz cin ve meleğin daha yaratılışta farklı asıllara dayanmasıdır. Melek nurdandır, cinler dumanlı alevdendir. Bugün, ilim hâlâ nurun mâhiyetini kesin bir dille çözememiştir. Bir zamanlar zann-ı gâlible ifâde edildiği gibi fizikî bir dalga mıdır, yoksa şimdilerde zannedildiği üzere foton denen parçacıklar mıdır?

Keza dumanlı alevle, nur arasında birleşme ve ayrılma noktaları nelerdir? Bunlar henüz ilmen kesinlik kazanmamış hususlardır. Daha mükemmel bilgi sahibi olduğumuz husûs, insanın fizikî aslı olan topraktır.

Diğer taraftan melekler, şuur sahibi fakat nefsi olmayan varlıklardır. Hangi vazîfe üzerine yaratılmışlarsa onu eda ederler, itaatsizlikleri mevzubahis olamaz. Evlenmeleri, çoğalmaları yoktur. Cinlerde nefis vardır, dolayısıyla itaat ve isyanları mevzubahistir. Evlenirler, çoğalırlar, onlar da insanlar gibi ölürler. Melek de, cin de insanlara gözükmezler, latif, ruhânî varlıklardır. Cinlerle görüşme, onlardan haber alma gibi meselelere daha önce temas ettiğimiz için burada tekrar etmeyeceğiz. 844. hadise bakın).

1701 ١٨- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [لاَ وَاللهِ مَا قَالَ النَّبِىُّ ﷺ لِعيسَى أحْمَرُ، ولَكِنْ قَالَ: بَيْنَمَا أنَا نَائِمٌ رأيْتُنِى أطُوفُ بِالْبَيْتِ، فَإذَا رَجُلٌ آدَمُ سَبِطُ(٢) الشَّعْرِ يَهَادَى بَيْنَ رَجُلَيْنِ يَنْطُفُ(٣) رأسُهُ مَاءً، أوْ يُهَرَاقُ مَاءً. فَقُلْتُ: مَنْ هذَا؟

(١) مارج النار: لهبها المختلط بسوادها.

(٢) السبط من الشعر: المنبسط المسترسل.

(٣) نطف رأسه: أى سال.

قَالُوا: ابْنُ مَرْيَمَ، فَذَهَبْتُ أَلْتَفِتُ، فَإِذَا رَجُلٌ أَحْمَرُ جَسِيمٌ جَعْدُ الشَّعْرِ(١) أَعْوَرُ عَيْنِهِ الْيُمْنَى كَأَنَّ عَيْنَهُ عِنَبَةٌ طَافِيَةٌ. قُلْتُ: مَنْ هذَا؟ قَالُوا: الدَّجَّالُ، وَأَقْرَبُ النَّاسِ بِهِ شَبَهاً ابْنُ قَطَنٍ].

قال الزهرى: رَجُلٌ مِنْ خُزَاعَةَ هَلَكَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ. أخرجه الثلاثة، ولم يخرج مسلم قول الزهرى.

18. (1701)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Hayır, Allah'a kasem olsun Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. İsa'nın kızıl çehreli olduğunu söylemedi. Ancak şunu söyledi: *"Ben bir keresinde uyumuştum. Rüyamda Beytullah'ı tavaf ediyordum. O sırada düz saçlı, kumral benizli, başından su akar vaziyette iki kişiye dayanıp ortalarında gitmekte olan birisini gördüm.*

"Bu kim?" dedim.

"Meryem'in oğlu!" dediler.

Bunun üzerine daha yakından görmek için ilerledim. Kızıl, iri, kıvırcık saçlı, sağ gözü kör, gözü üzüm gibi pertlek bir adam daha vardı.

"Bu kim?" dedim.

"Bu, Deccâl!" dediler.

İnsanlardan en çok ona benzeyeni İbnu Katan'dı."

Zührî der ki: "İbnu Katan, câhiliye devrinde vefat eden Huzâalı bir kimseydi." [Buhârî, Ta'bi 33, 11, Enbiya, 42, Libâs 68, Fiten 26, Müslim, İmam 275, (169); Muvatta, Sıfatu'n-Nebi 2, (2, 920).]

1702 ١٩ــ وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: عُرِضَ عَلَيَّ الأَنْبِيَاءُ عَلَيْهِمُ السَّلاَمُ، فَإِذَا مُوسىٰ عَلَيْهِ السَّلاَمُ ضَرْبٌ مِنَ الرِّجَالِ(٢) كَأَنَّهُ مِنْ رِجَالِ شَنُوءَةَ، وَرَأَيْتُ عِيسىٰ ابْنَ مَرْيَمَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ، فَإِذَا أَقْرَبُ مَنْ رَأَيْتُ بِهِ شَبَهاً عُرْوَةُ بْنُ مَسْعُودٍ، وَرَأَيْتُ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ، فَإِذَا أَقْرَبُ مَنْ رَأَيْتُ بِهِ شَبَهاً صَاحِبُكُمْ،

(١) الجعد من الشعر المتعقد غير المسترسل.

(٢) الضرب من الرجال: الخفيف اللحم المستدق الممشوق.

يعنِى نفسه، ورأيتُ جبريلَ عليه السَّلامُ، فـإذا أقْرَبُ من رأيتُ به شَبهـاً دحيةُ ابنُ خليفةَ]. أخرجه مسلم والترمذى.

19. (1702)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Bana geçmiş peygamberler (aleyhimusselam) arzedildiler. Hz. Musa zayıfca bir erkekti. Sanki Şenûe kabilesinden (uzun boylu) birine benziyordu. *Hz. İsa* (aleyhisselâm)'yı da gördüm, gördüklerim içinde ona en çok benzeyen *Urve İbnu Mes'ûd* idi. *Hz. İbrahim* (aleyhisselâm)'i de gördüm, gördüklerim arasında ona en çok benzeyen, arkadaşınızdı -yani kendisini kastediyor- Hz. Cebrail (aleyhisselam)'i de gördüm. Gördüklerimden ona en ziyâde benzeyen Dıhye İbnu Halîfe idi." [Müslim, İmam 271, (167); Menâkıb 27, (3651).]

AÇIKLAMA:

1- Peygamberlerin, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e arzı, iki yerde vâki olmuş olabilir;

a. İsra (Mirac) gecesi Mescid-i Aksa'da,

b. Yine Mirac sırasında semâvatta.

Her iki ihtimâli te'yid eden rivâyetler mevcuttur. Ulemâ umûmiyetle bunun Mîrac gecesinde cereyan ettiğini benimser. Kadı İyaz "Peygamberleri vasfeden rivâyetlerin çoğu, peygamberleri Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Mirac gecesinde gördüğüne delâlet eder" der.

3- *Şenûe,* Yemen taraflarında bir kabiledir, insanlarının uzun boylu olduğu belirtilmektedir. Hz. Musa onlardan bir adama benzediğine göre, öncelikle uzun boylu olmalıdır.

4- Cebrail'in benzetildiği Dıhye İbnu Halîfe, Ashab'tan yakışıklılığı ile meşhur olan bir zattır. Cebrail birkaç kere onun sûretinde görünmüştür.

5- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. İbrâhim (aleyhisselam)'i de en ziyade kendisine benzetmiştir.

1703 ٢٠ – وعن سمرة بن جندب رضىَ اللّهُ عنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ: سَامٌ أبُو الْعرَبِ، ويافِثٌ أبُو الرُّومِ، وحامٌ أبُو الحَبَشِ]. أخرجه الترمذى.

20. (1703)- *Semure İbnu Cündüb* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: "Sâm, Arapların babasıdır.

Yâfes, Rumların babasıdır. Hâm Habeşîlerin babasıdır." [Tirmizî, Tefsîr, Sâffât, (3229), Menâkıb, (3927).]

AÇIKLAMA:

1- Sâm, Yâfes ve Hâm, Hz. Nuh (aleyhisselam)'un üç oğlunun adıdır. *İbnu Asâkir*'in bir rivâyetinde Sâm'ın Arap, Fars, Rum, Mısır ve Şâm ehlinin babası; Yâfes'in Hazreç ile Ye'cüc ve Me'cüc'ün babası, Hâm'ın da siyahîlerin babası olduğu ifâde edilmiştir.

Saîd İbnu'l-Müseyyeb de şunu söylemiştir: "Hz. Nuh (aleyhisselam)' un çocukları üçtür: Sâm, Yâfes, ve Hâm. Bunlardan her birinin çocukları da üçtür: Sâm'ın çocukları: Arap, Fars ve Rûm'dur. Yâfes'in çocukları Türk, Sakâlibe (Slav) ve Ye'cüc, Me'cüc'dür. *Hâm*'ın çocukları Kıbtîler (Mısır'ın yerli halkı), Sudanlılar ve Berberîlerdir." Vehb İbnu Münebbih' ten de benzer bir rivâyet yapılmıştır.

1704 ٢١ – وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قال رسول الله ﷺ: إنَّ زَكَرِيَّا كَانَ نَجَّاراً]. أخرجه مسلم.

21. (1704)-*Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Zekeriyya (aleyhisselam) marangoz idi." [Müslim, Fedâil 169, (2379).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir hadislerinde: **"En temiz kazanç kişinin eliyle kazandığıdır"'** buyurmuştur. Bir diğer hadis aynı mânayı daha da vurgular: **"Hiç kimse, eliyle kazandığından daha hayırlı bir taam yememiştir. Allah'ın nebîsi Dâvud (aleyhisselam), elinin emeğini yerdi."**

Sadedinde olduğumuz hadis, Hz. Zekeriyya (aleyhisselam)'nın elinin kazancını yediğini; mesleğinin doğramacılık da denen marangozluk olduğunu belirtmektedir. Bu halde çalışarak kazanç temini, peygamberlerin sünnetidir.

Bu durumda dinimiz, kazanç için bedenen çalışmayı tecviz etmekle kalmıyor, ona teşvik de ediyor. Bu maksadla büyük peygamberlerin fiilen çalışmak sûretiyle kazanç temin ettiklerini örnek olarak gösteriyor. Resûlullah (aleyhissâlatu vesselâm)'ın bir hadisini daha hatırlatmakta fayda var:

مَنْ بَاتَ كَلاًّ مِنْ عَمَلِهِ بَاتَ مَغْفُوراً لَهُ

"Kim günlük çalışma sebebiyle geceyi yorgun geçirmişse, Allah'ın mağfiretine ermiş olarak sabahlar."

Şunu da kaydedelim: Temel kazanç yolu üç kabul edilmiştir: Ziraat, zanaat, ticâret. *Ebu Hanife* ticâretin efdal olduğunu söylemiştir. Mâverdî ziraatin efdal olduğuna hükmetmiştir. Nevevî, elle yapılan ziraatin iki fazîleti (ziraat ve elle çalışma fazîletleri) de birleştireceğini söyler.

Daha fazla açıklama Kesb'le ilgili bölümde (5162-5202. hadisler) gelecek.

HİLAFET VE İMAMETLE İLGİLİ BÖLÜM

Bu bölümde iki bâb vardır.

BİRİNCİ BÂB

HİLAFET VE İMAMETİN AHKÂMI

(Bu bâb 6 fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

İMAMLAR KUREYŞ'TENDİR

İKİNCİ FASIL

İMAMLIĞI, EMİRLİĞİ SAHİH OLANLAR

ÜÇÜNCÜ FASIL

İMAM VE EMİRİN VAZİFELERİ

DÖRDÜNCÜ FASIL

EMÎR OLMANIN KÖTÜLÜĞÜ

BEŞİNCİ FASIL

İMAMA VE EMÎRE İTAATİN GEREĞİ

ALTINCI FASIL

İMAMLARIN VE EMÎRLERİN YARDIMCILARI

İKİNCİ BÂB

HULEFÂU'R-RAŞİDÎN VE ONLARA BİAT ŞEKİLLERİ

BİRİNCİ BÂB

HİLAFET VE EMÎRLİĞİN AHKÂMI

BİRİNCİ FASIL

İMAMLAR KUREYŞ'TENDİR

Umumî Açıklama:

İslâm dini devlet dinidir. Bu sebeple devlet hayatını ilgilendiren bütün müesseselerin İslam'da yeri vardır. Onlardan her birine, devlet hayatındaki ehemmiyeti nisbetinde yer vermiştir. Hayatî önem taşıyanlara ağırlık olarak yer verir.

İmamet, yani devlet reisliği meselesi bir milletin siyasî hayatının merkezinde yer alır. Bu sebeple İslâm dini, konuya fazlaca yer vermiş. İmamda aranacak vasıflardan, seçimine, azline, itaat, isyan bahislerine kadar hatıra gelebilecek her hususta esaslar, prensipler, hükümler koymuştur. Bunlar nazarî olarak işlenmekten başka çeşitli şekilleriyle tarih boyunca tatbik de edilmiş, ayrıca hukukşinaslar tarafından teşriata, kodifikasyona da tâbi tutulmuşlar ve madde madde kodifiye edilmişlerdir.

İmamet konusuna giren mühim meselelere daha önce temas ettik, burada tekrar etmeksizin mevzu üzerine kitabın yer verdiği hadislere geçiyoruz.

1705 ١ – عن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: النَّاسُ تبعٌ لِقُرَيْشٍ في الخيرِ والشَّرِّ]. أخرجه مسلم.

1. (1705)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: "İnsanlar hayırda da şerde de Kureyş'e tâbidir." [Müslim, İmâret 3, (1819).]

1706 ٢ – وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ النَّاسُ تَبَعٌ لِقُرَيْشٍ في هذا الشَّأْنِ، مُسْلِمُهُمْ تَبَعٌ لِمُسْلِمِهِمْ، وَكَافِرُهُمْ تَبَعٌ لِكَافِرِهِمْ. النَّاسُ مَعَادِنُ، خِيَارُهُمْ في الجَاهِلِيَّةِ خِيَارُهُمْ فِي الإِسْلاَمِ إِذَا فَقِهُوا، وَتَجِدُونَ مِنْ خِيَارِ النَّاسِ أَشَدَّ

النَّاسِ كَرَاهَةً لِهٰذَا الشَّأْنِ حَتَّى يَقَعَ فِيهِ]. أخرجه الشيخان.

2. (1706)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İnsanlar bu işte Kureyş'e tâbidirler. Müslümanları Müslüman olanlarına, kafirleri kafir olanlarına tâbidirler. İnsanlar madenler gibidir. Cahiliyede hayırlı olanlar fikhı öğrenirlerse İslam'da da hayırlıdırlar. Bu işe en çok nefret edenleri insanların en hayırlısı bulacaksın. Onlar (rızaları hilâfına) içine düşmedikçe buna tâlib olmazlar."* [Buhârî, Menâkıb 1; Müslim, İmâret 2, (1818).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadislerde geçen *iş (ş'en)*'den murad *emîrlik* ve *hilafettir.* Emîrlik idarecilik, valilik, devlet reisliği gibi mânalara gelir. Hilâfet daha ziyade Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in mânevî şahsının temsilciliğidir.

2- *Kureyş,* Mekke'de yaşayan Araplardır. Bunlar İslâm'dan önceki dönemden beri diğer Araplara nazaran itibarli ve nüfuzlu idiler. Birçok yönden üstünlükleri kabul edilmişti. Mekke'de ikamet edip, ataları *Hz. İbrahim*'den kalma mukaddes bina *Kâbe*'yi himaye etmeleri, hacca bağlı olarak *Kâbe* ile ilgili birçok hizmetleri îfa etmeleri, diğer Araplar arasında sağladıkları üstünlüğe yeterli bir sebep idi. Kaldı ki, bunların, bizzat Kur'an-ı Kerim'de yer verilen (Kureyş sûresi) ticârî hayatları, komşu ülkelerle sıkı bağlar kurmalarına, bu sâyede sâdece maddî yönden değil, kültür, görgü, tecrübe ve bilgi gibi mânevî yönden de zenginleşmelerine yol açmıştı. Onların câhiliye devrindeki üstünlüklerine bütün bu durumlarının müessir olduğu söylenebilir. Hadiste geçen **"İnsanların kâfirleri Kureyş'in kâfirlerine tâbidir"** ifadesi, cahiliye devrindeki durumlarını tesbit eder. Müslüman olduktan sonra da durumda bir değişiklik olmamıştır. Daha dikkat çeken husus, Mekke'nin fethine kadar bekleyiş içinde kalan taşra Araplarının, Mekke Müslüman olunca kitleler halinde İslâm'a girip Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e tâbi olmalarıdır. Kureyşli olan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a tâbi olan Müslümanlar, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan sonra da yine Kureyşli olan *Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Muâviye* vs.'ye tâbi olmaya uzun müddet devam etmişlerdir.

3- Hayırlı kimselerin emîrlik ve hilafet gibi idârî sorumluluklardan nefretleri, o vazifelerin gerektirdiği sorumlulukları yerine getirmeme endişesinden ileri gelir. Onu kabul etmek, meşakkatin altına girmektir. Adaletle icraatte bulunup, insanların zulmüne mâni olmak zor işler-

dendir. Aklı tam, diyâneten hassas kimsenin bu muhataralı (riskli) işe talib olmayacağı açıktır. "Onlar rızası hilâfına içine düşmedikçe buna tâlib olmazlar" şeklinde tercüme ettiğimiz ibârenin mefhumunda âlimler ihtilâf etmiştir. Bâzıları şöyle anlamışlardır: "Kim emîr olmak için hırs göstermeden, talibi olmadan, bu vazife uhdesine düşerse, emîrlikteki kerâhet ondan kalkar. Çünkü önceki ibâre, emîrlik talebini mutlak olarak mekruh ilân etmiştir. O ibareyi şöyle anlayan da olmuştur: "Âdet şöyle cereyan etmektedir: Kim bir şeyi elde etmek için hırs gösterir, fazla peşine düşerse nâdiren ona kavuşabilir. Kim de birşeyden yüzçevirir, ele geçirmek hususunda hırs göstermezse, umumiyetle o şeye daha rahat kavuşur."

1707 ٣– وعن ابن عمر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قال: [قال رسولُ الله ﷺ : لاَ يَزَالُ هٰذَا الأَمْرُ في قُرَيْشٍ مَا بَقِىَ مِنْهُمُ اثْنَانِ]. أخرجه الشيخان.

3. (1707)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Bu iş (emîrlik) insanlardan iki kişi bâki kaldıkça Kureyş'te olmaya devam edecektir." [Buhârî, Menâkıb 2, Ahkâm 2, Enbiya 1; Müslim, İmâret 4, (1820).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisteki *"iş"*ten de murad *emîrlik* ve *hilafet*tir. Kıyamete kadar buna Kureyş sâhip olacak demektir. Hadis ıtlakı üzere alındığı takdirde, üstünlükte takvayı esas alan (Hucurat 13) İslâm'da Kureyş'e mutlak bir imtiyaz tanınması gibi bir durum ortaya çıkar. Aslında, bu işkâli bertaraf eden kayıtlar başka rivâyetlerde gelmiştir:

اَلاَ إِنَّ الْأُمَرَاءَ مِنْ قُرَيْشٍ مَا اَقَامُوا ثَلاَثًا: مَا رَحِمُوا إِذَا اسْتُرْحِمُوا وَقَسَطُوا وَعَدَلُوا اذا حَكَمُوا

"Bilesiniz üç şeyi yerine getirdikçe umerâ Kureyş'tendir: Merhametli olmaları istendiği zaman merhametli oldukça, hükmettikleri zaman âdil ve hakka riâyetkâr oldukça."

اَلْأَئِمَّةُ مِنْ قُرَيْشٍ مَا إِذَا حَكَمُوا فَعَدَلُوا

"Hükmedince adaletten ayrılmadıkça imamlar Kureyş'ten olacaktır."

Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'in de şu sözü rivâyet edilmiştir:

إِنَّ هٰذَا الْاَمْرَ فِى قُرَيْشٍ مَا اَطَاعُوا اللّٰهَ وَاسْتَقَامُوا عَلَى اَمْرِهِ

"Kureyş Allah'a itaat edip, emri üzere doğru yolda oldukça, bu iş onlar üzerindedir."

Bu hususu tahlil eden *İbnu Hacer* der ki: "İşâret ettiğim hususta vârid olan hadisler üç kısımdır:

1- Bir kısım hadisler, Kureyşliler'in, gösterilen vasıfları muhâfaza etmedikleri takdirde, "Allah'ın lânetine uğrayacaklarını haber verir. Meselâ "Bilesiniz üç şeyi yerine getirdikçe ümerâ Kureyş'tendir..." hadisi bunlardandır. Bu rivâyette şu cümle de yer alır:

فَمَنْ لَمْ يَفْعَلْ ذَلِكَ مِنْهُمْ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللّٰهِ "Kim bu söylenenleri yapmazsa Allah'ın lâneti üzerine olsun." Bu hadiste, "iş"in (emîrlik) onlardan çık-masını gerektiren bir şey yok.

2- Onlara, aşırı şekilde eziyet edeceklerin musallat edilmekle tehdid edilmeleri *Ahmed İbnu Hanbel* ve *Ebû Ya'la*'da gelen şu hadiste olduğu gibi:

يَا مَعْشَرَ قُرَيْشٍ إِنَّكُمْ اَهْلُ هَذَا الْاَمْرِ مَا لَمْ تُحْدِثُوا فَإِذَا غَيَّرْتُمْ بَعَثَ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ مَنْ يَلْحَاكُمْ كَمَا يُلْحَى الْقَضِيبُ

"Ey Kureyşliler! Sizler bir kısım bid'atlere düşmedikçe bu "iş"in sahiplerisiniz. Şâyet bid'atlere düşerek (dinin getirdiklerini) değiştirecek olursanız Allah size öylelerini musallat eder ki, onlar ağacın dalını soydukları gibi sizleri soyarlar (derilerinizi yüzerler)..." Kezâ bu rivâyetlerde de -her ne kadar bir iş'ar (bir ihsas, bir imâ) varsa da- "iş"in Kureyşliler'in elinden çıkacağına sarih bir ifade yoktur.

3- Aleyhlerine kıyâma, onlarla savaşmaya izin veren ve "iş"in onların elinden çıkacağını ihbâr eden rivâyetler... *Tayâlisî* ve *Taberânî*'de gelen *Sevbân* hadisi gibi:

اِسْتَقِيمُوا لِقُرَيْشٍ مَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَإِنْ لَمْ يَسْتَقِيمُوا فَضَعُوا سُيُوفَكُمْ عَلَى عَوَاتِقِكُمْ فَابِيدُوا خَضْرَاءَهُمْ فَانْ لَمْ تَفْعَلُوا فَكُونُوا زَرَّاعِينَ اَشْقِيَاءَ

"Kureyş sizin için istikametli oldukça siz de onlar için istikametli olun. Onlar istikamette olmazlarsa kılınçlarınızı omuzlarınıza koyup çoğunu helâk edin. Bunu yapmazsanız (çok çalışıp az kazanan) bedbaht çiftçiler olun." [51] İbnu Hacer bunu takviye sadedinde şu rivâyeti de kaydeder:

كَانَ هَذَا الْاَمْرُ فِى حِمْيَرَ فَنَزَعَهُ اللّٰهُ مِنْهُمْ وَصَيَّرَهُ فِى قُرَيْشٍ وَسَيَعُودُ اِلَيْهِمْ

"Bu "iş" Himyerîler'in elinde idi. Allah onlardan alıp Kureyş'e verdi. Tekrar onlara dönecektir." Bu hadisler ifade eder ki Kureyşliler dini ikame etmezlerse "iş" onlardan çıkacaktır."

51– İbnu Hacer her üç şıktaki hadislerin tek başına alındıkta zayıf sayılacaklarını belirtir, ancak şâhidlerini zikrederek takviyeden sonra hükme girer.

İbnu Hacer şöyle devam eder:

"Geri kalan hadislerden çıkarılan netice şudur: "İş"in onlardan çıkması, önce, onların lânetle tehdid edildikleri menfur hallere düşmeleriyle vaki olur. Bu zâten rüsvaylığa ve tedbirlerinin bozulmasına sebeptir. Bu durum *Abbasî Devleti*'nin başlarında vâki olmuştur.

Arkadan, Kureyşliler'e eziyet verecek kimselerin musallat edilme tehdidi var. Bu durum da Abbasîlerde görülmüştür. Mevâlîler onlara galebe çalınca, ellerinde, üzerlerine hacr konmuş çocuklara döndüler. Çocuk gibi bazı basit şeylerle oyalandılar, işleri başkaları yürüttü.

Sonra durum daha da kötüleşti. *Deylemliler* galebe çaldı. Her hususta onları sıkıştırdılar. Öyle ki, *halife*nin yetkisinde sadece hutbe okumak kaldı. Mütegallibe (zorbalar) her beldede memleketi aralarında paylaştılar. Böylece ard arda değişik tâifeler bunlara musallat oldu. Sonunda her yerde "iş" ellerinden çıktı. Bazı yerlerde halifenin kuru bir adı kaldı."

Hilafetin Kureyş'le olan ilgisini tesbit eden hadisleri böylesi bir izaha kavuşturan İbnu Hacer, daha sonra, İslâmî grupların bu husustaki görüşlerine yer verir:

"...Cumhur-u ulemâ -bu hususta Sahâbe'den vârid olan ittifak üzere- imam için Kureyşli olmanın şart olduğuna hükmetmiştir.

Bazı tâifeler bunu Kureyş'ten belli bir grupla kayıdladılar. Bir tâife: "*Hz. Ali* evladları dışında kalanlardan imam câiz değildir" dedi. Şia bu görüştedir.

Sonra, *Hz. Ali*'nin zürriyetinden kimlere câiz olduğu hususunda çok şiddetli ihtilâflar meydana geldi. Bir tâife: "Abbâs'ın çocuklarına has" dedi. Ebû Müslim Horasânî ve etbâı bu görüşteydi.

İbnu Hazm'ın nakline göre bir taife: "Câfer İbnu Ebî Tâlib'in oğulları dışındakilere câiz olmaz" demiştir.

Diğer bir tâife: "Abdulmuttalib'in evladlarından olmalıdır" demiştir.

Bazılarının: "Benî Ümeyye dışındakilerden câiz değildir" dediği, diğer bazılarının: "*Hz. Ömer* (radıyallâhu anh)'in evlatları dışındakilerden câiz değildir" dediği rivâyet edilmiştir.

İbnu Hazm bu nakilleri yaptıktan sonra: "Bu gruplardan hiçbirinin lehine bir delil mevcut değildir" der.

Hâricîler ve Mu'tezile'den bir tâife: "İmamın Kureyş dışında olması câizdir. İmamete, Kitap ve Sünnet'i ikâme eden herkes lâyıktır, Arap olmuş, acem olmuş farketmez" demiştir. Hattâ *Dırâr İbnu Amr* mübâla-

ğaya kaçarak: "Kureyş dışında birinin başa geçirilmesi evlâdır, zîra, öyle birisi, aşîret (ve taraftarları) cihetinden az (ve dolayısıyla zayıf) olur, haddi aşıp azdığı takdirde azli kolay olur" der.

Ebû Bekr İbnu't-Tîb: **"İmamlar Kureyş'tendir"** hadisinin sübût bulmasından (sahih olmasından) sonra Müslümanlar bu söze itibar etmezler. Nitekim Müslümanlar asırlardır bununla amel etmiştir. Öyle ki, ihtilâf çıkmazdan önce, bu hadise itibar edilmesi hususunda icma vâki olmuştur" der.

...*Kadı İyaz* der ki: "İmam'ın Kureyş'ten olmasını şart koşmak, bütün âlimlerin mezhebidir. Hatta bunu, icma edilen meselelerden addetmişlerdir. Selefe mensub hiç kimseden bunun hilâfına görüş nakledilmemiştir. Seleften sonra gelenler de her tarafta bu hususta ittifak etmiş, muhâlif görüş beyan eden olmamıştır. Öyle ise, Hâricîlerin ve Mu'tezile'den onlara uyanların görüşlerine Müslümanlara muhâlefetleri sebebiyle itibar edilmez."

İbnu Hacer, burada ihtirâzî bir kayıd koyar: "Bu hususta icma olduğunu söyleyen kimse, Hz. Ömer'den rivâyet edilen şu görüşü te'vil etmek zorundadır. Ahmed İbnu Hanbel sahih bir senedle şunu kaydeder: "Eğer ecelim geldiği zaman *Ebû Ubeyde* hayatta olsa onu halife seçerdim... *Ebû Ubeyde*'nin vefatından sonra ecelim gelecek olsa Muâz *İbnu Cebel*'i halife seçerdim." Burada adı geçen *Muâz İbnu Cebel,* Ensârî'dir. Kureyş'le hiçbir neseb bağı yok. İmamın Kureyş'ten olma şartı hususundaki icmâ muhtemelen Hz. Ömer'in vefatından sonra tahakkuk etmiştir. Ya da Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in bu husustaki ictihâdı değişmiştir.

Hilafeti Kureyş'e mahsus görmeyip, kendisine delil olarak *Abdullah İbnu Ravâha* ve *Zeyd İbnu Hârise* ve *Üsâme İbnu Zeyd* vs.'nin harplerde askerî birliklere komutan tâyin edilmelerini gösterenlere şu söylenebilir: "Bu tâyin, el-imametu'l-uzma (=en büyük imamlık, yani devlet reisliği) tâyini değildir. Bu örneklerden şu hüküm çıkarılır: "Halife hayatında Kureyşli olmayanları kendisine nâib seçme yetkisine sahiptir."

NETİCE: İmamların Kureyş'ten olması meselesi *Ehl-i Sünnet* ulemâsı arasında bâzı kayıtlarla kabul edilen, icmaya yakın bir ekseriyetle mütekaddim ve müteahhir herkesce benimsenen bir husustur. Bu mevzuda hadis kitaplarında pek çok rivâyet yer almış olmaktan başka fakihler, şârihler, tarihçiler.... de meseleye eğilip kitaplarında yer vermişlerdir. Hadisin, sâdece mutlak vechini sathî bir nazarla değerlendirerek keşfettiğini zannettiği teâruzun giderilmesini hadisi reddetmede arayan kimse ciddi bir hataya düşer. Böyle bir davranış, ulum-i İslâmiye'nin en

ziyâde işlenmiş ve geliştirilmiş olan ve bir rivâyeti kabul veya redde tamâmen objektif mi'yarlara dayanan binlerce hadis ulemasının metoduna ters düşmekten başka, Ashab'tan günümüze, meseleye eğilmiş ve icmaya yakın bir ittifakla sıhhatini ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a nisbetini benimsemiş bütün eslaf-ı izâmı tekzib, onların techilini, tadlilini tazammun eden bir bilgiçlik iddiası olur, el-iyâzu billah.

İslâm ulemâsının tamamen objektif metodlarla değerlendirip sıhhatine hükmettiği bir rivâyet, ilim semasında parlayan bir yıldız gibidir. Hiç kimse, onu dar aklına sığmadığı veya subjektif ölçülerine uymadığı için yerinden söküp atamaz, çünkü eli yetişmez. Onun bütün mülâhaza ve gayretleri, elindeki sapanından attığı taşlarla gökteki yıldızları düşürmeye kalkan çocuğun mantığından dışarı çıkmayacağı gibi, başarısı da onunkinden öteye geçemez.

1708 ٤ – وعن سفينة(١) رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قال رسولُ الله ﷺ: الخلافَةُ في أُمَّتي ثَلاثُونَ سَنَةً، ثُمَّ مُلْكٌ بَعْدَ ذَلِكَ. قال سَعِيدُ بنُ جُمْهَانَ، ثُمَّ قَالَ: أَمْسِكْ خلافَةَ أبِي بَكْرٍ، وَخِلافَةَ عُمَرَ، وَخلافَةَ عُثْمَانَ، وخلافَةَ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عنهُم، فَوَجَدْنَاهَا ثَلاثِينَ سَنَةً. فقيلَ: إنَّ بَنِي أُمَيَّةَ يَزْعُمُونَ أَنَّ الخلافَةَ فِيهِمْ، فَقَالَ: كَذَبُوا بَنُوا الزَّرْقَاءِ بَلْ هُمْ مُلُوكٌ مِنْ شَرِّ المُلُوكِ]. أخرجه أبو داود، والترمذى، والمراد ببنى الزرقاء بنو مروان.

4. (1708)- *Sefîne* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: *"Hilâfet, ümmetim arasında otuz yıl sürecektir. Bundan sonra saltanat gelecektir."* Said İbnu Cumhân dedi ki: "Sonra ilâve etti: *"Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'in hilâfetine Hz. Ömer'in hilâfetini, Hz.Osman'ın hilâfetine Hz. Ali'nin hilâfetini (radıyallahu anhüm ecmain) ekle (parmaklarınla say) bak!"* dedi. Bunları (sayınca hakikaten) otuz yıl bulduk."

Sefîne'ye: "Emevîler, hilâfetin kendilerinde (devam ettiğini) zannederler" denmişti, şu cevabı verdi: "Benî'z-Zerkâ yalan söylüyor. Onlar krallardır, hem de en kötü krallar." [Ebû Dâvud, Sünnet 9 (4648, 4647); Tirmizî, Fiten 48, (2227).]

AÇIKLAMA:

(١) هو مولى رسول الله ﷺ، وقيل: كان مولى أم سلمة، واسمه مهران، وقيل: رومان، وقيل: نجران، وقيل: غير ذلك.

1- Sefîne, aslında bir lakaptır, gemi demektir. Burada Sefîne (radıyallâhu anh), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir âzatlısıdır. Ebû Abdirrahman diye künyesi vardır. İsminin ne olduğu kesinlikle bilinmiyor, Mihrân vs. diyen olmuştur. Lakabı kendisine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vermiştir. Sebebi, bir yolculuk sırasında çok eşya taşımış olmasıdır. Şöyle anlatır: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte yolculuk yapıyorduk. Yolculardan yorulanlar oldu. Bunlar kılıçlarını, kalkanlarını üzerime koydular. Böylece çok sayıda kılıç ve kalkan taşıdım. (Bunu gören) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Sen sefînesin" diye iltifatta bulundular."

2- Rivâyetin *Ebû Dâvud*'da gelen bir vechinde: خِلاَفَةُ النُّبُوَّةِ ثَلاَثُونَ سَنَةً "Nübüvvet hilâfeti otuz yıldır" denmiştir.

3- *Alkamî* der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan sonra gelen otuz yıl içinde Dört Halife ile Hz. Hasan (radıyallâhu anhüm)'ın halifelikleri vardır. Şöyle ki:

Hz. Ebû Bekir'in hilafeti 2 yıl 3 ay 10 gündür.

Hz. Ömer'in hilafeti 10 yıl 6 ay 8 gündür.

Hz. Osman'ın hilafeti 11 yıl 11 ay 9 gündür.

Hz. Ali'nin hilafeti 4 yıl 9 ay 7 gündür.

Hz. Hasan'ın hilafeti 7 aydır.

Nevevî'nin verdiği rakamlarda ufak tefek fark mevcuttur. Bizce mühim değil.

4- Hadiste geçen: **"Bundan sonra saltanat (kraliyet=mülk) gelecektir"** demek, *"nübüvvet hilâfetinden sonra..."* demektir. Âlimler, bu hadise dayanarak Emevî ve daha sonraki devirlerde devlet başkanları "halife" ünvanını almış olsalar da, bu halifeliğin Dört Halife döneminde olduğu gibi nübüvvet hilâfeti olmadığını, sâdece bir isimden ibaret olduğunu söylemişlerdir. Nübüvvet hilâfetine bi-hakkın lâyık olabilmek için amel yönüyle sünnete uymak gerekir. Sefîne (radıyallâhu anh)'nin, *Hz. Muâviye* için: "Meliklerin birincisi" dediği rivâyet edilmiştir. Öyle ise nübüvvet hilâfetinden maksad kâmil mânada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a halef olmaktır ki, âlimler bunu beş halife ile sınırlarlar.

5- *Benî'z-Zerkâ, Benî Mervân* demektir. Zerkâ, Emevîler'in geçmişteki annelerinden biridir.

٥ـ وعن جابر بن سمرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسـولُ اللهِ ﷺ : لاَ يَزَالُ هذَا الدِّينُ عَزِيزاً

مَنيعاً إلى اثْنَىْ عَشَرَ خَلِيفَةً كُلُّهُمْ مِنْ قُرَيْشٍ. قِيلَ: ثُمَّ يَكُونُ مَاذَا؟ قَالَ: ثُمَّ يَكُونُ الْهَرْجُ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى إلى قوله من قريش.

وأخرج باقيه أبو داود « الْهَرْجُ »: الفتنة والاختلاط.

5. (1709)- *Hz. Câbir İbnu Semüre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bu din, hepsi Kureyş'ten gelecek olan on iki halifeye kadar aziz ve güçlü olacaktır."

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a soruldu:

"Sonra ne olacak?"

"Sonra herc (fitne ve kargaşa) gelecek!" diye cevap verdi." [Buhârî, Ahkâm 51; Müslim, İmâret 5-9 (1821); Tirmizî, Fiten 46, (2224). Bu üç kitap, hadisin "Kureyş'ten" kelimesine kadar kısmını: "Ebû Dâvud da [Medhi 1, (4279), 4280)] tamamını tahric etmiştir.]

AÇIKLAMA:

On iki imamın geleceğinden haber veren bu hadis farklı vecihlerde rivâyet edilmiştir. Herbiri bazı noksan ve ziyadeler ihtiva etmektedir:

"Bu "iş" ümmetim arasında on iki imam geçmedikçe sona ermez."

"İnsanların işi, kendilerine on iki kişi hükmettiği müddetçe yürümekte devam edecektir."

"Benden sonra on iki emîr gelecek... hepsi de Kureyş'ten olacak."

"On iki imam üzerinizde halife oldukça din ayakta kalacaktır."

"Hepsinin etrafında ümmetin toplanacağı on iki halife üzerinizde oluncaya kadar bu din ayakta kalacaktır." v.s.

Görüldüğü üzere hadisler kendi aralarında farklıdır ve yeterli açıklıktan uzaktır. Bu yüzden şârihler, tatminkâr ve birbiriyle uyuşan açıklama sunamamışlardır.

Kadı İyaz der ki: "Hadiste gelen 12 adedi, iki soru akla getiriyor:

Birincisi: "Bu hadisin zâhiri Ashâb-ı Sünen tarafından tahric edilen -İbnu Hibban ve başkalarınca da sıhhatine hükmedilmiş olan- Hz. Sefîne (radıyallâhu anh)'nin rivâyet ettiği: **"Hilâfet benden sonra otuz yıldır, ondan sonra krallık vardır..."** (1708 numarada geçdi) hadisi bunun zâhirine muhalefet eder. Çünkü bu otuz yıl içerisinde sâdece *Dört*

Halife ile az bir müddet de Hasan İbnu Ali (radıyallâhu anhüm ecmâin) halife olmuştur.

İkincisi: Hilâfete geçenler sayıca bundan fazla.

Birinci sorunun cevabı: Sefîne hadisinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* nübüvvet hilâfetini kasdetmiştir, Câbir İbnu Semüre hadisinde böyle bir kayıt yoktur.

İkinci sorunun cevabı: "Bu hadiste: *"Benden sonra sadece on iki halife gelecektir"* denmiyor, *"...on iki halife olacak..."* deniyor. Bu miktarda halife gelmiştir, daha fazla halifenin gelmesine de bir mâni yoktur."

Kadı İyâz devamla der ki: "Mamafih bu söz, hilâfete her geçenin kastedilmesi halinde uygundur. Ancak bu sözde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın adâletle hükmeden ve hilafete gerçek mânada liyakat kazanan kimseleri kasdetmiş olması da mümkündür. Bu şartlara uygun olarak Dört Halife geçmiştir. Kıyamet kopmazdan önce bu miktar 12'ye tamamlanacaktır.

Âlimlerden bazıları: "Bu on iki imam aynı zamanda zuhur edecek ve halk kısım kısım bunlara tâbi olacak" demiştir. Nitekim beşinci hicrî asırda sadece Endülüs'te altı adet sultan ortaya çıktı, hepsi de kendisini halife ilan etti. Bunların aynı asrında Mısır sultanı, Bağdad'da Abbâsî halifesi ve başka yerlerde Alevîler ve Hâricîler adına hilâfet iddia eden kimseler vardı. Bu te'vili te'yid eden bir rivâyet Müslim'de gelmiştir: سَتَكُونُ خُلَفَاءُ فَيَكْثُرُونَ "...Halifeler çıkacak ve sayıları da çok olacak..."

Bazı âlimler: "Bundan hilâfetin izzet, İslâm'ın kuvvet ve işlerin istikâmet üzere gittiği, insanların halife etrafında birlik teşkil ettiği şartlar kastedilmiş olma ihtimali de var, nitekim hadisin bazı vechinde كُلُّهُمْ تَجْتَمِعُ عَلَيْهِ الأُمَّةُ "..hepsinin etrafında ümmet toplanır..." denilmiştir. Bu durum, Velid İbnu Yezid zamanında Emevîler'e kargaşa girip aralarında fitne çıkıncaya kadar gelen ve halkın etrafında birlik olduğu halifelerde görülmüştür. Kargaşa hâli, Abbasî Devleti'ne kadar devam etmiş, Abbasîler onları bertaraf etmiştir. Bu şekilde gelen halifeler nazar-ı dikkate alınırsa, hadiste gelen miktara ulaşılır ve hadisin ihbarı sıhhat kazanır. Hadisle ilgili başka ihtimaller de mevzubahistir. Gerçeği Allah bilir..."

Kadı İyaz dışında başka âlimler meseleye eğilmiştir, farklı yorumlar dermeyân etmişlerdir. Biz hepsini burada kaydetmeyeceğiz. Şu kadarını söylememiz gerekir: Şiî an'anesinde zikredilen 12 imamla ilgili isimlerin Sünnî ve ittifâkî bir değeri yoktur.

İKİNCİ FASIL

İMAMLIGI VE EMİRLİGİ SAHİH OLANLAR

1710 ١ – عن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قالَ النَّبِيُّ ﷺ: إذَا بُويِعَ لِخَلِيفَتَيْنِ فَاقْتُلُوا الآخِرَ مِنْهُمَا]. أخرجه مسلم.

1. (1710)- *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "İki halifeye birden biat edildi mi, onlardan ikincisini öldürüverin." [Müslim, İmâret 61, (1852) .]

1711 ٢ – وعن عرفجة بن شريح رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ: مَنْ أتَاكُمْ وأمْرُكُمْ جَمِيعٌ عَلَى رَجُلٍ وَاحِدٍ يُرِيدُ أنْ يَشُقَّ عَصَاكُمْ، أوْ يُفَرِّقَ جَمَاعَتَكُمْ فَاقْتُلُوهُ]. أخرجه مسلم.

2. (1711)- *Arface İbnu Şureyh* (radıyallâhu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Siz bir kişinin etrafında birlik halinde iken, bir başkası gelip, kuvvetinizi kırmak veya cemaatinizi bölmek isterse, onu öldürüverin."* [Müslim, İmaret 60, (1852).]

AÇIKLAMA:

1- İslâm , *vahdaniyet* dinidir. Bu, sadece Allah, Peygamber ve şeriatın birliğini ifade etmez. Devletin ve itaat edilecek halifenin de bir olmasını gerektir. İslâm ümmeti tek bir cemaattir, devletinin de bir olması gerekir. Bunu te'yîd eden hadisler çoktur. Meselâ bir başka hadisde: *"Kim bir imama biat ederek antlaşma musâfahasını yaparsa, gücü yettiğince ona itaat etsin. Bir ikincisi çıkıp da evvelkisi ile nizâya kalkışacak olursa onun boynunu vurun"* buyurulmuştur. Keza bir başka hadis: *"Birinci biatınızda sâdık kalın, gereğini îfa edin... Birincilere olan borcunuzu ödeyin. Kim olursa olsun ikinciyi öldürün"* diye emreder.

2- İslâm âlimleri, bu mevzu üzerinde gelen nassların sarahatini nazar-ı dikkate alarak, aynı asırda imamın birden fazla olamayacağı husûsunda icma ederler. İslâm beldesinin dar veya geniş olması bu hükme te'sir etmez. *Cüveynî,* el-İrşâd adlı eserinde, İslâm beldeleri bir imamın hâkimiyet kuramayacağı kadar geniş olursa, iki ayrı imamın meşruiyeti husûsunda içtihad yapılabileceğini söylemiş, sonraki âlimler onun bu görüşünü, ona nisbet ederek tekrarlamışlardır.

3- Şâyet, aynı asırda, iki ayrı imama biat edilecek olsa, bunların hangisi efdal olduğuna bakılmaksızın birincisi meşru addedilecek, ikincisi âsî ve bâğî ilan edilip, iddiasından vazgeçinceye kadar kendisiyle harb edilecektir.

Âlimler: "Böyle bir durumda, savaşı kazandığı taktirde ikinciye biat etmek gerekir" demişlerdir.

4- Ehl-i kıble addedilen sapık fırkalardan sâdece *Kerrâmiyye,* Sahâbe'nin ve ümmetin icmâlarına muhalif olarak iki ve daha fazla kimsenin imametinin caiz olabileceğini söylemiştir.

İmamın bir olmasındaki bu ısrar "fitneye düşüp, nizamın bozulması" korkusundan ileri gelmektedir.

1712 ٣- وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: كَانَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ تَسُوسُهُمُ الأَنْبِيَاءُ عَلَيْهِمُ السَّلاَمُ كُلَّمَا هَلَكَ نَبِىٌّ خَلَفَهُ نَبِىٌّ، وَإِنَّهُ لاَ نَبِىَّ بَعْدِى، وَسَيَكُونُ بَعْدِى خُلَفَاءُ فَيَكْثُرُونَ. قَالُوا: فَمَا تَأْمُرُنَا؟ قَالَ: أَوْفُوا بِبَيْعَةِ الأَوَّلِ، ثُمَّ أَعْطُوهُمْ حَقَّهُمْ، وَاسْأَلُوا اللهَ تَعَالَى الَّذِى لَكُمْ، فَإِنَّ اللهَ تَعَالَى سَائِلُهُمْ عَمَّا اسْتَرْعَاهُمْ]. أخرجه الشيخان.

3. (1712)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Benî İsrail'i peygamberler (aleyhimusselâm) idâre ediyorlardı. Bir peygamber ölünce onun yerine ikinci bir peygamber geçiyordu. Ancak, benden sonra peygamber yok. Ama ardımdan halifeler gelecek ve çok olacaklar."*

Orada bulunanlar:

"(Onlar hakkında) bize ne emredersiniz?" diye sordular.

"Önceki biatınıza sadâkat gösterin. Onlara haklarını verin. Onlar üzerindeki haklarınızı (eda etmedikleri taktirde, kendilerinden değil) Al-

lah'tan isteyin. Zîra Allah Teâlâ, idâreleri altındakilerin hukukunu onlardan soracaktır" buyurdu." [Buharî, Enbiyâ 50; Müslim, İmâret 44, (1842).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, mevzumuza giren bir noktayı tasrîh etmek gerekiyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, önce kime biat edilmişse, o vazife başında oldukça başka bir kimseye biat edilmeyeceğini, bunun haram olduğunu belirtiyor. Ayrıca, biatın getirdiği vazifelerin yerine getirilmesini emrediyor.

Biat bir itaat akdidir. Öyle ise, imama biat eden kimse ona meşrû olan emirlerde itaat etmekle mükelleftir. Öyle ki, imam kendisine düşen vazifeleri yapmayarak zulme düşse bile, raiyyet, itaatle mükelleftir. İmamın zulmü, raiyyete, isyan veya imama karşı kendisine düşen vazifeleri ihmal etme hakkı kazandırmıyor. Âlimler, *"onlar üzerindeki hakkınızı Allah'tan isteyin!"* cümlesinden *"isyan etmeyin!"* hükmünü çıkarırlar. Zîra raiyyetin imamdan hak istemeye kalkması bir nevi isyandır –veya en azından imamca öyle telakkî edilerek- fitneye sebep olabilir. Bir başka hadis bu hushusta daha açıktır.

تَسْمَعُ وَتُطِيعُ لِلأَمِيرِ وَإِنْ ضُرِبَ ظَهْرُكَ وَأُخِذَ مَالُكَ فَاسْمَعْ وَاطِعْ

"...Emîre kulak verip itaat edeceksin. Sırtına vurulsa, malın (zorla) alınsa bile kulak ver, itaat et!"

1713 ٤ – وعن أنس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: اسْتَخْلَفَ رسولُ اللّٰه ﷺ ابنَ أُمِّ مَكْتُومٍ(١) على المَدِينَةِ مَرَّتَيْنِ]. أخرجه أبو داود.

4. (1713)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, İbnu Ümmi Mektum'u, iki defa kendi yerine Medine'de halef bıraktı." [Ebû Dâvud, Harâc 3, (2931).]

AÇIKLAMA:

İbnu Ümmi Mektum (radıyallâhu anh), hakkında Abese sûresi inen

---

(١) اسمه عمرو، ويقال عبدالله، وعمرو: أكثرهم، وهو ابن قيس. قال ابن عبدالبر: استخلفه النبى ﷺ على المدينة ثلاث عشرة مرة: في الأبواء، وبواط، وذى العشيرة، وغزوة في طلب كرز بن جابر، وغزوة السويق، وغطفان، وفي غزوة أحد، وحمراء الأسد، ونجران، وذات الرقاع، وفي خروجه في حجة الوداع، وفي خروجه إلى بدر.

âmâ bir zat idi. Resûlulah *(aleyhissalâtu vesselâm)* diyanet ve dirâyeti kavî olan bu zata, karşılaştıkça iltifat ederdi. Rivâyet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Medîne'den ayrıldığı iki ayrı zamanda, bu zâtı âmâ olmasına rağmen, yerine vekîl bıraktığını ifâde ediyor. Ancak İbnu Abdilberr tahkîke dayanarak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu zatı, gazvelere çıktığı sıralarda 13 kere yerine vekil bıraktığını belirtir. *Ebva, Buvât, Zü'l-Asîre, Sevîk, Gatafan, Uhud, Hamrâu'l-Esed, Necrân, Zâtu'r-Rikâ, Bedr* gazveleri, *Cüheyne* seferi gibi.

Hz. Enes'in "iki kere" demesini, şârihler "diğerlerini duymamış olabilir" diye te'vil ederler. Bazı âlimler: *"İbnu Ümmi Mektum*'u Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Medine'ye kazâ işlerini de görmek üzere değil, sâdece namazları kıldırmak üzere vekil bırakmıştır, zîra âmâ kimsenin kazâ işlerini tâyini uygun değildir, çünkü şahısları tanıyamaz, (dâvâya konu olan) malları tesbît edemez, kimin lehine hükmedeceğini bilemez. Bu söylenen meselelerin hepsinde mukallid kalır, taklîtle hüküm ise câiz değildir" demiştir.

Bazı âlimler, *İbnu Ümmi Mektum*'un vekîl tayin edilmiş olmasında, Abese sûresinde İlâhî itâba vesile olan davranışı sebebiyle Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın onun gönlünü almak için bir ikram, bir iltifatta bulunma arzusunu görmek istemişlerdir.

Ancak şunu da belirtelim ki, bazı âlimler de bu rivâyetten hareketle âmâlığın imamlığa mâni bir özür olmayacağı kanaatini izhâr etmişlerdir.

1714 ٥ - وعن أبى بكرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ أنه قال: [لَقَدْ نَفَعَنِى اللهُ تَعَالى بِكَلِمَةٍ سَمِعْتُهَا مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ أيَّامَ الجَمَلِ بَعْدَمَا كِدْتُ أنْ ألْحقَ بِأصْحَابِ الجَمَلِ فَأقَاتِلَ مَعَهُمْ. قَالَ: لَمَّا بَلَغَ رَسُولَ اللهِ ﷺ أنَّ أهْلَ فَارِسَ مَلَّكُوا عَلَيْهِمْ بِنْتَ كِسْرَى. قَالَ: لَنْ يُفْلِحَ قَوْمٌ وَلَّوْا أمْرَهُمُ امْرَأةً]. أخرجه البخارى والترمذى والنسائى.

وزاد الترمذى: [فَلَمَّا قَدِمَتْ عَائِشَةُ البَصْرَةَ ذَكَرْتُ ذلِكَ فَعَصَمَنِى اللهُ تَعَالى بِهِ].

5. (1714)- *Ebû Bekre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan işitmiş olduğum bir kelimenin Cemel Vak'ası sırasında Allah'ın izni ile faydasını gördüm. Şöyle ki bir ara, neredeyse ashâb-ı Cemel'e katılarak onların yanında yer alıp savaşmaya karar vermiştim. Hemen, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, "İranlıların başına *Kisrâ*'nın kızı kraliçe oldu" diye haber geldiği zaman (söylemiş olduğu

sözü hatırladım ve onlara katılmaktan vazgeçtim. O zaman Efendimiz:) **"İşlerini kadına tevdi eden bir kavm felâh bulmayacaktır"** demiş idi". [Buhârî, Fiten 17, Megâzi 82; Tirmizî, Fiten 75, (2263); Nesâî, Kudât 8 (8, 227). Tirmizî'de şu ziyade gelmiştir: "Hz. Aişe Basra'ya geldiği zaman bunu hatırladım. Bu söz sayesinde Allah beni muhâfaza etti".]

AÇIKLAMA:

1- Rivâyetten de anlaşılacağı üzere *Ebû Bekre, Hz. Aişe* ile aynı kanaatte idi. Yani *Hz. Osman* (radıyallâhu anh)'ı şehid edenlerin cezalandırılmasının gereğine inanıyordu. Ancak, bu mesele üzerine çıkan Cemel Vak'ası'na katılmadı. Aslında şârih *İbnu Hacer'in* de belirttiği üzere, ne *Hz. Ali,* ne de *Hz. Aişe* (radıyallâhu anhümâ) Müslümanlar arasında savaş çıkmasını istiyor değillerdi. Ancak Taberî'de açıklandığı üzere, araya giren suiniyet sahipleri iki orduyu, bir kısım desîselerle tutuşturduktan sonra, herkes kendini savaşın içinde buldu ve ne çıkabildi ne de savaşı durdurabildi. İşte *Ebû Bekre,* bu meselede, *Sa'd İbnu Ebî Vakkas, Muhammed İbnu Mesleme, Abdullah İbnu Ömer* (radıyallâhu anhüm) gibi bir kısım sahabelerle birlikte savaşta bîtaraf kaldılar.

2- *Ebû Bekre'*nin bu hadisiyle "Kadının kazâ işlerine tâyini caiz değildir" diyenler ihticac etmişir. Cumhûr bu görüştedir. Ancak, İbnu Cerîr et-Taberî buna muhâlefet ederek, kadının şehâdetinin câiz olduğu kimseler hakkında hüküm de verebileceğini söylemiştir. Bâzı Mâlikîler, herhangi bir kayda yer vermeksizin "Kadın kâdı olabilir" demiştir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

İMAM VE EMÎRİN VAZİFELERİ

1715 ١– عن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [قَالَ رسولُ الله ﷺ: كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مسئُولٌ عَنْ رعيَّتِه، فَالإمامُ رَاعٍ ومَسْئُولٌ عَنْ رَعيَّتِه، وَالرَّجُلُ رَاعٍ فِي أهْلِه، وَهُوَ مسئُولٌ عَنْ رَعيَّتِه، وَالمَرْأةُ فِي بيتِ زوْجِها راعيةٌ، وهِيَ مسئُولَةٌ عَنْ رَعيَّتِها، وَالخَادِمُ في مَالِ سيِّدِه رَاعٍ، وهُوَ مسئُولٌ عَنْ رَعيَّتِه. قال: فَسمعتُ هؤُلاَءِ من النَّبىِّ ﷺ وأحْسبُهُ قال: وَالرَّجُلُ في مَالِ أبِيه رَاعٍ، وهُوَ مسئُولٌ عَنْ رَعيَّتِه]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

1. (1715)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hepiniz çobansınız ve hepiniz sürünüzden mes'ulsünüz. İmam çobandır ve sürüsünden mes'ûldür. Erkek ailesinin çobanıdır ve sürüsünden mes'uldür. Kadın, kocasının evinde çobandır, o da sürüsünden mes'ûldür. Hizmetçi, efendisinin malından sorumludur ve sürüsünden mes'ûldür."*

İbnu Ömer der ki: "Bunları Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan işitmiştim. Zannediyorum ki şöyle de demişti:*"Kişi bâbasının malında çobandır, o da sürüsünden mes'ûldür."* [Buhârî, Ahkâm 1, Cum'a 11, İstikrâz 20, Itk 17, 19, Vesâya 9, Nikâh 81, 90; Müslim, İmâret 20, (1829); Tirmizî, Cihâd 27, 1705; Ebû Dâvud, İmâret 1, (2928).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, herkesin bir sorumluluk ve selâhiyet dairesinin olduğunu göstermektedir. *"Çoban"* diyen tercüme ettiğimiz kelime râi'dir. Lügat açısından güden demek ise de, hadiste "muhafazası için birşeyler tevdi edilmiş güvenilir muhâfız" mânasına kullanılmıştır.

2- *İmam*'dan maksad devlet reisidir. Bazı rivâyetlerde "emîr" denmiştir. Esasen bu bahiste emîr ve imam kelimeleri müterâdif (eş mânalı) olarak kullanılmıştır.

3- Dikkat edilirse imam, erkek, kadın, hizmetçi, evlat gibi fonksiyonları farklı şahıslar, *"çoban"* vasfıyla tavsifte birleşmektedirler. Şüphesiz bunların herbirinin sorumlu olduğu husûslar farklıdır.

Hattâbî: "İmamın çobanlığı, hudûdu tatbik ve hükümde adâlete riâyetkâr olmak sûretiyle şeriatı korumaktır; erkeğin ailesine çobanlığı, işlerini idâre, haklarını yerine getirmek; kadının çobanlığı evin, çocukların, hizmetçilerin işlerini tanzim etmek, her hususta kocasına hayırhah olmaktır; hizmetçinin çobanlığı, eli altında bulunan şeyleri koruması, kendisine terettüp eden hizmetleri yapmasıdır" der.

4- *Tîbî* demiştir ki: "Bu hadisten anlıyoruz ki, çoban zâtı için tutulmaz, mâlikin, güdülmesini istediği şeylerin muhâfazası için tutulur. Öyle ise, Şâri'in müsâde ettiği şeyler dışında tasarrufta bulunmamalıdır. Hadis, bâbında böylesine tatlı, böylesine câmi, böylesine beliğ bir başka örneği olmayacak mükemmellikte bir temsîldir. Zîra önce mücmel ve özlü şekilde beyanda bulunup arkadan tafsîl etti. Mükerrer kereler harf-i tenbîhe (uyarıcı unsura) yer vermektedir..."

Bazı âlimler hadisin, baştaki: **"Hepiniz çobansınız, hepiniz sürünüzden mes'ulsünüz"** şeklindeki mutlak ifadesiyle hiç kimsesi olmayan bekârı da çobanlar arasına dahil ettiğine dikkat çekmiştir. "Zîra, derler, böyle birisi organları üzerine çobandır, fiil, söz ve itikad nevinden her ne emredilmişse yapmaları her ne yasaklanmışsa terketmeleri meselesinde, insanın organları, kuvveleri, hisleri kişinin sürüsü hükmündedir. Öyle ise insanın bir nokta-i nazardan, güdülen olması, bir başka nokta-i nazardan güden olmasına mâni değildir."

5- Bu hadisi tamamlayan bir başka rivâyet Ebû Hüreyre'ye aittir:

مَا مِنْ رَاعٍ إلاَّ يُسْئَلُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَقَامَ امْرَ اللّٰهِ اَوْ اَضَاعَهُ

"Her çoban kıyamet günü hesaba çekilecektir: "Sürüsüne Allah'ın emrini tatbik etti mi etmedi mi?"

Bu bâbta gelen başka hadisleri de nazar-ı dikkate alan ulemâ şu kesin hükme ulaşmıştır: "Mükellef kimse, hükmü altındakilere karşı vazifelerinde kusur işlemiş ise kıyamet günü muâheze edilecektir."

Burada *İbnu Hacer*'in hadisle ilgili olarak kaydettiği bir notu iktibas etmek münâsip düştü:

"Bu hadiste, bâzı taassup sahiplerinin Emevîler lehine uydurdukları

yalan da reddedilmektedir. Şöyle ki: Ebû Ali el-Kerâbîsî'nin "Kitabu'l-Kazâ"sında şunu okumuştum, "Bize Şâfiî'nin amcası, Muhammed İbnu Ali'den bildirdiğine göre demiştir ki: "İbnu Şihâb, halife Velid İbnu Abdi'l-Melik'in yanına girmişti. Velid ona şu hadisten sordu: "Allah bir kulunu hilâfet çobanlığına getirirse, onun hasenâtını yazar, fakat seyyiâtını yazmaz." *İbnu Şihâbi'z-Zührî:* "Bu düpedüz yalandır" dedi ve şu mealdeki âyeti okudu: **"Ey Dâvud, biz seni yeryüzünde bir halife yaptık. O halde insanlar arasında hak ve adaletle hükmet. Hükmünde hevâ ve hevese (hissiyâta) tâbi olma ki bu, seni Allah yolundan saptırır. Çünkü Allah yolundan sapanlar hesap gününü unuttukları için onlara pek çetin bir azâb vardır"** (Sâd 26). Velid, bu cevab üzerine: "İnsanlar bizi dinimizden ayartıyorlar" dedi.

Bu hadisle alâkalı M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin yorumları ise şöyle:

كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسؤُلٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ الاِمَامُ رَاعٍ وَمَسؤُلٌ عَنْ رَعِيَّهِ وَالـــــرَّجُلُ رَاعٍ فِى اَهْلِهِ وَهُوَ مَسؤُلٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ فِى بَيْتِ زَوْجِهَا وَمَسؤُلَةٌ عَنْ رَعِيَّتِهَا وَالْخَادِمُ رَاعٍ فِي مَالِ سَيِّدِهِ وَمَسؤُلٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ وَكُلُّكُمْ رَاعٍ وَمَسؤُلٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ

"Her birerleriniz râî (çoban) ve hepiniz elinizin altındakinden sorumlusunuz: Devlet reisi bir râî ve elinin altındakilerden sorumludur.Her fert, ehl ü ıyâlinin râîsidir ve raiyetinden mes'uldür. Kadın beyinin hanesinin râîsi ve gözetiminde olan şeylerden sorumludur.Hizmetçi efendisinin malının râîsi ve elinin altındakilerden mes'uldür. Herbirerleriniz râî ve herbirerleriniz raiyetinden sorumludur."(52)

Râî, herhangi bir şeyi görüp-gözeten, koruyup-kollayan ma'nasına gelir. Çobana "râî" denmesi de, kendine emanet edilen hayvanları en emin, en müsait yerlerde otlatması, onları kurda-kuşa kaptırmaması, herhangi bir şeye maruz kaldıklarında onlarla içden alâkadar olması, bu kudsî vazifeyi îfa ederken de fıtrî safvetiyle, her zaman hasis ihtiraslardan uzak kalabilmesi ve sürüsüne karşı duyduğu derin şefkat, beslediği engin merhamet hissiyle, onların elemleriyle müteellim, lezzetleriyle de mütelezziz olması gibi önemli hususlardan ötürüdür.

Ve işte, bir ma'nada devlet reisi ile teb'a arasında da böyle bir münasebet söz konusudur. Devlet reisi ve derecesine göre değişik dairelerdeki onun temsilcileri, ellerinin altındakilerini görüp gözetmek, onların elem ve lezzetlerini paylaşmak, onlara mutlu gelecekler hazırlamak ve onların sıkıntılarını göğüslemekle sorumludurlar.

52-- Buharî, Cuma 11.

Hane reisi ile aile fertleri arasında da aynı münasebet bahis mevzuudur; hane reisi nafaka, elbise ve onları uygun bir yerde iskân etme gibi hususlarda birinci derecede sorumlu olduğu gibi, ta'lim, terbiye, hüsn-ü muâşeret, dünya ve ukba saadetini te'min gibi mes'elelerde de sorumludur.

Aynı durum, kadının kocasıyla olan münasebetlerinde de geçerlidir; kadın evinin işlerini tedvirde, kocasının malını, ırz ve namusunu muhafazada, sürüsünden mes'ul bir çoban gibi sorumludur.

Hizmetkârın, efendisinin malını, mülkünü; evladın, bâbanın servet, şeref ve haysiyetini koruyup kollamadaki durumları, hep bu " râî" ve *"raiyye"* mülâhazasıyla alâkalıdır. Denilebilir ki, din nazarında râî ve mer'î olmadık hiçbir mükellef yoktur. Bir yönüyle herkes tıpkı bir çoban, diğer yönüyle de güdülen raiyye mesabesindedir. Hatta bir râî için güdülecek herhangi bir raiyye olmasa bile o yine sorumludur. Evet, herkes kendi nefsini, aklını ve bütün duygularını, bütün uzuvlarını birer emanet gibi koruyup kollama mecburiyetindedir.

İslâm, bildiğimiz bütün sistemler ve dinler içinde, devlet reisinden, evlerimizde çalışan hizmetçilere kadar, hem de, henüz demokrasi rüyalarının görülmediği bir dönemde, herkesin sorumluluğunu en ince teferruatına kadar belirleyip ilan eden biricik hayat nizamıdır ve bu mevzuda ona rakib bir başka sistem göstermek de mümkün değildir.

İslam Peygamberi "devlet reisi mes'uldür" der, onun sorumluluğunu, sorumluluk sınırlarını, vazife ve mükellefiyetlerini bir bir sıralar.. kadın ve erkeğin mes'uliyetlerini hatırlatır ve ayrı ayrı sahalarda, her ikisine de belli sorumluluklar yükler.. bâbanın evlada, evladın bâbaya karşı mes' uliyetlerinden söz eder ve her iki tarafın da hak ve mükellefiyetlerine dikkat çeker.. hatta, bu mevzuda, dünyadaki gelişmeler nazar-ı itibara alınacak olursa, çok erken sayılabilecek bir dönemde, hizmetçi ve işçilerin hak ve mes'uliyetlerinden bahisler açarak, beşer tarihindeki içtimâî çalkantılardan çok önce sosyal bir probleme çözüm teklif eder.

İşte size, devlet reisi ve teb'anın karşılıklı haklarından -ki, çoğu Ahkâm-ı Sultaniyelerde beyan edilmiştir- evlad ve ana-bâba haklarına, ondan karı-koca ve işçi-işveren haklarına kadar, fıkıh kitaplarında, ahlak ve terbiye risalelerinde, içtimâiyat ve hukuk eserlerinde; oldukça hacimli birer yer işgal eden onca mes'elenin üç-beş kelime ile peygamberâne bir ifadesi daha...![53]

53– M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 1/286-287.

1716 ٢- وعن ابن مريم الأزدىّ رَضىَ اللهُ عَنْهُ قال: [دَخَلْتُ علَى مُعَاوِيَة رَضى اللهُ عنه فَقَالَ: مَا أنْعَمَنَا بِكَ أبَا فُلاَنٍ؟ قُلْتُ: حَدِيثٌ سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ سَمِعْتُهُ يَقُولُ: مَنْ وَلاَّهُ اللهُ شَيْئاً مِنْ أُمُورِ المُسْلِمِينَ، فَاحْتَجَبَ دُونَ حَاجَتِهِمْ وَخَلَّتِهِمْ وَفَقْرِهِمْ احْتَجَبَ اللهُ تَعَالى دُونَ حَاجَتِهِ وَخَلَّتِهِ وفَقْرِهِ يَوْمَ القِيَامَةِ. قَالَ: فَجَعَلَ مُعَاوِيَةُ رَجُلاً عَلَى حَوَائِجِ النَّاسِ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

« مَا أنْعَمَنَا بِكَ »: يريد ما أعمدك إلينا، وما جاء بك. قال الخطابى: وإنما يقال: ذلك لِمَنْ يُعْتَدّ بزيارته ويُفرح بلقائه.

2. (1716)- *İbnu Meryem el-Ezdî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Muâviye (radıyallâhu anh)'nin yanına girmiştim. Bana:

"Ey Ebû fülân, seni hangi rüzgâr attı?" diyerek (ziyaretimden memnuniyeti izhâr etti). Ben de: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan işitmiş olduğum şu hadisi, (size hatırlatmayı düşündüm)" dedim: "Allah kime Müslümanların işlerinden birşeyler tevdi eder, o da onların ihtiyaçlarına, isteklerine, darlıklarına perde olur (giderirse), kıyâmet gününde Allah da onun ihtiyaç, istek ve darlıklarına perde olur (giderir)."

Râvî der ki: "Bunun üzerine Hz. Muâviye (radıyallâhu anh) insanların ihtiyaçlarıyla ilgilenmek üzere bir adam tâyin etti." [Tirmizî, Ahkâm 6, (1332, 1333); Ebû Dâvud, Harâc 13, (2948).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, hangi mertebede olursa olsun me'muriyetle, halkın idâresinde bulunan kimselerin, insanlara yakınlık göstermesi, işlerini kolaylaştırıp, meşru hudud içerisinde yardımcı olması gereğine dikkat çekmektedir. Hadisin Tirmizî'de gelen vechi daha sarih:

"Amr İbnu Mürre, Hz. Muâviye (radıyallâhu anhümâ)'ye: "Ben, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: "Herhangi bir imam kapısını bir ihtiyaç ve istek sahibine, bir darda kalmışa örterse, kıyamet günü Allah da sema kapılarını onun ihtiyaç, istek ve darlığı karşısında kapatır" buyurduğunu işittim" dedi. Bunun üzerine Hz. Muâviye, insanların ihtiyaçlarıyla ilgilenmek üzere bir adam tâyin etti."

1717 ٣- وعن ابن عمرو بن العاص رَضىَ اللهُ عَنْهُما قال: [قَالَ النَّبىُّ ﷺ: إنَّ

الْمُقْسِطِينَ(١) عِنْدَاللّٰهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى مَنَابِرَ مِنْ نُورٍ عَنْ يَمِينِ الرَّحْمٰنِ، وَكِلْتَا يَدَيْهِ يَمِينٌ، الَّذِينَ يَعْدِلُونَ فِي حُكْمِهِمْ وَأَهْلِيهِمْ وَمَا وَلُوا]. أخرجه مسلم والنسائى.

3. (1717)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Adil olanlar, kıyamet günü, Allah'ın yanında, nurdan minberler üzerine Rahman'ın sağ cihetinde olmak üzere yerlerini alırlar. -Allah'ın her iki eli de sağdır- Onlar hükümlerinde, aileleri ile velâyeti altında bulunanlar hakkında hep adâleti gözetenlerdir." [Müslim, İmâret 18, (1827); Nesâî, Âdâb 1, (8, 221).]

AÇIKLAMA:

1- İslam dini adâlete çok önem verir. Mü'mine kendi aleyhinde bile olsa, anne-bâba gibi en yakınlarının aleyhinde bile olsa doğruluktan, adâletten ayrılmamayı emreder (Nisa 135). Çünkü içtimâî hayatın kıvamı, huzuru, terakkisi hep adâlete bağlıdır. Hatta er-Râhman sûresinde semâvatın bile adâletle ifade edilen hassas ölçülerle kıyamda ve nizamda olduğu belirtilmiştir.

2- Bu hadiste Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, dinin son derece ehemmiyet verdiği adâleti uygulayanların mükâfatını haber vermektedir. Allah'ın yanında nurdan, yüksek minberler... Ve bu, Rahman'ın sağında olacak... Cenab-ı Hakk'a olan yakınlığın ikinci sefer te'kid edilmesi ve Allah'ın Rahman sıfatıyla ifade edilmesi ayrı bir incelik ifade eder. Şöyle ki: Rahman, Cenab-ı Hakk'ı rızık veren, ihtiyaçları gideren yönüyle bize tanıttığına göre, Rahmân'a yakınlık, adil olanların Allah'tan daha çok lütfa, ikrama mazhar olacaklarını ifade eder.

3- Adâlete riâyet edenlere vaadedilen bu yüce makam bazı âlimlerce ve mesela *Kadı İyaz*'a göre hakikat de olabilir, mecaz da. Mecaz olma halinde cennetteki mertebenin yüceliğinden kinayedir. Fakat diğer bazılarına ve mesela şârih Nevevî'ye göre burada hakikat vardır, mecaz değil, "Onlar der, gerçekten nurdan minberler üzerinde olacaklardır, onların menzilleri de yüksektir."

4- *Allah'ın sağı* tâbiri Cenab-ı Hakk'a keyfiyet, şekil izafe etmeye sebep olmamalıdır. Allah hakkında "benzeri olmamak" لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ prensibi esastır. Kur'ân ve hadiste zaman zaman bu müteşâbih tâbirlere yer verilmiş olması, Allah'a keyfiyet izâfesi için değil, bazı gaybî ve yüce hakikatleri anlamamızda kolaylık içindir. Mamafih selef bu çeşit müteşâbih

(١) المقسط: هوالعادل. والقاسط: الجائر.

ifadelerle karşılaştıkça hiçbir te'vil yapmadan "mahiyeti hakkında bir şey söylemeksizin inanırız, ondan gerçek muradı Allah bilir" demişlerdir. Esasen hadiste Allah'a yemin, yani sağ el izafe edildikten sonra "Onun her iki eli de sağdır" denmiş olması, bu tâbirlerin beşerî örfde ifade ettiği uzuv mânasında kullanılmadığına bir tenbihtir.

Şunu da belirtelim ki, müteahhir ulemâ, bu müteşabih ifadeleri, duyulan ihtiyaç üzerine te'vile ve bazı açıklamalara kavuşturmuşlardır. Bilhassa kelamcılar bu hususta daha mukni, daha cesurdurlar. Arapça'da yemîn kelimesi, uğur, bereket mânalarına gelen yümn kelimesinden alınmadır ve örfen, makbul olan hayırlı ve iyi işler hep sağa nisbet edilmiştir. Bu durumdan hareket eden *Kadı İyaz* yemîn'den iyi hal ve yüksek mertebe kastedilmiş olabileceğini söylemiştir. (Allahu a'lem bi's-sevab.)

1718 ٤– وعن الحسن البصرىّ عن معقل بن يسارٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رسولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: مامِنْ عَبْدٍ يسترعِيه اللهُ رَعِيَّةً يموتُ يومَ يموتُ وَهُوَ غاشٌّ لِرَعِيَّتِهِ إلاَّ حَرَّمَ اللهُ عَلَيْه الجَنَّةَ]. أخرجه الشيخان.

وفي أخرى لمسلم عن الحسن البصرى: [أنَّ عَائذَ بنَ عَمْرٍو رَضِىَ اللهُ عَنْه، وكَانَ مِنْ أصْحَابِ رسولِ اللهِ ﷺ دَخَلَ عَلَى عُبَيْدِ اللهِ بنِ زيادٍ فَقَالَ: أىْ بُنَىَّ إنِّى سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: إنَّ شَرَّ الرِّعَاءِ الحُطَمَةُ(١)، فإيَّاكَ أنْ تَكُونَ مِنْهُمْ، فَقَالَ: اجْلِسْ إنَّمَا أنْتَ مِنْ نُخَالَةِ أصْحَابِ رسولِ اللهِ ﷺ فقَالَ: وَهَلْ كَانَ لَهُمْ نُخَالَةٌ؟ إنَّمَا النُّخَالَةُ بَعْدَهُمْ وفي غَيْرِهِمْ].

4. (1718)- *Hasan el-Basrî, Ma'kıl İbnu Yesâr* (radıyallâhu anh)'dan naklediyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim, demişti ki: *"Allah bir kimseyi başkaları üzerine çoban yapmış, o da idaresi altındakilere hile yapmış olarak ölmüş ise, Allah ona cennetini kesinlikle haram eder."*
[Buhârî, Ahkâm 8, Müslim, İman 227, (142); İmâret 21, (142).]

Müslim'in Hasan Basrî'den kaydettiği diğer bir rivâyet şöyledir:

"Âiz İbnu Amr (radıyallâhu anh), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesse-*

(١) قال في النهاية: هو العنيف برعاية الإبل في السوق والإيراد والإصدار، ويلقى بعضها على بعض ويعسفها ضربه.

lâm)'ın Ashâb-ı Güzin'inden biri idi. Ubeydillah İbnu Ziyad'ın yanına girdi ve hemen ona: "Ey oğulcuğum, ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Çobanların en kötüsü hutame denen merhametsiz deve sürücüsüdür, sakın onlardan olma"* dediğini işittim" dedi. Ubeydullah: "Otur, sen muhakkak ki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabının kepeğindensin" deyince: "Onların kepeği var mıydı? Kepek onlardan sonra ve onların dışındakiler arasında zuhur etti" diye cevap verdi."

AÇIKLAMA:

1- *Ubeydullah İbnu Ziyâd, Hz. Muâviye*'nin hilafeti sırasında Basra emîri idi.

2- Birinci rivâyette raiyyete hile yapmak, ikinci rivâyette raiyyete merhametsiz davranmak kötülenmektedir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* âmir durumda olanları hileden de merhametsizlikten de menetmektedir.

Âlimler burada yasaklanan *hile* için şöyle derler: "Bu, âmirin raiyyetin malını almak, kanını dökmek veya ırzını lekelemek veya haklarını engellemek, dinî ve dünyevî meselelerden öğretmesi vacib olan şeylerin öğretilmesini terketmek, aralarında hududun ikâmesini, müfsidlerin cezalandırılmasını ihmal etmek, halka göstermesi gereken himâyeyi terketmek gibi zulüm kelimesiyle ifade edilebilecek davranışlarıyla hasıl olur."

3- *Müslim*'de kaydedilen rivâyette tasrih edildiği üzere Basra Valisi *Ubeydillah'a*, yüce sahabi Âiz İbnu Amr (radıyallâhu anh)'ın nasihati ağır gelmiş, enesine dokunmuş olacak ki, hiç de hoş olmayan bir tavır izhar etmiş, istihfaf etmek istemiştir. Ancak, Âiz (radıyallâhu anh) son derece olgun bir davranışla Ashab'ta kepek olmayıp, hepsinin seçkin kimseler olduğunu, hafiflerin Ashap'tan sonraki nesil içerisinden çıktığını ifade etmiştir. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat uleması, Ashab arasında hiçbir tefrike yer vermeksizin, hepsinin güvenilir, sıdk ve diyanet sahibi mümtaz kimseler olduğunda ittifak ederler. Hz. Âiz de bunu ifade etmiş olmaktadır.

1719 ٥ـ وعن عدىّ بن عميرة الكندى رَضِىَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : مَنِ اسْتَعْمَلْنَاهُ عَلَى عَمَلٍ فَكَتَمَنَا مخيطاً ، فما فَوْقَهُ كَانَ غُلُولاً يَأتِى بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، فقام إلَيْهِ رَجُلٌ مِنَ الأنْصَارِ فقَالَ: اقْبَلْ عَنِّى عَمَلَكَ يا رَسُولَ اللهِ. قَالَ: وَمَالَكَ؟ قَالَ: سَمِعْتُكَ تَقُولُ كَذَا وَكَذَا. قَالَ: وَأنَا أقُولُهُ الآنَ: مَنِ اسْتَعْمَلْنَاهُ مِنْكُمْ عَلَى عَمَلٍ

فَلْيَجِئْ بِقَلِيلِهِ وَكَثِيرِهِ، فَمَا أُوتِيَ مِنْهُ أَخَذَ، وَمَا نُهِيَ عَنْهُ انْتَهَى]. أخرجه مسلم.

5. (1719)- *Adiyy İbnu Amîre el-Kindî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir işe me'mur tayin ettiğimiz kimse, bizden bir iğne veya ondan daha küçük bir şeyi gizlemiş olsa, bu bir hiyanettir (gulûl), kıyamet günü onu getirecektir."

Bunun üzerine, Ensar'dan bir zat kalkarak:

"Ey Allah'ın Resûlü! Vazifeyi benden geri al!" dedi. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Sana ne oldu?" diye sordu:

"Senin (az önce şunu şunu) söylediğini işittim ya!" deyince Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Ben onu şu anda tekrar ediyorum: "Kimi memur tayin edersek az veya çok ne varsa bize getirsin. Ondan kendisine ne verilirse alır, ne yasaklanırsa onu terkeder." [Müslim, İmâret 30, (1833).]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadiste devlet adına vergi toplayan memurun takip edeceği edebi açıklıyor: Memurluk gereği kendisine her ne verilmişse onu getirip hazineye teslim etmelidir. Az veya çok, hiçbir şeyi şu veya bu mülâhaza ile temellük edip, kendine ayırmamalıdır.

2- *Hiyânet* diye çevirdiğimiz kelimenin aslı gulül'dür. Gulül, esas itibariyle ganimet malından yapılan çalma için kullanılır. Ancak, gerek mahiyet ve gerekse uhrevî mes'uliyetleri yönüyle benzediği için Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* her iki davranışı da gulülle ifade etmiştir.

3- Kıyamet günü, kişinin çaldığı şeyi getirmesi, onun mahşer yerinde hesap vermek üzere toplanan insanların içinde rezil-rüsvây edilmesi içindir. Bu ifade memurları dürüstlüğe teşvik etmeye, hiyanetten caydırmaya, ne kadar değersiz olursa olsun devlet malına karşı saygıyı ikame etmeye yöneliktir.

4- *Münâvî,* hitâbın Müslümanlara olduğunu, çünkü beytü'l-male ait emvâlle ilgili bir hizmete kâfirin memur olarak tayin edilmesinin şer'an yasak olduğunu belirtir.

5- Adamın vazifeden istifası, memurluğun hakkını yerine getiremeyip, vebâle düşmekten korktuğu içindir.

1720 ٦– وعن أبى سعيد رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: أَحَبُّ النَّاسِ إلى الله تعالى يومَ القِيَامَةِ وَأَدْنَاهُمْ منهُ مَجْلِساً إمَامٌ عَادِلٌ، وَأَبْغَضُ النَّاسِ إلى الله يومَ القِيَامَةِ، وَأَبْعَدُهُمْ منهُ مَجْلِساً إمَامٌ جَائِرٌ]. أخرجه الترمذى.

6. (1720)- *Ebû Said* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kıyamet günü, insanların Allah'a en sevgili ve mekân olarak en yakın olanı, âdil imamdır. Kıyamet günü, insanların Allah'a en menfuru O'ndan mekân olarak en uzak olanı da zâlim sultandır." [Tirmizî, Ahkâm 4, (1329).]

DÖRDÜNCÜ FASIL

EMÎR OLMANIN KÖTÜLÜĞÜ

Umumî Açıklama:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, insanlar üzerine âmir olmayı, bir başka ifade ile me'murluğa talib olmayı tavsiye etmez. Şüphesiz bunun çeşitli sebepleri vardır:

★ Her şeyden önce memurluk muhâtaralı bir meslektir, pek çok sorumluluklar araya giriyor, kul hakkı araya giriyor, adaletli olmak gibi, mânen son derece ciddi ve tehlikeli mes'uliyetler araya giriyor. Üstelik, mesleğin tabiatı icabı, bîtaraflığı, adâletli olmayı önleyen sebepler çok ve galip...

★ Me'murun çoğalması devlete iktisadî bir kısım problemler getirmektedir: İstihsal azalması devlet imkanlarının memurlara ayrılarak prodüktif ve kalkınmaya yönelik yatırımların ihmâli vs...

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in aslî geçim kaynaklarını ticaret, zanaat, zîraat diye tesbit ederken me'murluğu zikretmemiş olması da mânidardır. Durum böyle iken bugün insanların devlet kapısında me'mur olmaya koşmaları İslâmî bir esprinin ifadesi değildir. Sünnetin rağmına, çeşitli zorlamalarla yapılan tâyinler sebebiyle bir kişinin yapacağı bir işe çok sayıda insan memur olarak konmakta, bu durum insanlarımızı tembelleştirdiği gibi istihsal azmini, çalışma şevkini de kırmakta, tembelliği milletimize ikinci bir tabiat haline getirmektedir.

★ Memurluğa talib olmak, liyâkatsizlerin iş başına geçmeleri gibi bir başka mahzur daha getirmektedir.

Müteakip hadislerde, bu meseleye Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın nasıl eğildiğini, bir kısım tâliblere, açık bir üslubla: *"Sen memurluğa layık değilsin"* dediğini göreceğiz.

1721 ١ – عن المِقْدَام بن معد يكرب رَضِىَ اللهُ عَنْه قال: [ضَرَبَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مَنْكِبِى وَقالَ: أفْلَحْتَ يَا قُدَيْمُ(١) إنْ مُتَّ وَلَمْ تَكُنْ أمِيراً، وَلاَ كَاتِباً، وَلاَ عَرِيفاً](٢) أخرجه أبو داود.

1. (1721)- *Mikdâm İbnu Ma'dikerib* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* omuzuma vurdu ve:

"Ey Kudeym (Mikdamcık)! Emîr, kâtip, ârif olmadan ölürsen kurtuluşa erdin demektir!" dedi." [Ebû Dâvud, Harâc 5, (2933).]

AÇIKLAMA:

1- *Kudeym,* Mikdam'ın ism-i tasgiridir, Mikdamcık demektir. Bu tasgir, terhim yani sevgi ifade eder.

2- *Kâtip* ve ârif, emîrin yardımcısıdır. Ârif, halk hakkında bilgi edinir, bu bilgileri emîre aktarır. *Aliyyu'l-Kârî,* buradan: "Halkın tanıdığı, meşhur bir kimse olma" mânasını da anlar. Ve der ki: "Hadis, böylece hamul'ün (bilinmemezlik) rahat, şöhretin âfet olduğuna işaret etmiş olmaktadır."

Ancak, asıl mâna önceki mânadır, yani uzaktan yakından memurluğa talib olmamak tavsiye edilmektedir.

1722 ٢– وعن أبى ذرّ رَضِىَ اللهُ عَنْه قال: [قُلْتُ يارَسُولَ اللهِ: ألاَ تَسْتَعْمِلُنِى، فَضَرَبَ بِيَدِهِ عَلى مَنْكِبِي، ثُمَّ قَالَ يا أبَا ذَرٍّ: إنَّكَ ضَعِيفٌ، وَإنَّهَا أمَانَةٌ، وَإنَّهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ خِزْيٌ وَنَدَامَةٌ، إلاَّ مَنْ أخَذَهَا بِحَقِّهَا، وَأدَّى الَّذِى عَلَيْهِ فِيهَا]. أخرجه مسلم، وأبو داود.

ولأبى داود في أخرى: [يَا أبَا ذَرٍّ: إنِّى أرَاكَ ضَعِيفاً، وَإنِّى أُحِبُّ لَكَ مَا أُحِبُّ لِنَفْسِى لاَ تَأمَّرَنَّ عَلَى اثْنَيْنِ، وَلاَ تَوَلَّيَنَّ مَالَ يَتِيمٍ].

وله في أخرى قال: [قالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ الْعِرَافَةَ حَقٌّ، وَلاَ بُدَّ لِلنَّاسِ مِنْ عُرَفَاءَ، وَلكِنَّ الْعُرَفَاءَ فِي النَّارِ].

---

(١) تصغير مقدام: بحذف الزوائد، وهو تصغير ترخيم.

(٢) هو القيم بأمور الجماعة من الناس: يلي أمرهم، ويقوم بسياستهم، ويتعرف الأمير منه أحوالهم.

2. (1722)- *Ebû Zerr* (radıyallâhu anh) anlatıyor:

"Ey Allah'ın Resûlü! dedim, beni memur ta'yin etmez misin?"

Bu sözüm üzerine, elini omuzuma vurdu ve sonra da:

"Ey Ebû Zerr, sen zayıfsın, memurluk ise bir emanettir. (Hakkını veremediğin taktirde) kıyamet günü rüsvaylık ve pişmanlıktır. Ancak kim onu hakederek alır ve onun sebebiyle üzerine düşen vazifeleri eksiksiz edâ ederse o hâriç" buyurdu." [Müslim,, İmâret 17, (1826); Ebû Dâvud, Vesâyâ 4, (2868); Nesâî, Vesâya 10, (6, 255).]

Ebû Dâvud'un diğer bir rivâyetinde şöyle gelmiştir: "Ey Ebû Zerr, ben seni zayıf görüyorum. Ben kendim için istediğimi senin için de isterim. Sakın iki kişi üzerine âmir olma, yetim malına da velilik yapma."

Yine *Ebû Dâvud*'un bir diğer rivâyeti (Harâc 5, (2934) şöyle: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: *"Âriflik haktır, halka âriflik gereklidir, ancak ârifler ateştedir."*

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, memurluk meselesinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tavrını göstermektedir. O'na göre memurluk:

★ Sorumlulukları olan bir vazifedir, emanettir.

★ Herkes onun hakkını veremez.

★ Hakkını veremeyenleri âhirette rüsvaylık ve pişmanlık beklemektedir.

★ Zayıf (liyakatsiz) olanlara memurluk verilmemelidir.

★ Memurluğun hakkını ödeyen endişe etmemelidir.

★ Me'murluk istenmemelidir.

2- Hadiste *zayıflık* kelimesiyle ifade edilen durumun yetersizlik, liyakatsizlik olduğu söylenebilir. Alınacak vazifeye, tâlib olunacak mevkiye göre zayıflığın muhtevası değişebilir.

3- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın âriflik (ırâfe hakkındaki beyanı da dikkat çekicidir. Hem hak olduğu belirtiliyor, hem de bu işi yürütenlerin yani âriflerin ateşte olduğu ifade ediliyor. Burada bir tenâkuz söz konusu olmamalıdır. Zîra, emîrle halk arasında köprü olacak yani halkın meselelerini emîre sunacak, emîr adına halk için hizmet verecek, işleri yürütecek kimselere ihtiyaç var. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hizmetin gerekliliğini belirtmiş. Ancak bu işleri yürü-

tenlerin, çoğu durumda adaletle, hakkaniyetle iş yapmadıklarını, bir kısım suistimallere yer vermek sûretiyle vebal altına girdiklerini de beyân etmiştir. *"Ârifler ateştedir"* cümlesini, önceki hadiste gelen *"...onun (memurluğun) sebebiyle üzerine düşen vazifeleri eksiksiz eda ederse o hâriç"* istisnasıyla kayıtlamak gerekir. İfadenin mutlak gelişi, çoğunluğun suistimale yer vermesinden olduğu gibi, terhibde tağliz maksadından olabilir.

1723 ٣– وعن عبدالرحمن بن سمرة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَا عَبْدَالرَّحمنِ: لاَ تَسْأَلِ الإمَارَةَ، فَإنَّكَ إنْ أُوتِيتَهَا عَنْ مَسْأَلَةٍ وُكِلْتَ إلَيْهَا، وَإنْ أُعْطِيتَهَا عَنْ غَيْرِ مَسْأَلَةٍ أُعِنْتَ عَلَيْهَا، وَإذَا حَلَفْتَ عَلَى يَمِينٍ فَرَأَيْتَ غَيْرَهَا خَيْراً مِنْهَا فَأْتِ الَّذِى هُوَ خَيْرٌ، وَكَفِّرْ عَنْ يَمِينِكَ]. أخرجه الخمسة.

3. (1723)- *Abdurrahman İbnu Semüre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ey Abdurrahman! Emîrlik isteme. Eğer senin talebin üzerine sana emîrlik verilirse, istediğin şeyin sorumluluğu sana yüklenir. Eğer sen talibi olmadan sana emîrlik verilirse, o işte yardım görürsün. Bir iş için yemin eder, sonra da aksini yapmakta hayır görürsen, daha hayırlı gördüğün ne ise onu yap, ettiğin yemin için de kefârette bulun." [Buhârî, Ahkâm 5, 6, Eymân 1; Müslim, İmâret 19, (1652); Ebû Dâvud, Harâc 2, (2929); Tirmizî, Nüzûr 5, (1529); Nesâî, Adâbu'l-Kudat 5, (8, 225).]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in emîrlik taleb etmemeyi tavsiye ettiği hadislerden biri de budur. Bu hadiste, talebin bir mahzuru belirtiliyor: "İşiyle yalnız bırakılmak, üst makamların desteğine mazhar olmamak. İbnu Hacer der ki: "Hadisin mânası şudur: "Kim emîrliğe talib olur ve kendisine de verilirse, hırsı sebebiyle, kendisine yardım edilmez. Bu hadisten, "hükümle ilgili bir vazife taleb etmenin mekruh olduğu" neticesi çıkarılır, emîrliğe keza, kisbe vs. memuriyetler de girer. Keza hadis, bu meselede hırs gösterenlerin yardımdan mahrum kalacaklarını da ifade eder."

2- Hadiste, tamamen başka bir konuya giren ikinci bir kısım daha var: Bir işi yapacağım diye yemin ettikten sonra bunun mahzurlu olacağını gören kimsenin durumu. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*

"yeminimi yerine getirmem lazım" gerekçesiyle mahzurlu görülen işi yapmakta ısrar edilmemesini tavsiye ediyor. Müslüman, şeriatın ve aklın gösterdiği şer şeyi yapmada ısrar etmemelidir. Yemin bile etmiş olsa... Zîra, dinimiz yeminin tutulmaması halinde kefaret ödemek sûretiyle, onun günahından kurtulma çaresi getirmiştir. Bu mesele, sâdece hadisle değil, âyet-i kerime ile de takrir edilmiştir: **"Allah yeminlerinizin kefaretle çözülmesini size farz (meşru) kılmıştır..."** (Tahrim 2).

1724 ٤ – وعن أبى موسى رَضِىَ اللهُ عنه قال: [دَخَلْتُ عَلَى النَّبىِّ ﷺ أنَا وَرَجُلاَنِ مِنْ بَنِى عَمِّى، فَقَالَ أحَدُهُمَا يَارسُولَ اللهِ: أمِّرْنَا عَلَى بَعْضِ مَا وَلاَّكَ اللهُ تَعَالَى، وَقَالَ الآخَرُ: مِثْلَ ذلِكَ، فَقَالَ: إنَّا وَاللهِ لاَ نُوَلِّى هذَا الْعَمَلَ أحَداً سَألَهُ أوْ أحَداً حَرَصَ عَلَيْهِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

4. (1724)- *Ebû Musa* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Yanımda amcamın evlatlarından iki kişi daha olduğu halde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın huzuruna girdim. Yanımdakilerden biri:

"Ey Allah'ın Resûlü! Allah'ın sana tevdi ettiği işlerden bazıları üzerine bizi emîr tayin et" dedi. Diğeri de aynı talepde bulundu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın onlara cevabı şu oldu:

"Biz, -Allah'a kasem olsun- bu işe, onu taleb eden veya ona hırs gösteren hiç kimseyi tayin etmeyiz!" [Buhârî, Ahkâm 7, 12, İcâre 8, İstitâbe 2; Müslim, İmâret 7, (1733); Ebû Dâvud, Harâc 2, (2930); Nesâî, Adâbu'l-Kudât 4, (8, 224).]

AÇIKLAMA:

1- Bâbın bu son rivâyeti de emîrlik talebini reddeden hadislerden biridir. Aslında hadis kitaplarında bunun başka örnekleri de var. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu talepleri bazan daha değişik daha mülâyim bir üslubla reddettiği de olmuştur.

Buhârî'nin bildirdiğine göre, Ensâr'dan birinin: "Ey Allah'ın Resûlü, falancayı me'mur tayin ettiğin gibi beni de tâyin etmez misin?" şeklindeki müracaatına şu cevabı vermiştir:

"Benden sonra (maddî menfaatlerde kendilerini öne alan ümerâdan vaki) bencillikler göreceksiniz. O zaman, âhirette havz-ı kevserin başında bana kavuşuncaya kadar sabredin."

Ebû Dâvud'un bir rivâyetinde, benzer talepde bulunanlardan bazıları, arkadan özür diletecek olan şu sert cevabı alır:

"Benim nazarımda hıyanette en ileri olanınız iş taleb edeninizdir..."

2- Memurluk Talebi Ne Zaman Meşru Olur?

Kaydedilen rivâyetlerin hepsi memurluk talebini reddetmekte ise de, bunun aksini te'yid eden nassî örnekler de var. Her şeyden önce Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Yusuf örneği var. Mısır kraliyet sarayında hazine işlerine talib olmuştur. قَالَ اجْعَلْنِى عَلَى خَزَائِنِ الْاَرْضِ اِنِّى حَفِيظٌ عَلِيمٌ **"Yusuf: "Beni memleketin hazinelerine memur et. Çünkü ben korumasını ve yönetmesini bilirim" dedi."** (Yusuf 55).

Kezâ *Ebû Dâvud*'da gelen bir hadis de şöyle: *"Kim Müslümanların kazâ (hâkimlik) işlerini taleb eder, ona nail olur, sonra da verdiği adilâne hükümler, adilâne olmayanlara galebe çalarsa cenneti hak eder, kimin de adilâne olmayan hükümleri galebe çalarsa cehennemi boylar."*

İbnu Hacer, kadılık talebi hususunda bu rivâyette görülen ruhsatla, önceki rivâyetlerde ifade edilen memurluk talebi yasağı arasında teâruzu şöyle te'lif eder: "Talebi sebebiyle kendisine yardım edilmeme durumu, kadılığı elde ettiği takdirde adâletle hükmetmesine mani değildir. Veya birindeki taleb kasda, diğerindeki de tâyine hamledilir. Nitekim, *Ebû Musa* hadisinde: -ki sadedinde olduğumuz hadistir- "Biz hırs gösteren kimseyi tayin etmeyiz" demiş, bunun mukabilini de "yardım"la ifade etmiştir. Bu durumda, eğer işi hususunda Allah'tan yardım olmazsa, bu işe o kimse yeterli değil demektir, talebine müsbet cevap verilmemesi gerekir. Şurası açıktır ki, her memuriyette bir kısım meşakkatler vardır. Öyle ise kim Allah'tan yardıma mazhar değilse, girdiği işte büyük bir vartaya (telafisi olmayan zarara) düşer, dünyası da âhireti de hüsrana uğrar. Şu halde aklı olan kimse, asla taleb peşine düşmez. Ancak yeterli ise ve talebi olmadan kendisine verildi ise bu durumda *Sâdıku'l-Va'di'l-Emin* olan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yardım vaadetmiştir. Böylesi bir memuriyette fazilet olduğu izahtan varestedir."

Şu halde yasak liyakatta düğümlenmektedir. Bir işe layık olmadan o iş taleb edilmemelidir, mü'min, bunun mes'uliyetini düşünerek taleb etmemelidir. Tâyine yetkili kimseler de lâyık olanı aramalıdır.

Bu mesele ile ilgili olarak *İmam Nevevî*'nin açıklaması da konuya zenginlik getirecek mahiyettedir. Bazı iktibasları aynen kaydetmeyi –mevzuun ehemmiyeti sebebiyle- faydalı buluyoruz:

"Bu hadis, memuriyetten kaçınmak hususunda büyük bir delildir. Memuriyetten kaçmak, bilhassa onun gerektirdiği vazifeleri yerine getir-

mekten âciz olan kimseler için şarttır. Hadiste mevzubahis edilen rüsvaylık ve pişmanlık ise, memuriyete ehil ve layık olmayan veya lâyık olsa bile, icraatı sırasında adalete riâyet etmeyen kimselerle alâkalıdır. Allah onları kıyamet günü rüsvay edecektir.

Fakat şurası muhakak ki, memuriyette her şeye rağmen büyük bir tehlike vardır ve bu sebeple Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ondan sakındırdı, âlimler sakındırdı ve hatta seleften pekçok kimse, birçok sıkıntıları göze alma pahasına memuriyet almadılar."

Memuriyet almamak için hapsi, kırbaçlanmayı ve sonunda ölmeyi bile göze alanların başında *İmam-ı Âzam Ebû Hanife* (rahimehullah)'nin geldiğini yeri gelmişken kaydediyoruz.

BEŞİNCİ FASIL

İMAM VE EMÎRE İTAATİN VACİB OLUŞU

1725 ١ – عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَـالَ: [قَـالَ رسـولُ اللهِ ﷺ: اسْمَعُوا وَأَطِيعُوا، وَإِنْ اسْتُعْمِلَ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ حَبَشِيٌّ كَأَنَّ رَأْسَهُ زَبِيبَةٌ مَا أَقَامَ فِيكُمْ كِتَابَ اللهِ تَعَالَى]. أخرجه البخارى.

جعل «الزَّبِيبَةَ» مثلا في سواد رأس الأسود، وجعودة شعره.

1. (1725)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Dinleyin ve itaat edin! Hattâ, üstünüze, başı kuru üzüm danesi gibi siyah Habeşli bir köle bile tayin edilmiş olsa, aranızda Kitabullah'ı tatbik ettikçe... (itaatten ayrılmayın)." [Buhârî, Ahkâm 4, Ezân 54, 56.]

AÇIKLAMA:

1- *İmama* itaat etme gereğini ifade eden mühim hadislerden biridir. Bu mevzuda pekçok hadis varid olmuştur. Bir kısmı, müteakiben bu bâbta görülecektir.

2- Bazı âlimler, burada kendisine itaat emredilen köle herhangi bir memur mu, yoksa devlet başkanı da olabilir mi? diye incelemişlerdir. Öncelikle, *devlet başkanı tarafından tayin edilen herhangi bir memurun kastedildiği belirtilir.* Çünkü, İslâm ulemâsı, kölenin devlet başkanı olamayacağında icma etmiştir. Bununla beraber yine de demişlerdir ki: "Bu normal şartların kaidesidir, ihtiyarî olduğu takdirde başa köle getirilmez. Fakat, bir köle zorla, kuvvetle başa geçecek olursa, çıkacak fitneyi önlemek için, masiyet emretmediği müddetçe ona da itaat gerekir."

Hadisle ilgili olarak Hattâbî'nin getirdiği mülâhaza biraz daha

farklı: "Bazan hiç olmayacak şey, olmuş gibi misal verilebilir. Bu hadis dahi böyle bir temsilde bulunmaktadır. Şer'an ölenin bu işe seçilmesi caiz olmasa da, itaat etme emrinde mübâlağa maksadıyla, Habeşli köleye itaat zikredilmiştir."

3- Habeşlinin başının kuru üzüme teşbihi, başının küçüklüğü ve saçlarının siyahlığı sebebiyledir. Bu, hakaret, suret çirkinliği ve itibarsızlığa bir temsildir.

1726 ٢– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللّٰه ﷺ: مَنْ أطَاعَنِى فَقَدْ أطَاعَ اللّٰه، وَمَنْ عَصَانِى فَقَدْ عَصَى اللّٰه، ومَنْ يُطِعِ الأمير فَقَدْ أطَاعَنِى، ومَنْ يَعْصِ الأمِيرَ فَقَدْ عَصَانِى]. أخرجه الشيخان والنسائى.

2. (1726)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim bana itaat etmişse mutlaka Allah'a itaat etmiştir. Kim de bana isyan etmiş ise, mutlaka Allah'a isyan etmiştir. Kim emîre itaat ederse mutlaka bana itaat etmiş olur. Kim de emîre isyan ederse mutlaka bana isyan etmiş olur." [Buhârî, Ahkâm 1, Cihad 109; Müslim, İmaret 33, (1853); Nesâî, Bey'at 27, (7, 154).]

AÇIKLAMA:

1- Baştaki ilk cümle mâna itibariyle Kur'an'dan muktebes gibidir. Zîra âyet-i kerimede: **"Kim Resûl'e itaat ederse mutlaka Allah'a itaat etmiştir"** (Nisa 80) buyurulmaktadır. Bu ilk cümle şöyle de te'vil edilebilir: "Kim bana itaat ederse mutlaka Allah'a itaat etmiş olur. Çünkü ben, Allah'ın emrettiğinden aşka bir emirde bulunmam, öyle ise, kim kendisine emrettiğim şeyi yaparsa, onu emretmemi bana emreden *Zât-ı Zülcelâl*'e itaat etmiş olur."

Mânanın şöyle olması da mümkündür: Madem ki Allah bana itaat etmeyi emretti, öyle ise kim bana itaat ederse, Allah'ın bana itaat etmesi için kendisine yaptığı emre itaat etmiş olur.

Masiyetle ilgili yasak emrine uyma hususunda da aynı şeyler söylenebilir.

2- *İtaate* gelince, o, "emredilen şeyi yapmak, yasaklanan şeyi de terketmektir." İsyan da bunun hilafıdır.

1727 ٣– وعن ابن عمر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [قال رسولُ اللّٰه ﷺ: عَلَى المَرْءِ المُسْلِمِ

السَّمْعُ وَالطَّاعَةُ فِيمَا أَحَبَّ وَكَرِهَ إِلاَّ أَنْ يُؤمَرَ بِمَعْصِيَةٍ، فَإِنْ أُمِرَ بِمَعْصِيَةٍ فَلاَ سَمْعَ وَلاَ طَاعَةَ]. أخرجه الخمسة.

3. (1727), Hz. İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Müslüman kişiye, hoşuna giden veya gitmeyen her hususta itaat etmesi gerekir. Ancak, masiyet (Allah'a isyan) emredilmişse o hariç, eğer masiyet emredilmişse, dinlemek de yok, itaat de yok." [Buhârî, Ahkâm 4, Cihad 108; Müslim, İmâret 38, (1839); Tirmizî, Cihad 29, (1708); Ebû Dâvud, Cihad 86, (2626); Nesâî, Bey'at 34, (7, 160).]

AÇIKLAMA:

1- Emîre itaat sadece hoşa giden şeylerde değildir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, yeni Müslüman olanlarla biat akdi yaparken çoğunlukla şu şartı koşmuştur: *"Güçlülük halinde de zayıflık halinde de, zorluk halinde de, kolaylık halinde de, haksızlığa uğrama halinde de... dinleyip itaat etmek..."*

Emîrde görülen hoşlanılmayan şeyler, ondan maruz kalınan haksızlık ve zulümler, ona olan itaat vazifesini kaldırmıyor, isyan hakkı getirmiyor. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* böyle nâhoş durumlarda da sabır emrediyor:

مَنْ كَرِهَ مِنْ اميرِهِ شيْئاً فليصبِرْ فإنَّهُ مَنْ خرجَ مِنَ السُّلْطَانِ شبراً ماتَ ميتةً جاهليَّةً

"Kim emîrinden hoşlanmadığı bir şeyle karşılaşırsa sabretsin, zîra kim sultandan bir karış uzaklaşır ve ölürse cahiliye ölümü ile ölmüş olur."

2- İmam masiyet emredecek olursa itaat hakkını kaybeder. Demek ki zulme maruz kalmakla, masiyet emrine maruz kalmak farklı şeyler. Masiyet dinen günah olan, Allah'a isyan mânası taşıyan fiildir, namazı terketmek, içki içmek, kumar oynamak birer masiyettir. Şu halde imam bu nevi emirlerde bulunursa bu emirlere itaat edilmez.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın koyduğu kaide şudur:

لاَ طَاعَةَ فِي مَعْصِيَةِ اللّٰهِ "Allah'a isyanda kula itaat yoktur."

Bu mâna, hadislerde farklı ifadelerle te'kid edilmiştir.

لاَ طَاعَةَ لِمَنْ لَمْ يُطِعِ اللّٰهَ "Allah'a itaat etmeyene itaat yoktur."

لاَ طَاعَةَ لِمَنْ عَصَى اللّٰهَ تَعالى "Allah'a isyan edene itaat yoktur."

Ulemâ, küfre düşen imamın mün'azil olduğunda, bu durumda bütün Müslümanlara, isyan etmenin vacib olduğunda icma etmiştir. *İbnu Hacer,* hükmü şöyle bağlar: "İsyana gücü yetene sevap vardır. Müdahene eden günahkâr olur. Aciz kalana da oradan hicret gerekir."

1728 ٤– وعن عمر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قالَ رسولُ اللّٰهِ ﷺ : ألاَ أُخبِرُكُمْ بخيارِ أُمَرائِكُمْ وشِرارِهِـــمْ؟ خيارُهُمُ الَّذيـــنَ تُحِبُّونَهُمْ ويُحِبُّونَكُمْ، وتَدْعُونَ لَهُمْ ويدعُونَ لَكُمْ، وَشِرارُ أُمَـــرائِكُمْ الَّذِينَ تُبْغِضُونَهُمْ ويُبْغِضُونَكُمْ، وتَلْعَنُونَهُمْ ويَلْعَنُونَكُمْ]. أخـرجـه الترمذى.

4. (1728)- *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Size emîrlerinizin en hayırlıları kimlerdir, en şerirleri kimlerdir haber vereyim mi? Onların en hayırlıları sizlerin sevgisine mazhar olanlar, sizleri sevenlerdir; lehlerinde hayırla dua edersiniz, onlar da size hayır dua ederler. Ümerânızın şerirleri de sizin buğzettiklerinizdir, onlar da size buğzederler, siz onlara lânet edersiniz, onlar da size lânet ederler."
[Tirmizî, Fiten 77, (2265).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, idarecilerle halk arasındaki münasebetleri tanzime yöneliktir. Karşılıklı sevgi ve güvenin esas olması tavsiye edilmektedir. Bu hadisi bilen amir, halk tarafından sevilmiyorsa veya halkını sevmiyorsa, birbirlerine lanet okuyorlarsa, arada bir kopukluk var demektir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu noktada suçu idareciye yüklüyor: "En şerli, ön kötü amiriniz, tarafınızdan sevilmeyen, sizi sevmeyendir..." Öyle ise hayırlı bir amir olmak istiyorsa -ki mü'min, hayırlı olmayı aramak zorundadır- kendini sevdirmenin, halkını sevmenin yollarını arayacaktır.

Şu halde hadis amirlere, idarecilere halkın gönlünü, duasını almak sûretiyle "hayırlı kişi" olmak için çalışmak zorunda olduğunu gösteriyor.

1729 ٥– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قالَ رسولُ اللّٰهِ ﷺ : مَنْ خَرَجَ عَنِ الطَّاعَةِ، وَفارَقَ الجَماعَةَ فَماتَ ماتَ مِيتَةً جاهِلِيَّةً]. أخرجه الشيخان.

وفي رواية عن أبى هريرة رضى الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: مَنْ خرج عن الطّاعة، وفارق الجماعة فمات مات ميتةً جاهليّةً، ومن قاتل تحت راية عميّة(١) يغضب لعصبة(٢)، أو يدعو إلى عصبةٍ، أو ينصر عصبةً، فقتل فقتلةٌ جاهليّةٌ، ومن خرج على أُمّتى يضرب برّها وفاجرها لا يتحاشى من مؤمنها ولا يفى بعهد ذى عهدها، فليس منّى ولست منه]. أخرجه مسلم والنسائى.

5. (1729)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim itaatten dışarı çıkar ve cemaatten ayrılır ve bu halde ölürse, cahiliye ölümü ile ölür." [Buhârî, Ahkâm 4; Müslim, İmâret 53, (1848); Nesâî, Tahrim 28, (7, 123); İbnu Mace, Fiten 7, (3948).]

Ebû Hüreyre'nin bir rivâyetinde şöyle gelmiştir: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim itaatten çıkar, cematten ayrılır (ve bu halde ölürse) cahiliye ölümü ile ölmüş olur. Kim de körükörüne çekilmiş (ummiyye) bir bayrak altında savaşır, asabiyet (ırkçılık) için gadablanır veya asabiyete çağırır veya asabiyete yardım eder, bu esnada da öldürülürse bu ölüm de cahiliye ölümüdür. Kim ümmetimin üzerine gelip iyi olana da, kötü olana da ayırım yapmadan vurur, mü'min olanlarına hurmet tanımaz, ahid sahibine verdiği sözü de yerine getirmezse o benden değildir, ben de ondan değilim." [Müslim, İmâret 53, (1848); Nesâî, Tahrim 28, (7, 123); İbnu Mâce, Fiten 7, (3948).]

AÇIKLAMA:

Son iki hadiste, cemaat, asabiyyet, ummiyye bayrak gibi, bilhassa zamanımızda Müslümanların iyice bilmeleri zaruret halini almış bazı tâbirler var:

1- CEMAAT MESELESİ

"... Aslında cemaate uyulması ile alâkalı Nebevî emir bundan ibaret değildir. Bu mevzuda gelen birçok rivâyet, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu*

(١) عمية: بكسر العين وضمها لغتان. أى راية فتنة وجهلة.

(٢) عصبة الرجل أقاربه، والمعنى يقاتل، ويدعو وينصر لا لنصرة الدين والحق، بل لمحض التعصب لقومه، وهواء كما كان يقاتل أهل الجاهلية.

vesselâm)'in ısrarla cemaate uymayı, cemaatten ayrılmamayı emrettiğini gösterir. Bir iki tanesini kaydedelim:

"Size cemaati tavsiye ederim, ayrılıktan da sakının, zîra şeytan iki kişiden uzak durur. Cennetin ortasını isteyen, cemaatten ayrılmasın."

"Allah ümmetimi dalalet üzere toplamaz. Allah'ın eli cemaatledir. Cemaatten ayrılan ateşe gider."

"Cemaat rahmet, ayrılık azabtır."

"Kim cemaatten bir karış ayrılır, sonra da ölürse cahiliye ölümü ile ölmüş olur... boynundaki İslâm bağını çıkarıp atmış olur."

CEMAATTEN MAKSAD NEDİR

Yukarıda kaydettiklerimizle cemaatin ehemmiyeti anlaşılmış olmakla beraber, bizim için henüz müphem olan nokta, cemaatten kastedilen şeyin ne olduğudur. Acaba uymakla mükellef olduğumuz şey nedir? Bu husus zikredilen hadislerde açıkca gözükmüyor.

Nitekim âlimler de "cemaat" tâbiri ile kastedilen şey hususunda ihtilaf etmiş, bundan "Ashab", "ehl-i ilim", "ümmetin ekseriyeti", "diğer dinlerin mensuplarına karşı da -vacib meselelerde ihtilâfa düşmedikçe- Müslümanların cemaati" vs... kastedilebileceğini ileri sürmüşlerdir.

İbnu'l-Mübârek, din büyüklerinin, etrafında toplanmış bulundukları şeylerin "cemaat" olduğu görüşünü benimsediği için, kendisine buradaki cemaatten sorulunca: "Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'dir" cevabını verir. Onların ölmüş bulundukları hatırlatılınca da başka isimler... ve en sonunda da devrindeki salih ve muttaki bir kimsenin ismini vererek, tek kişiyi "cemaat" olarak vasıflandırır.

Adil imamı ve âlim kişiyi "cemaat" olarak kabul eden, bu görüşü benimseyen *İbnu'l-Arabî* daha vâzıh bir ifade ile: "İslam'ın cemaati adalet ve ilimdir" yorumuna ulaşır.

Kanaatimizce, hadiste uyulması vacib olduğu belirtilen cemaat hakkında âlimlerin yaptığı bu yorumların hepsinin bir doğruluk, haklılık yönü vardır. Ancak herbirinin haklılığı mutlak olmayıp hususî şartlar, değişik zaviye ve nokta-i nazarlarla kayıtlıdır.

Bütün hadisler gözönüne alındıkta ve daha umumî şartlar muvâcehesinde bu görüşlerden biri üzerine sabit kalmak oldukça zor ve tekellüflü olacaktır. Bu sebeple burada mevzubahis olan cemaatten "sevâdul-âzam"ı, yani büyük ekseriyeti anlamamız daha uygun olacaktır: İlmî

meselelerde âlimlerin ekseriyetini, herkesi ilgilendiren içtimâî meselelerde efrâd-ı milletin ekseriyetini vs..

Nitekim, umumiyetle, ilim adamları, bu tâbir ile "sevâdul-âzam" yâni, ihtilaf durumunda "ekseriyetin bulunduğu taraf" kastedildiğini kabul etmiştir. Delil olarak şu hadisi gösterirler. *"Benî İsrail yetmiş bir fırkaya ayrılmıştır, benim ümmetim ise yetmiş iki fırkaya ayrılacaktır. Bu fırkalardan biri hariç, hepsi ateştedir. Ateşe gitmeyecek olan fırka, cemaattir."*

Cemaatten, ekseriyetin kastedildiğini ifade eden başka rivâyetler de gelmiştir. Bunlardan birinde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Ümmetim dalâlet üzerine toplanmaz, öyle ise aralarında ihtilâf görürseniz, size sevâd-ı âzamı iltizam etmeyi tavsiye ederim (aleyküm bi-sevâdil-âzam)"* buyurmaktadır.

Hadiste gelen "sevâd-ı âzam" tâbiri ile ekseriyetin kastedildiği âlimlerce belirtilmiştir.

Suyûtî, sevâdu'l-âzamı "doğru yolda gitmek üzere birleşenlerin ekseriyeti" diye izah eder.

İhtilaf ve fitne zamanlarında ekseriyet tarafın iltizam edilmesi gereğini ifade eden daha vazıh bir rivâyet Ebû Mes'udi'l-Ensârî'den gelmektedir. Mezbur (radıyallâhu anh)'dan, Hz. Osman fitnesi sırasında bu durumla alâkalı olarak Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den bir işittiği varsa onu, yoksa şahsî kanaatini söylemesi istendiği vakit şu tavsiyede bulunur: "Size ümmet-i Muhammed'in ekseriyetine uymayı tavsiye ederim (aleyküm bi-uzmi ümmet-i Muhammed). Zîra Allah, ümmet-i Muhammed'i dalalet üzerine toplamaz."

İbnu Kaadı Simavî'nin Fetâva's-Sagir'den naklen Câmiu'l-Fusûleyn'den kaydettiği bir görüş de bizim için aydınlatıcı mahiyettedir: "Eğer Hz. Ali olmasaydı, ehl-i kıble ile savaşı aklımız almazdı. Hz. Ali ve O'na tabi olanlar ehl-i adl'dir, hasmı ve ona tâbi olanlar da buğât'dır (âsilerdir). Zamanımızda kimin ehl-i adl, kimin bâği olduğu hususundaki hüküm, galebe çalana (ekseriyete) göredir. Âdil veya âsi olanı bilemeyiz, zîra hepsi de dünyayı taleb ediyorlar."

Bu meselede son olarak İbnu'l-Arabî'nin "cemaate uyup, ondan ayrılmama" emrini muhtevî hadisten çıkardığı hüküm de burada kayda değer. O, mevzuunu ettiğimiz hadisten iki hüküm çıkarır:

1- Ümmet bir meselede icma edip anlaştıktan sonra arkadan gelenlerin aynı meselede yeni bir görüş ortaya atmaları caiz değildir.

2- Müslümanlar bir imam (lider) üzerine birleştikten sonra onun üzerine arkadan niza ve ihtilâf çıkarmak helâl değildir.

CEMAATTEN AYRILANLARI TEL'İN:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Müslümanları bir taraftan birliğe çağırırken, diğer taraftan da ayrılanları, nifak ve ihtilâf çıkaranları lânetlemektedir. Bu mevzuda da pek çok rivâyet gelmiştir. Birkaç tanesini daha kaydedeceğiz:

"Benden sonra bir takım şerler, fesadlar ortaya çıkacak. Bu zamanda, her kimin cemaatten ayrıldığını veya -birlik halinde olan- ümmet-i Muhammed'in birliğini bozmayı arzu ettiğini görecek olursanız, kim olursa olsun onu öldürün. Zîra Allah'ın eli (hıfzı, yardımı) (birlik içinde olan) cemaatle beraberdir, zîra şeytan, cemaatten ayrılanla beraberdir."

Müslim'in bir rivâyetinde aynı mâna şu şekilde tekrar edilir: "Siz bir lider etrafında birlik haline iken, kim size gelerek birliğinizi bozmak, cemaatinizi dağıtmak isterse, onu mutlaka öldürün."

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu hadiste cemaatte ısrar edişinin, Müslümanlar için cemaatin lüzumunun iki mühim sebebini de açıklar: *"Allah ümmetimi -veya Muhammed ümmetini- dalâlet üzere birleştirmeyecektir ve Allah'ın eli (himayesi, yardımı, zaferi vs.) cemaat üzerindedir. Kim ayrılırsa, gideceği yer ateştir."*

TEFRİKA ÇIKARACAK ŞEYLERDEN KAÇINMAK:

Şurası muhakkak ki, içtimâî heyette vukua gelecek bir çatlama, bir kopukluk bilâhere kapanması mümkün olmayacak kadar zor bir yaradır. Öyle ise bütün imkânları seferber edip, böyle bir çatlamaya önceden mani olmalı, herhangi bir kopukluğa müncer olacak her çeşit sebepleri önceden bertaraf etmelidir. İslam'ın fitne, fesad, nifak, tefrika gibi çeşitli tâbirlerle ifade edip şiddetle yasakladığı şey işte budur. *"Hepiniz toptan Allah'ın ipine sarılın, parçalanıp ayrılmayın..."* âyetinde geçen, parçalanıp ayrılmayın tâbirine bir kısım âlimler, "kendisinden ayrılık, tefrika çıkacak olan şeyi, mevcut kaynaşma ve beraberliği izale edecek şeyi ihdas etmeyin" şeklinde anlamıştır.

CEMAAT YOKSA:

Yukarıda kaydedilen hadislere dikkat edilecek olursa, onlarda beyan edilen irşadlar "bir şahsın etrafında" birliğin bulunduğu veya ekseriyetin

teveccüh etmiş bulunduğu belli bir istikamet, veya muayyen bir şahsın bulunma durumlarıyla alâkalıdır. Halbuki, insan cemiyetinde daha farklı ahvallerin zuhuru da mümkündür. Bu mevzular mevzubahis edilince hemen akla gelecek başka durumlar da vardır. Nitekim, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in muhatapları cemaatin, yani ekseriyetin bulunmama ihtimalini de gözönüne alarak, o durumlarda nasıl hareket edilmesi gerektiğini sormuşlardır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Buharî'de gelen cevabı "inzivaya çekilmek" şeklindedir:

"...Ey Allah'ın Resûlü, bahsettiğiniz fitne devrine ulaşırsak ne tavsiye edersiniz?"

"Müslümanların cemaatine ve imamına uy."

"Ya onların cemaatleri ve imamları yoksa?"

"(O takdirde) mevcut fırkaların hepsini terket. Hatta bir ağacın köküne dişlerinle tutunmuş vaziyette olsan bile, ölüm sana gelinceye kadar öyle kal (ve fakat fitneye karışma)."

Hadiste geçen "bir ağacın köküne dişlerinle tutunmuş vaziyette olsan bile..." tabirinden, karışmamak sebebiyle maruz kalınacak sıkıntı her ne olursa olsun, insanların kınaması, ayıplaması nevinden mânevî; açlık, susuzluk vs. nevinden maddî olan tahammülü zor her çeşit zorluklara, darlıklara, meşakkatlere tahammülün kinâye edildiği şârihlerce belirtilmiştir.

2- UMMİYE BAYRAK

Âlimlerin bir kısmı, bununla, gayesi, hedefi belli olmayan mübhem bir umurun kastedildiğini söylemiş, misal olarak bir kavmin asabiyet için yaptığı savaşı göstermiştir. Şahsî ihtiras ve gadab yolunda yapılan mukâtelenin de buraya girdiğini ayrıca belirtmişlerdir. Bayrak tâbirine yer verilmesini nazar-ı dikkate alan bazıları, bu tâbirle hak mı bâtıl mı olduğu meçhul olan bir iş üzerine toplanmış kimselerin kinaye edildiğini söylemişlerdir. Şu halde, hadis, bu çeşit savaşlara katılmayı yasaklamaktadır.

3- ASABİYET

Sıkca geçen ve kavmiyetçilik, ırkçılık gibi tâbirlerle tercüme ettiğimiz bu kelime, -İbnu'l-Esîr'in açıklamasına göre- "kavmine zulümde yardım eden kimse" mânasına gelen asabî'den gelir. Lügat yönünden asabî, asabesi için öfkelenen ve onları himaye eden kimse demektir. Asabe ise, bâba cihetinden gelen akrabalara denir.

Asabiyet, Tarafgirlik Demektir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yasakladığı asabiyetin "zulümde kavmine yardım etmek" olduğu anlaşıldıktan sonra şunu söyleyebiliriz: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında insanları, zulümde başkasına yardım etmeye sevkeden en mühim âmil kavmî beraberlik, kan bağı idi. Zamanımızda bunun yerini başka şeyler de almıştır. Bu yeni şey, bâzan ideolojidir, bâzan siyasettir, bazan bölgeciliktir, bazan şu veya bu maksadla teşkil edilen grubculuktur, bâzan grubculuklara karşı olmak düşüncesiyle teşkil edilen grubculuktur, bâzan da eskiden olduğu gibi kabilevi, ırkî birliktir. Sebep ne olursa olsun, ileri sürülen bahane ne gösterilirse gösterilsin, adâletin tatbikine, liyâkatların haklarını almasına mani olan, lâyıkı varken liyâkatsizi iş başına getiren, mazluma karşı zâlimi koruyan her çeşit tarafgirlikler Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in diliyle lânetlenen yasaklanmış olan asabiyettir. Bu nokta-i nazardan asabiyet tâbirinin zamanımızdaki en uygun karşılığı tarafgirliktir. Zîra tarafgirlik uğruna, değil aynı kabileden olanlar, aynı aileden olanlar bile birbirlerine düşman vaziyeti almakta, haksızlıklar işlemektedir.

1730 ٦– وعن أبى بكرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ: مَنْ أهَانَ سُلْطَانَ اللهِ في الأرْضِ أهَانَهُ اللهُ تَعالى]. أخرجه الترمذى.

6. (1730)- *Ebû Bekre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim Allah'ın yeryüzündeki sultanını alçaltırsa, Allah da onu alçaltır."* [Tirmizî, Fiten 47, (2225).]

AÇIKLAMA:

Sultanı alçaltmaktan muradın ne olduğu müphem kalmaktadır. Ancak rivâyetin *Tirmizî*'deki aslı meseleyi aydınlatmaktadır:

"Ziyad İbnu Küseyb el-Adevî anlatıyor: "Ben Ebû Bekre ile İbnu Âmir'in minberinin dibinde oturuyordum. Ebû Âmir, üzerine ince bir elbise giymiş olarak hutbe veriyordu. Ebû Bilal: "Hele şu emîrimize bakın, fâsıkların elbisesini giyiyor" dedi. Ebû Bekre (radıyallâhu anh) atılarak: "Sus, böyle konuşma, ben Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şöyle söylediğini işittim:

"Yeryüzünde Allah'ın sultanını alçaltanı, kıyamet günü Allah alçaltır."

Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde gelen şu hadiste ise, sadece hürmetsizlikten nehiy değil, hürmet etmeye teşvik ve hatta emir görülmektedir:

"Kim dünyada Allah'ın (makam vermek sûretiyle aziz kıldığı) sultanına ikramda bulunursa, kıyamet gününde de Allah ona ikram eder. Kim de Allah'ın sultanını dünyada alçaltırsa Allah da onu kıyamet günü alçaltır."

Ancak hemen şunu da kaydedelim, bu hadisler amirlerin yaptığı kötü davranışlara göz yumup görmemeyi veya onları benimsemeyi emretmiyor. Bilakis, münker kimde görülürse, münker bilinip takbih edilecektir. Ancak münkeri ve fıskı sebebiyle alçaltılıp, otoritesi kırılmayacaktır. İşte bir Müslim hadisi daha:

... وَإِذَا رَأَيْتُمْ مِنْ وُلاَتِكُمْ شَيْئاً تَكْرَهُونَهُ فَاكْرَهُوا عَمَلَهُ وَلاَ تَنْزِعُوا يَداً مِنْ طَاعَةٍ

"...Valilerinizde hoşlanmadığınız bir şey görecek olursanız, onun yapılmasını kerih görün, (kötü addetmeye devam edin, valimiz yapmıştır diye hoş karşılamaya kalkmayın), fakat itaatten elinizi çekmeyin."

Mü'min nerede, ne zaman, kimden bir kabih görürse onu takbih etmekle mükelleftir.

ALTINCI FASIL

İMAMLARIN VE EMÎRLERİN YARDIMCILARI

1731 ١ – عن عائشة رَضِيَ اللهُ عنْها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا أرَادَ اللهُ بالأمِيرِ خَيْراً، جعَلَ لَهُ وَزِيرَ صِدْقٍ إنْ نَسِيَ ذَكَّرَهُ، وَإنْ ذَكَرَ أعَانَهُ، وَإذَا أرَادَ اللهُ بِهِ غَيْرَ ذلِكَ جعَلَ لَهُ وَزِيرَ سُوءٍ إنْ نَسِيَ لَمْ يُذَكِّرْهُ، وَإنْ ذَكَرَ لَمْ يُعِنْهُ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

1. (1731)- *Hz. Aişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah bir emîr için hayır diledi mi ona doğru sözlü bir vezir nasib eder. Bu, ona unutunca hatırlatır, hatırladığı zaman da yardım eder. Allah emîre hayır dilemezse, kötü bir vezir musallat eder. Bu vezir, ona unuttuğunu hatırlatmaz, hatırlayınca da yardımcı olmaz." [Ebû Dâvud, Harâc 4, (2932); Nesâî, Bey'at 33, (7,159).]

AÇIKLAMA:

1- *Vezir,* sultanın (emîr, imam) yardımcısı, müşaviri mânasına gelir. Yük, ağırlık mânasına gelen vizr'den alınmış olabilir. Çünkü melikin yükünü çekmektedir. Melce ve sığınak mânasına vezir'den alınması da mümkündür, çünkü melik onun fikrine, re'yine müracaat eder. Yardım ve muâvenet mânasına gelen muâzere'den gelebileceği de söylenmiştir.

2- Sadedinde olduğumuz rivâyet iyi vezirin doğru sözlü olması gerektiğini ifade ederken, hadisin *Nesâî*'deki vechinde salih vasfına yer verilmiştir. Esasen salihlik doğru sözlülüğü şart kılan bir haldir. Âlimler, iyi vezirin öncelikle doğru sözlü olması, her hususta emîre doğru bilgi vermesi, gerçek fikirlerini beyan etmesi gerektiğini belirtirler. *Salihlik* hususunda da hem dünya işlerinde hem de âhiret işlerinde sâlih olması gerektiğini, sadece dünya işlerindeki salihliğin yeterli olmayacağını, hem fiilen, hem kavlen doğruluk ve sâlihliğin gereğini vurgularlar.

3- Unuttuğu takdirde hatırlatılması gereken şey, ahkâm-ı şer'iyye ve dinî âdab olabileceği gibi, halkın maslahatını, adâleti ilgilendiren hususlar da olabilir.

Ahnef demiştir ki: "Sultan, yardımcılar ve vezirler olmadan saltanatını devam ettiremez. Vezir ve yardımcılar sevgi ve hayırhahlık olmadan faydalı olamazlar. Sevgi ve hayırhahlık (nasihat) da dirâyetli rey ve dürüstlükle faydalı olabilir. Meliklere hassaten -bütün insanlara ammeten- en ziyade zarar getiren şey sâlih vezir ve yardımcılardan mahrumiyetleridir, vezir ve yardımcılarının mürüvvet ve hayaca fukara oluşlarıdır."

Yine *Ahnef* demiştir ki: "Bir vali için en büyük felâket, sözü güzel, ameli fena vezir veya arkadaşa sahip olmasıdır."

Yine demiştir ki: "Valilerin süs ve zineti, onların vezirleridir. Kimin yakınları bozulursa, o kimse; içtiği su boğazına takılan ve buna çare bulamayan kimse gibidir."

Beyhakî, Ali el-Cerrah'dan şunu nakleder:

"Emevîler'in çocuklarından: "Devletinizin yıkılış sebebi nedir?" diye sordum. Bana: "Dört sebeple!" dediler ve açıkladılar:

"1- Vezirlerimiz izhâr etmemiz gereken şeyleri bize söylemediler.

2- Vergi memurlarımız halka zulmetti, halk vatanlarından göç etti; böylece hazinelerimiz boşaldı.

3- Askerlerin maişetleri kesildi, böylece bize itaati terkettiler.

4- Adaletimizden ümidlerini kestiler ve başkalarında emniyet ve huzur aradılar."

1732 ٢– وعن أبى سعيد، وأبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما قال: [قَالَ رسولُ اللّٰهِ ﷺ مَا بَعَثَ اللّٰهُ تَعَالَى مِنْ نَبِىٍّ، وَلاَ اسْتَخْلَفَ مِنْ خَلِيفَةٍ، إلاَّ كَانَتْ لَهُ بِطَانَتَانِ بِطَانَةٌ تَأْمُرُهُ بِالْمَعْرُوفِ، وَتَحُضُّهُ عَلَيْهِ، وَبِطَانَةٌ تَأْمُرُهُ بِالشَّرِّ، وَتَحُضُّهُ عَلَيْهِ، وَالْمَعْصُومُ مَنْ عَصَمَ اللّٰهُ تَعَالَى]. أخرجه البخارى والنسائى.

2. (1732)- *Ebû Said* ve *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah bir peygamber gönderdiği veya onun yerine bir halife getirdiği zaman mutlaka onun iki tane de yakını olmuştur: Biri ma'rufu emretmiş ve ona teşvik etmiş, diğeri de şerri emretmiş ve şerre teşvik etmiştir.

Ma'sum (yani kötülükten korunmuş) olan, Allah'ın koruduğu kimsedir." [Buharî, Ahkâm 42; Nesâî, Bey'at 32, (7, 158).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste "yakın" diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı bitâne'dir. Peygamber veya halifenin (melik, emîr, sultan, vali) yalnız kaldığı hususî anlarında bile yanına girebilen kimse demektir. Bitâne, "vezir"den daha umumî bir tâbirdir.

2- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hakkında "kötü telkinde bulunacak yakın" bazılarınca işkal vesilesi olmuştur. Bu aklen mümkündür. Ancak Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in onu dinlemesi mevzubahis değildir. Nitekim hadisin sonunda **"ma'sum, Allah'ın koruduğu kimsedir"** cümlesine yer verilmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın insanlara karşı korunduğunu: وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ **"Allah seni insanlardan korur"** (Maide 67) âyeti ifade etmektedir. Âyet mutlak olduğu için sâdece hayatî korunmayı değil, şer telkinlere karşı korunmayı da içine alır.

Öyle ise Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in "yakınları" (bitane) melek ve şeytandır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir hadislerinde buna temas eder ve şeytanının Müslüman olduğunu belirtir: وَلَكِنَّ اللّٰهَ اَعَانَنِى عَلَيْهِ فَاَسْلَمَ *"Allah bana şeytanıma karşı yardım etti ve şeytanım Müslüman oldu."*

3- Âlimler, halktan gizli istihbarat toplayacak kimseleri, hâkimin güvenilir, emin, anlayış ve fetânet sâhibi akıllı kimselerden seçmesini şart görürler. "Çünkü derler, me'mun hâkimin musibeti, güvene layık olmayan kimseye güvenerek sözünü kabul etmesiyle başlar. Öyle ise bu çeşit durumlarla titizlik göstermelidir."

4- Âlimler: "Hadiste, hüküm mevkiinde kimselerin şerr telkinlere iltifat etmemesi, o hususta titizliği artırması gerektiği ifade edilmektedir" demişlerdir. Zîra, bu telkinlerden sadece "Allah'ın korudukları" korunabilmektedir.

5- Âlimler, hadiste geçen iki yakından maksadın iki vezir, şeytan ve melek, nefs-i emmare ve nefs-i levvame olabileceğini söylemişlerdir. Hepsine hamletmeyi caiz gören de olmuştur. *Muhibbu't-Taberî:* "Bitâne, evliya ve asfiyadır" demiştir.

1733 ٣— وعن كعب بن عجرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ لِى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : أُعِيذُكَ بِاللّٰهِ يَا

كَعْبُ بنَ عُجْرَةَ مِنْ أُمَرَاءَ يَكُونُونَ بَعْدِى مَنْ غَشِى أَبْوابَهُمْ وَصَدَّقَهُمْ فِي كَذِبِهِمْ، وَأَعَانَهُمْ عَلَى ظُلْمِهِمْ فَلَيْسَ مِنِّي وَلَسْتُ مِنْهُ، وَلاَ يَرِدُّ عَلَىَّ الْحَوْضَ، وَمَنْ لَمْ يَغْشَ أَبْوابَهُمْ، وَلَمْ يُصَدِّقْهُمْ فِي كَذِبِهِمْ، وَلَمْ يُعِنْهُمْ عَلَى ظُلْمِهِمْ فَهُوَ مِنِّي وَأَنَا مِنْهُ، وَسَيَرِدُ عَلَىَّ الْحَوْضَ. يَا كَعْبُ بنَ عُجْرَةَ: الصَّلاَةُ بُرْهَانٌ، وَالصَّوْمُ جُنَّةٌ حَصِينَةٌ، وَالصَّدَقَةُ تُطْفِئُ الْخَطِيئَةَ كَمَا يُطْفِئُ الْمَاءُ النَّارَ يَا كَعْبُ ابنَ عُجْرَةَ: إِنَّهُ لاَ يَرْبُو لَحمٌ نَبَتَ مِنْ سُحْتٍ إِلاَّ كَانَتِ النَّارُ أَوْلَى بِهِ]. أخرجه الترمذى، وهذا لفظه والنسائى بمعناه.

« السُّحْتُ » : الحرام من المكسب، والمطعم، والشرب.

3. (1733)- *Ka'b İbnu Ucre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana şunu söyledi:

"Ey Ka'b İbnu Ucre, seni, benden sonra gelecek ümeraya karşı Allah'a sığındırırım. Kim onların kapılarına gider ve onları, yalanlarında tasdik eder, zulümlerinde onlara yardımcı olursa, o benden değildir, ben de ondan değilim; âhirette havz-ı kevserin başında yanıma da gelemez. Kim onların kapısına gitmez, yalanlarında onları tasdik etmez, zulümlerinde yardımcı olmazsa o bendendir, ben de ondanım; o kimse, havzın başında yanıma gelecektir. Ey Ka'b İbnu Ucre! Namaz bürhandır. Oruç sağlam bir kalkandır. Sadaka hataları söndürür, tıpkı suyun ateşi söndürdüğü gibi. Ey Ka'b İbnu Ucre! Haramla biten bir ete mutlaka ateş gerekir." [Tirmizî, Salât 433. (614); Nesâî, Bey'ât 35, 36, (7, 160).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ka'b İbnu Ucre'yi muhatap ederek ümmet-i merhumeye yalancı, zalim ve sefih ümerâya karşı nasıl davranılacağını ders vermektedir: Onlara uğramamak, yalanlarına kapılmamak, zulümlerine iştirak etmemek. Namaz, oruç, zekât gibi farzları edâ etmek, bunların uhrevî mükâfaatını düşünerek sefih ümeranın dünyevî menfaatlarına iltifat etmemek, istikametten ayrılmamak.

Süfyan-ı Sevrî (rahimehullah), "... o benden değildir ben de ondan değilim" ibaresinin te'vil edilmesini istemez. "Zahiri esas alınmalıdır, zecr hususunda bu daha beliğ" dermiş.

1734 ٤ – وعن جبير بن نفير رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ كَثِيرُ بنُ مُرَّةَ، وَعَمْرو ابنُ الأَسْوَدِ

وَالْمِقْدَامُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إِذَا ابْتَغَى الأَمِيرُ الرِّيبَةَ فِي النَّاسِ أَفْسَدَهُمْ]. أخرجه أبو داود.

« والرِّيبَةُ »: التهمة، والمراد أن الإمام إذا اتهم رعيته، وجاهرهم بسوء الظن أدّاهم ذلك إلى ارتكاب ما ظن فيهم ففسدوا.

4. (1734)- *Cübeyr İbnu Nüfeyr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: *"Kesir İbnu Mürre, Amr İbnu'l-Esved ve el-Mikdâm* (radıyallâhu anhüm) dediler ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Emîr, halka karşı suizanna düşerse halkı ifsad eder." [Ebû Dâvud, Edeb 44, (4989).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadislerinde ümeranın (idarecilerin) halka karşı siyasetlerinde uymaları gereken mühim bir prensip vaz'ediyor. Suizanla hareket etmemek, onları müttehem, kuşkulu kimseler yerine tutmamak, haklarında hüsn-i zannı, güveni esas almak. Aksi taktirde halk, ahlâken bozulacaktır. en-Nihaye'de, "Yani emîr insanları bazı şeylerle itham ederek, alenen suizanda bulunursa bu hal onları haklarında ittiham olunan fenalıkları işlemeye sevkeder" der.

Bu meseleyi tasrih eden başka hadisler de mevcuttur: "Yine Ebû Dâvud'da aynı yerde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şu tavsiyeleri yer alır:

"(Ey Muâviye!) Eğer insanların kusurlarını araştırırsan onları ifsad edersin veya ifsad olma noktasına getirirsin." "Kim bir kusur görür ve onu örterse, diri gömülmüş birisine hayat vermiş gibi olur." Yani onu kabirden çıkararak ölümden kurtarmış gibi sevab alır.

Zeyd İbnu Vehb anlatıyor: "İbnu Mes'ud'a birisi gelerek: Şu falanca varya, sakalından şarap damlıyor" diye şikâyette bulunmuştu. *Abdullah İbnu Mes'ud:* "Biz tecessüs etmekten yasaklandık. Ancak bize bir şey zâhir olursa, ona gereğini yaparız" dedi.

İslâm'ın tecessüsü yasaklama esprisini anlamada bize yardımcı olacak bir rivâyeti yine Ebû Dâvud'dan kaydediyoruz:

"Ukbe İbnu Âmir (radıyallâhu anh)'in kâtibi Duhayn anlatıyor: "Bizim şarap içen komşularımız vardı. (İçmeyin diye) yasaklamada bulundum, dinlemediler. Durumu *Ukbe İbnu Âmir*'e: "Şu komşularımız şarap içiyorlar, ben içmeyin dedi isem de vazgeçmediler. (Müsaade ederseniz)

onlar için polis çağıracağım" dedim. Bana: "Bırak onları!" dedi (ve üzerlerine gitmedi). Bir müddet sonra tekrar *Ukbe* (radıyallâhu anh)'ye: "Komşularımız inadlaştılar, içkiden vazgeçmiyorlar, ben onlar için polis çağıracağım" diye müracaatta bulundum. Bana bu sefer: "Ne münasebet, bırak onları. Zîra ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim, şöyle diyordu: **"Kim bir kusur görür ve onu örterse diri gömülmüş birisine hayat vermiş gibi olur."**

İKİNCİ BÂB

HULEFA-İ RÂŞİDÎN VE ONLARIN SEÇİMLERİ

Her devirde, her yerde, bir büyük zat incelenirken, şahsın anlaşılması için çoğu kere onun yetiştirdiklerine de nazar edilir. Eserleri arkasında zikredilebilecek halefleri, bir bakıma o kimsenin ayinesidir.

Bu beşerî kâideyi, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* için de müteber addedebiliriz. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın getirdiği mesajın ve sistemin anlaşılmasında, hakkıyla takdirinde, Ashab'ın bütün yönleriyle bilinmesi büyük ehemmiyet taşır. Bunu anlayan selef ulemâsı, sâdece Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le ilgili sünneti değil Ashâb ve hattâ *Tâbiîn* ve *Etbauttâbiîn* ile ilgili sünneti de yazmış, hayatlarını, sözlerini, fetvâlarını, birçok fiillerini bize kadar intikal ettirmiştir.

Mevzumuz olan imamet, yâni İslâm'ın siyasî ve idarî sistemi açısından *Hulefâ-i Râşidîn* mühim bir yer tutar. İnsanlığın kapitalizm, komünizm gibi iktisadî; monarşi, demokrasi, diktatörlük gibi siyâsî sistemleri arasında İslâmî sistemi, bütün buutlarıyla ve gerçek (otantik) vechesiyle anlamak için Hulefa-i Râşidîn dönemini ve onların tatbîkâtını anlamak, bilmek vazgeçilmez bu zarûrettir. Gerçek İslâm'ın, onların şahsında temsîl edildiği, hakikî İslâmî örneklerin kâmil mânada onların elleriyle tatbik edildiği kanaatindeyiz. Sonraki nesillerde her hâl u kârda gayr-ı İslâmî unsurlarla sistemin müşevveşleşeceğine telmîhan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Benden sonra nübüvvet hilâfeti otuz yıldır"* buyurmuştur.

Şu halde bu kısımda *Hulefa-i Râşidîn*'le ilgili bazı rivâyetleri, onların başta seçimleri olmak üzere siyasî yönlerini tanıtıcı bir kısım açıklamaları sunacağız.

Bu vesîle ile bir noktaya parmak basmak istiyoruz. Dört Halife Devri

denince zihinler "İslâm demokrasisi" tâbiriyle şartlandırılmış durumdadır. Biz bu tâbirin yanlışlığına inanıyoruz. Zîra demokrasi Batı'ya ait bir sistemdir. İslâm'ın siyasî sistemini -bazı noktalardaki hâricî benzerlikler sebebiyle- demokrasi ile iltibas etmemek gerekir. Üstelik, her ne hikmetse, bugünün dünyasında birbirine taban tabana zıt Doğu ve Batı blok devletlerince birbiriyle yarışırcasına sahiplenilmiş olan demokrasiyi bir ideal sistem olarak telakkî edip, mezkûr maratona katılma espirisiyle "demokrasi İslâm'da da var, dolayısıyla İslâm'ın bir eksiği yok" mânasında iddialar mahzurludur, İslâmî nizamın anlaşılmasına mânidir. Böyle bir davranışın psikolojik planında demokrasiyi esas alma, ideal kabûl etme zihniyeti yatmaktadır. Halbuki İslâm vahye dayanır, semâdan inen bir amud-u nurânîdir. Onda beşerî katkı yoktur. Bununla o, hiçbir sûretle mukâyese imkânına sahip değildir. Biz İslâm'ı, hiçbir beşerî katkı ile teşvîş etmeden, kendi orijinal cüzlerinden mürekkep müstakil bir bütün olarak anlamaya çalışmalıyız. Aksi takdirde gereksiz iltibaslar onu kavramamıza mâni olacaktır. Şunu açıklıkla söyleyebiliriz: İslâmî nizâm, asla demokrasi değildir, dikdatörlük hiç değildir, kesinlikle monarşi olamaz. O hâlde nedir? denirse, "önce, Batılı ve beşerî sistemleri ifade eden tâbirlerin dışına çıkmak gerek"' deriz. Bu noktada mutabık kalındıktan sonra sistemin mahiyetini anlamaya geçilebilir. Buna Osmanlılar'ın yaptığı gibi meşrûtiyet denmiş, doğrudan nizam-ı İslâm denmiş, nizam-ı İlâhî denmiş, meşrutiyet-i meşrûa denmiş veya bir başka isim takılmış bizce mühim değil. Yeter ki Batı menşe'li, mevcut beşerî sistemlerden birinin ismiyle peşin bir sıbgaya tâbi tutulmasın.

1735 ١ – عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما: [أنَّ عَلِيّاً رَضِيَ اللهُ عَنهُ خَرَجَ مِنْ عِنْدِ النَّبىِّ ﷺ في وَجَعِهِ الَّذى تُوُفِّىَ فيه، فقَالَ النَّاسُ يَا أبَا الحَسَنِ: كَيْفَ أصْبَحَ رسولُ الله ﷺ؟ فقَالَ: أصْبَحَ بِحَمْدِ اللهِ بَارِئاً، فأخَذَ بِيَدِهِ الْعَبَّاسُ رَضِيَ اللهُ عَنهُ فقَالَ: أنْتَ وَاللهِ بَعْدَ ثَلاَثٍ عَبْدُ الْعَصَىٰ، وَإنِّى وَاللهِ لأرَىَ رسولَ الله ﷺ سَيُتَوَفَّى مِنْ وَجَعِهِ هٰذَا. إنِّى لأعْرِفُ وُجُوهَ بَنِى عَبْدِ المُطَّلِبِ عِنْدَ المَوْتِ، فَأذْهَبْ بِنَآ إلَيْهِ نَسألْهُ فِيمَنْ هٰذَا الأمْرُ؟ فإنْ كَانَ فِينَا عَلِمْنَاهُ، وَإنْ كَانَ في غَيْرِنَا كَلَّمْنَاهُ فَأوْصىٰ بِنَا، فقَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنهُ أمَا وَاللهِ لَئِنْ سَألْنَاهَا فَمَنَعَنَاهَا لاَ يُعْطِينَاهَا النَّاسُ بَعْدَهُ، وَإنِّى وَاللهِ لاَ أسْألُهَا]. أخرجه البخارى.

قوله: « عَبْدُ الْعَصىٰ » أى مقهور محكوم عليك ممن يتولى الخلافة.

1. (1735)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhüma) anlatıyor: "Hz. Ali (radıyallâhu anh), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı rahmet-i Rahmân'a kavuşturan hastalığı sırasında yanından dışarı çıktı. (Dışarıda bekleyen) halk:

"Ey Ebû'l-Hasan, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ne durumda?" diye sodular.

"Allah'a hamdolsun iyileşti!" dedi. Hz. Abbâs (radıyallâhu anh) elinden tuttu. Ve:

"Üç gün sonra [Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ölecek, sen bir başkasına] me'mur olacaksın. Ben, vallahi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu hastalığından (kurtulamayıp) vefat edeceğini görüyorum. Zîra ben, Abdulmuttaliboğullarının ölüm sırasında aldığı şekli biliyorum. Gel Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gidip bu "iş" (hilafet) kimde kalacak onu soralım. Bizde kalacaksa (şimdiden) bilmiş oluruz. Bizden başkasına kalacaksa kendisiyle konuşuruz, bizi (ona) tavsiye eder" dedi. Ali (radıyallâhu anh):

"Eger, biz onu sorsak bunun üzerine (hilafeti) bize yasaklasa, halk ondan sonra onu asla bize vermez. Vallahi ben böyle bir şey soramam!" dedi." [Buhârî, İstizân 29, Meğâzî 83.]

AÇIKLAMA:

Hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ölüm döşeğinde yatarken *Hz. Ali* ile *Hz. Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) arasında, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öldüğü taktirde, hilâfetin geleceği hususunda geçen bir muhâvereyi aksettirmektedir.

Hz. Ali'nin ifadesinden de anlaşıldığı üzere, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu son hastalığında, zaman zaman hafifliyor ve konuşabiliyordu. Hz. Abbâs böyle bir hafifleme ânında kendinden sonra halîfe olacak kimse hakkında konuşma teklif ederse de Hz. Ali buna yanaşmaz. Bir başka rivâyette, *Hz. Ali:* "Bu (hilafet) işine bizden başka istekli de var mı?" diye sorar. Hz. Abbâs: "Tahmîn ederim, Allah'a yemin olsun olacak da!" cevabını verir. *Hz. Ali,* bu meseleyi Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e açtıkları, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in de müsbet cevap vermemesi hâlinde, halkın bununla aleyhlerinde ihticâc edip, ebediyyen hilafete lâyık bulunmayacaklarını söyler.

İbnu Sa'd'dan gelen rivâyete göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vefat edince *Hz. Abbas,* Hz. Ali (radıyallâhu anhüma)'ye : "Uzat elini sana biat edeyim, halk sana biat etsin" der. Hz. Ali kabul etmez. İbnu Hacer'in kaydına göre, bazı rivâyetlerde Hz. Ali'nin "Keşke Abbâs'a itaat etseydim" diye pişmanlık izhâr ettiği belirtilmişti.

1736 ٢– وعن جبير بن مطعم رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [أَتَتِ امْرَأَةٌ النَّبِيَّ ﷺ فَكَلَّمَتْهُ فِي شَيْءٍ فَأَمَرَهَا أَنْ تَرْجِعَ، فَقَالَتْ: فَإِنْ لَمْ أَجِدْكَ، كَأَنَّهَا تَعْنِى المَوْتَ. قَالَ: فَإِنْ لَمْ تَجِدِينِي، فَأْتِي أَبَا بَكْرٍ]. أخرجه الشيخان والترمذى.

2. (1736)- *Cübeyr İbnu Mut'im* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir kadın, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek bir hususta kendisiyle konuştu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (kendisine) tekrar gelmesini emretti. Bunun üzerine kadın:

"Ya seni bulamazsam!" dedi. Kadın (bu sözüyle) sanki ölümü kasdetmişti, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Eğer beni bulamazsan, Ebû Bekir'e uğra!" diye cevap verdi." [Buhârî, Ahkâm 57, Fedailu Ashabı'n-Nebî 5, İ'tisâm 24; Müslîm, Fedailu's-Sahâbe 10, (2386); Tirmizî, Menâkıb, (3677).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, vefatından sonra hilâfete geçecek kimse hususunda Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bazı işaretlerde bulunduğunu gösteren rivâyetlerden biridir. İbnu Hacer'in kaydettiğine göre, bazı rivâyetlerde kadın:

"Ben geldiğimde size ölüm gelmiş olsa ve sizi bulamazsam?" demiştir.

İbnu Hacer'in, zayıflığına dikkat çekerek kaydettiği bir diğer rivâyete göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Ey Allah'ın Resûlü, senden sonra mallarımızın zekâtını kime vereceğiz?" diye soranlar olmuştur. Onlara:

"Ebû Bekri's-Sıddîk'a!" demiştir.

Keza biat yapan bir bedevî de, eceli geldiği takdirde kimin hüküm vereceğini sormuş, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Ebû Bekir!" diye cevap vermiştir. Bedevî tekrar: "Ondan sonra kim hükmedecek?" diye sorunca:

"Ömer!" diye cevap vermiştir.

Şu halde bu rivâyetler, vefatından sonra *Hz. Ali* ve *Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'ın hilâfete geçmesi için kesin hükmettiğine dair Şiî iddiasını reddetmektedir.

1737 ٣– وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت: [تُوُفِّىَ رسول الله ﷺ وأبُو بَكْرٍ بالسُّنُح، تَعْنِى بالْعَالِيَةِ، فقامَ عُمَرُ رَضِىَ اللهُ عنه يَقُولُ: وَاللهِ ما ماتَ رسول الله ﷺ وَلَيَبْعَثَنَّهُ اللهُ تعالى، فَلْيُقَطِّعَنَّ أيْدِى رِجَالٍ وأرْجُلَهُمْ، فَجَاءَ أبُو بَكْرٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ فكَشَفَ عَنْ رسول الله ﷺ، فقَبَّلَهُ وَقَالَ: بأبِى أنْتَ وَأُمِّى طِبْتَ حَيّاً وميّتاً، وَالَّذِى نَفْسِى بيده لاَ يُذِيقُكَ اللهُ المَوْتَتَيْنِ أبداً، ثُمَّ خَرَجَ فقَالَ: أيُّهَا الحَالِفُ على رِسْلِكَ، فَلَمَّا تَكَلَّمَ أبُو بَكْرٍ جَلَسَ عُمَرُ رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا، فَحَمِدَ اللهَ أبُو بَكْرٍ، وَأثْنَىٰ عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: ألاَ مَنْ كَانَ يَعْبُدُ مُحَمَّداً، فإنَّ مُحَمَّداً قَدْ مَاتَ، وَمَنْ كانَ يَعْبُدُ اللهَ فإنَّ اللهَ حَىٌّ لاَ يَمُوتُ، وَتَلاَ: ﴿**إنَّكَ مَيِّتٌ وَإنَّهُمْ مَيِّتُونَ**﴾. ﴿**وَمَا مُحَمَّدٌ إلاّ رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أفَإنْ مَاتَ أوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى أعْقَابِكُمْ، وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللهَ شَيْئاً وَسَيَجْزِى اللهُ الشَّاكِرِينَ**﴾. فَنَشَجَ النَّاسُ يَبْكُونَ، وَاجْتَمَعَ الأنْصَارُ إلى سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ فِي سَقِيفَةِ بَنِى سَاعِدَةَ، فقَالُوا: مِنَّا أمِيرٌ وَمِنْكُمْ أمِيرٌ، فَذَهَبَ إلَيْهِمْ أبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ وأبُو عُبَيْدَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُمْ، فَذَهَبَ عُمَرُ يَتَكَلَّمُ، فَأسْكَتَهُ أبُو بَكْرٍ، فكَانَ عُمَرُ يَقُولُ: وَاللهِ ما أرَدْتُ بذلك إلاَّ أنِّى كُنْتُ قَدْ هَيَّأتُ كَلاَماً أعْجَبَنِى خَشِيتُ أنْ لاَ يَبْلُغَهُ أبُو بَكْرٍ فَتَكَلَّمَ وَاللهِ أبُو بَكْرٍ، فَوَاللهِ مَا زَوَّرْتُ(١) في نَفْسِى كَلاَماً إلاَّ وَأتَى عَلَيْهِ وَأبْلَغَ، وَكَانَ فِي كَلاَمِهِ: نَحْنُ الأمَرَاءُ وَأنْتُمُ الْوُزَرَاءُ، فقَامَ حُبَابُ بْنُ الْمُنْذِرِ فقَالَ: لاَ وَاللهِ لاَ نَفْعَلُ، مِنَّا أمِيرٌ وَمِنْكُمْ أمِيرٌ؟ فقَالَ أبُو بَكْرٍ: لاَ، وَلكِنَّا الأمَرَاءُ، وَأنْتُمُ الوُزَرَاءُ].

زاد رزين: [لَنْ يُعْرَفَ هذَا الأمْرُ إلاَّ لِهذَا الحَىِّ مِنْ قُرَيْشٍ، هُمْ أوْسَطُ الْعَرَبِ دَاراً

(١) أى هيأت وأصلحت، والتزوير: إصلاح الشئ، وكلام مزور: محسن.

وَأَعْرَبُهُمْ أَحْسَاباً، فَبَايِعُوا عُمَرَ، أَوْ أَبَا عُبَيْدَةَ، فَقَالَ عُمَرُ: بَلْ نُبَايِعُكَ أَنْتَ، فَأَنْتَ سَيِّدُنَا وَخَيْرُنَا وَأَحَبُّنَا إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ، فَأَخَذَ عُمَرُ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ بِيَدِهِ فَبَايَعَهُ النَّاسُ، فَقَالَ قَائِلٌ! قَتَلْتُمْ سَعْدَ بْنَ عُبَادَةَ، فَقَالَ عُمَرُ: قَتَلَهُ اللهُ تَعَالَى، قَالَتْ: فَمَا كَانَ مِنْ خُطْبَتِيهِمَا مِنْ خُطْبَةٍ إِلاَّ نَفَعَ اللهُ بِهَا، لَقَدْ خَوَّفَ عُمَرُ النَّاسَ، وَإِنَّ فِيهِمْ لَنِفَاقاً فَرَدَّهُمُ اللهُ تَعَالَى بِذَلِكَ، ثُمَّ لَقَدْ بَصَّرَ أَبُو بَكْرٍ النَّاسَ فِي اللهِ تَعَالَى وَعَرَّفَهُمُ الْحَقَّ الَّذِى عَلَيْهِمْ وَخَرَجُوا بِهِ يَتْلُونَ: وَمَا مُحَمَّدٌ إِلاَّ رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ الآيَة]. أخرجه البخارى والنسائى.

قلت: وقوله زاد رزين: كذا في التجريد وأصله، وهذه الزيادة بعينها في صحيح البخارى والله أعلم «السُّنُحُ»: بضم السين المهملة والنون، وقيل بسكون النون: موضع بعوالى المدينة فيه منازل بنى الحارث بن الخزرج، وقوله: «لاَ يُذِيقُكَ اللهُ الْمَوْتَتَيْنِ» أى في الدنيا، قال ذلك أبو بكر ردا لقول عمر: إن الله سيبعث نبيه فيقطع أيدى رجال وأرجلهم. «والسَّقِيفَةُ» الصفة في البيت، «والنَّشِيجُ»: تردد صوت الباكى في صدره من غير انتحاب.

3. (1737)- *Hz. Aişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vefat ettiği zaman, bâbam Ebû Bekir (radıyallâhu anh), Mescid-i Nebî'den bir mil kadar uzaklıkta olan) Sunh nâm mevkide idi –ki Âliye (denen Medine'nin yüksek kısmını ki burası Hazrec'e mensûp Beni'l-Hârise'nin menzillerinin bulunduğu mevki)yi kasdetmektedir- Hz.Ömer (radıyallâhu anh) kalkıp:

"Vallahi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vefat etmedi. Allah mutlaka onu geri gönderecektir, o da (münafık) kimselerin ellerini ve ayaklarını kesecek..." diyordu. Derken Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh) geldi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yüzünü açtı ve öptü.

"Annem bâbam sana feda olsun. Sağlığında hoştun, ölümünde de hoşsun! Nefsimi kudret elinde tutan Zat-ı Zülcelâl'e yemin olsun, Allah sana ebediyyen iki ölüm tattırmayacak!" dedi. Sonra dışarı çıkıp:

"(Hz. Ömer'i kasdeterek): "Ey (Peygamber ölmedi diye) yemin eden

kişi, ağır ol!" dedi. Hz. Ebû Bekir konuşmaya başlayınca Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ) oturdu. Hz. Ebû Bekir Allah'a hamd ü sena ettikten sonra:

"Haberiniz olsun! Kim Muhammed'e tapıyor idiyse bilsin ki artık Muhammed ölmüştür. Kim de Allah'a tapıyor idiyse o da bilsin ki Allah hayydır, ölümsüzdür!" dedi ve şu âyeti okudu: اِنَّكَ مَيِّتٌ وَاِنَّهُمْ مَيِّتُونَ "**Ey Muhammed, şüphesiz sen de öleceksin, onlar da ölecekler"** (Zümer 30). Şu âyeti de okudu:

وَمَا مُحَمَّدٌ إلاَّ رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ افَانْ مَاتَ اَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى اَعْقَابِكُمْ
وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللّٰهَ شَيْئاً وَسَيَجْزِى اللّٰهُ الشَّاكِرِينَ

"Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler geçmişti. Ölür veya öldürülürse geriye mi döneceksiniz? Geriye dönen, Allah'a hiçbir zarar vermez. Allah, şürkedenlerin mükâfâtını verecektir" (Âl-i İmrân 144).

Bu açıklama üzerine halk boğuk boğuk ağlamaya başladı. Ensar (radıyallâhu anhüm), Benî Saîde yurdunda, Sa'd İbnu Ubâde'nin etrafında toplandı. (Muhâcir de oraya geldi. Ensarîler):

"Bizden bir emîr, sizden de bir emîr!" dediler. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Ebû Ubeyde (radıyallâhu anhüm) de oraya geldiler. Hz. Ömer konuşmaya başladı ise de Hz. Ebû Bekir onu susturdu. Hz. Ömer (bilahere) şöyle diyordu:

"Vallahi, ben konuşmayı şu sebeple arzu etmiştim: (Zihnimde) hoşuma giden sözler hazırlamış, Ebû Bekir bunlara ulaşamaz (onun hatırından bunlar geçmeyebilir) diye endişe etmiştim. Ama, yemin olsun, Ebû Bekir öyle bir konuştu ki, vallahi içimde hazırlamış olduğum güzel sözlerin hepsine isâbet etti, (benim aklıma gelmeyen daha da güzelini) beliğ şekilde ifade etti. Onun sözleri arasında şu da vardı:

"(Ey Ensâr) biz (Kureyşli)ler emîrleriz, sizler de vezîrlersiniz!"

Bu söz üzerine Hubâb İbnu'l-Münzir ayağa kalktı ve :

"Hayır vallahi bunu yapmayız. Bizden bir emîr, sizden de bir emîr olacak!" dedi. Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh):

"Hayır! Olmaz bu. Bizler emîrleriz, sizler de vezîrlersiniz" dedi.

Rezîn şunu ilâve etti: "Hz. Ebû Bekir devamla şunu söyledi: "Bu "iş" (hilâfet), şu Kureyş cemaati için meşrû tanınacaktır. Onlar, yer îtibârıyla

Arapların ortasındadır, şerefçe de (eskiden beri) en gözdeleridir. Öyleyse, Ömer'e veya Ebû Ubeyde'ye biat edin!"

Hz. Ömer atılarak:

"Bilakis, biz sana biat ediyoruz. Sen bizim efendimizsin, en hayırlımızsın, üstelik Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a da en sevgili olanımızsın!" dedi ve Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'in elinden tutup ona biat etti. Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'i müteakip halk da ona biat etti.

Bunun üzerine biri:

"Sa'd İbnu Ubâde'yi katlettiniz!" diye bağırdı. Hz. Ömer (radıyallâhu anh) öfkeyle:

"Allah onu katletsin!" dedi. Hz. Aişe (radıyallâhu anhâ) devamla der ki: "Bu her iki konuşmada geçen sözleri de Allah fâideli kıldı. Nitekim Hz. Ömer'in konuşması halkı korkuttu. Aralarında nifak vardı, onun konuşmasıyla Cenab-ı Hakk nifakı bertaraf etti. Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh) de halkın nazarını Allah'a çevirip, üzerinde oldukları hakkı (İslâm'ı) öğretti. Oradan şu âyeti okuyarak ayrıldılar. (Meâlen): **"Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler geçmişti. Ölür veya öldürülürse geriye mi döneceksiniz? Geriye dönen, Allah'a hiçbir zarar vermez.. Allah şükredenlerin mükâfaatını verecektir"** (Âl-i İmrân 144). [Buhârî, Fedâilu'l-Ashâb 5, Cenâiz 3, Megâzi 83; Nesâî, Cenâiz 11, (4, 11).]

(İbnu Deybe diyor ki:) "Derim ki: "Rezîn şunu ilâve etti" sözü, et-Tecrid'de ve Tecrid'in aslında mevcuttur. Bu ziyâde aynısıyla Sahîh-i Buhârî'de mevcuttur. Allahu a'lem."

Es-Sünuh (veya es-Sünh) avâli'l-Medîne'de bir yer adıdır. Orada Benî'l-Hâris İbnu'l-Hazrec'in evleri vardır.

"Allah sana iki ölümü tattırmasın" sözü, yâni dünyada.. tattırmasın demektir. Hz. Ebû Bekir, bu sözü Hz. Ömer (radıyallâhu anhümâ)'in şu sözünü red maksadıyla söylemiştir: "Allah, peygamberini geri gönderecek, O da (münafık) kimselerin ellerini ve ayaklarını kesecek." Sakîfe: Evin sofa (üstü kapalı önü açık) kısmı. Toroslarda evin bu kısmına yazlık tâbir edilir.

Nesîc: Ağlayan kişinin hıçkırığını içine tıkarak sessiz ağlaması.

AÇIKLAMA:

Resûllulah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın öldüğü gün, haberin meydana

getirdiği şaşkınlığı ve buna rağme Hz Ebû Bekir'in halife seçilmesini bu rivâyet açık bir şekilde anlatmaktadır. Hadisle ilgili bazı müphem kelimelerin açıklanması metnin sonunda yapıldığı için aynen onları da tercüme ederek kaydettik.

Buna rağmen bir-iki noktaya daha parmak basmakta fayda var:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vefat haberi duyulunca Ashâb öncelikle, hilâfet meselesinin halli üzerinde durmuş, ilk iş olarak onu halletmişlerdir.

2- Rivâyetler, bu işi önce Ensâr'ın yâni Medinelilerin ele aldığını ifâde ediyor. Kendi aralarında hususî şekilde toplanıyorlar. Hatta, *Buhârî*'nin bir rivâyetinde, halife meselesini halletmek üzere Ensar'ın toplandığı haberi üzerine, oraya koşan başta *Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer* (radıyallahu anhümâ) bir kısım Muhâcirûnu iki Ensârî karşılayarak toplantıya katılmalarına mânî olmak ister ve: لاَ عَلَيْكُمْ اَنْ لاَ تَقْرَبُوهُمْ اقْضُوا اَمْرَكُمْ ...Hayır, onlara yaklaşmayın, kendi işinizi halledin (aranızdan Muhacirler'e mahsus bir halife seçin)" der. Hattâ İbnu İshak'ın rivâyetinde, Bedir Ashabı'ndan olan bu iki sâlih kişinin ismi de verilir: Uveym İbnu Sâide ve *Ma'n İbnu Adiyy*. Ancak bunları dinlemeyip yürürler.

3- *Benî Sâide* sakîfesinde toplanan *Ensâr, Sa'd İbnu Muaz* (radıyallahu anh)'ı halife seçmek istemektedir. Toplantıyı açan hatipleri, Ensar'ın faziletlerini beyandan sonra, hilâfetin kendilerinde olması gereğini ifâde eder.

Sözü bitince -rivâyetten de anlaşıldığı üzere- Hz. Ömer söz almak isterse de *Hz. Ebû Bekir* susturur ve kendisi söz alır. *Hz. Ebû Bekir,* Ensâr'ın faziletlerini aynen te'yidle sözlerine başlar, ancak hilafet işine Kureyş'in layık olduğunu, onların mekan itibarıyle merkezde olmaktan başka Arab'ın en asîli, en itibarlı kabilesi olduğunu vs. belirtiyor. Bir rivayette: “Araplar bu işte, sâdece Kureyş'i tanıyacaktır”, bir başka rivayette: “Biliyorsunuz, şu Kureyş'in Araplar nezdinde öyle bir makamı var ki başkası ona sâhip değil, Araplar ancak onlardan birinin etrafında toplanır. Allah'tan korkun, İslâm'ı parçalamayın, İslâm'da ilk bid'at çıkaran siz olmayın" der.

Ensar'ı en ziyade ikna etme hususunda, *Hz. Ebû Bekir*'in Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan rivâyet ettiği اَلاَئِمَّةُ مِنْ قُرَيْشٍ “İmamlar Kureyş-'tendir” hadisi olmuştur. Bu konuşmalardan sonra Hz. Ömer veya Ebû Ubeyde'den birine biat etmelerini teklif eder.

4- Bu noktada söz alan *Hz. Ömer,* hilafete *Hz. Ebû Bekir*'in lâyık

olduğunu söylüyor. Bazı rivâyetler, Hz. Ömer'in bu kanaatini te'yiden ve muhataplarını ikna maksadıyla *Hz. Ebû Bekir*'in bazı faziletlerini sayar:

«يَا مَعْشَرَ الأَنْصَارِ إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِنَبِيِّ اللهِ ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْهُمَا فِي الْغَارِ» «يَا مَعْشَرَ الأَنْصَارِ أَلَسْتُمْ تَعْلَمُونَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ أَمَرَ أَبَا بَكْرٍ أَنْ يَؤُمَّ بِالنَّاسِ فَأَيُّكُمْ تَطِيبُ نَفْسُهُ أَنْ يَتَقَدَّمَ أَبَا بَكْرٍ؟ فَقَالُوا نَعُوذُ بِاللهِ أَنْ نَتَقَدَّمَ أَبَا بَكْرٍ»

"Ey Ensar cemaati, Allah'ın Nebîsi'ne en lâyık olanı, (Kur'an-ı Kerim'de), **"mağaradaki iki kişiden biri"** (Teve 40) olduğu belirtilen kimse değil midir?" "Ey Ensar cemaati, bilmiyor musunuz, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, halka imamlık yapması için Hz. Ebû Bekir'e emretmedi mi? Hanginizin ruhu Hz. Ebû Bekir'in önüne geçmeyi hazmedecek?.."

Tirmîzî'de gelen bir rivâyette *Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anh)'in de şöyle dediği belirtilir: "Bu işe insanların en lâyıkı ben değil miyim? İlk Müslüman ben değil miyim? Ben şu efdaliyetlere sahip değil miyim?"

5- *İbnu İshâk*'ın Sîret'de kaydettiği bir rivâyet de burada kayda değer. Buna göre, *Sa'd İbnu Muâz'ın* halife olması meselesinde bütün Ensârîler müttefik değildir. Onu, sadece Ensar'ın Hazrec grubu istemektedir, Evsliler değil. Hatta Evsliler, onların hilafetinden rahatsızlık duyabilecekler ve İslâm'la ortadan kalkmış olan Evs-Hazrec husûmeti tekrar canlanabilecektir. Ensâr'ın Benî Sâide sakîfesindeki toplantısına *Hz. Ebû Bekir* ve beraberindeki Muhâcir grubu uğradığı zaman, Ensâr'ın Evs grubundan olan Üseyd İbnu Hudayr ve beraberindekiler, Muhacirlerden birinin halîfe olmasını tercih maksadıyla, onlara dehâlet ederler.

6- Biri Muhâcir'den, diğeri Ensâr'dan iki halife olmasını teklif eden Hubâb İbnu'l-Münzir'in -bir rivâyette kaydedilen- ve Hz. Ömer tarafından ciddiye alınmayan gerekçesini de kaydediyoruz: "Bir emîr sizden, bir emîr bizden olsun. Bizler, vallahi sizlere karşı bu meselede rekâbet düşünmüyoruz. Ancak, kardeşlerini ve bâbalarını öldürdüğümüz kimselerin başa geçmesinden korkuyoruz."

Hz. Ömer: "Sebep bu ise, elindeyse hemen öl!" der.

7- Bu meyânda, hilâfetin Muhâcir'le Ensâr arasında münâvebe ile devam etmesi: "Önce bir Muhacir seçilip, ölünce Ensâr'dan biri, o ölünce tekrar Muhâcirler'den birinin seçilmesi şeklinde bir sistem daha teklif edilir. Hz. Ömer bu teklifi daha sert bir üslûbla karşılar: "Hayır, vallahi kim bize muhâlefet ederse onu öldürürüz."

8- *Hz. Ebû Bekir*'e bey'attan sonra söylenen "Sa'd İbnu Ubâde'yi öldürdünüz" cümlesinin, "onun itibarını rencîde ettiniz, ondan yüz çevirdiniz..." mânasında kullanıldığını şârihler belirtir. Bu söze *Hz. Ömer* ziyadesiyle kızmış olacak ki "Allah canını alsın" demiştir.

İmam Mâlik'in bir rivâyetinde şöyle anlatır: "Öfkeliydim, 'Allah Sa'd'ın canını alsın, zîra o, şer ve fitne kaynağıdır' dedim."

1738 ٤– عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [كُنْتُ أُقْرِئُ رِجَالاً مِنَ الْمُهَاجِرِينَ مِنْهُمْ عَبْدُ الرَّحْمنِ بْنُ عَوْفٍ فَقَالَ: لَوْ رَأَيْتَ رَجُلاً أَتَى عُمَرَ الْيَوْمَ، فَقَالَ: هَلْ لَكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ فِي فُلانٍ يَقُولُ لَوْ قَدْ مَاتَ عُمَرُ لَبَايَعْتُ فُلاناً(١)، فَوَاللهِ مَا كَانَتْ بَيْعَةُ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ إِلاَّ فَلْتَةً فَتَمَّتْ، فَغَضِبَ عُمَرُ فَقَالَ: إِنِّي إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى لَقَائِمٌ الْعَشِيَّةَ فِي النَّاسِ فَمُحَذِّرُهُمْ هؤُلاَءِ الَّذِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَغْصِبُوهُمْ أُمُورَهُمْ. قَالَ عَبْدُ الرَّحْمنِ: فَقُلْتُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ: لاَتَفْعَلْ، فَإِنَّ الْمَوْسِمَ يَجْمَعُ رِعَاعَ النَّاسِ وَغَوْغَاءَهُمْ، وَإِنَّهُمْ هُمُ الَّذِينَ يَغْلِبُونَ عَلَى قُرْبِكَ حِينَ تَقُومُ فِي النَّاسِ، وَأَنَا أَخْشَىٰ أَنْ تَقُومَ، فَتَقُولَ مَقَالَةً يُطَيِّرُهَا أُولَئِكَ عَنْكَ كُلَّ مُطَيِّرٍ، وَأَنْ لاَ يَعُوهَا، وَأَنْ لاَ يَضَعُوهَا عَلَى مَوَاضِعِهَا، فَأَمْهِلْ حَتَّى تَقْدُمَ الْمَدِينَةَ، فَإِنَّهَا دَارُ الْهِجْرَةِ وَالسُّنَّةِ فَتَخْلُصَ بِأَهْلِ الْفِقْهِ وَأَشْرَافِ النَّاسِ، فَتَقُولَ مَا قُلْتَ مُتَمَكِّناً، فَيَعِي أَهْلُ الْعِلْمِ مَقَالَتَكَ، وَيَضَعُونَهَا عَلَى مَوَاضِعِهَا، فَقَالَ عُمَرُ: أَمَا وَاللهِ إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى لأَقُومَنَّ بِذلِكَ أَوَّلَ مَقَامٍ أَقُومُهُ بِالْمَدِينَةِ. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: فَقَدِمْنَا الْمَدِينَةَ فِي عَقِبِ ذِي الْحِجَّةِ، فَلَمَّا كَانَ يَوْمُ الْجُمُعَةِ عَجِلْتُ بِالرَّوَاحِ حِينَ زَاغَتِ الشَّمْسُ].

زاد رزين: [فَخَرَجْتُ فِي صَكَّةِ عُمَيٍّ، ثُمَّ رَجَعَ إِلَى الْحَدِيثِ الأَوَّلِ، فَقَالَ: حَتَّى أَجِدَ سَعِيدَ بْنَ زَيْدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ نُفَيْلٍ جَالِساً إِلَى رُكْنِ الْمِنْبَرِ، فَجَلَسْتُ حَذْوَهُ تَمَسُّ رُكْبَتِي رُكْبَتَهُ، فَلَمْ أَنْشَبْ أَنْ خَرَجَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، فَلَمَّا رَأَيْتُهُ مُقْبِلاً قُلْتُ

(١) هو طلحة بن عبيدالله. أخرجه البزار.

لِسَعِيــدٍ: لَيَقُولَنَّ الْعَشِيَّةَ عَلَى هٰـذَا الْمِنْبَرِ مَقَالَةً لَمْ يَقُلْهَا مُنْذُ اسْتُخْلِفَ، فَأنْكَرَ عَلَيَّ وَقَــالَ: وَمَا عَــسىٰ أنْ يَقُولَ مَا لَمْ يَقُلْ قَبْلَهُ، فَجَلَسَ عُمَرُ عَلَى الْمِنْبَرِ، فَلَمَّا سَكَتَ الْمُؤَذِّنُ قَامَ فَأثْنَى عَلَى اللّٰهِ بِمَا هُوَ أهْلُهُ، ثُمَّ قَــالَ: أمَّا بَعْدُ فَإنِّى قَـائِلٌ لَكُمْ مَقَالَةً قَدْ قُدِّرَ أنْ أقُولَهَا، لاَ أدْرِى لَعَلَّهَا بَيْنَ يَدَىْ أجَلِي(١)، فَمَنْ عَقَلَهَا وَوَعَاهَا فَلْيُحَدِّثْ بِهَا حَيْثُ انْتَهَتْ بِهِ رَاحِلَتُهُ وَمَنْ خَشِىَ أنْ لاَ يَعْقِلَهَا فَلاَ أُحِلُّ لأحَدٍ أنْ يَكْذِبَ عَلَيَّ: إنَّ اللّٰهَ بَعَثَ مُحَمَّداً ﷺ بِالْحَقِّ، وَأنْزَلَ عَلَيْهِ الْكِتَابَ فَكَانَ مِمَّا أنْزَلَ اللّٰهُ عَلَيْهِ آيَةَ الرَّجْمِ (وَذَكَرَ نَحْوَ حَدِيثِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَــا الْمَذْكُورِ فِي أوَّلِ بَابِ حَدِّ الزِّنَا)، ثُمَّ قَــالَ: وَإنَّهُ بَلَغَنِى أنَّ قَائِلاً يَقُولُ: لَوْ قَدْ مَاتَ عُمَرُ لَبَايَعْتُ فُلاَناً فَلاَ يَغْتَرَّنَّ امْرُؤٌ أنْ يَقُولَ إنَّمَا كَانَتْ بَيْعَةُ أبِى بَكْرٍ فَلْتَةً وَتَمَّتْ، ألاَ وَإنَّهَا قَدْ كَانَتْ كَــذٰلِكَ، وَلٰكِنْ وَقَى اللّٰهُ شَرَّهَا، وَلَيْسَ فِيكُمْ مَنْ تُقْطَعُ إلَيْهِ الأعْنَاقُ مِثْلَ أبِى بَكْرٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ، وَإنَّهُ كَانَ مِنْ خَبَرِنَا حِينَ تُوُفِّىَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ أنَّ الأنْصَارَ خَالَفُونَا، وَاجْتَمَعُوا بِأسْرِهِمْ فِي سَقِيفَةِ بَنِى سَاعِدَةَ، وَتَخَلَّفَ عَنَّا عَلِىٌّ وَالزُّبَيْرُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا وَمَنْ مَعَهُمَا، وَاجْتَمَعَ الْمُهَاجِرُونَ إلَى أبِى بَكْرٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ، فَقُلْتُ لأبِى بَكْرٍ: يَا أبَا بَكْرٍ انْطَلِقْ بِنَا إلَى إخْوَانِنَا هٰؤُلاَءِ مِنَ الأنْصَارِ، فَانْطَلَقْنَا نُرِيدُهُمْ، فَلَمَّا دَنَوْنَا مِنْهُمْ لَقِيَنَا رَجُلاَنِ صَالِحَانِ فَذَكَرَا مَاتَمَــالأ عَلَيْهِ الْقَوْمُ فَــقَالاَ: أيْنَ تُرِيدُونَ يَا مَعْشَرَ الْمُهَاجِرِينَ؟ فَقُلْنَا نُرِيدُ إخْوَانَنَا مِنَ الأنْصَارِ؟ فَقَالاَ: لاَ عَلَيْكُمْ أنْ لاَ تَقْرَبُوهُمْ، اقْضُوا أمْرَكُمْ، فَقُلْتُ: وَاللّٰهِ لَنَــــأتِيَنَّهُمْ، فَانْطَلَقْنَا حَتَّى أتَيْنَاهُمْ، فَإذَا رَجُلٌ مُزَمَّلٌ بَيْنَ ظَهْرَانِيــهِمْ، فَقُلْتُ مَنْ هٰذَا؟ قَــالُوا: سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ، فَقُلْتُ: مَالَهُ؟ قَــالُوا: يُوعَكُ، فَلَمَّا جَلَسْنَا قَلِيــلاً تَشَهَّدَ خَطِيــبُهُمْ، فَأثْنىٰ عَلَى اللّٰهِ بِمَا هُوَ أهْلُهُ ثُمَّ قَــالَ: أمَّا بَعْدُ فَنَحْنُ أنْصَارُ اللّٰهِ تَعَــالَى، وَكَتِيــبَةُ الإسْلاَمِ، وَأنْتُمْ مَعْشَرَ الْمُهَاجِرِينَ رَهْطٌ مِنَّا، وَقَدْ

(١) أى بقرب موتى.

دَفَّتْ دَافَّةٌ مِن قَوْمِكُمْ، فَــإِذَا هُمْ أَرَادُوا أَنْ يَخْتَزِلُونَا مِنْ أَصْلِنَا، وَأَنْ يَحْضُنُونَا مِنَ الأَمْرِ، فَلَمَّا سَكَتَ أَرَدْتُ أَنْ أَتَكَلَّمَ، وَكُنْتُ قَدْ زَوَّرْتُ مَقَالَةً أَعْجَبَتْنِي أُرِيــدُ أَنْ أُقَدِّمَهَا بَيْنَ يَدَىْ أَبِي بَكْرٍ، وَكُنْتُ أُدَارِي مِنْهُ بَعْضَ الحَدِّ(١)، فَلَمَّا أَرَدْتُ أَنْ أَتَكَلَّمَ. قَــالَ أَبُو بَكْرٍ: عَلَى رِسْلِكَ، فَكَرِهْتُ أَنْ أُغْضِبَهُ. فَتَكَلَّمَ وَكَانَ أَحْلَمَ مِنِّي وَأَوْقَرَ، وَاللهِ مَا تَرَكَ مِنْ كَلِمَةٍ أَعْجَبَتْنِي فِي تَزْوِيرِي إِلاَّ قَــالَ فِي بَدِيهَتِهِ مِثْلَهَا، أَوْ أَفْضَلَ مِنْهَا حَتَّى سَكَتَ، وَقَالَ: مَا ذَكَرْتُمْ فِيكُمْ مِنْ خَيْرٍ فَأَنْتُمْ لَهُ أَهْلٌ، وَلَنْ تَعْرِفَ الْعَرَبُ هَذَا الأَمْرَ إِلاَّ لِهَــذَا الحَيِّ مِنْ قُرَيْشٍ، هُمْ أَوْسَطُ الْعَرَبِ نَسَبــاً وَدَاراً، وَقَدْ رَضِيتُ لَكُمْ أَحَدَ هَذَيْنِ الرَّجُلَيْنِ فَبَايِعُوا أَيَّهُمَا شِئْتُمْ، فَأَخَذَ بِيَدِى وَبِيَدِ أَبِي عُبَيْدَةَ بْنِ الجَرَّاحِ، وَهُوَ جَالِسٌ بَيْنَنَا، فَلَمْ أَكْرَهْ مِمَّا قَالَ غَيْرَهَا، كَانَ وَاللهِ أَنْ أُقَدَّمَ فَتُضْرَبَ عُنُقِي لاَ يُقَرِّبُنِي ذَلِكَ مِنْ إِثْمٍ أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَتَأَمَّرَ عَلَى قَوْمٍ فِيــهِمْ أَبُو بَكْرٍ. اللَّهُمَّ إِلاَّ أَنْ تُسَوِّلَ لِي نَفْسِي عِنْدَ المَوْتِ شَيْئاً لاَ أَجِدُهُ الآنَ، فَقَالَ: قَائِلٌ مِنَ الأَنْصَارِ: أَنَا جُذَيْلُهَا الْمُحَكَّكُ، وَعُذَيْقُهَا الْمُرَجَّبُ، مِنَّا أَمِيرٌ وَمِنْكُمْ أَمِيرٌ، فَكَثُرَ اللَّغَطُ، وَارْتَفَعَتِ الأَصْوَاتُ حَتَّى فَرِقْتُ(٢) مِنَ الاخْتِلاَفِ فَقُلْتُ: ابْسُطْ يَدَكَ يَا أَبَا بَكْرٍ، فَبَايَعْتُهُ، وَبَايَعَهُ الْمُهَاجِرُونَ ثُمَّ بَايَعَهُ الأَنْصَارُ، وَنَزَوْنَا عَلَى سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ، فَــقَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ: قَتَلْتُمْ سَعْدَ بْــنَ عُبَادَةَ، فَقُلْتُ: قَتَلَ اللهُ سَعْدَ بْنَ عُبَادَةَ، فَــقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: وَإِنَّا وَاللهِ مَا وَجَدْنَا فِيــمَا حَضَرْنَا مِنْ أَمْرِنَا أَقْوَىٰ مِنْ مُبَايَعَةِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ خَشِيــنَا إِنْ فَارَقْنَا الْقَوْمَ، وَلَمْ تَكُنْ بَيْعَةٌ أَنْ يُبَايِعُوا رَجُلاً مِنْهُمْ بَعْدَنَا، فَإِمَّا بَايَعْنَاهُمْ عَلَــى مَا لاَ نَرْضَــىٰ، وَإِمَّا أَنْ نُخَالِفَهُمْ، فَيَكُونُ فَسَادٌ، فَمَنْ بَايَعَ رَجُلاً عَلَــى غَيْرِ مَشُورَةٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ، فَلاَ يُتَابَعُ هُوَ وَلاَ الَّذِى بَايَعَهُ تَغِرَّةً أَنْ يُقْتَلاَ]. أخرجه الشيخان، وهذا لفظ البخارى، وهو عند مسلم مختصر حديث الرجم.

---

(١) قال في النهاية: الحد والحدة سواء من الغضب، وبعضهم يرويه بالجيم.

(٢) الفرق: الخوف.

«الْفَلْتَةُ»: الفجأة «وَغَوْغَاءُ النَّاسِ» الذين يكثرون الضجة ونحوها من غير تثبت «وَزَاغَتِ الشَّمْسُ» مالت عن كبد السماء، «وَصَكَّةُ عُمَيٍّ»: كناية عن شدّة الحر وقت الهاجرة غاية القيظ، وقوله: «فَلَمْ أَنْشَبْ». أى فلم ألبس «وَتَقْطَعُ إِلَيْهِ الأَعْنَاقُ» أعناق المطىّ «وَالْمُزَّمِّلُ»: المغطى، «وَظَهْرَانَي الْقَوْمِ»: بينهم، «وَالْوَعَكُ»: الحمى، «والدَّفَّةُ» الجماعة من الناس يقصدون المصر. «يَخْتَزِلُونَا»: يقطعونا عن مرادنا. «يَحْضُنُونَا»: بضاد معجمة: ينحونا عنه، وينفردون به، ومعنى «زَوَّرْتُ»: زينت وهيأت، «وَتَسَوَّلُ لِي نَفْسِي»: تحسن وتزين. «اللَّغَطُ»: كثرت الأصوات، واختلافها، ومعنى «جُذَيْلُهَا الْمُحَكَّكُ، وَعُذَيْقُهَا الْمُرَجَّبُ»: أى أنى ذو رأى يستشفى به في الحوادث لاسيما في هذه الحادثة؛ وإنى في ذلك كالعود الذى يشفى الجرباء وكالنخلة الكثيرة الحمل، ومعنى «نَزَوْنَا» وثبنا، وقوله: «تَغِرَّةً أَنْ يُقْتَلاَ» فيه مضاف محذوف تقديره خوف تغرة أن يقتلا. أى خوف إيقاعهما في القتل، والتغرّة مصدر أغررته إذا ألقيته في الغرر، وهى من الغرر.

4. (1738)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor; "Ben, Muhâcirler'den bir çoğundan Kur'an öğreniyordum. Abdurrahman İbnu Avf, onlardan biri idi. (Ben Mina'da onun menzilinde iken, o da, Hz. Ömer'in son defa yapmış olduğu haccda onun yanında idi. Abdurrahman yanıma dönüşte:)

"Bugün Hz. Ömer'in yanına gelen bir adamı keşke sen de görseydin. Dedi ki: "Ey mü'minlerin emîri, bir adam görsen ki sana: "Keşke Ömer ölmüş olsa da falancaya (Bezzar'ın rivâyetinde Talha İbnu Ubeydillah'a) biat etsem. Vallahi Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'in biatı çabucak oldu bitti" dese ne dersin?" dedi. Hz. Ömer bu söze (daha önce hiç görmediğim kadar) öfkelendi ve:

"İnşaallah bu akşam halka hitab edip, (ahd ve müşaverede olmaksızın) idâreyi gasbetmek isteyen bu heriflere karşı onları uyaracağım" dedi.

Abdurrahman ilâveten dedi ki: "(Bunun üzerine) Hz. Ömer'e:

"Ey mü'minlerin emîri, dedim, böyle bir şey yapma. Zîra hacc mevsiminde insanların cühelâ ve serseri takımı biraraya gelir. Konuşmak üzere halkın içinde doğrulduğun zaman bunlar ola ki, etrafında ekseriyeti teşkil ederler. Korkum şu ki, siz kalkar birşeyler söylersiniz, o cahille-

rin her biri bir başka şey anlar, esas ifâde etmek istediğiniz maksad tamamen kaybolur. Şu halde acele etmeyin, Medine'ye varın. Orası daru'l-hicret ve sünnettir (hicretin yapıldığı, sünnetin yaşandığı mahaldir). Orada fıkıh ulemâsı ve insanların eşrafıyla başbaşa kalır, dilediğinizi rahatça söylersiniz. Âlimler sözlerinizi eksiksiz öğrenirler ve maksadınız ne ise onu anlarlar."

(Bu sözüm üzerine) Hz. Ömer (radıyallâhu anh):

"Pekâla, vallahi inşaallah Medine'ye vardığımda ilk fırsatta bu toplantıyı aktedeceğim!" dedi. İbnu Abbas (radıyallâhu anhümâ) devamla dedi ki:

"Zilhicce'nin sonlarında Medine'ye geldik. Cuma günü öğle olur olmaz camiye gitmede acele ettim."

•Rezîn şu ilâvede bulundu: "Öğle sıcağında[54] çıktım." Sonra önceki hadisi anlatmaya (İbnu Abbas) devam etti ve dedi ki:

"(Camiye gelince) Saîd İbnu Zeyd İbni Amr İbni Nüfeyl (radıyallâhu anh)'i minberin köşesinde oturmuş buldum. Dizim dizine değecek şekilde yanına oturdum. (Sağıma soluma bakmaya) başlamadan Ömer İbnu'l-Hattâb (yerinden minbere doğru) çıktı. Onun gelmekte olduğunu görünce yanımdaki Saîd İbnu Zeyd İbni Amr İbni Nüfeyl'e:

"Bu öğle, Ömer, halife olduğu günden beri hiç yapmadığı bir konuşma yapacak" dedim. Zeyd, söylediğimi hoş karşılamadı ve:

"Daha önce konuşmadığı şeyi konuşması ne mümkün!" deyip beni reddetti.

Hz. Ömer (radıyallâhu anh) minbere oturdu. Müezzin ezanını tamamlayınca, doğruldu. Cenab-ı Hakk'a lâyık olduğu hamd ve senâda bulundu. Sonra şunları söyledi:

"Emmâ ba'd. Ben şimdi sizlere, Cenab-ı Hakk'ın söylememi takdir buyuracağı bir konuşma yapacağım. Bilemiyorum, belki de ecelim yakındır, (bu son hutbem olur). Kim bu sözlerimi anlar ve hâfızasına alabilirse bineğinin götürdüğü her yerde nakletsin. Kim de anlamış olmaktan korkarsa, hiç kimseye hakkımda yalan söylemesini helâl etmiyorum. Allah celle şânuhu, Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i hakla gönderdi, kendisine kitap indirdi. Allah'ın indirdikleri meyanında recm âyeti de vardı. Biz onu ukuduk, anladık ve ezberledik. Resûlullah *(aley-*

54– صَكَّةَ عُمَيٍّ en-Nihâye'nin açıklamasına göre, öğle sıcağı mânâsına gelen bir deyimdir. Rezîn'in ilavesi, Mâlik'in rivâyetinden alınmadır.

hissalâtu vesselâm) recm cezası verdi. O'ndan sonra da bizler verdik. Şahsen aradan fazla zaman geçince, bazılarının çıkıp: "Allah'ın kitabında biz recm âyeti bulamıyoruz" diyerek Allah'ın indirmiş olduğu bir farzı terkedip sapıtmalarından korkuyorum, recm, Allah'ın kitabında muhsan, yani bâliğ, akil, sahih bir evlilikle evlenmiş ve gerdek yapmış olduğu halde zinâ eden kadın ve erkeklere -isbatlayıcı beyyine veya hamilelik, veya itiraf olduğu takdirde- uygulanması gereken bir haktır."

Zinâ haddiyle ilgili bâbta zikri geçmiş olan İbnu Abbâs hadisi (1589 numaralı hadis) gibi zikrettikten sonra dedi ki:

"...Ve dahi bana ulaştı ki, birileri şöyle demiş: "Ömer ölünce, (herkesle istişâre, biat aramaksızın) falancaya biat edeceğim." Sakın ha! Hiç kimseyi, *"Hz. Ebû Bekir*'in seçimi de oldu bittiye geldi. (Biz de onun seçilme tarzına uygun olarak birini seçebiliriz)" gibi sözler aldatmasın. Haberiniz olsun, -evet onun seçimi çabuk olmuştur bu doğru- ancak, Allah (umumiyetle çabuk yapılan işlerde bilâhere karşılaşılan) şerlerden (bu ümmeti) korumuştur. Sizden hiç kimseye, Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'e yapıldığı şekilde (alâka gösterilerek) boyunlar koparcasına nazarlar çevrilip baş uzatılmaz. Öyle ise, Müslümanların istişâre ve te'yidi tahakkuk etmeksizin kim bir başkasına biat ederse bilsin ki, ne biat edene, ne de edilene itibar edilmeyecektir. Böyle bir biat akdi, edeni de edileni de ölüme maruz bırakacaktır. *(Hz. Ebû Bekir*'e yapılan biat böyle kıt düşüncelilerin zannettiği gibi değildir. İç yüzünü anlatayım:)

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ruhunu Cenab-ı Hakk kabzettiği vakit, haberimiz oldu ki, Ensar büyük bir grup hâlinde bizden ayrı olarak *Benî Sâide* sakîfinde toplanmışlar. *Ali, Zübeyr* ve bunlarla birlikte (Abbâs gibi diğer) bazıları bizden ayrılarak (cenazeyle meşgul olmak üzere) geride kaldılar. Muhacirler de Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'in etrafında toplandılar. Hz. Ebû Bekir'e:

"Ey *Ebû Bekir,* haydi şu Ensârî kardeşlerimizin yanlarına gidelim!" dedim. Onlara (bir an önce yetişmek üzere) yürüdük. Yakınlarına varınca, onlardan iki sâlih zatla karşılaştık. Kavmin (Sa'd İbnu Ubâde'yi halife seçme hususundaki) kararlarını zikrettiler, sonra da:

"Ey Muhâcirler cemaati nereye gidiyorsunuz?" diye sordular. Biz:

"Şu Ensârî kardeşlerimize gidiyoruz!" dedik.

"Hayır, onlara yaklaşmayın, hükümlerini versinler" dediler. Ben:

"Vallahi onlara gideceğiz" dedim ve yürüdük. Onları Benî Sâide sakîfinde bulduk. Ortalarında üzeri örtülü birisi vardı.

"Bu da kim?" dedim.

"Bu *Sa'd İbnu Ubâde*'dir!" dediler. Ben:

"Nesi var?" diye sordum.

"Titriyor!" dediler. Biraz oturmuştu ki, hatipleri şehâdet getirerek söze başladı. Cenab-ı Hakk'a layık olduğu hamd ve senâyı ifade ettikten sonra şu konuşmayı yaptı:

"Emmâ ba'd! Biz Allah'ın ensârı ve İslâm'ın ordusuyuz. Siz ey Muhâcirler, asıl kavminden kopup gelmiş (içimizde) az bir grupsunuz!"

(Anladık ki) bunlar, aslen müstehak olduğumuz fonksiyonumuzdan bizi koparmak, emîrlikten uzak tutmak istiyorlardı.

Hatip sözlerini tamamlayınca konuşmak arzu ettim. Bu esnâda, içimden söyleyecek güzel sözler hazırlamıştım, bunlar hoşuma da gitmişti. Bunları Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'in huzurunda söylemek istiyordum. Ben bâzan onun hiddetini yatıştırıyordum. Konuşmak istediğim sırada Ebû Bekir:

"Acele etme!"dedi. Onu öfkelendirmek istemedim (ve konuşmaktan vazgeçtim). Ebû Bekir (radıyallâhu anh) konuştu. O aslında benden daha çok hilme sahip , daha vakur idi. Allah'a yeminle söylüyorum, içimde hazırladığım bütün güzel sözleri eksiksiz aynı güzellikte ve hattâ daha da güzel bir biçimde bu konuşması esnasında söyledi. Demişti ki:

"Hakkınızda söylediğiniz hayır (ve fazilet ne varsa) hepsine lâyıksınız. Ancak bu (emîrlik) işi, Kureyş kabilesine (meşru) tanınır. Onlar, neseb yönüyle de, yurt yönüyle de Arab'ın ortasında yer alır. Ben sizin için şu iki şahıstan birini uygun buldum, bunlardan hangisini isterseniz ona biat edin!"

Böyle deyip -benim ve *Ebû Ubeyde İbnu'l-Cerrâh*'ın- ellerimizden tuttu. Ebû Bekir, ikimizin arasında oturuyordu. Onun (ikimizi imamlığa teklif eden cümlesinden başka) bütün söyledikleri hoşuma gitti. Vallahi, *Ebû Bekir'in* bulunduğu bir kavmin başına emîr seçilmektense, ortaya çıkarılıp boynumun vurulmasını gerektirecek bir günah işlemek bana daha sevgili gelirdi. Ancak, nefsimin bana ölüm ânında hoş gösterdiği şeyi şimdi bulamıyorum. Derken Ensar'ın (Hubâb İbnu'l-Münzir adındaki) bir sözcüsü:

"Beni (hasta hayvanların kaşınarak rahatladıkları) kaşınma çubukcağızı, yaslandığı dikme ile ayakta duran hurma fidancığı kabul edin (ve fikrimi dinleyin. Diyorum ki):

"Sizden bir emîr, bizden de bir emîr olsun, ey Kureyş cemaati!" dedi. Bunun üzerine her kafadan bir söz çıkmaya başladı, gürültü çoğaldı. Öyle ki ihtilâf çıkacak diye korktum. Hz. Ebû Bekir'e:

"Ey Ebû Bekr, uzat elini!" dedim. Elini uzattı, ben ona biat ettim. Muhacirler de biat ettiler. Sonra da Ensâr biat etti. Sa'd İbnu Ubâde (radıyallâhu anh)'nin üzerine atıldık. Derken onlardan biri:

"Sa'd İbnu Ubâde'yi öldürdünüz!" demez mi? Ben de:

"Sa'd İbnu Ubâde'yi Allah öldürsün!" dedim.

Hz. Ömer (radıyallâhu anh) der ki: "Vallahi biz, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in defni sırasında, *Hz. Ebû Bekir*'in seçiminden daha ehemmiyetli bir şey düşünemedik. Biat gerçekleşmeden halkı terketmemiz halinde, oradan ayrılınca, arkamızdan kendilerinden birini halife seçiverecekler diye korktuk. Böyle bir durumda ya bize de râzı olmaya olmaya biat edecek veya muhalefet edecek ikisi de fesad olacaktı.

Bilesiniz, Müslümanlarla istişâre etmeden kim bir başkasına biat ederse, ne biat edene, ne de kendisine biat edilene itibar edilmez, ikisinin de öldürülmesinden korkulur." [Buhârî, Muhâribin 30, 31, İ'tisâm 16, Mezâlim 19, Menâkıbu'l-Ensâr 46, Megâzî 11; Müslim, Hudud 15, (1691) Müslim'de hadis muhtasar olarak kaydedilmiştir.]

AÇIKLAMA:

1- Bu uzun rivâyet *Hz.Ebû Bekir* (radıyallâhu anh)'in seçimini ve *Hz. Ömer* zamanında çıkarılmak istenen bir fitneye karşı *Hz. Ömer*'in tedbirini açıklamaktadır. Hadis yer yer çok veciz ve ayrıca müphem ifadeler ihtiva etmektedir. İyice anlaşılır hale getirmek için, üslubun elverdiği nisbette parantez içerisine açıklayıcı notlar ilâve ettik. Bu notlar esas itibariyle şerhlerden ve hadisin başka vecihlerinde yer alan ziyadelerden muktebestir.

2- Burada bir hususun açıklığa kavuşturulması gerekmektedir: O da Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in ilk halife *Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anh)'in seçilişini anlatmasına vesile olan durum... Birilerinin, kulağına gelen sözü: "Keşke Ömer ölmüş olsa da *Talha İbnu Ubeydillah*'a biat etsem. Vallahi *Hz. Ebû Bekir*'inki çabuk oldu bitti." Bu söz Hz. Ömer'i çok öfkelendiriyor. Çünkü, denmek istenen şudur: *Hz. Ebû Bekir*'in seçimi aceleye getirilmiştir, herkesin fikri ve rızası alınmadan cüz'î bir grup tarafından çarçabuk halife seçilmiş, diğerleri de bunu ister istemez kabul etmek zorunda kalmışlardır. Hz. Ömer vefat edince, aynı tarzda Talha

*İbnu Ubeydillah'*a da böyle alelacele biat edilse.. sonra herkes bu biatı kabul eder.. kabul etmek zorunda kalır.. vs...

Hz. Ömer bunu duyunca fena halde öfkelenir ve bunu riyâsetin gasbı olarak değerlendirir. *Hz. Ebû Bekir'*in halife olması hususunda o günün şartları gereği acele edilmiştir, bu doğru. Ancak, büyüklüğü herkesce müsellem ve üstelik ilk Müslüman olmak, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından imam seçilmiş olmak, hicreti sırasında mağarada Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e can yoldaşlığı yapmış olmak, Kur'ân'da zikredilmiş olmak gibi pek çok imtiyazı olan ve faziletce üstünlüğü, itibarının yüceliği herkesce bilinen Hz. Ebû Bekir gibi birinin seçilmiş olması, meseleye gölge düşürmeye imkân bırakmıyordu.

*Hz. Ömer'*in vefatı halinde, aynı tarzda seçim meşru addedilse, ortaya birçok imam çıkabilir ve fitne kopabilirdi. Bu sebeple Hz. Ömer, kulağına gelen bu sözü ciddiye alır ve anında üzerine gitmek ister.

Ancak, yapılan pek yerinde bir tavsiye üzerine, mesele hususunda efkâr-ı umumiyenin aydınlatılmasını Medine'ye dönme zamanına bırakır.

*İbnu İshâk'*ın rivâyetinde, Hz. Ömer'in ölümüyle birlikte, *Hz. Ebû Bekir'*in seçimi tarzında yenilerini seçmek isteyenler bir değil, birçok kişidir. Yâni, Halife Hz. Ömer'in, meseleyi ciddiye almasında haklı bir durum var. Kulağına gelen rastgele bir söz değil, siyasî komplo hazırlıklarının istihbarıdır.

Hz. Ömer ümmetin ileri gelenleriyle istişare yapıp ahd almadan kimsenin kimseye biat edemeyeceğini, aksi halde, devlete savaş açmış kabul edileceğini belirtir. Nitekim Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de, mevcut bir imam varken ikinci bir kimsenin çıkıp biat almasını haram ilan ediyor ve öldürülmesini emrediyor.

3- *Hz. Ebû Bekir, Hz. Ali* (radıyallâhu anhümâ) gibi büyüklerin hilafet işinin hallini öncelikle ele almaları, meselenin nezâketindendir. Ensar'dan birinin halife olması, İslâm birliğini bozabilir, çeşitli gruplar arasında münâfese ve siyasî rekâbet kavgalarını getirebilirdi. Zîra her taraftaki Müslümanlar bu çeşit işlerde Kureyş'i elyak biliyordu, onu önde görmeye alışmıştı. Muhacirler, meselenin hallinde bu noktada ısrar ettiler. Üstelik Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in: "İmamlar Kureyş'ten olacaktır" dediği de hatırlatılmış idi.

4- *Hz. Ömer (*radıyallâhu anh)'in, hilafetin seçimi meselesini ele almazdan önce recm âyetiyle ilgili açıklama yapması şöyle bir yoruma tâbi tutulmuştur: "Hz. Ömer: "Kur'ân'da yazılı olmamakla beraber, nasıl ki

tatbikatta recm cezası mevcuttur. Kimse: "Kur'an'da recm âyeti yok, ben recmi kabul etmiyorum" diyemez ise, aynı şekilde, "Kur'ân'da halifeyi şöyle şöyle seçin diye bir emir yoktur, biz istediğimiz gibi halife seçeceğiz diyemez" demek istemiştir.

5- BAZI HÜKÜMLER:

Bu hadisten çıkartılan bazı hükümler şunlardır:

★ İlmi ehlinden almak. İlim alınan, alandan yaşça küçük de olsa, kadr u kıymetce düşük de olsa..

★ İlim, ehil olmayana öğretilmemeli, anlamayacak olana anlatılmamalı. Anlayışı kıt kimselere, anlamayacağı şey anlatılmamalı...

★ Bazı kimselerin cemaate zarar getirebilecek sözlerini sultana ihbar etmek caizdir. Bu, mezmum olan nemîme (koğuculuk) sayılmamıştır. Ancak bunu, mübhem olarak yapıp isim vermemek gerekir, böylece hem tedbir alınır, hem de onu söyleyen kimse gizlenmiş olur: Nitekim Hz. Ömer (radıyallâhu anh), halkı uyarmak, korkutmak suretiyle meselenin üzerine gittiği halde, o sözü kim söyledi diye araştırmamış, sormamış, tecziye cihetine gitmemiştir.

★ İmam seçiminde, imamın Kureyş'ten olması esastır, çünkü Araplar bu işi sadece Kureyş'e layık görürler. Ma'ruf, hilafı caiz olmayan şeydir. Ancak, *Hz. Ömer* bu hadiste esas itibariyle Müslümanlarla istişare etmeden imam seçimine karşı çıkmakta, imamın Kureyş'ten olmasını birinci mesele olarak zikretmektedir.

★ Birçok delil, imamın Kureyş'ten olmasını gerektirmektedir. Bunlardan biri, Müslümanların velâyetini ele alanlara "Ensâr'a iyi muâmele" tavsiye etmiş olmasıdır.

★ Bu hadisten, kocası ve efendisi olmayan bir kadın hâmile çıkarsa onun recmedileceği de anlaşılmaktadır, yeter ki zorlandığına dair delil olmasın.

★ Bir meseleye muttali olan, bunu imama açıklamak istese, daha önce bir başkasına mücmel olarak anlatma yetkisine sahiptir, tâ ki duyduğu zaman, mesele hakkında fikir sahibi bulunsun. Nitekim *İbnu Abbâs'la Said İbnu Zeyd* arasında bu durum cereyan etmiştir. Said, İbnu Abbâs'ın haberini reddetmiştir, zîra onun nazarında esas olan şudur: Şer'î meseleler istikrarını bulmuştur artık... Bundan böyle her ne vukua gelse öze müteallik olmaz, teferruatta kalır.

★ Re'ye giren meselelerde imama itiraz caizdir.

★ İlmi eksiksiz ezberleyen ve anlayanlar, onu tebliğ etmelidirler. Anlamayanlar da, tebliğ etmemeye teşvik edilmektedir.

1739 ٥– وعن عائشة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [أَتَتْ فَاطِمَةُ وَالْعَبَّاسُ رَضِى اللّٰهُ عَنْهُما أبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ يلْتَمِسَانِ مِيرَاثَهُمَا مِنْ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ، فَقَالَ أبُو بَكْرٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: لاَ نُورثُ؛ مَا تَرَكْنَاهُ صَدَقَةٌ، إنَّمَا يَأكُلُ آلُ مُحَمَّدٍ فِي هٰذَا الْمَالِ، وَإنِّي وَاللّٰهِ لاَ أدَعُ أمْراً رَأيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَصْنَعُهُ إلاَّ صَنَعْتُهُ، إنِّي أخْشىٰ إنْ تَرَكْتُ شَيْئاً مِنْ أمْرِهِ أنْ أزِيغَ، فَهَجَرَتْهُ فَاطِمَةُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا فَلَمْ تُكَلِّمْهُ حَتَّى مَاتَتْ بَعْدَ سِتَّةِ أشْهُرٍ، فَدَفَنَهَا عَلِىٌّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ لَيْلاً، وَلَمْ يُؤْذِنْ بِهَا أبَا بَكْرٍ، وَكَانَ لِعَلِىٍّ وَجْهٌ(١) مِنَ النَّاسِ حَيَاةَ فَاطِمَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا، فَلَمَّا مَاتَتْ انْصَرَفَتْ وُجُوهُ النَّاسِ عَنْهُ، فَقَالَ رَجُلٌ لِلزُّهْرِيِّ رَحِمَهُ اللّٰهُ: وَلَمْ يُبَايِعْهُ عَلِيٌّ سِتَّةَ أشْهُرٍ؟ قَالَ: لاَ، وَاللّٰهِ وَلاَ أحَدٌ مِنْ بَنِى هَاشِمٍ، فَلَمَّا رَأى عَلِيٌّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ انْصِرَافَ وُجُوهِ النَّاسِ عَنْهُ ضَرَعَ إلَى مُصَالَحَةِ أبِى بَكْرٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ، فَأرْسَلَ إلَيْهِ أنْ ائْتِنَا وَلاَ يَأتِنَا مَعَكَ أحَدٌ، وَكَرِهَ أنْ يَأتِيَهُ عُمَرُ لِمَا عَلِمَ مِنْ شِدَّتِهِ، فَقَالَ عُمَرُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ: لاَ تَأتِهِمْ وَحْدَكَ، فَقَالَ أبُو بَكْرٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ: وَاللّٰهِ لآتِيَنَّهُمْ وَحْدِى مَا عَسىٰ أنْ يَصْنَعُوا بِى؟ فَانْطَلَقَ أبُو بَكْرٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ، فَدَخَلَ عَلَى عَلِيٍّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ، وَقَدْ جَمَعَ بَنِى هَاشِمٍ عِنْدَهُ، فَقَامَ فَحَمِدَ اللّٰهَ وَأثْنَى عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: أمَّا بَعْدُ، فَلَمْ يَمْنَعْنَا أنْ نُبَايِعَكَ يَا أبَا بَكْرٍ إنْكَارٌ لِفَضِيلَتِكَ، وَلاَ نَفَاسَةٌ عَلَيْكَ، وَلٰكِنَّا كُنَّا نَرَى أنَّ لَنَا فِي هٰذَا الأمْرِ حَقّاً فَاسْتَبْدَدْتُمْ عَلَيْنَا، ثُمَّ ذَكَرَ قَرَابَتَهُ مِنْ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ وَحَقَّهُمْ فَلَمْ يَزَلْ عَلِيٌّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ يَذْكُرُ حَتَّى بَكَى أبُو بَكْرٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ، فَصَمَتَ عَلِيٌّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ، فَتَشَهَّدَ أبُو بَكْرٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ فَحَمِدَ اللّٰهَ تَعَالَى وَأثْنىٰ عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: أمَّا بَعْدُ، فَوَاللّٰهِ

---

(١) أى جاء وعز فقدهما بموتها.

لَقَرَابَةُ رسـول الله ﷺ أحبُّ إليَّ أنْ أصِلَ مِنْ قَرَابَتِي، وإنِّي وَالله مَا أَلُوتُ فِي هذه الأموَالِ الَّتِي كَانَتْ بَيْنِي وبينكُم عن الخَيْرِ، ولَكِنِّي سَمِعْتُ رسـول الله ﷺ يَقُولُ: لاَ نُورَثُ مَا تَرَكْنَاهُ صَدَقَةٌ، إنَّمَا يَأكُلُ آلُ مُحَمَّدٍ فِي هَـذا المَالِ، وإنِّي وَالله لاَ أدَعُ أمْراً صَنَعَهُ رسولُ الله ﷺ إلاَّ صَنَعْتُهُ إنْ شَاءَ اللهُ تَعالى، فَقَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: مَوْعِدُكَ لِلبَيْعَةِ العَشِيَّةُ، فَلَمَّا صَلَّى أبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ الظُّهْرَ أقْبَلَ عَلَى النَّاسِ يَعْذُرُ عَلِيّاً رَضِيَ اللهُ عَنْهُ بِبَعْضِ مَا اعْتَذَرَ بِهِ، ثُمَّ قَامَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَعَظَّمَ حَقَّ أبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، وذَكَرَ فَضِيلَتَهُ وسَابِقَتَهُ، ثُمَّ قَامَ إلَى أبِي بَكْرٍ فَبَايَعَهُ، فأقْبَلَ النَّاسُ عَلَى عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، فَقَالُوا: أصَبْتَ وأحْسَنْتَ، فَكَانَ النَّاسُ إلى عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَرِيباً حِينَ رَاجَعَ الأمْرَ المَعْرُوفَ]. أخرجه الشيخان، واللفظ لمسلم.

« ضَرَعَ »: أى خضع، وانقاد « وَالنَّفَاسَةُ »: الحسد، ومعنى « مَا أَلُوتُ » بالقصر: أى ما قصرت.

5. (1739)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor:

"Hz. Fâtıma ve Hz. Abbâs (radıyallâhu anhümâ) Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'e uğrayıp, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan kendilerine kalan mirası sordular. Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh) onlara:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Bize kimse vâris olamaz, bıraktıklarımız hep sadakadır. Ancak Âl-i Muhammed bu maldan (ihtiyacı kadarını) yer"* dediğini işittim. Allah'a yemin olsun Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yaptığını gördüğüm bir şeyi terketmem, mutlaka onu yaparım. Ben O'nun emrinden bir şey terkedecek olsam sapıtmaktan korkarım!" dedi.

Bunun üzerine *Hz. Fatıma, Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anhümâ)'e küstü ve altı ay sonra ölünceye kadar onunla konuşmadı. Hz. Ali, onu geceleyin defnetti. Ölümünü Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'e haber vermedi.

Hz. Ali, Fatıma (radıyallâhu anhümâ) sağken halk nazarında ayrı bir makama, izzete sahipti. Hz. Fatıma vefat edince, halkın alâkası ondan kesildi.

Bir adam Zührî (rahimehullah)'ye: Ali, (Hz. Ebû Bekir'e) altı ay biat etmedi mi?" diye sordu.

"Hayır, vallahi hayır, Benî Haşim'den hiç kimse geri kalmadı. Ali (radıyallâhu anh), insanların nazarlarının kendinden çevrildiğini görünce Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'le musalahaya mecbur kaldı. Ona haber salarak: "Yanında kimse olmadan, yalnız olarak bize gel!" dedi. kendisine Hz. Ömer'in gelmesini istemiyordu, çünkü ondaki şiddet ve hiddet hâlini biliyordu. Hz. Ömer (radıyallâhu anh):

"Onlara tek başına gitme!" dedi. Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh):

"Vallahi tek başıma gideceğim. Bana ne yapabilirler ki?" dedi ve Ebû Bekir (radıyallâhu anh) onlara gitti. Hz. Ali (radıyallâhu anh)'nin yanına girdi. Benî Hâşim, yanında toplanmışlar idi. (Hz. Ebû Bekir'i görünce) kalktı. Allah'a hamd ü senada bulundu. Sonra şunu söyledi:

"Emmâ ba'd! Ey Ebû Bekir, bizim sana biat etmemize mani olan şey senin faziletini inkârımız değildir, sana karşı bir rekâbet düşüncemiz de yok. Ancak, biz, bu "iş"te bizim de bir hakkımız olduğuna inanıyorduk. Bize karşı müstebit davrandınız!"

Sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a olan yakınlığını zikretti. Ali bunları zikrettikçe *Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anhümâ) ağlamaktan kendini alamıyordu. *Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anh) şehâdet getirdi, Allah Teâla'ya hamdetti, senâda bulundu. Sonra şunları söyledi:

"Emmâ ba'd! Allah'a kasem olsun, şurası muhakkak ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın akrabaları bana, kendi akrabalarımdan daha yakın, daha sevgili. Ve ben, yeminle söylüyorum, benimle sizin aranızda olan bu mal meselesinde haktan ve hayırdan hiç ayrılmış değilim. Zîra, ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan şunu işittim:

"Bize kimse vâris olamaz, bıraktığımız sadakadır. Âl-i Muhammed bu maldan yer." Vallahi ben, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yaptığını gördüğüm bir işi terketmem, Allah'ın izniyle mutlaka yaparım" dedi. *Hz. Ali* (radıyallâhu anh):

"Biat için öğleden sonra buluşalım" dedi. Ebû Bekir (radıyallâhu anh) öğleyi kılınca, cemaate yönelip Hz. Ali (radıyallâhu anh)'nin (biatı geciktirmedeki) beyan ettiği özürleri halka anlattı. Sonra da Hz. Ali (radıyallâhu anh) kalkıp, Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'in hakkını tazim buyurdu, faziletlerini, İslâm'a sebkat eden hizmetlerini zikretti. Sonra *Ebû Bekir* (radıyallâhu anh)'e yaklaşıp biat etti. Halk, Hz. Ali (radıyallahu anh)'nin etrafını sarıp:

"İsabet ettin, çok iyi bir davranışta bulundun" diyerek takdir ettiler. *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) bu ma'ruf işe döndüğü zaman halk (tekrar) kendisine yakınlık (ve alâka) gösterdi." [Buhârî, Fedailu'l-Ashab 12; Müslim, Cihad 53, (1759). Metin Müslim'dendir. Hadis Buhârî'de muhtasardır.]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin, Müslim'de gelen bir diğer vechinin baş kısmı, meseleyi daha açık bir üslubla vaz'etmektedir. Buna göre, Hz. Fatıma (ve Abbas) Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'e bizzat gelmezler. Birisini göndererek, fey malından, Medine, Fedek ve Hayber'de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hissesine düşen payın kendilerine miras olarak verilmesini iserler. Ancak Hz. Ebû Bekir onlara şu cevabı verir:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sağken: *"Bize kimse varis olamaz, her ne bırakmışsak sadakadır, bu maldan Âl-i Muhammed yer"* buyurdu. Ben de, vallahi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sadakasının sağlığındaki durumu ne idiyse, onu kesinlikle değiştiremem. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlarda nasıl tasarruf etti ise ben de öyle tasarrufta bulunacağım" der ve o arazilerin kendi taraflarına bırakılma teklifini, talebini reddeder.

İşte bu hâdise üzerine, *Hz. Fatıma, Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anhümâ)'e gücenir ve küser, ölünceye kadar da konuşmaz. Zaten Fâtıma validemizin vefatı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan altı ay sonradır.

Rivayetin geri kalan kısmı açıktır: *Hz. Fâtıma* (radıyallâhu anhâ)'nın vefatından sonra *Hz. Ali* (radıyallâhu anh), biraz da efkâr-ı umumiyenin baskısı ile, Hz. Ebû Bekir'e biat eder. Biat sırasında her iki taraf da birbirlerinin faziletini beyân ederler, birbirlerini ittiham etmezler.

Onların aradaki kırgınlığı kaldırıp kaynaşmaları Müslüman halkı da çok memnun kılar. Hz.Ali'ye biraz soğuklaşmış olan efkar-ı umumiye tekrar yakınlık gösterir, saygı ve sevgisini ziyadeleştirir.

2- Acaba *Hz. Fatıma* ve hatta *Hz. Ali* ve *Hz. Abbâs* (radıyallâhu anhüm) niçin miras istediler?

Bu hususta birkaç tahmin ileri sürülmüş ise de en mâkulü, en doğrusu şudur: Hz. Ebû Bekir'in rivayet ettiği: "Bize mirascı olunmaz, bıraktıklarımız sadakadır.." hadisini duymamış olmalarıdır. *Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir* gibi en eski ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a en yakın olan Müslümanların pek mühim meselelerde bile Hz. Peygamber

(aleyhissalâtu vesselâm)'in hadislerini, O'nun sağlığında değil, ölümünden sonra işitmelerinin birçok örneği var. Bu da onlardan biri olmalıdır. Hadisi işitmiş olan *Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anh), Mes'uliyet makamında, işin sorumlusu olarak, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in tatbikatından ayrılmamayı esas alıp, *Hz. Fatıma* ve *Hz. Ali* (radıyallâhu anhümâ) gibi, çok sevdiği ve hâtırasına son derece saygı duyup bağlılığını her şeyin üstünde tuttuğu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın iki ciğerpâresini gücendirmeyi sineye çekiyor, Hz. Ali, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yakınlığını anlatırken hep ağlayarak dinleyen *Hz. Ebû Bekir*'e, onları gücendirmek muhakkak ki çok ağır gelmiş idi. Ama ne yapsın? Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan o mevzuda kesin bir bilgiye sahip, onunla amel etmesi lazım: "Bize kimse varis olamaz, bıraktıklarımız sadakadır..."

3- Dinimiz üç günden fazla küsmeyi yasakladığı halde Hz. Fatıma'nın ölünceye kadar (altı ay) Hz. Ebû Bekir'e küskün durması bir tezad değil mi? diye hatıra geliyor.

Âlimlerimiz, bunun selâmı kesmek mânasında bir küsme olmadığını belirtirler. Haram olan küsme, karşılaşınca selâm vermeyip yüz çevirmektir. *Hz. Fatımâ*'nın, bu hadiseden sonra *Hz. Ebû Bekir*'le karşılaşıp, selamlaşmadıklarına dair rivayet mevcut değildir. Üstelik, Beyhakî'de gelen bir rivayet onların barıştıklarını göstermektedir:

"Şa'bî'nin rivayetine göre, *Hz. Fâtıma* hastalanınca, *Ebû Bekir* hazretleri "geçmiş olsun" ziyaretine gider. İzin ister. *Hz. Ali,* durumu Fatımâ'ya bildirir. *Hz. Fatıma,* kocası *Hz. Ali*'ye, izin vermesini isteyip istemediğini sorar. "Evet" cevabını alınca *Hz. Ebû Bekir*'e izin verir. Halife, huzurlarına girer ve gönüllerini alıcı hitaplarda bulunur. Mekke'deki malını mülkünü, kavim ve kabilesini Allah ve Resûlü'nün rızası için, kendilerinin rızası için bıraktığını ifade eder ve aradaki soğukluklar kalkar.

Nevevî: "Hz. Fatıma, Ebû Bekir'le konuşmadı" cümlesini, "Bu mesele üzerine bir daha iddiada bulunmadı, gündeme getirmedi" mânasında da anlar ve devamla şunu söyler: "Veya köşesine çekildiği için ondan bir ihtiyaç talebinde bulunmadı; onunla karşılaşmaya mecbur kalmadı ki, onunla konuşsun. Onların karşılaştıklarına ve Hz. Fatıma'nın ona selam vermediğine, konuşmadığına dair hiçbir rivayet yok."

4- *Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anh)'in bu meseledeki haklılığını *Hz. Ali* ve *Hz. Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) kabul etmişlerdir. Çünkü, bilahare *Hz. Ali,* halife olduğu zaman, mezkur arazilerin, *Hz. Ebû Bekir* ta-

rafından tesbit edilen ve Hz. Ömer ve Hz. Osman tarafından devam ettirilmiş bulunan statüsünde değişiklik yapmamıştır.

Bu hususu açıklayan bir rivayeti *Nevevî, Ebû Dâvud*'dan kaydeder:

"(Abbasîler'in ilk halifesi) Seffah, ilk hutbesini okuduğu zaman, boynunda Kur'ân asılı olan bir adam yanına gelerek:

"Allah aşkına benimle hasmım arasında şu Mushaf'la hükmet" der. Seffâh:

"Hasmın kim?" diye sorunca:

"Ebû Bekir'dir, Fedek arazisini bize menetmiştir" der. Halife:

"O sana zulüm mü yaptı?" diye sorar. Öbürü:

"Evet!" der. Seffah:

"Ondan sonra kimdi?" diye sorar. Adam:

"Ömer'di" der. Seffah:

"Ömer de zulmetti mi?" der. Adam:

"Evet" der. Hz. Osman için de aynı şeyi söyleyince:

"Ali de sana zulmetti mi?" der. Adam bu sefer susar. Seffâh bunu üzerine adama sert bir şekilde çıkışır."

Kadı İyaz bu meselede şunu söyler: "Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'in hadisten delil getirmesi üzerine, *Hz. Fâtıma* (radıyallâhu anhâ)' nın ona karşı niza etmekten vazgeçmiş olması, mesele üzerine vaki olan icmâya teslim olduğunu gösterir. Bu durum Hz.Fatıma (radıyallâhu anhâ)'nın kendisine hadis ulaşıp te'vili de açıklık kazanınca, o meseledeki şahsî görüşünü terketmiş olduğunu da ifade eder. Nitekim bir daha ne kendisinden, ne de zürriyetinden, miras talebi vaki olmamıştır. Bilahare *Hz. Ali* halife olduğu zaman, o meselede *Hz. Ebû Bekir* ve *Hz. Ömer*'in amelinden ayrılmadı. Öyle ise bu da gösterir ki, Hz. Ali ve Hz. Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'ın talebleri, o arâzilerin işletilmesiyle ilgili işlerin kendilerine verilmesini... taleb etmektir."

5- *Hz. Ali*'nin biatının gecikmesi, *Hz. Ebû Bekir*'in halifeliğinin meşruiyetine halel getirmez. Zîra, şer'an, halifenin meşruiyeti için herkesin biatı şart değildir. Ehlü'l-hal ve'l-akd denen, ileri gelenlerden bir kısım şahsiyetin biatı yeterlidir. Üstelik Hz. Ali biat etmediği zaman esnasında Hz. Ebû Bekir'e, onun hilâfetinin meşrûiyetine karşı birşey söylemiş, bir eylemde bulunuş değildir. İtaatsizliği mevzubahis değildir. *Hz. Ebû Bekir*'in, halife seçilirken onunla istişâre etmemiş olması, daha önce de

gördüğümüz gibi şartlar sebebiyledir. O iş bir an önce bitirilmeli idi, ihmale, gecikmeye tahammülü olmayan bir durum vardı. Kendisi fevkalâde meşguldü, Hz. Ali de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cenazesi ile meşguldü.

6- *Hz. Ali, Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anhümâ)'i evine çağırırken yalnız gelmesini tenbih edip, *Hz. Ömer*'le gelmesini istememesi, Hz. Ömer'in çabuk parlayan sert mizacı sebebiyledir. Hz. Ali nizâ edilen meseleler üzerine mizâcı mülayim olan *Hz. Ebû Bekir*'le daha rahat konuşabileceğine kânidir. Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in yalnız gitmemesini tavsiye etmesi, *Hz. Ebû Bekir*'e ağır sözler sarfedebilirler, rencide edip, kalbini kırabilirler endişesindendir. Kendisi de beraber olduğu takdirde onu yapamayacakları kanaatindedir.

1740 ٦ – وعن القاسم بن محمد قال: [قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا: وَارَأْسَاهُ، فَقَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ ذَاكِ لَوْ كَانَ، وَأَنَا حَىٌّ، فَأَسْتَغْفِرُ لَكِ، وَأَدْعُو لَكِ، فَقَالَتْ وَاثُكْلَاهُ، وَاللّهِ إِنّى لأَظُنُّكَ تُحِبُّ مَوْتِى، وَلَوْ كَانَ ذٰلِكَ لَظَلَلْتَ آخِرَ يَوْمِكَ مُعَرِّساً بِبَعْضِ أَزْوَاجِكَ، فَقَالَ ﷺ: بَلْ أَنَا وَارَأْسَاهُ لَقَدْ هَمَمْتُ، أَوْ أَرَدْتُ أَنْ أُرْسِلَ إِلَى أَبِى بَكْرٍ وَابْنِهِ وَأَعْهَدَ، أَنْ يَقُولَ الْقَائِلُونَ، أَوْ يَتَمَنَّى الْمُتَمَنُّونَ، ثُمَّ قُلْتُ. يَأْبَى اللّٰهُ وَيَدْفَعُ الْمُؤْمِنُونَ، أَوْ يَدْفَعُ اللّٰهُ وَيَأْبَى الْمُؤْمِنُونَ]. أخرجه الشيخان، واللفظ للبخارى.

«أَعْرَسَ الرَّجُلُ بِامْرَأَتِهِ»: إذَا دخل بها.

6. (1740)- *Kasım İbnu Muhammed* anlatıyor: "Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) bir gün hastalanmış:

"Vay başım, (ölüyorum)!" demişti. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* (şaka olsun diye):

"Keşke bu ben sağken olsa, sana istiğfar eder, dua ediveririm!" dedi. Bunun üzerine Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) birden parladı:

"Vay başıma gelen. Vallahi görüyorum ki ölmemi istiyorsun. Ben öleceğim, sen de akşama zevcelerinden biriyle başbaşa kalacakın ha!" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (sözü değiştirerek) dedi ki:

"Bilakis ben ölüyorum, vay başım! Ebû Bekir'e ve oğluna birini gönderip (benden sonra hilâfet hususunda "ben daha lâyığım" iddia veya temennisinde bulunacaklara karşı) yerime geçeceği tesbit etmek iste-

miştim. Sonradan (kendi kendime: "Böyle bir iddiayı Ebû Bekir dışında kim yaparsa) Allah kabul etmez, mü'minler de reddederler" dedim (ve vasiyet yapmaktan vazgeçtim)." [Buhârî, Ahkâm 51, Merdâ 16; Müslim, Fedailu's-Sahâbe 11, (2387).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis farklı vecihlerden gelmiştir. Mânanın bütünlük arzetmesi için, diğer vecihlerde gelen bazı ziyadeleri, burada parantez içerisinde kaydettik.

2- Hadiste geçen أَعْهَدَ (ahdetmek) , âmm bir mâna taşır ise de, başta *Buhârî* olmak üzere âlimler ekseriyetle bunu, bu hadiste "yerine veliahd tayin etmek" mânasında anlamışlardır.

Böyle olunca, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kendisinden sonra, *Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anh) dışında kimsenin hilâfete talib olmaması gerektiğini, olduğu takdirde mü'minlerin reddetmekte haklı olacaklarını önceden bildirmiş olmaktadır. Bu ihbar, sonraki vukuata aynen uyduğu için şârihler bunda bir nevi mucize görmüşlerdir.

Hemen belirtelim ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, vasiyette bulunma düşüncesine, kendisinden sonra, hilâfet hususunda bir ihtilâfın çıkabileceği endişesinden varmıştır. Ancak ümmetinin sağduyusuna güvenerek yerine geçecek şahıs hususunda çok sarih, yazılı bir vesika bırakmaktan imtinâ etmiştir.

1741 ـ ٧ ـ وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت: [لَمَّا احْتُضِرَ أَبُو بَكْرٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ دَعَا عُمَرَ فَقَالَ: إِنِّى مُسْتَخْلِفُكَ عَلَى أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ ﷺ يَا عُمَرُ، إِنَّمَا ثَقُلَتْ مَوَازِينُ مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِاتِّبَاعِهِمُ الْحَقَّ وَثِقَلِهِ عَلَيْهِمْ، وَحَقٌّ لِمِيزَانٍ لاَ يُوضَعُ فِيهِ إِلاَّ الْحَقُّ أَنْ يَكُونَ ثَقِيلاً. يَا عُمَرُ: إِنَّمَا خَفَّتْ مَوَازِينُ مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِاتِّبَاعِهِمُ الْبَاطِلَ وَخِفَّتِهِ عَلَيْهِمْ، وَحَقٌّ لِمِيزَانٍ لاَ يُوضَعُ فِيهِ إِلاَّ الْبَاطِلُ أَنْ يَكُونَ خَفِيفاً، وَكَتَبَ إِلَى أُمَرَاءِ الأَجْنَادِ: وَلَّيْتُ عَلَيْكُمْ عُمَرَ وَلَمْ آلُ نَفْسِى، وَلاَ الْمُسْلِمِينَ إِلاَّ خَيْراً، ثُمَّ مَاتَ وَدُفِنَ لَيْلاً، ثُمَّ قَامَ عُمَرُ فِي النَّاسِ خَطِيباً، ثُمَّ قَالَ بَعْدَ أَنْ حَمِدَ اللهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ: أَيُّهَا النَّاسُ: إِنِّى لاَ أُعْلِمُكُمْ مِنْ نَفْسِى شَيْئاً تَجْهَلُونَهُ، أَنَا

عُمَرُ، وَلَمْ أَحْرِصْ عَلَى أَمْرِكُمْ، وَلَكِنِ الْمُتَوَفَّى أَوْحَى إِلَيَّ بِذَلِكَ، وَاللّٰهُ أَلْهَمَهُ ذَلِكَ، وَلَيْسَ أَجْعَلُ إِمَامَتِي إِلَى أَحَدٍ لَيْسَ لَهَا بِأَهْلٍ، وَلَكِنْ أَجْعَلُهَا إِلَى مَنْ تَكُونُ رَغْبَتُهُ فِي التَّوْقِيرِ لِلْمُسْلِمِينَ، أُولَئِكَ هُمْ أَحَقُّ بِهِمْ مِمَّنْ سِوَاهُمْ]. أخرجه مالك.

7. (1741)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor:

"Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh), ölüm ânı yaklaşınca (muhtazar olunca), *Hz. Ömer*'i çağırttı ve:

"Ey Ömer, ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabı üzerine seni halife seçiyorum. Mizanı ağır olan, hakka uyması sebebiyle kıyamet günü mizanı ağır basacak ve ağırlık kendine olacak kimsedir. Sadece hakkın girdiği mizanın ağır olması da hak olmuştur.

Ey Ömer! Mizanı hafif olan da, batıla uyması sebebiyle, kıyamet günü sevabı az ve hafif olan ve bu hafiflikle teraziye girecek olandır. İçerisine sadece batıl giren mizanın hafif olması da haktır."

Ayrıca, askerlerin komutanlarına da şunu yazdı: "Başınıza Ömer'i seçtim. Kendim için de, Müslümanlar için de hayrı seçtim."

Sonra *Ebû Bekir* (radıyallâhu anh) vefat etti ve geceleyin defnedildi. Bilahere *Hz.Ömer* (radıyallâhu anh), ayağa kalkıp hamd ü sena ettikten sonra şunları söyledi:

"Ey insanlar, ben size, hiç bilmediğiniz bir şeyi kendimden uydurup öğretecek değilim. Ben Ömer'im. Size emîr olma hususunda hırsım yok. Ancak vefat eden Ebû Bekir (radıyallâhu anh) bunu bana vasiyet etti. Bu işi ona Allah'ın ilham ettiğine inanıyorum. İmamlığımı, ona ehil olmayan kimseye bırakmam. Fakat onu, Müslümanlara saygı göstermeye gayret edenlere bırakırım. İşte böyleleri, Müslümanlara emîr olaya başkalarından daha çok layıktır." [Muvatta'da bulunamamıştır.]

1742 ٨– وعن معدان بن أبى طلحة: [أَنَّ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ خَطَبَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَذَكَرَ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ، ثُمَّ ذَكَرَ أَبَا بَكْرٍ ثُمَّ قَالَ: إِنِّي رَأَيْتُ كَأَنَّ دِيكاً نَقَرَلِى ثَلاَثَ نَقَرَاتٍ، وَإِنِّي لاَ أُرَاهُ إِلاَّ لِحُضُورِ أَجَلِي، وَإِنَّ قَوْماً يَأْمُرُونَنِى أَنْ أَسْتَخْلِفَ، وَإِنَّ اللّٰهَ تَعَالَى لَمْ يَكُنْ لِيُضِيعَ دِينَهُ، وَلاَ خِلاَفَتَهُ، وَلاَ الَّذِى بَعَثَ بِهِ رَسُولَهُ ﷺ وَهُوَ عَنْهُمْ رَاضٍ، وَإِنِّي قَدْ عَلِمْتُ أَنَّ قَوْماً يَطْعَنُونَ فِي هَذَا الأَمْرِ، أَنَا ضَرَبْتُهُمْ بِيَدِى هَذِهِ عَلَى

الإِسْلاَمِ، فَإِنْ فَعَلُوا ذلِكَ فَأُولَئِكَ أَعْدَاءُ اللهِ الكَفَرَةُ الضُّلاَّلُ، ثُمَّ قَالَ: اللَّهُمَّ إِنِّي أُشْهِدُكَ عَلَى أُمَرَاءِ الأَنْصَارِ، فَإِنِّي إِنَّمَا بَعَثْتُهُمْ عَلَيْهِمْ لِيَعْدِلُوا وَلِيُعَلِّمُوا النَّاسَ دِينَهُمْ، وَسُنَّةَ نَبِيِّهِمْ ﷺ، وَيَقْسِمُوا فِيهِمْ، وَيَرْفَعُوا إِلَيَّ مَا أَشْكَلَ عَلَيْهِمْ مِنْ دِينِهِمْ، فَمَا كَانَ إِلاَّ الْجُمُعَةُ الأُخْرَى حَتَّى طُعِنَ عُمَرُ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ، فَأَذِنَ لِلْمُهَاجِرِينَ، ثُمَّ لِلأَنْصَارِ، ثُمَّ لأَهْلِ الْمَدِينَةِ، ثُمَّ لأَهْلِ الشَّامِ، ثُمَّ لأَهْلِ الْعِرَاقِ، وَكُنَّا آخِرَ مَنْ دَخَلَ عَلَيْهِ، فَإِذَا هُوَ قَدْ عَصَبَ جُرْحَهُ بِبُرْدٍ أَسْوَدَ، وَالدَّمُ يَسِيلُ عَلَيْهِ، فَقُلْنَا أَوْصِنَا، وَلَمْ يَسْأَلْهُ الْوَصِيَّةَ أَحَدٌ غَيْرُنَا، فَقَالَ: أُوصِيكُمْ بِكِتَابِ اللهِ تَعَالَى، فَإِنَّكُمْ لَنْ تَضِلُّوا مَا اتَّبَعْتُمُوهُ، وَأُوصِيكُمْ بِالْمُهَاجِرِينَ، فَإِنَّ النَّاسَ يَكْثُرُونَ وَيَقِلُّونَ، وَأُوصِيكُمْ بِالأَنْصَارِ فَإِنَّهُمْ شِعْبُ الإِيمَانِ الَّذِى لَجَأَ إِلَيْهِ، وَأُوصِيكُمْ بِالأَعْرَابِ، فَإِنَّهُمْ أَصْلُكُمْ وَمَادَّتُكُمْ. وفي رواية: [فَإِنَّهُمْ إِخْوَانُكُمْ وَعَدُوُّ عَدُوِّكُمْ، وَأُوصِيكُمْ بِأَهْلِ الذِّمَّةِ، فَإِنَّهُمْ ذِمَّةُ نَبِيِّكُمْ وَرِزْقُ عِيَالِكُمْ، قُومُوا عَنِّى]. أخرجه البخارى مختصراً، ومسلم بطوله.

وفي رواية: [أَنَّهُ لَمَّا طُعِنَ عُمَرُ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قِيلَ لَهُ: لَوِ اسْتَخْلَفْتَ فَقَالَ: أَتَحَمَّلُ أَمْرَكُمْ حَيّاً وَمَيِّتاً، إِنْ أَسْتَخْلِفْ فَقَدِ اسْتَخْلَفَ مَنْ هُوَ خَيْرٌ مِنِّى، أَبُو بَكْرٍ، وَإِنْ أَتْرُكْ فَقَدْ تَرَكَ مَنْ هُوَ خَيْرٌ مِنِّى، رَسُولُ اللهِ ﷺ، وَوَدِدْتُ أَنَّ حَظِّى مِنْهَا الْكَفَافُ لاَ لِى وَلاَ عَلَىَّ. قَالَ عَبْدُاللهِ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ، فَعَلِمْتُ أَنَّهُ غَيْرُ مُسْتَخْلِفٍ فَقَالُوا جَزَاكَ اللهُ خَيْراً فَعَلْتَ وَفَعَلْتَ، فَقَالَ رَاغِبٌ وَرَاهِبٌ].. أخرجه الشيخان، وهذا لفظهما، وأبو داود والترمذى مختصراً.

8. (1742)- *Ma'dan İbnu Ebî Talha* anlatıyor:

"Hz. Ömer (radıyallâhu anh), cuma günü hutbe verdi. Önce Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı hatırlattı, sonra Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh)'i andı. Sonra da şunları söyledi:

"Ben rüyamda bir horoz gördüm, bana üç gaga vurdu. Bunu, ecelim yaklaştı diye yordum. Bazı kimseler, yerime birini seçmemi söylüyorlar. Allah ne dini, ne hilafetini, ne de Resûlü *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile gönderdiği şeyi zayi edecek değildir. Eğer ecelim çabucak gelirse hilâfet,

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ölürken kendilerinden razı bulunduğu şu altı kişinin müşâveresi ile belirlenecektir. Ben biliyorum ki, bazıları bu seçime dil uzatacaklardır. Bunlar benim şu elimle İslâm'a kattığım kimselerdir. Eğer bunu yaparlarsa bilin ki, onlar ancak Allah'ın düşmanlarıdır, kâfirlerdir, sapıklardır.

Sonra sözüne şöyle devam etti:

"Ey Rabbim, seni Ensâr'ın ümerâsına şâhid kılıyorum. (Bilin ki) ben onları, adaletli olsunlar ve halka dinlerini, Peygamberlerinin *(aleyhissalâtu vesselâm)* sünnetini öğretsinler (zekatı) aralarında taksim etsinler, dinî meselelerde müşkilatla karşılaşınca bana bildirsinler diye başlarına tayin ettim."

Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in bu hutbesinden bir cuma geçmişti ki hançerlendi. Yanına girmek için önce Muhacirler'e, sonra Ensâr'a, sonra Medineliler'e, sonra Şamlılar'a, sonra Iraklılar'a sırayla izin verdi. Biz, huzura girenlerin sonuncusu idik. Siyah bir bürde ile yarası sarılmış, üzerinden kanlar akıyor vaziyette gördük.

"Bize vasiyette bulun!" dedik. Ona bizden başka vasiyet talebinde bulunan olmadı.

"Size dedi, Allah'ın Kitabı'nı vasiyet ediyorum. Zira ona uyduğunuz müddetce asla sapıtmazsınız. Size Muhacirler'i de vasiyet ediyorum. Zira insanlar çoğalırken onlar azalıyor. Size Ensâr'ı da vasiyet ediyorum. Zira onlar, imanın sığındığı melcedir. Size bedevîleri de vasiyet ediyorum. Zira onlar aslınız, dayanağınızdır."

Bir rivayette şöyle denmiştir: "...Zira onlar kardeşlerinizdir, düşmanınızın düşmanıdır. Size zımmîleri de vasiyet ediyorum, zira onlar Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in zimmeti ve ailenizin rızkıdır. Beni terkedin artık." [Buhârî, Ahkâm 51, Müslim, İmâret 12, (1823); Tirmizî, Fiten 48, (2226); Ebû Dâvud, Harâc 8, (2939).]

Bir rivayette şöyle gelmiştir: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh) hançerlendiği zaman kendisine: "Birini yerinize seçseniz!" denilmişti. Şu cevabı verdi:

"Yani işinizi sağken de, ölmüşken de ben mi sırtımda taşıyayım? Mamafih, birisini seçecek olsam (bu caizdir, zira) benden daha hayırlı olan Ebû Bekir seçmiştir. Seçimi terkedecek olsam (bu da caizdir zira) benden daha hayırlı olan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da seçimi terketti. Ben istedim ki, bundaki nasibim başa baş olsun, ne lehime ne de aleyhime..."

Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) dedi ki: "(Ömer'in bu sözü üzerine) anladım ki, yerine kimseyi tayin etmeyecektir." Oradakiler:

"Allah hayırlı mükâfaatlar versin. Sen şu şu hizmetleri yaptın" dediler. O da: "Uman ve korkan" diye cevap verdi."

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, Hz. Ömer'in yerine geçecek halifenin seçilme meselesiyle ilgilidir. Kendisine birçokları, *Hz. Ebû Bekir*'in yaptığı gibi, kendinden sonra halife olacak kimseyi seçmesini telkin ederler. Hz. Ömer seçmenin de, seçmemenin de caiz ve meşru bir davranış olduğunu tebârüz ettirir:

"Seçersem bu meşrudur, çünkü *Hz. Ebû Bekir* seçmiştir" der. Zira kendisini, *Hz. Ebû Bekir,* yerine halife bırakmıştır.

"Seçmezsem bu da meşrudur, çünkü Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i seçmemiş, ümmete bırakmıştır, ümmet de Ebû Bekir (radıyallahu anh)'i seçmiştir" der.

Hz. Ömer (radıyallâhu anh), bunların ne içinde ne dışında olan üçüncü ve yeni bir usul vaz'eder. Bu orta yola göre, tayini büsbütün terk yok, ancak belli bir şahsı ismen belirleme de yok. O, seçim işini, faziletleri hususunda hiç kimsenin şüphe etmediği, cennetle müjdelenmiş olanlardan altı kişilik bir şura heyetine havale ediyor. Bunlar kendi aralarından, halkın en çok arzu ettiği kimseyi halife olarak seçeceklerdir.

Nevevî bu ilk halifelerin seçimiyle ilgili usullerden hareketle İslam'da meşru olan imam seçme usulleri hakkında şu açıklamayı yapar:

"Müslümanlar şu hususta icma etmişlerdir: Halife ölüme yaklaşır, ecelinin yettiğine dair alâmetler belirlemeye başlarsa, yerine birini halife tayin etmesi caizdir. Tayin etmemesi de caizdir. Tayin işini terketmekle Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e uymuş olur. Birisini tayin ederse bunda da Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'e uymuş olur.

Ulemâ, iş başındaki imamın tayiniyle hilâfet akdinin gerçekleşeceğinde icma ettiği gibi, halifenin tayin etmemesi halinde ehl-i hal ve akdin bir şahıs hakkında akidde bulunmalarıyla da geçrekleşeceğinde icma etmişlerdir.

Keza, *Hz. Ömer*'in yaptığı gibi, halifeyi bir cemaat arasında şûra yoluyla seçmenin caiz olacağında da icma etmişlerdir. Ayrıca, bir halife seçmenin Müslümanlara terettüp eden bir vecibe olduğu, bu vecibenin, aklî olmayıp, şerî bir vecibe olduğu hususunda da icma etmişlerdir.

2- Hz. Ömer'in sonda yer alan "uman ve korkan" sözü müphemdir ve farklı yorumlara sebep olmuştur. Şöyle ki:

★ Bazıları, insanlar iki sınıftır: Bir kısmı umar bir kısmı korkar. O ifade ile bu kastedilmiştir. Yani "Bir kısmı benden bir şeyler koparmayı umar bir kısmı da korkar" demektir.

Diğer bir yoruma göre, "Ben Allah'ın rahmetini umuyor, azabından korkuyorum" demektir.

Diğer bir yoruma göre, bundan maksad hilafettir, yani insanların bir kısmı ona rağbet gösterir, bir kısmı da ondan hoşlanmaz. Ben hoşlananları sevmem, hoşlanmayanların da aczinden korkarım" demektir.

Kâdı İyaz'a göre, Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in bu sözleri onun iki vasfını ifade etmektedir. Yani, o, Allah'ın rahmetini ummakta, azabından korkmaktadır.

1743 ٩– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [دَخَلْتُ عَلى حَفْصَةَ وَنَوْسَاتُهَا تَنْطُفُ فَقَالَتْ: عَلِمْتُ أنَّ أبَاكَ غَيْرُ مُسْتَخْلِفٍ؟ قُلْتُ: مَا كَانَ لِيَفْعَلَ، قَالَتْ: إنَّهُ فَاعِلٌ. قَالَ: فَحَلَفْتُ أنْ أُكَلِّمَهُ في ذلكَ، فَسَكَتُّ حَتَّى غَدَوْتُ، وَلَمْ أُكَلِّمْهُ، فَكُنْتُ كَأنَّمَا أحْمِلُ بِيَمِينِي جَبَلاً حَتَّى رَجَعْتُ، فَدَخَلْتُ عَلَيْهِ فَسَألَنِي عَنْ حَالِ النَّاسِ، وَأنَا أُخْبِرُهُ، ثُمَّ قُلْتُ لَهُ: إنِّي سَمِعْتُ النَّاسَ يَقُولُونَ مَقَالَةً، فَآلَيْتُ أنْ أقُولَهَا لَكَ. زَعَمُوا أنَّكَ غَيْرُ مُسْتَخْلِفٍ، وَإنَّهُ لَوْ كَانَ لَكَ رَاعِي إبِلٍ، أوْ رَاعِي غَنَمٍ، ثُمَّ جَاءَكَ وَتَرَكَهَا لَرَأيْتَ أنْ قَدْ ضَيَّعَهَا، فَرِعَايَةُ النَّاسِ أشَدُّ. قال فوافقه قولي فوضع رَأسَهُ سَاعَةً، ثُمَّ رَفَعَهُ إلَيَّ فَقَالَ: إنَّ اللهَ تَعَالى يَحْفَظُ دِينَهُ، وَإنِّي إنْ لاَ أسْتَخْلِفُ. قَالَ: فَوَاللهِ مَا هُوَ إلاَّ أنْ ذَكَرَ رَسُولَ اللهِ ﷺ وَأبَا بَكْرٍ فَعَلِمْتُ أنَّهُ لاَ يَعْدِلُ بِرَسُولِ اللهِ ﷺ أحَداً، وَأنَّهُ غَيْرُ مُسْتَخْلِفٍ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

«النَّوْسَاتُ»: ذوائب الشعر، ومعنى «تَنْطُفُ»: تقطر ماء.

9. (1743)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor:

"Hz. Hafsa (radıyallâhu anhâ)'nın yanına girdim, saçlarından su damlıyordu.

Bana:

"Babam, yerine halife tayin etmiyormuş biliyor musun?" dedi. Ben:

"Tayin etmesi gerekir" dedim.

"Etmiyor!" dedi.

Abdullah der ki: "Bu hususta babamla konuşmak üzere yemin ettim, sustum ve sabahleyin eve gittim. Ama babamla konuşmadım. Sanki elimde bir dağ taşıyor gibi sıkıntılı idim. Nihayet dönüp babamın huzuruna girdim. Bana halkın durumundan sordu. Haber verdim. Sonra kendisine:

"Halkın birşeyler söylediğini işittim. Onu size söylemeye azmettim. Sizin, yerinize halife tayin etmeyeceğinizi zannediyorlar. Halbuki sizin bir deve çobanınız veya koyun çobanınız olsa, sonra sürüyü bırakarak size gelse, siz mutlaka sürünün zayi olacağını bilirsiniz. İnsanlara nezaretin daha (ehemmiyetli ve) çetin olduğu da malumunuzdur" dedim. Bu sözlerim ona muvafık geldi ve bir müddet başını (yastığa) koydu. Sonra tekrar bana doğru kaldırarak:

"Allah dinini, muhafaza edecektir. Ben yerime halife bırakmamış olsam meşrudur, çünkü Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da yerine kimseyi bırakmamıştır. Şayet bir halife bırakacak olsam o da meşrudur, çünkü Ebû Bekir bırakmıştır" dedi.

İbnu Ömer der ki: "Vallahi babam, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile *Hz. Ebû Bekir*'i anmaktan başka bir şey yapmadı. Anladım ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a hiç kimseyi denk tutmayacak ve yerine de kimseyi halife bırakmayacak." [Buharî, ahkâm 51; Müslim, İmâret 12, (1823); Tirmizî, Fiten 48, (2226); Ebû Dâvud, Harac 8, (2939).]

1744 - ١٠ - وعن عمرو بن ميمون الأودى قال: [إنِّي لَقَائِمٌ مَا بَيْنِي وبينه، يَعْني عُمَرَ إلاَّ عَبْدُ اللهِ بنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا غَدَاةَ أُصِيبَ، وكَانَ إذَا مَرَّ بينَ الصَّفَّيْنِ قَامَ بينهُمَا فإذَا رَأَى خَلَلاً قَالَ استَوُوا حَتَّى إذَا لَمْ يَرَ فِيهِنَّ خَلَلاً تَقَدَّمَ فَكَبَّرَ، فَرُبَّمَا قَرَأَ بِسُورَةِ يُوسُفَ، أَوِ النَّحْلِ، أَوْ نَحْوِ ذلكَ فِي الرَّكْعَةِ الأُولى حَتَّى يَجْتَمِعَ النَّاسُ، فَمَا هُوَ إلاَّ أَنْ كَبَّرَ فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: قَتَلَنِي، أَوْ أَكَلَنِي الْكَلْبُ حِينَ طَعَنَهُ، فَطَارَ الْعِلْجُ(١)

(١) كنيته أبو لؤلؤة، واسمه فيروز، وكان مجوسياً، ويظهر أنه كان مدسوساً على عمر.

بِسكِّينٍ ذَاتَ طَرفَيْنِ لاَ يَمرُّ عَلى أحَدٍ يَمِيناً ولاَ شمَالاً إلاَّ طَعَنَهُ حَتَّى طَعَن ثلاثَةَ عَشَرَ رجُلاً، فمَاتَ منْهُمْ تسعَةٌ، وفي رِوَايَةٍ: سَبْعَةٌ، فَلَمَّا رَأى ذلكَ رَجُلٌ(١) من المُسْلمينَ طَرَحَ عَليْه بُرْنُساً، فَلمَّا ظَنَّ العِلْجُ أنَّهُ مأخُوذٌ نحرَ نَفْسَهُ، وتَنَاوَلَ عُمرُ رضي الله عنه عبدَالرَّحْمنِ بنِ عَوْفٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فقَدَّمَهُ، فأمَّا مَنْ كَانَ يَلِي عُمَرَ، فَقَدْ رأى الَّذي رَأيْتُ، وأمَّا نَوَاحِي المَسْجِدِ، فإنَّهُمْ لاَ يَدْرُونَ مَا الأمْرُ، غَيْرَ أنَّهُمْ قَدْ فَقَدُوا صَوْتَ عُمَرَ وهُوَ يَقُولُ: سُبْحَانَ اللهِ. سُبْحَانَ اللهِ، فَصَلَّى بِهِمْ عَبْدُ الرَّحْمنِ صَلاَةً خَفيفَةً فَلَمَّا انْصَرَفُوا قَالَ: يَا ابنَ عَبَّاسٍ انظُرْ مَنْ قَتَلَني. قَالَ: فَجَالَ سَاعَةً ثُمَّ جَاءَ فَقَالَ: غُلاَمُ المُغيرةِ ابنِ شُعْبَةَ قَالَ: قَاتَلَهُ اللهُ، لَقَدْ كُنْتُ أمَرْتُ بِهِ مَعْرُوفاً ثُمَّ قَالَ: الحَمْدُللهِ الَّذي لَمْ يَجْعَلْ مَنِيَّتِي عَلَى يَدِ أحَدٍ مِنَ المُسْلمينَ، لَقَدْ كُنْتَ أنْتَ وأبُوكَ تُحِبَّانِ أنْ تَكْثُرَ العُلُوجُ(٢) بالمَدِينَةِ، وكَانَ العَبَّاسُ أكْثَرَهُمْ رَقِيقاً، فَقَالَ ابنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنهُمَا إنْ شِئْتَ فَعَلْتُ. أي إنْ شِئْتَ قَتَلْنَاهُمْ قَالَ: لاَ بَعْدَ مَا تَكَلَّمُوا بلِسَانكُمْ، وَصَلّوا إلى قِبْلَتِكُمْ وحَجُّوا حَجَّكُمْ، فَاحْتُملَ إلى بَيْتِهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَانْطَلَقْنَا معَهُ. قَالَ: فَكَأنَّ النَّاسَ لَمْ تُصِبْهُمْ مُصِيبَةٌ قَبْلَ يَوْمئذٍ، فَقَائِلٌ يَقُولُ: أخَافُ عَلَيْهِ، وقَائِلٌ يَقُولُ: لاَ بَأسَ بِهِ، فَأُتِيَ بِنَبِيذٍ فَشَرِبَهُ، فَخَرَجَ مِنْ جَوْفِهِ، ثُمَّ أُتِيَ بِلَبَنٍ فَشَرِبَهُ فَخَرَجَ مِنْ جَوْفِهِ، فَعَرَفُوا أنَّهُ مَيِّتٌ، وجَاءَ النَّاسُ يُثْنُونَ عَلَيْهِ، وجَاءَ شَابٌّ فَقَالَ: أبْشِرْ يَاأمِيرَ المُؤْمنينَ بِبُشْرَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ، قَدْ كَانَ لَكَ مِنْ صُحْبَةِ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَقَدَمٍ(٣) في الإسْلاَمِ مَا قَدْ عَلِمْتَ، ثُمَّ وَلِيتَ فَعَدَلْتَ ثُمَّ شَهَادَةً فَقَالَ: وَدِدْتُ أنَّ ذلِكَ كَانَ كَفَافاً لاَ عَلَيَّ وَلاَ لِي، فَلَمَّا أدْبَرَ الرَّجُلُ إذَا إزَارُهُ يَمَسُّ

---

(١) يقال له حطان التميمي اليربوعي.

(٢) يريد سبايا الفرس، وقد كان عمر يحذر اختلاطهم بالناس فيفسدونهم.

(٣) بفتح القاف وكسرها فالأول: بمعنى الفضل، والثاني: بمعنى السبق.

الأَرْضَ، فَقَالَ: رُدُّوا عَلَيَّ الْغُلاَمَ فقال: يَا ابن أخي: ارفَعْ ثَوْبَكَ فَإِنَّهُ أَنْقَىٰ لِثَوْبِكَ، وَأَتْقَىٰ لِرَبِّكَ، ثُمَّ قَالَ يَا عَبْدَاللهِ: انْظُرْ مَا عَلَيَّ مِنَ الدَّيْنِ، فَحَسَبُوهُ فَوَجَدُوهُ سِتَّةً وَثَمَانِينَ أَلْفاً، أَوْ نَحْوَهُ، فَقَالَ إِنْ وَفَّى بِهِ مَالُ آلِ عُمَرَ فَأَدِّهِ مِنْ أَمْوَالِهِمْ، وَإِلاَّ فَسَلْ فِي بَنِي عَدِيِّ بْنِ كَعْبٍ، فَإِنْ لَمْ تَفِ أَمْوَالُهُمْ، فَسَلْ فِي قُرَيْشٍ، وَلاَ تَعْدُهُمْ إِلَى غَيْرِهِمْ، وَأَدِّ عَنِّي هَذَا الْمَالَ، انْطَلِقْ إِلَى أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، فَقُلْ: يَقْرَأُ عَلَيْكِ عُمَرُ السَّلاَمَ، وَلاَ تَقُلْ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، فَإِنِّي لَسْتُ الْيَوْمَ بِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ، وَقُلْ يَسْتَأْذِنُ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ: أَنْ يُدْفَنَ مَعَ صَاحِبَيْهِ. قَالَ: فَاسْتَأْذَنَ أَنْ يُدْفَنَ مَعَ صَاحِبَيْهِ، فَقَالَتْ: كُنْتُ أُرِيدُهُ لِنَفْسِي، وَلأُوثِرَنَّهُ الْيَوْمَ عَلَى نَفْسِي، فَلَمَّا أَقْبَلَ قِيلَ: هَذَا عَبْدُاللهِ ابْنُ عُمَرَ قَدْ جَاءَ، فَقَالَ: ارْفَعُونِي فَأَسْنَدَهُ رَجُلٌ إِلَيْهِ، فَقَالَ: مَالَدَيْكَ؟ قَالَ: الَّذِي تُحِبُّ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَذِنَتْ، فَقَالَ: الْحَمْدُلِلهِ، مَا كَانَ شَيْءٌ أَهَمَّ إِلَيَّ مِنْ ذَلِكَ، فَإِذَا أَنَا قُبِضْتُ فَاحْمِلُونِي، ثُمَّ سَلِّمْ وَقُلْ: يَسْتَأْذِنُ عُمَرُ، فَإِنْ أَذِنَتْ لِي فَأَدْخِلُونِي، وَإِنْ رَدَّتْنِي فَرُدُّونِي إِلَى مَقَابِرِ الْمُسْلِمِينَ، فَجَاءَتْ أُمُّ الْمُؤْمِنِينَ حَفْصَةَ(١) رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، وَالنِّسَاءُ يَسْتُرْنَهَا، فَلَمَّا رَأَيْنَاهَا قُمْنَا فَوَلَجَتْ عَلَيْهِ فَبَكَتْ عِنْدَهُ سَاعَةً، وَاسْتَأْذَنَ الرِّجَالُ، فَوَلَجَتْ دَاخِلاً لَهُمْ، فَسَمِعْنَا بُكَاءَهَا مِنْ دَاخِلٍ، فَقَالُوا: أَوْصِ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ اسْتَخْلِفْ، فَقَالَ: مَا أَرَى أَحَداً أَحَقَّ بِهَذَا الأَمْرِ مِنْ هَؤُلاَءِ النَّفَرِ السِّتَّةِ الَّذِينَ تُوُفِّيَ رَسُولُ اللهِ ﷺ، وَهُوَ عَنْهُمْ رَاضٍ، فَسَمَّى عَلِيّاً وَعُثْمَانَ وَالزُّبَيْرَ وَطَلْحَةَ وَعَبْدَالرَّحْمنِ بْنَ عَوْفٍ وَسَعْداً رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ، وَقَالَ: يَشْهَدُكُمْ عَبْدُاللهِ بْنُ عُمَرَ، وَلَيْسَ لَهُ مِنْ هَذَا الأَمْرِ شَيْءٌ، كَهَيْئَةِ التَّعْزِيَةِ لَهُ، فَإِنْ أَصَابَتِ الإِمَارَةُ سَعْداً فَذَاكَ، وَإِلاَّ فَلْيَسْتَعِنْ بِهِ أَيُّكُمْ مَا أُمِّرَ فَإِنِّي لَمْ أَعْزِلْهُ مِنْ عَجْزٍ وَلاَ خِيَانَةٍ، وَقَالَ: أُوصِي الْخَلِيفَةَ مِنْ بَعْدِي بِالأَنْصَارِ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالأَعْرَابِ وَبِأَهْلِ الأَمْصَارِ، فَلَمَّا

---

(١) بنت عمر.

قُبِضَ خَرَجْنَا بِهِ، فَانْطَلَقْنَا نَمْشِى، فَسَلَّمَ عَبْدُاللهِ وَقَالَ: يَسْتَأْذِنُ عُمَرُ، فَقَالَتْ: أَدْخِلُوهُ فَأُدْخِلَ، فَوُضِعَ هُنَالِكَ مَعَ صَاحِبَيْهِ، فَلَمَّا فُرِغَ مِنْ دَفْنِهِ أَجْتَمَعَ هؤُلاَءِ الرَّهْطُ، فَقَالَ عَبْدُالرَّحمنِ ابْنُ عَوْفٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ: اجعَلُوا أَمْرَكُمْ إِلَى ثَلاَثَةٍ مِنْكُمْ، فَقَالَ الزُّبَيْرُ: قَدْ جَعَلْتُ أَمْرِى إِلَى عَلِيٍّ، وَقَالَ طَلْحَةُ جَعَلْتُ أَمْرِى إِلَى عُثْمَانَ، وَقَالَ سَعْدٌ: قَدْ جَعَلْتُ أَمْرِى إِلَى عَبْدِ الرَّحمنِ بْنِ عَوْفٍ، فَقَالَ عَبْدُالرَّحْمنِ: أَيُّكُمَا تَبَرَّأَ مِنْ هذَا الأَمْرِ فَنَجْعَلَهُ إِلَيْهِ وَاللهُ عَلَيْهِ وَالإِسْلاَمُ لَيَنْظُرَنَّ أَفْضَلَهُمْ فِي نَفْسِهِ، فَأُسْكِتَ الشَّيْخَانِ، فَقَالَ عَبْدُالرَّحْمنِ: أَفَتَجْعَلُونَهُ إِلَىَّ، وَاللهُ عَلَىَّ أَنْ لاَ آلُوَ عَنْ أَفْضَلِكُمْ؟ قَالاَ: نَعَمْ، فَأَخَذَ بِيَدِ أَحَدِهِمَا فَقَالَ: لَكَ قَرَابَةُ رَسُولِ اللهِ ﷺ، وَالْقَدَمُ فِي الإِسْلاَمِ مَا قَدْ عَلِمْتَ، فَاللهُ عَلَيْكَ لَئِنْ أَمَّرْتُكَ لَتَعْدِلَنَّ، وَلَئِنْ أَمَّرْتُ عُثْمَانَ، لَتَسْمَعَنَّ وَلَتُطِيعَنَّ، ثُمَّ خَلاَ بِالآخَرِ، فَقَالَ لَهُ مِثْلَ ذلِكَ، فَلَمَّا أَخَذَ الْمِيثَاقَ قَالَ: ارْفَعْ يَدَكَ يَا عُثْمَانُ فَبَايَعَهُ وَبَايَعَ لَهُ عَلِىٌّ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ وَوَلَجَ أَهْلُ الدَّارِ فَبَايَعُوهُ]. أخرجه البخارى.

10. (1744)- *Amr İbn Meymun el-Evdî* anlatıyor: "Hz. Ömer hançerlendiği sabah ben ayaktaydım. O'nunla -yani Hz. Ömer'le- benim aramda sadece *Abdullah İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) vardı. İki saf arasından geçince, arada durup bakmıştı. Bir boşluk gördü ve "Safları düz tutun" dedi. Saflarda herhangi bir boşluk kalmayınca öne geçip tekbir getirerek namaza başladı. İlk rek'atte cemaat toplanıncaya kadar, muhtemelen Yusuf veya Nahl suresini veya bunlara mümâsil bir sûre okudu. (Rükûye gitmek üzere) tekbir getirmişti ki, hançerlendiği sırada "Köpek beni öldürdü" veya "...yedi" diye bir ses işittim. el-Ilc (mel'unu), iki ağızlı bir bıçak elinde olduğu halde (kapıya doğru) fırladı, sağında solunda kime rastladı ise hançer sapladı. O gün cemaatten tam on üç kişi yaralamıştı. Bunlardan dokuzu derhal öldü. Bir rivayete göre yedi kişi ölmüştür. Bu durumu gören Müslümanlardan biri, herifin üzerine bir bürnus attı. el-Ilc yakalandığını zannederek bıçağı kendisine saplayıp intihar etti.

Hz. Ömer (radıyallâhu anh), Abdurrahmân İbnu Avf (radıyallâhu anh)'ı tutup öne geçirdi. Ömer'in arkasındakiler de benim gördüklerimi gördüler. Mescidin yan tarafındakiler, olup biten ne idi anlayamamışlardı. Ancak onlar, "sübhanallah, sübhanallah" diyen Hz. Ömer'in sesini

duyuyorlardı. Abdurrahman cemaate namazı kısa bir şekilde kıldırıp tamamlattı. Cemaat namazdan çıkınca Hz. Ömer (radıyallâhu anh):

"Ey İbnu Abbâs, bak beni kim öldürdü!" dedi. (İbnu Abbâs) bir müddet dolaşıp döndü ve:

"Muğîre İbnu Şu'be'nin kölesi" dedi. Hz. Ömer (radıyallâhu anh):

"Allah canını alsın. Ben ona iyilik emretmiştim" dedi ve ilave etti:

"Ölümümü Müslümanlardan birinin eliyle yapmayan Allah'a hamdolsun. Sen ve baban, Medine'de el-Ilc'ların (İranlı kölelerin) çoğalmasını severdiniz."

(Bu söz *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ)'a idi) çünkü en çok köle Abbâs (radıyallâhu anh)'da vardı. *İbnu Abbas* (radıyallâhu anhümâ):

"Dilerseniz yapayım -yani isterseniz onların hepsini öldürelim-" dedi. Hz. Ömer (radıyallâhu anh):

"Hayır, sizin dilinizle konuşmalarından, kıblenize müteveccih namaz kılmalarından, haccınızla haccetmelerinden sonra hayır!" dedi. Sonra evine taşındı. Onunla bizde gittik.

Sanki insanlara o güne kadar hiç musibet gelmemişti. Birisi: "Korkarım ölecek!" bir diğeri: "Bir şeyi yok" diyordu. Nebiz (hurma şırası) getirildi, ondan biraz içti. Bu, karnındaki yaradan geri çıktı. Sonra süt getirildi, ondan da içti. O da yarasından geri çıktı. İyice anlaşılmıştı, Ömer (radıyallâhu anh) ölecekti. Halk gelip kendisine senâda bulunuyordu. Bir genç geldi:

"Ey mü'minlerin emîri, Allah'ın müjdesiyle sizi müjdeliyorum. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la sohbetiniz var, bildiğiniz gibi İslâm'a geçmiş hizmetleriniz var. Sonra başa geçtiniz ve adaletli oldunuz ve sonunda şehadet!" dedi. Hz. Ömer (büyük bir tevazu ile):

"Bütün bunların (günahlarımı karşılayabilmesini, Allah'ın huzurunda) başa baş yeterli olmasını ne kadar isterim" diye cevapladı. Genç geri dönünce, izarının yere değmekte olduğunu gördü.

"Onu bana çağırın" dedi (ve gelince):

"Ey kardeşimin oğlu, giysini kaldır, öyle yapman giysini daha temiz kılar, Rabbine karşı muttaki ol!" dedi. Sonra bana yönelerek:

"Ey Abdullah, araştır bakalım üzerimde ne kadar borç var!" dedi. Hesapladılar, seksen altı bin dirhem kadar borcu olduğu anlaşıldı.

"Ömer ailesinin malı yeterse, bunu onların malından ödeyin. Yet-

mezse *Benî Adiyy İbnu Ka'b*'ın malından ise. Onların malı da yetmezse Kureyş'in malından iste. Kureyş'ten başkasına gitme. Bana bedel bu malı öde. Mü'minlerin annesi Âişe (radıyallâhu anhâ)'ye git ve: "Ömer sana selam ediyor", de. Sakın mü'minlerin emîri deme, bugün artık ben mü'minlerin emîri değilim" De ki: "Ömer İbnu'l-Hattâb iki arkadaşıyla birlikte gömülmek için senden izin istiyor."

Abdullah der ki:

"İzin istedim, selam verip girdim. Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) ağlıyordu.

"Ömer sana selam ediyor. İki arkadaşının yanında gömülmek için izin istiyor" dedim. Hz. Âişe:

"Onu ben kendim için düşünüyordum. Fakat Ömer'i bugün kendime tercih ediyorum" cevabını verdi. Geri dönünce Ömer'e:

"İşte Abdullah İbnu Ömer geldi!" denildi. Hz. Ömer (radıyallâhu anh):

"Ne haber getirdin?" dedi.

"İstediğiniz oldu, *Hz. Âişe* izin verdi" denilince:

"Elhamdülillah" dedi, nazarımda bundan daha mühim bir şey yoktu. Ruhum kabzedilince beni oraya götürün. (Oraya varınca, Âişe'ye tekrar) selam ver ve:

"Ömer izin istiyor!" de. Eğer izin verirse beni içeri alın, eğer beni reddederse, beni Müslümanların mezarlığına götürün."

O sırada mü'minlerin annesi Hafsa (radıyallâhu anhâ) geldi. Kadınlar onu örtüyorlardı. Onu görünce kalktık. Ömer'in yanına girdi. Yanında bir müddet ağladı. Erkekler de izin istediler. Onlar için, içerde bir yere girdi. İçeriden ağlamasını işitiyorduk.

"Ey mü'minlerin emîri, dediler, vasiyet et, yerine birini tayin et!"

"Ben, dedi bu işe Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kendilerinden razı olarak öldüğü şu altı kişiden daha layık birini bilmiyorum. -ve isimlerini saydı:- *Ali, Osman, Zübeyr, Talha, Abdurrahman İbnu Avf* ve *Sa'd* (radıyallâhu anhüm)." devamla dedi ki:

"Size Abdullah İbnu Ömer şehâdet ediyor. Onun hilafet işiyle hiçbir ilgisi yok, tıpkı kendisine gelen taziye heyeti gibi. Emîrlik, şayet Sa'da isabet ederse, mesele yok. Aksi halde, kim emîr olursa ondan istifade etsin. Bilesiniz, ben onu aczi veya hıyâneti sebebiyle azletmedim."

Ömer şunu da söyledi:

"Benden sonra gelecek halifeye Ensâr'ı, Muhâcirîn'i, bedevîleri ve taşra halkını vasiyet ediyorum."

Ruhu kabzedilince, onu çıkardık. Yayan (Hz. Âişe'ye kadar) geldik. Abdullah selam verip:

"Ömer izin istiyor!" dedi.

"Alın içeri!" dedi ve derhal içeri alındı. İki arkadaşıyla birlikte oraya kondu.

Defin işinden boşalınca, hilafet hey'eti toplandı. Abdurrahman İbnu Avf (radıyallâhu anh): "Seçimin asgarî ihtilafla yürümesi için) aranızdan üç kişi seçin!" dedi. Zübeyr (radıyallâhu anh):

"Ben reyimi Ali (radıyallâhu anh)'ye verdim" dedi. Talha (radıyallahu anh) da:

"Ben reyimi Osman'a verdim" dedi. Sa'd (radıyallâhu anh):

"Reyimi ben de *Abdurrahmân İbnu Avf'a* verdim" dedi. Abdurrahman (radıyallâhu anh) (Hz. Ali ve Hz. Osman'a yönelerek): "Hanginiz bu işten (halife adaylığından) çekilir, böylece, halifemizi belirleme işini ona bırakırız. Allah ve Müslümanlar onun üzerinde murakıbtır. O da kanaatince en iyi olanı araştıracaktır" dedi. Ancak bu iki şeyh (Hz. Ali ve Hz. Osman (radıyallâhu anhümâ) sükut ettiler. Bunun üzerine Abdurrahman onlara:

"Seçme işini bana bırakır mısınız? Allah en efdalinizi seçmem hususunda benim üzerimde murakıbdır!" dedi. O ikisi de: "Evet!" dediler. İkisinden birinin (Hz.Ali (radıyallâhu anh)'nin elinden tuttu ve:

"Senin Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yakınlığın, İslâm'da da kıdemin, (önceliğin) var, bunu biliyorsun. Allah da üzerinde murakıbtır. Kasem ediyorum, seni seçecek olsam mutlaka adaletli olursun, Osman'ı seçecek olsam kesinlikle onu dinleyip itaat edersin.." Dedi. Sonra diğerine yönelerek, ona da buna benzer sözler söyledi. Her ikisinden de misak (yani kesin söz) aldıktan sonra: "Ey Osman kaldır elini!" dedi ve ona biat etti. Ali (radıyallâhu anh)'de biat etti.

Sonra (kapılar açıldı) Medine halkı da gelip Hz. Osman'a biat etti." [Buhârî, Fedâilu'l-Ashâb 8, Cenaiz 96, Cihad 174, Tefsir, Haşr 5, Ahkâm 43.]

AÇIKLAMA:

1- Bu vak'a kaynaklarda farklı şekillerde rivayet edilmiştir.

Buhârî'de de bir çok babta geçer. Kitabu'l-Ahkâm'da bazı noktalarda tamamlayıcı ziyade bilgi mevcuttur.

2- *Hz. Ömer*'i şehid eden el-Ilc, Mugîre İbnu Şu'be'nin künyesi Ebû Lü'lü olan Fîruz İbnu Sa'd adındaki İran asıllı kölesinin lakabıdır.

İbnu Sa'd'ın bir rivayetine göre: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh) Medine'ye büluğa ermiş kölelerin girmesini yasaklamıştı. Kûfe'de vali olan Muğîre İbnu Şu'be (radıyallâhu anh) yazdığı mektupta Hz.Ömer (radıyallahu anh)'e, yanında bulunan san'atkâr bir köleden bahsetmiş, onun Medine'ye girmesi için izin taleb etmişti. Tavsiye mektubunda kölenin, halkın istifade edeceği demircilik, nakkaşlık, marangozluk gibi maharetleri olduğunu belirtmişti. Bu mektup üzerine *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh) Fîruz'a izin vererek Medîne'ye girmesine müsaade etmişti. Mugîre de kölesine ayda yüz dirhem ödeme yapmasını söylemişti. Fîruz bu paranın ağır geldiğini *Hz. Ömer*'e şikâyeten söylemiş ise de *Hz. Ömer:* "Senin yaptığın işin yanında bu ödediğin çok olmamalı" demişti.

Fîruz cevaptan memnun kalmamış ve öfkeli şekilde ayrılmıştı. Birkaç gün sonra Halife kendisine uğrayan Fîruz'a:

"Bana söylendiğine göre, "Dilediğim takdirde rüzgarla çalışan bir un değirmeni yaparım" demişsin!" der. Köle asık çehre ile ona bir nazar atıp:

"Sana öyle bir değirmen yapacağım ki, herkes ondan bahsedecek" cevabını verir.

Birkaç gün sonra iki başlı bir hançer hazırlayarak, mescidin bir köşesine saklar..."

Hâdisenin cereyan tarzı rivayetlerde farklı şekillerde anlatılmıştır. Sadedinde olduğumuz Buhârî rivayetinde anlatılan şekliyle iktifa ederek, diğerlerini anlatmaya gerek görmüyoruz.

3- Burada dikkat çekilmesi gereken bir husus, altılı şûra heyetinde halife adayı ikiye düştükten sonra, bunlardan birini (yani *Hz. Ali* ile *Hz. Osman*'dan birini) seçme işinde, hakemlik rolünü üzerine alan Abdurrahman *İbnu Avf* (radıyallâhu anh)'ın takip ettiği çalışma vetiresidir. Sadedinde olduğumuz rivayet o noktayı o kadar kısa geçmiş ki, sanki bunlardan birini tercih işi bir oturumda halledilmiş gibi bir mâna çıkmaktadır. Halbuki bu iş, hiç ara vermeden geceli gündüzlü üç günlük bir çalışma ile halledilmiştir. Bir rivayette Hz. Abdurrahman'ın üç gün hiç uyumadığı ifade edilmiştir.

O safha, yine *Buharî*'nin Kitabu'l-Ahkâm'da, *Misver İbnu Mahreme* ta-

rafından anlatılmaktadır. Buna göre, Abdurrahman İbnu Avf, Misver (radıyallâhu anhümâ)'i, şûra üyeleriyle teker teker konuşmada, çağırmak için elçi olarak kullanmıştır.

Bir seferinde *Sa'd'ı* ve *Zübeyr*'i çağırtmış. Bir seferinde *Hz. Ali*'yi çağırtmış, hususî şekilde konuşmuş, "Hz. Ali ümitvar bir hava ile ayrılmış, *Abdurrahman, Hz. Ali*'den bir endişe hissetmiştir.

Hz. Osman'ı çağırtmış, onunla uzun uzun konuşmuş, sabah ezanı ayrılmalarına sebep olmuştur vs.

Bir başka rivayetin ziyadesine göre: "Bu konuşmalar sırasında zaman zaman, hususî konuşmaların ev sahibine gizli bir tarafı kalmayacak kadar sesleri yükselmiştir."

İbnu Hacer, Abdurrahman *İbnu Avf'ın Hz. Ali* (radıyallâhu anhümâ)' den duyduğu korku ve endişenin Hz.Ali'den başkasını seçtiği takdirde, Ali'nin buna muvafakat göstermeyebileceği korkusu olduğunu açıklar, bazı karineler zikreder.

Abdurrahman İbnu Avf, bu üç gün içerisinde kadınlara varıncaya kadar bütün Medine halkıyla görüşmüş ve anlamıştır ki büyük ekseriyet Hz. Osman'ı tercih etmektedir.

Hz. Osman'ı seçmesi halinde *Hz.Ali*'nin mutabakat etmeme ihtimalini bertaraf edebilmek için *Hz. Yusuf* (aleyhisselam)'un ölçek arama kıssasında yaptığı üzere önce Hz. Ali'den başlamak üzere, vereceği hükme uyacakları hususunda kesin garanti (mevsık) alır. Mihver (radıyallâhu anh)'in anlattığına göre:

"(İstişareleri, görüşmeleri tamamlayan Abdurrahman İbnu Avf, üçüncü günün sabahı) namazdan sonra şûra heyetini minberin yanında toplar. Medine'de bulunan Muhâcir ve Ensâr'ı çağırtır. Hz. Ömer'le hacc yapmış olan askerî komutanları çağırtır..."

Bu cemaat toplandıktan sonra sadedinde olduğumuz Amr İbnu Meymun'un rivayetinde geçtiği üzere, Abdurrahman İbnu Avf, Hz. Ali'nin gönlünü alıcı ve hatta ümit verici bir üslubla, ilk defa ondan başlayarak şöyle der:

"Ey Ali, senin Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yakınlığın, İslam'da kıdemin var, bunu biliyorsun. Allah da üzerinde murakıptır. Eğer seni seçersem halka adaletli davranacaksın. Yok *Osman*'ı seçersem dinleyip itaat edeceksin!"

İkinci olarak aynı sözlerle Hz. Osman'a hitab eder.

Her ikisinden de cemaatin huzurunda kesin söz aldıktan sonra *Hz. Osman*'ı halife ilan eder ve herkes ona biat eder.

4- Rivayetler, *Hz.Abdurrahman* (radıyallâhu anh)'ın, *Osman'ı* seçmesine müessir olan bir anlaşmazlığı belirtirler. Yani bir hususta Hz. Ali ile anlaşamazlar. O da şu: Abdurrahman İbnu Avf, ön görüşmeler sırasında Hz.Ali'ye sorar: "Ey Ali, bu işe seni seçtiğim takdirde Allah'ın sünneti, Peygamberinin sünneti ve önceki iki halifenin sünneti üzere icraatta bulunmak şartı ile bana söz verir misin?

Hz. Ali (radıyallâhu anh): "Hayır, lakin tâkatım üzere" diye cevap verir.

Hz. Abdurrahman sorusunu üç kere tekrar eder. Hz. Ali de her seferinde aynı cevabı verir. Aynı soruyu Hz. Osman'a tevcih eden Abdurrahman İbnu Avf, ondan: "Ey Ebû Muhammed, ben bu şart üzere sana biat ediyorum!" der ve üç kere tekrar eder.

Bunun üzerine *Hz. Abdurrahman* kalkar, sarığını sarar, kılıncını kuşanır, mescide girip minbere çıkar. Hamd u senadan sonra Hz. Osman'ı çağırıp biat eder."

5- Şunu da kaydedelim ki, *İbnu Hacer*'in muhtelif kaynaklardan naklen kaydettiği rivayetlere göre, Hz. Ömer'den sonra hilafete *Hz. Osman* (radıyallâhu anh)'ın geçeceği, Hz. Ömer'in hilafeti yıllarından beri, İslam âleminin her tarafında beklenen bir husustur. Bu rivayet şöyle:

"Hârise İbnu Mudrib demiştir ki: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in hilafeti sırasında hacc yaptım. Karşılaştığım kimseler arasında *Hz. Ömer'*den sonra, Osman'ın halife olacağından şekke düşen hiç kimseyi görmedim."

6- Hadis metninde geçen bir meselenin açıklanmasında fayda var: Hz. Ömer, şûra üyelerini saydıktan sonra: "...Emîrlik şayet Sa'd'a isabet ederse, mesele yok. Aksi halde, kim emîr olursa ondan istifade etsin. Bilesiniz, ben onu aczi veya hıyâneti sebebiyle azletmedim" demiştir. Burada şu hâdiseye işaret etmektedir: *Sa'd İbnu Ebî Vakkâs* (radıyallâhu anh), Irak fatihidir. Oraları İslâm'a kazandıran orduların başkomutanıdır. Kisra'nın Medâin şehrini fethetmiştir. Kûfe şehrinin bânisidir. Ayrıca Hz. Ömer (radıyallâhu anh), onu hicrî 21 yılında Kûfe'ye vali tayin etmiştir. Bilahare, bu vazifeden azletmiştir.

İşte rivayette temas edilen azl vak'ası budur. Hz. Ömer (radıyallâhu anh), *Sa'd*'ın aleyhine azli bahâne ederek, dedikodu yapılabileceğini düşünerek iade-i itibar nevinden bir açıklama ile, ortada bir ihânet veya

beceriksizlik olmadığını, kim halife olursa, kendisinden istifade edilmesi gereken ihlâslı, dirayetli bir zat olduğunu belirtmiştir.

Nitekim, *Sa'd* (radıyallâhu anh), Hz. Ömer'den sonraki dönemlerde patlak veren fitne hareketlerine katılmamak ve hatta, bir ara hilafet teklif edilmiş olmasına rağmen bu netâmeli işi kabul etmemekle dirayet ve ihlâsını göstermiştir.

Hz. Ömer (radıyallâhu anh) onun azil sebebini beyan etmez ise de, bu yüce halifenin, *Halid İbnu Velid*'i ordu komutanlığından azlediş sebebi ile alâkalı olarak *Taberî*'de gelen beyanatı bu hususu da aydınlatabilir: "Ben Hâlid'i ona karşı olan kinimden veya onun herhangi bir ihânetinden dolayı azletmedim. Azledişimin sebebi başkadır. Kazandığı her zafer onun şahsî faziletlerinden bilinmeye başlandı. O, bu başarıların gerçek fâili görülüyor, Allah unutuluyordu. Halbuki Allah, Müslümanlara bir zafer müyesser kıldığı zaman ona şükretmek gerekir, nankörlük değil. Tâ ki yenilerini versin.. Her zaferi ondan bilmek zorundayız, ne Hâlid'den ne de bir başkasından. İşte halk arasında çıkacak fitneyi önlemek için Hâlid'i azlettim."

Bu rivayetin ışığıyla bakınca, *Hz. Ömer*'in, İslâm ordusunun kazandığı zaferleri, komutanlardan bilerek, onları aşırı şekilde tebcile ve putlaştırmaya götürecek bir ruh halinin halk arasında hâkim olmasını istemediği ve bu maksadla tedbirler aldığı anlaşılmaktadır. Öyle ise Sa'd'ın azli de benzer bir maksadla yapılmış olabilir.

7- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER

Bu uzun hadis, dikkat ettikçe çıkarılabilecek pek çok hüküm ve fayda ihtiva etmekte ise de, *İbnu Hacer*'in kaydettiği belli başlılarını şöyle sıralayabiliriz:

1- Hz. Ömer'in Müslümanların hepsine karşı duyduğu şefkat ve hayırhahlık, onlar arasında sünnetin tatbikini istemesi.

2- Hz. Ömer'in Rabbinden şiddetli korkusu, dinin tatbiki için gösterdiği titizlik, kendi nefsine olan titizliğinden fazla olduğu.

3- Yüze karşı medih yasağı, ifrat ve mübalağalı hallerle, yalana kaçan hallere mahsustur. Bu sebepten, *Hz. Ömer,* kendini öven genci, uzun elbise giymekten menettiği halde, şahsına yaptığı övgüden menetmemiştir.

4- Borcun ödenmesi için vasiyette bulunmak.

5- Hayırlı kimselerin yanına gömülmek için itina göstermek.

6- İmam seçiminde istişâre ve efdalin tercihi.

7- İmamet, biat akdi ile kesinleşir.

8- *İbnu Battâl* der ki: "Mefdûl'ün, kendinden efdal varken imam seçilmesinin cevâzına delil var. Böyle olmasaydı, hilâfet işi altı kişiden birinin seçilmesine bırakılmazdı. Zira *Hz. Ömer* biliyordu ki, bunlar faziletçe mutlak bir eşitliğe sahip değildir, biri diğerinden efdaldir."

1745 ١١ – وعن عبدالله بن سلام رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [لَمَّا حُوصِرَ عُثْمَانُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ وَلَّى أَبَا هُرَيْرَةَ عَلَى الصَّلاَةِ، وَكَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ يُصَلِّي أَحْيَاناً، ثُمَّ بَعَثَ عُثْمَانُ إِلَيْهِمْ، فَقَالَ مَا تُرِيدُونَ مِنِّي؟ قَالُوا: نُرِيدُ أَنْ تَخْلَعَ إِلَيْهِمْ أَمْرَهُمْ، ثُمَّ قَالَ: لاَ أَخْلَعُ سِرْبَالاً سَرْبَلَنِيهِ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ، فَقَالُوا: فَهُمْ قَاتِلُوكَ. قَالَ: لَئِنْ قَتَلْتُمُونِي لاَ تَتَحَابُّونَ بَعْدِي أَبَداً، وَلاَ تُقَاتِلُونَ بَعْدِي عَدُوّاً جَمِيعاً، وَلَتَخْتَلِفُنَّ عَلَى بَصِيرَةٍ، يَا قَوْمِ لاَ يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِي أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَ مَنْ قَبْلَكُمْ فَلَمَّا اشْتَدَّ عَلَيْهِ الأَمْرُ أَصْبَحَ صَائِماً يَوْمَ الْجُمُعَةِ، فَلَمَّا كَانَ فِي بَعْضِ النَّهَارِ نَامَ فَقَالَ: رَأَيْتُ الآنَ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَ لِي إِنَّكَ تَفْطُرُ عِنْدَنَا اللَّيْلَةَ فَقُتِلَ مِنْ يَوْمِهِ، ثُمَّ قَامَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ خَطِيباً فَحَمِدَ اللّٰهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ وَقَالَ: أَيُّهَا النَّاسُ! أَقْبِلُوا عَلَيَّ بِأَسْمَاعِكُمْ وَأَبْصَارِكُمْ، إِنِّي أَخَافُ أَنْ أَكُونَ أَنَا وَأَنْتُمْ قَدْ أَصْبَحْنَا فِي فِتْنَةٍ وَمَا عَلَيْنَا فِيهَا إِلاَّ الإِجْتِهَادُ، وَإِنَّ اللّٰهَ تَعَالَى أَدَّبَ هذِهِ الأُمَّةَ بِأَدَبَيْنِ: الْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ، لاَ ضَ هَوَادَةَ عِنْدَ السُّلْطَانِ فِيهِمَا، فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ، ثُمَّ نَزَلَ وَعَمَدَ إِلَى مَا بَقِيَ مِنْ بَيْتِ الْمَالِ فَقَسَمَهُ عَلَى الْمُسْلِمِينَ]. أخرجه رزين.

«لاَ يَجْرِمَنَّكُمْ»: أى لاَ يَحملنكم: والشِّقَاقُ: النزاعُ والخلاف. «وَالْهَوَادَةُ» السكون والموادعة، والرضا بالحالة التى ترجى معها سلامة.

11. (1745)- *Abdullah İbnu Selâm* (radıyallâhu anh) anlatıyor:

"Hz. Osman (radıyallâhu anh) muhâsara edildiği zaman, namaz kıldırma işine *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh)'yi tayin etti. Bâzan Hz. İbnu Abbas kıldırıyordu. Sonra, *Hz. Osman* (isyancılara) elçi yollayıp,

benden ne istiyorsunuz? diye sordu. Onlar: "Hilâfetten ayrılmanı istiyoruz" dediler. O da: "Allah'ın bana giydirdiği bir kaftanı çıkarmam" diyerek reddetti.

"Onlar seni öldürecekler!" dediler. O:

"Beni öldürdüğünüz takdirde, ebediyyen birbirinizi sevmeyecek, düşmanla elbirlik savaşamayacaksınız. Göre göre ihtilâfa düşeceksiniz. Ey kavm, bana karşı çıkardığınız şu ihtilâf sakın ola başınıza, sizden öncekilerin maruz kaldığı belâyı dolamasın!" dedi. İhtilâlcilerin tazyikleri artınca, cuma gününe oruçlu olarak girdi. Gün biraz ilerleyince uyudu. Uyanınca:

"Şu anda rüyamda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı gördüm. Bana: "Akşam yanımızda iftarını yapacaksın" buyurdu" dedi.

O gün öldürüldü. Sonra Hz. Ali (radıyallâhu anh) hutbe okumak üzere kalktı. Hamd ü senâdan sonra:

"Ey insanlar, dedi, bana yaklaşın, gözlerinizi, kulaklarınızı dört açın. Şahsen ben ve sizler hepimizin fitnenin içine düşmemizden korkuyorum. Fitne sırasında, hepimize gayret gerekecek." Devamla dedi ki:

"Allah bu ümmeti iki edeble terbiye etti: Kitap ve Sünnet. Bunların (tatbiki hususunda), sultan nezdinde gevşeklik olamaz. Öyle ise Allah'tan korkun, aranızdaki meseleleri halledin."

Hz. Ali (radıyallâhu anh) bunları söyleyip minberden indi ve beytü'l-maldan arta kalan servete yönelerek Müslümanlar arasında taksim etti." [Rezîn ilâvesidir, kaynağı bulunamamıştır.]

1746 ١٢ – وعن الحسن البصرى رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [اسْتَقْبَلَ واللهِ الحَسَنُ بنُ عَلِيٍّ مُعَاوِيَةَ بِكَتَائِبَ أَمْثَالِ الجِبَالِ، فَـقَالَ عَمْرُو بنُ العَاصِ لِمُعَاوِيَةَ: إِنِّى وَاللهِ لأَرَى كَتَائِبَ لاَ تُوَلِّى حَتَّى تَقْتُلَ أَقْرَانَهَا، فَـقَــالَ لَهُ مُعَــاوِيَةُ. وَكَانَ وَللهِ خَيرَ الرَّجُلَيْنِ: أَى عَمْرُوا أَرَأَيْتَ إِنْ قَتَلَ هــؤُلاَءِ هــؤُلاَءِ، وَهؤُلاَءِ هــؤُلاَءِ، مَنْ لِى بِأُمُورِ المُسْلِمِينَ، مَنْ لِى بِنِسَائِهِمْ، مَنْ لِى بِضَيْعَتِهِمْ، فَبَعَثَ إِلَيْهِ رَجُلَيْنِ مِنْ قُرَيْشٍ مِنْ بَنِى عَبْدِ شَمْسٍ: عَبْدَ الرَّحْمنِ بْنَ سَمُرَةَ، وَعَبْدَ اللهِ ابْنَ عَامِرٍ فَقَالَ: اذْهَبَا إِلَى هـذَا الرَّجُلِ وَاعْرِضَا عَلَيْهِ، وَقُولاَ لَهُ واطْلُبَا إِلَيْهِ، فَأَتَيَاهُ فَدَخَلاَ عَلَيْهِ فَتَكَلَّمَا، وَقَالاَ لَهُ وَطَلَبَا إِلَيْهِ فقَالَ لَهُمُ الحَسَنُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ إِنَّا بَنِى عَبْدِالمُطَّلِبِ قَدْ أَصَبْنَا مِنْ هَذَا المَالِ، وَإِنَّ هــذِهِ الأُمَّةَ قَدْ عَاثَتْ

فِي دِمَائِهَا. قَالاَ: فَإِنَّهُ يَعْرِضُ عَلَيْكَ كَذَا وَكَذَا، وَيَطْلُبُ إِلَيْكَ وَيَسْأَلُكَ. قَالَ فَمَنْ لِى بِهَذَا: قَالاَ نَحْنُ لَكَ بِهِ، فَمَا سَأَلَهُمَا شَيْئاً إِلاَّ قَالاَ نَحْنُ لَكَ بِهِ فَصَالَحَهُ. قَالَ الْحَسَنُ الْبَصْرِىُّ: سَمِعْتُ أَبَا بَكْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ عَلَى الْمِنْبَرِ وَالْحَسَنُ ابْنُ عَلِيٍّ إِلَى جَانِبِهِ وَهُوَ يُقْبِلُ عَلَى النَّاسِ مَرَّةً، وَعَلَيْهِ أُخْرَى وَيَقُولُ: إِنَّ ابْنِى هَذَا سَيِّدٌ وَلَعَلَّ اللّٰهَ تَعَالَى أَنْ يُصْلِحَ بِهِ بَيْنَ فِئَتَيْنِ عَظِيمَتَيْنِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ].

أخرجه البخارى.

«الْكَتَائِبُ»: جمع كتيبة، وهى قطعة من الجيش مجتمعة، وقوله: «عَاثَتْ»: أى أفسدت. «وَالْعَيْثُ»: الفساد.

12. (1746)- *Hasan Basrî* (rahimehullah) hazretleri anlatıyor:

"Hasan İbnu Ali, vallahi *Hz. Muâviye* (radıyallâhu anhümâ)'yi dağlar gibi büyük askerî birliklerle karşıladı. Bunun üzerine *Amr İbnu'l-As, Hz. Muâviye*'ye:

"Ben vallahi, öyle askerî birlikler görüyorum ki, bunlar kendileri gibi (sayıca ve keyfiyetçe) akrân olan birlikleri öldürmedikçe geri dönmezler" dedi. Muâviye de Amr (radıyallâhu anh)'a -ki vallahi Hz. Muâviye bu iki adamın hayırlısıdır- şu cevabı verdi:

"Ey Amr, söyle bakalım! Şunlar (bizimkiler) öbürlerini, öbürleri de şunları öldürseler Müslümanların işlerini kim benim adıma yürütecek, kim kadınlarının, yetimlerinin bakımını benim adıma üzerine alacak?"

Sulh yapmak için, Kureyş'in *Benî Abdişşems* boyundan iki kişiyi yani *Abdurrahman İbnu Semüre* ve *Abdullah İbnu Âmir'i, Hz. Hasan* (radıyallâhu anh)'a gönderdi. Bunlara:

"Haydi, şu zâta gidin, ona (sulh yapmak istediğimizi) söyleyin. (Hilâfet arzusundan vazgeçmesini) taleb edin, (buna mukabil ne isterlerse) verin!" dedi. Bunlar *Hz. Hasan* (radıyallâhu anh)'ın yanına gidip, huzuruna çıktılar. (Hz. Muâviye'nin tenbihine uygun olarak) konuştular. (Hilâfeti *Hz. Muâviye*'ye bırakması halinde ne isterse vereceğini) söylediler. *Hz. Hasan* (radıyallâhu anh) onlara:

"Bizler Abdulmuttalib'in oğullarıyız. Beytu'l-maldan bir hissemiz var. Bu ümmet (ihtiyaç karşısında mal için) kanını isrâf etmeye başladı. (Beytu'l-maldan bize ayrılacak hisse nedir?)" dedi. Onlar:

"Hz. Muâviye size şunları teklif ediyor, hilâfetten vazgeçmenizi taleb ediyor, mukabilinde ne istediğinizi soruyor" dediler. Hz. Hasan (radıyallahu anh):

"Sizin bu vaadlerinizi bize kim tekeffül edecek?" dedi. Elçiler:

"Sana biz tekeffül ediyor, garanti veriyoruz!" dediler. *Hz. Hasan* her ne talebte bulundu ise hepsine:

"Biz tekeffül ediyoruz!" diyerek teminat verdiler. Böylece Hz. Hasan, *Hz. Muâviye* (radıyallâhu anhümâ) ile sulh yaptı.

Hasan Basrî demiştir ki:

"Ben Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'i işittim şöyle demişti: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı minberde gördüm, yanında Hz.Hasan İbnu Ali vardı. Bâzan halka yöneliyor, bazan Hasan'a yöneliyor ve: "Şu oğlum, seyyiddir. Umulur ki, Allah bununla iki muazzam Müslüman orduyu sulha kavuşturacak" diyordu." [Buhârî, Sulh 9, Menâkıb 25, Fedailu'l-Ashâb 22, Fiten 20.]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Hasan* (radıyallâhu anh), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın torunudur. Babası *Hz. Ali,* annesi *Hz. Fatıma* (radıyallâhu anhümâ)'dır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın müşfik terbiyelerinde yetişmiş bahtiyarlardandır. İbadet, takva, ümmet-i Muhamed'e karşı sevgi gibi evsafta emsâlinden üstündü.

Babası *Hz.Ali* (radıyallâhu anh) şehid edildiği zaman (hicretin 40. yılı Ramazan'ı) kendisine biat edilmişti. Biat akdi, babasının ölüm anlarında tamamlanmıştır. Biat edenlerin, sayıca 40 binden fazla olduğu belirtilir. *Irak, Horasan, Hicaz, Yemen* gibi beldeler hilâfetini tanımıştır. Bu minval üzere 7 ay kadar hilâfette kaldı. Şam'da bulunan *Hz. Muâviye* onun hilâfetini tanımadı, ordusunun başına geçerek üzerine yürüdü. O da *Muâviye*'yi karşılamak üzere ordusuyla hareket etti. Sadedinde olduğumuz rivayetten de anlaşılacağı üzere, *Hz. Muâviye, Hz. Hasan*'ın ordusunu altedemeyeceğini anladığı için, hilâfeti bazı tavizler mukabilinde sulh yoluyla kendisine bırakmasını teklif etti.

Üsdü'l-Gâbe'nin bir rivayetine göre, sulh teklifi Hz. Hasan tarafından yapılır.

Hülâsa *Hz. Hasan,* askerleriyle meseleyi müşâvere eder, Müslümanlar arasında cereyan eden Sıffîn ve Nehrevân savaşlarını, bunların acı neticelerini hatırlatır, sulha taraftar olmalarını telkin eden bir

konuşma yaparak, karârı askerlere bırakır. Askerler sulha talib olurlar ve İslâm tarihinde *Âl-i Beyt*'in şerefini artıran, ümmetin onlara olan sevgisinin ziyadeleşmesine vesile olan sulh yapılır ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ihbar-ı gayb nev'ine giren bir mucizesi daha zâhir olur. Zîra sağlığında, *Hz. Hasan* (radıyallâhu anh)'ın iki büyük Müslüman grup arasında sulha vesile olabileceğini tebşir etmiş idi. Bazı rivayetlerde ümit ifade eden لَعَلَّ kelimesi kullanılmış ise de bazı rivayetlerde cezm ifade eden siga kullanılmıştır.

2- *Hz. Hasan*'ın *Hz. Muâviye* (radıyallâhu anhümâ)'ye biat tarihi ihtilâflıdır. Hicretin 40. yılında Rebiyyülevvelde mi, Rebiyyülâhirde mi ve hangi günlerinde? kesinlik bilinmediği için hilâfet müddeti 6 aydan biraz fazla, veya 8 aya yakın denmiştir.

3- HADİSİN İFADE ETTİĞİ FAYDALAR:

★ Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in mucizesi gözükmektedir.

★ *Hz. Hasan*, ümmetin menfaati için saltanatı terkederek büyük bir fazilet örneği olmuştur. Sayı azlığı, zillet, dünyevî bir menfaat için değil, sırf rızâ-yı Bârî için böyle yapmıştır, rivayetler bu hususu tasrih eder.

★ *Hadis, Hz. Muâviye* ve *Hz. Hasan,* her iki tarafın Müslüman olduğunu te'yid etmekte, böylece Harîciler'in her iki tarafı da tekfir iddiaları Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından tekzib edilmiş olmaktadır. *Süfyan İbnu Uyeyne* her iki tarafın Müslüman olduğunu te'yid eden مِنَ الْمُسْلِمِينَ tâbiri karşısında hayret etmiş: "Bu bizi cidden memnun etti..." demiştir.

★ İnsanlar arasını bulmanın, bilhassa kana mani olacak sulhün faziletı görülmektedir.

★ *Hz. Muâviye*'nin ümmet karşısındaki re'feti görülmekte, siyasî dehâsı, tedbiri anlaşılmaktadır.

★ Efdal varken mefdûlün (faziletçe az olanın) halifeliğinin caiz olduğuna delil var. Çünkü *Sa'd İbnu Ebi Vakkas, Sa'd İbnu Zeyd* gibi *Aşere-i Mübeşşere*'den ve *Bedir Ashâbı*'ndan iki kişi henüz hayatta iken, faziletçe dûn olan *Hz. Muâviye* ve *Hz. Hasan* halife olmuşlardır.

★ Müslümanların maslahatı için kişinin hilâfetten istifa etmesi, buna mukabil mal kabûl etmesi caizdir.

★ Toruna oğul denilebilir. Ulemâ, dedenin hanımının, kızının oğluna

haram olduğunda ittifak eder, keza kızın oğlunun hanımı da dedesine haramdır, miras meselesinı ihtilâf olsa da haramlık hususunda icma vardır.

★ Sıffîn Savaşı'nda *Hz. Ali* daha haklı, hakka daha yakın olsa da, *Hz. Ali* veya *Hz. Muâviye*'nin yanında yer almaktan kaçanların re'ylerinin doğruluğu da anlaşılmıştır. Daha önce de zikrettiğimiz gibi *Sa'd İbnu Ebî Vakkas, İbnu Ömer, Muhammed İbnu Mesleme, Ebû Bekre, Üsâme* (radıyallâhu anhüm ecmain) vs. bu görüşte idiler.

★ Cumhur, Hz. Ali'nin yanında yer alarak savaşanların doğru hareket ettiğine hükmetmiştir. Bunda şu âyete dayanırlar: **"Mü'minlerden iki tâife kendi aralarında savaşırlarsa aralarını barıştırın. Eğer onlardan biri diğerine karşı hâlâ tecâvüz ederse, o tecâvüz edenle Allah'ın emrine dönünceye kadar savaşın"** (Hucurât 9).

Âyette mütecâviz, âsi tâife ile savaş emredilmektedir. *Hz. Ali* ile savaşanlar âsi (buğât) kabul edilmiştir. Bununla beraber, Cumhur, bu iki taifeden herhangi birinin zemmedilmesine fetvâ vermemiş, "İçtihad ettiler. İçtihadda bir taraf hata etti, bir taraf isabet. Müctehid hatasından dolayı muâheze edilmez" demiştir.

HUL' BÖLÜMÜ

Umumî Açıklama:

Hul' ve *hal'* giyilmiş bir elbiseyi çıkarmak mânasındadır. Ancak hul', bir nevi boşanmayı ifadede ıstılah olmuştur. Muhâlaa kelimesi de aynı mânada kullanılır. Karı ile koca, aralarındaki ilginin fazlalığı sebebiyle, bizzat âyet-i kerimenin nassıyla (Bakara 187) birbirlerine libas (giysi) olarak tavsif ve telâkki edilmişlerdir. Şu hâlde boşanma, bu elbisenin çıkarılmasına teşbih edilerek hul' denmiştir.

Hul' boşanmanın bir nev'idir. Daha ziyade kadının boşanma talebinin erkek tarafından kabul edilmesiyle vukua gelen boşanmayı ifade eder. Boşanma yetkisi normalde erkeğin elinde bulunması sebebiyle, kadın, bir ivâz (karşılık) mukabilinde kocasını boşanmaya ikna etmiştir. Mesela mehr-i muacceli iade eder, mehr-i müeccelinden vazgeçer veya belli bir meblağda anlaşır. Şu halde kocanın, zevcesine: "Şu kadar meblağ mukabilinde seni hul' ettim" demesi durumunda zevcenin "kabul eyledim" demesi ile boşanma tahakkuk eder.

Hul' muamelesi emir sigasıyla da olabilir. Şöyle ki koca, hanımına: "Nefsini şu kadar meblağ mukabilinde hul' et" der, zevece de "hul' ettim" derse, boşanma tamam olur.

Boşanma bu muhtevâda (yani kadının, kocayı bir ivaz mukabili boşanmaya razı etmesi suretinde) olmak şartıyla, başka kelimeler de kullanılabilir. Mesela koca zevcesine: "Nefsini mehrin mukabilinde sana bey' ettim (sattım) dese, öbürü de, "iştira ettim (satın aldım)" dese boşanma gerçekleşir.

Mevzu ile alâkalı teferruat, fıkıh kitaplarının talâkla ilgili bölümlerinde yer alır. Burada şunu belirtmek isteriz: *Hul'* suretiyle boşanmanın meşruiyeti hususunda ulemânın icmaı mevcuttur. Zira Kur'ân-ı Kerim'de bunun cevazını ifade eden âyet mevcuttur.

“Boşanma iki defadır. Ondan sonrası ya iyilikle tutmak, ya güzellikle salmaktır. Ey zevcler, onlara (kadınlara) verdiğiniz bir şeyi (mehri) geri almanız size helâl olmaz. Meğer ki erkekle kadın Allah’ın sınırlarını (evlilik haklarını) ayakta tutamayacaklarından korkmuş, (ümidlerini kesmiş) olsunlar. Eğer bu suretle siz de onların (zevc ve zevcenin) Allah’ın sınırlarını hakkıyla muhâfaza ve îfa edemeyeceklerinden korkarsanız o halde (kadının serbest boşanması için) fidye vermesinde ikisi üzerinde de vebal yoktur...” (Bakara 229).

Âyet, önce normal boşanmalarda kadına verileni geri almayı yasaklar. Ancak kadın ve kocanın birbirlerine karşı evliliğin getirdiği vazifeleri yerine getiremeyeceklerinden korkulması halinde, kadının fidye diye ifade edilen bir nevi boşanma tazminatı ödeyerek boşanmasını tecviz etmekle, hul’ suretiyle boşanmaya yer verir ve başlıca şartını belirtir.

Âlimler, bu korku halinin, kadının, erkekten gerek hulken ve gerekse halken, yâni ahlâk yönüyle veya yaratılış yönüyle nefret duymasıyla tahakkuk edeceğini belirtirler. Misal olarak kadının: “Senin için cünüblükten yıkanmayacağım” sözünü kaydederler. Böyle bir sözün boşanmayı tecviz eden bir nefreti ifade ettiğini söylerler. Şu halde dinimiz, kadın böyle bir gerekçeyle boşanma hususunda ısrar ettiği takdirde, erkek kadından memnun da olsa, ivaz ödemek kaydıyla boşanmasını tecviz etmektedir. Bazı âlimler “gereklidir” demiştir. İvazın miktarı tesbit edilmemiştir. Mehirden vazgeçmek suretiyle olabileceği gibi, erkek, verdiğinden fazlasını da isteyebilir.

Buhârî’nin kaydettiği bir rivayete göre, *Hz. Osman:* “Saç tokasına varıncaya kadar her şeyi geri alabilir” demiştir. Ulemâ: “Verilen her şeyi almak dinen caiz ise de, mürüvvete yakışmaz” diye hükmetmiştir. *Ebû Kılâbe, Muhammed İbnu Sîrin* gibi bâzıları da: “Kadınla bir yabancı erkek görmedikçe, kocanın ivaz alması caiz değildir” görüşündedir. Ancak Cumhur âyeti ve sünnetteki tatbîkatı esas almıştır.

1747 ١ – عن ثوبان رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قـال: [قـال رسـولُ اللّه ﷺ: أَيُّما امْرأَةٍ اخْتَلَعتْ مِنْ زَوْجِهَا مِنْ غيْرِ مَا بَأْسٍ لَمْ تَرِحْ رَائحَةَ الجَنَّةِ]. أخرجه الترمذى.

وفي أخرى لأبى داود: [أَيُّما امْرأَةٍ سَأَلَتْ مِنْ زَوْجِهَا طَلاقَهَا، وذَكَر نَحْوَهُ].

وفي أخرى للنسائى عن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: [إنَّ المُخْتَلِعَاتِ هُنَّ المُنَافِقَاتُ].

1. (1747)- *Sevbân* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ciddi bir sebep olmadan, kocasından hul' yoluyla boşanan kadın, cennetin kokusunu alamaz." [Tirmizî, Talâk 11, (1186, 1187); Ebû Dâvud, Talâk 18, (2226); Nesâî, Talâk 34, (6, 168). Ebû Dâvud'un bir rivayetinde şöyle denmiştir: *"Hangi kadın zevcesinden boşanma taleb ederse..."* Ebû Hüreyre'nin Nesâî'de gelen bir rivayetinde: *"Kocasından hul' suretiyle boşanan kadınlar (günahça) münâfıklar gibidir"* buyurulmuştur.]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: أَبْغَضُ الْحَلاَلِ إِلَى اللهِ الطَّلاَقُ *"Allah'ın en çok nefret ettiği helâl, boşanmadır"* buyurmuştur.

Evet dinimiz, Hıristiyanlığın aksine, boşanmayı helâl ve meşru kılmıştır. Ama tecviz etmemiştir. Karı ve koca her iki taraf birbirlerinde gördükleri hoşlarına gitmeyen hususlara sabrederek basit şeylerden boşanmaya tevessül etmemeleri gerekir. Bu meselede kadınlar daha hissî, daha aceleci, daha çabuk boşanma yolları arayabilecekleri için, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onları zikrederek meselenin kerâhetine parmak basmaktadır. Hul', kadının teklifi üzerine vukua gelen boşanma olduğu için, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* burada kadını mevzubahis etmiştir. Sebepsiz kadın boşayan erkeklerin durumu farklı olmamalıdır.

2- Hadis muhâlaa suretiyle boşanan kadınları bu işten zecretmek maksadıyla mübâlağalı bir üslubla gelmiştir. Bu durumdaki kadınların cennete girmeyeceği hükmü çıkarılmaz. Mamafih "girse bile kokusunu alamaz" te'vili de yapılmıştır.

1748 ٢ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما: [أَنَّ امْرَأَةَ(١) ثَابِتِ بْنِ قَيْسِ بْنِ شَمَّاسٍ أَتَتْ رَسُولَ اللهِ ﷺ، فَقَالَتْ لَهُ: مَا أَعْتِبُ عَلَى ثَابِتٍ فِي خُلُقٍ وَلاَ دِينٍ، وَلكِنِّي أَكْرَهُ الْكُفْرَ فِي الإِسْلاَمِ: تَعْنِي تَبْغَضُهُ، فَقَالَ ﷺ: أَتَرُدِّينَ عَلَيْهِ حَدِيقَتَهُ؟ قَالَتْ نَعَمْ، فَقَالَ ﷺ: اقْبَلِ الْحَدِيقَةَ وَطَلِّقْهَا تَطْلِيقَةً]. أخرجه البخارى والنسائى.

« الْحَدِيقَةُ »: البستان من النخل إذا كان عليه حائط.

---

(١) اسمها حبيبة بنت سهل الأنصارية كما في الموطأ.

2. (1748)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Sâbit İbnu Kays İbni Şemmâs (radıyallâhu anh)'ın hanımı Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gelerek:

"Ben Sâbit'i ahlâk ve diyanetinden dolayı itab etmiyorum. Ancak İslâm'da küfre düşmekten korkuyorum -bu sözüyle nefret ettiğini söylemek istedi-" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"(Mehir olarak aldığın) bahçesini iade eder misin?" diye sordu. Kadın:

"Evet!" deyince, Sâbit'e:

"Bahçeyi al ve onu boşa!" dedi. [Buhârî, Talak 12; Nesâî, Talâk 34, (6, 169); İbnu Mâce, Talak 22, (2056).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, hul'un meşruiyyetine sünnetten bir örnektir. Kadın, Müslüman olduktan sonra küfre düşmekten korktuğunu ifade etmiştir. Ulemâya göre, bu söz "kadını imana girdikten sonra tekrar küfre düşmesine sebep olabilecek ciddi bir nefret hâlinin ifadesidir ve bu, fiilen de mümkündür." "Müslüman olduktan sonra küfre yakışan bir ahlâka düşme korkusu da olabilir" diye de yorumlanmıştır. Her iki durumda da boşanmaları gerekmektedir. Bu sebeple Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* mehir olarak kadına verilenleri, erkeğe iâde ettirdikten sonra boşamasını emretmiştir.

1749 ٣– وعن نافع عن مولاة لصفية(١) رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا: [أَنَّهَا اخْتَلَعَتْ مِنْ زَوْجِهَا بِكُلِّ شَىْءٍ لَهَا فَلَمْ يُنْكِرْ ذٰلِكَ ابْنُ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا]. أخرجه مالك.

3. (1749)- *Nâfi, Safiyye* (radıyallâhu anhâ)'nin bir azadlısından rivayet etmiştir: "Safiyye, kendine ait ne varsa hepsini vermek karşılığında kocasından ayrılmıştır da *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) bunu yadırgamamıştır." [Muvatta, Talak 32, (2, 565).]

(١) هى بنت أبى عبيد.

DUA BÖLÜMÜ

(Bu bölümde üç bâb vardır)

BİRİNCİ BÂB

DUANIN ÂDÂBI

(Dört fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

DUANIN FAZİLETİ VE VAKTİ

İKİNCİ FASIL

DUÂ EDENİN HEY'ETİ

ÜÇÜNCÜ FASIL

DUANIN KEYFİYETİ

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

İKİNCİ BÂB

DUANIN KISIMLARI

(İki Kısımdır)

BİRİNCİ KISIM

SEBEBE VE VAKTE BAĞLI DUALAR

(Yirmi fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

İSM-İ ÂZAM VE ESMÂ-İ HÜSNA DUALARI

İKİNCİ FASIL

NAMAZ DUALARI

ÜÇÜNCÜ FASIL

TEHECCÜD DUALARI

DÖRDÜNCÜ FASIL

AKŞAM VE SABAH YAPILACAK DUALAR

BEŞİNCİ FASIL

UYUMA VE UYANMA DUALARI

ALTINCI FASIL

EVDEN ÇIKIŞ VE EVE GELİŞ DUALARI

YEDİNCİ FASIL

OTURMA-KALKMA DUALARI

SEKİZİNCİ FASIL

SEFERDE OKUNACAK DUALAR

DOKUZUNCU FASIL

ÜZÜNTÜ VE TASA HALİNDE OKUNACAK DUALAR

ONUNCU FASIL

HAFIZAYI GÜÇLENDİRME DUALARI

ON BİRİNCİ FASIL

GİYİNME VE YEMEK DUALARI

ON İKİNCİ FASIL

KAZA-İ HACET DUASI

ON ÜÇÜNCÜ FASIL

MECSİDE GİRİŞ-ÇIKIŞ DUALARI

ON DÖRDÜNCÜ FASIL

HİLALİ GÖRÜNCE OKUNACAK DUA

ON BEŞİNCİ FASIL

GÖK GÜRLEYİNCE, RÜZGAR ESİNCE, BULUT ÇIKINCA OKUNACAK DUALAR

ON ALTINCI FASIL

ARAFE GÜNÜ, KADİR GECESİ DUASI

ON YEDİNCİ FASIL

HAPŞIRINCA YAPILACAK DUA

ON SEKİZİNCİ FASIL

HZ. DAVUZ (aleyhisselâm)'UN DUASI

ON DOKUZUNCU FASIL

HZ. YÛNUS (aleyhisselâm) KAVMİNİN DUASI

YİRMİNCİ FASIL

BELAYA UĞRAYANI GÖRÜNCE OKUNACAK DUA

İKİNCİ KISIM

SEBEBE VE VAKTE BAĞLI OLMAYAN DUALAR

ÜÇÜNCÜ BAB

DUA YERİNE GEÇEN ZİKİRLER

(Üç fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

İSTİÂZE

İKİNCİ FASIL

İSTİĞFAR, TESBİH, TEHLİL, TEKBİR, TAHMİD, HAVKALE

ÜÇÜNCÜ FASIL

HZ. PEYGAMBER *(aleyhissalâtu vesselâm)*'E SALAVAT

UMUMÎ AÇIKLAMA

Dua Arapça'da, çağırmak, davet etmek, rağbet göstermek, yardım taleb etmek, ismen çağırmak (tesmiye) mânalarına gelir. İbadete de dua denmiştir.

Ebû'l-Kâsım el-Kuşeyrî şu açıklamayı yapar: "Dua Kur'an'da muhtelif mânalarda gelmiştir.

1- *İbâdet:* وَلَا تَدْعُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَالَا يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ "**Sana fayda da zarar da vermeyecek Allah'tan başkasına dua (ibadet) etme**" (Yunus 106).

2- *İstiğâse* (yardım talebi): وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ "**Allah'tan başka güvendiklerinizi de yardıma çağırın**" (Bakara 23).

3- *Nidâ* يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِ "**Sizi çağırdığı gün, O'na hamdederek davetine uyarsınız**" (İsra 52).

4- *Senâ:* قُلِ ادْعُوا اللّٰهَ اَوِ ادْعُوا الرَّحْمٰنَ "De ki: "**Gerek Allah deyin, gerek Rahmân deyin, hangisini derseniz deyin en güzel isimler O'nundur**" (İsra 110).

Keza: وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِى اَسْتَجِبْ لَكُمْ "**Rabbiniz: "Bana dua edin ki size icabet edeyim**" dedi" (Gâfir 60).

Cumhur, duâyı ibadetin bir şubesi olarak görmüş ve إِنَّ الدُّعَاءَ مِنْ اَعْظَمِ الْعِبَادَةِ "Dua ibadetin en büyüğüdür" demiştir. Nitekim hadiste de: اَلدُّعَاءُ هُوَ الْعِبَادَةُ "Dua ibadetin tâ kendisi" veya اَلدُّعَاءُ مُخُّ الْعِبَادَةِ "Dua ibadetin özü (iliği)" olarak tavsif edilmiştir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* pek çok hadislerinde mü'minleri dua etmeye teşvik eder: لَيْسَ شَيْءٌ اَكْرَمَ عَلَى اللّٰهِ مِنَ الدُّعَاءِ *"Allah indinde dua-*

dan daha kıymetli bir şey yoktur." مَنْ لَمْ يَسْأَلِ اللّٰهَ يَغْضَبْ عَلَيْهِ *"Allah, kendinden istemeyene gadab eder."* سَلُوا اللّٰهَ مِنْ فَضْلِهِ فَإِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ أَنْ يُسْأَلَ *"Allah'ın fazlından isteyin, zira Allah istenmesini sever."* اَلدُّعَاءُ مِفْتَاحُ الرَّحْمَةِ *"Dua rahmetin anahtarıdır."* اَلدُّعَاءُ سِلاَحُ الْمُؤْمِنِ وَعِمَادُ الدِّينِ وَنُورُ السَّمٰوَاتِ وَالأَرْضِ *"Dua mü'minin silahı, dinin direği, semâvat ve arzın nurudur."* اَلدُّعَاءُ يَرُدُّ الْقَضَاءَ *"Duâ, kazayı defeder."* اَلدُّعَاءُ يَنْفَعُ مِمَّا نَزَلَ وَمِمَّا لَمْ يَنْزِلْ فَعَلَيْكُمْ عِبَادَ اللّٰهِ بِالدُّعَاءِ *"Dua, gelmiş olan musibet için de henüz gelmemiş olan musibet için de faydalıdır."* اَلدُّعَاءُ يَرُدُّ الْبَلاَءَ *"Dua belâyı defeder."*

DUA FİİLİN PROGRAMIDIR: Dua deyince, sadece dille yapılan duâ anlaşılmamalıdır. Bir de fiilî dua vardır. Mü'min kişi arzularını Rabbinden diliyle taleb ettiği gibi fiilen de teşebbüs edecektir. Dili ile taleb ettiği şeyin gerçekleşmesi için aklın gösterdiği sebeplere başvuracaktır. Nitekim, hastalıklardan kurtulmak için Allah'a dua etmemiz meşru olmakla birlikte, ilaç almamız, maddî olarak tedavi yollarına başvurmamız Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından irşad buyurulmuştur. Kezâ helâl rızık taleb edilmesini, rızkın bol olması için Allah'a dua edilmesini tavsiye eden, dualarında bunlara yer vererek fiilen örnek olan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* rızkın meşru yollarını da göstermiş; ziraat, ticaret ve san'atla meşgul olmayı, bunların helâl rızkın kapıları olduğunu söylemiştir.

Öyle ise duanın ibâdet yönünden başka, dünyevî ve şahsî hayatımızı ilgilendiren ayrı bir yönü daha vardır: Dua etmek suretiyle arzularımızı, ihtiyaçlarımızı, bir başka ifade ile gerçekleştirilmesi gereken hedefleri ifadeye döküyor, şuur haline getiriyoruz. Yapılacak işleri bir bakıma gündeme getiriyor, plana programa alıyoruz. Rabbimizden dilimizle, sözlü olarak istediğimiz şeylerin gerçekleşmesi için gerekli sebeplere başvurmaya geçiyor, imkânlarımızı, kapasitemizi kuvveden fiile geçiriyoruz. Sözgelimi, Allah'tan buğday isteyen çiftçi, sabanla rahmet kapısını çalmalı, diğer gerekleri olan gübreleme, sulama, koruma gibi sebeplere de başvurulmalıdır.

Fiilen çalışma ile gerçekleşecek işler için, *"kavlî duâ yeterlidir"* diyen bir hadis mevcut değildir. Bilakis Kur'ân-ı Kerim: وَلَيْسَ لِلإِنْسَانِ الاَّ مَا سَعَى "Kişiye sâdece çalıştığı vardır" buyurmuştur.

BİRİNCİ BÂB

DUANIN ÂDÂBI

(Dört fasıldır)

★

BİRİNCİ FASIL

DUANIN FAZİLETİ VE VAKTİ

★

İKİNCİ FASIL

DUA EDENİN HEY'ETİ

★

ÜÇÜNCÜ FASIL

DUANIN KEYFİYETİ

★

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

BİRİNCİ FASIL

DUANIN FAZİLETİ VE VAKTİ

Bu mevzuya M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin Efendimiz'in dua iklimini enfes bir üslûbla anlatan yazısını okuyarak başlayalım.

Dua, bir ibadettir,[55] dua kulluğun özüdür,[56] dua Rabbe dönüş ve yönelişin adıdır. Kulluktan bahsedilen bir yerde, duadan bahsetmemek mümkün değildir. Zaten, Allah (cc) da **"Duanız olmazsa ne ehemmiyetiniz var!"** (Furkan, 25/77) buyurmuyor mu? ve **"Dua edin kabul edeyim"** (Mü'min, 40/60) diyen de bizzat kendisi değil mi?

Dua, Allah (cc)'la kul arasında kuvvetli bir bağdır. Başka bir ifade ile, kulun düşüncesinin Rabb'e takdim edilmesi şeklidir dua. Kul erişemeyeceği ve iktidarıyla elde edemiyeceği herşeyini, mutlak iktidar sahibi olan Kadir-i Mutlak'tan ister; işte bu isteğin adıdır dua. O, helezonlar halinde kuldan Rabb'e yücelen tatlı bir nağmedir ta Arş'a kadar...

Günümüzde, sadece beş vakit namazın veya belli bir kısım ibadetlerin sonuna sıkıştırılarak küçültülen dua, gerçekte hayâtın ve hayât ötesinin en büyük lazımıdır. Hayatı, duasız düşünmek mümkün değildir. Yaşadığımız hayât, baştan sona kadar duadan ibarettir. Dua, rıza-i İlahî'nin şifresi ve cennet yurdunun da anahtarıdır. Yine dua, "abd"den Rabb'e yükselen kulluk nişanı, Rab'den "abd"e inen rahmet simgesidir[57] Daha doğrusu o, Allah (cc)'la kul arasında olan münasebetin tam odak noktasıdır. Dua, bir cihetten ibadet, bir başka cihetten imkân âlemi ile lâhut âlemini birleştiren ulvî bir mîraçtır. İnsanı merdiven merdiven Hakk'a yücelten mukaddes bir miraç!..

55– Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an, 3, 16, 40; İbn Mâce, Dua, 1; Müsned, 4/267.

56– Tirmizî, Dua, 1.

57– Deylemî, el-Firdevs, 2/224.

Rahmet elinin üzerimizde dolaşması, dua sayesindedir. Dua, aynı zamanda gazabın da paratoneridir. Evet, hakkımızda rahmeti ve rızayı celp, gazap ve öfkeyi def' edecek olan müessir bir ubudiyettir dua. Çok defa beşer imkanının tükendiği noktada dua şuuru -keşke ta baştan olsa!- başlar. Haddi zatında, ona başlangıç ve bitiş noktası tesbit etmek, ya yoktur veya imkânsızdır. Çünkü, duadan müstağni olacak bir anı yoktur insanın. O halde, kul kendisinden tecellîleriyle bir an dûr olmıyacağı Rabb'ine, duadan da bir an dûr olmaması lazımdır. Zîra, Rabb'in kapısına dua ile varılır, o kapıda dua ile konuşurlar ve rahmeti hakkımızda sağnak sağnak celbeden de duadır.

Bize bakan yönüyle dua, istemektir. Biz maddî-manevî ihtiyaçlarımızı isteriz Rabbimizden. Ne var ki, çok defa istediğimiz şeyi de, isteme şeklini de bilemeyiz, bilemeyiz de istemede bile su-i edebde bulunuruz *Zât-ı Zülcelâl*'e karşı. İstenilen şeyleri, Mutlak İrade Sahibi'nin iradesi istikametinde görmek istemeyip, kendi arzumuz istikametindediler dururuz. Bundan dolayı da her istediğimizin acilen yerine getirilmesini, yerine getirilmeyen arzularımızın da reddedildiğini düşünerek me'yus oluruz. Daha açık bir ifade ile, mutlak iradeyi, her zaman kendi cüz'î iräademizin peyki olarak görmek isteriz. Bütün bunlar, dua âdap ve terminolojisine zıt olan şeylerdir. Bu niyetle yapılan dualar, Allah (cc)'la kul arasında rabıta olmaktan çok uzaktır. Onun âdap ve erkanına riayet ise, icabete vesile olacak şartlardan birisi, belki de en birincisidir.

Dua, bazan ciddi bir istek ve iştiyak halinde sırf bir mülâhaza olarak kalpten yükselir. Bu durumda kul, hiçbir şey söylemez. Belki dudakları bile kıpırdamaz; ama, O *Allâmü'l-Ğuyûb*'un, haline nigahbân olduğunu bilerek, tam bir tevekkül içinde bulunmaya çalışır ve bulacağını bulur. Tıpkı Hz.İbrahim Aleyhisselâm'ın ateşe atıldığı andaki durumu gibi. Bütün imkânların kesildiği ve sebeplerin sükut ettiği bu noktada:

يَا نَارُ كُونِى بَرْدًا وَسَلاَمًا عَلَى اِبْرَاهِيمَ

"Ey ateş! İbrahim üzerine soğuk ve selamet ol (İbrahim'i yakma)" (Enbiya 21/69) İlahî fermanı ona hiç umulmadık şekilde medet kaynağı olmuştur.

Kalpteki duyguların, lisan yoluyla Rabb'e ulaştırılması; bu da duanın ikinci bir şeklidir. Burada kul, sadece halini arzeder, fakat istediğini dile getiremez. Bazen de, hem halini arzeder hem de isteğini dile getirir. Kur'an, peygamber dualarından her ikisini de misal olarak seçmiştir ki, birinciye Hz. Eyyûb Aleyhisselam'ın:

اَنِّى مَسَّنِىَ الضُّرُّ وَاَنْتَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ

"Ya Rabbi! Zarar bana dokundu ve Sen Erhamü'r-Rahiminsin" (Enbiya, 21/83) duasıyla, Hz. Yûnus Aleyhisselâm'ın:

لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اَنْتَ سُبْحَانَكَ اِنِّى كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ

"Senden başka hiçbir ilah yoktur. Hakikat ben haksızlık edenlerden oldum" (Enbiya, 21/87) duası gibi.. ikinci duruma da Hz. *Zekeriya* Aleyhisselâm'dan misal verilmiştir ki, O da, Rabbine:

رَبِّ هَبْ لِى مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً اِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ

"Ey Rabbim! Bana yüce katından temiz bir nesil bağışla. Muhakkak ki Sen duaları işiticisin" (Âl-i İmran, 3/38) diyerek duada bulunmuştu.

Ayrıca Kur'an-ı Kerim'in, dua mevzuu üzerinde ısrarla durması ve yapılacak duaları Efendimiz'e bizzat ta'lim buyurması, mes'elenin ehemmiyetini göstermesi bakımından çok önemlidir. Böyle olmasaydı, Kur'an-ı Kerim, yüzlerce âyet-i kerîme ile, dua mes'elesi üzerinde ısrarla durur muydu? Bunun dışında, Efendimiz'den rivayet edilen, yüzlerce hatta binlerce hadis-i şerif de duanın ehemmiyeti hakkında hem tahşidat yapıyor, hem de hayâtın her faslında, yapılması gereken duaları bu ümmete ta'lim buyuruyor. O halde insan, duygu ve düşüncelerini birer istek halinde takdim ederken bunu en iyi şekilde ifade etmek ve az sözle çok mâna dile getirmek ister ki, bu hususta da ona en büyük yardımcı da başta Kur'ân-ı Kerim, ikinci derecede de hadis-i şeriflerde öğretilen dualardır.

Öyledir, çünkü, bize istemeyi veren Zat, o dualarda nasıl isteyeceğimizi de öğretmektedir. Kendisine en güzel ve en müessir dualar öğretilen de, hiç şüphesiz Allah Rasûlü'dür. Zîra, dua ile kapısı çalınan Zat'ı en iyi bilip tanıyan O'dur.

O, bir istikamet insanıdır. Zaten kulluk da istikamet demektir. Cenab-ı Hakk:

وَاَنِ اعْبُدُونِى هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ

"Bana kulluk edin. Müstakim yol budur" (Yâsin, 36/61) derken bu hakikata işaret buyurmaktadır. Allah Resûlü'nün bütün hareketlerinde, bir ölçü ve denge vardır. O cihanı fethedecek orduları şuraya-buraya sevkederken, bir karıncayı dahi incitmeme prensibini de her zaman korumuştur. Hep sebeplere tevessül etmiştir; ama duayı da hiçbir zaman ihmal etmemiştir.

Gece-gündüz münâcaat ve inceleme içinde geçen bir ömür görmek isteyen, Resûlullah'ın hayâtına baksın! Baksın ve insanlık, duanın ne demek olduğunu, dua etmenin âdâbını ve duanın, insana maddî-manevî kazandırdıklarını görsün, görsün ve ibret alsın.

Yüzlerce insan, Efendimiz'in dualarını biraraya getirip, dua mecmuaları te'lif etmişlerdir. Cenab-ı Hakk, böyle bir lütfu, şu satırların yazarından da esirgemedi.. zaten o esergemez! "Mecmuatü'l-Ed'iyyeti'l-Me'sure" adı altında, Efendimiz'in duaları biraraya getirildi. Mümkün mertebe, bu eser ebat olarak küçük tutulmaya çalışıldı. Bu mini esere bakanlar dahi göreceklerdir ki, duada dahi Allah Resûlü'ne ulaşmak mümkün değildir. Sanki O, hayâtının her anını dua ile geçirmiş gibidir. Bir insan, başka hiç bir iş yapmasa ve sadece dua etse, onun bir ömrü dolduran duası, ancak Allah Resûlü'nden mervî dualar kadar olabilir.

Allah Resûlü, dualarını hayâtının içine paylaştırmış ve hep bu nurdan kristaller üzerinde yürümüştür. Dua, O'nun dudaklarından eksik olmayan virdi, gönlünde tütüp duran ah u efganıydı. O, bir an dahi duasız olmamış, dudaklarını ıslatan bu kevser dolu kadeh, hiçbir zaman elinden düşmemişti. Aksiyon adamıydı, muhakeme insanıydı; fakat ibadet ve duada da eşi menendi yoktu.

Sahabe de bir ibadet topluluğuydu. Ancak O'nunla yürümeye kalktıkları zaman dökülüp kalırlardı. -O dökülüp kalanlara kıtmirin ruhu feda olsun- O, ise yorulma nedir bilmeden hep yürürdü. Çünkü Allah (cc), O'nu hep ileriye doğru yürüsün ve hep önde bulunsun diye yaratmıştı. Mi'rac'da Cibril bile O'nunla yürümeye kalkmış da, nihayet bir noktadan sonra onun da dermanı kesilmişti.. kesilmişti de "Yürü ya Resûlallah! Top senin çevgân senin" demişti.. evet O âdeta meleklerle maraton yapan bir insandı.

O, ibadet şuurunun ve dua burcununun en zirvesindeydi. Allah (cc)'ın büyüklük ve azametini en yüksek ufuklardan seyrediyor, vâridatla dolup taşıyor ve doyma bilmeyen ma'sum bir hırsla: مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ يَا مَعْرُوفُ diyor ve Rabbi'ni tam bilememekten -o bilememe gerçek bilmektir ki, Hz. *Ebû Bekir* (r.a.): اَلْعَجْزُ عَنِ الْاِدْرَاكِ اِدْرَاكٌ diyordu. "Anlamaktan aciz olduğunu anlamak, işte hakikî idrak budur."- dert yanıyor.. ve "hel min mezid" diyordu kendi kudsî ufkuna göre..[58]

1750 ١ — عن النعمان بن بشير رضى الله عنهما قال: [قال رسولُ الله ﷺ : الدُّعَاءُ هُوَ

58– Sonsuz Nur, 2/252-255.

الْعَبَادَةُ، ثُمَّ قَرَأَ: ﴿وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ﴾ الآية. أخرجه أبو داود والترمذى، وهذا لفظ وصححه.

1. (1750)- *Nu'man İbnu Beşîr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Dua ibadetin kendisidir" buyurdular ve sonra şu âyeti okudular. (Meâlen): **"Rabbiniz: 'Bana dua edin ki size icâbet edeyim. Bana ibadet etmeyi kibirlerine yediremeyenler alçalmış olarak cehenneme gireceklerdir" buyurdu."** (Gâfir 60). [Tirmizî, Tefsir, Gâfir, (2973); Ebû Dâvud, Salât 358, (1479). Metin Tirmizî'ye aittir.]

AÇIKLAMA:

Cümle normalde الدُّعَاءُ عِبَادَةٌ yani *"Dua ibâdettir"* şeklinde olması gerekir. Ancak araya hem zamir girmesi ve hem de ibâdet kelimesinin başına elif-lâm konarak kelimenin ma'rife kılınması, Arapça'da mânaya kuvvet kazandırmaktadır. Böylece hadis, "ibadet münhasıran duadır, "duadan başka bir şey değildir" gibi hasr ifâde eden bir mânâya gelir. Bunun örneği hacc bahsinde geçmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* haccın esâsını Arafat vakfesi teşkil ettiği için, الْحَجُّ عَرَفَةٌ *"Hacc Arafat'tır"* buyurmuştur. Bunun mânâsı, "haccla ilgili rükünlerin en büyüğü Arafat'taki vakfedir" demektir.

Öyle ise, dua da kabul edilsin edilmesin bir ibadet olmaktadır. Çünkü dua ile kişi, ihtiyacını teminde aczini idrak etmiş, bunu ancak her şeye kâdir olan Rabbinin te'min edeceğinin şuuruna ermiş ve bu sebeple O'na iltica etmiş olmaktadır. Esâsen ibâdet de bundan başka bir şey değildir. Nitekim, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın delil olarak okuduğu âyet, önce dua etmeyi emrediyor, sonra da kibir ve büyüklük havasıyla "dua etmemek"i, "ibadet etmemek" olarak ifâde zımnında duâ etme dâvetine icâbet etmeyenlerin cehenneme hakîr ve zelîl olarak gireceklerini beyan ediyor.

1751 ٢– وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ فُتِحَ لَهُ بَابُ الدُّعَاءِ فُتِحَتْ لَهُ أَبْوَابُ الرَّحْمَةِ، وَمَا سُئِلَ اللهُ تَعَالَى شَيْئاً أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ أَنْ يُسْأَلَ الْعَافِيَةَ، وَإِنَّ الدُّعَاءَ يَنْفَعُ مِمَّا نَزَلَ، وَمِمَّا لَمْ يَنْزِلْ، وَلاَ يَرُدُّ الْقَضَاءَ إِلاَّ الدُّعَاءُ فَعَلَيْكُمْ بِالدُّعَاءِ]. أخرجه الترمذى.

2. (1751)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kime dua kapısı açılmış ise ona rahmet kapıları açılmış demektir. Allah'a taleb edilen (dünyevî şeylerden) Allah'ın en çok sevdiği afiyettir. Dua, inen ve henüz inmeyen her çeşit (musibet) için faydalıdır. Kazayı sadece dua geri çevirir. Öyle ise sizlere dua etmek gerekir."*

[Tirmizî, Daavât 112, (3542).]

AÇIKLAMA:

1- Kişiye dua kapısının açılması, çokça dua etmeye muvaffak kılınmasıdır. Dua edebilmek, kişi için büyük bir hayırdır. Mü'min, ayet-i kerîmenin mantûkunca, kendisine isâbet eden her hayrı Allah'tan bilmekle mükelleftir: **"Sana ne iyilik gelirse Allah'tandır, sana ne kötülük gelirse nefsindendir"** (Nisâ 79), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* dua etme hayrını **"dua kapılarının açılması"** olarak ifâde buyurmuştur.

2- Rahmet kapısının açılması, –duası sebebiyle- bazan dileğinin aynen verilmesi, bazan da ona denk şekilde günahının affını ifade eder. Her ikisi de rahmettir, Hadisin başka vecihleri, şârihlerin bu yorumunu te'yîd eder, zîra bir vechinde: فُتِحَتْ لَهُ أَبْوَابُ الإِجَابَةِ *"Onun için icâbet kapıları açılır"* denilirken, bir başka vechinde: فُتِحَتْ لَهُ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ *"Onun için cennet kapıları açılır"* denmiştir.

3- Allah'tan istenenler arasında Allah'ın en ziyade sıhhati sevmesi, insan için sıhhatin önemini te'yîd eder. Ancak, sıhhat ve âfiyet âbid mü'minde kıymet ve değer kazanır. Çünkü mü'min, sıhhatli geçen örünü faydalı ve hayırlı faaliyetle, ibâdetlerle meyvadâr kılar. Sıhhat kâfirin küfrünü, fâsığın fıskını artırabilir. Bu ise kişi için hayır değil, şerdir. Öyle ise mü'min, sıhhat isteyecek fakat bu ömrü hayırlı işlerde geçirme gayretini eksik etmeyecektir, zira ahirette ömrün her anından hesap var ve sağlıklı ömrün hesabını vermek daha zordur.

4- Duanın, inen musibet için faydası, onun ortadan kalkması, hafif atlatılması şeklinde olabilir. Yahut da Cenâb-ı Hakk'ın vereceği sabır ve *mukâvemet* yoluyla da olabilir. Böylece musibete tahammül edilir ve zararı hafif atlatılır. Zaten gelmiş olan musibet karşısındaki sabırsızlık ve panik musibeti katmerler. Allah'tan geldiğinin şuuru içinde "her duaya cevap var" inancıyla Rabb-i Rahimine iltica edenin kazanacağı rûhî em-

niyet ve sekinet kişiyi panikten ve dolayısıyla paniğin getireceği müteakip musîbetlerden korur. Binaeleyh, musîbet anında yapılacak duanın tesiri kesindir.

5- İnmeyen musîbete duanın faydası daha zâhirdir. Henüz inmemiş olan belâ, duanın bereketiyle defedilip kaldırılabilir. Yahut, musibete maruz kalacak kişiyi, duanın önceden te'yid ve takviyesi de âlimlerce bir fayda olarak değerlendirilmiştir, duanın kaza ve belayı defedeceğine dair Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın beyanlarını en başta kaydetmiştir.

Hadis, son olarak, belirtildiği gibi mutlak hayır ve fayda olan duaya mü'minleri teşvîk etmekte, *"öyle ise sizlere dua etmek gerekir"* buyurmaktadır.

Her duanın icâbet göreceği, mutlaka duaya devam etmek gerektiği husûsunu mâkul bir açıklamaya kavuşturan Bediüzzaman'dan bir pasajı aynen sunuyoruz:

"İ'lem eyyühel-azîz: Bazı dualar icâbete iktiran etmez (kabul görmez) diye iddiada bulunma! Çünkü, dua bir ibadettir. İbadetin semeresi âhirette görülür. Dünyevî maksadlar ise, namaz vakitleri gibi, dualar için birer vakittirler. Duaların semeresi değillerdir. Meselâ: Şemsin (Güneş'in) tutulması küsuf namazına, yağmursuzluk, yağmur namazına birer vakittir.

Ve keza zâlimlerin tasallutu ve belâların nüzûlü, bâzı hususî duala-ra vakittir. Bu vakitlek bâkî kaldıktça o namazlar, o dualar yapılır. Eğer bu vakitlerde dünyevî maksadlar hâsıl olursa, zâten nûrun alâ olur. Ve illâ "icâbet duaya iktiran etmedi (dua kabul görmedi)" diyemezsin. Ancak "henüz vakit inkizâ etmemiş (çıkmamış), duaya devam lazımdır" diyebilirsin. Çünkü o maksadlar, duaların mukaddimesidir, neticesi değillerdir.

Cenâb-ı Hakk'ın duaların icâbetini vaadetmesi ise, icâbet, ayn-ı kabul değildir (yani icâbet etmek istenen şeyi aynen kabul etmek demek değildir). Yani icâbet kabulü istilzam etmez (gerektirmez). Duaya her halde cevap verilir, cevapsız bırakılmaz. Matlûba olan is'af (verme) ise, Mucîb'in hikmetine tâbidir. Meselâ, doktoru çağırdığın zaman, her halde: "Ne istersin?" diye cevap verir. Fakat, bu yemeği veya bu ilacı bana ver dediğin vakit, bazan verir, bazan hastalığına, mîzacına mülayim olmadığından vermez.

Adem-i kabul esbabından (kabul edilmeyiş sebeplerinden) biri de, duayı ibadet kasdıyla yapmayıp, matlubun tahsiline tahsîs ettiğinden aksülamel olur. O dua ibadetinde ihlâs kırılır, makbul olmaz."

1752 ٣– وعن عبادة بن الصامت رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللّٰه ﷺ : مَا عَلَى الأَرْضِ مُسْلِمٌ يَدْعُو اللّٰهَ تَعالى بِدَعْوَةٍ إلاّ آتاهُ اللّٰهُ إيَّاهَا، أوْ صَرَفَ عَنْهُ مِنَ السُّوءِ مِثْلَهَا مَا لَمْ يَدْعُ بِإثْمٍ، أوْ قَطِيعَةِ رَحِمٍ]. أخرجه الترمذى.

3. (1752)- *Ubâde İbnu's-Sâmit* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Yeryüzünde, mâsiyet veya sıla-i rahmi koparıcı olmamak kaydıyla Allah'tan bir talepte bulunan bir Müslüman yoktur ki Allah ona dilediğini vermek veya ondan onun mislince bir günahı affetmek suretiyle icabet etmesin."* [Tirmizî, Da'avât 126, (3568).]

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydedilen "Dua edin icabet edeyim" meâlindeki âyeti açıklayan bu hadis-i şerif, duaların ya aynen kabulü yani ne istenmişse o şeyin verilmesi, ya da bir günahın affı şeklinde mutlaka karşılık göreceğini te'yid eder.

Bediüzzaman merhumdan sunduğumuz açıklamaya dayanak şunu diyebiliriz:

Cenab-ı Hak, *Müslümanın* her talebine mutlaka cevap vermektedir. Ancak, her dua eden, dua ettiği şeyin gerçekleşmesini aynen görmeyebilecektir. Çünkü Allah, hikmetle iş yapmaktadır. O'nun hikmeti, isteneni olduğu gibi vermeyi gerektirmeyebilir. O takdirde günahının affı veya –dua ibadet olması sebebiyle- ibadet sevabı kazanmak şeklinde cevap almaktadır.

Bu hadis duaya icâbet için gerekli olan iki şarta dikkat çekiyor:

1- *Dua ile taleb edilen şey,* mâsiyet olmamalı, yani günah olan, Allah'a isyana götürecek olan bir şey olmamalıdır. Çünkü, insan dar görüşlü ve hissî olduğu için, aleyhine olan veya uzun vadede aleyhine tecellî edecek olan bazı şeyleri isteyebilir: **"İnsan iyiliğin gelmesine dua ettiği gibi, kötülüğün gelmesine de dua eder. Esasen insanoğlu acelecidir"** (İsrâ 11); **"..İhtimal ki hoşlanmadığınız şey, sizin iyiliğinizedir ve ihtimal ki sevdiğiniz bir şey sizin kötülüğünüzedir"** (Bakara 216).

2- *Sıla-i rahme aykırı olmamalı:* Yani insanlar arasındaki akrabalık, arkadaşlık, komşuluk, din kardeşliği gibi bir kısım yakınlıkların te'sis ettiği beşerî bağları koparıcı bir gaye gütmüş olmamalı.

Şimdi âyet ve hadislerde dualarımıza Cenâb-ı Hakk'ın icabet edeceği hususunda verilen kesin te'minat ve garantiye nefisleri iyice ikna için şöyle bir soru soralım:

"Madem Allah söz vermiş, Resûlü kesin bir ifade ile mükerrer hadislerinde te'yid etmiş, öyle ise buna inanmamanın veya tereddüt etmenin sebebi ne?"

"Allah, hâşa va'dinde, sözünde yalancı mı, bizi aldatmak mı istiyor?"

"Yoksa Allah,va'dini yapmaktan aciz mi?"

O celle şânuhu, her kusurdan müberra, her şeye kâdir olduğuna göre, va'di haktır. Resûlü *(aleyhissalâtu vesselâm)*'nün garantisi ayn-ı hakikattir.

Her duamıza ya aynen cevap verilmek, yahut da günahlarımızın affı veya sevaplarımızın artması suretiyle icabet edilmektedir. Yeter ki hak şey taleb edilsin, ihlâsla istenilsin.

Ya Rabb! Va'dine istinâden Resûl-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ini, İsm-i Âzam'ını, Kitâb-ı Mübîn'ini ve sana dua eden melâike-i izâm ve Enbiya-ı kirâmı şefaatçi yaparak dua ediyoruz:

رَبَّنَا آتِنَا فِى الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى الْاخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ. آمين

1753 ٤ – وعن أبى الدرداء رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: ألاَ أُخْبِرُكُمْ بِخَيْرِ أعْمَالِكُمْ، وَأرْفَعِهَا فِي دَرَجَاتِكُمْ، وَأزْكَاهَا عِنْدَ مَلِيكِكُمْ، وَخَيْرٌ لَكُمْ مِنْ إعْطَاءِ الْوَرِقِ وَالذَّهَبِ، وَخَيْرٌ لَكُمْ مِنْ أنْ تَلْقَوْا عَدُوَّكُمْ فَتَضْرِبُوا أعْنَاقَهُمْ وَيَضْرِبُوا أعْنَاقَكُمْ؟ قَالُوا: بَلَى يَارَسُولَ اللهِ: قَالَ: ذِكْرُ اللهِ]. أخرجه مالك موقوفاً، والترمذى مرفوعاً.

4. (1753), ***Ebû'd-Derdâ*** (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûl-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (bir gün) sordu:

"En hayırlı olan ve derecenizi en ziyade artıran, melîkinizin yanında en temiz, sizin için gümüş ve altın paralar bağışlamaktan daha sevaplı, düşmanla karşılaşıp boyunlarını vurmanız veya boyunlarınızı vurmalarından sizin için daha hayırlı olan amelinizin hangisi olduğunu haber vereyim mi?"

"Evet! Ey Allah'ın Resûlü!" dediler.

"Allah'ın zikridir!" buyurdu. [Tirmizî, Daavat 6, (3374); Muvatta, Kur'ân 24.]

1754 ٥ – وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قـال: [قـال رَسـولُ اللّهِ ﷺ: يقُولُ اللّهُ عزّ وَجَلّ:
أخْرِجُوا منَ النَّارِ مَنْ ذَكَرَنِي يَوْماً أوْ خَافَنِي في مَقَامٍ]. أخرجه الترمذى.

5. (1754)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allahu Teâlâ hazretleri şöyle seslenir: "Beni bir gün zikreden veya bir makamda benden korkan kimseyi ateşten çıkarın!" [Tirmizî, Cehennem 9, (2597).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen bir gün tâbiri zamanlardan bir zaman, vakitlerden bir vakit demektir. Yani bir kimse mü'min olarak, Allah'ı herhangi bir an için bile zikretmiş olsa bunun boşa gitmeyeceğini, başkaca günahlar için cehenneme girmiş bile olsa dünyadaki o bir müddetcik zikri sebebiyle ateşten çıkarılacağını ifade ediyor.

Tîbî, hadiste kastedilen zikrin "kalbî ihlâsla ve doğru niyetle yapılan zikir" olduğunu söyler. "Aksi takdirde kâfirler, kalbî olmaksızın dilleriyle zikri onlar da yapıyorlar" der. Bu mânada olmak üzere Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: مَنْ قَالَ لاَ الَه الاَّ اللّهُ خَالِصـاً مِنْ قَلْبِه دَخَلَ الْجَنَّةَ *"Kim kalbinden gelerek ihlâsla Lâilâhe illallah derse cennete girer" buyurmuştur.*

2- *Makam* da, zaman gibi mutlak ifade edilmiştir. Günah işleme makamında veya durumunda Allah'tan korkup vazgeçen demektir. Nitekim âyet-i kerimede: **"Ama kim Rabbinin makamından korkup da kendini kötülükten alıkoymuşsa varacağı yer şüphesiz cennettir"** (Nâziat 40-41) buyurulmuştur. Korkudan maksad, âzaların masiyetten uzak tutulması, tâatle kayıtlanmasıdır. Bu olmadığı takdirde korku laftan ibaret kalır. Korku demeye liyakat kazanmaz. Bazı büyükler fiile intikal etmedikçe, kendimizi "Allah'tan korkuyorum" diyerek aldatmamamıza dikkat çekerler ve: "Eğer derler, birisi size Allah'tan korkmuyor musun? diye sorarsa sükût et. *Zira* hayır desen küfürdür, evet desen yalandır."

1755 ٦ – وعن معاذ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَبِيتُ عَلى طُهْرٍ ذَاكِراً للّهِ تَعالى، فَيَتَعَارَّ مِنَ اللَّيْلِ، فيَسْأَلَ اللّهَ تعالى خَيْراً مِنَ الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ إلاَّ أعْطَاهُ إيَّاهُ]. أخرجه أبو داود. قوله: «فيتعارّ» أى ينتبه.

6. (1755)- *Hz. Muâz* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Akşamdan (abdestli olarak) temizlik üzere zikrederek uyuyan ve geceleyin de uyanıp Allah'tan dünya ve âhiret için hayır taleb eden hiç kimse yoktur ki Allah dilediğini vermesin." [Ebû Dâvud, Edeb 105, (5042).]

1756 ٧– وعن جابر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قَال رسُول اللّٰه ﷺ: إذا دَخَلَ الرَّجُلُ بيتَهُ، أوْ آوى إلَــى فِرَاشه ابْتَدرَهُ مَلَكٌ وَشَيْطَانٌ، يَقُولُ المَلَكُ: افْتَحْ بِخيرٍ ويَقُولُ الـشَّيْطَانُ: افْتَحْ بشَرٍّ، فإنْ ذَكَرَ اللّٰهَ تعالى طَرَدَ المَلَكُ الشَّيْطَانَ، وَظَلَّ يَكْلَؤُهُ، وإذَا انْتَبَهَ مِنْ مَنامه قَالاَ ذلِكَ، فَإنْ هُوَ قَالَ: الْحَمْدُ لله الَّذى رَدَّ نَفْسي إلَيَّ بَعْدَ مَوْتِها وَلَمْ يُمِتْهَا في مَنَامِهَا، الْحَمْدُلله الَّذى يُمْسِكُ السَّمٰوَاتِ السَّبْعَ أنْ تَقَعَ عَلى الأرْضِ إلاَّ بإذْنِه، فإنْ خَرَّ مِنْ فِرَاشِهِ فمَاتَ كَانَ شَهيداً، وإنْ قامَ وَصَلَّى صَلَّى في فَضَائِلَ]. أخرجه رزين.

7. (1756)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir kimse evine veya yatağına girince hemen bir melek ve bir şeytan alelacele gelirler. Melek:

"Hayırla aç!" der. Şeytan da:

"Şerle aç!" der.

Adam, şayet (o sırada) Allah'ı zikrederse melek şeytanı kovar ve onu korumaya başlar. Adam uykusundan uyanınca, melek ve şeytan aynı şeyi yine söylerler. Adam, şayet: "Nefsimi, ölümden sonra bana geri iade eden ve uykusunda öldürmeyen Allah'a hamdolsun. İzniyle yedi semayı arzın üzerine düşmekten alıkoyan Allah'a hamdolsun" dese bu kimse yatağından düşüp ölse şehit olur, kalkıp namaz kılsa faziletler içinde namaz kılmış olur." [Rezîn ilâvesidir.]

1757 ٨– وعن أنس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قال رسولُ اللّٰه ﷺ: لأنْ أقْعُدَ مَعَ قَوْمٍ يَذْكُرُونَ اللّٰهَ تعالى مِنْ صَلاَةِ الْغَدَاةِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ أحَبُّ إلَيَّ مِنْ أنْ أعتقَ أرْبَعَةً مِنْ وَلَدِ إسْمَاعِيلَ، وَلأنْ أقْعُدَ مَعَ قَوْمٍ يَذْكُرُونَ اللّٰهَ تَعَــــالَى مِنْ صَلاَةِ الْعَصْرِ حَتَّى تَغْرُبَ الشَّمْسُ أحَبُّ إلَيَّ مِنْ أنْ أُعْتِقَ أرْبَعَةً]. أخرجه أبو داود.

8. (1757)- *Hz.Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah'ı zikreden bir cemaatle sabah namazı vaktinden güneş doğuncaya kadar birlikte oturmam, bana İsmâil'in oğullarından dört tanesini âzad etmemden daha sevgili gelir. Allah'ı zikreden bir cemaatle ikindi namazı vaktinden güneş batımına kadar oturmam dört kişi âzad etmemden daha sevgili gelir." [Ebû Dâvud, İlm 13, (3667).]

AÇIKLAMA:

1- Burada Allah'ı zikirden maksad her çeşit zikir olabilir: Kur'ân-ı Kerim'i tilâvet etmek, tesbih (**subhânallah**), tehlil (**lâilâhe illallah**), tahmid (**elhamdülillah**), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a salavât. Âlimler zikir ve ibadet mânasına dâhil edilen ilmî meşguliyet, tefsir ve hadis gibi şer'î ilimlerin öğrenilmesini de burada mütâlaa ederler.

2- Böyle bir cemaatte, fiilen zikretmeyip dinleyici olarak bulunmanın da aynı fazileti vereceği belirtilmiştir. "Böyle hayırla meşgul olanlara arkadaşlıktan zarar gelmez" denmiştir.

3- Bu hadis, zikrin, köle âzadı ve sadakadan efdal olduğunu beyan etmektedir.

4- Hadis günlük zamanı tanzim yönüyle de yol göstericidir: "Mü'min imkân nisbetinde sabah ve ikindi vakitlerini faydalı sohbetlere tahsis etmelidir.

1758 ٩– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: يَنْزِلُ رَبُّنَا كُلَّ لَيْلَةٍ إلى سَمَاءِ الدُّنْيَا حِينَ يَبْقَى ثُلُثُ اللَّيْلِ الآخِرُ، فيَقُولُ: مَنْ يَدْعُونِى فَأَسْتَجِيبَ لَهُ، مَنْ يَسْأَلُنِى فَأُعْطِيَهُ، مَنْ يَسْتَغْفِرُنِى فَأَغْفِرَ لَهُ]. أخرجه الستة إلا النسائى.

وفي أخرى لمسلم: [إنَّ اللهَ تعالى يُمْهِلُ حَتَّى إذَا ذَهَبَ ثُلُثُ اللَّيْلِ الأَوَّلُ نَزَلَ إلى سَمَاءِ الدُّنْيَا فَيَقُولُ: أَنَا المَلِكُ، أنَا المَلِكُ، مَنْ ذَا الَّذِى يَدْعُونِى]. الحديث.

والمراد: نزول الرحمة والألطاف الإلهية.

9. (1758), Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Her gece, Rabbimiz gecenin son üçte biri girince, dünya semasına iner ve:

"Kim bana dua ediyorsa ona icabet edeyim. Kim benden bir şey istemişse onu vereyim, kim bana istiğfarda bulunursa ona mağfirette bulunayım" der."

Rivayetin Müslim'deki bir vechi şöyle: "Allahu Teâla gecenin ilk üçte biri geçinceye kadar mühlet verir. Ondan sonra yakın semâya inerek şöyle der:

"Melik benim, Melik benim. Kim bana dua edecek?" [Buhârî, Tevhid 35, Teheccüd 14, Daavât 13, Müslim,Salâtu'l-Müsâfirin 166, (758); Muvatta, Kur'ân 30, (1, 214); Tirmizî, Daavât 80, (3493); Ebû Dâvud, Salât 311, (1315).]

AÇIKLAMA:

1- Allah'ın dünya semasına inmesini ifade eden rivayetler çoktur, tevâtür derecesine ulaşmıştır.

2- İnme vaktiyle ilgili olarak hadislerde farklı zaman dilimleri zikredilmiştir: "Cuma gecesi", "her gece", "gecenin son üçte biri", "gecenin yarısı, yahut üçte ikisi gittimi", "gecenin üçte biri geçtiği vakit."

3- Allah'ın yeryüzüne inmesi müteşâbih bir ifadedir. İfadeyi, lügavî hakikatiyle anlamak mümkün değildir. Zîra Allah'a mekan izâfe etmek olur. Halbuki Cenab-ı Hakk, mahlûkata ait bir vasıf olan tehayyüzden (yani mekanla kayıtlanmak, bir yerde olup başka yerde olmamakla, gelmek, gitmek gibi vasıflardan) münezzehtir, uzaktır, bunlar mahlûkatla ilgili nâkıslık ifade eden sıfatlardır. Öyle ise bunların Cenab-ı Hakk'a izâfesi, bir kısım gaybî hakikatı ve İlâhî şuûnâtı bize anlatmak, onların tarafımızdan kavranmasını sağlamaktır.

Allah'ın kullarına yakınlaşması, O'nun rahmetini ifade eder. Öyle ise geceleyin belirtilen saatlerde, Allah'ın, yapılan duaları kabul etmek suretiyle lütuf ve rahmetini bol kılacağı, lisan-ı nübüvvette o suretle ifâde edilmiştir. Hammâd İbnu Zeyd, "Allah'ın inmesi, ikbal ve teveccühüdür" demiştir. "Allah'ın emîr ve melekleri iner" şeklinde de te'vil edilmiştir. Hattâbî, bu ve benzer hadislerin sıfat hadisi olduğunu, selef ulemâsının bu sıfatlara inanıp hadisleri zahirî mâna üzerine bıraktığını, tevilden kaçındığını belirtir.

Esâsen, hadiste temas edilen mânaya şu âyette destek bulunmuştur: وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا **"Rabbin (in emri geldiği) melekler saf saf olarak geldikleri vakit"** (Fecr 22).

1759 ١٠ – وعن أبى أمامة رَضِىَ اللّهُ عنه قال: [قِيلَ يَا رَسُولَ اللّهِ : أَىُّ الدُّعَاءِ أَسْمَعُ؟

قالَ: جَوْفَ اللَّيْلِ الآخرَ، وَدُبُرَ الصَّلَوَاتِ المَكْتُوبَاتِ]. أخرجه الترمذى.

« جَوْفُ اللَّيْلِ »: المراد به الأوقات التى يخلو الإنسان فيها بربه في أثناء الليل، « ودُبُرُ كُلِّ شَيْءٍ »، وراؤه وعَقِبُه، والمراد بعد الفراغ من الصلوات.

10. (1759)- *Ebû Ümâme* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Derdi ki: "Ey Allah'ın Resûlü! En ziyade dinlenmeye (ve kabule) mazhar olan dua hangisidir?"

"Gecenin sonunda yapılan dua ile farz namazların ardından yapılan dualardır!" diye cevap verdi." [Tirmizî, Daavât 80.]

1760 ١١ – وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسول الله ﷺ: لاَ يُرَدُّ الدُّعَاءُ بيْنَ الأذَانِ وَالإقَامَةِ. قِيلَ: مَاذَا نَقُولُ يَارسول اللهِ؟ قَالَ: سَلُوا اللهَ الْعَافِيَةَ في الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ].

أخرجه أبو داود والترمذى، وهذا لفظه.

11. (1760)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ezanla kaamet arasında yapılan dua reddedilmez (mutlaka kabule mazhar olur.)"

"Öyleyse, dendi, "ey Allah'ın Resûlü, nasıl dua edelim?"

"Allah'tan, dedi, dünya ve âhiret için âfiyet isteyin!" [Ebû Dâvud, Salât 35, (521); Tirmizî, Salât 46, (216), Daavât 138, (3588, 3589).]

1761 ١٢ – وعن سهل بن سعد رَضِىَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: ثِنْتَانِ لاَ تُرَدَّانِ: الدُّعَاءُ عِنْدَ النِّدَاءِ، وَعِنْدَ الْبَأسِ حِينَ يُلْحِمُ بَعْضُهُمْ بَعْضاً]. أخرجه مالك وأبو داود.

وزاد في رواية: « وتَحْتَ المَطَرِ »

رفي المُوطإ: [سَاعَتَانِ تُفْتَحُ فِيهِمَا أبْوَابُ السَّمَاءِ، وَقَلَّ دَاعٍ تُرَدُّ عَلَيْهِ دَعْوَتُه، حَضْرَةُ النِّدَاءِ لِلصَّلاَةِ، والصَّفِّ في سَبِيلِ اللهِ. « النِّدَاءُ »: الأذَان.

12. (1761)- Sehl İbnu Sa'd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İki şey vardır, asla reddedilmezler: Ezan esnasında yapılan dua ile, insanlar birbirine girdikleri savaş sırasında yapılan dua." [Muvatta, Nidâ 7, (1, 70); Ebû Dâvud, Cihâd 41, (2540).]

AÇIKLAMA:

1- Rivâyetin *Muvatta*'da gelen vechi bazı nüshalarda mevkuftur. Ancak, ictihadla söylenemeyecek bu çeşit ahbarın ref'ine hükmedilmiştir. Yani Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sözü olmalıdır. Mamafih, aynı rivayet İmam Mâlik'ten merfu olarak da rivayet edilmiştir. Muvatta'nın rivayeti metin itibariyle de farklıdır:

سَاعَتَانِ يُفْتَحُ لَهُمَا ابْوَابُ السَّمَاءِ وَقَلَّ دَاعٍ تُرَدُّ عَلَيْهِ دَعْوَتُهُ، حَضْرَةُ النِّدَاءِ لِلصَّلاَةِ وَالصَّفُّ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ

"İki vakit vardır, onlarda sema kapıları açılır,dua edenlerden pek azının duası kabul edilmeyip geri çevrilir: Namaz için ezan okunma vakti, Allah yolunda (cihad için) saf tutma ânı."

2- Sema kapılarının söylenen iki vakitte açılması, o vakitlerin faziletini ifade eder. Yani o iki vaktin Allah indindeki kıymet ve faziletleri sebebiyle o zamalarda sema kapıları açılır ve yapılan dualar kabul-i İlâhi'ye mazhar olurlar.

Hadis nadir hallerde, o mübârek vakitlerde yapılarak duanın geri çevrileceğini ifade ediyor. Zürkânî, duanın kabul edilme şartlarından veya rükünlerinden birinin eksikliği gibi bir sebeple reddedilmesinin söz konusu olacağını belirtir.

3- Duayı makbul kılan savaş, îla-yı kelimetullah için yapılan savaştır. Bu da küffâra karşı bu niyetle yapılan savaştır. Ganimet, şeref, tegallüb gibi Allah'ın rızasını kazanmaya yönelik olmayan maksadlarla yapılan savaşlar buraya girmez.

4- Şunu da belirtelim ki, bu anlarda yapılan duada istenen şeyler de mühimdir. Allah'ın rızasına uymayacak şeyler taleb edilmemelidir. Taberânî, Müstedrek ve Deylemî'de gelen bir rivayet şöyle:

ثَلاَثُ سَاعَاتٍ لِلْمَرْءِ الْمُسْلِمِ مَا دَعَا فِيهِنَّ إِلاَّ اسْتُجِبَ لَهُ لَمْ يَسْأَلْ قَطِيعَةَ رَحِمٍ أَوْ مَأْثَمٍ: حِينَ يُؤَذِّنُ الْمُؤَذِّنُ بِالصَّلاَةِ حَتَّى يَسْكُتَ وَحِينَ يَلْتَقِي الصَّفَّانِ حَتَّى يَحْكُمَ اللّٰهُ بَيْنَهُمَا وَحِينَ يَنْزِلُ الْمَطَرُ حَتَّى يَسْكُنَ

"Müslüman kişi için üç vakit vardır, onlarda dua ederse, sıla-i rahmi kıran ve günah olan bir şey taleb etmedikçe, kendisine mutlaka icabet edilir: Namaz için müezzin ezan okurken susuncaya kadar, savaşta iki saf karşılaşınca Allah aralarında hükmedinceye kadar, yağmur yağarken kesilinceye kadar."

1762 ١٣ – وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْه قـال: [قـال رسـول الله ﷺ : أقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ، فأكْثِرُوا الدُّعَاءَ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

13. (1762)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kul Rabbine en ziyade secdede iken yakın olur, öyle ise (secdede) duayı çok yapın." [Müslim, Salât 215, (482); Ebû Dâvud, Salât 152, (875).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste ifade edilen yakınlık, maddî bir yakınlık, yâni mekân yakınlığı olmamalıdır. **"Zira Allah, ilmiyle kişiyi bilme, kalbinin hatıratından bile haberdar olma, kişi üzerinde istediği şekilde tasarruf ederek ona kıyam, sağlık, hastalık, ölüm verme gibi hususlarla şah damarından daha yakındır"** (Kâf 16). Tıpkı güneşin ışıklarıyla yeryüzündeki herbir mahlukun yanında hazır bulunması gibi.

Ama kul, maddî olarak Rabbinden uzaktır, Secde hâlinde kulluk, en geniş, en kâmil hâliyle tezâhür ettiği için, bu kula mânevî bir yakınlık, Rabbinin rızasına uygun bir hal kazandırmaktadır. Nitekim âyet-i kerimede **"Secde et ve yakınlık kazan"** (Alak 19) emredilmektedir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, sadedinde olduğumuz rivayette, İlâhî yakınlığa ermede zirve olduğu bizzat Allahu Zülcelâl hazretleri tarafından belirtilmiş olan secde hâlinde çok dua etmeye teşvik etmektedir.

1763 ١٤ – وعنه رَضِىَ اللهُ عَنْه قـال: [قال رسـولُ الله ﷺ : ثَلاَثُ دَعَوَاتٍ مُسْتَجَابَاتٌ لاَشَكَّ في إجَابَتِهِنَّ: دَعْوَةُ المَظْلُومِ، وَدَعْوَةُ المُسَافِرِ، وَدَعْوَةُ الْوَالِدِ عَلى وَلَدِهِ].

14. (1763)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* anlatıyor:

"(Allah'ın kabul ettiği) üç müstecab dua vardır, bunların icâbete mazhariyetleri hususunda hiç bir şekk yoktur. Mazlumun duası, müsâfirin duası, babanın evladına duası." [Tirmizî, Birr 7, (1906); Cennet 2, (2528), Daavât 139, (3592); Ebû Dâvud, Salât 364, (1536); İbnu Mâce, Dua 11, (3862).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, burada duası makbul olan üç kişiyi haber vermektedir: Mazlum, misafir ve baba. Aslında hadislerde

duası makbul olan başka kimseler de mevzubahis edilmiştir. Oruç açtığı sırada oruçlunun duası, âdil imamın duası, gâibin gâibe duası (kişinin arkasından yapılan dua). Şu halde, hadislerde geçen rakamlar kesin sayı bildirmeye mâtuf değildir.

2- Mazlumun yâni zulme uğrayanların dualarının makbuliyeti, onların Mü'min ve Müslüman olmaları şartına bağlı değilir. Başka rivayetlerde zulme uğrayan kimsenin fâcir (büyük günahı alenen işleyen) veya kâfir olmaları hâlinde de dualarının makbul olduğu tasrih edilmiştir.

اتَّقُوا دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ وَإِنْ كَانَ كَافِراً فَإِنَّهُ لَيْسَ دُونَهَا حِجَابٌ

"Mazlumun duasından kaçının, kâfir bile olsa. Zira onun duasının önünde perde yoktur."

دَعْوَةُ الْمَظْلُومِ مُسْتَجَابَةٌ وَإِنْ كَانَ فَاجِراً فَفُجُورُهُ عَلَى نَفْسِهِ

"Mazlumun duası makbuldür, fâcir bile olsa; zira onun fücûru kendi aleyhinedir."

Hemen kaydedelim ki, hadiste yasaklanan zulüm, mutlaktır. Âlimler, bu durumdan hareketle mal, can, ırz vs. her neye yönelik olursa olsun, bütün çeşitleriyle zulmün yasaklandığını belirtirler.

1764 ١٥ – وعن ابن عمرو بن العاص رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسولُ اللهِ ﷺ : مَا مِنْ دَعْوَةٍ أَسْرَعُ إِجَابَةً مِنْ دَعْوَةِ غَائِبٍ لِغَائِبٍ]. أخرجهما أبو داود والترمذى.

15. (1764)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İcâbete mazhar olmada gâib kimsenin gâib kimse hakkında yaptığı duadan daha sür'atli olanı yoktur." [Tirmizî, Birr 50, (1981), Ebû Dâvud, Salât 364, (1535); Müslim, Zikr 88, (2733); Buhârî, Mezâlim 9.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadise göre, Allah'ın derhal kabul buyuracağı dualardan biri de, mü'min kimsenin mü'min kardeşi için gıyâbında yapacağı duadır. Bu hususta Müslim'in bir riayeti daha açıktır:

دَعْوَةُ الْمَرْءِ الْمُسْلِمِ لأَخِيهِ بِظَهْرِ الْغَيْبِ مُسْتَجَابَةٌ، عِنْدَ رَأْسِهِ مَلَكٌ مُوَكَّلٌ كُلَّمَا دَعَا لأَخِيهِ بِخَيْرٍ قَالَ الْمَلَكُ الْمُوَكَّلُ بِهِ آمِنْ وَلَكَ بِمِثْلِهِ

"Müslüman kimsenin, kardeşi için gıyâbında yaptığı dua müste-

câbdır. Dua edenin başucunda ona müvekkel bir melek vardır. Kardeşi için hayır dua yaptıkça bu melek: "Amin, istediğin şeyin bir misli de sana olsun" der."

İKİNCİ FASIL

DUA EDENİN HEY'ETİ (DIŞ GÖRÜNÜŞÜ)

Umumî Açıklama:

Hey'et dilimizde bir kaç mânada kullanılır. Şekil, sûret, görünüş, kılık-kıyafet, hâl, durum; bir bütünü teşkil eden cüzlerin hepsi, kurul, jüri vs. Sadedinde olduğumuz hadiste *hey'et* kelimesi daha ziyade kılık-kıyafet, durum mânalarında kullanılmıştır.

Dua eden kimsenin, kılık kıyâfet ve dış görünüş itibariyle takınması gereken bazı tavırlar, dikkat etmesi gereken bazı hususlar mevcuttur. Burada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu çeşit irşadlarını göreceğiz.

1765 ١ – عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قال: [قال رسولُ اللّه ﷺ: لاَ تَستُرُوا الجدُرَ، وَمَنْ نَظَرَ في كِتَابِ أخيهِ بِغَيْرِ إذْنه، فإنّمَا يَنْظُرُ في النَّارِ، سَلُوا اللّهَ تعالى بِبُطُونِ أكُفِّكُمْ، وَلاَ تَسْألُوهُ بِظُهُورِهَا، فإذَا فَرَغتُمْ فامْسَحُوا بِهَا وُجُوهَكُمْ]. أخرجه أبو داود.

1. (1765)- *İbnu Abbas* (radıyallâhu anhümâ) hazretleri anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Duvarları örtmeyin. Kim kardeşinin mektubuna, onun izni olmadan bakarsa, tıpkı ateşe bakmış gibi olur. Allah'tan avuçlarınızın içiyle isteyin, sırtlarıyla istemeyin; duayı tamamlayınca avucunuzu yüzlerinize sürün." [Ebû Dâvud, Salât 358, (1489, 1490, 1491).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir kaç meseleye birlikte temas etmiştir:

1- Duvarlar halı, kilim vs. ile örtülmemelidir. Çünkü bu iş, hem mütekebbirlerin amelidir, hem de malın ziyân edilmesi, israf edilmesidir.

Zira duvarlarına örtülmesini gerektiren hiçbir zarurî durum mevcut değildir. Müslim'de gelen bir rivayette Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kapının üzerine halı asmış olan Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'ye: *"Allah, bize taş ve toprağa elbise giydirmemizi emretmemiştir"* diyerek indirtir.

2- Hadiste "kardeşinin kitabı"na bakmak da yasaklanmaktadır. Şârihler, buradaki kitaptan maksadın, içerisinde, öğrenilmesi herkese vacib olan ilmin bulunduğu kitap olmayıp, sâhibi tarafından başkasının bakması arzu edilmeyen mektup olduğu belirtilir. Belki bu mektupta, sır olan, başkasının muttali olması istenmeyen bazı bilgiler vardır. Öyle ise böyle bir *mektuba* bakmak ateşe bakmak gibidir.

Ateşe bakmak için, bazı âlimler "hadisin siyakından anlaşılacağı üzere insan için zararlı bir şey olmalıdır" demişlerdir. Mamafih, bundan maksadın "ateşe yaklaşmak ve yaslanmak" olabileceği, ihtimal olarak belirtilmiştir. Üçüncü bir ihtimale göre mânâsı; kişi, kardeşinin bakılmasını istemediği bir mektubuna bakmakla ateşi gerektiren bir şeye bakmış olmaktadır.

3- Hadisin, sadedinde olduğumuz mevzuya, yani dua edenin hey'eti meselesine temas eden kısmı, son kısmıdır: Dua ederken avucun açılıp avuç içi yukarı gelecek şekilde kaldırılması, elin sırt kısmı yukarı gelecek şekilde tutularak dua edilmemesi, dua bitince de ellerin yüze sürülmesi istenmektedir.

Azimâbâdî, bu hususta şu açıklamayı yapar: "Bir şey taleb edene uygun düşeni, elini taleb ettiği şeye doğru uzatması, tazarru ile açıp bol ihsanla dolmasını istemesi, her iki elini birden, ihsan sahibine doğru kaldırmasıdır. Ancak, kim de başına gelen bir belânın kalkmasını isterse, sünnet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ittibâen, ellerin sırtını semaya kaldırmaktır. Bunun hikmeti, birincide, arzu edilen şeyin hüsûlüyle tefâül etmek, yâni hayra ermek ümidinde bulunmak, ikincide ise, zararlının def'iyle hayra erme ümidinde bulunmaktır.

4- *Duânın sonunda elin yüze çalınması teberrük içindir. Yani, dua ile ellere inmiş olan rahmet eserleri, sürmek suretiyle yüze ulaştırılmış olur.*

1766 ٢-- وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [رَفَعَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَدَيْهِ فِي الدُّعَاءِ، حَتَّى رَأَيْتُ بَيَاضَ إبْطَيْهِ]. أخرجه البخارى.

2. (1766)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) dua ederken ellerini öyle kaldırdı ki, koltuk altlarının beyazlığını gördüm."* [Buhârî, İstiska 21.]

1767 ٣– وعن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ إذا رفَعَ يَدَيْهِ في الدُّعَاءِ لَمْ يَرُدَّهُمَا حَتَّى يَمْسَحَ بِهِمَا وَجْهَهُ]. أخرجه الترمذى.

3. (1767)- *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* ellerini dua ederken kaldırınca, onları yüzlerine sürmedikçe geri bırakmazlardı." [Tirmizî, Daavât 11, (3383).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet dahi duadan sonra ellerin yüze sürülmesinin meşruiyetini gösterir. Bazı âlimler şöyle bir mütâlaada bulunmuştur: "Allahu Teâlâ, dua edeni hiçbir zaman boş çevirmeyip, kendisi için kalkan ele bir rahmet ulaştırdığına göre, ondaki rahmetin en şerefli ve tekrime en elyak organ olan yüze sirâyet ettirilmesi münâsiptir."

1768 ٤– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قـال: [إنَّ رَجُلاً كـانَ يَدْعُو بِأُصْبُعَيْهِ، فـقَالَ لَهُ رسولُ اللهِ ﷺ: أَحِّدْ أَحِّدْ]. أخرجه الترمذى والنسائى، وقال الترمذى:

معنى هذا الحديث: إذا أشار الرجل بأصبعه في الدعاء عند الشهادة، فلا يشير إلا بأصبع واحدة.

4. (1768)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Adamın biri iki parmağı ile dua ediyordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Birle! Birle!" diye müdâhale etti." [Tirmizî, Daavât 117, (3552); Nesâî, Sehv 37, (3, 38).]

AÇIKLAMA:

İki parmağıyla duadan maksad, dua ederken iki parmağıyla işaret etmesidir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, te'kid maksadıyla iki kere: "birle!" buyurmuştur. Birlemesini söylemesinin sebebi, Rabbülâlemin'in tek olması sebebiyledir.

İbnu Deybe'nin, hadisin sonunda kaydettiği şöyle bir açıklama var: *"Bu hadisin mânası: "Kişi, dua ederken şehâdet getirince parmağını kaldıracaksa sadece tek bir parmağını kaldırsın"* demektir."

1769 ٥– وعن سهل بن سعد رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ شَاهِراً يَدَيْهِ قط

يَدْعُو عَلَى مِنْبَرِهِ، وَلاَ عَلَى غَيْرِهِ، وَلَكِنْ رَأَيْتُهُ يَقُولُ هكَذَا: وَأَشَارَ بِالسَّبَّابَةِ، وَعَقَدَ بِالإِبْهَامِ وَالْوُسْطَى]. أخرجه أبو داود.

5. (1769)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı ne minberde ne de bir başka şey üzerinde dua yaparken ellerini uzattığını görmedim. Bilakis şöyle gördüm" dedi ve baş ve orta parmaklarını kapayıp şehâdet parmağını açmış vaziyette işaret etti." [Ebû Dâvud, Salât 230, (1105).]

AÇIKLAMA:

1- Burada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın koltuk altı görünecek şekilde mübalağalı şekilde kollarını uzatıp kaldırmadığı belirtiliyor. Mübalağalı diye kayıtlamak şarttır. Zira Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in mutad olarak dua sırasında ellerini kaldırdığı sâbit ve müsellem bir husustur. 1766 numarada geçtiği üzere istisnâi durumlarda da koltuk altı görülecek şekilde kollarını kaldırdığı rivayetlerde gelmiştir.

2- Şârih Azimâbâdî, bu hadisin, Sehl İbnu Sa'd'a sorulan bir soruya cevap olma ihtimalinden bahseder. Bu takdirî soru şudur: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* minberde iken hiç ellerini kaldırarak dua etti mi?" Sehl bu soruya: "Ben bunu, söylenen şekilde yaptığını görmedim. Ancak, onu vaaz sırasında orta ve baş parmaklarını kapatıp şehâdet parmağıyla işâret eder vaziyette gördüm. Sanki O, bu parmağını teşehhüd sırasında kaldırıyordu" şeklinde cevap vermiştir. Allahu a'lem."

Hadisteki ibhâm böyle bir açıklamayı gerekli kılmaktadır.

1770 ٦ - وعن سلمان رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ رَبَّكُمْ حَيٌّ كَرِيمٌ يَسْتَحِى مِنْ عَبْدِهِ إذَا رَفَعَ يَدَيْهِ إلَيْهِ أنْ يَرُدَّهُمَا صِفْراً]. أخرجه أبو داود والترمذى.

6. (1770)- *Hz. Selmân* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Rabbiniz hayiydir, kerimdir. Kulu dua ederek kendisine elini kaldırdığı zaman, O, ellerini boş çevirmekten istihya eder." [Tirmizî, Daavât 118, (3551); Ebû Dâvud, Salât 358, (1488).]

AÇIKLAMA:

1- Hayiy, çok haya eden, fazlaca utanan demektir. Haya vasfını Al-

lah hakkında lügat manasında kullanmak uygun değildir. Çünkü, lügat olarak haya, kişide ayıplanma ve kınanma korkusu gibi bir şey sebebiyle hâsıl olan değişme ve inkisâr mânasına gelir. Böyle bir hâl Zât-ı Zülcelâl hakkında muhaldir. Öyle ise lügat yönüyle "çok utanan" mânasına gelen hayiy kelimesi Allah hakkında kullanılınca, bundaki gaye maksuddur. Hayadan maksad ve gaye ayıplanacak şeyin yâni hoş olmayan şeyin terki olduğuna göre, ulemâ, Allah hakkında şu mânada anlamıştır: Allah'ın "hayiy" olması, kulu memnun edecek şeyi yapması, ona zarar verecek şeyi terketmesi demektir. Öyle ise sadedinde olduğumuz hadisi, "Cenab-ı Hakk, dua eden kuluna, kulun hayrına olan şeyi mutlaka verir, duasını sevapsız, boş bırakmaz" diye anlayacağız. Bu "verme" işinin Cenab-ı Hakk'ın hikmeti muktezasınca, ya *"istediğine aynen kavuşması"*, yahut "daha iyisinin verilmesi", yahut da "sevap verilmesi, günahlarının azaltılması" şeklinde tecelli edeceği daha önce belirtilmişti (bak. 1751. hadis).

2- *Kerim,* istemeden veren, bol veren mânasına gelir. Cenab-ı Hakk'ın vasıflarından biri "istemeden vermek" ise, isteyince daha çok verir demektir.

Böylece kul, dua etmeye teşvik edilmiş olmaktadır.

3- Hadiste kul mutlak gelmiştir. Yani, mü'min, fâsık, kâfir ayırımı mevcut değildir. Bazı şarihler "mü'min" diye kayıtlamışlardır. Esâsen, kavlî duayı yani dil ile, sözle olan talebi sadece mü'minler yapar. Öyle ise, mü'minin inanarak yatığı hiçbir dua boşa gitmeyecektir.

1771 ٧- وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: ادْعُوا اللهَ، وَأَنْتُمْ مُوقِنُونَ بِالإِجَابَةِ، وَاعْلَمُوا أَنَّ اللهَ تَعَالَى لاَ يَسْتَجِيبُ دُعَاءً مِنْ قَلْبٍ غَافِلٍ لاَهٍ].

أخرجه الترمذى.

7. (1771)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah'a duayı, size icabet edeceğinden emin olarak yapın. Şunu bilin ki Allah celle şânuhu (bu inançla olmayan ve) gafletle (başka meşguliyetlerle) oyalanan kalbin duasını kabul etmez."[Tirmizî, Daavât 66. (3474.)]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, duanın makbul olmasında gerekli olan mühim âdablarından bir kaç tanesini belirtmektedir:

★ Duanın mutlaka icabet göreceğine, yani karşılıksız kalmayacağına kesinlikle inanmaktır. Tercümede "emin olmak" tâbirini kullandık, halbuki aslında mukin kelimesi kullanılmıştır. Bu, yakin elde etmiş, kesin inanca ulaşmış, hiçbir tereddüdü kalmamış gibi mânalara gelir, emin olmaktan çok daha kuvvetli bir mâna ifade eder.

★ Dua ederken kalbin *gâfil* olması, Allah'ı veya istediği şeyi düşünmemesi, yaptığı dua fiilinin tam şuurunda olmaması demektir.

★ Oyalanma olarak tercüme ettiğimiz kelimenin aslı lâhin'dir, dilimizdeki lehviyat kelimesi aynı kökten gelir, eğlenen demektir. Bu da, tıpkı gaflet gibi, kalbin Allah'tan başka bir şeyle meşguliyetini ifade eder.

Yani, dua eden kimsenin kalbi, zihni, aklı, hayali, kısacası letâif denen bütün mânevî duygu ve cihazları Allah'tan istediğinden başka bir şeyle meşgul olmamalıdır. Aksi halde, sâdece dille, gâfilâne yapılacak bir kısım taleplerin makbul olmayacağını Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* açık bir üslubla beyan etmektedir.

2- Bu hadisin mânasını te'yid eden başka rivayetler de mevcuttur. Ahmed İbnu Hanbel (rahimehullah)'in Abdullah İbnu Amr (radıyallâhu anhümâ)'dan kaydettiği bir rivayet şöyle:

اَلْقُلُوبُ اَوْعِيَةٌ وَبَعْضُهَا اَوْعَى مِنْ بَعْضٍ فَـإِذَا سَأَلْتُمُ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يَا اَيُّهَا النَّاسُ فَاسْأَلُوهُ وَاَنْتُمْ مُوقِنُونَ بِالإِجَابَةِ فَإِنَّ اللهَ لاَ يَسْتَجِيبُ لِعَبْدٍ دَعَاهُ عَنْ ظَهْرِ قَلْبٍ غَافِلٍ.

"Kalpler bir kaptır. Bazısı bazısından daha iyi tutar (anlayışlıdır). Öyleyse, ey insanlar, Allah'tan bir şey isteyince, Allah'ın icabet edeceğinden emin olarak isteyin. Zîra Allah, kendisine gâfil kalble farkında olmadan dua eden bir kula icâbet etmez."

ÜÇÜNCÜ FASIL

DUANIN KEYFİYETİ

Umumî Açıklama:

Duanın makbul olması için, dua edenin hey'eti, tavrı yeterli değildir. Duanın mahiyeti de ehemmiyetlidir. Bir başka ifade ile neler istenmeli, taleb edilmelidir? İşte, bu fasılda duanın keyfiyetini ve mahiyetini açıklayan rivayetler görülecektir.

1772 ١ – عن فضالة بن عبيد رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [سَمِعَ رسولُ اللّٰه ﷺ رَجُلاً يَدْعُو في صَلاتِه وَلَمْ يُصَلِّ على النَّبِيِّ ﷺ، فقالَ: عَجِلَ هذا، ثُمَّ دَعَاهُ فقالَ: إذَا صَلَّى أحَدُكُمْ فَلْيَبْدَأْ بِتَحْمِيدِ اللّٰه تعالى وَالثَّنَاءِ عَلَيْهِ، ثُمَّ لِيُصَلِّ على النَّبِيِّ ﷺ ثُمَّ لِيَدْعُ بَعْدُ بِمَا شَاءَ]. أخرجه أصحاب السنن.

1. (1772)- *Fadâle İbnu Ubeyd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* dua eden bir adamın, dua sırasında Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e salat ve selam okumadığını görmüştü. Hemen:

"Bu kimse acele etti" buyurdu. Sonra adamı çağırıp:

"Biriniz dua ederken, Allahu Teâla'ya hamd u senâ ederek başlasın, sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e salât okusun, sonra da dilediğini istesin" buyurdu." [Tirmizî, Daavat 66,(3473, 3475); Ebû Dâvud, Salât 358, (1481); Nesâî, Sehv 48, (3, 44).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, duanın makbul olması için mahiyetce nasıl olması gerektiği hususunda bilgi vermektedir. Allah'a hamd ve sena ile başlanmalı

ve mutlaka Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a salâtu selâm okunmalıdır. Böylece hamdele ve salvele okunduktan sonra duaya geçilmelidir.

2- Hadisin *Tirmizî*'de gelen bir vechine göre: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (Ashâbıyla Mescid'de) otururken biri gelerek namaz kılar ve sonra: "Rabbim bana mağfiret et, bana rahmet et" diye dua eder. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Ey namaz kılan kişi, acele ettin. Namazı kılıp oturdun mu, Allah'a lâyık olduğu şekilde hamdet, bana salât oku. Sonra Allah'a dua et" dedi. Râvi der ki: "Bundan sonra bir başkası daha namaz kıldı, önce Allah'a hamdetti, sonra Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e salât okudu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buna da şunu söyledi:

"Ey namaz kılan kişi dua et, icabet göreceksin!"

3- *Salât*, dua demektir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e salât okumak, O'na dua etmektir. Umumiyetle: "Allahümme salli alâ Muhammedin..." "Ey Allah'ım Muhammed'e salât (mağfiret, rahmet, bereket) et...!" diye başlayan mesnun, sabit formülleri vardır.

Salât kelimesi dilimizde hem namaz, hem de dua kelimeleriyle karşılanır. Yani Arapça olan salât sadece dua demek değildir. İslâm'ın resmî ibadeti olan namaz mânasına da kullanılmaktadır.

4- Duanın makbul olma âdâbından biri de, müteâkip hadiste belirtileceği üzere, yaptığımız duanın Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e salât ile sona ermesidir.

1773 ٢– وعن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال : [قال رسول الله ﷺ : الدُّعَاءُ مَوْقُوفٌ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالأَرْضِ لاَ يَصْعَدُ حَتَّى يُصَلَّى عَلَيَّ، فَلاَ يَجْعَلُونِى كَغُمْرِ الرَّاكِبِ صَلُّوا عَلَيَّ أَوَّلَ الدُّعَاءِ وَأَوْسَطَهُ وَآخِرَهُ]. أخرجه الترمذى موقوفا على عمر، ورفعه رزين.

«الغُمْرُ»: القَدَحُ الصغير كالقعب. والمعنى أن الراكب يحمل رحله وأزواده، ويترك قعبه إلى آخر ترحاله، ثم يعلقه على آخرة الرحل أو نحوها كالعلاوة فليس عنده بمهمّ، فنهاهم ﷺ أن يجعلوا الصلاة عليه تبعاً غير مهمة.

2. (1773)- *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Dua sema ile arz arasında durur. Bana salât okunmadıkça, Allah'a yükselmez. [Beni hayvanına binen yolcunun* maşrabası yerine tutmayın. Bana, duanızın başında, ortasında ve sonun-

da salât okuyun.]" [Tirmizî, Salât 352, (486). Tirmizî, bunu Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e mevkuf olarak rivayet etmiştir. Rezîn ise merfu olarak rivayet etmiştir.]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetin, köşeli paranteze ([...]) kadar olan kısmı, Tirmizî'de mevcuttur ve mevkuftur, yani Hz. Ömer'in sözü olarak kaydedilmiştir. Rezîn, metinde görüldüğü üzere, tam olarak kaydetmiştir ve Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e nisbet etmektedir. Merfu rivayeti de varsa da sahih olanı mevkuf olmasıdır. Ancak muhakkik olan muhaddisler, bu çeşit hükmün reyle verilemeyeceği prensibinden hareketle, hadisin hükmen merfu olduğuna hükmederler.

2- Duanın Allah'a yükselmesi, Allah'a mekan izafesi değildir. Allah'a yükselme, Kur'ânî bir tâbirdir ve kabule mazhar olma mânasına gelir: إلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ **"Güzel sözler O'na yükselir, o sözleri de sâlih amel yükseltir"** (Fâtır 10).

3- *Maşraba* teşbihine gelince: Yolcu, bineğine yol eşyalarını, azığını yükledikten sonra, son olarak, hın-i hacette kullanmak üzere maşrabasını semerin arkasına takar. Maşraba, yolcu nazarında pek ehemmiyet taşımaz. İşte Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kendisine yapılacak duayı (salât), bu yolcu maşrabası gibi ehemmiyeti olmayan, tâlî bir şey kılmamalarını, O'na kıymet verip, duanın başında ve sonunda salavâta yer vermelerini tenbih ediyor.

el-Hısnu'l-Hasîn'de, Ebû Süleyman ed-Dâranî duanın âdâbını şöyle tesbit etmiştir:

"Allah'tan bir talebin olduğu zaman:

★ Önce Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a salât okuyarak başla.

★ Sonra,dilediğin talepde bulun,

★ Sonra, duanı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a salât ile sona erdir.

(Duanı iki salât arasında yapmalısın), zîra Cenâb-ı Hakk, keremiyle bu iki salâtı kabul eder. İki makbul dua olan iki salât arasında yer alan talebini reddetmek O'nun keremine muvafık düşmez."

Dua'nın kabul şartları üzerine buna benzer bir açıklamayı, Bediüzzaman'dan kaydetmeyi faydalı buluyoruz. Merhum, "mü'minin mü'mine en iyi duası nasıl olmalıdır?" saline cevap sadedinde şu açıklamayı yapar:

"Elcevap: Esbab-ı kabul dairesinde olmalı. Çünkü bazı şerâit dahilinde dua makbul olur. Şerâit-i kabulün içtimâı nisbetinde makbuliyeti ziyadeleşir. Ezcümle: Dua edileceği vakit, istiğfar ile mânevi temizlenmeli, sonra makbul bir dua olan salavat-ı şerifeyi şefaatçi gibi zikretmeli ve âhirde yine salavat getirmeli. Çünkü iki makbul duanın ortasında bir dua makbul olur. Hem بِظَهْرِ الْغَيْبِ yâni "gıyâben ona dua etmek", hem hadiste ve Kur'ân'da gelen me'sur [59] dualarla dua etmek. Meselâ:

اَللّٰهُمَّ إِنِّى اَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ لِى وَلَهُ في الدِّينِ وَالدُّنْيَا وَالآخِرَةِ رَبَّنَا آتِنَا في الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ.

gibi câmi dualarla dua etmek; hem hulus ve huşu ve huzur-u kalb ile dua etmek; hem namazın sonunda, bilhassa sabah namazından sonra; hem mevâki-i mübâreke (mübârek yerlerde), hususen mescidlerde; hem cumada, hususen saat-ı icâbede; hem Şuhuru Selâsede (Üç Aylarda), hususen leyâli-i meşhurede (meşhur gecelerde); hem Ramazan'da, hususen Leyle-i Kadir'de dua etmek kabule karin olması rahmet-i İlâhiyeden kaviyyen me'muldür. O makbul duanın ya aynen dünyada eseri görünür; veyahut dua olunanın ahiretine ve hayat-ı ebediyesi cihetinde makbul olur. Demek aynı maksad yerine gelmezse, dua kabul olmadı denilmez, belki, daha iyi bir surette kabul edilmiş denilir."

1774 ٣- وعن ابن مسعود رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه قال: [كُنْتُ أُصَلِّى، وَالنَّبِىُّ ﷺ، وَأَبُو بَكْرٍ، وَعُمَرُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما مَعَهُ، فَلَمَّا جَلَسْتُ بَدَأْتُ بِالثَّنَاءِ عَلَى اللّٰهِ، ثُمَّ بِالصَّلاَةِ عَلَى النَّبِىِّ ﷺ، ثُمَّ دَعَوْتُ لِنَفْسِى، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: سَلْ تُعْطَهُ، سَلْ تُعْطَهُ].

3. (1774)- *Hz. İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, *Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer* (radıyallâhu anhümâ) beraber otururlarken ben namaz kılıyordum. (Namazı bitirip) oturunca, Allah'a sena ile zikretmeye başladım ve arkasından Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a salât okuyarak devam ettim. Sonra kendim için duada bulundum. (Bu tarzımı beğenmiş olacak ki) Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"İşte! İstediğin veriliyor. İşte! İstediğin veriliyor" dedi." [Tirmizî, Cum'a 64, (593).]

59– Me'sur, eserde (hadiste, rivayette) gelmiş olan demektir.

AÇIKLAMA:

1- Burada *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) salât kelimesi ile kıyamı, rükû ve secdesi olan salâtı yani namazı kasdetmiştir. Zîra, sonunda oturduğunu belirtmektedir.

2- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın "İşte! İstediğin veriliyor" buyurması ve bunu tekrarla te'kid etmesi, *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh)'un beyan buyurduğu tarzın, duanın makbul olma şartlarına uygunluğunu gösterir. Öyle olmasaydı, müdâhalesi tashihe müteallik olacak idi.

1775 ٤ – وعن أبىّ بن كعب رَضِىَ اللهُ عَنْه قال: [كَانَ النَّبىُّ ﷺ إذَا دَعَا لأَحدٍ بَدَأَ بنَفْسِه]. أخرجهما الترمذى وصححهما.

4. (1775)- *Hz. Übeyy İbnu Ka'b* (radıyallâhu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* birisine dua edeceği vakit önce kendisine dua ederek başlardı." [Tirmizî, Daavât, 10, (3382).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, Müslim'de Hz. Musa ile Hz. Hızır kıssasının bidâyetinde bir kısım ziyade ile yer almıştır: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, herhangi bir peygambere dua etmek isteyince kendinden başlardı".

2- Ancak hemen ifade edelim ki, bu hadiste belirtilen husus Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın müstemir ve muttarid bir âdetini, prensibini ifâde etmemektedir. Çünkü, kendisine hiç yer vermeden yaptığı dua örnekleri vardır.

Hz. Hâcer kıssasında: يَرْحَمُ اللهُ أمَّ اسمَاعِيلَ لَوْ تَرَكَتْ زَمْزَمَ لَكَانَتْ عَيْناً مَعِيناً

"Allah İsmail'in annesine rahmet buyursun, zemzemi akmaya bıraksaydı tatlı bir pınar olacaktı" der.

Hassan İbnu Sâbit (radıyallâhu anh) için yaptığı duada da şöyle demiştir: اَللّهُمَّ أيِّدْهُ بِرُوحِ القُدُسِ "Rabbim onu *Rûhu'l-Kudüs*'le (Cebrail) takviye et, güçlendir."

İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'a da şöyle dua etmiştir: اَللَّهُمَّ فَقِّهْهُ في الدِّينِ "Rabbim onu dinde âlim kıl."

Hz. Lût (aleyhisselâm)'a duası şöyledir. يَرْحَمُ اللهُ لُوطاً لَقَدْ كَانَ يَأْوِى إلى رُكْنٍ شَدِيدٍ *"Allah Lût'a rahmet buyursun O, çok muhkem bir kaleye sığınmıştı."*

1776 ٥ – وعن أبى مصبح المقرائى عن أبى زهير النميرى رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [خَرَجْنَا مَعَ النَّبيِّ ﷺ ذَاتَ لَيْلَةٍ فَأَتَيْنَا عَلى رَجُلٍ قَدْ أَلَحَّ في المَسْأَلَة، فَوَقَفَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَسْمَعُ مِنْهُ، فَقَالَ: أَوْجَبَ إنْ خَتَمَ، فَقِيلَ: بأَىِّ شَئٍ يَخْتِمُ يارسول اللهِ؟ قالَ: بِأمين، وَانْصَرَفَ، فَقِيلَ لِلرَّجُلِ: يَافُلاَنُ اخْتِمْ بِأمِين، وَأبْشِرْ]. أخرجه أبو داود.

«أَوْجَبَ»: إذَا فعل شيئاً يوجب له الجنة أو النار.

5- (1776)- *Ebû Müsabbih el-Makrâî, Ebû Züheyr en-Nümeyrî* (radıyallahu anh)'den naklen anlatıyor: "Bir gece Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraber çıktık., Derken bir adama rastlatdık. Sual (ve Allah'tan talep) hususunda çok ısrarlı idi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu dinlemek üzere durakladı. Ve:

"Eğer (duayı) sonlandırırsa vâcib oldu!" buyurdu. Kendisine:

"Ne ile sonlandırırsa ey Allah'ın Resûlü!" denildi.

"Âmin ile" dedi, uzaklaştı. Adama:

"Ey fülan! duanı âminle tamamla ve de gözün aydın olsun!" dedi." [Ebû Dâvud, Salât 172, (938).]

AÇIKLAMA:

1- *Tîbî* hadisten şu neticeyi çıkarır: "Bu hadis, dua eden kimseye, duanın sonunda âmin demesinin müstehab olduğuna delildir. Ancak imam dua ediyor ve cemaat âmin diyorsa, imamın ayrıca âmin demesine hâcet yoktur, cemaatin âmini ile iktifa eder." *Aliyyu'l-Kârî,* bu görüşe katılmaz: "Namazda, kıyasa göre imam da âmin demelidir, namaz dışında da uygun olanı hem imam, hem cemaat her ikisinin de âmin çekmesidir" der.

2- Hadiste geçen "vâcib oldu" tâbiri "cennet vâcib oldu" demektir.

Böylece Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* duada ısrar etmeyi, mübâlağaya yer vermeyi teşvik etmiş olmalıdır. Az ve ısrarsız dua bir nevî istiğna alâmetidir, kulluk edebine yakışmaz. Duada ısrar, pekçok hadiste övülmüştür.

1777 ٦ – وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ: إذَا دَعَا أحَدُكُمْ فَلاَ يَقُلْ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي إنْ شِئْتَ. اللَّهُمَّ ارْحَمْنِي إنْ شِئْتَ، ولكِنْ لِيَعْزِمِ المَسْأَلَةَ، فَإنَّ اللهَ

تَعالَى لاَ مُسْتَكْرِهَ لَهُ]. أخرجه الشيخان.

وللستة إلا النسائى عن أبى هريرة بنحوه « العَزْم »: الجد، ونفى التردد.

6. (1777)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sizden biri dua edince "Ya Rabb! Dilersen beni affet! Ya Rabb dilersen bana rahmet et!" demesin. Bilâkis, azimle (kesin bir üslubla) istesin, zira Allah Teâla Haretleri'ni kimse icbar edemez." [Buhârî, Daavât 21, Tevhîd 31; Müslim, Zikr 7, (2678-79); Muvatta, Kur'an 28 (1, 213); Tirmizî, Daavât 79 (3492); Ebû Dâvud, Salât 358, (1483); İbnu Mâce, Dua 8, (3854).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, yapmak istediği her şeyi Allah'ın meşietine bırakmakla emredilmiş olan mü'minin (Kehf 24) Allah'tan taleb ettiği şeyde azimli davranmasını, Allah'ın meşîetine (yani dilemesine) bırakmadan, kesin bir üslubla istemesini emretmektedir.

Bazı âlimler, buradaki azmin mânasını *"icabet hususunda Allah hakkında hüsn-i zan etmektir"* diye te'vil etmişlerdir.

2- Hadisin Müslim'de gelen bir vechinde وَلْيُعَظِّمِ الرَّغْبَةَ *"Rağbeti büyültsün"* emreder. Bu ifade şârihlerce: "Duayı tekrar etmek, ısrarla üzerinde durmak sûretiyle duada mübâlağa etsin" diye anlaşılmıştır. Mamafih, bununla "büyük çok şeylerin istenmesi" de anlaşılmıştır. Bu son mânayı te'yîd eden bir karîne aynı hadisin sonunda yer alan فَإِنَّ اللهَ لاَ يَتَعَاظَمُهُ شَيْءٌ *"Zîra Allah'a hiç bir şey büyük gelmez"* ifâdesidir

3-Hadis, Cenab-ı Hakk'tan azimle, ısrarla istemek gerektiğini, *"dilersen affet, dilersen rızık ver..."* gibi Allah'ın dilemesine (meşietine) bırakmamak gerektiğini ifâde ettikten sonra bunun sebebini son cümlede belirtmektedir: "Allah Teâla Hazretleri'ni kimse icbar edemez." Zîra "dilersen" tâbiri, mecbur edilmesi mümkün olan kimseler hakkında kullanılması münâsiptir ve nezaket ifâde eder. Cenab-ı Hakk ise bundan münezzehtir, öyle ise meşîete tâlik etmenin bir ifâdesi yoktur.

Hadisteki yasağı izah sadedinde, *"dilersen affet..."* gibi meşîete tâlik edilen ifâdelerde taleb edilen şey ve talepde bulunulan Zât hakkında bir nevi istiğna mânası mevcuttur." dahi denmiştir. İki mâna da sahih ise de, önceki evlâdır.

İbnu Battâl der ki: "' Bu hadisten, kişinin dua ederken, matlûbunu,

elinden gelen bütün gayreti sarfederek taleb etmesi, isteğine icâbet edileceği husûsunda ümid içinde bulunması, fakat -Kerim olan bir Zât'tan talepde bulunması haysiyetiyle asla ümitsizliğe düşmemesi gerektiği anlaşılmaktadır."

İbni Uyeyne de şöyle demiştir: "Kişiyi, kusurunun büyüklüğü (ümitsizliğe sevkederek) dua etmesine mâni olmamalıdır Zira, Cenab-ı Hakk, mahlûkatının en kötüsü olan İblis'in bile duasına icâbet etmiştir. Zira İblis: "İnsanların tekrar dirilecekleri güne kadar bana mühlet ver!" dedi de Allah: **"Sen, kendisine mühlet verilenlerdensin"** (A'raf 14-15) diyerek duasını kabul etti".

1778 ٧– وعن أبى موسى رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [كُنَّا فِي سَفَرٍ فَجَعَلَ النَّاسُ يَجْهَرُونَ بِالتَّكْبِيرِ، فَقَالَ النَّبىُّ ﷺ: ارْبَعُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ(١)، فَإِنَّكُمْ لاَ تَدْعُونَ أَصَمَّ، وَلاَ غَائِباً إِنَّكُمْ تَدْعُونَ سَمِيعاً بَصِيراً وَهُوَ مَعَكُمْ، وَالَّذِى تَدْعُونَهُ أَقْرَبُ إِلَى أَحَدِكُمْ مِنْ عُنُقِ رَاحِلَتِهِ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

«ارْبَعُوا» أى ارفقوا.

7. (1778)- *Ebû Musâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir sefere (Hayber Seferi) çıkmıştık. Halk (yolda, bir ara) yüksek sesle tekbir getirmeye başladı. Bunun üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* (müdahele ederek):

"Nefislerinize karşı merhametli olun. Zîra sizler, sağır birisine hitab etmiyorsunuz, muhâtabınız gâib de değil. Sizler gören, işiten, (nerede olsanız) sizinle olan bir Zât'a, Allah'a hitab ediyorsunuz. Dua ettiğiniz Zât, her birinize, bineğinin boynundan daha yakındır" dedi." [Buhârî, Daavât 50, 67, Cihâd 131, Meğâzî 38, Kader 7, Tevhîd 9; Müslim, Zikr 44, (2704);Tirmizî, Daavât 3, 59, (3371, 3457); Ebû Dâvud, Salât 361. (1526, 1527. 1528).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste, tekbir *"dua"* olarak tavsif edilmektedir.Tekbir, bir talep için değil, zikrullah için söylenmiş olmasına rağmen dua olarak tavsifi, aslında duaın da *zikrin* de bir ibâdet, yani kulluk tezahürü olmasından ileri gelir.

2- Yüksek sesle tekbir getirenlere Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, "Nefislerinize karşı merhametli olun" buyurması, gereksiz yere

kendinizi yormayın demektir. Zîra tekbir, alçak sesle de olsa, Cenâb-ı Hakk işitecektir.

1779 ٨- وعن معاذ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [سَمِعَ رسولُ اللّٰه ﷺ رَجُلاً يقولُ: اللّٰهُمَّ إنّى أسْأَلُكَ تَمَامَ النّعمَةِ؟ فقَالَ: دَعْوَةٌ دَعَوْتُ بِهَا أرْجُو بِهَا الْخَيْرَ. قال: فإنَّ تَمَامَ النّعمَةِ دُخُولُ الجَنَّةِ، وَالْفَوْزُ مِنَ النَّارِ، وَسَمِعَ رَجُلاً يَقُولُ: يَا ذَا الجَلاَلِ وَالإكْرَامِ، فَقَالَ: قَدِ اسْتُجِيبَ لَكَ فَسَلْ، وَسَمِعَ آخَرَ يَقُولُ: اللّٰهُمَّ إنّى أسْأَلُكَ الصَّبْرَ، فَقَالَ سَأَلْتَ اللّٰهَ تَعَالَى: الْبَلاَءَ فَسَلْهُ الْعَافِيَةَ]. أخرجه الترمذى.

8. (1779)- *Hz. Muâz* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)*, bir kimsenin: "Ya Rabbi, senden nimetin kemâlini taleb ediyorum" dediğini işitmişti. Sordu:

"Nimetin kemâli nedir?"

"Bu bir duadır, onunla dua edip, onunla hayır (çok mal) ümîd ettim" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*

"Sordum, zîra, nimetin kemâli cennete girmektir, ateşten kurtulmaktır" dedi. Bir başkasının da şöyle dediğini işitti:

"Ey celâl ve ikrâb sâhibi Rabbim!" hemen şunu söyledi:

"Duana icâbet edilmiştir, (ne arzu ediyorsan) durma iste" Derken, bir başkasının:

"Ya Rabbi senden sabır istiyorum!" dediğini işitmişti, ona da:

"Allah'tan bela istedin, afiyet de iste!" dedi. [Tirmizî, Daavât 99, (3524).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste, dua ederken talep edilen temâmu'n-nimet'in ne olduğu hususunda talep eden kimseyi işitince, bununla neyi taleb etmekte olduğunu sormuştur. Adam "Müstecab bir dua olarak onunla dua ediyorum, o sayede arzum yerine geliyor" demek istemiş, hayır kelimesiyle de matlûbunu belirtmiştir. Böylece anlaşılmıştır ki, "çok mal" istemektedir. Nitekim ان ترك خيراً **"Birinize ölüm geldiği zaman eğer mal bırakıyorsa..."** (Bakara 180) meâlindeki ayette hayır kelimesi "mal" mânasında kullanılmıştır. Resûlullah (aleyhisselâtu vessêlam) adamın davranışını red ve tashih maksadıyla: **"Temâmu'n -nimet (yani nime-**

tin kemali, tamamlanması) cennettir, ateşten kurtulmaktır" açıklamasını yapar. Bu sözleriyle şu âyeti hatırlatmış olmaktadır: **"...Ateşten uzaklaştırılıp cennete sokulan kimse artık kurtulmuştur..."** (Âl-i İmrân 185).

2- Hadiste geçen celâl ve ikram sahibi tâbiriyle, "büyüklük ve azamet sâhibi, dostlarına yâni velî kullarına ikramı bol olan Allah" kastedilmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, "Ya zel celâl ve'l-ikrâm" diyerek duaya başlayan kimseye: "Duana icâbet edilmiştir, ne arzu ediyorsan durma iste!" demesini değerlendiren âlimler, bu sözle başlanan duanın müstecab olacağı hükmünü çıkarmışlardır.

1780 ٩– وعن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يَسْتَحِبُّ الجَوَامِعَ مِنَ الدُّعَاءِ، وَيَدَعُ مَا سِوَى ذَلِكَ].

9. (1780)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* özlü duaları tercih eder, diğerlerini bırakırdı." [Ebû Dâvud, Salât 358, (1482).]

AÇIKLAMA:

1- Özlü diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı câmi kelimesinin cem'i (çoğulu) olan cevâmi'dir, az kelime ile çok mâna ihtiva eden demektir. Çok mânadan maksad, hem dünyaya hem de âhirete ait hayırlardır. Şu âyet-i kerîme özlü duaya en güzel örnektir:

رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

"Rabbimiz, bize dünyada da âhirette de iyilik ver ve bizi ateşten koru" (Bakara 201). Dünya ve âhiret için afiyet taleb eden dualar da böyledir.

Aliyyü'l-Kârî der ki: "Câmi (özlü) dualardan maksad, her eşit sâlih gayeleri cemeden, Allahu Teâla hazretlerine övgüyü, senâyı ve isteme âdâbını cemeden dualardır".

el-Muzhir'in açıklaması şöyle: "Bunlar kelimeleri az, mânaları çok olan dünya ve âhiret meselelerine şâmil dualardır. Şu duada olduğu gibi:

اَللَّهُمَّ إِنِّى اَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ فِي الدِّينِ وَالدُّنْيَا وَالآخِرَةِ

"Allah'ım, senden af; din, dünya ve âhiretim için âfiyet, diliyorum." Şu dua da bir başka örnektir:

اَللّٰهُمَّ إِنِّى أَسْأَلُكَ الْهُدٰى وَالتُّقٰى وَالْعَفَافَ وَالْغِنٰى

"Allah'ım senden hidâyet, takva (Allah korkusu), iffet (dünyevî arzulardan korunma), ve (gönül) zenginliği istiyorum."

Bu örnekler hep Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan mervî me'sûr dualardır. Dikkat edilirse taleb edilen şeyler hep mutlaktır: "Hidâyet, takva, iffet, zenginlik. Böylece dünyevî, uhrevî, maddî ve mânevî her çeşidi kastedilmiş olmaktadır. Câmi (özlü) kelâm deyince bu kastedilmektedir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir hadislerinde, *"Bana cevâmiu'l-kelîm (özlü sözler) verildi"* buyurur.

Bu mevzu ile ilgili M. Fethullah Gülen de Sonsuz Nur adlı kitabında şunları söylüyor:

Bu arada bir de Efendimizin bir-iki duasına dikkatinizi çekmek istiyorum. O'nun dualarında kullandığı kelimeler ve bu dualardaki derinlikde, apayrı ve başkalarının ulaşamayacağı kadar ulvî bir zenginlik arzetmektedir. Şunu hiç tereddüt etmeden söylemeliyim ki, Allah Rasûlü'nün her duası, bir kitap kadar (ihtiva ettiği ma'na bakımından) hacimlidir. Nasıl O'na ait sözler, bütün beşerî sözlerden üstündür; O'na ait dualar da, bütün insanların yaptıkları, yapacakları beşerî dualardan çok çok derindir. Çünkü, Cenâb-ı Hakk'ı en çok bilen, O'ndan en çok korkan Allah Rasûlü'dür. Öyleyse en derin ve seviyeli duayı da yine O yapacaktır. O'nun duası da bir bitirimdir.

Bütün büyük veliler, münâcaat ve yakarışlarına, Allah Rasûlü'nün dualarından iktibaslarla renk ve can katmaya çalışmış ve Cenab-ı Hakk'ın kapısını O'nun dua eliyle çalmışlardır. Efendimiz'in dualarında öyle bir ifade, üslub ve öyle bir nuraniyet vardır ki, diğerlerinin sözleri arasında hemen tefrik edilir ve "bu Hz. Muhammed Mustafa'ya ait bir sözdür" denilir.

Ben şahsen, *Hasan Şâzelî, Ahmed Bedevî, Ahmed Rufâî* ve *Şâh-ı Geylânî* gibi zatların münâcaat ve dualarını okurken kendimden geçer; hatta bazı yerleri okurken tahammül dahi edemem. Onların duaları da çok müthiştir! Fakat hepsi de Efendimiz'in bazı dualarından iktibaslar yapmış ve O'nun dualarını, kendi ifadeleri arasına katarak o ifadelerle zenginliğe ulaşmışlardır. Nitekim, bizler de, bu büyüklere ait duaları kendi dualarımıza şefaatçı yapıyor ve Rahmet kapısını, bu dualardaki makbuliyet ümidiyle çalıyoruz.

Son olarak diyoruz ki, Allah Rasûlü'nün ifadelerinin bütünü O'nun fetanetine bir delildir. Bazı sözleri ise, "cevâmiu'l-kelim" olması itibariyle bir başka ehemmiyeti haizdir. O'nun dualarındaki ifade ve üslub da, bu gruba dahildir. Öyleyse hem sözleri hem de duaları, O'nun peygamber mantığını yani aklın ukba buudlusunu ve ilham kaynaklısını gösterir. Dolayısıyla O, başka değil ancak bir nebî ve Nebîler Sultanı'dır...[60]

1781 • ١٠ – وعن ابن مسعود رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يُعْجِبُهُ أنْ يَدْعُوَ ثَلاثاً، وَيَسْتَغْفِرَ ثَلاثاً]. أخرجهما أبو داود.

10. (1781)- *Hz. İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* duayı üç kere yapmaktan, istiğfarı üç kere yapmaktan hoşlanırdı." [Ebû Dâvud, Salât 361, (1524).]

AÇIKLAMA:

Daha önce de geçtiği üzere, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ısrar ve tekrar tavsiye etmektedir. Bu rivâyet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, dua veya istiğfar ettiği zaman üçer sefer tekrarladığını göstermektedir.

60– M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, s. 293-297, 298.

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

1782 ١ – عن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال : [قَالَ رسولُ اللهِ ﷺ : يُسْتَجَابُ لأحَدِكُمْ مَالَمْ يَعْجَلْ، يَقُولُ: قَدْ دَعَوْتُ رَبِّى فَلَمْ يَسْتَجِبْ لِى]. أخرجه الستة إلا النسائى.

وفي أخرى لمسلم قال: [لاَ يَزَالُ يُسْتَجَابُ لِلْعَبْدِ مَالَمْ يَدْعُ بِإثْمٍ، أوْ قَطِيعَةِ رَحِمٍ].

وفي أخرى للترمذى: [مَا مِنْ رَجُلٍ يَدْعُو اللهَ تَعالَى إلاَّ اسْتَجَابَ لَهُ، فإمَّا أنْ يُعَجِّلَ لَهُ فِي الدُّنْيَا، وَإمَّا أنْ يَدَّخِرَ لَهُ فِي الآخِرَةِ، وَإمَّا أنْ يُكَفِّرَ عَنْهُ مِنْ ذُنُوبِهِ بِقَدْرِ مَا دَعَا، مَالَمْ يَدْعُ بِإثْمٍ، أوْ قَطِيعَةِ رَحِمٍ، أوْ يَسْتَعْجِلْ.]

1. (1782)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyudular ki: *"Acele etmediği müddetçe herbirinizin duasına icâbet olunur. Ancak şöyle diyerek acele eden var: "Ben Rabbime dua ettim duamı kabul etmedi."* [Buhârî, Daavât 22; Müslim, Zikr 92, (2735); Muvatta, Kur'an 29 (1, 213); Tirmizî, Daavât 145, (3602, 3603); Ebû Dâvud, Salât 358, (1484).]

Müslim'in diğer bir rivâyeti şöyledir: "Kul, günah talebetmedikçe veya sıla-i rahmin kopmasını istemedikçe duası icâbet görmeye (kabul edilmeye) devam eder."

Tirmizî'nin bir diğer rivâyetinde şöyledir: "Allah'a dua eden herkese Allah icâbet eder. Bu icâbet, ya dünyada peşin olur, ya da ahirete saklanır, yahut da dua ettiği miktarca günahından hafifletilmek sûretiyle olur, yeter ki günah taleb etmemiş veya sıla-ı rahmin kopmasını istememiş olsun, ya da acele etmemiş olsun."

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu hadislerinde dua eden insan-

ların bir zaafına dikkat çekmektedir: "İsti'cal, yani acelecilik. Bir başka ifâde ile duanın hemen karşılığını görme arzusu, Müslim'in bir rivâyetinde "Ya Rasulallah İsti'cal nedir?" diye sorulunca şu açıklamayı yapar:

"Dua ettim, ettim de hiçbir neticesini görmedim" der ve o anda duayı terkeder." Şu halde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, duanın terkine sevkedecek bir aceleciliği hoş görmüyor. Bu sebeple, her hâl u kârda dua etmeye devam edilmesi için, duanın mutlaka netice vereceğini kesin bir dille ifâde ettikten sonra bu kabulün şu sûretlerden biriyle olcağını belirtir:

1- Ya isteğe uygun olarak dünyada görülecek bir şekilde makbul olur.

2- Ya âhirette verilmek üzere sevap takdir edilir.

3- Yahut günahları affedilir."

Şu halde, bu hadis, neticeye hiç aldırmadan dua etmeye, Allah'tan hayırlı şeyler istemeye devam etmeye teşvik etmektedir. Duayı ibadetin, kulluğun bir gereği bilip, ara vermeden devam etmelidir. Mü'min ibadetten usanmaz, zaten hayatının gayesi ibadet ve kulluktur. Zîra Allah insanları sadece ve sadece ibâdet için yaratmış bulunmaktadır (Zâriyat 56). İcâbetin gecikmesi, henüz vakti gelmediğinden, yahut daha çok ibadet edip mübâlağa göstermesi gereğindendir. Zîra, önce de belirtildiği gibi, Cenâb-ı Hakk duada mübâlağa ve ısrarı sevmekte, çok dua edenlerin duasını kabul buyurmaktadır.

1783 ٢– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: لاَ تَدْعُوا على أنْفُسِكُمْ، وَلاَ تَدْعُوا عَلَ أوْلاَدِكُمْ، وَلاَ تَدْعُوا عَلَى خَدَمِكُمْ، وَلاَ تَدْعُوا عَلَى أمْوَالِكُمْ لاَ تُوَافِقُوا(١) مِنَ اللهِ سَاعَةَ نَيْلٍ فِيهَا عَطَاءٌ، فَيَسْتَجِيبُ لَكُمْ]. أخرجه أبو داود.

«النَّيْلُ»: النوال، والعطاء.

2. (1783)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Nefislerinizin aleyhine dua etmeyin, çocuklarınızın aleyhine de dua etmeyin, hizmetçilerinizin aleyhine de dua etmeyin. Mallarınızın aleyhine de dua etmeyin. Ola ki, Allah'ın dua-

---

(١) أى لئلا توافق.

ları kabul ettiği saate rastgelir de, istediğiniz kabul ediliverir." [Ebû Dâvud, Salât 362, (1532).]

AÇIKLAMA:

1- Burada yasaklanan *"aleyhe dua"* dan maksad dilimizde beddua veya ilenç dediğimiz şeydir, yâni kötü temennîlerde bulunmaktır. Kişinin kendisi için, "Gözlerim kör olsun"; evladı için, "Allah canını alsın"; malı için, "yok olsun, ateş olsun..." gibi sözler sarfetmesidir. İnsanlar çoğu kere bu çeşit sözleri çok samimî olmaksızın, bir dil alışkanlığı şeklinde sıkca kullanırlar. İşte bu hadiste, Resûlullah*(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu hareketin mü'minlik edebine uymadığını, dilimizi, zihnimizi böylesi sözlere alıştırmamamız gerektiğini ders veriyor. Bu sözlerin, Cenâb-ı Hakk'ın duaları kabul ettiği bir âna rastlayacak olursa, pek samimî olmadan yapılan bu bedduaların bed âkibeti ile karşılaşabileceğini belirti-yor. Bir başka hadiste dualara meleklerin *"âmin!"* demeleri sebebiyle kişinin kendisi için hayırdan başka bir temennîde bulunmaması tavsiye ediliyor:

لاَ تَدْعُوا علَى اَنْفُسِكُمْ إلاَّ بِخَيْرٍ فانَّ الْمَلاَئِكَةَ يُؤَمِّنُونَ علَى مَا تَقُولُونَ

"Kendiniz için sâdece hayır dileyin. Zîra melekler, dualarınıza "âmin!" derler."

1784 ٣– وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ : لِيَسْأَلْ أَحَدُكُمْ رَبَّهُ حَاجَتَهُ كُلَّهَا حَتَّى يَسْأَلَ شِسْعَ نَعْلِه إذَا انْقَطَعَ]. أخرجه الترمذى.

وزاد في رواية عن ثابت البـنانى رحـمه اللّه مـرسلاً: [حَتَّى يَسْأَلَهُ المِلْحَ، وَحَتَّى يَسْأَلَهُ شِسْعَهُ إذَا انْقَطَعَ].

« الشِّسْعُ » سير النعل الذى يدخل بين الأصابع.

3. (1784)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Sizden herkes, ihtiyaçlarının tamamını Rabbinden istesin, hatta kopan ayakkabı bağına varıncaya kadar istesin." [Tirmizî, Daavât 149, (3607, 3608).]

AÇIKLAMA:

Münavî şu açıklamayı sunar: "Cenâb-ı Hakk, kendisine tevekkül eden herkesin ihtiyaç duyup arzu ettiği şeyleri, az olsun-çok olsun, büyük olsun-küçük olsun, te'min etmeyi tekeffül etmiştir."

Ayakkabı bağının bile Allah'tan istenmesiyle ilgili olarak da şunu söyler: " En değersiz bir şeyin bile büyüklerin büyüğünden (Allah'tan) istenmesi. O'ndan büyük bir şeyin istenmesinden daha çok mâna taşır. (Bu sebeple hadis, istesin kelimesini kullandı ve buna bir mâni olmadığını, isteyeni reddedecek bir aracı da olmadığını göstermek için "istesin" kelimesini ikinci sefer tekrar etti. Ayrıca "istemek vak'ası"yla Cenâb-ı Hakk'ın kâinattaki eksiksiz hâkimiyeti idrâk edilir, rahmetinin, ihsanının, cömertliliğinin ve kereminin şuaları müşâhede edilir. İsteneni Cenab-ı Hakk'ın vermesi, isimlerinin ve sıfatlarının bir gereğidir de. Bu isim ve sıfatlarını, onların muktezâ ve müteallikâtından, âsârından ve ahkâmından ayrı düşünmek câiz değildir. Öyle ise Hak Teâlâ Hazretleri cömerttir ve kemâl mertebesinde cömertlik (cûd) onun vasfıdır. Bu sebepledir ki, kendisinden istenmeyi sevmiş ve insanların kendisinden istemesini taleb etmiş, isteyecek kimseleri yaratıp, onlara istemek îlam etmiş ve de, kendisinden istenenleri yaratmıştır. O, isteyeni de, istemelerini de, istediklerini de yaratandır."

Şunu da kaydetmek isteriz: İhtiyaçlarımızın tahakkukunda, dua, sâdece lisânî talepden ibâret değildir. Lisânen ifâdeye döktüğümüz, belirgin hâle getirdiğimiz, ihtiyacımızı fiilî taleple de istememiz gerekir. Zîra âyet-i kerimede: وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلاَّ مَا سَعٰى **"İnsan için, kendi çalıştığından başkası yoktur"** (Necm 39) buyurulmuştur.

Öyle ise kişinin te'min etmek istediği her ihtiyacı önce lisanen Allah'tan isteyip, sonra da çalışarak elde etmesi: neticede "kendine ulaşan –maddî ve mânevî- her çeşit hayrı, bir ayakkabı bağı bile olsa, Allah'dan bir lütuf, bir ikram bilmesi" (Nisa 79) mü'minlik edebidir.

1785 ٤ – وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: [أنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَـالَ: مَنْ لَمْ يَسْألِ اللّهَ يَغْضَبْ عَلَيْهِ].

4. (1785)- *Ebû Hüreyre* hazretleri (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Allah Teâla Hazretleri kendisinden istemeyene gadap eder." [Tirmizî, Daavât 3, (3370); İbnu Mâce, Dua 1, (3827).]

AÇIKLAMA:

Âlimlerimiz, hadisi şöyle açıklar: "Dua etmeyene Allah'ın gadap etmesi yani kızması bu hareketin tekebbür ve istiğnadan ileri gelmesi sebe-

biyledir. Allah'a karşı tekebbür ve istiğna ise kulluk edebine yakışmayan, câiz olmayan bir haldir. "Tîbî şöyle demiştir: "Allah, fazlından istenmesini sever. Bu sebeple, kim Allah'tan talepte bulunmazsa ona buğzeder, buğzedilenin (Kur'ân-ı Kerim'de zikri geçen) mağdûbaleyh (Fatiha 7) zümresinden olduklarında şüphe yoktur."

1786 ٥– وعن ابن مسعود رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قال رسـول الله ﷺ : سَلُوا اللّهَ تَعالَى مِنْ فَضْلِه، فإنَّ اللّهَ يُحِبُّ أنْ يُسْأَلَ، وأَفْضَلُ العِبَادَةِ انْتِظَارُ الفَرَجِ]. أخرجهما الترمذى.

5. (1786)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) hazretleri anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Allahu Teâla Hazretleri'nin fazlından isteyin. Zira Allah, kendisinden istenmesini sever. İbadetin en efdali de (dua edip) kurtuluşu beklemektir." [Tirmizî, Daavât 126 (3566).]

AÇIKLAMA:

Kurtuluş diye tercüme ettiğimiz kelimesinin aslı ferec'tir, darlıktan, sıkıntıdan kurtulmak mânasına gelir. Kurtuluş beklemek, *Allah'tan başkasına şikayeti terkederek bela ve hüznün gitmesini sabır içerisinde gözetmek* mânasına gelir. Bu en efdal ibâdettir. Çünkü belâya sabırla mukâbele Allah'ın kazasına inkıyad ve rızadır. Esâsen, her çeşit tedbire rağmen gelen musîbet karşısında sabır ve metanetten başka yapacak bir şey yoktur. Sabırsızlık, telaş, başkalarına dert yanmak, bağırıp çağırmak hiçbir derde deva getirmez, üstelik artırır.

Burada sabrın tavsiyesi, tedbirin terkedilmesi mânasını taşımaz. Bilakis, elden gelen tedbir ve çâreye başvurduktan sonra ferec ve kurtuluşu sabır içinde Allah'tan beklemek tavsiye edilmektedir. Şifayı verenin Allah olduğunu bildiren Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm), tedâvi aramaya devam etmeyi* emretmiştir:

إنَّ اللّهَ تَعَالَى أنْزَلَ الدَّاءَ والدَّوَاءَ وَجَعَلَ لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءً فَتَدَاوَوْا...

1787 ٦– وعن جابر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قـال: [قـالت امرأةٌ: يارسـولَ اللّهِ، صَلِّ عَلَيَّ وَعَلَى زَوْجِى، فقالَ ﷺ : صَلَّى اللّهُ عَلَيْكِ وَعَلَى زَوْجِكِ]. أخرجه أبو داود.

6. (1787)- Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir kadın: "Ey Allah'ın Resûlü, bana ve kocama dua ediver!" diye ricada bulunmuştu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* efendimiz:

"Allah sana da, kocana da rahmet etsin!" diye dua buyurdu." [Ebû Dâvud, Salât 363, (1533).]

AÇIKLAMA:

1- *Ebû Dâvud* bu hadisi: اَلصَّلاَةُ على غيرِ النَّبيِّ ﷺ "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan başkasına salât" adını taşıyan bir babta kaydeder.

Dua ve teberrük mânasına salâtın, bazı âlimlerce Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* dışındaki insanlar için de kullanılması câiz görülmüştür. Nitekim, âyeti kerîmede, zekâtını verenler için: وَصَلِّ عَلَيْهِمْ *"Onlara dua et"* denmektedir. Âyet meâlen şöyle: **"(Ey Muhammed), mallarının bir kısmını, kendilerini temizleyip arıtacak sadaka olarak al. Onlara dua et. Senin duan onlar için bir huzurdur"** (Tevbe 103). Rivâyete göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ebû Evfâ ailesi, zekâtlarını getirdikleri zaman onlara şöyle dua etmiştir. اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ أبِى اَوْفَى *"Allah'ım Ebû Evfa ailesine rahmet et,"*

2- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e ümmetinden olan salât, ta'zim ve tekrim (saygı ve hürmet) ifade eder. Bu mânadaki salât ona hastır. Hatta *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anh): "Salâtı hiç kimse Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan başka birisi hakkında kullanamaz, câiz değildir" demiştir:

لاَ تَنْبَغِى الصَّلاَةُ مِنْ اَحَدٍ عَلى اَحَدٍ إلاَّ في حَقِّ النَّبيِّ عَلَيْه الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ

Ancak Şia, bu mânada, *salâtı* Hz. Ali ve onun evladları için kullanırlar. Onlar yukarıda kaydettiğimiz âyeti delil göstererek, "zekâtını verenler hakkında" kullanılabileceğini söylerler ve ilâve ederler: "Öyle ise, *Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin* (radıyallâhu anhüm) hakkında niye câiz olmasın?" Keza derler ki: "Selamlaşmada bir kimse es-selamu aleyküm dese, diğeri ona ve aleykümü's-selam diye mukabele eder. Bu da gösterir ki, bu lâfzı Müslümanların büyük çoğunluğu hakkında kullanmak câizdir. Öyle ise, Âl-i Beyt hakkında kullanılması niye câiz olmasın?"

Kadı İyâz der ki: "Bu tâbir Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hakkında câizdir. Bunun delili şu rivâyettir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a (Ashab'tan) bazıları sordu: "Ey Allah'ın Resûlü! Sana selam'ın nasıl olacağını biliyoruz, ama salât nasıl olmalıdır?"

Şu cevabı verdi:

"Size öğretildiği şekilde söyleyin. Deyin ki: "Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed kemâ salleyte alâ İbrahîme ve alâ Âli İbrahim." Mâlumdur ki, Muhammed ailesinde peygamber yoktur. Öyle ise

Âli İbrahim hakkında câiz olduğu üzere aynı şekilde Hz. Ali hakkında da câiz olur."

1788 ٧– وعن أبى الدرداء رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قـال: [قـال رَسـولُ اللّٰهِ ﷺ: مَا مِنْ عَبْدٍ مُسْلِمٍ يَدْعُو لأَخيهِ بِظَهْرِ الْغَيْبِ(١) إلاَّ وَقَالَ الْمَلَكُ: وَلَكَ بِمِثْلٍ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

وزاد: [إلاَّ قَالَتِ الْمَلاَئِكَةُ: آمين(٢)، وَلَكَ بِمِثْلٍ(٣)].

7. (1788)- *Ebû'd-Derdâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kardeşinin gıyabında dua eden hiçbir mü'min yoktur ki melek de: "Bir misli de sana olsun" demesin." [Müslim, Zikr 86, 88, (2732, 2733); Ebû Dâvud, Salât 364, (1534).]

Ebû Dâvud'un rivâyetinde şu ziyâde vardır: "Melekler: "Âmin, bir misli de sana olsun!" derler."

1789 ٨– وعن عائشة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [قال رسولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنْ دَعَا عَلَى مَنْ ظَلَمَهُ فَقَدِ انْتَصَرَ(٤)]. أخرجه الترمذى.

8. (1789)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Her kim, kendine zulmedene beddua ederse, ondan intikamını (dünyada) almış olur." [Tirmizî, Daavât 115, (3547).]

AÇIKLAMA:

1- *Münâvî* der ki: "Mazlum, beddua etmek sûretiyle zâlimin ırzından alıp, onun günahını azaltır. Böylece mazlumun sevabı da, bedduası nisbetinde azalmış olur. Bu hadis şunu haber veriyor: Zulme mâruz kalan kişi, diliyle bile olsun intikam alsa, zâlimdeki hakkını dünyada almış olur ve zâlimin günahı kalmaz, mazlumun da âhirette alacağı bir ecri kalmaz. Öyle ise hadis, mazluma, dünyada intikam almamayı, ecrini Allah'a bırakarak zâlimi affetmeyi tavsiye etmiş olmaktadır. Nitekim âyet-i kerîmede: وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ انَّ ذَلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الأُمُورِ

---

(١) أى في غيبة المدعو له.

(٢) أى أستجيب.

(٣) أى بمثل ما سألت لأخيك.

(٤) أى انتقم لنفسه.

"Ama sabredip bağışlayanın işi, işte, bu azmedilmeye değer işlerdendir" (Şûra 43) buyurulmaktadır.

2- Hadis, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in zâlim veya mazlum bütün ümmetine karşı şefkat duyduğunu göstermektedir. Mazlumlara şefkat duymakta, zîra ecirden mahrum kalmaması için affetmesini istemektedir. Zalimlere karşı şefkat duymaktadır zira, mazlum beddua ettiği taktirde, duasının kabul edilerek aleyhinde tecelli etmesi mevzubahistir. Cenâb-ı Hakk zâlimi affedeni övdüğü gibi intikam alanı da övmüştür..."

İKİNCİ BÂB

DUANIN KISIMLARI

(İki kısımdır)

BİRİNCİ KISIM

SEBEBE VE VAKTE BAĞLI DUALAR

(Yirmi fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

İSM-İ ÂZAM VE ESMÂ-İ HÜSNA DUALARI

İKİNCİ FASIL

NAMAZ DUALARI

ÜÇÜNCÜ FASIL

TEHECCÜD DUALARI

DÖRDÜNCÜ FASIL

AKŞAM VE SABAH YAPILACAK DUALAR

BEŞİNCİ FASIL

UYUMA VE UYANMA DUALARI

ALTINCI FASIL

EVDEN ÇIKIŞ VE EVE GELİŞ DUALARI

YEDİNCİ FASIL

OTURMA-KALKMA DUALARI

SEKİZİNCİ FASIL

SEFERDE OKUNACAK DUALAR

DOKUZUNCU FASIL

ÜZÜNTÜ VE TASA HALİNDE OKUNACAK DUALAR

ONUNCU FASIL

HAFIZAYI GÜÇLENDİRME DUALARI

ON BİRİNCİ FASIL

GİYİNME VE YEMEK DUALARI

ON İKİNCİ FASIL

KAZA-İ HACET DUASI

ON ÜÇÜNCÜ FASIL

MESCİDE GİRİŞ-ÇIKIŞ DUALARI

ON DÖRDÜNCÜ FASIL

HİLALİ GÖRÜNCE OKUNACAK DUA

ON BEŞİNCİ FASIL

GÖK GÜRLEYİNCE, RÜZGAR ESİNCE, BULUT ÇIKINCA OKUNACAK DUALAR

ON ALTINCI FASIL

AREFE GÜNÜ, KADİR GECESİ DUASI

ON YEDİNCİ FASIL

HAPŞIRINCA YAPILACAK DUA

ON SEKİZİNCİ FASIL

HZ. DÂVUD (aleyhisselam)'UN DUASI

ON DOKUZUNCU FASIL

HZ. YÛNUS (aleyhisselâm) KAVMİNİN DUASI

YİRMİNCİ FASIL

BELAYA UĞRAYANI GÖRÜNCE OKUNACAK DUA

İKİNCİ KISIM

SEBEBE VE VAKTE BAĞLI OLMAYAN DUALAR

BİRİNCİ FASIL

İSM-İ ÂZAM VE ESMÂ-İ HÜSNA DUALARI

1790 ١ – عن بريدة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [سَمِعَ النَّبىُّ ﷺ رَجُلاً يَقُولُ: اللَّهُمَّ إنِّى أسْألُك بأنِّى أشْهَدُ أنَّكَ: أنْتَ اللّهُ لاَ إلَهَ إلاَّ أنْتَ الأحَدُ الصَّمَدُ الذى لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفْواً أحَدٌ، فقَالَ: وَالَّذى نَفْسِى بِيَدِهِ لَقَدْ سَألَ اللّهَ بِاسْمِهِ الأعْظَمِ الَّذى إذَا دُعِىَ بِهِ أجَابَ، وَإذَا سُئِلَ بِهِ أعْطَى]. أخرجه أبو داود والترمذى.

1. (1790)- *Hz. Büreyde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir adamın şöyle söylediğini işitti: "Allah'ım, şehâdet ettiğim şu hususlar sebebiyle senden talep ediyorum: Sen, kendisinden başka ilah olmayan Allah'sın, birsin, samedsin (hiçbir şeye ihtiyacın yok, her şey sana muhtaç), doğurmadın, doğmadın, bir eşin ve benzerin yoktur."

Bunun üzerine Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular:

"Nefsimi kudret elinde tutan Zât'a yemin olsun, bu kimse, Allah'tan İsm-i Âzamı adına talepte bulundu. Şunu bilin ki, kim İsm-i Âzamla dua ederse Allah ona icâbet eder, kim onunla talepde bulunursa (Allah ona dilediğini mutlaka) verir." [Tirmizî, Daavât 65, (3471); Ebû Dâvud, Salât 358, (1493).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, burada, dua ederken İsm-i Âzam şefaatçi yapılarak istendiği taktirde Cenâb-ı Hakk'ın isteneni vereceğini ifâde buyuruyor. Müteâkiben göreceğimiz üzere (1974 numaralı hadis) Allah'ın doksan dokuz ismi vardır. Bunlardan biri, İsm-i Âzâm'dır. İsm-i Azâm'ın hangisi olduğu kesin şekilde belirtilmemiştir.

2- ***Tîbî*** demiştir ki: "Bu hadis delâlet eder ki: "Allah'ın bir İsm-i

Âzam'ı var, o şefaatçi yapılarak dua ederse icâbet eder ve o isim burada mezkurdur. Keza hadiste: "Allah'tan başka şeylerden yüz çevirerek, tam bir ihlâsla zikredilen her isim, İsm-i Âzam'dır, zira harflerin birbirine karşı farklı bir şerefi yoktur" diyenlere de hüccet vardır. Başka hadislerde de benzer şeyler zikredilmiştir. Onlarda, bu hadiste bulunmayan isimler de mevcuttur. Ancak, hepsinde "Allah" kelimesi mevcuttur. Bu durumdan hareketle İsm-i Âzam'ın "Allah" lafzı olduğuna hükmedilmiştir."

3- Hadiste *dua* etmekle, istemek (talepte bulunmak) arasında bir tefrik yapılmamaktadır. Buna göre, kulun: "Falanca şeyi bana ver" sözü, onun istemesi, taleb etmesidir. Dua ise, kulun nida ederek "Ey Rabbim! diye seslenmesidir. Rabb Teâla bu seslenmeye: *"Lebbeyk ey kulum (ey kulum söyle ne istiyorsun?"* diye cevap verir.

Bu durumda kulun istemesine mukabil Rabb'in vermesi (îta etmesi) vardır. Şu halde, dua ve isteme arasında belirtilen bu fark mevcuttur. Bu ince farkın her zaman gözetilmeyip, birinin diğeri yerine kullanılması da câizdir, vâkidir. Nitekim Tîbî der ki: "Duaya icabet, dua edenin, duayı kabul edenin yanında bulunduğuna delâlet eder, bu da, îtanın (vermenin) hilâfına ihtiyacın yerine getirilmesini tazammun eder. Şu halde ikincisi daha üstündür."

1791 ٢– وعن محجن بن الأدرع رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَمِعَ النَّبِىُّ ﷺ رَجُلاً يَقُولُ: اللَّهُمَّ إِنِّى أَسْأَلُكَ بِاللهِ الأَحَدِ الصَّمَدِ الذى لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُواً أَحَدٌ، أَنْ تَغْفِرَ لِى ذُنُوبِى إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ، فَقَالَ: قَدْ غُفِرَ لَهُ، قَدْ غُفِرَ لَهُ]. أخرجه داود والنسائى.

2. (1791)- *Mihcen İbnu'l-Edra'* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir adamın: "Ey Allah'ım, bir ve samed olan, doğurmayan ve doğurulmayan, eşi ve benzeri de olmayan Allah adıy-la senden istiyorum. Günahlarımı mağfiret et, sen Gafûrsun, Râhimsin!" dediğini işitmişti, hemen şunu söyledi:

"O mağfiret edildi. O mağfiret edildi. O mağfiret edildi!" [Ebû Dâvud, Salât 184, (985); Nesâî, Sehv 57, (3, 52).]

1792 ٣– وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [دَعَا رَجُلٌ فَقَالَ: اللَّهُمَّ إِنِّى أَسْأَلُكَ بِأَنَّ لَكَ الْحَمْدَ، لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ الْمَنَّانُ، بَدِيعُ السَّمٰوَاتِ وَالأَرْضِ ذُو الْجَلاَلِ وَالإِكْرَامِ، يَاحَىُّ

يَاقَيُّومُ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: أَتَدْرُونَ بِمَ دَعَا؟ قَالُوا: اللّٰهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ، قَالَ: وَالَّذِى نَفْسِي بِيَدِهِ لَقَدْ دَعَا اللّٰهَ بِاسْمِهِ الأَعْظَمِ الَّذِى إِذَا دُعِيَ بِهِ أَجَابَ، وَإِذَا سُئِلَ بِهِ أَعْطَى]. أخرجه أصحاب السنن.

3. (1792)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir adam şöyle dua etmişti: "Ey Allah'ım , hamdlerim sanadır, nimetleri veren sensin, senden başka ilah yoktur, Sen semâvat ve arzın celâl ve ikrâm sahibi yaratıcısısın, Hayy ve Kayyûmsun (kâinatı ayakta tutan hayat sahibisin.) Bu isimlerini şefaatçi yaparak senden istiyorum!"

(Bu duayı işiten) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sordu:

"Bu adam neyi vesile kılarak dua ediyor, biliyor musunuz?"

"Allah ve Resûlü daha iyi bilir?"

"Nefsimi kudret elinde tutan Zât'a yemin ederim ki, o Allah'a, İsm-i Âzam'ı ile dua etti. O İsm-i Âzam ki, onunla dua edilirse Allah icabet eder, onunla istenirse verir." [Tirmizî, Daavât 109 (3538); Ebû Dâvud, Salât 358, (1495); Nesâî, Sehv 57, (3, 52).]

1793 ٤ــ وعن أسماء بنت يزيد رَضِىَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: اسْمُ اللّٰهِ الأَعْظَمُ فِي هَاتَيْنِ الآيَتَيْنِ: وَإِلٰهُكُمْ إِلٰهٌ وَاحِدٌ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيمُ. وَفَاتِحَةَ سُورَةِ آلِ عِمْرَانَ: الم اللّٰهُ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ]. أخرجه أبو داود والترمذى وصححه.

4. (1793)- *Esmâ Bintu Yezîd* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Allah'ın İsm-i Âzam'ı şu iki âyettedir:

1- **"İlahınız, tek olan ilahdır, ondan başka ilah yoktur. O Rahmân ve Rahîm'dir."** (Bakara 163).

2- Âl-i İmrân sûresinin baş kısmı: **Elif-Lâm-Mim. O Allah ki, O'ndan başka ilah yoktur, O Hayy ve Kayyûmdur"** (Âl-i İmrân 1-3). [Ebû Dâvud, Salât 358, (1496); Tirmizî Daavât 65, (3472).]

1794 ٥ــ وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إِنَّ لِلّٰهِ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ اسْماً مَنْ حَفِظَهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ، إِنَّ اللّٰهَ وِتْرٌ يُحِبُّ الْوِتْرَ.

وفي رواية: «مَنْ أحْصَاهَا(١)». أخرجه البخارى بهذا اللفظ، ومسلم بدون ذكر الوتر، والترمذى.

وزاد فعدها: [هُوَ اللهُ الَّذى لاَ إلَهَ إلاَّ هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ. الْمَلِكُ. الْقُدُّوسُ. السَّلاَمُ. الْمُؤمِنُ. الْمُهَيْمِنُ. الْعَزِيزُ. الْجَبَّارُ. الْمُتَكَبِّرُ. الْخَالِقُ. الْبَارِئُ. الْمُصَوِّرُ. الْغَفَّارُ. الْقَهَّارُ. الوَهَّابُ. الرَّزَّاقُ. الْفَتَّاحُ. الْعَلِيمُ. الْقَابِضُ. الْبَاسِطُ. الْخَافِضُ. الرَّافِعُ. الْمُعِزُّ. الْمُذِلُّ. السَّمِيعُ. الْبَصِيرُ. الْحَكَمُ. الْعَدْلُ. اللَّطِيفُ. الْخَبِيرُ. الْحَلِيمُ. الْعَظِيمُ. الْغَفُورُ. الشَّكُورُ. الْعَلِىُّ. الْكَبِيرُ. الْحَفِيظُ. الْمُقِيتُ. الْحَسِيبُ. الْجَلِيلُ. الْكَرِيمُ. الرَّقِيبُ. الْمُجِيبُ. الْوَاسِعُ. الْحَكِيمُ. الْوَدُودُ. الْمَجِيدُ. الْبَاعِثُ. الشَّهِيدُ. الْحَقُّ. الْوَكِيلُ. الْقَوِىُّ. الْمَتِينُ. الْوَلِىُّ. الْحَمِيدُ. الْمُحْصِى. الْمُبْدِئُ. الْمُعِيدُ. الْمُحْيِى. الْمُمِيتُ. الْحَىُّ. الْقَيُّومُ. الْوَاجِدُ. الْمَاجِدُ. الْوَاحِدُ. الأَحَدُ. الصَّمَدُ. الْقَادِرُ. الْمُقْتَدِرُ. الْمُقَدِّمُ. الْمُؤَخِّرُ. الأَوَّلُ. الآخِرُ. الظَّاهِرُ. الْبَاطِنُ. الْوَالِى. الْمُتَعَالِى. الْبَرُّ. التَّوَّابُ. الْمُنْتَقِمُ. الْعَفُوُّ. الرَّءوُفُ. مَالِكُ الْمُلْكِ. ذُو الْجَلاَلِ وَالإكْرَامِ: الْمُقْسِطُ. الْجَامِعُ. الْغَنِىُّ. الْمُغْنِى. الْمَانِعُ. الضَّارُّ. النَّافِعُ. النُّورُ الْهَادِى. الْبَدِيعُ الْبَاقِى. الْوَارِثُ. الرَّشِيدُ. الصَّبُورُ]. ولم يفصل الأسماء غير الترمذى.

5. (1794) - *Hz. bu Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlulah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Allah'ın doksan dokuz ismi vardır. Kim bunları ezberlerse cennete girer. Allah tektir, teki sever."

Bir rivâyette: *"Kim o isimleri sayarsa cennete girer"* buyurmuştur. Buhârî hadisi bu lafızla tahric etmiştir. Müslim'de "tek" kelimesi yoktur. [Buhârî, Daavât 68; Müslim, Zikr 5, (2677); Tirmizî, Daavât 87, (3502).]

Tirmizî'nin rivâyetinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Allah'ın isimlerini şöyle yazdı:

---

(١) المعنى أن هذه التسعة والتسعين اسما من أسماء الله من أحصاها دخل الجنة، لا أن أسماء الله تعالى هى ذلك العدد فقط، ومعنى الإحصاء أن لا يقتصر في الثناء على الله ودعائه على بعضها، والاستقامة والعمل بمقتضاها ومعرفة معانيها.

"O Allah ki O'nda başka ilâh yoktur. Rahman'dır. Rahim'dir. El-Meliku'l-Kuddûsu, es-Selâmu, el-Mü'minu, el-Müheyminu, el-Azîzu, el-Cebbâru, el-Mütekebbiru, el-Hâliku, el-Bâriu, el-Musavviru, el-Gaffâru, el-Kahhâru, el-Vehhâbu, er-Rezzâku, el-Fettâhu, el-Alîmu, el-Kâbizu, el-Bâsitu, el-Hâfidu, er-Râfiu, el-Muizzu, el-Müzillu, es-Semîu, el-Basîru, el-Hakemu, el-Adlu, el-Latîfu, el-Habîru, el-Halîmu, el-Azîmu, el-Gafûru, eş-Şekûru, el-Aliyyu, el-Kebîru, el-Hafîzu, el-Mukîtu, el-Hasîbu, el-Celîlu, el-Kerîmu, er-Rakîbu, el-Mucîbu, el-Vâsiu, el-Hakîmu, el-Vedûdu, el-Mecîdu, el-Bâisu, eş-Şehîdu, el-Hakku, el-Vekîlu, el-Kaviyyu, el-Metînu, el-Veliyyu, el-Hamîdu, el-Muhsî, el-Mubdiu, el-Muîdu, el-Muhyi, el-Mümîtu, el-Hayyu, el-Kayyûmu, el-Vâcidu, el-Mâcidu, el-Vâhidu, el-Ahadu, es-Samedu, el-Kâdiru, el-Muktediru, el-Muahhiru, el-Evvelu, el-Âhiru, ez-Zâhiru, el-Bâtinu, el-Vâli, el-Müte'âli, el-Berru, et-Tevvâbu, el-Müntekimu, el-Afuvvu, er-Raûfu, Mâliku'l-Mülki, Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm, el-Muksitu, el-Câmiu, el-Ganiyyu, el-Muğnî, el-Mâni', ed-Dârru, en-Nâfiu, en-Nûru, el-Hâdî, el-Bedîu, el-Bâki, el-Vârisu, er-Reşîdu, es-Sâbûru."

İsimleri bu şekilde, sâdece *Tirmizî* saymıştır.

ALLAH'IN GÜZEL İSİMLERİNİN ŞERHİ

« الْقُدُّوسُ »: الطاهر من العيوب، « السَّلَامُ »: ذو السلام، أى الذى سلم من كل عيب، وبرئ من كل آفة، « المؤمن »: الذى يصدق عباده وعده فهو من الإيمان بمعنى التصديق، أو يؤمّنهم يوم القيامة من عذابه، فهو من الأمان « الْمُهَيْمِنُ »: الشهيد، وقيل: الأمين، وأصله مؤيمن، فقلبت الهمزة هاء، وقيل: الرقيب والحافظ، « العَزِيزُ »: القاهر الغالب، والعزة: الغلبة « الجَبَّارُ »: هو الذى أجبر الخلق، وقهرهم على ما أراد من أمر ونهى، وقيل: هو العالى فوق خلقه « المتَكَبِّرُ »: المتعالى عن صفات الخلق، وقيل: الذى يتكبر على عتاة خلقه إذا نازعوه العظمة فيقصمهم، والتاء في المتكبر تاء المنفرد، والمتخصص، لا تاء المتعاطى المتكلف، وقيل: إن المتكبر من الكبرياء الذى هو عظمة الله تعالى لا من الكبر الذى هو مذموم، « البَارِئ »: هو الذى خلق الخلق لا عن مثال، إلا أن لهذه اللفظة من الاختصاص بالحيوان ما ليس لغيره من المخلوقات، وقلما تستعمل في غير الحيوان فيقال برأ الله تعالى النسمة، وخلق السموات والأرض، « الْمُصَوِّرُ »: هو الذى أنشأ خلقه على صور مختلفة، ومعنى التصوير التخطيط والتشكيل، « الغَفَّارُ »: هو الذى يغفر ذنوب عباده مرة بعد مرة، وأصل الغفر: الستر والتغطية، والله تعالى غافر لذنوب عباده ساتر لها بترك العقوبة عليها « الفَتَّاحُ »: هو الحاكم بين عباده، يقال فتح

الحاكم بين الخصمين إذا فصل بينهما، ويقال للحاكم الفاتح، وقيل: هو الذى يفتح أبواب الرزق والرحمة لعباده، والمنغلق عليهم من أرزاقهم، «الْقَابِضُ»: الذى يمسك الرزق عن عباده بلطفه وحكمته، «البَاسِطُ»: الذى يبسط الرزق لعباده ويوسعه عليهم بجوده ورحمته فهو الجامع بين العطاء والمنع، «الخَافِضُ»: الذى يخفض الجبارين والفراعنة. أى يضعهم ويهينهم، «الرَّافِعُ»: الذى يرفع أولياءه ويعزهم، فهو الجامع بين الإعزاز والإذلال، «الحَكَمُ»: الحاكم، وحقيقته الذى سلم له الحكم ورد إليه، «العَدْلُ»: هو الذى لا تميل به الأهواء فيجور في الحكم، وهو من المصادر التى يسمى بها كرجل ضيف وزور، «اللّطِيفُ»: الذى يوصل إليك أربك في رفق، وقيل: هو الذى لطف عن أن يدرك بالكيفية، «الخَبِيرُ»: العالم العارف بما كان وما يكون، «الغَفُورُ»: من أبنية المبالغة في الغفران، «الشَّكُورُ»: الذى يجازى عباده ويثيبهم على أفعالهم الصالحة فشكر الله تعالى لعباده إنما هو مغفرته لهم وقبوله لعبادتهم. «الكَبِيرُ» هو الموصوف بالجلال وكبر الشأن. «المُقِيتُ» هو المقتدر، وقيل: هو الذى يعطى أقوات الخلائق. «الحَسِيبُ» هو الكافى، وهو فعيل بمعنى مفعل كأليم بمعنى مؤلم، وقيل: هو المحاسب. «الرَّقِيبُ» هو الحافظ الذى لا يغيب عنه شئ. «المُجِيبُ» هو الذى يقبل دعاء عباده ويستجيب لهم. «الوَاسِعُ» الذى وسع غناه كل فقير ورحمته كل شئ. «الوَدُودُ» فعول بمعنى مفعول من الودّ، فالله تعالى هو مودود: أى محبوب في قلوب أوليائه، أو هو بمعنى فاعل. أى إن الله يود عباده الصالحين بمعنى يرضى عنهم. «المجيدُ» هو الواسع الكريم، وقيل: هو الشريف. «البَاعِثُ» هو الذى يبعث الخلق بعد الموت يوم القيامة. «الشَّهيد» هو الذى لا يغيب عنه شئ، يقال: شاهد وشهيد، كعالم وعليم: أى أنه حاضر يشاهد الأشياء ويراها. «الحَقُّ» هو المتحقق

كونه ووجوده. «الوَكِيلُ» هو الكفيل بأرزاق عباده، وحقيقته أنه الذى يستقل بأمر الموكول إليه، ومنه قوله تعالى: حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ. «القَوِيُّ» القادر، وقيل: هو التام القدرة والقوة الذى لا يعجزه شئ. «المَتِينُ» هو الشديد القوى الذى لا تلحقه في أفعاله مشقة. «الْوَلِيُّ» الناصر، وقيل: المتولى للأمور القائم بها كولّى اليتيم. «الحَمِيدُ» المحمود الذى استحق الحمد بفعله وهو فعيل بمعنى مفعول. «المحْصِى» هو الذى أحصى كل شئ بعلمه فلا يفوته شئ من الاشياء دق أو جلّ. «المُبْدِئُ» الذى أنشأ الأشياء، واخترعها ابتداء. «المُعِيدُ» هو الذي يعيد الخلق بعد الحياة إلى الممات، وبعد الممات إلى الحياة. «الوَاجِدُ» هو الغنى الذى لا يفتقر، وهو من الجدة والغنى. «الوَاحِدُ» هو الفرد الذى لم يزل وحده، ولم يكن معه آخر، وقيل: هو المنقطع القرين والشريك. «الأَحَدُ» الفرد، والفرق بين الواحد والأحد، أن أحداً بنى لنفى مايذكر معه من العدد فهو يقع على المذكر والمؤنت، يقال: ما جاءنى أحد. أى لا ذكر ولا أنثى، وأما الواحد فإنه وضع لمفتتح العدد، تقول: جاءنى واحد من الناس، ولا تقول فيه جاءنى أحد من الناس، فالواحد بنى على انقطاع النظير والمثل، والأحد بنى على الانفراد، والوحدة عن الأصحاب، فالواحد منفرد بالذات، والأحد منفرد بالمعنى. «الصَّمَدُ» هو السيد الذى يصمد إليه الخلق في حوائجهم. أى يقصدونه: «المُقْتَدِرُ» مفتعل من القدرة، وهو أبلغ من قادر. «المقَدِّمُ» الذى يقدم الأشياء فيضعها في مواضعها. «المُؤَخِّرُ» الذى يؤخرها إلى أماكنها، فمن استحقّ التقديم قدّمه، ومن استحقّ التأخير أخره. «الأَوَّلُ» هو السابق للأشياء كلها. «الآخِرُ» الباقى بعد الأشياء كلها. «الظَّاهِرُ» هو الذي ظهر فوق كل شئ وعلاه. «البَاطِنُ» هو المحتجب عن أبصار الخلائق. «الوَالِى» مالك الأشياء المتصرف فيها. «المُتَعَالِى» هو المنزه عن صفات المخلوقين

تعالى أن يوصف بهـا وجلّ. « البَرُّ» هو العطوف على عباده ببـره ولطفه. « المُنْتَقِمُ» هو المبالغ في العقوبة لمن يشاء، وهو مـفتعل من نقم ينقم إذا بلغت به الكراهية حدّ السـخط. « العَفُوُّ» فـعـول مـن العـفـو بناء مـبـالغـة، وهو الـصـفـوح عن الذنوب. « الرَّؤُوفُ » هو الرحـيم العاطف برأفـته على عـباده، والفـرق بين الرأفة والرحـمة أن الرحـمة قـد تقع في الكـراهية للمـصلحـة، والرأفـة لا تكاد تقع في الكراهيـة. « ذُو الجَلاَلِ والإكْرامِ» مـصـدر جليل، يقـال: جليل بـين الجـلالة والجـلال. « المُقْسِطُ» العادل في حكمه، أقسط الرجل إذا عدل فهو مـقسط، وقسط إذ جار فهو قاسط. « الجَامِعُ» الذى يجمع الخلائق ليوم الحساب. « المَانِعُ» هو الناصر الذى يمنع أولياءه أن يؤذيهم. « النُّورُ» هو الذى يبصـر بنوره ذوو العماية ويرشد بهـداه ذوو الغواية. « الوَارِثُ» هو البـاقى بعـد فناء الخـلائق. « الرَّشِيـدُ » هو الذى يرشـد الخلق إلى مصالحهم، فـعيل بمعنى مفعل « الصَّبُور » هو الذى لا يعاجل العصـاة بالانتقام منهم بل يؤخر ذلك إلى أجل مسمى، فمعنى الصـبور في صفة الله تعالى قريب من معنى الحليم إلا أن الفرق بين الأمرين أنهم لا يأمنون العقوبة في صفة الصبور كما يأمنون منها في صفة الحليم، سبحانه وتعالى عما يقول الجاحدون علواً كبيراً.

El-Kuddûs: Ayıplardan temiz demektir.

es-Selâm: Selâm sahibi, yani herçeşit ayıptan selâmette, her türlü âfetten berî demektir.

el-Mü'min: Kullarına va'dinde sâdık olan demektir. Tasdîk mânasına olan imandan gelir. Yahut, kıyamet günü kullarına, azabına karşı garanti veren, güven veren demektir, bu mâna emân'dan gelir.

el-Muheymin: Şâhid olan (görüp gözeten) demektir. Emîn mânasına geldiği de söylenmiştir. Aslı, müeymin'dir, ancak hemze, hâ'ya kalbolmuştur. Keza er-Rakîb ve el-Hâfiz mânâsına geldiği de söylenmiştir.

el-Azîzu: Kahreden, galebe çalan demektir. "İzzet", galebe, çalmak mânasına gelir.

el-Cebbâr: Mahlukâtı mecbur eden; emir veya yasak her ne dilerse

ona zorlayan demektir. Bu kelimenin, bütün mahlukâtının fevkinde yücedir mânasına geldiği de söylenmiştir.

el-Mütekebbir: Mahlukâta ait sıfatlardan yüce, uzak mânasına gelir. Ayrıca: "Mahlukâtından büyüklük taslayarak kendisiyle azamet yarışına kalkanlara büyüklüğünü gösteren ve onlara haddini bildiren mânasına geldiği de söylenmiştir. Keza şu mânaya geldiği de belirtilmiştir: "Mütekebbir" Allah'ın azametini ifâde eden kibriyâ kelimesinden gelir, tezyîfî bir mâna taşıyan kibir kelimesinden gelmez.

el-Bâriu: Mahlukâtı, mevcut bir misâle bakmaksızın, yoktan, örneksiz olarak yaratan mânasına gelir. Bu kelime, öncelikle hayvanlar için kullanılır, diğer mahluklar için pek kullanılmaz. Hayvanlar dışındaki mahlukât hakkında nâdiren kullanılır. Meselâ: Allah canlıları yoktan yarattı demek için بَرَأَ اللّٰهُ تَعَالَى النَّسَمَةَ dediğimiz halde, semâvat ve arz hakkında خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ deriz.

el-Musavvir: Mahlukâtı farklı sûretlerde yaratan" demektir. Tasvîr lügat olarak hat ve şekil çizmek mânasına gelir.

el-Gaffâr: Kullarının günahlarını tekrar tekrar affeden, mânasına gelir. Gafr kelimesi, aslında setr (örtmek) ve kapamak mânalarına gelir. Allah Teâla kullarının günahlarını affedici, onlar için cezayı terketmek sûretiyle (günahları) örtücüdür.

el-Fettâh: Kulları arasında hâkim demektir. Araplar, hâkim iki hasmın (dâvalı-dâvacı) arasındaki ihtilafı çözdüğü zaman: "Hâkim iki hasmın arasını fethetti" derler. Hükmetti, çözüme kavuşturdu mânasında, hâkime fâtih dendiği de olmuştur. Mamafih "Kullarına rızk ve rahmet kapılarını açan", rızıklarından kapanmış olanları açan mânasına da gelir.

el-Kâbız: Kullarının rızkını lütfu ve hikmetiyle tutan mânasına gelir.

el-Bâsıt: Kullarına rızkı açıp cûd ve rahmetiyle genişleten demektir. Böylece Cenâb-ı Hakk, hem ihsan sahibi, hem de onu men edici olmaktadır.

el-Hâfid: Cebbarları ve firavunları alçaltan demektir. Yâni onları horlar ve değersiz kılar demektir.

er-Râfi': Velîlerini, dostlarını yüceltir. Azîz kılar demektir. Böylece Allah, hem zelîl hem de azîz kılıcı olmaktadır.

el-Hakem: Hâkim demektir. Bu da hakikatı hükmetme yetkisi kendisine verilen, ona gönderilen demek olur.

el-Adlu: Kendinde heva meyli olmayan, hükümde doğruluktan ayrılmayan cevre yer vermeyen mânasına gelir. Aslında masdardır. Ancak âdil makamında kullanılmıştır. Âdil'den daha beliğdir, çünkü müsemma, fiilin kendisiyle isimlenmiştir.

el-Latîfu: Arzunu sana rıfkla ulaştıran demektir. "Mahiyeti, idrak edilemeyecek kadar latîf" mânasına geldiği de söylenmiştir.

el-Habîru: Olanı ve olacağı bilen kimseye denir.

el-Gafûru: Bağışlamada mübalağa eden, çok bağışlayan demektir.

eş-Şekûru: Kullarını, sâlih fiilleri sebebiyle mükâfatlandıran ve sevap veren demektir. Allah'ın kullarına şükrü, onlara mağfireti ve ibâdetlerini kabul etmesidir.

el-Kebîru: Celâl (büyüklük) ve şânının yüceliği sıfatlarını taşıyan kimsedir.

el-Mukîtu: Muktedir demektir. Ayrıca, mahlukâta gıdalarını veren mânasına geldiği de söylenmiştir.

el-Hasîbu: el-Kâfi demektir. Muf'il mânasında fâildir, tıpkı mü'lim mânasında elîm gibi, hasîb'in muhâsib mânasında kullanıldığı da söylenmiştir.

er-Rakîbu: Kendisinden hiçbir şey gâib olmayan hâfız (muhâfız) demektir.

el-Mucîbu: Kullarının duasını kabul edip, icâbet eden zât demektir.

el-Vâsiu: Zenginliği, bütün fakrları bürüyen; rahmeti herşeyi kuşatan demektir.

el-Vedûdu: el-Vedd (sevgi) kelimesinden mef'ûl mânasında feûl'dür. Allah Teâlâ Mevdûd'dur. Çok sevilir. Yani velîlerinin kalbinde sevgilidir. Veya fâil mânasında feûldür. Yani Allah Teâla sâlih kullarını sever, bu da "onlardan razı olur" demektir.

el-Mecîdu: Keremi geniş olan demektir. Şerif mânasını taşıdığı da söylenmiştir.

el-Bâisu: Mahlukâtı, ölümden sonra kıyamet günü yeniden diriltir demektir.

eş-Şehîdu: Kendisinden hiçbir şey gâib olmayan kimse demektir. Şâhid ve şehîd aynı mânada kullanılır, tıpkı âlim ve alîm kelimeleri gibi. Mâna şöyledir: Allah, (her yerde) hâzırdır. Eşyayı müşahede edip her an görür.

el-Hakku: Varlığı ve vücudu gerçek olan demektir.

el-Vekîlu: Kulların rızıklarına kefil demektir. Hakikat şudur: Kendisine tevkîl edilmiş olanı işinde müstakil söz sâhibi olmaktır. Bu hususta şu âyet hatırlanabilir: "**(Dediler ki) Allah bize yeter, O ne güzel vekildir**" (Âl-i İmrân 173).

el-Kaviyyu: el-Kâdir (güçlü) demektir. Ayrıca: "Kudreti ve kuvveti tam, O'nu hiçbir şey âciz kılamaz" mânasına da gelir.

el-Metînu: Şedîd ve kavî olup, hiçbir fiilinde meşakkatle karşılaşmayan demektir.

el-Veliyyu: Nâsır (yardımcı) demektir. Ayrıca: "İşlerin kendisiyle yürüdüğü mütevelli, yetimin velîsi gibi" diye de açıklanmıştır.

el-Hamîdu: Fiiliyle hamde hak kazanan mahmûd kimsedir. Bu kelime mef'ûl mânasında fâildir.

el-Muhsî: İlmiyle herşeyi sayan, nazarından büyük veya küçük hiçbir şey kaçmayan kimse demektir.

el-Mübdiu: Eşyayı yoktan ilk defa var eden, yaratan demektir.

el-Muîdu: Mahlukâtı hayattan sonra tekrar ölüme, öldükten sonra da tekrar hayata iâde eden kimse demektir.

el-Vâcidu: Fakirliğe düşmeyen zengin demektir. Bu kelime, gına demek olan cide kökünden gelir.

el-Vâhidu: Tek başına devam eden, yanında bir başkası olmayan ferd'dir. Ayrıca, şerîk ve arkadaşı olmayan kimse mânası da mevcuttur.

El-Ahadu: Ferd demektir. *Ahad* ile *vâhid* arasındaki farka gelince, ahad, kendisiyle bir başka adedin zikredilmesini men edecek bir yapıya sâhiptir. Kelime hem müzekker, hem de müennestir. *"Bana kimse (ahad) gelmedi* derken, gelmeyen hem erkektir, hem de kadındır." Vâhid'e gelince bu sayıların ilki olarak vazedilmiştir: "Bana halktan biri (vahid) geldi" denir ama, *"Bana haktan kimse (ahad) geldi"* denmez. Vâhid, emsâl ve nazîri kabûl etmeyen bir mâna üzere bina edilmiştir. Ahad ise ifrad ve arkadaşlardan yalnızlık üzere bina edilmiştir. Öyle ise, vâhid, zât itibariyle münferiddir, ahad ise mâna itibariyle münferiddir.

es-Samedu: *İhtiyaçlarını te'min etmek üzere, halkın kendisine başvurduğu efendidir.* Yani halkın kendisine yöneldiği kimsedir.

el-Muktediru: Kudret kökünden müfteil babındandır. Kâdir'den daha öte bir güçlülük ifâde eder.

el-Mukaddimu: Eşyayı takdim edip, yerli yerine koyan demektir.

el-Muahhiru: Eşyayı yerlerine te'hir eden demektir. Kim takdime hak kazanırsa ona takdîm eder, kim de te'hîre hak kazanırsa ona da te'hîr eder.

el-Evvelu: Bütün eşyadan önce var olan demektir.

el-Âhiru: Bütün eşyadan sonra bâkî kalacak olan demektir.

ez-Zâhiru: Herşeyin üstünde zâhir olan ve onların üstüne çıkan şey demektir.

el-Bâtınu: Mahlukâtın nazarlarından gizlenen demektir.

el-Vâlî: Eşyanın mâliki ve onlarda tasarruf eden demektir.

el-Müteâli: Mahlukâtın sıfatlarından münezzeh olan, bu sıfatların biriyle muttasıf olmaktan yüce ve âlî olan.

el-Berru: Katından gelen bir iyilik ve lütufla, kullarına karşı merhametli, şefkatli demektir.

el-Müntakimu: Dilediğine ceza vermede şiddetli davranan demektir. Nekame kökünden müfteil babında bir kelimedir. Nekame, hoşnudsuzluğun öfke ve nefret derecesine ulaşmasıdır.

el-Afuvvu: Afv'dan feûl babında bir kelimedir. Bu bâb mübalağa ifâde eder. Öyle ise mâna: "Günahları çokça bağışlayan" demek olur.

er-Raûfu: Katından gelen bir re'fetle (şefkatle) kullarına merhametli ve şefkatli olan demektir. Re'fetle rahmet arasındaki farka gelince; rahmet bazan maslahat gereği istemeyerek de olabilir. Re'fet isteksiz olmaz, isteyerek olur.

Zü'l-Celâl: Celâl, celîl'in masdarıdır. Celâl, celâlet, nihâyet derecede büyüklük, azamet demektir. Zü'l-Celâl büyüklük sahibi olan mânasına gelir.

el-Muksidu: Hükmünde âdil, demektir. Ef'al babında adaletli oldu mânasına olan bu kelime, sülâsî aslında zulmetti mânasına gelir. Nitekim kasıt; cevreden, zâlim demektir.

el-Câmiu: Kıyamet günü mahlukâtı toplayan demektir.

el-Mâniu: Dostlarını, başkalarının eziyetinden koruyan yardımcı demektir.

en-Nûru: Körlüğü olanları nuruyla görür kılan, dalâlette olanları da hidâyetiyle irşâd eden demektir.

el-Vârisu: Mahlukâtın yok olmasından sonra da bâki kalan demektir.

er-Reşîdu: Mahlukâta maslahatların gösteren demektir.

es-Sabûru: Âsîlerden intikam almada acele etmeyen, cezalandırmayı belli bir müddet te'hîr eden demektir. Allah'ın sıfatı olarak sabûr'un mânası halîm'in mânasına yakındır. Ancak ikisi arasında şöyle bir fark vardır: Sabûr sıfatında cezanın mutlaka olacağını beklemeyebilirler. Ancak halîm sıfatıyla Allah'ın cezasına kesin nazarıyla bakarlar.

Allah inkarcıların söylediklerinden münezzeh ve mukaddestir, uludur, yücedir.

İKİNCİ FASIL

NAMAZ DUALARI

1-İSTİFTAH

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Yapmamız gereken duaların bir kısmı namazla ilgilidir. Daha namaza başlarken okumamız gereken dualar olduğu gibi, namazın içinde, muhtelif safhalarda, keza namazdan selâmla çıktıktan sonrada okunacak dualar mevcuttur. Şu halde burada bu dualarla ilgili bir kısım rivâyetleri göreceğiz.

1795 ١ — عن أبي هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [كانَ رسولُ الله ﷺ إذَا كَبَّرَ للصَّلاة سكَتَ هُنَيَّةً قَبْلَ أنْ يَقْرأَ، فَقُلْتُ يا رسولَ الله : بأبي أنْتَ وَأُمِّي سُكُوتك بينَ التَّكبير وَالْقِرَاءَة ما تَقُولُ؟ قَالَ: أقولُ: اللَّهُمَّ نَقِّني من خَطَايَاىَ كَمَا يُنَقَّى الثَّوبُ الأبْيضُ مِنَ الدَّنَسِ. اللَّهمَّ اغْسلْنِي مِنْ خَطَايَاىَ بِالْمَاءِ وَالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى، وهذا لفظ الشيخين.

زاد أبو داود والنسائى في أوَّله: [اللَّهُمَّ باعِدْ بَيْنِى وَبَيْنَ خَطَايَاىَ كَمَا بَعَدْتَ بَيْنَ المَشْرِقِ وَالمَغْرِبِ].

1. (1795)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaz için tahrîme tekbirini alınca kıraate geçmezden önce bir müddet sükût buyurmuştur. Ben:

"Ey Allah'ın Resûlü, dedim, *anam babam sana feda olsun,* tekbir ile kıraat arasındaki sükût esnasında ne okuyorsunuz?" Bana şu cevabı verdi:

"Ey Allahım, beni hatalarımdan öyle temizle ki, kirden pakla-

nan be-yaz elbise gibi olayım. Allahım beni, hatalarımdan su, kar ve dolu ile yıka" diyorum." [Buhârî, Ezân 89; Müslim, Mesâcid 147, (598); Ebû Dâvud, Salât 123, (781); Nesâî, İftitâh 15, (2, 128, 129).]

Ebû Dâvud, Nesâî (ve Buhârî'nin) rivâyetlerinin başında şu ziyade vardır: "Allahım, benimle hatalarımın arasını doğu ile batının arası gibi uzak kıl."

AÇIKLAMA:

1-Normalde çamaşırın temizliği için sadece su kullanıldığı halde, hadiste bir ve buzun da zikri, âlimler tarafından farklı yorumlara tâbi kılınmıştır, ancak hepsi de neticede maksadın mübalağalı şekilde ifâde-sinde birleşirler.

Mesela *Hattâbî* der ki: "Kar ve dolunun zikri te'kîd içindir. Zîra, bunlar zaten elle dokunulmayan, temizlikte de kullanılmayan iki sudur."

İbnu Dakîku'l-Îd der ki: "Böyle denmekle âzamî derecedeki temizlik ifâde edilmiştir. Zîra, üzerinden üç ayrı temizlik maddesi geçen elbise tertemiz olur. Mamafih, bunların her birinden maksadın mecaz olması da mümkündür. Yani onlarla kiri kaldıran sıfat kinâye olunmuştur, tıpkı şu âyette olduğu gibi: وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا **"Rabbimiz bizi affet, bize mağfiret et ve bize merhamet et..."** (Bakara 285).

Tîbî de buna işareten der ki: "Sudan sonra kar ve buzun da zikrinden maksad, afdan sonra rahmet ve mağfiretin bütün envâını -pek şiddetli olan cehennem azabının harâretini söndürmek için- taleb etmektir." Hadîsin, Abdullah İbnu Ebî Evfâ tarafından Müslim'de kaydedilen rivâyetinde suyun soğukluk kaydıyla zikri de bu mânayı te'yîd eder. Böylece Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hataları -ateşe girmeye sebep olmasından ötürü- cehenneme benzetmiş ve onun söndürülmesini de yıkamaya teşbîh buyurmuş, söndürme işinde, söndürücülerin hepsini sudan başlayarak en soğuğuna varıncaya kadar zikretmekle üslûbda mübalağaya yer vermiştir.

Türbüştî der ki: "Bu üç şeyin be-tahsis zikri, bunların semâdan inmeleri sebebiyledir."

Kirmânî der ki, "Bu üç duada, üç vakte işaret edilmiş olma ihtimali de vardır. Uzaklaşma istikbâle, temizlik hâl-i hâzıra, yıkama geçmişe işarettir." İbnu Hacer der ki, "Bu durumda, istikbâlin önce zikri, husûle, gelecek olanın def'ine gösterilecek ihtimam, vukua gelmiş olanın ref'in-

den önce olduğu içindir." Yani günah işleyip sonra da affıyla uğraşıncaya kadar, öncelikle günah işlememeye gayret gösterilmelidir.

2-HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER

★ Hadisten, tahrîme tekbiri ile kıraat arasında dua okumanın meşrû olduğu hükmü çıkarılmıştır. Ancak İmam Mâlik bu hükme katılmamıştır.

★ *İmam Şâfiî* ve başka bâzıları bu hadise dayanarak namazda, Kur'ân'da olmayan bir şeyle dua etmenin câiz olduğuna hükmederler. Hanefîler bu görüşe katılmazlar.

★ Hadis, Ashâb'ın Rusûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı hareket, sükûn, gizli, açık bütün ahvâliyle tesbit edip, dini en mükemmel şekliyle muhafaza ettiklerini göstermekte, bu hususta muknî bir örnek sunmaktadır.

Bazı *Şâfiîler*, kar ve dolunun temizleyici olduklarına bu hadisten delil çıkarmışlardır.

1796 ٢ – وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [بينما نحن نصلّى مع رسول الله ﷺ إذ قال رجلٌ من القوم: الله أكبر كبيراً، والحمد لله كثيراً، وسبحان الله بكرة وأصيلاً، فقال ﷺ: من القائلُ كلمة كذا و كذا؟ قال الرجلُ: أنا يارسول الله، فقال: عجبتُ لها فتحت لها أبوابُ السماء. قال ابن عمر: فما تركتهن منذ سمعت رسول الله ﷺ يقول ذلك]. أخرجه مسلم والترمذى والنسائى.

وزاد النسائى في رواية: [لقد رأيتُ ابتدرها اثنا عشر ملكاً].

2. (1796)-*İbnu Ömer* (radyallahu anhumâ) anlatıyor: "Biz, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte namaz kılarken, cemaatten biri aniden:

"Allahu ekber kebîrâ, velhamdü lillâhi kesîrâ, subhânallâhi bükraten ve asîlâ (Allah, büyükte büyüktür, Allah'a hamdimiz çoktur, sabah akşam tesbihimiz Allah'adır!" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* efendimiz:

"Bu sözleri kim söyledi?" diye sordu. Söyleyen adam:

"Ben, ey Allah'ın Rusûlü" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesellâm) efendimiz:"

"O sözler hoşuma gitti. Sema kapıları onlara açıldı" buyurdu. İbnu

Ömer (radıyallâhu anhümâ) der ki: "Söylediği günden beri o zikri okumayı hiç terketmedim." [Müslim, Mesâcid 150, (601); Tirmizî, Daavât 137, (3586); Nesâî İftitâh 8, (2, 125).]

Nesâî, bir rivâyette şu ziyâdede bulunmuştur: "On iki adet meleğin, bu sözleri (yükseltmek üzere) koşuştuklarını gördüm."

AÇIKLAMA:

1-Hadiste beyan edilen gök kapılarının açılması o zikrin Allah indinde makbul olduğuna delildir. Çünkü duaların kıblesi sema, makbul sözlerin şe'ni kabûl-i İlâhî semâsına yükselmektir. Âyette: **"Güzel sözler O'na yükselir, o sözleri de sâlih ameller yükseltir"** buyurulmuştur (Fâtır 10)

2-Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ifâdeleri, bu zikrin dilden düşürülmemesine bir teşviktir. Nitekim İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ), dinlediği günden itibâren bunu her fırsatta dilinden düşürmemiştir.

1797 ٣– وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [بَيْنَمَا رسولُ اللهِ ﷺ يُصَلِّى إذْ جَاءَهُ رَجُلٌ قَدْ حَفَزَهُ النَّفَسُ، فقَالَ: اللهُ أكبرُ، الحمدُ للهِ حَمْداً كثيراً طَيِّباً مُبَارَكاً فيه، فَلَمَّا قضَىٰ رسولُ اللهِ ﷺ الصَّلاَةَ قال: أيُّكُمُ المُتَكَلِّمُ بالْكَلِمَاتِ؟ فَأَرَمَّ الْقَوْمُ، فقال: إنَّهُ لَمْ يَقُلْ بأساً، فقالَ الرَّجُلُ: أنا يارسولَ اللهِ، قالَ: لَقَدْ رَأَيْتُ اثْنَىْ عَشَرَ مَلَكاً يبْتَدِرُونَهَا أيُّهُمْ يرفعُها]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

« حَفَزَهُ النَّفَسُ » أى تتابع بشدة كأنه يحفز صاحبه: أى يدفعه.

« وأَرَمَّ القَوْمُ » أطرقوا سكوتاً.

3. (1797)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaz kılarken nefes nefese bir adam geldi ve:

"Allahu ekber, Elhamdü lillâhi hamden kesîran tayyiben mubâreken fîhi. (Allah büyüktür, çok temiz ve mübârek hamdler Allah'adır!)" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazı bitirince:

"Şu kelimeleri hanginiz söyledi?" diye sordu. Cemaat bir müddet sessiz kaldı, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"(Kim söylediyse çekinmesin, benim desin), Zîra fena bir şey söylemiş değil)" dedi. Bunun üzerine adam:

"Ben, ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da:

"Ben on iki melek gördüm. Her biri, bu kelimeleri (Allah'ın huzuruna) kendisi yükseltmek için koşuşmuşlardı." [Müslim, Mesâcid 149, (600); Ebû Dâvud, Salât 121, (763): Nesâî, İftitâh 19, (2, 132, 133).]

AÇIKLAMA'sı 1800 numaralı hadiste gelecek.

1798 ٤– وعن جابر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إذَا اسْتَفْتَحَ الصَّلاَةَ كَبَّرَ، ثُمَّ قَالَ: إنَّ صَلاَتِى وَنُسُكِى وَمَحْيَاىَ وَمَمَاتِى لِلّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لاَ شَرِيكَ لَهُ، وبذلكَ أُمِرتُ وَأَنَا أَوَّلُ المُسْلِمِينَ. اللَّهُمَّ اهْدِنِى لأَحْسَنِ الأَعْمَالِ وَأَحْسَنِ الأَخْلاَقِ، لاَ يَهْدِى لأَحْسَنِهَا إلاَّ أَنْتَ، وَقِنِى سَيِّئَ الأَعْمَالِ، وَسَيِّئَ الأَخْلاَقِ لاَ يَقِى سَيِّئَهَا إلاَّ أَنْتَ]. أخرجه النسائى.

4. (1798)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaza başlarken tekbir getirir, sonra (bazan) şunu okurdu: ***"İnne salâtî ve nüsükî ve mahyâye ve memâtî lillâhi Rabbi'l-âlemîn. Lâ şerîke lehu ve bi-zâlike ümirtü ve ene evvelü'l-müslimîn. Allahümmehdinî li-ahseni'l a'mâli ve ahseni'l-ahlâki. Lâ yehdî li-ahsenihâ illâ ente. Ve kını seyyie'l-a'mâl ve seyyie'l-ahlâk. Lâ yakî seyyiehâ illâ ente. (Namazım, ibâdetim hayatım ve ölümüm âlemlerin şeriksiz Rabbi Allah içindir. Ben bununla emrolundum. Ben bu emre teslim olanların ilkiyim. Ey Allah'ım, beni amellerin ve ahlâkın en iyisine sevket. Bunların en iyisine senden başka sevkeden yoktur. Beni kötü amellerden ve kötü ahlâktan koru, bunların kötülerinden ancak sen korursun."*** [Nesâî, İftitâh 16, (2, 129).]

AÇIKLAMA: 1800 numaralı hadistedir.

1799 ٥– وعن محمد بن مسلمة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ [أنَّ النَّبِىَّ ﷺ كانَ إذَا قَامَ يُصَلِّى تَطَوُّعاً قَالَ: اللّهُ أَكْبَرُ وَجَّهْتُ وَجْهِىَ لِلَّذِى فَطَرَ السَّمٰوَاتِ وَالأَرْضَ حَنِيفاً مُسْلِماً وَمَا أنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ، وَذَكَرَ مِثْلَ حَدِيثِ جَابِرٍ، ثُمَّ قَالَ: اللَّهُمَّ أَنْتَ المَلِكُ لاَ إلَهَ إلاَّ أَنْتَ، سُبْحَانَكَ وَبِحَمْدِكَ، ثُمَّ يَقْرَأُ]. أخرجه النسائى.

5. (1799)- *Muhammed İbnu Mesleme* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* nâfile namaz kılmak için kalktığı vakit (bazan) şunu okurdu:

"Allahu ekber veccehtü vechiye li'llezî fatara's-Semâvâti ve'l-arza hanî-fen müslimen ve mâ ene mine'l-müşrikîn... (Allah büyüktür. Yüzümü Ha-nîf ve Müslüman olarak semâvat ve arzı yaratan Allah'a yönelttim. Ben müşriklerden değilim)..."(61)

Devamını *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh)'in rivâyetinde olduğu şekilde zikretti. Sonra şunu okudu:

"Allahümme ente'l-Meliku. Lâ ilâhe illâ ente sübhâneke ve bi-hamdike [Allahım (kâinatın gerçek) Meliki sensin. Senden başka ilah yoktur. Seni hamdinle takdîs ederim)." Sonra kıraata geçti." [Nesâî, İftitâh 17, (2, 131).]

AÇIKLAMA,1800 numaralı hadistedir.

1800 ٦- وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ إذا افْتَتحَ الصَّلاَةَ قالَ: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وبِحَمْدِكَ، وتَبَارَكَ اسْمُكَ، وتَعالَى جَدُّكَ، ولاَ إلهَ غَيْرُكَ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

والمراد «بِالْجَدِّ» في حق الله تعالى عظمته وجلاله: أى صار جدك عالياً.

6. (1800)-*Hz. Aişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* namaza (iftitah tekbiri ile) başlayınca şunu okurdu: *"Subhâneke Allahümme ve bi-hamdike ve tebâreke'smüke ve teâlâ ceddüke ve lâ ilâhe gayruke. (Allah'ım seni her çeşit noksan sıfatlardan takdîs ederim, hamdim sanadır. Senin ismin mübârek, azametin yücedir, senden başka ilah da yoktur)."* [Tirmîzî, Salat 179, (243); Ebû Dâvud, Salat 122, (776); İbnu Mâce, İkâmeti's-Salat 1, (804).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisler, namazda *tahrîme* (veya iftitah tekbirin)den sonra Kur'ân kıraatine geçmeden önce istiftah duasının okunacağını ifâde ederler. Bu, *Ebû Hanîfe, Şâfiî, Ahmet İbnu Hanbel* ve *Cumhur*'a göre müstehabtır. İmam Mâlik'e göre ise müstehab değildir. Ancak bizzat okunacak duâ husûsunda âlimler ihtilâf etmişlerdir.

Ahmed İbnu Hanbel ve *İmam Âzam* (rahimehumallâh)'a göre son rivâyette kaydettiğimiz Sübhâneke okunmalıdır. Delilleri de *Hz. Âişe*

61– Hanîf, daha önce açıklandığı üzere, dinde ihlâslı, başka dinlerden tamamiyle yüz çevirmiş, Hakk'a taraftar gibi mânalara gelir. Ayrıca Hanîf, Hz. İbrahim'in dinine mensup demektir. Müslüman da "Hakk'a teslim olmuş" demektir.

(radıyallâhu anhâ)'nin mezkur rivâyetidir. Bu rivâyet, Ahmed İbnu Hanbel ve Müstedrek'de de rivâyet edilmiştir. Hâkim, sıhhatini te'yid eder.

Bu hadis, bazı ilâvelerle Ebû Saîdi'l-Hudrî başta, başka bir kısım sahâbilerden de rivâyet edilmiştir. Ancak Tâbiîn ve Etbauttâbiîn ulemâsı amelde, çoğunlukla Hz. Âişe'nin rivâyetini esas almıştır. Mamafih Hz. Ömer ve İbnu Mes'ud'un rivâyetleri de bunun aynısıdır. Namazda onların da bunu okuduğu bilinmektedir.

Bu babta yukarıda *Hz. Ebû Hüreyre, Hz. Câbir İbnu Abdillah, Muhammed İbnu Mesleme* (radıyallâhu anhüm)'den farklı dualar kaydettik. Hz. Ali'den kaydedilen bir başka rivâyet daha var. Demek ki, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* istiftah duasını farklı şekillerde okumuşlardır. Bunlardan birini sahih addedip diğerlerine bâtıl demek mümkün değildir. Hattâ İbnu Ömer (radıyallâhu anh)'in bir rivâyetine göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaza başlayınca önce vecchtü vechiye diye başlayan duayı, arkadan Sübhâneke duasını, bundan sonra da *İnne salâtî* ve nüsükî diye başlayan duayı okur, ondan sonra kıraate geçerdi.

İbnu'l-Esîr'in Şerhu'l-Müsned'de kaydettiğine göre, İmam Şafiî (rahimehullah) hazretleri -farz olsun, nafile olsun- bütün namazlarda bu duâların hepsini baştan sona okurmuş.

Hanefîlerden Ebû Yûsuf, "Namazda Sübhâneke ile birlikte Veccehtu vechiye beraber okunmalıdır" demiştir. *el-Muhît*'de geldiğine göre vecchtü vechiye duası tekbirden önce okunmalıdır, bu müstehabtır. Aksini söyleyen de olmuştur.

Şâfiîlere göre, imam, *Fatiha* ile sûre arasında biraz sükut eder, bu arada cemaat da Fatiha'yı okur. Şafiî hazretleri, namaza başlarken imam ve cemaatin, aynı istiftah duasını okuyacaklarını açıkça söylemiştir.

Yine Şafiîlere göre, imamın Fatiha ile sûrelerden sonra sükut etmesi, cemaatin Fâtiha okumalarını te'min içindir. Hanefîler cemaat halinde imamın arkasında bir şey okumadıkları için sondaki bu sükut, kıraatla rükûnun arasını ayırmaya hamledilmiştir, kıraat bitince rükûya gitmekte acele etmemekten ibârettir. Kasten uzatılması mekruhtur. Yanılarak uzatılırsa farzın te'hirine sebep olduğu için secde-i sehiv gerekir.

İmam Mâlik, farz veya nâfile herhangi bir namazın başında, ortasında ve sonunda herhangi bir duayı okumakta beis görmez. Şâfiî'nin de görüşü bu ise de, istiftah duasını okumak sünnettir.

Hanefîlere göre, istiftah duası olarak Sübhâneke'den başka bir dua

okumak câiz değildir. Bu hususta rivâyet edilen dualar, farz namazların tahiyyatlarında teşehhüdden sonra namazın nihayetinde okunabilir. Nafilelerde daha müsâmahalı olan Hanefîler bu babta gelen rivâyetleri gece namazlarına hamlederler.

İbnu Battâl, adı geçen sükutun Medine örfünde yerleşmemiş olmasını gözönüne alarak, buna Resûlullah (aleyhissalât vesselâm)'ın bazan yer verdiği hükmüne ulaşır ve terkini câiz görür.

Hadiste geçen *"Annem babam sana feda olsun"* tâbirinin Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hakkında kullanılması câizdir. Bazı âlimler, herkes için kullanılabilir demiş ise de "câiz değildir" diyen de olmuştur. Üçüncü bir görüşe göre ise sâdece sâlihler için câizdir, başkalarına söylenemez.

İÇİNDEKİLER

ALTINCI FASIL: Kurban Kesmenin Yeri ve Zamanı 7
YEDİNCİ FASIL: Kurban Kesmenin Âdâbı 11
SEKİZİNCİ FASIL: Kurbandan Yemeye Dâir 15
DOKUZUNCU FASIL: Helâk Olan Kurbanlık Hakkında 19
ONUNCU FASIL: Kurbanlık Deveye Binmek 23
ONBİRİNCİ FASIL: Kâbe'ye Kurban Hediye Eden Mukim İhram Giyer mi? 27
ONİKİNCİ FASIL: Müteferrik Hadisler 31
ONBİRİNCİ BÂB: FEVÂT, İHSAR VE FİDYE 39
Umumî Açıklamalar 41
İhsar 41
Fevât 41
Fidye 41
BİRİNCİ FASIL: Hastalık ve Ezâ Sebebiyle Mahsur Kalanlar 43
Fidyede Muhayyerlik 45
Fidyenin Yeri 45
İKİNCİ FASIL: Düşman Tarafından Mâni Olunan Kimse 51
ÜÇÜNCÜ FASIL: Müddette Yanılanlar Veya Yolu Kaybedenler 55
DÖRDÜNCÜ FASIL: Müteferrik Hadisler 59
ONİKİNCİ BÂB: MEKKE'YE GİRİŞ, KONAKLAMA VE ORADAN ÇIKIŞ ÂDÂBI 63
ONÜÇÜNCÜ BÂB: HACCDA NİYÂBET 75
Niyâbet 75
ONDÖRDÜNCÜ BÂB: HACCLA İLGİLİ MÜTEFERRİK HÜKÜMLER 81
BİRİNCİ FASIL: Teşrik Günlerinde Tekbir 83

İKİNCİ FASIL: Mina'da Hutbe 87
ÜÇÜNCÜ FASIL: Çocuğun Haccı 93
DÖRDÜNCÜ FASIL: Şartlı Hacc 97
BEŞİNCİ FASIL: Harem'de Silah Taşıma Hakkında 99
ALTINCI FASIL: Zemzem Suyu Hakkında 103
YEDİNCİ FASIL: Müteferrik Hadisler 105
ONBEŞİNCİ BÂB: HZ. PEYGAMBER'İN HACC VE UMRESİ 115
HUDUD BÖLÜMÜ
Umumî Açıklama 129
Ta'zîr 131
Ta'zîrin Mahiyeti ve Meşrûiyyeti 131
Ta'zîrin Ehemmiyeti ve Nevileri 132
BİRİNCİ BÂB: İRTİDAD VE YOL KESME HADDİ 137
Mürted, Yol Kesen ve Bâğî (İsyancı) Hakkında Tahlil 144
Mürtedler 145
Bâğîler (Siyasi Suçlular) 145
Fitne-İsyan 147
Bâğîlere Karşı Takip Edilecek Siyaset 147
Yol Kesenler (Kuttau't-Tarîk) 149
Yol Emniyeti ve Medeniyet 153
Ceza ve Af 154
İKİNCİ BÂB: ZİNÂ HADDİ 157
BİRİNCİ FASIL: Zinâ Haddiyle İlgili Hükümler 159
Cezayı, Devlet Verir 179
İKİNCİ FASIL: Resûlullah'ın Hadd Tatbik Ettikleri Kimseler 183
Hadisten Çıkarılan Bazı Hükümler 186
Hadisten Çıkarılan Bazı Hükümler 191
ÜÇÜNCÜ BÂB: LİVATA (Homoseksüalite) VE HAYVANA TEMASIN HADDİ 201
DÖRDÜNCÜ BÂB: KAZF (İFTİRA) HADDİ 205
BEŞİNCİ BÂB: HADD-İ SİRKAT (HIRSIZLIK HADDİ) 209
ALTINCI BÂB: HADDÜ'L-HAMR 229
İçki ve İdeoloji veya Sineği Kartala Hâkim Kılan Silah 241

YEDİNCİ BÂB: HADDLERDE ŞEFAAT VE MÜSAMAHA HAKKINDA....245
Çocuğun Cezâî Ehliyeti....258
Çocuk Mahkemesi....260
HİDANE BÖLÜMÜ
Umumî Açıklama....263
HASEDLE İLGİLİ BÖLÜM
Umumî Açıklama....273
Tarifi....273
Mahiyeti....273
Hasedin Zararları....274
Hasedin Çaresi....274
Meşrû Hased....275
HIRS BÖLÜMÜ....281
HAYÂ BÖLÜMÜ
Hayâ....287
Umumi Açıklama....291
HULK (HUY) BÖLÜMÜ
Umumî Açıklama....299
Günah....309
KORKU BÖLÜMÜ
Umumî Açıklama....313
ÂLEMİN YARATILIŞI BÖLÜMÜ
Umumî Açıklama....327
Kürsü, Arş ve Gök Küresi....331
Kâinat Kürevî mi?....333
Allah'a Mekan İzâfesi mi?....333
Başka Dünyalar mı....343
Yedi Arz Meselesi....346
Bazı Sorular ve Cevaplar....349
Tembih....353
HİLAFET VE İMÂMETLE İLGİLİ BÖLÜM
Umumî Açıklama....371

BİRİNCİ BÂB: HİLÂFET VE EMİRLİGİN AHKÂMI 373
BİRİNCİ FASIL: İmamlar Kureyş'tendir 373
İKİNCİ FASIL: İmamlığı ve Emirliği Sahih Olanlar 383
ÜÇÜNCÜ FASIL: İmam ve Emirin Vazifeleri 389
DÖRDÜNCÜ FASIL: Emir Olmanın Kötülüğü 399
BEŞİNCİ FASIL: İmam ve Emire İtaatin Vacib Oluşu 407
Cemaat Meselesi 411
Cemaatten Maksad Nedir? 412
Cemaatten Ayrılanları Tel'in 414
Tefrika Çıkaracak Şeylerden Kaçınmak 414
Cemaat Yoksa? 414
Ummiye Bayrak 415
Asabiyet 415
ALTINCI FASIL: İmamların Ve Emirlerin Yardımcıları 419
İKİNCİ BÂB: HÜLAFÂ-İ RAŞİDÎN VE ONLARIN SEÇİMLERİ 425
BAZI HÜKÜMLER 444
HUL' BÖLÜMÜ 475
DUA BÖLÜMÜ 479
Umumî Açıklama 483
Dua Fiilin Programıdır 484
BİRİNCİ BÂB: DUANIN ÂDÂBI 485
BİRİNCİ FASIL: Duanın Fazileti ve Vakti 487
İKİNCİ FASIL: Dua Edenin Hey'eti (Dış Görünüşü) 505
ÜÇÜNCÜ FASIL: Duanın Keyfiyeti 511
DÖRDÜNCÜ FASIL: Müteferrik Hadisler 523
İKİNCİ BÂB: DUANIN KISIMLARI 531
BİRİNCİ KISIM: Sebebe ve Vakte Bağlı Dualar 531
BİRİNCİ FASIL: İsm-i Âzam ve Esmâ-i Hüsna Duaları 533
Allah'ın Güzel İsimlerinin Şerhi 539
İKİNCİ FASIL: Namaz Duaları 549
1- İstiftah 549
2- Hadisten Çıkarılan Bazı Hükümler 551

Prof. Dr.
İbrahim CANAN

HADİS ANSİKLOPEDİSİ

KÜTÜB-İ SİTTE

6. CİLT

AKÇAĞ

ZAMAN

KAPAK

Tufan BİLGE

DİZGİ VE MİZANPAJ

Salih KARAHAN

Said KASIM

TASHİH

M.Akif AKAY

YAYINCI

AKÇAG YAYINEVİ

BASKI

GRAPHISCHER GROSSBETRIEB PÖSSNECK GMBH

EIN MOHNDRUCK BETRIEB

FEZA GAZETECİLİK A.Ş.
Çobançeşme Mah. Kalender Sok. No: 21
Yenibosna/İSTANBUL
Tel.: (0212) 551 14 77 - 652 33 50 (3 hat)
Fax: 652 24 23 Telex: 28 99 4

İKİNCİ BÂBIN İKİNCİ KISMI:

SEBEBE VE VAKTE BAĞLI OLMAYAN DUALAR

ÜÇÜNCÜ BÂB: DUA YERİNE GEÇEN ZİKİRLER

DİYETLER BÖLÜMÜ

BORÇ VE ÖDEME ÂDABI BÖLÜMÜ

ZEBÂİH (KESİMLER) BÖLÜMÜ

DÜNYANIN VE YERYÜZÜNDEKİ BAZI YERLERİN ZEMMEDİLMESİ BÖLÜMÜ

RAHMET BÖLÜMÜ

RIFK BÖLÜMÜ

REHİN BÖLÜMÜ

RİYA BÖLÜMÜ

ZEKÂT BÖLÜMÜ

BİRİNCİ BÂB: ZEKÂTIN FARZİYYETİ, TERKEDENİN GÜNAHI

İKİNCİ BÂB: MALDAKİ ZEKATLA İLGİLİ HÜKÜMLER

ÜÇÜNCÜ BÂB: FITIR SADAKASI

DÖRDÜNCÜ BÂB: ZEKAT TAHSİLDARININ HAK VE VAZİFELERİ

BEŞİNCİ BÂB: ZEKAT KİMLERE HARAM, KİMLERE HELÂL?

ZÜHD VE FAKR BÖLÜMÜ

ZİNETLE İLGİLİ BÖLÜM

BİRİNCİ BÂB: TAKILAR HAKKINDA

İKİNCİ BÂB: HİDAB (SAÇ BOYAMASI)

ÜÇÜNCÜ BÂB: HALÛK

RÜKÛ VE SECDELERDE OKUNACAK DUALAR

1801 ١ – عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ: ألاَ، وإنِّي نُهيتُ أنْ أقْرَأَ القُرْآنَ رَاكِعاً وَسَاجِداً، فَأمَّا الرُّكُوعُ فَعَظِّمُوا فِيهِ الربَّ، وَأمَّا السُّجُودُ فاجتهدوا في الدُّعَاءِ، فَقَمِنٌ أنْ يُستَجَابَ لَكُمْ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

ومعنى «قَمِن» جدير.

1. (1801)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Haberiniz olsun, ben rükû ve secde hâlinde Kur'ân okumaktan men edildim. Öyleyse rükûda Rabb Teâlâ'yı tâzim edin, secdede ise dua etmeye gayret edin, (zîra secdede iken yaptığınız dua) icâbet edilmeye lâyıktır."* [Müslim, Salât 207 (479); Ebû Dâvud, Salât 152, (876); Nesâî, İftitâh 98, (2, 189).]

AÇIKLAMA:

1-Bir kısım rivâyetler rükû ve secde hâlinde Kur'ân okunmayacağını belirtirler. Şârihler bunun sebebini şöyle açıklarlar: "Rükû ve sücud halleri, kulun Rabbi karşısındaki tevâzuunu ifâde etmektedir. Bu sebeple o haller zikre tahsis edilmişlerdir. Dolayısıyla, aynı halde Kelâmullah ile mahlûkun sözleri eşit tutularak beraber zikredilmeleri mekruhtur.

2-Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"...Ben rükû ve secde hâlinde Kur'ân okumaktan men edildim"* demekle, sâdece kendisine âit bir yasağı değil, ümmetinin de tâbi olması gereken bir yasağı ifâde ediyor. Zîra ümmeti, -nadir hasâis dışında- her hareketinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a uymakta mükelleftir. Üstelik, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ashâbına rükû halinde Allah'ı tâzim, secde halinde de dua etmeleri için emirde bulunmuştur. Böyle bir emir de, sözünü ettiğimiz yasağın

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şahsına ait olmayıp, bütün ümmete şâmil olduğunu gösterir.

Hülâsa rükû ve secde hâlinde Kur'ân okumak yasaklanmıştır. Rükûda tesbih, secdede ise tesbih ve dua yapılır.

3- Hanefîlere göre, namazın bir rüknünde, namaz fiilleri cinsinden bir ilâvede bulunulsa secde-i sehiv gerekir, zîra vâcibin veya farzın te'hiri mevzubahistir. Şâfiîlere göre rükû ve secdelerde Fâtiha'dan başka bir sûre veya âyet okumak mekruhtur. Fakat namaz bozulmaz.

4- Fatiha okumaya gelince, bu hususta Şâfiîlerden iki farklı görüş rivâyet edilir: Birine göre Fâtiha ile başka sûre arasında fark yoktur. Dolayısı ile Fatiha'nın okunması da mekruhtur, ancak namazın sıhhatini bozmaz. İkinci görüşe göre Fatiha'yı, rükû ve secdede kasden okumak haramdır, namazı bozar. Sehven okumak mekruh değildir. Ancak, gerek sehven olsun ve gerekse kasden olsun, Fatiha'nın okunması Şâfiî hazretlerine göre secde-i sehiv gerektirir.

1802 ٢– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رسولُ اللّٰه ﷺ يَقُولُ فِي سُجُودِهِ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي كُلَّهُ، دِقَّهُ وَجِلَّهُ، أَوَّلَهُ وَآخِرَهُ، سِرَّهُ وَعَلاَنِيَتَهُ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

2. (1802)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) hazretleri anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, secdelerinde şunları söylerdi: *"Allahümmağfirlî zenbî küllehu, dıkkahu ve cüllehu, evvelehu ve âhirehu, sırrahu ve alâniyyetehu. (Allahım! Büyük-küçük birinci-sonuncu, gizli-açık, bütün günahlarımı mağfiret buyur."* [Müslim, Salât 216, (483); Ebû Dâvud, Salât 152, (878).]

1803 ٣– وعن عائشة رَضِىَ اللّٰهُ عَنها قالت: [كَانَ رسولُ اللّٰه ﷺ يُكْثِرُ أَنْ يَقُولَ فِي رُكُوعِهِ وَسُجُودِهِ: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ. اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي: يَتَأَوَّلُ الْقُرْآنَ].

أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

وفي أخرى لمسلم وأبى داود والنسائى: [كَانَ يَقُولُ فِي رُكُوعِهِ وَسُجُودِهِ: سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلاَئِكَةِ وَالرُّوحِ].

وفي أخرى لمالك والترمذى وأبى داود: [فَقَدْتُهُ ﷺ مِنَ الْفِرَاشِ فَالْتَمَسْتُهُ فَوَقَعَتْ يَدِى عَلَى بَطْنِ قَدَمَيْهِ، وَهُوَ سَاجِدٌ يَقُولُ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ، وَأَعُوذُ بِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ، لاَ أُحْصِى ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ

عَلَى نَفْسِكَ].

3. (1803)-*Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resullulah *(aleyhissalâtu vesselâm)* rükûsunda ve secdelerinde şu duayı çokca okurdu: **"Sübhânekallâhümme Rabbenâ ve bi-hamdike, Allahümmağfirlî. (Allah'ım, seni takdis ve tenzih ederim. Rabbimiz! Takdisimiz hamdinledir. Ey Allahım, beni mağfiret et.)" Bu duayı okumakla Kur' ân'a yani Kur'ân'ın: "Rabbini hamd ile tesbîh et"** (Nasr 3) âyetine] **uyu-yordu."** [Buhârî, Ezân 123, 139, Meğâzî 50, Tefsîr, İzâcâe nasrullahi ve'l-Feth; Müslim, Salât 217, (484); Ebû Dâvud, Salât 152, (877); Nesâî, İftitâh 153, (2, 219).]

Müslim, Ebû Dâvud ve *Nesâî*'de gelen bir rivâyette şöyle denir: "Resûllullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* rükû ve secdesinde şöyle derdi: *"Subbûhun kuddûsün Rabbü'l-melâiketi ve'r-Rûhi, (Münezzehsin, mükaddessin, meleklerin ve Ruh'un Rabbisin)"*.

Muvatta, Tirmizî ve *Ebû Dâvud*'un bir rivâyetinde şöyle denir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı yatakta kaybettim ve araştırdım, derken elim ayağının altına rastladı. Secdede idi ve: "Allahümme innî eûzu birızâke min sahtike ve eûzu bi-muâfâtike min ukûbetike ve eûzu bike minke Lâ uhsî senâen aleyke. Ente kemâ esneyte alâ nefsike. (Allahım! Senin rızanı şefaatçi kılarak öfkenden sana sığınıyorum. Affını şefaatçi yaparak cezandan sana sığınıyorum. Senden de sana sığınıyo-rum. Sana layık olduğun senâyı yapamam. Sen kendini sena ettiğin gibisin)" diyordu."

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, görüldüğü üzere muhtelif kaynaklarda bazı farklılıklarla gelmiştir. Müellifimiz, burada daha ziyâde rükû ve secde hâlinde okunacak duaları göstermek istediği için rivâyetteki başka unsurları imkân nisbetinde tayyedip hadîsi özetlemiştir. Mesela *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) şöyle anlatır: "Bir gece Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı yatakta kaybetmiştim. Hanımlarından birinin yanına gitti zannettim. Aramaya başladım. Sonra geri döndüm. Rükû veya secdede idi: *"Sübhâneke ve bi hamdike lâilahe illâ ente!"* diyordu. Ben: "Annem bâbam sana kurban olsun. Ben neyin peşindeyim, sen neyin peşindesin!" dedim."

2- Âişe vâlidemizin, kıskançlığın sevkiyle Hz. Peygember *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i araması, onu secde eder bulmasına ve secde sırasında okuduğu duaları zabtedip rivâyet etmesine vesîle olur. Şüphesiz, secdede okunacak duaları Ashab biliyor idi. Ancak, bunların farklı şekiller aldığı ortaya çıkmış olmaktadır.

3- *Sübbûh*, Allah'ın, ilâha lâyık olmayan her türlü noksanlıklardan, şerîkten, benzerden münezzeh olması demektir. Kuddûs ise, Allah'ın, ilaha layık olmayan herşeyden temizlenmiş olduğunu ifade eder, mübârek mânasında olduğu da söylenmiştir. Bu kelimeler sebbûh ve kaddûs şeklinde de rivâyet edilmiştir. Fasih olanı subbûh ve kuddûs şekilleridir. Bunlar, bazı âlimlerce Allah'a ait isimlerdendir, sıfat diyen de olmuştur.

4- Hadiste geçen ruh nedir? Âlimler çoğunluk itibariyle muradın Cebrâil olduğunu söylerler. Bazıları ise "büyük bir melektir" demiştir. Ruh için *"İlâhî rahmet"*, *"meleklerin dahi göremediği başka bir mahlûk"* diyenler olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'de muhtelif âyetlerde Ruh'a temas edilir (Nahl 2, İsrâ 85, Şuara 193, Gâfir 15, Meâric 4, Nebe 38, Kadr 4). Ruh için Cumhur, "Cebrâil'dir" demiştir. İhtilaflı meselelerde esas olan Cumhur'un görüşüdür.[1]

1– Ruh'la ilgili uzunca bir tahkiki merhum Hasan Basri Çantay'ın Türkçemizdeki en kıymetli Kur'ân tercümesi olan "Kur'ân-ı Hakîm" adlı eserinden aynen iktibas ediyoruz (cilt 3, sayfa 1137-1139).

"Cumhur'a göre (Cebrâil) aleyhisselâm "Celâleyn, Medârik". Bütün ruhlara müvekkel olan bir melek, yahud cins-i melek, yahud (Cebrâil) aleyhisselâm, yahud bütün meleklerden büyük olan ilâhî bir mahlûk (Beyzâvî). Bazılarına göre bir melektir ki, Arş müstesnâ olmak üzere, Allah ondan büyük bir mahlûk yaratmamıştır.

(Şah Veliyyullah-i Dehlevî) hazretleri "Huccetullah-il Bâliğa"sının "Haşir vak'alarının iç yüzle-rinden bir parça" unvanlı dördüncü bâbının başında şöyle der: "Bil ki insan ruhlarının, bir demir nasıl mıknatısa doğru çekilip gidiyorsa öylece, müncezib olduğu (câzibesine tutulduğu) bir hazret vardır: Hazıyre-i kuds. Orası beden gömleklerinden sıyrılan ruhların -Hz. Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'in: "Bir çok yüzleri, dilleri ve lügatleri vardır" diye anlattığı- "Ruh-ı a'zam = en büyük ruh" ile olan toplantısının yeridir... (O eserin üçüncü "Mele-i a'lâ" babında da şöyle demiştir:) "Onların (ruhların) en büyüklerinin nurları toplanıp Hz. Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'in "Bir çok yüzleri ve dilleri var" diye anlattığı "Ruh"un yanında tedâhul ederler, orada tek bir şey gibi olurlar. Ona Hazîre-i kuds denilir..." Bu sözlerde geçen "Hazret", huzur, ön, kat mânasınadır. Diğer lâfızlarla birleştiği zaman ta'zim (büyükleme) anlatır: "Hazreti Kün = Şânı yüce olan Kün emri, kelimesi" gibi Musannıfın ve yukarıda işâret ettiğimiz vech ile, ba'zı müfessirlerin mübhem olarak bahsettikleri "Ruh-ı a'zam" hakkında kısaca izahat vermeyi münâsip görüyoruz: Bu sûre-i celîlede ve "el-Kadr" sûresiyle diğer ba'zı sûrelerde zikredilen bu "Ruh"a dâir hayli söz söylenmiştir. Meselâ [İbni Mes'ud (radıyallahu anh)] onun göklerden ve dağlardan büyük bir melek olduğunu, (İbni Abbas) (radıyallahu anhüma) da yaratılışta onun meleklerin en büyüğü bulunduğunu beyan etmişlerdir. (Beyzâvî): "Yahud" kaydıyla "Bütün meleklerden büyük olan İlâhî bir mahluk" der. (Şeyhzâde) de (Cenâb-ı Ali) (radıyallahu anh)'den nakledilen şu rivâyeti söyler: "Ruh bir melektir ki onun yetmiş bin yüzü, her yüzünde yetmiş bin dili, her dilinde, yetmiş bin lügatı vardır. Bütün o lügatlarla Allahu Teâla'yı tesbih eder. Cenab-ı Hakk her bir tesbihi başına, kıyâmete kadar, meleklerle, birlikte uçacak bir melek yaratır. Allahu Teâla, Arş müstesnâ olmak üzere, ondan büyük bir mahluk yaratmamıştır. Eğer o melek dilerse yedi gökle yedi yeri ve onların içinde onların hepsini bir lokmada yutabilir." (Fahreddin-i Râzî) de bu nakli kaydettikten sonra der ki: "Şu tafsil her halde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ta-

5- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kulluğun en güzel ifadesi olarak, günahları îtiraf edip, Allah'ın öfke, ceza gibi muâmelerinden Allah'ın rızasına ve affina sığınıyor. "Senden sana sığınıyorum" cümlesi ile ilgili olarak Hattâbî şu açıklamayı sunar: "Burada bir mânâ inceliği vardır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesellâm) Allah Teâla'nın öfkesinden yine O'nun rızasına, azâbından affina iltica etmiştir. Bunun mânası, O'na karşı yaptığı ubûdiyet ve senalarda vâki olan kusurlardan dolayı Allah'tan af dilemektir.

6- *"Sana layık olduğun senâyı yapamam"* ifâdesi, Allah'a karşı gerekli

rafından verilmiş olmak lazımdır. Çünkü onu doğrudan doğruya (Hazreti Ali) (radıyallahu anh) bilemez. Halbuki peygamberlerimizin yalnız ona söyleyip de başkalarına haber vermemesi de vârid değildi." (Seyyid Şerîf) Ruh-ı a'zam'ı şöyle ta'rif etmiştir: "O Zât-ı İlâhiyeye, rubûbiyyeti itibariyle, mazhar olan insanî ruhdur ki etrafından kimse dolaşamaz. Kimse de ona aramakla kavuşamaz. Onun künhünü Allah'tan başkası bilemediği gibi o gayeye kimse de eremez. O, akl-ı evveldir, hakikat-i Muhammediyye'dir. Nefs-i vaahidedir, hakikat-i esmâiyyedir. Hakkın kendi suretinde (yani hakikat-i esmâiyyesine mazhar buyurarak) yarattığı ilk mevcuddur, en büyük halifedir, nurânî cevherdir. Cevherliği zâte, nurânîliği de zatın ilmine mazhardır. Cevherliği bakımından ona nefs-i vâhide, nurânîliği bakımından da akl-ı evvel denilmiştir. Onun âlem-i kebirde birçok mazharları ve akl-ı evvel, kalem-i a'lâ, nur, nefs-i külliye levh-i mahfuz ve sâire kabîlin-den isimleri olduğu gibi ehlullahın ve diğerlerinin ıstılahında âlem-i sağir olan insanda zuhûrları ve mertebeleri itibariyle de mazharları ve sır, hafaza ruh, kalb, kelime ruu', fuâd, sadr, akıl, nefs gibi isimleri vardır". Bilhassa Sûfiyye'nin büyük meşâhîrinden (Abdül kerîmi Ceylî) hazretlerinin "İnsân-ı Kâmil"inde -ki ulemâyı şerîat ve hakikatten Balıkesirli merhum (Abdülazîz Mecdî Efendi) kaddesellahü sırreh tarafından kâmil bir salâhıyyetle terceme edilmiştir- bu "Ruh" hakkında çok uzun izahat vardır. Şöyle başlar: "O, Sufiyye ıstılahında "Hakk-ı mahluk = yaratılmış bir hakikat" ve "Hakikat-i Muhammediye" denilen melektir. Allah ona kendine olan bakışı gibi baktı. Onu kendi nurundan, âlemi de ondan yarattı. "Emrullah" onun adlarındandır. Varlık âleminin en şereflisi, ma'nevî mertebece, kudretce en yükseğidir. Ondan üstün bir melek yoktur. Hakka yakın olanların ulusudur o. Hak, varlık değirmenini onun üstünde döndürdü..."

(Şeyh-i Ekber), "Et-tedbîrâtü'l İlâhiyye fî Islah-ı Memleket-il insâniyye"sinde der ki: "...Güneş, ziyâsı olduğu halde, taalluk ettiği şeylerin mizâc, suret ve şekillerine göre ihtilâf eder. Ruh-ı a'zam da bir, fakat hükmü, bulunduğu mahallere göre, muhteliftir. Teaddüd ve tekessürü tedbîr ettiği cisimlere göredir ki onlar da "Cüz'î ruhlar" adını alır. Gerek "**Ben ona ruhumdan üfürdüm**" meâlindeki âyet-i kerîmede, gerek "en-Nebe" sûresinin bu âyetinde, gerek "**Sana ruhu sorarlar** ("el-İsrâ" sûresi, âyet: 80) meâlindeki âyette "Ruh" lâfzının hep müfred olarak zikredilmesi bunu te'yîd eder. Bazı hadislerde cemî sığasıyle vârid olan ruhlardan murad cisimlerle berâber gözönüne alınan ruhlardır..."

(Şah Veliyyullah-i Dehlevî)'nin çok yüksek bir hadis âlimi, (Seyyid Şerif)'in muhakkik ve zülcenâheyn bir zât-ı âlî olmalarına rağmen -müfessirleri şöylece bir tarafa bırakıyorum- âciziniz bahsedilen bu "en büyük ruh" hakkında sahih hiçbir hadis bulamadım. Bununla beraber benim bulamayışım böyle bir hadisin esâsen yok olduğunu ifâde ve isbat edemeyeceği gibi söylenen o sözlerin mükâşefe mahsulü olmadığını da iddia etmez. Keşfen sâbit, fakat rivâyeten gayr-ı sâbit addedilen hadisler vardır ki, bunlar ulemâyı hadis ile sufiyye arasında öteden beri nizâ-ı mûcib olmuştur. Âciziniz bu bahsin tedkîkini sadedden hâriç görerek yalnız bu bâbta söylenenlere kısaca bir işâreti kâfi görmüş bulunuyorum".

olan ubûdiyetin hakkını verememem demektir. Çünkü sena, Allahın üs-tün vasıflarını zikretmektir. İfâdenin kelimesi kelimesine tercümesi: "Senin senanı saymakla bitirememem, sen kendini nasıl sena etti isen sen öylesin" şeklinde olmalıdır. Allah Teâla Hazretleri'nin nimetleri, sıfatları o kadar çoktur ki, beşer kapasitesi onların tamamını idrâkten âcizdir, akıl Zât-ı İlâhî'nin yüceliğini ihâtadan nâkıstır. Resûlullah (aleyhissalâtu veselâm), beşer idrâkinin, Allah hakkında, -en hâlis niyetle, en kâmil imanla dahî olsa- ortaya koyacağı her çeşit tavsîfatın, takdîratın O'nu açıklamaktan, bütün çıplaklığı ile hakikat-ı İlâhiye'yi ortaya koymaktan aciz ve nâkıs kalacağını böyle ifade buyurmuştur: "Ya Rabb! Biz beşerî idrakimizle seni kavramaktan, mümkün olanlar için yaratılan dilimizle İlahî şuunâtını ifadeye dökmekten âciziz, ancak imanımızla yüceliğini tasdîk ediyor, sen kendini nasıl sena etti isen öyle olduğunun kabul ediyoruz."

7- Hadiste açıklanması gereken bir ifâde: "Bu duayı okumakla Kur' ân'a uyuyordu" diye tercüme ettiğimiz cümledir. Kelimesi kelimesine tercüme "Kur'ân'ı te'vîl ediyordu" şeklinde yapılmalıydı. İbnu Hacer bunu: "Kur'ân-ı Kerîm'in rükû ve sücudda yapılmasını emrettiği şeyi yapıyordu" diye açıklar. İlâveten der ki: "A'meş'in rivâyetinde açıklandığı üzere "Kur'ân" ile kastedilen şey, bir kısmıdır, o da zikredilen sûredir ve zikredilen zikirdir. *İbnu's-Seken*'in rivâyetinde, bundan maksat فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ **"Rabbine hamd ile tesbîh et"** (Nasr 4) âyetidir. Böyle-ce bu rivâyet, bu âyetteki iki ihtimalden birini tâyin etmiş olmaktadır. Zîra âyetteki "tesbîh et!" emrinden murad, *hamd*'in kendisi olma ihtimali var, zîra hamd'in tesbîh mânasını taşıması mevzubahistir. Zîra hamd, mahmûd fiilleri Allah'a nisbeti iktiza ettiği için tenzîh mânâsında tesbîhtir de... Durum bu olunca, *"Tesbîh et!"* emri ile kastedilen şeyin "hamdle mütelebbis (karışık) olarak yapılacak tesbih" olma ihtimâli de var. Bu durumda tesbih ve hamd beraberce yapılmadıkça emre uyulmuş olmaz Âyetin zâhir mânâsı da budur."

8-BÂZI HÜKÜMLER

★ *İbnu Dakîku'l-Îd* der ki: "Bu rivâyet rükûda duanın, sücûdda tesbîhin mübah olduğuna delalet eder. Bu söylenene, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Rükûda Rabb Teâlâ'yı tâzim edin, sücûdda da duaya gayret edin"* hadisinde muhalefet yoktur. Zîra, sadedinde olduğumuz hadisin cevaza hamledilmesi mümkündür ve bu esastır. Sücudla ilgili emri de duayı çok yapmaya hamledebiliriz. Nitekim "gayret edin" ibâresi de bu çok yapma te'vilini te'yîd eden bir unsurdur."

Secdede duayı çok yapma üzerine hadisler gelmiştir. Bunlardan biri:

أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ فَاكْثِرُوا فِيهِ مِنَ الدُّعَاءِ

"Kulun Rabbine en yakın olduğu zaman secde hâlidir. Öyle ise secdede iken çok dua edin" hadisidir. Secdede çok dua etme emri, her hâceti çokça talep etmeye teşviki de içine alır. Nitekim, daha önce de kaydedildiği üzere, bu ayakkabı bağına varıncaya kadar maddî ihtiyaçlarımızın da talebini ihtiva eder. Çok duaya, istenen bir şeyi tekrar tekrar taleb de dâhildir.

★ *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ)'nin, secde etmekte olan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ayağına değmesi, kadının teması ile abdestin bozulmayacağına Hanefîlerce delil kılınmıştır. Ancak diğer üç mezhebe göre kadının değmesi abdesti bozar.

★ Secdede ayakları dikmek sünnettir.

1804 ـ ٤ وعن ابن مسعود رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : إذَا رَكَعَ أحَدُكُمْ فَلْيَقُلْ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ: سُبْحَانَ رَبِّىَ الْعَظِيمِ، وَذٰلِكَ أدْنَاهُ، وَإذَا سَجَدَ فَلْيَقُلْ: سُبْحَانَ رَبِّىَ الأعْلَى ثَلاَثاً، وَذٰلِكَ أدْنَاهُ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

4. (1804)-*İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizden biri rükû edince üç kere "Sübhâne rabbiyel azîm (Büyük Rabbim (her çeşit kusurdan) münezzehdir" desin. Bu, en az miktardır. Secde yapınca da üç kere "Sübhâne Rabbiye'l a'lâ (Ulu Rabbim (her çeşit kusurdan) münezzehdir"* desin. Bu da en az miktardır." [Ebû Dâvud, Salât 154, (886); Tirmizî, Salât 194, (261).]

AÇIKLAMA:

Önceki hadisin açıklamasında belirttiğimiz üzere, rükû ve sücûdda okunacak duaların mâhiyeti rivâyetlerde farklı şekillerde gelmiştir. Sadedinde olduğumuz İbnu Mes'ud rivâyeti onlardan biridir. *İbrahim Nehâî, Hasan Basrî, Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf, Muhammed* ve bir rivâyette *Ahmed İbnu Hanbel* bu rivâyeti esas alarak üçer sefer bu duaları okumayı sünnet addetmişlerdir.

Rivâyet üçten aşağı tutulmamasını tavsiye eder. Demek ki, üçten az olursa sünnete riâyet edilmemiş olacaktır. Fazla okumaya mâni yok. Ancak nihâî hududu hususunda bazı yorumlar vardır: Mâverdî: "Kemâli on bir veya dokuzdur, vasatı beştir, ancak bir kere ile iktifa etse yine de tes-

bih husule gelmiş olur" der. *Tirmizî*'nin *İbnu'l-Mübârek* ve *İshâk* İbnu Râhuye'den naklettiğine göre, imamın beş kere tesbih okuması müstehabdır. Şevkâni'nin kaydına, göre, tesbihlerin dokuzdan fazla kılınması halinde sehiv secdesi gerekeceği, üçten fazla okunduğu takdirde sayının çift değil, tek tutulması ile ilgili sarih bir delil yoktur.

Rükû ve secdelerde yapılacak zikrin hükmü ihtilaflıdır. Ebû Hanîfe, İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'ye göre sünnettir, terkinde bir şey gerekmez, ancak kasden terkedilmesi mekruhtur. Ahmed İbnu Hanbel ve diğer bazı âlimlere göre vâcibtir, kasden terki namazı bozar, sehven terkinde secde-i sehiv gerekir. Zahirîlerden *İbnu Hazm* ise "farzdır" demiştir.

1805 ٥ – وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ إذَا رَكَعَ قَالَ: اللّهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَلَكَ أَسْلَمْتُ، وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ، أَنْتَ رَبِّى خَشَعَ سَمْعِى، وَبَصَرِى، وَلَحْمِى، وَدَمِى، وَعِظَامِى لِلّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ]. أخرجه النسائى.

« الْخُشُوعُ » الخضوع والذل.

5. (1805)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, rükû yaptığı zaman: *"Allahümme leke reka'tu ve bike âmentü ve leke eslemtü ve aleyke tevekkeltü ente Rabbiye, haşaa sem'î ve basarî ve lahmî ve demî ve izâmî lillahi Rabbi'l-âlemin. (Ey Allahım sana rükû yapıyorum, sana inandım, sana teslim oldum, sana tevekkül ettim. Sen Rabbimsin, kulağım, gözüm, etim, kanım ve kemiklerim Âlemlerin Rabbi olan Allah önünde haşyette, tezellüldedir."* [Nesâî, İftitâh 104, (2, 192). Bu rivâyet Müslim'de gelen uzun bir rivayetin bir parçasıdır (Salâtu'l-Müsâfirîn) 201, (771).]

1806 ٦ – وعن ابن أبى أوفى رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إذَا رَفَعَ ظَهْرَهُ مِنَ الرُّكُوعِ قَالَ: سَمِعَ اللّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، اللّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ مِلءَ السَّمٰوَاتِ، وَمِلْءَ الأَرْضِ، وَمِلْءَ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى.

6. (1806)- *İbnu Ebî Evfâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sırtını rükûdan kaldırdığı zaman: *"Semiallâhu limen hamideh, Allahümme Rabbenâ leke'l-hamdü mil'es-semâvâti ve mil'el-arzi ve mil'e mâ şi'te min şey'in ba'du. (Allah, kendisine hamd edeni işitir. Ey Allahım, ey Rabbimiz, semâlar dolusu, arz dolusu ve bunlardan başka istediğin her şey dolusu hamdler sana olsun"* [Müslim, Salat 204, (476); Ebû Dâvud, Salât 144, (846).]

1807 ٧– وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [كَانَ رسول الله ﷺ يقول بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ: اللَّهُمَّ اغفِرْ لِي وَارْحَمْنِي وَاجْبُرْنِي وَاهْدِنِي وَارْزُقْنِي]. أخرجه أبو داود والترمذى، واللفظ له.

7. (1807)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* iki secde arasında: "Allahümme'ğfir lî ve'rhamnî, ve'cbürnî, ve'hdinî ve'rzuknî. (Allahım bana mağfiret et, merhamet et, beni zengin kıl, bana hidâyet ver, bana rızık ver) derdi". [Ebû Dâvud, Salât 145, (850); Tirmizî, Salât 211, (284); İbnu Mâce, Salât 23, (898).]

AÇIKLAMA:

1- Son üç rivâyet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın rükûdan doğrulurken olsun, iki secde arasındaki doğrulmada olsun muhtelif tesbihler okuduğunu göstermektedir.

2- Okunan duada geçen kelimeler ma'lum ise de şârihler şu açıklamayı sunarlar: "İstenen mağfiret insanlara karşı işlenen günahların affi ve ibâdetlerde yapılan kusurların bağışlanması içindir. İstenen rahmet, amelin karşılığı olan rahmet değil, Allah'ın lütfuna, keremine lâyık olan rahmettir veya "ibadetimi kabul etmek suretiyle rahmet kıl" demektir. Zenginlik talebinden maksad gönül zenginliği, dünya ve madde karşısında istiğna ve tokgözlülük talebidir. Rızk talebinden maksad temiz ve helâl rızık, ihtiyaçları karşılayacak rızıktır veya mânevî derecelerde veya uhrevî yüksek derecelerin kazanılmasında yardımdır.

3-Hadis, ayrıca, oturma sırasında iki secde arasında bu kelimelerle dua etmenin meşrû olduğuna delâlet eder.

1808 ٨– وعن علىّ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إذَا سَجَدَ قَالَ: اللَّهُمَّ لَكَ سَجَدْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَلَكَ أَسْلَمْتُ، سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِى خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ، وَشَقَّ سَمْعَهُ، وَبَصَرَهُ تَبَارَكَ اللهُ أَحْسَنُ الخَالِقِينَ، ثُمَّ يَكُونُ آخِرُ مَا يَقُولُ بَيْنَ التَّشَهُّدِ وَالتَّسْلِيمِ: اللَّهُمَّ اغفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ، وَمَا أَخَّرْتُ، وَمَا أَسْرَرْتُ، وَمَا أَعْلَنْتُ، وَمَا أَسْرَفْتُ، وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّى، أَنْتَ المُقَدِّمُ، وَأَنْتَ المُؤَخِّرُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

8. (1808)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aley-*

hissalâtu vesselâm) secde ettiği vakit şöyle dua okurdu: **"Allahım sana secde ettim, sana inandım, sana teslim oldum. Yüzüm de, kendisini yaratıp şekillendiren, ona kulak, göz takan yaratanına secde etmiştir. Yaratanların en güzeli olan Allah ne yücedir"** (Hacc 14).

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın teşehhüdle selam arasında okuduğu en son duası: *"Allahümmağfir lî mâ kaddemtü ve mâ ahhartü ve mâ esrertü ve mâ a'lentü ve mâ esreftü ve mâ ente a'lemu bihî minnî ente'l-mukaddim ve ente'l-muahhir. Lâ ilâhe illâ ente. (Allahım, geçmiş ömrümde yaptıklarımı, gelecekte yapacaklarımı, gizli işlediklerimi, alenî yaptıklarımı, israflarımı, benim bilmediğim fakat senin bildiğin kusurlarımı affet. İlerleten sen, gerileten de sensin, senden başka ilah yoktur)".* [Müslim, Salâtul-Müsâfirîn 201, (771), Tirmizî, Daavât 32, (3417, 3418, 3419); Ebû Dâvud, Salât 121, (760); Nesâî, İftitâh 17, (2, 130).]

1809 ٩– وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [قَالَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ لرسول اللهِ ﷺ: عَلِّمْنِى دُعَاءً أَدْعُو بِهِ في صَلاَتِى، قالَ: قُلِ اللَّهُمَّ إِنِّى ظَلَمْتُ نَفْسِى ظُلْماً كَثِيراً، وَلاَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إلاَّ أَنْتَ فَاغْفِرْ لِى مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدَكَ وَارْحَمْنِى إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

9. (1809)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a, *Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anh) gelerek:

"Bana namazda okuyacağım bir dua öğret" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona şu duayı okumasını söyledi:

"Allahümme innî zalemtü nefsî zulmen kesîran ve lâ yağfiru'z-zünûbe illâ ente fa'ğfir lî mağfireten min indike verhamnî inneke ente'l-ğafûru'r-rahîm. (Allahım ben nefsime çok zulmettim. Günahları ancak sen affedersin. Öyle ise beni, şanına layık bir mağfiretle bağışla, bana merhamet et. Sen affedici ve merhamet edicisin". [Buhârî, Sıfâtu's-Salât 149, Daavât 17, Tevhîd 9; Müslim, Zikr 48, (2705); Tirmizî, Daavât 98, (3521); Nesâî, Sehiv 58, (3, 53).]

AÇIKLAMA:

1- Kaydettiğimiz bu son rivâyetler namazda, selamdan önce okunması sünnet olan duaları göstermektedir. Bu dualarda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* nefsine zulmettiğini ifâde edip af ve mağfiret dilemekte, gizli-açık, evvel-âhir işledikleri günahlardan söz etmekte, Allah'

tan rahmet taleb etmektedir. Bazı âlimler, sûre-i Fetih'in baş kısmında ifâde edildiği üzere, geçmiş-gelecek bütün günahlar Cenâb-ı Hakk'ın affına mazhar olduğu halde Resûlullah'ın böyle dua etmesini müşkilâtlı bulmuşlar. Ancak bu itiraza birkaç açıdan cevap verilmiştir:

1) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ümmetine duayı öğretmek maksadıyla böyle hareket etmiştir.

2) Bu duadan murad, ümmeti için talepte bulunmaktır, böylece mâna şöyle olur "Yâ Rabbi ümmetim için senden mağfiret diliyorum..."

3) Tevâzu yolundan gidip, kulluk izhar etmek, Allah'tan korkuyu benimseyip, tâzimini ifâde etmek, O'na olan fakrını göstermek, rızasını arzu ederek emrine itaat etmek istemiştir. Duasına icabet edilmiş olmasına rağmen talebi tekrar etmekten vazgeçmiyor, çünkü bu davranış sevap hâsıl etmekte, mânevî ve uhrevî dereceleri yükseltmektedir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın dua hususunda verdiği bu şahsî örnek, ümmeti böyle davranmaya, duada ısrara teşvik eder. Zîra Efendimiz, mazhar olduğu kesin mağfirete rağmen tazarru, dua ve niyazı terketmezse, bu hususta kesin bir garantisi olmayan insan daha çok dua ve tazarru etmek zorundadır.

2- *Hz. Ebû Bekir*'e öğrettiği duadan hareketle şu da söylenmiştir: "Bir insan sıddîkiyet gibi ne kadar yüce bir mertbede de olsa kusurda mücer-red olamaz".

3-"Şanına layık bir mağfiretle bağışla" diye tercüme ettiğimiz ifade; indindeki mağfiretle diye, aslına kelime yönünden daha uygun bir tercümeye de kavuşturulabilir. Tîbî, buradaki mağfiret kelimesinin nekre oluşunu "künhü idrak edilmeyen büyük bir gufran (bağışlama) talebi" olarak açıklar. Allah'ın indinden olma vasfının da buradaki büyüklük arzusunun bir başka ifâdesi olduğunu belirtir ve: "Çünkü Allah'ın indinden olan şeyi vasfetmek mümkün olmaz" der. İbnu Dakîku'l-Îd iki ihtimalin üzerinde durur: "Biri, mezkûr tevhide bir işârettir, sanki şöyle denmiş olmaktadır: "Allahım, bunu ancak sen yaparsın, öyleyse onu benim için yap!" Diğerine gelince -ki bu ihtimal daha muvafıktır- bu, kulun güzel veya başka bir amel sebebiyle hiçbir sûrette liyakat kazanmaksızın sırf mahz-ı lütuf olacak bir mağfiretin talebine işarettir". Bâzı âlimler, bu ikinci te'vîli tercih ederek mânayı şöyle ifade etmişlerdir: "Allahım, ben amelimle lâyık olmasam da sen bana, (şanına yakışan) bir fazlınla mağfiret eyle".

4-Âlimlerden *cevâmiu'l-kelîm* ihtiva eden matlub duaları sormak

müstehabtır. Ancak duanın, namazın neresinde yapılacağı hadiste tasrih edilmemiştir. Cumhur, bazı karînelerden hareketle, yerinin son oturmada (ka'de-i âhire'de), selam vermezden önce olduğunu söylemiştir. Hemen kaydedelim ki sücûd ve teşehhüdde olacağını söyleyen de olmuştur.

TEŞEHHÜDDEN SONRA OKUNACAK DUA

1810 ١ — عن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما قال: [كَانَ رسـول الله ﷺ يَقُولُ بعْدَ التَّشَهُّدِ:

الـلَّهُمَّ إنِّى أعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ، وَأعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وأعُوذُ بِكَ مِنْ

فِتْنَةِ الدَّجَّالِ، وَأعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ المَحيَا وَالمَمَاتِ]. أخرجه أبو داود.

1. (1810)-*İbnu Abbâs* (radiyallahu anhümâ) hazretleri anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* teşehhüdden sonra şunu okurdu: *"Allahümme innî eûzu bike min azâbi cehennem ve eûzu bike min azâbi'l-kabri ve eûzu bike min fitneti'd-Deccâl ve eûzu bike min fitneti'l-mahyâ ve'l-memât. (Allahım, ben cehennem azabından sana sığınırım. Kabir azabından da sana sığınırım. Deccal fitnesinden de sana sığınırım, hayat ve ölüm fitnesinden de sana sığınırım)"*. [Ebû Dâvud, Salât 184, (984).]

AÇIKLAMA:

1-Buradaki teşehhüd'den maksadın son teşehhüd olduğu hadisin bâzı vecihlerinde belirtilmiştir.

2-Zahirîler, "teşehhüd" tâbirini mutlak zikreden rivayetleri esas alarak, hadiste zikredilen dört şeyden istiâze etmeyi her iki teşehhüdde de vâcib addetmişlerdir. Halbuki mutlak'ın mukayyede hamledilmesi umûmî bir kâidedir.

3-Bâzı rivâyetlerde "...فَلْيَتَعَوَّذْ..." Yani: "Biriniz son teşehhüdden çıkınca şu dört şeyden istiâze etsin..." şeklindeki emre dayanarak, Zahirîler bu duanın okunmasını "vacib" eddetmişlerdir. Zahirî olmayanlardan da böyle hükmedenler olmuştur. *Tâvus İbnu Keysân,* bu duayı okumadan selâm veren oğluna namazı iâde ettirir. Cumhur, nedbe hükmetmiştir: "Dileyen okur" der.

4- Hadis, kabir azabından istiâzeye yer vermekle kabir azabının varlığını haber vermekte ve dolayısıyla bunu inkâr eden *Mûtezile* takımını tekzib etmiş olmaktadır. Aslında kabir azabı sadece bu hadisle sübut bulmaz, mânevî tevâtür derecesini bulan çok sayıda rivâyet mevcuttur.

5- Mahya (hayat) fitnesinden maksad -İbnu Dakîku'l-Îd'e göre- kişiye hayatı boyu ârız olan dünyevî fitneler, imtihanlardır: Madde, şehvet, cehalet gibi sebeplere dayanan imtihanlar. Bunların en ciddi olanı ölüm anındaki imtihandır, zîra insanın hayatını, iman veya küfür üzerine mühürleyecektir.

6-Memat (ölüm) fitnesinden muradın ölüm anındaki fitne olabileceği belirtilmiştir. Her ne kadar bu, hayat içerisinde cereyan ediyor ise de ölüme yakınlığı sebebiyle buna nisbeti uygun görülmüştür. Üstelik ehemmiyetli bir fitne olması haysiyetiyle ayrıca dikkat çekilmesi normal olmaktadır. Mamafih bununla kabir fitnesinin murad edilmiş olabileceği âlimlerce belirtilmiştir. Şurası muhakkak ki, ölenlerin kabirlerinde fitneye uğrayacakları kesindir, pek çok hadis bunu ifade etmiştir. Hemen ifade edelim: Ölüm fitnesi ile kabirdeki fitnenin kastedildiğini söyleyince fitne kelimesini "azab" mânasında anlamamız gerekir. Fitne âyet ve hadislerde, azab, imtihan, yakmak, saptırmak, kötülük yapmak, belaya uğratmak, delilik, şirk, tefrika, kargaşa, iman zayıflığı -küfür, isyan- muhalefet gibi değişik mânalarda kullanılmıştır.

"Mahya fitnesi"nden murad sabırsızlığa mübtela olmaktır, memat fitnesinden murad da kabirde Münker-Nekir'in soruları karşısında şaşırmak, cevap verememektir" diyen de olmuştur.

7-Deccâl, ahirzamanda çıkıp, ümmet içerisinde maddî ve bilhassa mânevî pek büyük tahribatlar yapacak bir şahıstır... Bu mevzuya 5011-5015 numaralı hadislerde yer vereceğimiz için, burada açıklamaya girmiyoruz. Ancak şunu belirtelim ki, Deccal fitnesini günde beş vakit istiaze edilecek şekilde namaza dâhil edilmesi, bu meselenin ehemmiyetini ifade eder. Nitekim, rivâyetler Ashab devrinde, Deccal bilgisinin temel eğitim müfredatına dâhil edilerek ilkokul yaşındaki çocuklara mahalle mekteplerinde öğretildiğini göstermektedir.

SELAMDAN SONRA OKUNACAK DUA

1811 ١ – عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [سَمِعْتُ رسول الله ﷺ لَيْلَةً حين فَرَغَ مِنْ صَلاتَه يَقُولُ: اللَّهُمَّ إنِّي أسألُكَ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِكَ تَهْدِي بِهَا قَلْبِي، وَتَجْمَعُ بِهَا أمْرِي، وتَلُمُّ بِهَا شَعَثِي، وتَرُدُّ بِهَا غائِبِي، وتَرْفَعُ بِهَا شاهِدِي، وتُزَكِّي بِهَا عَمَلِي وتُلْهِمُنِي بِهَا رُشْدِي، وتَرُدُّ بِهَا أُلْفَتِي، وتَعْصِمُنِي بِهَا مِنْ كُلِّ سُوءٍ، اللَّهُمَّ أعْطِنِي إيماناً ويَقِيناً لَيْسَ بَعْدَهُ كُفْرٌ، ورَحْمَةً أنالُ بِهَا شَرَفَ كَرامَتِكَ في الدُّنْيا والآخِرَة، اللَّهُمَّ إنِّي أسألُكَ الْفَوْزَ في القَضاءِ، ونُزُلَ الشُّهَداءِ، وعَيْشَ السُّعَداءِ، والنَّصْرَ على الأعْداءِ، اللَّهُمَّ إنِّي أُنْزِلُ بِكَ حاجَتِي، وإنْ قَصُرَ رأيِي، وضَعُفَ عَمَلِي، وافْتَقَرْتُ إلى رَحْمَتِكَ، فَأسْألُكَ يا قاضِيَ الأُمُورِ، ويا شافِيَ الصُّدُورِ كَما تُجِيرُ بَيْنَ البُحُورِ أنْ تُجِيرَنِي مِنْ عَذابِ السَّعِيرِ، ومِنْ دَعْوَةِ الثُّبُورِ ومِنْ فِتْنَةِ القُبُورِ. اللَّهُمَّ ما قَصُرَ عَنْهُ رَأيِي ولَمْ تَبْلُغْهُ مَسْألَتِي، ولَمْ تَبْلُغْهُ نِيَّتِي مِنْ خَيْرٍ وعَدْتَهُ أحَداً مِنْ خَلْقِكَ، أوْ خَيْرٍ أنْتَ مُعْطِيهِ أحَداً مِنْ عِبادِكَ، فَإنِّي راغِبٌ إلَيْكَ فِيهِ وأسْألُكَهُ بِرَحْمَتِكَ يا رَبَّ الْعالَمِينَ. اللَّهُمَّ يا ذا الحَبْلِ الشَّدِيدِ، والأمْرِ الرَّشِيدِ، أسْألُكَ الأمْنَ يَوْمَ الْوَعِيدِ، والجَنَّةَ يَوْمَ الخُلُودِ مَعَ المُقَرَّبِينَ الشُّهُودِ، الرُّكَّعِ السُّجُودِ، المُوفِينَ بالْعُهُودِ، إنَّكَ رَحِيمٌ وَدُودٌ، وإنَّكَ تَفْعَلُ ما تُرِيدُ. اللَّهُمَّ اجْعَلْنا هادِينَ مُهْتَدِينَ غَيْرَ ضالِّينَ ولاَ مُضِلِّينَ، سِلْماً لأوْلِيائِكَ، حَرْباً لأعْدائِكَ، نُحِبُّ بِحُبِّكَ مَنْ أحَبَّكَ، ونُعادِي بِعَداوَتِكَ مَنْ

خَالَفَكَ. اللَّهُمَّ هذَا الدُّعَاءُ وَعَلَيْكَ الإجَابَةُ، وَهذَا الجُهْدُ وَعَلَيْكَ التُّكْلاَنُ. اللَّهُمَّ اجْعَلْ لِي نُوراً فِي قَلْبِي، وَنُوراً فِي قَبْرِي، وَنُوراً مِنْ بَيْنِ يَدَيَّ، وَنُوراً مِنْ خَلْفِي، وَنُوراً عَنْ يَمِينِي، وَنُوراً عَنْ شِمَالِي، وَنُوراً مِنْ فَوْقِي، وَنُوراً مِنْ تَحْتِي، وَنُوراً فِي سَمْعِي، وَنُوراً فِي بَصَرِي، وَنُوراً فِي شَعَرِي، وَنُوراً فِي بَشَرِي، وَنُوراً فِي لَحْمِي، وَنُوراً فِي دَمِي، وَنُوراً فِي مُخِّي، وَنُوراً فِي عِظَامِي. اللَّهُمَّ أَعْظِمْ لِي نُوراً، وَأَعْطِنِي نُوراً، وَاجْعَلْ لِي نُوراً، سُبْحَانَ الَّذِي تَعَطَّفَ العِزَّ وَقَالَ بِهِ، سُبْحَانَ الَّذِي لَبِسَ المَجْدَ وَتَكَرَّمَ بِهِ، سُبْحَانَ الَّذِي لاَ يَنْبَغِي التَّسْبِيحُ إلاَّ لَهُ. سُبْحَانَ ذِي الْفَضْلِ وَالنِّعَمِ. سُبْحَانَ ذِي المَجْدِ وَالْكَرَمِ. سُبْحَانَ ذِي الجَلاَلِ وَالإِكْرَامِ]. أخرجه الترمذى.

«تَلُمَّ بِهَا شَعَثِي» أى تجمع بها متفرق أمرى، «وَتُزَكِّي» تطهر، «تُجِيرُ بَيْنَ البُحُورِ» أى تمنع أحدها من الاختلاط بالآخر. «الحَبْلُ» السبب، أو القرآن، أو الدين «السِّلْمُ» المسالم المصالح، «وَالحَرْبُ» ضده تسميته بالمصدر. «الجُهْدُ» بفتح الجيم المشقة وبضمها الطاقة والقدرة، والمراد «بِالنُّورِ» المسئول في جميع ما تقدم: ضياء الحق وبيانه. «تَعَطَّفَ الْعِزَّ» أى تردى به على سبيل التمثيل، ومعناه الاختصاص بالعزّ، والاتصاف به، ومعنى «وقَالَ بِهِ» أى حكم فلا يردّ حكمه.

1. (1811)- *İbnu Abbas* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın geceleyin namazdan çıkınca şu duayı okuduğunu işittim: *"Allahım! Senden, katından vereceğin öyle bir rahmet istiyorum ki, onunla kalbime hidâyet, işlerime nizam, dağınıklığıma tertip, içime kâmil iman, dışıma amel-i sâlih, amellerime temizlik ve ihlâs verir, rızana uygun istikâmeti ilham eder, ülfet edeceğim dostumu lutfeder, beni her çeşit kötülüklerden korursun.*

Allahım, bana öyle bir iman, öyle bir yakîn ver ki, artık bir daha küfür (ihtimali) kalmasın. Öyle bir rahmet ver ki, onunla, dünya ve ahirette senin nazarında kıymetli olan bir mertebeye ulaşayım.

Allahım! Hakkımızda vereceğin hükümde lütfunla kurtuluş istiyorum, (kurbuna mazhar olan) şühedâya has makamları niyaz ediyorum, bahtiyar kulların yaşayışını diliyorum, düşmanlara karşı yardım taleb ediyorum!

Allahım! Anlayışım kıt, amelim az da olsa (dünyevî ve uhrevî) ihtiyaçlarımı senin kapına indiriyor (karşılanmasını senden taleb ediyorum). Rahmetine muhtacım, halimi arzediyorum. (İhtiyacım ve fakrım sebebiyledir ki) ey işlere hükmedip yerine getiren, kalplerin ihtiyacını görüp şifâyâb kılan Rabbim! Denizlerin aralarını ayırdığın gibi benimle cehennem azabının arasını da ayırmanı, helâke dâvetten, kabir azabın-dan korumanı diliyorum.

Allahım! Kullarından herhangi birine verdiğin bir hayır veya mahlukatından birine vaadettiğin bir lütuf var da buna idrakim yetişmemiş, niyetim ulaşamamış ve bu sebeple de istediklerimin dışında kalmış ise ey âlemlerin Rabbi, onun husûlü için de sana yakarıyor, bana onu da vermeni rahmetin hakkında senden istiyorum.

Ey Allahım! Ey (Kur'ân gibi, din gibi) kuvvetli ipin, (şeriat gibi) doğru yolun sâhibi! Kâfirler için cehennem vaadettiğin kıyamet gününde, senden cehenneme karşı emniyet, arkadan başlayacak ebediyet gününde de huzur-ı kibriyana ulaşmış mukarrebîn meleklerle, (dünyada iken çok) rükû ve secde yapanlar ve ahidlerini îfa edenlerle birlikte cennet istiyorum. Sen sınırsız rahmet sahibisin, sen (seni dost edinenlere) hadsiz sevgi sahibisin, sen dilediğini yaparsın. (Dilek sahipleri ne kadar çok, ne kadar büyük şeyler isteseler hepsini yerine getirirsin.)

Allahım! Bizi, sapıtmayıp, saptırmayan hidâyete ermiş hidâyet rehberleri kıl. Dostlarına sulh (vesilesi), düşmanlarına da düşman kıl. Seni seveni (sana olan) sevgimiz sebebiyle seviyoruz. Sana muhâlefet edene, senin ona olan adâvetin sebebiyle adâvet (düşmanlık) ediyoruz.

Allahım! Bu bizim duamızdır. Bunu fazlınla kabul etmek sana kalmıştır. Bu, bizim gayretimizdir, dayanağımız sensin.

Allahım! Kalbime bir nur, kabrime bir nur ver; önüme bir nur, arkama bir nur ver; sağıma bir nur, soluma bir nur ver; üstüme bir nur, altıma bir nur ver; kulağıma bir nur, gözüme bir nur ver; saçıma bir nur, derime bir nur ver; etime bir nur, kanıma bir nur ver; kemiklerime bir nur koy!

Allahım nurumu büyüt, (söylediklerimin hepsine bedel olacak) bir nur ver, (söylenmiyenleri de kuşatacak) bir nur daha ver!

İzzeti bürünmüş, onu kendine alem yapmış olan Zât münezzehtir. Büyüklüğü bürünmüş ve bu sebeple kullarına ikramı bol yapmış olan Zât münezzehtir. Tesbih ve takdîs sadece kendine layık olan Zât münezzehtir. Fazl ve nimetler sâhibi Zât münezzehtir. Azamet ve kerem sahibi Zât münezzehtir. Celâl ve ikrâm sâhibi Zât münezzehtir." [Tirmizî, Daavât 30, (3415).]

AÇIKLAMA:

1-Bu hadis, burada kaydedilen uzun şekli ile başka bir tarikten gelmemiştir. Ancak, hadiste geçen muhtelif kısımlar çoğunluk itibariyle ayrı ayrı hadisler halinde rivâyet edilmiştir.

2-Hadiste açıklanması gereken bir kaç nokta var:

★ Altı cihete ve vücudun her uzvuna konulması istenen nur nedir? Burada hakikat mi kastedilmiştir, mecaz mı?

Kurtubî der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'n taleb ettiği bu nurları zahirine hamletmek mümkündür. Bu durumda Efendimiz, Allah'tan azalarından herbirine, kıyamet gününün karanlığında -kendine ve kendine tabi olacaklara veya Allah'ın dilediği kimselere aydınlık sağlayacak olan- bir nur vermesini taleb etmiş olmaktadır". Ancak Kurtubî: "Evlâ olan ihtimal, buradaki nur'la ilmin kastedilmiş olmasıdır, tıkpkı âyet-i kerimede Cenâb-ı Hakk'ın (meâlen): **"Allah kimin gönlünü İslâma açmışsa, o, Rabbi katında bir nur üzre olmaz mı?..."** (Zümer 22), veya: **"Ölü iken kalbini diriltip insanlar arasında yürürken önünü aydınlatacak bir nur verdiğimiz kimsenin durumu, karanlıklarda kalıp çıkmayan kimsenin durumu gibi midir?"** (En'am 122) buyurduğu gibi". Kurtubî şöyle bir sonuca varır: "Bunun mânası hususunda söylenebilecek gerçek şudur: "Nur, kendisine nisbet edilen şeyi aydınlatıp ortaya çıkaran bir vâsıtadır. Öyle ise nisbet edildiği şeye göre farklı şekillerde yorumu gerekir. Sözgelimi kulağın nuru mesmuâtı (işitilen şeyleri) ortaya çıkarır. Gözün nuru, görülecek şeyleri açar, kalbin nuru bilinen şeyleri (malumât) açar, vücut organlarının nuru, kendilerine terettüp eden taatleri ortaya kor".

Tîbî ise şunları söyler: "Her bir uzuv için teker teker nur taleb etmenin mânası tâat ve ma'rifet nurlarıyla zinetlenmek, bunların dışında kalan şeylerden temizlenmektir. Zîra şeytan insanı altı cihetten vesveselerle sarar. Sanki bundan kurtuluş, bu altı cihete hâkim olacak nurlarla mümkündür". Tîbî sözünü şöyle neticeye bağlar: "Bütün bu işler, hidayete, beyana ve hakkın ziyâsına râcidir. Bu hususa şu âyet-i kerime işâret eder: **"Allah, göklerin ve yerin nurudur. Onun nuru, içinde ışık bulunan bir kandil yuvasına benzer. O ışık bir cam içindedir. Cam ise, sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır. Bu, ne yalnız doğuda ve ne de yalnız batıda bulunan bereketli zeytin ağacından yakılır. Ateş değmese bile, nerdeyse yağın kendisi aydınlatacak! Nur üstüne nurdur. Allah dilediğini nuruna kavuşturur"** (Nur 35).

1812 ٢ – وعن ثوبان رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رسول الله ﷺ إذَا سَلَّمَ يَسْتَغْفِرُ ثَلاثاً وَيَقُولُ: اللَّهُمَّ أنْتَ السَّلاَمُ، وَمِنْكَ السَّلاَمُ، تَبَارَكْتَ وَتَعَالَيْتَ يَا ذَا الجَلاَلِ وَالإكْرَامِ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

2. (1812)- *Hz. Sevbân* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* selam verip (namazdan çıkınca) üç kere istiğfarda bulunup: *"Allahümme ente's-selâm ve minke's-selâm tebârekte ve teâleyte yâ ze'l-celâli ve'l-ikrâm. (Allahım sen selamsın. Selamet de sendendir. Ey celâl ve ikrâm sâhibi sen münezzehsin, sen yücesin)"* derdi." [Müslim, Mesâcid 135, (591); Tirmizî, Salât 224, (300); Ebû Dâvud, Salât 360 (1513); Nesâî, Sehv 80, (3, 68).]

AÇIKLAMA:

1-Müslim'in rivâyetinin devamında şu ziyâde yer alır: Velîd der ki: "Evzâî'ye, sordum, hadiste zikredilen istiğfar nasıl olur?" Bana: "Estağfirullah estağfirullah dersin" diye cevap verdi".

2-Selâm, Allah'ın isimlerindendir. Hadiste: *"Allahım sen, mahlûkata has her çeşit kusurlardan, noksanlıklardan selâmettesin, uzaksın"* demektir. "Selâmet de sendendir" sözü de, "İnsanlara selâmeti sen verirsin, dilersen sen alırsın, selâmetin varlığı da yokluğu da sendendir" mânasını ifâde eder.

Tebârekte, mübârek oldun, münezzeh oldun mânalarına gelir. Bu tâbirin aslı bereket'tir. Bereket ise kesret, çokluk ve nemâ (artma) mânasına gelir. "Celâl ve kemâl sıfatlarının çokluğu sebebiyle, noksan sıfatlardan uzaksın, büyüksün..." gibi mânalarla te'vil edilebilir.

Hülâsa, selam verdikten sonra okunan bu zikr, hürmet makamında sena ve tenzih maksadıyla söylenmektedir.

1812 ٣ – وعن كعب بن عجرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [أنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: مُعَقِّبَاتٌ لاَ يَخِيبُ قَائِلُهُنَّ، أوْ فَاعِلُهُنَّ دُبُرَ كُلِّ صَلاةٍ، ثَلاثٌ وَثَلاثُونَ تَسْبِيحَةً، وَثَلاثٌ وَثَلاثُونَ تَحْمِيدَةً، وَأرْبَعٌ وَثَلاثُونَ تَكْبِيرَةً]. أخرجه مسلم والترمذى والنسائى.

وفي رواية للنسائى عن زيد بن ثابت رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [فَلَمَّا أُمِرُوا بِذلِكَ رَأى رَجُلٌ مِنَ الأنْصَارِ فِي مَنَامِهِ أنَّ رَجُلاً يَقُولُ اجْعَلُوهَا خَمْساً وَعِشْرِينَ، وَاجْعَلُوا

فيـــــها التَّهْلِيـل، فَلَمَّا أَصْبَحَ ذَكَرَ ذٰلِكَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالَ: اجْعَلُوهَا كَذٰلِكَ].
سمى التسبيحات «مُعَقِّبَاتٍ» لأنَهَا تعود مرة بعد مرة، وكل من عمل عملا ثم عاد إليه فقد عقب.

3. (1813)- *Ka'b İbnu Ucre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* duyurdular ki: *"Namazın takipçileri (muakkıbât) var. Onları her namazın peşinden söyleyenler -veya yapanlar- (cennet ve mükâfaat hususunda) hüsrâna uğramazlar. Bunlar otuz üç adet tesbih, otuz üç adet tahmid, otuzdört adet tekbir'dir"*. [Müslim, Mesâcid 144, (596); Tirmizî Daavât 25, (3409); Nesâî, 91, (3, 75).]

Nesâî'nin Zeyd İbnu Sâbit (radıyallâhu anh)'ten yaptığı bir rivâyette şöyle denmektedir: "Bu emredildiği zaman Ensâr'dan bir adam rüyasında görür ki bir kimse: "Bunu yirmi beş yapın, tehlîli de ilâve edin" demektedir. Sabah olunca bunu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a anlattı. Efendimiz: *"Söylendiği şekilde yapın!"* buyurdu".

AÇIKLAMA:

1-Hadiste geçen "muakkıbât" lügat olarak takipçiler demektir. Bundan murâd tesbihât'dır. Tesbihler birbirini peşpeşe takip ettikleri için böyle tesmiye edilmiştir. Namazı takiben okunduğu için de bu ismi almış olabileceği söylenmiştir. Aliyyü'l-Kârî başka ihtimaller de kaydeder.

2-Hadiste zikri geçen "tesbih"ten maksad sübhânallah kelimesidir, "tahmid"le elhamdülillah, "tekbir"le de Allahu ekber kelimesi kastedilmiştir.

3- *İbnu Hacer,* bu üç kelime ile ilgili muhtelif rivâyetler geldiğini belirttikten sonra meselâ sübhânallah kelimesinin bazılarında 33, bazılarında 25, bazılarında 11, bazılarında 10, bazılarında 3, bazılarında 1, 70 ve 100 kere tekrarı tavsiye edildiğini; keza elhamdülillah kelimesinin de tekrar edileceği miktarla ilgili olarak 33, 25, 11, 10, 100 rakamlarının geldiğini; Lâilahe illallah kelimesiyle ilgili olarak da 10, 25, 100 rakamlarının geldiğini belirtir.

Zeynüddin el-Irâkî: "Bunların hepsi güzeldir, bu miktarların artması Allah'ı daha da memnun eder" der.

Begavî, bu farklı rivayetleri şöyle bir te'ville cem'etmeye çalışır: "Muhtemelen bu rivâyetler müteaddit zamanlarda vârid olmuştur ve kişi

içinde bulunduğu ahvâle göre, bu rakamlardan birini seçerek o miktarda tekrarda muhayyer bırakılmıştır".

Âlimler umumiyetle bu tesbihâttan her birinin otuz üçer defa yapılmasının efdal olduğunu söylerler. Tekbirden sonra Lailahe illallahu vahdehu lâ şerîke leh... denir ki bununla yüz tamamlanır.

Şunu da belirtelim ki, âlimler, hadiste gelen rakamlara riayet etmeli, ne eksik ne de fazla yapmamalı, aksi takdirde vaadedilen sevap aynen elde edilemez, biz göremesek de anlayamasak da bu miktarlarda bir kısımı hikmetler vardır, demişlerdir. Bâzı âlimler, ziyâde ve noksan kasden yapılırsa sevap hâsıl olmaz derken, diğer bazıları ziyâdenin sevabı gidermeyeceğini söylemiştir.

Bazı rivayetler, tesbihatı Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in parmaklarıyla yaptığını haber verir. Hattâ Efendimiz'in: *"Parmaklarla sayın, zîra onlar sorulacaklar ve konuşturulacaklar"* dediği rivayetlerde gelmiştir. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh), bin düğüm ihtiva eden bir sicimi olduğunu, onunla saydığını ve her gece bir devir tesbih yapmadan uyumadığını söylemiştir. Onun sayma işinde çekirdekleri kullandığı da rivayet edilmiştir. Tesbihâtı saymada, Ashâb'ın ve Ümmühâtu'l-mü'minîn'in çakıl ve çekirdekleri kullandıklarına dâir pekçok rivayet gelmiştir. Bu durumu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* görmüş ve takrir buyurmuştur. Bazı âlimler parmakla saymanın tesbih vs. vasıtasıyla saymaktan efdal olacağını söylemiş ise de, esas olan, hata yapmaktan emin olmaktır, hangi şekilde hatayı bertaraf edebilecekse o tercih edilmelidir (Aliyyu'l-Kârî).

1814 ٤– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رسولُ اللّٰه ﷺ : مَنْ سَبَّحَ اللّٰهَ دُبُرَ صَلاَةِ الْغَدَاةِ مِائَةَ تَسْبِيحَةٍ، وَهَلَّلَ مِائَةَ تَهْلِيلَةٍ، غُفِرَتْ لَهُ ذُنُوبُهُ وَلَوْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ]. أخرجه النسائى.

4. (1814)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim sabah namazının arkasından yüz kere tesbihde ve yüz kere tehlilde bulunursa, deniz köpüğü gibi çok bile olsa günahları affedilir". [Nesâî, Sehv 95, (3, 79).]

1815 ٥– وعن عقبة بن عامر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [أَمَرَنِى رسولُ اللّٰه ﷺ أَنْ أَقْرَأَ الْمُعَوِّذَاتِ دُبُرَ كُلِّ صَلاَةٍ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

5. (1815)- *Ukbe İbnu Âmir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah

(aleyhissalâtu vesselâm) her namazın arkasından muavvizâtı okumamı emretti." [Ebû Dâvud, Salât 361, (1523); Nesâî, Sehv (79, (3, 68).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen Muavvizât tâbiri üzerinde iki ihtimal ileri sürülmüştür:

★ Ya, cem'in ekalli ikidir ve bu durumda muavvizeteyn diye bilinen Felak ve Nâs sûreleri kastedilmiştir.

★ Ya da Felak ve Nas sûrelerine İhlâs, Kâfirûn sûreleri de dahil edilmiştir. Zîra bu sûrelerde şirkten uzaklaşma ve Allah'a iltica vardır, binaenaleyh Muavvizeteyn'le mahiyetce yakındırlar, zîra bu hal bir nevi istiâze mânası taşır (Aliyyu'l-Kârî).

ÜÇÜNCÜ FASIL

TEHECCÜD NAMAZI ESNASINDA DUA

1816 ١– عن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [كَانَ رسـولُ الله ﷺ إذَا قَامَ مِنَ اللّيْلِ يَتَهَجَّدُ قـالَ: اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ أنْتَ قَيِّمُ السَّمٰوَاتِ وَالأرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ وَلَكَ الْحَمْدُ، أنْتَ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالأرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ وَلَكَ الْحَمْدُ، أنْتَ مَالِكُ السَّمٰوَاتِ وَالأرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ وَلَكَ الْحَمْدُ، أنْتَ الحَقُّ، وَوَعْدُكَ الحَقُّ، وَلِقَاؤُكَ حَقٌّ، وَقَوْلُكَ حَقٌّ، وَالْجَنَّةُ حَقٌّ، وَالنَّارُ حَقٌّ وَالنَّبِيُّونَ حَقٌّ، وَمُحَمَّدٌ ﷺ حَقٌّ، وَالسَّاعَةُ حَقٌّ. اللَّهُمَّ لَكَ أسْلَمْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ، وَإلَيْكَ أنَبْتُ، وَبِكَ خَاصَمْتُ، وَإلَيْكَ حَاكَمْتُ، فَاغْفِرْ لِى مَا قَدَّمْتُ، وَمَا أخَّرْتُ، وَمَا أسْرَرْتُ، وَمَا أعْلَنْتُ، وَمَا أنْتَ أعْلَمُ بِهِ مِنِّى، أنْتَ المُقَدِّمُ، وَأنْتَ المُؤَخِّرُ لاَ إلَهَ إلاَّ أنْتَ].

أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين.

1. (1816)- *Hz. İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* teheccüt namazı kılmak üzere geceleyin kalkınca şu duayı okurdu: *"Allahım, Rabbimiz! Hamdler sanadır. Sen arz ve semâvatın ve onlarda bulunanların kayyumu ve ayakta tutanısın, hamdler yalnızca senin içindir. Sen semâvat ve arzın ve onlarda bulunanların nûrusun, hamdler yalnızca sanadır. Sen haksın, va'din de haktır. Sana kavuşmak haktır, sözün haktır. Cennet haktır, cehennem de haktır. Peygamberler haktır, Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm) de haktır. Kıyamet de haktır.*

Allahım! Sana teslim oldum, sana inandım, sana tevekkül ettim. Sana yöneldim. Hasmına karşı senin (bürhanın) ile dâvâ açtım. Hakkımı

aramada senin hakemliğine başvurdum. Önden gönderdiğim ve arkada bıraktığım hatalarımı affet. Gizli işlediğim, alenî yaptığım, benim bilmediğim, senin benden daha iyi bildiğin hatalarımı da affet! İlerleten sen, gerileten de sensin. Senden başka ilah yoktur". [Buhârî, Teheccüt 1, Daavât 10, Tevhîd 8, 24, 35; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirin 199, (769); Muvatta, Kur'ân 34, (1, 215, 216); Tirmizî, Daavât 29, (3414); Ebû Dâvud, Salât 121, (771); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 9, (3, 209, 210).]

AÇIKLAMA:

1-Teheccüd, lügat olarak gece uyanık kalmak demektir. Nihâye'de, bu kelimenin ezdâd'dan olduğu ve dolayısiyle geceleyin uyumak mânasına da geldiği belirtilir. Burada gece namazı mânasında kullanılmıştır. Çünkü, gerek Kur'ân-ı Kerim ve gerekse hadisler sıkça gece namazına teşvik ederler. Teheccüd Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hayatında mühim bir yer işgal eder. Meseleye 3004-3017 numaralı hadislerde genişçe temas edilecektir.

2-"Önden gönderdiğim" sözünden "şu ana kadar işlediğim" mânası anlaşıldığı gibi "hayatta iken işlediklerim" mânası da anlaşılabilir. Böyle olunca "arkada bıraktığım" tâbirinden de "Bundan sonra işleyeceklerim" anlaşılabileceği gibi, "öldükten sonra devam edecek olanlar" da anlaşılabilir.

Bilindiği üzere kişi öyle işler yapar ki, onun kötülükleri ölümünden sonra da devam eder, tıpkı amel defterini hayır yönüyle ölümden sonra da açık bırakan sadaka-i câriye, faydalı ilim ve hayırlı evlat gibi. Şu halde öldükten sonra da menfî tesiri devam edecek hatalarımız sebebiyle tevbe istiğfar gerekmektedir.

DÖRDÜNCÜ FASIL

AKŞAM VE SABAH YAPILACAK DUALAR

1817 ١– عن ابن مسعود رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رسولُ الله ﷺ يقولُ إذَا أمْسىٰ: أمْسَيْنَا وَأمْسَى المُلْكُ لله وَالْحَمْدُ لله. لاَ إلَه إلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ لَهُ المُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَىءٍ قَدِيرٌ. رَبِّ أسْألُكَ خَيْرَ مَا في هذِهِ اللَّيْلَةِ، وَخَيْرَ مَا بَعْدَهَا، وَأعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ هذِهِ اللَّيْلَةِ. وَشَرِّ مَا بَعْدَهَا. رَبِّ أعُوذُ بِكَ مِنَ الْكَسَلِ وَسُوءِ الْكِبَرِ. رَبِّ أعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابٍ في النَّارِ، وَعَذَابٍ في الْقَبْرِ، وَإذَا أصْبَحَ قَالَ ذلِكَ: أصْبَحْنَا وَأصْبَحَ المُلْكُ لله وَالْحَمْدُ لله]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى.

1. (1817)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* akşam olunca şu duayı okurdu:

"Elhamdulillah geceye erdik. Mülk de, Allah için geceye erdi. Allah'tan başka ilâh yoktur. Tektir, ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamdler O'nadır, O, her şeye kâdirdir. Rabbim! Bu gecede olacak hayrı, bundan sonra olacak hayrı senden taleb ediyorum. Bu gecede olacak şerden ve bundan sonra olacak şerlerden sana sığınıyorum. Rabbim! Tembellikten, yaşlılığın kötülüklerinden sana sığınıyorum. Rabbim! Cehennem azabından, kabir azabından sana sığınıyorum!"

İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) devamla, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sabah olunca şu duayı okuduğunu söyledi:

"Elhamdulillah sabaha erdek. Mülk de Allah için sabaha erdi". [Müslim, Zikr 75, (2723); Tirmizî, Daavât 13, (3387); Ebû Dâvud, Edeb 110, (5071).]

1818 ٢– وعن أبى سلام عن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رسولَ الله ﷺ يَقُولُ: مَنْ قَالَ إذَا أصْبَحَ وَإذَا أمْسَى: رَضِينَا بِالله رَبّاً، وَبِالإسْلاَمِ دِيناً، وَبِمُحَمَّدٍ ﷺ رَسُولاً،

كَانَ حَقّاً عَلَى اللهِ أنْ يُرْضِيَهُ]. وزاد رزين: [يَوْمَ الْقِيَامَةِ].

2. (1818)- *Ebû Selâm, Hz. Enes* (radıyallâhu anh)'ten naklediyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: *"Kim akşama ve sabaha erdiği zaman: "Rabb olarak Allah'a, din olarak İslâm'a, resûl olarak Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'e razı olduk" derse onu razı etmek de Allah üzerine bir hak olmuştur".* [Rezîn bu duaya: "Kıyamet günü" ifadesini ilave etmiştir. (Ebû Dâvud, Edeb 110, (5072)] İbnu Mâce, Dua 14, (3870).]

1819 ٣- وعن عبدالله بن غنام البياضى رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ: مَنْ قَـــــالَ حِينَ يُصْبِحُ: اللّهُمَّ مَا أصْبَحَ بِى مِنْ نِعْمَةٍ أوْ بِأحَدٍ مِنْ خَلْقِكَ فَمِنْكَ وَحْدَكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ، لَكَ الْحَمْدُ، وَلَكَ الشُّكْرُ فَقَدْ أدَّى شُكْرَ يَوْمِهِ، وَمَنْ قَالَ مِثْلَ ذلِكَ حِينَ يُمْسِى فَقَدْ أدَّى شُكْرَ لَيْلَتِهِ]. أخرجهما أبو داود.

3. (1819)- *Abdullah İbnu Gannâm el-Beyâzî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim sabaha erdiği zaman: "Allahım, benimle veya mahlukatından herhangi biriyle hangi nimet sabaha ermişse bu sendendir. Sen birsin, ortağın yoktur, hamdler sanadır, şükür sanadır" derse, o günkü şükür borcunu ödemiştir. Kim de aynı şeyler akşama erince söylerse o da o geceki şükür borcunu eda eder".* [Ebû Dâvud, Edeb 110, (5073).]

AÇIKLAMA:

Hadis, akşama ve sabaha eren kişinin üzerinde bir hamd ve şükür borcu olduğunu belirtiyor. Bu borcun ödenmesi için Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın okunmasını tavsiye ettiği dua bize gösteriyor ki, şükür ve hamd, mazhar olunan nimetlerin Allah'tan geldiğini bilmekten, bunu lisanen ifade etmekten ibarettir.

Gerek hamd ve gerekse şükür, mâna yönüyle birbirine yakındır. Nihaye'de açıklandığına göre hamd, şükre nazaran daha umumîdir. Kişinin hem güzel sıfatları ve hem de yaptığı iyilik sebebiyle ona hamd (övgü) ifade edilebilir. Ama şükür, sâdece yaptığı iyilik için ifade edilir. güzel sıfatları için edilmez. Şu halde şükr, -ki dilimizde bu mânada teşekkür kelimesini kullanırız- yapılan bir iyiliğe, mazhar olunan bir nimete, sözle, fiille ve niyetle mukabele etmektir. İyiliğe mazhar olan, mün'ime yani nimet veren, iyilik yapan kimseye diliyle övgüsünü ifâde eder, nefsini de taatine amâde kılar, nimetin asıl sahibinin o olduğuna itikad eder. İşte hakikî şükür böyle ifade edilir.

BEŞİNCİ FASIL

UYUMA VE UYANMA DUALARI

1820 ١– عن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قـال: [كَانَ رسـولُ اللهُ ﷺ إذَا أوَى إلى فِرَاشِه قَالَ: الْحَمْدُ لله الَّذِى أطْعَمَنَا وَسَقَانَا، وَكَفَانَا وآوَانَا فكَمْ مَنْ لاَ كَـافِىَ لَهُ، وَلاَ مُؤْوِى]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى.

1. (1820)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yatağına girdiği zaman şu duayı okurdu: *"Bize yedirip içiren, ihtiyaçlarımız görüp bizi barındıran Allah'a hamdolsun. İhtiyacını görecek, barınak verecek kimsesi olmayan niceleri var!"* [Müslim, Zikr 64, (2715); Tirmizî, Daavât 16, (3393); Ebû Dâvud, Edeb 107, (5053).]

1821 ٢– وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ رسولُ اللهُ ﷺ إذَا أخَذَ مَضْجَعَهُ نَفَثَ فِـــي يَدَيْهِ وقَرَأَ الْمُعَوِّذَتَيْنِ، وَقُلْ هُوَ اللهُ أحَدٌ، ويَمْسَحُ بِهِمَا وَجْهَهُ وجَسَدَهُ، يَفْعَلُ ذلِكَ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ، فَلَمَّا اشْتَكَـــىٰ كَانَ يَأْمُرُنِى أنْ أفْعَلَ ذلِكَ بِهِ]. أخرجـه السـتـة إلا النسائى. وفي رواية: لهؤلاء غير مالك ومسلم.

2. (1821)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* yatağına girdiği zaman, ellerine üfleyip *Muavvizeteyn*'i ve Kul hüvallahu ahad'i okur ellerini yüzüne ve vücuduna sürer ve bunu üç kere tekrar ederdi. Hastalandığı zaman aynı şeyi kendisine yapmamı emrederdi". [Buhârî Fedâilu'l-Kur'ân 14, Tıbb, 39, Daavât 12; Müslim, Selâm 50, (2192); Muvattâ, Ayn 15, (2, 942); Tirmizî, Daavât 21, (3399); Ebû Dâvud, Tıbb 19, (3902).]

1- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Kur'ân-ı Kerim'i hastalığı sırasında şifa için okuduğu, mevsuk rivayetlerde gelmiştir. Esasen Kur'ân'ın mü'minler için maddî ve mânevî şifa olduğu âyet-i kerimede be-

lirtilmiştir: **"Kur'ân'dan, iman edenlere rahmet ve şifâ olan şeyler indiriyoruz, O, zâlimlerin ise sadece kaybını artırır"** (İsra 82). Keza: **"Ey insanlar, Rabbinizden size bir öğüt ve kalplerde olana bir şifa, mü'minlere doğru yolu gösteren bir rehber ve rahmet gelmiştir"** (Yunus 57).

2- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kendi vücuduna icra ettiği "nefes"in mahiyeti hakkında bilgi vermek için, İbnu Hacer, rivayetin farklı vecihlerini kaydeder. Buna göre, önce ellerini cem'eder, sonra ellerine üfler, sonra okur ve okuma sırasında eline üflerdi. İbnu Hace, bu üflemenin tükrüksüz veya hafif tükrüklü olabileceğini belirtir. Bu maksadla Felak, Nâs ve İhlas sûreleri okunmuştur.

Meshetme işi, bereket düşüncesiyle yapılmıştır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ellerini önce başına, yüzüne sürer, ondan sonra elinin yetişebildiği yerlere kadar bütün vücuduna sürerdi. Hz. Âişe der ki: "Resûlullah, kendini götüren hastalığa yakalanınca, ben okuyup üzerine üflüyordum. Kendi elleriyle de vücudunu meshediyordum. Çünkü onun elleri bereket yönüyle benim elimden çok üstün idi". Bir başka rivâyette Hz. Âişe meshedip, şifa için dua ederken kendine gelen Resûlullah'ın: *"Artık hayır, (şifa değil), Allah'tan Refik-i A'lâ'yı istiyorum"* dediği belirtilir.

3- Bazı rivayetler, Kur'ân'dan okuyup nefes ederek tedaviyi Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ailesi efradına da uyguladığını tasrih eder. Sahâbe ve Tâbiîn de aynı tedavi usulüne başvurmuştur. Ulema bunun cevazında ittifak etmiştir.

4- Nefes'i "tükrüksüz hafif üfürük" diye tarif eden Nevevî, rukyede bunun müstehab olduğunu, ulemanın cevazında icma ettiğini belirtir. Ancak Kadı İyaz: "Bir grup âlim, rukyede nefes ve tefel'i reddetmiştir, bunlar tükrüksüz olan nefhi (üflemeyi) caiz görmüşlerdir. Bu görüş ve bu fark zayıf bir kavle dayanır. Dendiğine göre nefes tükrükle yapılan üfürmedir". Yine Kadı İyaz der ki: "Ulemâ nefes ile tefel hususunda ihtilâf etmiştir. Bazısı "ikisi birdir, bunlar tükürüklü üfürüktür" demiştir. Ebû Ubeyd: "Tefelde hafif bir tükrük şarttır, ancak nefesde tükrük olmaz" demiştir. Aksini söyleyenler de olmuştur. Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'ye Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in rukyede yer verdiği nefesten sorulmuştu, şu cevabı verdi: "Onun nefesi, kuru üzüm yiyenin üfürüğü gibi idi, kesinlikle tükrük yoktur." Kasıtsız olarak nefesle birlikte çıkacak olan rutûbetin tükrük sayılmayacağı belirtilmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâ)'ın Fatiha sûresi ile rukye yaptığını haber veren rivâyette, tükrüğünü ağzında toplayıp, tefel yaptığı ifade edilmiştir.

Kadı İyaz der ki: "Tefelin faydası, bu rutûbet, hava, rukyeye mubaşeret eden nefis ve güzel zikr ile teberrüktür". Ancak *Kadı İyaz* kaplara yazılan zikr ve esma-i hüsnanın yıkantısı ile teberrükte bulunmayı da caiz görür.

İmam Mâlik, kendine rukye tatbîk edince nefes ederdi. O, demir ve tığla rukye yapmayı mekruh addeder, düğüm atma, hatem-i Süleyman yazma ve düğüm (ile meşgul olma) vs.'yi daha şiddetli mekruh görürdü, çünkü bunlarla sihir arasında bir benzerlik vardır.

1822 ٣- عن حذيفة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ [كَانَ إذَا آوَى إلى فِرَاشِه قَالَ: بِاسْمِكَ اللَّهُمَّ أحْيَا وَأمُوتُ، وَإذَا أصْبَحَ قالَ: الْحَمْدُ لله الَّذِى أحْيَانَا بَعْدَ مَا أمَاتَنَا، وَإلَيْهِ النُّشُورُ].

3. (1822)-*Hz. Huzeyfe İbnu'l-Yemân* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yatağına görince şu duayı okurdu:

"Allahm! Senin adınla hayat bulur, senin adınla ölürüm".

Sabah olunca da şu duayı okurdu:

"Bizi öldürdükten sonra tekrar hayat veren Allah'a hamdolsun!. Zaten dönüşümüz de O'nadır". [Buhârî, Daavat 7, 8, 16, Tevhid 13; Tirmizî, Daavât 29, (3413); Ebû Dâvud, Edeb 177, (5049).]

AÇIKLAMA:

Hadiste, uyku ölüme benzetilmektedir. Bu durumu, şârihler farklı yorumlara tâbi tutmuşlardır. Ebû İshâk ez-Zeccâc şunu söyler: "Uyku sırasında insandan ayrılan nefs, temyize mahsus olan nefstir. Ölüm sırasında bedenden ayrılan nefs ise hayata mahsus olan nefstir, bunun ayrılmasıyla teneffüs de ortadan kalkar". Nihâye'ye göre uyku, "ölüm" diye isimlendirilmiştir, zîra onunla birlikte akıl ve hareket ortadan kalkmaktadır, ölüde de bu iki vasıf olmadığı için arada bir benzetme (teşbih) kurulmuş olmaktadır. *Tîbî*'ye göre burada, ölüm'den muradın sükûn olması da muhtemeldir. Zîra Araplar mesela, مَاتَتِ الرِّيحُ "rüzgar öldü" diyerek rüzgârın kesilip sükunete erdiğini ifade ederler. Şu halde uyuyana ölüm ıtlak edilmesi de böyledir. Onun hareketinin sükunete ermiş olmasını kasdetmek mânasında bir teşbihtir. Nitekim âyet-i kerimede: **"Size geceyi, sükuna eresiniz diye karanlık; ve gündüzü, çalışasınız diye aydınlık yaratan O'dur"** (Yunus, 67). Tîbî ilaveten demiştir ki: "Bazan fakirlik, zillet, dilencilik, ihtiyarlık, masiyet ve cehalet gibi fena ve zor durumlar için de ölüm istiaresine başvurulmuştur".

Kurtubî, el-Müfhim'de der ki: "Ruhun bedenle olan alakasının kesilmesi işinde ölüm ve uyku birleşirler. Bu, ya zahiren olur ki, uyku böyledir ve bu sebeple de: "Uyku ölümün kardeşidir" denmiştir, ya da bâtınen olur ki ölüm böyledir. Öyle ise, uykuya ölüm ıtlak edilmesi mecazdır, ruhun bedenle ilgisinin kesilmesinde müşterek oldukları için değildir".

Tîbî der ki: "Uykuya ölüm denmesinin hikmetine gelince: İnsanın hayattan istifadesi, Allah'ın rızasını aramak, O'na ibadet etmek, gazabından, ikabından içtinab etmek gayeleriyle gayret sarfetmekle olur. Öte yandan uyuyan kimse bu istifadeden mahrum kalmakta, dolayısıyla ölü hükmüne geçmektedir. Öyleyse uyanan kimse, uyku manisinin ortadan kalkmasıyla önüne açılan Allah'ın rızasını kazanma nimetine hamdetmektedir".

1823 ٤ – وعن البراء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا أَوَيْتَ إلى فِرَاشِكَ فَقُلْ: اللَّهُمَّ أَسْلَمْتُ نَفْسِى إلَيْكَ، وَوَجَّهْتُ وَجْهِى إلَيْكَ، وَفَوَّضْتُ أَمْرِى إلَيْكَ، وَأَلْجَأْتُ ظَهْرِى إلَيْكَ، رَغْبَةً وَرَهْبَةً إلَيْكَ، لاَ مَلْجَأَ وَلاَ مَنْجَى مِنْكَ إلاَّ إلَيْكَ، آمَنْتُ بِكِتَابِكَ الَّذِى أَنْزَلْتَ، وَبِنَبِيِّكَ الَّذِى أَرْسَلْتَ، فَإنَّكَ إنْ مُتَّ مِنْ لَيْلَتِكَ مُتَّ عَلَى الْفِطْرَةِ، وَإنْ أَصْبَحْتَ أَصَبْتَ خَيْراً]. أخرجه الخمسة إلا النسائى، ولم يذكر أبو داود: [وَإنْ أَصْبَحْتَ الخ].

وفي أخرى للترمذى: [كَانَ ﷺ إذَا أَرَادَ أنْ يَنَامَ تَوَسَّدَ يَمِينَهُ وَقَالَ: اللَّهُمَّ قِنِى عَذَابَكَ يَوْمَ تَجْمَعُ، أَوْ تَبْعَثُ عِبَادَكَ].

(الرَّغْبَةُ): طلب الشئ وإرادته، (والرَّهْبَةُ): الفزع.

4. (1823)- *Hz. Berâ* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Yatağına girdiğin zaman şu duayı oku: *"Allahım nefsimi sana teslim ettim, yüzümü sana çevirdim, işlerimi sana emanet ettim, sırtımı sana dayadım. Senin rahmetinden ümitvârım, gazabından da korkuyorum. Senin ikabına karşı, senden başka ne melce var, ne de kurtarıcı. İndirdiği Kitab'a, gönderdiğin Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e iman ettim".*

"Eğer bunu okuduğun gece ölecek olursan fıtrat üzere ölmüş olursun. Şayet sabaha erersen hayır bulursun". [Buhârî, Daavât 7,9; Tevhid 34; Müslim, Zikr 56, (2710); Tirmizî, Daavât 76, (3391); Ebû Dâvud, Edeb 107, (5046, 5047, 5048).]

Tirmizî'nin bir rivayetinde şöyle denmiştir: "Resûlullah *(aleyhis-*

salâtu vesselâm), uyumak isteyince sağ yanı üzerine dayanır ve şöyle dua ederdi: *"Allahım! Kullarını topladığın -veya yeniden dirilttiğin- gün, beni azâbından koru"*.

1824 ٥– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ إذَا اسْتَيْقَظَ مِنَ اللَّيْلِ قَالَ: لاَ إلهَ إلاَّ أنْتَ سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أسْتَغْفِرُكَ لِذَنْبِي وَأسْألُكَ رَحْمَتَكَ. اللَّهُمَّ زِدْنِي عِلْماً، وَلاَ تُزِغْ قَلْبِي بَعْدَ إذْ هَدَيْتَنِي وَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إنَّكَ أنْتَ الْوَهَّابُ].

5. (1824)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* geceleyin uyanınca şu duayı okurdu: *"Allahım! Seni hamdinle tenzih ederim, Senden başka ilah yoktur. Günahım için affını dilerim, rahmetini taleb ederim. Allahım ilmimi artır, bana hidayet verdikten sonra kalbimi saptırma. Katından bana rahmet lutfet. Sen lutfedenlerin en cömerdisin"*. [Ebû Dâvud, Edeb 108, (5061).]

1825 ٦– وعن عليّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ يَقُولُ عِنْدَ مَضْجَعِهِ: اللَّهُمَّ إنِّي أعُوذُ بِوَجْهِكَ الْكَرِيمِ، وَبِكَلِمَاتِكَ التَّامَّاتِ مِنْ شَرِّ كُلِّ دَابَّةٍ أنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا. اللَّهُمَّ أنْتَ تَكْشِفُ المَغْرَمَ وَالمَأثَمَ. اللَّهُمَّ لاَ يُهْزَمُ جُنْدُكَ، وَلاَ يُخْلَفُ وَعْدُكَ وَلاَ يَنْفَعُ ذَا الجَدِّ مِنْكَ الجَدُّ. سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ]. أخرجهما أبو داود.

(وَالمَأثَمُ) مَا يأثم به الإنسان وهو الإثم نفسه، (والمَغْرَمُ): التزام الانسان ماليس عليه من تكفل إنسان بدين فيؤديه عنه.

6. (1825)-Hz. Ali (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yatacağı sırada şu duayı okurdu:

"Allahım, kerim olan Zât'ın adına, eksiği olmayan kelimelerin adına, alınlarından tutmuş olduğun hayvanların şerrinden sana sığınırım. Allahım sen borcu giderir günahı kaldırırsın. Allahım senin ordun mağlub edilemez, va'dine muhalefet edilemez. Servet sahibine serveti fayda etmez, servet sendendir. Allahım seni hamdinle tesbih ederim". [Ebû Dâvud, Ebed 107, (5052).]

AÇIKLAMA

1-Hadiste geçen vech kelimesini Zât olarak tercüme ettik, zîra vech

(yüz) Arapça'da birçok durumlarda zat'ı ifade eder. Nitekim كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلاَّ وَجْهَهُ âyetinde vech'ten murad Zât-ı İlahî'dir ve meâli şöyledir: **"Allah'tan başka herşey yok olacaktır"** (Ankebût 88).

2-Eksiği olmayan kelimeler diye tercüme ettiğimiz كَلِمَاتُكَ التَّامَّةُ tâbiri ile Allah'ın isim ve sıfatları veya Kur'an-ı Kerim kastedilmiş olmalıdır.

3-Borç diye tercüme edilen mağrem ile günahlar mukabili hasıl olan (Allah'a ve insanlara karşı çeşitli) borçların kastedilebileceğine de dikkat çekilmiştir.

4- Yatağa girerken hayvandan istiâze, zararlı ve zehirli hayvanlara karşı bir korunma talebidir. Nitekim Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yatağa girmiş olması muhtemel olan zararlılara karşı, yatmazdan önce, yatağın izar yardımı ile çırpılmasını tavsiye eder ve: *"Bilemezsiniz, yatağa sizden sonra ne girdi? (toz, toprak, böcü-börtü, haşerat vs.)"* buyurur.

Perçemlerinden tutulmuş olması, bütün zararlıların Allah'ın tasarrufunda, idaresi altında olduğunu beyan eder.

Hadiste geçen الْجَدُّ gına yani zenginlik ve servet olarak anlaşılmıştır. Mâna: "Servet sahibine, onun zenginliği sana karşı hiç fayda etmez, azabını, belasını servetiyle defedemez. Nasıl etsin ki, serveti veren zâten sensin" demektir.

1826 ٧– وعن بريدة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [شَكَا خَالِدُ بْنُ الوَلِيدِ المَخْزُومِيُّ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: يَارَسُولَ اللهِ مَا أَنَامُ اللَّيْلَ مِنَ الأَرَقِ، فَقَالَ لَهُ النَّبِىُّ ﷺ: إذا أَوَيْتَ إلى فِرَاشِكَ فَقُلِ. اللَّهُمَّ رَبَّ السَّمٰوَاتِ السَّبْعِ، وَمَا أَظَلَّتْ، وَرَبَّ الأَرَضِينَ وَمَا أَقَلَّتْ، وَرَبَّ الشَّيَاطِينِ وَمَا أَضَلَّتْ، كُنْ لِى جَاراً مِنْ شَرِّ خَلْقِكَ كُلِّهِمْ جَمِيعاً أَنْ يَفْرُطَ عَلَيَّ أَحَدٌ، أَوْ أَنْ يَبْغِىَ عَلَيَّ، عَزَّ جَارُكَ، وَجَلَّ ثَنَاؤُكَ، وَلاَ إِلَهَ غَيْرُكَ، لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ].

أخرجه الترمذى.

(الأَرَقُ): السهر. (وَيَفْرُطَ): يبدر.

7. (1826)- *Büreyde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir gün, Hâlid İbnu Velîd el-Mahzumî (radıyallâhu anh):

"Ey Allah'ın Resûlü, bu gece hiç uyuyamadım" diye Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e yakındı.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona şu tavsiyede bulundu:

"Yatağına girdinmi şu duayı oku: "Ey yedi kat semânın ve onların gölgelediklerinin Rabbi, ey arzların ve onların taşıdıklarının Rabbi, ey şeytanların ve onların azdırdıklarının Rabbi! Bütün bu mahlûkâtının şerrine karşı, bana himâyekâr ol! Ol ki hiç birisi, üzerime âni çullanmasın, saldırmasın. Senin koruduğun aziz olur. Senin övgün yücedir, senden başka ilâh da yoktur, ilâh olarak sâdece sen varsın". [Tirmizî, Daavât 96, (3518).]

1827 ٨- وعن مـالك: [أنَّهُ بَلَغَهُ أنَّ خَالِدَ بْنَ الْوَلِيـدِ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ لِرَسُولِ اللّهِ ﷺ: إنِّي أُرَوَّعُ فِي مَنَامِي. فَـقَالَ قُلْ: أعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللّهِ التَّامَّةِ مِنْ غَضَبِهِ وَعِقَابِهِ وَشَرِّ عِبَادِهِ، وَمِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ، وَأنْ يَحْضُرُونَ].

8. (1827)- *İmam Mâlik*'ten rivayete göre, ona şu haber ulaşmıştır: *"Hâlid İbnu'l-Velîd* (radıyallâhu anh), Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e:

"Ben uykuda iken korkutuluyorum. (Ne yapmamı tavsiye buyurursunuz?)" diye sordu. Ona şu tavsiyede bulundu:

"Allah'ın eksiksiz, tam olan kelimeleri ile O'nun gadabından, ikabından, kullarının şerrinden, şeytanların vesveselerinden ve (beni kötülüğe atan) beraberliklerinden Allah'a sığınırım! de!". [Muvatta, Şi'r 9, (2, 950).]

ALTINCI FASIL

EVDEN ÇIKIŞ VE EVE GİRİŞ DUALARI

1828 ١– عن أمّ سَلَمَة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت: [كَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ إذَا خَرَجَ مِنْ بَيْتِه قالَ: بِسْمِ اللّهِ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللّهِ. اللَّهُمَّ إنَّا نَعُوذُ بِكَ مِنْ أنْ نَزِلَّ، أوْ نَضِلَّ، أوْ نُظْلَمَ، أوْ نَجْهَلَ، أوْ يُجْهَلَ عَلَيْنَا]. أخرجه أصحاب السنن، وهذا لفظ الترمذى وهو آخر حديث من المجتبى للنسائى.

1. (1828)- *Ümmü Seleme* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* evinden çıktığı zaman şu duayı okurdu: *"Allah'ın adıyla Allah'a tevekkül ettim. Allahım! zillete düşmekten, dalâlete düşmekten, zulme uğramaktan, cahillikten, hakkımızda cehâlete düşülmüş olmasından sana sığınırız"*. [Tirmizî, Daavât 35, (3423); Ebû Dâvud, Edeb 112, (5094); Nesâî İstiâze 30, (8,268); İbnu Mâce, Dua 18, (3884).]

1829 ٢– وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ قالَ إذَا خَرَجَ مِنْ بيتِه بِسْمِ اللّهِ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللّهِ، وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إلاَّ بِاللّهِ، يُقَالُ لَهُ: حَسْبُكَ هُدِيتَ وَكُفِيتَ وَوُقِيتَ وَتَنَحَّى عَنْهُ الشَّيْطَانُ]. أخرجه أبو داود والترمذى، وهذا لفظه.

2. (1829)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Evinden çıkınca kim: "Allah'ın adıyla, Allah'a tevekkül ettim, güç kuvvet Allah'tandır" derse kendisine: "İşine bak, sana hidâyet verildi, kifâyet edildi ve korundun da" denir, ondan şeytan yüz çevirir"*. [Tirmizî, Daavât 34, (3422); Ebû Dâvud, Edeb 112, (5095); Nesâî, İstiâze (8,268).]

1830 ٣– وعن أبى مالك الأشعرى رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قال رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إذا وَلَجَ الرَّجُلُ

إلى بيته فَلْيَقُلْ اللَّهُمَّ إنِّى أسْألُكَ خَيْرَ الْمُولِجِ، وَخَيْرَ الْمَخْرَجِ. بِسْمِ اللهِ وَلَجْنَا، وَبِسْمِ اللهِ خَرَجْنَا، وَعَلى اللهِ رَبِّنَا تَوَكَّلْنَا، ثُمَّ لِيُسَلِّمْ عَلى أهْلِهِ]. أخرجه أبو داود.

3. (1830)- *Ebû Mâlik el-Eş'arî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kişi evine girince şu duayı okusun: "Allahım! Senden hayırlı girişler, hayırlı çıkışlar istiyorum. Allah'ın adıyla girdik, Allah'ın adıyla çıktık, Rabbimiz Allah'a tevekkül ettik". Bu duayı okuduktan sonra ailesine selam versin".* [Ebû Dâvud, Edeb, 112, (5096).]

YEDİNCİ FASIL

OTURMA-KALKMA DUALARI

1831 ١ – عن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّه ﷺ: مَنْ جَلَسَ مَجْلساً كَثُرَ فيه لَغَطُهُ، فَقَالَ قَبْلَ أنْ يَقُومَ مِنْ مَجْلسه: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبحَمْدكَ أشْهَدُ أنْ لاَ إلَهَ إلاَّ أنْتَ أسْتَغْفِرُكَ، وَأتُوبُ إلَيْكَ، إلاَّ غُفِرَ لَهُ مَا كَانَ فِي مَجْلسِهِ ذلِكَ]. أخرجه الترمذى وصححه.

(اللَّغَط): ردئ الكلام وقبيحه.

1. (1831)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hazretleri buyurdular ki: *"Kim, malâyânî konuşmaların çok olduğu bir yere oturur da, oradan kalkmazdan önce şu duayı okursa bu yerde oturmaktan hasıl olan günahından arınmış olur:*

Allahım! Seni hamdinle tesbih ederim. Senden başka ilah olmadığına şehâdet ederim. Senden mağfiret diliyorum, Sana tevbe ediyor (af taleb ediyorum)". [Tirmizî, Daavât 39, (2329).]

1832 ٢ – وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال: [قلَّمَا كانَ رَسُولُ اللّه ﷺ يَقُومُ مِنْ مَجْلسه حَتَّى يَدْعُوَ بِهؤُلاَءِ الدَّعَوات لأصْحَابه: اللَّهُمَّ اقْسِمْ لَنَا مِنْ خَشْيَتِكَ مَا تَحُولُ به بَيْنَنَا وبَيْنَ مَعَاصِيكَ، وَمِنْ طَاعَتِكَ مَا تُبَلِّغُنَا به جَنَّتَكَ، وَمِنَ اليَقِينِ مَا تُهَوِّنُ به عَلَيْنَا مَصَائِبَ الدُّنْيَا. اللَّهُمَّ مَتِّعْنَا بأسْمَاعِنَا وَأبْصَارِنَا وقُوَّتِنَا مَا أحْيَيْتَنَا، وَاجْعَلْهُ الْوَارِثَ مِنَّا، وَاجْعَلْ ثَأرَنَا عَلى مَنْ ظَلَمَنَا، وانْصُرْنَا على مَنْ عَادَانَا، وَلاَ تَجْعَلْ مُصِيبَتَنَا في دِينِنَا، وَلاَ تَجْعَلِ الدُّنْيَا أكْثَرَ هَمِّنَا، وَلاَ مَبْلَغَ عِلْمِنَا، وَلاَ تُسَلِّطْ عَلَيْنَا مَنْ لاَ

يرحمنا]. أخرجه الترمذى.

2. (1832)- *İbnu Ömer* hazretleri (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir cemaatte oturduğu zaman, ashâbı için şu duayı okumadan nadiren kalkardı:

"Allahım! Bize korkundan öyle bir pay ayır ki, bu, sana karşı işlenecek günahlarla bizim aramızda bir engel olsun. İtaatinden öyle bir nasib ver ki, o bizi cennete ulaştırsın. Yakîninden öyle bir hisse lutfet ki dünyevî musibetlere tahammül kolaylaşsın.

Allahım! Sağ olduğumuz müddetçe kulaklarımızdan, gözlerimizden, kuvvetimizden istifade etmemizi nasib et. Aynı şeyi bizden sonra gelecek olan neslimize de nasib et. İntikamımızı, bize zulmedenlerden almışlardan kıl (mazlumlardan değil). Bize tecavüz edenlere karşı bizi muzaffer kıl. Bize, dinî musibet verme. Dünyayı, ne asıl gayemiz kıl, ne de ilmimizin son hedefi. Bize merhametli olmayanı bize musallat etme." [Tirmizî. Daavât 73, (3497).]

AÇIKLAMA:

1-*Korku* diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı haşyet'dir. Korku kelimesi haşyeti tam karşılamaz. Çünkü *haşyet*, ta'zîm beraberinde getiren bir korkudur. Sözgelimi, Allah'a karşı haşyet duyulur, bâbaya karşı da *haşyet* duyulur ama, düşmana karşı haşret duyulmaz, düşmandan havf edilir. Yani düşmana karşı duyulan korkuda saygı yoktur.

2- Hadiste, Allah'a karşı hissedilecek korkunun farklı derecelerde olacağına dikkat çekiliyor. Aşağı derecelerdeki korku, bir kısım günahların işlenmesine mâni olamamaktadır. Öyle ise kalbte Allah korkusu öyle bir mertebede olmalıdır ki, bu, kalbe bağlı olan bütün uzuvları, Allah'a isyan olan günahlardan durdurabilsin. Münavî der ki: "Kalbteki korkunun azlığı nisbetinde meâsiye hücum olur. Korku pek az olur, gaflet istila ederse bu, helâketin alâmetidir. Bu sebepledir ki: *"Günahlar (Meâsi), küfrün habercisidir, tıpkı öpme cimanın habercisi, müzik zinanın habercisi, nazar aşkın habercisi, hastalık ölümün habercisi olduğu gibi. Meâsinin (günahların) akılda, bedende, dünya ve ahiret işlerinde, Allah'tan başka kimsenin sayamayacağı kadar pek çok çirkin, kötü ve zararlı eserleri vardır."*

3-Hadiste ifâde edilen diğer bir noktaya göre, dünyevî musibetlere tahammül işi, herşeyden önce bir inanç işidir. Kuvvetli bir inanç, bunları

kolayca geçiştirmeye yardımcıdır. İstenen yakîn Allah inancıyla ilgilidir. Yâni kişi, Allah'ın varlığı, gelen müsibetlerin Allah'ın takdiriyle olduğu ve bu İlâhî takdiri geri çevirebilecek hiçbir gücün bulunmadığı ve keza Allah'ın takdir ettiği şeylerin bir maslahata, bir hikmete binâen olduğu, kişiye mutlaka bir sevap ve bir salâh getireceği hususlarında yakîn denen kesin inanca ulaşabilirse dünyevî musibetler hafifler ve daha kolay geçiştirilebilir.

4- *"İntikamı zulmedenlerden almış kılmak"*tan maksad, cahiliye devrinde olduğu gibi zâlimin, suçsuz olan yakınlarından intikam almış olmayayı temennidir. Bilindiği üzere İslam'dan önce Araplar arasındaki âdete göre bir kabileden herhangi bir kimse diğer bir kabileden birini öldürecek olsa, câninin mensup olduğu kabilenin bütün ferdleri suçlu durumuna düşerlerdi. Öldürülen kişinin intikamını almak için kâtilini cezâlandırılması şart değildi. Onun bir yakını veya kabilesinden herhangi birisi öldürülebilirdi. İşte *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* burada *"Cahiliyede yapıldığı gibi, bana zulmeden dışında, birisinden, yâni bir mâsumdan intikam almama meydan verme"* mânâsında Cenab-ı Hakk'a niyazda bulunmaktadır. Bu davranış bir zulümdür. Allah'ın haram kıldığı bir fiildir. Çünkü âyet-i kerîme'de وَلاَ تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرَى **"Günah işleyen hiçbir nefs başkasının günahını çekemez"** (Fâtır 18) buyurulmuştur.

5- Dinî musibet: Uhrevî sorumluluğa sebep olacak hallerdir ki haramı yemek, ibadetleri terketmek, dinin yasakladığı kumar, zina, içki, faiz gibi haramları işlemek, bâtıl ve sapık inançlara saplanmak vs. hepsi buraya girer. Allah'a kulluğumuzu zayıflatan, mâneviyatımızı gerileten herşey -büyük olsun, küçük olsun- dinî bir musibettir.

6-Dünyanın asıl hedef olmaması, kişinin yaşamaktaki gâyesinin Allah'ın rızasını kazanmak olmasıdır. Bu maksadla yaşamak için zarurî olan ihtiyaçları te'min etmek gayesiyle çalışmak, dünyanın asıl gâye kılınması değildir. Bu çeşit çalışmak müstehabtır.

Keza, bildiklerimizin hepsi dünyayı kazanma yollarıyla alâkalı olmamalı, âhireti kazandıracak bilgiler de elde etmeliyiz, Resûlullah bunu da talep etmiştir.

7-Son olarak zâlimlere ve kâfirlere karşı mağlup kılınmamamız Cenâb-ı Hakk'tan istenmektedir. Mamafih burada, *"zâlimlerin başımızda hâkim olmamaları"* da istenmiş olmaktadır. Hatta bu son duayı *"kabirde, bize merhamet etmeyerek azap meleklerini musallat etme"* mânâsında anlayanlar da olmuştur.

SEKİZİNCİ FASIL

SEFERDE OKUNACAK DUALAR

1833 ١- عن مالك: [أنَّهُ بَلَغَهُ أنّ رسولَ الله ﷺ كَانَ إذَا وَضَعَ رِجْلَهُ في الْغَرْزِ وَهُوَ يُرِيدُ السَّفَرَ يقُولُ: بِسْمِ الله، اللَّهُمَّ أنْتَ الصَّاحِبُ في السَّفَرِ وَالخَلِيفَةُ في الأهْلِ، اللَّهُمَّ ازْوِ لَنَا الأرْضَ، وَهوِّنْ عَلَيْنَا السَّفَرَ. اللَّهُمَّ إنِّي أعُوذ بِكَ مِنْ وَعْثَاءِ السَّفَرِ، وَكآبَةِ الْمُنْقَلَبِ، وَمِنْ سُوءِ المَنْظَرِ في المَالِ وَالأهْلِ].

(الْغَرْزُ): رِكاب الرجل من جلد، (وَالزَّيُّ): الطى والجمع، (وَوَعْثَاءُ السفرِ): نعبه ومشقته، (وَكآبَةِ الْمُنْقَلَبِ): الحزن، والمنقلب: المرجع.

1. (1833)- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* sefer arzusuyla ayağını bineğinin özengisine koyduğu zaman şu duayı okurdu:

"Bismillah! Allahım! Sen seferde arkadaşım, ailemde vekilimsin. Allahım, bize arzı dür, seferi kolaylaştır. Allahım, yolun meşakkatlerinden, üzüntülü dönüşten, mal ve ailede vukûa gelecek kötü manzaralardan sana sığınıyorum". [Muvatta, İsti'zân 34, (2, 977).]

AÇIKLAMA:

1- Allah'ın sefer arkadaşı ve evde vekil olarak tavsifi, hiçbir mekânın onun emrinden, hükmünden hâriç kalmadığını, her yerde mü'mine huzur verdiğini ifâde eder. Öyle ise Zât-ı Zülcelâl hazretleri yolcuya sefer sırasında selâmet vermek, rızık vermek, yardım etmek, muvaffak kılmak gibi çeşitli nimetleriyle beraberlik sağlamaktadır. Mü'min mazhar olduğu her hayrı Allah'tan bilerek onun huzurunu her yerde hisseder, yolculuk

sırasında bile. Keza yolcu, geride kalan ailesi hakkında da aynı düşünce ve duyguları taşıyarak yolculuğunu huzur içinde devam ettirir.

2-"Bize arzı dür" cümlesi, yolculuğun süratli geçmesi için yaplmış bir duadır. Arz'dan maksad yoldur. Yolculuğun kolay, engelsiz geçmesi sür' at kazandırır. Kolaylaştırmak'tan murad sühulet'tir, meşakkate mâruz kalmamaktır.

3- *Üzüntülü dönüş*'le sefer sırasında üzüntü verici durumlarla karşılaşmak kastedilir. Bu, meşakkatlerden hâsıl olan sıkıntılar değildir, insanı üzecek ve üzüntüsü devam edebilecek durumlardır. Resûlullah (aleyhissâlatu vesselam) bunlardan Allah'a sığınmaktadır, tıpkı, geride bıraktığı mal ve âileye gelebilecek kötü hallerden sığındığı gibi.

1834 ٢– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ إذَا قفَلَ مِنَ السَّفَرِ يُكَبِّرُ عَلَى كُلِّ شَرَفٍ مِنَ الأرْضِ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ يَقُولُ: لاَ إلَهَ إلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، لَهُ المُلْكُ، وَلَهُ الحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيءٍ قَدِيرٌ، آيِبُونَ تَائِبُونَ عَابِدُونَ سَاجِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ. صَدَقَ اللهُ وَعْدَهُ، وَنَصَرَ عَبْدَهُ، وَهَزَمَ الأحْزَابَ وَحْدَهُ]. أخرجه الستة إلا النسائى.

(القُفُولُ): الرجوع. (وَالشَّرَفُ): ما ارتفع من الأرض، وقوله (آيِبُونَ): أى راجعون.

2. (1834)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissâlatu vesselâm)*, seferden dönerken, uğradığı her tümsekte üç kere tekbir getirir, arkadan da: *"Lâ ilâhe illallâhu vahdehu lâ şerîke leh, lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadir. (Allah'tan başka ilah yoktur. O tekbir, ortağı yoktur, mülk O'nundur, hamd O'nadır. O herşeye kadirdir) dönüyoruz, tevbe ediyoruz, kulluk ediyoruz, secde ediyoruz, Rabbimize hamdediyoruz. Allah va'dinde sâdık oldu, kuluna yardım etti. (Hendek Harbi'nde) müttefik orduları tek başına helâk etti"* derdi. [Buhârî, Daavât 52, Ömer 12, Cihâd 133, 197, Megâzî 29; Müslim, Hacc 428, (1344); Muvatta, Hacc 243, (1,421); Tirmizî, Hacc 104, (950); Ebû Dâvud, Cihâd 170, (2770).]

AÇIKLAMA:

1-Bazı rivayetler, burada mutlak gelen sefer'i açar: "...*Gazve*" "*Hacc*" veya "*Umre seferinden dünüşte...*"

2- *Allah vaadinde sâdık oldu* cümlesi ile, Allah'ın sabredenlere, mü'minlere zafer vereceği, dinin muzaffer olacağı, âkibetin muttakilere ait olacağına dair Cenab-ı Hakk'ın Kur'an'da va'detmiş bulunduğu hususların (A'râf 128; Hûd 49) gerçekleştiğini, bunların hep tahakkuk ettiğini ifâde eder. Bâzı rivâyetler, bu sözü Resûlullah'ın *Usfân Seferi*'nden dönerken söylediğini belirtir. Bu sefer, hicretin altıncı yılında cereyan etmiştir. O zamana kadar Bedir zaferi, Hendek zaferi gibi ciddî savaşlar yapılmış ve kesin zaferler elde edilmiştir. Nitekim duanın devamında geçen: هزم الأحزابَ وحدَهُ **"Ahzâbı tek başına hezimete uğrattı"** cümlesi Hendek Savaşına temas etmektedir. Çünkü, Medîne'yi saran müttefik müşrik orduları, Müslümanlara çok zor günler yaşatmışlardır. Hendek'te Müslümanlara sayıca pek üstün olan bu çeşitli müşrik kabilelerinin ittifakıyla ortaya çıkan orduyu, Cenab-ı Hakk'ın gönderdiği fırtına darmadağın etmiş, geri çekilmeye, kuşatmayı kaldırmaya zorlamıştı, İlâhî yardım pek bârizdi. Onun için, Müslümanların zihninde pek canlı olan bu maddî yardımı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu duada görüldüğü üzere zaman zaman hatırlatacaktır.

Şunu da belirtelim ki, bazı âlimler buradaki *ahzâb* (hizipler, gruplar, müttefikler) ile, İslâm'a karşı teşkîl edilecek bütün ittifakların kastedildiğini, binaenaleyh, nerede bir İslam düşmanı ittifak zuhûr edecek olsa, Cenab-ı Hakk'ın lütfu ile hepsinin dağıtılacağını söylemişlerdir.

1835 ٣– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللّهِ: إِنِّي أُرِيدُ السَّفَرَ فَأَوْصِنِي فَقَالَ: عَلَيْكَ بِتَقْوَى اللّهِ وَالتَّكْبِيرِ عَلَى كُلِّ شَرَفٍ، فَلَمَّا وَلَّى قَالَ: اللَّهُمَّ اطْوِ لَهُ الْبُعْدَ وَهَوِّنْ عَلَيْهِ السَّفَرَ]. أخرجه الترمذى.

3. (1835)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir adam Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselam)'e:

"Ey Allah'ın Resûlü, ben sefere çıkmak istiyorum, bana tavsiyede bulun!" diye talepte bulundu. Efendimiz:

"Sana Allah'tan korkmanı ve (yol boyu aştığın) her tepenin başında tekbir getirmeni tavsiye ediyorum!" buyurdu. Adam döneceği sırada şu duada bulundu: *"Allah'ım! Ona uzaklığı dür, yolculuğu kolay kıl."* [Tirmizî, Daavât 47, (3441).]

1836 ٤– وعن عبدالله الخطمى رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إذا وَدَّعَ أَحَداً

قَالَ: أَسْتَوْدِعُ اللّٰهَ دِينَكُمْ وَأَمَانَتَكُمْ، وَخَوَاتِيمَ أَعْمَالِكُمْ]. أخرجه أبو داود.

وله في أخرى عن ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا: [أَسْتَوْدِعُ اللّٰهَ دِينَكَ وَأَمَانَتَكَ، وَخَوَاتِيمَ عَمَلِكَ].

4. (1836)- *Abdullah el-Hatmî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* birisiyle vedalaştı mı şöyle derdi: "Dininizi, emânetinizi ve işlerinizin âkibetini Allah'ın muhafazasına barıkıyorum." [Ebû Dâvud, Cihâd 80 (2600); Tirmizî, Daavât 45, (3439).]

AÇIKLAMA:

1-Bu hadisin, *Ebû Dâvud'*daki aslının bidâyeti farklıdır. "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir ordu ile vedalaşacağı zaman" diye başlar. *Tirmizî'*deki rivâyet bazı küçük farklarla İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'den yapılmıştır.

2-*"Allah'ın muhafazasına bırakıyorum"* diye yaptığımız tercümeyi "...Allah'tan muhafaza talep ediyorum..." şeklinde anlamak da mümkündür.

3- *Emânet'ten murâd, Hattâbî'*ye göre, geride kalan aile, yani evlad u iyâl ve mal-mülktür. Ancak sefer sırasında cereyan edecek alış-veriş, insanlarla münasebet gibi bir kısım içtimâî davranışlar da emânet olarak değerlendirilmiştir. Zîra bu işlerde de hıyânet meydana gelebilir. Emânet'le bütün dinî tekliflerin kastedildiği de söylenmiştir. Nitekim âyete: **"Biz emâneti semâvat, arz ve dağlara teklif ettik, onlar bunu kabullenmekten kaçındılar ve ondan korktular, onu insan yüklendi..."** (Ahzab 72) buyurulmuştur.

4- *İşlerin âkibeti'*nden murad *hüsnü'l hâtime'*dir. Zîra uhrevî meselede esas olan budur. Çünkü daha önce yapılan işler, fena bile olsalar sondaki iyi âkibet'e tâbi olarak düzelmiş olurlar. Şârihler bu tâbirle hadisin bir başka vechinde, خَوَاتِيمَ عَمَلِكَ şeklinde gelmiş olmasını da gözönüne alarak bütün amellerin sonunun kastedildiğini belirtirler. Öyle ise bu dua ile hayırlı sonların Allah'ın himâye ve muhafazası altında olması temenni edilmiş olmaktadır.

1837 ٥– وعن عبدالله بن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قال: [كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ إِذَا أَقْبَلَ اللَّيْلُ عَلَيْهِ فِي السَّفَرِ قَالَ: يَا أَرْضُ رَبِّي وَرَبُّكِ اللّٰهُ، أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ شَرِّكِ وَشَرِّ مَا خَلَقَ

فِيكِ، وَشَرِّ مَا يَدِبُّ عَلَيْكِ. أعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ أسَدٍ وَأسْوَدَ، وَمِنَ الحَيَّةِ وَالْعَقْرَبِ، وَمِنْ سَاكِنِ الْبَلَدِ، وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَ]. أخرجه أبو داود.

« وَالْمُرَادُ بِسَاكِنِ الْبَلَدِ » الجن، لأنهم سكان الأرض.

« وَبِالْوَالِدِ » هنا إبليس. « وَبِمَا وَلَدَ » نسله وذريته.

5. (1837)- *Hz. Abdullah İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselam)* seferde iken gece olunca şu duayı okurdu:

"Ey arz, benim de senin de Rabbimiz Allah'tır. Senin de, (sende bulunanların da[(2)] *sende yaratılmış olanların da, senin üzerinde yürüyenlerin de şerrinden Allah'a sığınırım. Arslanın, iri yılanın, yılanın, akrebin ve bu beldede ikâmet eden (insîlerin ve cinnî)lerin, İblis'in ve İblis neslinin şerrinden de Allah'a sığınırım."* [Ebû Dâvud, Cihâd 80, (2603).]

AÇIKLAMA:

1- *Arz*dan gelecek şerden maksad, zelzele, hasf (yere batma), yoldan çıkıp, istikâmeti kaybetmek gibi durumlardır.

2- Arzda bulunanlardan maksad arzın tabiatından gelen bir kısım sıfatlar ve hallerdir; soğukluk ve sıcaklık gibi.

3- Arzda yaratılmış olanlardan maksad hevâm denen zararlı böceklerdir (bit, pire.... gibi).

4- Arz üzerinde yürüyenlerden maksat, zararlı haşerât nev'inden yürüyen, hareket eden hayvanlardır.

5- Hadisin sonunda yer alan "İblis'in ve İblis neslinin" ibâresinin Arapça aslıdır. ووالد وما ولد Lügavi tercümesi "doğuran ve doğan"dır. Şârihler bundan maksadın gâlib ihtimale göre, İblis ve İblis'in nesli olacağını söylemiştir. Ancak, bundan doğma ve doğurma kabiliyetinde olan bütün hayvanların kastedilmiş olabileceğini söylerler.

1838 ٦– وعن خولة بنت حكيم رَضِىَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنْ نَزَلَ مَنْزِلاً فَقَالَ: أعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللّٰهِ التَّامَّاتِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ لَمْ يَضُرُّهُ شَيْءٌ حَتَّى يَرْتَحِلَ]. أخرجه مسلم ومالك والترمذى.

2– Bu cümle Ebû Dâvud'daki aslında yer almaktadır.

6. (1838)- *Havle Bintu Hakîm* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalatü vesselam) efendimiz buyurmuşlardır ki: *"Kim bir yerde konakladığı zaman şu duayı okursa, oradan ayrılıncaya kadar ona hiçbir şey zarar vermez: "Eûzü bi-kelimâtillahi't-tâmmât min şerri mâ halâka. (Allah'ın eksiksiz, mükemmel kelimeleri ile, yarattıklarının şerrinden Allah'a sığınıyorum.)"* [Müslim, 54, (2708); Muvatta, İsti'zân 34 (2, 978); Tirmizi, Daavât 41, (3433).]

AÇIKLAMA:

Kelimâtu't tâmmât ile Kur'ân-ı Kerîm'in de kastedilmiş olabileceğini daha önce belirtmiş idik (Bak. 1825).

DOKUZUNCU FASIL

ÜZÜNTÜ VE TASA HÂLİNDE DUA

1839 ١ – عن سعد رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قال رسولُ اللهِ ﷺ : دَعْوَةُ ذِى النُّونِ إذْ دَعَاه في بَطْنِ الحُوتِ: لاَ إلهَ إلاَّ أنْتَ، سُبْحَانَكَ إنِّى كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ. مَا دَعَا بِهَا أحَدٌ قَطُّ إلاَّ اسْتُجِيبَ لَهُ]. أخرجه الترمذى.

1. (1839)- *Hz. Sa'd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Balığın karnında iken, Zü'n-Nûn'un yaptığı dua şu idi: Lâ ilâhe illâ ente sübhâneke innî küntü mine'z-zâlimîn.*** *(Allahım! Senden başka ilâh yoktur, seni her çeşit kusurlardan tenzih edirim. Ben nefsime zulmedenlerdenim.)"* ***Bununla dua edip de icâbet görmeyen yoktur."*** [Tirmizî, Daavât 85. (3500).]

AÇIKLAMA:

Zü'n-Nûn, Sâhibi'l-Hût da denen *Hz. Yûnus* (aleyhisselâm)'tur. Bir balık tarafından yutulmuş olması sebebiyle bu isimlerle yâd edilmiştir. Zîra her iki tâbir de balık sâhibi mânâsına gelir.

Hz. Yûnus, İbnu Metta, yani Metta'nın oğlu diye de bilinir. Ninovalıdır. Kendisine otuz yaşlarında peygamberlik gelmiştir. Aşırı zenginlik ve refahın şımarttığı halk, sapıtmıştı, putlara tapıyordu. *Hz. Yûnus* (aleyhisselam)'un Hakk'a dâvetini dinlemiyorlardı. Otuz üç sene kadar gayretine rağmen iki kişiyi hidâyete erdirebilmişti. O, halkın bu haline üzülerek orayı terke karar vermişti. Allah'tan izin almaksızın yola çıktı. Halbuki peygamberler, bu çeşit ciddi kararlar aldıkları zaman, Cenâb-ı Hakk'ın iznine başvurmaları gerekirdi.

Böyle izinsiz bir ayrılışla şehri terkedip deniz kenarına geldi. Hareket etmek üzere olan bir gemiye bindi. Gemi bir müddet yol alınca ârıza-

landı, ne ileri ne geri gitmiyordu. Bütün gayretlere rağmen tâmir olmuyordu. Bir de fırtına çıktı. Batma tehlikesi ile karşılaşan gemide panik başladı. Kimse ne yapacağını bilemiyordu. Yolcular bu durumu uğursuzluğa yorup: "İçimizde büyük günah işlemiş biri var!" diyerek onu ortaya çıkarmak istediler. Bunu kur'a ile bulmaya karar verdiler. Çekilen kur'aya göre suçlu *Hz. Yûnus* (aleyhisselam)'tu. "Bu sâlih biridir, yanlışlık var!" denildi ise de rivâyete göre üç kere çekilen kur'a hep ona isabet etti.

Hz. Yûnus fırtınalı, dalgalı ve karanlık bir gecede denize atladı. Bir müddet sonra büyük bir balık onu yuttu (Saffat 142).

İşte burada ölmediğini anlayan Hz. Yûnus hatasını anlayıp, sadedinde olduğumuz hadiste belirtildiği üzere Cenâb-ı Hakk'a ihlâsla yöneldi ve dua etti. Allah, bu ihlâslı duayı kabul etti. Balığa vahyederek Yunus'u kenara atmasını emretti. *Hz. Yûnus (aleyhisselam)* böylece karanlığa, fırtınaya, kabaran denize, kendisini yutan balığa rağmen kurtuluşa erdi.

Âyette, onun duasının kabul edilmesi, Rabbine yaptığı tesbihatla îzah edilmiştir: **"Eğer çok tesbih edenlerden olmasa idi, insanların tekrar diriltilecekleri güne kadar balığın karnında kalacaktı"** (Saffat 143-144).

1840 ٢– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَقُولُ عِنْدَ الْكَرْبِ: لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ الْعَظِيمُ الْحَلِيمُ. لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ. لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ رَبُّ السَّمٰوَاتِ، وَرَبُّ الأَرْضِ، وَرَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ]. أخرجه الشيخان، واللفظ لهما والترمذى.

2. (1840)- *Hz. İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* üzüntü sırasında şu duayı okurdu: *"Halîm ve azîm olan Allah'tan başka ilah yoktur. Büyük Arş'ın Rabbi olan Allah'tan başka ilah yoktur. Kıymetli Arş'ın Rabbi, arzın Rabbi, Semâvât'ın Rabbi olan Allah'tan başka ilah yoktur."* [Buhârî, Daavât 27, Tevhîd 22, 23; Müslim, Zikr 83, (2730); Tirmizî, Daavât 40, (3431); İbnu Mâce, Dua 17, (3883).]

1841 ٣– وعن الخدرى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [دَخَلَ رَسولُ اللهِ ﷺ ذَاتَ يَوْمٍ الْمَسْجِدَ، فإذَا هُوَ بِرَجُلٍ مِنَ الأَنْصَارِ يُقَالُ لَهُ: أَبُو أُمَامَةَ، فَقَالَ: يَا أَبَا أُمَامَةَ مَالِي أَرَاكَ جَالِساً فِي الْمَسْجِدِ فِي غَيْرِ وَقْتِ صَلاَةٍ؟ قَالَ: هُمُومٌ لَزِمَتْنِي، وَدُيُونٌ يَا رَسُولَ اللهِ، فَقَالَ ﷺ: أَلاَ أُعَلِّمُكَ كَلِمَاتٍ إِذَا قُلْتَهُنَّ أَذْهَبَ اللهُ عَنْكَ هَمَّكَ، وَقَضَى دَيْنَكَ؟ قَالَ: قُلْتُ

بَلَى يَا رَسُولَ اللهِ. قَالَ: قُلْ إذَا أصْبَحْتَ وَإذَا أمْسَيْتَ: اللَّهُمَّ إنِّى أعُوذُ بِكَ مِنَ الْهَمِّ وَالْحَزَنِ، وَأعُوذُ بِكَ مِنَ الْعَجزِ وَالْكَسَلِ، وَأعُوذُ بِكَ مِنَ الْجُبْنِ وَالْبُخْلِ، وَأعُوذُ بِكَ مِنْ غَلَبَةِ الدَّيْنِ، وَقَهرِ الرِّجَالِ، فَقُلْتُ ذلِكَ فَأذْهَبَ اللهُ عَنِّى غَمِّى، وَقَضَى دَيْنِى].

أخرجه أبو داود.

3. (1841)- el-Hudrî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün Mescid'e girdi. Orada Ensâr'dan Ebû Ümâme (radıyllahu anh) denen kimse ile karşılaştı. Ona:

"Ey Ebû Ümâme, niçin seni namaz vakti dışında Mescid'de oturmuş görüyorum?" diye sordu.

"Peşimi brakmayan bir sıkıntı ve borçlar sebebiyle ey Allah'ın Resûlü" diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Sana bazı kelimeler öğreteyim mi? Bunları okursan, Allah, senden sıkıntını giderir ve borcunu öder."

"Evet, ey Allah'ın Resûlü, öğret!" dedim.

"Öyleyse, dedi, akşama çıktın mı sabaha erdin mi şu duay oku: "Allahm üzüntüden ve kederden sana sığınırm. Aczden ve tembellikten sana sığınırım, korkaklıktan ve cimrilikten sana sığınırım. Borcun galebe çalmasından ve insanların kahrından sana sığınırım."

(Ebû Ümâme) der ki: "Ben bu duayı yaptım, Allah benden gamımı giderdi, borcumu ödedi." [Ebû Dâvud, Salât 367, (1555).]

1842 ٤– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [جَاءَتْ فَاطِمَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا إلَى النَّبِىِّ ﷺ تَسْألُهُ خَادِماً، فَقَالَ لَهَا قُولِى: اللَّهُمَّ رَبَّ السَّمٰوَاتِ السَّبْعِ، وَرَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ رَبَّنَا وَرَبَّ كُلِّ شَئٍ، مُنْزِلَ التَّوْرَاةِ وَالإنْجِيلِ وَالْفُرْقَانِ، فَالِقَ الْحَبِّ وَالنَّوَىٰ. أعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ كُلِّ شَئٍ أنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهِ. أنْتَ الأوَّلُ فَلَيْسَ قَبْلَكَ شَىْءٌ، وَأنْتَ الآخِرُ فَلَيْسَ بَعْدَكَ شَىْءٌ، وَأنْتَ الظَّاهِرُ فَلَيْسَ فَوْقَكَ شَئٌ، وَأنْتَ الْبَاطِنُ فَلَيْسَ دُونَكَ شَئٌ: اقْضِ عَنِّى الدَّيْنَ، وَأغْنِنِى مِنَ الْفَقْرِ].

4. (1842)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Fâtıma (radıyallâhu anhâ) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek bir hizmetçi taleb etmişti. Resûlullah ona:

"Şu duayı oku(man senin için hizmetçi edinmenden daha hayırlı)" dedi:

"Allahım! Sen yedi semânın Rabbi, Arş-ı Âzam'ın Rabbisin. Sen bizim Rabbimiz ve herşeyin Rabbisin. Tevrat, İncil ve Furkân'ı indiren, tohum ve çekirdekleri açansın. Her şeyin şerrinden sana sığınıyorum. Her şeyin alnından yapışmışsın (dizginleri senin elindedir). Evvel sensin, senden önce bir şey yoktur. Ahir sensin, senden sonra da bir şey kalmayacak. Sen zâhirsin, senin üstünde bir şey mevcut değildir. Sen bâtınsın, senin dışında bir şey yoktur. Benim borcumu öde, beni fukaralıktan kurtar, zengin kıl." [Tirmizî, Daavât 68, (3477); İbnu Mâce, Dua, 2 (3831).]

1843 ٥– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذَا كَرَبَهُ أمْرٌ يَقُولُ: يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ بِرَحْمَتِكَ أسْتَغِيثُ، وَقَالَ: ألِظُّوا بِيَاذَا الجَلاَلِ وَالإكْرَامِ]. أخرجه الترمذي.

ومعنى «ألِظُّوا» الزموا ذلك، وثابروا عليه، وأكثروا من التلفظ به.

5. (1843)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı bir şey üzecek olsa şu duayı okurdu: *"Yâ Hayyu ya Kayyum, bi-rahmetike estağîsu. (Ey diri olan, ey Kayyûm olan Rabbim, rahmetin adına yardımını talep ediyorum)."* Ve keza şöyle derdi: *"Elizzu bi-yâ-ze'l-celâli ve'l-İkrâm." (Yâ ze'l-celâli ve'l-ikrâm)'ı devamlı söyleyin!* [Tirmizî Daavât 99, (3522).]

AÇIKLAMA:

Rivâyetin ikinci kısmı, Resûlullah'ın dua âdâbıyla ilgili bir tavsiyesini ihtiva ediyor. Dua yaparken, Allah'a: *"Ey celâl ve ikram sâhibi, duamı kabul et!"* mânasında bir yakarış olan Yâ ze'l-celâli ve'l-İkram cümlesini çokça, sıkça tekrar etmeyi tavsiye ediyor.

Bu tavsiye ile önceki kısım aynı senetle geldiği için Tirmizî hazretleri rivâyette sunmuştur.

1844 ٦– وعن أسماء بنت عميس رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ ﷺ ألاَ أُعَلِّمُكِ كَلِمَاتٍ تَقُولِهِنَّ عِنْدَ الْكَرْبِ؟ اللهُ اللهُ رَبِّي لاَ أُشْرِكُ بِهِ شَيْئاً]. أخرجه أبو داود.

6. (1844)- *Esmâ Bintu Umeys* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana: "Sana sıkıntı zamanında okuyacağın bir duayı öğreteyim mi?" diye sordu ve şu duayı söyledi: "Allâhu, Allâhu Rabbî lâ üşriku bihî şey'en. (Rabbim Allah'tır, Allah! Ben ona hiçbir şeyi ortak koşmam!)" [Ebû Dâvud, Salât 361, (1525), İbnu Mâce, Dua 17, (3882).]

1845 ٧- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [مَنْ كَثُرَ هَمُّهُ فَلْيَقُلْ: اللَّهُمَّ إنِّي عَبْدُكَ، وَابْنُ عَبْدِكَ، وَابْنُ أَمَتِكَ، وفِي قَبْضَتِكَ، نَاصِيَتِي بِيَدِكَ، مَاضٍ فِيَّ حُكْمُكَ عَدْلٌ فِيَّ قَضَاؤُكَ. أَسْأَلُكَ بِكُلِّ اسْمٍ هُوَ لَكَ سَمَّيْتَ بِهِ نَفْسَكَ، أَوْ أَنْزَلْتَهُ فِي كِتَابِكَ، أَوْ اسْتَأْثَرْتَ بِهِ فِي مَكْنُونِ الْغَيْبِ عِنْدَكَ أَنْ تَجْعَلَ الْقُرْآنَ رَبِيعَ قَلْبِي وَجَلاءَ هَمِّي وَغَمِّي، مَا قَالَهَا عَبْدٌ قَطُّ إلاَّ أَذْهَبَ اللهُ غَمَّهُ وَأَبْدَلَهُ فَرَحاً]. أخرجه رزين.

« الاسْتِئْثَارُ » بالشئ التخصص به والانفراد، وقوله.

« أنْ تَجْعَلَ القُرْآنَ رَبِيعَ قَلْبِي » شبه بالربيع من الزمان لارتياح الإنسان فيه وميله إليه.

7. (1845)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) demiştir ki: "Kimin sıkıntısı artarsa şu duayı okusun:

"Allahım ben senin kulunum, kulunun oğluyum, câriyenin oğluyum, senin avucunun içindeyim, alnım senin elinde. Hakkımdaki hükmün câridir. Kazan ne olursa hakkımda adâlettir. Kendini tesmiye ettiğin veya kitabında indirdiğin veya nezdinde mevcut gayb hazinesinden seçtiğin, sana ait her bir isim adına senden Kur'ân'ı kalbimin baharı, sıkıntı ve gamlarımın atılma vesîlesi kılmanı dilerim."

Bu duayı okuyan her kulun gam ve sıkıntısını Allah gidermiş, yerine ferahlık vermiştir." [Rezîn ilâvesi, (Hadis Mecmau'z Zevaîd'de (10,136) mevcuttur. Hâkim'in Müstedrek'inde de (1,509) kaydedilmiş.]

AÇIKLAMA:

1-Bu rivâyet Teysir'de kaydedildiği şekliyle mevkuf hadis yâni İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh)'un şahsî sözü görünümündedir. Ancak hadis aslında merfudur. Mesela Müstedrek'in kaydettiği vechinde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sözü olduğu için sarih şekilde ifade edilmiştir.

2- *"Kur'an'ı, kalbin baharı kılmasını"* istemek, kalbin hoşlanacağı, ferahlık duyacağı, zevkle okuyacağı şey kılmasını taleb etmektir. Zîra kalb, baharda ferahlar, o mevsimden memnun kalır, ondan ayrılmak istemez.

ONUNCU FASIL

HAFIZAYI GÜÇLENDİRME DUALARI

1846 ١– عن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما قالَ: [جاء عَلِيُّ بْنُ أَبى طَالِبٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: بِأَبى أَنْتَ وَأُمِّى تَفَلَّتَ هذَا الْقُرآنُ مِنْ صَدْرِى فَمَا أَجِدُنِى أَقْدِرُ عَلَيْهِ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللّه ﷺ يَا أَبَا الْحَسَنِ: أَفَلاَ أُعَلِّمُكَ كَلِمَاتٍ يَنْفَعُكَ اللّهُ بِهِنَّ، وَيَنْفَعُ بِهِنَّ مَنْ عَلَّمْتَهُ، وَيُثَبِّتُ مَا تَعَلَّمْتَ فِي صَدْرِكَ؟ قَالَ أَجَلْ يَارَسُولَ اللّه فَعَلِّمْنِى؟ قَالَ: إِذَا كَانَ لَيْلَةُ الْجُمُعَةِ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَقُومَ فِي ثُلُثِ اللَّيْلِ الأَخِيرِ، فَإِنَّهَا سَاعَةٌ مَشْهُودَةٌ، وَالدُّعَاءُ فِيهَا مُسْتَجَابٌ، وَقَالَ أَخِى يَعْقُوبُ لِبَنِيهِ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّى، يَقُولُ حَتَّى تَأْتِى لَيْلَةُ الْجُمُعَةِ، فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَفِى وَسَطِهَا فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَفِى أَوَّلِهَا، فَصَلِّ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ تَقْرَأُ فِي الأُولَى: بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَيس، وَفِي الثَّانِيَةِ: بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَحم الدُّخَانِ، وَفِي الثَّالِثَةِ: بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَالم تَنْزِيلُ السَّجْدَةِ، وَفِي الرَّابِعَةِ: بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ، وَتَبَارَكَ الْمُفَصَّلَ، فَإِذَا فَرَغْتَ فَاحْمَدِ اللّهَ تَعَالَى، وَأَحْسِنِ الثَّنَاءَ عَلَيْهِ، وَصَلِّ عَلَىَّ وَأَحْسِنْ، وَصَلِّ عَلَى سَائِرِ الأَنْبِيَاءِ، وَاسْتَغْفِرْ لِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ، وَلإِخْوَانِكَ الَّذِينَ سَبَقُوكَ بِالإِيمَانِ، ثُمَّ قُلْ فِي آخِرِ ذلِكَ: اَللَّهُمَّ ارْحَمْنِى بِتَرْكِ الْمَعَاصِى أَبَداً مَا أَبْقَيْتَنِى وَارْحَمْنِى أَنْ أَتَكَلَّفَ مَالاَ يَعْنِينِى وَارْزُقْنِى حُسْنَ النَّظَرِ فِيمَا يُرْضِيكَ عَنِّى. اَللَّهُمَّ بَدِيعَ السَّموَاتِ وَالأَرْضِ يَاذَا الْجَلاَلِ وَالإِكْرَامِ وَالْعِزَّةِ الَّتِى لاَ تُرَامُ. أَسْأَلُكَ يَا اللّهُ يَا رَحْمنُ بِجَلاَلِكَ، وَنُورِ وَجْهِكَ أَنْ تُلْزِمَ قَلْبِى

حفْظَ كِتَابِكَ كَمَا عَلَّمْتَنِي وَارْزُقْنِي أنْ أتْلُوَهُ عَلَى النَّحْوِ الَّذِي يُرْضِيكَ عَنِّي. اَللَّهُمَّ بَدِيعَ السَّمٰواتِ والأرْضِ ذَا الجَلاَلِ وَالإكْرَامِ والْعِزَّةِ الَّتِي لاَ تُرَامُ أسْألُكَ يَا اللهُ يَا رَحْمٰنُ بِجَلاَلِكَ، وَنُورِ وَجْهِكَ أنْ تُنَوِّرَ بِكِتَابِكَ بَصَرِي، وَأنْ تُطْلِقَ بِهِ لِسَانِي، وَأنْ تُفَرِّجَ بِهِ عَنْ قَلْبِي، وَأنْ تَشْرَحَ بِهِ صَدْرِي وَأنْ تَغْسِلَ بِهِ بَدَنِي فَإنَّهُ لاَ يُعِينُنِي عَلَى الْحَقِّ غَيْرُكَ وَلاَ يُؤْتِينِيهِ إلاَّ أنْتَ، وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إلاَّ بِاللهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ، يَا أبَا الحَسَنِ: تَفْعَلُ ذلِكَ ثَلاَثَ جُمَعٍ، أوْ خَمْساً، أوْ سَبْعاً تُجَابُ بِإذْنِ اللهِ تَعَالَى، والَّذِي بَعَثَنِي بِالْحَقِّ مَا أخْطَأَ مُؤْمِناً قَطُّ].

قالَ ابن عباس: [فَوَاللهِ مَا لَبِثَ عَلِيٌّ إلاَّ خَمْساً، أوْ سَبْعاً حَتَّى جَاءَ رَسُولَ اللهِ ﷺ في مِثْلِ ذلِكَ المَجْلِسِ، فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ: إنِّي كُنْتُ فِيمَا خَلاَ لاَ آخُذُ إلاَّ أرْبَعَ آيَاتٍ أوْ نَحْوَهُنَّ، فإذَا قَرَأْتُهُنَّ عَلَى نَفْسِي تَفَلَّتْنَ، وَإنِّي أتَعَلَّمُ الْيَوْمَ أرْبَعِينَ آيَةً أوْ نَحْوَهَا، فَإذَا قَرَأْتُهَا عَلَى نَفْسِي، فَكَأنَّمَا كِتَابُ اللهِ بَيْنَ عَيْنَيَّ، وَلَقَدْ كُنْتُ أسْمَعُ الحَدِيثَ، فإذَا رَدَّدْتُهُ تَفَلَّتَ، وَأنَا الْيَوْمَ أسْمَعُ الأحَادِيثَ، فإذَا تَحَدَّثْتُ بِهَا لَمْ أخْرِمْ مِنْهَا، فَقَالَ ﷺ عِنْدَ ذلِكَ: مُؤْمِنٌ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ أبَا الحَسَنِ]. أخرجه الترمذى.

1. (1846)- *Hz. İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Ali İbnu Ebî Tâlib (radıyallâhu anh) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek: "Annem ve bâbam sana kurban olsun, şu Kur'an göğsümde durmayıp gidiyor. Kendimi onu ezberleyecek güçte göremiyorum" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona şu cevabı verdi: *"Ey Ebûl-Hüseyin! (Bu meselede) Allah'ın sana faydalı kılacağı, öğrettiğin takdirde öğrenen kimsenin de istifade edeceği, öğrendiklerini de göğsünde sabit kılacak kelimeleri öğreteyim mi?"*

Hz. Ali (radıyallâhu anh): "Evet, ey Allah'n Rasûlü, öğret bana!" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber şu tavsiyede bulundu:

"Cuma gecesi (perşembeyi cumaya bağlayan gece) olunca, gecenin son üçte birinde kalkabilirsen kalk. Çünkü o an (meleklerin de hazır bulunduğu) meşhûd bir andır. O anda yapılan dua müstecabtır. Kardeşim Ya'kub da evlatlarına şöyle söyledi: "Sizin için Rabbime istiğfâr edeceğim,

hele cuma gecesi bir gelsin." Eğer o vakitte kalkamazsan gecenin ortasında kalk. Bunda da muvaffak olamazsan gecenin evvelinde kalk. Dört rek'at namaz kıl. Birinci rek'atte, Fâtiha ile Yâ-sin sûresini oku, ikinci rek'atte Fâtiha ile Hâ-mim, ed-Duhân sûresini oku, üçüncü rek'atte Fâtiha ile Elif-lâm-mîm Tenzîlü's-secde'yi oku, dördüncü rek'atte Fâtiha ile Tebâreke'l-Mufassal'ı oku. Teşehhüdden boşaldığın zaman Allah'a hamdet, Allah'a senayı da güzel yap, bana ve diğer peygamberlere salât oku, güzel yap. Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar ve senden önce gelip geçen mü'min kardeşlerin için istiğfat et. Sonra bütün bu okuduğun duaların sonunda şu duayı oku:

"Allahım, bana günahları, beni hayatta baki kıldığın müddetçe ebediyen terkettirerek merhamet eyle. Bana faydası olmayan şeylere teşebbüsüm sebebiyle bana acı. Seni benden râzı kılacak şeylere hüsn-i nazar etmemi bana nasîb et. Ey semâvât ve arzın yaratıcısı olan celâl, ikram ve dil uzatılamayan izzetin sâhibi olan Allahım. Ey Allah! ey Rahman! celâlin hakkı için, yüzün nuru hakkı için kitabını bana öğrettiğin gibi hıfzına da kalbimi icbâr et. Seni benden razı kılacak şekilde okumamı nasîb et. Ey semâvât ve arzın yaratıcısı, celâlin ve yüzün nuru hakkı için kitabınla gözlerimi nurlandırmanı, onunla dilimi açmanı, onunla kalbimi yarmanı, göğsümü ferahlatmanı, bedenimi yıkamanı istiyorum. Çünkü, hakkı bulmakta bana ancak sen yardım edersin, onu bana ancak sen nasib edersin. Herşeye ulaşmada güç ve kuvvet ancak büyük ve yüce olan Allah'tandır." Ey Ebû'l-Hasan, bu söylediğimi üç veya yedi cuma yapacaksın. Allah'ın izniyle duana icâbet edilecektir. Beni hak üzere gönderen Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun bu duayı yapan hiçbir mü'min icâbetten mahrum kalmadı."

İbnu Abbâs (radıyallâhu anhüma) der ki: "Allah'a yemin olsun, Ali (radıyallâhu anh) beş veya yedi cuma geçti ki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a aynı önceki mecliste tekrar gelerek:

"Ey Allah'ın Resûlü! dedi, geçmişte dört beş âyet ancak öğrenebiliyordum. Kendi kendime okuyunca onlar da (aklımda durmayıp) gidiyorlardı. Bugün ise, artık 40 kadar âyet öğrenebiliyorum ve onları kendi kendime okuyunca Kitabullah sanki gözümün önünde duruyor gibi oluyor. Eskiden hadisi dinliyordum da arkadan bir tekrar etmek istediğimde aklımdan çıkıp gidiyordu. Bugün hadis dinleyip sonra onu bir başkasına istediğimde ondan tek bir harfi kaçırmadan anlatabiliyorum.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu söz üzerine Hz.Ali (radıyallâhu anh)'ye: *"Ey Ebû'l-Hasan! Kâbenin Rabbine yemin olsun sen mü' minsin!" dedi."* [Tirmizî, Daavât 125, (3565).]

AÇIKLAMA:

Hadis sened yönüyle hasen olsa da, âlimler metin yönüyle şâz, garîp ve hattâ münker olduğunu söylemişlerdir.

1847 ٢– وعن شداد بن أوس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رسُولُ اللهِ ﷺ يُعلّمُنَا أنْ نَقُولَ في الصَّلاَةِ: اللَّهُمَّ إنّى أسْأَلُكَ الثَّبَاتَ في الأمْرِ، والْعَزِيمَةَ عَلَى الرُّشْدِ، وأَسْأَلُكَ شُكْرَ نِعْمَتِكَ، وَحُسْنَ عِبَادَتِكَ، وَأَسْأَلُكَ لِسَاناً صَادِقاً، وَقَلْباً سَلِيماً، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا تَعْلَمُ، وَأَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِ مَا تَعْلَمُ، وَأَسْتَغْفِرُكَ مِمَّا تَعْلَمُ]. أخرجه النسائي.

2. (1847)- *Şeddâd İbnu Evs* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselem) namazda şu duayı okumamızı öğretiyordu:

"Allahım! Senden işte (dinde) sebat etmeyi, doğruluğa da azmetmeyi istiyorum. Keza nimetine şükretmeyi, sana güzel ibadette bulunmayı taleb ediyor, doğruyu konuşan bir dil, eğriliklerden uzak bir kalb diliyorum. Allahım, senin bildiğin her çeşit şerden sana sığınıyorum, bilmekte olduğun bütün hayırları senden istiyorum, bildiğin günahlarımdan sana istiğfar ediyorum!" [Tirmizî, Daavât 22, (3404); Nesâî, Sehv 61.]

ON BİRİNCİ FASIL

GİYİNME VE YEMEK DUALARI

1848 ١ – عن الخدري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ النَّبيُّ ﷺ إذَا اسْتَجَدَّ ثَوْباً قال: اَللَّهُمَّ لَكَ الحَمْدُ أنْتَ كَسَوْتَنِي هذَا، ويُسَمِّيهِ: أسْأَلُكَ خَيْرَهُ وخَيْرَ مَا صُنِعَ لَهُ، وأعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهِ وَشَرِّ مَا صُنِعَ لَهُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

1. (1848)- *el-Hudrî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* elbiseyi yenilediği zaman şu duayı okurdu:

Allahım! Hamd sanadır. -(giydiği şey ne ise) ismen söyleyerek- Bunu bana sen giydirdin. Bunun hayırlı olmasını, yapılış gayesine uygun olmasını diliyor, şerrinden ve yapılış gayesine uygun olmamasından da sana sığınıyorum." (Ebû Dâvud, Libas 1, (4020); Tirmizî, Libâs 29, (1767).]

AÇIKLAMA:

1-Rivâyetler, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yeni bir elbise giyeceği zaman bunu cumaya rastlattığını ve giyme sırasında dua okuduğunu gösterir. Şu halde bu dua onlardan biri olmaktadır.

2-Elbiseyi, *Resûlullah*'ın dua sırasında tesmiyesi, cinsini zikretmesidir. Meselâ yeni bir ayakkabı giymiş ise: *"Allahım! Hamd sanadır. Bu ayakkabıyı bana sen giydirdin..."* demesidir.

3-Giyilen şeyin hayrı onun hemen eskimeyip dayanıklı olmasıdır, temizliğidir, bir ihtiyaç için giyilmiş olmasıdır. "Yapılış gayesine uygun olması" şeklinde tercüme ettiğimiz cümle de elbise ne maksadla yapılmış ise onun hayrını, o maksada uygun kullanımını talep etmektedir. Mâlum olduğu üzere elbise, tesettürü sağlamak, sıcak ve soğuğa karşı korumak gibi maksadlarla yapılır. Şu halde, elbisenin bu hizmetlerinde hayırlı olması, yapılmış olduğu bu gâyeleri yerine getirmesi Allah'tan taleb edil-

miş olmaktadır. Elbiselerin bu gayelere uygun kullanımı bir bakıma kulluk ve ibadet vazifelerini hakkıyla yapmayı netice verir.

Elbisenin şerri ve yapılış gayesine uygun olmayan kullanılış şerri de böylece anlaşılmış oluyor. Elbisenin haram olması, pis olması çabuk eskimesi, israf gösteriş, kibir, riya, tefâhur gibi kulluk edebine aykırı ve günah olan durumlara sebep olması, setrü'l-avreti yerine getirememesi, soğuk ve sıcağa karşı yeterli korunmayı sağlayamaması gibi akla gelebilecek çeşitli durumlar elbisenin şerri olarak değerlendirilebilir.

4-Hadis, yeni bir elbise giyerken Allah'a hamdetmenin müstehap olduğuna delâlet eder, Müstedrek'de gelen bir rivayet, bir veya yarım dinara aldığı elbiseyi giyen kimse hamdederse, Allah'ın giyer giymez onu mağfiret edeceğini haber verir.

1849 ٢– وعن أبي أمامة قال: [لَبِسَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا ثَوْباً جَدِيداً، فَقَالَ: الْحَمْدُ للهِ الَّذى كَسَانِي مَا أُوَارِى بِهِ عَوْرَتِى، وَأَتَجَمَّلُ بِهِ فِي حَيَاتِى، ثُمَّ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: مَنْ لَبِسَ ثَوْباً جَدِيداً فَقَالَ ذَلِكَ، ثُمَّ عَمَدَ إلَى الثَّوْبِ الَّذِي أَخْلَقَ، فَتَصَدَّقَ بِهِ كَانَ فِي كَنَفِ اللّٰهِ وَحِفْظِهِ، وَسَتْرِهِ حَيّاً وَمَيِّتاً].

أخرجه الترمذى.

2. (1849)- *Ebû Ümâme* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) yeni bir elbise giymişti ve şöyle dua etti: "Avretimi örtebileceğim ve hayatta güzellik sağlayabileceğim bir elbise giydiren Allah'a hamd olsun."

Sonra şunu söyledi: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı dinledim: "Kim yeni bir elbise giyer, böyle söyler, daha sonra da eskittiği elbiseyi tasadduk ederse, sağken de öldükten sonra da Allah'ın himâyesi, hıfzı ve örtmesi altında olur." [Tirmizî, Daavât 119, (3555); İbnu Mâce, Libâs 2, (3557).]

1850 ٣– وعن أبي سعيد رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [كَانَ النَّبِىُّ ﷺ إذَا أكَلَ أوْ شَرِبَ قَالَ: الْحَمْدُ للهِ الَّذى أطْعَمَنَا وَسَقَانَا وَجَعَلَنَا مُسْلِمِينَ].

3. (1850)- *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir şey yeyip içti mi şu duayı okurdu: *"Bize yedirip içiren ve bizi Müslümanlardan kılan Allah'a hamdolsun."* [Tirmizî, Daavât 75, (3453); Ebû Dâvud, Et'ıme 53, (3850); İbnu Mâce, Et'ıme 16, (3283).]

1851 ٤ – وعن معاذ بن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قالَ رسولُ اللهِ: مَنْ أكَلَ طَعاماً فقَالَ: اَلْحَمْدُ للهِ الَّذى أطْعَمَنى هذَا الطَّعَامَ وَرَزَقَنِيهِ مِنْ غَيرِ حَوْلٍ مِنّى، وَلاَ قُوَّةٍ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ]. أخرجهما أبو داود والترمذي.

وزاد أبو داود في الثاني: [وَمَنْ لَبِسَ ثَوْباً فقَالَ: اَلْحَمْدُ للهِ الَّذى كَسَانِى هذَا وَرَزَقَنِيهِ مِنْ غَيْرِ حَوْلٍ مِنّى، وَلاَ قُوَّةٍ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأخَّرَ].

4. (1851)- *Muâz İbnu Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim bir şey yer ve: "Bana bu yiyeceği yediren ve tarafımdan hiçbir güç ve kuvvet olmadan bunu bana rızık kılan Allah'a hamdolsun" derse geçmiş günahları affolunur"* dedi." [Ebû Dâvud, Libâs 1, (4023); Tirmizî, Da'avât 75, (3454); İbnu Mâce, Et'ime 16, (3285).]

Ebû Dâvud'un rivayetinde şu ziyâde var: *"Kim bir elbise giyer ve: "Bunu bana giydirip, tarafımdan bir güç ve kuvvet olmaksızın beni bununla rızıklandıran Allah'a hamdolsun" derse geçmiş ve gelecek günahları affedilir."*

1852 ٥ – وعن معاذ بن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قالَ النَّبيُّ ﷺ: إنَّ اللهَ لَيَرْضَى عَنِ الْعَبْدِ أنْ يَأكُلَ الأكْلَةَ فَيَحْمَدَهُ عَلَيْهَا، أوْ يَشْرَبَ الشَّرْبَةَ فَيَحْمَدَهُ عَلَيْهَا]. أخرجه مسلم والترمذي.

5. (1852)- *Muâz İbnu Enes* (radıyallâhu anh) der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Muhakkak ki Allah, kulun bir şey yiyip hamdetmesinden veya bir şey içip hamdetmesinden râzı olur." [Müslim, Zikr 89, (2734); Tirmizî, Et'ime 18, (1817).]

1853 ٦ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أكَلَ النَّبِىُّ ﷺ عِنْدَ سَعْدِ ابْنِ عُبَادَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ خُبْزاً وَزَيْتاً، ثُمَّ قَالَ: أفْطَرَ عِنْدَكُمُ الصَّائِمُونَ، وَأكَلَ طَعَامَكُمُ الأبْرَارُ، وَصَلَّتْ عَلَيْكُمُ المَلاَئِكَةُ] أخرجه أبو داود.

وله في أخرى عن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [صَنَعَ أبُو الْهَيْثَمِ طَعاماً، فَدَعَا رَسُولَ اللهِ ﷺ وَأصْحَابَهُ، فَلَمَّا فَرَغُوا قالَ: أثِيبُوا أخَاكُمْ قَالُوا: وَمَا إثَابَتُهُ؟ قال: إنَّ الرَّجُلَ إذَا دُخِلَ بَيْتُهُ، وَأكِلَ طَعَامُهُ، وَشُرِبَ شَرَابُهُ، فَدَعَوْا لَهُ فَذلِكَ إثَابَتُهُ].

«الإثابة» الجزاء.

6. (1853)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm) Sa'd İbnu Ubâde*'nin yanında ekmek ve zeytinyağı yemişti. Sonunda şöyle bir dua buyurdu:

"Yanınızda oruçlular yemek yesin, yemeğinizden ebrarlar yesin, üzerinize melekler dua etsin." [Ebû Dâvud, Et'ime 55, (3854).]

Ebû Dâvud'un Hz. Câbir (radıyallâhu anh)'den kaydettiği diğer bir rivâyette şöyle denir:

"Ebû'l-Heysem bir yemek hazırladı, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)'* ve Ashâbın ı(radıyallâhu anhüm) dâvet etti. Hz. Peygamber yemekten kalkınca: *"Kardeşinizi mükâfaatlandırın!" buyurdu. Ashâb: "Mükâfaatı da ne?"* diye sordular. Efendimiz: *"Kişinin evine girilip yemeği yendi, içeceği içildi mi ev sâhibi için dua edilir. İşte bu onun mükâfaatıdır" cevabını verdi."*

AÇIKLAMA:

1- Bâzı rivâyetler yukarıdaki duanın *Sa'd İbnu Muâz*'ın evinde geçtiğini belirtir. Bu, vak'anın iki sefer cereyanına delil olabilir.

2- Dua cümlesi olarak tercüme ettiğimiz hadis, aslında ihbar cümlesi gibidir. Ancak Münavî'nin de belirttiği üzere, ev sâhibine mükâfaat mânası, dua cümlesi ile gerçekleştir.

3- Bu hadis, yemeğe dâvet edilen kimsenin, yemekten sonra ev sâhibi için dua etmesinin müstehab olduğuna delildir.

ON İKİNCİ FASIL
KAZÂ-YI HÂCET DUASI

1854 ١ – عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رسولُ الله ﷺ إذَا دَخَلَ الخَلاَءَ لِقَضَاءِ الحَاجَةِ يَقُولُ: اَللَّهُمَّ إنِّى أعُوذُ بِكَ مِنَ الخُبُثِ وَالخَبَائِثِ]. أخرجه الخمسة.

« الخُبُثُ » بضم الباء جمع خبيث.

« والخَبَائِثُ » جمع خبيثة، والمراد بهما ذكور شياطين الجنّ والإنس وإناثهم.

1- (1854)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* kazâ-yı hâcet için helâya girdiği zaman şu duayı okurdu:

"Allahümme innî eûzu bike mine'lhubsi ve'l-habâis. (Allahım, pislikten ve (cin ve şeytan gibi) kötü yaratıklardan sana sığınırm." [Buhârî, Vudû 9, Da'avât 15; Müslim, Hayz 122, (375); Tirmizî, Tahâret 4, (5); Ebû Dâvud Tahâret 3, (4,5); Nesâî, Tahâret 18, (1, 20).]

1855 ٢ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ النَّبىُّ ﷺ إذَا خَرَجَ مِنَ الخَلاَءِ قالَ غُفْرَانَكَ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

وله في أخرى عن عليّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رسولُ الله ﷺ سِتْرُ مَا بَيْنَ أعْيُنِ الجِنِّ وَعَوْرَاتِ بَنِى آدَمَ إذَا دَخَلَ أحَدُهُمُ الخَلاَءَ أنْ يَقُولَ: بِسْمِ اللهِ].

« الغُفْرَانُ » مصدر ونصبه بإضمار أطلب وأستغفر لقصور الشكر عن بلوغ هذه النعمة، وقيل: استغفر من تركه ذكر الله سبحانه مدة لبثه على الخلاء لأنه كان لا يترك ذكر الله إلا عند قضاء الحاجة، فرأى ذلك تقصيراً فتداركه بالاستغفار.

2. (1855)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-*

salâtu vesselâm) helâdan çıkınca: "Gufrâneke (affını taleb ediyorum)" derdi. "[Ebû Dâvud, Tahâret 17, (30); Tirmizî, Tahâret 5, (7); İbnu Mâce, Tahâret 10, (300).]

Tirmizî'nin Hz. Ali'den kaydettiği diğer bir rivâyette şöyle denir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Helâya girdiği zaman insanoğlunun avretleri ile cinnîlerin gözleri arasındaki perde, kişinin "bismillah" demesidir."*

AÇIKLAMA:

1-Gufrâneke: Gufrân, tıpkı mağrifet gibi mastardır. Örtmek, affetmek, bağışlamak mânasına gelir. Sondaki ke zamirdir. Öyleyse senin örtmen, bağışlaman demek olur. Ancak mânanın bütünleşmesi için bir fiil takdiri gerekmektedir: أَطْلُبُ غُفْرَانَكَ Yâni "senin bağışlamanı taleb ediyorum."

2-Helâdan çıkarken mağfiret talebetmenin sebebine gelince şârihler iki ihtimal beyan eder:

a) Bu esnada zikrullahın terkedilmiş olmasından.

b) *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, kişinin, gıdayı alıp menfaatini te'min ve fuzûliyâtı kolayca atması gibi fevkalâde hayatî nimetlerin şükrünü ödemideki aczi sebebiyle mağfiret dilemiştir. Böylece nimete karşı şükür vazîfesini mağfiret dileyerek yerine getirmiş olmaktadır. Bu ihtimal daha kavî gözükmektedir.

3-Bu makamda, okunacak başka merfu dualar da rivâyet edilmiştir: اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى اَذْهَبَ عَنِّى الْأَذٰى وَعَافَانِى (Ezâyı giderip âfiyet veren Allah'a hamdolsun) veya, اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى اَحْسَنَ اِلَىَّ فِى اَوَّلِهِ وَآخِرِهِ (Gıdamızın evvelinde de sonunda da bize ihsanda bulunan Allah'a hamdolsun) veya: اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى اَذَاقَنِى لَذَّتَهُ وَاَبْقَى فِىَّ قُوَّتَهُ وَاَذْهَبَ عَنِّى اَذَاهُ (Lezzetini bana tattırıp, gıdasını bende bırakıp sonra da ezâsını benden gideren Allah'a hamdolsun.)"

Bu rivâyetlerden sıhhatçe en üstün olanı sadedinde olduğumuz *Hz. Âişe* hadisidir. Resûlullah'ın farklı zamanlarda bu duaların hepsiyle dua etmiş olması mümkündür.

ON ÜÇÜNCÜ FASIL

MESCİDE GİRİŞ ÇIKIŞ DUALARI

1856 ١ – عن فاطمة بنت الحسين بن عليّ عن جدتها فاطمة الكبرى رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت: [كَانَ رســـــولُ الله ﷺ إذَا دَخَلَ المَسْجِدَ صَلَّى عَلى مُحَمَّدٍ ﷺ وَقَالَ: رَبِّ اغْفِرْلِي ذُنُوبِي، وَافْتَحْ لِي أبْوَابَ رَحْمَتِكَ، وَإذَا خَرَجَ صَلَّى عَلَى مُحَمَّدٍ ﷺ وَقَالَ اغْفِرْلِي ذُنُوبِي، وافْتَحْ لِي أبْوَابَ فَضْلِكَ]. أخرجه الترمذي.

1. (1856)- *Fâtıma Bintu'l-Hüseyin İbni Ali,* büyükannesi Fâtımatu'l-Kübrâ (radıyallâhu anhâ)'dan naklen anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* mescide girdiği zaman Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e salât (dua) okur, sonra da: *"Rabbim! günahımı affet, rahmet kapılarını bana aç"* derdi, Çıkarken de yine Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e salât okur, sonra da: "Rabbim! günahımı affet, lütuf kapılarını benim için aç" derdi". [Tirmizî, Salât 234, (314).]

AÇIKLAMA:

1- *Fâtımatu'l-Kübrâ,* Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kızı Fâtımatu'z-Zehrâ (radıyallâhu anhâ)'dır. *Hz. Ali* efendimizin zevcesi ve *Hz. Hasan* ile *Hz. Hüseyin*'in vâlideleridir (radıyallâhu anhüm ecmain). *Hz. Ali* ile hicretin ikinci yılında evlenmiş, Resûlullah'ın vefatından altı ay kadar sonra 20 yaşlarında iken vefat etmiştir.

2- *Aliyyu'l-Kârî,* Mirkât'da, mescide giriş duasının tam içeri girmeden önce veya girdikten sonra okunmuş olma ihtimalinden bahseder, "Önce olması daha kuvvetlidir" der.

3- Dikkat edilirse, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendi kendisine salât okuyarak ta'zîmde bulunmuştur. Bu, başkalarının Zât-ı Mu-

hammediye karşısındaki vecibelere onun da tâbi olduğunu gösterir. Ümmet O'nun *(aleyhissalâtu vesselâm)* peygamber olduğuna inanmakla mükellef olduğu gibi, O da bununla mükelleftir. Bazı rivâyetlerde Resûlullah, "İslam'a ilk iman eden benim" buyurur.

Ümmete terettüp eden bir diğer vecîbe *Zât-ı Muhammediye*'ye hürmet ve saygıdır ve bunu çokça salât ve selâm okuyarak ifâde etmektir. Şu halde bu vecîbeye kendisi de tâbidir ve bu hususta da bizzat örnek olarak ümmetine tâlimde bulunacaktır. Burada onu görmekteyiz. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Zât-ı Muhammediye'ye salât u selam okumaktadır.

4-Şârih *Tîbî* mescide girerken rahmet, mescidden çıkarken fazl (lütuf) taleb edilmiş olmasında şöyle bir incelik sezer: "Mescide giren kimse Allah'ın sevabına ve cennetine yaklaştıran bazı şeylerle meşgul olur, öyle ise rahmeti zikretmek daha münâsiptir. Mescidden çıkınca da helal rızık talebiyle meşgul olur, bu sebeple de Allah'ın fazlını (lütfunu) zikretmek münâsip düşer. Nitekim âyet-i kerîmede: فَانْتَشِرُوا فِي الْاَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ **"Cuma namazını kılınca yeryüzüne dağılın ve Allah'ın fazlından arayın"** (Cum'a 10) buyurulmuştur."

ON DÖRDÜNCÜ FASIL

HİLALİ GÖRÜNCE OKUNACAK DUALAR

1857 ١ – عَنْ طلحة بن عبيدالله رَضِىَ اللهُ عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذَا رَأى الْهِلاَلَ قَالَ: اَللَّهُمَّ اَهِلَّهُ عَلَيْنَا بِالْيُمْنِ وَالايمَانِ، وَالسَّلاَمَةِ وَالاسْلاَمِ رَبِّى وربُّكَ اللهُ]. أخرجه الترمذي.

1. (1857)- *Talha İbnu Ubeydillah* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hilâli görünce şu duayı okurdu: "Allahım, Ay'ın hilâl devresini bize bereketli, imanlı, selâmetli ve İslâm üzere geçir. (Ey hilâl) benim de senin de Rabbin Allah'tır." [Tirmizî, Daavât 52, (3447).]

AÇIKLAMA:

1-Hilâl, ayın geçirdiği safhalardan bir safhanın adıdır. Ay'ın ufukta belirmesinin ilk gecesiyle, ikinci ve üçüncü gecelerine denir. Dördüncü geceden itibâren kamer denir.

2- Hadiste talep edilen yümn, dilimizde uğur, bereket, hayır mânalarına gelir. Uğur, zıddı olan uğursuzluk inancını hatırlattığı ve bunun da dinimizde yeri olmadığı için bereket'le tercümesini daha uygun bulduk. Mamafih, bazı nüshalarda *"yümn"* yerine emn gelmiştir. Bu da emniyet (güven) demektir. Emniyet duygusunun huzurlu bir hayat için ne kadar ehemmiyet arzettiği îzah gerektirmeyecek kadar açık bir durumdur.

3-Hadisin Arapça metnini lügavî aslına muvafık olarak şöyle tercüme edebiliriz: *"Allahım, bizler (bâtınan) emniyet ve iman üzere, (zâhiren de) selâmet ve İslâm üzere olduğumuz halde ayı üzerimize doğdurt."*

4-Bâzı âlimlerimize göre, emniyet ve selâmetin zikri ile her çeşit za-

rarlı şeylerin def'i; keza iman ve İslâm'ın zikri ile de pek beliğ ve pek veciz bir sûrette her çeşit menfaatin celbedilmesi taleb edilmiş olmaktadır.

5- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in emniyet ve iman talebinde hilâli vesile yapması onun şe'ninin büyüklüğüne delâlet eder. Ona teveccüh ederek: "Senin de benim de Rabbimiz Allah'tır sözü, bir kısım insanların, hâdisâtın cereyanında felek adı altında gök cisimlerine tesir izâfe etmelerini reddir. Bilindiği üzere günümüzde bile, yıldız falı adı altında, hâdisât üzerinde yıldızların ve burçlar denen yıldız kümelerinin tesirleri hususlarında pek bâtıl sözler mevcuttur. Görüldüğü üzere İslam, yıldızların insanlara en yakın olan, geceleri aydınlatma ve yılın ay ve günlerini hesaplamada sunduğu takvimli hizmeti gibi hizmetlerde insanların hayatını tanzimde oynadığı pek belirgin ve inkarı gayr-ı kâbil role sahip olan Ay'a da, "seni de bizi de yaratan Allah'tır" cümlesi ile hem cahiliye devrinde bir kısım insanlarda görülen Ay ve Güneş'e tapma sapıklığına ve hem de yıldızlarla ilgili başkaca bâtıl inançlara hâtime çekmiştir. Varlığını başkasından alan, keyfine göre bir başkasına tesir edemez, tasarrufta bulunamaz. Şâyet bir te'siri, bir hizmeti varsa bu, onu yaratandan gelmektedir. Hakikî te'sir O'na (celle celâluhû) âittir.

İslâm'ın tevhid inancı, her çeşit tesir ve icraatın Allah'tan geldiğini takrir eder. Resûlullah, ay doğduğu zaman okunacak duada bile bunun tesbit ve takrîrine ehemmiyet vermiştir. Bütün bu gayrete rağmen, günümüzde bile, hâlâ yıldızın tesirine inanan, yıldız falıyla vakit geçiren Müslümanların varlığı, üzüntü ile karşılanacak bir durumdur.

1858 ٢ – وعن قتادة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّهُ بَلَغَهُ أنَّ النَّبىَّ ﷺ كانَ إذَا رَأى الـهِلاَلَ قالَ: هِلاَلُ خَيْرٍ وَرُشْدٍ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ، آمَنْتُ بِاللهِ الَّذِى خَلَقَكَ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ يَقُولُ: اَلْحَمْدُ لِلهِ الَّذِى ذَهَبَ بِشَهْرِ كَذَا، وَجَاءَ بِشَهْرِ كَذَا]. أخرجه أبو داود.

وفي رواية له عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذَا رَأى الهِلاَلَ صَرَفَ وَجْهَهُ عَنْهُ].

2. (1858)- *Katâde* (rahimehullah)'ye ulaştığına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hilâli görünce şu duayı okurmuş: *"Hayırlı ve istikametli bir ihtilal (devresi diliyorum.)" Bunu üç kere söyledikten sonra, "Seni yaratan Allah'a inandım."*

Bunu da üç kere tekrar ettikten sonra: "... Ayını çıkarıp ... Ayını getiren Allah'a hamdolsun" dermiş." [Ebû Dâvud, Edeb 111 (5092).]

Ebû Dâvud'un yine Katâde'den kaydrettiği bir diğer rivâyetinde:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hilâli görünce yüzünü ondan çevirirdi" denmektedir.

AÇIKLAMA:

1-Hilâl devresinin hayırlı ve istikametli (rüşd üzere) olmasını dilemek, Allah'a ibâdetle geçmesini dilemektir. Hacc mîkatı, Ramazan orucunun başı vs. hilâl devrelerine rastlamaktadır.

2-Rivâyet, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ayları ismen zikrettiğini göstermektedir. Meselâ "Cemâziyelevvel'i çıkarıp Cemaziyelâhir'i getiren Allah'a hamdolsun" demek gibi.

3-Ebû Dâvud'un ikinci rivâyetinde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hilâli görünce yüzünü çevirdiği ifâde edilmektedir. Münâvî, bu hadîsi açıklarken şu izahı sunar: "Bu çevirme, hilâlin şerrinden çekinmek içindir. Zîra, Tirmizî'nin kaydettiği üzere, Hz. Âişe'ye Resûlullah اَسْتَعِيذِى بِاللهِ مِنْ شَرِّهِ فَإِنَّهُ الْفَاسِقُ اِذَا وَقَبَ "Ey Âişe, onun şerrinden Allah'a sığın, zîra o, battığı zaman (Felak sûresinde haber verilen) el-gâsık'tır"[3] demiştir. Yahut da Resûlullah'ın ondan yüzünü çevirmesinin hikmeti, cedd-i emcedi Hz. İbrahim (aleyhisselam)'in لاَ اُحِبُّ الآفِلِينَ **"Batan şeyleri sevmem"** (En'am 76) sözüne meyletmektir.

4-Son olarak, hadislerin sıhhat durumuna temas edelim. Ebû Dâvud, hadisleri *"Kişi hilâli görünce ne demelidir?"* başlığını taşıyan bir bâbta kaydettikten sonra şunu söyler: "Bu bâbta Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan sahih müsned (muttasıl) bir hadis gelmemiştir." Katâde'den kaydedilenler mürseldir, yâni senedlerinde kopukluk vardır. Zîra Katâde, Tâbiîn'dendir, sahâbe değildir, kimden işittiğini de tasrîh etmemiştir.

Ancak İbnu Hacer, Katâde'nin mürseline Müsedded'in Müsned-i Kebîr' inde -yine mürsel olan- bir şâhid bulduğunu, *Ebû Nuaym*'da da mevsûl (senedinde kopukluk olmayan) bir şâhid bulduğunu belirtir.

3– Felak sûresinde çöken karanlık el-Gâsık olarak isimlendirilmiştir: **"Karanlığı çöküp bastığı zaman gecenin şerrinden... sabahın Rabbine sığınırım."** (Felak 1-3).

ON BEŞİNCİ FASIL

GÖK GÜRLEYİNCE, RÜZGÂR ESİNCE, BULUT ÇIKINCA OKUNACAK DUA

1859 ١ – عن بان عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [كَانَ رسُولُ اللهِ ﷺ إذَا سَمِعَ الرَّعْدَ وَالصَّوَاعِقَ قَالَ: اللَّهُمَّ لا تَقْتُلْنَا بِغَضَبِكَ، وَلاَ تُهْلِكْنَا بِعَذَابِكَ، وَعَافِنَا قَبْلَ ذلِكَ].

أخرجه الترمذي.

1. (1859)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhüma) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gök gürleyip, şimşek çakınca şu duayı okurdu: "Allah'ım bizi gadabınla öldürme, azabınla da helâk etme, bu (azabı)ndan önce bize afiyet (içinde ölüm) ver." [Tirmizî, Daavât 51, (3446).]

AÇIKLAMA:

1- *Gök görültüsü* diye tercüme ettiğimiz Ra'd, Arapça'da bulutlardan gelen sese dendiği gibi bulutlara müvekkel olan meleğin de adıdır. İmam Şâfiî (rahimehullah)'nin Mücâhid'den naklettiğine göre, "Ra'd bir melek olup berk (şimşek), onun kanatlarıdır, bulutları bu kanatlarla sevketmektedir." Şâfiî hazretleri ilâveten: *"Mücâhid'in sözü Kur'an'ın zâhirine ne kadar da uyuyor"* demiştir. Begavî, müfessirlerin çoğunluk itibâriyle: *"Ra'd bir melektir, bulutları sevkeder, işitilen ses de onun tesbîhidir"* dediklerini nakleder. Meseleye temas eden âyet şöyle: **"O, size korku ve ümid salarak şimşeği gösteren (yağmurla ağırlamış) yüklü bulutları peydâ edendir. Ra'd (gökgürültüsü) O'nu (yani Allah'ı) hamd ile, melekler de O'ndan korkusuna tesbih ederler. O, yıldırımlar gönderip onunla kimi dilerse çarpar, öldürür"** (Ra'd 12-13).

2- *Şimşek* diye tercüme ettiğimiz kelime sevâik'dir. Sâika'nın cem'idir. Sâika'yı bâzı âlimler şiddetli gök gürültüsü ile yere düşen ateş parçası diye tefsîr etmişlerdir. Dilimizde buna yıldırım denir. Bâzı âlimler azab çığlığı (sayhatu'l-azab) olarak açıklamışlardır. Son derece şiddetli gök gürültüsüne de böylece sâika denmiş olmaktadır.

3-Resûlullah gök gürültüsü, şimşek gibi tabiî hadiseler karşısında: **"Bizi gadabınla öldürme, azabınla helâk etme..."** diyerek, Cenab-ı Hakk' ın geçmiş milletlere bu yollarla inmiş olan cezalarını hatırlatmış ve ümmeti tarafından hatırlanmasını istemiştir. *Âd, Semûd* ve *Hz. Nuh* kavimlerine inmiş olan bu çeşit belaların hatırlanmasında ibretler, pek çok nefislerin alacağı dersler vardır.

1860 ٢– وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت: [كَانَ رسُولُ اللّه ﷺ إذَا رَأى نَاشِئاً في أُفقِ السَّمَاءِ تَرَكَ الْعَمَلَ، وَإنْ كَانَ في صَلاةٍ خَفَّفَ، ثُمَّ يَقُولُ: اللّهُمَّ إنِّى أعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا، فَإنْ مُطِرَ قال: اللّهُمَّ صَيِّباً هَنِيئاً]. أخرجه أبو داود.

و«النَّاشِئُ» السحاب، و«الصَّيِّبُ» المدرار.

2. (1860)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ufuk-ı semâda bir bulut belirtisi gördü mü işi terkeder, namazda idiyse kısa keser ve şu duayı okurdu: "Allah'ım, bunun şerrinden sana sığınırım." Yağmur başlarsa: *"Allah'ım, bol yağmur, faydalı yağmur (ver)" derdi."* [Ebû Dâvud, Edeb, 113, (5099); İbnu Mâce, Dua 21, (3889).]

1861 ٣– وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت: [كَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ إذَا عَصَفَتِ الرِّيحُ قالَ: اللّهُمَّ إنِّى أسألُكَ خَيْرَهَا وَخَيْرَ مَا فِيهَا وَخَيْرَ مَا أُرْسِلَتْ بِهِ، وَأعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ مَا فِيهَا وَشَرِّ مَا أُرْسِلَتْ بِهِ]. أخرجه الشيخان هكذا والترمذي.

3. (1861)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* rüzgâr estiği zaman şu duayı okurdu: *"Allah'ım, senden bunun hayrını ve bunda olan (menfaatların da) hayrını ve bunun gönderiliş maksadındaki hayrı da istiyorum. Bunun şerrinden, bunda olanın şerrinden, bununla gönderilen şeyin şerrinden de sana sığınıyorum."* [Buhârî, Bed'ül-Halk 5, Tefsîr, Ahkâf 2, Edeb, 68; Müslim, İstiskâ 14, (899); Tirmizî, Daavât 50, (3445).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin Müslim ve Buhârî'de bir çok vechi yer alır. Bazı vecihleri bir kısım ziyâdeler ihtivâ eder. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın rüzgâr esme veya bulut görme ânında davranışını daha yakından görmek için Müslim'in bir rivâyetinde yukarıda kaydettiğimiz kısmın devamı mahiyetinde olan bir ziyâdeyi kaydetmek isteriz: "... Gök yağmur bulutları

ile dolup fırtına ve şimşeklerle kaynaşmaya başladı mı rengi değişirdi. (Artık bir huzursuzluk onu kaplar, bu sebeple yerinde duramaz) bir girer bir çıkar, bir ileri bir geri gider, gelirdi. Yağmur başlayınca rahatlar, huzursuzluğu artık açılırdı. Ben bu hâli, yüzünden anlardım." Hz. Âişe der ki: "Bir seferinde bunun sebebini sordum. Bana: **"Ey Âişe, dedi, bu semada beliren şey belki de Ad kavminin şu sözleriyle ifâde ettikleri belanın gelişidir: "O azabın yayılarak vâdilerine doğru yöneldiğini gördüklerinde "Bu yaygın bulut bize yağmur yağdıracaktır" dediler"** (Ahkâf 24-25).

1862 ٤ – وله عن أبيّ بن كعب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ : [أنَّ النبيَّ ﷺ قَالَ : لاَ تَسُبُّوا الرِّيحَ، فَإنْ رَأيْتُمْ مَا تَكْرَهُونَ، فَقُولُوا : اَللَّهُمَّ إنَّا نَسْألُكَ مِنْ خَيْرِهَا]. الحديث.

« عَصَفَتِ الرِّيحُ » إذَا اشتد هبوبها.

4. (1862)-Yine *Tirmizî*'de *Übey İbnu Ka'b* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Rüzgâra küfretmeyin. Hoşunuza gitmeyen bir rüzgar görünce: "Allah'ım, senden bunun hayrını taleb ediyorum" deyin."* [Tirmizî, Fiten 64, (2253).]

AÇIKLAMA:

1-Rüzgâra küfretme yasağı, rüzgârın me'mur olmasındandır, me'mur ise mâzurdur. Nitekim aynı mevzûda İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'tan gelen bir rivâyette şöyle buyurulmuştur: لاَ تَلْعَنُوا الرِّيحَ فَإنَّهُ مَأمُورَةٌ Ayrıca, kim bir şeye lânet eder, lânet ettiği şey de lânete lâyık olmazsa, lânet, yapana rücu eder.

2- *Ebû Hüreyre*'den Ahmed İbnu Hanbel'in kaydettiği bir rivâyette:

لاَ تَسُبُّوا الرِّيحَ فإنَّهَا مِنْ رَوْحِ اللهِ تَعالى تَأتِى بِالرَّحْمَةِ وَالعَذَابِ
ولٰكِنْ سَلُوا اللهَ مِنْ خَيْرِهَا وَتَعَوَّذُوا بِاللهِ مِنْ شَرِّهَا

"Rüzgâra sövmeyin, Zîra o, Allah'ın rahmetindendir. Rahmet ve azabı getirir. Ancak Allah'tan onun hayır getirmesini taleb edin. Şerr getireninden de Allah'a sığının" buyurulmuştur.

3-Rüzgârın getirdiği rahmet yağmur, temiz hava, rahatlk vs.'dir. Bitkilerin döllenmelerindeki hizmeti ise eskiden beri bilinen bir başka rahmetidir. Bu sebeple döllenmeyi sağlayan rüzgâra levâkıh denmiştir.

Şâfiî hazretleri şöyle demiştir: "Rüzgâra küfretmek câiz değildir.

Zîra o, Allah'ın mûti bir mahlûkudur ve Allah'ın askerlerinden bir askeridir. Dilerse onu rahmet kılar, dilerse bela kılar." Şâfiî merhumun naklettiği bir rivâyete göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir kimse gelip fakirlikten şikayet edince ona: *"Herhalde sen rüzgâra küfretmişsin"* buyurur.

Bazı İslam âlimleri rüzgârdaki hayrın büyüklüğünü belirtme sadedinde: "Eğer rüzgar estirilmeyecek olsa arzla semâ arası kokuşur kalır" demiştir.

ON ALTINCI FASIL

AREFE GÜNÜ VE KADİR GECESİ DUASI

1863 ١ – عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَـالَ النبيُّ ﷺ أَفْضَلُ الدُّعَاءِ دُعَاءُ يومِ عرفةَ، وأَفْضَلُ ما قُلْتُ أنا وَالـنَّبِيُّونَ من قَبْلِى لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، لَهُ المُلْكُ، ولَهُ الحَمْدُ وَهو عَلَى كُلِّ شَيءٍ قَدِيرٌ].

أخرجه مالك عن طلحة بن عبيد الله بن كريز إلى قوله لا شريك له. والترمذي عن عمرو بتمامه.

1. (1863)- *Amr İbnu Şuayb an Ebîhi an Ceddihî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Duaların en faziletlisi arefe günü yapılan duadır. Ben ve benden önceki peygamberlerin söyledikleri en faziletli söz, lâ ilâhe illallahu vahdehu lâ şerîke leh lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr. (Allah'tan başka ilah yoktur, O tektir, O'nun ortağı yoktur, mülk O'nundur, hamd O'na aittir. O, herşeye kâdirdir) sözüdür."* [Muvatta, Kur'ân 32, (1, 214, 215); Tirmizî, Da'avât 133, (3579).]

1864 ٢ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: إنْ وَافَقْتُ لَيْلَةَ الْقَدْرِ ما أَدْعُوا بِهِ؟ قَالَ: قُولِي اللَّهُمَّ إِنَّكَ عَفُوٌّ تُحِبُّ الْعَفْوَ فَاعْفُ عَنِّي]. أخرجه الترمذي وصححه.

الفصل السابع عشر: في دعاء العطاس

2. (1864)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü, dedim, şâyet Kadir gecesine tevâfuk edersem nasıl dua edeyim?" Şu duayı okumamı söyledi:

"Allahümme inneke afuvvun, tuhibbu'l-afve fa'fu annî. (Allahım! Sen affedicisin, affı seversin, beni affet." [Tirmizî, Da'avât 89, (3508).]

ON YEDİNCİ FASIL

HAPŞIRANIN DUASI

1865 ١ – عن عامر بن ربيعة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [عَطَسَ رَجُلٌ في الصَّلاَةِ خَلْفَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فقَالَ: اَلْحَمْدُ لله حَمْداً كَثِيراً طَيِباً مُبَارَكاً فيهِ حَتَّى يرضىٰ رَبُّنَا، وبَعْدَ مَا يرضىٰ مِنْ أمرِ الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ، فَلَمَّا انْصَرَفَ ﷺ قَالَ: مَنِ القَائِلُ اَلْكَلِمَةَ، فَسَكَتَ الرَّجُلُ، ثُمَّ قَالَ: مَنِ القَائِلُ الكَلِمَةَ، فَسَكَتَ الرَّجُلُ، ثُمَّ قَالَ: مَنِ القَائِلُ الكَلِمَةَ، فَإِنَّهُ لَمْ يقُلْ بَأْساً، فقَالَ: أنَا ، وَلَمْ أُرِدْ بِهَا إلاَّ الخَيْرَ. قَالَ مَا تَنَاهَتْ دُونَ عَرْشِ الرَّحْمٰنِ تَعَالىٰ]. أخرجه أبو داود.

1. (1865)- *Âmir İbnu Rebîa* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın arkasında namaz kılan birisi, namazda hapşırdı ve şu duayı okudu: *"Mübarek (hayrı bol), ihlaslı ve çok hamdle Allah'a hamdederiz, tâ Rabbimiz razı oluncaya kadar; dünya ve âhiret işindeki rızasından sonra da (hamdimize devam ederiz)."* Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazdan çıktıktan sonra: "Namazda dua okuyan kimdi?" diye sordu. Ancak okuyan kişi sükût etti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tekrar sordu:

"Duayı kim okudu? Zîra fena bir şey söylemedi." Bunun üzerine adam: "Bendim, bu dua ile sâdece hayır murad ettim" dedi. Efendimiz:

"(Duanız) Rahman'ın Arşına kadar yükseldi" buyurdu." [Ebû Dâvud, Salât 121, (770, 774); Tirmizî, Salât 296, (404); Buhârî, Ezan 115, (muhtasaran); Muvatta, Kur'an 25, (1, 212); Nesâî, İftitah 112 (2, 196).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, görüldüğü üzere birçok vecihte büyük muhaddislerce rivâ-

yet edilmiştir. Kıraat dışı okunan bu dua rivayetten rivayete farklılıklar, ziyâdeler ve noksanlar taşır. Nitekim Buhârî ve Muvatta'nın rivayetlerinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Bu duayı yazmada öncelik kazanmak için otuz küsür melek yarış yaptı" buyurmuştur. Tirmizî'nin rivayetinde, Resûlullah üç sefer, "Bu kelimeleri kim söyledi?" diye sormuş, üçüncüde *Rifâa İbnu Râfiî* (radıyallâhu anh), "Bendim" demiş, Resûlullah bir kere daha tekrarlattıktan sonra: "Otuz küsür melek bunu (huzur-u İlâhi'ye) yükseltmek hususunda yarış ettiler" buyurmuştur.

2- Hadis hakkında Tirmizî şu açıklamayı yapar: *"Rifâa hadisi hasen bir hadistir. Bazı âlimler hadisin nâfile namazlarla ilgili olduğunu (yani kıraat dışı bir duanın nâfile namazlarda okunabileceğini) söylemiştir. Zîra, Tâbiîn'den bir çok büyük: "Kişi farz namazda hapşıracak olursa, içinden Allah'a hamdeder" demiş ve daha fazlasına izin vermemiştir."*

İbnu Hacer, bu hadisin *Bişr İbnu'z-Zehrânî* tarafından yapılan rivâyetinde Rifâa'nın akşam namazında olduğunu tasrîh ettiğini kaydederek, bu ruhsatın nâfile namazlarına mahsus olduğunu söyleyenleri reddetmek ister. Hadis üzerine sunduğu uzun açıklamalar meyanında şunu da kaydeder: "Alimler bu hadisten hareketle namazda, me'sûr duaya muhâlefet etmemek şartıyla, me'sûr olmayan dua ihdas edilebileceğine hükmetmiştir. "Me'sûr, sünnet olan, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den rivâyet edilen demektir.

Yine *İbnu Hacer*'in belirttiğine göre bu rivâyetten şu hükümler çıkarılmıştır:

★ Namazda, yanındakini teşvîş etmedikçe (rahatsız etmedikçe) zikirler yüksek sesle yapılabilir.

★ Namazda hapşıranın elhamdülillah demesi mekruh değildir. Ancak Aynî'nin de belerttiği üzere, buna yerhamükallah diye cevap veren müsallînin namazı bozulur.

★ Namazda olan kimsenin, hapşırana "yerhamükallah" demesi gerekmez.

★ Ta'dil-i erkânı zikirle uzatmak (câiz ve müstehabtır).

★ Namazda, meşru olan kelamın sesli olarak telaffuzu, namazı bozmaz.

NOT: Aynî der ki: "el-Muhît'de Ebû Hanîfe'den rivâyete göre: "Namazda hapşıran, dilini kımıldatmaksızın içinden Allah'a hamdeder, kımıldatacak olursa

namazı bozulur." Amma sahih olan, zikrettiğimiz üzere, bunun hilafıdır. (Yani namazda hapşıranın elhamdülillah demesiyle namazı bozulmaz).

1866 ٢ – وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: إذَا عَطَسَ أَحَدُكُمْ فَلْيَقُلْ: الْحَمْدُ للهِ عَلَى كُلِّ حَالٍ، وَلْيَقُلْ لَهُ أَخُوهُ، أَوْ صَاحِبُهُ: يَرْحَمُكَ اللهُ، فَــإذَا قَالَ لَهُ فَلْيَقُلْ: يَهْدِيكُمُ اللهُ وَيُصْلِحُ بَالَكُمْ]. أخرجه البخارى وأبو داود. «بَالَكُمْ» شأنكم.

2. (1866)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: *"Sizden biri hapşırınca "Elhamdülillah alâ külli hâl." (Her hal için elhamdülillah) desin. Kardeşi de -yahut arkadaşı da- ona "Yerhamükâllah" diye cevap versin. (Kardeşi bunu) kendisi için söyleyince, hapşıran da Yehdîkümullah ve yuslih bâleküm (Allah size de hidâyet versin ve işinizi düzeltsin) desin."* [Buhârî, Edeb 126, Ebû Dâvud, Edeb 99, (5033).]

AÇIKLAMA:

1-Hapşıranın, namazda bile olsa elhamdülillah demesinin meşruiyeti hususunda Cumhur'un ittifakı var. Önceki rivâyette, sadece *Ebû Hanîfe*'nin, namazda telâffuz etmeksizin elhamdülillah'ı içinden geçirmesi gerekir dediğini gördük. Ancak, mezhep görüşü aksine tecelli etmiş, *Şâfiî, Mâlikî* ve *Hanbelî* mezhebi gibi *Hanefî* mezhebi de namazda elhamdülillah demenin namazı bozmayacağına hükmetmiştir. Ancak *İbnu'l-Arabî*'nin de namazda hapşıranın, içinden elhamdülillah demesi gereğinde ısrar ettiğini, "namazdan çıkınca" diyenin bile bulunduğunu belirtelim.

2- Bu rivâyette elhamdülillah'tan sonra alâ külli hâl ziyâdesi gözükmektedir. Hadisin bâzı vecihlerinde -ki Buhârî'deki vechi böyledir- bu ziyâde yoktur.

Ayrıca muhtelif rivâyetlerde, hapşıran kimse elhamdülillah deyince söylenmesi gereken dua, farklı şekillerde gelmiştir:

★ **"Yerhamünallâhü ve iyyâküm. (Allah bize de, size de rahmet etsin)."**

★ **"Âfânallahu ve iyyâkum mine'n-nâr, yerhamukallah. (Allah bizi de, sizi de ateşten âzâd etsin ve size rahmet buyursun)."**

İbnu Hacer, bir büyük için: "Yerhamullah seyyidena (Allah efendimize rahmet buyursun)" gibi bir ifâdenin sünnete aykırı olduğunu, illa da

bir tahsiste bulunulacaksa: "Yerhamukâllah yâ seyyidenâ" yani "Allah sana rahmet buyursun ey efendimiz" denilebileceğini, bunun hasen olduğunu belirtir.

Hapşıranın, kendisine dua edene cevabı, cumhurun kabûlü, sadedinde olduğumuz rivâyetteki cümledir: **"Yehdîkümullahu ve yuslihu bâ-leküm. (Allah size hidâyet, işlerinizi de salâh üzre kılsın)."** Ancak Kûfiler şu cümleyi benimsemişlerdir: **"Yağfirullahu lenâ ve leküm. (Allah sizi de bizi de mağrifet etsin)."** İmam *Mâlik* ve *İmam Şâfiî*, "Bu iki cümleden hangisiyle söylense olur, mü'min muhayyerdir" demişlerdir. *Ebû'l-Velîd İbnu'r-Rüşd* ise: "İkinci cümle evlâdır, çünkü mükellef, her şeyden önce mağfirete muhtaçtır. Ancak zımmî olmayanlar için ikisini birleştirerek söylemek daha iyidir" der. Zımmînin hâriç tutulması, onlara mağfiret temenni etmenin dinen caiz olmamasındandır. Bu bizzat âyet-i kerîme ile yasaklanmıştır (Tevbe 113).

ON SEKİZİNCİ FASIL

HZ. DÂVUD (aleyhisselam)'UN DUASI

1867 ١ - عن أبي الدرداء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [قـال رَسـولُ اللهِ ﷺ : كَانَ مِنْ دُعَاءِ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ حُبَّكَ وَحُبَّ مَنْ يُحِبُّكَ، وَالْعَمَلَ الَّذِي يُبَلِّغُنِي حُبَّكَ. اللَّهُمَّ اجْعَلْ حُبَّكَ أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْ نَفْسِي وَأَهْلِي وَمَالِي ، وَمِنَ المَاءِ الْبَارِدِ. قَالَ وَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا ذَكَرَ دَاوُدَ تَحَدَّثَ عَنْهُ بِقَوْلِهِ كَانَ أَعْبَدَ الْبَشَرِ]. أخرجه الترمذي.

1. (1867)- *Ebû'd-Derdâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Hz. Dâvud (aleyhisselâm)'un duaları arasında şu da vardır: *"Allahım! Senden sevgini ve seni sevenlerin sevgisini ve senin sevgine beni ulaştıracak ameli taleb ediyorum. Allah'ım! Senin sevgini nefsimden, âilemden, malımdan, soğuk sudan daha sevgili kıl."*

Ebû'd-Derdâ der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. Dâvud'u zikredince, onu "insanların en âbidi (yani çok ve en ihlaslı ibadet yapanı)" olarak tavsif ederdi." [Tirmizî, Da'avât 74, (3485).]

AÇIKLAMA:

1- *"Hubbuke..."* (sevgini) tâbiri, masdarın fâil veya mef'ûle izâfesidir. Yâni fâile izâfesi olunca mâna: "Bana olan sevgini" demek olur. Mef'ûle izâfe olunca mâna, "sana olan sevgimi" olur. Birinci daha muvafık gözükmekte. Zîra Allah'ın, kendisini (Hz. Dâvud'u) sevmesini istemek daha uygun gelmektedir. "Seni sevenin sevgisini..." cümlesinde de masdarın mef'ûl veya fâile izâfesi daha uygun gözüküyor, mâna şöyler olur: *"Âlimlere olan muhabbetinle beni sevmeni istiyorum."* Fâile izâfe olunca mâna, *"Seni sevenleri sevmeyi nasib et"* şeklinde olur. Nitekim bir başka dua

şöyledir: حَبِّبْنَا اِلَى اَهْلِهَا وَحَبِّبْ صَالِحِى اَهْلِهَا إِلَيْنَا "Bizi ora ehline sevdir, ora ehlinden sâlih olanları da bize sevdir." Nitekim âyet-i kerimede de: يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ **"... (Allah) onları sever, onlar da O'nu severler..."** (Mâide 54) buyurmuştur. Yani hem insanların Allah'ı sevmesi, hem de Allah'ın insanları sevmesi mevzubahistir.

Keza, "Senin sevgine beni ulaştıracak ameli..." cümlesinde senin sevgin ayrı iki ihtimale muhtemeldir: "Seni bana sevdirecek..." veya "beni sana sevdirecek ameli" mânaları câizdir.

2- *Hz. Dâvud*'un "insanların en âbidi" olmasını bâzı âlimler, "devrindeki insanların en âbidi" diye kayıtlamıştır. Ancak Aliyyü'l-Kârî, "Itlakı üzere bırakılabilir, zîra ibadetçe en ilerde olması, ilimce, faziletçe de üstün olmasını gerektirmez" diyerek Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bazı yönlerden efdaliyeti meselesine tezad arzetmeyeceğine ima eder.

ON DOKUZUNCU FASIL

Hz. YUNUS (aleyhisselam) KAVMİN DUASI

1868 ١ – عن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يرفعه قال: [كَانَ مِنْ دُعَائِهِمْ: يَاحَيُّ يَا قَيُّومُ، يَاحَيُّ حِينَ لاَ حَيَّ، يَا مُحْيِي يَا مُمِيتُ يَاذَا الجَلاَلِ وَالإِكْرَامِ]. أخرجه رزين.

1. (1868)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) Resûlullah'a ref ederek demiştir ki: "Yunus kavminin duaları arasında şu da vardı: *"Ey diri olan, ey (mahlûkata) kıyam veren, ey hiçbir hayat sâhibinin olmadığı zamanda hayat sâhibi olan, ey hayat veren, ey ölüm veren, ey celâl ve ikrâm sâhibi!"* [Rezîn ilavesidir.]

YİRMİNCİ FASIL

BELAYA UĞRAYANI GÖRÜNCE OKUNACAK DUA

1869 ١ – عن عمر وأبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهما قالا: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ: مَنْ رَأى صَاحِبَ بَلاَءٍ فـقَالَ: اَلْحَمْدُ لله الَّذى عَافَانِى مِمَّا ابْتَلاَكَ بِهِ وَفَضَّلَنِى عَلى كَثِيـرٍ مِمَّنْ خَلَقَ تَفْضِيـلاً عُوفِىَ مِنْ ذَلِكَ البَلاَءِ كَائناً مَا كَانَ مَا عَاشَ]. أخرجه الترمذي من روايتهما، وهذا لفظ رواية عمر.

وفي رواية أبى هريرة لم يصبه ذلك البلاء، دون باقى الحديث.

القسم الثاني من الباب الثاني: في أدعية غير مؤقتة ولا مضافة

1. (1869)- *Hz. Ömer* ve *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyorlar: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim bir belaya uğrayanı görünce şu duayı okursa: "Seni imtihan ettiği şeyde bana âfiyet veren ve birçok yarattığından beni üstün kılan Allah'a hamdolsun!" Artık yaşadığı müddetçe, bu bela ne olursa olsun ona mâruz kalmaktan muaf kılınır."* (Tirmizî, Da'avât 38, (3427, 3428); İbnu Mâce, Dua 22, (3892).]

Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'nin bir rivâyetinde sâdece: "...Bu bela ona isâbet etmez" denmiştir.

AÇIKLAMA:

1-Belaya uğrayan diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı mübtelâ'dır. İbtila esas itibariyle imtihan ve deneme mânasına gelir. Hayra da, şerre de olabilir. Nitekim âyet-i kerîmede: وَنَبْلُوكُمْ بِالـشَّرِّ وَالْخَيرِ فِتْنَةً **"Bir imtihan olarak size iyilik ve kötülük veririz"** (Enbiya 35) buyurulmaktadır.

2-Sadedinde olduğumuz hadiste mübtelî, yâni belaya mâruz veya im-

tihana mâruz'daki beladan maksad maddî ve bedenî bir imtihan olabilir, mânevî ve dinî bir imtihan da olabilir. Bedenî imtihana abraşlık, aşırı kısalık, aşırı uzunluk, körlük, sakatlık, kamburluk vs. misal olabileceği gibi; mânevî imtihana da fisk, zulüm, bid'at, küfr vs. misal olabilir. Bunlardan dinî olanların çok daha ciddi olduğu açıktır. Maddî imtihanlar sabır yoluyla mânevî kazanç vesilesi yapılabilir ise de mânevî imtihanları kazanca tahvil çok daha zordur. Rabbimizden mânevî imtihanlarla imtihan etmemesini dua ediyoruz.

3-Aslında âfiyet de bir imtihandır. Ancak beliyye ile imtihanda sabırsızlık ve fitneye düşme ihtimali vardır. Bu takdirde beliyye herkesin kazanamayacağı bir imtihan, bir mihnet olur. Resûlullah:

اَلْمُؤْمِنُ الْقَوِىُّ خَيْرٌ وَاَفْضَلُ وَاَحَبُّ إِلَى اللهِ مِنَ الْمُؤْمِنِ الضَّعِيفِ

"Kuvvetli mü'min zayıf mü'mine nazaran Allah'a daha sevgili, daha efdal, daha hayırlıdır" buyurmuştur. Şu halde iptilaya dayanabilen, sabır yönüyle kuvvetli olan kazançlıdır ve Allah nezdinde daha hayırlıdır. Hadisteki kuvvetlilik mutlak geldiğine göre, fizikî ve maddî olabileceği gibi, musibetler karşısındaki mânevî ve ruhî kuvvet de olabilir.

İKİNCİ BÂBIN İKİNCİ KISMI

SEBEBE VE VAKTE BAĞLI OLMAYAN DUALAR

1870 ١– عن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَقُولُ في دُعَائِه: اَللَّهُمَّ أَصْلِحْ لِي دِينِي الَّذي هُوَ عِصْمَةُ أَمْرِى، وَأَصْلِحْ لِى دُنْيَاىَ الَّتى فِيهَا مَعَاشِى، وَأَصْلِحْ لِى آخِرَتِى الَّتى فِيهَا مَعَادِى، وَاجْعَلِ الحَيَاةَ زِيَادَةً لِى في كُلِّ خَيْرٍ، وَاجْعَلِ المَوْتَ رَاحَةً لِى مِنْ كُلِّ شَرٍّ]. أخرجه مسلم.

1. (1870)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* dua ederken şunu söylerdi: "Allahım, dinimi doğru kıl, o benim işlerimin ismetidir. Dünyamı da doğru kıl, hayatım onda geçmektedir. Ahiretimi de doğru kıl, dönüşüm orayadır. Hayatı benim için her hayırda artma (vesilesi) kıl. Ölümü de her çeşit şerden (kurtularak) rahat(a kavuşma) kıl." [Müslim, Zikr 71, (2720).]

1871 ٢– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ أَكْثَرُ دُعَاءِ النَّبِيِّ ﷺ اللَّهُمَّ آتِنَا في الدُّنْيَا حَسَنَةً، وَفي الآخِرَةِ حَسَنَةً، وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

2. (1871)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah'ın duasının çoğu: **"Allahümme âtina fi'd-dünya haseneten ve fi'l-âhireti haseneten ve kınâ azâbe'n-nâr. (Allahım bize dünyada da bir hayır, âhirette de bir hayır ver, bizi cehennem azâbından koru"** idi." [Buhârî, Daavât 55, Tefsir, Bakara 36; Müslim, Zikr 26, (2690; Ebû Dâvud, Salât 381, (1519).]

1872 ٣– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: مَنْ سَأَلَ اللهَ الجَنَّةَ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ. قَالَتِ الجَنَّةُ: اَللَّهُمَّ أَدْخِلْهُ الجَنَّةَ، وَمَنِ اسْتَجَارَ بِاللهِ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ مِنَ النَّارِ قَالَتِ النَّارُ:

اَللَّهُمَّ أَجِرْهُ مِنَ النَّارِ]. أخرجه الترمذى والنسائى.

3. (1872)- Yine *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim cenneti üç kere isterse, cennet: "Allah'ım onu cennete koy" der. Kim Allah'tan üç sefer ateşe karşı koruma taleb ederse, cehennem: "Allah'ım onu ateşten koru"* der." [Tirmizî, Cennet 27, (2575); Nesâî, İsti'âze 56, (8, 279); İbnu Mâce, Zühd 39, (4340).]

1873 ٤ – وعن علـيّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ [أنَّ مُكاتَبـاً جَاءهُ فَقَالَ: إنِّي عَجَزْتُ عَنْ كِتَابَتِي فَأعِنّي، فَقَالَ: ألاَ أُعَلِّمُكَ كَلِمَاتٍ عَلّمَنيهِنَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ لَوْ كَانَ عَلَيْكَ مِثْلُ جَبَلِ صِيرٍ دَيْناً أدَّاهُ اللهُ تَعَالى عَنْكَ. قَالَ قُلِ اللَّهُمَّ اكْفِنِي بِحَلاَلِكَ عَنْ حَرَامِكَ وَأغْنِنِي بِفَضْلِكَ عَمَّنْ سِوَاكَ]. أخرجه الترمذي والنسائى.

« صير » بصاد مهملة مكسورة، ثم مثناة من تحت ساكنة ثم راء: جبل لطيئ، وجبل على الساحل أيضاً بين عمان وسيراف، فأما جبل صبير: بباء موحدة بين الصاد، والمثناة، فإنما جاء في حديث معاذ.

4. (1873)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh)'nin anlattığına göre, "Bir mükâteb ona gelerek: "Kitâbet borcumu ödemekten âciz kaldım, bana yardım et" dedi. Ona şu cevabı verdi: "Sana, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bana öğretmiş bulunduğu bir duayı öğreteyim. (Onu okuduğun takdirde) Sıyr dağı kadar borcun da olsa, Allah onu sana bedel öder. Şöyle diyeceksin: *"Allah'ım, yeterince helalinden vererek beni haramından koru. Lütfunla ver, başkasına muhtaç etme."* [Tirmizî, Daavât 121, (3558).]

AÇIKLAMA:

1- *Mükâteb:* Para ödeyerek hürriyetine kavuşmak üzere efendisi ile antlaşma yapan köleye denir. Mesela her ay beş dinar ödeyerek 24 ay sonra kölelikten kurtulmak isteyen köle, hususî çalışma yaparak para kazanır, bu borcu ödedi mi artık hür olur. İşte bu antlaşmaya mükâtebe veya *kitâbet* denir. Bir bakıma "yazışmak" demektir. Yani, bir nevi köle, fiatını, efendisine ödemeyi kendine yazmış olmakta, efendi de köleyi âzad etmeyi kendi üzerine yazmış olmaktadır. Bu yazışmada köleye *mükâteb* denir.

Sadedinde olduğumuz rivâyet de, böyle bir antlaşmanın ödeme

şartını yerine getirmede zorlanan bir kölenin Hz. Ali (radıyallâhu anh)'ye müracaat ederek yardım istediğini görmekteyiz.

2-Sıyr dağı, Tay kabilesi yurdunda bir dağın adıdır. Ayrıca *Umman* ve Sîraf arasında sâhilde yer alan bir dağ da aynı ismi taşımaktadır. Sadedinde olduğumuz hadiste zikri geçen dağın adı bir nüshada صَبِير (Sabîr) şeklinde gelmiştir, bu *Yemen*'de bulunan bir dağın adıdır. Bazı nüshalarda (Sebîr) imlâsı yer alır. Bu da bir çok dağın adıdır. Mekke'deki en büyük ثَبِير dağın adı da Sebîr'dir.

ÜÇÜNCÜ BÂB
DUA YERİNE GEÇEN ZİKİRLER
(Bu bâbta üç fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

İSTİÂZE

İKİNCİ FASIL

İSTİĞFAR, TESBİH, TEHLİL TEKBİR, TAHMİD VE HAVKALE

ÜÇÜNCÜ FASIL

HZ. PEYGAMBERE SALAVÂT

BİRİNCİ FASIL

İSTİÂZE

1874 ١ – عن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [كانَ النَّبيُّ ﷺ يَقُولُ: اللَّهُمَّ إنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْعَجْزِ، وَالْكَسَلِ، وَالْجُبْنِ، وَالْهَرَمِ، وَالْبُخْلِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ]. أخرجه الخمسة.

1.(1874)-*Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle istiâze ederlerdi: *"Allah'ım! Aczden, tembellikten, korkaklıktan, düşkünlük derecesine varan ihtiyarlıktan, cimrilikten sana sığınırım. Keza, kabir azabından sana sığınırım. Hayat ve ölüm fitnesinden sana sığınırım."* [Buhârî, Daavât 38, 40, 42, Cihâd 25; Müslim, Zikr 52, (2706); Tirmizî, Daavât 71, (3480, 3481); Ebû Dâvud, Salât 367, (1540, 1541); Hurûf 1, (3972); Nesâî, İstiâze 6, (8, 257, 258).]

AÇIKLAMA:

İstiâze: Sığınma, korunma taleb etmek mânasına gelir. Her çeşit şerlerden, kötülüklerden, günahlardan, Allah'ın yasaklarından cehennemden vs. Allah'a sığınmak O'nun korumasını taleb etmek İslâm'da ubûdiyetin en mühim, en parlak şubelerinden biridir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu hadiste Allah'a sığındığı kötü haller şunlardır:

★ *Acz:* Kudretsizliktir. Yani kişinin, ihtiyaçlarını te'minde düşmanlarını defetmede muhtaç olduğu güç ve kuvvetten mahrum olmasıdır. Aslında bütün insanlar acz-i mutlak içindedir. Bunun idraki insanı gerçek kulluğa yani sonsuz olan ihtiyaçlarını Allah'tan istemeye, hadsiz olan düşmanlarına karşı Allah'a dayanmaya sevkeder. Bu ise, hakikî ve gerçek kulluktur. Bir kısım maddî güç ve imkânlar, kişiyi gaflete sevkederek, aczini anlamasına engel olur, bu kişiyi istiğnaya, o da tuğyana ve

azgınlığa sevkeder. Âyet-i kerîme'de, **"İnsanoğlu kendini müstağni görünce tuğyan edip azar" buyurulmuştur** (Alak 6-7). Şu halde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın istiâze ettiği acz, bu değildir. Yaşamak için zarûrî olan aslî ihtiyaçları iyi niyetine rağmen te'min edemeyecek, kendi ihtiyaçlarını kendi başına göremeyecek duruma düşmesidir.

★ *Tembellik* acze benzeyen bir durumdur, ama ciddi bir fark vardır. Acz, ferden yapılması gerekli olan şeyleri yapmaya kudretin olmamasıdır. Tembellik ise, güç ve kuvvetin olmasına rağmen ameli terketmektir. Demek ki, işin yapılmaması her seferinde güçsüzlükten ileri gelmemekte, güç ve kuvvete rağmen terkedilebilmektedir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tembellikten de Allah'a sığınarak, bu ruh hâline karşı mü'minlerin dikkatini çekmiş olmaktadır.

★ *Korkaklık* ve *cimrilik* de acz ve tembellik gibi birbirine benzeyen iki haldir. Zîra ikisi de faydalanmama halini ifâde eder. Korkaklık, bedenî kabiliyetlerden istifâde etmemek, cimrilik de maldan istifâde etmemektir.

★ *Düşkünlük* veya *aşırı ihtiyarlık,* az önce temas ettiğimiz aczin yaşa bağlı olarak ârız olmasıdır. Hadislerde herem veya erzel-i ömr diye geçer. İnsan hayatında arzettiği ciddiyet sebebiyle olacak ki bu yaş safhasına Kur'ân-ı Kerîm de bir kaç kere yer verir: **"Sizi Allah yarattı. Sizi yine O öldürecek. İçinizden kimi bildikten sonra (çocuk gibi) bir şey bilmesin diye en aşağı ömre kadar geri götürülür..."** (Nahl 70, Hacc 5). Düşkünlük hâlinin bâriz vasıflarından biri, "bildikten sonra bilmemek" olarak ifâde buyurulmuştur. Bundan, yaşlılıktaki unutkanlık kinâyedir. Beyzâvî'ye göre, bu safhadaki yaşlılık, dermansızlık ve akıl noksanlığı sebebiyle kişiyi bir çocuğa çevirir. Seleften gelen bazı rivâyetler, Kur'an okumaya devam edenin bu hâle giriftar olmayacağını belirtir. Bu pek tabiî bir netice olmalıdır, zîra *"işleyen demir ışıldar"* fehvasınca, Kur'an okumak zihnî melekelerin zinde kalmasını sağlayacak, hâfıza gücünü canlı tutacaktır. Dilimizde ibadet dirisi tâbiri, dindar yaşlılar için söylenmiştir. İbadetini devam ettiren insanlar bedenen dinç kaldığı gibi, Kur'an-ı Kerim'i okuyanlar da zihnen dinç kalacaklar demektir.

★ Kabir azabının varlığı pek çok nassla sâbit olan bir gerçektir. Dünya hayatı ile kıyametin kopmasına kadar geçen zaman içinde berzah denen ara bir devre vardır, buna kabir hayatı da denebilir. Hayat kelimesini dünya şartlarındaki yaşayışımız için kullanınca kabir hayatı tâbiri ilk nazarda garip gelir ise de, dinimizin vaz'ettiği nasslar açısından kabir

hayatından bahsetmek bir zarûret olur. Oradaki şartlara göre bir başka safha mevcuttur. Şurası muhakkak ki, orada, dünyada yapılanlar dışında yeni bir ibtila (imtihan), yeni bir amel, yeni bir iktisab yoktur. Ama dünyadaki yaptıklarına bağlı olarak iyilik ve kötülükte artmalar vardır. Kişi sadaka-i câriye sâhibi ise mânevî artışa mazhar olacaktır. Ölümünden sonra da insanlara kötülükte örnek olan, saptırmaya devam eden bir çığır açanlar da, sebep oldukları için o kötülükten nasiplerini alarak, mânevî düşüşlerini artıracaklardır. Nitekim Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ne zaman haksız yere bir kan dökülse, bundan bir hissenin ilk kan dökme çığırını açmış olması sebebiyle Hz. Âdem (aleyhisselâm)'in oğlu Kâbil'e gideceğini haber vermektedir.

Resûlullah, ayrıca kabirdeki hesaptan bahsetmiş; verilen hesaba göre kabrin iyi amel sahipleri için cennet bahçelerinden bir bahçe, veya kötü amel sahipleri için de cehennem çukurlarından bir çukur olacağını bildirmiş, bu çeşitten bir kısım açıklamalarla kabir hayatını kısmen aydınlatmıştır.[5] Şu halde sadedinde olduğumuz hadis kabir azabından istiâze sûretiyle, mü'minlerin dikkatini kabir hakikatine çekmekte, onları kabir azabından kurtuluş çarelerini aramaya teşvik etmektedir.

Bir kere daha hatırlatalım ki, duanın bir fonksiyonu da kişiyi, yapacağı işler hususunda şuurlandırmak, programe etmek ve dua sûretiyle tesbit edilmiş, belirlenmiş olan hedefin, gâyenin gerçekleşmesi için dâîyi tedbire, amele sevketmektir.

★ *Hayat* ve *memat* (ölüm) fitnesine gelince: Bunlar hadiste mahyâ ve memat diye zikredilir. Mahyâ, hayat zamanı demektir. Memat da can verme (nez') ânından sonraki ölüm zamanı demektir.

Şu halde, *hayat fitnesi* ile, sağ olduğu müddetçe karşılaşılan imtihanlar kastedilmektedir. Cehaletler, nefsânî arzular, zulümler, günahlar vs. *Ölüm fitnesi* ile bazı âlimler, ölümden önceki fitneyi anlamışlardır, yani daha hayatta iken nez' (can çekişme) hâlinde iken karşılanan fitne, ölüme izâfe edilmesi, ölüme yakınlığı sebebiyledir. Bu görüşü destekleyen husus kabir fitnesinden ayrıca bahsedilmiş olmasıdır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ismetine, geçmiş ve gelecek günahlarının affedilmiş olmasına rağmen bu istiâzelere çokça yer vermesi, ümmetine örnek olmak içindir ve Allah'a kullukta eksiklik bırakmamak içindir. Kul olmak haysiyetiyle herkes ibadetle mükelleftir.

4– Kabir azabının varlığı ve mâhiyeti ile ilgili açıklama 5493-5500 numaralı hadislerde gelecek.

İbadet, istiğfar, dua, namaz vs. bütün çeşitleriyle bir kulluk vazifesidir; günahkârlara mahsus bir vazife değildir.

1875 ٢- وعنه رَضِيَ الله عَنْهُ قَـال: [كَانَ النَّبىُّ ﷺ يَقُولُ: اللَّهُمَّ إنِّى أعُوذُ بِكَ مِنَ الجُذَامِ وَالْبَرَصِ وَالجُنُونِ، وَمِنْ سَيِّئِ الأسْقَامِ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

2. (1875)-Yine *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu duayı okurlardı: *"Allah'ım! Cüzzâmdan, barastan (alaten), delilikten ve hastalıkların kötüsünden sana sığınırım."* [Ebû Dâvud, Salât 367, (1554); Nesâî, İstiâze 36, (8, 271).]

AÇIKLAMA:

★ Baras, deride beyaz lekeler hâsıl eden bir hastalıktır. Ala ten de denir. Bu hastalığa yakalananlara dilimizde Arapça aslı abras'tan bozma olarak abraş da denir.

★ *Delilik (cünûn):* Her çeşit hayrın, tekâmülün kaynağı olan aklın gitmesidir. Cünûndan ne kadar Allah'a sığınılsa yeridir. Zîra akıl, insanlığımızın yegâne gereğidir. Dinimiz aklı olmayanın dini olmaz düsturundan hareketle, her çeşit sorumluluk ve mükellefiyet için aklın varlığını şart koymuş, aklın korunması dinin belli başlı gâyelerinden biri yapılmıştır.

★ *Cüzzâm:* Vücudda kapanmayan yaralar açan bulaşıcı bir hastalıktır. Eski devirlerde tedâvisi bilinmediği için oldukça korkutucu bir hastalık idi.

★ *Hastalıkların kötüsü:* (Seyyiül-askâm) belli bir hastalık değildir, tedavisi olmayan, uzun müddet devam eden müzmin hastalıklar hep bu tavsife girer.

Bazı şârihler, *Resûlullah*'ın hastalıklardan istiâze ederken, görüldüğü üzere, bazılarını zikretmiş olmasını nazar-ı dikkate alarak, bütün hastalıklardan istiâzeyi münasip görmemişlerdir. "Bazıları hafiftir, sabredilme hâlinde büyük sevaba medardır, yeter ki müzminleşmemiş olsunlar" derler. Humma, baş ağrısı, göz ağrısı gibi her zaman gelebilen hastalıkları misâl verirler. Bu söylenenler mezkur hastalığa yakalananların tedâvi yollarını aramamalarını veya ilaç almamalarını gerektirmez. Hadis ciddî şekilde tedbir alınması gereken ağır hastalıklarla, hafifler arasında bir tefrik yapmış olmaktadır. *Resûlullah*, müzmin hastalıktan istiâze etmektedir. Zîra bu çeşit hastalıklar, en samimî dostların bile

kaçmasını, kişinin ünsiyet edeceği kimselerin iyice azalmasını ve hatta tedavi edicilerin bile ürkerek tükenmelerini netice verir, vücutta kalıcı çirkinlikler hâsıl eder.

1876 ٣– وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّهُ عَنْهُمَا قال: [كَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ يقولُ: اللّهُمّ إنِّى أعوذُ بِكَ مِنْ قَلْبٍ لاَ يَخْشَعُ، وَمِنْ دُعَاءٍ لاَ يُسْمَعُ، وَمِنْ نَفْسٍ لاَ تَشْبَعُ، وَمِنْ عِلْمٍ لاَ يَنْفَعُ، أعوذُ بِكَ مِنْ هؤُلاَءِ الأرْبَعِ]. أخرجه الترمذي والنسائى.

3. (1876)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu duayı okurlardı: "Allah'ım, huşû duymaz bir kalbten sana sığınırım, dinlenmeyen bir duadan sana sığınırım, doymak bilmeyen bir nefisten, faydası olmayan bir ilimden, bu dört şeyden sana sığınırım." [Tirmizî, Daavât 69, (3478); Nesâî, İstiâze 2, (8, 255).]

AÇIKLAMA:

1-Hadis birbirinden ayrı gibi görünen dört meseleye temas etmektedir:

★ *Huşû,* saygıya götüren korkudur. Kalbin huşû duyması, Allah'tan korkup saygıyla dolmasıdır. Şârihler, zikrullahla sükûnet ve itminana ermesi olarak açıklarlar. Şu halde huşû duymayan kalp, Allah'ı zikretmekten zevk almayan, itminan bulamayan kalptir.

★ *Dinlenmeyen dua,* kabul görmeyen, icâbete mazhar olmayan duadır. Bu ise Allah'ın rahmet nazarını kestiği kimselere mahsus bir durumdur, el-iyâzu billah.

★ *Doymayan nefis:* Allah'ın kendisine verdikleriyle yetinmeyen, nasibine düşen rızka kanaat etmeyen, mal toplamaktan usanmayan, hırsına zebun olmuş kimse demektir. Çok yemekle doymayan da denmiştir. İbnu Melek mevkî ve makama doymayanı da buraya dâhil etmiştir. Kısacası nefsin maddî ve dünyevî hevesâtının peşinde koşan, durak bilmeyen nefisler bu gruba girer.

★ *Faydası olmayan ilim:* Amel edilmeyen, halka öğretilmeyen, ahlâkın, ef'âlin, konuşmanın güzelleşmesinde işe yaramayan bilgilerdir. İhtiyaç duyulmayan veya öğrenilmesi için şer'î izin vârid olmayan ilimler de buraya girer. Gerek dünyanın ve gerek âhiretin kazanılmasında ilme büyük yer veren, ilk emri "oku" olan dinimizin "faydasız ilim" diye bir

mefhum getirmesi ve bu nefhuma giren ilimleri yasak etmesi, üzerinde durulması gereken bir husustur.

Şunu hemen belirtmek isteriz: Ne faydasız ilmi kınayan hadisler, ne de bunları şerheden âlimler herhangi bir ilmin ismini zikrederek örnek göstermezler. Demek ki bu, izâfi bir durumdur. Yâni, dinimiz açısından hiçbir ilim "faydasız" değildir. Ancak zemine, zamana ve ferdlere göre bazı ilimler faydasız olabilir. Kişi ferasetiyle bunu tâyin edecektir. Âyet-i kerime'de: **"Senin için, hakkında bir bilgi hâsıl olmayan şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz, kalb bunların her biri bundan mes'uldür"** (İsrâ 36) buyurulmuştur. Kişi dünyevî ve uhrevî meselelerine veya meslekî ihtisasına girmeyen şeylerle meşgul olurken, ilmini yaparken faydalılık, gereklilik süzgecinden geçirmekle mükelleftir. Dünyevî ve uhrevî sorumluluklarına giren mevzûlarda eksiklikleri varken ihtisasına giren sahâlarda öğrenmesi gereken bilgiler varken, lüks bilgiler, afakî mâlumât ve meşguliyetler bu lüzumsuz sınıfa girebilir.

Kendi tarih ve coğrafyamızın câhili iken diğer millet ve coğrafyalarda teferruat bilgiler, hayata hazırlanma safhasında (bülüğdan önceki devrede) din bilgisi, meslek bilgisi gibi zarûrî bilgiler varken bunları bırakıp genel kültür diye öğretilen, öğrenilen âfakî ve lüks bilgiler hep bu "faydasız ilim" sınıfına girer.

2- Hadisle ilgili olarak şârih *Tîbî*'nin yaptğı açıklama bu dört şeyi belli esaslar çerçevesinde birleştirmektedir. Der ki: "Bu dört arkadaşa yakından bakacak olursak, herbirinin, belli bir gâye için mevcut olduğunu görürüz. Yâni o şey bu gâye için vardır, varlığı, ona dayanmaktadır. Sözgelimi, ilimlerin tahsili, onlardan istifâde içindir. Eğer bu ilimden istifâde edilmezse bu bir ihtiyaç olmaz, bilakis vebal olur ve dolayısiyle ondan istiâze gerekir.

Kalbe gelince, o yaratıcısından korkup O'na karşı saygı duymak için yaratılmıştır. Göğüs bu haşyete açılmalı, içerisine haşyet nuru girmelidir. Kalb böyle değilse katılaşmış demektir. Katı kalpten Allah'a sığınmak gerekir. Zîra âyet-i kerime: **"...Kalpleri Allah'ın zikrinden (başıboş ve) kaskatı kalmış olanların vay hâline! Onlar apaçık bir sapıklık içindedirler"** (Zümer 22) buyurulmaktadır.

Nefse gelince, aldanma evi olan dünyadan uzaklaşıp, ebediyet evi âhirete meylettiği ölçüde îtibar edilir. Eğer nefis dünyaya düşkün ve maddiyata karşı doymak bilmez bir hırs içinde ise kişinin en büyük düşmanı demektir. Onun istiâze etmesi gereken yegâne şey artık nefsidir.

Duanın icâbet görmemesine gelince, bu hal, dua eden kimsenin ilim ve amelinden istifâde etmediğini, kalbinin Allah'a karşı haşyet duymadığını ve dahi doymak bilmez, harîs bir nefse sahip olduğunu gösterir."

1877 ٤– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ [أنّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: تَعَوَّذُوا بِاللهِ مِنْ جَهْدِ الْبَلاَءِ، وَدَرْكِ الشَّقَاءِ، وَسُوءِ الْقَضَاءِ، وَشَمَاتَةِ الأَعْدَاءِ]. أخرجه الشيخان والنسائى.

4. (1877)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Belanın ezmesinden, helâkın gelmesinden, kötü kazadan, düşmanların şamatasından Allah'a istiâze edin." [Buhârî, Kader 13, Daavât 28; Müslim, Zikr 53, (2707); Nesâî, İstiâze 34, (8, 269, 270).]

AÇIKLAMA:

★ *Belanın ezmesi* diye tercüme ettiğimiz cehdü'l-bela'yı, Münâvî, "ölümü temenni ettiren, sıkıntı ve meşakkat" diye târif eder. "Öyle ki, der, kişi sıkıntısının tahammül edilmezliği sebebiyle ölmeyi, sıkıntılı yaşamaya tercih eder." Bu hâl müzmin, ızdıraplı bir sıhhat bozukluğundan olabileceği gibi, aşırı fakirlik vs.'den de olabilir. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in bunu "mal azlığı ve evlad çokluğu" diye tefsir ettiği rivâyet edilir. Bela kelimesi her çeşit imtihan için kullanıldığına göre, ölümü aratan her çeşit musîbet buraya dahil edilebilir.

★ *Helâkın gelmesi* diye tercüme ettiğimiz derku'ş-şekâ ile dünyevî musibet anlaşıldığı gibi uhrevî helâket de anlaşılmıştır. Şekâ, şekâvet yâni bedbahtlık demektir. Şakî olmak, saîd olmanın zıddıdır. İbnu Hacer şekâyı helâk olarak açıklamıştır. Münâvî cehennem tabakalarından birine şekâ denmiş olduğunu kaydeder. Şu halde, Arapça ibârenin taşıdığı iki ihtimale binâen, *"şekâvetin bize ulaşmasından" veya "bizim cehenneme ulaşmamızdan"* istiâze etmemiz gerekmektedir.

★ *Kötü kaza* (sûi'l-kaza) ile kötü hüküm, kötü kader anlaşılmalıdır. Bu da dünyevî olabileceği gibi, uhrevî de olabilir. Kaza ve kaderi Allah'ın takdîri olarak kötü kelimesiyle tavsif uygun değildir. Bunu, Münâvî'nin de belirttiği üzere, makzî yâni hükmedilmiş olan şey olarak anlamak gerekir. Nasıl ki hayrı da şerri de halk eden (yaratan) Allah'tır, halkda çirkinlik yoktur. Çirkinlik kulun kesbindedir, öyle de kazada çirkinlik yoktur, çirkinlik, kesbimize, irademize uygun olarak Allah'ın hükmettiği şeydedir ki buna makzî diyoruz. *Makzî*deki çirkinlik onu hak edene aittir. Kötü kazadan istiâze, bir bakıma Cenâb-ı Hakk'tan lütfunu, affını taleb etmek, hak ettiğimiz kötü makzîlere hükmetmemesini, bağışlamasını dilemektir.

★ *Düşmanın şamatası,* kişinin uğradığı belalar, kötü haller sebebiyle düşmanın gülmesi, ferahlamasıdır.

1878 ٥ – وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَقُولُ: اللّهُمَّ إنّى أعُوذُ بِكَ مِنَ الشِّقَاقِ وَالنِّفَاقِ، وَسُوءِ الأخْلاَقِ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

5. (1878)-Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle dua ederdi: *"Allahım, şikak ve nifaktan ve kötü ahlâktan sana sığınırım."* [Ebû Dâvud, Salât 367, (1546); Nesâî, İstiâze 21, (8, 264).]

Bir rivâyette şöyle denmiştir: *"Allahım! Açlıktan sana sığınırım, çünkü o pek fena yatak arkadaşıdır. Hıyânetten de sana sığınırım, çünkü o ne kötü huydur."*

AÇIKLAMA:

★ Şikak bölünmek, ayrılmak demektir, ancak hadiste hakka muhalefet etmek sûretiyle haktan ayrılmaktır. Âyet-i kerimede, بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِى عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ **"İnkâr edenler kendini beğenme ve ayrılık içindedirler"** (Sâd 2) buyurulmuştur. Şikak kelimesi farklı yorumlara mazhar olmuştur.

★ *Nifak,* içi başka dışı başka olmaktır. Dinî mânasıyla zahiren Müslüman göründüğü halde bâtınen küfür içinde olmaktır. Tîbî, "Arkadaşına, içinde gizlediğin şeyin hilâfını izhar etmendir" diye daha umumî bir tarif sunmuştur. Bazı âlimler: "Amelde nifak, çok yalan söylemek, emânete hıyânet etmek, sözünden dönmek, biriyle dâvaya düşünce, karşı tarafın hukukunu çiğnemeye çalışmaktır" diye tarif etmişlerdir.

★ *Kötü* ahlâk dinin reddettiği her çeşit menfî hallerdir. Tîbî bu hadiste zikredilmiş olan şikak ve nifakın ahlâkların en kötüsü olarak takdim edilmiş olduğunu belirttir. "Çünkü, der, bu iki fena hasletin zararı başkalarına da sirâyet eder."

★ *Açlık:* Midenin yiyecekten boşalmasıyla hâsıl olan histir. İnsanların hastalanmalarına ve hatta ölümlerine bile sebeple olabilir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Allah'a istiâze etmesini gerektirecek kadar insan için ciddî neticeler hâsıl edebilecek bir duygudur. *Tîbî: "Açlık insandaki kuvvetleri zayıflatır, dimağı teşviş eder, kötü fikirler ve fâsid hayaller ortaya çıkarır. İbadet ve murâkabe vazifelerini ihlâl eder. Bu sebeptendir ki kişiyi geceleyin de bırakmayan yatak arkadaşına ben-*

zetti ve savm-ı visali yasakladı" der. Daci' yatak arkadaşı demektir. Açlık, insanı geceleyin yatakta bile bırakmayan bir duygu olduğu için daci' denmiştir. Sindî hadisi şöyle anlar: "Secde ve rükû gibi ibadet vazifelerine mâni olan açlık ne kötü arkadaştır."

Âlimler, belli bir disiplinle yapılmayan açlığın ibadet olmayacağına bu hadisten delil getirmişlerdir. Sünnete uygun olan açlık, ibadet sayılan oruçtur. Aksi takdirde savm-ı visâl tâbir edilen üst üste birkaç gün aç kalmak dinen tecviz edilmemiştir.

Hıyânet, emânetin zıddıdır. *Tîbî,* bunu hakka muhalefet etmek, ahdi bozmak olarak açıklar. Bu muhâlefet bütün şer'î teklifleri içine alır. Çünkü bir âyette: **"Biz emâneti ...arzettik..."** (Ahzâb 72) dendiği gibi, bir başka âyette: **"Ey iman edenler, Allah'a ve o Peygamber'e ihânet etmeyin! Siz kendiniz bilip dururken kendi emânetlerinize hainlik eder misiniz?"** (Enfal 27) buyurulmuştur. Âyetlerde emânet bütün teklifleri içine aldığı gibi, ikinci âyetteki ihânet kelimesi de hepsi hususunda ahde vefasızlığı ve hakka muhâlefeti ifâde eder.

Hadiste geçen bitâne kelimesini huy olarak çevirdik. Çünkü dâhilî haslet demektir. Bitâne kelimesini, *Mutarrızî,* el-Muğrib'de birinin yakın ve samimî arkadaşı diye açıklar. Bu mâna da hıyânetin kötü bir arkadaş olduğunu noktalar.

1879 ٦ – وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: رَأيْتُ لَيْلَةَ أُسْرِى بِي عِفْرِيتاً مِنَ الجِنِّ يَطْلُبُنِي بِشُعْلَةٍ مِنْ نَارٍ كُلَّمَا الْتَفَتُّ رَأيْتُهُ، فقَالَ لِي جِبرِيلُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ: ألاَ أُعَلِّمُكَ كَلِمَاتٍ تَقُولُهَا فَتُطْفِئُ شُعْلَتَهُ وَيَخِرُّ لِفِيهِ، فقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: بَلَى، فقَالَ جِبْرِيلُ قُلْ: أعُوذُ بِوَجْهِ اللهِ الْكَرِيمِ، وَبِكَلِمَاتِ اللهِ التَّامَّاتِ الَّتِي لاَ يُجَاوِزُهُنَّ بَرٌّ وَلاَ فَاجِرٌ مِنْ شَرِّ مَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ، وَشَرِّ مَا يَعْرُجُ فِيهَا، وَمِنْ شَرِّ مَا ذَرَأ فِي الأرْضِ، وَمِنْ شَرِّ مَا يَخْرُجُ مِنْهَا، وَمِنْ فِتَنِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ، وَمِنْ طَوَارِقِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ إلاَّ طَارِقاً يَطْرُقُ بِخَيْرٍ يَا رَحْمنُ]. أخرجه مالك.

6. (1879)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Mirac gecesi cinlerden bir ifrit gördüm. Elinde ateşten bir şûle olduğu halde beni tâkip ediyordu. Nazarımı her atışımda onu görüyordum. *Cibrîl* (aleyhisselâm) bana: "İstersen sana bir dua öğreteyim, onu okursan, şûlesi söner ve ağzının üstüne

düşer" dedi." Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Pekâla!" dedi. Cibrîl (aleyhisselâm) de "Şunu oku!" buyurdu:

"Allah'ın kerîm olan rızası için, eksiksiz, mükemmel kelimâtullah hakkı için -ki hiç kimse muttakî olsun, fâcir olsun onu aşıp daha güzelini söyleyemez- (bela olarak) semadan inen, semaya yükselen, (ve ceza gerektiren) şerlerden, yeryüzünde yarattığı şerden, yer(in altın)dan çıkan şerden, gece ve gündüz fitnelerinden, gece ve gündüz gelen musibetlerden Allah'a sığınırım. Ey Rahman, hayır getiren hâdiseler hâriç." [Muvatta, Şi'r 10, (2, 950, 951).]

AÇIKLAMA:

1- *Zürkânî* hadisin Beyhakî'nin el-Esmâ ve's-Sıfât'ta kaydettiği bir hadiste, hâdisenin Mirac gecesinde değil, Cin gecesinde geçtiği şeklinde farklı olduğunu belirttikten sonra, "Bu gece, Resûlullah'ın cinlerle karşılaştığı ayrı bir gecedir. Miraç'la hiçbir ilgisi yoktur, bu ayrı bir hâdise olabilir" diye te'lif eder.

2- *Zürkânî*, ifritin Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı tâkib edişinin sebebini "Eziyet etmek maksadıyladır, bir başka maksadla değil" diye açıklar.

3- *Kelimâtullah* tâbirindeki *kelimât* ile farklı mânalar anlaşılmıştır.

a) Allah'ın zâtıyla kâim olan kelâm sıfatı.

b) İlim,

c) Kur'an,

d) Bütün peygamberlere indirilmiş olan kitaplar. Çünkü kelimât şeklinde yâni, cemî olarak gelip izâfet teşkil etmiş ve mâna âmm olmuştur. "Allah'ın bütün kelâmları" demek olur.

4- *et-Tâmmât:* Kâmil, noksanlık ve ayıp nüfûz edemeyen mükemmel mânasına geldiği gibi, faydalı, şifa verici mânaları da anlaşılmıştır.

5-Hadisin bir başka vechinde, rivâyet: *"(Bu duayı okur okumaz) ifrit ağzının üzerine düştü, ışığı da söndü"* cümlesiyle sona ermiştir.

İKİNCİ FASIL

İSTİĞFAR, TESBİH, TEHLİL TEKBİR, TAHMİD VE HAVKALE

1880 ١ – عن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: خَصْلَتَانِ، أَوْ خَلَّتَانِ لاَ يُحْصِيهِمَا رَجُلٌ إلاَّ دَخَلَ الْجَنَّةَ، وَهُمَا يَسِيرٌ، وَمَنْ يَعْمَلُ بِهِمَا قَلِيلٌ، يُسَبِّحُ اللهَ دُبُرَ كُلِّ صَلاَةٍ عَشْراً، وَيَحْمَدُهُ عَشْراً، وَيُكَبِّرُهُ عَشْراً، فَلَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَعْقِدُهَا بِيَدِهِ قَالَ: فَتِلْكَ خَمْسُونَ وَمَائَةٌ بِاللِّسَانِ، وَأَلْفٌ وَخَمْسُمَائَةٍ فِي الْمِيزَانِ، وَإِذَا أَخَذْتَ مَضْجَعَكَ تُسَبِّحُهُ وَتُكَبِّرُهُ وَتَحْمَدُهُ مَائَةَ مَرَّةٍ، فَتِلْكَ مَائَةٌ بِاللِّسَانِ، وَأَلْفٌ فِي الْمِيزَانِ، فَأَيُّكُمْ يَعْمَلُ فِي الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ أَلْفَيْنِ وَخَمْسَمَائَةِ سَيِّئَةٍ؟ قَالُوا: كَيْفَ لاَ نُحْصِيهِمَا يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: يَأْتِي أَحَدَكُمُ الشَّيْطَانُ، وَهُوَ فِي صَلاَتِهِ فَيَقُولُ: اذْكُرْ كَذَا وَكَذَا حَتَّى يَنْفَتِلَ فَلَعَلَّهُ أَنْ لاَ يَفْعَلَ، وَيَأْتِيهِ فِي مَضْجَعِهِ، فَلاَ يَزَالُ يُنَوِّمُهُ حَتَّى يَنَامَ]. أخرجه أصحاب السنن.

1. (1880)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "İki haslet - veya iki hallet[5]- vardır ki onları Müslüman bir kimse (devam üzere) söyleyecek olursa mutlaka cennete girer. Bu iki şey kolaydır. Kim onlarla amel ederse, azdır da... Her (farz) namazdan sonra on kere tesbih (sübhânallah), on kere tahmid (elhamdülillah), on kere tekbir (Allahu ekber) söylemekten ibarettir."

(Abdullah der ki:) "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bunları söylerken parmaklarıyla saydığını gördüm. Resûlullah devamla bu-

5– Hallet de haslet demektir. Râvi hangi kelimenin kullanıldığında şüphe etmiştir.

yurdular: *"Bunlar beş vakit itibariyle toplam olarak dilde yüzellidir. Mizanda bin beş yüzdür. "İkinci haslet" ise yatağa girince Allah'a yüz kere tesbih, tekbir ve tahmid'de bulunmanızdır. Bu da lisanda yüzdür, mizanda bindir. (Her ikisi toplam iki bin beş yüz eder.)"*

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sözlerine şöyle bir soru ile devam etti:

"Hanginiz bir günde, gece ve gündüz iki bin beş yüz günah işler?"

"Bunları niye söylemiyelim ey Allah'ın Resûlü?" dediler. Şu cevabı verdi:

"Şeytan, namazda iken her birinize gelir: "Şunu şunu hatırla" der, ve namazdan çıkıncaya kadar devam eder. (Bu hatırlatmaların neticesi olarak) kişi bu tesbihatı terk bile eder. Kişi yatağına girince de şeytan ona gelir, (zikir yapmasına imkân vermeden) uyutmaya çalışır ve uyutur da." [Tirmizî Daavât 25, (3407); Ebû Davud, Edeb 209, (5065); Nesâî, Sehv 90, (3, 74).]

AÇIKLAMA:

1-Bu hadis *sübhânallah, elhamdülillah* ve Allahü ekber zikirlerinin ehemmiyetini belirtmekte ve bunlara hergün devama teşvik etmektedir.

2-İki hasletin *birincisi* bu zikirleri, farz namazlardan sonra en az onar kere tekrar etmektir. Farz namaz diye kayıtlıyoruz, zîra rivâyetin bazı vecihlerinde bu kayıt mevcuttur.

İkinci haslet, yatağa girince, uyumazdan önce, tesbih ve tahmidi 33'er kere, tekbiri de 34 kere tekrar etmektir. Ebû Dâvud'un rivâyeti, bu kaydedilen teferruatı ihtivâ eder.

3-Namazlardan sonra yapılan bir günlük tesbihâtın dildeki telâffuz toplamı, 150 (yani 30x50 = 150) olmasına mukabil, kıyamet günü mizanda 1500 olması, her hasenenin -rahmet-i İlâhiye ile - en az on misli katlanacağına binâendir. Zîra âyet-i kerimede: مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ اَمْثَالِهَا **"Kim bir iyilik (hasene) yaparsa ona on katı verilir, bir kötülük yapan ise misliyle cezalandırılır..."** (En'am 160) buyurulmuştur.

4-En sonda verilen 2500 rakamı, namazlardan sonra çekilen tesbihlerle -ki 150 idi- yatınca çekilen tesbihlerin -ki 100'dür- toplamı, 250'nin 10'la çarpılmasıyla ede edilmiştir.

Resûlullah gece gündüz içerisinde kim 2500 adet günah işler? diye soruyor. Bu sorunun cevabı: "Bu kadar günah işlenmez..." dir. Öyle ise, sevaplar günahı ortadan kaldırdığına göre tesbihât yoluyla kazanılan

2500 adetlik sevap günahları affettirmiş olacak ve böylece, günahkâr olarak, affedilmemiş günahı kalmış olarak geceleyen kimse kalmayacak demektir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu hesabı küçük günah işleyenler hakkındadır. Mesela, ateşin odunu yakıp tükettiği gibi hesanâtı yiyip tüketen gıybet nev'inden büyük günahlar bu hesaba girmez.

Resûlullah (aleyhissalatu vesselâm)'ın hesaplamasını anlamada şu âyeti de hatırlamamız faydalıdır: إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ **"Muhakkak ki haseneler (sevaplar) seyyieleri (günahları) giderir"** (Hûd 114).

5- Ashabın: *"Bunları niye söylemiyelim?"* şeklindeki sözlerini söyle anlamalıyız: "Bu kadar büyük neticesi olan 150 kadarcık, miktarı az, söylemesi kolay olan zikri mutlaka yaparız, bunu yapmamıza hiç bir şey engel olamaz." Resûlullah, bunların terki hususunda şeytanın iki oyununa dikkat çekiyor:

a) Namaz sırasında insana yanaşıp dünyevî bir kısım meşguliyetler, câzip, nefsânî meseleler hatırlatarak, bir an evvel onların peşine düşmek üzere tesbihâtı terkettirmek.

b) Yatınca da alelacele uyutmak.

Şu halde mü'min, bu iki tuzağa karşı müteyakkız olacak, namazdan sonra tesbihâtı eksiksiz yapmadan seccâdeden ayrılmayacak, yatınca da aynı zikirleri, belirtilen miktarlarda tekrar etmeden uyumayacak.

6-Hadiste açıklanması gereken son bir nokta, namazdan sonra yapılacak tesbihâtın sayısıdır. Burada *tesbih, tahmid* ve *tekbirin* 10'ar kere tekrar edileceği söylenmektedir. Halbuki bâzı başka rivâyetlerde bu rakam her biri 33 diye tesbit edilmiştir. Aradaki farkla ilgili açıklama daha önce geçtiği için burada tekrar etmeyeceğiz. (1813 numaralı hadise bakılabilir.)

1881 ٢– وعن ابن أبى أوفى رضي اللّه عنهما قال: [جَاءَ رَجُلٌ، فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّهِ: لاَ أَسْتَطِيعُ أَنْ آخُذَ مِنَ الْقُرْآنِ شَيْئاً فَعَلِّمْنِى مَا يُجزِينِى قَالَ: قُلْ سُبْحَانَ اللّهِ، وَالْحَمْدُ لِلّهِ، وَلاَ إِلـهَ إِلاَّ اللّهُ، وَاللّهُ أَكْبَرُ وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللّهِ. قَالَ يَا رَسُولَ اللّهِ: هذَا لِلّهِ فَمَاذَا لِى؟ قَالَ: قُلْ اللَّهُمَّ ارْحَمْنِى وَعَافِنِى وَاهْدِنِى وَارْزُقْنِى، فَقَالَ: هكَذَا بِيَدَيْهِ فَقَبَضَهُمَا، فَقَالَ ﷺ: أَمَّا هذَا فَقَدْ مَلأَ يَدَيْهِ مِنَ الْخَيْرِ]. أخرجه أبو داود بتمامه، والنسائى

إلى قوله: [وَلاَ قُوَّةَ إلاَّ بِاللّهِ].

2. (1881)- *İbnu Ebî Evfa* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam gelerek- "Ey Allah'ın Resûlü! dedi, ben Kur'an'dan bir parça seçip alamıyorum. Bana kifâyet edecek bir şeyi siz bana öğretseniz!"

"Öyleyse, buyurdu, Sübhânallah velhamdülillah, ve lâilâhe illallah, vallâhu ekber, velâ havle velâ kuvvete illâ billâh. (Allahım seni tenzih ederim, hamdler sana mahsustur. Allah'tan başka ilah yoktur, Allah en büyüktür, güç kuvvet Allah'tandır) de."

"Ey Allah'ın Resûlü! dedi, bu zikir Allah içindir. (O'nu senâdır), kendim için dua olarak ne söyleyeyim?"

"Şöyle dua et: "Allahım bana merhamet et, afiyet ver, hidayet ver, rızık ver!"

Adam (dinleyip, kalkınca) ellerini sıkıp göstererek: "Şöyle (sımsıkı belledim!)" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bunun üzerine:

"İşte bu adam iki elini de hayırla doldurdu!.." buyurdu." [Ebû Dâvud, Salât 139, (832); Nesâî, İftitâh 32, (2, 143); Hadis Ebû Dâvud'da tam olarak, Nesâî'de kısmî olarak rivâyet edilmiştir.]

AÇIKLAMA:

1- *Ebû Dâvud,* bu hadisi *"Ümmî ve Acemi Olana Kifâyet Edecek Kıraat Miktarı"* adını taşıyan bir bâbta zikreder. Şârihler, Resulullah'a gelerek kifayet edecek miktarı soran kimsenin namazda kifayet edecek kıraat miktarı sorduğunu belirtirler. Nitekim hadisin bir başka vechinde: إنِّى لاَ اُحسِنُ مِنَ الْقُرْآنِ شَيْئًا "Ben Kur'ân'dan hiçbir (parçayı henüz tam ezberlemedim) güzel okuduğum kısım yok" demiştir.

Şu halde, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın cevabı, namazda okunabilecek kifâyet miktarı göstermektedir.

Ancak, hadiste cevap olarak gelen zikirler, kıraat olarak yeterli değildir. Bu sebeple ulemâ hadisi şöyle değerlendirirler: "Bu ruhsat bütün zamanlar için muteber olamaz. Zîra bu kelimeleri öğrenmeye muktedir olan bir kimse, şüphesiz Fâtiha sûresini ezberleyebilecektir. Adamın Resulullah'a söylediği sözü, "Şu anda *Kur'ân'dan* bir şey öğrenmeye kâdir değilim, namaz vakti de girmiş durumda" şeklinde anlamak gerekir." Öyleyse namazı, kendisine söylenen kelimeleri kıraat ederek kılsa bile, namazdan sonra Fâtiha'yı öğrenmesi gerekir. Hattâbî der ki: "Bu mese-

lede asıl olan şudur: Namaz, Fâtiha'sız câiz değildir. Fâtiha'yı okumak onu güzelce okuyabilen kimseye vecîbedir, tam ezberleyememiş olana değil. Bu durumda, bir kimse *Fâtiha*'yı henüz beceremiyor ve fakat başka sûrelerden becerdiği varsa, ona, becerdiği yerden Fâtiha uzunluğunda yedi âyetlik bir kısım okuması vâcib olur. Fâtiha'dan sonra evlâ olan zikr, Kur'an'dan ona denk olan bir kısımdır. Şâyet ezberleme kapasitesinin yokluğu veya dilinin Arapça'ya dönmemesi veya mâruz kaldığı bir âfet gibi bir sebeple Kur'an'dan bir parçayı ezberleyemeyecek olursa, Kur'an'dan sonra en uygun (evlâ) zikr, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın öğretmiş bulunduğu tesbih, tahmid ve tekbirdir. Zîra Efendimiz: *"Kelâmullah'tan sonra efdal olan zikir Sübhânallâhi velhamdülillahi velâ ilâhe illallahu vallahu ekber'dir" buyurmuştur.*

2-Adamın, kendisi için Allah'tan ne taleb etmesi gerektiği hususundaki sorusuna Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in cevabı, duada istenmesi gereken şeyler hususunda fevkalâde câmî bir mâhiyet taşımakta ve hatta Resûlullah'tan mervî me'sur duaları âdeta özetlemektedir. Hatırda kalması için tekrar kaydediyoruz.

★ *Allah'ın rahmeti:* Günahları terkettirmek, affetmek.

★ *Afiyet:* Dünya ve âhiret âfetlerinden selâmet.

★ *Hidâyet:* İslam'da sebat ve ahkâma uyma.

★ *Rızık:* Yeterli miktarda helal rızık.

3- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tâliminden sonra, adamın davranışıyla ilgili ibâre çok veciz olduğu için şârihler yorumunda bazı farklılıklara yer vermişlerdir. Biz İbnu Hacer'in anladığı tarzı tercümeye aksettirdik: Yâni adam, Resulullah'ın tâlimatını tam olarak ve sağlam bir şekilde öğrendiğini belirtmek için ellerini uzatıp avuçlarını sıkmış ve kıymetli bir şeyi sımsıkı yakalayan bir kimsenin yaptığı gibi: İşte şöyle! diye gösterip: "Sizin bana söylediğinizi ezberledim ve sımsıkı tutuyorum, artık zâyi etmem, unutmam!" demek istemiştir.

4-Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın "Bu adam iki elini de hayırla doldurdu" demesi, adamın dünya için de, âhiret için de gerekli olan hayırları câmî olan bir duaya imtisalinden kinâyedir. Nitekim bu öğretilen hususların ne kadar câmî şeyler olduğunu az yukarda gösterdik.

1882 ٣– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللهِ يُكْثِرُ أنْ يَقُولَ قَبْلَ مَوْتِهِ: سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ، أسْتَغْفِرُ اللهَ وَأتُوبُ إلَيْهِ، فَقُلْتُ لَهُ فـــي ذلِكَ، قَالَ: أخْبَرَنِي

رَبّي أنّي سأرَى عَلاَمَةً فِي أُمَّتِي، فَـــــــإذَا رَأيْتُهَا أكْثَرْتُ مِنْ قَوْلِ: سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ، أسْتَغْفِرُ اللهَ وَأتُوبُ إلَيْهِ، فَقَدْ رَأيْتُهَا: ﴿إذَا جَاءَ نَصْرُ اللهِ وَالْفَتْحُ﴾.

السورة]. أخرجه الشيخان.

3. (1882)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ölümünden önce şu duaları çok tekrar ederdi: *"Sübhânallahi ve bihamdihi, estağfirullahe ve etûbu ileyh. (Allahım seni hamdinle tesbîh ederim, mağfiretini diler, günahlarıma tevbe ederim.)"* Ben kendisinden bunun sebebini sordum. Şu açıklamayı yaptı:

"Rabbim bana bildirdi ki, ben ümmetim hakkında bir alâmet göreceğim. Ben onu görünce Sübhânallâhi ve bihamdihi, estağfirullahe ve etûbu ileyh zikrini artırdım. Bu gördüğüm, İzâ câe nasrullahi ve'l-fethu... sûresidir." [Buhârî, Tefsir, Nasr, Ezân 123, 139; Megâzî 50; Müslim, Salât 220, (484).]

AÇIKLAMA:

1- Cenab-ı Hakk'a: *"Hamdinle tesbih ederim"* demek, "seni tesbih etmeye şahsen muktedir değilim, bunu kendi gücümle yapamam. Şâyet tesbih ediyorsam bu senin lütfun ve hidâyetinledir" demektir. Yâni, Allah'ı tesbih edebilmenin de Allah tarafından verilen bir nimet olduğunu beyandır. Mazhar olunan nimetin "in'am" yani verilme olduğunu bilmek ve bunu, nimeti verene ifâde etmek, hamd ve şükürdür. Öyle ise Cenâb-ı Hakk'a, "Hamdinle tesbîh ediyorum" demek, tesbih edebilmenin de bir lütf-u İlahî olduğunu beyan olmaktadır.

2-Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı çok *tesbih, tahmid* ve *istiğfâra* sevkeden şey, Mekke'nin fethinden sonra, insanların fevc fevc, yani kitleler halinde İslam'a girmesidir. Nitekim Resûlullah'ın zikrettiği Nasr sûresinde, Rabbimiz Resûlüne o alâmeti şöyle haber vermiştir: **"(Ey Resulüm), Allah'ın yardımı ve zaferi (feth) gelip, insanların Allah'ın dinine akın akın girdiklerini görünce, Rabbini hamd ile tesbih et, istiğfar et (bağışlanma dile). Çünkü O tevbeleri dâima kabul edendir"** (Nasr 1-3).

1883 ٤ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لأنْ أقُولَ: سُبْحَانَ اللهِ، وَالْحَمْدُ لِلّهِ، وَلاَ إلَهَ إلاّ اللهُ، وَاللهُ أكْبَرُ أحَبُّ إلَيَّ مِمَّا طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ].

أخرجه مسلم والترمذي.

4. (1883)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sübhânallahi, velhamdu lillahi, velâ ilâhe illallâhu vallâhu ekber (Allah'ı tesbih ederim, hamdler Allah'adır, Allah'tan, başka ilâh yoktur. Allah en büyüktür) demem, bana, üzerine güneşin doğduğu şeyden (dünyadan) daha sevgilidir."* [Müslim, Zikr 32, (2695); Tirmizî, Daavât 139, (3591).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ebedî hayata bakan, kıyamet günü terâziye girecek olan en küçük bir nurun bile, fâni olacak, ebediyete intikal etmeyecek maddî menfaatlerle hiçbir sûrutte tartıya gelmeyeceğini, dünya gibi büyük bir varlığın bile "fenaya giden yönüyle" bir kerecik tesbih, tahmid ve tekbir okumakla elde edilecek sevaba değmediğini ifâde buyuruyor. Hadisin her çeşit mücâzefeden uzak olarak ifâde ettiği hakikatı açık şekilde anlayabilmek için şöyle bir soru sorabiliriz: "Hiç sönmeden ebedî olarak yanan bir mum mu daha çok ışık verir, muvakkat bir ömre sahip fâni bir güneş mi?" Düşününce her halde mumun daha zengin olduğunu söyleyeceğiz. Aksini söylemek ebediyetin ne olduğunu kavramamak olur.

1884 ٥– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قالَ رسولُ اللّٰه ﷺ : لَقيتُ لَيلَةَ أُسْرِىَ بى إبْراهيمَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ فقَالَ لى يـا مُحَمَّدُ: أقرئْ أُمَّتَكَ منّى السَّلاَمَ وَأخْبِرْهُمْ أنَّ الجَنَّةَ طَيِّبَةُ التُّرْبَةِ عَذْبَةُ المَاءِ، وأنَّها قيعَانٌ وَأنَّ غِراسَهَا: سُبحَانَ اللّٰهِ، وَالحَمْدُللّٰهِ، وَلاَ إلٰهَ إلاَّ اللّٰهُ، وَاللّٰهُ أكْبرُ]. أخرجه الترمذي.

5. (1884)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Miraç sırasında İbrahim (aleyhisselâm)'le karşılaştım. Bana:

"Ey Muhammed, ümmetine benden selam söyle. Ve haber ver ki: Cennetin toprağı temiz, suyu tatlıdır. Burası (suyu tutacak şekilde) düz ve boştur. Oraya atılacak tohum da sübhânallah, velhamdülillah, ve lâilâhe illallâh, vallâhu ekber cümlesidir." [Tirmizî, Daavât 60, (3458).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Müslümanları boş vakitlerinde mübarek kelimelerle zikretmeye fevkalâde teşvik etmektedir. Zîra en büyük uhrevî idealleri ara-

sında yer alan cennet için bu şart gözükmektedir. Toprağı temiz ve her çeşit ağaçtan boş ve fakat ağaç dikmeye fevkalâde elverişli yani düz ve tatlı suya sâhip olan cennet; ekim beklemektedir. Herkes kendi cennetini bol ağaçlı, gölgeli, yeşil kılabilmek için daha dünyada iken ekim yapmalıdır. Orada neşv ü nema bulup, orayı tezyin edecek tohumlar da *sübhânallah, elhamdülillah, lâilahe, illallah ve Allahu ekber* gibi Resûlullah'ın haber verdiği kelime-i tayyibelerdir. Kişi burada ekim yaptığı ölçüde yâni bu kelimeleri sevap umarak zikrettiği nisbette, âhirette cenneti zenginleşecek ve güzelleşecektir.

Tîbî, bu hadiste diğer bir kısım nasslarla teâruz görür. Der ki: "Bu rivâyete göre, cennet ağaç ve kasırlardan hâlîdir. Halbuki Kur'an'da gelen bir kısım âyetler cennetin ağaçlı olduğunu haber verir: جَنَّاتٌ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ "Altında nehirler akan cennetler" âyetinde olduğu gibi. Esasen cennete cennet denmesi de ağaçları sebebiyledir: "Cennet dalları birbirine geçmiş, sık ağaçlı (koyu gölgeli) bahçe demektir."

Merhum bu hadisle Kur'an arasındaki ihtilaflı duruma böylece dikkat çektikten sonra yeni sorular îras eden bir de çözüm kaydeder. Ondan ziyâde Aliyyu'l-Kârî'nin te'vilini kaydetmeyi daha muvafık buluyoruz: "Hadiste, cennetin kasır ve ağaçlardan tamamen boş olduğuna dair delil yoktur. Zîra cennetin düz ve boş olması demek, ekseriyetinin ağaçlı, geri kalan kısımlarının ise mezkur kelimelerle ağaçlandırılmaya bırakılmış boş mekanlar olması demektir. Cennetin önceden, sebep olmaksızın dikilmiş olan ağaçları, bu kelimelerin okunması neticesinde dikilecek olan ağaçlardan ayrılır."

Bu hadisin, dünyayı âhirete nazaran bir ekim yerine benzeten âyetin (Şûra 20) ve aynı mânayı işleyen diğer hadislerin bir tamamlayıcısı olduğu da söylenebilir. Gayb âlemi ile ilgili bir teşbih olması hasebiyle ifâde etmek istediği mânaya ve bildirmek istediği hakikate bakmak daha muvafıktır. Bunun mahiyetini dünyevî şartlara uygun olarak anlamak gereksizdir. Hadis şu hakikati bildiriyor: "Dünya ekim yeridir, güzel kelimelerin zikri bir ekimdir, öbür dünyada, cennet ağaçları, âhiret meyveleri olacaktır. Çok zikrederek âhiret için ekim yapmalıdır."

1885 ٦– وعن يُسيرة مولاة لأبى بكر الصديق رَضيَ اللّهُ عَنْهُما وكانت من المهاجرات الأول قالت:

[قَالَ لَنَا رسولُ اللّهِ ﷺ: عَلَيْكُنَّ بِالتَّسْبِيحِ، وَالتَّهْلِيلِ، وَالتَّقْدِيسِ، وَالتَّكْبِيرِ، وَاعْقِدْنَ بِالأنَامِلِ، فَإنَّهُنَّ مَسْئُولاَتٌ مُسْتَنْطَقَاتٌ، وَلاَ تَغْفُلْنَ فَتَنْسَيْنَ الرَّحْمَةَ].

أخرجه أبو داود والترمذي، واللفظ له.

6. (1885)- *Hz. Ebû Bekri's-Sıddîk*'in âzadlısı Yüseyre (radıyallâhu anhümâ) -ki ilk muhâcirlerden idi- anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalatu vesselam) bize dedi ki: "Size tesbih, tehlil, takdis, tekbir çekmenizi tavsiye ederim. Bunları parmaklarla sayın. Zîra parmaklar (Kıyamet günü nelerde kullanıldıklarından) suale mâruz kalacaklar ve konuşturulacaklardır."* [Tirmizî, Daavât 131, (3577); Ebû Dâvud, Salât 359, (1501).]

AÇIKLAMA:

1-Burada, bir kısım zikirler kısaltılarak zikredilmiştir. Çoğunlukla zikri tekrar tekrar geçti ise de takdis nâdir geçenlerdendir. Bununla *Sübhâne'l-Meliki'l-Kuddûs veya, Sübbûhun Kuddûsün Rabbu'l-melâiketi ve'r-Rûh* zikirleri kastedilmiştir.

Hemen belirtelim ki, böyle kısaltmalar Arap dilinde eskiden kalma bir âdettir. Bir cümle dillerde çok tekerrür ederse tekrarda kolaylık olsun diye kısaltılır. Bu maksadla her kelimenin birer ikişer harfi alınıp, birbirine eklenerek yeni bir kelime ortaya konur. Yukardakilere ilâveten havkale, hay'ale, besmele gibi başka örnekler de zikredilebilir.

2-Bu hadis tesbihâtın sayımında parmakları kullanmanın efdaliyetine dikkat çekmektedir. Zîra Resûlullah parmakların sorumluluğunu, konuşturulacağını belirterek, sayılmasını istemiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, âlimler sayının doğru yapılmasını esas alırlar. Öyle ise doğru sayım parmakla yapılabiliyor, karıştırmadan, eksik veya ziyade sayımdan emin olunabiliyorsa efdal olanı parmağı kullanmaktır. Ama bundan endişe eden kimse tesbih gibi başka bir şey kullanır.

1886 ٧- وعن أبي بكر الصديق رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ : مَا أَصَرَّ مَنِ اسْتَغْفَرَ، وَلَوْ عَادَ فِي اليَوْمِ سَبْعِينَ مَرَّةً]. أخرجه أبو داود والترمذي.

7. (1886)- *Hz. Ebû Bekri's-Sıddîk* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalatu vesselam) buyurdular ki: "İstiğfar eden kimse günde yetmiş kere de tevbesinden dönse günahta musır sayılmaz." [Tirmizî, Daavât 119, (3554); Ebû Dâvud, Salât 361, (1514).]

AÇIKLAMA:

1-Bu hadisin mânâsını âlimler şöyle açıklamışlardır: "Bir kimse işlediği bir günaha tevbe ettiği takdirde, aynı günaha dönüp tekrar işler

veya bir başka günahı işlerse, her seferinde tevbe de ediyorsa, bu kimse, bir günde ne kadar çok aynı günaha dönerse dönsün, yine de günahta musır sayılmaz. Musır, işlediği günahlara istiğfar etmeyen, pişman olmayan kimsedir. Israr ise çok günah işlemek demektir. İbnu Melek: "Israr, mâsiyet üzerinde sebat etmek, aralıksız günah işlemeye devam etmektir" der.

2- Bu hadiste Allah'ın affından ümit kesilmeyeceği, işlemekte olduğu günahlardan kesin bir dönüşe azmetmiş olan kimseye Cenâb-ı Hakk'ın kapısının her an açık olduğu, böyle bir tevbenin kabûlüne, önceden işlenen günahların çokluğunun, büyüklüğünün veya çeşitliliğinin bir mâni teşkil etmeyeceği ifâde edilmektedir. Nitekim âyet-i kerimede: **"Ey kendilerinin aleyhinde (günahta) haddi aşanlar! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin... Çünkü Allah, bütün günahları affeder"** (Zümer 53) buyurulmuştur.

1887 ٨– وعن أغرّ مزينة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إِنَّهُ لَيُغَانُ عَلَى قَلْبِى حَتَّى أَسْتَغْفِرَ اللّٰهِ فِي الْيَوْمِ مِائَةَ مَرَّةٍ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

8. (1887)- *el-Eğarru'l-Müzenî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şurası muhakkak ki, bazan kalbime gaflet çöker. Ancak ben Allah'a günde yüz sefer istiğfar eder (affımı dilerim)."* [Müslim, Zikr 41, (2702); Ebû Dâvud, Salât 361, (1515).]

AÇIKLAMA:

1- *Gaflet* olarak tercüme ettiğimiz kelimenin aslı ğayn'dır, bulut mânasına olan ğayn'dan gelir. Örtmek, kaplamak gibi mânâları ifâde eder. Resulullah (aleyhissalatu vesselam)'ın kalbinin bazan -tabir caizse- bulutlanması örtülmesi -ki gaflete düşmek denince daha anlaşılır olmaktadır- ne demektir? O'nun kalbinin gafleti de diğer insanların gafletinin aynı mıdır?"

Bu husus âlimlerce münakaşa edilmiştir. Sözgelimi *el-Ârif eş-Şâzelî* der ki: "Bu bulut nur bulutudur, başka değil. Zîra Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* efendimiz, dâima bir terakki içinde idi. Mârifet nurları kalbinde devam ettikçe bir öncekine nisbeten daha yüksek bir mertebeye yükseliyor, geride bıraktığını, bu yeni mertebeye nisbetle günah addedip, tevbe ediyordu." Münâvî bu açıklamayı devam ettirir: *"Resûlullah'*ın kalbini zaman zaman bürüyen bulut, bazılarınca zannedildiği üzere hicab veya gaflet perdesi olmayıp, tecelliyat nurlarının onu kapla-

ması ve böylece huzur hâlinin[6] kaybolmasıdır. İşte bunun için Allah'tan mağfiret taleb etmekte, yani üzerini kaplamış bulunan şeyin örtülmesini taleb etmektedir. Çünkü havas kısmının mazhar olduğu tecelli devam edecek olursa Sultanu'l-Hakikat yanında yokluğa mahkûm olurlar. Bu sebeple setr, onlar için rahmet olur, avam için de hicab ve hikmet olur.. "

İbnu'l-Esir, en-Nihâye'de biraz daha farklı bir yorumda bulunur: " (Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm) burada insanın hâlî olmadığı sehv'den, kendisini kaplayan şeyi kastetmiştir. Çünkü O'nun kalbi daima Allah'la meşgul idi. Herhangi bir zamanda , beşerî bir mesele kendisine ârız olup ümmet ve dinin bir işi veya bir maslahatı ile meşgûl olsa, bunu bir günah addeder, derhal istiğfara geçerdi."

Kadı İyaz: "Gayn'dan (örtü) maksad, Resulullah'ın şe'ni olan mütemâdî zikrine giren fâsılalardır. Herhangi bir iş sebebiyle, bu zikrine fâsıla girdi mi, bunu bir günâh addeder, arkadan istiğfarda bulunurdu" der.

Suyûtî ise: "Bu müteşâbihattandır, mânâsı bilinmez. Nitekim lügatte büyük imam el-Esmaî bu kelimenin tefsiri söz konusu olunca tevakkuf etmiş ve: "Kalb, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan başkasının kalbi olsaydı, üzerine konuşurdum" demiştir.

Bâzıları: "Bu, insanın içinde kalbe gelen bâzı seslerdir" demiş; keza: "Bu, kalbi bürüyen sekîne'dir. İstiğfar ise, Allah'a ubûdiyet izhâr etmek, daha iyisi için de şükretmek içindir" diyen de olmuştur. Keza: "Bu, haşyet ve ta'zim hâlidir, istiğfar da şükürdür" dahi denmiştir. Bu görüşten hareket eden *Muhâsibî,* "Allah'a olanların havfi, iclâl ve ta'zim havfidır" demiştir. Şahâbettin Sühreverdî, bu noktada daha ileri bir görüş beyân eder: "Hadisteki ğayn'ın naks halinde olduğu îtikat edilmemeli, bilakis o kemâldir veya kemâlin tetimmesi (tamamlayıcısı)dır. Tıpkı göz-kapağı gibi: Göze gelen çöpü atmak üzere onu bir an için kopar. Bu, zâhirde görmeyi önlerse de hakikatte görmeye kemâl getirir..."

Sindî de şunu söylemiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kalbi gözönüne alınınca bu ifâdenin hakîkati bilinemez, zîra, Efendimiz'in (alehissalâtu vesselâm) kadri, başkasına ârız olan evhamların ulaşamayacağı kadar yüce idi. Öyleyse bu çeşit hadislerde tefvîz (kastedilen mânâyı Allah'a bırakmak) en güzel yoldur. Evet, hadisten maksûd olan miktar açıktır: Aleyhissalâtu vesselâm'a O'nu istiğfar etmeye dâvet

6– Burada huzur'dan maksat Allah'ın huzurunda olduğunun idrâkidir.

eden bir hâlet hasıl olmaktadır. O da bunun üzerine, hergün yüz kere istiğfar etmekteydi. Bunun dışında ne olup bitiyordu Allah bilir.

Görüldüğü gibi İslam ulemâsı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* karşısında son derece saygılı olmuş, yanlış anlaşılmaya müncer olacak, O'na olan ta'zim ve hürmeti kıracak tekavvül ve yorumdan kaçınmıştır.

1888 ٩– وفي رواية لمسلم: [تُوبُوا إلَى رَبِّكُمْ فَوَاللّهِ إنِّى لأتُوبُ إلَى رَبِّى تَبَارَكَ وتَعالَى فِي اليَوْمِ مِائَةَ مَرَّةٍ].

9. (1888)-Yine *Eğarru'l-Müzenî, Müslim*'in bir rivâyetinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle dediğini nakletmiştir: *"Ey insanlar! Rabbinize tevbe edin. Allah'a kasem olsun ben Rabbim Tebârek ve Teâlâ hazretlerine günde yüz kere tevbe ederim."* [Müslim, Zikr 42, (2702).]

1889 ١٠– وللبخارى والترمذي عن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ: وَاللّهِ إنِّى لأسْتَغْفِرُ اللّهَ وَأتُوبُ إلَيْهِ فِـــي الْيَوْمِ سَبْعِينَ مَرَّةً]. «لَيُغَانُ» أى يغطى ويغشى، والمراد به السهو.

10. (1889)- *Buhârî* ve *Tirmizî*'de gelen bir rivâyette Hz.Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) diyor ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim, demişti ki: *"Allah'a kasem olsun, ben günde Allah'a yetmiş kere istiğfar ediyorum, tevbede bulunuyorum."* [Buhârî, Daavât 3; Tirmizî, Tefsir, Muhammed, (3255).]

AÇIKLAMA:

1- Tevbe ve istiğfar, günahların affını teleb etmek maksadına râci bir ibâdettir. Öyle ise öncelikle günahkâr olanların, hataya düşenlerin bunlara başvurması gerekir. Halbuki *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Fetih sûresinin başında belirtildiği üzere geçmiş ve gelecek bütün günahları affedilmiştir. Buna rağmen Resûlullah günde yetmiş sefer - bazı rivâyetlerde yüz sefer- tevbe ediyor, bu mesele birkaç açıdan cevaplandırılmıştır:

1) Önceki hadiste ğayn, yâni Hz. *Peygamber*'in kalbine gelen setr'in mâhiyetiyle ilgili açıklama, Hz. Peygamber'in istiğfarının mahiyetini açıklamaktadır, oraya bir kere daha bakılabilir.

2) *İbnu'l-Cevzî* şöyle der: "İnsan tabiatı bir kısım zellelere mâruzdur, hiçbir insan bundan hâriç değildir. Peygamberler büyük günâhlara karşı

mâsum (korunmuş) iseler de küçük günâhlara karşı mâsum değildirler." İbnu'l-Cevzî bu sözüyle Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den küçük günahlar sâdır olabileceğini, istiğfarının bunlarla ilgili olacağını söylemek isterse de, bu görüşüyle Cumhur'a muhalefet eder. Önceki hadisin açıklamasında da kaydedildiği üzere Resûlullah'ın istiğfarının günahla ilgisi olamaz. İbnu'l-Cevzî muhtar görüşe ters düşer.

3) *İbnu Battâl* der ki: "Peygamberler Allah'ın kendilerine bahşettiği mârifet sebebiyle, ibâdet vazîfesini îfâda insanların en çok gayret gösterenleridir. Allah'a şükürde ve kusurlarını îtirafta en başta gelirler." Burada denmek istenen şudur: İstiğfar, Allah Teâlâ'ya karşı eda edilmesi gereken vazifedeki kusur için yapılır. Bu kusurun da, bir kısım mübah işlerle meşguliyet sebebiyle meydana gelmesi ihtimalden uzak değildir. Sözgelimi yemek, içmek, cima, uyku, istirahat, insanlarla karşılaşma, onların meseleleriyle meşgûliyet, bâzan düşmanlarla savaş, bazan onları idare etmek, kalpleri kazanılacak olanlarla ilgilenmek gibi Allah'ın zikrine ve O'na tazarruda bulunup, müşâhade ve murakabesi ile meşgul olmaya perde çeken bu hallerin hepsini *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in yüce makam olan Cenâb-ı Hakk'ın huzur makamına nisbetle günah addetmiş olması mümkündür.

4) Bazı âlimler şöyle demiştir: "*Resûlullah*, ümmetine günahlarından istiğfar etmeyi teşrî etmek maksadıyla istiğfarda bulunmuştur. Bu, ümmet için bir nevi şefaattir.

2- Hadisteki *kasem*'e gelince: Arap dilinin kendine has örfünde kasem, anlatılanı te'kid etmek maksadıyla başvurulan bir üslubtur. Yemine her seferinde muhatabın şüphesini izâle için yer verilmez. Muhatab hemen inansa da konuşan kimse yemin edebilir. Nitekim Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ifâde buyurduklarının doğruluğundan şüpheye düşecek tek muhatabın varlığı mevzubahis değildir.

3- Resûlullah hangi kelimelerle istiğfarda ve tevbede bulunuyordu? diye bir soruyu, İbnu Hacer: "*Estağfirullah ve etûbu ileyh*" şekinde -rivâyette geldiği üzere- olma ihtimalini te'yidden sonra, Nesâî'de gelen bir rivâyette geçtiği üzere başka şekilde olabileceğini de belirtir. İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) der ki: "Ben Resulullah (aleyhissalatu vesselam)'ın bir meclisten kalkmazdan önce yüz kere:

اَسْتَغْفِرُاللّٰهَ الَّذِى لاَ إِلَهَ اِلاَّ هُوَ الْحَىُّ الْقَيُّومُ واَتُوبُ إِلَيْهِ "*Kendisinden başka ilah bulunmayan, hayy ve kayyûm olan Allah'tan af diliyorum, O'na tevbe ediyorum*" dediğini işittim."

İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) bir başka rivâyette, "Biz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir mecliste yüz kere:

رَبِّ اغْفِرْلِي وَتُبْ عَلَيَّ إِنَّكَ انْتَ التَّوَّابُ الْغفُورُ *"Rabbim beni mağfiret et, affeyle, sen affedici, bağışlayıcısın"* dediğini saydık" der. Sadedinde olduğumuz hadiste, "yetmiş kere" tevbe ve istiğfar edildiğinin zikredilmiş olmasını, bir başka hadiste ise "yetmiş kereden fazla" tâbirinin yer almasını nazar-ı dikkate alan İbnu Hacer şöyle hükme bağlar: "(Bu ifâdelerde Resûlullah'ın) mübâlağa kasdetmiş olması da, aynı rakamı kasdetmiş olması da muhtemeldir."

1890 ١١ — وعن أسماء بن الحكم الفزارى رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ عَلِيّاً رَضِيَ اللّهُ عَنهُ يَقُولُ: كُنْتُ إِذَا سَمِعْتُ حَدِيثاً مِنْ رَسُولِ اللّهِ ﷺ نَفَعَنِى اللّهُ تَعَالَى بِمَا شَاءَ أنْ يَنفَعنِي مِنهُ، وَإِذَا حَدَّثَنِي رَجُلٌ عَنهُ اسْتَحلَفتُهُ، فَإِذَا حَلَفَ لِي صَدَّقتُهُ، وَإِنَّهُ حَدَّثَنِي أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ، وَصَدَقَ أَبُو بَكْرٍ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ: مَا مِنْ رَجُلٍ يُذْنِبُ ذَنْباً، ثُمَّ يَقُولُ فَيَتَطَهَّرُ وَيُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ يَسْتَغْفِرُ اللّهَ تَعَالَى إلاَّ غَفَرَ لَهُ، ثُمَّ قَرَأَ: ﴿وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ. الآيَةَ﴾]. أخرجه أبو داود والترمذي.

11. (1890)- *Esmâ İbnu'l-Hakem el-Fezârî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hazreti Ali'yi dinledim, şöyle demişti: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan bir hadis dinledim mi, Allah Tealâ hazretlerinin faydalanmamı dilediği kadar ondan istifade ediyordum. Şayet bir adam O'ndan hadis rivâyet edecek olsa (gerçekten duydun mu diye) yemin ettiriyordum. Yemin edince onu tasdik edip rivâyetini kabûl ediyordum."

Hz. Ebû Bekri's-Sıddik (radıyallâhu anh) bana şu hadisi rivâyet etti ve bu rivâyetinde Ebû Bekir doğru söyledi: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı dinledim, demişti ki: *"Günah işleyip arkasından kalkıp abdest alarak iki rek'at namaz kılan sonra da Allah Teâla hazretlerine tevbe eden her insan mutlaka mağfiret olunur."* Sonra da şu âyeti okudu. (Meâlen): **"Onlar fena bir şey yaptıklarında veya kendilerine zulmettiklerinde Allah'ı zikrederler, günahlarının bağışlanmasını dilerler. Günahları Allah'tan başka bağışlayan kim vardır?** (Âl-i İmrân 135). [Tirmizî, Tefsîr Âl-i İmran, (3009); Ebû Dâvud, Salât 361, (1521) İbnu Mâce, İkâmetu's-Salât 193, (1395).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah'ın vefatından sonra Ashâb (radıyallâhu anhüm) hadis rivâyeti hususunda çok titiz davranıyordu. Hz. Ömer ve Hz. Ebû Bekir, sonradan işittikleri bir hadis husûsunda içlerinde bir tereddüt olursa şâhid isterlerdi. Keza *Hz. Ali* de böyle bir durumda muhatabına yemin ettirirdi. İşte sadedinde olduğumuz rivâyet, Hz. Ali'nin bu prensibini kendi ağzından nakletmektedir.

Ashab'ın ileri gelenlerinin bu davranışı, hadis rivâyetinde herkesin kendini serbest hissederek rastgele, hatalı, ziyâde ve noksanlı olarak rivâyette bulunmalarını önlemeye râci idi, birbirlerini itham gayesi gütmüyordu. İlgili açıklama son ciltlerde genişçe ele alınacaktır.

1891 ١٢ – وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رسولُ اللهِ ﷺ مَنْ قَالَ: لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ، وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، لَهُ المُلْكُ، وَلَهُ الحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ فِي يَوْمٍ مِائَةَ مَرَّةٍ، كَانَتْ لَهُ عَدْلَ عَشْرِ رِقَابٍ، وَكُتِبَتْ لَهُ مِائَةُ حَسَنَةٍ، وَمُحِيَتْ عَنْهُ مِائَةُ سَيِّئَةٍ، وَكَانَتْ لَهُ حِرْزاً مِنَ الشَّيْطَانِ يَوْمَهُ ذلِكَ حَتَّى يُمْسِى، وَلَمْ يَأْتِ أَحَدٌ بِأَفْضَلَ مِمَّا جَاءَ بِهِ إِلاَّ رَجُلٌ عَمِلَ أَكْثَرَ مِنْهُ، وَمَنْ قَالَ: سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ فِي يَوْمٍ مِائَةَ مَرَّةٍ حُطَّتْ خَطَايَاهُ، وَإِنْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ]. أخرجه الثلاثة والترمذي.

12. (1891)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim: "Lâ ilâhe illallâhu vahdehu lâ-şerîke leh, lehu'l mülkü ve lehu'l-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr" duasını bir günde yüz kere söylerse, kendisine on köle âzad etmiş gibi sevab verilir, ayrıca lehine yüz sevab yazılır ve yüz günahı da silinir. Bu, ayrıca üç gün akşama kadar onu şeytana karşı muhafaza eder. Bundan daha fazlasını okumayan hiçbir kimse, o adamınkinden daha efdal bir amel de getiremez. Kim de bir günde yüz kere "Sübhânallahi ve bihamdihi" derse hataları dökülür, hatta denizin köpüğü kadar (çok) olsa bile."* [Buhârî, Daavât 54, Bed'ü'l-Halk 11; Müslim, Zikr 28, (2691); Muvatta, Kur'ân 20, (1, 209); Tirmizî, Daavât 61, (3464).]

AÇIKLAMA:

1-Bu dua, bir rivâyette: يُحْيِي وَيُمِيتُ *(hayat verir ve ölüm verir)*, bir başka rivâyette de, بِيَدِهِ الْخَيْرُ *(hayırlar O'nun elinde)* ziyâdesiyle gelmiştir.

2-Bu duanın ne zaman okunacağı rivayetten rivâyete sarahat kazanır. Birinde "günde" diye mutlak iken, bir diğerinde "sabah olunca", bir diğerinde "sabah namazından sonra, konuşmazdan önce on defa" diye kayıtlanmıştır.

1892 ١٣ – وعن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رسولُ الله ﷺ: مَنْ دَخَلَ السُّوقَ، فقَالَ: لاَ إلَهَ إلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، لَهُ المُلْكُ، ولَهُ الحَمْدُ يُحيِي ويُمِيتُ، وَهوَ حَيٌّ لاَ يَمُوتُ بِيَدِهِ الخَيْرُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيءٍ قَدِيرٌ. كَتَبَ اللهُ لَهُ أَلْفَ أَلْفِ حَسَنَةٍ، وَمَحَا عَنْهُ أَلْفَ أَلْفِ سَيِّئَةٍ، وَرَفَعَ لَهُ أَلْفَ أَلْفِ دَرَجَةٍ].

وفي رواية: [عِوَضَ الثَّالثَةِ، وَبَنَى لَهُ بَيْتاً فِي الجَنَّةِ]. أخرجه الترمذي.

13. (1892)- *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim çarşıya girince Lâ ilâhe illallâhu vahdehu lâ şerîke leh, lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü yuhyî ve yümîtü ve hüve hayyün lâ yemûtü bi-yedihi'l-hayr ve hüve alâ külli şey'in kadîr. (Allah'tan başka ilah yoktur, tekdir, ortağı yoktur, mülk ve hamd ona aittir. Hayatı o verir, ölümü de o verir. Kendisi hayattârdır, ölümsüzdür. Hayırlar O'nun elindedir. O her şeye kâdirdir) duasını okursa Allah ona bir milyon sevab yazar, bir milyon da günah affeder ve mertebesini bir milyon derece yüceltir."*

Bir rivâyette, üçüncü mükâfaata bedel, *"Onun için cennette bir köşk yapar"* denmiştir." [Tirmizî, Daavât 36, (3424).]

AÇIKLAMA:

1- *Tîbî*'nin açıklamasına göre çarşı, pazar gibi alış veriş yapılan yerler, hadislerde zikrullaha karşı en ziyâde gaflet edilen mahaller olarak ifâde edilmiştir. Buralar, bir başka ifâde ile şeytanın saltanat mevzii ve askerlerinin toplanma yerleridir. Öyle ise burada zikir, şeytanla savaş, onun askerlerini hezîmete uğratmak demektir. *Resûlullah* sadedinde olduğumuz hadiste, şeytana karşı bu savaşı veren kimsenin Allah indinde mazhar olacağı mükâfaatı belirtmektedir. Kişi, sevabını düşünerek, çarşıya daha girmeden bu duayı okursa, oranın kesif gafletine karşı tedbirini almış, zikrini, şuurunu hazırlamış olur, gaflete düşmez.

2- Duanın nasıl okunacağı mutlak gelmiştir. Dileyen sesli okur, dileyen sessiz. *Tîbî* der ki: "Kim çarşıda Allah'ı zikrederse, haklarında Cenâb-

ı Hakk'ın: **"Bunları ne ticâret ve ne de alış-veriş, Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan, zekât vermekten alıkoyar. Bunlar gönüllerin ve gözlerin döneceği günden korkarlar"** (Nur 37) buyurduğu zümreye dâhil olurlar."

1893 ١٤ – وعن جويرية زوج النبي ﷺ رضيَ اللهُ عَنْهَا: [أَنَّ رسُولَ اللهِ ﷺ خَرَجَ مِنْ عِنْدِهَا بُكْرَةً حِينَ صَلَّى الصُّبْحَ، وَهِيَ فِي مَسْجِدِهَا، ثُمَّ رَجَعَ بَعْدَ أَنْ أَضْحَى وَهِيَ جَالِسَةٌ، فَقَالَ: مَازِلْتِ عَلَى الحَالِ الَّتِي فَارَقْتُكِ عَلَيْهَا؟ قَالَتْ نَعَمْ. قَالَ: لَقَدْ قُلْتُ بَعْدَكِ أَرْبَعَ كَلِمَاتٍ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ لَوْ وُزِنَتْ بِمَا قُلْتِ مُنْذُ الْيَوْمِ لَوَزَنَتْهُنَّ: سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ عَدَدَ خَلْقِهِ، وَرِضَى نَفْسِهِ، وَزِنَةَ عَرْشِهِ، وَمِدَادَ كَلِمَاتِهِ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

وقوله «زِنَةَ عَرْشِهِ» أى بوزن عرشه في عظم قدره.

و«مِدَادَ كَلِمَاتِهِ» أى مثلها وعددها، وقيل المداد: مصدر كالمدّ.

14. (1893)- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerinden Cüveyriyye (radıyallâhu anhâ)'nin anlattığına göre, "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* efendimiz bir gün sabah namazını kılınca, daha kendisi namazgâhında iken, erkenden yanından çıkmış, gitmiş, kuşluktan sonra Cüveyriyye (aynı yerinde zikrederek) otururken geri gelmiş ve: *"Bırakıp gittiğim halde duruyorsun (hiç yerinden kımıldamadın galiba?)"* diye sormuştur. *"Evet" cevabı üzerine şunu söylemiştir: "Ben senden ayrıldıktan sonra dört kelime(lik bir dua)yı üç kere okudum. Eğer bunlardan hâsıl olan sevab tartılacak olsa, senin burada sabahtan beri okuduğun duaların sevabının ağırlığına denk olur. O dua şudur: "Sübhânallahi ve bihamdihi adede halkıhî ve rıdâ nefsihî ve zinete arşihî ve midâde kelimâtihî. (Allah'ı mahlukatı sayısınca, nefsinin rızasınca, arşının ağırlığınca, kelimelerinin adedince tesbih (noksanlıklardan tenzih) ederim."*
[Müslim, Zikr 79, (2726); Tirmizî, Daavât 117, (3550); Ebû Dâvud, Salât 359, (1503); Nesâî, Sehv, 93, (4, 77).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyetin Tirmizî'deki vechine göre Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Cüveyriyye (radıyallâhu anhâ)'nın yanına bir sabah namazı sırasında uğrar, bir de gün ortasında uğrar. Cüveyriyye'yi aynı yerde, aynı vaziyette ibâdete devam ediyor bulunca, *"sabahtan beri yap-*

makta olduğu zikre sevapca denk gelecek dört kelimelik dua"yı öğretir. Bu rivâyette, dua, tekrarlar zikredilerek kaydedilir. Yâni kelimelerin her biri üçer kere tekrar edilir: "Sübhânallahi adede halkıhî, sübhânallahi adede halkıhî, sübhânallahi adede halkıhî..." Ondan sonra diğer kimeler aynı şekilde üçer kere tekrar edilir.

2- *Midâd* meded gibi mastardır, hadiste çoğaltan, artıran şey demektir. Bâzı şârihler, sayıda, adetde misli olarak anlamış; bazısı da sevab husûsunda misli, dengi olarak anlamıştır. Her hâl u kârda bu bir temsîl olup mukâyese kastedilmemiştir. Zîra kelâm tartıya, kileye gelmez, adede girebilir.

3-Sadedinde olduğumuz hadis, bu çeşit özlü kelimelerle zikretmenin faziletini ifâde etmektedir. Kişi, belirtilen miktarda bu kelimeleri tekrar etmekle söylenen fazîlete ulaşacaktır. Hadis, mânevî mertebelere ulaşmak için, mutlaka nefsi meşekkate sokmak gerekmediğini göstermekte, az bir meşakkatle, çok meşakkatlerle elde edilene denk bir sevabın elde edilebileceğini göstermekte, Kur'an ve hadiste gelen me'sur dualarla zikretmenin daha avantajlı olacağına dikkat çekmektedir.

1894 ١٥– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رسولُ اللهِ ﷺ: كَلِمَتَانِ خَفِيفَتَانِ عَلَى اللِّسَانِ. ثَقِيلَتَانِ في المِيزَانِ. حَبِيبَتَانِ إلى الرَّحْمٰنِ: سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ. سُبْحَانَ اللهِ العَظِيمِ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

15. (1894)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselam) buyurdular ki: "İki kelime vardır, bunlar dile hafif, terazide ağır, Rahmân'a da sevgilidirler: Sübhânallahi ve bihamdihi, Sübhânallâhi'l-azîm (Allahım seni hamdinle tesbih ederim, yüce Allahım seni tenzih ederim) kelimeleridir." [Buhârî, Daavât 65, Eymân 19, Tevhîd 58; Müslim, Zikr 31, (2694); Tirmizî, Daavât 61, (3463).]

AÇIKLAMA:

1- *Hafiflik*'ten murad kolaylıktır. Yani dille söyleme bakımından kolay demektir. Bu kolaylıktan da murad, duanın kısalığıdır.

Ağırlıktan murad ise, hakikî ağırlık olmalıdır. Kıyâmet günü terazinin hayır kefesinde yer alınca ağır basacak demektir. Âlimlerin açıklamalarına göre ameller, tartı sırasında tecessüm edip, maddî bir hüviyet kazanacak, bazısı bazısından ağır olacak. Dünyada bile hacimce eşit olan maddelerin ağırlığı birinden diğerine büyük farklılıklar arzeder. Sadedin-

de olduğumuz hadis zikir ve duaya mahsus elfâzın da, ifâde ettikleri muhtevaya göre birbirinden farklı ağırlıklarda olacağını haber vermektedir.

Ancak şunu da belirtelim ki, ulema bu ve benzeri rivâyetlerde dikkat çekilen fazîletin mutlak olmadığın söylemiştir. *İbnu Battâl*'ın kaydına göre, "Bu kelimelerdeki fazîlet, diyânetteki kavî, büyük cürümlerden temiz olan kimselere hastır. Şehevât ve nefsânî hevasâtın peşinde koşan, haramları işlemek sûretiyle dini kıran kimseler bu fazîletten istifâde edemezler, o istifâdeyi sağlayan *fâzıl temizlere* dâhil olamazlar. Nitekim âyet-i kerimede: **"Yoksa kötülük işleyen kimseler, sağlıklarında ve ölümlerinde kendilerini, inanıp sâlih amellerde bulunan kimselerle bir tutacağımızı mı sandılar? Ne kötü hükmediyorlar?"** (Câsiye 21) buyurmuştur.

2- Sadedinde olduğumuz hadiste, mezkûr *"iki kelime"*yi devamlı surette okumaya teşvik vardır. Çünkü, bütün teklifler nefse ağır ve zor gelir. Bu ise kolaydır, kolaylığına rağmen mîzanda ağırdır, tıpkı meşakkatli ameller gibi... Öyle ise bunda ihmal uygun olmaz.

3- Mezkûr iki kelimenin Allah'a sevgili olması, onları okuyanların sevgili olması demektir. Allah'ın kula muhabbeti, ona hayrın ulaşması hususundaki irâdesini ve tekrîmini ifâde eder.

Bu iki kelimenin fazîletini belirtme esnasında Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimleri (el-Esmâu'l-Hüsnâ) meyanında Rahmân isminin zikri de bir teşvik unsurudur. Böylece, az amele çok sevap vermesi sebebiyle Allah'ın rahmetinin genişliğine dikkat çekilmiş olmaktadır.

4- Âlimler bu hadiste dikkati çeken ses âhenginden -ki secî denir- hareket ederek: "Tekellüfe yer vermeksizin, kendiliğinden husûle gelen secî'nin câiz olduğu hükmüne varırlar. Bu noktanın bilhassa medâr-ı bahs edilişi, bazı hadislerde secî'nin yasaklanmış olması sebebiyledir. Şu halde yasağın illeti, tekellüf dediğimiz yapmacıklık ve zorlamadır, secînin kendisi değil.

5- Son olarak, mânaya müteallik bir noktayı belirtelim: "Sübhânallâhi ve bi-hamdihi kelimesini, "Allahım seni hamdinle tesbîh ederim" diye tercüme ettik. Şârihler buradaki vav harfini hâl olarak alıp mânayı şöyle takdir etmişlerdir: أُسَبِّحُ اللّٰهَ مُتَلَبِّسًا بِحَمْدِى لَهُ لِأَجْلِ تَوْفِيقِهِ "Allah'ı, bana olan yardımı sebebiyle O'na olan hamdime bürünerek tesbîh ediyorum." Bu geniş mânayı, "Allah'ım, seni hamdinle tesbîh ediyorum" şeklinde daha vecîz şekilde ifâde ettik, ancak, kaydedilen mahiyetin bilinmesi de faydalıdır.

1895 ١٦ – وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَكْثِرُوا مِنْ قَوْلِ لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللهِ، فَإِنَّهَا كَنْزٌ مِنْ كُنُوزِ الْجَنَّةِ].

قال مكحول: [فَمَنْ قَالَهَا ثُمَّ قَالَ: لاَ مَنْجَا مِنَ اللهِ إِلاَّ إِلَيْهِ، كَشَفَ اللهُ عَنْهُ سَبْعِينَ بَاباً مِنَ الضُّرِّ أَدْنَاهَا الْفَقْرُ]. أخرجه الترمذي.

16. (1895)-Yine *Ebû Hüreyre* hazretleri (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Lâ havle ve lâ kuvvete illa billah. (Güç de kuvvet de ancak Allah'tandır) sözünü çok tekrar edin."*

Mekhûl dedi ki: "Kim bunu der ve sonra da: "Allah (ın gazabın) dan ancak O (nun rahmeti)'na iltica etmekle kurtuluşa erilebilir" derse, Allah ondan yetmiş çeşit zararı kaldırır ki bunların en hafifi fakirliktir." [Tirmizî, Daavât 141, (3596).]

AÇIKLAMA:

1- *Havl, en-Nihâye*'de açıklandığı üzere, hareket demektir. Ancak hile (çâre) mânâsına geldiği de belirtilmiştir. Hareket mânâsı esas olmakla berâber, Münâvî'nin de kaydettiği üzere, *"hareket de, hîle de Allah'ın meşîeti iledir"* şeklinde iki mânâyı birlikte mütâlaa etmek de uygun bulunmuştur. Kelimenin mânasındaki şümûlü kavramada, bu kökten gelen bazı kelimelerin kullanılışını bilmek faydalı olur: Muhâvele, bir şeyi hile ile taleb etmek; istihâle, bir halden başka bir hale geçmek; tahavvül, değişme geçirmek, vs.... Hepsinde güç isteyen bir hareket, bir yer değiştirme görülmektedir. Şu halde bu cümle, "şu veya bu şey", "şu veya bu iş... için" demeksizin hareket, tekâmül, güç, kuvvet gerektiren, her hâlimizde, her işimizde, her hayrımızda muhtaç olduğumuz güç ve kuvvetin Allah'tan geldiğini ifade eder.

Bu cümlenin, insanın yokluktan çıkıp kâmil bir mü'min oluncaya kadar geçirdiği bütün etvâr ve ahvâline baktığı kanaatinde olan Bediüzzaman bu ahvallerden bâzılarını şöyle kaydeder:

"1- Ademden çıkıp vücuda gelmek (için gerekli havl ve kuvvet Allah'tandır.)

2- Zevâle gitmeyip bekâda kalmak (için gerekli havl ve kuvvet Allah'tandır.)

3-Mazarratı def, menfaati celb (için gerekli havl ve kuvvet Allah'tandır.)

4-Musibetten uzak olup matluba nail olmak (için gerekli havl ve kuvvet Allah'tandır.)

5-Mâsiyete düşmemek, ibâdete devam etmek (için gerekli havl ve kuvvet Allah'tandır.)

6-Azâba maruz kalmamak, nimete mazhar olmak (için gerekli havl ve kuvvet Allah'tandır.)

7-Zulmete düşmemek, nur ile tenevvür etmek (için gerekli havl ve kuvvet Allah'tandır.)"

Bu mânâları tefekkür ederek söylenen bu zikirlerin insan düşüncesinde hâsıl edeceği tevhîd ve ihlâs gözönüne alınınca, "Lâ havle velâ kuvvete" cümlesinin kıymeti husûsunda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın beyan buyurdukları ifâdede zerre kadar mübâlağa olmadığı anlaşılır.

ÜÇÜNCÜ FASIL

HZ. PEYGAMBER'E SALAVÂT

1896 ١ – عن أبى مسعود البدرى رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [أَتَانَا رسـول الله ﷺ وَنَحْنُ في مَجْلِسِ سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ، فقال لَهُ بشير بن سعد: أمرنا الله تعالى أنْ نُصَلِّي عليك يا رسول الله، فكيف نُصَلِّي عَلَيْكَ؟ قال قولوا: اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ، وعلى آلِ مُحَمَّدٍ، كما صَلَّيْتَ علـى إبْرَاهِيـم، وبارِكْ على مُحَمَّدٍ، وعلـى آلِ مُحَمَّدٍ، كما بَارَكْتَ عَلَى آلِ ابْرَاهِيمَ إنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، وَالسَّلاَمُ كما قَدْ عَلِمْتُمْ]. أخرجه الستة إلاّ البخارى

وللستة إلاّ الترمذي، عن أبى حميد الساعدى رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالُوا يَارَسُولَ الله كَيْفَ نُصَلِّي عَلَيْكَ؟ قـال قُولُوا: اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَعَلى أزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ، كما صَلَّيْتَ عَلَى إبْرَاهِيـم، وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى أزواجه وَذرِّيَّتِهِ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إبْرَاهِيمَ إنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ].

وَللخمسة عن كعب بن عجرة قال: [خَرَجَ عَلَيْنَا رسول الله ﷺ فَقُلْنَا يا رَسُولَ الله: قَدْ عَلِمْنَا كَيْفَ نُسَلِّمُ عَلَيْكَ، فَكَيْفَ نُصَلِّي عَلَيْكَ؟ قال قُولُوا: اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلى مُحَمَّدٍ، وَعَلى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إبْرَاهِيمَ إنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، اَللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى آلِ إبْرَاهِيمَ إنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ].

1. (1896)- *Ebû Mes'ud el Bedrî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz Sa'd İbnu Ubâde'nin meclisinde otururken Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*

yanımıza geldi. Kendisine, Beşîr İbnu Sa'd: "Ey Allah'ın Resûlü! Bize Allah Teâla Hazretleri, sana salât okumamızı emretti. Sana nasıl salât okuyabiliriz?" diye sordu. Efendimiz şu cevab verdi:

"Şöyle söyleyin:"Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âl-i Muhammed, kemâ salleyte alâ İbrahîme ve bârik alâ Muhammedin ve alâ âl-i Muhammedin kemâ bârekte alâ âl-i İbrahime inneke hamîdun mecîd. (Allah'ım! Muhammed'e ve Muhammed'in âline rahmet kıl, tıpkı İbrahim'e rahmet kıldığın gibi. Muhammed'i ve Muhammed'in âlini mübârek kıl. Tıpkı İbrahim'in âlini mübârek kıldığın gibi." (Resulullah ilâve-ten şunu söyledi): "Selam da bildiğiniz gibi olacak." [Müslim,Salât 65, (405), Kasru's-Salât 67,(1,165,166); Tirmizî,Tefsir, Ahzâb,(3218); Ebû Dâvut, Salât 183, (980,981); Nesâî, Sehv 49, (3, 45, 46).]

Tirmizî dışındaki Kütüb-i Sitte kitaplarında, Ebû Humeyd es-Sâidî (radıyallâhu anh)'den gelen bir rivayet şöyle:

"Ashab sordu: "Ey Allah'ın Resûlü sana nasıl salât okuyalım?" Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: Şöyle söyleyin, dedi: *"Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ ezvâcihi ve zürriyyetihi kemâ salleyte alâ İbrâhime ve bârik alâ Muhammedin ve alâ ezvâcihi ve zürriyyetihi kemâ bârekte alâ İbrâhime inneke hamîdun mecîd.(Allahım! Muhammed'e zevcelerine ve zürriyetine rahmet kıl, tıpkı İbrahim'e rahmet kıldığın gibi. Muhammed'i, zevcelerini ve zürriyetini mübârek kıl, tıpkı İbrahim'i mübarek kıldığın gibi. Sen övülmeye layıksın, şerefi yücesin)."* [Buhârî, Daavât 33, Enbiya 8; Müslim, Salât 69, (407); Muvatta, Kasru's-Salât 66, (1, 165); Ebû Dâvut, Salât, 183, (979); Nesâî, Sehv 54, (3, 49).]

Ka'b İbnu Ucre'den gelen bir rivâyet de şöyle: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanımıza gelmişti: "Ey Allah'ın Resûlü, dedik, sana nasıl selam vereceğimizi öğrendik. Ama, sana nasıl salât okuyacağız (bilmiyoruz)? " "Şöyle söyleyin! dedi:

"Allahümme salli alâ Muhammed'in ve alâ âl-i Muhammedin kemâ salleyte alâ İbrahîme inneke hamîdun mecîd. Allahümme bârik alâ Muhammedin ve alâ âl-i Muhammed, kemâ bârekte alâ âli İbrâhîme inneke hamîdun mecîd." [Buhârî, Daavât 33: Müslim, Salât 66, (406); Ebû Dâvud, Salât 183, (976);Nesâî, Sehv 51, (3, 47); Tirmizî Vitr,20, (483).]

1897 ٢– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : مَنْ صَلَّى عَلَيَّ صَلاَةً وَاحِدَةً صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ عَشْرَ صَلَوَاتٍ، وَحُطَّتْ عنه عَشْرُ خَطِيئَاتٍ، وَرُفِعَتْ لَه عَشْرُ

دَرَجَاتٍ]. أخرجه النسائى.

وله في أخرى عن أبى طلحة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: [جَاءَ ﷺ ذَاتَ يَوْمٍ وَالبِشْرُ فِي وَجْهِهِ، فَقُلْنَا: إنَّا نَرَى البِشْرَ فِي وَجْهِكَ؟ فَقَالَ: إنَّهُ أتَانِى المَلَكُ، فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ: إنَّ رَبَّكَ يَقُولُ أمَا يُرْضِيكَ أنْ لاَ يُصَلِّى عَلَيْكَ أحَدٌ إلاَّ صَلَّيْتُ عَلَيْهِ عَشْراً، وَلاَ يُسَلِّمُ عَلَيْكَ أحَدٌ إلاَّ سَلَّمْتُ عَلَيْهِ عَشْراً].

2. (1897)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim bana (bir kere) salât okursa Allah da ona on salât okur ve on günahını affeder, (mertebesini) on derece yükseltir."* [Nesâî, Sehv 55, (3, 50).]

Yine Nesâî'de *Ebû Talha* (radıyallâhu anh)'dan gelen bir rivâyet şöyle: "Bir gün Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, yüzünde bir sevinç olduğu halde geldi. Kendisine:

"Yüzünüzde bir sevinç görüyoruz!" dedik.

"Bana melek geldi ve şu müjdeyi verdi: "Ey Muhammed! Rabbin diyor ki: "Sana salavât okuyan herkese benim on rahmette bulunmam, selâm okuyan herkese de benim on selâm okumam sana (ikram olarak) yetmez mi?" [Nesâî, Sehv 55, (3, 50).]

1898 ٣– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: أوْلَى النَّاسِ بِى يَوْمَ القِيَامَةِ أكْثَرُهُمْ عَلَىَّ صَلاَةً]. أخرجه الترمذى.

وله في أخرى عن عليّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: البَخِيلُ مَنْ ذُكِرْتُ عِنْدَهُ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَىَّ].

3. (1898)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissâlatu vesselâm)* buyurdular ki: "Kıyamet günü bana insanların en yakını, bana en çok salavât okuyandır." [Tirmizî, Salât 357 , (484).]

Yine Tirmizî'de Hz. Ali (radıyallâhu anh)'den kaydedilen bir rivâyette şöyle denir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Gerçek cimri, yanında zikrim geçtiği halde bana salavât okumayandır. " [Tirmizî, Daavât 110, (3540).]

1899 ٤– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إنَّ لِلّٰهِ مَلاَئِكَةً

سَيَّاحِينَ فِي الأَرْضِ يُبَلِّغُونِي عَنْ أُمَّتِي السَّلاَمَ]. أخرجه النسائي.

4. (1899)- *Hz. İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissâlatu vessalâm) buyurdular ki: "Yeryüzünde Allah'ın seyyâh melekleri vardır. Onlar ümmetimin selâmını (ânında) bana teblîğ ederler." [Nesâî, Sehv 46. (3, 43).]

AÇIKLAMA:

1- Bu bâbda yer alan dört hadis, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e okunması gereken salât u selâmla ilgilidir. Gereği, sevabı, okunması gereken salât u selâmın metni vs.

Biz bu mevzu ile ilgili bâzı noktaları toptan açıklayacağız:

SALÂT U SELÂMIN HÜKMÜ

Hemen şunu belirtelim ki, Resûlullah'a salât u selam okumak bizzat Rabbülâlemîn'in emridir: **"Şüphesiz ki Allah ve melekleri, Peygamber'e çok salât (ve tekrîm) ederler. Ey iman edenler, siz de ona salât edin, tam bir teslimiyetle de selâm verin"** (Ahzâb 56).

Bu emir bir farz mıdır, yoksa vâcib veya müstehap mı ifâde eder?

Bu sorunun cevabında ulemâ on ayrı görüş beyan etmiştir:

1- *Taberî*'ye göre "müstehabtır."

2- *İbnu'l-Kassâr*'ın nakline göre "vacibtir ve bu hükümde icma edilmiştir."

3- Ömürde bir kere salavât okumak vacibtir. Namazda da olsa, namaz dışında da olsa vacib yerine gelir. Tıpkı kelime-i tevhid gibi. Hanefîlerden *Ebû Bekr er-Râzî, İbnu Hazm* bu görüştedir. *Kurtubî* de: "Ömürde bir kere de olsa salavât okumanın vücûbunda ihtilâf yoktur. Ancak o, müekked sünnetler gibidir, onların vacib olduğu zamanlarda o da vacibtir" der.

4- Namazda son oturuşta, teşehhüdle namazdan çıkış selâmı arasında vacibtir. Şafiî ve kendisine tâbi olanlar bu görüştedir.

5- Teşehhüdde vacibtir. (Şa'bî ve İshak'ın görüşü). Teşehhüdde salât okunması, *Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel*'e göre farz ise de, *Hanefîlere, Mâlik* ve *Cumhûr*'a göre sünnettir. Farz diyenlere göre, salavât terkedilecek olsa, namaz iptal olur, yeniden kılınması gerekir. Bu görüşünden dolayı, Şâfiî tenkîd edilmiştir.

6- *Ebû Cafer el-Bâkır*'ın: "Teşehhüd diye kayıtlanmaksızın namazın herhangi bir yerinde okunması vacibtir" dediği nakledilmiştir.

7- Ebû Bekr el-Mâlikî: "Sayı ile tahdît edilmeksizin çokça okunması vacibtir" demiştir.

8- "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zikri geçtikçe, hatırlandıkça söylenmelidir" diye hükmedenler de olmuştur. *Tahâvî,* bir kısım Hanefîlerle, Halîmî ve bir kısım Şâfiîler gibi Zemahşerî ve Mâlikîlerden İbnu'l-Ârabî: "Böyle yapmak ihtiyata uygun olanıdır" demiştir.

9- *Zemahşerî*'nin naklettiğine göre: "Bir mecliste Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zikri bir çok kere geçse de bir kere salât u selâm okunması yeterlidir, her seferinde okumak müstehabtır."

10-Yine *Zemahşerî*'nin nakline göre "her dua esnasında" vacibtir.

Şu halde ulemâ, salât u selâm okumanın vacib olduğu husûsunda ihtilâf etmemiştir. Hangi şartlarda vâcib olduğunda ihtilâf varsa da, en uygunu Resûlullah'ın ismi zikredildikçe okumaktır. Hutbe dinlerken, Kur'an okurken salavât getirmek vacib değildir.

SALÂT NEDİR?

Râgıb'a göre salât, lügat olarak dua, tebrîk, ta'zîm mânâlarına gelir. Dînî ıstılah olarak dua mânasında kullanıldığı gibi salât mânasına da gelir. Kelime, kulun Allah'a salâtını ifâde ediyorsa, dua, namaz, ta'zîm mânalarına gelir, ancak Allah ve Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in insanlara salâtını ifâde ediyorsa, bu durumda aynı kelime "tezkiye" ve "İlâhî rahmete mazhar kılma" mânâlarına gelir. Melekler salât ediyorsa bu, dua ve istiğfardır. Şu halde yukarıda kaydettiğimiz âyette, Allah ve meleklerin Hz. Peygamber'e salât etmesi, meleklerin Resûlullah lehinde istiğfar etmesi, Cenâb-ı Hakk'ın da rahmetine mazhar kılması demektir. *Seyid Şerîf*'e göre "salât" Allah'tan rahmet, meleklerden istiğfar, mü'minlerden hayır duadır. *İbnu Hacer*'e göre ise *"salât"* Allah'tan paygamberine olursa bu, rahmetin artmasıdır, başkalarına olursa rahmet ve tezkiyedir. *Mücâhid*'e göre Allah'tan salât, tevfik ve ismettir, meleklerden avn ve nusret (yardım), ümmetten ittibâdır. Bâzı âlimler de, "Rabb'in, Peygamberine salâtı, O'nun şerefini yüceltme ve tekrim (kıymet verme); meleklerin salâtı, onun mükerremiyetini izhârdır; ümmetin salâtı da onun şefaatini talepdir" demiştir.

Bâzı âlimlere göre de meleklerden *"salât"*ın mânası atf'dır, yani esirgeme, Cenâb-ı Hakk'a nisbet edilince, ya kullarını melekleri nezdinde

senâ etmesi demek olur -ki bu, Allahu Teâla'nın peygamberlerine salâtının tefsirine daha uygun düşer- yahut kemâl-i rahmeti mânasınadır. Salât, Allah'tan başkasına nisbet edilince mânâsı hayır ile dua olur. *Beyzâvî*'ye göre: "Resûlullah'a salât, onun şerefini izhâra ve şânını tâzim ve tekrime îtinâdır."

İbnu Hacer, burada kaydedilmeyen bâzı ulemâdan benzer bir kısım nakillerden sonra şunu söyler: "Bu kaydedilen görüşlerin en uygunu *Ebû'l-Âliye*'den kaydettiğimizdir: "Hz. Peygamber'e Allah'ın salâtının mânâsı, O'na senası ve şânını yüceltmesidir (tâzîmi). Melâikenin ve insanların salâtı ise, bunu onun için Allah'tan taleptir. Öyle ise bu talepden murad, artmayı taleb etmektir, salâtın aslını taleb etmek değil..." *İbnu Hacer* bu te'vilin en uygun oluşuna gerekçe olarak salât kelimesinin bütün kullanışlarda (salât Allah'tan veya melâikeden veya insandan da olsa) hep aynı mânâyı taşımasını gösterir.

Resûlullah'a salât ve selâmı mü'minlere emreden âyet-i kerîmede Hz. Resûlullah (aleyhissalâtu vessalâm)'ın tâzîmi ve başkalarından farklı olarak tebcîlinin emredildiği husûsunda ulemâ icma etmiştir. Halîmî, salât okuyarak yerine getirilen bu ta'zîmin mahiyetini açıklamak üzere şöyle der: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a salât okumanın mânâsı, O'nun tâzim edilmesidir (yüceltilmesi). Öyle ise, Allahümme salli alâ Muhammedin (ey Allahım, Muhammed'e salât et) demenin mânâsı: **"Muhammed'i büyük kıl"** عَظِّمْ مُحَمَّداً demektir. Büyük kılınması, hem dünya ve hem ahirettedir. Dünyada büyük kılınması, zikrinin yüceltilmesi, dininin izhârı ve şerîatının ibkasıyla gerçekleşir. Ahirette büyük kılınması ise, sevâbının bol kılınması, ümmetine şefaatçi yapılması, Makâm-ı Mahmûd'la fazîletinin ebedîleştirilmesiyle olur. Bu duruma göre, âyet-i kerîmede gelen: "Ey iman edenler, siz de ona salât edin!" emrinin mânâsı "Salât okuyarak onun için Rabbinize dua edin (bu söylenen büyüklük vasıtalarını ona vermesini taleb edin)" demektir.

BÂRİK:

"Bereket ver" demektir. Burada bereket, hayır ve kerâmetin artması mânâsındadır. "Ayıplardan temizleme ve tezkiye mânâsınadır" diyen de olmuştur. "Maksad bunun sâbitleşip devam etmesidir, nitekim, بَرَكَتْ الْإِبِلُ "deve yere çöküp sâbitleşti" demektir" yorumunu getiren de olmuştur.

SUAL: SALÂT KELİMESİ PEYGAMBERLER DIŞINDA KULLANILIR MI?

Bu meselede ulema ihtilâf etmiştir. "Câiz" diyenler rahmet mânasını

kastederler. Nitekim bu mânada Hz. Peygamber: اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ اَبِى اَوْفَى **"Allahım, Ebî Evfâ ailesine rahmet ve bereket ver"** diye dua etmiştir. Câiz değil diyenler daha ziyâde, salât kelimesine ta'zim mânasını verenlerdir. Allahümme salli alâ Muhammedin sözümüz, sadece "Allah'ım, Muhammed'e rahmet et" veya "Muhammed'e merhamet et" mânasına gelseydi peygamberlerden başkası hakkında kullanmak da câiz olurdu. Keza *"salât"* kelimesi sadece bereket ve rahmet mânâlarına gelseydi "namazda musallînin: *"Esselâmu aleyke eyyühennebiyyu ve rahmetullahi ve berekâtühü"* sözü ile birlikte salâtı okuması da vâcibtir" diyenlere göre teşehhüdde okunmasının vücûbu da düşerdi. Halbuki yukarıda belirtildiği üzere salâttan öncelikle kastedilen, ta'zim ve tekrim (büyük kılmak, değer vermek)'dir. Öyle ise esas olan salâtın Resûllullah'a tahsîsidir. Ulemâ, terkîm ve ta'zim mânasında salâtın *Hz. Peygamber*'e has olduğunda müttefiktir.

ÂL-İ MUHAMMED

Resûlullah'a okunan salâtda sâdece Efendimiz'e değil, onun âline de salât ve selâm ediyoruz. Acaba âl-i Muhammed kimlerdir?

★ Bu meselede de ulemâ ihtilâf eder. Bir görüşe göre ehl kelimesinden gelen âl kelimesi, aile mânâsına gelir. Âl-i Muhammed deyince bâzı âlimler Resûlullah'ın sadaka haram olan yakınlarını anlamıştır. İmâm *Şâfiî* ve *Cumhur* bu görüştedir. Nitekim *Resûlullah, Hasan İbnu Ali*'ye *"Biz âl-i Muhammed'iz, bize sadaka helâl olmaz"* buyurmuştur. Aslında bunlar hakkında da ihtilâf edilmiştir.

★ *Ahmed İbnu Hanbel:* "Teşehhüd hadisindeki âl-i Muhammed'den murad ehl-i beytidir" demiştir.

★ *Âl-i Muhammed*'den muradın Resûlullah'ın zevceleri ve zürriyeti olduğu da söylenmiştir. Ancak, bir kısım âlimler buna itiraz ederek, *âl-i Muhammed*'e her üçüncü de (yâni zevceler, zürriyet ve sadakanın haram edildiği yakınları) girdiğini belirtmişlerdir. *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh)'den gelen bir rivâyet bu üç grubu da *âl-i Muhammed* olarak zikretmiştir. "Öyle ise, hadisi rivâyet eden râviler, bunlardan bazısını unutarak zikretmeyi ihmâl etmiştir. Çünkü her biri ayrı ayrı rivâyetlerde zikredilirler..."

★ Bazı rivâyetlerde Âl-i Muhammed tâbiriyle sâdece Resûlullah'ın zevceleri kastedilmiştir.

★ Bâzı rivâyetlerde, sâdece zürriyet sözüyle husûsan *Hz. Fâtıma*'nın nesli kastedilmiştir.

★ Âl-i Muhammed bütün Kureyş'tir diyen de olmuştur.

★ Âl'den murad "bütün ümmet"tir diyen olmuştur. Bu sonuncu görüşü İmam Malik'in, Ezherî'nin, bir kısım Şâfiîlerin benimsediğini; Şerhu Müslim'de Nevevî'nin tercîh ettiği, el-Kâdı Hüseyin ve Râgıb gibi bazılarının ittikâ ile kayıtlıyarak "ümmetten muttaki olanlar" dediklerini belirtirler... Bu görüşü te'yid eden âyet ve hadisler zikredilmiştir: إِنْ اَوْلِيَاؤُهُ إِلاَّ الْمُتَّقُونَ **"Onun dostları ancak muttakîlerdir"** (Enfâl 34) buyurulmuştur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da إِنَّ اَوْلِيَائِى مِنْكُمُ الْمُتَّقُونَ "Sizden benim dostlarım, müttakî olanlarınızdır" buyurmuştur.

HZ. İBRAHİM'İN ZİKRİ

Resûlullah'a salavât okurken: *"Allah'ım, Muhammed'e ve Muhammed'in âline salât et, tıpkı İbrâhim'e ve İbrahim'in âline salât ettiğin gibi..."* denmektedir. Burada Hz. İbrahim'in öncelikle zikredilmiş olması, yani, Cenâb-ı Hakk'tan Peygamberimiz için salât taleb ederken, *"İbrahim'e salât yaptığın gibi..."* denmiş olması ulema arasında ihtilaf mevzuu olmuştur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm), Hz. İbrahim* ve onun âlinden de efdal olduğu halde, *Hz. İbrahim* ve âli daha efdal imişçesine, onlara atfen Peygamberimiz ve âli için salât taleb ediyoruz?

Bu sorunun cevabına geçmeden hemen belirtelim ki, okunan duada Hz. İbrahim ve âlinin Cenâb-ı Hakk'ın tebciline mazhariyetleriyle ilgili ihbâr Kur'an-ı Kerîm'in bir âyetine işâret etmektedir: **"...Ey ehl-i beyt, Allah'ın rahmeti, bereketleri sizin üzerinizdedir. Şüphe yok ki O, asıl hamde layık, hayr u ihsanı çok olandır"** (Hûd 73). Meseleye getirilen açıklama ve cevaplara gelince, bazıları şöyledir:

★ Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu ifâdesi, kendisinin Hz. İbrahim (aleyhisselâm)'den efdal olduğunu bilmesinden önceye aittir.

★ Bunu tevazu için söylemiştir.

★ Teşbîh burada, kadr u kıymette değil, asıldadır. Nitekim Kur' an'da bunun örnekleri var: **"Sizden öncekilere oruç farz kılındığı gibi size de farz kılındı"** (Bakara 183); **"Nuh'a vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik"** (Nisa 163).

★ Burada teşbîh, nâkısı kâmile benzetme değil, meşhur olmayanı meşhur olana (bilinene) ilhak nev'indendir.

★ Burada teşbîh, *Hz. Peygamber* ve âline olan salâtın tamamı ile Hz. İbrahim ve âline olan salâtın tamamı arasında yapılmıştır. Hz. İbrahim'in âline pek çok peygamberin dahil olduğu düşünülecek olursa, kendisine benzetilmenin (müşebbeh bih), bu nokta-i nazardan daha kavî olduğu anlaşılır. Burada söylenmek istenen şudur: *Hz. İbrahim*'in neslinden pek çok peygamber gelmiştir. *Hz. Peygamber*'in neslinden velîler gelmiştir, ama peygamber gelmeyecektir. Peygamber'in fazîleti, velîlerin fazîletinden üstün olduğuna göre, *Hz. İbrahim*'in fazîleti, neslinden gelen peygamberlerin mazhar olduğu fazîletlerle birlikte toplanınca, bu daha fazla gelir. Hatta bu nokta-i nazardan, Hz. Peygamber ve âli'ni de Hz. İbrahim'in âli arasında mütâlaa edebiliriz, çünkü neslen ona dayanmaktadır. İbnu Abbâs'tan, *"Muhammed, âl-i İbrahim'dendir"* hadisi rivâyet edilmiştir.

★ Hz. Peygamber'in bu duadan muradı, kendine verilen nimetin tamamlanmasıdır, tıpkı Hz. İbrahim'e tamamlandığı gibi.

Bunlardan ve kaydetmediğimiz diğer bütün görüşlerden her birinin bir haklılık yönü vardır. Meseleyi tahlîl edenler umûmiyetle, Hz. Peygamber ve âlinin fazîletleriyle, Hz. İbrahim ve âlinin fazîletlerini toplam olarak nazar-ı dikkate almak ve hattâ Hz. Peygamber'i de -kıyâmete kadar mazhar olacağı fazîletlerle birlikte- Hz. İbrahim'in fazîletleri meyânında mütâlaa ederek bu teşbihi değerlendirmek gerektiği görüşünü kuvvetli ve isabetli bulmaktadırlar. Doğruyu Allah bilir.

SALÂTIN EHEMMİYETİ

İslam dini, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a salât okumayı, kulluğun izharında mühim ve müessir bir vâsıta kılmıştır. Daha önceki hadislerde geçtiği üzere en makbul bir duadır, başkaca her çeşit dualarımızın makbul olma şartlarından biri salât kılınmıştır. Dualarımızın başında, esnasında (ortasında) ve sonunda salavât okunmalıdır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* pek çok hadislerinde kendisine salavât okumaya teşvîk buyurmuştur. Birkaç tanesini kaydedeceğiz:

★ *"Dua eden bir kimse peygambere salât okumadığı müddetçe duası perdelidir (hedefine ulaşamaz)."*

★ *"Her dua semaya çıkmaktan yasaklanmıştır. Bana salât getiren dua müstesna, o çıkabilir."*

★ *"Kim bana salât getirmeyi unutursa ona cennetin yolu unutturulur."*

"Cebrail (aleyhisselâm)'le karşılaştığımda bana şunu söyledi: "Sana müjdeler olsun. Allah diyor ki: "Kim sana selâm verirse ben ona selâm veririm. Kim sana salât getirirse ben de ona salât (rahmet) ederim."

"*İbnu Ubey İbni Ka'b* (radıyallâhu anh), Efendimiz aleyhissalâtu vesselâm)'e sordu: "Ey Allah'ın Resûlü! Ben sana çok salavât getiriyorum, buna vaktimin ne kadarını ayırayım?"

"Dilediğin kadarını" cevabını alınca tekrar sordu:

"Dörtte biri nasıl?"

"Dilediğin kadar yap, artırırsan senin için daha hayırlıdır."

"Üçte biri olsa?"

"Dilediğin kadar yap. Artırırsan senin için daha hayırlıdır."

"Yarı olsa?"

"Dilediğin kadar yap. Artırırsan senin için daha hayırlıdır."

"Üçte ikisi nasıl?"

"Dilediğin kadar yap. Artırırsan senin için daha hayırlıdır."

"Bütün vakitlerimde sana salât okusam?"

"Bu takdirde yeter, günahın mağrifet olunur."

DİYETLER BÖLÜMÜ

(Bu bölümde altı fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

NEFSİN (ŞAHSIN) DİYETİ

İKİNCİ FASIL

UZUVLARIN VE YARALARIN DİYETİ

GÖZÜN DİYETİ

DİŞİN DİYETİ

PARMAKLARIN DİYETİ

YARALAMALARIN DİYETİ

ÜÇÜNCÜ FASIL

NEFİS VE UZUVLAR HAKKINDA MÜŞTEREK HADİSLER

DÖRDÜNCÜ FASIL

CENİNİN DİYETİ

BEŞİNCİ FASIL

DİYETİN KIYMETİ

ALTINCI FASIL

DİYETLERLE İLGİLİ HÜKÜMLER

BİRİNCİ FASIL

NEFSİN (ŞAHSIN) DİYETİ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Diyet, lügat olarak وَدْيَة aslından gelir. Arapça وَدَى "öldürülenin velîsine diyet ödedi" demektir. Maktul tarafa nefse mukabil ödenen maddî cezaya diyet dendiğine göre, bu kelime mastardan elde edilen bir isim olmaktadır. Bu tâbir asıl îtibariyle öldürme vak'alarında kâtilin cürmüne mukâbil ödediği para için kullanılmış ise de, kısas gerektiren bütün cürümlerde kısası önlemek maksadıyla ödenen maddî tazminatlara da diyet denmiştir.

1900 ١ — عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: مَنْ قُتِلَ خَطَأً فَدِيَتُهُ مِنَ الإبِلِ مائَةٌ: ثَلاثُونَ بِنْتَ مَخَاضٍ، وَثَلاثُونَ بِنْتَ لَبُونٍ، وَثَلاثُونَ حِقَّةً وَعَشْرَةُ ابْنُ لَبُونٍ ذَكَرٌ]. أخرجه أصحاب السنن.

إلاّ أن في رواية الترمذي: [مَنْ قَتَلَ مُتَعَمِّداً دُفِعَ إلى أوْلِيَاءِ المَقْتُولِ، فَإنْ شَاءُوا قَتَلُوا، وإنْ شَاءُوا أخَذُوا الدِّيَةَ وهِيَ ثَلاثُونَ حِقَّةً، وَثَلاثُونَ جَذَعَةً، وأرْبعُونَ خَلِفَةً، وَمَا صُولِحُوا عَلَيْهِ فَهُوَ لَهُمْ، وَذَلِكَ تَشْدِيدُ الْعَقْلِ].

والمــراد « بِالْعَقْلِ »: هنا الدية، ولما كان القاتل يجمعها ويعقلها بفناء أولياء المقتول ليتقبلوها منه سميت عقلا.

1. (1900)- *Amr İbnu Şuayb an ebîhi an ceddihî* (radıyallâhu anh) anlatıyor:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim hatâen*

öldürülürse, diyeti yüz devedir; bunlardan otuzu bintü mehâz (iki yaşına girmiş dişi deve), otuzu bintü lebûn (üç yaşına girmiş dişi deve), otuzu hıkka (dört yaşına girmiş dişi deve), on tane de ibnu lebûndur (üç yaşına girmiş erkek deve)." [Ebû Dâvud, Diyât 18, (4541); Tirmizî, Diyât 1, (1387); Nesâî, Kasâme 30, (8, 43).]

Tirmizî'nin rivâyetinde şöyle denir: *"Kim taammüden (kasıtla) öldürürse, öldürülenin velilerine teslim edilir, dilerlerse öldürürler, dilerlerse diyet alırlar. Bu 30 hıkka (dört yaşına giren dişi deve): 30 cezea (beş yaşına girmiş dişi deve); 40 aded halife (hamile deve) dir. Ayrıca ne üzerine sulh yaptıysalar bu da onlarındır. Bu, diyetin şiddetini artırmaktır."*

AÇIKLAMA:

1-Hadisciler Amr İbnu Şuayb an ebîhi an ceddihî senedinde ihtilaf ederler. Bazıları senedde geçen ced kelimesini Amr'in dedesi Muhammed kabul ederek bu isnadla gelen hadislerin mürsel, (dolayısıyla zayıf) olduğunu söylemiştir. Buzıları da ced'le Şuayb'ın dedesi Abdullah'ın kastedildiğini iddia ederek hadisin munkatı' olduğunu ileri sürmüştür. Bunlara göre bu tarikle gelen hadisler zayıftır. Ancak *Ahmed İbnu Hanbel* ve Sünen-i Erbaa müellifleri, Şuayb'ın Abdullah'la karşılaştığını, bu tarîkle gelen hadislerin *Abdullah İbnu Amr*'ın Hz. Peygamber'den bizzat yazdığı hadisler olduğunu, sahih olduğunu söylemişlerdir. Bu tarikle rivâyet edilmiş bulunan hadislere bu bölümde daha sık rastlayacağız. Müteâkip bölümlerde de rastlayacağız. Senetteki işkâli olduğu gibi korumak için tercüme etmeksizin, *Amr İbnu Şuayb an ebîhi an ceddihî* şeklinde aynen bıraktık.

2- Burada, yaşlarına göre bir kısım develerin ismi geçmektedir. Hadislerde zaman zaman bunlar geçeceği için kısa bir açıklama faydalıdır: Aynî'nin belirttiği üzere, lügat kitapları, develeri on yaşına kadar ayrı bir isimle anarlar. Şöyle ki:

1- *Huvar:* Süt emen yavru deve.

2- *Fasîl:* Memeden ayrılmış deve yavrusu.

3- *İbnu Mehâz:* İki yaşına girmiş erkek yavru, dişisine bintu mehâz derler.

4- *İbnu Lebûn:* Üç yaşına girmiş erkek yavru, dişisine bintu lebûn derler.

5- *Hıkka:* Dört yaşına girmiş erkek yavru, dişisine hıkka derler.

6- *Ceza':* Beş yaşına girmiş erkek yavru, dişisin cezaa derler.

7- *Seniy:* altı yaşına girmiş erkek deve, dişisine seniyye derler.

8- *Rabâî:* Yedi yaşına girmiş erkek deve, dişisine rabâiyye derler.

9- *Sedîs yahut sedes:* Sekiz yaşına girmiş deve.

10- *Bâzil*: Dokuz yaşına girmiş deve.

11- *Mahallef:* On yaşına girmiş deve.

Bundan sonra müstakil isim yoksa da *bâzilu âm, bâzilu âmeyn, muhallefu âm, muhallefu âmeyn, muhallefu selâsetu a'vâm* diye mürekkeb isimlerle on beşe kadar çıkarlar. Deve bazen sinn ve zâtu's-sinn kelimeleriyle de ifâde edilir. Sinn, lügaten diş ve yaş gibi mânâlara gelir. Zâtu's-sinn muayyen bir yaş sahibi demektir.

Devenin küçüğüne bekr denir, dişi ise bekra ve kalûs denmiştir. Develer, ayrıca cinslerine ve gördükleri işe göre de çeşitli isimlerle anılılar. Hadislerde geçtikçe açıklanacaktır.

1901 ٢ – وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: فِي دِيَةِ الخَطَإِ عِشْرُونَ حِقَّةً، وَعِشْرُونَ جَذَعَةً، وَعِشْرُونَ بِنْتَ مَخَاضٍ، وَعِشْرُونَ بِنْتَ لَبُونٍ، وَعِشْرُونَ بَنُو مَخَاضٍ ذُكُورٌ]. أخرجه أصحاب السنن.

2. (1901)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hatâen öldürmede diyet olarak yirmi hıkka, yirmi cezea, yirmi bintu mehâz, yirmi bintu lebûn ve yirmi benû lebûn vardır."* [Ebû Dâvud, Diyât 18, (4545), Tirmizî, Diyât 1, (1386); Nesâî, Kasâme 32, (8, 43-44).]

1902 ٣ – وعن علي رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [دِيَةُ شِبْهِ العَمْدِ أَثْلاثاً، ثَلاثٌ وَثَلاثُونَ حِقَّةً، وَثَلاثٌ وَثَلاثُونَ جَذَعَةً، وَأَرْبَعٌ وَثَلاثُونَ ثَنِيَّةً إلَى بَازِلِ عَامِهَا كُلُّهَا خَلِفَاتٌ].

وروى [في الخطإ أرباعاً: خَمْسٌ وَعِشْرُونَ حِقَّةً، وَخَمْسٌ وَعِشْرُونَ جَذَعَةً، وَخَمْسٌ وَعِشْرُونَ بَنَاتُ لَبُونٍ، وَخَمْسٌ وَعِشْرُونَ بَنَاتُ مَخَاضٍ]. أخرجه أبو داود.

وله وللنسائى في اخرى عن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُما يرفعه: [الخَطَأُ شِبْهُ العَمْدِ مَا كَانَ بِالسَّوْطِ وَالعَصَا].

3. (1902)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) demiştir ki: "Şibhu'l amd'in diyeti üç kısımdır. 33 adet hıkka, 33 adet cezea, 34 adet seniyye-bâzil arası devedir. (Seniyye altı yaşına, bâzil de dokuz yaşına basmış deveye denir.)"

Yine *Hz. Ali* şunu da rivâyet etmiştir: "Hatâen öldürmede diyet dört kısımdır: 25 hıkka, 25 cezea, 25 bintu lebûn, 25 bintu mehâz." [Ebû Dâvud, Diyât 19, (4551, 4553).]

Abdullah İbnu Amr İbni'l-As (radıyallâhu anhümâ)'ın *Ebû Dâvud* ve Nesâî'de merfu olarak kaydedilen bir rivâyetinde şöyle denmiştir: "(Cürüm sırasında) kamçı ve değnek kullanıldığı müddetçe hatâ, şibhu'l amd'dir." [Ebû Dâvud, Diyât 19, 20, (4547, 4565); Nesâî, Kasâme 42 (8, 40); İbnu Mâce, Diyât 5, (2627).]

AÇIKLAMA:

1- Yaşlarına göre develer ayrı bir isim almaktadır. Hıkka, bintu lebûn gibi. Bunlar bâbın birinci hadisinde ilk defa geçtiği zaman parantez arasında açıklanmıştır.

2- Katl üç çeşittir: Amd, hata, şibh-i amd.

a) *Amd:* Taammüd de denir. Öldürülmesi meşrû olmayan bir insanı yaralayıcı bir âletle kasten öldürmektir. Bunun cezası kısastır. Cana can.

b) *Hata:* Bir insanı kaste mukârin olmaksızın bir yanlışlıkla öldürmektir. Bunun cezası diyettir.

c) *Şibh-i amd:* Katli meşru olmayan bir insanı, yaralayıcı sayılmayan bir şey ile kasten öldürmektir. Buna şıbhu'l-hata da denir.

Bu taksim, Şâfiîlerin ve Hanefîlerin de dâhil olduğu Cumhur'un görüşüdür.

İmam Mâlik, Leys ve diğer bir kısım âlimlere göre katl iki çeşittir. Amd ve hata. Çünkü Kur'an şibhu'l-amd'den söz etmemektedir. Bunlara göre: "Hata, herhangi bir sebeple veya mükellef olmayan kimseden veya öldürmek kasdı taşımayan kimseden vukua gelen veya normalde, öldürücü olmayan bir şeyle hâsıl edilen öldürmedir. Bunlardan birinci kısım hatâlar için kısas yoksa da, sonuncu için vardır." Bu, diğer âlimlerin şibhu-amd dedikleri şeydir. Şibhu amd'le ilgili hadis "katl" veya mahz-ı hata ile ya da mahz-ı kasd ile meydana gelir diyenleri cerhedecek kadar bu bâbda sarîhtir.

Âlimler *şibhu'l-amdin* diyeti konusunda rivâyetlere tâbi olarak ihtilâf etmişlerdir. İmam Şâfiî ve Atâ, Hz. Ali hadisinin zâhiriyle hükmet-

miş ve üç kısım olduğunu söylemiştir. *Muhammed İbnu'l-Hasan* da bu görüşü iltizâm eder.

Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, Ahmed ve *İshak İbnu Râhûy*e (rahimehumullah) ise diyetin dört kısımdan olacağına hükmetmişlerdir.

Ebû Sevr, "şibhu'l-amdin diyeti beş kısımdır" demiştir.

1903 ٤ – وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: عَقلُ المَرْأةِ مِثْلُ عَقْلِ الرَّجُلِ حَتَّى تَبْلُغَ الثُّلُثَ مِنْ دِيَتِهِ]. أخرجه النسائى.

4. (1903)- *Amr İbnu Şuayb an ebîhi an ceddihî* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kadının diyeti, erkeğin diyetine, diyetin üçte bir miktarına kadar eşittir." [Nesâî, Kasâme 34, (8, 44, 45).]

AÇIKLAMA:

Hadisin mânası şudur: "Mâruz kaldığı mağduriyet sebebiyle kadına tahakkuk eden diyet, diyet-i kâmilenin üçte bir miktarında ise bu durumda normal miktarı alır, erkekle arasında fark yoktur. Ancak üçte biri aşar ve diyet-i kâmilenin yarısına ulaşırsa o zaman kadının diyeti erkeğin diyetinin yarısı olur." Bu hususu Ömer Nasuhi Bilmen merhum Istılahâtı Fıkhiye Kamusu'nda şöyle açıklar:

"... Hür bir erkeğin diyet-i kâmilesi bin dinar veya on bin dirhem-i şer'î gümüş veya 100 deve veya 200 sığır veya 2000 koyun yahut her biri iki parçadan ibaret olmak üzere iki yüz kat elbisedir.

Hür bir kadının diyet-kâmilesi ise bunların yarısıdır. Erkekler ile kadınların diyetleri arasındaki bu fark, kendilerinin arasında maddî zararlar bakımından mevcut olan bir farktan neş'et etmektedir.

Mâlum olduğu üzere, İslâm hukukunda erkekler ile kadınlar arasında hayat itibariyle bir müsâvaat kabul edildiği cihetle bunlardan herhangi birinin nefsi mukabilinde, diğerinin kısası icab etmektedir... Fakat maddî, malî zararlar itibariyle bunların arasında umumî bir bakımdan bir fark gözetilmiştir. Çünkü erkekler, daha ziyâde müstahsil olmak, ailelerinin mâişetlerini te'mine çalışmak, yurtlarının müdâfaasına koşmak itibariyle kadınlardan daha mühim bir mevkie, bir mükellefiyete sahiptirler.

Binaenaleyh erkeklerden birinin ziyanı, cemiyetin sînesinde madde-

ten daha büyük bir cerîha vücûda getirmiş olabilir. İşte bu gibi farklara binâen malî tazminât hususunda erkeklerin diyetleri kadınların diyetlerinden ziyade olarak kabul edilmiştir."

1904 ـ ٥ وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَضَى فِي المُكَاتَبِ يُقْتَلُ أَنْ يُؤَدَّى بِقَدْرِ مَا أُعْتِقَ مِنْهُ دِيَةَ الحُرِّ، وبِقَدْرِ مَا بَقِيَ دِيَةَ العَبْدِ]. أخرجه أصحاب السنن، واللفظ للنسائي.

5. (1904)- *Hz. İbnu Abbas* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öldürülen mükâteb hakkında, âzad edilen miktarınca hür diyetine göre, geri kalan kısmı için de köle diyetine göre hesaplanmasına hükmetti." [Ebû Dâvud, Diyât 22, (4581); Nesâî, Kasâme 36, (8, 45, 46); Tirmizî, Büyû' 35, (1259). Metin, Nesâî'nin metnidir.]

AÇIKLAMA:

Mükâteb, belli bir miktar ödeyerek hürriyetine kavuşmak üzere, efendisiyle antlaşma yapan köleye denir. Bu hadis böyle birisinin öldürülmesi hâlinde efendisine ve vârislerine ödenecek diyet miktarını tâyin etmektedir. Bilindiği üzere, diyet husûsunda köle ile hür farklıdır. Hür için, diyet-i kâmile denen nasslarla tesbit edilmiş maktû, muayyen bir miktar ödenir. Köle öldürüldüğü takdirde, erkek de olsa kadın da olsa onun diyeti, kıymeti üzerinden ödenir. Eğer kölenin kıymeti, hürün diyeti için tesbît edilen miktara eşit veya fazla ise, diyet-i kâmile miktarından on dirhem eksik ödenir (Diyet miktarını önceki hadiste kaydettik.)

Câriye için de durumu aynıdır. Değeri hür kadının diyetine eşit veya fazla ise on dirhem noksan ödenir. Sözgelimi, hür kadının diyeti 5.000 dirhem ise, değeri 5.000 dirhem olan bir câriye hatâen öldürülse, efendisine 4990 dirhem ödenir.

Bu esas bilindikten sonra mükâtebin hadiste beyan edilen hükmü daha kolay anlaşılır: "Mükâteb öldürüldüğü takdirde, efendisine ödediği miktarca hür kimsenin diyetine göre, geri kalan kısmı da kıymetine göre hesaplanır. Sözgelimi yarı bedelini ödemiş ise, diyet-i kâmilenin yarısı ile değerinin yarısı ödenir." Hadisin mânası bu. Ancak *Hattâbî* (rahimehullah) der ki: "Fakihlerin tamamına yakını şu hususta icma ederler: "Mükâteb, henüz ödenmemiş tek dirhemlik borcu kaldığı müddetçe köledir. Kendisine karşı işlenen cinâyetlerde de kendi işlediği cinâyetlerde de köle ahkâmına tâbidir. Bana ulaştığına göre bu hadisle sâdece

İbrahim Nehâî (rahimehullah) amel etmiştir. Bu hususta, *Hz. Ali* (radıyallahu anh)'den de bir rivâyet gelmiştir. Hadis sahih olduğu takdirde, mensuh olmaz ve kendisinden evlâ olan bir rivâyete de muârız düşmezse hadisle amel gerekir."

1905 ٦– وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ دِيَةُ الْمُعَاهِدِ نِصْفُ دِيَةِ الْحُرِّ]. أخرجه أبو داود.

6. (1905)-Yine *Amr İbnu Şuayb an ebîhi an ceddihî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Muâhedin diyeti hür kimsenin diyetinin yarısıdır." [Ebû Dâvud, Diyât 23, (4583).]

AÇIKLAMA:

1- *Muâhed*, antlaşma mucibince dâru'l-İslâm'da yaşamasına müsaade edilen gayr-ı müslimdir, buna zımmî de denir. Lügatte zimmet, ahd, emân, damân (garanti) hurmet (haramlık, dokunulmazlık) hakk mânalarına gelir. Müslümanların ahd ve emânlarına girdikleri için ehl-i zimmet denmiştir.

2- *Hattâbi*, bu hadisi, Ehl-i Kitap hakkında gelen en açık rivâyet olarak değerlendirir. Ömer İbnu Abdilâziz, Urve İbnu'z-Zübeyr, İmam Mâlik, Ahmed İbnu Hanbel, İbnu Şübrüme gibi bâzı âlimler bu hadisle amel etmişlerdir.

Ashâbu re'y ve Süfyan Sevrî zımmîlerin diyeti ile Müslümanların diyetini bir tutarlar. *Şâbî, Nehâî, Mücâhid, Hz. Ömer* ve *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anhümâ) diğer bir kısım selef de böyle hükmetmişlerdir.

Şâfiî, İshâk, İbnu'l-Müseyyeb, Hasan Basrî, İkrime, Osman İbnu Affân -ve bir rivâyette Hz. Ömer- gibi diğer bir grup selefe göre zımmînin diyeti, Müslümanın diyetinin üçte biridir.

1906 ٧– وعن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قال: [وَدَى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : الْعَامِرِيَّيْنِ بِدِيَةِ الْمُسْلِمِينَ، وَكَانَ لَهُمَا عَهْدٌ مِنْ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ]. أخرجه الترمذي.

7. (1906)- *Hz. İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Benî Âmir'den iki kişinin diyetini, Müslümanların diyet miktarına göre ödedi. (Müslümanlar tarafından hatâen öldürülen) bu iki kişi ile Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın muâhedesi (antlaşması) vardı." [Tirmizî, Diyât 12, (1404).]

AÇIKLAMA:

Hadiste zikri geçen iki Âmirî'nin öldürülme hikâyesi kısaca şöyledir: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, taleb üzerine ve verilen emâna îtimad ederek yetmiş civarında bir tebliğ heyetini Benî Âmir yurduna göndermişti. Bir-i Maûna mevkiinde konaklayan hey'ete, verilen emâna îtibar edilmeden âni baskın yapılarak ikisi hariç hepsi şehîd edildi.

Bu katliamdan kurtulabilen iki kişiden biri Amr İbnu Umeyye ed-Damrî idi. Amr (radıyallâhu anh) dönüş sırasında, Karkara nâm mevkîde, Benî Âmir'den iki kişiye rastlar. Bu iki kişinin, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile aralarında ahid (antlaşma) vardı. Ancak Amr bunu bilmiyordu. Öldürülen arkadaşlarının intikâmını almak için onları öldürdü. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a dönüşte durumu anlatınca:

"Demek onları öldürdün ha! Öyleyse diyetlerini ödemen gerek" buyurdu.

Yeri gelmişken kaydedelim: Bunların diyetinin ödenmesine, yapılan antlaşma gereği, Medine'deki Yahudilerin iştirâki gerekiyordu. Hz. Peygamber bunu taleb için Beni'n-Nadîr yahudî kabîlesine uğrayacak, onlar değirmen taşı atarak Resûlullah'ı öldürmek üzere suikast tertibine girişecekler ve *Beni-n Nadîr*'in Medîne'den sürülmesiyle sonuçlanan gelişmeler olacaktır.

1907 ٨– وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: عَقْلُ أهْلِ الذِّمَّةِ نِصْفُ عَقْلِ المُسْلِمِينَ، وَهُمُ اليَهُودُ وَالنَّصَارَى]. أخرجه النسائى.

8. (1907)- Amr İbnu Şuayb an ebîhi an ceddihî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ehl-i zimmetin diyeti, Müslümanların diyetinin yarısıdır. Ehl-i zimmet de Yahudî ve Hıristiyanlardır."* [Nesâî, Kasâme 35, (8, 45).]

1908 ٩– وعنه أيضاً عن أبيه عن جده رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: عَقْلُ الكَافِرِ نِصْفُ عَقْلِ المُؤْمِنِ]. أخرجه الترمذي.

9. (1908)-Yine *Amr İbnu Şuayb an ebîhi an ceddihî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalatu vesselam) buyurdular ki: "Kâfirin diyeti, mü'minin diyetinin yarısıdır." [Tirmizî, Diyât 17, (1413).]

AÇIKLAMA:

1-Son rivâyet, Nesâî'de *Kâfirin Diyeti* adını taşıyan aynı bâb içeri-

sinde kaydedilir. Esâsen Ehl-i Kitap diye isimlendirilen Hıristiyan ve Yahudîler, kâfirler zümresindendir. Kur'an-ı Kerîm onları birçok âyette *kâfir* olarak (Bakara 105, Beyyine 1, 6) zikreder.

2-Rivâyetlerde diyet, "akl" kelimesi ile ifâde edilmiştir. Şu halde hadis metinlerinde akl bir çok durumlarda diyet mânasına gelmektedir. Bunun dilimizdeki akıl kelimesiyle irtibatı vardır. *Akl* lügat olarak bağlamak mânâsınadır. *Nihâye*'de açıklandığı üzere, kâtil birini öldürdüğü zaman diyet olarak develeri toplayıp getirir ve teslim etmek üzere maktûlün velîlerinin ikâmetgâhının avlusuna bağlarmış. Onlar da ondan bunları kabzederlermiş. Böylece diyet, bağlamak mânasına gelen akl mastarından isim olarak türetilmiştir. Esasen diyetin aslı deve idi, sonradan altın, gümüş, sığır, davar vs. cinsinden belli bir miktara bağlanmıştır.

3- Bir rivâyette Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde diyetin kıymeti sekiz yüz dinar ve sekiz bin dirhem idi. O esnada *Ehl-i Kitabın* diyeti bunun yarısı idi. Bu hal *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh) zamanına kadar devam etti. *Hz. Ömer* halife olunca, bir hutbesinde "Deve pahalandı" deyip, diyetin kıymetini altın cinsinden bin dinara, gümüş cinsinden 12 bin dirheme yükseltti. Bu ayarlamada *Hz. Ömer*'in ehl-i zimmenin diyetine hiç dokunmayıp eski hal üzere bıraktığı belirtilir.

Daha önce kaydettiğimiz üzere başta Hanefîler olmak üzere ulemânın bir kısmı Ehl-i Kitabın diyet miktarını, Müslümanların diyet miktarı ile bir tutmuştur. Bunlar görüşlerini, 1906 numarada kaydettiğimiz iki Âmirî'nin diyetinin Müslümanların diyetine denk tutulmuş olma rivâyetinden başka, bilhassa meâlini kaydedeceğimiz şu âyetin ıtlakına dayandırırlar: **"...Şâyet aranızda anlaşma olan bir millettense, ailesine bir diyet ödemek... gerekir"** (Nisa 92). Âyette "bir diyet" denmektedir. Bu, mutlak ifade ile bilinen mâlum bir diyetin kastedildiğini, bunun da Müslümanlar için ödenen diyet olduğunu söylemişlerdir.

İKİNCİ FASIL

UZUVLARIN VE YARALARIN DİYETİ

GÖZ

1909 ١ – عن سليمان بن يسار [أنَّ زَيْدَ بنَ ثَابِتٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ كَانَ يَقُولُ: فِي العَيْنِ القَائِمَةِ إذَا طُفِئَتْ مِائَةُ دِينَارٍ]. أخرجه مالك.

1. (1909)- *Süleymân İbnu Yesâr* (rahimehullah) anlatıyor: "Zeyd İbnu Sâbit (radıyallâhu anh) derdi ki: "Göz yerinde kalır, fakat nuru sönerse diyeti yüz dinardır." [Muvatta, Ukûl 9, (2, 857).]

AÇIKLAMA:

1- *el-Aynu'l-kâime,* tam göz demektir. Hadiste göz yuvarlağı, yüzün güzelliğini bozacak şekilde bir zarar gelmeden nuru giderilmiş, görmez hâle getirilmiş ise bunun diyeti yüz dinar olarak tesbit edilmiştir.

Uzuvların diyetinde umumî prensip şudur: "İnsanlarda el, ayak, kulak, dudak, göz, kaş gibi çift olan uzuvlardan her ikisinin diyeti, nefsin diyet-i kâmilesine müsâvidir. Bunlardan sâdece birinin diyeti ise bir diyet-i kâmilenin nısfı (yarısı) miktarıdır. Meselâ bir eli hatâen kesilen bir erkeğe beş bin dirhem, bir kadına da iki bin beş yüz dirhem diyet verimesi lâzım gelir.. Kirpikler, göz kapakları gibi adetleri dört olan uzuvlardan her birinin diyeti de bir diyet-i kâmilenin dörtte biri nisbetindedir. Lisanın, aklın diyetleri de birer diyet-i kâmiledir" (Istılahât-ı Fıkhiyye Kamusu).

2- Hadis Muvatta rivâyeti olmakla beraber, *Zürkânî, İmam Mâlik*'in bununla hükmetmeyip, "Bu ameliye; câniye aynen icra mümkünse tatbik edilir, değilse, diyet hatada olduğu gibidir" dediğini belirtir.

1910 ٢ – وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رَضِيَ اللّهُ عَنْهُمَا قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ فِي العَيْنِ القَائِمَةِ السَّادَّةِ لِمَكَانِهَا ثُلُثُ الدِّيَةِ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

وفي رواية النسائى: [قَضَى فِي الْعَيْنِ الْعَوْرَاءِ السَّادَّةِ لِمَكَانِهَا إذَا طُمِسَتْ بِثُلُثِ الدِّيَةِ].

« الْقَائِمَةُ »: هى التي تكون بحالها في موضعها إلا أنها لا تبصر.

« وَالسَّادَّةُ لِمَكَانِهَا »: غير فارغ منها، وإنما ذهب ضياؤها.

2. (1910)- *Amr İbnu Şuayb an ebîhi an ceddihî* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yerinde sâbit kalarak kör olan göz hakkında diyetin üçte birine hükmetti. " [Ebû Dâvud, Diyât 20, (4563); Nesâî, Kasâme 41, (8,55, 56).]

Nesâî'nin rivâyetinde şöyledir: "Resûlullah : "Yerinde sâbit duran kör gözün kapanması hâlinde diyetinin üçte birine hükmeti."

AÇIKLAMA:

1- *Türbüştî*, burada, yuvasından çıkmamış, yerinden oynamamış, daha önceki görünüşü bozulmamış, yüzde bir çirkinliğe sebep olmamış gözün kastedildiğini söyler. Önceki hadiste de belirtildiği üzere tabiî hâli bozulmadan görme nuru kaybolan göz olmaktadır.

2- Bu şartlarla görmesinin gitmesine sebep olunduğu takdirde, bir gözün diyeti, sağlam gözün diyetinin üçte biri olmaktadır. Çünkü görme nuru gitse de göz, yüzde normal halde varlığını devam ettirmektedir. Göz çıkarılacak veya patlatılacak olsa, bu güzellik hâli kaybolur.

3- *İshâk İbnu Râhuye,* bu hâdisin zâhiriyle ameli eses almış ise de, geri kalan ulemâ, bunu kesin bir miktara bağlamaktan ziyade hükûmetü'l adl denilen (ehl-i vukûfun usul-ü dâiresinde yapacağı) takdire bırakılmış bir erş (diyet) [7] olarak değerlendirmiştir. Çünkü gözün hâsıl ettiği faydalar tamamen bitmiş değildir, tıpkı dişin, darbenin te'siriyle kararması gibi. Hadisi, hükûmetu'l adl'in mânasına hamletmişlerdir. Zîra hükûmetü'l-adl, (ki hükmü'l adl de denir) diyetin üçte birine kadar çıkabilir.

Tîbî de şöyle söyler: "Bu değerlendirme hükûmetu'l-adl yoluyla yapılmıştır. Aksi halde her iki gözün nuru gitmesi hâlinde diyet-i kâmile gerekir. İki gözden birinin nuru giderse, fukahâya göre diyet-i kâmilenin yarısı gerekir."

Şerhu's-Sünne'de *Bagavî* der ki: "Hükûmetu'l-adl'in mânası şöyle söylemektir: "Bu mecrûhun (yaralı) köle olması hâlinde, aldığı yara sebebiyle kıymetinden ne kaybetti ise, diyet olarak da bu miktara hükmedilir.

7– Erş, yaralanan ve kesilen uzuvlardan dolayı verilmesi gereken diyete denir.

Her uzvun hükûmeti (mâruz kaldığı yara sebebiyle takdir edilecek kıymet kaybı), önceden takdir edilen belli mukadder değere ulaşmayabilir. Mesela başından mûzıha sayılmayacak, (hafif) bir yara alsa, çirkinlik yapsa bile bunun hükûmeti, mûzıha yaranın erşine (diyet) ulaşmaz."

Hükûmetü'l adl'in mânâsını Tahâvî şöyle îzah eder: "Yara almış bir köle, önce yarası yok farzedilerek değerlendirilmeye, tâbi tutulur, sonra da yaralı hâliyle değerlendirilmeye tâbi tutulur. İşte iki kıymet arasındaki fark hükûmetü'l-adl denen erş'tir."

İmam Mâlik, Şâfiî, Ahmed ve *Ahmed*'den ilim alanlar da hep böyle hükmetmişlerdir.

Şu halde hepsinin ortak görüşü, yaralanmaların erşini tesbitte esas olan hükûmetu'l-adldir. Sadedinde olduğumuz hadisteki üçte bir meselesini, bu vak'ada hükûmetu'l-adlin bu miktar olacağına hamletmiştir, bu hadisle (benzeri vak'alarda) diyetin alelıtlak üçte bir olduğuna hürmedildiğini kabûl etmemişlerdir.

4- Hadisin, Nesâî'deki vechinde şu ziyade vardır:

اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَضَى فِى الْعَيْنِ الْعَوْرَاءِ السَّادَّةِ لِمَكَانِهَا إِذَا طُمِسَتْ بِثُلُثِ دِيَتِهَا وَفِى الْيَدِ الشَّلَّاءِ إِذَا قُطِعَتْ بِثُلُثِ دِيَتِهَا وَفِى السِّنِّ السَّوْدَاءِ إِذَا نُزِعَتْ بِثُلُثِ دِيَتِهَا

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* yerinde sâbit duran kör gözün kapanması (yani cisminin patlatılması) halinde diyetinin üçte birine, elin kesilmesi halinde diyetinin üçte birine, kararmış dişin sökülmesi halinde diyetinin üçde birine hükmetti." Şu halde, bir fonksiyonunu kaybetmiş bulunan bir uzvun, cinâyet yoluyla ikinci bir fonksiyonu giderilecek olursa, sağlam uzva terettüp eden diyetin üçte biri diyet takdir edilmektedir.

DİŞLER

1911 ١ ـ عن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّٰهُ عَنهُما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : فِي الأَسْنَانِ خَمْسٌ خَمْسٌ]. أخرجه أبو داود.

1. (1911)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm) "Dişlerin diyeti beşer dinardır."* buyurdu. [Ebû Dâvud, Diyât 20, (4563); Nesâî, Kasâme 41, (8,55).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayet, *Ebû Dâvud* ve Nesâî'de *Amr İbnu Şuayb* an ebîhi an ced-

dihî tarikinden kaydedilmiştir. Esâsen bu tarikle gelen rivâyetlerin mahrecinin *Abdullah İbnu Amr İbni'l-As* olduğu muhaddislerin büyük çoğunluğunca kabul edilmiş olan keyfiyettir. Senette ulemâdan bazılarının düştükleri bir şekke daha önce dikkat çektik (1900'uncu hadis).

2-*"Dişlerin diyeti beşer beşer"* demenin mânâsı, "Her bir dişin diyeti beş devedir" demektir. Öndeki veya arkadaki, üstteki veya alttaki diye herhangi bir ayırıma yer verilmeksizin bütün dişlerin değeri eşittir, ve her bir diş için diyet olarak beş deve takdir edilmiştir.

1912 ٢ – وعن ابن المسيب قال: [قَضَى عُمَرُ بنُ الخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فِي الأَضْرَاسِ بِبَعِيرَيْنِ بَعِيرَيْنِ، وَقَضَى مُعَاوِيَةُ فِي كُلِّ ضِرْسٍ بِخَمْسَةِ أَبْعِرَةٍ]. أخرجه مالك.

2. (1912)- *İbnu'l- Müseyyeb* (rahimehullah) anlatıyor: "Ömer İbnu'l Hattâb (radıyallâhu anh) her azı diş için bir deveye hükmetti. Hz. Muâviye (radıyallâhu anh) ise her azı diş için beş deveye hükmetti." [Muvatta, Ukûl 7, (2,861).]

AÇIKLAMA:

Metinde *Hz. Ömer'in* diş için iki deve (baîreyn) takdir ettiğini ifâde edilir. Ancak Muvatta'nın aslında ve Zürkânî şerhinde "bir deve"'ye hükmettiği ifâde edilir. Şu halde Teysîr'de bir yanlışlık, bir hata söz konusu. Biz, tercümede aslı esas alıp *"Bir deveye hükmetti"* diye kaydettik.

Hata hususunda kanaat veren bir delil, Muvatta'da İmam Malik'in bir ilavesidir: "Sa'd İbnu Müseyyeb der ki: "Diyet, *Hz. Ömer*'in hükmünde azalıyor, *Hz. Muâviye* (radıyallâhu anhümâ)'nin hükmünde artıyor. (Onların yerine) ben olsaydım, dişlerin her biri için iki deveye hükmederdim."

PARMAKLAR

1913 ١ – عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ هذهِ وهذهِ سَوَاءٌ، يَعْنِي الخِنْصَرَ وَالإِبْهَامَ فِي الدِّيَةِ]. أخرجه الخمسة إلا مسلماً.

وزاد الترمذي: [دِيَةُ أَصَابِعِ اليَدَيْنِ وَالرِّجْلَيْنِ سَوَاءٌ عَشَرَةٌ مِنَ الإِبِلِ لِكُلِّ إِصْبَعٍ].

وللنسائى: [فِي الأَصَابِعِ عَشْرٌ عَشْرٌ].

1. (1913)- *İbnu Abbas* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Şu ve şu -yâni serçe parmakla

baş parmak- diyette eşittirler." [Buhârî, Diyât 20, Tirmizî, Diyât 4, (1391, 1392); Ebû Dâvud, Diyât 20, (4558); Nesâî, Kasâme 42, (8, 56,57).]

Tirmizî'nin rivâyetinde şu ziyade mevcuttur: "İki elin parmaklarıyla iki ayağın parmakları da eşittir. Her bir parmağın diyeti on devedir."

Nesâî'deki ziyâde şöyledir: "Parmaklar hakkında diyet, onar onardır."

YARALAMALAR

1914 ١ – عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: فِي المَوَاضِحِ خَمْسٌ خَمْسٌ]. أخرجه أصحاب السنن.

« المَوَاضِحِ »: جمع موضحة، وهى الشجة التي تبدى وضح العظم: أى بياضه.

والمراد بذلك: موضحة الرأس والوجه دون سائر الجسد ففيها الحكومة.

1. (1914)- *Amr İbnu Şuayb an ebîhi an ceddihî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Mûzıha olan yaraların diyeti beşer devedir." [Tirmizî, Diyât 3, (1390); Ebû Dâvud, Diyât 20, (4566); Nesâî, Kasâme 43, (8, 57).]

AÇIKLAMA:

Mûzıha (cem'i mevâzıh'dır), kemiğin beyazlığını ortaya çıkaran derin yaradır. Bu çeşit derin yaradan her birinin diyeti beş adet devedir. Deveyi gerektiren yara daha ziyâde başta veya yüzde hâsıl edilen yaradır. Vücudun başka yerindeki mûzıha yaralar için diyet maktû olmayıp, usulüne göre hâkimin takdirine bırakılmıştır. Bu çeşitten, takdirle ortaya konan diyete *hükûmetu'l-adl* dendiğini daha önce belirtmiştik. (1910'uncu hadise bakın.)

ÜÇÜNCÜ FASIL

NEFİS VE UZUVLAR HAKKINDA MÜŞTEREK HADİSLER

1915 ١ – عن عبدالله بن أبى بكر بن محمد بن عمرو بن حزم عن أبيه: [أَنَّ في الْكِتَابِ الَّذي كَتَبَهُ رَسُولُ الله ﷺ لابْنِ حَزْمٍ فِي الْعُقُولِ: أَنَّ في النَّفْسِ مائَةً مِنَ الإِبلِ، وفي الأَنْفِ إِذَا أُوعِبَ جَدْعاً الدِّيَةُ الْكَامِلَةُ، وَفي المَأْمُومَة ثُلُثُ الدِّيَة، وفي الجَائفَة مثْلُهُ، وفي العَيْنِ خَمْسُونَ، وفي الْيَدِ خَمْسُونَ، وفي الرِّجْلِ خَمْسُونَ، وفي كُلِّ أُصْبعٍ مِمَّا هُنَالِكَ عَشْرٌ مِنَ الإِبلِ، وفي كُلِّ سِنٍّ خَمْسٌ، وفي المُوضحَة خَمْسٌ]. أخرجه مالك والنسائى.

وفي أخرى للنسائى: [في النَّفْسِ الدِّيَةُ، وفي الأَنْفِ إِذَا أُوعِبَ جَدْعُهُ الدِّيَةُ، وفي اللِّسَانِ الدِّيَةُ، وفي الشَّفَتَيْنِ الدِّيَةُ، وفي البَيْضَتَيْنِ الدِّيَةُ، وفي الذَّكَرِ الدِّيَةُ، وفي الصُّلْبِ الدِّيَةُ، وفي العَيْنَيْنِ الدِّيَةُ، وفي الرِّجْلِ الوَاحدَة نصْفُ الدِّيَة. وفي المَأْمُومَة ثُلُثُ الدِّيَة، وفي الجَائفَة ثُلُثُ الدِّيَة، وفي المُنَقِّلَة خَمْسَ عَشْرَةَ مِنَ الإِبلِ، وفي كُلِّ إِصْبعٍ مِنْ أَصَابِعِ الْيَدِ أَو الرِّجْلِ عَشْرٌ مِنَ الإِبلِ، وفي السِّنِّ خَمْسٌ مِنَ الإِبلِ، وفي المُوضحَة خَمْسٌ مِنَ الإِبلِ وَإِنَّ الرَّجُلَ يُقْتَلُ بِالْمَرْأَة، وَعَلَى أَهْلِ الذَّهَبِ أَلْفُ دِينَارٍ].

ومعنى «أُوعِبَ»: استوفى جدعه.

ومعنى «والمُنَقِّلَةُ»: الشجة التي تخرج منها صغار العظام.

1. (1915)- *Abdullah İbnu Ebî Bekr İbni Muhammed İbni Amr İbni Hazm,* bâbasından naklen anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın İbnu Hazm'a* (8) *diyetler hakkında yazdığı tâlimatta şu hususlar*

8– Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Amr İbnu Hazm (radıyallâhu anh)'ı onuncu hicrî senede Yemen'in Beni'l-Hâris kabilesine âmil olarak göndermiş, Amr'a, yola çıktığı zaman yazılı uzun bir tâlimatnâme vermişti. Burada vergi ve ta'lim işleriyle ilgili birçok teferruat yer almıştır.

da vardı: "Nefis için (diyet olarak) yüz deve, burun tamamiyle koparılacak olursa diyet-i kâmile, me'mûme (denen ve beyin zarına kadar ulaşan yara) için diyetin üçte biri, câife (denen karın veya başın boşluğuna ulaşan yara) için de bunun kadar; göz için elli, ayak için de elli, vücudda bulunan her parmak için on deve, her diş için beş, mûzıha (denen ve kemiğe ulaşan yara) için beş deve (lik diyet vardır)." [Muvatta, Ukûl 1, (2, 849); Nesâî, Kasâme 44, (8, 57, 60).]

Nesâî'nin bir rivâyetinde şu ibâre yer alır: *"Nefis için diyet-i kâmile; burun tamamen koparılmış ise diyet-i kâmile, dil için diyet-i kâmile, iki dudak için diyet-i kâmile, sulb (bel kemiğinin kırılıp kişinin kamburlaşması) için diyet-i kâmile iki yumurta (husye) için diyet-i kâmile, zeker (erkek tenâsül uzvu) için diyet-i kâmile, sulb (bel kemiğinin kırılıp kişinin kamburlaşması) için diyet-i kâmile, iki göz için diyet-i kâmile, bir ayak için diyet-i kâmilenin yarısı, me'mûme (beyin zarına ulaşan yara) için diyet-i kâmilenin üçte biri, câife (baş veya karın boşluğuna ulaşan yara) için diyet-i kâmilenin üçte biri, münekkile (küçük kemik çıkan yara) için on beş deve, el veya ayak parmaklarından her biri için on deve, (her bir) diş için beş deve, mûzıha (kemiğe ulaşan yara) için beş deve (diyet olarak verilir). Erkek, kadına karşı öldürülür, altını olanlardan (diyet-i kâmile olarak) bin dinar alınır."*

1916 ٢– وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يُقَوِّمُ دِيَةَ الْخَطإِ عَلَى أَهْلِ الْقُرَى أَرْبَعمائَة دِينَارٍ، أَوْ عَدْلَهَا مِنَ الْوَرِق، وَيُقَوِّمُهَا عَلَى أَثْمَانِ الإِبلِ، فإِذَا غَلَتْ رَفَعَ في قِيـمَتِهَا، وإِذَا هَاجَتْ: أى رَخُصَتْ. نَقَصَ مِنْ قِيـمَتِهَا، وَبَلَغَتْ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ مَا بَيْنَ أَرْبَعمائَة دِينَارٍ إِلَى ثَمَانمائَة، وَعَدْلُهَا مِنَ الْوَرِقِ ثَمَانِيَةَ آلاَفِ دِرْهَمٍ، وقَضَى عَلَى أَهْلِ الْبَقَرِ بِمِائَتَىْ بَقَرَةٍ، وَمَنْ كَانَ دِيَةُ عَقْلِه في شَاءٍ فَأَلْفاً شَاةٍ، وقَالَ ﷺ: الْعَقْلُ مِيرَاثٌ بَيْنَ وَرَثَةِ الْقَتِيلِ عَلَى قَرَابَتِهِمْ، فَمَا فَضَلَ فَلِلْعَصَبَةِ، وَقَضَىٰ في الأَعْضَاءِ بِمَا تَقَدَّمَ ذِكْرُهُ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

2. (1916)- *Amr İbnu Şuayb an ebîhi an ceddihî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hatanın diyetini, köylerde yaşayanlar için dört yüz dinar olarak veya buna denk kıymette gümüş olarak değerlendirir, bunu da develerin fiyatlarını esas alarak tesbit ederdi. (Söz gelimi) develer pahalanınca (diyetin dinar ve dirhem miktarında) yükseltme yapar, develerin kıymeti düşünce de (diyetin dinar ve dirhem

miktarında) indirme yapardı. (Hatâen işlenince cinayetlerin diyeti Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında dört yüz dinarla sekiz yüz dinar arasına ulaştı. Bunun gümüş nev'inden muadili sekiz bin dirhem idi. Sığır besleyenlere (diyet olarak) iki yüz sığır hükmetti. Diyetini davar cinsinden vermek isteyene iki bin davara hükmetmiştir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Diyet, öldürülenin vârisleri arasında yakınlık derecelerine göre, (yani Kur'an'da belirtilen nisbet üzere, diğer tereke malları gibi) taksim edilir. (Ashâbu'l-ferâiz'den) artan olursa asabe (denen akraba)ya geçer."*

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* uzuvlar hakkında, daha önce geçtiği şekilde hükmetti." [Ebû Dâvud, Diyât 20, (4564); Nesâî, Kasâme 30, (8, 42, 43).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis de, diyet yoluyla öldürülenin yakınlarına intikal eden meblağın, ölen kimsenin bıraktığı diğer malları gibi vârislerine intikal edeceğini belirtiyor. Vârisler şâyet ashâb-ı ferâiz denen yakınları ise, herbirinin Kur'an'la tesbit edilen belli nisbette payı vardır. Bu nisbete göre paylarını alırlar. Bu pay sahiplerinden eksik olanlar varsa veya hiçbiri mevcut değilse, tereke asabeye intikâl eder. Asabe, kısaca bâba tarafından akrabadır.

1917 ٣– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الأَصَابِعُ سَوَاءٌ وَالأَسْنَانُ سَوَاءٌ، وَالثَّنِيَّةُ وَالضِّرْسُ سَوَاءٌ هٰذِهِ وَهٰذِهِ سَوَاءٌ]. أخرجه أبو داود.

3. (1917)- *İbnu Abbâs* hazretleri (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Parmaklar diyette eşit değerdedir. Dişler de aralarında eşittirler. Köpek dişi, azı dişi eşittir. Bunlar öbürlerine diyet meselesinde denktirler."* [Ebû Dâvud, Diyât 20, (4559, 4560, 4561).]

1918 ٤– وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَضَى رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي الْعَيْنِ الْعَوْرَاءِ السَّادَّةِ لِمَكَانِهَا إِذَا طُمِسَتْ بِثُلُثِ دِيَتِهَا، وَفِي الْيَدِ الشَّلَّاءِ إِذَا قُطِعَتْ بِثُلُثِ دِيَتِهَا، وَفِي السِّنِّ السَّوْدَاءِ إِذَا نُزِعَتْ بِثُلُثِ دِيَتِهَا]. أخرج أبو داود حديث العين وحدها، وأخرجه النسائي كاملاً.

4. (1918)- *Amr İbnu Şuayb an ebîhi an ceddihî* (radıyallâhu anh) anlatıyor. "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yerinde sâbit duran (bakar) kör gözün (cinâyet sebebiyle) kapanması hâlinde, diyetinin, normal diyet-

inin üçte biri olacağına hükmetti. Keza sakat elin kesilmesi halinde, diyetinin normal diyetinin üçte biri kadar olacağına, siyahlaşmış dişin (cinâyet sebebiyle) düşmesi halinde, normal diyetinin üçte biri olacağına hükmett." [Ebû Dâvud -bu rivâyetin sâdece gözle ilgili kısmını- önceki rivâyetin aynı bâbında), Nesâî'de tam olarak tahric etmiştir. (Hadis 1910 numarada geçti).]

DÖRDÜNCÜ FASIL

CENİNİN DİYETİ

١٩١٩ ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [اقْتَتَلَت امْرأتان منْ هُذَيْلٍ، فَرَمَتْ إحْدَاهُمَا الأخْرَى بِحَجرٍ فَقَتَلَتْهَا وما في بَطْنِها، فَاخْتَصَمُوا إلى رَسُولِ الله ﷺ، فـقَضىٰ أنَّ دِيَةَ جَنِينِها غُرَّةٌ عَبْدٌ أو أمَةٌ].

زاد في رواية أبي داود: [أو بَغْلٌ، أوْ فَرَسٌ، وقَضىٰ بِدِيَةِ المَرأةِ على عَاقِلَتِها وَوَرَّثَهَا وَلَدَهَا ومَنْ مَعَهُمْ]. أخرجه الستة.

1. (1919)- *Ebû Hüreyre* hazretleri (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hüzeyl kabîlesinden iki kadın birbirleriyle kavga ettiler. Biri diğerine bir taş atarak kadını da, karnındaki yavruyu da öldürdü. Dâva Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e geldi. Efendimiz, ceninin diyetini bir gurre olarak hükme bağladı. Gurre kadın veya erkek bir köle demektir."

Ebû Dâvud'un bir rivâyetinde (4577. hadis) şu ziyâde vardır: *"... veya katır veya ata hükmetti. Kadının diyetini âkilesi üzerine hükmetti. Kadına çocukları ve onlarla birlikte olanlar varis oldular."* [Buhârî, Diyât 25, Tıbb 46, Ferâiz 11; Müslim, Kasâme 34, (1681); Muvatta, Ukûl 5, (2, 855); Tirmizî, Diyât 15, (1410); Ebû Dâvud, Diyât 21, (4568,4580); Nesâî, Kasâme 37, (8, 47, 48).]

AÇIKLAMA:

1- *Gurre*, esas itibarıyle hayvanların alnındaki beyazlıktır, dilimizde sakar da denir. Burada cüzün zikri ile küll kastedilmiştir.

2-Bu hadis muhtelif vecihlerle rivayet edilmiştir. Bazılarında, öldürülen kadının ayrıca kısâsen ölüme mahkum edildiği belirtilir. Gurre hükmü cenin içindir.

Gurre ile ne kastedildiği, bizzat rivâyette açıklanmıştır: "Bir köle. Bu, kadın da olabilir, erkek de." Yine Teysîr'in de kaydetmiş bulunduğu bir rivâyette, gurrenin bir katır veya bir at olabileceği de söylenmiştir. Keza, yine Ebû Dâvud'da yer alan bir vecihte gurreye bedel beş yüz koyun zikredilir. Ancak Ebû Dâvud burada bir yanlışlık olduğunu belirtir ve "Doğrusu "yüz koyun" olmalıdır" der. Ebû Dâvud'un bir başka rivâyetinde Şâ'bî'nin gurre'yi "beşyüz derhem", Rebiâ'nın da "elli dinar" olarak açıkladığı kaydedilir.

BEŞİNCİ FASIL

DİYETİN KIYMETİ

1920 ١ – عن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [كَانَتْ قيمَةُ الدّيَة عَلَى عَهْد رَسُول اللّه ﷺ ثَمَانمــائَة دينـار، أوْ ثَمَانيَة آلاَف درْهَم، وَكَانَتْ ديَةُ أهْلِ الكتَاب يَوْمَئذ عَلَى النّصْف منْ ديَة المُسْلمينَ إلى أن اسـتُخْلفَ عُمَرُ بنُ الخَطّاب رَضِيَ اللّهُ عنه، فقامَ خَطيبـاً فـقَالَ: إنّ الإبلَ قَدْ غَلَتْ فَفَرَضَهَا عُمَرُ على أهْلِ الذّهَب ألْفَ دينَار، وَعَلى أهْلِ الْوَرِق اثْنَيْ عشَرَ ألْف درْهَم، وَعَلـى أهْلِ الْبَقَر مائتَى بَقَرَة، وَعلى أهْلِ الشّاء ألْفَيْ شَاة، وَعَلى أهْلِ الحُلَلِ مائتَيْ حُلّة، وَتَرَكَ ديَةَ أهْلِ الذّمّة لَمْ يَرفَعْهَا فيمَا رَفَعَ منَ الدّيَة]. أخرجه أبو داود.

1. (1920)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında diyet-i kâmilenin kıymeti sekiz bin dirhem idi. Ehl-i Kitab'ın diyeti de o gün, Müslümanların diyetinin yarısına denkti. Bu durum Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'ın halîfe olmasına kadar devam etti. Halîfe olunca bir hutbesinde "Artık deve pahalandı" dedi ve diyeti altın sahiplerine bin dinar, gümüş sahiplerine on iki bin dirhem, sığır sahiplerine iki yüz sığır, davar sahiplerine iki bin koyun, elbise sahiplerine de iki yüz takım elbise olarak tesbit etti. Ehl-i zimmetin diyetini, (Hz. Peygamber devrinde ne idiyse) olduğu gibi bıraktı, hiçbir yükseltme yapmadı." [Ebû Dâvud, Diyât 18, (4542).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, bir Müslüman öldürüldüğü takdirde diyetinin (yani diyet-i kâmilenin) *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında sekiz

yüz dirhem olduğunu, Hz. Ömer zamanında develerin pahalanmasına bağlı olarak, diyet miktarının bin iki yüz dirheme çıkarıldığını belirtiyor.

Yine rivâyetten anlıyoruz ki Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında, Ehl-i Kitap'tan bir kimsenin diyeti Müslümanın diyetinin yarısı kadar yâni dört yüz dirhem. Hz. Ömer zamanında Müslümanların diyeti bin iki yüz dirheme çıkarken zımmîlerinki değişmemiş, dört yüz dirhemde sâbit kalmıştır. Netice olarak önce Müslümanların diyetinin yarısı iken Hz. Ömer'in ayarlamasından sonra üçte bire düşmüştür.

Hadisle ilgili olarak Hattâbî der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın köylerde oturanlar için diyetin tesbitinde deveyi esas alması, devenin onlar nezdindeki kıymetinden dolayıdır. Onun kıymeti o devirde altın cinsinden sekiz yüz dinar idi. Gümüş cinsinden de sekiz bin dirhemi buluyordu. Bu hal hiç değişmeden Hz. Ömer zamanına kadar bu minval üzere geldi. Onun devrinde deve kıymetlendi ve altının cinsinden bin dinara, gümüş cinsinden on iki bin dirheme yükseldi. Müteammiden cinâyet işleyenlerin diyeti hususunda Şâfiî'nin, "öncelikle deve ile ödenmeli, deve olmazsa paraya başvurmalı" sözü buna dayanır. Şâfiî'ye göre, Hz. Ömer'in koyduğu rakama îtibar edilmez. Çünkü bu diyet, develerin kendi zamanındaki kıymetidir. Bir malın kıymeti zamana göre değişir, artar, eksilir vs." Bu Şâfiî (rahimehullah)'nin kavl-i cedîdidir, kavl-i kadîminde Hz. Ömer'in koyduğu rakamları esas almış idi.

ALTINCI FASIL

DİYETLERLE İLGİLİ HÜKÜMLER

1921 ١ – عن زياد بن سعد بن ضميرة السلمى عن أبيه عن جده، رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [وَكَانَا شَهِدَا مَعَ
النَّبِيِّ ﷺ حُنَيْناً: أنَّ مُحَلِّمَ بنَ جَثَّامَةَ اللَّيْثِيَّ قَتَلَ رَجُلاً مِنْ أشْجَعَ فِي الإسْلاَمِ،
وَذلكَ أوَّلُ غِيَرٍ قَضَىٰ بِهِ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَتَكَلَّمَ عُيَيْنَةُ فِي قَتْلِ الأشْجَعِيِّ لأنَّهُ مِنْ
غَطَفَانَ، وتَكَلَّمَ الأقْرَعُ بنُ حَابِسٍ دُونَ مُحَلِّمٍ لأنَّهُ مِنْ خِنْدَفَ فَارْتَفَعَتِ الأصْوَاتُ،
وَكَثُرَتِ الخُصُومَةُ واللَّغَطُ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَا عُيَيْنَةُ ألاَ تَقْبَلُ الغِيَرَ؟ فَقَالَ: لاَ،
وَاللهِ حَتَّى أُدْخِلَ عَلَى نِسَائِهِ مِنَ الحَرْبِ وَالحَزَنِ مَا أُدْخِلَ عَلَى نِسَائِى، ثُمَّ ارْتَفَعَتِ
الأصْوَاتُ، وَكَثُرَتِ الخُصُومَةُ واللَّغَطُ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَا عُيَيْنَةُ ألاَ تَقْبَلُ
الغِيَرَ؟ فَقَالَ عُيَيْنَةُ مِثْلَ ذلِكَ، فَقَامَ رَجُلٌ مِنْ بَنِى لَيْثٍ اسْمُهُ مُكَيْتَلٌ عَلَيْهِ شِكَّةٌ، وفِي
يَدِهِ دَرَقَةٌ، فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ: إنِّى لَمْ أجِدْ لِمَا فَعَلَ هٰذَا فِي غُرَّةِ الإسْلاَمِ مَثَلاً إلاَّ
غَنَماً وَرَدَتْ فَرُمِيَ أوَّلُهَا فَنَفَرَ آخِرُهَا، اسْنُنِ اليَوْمَ وَغَيِّرْ غَداً، فَقَالَ ﷺ: بَلْ نُعْطِيكُمْ
خَمْسِينَ مِنَ الإبِلِ فِي فَوْرِنَا هٰذَا وَخَمْسِينَ إذَا رَجَعْنَا إلَى المَدِينَةِ، وَذلِكَ فِي بَعْضِ
أسْفَارِهِ، وَمُحَلِّمٌ رَجُلٌ طَوِيلٌ آدَمُ وَهُوَ فِي طَرَفِ النَّاسِ فَلَمْ يَزَالُوا حَتَّى تَخَلَّصَ
فَجَلَسَ بَيْنَ يَدَىْ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَعَيْنَاهُ تَدْمَعَانِ، فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ: إنِّى قَدْ فَعَلْتُ
الَّذِى بَلَغَكَ، وَإنِّى أتُوبُ إلَى اللهِ، فَاسْتَغْفِرِ اللهَ لِى، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أقَتَلْتَهُ
بِسِلاَحِكَ فِي غُرَّةِ الإسْلاَمِ: اللَّهُمَّ لاَ تَغْفِرْ لِمُحَلِّمٍ بِصَوْتٍ عَالٍ، فَقَامَ وَإنَّهُ لَيَتَلَقَّى

دُمُوعَهُ بِطَرَفِ رِدَائِهِ. قَالَ ابْـــنُ إِسْحَاقَ: وَزَعَمَ قَوْمُهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ اسْتَغْفَرَ لَهُ بَعْدَ ذٰلِكَ]. أخرجه أبو داود.

« الْغِيَرُ »: الدية. و« الشِّكَّةُ »: السلاح.

وقوله: « آدَمُ »: أى يضرب لونه إلى السواد من شدة سمرته، « وَغُرَّةُ كُلِّ شَيْءٍ »: أوله.

1. (1921)- Ziyâd İbnu Sa'd İbni Dumeyre es-Sülemî an ebîhi an ceddihî (radıyallâhu anh) -ki bunlar (Sa'd ve Dumeyre) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte Huneyn'e katılmışlardı- anlatıyor: "Muhallem İbnu Cessâme el-Leysî, Müslüman olduktan sonra Eşca' kabîlesinden birisini öldürmüştü. Bu, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hüküm verdiği ilk diyet vak'ası oldu. Uyeyne öldürülen Eşcaî'nin katli husûsunda ileri geri konuştu. Çünkü (Uyeyne) kendisi de Gatafanlı idi. Akra İbnu Hâbis de Muhallem'in taraftarı (olarak müdâfaa için) konuştu, çünkü o da Hındef'ten idi. Derken (münakaşa ilerledi) sesler yükselmeye başladı, tartışma ve bağırıp çağırmalar arttı, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* müdâhale ederek, *"Ey Uyeyne, diyet kabul etmez misin?"* diye sordu.

"Hayır! Vallahi harb ve ızdırabtan benim kadınlarıma ulaştırılan, onun kadınlarına ulaşmadıkça kabul etmiyorum!" cevabını verdi. Sonra bağırmalar yükseldi, tartışma ve bağırıp çağırmalar arttı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tekrar araya girip: *"Ey Uyeyne, diyet kabul etmez misin?"* dedi. Uyeyne önceki sözlerini aynen tekrar etti. Bu hal, Benî Leys'ten üzerinde silâh ve elinde de deriden mâmul bir kalkan bulunan Mukeytil adında birinin kalkıp, "Ey Allahın Resûlü! Bunun (Muhallem'in) İslâm'ın başında yaptığı şu cinâyete misal olarak, su içmek üzere havuzun başına koşan koyun sürüsünü gösterebileceğim. Sürünün ilk gelenlerine (öldürülmek veya uzaklaştırılmak üzere taş veya ok) atılır, arkadan gelenler de korkarak kaçarlar. Bugün hüküm koy yarın değiştir!" demesine kadar devam etti.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunun üzerine (Muhallem'e dönüp) hemen şu hükmü verdi.

"Derhal huzurumuzda elli deve vereceksin, elli deve de Medine'ye dönüşümüzde vereceksin!"

Bu vak'a Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın seferlerinin birinde cereyan etmişti. Muhallem uzun boylu, esmer birisi idi, cemaatin kenarında bulunuyordu. O ölümden kurtuluncaya kadar halk oradan ayrılma-

dı. Resûlullah'ın (bu nihâî hükmünden sonra) önüne, iki gözünden de yaşlar akar vaziyette oturdu ve:

"Ey Allah'ın Resûlü! Ben size ulaşan cinâyeti işlemiş bulunuyorum. Ben Allah'a tevbe ettim. Sen de benim için ey Allah'ın Resûlü, Allah'tan mağrifet dileyiver!" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yüksek sesle:

"Sen onu İslam'ın başında silahınla mı öldürdün! Allah'ım, Muhallem'i mağrifet etme!" dedi.

Ebû Seleme şu ilavede bulunur: "Muhallem göz yaşlarını ridasının ucuyla silerek kalktı."

İbnu İshâk der ki: "Muhallem'in kavmi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın daha sonra onun için Allah'a istiğfar ediverdiğine inanıyorlardı." [Ebû Dâvud, Diyât 3, (4503).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin, el-Megâzî'de İbnu İshak tarafından yapılan rivâyetinde, vak'anın Huneyn Seferi sırasında cereyan ettiği tasrih edilir: Huneyn günü, öyle namazından sonra bir ağacın gölgesine çekildiği sırada, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına *Akra' İbnu Hâbis* ve *Uyeyne İbnu Hısn* (radıyallâhu anhümâ) gelirler. O gün Uyeyne İbnu Hısn, Âmir İbnu'l Azbat adında bir maktulün kan bedelini taleb etmektedir.

2-Benî Leys'e Mukeytil'in sözü oldukça mübhemdir. Şârihler farklı yorumlar teklîf etmişlerdir. Sindî'ye göre Mükeytil: "Suya ilk gelen koyunlara atılan taş, (veya ok) korkusuyla geridekilerin kaçtığı gibi, sen de İslam'da bu ilk cinâyet sahibini öldür, tâ ki yeniden geleceklere bir ibret, bir nasihat olsun (ve cinayet işlemekten kaçsınlar)" demek istemiştir. "Bugün hüküm koy yarın değiştir" tâbiri Sindî'ye göre, ikinci bir temsildir, önceki sözü takviye için getirilmiştir. Bu katlin terkedilmesi hâlinde, başkalarının söyleceyeceği sözü anlatan temsildir. Şunu söylemek istemiştir: "Aksi takdirde böyle (yani bugün hüküm koy, yarın değiştir) diyecekler. Yani: "Eğer bugün, daha yeni konmuşken kısası terkedip, diyetle yetinirsen ve sonra da herhangi bir mücrime kısas uygularsan, bu davranış şu misalde görülen duruma benzer. Elhâsıl, bugün mücrimi kısas yaparak öldürürsen, bunun misali, koyun sürüsünün misali gibi olur. Eğer bugün terkedersen bunun da misali şu ikinci temsildeki gibi olur" demiş olmaktadır.

İbnu'l-Esir, en-Nihâye'de, "Bugün hüküm koy yarın değiştir" tâbirini şöyle açıklar: "Kısas konusunda vaz'ettiğin sünnetle amel et, daha sonra

değiştirmek dilersen değiştir", yani koyduğun sünneti (hükmü) değiştir. Dendi ki: "Tegayyür, burada gayrı almaktır. O da diyettir."

Aynı cümleyi Hattâbî de şöyle anlar: "Bu mesel şunu söylemektedir: "Bugün ona kısas yapmazsan, yarın senin sünnetin sübût bulmaz ve hükmün senden sonra infâz edilmez" veya, bunu sen yapmazsan, bilahare kâtil, şu sözü söylemeye bahâne bulur: "Bugün hüküm koy, yarın değiştir." Bu sebeple sünnetin tegayyür eder (değişir) hükümleri de değiştirilir."

Suyûtî de Mirkâtu's-Suûd'da şöyle açıklar: "Muhallem'in İslam'ın evvelinde, adamı öldürüp sonra da kendisine kısas uygulamayıp, diyet alınmasını taleb etmesi meselesi, (anlatılan fıkrada geçen) ürkmüş koyunun meseli gibidir. Yâni, maktûlün akrabalarına Muhallem'in taleb ettiği şekilde davranılacak olursa, halk kısasın diyetle, hususan ivazla değiştirildiğini görecek, böyle bir bilgi de onların İslâm'a girmelerini duraklatacaktır. Çünkü onlar intikamlarını almakta harîs kimselerdir. Ayrıca onlarda diyet almaya karşı bir nefret vardır. Sonra o adam, "Bugün hüküm koy, yarın değiştir" sözüyle Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı kâtile karşı kısas tatbîkine teşvik etti. Bu sözüyle şunu demek istemiştir: "Bugün ona kısas uygulamazsan, sünnetini (getirdiğin hükmü) değiştirdin demektir." Ancak, adam sözünü, muhâtabı tahrîk edip, kendinden taleb ettiği şeye yöneltip yapmaya cür'et ettirecek bir üslûbla ifâdeye dökmüştür."

3-Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* neticede maktûlün velilerine 50'si peşin, 50'si bilahare teslim edilmek üzere, kâtili 100 deveye mahkum etmiştir.

Buhârî, İbnu Abbas'tan şu rivâyeti kaydeder:

*"Benî İsrâil'*de kısas vardı. Fakat diyet yoktu. Cenâb-ı Hak bu ümmet için:

"Ey imam edenler, öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı (...) öldüren, ölenin kardeşi tarafından bağışlanmışsa, kendisine örfe uymak ve bağışlayana güzellikle diyet ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir" (Bakara 178) buyurdu."

İbnu Abbâs der ki: "Âyette zikredilen *"afv"* âmden vukûa gelen öldürmelerde diyet almayı kabul etmektir."

1922 ٢ـ وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ أُعْفِي مَنْ قَتَلَ بَعْدَ أَخْذِ الدِّيَةِ]. أخرجه أبو داود.

ومعنى «لاَ أُعْفِى»: لاَ أقيله، ولاَ أعفو عنه بل أقتله.

2. (1922)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Diyet aldıktan sonra (kâtili) öldüren kimseyi asla affetmem." [Ebû Dâvud, Diyât 5, (4507).]

AÇIKLAMA:

1-Hadis iki tarzda anlaşılmıştır. Biri tercümede kaydettiğimiz şekilde, bir de: "Diyet aldıktan sonra öldüren kimsenin malı artmasın, zengin kılınmasın" mânâsında bedduadır.

Birinci mânâya göre, böyle bir kâtilden diyet kabûl edilmeyip, mutlaka öldürüleceği hükmü çıkarılmıştır. Bu hususu daha sarîh ifâde eden bir rivâyeti *Ebû Dâvud et-Tayâlesî* kaydetmiştir: لاَ أُعافى أحداً قتل بعْد أخذ الدّية *"Diyet aldıktan sonra öldüren kimseyi affetmem."* Bu hadis, bir câhiliye geleneğini reddetmektedir. Öldürülenin velîsi, kâtilden diyet almak sûretiyle, hayat garantisi verdiği halde, fırsat bulunca yine de öldürür ve diyeti geri iâde ederdi. Resûlullah bu tatbikatı, böylece reddetmiş olmaktadır.

1923 ٣- وعن عمرو بن شعيب: [أنَّ رَجُلاً من بَنى مُدْلِجٍ يُقَالُ قَتَادَةُ خَذَفَ ابْنَهُ بِسَيْفٍ، فَأَصَابَ سَاقَهُ فَنُزِىَ فِي جُرْحِهِ فَمَاتَ فَقَدِمَ سُرَاقَةُ بْنُ جُعْشُمٍ عَلَى عُمَرَ فَذَكَرَ ذلِكَ لَهُ، فَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: أُعْدُدْ عَلَى مَاءِ قُدَيْدٍ عِشْرِينَ وَمِائَةَ بَعِيرٍ حَتَّى أَقْدَمَ عَلَيْكَ، فَلَمَّا قَدِمَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَخَذَ مِنْ تِلْكَ الإِبِلِ ثَلاَثِينَ حِقَّةً، وَثَلاَثِينَ جَذَعَةً وَأَرْبَعِينَ خَلِفَةً، ثُمَّ قَالَ: أَيْنَ أَخُو الْمَقْتُولِ، فَقَالَ هَا أنَاذَا؟ قَالَ: خُذْهَا، فَإنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ: لَيْسَ لِقَاتِلٍ شَيْءٌ]. أخرجه مالك.

«نُزِى»: أى جرى دمه فلم ينقطع.

3. (1923)- *Amr İbnu Şuayb*'ın rivâyetine göre: "Benî Müdlic'ten Katâde adında bir adam, oğluna bir kılıç fırlattı. O da bacağına isâbet etti. Yaradan fasılasız kan kaybı oldu ve oğlan öldü. *Sürâka İbnu Cu'şum* Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'e gelip durumu haber verdi. Hz. Ömer: "Kudeyd suyuna yüz yirmi deve hazırla, ben oraya geleceğim" dedi. Ömer (radıyallâhu anh) oraya gelince bu develerden otuz hıkka (dört yaşına giren dişi deve), otuz cezea (beş yaşına girmiş dişi deve) ve kırk halife (hâmile deve) aldı. Ve sordu:

"Maktûlün kardeşi nerede?"

"İşte benim!" dedi.

"Al bunları! Zîra Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştu: *"Kâtile (ne diyetten, ne mîrastan) hiç bir hisse yoktur."* [Muvatta, Ukûl 10, (2, 867).]

AÇIKLAMA:

İslâm'ın mîras hukukunun mühim bir prensibi burada hatırlatılmaktadır. Bir kimse, kendisine mirasından hisse düşecek yakınını öldürmüş ise, ölenin terekesinden hisse sâhibi olamaz. Burada, bâba oğlunu öldürmüş, öldürme cezası olarak diyeti devlet, elinden almış, velîlere iâde ederken, kâtil olan bâbasına hiçbir pay vermemiştir. Vak'ayı Abdurrezzâk *Süleymân İbnu Yesâr*'dan rivâyet eder. Orada şöyle denir: *"Hz. Ömer (radıyallâhu anh) maktûlün anne-bâba bir kardeşini vâris kıldı, bâbasına diyetten hiçbir şey vermedi."*

1924 ٤– وعن جـابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ [أنَّ امْرَأتَيْنِ مِنْ هُذَيْلٍ : قَتَلَتْ إحْداهُمَا الأُخْرَى وَلِكُلِّ واحِدَةٍ مِنْهُمَا زَوْجٌ وَوَلَدٌ ، فَجَعَلَ ﷺ دِيَةَ الْمَقْتُولَةِ عَلَى عَاقِلَةِ الْقَاتِلَةِ ، وبرّأَ زَوْجَهَا وَوَلَدَهَا لأنَّهُمَا مَا كَانَا مِنْ هُذَيْلٍ ، فَقَالَ عَاقِلَةُ الْمَقْتُولَةِ : مِيرَاثُهَا لَنَا ، فَقَالَ ﷺ : لاَ ، مِيرَاثُهَا لِزَوْجِهَا وَوَلَدِهَا]. أخرجه أبو داود.

4. (1924)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Huzeyl kabîlesinden iki kadın, biri diğerini öldürmüştü. Bunlardan her ikisinin kocası ve birer oğlu vardı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* efendimiz maktûlenin diyetini ödeme işini, kâtilenin (öldüren kadının) âkilesine yükledi, kocasını ve oğlunu bu külfetten uzak tuttu. Çünkü bu ikisi Huzeyl'den değillerdi. Maktûlenin âkilesi, "ölenin mîrası da bize aittir" dediler. Aleyhissalatu vesselam:

"Hayır! Mîrası, kocasına ve oğluna aittir!" buyurdu." [Ebû Dâvud, Diyât 21, (4575).]

AÇIKLAMA:

Âkile: Nihâye'de âkile, "Hata yoluyla öldürülenin diyetini ödemeye iştirak eden, bâba cihetinden akrabalar ve asabe" diye tarif edilir. Daha geniş mânâsıyla şöyle târif edilmiştir: "Bir şahsın mensub olduğu ehl-i dî-

vandır, veya onun asabesiyle aşîretidir, veya beytülmaldir veya âzad edilmiş bir şahsın mevlâsıdır." Bunların arasında yardımlaşma ve dayanışma vardır. Binaenaleyh böyle bir âkile kendi efradından birinin hatâ sûretiyle veya şibh-i âmd ile yaptığı cinâyetin diyetini veya gurre denilen damânı usûl-ü dâiresinde te'diye etmekle mükelleftir. Şu halde bu müessese, İslâm hukukuna has, *"bazı"* ağır borçlanmalarda bir nevî sigortadır.

2- Bu rivâyet, kadının âkilesine koca ve evlâdın girmediğine delil olmaktadır. *Şâfiî* ve *Mâlik* (rahimehümallah) bu görüştedirler.

3- Peygamberimizin *(aleyhissalâtu vesselâm)* maktûlenin âkilesine- *"Size mîras yok, kadının mîrası kocasına ve oğluna aittir"* demesi, mîrasın sadece bu ikisine tahsis edildiği, bir başkasına verilemeyeceği mânasına gelmez. Bu söz, koca ve evlâd, vârisleri arasında yer aldığı için sarfedilmiştir: "Bunlar varislerdendir" mânâsında. Nitekim rivâyetin bir başka vechinde وورّثها وَلَدَها وَمَنْ مَعَهُم *"Kadına çocuklarını ve onlarla mevcut olan diğer (ehl-i ferâizi) vâris kıldı"* denmiştir.

1925 ـ ٥ وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ بَعَثَ أَبَا جَهْمِ ابنَ حُذَيفَةَ مُصَدِّقاً فَلاَجَّهُ رَجُلٌ في صَدَقَتِه فَضَرَبَهُ أَبُو جَهْمٍ فَشَجَّهُ، فأَتَوُا النَّبيَّ ﷺ: فَقَالُوا: الْقَوَدَ يَا رَسُولَ اللهِ، فَقَالَ: لَكُمْ كَذَا وَكَذَا، فَلَمْ يَرضَوْا فَقَالَ لَكُمْ كَذَا وَكَذَا، فَلَمْ يَرْضَوْا، فَقَالَ: لَكُمْ كَذَا وَكَذَا، فَرَضُوا، فَقَالَ ﷺ: إنِّي خَاطِبٌ الْعَشِيَّةَ عَلَى النَّاسِ وَمُخْبِرُهُمْ بِرِضَاكُمْ؟ فَقَالُوا: نَعَمْ، فَخَطَبَ فَقَالَ: إنَّ هؤُلاَءِ اللَّيْثِيِّينَ أَتَوْنِي يُرِيدُونَ الْقَوَدَ فَعَرَضْتُ عَلَيْهِمْ كَذَا وَكَذَا فَرَضُوا، أَرَضِيتُمْ؟ قَالُوا لاَ، فَهَمَّ بِهِمُ الْمُهَاجِرُونَ، فَأَمَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ يَكُفُّوا عَنْهُمْ، فَكَفُّوا عَنْهُمْ، ثُمَّ دَعَاهُمْ فَزَادَهُمْ، فَقَالَ: أَرَضِيتُمْ؟ فَقَالُوا: نَعَمْ. قَالَ: إنِّي خَاطِبٌ عَلَى النَّاسِ وَمُخْبِرُهُمْ بِرِضَاكُمْ؟ فَقَالُوا: نَعَمْ، فَخَطَبَ النَّبيُّ ﷺ فقَالَ: أَرَضِيتُمْ؟ قَالُوا: نَعَمْ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

5. (1925)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm) Ebû Cehm İbnu Huzeyfe'yi* zekât tahsildarı olarak gönderdi. Adamın biri sadaka ödeme meselesinde onunla inatlaştı. Ebû Cehm (radıyallâhu anh) de adama vurup başından yaraladı. Hemen Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gelip:

"Ey Allah'ın Resûlü, kısas istiyoruz" dediler. Resûlullah onlara:

"Size şu şu miktar diyet vereyim!" dedi ise de razı olmadılar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* miktarını daha da artırarak:

"Size şu şu miktar diyet vereyim" dedi. Onlar yine râzı olmadı. Hz. Peygamber (daha da artırarak):

"Size şu şu kadar diyet vereyim" dedi. Bu sefer râzı oldular.

Bunun üzerine aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz:

"Ben bu akşam halka konuşup, onlara râzı olduğunuzu bildireceğim!" dedi. "Pekâla" dediler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hitabesinde:

"Bu Leysliler bana kısas talebiyle geldiler. Ben onlara (kısasa bedel) şu şu miktar diyet teklif ettim, onlar da râzı oldular, siz de râzı mısınız?" diye sordu. Fakat berikiler:

"Hayır, râzı değiliz!" dediler. Mühâcirûn onlara kızıp üzerlerine yürüdü. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara dokunmamalarını emretti, Muhacirun da ileri gitmekten vazgeçti. Sonra onları çağırıp, onlara verdiğini artırdı ve sordu:

"Râzı oldunuz mu?"

"Evet" dediler. Resûlullah tekrar:

"Ben halka hitap edip, râzı olduğunuzu bildireceğim" dedi. Onlar: "Pekâla?" dediler. Resûlullah halkı çağırarak:

"Râzı mısın?" diye sordu.

"Evet râzıyız!" dediler." [Ebû Dâvud, Diyât 13, (4534); Nesâî, Kasâme 24, (8, 35).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî der ki: "Bu hadiste mevcut olan hükümlere göre:

★ Vâli ve me'mur haksız yere, başkasının kanına girerse, ona kısas uygulamak bir vecîbedir, tıpkı me'mur olmayanlara kısas tatbîki vâcib olduğu gibi.

★ Başından yaralanan kimsenin, kısas taleb etmesi halinde diyete râzı edilmesi için diyet miktarından fazla ödenmesi câizdir.

★ Zekât miktarını tesbîtte, mal sâhibinin beyânı esastır. Malından izhâr etmediği şeyler sebebiyle, memurun onu zorlamaya, dövmeye hakkı yoktur.

1926 ٦— وعن هلال بن سراج بن مجاعة عن أبيه عن جده [أنَّهُ أتَى رسول الله ﷺ يَطْلُبُ

دِيَةَ أخيــه، قتله بنو سَدُوسٍ مِنْ بَنِى ذُهْلٍ، فَقَالَ ﷺ : لَوْ كُنْتُ جَاعِلاً لِمُشْرِكٍ دِيَةً جَعَلْتُهَا لأخيكَ، ولَـكِنْ سَأُعْطِيكَ مِنْهُ عُتْبَى فَكَتَبَ لَهُ ﷺ بِمَائَةٍ مِنَ الإِبلِ مِنْ أَوَّلِ خُمْسٍ يَخْرجُ مِنْ مُشْرِكِي بَنِى ذُهْلٍ، فَأخَذَ طَائِفَةً مِنْهَا، وَأَسْلَمَ بَنُو ذُهْلٍ فَطَلَبَهَا بَعْدُ مَجَّاعَةُ إلى أَبِى بَكْرٍ، فأتاهُ بِكتَابِ رسولِ اللهِ ﷺ فَكَتَبَ لَهُ أَبُو بَكْرٍ بِاثْنَى عَشَرَ أَلْفَ صَاعٍ مِنْ صَدَقَةِ الْيَمَامَةِ أَرْبَعَةَ آلاَفٍ بُرّاً، وَأَرْبَعَةَ آلاَفٍ شَعِيــراً، وَأَرْبَعَةَ آلاَفٍ تَمْراً، وَكَــانَ فِي كِتَابِ رَسُــولِ اللهِ ﷺ : بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ هذَا كِتَابٌ مِنْ مُحَمَّدٍ الـنَّبِـيِّ ﷺ لِمَجَّاعَةَ بْــنِ مُرَارَةَ مِنْ بَنِى سُلَيْمٍ أَنِّى أَعْطَيْتُهُ مائَةً مِنَ الإِبلِ مِنْ أَوَّلِ خُمْسٍ يَخْرُجُ مِنْ مُشْرِكِي بَنِى ذُهْلٍ عُتْبَةً مِنْ أَخِيهِ]. أخرجه أبو داود.

6. (1926)- *Hilâl İbnu Sirâc İbni Müccâa an ebîhi an ceddihî* tarikinden anlattığına göre: "(Ceddi Müccâa) Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gelerek Benî Zühl kabîlesine mensup Benû Sedûs tarafından öldürülmüş olan kardeşinin diyetini taleb etti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona:

"Eğer ben bir müşrik için diyete hükmetseydim kardeşin için hükmederdim. Fakat ben sana (diyet değil, bunun yerini tutacak) bir bedel vereyim" dedi ve ona, aleyhissalâtu vesselâm, Benî Zühl müşriklerinden elde edilecek ilk humustan yüz deve vereceğine dâir (senet) yazdı.

(Müccâa bu yüz deveden) bir miktarını almıştı. (Tamamını almadan) Benî Zühl kabîlesi Müslüman oldu. Bilâhare Müccâa geri kalan develeri *Hz. Ebû Bekr* (radıyallâhu anh)'den taleb etmek üzere, ona geldi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın borç senedini gösterdi.

Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh) kendisine Yemâme'den gelecek zekattan ödenmek üzere on iki bin sa', yani dört bin sa' buğday, dört bin sa' arpa, dört bin sa' hurma yazdı. Resûlullah'ın verdiği yazıda (borç senedinde) şunlar yazılıydı: *"Bismillahirrahmanirrahim. Bu Peygamber Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'den Benî Süleymli Müccâa İbnu Mürâre'ye (verilmiş bir borç) senedidir. Ben kendisine (öldürülen) kardeşine bedel olarak, Benî Zülh müşriklerinden gelecek ilk humustan yüz deve vereceğim."* [Ebû Dâvud, Harâc 20, (2990).]

1927 ٧– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَتَبَ الـنَّبِـيُّ ﷺ عَلَى كُلِّ بَطْنٍ عُقُولَهُ، وَلاَ

يَحِلُّ لِوَلِيٍّ أنْ يَتَوَلَّى مُسْلِماً بِغَيْرِ إذْنِه]. أخرجه النسائى.

7. (1927)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* her kabîleye bir diyet yazdı. Hiçbir âzadlıya kendini âzad edenden başka bir Müslümanı kendine mevla ittihaz etmesi, asıl âzad edenin izni olmadan helâl değildir." [Nesâî, Kasâme 38, (8, 52).]

AÇIKLAMA:

1-Resulullah'ın عَلَى كُلِّ بَطْنٍ عُقُولَه hadisinde geçen batn kelimesi iki ayrı mânâ taşır ve hadis buna göre iki ayrı mânâya tevcih edilmiştir.

a) *Batn,* kabîleyi teşkil eden alt bölüm; daha alt kısmına fahz denmektedir. Şu halde aralarında kan bağı olan, birbirlerine karşı hukûkî vecîbeleri olan bir nevî oymak demektir. Bu mânada hadis, Nihâye'de İbnu'l-Esîr'in kaydettiği üzere: "Resûlullah, her oymağa, âkilenin diyetten üzerine düşen borcu yazarak, her birinin mükellefiyetini beyân etti" demek olur.

b) *Münâvî*'nin kaydettiği üzere, batnın karın mânâsını taşımasından hareketle: "Hadiste karında öldürüldüğü takdirde cenîne terettüp edecek diyet kastedilmektedir" diyen âlim de olmuştur. Nitekim 1919 numaralı hadiste geçtiği üzere düşüğe sebep olunduğu takdirde cenîne Hz. Peygamber diyet takdîr etmiştir.

1928 ٨– وعن ابن شهاب رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [مَضَتِ السُّنَّةُ أنَّ العَاقِلَةَ لاَ تَحْمِلُ مِنْ دِيَةِ الْعَمْدِ شَيْئاً، الاّ أنْ تَشَاءَ، وَكَذلكَ لاَ تَحْمِلُ مِنْ ثَمَنِ الْعَبْدِ شَيْئاً قَلَّ أوْ كَثُرَ، وإنَّمَا ذلكَ عَلَى الَّذِي يُصِيبُهُ مِنْ مَالِه بَالِغاً مَا بَلَغَ لأنَّهُ سِلْعَةٌ مِنَ السِّلَعِ، لِقَوْلِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ: لاَ تَحْمِلُ الْعَاقِلَةُ عَمْداً، وَلاَ صُلْحاً، وَلاَ اعْتِرَافاً، وَلاَ أرْشَ جِنَايَةٍ، وَلاَ قِيمَةَ عَبْدٍ إلاَّ أنْ تَشَاءَ، وَمَضَتِ السُّنَّةُ أنَّ الرَّجُلَ إذَا أصَابَ امْرَأتَهُ بِجُرْحٍ خَطأً أنَّهُ يَعْقِلُهَا وَلاَ يُقَادُ مِنْهُ، فَإنْ أصَابَهَا عَمْداً أُقِيدَ بِهَا].

وبلغنى أن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [تُقَادُ المَرْأةُ مِنَ الرَّجُلِ فِي كُلِّ عَمْدٍ يَبْلُغُ ثُلُثَ نَفْسِهَا فَمَا دُونَهُ مِنَ الجِرَاحِ]. أخرجه رزين.

8. (1928)-İbnu Şihâb (radıyallâhu anh) anlatıyor: "(Diyete iştirakte) tatbikat (sünnet) şöyledir: Âkile âmden yapılan öldürmelerin diyetine

(hukûken) iştirak etmez. Gönül rızasıyla ederse o başka. Keza, âkileye az da olsa çok da olsa kölenin bedelinden yüklenmez. Kölenin bedeli, ne miktara baliğ olursa olsun, ona, malı olarak tasarruf edenedir. Çünkü o, şu hadise binâen ticaret mallarından bir ticaret malıdır: Amden öldürenin diyetine sulhen tesbît edilen diyete; îtiraf yolayla sübût bulan cinayete terettüp eden (diyete); işlenen bir cinâyete terettüp eden erş'e (diyete) ve kölenin bedeline âkile iştirak etmez, kendi arzusu ile iştirak ederse o başka."

(Kezâ bir başka) tatbîkat dahi şöyledir: "Kişi hatâen hanımını yaralarsa, diyet öder, fakat kısas yapılmaz. Ancak kadına âmden ulaşan (kötülüğü sebebiyle) kısas yapılır."

Bana ulaştığına göre, *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh) buyurmuştur ki: "Kadın, nefsinin üçte birine ulaşan ve aşan yaralamalar âmden olduğu takdirde, erkekten kısas isteyebilir." [Rezin ilavesidir.]

1929 ٩ـ وعن طارق بن شهاب رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [جَاءَ وَفْدُ بزَّاخَةَ إلَى أبِى بَكْرٍ الصِّدِّيق رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ يسألُونَهُ الصُّلْحَ، فَخَيَّرَهُم بَيْنَ الحَرْبِ المُجْلِيَةِ، والسِّلْمِ المُخْزِيَةِ، فَقَالُوا هذه المُجْلِيَةُ قد عَرَفْنَاهَا فَما المُخْزِيَةُ؟ قال: نَنْزِعُ مِنْكُمُ الحَلْقَةَ والكُرَاعَ، ونَغْنَمُ ما أصَبْنَا مِنْكُمْ وتَرُدُّونَ عَلَيْنَا ما أصَبْتُمْ مِنَّا وتَدُونَ لَنَا قَتْلاَنَا وتَكُونُ قَتْلاَكُمْ فِي النَّارِ، وتَتْرُكُونَ أقْوَاماً يَتْبَعُونَ أذْنَابَ الإبِلِ حَتَّى يُرِى اللّهُ خَلِيفَةَ رسولِ اللّهِ ﷺ وَالمُهَاجِرِينَ أمْراً يَعْذِرُونَكُمْ بِهِ، فَعَرَضَ أبُو بَكْرٍ مَا قَالَ عَلَى القَوْمِ، فَقَالَ عُمَرُ: أمَّا مَا ذَكَرْتَ مِنَ الحَرْبِ المُجْلِيَةِ وَالسِّلْمِ المُخْزِيَةِ، فَنِعْمَ مَا ذَكَرْتَ، وأمَّا مَا ذَكَرْتَ أنْ نَغْنَمَ مَا أصَبْنَا مِنْكُمْ، وتَرُدُّونَ مَا أصَبْتُمْ مِنَّا فَنِعْمَ مَا ذَكَرْتَ، وأمَّا مَا ذَكَرْتَ تَدُونَ قَتْلاَنَا، وَتَكُونُ قَتْلاَكُمْ فِي النَّارِ، فَإنَّ قَتْلاَنَا قَاتَلَتْ فَقُتِلَتْ عَلَى أمْرِ اللّهِ تَعَالَى أُجُورُهَا عَلَى اللّهِ لَيْسَ لَهَا دِيَاتٌ، فَبَايَعَ القَوْمُ عَلَى مَا قَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ].

قلت: ذكر هذا الأثر بتمامه شرف الدين البارزي، ولم يعزه إلى من خرّجه، ولم يذكره صاحب الجامع.

وقد ذكر منه البخارى قول أبى بكر رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ: [تَتْبَعُونَ أذْنَابَ الإبِلِ حَتَّى يُرِى اللّهُ خَلِيفَةَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ وَالمُهَاجِرِينَ أمْراً يَعْذِرُونَكُمْ بِهِ]. فقط دون باقية في آخر كتاب

الأحكام بغير سند، والله أعلم.

9. (1929)- *Târık İbnu Şihâb* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Büzâha heyeti *Hz. Ebû Bekir es-Sıddîk* (radıyallâhu anh)'a gelip sulh istediler. *Hz. Ebû Bekir* onları yerlerinden yurtlarından edecek harp ile, rezil rüsvay edecek sulh arasında mühayyer bıraktı. Heyet mensupları:

"Yerden yurttan edeceği (mücliyyeyi) anladık, rezil-rüsvay edecek (muhziye) ne demektir?" diye sordular.

"Sizden silahları ve binekleri alacağız. Sizin mal ve mülkünüzden elimize geçenleri ganimet yapacağız, bizden ele geçirdiklerinizi bize iade edeceksiniz, bizden öldürdüklerinizin (diyetini) borçlanacaksınız, sizin ölüleriniz cehennemlik olacak (onlar için herhangi bir ödeme yapmayacağız). Allah Resûlü'nün halîfesine ve muhâcirlerine sizi mazur kılmalarına sebep olacak bir durum (iyi hal) gösterinceye kadar kabîleleri, develerin peşini takib etmeye bırakacak (onlara karışmayacak)sınız."

Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh) bu söylediklerini heyet mensuplarına teklif olarak arzetti. *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh) söz alıp şunu söyledi: "Bahsettiğin "yerden -yurttan edecek savaş ve rezil- rüsvay edecek sulh" sözün var ya! Ne güzel de söyledin. Ya şu, "Sizden ele geçirdiklerimizi ganimet yapacağız, bizden ele geçirdiklerinizi iade edeceksiniz!" sözün var ya! Ne güzel söyledin. "Bizden öldürdükleriniz için borçlanacaksınız, sizin ölüleriniz cehennemlik" sözüne gelince, bizim ölülerimiz Allah'ın emri üzerine savaştılar ve öldürüldüler, onların ecirleri Allah'ın üzerinedir, onlar için diyet yoktur."

Heyet, *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh)'in söylediği şartlar üzere beyat yaptı.

Derim ki: Bu rivâyeti tam olarak Şerefüddin el-Bârizî zikretti. Rivâyeti tahrîc edene nisbet etmedi. Bu rivâyeti Câmiul Kebîr müellifi zikretmedi.

Ancak Buhârî, rivayetten sadece Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'in şu sözünü kaydetti: "Allah Resûlü'nün halîfesine ve Muhâcirlere sizi mâzur kılmalarına sebep olacak bir durum gösterinceye kadar kabîleleri develerin peşini tâkib etmeye bırakacak, (onlara karışmayacak)sınız." Bu kısım Kitâbu'l Ahkâm'ın sonunda senetsiz olarak mevcuttur, gerisi yoktur.

AÇIKLAMA:

1-Buhârî'de kabîle adı Büzâha diye kaydedilmiştir. Mu'cemu'l-

Büldân'da Büzâha diye harekelenmiştir. Teysîr'de Bezzâha şeklinde harekelenmiş olması bir hatâ olabilir.

Büzâha, Necid bölgesinde Tayy kabîlisene ait bir suyun adıdır. Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh) devrinde Ridde savaşları sırasında orada mühim bir vak'â husûle geldi: Peygamberliğini ilan eden yalancılardan *Tüleyha İbnu Hüveylid el-Esedî,* etrafında Esed, Gatafan kabîlelerini toplayarak büyük bir güç teşkil etmiştir. *Hz. Ebû Bekir,* buna karşı Müseylime'nin işini bitirmiş olan *Hâlid İbnu Velîd* (radıyallâhu anh)'i göndermişti. Hâlid önden Ensâr'ın müttefiki olan Ukkâşe İbnu Mihsan el-Esedî'yi göndermişti. *Tuleyha, Benî Esed*'in suyu olan *Büzâha*'da Ukkâşe'yi karşılamış ve şehid etmiştir. Uyeyne İbnu Hısn, Benî Fezâre'den yedi yüz kişinin arasında *Tuleyha* ile birlikte idi. Arkadan Hâlid geldi.

Hâlid (radıyallâhu anh) burada *Tuleyha*'nın ordusunu bozguna uğrattı. Bu bozgundan sonra *Esed* ve *Gatafan* kabileleri *Hz. Ebû Bekir*'e bey'at yapmak üzere hey'et gönderdiler.

İşte, Sadedinde olduğumuz rivâyet Hz. Ebû Bekir'in mezkûr hey'etle olan müzâkeresini aksettirmektedir. Hâdiseyi, *İbnu Hacer* genişçe anlatır. Bu meyanda, yukarıda kaydedilen vechiyle, rivâyeti *Humeydî'nin el-Cem'u Beyne's Sahîheyn*'inden naklen kaydeder. Ancak orada, Hz. Ömer söz alınca konuşmasına şu cümle ile başlar: "Benim de bir görüşüm var, sana arzedeceğim."

Burada *Hz. Ebû Bekir*'in sulh ve biat antlaşmasını yaparken etrafındakilerle istişare yapmaya ehemmiyet verdiğini görmekteyiz. Nitekim Hz. Ömer'in îtirâzını mâkul bulmuş, onun şartına uygun olarak heyetle antlaşma yapmıştır.

BORÇ VE ÖDEME ÂDÂBI BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Beşerî hayatın her meselesine, kendi zâviyesinden müstakil, orijinal çözüm ve istikâmet teklif eden İslâm dini, iktisâdî hayatımızın mühim bir meselesi olan borç bahsine de yer vermiştir. Hattâ bu bahse giren pek çok teferruata temas ederek genişçe yer vermiştir.

★ *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* bir kısım hadislerinde borcun insan hayatında ciddi bir keder; hürriyetini, şahsiyetini, şerefini zedeleyici bir âmil olduğuna dikkat çeker:

لاَ هَمَّ إلاَّ هَمُّ الدَّيْنِ وَلاَ وَجَعَ إلاَّ وَجْعُ الْعَيْنِ

"Borcun sebep olduğu keder kadar ciddi bir keder, göz ağrısı kadar dayanılmaz bir ağrı yoktur."

الدَّيْنُ رَايَةُ اللهِ في الأرْضِ فإذَا أرَادَ اللهُ انْ يُذِلَّ عَبْداً وَضَعَهُ في عُنُقِه

"Borç Allah'ın yeryüzündeki zillet lâlesidir, Allah bir kulu zelîl etmek dilerse onu boynuna geçirir."

انَّ الرَّجُلَ إذَا غَرِمَ حَدَّثَ وَكَذَبَ وَوَعَدَ فَاخْلَفَ

"Kişi borçlanınca konuşur, yalan söyler, vâdeder, sözünü tutmaz." Şu halde ödeme ihtimâli zayıf, zarurî olmayan borçlanmalardan kaçınmalı:

إيَّاكُمْ وَالدَّيْنِ فإنَّهُ هَمٌّ بِاللَّيْلِ وَمَذَلَّة بِالنَّهَارِ

"Borçtan kaçının zîra o, gece keder, gündüz de zillet vesilesidir."

وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لَوْ انَّ رَجُلاً قُتِلَ في سَبِيلِ اللهِ ثُمَّ احْيِىَ ثُمَّ قُتِلَ ثُمَّ احْيِىَ ثُمَّ قُتِلَ وَعَلَيْهِ دَيْنٌ مَا دَخَلَ الْجَنَّةَ حَتَّى يُقْضَىٰ عَنْهُ دَيْنُهُ

"Nefsimi elinde tutan Zât'a kasem olsun, bir adam Allah yolunda öldürülse, sonra ihya edilse, tekrar öldürülse, sonra ihya edilse, tekrar öldürülse, üzerindeki borcu ödenmedikçe cennete giremez."

★ Borçlu ölenin borcu, vârislerince ödenmelidir.

صَاحِبُ الدَّيْنِ مَغْلُولٌ فِي قَبْرِهِ لاَ يَفُكُّهُ إلاَّ قَضَاءُ دَيْنِهِ

"Borçlu ölen kimse kabirde bağlıdır, onu kurtaracak tek şey borcunun ödenmesidir."

كَانَ النَّبِيُّ ﷺ لاَ يُصَلِّي عَلى رَجُلٍ عَلَيْهِ دَيْنٌ

"Hz. Câbir anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* borçlu olarak ölen kimsenin cenâzesine namaz kılmazdı. Bir cenâze getirilmişti, borçlu olup olmadığını sordu. "Evet iki dinar borcu var" denince, *"Arkadaşınızın namazını siz kılın"* dedi (ve kendisi kıldırmaktan kaçındı). Ebû Katâde: "Ben ödeyeceğim ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Bunun üzerine kalkıp namazını kıldırdı.

إنَّ صَاحِبَ الدَّيْنِ مُرْتَهَنٌ فِي قَبْرِهِ حَتّى يُقْضىٰ دَيْنُهُ عَنْهُ

"Borçlu ölen kimse, kendi adına borcu ödeninceye kadar kabrinde rehinlenmiş gibidir." Resûlullah bu sözü, namazını kıldırması için getirilen cenâzenin borçlu olduğunu öğrenince, *"Cebrâil borçlu olanın namazını kıldırmaktan beni men etti"* diyerek imtina buyurduktan sonra söylemiştir.

★ Borçluya kolaylık göstermek gerekir.

***Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* borca karşı uyarmış, borçlanmamayı ısrarla tavsiye etmiş olmakla birlikte, borçlanmayı haram etmemiştir**. Borçlanma, her devirde olduğu gibi günümüzde de beşerî hayatın -gerek ferdler, aileler planında ve gerekse devletler planında- vazgeçil-mesi mümkün olmayan bir gereğidir. Sâdece ticârî hayat değil, birçok vecihleriyle ictimâî hayat borçlanmasız olamaz. Şu halde yukarıda sâdece bir kısmını kaydettiğimiz boçtan tahzîr eden hadisler, gereksiz ve ölçüsüz borçlanmalara, harama götüren borçlanmalara hamledilebileceği gibi, borçluya, yakınlarının yardımına ve hatta alacaklının anlayışlı davranmasına da hamledilebilir. Nitekim bu söyledimiz hususları takrir eden pek çok rivâyet vardır:

مَنْ أنْظَرَ مُعْسِراً اَوْ وَضَعَ عَنْهُ اَظَلَّهُ اللّهُ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لاَ ظِلَّ الاَّ ظِلُّهُ

"Kim borçluya mühlet tanır veya bağışlayıverirse, Allah, kendi gölgesinden başka hiçbir gölgenin bulunmadığı günde (kıyamet gününde) onu gölgesinde gölgelendirir."

مَنْ أنْظَرَ مُعْسِراً فَلَهُ بِكُلِّ يَوْمٍ مِثْلُهُ صَدَقَةً قَبْلَ اَنْ يَحِلَّ الدَّيْنُ

فَإذَا حَلَّ الدَّيْنُ فَاَنْظَرَهُ فَلَهُ بِكُلِّ يَوْمٍ مِثْلاَهُ صَدَقَةً

"Kim bir fakire borç verirse, tanıdığı vâdeden önce geçen her gün, ala-

cağı para kadar sadaka vermiş gibi sevâba nâil olur. Ödeme günü gelince te'hir ederse, her gün için iki misli sadaka vermiş gibi sevaba nâil olur."

Müslim'de gelen bir rivâyet de şöyle: *"Sizden önce yaşayanlardan biri ölünce hesaba çekildi. Teraziye girecek hiçbir hayrı yoktu. Ancak zengindi, insanlara karışır, borç verir, hizmetçisine de: "Darda olanlara bağışlayın!"* emrederdi. *Allahu Teâlâ hazretleri:* نَحْنُ احَقُّ بِذَلِكَ مِنْهُ تَجَاوَزُوا عَنْهُ *"Böyle davranmaya biz ondan daha layığız, günahlarını bağışlayıverin" emretti."*

★ *Borç korkusu* teşebbüs ruhunu kırmamalıdır. Bâb hadisleri meyanında örnekleri görüleceği üzere, Resûlullah borçlanmaya teşvîk edici beyanlarda da bulunmuştur. Yanlış anlaşılmamalı, İslâm borçlanmayı yasaklamaz.

Şu halde, bu bölümde borç ve borç ödemenin âdâbıyla ilgili bâzı hadisleri görmüş olacağız.

1930 ١ – عن أبى موسى رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قالَ رسولُ اللّهِ ﷺ : إنَّ مِنْ أعْظَمِ الذُّنُوبِ عِنْدَ اللّهِ تعـالى أنْ يَلْقَاهُ بِهِ عَبْدٌ بَعْدَ الْكَبَائِرِ الَّتى نَهىٰ اللّهُ عَنْهَا، أنْ يَمُوتَ رَجُلٌ، وَعلَيْهِ دَيْنٌ لاَ يَدَعُ لَهُ قَضَاءً]. أخرجه أبو داود.

1. (1930)- *Ebû Mûsa* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allahu Teâla nazarında, bir kulun Allah tarafından yasaklanan kebîrelerden sonra, beraberinde getirebileceği en büyük günahlardan biri, kişinin ödenecek karşılık bırakmadan üzerinde borç olduğu halde ölmesidir."* [Ebû Dâvud, Büyû 9, (3342).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste borçlanmak ve bilhassa ödeyecek karşılığı olmayan borca girmek tavsiye edilmemekte ve kötülenmektedir. Zîra, ecel gizli olduğundan her an ölmek mümkündür. Şu halde zarûrî olmayan (mesken, giyecek, yiyecek gibi) aslî ihtiyaçlara girmeyen hususlarda karşılığı olmayan, ciddî borçlara girmekten kaçınmak, İslâm'ın kemâline delâlet eden bir edeb olmaktadır. Tîbî merhum bir boru sorup sonra cevabını verir: "İnsanlar üzerindeki hukûkullah, yani, Allah'ın hakları, kul hakkına nazaran müsâmaha ile karşılanmıştır, nitekim: يُغْفَرُ لِلشَّهِيدِ كُلُّ ذَنْبٍ إلاَّ الدَّيْنَ *"Şehidin, borcu hâriç bütün günahları affedilir"* hadisinde kul hakkı her şeyin üstünde tutularak, en büyük günah addedilmiştir. Halbuki bu hadiste borç büyük günahların altında tutulmaktadır, bu iki hadis nasıl

te'lif edilir? dersen, derim ki: O hadiste, borçtan yasaklamak, çekindirmek için mübâlağa tarikiyle öyle söylenmiştir. Bu hadis ise, zâhirine uygun mânâda vârid olmuştur."

Bazı âlimler şöyle der: "Kebâiri işlemek Allahu Teâla'ya isyan etmektir. Borç almak isyan değildir. Bilakis borç almak câizdir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* burada, ödeyecek karşılığı olmadığı halde borçlu olarak ölen kimseye karşı şiddet göstermektedir. Gâyesi de insanların hukûkunun zâyi olmamasıdır." el-Azîzî de şunu söylemiştir: "Bu hadis, ödemekten âciz olan veya günaha sokacak bir şey için borçlanan kimseye hamledilmelidir."

1931 ٢– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ أخَذَ أمْوَالَ النَّاسِ يُرِيدُ آدَاءهَا أدَّى اللّهُ عَنْهُ، وَمَنْ أخَذَهَا يُرِيدُ إتْلاَفهَا أتْلَفَهُ اللّهُ تَعالى]. أخرجه البخارى.

2. (1931)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim, ödemek arzusu ile insanların malını alır ise, Allah (onun borcunu) ona bedel edâ eder. Kim de telef etmek niyetiyle halkın malını alırsa Allah onu telef eder."* [Buhârî, İstikrâz 2.]

AÇIKLAMA:

Âlimler bu hadisten bazı hükümler çıkarmıştır:

★ Halkın malını suistimal etmeyi terkedip, borçlanma hâlinde en güzel şekilde ödemeye teşvik var.

★ Cezâ, amel cinsindendir.

★ Üzerinde borç olan kimse, (bunu ödemeden) köle âzad edemez, tasaddukta bulunamaz. Bunları yaparsa reddedilir.

★ İyi niyet sahibi olmaya teşvik, kötü niyetten de tahzir ve terhîb var.

Ödeme azminde olanları borçlanmaya teşvik var. İbnu Mâce'nin bir rivâyetine göre Abdullah İbnu Ca'fer hadisten çıkan bu hükümle amel etmiştir. Zîra borç aldığı zaman kendisine "niçin borçlanıyorsun" diye sorulur. Verdiği cevap şudur: "Ben Resûlullah'ı işittim, انَّ اللّهَ مَعَ الدَّائِنِ حَتّى يَقْضِى دينَهُ "Allah, borcunu ödeyinceye kadar (iyi niyet sâhibi) borçlu ile berâberdir" buyurdu, demiştir.

Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'nin bir rivâyetinde de Resûlullah şöyle buyurmuştur: *"Borcunu ödeme niyetinde olan hiçbir kul yoktur ki Al-*

lah'tan yardım görmesin." Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) bu yardıma mazhar olmak için borçlanır, "Ben bu yardımı arıyorum" dermiş. Dilimizde yaygın olan "Borç yiğidin kamçısıdır" sözü bu hadislerden menşeini almış olmalıdır. Borçtan çok korkan, bu yüzden fazla çekingen olan, iş hayatını geliştiremez.

Öyle ise, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın borçla ilgili yasaklayıcı ifâdelerini tek taraflı anlamayıp, gerçek espiriyi yakalamaya çalışmalıdır.

★ Hadiste şu mânalar var: Bir kimse borçlanarak bir şey satın alıp tasarrufta bulunsa ve bu meyanda borcunu ödemeye kâdir olduğunu izhâr etse, ancak sonradan aksi ortaya çıksa, bu durumda bey' (alış-veriş) hemen reddedilmeyip, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, hakkındaki duayı ve bu vaziyette alış-verişi reddetmeye icbâr etmemesini esas alarak vâdenin dolmasını beklemek gerekir.

1932 ٣– وعن عمران بن حذيفة قال: [كَانَتْ مَيْمُونَةُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهـا تَدَّانُ وَتُكْثِرُ فقَالَ لَهَا أَهْلُهَا في ذلكَ وَلاَمُوهَا، فَـقَالَتْ: لاَ أَتْرُكُ الـدَّيْنَ، وَقَدْ سَمِعْتُ خَليلي وَصَفيِّ ﷺ يَقُولُ: مَا مِنْ أَحَدٍ يَدَّانُ دَيْنـاً فَيَعْلَمُ اللّٰهُ تَعالَـى أَنَّهُ يُريـدُ قَضَاءَهُ إلاَّ أَدَّاهُ اللّٰهُ تَعالَى عَنْهُ في الدُّنْيَا]. أخرجه النسائى.

3. (1932)- *İmrân İbnu Huzeyfe* (rahimehullah) anlatıyor: "Meymûne (radıyallâhu anha) fazlaca borca giriyordu. Ailesi bu meselede müdâhale edip ayıpladılar. Şu cevabı verdi: "Borcu bırakmayacağım. Ben dostum ve can yoldaşım aleyhissalâtu vesselâm'ı şöyle söylerken dinledim: *"Bir borçla borçlanan bir kimsenin ödeme niyetinde olduğunu Allah bilince, onun borcunu Allah mutlaka dünyada iken öder."* [Nesâî, Büyû 99, (7, 315); İbnu Mâce, Sadakât 10, (2408).]

1933 ٤– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ مَطْلُ الْغَنِيِّ ظُلْمٌ؛ وَإِذَا أُتْبِعَ أَحَدُكُمْ عَلَى مَلِيٍّ فَلْيَتْبَعْ]. أخرجه الستة.

قوله: «إِذَا أُتْبِعَ»: بضم الهمزة، وتخفيف المثناة الساكنة. أى أحيل.

«عَلَى مَلِيٍّ»: أى قادر فليحتل.

4. (1933)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Borcunu ödeyebilecek durumda*

olan zengin kimsenin ödemeyi geçiktirmesi zulümdür. Biriniz bir zengine havâle olunursa (havâleyi kabûl etsin.)" [Buhârî, İstikrâz 12, Havâlât 1, 2; Müslim, Müsâkât 33, (1564); Muvatta, Büyû 84, (2, 674); Ebû Dâvud, Büyû 10, (3345); Tirmizî, Büyû 68, (1308); Nesâî, Büyû 101, (7, 317).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen *matlu'l-gânî*; borcunu ödeyecek durumda olan zenginin "Bugün git yarın gel" diyerek ödeme işini sallamasıdır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu zulüm olarak tavsif buyurmaktadır. Şârihler, ödeme aczi içinde olanların buna girmediğini belirtirler. Nevevî "Kişi aslında zengin bile olsa ödeme zamanında, borcunu verecek durumda olmadığı takdirde, ödeyebileceği zamana kadar te'hir etmesi "zulüm" sayılmaz" der. Mamafih bazı âlimler hak sâhibinin borçluyu hapsettirebileceğini, bazıları da peşini takip edip rahatsız edebileceğini söylemiştir.

Hattâbî hadisten şu hükmü çıkarır: "Borçlu, zengin olmadığı için ödemesi gereken parayı bulamazsa zulme düşmez. Zâlim sayılmayınca, onun bu durumu sebebiyle hapsi câiz olmaz, çünkü hapis bir cezâdır, (dinimize göre) zâlim olmayana hapis yoktur."

Bazı âlimler buradaki tavsiften hareketle borcunu ödemeyen zenginin şehâdeti makbûl değildir, çünkü o zâlim ilân edilmiştir demiştir. İmam Şâfiî'nin, "Bu işi tekrarlayan zenginin şehâdeti merduddur" dediği rivâyet edilmiştir. Şâfiîlerden Sübkî, "Kasten borcunu ödemeyen kimsenin fâsık sayılması için bunu tekrar etmiş olması aranmaz" der. Ona göre "Bir hakkı hiçbir sebep yokken vermemek gasbtır. Bu ise büyük günahtır. Resûlullah'ın buna zulüm demiş olması da büyük günah olduğuna delildir. Kişinin fâsık addedilmesi için büyük günahı tekrarlaması aranmaz."

2- Hadisin ikinci kısmında havâle meselesine temas edilmiştir. Yani, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Zenginin borcunu sallaması zulümdür. Biriniz bir zengine havâle olunursa kabûl etsin"* buyurmakla şunu demiş olmaktadır: "Zengin bir insanın borcunu ödemeyip bugün git yarın gel demesi zulümdür. Artık böyle bir insan için zulmü irtikab etmek câiz değildir. Öyleyse bir kimse, zengin, borcunu îfâya kâdir bir insan üzerine havâle edilince ona uysun, o havâleyi kabûlden çekinmesin."

Havâle'yi fukahâ, "borcun bir zimmetten bir başka zimmete nakli" diye tarif etmiştir. Sözgelimi bir başka şahısta alacağı bulunan borçlu kimse, borcunu bizzat ödemez, alacağı bulunan şahsa havâle eder. Böyle-

ce asıl borçlu aradan çekilmiş, alacaklı üçüncü bir şahısla muhatap olmuş olur.

İşte bu havâle akdinin kesinleşmesi, alacaklı ile üzerine havâle yapılan şahsın mutâbakatına bağlıdır. Havâlenin sahih olması için üzerine havâle yapılan kimsenin (muhâlünaleyh), havâleyi yapan kimseye (muhîl) borçlu veya yanında ona ait emanet para bulundurması şart değildir. Havâleyi kabûl etmiş ise borç zimmetine geçer. Üzerine havâle yapılan kimse mezkûr borcu ödemeyecek durumda olursa, bazı âlimlerce alacak sâhibi mağdur edilmez, borç, eski borçluya rücû eder.

Hadiste Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, *"Borçlu, ödeme işini bir diğer şahsa havâle etmişse bunu kabûl edin"* tavsiyesinde bulunmaktadır. Hadiste emir sigasıyla gelmiş olmasına rağmen "tavsiye" olarak ifâde ediyoruz. Çünkü ulemâ kâhir ekseriyeti ile bunu icbarî ve ilzâmî değil, istihbâbî bir emir olarak anlamışlardır. Sâdece *Dâvud-u Zâhirî,* bunu ilzâmî bir emir telâkki etmiş ve "Havâlenin kabûl edilmesi farzdır" demiştir. *İmam Şâfiî*'nin buna müstehab dediği, *Ahmed İbnu Hanbel*'in biri vâcib diğer nedb olmak üzere iki görüş sahibi olduğu, Cumhur'un ise nedbe hükmettiği belirtilmiştir. *İbnu Vehb*'in sorusuna *İmam Mâlik:* "Bu (fakirlere yardım husûsunda) tergîbî bir emirdir, ilzâmî değildir. Ancak borç olması şartıyla efendimize itaat etmesi gerekir" demiştir.

3- Havâlenin câiz olacağız mallar husûsunda da bazı ihtilâflar olmuştur. Bazıları sadece altın ve gümüşte havale olabileceğini, yiyecek maddesinde câiz olmayacağını söylemiştir. *Ebû Hanîfe* gümüşe teşbîh ederek yiyeceğin de havâlesini câiz görmüştür.

Havale bahsi pekçok teferruata şâmildir. Fıkıh kitaplarına müracaat şarttır.

1934 ٥– وعن الشّريد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَـالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَيُّ الْوَاجِدِ يحِلُّ عِرْضَهُ وَعُقُوبَتَهُ، قال ابنُ الْمُبَارَكِ: يُغَلَّظُ له وَيُحبَسُ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

« اللَّـىُّ »: المطـل، « وَالْوَاجِدُ »: القادر. أراد أنه يجوز لصاحب الدين أن يعيبه ويصفه بسوء القضاء، وأراد بالعرض نفس الإنسان، وبالعقوبة حبسه.

5. (1934)- *eş-Şerrîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Zenginin borcunu savsaklaması, haysiyetinin ihlal edilmesini ve cezalandırılmasını helâl kılar."*

İbnu'l-Mübârek der ki: "Irzını helâl kılar", kendisine kaba davranılır

demektir. "Cezalandırılması" da, hapsedilmesidir." [Ebû Dâvud, Akdiye 29, (3628); Nesâî, Büyû 100, (7, 316); İbnu Mâce, Sadakât 18, (2427); Buhârî de bâb başlığında kaydetmiştir. İstikrâz 13.]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) borçlu bir kimse, borcunu ödeyebilecek durumda olduğu halde ödeme işini savsaklamaya tevessül eder, bugün git yarın gel demeye kalkarsa, alacaklının galîz tabirler kullanarak hakâret etmesine fırsat vereceğini, böylece ırz ve haysiyetinin tencîde edilmesine kendi eliyle zemin hazırlayacağını belirtmektedir. Öte yandan hâkim de ona karşı sert davranacak ve te'dîb maksadıyla hapsine karar verebilecektir. Çünkü, bu davranışı, önceki hadiste beyan edildiği üzere zulümdür ve zulüm haramdır.

Bu hallere giriftar olması için savsaklanan paranın belli bir hudûdu yoktur, az da olsa, çok da olsa birdir.

Âlimler bu hadisten, alacaklının, borcunu savsaklayan zengini ayıplamak, borcunu ödemede edebsizlik etmek gibi hakâretâmiz sözler söylemesinin câiz olduğu hükmünü çıkarmışlardır.

1935 ٦– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [سَمِعَ رسول الله ﷺ صوتَ خُصُومٍ بِالْبَابِ عَالِيَةً أَصْوَاتُهُمْ وَإِذَا أَحَدُهُمَا يَسْتَوْضِعُ الآخَرَ وَيَسْتَرْفِقُهُ فِي شَيْءٍ وَهُوَ يَقُولُ: وَاللهِ لا أَفْعَلُ. فَخَرَجَ عَلَيْهِمَا رَسُولُ اللهِ ﷺ فَقَالَ: أَيُّكُمُ الْمُتَأَلِّي عَلَى اللهِ أَنْ لاَ يَفْعَلَ الْمَعْرُوفَ؟ فقَالَ: أَنَا يَا رَسُولَ اللهِ. فَلَهُ أَيُّ ذلِكَ أَحَبَّ]. أخرجه الشيخان.

« يَسْتَوْضِعُ » أى يستحط. « وَيَسْتَرْفِقُهُ » يسأله الرفق به.

« وَالْمُتَأَلِّي » الحالف.

6. (1935)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kapıda yüksek sesle münâkaşa edenlerin görültülerini işitti. Bunlardan biri, diğerinden borç indirmesini taleb ediyor, bir hususta da merhametli olmasını istiyor. Öbürü de:

"Vallahi yapmam!" diyordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanlarına gitti ve:

"Hanginiz, hayır yapmamak üzere Allah adına yemin etti?" dedi. Birisi:

"Benim ey Allah'ın Resûlü! (Borç indirimi ile, merhametli davranmadan) hangisini dilerse onun olsun (teklifini kâbul ettim)" dedi." [Buhârî, Sulh 10; Müslim, Müsâkat 19, (1557).]

AÇIKLAMA:

1- Buhârî'nin bir rivâyetinde belirtildiği üzere burada münâkaşa edenler *Ka'b İbnu Mâlik* ile *İbnu Ebî Hadrad*'dır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ka'b'a ismen seslenerek, "borcun yarısını indir" emreder.

2- Borçlu iki talepde bulunmaktadır. Borçta indirim yapmak ve ayrıca ödemede kolaylık tanımak... Ödeme kolaylığı, vâde uzatması, taksit vs. olabilir.

3-Hadisten şu fâideler çıkarılmıştır:

★ Borçluya merhametli ve anlayışlı davranmak gerekir.

★ Talep hâlinde borcundan bir miktar bağışlanmalıdır.

★ Hayır bir işi "yapmayacağım" diye yemin etmek caiz değildir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu yasaklamaktadır. Bâzı âlimler, bu yasaklama ile, İslâm'ı Resulullah'tan öğrenince farzlarını yapıp fazla bir şey yapmamak üzere yemin eden bedevî için Hz. Peygamber'in sarfettiği أَفْلَحَ إِنْ صَدَقَ *"Sözüne sâdık olursa kurtuldu"* sözü arasında bir teâruz görmüşlerdir. Çünkü burada bedevînin yapmamak üzere yemin ettiği ameller, farzlardan başka yapılan ziyade hayır amellerdir. Resûlullah burada müdâhale etmediği gibi te'yid etmiştir. Bu itiraza şöyle cevap verilir: "Bedevî kıssasındaki söz, İslâm'a dâvet ve ona girmeye teşvik makamında beyan buyurulmuştur. Öbüründe ise, İslâm'da istikrarını bulmuş birisine, hayırda ziyâdeleşme, artma yolunu göstermek sadedinde tavsiyede bulunulmaktadır.

★ *Hadis Şâri*'in maksadını anlamda Ashâb'ın ne kadar sür'at-i intikal sahibi olup, O'nun *(aleyhissalâtu vesselâm)* işâretine itaatkâr ve hayır işlemede harîs olduklarını da göstermektedir (radıyallâhu anhüm).

★ *Hâkim*'in huzurunda muhâsım tarafeynden sâdır olan boş lâflar, ses yükseltme gibi nahoş davranışlara müsamaha etmek gerekmektedir.

Borçlunun, alacaklıdan indirim talebi câizdir. Bâzı *Mâlikîler* bunu mekruh addederler ve: "Bu davranışta minnet altına girmek var" derler. Kurtubî: "Mutlak kerahetten bahsedenler, evlâ olana muhalefeti kastetmiş olmalıdırlar" der. Aynî der ki: "Ebû Hanîfe'nin mezhebi de (Kurtubî'nin anladığı) gibi olmalıdır, zîra o arkadaşının suyu olduğu halde,

kendisinin suyu olmayan yolcuya teyemmüm etmesinin câiz olacağını söyleyerek beyan etmiştir: "Çünkü istemekte zillet vardır." Ancak Nevevî: "Hadis, indirim ve rıfk (iyi muâmele) talebinde ısrara, nefsini alçaltıcı, alacaklıyı şu veya bu şekilde rahatsız edici davranışlara kaçmamak şartıyla bir beis olmadığını ifade etmektedir" der ve zaruret halinde, bu kayıtlara yer kalmadan câiz olacağını belirttir.

★ Hak sahipleri nezdinde şefaatci olmak câizdir.

★ Hayır yolunda şefaati kabul etmek müstehabtır.

★ *Nevevî* der ki: "Hadiste olduğu şekilde, bir hayrı yapmamak üzere yemin eden kimsenin o hayrı yapıp yemin kefâreti vermesi müstehabtır."

1936 ٧– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ : كـان فيما كَان قَبْلَكُم تَاجِرٌ يُدَايِنُ النَّاسَ. فَكَانَ إذا رأى مُعسِراً قـال لِفتيانه: تَجَاوَزُوا عَنْهُ لَعَلَّ اللهَ يتَجاوَزَ عَنَّا فَتَجَاوَزَ اللهُ عَنهُ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

7. (1936)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizden önce yaşayanlardan bir tüccar vardı. Halka borç verirdi. Borçluları arasında fakir görürse hizmetçilerine: "Onun borcundan vazgeçiverin, böylece Allah'ın da bizim günahlarımızdan vazgeçeceğini umarız"* derdi. Allah da onun günahlarından vazgeçti." [Buhârî, Sulh 10; Müslim, Müsâkât 19, (1557); Nesâî, Büyû 104, (7, 318).]

1937 ٨– وله في أخرى: [أنَّ رَجُلاً لَم يَعْمَلْ خيراً قطُّ، وَكَانَ يُدَايِنُ النَّاسَ فيقولُ لرسوله: خُذْ مَا تَيَسَّرَ واتْرُكْ ما تَعَسَّرَ، وتجاوزْ لَعَلَّ اللهَ يتجاوزُ عنَّا. فلمّا هلَكَ. قالَ اللهُ تَعالى: هَلْ عَمِلْتَ خيراً قطُّ؟ قـالَ لاَ: إلاَّ أنَّهُ كان لي غُلامٌ وَكُنْتُ أُدَايِنُ. فإذا بعثتُه يتقاضى. قُلْتُ لَهُ: خُذْ ما تيسَّرَ ودَعْ ما تعسَّرَ وتجاوزْ لَعلَّ اللهَ يتـجاوزُ عنَّا. قالَ اللهُ تعالى: قد تجاوزتُ عنكَ].

8. (1937)- Diğer bir rivâyette şöyle gelmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir adam hiç hayır amelde bulunmadı. Ancak halka borç verir ve borcunu toplayan elçisine:* "Kolay ödeyecekten (zenginden) al, zor ödeyecekten (fakirden) alma, vazgeç. Ola ki Allah da bizim günahlarımızdan vazgeçer" *derdi. Allahu Teâla hazretleri bunun üzerine: "Haydi senin günahlarından vazgeçtim" buyurdu."* [Buhârî, Büyû 18, Enbiyâ 50; Müslim, Müsâkât 31, (1562); Nesâî, Büyû 104, (7, 318).]

1938 ٩ – وعن أبى قتادة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. [أنهُ طلب غريماً لهُ فتوارَى عنه ثُمَّ وَجَدَهُ. فَقَالَ: إنِّي مُعْسِرٌ. فقَالَ آللّه؟ قالَ: آللّه قال: فإنِّي سمعتُ رسولَ الله ﷺ يَقُولُ: مَنْ سَرَّهُ أنْ ينجيَهُ اللهُ تعالى مِنْ كربِ يومِ القيامةِ فلينفِّسْ عَنْ مُعْسِرٍ أوْ يَضَعْ عَنْهُ]. أخرجه مسلم.

« توارى » أى استتر واختفى عن غريمه.

9. (1938)- *Ebû Katâde* (radıyallâhu anh)'nin anlattığına göre, Ebû Katâde, bir boçlusunu (para taleb etmek üzere) aramıştı. O, kendisinden gizlendi. Bilahare adamı buldu. Ancak: "Dardayım" dedi. Bunun üzerine:

"Allah'a yemin eder misin?" diye sordu. Borçlu:

"Vallahi" diye yemin etti. Ebû Katâde:

"Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, *"Kim Allah'ın kendisini kıyamet gününün sıkıntısından kurtarmasını isterse darda olana nefes aldırsın veya tamamen bağışlayıversin" dediğini işittim" dedi."* [Müslim, Kasâme 32, (1563).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis borçlulara, îcâbında borcun tamamen bağışlanma derecesine kadar varan iyi muameleye Hz. Peygamber'in verdiği ehemmiyeti gösteren bir başka delil olmaktadır.

2-ZENGİN VE FAKİR KİMLERDİR?

Bu bahiste sıkça geçen bu kelimeleri açıklamakta faydı var.

Hemen belirtelim ki, İslam âlimleri, *"zengin"* ve *"fâkir"*i tarifte ihtilâf ederler. Sadece geçmişte değil, günümüzde bile bunların izâfî değerlendirmeler olduğu açıktır. Zenginlik ve fakirlik mefhumları Kur'an'da, hadislerde de sıkca geçen tâbirlerdir. Târif, tavsîf gibi değerlendirmelerde öncelikle nassa dayanan İslâm ulemâsının ihtilâfı, o konuda nassların da farklı yorumlara imkân verecek bir muhtevâda geldiğini ifâde eder.

Aynî, mûsır'ın yani zenginin tarifinde ulemânın ihtilâf ettiğine dikkat çektikten sonra şu bilgileri verir:

★ Bâzıları: "Yanında, kendisinin ve bakmak zorunda olduğu kimselerin ihtiyaçlarını karşılayacak malı olan, zengindir" demiştir.

★ *Sevrî, İbnu'l Mübârek, Ahmed, İshak:* "Yanında elli dirhemi veya elli dirhem kıymetinde altını olan kimse zengindir" derler.

★ *Şâfiî:* "Bir insan vardır, tek dirhem kazanmakla zengin sayılır, bir insan vardır, bin dirhem kazancına rağmen zayıflığı ve ailesinin kalabalık oluşu sebebiyle fakirdir" der.

★ Bazıları: "Zekât nisâbına mâlik olan, zengindir" demiştir.

★ Bazıları: "Zekât alması haram olan kimse zengindir" demiştir.

★ Bazıları da: "Giyecek, yiyecek, mesken, hizmetçi ve borcuna yetecek miktardan fazla malı olan, zengindir" demiştir.

Hanefîlere göre -Muhît ve Mebsût sahiplerinin belirttiği üzere- zenginliğin üç mertebesi vardır:

1- Zekâtı farz kılan zenginlik.

2- Sadaka-ı fıtr'ı, kurban kesmeyi vâcib ve zekât almayı haram kılan zenginlik. Bu aslî ihtiyaçlarından fazla iki yüz dirhem gümüş değerinde mala sahip olandır. Oturmadığı ev, kiraya verdiği dükkan gibi malı mülkü olmak gibi.

3- Dilenmeyi haram kılan zenginlik. Bazıları "Bu, elli dirhem kıymetinde bir şeye sahip olmaktır" demiştir. Ulemânın büyük ekseriyeti: "Günlük gıdasına sâhip olan ve avret mahallini örtecek kadar da giyeceği bulunan kimseye dilenmek haramdır, keza "Kazanabilecek güçte olan fakirin dilenmesi de haramdır" demişlerdir.

Aynî, bu açıklamalardan sonra der ki: "Âlimlerin bu tarif ve tavsîfleri, dilenmesi ve sadaka alması câiz olan ve olmayan kimseleri belirlemek maksadıyla yapılmıştır. Kendilerine, alacaklıların tarafından kolaylık göstermeleri tavsiye edilen "darlanmışlar"la ilgili değildir. Ancak burada, yâni borçluya mühlet tanıma mevzûunda kim zengindir, kim fakirdir, bunun tâyini örfe kalmıştır. Meselâ kimin hâli emsaline nisbetle iyi addedilirse o zengindir, iyi addedilmeyen de fakirdir."

1939 ـ ١٠ ـ وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ لِرَجُلٍ عَلَى رَسُولِ ﷺ سِنٌّ مِنَ الإِبِلِ فَجَاءَهُ يَتَقَاضَاهُ، وَإِنَّهُ أَغْلَظَ لَهُ فِي الْقَوْلِ حَتَّى هَمَّ بِهِ بَعْضُ الْقَوْمِ. فَقَالَ: دَعُوهُ فَإِنَّ لِصَاحِبِ الْحَقِّ مَقَالاً. ثُمَّ قَالَ أَعْطُوهُ فَطَلَبُوا سِنَّهُ فَلَمْ يَجِدُوا إِلاَّ سِنّاً فَوْقَهَا. فَقَالَ: أَعْطُوهُ. فَقَالَ أَوْفَيْتَنِى أَوْفَاكَ اللهُ تَعَالَى! فَقَالَ ﷺ: إِنَّ خَيْرَكُمْ أَحْسَنُكُمْ قَضَاءً].

أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

10. (1939)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'da bir adamın (parası ödenmemiş) bir devesi

vardı. Borcunu istemeye geldi. Bu sırada kaba sözler sarfetti, hatta Ashab'tan bâzıları haddini bildirmek istedi. Ancak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buna meydan vermeyip:

"Bırakın onu! Hak sâhibinin konuşma hakkı vardır" buyurdu, sonra da:

"Devesini verin!" diye emretti, (ilgililer) devesini aradılarsa da bulamadılar. Fakat onunkinden daha değerli bir deve buldular. Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz:

"Bunu verin" dedi. Adam: "Bana borcunu tam ödedin, Allah da sana ödesin" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"En hayırlınız, borcunu en iyi ödeyendir!" buyurdu." (Buhârî, İstikrâz, 4, 6, 7, 13, Vekâlet 5, 6, Hibe 23, 25; Müslim, Musâkât 118-122, (1600-1601), Tirmizî, Büyû 75, (1316, 1317); Nesâî, Büyû 64, (7, 291).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet muhtelif tariklerden gelmiştir. Aralarında bazı farklılıklar var. Meselâ, *Müslim*'in bir rivâyetinde Resûlullah'ın bu deveyi ödünç olarak aldığı, adam almaya gelince *Ebû Râfi*'e zekât develerinden ödemesini emrettiği, ancak vermek üzere bulduğu devenin, adamdan alınmış olan deveden daha değerli olduğunu söyler. Hz. Peygamber onun verilmesini emreder ve: *"Zîra insanların en hayırlısı borcunu en iyi ödeyen kimsedir"* buyurur. Yine Müslim'in bir başka rivâyetine göre, adam devesini almaya gelince, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Ona kendisininkinden daha üstün bir deve verin"* diye emretmiştir. Tirmizî'nin bir rivâyetinde Resûlullah'ın bir deve istikraz ettiği, ona bedel, ondan daha iyisini vererek borcunu ödediği belirtilir.

2- Bu hadis, ödünç almak ve borçlanmanın cevâzına delildir. Daha önce (1930, 1931. hadisler) açıkladığımız üzere, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* borçlanmayı tavsiye etmemiş ise de, kaçınılmaz ve gerekli hallerde bunlara da hayatında yer vererek ümmetine örnek olmuştur. Ulemâ, borçlanmanın cevâzında ittifak eder. Ancak âlimler ödünç alıp vermenin misli bulunan şeylerle câiz olacağını belirtirler. Ölçülen, tartılan şeyler gibi. Sayı hesabıyla satılan birbirinden farklı şeylerde câiz değildir.

3- Bu hadisten hayvanın da istikraz edilebileceğine yâni ödünç alınabileceğine delil çıkarılmıştır. *İmam Mâlik, Şâfiî* ve *Ahmed İbnu Hanbel* başta, birçok âlim bu görüştedir. *Ebû Hanîfe* ve ashâbı, *Sevrî, Hasan İbnu Sâlih* ise hayvanın istikrazını câiz görmezler. Çoğunlukla

âlimler câriyenin istikraz edilemeyeceğini, sadece mahremi gibi cimanın haram olduğu birisi veya hünsa veya kadın ışında kimseye cariyenin istikraz edilemeyeceğinde ittifak ederler.

4- *Aynî,* alacaklının kabalığını, hakkını talep tarzında görür, işitene ezâ verecek kelimeler sarfetme şeklinde görmez. "Zîra, der, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a karşı o çeşit davranış küfürdür." Aynî, sözüne devamla, zaman zaman Yahudî gibi gayr-ı müslimlerden bu çeşit sözlerin vârid olduğunu belirttikten sonra: "Ancak, der, Abdurrezzak'ın rivâyetinde bu kimsenin bedevî olduğu tasrîh edilmiştir. Zaten, onların bir şey taleb ederken sert ve kaba davranmaları her zaman görülen bir âdetleridir" der.

5- Âlimler, sıhhati yerinde olan ve evinde bulunan bir kimsenin, dâvâsı için bir başkasını vekîl tayin edebileceğini, bunun câiz olduğunu bu hadisten çıkarmıştırlardır. Zîra *Hz. Peygamber*, deve sâhibine borcun ödenme işini vekile havâle etmiştir.

et-Tavzîh sâhibi, bu hadisin *Ebû Hanîfe*'nin aleyhine bir delil teşkil ettiğini söyler. Çünkü *"Ebû Hanife* sağlam ve memleketinde bulunan kimsenin vekil tutma işini bazı şartlar altında caiz görmüştür, şöyle ki:

a) Kişi, hasmının (yani kendisiyle ihtilafta olan kimsenin) rızasını almalıdır.

b) Hastalık özrü bulunmalıdır.

c) Üç günlük bir yolculuğu olmalıdır.

Bu hadis, bu mülâhazalara aykırıdır. Zîra Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ashâbına üzerinde borç bulunan deveyi ödemeleri için emretmiş, bu işe onları vekil kılmıştır. Üstelik o sırada Hz. Peygamber gâib değildi, hasta da değildir."

Aynî bu tenkîde şöyle cevap verir: "Bu hadis Ebû Hanîfe aleyhine bir hüccet değildir. Çünkü o, cevâzı nefyetmiyor, bilakis ona göre de akid câizdir; ancak ona göre, akid gerekli değildir. Yani, dâvâlının dâvâ ve ihzar isteme, bizzat cevap verme hakkının bâki kaldığını söylemiştir. Aslında bu görüş İbnu Ebî Leylâ'nın da görüşüdür. Tevkil hususunda erkekle kadın, dulla bekâr arasında fark yoktur."

6- İmâm, fakirler için zekât malından ödenmek üzere veya diğer Müslümanlar için beytü'l-mâlden ödenmek üzere zenginlerden borç alabilir, bu yetkiye sahiptir. Zîra, sadedinde olduğumuz hadiste mezkûr olan deveyi Resûlullah şahsı için istikraz etmiş değildir. Nitekim, bedevî geldiği zaman, sadaka develerinden ödenmesi için emir vermiştir. Deveyi kendisi için istikraz etmiş olsaydı, sadaka develerinden ödenmesini em-

redemezdi. Zîra sadakadan *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın her çeşit istifâdesi haram kılınmıştır.

7- İmam, fakirler için istikrazda bulunduğu zaman, ödeme sırasında, aldığından daha iyi bir şekilde onların malından ödemede bulunması, câizdir.

1940 ١١ - وعن أبي قتادة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [أُتِيَ النَّبِيُّ ﷺ بِرَجُلٍ لِيُصَلِّيَ عَلَيْهِ. فَقَالَ ﷺ صَلُّوا عَلَى صَاحِبِكُمْ فَإِنَّ عَلَيْهِ دَيْناً، فَقُلْتُ: هُوَ عَلَيَّ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ بِالْوَفَاءِ؟ قُلْتُ بِالْوَفَاءِ. فَصَلَّى عَلَيْهِ]. أخرجه الترمذي وصححه والنسائي.

11. (1940)- *Ebû Katâde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a namazını kıldırıvermesi için bir adam(ın cenâzesi) getirildi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Onun üzerinde borç var, arkadaşınızın namazını siz kılın!" buyurdu. Ben:

"(Borç) benim üzerime olsun, ey Allah'ın Resûlü" dedim.

"Sadâkatle mi?" dedi.

"Sadâkatle!" dedim. Bunun üzerine cenazenin namazını kıldı." [Tirmizî, Cenâiz 69, (1069); Nesâî, Cenâiz 67, (4, 65).]

AÇIKLAMA:

1- *Kâdı İyaz* ve diğer bir kısım âlimler: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in borçlu ölen kimsenin namazını kılmaktan imtina etmesi, hem borçlanmaktan caydırmak (tahzîr) ve borcun ödenmesinde savsaklama vs. kusurlu davranışları önlemek, hem de borçlunun üzerinde insanların hukuku ve onlara karşı işlenmiş haksızlıklar bulunması sebebiyle duasını durdurmak düşüncesinden ileri gelebilir" demişlerdir. Ebû Bekr İbnu'l-Arabî de şunu söyler: "Üzerinde borç olduğu halde ölen kimseye namaz kılmaktan imtinâsının sebebi, borca girmekten caydırmayı gaye edinir. Tâ ki halkın malı zâyî olmasın, nitekim aleyhissalâtu vesselâm, isyandan zecretmek için de âsilere namazı terketmiştir. Tâ ki ar korksusuyla, imamın ve hayırlı Müslümanların namazından mahrum kalma korkusuyla isyan etmekten kaçınsın..."

2- *Ebû Katâde*'nin borcu üzerine almasından, ulemâ, ölen, bir karşılık bıraksa da bırakmasa da, onun adına zemân (damân) ortaya koymanın, (te'minat vermenin) câiz olduğu hükmünü çıkarmıştır. Bu çoğun-

luğun görüşüdür. Şâfiî merhum da aynı görüştedir. *Ebû Hanîfe* merhum demiştir ki: "Ölen karşılık bırakmamışsa zemân (te'minat vermek) bi'l-ittifak sahih olmaz." Bir kimse hür bir fakirin borcuna zemân verse, sonra borçlu kimse ölse, zemân eski hâli üzere (mûteber) kalır. Fakirin ölmesi, zemân'ın devâmına aykırı olmadığına göre, iptidâsına da aykırı değildir. *Tîbî* der ki: "Hadisle ihticâc bu kıyasdan daha iyidir." Aliyyu'l Kârî der ki: "Bazı âlimlerimiz, *Ebû Yusuf, İmam Muhammed, Mâlik, Şâfiî* ve *Ahmed* (rahimehümullah)'in üzerinde borç olduğu halde mal bırakmadan ölen kimse yerine kefil olmanın sahih olması hususunda bu hadisle amel ettiklerini söylemiştir. "Zîra, derler, şâyet kefâlet sahih olmasaydı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ölen için namaz kılmazdı." *Ebû Hanife* demiştir ki: "Müflis olan ölü adına kefâlet sahih olmaz, çünkü müflis ölü adına kefâlet, sâkıt olmuş (düşmüş) bir borca kefil olmaktır. Düşmüş borca kefâlet ise bâtıldır. Sadedinde olduğumuz hadis, sabık bir kefâletin ikrarı olma ihtimalini taşır, zîra kefâlette ikrâr ve inşa lafzı eşittir... Keza hadis kefâlet değil vaad olma ihtimalini de taşımaktadır. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın adama namaz kılmaktan imtina etmiş olması, üzerindeki borcu eda etme yolunun kendisine açıklık kazanması içindi, nitekim açıklık kazanınca aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz de namaz kılmıştır."

Bu nakilleri yapan Mübârekfûrî, "Zâhir olan, ulemânın ekserisinin benimsediği görüştür" diyerek Ebû Hanife'nin görüşüne katılmadığını belirtir.

KİTABU'Z-ZİKR

"Anmak, hatırlamak, yâdetmek mânalarına da gelen zikir; sofîlerce, Allah'ın ad ve ünvanlarının teker teker veya birkaçının birarada tekrar edilmesinden ibarettir. Zikir, Allah'ı münferiden veya topluca anma yollarının (tarikatlar) bazılarında « الله » bazılarında « لا إله إلا الله » mürşid ve rehberin tayinine göre bazılarında da daha değişik isim ve ünvanlarla edâ edilir.

Zikir de, tıpkı şükür gibi hem lisân, hem kalb, hem beden, hem de vicdanın bütün erkânıyla yerine getirilen bir vazife ve bir kulluk borcudur. Cenâb-ı Hakk'ı bütün esmâ-i hüsnasıyla, bütün sıfât-ı kudsiyesiyle yâd etmek, hamd ü senâsıyla gürlemek, tesbih u temcîdlerle gerilmek, kitabını okumak, O'nun rehberliğine sığınmak; kâinat kitâbındaki âyât-ı tekvîniyesini ma'nâ-yı harfiyle mırıldanmak; aczini, fakrını dua ve münâcât lisânıyla ilân etmek... Evet, bütün bunların hepsi lisâna âit birer zikirdir.

Başta *"Latîfe-i Rabbaniyye"* olmak üzere vicdanın bütün rükünleriyle Allah'ı yâdetmek, yâni O'nun varlığına dair delillerin mülâhazasıyla oturup-kalkmak, varlık kitabında sürekli parlayıp duran ve her an bize ayrı ayrı şeyler fısıldayan ilâhî isim ve sıfatları düşünmek; sonra da O'nun cihan çapındaki rubûbiyet ahkâmını, bu ahkâm karşısında sorumluluklarımızla alâkalı mes'eleleri, emr ü nehiyleri, va'd u vaîdleri, mükafât u mücazâtları tefekkür etmek; enfüsî ve âfâkî yollarla varlık ve varlığın perde arkası sırlarını araştırmak; bu araştırmalar esnasında basar ve basîrete açılan uhrevî güzellikleri tekrar ber tekrar temâşâ etmek... zerreden seyyârelere kadar herşeyin, *"âlem-i kuds"* hesabına atan birer nabız, âlem-i lâhut'a nûrefşan birer tercüman ve "Hakîkatü'l-Hakâik"a birer menfez olduklarını tasavvur etmek de bir kalbî zikirdir.

Her zaman bir nabız gibi atan varlığı duyabilenler , bir hatîb gibi konuşan âlem-i lâhutu dinleyebilenler ve bu menfezlerden celâl ve cemâl tecellilerini temâşâya muvaffak olanlar, gözlerin görmediği, kulakların işitmediği öyle rûhanî zevklere ulaşır ki bu zevk zemzemesi içinde geçen hayatın bir saati yüzlerce seneye muâdil gelebilir.. gelebilir ve bu kudsî seyahat o zevkli sonsuzluğuyla, vâridât ve manevî hazlar "salih dâiresi" içerisinde köpüre köpüre devam eder gider. Sübühât-ı Vechin nurları her yanı sardığı bu noktada insanın müşâhedeleri insanı aşar. Aşar da her gönül erbâbı ve her isti'dât, zâtü'l-emre muvâfık olsun-olmasın, duyup hissettiği şeylerle bir zikir velvelesi içine çekilir; derken, ihtiyârî-gayri ihtiyârî, esmâ-i ilâhîyi mırıldanmaya başlar.

Bazen zikir, öylesine köpürüp insan benliğini sarar ki, zikirden de zâkirden de nâm u nişân kalmadığı böyle bir istiğrâk hâlinde, kimileri «لاَ مَوْجُودَ إلاَّ اللّٰهُ» kimileri «لاَ مَشْهُودَ إلاَّ اللّٰهُ» kimileri «لاَ إلَهَ إلاَّ اللّٰهُ» ve kimileri de, tabiî şuurlarının külliyeti ölçüsünde, «لاَ» dan sonra bütün esmâ-i ilâhîyi birden mülâhaza ederek «إلاَّ اللّٰهُ»'a geçer ve böyleküllî bir şuur ve küllî bir mülâhaza ile "kelime-i tevhîd"e devam ederler.

Herhalde böyle bir kurbiyet, böyle bir maiyyet atmosferinde geçen saniyeler, -tabiî vâridâta açık münevver saniyeler- kapalı ve nursuz senelerden daha bereketli ve daha ebediyet buudludurlar. Bu mübârekiyete işâret için hadis olarak rivâyet edilen bir kutlu sözde: لِى مَعَ اللّٰهِ وَقْتٌ لاَ يَسَعُنِى فِيهِ مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَلاَ نَبِىٌّ مُرْسَلٌ *-Benim Allah ile öyle bir ânım vardır ki o esnâda Bana ne bir mukarreb melek ne de bir nebiyy-i mürsel ulaşamaz"*(9) buyurulur.

Emir ve yasakları ciddî bir duyarlılıkla hayata taşıyıp yaşamak, her emir ve her yasakla kendisine yapılan teklifleri vicdanında hissederek, iştiyakla emirlerin ifâsına koşmak ve derin bir mes'ûliyet şuuruyla yasaklardan kaçınmak da bedenî zikirdir ki lisânla yapılan zikrin derinliği de büyük ölçüde bu ikinci zikirden kaynaklanmakta ve bu "anilmerkez" güçle bir ölümsüz ses hâline gelmektedir. Bedenî zikir daha çok, ulûhiyet kapısının tokmağına dokunarak, o dergâha kabul yollarını araştırarak ve beşerî olan acz u fakrimizi ilân ederek İlâhî kudret, ilâhî kuvvet ve ilâhî gınâya ihtiyacımızı arz hamlesidir.

Evet, zikreden ve zikrinde ısrarda bulunan zâkir, Cenâb-ı Hakk'la

9- Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, 2/173.

mukâvele yapmışçasına hıfz u himâye ve inâyet seralarına alınmış olur ki فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ -**Anın Beni ki anayım sizi"** (Bakara, 2/152) İlâhî fermânı da fakrın ayn-ı kuvvet, aczin ayn-ı gınâ hâline geldiği bu sırlı keyfiyeti ifade etmektir.

Yani siz, Allah'ı zikr u fikr u ibadetle yâdedeceksiniz, O da sizi teşrîf ve tekrîmle anacak.. siz duâ ve münacâtlarla O'nu mırıldanıp duracaksınız, O da icâbetle size lütuflar yağdıracak.. siz dünyevî işlerinizin arasında O'nu unutmayacaksınız. O da dünya ve ukbâ gâilelerini bertaraf ederek sizi ihsanla şereflendirecek.. siz yalnız kaldığınız zamanlarda da O'nunla dolup taşacaksınız, O da yalnızlıklara itildiğiniz yerlerde size "Enîs u Celîs" olacak.. siz rahat olduğunuz zamanlarda O'nu dilden düşürmeyeceksiniz, O da rahatınızı kaçıran hâdiseler karşısında rahmet esintileri gönderecek.. siz O'nun uğrunda cihad edip O'nu cihana duyuracaksınız, O da sizi dünya ve ukbâ zilletlerinden kurtaracak.. siz O'nun yolunda ihlâslı olacaksınız, O da sizi gözlerin görmediği, kulakların işitmediği, insan tasavvurunu aşan hususî iltifat ve hususî pâyelerle şereflendirecek..[10] Böylece, zikir arzusu, zikir cehdi, zikre mazhariyet nimetiyle kıymete ulaşacak, derken Allah da bu tevfîk ve hidâyet lütfunu hususî ihsanlarıyla daha bir buudlaştırackatır ki, وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ -**Bana sürekli şükredin ve sakın nankörlüğe düşmeyin!"** (Bakara, 2/152) Emr-i Rabbanisi de işte, zikirden şükre, şükürden zikre bu salih dâireyi ihtar etmektedir.

Zikir bütün ibâdetlerin özüdür ve bu özün özü de Kur'ân-ı Kerîm'dir. Ondan sonra da, Hazret-i Sâhib-i Şeriat'tan sâdır olan nurlu sözler gelir.

Cehrî, hafî her şekliyle zikir,duygu, düşünce ve şuur çevresinde halkalanan ziyâ-i sübuhât-ı vechin bedene taşınması ve rûha mâl edilmesi ameliyesidir.

Zikir, Cenâb-ı Hakk'ın gizli-açık nimetleri karşısında O'nu ins-cin herkese îlan etmenin ünvânıdır. Bu îlân kesildiği an yeryüzü ve ondaki varlıkların da hikmet-i vücudu kalmaz. Peygamber beyânıyla -aleyhi ekmelü't-tehâyâ yeryüzünde "Allah Allah" diyenlerin kalmayışı Kıyametin kopmasıyla irtibatlandırılmıyor mu?[11]

Hangi şekliyle olursa olsun "zikrullah" yolu Hakk'a ulaşma yol-

10– Buhârî, Bed'ü'l-Halk, 8; Tefsîru Sûre, 32; Tevhid, 35; Müslim, Îman, 39, Cennet, 5, 6.

11– Müslim, Îman, 234.

larının en kavîsi ve en emînidir. O olmadan Hakk'a vuslat zordur. Evet, vicdanların şuurla O'nu anması, letâifin O'na dem tutması ve lisânın bu armoniye tercümân olması sonsuzluk yolunun yolcuları için ne tükenmez bir zâd u zahîre ve ne bereketli bir kaynaktır.

Zikrullah, kurbet helezonunda bir seyahattır; dil, duygu, gönül bir koro teşkil edip de Allah'ı anmaya durdu mu insan bir anda kendini sırlı bir asansör içinde bulur ve bir lahzada rûhların uçuşup durduğu iklime ulaşır. Ulaşır da gök kapılarının aralığından neler neler seyreder..!

Zikrullahın muayyen bir vakti yoktur.(12) Namaz bütün ibâdetlerin pîri(13) ve din sefinesinin direği(14) olduğu hâlde belli zamanlarda edâ edilir(15) ve edâ edilmesi caiz olmayan vakitler de vardır.(16)

Zikrullah ise, zamanın her diliminde serbest dolaşıma sahiptir ve herhangi bir hâl ile de mukayyet değildir. اَلَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلٰى جُنُوبِهِمْ **-Onlar Allah'ı ayakta, oturarak, hatta yan gelip yatarken de anarlar"** (Âl-i İmrân, 3/191) fehvâsınca, ne zaman itibâriyle ne de hâl itibâriyle zikrullaha tahdid konmamıştır.

Kitab, sünnet ve selef-i salihînin eserlerinde, zikrullahdan daha fazla birşeye tergîb ve teşvîk yapıldığını hatırlamıyorum. Namazdan, cihada kadar o, her ibadetin içinde can gibidir, kan gibidir.

Ancak, herkesin zikri, zikredilenin onun duyguları üzerinde te'siri ölçüsündedir ki; sofiler buna "müşâhede" veya "huzur-u kalb" derler. Bazıları, Cenâb-ı Hakk'ı anarak bir sırlı yol ile kalbinde O'na ulaşır. Bazıları da vicdanlarında O'nu "kenzen" bilir ve derûnlarındaki nokta-i istinât ve nokta-i istimdât sayesinde sürekli maiyyette olur. Bu seviyenin insanları için her yeni anış, bir inkıtâ vesilesi olması itibariyle cehalettir. اَللّٰهُ يَعْلَمُ اَنِّى لَسْتُ اَذْكُرُهُ وَكَيْفَ اَذْكُرُهُ إِذْ لَسْتُ اَنْسَاهُ *-Allah biliyor ki ben O'nu şimdi anmıyorum, anmak ne demek, ben O'nu hiç unutmadım ki..!"* sözü de bu anlayıştaki insanların düşüncelerini ifâde etmek için sâdır olmuştur.(*)

12– Buhârî, Hayız 7, Ezan, 19; Müslim, Hayız, 117; Ebu Dâvud, Tahâre, 9; İbn Mâce, Tahâre, 11; Tirmizî, Deavât, 4.

13– Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 2/249.

14– Münâvî, Feyzü'l-Kadîr, 4/248.

15– Nisâ, 4/103.

16– Müslim, Müsâfirîn, Ebu Dâvud, Cenâiz 51; Tirmizî, Cenâiz 41; Nesâî, Mevâkît, 31-34.

(*) M. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri, 176-181.

1941 ١ – عن أبي هريرة رَضِى اللهُ عَنْهُ قال: [قَال رسولُ الله ﷺ: إنَّ لله مَلاَئِكَةً يطُوفُونَ في الطُّرُق يَلْتَمِسُونَ أهْلَ الذِّكْرِ. فَإذَا وَجَدُوا قَوْماً يَذْكُرُونَ اللهَ تعالى تَنَادَوْا: هَلُمُّوا إلى حَاجَتِكُمْ فَيَحُفُّونَهُمْ بِأجْنحتِهِمْ إلى سَمَاءِ الدُّنْيَا فَيَسْألُهُمْ رَبُّهُمْ، وَهُوَ أعْلَمُ بِهِمْ: مَا يَقُولُ عِبَادِى؟ فَيَقُولُونَ: يُسَبِّحُونَكَ، وَيُكَبِّرُونَكَ، وَيَحْمَدُونَكَ، وَيُمَجِّدُونَكَ. قال فيقولُ: هَل رَأوْنِى؟ فيقولونَ: لاَ. فيقولُ: كَيْفَ لو رَأوْنِى؟ فيقولُونَ: لو رَأوْكَ كانوا أشَدَّ لَكَ عبادةً وَأشَدَّ لَكَ تَمْجِيداً وَأكْثَرَ لَكَ تَسْبِيحاً. قال فيقولُ: فَمَا يَسْألُونَ؟ فَيَقُولُنَ: يَسْألُونَكَ الجَنَّةَ. فيقولُ: هَلْ رَأوْهَا؟ فيقولُونَ: لاَ يارَبِّ. فيقولُ: كَيْفَ لَوْ رَأوْهَا؟ فيقولُونَ: لَوْ رَأوْهَا كَانُوا أشَدَّ عَلَيْهَا حِرصاً وَأشَدَّ لَهَا طَلَباً وَأعْظَمَ فِيهَا رَغْبَةً. قال: فَمِمَّ يَتَعَوَّذُونَ؟ فيقولُونَ: يَتَعَوَّذُونَ مِنَ النَّارِ. فيقولُ: هَلْ رَأوْهَا؟ فيقولُونَ: لاَ يَا رَبِّ. فيقولُ: كَيْفَ لَوْ رَأوْهَا؟ فيقولُونَ: لَوْ رَأوْهَا كَانُوا أشَدَّ مِنْهَا فِرَاراً وَأشَدَّ لَهَا مَخَافَةً. قال فيقولُ: أُشْهِدُكُمْ أنِّى قد غفرتُ لهم. قال: فيقولُ مَلَكٌ منهم فيهِمْ فُلاَنٌ عَبْدٌ خَطَّاءٌ لَيْسَ مِنْهُمْ إنَّمَا مَرَّ لِحَاجَةٍ فَجَلَسَ، فيقولُ: وله قد غفرتُ، هُمُ القَوْمُ لاَ يَشْقَى بِهِمْ جَلِيسُهُمْ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (1941)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah'ın, yollarda dolaşıp zikredenleri araştıran melekleri vardır. Allahu Teâlâ'yı zikreden bir cemaate rastlarlarsa, birbirlerini "Aradığınıza gelin!" diye çağırırlar. (Hepsi gelip) onları kanatlarıyla kuşatarak dünya semasına kadar arayı doldururlar. Allah, -onları en iyi bilen olduğu halde- meleklere sorar:*

"Kullarım ne diyorlar?"

"Seni tesbih ediyorlar, sana tekbir okuyorlar, sana tahmid okuyorlar. Sana ta'zim (temcîd) ediyorlar" derler. Rabb Teâlâ sormaya devam eder:

"Onlar beni gördüler mi?"

"Hayır!" derler.

"Ya görselerdi ne yaparlardı?"

"Eğer seni görselerdi ibâdette çok daha ileri giderler; çok daha fazla ta'zim, çok daha fazla tesbihde bulunurlardı" derler. Allah tekrar sorar:

"Onlar ne istiyorlar?"

"Senden, derler, cennet istiyorlar."

***"Cenneti gördüler mi?"** der.*

"Hayır ey Rabbimiz!" derler.

***"Ya görselerdi ne yaparlardı?"** der.*

"Eğer görselerdi, derler, cennet için daha çok hırs gösterirler, onu daha ısrarla isterler, ona daha çok rağbet gösterirlerdi." Allah Teâla sormaya devam eder:

"Neden istiâze ediyorlar?"

"Cehennemden istiâze ediyorlar" derler.

***"Onu gördüler mi?"** der.*

"Hayır Rabbimiz, görmediler!" derler.

***"Ya görselerdi ne yaparlardı?"** der.*

"Eğer cehennemi görselerdi ondan daha şiddetli kaçarlar, daha şiddetli korkarlardı" derler. Bunun üzerini Rabb Teâla şunu söyler:

"Sizi şâhid kılıyorum, onları affettim!"

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sözüne devamla şunu anlattı: *"Onlardan bir melek der ki: "Bunların arasında falanca günahkâr kul dahi var. Bu onlardan değil. O başka bir maksadla uğramıştı, oturuverdi."* ***Allah Teâla: "Onu da affettim, onlar öyle bir cemaat ki onlarla oturanlar da onlar sayesinde bedbaht olmazlar"*** *buyurur."* [Buhârî, Daavât 66, Müslim, Zikr 25, (2689); Tirmizî, Daavât 140, (3595).]

AÇIKLAMA:

İbnu Hacer, ulemânın hadisten çıkardığı bazı inceliklere dikkat çeker:

★ Hadis, Allah'ın zikredildiği meclislerin, buralarda Allah'ı zikredenlerin ve bu maksadla bir araya gelmenin faziletini beyan etmektedir.

Ayrıca, bunlara karışan kimseler, aslında zikir için gelmemiş olsalar bile aynen öbürleri gibi, Cenâb-ı Hakk'ın lutfedeceği her çeşit ikramdan istifâde edeceği, hisse sahibi olacağı da anlaşılmaktadır.

★ Hadis, meleklerin insanları ne kadar sevip, onlara ne kadar yakından ilgi ve îtina gösterdiklerini de ifâde etmektedir.

Hadiste, suâl sâhibi, sorulandan daha iyi bilse bile, sorulanın kadrini yüceltmek, makamının şerefini îlan etmek, yakın ilgisini göstermek gibi sebeplere binâen, bazan soru sorduğunu görmekteyiz. Bâzı âlimler derler ki: "Cenâb-ı Hakk'ın melâikeye ehl-i zikirden bu suali, Kur'an'da geçen şu âyete işârette bulunmaktadır: **"(Melekler) "Biz seni hamdinle tesbih ve seni takdis edip dururken orada (yeryüzünde) bozgunculuk edecek, kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın?" demişlerdi"** (Bakara 30). Sanki meleklere şöyle denmektedir: Onlara şehvetler, şeytanların vesveseleri musallat edilmiş olmasına rağmen, onlardan hasıl olan şu tesbîhat şu takdîsâta bakın! Onlar nasıl buna giriştiler tesbîh ve takdîste sizlere benzeyiverdiler?"

★ Bâzı âlimler derler ki: "Bu hadisten şu netice çıkmaktadır: İnsanoğlundan hâsıl olan zikir, meleklerden hâsıl olan zikirden daha üstün ve daha şereflidir. Zîra, insanların zikri, pek çok meşguliyetlere ve ibâdetten uzaklaştırıcı pek çok engellerin varlığına rağmen hâsıl olmakta ve gayb âleminde ortaya çıkmakta, takdir görmektedir. Melekler için bunların hiçbiri mevzubahis değildir."

★ Hadis, zındıklar tarafından: "Allah yeryüzünde iken görülebilir" diye iddia edilen sözü de tekzib etmektedir. Nitekin bir Müslim hadisi de: وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ لَنْ تَرَوْا رَبَّكُمْ حَتَّى تَمُوتُوا *"Biliniz ki, ölünceye kadar Rabbinizi göremezsiniz"* der.

★ Hadis kesinlikle bilinen meselelerde bile, onu te'kid ve şânını yüceltmek için yemin etmenin câiz olduğunu gösterir.

★ Cennetin şâmil olduğu güzellikler, cehennemin şâmil olduğu çirkinlikler, tavsiflerin ötesinde kalmaktadır. Cenneti kazandıracak sebeplerden biri de onu Allah'tan taleb ve rağbette mübâlağaya yer vermektir.

1942 ٢– وعنه رضى الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ قَعَدَ مَقْعَداً لَمْ يَذْكُرِ اللهَ تَعَالَى فِيهِ كَانَتْ عَلَيْهِ مِنَ اللهِ تِرَةٌ. وَمَنِ اضْطَجَعَ مُضْطَجَعاً لاَ يَذْكُرُ اللهَ فِيهِ كَانَتْ عَلَيْهِ مِنَ اللهِ تِرَةٌ، وَمَا مَشَى أَحَدٌ مَمْشًى لاَ يَذْكُرُ اللهَ فِيهِ إلاَّ كَانَتْ عَلَيْهِ مِنَ اللهِ تِرَةٌ]. أخرجه أبو داود وهذا لفظه والترمذي. «التِّرَةُ» هنا: التَّبِعَةُ.

2. (1942)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim bir yere oturur ve orada Allah'ı zikretmez (ve hiç zikretmeden kalkar) ise Allah'tan ona bir noksanlık vardır. Kim bir yere yatar, orada Allah'ı zikretmezse, ona Allah'tan bir*

noksanlık vardır. Kim bir müddet yürür ve bu esnâda Allah'ı zikretmezse, Allah'tan ona bir noksanlık vardır." [Ebû Dâvud, Edeb 31, (4856), 107, (5059); Tirmizî, Daavât 8, (3377); Hadisin metni Ebû Dâvud'a aittir. Sondaki ziyade İbnu Hibbân'ın Mevârid'inden alınmadır (2319).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis Tirmizî'de şu şekilde gelmiştir: "Bir cemaat bir yerde oturur ve fakat orada Allah'ı zikretmez ve nebîlerine salât okumazlarsa, üzerlerine bir ceza vardır. (Allah) dilerse onları azablandırır, dilerse mağfiret eder."

2- Hadiste geçen ve noksanlık olarak tercüme ettiğimiz kelime tire'dir. Tire kelimesinin noksanlık, pişmanlık, muâtebe (itâb), ceza (tebîa) ve hatta ateş gibi muhtelif mânâlara geldiği şârihlerce belirtilir. Hadiste daha ziyâde noksanlık ve ceza (tebîa) mânasında kullanıldığı açıktır. Tirmizî'de geçen *"tire"*yi cezâ mânasında anlamak daha muvafık gözüküyor. Hadis, bu durumlarda, Allah zikredilmediği takdirde, hâsıl olan taksirâtın, daha önceki günahlara dahil edilip -kıyamet günü- hep beraber cezaya bâis kılınacağını ifâde ederken, Allah zikredildiği takdirde önceki kusurların da affa mazhar olabileceğine , bu zikrin önceki günâhların da affına bir sebep kılınabileceğine îmâ etmekte ve mü'minleri yaşanan her çeşit ahvalde Allah'ı zikretmeye teşvik etmektedir.

3- Hadiste şu mâna da vardır: "Mü'min yalnız bile olsa oturma, kalkma, yürüme, yatma gibi herçeşit ahvâlinde zikrullaha yer vermeli, değişen ahvalini en azından bir besmele, bir hamdele ile başlatmalıdır. Oturmuş iken kalkmak veya yatmak veya yürümek, yahut da yürümekte iken oturmaya geçmek... Bütün bunlar ahvalimizin değişmesidir. Öyleyse her değişikliğe geçerken bir zikirde bulunmak teşvik edilmekte, bu yeni ahvalimiz esnasında zikrullah'a hiç yer verilmedi ise bunun bir vebal, bir eksiklik olacağı, hesaba gireceği belirtilmektedir. Esasen dinimizin temel tâlimatlarından (öğreti) biri, ***kişinin her ânından hesep vereceği prensibidir.*** Şu halde dilimizi, yeni bir ahvâle geçerken besmeleye alıştımak, mü'mine büyük bir kazanç getirecek, o esnada mekruhât yapmadı ise, bidâyette dil alışkanlığı ile de olsa çektiği besmele,onu mes'uliyetten çıkaracak, büyük kazanca vesîle olacaktır.

Öyle ise dilimizi, zihnimizi sıkça besmeleye alıştırmalıyız. Zâten Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* efendimiz, hayrın alışkanlık olduğunu haber vermektedir: تَعَوَّدُوا الْخَيْرَ فَإِنَّمَا الْخَيْرُ بِالْعَادَةِ "Hayra alışın; zîra hayır, âdetle (alışkanlıkla) kâimdir"

1943 ٣- وعن أبى مسلم الأغرّ قال: [أشْهَدُ عَلى أبى هريرة وأبى سعيد رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا أنّهمَا شَهِدا عَلى رسول اللّه ﷺ أنه قال: لاَ يَقْعُدُ قومٌ يذْكُرُونَ اللّه تعالى إلاّ حَفّتْهُمُ المَلائِكَةُ وَغَشِيَتهُمُ الرَّحْمَةُ وَنزَلَتْ عَلَيْهِمُ السَّكِينَةُ وَذَكَرَهُمُ اللّهُ فِيمَنْ عِنْدَهُ]. أخرجه مسلم والترمذي.

3. (1943)- *Ebû Müslim el-Eğarr* (rahimehullah) diyor ki: "Ben şehâdet ederim ki *Ebû Hüreyre* ve *Ebû Saîd* (radıyallâhu anhümâ) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şöyle söylediğine şehâdet ettiler: *"Bir cemaat oturup Allah'ı zikrederse, mutlaka melekler etraflarını sarar, Allah'ın rahmeti onları bürür, üstlerine sekine iner ve Allah onları yanında bulunan (büyük melek)lere anar."* [Müslim, Zikr 39, (2700); Tirmizî, Daavât 7, (3375).]

AÇIKLAMA:

1- *Sekîne*, hadislerde, değişik şartlarda sıkca gelmiş bir tâbirdir. Her bir durumda farklı mânalarda kullanılmıştır. Nihâye'de kaydedilen, bazılarına göre hareket ve davranışlarda vakar ve teennî, sükûn, rahmet, yüzü insana benzeyen rüzgâr ve hava gibi ince ve seyyal bir canlı, savaşta Müslümanların beraberinde bulunan ve ortaya çıkınca düşmanların mağlubiyetine vesîle olan kedimsi bir mahlûk, hızlı geçen bir rüzgâr, melek... vs. Sadedinde olduğumuz hadiste, sekîne'nin *"rahmet, vakar ve itminan"* mânalarında olabileceği söylenmiştir.

2- Bu hadis, birden fazla insanların Allah'ı zikretmek gayesiyle toplanmalarının faziletine dikkat çekmekte ve buna teşvik etmekte. Toplanma mahalli hadiste mutlak bırakılmıştır. Öyle ise mescidler, medreseler, evler, kırlar, dükkanlar vs. olabilirler. Sâdece *"mescidler"* olarak kayıtlamak eksik olur. Mescidlerin kapalı olduğu saatlerde mescidlerin uzak bulunduğu yerlerde bu fazîleti elde etmek için Müslümanların ev, dükkan, kır, bahçe gibi zamana zemine göre en uygun fırsatları değerlendirmeleri gerekir. Müteakip hadiste de görüleceği üzere bu meselede en uygun imkân, bilhassa günümüz şartlarında evlerdir. Mü'minler evlerini bir zikir meclisine çevirebilirler: Ev halkı ile her gün belli bir zamanda zikrullah yapılabileceği gibi, yakın akrabalar, yakın komşular, yakın meslekdaşlar gibi kişinin samimi alâka duyduğu kimselerle de haftalık veya aylık veya on beş günlük... belli saat ve günlerde biraraya gelecekleri zikir meclisleri teşkil edilebilir.

Zikir meclisi deyince, sadece tesbîhat, Kur'an okunan meclis anlaşıl-

mamalıdır. Dinî ilimlerin mübâhase edildiği meclisler, mâlâyâ-niyata, mü'minlerin gıybetine yer vermemek şartışyla nezîh bir hava içerisinde geçen sohbet meclisleri de, zaman zaman yer verilecek salâtu selâm ve besmele gibi zikirlerle , bir nevi "zikir meclisi" mânası içinde mütâlaa edilebilir.

Şu halde mü'min, boşa geçen mâlâyâni şeylerle tükenen hayatını irâdî bir disipline sokarak daha faydalı hale getirebilir. Sadedinde olduğumuz hadis, zikir meclisleri teşkiline teşvik etmektedir. Bu, sadece erkeklere has değildir. Söylenen mânâdaki meclisleri kadınlar da kendi aralarında teşkil etmelidirler.

1944 ٤– وعن أبي موسى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. [أنّ النبيّ ﷺ قال: مَثَلُ البيتِ الذي يُذْكَرُ اللهُ فيهِ والبيتِ الذي لاَ يُذْكَرُ اللهُ فيهِ مَثَلُ الحَيِّ وَالمَيِّتِ]. أخرجه الشيخان.

4. (1944)- *Hz. Ebû Musâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İçerisinde Allah zikredilen evlerin misali ile içerisinde Allah zikredilmeyen evlerin misâli, diri ile ölünün misali gibidir."* [Buhârî, Daavât 66; Müslim, Salâtü'l-Müsâfirin 211, (779).]

AÇIKLAMA:

Hadiste, içerisinde Allah'ın zikredildiği ev, diriye; zikrullaha yer verilmeyen ev de ölüye benzetilmektedir. Aslında kastedilen, evin içindekilerdir. Yâni Allah'ı zikreden kimseler diridirler, yaratılış gâyesine uygun faaliyet ve iş yapıyorlar demektir; zikretmeyenler ise ölü gibidirler, yâni yaratılış gayesi olan ibâdeti yapmıyorlar demektir. Âyet-i kerîmede: **"Biz cin ve insanları ancak ibâdet için yarattık"** (Zâriyat 56) buyurulmaktadır.

1945 ٥– وفي روايةٍ عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. [أنّ النبيّ ﷺ قال: يقولُ اللهُ تعالى: أنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بي، وَأنَا مَعَهُ إذَا ذَكَرَنِي. فَـإنْ ذَكَرَنِي في نَفْسِهِ ذَكَرْتُهُ في نَفْسِي. وإن ذَكَرَنِي في مَلإٍ ذَكَرْتُهُ في مَلإٍ خَيْرٍ مِنْهُ. وَإنْ تَقَرَّبَ إلَيَّ شِبْراً تَقَرَّبْتُ إلَيْهِ ذِرَاعـاً. وَإن تَقَرَّبَ إلَيَّ ذِرَاعاً تَقَرَّبْتُ إلَيهِ بَاعاً، وَإنْ أتَانِي يَمْشِي أتَيْتُهُ هَرْوَلَةً]. أخرجه الشيخان والترمذي.

5. (1945)- *Hz. Ebû Hüreyre*'nin rivâyetinde şöyle gelmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah Teâla hazretleri*

diyor ki: "Kulum, hakkımda nasıl bir zan yürütürse ben öyleyimdir. O, beni zikredince ben onunla beraberim. O beni içinden geçirirse, ben de onu içimden geçiririm. O, beni bir cemaat içerisinde anarsa, ben de onu, onunkinden daha hayırlı bir cemaatte anarım. O, bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir arşın yaklaşırım. O bana bir arşın yaklaşırsa, ben ona bir kulaç yaklaşırım. O bana yürüyerek gelirse ben ona koşarak giderim." [Buhârî, Tevhid 50; Müslim, Zikr 2, (2675); Tirmizî, Daavât 142, (3598).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, daha önce birçok emsali geçen müteşâbih hadislerdendir. Yâni, bunu kelimelerin lügat mânasını esas alarak anlamak mümkün değildir. Aksi takdirde İslâm'ın tevhid akidesine ve ilah telakkisine uymayan durumlar ortaya çıkar. *İbnu Battâl* der ki: "Burada Cenâb-ı Hakk, kendisini kuluna yaklaşmakla tavsif etti, kulu da kendisine yaklaşmakla tavsif etti, ayrıca kendisini, "gelmek" "koşmak"la tavsif etti. Bütün bu vasıfların hakikat olması da, mecaz olması da muhtemeldir. Hakikate hamli mesafelerin katedilmesini ve cisimlerin bir birine yaklaşmasını gerektirir. Bu ise, Allah Teâla hakkında muhaldir. Arap edebiyatında meşhur olduğu üzere ifâdenin hakikate hamli muhal olunca, mecaz kastedildiği ortaya çıkar. Öyleyse kulun Allah'a bir karış, bir zira' yaklaşma, yürüme, gelme gibi vasıflarının mânası, onun itaatiyle farzlarını ve nâfilelerini yapmalarıyla Allah'a yaklaşmasıdır. Allah'ın kuluna yaklaşması, gelmesi, yürümesi de kulun taatine karşı sevap vermesi, rahmetini ona yakın kılmasıdır. Böylece *"Ona koşarak gelirim"* sözünün mânası *"Kuluma sevabım sür'atle gelir"* demektir." *İbnu Battâl,* Taberî'den şu yorumu nakleder: "Cenâb-ı Hak, kulun azıcık taatini "bir karış"a benzetirken, ona mukabil vereceği ikrâm ve sevabı "arşın"a benzetmiştir. Bunu, taatine yönelen kimselere karşı ikramının bolluğunu göstermede bir delil kılmıştır..."

İbnu't-Tîn de şunu söylemiştir: "Buradaki kurb (yakınlık)

فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَــــى âyetinde geçen yakınlığın bir benzeridir. Çünkü buradaki yakınlıktan maksad rütbe (mertebe) yakınlığıdır ve ikrâmın (kerâmet) bolluğudur; koşma da bir kinâyedir, bununla kula rahmetin sür'atle geldiği, kuldan Allah'ın râzı olduğu ve kula olan ücretinin çokluğu kastedilmiştir..."

Bu hadiste gelen teşbihten maksad "Allah'ın kulun tevbesini sür'atla kabûl ettiğini, itaati kolaylaştırıp bu hususta kula takviye ve güç ver-

diğini, kulun hidâyetini tamamlayıp muvaffak ettiğini ifâdedir" diye açıklayan da olmuştur.

Hadisin anlaşılmasında Râgıb (rahimehullah)'ın getirdiği derinliği de burada kaydetmede fayda var. Der ki: "Kulun Allah'a yakınlığı, kendileriyle Allah'ın tavsif edilmesi sahih olan bazı sıfatları kula tahsis etmek, kulu da o sıfatlarla -Allah'ın tavsif edildiği derecede olmasa bile- tavsif etmek demektir. Söz gelimi hikmet, ilim, hilm, rahmet vs. bu meyânda zikredilebilir. Kulun bunlarla ittisâfı (bu vasıfları kazanması) cehâlet, hafiflik, gadap... gibi mânevî kirlerden, beşerî tâkat ölçüsünde temizlenmesiyle hâsıl olur. Bu ise, ruhânî bir yakınlıktır, bedenî değil. İşte *"Kulum bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir arşın yaklaşırım"* hadisinden maksad budur."

1946 ٦– وعن أبى أمامة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : مَنْ آوَى إلَى فِرَاشِهِ طَاهِراً يَذْكُرُ اللهَ تَعَالَى حَتَّى يُدْرِكَهُ النُّعَاسُ لم يَتَقَلَّبْ سَاعَةً مِنَ اللَّيْلِ يَسْألُ اللهَ تَعَالَى مِنْ خَيْرِ الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ إلاَّ أعْطَاهُ اللهُ تَعَالَى إيَّاهُ]. أخرجه الترمذي.

6. (1946)- *Ebû Ümâme* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalatu vesselam) buyurdular ki: *"Kim yatağına temiz (abdestli) olarak girer ve uyku bastırıncaya kadar Allah'ı zikrederse gecenin herhangi bir saatinde uyanıp da Allah'tan dünya veya âhiret hayırlarından bir şey isterse Allah Teâla, istediğini mutlaka ona verir."* [Tirmizî, Daavât 100, (3525).]

1947 ٧– وعن معاذ بن جبل رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [مَا عَمِلَ العَبْدُ عَمَلاً أنْجَى لَهُ مِنْ عَذَابِ اللهِ مِنْ ذِكْرِ اللهِ تَعَالَى]. أخرجه مالك.

7. (1947)- *Hz. Muâz İbnu Cebel* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Kul, kendini Allah'ın azabından kurtarmada zikrullahtan daha müessir bir ameli işlememiştir." [Muvatta, Kur'ân 24, (1, 211); Tirmizî, Daavât 6, (3374); İbnu Mâce, Edeb 53, (3790).]

AÇIKLAMA:

1- *İmam Mâlik* bu hadisi, *"Allah'ı zikretmek"*le ilgili açtığı bir bâbda rivâyet eder. Hadis muallaktır. Evvelinde zikrin ehemmiyetini belirten Ebû'd-Derdâ'nın bir rivâyetini kaydeder. Sadedinde olduğumuz hadisi açıklayıcı mahiyette olduğu için şerh maksadıyla meâlen kaydediyoruz: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (bir gün) sordu: *"Size amellerinizin*

en hayırlısını, sizin derecenizi en çok artıracak, Melîkiniz nezdinde en temiz, sizin için altın ve gümüş bağışlamanızdan daha hayırlı, sizin için düşmanınızla karşılaşıp onların boyunlarını vurmanızdan, onların da sizin boyunlarınızı vurmalarından da hayırlı amelinizi haber vereyim mi?"

"Bu nedir ey Allah'ın Resûlü?" dediler.

"Allah'ı zikretmektir!" buyurdu."

2- *Zürkânî,* zikrullahın üstünlüğünü şöyle açıklar: "Çünkü, infak, düşmanla savaş gibi diğer ibadetler Allah'a yaklaşmada vâsıtalar ve vesilelerdir. Halbuki zikr en yüce maksaddır. Bunun (zikrullahın) başı Lailâhe illallah'tır. Bu kelime-i ülyadır. (En ulu sözdür.) İslâm çarkının etrafında döndüğü mihverdir. İslâm'ın diğer rükünlerinin üzerine oturduğu kâidedir. İmanın en âli şûbesi ve hatta imanın (diğer rükünlerini de ifade eden, içine alan) külldür.

قُلْ إِنَّمَا يُوحَى إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ **"İnsanlara söyle: "Bana ilâhınızın tek bir ilâh olduğu vahyolunuyor"** (Fussilet 6) âyeti de ifâde ediyor ki vahy, tevhîd üzerine tekâsüf etmektedir. Çünkü, vahiyden en büyük maksad tevhîdin takriridir. Diğer maksadlar tevhide tâbi durumundadırlar. Bu sebepledir ki, Allah'ın ârif kulları *Lailâhe illallah'ı* diğer bütün zikirlere tercih ettiler. Esâsen, bunda öyle husûsiyetler vardır ki, tarifi mümkün değildir, onu ancak vicdânen ve zevken hissetmek mümkündür."

3- Bazı âlimler, bu hadisin, efdal zikrin (hatırlamanın) muhâtaba göre farklı olacağına hamledilmesi gerekir demiştir. Sözgelimi, savaşmasıyla İslâm'a faydalı olan kahraman bir yiğide hitab edince, ona cihâdın efdal olduğu zikredilmeli; malından fukaranın istifâde ettiği zengine hitab edince, sadakayı söylemeli; hacca muktedir olana hitab edince ona haccı söylemeli; ebeveyni sağ olana hitab edince ana-bâbaya iyilik yapmanın efdal olduğu söylenmelidir. Böylece hayırlar arasında bir tevfik yapılmış olur.

İbnu Hacer der ki: "Burada zikirden maksad kâmil zikirdir, bu ise dille zikrederken kalble hamdetmeyi ve zihnen de Allah'ın azametini tefekkür etmeyi beraberce sağlayan câmî bir zikirdir. İşte böylesi (dil, kalb ve zikirle birlikte yapılan) bir zikre hiçbir şey muâdil olamaz. Cihâd vs.'nin efdaliyeti (üstünlüğü) sadece dille yapılan zikre nisbetledir.

Mâlikî ulamâsından *Ebû'l-Velîd el Bâcî* de şunları söylemiştir: "Zikir dil ve kalb ile olur. Kalbin zikri, kişinin İlâhî emirlere uyduğu ve meâsîden kaçtığı esnâda Allah'ı hatırlamasıdır. Dilin zikri ya vâcibtir, namazda Fâtiha, iftitah tekbiri, selam ve benzeri şeyler gibi; ya da mendub-

tur, diğer zikirler gibi. Vâcib olan zikrin hayır amellerinden efdal olması muhtemeldir. Mendub zikrin de, sevabının büyüklüğü ve hayır yoluna sevki veya çok tekrarı gibi sebeplerle üstün olması muhtemeldir."

4-ZİKİR Mİ ÜSTÜN, TİLÂVET-İ KUR'ÂN MI?

Bu hadis, zikrin Kur'an-ı Kerîm'i tilâvetten efdal olduğunu iktiza eder, ancak bu durumda أَفْضَلُ عِبَادَةِ أُمَّتِى تِلاَوَةُ الْقُرْآنِ *"Ümmetimin en faziletli ibadeti Kur'an tilâvetidir"* hadisine muhalefet eder. Gazâlî aradaki ihtilafı şöyle kaldırır: "Kur'an bütün herkes için efdaldir. Zikir ise başından sonuna kadar bütün ahvâliyle Allah'a teveccüh etmiş, kendini O'na vermiş kimse için efdaldir. Zîra Kur'an, her çeşit marifeti, ahvali ve doğru yola irşad ihtiva eder. Kul, ahlâkını güzelleştirmeye, mârifetleri tahsile muhtaç olduğu müddetçe Kur'an okumak ona evlâdır. Ama bu safhayı aşar, zikir kalbini istilâ ederse, onun zikre devam etmesi evlâdır. Zîra Kur'an onun zihnini cezbeder ve cennet bahçelerinde dolaştırır. Kendini Allah'a verenin cennete iltifat etmemesi, tek şeyi istemesi, tek şeyi zikretmesi gerekir. Fenâ ve istiğrak derecesine böyle ulaşılır. Nitekim Cenâb-ı Hakk: وَلَذِكْرُ اللّهِ اَكْبَرُ **"Allah'ı zikretmek en büyük şeydir"** (Ankebût 45) buyurmuştur."

ZEBÂİH (KESİMLER) BÖLÜMÜ

(Bu bölümde dört fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

KESİM ÂDÂBI VE YASAKLARI

İKİNCİ FASIL

KESİŞ ŞEKLİ VE YERİ

ÜÇÜNCÜ FASIL

KESME ÂLETİ

DÖRDÜNCÜ FASIL

YENMESİ YASAK OLAN KESİLMİŞLER

UMUMÎ AÇIKLAMA

Dinleri birbirinden ayıran hususlar sâdece inanç ve ibadetlerle ilgili şeyler değildir. Bugün Kültür kelimesiyle ifâde edilen medenî hayatın maddî ve mânevî bütün levâzımına giren şeylerde dinin bir sözü vardır. Her dinde olmasa bile İslâm'ın kesinlikle bir sözü vardır: Haram der, helâl der, müstehab der, mekruh der, mübah der, şüpheli der. Yâni mutlaka bir şey söyler.

Bilindiği üzere, gıda, kültürün ana unsurlarından biridir. Mü'min boğazdan geçebilen her şeyi hayvan gibi yutan insan değildir. Dikkatli bir seçime mecburdur. İslâm, önümüze binbir değil binlerce çeşit gıda ihtivâ eden bir sofra gibi açılmış bulunan yeryüzü bahçesindeki yiyeceklerden istifâde husûsunda, ciddî kaideler, esaslar getirmiştir. Bunlardan bir kısmı sağlığımızla ilgilidir, bir kısmı kazançla ilgilidir, bir kısmı, gıdanın insan tabiatına tesir edeceği düşüncesiyle ilgilidir, birkısmı âdâba, bir kısmı iktisâda vs.'ye taalluk eden nokta-i nazarlarla ilgilidir. Bu kaidelerin hepsi de kaynağını nasslardan yâni âyet ve hadislerden alır. Bazan öyle teferruata rastlanır ki sebebini açıklamak bile mümkün olmaz. Her ne olursa olsun, en ufak âdâbın bile korunması gerekmektedir. Bu, en azından kültürel birliğin âdâbda müşterekliğinin sağlanması için gerekli ve şarttır.

İşte, zebh (kesim) meselesi, gıdalarımızla ilgili mühim bahislerden biridir. İslâm dininin bu hususta ısrar ettiği prensipler vardır. Gıda ile ilgili mühim kaidelerin çoğu kesim meseleleriyle ilgilidir. Gıda maddelerinin ve husûsen hayvanî olanların beynelmilel bir buud kazandığı, kitlevî işlen-miş gıda îmâlâtının yapıldığı günümüzde mü'minler daha bir dikkatli olmaya, önüne çıkan, veya gıda satan dükkanlardan satın aldığı hazır konserve, kesilmiş vs. gıdaların aslını, mâhiyetini araştırmaya

daha bir özen göstermek zorundadırlar. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* haram gıdanın, yapılan ibâdetlerin kabûl edilmesine mâni olduğunu belirtiyor. **Haramlık her zaman, çalınmış, gayr-ı meşru yoldan kazanılmış olmakla tahakkuk etmez. Şer'î usûle göre kesilmemiş hayvan eti de haramdır. Para vererek alsak bile domuz eti, alkollü yiyecek ve içecekler de haramdır.** Bu bahiste kesilen hayvanlarla ilgili belli başlı hadisler açıklanacaktır.

BİRİNCİ FASIL

KESİM ÂDÂBI VE YASAKLARI

1948 ١ – عن شدّاد بن أوس رَضِى الله عَنْهُ قال: [قال رَسُولُ الله ﷺ : إنَّ الله تَعالى كَتَبَ الإحْسَانَ علي كُلِّ شيْءٍ. فإذا قتلتم فأحْسِنُوا القِتْلَةَ! وَإذا ذَبحتمْ فأحسِنُوا الذِّبْحَةَ وَلْيُحِدَّ أحَدُكُمْ شَفْرَتَه وَلْيُرِحْ ذَبيحَتَهُ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

« القِتْلَةُ وَالذِّبْحَةُ » بكسر أولهما: الحالة، وبفتحها: المرة الواحدة من القتل والذبح وهو المصدر.

1. (1948)- *Şeddâd İbnu Evs* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: *"Allah Teâlâ hazretleri, her şeyde iyiliği emretmiştir. Öyleyse öldürdüğünüz zaman öldürmeyi iyi yapın. Kesecek olursanız kesmeyi iyi yapın. Bıçağın ağzını bileyin. Hayvana (zahmet vermeyin) rahat ettirin."* [Müslim, Sayd 57, (1955); Tirmizî, Diyât 14, (1409); Ebû Dâvud, Edâhi 12, (2815); Nesâî, Dahâya 22, (7, 227); İbnu Mâce, Zebâih 3, (3170).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, İslâm'ın en câmi prensiplerinden birini vaz'etmektedir: *"Allah her şey üzerine ihsanı yazmıştır." İhsan câmî* bir kelimedir. İyilik, güzellik ilk akla gelen mânasıdır. Burada ihsândan murâd, *Münâvî*'ye göre, meşrû amellerin, -şer'an muteber olan tamamlayıcılarına uymak sûretiyle- güzelleşmesine gayret etmektir. Cibril hadisinde Resûlullah ihsan'ı: "Allah'ı görürcesine ibâdet etmek" diye tarif eder. İhsanın bu tarifini ibâdetteki ihsan olarak anlayabiliriz, çünkü sadedinde olduğumuz hadis, Cenâb-ı Hakk'ın her şey için ayrı bir ihsan emrettiğini belirtmektedir. Yazdı kelimesi "emretti", "takdir etti" gibi mânâlara geldiği gibi, nakşetti mânası da vardır. Öyleyse "Allah her şey üzerine ihsan (güzel-

lik) nakşetti" diye de anlayarak, hadisin hükmünü tabiatı dolduran canlı-cansız bütün mahlûkata teşmil etmemiz, hepsinin üzerinde kendine has zâhirî bir ihsân, bir güzellik bulunduğunu söylememiz bile mümkündür.

Resûlullah, sadedinde olduğumuz hadiste Allah'ın her şeyde bir güzellik emrettiğini söyledikten sonra öldürme ve kesmelerde bile buna riâyet edilmesini hatırlatıyor ve bilhassa kesmede aranacak ihsanı (güzelliği, iyiliği) açıklıyor: Bıçağı bilemek, kesme sırasında hayvana eziyet etmemek, meşakkat vermemek, rahat ettirmek. Başka hadislerde gelen teferruat, kesmedeki ihsanı tamamlayacaktır: Bıçağı bilemek, hayvana göstermemek, birini diğerinin gözü önünde kesmemek, kesim yerine sürükleyerek götürmemek, kesim sırasında besmele çekmek vs.

Hadiste geçen öldürme mutlak gelmiştir. Yâni insan, hayvan her çeşit canlının öldürülmesine şâmildir. Düşmanı öldürmekten kısas kâtili veya hadd yoluyla zâniyi öldürmeye kadar bütün öldürmeler bu emre dâhil edilmiştir. Hepsinin *"ihsân"* şartları dahilinde iyi yapılması gerekmektedir. Öldürülecek canlıya işkence yapılmaması, ateşte yakılmaması, muselâ zâninin taşlanması sırasında başına vurmaktan sakınılması gibi emirler, öldürmede gerekli olan ihsanın şartlarını tesbît eder.

2- Bu hadisi tamamlayan ikinci bir prensip: اِنَّ اللّٰهَ جَمِيـــلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ *"Allah güzeldir, güzelliği sever"* hadisidir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bazı çirkinliklere bu prensibi hatırlatarak müdahale etmiş, bazı güzellikleri emrederken de yine buna atıflarda bulunmuştur. Sözgelimi kendisine gelip: "Elbisemin güzel olması, ayakkabımın güzel olması (ayakkabı bağımın, kamçımın sapının güzel olması) hoşuma gider, acaba bu kibir midir?" mânasında zaman zaman soranlar olmuş, onlara: *"Allah güzeldir, güzelliği sever, güzel giyinmek kibir değildir, kibir (mazhar olduğun nimeti kendinden bilip) hakkı reddetmek, halkı hakir görmektir"* cevabını verir.

Keza zenginliğin ihsanı da, zenginlerin sevetleriyle mütenâsib giyim kuşam (mesken, binek, hizmetçi..vs.) kullanmalarında olduğunu ifâde için: *"Allah güzeldir, güzelliği sever ve kuluna verdiği nimetin eserini üzerinde görmekten hoşlanır"* buyurur. Bir seferinde servetiyle mütenâsip olmayan bir elbise giyinen zengini bu prensibi hatırlatarak azarlar.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın her şeyde "güzel" ve "iyi"yi arama espirisini gösteren canlı örneklerden birini *Taberânî* Mu'cemu'l-Kebîr'inde rivâyet etmektedir: "Bir kabirde açılmış bir delik gören Resulullah bunun kapatılmasını emreder. Kendisinden, "Bunu yapmanın ka-

birdekine bir faydası olacak mı?" diye sorarlar. "Hayır, der, ona ne faydası, ne de zararı var, fakat dirilerin gözünü rahatsız eder."

Resûlullah'ın ehemmiyet verdiği bir başka ihsân, isimlerdeki güzellik, sîmâlardaki güzelliktir. İsimlerin güzel olması umumî bir prensip olarak emredildiği gibi, bilhassa başkalarına muhatap olacak, memuriyet ve temsilcilik vasıflarını taşıyanlarda bu isim ve hattâ sima güzelliğini ayrı bir dikkatle aramıştır. Rivâyetler, vâlilerine: **"Bana bir posta (vazîfeli) gönderecek olursanız, yüzü güzel, ismi güzel birini gönderin"** diye yazılı ta'mim göndermiştir.

اِلْتَمِسُوا الْخَيْرَ عِنْدَ حِسَانِ الْوُجُوهِ **"Hayrı, güzel yüzlüler nezdinde arayın"** hadisi bu bâbta yapılmış tavsiyelerden biri olmaktadır. Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın, bu prensibe uygun olarak siması güzel olanları elçi olarak istihdâm ettiği belirtilir. Dihyetü'l-Kelbî ile Zibrikân İbnu Bedr (radiyallahu anhümâ) bu hususta meşhûr olanlardandır. Belirtilen sebeple kavmine zekât tahsildârı tayin edilen Zibrikân'ı Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan sonra Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer (radıyallâhu anhümâ) de vazîfesinde ibkâ ederler.

Resûlullah cihâddaki ihsanı şöyle ifâde buyurmuştur:

أُغْزُوا بِسْمِ اللهِ وَفِي سَبِيلِ اللهِ قَاتِلُوا مَنْ كَفَرَ بِاللهِ أُغْزُوا

وَلاَ تَغْدِرُوا وَلاَ تَغْلُوا وَلاَ تُمَثِّلُوا وَلاَ تَقْتُلُوا وَلِيداً

"Allah'ın adıyla ve Allah yolunda gazveye çıkın. Allah'ı inkâr edenlerde savaşın. Gazveye çıkın fakat gadretmeyin, haddi aşmayın, müsle yapmayın (hakaret maksadıyla ölülerin cesedlerinde tahribat yapmayın), çocukları öldürmeyin.

"İnsanların şerirleri kimlerdir?" diye Muâz İbnu Cebel (radıyallâhu anh)'in sorduğu bir soruya : "Resulullah (aleyhissalatü vesselam)'in, "Hayırdan sor, şerden sorma!" şeklindeki cevabı bize soru sormada da ihsanın varlığına bir ipucu olmaktadır.

نَهَى رَسُولُ اللهِ عَنْ ضَرْبِ الْوُجُوهِ **"Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* yüzlere vurmayı yasakladı"** hadisinde ifâde edilen dövmedeki ihsan hayvana vurmadan çocuğa, kadına, kavgada kardeşe, muallimin önündeki çocuğa varıncaya kadar her çeşit terbiyevî ve gayr-ı terbiyevî dövmelere teşmil edilmiş, hadislerde her biri ayrı zikredilip yasaklanmıştır. Hizmetçi ile ilgili yasaklamayı örmek olarak zikrediyoruz:

إِذَا ضَرَبَ أَحَدُكُمْ خَادِمَهُ فَلْيَجْتَنِبِ الْوَجْهَ "Sizden biri hizmetçisine vuracak olursa yüze vurmasın.

Hülâsa, örneği daha da çoğaltmak mümkün. Sadedinde olduğumuz hadis, bize İslâm'ın estetik anlayışını ve bunun şümûlünü ifâde etmesi bakımından cevâmiu'l-kelim denen en câmî hadislerden biridir.

3- Hadiste dile getirilen ihsan'ın Allah'tan başka her şeye olduğunu belirten Münâvî, bazı örneklerle bunun kapsamını müşahhas hâle getirir: "...Büyümeye muhtaç olan bitkiye de şâmildir. Meleklere ihsan , onlarla münâsebeti iyi kılmaktır, hafaza meleklerinin hoşlanmıyacağı şeyleri yapmamak, onları rahatsız eden fena kokulu şeyleri yememek gibi." Münâvî açıklamalarına devam ederek cinne, şeytana ve hattâ kâfirlere bile ihsanın nasıl teşmil edilebileceğini göstermeye çalışır.

1949 ٢– وعن أبي هريرة وابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُم قالا: [نَهَى رسولُ اللهِ ﷺ عن شَرِيطَةِ الشَّيْطَانِ. قِيلَ: هِيَ الذَّبِيحَةُ يُقْطَعُ مِنهَا الجِلْدُ ولاَ تُفْرَى الأَوْدَاجُ ثُمَّ تُتْرَكُ حَتَّى تَمُوتَ]. أخرجه أبو داود.

«الأَوْدَاجُ» جمع ودَج، وهو عِرْق العنق، وهما ودجان في جانبي العنق، وإنما أضافهما إلى الشيطان لحمله إياهم على ذلك، وكان من عمل الجاهلية.

2. (1949)- *Ebû Hüreyre* ve *İbnu Abbâs (*radiyallâhu anhüm) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şeytan kurbanından (şerîta) men etti. " Dendi ki şerîta, boğazından sâdece deri kısmının kesilip, boyun damarı kesilmeden ölmeye terkedilen (kurbanlık) hayvandır."* [Ebû Dâvud, Edâhî 17, (2826).]

AÇIKLAMA:

Nihâye'de açıklandığı üzere, şerîta, câhiliye devrinde mevcut olan bir kurban çeşididir. Hayvanın boğazından az bir kısmı kesip, kan damarına ulaşmadan ölmeye terketmektir. Kurbanın meşru bir kurban sayılması için bu kadarcık kesimi yeterli buluyorlardı. Resulullah *(aleyhissalatü vesselam)*'ın bu kurban çeşidini şeytana izâle etmesi, onları böylesi bir kesime -nazarlarında bunu güzel göstererek şaşırtıp- sevkedenin şeytanın olmasından dolayıdır.

1950 ٣– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [مَنْ نَسِيَ التَّسْمِيَةَ فلا بَأْسَ، وَمَنْ تَعَمَّدَ فَلاَ تُؤْكَلْ]. أخرجه رزين.

3. (1950)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) demiştir ki: *"(Hayvanı keserken) besmele çekmeyi bir kimse unutmuşsa bunun bir mahzuru yoktur. Ancak kasden terketmiş ise, kesilen yenilmez."* [Rezîn'in ilâvesidir.]

AÇIKLAMA:

Âyet-i kerîme'de : وَلاَ تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ **"Üzerinde (kesim esnasında) Allah'ın adının zikredilmediği kesilmiş hayvanları yemeyin, bunu yapmak fâsıklıktır (Allah'ın yolunda çıkmakdır) "** (En'âm 121) buyurularak, kesimlerin besmele ile olması emredilmiştir.*İbnu Abbâs,* âyetteki bu emir unutularak yerine getirilmediği takdirde kesilin halvanın yenilebileceğini, kasd-ı mahsusla, inadla terkeden kinsenin kestiğinin yenmiyeceğini belirterek âyet-i kerîmeye açıklık getirmiş olmaktadır.

Bu vesile ile birkaç noktayı da belirtelim:

★ Âyette emredilen tesmiye yâni Allah'ın zikri, Allah'ın isimlerinden herhangi biriyle olabilir: *Allahu ekber, Allahu âzam...* gibi sâdece Allah demek de kâfidir, yeter ki, dua maksadıyla zikredilmemiş olsun. Meselâ *Allahümmağfir-lî* denmesi kifâyet etmez.

Bismillahi Allahu ekber denmesi müstehabdır.

★ *İmam-ı Şâfiî'*ye göre, hayvanın helal olması için kesilmesi kâfidir, besmele okumak şart değildir. Tesmiye sünnet-i müekkededir, terki tahrimî değil, keraheti getirir. Bu görüş diğer müçtehid imamların ittifakına muhâliftir.

★ Yahudî ve Hıristiyanların besmele çekerek kestikleri yenir. Unutularak terketmeleri halinde yine yenir. Ehl-i Kitab'ın keserken besmele çekip çekmediği bilinemezse, araştırılmaz, çekmiş kabûl edilir ve yenilir. Onların zımmî (İslâm memleketinde yaşayan) veya harbî (dar-ı harbde yaşayan) olması farketmez. Cumhurun görüşü budur.

★ Müslüman olsun, kitâbî olsun kadının kestiği, besmele çekmeye aklı erip hayvanı kesmeye muktedir bulunan çocuğun, delinin, sarhoşun, dilsizin, sünnetsizin kestiği hayvanlar yenir.

★ Mecûsî, putperest, mürted ve besmeleyi kasden terkedenin (Müslüman olsun, kitâbî olsun) kestikleri yenilmez.

1951 ٤ – وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : مَامِنْ إِنْسَانٍ يَقْتُلُ عُصْفُوراً فَمَا فَوْقَهَا بِغَيْرِ حَقٍّ إِلاَّ سَأَلَهُ اللهُ تَعَالَى عَنْهَا. قِيلَ وَمَا حَقُّهَا؟ قَالَ: يَذْبَحُهَا فَيَأْكُلُهَا وَلاَ يَقْطَعُ رَأْسَهَا وَيَرْمِى بِهَا]. أخرجه النسائى.

4. (1951)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor. *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurduyar ki:* **"Haksız yere bir kuş veya**

daha küçük bir hayvan öldüren insana Allah mutlaka onun hesâbını soracaktır." *Kendisine: "Onun hakkı da nedir?"* diye sorulunca:

"Onu keser ve yer. Başını kesip atmaz!" *diye cevap verdi."* [Nesâî, Sayd 34, (7, 239).]

AÇIKLAMA:

Münâvî, ihtiyaç için değil de zevk eçin hayvan avlamanın yasaklandığını belirtir. Öldürdükten sonra hayvanı yemiyor, başını kesip atıyor. Kesip bırakmak bu öldürmenin bir ihtiyaç için değil, zevk için yapıldığının ifâdesidir. Bu, mahlukâtın suistimali ve israf edilmesi olduğu için, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu yasaklamıştır. *Nesâî*'de gelen bir başka hadiste şöyle denmiştir: **"Kim boş yere bir hayvanı öldürürse, kıyamet günü, o hayvan sesini Cenâb-ı Hakk'a yükselip: "Ey Rabbim falanca beni boş yere öldürdü, bir fayda için öldürmedi!" diyerek şikâyet edecektir."**

★ Hadiste serçenin zikri, küçüklüğü ifâde içindir. **"Serçe ve fevkinde olan bir hayvanı öldüren..."** diye hadiste ifâde buyurulmuştur. Fevkinde, normalde daha büyük diye anlaşılabilir, ancak küçüklük maksadıyla kullanıldığı için serçeden daha küçük diye anlamak muvafıktır. Aksi takdirde serçeden küçük hayvanları öldürmenin sorumluluğu yok gibi, münâsip olmayan bir sonuca ulaşılır.

1952 ٥– وعن أبى واقد رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَدِمَ رسولُ اللهِ ﷺ الْمَدِينَةَ وَهُمْ يَجُبُّونَ أَسْنِمَةَ الإِبِلِ وَيَقْطَعُونَ أَلْيَاتِ الْغَنَمِ وَيَأْكُلُونَ ذلِكَ. فَقَالَ ﷺ: مَا قطعَ مِنَ الْبَهِيمَةِ وَهِىَ حَيَّةٌ فَهُوَ مَيِّتَةٌ لاَ يُؤْكَلُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

« الْجَبُّ » القطع.

5. (1952)-*Ebû Vâkıd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: *"Resûlullah(aleyhissalâtü vesselâm) Medine'ye geldiği zaman, Medîneliler, (diri olan) devenin hörgücünü kesiyorlar ve koyunların da kuyruklarını koparıyorlar ve bunları yiyorlardı.*

Bu durum üzerine Resûlullah*(aleyhissalâtü vesselâm)*: **"Hayvan diri iken ondan her ne kesilmiş ise, bu meyte (lâşe) hükmündedir, yenilmez"** dedi." [Tirmizî, Et'ime 4, (1480); Ebû Dâvud, Sayd 3, (2858); İbnu Mâce, Sayd 8, (3216).]

AÇIKLAMA:

Câhiliye devrinde cârî olan bir âdeti Hz. Peygamber yasaklıyor: Kesilmeyen canlı hayvanın bir uzvunu kesip yemek. Böyle bir davranış hayvana karşı da büyük bir merhametsizlik olmaktadır. Resûlullah, bu sûretle kesilen hayvan uzvunu, meyte îlan ederek her çeşit benzeri durumları toptan yasaklamış olmaktadır. Unutmamak gerekir ki, Efendimiz*(aleyhissalâtü vesselâm)* rahmeten li'l-âlemin'dir, yani âlemlere rahmet, yani sadece fakirlere, yetimlere, bunalmış, darda kalmışlara, tek kelime ile insanlara değil, hayvanlara da, bitkilere de, cansızlara da rahmet getirmiştir. Burada hayvanlara getirdiği rahmetin bir lem'asını görmekteyiz.

İKİNCİ FASIL

KESİŞ ŞEKLİ VE YERİ

1953 ١ – عن أبى الْعُشراء أُسامةَ بن مالك بن قهْطَم عن أبيه قال: [قلتُ يَا رسـولَ الله أمَا تَكُونُ الذَّكَاةُ إلاَّ في الحَلْقِ وَاللَّبَّةِ؟ قـال: لَوْ طَعَنْتَ في فَخذهَا أجزأ عنك. قـال الترمذي: هذا في الضرورة، وقال أبو داود: هذا ذَكَاةُ المُتَرَدِّى]. أخرجه أصحاب السنن.

« التردّى » الوقوع من موضع عالٍ في بئر ونحو ذلك.

1.(1953)-*Ebû'l- Uşerâ Üsâme İbnu Mâlik İbnu Kahtam* bâbasından anlatıyor: *"Ey Allah'ın Resûlü, dedim, kesme işi sâdece boğazdan ve gırtlaktan (lebbe) değil midir, (hayvanın başka yerinden de olur mu?)"*

Şu cevabı verdi: **"(Mızrağını hayvanın) dizine saplarsan sana o da kifâyet eder."** Tirmizî: "Bu, zarûret haline mahsustur" der.

Ebû Dâvud da: *"Bu, (yüksekten) düşen bir hayvanın kesimiyle ilgilidir"* demiştir. [Tirmizî, Et'ime 5, (1481); Ebû Dâvud, Edahi 16, (2825), Nesâî, Dahâyâ 25, (7, 228).]

AÇIKLAMA:

1-Bu rivâyette, hayvanı boğazdan kesmenin bir vecibe olup olmadığı Hz. Peygamber*(aleyhissalâtü vesselâm)*'dan sorulmaktadır: *"Zekât yani hayvanı helâl kılan meşru kesme boğazdan başka yerden de olur mu?"* Lebbe de boğaz demektir, ancak daha ziyade develer için kullanılır ve devenin boynunda kesim yapılan gırtlak veya ümük diyebileceğimiz kısma denir.

2- *Hz. Peygamber(aleyhissalâtü vesselâm)*, hayvanı helâl kılan husûsun *"kan akarak ölmesi"* olduğunu belirtmek için **"Dizine saplasan da sana kifâyet eder?"** demiştir.

Ancak, normal durumlarda böyle bir tezkiyenin tecviz edilemeyeceği açıktır. Zîra "kesme sırasında hayvana eziyet edilmemesi" esas prensiptir. Bu sebeple hadisi tahric eden müellifler, yaralayıcı bir şeyi dize saplayarak öldürmenin anormal şartlara mahsus bir ruhsat olduğunu belirtirler. Nitekim Ebû Dâvud (rahimehullah), bu hadisi "Düşmüş hayvanın kesilmesi" adını taşıyan bir bâbta kaydetmiştir. Hadisin sonunda şu açıklamayı ekler: "Bu hadis, (kuyuya) düşmüş, ürküp (yüksekten) düşmüş hayvan hakkında amel-i sâlihtir." [Tirmizî'nin kaydına göre Yezîd İbnu Hârun: "Bu zarûret halinde (başvurulacak bir ruhsat)tır" demiştir.

Müteâkip hadis, bu mevzuyu daha da açıklayacaktır.

1954 ٢- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [مَا أعْجَزَكَ مِمَّا فِي يَدَيْكَ فهو كَالصَّيْدِ وقال في بعيرٍ تردَّى في بِئرٍ: ذَكِّه من حيثُ قدرتَ. ورأى ذلك عليٌّ وابن عمر وعائشة رضى الله عنهم وقال: هو وأنسٌ وابن عمر: إذا قُطع الرأسُ مع ابتداء الذبح من الحلقِ فلا بأس ولا يتعمَّد، فإن ذُبح من القفا لم يؤكل سواءٌ قطع الرأس أو لم يقطع]. ذكر ذلك البخارى رحمه الله في ترجمة باب.

2.(1954)-*İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) buyurdular ki: *"Elinde (tasarrufunda) olduğu halde (normal kesişten) seni aciz bırakan şey av gibidir."*

(Yine İbnu Abbâs), kuyuya düşen bir deve hakkında: *"Neresinden gücün yeterse kes!"* demiştir. Hz. Ali, İbnu Ömer ve Hz. Âişe (radıyallâhu anhüm) de bu görüşte idiler.

İbnu Abbâs, İbnu Ömer ve *Enes* (radıyallâhu anhüm): *"Boğazdan kesmeye başlayınca (acele sebebiyle) başı kopuverse bunda bir beis yok. Ancak, ense tarafından kesilmişse yenmez, baş kopsa da kopmasa da farketmez"* demiştir. [Buhârî, Zebâih 23, (Bir bâbın başlığında zikretmiştir).]

AÇIKLAMA:

1- Buhârî, bu hadisi, *"Ehlî hayvanlardan kaçanlar, (tezkiye husûsunda), vahşî hayvanların hükmüne tâbidir"* adını verdiği bir bâbın

tercümesi meyanında kaydeder. Normal olarak, ehlî hayvanın kesilmesi boyunundan olmasını gerektirdiği halde, kaçması halinde yakalamak için atılan bir okun veya mızrağın tesiriyle yara alıp ölecek olsa, etinin temiz olacağı ifâde edilmektedir. Bu durumda, hayvan her neresinden isabet almışsa, tıpkı av hayvanı gibi etinin helal olacağı belirtilmiş olmaktadır.

Sadedinde olduğumuz bâbta, bu görüşü paylaşan birkaç sahâbînin görüşüne yer verilmektedir. Rivayetleri Buhârî, hep senedsiz olarak kaydetmiş ise de, şârihler, rivâyetlerin senetli olarak geldikleri kaynaklar hakkında bilgi verirler.

2-*Buhârî*'de bu muallak ve mevkuf rivâyetlerin dayandığı merfu rivâyete de yer verilmiştir. Meâlen şöyle: *"Râfi' İbnu Hadîc* anlatıyor: "Dedim ki: *"Ey Allah'ın Resûlü, biz yarın düşmanla karşılaşacağız, yanımızda hayvan kesecek bıçağımız yok."* Bana şu açıklamayı yaptı:

"Çabuk davran da (hayvan boğulup mundar ölmesin) yâhud, keseceğin hayvanı bol kan akıtacak bir şeyle öldür. Üzerine Allah'ın ismi zikredilerek (öldürülen hayvan etinden) ye. Diş ve tırnak, (kesme âleti olmaktan) istisna tutulmalıdır. Bunun sebebini sana söyleyeceğim: Diş bir kemiktir, tırnak ise, bu da Habeşlilerin bıçağıdır." *Biz (ertesi günü), ganimet olarak bir kısım koyun ve deve elegeçirmiş idik. Onlardan bir deve huysuzluk edip kaçtı. Bir adam ok atıp onu durdurdu. Bunun üzerine Resûlullah(aleyhissalâtü vesselâm):*

"Vahşî hayvanların kaçkınları gibi ehlî hayvanların da kaçkınları vardır. Bunladan biri söze galebe çalarsa (kaçar gider ve tutamazsanız), ona böyle avlama muamelesi yapınız" buyurdu."

3- Kaçan ehlî hayvanın tezkiyesinde (etinin helâl olma şartlarında) av hayvanlarının helal olma şartlarını aramak gerekeceği hususunda Hz. Aişe, Hz. Ali, Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anhüm)'in aynı görüşte olduklarını belirten Aynî *"Bu hususta Ashab'tan bunlara muhâlefet eden biri bilinmiyor"* dedikten sonra ilâve eder: "Bu, Ebû Hanîfe, Sevrî, Şâfiî, *Ebû Sevr, Ahmed, İshâk* ve ashablarının ve ashâbımızın (Hanefî âlimlerinin) da görüşleridir. Ancak İmam Mâlik merhûm: "Tezkiye kesim, boyun ve gırtlak (lebbe)tan yapılmadıkça câiz değildir" demiştir. Bu görüş aynı zamanda *Leys* ve *Rebîa*'nın da kavlidir. İbnu Battâl der ki: "Saîd *İbnu'l-Müseyyeb* ehlî hayvanların tezkiyesi (boğazdan) kesmekle gerçekleşir, kaçacak olursa, avı helâl kılan şartlarla helâl olur" demiştir."

4- Sadedinde olduğumuz metnin son kısmında yer alan İbnu Abbâs, *İbnu Ömer* ve *Enes* hazretlerine (radıyallâhu ahnüm) izâfe edilen görüşe gelince:

★ Önce şunu belirtelim: Buhârî'ye atfen kaydedilen bu metin, Buhârî'de kısmen var, ancak Teysîr'in kaydettiği bütünlükte yok. Ayrıca yer olarak, önceki kısımla aynı bâbta bulunmaz, bir sonraki bâbta zikredilir.

★ Rivâyetin Buhârî'deki metni şöyle:

وَقَالَ إِبْنُ عُمَرَ وَإِبْنُ عَبَّاسٍ وَأَنَسٌ: إِذَا قَطَعَ الرَّأْسَ فَلَا بَأْسَ

Yani *"İbnu Ömer, İbnu Abbâs, Enes* dediler ki: *"(Kişi hayvan keserken) kafasını koparsa bunda bir beis yoktur."* Şu halde fazlalıklar tefsirî ilâveler olabilir.

Buhârî, bu fetvayı şu sebeple kaydeder: Hayvanın normal kesilme âdâbında başın bir hamlede kesilmesi yoktur. Aynı tercümenin baş kısmında Buhârî'nin açıkladığı üzere, meşru kesim şöyledir: Boğaz nefes borusu ve iki büyük kan damarıyla boyun kemiğine kadar kesilir. Kemikten öteye geçilmez, omurilik denen beyaz kısım kesilmez. İbnu Ömer, bu beyaz kısmının kesilmesini yasaklayıp: "Kemiğe kadar (nefes ve yemek borusu ile damarlar) kesilir, kemiğe ulaşılınca durulur ve hayvan ölünceye kadar bırakılır" demiştir.

Şu halde Buhârî hazretleri, kesme âdâbı bu olmakla birlikte, hayvanın başı bir hamlede kesilip koparılacak olursa, hüküm nedir? gibi bir sorunun cevâbını *Hz. Ömer, İbnu Abbâs* ve *Enes* üçlüsünün fetvasıyla cevaplıyor: *"Et temizdir, yenebilir."* İbnu Hacer, bunlarla ilgili rivâyetleri ayrı ayrı kaynaklardan nakleder. Bunlardan ikisi, yani İbnu Abbâs ve Enes'in fetvası, bir hamlede kesilip başı koparılan tavukla ilgili. Sadece Hz. Enes (radıyallâhu anh)'in vak'asını kaydediyoruz: "Hz. Enes'e ait bir kasap, tavuk keser. Ancak tavuk çırpındığı için, hayvanın başını ensesine kadar kesip, başını fırlatır. Tavuğu (şer'î âdaba uygun kesilmedi) diye atmak isterler. Anacak Hz. Enes yemelerini emreder." Benzer bir vak'a sorulduğu zaman İbnu Abbâs: "Acele bir tezkiye (zekâtun vahiyye) diyerek tecviz ettiğini" belirtmiştir.

5- ŞER'Î KESİM: Hadislerde kesim zebh ve nahr kelimeleriyle geçmektedir. Buhârî şer'î kesimi müstakil bir bâbta anlatır: بَابُ النَّحْرِ وَالذَّبْحِ *"Nahr ve Zehbh Bâbı."* Yukarıdaki açıklamalar orada yer alır. Meselenin Kur'an-ı Kerîm'le tavzîh edildiğini belirtme sadedinde âyet-i kerime'ye (Bakara 67-71) atıfta bulunan Buharî, normal kesimi tarifte, İbnu Cüreyc'in: لَا ذَبْحَ وَلَا نَحْرَ إِلَّا فِي الْمَذْبَحِ وَالْمَنْحَرِ "Zebh ve Nahr adıyla yapılan kesimler (hayvanın boynundaki muayyen) kesim yerlerinden yapılmalıdır" sözünü kaydeder.

Hemen belirtelim ki Zebh ve Nahr ayrı kelime ise de, Cumhur'a göre, aynı mânada müterâdif (eş mânâlı) olarak kullanılır. Ancak, Nahr umumiyetle deve kesimini ifâde için kullanılmıştır. Bu bir hayvanın göğsü üzerinden bıçakla vurup boğaz damarlarını kesmek mânasına gelir. Zebh ve bütün hayvanların kesilmesini ifâde için kullanılır. Şu halde İbnu Cüreyc, gerek devenin ve gerekse diğer hayvanların boğazlanmasında, sünnette belirtilen kesme noktalarından bıçağın vurulması gerektiğine dikkat çekmektedir.

Meşru zebh, şârihlerin açıkladığına göre, hayvanın nefes borusu (hulkum) ile yemek borusunu (meri), bir de bunlar arasında yer alan vedec denen (cem'i evdâcdır [17]) iki kan damarını kesmekten ibârettir. Bu dört şeyden üçünün kesilmesi, Ebû Hanife'ye göre "şer'î zebh"in tahakkuku için yeterlidir. *Ebû Yûsuf*'a göre, yemek ve nefes borusu ile o iki damardan birinin kesilmesi şarttır. İmam Muhammed, bunlardan her birinin yarısından fazlasının kesilmiş olması yeterli demiştir. "Yarıdan az olursa onda hayır yoktur" der. Aynî, Şâfiîlerin, *el-Vecîz*'de yemek borusu (meri) ile nefes borusunun (hulkum) kesilmesini yeterli bulduklarını, diğer ikisini şart koşmadıklarını, Ahmed İbnu Hanbel'in de böyle hükmettiğini belirtir. İmam Mâlik ve bazıları da iki damarla nefes borusunun kesilmesini şart koşmuştur.

1955 ٣– وعن الخدرى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سُئِلَ رسولُ اللهِ ﷺ فقيلَ إنَّا نَنْحرُ النَّاقَةَ وَنَذْبَحُ البقرةَ وَالشاةَ في بَطْنِهَا الجنينُ، أَنُلْقِيهِ أمْ نَأْكُلُهُ؟ فقالَ: كُلُوهُ إنْ شِئْتُمْ فإنَّ ذَكَاتَهُ ذَكاةُ أُمِّهِ]. أخرجه أبو داود وهذا لفظه والترمذي.

3. (1955)- *El-Hudrî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah*(aleyhissalâtü vesselâm)*'a sorularak dendi ki: *"Biz deve, sığır ve davarı, karınlarında cenin olduğu halde boğazlıyoruz. Cenini yiyelim mi, atalım mı?"*

Şu cevabı verdi:

"Dilerseniz yiyin. Zîra onların tezkiyesi (temiz ve helal olmaları) annelerinin tezkiyesine tâbidir." [Ebû Dâvud, Edâhi 18, (2827); Tirmizî, Et'ime 2, (1476).]

---

17 -- İki adet kan damarına rağmen hadislerde evdâc denmiş olması âlimleri bazı yorumlara sevketmiştir. Bir izaha göre, boğazda kesilen mezkur dört ayrı şeyin her birine tağlib tarikiyle vedec denmiş olmalıdır.

AÇIKLAMA:

1- Cenin: Anne karnındaki yavruya denir. Doğduktan sonra cenin denmez.

2- Tezkiye, en-Nihâye'de açıklandığına göre, zebh ve nahr demektir, yani kesmek. Masdar olarak zekât kelimesi de kullanılır.

3- Tirmizî der ki: *"Sahâbe ve sahâbe dışındaki ehl-i ilimden bir çoğu bu hadisle amel etmiştir. Süfyan, İbnu'l-Mübârek, Şâfiî, Ahmed ve İshâk bu görüştedirler."*

İmam Muhammed ve *Ebû Yûsuf*'un da bu görüşte olduğu belirtilir. Mâlik de bu görüştedir, ancak ceninin tüylenmiş olmasını şart koşar. Ebû Hanîfe, ölmüş olarak doğan ceninin haram olduğuna hükmetmiştir. Ona göre, annenin tezkiyesi yavrunun da tezkiyesi için yeterli değildir."

İmam Muhammed'in Muvâtta'da rivâyetine göre, Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) şöyle demiştir: *"Dişi deve kesilecek olursa, karnındakinin zekâtı (kesilmesi), hilkati tamamlanmış, tüyleri de çıkmış ise, bizzat kendisinin kesilmesiyle tahakkuk eder. Cenin, annenin karnından çıkınca kesilir, ta ki kan, karnından dışarı çıksın."* Said İbnu'l-Müseyyeb'in de: *"Kesilmiş hayvanın karnındaki ceninin tezkiyesi (kesilmesi), annesinin kesilmesidir, yeter ki ceninin hilkati tam ve tüyleri çıkmış olsun"* demiştir.

Görüldüğü üzere, İmam-ı Âzam, bu meselede Cumhur'a muhalefet etmiştir.

1956 ٤ – وعن ابن عمر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما أنه قال: [إِذَا نُحِرَتِ النَّاقَةُ فَذَكَاةُ مَا فِي بَطْنِهَا فِي ذَكَاتِهَا إِذَا كَانَ قَــــدْ تَمَّ خَلْقُهُ وَنَبَتَ شَعْرُهُ فَإِذَا خَرَجَ مِنْ بَطْنِ أُمِّهِ ذُبِحَ حَتَّى يَخْرُجَ الدَّمُ مِنْ جَوْفِهِ]. أخرجه مالك.

4. (1956)- *Hz. İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) buyurmuştur ki: *"Bir deve kesildiği zaman karnındaki yavrunun tezkiyesi, devenin tezkiyesine tâbidir, yeter ki yavrunun hilkati (bütün uzuvlarının çıkmasıyla) tamamlanmış, tüyleri de bitmiş olsun. Yavru annenin karnından çıkınca (yine de hemen) kesilir, tâ ki içteki kan çıksın."* [Muvatta, Zebâih 8, (2, 490).]

AÇIKLAMA:

1- Tezkiye, önceki açıklamada da belirtildiği gibi, kesmek mânasına gelir, Ancak temizlik, nema mânâları da var. Burada temizlik olarak

yâni hayvanın, kesilerek etinin temiz kılınması diye anlayabiliriz. İslâmî şartlara uymadan öldürülen hayvanın eti temiz olmayacağı daha önce belirtildi.

2- Sadedinde olduğumuz hadiste, yüce sahabî Abdullah İbnu Ömer'e göre, anne karnındaki ceninin tezkiyesi yani etinin temiz ve helal kılınması hayvana tâbidir. Hayvan İslâmî âdâba uygun olarak kesilmek sûretiyle tezkiyesi yapılınca yavru da tezkiye edilmiş olmaktadır. Çünkü, yavru annenin bir parçasıdır. Hâliyle, "bütün" tezkiye edilince onun diğer cüzleri ve parçaları da aynı hükme tâbi olur, tezkiye edilmiş sayılır. İmam Mâlik, Şâfiî, Hanefîlerden Ebû Yusuf, Muhammed de bu görüştedir.

3- Hadis yavru anne karnından çıkınca yine de kesilmesini âmirdir. Ancak bu iş, tezkiye için değil, ceninin içindeki kanı dışarı atmak içindir. Rivâyet, bu kesimin mendûb olduğunu, kesilmese de ceninin helal olduğunu ifâde etmektedir.

4- Burada şu husûsu da tavzîh edelim: Cenin anne karnından ölü olarak çıkan yavrudur. Şu halde, kesme gereği olmadan helal olan bunun etidir. Öyle ise, diri çıkması hâlinde, anneye tâbi değildir, tezkiyesi için ayrıca kesilmesi lâzımdır, değilse helal olmaz. Nitekim önceki hadisteki sual bu husûsu belirtmektedir. Anne karnından çıkan yavrunun "atılma" veya "yenilme"si söz konusudur, diri çıkmış, kesilme imkânı olandan sual edilmemiştir. Öyleyse Resulullah'ın verdiği **"onun tezkiyesi annesine tâbidir"** cevabı ölü olarak çıkan ceninle ilgilidir, diri olarak çıkanla değil, Dirinin tezkiyesi için kesilmesi gerekir.

5- Ebû Hanîfe'yi, "anne karnından ölü olarak çıkan ceninin eti yenmez" hükmüne götüren kıyas şudur: Ebû Hanîfe hadiste geçen: **"Onun tezkiyesi annesinin tezkiyesi(ne tâbi)dir"** cevabını, benzetme mânâsında anlayarak: *"Onun tezkiyesi de annesinin tezkiyesine benzer, nasıl ki annesi kesilerek tezkiye edilir, onun da tezkiyesi için kesilmesi gerekir"* şeklinde değerlendirme yapmıştır. Dolayısıyla bununla diri doğanlar kastedilmiş olmaktadır, ölüler haramdır.

6- Tüyleri çıkma şartı, beden tüyleriyle ilgilidir, göz ve kaş tüylerinin çıkmamış olması zarar vermez.

ÜÇÜNCÜ FASIL

KESME ÂLETİ

1957 ١- عن رافع بن خديج رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ في سَفَرٍ فَنَدَّ بَعيرٌ فَطَلَبُوهُ فَأعْيَاهُمْ فَأهْوَى رَجُلٌ بِسَهْمٍ فَحَبَسَهُ اللهُ تَعالَى. فقَالَ ﷺ: إنَّ لِهذهِ الْبَهَائِمِ أوَابِدَ كَأوَابِدِ الْوَحْشِ فَمَا غَلَبَكُمْ مِنْهَا فَاصْنَعُوا بهِ هكَذَا قُلْتُ يَا رسُولَ اللهِ: إنَّا لاَقُو الْعَدُوِّ غَداً وَلَيْسَتْ مَعَنَا مُدىً، أفَنَذْبَحُ بِالْقَصَبِ؟ فقَالَ: مَا أنْهَرَ الدَّمَ وَذُكِرَ اسْمُ اللهِ عَلَيهِ فكلوهُ، لَيْسَ السِّنَّ وَالظُّفْرَ، سَأُحَدِّثُكُمْ عن ذلِكَ؟ أمَّا السِّنُّ فَعَظْمٌ. وَأمَّا الظُّفْرُ فَمُدَى الحَبَشَةِ]. أخرجه الخمسة.

« نَدَّ » أى هَرَبَ. ومعنى « حَبَسَهُ » منعه من الذهاب.

« وَالأوَابِدُ » الوحوش، وتأبَّدت البهائم توحَّشت ونفَرت من الإنس.

« وَالْمُدَى » جمع مدية وهى الشَّفرة والسكين.

« وَأنْهَرَتِ الدَّمَ » أى أسالته تشبيهاً بجرى الماء في النهر.

1. (1957)- *Râfi' İbnu Hadîc* (radıyallâhu anh) anlatıyor: *"Bir seferde Resûlullah(aleyhissalâtü vesselâm) ile birlikte idik. (Bu esnâda) bir deve huysuzluk edip kaçtı. Peşine düştüler. Ama tâkipçileri yordu. Bir adam deveye bir ok gönderdi. Derken Allah (c.c.) onu durdurdu. Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz:*

"Bu hayvanların kaçkınları var, tıpkı vahşî kaçkınlar gibi. Onlardan biri size galebe çalacak olursa, ona böyle davranın!" dedi. Ben:

"Ey Allah'ın Resûlü, biz yarın düşmanla karşılaşacağız, yanımızda (hayvan kesecek) bir bıçağımız yok. (Hîn-i hâcette) kamışla keselim mi?" diye sordum. Bana:

"Bolca kanı akıtılan ve üzerine Allah'ın ismi zikredilenin etini yeyiniz. Diş ve tırnak(la kesmek caiz) değildir. Size (bunun sebebini) söyleyeceğim; "Diş kemiktir, tırnak ise, Habeşlilerin bıçağıdır." [Buhârî, Şirket 3, 16, Cihâd 191, Zebâih 15, 18, 20, 23, 36, 37; Müslim, Edâhi 21, (1968); Tirmizî, Ahkâm 5, (1491, 1492); Ebû Dâvud, Edâhi 15, (2821); Nesâî, Dahâya 20, 21, 26, (7, 226, 227).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, 1954 numaralı hadisin açıklamasında kısmen geçti. Burada, orada yer verilmeyen bir kaç noktaya temas edeceğiz:

★ Hadis, hayvan etinin helal olmasını iki şarta bağlamaktadır:

1- Bolca kan akması,

2- Tesmiye (kesim sırasında Allah'ın adının zikredilmesi). Bunlardan birinin eksikliği, etin helal olma vasfını kaldırır. Tesmiye ile ilgili bazı teferruatı 1950. hadiste açıkladık.

★ *"Diş kemiktir"* cümlesi veciz bir ifâdedir. Beyzâvî şöyle açar: "Burada bir kıyas var, ancak nazarlarındaki şöhreti sebebiyle ikinci mukaddimesi hazfedilmiştir. Şöyle takdir edilebilir: "Dişe gelince, bu kemiktir, hiç bir kemikle kesme işi helal değildir. İstisna neticeye delalet ettiği için ayrıca zikrine hâcet görülmeyip, tayyedilmiştir." *İbnu Salah Müşkilü'l-Vasît*'de demiştir ki: "Bu hadis, aleyhissalâtu vesselâm'ın kemikle şer'î kesmenin yapılamayacağını takrir ettiğini gösterir. Bu sebeple, "kemiktir" kelimesi ile yetinmiştir.

Nevevî de şöyle açıklar: "Hadisinin mânası şudur: *"(Hayvanları) kemiklerle kesmeyin. Çünkü o, kanla kirlenir. Zaten ben onun kirletilmesini yasakladım, çünkü kemik cin kardeşlerinizin gıdasıdır."*

★ *"Tırnak ise Habeşlilerin bıçağıdır"* cümlesini İbnu Salâh ve Nevevî şu mânâda anlamışlardır: "Tırnak Habeşlilerin bıçağıdır. Habeşliler ise kâfirlerdir. Zaten sizi kâfirlere benzemekten yasaklamıştım."

Bazılar da şöyle demiştir: "Resûlullah bu iki şeyi kesme âleti yapmayı yasaklamaktadır, çünkü bunlarla kesildiği takdirde hayvanlara eziyet edilmiş olur. Ayrca, onlarla yapılan ameliye, kesim değil, kesim sûretinde bir boğma işidir."

Birinci mülâhazaya: "Eğer teşebbüh sebebiyle yasaklansa bıçakla ve küffârın kullandığı diğer âletlerle kesimden de kaçınmak gerekir" diye itiraz edilmişse de bunlara şu cevap verilmiştir: "Hayvan kesmede bıçağın kullanılması esastır, (insanlığın müşterek âdetidir). Yasak benzeme burda olmaz, bunun dışındaki başka vâsıtalarda olur."

1958 ٢– وعن نافع [أَنَّهُ سَمِعَ ابْناً لكعب بنِ مالكٍ يُخْبِرُ ابنَ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهما. أَنَّ أَبَاهُ أَخْبَرهُ أَنَّ جَارِيَةً لَهُمْ كَانَتْ تَرْعىٰ غَنمـاً فأَبْصرتْ بِشَاةٍ منْها موتاً فكسَرَتْ حَجَراً فَـذَبَحَتْهَا. فَـقَالَ لأهْلِهِ لاَ تَأْكُلُوا حَتَّى أَسْأَلَ رسُولَ اللّهِ ﷺ فَسَأَلَهُ فَأَمَرهُ بِأَكْلِهَا]. أخرجه البخارى ومالك.

2. (1958)- *Nâfi*'nin anlattığına göre, *Ka'b İbnu Mâlik* (radıyallâhu anh)'in bir oğlundan, *İbnu Ömer*'e anlatırken şunları işitmiştir: *"Bâbası kendisine haber vermiştir ki: Davar güden câriyeleri, bir koyunun ölmek üzere olduğunu görmüş, derhal bir taş kırarak, onunla koyunu kesmiştir. Bâbası ailesine: "Ondan yemeyin. Resûlullah(aleyhissalâtü vesselâm)'a sorayım" demiş ve sormuştur. Resûlullah(aleyhissalâtü vesselâm) yemelerini emretmiştir."* [Buhârî, Zebâih 18, 19, Vekâlet 4; Muvatta, Zebâih 4, (2, 489).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, bıçak dışında kesici şeylerin hayvan kesiminde kullanılıp kullanılmayacağı sorusuna cevap getirmektedir. Buhârî, bu hadisi "Kamış, sert taş (merve) ve demirle kan akıtma" başlığını taşıyan bir bâbta verir. Maksadı, bıçak, dışındaki bazı kesici cisimlerle de "indelhâce" kesim yapmanın câiz olduğunu göstermektir. Şârih İbnu Hacer, taş ve hatta deynek yarması ile alâkalı kesimlerle ilgili bazı rivâyetlere işâret ettikten sonra Taberânî'nin el-Evsat'da Huzeyfe (radıyallâhu anh)'den tahric ettiği bir hadisi kaydeder:

إذْبَحُوا بِكُلِّ شَىْءٍ فَرَى الأَوْدَاجَ مَا خَلاَ السِّنَّ وَالظُّفُرِ **"Hayvanın kesilecek dört şeyini (nefes ve yemek borusu ile iki damar) kesebilen -diş ve tırnak dışındaki- her şeyi kullanarak kesim yapın!"**

İbnu Hacer, bu hadisle, herçeşit taşla kesim yapılabileceğinin takrîr edilmiş olduğunu belirtir.

1959 ٣– وعن جابر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [صَادَ رَجُلٌ مِنْ قَوْمِى أَرْنَباً أَوْ مِنْتَيْنِ فَذَبَحَهُمَا

بِمَروَةٍ وَعَلَّقَهُمَا حَتّى سَأَلَ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَنْهُمَا فَأَمَرَهُ بِأَكْلِهِمَا]. أخرجه الترمذي.

3. (1959)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: *"Kavmimden biri bir veya iki tavşan avladı. Bunları taşla kesti. Resûlullah(aleyhissalâtü vesselâm)'dan soruncaya kadar astı. Efendimiz(aleyhissalâtü vesselâm) yemesini emretti."* [Tirmizî, Zebâih 1, (1472).]

AÇIKLAMA:

1- Tavşan kesmekte kullanılan taşın çeşidi merve ile ifade edilmektedir. Lügatçiler bunun beyaz renkli, taşların en sert cinsi olduğunu belirtirler. İnce şekilde kopabilen bu taş bıçak yerine de kullanılabilmektedir. Alimler bu hadisin, sadece merve cinsiyle değil, her çeşit taşla, hîn-i hacette kesim yapmaya cevaz ifâde ettiğini belirtirler.

2- Hadis, ayrıca tavşan etinin helâl olduğunu da ifâde etmektedir. Hattâ Hz. Enes (radıyallâhu anh)'ten gelen bir rivâyette, bâbalığı Ebû Talha'nın Resûlullah*(aleyhissalâtü vesselâm)*'a bu şekilde avlanan bir tavşanın iki budunu gönderdiğini, Resûlullah'ın bu hediyeyi kabul edip yediğini öğrenmekteyiz.

Ulemâ kâhir ekseriyeti ile tavşan etinin helâl olduğuna hükmeder. Ancak şunu da belirtelim ki, Ashab'tan Abdullah İbnu Ömer ile *Tâbiîn*'den İkrime ve fukahâdan Muhammed *İbnu Ebî Leylâ* tavşan etinin mekruh olduğuna hükmetmişlerdir. Bu büyükler, Huzeyme İbnu Cezî el-Sülemî'den gelen bir rivâyeti esas almışlardır: "Ey Allah'ın Resûlü, dedim, tavşan hakkında ne dersiniz?"

"Ne yerim ne de haram ederim!" dedi. Ben de:

"Öyleyse, siz haram etmedikçe onu yiyeceğim. Ey Allah'ın Resûlü, siz niye yemiyorsunuz?" dedim. Şu cevabı verdi:

"Bana onun kanadığı haber verildi."

Bir başka rivâyette geçen *"tavşanın hayız gördüğüne inanıyordu"* ifâdesi, "kanaması"ndan maksadın ne olduğunu açıklar.

Râfiî, Ebû Hanîfe (rahimehumallah)'nin tavşan yemeyi haram addettiğini yazmış ise de, Nevevî, Râfiî'yi Ebû Hanîfe'den nakilde hata yapmakla itham etmiştir.

Hülâsa, tavşan etinin mekruh olduğunu söyleyenlerin dayandığı bazı rivâyetler var ise de, âlimler bunlardan mekruh hükmünün çıkmayacağında ittifak etmişlerdir.

1960 ٤ – وعن عطاء بن يسار عن رجل من بنى حارثة. [أنهُ كَانَ يَرْعَى لَقْحةً فرأى بها المَوْتَ فَلَمْ يَجِدْ مَا يَنْحَرُهَا بِهِ. فَأَخَذَ وَتِداً فَوَجَأَ بِهِ لَبَّتَهَا حَتَّى اهْرَاقَ دَمَهَا. ثُمَّ أَخْبَرَ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَأَمَرَهُ بِأَكْلِهَا]. أخرجه الأربعة إلا الترمذي.

« اللَّقْحَةُ » الناقة ذات اللبن.

4. (1960)- *Atâ İbnu Yesâr*, Benî Hâriseli bir adamdan rivâyet eder ki: *"Bu zât bir sağmal deveyi gütmekte iken ölmek üzere olduğunu farkeder. Beraberinde, hayvanı kesebilecek bir şey de bulamaz. Eline geçirdiği bir kazığı devenin ümmüğüne saplar, kanını akıtır. Sonra durumu Resûlullah(aleyhissalâtü vesselâm)'a haber verir. Efendimiz yemesini söyler."* [Muvatta, Zebâih 3, (2, 489); Ebû Dâvud, Edâhî 15, (1823); Nesâî, Dahâya 19, (7, 226).]

AÇIKLAMA:

Nesâî'nin rivayetinde, deveyi kesmede kullanılan kazığın demirden olmayıp "odundan" olduğu tasrih edilir. Bu rivayet ayrıca Atâ'nın hâdiseyi Ebû Saîdi'l-Hudrî'den dinlediğini de belirtir.

1961 ٥ – وعن زيد بن ثابت رَضِىَ اللهُ عَنْهُ [أنَّ ذِئْباً نَيَّبَ شَاةً فَذَبَحُوهَا بِمَرْوَةٍ فَرَخَّصَ رَسُولُ اللهِ ﷺ في أَكْلِهَا]. أخرجه النسائى. « المَرْوَةُ » الحجر.

5. (1961)- *Zeyd İbnu Sâbit* (radıyallâhu anh) anlatıyor: *"Bir kurt bir koyunu dişlemişti, derhal keskin bir taşla kestiler. Resûlullah(aleyhissalâtü vesselâm) yenmesine ruhsat verdi."* [Nesâî, Dahâyâ 18, (7, 225).]

DÖRDÜNCÜ FASIL

YENMESİ YASAK OLAN KESİLMİŞLER

1962 ١ – عن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْهَا قالت: [سُئِلَ رسولُ اللهِ ﷺ فَقِيلَ لَهُ إنَّ نَاساً يَأْتُونَنَا بِاللَّحْمِ لاَ نَدرى أذَكَرُوا اسْمَ اللهِ عَلَيْهِ أمْ لاَ؟ قال: سَمُّوا عَلَيْهِ أنْتُمْ وَكُلُوهُ]. أخرجه البخارى ومالك وأبو داود والنسائى.

1. (1962)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah*(aleyhissalâtü vesselâm)*'a soruldu: *"Halk bize et getiriyor, kesilirken besmele çekilip çekilmediğini bilmiyoruz, ne yapalım?"*

"Siz besmele çekin, yiyin!" cevabını verdi." [Buhârî, Sayd 21, Büyû 5, Tevhîd 13; Muvatta, Zebâih 1, (2, 488); Ebû Dâvud, Edâhî 19, (2829); Nesâî Dahâya 39, (7, 237).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin, yanlışlığa meydan vermeden anlaşılması için, Buhârî'deki bir vechinde yer alan ziyadeyi bilmek gerek. Rivâyetin devamında Hz. Aişe şu açıklamayı ilâve eder: *"(Eti getirenler) küfür devrine yakın kimselerdi."* Bazı rivâyetlerde bu sualin İslâm'ın evvelinde vâki olduğu belirtilir. Hattâ Tahâvî'nin Müşkilü'l-Âsâr'daki bir kaydı, bu ilk zamanlarda Ashâb'n yeni Müslüman olan bedevîler karşısında bile yiyecek alışverişinde kuşkulu davranıp, zaman zaman Resûlullah'a başvurduklarını gösterir: "Ashâb'tan bir grup Resûlullah'a çıkarak sordular: *"Bedevîler bize et, peynir, tereyağı getiriyorlar. Biz bunların Müslümanlıklarının künhüne vâkıf değiliz (ne yapalım?) Resûlullah(aleyhissalâtü vesselâm):* **"Allah'ın haram kıldığı şeylere dikkat edin ve onlardan kaçının, sükût ettiği hususlarda (kendinizi zora sokmayın,) sizleri affede-**

cektir. "Rabbin unutkan değildir" (Meryem 64) -Üzerine siz Allah'ı zikredin" diye cevap verir.

Şu halde, bu hadiste medar-ı bahs olan ihtiyat hali, ilk devrelere, Müslümanlığının ciddiyeti pek iyi bilinmeyen bedevîlere karşıdır. Resûlullah*(aleyhissalâtü vesselâm)* zâhire göre amel edilerek, aşırı titizliğe gidilmemesini tavsiye ediyor. Çünkü şüphenin hududu yok. Fazla ileri gidince hem zorluklara sebep olur, hem de beşerî münâsebetlere halel gelir.

2- Şu halde, hadisten yanlış bir hüküm çıkarılarak, inançsız insanlar tarafından besmelesiz olarak kesilen hayvanların sonradan çekilecek bir besmele ile yenilebileceğine, bir başka ifade ile, başlangıçta çekilmesi esas besmele kasden terkedilmişse, sonradan çekilecek besmelenin bunun yerini alabileceğine hükmedilmesi yanlış olur. Ulemâ hadisin böyle anlaşılmaması gerektiğini belirtmeye ayrı bir ehemmiyet verir. Hadis, yemekleri yerken besmele çekmenin, besmele ile yemeklere başlamanın sünnet olduğunu hükme bağlamaktadır.İbnu'l-Melek aynen şunları söyler: "Hadis, size: **"Yerken çektiğiniz besmele, kesen kimsenin çekmesi gereken besmelenin yerini tutar"** demiyor, bilâkis, yemek sırasında besmele çekmenin müstehab olduğunu , kesim sırasında besmele çekilip çekilmediğini bilmiyorsanız, kesen kimsenin, kestiği şeyin yenmesi câiz olanlardan biri olması hâlinde, kesilmiş şeyin yenebileceğini beyan ediyor,"

Âlimler ekseriyet îtibariyle bu hadisten hareketle, Müslümanların pazarlarında satılan (yiyecek) şeylerin, Müslüman bedevîlerin kestiklerinin hep helâl olduğuna hükmedilmesi gerektiğini söyler. Aksi zâhir olmadıkça, bu meselelerde Müslüman hakkında hüsn-ü zan esastır. Bu kanaatte olanlar, âyet-i kerimeden delil gösterirler. **"Kitap verilenlerin yemeği size helâldir..."** (Maide, 5). Ve derler ki: "Burada onların kestikleri mübah kılınmaktadır, halbuki onların bunu keserken besmele çekip çekmedikleri de bir şekk konusudur."

3- Hattâbî, bu hadiste kesim sırasında besmele çekmenin vâcip olmadığına delil bulunduğunu söyler. Daha önce (1950. hadis) belirttiğimiz üzere, bu mesele ulemâ arasında ihtilâflıdır. Başta *Ebû Hanîfe*, ehl-i re'y zümresi, âmden besmeleyi terkedenin kestiği "haramdır, yenmez" diye hükmederken; *Şâfiî, Mâlik* ve *Ahmed İbnu Hanbel,* tesmiyenin müstehab olduğunu söylemişlerdir. Bunlara göre değil unutarak, amden bile tesmiye terkedilse, kesilen hayvanın eti yenilir, ancak tesmiyeyi terk mekruhtur. *Dâvudu Zâhirî* ve bazıları kesim sırasında tesmiyenin unutularak terkinde bile, etin haram olduğuna hükmetmişlerdir.

1963 ٢ – وعن أبى الدرداء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عن أكْلِ الْمُجَثَّمَةِ وَهِيَ الَّتِي تُصْبَرُ لِلنَّبْلِ، وَعَنِ الْخَلِيسَةِ وَهِيَ الَّتي يأْخُذُهَا الذِّئْبُ فَتُسْتَنْقَذُ]. أخرجه الترمذى إلى قوله تُصْبَرُ للنبل. وأخرجه باقيه رزين.

2. (1963)- *Ebû'd Derdâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: *"Resûlullah(aleyhissalâtü vesselâm) mücesseme'nin yenmesini yasakladı. Mücesseme ok atışlarında hedef olarak kullanılan hayvandır. Keza halîsanın yenmesini de yasakladı. Halîsa, kurdun kaçırdığı, fakat ondan kurtarılan hayvandır."* [Tirmizî, Et'ime 1, (1473). Bir rivâyetin **"Ok atışlarına hedef olarak kullanılan hayvan"** ibâresine kadar olan kısmı Tirmizî'de gelmiştir. Gerisi Rezîn'in ilâvesidir. Bu ziyâde kısım yine Tirmizî'nin 1474 numarada kayıtlı İbrâz hadisinde mevcuttur.]

AÇIKLAMA:

1- *Mücesseme,* bizzat Tirmizî metninde açıklandığı üzere, öldürmek maksadıyla ok atışlarına hedef kılınan hayvana denir. Ancak bu maksadla kuş ve tavşan gibilerinin daha çok kullanıldığı belirtilir. Bu hadisten, hayvanların atışlara hedef olarak kullanılmasının tecvîz edildiği anlaşılmaktadır. Resûlullah, bunu yasaklamıştır. İspanyolların boğa güreşi adı altında hayvanlara karşı işledikleri vahşet bu hadisler açısından İslâm nazarında merduddur, kesinlikle tecviz edilemez. Buharî'nin bir rivâyetinde Hz. Enes: نَهَى النَّبِىُّ ﷺ اَنْ تُصْبَرَ الْبَهائِمُ *"Resûlullah(aleyhissalâtü vesselâm) hayvanların hedef yapılmasını yasakladı"* der. Semüre (radıyallahu anh)'den gelen bir rivâyette:

نَهَى النَّبِىُّ ﷺ اَنْ تُصبرَ الْبَهِيمَةُ وَاَنْ تُؤْكَلَ لَحْمهَا إذَا صُبِرَتْ

"Resûlullah(aleyhissalâtü vesselâm) hayvanın hedef yapılmasını yasakladı, hedef yapılmışsa etinin yenilmesini haram kıldı" denilmiştir.

2- *Halîsa*: Kurdun ağzından alınmış olup, kesilmezden önce ölen hayvandır. Şu halde, kurdun dişlemesi sonucu aldığı yara ile ölen koyun, keçi gibi hayvanların eti yenilmez. Esasen dinimiz, sadece av için hususî yetiştirilmiş köpek, şâhin gibi hayvanların yaraladıklar dışında, başka hayvanların sebep oldukları yaralar sebebiyle ölen hayvanların yenilmesini helâl addetmez. (3474-3480 numaralı hadislerde açıklanacaktır.)

1964 ٣ – وعن الزهرى قال: [لاَ بَأْسَ بذبيحة نَصارى العرب فإنْ سَمِعْتَهُ يسمّى لغيرِ

اللهِ فَلاَ تَأْكُلْ، وَإِنْ لَمْ تَسْمَعْهُ فَقَدْ أَحَلَّهُ اللهُ وَعَلِمَ كُفْرَهُمْ]. ويذكر عن عليّ رضي الله عنه

عنه نحوه. أخرجه رزين. قلت: وهو في البخارى في ترجمة باب، والله أعلم.

3. (1964)- *Zührî* (rahimehullah) diyor ki: *"Arap Hıristiyanlarının kestiklerini yemekte bir beis yoktur. Ancak, Allah'tan başka birisinin adını andığını işitirsen o zaman kestiğini yeme. İşitmemiş isen, (bu durumda vehimlenme), çünkü Allah, onların küfrünü bildiği halde kestiklerini helâl kılmıştır."*

Hz. Ali'den de bu mânâda rivâyet yapılmıştır. [Rezîn ilavesidir. Bu ilâve rivâyet, Buharî'nin Kitabu'z-Zebâih'de 22. bâbta bâb başlığında kaydedilmiştir.]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Hacer, Buharî*'de senetsiz olarak bâb başlığında kaydedilmiş olan bu eserin, Abdurrezzak'ın Musannaf'ında müsned (senedli) olarak zikredildiğini belirtir.

2- Ehl-i Kitap olan Hıristiyanlardan işitilebilecek ve yemeyi haram kılan tesmiyenin بِاسْمِ الْمَسِيحِ yani **"Hz. İsa'nın adıyla"** kelimesinin olabileceğini İmam Şâfiî (rahimehullah) belirtmiştir. Ancak, devamla der ki: "Kesim sırasında Hz. İsa'nın ismi, kendisine dua okumak (salât ve selâm göndermek) mahiyetinde olursa böylesi bir zikir, kesilen hayvanı haram kılmaz. " Beyhakî, Halîmî'den şu açıklamayı kaydetmiştir: "Ehl-i Kitap, hayvanlarını Allah adına keserler. Dinlerinde onlar, esas itibâriyle ibâdeti Allah için yaparlar, başka bir şey için değil. Asıl itibariyle kasıtları bu olunca, kestiklerine îtibâr edilir (helâl addedilir). Onlardan bazılarının, meselâ bismi'l-Mesîh demeleri zarar etmez. Zîra bunlar da, böyle demekle, -İslâmî îtikâdı inkâr etmiş bile olsalar- Allah'tan başka bir şey murad etmezler."

3- Ehl-i Kitab'ın kestiklerinin yenmesine ruhsat veren âyeti az yukarda kısmen kaydettik. O âyette (Mâide 5), Ehl-i Kitab'ın yemeklerinin helâl olduğu ifâde edilir. İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ), âyette geçen, طَعَامُهُمْ yani "yiyecekleri" kelimesini, kestikleri ذَبَائِحُهُمْ diye tefsir etmiştir.

Bu meseleye ulema, "Ehl-i Kitab'a haram kılınan yiyecekler Müslümanlara da haram mı? sorusuna cevap ararken girmiştir. Zîra, Ehl-i Kitab'a içyağı haram edilmiştir. İçyağının Müslümanlara haram olup olmadığı hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Cumhûr haram ol-

madığına hükmederken, *İmam Mâlik* ve *Ahmed İbnu Hanbel:* "Ehl-i Kitab'a, içyağı gibi haram kılınmış olan yiyeceklerin Müslümanlara haram olduğu" hükmünü verirler. *İbnu'l-Kâsım:* "Allah'ın mubah kıldığı Ehl-i Kitab'ın taâmıdır, içyağı ise, onların taâmı değildir, keserken de onu gâye edinmezler" diyerek, içyağının Müslümanlara da haram olması gerektiğini ifâde eder.Kendisine, *İbnu Abbâs*'ın yukarda kaydettiğimiz yorumuyla cevap verilmiştir: "Taamdan maksad kestikleri olunca, kesilenin bir kısmına helal, bir kısmına haram denmez, tezkiye hayvanın bütün parçalarına şâmildir, öyle ise içyağı da tezkiyeye dâhildir."

Hülâsa ulema, başka mülâhaza ve deliller de ileri sürerek içyağının Müslümanlara helâl olduğunu dâir Cumhur'un görüşünün haklılığını ortaya koymuştur.

4- Ulema, Ehl-i Kitap husûsunda bir noktada daha ihtilâfa düşer: "Bâzıları sünnet olmayanların (aklaf = kabuklu) kestikleri yenilemiyeceği kanaatindedir. Nitekim İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'ın şöyle söylediği rivâyet edilmiştir:

الاَقْلَفُ لاَ تُؤْكَلُ ذَبِيحَتُهُ وَلاَ تُقْبَلُ صَلاَتُهُ وَلاَ شَهَادَتُهُ

"Kabuklunun kestiği yenmez, namaz ve şehâdeti kabul edilmez."

Diğer taraftan *Hasan Basrî* (rahimehullah) ve *İbrahim Nehâî*, Ehl-i Kitap'tan biri Müslüman olduğu takdirde yaşlı ise ve helak olmaktan korkarsa, onun sünnet olmasını şart koşmaz, ruhsat tanır, kestiğinin yenilmesinde bir beis görmezler. İbnu'l-Munzir, bu ihtilâflı meselede Cumhur'un, yukarıda kaydedilen âyete dayanarak, kabuklunun kestiği hayvanın yeneceğine hükmettiğini kaydeder. Kur'an'da bahsi geçen ve yiyecekleri helal kılınan Ehl-i Kitab'ın bir kısmı sünnetsizdir. Nitekim Resûlullah*(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın Herakliyüs ve kavmine:

يَا اَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا اِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ

"Ey Ehl-i Kitab! Bizimle sizin aranızda aynı olan bir kelimeye gelin..." (Âl-i İmrân 64) diye hitab etmiştir. Oysa Herakliyus ve kavmi sünnet olmayan takımdadır ve "Ehl-i Kitap" diye isimlendirilmiştir.

DÜNYANIN VE YERYÜZÜNDEKİ BAZI YERLERİN ZEMMEDİLMESİ BÖLÜMÜ

(Bu kitapta iki fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

DÜNYANIN ZEMMİ

İKİNCİ FASIL

YERYÜZÜNDEKİ BAZI YERLERİN ZEMMİ

UMUMÎ AÇIKLAMA

Hadis kitaplarının, daha ziyade, *zühd* ve *rikak*'la ilgili bölümlerinde yer alan bir kısım hadisler dünyayı ve dünyaya ait bir kısım tezâhürleri, davranışları zemmeder, yani kötüler. Bu çeşit hadisler, herkes tarafından, Şâri'in kasdettiği geçek mânâda anlaşılmıyor. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de bunların yorumunda ifrat ve tefritlere düşüldüğünü sıkça görmek mümkündür. Bu yanlışlıkların sonucu olarak cüretkâr nâdanların bu çeşit hadislere ve bunlar bahanesiyle din-i mübine dil uzattıklarına şahid oluruz.

İşte bu bölümde, mezkûr hadislere yer verilecektir. Biz bu çeşit hadisler karşısında hataya düşmemek için, bir iki noktaya dikkat çekmek istiyoruz:

1- Lafzî mânası bize çarpıcı gelen, önceden sağlam şekilde bildiğimiz dinî bilgilerimize, müşâhede ve sağduyumuza ters düşen rivâyetler sağlam bir kaynağa dayanmakta mıdır? İlk iş, bunu araştırmak gereklidir. Bunu yaparken böyle çarpıcı bulduğumuz rivâyete: *"Akla mantığa terstir, olmaz böyle şey!"* diyerek menfî bir tavra girmemelidir. Belki mûteber bir kaynakta mevcuttur. Ancak, bazı yorumlarla anlaşılabilecek, yorumu, te'vili yapılınca reddedilemeyecek bir rivâyettir.

2- Kabulde zorlandığımız rivâyetlerin lafzî mânasına bağlanıp kalmaktansa Şâri'in neyi kastetmiş olabileceğini araştırmak da faydalıdır. Güvenilir bir kaynakta rastladığımız böyle bir hadisi, zâhirî mânasını akla (!), mantığa (!), şuna buna ters bulduk diye reddetmek çok yanlış bir hareket olur. Belâğat kaidelerindendir, lafzın zâhiri maksûd değilse, burada bir kinâye, bir başka maksad vardır, mecâz sözkonusudur, bunun araştırılması gerekir.

3-Mevzubahis edilen bir şey çok yönlüdür, hadiste bir yönü ele

alınmış, o yönüyle değerlendirilmiştir, biz ise bir başka yönüyle değerlendirmeye kalkınca ortaya çelişkiler çıkmaktadır. Sadedinde olduğumuz "dünya" böyledir, bir çok yönü vardır, hattâ her insana göre bir dünya vardır bile denilebilir. Sözgelimi dindar bir kimse için dünya bir mâbed gibidir, ibâdet yapılan bir yerdir. Yankesiciler için, hergün yeni insanların çarpınacağı bir yerdir. Âlim için ilmin geliştirileceği bir kütüphânedir. Tüccar için iyi bir pazar, çiftçi için mükemmel bir tarla ve çiftliktir. Sözü uzatmaya ne hâcet, aslında tek bir varlık olan küre-i arzımız, her meslek, her meşreb, her mîzac, her ruh sahipleri için ayrı ayrı nice dünyalardır. Dahası, değişen ruh hallerine, maddi şartlarına göre bir insan için bile bir çok dünyalar vardır. Bazıları hiç ölmeyecek gibi ona bağlanırken, bazıları artık yaşanmaya değersiz bularak intiharı bile tercih edebilmektedir.Böyle bir dünyadan bahseden Hz. Peygamber*(aleyhissalâtü vesselâm)* dünyanın hangi yönünden sözetmelidir? Hep tek bir yönünden mi bakmalıdır, yoksa farklı farklı yönlerinden bakarak mı sözetmelidir?

Hemen cevap verelim: Resûlullah*(aleyhissalâtü vesselâm)* bu binbir yüzlü dünyanın bazen iyi, bazen kötü yüzünden bahsetmiş, bazen abidlerin, dindarların dünyasını, bazan da hovardaların, sefihlerin ve âhireti hiç düşünmeyen zâlim mübtezel takımlarının dünyasını değerlendirmiştir. Bu sebeple bir hadiste (1884. hadis) dünya âhiret için bir ekim yeri, âhiret için ziraat yapılacak, bir kerecik lâilâheillallah ile ebedî bir cennet ağacı kazanılacak kadar kıymetli bir yer olarak belirtilirken, aynı dünya bir başka hadiste (1971. hadis) sinek kanadından da değersiz ve hatta mel'un (1967. hadis) olarak değerlendirilmiştir.

Belirtilen ayırım yapılmadan hepsine aynı zâviyeden bakıldığı takdirde bu ifâdeleri müteâriz ve çelişkili bulmamak mümkün değildir. Bu hadiste (1884. hadis) dünya hayatının bir kerecik *sübhanallah velhamdülillah ve lâilâhe illallâhu vallâhu ekber* denecek kadar fazla yaşanabilmesi "üzerine güneşin doğduğu herşeyden daha kıymetli" olduğu ifâde edilirken, bir başka hadiste (1968. hadis), aynı dünyanın "hapishane" ve hatta bazılarında "cîfe" olduğu belirtilmiştir.

Mevzuyu tamamlayacak bir izahı 1973 numaralı hadisin Açıklama kısmına bırakarak hadislere geçiyoruz:

BİRİNCİ FASIL

DÜNYANIN ZEMMİ VE KÖTÜLENMESİ

1965 ١– عن أبى سعيد رضى الله عنه قال: [جَلَسَ رسولُ الله ﷺ على المِنْبرِ وَجَلَسْنَا حَوْلَهُ. فقَالَ: إنَّ ممَّا أخَافُ عَلَيْكُمْ مَا يُفْتَحُ عَلَيْكُمْ مِنْ زَهْرَةِ الدُّنْيَا وَزينَتِهَا. فقَالَ رَجُلٌ: أوَ يأتِي الخَيْرُ بالشَّرِّ؟ فَسَكَتَ رسولُ الله ﷺ فرُئِينَا أنَّهُ يَنْزِلُ عليه فأفَاقَ يَمْسَحُ عَنْهُ الرُّحَضَاءَ. وقَالَ: أيْنَ هذَا السَّائِلُ؟ وَكَأنَّهُ حَمِدَهُ. فقَالَ: إنَّهُ لاَ يأتِي الخَيْرُ بالشَّرِّ وَإنَّ ممَّا يُنْبِتُ الرَّبِيعُ مَا يَقْتُلُ حَبَطاً أوْ يُلِمُّ إلاَّ آكِلَةَ الخُضْرَةِ فإنَّهَا أكَلَتْ حَتَّى إذَا امْتَدَّتْ خَاصِرَتَاهَا فَاسْتَقْبَلَتْ عَيْنَ الشَّمْسِ فثَلَطَتْ وبَالَتْ ثُمَّ رَتَعَتْ، وإنَّ هذَا المَالَ خَضِرٌ حُلْوٌ وَنِعْمَ صَاحِبُ المُسْلِمِ هُوَ لِمَنْ أعْطَى مِنْهُ المِسْكِينَ وَاليَتِيمَ وَابْنَ السَّبِيلِ. وَإنَّ مَنْ يَأخُذُهُ بِغَيْرِ حَقِّهِ كَمَنْ يَأكُلُ وَلاَ يَشْبَعُ وَيَكُونُ عَلَيْهِ شَهِيداً يَوْمَ القِيَامَةِ]. أخرجه الشيخان والنسائى.

« زَهْرَةُ الدُّنْيَا » حسنها وبهجتها.

« والرُّحَضَاءُ » العرَق الكثير.

« وَالحَبَطُ » الانتفاخ يقال حبط بطنه إذا انتفخ فهلك.

« وَثَلَطَ البْعيرُ » يثلُط إذا ألقى رجيعه سهلاً رقيقاً. وفي الحديث مثلان: أحدهُما للمفرط في جمع الدنيا، والآخر للمقتصد في أخذها والانتفاع بها.

1. (1965)- *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* minbere oturdu, biz de etrafında yerlerimizi aldık. Buyurdular ki:

"Sizin için korktuğum şeylerden biri, dünyanın süs ve güzelliklerinin sizlere açılmasıdır!"

Bir adam (araya girerek söze karıştı ve):

"Yani (nâil olacağımız) hayır, şer mi getirecek?" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* bu soru üzerine sükût etti. (Adama: "Sana ne oluyor da Resûlullah'ın sözünü kesip, onunla konuşmaya kalkıyorsun? O sana konuşmuyor ki!.." diye paylıyanlar oldu). Gördük ki, kendisine vahiy gelmekte. Derken vahiy hâli açılmış, yüzündeki terleri silmekte idi.

"Şu soru soran nerede?" diye söze başladı. Ve sanki adamı (sorusu sebebiyle) takdir ediyor gibiydi: Sözlerine şöyle devam etti:

"Muhakkak ki, hayır, şer getirmez. Ancak derenin[18] bitirdikleri arasında, ya çatlatarak öldüren ya da ölüme yaklaştıran bitki de var. Yalnız yeşil ot yiyen hayvanlar müstesna. Zîra bunlar yeyip böğürleri şişince güneşe karşı dururlar. (Geviş getirirler), akıtırlar ve rahatça def-i hâcet yaparlar, sonra tekrar dönüp yayılırlar.

Şüphesiz ki, bu mal hoştur, tatlıdır. Ondan fakire, yetime ve yolcuya veren bu malın Müslüman sâhibi en iyi (insan)'dir. Bunu haketmeden alan, yediği halde doymayan kimse gibidir. O mal, kıyamet günü aleyhinde şâhidlik yapacaktır." [Buhârî, Zekât 47, Cum'a 28, Cihâd 37, Rikâk 7; Müslim Zekât 123, (1052); Nesâî, Zekât 81, (5, 90).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, muhtelif vecihlerde farklı ziyâdelerle rivâyet edilmiştir. Parantez içerisinde kaydettiklerimiz, rivâyetin başka vecihlerinden alınmadır.

2- Hadiste dünya hayatı, insanların hoşuna giden bir mala benzetilmektedir. *"Hudra"* kelime olarak yeşillik, yeşil gibi mânaya gelirse de Arapçada hoşa giden şey için *"hoş"*, *"sevilen"*, *"hoşa giden"* mânalarında sıfat olarak kullanılır. *"Mal"* ile dünya kastedilmiştir. Çünkü mal dünyanın zînetidir. Nitekim âyet-i kerîme'de: "Mal ve oğullar dünya hayatının zînetidir" (Kehf 46) buyurulmuştur.

Dünya malının, zehretü'd-dünya tâbiriyle ifâdesinde, bu malın ömrünün kısalığına dikkat çekilmek istendiğini anlarlar. Çünkü zehre, ağaçlarda açan çiçek demektir, ömrü kısadır. Öyle ise dünya malının zeh-

18– Hadiste geçen "rebî" kelimesi, bahar ve dere mânalarına gelir. Her iki mâna da burada uygundur.

retü'd'dünya (dünya çiçeği) olarak ifadesi, malın bu yönüne dikkat çekmek içindir ve bununla, devamının azlığına rağmen insanların iftihar vesîlesi olan kaynaklar, elbiseler, ekinler ve sair her şey kastedilmiştir.

3- *Kâdı İyaz* bu hadisi şöyle özetler: "Resûlullah, ashabına ikdisatlı (orta yolda giden) ile, mal toplamada hırslı olanın hallerini misal göstermiş ve demiştir ki: *"Siz baharda bitenlerin hep hayır olduğunu, hayvanların onlardan istifade ettiğini zannediyorsunuz. Ama gerçek bu kadar mutlak değildir. Bahar bitkileri arasında hayvanı öldüreni veya ölüme yaklaştıranları da vardır. İşte çok yiyerek çatlayıp ölen hayvanın hâli, çok mal toplayıp onu yerli yerince sarfetmeyen insana benzer"* buyurarak mal toplama husûsunda îtidâli aşmamaya dikkat çekmiş, sonra da topladığı mal kendisine fayda veren kimseye geçerek, onu yeşil bakla yiyen hayvanın hâline benzetmiştir."

4- *"Hayır, şer getirmez"* cümlesini, Resûlullah*(aleyhissalâtü vesselâm)* bazı rivâyetlerde üç kere tekrar etmiştir. Bu ifadeden âlimlerimiz şu mânaya ulaşırlar: "Rızk" ne kadar çok da olsa hayır cümlesindendir. Rızkın kendisinde, tabiatında şer mevcut değildir. Şer, rızka hâricî bir sebeple sonradan ârız olur. Meselâ, müstehak olana vermekte cimrilik etmek, veya harcarken meşru olmayan yerlerde israf etmek, mala gelen şerlerdir."

Âlimlerin hu hadisten elde ettikleri diğer bir hüküm şudur: "Allah'ın hayır olarak hükmettiği her şey hayırlıdır, şer olamaz; şer olarak hükmettiği her şey şerdir, hayır olamaz. Ancak, kendisine hayır takdîr edilene, o hayrı tasarrufunda kendisine şerri celbedecek şeye mâruz kalmasından korkulur."

İbnu Hacer, bu mânayı te'yiden hadisin bir başka vechini kaydederek der ki: *"Saîd İbnu Mansûr*'un *Saîdu'l-Makberî*'den kaydettiği mürsel bir rivâyette أَوْ خَيْرٌ هُوَ؟ denir ve bu üç kere tekrar edilir. inkârî bir istifhamdır: "O (mal), hayır mıdır, elbette değil!" mânasında. Yani mal, hakîki bir hayır değildir, ancak hayır olarak isimlendirildi. Zîra malda hakîkî hayır, Hakk yolunda (şeriatın meşru kabûl ettiği yerlerde) infaka mazhar olmasıdır. Tıpkı ondaki hakîki şerrin de Hakk yolunda sarfedilmekten alıkonulup, bâtılda harcanmaya mâruz kalması ile vukuâ gelmesi gibi.

5- *el-Ezherî,* hadiste ifâde edilmek istenen mânanın anlaşılabilmesi için onda geçen iki temsilin nazar-ı dikkate alınması gerektiğine dikkat çeker:

1) Dünya malını yığmaktan ifrata kaçıp, gerektiği şekilde harcamak-

tan alıkoyan kimse, temsilde, çok yemekten karnı şişip çatlayarak ölen hayvana benzetilmiştir.

2) Malı kazanmada ve harcamada orta yolu tutan kimse, temsilde yeşillik yiyen hayvana benzetilmiştir. Çünkü yeşillik, derenin bitirdiği serâzâd bitkiler gibi değildir, fakat o habbe'dir; habbe ise, otlardan büyük, otların kurumasından sonra hayvanların yediği ağaçlardan küçük (ot-ağaç arası) bitkilerdir. Yeşil ot yiyen hayvanları, dünyalık kazanıp biriktirmede orta yolu tutanlara temsil yaptı. Böylelerini mal hırsı, hakkı olmayan şeyleri de almaya sevketmediği gibi, Hakk yolunda harcamaya da engel olmuyor. Bu kimse, yeşil ot yiyenin kurtarılması gibi, malın getirdiği vebalden kendisini kurtarmıştır. Hayvanları çoğunlukla çatlatan şey, mayısını karnında tutup dışarı atamamasıdır."

Tîbî der ki: "Bu hadiste dört sınıf insan gözükmektedir:

1- Dünya malını telezzüz için fazla yiyen ve kaburgaları şişen kimseler. Bunlar çabuk helâke mâruz olurlar.

2- Yine çok yemekle birlikte, iyice kökleştikten sonra, hastalığı defetmek için çareye başvuran, ancak hastalık ona galebe çalacak ve helâke atacaktır.

3-Yine birincide olduğu gibi çok yemekle birlikte, zarar veren şeyi izâle etmek için acele davranıp, ortadan kalkıncaya kadar def'ine çâre arayan ve neticeye varan kimsedir.

4- *Bir de ifrata kaçmadan yiyen, açlığını giderecek miktarla iktifâ edip, hayatını devam ettiren kimse vardır."*

Birincisi: Kâfirin misâlidir.

İkincisi: Tevbe ve kötülüklerden uzaklaşmayı, iş işten geçtikten sonra aklına getiren gâfil âsinin misâlidir.

Üçüncüsü: Bir kısım haltlar karıştırmakla birlikte vaktinde tevbe husûsunda acele eden kimsenin misâlidir.

Dördüncüsü: Dünyaya îtibar etmeyip (zâhid) âhirete yönelmiş, onu arayan kimsenin misâlidir.

Zeyn İbnu'l-Münîr de şunları söyler: "Bu hadiste bir çok güzel teşbihler yapılmıştır:

• Birincisi: Mal ve malın artırılması, bitkiye ve onun zuhuruna benzetilmiştir.

• İkincisi: Kazanç ve kazanç sebeplerine düşkünlük, ota düşkün hayvanlara benzetilmiştir.

• Üçüncüsü: Malın çokca kazanılıp biriktirilmesi, yemedeki oburluğa ve otla karnının şişirilmesine benzetilmiştir.

• Dördüncüsü: Cimrilikte mübâlağaya kaçacak derecede nefiste fazla büyütülmüş olan maldan çıkan şey, hayvan mayısına benzetilmiştir. Bu teşbihte, mal düşkünlüğünün şeriat nazarında nasıl bir denîlik ve düşüklük olduğuna açık bir işâret vardır.

• Beşincisi: Mal toplamak ve yığmaktan uzak kalan kimse, güneşe karşı yönelerek istirahata çekilen koyuna benzetilmiştir. Koyunun bu hâli, onun sükûnetini ifâde etmede en uygun, en güzel vaziyetidir. Bunda, onun arzularına kavuştuğuna işaret vardır.

• Altıncısı: Malı toplayıp başkasına vermeyenin ölümü, kendine zarar veren şeyi def etmekten gâfil hayvanın ölümüne benzetilmiştir.

• Yedincisi: Mal, düşmana inkılab edeceğinden emin olmayan sâhibine benzetilmiştir. Zîra korunması, bağlarının sıkı tutulması malın şe'nindendir. Bu durum onu, müstehak olanlara vermemeye sevkeder, bu da malı kazananın mükâfaatlandırılmasına sebep olur.

• Sekizinci: Malı haksız olarak alan kimse, yeyip de doymayan kimseye benzetilmiştir."

Gazâli der ki: "Malın misâli faydalı tiryakla, öldürücü zehri taşıyan yılanın misâli gibidir. Zehrin şerrinden sakınıp tiryakı çıkarmasını bilen ârif kişi için o bir nimettir. Ancak o, böyle olmayan bir ahmakın eline geçerse, kendini helâke atacak belayı bulmuş demektir."

6-HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER

★ Cuma hutbesi dışında da imam mev'ize esnasında minbere çıkabilir.

★ Halk imamın (ve minberin) etrafını sarabilir.

★ Dünyalık için münâfeseden (yarışmak, çekişmek, iddialaşmaktan) yasaklama var.

★ Âlim, müşkil olan şeyi anlamaya çalışmak, muârazayı kaldırmak için delil aramalıdır.

Malın *hayır* olarak isimlendirilmesi câizdir, nitekim âyet-i kerîme'de: وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ **"İnsanoğlu hayır (yani mal) husûsunda şiddetli hırs sahibidir"** (Âdiyât 8) buyrulmuştur. Buradaki hayır "mal" demektir.

★ Bevl vs. gibi müstehcen kelimelerle de olsa hikmet için misal zikri câizdir.

★ *Hz. Peygamber(aleyhissalâtü vesselâm)* sorulan şeye cevap vermek istediği zaman sahabenin zannına göre vahiy beklemekte idi. Ancak, O'nun sükûtu, daha veciz, daha câmî ve anlaşılır bir ibare ile cevap vermek için sükût buyurmuş olması da câizdir.

★ Cevap vermede acele etmemek gerekir. Hususen teemmül gerektiren meselelerde.

★ Sualde inadlaştığı (taannüt ettiği) zannedilen kimsenin levm edilmesi câizdir.

★ Güzel sual soranın övülmesi uygundur.

★ Hadiste zengin fakire tafdîl edilmiştir.

★ Hadiste fakir, yetim ve yolcuya tasadduk etmeye teşvik mevcuttur.

★ Helâl olmayan yollardan mal kazanana bu mal mübârek kılınmaz, zira böyleleri yediği halde doymayan kimseye benzetilmiştir. Keza meşrû harcamayı yapmayana da mal mübarek kılınmamıştır.

★ İsraf, çok yeme ve oburluk mezmumdur.

1966 ٢– وعنه رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قال رَسُولُ اللّٰه ﷺ إنَّ الدُّنْيَا حُلْوَةٌ خَضِرَةٌ، وَإنَّ اللّٰه مُسْتَخْلِفُكُمْ فِيهَا فَنَاظِرٌ كَيْفَ تَعْمَلُونَ؛ فَاتَّقُوا الدُّنْيَا وَالنِّسَاءَ فَإنَّ أوَّلَ فِتْنَةِ بَنِى إسْرَائِيلَ كَانَتِ النِّسَاءَ]. أخرجه مسلم والنسائى.

وعنده: فَمَا تَرَكْتُ بَعْدِى فِتْنَةً أضَرَّ عَلَى الرِّجَالِ مِنَ النِّسَاءِ.

2. (1966)-Yine *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* buyurdular ki: *"Dünya tatlı ve hoştur. Allah sizi ona vâris kılacak ve nasıl hareket edeceğinize bakacaktır. Öyleyse dünyadan sakının, kadından da sakının! Zîra Benî İsrâil'in ilk fitnesi kadın yüzünden çıkmıştır."* [Müslim, Zikr 99, (2742); Tirmizî, Fiten 26, (2192); İbnu Mâce, Fiten 19, (4000).]

Müslim'in bir rivâyetinde: "Kendinden sonra erkeklere, kadından daha zararlı bir fitne bırakmadım" buyurulmuştur."

1967 ٣– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللّٰه ﷺ الدُّنْيَا مَلْعُونَةٌ، مَلْعُونٌ مَا فِيهَا إلاَّ ذِكْرَ اللّٰهِ تَعَالَى وَمَا وَالاَهُ وَعَالِمٌ وَمُتَعَلِّمٌ]. أخرجه الترمذي.

3. (1967)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah*(aleyhissalâtü vesselâm)* buyurdular ki: *"Dünya mel'undur, içindekiler de*

mel'undur, ancak zikrullah ve zikrullah'a yardımcı olanlarla âlim veya müteallim hâriç." [Tirmizî, Zühd 14, (2323); İbnu Mâce, Zühd 3, (4112).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet farklı şekillerde rivâyet edilmiştir. Bazılarında şöyle buyurulmuştur:

★ *"Dünya mel'undur, içindekiler de mul'undur, Allah için olanlar hâriç."*

★ *Dünya mel'undur, içindekiler de mel'undur, emr-i bil ma'rûf nehy-i ani'l-münker veya zikrullah hâriç."*

★ *Dünya mel'undur, içindekiler de mel'undur, Allah'ın rızası için yapılanlar hâriç."*

Sadedinde olduğumuz hadis, mânasındaki derinlik ve câmiiyyet sebebiyle ulemâca künûzu'l-hikem ve cevâmiul-kelîm denen özlü hadislerden kabul edilmiştir. Zîra, açıklanacağı üzere, açık mânasıyla bütün güzel hasletlere şâmil olduğu gibi mefhum olarak da bütün kötü hasletlere yer vermektedir.

2- *Zikrullah*'a yardımcı olanlardan maksad kaydettiğimiz diğer rivâyetlerden de anlaşılacağı üzere zikrullah sınıfına giren yani Allah rızası için yapılan, Allah'ın emri, Resûlünün *(aleyhissalâtü vesselâm)* sünnetine müteveccih olan her çeşit hayır amellerdir: İlim talebi, emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i ani'l-münker, sadakalar, sıla-i rahm gibi dinin teşvik ve tecviz ettiği ve Allah'ın hoşuna gidecek her çeşit *"iyi ameller."* Yardımcı olanlar diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı müvâlât'tan gelir. Bu, lügat olarak iki şey arasındaki sevgi, dayanışma, yakınlık gibi mânalara gelen bir mastardır. Öyleyse hadis *zikrullah*'a yakın olan şeyler diye de anlaşılabilir.

Şu halde dünyada zikrullah ve bunun gibi Allah'ın hoşuna giden şeyler dışında her şey mel'undur. Zikrullah, doğrudan Allah'ın anılmasıdır, bunun ne olduğunu anlamada fazla müşkilatımız yok. Ancak Allah'ın hoşuna giden şeyler yorum gerektirebilir. İki ayrı fiil mahiyetce aynı olduğu halde, biri Allah'ın hoşuna giden sınıfına girer, diğeri girmez. Meselâ, Allah'ın rızası için sadaka vermekle, gösteriş için sadaka vermek, birbirinin tıpatıp aynısı olan iki fiildir. Allah, birinden memnun olacaktır, diğerinden olmayacaktır. Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* **"Sünnete uyarak yatan mü'minin uykusu da ibâdettir"** buyurmaktadır. Öyle ise, hayatını İslâm'ın getirdiği esaslara göre tanzîm eden bir kulun, ibâdetleri dışındaki bütün mübah amelleri de Allah'ın hoşuna gi-

den fiiller sınıfına girmektedir. Nitekim "uyku"su hakkında: "Müteâkip gündeki kulluk vazîfelerini yapabilmek için ihtiyacı olan istirahatıdır" denebilir. Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* sadece namazı değil, namaz için gidiş ve dönüşte atılan her adımı, namaz kılmak için bekleyerek geçirilen her ânı "ibadet" olarak değerlendirmiştir.

Münâvî, "Allah'ın hoşuna giden" tâbirini açıklamada el-Eşrefî'nin şu sözünü nakleder: "Bundan murad zikrullahtır, Allah'a tâattir, emirlerine uymaktır, yasaklarından kaçmaktır, çünkü zikrullah bunları iktiza eder."

3- Mel'un, metrûk ve rahmetten uzaklaştırılmış demektir. Dünya ve içindekilerin mel'un olması, enbiya, asfiya, âbid gibi yüce ruhlar tarafından terkedilmiş, itibâr edilmemiş ve Allah tarafından da terkedilerek, rahmetten uzak kılınmış demektir."

Nitekim rivâyetlerde: لَهُمُ الدُّنْيَا وَلَنَا الآخِرَةُ **"(Nefs-i emmâreye bakan fâni yönüyle) dünya onların; (bâki olan) âhiret bizimdir."**

اَلدُّنْيَا مَلْعُونَةٌ لأَنَّهَا غَرَّتِ النُّفُوسَ بِزَهْرَتِهَا وَلَذَّتِهَا فَامَالَتْهَا عَنِ الْعُبُودِيَةِ الى الْهَوَى

"Dünya mel'undur, çünkü fâni süsüyle ve lezzetiyle nefisleri aldattı ve onları ibâdetten alıkoyup hevâya sevketti" denmiştir. Lânetlenen ve terkedilen dünyadan murad da dünyanın şehevâta hitab eden yönleri, dünyalık yığmak, kadınlara oğullara, kantar kantar altın ve gümüşe, nişanlı atlar ve develere, ekinlere karşı aşırı sevgi beslemek insanlara güzel gösterilmiştir, bunlar dünya hayatının süsleridir" (Âl-i İmrân 14) âyetinde ifâde edilen fâni sevmeler ve dünyada ebedî kalma aşkı gibi şeylerdir.

4- *Âlim* ve *Müteallim*'e gelince: Bunlar lânetten istisna edilmiştir. Bu istisna, Cenâb-ı Hakk'ın faydalı olan ve Allah'a götüren ilmi sevdiğini ifâde etmektedir. Yani bu ilmin âlimi ve müteallimi (öğrenme gayretinde olan talebesi) terkedilmiş değildir. Âlimler derler ki: "Aslında "Allah'ın hoşuna giden şeyler" tabirinde her çeşit hayır gibi, faydalı ilim de mevcuttur. Buna rağmen ayrıca âlim ve müteallim'in zikri onların şanlarını açıkca yüceltmek, onları tafdîl etmek, onlar dışında kalan insanlarda hayır olmadığını ilan etmek, âlim ve müteallimden maksadın Allah'ı tanıyan, ilimle amelin arasını cem'eden kimselerin kastedildiğine, câhillerin ve ilmiyle amel etmeyenlerin, fuzûlî ve dîne müteallik olmayan şeyle amel edenlerin hâriç tutulduğuna tenbîh içindir."

5-Hadis, "zikrullah"ın, yapılan bütün ameller içerisinde en efdali, en

mümtazı olduğunu, bütün ibâdetlerin başını teşkil ettiğini ifâde etmektedir.

6- *İbnu Atâullah* der ki: "Sen dünyaya sarıldığın halde onu tahkîr etmen, bir yalan ve bühtandan başka bir şey değildir. Allah'tan yüz çevirip (dünyaya yönelmişliğinle birlikte) Allah'a tâzîmin, hızlân (yardımcısız ve yalnız kalma) alâmetlerindendir. O'nun yanında hiçbir kıymeti olmayan şey, seni kendine kul yapmış iken, sen, Allah yanında bir kadr u kıymete sâhip olduğunu nasıl ümîd edebilirsin? (Dünyaya meyletmiş olduğun halde) işlediğin bâkiye müteveccih âmiller O'nun yanında senin lehine bir özür teşkil etmeyecektir. Ebede müteveccih bâki ameller işlemene rağmen durumun bu olursa, arkası olmayan, fânî amellerle meşgul olursan âkibetin nice olur."

Şüphesiz bu yorumlar, kişiyi daha ziyade kulluğa ve kullukta ihlâsa teşvîk içindir. Unutmayalım ki, mü'min ne kadar kötü durumlara düşmüş bile olsa tevbe ve istiğfarla dönüş yapıp en âlî mertebelere çıkabilir, hatta:

إلاَّ مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحاً فَأُولٰئِكَ يُبَدِّلُ اللّٰهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ

"Ancak tevbe edip amel-i sâlih işleyenlerin Allah kötülüklerini iyiliklere çevirir" (Furkan 70) âyetinin müjdesiyle, eski günahları bağışlanmakla da kalmaz, o günahları sevaba çevrilebilir.

1968 ٤– وعنه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ الدُّنْيَا سِجْنُ الْمُؤْمِنِ، وَجَنَّةُ الْكَافِرِ]. أخرجهُ مسلم والترمذي.

4. (1968)-Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* buyurdular ki: "Dünya, mü'mine hapishâne, kâfire cennettir." [Müslim, Zühd 1, (2956); Tirmizî, Zühd 16, (2325).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste dünya, mü'minler için bir hapishane olarak değerlendirilmiştir. Âlimler, bu hükmün âhirete nisbetle verildiğini, yani, mü'mine Rabblerinin âhirette hazırladığı cennete nisbetle, dünya hayatının bir hapishane hükmünde kaldığını belirtirler. Dünyanın kâfir için cennet olması da, yine âhirette karşılaşacağı cehennem azâbına nisbetledir.

2- Bazı âlimler, hadise şöyle bir açıklama da getirmişlerdir: "Mü'min iradesiyle, nefsini dünyevî lezzetlerden uzak tutmuş, böylece sanki kendini bir nevi hapse tâbi kılmıştır. Kâfir ise, nefsini şehevâta salmış, böylece

dünya ona cennet gibi olmuştur." Sühreverdî der ki: "Hapishâne ve ondan çıkış, mü'minin kalbinde saatler ve vakitlerin geçmesiyle birbirlerini kovalayıp dururlar. Zîra nefiste nefsânî bir sıfat zuhûr edince, kalbe zamanı karartır ve onu darlık ve sıkıntıya atar. Nitekim hapishâne, darlık ve dışarı çıkmaya engel olmaktan ibâret değil midir? Kalb, her ne zaman uhrevî zevkleri arzulayıp fezâ-yı melekûtta tenezzüh ve ezelî cemâlin müşâhedesi kaygısıyla dünyevî hevesâtın kötülüklerinden uzaklaşmak ve âcil şehvetlerin kayıtlarından kurtulmak istese, şeytan ona bu kapıyı kapar. Nefs-i emmâre ipiyle sarkarak önüne çıkar, berrak hayatını bulandırır, kişi ile tabiatının sevdiği muallâ zevkler arasına bir engel gibi girer. İşte bu hal, hapishânelerin en muhkem ve en dar olanıdır. Zîra, kim kişi ile onun sevgilisi arasına girer ise, ona arzı, bütün genişliğine rağmen daraltır. Bundan da kişinin nefsi daralır."

Münâvî, hadisi açıklama sadedinde şu menkîbeyi nakleder: "Anlattıklarına göre, *Hâfiz İbnu Hacer,* Kâdı'il-Kudât iken, bir gün etrafını saran büyük bir cemaatle, haşmetli ve güzel bir hey'ete bürünmüş halde pazara uğrar. Derken kılık kıyafeti pejmürde, eskimiş ve yağlara bulanmış bir elbise içerisinde sıcak zeytinyağı satan bir yahudi, kendisine doğru yaklaşıp atının yularından tutar ve: "Ey Şeyhülislam, inanıyorsun ki, Peygamberiniz: "Dünya mü'mine hapishâne, kâfire cennettir" demiştir. Sen hangi hapistesin ve ben nasıl bir cennetteyim?" der. İbnu Hacer şu cevabı verir:

"Ben, Allah'ın bana âhirette hazırladığı nimetlere nisbetle, hâl-i hazırda sanki -(şu dünyevî saltanatıma rağmen)- hapiste gibiyim. Sen de, sana âhirette hazırlanan azâba nisbetle, cennette gibisin!"

Yahudi, bu cevap üzerine Müslüman olur."

3- *El-Askerî, el-Emsâl* adlı kitabında hadisin vürud sebebiyle ilgili bir ziyadede bulunur: "Âmir İbnu Atâiyye der ki: "*Selmân-ı Fârisî*'yi gördüm, yemeğe karşı çekingendi. Dedi ki: "Resûlullah*(aleyhissalâtü vesselâm)*: **"Kıyamet günü en uzun müddet aç kalacak olanlar, dünyada çok yiyenlerdir. Ey Selmân, dünya mü'minin hapsi, kâfirin cennetidir"** buyurmuştur. İbnu Ömer (radıyallâhu anh)'den yapılan bir rivâyette şöyle bu-yurmuştur: "Ruhu cesedinden çıkan (ölen) bir mü'minin misâli, hapiste iken çıkıp, yeryüzünde istediği gibi gezip dolaşan, dilediği şekilde ferahlayan kimsenin misâlidir."

1969 ٥ – وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: حُبُّ الدُّنْيا رَأْسُ كُلِّ

خَطِيئَةٍ، وَحُبُّكَ الشَّيْءَ يُعْمِي وَيُصِمُّ]. أخرجه رزين.

5. (1969)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: **"Dünya sevgisi her çeşit hatalı davranışların başıdır. Bir şeye olan sevgin seni kör ve sağır yapar."** [Rezin ilâvesidir. Beyhakî Şuabu'l-Îman'da kaydetmiştir. Hadisin ikinci yarısı Ebû Dâvud'da tahric edilmiştir. (Edep 125, (5150).]

AÇIKLAMA:

1- *Münâvî,* hadisin *"Dünya sevgisi her çeşit hatalı davranışın başıdır"* kısmıyla ilgili şu açıklamayı yapar: "Bunun doğruluğuna tecrübe ve müşâhede şehadet etmektedir. Çünkü dünya sevgisi açık ve gizli her çeşit hataya dâvet eder. Hele sevilen şey o hatayı işlemeye bağlı ise .. Sevgi, âşığı öylesine sarhoş eder ki, artık onun hata olduğunu, çirkin olduğunu bilemez, ondan ikrah edip vazgeçemez. Dünya sevgisi âşığı önce bir kısım şüpheli şeylere, sonra mekruhlara, daha sonra da harama atar. Hattâ küfre attığı bile olur. Hattâ denebilir ki, peygamberlerini tekzîb eden bütün milletleri küfre sevkeden şey, onlardaki dünya sevgisi olmuştur. Zîra peygamberler, dünyayı kazanmada vesîle kıldıkları meâsîden (günahlardan) onları men ettikleri zaman, dünyaya karşı olan sevgileri, onları peygamberleri yalanlamaya sevketti. Böylece denebilir ki, âlemde mevcut olan bütün hatalı işlerin aslı dünya sevgisidir. Hz. Âdem ve *Hz. Havva* (aleyhimesselâm)'nın hataları da buraya dahildir, çünkü onun da sebebi dünyada ebedî kalmak sevgisidir. İblisin hatâsı da aynı. Zîra onun da sebebi dünya sevgisinden daha zararlı olan sevgisi idi. *Firavun, Hâman* ve askerlerinin küfrü de dünya sevgisidir. Cehennemi ve ehlini ebedî kılan dünya sevgisi olduğu gibi, cenneti ve ehlini ebedî kılan da dünya buğzudur. Böylece denilir ki: "Dünya, şeytan şarabıdır, kim ondan içerse, onun sarhoşluğundan hüsran ve pişmanlık içerisinde teneşirde uyanır."

Gazâlî der ki: "Muhammed Mustafa *(aleyhissalâtü vesselâm)*: *"Dünya sevgisi herçeşit hatanın başıdır"* buyurmuştur. Ne var ki, insanlar dün-yayı sevmeseler âlem helâk olur, hayat iptal olur. Öyleyse O (aleyhisselâm), bildi ki, dünya sevgisi helâke atıcıdır ve onun helâke atıcı olduğunu söylemek, küçük bir azınlık dışında, büyük çoğunluğun kalbinden onun sevgisini çıkarıp atmaz, bu küçük azınlığın sevgiyi terketmesiyle dünya hayatınabir zarar gelmez. Bu sebeple O *(aleyhissalâtü vesselâm)*, dünya sevgisinin getireceği tehlikeleri hatırlatıp, nasihat etmeyi terketmemiştir..."

2- Bazı âlimler, hadisten şu hükmü çıkarmışlardır: "İlmin, insanların dünyaya en az bağı olanından alınması gerekir. Çünkü böylesinin kalbi daha nurlu, dînî meselelerde asgarî derecede sıkıntıdadır. İlim, nasıl olur da, kalbinde mevcut hatâların başını cem'etmiş olan kimseden alınır? Bu, Allah'ın huzuruna, Resûlü'nün huzuruna girmeye mânidir. Çünkü Allahu Teâlâ'nın huzûru O'nun kelâmıdır, Resûlü'nün huzûruna girmek ona müyesser olmaz, namazında bile. Çünkü kimse, yüce sıfatı, O'nunla mücâleseye (beraberliğe) sâlih olmadıkça kavrayamaz. Kim, Mustafa*(aleyhissalâtü vesselâm)* gibi, dünyayı terkederse, O'nun kelâmını anlamaya ehil olur. Fakihlerin çoğunluğu gibi, dünyaya rağbet eden, buna ehil olmaz ve Şâri'in muradını anlayamaz."

Dünyayı terk meselesinde, Müslüman fakihleri, sünnetten çok uzaklaşmış bulan Münâvî şöyle bir fıkra nakleder. "Bir hıristiyanı dinledim. Bir fakihle aralarında şu konuşma geçti. Hıristiyan dedi ki:

"Nasıl olur da âlimleriniz kendilerini peygamberlerinin vârisleri zannederler, onlar ki, bizim râhiblerimizin terkettiği dünyanın tâlipleridirler."

"Nasıl olur?"

"Çünkü onlar, dinin ikâmesi için hutbe, tedrîs, imâmet nev'inden verdikleri hizmete mukabil dünyalık taleb etmektedirler, kendilerine, dünyalık verilmezse bu hizmetler muattal olacak. Halbuki bizim bütün ruhbanlarımız dînî vazifeleri meccânen îfâ ediyorlar. Bir bizim adamlarımızın îman kuvvetmerine bak, bir de sizin adamlarınızın imanındaki zaafa bak. Eğer sizinkiler, Rabbinizin indinde olanın daha hayırlı ve ebedî olduğuna dair âyet-i kerîme'yi (Şûrâ 36; Kasas 60) tasdik etmiş olsalardı dünya malına îtibar etmeyeceklerdi, tıpkı peygamberlerinin ve ruhbanlarımızın etmediği gibi."

Bir kimse, ârif bir zâta durumunu anlatarak şeytanın çokça vesvese verdiğinden şikayet eder. Ârif:

"Kızını boşarsan, ziyâretini terkeder, onun kızı dünyadır. Böylece sana olan sıla-i rahmini koparacaksın der Adam:

"Ama o, yanında dünyalığı olmayana geliyor" der. Ârif:

"İyi ya, dünyalığı olmayan, dünyalığa tâlip demektir, kim birinin kızını talep ederse, derhal onun sevgisine kapı açmış olur, daha kızıyla zifaf yapmasa bile" cevabını verir.

Rebî İbnu Haysem: "Kalblerinizden dünya sevgisini çıkarın ki, oraya âhiret sevgisi girsin" demiştir. Resûllulah da şöyle buyurmuştur:

اَلدُّنْيَا دَارُ مَنْ لاَ دَارَ لَهُ وَمَالُ مَنْ لاَ مَالَ لَهُ وَلَهَا يَجْمَعُ مَنْ لاَ عَقْلَ لَهُ

"Dünya (âhirette) evi olmayanın evidir, malı olmayanın malıdır. Dünyalığı, ancak aklı olmayan yığma derdine düşer."

1970 ٦– وعن ابن مسعود رضى الله عنه قال: [دَخَلْتُ عَلى رسول الله ﷺ وَقَدْ نَامَ عَلَى رِمَالِ حَصِيرٍ وَقَدْ أَثَّرَ في جَنْبِهِ. فَقُلْتُ يَا رَسُولَ الله: لَوِ اتَّخَذْنَا لَكَ وِطَاءً تَجْعَلُهُ بَيْنَكَ وَبَيْنَ الْحَصِيرِ يَقِيكَ مِنْهُ؟ فَقَالَ: مَالِي وَلِلدُّنْيَا؟ مَا أَنَا وَالدُّنْيَا إلاَّ كَرَاكِبٍ اسْتَظَلَّ تَحْتَ شَجَرَةٍ ثُمَّ رَاحَ وَتَرَكَهَا]. أخرجهُ الترمذي وصححه.

6. (1970)- *İbnu Mes'ûd* (radıyalllâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın yanına girmiştir. Onu bir hasır örgünün üzerinde uyumuş buldum. Hasır, (vüçudunun açık olan) yan taraflarında izler bırakmıştı.

"Ey Allah'ın Resûlü dedim, sana bir yaygı te'min etsek de hasırın üstüne sersek, onun sertliğine karşı sizi korusa!"

"Ben kim, dünya kim. Dünya ile benim misâlim, bir ağacın altında gölgelenip sonra terkedip giden yolcunun misali gibidir." [Tirmizî, Zühd 44, (2378). Tirmizî hadisin sahih olduğunu söyledi.]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* dünyayı nasıl değerlendirmemiz gerektiği husûsunda güzel bir teşbihte bulunmaktadır: Yolcunun, bir miktar, dinlenmek üzere dibine oturduğu bir ağaç. Ebediyet yolculuğunda, dünyanın mü'min hayatında bundan fazla bir değeri olmaması gerekir. Hiçbir yolcu, öyle bir ağaca sahiplenmez, bağlanıp kalmaz. Çünkü ulaşacağı bir hedef var. Yeşilliği, serinliği, manzarası hoşuna gitse bile bu kalbî alâkası sınırlıdır, çünkü yüklenip götürmesi mümkün değildir. *Tîbî,* "Buradaki benzetme yolculuğun süratli ve oyalanmanın azlığına binâendir" der. Teşbihteki gâye şunu söylemektir: "Dünya gözler ve nefisler için süslenmiştir. Ancak insan ona, takdir ederek, severek sâhip çıkmıştır. Eğer kalb, hakikatının mârifetine erse, gerçek değerini anlasa, ondan nefret eder. Ne var ki, onu müeccel olan yani arkadan gelecek ebedîye (âhirete) tercih etmiştir." *Hz. İsa* (aleyhisselâm), havârilerine: "Hanginiz deniz dalgaları üzerinde ev yapabilir? diye sorar. Kendisine: "Bu mümkün mü?" diye karşılık verilir. Hz. İsa: "Dünyadan sakı-

nın, onu karar yeri ittihâz etmeyin" der. Böylece dünyaya bağlanmayı denizin dalgaları üzerine ev yapmaya benzetir.

2- *"Ben kim, dünya kim?"* tâbirini Aliyyü'l-Kâri şöyle açıklar: " Ne benim düünyaya karşı bir ülfetim, bir sevgim var, ne de dünyanın bana karşı bir ülfeti, sevgisi var. Öyleyse ona niye rağbet edeyim, niye ona açılıp, onda bulunanları yığma derdine düşeyim, lezzetinin peşinde gideyim?...." veya " Dünyaya meyilden ne elime geçecek?" veya "Onun bana meyli ne kazandıracak? Zîra ben âhiretin tâlibiyim.

1971 ٧- وعن سهل بن سعد رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [قال رسولُ الله ﷺ: لَوْ كَانَتِ الدُّنْيَا تَعْدِلُ عِنْدَ اللهِ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ مَا سَقَى كَافِراً مِنْهَا شَرْبَةَ مَاءٍ]. أخرجه الترمذي.

7. (1971)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* buyurdular ki: *"Eğer dünya Allah nazarında sivri sineğin kanadı kadar bir değer taşısaydı tek bir kâfire ondan bir yudum su içirmezdi."* [Tirmizî, Zühd 13, (2321); İbnu Mâce, Zühd 11, (2410).]

AÇIKLAMA:

Hadis, dünyanın değerinin Allah nazarında düşüklüğünü ve hakaretini belirtmek için bu teşbihte bulunmuştur. Mâna şudur: *"Dünyanın Allah nazarında zerrecik değeri olsaydı, kâfir ebediyen ondan istifâde edemezdi."*

Ancak hemen belirtelim ki, burada takbîh edilen, Allah'ın zerre miktar değer vermediği belirtilen dünya, kâfirlerin dünyasıdır, nefs-i emmâreye bakan, Allah'a küfür, isyan ve fısklarla dolu olan ehl-i dalâletin dünyasıdır. Mü'minlere mescid, âhirete tarla, Cenâb-ı Hakk'ın isimlerine âyine ve masnuât-ı İlâhiyeye teşhirgâh olan dünya değildir.

1972 ٨- وعن قتادة بن النعمان رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ إذَا أحَبَّ اللهُ عَبْداً حَمَاهُ مِنَ الدُّنْيَا كَمَا يَظَلُّ أحَدُكُمْ يَحْمِى سَقِيمَهُ المَاءَ]. أخرجه الترمذي.

8. (1972)- *Katâde İbnu Nu'mân* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: *"Allah bir kulu sevdi mi, onu dünyâdan korur. Tıpkı sizden birinin hastasına suyu yasaklaması gibi."* [Tirmizî, Tıbb 1, (2037).]

AÇIKLAMA:

1- Allah'ın sevdiği kulu dünyadan korunması demek, kulla dünya

arasına girerek kulu dünyevî şehvetlerden, dünyevî nimetlerden uzak tutması, dünyanın aldatıcı güzellikleriyle kirlenmesine mâni olarak kalbinin onlarla ve onların sevgisiyle kirlenmesini önlemesidir.

2- Suyun yasaklanması, hastanın şifâya kavuşması için perhîz ettirilmesidir. Zîra bazı hastalara su zararlıdır, onun sıhhate kavuşması için verilmez veya asgari nisbette verilir.

1973 ٩– وعن علي رضى الله عنْهُ قال: [ارْتَحَلَتِ الدُّنْيَا مُدْبِرَةً وَارْتَحَلَتِ الآخِرَةُ مُقْبِلَةً! وَإنَّ لِكُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا بَنِينَ. فَكُونُوا مِنْ أبْنَاءِ الآخِرَةِ، وَلاَ تَكُونُوا مِنْ أبْنَاءِ الدُّنْيَا. فَإنَّ الْيَوْمَ عَمَلٌ وَلاَ حِسَابَ، وَغَداً حِسَابٌ وَلاَ عَمَلَ]. أخرجه رزين. قلت: وأخرجه البخارى بغير إسناد، والله أعلم.

9. (1973)- *Ali İbnu Ebî Tâlib* (radıyalllâhu anh) buyurdular ki: "Dünya arkasını dönmüş gidiyor, âhiret ise yönelmiş geliyor. Bunlardan her ikisinin de kendine has evlatları var. Sizler âhiretin evlatları olun. Sakın dünyanın evlatları olmayın. Zîra bugün amel var hesap yok, yarın ise hesap var amel yok." [Rezîn tahric etmiştik. Buhârî, muallak (senetsiz) olarak kaydetmiştir. (Rikâk 4).]

AÇIKLAMA:

1- Rivâyette geçen *"Dünya arkasını dönmüş gidiyor..."* cümlesi, *Hz. Ali* tarafından hem mevkuf (kendi sözü) hem de merfû (Resûlullah'ın sözü) olarak rivâyet edilmiştir. Hilye'de gelen vechi daha uzundur: "Sizin için en ziyâde korktuğum şey hevaya uymanız ve tûl-i emele düşmenizdir. Hevaya uymak Hakk'ın yolunu keser, tûl-i emel ise âhireti unutturur. Haberiniz olsun! Dünya arkasını dönerek gidiyor..."

Hadisin merfu olan bir vechinde bazı farklılıklar yer alır. Meselâ: *"Hevaya uymak, kalplerinizi Hakk'tan çevirir, tûl-i emel de himmetlerinizi dünyaya çevirir."*

Bazı hükema, *Hz. Ali*'nin sözünden bilistifâde şöyle demiştir:

اَلدُّنْيَا مُدْبِرَةٌ وَالآخِرَةُ مُقْبِلَةٌ فَعَجَبٌ لِمَنْ يُقْبِلُ عَلَى الْمُدْبِرَةِ وَيُدْبِرُ عَلَى الْمُقْبِلَةِ

"Dünya arkasını dönmüş gidiyor âhiret yönelmiş geliyor. Arkasını dönene yönelip, yönelene sırt çevirene şaşmalı!"

Tûl-i emel denilen dünyada hiç ölmeyecek düşüncesine kapılmayı zemmeden merfû hadislerden birini daha yeri gelmişken kaydedelim:

اَرْبَعَةٌ مِنَ الشَّقَاءِ: جُمُودُ الْعَيْنِ وَقَسْوَةُ الْقَلْبِ وَطُولُ الأَمَلِ وَالْحِرْصُ عَلَى الدُّنْيَا

"Dört şey şekâvet (hüsran) alâmetidir: "Gözün kuruması (günahlarına ağlamamak), kalbin katılaşması, tûl-i emel (dünyada hiç ölmeyecek gibi plânlar yapmak), dünyaya karşı hırs."

Abdullah İbnu Amr, Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'dan nakleder: *"Bu ümmetin başlangıcındaki salâh, dünyadan kaçınmak ve yakînden ileri gelmiştir. Sonuncularînın helâki de cimrilik ve emelden ileri gelecektir."*

Ulemâ, *tûl-i emel*'den ibâdete karşı tembellik, tevbeyi hep gerilere bırakmak, dünyaya rağbet, âhireti unutmak, kalbte katılık.. gibi mânevi marazların hâsıl olacağını söylemiştir. "Halbuki derler, kalbteki rikkat ve saflık ölümü, kabri, sevabı, ikabı, kıyâmetin korkunç hallerini hatırlamakla hâsıl olur. Nitekim âyeti kerîme'de: فَطَالَ عَلَيْهِمُ الأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ **"....üzerlerinden uzun zaman geçti kalpleri katılaştı"** (Hadîd 16) buyurulmuştur. Bazı âlimler: "Kimin emeli kısa olursa kaygısı az olur, kalbi nurlanır, çünkü ölümü hatırlarsa taat hususunda gayrete gelir, kaygısı azalır ve aza razı olur."

Muhammed İbnu Ebî Bekr der ki: "Emel halk için mezmûmdur, fakat âlimler için değil. Zîra ulemâ emel sâhibi olmazsa yazma ve te'lif etme işleri durur." Bazıları da şunu demiştir: "Emel, bütün âdemoğlunda fitrî bir duygudur." Nitekim hadiste de: لاَ يَزَالُ قَلْبُ الْكَبِيرِ شَابّاً فِي اثْنَيْنِ: حُبُّ الدُّنْيَا وَطُولُ الأَمَلِ **"İnsan yaşlandıkça iki duygu genç kalır: Dünya sevgisi ve tûl-i emel."**

İbnu Hacer der ki: "Emelde latîf bir sır var. Zîra, emel olmazsa kimse yaşamaktan zevk almaz, dünyevî işlerden hiçbirine başlamaktan nefsi hoşlanmaz. (Öyle ise bu meselede ondan vazgeçilemez.) Kötü olan, tûl-i emele kendimizi bırakıvermek, âhiret hazırlığını terketmektir. Şu halde bu dereceye düşmeyen kimseden tûl-i emeli izâlesi istenmemelidir."

Hadisleri ve yorumlarını nazar-ı dikkate alırsak şöyle bir sonuca varabiliriz: İnsanda mutlak bırakılmış, fitrî ve vazgeçilmez duygulardan biri de dünya sevgisidir, buna *tûl-i emel* de denebilir. Aslında bu gerekli bir duygudur. İnsan kendini bunun galebesine bırakıverirse, âhireti unutmaya, terketmeye götüren aşırılıklara düşer, dünyevî arzuların peşine düşer, suistimallere, haramlara sevkeder. Her devirde görülen aşırı kazanç çılgınlıkları, bundan hâsıl olan binbir çeşit hileler, skandallar, sahtekârlıklar, ölmeler, öldürmeler, İslâm'ın sınırlamaya çalıştığı bu tûl-i emel zaafının eseridir. İslâm, bu meselede denge istiyor. Âhireti unuttur-

mayacak, ibâdetten alıkoymayacak, harama yer vermeyecek ölçüde dünyalık talebini tevcvîz ediyor.

Güçlü Müslümanın, zayıf Müslümana nazaran Allah'a daha sevgili olduğunu söyleyen, veren elin alan elden üstün olduğunu beyan eden İslâm'ın, "dünyayı tamamen terket" demeyeceği açıktır.

İSLAM'IN REDDETTİĞİ DÜNYA

Dünyanın zemmiyle ilgili bahsin umumî açıklama kısımında belerttğimiz gibi, dünya,çok yönlü bir varlık hattâ bir mefhumdur. Hadislerde gelen zemm ve kötüleme bütün yönlerine bakmaz. Bu hususu açık bir uslûbla bize tahlîl eden doyurucu bir pasajı *Bediüzzaman*'dan iktibas edeceğiz:

"Ehl-i dalâletin (sapıkların) vekili der ki: "Ehâdisinizde dünya tel'în edilmiş. "Cife" ismiyle yâdedilmiş. "Fenadır, pistir" diyorlar. Halbuki sen, bütün kemâlâtı İlâhiyeye medâr ve hüccet, onu gösteriyorsun ve âşıkâre ondan bahsediyorsun?"

"ELCEVAP: Dünyanın üç yüzü var:

Birinci yüzü: Cenâb-ı Hakk'ın Esmâsına bakar. Onların nukûşunu gösterir. Mânâ-yı harfiyle, onlara âyinedârlık eder. Dünyanın şu yüzü, hadsiz mektubât-ı Samedâniyyedir. Bu yüzü gayet güzeldir. Nefret değil, aşka lâyıktır.

İkinci yüzü, âhirete bakar. Âhiretin tarlasıdır. Cennetin mezrasıdır. Rahmetin mezheresidir. Şu yüzü dahi, evvelki yüzü gibi güzeldir. Tahkire değil, muhabbete lâyıktır.

Üçüncü yüzü, insanın hevesâtına bakan ve gaflet perdesi olan ve ehl-i dünyanın mel'abe-i hevesât olan yüzüdür. Şu yüz çirkindir. Çünkü fânidir, zâildir, elemlidir, aldatır. İşte, hadisde vârid olan tahkîr ve ehl-i hakîkatın ettiği nefret, bu yüzdedir.

Kur'ân-ı Hakîm'in kainattan ve mevcudattan ehemmiyetkârane, istihsankârane bahsi ise; evvelki iki yüze bakar. Sahabelerin vesair ehlullahın merğub dünyaları, evvelki iki yüzdedir.

Şimdi, dünyâyı tahkîr edenler dört sınıftır:

- Birincisi: Ehl-i mağfirettir ki, Cenâb-ı Hakk'ın mağfiretine ve muhabbet ve ibadetine sed çektiği için tahkîr eder.
- *İkincisi:* Ehl-i âhirettir ki, ya dünyanın zarûrî işleri onları amel-i uhrevîden menettiği için veyahut şuhûd derecesinde îman ile cennetin ke-

mâlât ve mehasinine nisbeten dünyayı çirkin görür. Evet Hazret-i Yûsuf (aleyhisselâm)'a güzel bir adam nisbet edilse, yine çirkin göründüğü gibi; dünyanın ne kadar kıymetdâr mehâsini varsa, cennetin mehâsinine nisbet edilse, hiç hükmündedir.

• Üçüncüsü, dünyayı tahrik eder. Çünkü, eline geçmez. Şu tahkir, dünyanın nefretinden gelmiyor, muhabbetinden ileri geliyor.

• Dördüncüsü, dünyayı tahkir eder. Zîra dünya , eline geçiyor. Fakat durmuyor, gidiyor. O da kızıyor, teselli bulmak için tahkir eder, "Pisdir" der. Şu tahkir ise, o da dünyanın muhabbetinden ileri geliyor. Halbuki, makbul tahkir odur ki, hubb-u âhiretten ve Mârifetullah'ın muhabbetinden ileri geliyor...

Demek makbul tahkir, evvelki iki kısımdır. Cenâb-ı Hakk, bizi onlardan yapsın. Âmin. Bi-hürmet-i Seyyidi'l Mürselîn."

İKİNCİ FASIL

YERYÜZÜNDEKİ BAZI YERLERİN ZEMMİ

1974 ١ – عن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [لَمَّا مَرَّ رسولُ الله ﷺ بِالْحِجْرِ قَالَ: لاَ تَدْخُلُوا مَسَاكِنَ الَّذِينَ ظَلَمُوا أنْفُسَهُمْ إلاَّ أنْ تَكُونُوا بَاكِينَ أنْ يُصِيبَكُمْ مَا أصَابَهُمْ ثُمَّ قَنَّعَ رَأسَهُ وَأسْرَعَ السَّيْرَ حَتَّى أجَازَ الْوَادِى]. أخرجه الشيخان.

1. (1974)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhisselâtu vesselâm) Hıcr'a uğradığı zaman: *"Nefislerine zulmedenlerin meskenlerine girerken onların mâruz kaldığı musîbetin size de gelmesi korkusuyla ağlayarak girin!"* dedi. Sonra başını (ridasıyla) örtüp yürüyüşünü hızlandırdı ve vâdiyi geçinceye kadar bu hâl üzere devam etti." [Buhârî, Enbiya 7, Mesâcid 53, Megâzî 80, Tefsîr, Hıcr 2; Müslim, Zühd 38-40, (2980).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın *Tebük seferi*'ne giderken geçtiği güzergâh üzerinde yer alan Hıcr'a uğrayışını nakletmektedir. Hıcr, Semûd Kavmi'nin yurdudur. Şam'la Medîne arasına düşer. Azgınlıkları sebebiyle mâruz kaldıkları bela sonucu helâk olan kavim, geride, insanlığa bir ibret satırı halinde meskenlerinin harabelerini bırakarak yok olmuş gitmiştir.

2- Bu hadis, muhtelif vecihlerle rivâyet edilmiştir. *Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm)* böylesi harâbeyi ziyaret ederken, takınılacak âdâbı öğretmek istemiş ve askerlerin dikkatlerini çekmiştir. Takrîr edilen âdâb, o manzaradan bir ibret dersi aldırmaya yöneliktir. Rivâyetin bir başka vechinde bu maksad daha açık olarak görülmektedir: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* dedi ki: *"Bu azâba uğrayanların yanına girmeyin. Ancak ağlayarak girerseniz o başka. Eğer ağlamazsanız yanlarına girmeyin de on-*

lara gelen belâ size de gelmesin." Ağlamak tefekkür içindir. Böylece, onlara, bunları ağlayacak bir sona götüren sebepler ve içtimâî gelişmeler üzerinde tefekkürü emretmiş olmaktadır: "Allah, onlara yeryüzünde imkânlar tanımış, uzun müddet hayat vermiş olmasına rağmen küfürleri sebebiyle belâya uğratmış, şiddetle cezalandırmıştır. Allah kalbleri çevirendir. Mü'min âkibetinin böyle olmayacağından emin olmamalı, rehâvete düşmemeli, ibâdetler, tevbe ve istiğfardan gâfil olmamalı vs.

Rivâyetin yine Buhârî'de *İbnu Ömer*'den tahrîc edilen daha teferruatlı bir vechi şöyle: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* Tebük Gazvesi sırasında Hıcr'a indiği zaman kuyularından su içmemeyi, onlardan su almamayı emretti. Ashab (radıyallâhu anh):

"Biz onlardan su aldık ve hamur yaptık!" dediler. Bunun üzerine Resûlullah*(aleyhissalâtü vesselâm)* o hamuru atmayı ve suları dökmeyi emretti."

Bazı rivâyetlerde hamurun develere yem yapılmasını emrettiği belirtilir. Bir başka rivâyete göre, *Hz. Sâlih* (aleyhisselâm)'in devesinin su içtiği kuyudan su almalarını emretmiştir.

Bir diğer rivâyette, Tebük seferi sırasında bir vâdiye gelince Hz. Peygamber'in: *"Şu anda sizler, mel'un (lânete uğramış) bir vâdidesiniz, öyleyse hızlanın (buradan çabuk çıkın)... kim (buranın suyu ile hamur yaptı, tencere kaynattı ise ters çevirsin..."* dediği belirtilir.

3- *Bulkînî*'ye Hz. Sâlih'in devesinin su içtiği kuyunun nasıl bilindiği sorulmuş, O da: "Tevâtürle, zîra mütevâtir haberde Müslüman olma şartı aranmaz" demiştir. Ancak İbnu Hacer, bunu Resûlullah'ın vahyen öğrenmiş olabileceğini söyler.

4- Lânetli yerlerden ağlamadan geçenlerin, onların uğradığı belaya uğramalarından korkma'nın mânası şudur: "Onların Allah'ın verdiği nimetlere nankörlük etmeleri, inanılması gereken husûslarda ve ibâdet edilmesi gereken Zât hakkında akıllarını kullanmamaları gibi ağlanacak halleri üzerine tefekkür etmedikleri için, bu ihmalkâr davranışlarıyla Semûd kavmine benzemiş oluyorlar. Bu hâl onları katı kalpliliğe ve sonuç olarak öncekilerin felâketine dâvet çıkaran yanlış amellere sevkedebilir, böylece bunlara da onları vuran bela gelebilir."

5-HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER

★ *Semûd* kavminin kuyularından su almak mekruhtur. Keza küfrü sebebiyle Allah'ın azabı ile helâk olmuş emsâl yerlerin kuyu ve pınarlarından su almak da mekruhtur. Suyu sâlihlerin kuyusundan almalıdır.

★ Bu kerâhetin tenzîhî bir kerâhet mi, tahrîmi bir kerâhat mi olduğu, tahrîmi olduğu takdirde bu su ile temizlik sahih mi değil mi ihtilâf edilmiştir.

★ Azâba uğrayanlar hakkında tefekkür ve murâkabe teşvik edilmekte, oralarda ikâmet etmek yasaklanmaktadır.

★ Lânetli yerlerden hızlı geçilmelidir.

★ İnsanlara men edilen bir yiyecek hayvanlara verilebilir.

1975 ٢- وفي أخرى لهما عنه قال: [لَمَا نَزَلَ النَّاسُ مَعَ رسول الله ﷺ عَلَى الحِجْرِ أَرْضِ ثَمُودَ فَاسْتَقَوْا مِنْ آبَارِهَا وَعَجَنُوا بِهِ الْعَجِينَ فَأَمَرَهُمْ ﷺ أَنْ يُهَرِيقُوا مَا اسْتَقَوْا وَيَعْلِفُوا الإِبِلَ الْعَجِينَ، وَأَمَرَهُمْ أَنْ يَسْتَقُوا مِنَ الْبِئْرِ الَّتِى كَانَتْ تَرِدُهَا النَاقَةُ].

2. (1975)- *Buhârî* ve *Müslim*'de yine *İbnu Ömer* anlatıyor: "Halk, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte *Hıcr'a Semûd* kavminin yurduna inince, kuyularından su aldılar ve onunla hamurları develere yem yapmalarını emretti. ayrıca, *Hz. Sâlih*'in devesinin su içtiği kuyudan su almalarını emretti." [Buhârî, Enbiya 17; Müslim, Zühd 40, (2981).]

1976 ٣- وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ لِى رَسُولُ الله ﷺ: يَا أَنَسُ إِنَّ النَّاسَ يُمَصِّرُونَ أَمْصَاراً، وَإِنَّ مِصْراً مِنْهَا تُسَمَّى الْبَصْرَةُ أَوِ الْبُصَيْرَةُ، فَإِنْ أَنْتَ مَرَرْتَ بِهَا وَدَخَلْتَهَا فَإِيَّاكَ وَسِبَاخَهَا وَكَلاَءهَا وَسُوقَهَا وَأَبْوَابَ أُمَرَائِهَا، وَعَلَيْكَ بِضَوَاحِيهَا فَإِنَّهُ يَكُونُ بِهَا خَسْفٌ وَقَذْفٌ وَرَجْفٌ وَقَوْمٌ يَبِيتُونَ فَيُصْبِحُونَ قِرَدَةً وَخَنَازِيرَ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

«السِّبَاخُ» الأرض الملحة التي لا تكاد تُنْبِتُ نباتاً.

«والكلاء» بالمد والهمزة: ساحل كل نهر، وهو الموضع الذي تجتمع فيه السفن.

ومنه كلاء البصرة لموضع سفنها.

«وَضَوَاحِي الْبَلَدِ» ظَوَاهِرُها الظاهرة للشمس.

3. (1976)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana: *"Ey Enes,* dedi, *insanlar yurtlar ediniyor. Bu yurtlardan biri Basra ve Busayra diye tesmiye edilmektedir. Eğer sen oraya*

uğrar veya ona girersen, oranın çorak (tuzlu) arazisinden, gemilerin yanaştığı limanından, çarşısından, ümerâsının kapılarından sakınasın! Sana oranın güneşe açık yerlerini (dağları) tavsiye ederim. Zîra orada hasf (yere batma), kazf ve zelzele olacak. Bir kavim de normal şekilde akşama erdiği halde, sabaha maymun ve hınzırlar olarak çıkacak." [Ebû Dâvud, Melâhim 10, (4307).]

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber*(aleyhissalâtü vesselâm) Hz. Enes*'i Basra'da karşılaşabileceği menfi durumlara karşı uyarmaktadır:

Çorak arâzi: Ekin bitirmeyen yer,

Çarşı: Orada husûle gelen gaflet, lüzumsuz lakırdılar, hileler, fâsid akidler vs. sebebiyle.

Ümera kapısı: Zulmün çokça işlendiği yer.

Güneşe açık yerler (Dahâvî): Bunların dağlar olduğu, dolayısıyla dağlara gidip inzivaya çekilmesini emrettiği belirtilmiştir.

Hasf: Yere batıp, toprağın derinliklerinde kaybolmak. Basrâ'da .böyle bir vak'anın olacağı haber verilmiş olmaktadır.

Kazf: iki mânası var.

1- Soğuk, şiddetli bir rüzgâr,

2- Ölüyü, arzın gömüldükten sonra dışarı atması.

Akşama sâlih olarak ulaşıp, sabaha maymun ve hınzırlar olarak çıkmak'tan murad, mesh'dir. Bazı âlimler, bu teşbihle, Basra'da Kaderiye mezhebinin çıkacağının haber verildiğini söylemişlerdir. Zîra bu ümmete, hasf ve mesh hadiseleri, kaderi inkâr edenlere gelecek diye bilinmektedir.

1977 ـ ٤ وعن مالك: [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ: أَرَادَ الْخُرُوجَ إِلَى الْعِرَاقِ فَقَالَ لَهُ كَعْبُ الأَحْبَارِ: لاَ تَخْرُجْ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ فَإِنَّ بِهَا تِسْعَةَ أَعْشَارِ السِّحْرِ أَوِ الشَّرِّ؛ وَبِهَا فَسَقَةُ الْجِنِّ، وَبِهَا الدَّاءُ الْعُضَالُ: يعنى الهلاك في الدين].

« الدَّاءُ الْعُضَالُ » ما أعجز الأطباء فلا دواء له.

4. (1977)- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre, Hz. Ömer (radıyallâhu anh) Irak'a çıkmak istemişti. Ka'bu'l-Ahbâr kendisine dedi ki:

"Ey mü'minlerin emiri! çıkma, zîra sihrin -veya şerrin- onda dokuzu

oradadır. Cinlerin fâsıkları da oradadır. Devasız hastalık da oradadır." (Mâlik der ki):

"Bununla dînî helâki kasteder." [Muvatta, İsti'zân 30, (2, 975); İmam Mâlik, bunu belâğ (senetsiz) olarak rivâyet etmiştir.]

AÇIKLAMA:

Zürkâni, sihrin ondan dokuzunun Irak'a nisbet edilmesini, Bâbil şehrinin Irak'ta olmasıyla îzah eder. Kur'ân-ı Kerîm'de insanlara sihir öğreten Hârut ve Mârut adındaki iki meleğin Bâbil'e indiği haber verilmiştir (Bakara 102).

Devasız hastalık, tabiblerin tanımadığı, tedâvisinden âciz kaldıkları hastalık demektir.

Zürkâni bu bilgileri Ka'bu'l-Ahbâr'ın eski kitaplardan nakletmiş olabileceğini söyler. Çünkü Ka'b yahudilikten ihtida etmiş bir âlim idi. Eski kitapları çok iyi biliyordu ve zaman zaman o kitaplardan rivâyet-lerde bulunuyordu.

RAHMET BÖLÜMÜ

(Bu bölümde üç fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

MERHAMETLİ OLMAYA TEŞVİK

İKİNCİ FASIL

ALLAH'IN RAHMETİ

ÜÇÜNCÜ FASIL

HAYVANLARA MERHAMET

UMUMÎ AÇIKLAMA

Rahmet, aslında dilimizde karşılığı olmayan kelimelerden biridir. Mamafih, bu kelimenin Arapçada ifâde ettiği mânalardan birine yakınlık arzeden *"acımak", "esirgemek"* gibi kelemelerle tercüme edilmek istenmişse de, yanlıştır. Acımak derinliği olmayan, sâdece insanlarda doğan bir histir. Allah, rahmet sâhibidir dedik mi- affeden, ihtiyaçları gören, şifa veren gibi mânâlar zihne kendiliğinden akar. Yani eğer acımak kelimesini Allah hakkında kullanmak câiz ise, acıdığı için affeden, acıdığı için lûtfeden, acıdığı için sıhhat veren gibi tamamlayıcı mânâlar rahmet'in içerisinde tabiî olarak vardır.

Şu halde rahmet'i *"acımak"*la tercüme etmek kesinlikle câiz değildir.

Rahmet'i "esirgemek" kelimesiyle de tercüme etmenin mümkün olmayacağını söyleyen Hamdi Yazır merhûm, "Benden onu esirgedin", "Beni esirgemiyorsun" cümlelerini misal göstererek bu kelimenin "kıskanmak", "korumak" gibi mânalara gelmesi haysiyetiyle Rahmet'in tercümesi olmak şöyle dursun, takdiren tefsîri bile olamayacağına dikkat çeker.

Rahmet'i anlamak için, Allah'ın rahmet sıfatını gösteren Rahmân ve Rahîm isimlerini de bilmemiz gerekir. İkisi de mübâlağa ifâde eden bir sıfat-ı müşebbehe sîgasıdır. İsm-i fâil yerine kâimdir. Binenaleyh pek merhametli, çok rahmet edici, gayet merhâmetli veya sınırsız, nâmütenâhi rahmet sâhibi gibi mânalara gelirler.

İslâm âlimleri, Kur'ân-ı Kerîm'de gelen: وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا **"Allah... mü'minlere karşı rahîm'dir"** (Ahzâb 43) gibi âyetleri nazar-ı dikkate alarak Rahmân ve Rahîm isimleri arasında ciddî farklılıklar görürler. Şöyle ki: Rahmân Cenâb-ı Hakk'ın canlı-cansız, büyük-küçük, melek-şeytan, insan-hayvan, mü'min-kâfir, müttaki-fâsık her mahlûka karşı

olan rahmetini ifade eder. Allah, Rahmân olma haysiyetiyle bütün mahlûkât onun rahmetine müstağraktır. Yokluktan varlığa çıkışları, ilk yaratılışları Rahmân'ın rahmetinin tecellisiyle olmuştur. Öyle ise hiçbir varlık bu rahmetin tecellîsine mazhar olmaktan hâriç değildir. Bu rahmetten mahrum kalmış hiç bir varlık düşünülemez. Aksi takdirde vücud libası giyip varlık sahasına çıkamazlardı. Öyle ise Rahmâniyet ezele yani başlangıcı olmayan geçmişe ve dünyaya bakar.

Ama *Rahîm* ismi, Cenâb-ı Hakk'ın, mü'min kullarına tecelli edecek rahmetin sâhibi olduğunu ifâde eder. Bu hususî rahmetin tecellî yeri de ahirettir. Bir başka ifade ile dünya hayatında mü'min ve kâfire Rahmân ismiyle rahmetini âmm olarak tecelli ettiren Cenâb-ı Hakk, âhirette, rahmetini Rahîm ismiyle mü'minlere has olarak tecellî ettirecektir. Şu halde Rahmâniyet *"ezel"*e bakmasına mukabil, Rahimiyyet, ebedî olan âhirete yani "Lâyezâl"e bakar. Rahmân ve Rahîm isimleri arasında, bu söylediğimiz nokta-i nazardan ortaya çıkan farklılığı ifâde için âlimlerimiz Allah'ı, *"Dünyanın Rahmân'ı, âhiretin Rahîm'i"* diye ifâde etmişlerdir.

Rahmân ve Rahîm arasındaki farkı gösterme sadedinde şunu da belirtelim: Rahmân çok merhamet edici mânasında sâdece Allah'a has bir sıfat olarak kullanılırken, Rahîm kelimesi insanlar hakkında da kullanılabilir. Ancak şunu da kaydedelim ki, Kur'ân-ı Kerîm'de 115 kere geçen rahîm sıfatı, bir yerde (Tevbe 128) Resûlullah'a nisbet edilerek mü'minlere karşı rahmet sâhibi olduğu belirtilmiş, geri kalan 114 yerde hep Allah'ın sıfatı olarak gelmiştir.

Şu halde, bu bahiste, rahmetin dindeki yeri, Allah'ın kullarına karşı sınırsız rahmeti, mü'minlerin insanlara ve hattâ hayvanlara karşı taşıması gereken merhamet duygusunun ehemmiyetini takrir eden hadislerden bir kısmını göreceğiz:

Bu bahsi M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin "Merhamet" adlı yazısı ile bitirelim.

"*Merhamet* varlığın ilk mayasıdır. Onsuz, herşey bir bulamaç ve kaosdur. Herşey merhametle var olmuş, merhametle varlığını sürdürmekte ve merhametle nizam içindedir.

Gökler ötesinden gelen merhamet mesajlarıyla, yer, düzene kavuşmuş; semâ tesviye görmüşdür. Makro-âlemden mikro-âleme kadar herşey, hayranlık uyaran bu âhenge ve çelik çavak işleyişe merhamet sayesinde ermişdir.

Bu hareket ve işleyişde herşeyin, ebedî var oluşda kazanacağı hâl ve

alacağı durumun provası yapılmaktadır. Ve bütün varlıklar bu istikametde bir çırpınış içindedir. Her çırpınışda nizam ve intizam nümâyân,[19] her sıçrayışda merhamet şûle feşândır.[20]

Titreyen havanın letâfetinde, rakseden suların kıvrılışında, burnumuzun dibine ve ayağımızın ucuna kadar gelen bu dâsitanî[21] rahmeti görmemek mümkün mü?

Bulut, merhametden kanatlarıyla başımızın üstünde dolaşır durur. Yağmur, kemer kuşanmış süvarî gibi, onun dölyatağından kopup imdadımıza gelir. Yıldırımlar, şimşekler binbir tarraka ile, o gizli rahmetden muştular getirir. Ve, âlem herşeyiyle "Rahmet-i Sonsuz" adına bir gazelhân olur. Karalar ve denizler; ağaçlar ve otlar, yüz yüze ve diz dize, ayrı ayrı söz ve nağmeleriyle merhamet türküsü söyler durur.

Şu solucana bakın! Ayaklar altında ve kendi hesabına alabildiğine merhamete muhtaç; ama o, bu haliyle pek çok şeye merhamet etme yolunda, yorgunluk bilmeyen bir yolcudur. Şefkatli toprak ona bağrını açar. O da, bu sıcak kucağın her avuç toprağına yüzlerce döl bırakır. Ve, toprak ana bununla havalanır, bununla kabarır ve her yanıyla pişer ve olgunlaşır. Toprak solucana, solucan da toprağa rahmet; ya gübre olsun diye otu, kökü yakan nâdânlara ne demeli? Zavallı insan! Hem toprağa hem de solucana merhametsizlik ettiğinin farkında bile değildir.

Bir de binbir çiçeğe cilve çakan şu arıya ve kozasına gömülüp kendini hapseden ipekböceğine bakın! Merhamet orkestrasına uyma uğrunda, neleri göğüslüyor ve nelere katlanıyorlar. İnsana bal yedirmek ve ipek giydirmek için, bu koçyiğit fedâilerin çekdikleri sancıyı görmemek elden gelir mi?

Ya, yavrusunu kurtarmak için başını köpeğe kapdıran tavuğun; nasıl bir şefkat kahramanı; açlığını yutup, bulduğu şeyleri yavrusuna yediren aç canavarın, nasıl ayrı bir babayiğit olduğunu hiç düşündünüz mü?..

Bu âlemde herşey, ama herşey, merhamet düşünür, merhamet konuşur ve merhamet va'deder. Bu itibarladır ki, kâinata, bir merhamet senfonizması nazarıyla bakılabilir. Ayrı ayrı ses ve soluklar; tek ve çift bütün nağmeler, öyle bir ritm içinde akıp akıp gider ki, bunu görmemek ve anlamamak kabil değil. Ve sonra bütün şu parça parça acıma ve şefkat etmelerin arkasında, bu esrarlı koroya hükmeden, herşeyi çepeçevre sarmış geniş rahmetin sezilip hissedilmemesi..

19– Numâyân: Görünen, âşikar olan, parlayan

20– Şule-feşân: Işık saçan.

21– Dâsıtan: Destan.

Veyl olsun bunlardan birşey anlamayan talihsiz ruhlara..!

Bütün bu olup bitenler karşısında insan, şuur ve iradesiyle; idrak ve düşüncesiyle "konsantre" olarak bu engin rahmeti kavrama ve soluklarıyla ona kendi nağmesini katma sorumluluğu altındadır.

İçinde yaşadığı topluma, insanlığa, hatta bütün canlılara, bir insanlık borcu olarak merhamet etme mükellefiyetindedir. O, bu yolda merhamet ettiği nisbetde yücelir; gadre, zulme, insafsızlığa düştüğü ölçüde de horlaşır, hakirleşir ve insanlığın yüzkarası olur.

Bir bâğiye,[22] susuzluktan kıvranan zavallı bir köpeğe, merhamet edip su içirdiği için, cennetlere yükseldiğini ve evindeki kediyi, aç bırakıp, ölümüne sebebiyet veren bir başkası ise, yıkılıp Tamu'ya[23] gittiğini, En Doğru Sözlü'den işitiyoruz.

Merhamet edin ki, merhamete mazhar olasınız! Yerde merhamet eden bir ele, gökler ötesi âlemlerden bir muştu gelir.

Bu sırrı kavrayan atalarımız, her yerde bin merhamet ocağı tütdürdüler. İnsanları da aşarak, hayvanları koruma ve himaye etme vakıfları te'sis ettiler. Bu, onlardaki derin merhamet anlayışının, bir karekter, bir huy hâline gelmesinden başka bir şey değildi.

Ayağı kırılmış bir kuş, kanadı sakatlanmış bir leylek, kimbilir hangi merhamet erini tâ ciğerinden vurdu ki; menziline varamamış garib kuşlar için, huzur evi yapar gibi, ona, hayvânî barınaklar yapma fikrini ilham etdi.

Ah! Keşke, onların, hayvanlara merhamet ettiği kadar, insanlarımıza merhametli olabilseydik.. Heyhât! Kendimize merhamet etmediğimiz gibi, neslimizi de, alabildiğine bir umursamazlık ve merhametsizlik hissiyle mahvetdik. Evet, şu binbir boğucu hâdisenin ve artık içinde durulmaz hâle gelen içtimâî atmosferin, gerçek müsebbibleri bizleriz.

Bir de, merhamet duygusunun, ölçüsüz kullanılması ve su-i istimâl edilmesi vardır ki, o da, merhametsizlik kadar, belki daha fazla sevimsiz ve zararlıdır.

Yerinde kullanılan merhamet, bir âb-ı hayat, bir iksir ise, onun su-i istimâl edilmesi de, bir zehir, bir zakkumdur. Ve, asıl olan da, işte bu terkibi kavramakdır. Oksijen ve hidrojen, belli nisbetleriyle terkibe girince, en hayâtî bir unsuru meydana getirirler. Nisbet bozulduğu ve ayrı ayrı

22– Bâğiye: Asi, günahkâr kadın.

23– Tamu: Cehennem.

kaldıkları anda ise, yanıcı ve yakıcı hüviyetlerine dönerler. Bunun gibi, merhametin de hem dozu, hem de kime karşı yapılacağı çok mühimdir. "Canavara karşı merhamet göstermek iştahını açar, sonra döner dişinin kirasını ister." Azgına merhamet, onu iyice saldırgan yapar ve başkalarına tecavüze teşvik eder. Yılan gibi zehirlemekden lezzet alana merhamet edilmez. Ona merhamet, dünyanın idaresini kobralara bırakmak demekdir.

Eli kanlı, yüzü kanlı; gönlü kanlı, gözü kanlı; hâsılı, hem deli hem de kanlıya merhamet, bütün mağdurlara, bütün mazlumlara karşı en korkunç bir merhametsizlikdir. Böyle bir tutum ise, kurda acıyıp da, kuzuların hukukunu kâle almama gibi bir şeye benzer ki; kurtları güldürse bile, bütün âsumânı âh u efgâna getirecekdir."[24]

24– M. Fethullah Gülen, Çağ ve Nesil, 53.

BİRİNCİ FASIL

MERHAMETLİ OLMAYA TEŞVİK

1978 ١ – عن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [قَالَ رسولُ الله ﷺ: الرَّاحِمُونَ يَرْحَمُهُمُ اللهُ تَعالى ! ارحَمُوا مَنْ في الأرضِ يَرْحَمْكُمْ مَنْ في السَّماءِ الرَّحِمُ شُجْنَةٌ مِنَ الرَّحْمٰنِ مَنْ وَصَلَهَا وَصَلَهُ اللهُ وَمَنْ قَطَعَهَا قَطَعَهُ اللهُ تَعالى]. أخرجه أبو داود إلى قوله من في السماء، والترمذي بتمامه.

« الشِّجْنَة » بكسر الشين المعجمة وضمها بعدها جيم: القرابة المُشْتَبِكَةُ كاشتباكَ الْعُرُوق.

1. (1978)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah*(aleyhissalâtü vesselâm)* buyurdular ki: "Allah, merhametli olanlara rahmetle muamele eder. Öyleyse, sizler yeryüzündekilere karşı merhametli olun ki, semâda bulunanlar da size rahmet etsinler. Rahim (akrabalık bağı) Rahmân'dan bir bağdır. Kim bunu korursa Allah onunla (rahmet bağı) kurar, kim de koparırsa, Allah da ondan (rahmet bağını) koparır." [Tirmizî, Birr 16, (1925); Ebû Dâvud, Edeb 66, (4941).]

AÇIKLAMA:

1-Hadis, merhametin ehemmiyetini tesbit sadedinde vârid olmuştur. Merhametli olanlar derken ifâdenin mutlak bırakılmış olması dikkat çekicidir. Yani "insanlara" veya "mü'minlere" veya "sâlihlere" veya "fakirlere" diye bir kayıt yoktur. Öyleyse bütün mahlûkâta karşı merhametli olmak mevzubahistir. Yani yeryüzünde bulunan sâlih, fâcir bütün insanlara, ehlî-vahşî bütün hayvanlara karşı gösterilecek merhamet, Rahmân'ı yâni rahmetine nihayet olmayan Allah'ı memnun edecek bir davranıştır. Nitekim, İbnu Mes'ud'dan gelen bir rivâyette Resûlullah'ın لَنْ تؤْمِنوا حتّى تَرْحَمُوا *"Mer-*

hametli olmadıkça inanmış sayılmazsınız!" ihtarına, Ashâb'ın: "Ey Allah'ın Resûlü, hepimiz merhametliyiz" cevabı üzerine şu açıklamasına şâhid olmaktayız: *"Burada birinizin arkadaşına karşı gösterdiği merhamet kastedilmiyor, insanlara ve hayvanlara karşı merhamet kastediliyor."*

Allah'ın merhametli olanlara rahmet etmesi, onlara ihsanını bol kılması, ziyâde ikramda bulunmasıdır, mağfiret etmesidir.

Ancak şunun bilinmesi lâzımdır. Rahmet, Kitap ve Sünnet'le kayıtlıdır. Sünnete uymayan, Cenâb-ı Hakk'ın rızasına ters düşecek olan merhamet ve acımaklıklar, burada övülen, teşvik edilen merhamet değildir. Sözgelimi Allah'ın hududuna giren yasakları işleyenlere merhamet ederek cezalarını vermemek, Allah'ın istediği merhamet değildir. Öyleyse hadd cezalarının tatbik ve icrası rahmete aykırı değildir.

2-Göktekilerden maksad meleklerdir. Çünkü onlar, mü'minlere istiğfar ederler. Âyet-i kerîme'de: **"Arşı taşıyan ve etrafında bulunanlar, Rablerini hamd ile tesbih ederler. O'na îman edenler, mü' minler için de: "Rabbimiz senin ilim ve rahmetin her şeyi kuşatmıştır, tevbe edip senin yolunda gidenlere mağfiret et, bağışla, onları cehennem azâbından koru!" diyerek mağfiret taleb ederler"** (Mü'min 7) buyrulmuştur.

Âyette görüldüğü üzere, meleklerin rahmeti, mü'minler için "rahmet ve mağfiret taleb etmeleri"dir.

3-Hadiste ayrıca öncelikle akraba, arkadaş, komşu, tanış olmak üzere insanlar arasındaki *merhamet* bağını ifâde için kullanılan *Rahîm*'e de temas edilmektedir: اَلرَّحِمُ شِجْنَةٌ مِنَ الرَّحْمٰنِ buyurulmaktadır. Türkçe karşılık bulmakta zorluk çekilen bu tarifi *"Rahmân'dan bir bağdır"* diye anlaşılması kolay bir cümleye döktük. Sicne, aslında ağaçlarda, diğerleriyle kenetlenmiş damara veya vadilerdeki ince yola denir. Hadiste, insanlar ve yakınları arasındaki beşerî-mânevî bağlara Cenâb-ı Hakk'ın ne kadar ehemmiyet verdiğini, husûsen *Râhmân* vasfıyla *Rahîm*'in nasıl yakın bir ilgi ve alâka içinde bulunduğu ifâde edilmektedir. Hadis, sanki *Rahîm, Rahmân*'dan ayrılmadır, *Rahmân*'ın bir parçasıdır mânasında bir tefhim ile onun ehemmiyetini belirtmeye çalışmıştır. Kısa tercümede böylesi bir tesbîti uygun bulmadık. Ancak şunu söyleyebiliriz: Hadis, *Rahîm* kelimesinin *Rahmân* kelimesiyle aynı kökten geldiğini belirtmiş, bu müşterekliğin de, *Rahîm*'in ehemmiyetini kavramada yardımcı olabileceğini dikkat çekmiştir. Nitekim bir başka hadiste şöyle buyrulmuştur.

اَنَا الرَّحْمٰنُ خَلَقْتُ الرَّحِمَ وَشَقَقْتُ لَهَا اِسْمًا مِنْ اِسْمِى

"(Rabbim buyurdu ki:) "Ben Rahmân'ım, rahîm'i yarattım. O'na kendi ismimden bir isim verdim."

Rahîm kelimesi, dilimizde daha ziyâde *rahm* olarak telaffuz edilir. En ziyâde sıla-i rahm tâbirinde, çokça kullanırız. *Sıla-i rahm*, hakkı verilmesi, muhafaza edilmesi gereken her çeşit akrabalık bağı, komşuluk bağı, akradaşlık bağı, insaniyet bağı gibi beşerî bağları ifâde eder. Şu halde hadis bu bağın, rahmet eseri olarak insanlar arasına konmuş, rahmetle kenetlenmş şekilde irtibatlı olan bir bağ bulunduğunu, dolayısıyla rahmet'in asıl sahibi Rahmân'la bağlı olduğunu ifâde ediyor. Resûlullah'ın buradaki beyanına göre, gereğini yerine getirerek bu bağı koruyan, Allah'ın rahmetiyle irtibatını koruyor demektir; gereğini îfâ etmeyerek, bu sıla-i rahm'i (rahm bağı'nı) koparan da Allah'ın rahmetinden kopmuş olmaktadır.

1979 ٢– وعن جرير رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ : لاَ يَرْحَمُ اللهُ مَنْ لاَ يَرْحَمُ النَّاسَ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

2. (1979)- *Hz. Cerîr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* buyurdular ki: **"Allah, insanlara merhamet etmeyene rahmette bulunmaz."** [Buhârî, Tevhîd 2, Edeb 27; Müslim, Fedâil 66, (2319); Tirmizî, Birr 16, (1923).]

1980 ٣– وفي أخرى لأبى داود والترمذي عن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ : لاَ تُنْزَعُ الرَّحْمَةُ إلاَّ مِنْ شَقِيٍّ].

3. (1980)- *Ebû Dâvud* ve *Tirmizî*'de Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)' den gelen bir diğer rivâyette Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* şöy-le buyurmuştur: "Merhamet, ancak şakî'nin (ebedî hüsrâna uğrayanın) kalbinden çıkarılabilir." [Tirmizî, Birr 16, (1924); Ebû Dâvud, Edeb 66, (4942).]

AÇIKLAMA:

Burada, Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* mahlûkata karşı merhamet ve şefkat hissini ancak, şakî kimsenin kaybedeceğini ifade buyuruyor. Şakî, ebedi hüsrana uğrayan, uhrevî saadetini kaybedendir. Kesin bir üslûpla: "Şakî" hükmü ancak imandan mahrum olan kimse hakkında verilebileceğine göre, burada şakî ile küfre düşen kimse kastedilmiş olmalıdır. *Tîbî* merhum hadisi açıklama sadedinde der ki: *"Çünkü mahlûkata karşı merhamet, kalbin bir rikkatidir. Kalbteki rikkat îmanın alâmetidir. Öyleyse kim bu rikkatten nasipsiz ise şakî'dir."*

Şârihler, kişinin şefkat ve merhamet duyacağı şeyler arasında kendi nefsini de zikrederler ve en başta kendi nefsinin yer aldığını, diğerlerinden önce nefsine merhamet etmesi gerektiğini belirtirler. "Hattâ derler, şu âyete göre başkalarına götereceği şefkat ve merhamet de kendisine râci olmaktadır: إنْ احسنتم احسنتم لأنفسكم **"İyilik ederseniz, kendinize iyilik etmiş oturşunuz"** (İsrâ 7).

Bu hususta mütemmim bir açıklama müteakip hadisin şerhinde kaydedilecektir.

1981 ٤ – وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَبَّلَ رسُولُ اللّٰهِ ﷺ الْحَسَنَ ابْنَ علىٍّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنهُمَـــا وَعِنْدَهُ الأقْرَعُ بْنُ حَابِسٍ. فَقَالَ الأقْرَعُ: إنَّ لِى عَشَرَةً مِنَ الْوَلَدِ مَا قَبَّلْتُ مِنْهُمْ أحَداً! فَنَظَرَ إلَيْهِ رسولُ اللّٰهِ ﷺ ثُمَّ قال: مَنْ لاَ يَرْحَمْ لاَ يُرْحَمْ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

وزاد رزين: أوَ أمْلكُ إنْ كانَ اللّٰهُ نَزَعَ مِنْكُمْ الرَّحْمَةَ.

4. (1981)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* (bir gün), Hasan İbnu Ali (radıyallâhu anhümâ)'yı öpmüş idi. Bu sırada yanında bulunan Akra' İbnu Hâbis, (sanki bunu tuhaf karşıladı ve:) "Benim on tane çocuğum var. Fakat onlardan hiçbirini öpmedim" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* ona bakıp:

"Merhamet etmeyene merhamet edilmez" buyurdu." [Buhârî, Edeb 18, Müslim, Fedâil 65, (2318); Tirmizî, Birr 12, (1912); Ebû Dâvud, Edeb 156, (5218).]

Rezîn ilâve etti: "[Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* şunu da söyledi:] "Allah siz(in kalbiniz)den merhameti çıkardı ise ben ne yapabilirim?"

AÇIKLAMA:

1- Rezîn'in ilâvesine yakın merfu ibâreyi ihtiva eden rivâyet Sahiheyn'de mevcuttur. [Buhârî, Edeb 18; Müslim, Fedâil 64, (2317).]

2- *İbnu Ebî Cemre* hadisle ilgili gelecek yorumu yapar: "Bu hadiste şu mâna muhtemeldir: Herhangi iyilik şekillerinden biriyle başkasına iyilik yapmayan kimseye hiç sevap hâsıl olmayacaktır." Tıpkı şu âyette ifâde edildiği gibi: هَلْ جَزَاءُ الاحْسَانِ إلاَّ الإحْسَانُ **"İyiliğin karşılığı ancak iyilik değil midir?"** (Rahmân 60). Bu durumda hadisten murad şu olabilir: "Kimde dünyada iken imanın merhameti yoksa, ona âhirette rahmet

edilmez," yahut: "Kim Allah'ın emirlerine uymak, yasaklarından kaçmak sûretiyle nefsine merhamet etmezse, Allah da ona rahmet etmez, çünkü Allah nezdinde ona verilmiş bir vaad, bir garanti mevcut değildir." Bu durumda tercümede zikri geçen merhamet"ten maksad amel'dir, "rahmet"ten murad da amel'in karşılığı olan mükâfaat'tır.[25] Öyleyse mâna şu olur: "Sadece amel-i sâlih işleyen sevaba mazhar olur." Mamafih, "merhamet"ten maksad sadaka, "rahmet"ten maksad da belâ olması mümkündür; bu durumda mânâ: "Belâ'dan ancak sadaka verenler selâmette kalır" olur. Veya "İçerisinde ezâ şâibesi olmayan bir merhametle merhamet etmeyen kimseye mutlaka merhamet edilmez," veya: "Allah rahmet gözüyle sadece kalbinde merhamet bulunanlara bakar, sâlih amel işlemiş olsa bile." *İbnu Ebî Cemre* ilâveten der ki: "Kişiye düşen, nefsini bu ihtimallerin hepsiyle tartmasıdır. Birinden müsbet netice alamazsa hemen Allah'a iltica edip yardımını talep etmelidir."

3- *Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm)* çocukları sevmeye teşvik ettiği gibi, çocukları sevmemeyi kalp katılığının, merhametsizliğin bir alâmeti, Allah'ın rahmetinden mahrum kalmanın bir sebebi olarak ifâde etmiştir. Çocuk terbiyesinde onların sevilmesi mühim bir yer tutar. Bu hususla ilgili geniş tahlîli daha önce sunduğumuz için burada tekrar etmeyeceğiz.

25– Hadisin arapça metninde merhamet kelimesi yoktur, her ikisi de rahmet etmek mânasına يرحم diye geçer.

İKİNCİ FASIL

ALLAH'IN RAHMETİ

1982 ١ - عن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَمَّا قَضَى اللهُ الْخَلْقَ. وَعِنْدَ مُسْلِمٍ لَمَّا خَلَقَ اللهُ الْخَلْقَ كَتَبَ في كِتَابٍ فَهُوَ عِنْدَهُ فوقَ الْعَرْشِ: إنَّ رَحْمَتِى تَغْلِبُ غَضَبِى]. أخرجه الشيخان والترمذي.

وعند البخارى رحمه الله في أخرى: إنَّ رَحْمَتِى غَلَبَتْ غَضَبِى.

وعند الشيخين في أخرى: سَبَقَتْ غَضَبِى.

1. (1982)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* buyurdular ki: "Allah celle şânühû mahlukâtın olmasına hükmettiği zaman -Müslim'in rivâyetinde: "Allah mahlûkâtı yarattığı zaman"- yanında bulunan, Arş'ın gerisindeki bir kitaba şunu yazdı: "Muhakkak ki rahmetim gazabıma galebe çalmıştır." [Buhârî, Tevhîd 15, 22, 28, 55, Bedi'ül'-Halk 1; Müslim, Tevbe 14, (2751); Tirmizî, Daavat 109, (3537).]

Buhârî'nin bir diğer rivâyetinde: "Rahmetim gazabıma galebe çaldı" denmiştir.

Buhârî ve Müslim'in bir rivâyetlerinde: "(Rahmetim) gazabımı geçti" denmiştir.

AÇIKLAMA:

1- Bir kısım ulemâya göre, Allah'ın *gazabı* ile *rızası,* irâde sıfatına bakar. Mûtî kuluna sevap vermek dilerse buna *rıza,* âsî kuluna ceza vermek dilerse buna da *gazap* denmiştir. Hadiste geçen galebe ve öne geçmekten murad da esas itibariyle rahmetin çokluğu ve şümûlüdür.

2- İslâm'ın İlâh inancına göre Allah hem rahmet hem de gazab sahi-

bidir. Rahmeti ile iyileri mükâfaatlandırırken, gazabı ile de kötüleri cezalandırır. Rahmetinin gereği cenneti yarattığı gibi, gazabının gereği olarak da cehennemi yaratmıştır. İyilerin mükâfaatlandırılması, haksızlığa uğrayanlara haklarının iadesi ne kadar gerekli ve hoş ise, kötülerin mahrum bırakılması, zâlimlerin zulümleri sebebiyle cezalandırılmaları da aynı şekilde gereklidir ve hoştur. Mutasavvıflarımız "Lütfun da hoş kahrın da hoş!" derken bu adaleti düşünmüş olmalıdırlar. Dünya hayatı bile bu mevazeneyi korur: İyileri taltif ederken kötüler için hapishâneler yapar. Zâlimlere ceza takdir etmeyen bir nizâm düşünülemez. İstisnâî örneklerin arttığı bir memleket olursa takdir edilmez ve adaletsizliğin, zulmün, kötü despot idarenin meşum örneği olarak gösterilir.

İlâhî saltanatta da durum aynıdır. Cenâb-ı Hakk iyileri mükâfaatlandırır, kötüleri cezalandırır. Sadedinde olduğumuz hadis, her şeye rağmen Cenâb-ı Hakk'ın rahmetinin gazabına galebe çaldığını ifâde ediyor.

3-Hadisle ilgili bazı yorumlara göre:

★ *Galebe*'den maksad çokluk ve şümûldür. "Falancaya kerem galebe çaldı" demek, ikramı çok yaptı demektir. Bu açıklama *rahme*t ve *gazabın* Allah'ın zâti sıfatından olmasından ileri gelir. Bazı âlimler de: "Rahmet ve *gazab* zâtî sıfatlardan değil, fiilî sıfatlardandır, dolayısiyle bazı fiiller, diğer bazılarının önüne geçebilir. Bu açıdan hadisteki *rahmet*'le Hz. Âdem'in cennete yerleştirilmesine, *gazab*'la da oradan çıkarılmasına işâret edilmiş olabilir. Bütün ümmetler, aynı şekilde, geniş rızka ve nimetlere mazhar olarak yaratıldıkları halde, sonradan küfürleri sebebiyle azaba uğradılar" demiştir.

★ Hadis'in bazı vecihlerinde "... galebe çaldı" denmişken, bazı vecihlerinde "... öne geçti" denmektedir. Yani "Allah'ın rahmeti gazabını geçiyor, rahmet önden gidiyor, gazab arkadan geliyor" demek olur.

★ *Tîbî* "rahmetin öne geçmesi" mefhumundan, mahlûkatın, rahmeti gerektiren amelleri vesilesiyle mazhar olduğu adâletin, gazabı gerektiren amelleri vesilesiyle mazhar olduğu adaletten daha çok olduğuna bir işâret görür: "Zîra der, *rahmet* mahlûkata, istihkâk kesbetmeden de ulaşır. Fakat *gazab* öyle değil, mutlaka istihkâktan sonra gelir. Nitekim *rahmet*, şahsı daha cenîn iken, süt bebeği iken, sütten kesildiği zaman, yani henüz hiçbir tâatte bulunmadığı yaşlarda bile kuşatır. *Gazab* ise, gazabı gerektirecek ölçüde kendisinden sudûr eden günahlardan sonra gelir."

★ *İbnu Hacer* der ki: "*Gazab*dan maksad, onun gerektirdiği şeydir, bu da gazaba uğrayana azâbın ulaşmasını irâde etmektir. Zîra "öne

geçme" ve "galebe çalma" taalluk etme (fiilen ulaşma) itibariyledir. Yani, rahmetin taalluku, gazabın taallûkundan üstündür, öndedir. Çünkü *rahmet*, Cenâb-ı Hakk'ın mukaddes Zâtının muktezâsıdır. Fakat *gazab*, kulun hâdis olan amelinin vukûuna bağlıdır.

4- Hadiste geçen "yanında" tabiriyle Allah'a mekân izâfe edilmediği, bu noktada bir te'vile gerek olmadığı alimlerce belirtilmiştir. "Bu tâbirden maksad, mezkûr kitabın mahlûkatın ilminden son derece gizli olduğuna, onların ulaşamayacakları kadar mekândan uzak şekilde muhafaza edildiğine işârettir" denilmiştir.

1983 ـ ٢ وعنه رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: جَعَلَ اللهُ الرَّحْمَةَ مِائَةَ جُزْءٍ فَأَمْسَكَ عِنْدَهُ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ وَأَنْزَلَ فِي الأَرْضِ جُزْءاً وَاحِداً. فَمِنْ ذٰلِكَ الْجُزْءِ تَتَرَاحَمُ الْخَلاَئِقُ حَتَّى تَرْفَعَ الدَّابَّةُ حَافِرَهَا عَنْ وَلَدِهَا خَشْيَةَ أَنْ تُصِيبَهُ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

2. (1983)-Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhisselâtu vesselâm) buyurdular ki: *"Allah rahmeti yüz parçaya böldü. Bundan doksandokuz parçayı kendine ayırdı. Yer yüzüne geri kalan bir cüzü indirdi. (Bunu da -cin, insan ve hayvan- mahlûkâtı arasında taksim etti.) Bu tek cüz(den nasibine düşen pay sebebiyledir ki mahlûkat birbirlerine karşı merhametli davranır. At, (hayvan) yavrusuna basmamak endişesiyle ayağını bu sayede kaldırır."* [Buhârî, Edeb 19, Rikâk 19; Müslim 17, (2752); Tirmizî, Daavât 107-108, (3535-3536).]

AÇIKLAMA:

1-Hadis farklı tariklerden birkısım ziyâdelerle gelmiştir. Bunlardan birine göre, rahmet, semâvat ve arzın yaratıldığı gün yaratılmıştır. Şârihler, Arapçada yaratmak (halk) kelimesinin takdîr etmek mânâsına kullanıldığını belirterek, Cenâb-ı Hakk'ın rahmet'i ezelde takdir etmiş bulunduğunu belirtirler.

2- *İbnu Ebî Cemre,* hadiste, misal olarak atın zikredilmesinde bir incelik, bir kasd-ı mahsus görür: "Resûlullah (aleyhisselâtu vesselâm) bilhassa atı zikretti, çünkü o, ehlî hayvanlar arasında, yavrusuna karşı en ziyade îtina gösterenidir. Üstelik at yol alırken hafif ve suratli olmasına rağmen, yavrusuna bir zarar vermemek için fevkalâde dikkat sâhibidir."

3- *Resûlullah,* bu hadisiyle Cenâb-ı Hakk'ın kullarına karşı rahmetinin büyüklüğünü de ifâde etmek istemiştir: Yüzde bir mahlûkâta dağıtılmasına rağmen her biri kendi payına düşen bir cüzle yavrusuna diğer

mahlûkâta karşı rahmetle, şefkatle dolu ise doksan dokuz rahmeti kendisine saklamış olan *Zât-ı Zü'r-Rahmet*'in rahmeti nasıl olur! Nitekim Müslim'in bir rivâyeti şöyle tamamlanır:

وَأَخَّرَ اللّٰهُ تِسْعاً وَتِسْعِينَ رَحْمَةً يَرْحَمُ بِهَا عِبَادَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

".... Allah doksan dokuz rahmeti de geride bıraktı (kendine ayırdı), onunla kıyamet günü kullarına rahmet edecek."

Hattâ yine Müslim'in rivâyetinde, Cenâb-ı Hakk'ın kıyamet gününde, kendine ayırdığı 99 rahmete diğer bir rahmeti de ekleyerek kendi rahmetini yüze tamamlayacağı ifâde edilmektedir:

فَإِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ أَكْمَلَهَا بِهٰذِهِ الرَّحْمَةِ

Bu ziyâdeden hareket eden bâzı âlimler, kıyamet günü, Cenâb-ı Hakk'ın her şeyi kuşatan rahmetinden başka, yeryüzünde mahlukât arasına konmuş olan rahmetle de ayrıca insanlara rahmet edeceği hükmünü çıkarmışlardır.

Nevevî der ki: "Bu hadisler müslümanlar için ümîd ve müjde veren hadislerdir." İslâm uleması: "İnsana bu tek rahmetin gereği olarak şu kederler dünyasında Kur'an, namaz, kalbine merhamet gibi nimetler verilirse istikrar ve mükâfaat diyarı olan âhiretteki yüz rahmet gereği neler verilecektir bir düşünmeli..." demiştir.

4- Bâzı âlimler, rahmetin bölünmeye, parçalanıp cüzlere ayrılmaya kâbil bir şey olmadığını söyleyerek, bu hadislerde, Allah'ın kullarına karşı kıyamet günü rahmetinin bolluğunu ifâde için bir temsilde bulunulmuş olduğunu söylemiştir.

Ancak şunu da belirtelim ki, bu hadislerden hareketle iki çeşit rahmet'in olabileceğine dikkat çekenler de olmuştur:

1- Allah'ın zâtî sıfatı olan rahmet; elbette ki bölünmez, müteaddid olmaz sayıya gelmez.

2- Fiilî sıfat olan rahmet; hadiste işâret edilen rahmet de budur.

Hadislerde ittifakla Allah indindeki rahmetin doksan dokuz olduğu ve kıyamet gününde yeryüzüne indirilenin ona dahil olarak yüze tamamlanacağının ifâde edilmiş olması Kurtubî'yi bir başka ihtimâli beyâna sevketmiştir: "Bu hadisin muktezasına göre, Allah'ın kullarına vereceği nimetlerin yüz nev'i (çeşidi) var. Yeryüzüne bunlardan sâdece bir tek çeşidini indirmiştir. Bu tek nimetin saye ve bereketiyle işleri nizam bulmakta, aralarındaki kaynaşma hâsıl olmaktadır." Kıyamet günü gelince, Cenâb-ı Hak geri kalan nimetlerini mü'min kullarına vererek yüze ta-

mamlayacaktır. Bu nimet mü'minlere hastır, şu âyet de bu durumu haber vermektedir: وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمــــاً **"Allah müminlere karşı râhîmdir"** (Ahzâb 43). Zîra rahîm kelimesi Arabçada en ileri mübâlağa ifâde eder, onun üstünde mübâlağa yoktur. Hadisten şu da anlaşılıyor ki, kâfirlere ne dünyevî rahmetten, ne de başkasından hiçbir rahmet ulaşmayacaktır, çünkü bütün rahmetin mü'minler için olmak üzere toplanıp yüze ikmâl edildiği ifâde edilmiştir. Bu husûsa da şu âyet temas etmektedir: فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ "Allah: **"Azabıma dilediğim kimseyi uğratırım. Rahmetim her şeyi kaplamıştır. Bunu Allah'a karşı gelmekten sakınanlara (muttakîlere), zekât verenlere... yazacağım"** dedi (A'raf 156).

Kirmânî der ki: "Rahmet, burada hayır ulaştırmaya müteallik kudretten ibarettir. Kudret kendi nefsinde mütenâhi (sınırlı) olmadığı gibi taalluk da metenâhi değildir. Yüze hasredilmesi, anlamayı kolaylaştırmak ve bir de mahlukât arasındaki merhametin azlığını, Allah nezdindeki rahmetin çokluğunu ifâde için başvurulan bir temsildir." Hadisin mü'minlere ümid verme gâyesi vardır. Hattâ Buhârî'nin Rikak bölümünde Saîdu'l-Makberî'den gelen rivâyet:

فَلَوْ يَعْلَمُ الْكَافِرُ مَا عِنْدَ اللهِ مِنَ الرَّحْمَةِ لَمْ يَيْأَسْ مِنَ الْجَنَّةِ

"Eğer kâfirler, Allah indindeki rahmetin derecesini bilselerdi, cennetten ümid kesmezlerdi" cümlesiyle biter.

1984 ٣– وعن سلمان الفارسى رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ إنَّ للهِ مائَةَ رَحْمَةٍ: فَمِنْهَا رَحْمَةٌ يَتَرَاحَمُ بِهَا الْخَلْقُ بَيْنَهُمْ وَتِسْعَةٌ وَتِسْعُونَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ]. أخرجه مسلم.

3. (1984)- *Selmânu'l-Fârisî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah'ın yüz rahmeti var. Bunlardan biriyle mahlûkat kendi aralarında birbirlerine merhamet gösterirler. Doksandokuz rahmet de Kıyamet günü içindir."* [Müslim, Tevbe 20, (2753).]

1985 ٤– وله في أخرى: [إنَّ اللهَ تَعَالَى خَلَقَ يَوْمَ خَلَقَ السَّموات وَالأَرْضَ مائَةَ رَحْمَةٍ كُلُّ رَحْمَةٍ طِبَاقُ مَا بيْنَ السَّـــمَاءِ وَالأَرْضِ. فَجَعَلَ مِنْهَا فـــي الأَرْضِ رَحْمَةً وَاحِدَةً فِيهَا تَعْطِفُ الْوَالِدَةُ على وَلَدِهَا، وَالوَحْشُ وَالطَّيْرُ بَعْضُهَا على بَعْضٍ، فَإذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ أَكْمَلَهَا اللهُ تَعَالَى بِهَذِهِ الرَّحْمَةِ].

4. (1985)-Yine *Müslim*'de gelen bir diğer rivâyette [Resûlullah *(aley-*

hissalâtü vesselâm)]: *"Allah, arz ve semayı yarattığı gün, yüz rahmet yarattı. Her bir rahmet göklerle yer arasını dolduracak kadardır. Ondan yeryüzüne tek bir rahmet indirmiştir. İşte anne, yavrusuna bununla şefkat eder. Vahşi hayvanlar ve kuşlar birbirlerine bununla merhamet ederler. Kıyamet günü geldiği vakit Allah, rahmetine bunu da ilâve ederek (tekrar yüze) tamamlayacaktır."* [Müslim, Tevbe 21, (2753).]

1986 ٥– وعن عمر بن الخطاب رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قُدِمَ على رسولِ اللّٰهِ ﷺ بِسَبْيٍ فإذا امْرَأَةٌ مِنَ السَّبْيِ تَسْعَى قَدْ تَحَلَّبَ ثَدْيُهَا إذْ وَجَدَتْ صَبِيّاً في السَّبْيِ فَأَخَذَتْهُ فَأَلْزَقَتْهُ بِبَطْنِهَا فَأَرْضَعَتْهُ. فَقَالَ ﷺ: أَتَرَوْنَ هذِهِ المَرْأَةَ طَارِحَةً وَلَدَهَا في النَّارِ؟ قُلْنَا: لاَ وَاللّٰهِ، وَهِيَ تَقْدِرُ عَلَى أَنْ تَطْرَحَهُ. قَالَ: فَاللّٰهُ تَعَالَى أَرْحَمُ بِعِبَادِهِ مِنْ هذِهِ بِوَلَدِهَا]. أخرجه الشيخان.

5. (1986)- *Ömer İbnu'l-Hattâb* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'a bir grup esir getirilmişti. İçlerinde bir kadın vardı, göğüsleri sütle dolu idi. Bu kadın (sağa sola) koşuyor, esirler arasında bir çocuk bulduğu zaman onu yakalayıp kucaklıyor, göğsüne bastırıyor ve emziriyordu. (Dikkatleri çeken bu manzara karşısında), aleyhissalâtu vesselâm:

"Bu kadının, çocuğunu ateşe atacağına kanaatiniz olur mu?" dedi. Bizler:

"Hayır!" diye cevap verince:

"(Bilin ki), Allah'ın kullarına olan rahmeti, bu kadının çocuğuna olan şefkatinden fazladır" buyurdu." [Buhârî, Edeb 18; Müslim, Tevbe 22, (2754).]

ÜÇÜNCÜ FASIL

HAYVANLARA MERHAMET

1987 ١- عن أبي هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ: بَيْنَمَا رَجُلٌ يَمْشى بطَرِيقٍ اشْتَدَّ عَلَيْهِ الْعَطَشُ فوجد بئراً فَنَزَلَ فيها فشرب ثُمَّ خرج وإذا كَلْبٌ يلهثُ يأكُلُ الثَّرى مِنَ الْعَطَش. فقَالَ الرَّجُلُ: لَقَدْ بلغَ هذا الْكَلْبُ مِنَ الْعَطَشِ مثْلَ الَّذى كان بَلَغَ مِنّى فَنَزَلَ الْبِئْرَ فملأَ خُفَّهُ ماءً ثُمَّ أمْسَكَهُ بفيه حتَّى رَقِىَ فسَقَى الكَلْبَ فَشَكَرَ اللهُ تعالى لَهُ فَغَفَرَ لَهُ. قَالُوا يا رسُولَ اللهِ وإنَّ لَنَا في الْبَهَائِمِ أجراً؟ قال: في كُلِّ كَبِدٍ رَطْبَةٍ أجْرٌ]. أخرجه الثلاثة وأبو داود.

1. (1987)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir adam yolda, yürürken susadı ve susuzluğu arttı. Derken bir kuyuya rastladı. İçine inip susuzluğunu giderdi. Çıkınca susuzluktan soluyup toprağı yemekte olan bir köpek gördü. Adam kendi kendine:* "Bu köpük de benim gibi susamış" *deyip tekrar kuyuya inip, mestini su ile doldurup ağzıyla tutarak dışarı çıktı ve köpeği suladı. Allah onun bu davranışından memnun kaldı ve günahlarını affetti."*

Resûlullah'ın yanındakilerden bazıları:

"Ey Allah'ın Resûlü! Yani bize hayvanlar (a yaptığımız iyilikler) için de ücret mi var?" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Evet! Her "yaş ciğer" (sahibi) için bir ücret vardır" buyurdu." [Buhârî, Şirb 9, Vudû 33, Mezâlim 23, Edeb 27; Müslim, Selâm 153, (2244); Muvatta, Sıfatu'n Nebi 23, (2, 929-930); Ebû Dâvud, Cihâd 47, (2550).]

AÇIKLAMA:

1-Bu rivâyet "her yaş ciğer sâhibi" canlıya iyi muamele etmeyi ve bu

meyânda su vermeyi teşvik etmektedir. Ancak bâzı âlimler, Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın, köpeklerin öldürülmesiyle ilgili olarak verdikleri emri nazar-ı dikkate alarak şöyle bir yorum ve kayıt getirmişlerdir: "Bu hadis, Benî İsrâil'de olan bir durumu hikâye etmektedir. İslâm ise köpeklerin öldürülmesini emreder. *"Her yaş ciğer sahibi için"* sözü, zararı olmayan bazı hayvanlara mahsûstur. Zîra, hınzır gibi öldürülmesi emredilen bir hayvanın zararını artırmak üzere kuvvetlendirilmesi câiz değildir." *Nevevî:* "Öldürülmesi emredilen hayvanın öldürülmesi husûsunda Şâri'in emrine uyulur. Harbî kâfir ve mürted gibi, öldürülmesi emredilen hayvanlar kelb-i akûr ve hadiste zikri geçen beş çeşit hayvan (yılan, akrep, keler, karga, fâre) ve benzerleri" der. Bâzı âlimler de şunu söyler: "Hadisin âmm olan hükmü muhterem hayvanlarla sınırlandırılmalıdır. Onlar da öldürülmesi emredilmemiş olan hayvandır. İşte bunların sulanmasından sevap hâsıl olur. Keza yiyecek verilmesi gibi başka çeşit ihsanlar sebebiyle de sevap hâsıl olur. Hayvanın sâhipli veya sâhipsiz olması, kendinin veya başkasının olması farketmez."

İbnu't-Tîn der ki: "Hadisi hiç tahsis etmeden âmm şekliyle almak da mümkündür. Yani köpek gibi zararlılara da önce suyu verir, sonra yine öldürür. Çünkü öldürme işini güzel yapmakla ve müsle'ye (eziyete) yer vermemekle emrolunduk."

Bu hadisle istidlâlde bulunanları reddetmek sadedinde: "Bu hâdise, öyle bir kimsenin fiili ki, o zât iktidâ edilen birisi mi, değil mi bilinmez" diyen de olmuştur. Ancak bu itiraza şu cevap verilmiştir: "Biz, mücerred mezkûr fiille amel etmeyiz. Bilakis eğer "Bizden öncekilerin şeriatı bizim için de şerîattır" görüşünde isek, yine de onlardan rivâyet edilen her şeyi hemencecik kabullenmeyiz. Bakarız, eğer şeriatımızın imamı onu medhetme makamında nakletmişse ve herhangi bir kayıtla kayıtladığı da bilinmezse o zaman istidlâl sahih olur."

2-HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER

★ Tek başına ve azıksız seyahate çıkmak câizdir. Ancak bu cevaz, şeriatimizde, kişinin nefsi hakkında helâk olma korkusuna düşmediği duruma hastır.

★ İnsanlara ihsanda bulunmaya teşvik var. Şöyle ki: Köpeği sulama işi günahların affına medar olabiliyorsa, Müslümanı sulamak daha ziyâde affa ve mağfirete medar olur.

Müşriklere tasaddukta bulunmak câizdir. Bu da sadakaya muhtaç müslümanın olmaması şartına bağlıdır. Aksi takdirde, sadakaya müslü-

man ehaktır (daha çok hak sâhibi). Kezâ muhterem bir hayvanla bir insan eşit derecede muhtaç olsalar, insan ehaktır.

Su dağıtmak büyük hasenattan biridir.

1988 ٢– وفي أخـرى: [أنَّ امْرأةً بَغِيّاً رَأَتْ كَلبـاً في يَوْمٍ حَارٍّ يَطِيفُ بِبِئرٍ قَدْ أدْلَعَ لِسَانَهُ مِنَ الْعَطَشِ فَنَزَعَتْ لَهُ مُوقَها فَغُفِرَ لَهَا بِهِ].

«لَهَثَ الْكَلْبُ» وَغيره إذا أخرج لسانه من شِدَّةِ العطش والحرّ. وكذا «أدْلَعَ لِسَانَهُ».

«والثَّرَى» التراب النَّدِى، والمراد هنا التراب مطلقاً.

«وَالْكَبِدُ الرَّطْبَةُ» كل ذات رُوحٍ ولاَ تكون رَطبَةً إلاَّ إذَا كانَ صَاحِبها حيا.

«وَالْبَغَىُّ» المرأة الزانية. «وَالْمُوقُ» الخُفُّ.

2. (1988)- Bir diğer rivâyette şöyle denmiştir: "Fâhişe bir kadın, sıcak bir günde, bir kuyunun etrafında dönen bir köpek gördü, susuzluktan dilini çıkarmış soluyordu. Kadıncağız mestini çıkararak (onunla su çekip köpeği suladı). Bu sebeple kadın mağfiret olundu." [Müslim, Tevbe 155, (2245).]

1989 ٣– وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال: [قال رَسول الله ﷺ: دَخَلَتِ امْرَأةُ النَّارَ في هِرَّةٍ رَبَطَتْهَا فَلَمْ تُطْعِمْهَا ولَمْ تَدَعْهَا تَأْكُلُ مِنْ خَشَاشِ الأرْضِ]. أخرجه الشيخان.

«خَشَاشُ الأرْضِ» هَوَامُّهَا وَحشراتها.

3. (1989)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir kadın, eve hapsettiği bir kedi yüzünden cehenneme gitti. Kediyi hapsederek yiyecek vermemiş, yeryüzünün haşerâtından yemeye de salmamıştı."* [Buhârî, Bed'ü'l-Halk 17, Şirb 9, Enbiya 50; Müslim, Birr 151, (2242).]

AÇIKLAMA:

1-Burada azaba dûçar olan kadının kâfir olduğu ve kedinin ölümüne sebep olduğu için azâbının artırıldığını te'yid eden delîl olduğu gibi; kadının mü'min olduğunu, bu fiili sebebiyle azaba maruz kaldığını teyid eden karine de mevcuttur. Şârihler her iki ihtimal üzerinde de durmuşlardır.

2-Hadis, eziyet etmemek kaydıyla evde kedi beslemenin câiz olduğuna delil kabûl edilmiştir. Kedi mânasında emsâli hayvanların da yiyecek

ve içeceğine dikkat etmek kaydıyla evde beslenebileceğine de bu hadis delil kabûl edilmiştir.

1990 ٤ – وعن عبدالله بن جعفر رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [كَانَ أَحَبَّ مَا اسْتَتَرَ به رَسُولُ اللهِ ﷺ لحَاجَته هَدَفٌ أَوْ حَائشُ نَخْلٍ. فَدَخَلَ حَائطاً لرَجُلٍ منَ الأَنْصَار فإذَا فيه جَمَلٌ. فَلَمَّا رَأَى النَّبىَّ ﷺ حَنَّ وَذَرَفَتْ عَيْنَاهُ. فَأَتَاهُ رسولُ الله ﷺ فَمَسَحَ ذِفْرَاهُ فَسَكَتَ. فقَالَ: مَنْ رَبُّ هذَا الجَمَلِ؟ فقَالَ، فَتىً مِنَ الأَنْصَارِ هُوَ لي يَا رسولَ الله. فَقَالَ: أَفَلاَ تَتَّقِى اللهَ في هذهِ الْبَهِيمَةِ الَّتى مَلَّكَكَ اللهُ إيَّاهَا؟ فَإنَّهُ شَكَا إلَىَّ أَنَّكَ تُجيعُهُ وَتُدْئبُهُ]. أخرجه أبو داود.

« الهَدَفُ » ما ارتفع من الأرض من بناء وغيره.

« وَحَائشُ النَّخْلِ » نَخْلاَت مجتمعات. « وَالحَائطُ » الْبُسْتَانُ.

« وَذِفْرَى الْبَعِيرِ » المَوْضِعُ الَّذى يَعْرَقُ مِنْ قَفَاهُ خَلْفَ أُذُنَيْه وَيُجْعَلُ فيه القَطْرانُ وَهُمَا ذِفْرَيَان.

« وَتُدْئبُهُ » تُتْعبُهُ بكثرة استعماله.

4. (1990)- *Abdullah İbnu Câfer* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah*(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın kazâ-i hâcet yaparken geri tarafından istitar (perdelenme) için en ziyâde tercih ettiği sütre, bir bina veya bir hurma kümesi idi. Bir seferinde Ensârdan bir zâtın bahçesine girdi. Orada bir deve vardı. Deve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı görünce inledi ve gözlerinden yaşlar aktı. *Aleyhissalâtu vesselâm* deveye yaklaştı ve gözyaşlarını sildi. Hayvan sâkinleşti.

"Bu devenin sâhibi kim?" diye sorarak ilgi gösterdi. Ensâr'dan bir genç:

"O bana aittir ey Allah'ın Resûlü!" deyip ortaya çıkınca Hz. Peygamber onu payladı:

"Allah'ın sana mülk kıldığı bu deve hakkında Allah'tan korkmuyor musun? Bak! Bu bana şikayette bulundu. Sen bunu acıktırıyor ve fazla çalıştırarak da yoruyormuşsun." [Ebû Dâvud, Cihâd 47, (2549).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, Resûlullah *(aleyhissâtu vesselâm)*'ın hayvanlara karşı

müşfik ve merhametkâr olduğunu, onların durumlarıyla da ilgilendiğini göstermektedir. Ayrıca insanların, hayvanları ilâhî bir emânet bilerek iyi davranmaları gerektiği, bilhassa gıdalarına ve onlara terettüp eden hizmetlerine dikkat etmeleri şart olduğu, aksi takdirde uhrevî mesuliyet getireceği ifâde edilmektedir. Bu hûsusları te'yid eden rivâyetler çoktur.

Hz. Peygamber *(aleyhissâlatu vesselâm)*'in hayvanlarla ilgili meselelere nasıl teferruatlı olarak yer verdiğini göstermek üzere, genişçe bir tahlîli bu bahsin sonuna ekleyeceğiz.

1991 ٥ – وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رسولُ اللهِ ﷺ لاَتَتَّخِذُوا ظُهُورَ دَوَابِّكُمْ مَنَابِرَ إنَّمَا سَخَّرَهَا اللهُ لَكُمْ لِتُبَلِّغَكُمْ إلى بَلَدٍ لَمْ تَكُونُوا بَالِغِيهِ إلاَّ بِشِقِّ الأنْفُسِ وَجَعَلَ لَكُمُ الأرْضَ، فَعَلَيْهَا فَاقْضُوا حَاجَتَكُمْ]. أخرجه أبو داود.

« شِقُّ الأنْفُسِ » جَهْدُهَا وَشِدَّةُ مَا تلاقيه عند مقاساة الأمور الصعبة.

5. (1991)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* buyurdular ki: *"Hayvanlarınızın sırtını minberler yerine koymayın. Şurası muhakkak ki tek başınıza güçlükle gidebileceğiniz bir yere sizi götürmeleri için Allah onları sizlere musahhar (hizmetçi) kıldı. Arzı da sizin (durma yeriniz) kıldı, öyleyse ihtiyaçlarınızı (duran hayvanının sırtında değil) arz üzerinde görün."* [Ebû Dâvud, Cihâd 61, (2567).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm)* burada, hayvana binmiş vaziyette iken, durdurup uzun müddet konuşmayı yasaklamaktadır. Çünkü minber mescidlerde sırf konuşma yapmak üzere çıkılan husûsî bir mekândır. Durmuş halde olan hayvanın üzerinden inmemek onu fazlasıyla yoracak ve dolayısiyle bineğe eziyet edilmiş olacaktır.

Ancak şunu da belirtelim ki, bilhassa hacc bahsinde geçtiği üzere (1560. hadis), *Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm)* bineğinin üzerinde hutbe irâd etmiştir. Ancak bu bir ihtiyaç ve maslahat sebebiyledir. Çünkü etrafını saran büyük bir kitleye hitabetmiştir. Yere inmesi hâlinde herkesçe görülemeyecek, yeterince işitilemeyecek idi. Şu halde benzeri durumlarda maslahata binâen hayvanın üzerinden inmeden hitabet câizdir. *Hattâbî* nehyin, maslahat olmaksızın, hayvanın üzerinde uzun müddet konuşup onu yormaya râcî olduğunu belirtir.

1992 ٦ – وعن عبدالرحمن بن عبدالله عن أبيه رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [كُنَّا مَعَ رسول الله ﷺ في سَفَرٍ. فَرَأَيْنَا حُمْرَةً معها فَرْخَانِ لَهَا فَأَخَذْنَاهُمَا. فَجَاءَتِ الحُمَّرَةُ تُعَرِّشُ. فَلَمَّا جَاءَ رسولُ الله ﷺ قال: مَنْ فَجَعَ هذه بِوَلَدِهَا؟ رُدُّوا وَلَدَهَا إلَيْهَا، وَرَأَى قَرْيَةَ نَمْلٍ قَدْ أَحْرَقْنَاهَا. فقَالَ: مَنْ أَحْرَقَ هذِهِ؟ قُلْنَا نَحْنُ. قَالَ: إنَّهُ لاَ يَنْبَغِى أَنْ يُعَذِّبَ بِالنَّارِ إلاَّ رَبُّ النَّارِ]. أخرجه أبو داود.

« الحُمَّرَةُ » بضم الحاء المهملة وتشديد الميم: نوع من الطير في شكل العُصْفُورِ.

وقوله: « تُعَرِّشُ » بالعين المهملة والشين المعجمة: أى تُرَفْرِفُ وَتُرْخِي جَنَاحَيْهَا وَتَدنو من الأرض لتقع عليها ولا تقع، وروى.

« تَفَرَّشُ » بالفاءِ من فَرَشَ الجناح وَبَسَطَهُ.

6. (1992)- *Abdurrahman İbnu Abdullah,* babası Abdurrahman (radıyallâhu anh)'dan rivâyet eder ki şöyle demiştir: "Biz bir seferde Resûlullah*(aleyhissalâtü vesselâm)* ile beraber idik. Resûlullah bir ara bir ihtiyacı için yanımızdan ayrıldı. O sırada hummara denen bir kuş gördük, iki tane de yavrusu vardı. (Kuş kaçtı) yavrularını aldık. Kuşcağız etrafımıza yaklaşıp çırpınmaya, kanatlarını çırpıp havada inip çıkmaya başladı. Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* efendimiz gelince:

"Kim bu zavallının yavrusunu alıp onu ızdıraba attı? Yavrusunu geri verin!" diye emretti. Bir ara, ateşe verdiğimiz bir karınca yuvası gördü.

"Kim yaktı bunu?" diye sordu.

"Biz!" dedik.

"Ateşle azab vermek sâdece ateşin Rabbine hastır" buyurdu." [Ebû Dâvud, Cihâd 122, (2675), Edeb, 176, (5268).]

AÇIKLAMA:

1- *Ahterî,* "hummara"ya kaya kuşu dendiğini, başı kızılca olup serçeye benzediğini belirtir.

2- *Hattâbî* der ki: "Hadis, eşek arısı denen arının ocağını yakmanın mekruh olduğuna delâlet etmektedir. Karınca yuvasını yakmakta özür daha azdır, zîrâ, bunun zararını başka yolla defetmek mümkündür." İlâveten der ki: "Karınca iki çeşittir: Biri zararlıdır, bunun saldırısını de-

fetmek câizdir. Diğer çeşidi zararsızdır. Bununlar uzun ayaklı olanlardır. Bunların öldürülmesi câiz değildir." Nitekim bâzı hadislerle karıncanın öldürülmesi sarîh olarak yasaklanmıştır.

1993 ٧– وعن محمد ابن إسحاق. عن رجل من أهل الشام يقال له أبو مَنْظُورٍ عن عمه عن عامر الرّام أخى الخَضِرِ قال: [إنَّا لبِلادنا إذ رُفِعتْ لَنَا رَايَاتٌ وألْوِيَةٌ فقُلْتُ مَا هذا؟ قالُوا: لِوَاءُ رسولِ اللهِ ﷺ. فَأَتَيْتُهُ وهُوَ جالسٌ تحتَ شَجَرةٍ وقد اجْتَمعَ إليْه أصْحَابُه فجلَسْتُ إليْهِمْ فذَكَرَ النَّبىُّ ﷺ الأسْقَامَ والأمْرَاضَ. فقَالَ: إنَّ المُؤْمِنَ إذا أصابَهُ السَّقَمُ ثُمَّ أعْفَاهُ اللهُ عزَّ وَجلَّ منْهُ كانَ كفَّارَةً لمَا مضَى منْ ذُنُوبِه ومَوْعِظَةً لهُ فيمَا يسْتَقْبِلُ. وإنَّ المُنافِقَ إذا مَرِضَ ثُمَّ أُعْفِىَ كَانَ كالْبَعيرِ عَقَلَهُ أهْلُهُ ثُمَّ أرْسَلُوهُ فلَمْ يدْرِ لِمَ عَقَلُوهُ ولِمَ أرْسَلُوهُ؛ فقَالَ رَجُلٌ ممَّنْ حوْلَهُ: يا رسولَ اللهِ ومَا الأسْقَامُ؟ واللهِ ما مَرِضْتُ قَطُّ. فقَالَ لَهُ: قُمْ فلَسْتَ منَّا]. أخرجه أبو داود.

« والألْوِيَةُ » جمع لواء، وهى الراية الكبيرة دون الأعلام.

« وأعْفَاهُ وعَافَاهُ » بمعنى واحد.

7. (1993)- *Muhammed İbnu İshak* kendisine Ebû Manzûr denen Şamlı bir zattan naklediyor, bu da amcasından, o da Hadır'ın kardeşi Âmiru'r-Râm'dan nakletmiştir. Âmir der ki: "Bizim için bayraklar ve sancaklar yükseltildiği zaman memleketimizde idik. Ben: "Bu nedir?" diye sordum.

"Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın sancağı!" dediler. Yanına gittim. Bir ağacın altında oturuyordu. Ashâbı da etrafını sarmıştı. Ben de yanlarına oturdum. Bir ara Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* hastalıklardan ve dertlerden bahsedip dedi ki:

"Mü'mine bir hastalık gelir, sonra da Allah ona şifa verirse, bu hastalık onun geçmiş günahlarına kefâret, geri kalan hayatı için de bir öğüt olur. Şâyet münâfık hastalanır, sonra da âfiyet verilirse o, sahibi tarafından bağlanıp sonra da salıverilen fakat niçin bağlandığını, niçin salıverildiğini bilmeyen bir deve gibidir."

Aleyhissalâtu vesselâm'ın etrafında oturanlardan biri:

"Ey Allah'ın Resûlü, eskâm (hastalıklar) nedir? Ben asla hiç hastalanmadım?" diye sordu. Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm):

"Kalk! sen bizden değilsin" buyurdu." [Ebû Dâvud, Cenâiz 1, (3089).]

AÇIKLAMA:

1- Teysîr müellifi, hadisi taktî yaparak aktarmış. Yani *Ebû Dâvud'* daki aslında hadisin devamı var. Esâsen rivâyetin sadedinde olduğumuz bâbla ilgili olan kısmı, terkedilen, yani Teysîr'e alınmayan kısmıdır. Biz bu nakilde, bir hata olabileceğine hükmederek rivâyetin arkasını aynen kaydetmeyi gerekli bulduk:

"... Biz bu şekilde Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın yanında otururken üstünde kisâ bulunan bir adam, elinde -üzeri sarılı- bir şey olduğu halde geldi ve:

"Ey Allah'ın Resûlü! dedi, seni görünce buraya yöneldim. Gelirken bir ağaç kümesinin yanından geçiyordum ki kulağıma kuş yavrularının sesleri geldi. Hemen onları alıp kisâmın içine koydum. Derken anneleri gelip başımın üstünde dönmeye başladı. Ben de yavrularının üzerini annelerine açtım, kuş gelip üzerlerine konmaz mı! Ben de kisamı tekrar üstlerine kapayıverdim. Şimdi onlar işte burada benimle beraberler" dedim. Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*:

"Onları hemen bırak!" diye emretti. Ben de bıraktım. Ama anneleri yavrularını terketmedi. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* Ashâbına sordu:

"Şu yavruların annesindeki şefkate şaşıyor musunuz?"

"Evet!" dediler.

"Beni hak ile gönderen Zât u Zülcelâl'e yemin olsun. Allah'ın kullarına karşı rahmeti, yavruların annesinin yavrularına karşı taşıdığı şefkatten fazladır. Onları götür aldığın yere koy, anneleri de berâber olsun!" dedi. Adam da onları tekrar geri götürdü."

2- *Tîbî* der ki: "Mü'min hastalanır ve tekrar sıhhate kavuşursa kendine gelir ve anlar ki, bu hastalık geçmiş günahlarının bir neticesidir. Derhal pişman olur, artık bir daha geçmişe dönmez. Böylece bu ona bir kefâret olur."

Hadis münâfığın hastalıktan ders almayacağını, tevbeye yönelmeyeceğini, hastalığının ne geçmişteki hataların affi husûsunda, ne de gelecekte günah işlememek hususunda bir fayda te'min etmeyeceğini ifâde etmektedir. Bunlar, âyet-i kerîmenin ifâdesiyle, **"Hayvanlar gibidir, hatta daha da beterdir, onlar gâfillerdir"** (A'raf 179).

1994 ٨– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ : قَرَصَتْ نَمْلَةٌ نَبِيّاً من الأنْبَيَاءِ. فَأمَرَ بِقَرْيَةِ النَّمْلِ فَحُرِّقَتْ. فأوْحَى اللهُ تَعَالى إلَيْهِ: أنْ قَرَصَتْكَ نَمْلَةٌ أحرقت أُمَّةً مِنَ الأُمَمِ تُسَبِّحُ؟ » أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

« وقَرْيَةُ النَّمْلِ » مسكنها.

8. (1994)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* buyurdular ki: *"peygamberlerden birini bir karınca ısırdı. O da (öfkelenerek) karıncanın yuvasının yakılmasını emretti ve yakıldı. Allah Teâla Hazretleri ona şöyle vahyetti: "Seni bir karınca ısırmışken, sen tesbih eden bir ümmeti yaktın."* [Buhârî, Cihâd 152, Bed'ü'l-Halk 14; Müslim, Selâm 148, (2241); Ebû Dâvud, Edeb 176, (5265); Nesâî, Sayd 38, (7, 210, 211).]

AÇIKLAMA:

1-Bu peygamberin *Hz. Musa* (aleyhisselâm) olduğu rivâyetlerde gelmiştir. Hadisin bazı vecihlerinde, zikri geçen peygamberin bir ağacın altına indiği, istirahat sırasında karıncanın ısırdığı, bunun üzerine, eşyalarını ağacın altından çıkartıp karınca yuvasını yaktırdığı tasrîh edilir.

2-Hadisin bir vechinde *Cenâb-ı Hakk*'ın peygambere: *"Tek karınca yaksan ya!"* diye vahyettiği belirtilir.

3- Bu hadisin ifâde ettiği hüküm üzerinde ulemâ ihtilâf etmiştir. Bazıları buna dayanarak karıncanın öldürülebileceğini, yakma suretiyle ceza verilebileceğini söylemiş, diğer bâzıları da başka delillere dayanarak bu hükümlere karşı çıkmıştır. Söz konusu ihtilâfı *İbnu Hacer* şöyle açıklar:

"Bizden öncekilerin şeriati bizim için de mûteberdir, yeter ki bizim şeriatimizde onu nesheden bir hüküm gelmiş olsun. Husûsen bu önceki şeriati istihsan eden bir ifâde şâriimizin lisanından sâdır olmuşsa" prensibidir. Lakin, şeriatimizde ateşle azab vermek yasaklanmıştır. *Nevevî* der ki: "Bu hadis karıncaları öldürme cevazının ve ateşle azab verme cevazının, zikri geçen peygamberin şeriatinde mevcut olduğuna hamledilir." Zîra, hadiste görüldüğü üzere, karıncaları yakan peygambere onları öldürdüğü veya yaktığı için itab (azar) gelmemiştir, bilakis itab birden fazla karıncayı öldürdüğü içindir. Ama bizim şeriatimizde hayvanı ateşle yakmak, şartına uygun olarak kısasta câizdir, onun dışında câiz değildir. Keza, Sünen'de kaydedilen *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) hadisine

göre, "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* arı ve karıncayı öldürmeyi yasaklamıştır." *Nevevî*'den başkası meselâ Hattâbi, karınca öldürme yasağını Süleymânî cinsi ile kayıtladılar. Begavî merhum der ki: "Zerr denilen küçük karıncalar öldürülebilir." Bunu el-İstiksâ sâhibi Saymerî'den nakleder. Hattâbî de buna hükmetmiştir. "Öldürme ve yakmanın zikri geçen peygamberin şeriatında câiz olduğu" da münâkaşa götüren bir husûstur. Zîra böyle olsa idi, karıncanın tabiatı eza vermek olunca, asla peygamberin şahsen itab görmemesi gerekirdi. Kâdı İyaz da şöyle der: "Bu hadis her ezâ veren canlının öldürülmesinin caiz olduğuna delildir. Denilir ki bu kıssanın bir sebebi var: O da, mezkûr peygamber, günahları sebebiyle Allah'ın helâk ettiği bir köye uğramıştı, bir ara taaccüp ederek durdu ve: *"Ey Rabbim, bunların içinde çocuklar, hayvanlar ve günah işlemeyenler de var"* dedi, sonra da bir ağacın altına indi, müteakiben bu kıssa başından geçti. Böylece Allah, onu: "Ezâ verici olan şeyin, ezâ vermemiş olsa bile öldürüleceği, evlâdının da eza yapacak yaşa gelmese bile öldürüleceği" husûsunda uyarmış oldu."

Kâdı İyaz'dan bu nakli yaptıktan sonra İbnu Hacer, ihtiyatlı bir ifâde ile Kâdı İyaz'ın hükmüne iştirak eder: "Evet zâhir olan bu, eğer kıssa sâbit (ve sahih) ise, çıkacak nihâi hüküm budur, velhasıl (rivâyette zikri geçen peygamber), yaptığı fiil sebebiyle değil, bilakis kendisine cevap olarak ve helâkin bu yuvadaki bütün karıncalara teşmîl edilmesinin hikmetini izah için itâb edilmiştir. Böylece ona, bu hâdise bir örnek yapılmıştır. Yani, şâyet helâk olmaya müstehak olan birisi, başkalarıyla karışırsa ve bunun helâki için diğerlerini de ihlak etmek gereği taayyün ederse, hepsinin ihlâkı câiz olur. Bunun nazîreleri vardır. Küffârın müslümanları siper edinmeleri vs. gibi... Vallâhu sübhânehû a'lem (gerçeği Allah bilir)."

İbnu Hacer, aynı mevzuya, başka âlimlerden nakillerle açıklık getirmeye devam eder. Kirmânî der ki: "Karınca mükellef değildir; öyleyse âyet-i kerîme mûcibince kısas misliyle olması gerekirken: جَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا **"Bir kötülüğün karşılığı aynı şekilde bir kötülüktür"** (Şûrâ 40). Hadiste nasıl olur da tek bir karıncanın yakılmasının câiz olacağına işâret edilir?" Sonra bu soruya, "O peygamber nezdinde yakmanın câiz olma" ihtimaliyle cevap verir.

Arkadan der ki: "Bu sözümüz şöyle bir mülâhaza ile reddedilebilir: "Yakmak câiz olsaydı, bu peygamber yaktığı için zemmedilmezdi." Buna cevaben deriz ki: "Kadri yüce olanlar, evlâ olanı terkedip câiz olanı yaptıkları için bazan zemmedilirler." *İbnu Hacer,* burada peygamber

hakkında zemm kelimesini kullanmanın uygun düşmediğini, itâb denmesi gerektiğini belirttikten sonra Kirmânî'nin evlâ olan'la neyi kastetmiş olabileceğini belirtme sadedinde Kurtubî'nin mülahazasını kaydeder: "Bu hadisin zahirinden çıkan mâna şudur: "Allah zikri geçen peygamberi, kendisine ezâ eden bir karınca sebebiyle onun mensup olduğu bütün karınca ailesini helâk ederek nefsinin intikamını aldığı için itâb etmiştir. Halbuki ona evlâ olanı, sabretmek ve müsâmaha göstermek idi. Sanki ona şu husus vâki olmuştur: "Bu karınca nevi insanoğlu için ezâ vericidir, insanın hurmeti, karıncanın hurmetinden büyüktür." Bu nokta-i nazar yalnız kalsa ve bazı itirazlardan sâlim olmasa da itâb edilemez." Kurtubî, mütâlaasını şöyle noktalar: *"Söylediğimiz hususu te'yîd eden bir husûs, peygamberlerin ismet (günahtan korunmuş olmaları) prensibidir. Onların fiillerini değerlendirirken bu prensibe temessük etmek, bunu esas almak gerekir. Unutmayalım ki, onlar Allah'ı ve Allah'ın ahkâmını bilmede ve Allah'tan korkmada bütün insanlardan daha ileridirler."*

4- Ulemadan bir kısmı hadisin son cümlesine dayanarak hayvanların tesbihi meselesini değerlendirmiş ve: وَاِنْ مِنْ شَىْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ **"Yedi semâ, yer ve bunlarda bulunanlar O'nu tesbih ederler, O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur, fakat siz onların tesbihlerini anlayamazsınız..."** (İsrâ 44) âyetinde ifâde edilen tesbihi, hakikaten yaptıklarını söylemiştir.

Görüldüğü üzere İslâm ulemâsı, ilk nazarda İsrâilî bir kıssa gibi gelen Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın bir hadisini, çok yönlü ve dakik tahlillere tâbi tutmuştur. Bundan hareketle hangi haşerâtın, hangi şartlarda öldürülebileceği, yakılabileceği husûsunda dînin hükmünü tesbite çalışmıştır. Bu hassasiyete, günümüzün zararlılarla mücadele tedbirlerinde yer verilmediği için, çevre sağlığı için zarurî olan tabiî dengenin bozulduğunu, bunun da telâfisi zor olan bir kısım başka mahzurlar getirdiğini görüyoruz. Zararlı haşeratı ilaçlama sûretiyle öldürme yerine, onları bertaraf eden başka haşeratın ziraati fikrinin gelişip tatbikata konmaya başladığı günümüz şartlarında, dînimizin *"öldürülmesi câiz olan hayvanlar"*, *"öldürülmesi haram olan hayvanlar"* ve bu zikredilenler dışında kalan hayvanlar bahsinin yeniden gündeme getirilmesi, tahlîl edilmesi bir zarûret hâlini almıştır. Bu vesile ile, buğday biçildikten sonra, kalan anızların yakılmasındaki hukûkî mahzûru hatırlatmada fayda var. Anızların yanması sırasında, öldürülmesi câiz olmayan -ve hatta karınca gibi açıkça yasaklanmış olan- nice hayvan itlaf edilmektedir. Hayvanlar hukuku açısından ancak zulüm kelimesiyle ifâde edilebilecek

bu davranışın cezası, tabiî dengenin bozulması felâketi ile verilmektedir. Denge bozukluğunun getirdiği mahzurları telafi etmek için yapılan nice masraflar, sarfedilen emekler, maruz kalınan zehirlenmeler, çevre kirliliği, birbirini zincirleme tâkip eden müteakip cezalar olmaktadır.

DİNİMİZDE HAYVANLARA VERİLEN EHEMMİYET:

Dünyadaki beşerî hayatın kıvam üzere devamı, hayvanlara sıkı sıkıya bağlıdır. Gıda, libas, nakil gibi en zarûrî ihtiyaçlarımızın giderilmesinden, tezyinat ve süslenmeye varıncaya kadar tâlî ihtiyaçlarımızın bile karşılanmasında hayvana muhtacız. Hatta küçük yavrularımızın terbiyesinde hayvanların ve hayvanları temsil eden oyuncakların yeri de düşünülmeli deriz. Şu halde farklı buutlarıyla meseleye eğilince hayvansız ne beşerî hayatın, ne de medeni hayatın düşünülemeyeceğini anlarız. Yâni onlar, hayatımızın bir parçası olmakta ve dünyayı onlarla ortaklaşa yaşamak, paylaşmak zorunda kalmaktayız.

Öyleyse insan için faydalı ve zararlı olan her şeye, fayda ve zararı nisbetinde yer veren, medar-ı bahs eden dînimiz, hayvanlar için neler getirmiştir?

HAYVANLARIN KORUNMASI:

Çevre sağlığına giren en mühim meselelerden biri de çevredeki tabiî dengedir. Bu dengenin ana unsurlarından biri de hayvandır. Sağlıklı bir çevre için, onun ağaçlandırılıp temiz tutulması ve sularının korunması yeterli değildir. Behemehal hayvanlar yönüyle de ele alınması, gerek ehlî ve gerekse vahşî her çeşit hayvan ve -en azından bir kısım böceklerininkorunması gerekmektedir. Dinimiz, hem Kur'ân'ın ve hem de Peygamberimizin *(aleyhissalâtü vesselâm)* diliyle bu mevzuda da irşad ve ikazları çokça yapmıştır. Bunlardan bir kısmını burada sunmaya çalışacağız. Hayvan mevzûu, ziyade ehemmiyetine rağmen iyi bilinmediği için, sözü uzun tutarak bir kısım teferruata yer vermemizin hoş karşılanacağını ümîd ederiz.

1-KUR'ÂN'DA HAYVANA VERİLEN YER:

Kur'ân-ı Kerîm, hayvanların da insanlar gibi birer ümmet olduklarını, Kitap'ta onları da ihmal etmediğini bildirir:

"Yerde yürüyen hayvan ve iki kanadıyla uçan kuşlardan hepsi, ancak sizin gibi ümmetlerdir. Biz Kitap'ta hiçbir şeyi noksan bırakmadık. Sonra ancak Rabbine toplanıp getirilirler" (En'âm 38).

Âyette, *Kitap'ta ihmal edilmedikleri* bildirilen hayvanlardan sinek (Hacc 73), sivrisinek (Bakara 22), örümcek (Ankebût 41), karınca (Neml 18), arı (Nahl 68), kurt (Yûsuf 13, 14, 17), eşek (Cum'a 5, Bakara 259, Nahl 8), katır (Nahl 8), at (Âl-i İmrân 14, Enfâl 60, Nahl 8), öküz ve inek (Bakara 67-71, En'âm 144, 146, Yûsuf 43, 46), deve (En'âm 144, Gâşiye 17), koyun (En'âm 146, Enbiyâ 78, Tâ-hâ 18), yılan (Tâ-hâ 20, A'râf 107 vs.) domuz (Bakara 173, Mâide 60 vs.), maymun (Bakara 65, Mâide 60), köpek (A'râf 176, Kehf 22) gibi pek çok vahşi ve ehlî hayvanın ismi çeşitli vesîlelerle Kur'ânı Kerîm'de zikredilmektedir. Ayrıca Sûre-i Bakara, Sûre-i Nah, Sûre-i Ankebût, Sûre-i Neml gibi bâzı sûreler de isimlerini metinde zikri geçen bu hayvanlardan alır.

Kur'ân-ı Kerîm, beşer hayatında büyük rol oynayan deve, at, katır gibi bir kısım hayvanlara daha dikkat çekici ifâdelerle yer vererek ehemmiyetlerine parmak basmaktadır: **"Hem kendilerine binesiniz, hem de zînet olsun diye atları, katırları, merkebleri yarattı"** (Nahl 8); **(O kâfirler ibret gözüyle) bakmazlar mı deveye, nasıl yaratılmış?"** (Gâşiye 17); **"Andolsun soluyarak koşanlara (gâzilerin atlarına), o tırnaklarıyla ateş çıkaranlara..."** (Âdiyât 1-2) vs.

2- HZ. PEYGAMBER'İN SÜNNETİNDE HAYVANIN YERİ

Dinimizin hayvanlarla ilgili tâlimâtını hadisler tamamlar. Bu mevzu üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)* pek çok durmuştur. Onun hayvanla alâkalı olarak vaz'ettiği teferruâta başka dinlerde ve başka büyüklerin sözleri arasında rastlamak mümkün değildir. Hayvanlara gösterilmesi gereken merhametten, eziyet ve hakâreti yasaklamaya; onları sevip okşamaya, gıda ve temizliklerine ihtimâma, yavrularının bakım ve korunmasına kadar hiçbir şeyi ihmal etmemiştir. Bunları kısaca görelim.

İYİ MUÂMELE VE MERHAMET

Hayvanlarla ilgili olarak gelen hadislerde en ziyâde onlara karşı almamız gereken tavırla alâkalı olanlar dikkatimizi çeker. Zîra pek çok hadis merhamet ve iyi muâmele üzerinedir. Önce şunu belirtelim ki, iyi davranış ve merhamet, her müslümanda, her hususta bulunması gereken bir vasıftır. Bunun hayvanlara karşı da gösterilmesi ayrıca istenmektedir. Bir hadiste şöyle buyrulur:

"Merhametli olanlara Rahmân (yâni merhamet sâhibi olan Allah) merhamet eder. Yerde olanlara merhametli olun ki, gökte olanlar da (melekler) size rahmet etsinler..." Burada geçen *"yerde olanlara"* tâbirindeki ıtlâkı nazar-ı dikkate alan âlimler "buraya müslüman, kâfir, hayvan,

memlûk... gibi her çeşit canlının dâhil olduğu" hükmünü çıkarmışlardır. Yine mutfak bir ifâde ile: "Merhametten nasîbi olmayanın hayırdan da nasîbi yoktur" buyrularak daha tehditkâr bir üslûbla merhametli olmak taleb edilmiştir.

HAYVAN HAKLARI: Bâzı hadisler, hayvanların, üzerimizde riâyet etmemiz gereken bir kısım "hakları" olduğunu, bunların ihlâli hâlinde Kıyâmet gününde hesap verileceği ifâde edilmektedir. *Üsâme İbn-i Zeyd*'e Peygamberimiz *(aleyhissalâtü vesselâm)*:

"Ey Üsâme, acıkan ciğer sâhibi her hayvan husûsunda dikkatli ol, Kıyâmet günü Allah'a şikâyet edilirsin" demiştir.

Hayvan hakları fikrini te'kîd eden bir başka hadiste:

"Eğer hayvanlara yaptığınız haksızlıklardan dolayı Allah sizi affedecek olursa, pek çok affa mazhar kılmış demektir" buyrulur.

Sünnet'e göre, hayvanların riâyet edilmesi gereken hakları çeşitlidir ve onlara karşı izhar edilmesi gereken iyi muâmele ve merhamet bunların yerine getirilmesi ile tahakkuk eder. Bunların başlıcalarını şöylece sıralayabiliriz: Hayat haklarına riâyet, gıdalarını ihtimam, temizlik ve bakım, yavrularına ihtimam ve hayvan neslinin korunması, fazla yük vurmamak, hayvanları fıtrî vazîfelerinde kullanmak, eziyet etmemek... Şimdi bunları açıklayalım:

★ **Hayat Haklarına Riâyet:** Bu, sayıları belli ve mahdud bâzı hayvanlar dışında kalan bütün hayvanların fuzûli yere öldürülmemesi gerektiğini, aksi takdirde mes'ûliyeti mûcib olduğunu ifâde eder. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)* karga, çaylak, akrep, fare, kelb-i akûr [26] ve yılan[27] gibi gerek insanlara ve gerekse diğer hayvanlara zararlı olanlar hâriç "ruh sâhibi mahlûkların" faidesiz ve keyfi bir şekilde öldü-rülmesini yasaklamıştır. Dârimî ve Nesâî'nin, "Herhangi bir hayvanı fu-zûli yere öldürmenin hükmü" başlığı altında sundukları bir hadiste Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)* şöyle buyurur: "Haksız olarak serçeyi öldürenden Cenâb-ı Hak Kıyâmet günü hesap soracaktır." Cemâat: "Kuşun hakkı da nedir?" diye sorunca: "Onu kesmesi ve sonra da yemesidir" cevâbını verir. Münâvî Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın burada serçeyi zikretmekle, büyük hayvanların hukukunun daha ehemmiyetli olduğuna dikkat çektiğini belirtir.

26– *Kelb-i akûr:* Bazılarınca mâruf köpektir, cumhura göre yırtıcıların hepsidir (Tecrîd 6/211).

27– Buharî dışında bâzı rivayetlerde yılan da zikredilmişse de evlerde bulunan ve cenân denilen ince uzun yılanlar hâriç tutulmuştur.

Bu meyanda kurbağa, karınca, arı, hüdhüd, çekirge gibi bir kısım hayvanların öldürülmesinin de kesin bir lisanla yasaklandığını kaydedelim. Bilhassa karıncalar hususunda ısrarla duran Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*, ısırdığı için karınca yuvasını yaktıran bir peygamberin, "Seni ısıran bir tek karınca idi, sen ise tesbih eden bir ümmeti helâk ettin" diye vahiy gelerek, Allah tarafından, itâb edildiğini anlatır. O peygamber devrinde ateşle cezânın yasaklanılmamış olabileceğini söyleyen şârihler, bunun İslâm şeriatinde Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın, "Ateşle azâb vermek, ateşin sâhibine âittir" hükmüne binaen yasaklandığını ifâde ederler. Karıncalara karşı şefkati son derece ileri görünerek, onların yuvalarının yakınlarında ateş yakılmasını da yasaklayan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)* onlar hakkında bir de şu hikâyeyi anlatır:

"Bir peygamber ümmetiyle yağmur duasına çıkmıştı, bu esnâda bazı ayaklarını havaya kaldırmış vaziyette bir karınca görmüştü ki, ümmetine: "Dönün artık, karıncanın durumu sebebiyle duânız kabûl edilmiştir" demiştir."

Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın karınca ve diğer hayvanlar karşısındaki tutumu arkadan gelen nesiller üzerinde fazlasıyla müessir olarak, "hayvanın insan üzerindeki hakkı" fikrini şuur hâline getirmiştir. Rivâyete göre, Ashâb'tan *Adiyy İbn-i Hâtim* (radıyallâhu anh), ekmek ufalayarak karıncalara atar ve şöyle derdi: "Bu mahluklar komşularımızdır, üzerimizde hakları vardır."

Fıkıh kitaplarımızın nafaka ile alâkalı bölümlerinde hayvanların nafakalarına da bahis ayrıldığını yer gelmişken belirtmemizde fayda var. Osmanlılar zamanında Makam-ı Meşîhât'ca tedvin edilen Kitâbu'n-Nafakât'da: *"At ve İnek Gibi Hayvanâtın Nafakâtı vs. Beyânındadır"* başlığına yer verilir ve bu mes'eleye altı madde tahsîs edilir.

★ **Gıdalarına İhtimam:** Hayvanlara karşı mesûliyeti mûcib mühim hususlardan biri, onların gıdalarıyla ilgilidir. Susamış bir köpeği sulayan yolcunun bir başka rivâyette kötü yola düşmüş bir kadının Allah'ın rızâsına mazhar olan- ve bütün günahlarının affedilmesiyle ilgili meşhûr hadisten anlaşıldığına göre, hangi hayvana olursa olsun yapılan herhangi bir iyilik makbûl ve sevabı gerektiren bir ameldir. Mezkûr rivâyette Ashâb'tan bir kısmının, *"Yâ Resûlallah, hayvanlara yaptığımız iyilikten dolayı bize ücret de mi var?"* diye sorması üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)* şu meşhûr ve dikkat çekici cevabı verir: **"Evet, her bir yaş ciğer sâhibine yapılan iyilik için ücret vardır."** Bâzı âlimler

bu hadisle kıyas yaparak "yapılan her iyiliğin mükâfatı varsa, her kötülüğün de cezası olacağına" hükmetmişlerdir. Nitekim, yine meşhur bir başka hadiste, *"Kedisini hapsederek açlıktan ölmesine sebep olan kadının, cehennemde bir kedi tarafından tırmalanmak sûretiyle azâba mâruz bırakılacağı"* bildirilir.

Hayvanların gıdalarına gösterilmesi gereken ihtimamın ehemmiyetini ifâde eden bu rivâyetlerden ayrı olarak, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*'in başka tavsiyeleri de mevcuttur. Yolculuk sırasında münbit bir yere uğradığı vakit hayvanın sırtından inerek *"otlardan hakkının"* verilmesi, otsuz yerlerden de sür'atle geçilmesi emredilmektedir. Hz. Enes: "Bir yerde mola verince, hayvanlarımızın istirahatini sağlayıncaya kadar ibâdet etmezdik" der.

Âlimler bu rivâyetleri esas alarak, yolcu, bir yerde mola verince, hayvanın otunu vermeden, kendisinin yemeğini yememesini müstehab olarak addetmiştir.

★ **Temizlik ve Bakımı:** Hayvanlarla ilgili vazifeler gıdalarına dikkat etmekle bitimyor. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* onların temizlik vs. hususlarıyla da ilgilenilmesi için birtakım talimatlar vermiştir. *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh)'den gelen bir rivâyette şöyle denmektedir: *"Koyunların burunlarını silin, ağıllarını temizleyin, ağıllarına yakın yerde namaz kılın, zîra onlar cennet hayvanıdır."* Keza keçilerin temizlenmesi için de emir verildiği mukayyeddir.

Sevâdetu'bnu Rebî'nin bir rivâyetinde sağmal hayvanın sağılması sırasında incitilmemesi için dahi Resûlullah'ın talimât verdiğini görmekteyiz. Rivâyet aynen şöyle: "Annemle Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'a gidip (maddî yardım) taleb ettik. Bize birkaç keçi verilmesini emretti ve anneme şunu tembihledi: *"Oğullarına emret, tırnaklarını kessinler, böylece sağdıkları zaman hayvanları incitmemiş, memelerini kanatmamış olurlar. Yine oğullarına emret ki, yavrularının gıdalarını iyi yapsınlar."*

★ **Yavruya İhtimam ve Hayvan Neslinin Korunması:** Sevâdetu'bnu Rebî'nin yukarıdaki rivâyetinde görüldüğü üzere, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)* hayvan yavrusunun gıdasına dikkat edilmesi için emir vermiştir. Abdullah İbni Amr'dan gelen bir rivâyet de bunu te'yîd eder. Der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* bir keçiyi sağmakta olan bir adama uğramıştı, ona: "Ey fülan, sağınca, yavrusu için de süt bırak..." dedi." Sağmal hayvanları sağarken yavrunun ihmâl edilmemesi hususunu, kendisine uğrayanlara da tembîh etmiştir.

Bundan başka, yavrularla ilgili olarak Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın kuş yuvalarının bozulmaması, yumurtalarının ve yavrularının alınmaması için emir verdiğine, alınmış olan yavru ve yumurtaları yerlerine iâde ettirdiğine dâir rivâyetleri nazara alacak olursak, hayvan neslinin korunması hususunda da bâzı tedbirlerin dikkate alındığını anlarız. Bu cümleden olarak Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)* tarafından Medîne'nin etrafında belli bir bölgenin haram ilân edilerek, bitkilerinin koparılmasının, hayvanlarının da öldürülmesinin yasaklandığını daha önce belirtmiştik. Az sonra temas edeceğimiz "avcılıkla" ilgili olarak beyân edilen kerâhetin de hayvan neslinin korunmasına mâtuf olduğunu burada kaydetmede fayda var.

★ **Fazla Yük Vurmamak:** Bilhassa yük hayvanları için dikkat edilmesi gereken mühim bir husus, onlara vurulan yük miktarının kapasitelerini aşmamasıdır. Ebû'd-Derdâ, fazla yük vurulduğu için yerden kalkmakta zorluk çeken bir deveyi görünce fazlalıkları atarak, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın: *"Allah bu dilsizler hakkında hayırhah olmanızı tavsiye etmektedir, onlara güçleri seviyesinde yük vurun"* dediğini hatırlatır.

Hz. Âişe'nin bir rivâyetine göre, *Vedâ Haccı* sırasında, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*'in berâberine aldığı zevcelerinden Safiyye'nin yükü, Hz. Âişe'nin yükünden daha ağırdır ve Hz. Âişe'nin devesi, Hz. Safiyye (radıyallâhu anhâ)'nın devesinden daha güçlü kuvvetlidir. Yolda durumu farkeden Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*, Hz. Safiyye'nin yükünün Hz. Âişe'nin devesine, Hz. Âişe'nin yükünün de Hz. Safiyye'nin devesine aktarılmasını emreder.

Hayvanlara vurulacak yük mes'elesinde aynı titizliği gösteren Hz. Ömer'in Mısır'da bir deveye 1.000 rıtıl ağırlığında yük vurulduğunu işitince ilgiliye yazarak: "Bundan böyle 600 rıtıldan fazla yük vurulmamasını" emreder.

★ **Hayvanları Fıtrî Vazifelerinde Kullanmak:** Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın bilhassa ehlî hayvanlarla ilgili olarak üzerinde durduğu bir husus, onların fıtrî vazifelerine muvâfık düşmeyen tasarruflardan kaçınmaktır. Zîra bu, onlara herşeyden önce bir eziyet ve işkencedir. Mes'elenin başka mahzurları da mevcuttur. Binek hayvanlarını durdurup, üzerinde iken sohbet etmeyi yasaklayan rivâyetin Ebû Dâvud'daki vechinde Resûlullah: *"Bunlara sâlimen binin, sâlimen terkedin, onları, yollardaki ve pazarlardaki sohbetlerinizde minber yerine tutmayın, zîra, "Allah onları sizi bir yerden bir yere taşımaları için emrinize*

amâde kıldı" demektedir. Buhârî'nin bir tahrîcinde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)* bu yasağı farklı bir üslûbla ifâde etmektedir. Ebû Hüreyre tarîkiyle gelen rivâyet aynen şöyle: *"Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm) bir gün sabah namazını kıldıktan sonra, cemaate yönelerek; "Adamın biri sığırını sürüyordu ki, bir ara sırtına bindi ve vurmaya başladı. Bunun üzerine hayvancağız (dile gelerek): "Biz bunun için yaratılmadık"* dedi" buyurdu...

★ **Eziyet ve İşkenceden Men:** Hayvana şefkat ve iyi muâmelenin tezâhürlerinden biri de onlara eziyet ve işkenceden kaçınmaktır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*'in hayvanlarla ilgili olarak koyduğu mühim yasaklardan biri de budur. Eziyet sadece dövmekle olmayıp çeşitli şekillerde olabileceği için, bütün çeşitleriyle yasaklandığını görmekteyiz. *İbni Ömer* (radıyallâhu anh) Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*'in bu yasağını umumî bir ifâde ile: "Nebî *(aleyhissalâtü vesselâm)* hayvanlara işkence yapanlara lânet etti" diyerek haber verir.

Diğer rivâyetlerde, yasaklanan muhtelif eziyet çeşitleri belirtilmektedir: "Canlı hayvanların hedef ittihaz edilerek atış yapılması" bilhassa "yüzüne vurularak dövülmesi" ve "yüzünden, kulaktan, burundan enlenmesi" yüzüne dövme (veşm) yapılması" dövüştürülmeleri için "hayvanların kızıştırılmaları", "binek hayvanını durdurup üzerinden inmeden sohbet yapılması ki bu davranış hayvanları "sandalye" ve minber ittihaz etmek" olarak tavsîf edilmektedir- hayvanı kulağından tutarak çekmek."

Hz. Âişe'nin anlattığına göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)* hazîneye âit develerden- (yulara gelmeyen) huysuz bir deve(yi okyaşıp hayırlı olması için dua ettikten sonra) verir ve: *"Ey Âişe bunu al (te'dîb et ve) müşfik ol, zîra şefkat bir şeye girdi mi onu mutlaka güzelleştirir, bir şeyden de çıktı mı onu mutlaka çirkinleştirir"* der. Buhârî'nin el-Edebü'l-Müfred'de yaptığı tahricte, Hz. Âişe'nin bindiği deve serkeştir, bu yüznden Hz. Âişe ona vurmaya başlamıştır. Bunun üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)* müdâhale ederek müşfik olmasını vs. istemiştir. Bir seferinde arkadan gelen bedevîlerin bineklerini hızlandırmak için bağırmaya ve vurmaya başladıklarını işiten Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)* geri dönerek: "Sâkin olun, telâşla eziyet etmede hayır yoktur" der.

Bu hadislere dayanan âlimler, hayvanı dövme mes'elesinde şu hükmü getirmişlerdir: Hayvan, ayak sürçmesi gibi, sâbık hatasından dolayı ceza olarak dövülemez. Ürkme gibi, müstakbel te'dibi için dövülebilir.

Eziyetin belki de en mühimlerinden olan, hayvanların yaralı bırakıl-

maları da yasaklanmıştır. Bu cümleden olarak avcılıkta, avı öldürücü olmaktan çok, göz çıkarıcı, diş kırıcı olan sopanın kullanılması yasaklanmıştır. Öldürülmesi emredilen zehirli kelerin bir vuruşta öldürülmesinin, iki-üç vuruşta öldürülmesine nazaran daha efdal olacağına dâir rivayet de hayvanların yaralı bırakılarak eziyet çektirilmemesi prensibiyle îzah edilebilir. Ulemanın sebeb olarak kaçabileceği ihtimalini zikretmesi de aynı endişeyi ifâde eder.

Az önce zikredilen, hayvan sağanlara "tırnaklarını kessinler, sağım sırasında uzun tırnaklarla hayvanların memelerini kanatmasınlar" diye Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın gönderdiği tâlimât da onları eziyetten koruyucu tedbirler meyanında zikre değer.

Keza, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)* hayvan boğazlanmadan, yani canlı iken herhangi bir uzvunun kesilmesini de yasaklamıştır. Rivâyetler, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)* Medîne'ye geldiği zaman, Medînelilerin çok sevdikleri için, devenin hörgücü ile koyunun kuyruğunu, hayvanlar henüz boğazlanmamışken kesip koparmakta olduklarını bildirir. Bu durumdan haberdâr olan Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*, *"Sağ iken hayvandan koparılan şey meyte hükmündedir (haramdır)"* diyerek mezkûr geleneği yasaklar.

Hayvanı keserken bile ona merhamet etmeyi ve şefkatli olunmasını emreden Resûlullah: "Kesilene merhamet edene, Allah Kıyâmet günü rahmet eder" müjdesini vermiştir. Kesilen hayvana merhamet cümlesinden olarak, bilhassa bıçağın bilenerek keskinleştirilmesini, hayvanın gözünden saklanmasını ve sür'atle kesilmesini sayar. Hayvanı kesmek üzere yatırıp, bıçak bilemeye başlayan birisine rastladığı vakit Resûlullah ona şöyle müdâhale etmiştir: *"Sen onu iki sefer mi öldürmek istiyorsun? Niye hayvancağızı yatırmadan önce bıçağını bilemedin?"*

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın hayvanlara şefkat ve alâkasını gösteren başka rivâyetler de vardır. Bunlardan birinde, yirmi sene hizmetten sonra, yaşlandığı için sâhibi tarafından kesilmek istenen deveyi, bizzat satın alarak salıverdiği ve devenin uzun müddet serbest yaşadığı belirtilir. Bir başka rivâyette, yayılma imkânı olmaksızın, gelişigüzel bağlanmış bir devenin sâhibine, "Bunun hakkında Allah'tan korkmuyor musun?" diyerek müdâhale ettiğini görüyoruz.

Kaydında fayda umduğumuz bir başka vak'ayı *Abdullah İbni Ca'fer* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* bir gün Ensardan birinin bahçesine girdi. Orada bir deve vardı. Deve, Resûlullah'ı görünce bir

takım sesler çıkardı ve gözlerinden yaşlar aktı. Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* hayvana yaklaşarak başını ve boynunu hörgücüne kadar elleriyle okşadı. Hayvan sakinleşti. Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*: "Bunun sâhibi kim?" diye sordu. Ensâr'dan bir genç gelerek: "Deve benimdir ey Allah'ın Resûlü" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*: "Bunu sana mülk kılan Allah'tan bu deve hakkında korkmuyor musun?" Hayvan, onu aç bırakıp üstelik de yorduğun için senden şikâyetçi" der."

Resûlullah'ın hayvanlara karşı gösterdiği şefkat örneklerinden bir diğeri, daha ilgi çekici: Bir sefer sırasında, bir ceylanın, güneşin harâretine karşı bir ağacın gölgesine çekilerek uyumakta olduğunu farkeder. Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* hayvancağızın kimse tarafından rahatsız edilmemesini emreder ve emre uyulur. [28]

Hayvan dâhil bilumum âcizlere şefkat ve iyi muâmelede bulunmaya teşvîk husûsunda, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*'in şu sözü de burada kayda değer:

"Eğer süt emen çocuklar, beli bükük yaşlılar, otlayan hayvanlar olmasaydı, üzerinize azâb sel gibi gelirdi."

Harp sırasında bile, düşman eline geçecek endişesiyle hangi çeşitten olursa olsun, hayvan öldürmeyi, "Zira ruh sâhibidirler, kendilerine yapılandan elem duyarlar, onların ise hiçbir kabahati yok" diyerek reddeden İmâm-ı Şâfii, hükmüne delîl olarak şu hadisi zikreder: *"Haksız yere bir serçe veya daha küçük bir hayvan öldürenden Allah hesap soracaktır."*

Rahatsız Etmekten Men: Şunu da belirtelim ki, çevre ile alâkalı bir kısım tavsiye ve tedbîrler aynı zamanda, hayvanların menfaatine râcidir. Onların korunması, rahatsız edilmemesi gözönüne alınmıştır. Sözgelimi Resûlullah*(aleyhissalâtü vesselâm)* yolculuk sırasında yol üzerine konaklamayı veya küçük ya da büyük abdest bozmayı yasaklarken, sebep olarak: "Zîra yol, hayvanların geçidi, yılan ve vahşilerin sığınağıdır" demiştir. Bir başka hadiste de *"Kırlardaki yeraltı deliklerine abdest bozmayın"* diye emretmiştir. Bu yasağın da o deliklerde yaşayan hayvanata eziyet vermemek maksadına râci olduğu âlimlerce belirtilmiştir.

Hakaretten Men: Sünnet, hayvana sadece -çeşitli şekilleriyle- maddî eziyeti yasaklamakla kalmıyor, mânevî eziyeti, sözle yapılacak hakareti de yasaklıyor. Esâsen umûmî bir prensip olarak kendi nefsine, çocuğuna, malına ve hayvanına beddua ve kötü sözü yasaklamış bulunan

---

28– Üsdü'l-Ğâbe'de muhtasar anlatılan bu vak'a kitabımızın 1247 numaralı hadisinde daha terferruâtlı gelir ve Ashâb'ın ihramlı olduğu belirtilir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)* mes'elenin ciddiyetini ihsas için lânetlenmiş bulunan hayvandan istifa edilmemesini emretmiştir: "Rivayete göre, bir yolculuk sırasında Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*'in kulağına bir lanetleme sesi ulaşınca: *"Bu da ne?" diye sorar. Kendisine, bir kadının, bindiği hayvana lânet okuduğu haber verilince: "Üzerindekileri alıp hayvanı salıverin, zîra artık o lânetlenmiştir, mel'ûndur"* diyerek hayvanın kullanılmamasını emreder ve öyle yapılır."

Rivayetlerde horoz ve hattâ pire gibi hayvanlara bile lânet okumanın yasaklandığı görülünce bunun umumîliği anlaşılır.

HZ. PEYGAMBER'İN HAYATINDA HAYVAN

Hayvan-insan münâsebetine yukarıda belirtildiği şekilde son derece ehemmiyet veren Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*'in şahsî hayatında, her gün mübâşeret hâlinde bulunduğu bir kısım hayvanlar mevcuttur. Konumuzun bütünlüğü açısından bir miktar da bunlardan bahsetmeliyiz:

Ebû Kebşeti'l-Enmârî, Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın turunç ve kızıl güvercini seyretmeyi sevdiğini haber verir. At da çok sevdiği hayvanlar arasındadır. Atın fazîletleri ve at beslemenin ehemmiyeti, atın cinsleri vs. üzerine pek çok hadis îrad etmiştir.[29] At ve deveyi elleriyle okşadığı, bilhassa atın alnından ve sağrısından okşanmasını emrettiği rivâyetlerde gelmiştir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)* attan başka binek olarak muhtelif develeri de kullanmıştır. Yirmi kadar da sağmal devesi, pek çok davarı -ki bunlardan yedi adedi keçidir- vardır. Rivâyetlerden, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*'in bilhassa koyun, keçi nevinden küçük hayvanlarla daha çok haşir neşir olduğu, bunların, ekmek yaptığı sırada uyuklayan Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'nin hamurundan yiyecek kadar içerilere girme serbestisine sâhip oldukları anlaşılmaktadır.

Ümmü Seleme'den gelen bir rivâyetten Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*'in bu evcillerle yakından ilgilendiğini anlıyoruz: Bunlardan biri gıyâbında, öldüğü vakit, onu göremez olunca "Ne oldu?" diye sormuştur.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)* cennet hayvanlarından oldu-ğunu belirttiği keçiyi bereket olarak adlandırmıştır. Bir kimseye: "Evinizde kaç tane bereket var?" diye sorar ve bununla keçiyi kasteder. Diğer bâzı rivâyetlerde koyuna da bereket dediğine şahit olmaktayız: "Sâhibi için koyun berekettir, deve de izzettir. Ata gelince, hayır onun

29– Sünen-i Nesâî'de "Kitâbü'l-Hayl (At)" adıyla müstakil bir bölüm mevcuttur.

alnına bağlanmıştır." Ümmü Hâni'ye, "Koyun besleyin, zira onda bereket var-dır" demiştir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*'in evindeki hayvanlardan biri de "evin bir unsuru (min metâ'i'l-beyt) ve hattâ âilenin bir ferdi (min ehli'l-beyt) olarak vasıflandırdığı kedidir. Abdest almak için hazırlandığı sırada, kedinin abdest suyundan içmekte olduğunu görünce, o içinceye kadar bekler, bilâhare abdestini alır. Orada bulunanlardan biri: "Yâ Resûlullah, su necis olmadı mı?" diye sorunca: *"Hayır, kedi âile efrâdından biridir, hiçbir şeyi kirletmez"* cevâbını verir.

Hz. Âişe'den gelen bir başka rivâyete bakınca Resûlullah'ın evinde sadece keçi, koyun ve kedi gibi ehlî hayvanlar değil, ehlî olmayan hayvan da mevcuttur. Şöyle der: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*'in evinde (âl) bir vahşi vardı. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)* evden çıkınca oynuyor, ileri-geri gidip geliyor, hareketleniyordu. Resûlullah'ın girdiğini hissedince de yere çöküp, o evde kaldığı müddetçe onu rahatsız etmemek için gezinmiyordu."

Yalnızlıktan şikâyet edenlere bir çift güvercin edinmelerini tavsiye edecek kadar insan hayatında hayvana ehemmiyet veren sünnetin telkîn ve te'sirleriyle "kedi, güvercin ve horozdan hâlî olan hânenin mâmur olmayacağı" "beyaz horozun evkât-ı salavâtı ve gayı ... ve şecâat ve sehâvet ve kesret-i cimâı tâlîm gibi beş hasleti bulunduğu" şeklinde hayvanlarla ilgili muhtelif inançlar ahlâk kitaplarımıza girmiştir.

Sünnette hayvanla ilgili olarak yer alan rivâyetler bunlardan i...āret değildir. Hadis kitaplarımızda pek çok rivayet mevcuttur. Biz burada bu kadarıyla yetiniyoruz.

AV TAHDİDİ:

İslâm dini, gerek Kur'ân ve gerekse hadiste gelen nasslarla kara ve deniz avcılığını meşru ve helâl kılmıştır. Bu mevzuun teferruâtını açıklayan hadisler çoktur ve bütün hadis kitaplarında Kitâbu's-Sayd adıyla müstakil bir bölüm teşkil ederler. Şüphesiz, burada meselenin tefurruâtına girecek değiliz. Ancak bir husus, üzerinde durduğumuz mevzuyu ilgilendirmektedir. Şöyle ki: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)* avcılık esasta helâl olmakla beraber, sırf eğlence ve zevk için yapılanları hoş görmemiştir. Şöyle buyurur:

"Kim av peşine düşerse gâfil olur."

İslâm âlimleri, bu hadisi açıklarken, farklı ifâdeler kullansalar da,

eğlence maksadıyla yapılan avcılığın kerâhetinde ittifak ederler. Meselâ, Sindî, avcıda av segisinin kalbte galebe çalarak, başka hususlarda avcıyı gaflete atacağını söyler. *Aliyyü'l-Kârî,* avcının tâat , ibadet, cemaat ve cumaya iştirakten gaflet edeceğini belirttikten sonra, kalbin ulvî hisleri kaybederek katılaşacağına dikkat çeker: *"Avcı hayvanları öldürmede vahşi ve yartıcı hayvanlara benzediği için, zamanla şefkat ve merhamet duygularından uzaklaşır"* der.

Bâzı âlimlerimiz bu kerâhetin, ihtiyaç değil de eğlence için yapılan avcılığa râci olduğunu daha sarîh şekilde ifâde ederler: *"Kim zevk ve eğlence için avcılığı âdet haline getirirse, gâfil olur. Zîra zevk ve eğlence ölmüş kalpten hâsıl olur. Fakat kim de gıdasını temin için avlanırsa, bu câizdir, zîra Ashâb'tan bir kısmı avlanmıştır."*

Ağaç ve hayvan yönüyle tabiî dengenin bozulup, çevrenin her iki yönden de tahrîb edilmesinde büyük rol oynamış bulunan avcılığın yurdumuzda disipline edilmesinde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*'in bu çeşit tavsiyelerinden istifâde yoluna gidilmelidir.

ÇOCUK TERBİYESİ VE HAYVAN:

Çocukların normal bir gelişim göstererek dengeli bir şahsiyete kavuşmasında, içtimâi hayatın bütün unsurları ile tam bir münâsebet içerisinde yetişmelerinin gerektiğini daha önceki bahislerimizde belirtmeye çalışmıştık. Çocuğun normal gelişiminde ehemmiyet taşıyan bir diğer münâsebet halkası da hayvanlarla olanıdır. Zîra onlarsız beşeri hayat mümkün değildir. Hayvanlar onları belli bir ölçüde eğlendirip meşgûl etmekten başka, hayatları boyunca işlerine yarıyacak olan sevgi, şefkat gibi bir kısım rûhî erdemlerini kazanma ve geliştirmelerinde de onlara yardımcı olmaktadırlar. Hayvanlara iyi muâmele yapmaya, onları sevmeye alıştırılan çocuklar, bu hislerinin gelişmesinde ilk temrinlerini onlarla yapmış olmaktadırlar. Nitekim hayvanlara kötü muamele yapan çocukların bu davranıştan şiddetle yasaklandıkları rivâyetler de gelmiştir.

Çocukların hayatlarında hayvana yer verilmesi, onların hayvanla temâs imkânlarının sağlanması gerektiğine işâret eden bir kısım rivâyetler de gelmiştir. Her şeyden önce bizzat Hz. Peygamber'in çocukluğunda, Medîne'de Benû Adiyy İbnu'n-Neccâr kabîlesinde, dayılarının yanındaki ikâmeti sırasında, diğer çocuklarla birlikte kuş uçurttuğu bildirilmektedir.

Enes'ten gelen bir rivâyetten, Enes'in küçük kardeşinin bir kuşu olduğunu, Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın, mezkûr kuş öldüğü için

üzgün bulduğu çocuğu teselli etmek maksadıyla husûsi bir alâka gösterdiğini ve bu meyânda: "Kuşun ne oldu?" diye sorduğunu öğreniyoruz. Bir başka rivâyet ise, Hz. Peygamber'in torunları Hasan (veya Hüseyin)'in bir köpek yavrusuna sâhip olduğunu, bunun bir gün Hz. Peygamber'in odasına, karyolanın altına kadar girmiş bulunduğunu ve hattâ orada öldüğünü haber vermektedir.

Âlimler yukarıda verdiğimiz Enes rivâyetine dayanarak çocukların kuşla oynamalarını, kuşun bâzı şartlara riâyet kaydıyla[30] kafese konmalarını, çocuklara oynamaları için velîlerinin bunlardan te'min etmelerini tecviz etmişlerdir. Kezâ, yavru ve yumurta elde etmek, yalnızlıkta ünsiyet te'min etmek, mektup taşıtmak vs. gibi başka meşrû maksatlarla da güvercin beslemenin câiz olduğu belirtilmiştir.

30– Bu şartlar şunlardır. Hayvana eza vermemek, acıktırmamak, susuz bırakmamak; birbiriyle kavga yapan bir başka kuşla birlikte koymamak, aksi davranmak bi'l-icma haramdır.

RIFK BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Rıfk, kelime olarak mülâyemet, letâfet, yumuşaklık, tatlılık mânalarına gelir, sertlik ve kabalığın zıddıdır.

İslâm ahlâkında gerek insanlara ve gerekse hayvanlara karşı muâmelede en mühim prensiplerden biri rıfk'dır. Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'in Kur'ân-ı Kerîm'de yer verilen mümtaz ahlaklarından biridir (Âl-i İmrân 156). Bu mevzuda çok sayıda rivâyet mevcuttur. İslâm ulemâsının da rıfkın ehemmiyetini ifâde eden açıklamaları, rıfkla ilgili menkîbeleri vardır. Bu bölümde müellifimiz sadece dört hadis kaydetmiştir. Biz mevzuun ehemmiyetine binaen, bahsin sonunda Resûlullâh'ın sünnetinde rıfkla ilgili bir açıklamayı kaydedeceğiz.

1995 ١ – عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت: [قال رسول الله ﷺ: إنَّ الرِّفْقَ مَا كَانَ في شَيْءٍ إلاَّ زَانَهُ. وَلاَ نُزِعَ مِنْ شَيْءٍ إلاَّ شَانَهُ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

1. (1995)-*Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* buyurdular ki: *"Rıfk bir şeye girdimi onu mutlaka tezyîn eder, bir şeyden de çıkarıldı mı onu mutlaka kusurlu kılar."* [Müslim, Birr 78, (2594); Ebû Dâvud, Cihâd 1, (2578), Edeb 11 (4808).]

AÇIKLAMA:

Ebû Dâvud'un bir rivâyetine göre Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* bu sözü, henüz binmeye alıştırılmamış bir deveyi, Hz. Âişe'ye binip kıra gitmesi için verdiği zaman söylemiştir. Deve henüz binilmeye alışmadığı için bir kısım huysuzluklar, aksilikler yapabilecektir. Resûlullah devenin o hallerine karşı en iyi muamelenin rıfkla, tatlılıkla mukabele et-

mek olduğunu belirtme sadedinde: *"Ey Âişe! Buna rıfkla muamele et, zira rıfk nereye girse onu zinetli kılar (güzelleştirir), nereden de çıkarılırsa onu kusurlu kılar"* buyurur.

1996 ٢– وفي رواية قالت: [رَكِبْتُ بَعِيراً فِيهِ صُعُوبَةٌ فَجَعَلْتُ أُرَدِّدُهُ فقَالَ ﷺ : عَلَيْكِ بِالرِّفْقِ]. «الشَّيْنُ» العيب. وهو ضد الزين.

2. (1996)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) bir başka rivâyette şunu söyler: "Kendisinde dikbaşlılık olan bir deveye bindim. (Hırçınlık etmeye başlayınca ileri-geri sürmeye başladım. Bunun üzerine Resûlullah*(aleyhissalâtü vesselâm)*: *"Rıfkla, tatlılıkla davran! diye müdâhale etti..."* [Müslim, Birr 79, (2594).]

AÇIKLAMA:

Hırçın ve dik başlı deve ile ilgili olan önceki rivâyetle bu rivâyet aynı hâdiseye de temas etmiş olabilir, farklı hâdiselere de. Her ikisinde de huysuz deveye (ve dolayısıyla huysuz hayvanlara) karşı takip edilecek terbiyevî tavrın tatlılık olacağını, rıfk olacağını takrir etmektedir. Bunda ısrarın gayesi, böyle durumlarda insanlarda tabiî bir insiyak olarak, bağırıp çağırma ve hatta dayakta ifâdesini bulan sertlik ve kabalığın fayda değil, zarar getireceğine irşaddır.

1997 ٣– وعن جرير رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ : مَنْ يُحْرَمِ الرِّفْقَ يُحْرَمِ الخَيْرَ كُلَّهُ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

3. (1997)- *Cerîr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir kimse yumuşak davranmaktan mahrum ise hayrın tamamından mahrumdur."* [Müslim, Birr 75, (2592).]

AÇIKLAMA:

Âlimlerimiz bu hadislere dayanarak, rıfk'ın her hayrın başı ve sebebi olduğunu söylemiştir. Bir başka hadiste Allah'ın refik olduğu, rıfka mukabil verdiğini başka bir sebeple vermediğini ifade eder:

إنَّ اللهَ رَفِيقٌ يُحِبُّ الرِّفْقَ وَيُعْطِي على الرِّفْقِ مَالاَ يُعْطِي عَلَى الْعُنْفِ وَمَا لاَ يُعْطِي عَلى مَا سِوَاهُ

"Allah refik (rıfk sâhibi)dir, rıfkı sever ve rıfka mukabil verdiğini başka hiçbir şeyle vermez." Burada geçen refik ismi, Allah'a isim veya sıfat olarak Kur'an'da gelmez, mütevâtir de değildir. Haber-i vâhidle sâ-

bittir. Bazı âlimler haber-i vâhidle sâbit olan bir isimle Cenâb-ı Hakk' ın izafetsiz tesmiye edilemeyeceğini söylemiştir. Eş'arîlerden bâzıları câiz görmüştür "Çünkü haber-i vâhidle amel câizdir, bu da bir nevi hadisle amel etmektir" demişlerdir.

1998 ٤ – وعن أبى موسى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إذَا بَعَثَ أَحَداً في بَعْضِ أَمْرِهِ قال: بَشِّرُوا وَلاَ تُنَفِّرُوا، وَيَسِّرُوا وَلاَ تُعَسِّرُوا]. أخرجه أبو داود.

4. (1998)- *Ebû Mûsa* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* herhangi bir işi için bir adam gönderse şu tembihte bulunurdu: **"Sevindirin, nefret ettirmeyin, kolaylaştırın, zorlaştırmayın."** [Ebû Dâvud, Edep 20, (4835); Müslim, Cihâd 6, (1737).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Buhârî ve Müslim'de muhtelif tariklerden rivâyet edilmiştir. Diğer rivâyetlerin bir kısmında farklı ziyâdeler mevcuttur: **"Uyumlu olun, ihtilâf etmeyin, teskin edin, nefret ettirmeyin"** gibi.

2- Bu hadis, *Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm)*'ın cevâmiul-kelîm denen özlü sözlerindendir. Sevindirin emriyle, Allah'ın fazlını, sevâbının büyüklüğünü, ihsânının bolluğunu, rahmetinin genişliğini, af ve mağfiretinin şümûlünü hatırlatmak emredilmiştir. Arapça'da tebşîr (müjdeleme) sevindiren bir haber getirilmesidir. Öyle ise "sevindirin" emriyle, Allah'ın ibâdetleri kabul edeceğini, ibâdetlere mukabil sevab vereceğini, günahlardan tevbe etmeye yardım edeceğini bildirmek, affını, mağfiretini çokca zikrederek insanları sevindirmek, müjdelemek emredilmiştir. Keza nefret ettirmeyin emriyle de: *"İnsanları inzâr ederken, mübalağa ederek onları korkutmayın, öyle ki, onlar günahlarının affedilemeyeceği düşüncesiyle Allah'ın rahmetinden ümidlerini kesmesinler"* demektedir.

"Zorlaştırmayın" emri, kendilerine terettüp edenden fazlasını veya daha iyisini almak veya kusurlarını araştırmak sûretiyle insanlara çıkarılacak zorluklardan yasaklanmış olmaktadır.

Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın bu tembihleri, bir işin görülmesi için gönderdiği memurlarına yaptığı düşünülecek olursa, halka hizmet sunan, insanlarla münâsebeti olan herkesin bu tembihte yer alan sevindirme-nefret ettirme, kolaylaştırma-zorlaştırmama prensiplerini kendisine peygamberinin bir emri olarak rehber etmesi gerekir.

Bu tembihlerin irşadda bulunanlara da rehber olması gerekir. Dîni-

mizin üst üste hep emir ve nehiylerini bütün teferruâtıyla söyleyerek, İslâm'ı tatbik edilemez, yaşanamaz gösterip nefret verinceye kadar, mühimlerden, zarûrilerden başlayıp az az, teker teker söyleyerek, Allah'ın mağfiretini, cennetin güzelliklerini, nimetlerini hatırlatarak tebliğde bulunup dîni sevdirmesi gerekir. İslâm'a yeni girenlere, ibâdete alıştırılacak çocuklara hep bu minval üzere gitmeli, yavaş yavaş az az alıştırarak yol almak, güler yüz, tatlı söz ve mülâyemetle muamele etmek, sertlikten, kırıcılıktan kaçınmak gerekir.

Münâvî der ki: "İnsanların ülfet edip ısınacağı şeyleri söylemek sûretiyle onlara karşı kolaylık gösterin, çünkü insanlar öyle olan mev'izeleri kabul ederler. Aksi takdirde nefislerine ağır gelen şeyden nefret ederler. şurası bilinmeli ki ta'limde yani öğretme işlerinde kolaylaştırmak, taati kabûl etmeye sebep olur ve ibâdeti merğub (arzu edilen) kılar, netîcede öğrenmeyi de, amel etmeyi de kolaylaştırmış olur."

Kirmânî, "kolaylaştırın!" emrinden sonra "zorlaştırmayın!" neyhinin gelmesinde şu inceliğe dikkat çeker: "Aslında bir şeyi emredince zıddının da yasaklanması zımnen emredilmiş olur. Burada, kolaylaştırmak emrini te'kid için, bunda zımnen mevcut olan zorlaştırmamak emrini sarih olarak da söylemiştir. Bazıları da: "Burada maksad, zorlaştırmayı da ayrıca yasaklamaktır. Zîra, sadece kolaylığın emri ile yetinilseydi bir kere kolaylık gösterip birçok defalar zorluk çıkaranlar da hadisin emrine muvafık hareket etmiş olurdu, bunun önlenmesi için her ikisi de ayrı ayrı zikredilmiştir."

Münâvî der ki: "Bu hadiste Mustafa *(aleyhissalâtü vesselâm)* dünyayı ilgilendiren meselelerde kolaylaştırmayı, âhireti ilgilendiren meselelerde va'adedilen husûsları en güzel şekilde, sürûrla haber vermek gerektiğini ifâde etmektedir. Tâ ki, Resûlullah'ın her iki dünyada da rahmeten li'l-âlemin (âlemlere rahmet) olduğu anlaşılsın. Hadiste Allah'ın rahmetini zikrederek kolaylaştırma sırasında, korkutucu şeyleri zikrederek nefret ettirmekten, yani tebşîre nefret ettirici şeyleri ilâve etmekten nehiy vardır. Hadis ayrıca, yeni müslüman olanları, -onlara karşı şiddetli davranmayı terkederek, en kolay olandan başlayarak, Allah hakkında hüsnü zannı telkin ederek- kazanmak da emredilmektedir. Ancak vaaz ve nasihatının tamamını ümit üzerine de bina etmemelidir. Korkuyu da katmalıdır, korku ve ümidi sağ ve sol eller gibi yan yana, ilim ve ameli de bir kuşun iki kanadı gibi berâber zikretmelidir."

Bu hadisin, zamanımızda temelde İslâm'a karşı olan sû-i niyet sahiplerinin telkiniyle birçok safdiller tarafından, İslâm'ın ruhuna uygun

olmayan bir te'vile büründürüldüğüne şâhid olmaktayız. Böyleleri: "Allah korkulacak bir şey değildir, ben Allah'ı severim, O'ndan korkmam. Peygamberimiz de müjdeleyin, korkutmayın" dememiş midir?.. vs." demektedir. Bu çeşit sözler demegoji ve mugâlatadan başka bir şey değildir.

Hadisin, hedefinden saptırılmaması için, İslâm ulemâsının yorumu esastır, kâili ve kaynağı belli olmayan sözlere îtibar edilmemelidir. Bu bâbta, yukarıda kaydettiğimiz cümle esastır: Korku ve ümid sağ ve sol eller gibi yan yana işlenmelidir, ilim ve amel bir kuşun iki kanadı gibi tutulmalıdır. Rabbimiz şöyle emrediyor:

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلاَ تَمُوتُنَّ إِلاَّ وَاَنْتُمْ مُسْلِمُونَ

"Ey iman edenler!: Allah'tan sakınılması gerektiği gibi sakının. Sizler ancak müslümanlar olarak can verin" (Âl-i İmrân 102).

HZ. PEYGAMBER'İN SÜNNETİNDE RIFK VE MÜLAYEMET

Rıfkın İslâm'daki ehemmiyetini belirtmek maksadıyla hadiste gelmiş olan kolaylaştırmak ve nefret ettirmemek emirlerini nasıl anlamamız gerektiği hususunda *Hz. Peygamber*'den fiilî bâzı örnekler görmüş olacağız:

Beşerî münâsebetlerin iyi bir istikâmette gelişmesinde mülâyemet ve tatlılık dinimizde baş köşeyi işgal eder. "Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır" atasözümüz bu prensibin milletimizce ne kadar benimsenmiş ve takdir edilmiş olduğunu gösterir. Âyet-i Kerîme'de: **"(Ey Peygamber) Sen Allah'tan bir rahmet (ve lütuf olarak) onlara yumuşak davrandın. Eğer (bilfarz) kaba, katı yürekli olsaydın, onlar, etrafından muhakkak dağılıp gitmişlerdi bile. Artık onları bağışla (Allah'tan da günahlarının affını iste..."** (Âl-i İmrân 156) denmiş olması, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*'in başarısında affın, mülâyemet ve hoşgörünün ehemmiyetini ifâde etmektedir.

Hz. Peygamber'in hayatı bize nümune-i imtisâl olması gereken pek çok af ve müsâmaha örnekleriyle doludur. Bunlardan bir tânesini Beyhakî'den okuyoruz: Rivâyet aynen şöyle: "Ebû Mahzûra anlatıyor: Biz oniki kişilik bir grup hâlinde Huneyn yolunda Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*'in grubuna rastladık ve onlara dahil olduk... Namaz zamanı gelince, müezzin, kafilesine ezân okumaya başladı. O okudukça biz de onun sözlerini alay makamında tekrarlayıp onunla eğleniyorduk. (Bu işte elebaşı bendim.) Peyamber *(aleyhissalâtü vesselâm)* sesimizi duymuştu. Bizi çağırdı ve "Kulağıma gelen ses kimin sesi?" diye sordu. Kimse cevap vermeyince hepimizi ayrı ayrı dinleyerek imtihandan geçirdi. En sonunda

benim olduğumu ortaya çıkardı. Öbürlerine gitmeleri için işâret ettikten sonra bana dönerek: "Haydi ezan oku" dedi. Ben (hicâbımdan başım eğik olarak) ayağa kalktım. Fakat bu kalkış boşa idi. Çünkü ezanı bilmiyordum. (Bir anda içim kin ve nefretle doldu.) O anda benim yanımda dünyanın en fena insanı Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*, en kötü şeyi de bana teklif etmekte olduğu şey (ezân)di. (Sükûtum üzerine) Resûl-i Ekrem *(aleyhissalâtü vesselâm)* ezanın sözlerini ve okunuş şeklini kelime kelime, cümle cümle bana öğretti. Sonra da elime içinde para olan bir kese sıkıştırdı ve eliyle alnımı, yüzümü, göğsümü okşayarak, *"Bârekallâh"* (Allah seni mübârek kılsın" dedi. "Yâ Resûlullah, Mekke'de ezan okumama müsâade et" dedim. "Ettim" buyurdu. Artık (içimdeki bütün kötü düşünceler) gitmiş, yerini hududsuz bir aşk ve sevgi doldurmuştu."

Böylece Peygamberimiz *(aleyhissalâtü vesselâm)* saygısız bir müstehzîden ezân-ı Muhammedî'nin okunuştaki tarz-ı Muhammedîsini istikbâlin müezzinlerine öğretecek baş üstâd yapmıştı. Muhâtabı böylesine bir fethe mâruz kılan tek şey, şüphesiz Hz. Peygamber'in ona davranışındaki mülâyemetti.

Gerçek müslümanlığın, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*'in beşerî münâsebetlerde bize mirâs bıraktığı sünnetine uymakla tahakkuk edeceği kanaatindeyiz. Bu noksan olduğu müddetce Allah'a karşı olan vazîfelerimizde ne kadar titiz olursak olalım İslâm'ın vâadettiği kemâl ve terakkîye kavuşamayız.

Mülâyemetin Şümûlü: Aslında müsamahakâr davranış, sâdece müslümanlara karşı göstermemiz gereken bir vazîfe, bir vecibe değil, her müslümanın, her tebliğcinin, kâfir, müslim, herkese karşı davranışlarında benimseyip tâkip etmesi gereken bir prensiptir. Cenâb-ı Hakk, Hz. Resûl *(aleyhissalâtü vesselâm)*'e şu emri verir: *"Mü'min kullarıma söyle ki kâfirlere en güzel (söz) ne ise, onu söylesinler. Çünkü şeytan aralarına fesad sokar."* Burada ifâde edilen mâna başka yerlerde de te'yid edilir. Bunlardan Firavun'la ilgili olanı çok daha dikkat çekicidir:

Firavun'a karşı tebliğ yapmak üzere vazifelendirilen Hz. Mûsa ve Hz. Hârun'a Cenâb-ı Hakk'ın mülâyemetle dâvette bulunmalarını emrettiği belirtilir. Mezkûr emir şöyle: **"Varın da ona yumuşak söz söyleyin, olur ki nasihat dinler, yâhut korkar"** (Tâ-hâ 44). Âyet-i Kerîmenin amelî te'sirini daha iyi kavramada Aliyyü'l-Kâri'nin kaydettiği şu fıkra, bize yardımcı olabilir: "Halife Me'mun'dan rivâyet edildiğine göre, kendisine vaaz ve nasihat eden bir vâiz, konuşması sırasında sert bir dille terhib ve tergibde bulunur. Halife, vâize dönerek: "Be adam, mülâ-

yim ol, görmez misin Allah, senden daha hayırlı olan (yani Hz. Mûsâ ve Hârun'u), benden daha hayırsız olana (yani Firavun'a) gönderdi de mülâyim olmasını emretti ve: "Varın da ona yumuşak söz seyleyin, olur ki nasihat dinler, yâhut da korkar dedi" der."

Firavun gibi uluhiyetini îlân ederek küfrün zirvesinde yer alan birisine bile hitapta "yumuşak sözlü" olmak emredilirse, ne kadar kusurlu da olsa müslümanlara karşı nasıl davranmak gerekeceği kendiliğinden anlaşılır. Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın müslümanlar karşısındaki durumunu Kur'ân-ı Kerîm şöyle ifâde eder: **Andolsun, size içinizden bir peygamber geldi ki, zahmet çekmeniz onu incitir ve üzer. Size çok düşkündür. Mü'minlere çok merhametlidir, onlara hayır diler"** (Tevbe 128). Ashâb (radıyallâhu anhüm ecmaîn) hakkında gelmiş olan: **"O'nun maiyetinde bulunanlar da kâfirlere karşı çetin (ve metin), kendi aralarında merhametlidirler"** (Fetih 29) âyeti de nazar-ı itibâre alınacak olursa İslâm ümmetinin birbirleriyle münsebetlerinde prensip edinmeleri gereken mühim bir esas ortaya çıkmaktadır: "Merhametli, müşfik ve tatlı olmak."

Siyer kitapları, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*'in ümmetine karşı taşıdığı şefkat, merhamet ve düşkünlüğünün sayısız misâlleriyle doludur. Burada belirtmemiz gerekiyor ki, bu şefkat sadece iyilere değil, kötülere karşı da câridir. Bir rivâyette: *"Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm)'ın en şerir kimseye (şerrü'l-kavm) karşı güler yüz ve tatlı sözle muâmele ederek onu böylece kazanırdı"* denmektedir. Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın bu davranışı Amr İbnu'l-Âs'ın üzerinde öyle bir tesir husule getirir ki kendisinin Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* tarafından en çok sevilen kimse olduğunu zanneder. "Allah elçisi *(aleyhissalâtü vesselâm)* bana yüzü ve sözü ile öyle iltifatta bulunuyor ki, ben kendimi insanların en hayırlısı (hayru'l-kavm) zannettim de: "Ey Allah'ın Resûlü, ben mi yoksa *Ebû Bekir* mi daha hayırlı" diye sordum" der. Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın bir kısım yakın arkadaşlarına karşı bu çeşit iltifatları çoktur, ibret almamız ve örnek edinmemiz gereken mühim sünnetlerden biridir.

Sevmediği kimselere bile mültefit ve gönül alıcı davranmak, Resûlullah'ın yüce ahlâkına dâhil meşhur prensiplerden biri idi. Bu husûsu *Hz. Âişe*'nin şu rivâyeti te'yîd etmektedir. "Bir gün, bir adam Resûlullah'ın yanına girmek için izin istedi. (O'nun ismi zikredilince) Aleyhissalâtu vesselâm: "Aşiretinin ne kötü adamı" dedi. Sonra da: "Müsaade edin girsin!" buyurdu. Adam huzuruna girince, ona yumuşak bir üslubla

konuştu. (Adam gidince): "Ey Allah'ın Resûlü, ona mülayim bir dille konuştun, halbuki, daha önce hakkında söylediğini söylemiştin" dedim. Bana: *"Kıyâmet günü, Allah indinde, makamca insanların en kötüsü, dil ve davranışlarının kabalığından kaçınarak insanların terkettiği kimsedir"* buyurdu."

REHİN BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Rehin, lügatte sâbit, dâim, pâyidar demektir. Herhangi bir sebepten dolayı bir şeyi mahpûs, mevkûf kılmak mânasınadır. Fakihlerin ıstılâhı olarak: "Bir malı, ondan tamamen veya kısmen ıstıfası, mümkün olan bir malı hak mukabilinde, o hak sahibinin veya başkasının elinde bi'r-rızâ (rızası ile) mahpus ve mevkuf kılmaktır. Böyle hapis edilen mala merhûn denildiği gibi rehin de denir. Hak sâhibi sıfatıyla rehini kabzeden kimseye de mürtehin denir. Borcuna mukâbil malını rehin bırakan kimseye râhin denir.

Rehinin rüknü, icab ve kabûl ile kabzdır. Yani hukûkî bir rehn akdinin gerçekleşmesi ve sahih olması için şu üç şart tahakkuk etmelidir:

1) İcab: Borçlunun teklifi.

2) Kabul: Alacaklının kabûl etmesi.

3) Kabz: Alacaklının rehin bırakılacak malı fiilen alması. Vekilinin alması da kabz sayılır.

Bilhassa Hanefîler, kabz husûsunda ısrarlıdırlar ve merhûn malın, mutlaka mürtehinin elinde olmasını şart koşarlar. *İcab* ve kabul her iki tarafın rızasını ifâde der. Öyle ise bir malın rehin kılınması husûsunda iki taraf da râzı olmadıkça akid gerçekleşmez.

Hayvan, tarla, ev, giyecek, kap-kacak, köle gibi her çeşit mukavvim (alınıp-satılabilen) mal rehin yapılabilir. *Aynî* ehl-i ilmin: "Rehinin nafakası râhine aittir, mürtehine değil, mürtehinin de kullanma hakkı yoktur" demede icma ettiklerini söyler.

Rehinden hâsıl olan süt, yün, yavru gibi mütevellit artmalar rehne tâbidir, mürtehinin yanında kalır, rehin muâmelesi görür.

Rehin akdini râhin feshedemez ise de mürtehin feshedebilir. Bu durumda mal, sâhibinin eline geçmeden zayi olsa zarar mürtehinin zimmetindedir.

1999 ١ – عن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : يُرْكَبُ الرَّهْنُ بِنفقتهِ، وَيُشْرَبُ لَبَنُ الدَّرِّ بِنَفَقَتِهِ إذَا كَـــانَ مَرْهُونـاً. وَعلـى الَّذى يَشْرَبُ وَيرْكَبُ النَّفَقَةُ].

أخرجه البخارى وأبو داود والترمذي.

«الـدَّرِّ» في أصل الكلام: اللبن، ومعنى هذا أن زيادة الرَّهْنِ ونماءه وفضل قيمته للراهن. وعلى المرتهن ضمانه إن هلك.

1. (1999)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* buyurdular ki: *"Rehin (olarak bırakılan hayvan)a, nafakası mukabilinde binilir. Sağmal hayvan rehin bırakılmışsa sütü, nafakası mukabilinde içilir. Nafaka, binen ve sütünü içen üzerinedir."* [Buhârî, Rehn 4, Tirmizî, Büyû 4, (1254); Ebû Dâvud, Büyû 78, (3526).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, umumî açıklama kısmında belirtilen rehinle ilgili bâzı eseslarla tam mutâbakat arzetmediği için, ulemânın farklı yorumlarına ve ihtilâflarına sebep olmuştur. Çünkü hadis rehin olarak bırakılan bir maldan -ki mal burada sağmal bir hayvan veya binektir- onun nafakasını veren kimsenin istifâde edebileceğini ifâde etmektedir.

İmdi: Burada nafakayı veren râhin mi mürtehin mi? Bu bir ihtilâf konusu olmuştur.

★ *Ahmed İbnu Hanbel, İshâk İbnu Râhûye* ve bazı başkalarına göre, nafaka veren mürtehindir ve mürtehin, merhûnun maslahatını yerine getirdiği takdirde -râhinin rızası olmasa bile- ondan istifâde hakkına sâhiptir.

★ *İmâm Şâfiî, İbrahim Nehâî* ve *Zâhirîler* bu hadisten hareketle şöyle hükmetmişlerdir: "Râhin, merhûn üzerindeki nafaka sebebiyle -Zîra rehinin nafakası râhin üzerinedir- ondan istifâde eder: Biner, sütünü sağar vs." *İbnu Hazm ez-Zâhirî* Muhallâ'da şöyle der: "Rehin bırakılan şeyin bütün menfaatleri, rehinden önce olduğu üzere, malın asıl sâhibine aittir. Ancak bu malın nafakasını vermeme halinde veya nafakayı mürtehinin karşılaması hallerinde binme ve sütünden istifâde hakkı mürtehine geçer. Şu halde mürtehin bu hakkı "nafaka infakı" sebe-

biyle elde eder. Ancak, bu istifâde az olsun çok olsun, hiçbir sûretle borca mahsûb edilmez. Çünkü mal, râhinin mülkiyetinden çıkmış değildir. Ebû Hüreyre hadisine binâen binme ve sağma hakkı, rehin malın nafakasını karşılayana aittir."

Ebû Hanîfe, Sevrî, İmam Yûsuf ve *İmam Muhammed, Mâlik* ve bir rivâyette *Ahmed İbnu Hanbel* (rahimehümullah) Hazerâtı şöyle demişlerdir: "Râhin bu hakka sahip değildir. Zîra bu, rehnin hükmüne zıddır. Çünkü rehnin hükmü, "malın dâimî hapsi"dir. Bu sebeple, râhin artık rehin mala sâhip değildir. Böyle olunca râhin, merhun'dan istihdam (hizmetlenme), binme, sağma, ikâmet vs. yollarından hiçbiriyle istifade edemez. Keza rehin'i mürtehinden başkasına izni olmadan satamaz da. Satarsa izin alır. İzin verirse satması câizdir. Bu durumda semen (satılan mal mukabilinde alınan para), izin sırasında mürtehin: "Bu para yanımda rehin olarak kalacak" diye bir şart koşsa da koşmasa da mürtehin'in elinde rehin olur. *Ebû Yûsuf*'un: "Şart koştu ise rehin olur" dediği rivâyet edilmiştir. Kezâ, mürtehin'in de râhin izin vermezse, merhundan istifâde hakkı yoktur. Sözgelimi, merhûn köle ise istihdam edemez. Hayvan ise binemez, elbise ise giyemez, evse oturamaz, Mushaf'sa okuyamaz ve satamaz da.

Hemen belirtelim ki, merhundan hâsıl olan herçeşit ziyâdeden (süt, yün, yavru, meyve vs.) mürtehin istifâde edemediği gibi râhin de istifâde edemez. Bunlar asılla birlikte merhûn olur. Mürtehin, râhinden izin almadan bunları istihlâk edecek olsa tazmin eder.

Tahâvî, "rehin malın nafakasının râhine âit olduğu, mürtehinin de rehni kullanma hakkı bulunmadığı" hususunda ulemânın icma ettiğini söyledikten sonra, belirtilen bu *Hanefî* (ve cumhur) görüşüne uymayan "Şâfiî ve aynı görüşte olanların" yanılgılarını açıklamaya geçer. Delillerinden biri, sadedinde olduğumuz *Ebû Hüreyre* hadisinin mücmel oluşudur. Yâni hadis, merhûn mala, râhinin mi, mürtehinin mi nafaka verip sütünü içeceği veya bineceğini açıklamamıştır. Dolayısıyle bâzıları: "Bu, mürtehinin'dir" derken, bazıları da: "Bu, râhinindir" diyebilir. *Tahâvi,* bu hükmün riba ile ilgili haram gelmezden önceye ait olduğunu, ribanın tahrim edilmesinden sonra mürtehinin rehin'den istifâdesinin de yasaklandığını söyler. Dolayısıyle bu hadisin neshine hükmederek, buna dayananların görüşlerini çürütür.

Mevzu üzerine *Aynî*'nin dermeyan ettiği tahlillere böylece dikkat çektikten sonra, sadedinde olduğumuz hadis hakkında söylenenleri hülâsa etmek isteriz. Bâzı âlimler, hadisin, iki vecihten kıyasa muhâlif olduğunu söyleyerek, hadisi te'vil etmişlerdir.

1- Rehin malın asıl sâhibinin izni olmadan, mâlik dışındaki kimseye binme ve sütünden içme izni vermektedir.

2- Bu istifâdeyi, nafaka ile tazmîn etmekte, istifâdenin kıymeti ile değil.

İbnu Abdilberr der ki: "Fukahâ'nın cumhûrunca üzerinde icma edilmiş bulunan bazı esaslar ve sıhhatinde ihtilâf edilmeyen sâbit ve sahîh hadisler ve bu hadisi(n hükmünü) reddeder. Bu hadisin mensuh olduğuna İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'in rivâyeti delildir: لاَ تُحلَبُ مَاشِيَةُ امْرِئٍ بِغَيْرِ اذْنه "Bir kimsenin sağmal hayvanı, sâhibinin izni olmadan sağılamaz." Bu hadisi Buhârî rivâyet etmiştir (sıhhati kesindir)."

Burada şunu da kaydedelim; sadedinde olduğumuz hadisin mensuh olması meselesine itiraz edilmiştir: "İhtimalle nesh sâbit olmaz. Bu hadisin mensuh olduğu, ihtimâle dayanmaktadır. Bu hadisin daha önce vârid olduğunu te'yid edecek delil yoktur, üstelik müteârız iki hadisin cem imkânı varken neshi araştırılmaz" demiştir. *Nitekim Evzâî, Leys* ve *Ebû Sevr* şöyle bir te'vile giderler: "Bu hadis, râhinin mürtehinin nafakasını vermekten imtina etmesi durumuna hamledilmelidir. Bu durumda mürtehine, hayvanın hayatını korumak üzere infak etmesi mübah olur. Bu hizmetine mukabil, hayvandan binmek veya sütünden içmek sûretiyle istifade etmesi helâl kılındı. Ancak bu istifâde miktarı, harcadığı nafakanın değerini taşmamalıdır." Âlimleri, merhûndan istifâde meselesinde hassasiyete sevkeden hususlardan biri karz'ın mukabilinde alınacak menfaatin riba sayılacağı ve dolayısıyle bunun haram edilmiş olmasıdır. Rehin hayvandan istifâdeye cevaz verenler, bunu harcanan nafaka miktarıyla kayıtlamışlar, fazlasına "ribâdır" demişlerdir.

Hadis üzerine başka yorumlar da yapılmış, hadisin mensuh olduğu iddiaları reddedilmiştir. Hadisle ilgili münakaşaları kaydeden Tirmizî şârihi *Mübârekfûrî* açıklamalarını şöyle noktalar:

"Elhasıl: Sadedinde olduğumuz hadis sahihtir ve muhkemdir, mensuh değildir. Şeriatın esaslarından (usûl) hiçbiri onu reddetmediği gibi, sâbit ve sahih âsârın hiçbiri de reddetmez. Bu hadis, rehin bırakılan hayvana, nafakası mükâbilinde binilebileceğine, sağmal hayvanın sütünden nafakası mukabilinde istifâde edilebileceğine sarih bir delildir. Tirmizî'nin de kaydettiği üzere, bu *Ahmed İbnu Hanbel* ve *İshak*'ın görüşüdür. Ancak, rehin bırakılan hayvana kıyas edilmesi, bana göre kıyas-ı maalfârık (yanlış kıyas) dır."

2000 ٢– وعن ابن المسيب رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قـال رسـولُ الله ﷺ: لاَ يُغلَقُ الرَّهْنُ].

أخرجه مالك.

قال: وتفسير ذلك فيما نرى والله أعلم أن يرهن الرجل الرهن عند الرجل بالشئ وفيه فَضْلٌ عما رُهِنَ فيه. فيقول المرتهن: إن لم تأتني بحقي إلى أجل كذا وكذا فهو لي. أو يقول له الراهن: هو لك إن لم آتكَ به إلى الأجل. قال: وهذا الذي نهى عنه رسول الله ﷺ فلا يصلح. فلو جاءَ صاحبه بما فيه بعد الأجل فهو له، وأرى هذا الشرط منفسخاً. وقال الشافعي: معناه لا يستحقه المرتهن إذا ترك الراهن قضاءَ حقه.

2. (2000)- *İbnu'l-Müseyyeb* (rahimehullah) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* buyurdular ki: "Rehin kapanmaz." [Muvatta, Akdiye 13, (2, 728).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah, burada bir câhiliye geleneğini yıkmıştır. Cahiliye devrinde bir borca mukabil, değer itibariyle borç miktarını aşan bir mal rehin olarak alınınca, mürtehin şöyle derdi: *"Falanca tarihe kadar borcunu ödemezsen artık bu mal benim olacak."* Râhin borcunu ödeyemeyince mürtehin, malı zimmetine geçiriyordu. Aynı sözü râhin de söyleyebiliyordu: "Falanca tarihe kadar alacağını ödemezsem bu mal senin olsun." Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sadedinde olduğumuz beyanlarıyla, bu usûlün haram olduğunu, câiz olmadığını belirtmiştir. Öyle ise, mal sâhibi, vâdesi içinde borcunu ödeyemeyip, vâde dolduktan sonra ödeyecek olsa malına yine de sâhip olabilecektir. *İmam Şâfiî* (rahimehullah) der ki: "Hadisin mânası şudur: *"Râhin, borcunu ödemekten vazgeçse bile mürtehin o mala sâhip olamaz."* Yani, merhûn satılır, mürtehin hakkını alır, ziyadesini sâhibine (râhine) iâde eder.

2001 ٣– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [اشْتَرَى رَسولُ اللهِ ﷺ مِنْ يَهُودِيٍّ طَعَاماً بِنَسِيئَةٍ وَأَعْطَاهُ دِرْعاً لَهُ رَهْناً]. أخرجه الشيخان والنسائى.

3. (2001)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir yahudîden, veresiye yiyecek satın aldı. Rehin olarak zırhını verdi." [Buhârî, Rehn 2, 5, Büyû 14, 33, 88, Silm 5, 6, İstikraz 1, Cihâd 89, Megâzi 85; Müslim, Musâkât 124, (1603); Nesâî, Büyû 58, 87, (7, 288, 303).]

AÇIKLAMA:

1- Muhtelif rivâyetlerde, Resûlullah'ın bir yahudîden arpa satın alarak, borcuna mukabil *Zâtu'l-Fudûl* nâmındaki demirden mâmul zırhını rehin bıraktığı belirtilmiştir. Hadisin, *Buhârî'nin Kitabu'l Büyû'*daki bir vechinde ailesi için arpa satın aldığı bir yahudîye borcuna mukabil zırhını Medine'de rehin bıraktığı tasrîh edilir. Başka rivâyetlerde bu yahudînin Evs Kabîlesinin halîfi (müttefik) bulunan *Benî Zafer*'den *Ebü'ş-Şahm adında* biri olduğu belirtilir. Bu arpa, bir rivayete göre otuz sâ', bir rivâyete göre de yirmi sâ' miktârındadır. *İbnu Hacer* "yirmi-otuz sa' arasında bir miktarda olmalı" der. Bazı rivâyetler bu arpanın, yekün bir dinar değerinde olduğunu belirtmiştir.

Bazı rivâyetler, bu borcu ödeyemeden Resûlullah'ın vefat ettiğini, bilâhare *Hz. Ebû Bekr*'in parayı ödeyerek zırhı rehinden kurtardığını ve *Hz. Ali*'ye teslim ettiğini belirtir. Ancak, ölmezden önce borcu ödeyip zırhı geri aldığı rivâyet edilmiştir. Bu rivâyet zayıftır.

2-Bazı âlimler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın evinde fazla yiyecek maddesinin bulunmadığına dair rivâyetleri gözönüne alarak, bunu ailesi için değil, misâfirler için almış olabileceğini söylemiştir.

3-Zengin Müslümanlar varken, yahudîden arpa alması da bazı yorumlara sebep olmuştur: "Ashâb para kabûl etmekten çekinebilirdi, Resûlullah minnet altında kalmak istememiştir", "Ehl-i Kitap'la alış-veriş yapılabileceğini göstermek istemiştir"; "Ashab arasında arpa satacak zengin olmayabilir de " vs.

4-HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER

Kâfirle alış-veriş muâmelesi, temizliğinde emin olunan mallarda câizdir. Bu meselede onların küfürlerine, kendi aralarındaki gayr-ı meşrû muâmelelerine îtibar olunmaz.

Malının çoğunluğu haram olan kimse ile de ticârî muâmele câizdir.

Kâfire silah satılabilir, kiralanabilir, rehin olarak verilebilir, yeter ki harbî olmasın. Bazı âlimler, "Harb mahalli bile olsa, yiyecek sıkıntısı varsa silah satılamaz ise de rehin verilebilir, çünkü âile nafakası farzdır, fakat *düşmana harp silah ve âletleri satılmaz*" demiştir.

Ehl-i zimmenin emlâki ellerinde kalabilir.

Veresiye alış-veriş câizdir.

Harp silahı olan zırh ve diğer mühimmat şahsî eşya olarak bulundurulabilir, bu tevekküle mâni değildir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinin gıdası çoğunluk itibariyle arpadır.

Merhûnun kıymeti hususunda (ihtilâf olursa) yeminle birlikte mürtehinin sözü esastır.

Resûlullah'ın zühdü ve dünya karşısındaki tevâzusu gözükmektedir. Zırhını rehin verecek kadar para biriktirmeme husûsunda titiz davranmıştır. Halbuki dileseydi mal-mülk sâhibi olabilirdi.

Resûlullah'ın hayat sıkıntısı, sabrı ve aza kanaati, keza zevcelerinin de aynı sıkıntılara katlanma fazîletleri, rivâyetten anlaşılmaktadır.

RİYA BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA

Riya, lügat olarak görmek mânasına gelen ru'yet kökünden gelir. "Hakikatte olmadığı halde iyi görünmek" mânasınadır. Dilimizdeki en yakın karşılığı gösteriştir. Dînî bir tabir olarak ibâdetlerde ve diğer amellerde samimiyetten uzaklığı ve ihlassızlığı ifade eder. Bir başka ifade ile, bir Müslüman ibâdetlerini Allah rızası için yapmakla mükelleftir. Sadaka, zekat, yardım, güler yüz, tatlı söz gibi her çeşit hayırlı amelleri de Allah rızası için yapmalıdır. Amelde Allah rızasını arama keyfiyetine ihlas denir. İhlasın zıddı riyadır. Yani, her çeşit ibâdet ve dînin teşvîk ettiği diğer hayırlı amellerde Allah rızasını değil, dünyevî bir maksad gütmek, insanların rızasını aramak riyadır. *Gazâlî,* daha vecîz olarak: *"Riya, iyi görünerek insanların kalbinde yer almak istemektir"* diye târif eder. *Gazâlî* bir başka tarifinde, riyâ'yı sadece ibâdetlerdeki gösterişe tahsis ederek: *"Allah'a yaptığı ibâdet ile kulları kastetmektir"* diye tarif eder. Ancak hadislerde herçeşit ameldeki ihlassızlık, riya ile ifade edilmiştir. Mamafih *Gazâlî* de beş şeyle riya yapıldığını belirterek, teker teker açıklar. Bu beş şey: Beden, elbise, söz, amel, arkadaş çokluğu'dur.

İhlâsa ehemmiyet veren İslâm nazarında riya, bir nevî şirktir. Çünkü hayırlı ameller Allah için yapılacakken dünyevî bir menfaat için yapılınca, o menfaat Allah yerine konmuş olmaktadır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şirkin bu çeşidine şirk-i hafî demiştir, yani gizli şirk. Hadiste: انّ ادنى الرّياء شرك **"Riyanın en azı da şirktir"** buyurulmuştur. Bir başka hadis de şöyledir: **"Kıyamet günü riyâkar adama: "Ey fâcir, ey gaddâr, nefsine gadreden, ey gösterişci mürâî, amelin mahvoldu, mükâafatın kayboldu. Amelini kime gösteriş için yaptınsa, git ondan mükâfâtını al!" denir."** Resûlullah'ın riyaya karşı

uyarısı çoktur. Bunlardan biri de şöyle: Ümmetimin şirke düşmesinden korkuyorum. Gerçi onlar puta tapacak değiller; güneşe, aya, taşa da tapacak değiller. Fakat amellerinde riyâkarlık yaparlar, Allah için işlemezler."

Resûlullah'ın riya ile ilgili bazı hadislerine geçmeden önce, *Gazâlî Hazretleri*'nin riyanın dereceleri ile alâkalı açıklamasını da kaydetmede fayda görüyoruz: Ona göre riya'nın çeşitli dereceleri vardır. Bazısı bazısından daha ağırdır:

Birinci Derece: En ağır olanıdır. Riya ile yaptığı ibâdette hiç sevap niyeti yoktur. İcabında insanların yanında abdestsiz bile namaz kıldığı halde, yalnız kaldığı zaman hiç kılmayan gibi. Bu namaz sırf insanlara gösteriş içindir, hiçbir hayrı yoktur.

İkinci Derece: İbâdeti gösteriş için yapar, fakat Allah'ın rızasını da niyet eder. Ancak bu niyet zayıftır, yalnızlıkta bu ibâdeti yapmayacaktı. Sevâba niyet etmese de gösteriş için bunu yapacaktır.

Üçüncü Derece: Gösteriş ve sevap tarafları müsâvî olmaktır. Eğer riyânın yanında bir de sevap veya sevabın yanında bir de riya niyeti olmasa bu ameli yapmayacaktı. İkisinin müsâvî olarak bulunmasıyla bu ameli yapmıştır. Bu amelinden zarar görmese de fayda da görmez, başa baş kurtarır.

Dördüncü Derece: İbâdetini, insanların duymuş olmasından dolayı daha da gayrete gelip takviye etmesi, artırmasıdır. Böyle birisi, kimse duymasa da ibâdetini yapacaktır. Böyle birisi sırf riya maksadıyla yapmadığı için ibâdetinden fayda görebilir.

2002 ١ـ عن شُفَيٍّ الأَصْبَحِي عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: أَوَّلُ مَنْ يُدْعَى بِهِ يومَ القِيامَةِ رَجُلٌ جَمَعَ القُرْآنَ، وَرَجُلٌ قُتِلَ فِي سَبِيلِ اللهِ، وَرَجُلٌ كَثِيرُ المَالِ. فَيَقُولُ اللهُ تَعَالى لِلْقَارِئِ: أَلَمْ أُعَلِّمْكَ مَا أَنْزَلْتُ عَلى رَسُولِي؟ فَيَقُولُ: بَلَى يَا رَبِّ. قَالَ: فَمَا عَمِلْتَ فِيمَا عَلِمْتَ؟ فَيَقُولُ: كُنْتُ أَقُومُ بِهِ آنَاءَ اللَّيْلِ وَأَنَاءَ النَّهَارِ. فَيَقُولُ اللهُ تَعَالى لَهُ: كَذَبْتَ. وَتَقُولُ لَهُ المَلائِكَةُ: كَذَبْتَ. وَيَقُولُ لَهُ اللهُ تَعَالى: بَلْ أَرَدْتَ أَنْ يُقَالَ فُلانٌ قَارِئٌ، وَقَدْ قِيلَ ذلِكَ. وَيُؤْتَى بِصَاحِبِ المَالِ؟ فَيَقُولُ اللهُ تَعَالى: أَلَمْ أُوَسِّعْ عَلَيْكَ حَتَّى لَمْ أَدَعْكَ تَحْتَاجُ إِلى أَحَدٍ؟ فَيَقُولُ: بَلَى يَا رَبِّ. فَيَقُولُ: فَمَاذَا عَمِلْتَ فِيمَا آتَيْتُكَ؟ فَيَقُولُ: كُنْتُ أَصِلُ الرَّحِمَ وَأَتَصَدَّقُ. فَيَقُولُ اللهُ

تَعالى لَهُ: كَذَبْتَ؛ وَتَقولُ لَهُ المَلائِكَةُ: كَذَبْتَ؛ وَيَقُولُ لَهُ اللّٰهُ تَعالى: بَلْ أَرَدْتَ أَنْ يُقَالَ فُلانٌ جَوادٌ، وَقَدْ قِيلَ ذٰلِكَ. ثُمَّ يُؤْتى بِالَّذى قُتِلَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ. فَيَقُولُ لَهُ اللّٰهُ تَعالى: فِيمَا ذَا قُتِلْتَ، فَيَقُولُ: أُمِرْتُ بِالْجِهادِ فِي سَبِيلِكَ فَقَاتَلْتُ حَتّى قُتِلْتُ. فَيَقُولُ اللّٰهُ تَعالى لَهُ: كَذَبْتَ. وَتَقولُ لَهُ المَلائِكَةُ: كَذَبْتَ. وَيَقُولُ لَهُ اللّٰهُ تَعالى: بَلْ أَرَدْتَ أَنْ يُقَالَ فُلانٌ جَرِئٌ، وَقَدْ قِيلَ ذٰلِكَ. ثُمَّ ضَرَبَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ عَلى رُكْبَةِ أَبى هُرَيْرَةَ. فَقَالَ: يَا أَبَا هُرَيْرَةَ أُولٰئِكَ الثَّلاثَةُ أَوَّلُ خَلْقِ اللّٰهِ تُسْعَرُ بِهِمُ النَّارُ يَوْمَ الْقِيامَةِ، قالَ شُفَىٌّ: فَأَخْبَرْتُ مُعَاوِيَةَ بِهٰذَا الحَدِيثِ عَنْ أَبى هُرَيْرَةَ. فَقَالَ: قَدْ فُعِلَ بِهٰؤُلاَءِ هٰذا، فَكَيْفَ بِمَنْ بَقِىَ مِنَ النَّاسِ؟ ثُمَّ بَكَى مُعَاوِيَةُ بُكَاءً شَدِيداً حَتّى ظَنَّ أَنَّهُ هَالِكٌ. ثُمَّ أَفَاقَ وَمَسَحَ عَنْ وَجْهِهِ وَقَالَ: صَدَقَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ؛ مَنْ كَانَ يُرِيدُ الحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لاَ يُبْخَسُونَ أُولٰئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الآخِرَةِ إِلاَّ النَّارُ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ]. أخرجه مسلم والترمذي واللفظ له والنسائى.

1. (2002)- *Şüfeyyü'l-Esmâî, Hz. Ebû Hüreyre*'den naklediyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kıyamet günü ilk çağrılacaklar, Kur'ân-ı ezberleyen biri, Allah yolunda öldürülen biri ve bir de çok malı olan biridir. Allah Teâlâ Hazretleri Kur'ân okuyana:*

"Ben Resûlüme inzal buyurduğum şeyi sana öğretmedim mi?" diye soracak. Adam:

"Evet yâ Rabbi!" diyecek.

"Bildiklerinle ne amelde bulundun?" diye Rabb Teâlâ tekrar soracak.

Adam:

"Ben onu gündüz ve gece boyunca okurdum" diyecek. Allâhu Teâlâ Hazretleri:

"Yalan söylüyorsun!" diyecek. Melekler de ona:

"Yalan söylüyorsun!" diye çıkışacaklar. Allahu Teâlâ Hazretleri ona:

"Bilakis sen, "Falanca Kur'an okuyor" densin diye okudun ve bu da söylendi" der.

Sonra, mal sahibi getirilir. Allah Teâlâ Hazretleri:

"Ben sana bolca mal vermedim mi? Hatta o kadar bol verdim ki, kimseye muhtaç olmadın?" der. Zengin adam, "Evet yâ Rabbi" der.

"Sana verdiğimle ne amelde bulundun?" diye Rabb Teâlâ sorar. Adam:

"Sıla-i rahimde bulunur ve tasadduk ederdim" der. Allâhu Teâlâ Hazretleri:

"Bilakis sen: "Falanca cömerttir" desinler diye bunu yaptın ve bu da denildi" der.

Sonra Allah yolunda öldürülen getirilir. Allah Teâlâ Hazretleri:

"Niçin öldürüldün?" diye sorar. Adam:

"Senin yolunda cihadla emrolundum. Ben de öldürülünceye kadar savaştım" der. Hakk Teâlâ ona:

"Yalan söylüyorsun!" der. Ona melekler de:

"Yalan söylüyorsun!" diye çıkışırlar. Allah Teâlâ Hazretleri ona tekrar:

"Bilakis sen: "Falanca cesurdur" desinler diye düşündün ve bu da söylendi" buyurur. Sonra (Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ebû Hüreyre'nin dizine vurup):

"Ey Ebû Hüreyre! Bu üç kimse, Kıyamet günü, cehennemin, aleyhlerinde kabaracağı Allah'ın ilk üç mahlûkudur!" dedi."

Şüfey der ki: "Ben Ebû Hüreyre'den aldığım bu hadisi, Hz. Muâviye'ye haber verdim. Bunun üzerine: "Böylelerine bu muâmele yapılırsa, insanların geri kalanlarına neler yapılır?" dedi ve *Hz. Muâviye* şiddetli bir ağlayışla ağlamaya başladı, öyle ki helak olacağını zannettim. Derken bir müddet sonra kendine geldi, yüzündeki (gözyaşlarını) sildi. Ve şunları söyledi:

"Allah ve Onun Resûlü doğru söylediler: **"Dünya hayatını ve onun zinetini isteyenlere, orada işlediklerinin karşılığını tastamam veririz. Onlar orada bir eksikliğe de uğratılmazlar. İşte âhirette onlara ateşten başka bir şey yoktur. İşledikleri şeyler orada boşa gitmiştir. Zâten yapmakta oldukları da bâtıldır"** (Hûd 15-16). [Müslim, İmâret 152, (1905); Tirmizî, Zühd 48, (2383); Nesâî, Cihâd 22, (6, 23, 24).]

2003 ٢– وعن كعب بن مالك رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ النَّبِىَّ ﷺ يَقُولُ: مَنْ طَلَبَ الْعِلْمَ لِيُجَارِىَ بِهِ الْعُلَمَاءَ وَيُمَارِىَ بِهِ السُّفَهَاءَ وَيَصْرِفَ بِهِ وُجُوهَ النَّاسِ إِلَيْهِ أَدْخَلَهُ

اللّٰهُ النَّارَ]. أخرجه الترمذي.

«المُمَارَاةُ» المجادلة والمناظرة.

«وَالْمُجَارَاةُ» أن يجرى مع قوم في شئ ويفعل مثل فعلهم.

2. (2003)- *Ka'b İbnu Mâlik* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: *"Kim âlim geçinmek, sefihlerle münâzara yapmak ve halkın dikkatlerini kendine çekmek gibi maksadlarla ilim öğrenirse Allah o kimseyi cehenneme atar."* [Tirmizî, İlm 6, (2656).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* burada dünyevî bir maksadla ilim taleb etmeyi yasaklamaktadır. Nitekim *Tirmizî*, bu hadisi "İlmiyle dünyayı taleb edenin durumu" adını taşıyan bir bâbta kaydeder.

"Dînimiz, sâdece ibâdet ve diğer hayır amellerimizde ihlas emretmez, ilimde de ihlâs emreder. Yani ilim Allah rızası için taleb edilmelidir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ilk gelen "Oku" emrinin *"Yaratan Rabbinin adıyla oku!"* şeklinde gelmesi, okumanın, ilmin behemahal Allah'ın ismiyle, yani O'nun rızası için yapılması gereğine ilk irşaddır.

Allah'ın rızası düşünülmeden yapılan her iş çirkindir, bir de rızaya ters düşen olursa çok daha çirkin, çok daha zararlı ve başkaları için de yıkımdır. İlmin, ilâhî rızaya uygun olmayan kullanılışından doğacak zararlar ise daha büyük, daha şümullü olabilir. Bu sebeple, ilim talebine büyük ehemmiyet veren dînimiz, bunun Allah rızası için olmasını ısrarla taleb etmiş, başka maksadlarla ilim taleb edenin, bu ilimle kurtuluşa, cennete değil, felâkete ve ebedî hüsrana uğrayacağını söylemiştir.

2-Bu hadiste ilim talebine, Allah rızası dışında başlıca hangi maksadların esas kılınabileceğine dikkat çekilmiştir.

1) Âlim geçinmek: Yani kendini göstermek ve dinletmek ve böylece dikkatleri üzerine çekmek, kendisine âlim dedirtmek için âlimlerle münazara, münakaşa yapmak, onların ilmî faaliyetlerine katılmak, bu maksadla ilim taleb etmek.

2) Sefihlerle münazara: Tefâhur, gurur, böbürlenme gibi nefsine yönelik gayelerle, sefih kelimesiyle ifâde edilen îmânı zayıf, ameli pek kıt, dinde lâübâli, aklen nâkıs kimselerle münakaşa, mücâdele etmek, bu maksadla ilim taleb etmek.

3) Halkın dikkatlerini kendine çekmek: Bundan maksad, mevkî, makam, para gibi herçeşit dünyalığı elde etmek, insanları kendine yöneltmek için ilim talebidir.

Resûllullah, bu niyetlerden biriyle ilim taleb etmenin kişiyi ateşe atacağını belirtmektedir. *Sühreverdî,* el-Avârif'te der ki: "Münakâşa ve onunla birlikte bulunan diğer vasıflar ateşe girmeye sebeptir, zîra, nefisleri, o esnâda kahr ve galebe için ortaya çıkmıştır. Bu iki sıfat ise, şeytanlığa hastır." *Hüccetu'l-İslâm* der ki: "*Hz. Muâz* (radıyallâhu anh)'den rivâyete göre (ilmi Allah rızası için taleb etmeyen âlimleri yedi tabakaya ayırarak) şöyle demiştir:

★ Ulemadan bazıları vardır, ilmini saklar, bu ilmin başkasında da olmasını sevmez. İşte böyleleri cehennemin en dibinde yer alacaktır.

★ Bir kısmı var, ilmi içinde sultan gibidir, itiraz eden olsa küplere biner. Böyleleri cehennemin ikinci tabakasındadır.

★ Bir kısmı vardır, ilmini ve garib hadislerini şeref ve mal sâhiplerinin yanında söyler, böyleleri cehennemin üçüncü tabakasıdır.

★ Bir kısmı vardır, kendini fetva vermeye adamıştır, doğru-yanlış fetvalar verir. Böylesi, dördüncü tabakadadır.

★ Bazıları vardır. Ehl-i kitap ağzıyla konuşur, bunlar beşinci tabakadadır.

★ Bir kısmı vardır. İlmini halk arasında asâlet ve anılma vâsıtası kılar, bunlar altıncı tabakayı teşkil eder.

★ Bir kısım âlim vardır, onları tekebbür ve kendini beğenme, helâke atar, bu gruptan biri va'zu nasîhat edecek olsa şiddet gösterir. Başkasını da burunsar (küçük görür), böylesi, ateşin yedinci mertebesindedir. Rivâyette gelmiştir: *Öyle kul vardır ki, hakkında açılan medh ü senâ sancağı meşrikla mağrib arasında dalgalandığı halde Allah indinde bir sineğin kanadı kadar ağırlığı yoktur."*

2004 ٣– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسـولُ الله ﷺ تَعَوَّذُوا بالله مِنْ جُبِّ الحَزَن. فـقَالُوا يَارسـول اللهَ: وَمَا جُبُّ الحَزَنِ؟ قـالَ: وَادٍ في جَهَنَّمَ تَتعوَّذُ مِنْهُ جهنَّمُ كُلَّ يَوْمٍ مِائَةَ مَرَّةٍ. قِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ: وَمَنْ يَدْخُلُه؟ قـال: الْقُرَّاءُ الْمُرَاءُونَ بِأَعْمَالِهِمْ].

أخرجه الترمذي.

3. (2004)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah

(aleyhissalâtu vesselâm) bir gün: "Hüzün kuyusundan Allah'a sığının!" buyurdular. Oradakiler:

"Ey Allah'ın Resûlü! Hüzün kuyusu da nedir?" diye sordular.

"O, dedi, cehennemde bir vâdidir; cehennem, o vâdiden her gün yüz kere Allah (c.c)'a sığınma taleb eder."

"Ey Allah'ın Resûlü! denildi, oraya kimler girecek?"

"Oraya dedi, *amellerinde riya yapan kurrâlar girecektir!..."* [Tirmizî, Zühd 48, (2384).]

AÇIKLAMA:

Karrâûn kelimesi, *karrâ*'nın cem'idir. Karrâ, kıraati güzel olan demektir. Kırâet, okuma demek ise de, Nihâye'nin açıkladığı üzere asıl itibariyle cem'etmek mânâsına gelir.

Kelime, hadislerde *karrâ* veya *kurrâ* her iki şekilde de gelmektedir. Kurrâ müfred olduğu gibi kâdi'nin cem'i de olabilmektedir. Müfred olduğu takdirde cem'i kurrâûn'dur. Nâsik, müteabbid, yani dindar, çokca ibâdet yapan, günahlardan kaçınan mânasına gelir. Mütekarri de aynı mânada kullanılmaktadır.

Cehennemin bile Allah'tan günde yüz sefer sığınma taleb ettiği hüzün kuyusu, dindarlık kisvesi altına girerek dîni tahrib edenler için hazırlanmıştır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir başka hadislerinde: أَكْثَرُ مُنَافِقِي اُمَّتِي قُرَّاءُهَا **"Ümmetimin gerçek münâfıklarının çoğunluğu kurrâları arasındadır"** buyurmuştur. *İbnu'l-Esîr* bu hadisi şöyle açıklar: "Yani, münâfıklar (halka tam bir güven vererek foyalarını gizlemek ve böylece ortaya attıkları yıkıcı fikir ve faaliyetleri esnasında haklarında doğabilecek şüphe ve) töhmeti ortadan kaldırmak için Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlerler. Onlar Kur'ân'a bu yolla zarar vereceklerine inanırlar. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde münâfıklar bu vasıfta idiler."

NOT:Bu hadiste olsun, müteakip hadislerde olsun Resûlullah tarafından tehdîd edilen kurrâların, hâfızların, dindarların, samimiyetle Müslüman olmakla beraber zaman zaman beğenilmeyen davranışlara düşen günahkâr Müslümanlar olmaması gerektiği kanaatindeyiz. Bunlar dîni yıkmak üzere, kasd-ı mahsusla yetiştirilmiş gerçek münâfıklar olmalıdır. Bu bahsin sonuna yani 2009 numaralı hadisten sonra koyacağımız açıklayıcı kısımda, *II. Abdülhamid Devri*'nde Mr. John, adında

bir İngilizin, İbrahim adıyla mahalle mektebinde hafız yetiştirilip, sonra devletin kilit noktasına yükseltilme hikayesini göreceğiz. Mr. John, binlerce örnekten sadece bir tanesi.

Müslümanlar düşmanlarını iyi tanımalıdırlar. Değilse, düşmanı tarafından boy hedefi yapılıp durmadan kötülenen samîmî dindarlara karşı, hata olarak değerlendirdiği bâzı davranışları sebebiyle, tavır alır, dil uzatırsa, kendisini küffâr cephesine dâhil etmiş olur. Ancak: يَكُونُ فِى آخِرِ الزَّمَانِ عُبَّادٌ جُهَّالٌ وَقُرَّاءُ فَسَقَةٌ **"Ahir zamanda câhil âbidler, fâsık kurrâlar olacaktır"** mânasında hadislerin çokluğu, samîmi dindarları dikkate dâvet etmeli, manen sıhhati husûsunda Kurtubî gibi büyüklere kanaat veren bu gibi rivâyetlerin tehditlerine mâsadak olmaktan korkmaya, titiz davranmaya sevketmelidir. Cehâlet, feraset noksanlığı gibi sebeplerle, samimîler de, hizbu'ş-şeytanın tuzağına düşerek kaş yaparken göz çıkarabilirler. *Mekhûl* (rahimehullah) bu çeşit hadislere dayanarak: *"İnsanlar öyle zamana rastlayacaklar ki, âlimleri eşek cîfesinden berbat kokacaklar"* demiştir.

2005 ٤- وعن أبي هريرة وابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قالا: [قال رسول الله ﷺ: يَكُونُ في آخِرِ الزَّمَانِ رِجَالٌ يَخْتِلُونَ الدُّنْيَا بالدِّينِ، يَلْبَسُونَ للنَّاسِ جُلُودَ الضَّأْنِ من اللِّينِ، ألْسِنَتُهُمْ أحْلَى مِنَ العَسَلِ وقُلُوبُهُمْ قُلُوبُ الذِّئَابِ. يَقُولُ اللهُ تَعالى: أبِي تَغْتَرُّونَ أمْ عَلَيَّ تَجْتَرِئُونَ. فَبِي حَلَفْتُ لأَبْعَثَنَّ عَلَى أُولئِكَ مِنْهُمْ فِتْنَةً تَذَرُ الحَلِيمَ فِيهِمْ حَيْرَانَ].

أخرجه الترمذي.

«الختل» الخدع.

«وَالإجْتِرَاءُ» الجسارة على الشئ.

4. (2005)- *Ebû Hüreyre* ve *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ahir zamanda, dinle dünyayı taleb eden insanlar zuhur edecek. Bunlar, insanlar(a iyi görünüp, onları aldatmak) için öyle bir yumuşaklığa bürünürler ki koyun postu yanlarında kaba kalır. Diller de baldan daha tatlıdır. Ancak kalbleri kurtlarınkinden vahşidir. Cenâb-ı Hakk (bunlar için) şöyle diyecektir: "Beni aldatmaya mı çalışıyorsunuz, yoksa bana karşı cürete mi yelteniyorsunuz? Zât-ı Akdesime yemin olsun, bunlar üzerine, kendilerinden çıkacak öyle bir fitne göndereceğim ki, içlerinde halîm olanlar bile şaşkına dönecekler."* [Tirmizî, Zühd 60, (2406, 2407).]

2006 ٥– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: يقُولُ اللهُ تَعالى: أنَا أغْنَى الشُّرَكَاءِ عَنِ الشِّرْكِ. مَنْ عَمِلَ عَمَلاً أشْرَكَ مَعِي فيهِ غَيْرِى تَرَكْتُهُ وَشِرْكَهُ]. أخرجه مسلم.

5. (2006)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Allahu Teâlâ Hazretleri diyor ki: "Ben ortakların şirkten en müstağnî olanıyım. Kim bir amel yapar, buna benden başkasını da ortak kılarsa, onu ortağıyla başbaşa bırakırım." [Müslim, Zühd 46, (2985).]

AÇIKLAMA:

Hadis-i Kudsî'de Cenâb-ı Hakk şunu söylüyor: *"Benim hiçbir ortağa ihtiyacım yok. Kim amelini sâdece benim için yaparsa, o amel nazarımda makbûldür. Kim de ameline bir başka ortak koşarsa, yani bir başka mülahazayı da ameline dâhil ederse o ameli kabul etmem."*

Burada kastedilen *"bir başka ortak"* riyâdır. Yaptığı işte insanları memnun etme düşüncesi, dünyevî bir menfaat elde etme duygusudur. Namazı, sırf Allah'ın emrini yerine getirerek rızasını kazanmak varken bir de spor yapmış olmayı veya müşterilerine güven telkin etmeyi düşünerek yapmak gibi. Bu ikinci düşünce, hadiste "şirk koşmak" veya "ortak" olarak ifade edilmiştir.

2007 ٦– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: تَجِدُونَ مِنْ شَرِّ النَّاسِ عِنْدَ اللهِ تَعالى يومَ القِيَامَةِ ذَا الْوَجْهَيْنِ الَّذِى يَأْتِى هٰؤُلاَءِ بِوَجْهٍ وَهٰؤُلاَءِ بِوَجْهٍ]. أخرجه الستة إلا النسائى.

6. (2007)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh)'den bir rivâyete göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur: *"Kıyamet gününde, Allah nazarında en kötü olanlardan bir kısmını da iki yüzlülerin teşkil ettiğini göreceksiniz. Bunlar bazılarına bir yüzle, diğer bazılarına da başka bir yüzle giden insanlardır."* [Buhârî, Edeb 52; Müslim, Fedâil 199, (2526); Muvatta, Kelâm 21, (2, 991); Tirmizî, Birr 78, (2026); Ebû Dâvud, Edeb 39, (4872).]

2008 ٧– وعن عمَّار بن ياسر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: مَنْ كَانَ لَهُ وَجْهَانِ فِي الدُّنْيَا كَانَ لَهُ يومَ الْقِيَامَةِ لِسَانَانِ مِنْ نَارٍ]. أخرجه أبو داود.

7. (2008)- *Ammâr İbnu Yâsîr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kimin dünyada iki yüzü varsa kıyâmet günü, ateşten iki dili olacaktır."* [Ebû Dâvud, Edeb 39, (4873).]

AÇIKLAMA:

Son iki hadiste iki yüzlülük kınanmakta ve reddedilmektedir. *Nevevî*'ye göre: "İki yüzlü, her tâifeye onları memnun edecek tarzda gelip, kendisinin onlardan olduğunu ve muhaliflerine zıd olduğunu izhâr eden kimsedir. Bu kimsenin yaptığı, bir nifak ve hâlis yalandan ibarettir. Her iki grubun da sırrına muttalî olmak ister. Bu davranış haram kılınan bir müdâhenedir." *Nevevî* devamla der ki: "Eğer böyle yapmakla insanların aralarını düzeltmeyi kastetmişse bu güzeldir, takdîr edilen bir davranıştır." Bazıları da şöyle demiştir: "Bu iki davranış arasında bir fark vardır. Mezmûm (kötü) olanı, kişinin her taifeye uğrayınca amellerini onlara övmesi, öbür tarafa gidince kötülemesi, herbirini diğerinin yanında zemmetmesidir. Güzel olan davranış ise, her tâifeye, diğerinden hayırla bahsetmesi, her birine diğerini mâzur göstermesi, birinden diğerine imkân nisbetinde güzel taraflarını nakledip, kusurlarını örtmesidir." Âlimlerin yaptığı bu ayırımı *Â'meş*'ten yapılan şu rivâyet te'yid eder:

اَلَّذِى يَأْتِى هٰؤُلَاءِ بِحَدِيثِ هٰؤُلَاءِ بِحَدِيثِ هٰؤُلَاءِ

"(Zemmedilen) o kimsedir ki, buna öbürünün lafını getirir, öbürüne bunun lafını götürür."

Bazıları da hadisi şöyle te'vil etmiştir:

"Hadiste kastedilen kimse, amelinde riyâkâr davranandır. İnsanlara huşu sâhibi ve mâsum gözükerek Allah'tan korktuğu intibâını verir, hatta halkın hürmet ve ikramına mazhar olur. Ancak içi göründüğü gibi olmayıp, tam tersinedir."

İki yüzlülüğü, *Münâvî,* iki düşman taraf arasında görür. Der ki: "İki düşman taraftan her biri ile dostmuş gibi davranır ve her birine yardım vaadeder ve berikini ötekinin yanında zemmeder, ötekini de berikinin yanında zemmeder. Bir kavme bir yüzle, diğerine fesad sokucu bir başka yüzle gelir. Dünyada her bir taife yanında, bir başka dil kullandığı için, Kıyamet günü ceza olarak ateşten iki dil ile gelir." *Gazâlî* der ki: "Âlimler, bir kimsenin iki ayrı gruba iki ayrı yüzle muhatap olmasının nifak olduğunda ittifak etmişlerdir. Nifakın birçok alâmetleri vardır. Bu söylenen onlardan biridir. Evet, şâyet her birine karşı iyi davransa, her iki tarafla da iyi geçinse, konuşmalarında ve davranışlarında samîmi ve sâdık olsa böyle birisi zemmedilen iki dilli sayılmaz. Eğer bunlardan herbirinin sözünü diğerine naklederse dil sâhibi olmaktan başka ayrıca nemmâmdır da (söz getirip-götüren). Bu nemîmeden yani koğuculuktan

da kötüdür." *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ)'e bazıları: "Biz ümerânın yanına girince bir çeşit, çıkınca başka çeşit konuşuyoruz" dediler. O: "Biz Mustafa *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında bunu nifak addederdik" diye cevap verdi.

2009 ٨- وعن أبى وائل قال: [سمعتُ أُسامةَ رَضيَ اللهُ عَنْهُ يقول: قال النبيّ ﷺ: يُؤْتىٰ بالرَّجلِ يومَ القِيامةِ فيُلْقَى في النّارِ فتَنْدَلِقُ أقْتابُ بطْنه فيَدورُ بها كما يدورُ الحِمارُ بالرَّحَى فيَجتمِعُ إليهِ أهلُ النّارِ فيَقُولُونَ: يا فُلانُ، ألَمْ تكُنْ تأمُرُ بالمعروفِ وتنهىٰ عنِ المُنْكَرِ؟ فيَقولُ: بلى. كُنتُ آمُرُ بالمعْرُوفِ ولاَ آتِيهِ، وأنهىٰ عنِ المُنكرِ وآتيه]. أخرجه الشيخان.

«الإنْدلاَقُ» الخروج.

و«الأقْتَابُ» جمع قَتَبٍ، وهى الأمعاء.

8. (2009)- *Ebû Vâil* anlatıyor: "Hz. Üsâme (radıyallâhu anh)'yi işittim diyordu ki: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kıyamet günü bir adam getirilip ateşe atılır. Karnındaki barsakları dışarı çıkar. Onları, eşeğin değirmen taşını dönderdiği gibi dönderir. Derken, cehennem ahâlisi etrafında toplanır ve: "Ey fûlan, sen dünyada iken (bize) ma'rufu emderip, münkerden nehyetmiyor muydun?" derler. O: "Evet, ma'rufu emrederdim ama kendim yapmazdım, münkeri yasaklardım ama kendim yapardım" diye cevap verir."* [Buhârî, Bed'ü'l-Halk 10, Fiten 17; Müslim, Zühd 51, (2989).]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Üsâme* bu hadisi, kendisine Hz. Osman'la konuşup nasihatte bulunması için teklifte bulunulduğu zaman hatırlayıp naklediyor.

Şârihlerden bazılarının açıklamasına göre, *Hz. Osman* (radıyallâhu anh)'ın anne bir kardeşi *el-Velîd İbnu Ukbe*'nin üzerinde nebîz (içki) kokusu duyulmuş ve bu halk arasında şüyû bulmuş idi. Halbuki *Hz. Osman* onu devlet hizmetlerinde âmil olarak istihdam ediyordu. Bazıları da Hz. Osman, hep yakınlarını devlet işlerine tayin ediyor, diyordu ve bu bazı rahatsızlıklara sebep oluyordu. *Hz. Üsâme, Hz. Osman*'a yakın biri olması sebebiyle bu hususta ona nasihatte bulunmasından fayda umdular. *Hz. Üsâme* onlara: "Ben Resûlullah'tan şu hadisi işitmiş biri olarak iki kişinin başına emir tâyin edilen birisine gidip de, "Sen iyi bir insansın"

diyerek müdâhenede bulunacak değilim" der ve sadedinde olduğumuz hadisi rivâyet eder.

2- Hadis *emr-i bi'l ma'rûf* ve *nehy-i ani'l-münker*'de bulunmaya teşvik ettiği gibi, bunu yapanların ma'rufu yerine getirip, münkerden kaçınmak suretiyle söyledikleriyle amel etmesini emretmektedir.

3- Taberî *emr-i bi'l-ma'rûf* mevzuunda özetle şu açıklamayı yapar: "Selef emr-i bi'l-ma'rûf husûsunda ihtilâf etmiştir. Bir grup: "Mutlak surette vacibtir" der. Bunlar, *Târık İbnu Şihab*'ın rivâyetine dayanırlar: "Cihadların en efdali zâlim sultana hakkı söylemektir." Bunların bir diğer dayanakları: "Kim bir münker görürse onu eliyle düzeltsin." hadisinin âmm bir üslubla gelmiş olmasıdır.

Bir grup: "Münkeri inkâr vâcibtir, ancak münkire ölüm vs. gibi bir bela getirmemelidir, aksi takdirde vâcib olmaz" der.

Bir başka grup: "Kalbiyle inkar eder" der ve delil olarak Ümmü Seleme rivâyetini gösterir: *"Benden sonra üzerine öyle emîrler gelecek ki, kim onlardan çekinirse kendini tebrie etmiş olur, onları münker addeden selâmette kalır, kim de râzı ve tâbi olursa helak olur..."* Taberî, ilâveten der ki: "Doğrusu, zikredilen şartı nazar-ı dikkate almaktır. Buna da şu hadis delalet eder: "Bir mü'mine nefsini zillete atması uygun olmaz." Sonra bu, kişinin gücünü aşan bir belâyı defetmeye çalışması olarak açıklanır.

Bazıları da şöyle hükmetmiştir: "Emr-i bi'l-ma'ruf buna muktedir olup, nefsi hususunda bir zarar korkusuna düşmeyen kimseye vâcibtir, bu kimse bir kısım mâsiyetleri işlemekte olsa bile. Zîra böyle bir kimse icra edeceği emr-i bi'l-ma'ruf'a mukabil sevabını alacaktır, hususan bu kimse itaat edilen biri ise, şahsî günâhına gelince, o şahsını ilgilendirir. Allah dilerse mağfiret eder, dilerse o sebeple muâheze eder.

"Emr'i bi'l-ma'rûfu sadece kusursuz kimseler yapabilir" diyen görüşe gelince, "Böylesinin yapması evlâdır" demek istemişse, bu görüşe bir diyeceğimiz olmaz, yok "illa da öylesi yapmalıdır" demek istemişse buna katılmak zordur. Zira o evsafta adamın bulunmadığı hallerde emr-i bi'l-ma'rûf kapısını kapamak gerekir."

Taberî bu açıklamalardan sonra der ki: "Şayet: "Üsâme hadisinde, ma'rufu emredenler niye ateş ehlinden olarak gösterildi?" denirse şu cevap verilir: "Onlar emrettikleri şeylere kendileri uymayıp, günah işlediler, bu günahları sebebiyle azaba uğradılar. Emîrleri de, onlara men ettiği şeyi kendisi yapması sebebiyle azab gördü."

Emr-i bi'l ma'rûf bahsi daha önce genişçe açıklanmıştır (89-96. hadisler).

İÇİMİZDEKİ MÜNAFIKLARA DİKKAT:

Riya ile ilgili olan bu bahiste geçen hadislerden bir kısmında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* âhir zaman Müslümanı olan bizlerin dikkatini bir noktaya çekmekte ısrar ediyor, ciddî bir mesaj vermek isti-yor: "Düşmanlar, din adamı kisvesine soktukları münafıklarla tahribâtlarını icra etmeye ehemmiyet vereceklerdir." Böylece göreceğiz ki, düşmanlarımızın en büyük plânı, dâhilî huzursuzluklar çıkarmaktır. Bunda da metodu, içimize soktuğu bizden görünümlü kimselerle kafalara yanlış fikirler ekmek, Müslümanları birbirine düşürmek, birbirlerine itimadı sarsmaktır.

BİR VESİKA: İçten parçalamak husûsunda, hârici düşmanların ne kadar hesaplı ve kararlı olduklarını anlamada Mehmed Âkif Ersoy'un kaydettiği bir hatırasına göz atacağız. Der ki:

"*Mısır-ı Ülyâ*'da (Yukarı Mısır'da) dolaşıyordum. Orada aklı başında bir Müslümanla görüştüm. Bahsimiz siyâsete intikal etti. Dedim ki:

"Şaşıyorum. Onbeş milyonluk koca Mısır'da yabancı asker olarak az kuvvet gördüm. Nasıl olur da bu kadarcık kuvvetle koca bir iklim (memleket) muhafaza edilebiliyor?"

Bu sualim üzerine o zat dedi ki:

"O yabancı devletin ricâlinden biriyle samimî görüştüm. Sizin aklınıza geleni ben de düşünmüş ve demiştim ki:

"Günün yâhut senenin birinde, mesela Osmanlı Hükûmeti kırk elli bin kişilik bir ordu hazırlayarak Mısır'a sevkedecek olursa siz ne yaparsınız?"

"Hiç ber şey yapmayız, muhafaza imkanı olmadığı için Mısır'ı kendilerine teslim eder çıkarız. Yalnız şurasını iyi bilin ki, biz hiçbir zaman Osmanlılar'ın Mısır'a kırk bin kişi değil, kırk kişi sevkedebilecek derecede yakalarını, paçalarını toplamalarına meydan bırakmayız. Memleketlerinde bitmez tükenmez meseleler çıkarırız. Onlar birbirleriyle uğraş-maktan göz açamazlar ki, bir kere olsun Mısır'a dönüp bakmağa vakit bulabilsinler."

Bu vesîka bize, Osmanlılar devrinde Türkçü-İslâmcı, Cumhuriyet devrinde inkılapcı-mürteci, gönümüzde solcu-sağcı veya devrimci-faşist yaftalarıyla milletimizi kamplara bölüp birbiriyle uğraştıran oyunların kimler tarafından ne maksadla hazırlandıklarını, bu işlere âlet onların kimlere hizmet ettiklerini anlatmaya kâfidir.

SU UYUR DÜŞMAN UYUMAZ: Yukarıda kaydedilen vesika ve yapılan açıklamaların ışığında şunu da belirtelim ki, bunca başarılarına rağmen düşman kendisini hedefine ulaşmış görmüyor. Batı, bütün dün-

yayı, -kendi dışındakiler "proleterya" yani millî şahsiyetten mahrûm, medeni-yete yapıcı bir katkı ile iştirak etmekten uzak, sömürülen zümre olma vasıfları ve kayıtları çerçevsinde- Batı medeniyetine dâhil edip dünya devleti kuruncaya kadar işinin bitmediğine inanmaktadır. Her an hesâbını kitâbını büyük bir titizlikle yapmakta, hâdisâtın zikraklarına, çalkalanmalarına muvâfık bir tempo ile, bazan bir ileri iki geri, bazan iki geri bir ileri yaparak yol almaktadır. Geri gitmesi, yerinde sayması da daha hızlı ileriye atılmak için bir tâlimdir, idmandır, antremandır, asla gâyeden vaçgeçmek değildir. Feleğin değişen rengine aldanmayıp, onun aslî renginin değişkenlik olduğunu hatırda tutmak gerek.

İslâm düşmanları, Cemel Vak'ası'nı hazırlayan münâfıklardan *Şureyh İbnu Evfâ'*nın verdiği şu tâlimatı günümüze kadar harfiyen uygulamaya devam etmişlerdir: "Ortaya çıkmazdan önce işlerinizi sıkı ve tedbirli tutun. Tâcili gerekenleri te'hir etmeyin. Te'hir etmeniz gerekenleri de ta'cil etmeyin. Bilin ki, (münâfıkça, iğrenç işleriniz sebebiyle) insanlar nazarında en kötü kimselersiniz. Yarın karşılaşma sırasında ne yapacaklarını bilemiyoruz (onları istediğimiz istikamete sevketmek bizim tedbir, hîle ve şahsî gayretlerimize bağlıdır).

Bu tedbirlerde işi ne kadar ileri götürdüklerini göstermek ve etrafımızda zaman zaman cereyan eden ve birçoklarımızın büyük ümîd ve heyecanlarını en son en kritik anda sükût-u hayâle çeviren, iyi niyetli kimselerin beyinleri çatlatan gayretlerine rağmen aklî îzâhını yapamadıkları ve "mantıksızlık", "delilik" ve daha iyimser bir ifâde ile "acemilik", "aptallık" diye îzah ettikleri bir kısım vak'aları, ömrü boyu iyi olmuş ve iyiliğine hükmedilmiş vak'a kahramanlarını îzahta yardımcı olacak bir başka vesikayı daha kaydedeceğiz:

"Protestan misyonerlerin merkezi Londra'da olup, misyonerler bu merkezde yıllarca eğitildikten sonra, gönderileceği ülkelerin durumuna göre sınıflara ayrılıyordu. Bu sınıflama işi bittikten sonra, gideceği ülkenin dili ve dini en iyi şekilde öğretilirdi. Meselâ *II. Abdülhamid* devrinde İstanbul'a gelen *Mr. John*'un durumu da böyledir. O, on yaşında iken İstanbul'a gelmiş bir misyonerdir. Mahalle mektebinde okuduktan sonra, İbrahim adıyla Kur'ân'ı ezberlemiş, medresede okumuş ve gerekli imtihanları verdikten sonra, Beyazıt'ta müderris bile olmuştur. Daha sonra İngiliz elçisinin çabasıyla Osmanlı Hâriciyesine girmiş ve İngiltere ile ilgili evrak onun elinden geçmiştir."

Sâdece şu veya bu zümreye, şu veya bu kesime değil her zümreye, her eve, hattâ her yorganın altına kadar giren bu fikrî ayrılıklar, bu... izmler, bu bölünmeler ve netîcede bu kanlı anarşi başka nasıl îzah edilebilir?

ZEKÂT BÖLÜMÜ

(Bu bölümde beş bâb vardır)

BİRİNCİ BÂB

ZEKÂTIN FARZİYYETİ, TERKEDENİN GÜNAHI

İKİNCİ BÂB

MALDAKİ ZEKÂTIN AHKÂMI

(Bu bâb on fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

MÜŞTEREK HADİSLER

İKİNCİ FASIL

HAYVANLARIN ZEKÂTI

ÜÇÜNCÜ FASIL

ZÎNETLERİN ZEKÂTI

DÖRDÜNCÜ FASIL

MEYVE VE SEBZELERİN ZEKÂTI

BEŞİNCİ FASIL

MADEN VE DEFİNELERİN ZEKÂTI

ALTINCI FASIL

AT VE KÖLELERİN ZEKÂTI

YEDİNCİ FASIL

BALIN ZEKÂTI

SEKİZİNCİ FASIL

YETİM MALINDA ZEKÂT

DOKUZUNCU FASIL

ZEKÂTI VERMEDE ACELE ETMEK

ONUNCU FASIL

ZEKÂTLA İLGİLİ MÜTEFERRİK HÜKÜMLER

ÜÇÜNCÜ BÂB

SADAKA-İ FITR

DÖRDÜNCÜ BÂB

ZEKAT TAHSİLDÂRININ HAK VE VAZÎFELERİ

BEŞİNCİ BÂB

ZEKÂT KİMLERE HELÂL, KİMLERE HARAM?

(Bu bâb iki fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

ZEKÂTIN HELÂL OLMADIĞI KİMSELER

İKİNCİ FASIL

SADAKANIN HELÂL OLDUĞU KİMSELER

UMUMÎ AÇIKLAMA

1-ZEKÂT NEDİR?

Zekât, lügatte nemâ (büyüme, artma) mânasına gelir. زَكَا الزَّرْعُ "Ekin büyüdü" demektir. Sadece bitki için değil mal için de kullanılır. Zekât ayrıca, *temizlenme* mânasına da kullanılmıştır. Şer'an her iki mâna da mûteberdir. Birinci mânaya göre, zekâtın verilmesi, malın artmasına sebeptir. Veya kişinin sevabı, zekât sebebiyle artar demektir. Veya zekâtın mütealliki olan mallar, ticâret, ziraat gibi artmaya mazhar şeylerdir demektir. Bu mânaları te'yîd eden âyet ve hadisler mevcuttur. Temizlik mânasına gelince: Hadisler zekâtın insan nefsini cimrilik kirlerinden temizleyeceğini, günahlardan paklayıp arıtacağını ifâde etmiştir. Bazılarını kaydedeceğiz.

Âlimler Kur'ân-ı Kerîm'de zikri geçen vâcib ve mendub sadakalara nafaka, hak, afv gibi kelimelerle ifâde edilen sadaka çeşitlerine zekât ıtlak edildiğini belirtirler. Şöyle tarif edilmiştir: *"Üzerinden bir yıl geç-miş nisab miktarı maldan bir cüz'ünü Hâşimî ve Muttalibî olmayan bir fakire ve benzerine vermektir."* Zekâtın rüknü ihlas; şart ve sebebi, üzerinden bir yıl geçen mala sâhip olmaktır. Bu mala sahip olanın da Müslüman, âkil, bâliğ ve hür olması lâzım gelir. İhlas, Allah rızası için vermektir.

2-ZEKÂTIN ÖNEMİ:

İslâm deyince imandan sonra ilk akla gelen iki rüknünden birincisi namaz farzı ise, ikincisi de zekât farzıdır. Bu sebeple ulemâ "Zekât İslâm' ın üçüncü rüknüdür" demiştir. Kur'ân-ı Kerîm baştan sona, namazla zekâtı hep yan yana zikreder. *"Namaz kılın!"* derken, arkadan da *"Zekâtı verin!"* diye emreder.

Zekâtın namazla aynı ehemmiyet çerçevesinde emredilmesi, İslâm

dîninin, sadece uhrevî hayat ve ibâdetle meşgul olan bir din olmayıp bir medeniyet dîni olduğunun, dünya hayatını âhiret hayatından, âhiret hayatını dünya hayatından ayırmayan, ikisini bir mütâlaa eden bir hayat ve devlet dîni olduğunun te'vili mümkün olmayan delili olmaktadır.

Evet zekât verilerek hem maddî ve dünyevî hayatımız tanzîm edilecek, müstakil bir ümmet olmanın fiilî ve maddî ifâdesi olan devletin hayat damarı kana kavuşacak, hem de Allah'ın rızası elde edilerek ebedî hayat kazanılacak. Görüldüğü üzere zekât ne sırf lâik bir vergi, ne de sırf uhrevî maksadlı bir ibâdettir. Ama her iksidir de: Hem devletin hayatiyeti olan vergi, hem de âhiretin şartı olan ibâdet.

Şu halde zekât, *Resûlullah*'ın ifâdesiyle İslâm'ın köprüsüdür: Âhiret yakası ile dünya yakası arasına atılmış, ikisini birleştiren bir köprü; fâni ile bâkiyi, ümmetle devletini, fakirle zengini, madde ile mânayı, Allah'la kulu birleştiren bir köprüdür. Zekâtla zenginin malı kirden, ruhu cimrilikten temizlendiği gibi, fakirin de gönlü kinden temizlenir. Böylece cemiyetin iki zümresi sulha kavuşur, Zekât farîzasına uyarak yardım elini uzattığı fakir zümreye zenginin merhamet hisleri uyanır, fakir de zengine hürmet ve muhabbetle dolar, müteşekkir olur. Bu, bir cemiyetin huzuru ve saâdeti için şartı olan içtimâî barıştır. Batı cemiyetinde böyle bir müessesenin yokluğu, cemiyette proleter ve burjuva olmak üzere birbirine düşman iki zümre ortaya çıkarmış, Fransız ihtilâl-i kebiri ile kavgaya dönüşen bu sürtüşme ve hizipleşmeler, en sonunda işçi-patron ikiliğine yani beşerin müebbed kavgası demek olan komünist-kapitalist dünyalar safhasına ulaşmıştır. Zekât müessesesi sâyesinde İslâm dünyası binbeşyüz yıldır böyle bir kavgadan uzak yaşamıştır. Müslümanlar bu müesseseyi canlı tuttukları müddetçe ihtilâlci ve komünist fikirler İslâm cemiyetinde gelişemeyecek ve tutunamayacaktır.

3-ZEKÂTIN FARZ OLUŞU

Zekâtın ne zaman farz kılındığı hususu münâkaşalıdır. Hicretten önce farz kılındığını iddia edenler olduğu gibi, hicretin birinci yılından dokuzuncu yılına kadar çok farklı yıllarda farz kılındığı iddiasında bulunan olmuştur. Hepsini te'yîd eden rivâyetler mevcuttur. Münakaşaları veren *İbnu Hacer* dokozuncu yılda farz olduğu iddiasını mâkul bulmadığını belirtir. Beşinci yıldan önceye ait olabileceğini îmâ eder, kesin iddiadan kaçınır.

4-ZEKÂTA TEŞVİK:

Kur'ân-ı Kerîm, **"Ey îman edenler! Kâfir olanlar bile birbirleri-**

nin yardımcılarıdır. Eğer siz bunu yapmazsanız yeryüzünde bir fitne ve büyük bir fesad olur!" (Enfal 73) buyurarak Müslümanları yardımlaşmaya teşvik eder ve bunun terki hâlinde cemiyetin huzurunu bozacak fitne, kargaşa ve ihtilâllerin olacağını haber verir. Şu halde zekât, bu yardımlaşmayı gerçekleştirerecek en mühim vasıta olarak, Kur'an'da otuzdan fazla âyette emredilmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu ilâhî emrin yerine getirilmesi için pek çok beyanlarıyla, Müslümanları zekâta teşvik buyurmuştur. Bazılarını kaydediyoruz:

الزكاة قنطرة الاسلام **"Zekât, İslâm'ın köprüsüdür";**

حَصِّنُوا اَمْوَالَكُمْ بِالزَّكَاةِ وَدَاوُوا مَرْضَاكُمْ بِالصَّدَقَةِ وَأَعِدُّوا لِلْبَلَاءِ الدُّعَاءِ

"Mallarınızı zekâtla koruyun, hastalarınızı sadaka ile tedâvi edin. Belaya dua ile karşı koyun";

اِذَا اَدَّيْتَ زَكَاةَ مَالِكَ فَقَدْ قَضَيْتَ مَا عَلَيْكَ

"Malının zekâtını eda ettin mi, üzerindeki borcu ödedin demektir";

إِذَا اَدَّيْتَ زَكَاةَ مَالِكَ فَقَدْ اَذْهَبْتَ عَنْكَ شَرَّهُ

"Malının zekâtını ödedin mi kendinden onun şerrini def ettin demektir";

إِنَّ الصَّدَقَةَ لاَ تَزِيدُ الْمَالَ إِلاَّ كَثْرَةً

"Sadaka malın miktarını eksiltmez, artırır";

"Zekâtı ödenen mal "kenz (hazine)" değildir, toprağa gömülmüş olsa bile."[31] **"Zekâtı verilmeyen her mal, kenzdir, açıkta (yani yere gömülmemiş) bile olsa";**

مَا اَدَّى زَكَاتَهُ فَقَدْ اَدَّى الْحَقَّ الَّذِى عَلَيْهِ وَمَنْ زَادَ فَهُوَ اَفْضَلُ

"Zekâtını ödeyen, üzerinde bulunan (fakirin) hakkını ödemiş olur, fazla vermek efdaldir"; "Farz zekâtı öde. Zira o seni temizler. Sıla-i rahmi eda et, dilenci, komşu ve fakirin hakkını gözet";

اِنَّ مِنْ تَمَامِ اِسْلاَمِكُمْ اَنْ تُؤَدُّوا زَكَاةَ اَمْوَالِكُمْ

"Malınızın zekâtını vermeniz, İslâm'ınızı tamamlar";

تَمَامُ اِسْلاَمِكُمْ اَدَاءُ الزَّكَاةِ

"İslâm'ınızın kemâli zekâtın ödenmesiyledir";

31– Bu hadiste, **altın ve gümüşü Allah yolunda harcamayarak toplayıp "kenz" yapanları, cehennemin elîm azabıyla tehdit eden âyete** (Tevbe 34) açıklık getirilmektedir: "Zekâtını veren kimse o âyette tehdîd edilenlerin dışında kalacaktır" denmiş olmaktadır.

بَرِئَ مِنَ الشُّحِّ مَنْ اَدَّى الزَّكَاةَ وَقَرَى الضَّيْفَ وَاَعْطَى فِي النَّائِبَةِ

"Zekâtı ödeyen, misâfire ikram eden, musibete uğrayanlara veren cimrilikten kurtulur";

"Kimin zekât verecek malı yoksa: "Allahümme salli alâ Muhammedin abdike ve Resûlike ve alâ'l-müminine ve'l-mü'minât ve'l-müslimîne ve'l-müslimât. (Allah'ım, kulun ve elçin Muhammed'e, mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara, Müslüman erkeklere, Müslüman kadınlara salât (rahmet et!)" desin. Bu söz onun için zekât yerine geçer."

"Eğer zekâtını verirsen, üzerindeki borcu ödemiş olursun. Kim haram malı toplasa, sonra da tamamen tasadduk etmiş bile olsa, o maldan kendisine bir sevap ulaşmaz. Üstelik vebali üzerindedir."

5-ZEKÂT VERGİ MİDİR?

Kur'ân-ı Kerîm'de, zekât, sadaka, nafaka ve hak gibi kelimelerin birbirine yakın mânalarda kullanıldığını, hepsinin vergi mânasında zekâtla ifade edildiğini söyledik. Hemen belirtelim ki, tefurruâta inince bunlar arasında bazı farkların olduğu da görülür. Nitekim zekâtı tarif ederken, üzerinden bir yıl geçmiş maldan alınma kaydı, *Hâşimî* ve *Muttalibîlere* haram kaydı geçti. Öte yandan devletin humus, öşür, haraç gibi değişik adlar altında başka gelirleri, yani "vergi"leri de var. İslâm devletinde bunların toplanma ve harcanma şekli az çok farkeder. Sözgelimi humus *Âl-i Beyt*'e helal olduğu halde zekât haramdır. Şu halde İslâm'ın ayırdığı bu gelir çeşitlerini gönümüz lâik espirisi içerisinde "vergi" adı altında mütâlaa ederek zekât vergidir diye bir hükme gitmek ve bu meşkûk hükme dayanarak devlete ödenen vergiyi zekâta mahsub edip zekat vermekten kaçınmak, dînen tehlikeli bir durum ortaya çıkarabilir. Müslüman böyle şüpheli durumlardan kaçmakla mükelleftir. Bu meselede tereddüdü izale etmek için iki nokta bilinmelidir:

1) Bugünkü vergilendirme şer'î esasa uygun mu? Yani, dinen vermemiz gereken zekâtın tamamını veriyor muyuz? Meselâ devlet bugün öşür almıyor. Keza devlet ticâret yapanlardan belli şartlarla vergi aldığı halde emvâl-i bâtına'ya giren tasarruflardan, altın ve gümüş nev'indeki zinetlerden vergi almıyor. Ama Müslüman kimse, dinin bu mallarda emrettiği zekâtı vermesi gerekir. [32]

32– Bugün bir kısım Müslümanlar, laik devlete verilen verginin meşru olmadığı, zekâtın yerine geçmediği inancındadır. Buna *evet* veya *hayır* demek ciddi bir fetva işidir. Şu kadarını söyleyebiliriz ki; kîl u kâl ile ahkâm sâbit olmaz.

2) Vergiler, dinin istediği yerlere harcanıyor mu? Az sonra belirtileceği üzere zekâtın, Kur'an'la tesbit edilen belli harcama kalemleri var. Bugün lâik devlet onu düşünmüyor. Müslüman, bu noktadan da zekat gibi mühim bir rüknü değerlendirmek zorundadır. Şüpheden emin olmak için, şeriatın emrettiği üzere zekâtını hesaplayıp zâhir şartlara ve vicdanına uygun şeklide çevresindeki fakirlere vermek çıkar yol gözükmektedir.

Bu meselede iyice bilinmesi gereken husus şudur: Zekât, herşeyden önce bir ibadettir ve öncelikle fakirin hakkıdır. Bu ibâdet de dinin emrettiği şekilde yapılmalıdır. Din, zekâtın zenginlerden alınıp o bölgenin fakirlerine dağıtılmasını emretmiştir. Artan miktar Beytu'l-Mâle (Devlet Hazinesine) gönderilir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hususu -müteakip ilk hadiste görüleceği üzere- Yemen'e irşâd, vergi ve kadılık işlerini yürütmek üzere gönderdiği *Muâz İbnu Cebel* (radıyallâhu anh)'e açık bir şekilde emretmiştir: *"Sen Ehl-i Kitap bir kavme gidiyorsun... Onlara haber ver ki, Allah malları üzerine zekâtı farz kılmıştır. Zenginlerinden alınarak fakirlerine iâde edilir..."*

İslâm ulemâsı zekâtın, alındığı bölgeden dışarı çıkarılıp çıkarılmayacağı hususunda farklı görüşler ileri sürmüş, bu meyanda Hanefîler çıkarılabileceğini söylemiş ise de *Şafiîler, Mâlikîler* ve *"cumhur"* çıkarılmaması gerektiği görüşünde ittifak etmişlerdir. Şâfiîler çıkarıldığı takdîrde -orada muhtaç kimse varsa- bunun te'diye edilmesi, gerisin geriye gönderilmesi gerektiğine hükmeder. Mâlikîler ise muhtaç olup olmadığına bakılmaksızın iâdesine hükmeder.

Mahallî ihtiyâç fazlası ve başka şekillerde hazînede toplanan paralar da öncelikle yardıma muhtaç durumda olan "beşer unsuru"na harcanacaktır. İlgili âyet şöyle: **"Sadakalar (yani fukaraya temlîk edilmek üzere çıkarılan vergiler) Allah'tan bir farîza olarak, ancak:**

1- Fakirlere,

2- Miskinlere,

3- (Toplanması ve sarfında sadakalar) üzerine me'mur olanlara,

4- Kalpleri (Müslümanlığa) alıştırılmak istenenlere,

5- Kölelere,

6- Esirlere,

7- (Borcundan fazla nisâbı olmayan) borçlulara,

8- Allah yolunda (harcamaya),

9- Ve yol oğluna (yani memleketinde zengin bile olsa, meşru bir maksadla seyr-ü sefer ederken muhtaç kalmış olan yolculara) mahsustur..." (Tevbe 60).

Burada 3, 4 ve 8. maddeleri istisna edersek, diğer altı kalemin muhtaç olan kimseler olduğu görülür. Yani hazîne parasının sarfında önce insan unsurunun durumunu düzeltmek emredilmektedir. Bugün vergilerin sarfında bu inceliklere yeterince riâyet edilmediğine göre, Cenâb-ı Hakk' ın hitâbına doğrudan muhatap olan bu hitaba uyup uymama ölçüsünden hesabını verecek olan Müslümanın, zekâtını, ilâhi irâdeye uygun miktarda çıkarması gerekir. Bilhassa emvâl-i bâtınanın zekâtı ferdin vicdanına bırakılmıştır. Hiç olmazsa bunların çevredeki fakirlere sarfı...

6-ZEKÂTA TÂBİ MALLAR

Bu mevzuyu *Ömer Nasuhî Bilmen* merhum şöyle özetlemiştir: "Mallar, emvâl-i bâtına (görülmeyen) ve emvâl-i zâhire (görülen) adıyla iki kısımdır. Nakit paralar ile, evlerde, mağazalarda bulunan ticâret malları, emvâl-i bâtına'dır. *Sâime* denilen hayvanlar ile bir kısım arazi mahsûlâtı ve mâdenler ile yer altındaki hazîneler ve "gümrüklere uğrayan ticâret malları ile nukud" da emvâl-i zâhiredendir. Bunların hepsi de birer muayyen nisbette zekâta tâbidirler.

Bâtınî malların zekâtlarını vermek, sâhiplerinin diyânetine havâle edilmiştir. Bunlar, bu malların zekâtlarını diledikleri fakirlere, muhtaçlara bizzat verebilirler.

Zâhirî malların zekâtlarını, muayyen nisbetteki vergilerini ise, veliyyü'l-emir, hususî memurlar vâsıtasıyla tahsîl ederek şer'an muayyen yerlere sarfeder..."

Bugünün şartlarında, zekât deyince sadece emvâl-i batına'dan verilecek kırkta biri anlayanların hatası açıktır. Dinin hassasiyetle durduğu bir meselede mü'minlerin de hassas olmaları gerekir. Kabirde hesap ilâhî ölçülere göre olacaktır.

BİRİNCİ BÂB

ZEKÂTIN FARZİYYETİ, TERKEDENİN GÜNAHI

2010 ١ – عن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قال: [بَعَثَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ مُعَاذاً إلى اليَمَنِ. فقال: إنَّكَ تَقْدَمُ على قَوْمٍ أهْلِ كِتَابٍ فَلْيَكُنْ أوَّلَ ما تَدْعُوهُمْ إليه عِبَادَةُ اللّٰهِ تَعَالى، فإذَا عَرَفُوا اللّٰهَ تَعَالى فَأخْبِرْهُمْ أنَّ اللّٰهَ تَعَالى فَرَضَ عَلَيْهِمْ زَكَاةً تُؤْخَذُ مِنْ أغْنِيَائِهِمْ وَتُرَدُّ عَلى فُقَرَائِهِمْ، فإنْ هُمْ أطَاعُوا لِذَلِكَ فَخُذْ مِنْهُمْ وَتَوَقَّ كَرَائِمَ أمْوَالِهِمْ، واتَّقِ دَعْوَةَ المَظْلُومِ، واتَّقِ دَعْوَةَ المَظْلُومِ، فإنَّهُ لَيْسَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ اللّٰهِ حِجَابٌ]. أخرجه الخمسة.

1. (2010)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. Muâz (radıyallâhu anh)'ı Yemen'e gönderdi. (Giderken) ona dedi ki:

"Sen Ehl-i Kitap bir kavme gidiyorsun. Onları davet edeceğin ilk şey Allah'a ibâdet olsun. Allah'ı tanıdılar mı, kendilerine Allah'ın zekâtı farz kılmış olduğunu, zenginlerinden alınıp fakirlerine dağıtılacağını onlara haber ver. Onlar buna da ittaat ederlerse kendilerinden zekâtı al. Zekât alırken halkın (nazarlarında) kıymetli olan mallarından sakın. Mazlumun bedduasını almaktan kork. Zîra Allah'la bu beddua arasında perde mevcut değildir." [Buhârî, Zekât 1, 41, Sadaka 1, 63, Mezâlim 9, Megâzî 60, Tevhid 1; Müslim, Îmân 31, (19); Tirmizî, Zekât 6, (625); Ebû Dâvud, Zekât 4, (1584); Nesâî, Zekât 46, (5, 55).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste öncelikle, Ehl-i Kitap'tan olanları İslâm'a çağırırken hangi tertibe riâyet edeceğimiz belirtilmektedir. Hadisin yine Buhârî'de gelen bir başka vechinde sırayla ele alınacak meseleler daha vâzıhtır: *"Sen Ehl-i Kitap bir kavme gidiyorsun. Yanlarına varınca, onları, önce Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna*

şehâdet etmeye dâvet et. Bu meselede onlar sana itaat ederlerse, onlara Allah'ın, her gece ve gündüzde beş vakit namazı farz kıldığını haber ver. Eğer onlar bu meselede de sana itaat ederlerse, kendilerine Allah'ın sadakayı farz ettiğini, bunun zenginlerinden alınıp fakirlerine iâde edileceğini onlara haber ver. Onlar sana bu meselede de itaat ederlerse (zekâtlarını alırken) mallarının kıymetlilerinden sakınasın..."

Şu halde Ehl-i kitâb'a şu sırayla dâvet yapılacak:

★ Önce kelime-i şehâdet,

★ Sonra beş vakit namaz,

★ Sonra zekât.

2- Dikkatimizi çeken bir husus, bu hadiste oruç, hacc gibi diğer farzların zikredilmemiş olmasıdır. Halbuki *Hz. Muâz*'ın Yemen'e gönderilmesi Resûlullâh'ın hayatının sonlarında (hicrî onuncu yılda hacc'dan önce) vukûa gelmiştir.[33] *İbnu Salâh*, bu eksikliğin râvilerden kaynaklanmış olabileceğini söyler. *Kirmânî* ise, Şâri'in namaz ve zekâta daha çok ehemmiyet vermesinden ileri geldiğini, bu sebeple bu ikisinin Kur' an'da çok tekrar edildiğini, bu yüzden oruç ve hacc, dînin rükünlerinden olmasına rağmen bu hadiste zikredilmediğini söyler. Ayrıca der ki: "Buradaki sır şudur: Namaz ve zekât mükellefe bir kere vâcib oldu mu onun boyundan asla sâkıt olmaz. Oruç ise böyle değil, başkası tarafından da niyâbeten yerine getirilebilir, âcizlerde olduğu gibi..." Bazıları da şöyle demiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, dinin erkânını beyan etmek maksadıyla konuşunca hepsini teker teker sayardı. Nitekim *İbnu Ömer*'in rivayet ettiği: **"İslâm beş esas üzerine bina edilmiştir..."** hadisi böyledir. Ancak burada davet maksadıyla konuşmaktadır. Üç erkânın zikriyle yetindi: Şehâdet, namaz, zekât... Ayrıca şu hikmet de unutulmamalı: "Beş rükün ya îtikâdîdir, şehâdet gibi; ya bedenîdir namaz gibi; ya da mâlîdir zekât gibi. Bu sebeple Resûlullah İslâm'a dâvette bu üç şeyle iktifa etti, diğerleri zâten bunlardan birine girer. Nitekim oruç mutlak sûrette bedenîdir, hacc ise bedenî-mâlîdir. Esâsen asıl olan, İslâm kelimesidir. Kâfire en zor gelen budur, namaz da tekerrürü sebebiyle çok zor gelmektedir. Zekât ise, insan fıtratındaki mal düşkünlüğü sebebiyle o da çok zor bir ibâdettir. Öyleyse kişi bu üç zor şeyi benimsedi mi geri kalanlar bunlara nisbetle ona kolay gelir."

33– *Hz. Muâz*'ın Yemen'e gönderilişi hususunda 9. ve 8. hicrî yıllar da söylenmiştir. Hz. Ebû Bekir zamanına kadar orada kalıp, sonra döndüğü ve Şam'a gidip orada öldüğünde ittifak edilir.

3- Zekâtın bir başka yere nakli meselesinde âlimler ihtilâf eder. *Ebû Hanîfe* ve *Leys* nakli câiz görür. Bunlara göre "fakirlerine iâde edilir" ibâresindeki zamir Müslümanlara râcidir. Mâna şöyle olur: *"...Müslümanların fakirlerine iade edilir."* Cumhur ise zamiri, Hz. Muâz'ın muhataplarına hamlederek, "Bölge halkının fakirlerine iâde edilir" demişlerdir. Mâlikîler, muhalefet vs. şeklinde başka bölgeye çıkması durumunda "iâde şarttır" dememiş ise de, Şâfiîler "fakir olduğu takdirde geri gelmesi şarttır" demişlerdir.

4- *Hz. Muâz*'ın, Yemen'de karşısına çıkacak olanlar sâdece Ehl-i Kitap değildi. Puta tapanlar da vardı. Ehl-i Kitâb'ın zikri, onların tafdili içindir.

5-Ehl-i Kitap, Allah'a inandığı halde, onların Allah'a inanmaya dâvet edilmeleri, İslâm'ın belirttiği ölçüde bir tevhid inancına sahip olmamalarından dolayıdır. Hatta bazı rivayetlerde: *"Onları önce Allah'ın birliğine çağır"* denmiştir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm, yahudîlerin Hz. Üzeyr'e, hıristiyanların da *Hz. İsa*'ya **"Allah'ın oğlu"** dediklerini (Tevbe 30) haber verir. Sadedinde olduğumuz rivayette öncelikle Allah'a ibâdete davet mevzubahistir. Âlimler *"Bundan tevhîd kastedilmiştir"* derler. Öyleyse onlardan ilk istenen şey, insana benzetilen bir Allah inancından (ki teşbîh denir), tevhîde gelmeleri olmuştur. Tevhîd, onların inançlarında mevcut teşbîh'in gerektirdiği her çeşit şirkin reddi demektir.

6- Bu hadisten hareketle, Müslüman olmak için sâdece Allah'ın birliğini îtiraf etmenin yetmeyeceği, *Hz. Muhammed*'in risâletinin de te'yid edilmesi gerektiğine hükmedilmiştir. Cumhur böyle demiştir. Bazıları: "Berinciyle Müslüman olur, ikincisi de taleb edilir" demiştir. Bir kimsenin itikadına hükmetmede bu ihtilafın önemi vardır.

7- *İbnu'l Arabî* Tirmizî şerhinde (Ârızatu'l-Ahvazî) der ki: "Günümüz-de yahudîler *Hz. Üzeyr*'e Allah'ın oğlu demekdiklerini söylerler. Bu olabilir, böyle bir inanca sahip olmayabilirler. Ancak, günümüzde o inanca sahip olmamaları, Hz. peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında, Medîne veya başka bir yerde yaşayan yahudîler arasında böyle bir inancın olmadığı mânasına gelmez. Nitekim, onların hiçbirinden Kur'an'daki bu ithamı reddettiklerine, itiraz etteklirine dair rivayet gelmemiştir."

İbnu Hacer, bunu pek mâkul bulur ve o inaçta olan yahudî grubunun inkiraz etmiş olabileceğini söyler ve: "Nitekim Yahudîlerden ekseriyetinin itikadı teşbîh'ten ta'tîle dönmüştür. (Yani Allah'ı insana benzetmeyi bırakıp, daha da ileri giderek Allah'a isim ve sıfat izâfesini reddetme noktasına gelmişlerdir. Sıfattan, isimden mücerred bir ilâh anlaşılmayacağı için ta'tîl ile küfr-ü mutlaka yakın bir noktaya gelinmiş olur.) Keza hıris-

tiyanların inançları da "oğul", "baba" mevzularında değişerek, bunların maddî değil, mânevi meseleler olduğu noktasına gelmiştir.

فَسُبْحَانَ اللهِ مُقَلِّبِ الْقُلُوبِ **"Kalpleri çeviren Allah'ı tesbîh ederiz."**

8- Hadiste geçen "...Allah'ı tanıdılar mı?..." tâbiri, ehl-i kitâbın -her ne kadar ibâdet yapıp Allah'ı bildiklerini söyleseler de- gerçek mânada Allah'ı tanımadıklarını göstermektedir. Kelam ilminin hâzıkları: "Allah'ı mahlûkâta benzetenler, O'na "el", "çocuk" izâfe edenler Allah'ı tanımamışlardır. Onların tapındıkları ma'budları Allah değildir, Allah diye isimlendirseler de" demişlerdir.

9- Dînî emirlerin toptan değil de tedricen taleb edilmesindeki bir hikmet, muhatabı usandırmamak içindir. Hepsi birden istenseydi nefret etmeyeceğinden emin olunamazdı.

10- Hadiste gelen *"... (zekât) zenginlerinden alınıp fakirlerine dağıtılacağını..."* ibâresinden zekât toplama ve sarfetme işinin imâma ait olduğu, imâmın, bunu şahsen veya memuru vasıtasıyla yapabileceği hükmü çıkarılmıştır. Keza, vermek istemeyen olursa, zorla alınacaktır.

11- Hadiste geçen *"... fakirlerine dağıtılır..."* ibâresinden, zekâtın tamamının, harcanması meşrû olan yerlerden sadece birine verilmesinin câiz olacağı hükmüne varılmıştır. *İbnu Dakîku'l-Îd,* hadiste sadece fakirlerin zikredilmiş olmasını, zekâtın masraf denen harcama kalemleri içinde en çoğunu fakirlerin teşkil etmiş olmasıyla ve bir de zenginlerle fakirler arasında bir mutâbakat sağlama gayesiyle îzâh eder. Keza: "Bir kimse borçlu ise, elindeki parayı alacaklısına verdiği takdirde artan kısım zekât vermeyi vâcib kılan nisabı bulmadığı takdirde, bu adama zekât farz olmaz" diyenler de bu ibareye dayanırlar. Çünkü "Bu adam, borçlularına haklarını verdiği takdirde geride kalacak parayla zengin sayılmaz."

12- *"Kıymetli mallarından sakın"* ibâresinde zikri geçen kıymetli maldan maksad, zekat düşecek mallar arasında şu veya bu sebeple mal sahibi tarafından daha çok sevilen maldır. Bunlara "nefis" de denmiştir, kişinin nefsi çektiği için. Kırk koyundan birini seçerken en göze geleni seçmek gibi veya mal sâhibinin husûsi îtinâ gösterdiğini seçmek gibi... Bu yasaklanmakta, mal sâhibinin gözü gönlü kalmayacak vasat bir şey alınması emredilmektedir.

13- *"Mazlumun bedduasını almaktan kork"* ibâresi, vergi alırken zulümden kaçınmayı emretmektedir. Gerçi, hadis mutlaktır, her çeşit zulümden kaçınmak muraddır ama, zekat toplama ile ilgili tavsiyelerden ve bilhassa "halkın kıymetli malını almaktan sakın" tenbîhinden sonra

"mazlumun bedduasından sakın" denmiş olması bilhassa zekât toplamada hassasiyetin ehemmiyetine dikkat çeker. Şu halde "kıymetli malların alınması zulümdür" mânası çıkmaktadır.

14- *"Allah'la beddua arasında perde yoktur"* ibâresi, bedduânın Allah'a ulaşmasını önleyecek hiçbir engel yoktur, yani "mazlumun duası makbûldür" demektir. Başka rivâyetler, mazlum âsi de olsa, fâcir ve hatta fakir de olsa duasının makbul olduğunu tasrîh eder. *Ahmed İbnu Hanbel*'in bir rivâyetinde: دَعْوَةُ الْمَظْلُومِ مُسْتَجَابَةٌ وَإِنْ كَانَ فَاجِراً فَفُجُورُه عَلَى نَفْسِهِ **"Mazlumun duası makbuldür, facir bile olsa, zira onun fücûru kendini ilgilendirir"** buyrulmuştur.

İbnu'l-Arabî der ki: "Bu hadis, mazlumun duasına icâbet edileceği hususunda mutlak gözüküyor ise de, aslında bir başka hadisle mukayyeddir. O hadis şudur: *"Duâ edenler üç kısımdır: Ya talebine hemen cevap verilir, ya bekletilip daha iyisi verilir, ya da kendisinden duaya bedel, misliyle günah affedilir."*Nitekim, benzer bir durum bir üslûbla Zât-ı ilâhîlerini, *"darda kalana kendisine dua ettiği zaman icâbet edip sıkıntısını alan..."* olarak tanıtırken, bir başka âyette ise, **"Dua ettiğiniz şeyi, dilerse giderir" buyurarak "meşîetiyle" kayıtlamaktadır"** (En'âm 41).

15- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER

★ Savaşmadan önce tevhide davet uygundur.

★ İmâm âmiline, yapacağı işle ilgili tâlimat vermelidir.

★ Zekât toplamak için maddî durumu iyi olanlar gönderilmelidir.

★ Haber-i vâhid makbûldür, onunla amel vâcibtir.

★ Bâzı âlimler, *"zenginlerinden"* tabirinden hareketle çocuk ve delinin de malından zekât alınacağını söylemiştir.

★ *"Fakirlerine"* tâbirindeki zamir Müslümanlara gittiği için kâfirlere zekât verilemiyeceğine hükmedilmiştir.

2011 ٢– وعن أبى هريرة وجابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قالا: [قال رسول الله ﷺ: مَا مِنْ صَاحِبِ إبِلٍ وَلاَ بَقَرٍ وَلاَ غَنَمٍ لاَ يُؤَدّى حَقَّ اللهِ تَعَالى فِيهَا إلاَّ جَاءَتْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أكْثَرَ مَا كَانَتْ وَأُقْعِدَلَهَا بِقَاعٍ قَرْقَرٍ تَسْتَنُّ عَلَيْهِ بِقَوَائِمِهَا وَأَخْفَافِهَا وَتَنْطَحُهُ بِقُرُونِهَا وَتَطَؤُهُ بِأظْلاَفِهَا لَيْسَ فِيهَا جَمَّاءُ وَلاَ مُنْكَسِرٌ قَرْنُهَا كُلَّمَا مَرَّتْ عَلَيْهِ أُخْرَاهَا عَادَتْ عَلَيْهِ

أُولاَهَا حَتَّى يُقْضَىٰ بَيْنَ الْخَلْقِ. وَلاَ صَاحِبِ كَنْزٍ لاَ يَفْعَلُ فِيـهِ حَقَّهُ إلاَّ جَاءَ كَنْزُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ شُجَاعـاً أَقْرَعَ يَتْبَعُهُ فَاتِحـاً فَاهُ فَإذَا أَتَاهُ فَرَّ مِنْهُ فَيُنَادِيهِ: خُذْ كَنْزَكَ الَّذِى خَبَّأْتَهُ فَأَنَا عَنْهُ غَنِيٌّ. فَإذَا رَأَى أَنَّ لاَ بُدَّ لَهُ مِنْهُ سَلَكَ يَدَهُ فِي فِيهِ فَيَقْضِمُهَا قَضْمَ الْفَحْلِ].

أخرجه الخمسة واللفظ لمسلم والنسائى عن جابر. وللباقين بنحوه عن أبى هريرة.

« القَاعُ » المستوى من الأرض الواسع. و« الْقَرْقَرُ » الأمْلَس.

و« الظِّلْفُ » للشاة كالحافر للفرس. و« الشُّجَاعُ » الحَيَّةَ.

و« الأَقْرَعُ » صفة له بطول العمر. لأنه إذا طال عمره امَّرَقَ شعره فهو أخبث وَأَشَدُّ شَرّاً.

2. (2011)- *Hz. Ebû Hüreyre* ve *Hz. Câbir* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Deve, sığır veya davar sâhibi olup da, bunlardaki Allah'ın hakkını eda etmeyen herkese Kıyamet günü, bu mallar, olduğundan daha çok ve mümkün olduğunca iri ve şişman olarak geleceklerdir. Adam, onlar için, düz ve geniş bir yere oturtulacak, hayvanlar bacakları ve tabanlarıyla onun üzerinden geçecekler. Geçiş sırasında boynuzlarıyla tosluyacaklar ve ayaklarıyla ezecekler. İçlerinde boynuzsuz veya boynuzu kırık biri bulunmayacak. Bu şekilde sonuncusu da onun üzerinden geçince, birincisi aynı geçişe tekrar başlayacak. Mahlûkatın hesabı tamamlanıp hüküm verilinceye kadar bu hâl devam edecek.*

Keza "kenz"e (hazine) sâhip olup da ondaki (Allah'ın) hakkını ödemeyen herkese, Kıyamet günü hazinesi, dazlak başlı bir yılan olarak gelecek, ağzını açıp peşine düşecektir. Yılan yaklaştıkça adam ondan kaçacak. Sonunda yılan ona:

"Gizlediğin hazîneni al! Ben ondan müstağniyim!" diye bağırır. Adam, neticede yılandan kaçma çaresinin olmadığını anlaşınca, elini ağzına sokar. Yılan da onu, aygırın (alafı) kemirmesi gibi kemiriverecek." [Buhârî, Zekât 3, Tefsir, Âl-i İmrân 14, Berâet 6, Hiyel 3; Müslim, Zekât 26, (987); Muvatta, Cihâd 3, (2, 444); Ebû Dâvud, Zekât 32, (1658, 1659, 1660); Nesâî, Zekât 2, 6, (5, 12-14).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, Kur'ân-ı Kerîm'de, *"kenz"* yapanların Kıyamet gününde karşılaşacakları fecî âkibetleri üzerine gelen âyeti açıklayan bir hadistir. Âyet-i kerîme meâlen şöyledir: **"...Altını ve gümüşü biriktirip**

yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlar yok mu? İşte bunlara pek acıklı bir azâbı muştula. O gün bunlar, üzerlerinde (yakılacak) cehennem ateşinin içinde kızdırılacak da o kimselerin alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacak. İşte bu, (denilecek), nefisliriniz için toplayıp sakladıklarınız! Artık saklayıp istifcilik ettiğiniz bu nesnelerin acısını haydi tadın!" (Tevbe 34-35).

Âyet-i kerîme *"kenz"* edilen, yâni *biriktirilip yığılan* ve fakat Allah yolunda harcanmayan altın ve gümüşlerin âhiretteki korkunç âkibetini haber veriyor: Kıyamet günü bu mallar, sâhibine verilecek ezada, azab vâsıtası olarak kullanılacaktır. Yani altın ve gümüşler ateşte kızdırılmış olarak vücudlar dağlanacaktır. Âyet, her devirde ve her yerde en mûteber servet yığma vâsıtası olan altın ve gümüşü misal vermektedir.

Sadedinde olduğumuz hadis at, deve,sığır, davar gibi hayvan nev'inden *"kenz"* edilen malların nasıl azab vâsıtası kılınacağını açıklamaktadır: "Bu hayvanlar, sâhiplerini mahlûkâtın hesabı görüldüğü müddetçe ayaklarıyla tekmeleyip çiğneyecek boynuzlarıyla toslayacak, ağızlarıyla dişleyip kemirecek. Müslim'in bir rivâyetinde, bu azâbın sâdece mahşerdeki hesap sırasında olacağı ve müddeten de dünya ölçüleriyle elli bin yıllık bir zamanı içine alacağı, ondan sonra da çok daha berbat bir âkibet olan cehenneme atılabileceği belirtilir.

كُلَّمَا مَضَى عَلَيْهِ اُخْرَاهَا رُدَّتْ عَلَيْهِ اُولاَهَا حتّى يَحْكُمَ اللّٰهُ بَيْنَ عِبَادِهِ في يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ
خَمْسِينَ اَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ ثُمَّ يُرَى سَبِيلُهُ إمَّا الى الْجَنَّةِ وَاَمَّا الى النَّارِ

"...Herifin üzerinden (hayvanların) sonuncuları geçince öncekiler tekrar geçmeye başlar. Bu hâl, Allah kullarının arasında miktarı sizin senelerinizle ellibin sene olan bir günde hükmedinceye kadar böyle devam eder. Sonra ya cennete veya cehennneme giden yol kendisine göstirilir."

2- Sadedinde olduğumuz hadis, meâlini verdiğimiz âyet-i kerîmede sözü edilen *"kenz"* yapma, yani *biriktirip yığma* meselesine de açıklık getirmektedir. Bu mal veya üzerindeki Allah'ın hakkı'nı vermemek, o maldan Allah yolunda harcamamaktır.

Müslim'in bir rivâletinde, Ashabtan biri: *"Devenin hakkı nedir?"* diye sorar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu cevabı verir: *"Onu su başında (herkesin uğradığı yerde) sağmak, süt kovasını (üzerinden almak üzere ihtiyaç sâhibine) iâreten vermek, erkek develeri emâneten vermek (sütünden istifade etmeleri için dişi develeri karşılıksız olarak) menîha sûretinde vermek, Allah yolunda üzerlerinde yük taşımaktır."*

Esâsen kenz, *"mal ve serveti toplamak"*, biriktirmek, yığmak veya toprağa gömmek mânalarına gelir.

3- Selef ulemâsı, zikri geçen âyet ve hadisi değerledirmede ihtilâf ederler. Ekseriyet, bir kısım başka hadislere dayanarak kenz'den muradın zekâtı verilmeyen mal olduğunu söylemiş, zekât verilen mala kenz denemeyeceğini belirtmiştir. *İbnu Abbâs, İbnu Ömer, Câbir, Ebû Hüreyre, Hz. Ömer* vs. bu görüştedir.

Hz.Ali'nin bir fetvâsına göre 4000 dirhemden fazla mal, zekâtı verilsin verilmesin kenz'dir. Bazıları ihtiyaçtan fazla mala kenz demiştir. *Kenz*'le bunun lügat mânasını anlayan bazıları, zikri geçen âyetin, zekâtın farziyetiyle neshedildiğini ileri sürmüştür. Yarıdan îtibaren meâlini kaydettiğimiz âyetin baş kısmında Ehl-i Kitâbın medâr-ı bahs edilmiş olmasını nazar-ı îtibâra alan bazıları da kenz âyetinin ehl-i kitaba baktığını söylemiştir. (Süddî gibi).

Elmalılı Hamdi Efendi, âyetle ilgili yaptığı kısa açıklamada, âyetin kâfir, Müslüman herkese baktığını belirtmekten başka hangi sûretle olursa olsun, paranın tedâvülden çekilmesine de kenz diyecek bir yorumla karşımıza çıkmaktadır. Şöyle der: *"..altın ve gümüşün hakkı, insanlığın menâfii nokta-i nazarından, hikmet-i hilkati vâsıta-i mübâdele, yani semen olarak, ibâdullah'ın hakîki ihtiyaçlarına sarfolunup tedavül etmek... olduğu halde bir takımları tutarlar, bunları toplar, meydan-ı tedâvülden çeker, gerek gömerek , gerek hazînelerde, sandıklarda veya herhangi bir yerde gizleyerek yığıp sımsıkı saklarlar ve bunları Allah yolunda sarfetmezler... nukûdun hakkını ta'til ve iptal eyleyenler, yok mu? Her kim olursa olsun gerek,* o *Ahbâr (yahudî âlimleri) ve ruhbandan ve onlara uyan gayr-i müslimlerden olsun ve gerekse zekâtlarını veremeyerek nakidlerini saklayan Müslümanlardan bulunsun artık bunları elîm bir azab ile tebşîr et..."*

Elmalılı, ifâdesinin baş kısmında, altın ve gümüşün yaratılış hikmetinden alıkonmasını kenz'e dahil edecek bir ifâdeye yer verirken, cümleyi uzatarak, sonlarına doğru, tefsirlerde takarrur etmiş görüşle bağlar. Ve böylece açık seçik yeni bir fetva ortaya koymaktan kaçınır. Ancak ayet, tek başına alındıkta o mânada anlaşılmaktan uzak değildir.

4-EBÛ ZERR-İ GIFÂRÎ (radıyallâhu anh)'NİN GÖRÜŞÜ

Kenz mevzuunda selefin ihtilâf ettiğini belirttik. *İbnu Ömer*'in sözlerinde hülâsa edilen ve büyük ekseriyetçe benimsenen "zekâtı verilen mal, yedi kat yerin altına da gömülse, kenz değildir, zekâtı verilmeyen mal, meydanda da olsa kenzdir" görüşüne mukabil, "Âilenin nafakasın-

dan (zarûrî ihtiyaçlarından) fazlasına kenz" diyen görüş de vardır. Bu görüşü dahi bir kısım sahâbîler benimsemiş ise de, en ziyâde Ebû Zerr'e nisbet edilir. O, bunu âdeta siyasi bir doktrin yapmış, bu kanaati için mücâdele vermiştir. *İbnu Kesîr* şöyle der: *"Ebû Zerr* (radıyallâhu anh)'in mezhebine göre, "(Bakımına mecbur olunan) iyâlin nafakasından arta kalanı iddihâr etmek (biriktirmek) haramdır. O, bu istikâmette fetva veriyor, insanları bu tatbikâta teşvik ediyor, (teşvikle de kalmayıp) bunu emrediyor, buna uymayanlara karşı çok galiz ve sert davranıyordu. Hz. Muâviye onu faaliyetlerden men etti ise de, o bundan vazgeçmedi. Hz. Muâviye (radıyallâhu anh), onun fitne çıkararak halka zarar vermesinden korktu. Emîru'l-mü'minîn *Hz. Osman* (radıyallâhu anh)'a durumu yazarak şikayette bulundu. Mektupta *Ebû Zerr*'i yanına (Medîne'ye) çağırmasını taleb etmişti. Bunun üzerine *Hz. Osman* onu Medîne'ye davet etti. Tek başına Rebeze'de ikâmet ettirdi. Ebû Zerr (radıyallâhu anh) *Hz. Osman*'ın hilâfeti sırasında orada vefat etti."

İbnu'l-Esîr, bu meselede *Ebû Zerr* hazretlerinin ne derece samimi olduğunu anlamak için *Hz. Muâviye*'nin onu imtahan edişiyle alâkalı bir de vak'a kaydeder: *"Hz. Muâviye, Ebû Zerr* yanında (Şam'da) iken, sözüyle ameli birbirine uyuyor mu diye bir denemek istedi. Bu maksadla, bir gün, kendisine bin dinar parayı gönderdiği aynı adamı ona tekrar yollayarak şöyle dedirtti:

"Hz. Muâviye beni başkasına göndermişti, ben yanlışlıkla sana geldim, parayı bana geri getir!"

Ebû Zerr, bu durum karşısında şu cevabı verir:

"Yazık oldu! O para çoktan elimden çıktı. Ancak, bana tahsisatım gelince, onu sana öderim!"

Abdullah İbnu's-Sâmit (radıyallâhu anh), Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde şunu anlatır: "Ebû Zerr'le berâberdik. Tahsisâtı getirildi. Berâberinde câriyesi de vardı. Cariye, ihtiyaçları için o parayı harcadı, geriye yedi (dirhem) kaldı. Cariyeye emrederek onu fülûsa çevirmesini (bozdurmasını) söyledi. Ben: "Evin ihtiyaçları, gelecek misafirler için biriktirsen!" dedim. Bana: "Dostum (Resûlullah) şunu söyledi: *"Keseye konup üzeri bağlanan her altın ve gümüş, -onu Allah yolunda dağıtıncaya kadar- sahibi üzerinde bir ateştir" diye cevap verdi."*

Hz. Ebû Zerr'i, âyeti öyle anlayıp, herkes tarafından kendi anladığı şekilde anlaşılması için eyleme bile sevke zorlayan Resûlullah şöyle buyurmuştur: *"Uhud dağı kadar altınım olsa, bunu hemen dağıtırım. Ya-*

nımda, borcum için saklayacağım tek dinardan fazlası olduğu halde üzerimden üç gece geçmesi beni rahatsız eder." İbnu'l-Esîr, Ebû Zerr'i bu hadisin tahrik etmiş olabileceğini söyler.

Ebû Saîd (radıyallâhu anh) der ki: "Resûlullah: *"Allah'a fakir olarak kavuş, zengin olarak kavuşma"* buyurdu. Ben: "Ey Allah'ın Resûlü! Bu, benim için nasıl mümkün olur?" dedim. Bana: *"İstenince ver. Rızık olarak geleni gizleme!"* dedi. Ben: "Ey Allah'ın Resûlü, bunu nasıl yapabilirim?" dedim. *"Bu böyledir. Aksi takdirde ateş"* buyurdu."

Bir başka rivâyette, iki dinar (veya iki dirhem) bırakarak ölen kimsenin cenazesi gelince Resûlullah: *"Bu iki, dağlamadır, arkadaşınızın namazını siz kılın"* diyerek namaza katılmaz, memnuniyetsizliğini izhâr eder.

Bir defasında *Ehl-i Suffe*'den biri vefat edince çıkınında bir dinar çıkar. Resûlullah: "Bu bir dağlama yarası" buyurur. Birkaç gün sonra bir başkası vefat eder, onun çıkınında iki dinar çıkar. Bu sefer: "İki dağlama yarası" buyurur.

İbnu Kesîr'in Abdurrezzak'tan iktibâsen kaydettiği bir rivâyete göre, altın ve gümüşü Allah yolunda harcamadan biriktirenleri tehdîd eden âyet geldiği zaman, Resûlullah: تَبًّا لِلذَّهَبِ تَبًّا لِلْفِضَّةِ *"Altın ve gümüş (Biriktirenler) kahrolsunlar!"* buyurur ve bunu üç kere tekrar eder. Bu hal, Ashâba çok ağır gelir ve aralarında: "Hangi maldan edinmeliyiz?" diye birbirlerine sorarlar. Hz. Ömer atılarak: "Ben sizin için bunu öğreneceğim" der ve durumu Resûlullah'a arzeder. Ashâb'ın, "Hangi maldan edineceklerini sormakta olduklarını söyler. Aleyhissalâtu vesselâm'ın cevabı şudur: لِسَانًا ذَاكِرًا وَقَلْبًا شَاكِرًا وَزَوْجَةً تُعِينُ اَحَدَكُمْ عَلَى دِينِهِ *"Zikreden bir dil, şükreden bir kalb, dînine yardımcı olacak bir zevce."*

Ebû Zerr Hazretleri, kendisini Rebeze'de bulup: Burada ikâmet etmenizin sebebi nedir?" diye soran *Zeyd İbnu Vehb*'e şu açıklamada bulunur:

"Biz Şam'da idik. Ben: **"Altın ve gümüşü biriktirip yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlar (yok mu) işte bunlara pek açıklı bir azâbı muştula!.."** meâlindeki âyeti okumuştum. Hz. *Muâviye:* "Bu bizim hakkımızda değil, sadece ehl-i Kitap hakkındadır" dedi. Ben: "Hayır hem bizim, hem de onların hakkında" dedim... Derken bu husussta benimle Muâviye arasında ihtilâf büyüdü. Muâviye Hz. Osman'a yazarak beni şikâyet etti. Osman da bana yazarak yanına çağırdı. Ben de gittim. Medîne'ye gelince (meseleyi işitip, fazlaca büyütmüş olan) halk etrafıma üşüştü. Sanki beni önceden hiç görmemişlerdi. (Bu yersiz

alâkadan rahatsız olup) durumu Hz. Osman'a şikâyet ettim. "Yakın bir yere çekil!" dedi. Ben, söylediğimden asla vazgeçmeyeceğim dedim."

Bu rivâyet, *Hz. Ebû Zerr*'in *Rebeze*'ye sürgün olarak değil, kendi isteği ile gittiğini göstermesi bakımından ehemmiyetlidir.

NETİCE olarak, âlimler, Selef'de görülen âyetle ilgili farklı yorumların temelde Resûlullah'tan gelen farklı rivâyetlere dayandığını belirtirler. Resûlullah'taki farklı davranışlar da İslâm'ın ve ilk İslâm cemiyetinin terakkî vetiresinden ileri gelmektedir. Başlangıçta umumî olan fakirlik sebebiyle, para biriktirmeyi yasaklamış ve bu hususta ısrar etmiş, titiz davranmıştır. Bilâhare, şahsi hayatında önceki titizliği devam ettirdiği halde, Ashâb'ın -maldaki zekât, sadaka gibi ilâhî hakları ödemek kaydıyla- tasarrufta bulunmasına izin vermiştir.

Ashab arasında ihtilaflı meselelerde, ümmete rehber olacak esas, ekseriyetin görüşüdür. Ferdî anlayışlarda ısrar etmek, İslâmî espiriye uymaz. *Hz. Ebû Zerr*'in görüşüne saygı duyulur, ama "İslam budur" denemez. Belki, "İslâm'a aykırı değil, dileyen tatbik edebilir, onu tatbik etmeyen ittiham edilemez" denebilir. Zîra, Ashab olsun, Tâbiîn olsun, zekâtını vermek kaydıyla para biriktirmenin câiz olduğunda ittifak ederler. Aralarında büyük zenginler bile çıkmıştır.

5-HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER

Cenâb-ı Hakk, zekâtını vermeyenleri cezalandırmak üzere, hayvanları kıyâmet günü diriltecektir. Zekât vermeyenin karşılaşacağı bu durum, kasdının zıddıyla muamele görmekten başkabir şey değildir. Çünkü, adam malında mevcut olan Allah'ın hakkını vermeyerek, vermediği bu "hak"tan istifade etmeyi kasdetmişti. Âhiretteki bu mal cezâ olarak karşısına çıkmakla, kendisine fayda değil, tam aksine zarar verecektir. Maldaki Allah'ın hakkı, onun bir cüz'ü olduğu halde, malın tamamının buna saldırmasındaki hikmet, mezkur hakkın, malın tamamında mündemic olup, temyizi mümkün belli bir kısmı olmamasından dolayıdır. Ayrıca mal, zekâtı çıkarılmayınca tamamı kirli durumdadır.

★ Hadis, malda zekâttan başka bir "hak" daha bulunduğunu göstermektedir. Ancak, ulema hükme iki açıdan cevap vermiştir:

1) Bu tehdid zekâtın farz olmasından önceye aittir.

2) Hakdan murad, vâcib olan miktarı aşan kısımdır, bunun terki azab gerektirmez. Muhtemelen bu tehdîd, devenin sütünü içmek zorunda kalan bir fakir olduğu halde, ondan bunu sakınanla ilgilidir. İbnu Battâl:

"Malda iki hak vardır. Farz-ı ayn olan ve farz-ı ayn olmayan. Sütü vermek, mekârimu'l-ahlâk olan hukuktandır" der.

٣- 2012 وعن معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ: مَنْ أعْطى زكاة ماله مُؤْتَجراً فَلَهُ أجْرُها، ومَنْ منعها فإنّا آخذُها وشَطْرَ مالهُ، عَزْمَةٌ مِنْ عَزَمَاتِ رَبِّنَا لَيس لآلِ مُحَمَّدٍ فيها شَيْءٌ]. أخرجه رزين. «مُؤْتَجراً» أي طالب أجر.

وقوله: «فإنَّا آخذُوها وَشَطْرَ مَالُهُ» قال الحربى: إنما هو وَشُطِّرَ ماله يعنى يجعل شَطْرَيْنِ فيتخير عليه المُصَدِّقُ ويأخذ الصدقة من خير الشطرين عقوبة لمنعه الزكاة. فأما مالا يلزمه فلا.

«العَزْمَةُ» ضد الرخصة.

3. (2012)- *Hz. Muâz* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim malının zekâtını sevab umarak verirse, ona sevap verilir. Kim de zekâtını vermezse biz zekâtı ve malın yarısını (cezâlı olarak, zorla) alırız. Bu, Rabbimizin kesin kararlarından biridir. Âl-i Muhammed'e ondan bir hak yoktur."* [Rezîn tahric etmiştir. (Ebû Dâvud, Zekât 4, (1575); Nesâî, Zekât 4, (5, 15, 16).]

AÇIKLAMA:

1-Burada, zekâtını vermeyenlerden, onu cezalı olarak zorla almak mevzubahistir. Cezalı alış şekli de şöyle olmaktadır: Zekât alınır, ayrıca ceza olarak mal ikiye bölünür. Zekât memuru dilediği parçayı tercih edip onu da alır.

2-Mâna bu olmakla birlikte, hükmün üzerinde ihtilâflar olmuştur. Bazıları, İslâm'ın başında zekâtını zamanında ödemeyenlerden maddi bir cezanın alındığını, ancak sonradan bu tatbikatın neshedildiğini söylemiştir. *İmâm Şâfiî* kavl-i kadîminde: "Kim zekâtını vermezse, hem zekâtı hem de malının yarısı ceza olarak alınır" demiş ve bu hadisle istidlal etmiştir. Kavl-i cedîdinde ise: "Böyle birinden sadece zekâtı alınır, başka bir şey alınmaz" demiş ve bu hadisin mensûh olduğunu söylemiştir.

Fukahânın büyük çoğunluğunun mezhebi şudur: "Bir şeyi telef edene, onun mislinden ve kıymetinden fazla ceza verilmez." *Nevevî*, mal hususunda böyle bir cezanın İslâm'ın evvelinde bulunduğu iddiasını da sâbit, kesin bir durum görmez. "Bu ne sâbit, ne de mârufdur, nesh iddiası da, tarihen kesinlik kazanmayan bir meselede makbûl değildir" der.

Bu itiraza, hadis hakkında İbrahim Harbî'nin dermeyân ettiği mütâ-

laa ile cevap verilmiştir. *İbrahim Harbî, İbnu'l-Esîr*'in kaydına göre şöyle demiştir: "Râvî, rivâyetin lâfzında galat'a (hataya) düşmüştür. Doğrusu şöyle olmalıdır: "Adamın malı ikiye bölünür, zekât memuru muhayyer bırakılır, o zekatı ceza olarak iki parçadan hangisi daha iyi ise ondan alır."

Bu mütalaa esas alınınca, fakihleri nesh vs. ihtimallerini aramaya sevkeden durum kalmaz. Hadis hakkındaki münakaşayı gereksiz gören bazıları, bunu, hadisi rivâyet eden râvilerden *Behz İbnu Hakîm*'in rivâyetine itibar edilemeyecek kadar zayıf bir râvi olduğu gerekçesine dayandırmıştır. *Behz* metruk olunca, bu rivâyeti de amele salih değildir. Ancak Ahmed ibnu Hanbel nazarında *Behz* mûteber bir ravidir. Esasen *Ahmed, İshâk* ve *Evzâî* bu hadisin zâhiriyle amel etmişlerdir. Hattâ bu ikisi: "İmam dilerse, ganimetten çalanın bineğini yaktırabilir" demişlerdir. *Ahmet İbnu Hanbel:* "Mahsulü, daha işlenip kabuğundan çıkarmadan çalan, kıymetinin iki misliyle borçlandırılmaktan başka bir de ibret dayağı atılır" der. Keza o: "Hadd tatbîkâtını uzaklaştırdığımız herkesi iki misli borçlandırırız" der. Bu hadisle ihticâcı esas alanlar, *Hz. Ebû Hüreyre* tarafından rivâyet edilmiş olan şu hadisten de kendilerine destek bulurlar: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm), "(Kurban olarak) işaretlenmiş deveyi yitiren kimse, deveyi ve bir mislini borçlanır birde ibret dayağı atılır"* dedi. Ayrıca rivâyet edilir ki, *"Hâtib İbnu Ebî Beltaa*'nın kölesi, Müzeyneli birinin devesini çalınca, *Hz. Ömer, Hâtib* (radıyallâhu anhümâ)'i o devenin bedelini iki misliyle ödemeye mahkûm etti." Bazı sahabeler, Harem bölgesinde katilde bulunanın diyetini üçte bir nisbetinde fazlaya hükmetmiştir... *Ahmed İbnu Hanbel* de bu görüştedir.

Bu hadisten şu şekilde hüküm çıkaran da olmuştur: "Zekâtını ödemeyenden zekât tam olarak alınır, asla terkedilmez. Sözgelimi, böyle bir kimse malını telef etse, elinde yarısı kalsa, şöyle ki: "Yüz koyunu olan bir adam, koyunlarını zâyi etse ve elinde sâdece yirmi koyun kalsa, bundan on koyun alınır. Bu, geri kalan malının yarısı eder."

2- Hadiste adı geçen *Azme*, ciddiyet ve emir mânasına gelir. Yani, zekât, Allah'ın olması husûsunda kesin hükmettiği veya farz kıldığı emirlerden biri olmaktadır. *Azme*'nin cem'i azâim kelimesi, lügat kitaplarında ferâiz olarak da mânalandırılmıştır. Şu halde zekâtın, Allah'ın azmelerinden bir azme olduğunu söylemek, onun farzlarından bir farz, vâciblerinden bir vâcib, "hak"larından bir hak olduğunu söylemektir.

2013 ٤– وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [لَمَّا تُوُفِّيَ النَّبِيُّ ﷺ وَاسْتُخْلِفَ أَبُو بَكْرٍ وَكَفَرَ مَنْ كَفَرَ مِنَ الْعَرَبِ، قَالَ عُمَرُ لأَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا: كَيْفَ تُقَاتِلُ النَّاسَ

وقـد قـال رسـول الله ﷺ: أُمرتُ أنْ أُقاتلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لاَ إلَهَ إلاَّ اللهُ، فَمَنْ قَالَهَا فـقَدْ عَصَمَ مِنِّى مَالَه وَنَفْسَهُ إلاَّ بِحَقِّه، وَحِسَابُهُ عَلى اللهِ تَعـالى. فـقَالَ أبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: وَاللهِ لأقَاتِلَنَّ مَنْ فَرَّقَ بَيْنَ الصَّلاَةِ وَالـزَّكَاةِ فإنَّ الزَّكَاةَ حَقُّ المَالِ. وَاللهِ لَوْ مَنَعُونِى عَنَاقاً كَانُوا يُؤَدُّونَهَا إلى رسـول الله ﷺ لَقَاتَلْتُهُمْ على مَنْعِهَا. قـال عُمَرُ: فَوَاللهِ مَا هُوَ إلاَّ أنْ رَأيْتُ أنَّ اللهَ شَرَحَ صَدْرَ أبِى بَكْرٍ لِلْقِتَالِ فَعَرَفْتُ أنَّهُ الحَقُّ].

أخرجه الستة، وفي رواية: عِقَالاً كانوا يُؤَدُّونَه.

« العَنَاقُ » هى الأنثى من ولد المعز.

« والْعِقَالُ » حبل معروف، وقيل المراد به صدقة عام.

4. (2013)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vefat edince, ondan sonra *Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anh) halife seçildi. Bunun üzerine bedevîlerden bir kısmı "irtidât" etti. (Hz. Ebû Bekir halife olarak onlarla savaşmaya karar verince) *Hz. Ömer,* "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"İnsanlar lailaheillallah deyinceye kadar onlarla savaşmaya emrolundum. Bunu söylediler mi, benden mallarını ve nefislerini korurlar. (İslâm'ın) hakkı hâriç artık hesapları da Allah'a kalmıştır!"* demiş iken, sen nasıl insanlarla savaşırsın?" dedi. *Hz. Ebû Bekir:* "Allah'a yemin olsun, namazla zekâtın arasını ayıranlarla savaşacağım. Zîra zekât, malın hakkıdır. Vallahi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a vermekte oldukları bir oğlağı vermekten vazgeçseler, onu almak için onlarla savaşacağım" dedi. *Hz. Ömer* sonradan demiştir ki: "Allah'a yemin ederim, anladım ki, *Hz. Ebû Bekir*'in bu görüşü, Allah'ın savaş meselesinde ona ilhamından başka bir şey değildi. İyice anladım ki, bu karar hakmış." [Buhârî, İ'tisâm 2, Zekât 1, İstitâbe 3; Müslim, İmân 32, (20); Muvatta, Zekât 30, (1, 269); Tirmizî, İmân 1, (2610); Ebû Dâvud, Zekât 1, (1556); Nesâî, Zekât 3, (5, 14).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, *Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anh)'in hilafeti sırasında İslâm devletini ciddi şekilde meşgul eden *Ridde savaşları*'nın karar safhasında *Hz. Ebû Bekir*'le *Hz. Ömer* arasında cereyan eden bir ihtilâfı aksettirmektedir.

Hz. Ebû Bekir, bir kısım kabîlelerin: "Namaz kılarız, fakat zekât ver-

meyiz" diye îtiraz etmeleri karşısında onlarla savaşmaya karar verir. *Hz. Ömer*, Resûlullah'ın bir hadislerini delil göstererek, lâilâhe illallah diyenlerle savaşmanın meşrû olmayacağını söyler. *Hz. Ebû Bekir* kararında azimkârdır. Bilâhare *Hz.Ömer* bu kararında halîfe'nin haklı olduğunu te'yîd etmiştir.

Böylece bu hâdise ile, irtidad hâdiseleri karşısında Müslümanların alması gereken tavır, daha ilk halîfeler zamanında takarrur etmiş olmaktadır. İmam Mâlik der ki: *"Allah Teâlâ Hazretlerinin farzlarından birinin (inkar etmeksizin) bir kimse men edecek olur, Müslümanlar da almaya muktedir olamazlarsa, ona karşı savaş hak olur."*

2- İRTİDATIN ÇEŞİTLERİ:

Kâdı İyaz ve bâzı âlimler Hz. Ebû Bekir'i uğraştıran mürtedleri üç sınıfa ayırmışlardır.

1) Tekrar putperestliğe dönenler.

2) *Müseylime* ve *Esvedü'l-Ansî*'ye tâbî olanlar. Bu iki şahıs Resûlullah'ın sağlığında peygamberliklerini îlân etmişlerdi. Müseylime'yi Yemâme halkı ve başka cemaatler tasdîk etti. el-Esved'i San'a halkı ve başka cemaatler tasdîk etti. el-Esved, Resûlullah'ın vefatından az önce öldürüldü. Ancak ona inananlardan bir kısmı varlıklarını devam ettirdiler. Resûlullah'ın âmilleri, Hz. Ebû Bekir zamanında onları temizleyeceklerdir. Müseylime üzerine Hz. Ebû Bekir, Hâlid İbnu Velîd (radıyallâhu anhümâ) komutasında ordu techîz edip gönderecek, Hâlid bunları tepeliyecektir.

3) Bir kısım Araplar da zekât vermemek kaydıyla Müslümanlığı devam ettirmek istediler. Bunlar, zekâtın Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanına kadar hâs bir emir olduğunu söyleyerek te'vilde bulundular. İşte sadedinde olduğumuz hadiste medâr-ı bahs edilen ihtilâfı Hz. Ebû Bekir'le Hz. Ömer bunlar hakkında yapmışlardır: Böylesi kimselerle savaş câiz mi değil mi? diye.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vefatından sonra Müslümanların durumunu, *Ebû Muhammed İbnu Hazm, el-Milel ve'n-Nihal* adlı kitabında ele alır. O da şu açıklamayı sunar:

"Hz. Peygamber'in vefatından sonra Araplar dört kısma ayrıldılar:

1) Resûlulah'ın sağlığında olduğu gibi, dinlerinde sâbit kalanlar, bunlar ekseriyette idiler.

2) Sadece zekâta karşı gelip, onu vermemek kaydıyla İslâm'a bağlılıklarını devam ettirenler. Bunlar: "Şeriatın, zekât hâriç bütün emirlerini

tatbik ederiz" diyorlardı. Bunlar da sayıca çoktu ancak birinci gruba nazaran azınlıkta idiler.

3) Bir grup, alenen küfürlerini ilan etmiş, irtidât etmişti. *Tuleyha* ve *Secâh*'ın ashabları gibi. Bunlar öncekilere nisbeten az idiler. Şunu da kaydedelim ki, her kabîlede İslâm'a sadâkatını devam ettirip bunlarla mücâdele eden kimseler de vardı.

4) Bir de hiçbir tarafa katılmayıp, tevakkufu ihtiyar eden ve kim galebe çalacak diye vaziyeti gözetleyen takım vardı.

Hz. Ebû Bekir, isyankârların üzerine ordular gönderdi. *Fîrûz* ve maiyetindekiler el-Esved'in diyarında galebe çalıp onu katlettiler. *Müseylime* Yemâme'de öldürüldü. *Tuleyha* ve *Secâh* tekrar İslâm'a rücû ettiler. İrtidâd edenlerin çoğu tekrar İslâm'a döndüler. Yıl geçmeden hepsi, tekrar din-i mübîn-i İslâm'ın kanatları altına dönüp, irtidadı terkettiler.

3- RAFİZÎLERE BİR CEVAP

Hattâbî, bu hadisle ilgili olarak Râfizîlerin bir tenâkuz iddiasını kaydeder ve cevap verir:

"Râfizîler sadedinde olduğumuz hadisin mütenâkız olduğunu iddia ettiler. Dediler ki: "Hadisin evvelinde (Arapların) küfre girdikleri, sonunda da İslam'da sabit kaldıkları, sadece zekat vermedikleri söyleniyor. Onlar Müslüman idiyseler nasıl öldürülmeleri helâl addedilir ve zürriyetleri köle yapılır? Yok kafir idiyseler *Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer*'e karşı, namazla zekâtın arasını ayırmış olmalarını delil olarak nasıl zikredebilir?"

Bu îtiraza şöyle cevap verilir: "İrtidâd ettiklerini söyleyenler iki gruptur: Biri putperestliğe dönenler; biri de, **"Ey Muhammed! malların bir kısmını, kendilerini temizleyip arıtacak sadaka olarak al, onlara dua et, senin duan onlar için bir sükûndur..."** (Tevbe 103) âyetini te'vil ederek zekât vermekten imtina edenler. Bunlar zannettiler ki, zekât, sâdece Hz. Peygamber'e verilir. Çünkü ondan başkası, onları temizleyemez ve üzerlerine dua edemez. Öyle ise başkasının duası kendileri için nasıl bir sükûnet (emniyet) olacak?"

Şu halde *Hz. Ömer* "...Sen nasıl insanlarla savaşırsın?" sözüyle ikinci grubu kastetmiştir. Çünkü o, birinci sınıfın öldürülmesinin cevazında müterreddid değildi, tıpkı putperest, ateşperest, yahudî ve hristiyanlarla savaşma husûsunda müterreddid olmadığı gibi.

Kâdı İyaz açıklamasına şöyle devam eder: "*Hz. Ömer*, bu mevzudaki hadisin, sanki sadece rivayette zikrettiği kısımını hatırlamıştır. Halbuki

başka sahabeler namaz ve zekatla ilgili kısımları da beraberce hıfzedip rivâyet etmişlerdir. Nitekim *Abdurrahman İbnu Ya'kub*, bütün şerîatı içine alan bir muhtevâda rivâyet etmiştir. Rivâyetinde şu cümle de yer alır: "...Bana ve benim getirdiklerime de inanıncaya kadar..." savaşmakla emrolundum." Bu ifâdenin gereği şudur: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın getirdiklerinden tek bir şeyi inkâr eden bir kimse, dâvet edildiği halde imtina eder ve savaşmaya kalkarsa, onunla savaşmak gerekir, daha da ısrar edecek olursa öldürülür."

Kâdı İyaz der ki: "Hadiste vukûa gelen ihtisar (özetleme) sebebiyle hadis hakkında şüphe araya girdi. Sanki râvî, hadisin normal vechiyle sevkini düşünmemiş, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in münazarasını sevketmeyi düşünmüş ve dinleyicilerin hadisin aslını bildikleri husûsundaki kanaatine îtimad etmiştir."

İbnu Hacer, bu cevabı beğenmez ve der ki: "Eğer *Hz. Ömer*'in yanında hadisteki *"...namazı kılıncaya, zekatı verinceye kadar..."* ibâresi olsaydı, zekât vermeyenlerle savaşı gayr-i meşru bulmazdı. Çünkü hadis bu muhtevâda olunca savaşmanın gayesi kelime-i şehadetin söylenme-sini terkte olsun, namaz kılmayı ve zekat vermeyi terkte olsun eşittir. *Hz. Ömer'in Hz. Ebû Bekir*'e karşı ihticâcı ve *Hz. Ebû Bekir*'in ona cevabı, her ikisinin de bu hadiste namaz ve zekât'ın da zikredilmiş olduğunu duymadıklarını göstermektedir. Zîra *Hz. Ömer* duymuş olsaydı Hz. *Ebû Bekir*'e karşı o hadisle ihticâc etmezdi. Onu *Hz. Ebû Bekir* işitmiş olsaydı, *Hz, Ömer*'i, onu zikrederek reddederdi ve ihticâc etmek için "(İslâm'ın) hakkı hâriç" ibâresinin âmm olan ifâdesiyle ihticâc etmeye muhtaç olmazdı."

4-İSLÂM'IN HAKKI

İbnu Hacer der ki: بِحَقِّهِ ibaresindeki zamir İslâm'a râci ise (mâna-İslâm'ın hakkı hâriç) "İslâm'ın hakkı" olduğu kesinlik kazanan her şeyi hükmüne dâhil eder. Nitekim mânadaki bu umumîlik sebebiyle, Sahâbe, namazı inkâr eden kimse ile savaşma gerektiği husûsunda ittifak etmiştir."

5-NAMAZLA ZEKÂTI AYIRMA:

Hz. Ebû Bekir namazla zekâtı ayıranla savaşacağını söylemiştir. Bu ayırmadan maksad namazı ikrâr ederken zekâtı inkâr etmektir. Zekâtın inkârı, farziyetini ikrâr etmekle birlikte vermeyi reddetmek şeklinde olabileceği gibi, (te'vil yoluyla) farziyeti de inkâr şeklinde de olabilir, ikisi de bir addedilmiştir. Çünkü *Hz. Ebû Bekir*, bu ikincileri mâzur addetmeyip, savaş ilan etmiştir.

Mazirî der ki: "Hadisin zâhirinden anlaşıldığı üzere, *Hz. Ömer* namazı inkar edenlerle savaşmaya muvafıktı. *Hz. Ebû Bekir*, onu aynı şekilde "zekât için" de savaşmak gerektiği hususunda ikna etti. Çünkü, her ikisi de Kitap'ta ve Sünnet'te beraber emredilmiş, birbirinden ayrı tellakki edilmemişlerdir."

Daha önce de belerttiğimiz gibi Kur'ân-ı Kerîm namaz ve zekâtı her seferinde, "Namazı kılın, zekâtı verin" diye beraber emreder.

6-ZEKÂT MALIN HAKKIDIR

Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'i ikna hususunda ve kendi haklılığını delillendirme sadedinde "... zîra zekât malın hakkıdır" diyor. Şu halde, bunu namazla ayırmama gereğinin delili yapmıştır. Yani şöyle bir mâna çıkmaktadır: "Nasıl ki ey Ömer sen de kabul ediyorsun ki nefsin hakkı olan namaz'ı inkar eden için savaşmak şarttır. Zekât için de şart olmalıdır, çünkü zekât da malın hakkıdır. Esasen Kur'ân ve sünnet bunları "İslâm'ın hakkı" olarak tesbit etmiş ve ayırmamıştır. Resûlullah da "İslâm'ın hakkı hariç" diye istisna koymuştur. Öyle ise, "İslâm'ın hakkı"na giren herhangi bir şeyin inkârı hâlinde, Resûlullah savaşma yetkisi vermiştir. Şu halde hadisi: "Kim namaz kılarsa nefsini koruma altına almıştır, dokunmayız, kim de zekât verirse o da malını koruma altına almıştır, dokunmayız. Zekâtını vermezse zorla alırız, daha da direnirse savaşırız." şeklinde anlamak aslına uygundur.

Bu açıklama da, gösteriyor ki, *Hz. Ebû Bekir*, hadisin başka vecihlerinde yer alan "... *namazlarını kılıp zekâtlarını verinceye kadar.... (savaşmakla emrolundum)*" ibâresini duymuş olsaydı, İslâm'ın hakkı" ibâresindeki umumilikten istifade ederek ihticâc yapmaya ihtiyaç duymadan hadisi hatırlatıverecekti. Şârihler, *Hz. Ebû Bekir*'in de, *Hz. Ömer*'in de hadisi kısmî olarak hatırladıklarını söylerler. Mamafih, onların hatırlarında kalan, hadisi Resûlullah'ın henüz namaz, zekat emredilmeden önce irad etmiş olması da gayet mümkündür. Çünkü başlangıçta Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* insanları iki şeye çağırıyordu: *Tevhîd* ve *kendi risâleti.*

7-OĞLAK:

Hz. Ebû Bekir'in, "Resûlullah'a verdikleri bir oğlağı vermekten vazgeçseler..." ibâresinde geçen anâk kelimesi de ihtilâflıdır. Rivâyetlerde, bunun yerine ikâl (deve bağlamaya mahsus ip), kinaye olarak kezâ kelimesi ve cedyen ezvat (boynu kısa oğlak) kelimeleri de gelmiştir.

Bu farklılıklardan hareketle bazı alimler: *"Anâk'ı (yani oğlak'ı) zikretmekten maksad, bizzat oğlağın kendisi değil azlığı ifadede mübâlağadır"* demişlerdir. Mamafih, davarın zekâtını alırken, hepsi kuzu olan sürüden, davarın zekâtı olarak oğlak alınabileceği kanaatinde olanlar bu hadisle ihticâc etmişlerdir. Mâlikîlerden bazı fakihler büyükbaş hayvanların çoğunlukla telef olması halinde oğlağın da zekât olarak alınabileceğini söylemiştir.

Ekseriyet, bununla mübalağa kastedildiğinde ittifak eder. Yâni "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e zekât olarak ödedikleri azıcık bir şeyi dahi vermekten imtina ederlerse almak için savaşacağım" demektir.

8- **Hesapları Allah'a kalmıştır** cümlesi, "Ben zâhirlerine bakarım, iç âlemlerinde samîmi olup olmadıklarını araştırmam" demektir.

9-HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER:

★ Sonradan çıkan hâdiseler (nevâzil) karşısında ictihada gidilir, ancak öncelikle bunların usûl'e (aslî kaynaklara) göre yapılması gerekir.

★ *Nevâzil*'in çözümünde münazara, yani değişik görüşlerin münakaşa edilmesi esastır. Sonunda râcih olan benimsenir, zayıf olan üzerinde ısrar edilmez.

★ Münâzarada belli bir edebe uyulmalıdır: Aksi görüşte olanı hata ile itham etmemek, mültefit olmak, gerçek karşı taraf nazarında zuhûr gedinceye kadar delil getirmek, hakkın zuhurundan sonra da inadlaşırsa duruma göre sertleşmek... gibi.

★ Bir şeyi te'kîd için yemin câizdir.

★ Bir kimse sâdece Lâilâheillallah deyip orada kalsa gerisini getirmese, katli câiz değildir. Ancak sâdece tevhîdin ikrarı ile Müslüman olunur mu? Bu, münâkaşalıdır. Râcih (üstün) görüşe göre hayır! Bununla öldürülmekten vazgeçilir,

★ Bilâhare, denenir; şâyet, risâlete de şehâdet eder ve İslâmî ahkâmı iltizam ederse Müslüman olduğuna hükmedilir.

Bağavî bu hususta der ki: Kâfir eğer putçu veya ikici ise, vahdaniyeti ikrâr etmez. Bu durumda Lâilâheillallah dedi mi Müslümanlığına hükmedilir. Sonra İslâm'ın diğer hükümlerini kabûle icbar edilir ve İslâm'a muhalif olan bütün dinlerden müberra kılınır.

Ama kâfir, vahdaniyeti ikrar edip risâleti inkâr eden cinsten ise, onun Lâilâheillallah demesiyle müslüman olduğuna hükmedilmez, Mu-

hammedun Resûlullah demesi aranır. Şâyet herif, Muhammed'in peygamberliği sâdece Araplara mahsus diye îtikad ederse, bunun müslüman olduğuna hükmetmek için, risâlet-i Muhammedîye'nin bütün insanlığa şâmil olduğunu söylemesi gerekir.

Adam şayet, bir vâcibi inkâr veya bir haramı helal addetmek sûretiyle küfre düştü ise, onun müslüman addedilmesi için itikadından dönmesi gerekir. Onun sarfettiği bu küfür sözü, İslâm'ı tekrar iltizam etmemesi hâlinde, kendisine mürtedlerle ilgili ahkâmın icrasını gerektirir.

★ *Zekâtı vermeyenle savaşılır.* Ancak, İslâm'ı benimsediği halde, yukarıda belirtildiği üzere te'vile dayanarak zekât vermeyi reddedenin küfrüne, delil ikâme etmeden hükmedilmez. Sahâbe onlara galebe çaldıktan sonra, malları ganimet, zürriyetleri köle yapılıp yapılamayacağı husûsunda ihtilâf etmiştir. Yani bunlara kâfir muâmelesi mi yapılmalıdır, bâğî (isyankâr) muamelesi mi yapılmalıdır? *Hz. Ebû Bekir* küffâr muamelesi yapmış ve öyle amel etmiştir. *Hz. Ömer* bu meselede de *Hz. Ebû Bekir*'le ihtilâfa düşmüştür. O, ikinci görüşü benimsemiş, hilafeti sırasında başkaları da bu görüşü benimsemiş ve bir şüphe ile İslâm'ın farzlarından birini inkar edene kâfir muâmelesi yapılmayıp âsi muâmelesi yapılması hususunda icma hâsıl olmuştur. Şöyle ki: Böyle birisine inkârdan rücû etmesi taleb edilir, direnip kıtâle azmederse kendisiyle savaşılır, hüccet ikâme edilir. Bu durumda dönerse, döner; dönmezse artık kâfir muamelesi yapılır. (Daha geniş bilgi için 1585-1588 numaralı hadislere bakın.)

★ *Kâdı İyaz* der ki: "Bu kıssadan şu hüküm çıkmaktadır: Hâkim (lider), hakkında nass olmayan bir meselede içtihadda bulunursa vardığı neticeye itaat edilir, müçtehidlerden biri bunun hilâfına hükmetse bile. Eğer bu muhalif kanaatte olan müçtehid, sonradan hâkim olursa, o zaman onun da kendi içtihâdının ortaya koyduğu hükme uyması gerekir. Onun, kendinden önceki hâkimin bu meselede verdiği hükme muhâlefet etmesi câizdir. Çünkü *Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir*'in zekât vermeyenler hakkındaki görüşüne, şahsen farklı düşünmesine rağmen, itaat etti. Sonra, halîfe olunca, kendi içtihadının gerektirdiği hükme uydu. Onun bu içtihadına sahâbe ve başkaları da muvâfakat gösterdi."

Hattâbî der ki: "Hadiste şu hüküm de gelmiştir: "Kim İslâm'ı izhâr ederse, kendisine İslâm'ın zâhirî ahkâmı icra edilir, içindeki küfrünü saklamış bile olsa. İhtilâf edilen husûs şudur: Bir kimsenin fâsid îtikâdına muttali olunduğu halde, ondan dönmüş olmayı izhâr ederse, onun İslâm'ı kabûl edilmeli mi? edilmemeli mi? Şüphesiz durumunu bilmeyenin ona ahkâm-ı zâhireyi icra edeceği husûsunda ihtilâf yoktur."

★ Bu kıssada bir kısım sünnetin, sahâbenin büyüklerine bile gizli kalabileceği gözükmektedir. Onların bâzı hadisleri duymamış, sonradan işitmiş olmaları büyüklüklerine mâni değildir.

★ *Nevevî:* "Bu hadise göre namazı âmden terkeden öldürülür" diye hükmetmiştir. Ancak *İbnu Dakîku'l-Îd*, namaz sebebiyle öldürmenin, bu hadise göre câiz olmadığını açıklar. Der ki: "Mukâtelenin mübah olmasından katlin de mübah olduğu hükmü çıkarılamaz. çünkü "mukâtele", "müfâale babındandır, bu bab bir işte karşılıklı iki tarafın bulunmasını gerektirir." Yani mukâtele karşılıklı olarak birbirini öldürme kavgası yapmaktır. -Türkçemizdeki vuruşmak, savaşmak mânasında- halbuki katl öyle değil, birinin diğerini öldürmesidir.

Bu görüşte olanlar, *Hz. Ebû Bekir*'in bu savaşın sonunda bir kimseyi sabran öldürttüğüne dair rivâyet olmadığını da söylerler. Sabran öldürmek, îdama mahkum ederek, bağlayarak öldürmek demektir. Şimdilerde kurşuna dizme tabiri kullanılır. Farzı yerine getirmekten imtina edenler icbar edildiği zaman mukabelede bulunurlarsa mukavemetleri kırılıncaya kadar savaşılır. Savaş sırasında öldürülür, mukavemetleri kırılınca muhâriblere veya bâğîlere tatbik edilen ahkâm uygulanır. Öyle ise, herhangi bir farzı terkeden kimse, işi savaşmaya dökmedikçe öldürülmez. Savaşmaya dökerse mukâtele edilir. Öyle ise, hadisteki mukâtele'ye verilen cevâz, katle verilen cevaz sayılmamalıdır. *Nitekim İmam Şâfiî* de: "Kıtâlden katle yol yoktur bazen adamla kıtâl helal olur, fakat katli helâl olmaz" demiştir.

★ Hadis zâhirî amelin kabul edilmesi gereğine delildir. İnsanlar hakkında zâhire akseden amellerine göre hüküm verilir. Bir kimsenin, mü'min olduğuna hükmetmek için kesin bir dille ifâde ettiği îtikadıyla iktifa edilir.

★ Tevhîdi ikrâr edip, şeriatle amel eden ehl-i bid'a tekfir edilemez.

★ Kâfirin küfründen tevbesi, zâhirî küfür-bâtınî küfür ayırımı yapılmadan kabûl edilir.

10-BİR SUAL VE CEVABI:

SUAL: Bu hadis, tevhîd'e gelmeyen herkesle kıtâl (savaş) yapmayı emrettiği halde, cizye veren veya muâhede (antlaşma) yapanlarla kıtâl nasıl terkedilir?

Bu sorunun cevabı birkaç açıdan verilebilir:

1) Nesh sebebiyle olabilir: Yani cizye almak ve muâhede yapmak yo-

luyla tevhid taleb etmeme izni, Resûlullah'ın bu hadisi beyanından sonraya âittir. Bunun delili, iznin, اقتلو المشركين **"Haram ayları çıkınca müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün..."** (Tevbe 5) âyetinden sonraya ait olmasıdır.

2) Bu, kendisinden bir kısmın hâss kılındığı âmm bir hükümdür. Zîra emirden maksad, matlûbun hâsıl olmasıdır, bir delil sebebiyle bir kısmın tehallüf edip istisna teşkil etmesi âmm hükme zarar vermez.

3) Bu, kendisiyle hâss'ın murad edildiği âmm olabilir. Böylece "... insanlarla savaşmaya..." ibâresinde geçen insanlarla kelimesiyle kastedilen, ehl-i kitap dışında kalan müşrikler olmuş olur. Bu söyleneni, hadisin Nesâî'deki vechi te'yîd eder. Orada: أُمِرْتُ اَنْ اُقَاتِلَ الْمُشْرِكِينَ **"...müşriklerle savaşmaya emredildim.."** denmiştir.

4) Şehadet ve diğer zikredilen şeylerden maksad Allah'ın kelâmının yüceltilmesini ve muhâliflere iyice duyurulmasını ifâde etmektir. Bu, bazan öldürmekle, bazan cizye ile, bazan da muâhede ile olur.

5) Kıtâlden murâd, bazan bizzat kıtâldir, bazan da onun yerine geçecek olan bir başka şeydir: cizye veya gayri...

6) Cizye koymaktan maksad onları İslâm'a zorlamaktar, sebebin sebebi, sebep sayılır. Bu açıdan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sanki şöyle söylemiş olmaktadır: *"...müslüman olmalarına veya onları İslâm'da karar kıldıracak şeyi benimsemelerine kadar savaşmakla emrolundum..."*

BİRİNCİ FASIL

MÜŞTEREK HADİSLER

2014 ١ – عن مراد رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ : قَدْ عَفَوْتُ لَكُمْ عَنِ الْخَيْلِ وَالرَّقِيقِ فَهَاتُوا صَدَقَةَ الرِّقَةِ مِنْ كُلِّ أَرْبَعِينَ دِرْهَماً دِرْهَمٌ، وَلَيْسَ فِي تِسْعِينَ وَمِائَةٍ شَىْءٌ. فَإِذَا بَلَغَتْ مِائَتَيْنِ فَفِيهِمَا خَمْسَةُ دَرَاهِمَ]. أخرجه أصحاب السنن.

« الرِّقَةُ » الدراهم المضروبة.

1. (2014)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizi (ticarî olmayan) atın ve kölenin zekâtından affettim. Öyle ise gümüş paralarınızın zekâtını verin. Bunun her kırk dirhemine bir dirhem vereceksiniz. Ancak yüz doksan dirheme zekât düşmez. İkiyüz dirheme ulaştı mı beş dirhem verilecektir."* [Tirmizî, Zekât 3, (620); Ebû Dâvud, Zekât 4, (1574); Nesâî, Zekât 18, (5, 37).]

AÇIKLAMA:

1- Metinde geçen rika, *"varak"*tan gelir. İddie ve diyet kelimelerinde olduğu gibi baştaki "v" düşmüş, onun yerine sona yuvarlak "t" gelmiş ve rika olmuş. "Varak" madrûb (basılmış) dirhem demektir. Arapçada dînar altın paranın ismidir, dirhem de gümüş paranın ismi. Şu halde bazı alimlere göre bunların madrûb olanına rika denmektedir. Ancak *İbnu Hacer* rika'yı, "hâlis gümüştür, madrûb olmuş olmamış farketmez" diye açıklar.

2- Resûlullah, ticarî maksadla olmayıp, binmek, yük taşımak gibi aile ihtiyacını görmek üzere beslenen at ve benzeri hayvanlarla, yine şahsî hizmetlerde istihdâm edilmek üzere bulundurulan köle için zekât alınmayacağını beyân etmektedir.

3- Resûlullah'ın "Affettim" demesi, aslında her şeyin zekâta tâbi ol-

duğuna işaret etmektedir. Yani normalde her mal için zekât verilecektir, zekâtın verilmemesi bir günahtır, amma hizmetinizde kullandığınız at ve kölenin zekâtını vermeme günâhı affedilmiştir mânasında bir ifâde.

4-Hadis 200 dirheme ulaşmayan miktardaki servete zekât düşmeyeceğini ifâde ediyor. 199 yerine 190 rakamının verilişi, küsura yer vermemek içindir. Nitekim *"200 dirheme ulaştı mı..."* tâbiri hududun 190 değil, 200 olduğunu ifâde etmektedir.

Başka rivâyetler, bu nisaba ulaşan servetin üzerinden bir yıl geçme şartını tasrîh edecektir.

2015 ٢- وعن أنس [أنَّ أبَا بَكرٍ الصِّدّيق رَضيَ اللهُ عَنْهُما كَتَبَ لَهُ حينَ وَجَّهَهُ إلى الْبَحْرَيْنِ هَذَا الْكِتَاب وَخَتَمَهُ بخَاتَمِ النَّبيِّ ﷺ، وَكَانَ نَقْشُ الخَاتمِ ثَلاَثَةَ أسْطر: مُحَمَّدٌ سَطْرٌ، ورَسُولُ سَطْرٌ، وَاللهُ سَطْرٌ: بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحيمِ. هذه فَرِيضَةُ الصَّدَقَةِ الّتي فَرَضَهَا رَسُولُ اللهُ ﷺ على المُسْلمينَ وَالّتي أمرَ اللهُ تعالى بها رَسُولَهُ ﷺ، فَمنْ سُئلَهَا منَ المُسْلمينَ على وَجْهِهَا فَلْيعْطِهَا، وَمنْ سُئلَ فَوقَهَا فَلا يُعْطِ: في أرْبَعٍ وَعِشْرينَ منَ الإبلِ فَمَا دُونَهَا منَ الغَنَمِ في كُلِّ خَمْسٍ شَاةٌ. فَإذَا بَلَغَتْ خَمْساً وَعِشْرِينَ إلى خَمْسٍ وَثَلاثِينَ فَفِيهَا بِنْتُ مَخَاضٍ أُنْثى، فَإنْ لَمْ تَكُنْ ابْنَةُ مَخَاضٍ فَابنُ لَبُونٍ. فَإذَا بَلَغَتْ سِتّاً وَثَلاثينَ إلى خَمْسٍ وَأرْبَعينَ فَفيهَا بِنْتُ لَبُونٍ أُنْثى فَإذَا بَلَغَتْ سِتّاً وَأرْبَعينَ إلى سِتّينَ فَفيهَا حِقَّةٌ طَرُوقَةُ الجَمَلِ. فَإذَا بَلَغَتْ وَاحِدَةً وَسِتّينَ إلى خَمْسٍ وَسَبْعينَ فَفيهَا جَذَعَةٌ. فَإذَا بَلَغَتْ سِتّاً وَسَبْعينَ إلى تِسْعينَ فَفيهَا بِنْتَا لَبُونٍ. فَإذَا بَلَغَتْ إحْدَى وَتِسْعينَ إلى عِشْرينَ وَمِائَةٍ فَفيهَا حِقّتَانِ طَرُوقَتَا الجَمَلِ. وَإذَا زَادَتْ عَلى عِشْرينَ وَمِائَةٍ فَفي كُلِّ أرْبَعينَ بِنْتُ لَبُونٍ. وَفي كُلِّ خَمْسينَ حِقَّةٌ، وَمَنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ إلاَّ أرْبَعٌ مِنَ الإبلِ فَلَيْسَتْ فيهَا صَدَقَةٌ إلاَّ أنْ يَشَاءَ رَبُّهَا. فَإذَا بَلَغَتْ خَمْساً منَ الإبلِ فَفيهَا شَاةٌ. وَصَدَقَةُ الْغَنَمِ في سَائِمَتِهَا. فَإذَا بَلَغَتْ أرْبَعينَ إلى عِشْرينَ وَمِائَةٍ شَاةٌ شَاةٌ، فَإذَا زَادَتْ عَلى عِشْرينَ وَمِائَةٍ إلى مِائَتَيْنِ فَفيهَا شَاتَانِ، وَإذَا زَادَتْ عَلى مِائَتَيْنِ إلى ثَلاثِمَائَةٍ فَفيهَا ثَلاثُ شِيَاهٍ. فَإذَا زَادَتْ عَلى ثَلاثِمَائَةٍ

فَفِى كُلِّ مِائَةٍ شَاةٌ. فَــإِذَا كَانَتْ سَائِمَةُ الرَّجُلِ نَاقِصَةً عَنْ أَرْبَعِينَ شَاةً وَاحِدَةً فَلَيْسَ فِيــهَا صَدَقَةٌ إِلاَّ أَنْ يَشَاءَ رَبُّهَا. وَلاَ يُجْمَعُ بَيْنَ مُتَفَرِّقٍ وَلاَ يُفَرَّقُ بَيْنَ مُجْتَمِعٍ خَشْيَةَ الصَّدَقَةِ. وَمَا كَــانَ مِنْ خَلِيطَيْنِ فَــإِنَّهُمَا يَتَرَاجَعَانِ بَيْنَهُمَا بِالسَّوِيَّةِ، وَلاَ يُخْرَجُ فِي الصَّدَقَةِ هَرِمَةٌ، وَلاَذَاتُ عَوَارٍ، وَلاَ تَيْسٌ إِلاَّ أَنْ يَشَاءَ الْمُصَدِّقُ. وَفِي الرِّقَةِ رُبْعُ الْعُشْرِ، فَإِنْ لَمْ يَكُنْ إِلاَّ تِسْعِينَ وَمِائَةً فَلَيْسَ فِيهَا صَدَقَةٌ إِلاَّ أَنْ يَشَاءَ رَبُّهَا، وَمَنْ بَلَغَتْ عِنْدَهُ مِنَ الإِبِلِ صَدَقَةُ الْجَذَعَةِ وَلَيْسَ عِنْدَهُ جَذَعَةٌ وَعِنْدَهُ حِقَّةٌ فَــإِنَّهَــا تُقْبَلُ مِنْهُ الْحِقَّةُ وَيَجْعَلُ مَعَهَا شَاتَيْنِ إِنِ اسْتَيْسَرَتَا لَهُ أَوْ عِشْرِيــنَ دِرْهَمــاً. وَمَنْ بَلَغَتْ عِنْدَهُ صَدَقَةُ الْحِقَّةِ وَلَيْسَتْ عِنْدَهُ الْحِقَّةُ وَعِنْدَهُ الْجَذَعَةُ فَــإِنَّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ الْجَذَعَةُ وَيُعْطِيــهِ الْمُصَدِّقُ عِشْرِينَ دِرْهَمــاً أَوْ شَاتَيْنِ. وَمَنْ بَلَغَتْ عِنْدَهُ صَدَقَةُ الْحِقَّةِ وَلَيْسَتْ عِنْدَهُ وَعِنْدَهُ ابْنَةُ لَبُونٍ فَــإِنَّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ ابْنَةُ لَبُونٍ وَيُعْطَى شَاتَيْنِ أَوْ عِشْرِينَ دِرْهَماً وَمَنْ بَلَغَتْ صَدَقَتَهُ بِنْتَ لَبُونٍ وَلَيْسَتْ عِنْدَهُ وَعِنْدَهُ حِقَّةٌ فَإِنَّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ الْحِقَّةُ وَيُعْطِيهِ الْمُصَدِّقُ عِشْرِينَ دِرْهَمــــاً أَوْ شَاتَيْنِ، وَمَنْ بَلَغَتْ عِنْدَهُ صَدَقَةُ بِنْتِ لَبُونٍ وَلَيْسَتْ عِنْدَهُ بِنْتُ لَبُونٍ وَعِنْدَهُ بِنْتُ مَخَاضٍ فَــإِنَّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ بِنْتُ مَخَاضٍ وَيُعْطَى مَعَهَا عِشْرِيــنَ دِرْهَمــاً أَوْ شَاتَيْنِ، وَمَنْ بَلَغَتْ عِنْدَهُ صَدَقَةُ بِنْتِ مَخَاضٍ وَلَيْسَتْ عِنْدَهُ وَعِنْدَهُ بِنْتُ لَبُونٍ فَإِنَّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ بِنْتُ لَبُونٍ وَيُعْطِيهِ الْمُصَدِّقُ عِشْرِينَ دِرْهَماً أَوْ شَاتَيْنِ. فَإِنْ لَمْ تَكُنْ عِنْدَهُ بِنْتُ مَخَاضٍ عَلَى وَجْهِهَا وَعِنْدَهُ ابْنُ لَبُونٍ فَإِنَّهُ يُقْبَلُ مِنْهُ، وَلَيْسَ مَعَهُ شَيْءٌ]. أخرجه البخارى وأبو داود والنسائى.

«بِنْتُ الْمَخَاضِ وابنُ الْمَخَاضِ» من الإبل: مَا استكمل السنة الأولى ودخل في الثانية.

و«بِنتُ اللَّبُونِ وابنُ اللَّبُونِ» ما استكمل الثانية ودخل في الثالثة.

«الحِقَّةُ» ما استكمل الثالثة ودخل في الرابعة.

«الْجَذَعَةُ» ما استكمل الرابعة ودخل في الخامسة.

وقوله «طَرُوقَةُ الجمل» أى يطرقها ويركبها.

وَ« السَّائِمَةُ » من الغنم: الرعية غير المعلوفة.

وقوله « لاَ يُجْمَعُ بينَ مُتَفَرِّقٍ وَلاَ يُفَرِّقُ بينَ مُجْتَمِعٍ خَشْيَةَ الصَّدَقَةِ » هو أن يكون ثلاثة نفر مثلا لكل واحد منهم أربعون شاة وقد وجبت على كل واحد منهم بانفراد شاة فيجمعونها فتكون عليهم شاة فنهوا عن ذلك، هذا في الجمع. وأما التفريق فأن يكون لكل واحد من الخليطين مائة شاة وشاة فيجب عليهم ثلاث شياه، فإذا فرقاها كان على كل واحد منهما شاة، فنهوا عن ذلك إذا فعل حشية الصدقة.

و « التَّرَاجُعُ » التقاسط والتعادل.

« وَالهَرِمَةُ » الكبيرة الطاعنة في السن.

و « العَوَارُ » بفتح العين وقد تضم: هو العيب.

و « المُصَدِّقُ » بتخفيف الصاد وتشديد الدال: عامل الصدقة والساعى أيضاً.

وقوله « إِلاَّ أَنْ يَشَاءَ المُصَدِّقُ » يدل على أن له الاجتهاد لأن يده كيد المساكين وهو كالوكيل لهم.

2. (2015)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh)'in anlattığına göre, *Hz. Ebû Bekir es-Sıddîk* (radıyallâhu anh), kendisini Bahreyn'e gönderdiği zaman, ona şu gelecek talimatı yazılı olarak vermiş ve altını da Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mührü ile mühürlemişti. Mühüre nakşedilen yazı üç satır halinde idi. Bir satırda Muhammed, bir satırda Resûl, bir satırda da Allah yazılı idi. Mektup şöyle idi: "Bismillâhirrahmânirrahîm. Bu, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın müslümanlara farz kıldığı ve Allah'ın da Resûlüne emretmiş olduğu zekât farîzasıdır. Müslümanlardan her kimden bu, usûlünce taleb edilirse, derhal vermelidir. Kimden de belirtilenden fazlası istenirse vermesin:

1) 24 ve daha aşağı miktardaki deve için koyun olarak vâcib zekât, her beş devede bir koyundur.

2) 25'e ulaştı mı, 35'e kadar, dişi bir bintu mehâz (ikinci seneye basan dişi deve); eğer bintu mehâz yoksa, bir ibnu lebun (ikisine basan erkek deve).

3) 36'ya ulaştı mı 45'e kadar, bir dişi bintu lebun (üç yaşına basan dişi deve).

4) 46'ya ulaştı mı 60'a kadar, erkek devenin aşacağı bir dişi deve Tarûkatu'l-fahl).

5) 61'e ulaştı mı 75'e kadar, bir ceza'a (beş yaşına basan bir deve).

6) 71'e ulaştı mı 90'a kadar iki bintu lebun.

7) 91'e ulaştı mı 120'ye kadar, erkek devenin aşacağı iki hıkka (dördüne basan deve).

8) 120'yi aşınca, her kırk için bir bintu lebun.

9) Her 50'de, bir hıkka.

10) Sâdece 4 devesi olana zekât düşmez, sahibi nâfile olarak verirse o başka.

11) 5 devesi olana bir koyun düşer.

12) Koyunun zekâtı sâime olanlardan alınır. (Sâime kırda otlatılan hayvana denir.) Sâime koyun 40'a ulaştı mı 120'ye kadar, bir koyun alınır.

13) 120'yi geçti mi 200'e kadar, iki koyun alınır.

14) 200'ü geçti mi 300'e kadar, üç koyun alınır.

15) 300'ü geçti mi her yüz koyunda bir koyun alınır.

16) Adamın sâime koyunları 40'tan bir eksik olsa ona zekât düşmez. Sahibi (nafile olarak) kendiliğinden verirse o başka.

17) Zekât korkusuyla, müteferriklerin araları birleştirilmez, birleşik olanlar da ayrılmazlar.

18) İki ortağın malından alınan zekâtta her ikisi de ,adalet üzere birbirlerine müracaat ederler.

19) Zekât olarak çok yaşlı, ayıplı ve (koç, teke gibi) döl hayvanı verilmez, zekât memuru kabûl ederse o başka.

20) (İki yüz dirhemlik) gümüşte, onda birin dörtte biri (yani kırkta bir miktarı) zekât vâcibtir.

21) Gümüş miktarı 190 dirhemse, 200 dirhemden az olursa zekât yoktur. Sâhibi verirse o başka.

22) Kimin deve sayısı, zekât olarak bir ceza'a vermeyi gerektiren miktarı bulur ve fakat sürüsünde ceza'a olmaz da hıkka olursa, bu kimseden hıkka kabul edilir ve buna, adama kolay geldiği takdirde iki koyun eklenir veya yirmi dirhem eklenir.

23) Kimin zekât olarak hıkka vermesi gerekir ve fakat sürüsünde

hıkka olmaz ceza'a olursa, adamdan ceza'a kabul edilir, zekât memuru ona yirmi dirhem veya iki koyun verir.

24) Kimin zekât olarak hıkka vermesi gerekir, fakat sürüde hıkka değil bintu lebun olursa adamdan bintu lebun kabul edilir, kendisine iki koyun veya yirmi dirhem verilir.

25) Kimin zekât olarak bintu lebun vermesi gerekir, ancak bintu lebun'u yok, hıkka'sı varsa kendisinden hıkka kabul edilir, zekât memuru kendisine ayrıca yirmi dirhem veya iki koyun öder.

26) Kimin zekât olarak bintu lebun ödemesi gerekir, fakat bintu lebûn'u olmaz, bintu mehâz'ı olursa, ondan bintu mehâz kabul edilir, ancak yirmi dirhem veya iki koyun daha verir.

27) Kimin zekât olarak bintu mehâz vermesi gerekir, fakat bintu mehâz'ı olmaz, bintu lebûn'u olursa kendisinden bintu lebûn kabul edilir, zekât memuru yirmi dirhem veya iki koyun verir.

28) Eğer adamın münasip şekilde bintu mehâzı yoksa, ibnu lebûn'u varsa, bu ondan kabûl edilir, beraberinde bir ödeme gerekmez." [Buhârî, Zekât 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40, Şirket 2, Hiyel 3; Ebû Dâvud, Zekât 4, (1567); Nesâî, Zekât 5, (5, 18-23).]

AÇIKLAMA:

1- *Görüldüğü* üzere, *Hz. Ebû Bekir,* zekât toplamak üzere Bahreyn'e musaddık (zekât toplama memuru) olarak gönderdiği *Hz. Enes*'e yazılı bir vesika veriyor ve altını da resmî mühürle mühürlüyor. Bu rivâyetten hareketle, bütün zekât me'murlarına böyle bir vesikanın verildiği sonucunu çıkarabiliriz. Bu vesika, başlangıç kısmındaki takdîm paragrafından da anlaşılacağı üzere, sadece karışık olan hesaplamada unutma ve iltibası önlemeye mâtuf değil, aynı zamanda halka itminân vermek ve suistimalleri önleme kasdına da yöneliktir. Halk icabında, zekât memurunu kontrol edebilecektir.

2-Hadisi tercüme ederken metni madde madde paragraflara ayırdık ve her paragrafa madde numarası verdik. Bazı maddeler îzaha muhtaçtır. Gerekli açıklamaları, aşağıda sırayla parağraf numaralarının karşısına kaydediyoruz.

Bintu Mehâz: Bir yaşını doldurup ikisine basan dişi deve.

İbnu Mehâz: Bir yaşını doldurup ikisine basan erkek deve.

Bintu Lebûn: İki yaşını doldurup üçüne basan dişi deve.

İbnu Lebûn: İki yaşını doldurup üçüne basan erkek deve.

Hıkka: Üç yaşını doldurup dördüne basan dişi deve.

Tarûkatu'l-Fahl: Erkek devenin aşacağı (dölleyeceği) deve demektir. Bir bakıma hıkka'dır. Esâsen hıkka, erkek devenin aşmasına hak kazanmış mânasına gelir.

Ceza'a: Dördünü tamamlayıp beş yaşına basan dişi devedir.

Ceza': Dördünü tamamlayıp beş yaşına basan erkek devedir.

Sâime: Yemle değil, otlakta beslenen koyun.

4-Bazı muğlak (kapalı) maddeler:

17. Madde: *"Müteferriklerin araları birleştirilmez, birleşik olanlar ayrılmaz"* hükmünde müteferrik'ten maksad, ayrı ayrı mala sahip olanlardır. Sözgelimi üç ayrı kişiden herbiri kırkar koyuna sahip olsalar, herbirine zekât düşer ve birer koyun vermeleri gerekir. Bunlar zekât olarak tek bir koyun vermek için, zekât memuru gelince birleştirebilirler. (Üçü bir kişide birleşse 120 yapar. 12. maddede geçtiği üzere 40-120 arasında bir koyun ödenir.) İşte zekât verme endişesiyle başvurulabilen bu hîle yasaklanmıştır.

Birleşik (müctemi) olanlar ayrılmaz, cümlesinde birleşik'ten maksad, ortak maldır. Mesela iki ortak kabul edelim, bunlardan her birine 101 koyun düşecek şekilde ortak iseler, 202 adet koyunları vardır. Bu müşterek koyuna, 13. maddeye göre 3 koyun zekât düşmektedir. Zekât memuru gelince, koyunları hemen bölüştükleri takdirde, 12. maddeye göre herbirine birer koyunluk zekât düşecek ve böylece bir koyun zekât olarak verilmekten kaçırılmış olacak, "Birleşik olanlar ayrılamaz" hükmüyle bu da yasaklanmış olmaktadır.

Yine 17. maddede geçen yasaklama emri ile ilgili olarak *Şafiî* hazretlerinden şu açıklama kaydedilir: Burada hitap hem mal sâhibinedir, hem de zekât memuruna. Çünkü *korku iki çeşittir:*

1- Memur, zekât azalacak diye korkar, mal sâhibi de malının azalmasından korkar. Öyle ise her ikisine birden hitap edilerek zekât korkusu ile "birleştirme" ve "ayırma" işlemlerine tevessül etmemeleri emredilmiştir. Bu açıklamadan anlıyoruz ki, bazı durumlarda birleştirme ve ayırmalar daha çok zekât vermeyi gerektirebilecektir. Bizim verdiğimiz misâller zekâtı azaltacak durumlara örnek olmuştur.

18. Madde: Bu maddede, iki ortağın alınan zekâtta eşit şekilde birbi-

rine müracaatı şu demektir: Mesela birinin 40 sığırı var, diğerinin de 30. Bu mallar, aralarında müşterektir. Zekât memuru kırk için bir müsinne (3 yaşında sığır), otuzdan da tebî (buzağı) alsa, müsinne veren, kıymetinin yedide üçünü ortağından alır, tebî veren de yedide dördünü ortağından alır. Çünkü her iki yaştaki hayvanda her ortağın ortaklığı nisbetinde hakları var, ve mal tek bir kimsenin mülkü gibi zekât aynı nisbette her iki yaşa da vâcibtir. *Kastalânî* bunu şöyle açar: Ortak bir sürüden, zekât memuru, sürünün zekâtını alırken, ortaklardan birinden almışsa, veren ortak diğerinden adâlet üzere payını ister.

Adalet üzere müracaattan şu mâna da çıkarılmıştır: Eğer memur, zekât alırken ortaklardan birine zulmetti ve alması gerekenden fazla zekât aldı ise, bu ortak, bu fazla kısmı diğer ortağından isteyemez, ondan sadece normal olarak vermeleri gereken zekât miktarından payına düşeni ister.

Müracaat çeşitlerinden biri de şudur: İki kişi arasında kırk ortak koyun bulunsa, her ikisi de kendine düşen koyunları belirlese, memur bunlardan birinden bir koyun alır. Koyun veren taraf ortağından, koyununun bedeli üzerinden yarı fiyatını ister. Bu açıklamadan şu netice de çıkmaktadır: Bazılarına göre, malların ayrılmış olmasına rağmen ortaklık olabilmektedir.

İKİNCİ FASIL

HAYVANLARIN ZEKÂTI

2016 ١- عن سالم عن أبيه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَتَبَ النَّبِيُّ ﷺ كِتَابَ الصَّدَقَةِ وَلَمْ يُخْرِجْهُ إلى عُمَّالِهِ حَتَّى قُبِضَ فَقَرَنَهُ بِسَيْفِهِ فَعَمِلَ بِهِ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حَتَّى قُبِضَ، ثُمَّ عَمِلَ بِهِ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حَتَّى قُبِضَ، وَكَانَ فِيهِ: فِي خَمْسٍ مِنَ الإِبِلِ شَاةٌ. وَفِي عَشْرٍ شَاتَانِ. وَفِي خَمْسَ عَشْرَةَ ثَلاَثُ شِيَاهٍ. وَفِي عِشْرِينَ أَرْبَعُ شِيَاهٍ. وَفِي خَمْسٍ وَعِشْرِينَ بِنْتُ مَخَاضٍ، إلى خَمْسٍ وَثَلاَثِينَ. فَإِذَا زَادَتْ وَاحِدَةٌ فَفِيهَا ابْنَةُ لَبُونٍ إلى خَمْسٍ وَأَرْبَعِينَ. فَإِذَا زَادَتْ وَاحِدَةٌ فَفِيهَا حِقَّةٌ إلى سِتِّينَ. فَإِنْ زَادَتْ وَاحِدَةٌ فَفِيهَا جَذَعَةٌ إلى خَمْسٍ وَسَبْعِينَ. فَإِنْ زَادَتْ وَاحِدَةٌ فَفِيهَا ابْنَتَا لَبُونٍ إلى تِسْعِينَ. فَإِنْ زَادَتْ وَاحِدَةٌ فَفِيهَا حِقَّتَانِ إلى عِشْرِينَ وَمَائَةٍ. فَإِنْ كَانَتِ الإِبِلُ أَكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَفِي كُلِّ خَمْسِينَ حِقَّةٌ، وَفِي كُلِّ أَرْبَعِينَ ابْنَةُ لَبُونٍ، وَفِي الغَنَمِ فِي كُلِّ أَرْبَعِينَ شَاةً شَاةٌ إلى عِشْرِينَ وَمَائَةٍ. فَإِذَا زَادَتْ وَاحِدَةٌ فَفِيهَا شَاتَانِ إلى المَائَتَيْنِ. فَإِذَا زَادَتْ وَاحِدَةٌ عَلَى المَائَتَيْنِ فَفِيهَا ثَلاَثُ شِيَاهٍ إلى ثَلاَثِمَائَةٍ. فَإِنْ كَانَتِ الغَنَمُ أَكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَفِي كُلِّ مَائَةِ شَاةٍ شَاةٌ، ثُمَّ لَيْسَ فِيهَا شَيْءٌ حَتَّى تَبْلُغَ المَائَةَ، وَلَ يُفَرَّقُ بَيْنَ مُجْتَمِعٍ وَلاَ يُجْمَعُ بَيْنَ مُتَفَرِّقٍ مَخَافَةَ الصَّدَقَةِ، وَمَا كَانَ مِنْ خَلِيطَيْنِ فَإِنَّهُمَا يَتَرَاجَعَانِ بَيْنَهُمَا بِالسَّوِيَّةِ، وَلاَ يُؤْخَذُ فِي الصَّدَقَةِ هَرِمَةٌ وَلاَ ذَاتُ عَيْبٍ].

قال الزهري: إذا جاءَ المصدق قسمت الشَّاءُ أثلاثاً: ثلثاً شراراً، وثلثاً خياراً، وثلثاً وسطاً. فيأخذ المصدق من الوسط، ولم يذكر الزهري البقر. أخرجه أبو داود والترمذي.

1. (2016)- *Sâlim,* babası *Abdullah İbnu Ömer*'den naklen anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (mallardan alınması gereken) zekâtların miktarını belirten bir kitap yazmıştı. Âmillerine göndermeden vefat etti. Resûlullah onu kılıncına yakın olarak asmıştı. *Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anh), ölünceye kadar onunla amel etti. Sonra *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh) de ölünceye kadar onunla amel etti. Bu kitapta şunlar yazılı idi:

DEVELER:

1) 5 devenin zekâtı 1 koyundur.

2) 10 devenin zekâtı 2 koyundur.

3) 15 devenin zekâtı 3 koyundur.

4) 20 devenin zekâtı 4 koyundur.

5) 25'e ulaştı mı 35'e kadar, zekât bir bintu mehâz'dır.

6) 36'ya ulaştı mı 45'e kadar, zekât bir ibnu lebûn'dur.

7) 46'ya ulaştı mı 60'a kadar, zekât bir hıkka'dır.

8) 61'e ulaştı mı 75'e kadar, zekât bir ceza'a'dır.

9) 76'ya ulaştı mı 90'a kadar, zekât 2 ibnetu lebûn'dur.

10) 91'e ulaştı mı 120'ye kadar, zekât 2 hıkka'dır.

11) Deve 120'den fazla ise zekât her elliye bir hıkka; her kırka bir ibnetu lebûn zekât gerekir.

KOYUNA GELİNCE

12) 40'a ulaşınca 120 koyuna kadar zekâtı 1 koyundur.

13) 121'e ulaşınca 200 koyuna kadar zekâtı 2 koyundur.

14) 201'e ulaşınca 300 koyuna kadar zekâtı 3 koyundur.

15) 300'ü aştı mı her 100 koyuna bir koyun zekât düşer, yüzden aşağıda kalan küsûrata zekât düşmez.

16) Zekât korkusuyla müctemi (birleşik) olanlar ayrılmaz, müteferrik (ayrı) olanlar da birleştirilmez.

17) İki ortağın malından alınan zekâtta, her ikisi de adalet üzere birbirlerine müracaat ederler.

18) Zekât olarak, çok yaşlı ve ayıplı olan hayvan alınmaz.

19) Zührî der ki: "Zekâtı almak üzere memur geldiği vakit, koyunlar üç

sınıfa ayrılır: Üçte biri kötü, üçte biri iyi, üçte biri de vasat. Zekât memuru, zekât payını vasat kısmından alır." Zühri, sığırdan bahsetmez." [Tirmizî, Zekât 4, (621); Ebû Dâvud, Zekât 4, (1568, 1569, 1570); İbnu Mâce, Zekât 9, (1798).]

AÇIKLAMA:

1-Sadedinde olduğumuz, *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) rivâyeti, ahkâm beyan eden kısımlarıyla, bir önceki Enes rivâyetiyle hemen hemen aynı muhtevadadır. Bu hadiste geçen bazı muğlak maddeler, önceki hadiste açıklanmıştır, tekrar etmeyeceğiz oraya bakılsın.

2-Burada dikkatimizi çeken husûs, zekâtla ilgili tâlimatın, taşradaki ilgili memurlara tamim edilmek üzere bizzat Resûlullah *(aleyhissâlatu vesselâm)* tarafından yazılı olarak hazırlanmış olma keyfiyetidir. Önceki rivâyette belirtilmeyen bu tasrihata dayanarak şunu söylemek mümkündür: *Hz. Ebû Bekir*'in yazılı ve mühürlü olarak *Hz. Enes*'e verdiği nüsha, Resûlullah'ın hazırladığı metnin bir tıpkı istinsahından başka bir şey değildir. Zekât toplamak üzere taşraya gönderilen her bir zekât tahsildarına bir nebevî asıldan bir nüsha istansah edilip verilmiş olmalıdır.

3- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zekât olarak alınacak malın evsafıyla ilgili direktiflerinin, tatbikata intikalinde takip edilen yolun adilâne oluşu dikkat çekicidir. Mallar üç sınıfa ayrılıyor: İyiler, vasatlar ve âdiler. *Kerâimu'l-emvâl* denen kıymetlilerin alınmasını yasakladığını daha önce (2010. hadis) kaydetmiştik. Son iki hadiste, kör, sakat gibi âdilerin verilmesi de yasaklanıyor.

Tahsildar, zekât payını vasat olanlar arasından seçmelidir ve öyle yapılmıştır.

2017 ٢– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ : فِي كُلِّ ثَلاَثِينَ مِنَ الْبَقَرِ تَبِيعٌ أَوْ تَبِيعَةٌ، وفي كُلِّ أَرْبَعِينَ مُسِنَّةٌ]. أخرجه الترمذي.

2. (2017)- *İbnu Mes'ûd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Her otuz sığır için erkek veya dişi bir tebî' zekât verilir. Her kırk sığır için de bir müsinne zekât verilir." [Tirmizî, Zekât 5, (622).]

AÇIKLAMA:

Tebî' sığırın yaşını doldurmayan yavrusudur, Türkçemizde buzağı denir. Dişisine de *tebi'a* denir.

Müsinne: Üçüncü senede dişleri çıkan sığırdır.

2018 ٣ – وعن معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [بعثني النبيُّ ﷺ إلى الْيَمَنِ وَأَمَرَنِي أنْ آخُذَ مِنْ كُلِّ ثلاثِينَ بقرةٍ تَبِيعاً أَوْ تَبِيعَةً، وفي كُلِّ أربَعِينَ مُسِنَّةً، وَمِنْ كُلِّ حَالِمٍ دِينَاراً أَوْ عَدْلَهُ مُعَافِرِيّاً]. أخرجه أصحاب السنن، واللفظ للترمذي.

وزاد أبو داود « وَالْمُعَافِرِيُّ » ثياب تكون باليمن

3. (2018)- *Hz. Muâz* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissâlatu vesselâm)* beni Yemen'e gönderdi ve bana: *"Her otuz sığırdan bir erkek veya dişi buzağı (tebi'a), her kırktan bir müsinne, her bir bülûğa eren şahıstan bir dinar veya o değerde muâfiri (adındaki bir giyecek) almamı" emretti."* [Tirmizî, Zekât 5, (623); Ebû Dâvud, Zekât 4, (1576, 1577, 1578); Nesâî, Zekât 8, (5, 25, 26). Metnin lafzı Tirmizî'ye aittir.]

2019 ٤ – وعن سفيان بن عبدالله الثقفي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. [أنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. بعثه مُصَدِّقاً فَكَانَ يَعُدُّ على النَّاسِ بالسَّخْلِ. فَقَالُوا: أتَعُدُّ عَلَيْنَا بالسَّخْلِ وَلاَ تَأخُذُ منه شيئاً؟ فَلَمَّا قَدِمَ عَلَى عُمَرَ بنِ الخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ذَكَرَ لَهُ ذلكَ. فَقَالَ عُمَرُ: نَعَمْ تَعُدُّ عَلَيْهِمْ بالسَّخْلَةِ يَحْمِلُهَا الرَّاعِي، وَلاَ يَأْخُذُ المُصَدِّقُ، وَلاَ يأخُذُ الأكولَةَ، وَلاَ الرُّبَّى، وَلاَ المَاخِضَ، وَلاَ فَحْلَ الغَنَمِ، وَيَأْخُذُ الجَذَعَةَ وَالثَّنِيَّةَ، وَذلكَ عَدْلُ المَالِ بَيْنَ غِذَاءِ الْغَنَمِ وَخِيَارِهِ]. أخرجه مالك.

« الأَكُولَةُ » الشاة التي هى للأكل.

« والرُّبَّى » التي تربى في البيت لأجل اللبن، وقيل هى الحديثة النتاج.

« وَالمَاخِضُ » الحامل إذا ضربها الطلق.

« وَغِذَاءُ المَالِ » جمع غذى وهو الحملُ أو الجدى، والمراد أن يأخذ الساعى خيار المال ولا رديئة وإنما يأخذ الوسط.

4. (2019)- *Süfyân İbnu Abdillah es-Sakafî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "*Hz. Ömer* (radıyallâhu anh) kendisini zekât tahsildarı olarak göndermişti. Gittiği yerde kuzuları halkın addedip, sayıya dâhil etmedi. Kendisine: "Kuzuları bizden sayıp, onlardan bir şey almıyor musun?" de-

diler. (Medîne'ye geri dönüp) *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh)'e uğrayınca, durumu ona anlattı. *Hz. Ömer*: "Evet kuzuyu onlara iade edersin, çoban onu götürür, tahsildar almaz. *Ekûle* (denen hususi şekilde kesip, yemek için beslenmiş) olanı, *Rübbâ* (denip sütü için evde beslenmekte) olanı, *Mâhız* (denen hâmile) olanı, (teke koç gibi) döl alınan davarı zekât olarak almaz. *Ceza'a*'yı (beş yaşına basmış deve), *seniyye*'yi (altı yaşına basmış deve) alır. Bu, davarın iyisi ile düşüğü arasında orta halli olanıdır." [Muvatta, Zekât 26, (1, 265).]

AÇIKLAMA:

1- Kaydedilen son rivâyetler, *Resûlullah*'ın zekât tahsildarı olarak gönderdiği zatlara, sadece çeşitli mallardan alınacak zekât miktarları hususunda tâlimat vermeyip, bunları nasıl alacağı, hangi vasıftaki malları alıp, hangi vasıftaki malları almayacağı husûsunda da bilgi verdiğini, tenbihatta bulunduğunu göstermektedir.

2- Son rivâyet, zekât olarak alınmaması gereken mallardan bazılarını sayıyor:

★ Sahl: Yeni doğan yavru, bilhassa koyun yavrusu ki, kuzu diyoruz.

★ Ekûle: Kişinin etini yemek üzere husûsî beslediği hayvan.

★ Rübbâ: İki mânaya gelmektedir: Sütünden istifâde için evde beslenen sağmal hayvan; yeni yavru doğurmuş, onun yetişmesinde gerekli olan anaç hayvan.

★ Mâhız: Hâmile hayvan.

★ Fahl: Döl almak üzere husûsi beslenen erkek hayvan, koç ve teke gibi.

3-Şu mallar da zekât olarak alınabilecek orta halli hayvanlardır:

Ceza'a: Ceza', esas itibariyle genç demektir. Deve için kullanılınca beşinci yaşına basan kastedilir. Sığır ve davar için kullanılınca ikinci yaşına basan kasdedilir. Mamâfih sığır için *"üç yaşına basan"*, davar için *"birinci yaşını tamamlayan"* ceza'dır diyen de olmuştur, daha farklı görüşler ileri süren de olmuştur.

Seniyye de davar, sığır ve deve için müştereken kullanılan bir tabirdir. Davar ve sığırdan üç yaşına basana, deveden ise altı yaşına basana ıtlak olunmaktadır. Erkeğine ise seniyye denmektedir. *Ahmed İbnu Hanbel* iki yaşındaki davar ile, üç yaşındaki sığıra seniyye demiştir.

2020 ٥ــ وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده قال: [قال رسـول الله ﷺ : لاَ جَلَبَ وَلاَ

جَنَبَ في زَكَاةٍ. لاَ تُؤْخَذُ زَكَاتُهُمْ إلاَّ في دُورِهِمْ].

قال محمد بن إسحاق: «لاَ جَلَبَ» يعنى لا تجلب الصدقات إلى المُصَدِّق.

«ولاَ جَنَبَ» أى لا ينزل المُصَدِّقُ بأقصى مواضع أصحاب الصدقة فتُجْنَبُ إليه، ولكن

تؤخذ من الرجل في موضعه. أخرجه أبو داود.

5. (2020)- *Amr İbnu Şuayb an ebîhi an ceddihî* tarikiyle anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Zekâtta ne ayağa getirtme, ne uzağa gitme vardır. Zekâtlar evlerinde alınır."*

Muhammed İbnu İshak bunu şöyle açıklamıştır: "Zekât mükellefi, zekâtını tahsildarın ayağına getirmez. Tahsildar da mükellefin uzaktaki (tarla, ağıl, yayla vs. gibi) yerlerine gitmez. Zekâtlar mükelleflerin ikâmet mahallerinde alınır." [Ebû Dâvud, Zekât 8, (1591, 1592).]

AÇIKLAMA:

Hadiste yasaklanmış olan celeb ve ceneb, aslında at yarışlarıyla ilgili iki tâbirdir. *Resûlullah (aleyhissâlatu vesselâm)* bunlarla, zekât toplama sırasında ortaya çıkacak meşakkati asgariye düşürecek bir tarz vaz'etmiş olmaktadır. Şöyle ki: Zekât toplama işinde celeb, tahsildarın bir bölgeye gidince, sürülerden uzakça bir yere inerek sürüleri oraya celbettirip zekâtını hesaplayıp almasıdır. Tabii ki bu tarzda, sürü sahipleri için büyük meşakkat vardır. Öyleyse uygun olanı, tahsildarın sürülerin bulunduğu su başlarına veya kaldıkları yerlere kadar gitmesi, bizzat yerinde almasıdır. Bu davranışta sürü sahiplerine kolaylık vardır. Resûlullah, celeb yoktur demekle, tahsildarın sürülerden uzak bir yere konaklamasını yasaklamış olmaktadır.

Ceneb yoktur emriyle de, mal sahibinin tahsildara zahmet getirecek ferdî şekilde uzaklaşmalarını yasaklamış olmaktadır.

Sadaka, evlerinde alınır cümlesindeki ev kelimesinin aslı olan dûr, dâr'ın cem'idir. Dâr, münferid evden ziyade, yakınlarla beraber oturulan evdir. Şöyle ki: Sözgelimi bir baba kendine mahsus bir ev (beyt) inşa eder. Sonra evlatları için, evlendikçe, bunun bitişiğinde ikinci, üçüncü beyt'ler yapılır. Böylece zaman içerisinde bir avlunun etrafında bir beytler kümesi meydana gelir. İşte bu kümeye dâr denir. Klasik Arap evleri bu plân üzre inşa olunurdu (üçüncü cildimizin 187. sayfasına bakılsın). Şu halde, zekât memuru, mal sahibinin mûtad, normal ikâmetgahına ka-

dar gidecektir. Şârihler, evleri diye tercüme ettiğimiz dûr kelimesini menzilleri, mekânları, suları, kabîleleri diyerek tafsil eder.

2021 ـ ٦ وعن عمران بن حصين رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [قال رسول الله ﷺ: لاَ جَلَبَ وَلاَ جَنَبَ وَلاَ شِغَارَ في الإِسْلاَمِ، وَمَنِ انْتَهَبَ نُهْبَةً فَلَيْسَ مِنَّا]. أخرجه النسائى.

«وَالشِّغَارُ» في النكاح: أن يقول الإنسان زَوِّجْنِي ابنتك أو أختك، وأزوجك ابنتي أو أختي، وصداق كل واحدة منهما بُضْعُ الأخرى: فإن كان بينهما صداق مسمى فليس بشغار.

6. (2021)- *İmrân İbnu Husayn* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissâlatu vesselâm)* buyurdular ki: "İslâm'da ne (zekâtı) ayağa getirme, ne (zekât için uzağa gitme, ne de şiğar (mehre bedel nikahlama) vardır." [Nesâî, Nikâh 60, (6, 111).]

AÇIKLAMA:

1-Hadisin baş kısmı önceki hadiste açıklandı.

2-Son kısmında şiğar yasaklanmaktadır. Şiğar, mehir vermekten kaçmak için başvurulan bir evlenme şekli idi. Buna göre bir erkek, evlenmek istediği kızın babasına müracaat ederek: "Sen kızın (veya kızkardeşini) bana nikâhla, ben de mehre bedel kızımı (veya kız kardeşimi) sana nikâhlayayım" diye teklifte bulunur. Her iki taraf birbirlerinden mehir istemezler. Resûlullah *(aleyhissâlatu vesselâm)* bu câhiliye evliliğini yasaklamıştır. Çünkü alınan veya verilen mehir, ne kardeşin, ne babanın hakkıdır. Mehir kızın hakkıdır. Bu haktan ne babanın, ne kardeşin vazgeçme veya bağışlama hakkı yoktur. Şiğar yoluyla evlenmede iki kız mağdur ediliyor demektir. Dînimiz, kızların mağduriyetini önleyecek tedbirlere yer vermiştir. Mehirsiz nikâh sahîh olmaz. Mehir husûsunda kesin bir miktar da tayin etmemiştir, kız dilediği kadar isteyebilecektir.

Yukarıda belirtilen karşılıklı kız alıp vermede muayyen bir mehir araya girerse, buna şiğar denmez ve câiz olur.

ÜÇÜNCÜ FASIL

ZÎNETLERİN ZEKÂTI

2022 ١ – عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده [أَنَّ امْرَأَةً أَتَتِ النَّبِيَّ ﷺ وَمَعَهَا ابْنَةٌ لها، وفي يَدِ ابْنَتِهَا مَسَكَتَانِ غَلِيظَتَانِ مِنْ ذَهَبٍ. فَقَالَ لَهَا: أَتُعْطِينَ زَكَاةَ هذا؟ قَالَتْ: لاَ. قَالَ: أَيَسُرُّكِ أَنْ يُسَوِّرَكِ اللهُ تَعَالى بِهِمَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ سِوَارَيْنِ مِنْ نَارٍ؟ قَالَ: فَخَلَعَتْهُمَا فَأَلْقَتْهُمَا إلى النَّبِيِّ ﷺ. وقالت: هُمَا لله وَلِرَسُولِه]. أخرجه أصحاب السنن.

«المَسَكَةُ» بتحريك السين: واحد المَسَكِ، وهي أسورة من ذَبْلٍ أو عاج، فإذا كانت من غير ذلك أضيفت إلى ماهي منه. فيقال: من ذهب أو فضة أو نحوهما.

1. (2022)- *Amr İbnu Şuayb*, an ebîhi an ceddihî tarîkinden anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissâlatu vesselâm)*'a bir kadın, beraberinde bir kızı olduğu halde geldi. Kızın elinde, altından kalın iki bilezik vardı.

"Bunların zekâtını verdin mi?" diye (Resûlullah aleyhissâlatu vesselâm) kadına sordu. Kadın:

"Hayır!" diye cevap verdi. Resûlullah:

"Kıyamet günü Allah'ın, onları sana ateşten iki bilezik yapması seni memnûn eder mi?" dedi. Bunun üzerine kadın, bilezikleri derhal çıkarıp Resûlullah'ın önüne bıraktı ve:

"Bunlar Allah ve Resûlüne aittir!" dedi." [Ebû Dâvud, Zekât 3, (1563); Nesâî, Zekât 19, (5, 38); Tirmizî, Zekât 12, (637).]

AÇIKLAMA:

1-Hadiste ismi mübhem olan kadın, Esmâ Bintu Yezîd'dir.

2-Resûlullah'ın kadına söylediği, *"Kıyamet günü Allah'ın, onları sana*

ateşten iki bilezik yapması seni memnûn eder mi?" sözü Hattâbî'ye göre,

يَوْمَ يُحْمَى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ

"Bunlar cehennem ateşinde kızdırıldığı gün, alınları, böğürleri ve sırtları onlarla dağlanacak. "Bu, kendiniz için biriktirdiğinizdir, biriktirdiğinizi tadın" denecek" (Tevbe 35) âyetinin te'vili olmaktadır.

3- Hadisi kaydeden *Tirmizî,* "bu bâbta Resûlullah'tan hiçbir sahih rivâyet yoktur" demiş ise de, hadis münekkidleri hadisin başka tariklerden sahih senedle geldiği, dolayısıyla sahih olduğu husûsunda ittifak ederler.

2023 ٢– وعن عطاء قال: بلغنى أن أم سلمة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قالت: [كُنْتُ أَلْبَسُ أَوْضَاحاً مِنْ ذَهَبٍ. فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ: أَكَنْزٌ هُوَ؟ فَقَالَ: مَا بَلَغَ أَنْ تُؤَدَّى زَكَاتُهُ فَزُكِّيَ فَلَيْسَ بِكَنْزٍ].

2. (2023)- *Atâ* (rahimehullah) der ki: "Bana ulaştı ki, *Ümmü Seleme* (radıyallâhu anhâ) şöyle demiştir: "Ben altından zinetler takınıyordum. Bir gün: "Ey Allah'ın Resûlü! Bu, (Kur'an'da yasaklanan) kenz sayılır mı?" diye sordum. Bana şöyle cevap verdi:

"Zekâtı verilecek miktara ulaşan şeyin zekâtı verilirse kenz sayılmaz." [Ebû Dâvud, Zekât 3, (1564). Teysîr, hadisi Muvatta kaynaklı olarak zikretmiştir. Bir galat yoksa, Muvatta'nın mütedâvil olmayan bir nüshasında görülmüş olabilir.]

2024 ٣– وعن القاسم بن محمد [أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا كَانَتْ تَلِى بَنَاتِ أَخِيهَا مُحَمَّدٍ يَتَامَى فِي حِجْرِهَا وَلَهُنَّ الْحُلِىُّ فَلاَ تُزَكِّيهِ].

3. (2024)- *Kâsım İbnu Muhammed* anlatıyor: "Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) kardeşi Muhammed'in yetim kızlarını terbiyesine almış, onları hacr devrelerinde himâye ediyordu. Kızların (kendi mülkleri olan) zînet-leri vardı. *Hz. Âişe* bu zînetler için zekât vermiyordu." [Muvatta, Zekât 10, (1, 250).]

2025 ٤– وعن نافع [أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا كَانَ يُحَلِّى بَنَاتِهِ وَجَوَارِيَهُ الذَّهَبَ ثُمَّ لاَ يُخْرِجُ مِنْ حُلِيِّهِنَّ الزَّكَاةَ]. أخرج الثلاثة مالك.

«الأَوْضَاحُ» حُلِىٌّ من الدراهم الصحاح أو من الفضة.

4. (2025)- *Nâfi, İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ)'den anlatıyor:

"*İbnu Ömer*, kızlarını ve câriyelerini altınla tezyin eder, fakat bu zînetler için zekât vermezdi." [Muvatta, Zekât 11, (1, 250).]

AÇIKLAMA:

1- Kaydedilen dört hadis, kadınların zînet olarak kullandıkları altın ve gümüş takılara zekât düşüp düşmediği meselesine temas etmektedir. Görüldüğü üzere ilk iki rivayete göre zinet için de olsa altın ve gümüşe zekât düşmektedir. Son iki rivâyete göre, zînet olarak kullanılan altın ve gümüş için zekât ödemeye gerek yoktur.

Ulemâ bu mevzuda ihtilâf etmiştir. *İbnu Abdilberr,* üç imamın (*Şafiî, Ahmed, Mâlik*) ve Medînelilerin çoğunluğunun "takılar için zekât olmadığı"na hükmettiğini, *Ebû Hanîfe* başta olmak üzere bir kısım fukahanın da, "takılar için de zekât vardır" dediklerini belirtir. Zekâtın vâcib olduğunu söyleyenler, *Hz. Âişe* ve *Hz. İbnu Ömer* (radıyallâhu anhüm)' den kaydedilen rivâyetleri te'vîl ederler, derler ki: "*Hz. Âişe* ve *İbnu Ömer*, zekât vermediler, çünkü çocuğun ve yetimin malına zekât düşmez." Cariyeler için de zekât verilmemiş olmasını şöyle te'vil etmişlerdir: "*İbnu ömer* (radıyallâhu anh) "Köle mülk edinebilir fakat, köleye zekât düşmez" görüşünde idi."

Ebû Hanîfe'nin görüşüne katılmayanlar şu cevabı verirler: "Yapılan te'vil, gerçeği aksettirmekten uzaktır. *İbnu Ömer*, kendi kızlarına taktığı altınlar için de zekât vermiyordu. Bunlar ne yetim ne de köle idiler. *İbnu Ömer*, bin dinar mukabilinde kızı nikâhlar, bunun dörtyüz dînarını zînet olarak takar ve bundan zekât vermezdi."

Zînet için zekât verilmeyeceği kanaatinde olan *İmâm Mâlik* şunu söyler: "Kimin yanında işlenmemiş altın veya zînet olarak takılıp, istifade edilmeyen altın ve gümüşten mâmul zînet eşyası varsa, bu adam, bu şeyler için her yıl zekât vermesi gerekir. Bunlar tartılır, onda birinin dörtte biri (yani kırkta biri) zekât olarak alınır. Ancak, bunların ağırlığı yirmi dinardan veya ikiyüz dirhemden az olursa zekât gerekmez, Zînet eşyalarından, bunları takınma dışında bir maksadla tuttuğu takdirde zekât gerekir. İşlenmemiş altın (tibr) ve hurda takıları sâhibi ıslah edip takınmak maksadıyla bulunduruyorsa, bunlar ehlinin yanında bulunan eşya durumundadır, buna da zekât düşmez."

İmam Şâfiî (rahimehullah) buna zekât düşeceğini söylemiştir.

2- Altın ve gümüşten olmayan süs eşyaları için zekât verilmeyeceği husûsunda ulema ittifak etmiştir: İnci, misk, anber vs. gibi.

Ulemâ, inci ve anber gibi denizden çıkan maddelerin, çıkarıldığı zaman zekâta tâbi olup olmadığında ihtilâf eder. Cumhur bu iki maddede, çıkış anında da zekât olmadığına hükmeder. Resûlullah *(aleyhissâlatu vesselâm)* rikâz denen ve topraktan çıkarılan cevherlerden humus (beşte bir) zekât alınacağını söylemiş ise de, denizden çıkarılanlar hakkında bir şey söylememiştir.

Ebû Yûsuf, denizden çıkarılanlardan da humus alınacağına hükmetmiştir.

DÖRDÜNCÜ FASIL

MEYVE VE SEBZELERİN ZEKÂTI

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Arâzî, mahsûlâtından alınacak vergi, arâzinin bağlı olduğu hukûkî statüye tabidir. Bütün İslâm arâzisinden aynı isim altında, aynı tarzda vergi alınmaz. Şu halde mükellefler, öncelikle işlediği arâzînin çeşidini bilmesi gerekir. Bu nokta-i nazardan İslâm şeriatında arâzî başlıca dört kısma ayrılır ve bunların vergisi de dört ayrı isim altında alınır: Zekât, sadaka, harac veya bedel-i icâre, bunları *Ömer Nasuhi Bilmen* merhumun Büyük İslâm İlmihali'nden takip edelim:

1-Arâzi-i öşriyye: Bu, fethedilip, kendi rızaları ile müslüman olan ahalisine veya kahren (zorla) fethedilip İslâm mücâhidlerine mülkiyet üzere verilmiş olan topraklardır. Cezîretülarap (Arap Yarımadası) arazisi bu kabildendir. Bu toprakların mahsûlâtından onda veya yirmide bir nisbetinde öşür nâmiyle zekât alındığı için bunlara Arâzi-i öşriyye denilmiştir.

2- Arâzi-i harâciye: Bu, sulh veya kahir yoluyla fethedilip, eski gayr-i müslim ahâlisine veya sâir gayr-i müslimlere temlik edilmiş olan topraklardır. Irak köyleri ve havâlisi bu kabildendir.

Bu nevi arâzîden ya mahsûlatına göre veya münâsip görülecek muayyen bir miktarda harac nâmıyla bir vergi alınır. Bu, zekât kabilinden değildir.

3-Sırf Arâzi-i memlûke: Bu, memleket arazisinden olup, Beytülmale ait iken bilahare bir bedel mukabilinde bazı kimselere satılmış olan topraklardır. Bunların mahsûlâtı da, mâlikleri müslüman bulununca zekât hususundaki arâzi-i öşriyye mahsûlâtı gibidir.

Yalnız mülk, evlerin etrafındaki mülk, bahçeler, bu evlere tâbi olduğundan bunların mahsûlâtından ve ağaçlarının meyvelerinden öşür vesâire alınmaz.

4-Arâzi-i memleket: Bu, vaktiyle müslümanlar tarafından fethedilip bir kimseye temlik edilmeksizin, umumu müslümanlar için ibka edilmiş olan topraklardır.[34] Bunlar, amme namına hükümete ait olup, tasarrufu, âileye tapu ile tefvîz edilegelmiştir. Bunların yalnız tasarrufları, muayyen kimselere aittir. Bunların mutasarrıfları, müstecir (kiracı) mesabesindedir. Hükümete verecekleri muayyen hisseler veya vergiler de bedel-i icâre hükmündedir.

Binaenaleyh bu nevî arâzînin mahsûlâtından öşür vesaire namıyla zekât lâzım gelmez. Çünkü öşür ile haraç veya öşür ile bu hükümde bulunan bedel-i icâre bir arazide ictima etmez.

2026 ١ – عن جابر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: فِيمَا سَقَتِ الأَنْهَارُ وَالْغَيْمُ الْعُشُورُ. وَفِيمَا سُقِيَ بِالسَّانِيَةِ نِصْفُ الْعُشْرِ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

«السَّانِيَةُ» هو الناضح يُستقى عليه من الإبل والبقر.

1. (2026)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissâlatu vesselâm) buyurdular ki: *"Nehir ve yağmur sularının suladığı şeylerden (zekât olarak) öşür (onda bir) alınır. Hayvanla sulananlardan öşrün yarısı (yirmide bir) zekât alınır."* [Müslim, Zekât 7, (981); Ebû Dâvud, Zekât 11, (1597); Nesâî, Zekât 25, (5, 42).]

AÇIKLAMA:

1- *Öşür* kelimesi Arapçada onda bir demektir. Bunun cem'i uşûr gelir. Bazıları aşûr diye de okumuştur.

Öşür de, farz olan zekâtın bir parçasıdır. Ancak sebze ve meyve gibi, yıllık olarak elde edilen zirâî mahsûllerden alınan zekâta isim ve alem olmuştur.

2- Hadis, sulanması için masraf yapılmayan, yâni dere, nehir, yağmur suyu gibi herhangi bir ödeme ve zahmete girmeden elde edilen su ile sulanarak kaldırılan mahsûlden onda bir nisbetinde zekât verileceğini; para ödeyerek, hayvan kullanarak temin edilen su ile sulanan tarla ve bahçelerden elde edilecek mahsüllerden ise yirmide bir nisbetinde zekât verileceğini bildiriyor.

Bu husûsta ittifak edildiğini söyleyen *Nevevî*, hem yağmur suyu, hem de masraflı su ile sulanan tarlalar husûsunda şunu söyler: "Eğer

34– Mahiyetinin anlaşılması için 825 numaralı hadis ve açıklama okunmalıdır.

bunlar eşit olurlarsa zekât, öşrün dörtte üçü kadardır, Ehl-i ilm böyle söylemiştir."

İbnu Kudâme: "Bu hususta ihtilâf bilmiyorum" der. Eğer biriyle yapılan sulama daha çok olursa onun hükmü esas alınır, diğeri buna tâbî kılınır. *Ahmed, Sevrî, Ebû Hanîfe* ve iki kavlinden biriyle *Şâfiî* (rahimehümullah) böyle hükmetmişlerdir. Bâzı âlimler: "Bu durumda imkân ölçüsünde sulama nisbetlerine göre zekât nisbetleri hesaplanmalıdır" demiştir.

3- *Zirâî* yoldan elde edilen her mahsûl zekâta tâbi midir? Mevzuunda âlimler ihtilaf etmiş, farklı görüşler ileri sürmüştür. Üç hadis sonra, yani bu faslın sonunda bu ihtilafları kaydedeceğiz.

2027 ٢– وعن معاذ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [أمَرَنِى رَسُولُ اللّهِ ﷺ أنْ آخُذَ مِمَّا سَقَت السَّمَاءُ الْعُشْرَ، وَمِمَّا سُقِيَتْ بِالدَّوَالِي نِصفَ الْعُشْرِ]. أخرجه النسائى.

2. (2027)- *Hz. Muâz* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana, sema(dan inen suyun) suladığı mahsülden tam öşür, âletle çıkarılan suyun suladığı mahsülden yarım öşür almamı emretti." [Nesâî, Zekât 25, (5, 42).]

2028 ٣– وعن عتاب بن أسيد رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [أمَرَنَا رَسُولُ اللّهِ ﷺ أنْ نَخْرُصَ الْعِنَبَ كَمَا نَخْرُصُ النَّخْلَ، وَنَأخُذَ زَكَاتَهُ زَبِيباً كَمَا نَأخُذُ صَدَقَةَ النَّخْلِ تَمْراً]. أخرجه أصحاب السنن.

«الخَرْصُ» الحَزْرُ. قال الترمذي: والخرص أن يَنْظُرَ من يُبْصِرُ ذلك فيقول: يخرج من هذا الزبيب كذا. ومن التمر كذا فيُجْعَلُ عليهم. أو يَنْظُرَ مبلغَ الْعُشْرِ من ذلك فَيُثْبِتُهُ عليهم ثم يخلى بينهم وبين الثِّمَارِ فيصنعون ما أحبوا. فإذا أدْرَكَتِ الثمار أخَذَ مِنْهُمُ العشر.

وقال أبو داود: «الخَارِصُ» يدع الثلث لِلْخُرْفَةِ. قال: وكذا قال يحيى الْقَطَّانُ.

3. (2028)- *Attâb İbnu Üseyd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize, hurmaya tahmin biçtiğimiz gibi, üzüme de tahmin biçmemizi ve zekâtını kuru üzüm olarak almamızı emretti, tıpkı hurmanın zekâtını kuru hurma olarak aldığımız gibi." [Tirmizî, Zekât 17, (644); Ebû Dâvud, Zekât 13, (1603); Nesâî, Zekât 100, (5, 109); İbnu Mâce, Zekât 18, (1819).]

"Hars" hazr, tahmin ve takdîr demektir. Tirmizî, şöyle açıklamıştır: "Hars, bu işi anlayanın ağaca bakıp: "Bu üzümden şu kadar mahsûl, bu

hurmadan şu kadar hurma çıkar" demesidir. Bunun zekâtı adamlara borç yazılır. Yahud takdirci bu mahsulün öşrüne bakar ve bunu sahiplerine borç olarak tesbit eder, sonra mal sahibi ile meyveyi başbaşa bırakır, onlar diledikleri tasarrufu yaparlar. Meyva olgunlaştı mı onlardan öşrünü alır."

AÇIKLAMA:

TAHMİN-TAKDİR NEDİR, NASIL OLUR?

Burada, zekâta tabi bazı meyve ağaçlarının meyvesi dalında iken, ne miktar mahsul vereceğinin önceden tahmin edilerek, zekât miktarının tesbit edildiği görülmektedir. Tahmin ve takdir işi, meyve, ağacın başında tatlanmaya başladığı sahfada yapılır. Bu hale ulaşan ağaç artık şartlar normal gidince mahsûl verecek, alınacak muhsulün miktarı kesinleşmiş demektir. Bu tahmin işini yapanlara hâris denmiştir. *İbnu Melek:* "Hurma ve üzüm tatlandı mı hâris gelip, bu ağaçların (veya bağın) hurmasından ve üzümünden kuruduğu zaman ne miktar kuru hurma ve kuru üzüm hâsıl olacaktır bunu takdîr eder" der. Tahmin ameliyesi *Sübülü's-Selâm*'da şöyle târif edilmiştir: "Tahminci gelir, ağacın etrafında dolaşarak bütün meyvelerini görür ve: "Bunun tahmini ölçüsü taze olarak şu miktar, kuru olarak bu miktar" der."

es-Sübül takdirle ilgili açıklamasına şöyle devam eder: "Önceden takdîr etme işi, nasslarda hurma ve üzüm hakkında vârîd olmuştur. Bazı âlimler: "Buna kıyasla, zabtı ve nazarla ihtası mümkün olanlar için de önceden takdîre başvurulabilir" demiştir. Bazıları: "Nassla gelenlerin dışında takdire gidilmez" demiştir.

Takdirde âdil tek bir kişi yeterlidir. Adalet vasfı şarttır, çünkü fâsıkın haberi kabûl edilmez. Adaletten başka ârif (yani takdîr işinden anlar) olma şartı da aranır, çünkü bir meselede câhil olan o meselede ictihâda yetkili değildir. Resûlullah Hayber'in mahsulâtını takdir etmek için Abdullah ibnu Revâha'yı tek başına yollamıştı.

Takdirci, tıpkı hâkim gibi, o meselede ictihad eder ve ictihadıyla amel edilir.

Hakkında tahmin yürütülen bahçenin meyvesi toplanmazdan önce âfete uğrarsa alınacak zekât tazmin ettirilmez. Önceden takdîr mal sahibinin hıyânetini önlemek içindir. Tahminden sonra, noksanlık iddiası yapılırsa, sebebi sorulur ve beyyine istenir. Fakirlerin hakkını tutmak mülk sâhibine aittir. Tahsildar takdir edilen miktarı taleb etme hakkına sahiptir. Mülk sahibinin, daha meyve toplanmadan yeme hakkı vardır."

2029 ٤- وعن سليمان بن يَسَار قال: [كَانَ النبيُّ ﷺ: يَبْعَثُ ابْنَ رَوَاحَةَ إلى خَيبَر فَيَخْرِصُ بينه وبين يهود. فجعلوا له حُلِيّاً من حُلِيِّ نسائهم فقالُوا: هذا لكَ؟ وَخَفِّفْ عَنَّا وتَجاوَزْ في القَسْمِ. فَقَالَ عَبْدُ الله: يا مَعْشَرَ اليَهُودِ إنَّكُمْ لَمِنْ أبْغَضِ خَلْقِ الله تَعَالى إليَّ. وَمَا ذَاكَ بِحَامِلِي على أنْ أحِيفَ عَلَيْكُمْ. وأمَّا ما عَرَضْتُمْ عَلَيَّ مِن الرِّشْوَةِ فإنَّهَا سُحْتٌ وإنَّا لا نَأكُلُهَا. فقَالُوا: بهذا قَامَتِ السَّمَوَاتُ وَالأرْضُ]. أخرجه مالك.

«الحَيْفُ» الظلم. و«الرِّشْوَةُ» البِرْطِيلُ. و«السُّحْتُ» الحرام.

4. (2029)- *Süleymân İbnu Yesâr* anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm), Abdullah İbnu Revâha*'yı Hayber'e yahudîlerle kendi arasında mahsûlün takdîri için gönderiyordu. Yahudîler, hanımlarının zînetlerinden ona bazı takılar verip: "Bu sanadır (al, karşılığında) bize yükümüzü hafiflet, taksimde lehimize olarak biraz göz yumuver!" dediler. *Abdullah* (radıyallâhu anh) onlara şu cevabı verdi:

"Ey yahudîler toplumu! Sizler, bana Allah Teâlâ'nın en menfûr mahlûklarısınız. Bu, beni size karşı zûlme sevketmeyecektir. Bana teklif ettiğiniz rüşvete gelince, o haramdır ve biz bu haramı yemeyiz."

Yahudîler:

"Arz ve semâvâtı ayakta tutan işte bu (dürüstlük)tür!" dediler." [Muvatta, Müsâkât 2, (2, 703, 704); Ebû Dâvud, Büyû 36, (3413, 3414).]

AÇIKLAMA:

1- Müslümanlar *Hayber*'i fethedince Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yahudîlerle "arazilerin, altın ve gümüş servetin müslümanlara verilmesi" şartıyla sulh yapmıştı. *Hayberliler:* "Araziyi işletmeyi biz sizden daha iyi biliriz, araziyi bize verin, biz işleyelim, mahsülün yarısı sizin yarısı bizim olsun" diye müracaatta bulundular. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu teklifi kabul buyurdular.

Sadedinde olduğumuz rivâyetten de anlaşıldığı üzere, meyveler, ağaçların başında olgunlaşmaya yöneldiği zaman, ne kadar mahsül çıkacağını takdîr etmek üzere, *Hayber*'e *Abdullah İbnu Revâha* gönderilir. Âlimler, Abdullah (radıyallâhu anh)'ın, alınacak vergiyi mi tahmin ettiği, yoksa çıkacak mahsulde müslümanlara düşecek hisseyi mi tahmin ettiği husûsunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Rüşvet teklifini reddeden *Abdullah*, hurmalardan bir rivâyete göre 40 bin vask mahsül takdir ve tahmin eder. *Yahudîler* bunu çok bulurlar. *Abdullah* o zaman: "Öyleyse mahsûlü ben kaldırayım, size söylediğim miktarın yarısını ödeyeyim" der. Samimiyetle ve mertçe yapılan bu teklif üzerine:

"Sizin taksiminiz adaletlidir. Semavat başlar üzerinde, arz ayaklarımız altında işte bu hak ve adâlet sâyesinde kıyamdadır, (nizamını devam ettirmektedir), biz, senin söylediğine razıyız" derler.

2- *Cumhur*, bu meseleye temas eden rivâyetlere dayanarak hurma, asma ve bunlar gibi meyve verme husûsusiyetinde olan bütün ağaçlarda, muayyen bir cüzünü, muhsûlün yetişmesinde hizmet veren kimseye vermek şartı ile ortaklık antlaşması (müsâkât) yapmanın câiz olduğuna hükmetmiştir. *İmâm-ı Âzam* ve *Züfer* (rahimehümullah) bunu meşrû görmezler ve: "Hiçbir sûrutte caiz olmaz, çünkü bu muamele, ma'dûm yani henüz yok olan veya meçhûl olan bir mahsül karşılığında yapılmış bir icâredir" derler. Tecviz edenler, reddedenlere şöyle cevap verirler: "Elde edilecek nemânın bir miktarı karşılığında malda çalışma üzerine yapılan bir akiddir; bu, sermaye birinden, bunu çalıştırma bir başkasından ve kâr ortak olacak şekilde yapılan müdârebe akdi gibidir. Müdârebe de mudârib, işin başında mâdum ve meçhul olan nemânın bir cüzü karşılığında malda çalışma olmaktadır; icâre akdi, menfaatler meçhûl olduğu halde sahîhdir, burada da durum aynıdır. Ayrıca nassı veya icmayı iptale giden kıyas merduddur."

Bu akdin, bütün meyvelere şâmil olacağına hükmedenler, *Buhârî*'de gelen şu ibâreye dayanırlar: ... بِشَطْرِ مَا يَخْرُجُ مِنْهَا مِنْ نَخْلٍ وَشَجَرٍ *"Hurmadan ve ağaçlardan çıkan mahsülün yarısı karşılığında antlaşma yapıldı."* Bir rivâyette de şöyle gelmiştir: ... عَلَى اَنْ لَهُمُ الشَّطْرَ مِنْ كُلِّ ذَرْعٍ وَنَخْلٍ وَشَجَرٍ *"Her ekinin, hurmanın ve ağacın yarısı kendilerinin olması şartıyla...*

Hadiste gelen "Çıkacak mahsülün yarısı karşılığında" tabirine dayanarak müsâkat da denen akdin, meçhûl değil, mâlum bir cüz'ü ile yapılmasının câiz olacağına da hükmedilmiştir.

Hadiste tohumu kimin vereceği sarîh olmadığı için, mülk sahibi veya ortak, her iki taraftan birinin vermesinin câiz olacağına hükmedilmiştir.

Hadisten, şu kadar yıl diye müddet belirtmeden hurmanın müsâkât, arazinin de müzâraat suretinde ortaklığa verilebileceği hükmü çıkarılmıştır. Mal sahibi, ortaklığı dilediği zaman bozabilir.

ZİRÂÎ ÜRÜNLERDE ÖŞÜR DURUMU

İslam âlimleri, yerden çıkan zirâî muhsûllerin hepsine zekât düşüp düşmeyeceği husûsunda farklı görüşlere ulaşmışlardır. Şöyle ki:

1- *İmâm-ı Âzam:* Nisab aranmaksızın az veya çok, yerden çıkan her mahsule zekât düşeceği kanaatindedir. Ancak, tabiatta kendiliğinden yetişen kamış, odun, ot gibi şeyler istisna tutulmuştur. Şayet bunların ziraati yapılır, kasden ot, kamış yetiştirilirse bunlara da zekât düşer. *Zâhirîler, Nehaî, Mücâhid, Hammâd, Züfer, Ömer İbnu Abdilaziz*'in de bu görüşte oldukları bilinmektedir.

2- Dayanıklı olan mahsüllerin miktarı beş vask'ı bulursa öşür vâcib olur. *Ebû Yusuf* ve *Muhammed* bu görüştedir. Bunlara göre sebzelerde kavun, karpuz, hıyar gibi mahsüllerde öşür yoktur. *İmam Muhammed* ayva, incir, elma, armut, şeftali, kayısı, erik gibi meyveleri dayanıklı olmayanlar arasında gördüğü için bunlarda da zekât olmayacağını söyler.

el-Yenâbî de bir yıl devam edebilecek durumda olan ceviz, bâdem, fındık, fıstık gibi meyvelere öşür vâcib olduğu belirtilirken, el-Mebsût'ta *Ebû Yûsuf*'a göre ceviz, badem ve fıstık'da öşürün vâcib olduğu, Muhammed'e göre vâcib olmadığı kaydedilmiştir.

Üzüm ve yaş hurma gibi kurutulduğu takdirde bir yıl dayanan meyvelere öşür vâcibtir.

3- *Şâfiî* ve *Mâlik*'e göre buğday, arpa, mısır, pirinç, mercimek, nohut, bakla, fasulye, bezelye gibi biriktirilip yiyecek yapılan şeylerde öşür vâcibtir.

4- *İmam Ahmed*'e göre dayanıklı olan, kurutulan ve ölçekle ölçülen hububat ve meyvelerde öşür vâcibtir.

5-*Hammâd İbnu Süleyman* hububât, sebze ve meyvelerde öşür vâcibtir demiştir.

6- *Evzâî, Sevrî, ibnu Ebî Leylâ* gibi bâzıları, ziraat yoluyla elde edilenlerden sadece buğday ve arpa ile, meyvelerden sadece kuru hurma ve kuru üzüm için öşür vacibtir demiştir. Ancak Evzâî zeytinde de öşür olduğunu söylemiştir.

7- *Hasan Basrî* ve *Zührî* hazretleri, ikiyüz dirhem kıymetine ulaşan sebzede öşür vardır demiştir.

8- Zâhirîler vask'la ölçülen şeylerin beş vask'a ulaşan miktarına, vask'la ölçülmeyenlerin ise azına çoğuna zekât vardır demişlerdir.

BEŞİNCİ FASIL

MADEN VE DEFİNELERİN ZEKÂTI

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Bu bahiste, birbiri içine giren üç kelimenin önceden iyi bilinmesi gerekir:

MADEN: Yeraltında mahlûk ve medfun (gömülü) olan ve altın, gümüş gibi kıymetli bir cevheri muhtevî bulunan topraktır. Bunlar, açılıp işletilirse fey'e yani haraca tâbi olur.

HAZİNE: Eski milletler tarafından, yeraltına saklanmış olan altın, gümüş gibi kıymeti hâiz paralara, levhalara, mâdeni eşyalara denir. Dilimizde bunlara daha ziyâde define denir. Hazîneye kenz de denilir. Bunları bulanlar da vergiye (haraç) tâbidirler.

RİKAZ: Mâden, define ve hazîneye şâmil âmm bir lafızdır. Fasıl başlığında define diye tercüme ettiğimiz bu kelime hakkında en-Nihâye şu açıklamayı yapar: "Hicazlılara göre rikâz, câhiliye devrinde toprağa gömülmüş olan hazînelerdir. Iraklılara göre mâdenler mânasına gelir. Rikâz kelimesi lügat açısından iki mânaya da gelir. Çünkü her ikisi de toprakta gömülü durmaktadır. Hadiste, kelime cahiliye devri gömüleri mânasında kullanılmıştır. Bunun faydasının çokluğu ve elde edilişinin kolaylığı sebebiyle, zekâtı yüksek tutulmuştur: Beşte biridir (humus)."

Hemen kaydedelim ki, *Ebû Hanîfe* (rahimehullah) rikâz'la, yerde gömülü mâdenleri de anlamıştır. Çünkü *Aynî*'nin, kaynaklarını da göstererek kaydettiği üzere Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bazı hadislerinde, rikâzı maden mânasında kullanmıştır. Bu hadislerden biri şudur: الرِّكَازُ الذَّهَبُ الَّذِى يَنْبَتُ بِالأَرْضِ ***"Rikâz küre-i arz ile birlikte yaratılan altın** *mâdenidir."* Bir diğeri de şudur: اَلرِّكَازُ الْمَعْدَنَ الَّذِى يُنْبَتُ عَلَى وَجْهِ الأَرْضِ *"Rikâz yeryüzünde yaratılan madendir."*

Sadece *Ebû Hanîfe* değil, *Hz. Ali, Zührî, Hz. Ömer* gibi seleften bir kısmı da rikâz'ı mâden anlamıştır. Beyhakî'nin Mekhûl'den rivâyetine göre, *Hz. Ömer* maden işletmelerinden beşte bir (humus) vergi almıştır.

İmam Mâlik ve *Şâfiî* (rahimehullah), rikâz deyince sâdece keşfedilen hazineyi (cahiliyeden kalma definеleri) anlamışlardır. Dolayısiyle, madenlerin rikâz olup olmaması ihtilâf konusu olmuş, buna tâbi olarak da madenlerden ne sûretle vergi alınacağı meselesinde ihtilâf edilmiştir.

Müteâkiben hadislerde görüleceği üzere, madenler rikâz sayılınca ondan humus yani beşte bir nisbetinde vergi alınacak demektir. Ebû *Hanîfe, Süfyân-ı Sevrî* ve *Evzâî* böyle hükmetmişlerdir.

Mâlik ve *Şâfiî*'ye göre rikâz, yer altından çıkarılan definelerdir. Bunların vergisi humustur. Ama bu iki imâma göre, madenler rikâz olmadığına göre, bunun vergisi kırkta birdir. Bu görüşte olduğunu îmâ eden *Buhârî, Ömer İbnu Abdilaziz*'in, madenlerden elde edilen cevherlerin her ikiyüz dirheminden beş dirhemlik vergi aldığını kaydeder.

NOT: *Buhârî*'nin, *İmâm-ı Âzam*'a قَالَ بَعْضُ النَّاسِ "İnsanlardan biri de dedi ki" diyerek çattığı meselelerden biri, mâdenler de rikâz sayılır mı sayılmaz mı meselesiyle ilgilidir. Buhârî, bu meselede mâdeni rikâz saymaz, bu muhalefetini kırıcı bir üslûpla dile getirir. Aynî, gerekli cevabî açıklamayı yapmıştır. Kâmil Mîras merhum da dilimize yeterince aktarmıştır. Meseleye ilgi duyanlar Tecrid-i Sarîh'ten takip edebilirler (5, 315-319). Buhârî'nin İmâm-ı Âzam'a muhâlefetlerinin mahiyetini birinci ciltte açıkladık (S. 193-194).

2030 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسُولُ اللهِ ﷺ : الْعَجْمَاءُ جُبَارٌ، وَالْبِئْرُ جُبَارٌ، وَالْمَعْدِنُ جُبَارٌ، وَفِي الرِّكَازِ الْخُمُسُ]. أخرجه الستة.

«الْعَجْمَاءُ» البهيمة. و«الْجُبَارُ» الهَدَرُ. وكذلك «المَعْدِنُ وَالْبِئْرُ» إذا هلك الأجير فيهما فَدَمُهُ هَدَرٌ لاَ يُطَالَبُ به.

1. (2030)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hayvan(ın sebep olduğu mağduriyet) hederdir, kuyu(nun sebep olduğu mağduriyet) hederdir. Maden (in sebep olduğu mağduriyet) hederdir. Defineye humus (beşte bir nisbetinde zekât) vardır."* [Buhârî, Zekât 66, Şirb 3, Diyât 28, 39; Müslim, Hudûd 45, (1710); Muvatta, Zekât 9; Tirmizî, Zekât 16, (642); Ahkâm 37, (1377); Ebû Dâvud, İmâret 40, (3085); Nesâî, Zekât 28, (5, 45); İbnu Mâce, Diyât 27, (2673-2676).]

AÇIKLAMA:

Acmâ, *a'cem*'in müennesidir. Fasîh şekilde ifâde-i merâm edemeyen mânasına gelir. İnsan dışındaki bütün hayvanları ifâde etmek için kullanılan bir tâbirdir. *Cübâr* da heder demektir. Yani birşey yok, boşa mânasına gelir. Hadis, hayvan tarafından öldürülene diyet ödenmez, sâhibi cezalandırılmaz demek istemektedir.

Tirmizî'nin kaydettiği bir açıklamaya göre, "Bazı ehl-i ilim: "Acmâ, sahibinden boşanıp kaçan hayvandır, bu hayvan birine çarpacak olursa sâhibine bir borç tahakkuk ettirilmez" diye yorum getirmiştir. Keza Ebû Dâvud da, hadise şu açıklamayı ilâve etmiştir: "Acmâ sahibinden boşanmış, yanında kimsesi olmayan hayvandır, gece de olabilir, gündüz de." Bu kelime *İbnu Mâce'de, Ubâde İbnu Sâmit*'in rivâyetinin ardından acmâ; herçeşit hayvan diye açıklanmıştır.

Yapılan açıklamalar gözönüne alınınca hadis şöyle bir mânaya kavuşmaktadır: "Sahibi tarafından bağlanan veya bir yere kapatılan hayvan buradan boşanıp bir kısım zarar ve cinâyetlere sebep olursa, zarar görene herhangi bir ödeme yapılmaz, zararı hederdir (karşılıksız), hayvan sahibi tazminde bulunmaz." Fukaha, hayvan sahibini tazmîne mahkûm etmeyi bazı şartlara bağlar: Hayvanın yanında bulunması, men edecek durumda olması gibi. *Hanefîler*, binicisi olan hayvan, başı ve ön ayaklarıyla zarar verirse tazmin eder, arka ayaklarıyla verirse, etmez, çünkü arka ayak ve kuyruğa hâkim olunamaz" derler. Hanbelîler de bu görüştedir. *Şâfi*'îler: "Hayvanla birlikte birisi varsa zararı tazmin eder, bu sürücü olmuş, binici olmuş, yedici olmuş, mâlik olmuş, ücretli olmuş, kirâcı olmuş, emânet almış veya gâsıb olmuş farketmez, hayvan da ön ayaklarıyla veya arka ayaklarıyla kuyruk veya başıyla zarar vermiş olsun birdir; gece olmuş, gündüz olmuş, tazmin eder" der. Bazı istisnalarla Mâlikîlerin görüşü de böyledir. Zâhirîlere gelince: "Hayvan yalnız da olsa, yanında adam da bulunsa, adam biner vaziyette veya sevkeder veya yeder vaziyette de olsa farketmez, hayvanın zararı tazmîn edilmez" derler.

Kuyu için de hüküm böyledir. Âlimler, hadiste zikredilen kuyunun eskiden kalma kuyularla, kişinin kendi mülkünde veya izinli olarak hâlî bir arazide kazdırdığı kuyuya insan veya hayvan düşerek ölme, yaralanma, sakatlanma gibi bir zarara sebep olsa, kuyu sahibine bir tazmin terettüp etmeyeceğini belirtirler. Ancak, kişi habersiz olarak başkasının mülkünde veya yol üzerinde kuyu, çukur vs. açar bu da hayvan veya insana zarar verirse, bu takdirde tazmîn eder. Bâzı âlimler kasdî bir tesebbüb, bir aldatma ile kuyuya düşürüleni istisna kılarlar.

Maden kuyusu da böyledir. Devletin izni ile işletilen maden kuyularına hayvan, insan düşecek olursa, maden sâhibi tazmîn etmez.

İbnu Hacer, kaydettiği açıklamalarda, kuyu kazdırmak üzere tutulan işçi, çalışırken üzerine toprak göçse, buna da tazmîn gerekmeyeceğini belirtir.

İbnu Hacer kıyas yolayla, bütün cansızların da hayvan gibi mütâlaa edileceğine hükmeder ve der ki: "Bir şahıs tökezleyerek düşse, başına bir duvara çarpsa ve ölse veya bir yerleri kırılsa, duvar sahibine tazmin gerekmez... Kuyu ve madene bu meselede, bir iş için tutulan bütün işçiler dâhildir. Meselâ bir hurma ağacına çıkmak için tutulan bir adam, düşüp ölecek olsa, tazmin gerekmez."

Mâdenlerle ilgili hükümler, umumî açıklama kısmında kısaca özetledik. Tafsilat için fıkıh kitaplarına müracaat etmek gerekir.

2031 ٢ – وعن مالك رحمه الله قال: [الأَمْرُ عِنْدَنَا الَّذى لاَ خِلاَفَ فيه، وَالَّذى سَمِعْتُ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ أَنَّ الرِّكَازَ إِنَّمَا هُوَ دِفْنٌ يُوجَدُ مِنْ دِفْنِ الْجَاهِلِيَّةِ مَالَمْ يُطْلَبْ بِمَالٍ وَلَمْ يَتَكَلَّفْ فيهِ نَفَقَةٌ، وَلاَ كَثِيرُ عَمَلٍ، وَلاَ مُؤْنَةٌ؛ فَأَمَّا مَا طُلِبَ بِمَالٍ وَتُكُلِّفَ فيهِ كَبِيرُ عَمَلٍ فَأُصِيبَ مَرَّةً وَأُخْطِئَ مَرَّةً فَلَيْسَ بِرِكَازٍ].

2. (2031)- *Mâlik* (rahimehullah) der ki: "Bizim nazarımızda ihtilâfsız makbul olan ve ehl-i ilimden işitmiş olduğumuz görüş (şu)dur: Derler ki: "Rikâz, câhiliye devri insanlarının gömdüklerinden, bir mal sarfını gerektirmeden, nafaka harcamadan, fazla yorgunluk olmadan, yük altına girmeden ele geçirilen şeydir. Mal taleb edilen, çok fazla çalışmayı gerektiren, bazan rastlanıp bazan rastlanmayan şey rikâz değildir." [Muvatta, Zekât 9.]

AÇIKLAMA:

İmam Mâlik, Kitâbu'l-Ukûl'da tam olarak kaydettiği hadisi taktî yaparak burada son kısmını kaydetmektedir.

İmam'a göre, bir şeyin rikâz sayılması için yerden harcama, zahmet, yorulma gerektirmeden çıkarılması lâzımdır. Bu şartlarla çıkarılan definе rikâz sayılır ve humus alınır. Aksi takdirde masraf, yorgunluk, harcamalar gerektiren bir çıkarma olursa bu rikâz sayılmaz, yani ödenecek vergi humus değil, zekâttır, yani kırkta birdir, beşte bir değil.

İmam Şâfiî, bir şeyin rikâz sayılıp humus verilebilmesi için çıkarılan şeyin değerce nisâb miktarına ulaşma şartını koymuştur. Cumhur ise, hadisdeki ıtlâka bakarak "az da olsa, çok da olsa" deyip miktarla tahdîd etmemiştir.

2032 ٣- وعن ضُبَاعَةَ بنت الزبير بن عبد المطلب، وكانت تحت المِقْدَاد رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قالت: [ذَهَبَ المِقْدَادُ لِحَاجَتِهِ بِبَقِيعِ الخَبْجَبَةِ. فَــإِذَا جرو يُخْرِجُ مِنْ جُحْرٍ دِينَاراً! ثُمَّ لَمْ يَزَلْ يُخْرِجُهُ دِينَاراً دِينَاراً إِلَى أَنْ أَخْرَجَ سَبْعَةَ عَشَرَ دِينَاراً. ثُمَّ أَخْرَجَ خِرْقَةً حَمْرَاءَ بَقِيَ فِيهَا دِينَارٌ فَكَانَتْ ثَمَانِيَةَ عَشَرَ دِينَـاراً. فَذَهَبَ بِهَا إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَــأَخْبَرَهُ. وَقَــالَ: خُذْ صَدَقَتَهَا. فَـقَالَ لَهُ ﷺ: هَلْ أَهْوَيْتَ إِلَى الجُحْرِ قَـالَ: لا قَالَ: بَارَكَ اللهُ لَكَ فِيـهَا].

أخرجه أبو داود. «أَهْوَى» إِلَى الشَّيْءِ مَدَّ يَدَهُ إِلَيْهِ.

«وَالجُحْرُ» النَّقْبُ. والمعنى أنه لو فعل ذلك لكان كأنه قد عمل فيه وصار رِكازاً فيجب فيه الخمس. فلما لم يفعل ذلك صار في حكم اللقطة.

3. (2032)- *Zubâ'a Bintu'z-Zübeyr İbnu Abdi'l-Muttalib* -ki bu kadın *el-Mikdâd İbnu Amr* (radıyallâhu anhümâ)'ın nikâhı altında idi- anlatıyor: "Mikdâd, hâcetini kaza etmek üzere Bakîu'l-Habhabe'ye gitti. Orada bir fâre, bir delikten bir dinar çıkarıyordu. Sonra birer birer dînarlar çıkarmaya devam etti. Tam on yedi dinar çıkardı. Sonra da kırmızı bir bez çıkardı. Bu, dinarların içine konmuş olduğu bez olmalıydı. Bezin içinden bir dinar daha çıktı. Tamamı onsekiz dinardı. Mikdâd bunları Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a götürüp durumu haber verdi ve: "Bunun sadakasını alın!" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona sordu:

"Sen deliğe eğildin mi?"

"Hayır."

"Öyleyse Allah bunu sana mübârek kılsın!" dedi." [Ebû Dâvud, İmâret 40, (3087); İbnu Mâce, Lukata 3, (2508).]

AÇIKLAMA:

1-*Bakî'u'l-Habhabe* Medîne civarında bir yer adıdır. Kazâ-i hacet için gidilen kabirler ve harabelerin bulunduğu tenha bir yerdir. Hadisin İbnu Mâce'deki vechi daha teferruâtlıdır ve vak'anın kazâ-i hâcet sırasında cereyan ettiğini belirtir.

2-Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın "Eğildin mi?" diye sorması, deliğe elini uzatıp uzatmadığını, dinarları delikten eliyle alıp almadığını öğrenmek içindir. Çünkü, bu durumda delikten kendisi çıkarmış olacaktı. Yer altından çıkarılan para rikâz sayılacak ve bundan humus alması ge-

rekecekti. Halbuki, bu durumda rikâz değil, lukata yani buluntu hükmüne geçtiği için Resûlullah ondan vergi almadı.

٤ 2033 – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [لَيْسَ الْعَنْبَرُ بِرِكَازٍ. إِنَّمَا هُوَ شَيْءٌ دَسَرَهُ الْبَحْرُ]. أخرجه البخاري ترجمة. « دَسَرَهُ » دفعه.

4. (2033)-*İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) şöyle demiştir: "Anber, rikâz değildir. Bunu deniz atmıştır." [Buhârî, Zekât 36 (Bâb başlığında senetsiz gelmiştir).]

AÇIKLAMA:

1-*Anber*, bir koku çeşididir. Büyük Lügat'te "Adabalığı ve kaşalar denilen büyük balıkların barsaklarında teşekkül eden güzel kokulu madde" diye tarif edilirse de eski kaynaklarımızda, bunun açıklanmasında farklı görüşlere rastlanmaktadır. *İbnu Hacer* şu açıklamayı kaydeder: "Anber hakkında ihtilaf edilmiştir. Şâfiî merhum el-Ümm adlı kitabının es-Selem bölümünde der ki: "Haberine îtimad ettiğim bir kısım âlimler, bana haber verdiler ki bu, Allah'ın deniz kenarlarında bitirdiği bir bitkidir." Devamla der ki: "Ancak şu da söylendi: "Bu bitkiyi bir balık yer ve ölür. Deniz, balığı dışarı atar, insanlar onu alır, karnını yarar ve ondan çıkarırlar." *İbnu Rüstem, Muhammed İbnu'l-Hasan*'dan rivâyet eder ki: "Anber, karada biten afyona mukabil denizde biten bir bitkidir." Şu da söylendi: "O denizde biten bir ağaçtır, kendi kendine parçalanır, dalgalar da kıyıya atar." Şu da söylendi: "O bir kaynaktan çıkar." Bu söz, İbnu Sînâ'ya aittir. İlâveten der ki: "Anberin bir hayvanın mayısı veya kusmuğu veya deniz köpüğü olduğuna dair söylenenler gerçekten uzaktır." *İbnu'l-Baytar* da el-Câmi' adlı eserinde: "Anber bir deniz hayvanının mayısıdır" der. Yine dendi ki: "Anber denizin derinliklerinde biten bir şeydir." Sonra Şâfiî'den kaydettiklerimizin bir mislini hikâye eder.

2- *İbnu Abbâs*'ın, Buhârî'de muallâk (senetsiz) olarak kaydedilmiş olan "Anber rikâz değildir" hükmü, muhtelif kaynaklarda senetli olarak gelmiştir. Bu rivâyette kesin bir kanaat ifâde eden İbnu Abbas (radıyallâhu anhümâ)'dan *İbnu Ebî Şeybe*'nin kaydettiği bir rivâyette tereddüt mevzubahistir: "*Tâvus* dedi ki: İbnu Abbâs'a anber hakkında soruldu da şu cevabı verdi: "Onun hakkında (vergi nev'înden) bir şey olursa bu humus olur." *İbnu Hacer* bu iki kavli şöyle cemeder: "İbnu Abbâs, anber hakkında verilecek hüküm husûsunda önce mütereddid idi, sonradan nazarında mesele tevazzuh edip, aydınlandı ve kesin bir kanaate vararak: "Anber rikâz değildir (ondan humus alınmaz)" diye hükmetti."

ALTINCI FASIL

AT VE KÖLELERİN ZEKÂTI

2034 ١ – عن أبي هريرة رَضيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [قـال رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَيْسَ عَلى المُسْلِمِ صَدَقَةٌ في عَبْدِهِ وَلاَ في فَرَسِهِ]. أخرجه الستة.

1. (2034)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Müslüman üzerine, atı ve kölesi için zekât mükellefiyeti yoktur."* [Buhârî, Zekât 45, 46; Müslim, Zekât 10, (982); Muvatta, Zekât 37, (1, 277); Tirmizî, Zekât 8, (628); Ebû Dâvud, Zekât 10, (1594, 1595); Nesâî Zekât 16, (5, 35).]

2035 ٢ – وفي أخرى للشيخين: [لَيْسَ في الْعَبْدِ صَدَقَةٌ إلاَّ صَدَقَةُ الْفِطْرِ].

« الرَّقيقُ » اسم يقع على العبيد والاماء.

2. (2035)- *Sahîheyn*'de gelen diğer bir rivâyette şöyle buyurulmuştur: "(Kadın veya erkek köle için) sâdece sadaka-i fıtr'dan başka bir zekât ödenmez."

AÇIKLAMA:

1- Hadisle ilgili olarak Tirmizî merhum şu açıklamayı kaydeder: "Ulemâ, Ebû Hüreyre hadisiyle amel etmiş, sâime olan (merada otlayan) atlar için zekât olmayacağına hükmetmiştir. Keza hizmette kullanılan köle için de zekât yoktur derler. Ancak bunlar ticâret için besleniyorlarsa, o takdirde üzerlerinden bir yıl geçince semenleri (fiyatları) esas alınarak zekât ödemek gerekir."

2- Bu hükmü te'yîd eden başka rivâyetler de mevcuttur. Hattâ bazılarında "merkeb"e de zekât olmayacağı tasrîh edilir.

3- Tirmizî'nin kaydettiği hükme iştirak eden cumhur meyânında

İmâm Mâlik, İmam Şâfiî, Hanefîler'den *Ebû Yûsuf* ve *Muhammed, Ahmed İbnu Hanbel* (rahimehumullah) vs. zikredilebilir.

İmâm-ı Âzam, hocası *Hammâd, İbrahim, Nehâî, Züfer* bir istisna koyarlar ve derler ki: "Damızlık olarak beslenen atlar için zekât verilir. Her bir ata bir dinar ödenir veya değeri üzerinden hesaplanarak ödeme yapılır. Değeri üzerinden hesaplanacaksa kırkta bir esas alınır."

Zâhirîler hadiste ticaret kaydı olmadığı için, "At ve kölede mutlak olarak zekât borcu yoktur" diye hükmetmişlerdir.

el-Bedâyi bu bahsi şöyle hükme bağlar: "Atlar binmek yahut yük taşımak, yahud da hak yolunda cihad için alafla (yemle) beslenirse, onlar için bi'l-icma zekât yoktur. Ticâret için beslenirse, bi'l icmâ zekât vardır. Damızlık olarak beslenirse erkek ve dişi her ikisi de olduğu takdirde İmâm-ı Âzam'a göre zekât farzdır. Yalnız erkekler ve yalnız dişiler hakkında ise iki rivâyetten meşhur olanına göre, bunlarda zekât yoktur" denilmiştir."

Hanefî mezhebinde fetva İmam Muhammed ve Yûsuf'a göre verilmiştir. Yani "Damızlık için beslenen atlar için de zekât yoktur."

YEDİNCİ FASIL

BALIN ZEKÂTI

2036 ١ - عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: في عَشْرَةِ أزْقَاقٍ زِقٌّ]. أخرجه الترمذي. وقال: لا يصح عن النبي ﷺ في هذا الباب شئٌ.

1. (2036)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Balda on tuluk için bir tuluk zekât vardır."* [Tirmizî, Zekât 9, (629).]

AÇIKLAMA:

1-Bu hadis, baldan öşür vermek gerektiğini ifâde ediyor. Hadiste geçen zıkk, tuluk demektir. Deriden yapılır. İçerisine yağ, bal, yerine göre ayran ve yoğurt gibi akıcı yiyecekler konur. Kuru yiyecekler konana da dağarcık denir.

2-Tirmizî, bu hadisi kaydettikten sonra, bu bâbta *Ebû Hüreyre, Ebû Seyyâre el-Mütaî* ve *Abdullah İbnu Amr*'dan da rivâyetler olduğunu belirtir. Sonra şu açıklamayı yapar: Sadedinde olduğumuz İbnu Ömer hadisinin senedi, zayıftır. Bu mesele üzerine Hz. Peygamber'den sağlam bir rivâyet gelmemiştir. Ehl-i İlmin çoğu bu hadisle amel etmiştir. Ahmed İbnu Hanbel ve İshak bununla hükmedenlerdendir. Bazı ilim adamları da: "Bal için zekât gerekmez" demiştir.

3- Tirmizî'nin açıkladığı üzere, bala zekât düşeceğine dair, sıhhatinde ittifak edilen, amel etmeye elverişli rivâyet gelmemiştir. Buhârî Tarihi'nde "Bala zekât düşeceği husûsunda hiçbir sahih rivâyet yoktur" denmiştir. İbnu'l-Münzir der ki: "Bal mevzuunda ne sâbit bir haber, ne de icma vardır. Cumhur zekât yok diye hükmetmiştir. Ancak Ebû Hanife, Ahmed İbnu Hanbel ve İshak İbnu Râhûye, "Haraç arazisi dışında elde edilen

baldan (ve kudret helvalarından) öşür vermek vâcibtir" diye hükmetmişlerdir." Hanefîlerde fetva buna göre verilmiştir. Şevkânî de *Neylü'l-Evtâr*'da Şâfiî, Mâlik ve Sevrî'nin baldan zekât vermenin adem-i vücûbuna hükmettiğini, İbnu Abdilberr'in bu görüşü cumhur'a nisbet ettiğini belirtir.

SEKİZİNCİ FASIL

YETİM MALININN ZEKÂTI

2037 ١ – عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ ألاَ مَنْ وَلِىَ يَتِيماً لَهُ مَالٌ فَلْيَتَّجِرْ فِيهِ وَلاَ يَتْرُكْهُ حَتَّى تَأْكُلَهُ الصَّدَقَةُ]. أخرجه الترمذي.

1. (2037)- *Amr İbnu Şuayb an ebîhi an ceddihî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim, mal sâhibi bir yetime veli olursa, bu malla ticaret yapsın, malın zekâtını yiyip bitirmesine terketmesin."* [Tirmizî, Zekât 15, (641).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, yetimin malı olduğu takdirde ondan zekât verilmesi gerektiğini ifâde etmektedir. Zîra, görüldüğü üzere, alış veriş yoluyla bu mal nemâlandırılmadığı takdirde her yıl kırkta bir nisbetinde azalacaktır. Bunu Resûlullah *"malı zekâtın yemesi"* olarak ifâde buyurmaktadır. Nitekim, *Ahmed İbnu Hanbel, İmam Mâlik* ve *Şâfiî* bu hadisle amel ederek yetim malından da zekât verileceğine hükmetmiştir.

Ebû Hanîfe, Süfyân Sevrî ve *Abdullah İbnu Mübârek* hazretlerine göre, yetim malından şu hadisi delil yaparlar:

رُفِعَ الْقَلَمُ عَنِ الثَّلاَثَةِ ... عَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ *"Üç kişiden kalem kaldırılmıştır: ...büluğa erinceye kadar çocuktan."* "Kalemin kalkması"yla her çeşit teklifin yokluğu kastedilmiştir. Bu alimlere göre, velî yetimin malında, çocuğun aleyhine olan hiçbir tasarrufta bulunamaz, lehine olan tasarruflarda bulunabilir. Sözgelimi çocuğa yapılan hibeleri, hediyeleri kabul eder, ama çocuğun malından hediye veremez, hibede, sadakada, hediyede bulunamaz, çünkü bunlar malını eksiltir, aleyhine olur. Bu açıdan zekât da aleyhine bir tasarruf olur.

DOKUZUNCU FASIL

ZEKÂTI VERMEDE ACELE ETMEK

2038 ١ – عن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَأَلَ الْعَبَّاسُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ رسـول الله ﷺ في تَعْجِيلِ الزَّكاةِ قَبْلَ أنْ يَحُولَ الحَوْلُ مُسارَعَةً إلى الخَيْرِ. فَأَذِنَ لَهُ في ذلكَ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

1. (2038)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Abbâs (radıyallâhu anhümâ), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a hayırda acele etmek maksadıyla daha senesi dolmadan, erken vakitte zekâtın verilmesi husûsunda sormuştu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hususta ona müsâade etti." [Ebû Dâvud, Zekât 21, (1624); Tirmizî, Zekât 38, (678, 679).]

AÇIKLAMA:

Şârihler, *"senesi dolmadan"* tâbirini "zekât ödemek henüz farz olmadan", "malın üzerinden bir yıl geçmeden", "zekât ödemek kişinin üzerine borç olmadan" gibi aynı neticeye çıkan farklı tâbirlerle açıklarlar.

Görüldüğü üzere rivâyet, zekâtın önceden verilebileceğini te'yîd etmektedir. Ancak şunu da belirtelim ki, bu ruhsatı tanıyan rivâyetler teker teker alındıkça, hiç birinin tek başına hüküm çıkarmaya yeterli sıhhatte olmadığı görülür. Fakat birbirlerini takviye etmeleri sebebiyle, âlimler çoğunluk itibariyle bu cevâza hükmetmişlerdir. Hanefîler, Şâfiî, Ahmed, İshak hep bu görüştedirler.

Ancak hemen belirtelim ki, bunu tecviz etmeyen âlimler de mecvuttur: *İmâm Mâlik* ve *Süfyân-ı Sevrî* gibi.

Hatta İmam Mâlik, şöyle bir mülahaza yürütmüştür: "Zekât vâcibin iskâtıdır, yani kişinin üzerindeki borcu ortadan kaldıran şey. Öyle ise, borç tahakkuk etmezden önce onun iskâtı olamaz. Farz olmazdan önce

zekât vermek , vakti girmezden önce câmide namaz kılmak gibidir. Şu halde bu, sebepten önce ödemektir. Zekâtın sebebi senenin geçmesi, nisâbıdır, vakit dolmayınca bu nisab yoktur. "Aksi kanaatte olan İbnu'l-Hümâm şu cevabı verir: "Biz, mücerred nisâb'a ilâve edilen itibârî fazlalığı sebebin bir cüz'ü kabûletmeyiz. Zekâtın sebebi sâdece nisab ve havl (yılın geçmesi)dir. Vâcib'in aslı olan şey (nisab) mevcut olduktan sonra ödemedeki gecikme, tıpkı gecikmiş bir borç gibidir; üstelik, borcun vaktinden önce ödenmesi de sahihdir. Öyle ise, nisabın mevcûdiyetinden sonra (zekâtını) ödemek, namazı, ilk vaktinde kılmak gibidir, vaktinden önce kılınması gibi değil.

Mamafih ulemâ bu mülâhazayı, Ebû Dâvud ve *Tirmizî*'de Hz. Ali'den gelen bir rivâyetin te'yîd ettiğini belirtirler. Farklı vecihlerden gelen rivâyet, sadedinde olduğumuz hadistir. İbnu Mes'ud'un bir rivâyetinde Resûlullah'ın, Hz. Abbâs'tan iki senelik zekâtı peşin aldığı ifâde edilmiştir. *İbnu Hacer:* "Bu bâbta gelen hadislerin tamamı nazar-ı dikkate alınınca, Resûlulah'ın Hz. Abbâs'tan zekâtını önceden aldığı hususunda gelen kıssanın, hakikaten uzak olmadığına hükmedilir" der.

2039 ٢– وعن محمد بن عُقْبَة مولى الزبير: [أنه سَأَلَ الْقَاسِمَ بْنَ مُحَمَّدٍ: عَنْ مُكَاتَبٍ قَاطَعَهُ بِمَالٍ عَظِيمٍ، هل عليه فيه زَكَاةٌ؟ فَقَالَ الْقَاسِمُ: إنَّ أبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ لَمْ يَكُنْ يَأْخُذُ مِنْ مَالٍ زَكَاةً حَتَّى يَحُولَ عَلَيْهِ الحَوْلُ. قَـــالَ الْقَاسِمُ: فَكَانَ أبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ إذَا أعْطَاهُ النَّاسُ عَطَايَاهُمْ يَسْألُ الـرَّجُلَ هَلْ عِنْدَكَ مِنْ مَالٍ وَجَبَتْ عَلَيْكَ فيه الزَّكَاةُ؟ فإنْ قَالَ نَعَمْ أخَذَ مِنْ عَطَائِهِ زَكَاةَ ذٰلِكَ المَالِ. وإنْ قال: لاَ. سَلَّمَ إليه عَطَاءَهُ ولَمْ يَأْخُذْ مِنْهُ شَيْئاً]. أخرجه مالك.

2. (2039)- *Zübeyr*'in azadlısı *Muhammed İbnu Ukbe*'den yapılan rivâyete göre, Kâsım İbnu Muhammed'e, mukâtebe akdi yaptığı köle (sin)den aldığı para sebebiyle kendisine zekât düşüp düşmeyeceğini sormuştu. Kâsım, kendisine şu cevâbı verdi: "Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh) üzerinden bir yıl geçmeyen maldan zekât almazdı. " Kâsım ilâveten der ki: *"Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anh), halk kendisine bağışlarda bulunurken onlardan her birine: "Sana zekâtı vâcib kılacak miktarda malın var mı?" diye sorardı. Adam: "Evet!" derse, onun getirdiği bağıştan, malına düşecek miktarda zekât alırdı. adam: "Hayır!" diyecek olursa, bağışını adama teslîm eder ve hiçbir şey almazdı. " [Muvatta, Zekât 4, (245).]

AÇIKLAMA:

1- Muvatta'nın bu rivâyeti munkatı'dır. Çünkü Kâsım dedesi *Hz. Ebû Bekir*'le karşılaşmamıştır. Ancak, başka mevsul rivâyerler bunu te'yid etmektedir. Mükâteb, belli bir para ödeyerek hürriyetine kavuşmak üzere efendisiyle antlaşma yapan köle demektir. Mukâta'a , İbnu Abdilberr'in açıklamasına göre, hürriyetin ta'cîli için, antlaşma ile tesbît edilen paranın dışında, peşin alınan meblağdır. İşte rivâyette Muhammed İbnu Ukbe, Kâsım'a böyle bir kitâbet antlaşmasında, zekât nisâbını aşan bir meblağ alınmış olsa buna zekât düşüp düşmeyeceğini sormaktadır. Kâsım, dedesi *Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anh)'den yaptığı bir rivâyette, üzerinden bir yıl geçmedikçe zekât düşmeyeceğini belirtmektedir. *Zürkânî:* "Mukâta'a (peşin alınan para) bir fâideden ibârettir. Mukâta'adan istifâde edenin yanında bir yıl kalmadıkça bunda zekât yoktur. Ulemâ, öşre tâbi olanlar dışında kalan mâşiyeden (deve, sığır, koyun) ve nakidden zekât alınması için bir yıl geçme şartını aramada icmâ ederler" der.

ONUNCU FASIL

ZEKÂTLA İLGİLİ MÜTEFERRİK HÜKÜMLER

2040 ١ – عن معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ [أنَّ النبيَّ ﷺ قال له حينَ بَعَثَهُ إلى اليَمَنِ: خُذِ الحَبَّ مِنَ الحَبِّ، وَالشَّاءَ مِنَ الْغَنَمِ، وَالْبَعِيرَ مِنَ الإبِلِ، وَالْبَقَرَ مِنَ الْبَقَرِ].

1. (2040)- *Hz. Muâz* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Yemen'e gönderirken kendisine demiştir ki: *"Zekât olarak hububâttan hububât al, davardan koyun al, deveden erkek veya dişi bir deve (baîr) al, sığırdan da bir sığır al."* [Ebû Dâvud, Zekât 11, (1599); İbnu Mâce, Zekât 15, (1814).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, zekât toplamada, tahsildarların uyması gereken bir prensibi, bir "asl"ı beyan etmektedir: Hangi mal zekâta tâbi ise, zekât o cinsten alınmalıdır. Koyundan koyun, deveden deve, sığırdan sığır, buğdaydan buğday vs. Ancak, bu bir vecîbe değildir. Aynı değerde bir başka şey de alınabilir. Ancak, cinsinden başkasını alma hususunda tahsildâr ısrar ederek zorluk çıkarmayacağı gibi, mal sahibi de bir başka şey vermede ısrar edemez.

2041 ٢ – وعن سَمُرَةَ بن جُنْدُبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كانَ رسولُ اللهِ ﷺ يأمُرُنا أنْ يُخرِجَ الصَّدَقَةَ مِنَ الَّذى نَعُدُّهُ لِلْبَيْعِ]. أخرجه أبو داود.

2. (2041)- *Semüre İbnu Cündüb* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* satmak üzere hazırladığımız şeyden zekât vermemizi emrederdi." [Ebû Dâvud, Zekât 2, (1562).]

AÇIKLAMA:

Ebû Dâvud, bu hadisi "Urûz, ticâret için olursa ona zekât düşer mi?"

başlığını taşıyan bir bâbta kaydeder. Urûz arz'ın cem'idir. Arz, "ayn" diye yadedilen dirhem ve dinâr dışında kalan her çeşit metâa ıtlak olunur. *Ebû Ubeyd,* uruz'u, "içerisine keyl, vezn girmeyen hayvan ve akâr da olmayan emti'a" diye târif etmiştir.

Hadiste geçen "satmak"tan maksad ticârettir. Âlimler, bu rivâyete dayanarak ticâret malından zekât verileceği hükmünü çıkarmışlardır.

Tîbî bu hadisten, süt almak, yavru almak maksadıyla, ev için beslenen hayvanlara zekât düşmeyeceği hükmünü çıkarmıştır.

İbnu Ömer (radıyallâhu anh): لَيْسَ فِى الْعُرُوضِ زَكَاةٌ إلاَّ مَاكَانَ لِلتِّجَـــارَةِ "Ticâret için hazırlanmamış olan urûz'a zekât düşmez" demiştir. *Abdurrezzâk, bu hükmü Urvetu'bnu'z-Zübeyr, Saîd İbnu'l-Müseyyib, Kâsım* gibi başkalarından da kaydeder. Sübülü's-Selâm'da: "Bu hadis ticâret malına zekât düşeceği husûsunda delildir" der. Sübül, bu hükme delîl meyanında, أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَاكَسَبْتُمْ **"...Kazandıklarınızın temizlerinden infak edin..."** (Bakara 267) âyetini de kaydededer. Hattâ Mücâhid, bu âyetin ticâret hakkında nâzil olduğunu söylemiştir.

İbnu'l-Münzir: "Ticâret malına zekât düşeceği husûsunda icmâ vardır" der. Fukahâ-i Seb'a da ticaret malına zekât düşer diyenlerdendir.

2042 ٣– وعن سعيد بن أبيض عن أبيه أبيض بن حَمَّالٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّهُ كَلَّمَ رَسُولَ اللهِ ﷺ حِينَ وَفَدَ عَلَيْهِ: أنْ لاَ يَأْخُذَ الصَّدَقَةَ مِنْ أهْلِ سَبَإٍ. فَـــقَالَ: يَا أخَا سَبَإٍ لاَ بُدَّ مِنْ صَدَقَةٍ. فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ؟ إنَّمَا زَرْعُنَا الْقُطْنُ، وَقَدْ تَبَدَّدَتْ سَبأٌ وَلَمْ يَبْقَ مِنْهُمْ إلاَّ قَلِيلٌ بِمَأْرِبٍ. فَصَالَحَ رسولُ اللهِ ﷺ عَلَى سَبْعِينَ حُلَّةَ بَزٍّ مِنْ قِيمَةِ وَفَاءِ بَزِّ الْمَعَافِرِ كُلَّ سَنَةٍ عَمَّنْ بَقِيَ مِنْ سَبَإٍ بِمَأْرِبٍ فَلَمْ يَزَالُوا يُؤَدُّونَهَا حَتَّى قُبِضَ رَســولُ اللهِ ﷺ. فَأقَرَّ ذلِكَ أبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حَيَاتَهُ. فَلَمَّا مَاتَ أبُو بَكْرٍ انْتَقَضَ ذلِكَ فَصَارَتْ عَلَـــى مُقْتَضَى الصَّدَقَةِ]. أخرجه أبو داود.

3. (2042)- *Saîd İbnu Ebyaz,* babası Ebyaz İbnu Hammâl (radıyallâhu anh)'dan naklettiğine göre, "O (Ebyaz) kavminin, murahhası olarak Hz. Peyamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'a geldiği vakit, Resûlullah'la konuşup Sebe halkında zekât almamasını söylemiştir. Hz. Peygamber, ona:

"Ey Sebe'nin kardeşi, demiştir, *zekât şart."*

"Ey Allah'ın Resûlü, bizim ektiğimiz şey sadece pamuk. Sebe halkı dağıldı, onlardan halkı dağıldı, onlardan Me'rib'de az bir halk kaldı" dedi.

Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Me'rib'de kalan Sebeliler için her yıl, Meâfirî kumaşın değerine denk, yetmiş takım kumaş elbise vermeleri şartıyla sulh antlaşması yaptı. Onlar bu zekâtı, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vefat edinceye kadar ödemeye devam ettiler. Sonra *Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anh) de hayatı boyunca bu antlaşmayı te'yîd etti. *Hz. Ebû Bekir* vefat edince bu antlaşma sona erdi, onlardan zekâtın muktezasına göre vergi alındı." [Ebû Dâvud, İmâret 27, (3028).]

AÇIKLAMA:

Me'rib, Yemen'de bir yer adıdır, Ezd kabîlesinin yurdudur. Bunun onlara mahsus bir saray da olduğu, hattâ, Sebe kralının adı olduğu da söylenmiştir. Hadramevt ile Sanâ arasında kalan mıntıka diye açıklanmıştır. *Meâfir*, Yemen'de bir kabîle adıdır. Bir kumaş çeşidi oraya nisbet edilerek *meâfiriyye* diye isimlendirilir.

2043 ٤- وعن طاوس قال: [قال معاذ لأهل اليمن: ائْتُونِي بِعَرَضٍ وَثِيَابِ خَمِيصٍ أَوْ لَبِيسٍ فِي الصَّدَقَةِ مَكَانَ الشَّعِيرِ والذُّرَةِ أهْوَنُ عَلَيْكُمْ وَخَيْرٌ لأَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ ﷺ بِالْمَدِينَةِ]. أخرجه البخارى في ترجمة باب.

4. (2043)- *Tâvûs* (rahimehumullah) anlatıyor: "Hz. Muâz (radıyallâhu anh), Yemen ahâlisine dedi ki: "Bana arpa ve mısır yerine size daha kolay gelen Medîne'de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashâbı için de daha muvafık olan arz getirin, giyecek getirin." [Buhârî, Zekât 33, Buhârî, bu rivayeti senetsiz olarak, bâb başlığında kaydeder.]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, zekâtın herhangi bir maldan alınabileceğini ifâde etmektedir. Nitekim, daha önce de açıklandığı üzere arz, altın ve gümüş dışında kalan bütün eşyaları ifâde etmektedir. Yemen'de zekât toplayan *Hz. Muâz,* arpa ve mısıra bedel, para değil arz taleb etmiş, Yemen ahâlisi için de daha kolay olan giyecek istemiştir. Aslında bir giyecek cinsini ifâde eden hamîs'in, bu rivâyette mutlak mânada giyecek mânasında kullanıldığı şârihlerce belirtilmiştir. خَمِيص sık dokunmuş kumaş, hamîsa mânasında olduğu gibi, ipek çizgili veya siyah çizgili kumaş mânasına da

gelir. Ancak bazı rivâyetlerde خميس şeklinde sinle gelmiştir. Bu da, beş zirâ boyunda kumaş parçası (kupon) mânasındadır.

Dediğimiz gibi, asıl kastedilen şey "kumaş" dır, giyecektir, cinsi değil. Çünkü arkadan ilâve edilen "veya lebîs" tâbiri de bunu te'yîd eder. *Lebîs* de melbûs, yâni giyilen şey demektir.

Bu hadis, zekâtın bir yerden bir başka yere götürülebileceği kanaatinde olanlara delil olmaktadır. Çünkü, "Medîne'de Resûlullah'ın Ashâbı için daha muvâfık" tâbiri, alınan bu zekât mallarının Medîne'ye götürüleceğini ifâde etmektedir. Bunun, Resûlullah'ın emri olmayıp *Hz. Muâz*'ın bir ictihâdı olduğunu, zekâtın alındığı mahalden dışarı çıkarılmaması gerektiği hükmünü nakzetmiyeceğini ileri süren olmuşsa da, "Haram ve helâli bilmede, *Hz. Muâz*'ın insanların en âlimi" olduğuna dikkat çekilerek bu iddiaya cevap verilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÂB

FITIR SADAKASI

2044 ١ – عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [فَرَضَ رسولُ الله ﷺ زَكَاةَ الْفِطْرِ صَاعاً مِنْ تَمْرٍ أوْ صَاعاً مِنْ شَعِيرٍ عَلى كُلِّ عَبْدٍ أوْ حُرٍّ صَغِيرٍ أوْ كَبِيرٍ ذَكَرٍ أوْ أُنْثَى مِنَ المُسْلِمِينَ]. أخرجه الستة.

1. (2044)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sadaka-i fıtrı müslümanlardan büyük-küçük, kadın-erkek, her bir hür ve köle üzerine bir sa' hurma veya bir sa' arpa olarak farz kıldı." [Buhârî, Zekât 70, 71, 73, 74, 76, 78; Müslim, Zekât 13, (984); Muvatta, Zekât 51, 53, 55, (1, 283); Tirmizî, Zekât, 35, (676); Ebû Dâvud, Zekât 19, (1611, 1612, 1613, 1614, 1615); Nesâî, Zekât 30, 31, 32, 33, 34, 41, (5, 47); İbnu Mâce Zekât 21, (1926).]

2045 ٢ – وفي رواية: [فَعَدَلَ النَّاسُ بِهِ نِصْفَ صَاعٍ مِنْ بُرٍّ، وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ يُعْطِي التَّمْرَ، فَأعْوَزَ أهْلُ المَدِينَةِ التَّمْرَ فأعْطَى شَعِيراً].

2. (2045)-Bir başka rivâyette de şöyle gelmiştir: "Halk (Hz. *Muâviye*'nin bir hitabesi üzerine) yarım sa' buğdayı bir sa' hurmaya denk kıldılar. *İbnu Ömer Hazretleri* (radıyallâhu anhümâ) fıtır sadakasını hurmadan verirdi. (Bir sene) Medîne halkı hurmaya muhtaç oldu. İbnu Ömer (o yıl) sadaka-i fıtrını arpadan verdi." [Buhârî, Zekât 77.]

2046 ٣ – وعن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كُنَّا نُخْرِجُ زَكَاةَ الْفِطْرِ صَاعاً مِنْ طَعَامٍ، أوْ صَاعاً مِنْ شَعِيرٍ، أوْ صَاعاً مِنْ تَمْرٍ، أوْ صَاعاً مِنْ أقِطٍ، أوْ صَاعاً مِنْ زَبِيبٍ. فَلَمَّا جَاءَ مُعَاوِيَةُ وَجَاءَتِ السَّمْرَاءُ قال: أرَى أنَّ مُدّاً مِنْ هَذا يَعْدِلُ مُدَّيْنِ]. أخرجه الستة.

3. (2046)-*Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz sadaka-i fıtrı bir

sa' yiyecek veya bir sa' arpa veya bir sa' hurma veya bir sa' ekıt (denen yoğurt kurusu) veya bir sa' kuru üzümden çıkarırdık." [Buhârî, Zekât 72, 73, 75, 76; Müslim, ZekâT 18, (985); Muvatta, Zekât 53, (1, 284); Tirmizî, Zekât 35, (673); Ebû Dâvud, Zekât 19, (1616, 1617, 1618); Nesâî, Zekât 37, 38, 39, 42, 43, (5, 51); İbnu Mâce, Zekât 21, (1829).]

2047 ٤ – وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [بَعَثَ النَّبِيُّ ﷺ مُنَادِياً فِي فِجَاجِ مَكَّةَ. أَلاَ إنَّ صَدَقَةَ الْفِطْرِ وَاجِبَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى حُرٍّ أَوْ عَبْدٍ صَغِيرٍ أَوْ كَبِيرٍ. مُدَّانِ مِنْ قَمْحٍ أَوْ سِوَاهُ صَاعٌ مِنْ طَعَامٍ]. أخرجه الترمذي.

« الأَقِطُ » لبن جامد. « والسَّمْرَاءُ وَالْقَمْحُ » الحنطة.

4. (2047)- *Amr İbnu Şuayb, an ebîhi an ceddihî* (radıyallâhu anh) tarikinden anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke caddelerinde dellâl çıkararak şöyle ilan ettirdi:

"Duyduk duymadık demeyin! Sadaka-i fıtr her müslümana, erkek-kadın, hür-köle, küçük-büyük olsun vâcibtir. Bu, ya iki müdd buday veya onun dışında bir sa' yiyecektir." [Tirmizî, Zekât 35, (674).]

2048 ٥ – وعن نافع قال: [كَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا يُعْطِي زَكَاةَ رَمَضَانَ بِمُدِّ النَّبِيِّ ﷺ، وفي كَفَّارَةِ الْيَمِينِ]. أخرجه البخارى.

5. (2048)- *Nâfi* (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) ramazan zekâtını müdd-i Nebî (aleyhisselâm) ile verirdi. Kefâret-i yemini de müdd-i Nebî ile öderdi." [Buharî, Keffâratu'l-Eymân 5.]

2049 ٦ – وعن قيس بن سعد بن عُبَادَةَ قال: [أَمَرَنَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ بِصَدَقَةِ الْفِطْرِ قَبْلَ أَنْ تَنْزِلَ الزَّكَاةُ. فَلَمَّا نَزَلَتْ لَمْ يَأْمُرْنَا وَلَمْ يَنْهَنَا، وَنَحْنُ نَفْعَلُهُ]. أخرجه النسائى.

6. (2049)- *Kays İbnu Sa'd İbnu Ubâde* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, zekât emri gelmezden önce, bize sadaka-i fıtr'ı emretmişti. Zekât farz kılınınca, fıtır sadakasını ne emretti ne de nehyetti. Biz onu yerine getirmeye devam ettik..." [Nesâî, Zekât 35, (5, 49); İbnu Mâce, Zekât 21, (1828).]

AÇIKLAMA:

1- Fıtır sadakası, İbnu Kuteybe'ye göre "sadaka-i nüfûs" yani nefislerin sadakası demektir. Çünkü fıtr, "fıtrat" kelimesinden gelmedir, bu ise,

yaratılışın aslıdır. Ancak daha makbûl addedilen bir görüşe göre, fıtr kelimesi ramazan iftarı ile alâkalıdır. Mevzu üzerine gelen bazı rivâyetlerde زكاة الفطر من رمضان (ramazan orucundan çıkma zekâtı) tabirinin geçmesi de bu ikinci görüşü te'yîd eder.

Birinci görüşü benimseyenlere göre *sadaka-i fıtır,* sevap için verilen yaratılış atiyyesi; ikinci görüşe göre, ramazanın sonuna ulaşmış olmanın şükür atiyyesidir. Nitekim bu, ramazanın sonuna erişenlere vecîbe kılınmıştır. Demek ki her iki görüşün de bir haklılık yönü vardır.

2- Bâbımızın altıncı hadisinde görüldüğü üzere, sadaka-i fıtır, zekâttan önce ve oruçla aynı senede farz kılınmıştır. Bazı âlimler, sadaka-i fıtrın, orucun kabûlüne, kişinin sekerât ânındaki sıkıntı ve kabirdeki azabtan kurtuluşuna bir vesîle olacağını belirtmişlerdir. Fakirlerin de daha iyi şartlarla bayrama girmelerine vesîle olması sebebiyle ictimâî yönü de bulunan dînî bir vecîbe olmaktadır.

3- Sadaka-i fıtır, nisab miktarı malı bulunan herkese vâcibtir. Nisabtan maksad, zekât bahsinde geçtiği üzere 20 dinar altın ve 200 dirhem gümüş veya bunların kıymetine muâdil maldır. Mesken, binek, giyecek ve ailesinin bir aylık -bir kavle göre bir yıllık- yiyeceği gibi aslî ihtiyaçları ile, zarurî ev eşyası ve silâhından artan, belirtilen miktar malı olana sadaka-i fıtır vâcib olur. Bu malın üzerinden zekâtta olduğu gibi bir yıl geçmesi gerekmez.

Birinci hadiste de belirtildiği üzere sadaka-i fıtır ailenin her bir ferdi için vacibtir: Büyük-küçük, kadın-erkek, yaşlı-genç, âkil-mecnûn, köle-hür ayırımı yapılmaz, fıtır sadakaları ödenir. *Ebû Hanîfe* ve *Ebû Yûsuf*'a göre mecnûn ve çocuğun sadaka-i fıtrını, velîsi, onların malından öder. Ödemediği takdirde, bunlar üzerine borç olur, çocuk büyüyünce, mecnûn tedâvi olunca borcunu öder. İmam Muhammed ve Züfer: "Bunlara sadaka-i fıtır vâcib olmaz" derler. Ailede bulunsa bile yaşlı anne-baba'nın sadaka-i fıtrı evlada terettüp etmez, hasta ve fakir iseler eder. Aile büyüğü izinli veya izinsiz hepsinini yerine ödeyebilir.

Bir kısım Ulemâ, sadaka-i fıtrın farziyyetinde icma'dan bahseder. Hanefîler farz demezlerse de vâcib tâbirini kullanırlar. Onların ıstılâhında vâcib de farz kadar kesin olmasa bile, yine de behemahal ödenmesi gereken bir borcu ifâde eder. Hanefîlerin vâcib hükmünden başka, *İbrahim İbnu Uleyye* ve *Ebû Bekr İbnu Keysân*'ın sadak-i fıtrın farziyetinin neshedildiğine dair beyânları da icma iddiasını zedeleyen durumlardır. Bâbımızın altıncı hadisi de (2049), dördüncü rivâyette beyân edilen farziyyetin zedelendiğine bir delil sayılabilir. Esasen Mâlikîler ve

bazı Zâhirîler de bunun müekked sünnet olduğunu rivâyet etmişlerdir. Farz olduğuna inananlar zekâtu'l-fıtr diye zekât kelimesiyle tesmiyesini de farziyetine bir delîl kılarlar. Âyet-i kerîme'de gelen, قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَكّٰى **"Tezekkî eden kurtuluşa ermiştir"** (A'lâ 14) ifâdesinin de zekât-ı fıtr ile ilgili olduğu söylenmiştir. Tezekkî etmek şu mânalara gelir: "(Küfürden, mâsiyetten kaçınarak) nefsini temiz tutan, namaz için temizlik yapan, zekâtını veren, sadaka-i fıtrını veren."

4-Sadaka-i fıtır dört cins şeyden verilebilir. Bâbın ilk üç hadisinde bunların zikri geçmektedir: Buğday, arpa, kuru üzüm ve hurma. Bazı rivâyetlerde buğdayla ilgili sâbit merfu bir rivâyet olmadığı, bunun, ikinci rivâyette de kısmen görüldüğü üzere, bilâhare Ashab tarafından diğerlerine dahil edildiği belirtilmiştir. Bunların miktarı şöyledir: Buğdaydan yarım sa'[35] arpadan, kuru üzümden veya kuru hurmadan bir sa' yani 1040 dirhemdir. Fakirin ihtiyacı bunların aynlarına daha fazla bulunmadığı müddetçe, bunlara bedel değerlerini nakid olarak vermek efdaldir.

5-Beşinci hadiste geçen müdd-i Nebî tâbirine gelince, bu bir sa'ın dörtte birine denk bir hacim ölçüsüdür. Medîne-i Münevvere'de kullanılan ölçeğe fukahâ müdd-i Nebî demiştir. *İbnu Hacer*, bu müdd'ün miktarının, Medîne'de alışılmış sabit bir hal aldığını belirtir. Ancak Ömer İbnu Abdülaziz devrinde artırılmıştır.

Müdd, sa', rıtl, dirhem, miskal gibi ölçü birimleri sıkça geçer. Bunların günümüzdeki birimlerle olan münasebet ve muâdeleti bilinmesi gerekli ise de kesin rakamlar vermek biraz zordur. Çünkü miktarları az çok farkeden farklı müdd'ler vardır: Müdd-ü Şâmî, müdd-ü örfî, müdd-ü Irâkî gibi. Bu sebeple yapılan tahkikleri kayıtlayarak vermek gerekecektir.

1 müdd-ü Nebevî = 1.1/3 rıtlı istiâb eden bir hacim ölçüsüdür. 4 müdd, 1 sa'dır.

Şu halde müdd ve sa'ı hesapta rıtlın miktarını bilmek gerekecektir. Rıtl ise rıtl-ı Bağdâdî, rıtl-ı Şâmî olmak üzere iki kısımdır.

Rıtl-ı Bağdâdî, Nevevî'nin hesaplamasına göre 128.4/7 dirhemdir. Yuvarlak hesap 130 dirhem kabûl edilmiştir. Bu durumda bir dirhem 3, 0898 gram ettiğinden **bir müdd**= 530 gr. veya yarım litreden biraz fazla eder. **1 sa'** = 4 müdd olduğuna göre, 2120 cm^3 yani 2 litreden biraz fazla bir hacim tutar. [36]

Irak fakihleri müddü 2 rıtl tuttukları için, o hesaptan elde edilecek hesaplamalarda farklı sonuçlara ulaşılacağı tabiîdir.

35– Bir sa' 1040 dirhem-i şer'îdir, bu da 2, 917 kg'dır.

36– Bu hesaplama Tecrîd-i Sarih'ten alınmadır (1, 166-167).

DÖRDÜNCÜ BÂB

ZEKÂT TAHSİLDARININ HAK VE VAZÎFELERİ

2050 ١ – عن أبى حُمَيْدٍ الساعدى رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [اسْتَعْمَلَ رسولُ الله ﷺ رَجلاً على الصَّدَقَة، وفي رواية: على صَدَقَاتِ بَنِى سُلَيْمٍ. فلَمَّا قدمَ قال: هذا لَكُمْ وهذا أُهْدِى لى. فقَامَ رسولُ الله ﷺ على المِنْبَرِ فحَمدَ اللّهَ وأثْنَى عَلَيْه. ثُمَّ قال: أمَّا بَعْدُ فإنِّى أسْتَعْمِلُ الرَّجُلَ مِنْكُمْ على العَمَلِ مِمَّا ولاّنى اللّهُ عزَّ وجلَّ فيأتِى فيَقُولُ: هَذَا لَكُمْ وَهذا أُهْدِىَ لى ! أفَلاَ جلَسَ في بيْتِ أبيهِ أوْ بيْتِ أُمِّه حتَّى تأتِيَهُ هدِيَّتُهُ إنْ كَانَ صَادقاً؟ واللّه لاَ يأخُذُ أحَدٌ منْكُمْ شيْئاً بغَيرِ حَقِّه إلاَّ لَقِىَ اللّهَ تعالى يَحْمِلُهُ على رَقَبَتِه يومَ القِيامَة إنْ كانَ بعيراً لَهُ رُغَاءُ، أو بقَرَةً لَهَا خُوارٌ، أوْ شَاةً تيعرُ! ثُمَّ رفع يديْه حَتَّى رُؤِىَ بَيَاضُ إبطَيْه يَقُولُ: اللَّهُمَّ هَلْ بَلَّغْتُ؟ ثلاَثاً]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

«الرُغَاءُ» صوت البعير. «وَالخَوَارُ» بالخاء المعجمة: صوت البقر.

«واليَعَارُ» صوت الشاة.

1. (2050)- *Ebû Humeyd es-Sâidî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zekât toplama işinde bir adam istihdâm etti. -Bir rivâyette "Benî Süleym'in zekâtını toplama işinde" denmiştir- Adam vazîfeden dönünce:

"Bu size aittir, şu da bana hediye edilenler!" dedi. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (öfkeyle) minbere çıkıp, Allah'a hamd ve senâda bulunduktan sonra şunları söyledi:

"Emmâ ba'd, Ben sizden birini, Allah'ın bana tevdî ettiği bir işte istihdam ederim. Sonra o gelir:

"Bu size aittir, şu da bana hediye edilenler!" der. Bu adama, babasının veya anasının evinde otursaydı da, eğer doğru sözlüyse hediyesi ayağına gelseydi ya! Vallahi sizden kim haksız bir şey alırsa mutlaka onu boynunda taşır olduğu halde Kıyâmet günü Allah'la karşılacaktır. Eğer bu haksız aldığı şey deve ise böğürecek, sığırsa möleyecek, koyunsa meleyecek!"

Sonra Resûlullah ellerini kaldırdı, o kadar ki koltuk altındaki beyazlık gözüktü:

"Allah'ım tebliğ ettim mi?" dedi ve bu sözünü üç kere tekrar etti." [Buharî, Hiyel 15, Cum'a 29, Zekât 67, Hîbe 17, Eymân 3, Ahkâm 24, 41; Müslim, İmâret 26, (1832); Ebû Dâvud, İmâret 11, (2946).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyette zikri geçen memurun ismi bazı rivayetlerde belirtilmiştir: *Abdullah İbnu'l-Ütebiyye*'dir. (Bazan İbnu'l-Lütebiyye ve İbnu'l-Lütbiyye şeklinde okunmuştur.)

2- Hadis memuriyet âdâbına giren bir çok ahkâmı beyân etmektedir. Öncelikle şu anlaşılmaktadır ki, memuriyeti vesîlesiyle hediye edilen şeyler helâl değildir. Resûlullah *"Annenin veya babanın evinde otursaydın sana hediye edilir miydi?"* dediğine göre, evinde oturması halinde hediye getirmeyeceklerin hediyeleri memura haramdır. *Muhalleb* şöyle demiştir: "Kendine hediye gelmesi için memurun başvurduğu hîle, üzerine terettüp eden vazîfelerden bir kısmına müsâmahadır. *İbnu Battâl,* bu hâli bir başka uslûbla açıklamıştır: "Hadis, memura gelen hediyenin, onun yaptığı iyiliğe teşekkür veya ona olan sevgi veya üzerine düşen vazîfelerden bir kısmını terketmesi gayeleriyle yapıldığına delildir. Resûlullah beyanlarıyla, memurun hiçbir surette hediyeye müstehak olmadığını, onun da diğer insanlardan biri gibi bulunduğunu, memuriyeti vesîlesiyle gelen şeylerden hiçbirini kendisine seçmeye hakkı bulunmadığını belirtmiş olmaktadır."

3- Bu hadis, memurların muhasebe edilmesinin meşrûiyetine delil kılınmıştır. Yani vazife dönüşü, imâm veya onun tâyin edeceği kimse, memurdan hesap sorar; topladığı nedir, sarffettiği nedir? Bu hususta ulemâ ittifak etmiştir.

4- Memura verilmiş olan hediyyenin müsâdere edilip beytü'l-mâl'e teslîm edileceği belirtilmiştir. Sadedinde olduğumuz hadiste bu sarîh değildir, ancak siyâktan anlaşılmaktadır. *İbnu Kadâme*, rüşvetin sahibine iâdesi gerekir demiştir. Hediyenin beytü'l-mâl'e tesliminde ihtilâf

yok. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Muâz İbnu Cebel (radıyallâhu anh)'i Yemen'e gönderirken: لاَتُصِيبَنَّ شَيْئًا بِغَيْرِ إِذْنِي فَإِنَّهُ غُلُولٌ "İznim hâricinde hiçbir şey almayacaksın. Zîra bu gulûldür (ihânet)" emretmiştir. Bu tenbîhi de gözönüne alan ulemâ, "İmam'ın (devletin) bilgisi dışında memurun hiçbir şey alamayacağını, getirilen her şeyi beyan edeceğini hükme bağlamış, meşrû yoldan devletin izniyle alacağı şeylerin helal olacağını" belirtmiştir."

5- *İbnu'l-Münîr*, bu hadisten, memuriyetten önce gelen hediyeyi kabul etmenin câiz olacağı hükmünü de çıkarmıştır. "Ancak der, bu cevâz, gelen hediyenin âdetten ziyâde olmaması şartıyla kayıtlıdır" der.

Rüşvetle ilgili uzunca bir tahlîli bu babın sonuna yani 2055. hadisten sonra dercedeceğiz.

2051 ٢– وعن بشير بن الخصاصية رضي الله عنه قال: [قُلْنَا يَا رَسُولَ اللهِ: إِنَّ أَهْلَ الصَّدَقَةِ يَعْتَدُونَ عَلَيْنَا أَفَنَكْتُمُ مِنْ أَمْوَالِنَا بِقَدْرِ مَا يَعْتَدُونَ؟ قَالَ: لاَ]. أخرجه أبو داود.

«الأَعْتِدَاءُ» مجاوزة الحد.

2. (2051)- *Beşîr İbnu'l-Hasâsiye* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü! dedik, zekât toplayanlar, bize haksızlık edip borcumuzdan fazlasını alıyorlar, biz malımızdan haksızlıkları kadarını gizleyelim mi?"

"Hayır!" cevabını verdi." [Ebû Dâvud, Zekât 5, (1586, 1587).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîs bazı rivâyetlerde vakfına hükmedilecek yani sahâbeden birine nisbet edilebilecek bir uslubla rivâyet edilmiştir. Nitekim Ebû Dâvud'da öyledir.

2- Hadis, tahsildarların haddi aşarak, verilmesi gerekenden fazla vergi almaları hâlinde bile hileye müsaade etmemektedir. Böyle bir cevaz pek çok suistimallere yol açabilir, zekâtı verilmesi gereken malları beyan etmemeye sevkedebilirdi. Bu yasağı ifâde eden başka rivayetler de mevcuttur. Âlimler kesin bir uslûbla: *"Tahsildar zulme bile düşse, ondan hiçbir malın gizlenmesi câiz değildir"* demişlerdir.

2052 ٣– وعن أنس بن مالك رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الْمُعْتَدِي فِي الصَّدَقَةِ كَمَانِعِهَا]. أخرجه أبو داود والترمذي.

3. (2052)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Zekâtta haddi aşan, vermeyen gibidir."* [Ebû Dâvud, Zekât 4, (1585); Tirmizî, Zekât 19, (646); İbnu Mâce, Zekât 14, (1908).]

AÇIKLAMA:

1- *Haddi* aşan'la "zekâtı müstehakına vermeyen" in kastedildiği belirtilmiştir.

Ancak şu mâna üzerinde de durulmuştur: Haddi aşmaktan maksat, zekât mükellefinden malın iyisini almak, vermesi gereken miktardan daha fazla vergi tahakkuk ettirmek. Bu durumda mükellef, müteakip sene zekâta tâbi mallarından bir kısmını beyan etmez ve gizler. Böylece, fazla zekât alan tahsildar, zekâtın verilmesine mâni olmuş olur.

Şu halde her ikisi de günah ve vebâlde eşit duruma düşer. Bagavî der ki: "Zekâtta haddi aşan kimse günah yönüyle, tıpkı zekâtı vermeyen gibidir. Öyle ise, mal sahibine, tahsildar kendisine haksızlık yapsa da malını gizlememesi düşer."

2053 ٤– وعن جابر بن عَتِيك رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ سيأتيكم رُكَيْبٌ مُبغضون. فإذا جاءوكم فرحّبوا بهم وخلّوا بينهم وبين ما يبتغون. فإن عدلوا فلأنفسهم وإن ظلموا فعليها. وأرضوهم فإنّ تمام زكاتكم رضاهم وليدعوا لكم].

أخرجه أبو داود.

« رُكَيْبٌ » تصغير ركب جمع راكب، أراد بهم السُّعاة في الصدقة. جعلهم مبغضين لأن الغالب في أرباب الأموال الكراهة للسعادة لما جُبِلَتْ عليه القلوب من حبّ المال.

4. (2053)- *Câbir İbnu Atîk* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Size bir grup sevimsiz atlılar gelecek. Geldikleri zaman, onları iyi karşılayın. Onlarla talep ettikleri şeylerin arasından çekilin. Adalet ederlerse bu kendi lehlerinedir. Zulmederlerse bu da onların aleyhlerindedir. Siz onları râzı edin. Zekâtınızın kemâli onların rızâsına bağlıdır. (Öyle ise onları râzı edin ki) sizlere dua etsinler. " [Ebû Dâvud, Zekât 5, (1588).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissaâtu vesselâm)* zekât memurlarının geleceğini

haber vermiştir. Onları "sevimsiz" diye tanıtması, onların şeriat nazarında kötü oluşlarından ileri gelmez. İnsanlardan mevcut, fıtrî para sevgisi sebebiyle , kendilerinden zekât, vergi isteyecek kimseleri sevmezler. Bu beşeri zaafa binaen onları "sevimsiz" diye tavsif etmiştir.

2- *Resûlullah,* tahsildarlara "Hoşgeldiniz, merhaba! gibi sözler söyleyerek onların güler yüzle karşılanmalarını, gelişlerinde sürûr izhâr edilmesini" emretmektedir.

3- *"Onlarla taleb ettikleri şeylerin arasından çekilin!"* demek, "Taleb ettikler zekâtı verin!" demektir. *İbnu'l- Melek* der ki: " Bunun mânası şudur: "Onlar size zulmetse bile zekâtı vermekten kaçınmayın. Çünkü onlara muhalefet sultâna muhâlefettir. Zîra bunlar onun memurlarıdırlar. Sultana muhâlefet de fitne getirir."

4- *"...Zulmederlerse aleyhlerinedir..."* sözü, "sizden vermeniz gerekenden fazla alırlarsa, bu zulüm olduğu için, günaha girmiş olurlar, siz de bu zulme sabrettiğiniz için sevaba girersiniz " demektir.

5- *"Onları râzı edin.."* sözü, "Borcunuzu geciktirmeden peşin ödemek, hîle yapmamak, hıyânette bulunmamak gibi adaletli ve mürüvvete uygun davranışlarda gayret göstermek, hatta mübâlağa yapmak sûretiyle tahsildarları memnun edin" demektir.

6- Sondaki *"Sizlere dua etsinler"* cümlesi, tahsildarlara iyi davranma husûsunda nebevî ısrar ve teşvikin sonuncu ifâdesidir. Mü'min onların duasını almak için, onları razı edecek, onları güncendirecek davranışlardan kaçınacaktır.

Şârihler, "Size (yani zekât verenlere) dua etsinler!" emrinin hem tahsildarlara, hem de zekâttan istifâde edenlere müteveccih olduğunu belirtirler.

Şu halde, hadis, dua etmelerinde ve zekâtın makbûliyetinde en mühim sebeplerden birinin onları râzı etmek olduğunu göstermektedir.

Tîbî hadisten şu mânayı çıkarır: "(Resûlullah demektedir ki): *"Sizden mallarınızın zekâtını talebetmek üzere memurlarım gelecek; ancak, nefisler fıtrî olarak mal sevgisine müptela oldukları için sizler ister istemez, onlardan hoşlanmayacak ve onların zulmettikleri zannına düşeceksiniz. Ama gerçek böyle değil. "Adalet ederlerse", "zulmederlerse" sözlerine, bu zanna binâen yer verilmiştir. Hakikatte ve vâkide onlar zâlimler olsalar, nasıl onlara "size dua etsinler!" diye emreder?"*

2054 ٥– وعن رافع بن خـديج رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قـال: [قـال رسـول الله ﷺ : الْعَامِلُ عَلى

الصَّدَقَةِ بِالْحَقِّ كَالْغَازِى فِي سَبِيلِ اللهِ تَعَالى حَتَّى يَرْجِعَ إِلى بَيْتِهِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

5. (2054)- *Râfi' İbnu Hadîc* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Zekâtı hakkaniyetle toplayan tahsildar, evine dönünceye kadar, Allah Teâlâ yolunda cihâd yapan asker gibidir."* [Ebû Dâvud, İmâret 7, (2936); Tirmizî, Zekât 18, (645); İbnu Mâce, Zekât 14, (1809).]

AÇIKLAMA:

1- Zekâtı hakkaniyetle toplamaktan maksad adalet üzere, dürüstlükle veya ihlâsla ve sevap kazanmak ümidiyle toplamaktır.

2- Allah yolunda gazi gibi olması, beytü'l-mâl için zekâtı tahsil etmesinden ileri gelir. Bu, Allah yolunda yapılan bir amel olduğu için, Allah yolunda yapılan gazâya (cihâda) benzetilmiştir. *İbnu'l-Arabî,* Ârızatu'l-Ahvazî'de der ki: "Mâna sahihtir. Zîra Allah büyük lütufların sâhibidir. (Resûlullah) buyurdular ki: *"Kim bir gâziyi techiz etmiş ise o da gazveye katılmış (gibi sevaba iştirak etmiş)tir. Kim de hayırla ailesine nezâret etmişse o da gazveye katılmış (gibi sevaba iştirak etmiş)tir."* Zekât toplayan tahsildar da cihad yapanın halîfesidir. Çünkü, Allah yolunda (cihad için gerekli) malı toplamaktadır. Öyle ise bu kimse ameliyle cihâd yapmış olmaktadır, niyyetiyle de cihâd yapmaktadır. Nitekim aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: *"Medîne'de özrü sebebiyle kalan bir grup vardır ki, onlar, siz hangi vâdiyi geçseniz, hangi beli aşsanız, sevapda sizinle birliktedirler."* Öyle ise cihad edenler için çalışmak, onlara bedel iş görmek, Allah yolunda harcanacak malı toplamak özrüyle cihada katılamayanlar nasıl cihad sevabından mahrum kalırlar? Nasıl cihâd zarûrî ise, cihad için gerekli olan malın toplanması da zarûrîdir. Yani bu iki şey niyette de ortaktır, amelde de ortaktır, öyle ise sevapta da ortak olmaları gerekir."

2055 ٦ – وعن عبدالله بن أبى أوفى رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [كَانَ أَبِى مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ وَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا أَتَاهُ قَوْمٌ بِصَدَقَتِهِمْ قَالَ: اللَّهُمَّ صَلِّ عَلى آلِ فُلاَنٍ. فَأَتَاهُ أَبِى بِصَدَقَتِهِ فقال: اللَّهُمَّ صَلِّ عَلى آلِ أَبِى أَوْفى]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

6. (2055)- *Abdullah İbnu Ebî Evfâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Babam ashabu'ş-şecereden idi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine bir kavm zekâtlarını getirince şöyle dua buyururlardı:

"Allah'ım Ebû Evfâ'ya rahmet buyur" diye dua etti." [Buhârî, Zekât 64,

Meğâzî 35, Daavât 19, 33; Müslim, Zekât 176, (1078); Ebû Dâvud, Zekât 6, (1590); Nesâî, Zekât 13, (5, 31).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, önceki hadîsin sonundaki dua meselesine açıklık getirmekte ve zekât verenle alan (imam, imamın memuru- fakir) arasında bu dua müessesesinin ehemmiyetini mü'min vicdanlarda perçinlemektedir.

Bu hadisi, Buhârî hazretleri, imamın zekât verenlere dua etmesi gereğine dikkat çektiği ve ayrıca, **"Onların mallarından sadaka al ki bununla kendilerini gönahlarından temizlemiş, bununla onların hasenâtını bereketlendirmiş olasın. Onlara dua et, çünkü senin duan onlar için sükûnettir..."** (Tevbe 103) âyetini de kaydettiği bir bâb başlığının altında kaydeder.

Âlimler, âyet-i kerîmede, *Resûlullah*'a *"Zekâtlarını al"* dedikten sonra ilaveten *"onlara dua et!"* emrinin verilmiş olmasını, Resûlullah'tan sonra bütün devlet reislerine müteveccih ilâhî bir talimat olarak değerlendirmişlerdir. Hattâ, *Hz. Ebû Bekir*'e zekât vermemek için isyân eden bedevîler bu âyeti te'vil ederek: "Âyette zekâtın Resûlullah'a verilmesi emredilmektedir, başkasına değil. Namaz kılarız, ama zekât vermeyiz..." demişlerdi. Ulemâ bu emrin Resûlullah'tan sonra onun yerine kâim olacak bütün devlet reislerine müteveccih olduğunu anlayınca, bu meselede isyankâr bedevîlere ve öylesi bir düşünceye sapacak olan muahhar sapıklara söz hakkı kalmamakta, delilsiz iddiaları iptal edilmiş olmaktadır.

Rivâyetler, zekâtını verenlere Resûlullah'ın âyet-i kerîmenin emri mûcibince, sistemli olarak dua ettiğini, zekât malları meyanında "güzel bir deve" gönderen bir zâta da اَللَّهُمَّ بَارِكْ فِيهِ وَفِى إِبِلِهِ **"Allah'ım, devesini de kendisini de mübarek kıl!"** diye duada bulunduğunu belirtirler.

2- Sadedinde olduğumuz hadiste zikri geçen *İbnu Ebî Evfâ*'nın ismi *Alkame İbnu Hâlid İbni'l-Hâris el-Eslemî*'dir. Bu zât, oğlu Abdullah (radıyallâhu anhümâ) ile birlikte *Bey'atu'r-Rıdvân* diye bilinen ve Hudeybiye'deki ağaç altında akdedilen biat hâdisesine katılmışlardır. Bu Abdullah, muammerîn denen uzun müddet yaşayanlardandır. Kûfe'de en son vefat eden sahâbi olup 87 hicrîde rahmet-i Rahmân'a kavuşmuştur, (radıyallâhu anh).

3- *Ebû Evfâ*'ya rahmet buyur diye yaptığımız tercümenin lügavî asla sadık kalınca, *"Ebû Evfa âilesine..."* şeklinde olması gerekirdi. Ancak şârihlerin açıkladığına göre, burada görüldüğü üzere, bazı kullanışlarda "âl"

kelimesi zâtın kendisine ıtlak olunmaktadır. لقد اُوتِىَ مِزْمَاراً مِنْ مَزَامِيرِ آلِ دَاوُدَ *"Bana Hz. Dâvud'a verilen mizmarlardan bir mizmar verilmiştir"* hadisinde olduğu gibi. Bu hadiste de Âl-i Dâvud'la Hz. Dâvud (aleyhisselâm)'un başına getirilerek kullanılması, kadri, şânı yüce şahıslar için câridir demişlerdir. Dilimizde hazret kelimesi de böyle bir kullanışa sâhiptir.

4-Yeri gelmişken bir kere daha belirtelim ki Resûlullah'ın: اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ اَبِى اَوْفَى *"Yâ Rabbi Ebû Evfâ'ya rahmet buyur"* duası, *salât* kelimesi ile ifâde edilmiştir. Asla uygun tercümenin "Yâ Rabbi Ebû Evfâ'ya "salât" buyur" şeklinde olması gerekirdi. Ulemâ *salât* kelimesini *Resûlullah*'tan başka kimseler hakkında kullanmanın câiz olup olmayacağı hususunda ihtilâf etmiştir.

Bu hadîsten hareket edenler, salatla duanın peygamberlerden başka insanlar hakkında da câiz olduğuna hükmederler. Ancak *İmam Mâlik* ve Cumhûr bunu mekruh addederler. Ulemâdan bir grup: "Zekâtı alan kimse, veren kimseye, bu hadîs sebebiyle, bu dua ile dua eder. اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى فُلاَنٍ şeklinde."

Ancak *Hattâbî,* salât kelimesinin lügavî mânasına inerek bu şekilde düşünenler (yani *salât* kelimesinin sadece peygamberlere yapılan duada kullanılmasının caiz olduğunu söyleyenlere) şöyle cevap verir: "*Salât* asıl itibâriyle "dua" demektir, ancak, lehine dua edilecek kimseye göre mânası farklılıklar arzeder. Sözgelimi *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ümmetine salât'ı, onlar için bir mağfiret duasıdır. Ümmetinin onun üzerine salâtı, O'nun Allah'a olan yakınlık ve kurbiyyetinin artması için bir duadır.* Bu sebeple bu mânadaki salât bir başkası hakkında uygun değildir."

5- Bu hadisle istidlâl edilerek, zekâtı alan kimsenin veren kimseye dua etmesinin müstehab olduğuna hükmedilmiştir. Bazı zâhirîler bunun vâcib olduğunu söylemişlerdir. *el-Hannâtî*, bazı Şâfiîlerin de buna yakın bir hükme vardığını hikâye etmiştir. Ancak bu iddiaya şöyle cevap verilmiştir: "Eğer dua, bir vecîbe olsaydı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tahsildarlara bunu öğretirdi. İmâma, keza kefâretler, borçlar vs. nevinden aldığı diğer şeyler için dua vâcib olmadığına göre, zekât için de vâcib değildir. Dua emreden âyete gelince, muhtemeldir ki, buradaki vücûb, Resûl-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e has bir vecîbedir, zîra onun duası, başkalarının yaptığı duaların hilâfına, ümmet için bir sükûnettir."

RÜŞVET NEDİR, NE DEĞİLDİR?

Tarih boyunca, rüşvet hâdiseleri, medenî milletlerin siyasî ve ictimâî

hayatlarında ciddî bir çıkmaz olagelmiştir. Günümüzde dünya devletlerinde vukua gelen ve bütün dünya efkar-ı umumiyesini meşgul eden rüşvet skandallarına pek sık şâhid olmaktayız.

Rüşvet Hâdisesi, birçok içtimâî marazların baş sorumlusu olması sebebiyle küçümsenip geçilecek bir mesele değildir. Kânunların bîtaraf ve âdilâne tatbikatını önlediği için, adalet mekanizmasına, dolayısıyle devlete karşı güveni sarsmaktadır. Adaletten emîn olmayan insanlar, kendileri ihkâk-ı hak peşine düşmekte ve kanun hâkimiyetini zedelemekte, anarşiye sebep olmaktadırlar. Liyakat sâhipleri, hakettiğini meşru yoldan alamayınca kabiliyet ve gayret sahipleri atâlete itilmekte, terakkinin zenbereği durumunda olan ictimâî rekabet sönmektedir.

Hülasa hangi nokta-i nazardan ele alırsak alalım, rüşvetin ümmet ve millet hayatında müthiş bir öldürücü zehir olduğunu, içtimâî huzurun, millî terakkinin en mühim engellerinden birini teşkîl ettiğini görürüz. Bu sebeple olacaktır ki, dinimiz rüşvet hâdiselerine şiddetle karşı çıkmış, bütün imkânlarıyla onu tel'in etmiş, İslâm cemiyetinden tard etmek için gerekeni yapmıştır.

Hemen hemen bütün hadis kitaplarına girmiş bulunan ve *Tirmizî* tarafından sahîh olduğu te'yîd edilen bir hadiste Hz. Peygamber'in rüşvet alana, rüşvet verene (ve hatta verenle alan arasında aracılık yapana) lânet ettiğini görmekteyiz.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in *Muâz İbnu Cebel* (radıyallâhu anh)'i Yemen'e tâyin ederken, meselenin ehemmiyetini tebârüz ettirecek bir tarzda, rüşvetle alâkalı olarak verdiği talimat, memur tâyinlerinde bu husûsun muttarıdan hatırlatılmış olacağını ifâde etmektedir. *Hz. Muâz* (radıyallâhu anh)'ın anlattığına göre Yemen'e kadı olarak tavzîf edildikten sonra, (daha yola çıkmadan) arkasından geri çağırtır. Huzûra girince: *"Seni niye geri getirttim biliyor musun?" diye sorar ve ilâve eder: "Benim iznim olmadıkça hiçbir şeye dokunmayacaksın. Zîra, bu gülûldür (devlet malından çalmak ve ihânet). Kim gulûlde bulunursa Kıyâmet günü çaldığı şeyle birlikte gelir. İşte bunu hatırlatmak için çağırdım. Haydi işine git."*

Rivâyette belirtilen geri çağrılma hâdisesi, memuru tavzîf ederken yapılan birçok tenbîhler, verilen tâlimatlar arasıda rüşvet meselesinin dikkatten kaçmış olması ihtimaline binâen, bunun ehemmiyetinin zihinde iyice yerleşmesi, bu noktaya dikkati çekme gâyesine mâtuftur.

Buhârî'de gelen bir rivâyetten de, âmil olarak tavzîf edilen memur-

ların dönüşlerinde (aldıkları ve sarfettikleri hakkında "muhasebe" edildiklerini anlamaktayız.

HÂKİMLERCE ALINAN RÜŞVET:

Rüşveti alan veren kim olursa olsun büyük bir haram işlemiş olmakla berâber, bilhassa insanlara adâlet dağıtma mevkiinde olan kadıların hükümlerine te'sîr edecek şekilde alacakları rüşvetin fezâhetine husûsan dikkat çekilmiştir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurur: *"Ateşte yanmaya en lâyık olan şey "suht" yoluyla elde edilen kazancın hâsıl ettiği ettir."* Huzûrda bulunanlar: "Ey Allah'ın Resûlü *suht* da nedir?" diye sorarlar. Hz. Peygamber: *"Hüküm vermede alınan rüşvettir"* cevabını verir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hâkimlerin alacakları rüşvetin kötülüğüne bu rivâyette muzaaf şekilde dikkat çekmektedir:

a) Diğer muhtelif memurların alacakları rüşvet umûmî bir ifâde ile yasaklanırken, burada "hükümdeki rüşvet" ayrıca zikre dökülmüştür.

b) Bir başka çalışmamızda belirttiğimiz üzere muhâtapların dikkatini çekmek maksadıyla Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in başvurduğu metodlardan biri, anlatacağı şeyi muhâtabda hayret uyandıracak, sual sorduracak bir muhtevada ve müphemlikte sormaktır. Nitekim burada herkesin tam anlayamayacağı bir kelime olan "suht"un takbîhi mevzubahis olmuştur. Şârihlerce *"yenmesinden ar duyulan her şey"* olarak açıklanan suht'un, mânayı Hz. Peygamber'in muhâtapları zamanında taşıyıp taşımaması mühim değil.

Hükümde alınan rüşvete hadiste gelen bu husûsî dikkate paralel olarak, âlimlerin şu hususta icma ettikleri belirtilir: "Bir kadı rüşvet almışsa, rüşvet aldığı meselede vermiş olduğu hüküm infaz edilmez. Kezâ kadılık makamını rüşvetle elde eden bir kimse ebediyen kadı olamaz ve şâyet vermiş olduğu hüküm varsa infaz edilmez."

MEMUR VE HEDİYE:

İslâm dininin rüşvet karşısındaki hassasiyetini anlamak için, rüşvet mefhûmuna dahil edilen şeyleri görmemizde fayda var. Bunu kavramak için önce rüşvet nedir? Onu belirtelim: Rüşvet, bazı âlimlerce *"bir hakkın iptâli veya hakkı olmayan bir şeyin (bâtılın) elde edilmesi (ihkâkı) için verilen şey"* olarak; diğer bazılarınca "mevki sâhibinden câiz olmayan (gayri meşrû) bir şey için yardım satın almak maksadıyla verilen mal", "kar-

şılık verilmeksizin alınan ve alanın da ayıplanmasına sebep olan şey" vs. olarak târif edilmektedir.

Şu halde hakkımız olmayan bir menfaatin elde edilmesi için verilen her şey rüşvet olmalıdır. Bu sebeple *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, birçok hadisleriyle teşvîk ettiği "hediye"yi, memûrlar hakkında yasaklamıştır: *"Memurlara (ummâl) verilen hediyeler gulûldür (ihânettir), (her çeşidiyle haramdır)."*

Burada gulûl yani hırsızlık ve ihânet olarak vasıflandırılan, memura verilen hediye, başka birçok hadislerde mevzubahis edilerek haramlığına dikkat çekilmiştir. Bu hususta vârid olan mühim ve meşhûr bir vak'ayı aynen kaydedeceğiz: *Ebû Humeydi's-Sâidî* anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Esed kabîlesinde *İbnul'l-Lütbiyye* adında birisini (*Benû Süleym*'in zekâtını toplamak üzere vazîfelendirmişti. Dönüşte, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ne topladın, nerelere harcadın diye hesap sorunca adam: "Şu sizinki, şu da benimki, bu bana hediye edildi" dedi. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* minbere çıkarak Allah'a hamd ve senâdan sonra şu hitâbede bulundu: *"Vazîfelen-dirdiğimiz bazı memurlara ne oluyor ki, dönüşlerinde getirdiklerini ikiye ayırıp: "Şu kısım sizin, bu kısım da benim, bu bana hediye edildi" diyor. Hele söyleyin, bu adam annesinin veya babasının evinde otursaydı buna hediye gelir miydi? Muhammed'in nefisini elinde tutan Allah'a kasem ederim ki, sizden her kim bu (bu devlet malı)ndan her ne alırsa mutlaka Kıyâmet günü onu koynunda taşıyarak gelecek. Çaldığı şey deve ise böğürdüğü, sığır ise mölediği, davar ise beğirdiği halde sırtında taşı-yacak."* Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* böyle söyledikten sonra, koltuk altlarındaki beyazlık görülünceye kadar kollarını kaldırarak: *"Yâ Rabbi teblîğ ettim mi? Ya rabbi teblîğ ettim mi?"* dedi."

Hadislerde alelıtlak hediyeye ve hediyeleşmeye harâretle teşvîk edilmiş olmasına rağmen[37] memurların hediyyeden men edilişindeki sebebi anlamak için *İbnu'l-Arabî* tarafından sunulan ve *İbnu Hacer* tarafından aynen benimsenen bir îzâhı hülâsaten sunmayı uygun gördük. Der ki:

"Bir hediyede bulunan kimse, bu hediyeyi vermekle şu üç maksaddan birini güder; bunun dışında kalması mümkün değildir:

1-Hediye verdiği kimsenin muhabbetini kazanma.

2-Hediye verdiği kimsenin yardımını te'min etmek.

3-Hediye verdiği kimsenin malını elde etmek.

37– Hediyeleşme üzerine müstakil bir bölüm gelecek (5781-5788. hadîsler).

Hediye ile bir kimsenin malı veya sevgisi kastedilse bu câizdir. Ancak, bunlardan sevgi kazanmak için verilen hediye, öbüründen efdaldir.

Bir arzusunun yerine gelmesinde yardımını elde etmek için verilen hediyeye gelince, bakılır, eğer (peşinde koştuğu şey) mâsiyet nevinden ise, bu hediye câiz değildir, haramdır; bu (şeriatın meşru kıldığı) hediye değil, rüşvettir. Bu, taatle alâkalı ise bu da câizdir. Eğer bu, bir zulmün, mâruz kalınan bir haksızlığın def'i içinse ve (hediye verilen kimse) vereceğiz ve emretme ile (hediye verenden) bu zulmü bertaraf edecek güç (ve selâhiyet ve makam)da ise bu hediye de rüşvettir. Eğer, hediye verilen kimse bu vaziyette değil de, mevzubahis olan zulmü ve haksızlığı husûsî bir gayret ve şahsî bir hile, tedbir ve teşvik ile bertaraf edecekse yine câizdir. Zîra insanlardan zulmü defetmek, ulû'l-emre yani makam sahiplerine farz-ı ayndır, makam sâhibi olmayanlara ise, farz-ı kifâyedir..."

Bu açıklamalardan anlaşılan şudur: *Bir memur yapmakla mükellef olduğu vazîfeyi yapması için, veya yaptığı için verilen mal rüşvettir. Keza yapmaması, terketmesi gereken bir şeyi de bıraktırmak, terkettirmek için verilen mal da rüşvettir.*

Burada kaydı gereken rüşvetle alâkalı bir nokta da, *Hattâbî* başta olmak üzere, bazı âlimlerin görüşüdür. Hattâbî, daha önce Ebû Dâvud'dan kaydettiğimiz, rüşvetin haram olduğunu belirten hadisi açıklarken şöyle der: "Rüşveti veren, hakkı olmayan bir şeyi elde etmek için verirse bu rüşvettir. Fakat hakkını elde etmek veya nefsini zulümden korumak için verirse, bu davranış, hadiste ifâde edilen vaîd ve yasağa dâhil olmaz." Hattâbî bu görüşüne delil olarak, herhangi bir sebeple Habeşistan'da tevkîfe mâruz kalan *İbnu Mes'ûd*'un, iki dirhem vererek, kendisini kurtarma hadîsesini zikretmekten başka, *Hasan-ı Basrî, Şa'bî, Câbir İbnu Zeyd* ve *Atâ*'nın şöyle dediklerini kaydeder: "Kişinin, zulümden korktuğu takdirde nefsini ve malını rüşvet vererek korumasında bir beis yoktur."

Yukarıda *İbnu Arabî*'den kaydedildiği üzere, -kadı, vâli gibi bizzat vazifeliler dışında olmak şartıyla- hak sâhibine, hakkını elde etmesi için yardımcı olan, çalışan kimse için de alacağı ücretin rüşvet sayılmayacağı ifâde edilmektedir.

Birçok suistimallere kapı açabilecek olan bu ruhsattan istifâde ederken son derece dikkatli olunması gerekecektir. *Aliyyü'l-Kâri* bu fetvanın zâhirini, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den rivâyet edilen şu hadise muhâlefet ettiğini söylemek sûretiyle fetvayı yerinde bulmadığını ifâde ediyor gibi... "Kim, bir kardeşine şefâatte bulunur da kendisine, bu şefaati için hediye verildikte hediyeyi kabûl ederse riba kapılarından büyük bir kapıya gelmiş olur."

Bu ruhsat reddedilse, ihtiyatla da karşılansa şurası kesin ki, âlim-lerimizin tamâmı "memurun -değil rüşvet- hediye almalarının haram olduğu" husûsunda tam bir icmaları vardır, herhangi bir ihtilâf mevzubahs değildir.

DEVLET MALINDAN ÇALMAK (Gulûl)

Rüşvet bahsinde sıkça geçen tâbirlerden biri gulûl'dür. Hadislerde rüşvetin bazı nevlerinin fenalığını belirtmede gulûle teşbih edilmiş olmasına bakılırsa bu kelimenin ifâde ettiği mânanın, o zamanın Araplarınca daha iyi bilindiği, herkesin takbîhine mazhar birşey olduğu anlaşılmaktadır. Gulûl, lügat oyarak hıyânet mânasını taşırsa da, şer'î örfte ganîmet gibi (devlete, ammeye ait mala karşı yapılan hırsızlık ve) ihânete isim olmuştur. Rivâyetlerden *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in sık sık, husûsî şekilde gulûl meselesini el alıp, bunun din açısından ehemmiyetini zihinlerde tesbît etmeye çalıştığı anlaşılmaktadır.

Bu söylediklerimizi, gulûlden men edici hadislerin çokluğu te'yîd ettiği gibi, Müslim'de gelmiş olan şu rivâyet de açık olarak ifâde etmektedir. *Ebû Hüreyre* anlatıyor: "Bir gün Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* aramızda ayağa kalkarak gulûlü andı. Onun (din nazarındaki ehemmiyetini) büyüttü. Onun hâsıl edeceği, sebep olacağı netîceleri de büyüttü, sonra şöyle buyurdu:

"Sakın sizden birinizi Kıyâmet günü, boynunda böğürmesi olan bir deve olduğu halde gelerek: "Yâ Resûlallâh beni kurtar!" derken, kendimi de: "Senin için bir şeye mâlik değilim; ben sana teblîğ ettim" diye cevap verirken bulmayayım! Sakın sizden birinizi Kıyamet günü boynunda kişneyişi olan bir at olduğu halde gelerek: "Yâ Resûlallâh beni kurtar!" derken, kendimi de "senin için hiçbir şeye mâlik değilim, ben sana teblîğ ettim" derken bulmayayım! Sakın sizden birinizi boynunda meleyişi olan bir koyun olduğu halde gelerek: "Yâ Resûlallâh beni kurtar!" derken, kendimi de "senin için bir şeye mâlik değilim, ben sana teblîğ ettim" diye cevap verirken, bulmayayım! Sakın sizden birinizi Kıyâmet günü boynunda çığlığı olan bir kimse olduğu halde gelerek "Yâ Resûlallâh! beni kurtar" derken, kendimi de: "Senin için hiçbir şeye mâlik değilim, ben sana teblîğ ettim!" diye cevap verirken bulmayayım. Sakın sizden birisi boynunda dalgalanan elbiseler olduğu halde gelerek: "Yâ Resûlallâh beni kurtar" derken, kendimi de: "Senin için hiç bir şeye mâlik değilim, ben sana teblîğ ettim" diye cevap verirken bulmayayım. Sakın sizden birinizi Kıyâmet günü boynunda altın, gümüş olduğu halde gelerek: "Yâ Resûlallâh beni kurtar!" derken kendimi de: "Senin için hiçbir şeye mâlik değilim, ben sana teblîğ ettim" diye cevap verirken bulmayayım!"

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bir cümle ile ifâde edilecek bir mefhûmu, hemen hemen aynı kelimeleri taşıyan altı ayrı cümle ile altı defa tekrar ederek ifâde buyurması gulûlün (hıyânet) ehemmiyetini büyütmek ve zihinlerde tesbît etmek maksadına râcidir.

Bu rivâyette at, sığır, koyun, gibi değeri yüksek olan hayvanlar zikredilerek gulûlden men edilirse de, başka rivâyetlerde ayakkabı bağı, iğne, iplik ve hattâ bunlardan da değersiz devlete ait şeyleri çalmanın aynı şekilde gulûl olduğu, ganimetten böyle değersiz bir şey çalmış olarak cephede ölen bir askerin şehitlik mertebesini kaybedeceği belirtilir.

Başta Müslim'in Sahîh'i olmak üzere, hemen hemen bütün hadis kitaplarında rivâyet edilen bir vak'a üzerinde durduğumuz mevzuyu aydınlatacağı için aynen kaydedeceğiz: *"Adiyy İbnu Amîre el-Kindî* anlatıyor: "Hz. Peygamber'in şöyle söylediğini işittim: *"(Ey insanlar) sizden kimi bir iş için tâyin ettiğimizde, o bizden bir iğneyi veya iğneden daha değersiz bir şeyi gizleyecek olsa bu bir gulûldür (hıyânettir). Kıyâmet günü onunla gelecek (ve onunla rüsvay olacak)."* Bu sözü işiten Ensârdan siyah bir adam (memuriyetin helâk edici mes'ûliyetinden korkarak) ayağa kalkıp: "Ey Allah'ın Resûlü bana verdiğin memuriyeti geri al" dedi. Hz. Peygamber:

"Bu da ne demek?" diye sordu. Adam: "Senin şöyle şöyle söylediğini işittim" deyince Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* meselenin ehemmiyetini te'kîden şu cevabı verdi: *"Ben aynı şeyleri şimdi bir kere daha tekrar ediyorum: "Sizden kimi bir vazîfeye tâyin edersek, az çok ne elde etti ise getirsin. Ondan kendisine tarafımızdan verileni alsın, men edilenden kaçınsın."*

Bir başka hadiste bu mâna şöyle te'kîd edilir: *"Bir iğne, bir parça iplik de olsa ganîmet malını getirin. Kim ganîmetten bir iğne veya iplik çalacak olsa, Kıyamet günü, o kimse getirecek durumda olmamakla berâber getirmeye mecbûr edilir (yani devamlı azâb edilir)."*

Bu mevzûda Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in başka emri de şöyle: *"Bir iğne bir iplik de olsa ganîmet malını getirin. Zîra gulûl, Kıyâmet günü buna tevessül eden kimse için rüsvaylıktır, ateştir, yüz karasıdır."*

Devlet malından çalmakla (gulûl) alâkalı olarak hadiste gelenleri hülâsa eden mâhiyette Kur'ân-ı Kerîm'de de şu âyet mevcuttur: **"Bir Peygamber için emânete (yâhut ganîmet malına) hâinlik etmek? Bu olur şey değil. Kim böyle bir hâinlik eder (ganîmet ve ammeye âit hâsılattan bir şey aşırır, gizler)se Kıyâmet günü hâinlik ettiği o şeyi yüklenerek gelir..."** (Âl-i İmrân 161).

RÜŞVET VE SELEF:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in devlet ve mülkün esası, içtimâî huzur ve medenî terakkinin temeli olan adaletin eksiksiz ve tarafsız olarak tevziini ihlâle sevkeden rüşvet almak, memuriyeti şahsî menfaatlere alet etmek gibi hususlara karşı tebligatında verdiği bu ehemmiyet sonucu ilk devir müslümanlarında fevkalade bir adalet ve titizlik örneğine rastlanmaktadır.

Devlet işlerini gördüğü esnâda kabul ettiği ziyaretçisi ile husûsî sohbetine geçerken devlet mumunu söndürüp şahsî mumunu yakacak kadar titizliği ileri götüren *Hz. Ömer*'in bu mevzuu ile alâkalı menkîbesi çoktur. Burada herkesce bilinmeyen bir tanesine temas edeceğiz:

Rivâyete göre, *Hz. Ömer*'in oğlu *Abdullah* (radıyallâhu anhümâ) bir deve satın alarak koruluğa salar ve orada deve semirir. Hz. Ömer çarşıda gördüğü bu semiz devenin kime ait olduğunu sorar. Oğlu Abdullah'ın olduğunu öğrenince onu çağırtır. Oğlunu dinledikten sonra: "Emîru'l-Mü'minîn' in oğlunun devesini güdün, sulayın, semirtin... olmaz böyle şey! Ey Abdullah deveyi sat, sermayeni al, fazlasını beytü'l-mâle koy" der ve öyle yapılır.

İbnu Mes'ûd, hükümle alakalı rüşveti küfür, halk arasındaki rüşveti suht (haram) olarak vasıflandırmıştır.

Tâbiîn'den *Mesrûk:* "Hediye yiyen kadı, suht (rüşvet) yemiştir, rüşvet alan da bu davranışıyla küfre düşmüştür." Sindî, bu sözde Mesrûk'un kadılarca alınan hediyeyi haram telâkkî ettiğini, rüşveti ise, küfür mesâbesinde tuttuğunu, bu telakkîlerden maksadının da bunlardan kaçmak olduğunu, bütün vera (ve takva) sahiplerince böyle anlaşıldığını belirtir.

İslâm târihinde, müddet-i saltanatı kısa olmakla berâber, âlim, câhil bütün raiyyetince asrının "mehdîsi, müceddidi" telâkki edilecek kadar fevkalade müdebbir bir idare örneği sunan *Ömer İbnu Abdilaziz* (radıyallâhu anh)'in bu mevzudaki tellakîsi de burada kaydı değer: Bizzat Buhârî tarafından kaydedilen görüşü şudur: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve Râşid Halîfelerden sonra devlet memurlarına verilen hediyeler rüşvettir." Hadis kitaplarında, bu kanaatini ifade etmeye vasîle olan vak'a kısaca şöyle anlatılır: "Bir gün *Ömer İbnu Abdillaziz*'in canı meyve yemek ister, ancak sarayda ne meyve var, ne de meyve alacak para. (Belki de bu durumun şüyû bulması üzerine) Halîfe'ye hediye olarak meyve gelir. Fakat Halife, meyveden bir tanesini alıp kokladıktan sonra hediye tabağına tekrar bırakarak geri çevirir. Yanındakiler: "Hz. Peygamber

(aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer hediye kabûl ederlerdi, sen niye etmiyorsun?" (diye sorarlar, O şu cevabı verir: "Hediye, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında hediye idi, fakat onlardan sonra memurlar hakkında rüşvettir."

Kur'ân-ı Kerîm'de rüşveti yasaklayan âyetler çoktur. [Bakınız: Nisâ 29: Mâide 63-64.] Bunlardan birinde meâlen şöyle denir: **"Aranızda (birbirinizin) mallarınızı haksız sebeplerle yemeyin ve kendinizi bilip dururken insanların mallarından bir kısmını günah(ı mûcib sûretler)le yemeniz için onları (o malları) hâkimlere aktarmayın"** (Bakara 188).

MEMURUN MAİŞETİ

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* içtimâî hayatın düzen, istikrar ve terakkisinde ana temellerden biri olan adâletin bozulmasında mühim âmillerden bir olan rüşveti bütün çeşitleriyle yasaklarken, memuru rüşvet almaya sevkeden ve zorlayan mühim bir sebebe parmak basmıştır. Bu da, memurun maddî ihtiyâcıdır. *"Fakirlik küfür olayazdı"* hadisinde Hz. Peygamber maddî ihtiyacın ve ekonomik hayatın insan üzerindeki büyük tesirini te'yîd ve tesbît etmektedir. Bu sebeple Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in tavzîf ve tayinlerde me'mûrlarına yetecek kadar ücret verdiğini görmekteyiz. Hattâ hizmet mukabili terettüb edecek maddi ücrete "mal elde etmek için müslüman olmadım" diyenlere "sâlih mal sâlih kişi için ne iyi" diyerek menfî cevap verdiği gibi, hakkında tahakkuk eden ücrete "benden daha fakirine ver" gerekçesiyle istiğna gös-terenlere de, "ücretni al, kendi malın yap, sonra tasadduk et" diyerek zorla vermiştir. İnsan hayatında maddenin ehemmiyetini herkesten çok takdîr eden Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm) "İşçi tutan kimse, vereceği ücreti işçiye önceden bildirsin"* demekle kalmaz, bu ücretin *"işçinin teri kurumadan"* verilmesini emreder ve çalıştırdığı işçinin ücretini ödemeyen kimseyi *"hür kimseyi köleleştirme mesâbesinde tutarak" "Allah'ın üç büyük düşmanından biri"* ilan eder.

Amr İbnu'l-Âs'la alakalı rivâyette, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* askerî bir birliğin başına koyarak sefere göndermek istediği Amr'a şöyle der: *"Ben seni bir ordunun başında gazveye göndermek istiyorum. Allah seni muzaffer kılacak ve ganîmet nasîb edecek. Senin mala kavuşmanı da çok arzu ediyorum."* Amr'ın: "Ey Allah'ın Resûlü, ben mal için müslüman olmadım, İslâm'ı arzulayarak ve Allah'ın Resûlü'yle berâber olmak için müslüman oldum" deyince de: *"Ey Amr, (niye maldan istiğna ediyorsun) helâl mal, sâlih kimse için ne iyidir!"* der.

Hz. Peygamber, her me'murun zarûrî ihtiyaçlarını karşılayacak kadar malı devlet hazînesinden almayı helal kılmıştır. Hadis şöyle: *"Kim bize me'mur olursa, kendisine bir zevce edinsin, hizmetçisi yoksa bir de hizmetçi edinsin, meskeni yoksa bir de mesken edinsin."*

Şârihler bu hadise dayanarak, memura, tasarrufunda bulunan devlet malından zevcesinin mihri, giyeceği gibi lüzumlu şeyleri, israfa kaçmaksızın almasının helâl olduğu, zarûrî olarak muhtaç olunandan fazlasını aldığı takdirde bunun haram olduğunu belirtirler. Esâsen bizzat Resûlullah, aynı hadîsin bir başka vechinde: *"Bu söylenenler dışında bir şey alan kimse hâindir, hırsızdır"* buyurmaktadır.

Yukarıdaki hadis, zarûrî ihtiyaçlar için takdir edilecek miktarı memura bırakmaktan ziyâde, memurun maaşı hesaplanırken devletin gözönüne alması gereken temel ihtiyaçları belirtmektedir: Zevce, mesken ve hizmetçi ve bunlar için yapılacak zarûrî masraflar. Şu hadîs bu temel ihtiyaçlar muvâcehesinde takdîr edilecek maaş miktarını devlete bırakmaktadır: *"Biz kimi bir vazîfeye tâyin edersek ona (münâsip, yetecek) bir rızk (her ay verilen maaş) takdir ederiz. Bu takdîr dışında kim ne alırsa bu aldığı gulûldür (hıyânettir).*

BİR SUAL VE CEVABI:

Zamanımızın şartlarının tedâisi ile burada şöyle bir itiraz akla gelebilir: *"Bir devlet bütün memurlarına hizmetçi, mesken dahil bütün ihtiyaçlarına kifayet edecek maaş verebilirmiş, hele zamanımız Türkiye' sinde memurların aldığı maaş, normal gıda ve libas ihtiyacını karşılayacak durumda değil. Kirası, yakacağı, hele hizmetçi ücreti tâkatın fevkinde şeyler?"* Cevabımız şudur: "Hz. Peygamber'in devlet sisteminde me'mur sayısı azdır. İslâm âlimleri, temel kazanç vâsıtaları hususunda hadislerde gelmiş olan nasslara dayanarak, başlıca üç kalem mesleği; ziraat, ticâret, sanat (zanaat) diye sayarken bunlar arasına memuriyet diye bir şey koymamışlardır. Bugünün bürokratik sistemi bir kişinin yapacağı işe, bazı durumlarda on, yirmi ve hatta daha fazla sayıda insan tâyin ederek, hem istihsâlin (üretimin) düşmesine hem de çok sayıda insan arasında mes'ûliyetin kaybolarak işlerin iyice aksamasına sebep olmaktadır. Bu arada devletin maddî gücü de bu kadar memur kitlesine normal maaş vermeye kâfi gelmediği için memurlar hem sıkıntı içinde yaşamaya ve hem de, çoğu kere gayr-ı meşru olan bir kısım yan gelirler teminine itilmektedir. Birçok rüşvet hâdiselerinin temeli burada aranabilir. Çok adam istihdamını gerektiren bu bürokrasi sistemi iktisâdî hayatı, dünyayı sömür-

meye dayanan Batı cemiyetleri için ne kadar mâkul ise bizim için de o nisbette gayr-i mâkuldür ve ızdırap kaynağıdır."

İÇTİMÂÎ EMNİYET VE RÜŞVET:

Rüşvetin bir cemiyette alıp yürümesinin çeşitli içtimâî netîcelerinden biri, ferdlerdeki güven ve emniyet duygusunu, devlet dâirelerindeki istikrârı alıp götürmesidir. Haksızlıkla bir makama gelen kimse, aynı şekilde oradan gitmenin mütemâdî endîşesini yaşayacaktır. Dilimizde atasözü şeklinde vecîzeleşen "Hâin, hâif ve korkak olur" sözü, rüşvetle, hıyânetle bir kısım imkânlar, menfaatler elde eden insanın ruh hâletini beyân etmektedir. Aynı fıtrî ve içtimâî gerçeği, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de ifâde etmeyi ihmâl etmemiştir: "Rüşvetin yaygınlaştığı bir cemiyeti korku sarar."

İbnu Abbâs'tan rivâyet edilen bir mevkuf hadîs, bu durumun cemiyette ulaşacağı nihâî safha olan anarşi ve yıkımı beyân ederek, evvelki hadisi tamamlar: *"...Bir kavimde haksız ve adâletsiz hüküm arttıkça orada mutlaka kan dökülmesi yaygınlaşır."*

Bütün bu izâhlardan sonra beşeriyetteki nizâmın, medeniyetteki devâm ve terakkinin ancak adâletle kaim olduğunu ifâde kasdıyla Resûlullah'ın fem-i mübâreklerinden dökülen: *"Semâvât adâletle kâimdir, ayaktadır"* sözünün ne derece hikmetli, hakîkatlı olduğu daha vâzıh olarak anlaşılmış olmalıdır.

ZULÜM VE ANARŞİ

Adâlet meselesinin, Kur'ân ve Hadis'te -kısmen belirtmeye çalıştığımız gibi- çok geniş ve şümullü bir şekilde ele alınıp, ısrarla nazara arzedilmesinin mühim sebeplerinden biri, adâletsizliğin ve cemiyet ferdleri arasında tefrike yer veren tutumun en küçük daire olan aileden, en büyük daire olan ümmet dâiresine kadar her bir içtimâî muhitte hâsıl edeceği fitne ve fesâddır. Şimdi, âile dâiresi ile alâkalı olarak yukarıda sunmuş bulunduğumuz tefurruâtlı ve tatminkâr açıklamalara dayanarak, daha kesin bir dille, içtimâî kargaşaların temelinde büyük ölçüde adâletsizliğin yattığını söyleyebiliriz.

Gayr-i âdil davranış, sadece âile dairesinde anne-babaya karşı kin ve hürmetsizlik, kardeşler arasında da hased ve buğz gibi hisleri uyandırmakla kalmıyor, farklı muameleye uğrayan veya uğradığı zannına düşen bütün insanlarda, bu muâmeleyi yapanlara karşı kin ve intikam, kayırılanlara karşı da hased ve buğz hislerini tahrîk eder.

Yine Kur'ân'ın dersiyle hased hissi ve bu hissin doğramasına müncer

olacak muamele ve davranışlar ehemmiyetsiz addedilmemelidir. Gerek Hz. Âdem'in iki oğlu arasında cereyan eden beşeriyetin ilk cinâyetinin (Mâide 27-30) ve gerekse Hz. Yûsuf'un, kardeşleri tarafından kuyuya atılması hâdisesinin (Yûsuf 4-10) asıl sebebini kardeşler arasında hâsıl olan hased duygusunun teşkîl etmesi gerçekten düşündürücüdür. Bunlara ilâveten Felak Sûresi'nde gelmiş bulunan, **"Hâsid kişinin hased ettiği zamanki şerrinden Allah'a sığınmak"** (Felak 5) emri de gözönüne alınınca, hased yani çekememezilik duygusunun cemiyet içerisinde yapacağı tahribâtın ciddiyeti daha iyi anlaşılır. Bugün bütün dünyaya bir kâbus gibi çöken ve milyonlarca insanın hayatına kıyan ve hâlâ da her gün kıymakta olan komünizm vak'ası temelde bu hased duygusuna yani fakirin zengine karşı olan kin ve hasedine dayandığı gözönüne alınırsa, Kur'ân'da dikkat çekilen bu meselenin ne büyük bir hakîkati dile getirdiği anlaşılır.

Kur'an'da mevzubahis olan vak'aların kardeşler arasında cereyan etmiş olması ayrı ehemmiyet taşır. Yani, hased duygusu kardeşi kardeşe öldürtebilir, kuyuya attırabilirse, başka insanlara neler yaptırmaz?

Yukarıda sunulan nassî tahlillerin ışığında, her geçen gün şiddetini artırarak ilerleyen ve memleketimizi yaşanmaz hâle getiren anarşiye göz atacak olursak, bunun da temelinde, yurdumuza dışarıdan giren çeşitli fikir ve düşüncelerin sevkiyle hâkim zümrelerin millete karşı uyguladıkları muhtelif ayırım ve kayırmaları, bunun sonucu -varlığını değişik tabiî sebeplere borçlu olan- değişik gruplarda birbirlerine karşı uyanmış olan kin ve hased duygularını görebiliriz. Daha açık bir ifâde ile, bugünkü anarşi, bir geçen zamandan beri bu memleketin insanlarına yapılan mürteci-münevver, inkılabcı-yobaz, ilerci-gerici, faşist-devrimci, Türk-gayr-i Türk, sünnî-Şiî vs. ayırımlarının, bu ayırımlara tâbi olarak hâkim zümrelerin uyguladıkları kayırmaların vicdanlarda doğurduğu kin, nefret, hased ve intikam gibi menfî hislerin birikimlerinden hâsıl olan bir patlamadır.

Son zamanların siyâsi dalgalanmaları, kalblerde çoktandır neşvünemâ bulmuş olan bu ayırım ve kayırımları daha da artırmış, devlet bir nevi ayırma-kayırma âleti olarak kullanılmıştır. Anarşi de bu ayırmalara tâbi olarak şiddet kazanmaktadır.

Mesele böylece temelden kavrandığı takdirde, anarşinin silahla, zorla bastırılamayacağı, bunun ancak bütün vatandaşlara şâmil olan gerçek bir adâlet, insana insanlık haysiyet ve şerefini veren, inancından dolayı, vicdânî kanaatleri, dîni yaşayışı sebebiyle vatandaşları horlamayı terkeden adâlet ve bîtaraflığına her vatandaşı inandıran ciddî bir devlet idâresini getirmekle önlenebileceği kabûl edilir.

BEŞİNCİ BÂB

ZEKÂT KİMLERE HARAM? KİMLERE HELÂL?

(Bu bâbta iki fasıl var)

BİRİNCİ FASIL

ZEKÂT KİMLERE HARAM?

İKİNCİ FASIL

ZEKÂT KİMLERE HELÂLDİR?

BİRİNCİ FASIL

ZEKÂT KİMLERE HARAM?

2056 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [أَخَذَ الحَسَنُ بنُ عَلِيٍّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنهُما تَمْرَةً مِنْ تَمْرِ الصَّدَقَةِ فَجَعَلَهَا فِي فِيهِ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: كِخْ كِخْ، أَرْمِ بِهَا. أَمَا عَلِمْتَ أَنَّا لاَ نَأْكُلُ الصَّدَقَةَ، أَوْ أَنَّا لاَ تَحِلُّ لَنَا الصَّدَقَةُ]. أخرجه الشيخان.

1. (2056)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hasan İbnu Ali (radıyallâhu anhümâ) zekât hurmasından bir tanesini alıp, hemen ağzına attı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Hişt, hişt at onu! Bilmiyor musun, biz zekât yemiyoruz!"* -veya: *"Bize zekât helâl değildir!-"* *diye müdâhale etti."* [Buhârî, Zekât 60, 57, Cihâd 188; Müslim, Zekât 161, (1069).]

AÇIKLAMA:

1- Burada zekâtın *Âl-i Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)*'e haram olduğu belirtilmektedir. Ancak bu meselede üç hususta ihtilaf edilmiştir:

1) Âl-i Muhammed'e kimler dahildir? Ulemâ arasında en ziyâde kabûl gören (ercâh) görüşe göre, Benî Hâşim ve Benî Muttalib'tir. İmam Şâfiî merhum der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onları, zevi'l-kurbâ sehmine iştirak ettirdi, onlar dışında kalan diğer Kureyş kabîlelerinden hiçbirine bu sehimden vermedi. Resûlullah bunu, onlara haram ettiği zekât sehmine mukabil vermişti."

Ebû Hanîfe ve *İmam Mâlik*'e göre Âl'den murad sâdece Benî Hâşim'dir. Ahmed İbnu Hanbel'den Benî Muttalib hakkında iki rivâyet var:

Bazı âlimler: "Âl-i Muhammed'den murad bütün kureyş'tir" derken, Mâlikîlerden Esbağ, "Benî Kusayy'dır" demiştir. Bazı hadislere göre de müttakî mü'minler'dir.

Bu hususta farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Benî Hâşim şu kollara ayrılır: *Âl-i Ali, Âl-i Abbâs, Âl-i Cafer, Âl-i Akîl, Âl-i Hâris İbnu Abdilmuttalib.*

2) Haram olan sadakanın şümûlü: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e farz olan zekât ile tetavvu olan sadaka haram idi. Hattâbî bu hususta icmâ edildiğini söyler. Ancak, İmam Ahmed ve İmam Şâfiî'den tetavvu olan sadaka hakkında iki farklı kavl rivâyet edilmiştir. Mâverdi: "Mütekavvim (satılabilir) olan her çeşit sadakanın Resûlullah'a haram olduğunu" söylemiştir. Başkaları: "Kuyuların suyu gibi, ammeye bağışlanan sadakaların haram olmadığını" söylemiştir.

Kezâ sadaka sâdece Resûlullah'a has bir haram mı, yoksa bütün peygamberlere de haram mı idi? Bu da münâkaşa edilmiştir.

3) Sadakanın haram olması meselesinde Âl-i Beyt aynen Resûlullah gibi midir, arada bir fark var mıdır?

İbnu Kudâme: "Benî Hâşim'e farz olan zekâtın helâl olmadığı husûsunda ihtilâf bilmiyoruz" der. Taberî ise, Ebû Hanîfe'den cevâz rivayet etmiştir. Dendiğine göre Ebû Hanîfe: "Zevi'l-Kurbâ sehminden mahrum bırakılırlarsa farz sadakadan almaları câiz olur" demiştir. Mâli-kîlerden El-Ebherî'den de böyle bir görüş rivâyet edilmiştir. Bazı Şâfiî fakihlerinden de böyle bir görüş nakledilmiştir.

Ebû Yûsuf: "Onların birbirlerine verecekleri sadaka helâldir, ama başkasının sadakası helâl olmaz" demiştir. Mâlikîlerden bu meselede dört farklı görüş meşhûr olmuştur:

1-Cevâz,

2-Men,

3-Tetavuu sadaka câiz, farz zekât haram,

4-Farz zekât câiz, tetavvu sadaka haram. Evlâ olanı onlara sadaka verilmesidir.

İbnu Hacer bu görüşlerin delillerini kaydeder.

2-Hadis, muhtelif tariklerden bazı farklarla rivâyet edilmiştir. Bir vechinde, hurmaların mescidde yığıldığı, Hz. Hasan ve Hüseyin (radıyallâhu anhümâ)'in o sırada orada oynamakta oldukları ifâde edilmiştir. Rivâyetlerdeki farklılıklar vak'anın bir kere Hz. Hasan'la bir kere de Hz. Hüseyin (radıyallâhu anhümâ)'le ayrı ayrı mekânlarda cereyan ettiği kanaatine de sevketmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, onların sadaka (zekât) hurmasından ağızlarına attıklarını fark eder etmez, parmağını ağızlarına atarak, hurmaya bulaşan tükrükleriyle birlikte hurmaları dışarı çıkartır.

Âl-i Beyt'e zekâtı yasaklamayla ilgili hadisler birçok kereler vârid olmuştur. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kendisine bir yiyecek gelince, bu hediye mi, sadaka mı? diye sorup, "Hediyedir!" denirse kabûl edip, "sadakadır!" denirse kabûl etmediği; kabûl etse bile, kendisi istifâde etmeyip *Ashâb-ı Suffe*'ye gönderdiği herkesçe bilinen bir husustur. Resûlullah'ın bu husustaki titizliğini gösteren bir rivâyeti Ahmed İbnu Hanbel kaydeder: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gece yatağının altında bir hurma bularak yedi. Fakat o gece uyuyamadı. (Sabah olunca) zevcelerinden biri: "Ey Allah'ın Resûlü! Sen bu gece neden uyumadın? diye sordu. Resûlullah *"(Geceleyin) bir hurma bulmuş ve yemiştim. (Sonra hatırladım ki,) bizde zekât hurması vardı. Yediğim hurma ondan olmasın diye vehme kapılarak korktum!"* buyurdular."

3- Hadiste geçen ve *"hişt! hişt!"* diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı kih! kih!'dir. Bu kelimenin farklı okunuşları vardır. Aslen Farsça olup Arapçalaştığı söylenmiştir. Çocukları pis bir şeye dokunmaktan men etmek için söylenir. Bazı yörelerimizde bir mânada sırf çocuklar için söylenen cıss! cıss! kelimesi vardır, hişt daha yaygın, edebî lisanımızın kelimesi olduğu için tercih ettik. Ancak hişt dilimizde büyükler için de kullanılır.

Bir rivâyette, çocuğun hurma çiğnediğini görünce Resûlullah'ın: "Oğulcuğum at onu, oğulcuğum at onu!" dediği rivâyet edilmiştir. Sadedinde olduğumuz vechinde ise hişt! hişt! denmektedir. Bu iki farklı rivâyet şöyle te'lîf edilmiştir: "Resûlullah çocuğun sadaka hurmasını yemekte olduğunu görünce önce "oğulcuğum at onu..." dedi. Fakat çocuğun aldırmayıp yemeye devam etmesi üzerine de, hişt! hişt! diye sertleşerek müdâhale etmiş olmalıdır." Mamafih aksi de söylenmiştir.

4- BAZI HÜKÜMLER:

★ Zekâtlar imama verilir, onda toplanır.

★ Amme ile ilgili hizmetler mescidde icrâ edilir, zekâtların oraya yığılması gibi.

★ Çocukların mescide sokulması câizdir.

★ Çocuklar hayırlı ve faydalı şeylere alıştırılır, zararlı şeylerden men edilirler.

★ Mükellef olmasalar bile çocuklar, alıştırmak maksadıyla haramdan yasaklanırlar.

★ Henüz temyîz yaşında olmasa bile çocuğa hitâb ederek yasaklamak câizdir, çünkü o sırada Hasan çocuktu.

2057 ٢- وفي أخرى لهما. [أنَّ النَّبىَّ ﷺ قال: إنِّى لأنْقَلِبُ إلى أهْلى فأجِدُ التَّمْرَةَ سَاقِطَةً على فِرَاشى أوْ في بَيْتِى فَأرْفَعُهَا لآكُلَهَا فأخْشَىٰ أنْ تَكُونَ صَدَقَةً فَألْقِيهَا].

« كِخ كِخ » زَجْرٌ للصبيان وَرَدْعٌ عما يلابسونه من الأفعال.

2. (2057)- Yine *Sahîheyn*'de gelen bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "Resûullulah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ben bâzan evime dönüyor, yatağımda veya odamda yere düşmüş bir hurma buluyorum. Onu yemek üzere kaldırdığım vakit, "bu, sadaka hurması olmasın?" diye aklıma geliyor, korkup (tekrar yere) atıyorum."* [Buhârî, Lukata 6; Müslim, Zekât 162, 163, (1070); Ebû Dâvud, Zekât 29, (1651, 1652).]

AÇIKLAMA:

Burada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zekât malından ne kadar çekindiğini görmekteyiz. Buhârî'nin aynı bâbta, Hz. Enes'ten kaydettiği bir başka rivayet, Efendimizin, yolda giderken yere düştüğünü gördüğü bir hurma tânesi hakkında da: *"Zekât hurmasından düşmüş olabileceğinden korkmasaydım bunu alıp yerdim"* dediğini haber vermektedir. Şârihler bu habere dayanarak, yolda bulunan hurmanın alınıp yenilebileceğini ifâde ederler. Resûlullah'ın çekinmesi sadece kendine has olan husûsî bir duruma dayanmaktadır.

Muvatta'da gelen bir rivâyet, *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh)'in, içtiği sütün sadaka develerinden sağıldığını öğrenince, boğazına parmak atarak kustuğunu haber verir.

2058 ٣- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ النبىّ ﷺ إذَا أُتِىَ بِطَعَامٍ سَألَ عَنْهُ. فإنْ قِيلَ هَدِيَّةٌ أكَلَ، وإنْ قِيلَ صَدَقَةٌ لَمْ يَأكُلْ، وقال لأصْحَابِهِ كُلُوا]. أخرجه الشيخان.

3. (2058)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* efendimiz, kendisine bir yiyecek getirilince, mahiyeti hakkında sorardı. Eğer "hediye olduğu" söylenirse ondan yerdi, "sadaka olduğu" söylenirse yemeyip Ashabına, *"Siz yiyin!"* derdi." [Buhârî, Hibe 5; Müslim, Zekât 175, (1077); Tirmizî, Zekât 25, (656); Nesâî, Zekât 98, (5, 107).]

2059 ٤- وعن أبى رافع رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [بَعَثَ رَسُولُ اللهِ ﷺ رَجُلاً مِنْ بَنِى مَخْزُومٍ عَلَى الصَّدَقَةِ. فقَالَ: اصْحَبْنِى لَعَلَّكَ تُصِيبُ مِنْهَا مَعِى. فَقُلْتُ: حَتَّى أسْألَ رَسُولَ

اللهِ ﷺ فَسَأَلْتُهُ فقَالَ: مَوْلى الْقَوْمِ من أَنْفُسِهِمْ، وإنَّا لاَ تَحِلُّ لَنَا الصَّدَقَةُ]. أخرجه أبو داود والترمذي، واللفظ لهما والنسائى.

قال: ابن الأثير: والمشهور من المذاهب أن مولى بنى هاشم والمُطَّلِبِ لاَ تحرم عليهم الزكاة وفي ذلك على مذهب الشافعي وجهان: أحدهما: لا تحرم لانتفاء السبب الذي به حُرِمَ على بنى هاشم وَالْمُطَّلِبَ، ولانتفاء نصيب الخُمُسِ الذي جعل لهم عِوَضاً عن الزكاة، والثاني: تحرم لهذا الحديث. ووجه الجمع بين الحديث وبين نفي التحريم أنه إنما قال ذلك النبي ﷺ لأبى رافع تنْزيهاً وحَثّاً له على التّشبهِ بهم وَالإسْتنَانِ بِسُنَّتِهِمْ.

4. (2059)- (Peygamberimizin azadlısı) *Ebû Râfi'* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Benî Mahzûm'dan bir adamı zekât toplamak üzere gönderdi. Adam bana: "Benimle sen de gel, zekâttan sana da bir pay düşsün" dedi. Kendisine "Hele Resûlullah'a bir sorayım" cevabını verdim ve sordum. Efendimiz: *"Bir kavmin âzadlısı o kavimden sayılır, bize sadaka helâl değildir"* buyurdu." [Tirmizî, Zekât 25, (657); Ebû Dâvud, Zekât 29, (1650); Nesâî, Zekât 97, (5, 107). Hadisin metni Ebû Dâvud ve Tirmizî'nin metnidir.]

İbnu'l-Esîr der ki: "Bütün mezheplerce meşhur olan görüşe göre, Benî Hâşim ve Benî Muttalib'in âzadlılarına zekât haram değildir. Bu meselede Şâfiî mezhebinde iki görüş mevcuttur: Birine göre, Benî Hâşim ve Benî Muttalib'e zekâtı haram kılan sebebin sona ermesi ve zekâta bedel pay aldıkları humus hissesinin ortadan kalkmış olmasından dolayı zekât haram olmaz.

Diğerine göre, bu hadis sebebiyle haramdır.

Ortadaki bu ihtilafın -yani sadaka Benî Hâşim ve Muttalib âzadlılarına haram değil diyen görüşle haram olduğunu söyleyen bu hadisinte'lîfine gelince: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu sözü, Ebû Râfi'e, tenzîhen ve kendilerine benzemeye ve sünnetine uymaya teşvîken söylemiş olmalıdır (gerçek mânada haram etmek ve kesin bir hükümle yasaklamak maksadıyla değil.)"

AÇIKLAMA:

1- Hadisin anlaşılması için öncelikle şunu bilmeliyiz: Hadisin râvisi *Ebû Râfi', Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in âzadlısıdır. Hadiste görüldüğü üzere Resûlullah مولَى الْقَوْمِ مِنْ انفُسِهِم *"Bir âilenin âzadlısı o âileden bir ferd sayılır"* kaidesini vaz'etmiştir.

Âzad edilmiş olan kölenin, âzad eden aileden (veya kavmden) sayılması hukûkî bir durumdur. Buna vela-yı itâk da denir. Âzâd edilen köle ile efendisi arasında teessüs eden hükmî bir akrabalık vardır. Bu hükmî akrabalık tevârüs ve diyete iştirak gibi karşılıklı bir kısım hak ve mes'ûliyetler getirir. Şu halde Resûlullah'ın "Bir kavmin âzadlısı onlardan biridir" sözü, bu hukûkî, bağın te'yîdi olmaktadır.

2- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tahsildar tayin ettiği Benî Mahzûmlu zât bazı rivâyetlerde belirtildiği üzere *el-Erkâm İbnu Ebî'l-Erkâm*'dır.

3-Hadis, zekâttan alınacak pay, memurluk gibi bir hizmete karşılık olarak verilecek bile olsa,

★ Hz. Peygamber'e,

★ Âl-i Muhammed'e,

★ Âl-i Benî Hâşim ve Âli Benî Muttalib'e haram olduğunu ifâde etmektedir. *Ahmed İbnu Hanbel, Ebû Hanîfe, İbnu'l-Mâceşûn* gibi bazı Mâlikîler ve Şâfiîler nezdinde bu hüküm sahihtir. Ancak Cumhûr-u ulemâ, *İbnu'l-Esîr*'den kaydedilen açıklamada da görüldüğü üzere, âzadlıların hakikaten değil, hükmen *Âli-Beyt-i Nebevî*'den sayılmaları sebebiyle, zekâtın onlara câiz olacağına, haram olmayacağına hükmetmiştir. Âl-i Beyt'e mensup âzadlılara zekâtın haram olduğuna kânî olan *Ebû Hanîfe, Ahmed*... vs. ulemâ ile, câiz olduğunu söyleyen cumhur arasındaki ihtilâfın menşei, Resûlullah'ın "*...âzadlısı o kavimden'dir*" sözüdür. Yani buradaki müsâvât (veya sayılma), acaba her meseleye ve meselâ, "zekâtın haram olması" meselesine de şâmil midir, değil midir? Cumhur "şâmil değildir!" derken, hüccet olarak, "bu, bütün hükümlere şâmil değildir, sadakanın haram olduğuna dâir vâzıh bir delil mevcut değildir" demiştir. Cumhûr'a hak veremeyen bazı müteahhir ulemâ: "Ancak, bu hadis sadaka vesîlesiyle vürûd etmiştir, ayrıca, ulemâ, zekâtın haramlığı Resûlullâh'a mı mahsus, yoksa başkasına da şâmil mi diye ihtilâf etmiş olsa bile, hadisin bu sebeple vürud ettiğinde ittifak etmiştir" demiştir. Rivâyetin zâhiri, *Ahmed, Ebû Hanîfe* ve bunlar gibi hükmedenleri haklı çıkarmaktadır, gerçeği Allah bilir.

2- *İbnu'l-Esîr*'in îzâhatında geçen "humus'a iştirak ettirilme" meselesinin anlaşılması için, meseleyle ilgili *İmam Şâfiî* hazretlerinin şu açıklamasını kaydedelim: "Sadaka Benî Abdilmuttalib'e helâl değildir. Çünkü Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara zevi'l-kurbâ seh-

minden[38] verdi ve onları Benî Hâşim'le birlikte bu sehme iştirak ettirdi. Fakat, Kureyş'e mensup kabîlelerden onlar dışında hiçbirine bu sehimden vermedi. Bu atiyye onlara haram ettiği sadaka atiyyesine bedeldi. Benî Hâşim âzadlılarına gelince, onların zevi'l-kurbâ (yakınlar) sehminde payları yoktur. Öyle ise onların zekâttan da mahrûm edilmeleri câiz değildir. Bu durumda, *Ebû Râfi'i* zekât malından almaktan yasaklaması tenzîhî bir yasaklamadır, tahrîmî değildir. *"Bir kavmin azadlısı onlardandır"* demekle; "onların sünnetine uymak, onların hallerine tâbi olmak ve mesela o da onlar gibi "insanların kiri zekât"tan ictinab etmekte onlara benzemek sûretiyle onlardandır" demek istemiştir. Keza *Ebû Râfi'* Resûlullah'ın âzadlısıdır, ihtiyaçlar ve hizmetler müştereken Resûlullah'ça karşılanmaktadır. Bu durumda ona, bu mânaya telmîhen: *"Benim sana verdiğimi yeterli buluyorsan insanların kiri olan zekâtın tâlibi olma. Zira sen bizim azâdlımızsın ve bizden bir ferdsin"* buyurdu. Şâfiî, buradaki emrin bir tavsiye mahiyetinde olduğunu ifâde etmektedir.

Mevzunun tam anlaşılması için bu bâbın ilk hadisi (2056) vesilesiyle kaydedilen açıklamaya tekrar bakılmalıdır.

2060 ٥ – وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: لاَ تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيٍّ وَلاَ لِذِى مِرَّةٍ سَوِىٍّ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

« المِرَّةُ » القُوَّةُ. والشدة.

« وَالسَّوِىُّ » السليم الخَلْق التام الأعضاء.

5. (2060)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sadaka, ne zengine ne de sakatlığı olmayan güçlüye helâl değildir."* [Tirmizî, Zekât 23, (652); Ebû Dâvud, Zekât 23, (1634); Nesâî, Zekât 90, (5, 99); İbnu Mâce, Zekât 26, (1839).]

38- Zevi'l-Kurbâ sehmi, düşmandan elde edilen ganîmetin humusu (beşte biri) Enfâl sûresinin 41. âyetine göre beşe ayrılacaktır. Bu beşten biri zevi'l-kurbâ'ya (Resûlullâh'ın yakınları) aittir: "...ele geçirdiğiniz ganîmetin beşte biri:

1-Allahın, peygamberin,

2-Yakınlarının,

3-Yetimlerin,

4-Düşkünlerin,

5-Yolcularındır."

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadiste Âl-i beyt dışında sadakanın helâl olmayacağı kimseleri beyân etmektedir:

1) Zengin,

2) Sıhhati yerinde, güçlü.

ZENGİN KİME NEDİR?

Şu halde din açısından kim zengindir, kim değildir, onun bilinmesi gerekmektedir. Zenginlik ve fakirlik oldukça izâfî değerlerdir. Bu sebeple ulemânın târifleri farklı olagelmiştir.

★ Başta *İmam-ı Âzam* olmak üzere ehl-i rey'e göre, "Nisab miktarı mala (yani 200 dirheme) sahip olan kimse zengindir. Bu kimsenin zekât alması haramdır." *Ebû Hanîfe* bu târifinde daha önce kaydettiğimiz İbnu Abbâs hadisine (2010 hadis) dayanır: "Hz. Muaz'ı Yemen'e gönderirken Resûlullah: *"Zekâtı zenginlerinden alacak, fakirlerine vereceksin."* "Öyleyse der, bu hadiste kendisinden zekât alınan yani zekât verecek nisâba sâhip olan kimse zengin olarak tavsîf edilmiştir. Zenginlik sebebiyle ondan zekât alınır. Dolayısıyla, "Zengine sadaka helâl olmaz" der.

★*İmam Şâfiî*ye göre, kesbi, (kazancı) olan kimse tek dirhemle de zengin sayılırken, çalışacak durumda olmayan zayıf kimse, çok horanta sahibi ise bin dirhemi de olsa fakirdir.

★ Diğer bir görüşe göre, sabah ve akşam yiyeceği olan kimse zengindir. *Sehl İbnu Hanzaliye*'nin Ebû Dâvud'daki bir rivâyetinin zâhiri hükmü te'yîd etmektedir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan zenginliği belirleyen miktar sorulunca, قَدْرَمَا يُغَدِّيهِ وَيُعَشِّيهِ *"Sabah ve akşam yemeğine yeten miktardır"* diye cevap verir. *Tîbî* bu hadisle ilgili olarak der ki: "Bu iki vakitte yetecek yiyeceği olanın tetavvû sadakası istemesi (dilenmesi) haramdır. Ancak "müstehak olan"ın farz zekâttan, kendine ve ailesine bir yıl yetecek yiyecek ve giyecek istemesi câizdir. Çünkü bunun (hazîneden) dağıtımı senede bir kere yapılmaktadır. " Bâzı âlimler, hadisin zahirini esas alıp, "Bir günlük ihtiyacını karşılayacak yiyeceği olana dilenmek haramdır" demiştir. Bazıları da, "Bunu devamlı olarak bulabilene haramdır" demiş, bazıları da bunun mensuh olduğunu söylemiştir.

★*Tirmizî*'nin kaydettiğine göre, bir kısım âlimler, "50 dirhemi olan kimsenin zengin sayılacağı"na hükmetmiştir. Süfyân-ı Sevrî, İbnu'l-Mübârek, Ahmed, İshâk bu görüşte olanlardandır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın:

مَنْ سَأَلَ مِنْكُمْ وَلَهُ اُوقِيَّةٌ اَوْ عِدْلُهَا فَقَدْ سَأَلَ إلْحَافًا *"Sizden kim bir okiyye miktarında serveti veya o değerde malı olduğu halde dilenirse, israf (zaruretsiz) olarak dilenmiştir"* hadisini esas alanlar 40 dirhemi olanı zengin addetmişlerdir. Çünkü bir okiyyye 40 dirhemdir.

Görüldüğü üzere, dînen fakir ve zengini kesin hatlarla ayırmak mümkün değildir. Fukaha zekât taleb edilecek kimseleri tesbit zarû-retiyle objektif bir ölçü ortaya koymaya çalışsa da Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunun ölçüsünü inanan kişinin vicdanına havâle eder: الغِنَى

اليَأْسُ مِمَّا فِي أيْدِى النَّاسِ *"(Hakikî zenginlik mal çokluğu ile değildir), gerçek zenginlik insanların elindekine karşı gönlünü tok tutmakta, tamahkârlık göstermemektedir."*

HAKÎKİ FAKİR KİMDİR?

Cenâb-ı Hak gerçek fakirlerin dilenciler olmayıp edebleri sebebiyle halktan bir şey isteyemeyenler olduğunu belirtir ve bunların bilinip, sadakanın öncelikle bunlara verilmesi gereğine dikkat çeker. **"(Sadakalar) Allah yoluna kendilerini vakfetmiş fakirler içindir. Ki onlar yeryüzünde dolaşmaya muktedir olmazlar. (Hallerini) bilmeyen, iffet ve istiğnalarından dolayı onları zengin kimseler sanır. Sen (Habibim) o gibileri sîmalarından tanırsın. Onlar insanlardan yüzsüzlük edip de bir şey istemezler..."** (Bakara 173). Resûlullah da *Ebû Dâvud*'un kaydettiği bir rivâyette şöyle buyurur: *"(Hakîki) fakir, kendisine bir iki hurma veya bir iki lokma yiyecek verdiğin kimse değildir. Gerçek fakir odur ki, halka ihtiyacını açıp dilenmez, halk da onun ihtiyaç içinde olduğunu bilip yardım edemez."* Yani, örfen fakir bilinen, kapı kapı dolaşıp az da olsa birşeyler alabilenler var ya! Onlar kendilerine zekât verilmesi gereken, şer'î ölçülerin dilenci saydığı kimseler değildir. Çünkü o, rızkını te'mîne muktedirdir. *Tîbî* bunların zekâta müstehak olmadığını söyler. Ancak hadisin asıl gayesinin muzdar kalmadıkça böyle dilenmeyi zemmetmek olduğu belirtilmiştir. Öylelerine de zekâtın verilebileceği kabul edilmiştir.

DİLENMEK HARAMDIR

"Kişiye, ancak çalışarak kazandığı şey helâldir" (Necm 39) diyen dinimiz, gerçek fakirin dilenmesine ruhsat vermiş ise de, çok kayıtlı olarak vermiştir. Şer'î ölçülerle fakir sayılmayacak kimsenin dilenmesini yasaklamıştır. Bir hadiste:

مَنْ سَأَلَ النَّاسَ أَمْوَالَهُمْ تَكَثُّراً فإِنَّمَا يَسْأَلُ جَمْرَ جَهَنَّمَ فَلْيَسْتَقِلَّ مِنْهُ أَوْ لِيُكْثِرْ

"Kim (zarurî) ihtiyacını defetmek için değil de malını) çoğaltmak için insanların mallarından isterse, cehennem korunu istemiş olur. Haydi buyursun (bunu bile bile dileyen) azla yetinsin, dileyen de malını çoğaltsın!" Bazı rivayetlerde, dilenmeyi haram kılacak miktar yukarıda kaydettiğimiz gibi sabah ve akşam yemeğine yetecek miktardır. Bazan bu gece ve gündüz bir günlük yiyecek olarak ifâde edilirken, "sabah veya akşama yetecek" diye tek öğünlük miktarla da ifâde edildiği olmuştur. Şu halde, dilenmek kesinlikle bir geçim vâsıtası, zengin olma yolu kılınmamıştır. Resûlullah bir başka hadiste dilenmesi caiz olmayan kimse, malını artırmak için dilenecek olursa, *"Kıyamet günü bu mal, yüzünde bir yırtık, elinde yemekte olduğu cehennemden koparılmış kızgın bir taş parçası olacak..."* diye tehdîd eder.

SIHHATİ YERİNDE GÜÇLÜ

Dilenmeyi haram kılan şartlardan biri *"sağlıklı ve güçlü olmak"*tır. Hadiste ذى مرة سوى diye ifâde edilmiştir. *Zî-Mirre* kuvvetli, şiddetli mânasına gelir. Seviyy de "sakat olmayan", "âzâları tam" manasına gelir. Şu halde "zengin" e olduğu gibi "çalışabilecek durumda olan"a da dilenmek yasaklanmış olmaktadır.

2061 ٦– وعن عطاء بن يسار قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيٍّ إلاَّ لِخَمْسَةٍ: لِغَازٍ فِي سَبِيلِ اللهِ، أَوْ لِعَامِلٍ عَلَيْهَا، أَوْ لِغَارِمٍ، أَوْ لِرَجُلٍ اشْتَرَاهَا بِمَالِهِ أَوْ لِرَجُلٍ كَانَ لَهُ جَارٌ مِسْكِينٌ فَتُصُدِّقَ عَلَى المِسْكِينِ فَأَهْدَى المِسْكِينُ لِلْغَنِيِّ]. أخرجه مالك وأبو داود.

« الْغَارِمُ » الكفيل ومن عليه دين اداّنه في غير معصية ولا إسراف.

6. (2061)- *Atâ İbnu Yesâr* merhum anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Sadaka şu beş kişi dışında zengine helâl değildir:

1-Allah yolunda gazveye çıkan,

2-Sadakayı toplamak için çalışan,

3-Borçlanan,

4-Sadaka malını kendi parasıyla satın alan,

5-Komşusu fakir olan kimse. Şöyle ki: Bu fakire sadaka verilir, o da bundan zengin komşusuna hediyede bulunur." [Muvatta, Zekât 29, (1, 268); Ebû Dâvud, Zekât 22, (1635, 1636); İbnu Mâce, Zekât 27, (1841).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Abdilberr,* bu hadisin bir önceki rivâyette (2060) kaydettiğimiz, zengine ve çalışabilecek durumda olan sağlıklı kimseye zekâtın haram olduğunu beyan eden mücmel hadisi tefsir ettiğini belirtir. Orada zekât, âmm bir ifâde ile bütün zengin ve sağlıklı kimselere haram edilirken, burada sağlıklı ve zengin olduğu halde zekâttan istifâde edebilecek istisnaî kimseler açıklanmaktadır.

2- Esasen, bu hadisin sadakaların nerelere harcanacağını açıklayan âyet-i kerîme ile de alakalı olduğu söylenebilir. Çünkü mezkûr âyette de, sadakalar olarak ifâde edilen devlet hazinesinin öncelikle nerelere harcanabileceği beyan edilmektedir.

"1-Fakirlere, miskinlere,

2-(sadaka) üzerine memur olanlara (toplayan, dağıtan, muhâfaza eden vs.),

3-Kalpleri (müslümanlığa) ısındırılacak olanlara,

4-Kölelere,

5-Borçlulara,

7-Allah yolunda,

8-Yolculara..." (Tevbe 60).

Hadiste sayılanlardan ilk üçü âyet-i kerîmede aynen zikredilmektedir: Gâzi, sadaka üzerine çalışan ve borçlanan. Diğer ikisi ise yani satın alma ve hediye yoluyla intikal, sadakanın Kur'an'da belirtilen hedefine ulaştıktan sonra tedâvülüyle ilgili ruhsatı ifâde etmektedir.

3- Yine şunu da belirtelim ki, hadiste zikredilen bu istisnaî durumlarda da bazı teferruat, bazı kayıtlar mevcuttur. Meselâ zekât üzerine çalışan zengin de olsa, zekât malından ücret alabilecek ise de, bu kimsenin Hâşimî ve Muttalibî olmaması gerekir, nitekim bu husus daha önce belirtildi (2056 hadis).

Keza zengin borçlu için de bazı kayıtlar mevcuttur. Bunun borçlanması, bir hayır işini yürütmek veya iki kişinin arasını bulmak gayesiyle olur, neticede fakir düşerse, bunun durumunu kurtarmak, borcunu öde-

mek için sadakadan verilebilir. Değilse kendi işi için borçlanan bu "zengin borçlu" sınıfına girmez, fakir sınıfında mütâlaa edilir.

Zekât malının hediye olunca helâl oluşunun hadislerde şöyle bir örneği var. *Hz. Âişe*'nin âzadlısı *Berîre*'ye sadaka olarak gelen eti o da *Hz. Âişe*'ye hediye ederdi. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: هُوَ لَهَا صَدَقَةٌ وَلَنَا هَدِيَّةٌ *"Bu, ona sadakadır, bize ise hediyedir"* buyurarak yemiştir" (Bak: 2065). Bir başka örnek 2063 numaralı hadiste gelecek.

4- Ulemâ, farz olan sadakanın yani zekâtın, belirtilen bu beş durumun dışında zengine helâl olmayacağı hususunda icma etmiştir. *Ebû'l-Velîd el-Bâcî:* "Bir kimse, zengin olduğunu bilerek, bu beş sınıf dışında kalan bir zengine zekât verecek olsa câiz olmaz, bu meselede hiçbir hilâf da mevcut değildir" der. *İbnu'l-Kâsım:* "Zekatını zengin veya kâfire vermiş ise tazmîn eder (yani tekrar zekât verir)" demiştir.

Ancak, nâfile olan sadaka hediye gibidir, zengine de fakire de helâldir, verilebilir.

5- *Hattâbî* der ki: "Hadis, Allah yolunda gazve yapan kimsenin zengin bile olsa, sadakadan alıp, gazve sırasında onu kullanmasının câiz olacağını beyân etmektedir." Bu, âyet-i kerîmede geçen "Allah yolunda" kısmına girer. *İmam Mâlik, Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel* ve *İshâk İbnu Râhûye* böyle hükmetmişlerdir. Ebû Hanîfe ve ashâbı ise: "Gâziye, gazveden ayrılmadıkça sadakadan verilmez" demiştir.

İKİNCİ FASIL

ZEKÂT KİMLERE HELÂLDİR?

2062 ١ – عن زياد بن الحارث الصُّدَائى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَبَايَعْتُهُ. فَأَتَاهُ رَجُلٌ فَقَالَ: أَعْطِنِى مِنَ الصَّدَقَةِ. فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ اللهَ تَعالى لَمْ يَرْضَ بِحُكْمِ نَبِيٍّ وَلاَ غَيْرِهِ فِي الصَّدَقَاتِ حَتَّى حَكَمَ فِيهَا هُوَ. فَجَزَّأَهَا ثَمَانِيَةَ أَجْزَاءٍ. فَإنْ كُنْتَ مِنْ تِلْكَ الأَجْزَاءِ أَعْطَيْتُكَ حَقَّكَ]. أخرجه أبو داود.

1. (2062)- *Ziyâd İbnu'l-Hâris es-Sudâî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelip biat ettim. O sırada bir adam gelerek: "Bana sadakadan ver!" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* adama: *"Allah, sadakalar husûsunda, ne herhangi bir peygambere ne de bir başkasına hüküm verme yetkisi tanımadı, hükmü bizzat kendisi verdi. Ve, sadakaları sekiz hisseye ayırdı. Eğer sen bunlardan birine girersen senin hakkını derhal sana veririm"* buyurdu." [Ebû Dâvud, Zekât 23, (1630).]

AÇIKLAMA:

1- *Hattâbî,* zekâtı, Kur'an'da belirtilen sekiz sınıftan sadece birine vermenin caiz olmayacağı, hisse sahiplerine göre ayırmak gerektiği hususuna bu hadiste delil bulunduğunu söyler. Bu hükme, hadiste geçen: *"...senin hakkını derhal sana verirdim"* ifadesi delil kılınmış, "Bu cümle ile, her bir kısmın tek başına sadakada bir hakkının bulunduğu beyan edildi" denmiştir. Şâfiî ve bir kısım ulemâ bu görüştedir.

İbrahim Nehaî: "Eğer mal çoksa ve bütün kısımların her birine pay edilmesine müsaitse, her kısma bir pay ayrılır, azsa tek bir kısma da verilebilir" demiştir. *Ahmed İbnu Hanbel* de görüşe uygun olarak: "Kısımlara ayrılması evladır, ancak tek bir sınıfa verilmesi de câizdir" demiştir. *Ebû Sevr:* "İmam taksim ederse bütün sınıflara verir, mal sahibi verirse

bir sınıfa vermesi câizdir" der. İmam Mâlik: "Mal sahibi bu sınıflardan en ziyâde muhtaç olanı araştırır, ihtiyacı fazla olanı başa almak sûretiyle sıraya kor. Bir yıl yolcuları daha çok muhtaç, ertesi yıl fakirleri daha muhtaç görebilir" der.

Ebû Hanîfe ve ashabı ise şöyle söylerler: "Mal sâhibi muhayyerdir, zekâtını bu sekiz sınıftan dilediğine verir." Süfyân-ı Sevrî, *İbnu Abbâs, Hasan Basrî, Atâ İbnu Ebî Rebâh* gibi *Selef-i Sâlihîn*'in başka büyüklerinin fetvalarının da bu merkezde olduğu rivayet edilmiştir.

2- *Hattâbî,* hadisi açıklarken rivâyette ortaya çıkan mevzu dışı bir inceliğe dikkat çeker: "Resûlullah'ın: "Allah sadakalar husûsunda, ne herhangi bir peygambere ne de bir başkasına hüküm verme yetkisi tanımadı, hükmü bizzat kendisi verdi" sözü gösteriyor ki, şer'î beyanlar iki şekilde vukûa gelmektedir:

1) Bazıları var ki, Kitabullah'ta bizzat Allah tarafından vaz'edilmiştir, bu hususta bir de *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ilâve beyan getirmesine, usûl (denen bir kısım aklî ve naklî delillerin) şehâdetine ihtiyaç yoktur.

2) İkinci bir kısım var ki, onların Kitap'ta zikri, mücmel olarak gelmiştir, açıklanmaları Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bırakılmıştır. O bunları ya bizzat, fiil ve sözleriyle tefsîr eder, açıklar ya da mücmel olarak bırakarak, ümmetinin fakihlerine havale eder. Onlar usûl'e uygun delillerle bunları kıyasa ve istinbata tâbi kılarak açıklarlar.

3- Ulemâ, zekâtın verilmesi gereken altı kısımda ittifak eder. İhtilâfları, *müellefe-i kulûb* denen kalpleri İslâm için kazanılacak olanlar ile âmilîne aleyh denen zekâtın toplanması ve dağıtılması işlerinde çalışanlar üzerinedir. Şöyle ki:

1) Müellefe-i kulûb: Bu, zekât parasından ayrılacak payla müslümanlara yakınlık ve taraftarlığı kazanılacak kimseleri ifade eder... Yani maddî avantajla ısındırılıp, sonra da müslüman olması sağlanacak olan kimselerdir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Huneyn savaşında elde edilen ganimetten şâir, edip, kabîle reisi gibi, halk arasında müessiriyet ve nüfuzu olan îtibar ve mevkî sahibi kimselere bol bol vererek muhalefetlerini önlemiş, yakınlıklarını sağlamıştı. Sonradan bunların samîmi birer müslüman oldukları görülmüştür.

İşte bu maksadla zekâttan ayrılacak pay husûsunda, İslâm'ın şaşaalı bir şekilde hakimiyet kurmuş olduğu dönemlerde yaşamış olan müctehîd imamlar, bazı tereddütler ifade etmişlerdir:

★ *Hasan Basrî, Ahmet İbnu Hanbel* gibi bazıları: "Bu sâbit, değişmez bir paydır, müslümanlar buna ihtiyaç duyarlarsa, bu maksadla zekâttan pay ayırırlar" demiştir.

★ *Ebû Hanîfe,* Ashâbı ve Şa'bî gibi bir kısmı, "Müellefe-i kulûb, Resûlullah'la birlikte sona ermiştir, artık bu kısma pay ayrılmaz" demiştir.

★ *İmam Mâlik:* "Müellefe-i kulûb hissesi diğer hisselere rücû eder" demiştir.

İmam Şâfiî: "İslâm'a kazanılması için, müşrike sadakadan pay ayrılması câiz değildir" demiştir.

Görüldüğü üzere çoğunluk, bu hisseye pay ayrılmaması istikametinde görüş beyân etmiştir.

2) *Âmilîne aleyh-* yani zekât üzerine çalışanlar: Bunlar zekâtın toplanması, merkeze getirilmesi, merkezde korunması, müstehaklarına dağıtılması gibi zekâtla ilgili hizmetlerde çalışan memurlar sınıfını teşkîl eder: Tahsildarlar, kâtipler, muhâsipler, müfettişler, bekçiler, çobanlar vs. pek çok çeşitleri mevzubahistir. Bu işlerde, parasız çalışacak insanlar çıkarsa da bütün hizmetleri parasız yürütmek mümkün olmaz. bunlara, toplanan zekâttan *ücret-i misil*(39) denen belli bir ücret ödenir. İşte sadedinde olduğumuz hadis ve dahi ayet-i kerîme bu hizmetlerde çalışan kimselere zengin dahi olsalar zekâttan pay ayrılacağını tasrîh etmişlerdir. Ancak, bir malın zekâtını çıkarıp ehline dağıtma işini adam kendisi yapıyor ise maldan âmilîne aleyh payı ayrılmaz.

*Âl-i Beyt'*e mensup olan kimseye bu kısımdan da pay ayrılamayacağı önceki hadiste açıklanmıştır.

2063 ٢– وعن أم عطية رَضِيَ اللهُ عَنْها، واسمها نُسَيْبَةُ قالت: [تُصُدِّقَ عَلَيَّ بِشَاةٍ فَأَرْسَلْتُ إلى عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْها بِشَيْءٍ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: عِنْدَكُمْ شَيْءٌ؟ فَقَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْها: لاَ، إلاَّ مَا أَرْسَلَتْ بِهِ نُسَيْبَةُ مِنْ تِلْكَ الشَّاةِ. فَقَالَ هَاتِ، فَقَدْ بَلَغَتْ مَحِلَّهَا]. أخرجه الشيخان.

2. (2063)- *İsmi Nüseybe* olan Ümmü Atiyye (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Bana bir koyun tasadduk edilmişti. *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ)'ye bir miktar et gönderdim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* o sırada *Hz. Âişe'*ye:

39– Ücret-i misil, emsaline verilen ücret miktarınca demektir. Emsalin aldığından ne az ne de çok.

"Yiyecek birşeyler var mı?" diye sormuş, *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) de:

"Hayır! Ancak, *Nüseybe*'nin şu (kendisine tasadduk edilen) koyundan gönderdiği bir miktar et var" cevabını vermiş. Resûlullah:

"Getir onu, o koyun yerini bulmuş (bize hediye olarak gelen zekât olmaktan çıkmış)tır" demiş." [Buhârî, Zekât 31, 62, Hibe 5; Müslim, Zekât 174, (1076).]

AÇIKLAMA:

Müstehak olana sadaka olarak gelen bir malın, onun tarafından bir başkasına hediye edilmesi veya satılması hâlinde "sadakalık" vasfını kaybedeceği; bu durumda, sadaka yemesi haram olan kimselere o malın helâl olacağı daha önce açıklandı (2061. hadis).

2064 ٣– وفي أخرى لهما ولأبى داود والنسائى عن أنس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [أُتِىَ النَّبِىُّ ﷺ بِلَحْمٍ تُصِدِّقَ بِهِ عَلَى بَرِيرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا. فَقَالَ: هُوَ عَلَيْهَا صَدَقَةٌ وَلَنَا هَدِيَّةٌ].

3. (2064)-Yine *Sahîheyn*'de ve ayrıca *Ebû Dâvud* ve *Nesâî*'de *Hz. Enes* (radıyallâhu anh)'den rivâyet edilen bir hadiste denmiştir ki:

"Berîre (radıyallâhu anhâ)'ye tasadduk edilen bir etten Resûlullah'a ikrâm edilmişti. (Etin menşeini öğrenen Resûlullah: *"Bu ona sadakadır, bize ise hediyedir"* buyurdu." [Buhârî, Zekât 62, Hibe 5; Müslim, Zekât 170, (1074); Ebû Dâvud, Zekât 30, (1655).]

AÇIKLAMA için 2061. hadise bakılmalıdır.

2065 ٤– وعن بَشِيرِ بن يسار: [زَعَمَ أَنَّ رَجُلاً مِنَ الأَنْصَارِ يُقَالُ لَهُ سَهْلُ بنُ أَبِى حَثْمَةَ أَخْبَرَهُ أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ وَدَاهُ مِائَةً مِنْ إِبِلِ الصَّدَقَةِ، يَعْنِى دِيَةَ الأَنْصَارِىِّ الَّذِى قُتِلَ بِخَيْبَرَ]. أخرجه أبو داود.

4. (2065)- *Beşîr İbnu Yesâr* (rahimehullah)'dan nakledildiğine göre, *Sehl İbnu Ebî Hasme* denen Ensâr'dan bir zât ona şunu haber vermiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kendisine (Sehl'e) zekât develerinden yüz tanesini diyet olarak ödemiştir. Yâni, Hayber'de öldürülen Ensârî'nin diyeti olarak." [Ebû Dâvud, Diyât 8, 9, (4521, 4523); Buhârî, Diyât 22.]

AÇIKLAMA:

1- Rivayetin *Ebû Dâvud*'daki aslı uzundur. Teysîr müellifi özetle-ye-

rek burada nakletmiş. Rivâyetin aslı şöyle: "Sehl İbnu Ebî Hasme anlatmıştır ki: Kavminden bir grup Hayber'e gitmiş, orada (iş icabı) birbirlerinden ayrılmışlar. Sonra arkadaşlarından birini öldürülmüş bulurlar. Ölünün yakınında bulunanlara: "Arkadaşımızı siz mi öldürdünüz?" diye sorarlar. Onlar: "Hayır, biz öldürmedik, öldüreni de bilmiyoruz!" diye cevap verirler. Oradan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gidip durumu anlatırlar. O:

"Bunu öldüren hakkında bana beyyine (şâhid) getirin!" der. Onlar, bu meselede beyyineleri olmadığını söylerler.

"Öyleyse, der, ora halkı size yemin etsinler."

"Biz derler, yahudilerin yemimine râzı olmayız."

Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kanın karşılıksız kalmasını istemez ve sadaka develerinden yüz deve ile fidye öder."

2- Teysîr müellifi, bu hadisi buraya kaydetmekle şu hükme dikkat çekmek istiyor: Kişi, devletin kendisine ödemesi gereken bazı tazminâtı, sadaka malından ödeyecek olursa, zengin bile olsa, bunu alabilir. Burada görüldüğü üzere, devlet, fâili meçhul cinâyetin diyetini, zekât develerinden kendisi ödemiştir.

2066 ٥ – وفي رواية لرزين عن أبى لاس: [أنَّ النبىّ ﷺ حَمَلَ على إبلِ الصَّدَقَةِ. قُلْتُ: وَهُوَ في صَحِيحِ الْبُخَارِىِّ مُعَلّقٌ، وَاللهُ أعْلَمُ].

5. (2066)- *Rezîn*'in kaydettiği bir rivâyette, *Ebû Lâs el-Huzaî* demiştir ki: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (bizi hacca giderken) sadaka develerine bindirdi." [Buhârî, Zekât 49, Ahmed İbnu Hanbel 4, 221. (Bu rivâyeti Rezîn ilâve etmiştir. Buhârî muallak olarak kaydeder. Ahmed İbnu Hanbel de Müsned'de.]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyette de zekât malından istifâdenin bir başka çeşidine örnek görüyoruz: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hacc yolunda, sadakaya ait develere bir kısım hacıların binmesine izin vermiştir. Rivâyetin, Ahmed İbnu Hanbel'deki aslında bu develerin zayıf olduğu ve hatta Ashâb'ın, "Bizi taşıyamayacağından korktuğumuz bu develere binmemizi mi emrediyorsunuz?" dediği belirtilir.

ZÜHD VE FAKR BÖLÜMÜ

(Bu bölümde iki fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

ZÜHD VE FAKRIN MEDHİ VE BUNLARA TEŞVİK

İKİNCİ FASIL

HZ. PEYGAMBER VE ASHÂBINDA FAKR HALİ

UMUMÎ AÇIKLAMA

Zühd, lügat olarak rağbet kelimesinin zıddıdır. Rağbet bir şeye ilgi göstermek, arzu ve istek izhâr etmek demektir. *Zühd* kelimesi burada, Kur'ân ve Sünnet'in iktiza ettiği şekilde, dünyaya karşı duyulan alâka ve rağbeti terketmektir. Bu yola girene zâhid denir. Gazâlî zühdü, "herhangi bir şeyden vazgeçip, onun yerine daha iyi ve daha güzeline dönmek" olarak târif eder. Ona göre, gerçek zâhid Allah'a yönelip, onun dışında cennet dâhil her çeşit zevkler dâhil her şeyi arkaya atan, îtibar etmeyen kimsedir.

Zühd, İslâm'ın övdüğü güzel ahlâklardan biridir. Ancak bunun Kur'ân ve sünnete uygun olması gerekir. Bunun da ilk şartı, Allah rızası için olmasıdır. Bu ilim, hâl ve amelden meydana gelir. Kişi, Allah için imkânı dahilinde olan dünyayı fiilen terketmedikçe zâhid olamaz. *Abdullah İbnu'l-Mübârek,* kendisine zâhid diyenlere: "Zâhid ben değilim, Ömer İbnu Abdilaziz'dir. Dünya onun ayağına geldiği halde, onu terketmiştir. Ben nereden zâhid olayım? Dünya bana teveccüh etmiş değildir ki, onu terk ile zâhid olayım" demiştir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zühd ile ilgili meseleler üzerinde çokça durmuştur. Bu mevzu üzerine çok sayıda hadis rivâyet edilmiştir. Bütün hadis kitaplarında zühd'le ilgili müstakil bölümler veya en azından bâblar mevcuttur. Buhârî'deki bölüm Kitâbu'r-Rikâk adını alır. "Rikâk", "rakîka" kelimesinin cem'idir, incelik, nezâket, acımak gibi mânalara gelir. Sertliğin zıddıdır. Zühd hadislerinin rikâk diye de isimlendirilmesi, onlardan herbirinin kalbde rikkat yani incelik ve rahmet duygularını uyandırması sebebiyledir.

Zühd, zihne ilk verdiği mâna ile dünyayı terketmektir. Dînimiz, dünyaya da ehemmiyet vermiş olması, dünya ve âhireti beraber mütâlaa eden bir hayat ve din anlayışı üzerinde durması sebebiyle dünyayı terk olarak anlaşılan zühd'ü övüp ona teşvik etmesi, ilk nazarda İslâm'ın ken-

di kendine tezâtı gibi görülebilir. Nitekim bu mevzu ulemâ arasında da uzun münâkaşalara sebep olmuştur. Bu sebeple, biz hadislere geçmeden önce uzunca bir açıklama ile konuyu tanıtmaya her iki fikri de olduğu gibi aksettirmeye çalışacağız. Ümîd ederiz, bu sûretle yanlış anlamalara meydan kalmaz.

Zühd konusunda M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin mütalaaları ise şöyle:

"Dünyevî hazları terk edip, cismânî meyillere karşı koyma mânalarına gelen *zühd*; sofilerce daha çok, dünya lezzetlerine karşı alâkasız kalıp, âdeta bir perhiz hayatı yaşamak.. davranışlarında "takva"yı esas tutarak, dünyanın, kendine ve insanın nefsine bakan yönlerine karşı da kararlı, hatta buğz ve nefret içinde bulunmak mânalarına gelir.

Bir diğer mânada *zühd*, ebedî ukbâ saadeti için muvakkat dünya rahatını terk etme şeklinde yorumlanmıştır ki, bunu da evvelki tefsire ircâ edebiliriz.

Haram ve helâllere karşı hassas olmak, zühdde ilk adım sayılır; ikinci adım ve kâmil merhale ise, meşrû ve mübah şeylerde bile, kılı kırk yararcasına gösterilen titizliktir.

Zühd insanı; hem üzerine aldığı sorumluluklara karşı, hem gelip ona toslayan bela ve musibetlere karşı hem de her köşe başında önünü kesen günah ve ma'siyetlere karşı olabildiğince sabırlı.. küfür ve dalâlet mütesnâ Yaradan'ın her türlü takdirinden hoşnut.. ve O'nun kendisine bahşettiği şeylerle, yine O'nun hoşnutluğunu, ahiret yurdunu ve insanın mutlak hakikate yönlendirilmesini gaye-i hayal haline getiren insandır. Onun kalbinin kulağında sürekli: قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِمَنِ اتَّقَى **-De ki: Dünya metaı ne de olsa azdır; âhiret ise takva ehli için mahz-ı hayırdır"** (Nisâ, 4/77) hakikati tınlamada, beyninin her guddesinde: وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللّٰهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا **-Allah'ın sana verdiği herşeyde âhiret yurdunu ara; bu arada dünyadan da nasîbini unutma!"** (Kasas, 28/77) gerçeği şu'lefeşân ve basîret ufkunun her köşesinde: وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ **-Bu dünya hayatı bir eğlence ve oyundan ibarettir. Âhiret yurdu ise, doğrusu işte gerçek hayat odur; eğer bilselerdi"** (Ankebût, 29/64) İlâhî beyanı, nümâyandır.

Zühdü; müdâyaka ve sıkıntı anlarında dahi şeriatın hududlarını koruyup kollama, zenginlik ve genişlik zamanlarında da başkaları için ya-

şama şeklinde tarif edenler de olmuştur.. ve yine onu Allah'ın helâlinden ihsan ettiği nimetlere karşı şükürle mukabelede bulunma, sonra bu mala terettüb eden bütün hakları yerine getirme.. ve İslâm'ı i'lâ etme mülâhazasının dışında mal biriktirmeme, tûl-i emellere girmeme şeklin-de yorumlayanlar da çıkmıştır.

Süfyân-ı Sevrî gibi büyükler, zühdü; âdî şeyler yiyip basit elbiseler giymekten daha ziyade, Hakk rızasına göre programlanmış ve tûl-i emellere kapalı kalabilmiş bir kalbin ameli olarak görmüşlerdir.[40] Bu anlayışa göre gerçek zühdün emaresi üçtür:

1. Dünya adına elde edilen şeylerden sevinç duymama ve kaybedilen şeylerden ötürü de mahzun olmama,

2. Medhedilince sevinmeme, zemmedilince de yerinmeme,

3. Hakk'a kulluk ve O'nunla halveti herşeye tercih etme.

Evet, zühd de, mebde itibariyle tıpkı havf u recâ gibi bir kalb amelidir. Ancak, zühd duygusunun insanın davranışlarına aksetmesi veya onları yönlendirmesi açısından bir farklılığı söz konusudur ki, bu da onun aksiyon ve davranış buududur. Zühde göre programlanmış bir sine, şuuru taaalluk etsin-etmesin, yeme-içme, yatma-kalkma, konuşma-sükut etme, halvet peşinde olma veya celvette kalma gibi birbirine zıt bütün davranışlarında zühd düşünür, zühd soluklar, zühd televvünleri içinde bulunur ve sürekli zühd rüyaları görür.. ve bütün bunların arkasında, dünyanın kendine ve insanların hevesâtına karşı ciddî bir tavır alması söz konusudur.

Bu duyguyu Mevlânâ ne hoş terennüm eder:

چیست دنیا از خدا غافل بودن — نی قماش ونقره وفرزند وزن

مال را كز بهر حق باشی حمول — (نعم مال صالح) گفت آن رسول

آب در كشتی هلاك كشتی است — آب اندر زیر كشتی پشتی است

-Dünya nedir? O Hüda'dan gafil olmaktır; kumaş, gümüş, evlad ve kadın değildir. Eğer dünya malını Hakk rızası için omuzlarsan, ona Hz. Resûl: 'İyi insan için iyi mal ne güzeldir!' buyurmuştur.[41] Geminin içindeki su geminin helakine sebep, geminin altındaki su da onun hareketine vesiledir."

Evet, ne dünyevî imkânlar ne de zenginlik zühde manî değildir.

40– Kuşeyrî, er-Risâletü'l-Kuşeyriyye, s. 115.

41– Bkz. Müsned, 4/197.

Elverir ki insan onlara karşı hakimiyetini korusun ve onların mahkumu olmasın. Vâkıa İnsanlığın İftihar Tablosu, kalbi, zühde göre programlandığı ve gözlerinin içine başka hayal girmediği halde fakirlerden fakir yaşamayı tercih etmişti. Zîra O, ümmetine ve husûsiyle de neşr-i hak vazifesinde bulunanlara misal olma mevkiinde idi. Bu itibarla da evvelâ peygamberlik vazife-i kudsiyesi, dünyaya alet ediliyor töhmetine meydan verilmeyecekti. *Sâniyen* O, bu yüce vazifede: اِنْ اَجْرِىَ اِلاَّ عَلَى اللّٰه **-Benim mükâfâtım ancak Allah nezdindedir"** (Yûnus, 10/72; Hûd, 11/29) di-yen seleflerine iktidâ etme durumunda idi.. *Sâlisen* O, neşr-i hakkı kendilerine vazife edinmiş ümmetinin âlimlerine hem bir nümune hem de rehber olma sorumluluğunu taşıyordu. Bu itibarla da O, hayatını en fakirâne bir çizgide sürdürecekti.. ve sürdürdü de.

وَشَــدَّ مِنْ سَغَبٍ اَحْشَاءَهُ وطَوٰى ... تَحْتَ الْحِجَارَةِ كَشْحاً مُتْرَفَ الاَدَمِ
وَرَاوَدَتْــهُ الْجِبَالُ الشُّمُّ مِنْ ذَهَبٍ ... عَنْ نَفْسِــهِ فَــاَرَاهَا اَيَّمَا شَــمَمِ
وَاَكَّدَتْ زُهْدَهُ فِيهَا ضَــرُورَتُــهُ ... اِنَّ الضَّــرُورَةَ لاَ تَعْدُو عَلَى الْعِصَــمِ
وَكَيْفَ تَدْعُو اِلَى الدُّنْيَا ضَرُورَةُ مَنْ ... لَوْلاَهُ لَمْ تَخْرُجِ الدُّنْيَــا مِنَ الْعَـدَمِ

"-O, açlıktan bağırsaklarını sargıyla sardı.. ve o latif cildli mübarek böğürlerini taşlarla sıkıştırdı. Koca koca dağlar altın kesilip O'na arz olunmayı niyaz ettiler de, himmeti çok yüksek olan O zat onlara karşı müstağni davrandı. O'nun dünyevî ihtiyaçları da zühdünü te'yid eder; zîra O masumlar masumunun zaruret ve ihtiyaçları O'nun ismetine ilişememişti. Onun ihtiyaçları, O'nu dünyaya nasıl davet edebilirdi ki, O olmasaydı, dünya ademden kurtulup varlığa eremezdi" diyen Busayrî, O'nun ihtiyaç içindeki istiğnâsını ve zaruret içindeki yüce himmetini ne güzel ifade eder!

Zühde dair daha ne güzel sözler söylenmiştir! Biz onlardan, tevehhüm-i ebediyetin yalanını yüzüne vuran ve tûl-i emeli temelinden sarsan, *Hz. Ali*'nin bir sözüyle bu faslı noktalamak istiyoruz:

اَلنَّفْسُ تَبْكِي عَلَى الدُّنْيَا وَقَدْ عَلِمَتْ ... اِنَّ السَّــلاَمَــةَ فِيهَا تَــرْكُ مَا فِيــهَا
لاَ دَارَ لِلْمَرْءِ بَعْدَ الْمَوْتِ يَسْــكُــنُهَا ... اِلاَّ الَّتِى كَانَتْ قَبْلَ الْمَوْتِ بَانِيهَا

....

اَمْوَالُــنَا لِذَوِى الْمِيــرَاثِ نَجْمَعُهَا ... وَدُورُنَا لِخَــرَابِ الدَّهْــرِ نَبْنِيــهَا
كَمْ مِنْ مَدَائِنَ فِي الآفَاقِ قَدْ بُنِيَتْ ... اَمْسَتْ خَرَاباً وَدَانَ الْمَوْتُ دَانِيهَا

لِكُلِّ نَفْسٍ وَاِنْ كَانَتْ عَلَى وَجَلٍ مِنَ الْمَنِيَّةِ آمَالٌ تُقَوِّيهَا
فَالْمَرْءُ يَبْسُطُهَا وَالدَّهْرُ يَقْبِضُهَا وَالنَّفْسُ تَنْشُرُهَا وَالْمَوْتُ يَطْوِيهَا

- Nefs dünyaya karşı ah u efgan içinde.. hem de kurtuluşun, dünya ve içindekilerini terk etmeye bağlı olduğunu bildiği halde. İnsanoğluna öbür âlemde, buradan göçmeden bina ettiği evlerin dışında, içinde oturacağı bir yuva yoktur.

....

Mallarımız ki biz onları mirasçıları için topluyoruz. Evlerimiz ki biz onları dehrin harab etmesi için bina ediyoruz. Çevremizde muhkem yapılmış nice binalar vardır ki harab oldu.. ve öleceklere ölüm gelip çattı. Hemen herkeste şöyle-böyle ölüm korkusu olsa da, dünyaya karşı onları canlı tutan emelleri de var. Kişi onları serer, sergiler, zaman gelir dürer. Nefis dört bir yana yayar, arkadan ölüm gelir katlar..."(42)

اَللَّهُمَّ اَرِنَا الْحَقَّ حَقّاً وَارْزُقْنَا اتِّبَاعَهُ وَاَرِنَا الْبَاطِلَ بَاطِلاً وَارْزُقْنَا اجْتِنَابَهُ، آمِينَ يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ!

FAKR NEDİR?

Bu bölümün başlığında yer eden ikinci kelime fakr'dır. Fakr, gınâ'nın yani zenginliğin zıddıdır, muhtaç olunan şeyin yokluğudur. İhtiyaç duyulmayan şeyin yokluğu fakirlik sayılmaz. İhtiyaç duyduğu şeyi alabilme imkânı olan kimse de fakir sayılmaz. Ancak; وَاللّٰهُ الْغَنِيُّ وَاَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ **"Allah zengindir, sizler fukarasınız"** (Muhammed 38) âyet-i kerîmesinin ıtlakına bakılınca, insanların fıtrî bir fakirlikleri mevzubahistir. Kaldırılıp atılamayan, hiçbir surette telâfi edilemeyen bir fakirlik. Şu halde bu mânada fakr, halkın örf ve anlayışındaki dünyalık eksikliği, maddî noksanlık değildir. Belki insandaki ebediyet duygusu, genç kalma hırsı dâhil bitip tükenmeyecek, dünya da verilse tatmin olmayacak her türlü talepler, arzular, ihtiyaçlar ve hatta temennîlerde ifadesini bulan hudutsuz ihtiyaçlarına cevap verememekten ileri gelen fıtrî aczidir.

Hemen belirtelim ki, buradaki mevzumuz bu fakr'ın tahlîli değildir. Sadedinde olduğumuz fakr, kişinin dünyalık karşısındaki tutumudur. *Ebû İsmâil el-Ensârî*, bu fakr'ı: "Kişinin dünyadan, talep yönüyle de, biriktirme yönüyle de, zemm yönüyle de medh yönüyle de elini çekmesidir" diye târif eder. Birçokları: "Bundan murad, kişiye dünyalık ha gelmiş, ha gelmemiş, varlığı ile yokluğunun kalbde eşit olmasıdır" demişlerdir.

42– M. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri, 69-73

Fakr'ın tavsîfiyle ilgili olarak yapılan tariflerin çeşitliliğini gözönüne alan Gazâlî fakr'ı beş mertebede inceler. Bunu yaparken malını kaybeden bir kimsenin misalini ele alır ve eğer o adam, bu mala muhtaç ise kaybettiği bu malına nisbeten fakirdir der. Açıklamasına devam eden Gazâlî o adamın bu fakirliğinin beş halde olabileceğini söyler. Şöyle ki:

Birinci Hâl: Muhtaç olduğu bu mal, ona verilse bundan hoşlanmaz, istikrah eder. Kendisini meşgul edeceğini düşünerek şerrinden korunmak için ondan kaçınır. Onun bu hâli, malı karşısındaki en üstün hâldir. Buna zühd, kendisine de zâhid denir.

İkinci Hâl: Bu mala heves etmez. Eline geçecek olsa ne sevinir ne de üzülür. Bu hale rıza, sahibine de razı denir.

Üçüncü Hâl: Mala kavuşmak, kavuşmamaktan daha iyidir. Bu mala rağbeti olduğu için peşinden koşmuş değildir, kendiliğinden gelince memnun kalmıştır. Bu kanaattir, sahibine *kâni* denir. Çünkü mevcutla yetinmiş, azıcık bir hevesi olmakla beraber bunun peşinde koşmamış.

Dördüncü Hâl: Kaybettiği serveti aramaması, acziyeti sebebiyledir. Mala karşı heveslidir, imkânı olsa peşinde koşup arayacaktır. Buna *hırs*, sahibine *hâris* denir.

Beşinci Hâl: Elinde olmayan servete muhtaç olma hâlidir. Onun temîni zarûridir. Ekmeği olmayan aç, elbisesi olmayan çıplak gibi. Buna ızdırâr, sâhibine de muzdar denir. Bunun teminine hevesi kuvvetli olsa da, zayıf olsa da fark etmez. Fakat buna heves etmemek pek enderdir.

Şu halde, bunlar fakirin beş hâlidir ve en üstünü zühd'dür.

FAKİRLİK Mİ ZENGİNLİK Mİ?

Fakrla ilgili hadislerin birbirine zıt görünen hükümleri ifâde etmesi bir kısım İslâm büyüklerini fakirlik mi, zenginlik mi? meselesinde ihtilafa sevketmiştir. Meselede üç görüş ileri sürülmüştür:

1- Fakirlik Üstündür Diyenler: Bunlar, öncelikle 2067 numarada kaydedeceğimiz hadis olmak üzere, bir kısmı, onu müteâkip görülecek olan fakrı övücü hadislere dayanırlar.

2- Zenginlik Üstündür Diyenleri te'yit eden hadisler çok. Bunlardan biri Buhârî'de gelen:

إنَّ الاكْثَرِينَ هُمُ الْمُقِلُّونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الاَّ مَنْ قَالَ هكَذَا وَهكَذَا وَهكَذَا
عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شِمَالِهِ وَمِنْ خَلْفِهِ وَقَلِيلٌ مَا هُمْ

"Burda çok malı olanlar, kıyamet günü az mal sahibi olacaktır. Fakat, (azalacak, endîşesine düşmeden Allah rızası için) bol bol verenler müstesna. Ancak böyleleri ne kadar az!"

Bir diğer delil: *Sa'd*'ın rivâyeti. Resûlullah kendisine:

.... اِنَّكَ اَنْ تَذَرْ وَرَثَتَكَ اَغْنِيَاءَ خَيْرٌ مِنْ اَنْ تَذَرَهُمْ عَالَةً

"Vârislerini zengin bırakman, senin için fakir bırakmandan daha hayırlıdır" demiştir.

Bir diğer delil: *Ka'b İbnu Mâlik* (radıyallâhu anh), bütün malını Allah yoluna bağışlamak husûsunda Resûlullah'a fikrini açınca, müsaade etmemiş ve şöyle demiştir: اَمْسِكْ عَلَيْكَ بَعْضَ مَالِكَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكَ "Malının bir kısmını kendine sakla, bu senin için daha hayırlıdır."

Bir diğer delil: Sa'd İbnu Ebî Vakkâs'ın merfu rivâyetidir:

"Allah zengin, muttakî ve kendi halindeki kulu sever."

Bir diğer delil: Ashâb'ın fakir olanları, Resûlullah'a: "Zenginler hayırda bizi geçti, Allah yolunda harcadıklarının ücretlerine de erdiler, aradaki sevap farkını nasıl telafi edelim?" mânasında yaptıkları müracaatı anlatan uzunca rivâyetin sonunda Resûlullah şöyle buyurmuştur: ذَلِكَ فَضْلُ اللهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ *"Zenginlik Allah'ın bir fazlıdır, onu dilediğine verir."*

Bir diğer delil: *Amr İbnu'l-Âs*'a Resûlullah ücret verdiği zaman, Amr (radıyallâhu anh)'ın istiğna göstererek almak istememesi üzerine şöyle buyurmuştur: نِعْمَ الْمَالُ الصَّالِحُ لِلرَّجُلِ الصَّالِحِ "Sâlih mal, sâlih kimsenin elinde ne kadar iyidir!"

Bu bâbta başka rivâyetler de mevcut.

3-Kefâf (orta yol) Üstündür: *İbnu Hacer el-Askalânî*'ye göre fakirlik ve zenginlik her ikisinin de hem lehinde hem aleyhinde delillerin eşitliği karşısında *Ahmed İbnu Nasr ed- Dâvudî*, bu bâbta en güzel te'vili yapmıştır. Der ki: "Fakirlik ve zenginlik, Allah'ın iki imtihan vâsıtasıdır, bunlarla kullarını şükür ve sabır hususlarında imtihan etmektedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de Cenâb-ı Hakk şöyle buyurmuştur: **"İnsanların hangisinin daha iyi iş işlediğini ortaya koyalım diye, yeryüzünde olan şeyleri, yeryüzünün süsü yaptık"** (Kehf 7).

Keza: **"...Bir imtihan olarak size iyilik ve kötülük veririz..."** (Enbiya 35). Ayrıca Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, fakirliğin şerrinden, zenginliğin şerrinden Allah'a sığınmıştır..."

Meseleyi uzunca tahlîl eden *ed-Dâvudî*, bahsi şöyle noktalar: "Fakir ve zengin, her ikisi de fakirlik ve zenginlikleri sebebiyle hem medhi hem de zemmi gerektiren eşit ölçüde iyilik ve fenâlıklara mâruzdurlar. Öyle ise, en uygunu kefâf (yetecek) miktarıdır. Nitekim şu âyet de buna delil olmaktadır: **"Elini boynuna bağlayıp cimri kesilme, büsbütün de açıp tutumsuz olma, yoksa pişman olur, açıkta kalırsın"** (İsrâ 29). Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*da şöyle dua etmişlerdir: اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ رِزْقَ آلِ مُحَمَّدٍ قُوتًا "Rabbim, Muhammed âilesinin rızkını yetecek kadar ver (fazla da olmasın, eksik de)."

Kefâf'ı diğerlerine üstün görenlerden Kurtubî, el-Müfhim'de şöyle der: "Allah Teâla Hazretleri, Resûlünde *(aleyhissalâtu vesselâm)* fakr, gınâ ve kifâf her üç hâli de bir araya getirmiştir. Şöyle ki: Fakirlik ilk hâli idi. Nefsiyle cihâd ederek bunun gereğini yerine getirdi. Sonra Cenâb-ı Hakk fetihleri müyesser kıldı ve zenginler seviyesine çıkardı. Bu hâlin gereğini de, serveti müstehak olanlara dağıtmak, onunla ihtiyaç sahiplerinin yardımına koşmak, ailesine zarûrî ihtiyaçlarını giderecek kadar mal ayırıp gerisini fukaraya ulaştırmak sûretiyle yerine getirdi. Öldüğü sırada yaşadığı hâl de kefâf idi."

Kurtubî, sözlerine devamla der ki: "Bu kefâf hâli, hem azdırıcı zenginlik, hem de sıkıntıya atıcı fakirlik hâlinden iyidir. Ayrıca kefâf sahibi, fakirlerden addedilir. Çünkü o, dünyanın hoş şeyleri ile tereffüh etmez. Bilâkis, kefâf miktardan fazla olandan sakınmak için sabır husûsunda nefsiyle cihâd eder. Memduh olan fakr'ın ondan uzak tutacağı tek şey, ihtiyacın getireceği kahr ile dilenciliğin getireceği zillettir."

Kefâfın üstünlüğünü te'yîd eden rivayetler vardır. Bunlardan biri Müslim'de de gelmiş bulunan şu hadistir: قَدْ اَفْلَحَ مَنْ هُدِىَ اِلَى الإِسْلاَمِ وَرُزِقَ الْكَفَافَ وَقَنَعَ *"İslâm hidâyetine erdirilip yeterli rızkı da verilmiş olan kimse, verilene kanaat ederse kurtulmuştur."*

Nevevî, Kefâfı: "İhtiyaçları eksiksiz karşılayıp fazlalık da bırakmayan mal" diye tarif eder.

Kurtubî de: "İhtiyaçları gideren, zarûriyâtı karşılayan ve tereffüh ehline kalmayan mal" diye târif eder. Resûlullah'ın: "Allah'ım Muhammed ailesinin rızkını kefâf yap" duası da bu mânadadır. Yani: "Allah'ım başkasından isteme zilletine düşürmeyecek, ihtiyaçlara yetecek kadar ver. Bunda, dünyada saçılma ve tereffühe sevkedecek fazlalık olmasın" demektir. Bu hadiste kefâf miktarı efdal görenlerin haklılığına delil vardır.

Çünkü, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisi ve âilesi için her zaman en iyiyi dilemiştir. Ayrıca: خَيْرُ الأُمُورِ أَوْسَطُهَا *"İşlerin en hayırlı olanı vasatıdır"* buyurmuştur.

İbnu'l-Mübârek'in Kitâbu'z-Zühd'de kaydettiğine göre, İbnu Abbâs'a az amel az günah sahibi mi efdal, çok amel çok günah sahibi mi efdal? diye sorulunca, şu cevabı vermiştir: "Selâmete hiçbir şeyi eşit tutmam. Kimin yetecek miktarda geliri olur, kanaat de ederse, zenginliğin ve fakirliğin afetlerinden emniyette kalır." İbnu Mâce'de gelen bir rivâyet de bu husûsu te'yîd eder: *Hz. Enes*'in rivayetine göre Resûlullah: *"Kıyamet günü, kendisine dünyada iken sadece yetecek miktar (kût) verilmiş olmasını temennî etmeyecek ne bir tek zengin vardır, ne de bir tek fakir"* buyurmuştur.

İbnu Hacer bu nakillerden sonra der ki: "Bütün bu söylenenler doğrudur. Ancak, fakirlik mi efdaldir zenginlik mi? sorumuza kesin bir cevap değildir. Çünkü ihtilâf, bu iki sıfattan biriyle muttasıf olan hakkındadır. Bunlardan hangisi kişi hakkında daha iyidir? Bu sebepledir ki, ed-Dâvudî, mezkûr sözünün sonunda şunu söyler: "Önce belirtelim ki: "Bunlardan hangisi efdaldir? suali doğru değildir, zîra bunlardan birinde, diğerinde bulunmayan bir amel-i sâlih bulunması muhtemeldir. Böylece o, bu sâlih amel sebebiyle efdal olur. Öyleyse onlar hakkında uygun sual şöyle olmalıdır: "Bu iki halden herbirinin, diğerinin iyi ameliyle boy ölçüşecek bir iyi ameli bulunması haysiyetiyle eşitlenecek olurlarsa hangisi daha iyidir?" Der ki: "Bu durumda, bunlardan hangisinin efdal olduğunu Allah bilir." Takiyyuddin Ahmed de aynı şeyi söylemiştir. Ancak o şunu da ilâve eder: "Her ikisi de takvâda eşit olurlarsa bunlar fazilette eşittirler." İbnu Dakîku'l-Îd, bir vesile ile yaptığı açıklamada, zenginliğin fakirliğe üstün olduğunu söyler, "çünkü der, zenginlik, sayesinde yapılan harcamaların sevabıyla kazanılan yakınlık sebebiyle, o ziyâde bir sevabı tazammum eder (içine alır). Ancak, efdal kelimesi nefsin sıfatlarına nisbetle eşref manasında olursa, bu takdirde durum değişir. Fakirlik sebebiyle, nefsin kötü tabiat ve kötü ahlâka karşı riyâzatla elde ettiği temizlik daha şereflidir. Böylece fakr, zenginliğe üstünlük elde eder. Bu mânadan hareket eden sûfîlerin cumhuru, sabırlı fakirin üstün olacağına hükmetmiştir. Çünkü, tarikatın esâsı, nefsin terbiye ve riyâzetine dayanır. Bu ise, fakirlikte, zenginlikten daha çoktur."

Muhammed İbnu Ebî Bekr der ki: "Ortadaki ihtilâf harîs olmayan fakir ile, cimri olmayan zengin hakkındadır. Çünkü, mâlumdur ki, **kanaatkâr fakir cimri zenginden efdaldir, keza cömert zengin harîs**

fakirden efdaldir... Her neyi kendi zâtı için değil de başka bir yönü için değer-lendiriyorsak, onu kastedilen bu yönüne izâfe etmek gerekir, tâ ki gerçek fazîleti böylece ortaya çıksın. Öyleyse, mal aslında li-aynihî yasaklanmış değildir. Allah'tan uzaklaştırıcı olması sebebiyle mahzurludur. Fakirlik de böyle. Zenginliği, kendisini Allah'tan uzaklaştıramayan nice zengin vardır. Nice fakir de var ki yoksulluk onu Allah'tan uzaklaştırıp şöyle dedirtmiştir: "Daha çok malım olsaydı ne olurdu?" Hülâsa, fakir hatardan (riskden) daha uzaktır, çünkü zenginliğin fitnesi fakirliğin fitnesinden daha şediddir..."

İbnu Hacer mevzu ile ilgili olarak şunları da keydeder: "Şâfiîlerden pek çoğu şükreden zenginin efdal olduğunu belirtmişlerdir. *Ebû Alî ed-Dehhâk* da şunu söyler: "Zengin, fakirden efdâldir. Çünkü zenginlik Hâlık'ın, fakirlik mahlûkun sıfatıdır. Hakk'ın sıfatı halk'ın sıfatından efdâldir." Bu sözü bir çok büyükler güzel bulmuştur.

Zengini fakirden üstün addeden *Taberî* gibi bazıları, meseleyi bir başka açıdan îzah ederler: "Şurası muhakkak ki, sabredenin çektiği sıkıntı, şükredenin çektiği sıkıntıdan çok daha ağırdır. Ne var ki, ben yine de *Mutarrıf İbnu Abdillah* gibi söyleyeceğim: "Sıhhatli olup şükret-meyi, belâ çekip sabretmeye tercîh ediyorum."

Bu sözde, insanın cibillî ve fıtrî olan sabırsızlığının değerlendirildiği görülmektedir. Yaratılışı icâbı insanoğlu musîbete fazla sabır ve tahammül gösteremez. Bu yüzden fazlı, sevabı ne kadar çok olursa olsun, belânın tâlibi çıkmaz. Bunu, esâsen dînimiz de tavsiye etmez. Şurası da muhakkak ki, istitâ (tahammül gücü) hasebiyle sabrın hakkını verenlerin sayısı, istitâ hasebiyle şükrün hakkını verenlerden daha azdır.

Ebû Abdillah İbnu Merzûk, ulemânın, fakirlik mi zenginlik mi, yoksa kefâf mı daha efdal olduğu husûsundaki ihtilâfına dikkat çektikten sonra der ki: "Meselenin aslı şudur: "Kul için, Allah indinde, fakirlik mi yoksa zenginlik mi daha iyidir, ta ki bu hâli iktisab edip onunla ahlâklansın? Bir başka ifâdeyle, acaba malda azlıkla, kalbini meşguliyetlerden boşaltıp, münâcâtın lezzetine nâil olmak ve uzun hesapların sıkıntılarından istirâhat bulmak için kazanç gayretine düşmemek mi daha iyi, yoksa zenginlikte başkalarına faydalı olmak imkanı bulunması hasebiyle tasadduk, yardım iyilikler, sıla-i rahimlerle Allah'a yakınlığı artırmak gayesiyle mal kazanmak için meşguliyet mi daha iyidir?"

İbnu Merzûk bu soruyu şöyle cevaplar: "Durum böyle olunca, bizce efdâl olan, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ve Ashâbı'nın cumhuru tarafından tercih edilen dünyalıktan azlık, çiçeklerinden uzaklıktır.

Kazanma gayretine düşmeden, miras ve ganimet taksiminden payına düşenle dünyalığa kavuşanların durumuna gelince: Bunlar için, bu parayı iyilik yollarından biriyle çarçabuk tamamen elden çıkarmak mı daha hayırlıdır, yoksa başkalarına daha çok maddî yardımlarda bulunarak sevabını iyice artırmak düşüncesiyle, bu serveti nemâlandırmak için gayret göstermesi mi daha hayırlıdır?"

ELCEVAP: Bu hususta da önceki açıklamamız mûteberdir."

İbnu Merzûk'tan bu iktibası yapan *İbnu Hacer*, onun bir iddiasına katılmaz: Resûlullah'ın Ashabı'nın cumhuru tarafından fakirliğin benimsenmiş olması. "Onların ahvâlinden meşhur olan husus, bu iddiayı reddeder. Zîra, onlar, Allah fetihleri nasîb ettikten sonra iki kısma ayrıldı. Bir kısmı, şahsen nefsi zenginlik'le muttasıf olma haliyle birlikte servetlerini muhafaza edip yardımlar, sadakalar ve iyiliklerde bulunarak Allah'a yaklaşmayı devam ettirmeyi tercîh etti; bir kısmı da, fetihlerden önceki hâli üzre, yani yokluk ve darlık içinde hayatını sürdürmeyi tercîh etti, ancak bunlar, önceki gruba nisbeten cidden çok az kimselerdi. Selef'in hayatında ihtisâs yapanlar, söylediğimiz bu husûsun doğruluğunu bilirler. Onların bu durumlarını aksettiren haberler çoktur, sayıya gelmez."

Zenginlik ve fakirliğin leh ve aleyhindeki delil ve değerlendirmeleri bîtaraf olarak karşılıklı münâkaşalarla vermeye devam eden İbnu Hacer, zaman zaman şahsî tercihinin zenginlik tarafında olduğunu ihsas ettirecek ip uçları verir. Onlardan biri şu cümlesidir: Mevzû üzerinde tereddüdlü noktalar da vardır. Bunlardan biri hiçbir şeyi olmayan insanın durumudur. Bunun için evlâ olanı, isteme zilletinden kendini koruması için kazanmasıdır veya çalışmayı bırakıp istemeksizin açılacak rızık kapısını beklemesidir. Nitekim *Ahmed İbnu Hanbel* gibi zühd ve verâsıyla meşhur olmuş bir zâtın, kendisine bu hususta soran kimseye şöyle söylediği sahîh bir surette bilinmektedir: اِلْزَمِ السُّوقَ "Pazara müdavim ol, (ticaret yap)." Bir diğerinde اِسْتَغْنِ عَنِ النَّاسِ فَلَمْ اَرَ مِثْلَ الْغِنَى عَنْهُمْ "Halktan istiğna et. İnsanlardan istiğna kadar büyük fazilet bilmiyorum."

Ebû Bekr el-Mervezî'nin nakline göre *Ahmed İbnu Hanbel* şunu da söylemiştir: "Herkes için en uygun şey Allah'a tevekkül etmek ve nefislerini kazanmaya alıştırmaktır. Kim kazancı terketmenin efdâl olduğunu söylerse, dünyayı muattal hâle getirmek isteyen bir ahmaktır."

Ebû Bekr el-Mervezî de şunu söyler "Ta'lim ve taallümden alınan ücret, bana, insanların elindekini yiyip intizaren oturmaktan daha iyi-

dir... Meslek icra etmeden boş oturan kimseyi, nefsi, insanların elinde olanı istemeye dâvet etmiştir."

Hz. Ömer (radıyallâhu anh) de şunu söylemiştir: "(Nafile ibâdet ve tefekküre mâni) bazı durumların bulunduğu bir kazanç insanlara ihtiyaç arzetmekten daha hayırlıdır." Servet sahibi olan *Saîd İbnu'l-Müseyyeb'* den rivâyete göre, ölürken şöyle demiştir: "Rabbim, biliyorsun ki bu malı dînimi siyânet için topladım." Buna benzer ifâdeler seleften *Süfyân Sevrî, Ebû Süleymân ed-Dârânî* ve benzeri büyüklerden nakledilmiştir. Keza Sahabe ve Tâbiîn'e mensup büyüklerin hiçbirinden, kendilerini kaderin açacağı bir geçim kapısını beklemeye terkederek, rızık kazanma gayretini bıraktığına dâir rivâyet gelmemiştir. Zenginliği üstün görenler şu âyeti de delil göstermişlerdir. (Meâlen): **"Ey îmân edenler! Onlara karşı gücünüzün yettiği kadar -Allah'ın düşmanı ve sizin düşmanlarınızı ve bunların dışında Allah'ın bilip sizin bilmediklerinizi yıldırmak üzere kuvvet ve savaş atları hazırlayı."** (Enfâl 60). Derler ki: "Burada emredilen kuvvet ve "savaş atları" gibi şeylerin hazırlanması ancak mal ile mümkündür."

Sonuç olarak şunu söyleyeceğiz: Zenginlik veya fakirliği değerlendirirken, İslâm ulemâsı meseleyi tek zâviyeden görmemiş, çok buudlu olarak tahlîl etmiştir. Her görüş sâhibinin dayandığı nassî deliller olduğu gibi haklılık kazandıran nokta-i nazar da vardır. Hiç birini kesin bir dille reddetmek veya mutlak doğru olarak değerlendirmek mümkün değildir. Meselenin günümüz şartlarında muallâkta kalmaması için Bediüzzaman merhumun bir cümlesini kaydedeceğiz:

"Îlâ-yı Kelimetullah'ın bu zamanda bir büyük sebebi maddeten terakki etmektir!"

FAKR U GINÂ

Fakirlik, yoksulluk, muhtaç bulunduğu şeylere sahib olamama mânalarına gelen fakr; erbabınca kalben bütün varlıktan vazgeçip, sadece ve sadece abd ve Ma'bûd münasebeti içinde bulunma ve yalnız Allah'a muhtaç olma, varlığa karşı ihtiyaç alâkalarından kurtulma şuuruyla yaşamaya denir ki, tasavvufçuların "fakr"dan anladıkları da işte budur. O, halkın anladığı mânada fakirlik ve yoksulluk olmadığı gibi, insanlara karşı ihtiyaçlarını izhâr ederek dilencilikte bulunmak da değildir.

Fakr; varlığı kendinden olmayan herşeyden alâkayı kesip, doğrudan doğruya *Hazret-i Ehad u Samed'*e teveccühten ibarettir. Bu itibarladır

ki; insan bütün fâniyât ve zâilâtı kalben terk edip, sıfat ve zât-ı ilâhî'de, fânî olduğu ölçüde fakra ulaşmış ve اَلْفَقْرُ فَخْرِى -**Fakirlik iftihar vesilemdir**"[43] fehvâsınca fahre ermiş sayılır. Bir kudsî sözde de ifade edildiği gibi, fakr, îman ve iz'ânın bir buudu haline gelince, bütün iradeler, bütün meşîetler ve bütün havl u kuvvetler silinir gider de, sadece ve sadece Allah kalır.. Böyle birisinin dünyalar dolusu serveti de olsa, fânî ve zâil olması itibâriyle herşeyi vehm u hayal farzederek, sadece O'nu görür, O'nu bilir, O'nu düşünür.. ve acz u fakr şuuruyla sadece ve sadece O'na güvenir, O'na dayanır ve O'ndan başka herşeye karşı âdetâ kapanır. Nâbî merhum ne hoş söyler:

"Eyleme fakra hakaretle nazar ey Nâbî,
Fakr, âyinesidir suret-i istiğnânın

Fakr ile alâkalı bir hoş söz de *Hz. Mevlânâ* söyler:

اَلْفَقْرُ جَوْهَرٌ وَسِوٰى الْفَقْرِ عَرَضٌ وَالْفَقْرُ شِفَاءٌ وَسِوٰى الْفَقْرِ مَرَضٌ
اَلْعَالَمُ كُلُّهُ صَدٰى وَغُرُورٌ وَالْفَقْرُ مِنَ الْعَالَمِ سِرٌّ وَغَرَضٌ

Fakr, herşeyin özü, onun gayrısı ise sûret ve şekildir. Fakr bir şifa, başkası ise marazdır. Bütün âlem bir hevâ, bir çalım ve gurur, fakr ise varlığın sırrı ve özüdür."

Aslında insan, kendi acz, fakr ve ihtiyacını îman şuuruyla görüp sezmese bile bir realite olarak o hep aciz, fakir ve muhtaçtır ki, Cenâb-ı Hakk onun bu tabiî durumunu hatırlatma sadedinde şöyle buyurur: يَا اَيُّهَا النَّاسُ اَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ اِلَى اللّٰهِ وَاللّٰهُ هُوَ الْغَنِىُّ الْحَمِيدُ -**Ey insanlar, siz hepiniz Allah'a muhtaçsınız; Allah ise, hiçbir şeye ihtiyacı olmayan bir Ganiyy u Hamîd'dir.**" (Fâtır, 35/15) Evet insan "mümkinü'l-vücûd" iken vücûda gelebilmek için O'nun tercîh, takdîr ve meşîetine muhtaç olduğu gibi varlığını devam ettirebilmek için de yine her lâhza O'nun feyz-i vücûduna muhtaçtır.

İnsanın fakr ve ihtiyacı O'nun zilletine sebep değildir. Aksine, fakrının şuurunda olduğu ölçüde izzetine vesiledir. Zîra "Ganiy-yi Mutlak" olan Allah'a karşı fakr u ihtiyaç şuuru gınânın ta kendisidir. Evet insan, vicdânındaki nokta-i istinâd ve nokta-i istimdâdı duyup, hissedip O'na yöneldiği nisbette başka şeylere muhtaç olmadığı şuur ve idrâkine ulaşır ki, böyle birisi tam bir fakir olduğu halde, hiç kimseye ve hiçbir şeye karşı ihtiyaç hissetmez. Ve yine böyle bir fakir, kendi varlığı dahil

43– Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, 2/87.

herşeyi Cenâb-ı Hakk'tan bilir ve sahib olduğu şeyleri O'nun vücûdunun ziyasının bir gölgesi sayar ki, tevhîd şuurunun bu seviyeye ulaşmasına "fenâ fillah" denir.. ve iki adım ötede de "bekâ billah" vardır. Bu mâna ile alâkalı olarak Hayâlî merhum şöyle der:

"Hayâlî fakr şalına çekmek cism-i üryanı,
Ânınla fahrederler, atlas u dîbâyı bilmezler."

Fakr; evliyânın şiârı, asfiyânın hâli ve Hakk sevgisinin de en bâriz emâresidir.

Fakır; Cenâb-ı Hakk'ın, dostlarının kalbine koyduğu öyle bir sırdır ki, onunla nurlanan gönüller ma'mur olur.

Fakır; İnsanın kalb gözünü, Hakk'ın tükenmez hazinelerine açan nurdan bir anahtardır; bu anahtara sahib olan dünyanın en zengini sayılır

Fakr; gınânın kapısıdır; o kapıdan geçebilenler vicdanlarında "Mâlikü'l-Mülk"ün sonsuz definelerine ulaşırlar. Ulaşırlar da, fakrı ayn-ı gınâ bulurlar. Bu itibarla da, *Hz. Cüneyd*'in de buyurduğu gibi, diyebiliriz ki: "**Gınâ**, fakrın kemâle erme keyfiyetinden başka bir şey değildir."[44]

Evet, Allah'a karşı iftikâr tamamlanınca, mutlak gınâya ulaşılır.. gınâya ulaşınca da, insan ruhu başka birşeye ihtiyaç hissetmez ki, halk arasında: "Asıl zenginlik kalp zenginliğidir" sözünün mâ'nası da bu olsa gerek..

Evet insan, böyle bir zenginliğe erince âdetâ her yerde geçerli bir kredi kartını elde etmiş gibi olur. Böyle sırlı bir sermayeye sahip olan ise ne güçsüzdür, ne de fakir. Bir eski söz bu yeni gerçeği, hiç yoktan iyidir ölçüsünde şöyle anlatır:[45]

Kuvvet O'nun biz güçlüyüz;
O'nun namıyla ünlüyüz,
Zirveler aşar yürürüz,
Zorluklar âsandır bize.
Malımız yok pek ganîyiz,
O'nun ile olduk aziz,
Tefekkürdür mesleğimiz
Yaş kuru irfandır bize.[46]

44– Kuşeyrî, er-Risâletü'l-Kuşeyriyye, s. 273.

45– M. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri, 224-227.

46– M. Fethullah Gülen, Kırık Mızrap, s. 38-39.

BİRİNCİ FASIL

ZÜHD VE FAKRIN MEDHİ VE BUNLARA TEŞVİK

2067 ١ – عن سهل بن سعد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [مَرَّ رَجُلٌ على رَسُولِ اللهِ ﷺ فقَالَ لِرَجُلٍ عِنْدَهُ: ما رأيُكَ في هذا؟ فَقَالَ: رَجُلٌ من أشْرَافِ النَّاسِ: هَذَا وَاللهِ حَرِيٌّ إنْ خَطَبَ أنْ يُنْكَحَ، وَإنْ شَفَعَ أنْ يُشَفَّعَ. فَسَكَتَ النَّبِيُّ ﷺ ثُمَّ مَرَّ رجلٌ آخَرُ. فقَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ: ما رَأيُكَ في هذا؟ فَقَالَ: يا رَسُولَ اللهِ. هذَا رَجُلٌ مِنْ فُقَرَاءِ المُسْلِمِينَ، هَذَا واللهِ حَرِيٌّ إنْ خَطَبَ لاَ يُنْكَحُ، وَإنْ شَفَعَ لاَ يُشَفَّعُ. وَإنْ قَالَ لاَ يُسْمَعُ لِقَوْلِهِ. فقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: هذَا خَيْرٌ مِنْ مِلْءِ الأرْضِ مِثْلَ هذَا]. أخرجه الشيخان.

1. (2067)- *Sehl ibnu Sa'd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir adam, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a uğradı. Efendimiz, yanında bulunan bir zâta: *"Şu gelen kimse hakkında reyin nedir?"* diye sordu. Adam: "O, halkın eşrafındandır, bu vallahi bir kıza tâlib olsa hemen evlendirilmeye; birisi lehine şefaate bulunsa, şefaatinin yerine getirilmesine lâyıktır" dedi.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sükût buyurdular. Derken az sonra bir adam daha uğradı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanındakine: *"Pekiyi bunun hakkında reyin nedir?"* dedi. Adam: "Ey Allah'ın Resûlü! Bu, müslümanların fakir takımındandır. Vallâhi, bu bir kıza tâlib olsa evlendirilmemeye, şefaatte bulunsa itibar edilmemeye, bir şey söylese dinlenilmemeye lâyıktır?" cevabını verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Bu, onun gibilerin bir arz dolusundan daha hayırlıdır?" buyurdu."
[Buhârî, Rikâk 16, Nikâh 15, İbnu Mâce, Zühd 5, (4120).]

2068 ٢ – وعن أبي ذر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: لَيْسَتِ الزَّهَادَةُ في الدُّنْيا

بتحريم الحلال ولا إضاعة المال، ولكن الزهادة أن تكون بما في يد الله تعالى أوثق منك بما في يدك. وأن تكون في ثواب المصيبة إذا أصبت بها أرغب منك فيها لو أبقيت لك]. أخرجه الترمذي.

وزاد رزين: لأن الله تعالى يقول: لكيلا تأسوا على ما فاتكم ولا تفرحوا بما آتاكم.

2. (2068)- *Ebû Zerr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* efendimiz buyurdular ki: *"Dünyada zâhidlik, helâl olanı haram etmek veya malı ziyân etmekle olmaz. Gerçek zâhidlik, Allah'ın elinde olana, kendi elinde olandan daha çok güvenmen ve bir müsîbete düştüğün zaman getireceği sevabı sebebiyle, onun devamına rağbet göstermendir."* [Tirmizî, Zühd 29, (2341); İbnu Mâce, Zühd 1, (4100).]

Rezîn şunu ilâve etti: "Zîra Allah Teâlâ Hazretleri şöyle buyurmuştur: **"Bu, kaybettiğinize üzülmemeniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şımarmamanız içindir"** (Hadîd 23).

AÇIKLAMA:

Bu hadis, hakîki zâhidliğin nasıl olduğunu anlatıyor. Buna göre kişinin, helâli haram kılmak, malını mülkünü yüzüstü bırakıp ziyan olmasına seyirci kalmak gibi bir kısım zoraki davranışların zâhidlikle ilgisi olmadığını belirtiyor. O halde gerçek zühd, kişinin Allah'ın rızkı vereceği husûsundaki vaadine güvenmek, ummadığı yerden rızık verdiğine kesin bir îmanla inanmak, Allah'a olan îtimad ve güvenini, elinde tuttuğu akar mal, sanat, mevki ve makam gibi şeylere olan güveninden çok fazla kılmaktır. Çünkü kendi elindekilerin telef olması, bir bir yok olması mümkündür, fakat Allah'ın elinde bulunanlar bâkîdir, ebedîdir. Nitekim âyet-i kerîmede: ما عندكم ينفد وما عند الله باق **"Sizde olanlar tükenir ama, Allah katında olanlar sonsuzdur"** (Nahl 96) buyurulmuştur.

Musîbetle ilgili cümlenin mânasını da *Aliyyü'l-Kârî* şöyle açıklar: " (Musîbete karşı şikâyetçi, tahammülsüz olma. Bilakis) hâsıl edeceği sevabı düşünerek, yokluğundan ziyâde varlığına rağbet et, devamını iste. İşte bu iki hal, senin gerçekten dünyayı terkedip âhirete yönelmiş olduğuna iki sâdık ve âdil şâhiddir."

2069 ٣- وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [قال رسول الله ﷺ: إن سرك اللحوق بي فليكفك من الدنيا كزاد الراكب، وإياك ومجالسة الأغنياء، ولا تستخلقي ثوباً

حَتَّى تُرَقِّعِيهِ]. أخرجه الترمذي.

وزاد رزين. قال عروة: فَمَا كَانَتْ عَائِشَةُ تَسْتَجِدُّ ثَوْباً حَتَّى تُرَقِّعَ ثَوْبَهَا وَتُنَكِّسَهُ، وَلَقَدْ جَاءَهَا يَوماً مِنْ عِنْدِ مُعَاوِيَةَ ثَمَانُونَ أَلْفاً فَمَا أَمْسَى عِنْدَهَا دِرْهَمٌ. فَقَالَتْ جَارِيَتُهَا: فَهَلاَّ اشْتَرَيْتِ لَنَا مِنْهُ بِدِرْهَمٍ لَحْماً؟ فَقَالَتْ: لَوْ ذَكَّرْتِينِي لَفَعَلْتُ.

3. (2069)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"(Ey Âişe! Cennette) benimle olman seni mesrur edecekse sana dünyadan bir yolcunun azığı kadarı kifâyet etmelidir. Sakın zenginlerle sohbet arkadaşlığı etme. Bir elbiseye yama vurmadan eskimiş addetme."* [Tirmizî, Libâs 38, (1781).]

Rezîn şunu ilâve etmiştir: "*Urve* dedi ki: "*Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ), bir elbiseyi eskitip yamamadıkça ve içini dışına ters çevirip (bir zamanlar da öyle giyerek iyice eskitmedikçe) yenilemezdi. Bir gün kendisine, *Muâviye* tarafından gönderilmiş olan seksenbin (dirhem) geldi. Bu paradan, akşama tek dirhem kalmadı (hepsini tasadduk etti). Câriyesi ona: "Bana ondan bir dirhemlik olsun et alsaydın ya!" dedi. *Hz. Âişe*: " (Para varken) hatırlatmış olsaydın, isteğini yapardım" dedi."

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, Âl-i Beyt'in yaşayışına ışık tutmaktadır. Dünya ile olan bağlantısını, gölgelenmek üzere bir müddet dibine oturup ondan sonra bırakıp giden yolcunun, güzergahta rastladığı ağaçla olan irtibatına benzeten Hz. Peygamber, zevce-i pâkleri Âişe vâlidemize uhrevî beraberliği daha bir garantileyecek hayat tarzının bir sahnesini tasvir ediyor: "Elbiseyi yamalı olarak giymeden yenilememek."

Âişe vâlidemiz (radıyallâhu anhâ), sadece yamamakla kalmıyor, renk vs. yönleriyle daha az yıpranıp, yenilik havası taşıyan iç yüzünü dış yüz yaparak, bir müddet öyle giyiyor. *Urve* (rahimehullah)'nin açıklaması, *Hz. Âişe*'nin bu davranışının fakirlik veya cimrilikten olmayıp, zahidlikten olduğunu göstermektedir. Umumî Açıklama kısmında temas edildiği üzere gerçek zâhidlik budur. Maddî imkanlar varken dünyaya itibar etmemek... Yüce vâlidemiz bunun örneğini vermiştir. Allah Kıyamet günü şefaatine müyesser kılsın.

2070 ٤– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : يَقُولُ: اَللَّهُمَّ اجْعَلْ

رِزْقَ آلِ مُحَمَّدٍ قُوتاً]. وفي أخرى كَفَافاً. أخرجه الشيخان والترمذي.

« الْكَفَافُ » الذي لا يفصل عن الحاجة.

4. (2070)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle dua ederdi: *"Allah'ım, Âl-i Muhammed'in rızkını belini doğrultacak kadar ver* -Bir diğer rivâyette- *"yetecek kadar ver"* buyurmuştur." [Buhârî, Rikâk 17; Müslim, Zekât 126, (1055); Tirmizî, Zühd 38, (2362).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Allah'tan rızk olarak, ölmeyecek kadar istemiştir. Rivâyetlerde bu miktar iki ayrı kelime ile ifâde edilmektedir. Kût ve kefâf. Kût, "ölmeyecek kadar", "belini doğrultmaya yetecek kadar" veya "başkasından istemeye ihtiyaç bırakmayacak kadar yiyecek" diye açıklanmıştır. Kefâf daha önce, Umûmî Açıklama kısmında geniş açıkladığımız üzere, zarûrî ihtiyaçları tam karşılayan, ne fazla ne de noksan olmayan miktar olarak tarif edilebilir.

Âl-i Muhammed tabiri ile, bu hadiste, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hanımları ile çocukları kastedilmiş olmalıdır. Resûlullah'ın ve ailesinin asgari miktarla yetindiklerini te'yîd eden rivâyetler çoktur. Tirmizî'nin "Resûlullah ve ehlinin maişetleri adında bir babta kaydettiği rivayetlerden bazıları şöyle:

★ "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ekmek ve etten doyuncaya kadar günde iki sefer yemeden dünyadan göçmüştür."

★ "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* arpa ekmeğinden doyuncaya kadar peşpeşe iki gün yemeden ruhu kabzedildi."

★ "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve ailesi, üst üste üç gün doyuncaya kadar buğday ekmeği yemeden dünyadan ayrıldı."

★ "Resûlullah üst üste birçok geceleri aç geçirir, ehli de akşam yemeği bulamazlardı. Onların ekmekleri çoğunlukla arpa ekmeği idi."

★ "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yarın için bir şey biriktirmezdi."

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ölünceye kadar (mükellef hazırlanmış) bir sofrada yemek yemedi, (pasta şeklinde) ince yapılmış ekmek de yemedi."

2071 ٥- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ يَقُولُ: اللَّهُمَّ أَحْيِني

مِسْكِيناً وَأَمِتْنِى مِسْكِيناً وَاحْشُرْنِى في زُمْرَةِ الْمَسَاكِينِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، قَالَتْ عَائِشَةُ لِمَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: إنَّهُمْ يَدْخُلُونَ الجَنَّةَ قَبْلَ الأَغْنِيَاءِ بِأَرْبَعِينَ خَرِيفاً. يَا عَائِشَةُ لاَ تَرُدِّى الْمِسْكِينَ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ، يَا عَائِشَةُ أَحِبِّى الْمَسَاكِينَ وَقَرِّبِيهِمْ فَإنَّ اللهَ يُقَرِّبُكِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ]. أخرجه الترمذي.

والمراد «بِالخَرِيفِ» السَّنَةُ.

وفي حديث آخر: خَمْسِمَائَةِ عَامٍ، والجمع بينهما أن المراد بالأربعين تَقَدُّمُ الفقير الحريص على الغنىّ الحريص، وبالخمسمائة تقدم الفقير الزاهد على الغنى الراغب فكان الفقير الحريص على درجتين من خمس وعشرين درجة من الفقير الزاهد، وهذا نسبة الأربعين إلى خمسمائة، وهذا التقدير وأمثاله لا يجرى على لسان الرسول ﷺ جُزافاً ولا اتفاقاً بل لسرّ أدركه، ونسبة أحاط بها علمه، فأنه لاَ ينْطِقُ عن الهوى.

5. (2071)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle dua etmişti: *"Allah'ım, beni miskin olarak, yaşat, miskin olarak ruhumu kabzet, kıyamet günü de miskinler zümresiyle birlikte haşret."*

Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) atılarak sordu: "Niçin ey Allah'ın Resûlü?"

"Çünkü, dedi, *onlar cennete, zenginlerden kırk bahar önce girecekler. Ey Âişe! fakirleri sev ve onları (rivâyet meclisine) yaklaştır, tâ ki Kıyâmet günü Allah da sana yaklaşsın."* [Tirmizî, Zühd (2353).]

Diğer bir hadiste: "Beşyüz yıl" tabiri vardır. İki hadis şöyle cem'edilir: "Kırktan maksad hırs sahibi fakirin, hırs sahibi zenginden öne geçeceği müddettir. Beşyüzden maksad, zâhid fakirin hırslı zenginden önce gireceği müddettir. Böylece hırs hasibi fakir, zâhid fakirin yirmibeş derece üstünlüğüne nazaran iki derecelik bir üstünlüğe sahiptir. Bu kırkın beşyüze nisbetidir. Bu ve benzeri takdirler Resûlullah'ın lisanında mücâzefe veya tesâdüfî olarak cereyan etmez. Bilakis idrâk ettiği bir sır veya ilminin ihâta ettiği bir nisbet sebebiyle söylenmiştir. Zîra o hevâdan konuşmaz."

AÇIKLAMA:

1- *Miskin,* meskenet'ten gelir, zillet ve fakirliğe düşmüş demektir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* Rabbine karşı tavazuunu ve fakrini ifâde etmek için bu tabiri kendisi hakkında kullanmıştır. Bu sözüyle

ayrıca ümmetini tevâzuya bürünüp, kibir ve gururdan kaçınmaya irşâd etmektedir. Hadiste fakirlerin, çektikleri meşakkatlere sabretmeleri sebebiyle kazandıkları uhrevî derecelerin yüceliğine ve Allah'a olan yakınlıklarına da dikkat çekilmiş olmaktadır. *Sühreverdî*'ye göre, Resûlullah Allah'tan fakirlerle birlikte haşredilmeyi dilemesi, fakirlerin Kıya-met günü ne kadar yüce bir mertebede olacaklarının en güzel ifadesidir.

2-Kırk bahar demek kırk yıl demektir, çünkü bahar bir yılın dört mevsiminden sadece birisidir. Resûlullah bir başka hadiste فُقَرَاءُ الْمُهَاجِرِينَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ قَبْلَ اَغْنِيَائِهِمْ بِخَمْسَمِائَةِ عَامٍ *"Muhâcirlerin fakirleri, zenginlerinden beşyüz yıl önce cennete girecekler"* buyurmaktadır.

Bu iki hadis arasındaki rakam farkı, bunların tahdîd değil, çokluk ifâde etmek maksadıyla kullanılmış olmaları hatırlatılmak sûretiyle te'lîf edilmiştir. İkisinde de gâye aynıdır. Maksad birinde kırk, birinde beşyüz denilerek ifade edilmiştir.

Bir başka îzah da fakirler arasındaki farka dayandırılmıştır. şöyle ki: *Taberî*'nin *Mesleme İbnu Muhalled*'den yaptığı bir rivâyette: *"Muhâcirler, cennete diğer mü'minlere nazaran kırk bahar önce girecekler, sonra ikinci zümre yüz bahar sonra girer"* denmektedir. Burada ifâde edilen mânaya göre, üçüncü zümre ikiyüz yıl sonra girecek demektir. Sanki onlar en az beş zümreye ayrılmış olmaktadır. Bir başka ifadeyle, fakirlerin arzedecekleri sabır, şükür ve arıza hallerine bağlı olarak kendi aralarında farklı mertebelere sahiptirler. Şu halde beş yüz rakamıyla, en üstün dereceyi tutan zâhid fakir'in, dünyayı taleb eden zenginle arasındaki fark ifâde edilmiştir. *Harîs fakir* ise, zâhid fakirin sahip olduğu yirmibeş derece üstünlükten sâdece iki derecesine sahiptir. Bu, kırkın beşyüze nisbetine denktir. Görüldüğü üzere, lisan-ı nübüvvetten telâffuz edilip hadisler olarak bize intikal eden beyanlarda yer alan rakamlar, mucâzefe veya tesâdüf olmayıp, Efendimiz bizzat idrâk ettiği bir sır ve ilminin ihâta ettiği bir hikmet sebebiyledir. Zîra, **Efendimiz *aleyhissalâtu vesselâm* hevasından konuşmaz, her ne konuşmuşsa kendisine yapılan bir vahye dayanır** (Necm 3-4).

Aliyyü'l-Kârî hadisi açıkladıktan sonra der ki: "Başka hiçbir delîl bulunmasa bile, bu hadis tek başına şu hükmün verilmesi için yeterlidir: "Sabreden fakir, şükreden zenginden hayırlıdır."

el-Kârî, tahlîlini şöyle tamamlar: "Fakirlik iftihar vesilesidir, onunla iftihâr edip övünmekteyim. اَلْفَقْرُ فَخْرِى وَبِهِ اَفْتَخِرُ hadisi bâtıldır, huffâzdan

Askalânî ve başkalarının tasrîh ettiği üzere bunun müteber bir aslı yoktur. Ancak كَادَ الْفَقْرُ اَنْ يَكُونَ كُفْراً *"Fakirlik küfür olayazdı"* hadisi çok zayıftır. Sahîh olması halinde, mânayı kalbî fakr'a hamletmek gerekir. Yani, kişiyi sızlanma ve korkuya atan, Allah'ın hükmüne rızasızlığa, sema ve arzın Rabbince yapılan taksime itiraza sevkeden fakirliğe hamledilmesi gerekir. İşte bu sebeplerdir ki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: ليس الغنى عن كثرة العرض ولكن الغنى غنى النفس *"Çok malla zengin olunmaz. Gerçek zenginlik kalb zenginliğidir"* buyurmuştur.

Bazı âlimler, *Resûlullah*'ın fakirlikten Allah'a sığınmasıyla ilgili rivâyetleri de, aynı şekilde te'vîl ederek: "Bundan maksad "gönül fakirliği"dir demişlerdir. *İbnu Abdülberr* ise şunları söyler: "Resûlullah'ın istiâze ettiği fakirlik, kefâfın altına düşen fakirliktir, bu durumda kalbî zenginliği de olmaz. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın nezdindeki zenginlik kalb zenginliği idi. Âyet-i kerîmede: **"Seni fakir bulup zenginletirmedi mi?"** (Duhâ 8) buyurulmuştur. Resûlullah'ın zenginliği kendinin ve ailesinin bir yıllık kût'unu biriktirmekten öte geçmemiştir. Onun zenginliği kalbinde Rabbine karşı beslediği güveni idi. (Kulluğu) unutturucu fakirlikten de, tuğyana atıcı zenginlikten de Allah'a sığınırdı. Bu durumda, fakirlik ve zenginliğin iki mezmûm kutupları teşkîl ettiğine delil vardır. Bu bâbta gelen rivâyetler belirttiğimiz son husûsta ittifak eder."

2072 ٦ – وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ: يَدْخُلُ الْفُقَرَاءُ الْجَنَّةَ قَبْلَ الأَغْنِيَاءِ بِخَمْسِمَائَةِ عَامٍ نِصْفِ يَوْمٍ]. أخرجه الترمذي.

6. (2072)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Fukaralar, cennete zenginlerden beşyüz yıl önce girerler. Bu (Allah'ın indinde) yarım gündür." [Tirmizî, Zühd 37, 2354).]

AÇIKLAMA:

1-Hadisin açıklaması önceki hadiste yapılmıştır.

2- Beşyüz yılın Allah indindeki yarım gün etmesi, Allah'ın indindeki bir gün, dünya ölçülerindeki bin yıla tekabül etmesindendir. Zîra âyette şöyle denmiştir: **"Rabbinin katında bir gün, saydıklarınızdan bin yıl gibidir"** (Hacc 47). Ancak, yine Kur'ân-ı Kerîm'in bir başka âyetinde **"miktarı elli bin yıl olan bir gün"**den de söz edilmektedir (Secde 5). Bu farklılıkla ilgili bir te'vile göre, zamanın değeri mü'min için ayrı, kâfir

için ayrıdır. Mü'min için bir gün bin yıl gibi uzarken, kafir için ellibin yıl gibi uzayacaktır. Zîra yine âyetle sâbittir ki, aynı müddet ebrâr için daha kısa, kâfirler için daha uzundur: **"O boru öttürülünce, işte o(gün) kâfirlerin aleyhinde pek çetin bir gündür, kolay değil. "** (Müddessir 9-10).

2073 ٧- وعن أبى عبدالرحمن الحُبُلى قال: [سَأَلَ رَجُلٌ عَبْدَاللهِ بْنَ عَمْرِو ابْنِ الْعَاصِ فقَالَ: أَلَسْنَا مِنْ فُقَرَاءِ المُهَاجِرِينَ. فقَالَ لَهُ: أَلَكَ زَوْجَةٌ تَأْوِى إِلَيْهَا؟ قَالَ: نَعَمْ قَالَ: أَلَكَ مَسْكَنٌ تَسْكُنُهُ؟ قَالَ: نعم. قَالَ: فَأَنْتَ مِنَ الأَغْنِيَاءِ، قَالَ: فَإِنَّ لِي خَادِماً؟ قَالَ: فَأَنْتَ مِنَ المُلُوكِ]. أخرجه مسلم.

7. (2073)- *Ebû Abdirrahman el-Hubulî* anlatıyor: "Bir adam *Abdullah İbnu Amr* (radıyallâhu anh)'a sorarak dedi ki: "Biz muhâcirlerin fakirlerinden değil miyiz?" Abdullah da ona sordu: "Kendisine sığındığın bir zevcen var mı?" Adam: "Evet" dedi. Abdullah: "Senin oturduğun bir meskenin var mı? Adam: "Evet!" deyince Abdullah: "Sen zenginlerdensin!" dedi. Adam: "Benim bir de hizmetçim var!" diye ilave edince, Abdullah: "Öyleyse sen krallardansın!" dedi." [Müslim, Zühd 37, (2979).]

2074 ٨- وعن أبى سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [جَلَسْتُ في عِصَابَةٍ مِنْ ضُعَفَاءِ المُهَاجِرِينَ وَإِنَّ بَعْضَهُمْ لَيَسْتَتِرُ بِبَعْضٍ مِنَ الْعُرى، وَقَارِئٌ يَقْرَأُ عَلَيْنَا إِذْ جَاءَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَقَامَ عَلَيْنَا فَسَكَتَ الْقَارِئُ. فَقَالَ: مَا كُنْتُمْ تَصْنَعُونَ؟ قُلْنَا: كَانَ قَارِئٌ يَقْرَأُ عَلَيْنَا نَسْتَمِعُ كِتَابَ رَبِّنَا. فَقَالَ: الْحَمْدُلِلهِ الَّذِى جَعَلَ فِي أُمَّتِى مَنْ أُمِرْتُ أَنْ أُصَبِّرَ نَفْسِى مَعَهُمْ، وَجَلَسَ وَسَطَنَا لِيَعْدِلَ نَفْسَهُ بِنَا. ثم قَالَ بِيَدِهِ هكَذَا: فَتَحَلَّقُوا وَبَرَزَتْ وُجُوهُهُمْ. قَالَ: فَمَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَرَفَ مِنْهُمْ أَحَداً غَيْرِى، ثُمَّ قَالَ: أَبْشِرُوا يَا صَعَالِيكَ المُهَاجِرِينَ بِالنُّورِ التَّامِّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تَدْخُلُونَ الجَنَّةَ قَبْلَ أَغْنِيَاءِ النَّاسِ بِنِصْفِ يَوْمٍ، وَذلِكَ خَمْسُمَائَةِ سَنَةٍ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

« الْعِصَابَةُ » الجماعة من الناس.

« تَحَلَّقُوا » أى صاروا حلقة مستديرة.

8. (2074)- *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Muhâcirlerin fakirlerinden bir grupla birlikte oturmuştum. Bunlardan bir kısmı, bir kısmı

(nın karaltısından istifâde) ile çıplaklıktan korunuyordu. Bir kâri de bize (Kur'ân) okuyordu. Derken Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* çıkageldi ve üzerimizde dikildi. Resûlullah'ın yanımızda dikilmesi üzerine kâri okumayı bıraktı. Resûlullah da selam verdi ve :

"Ne yapıyorunuz?" diye sordu.

"Ey Allah'ın Resûlü! dedik, o kârimizdir, bize (Kur'ân) okuyor. Biz de Allah Teâlâ'nın kitabını dinliyoruz."

Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Ümmetim arasında, kendileriyle birlikte sabretmem emredilen kimseleri yaratan Allah'ıma hamdolsun!" dedi.

Sonra, kendisini bizimle eşitlemek üzere Resûlullah, ortamıza oturdu.Ve eliyle işâret ederek: *"Şöyle (halka yapın)"* dedi. Cemaat hemen etrafında halka oldu, yüzleri ona döndü.

Ebû Saîd der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın onlar arasında benden başka birini daha tanıyor görmedim. (Herkes yeni baştan vaziyetini alınca) Resûlullah şu müjdeyi verdi:

"Ey yoksul muhâcirler, size müjdeler olsun! Size Kıyamet günündeki tam nûru müjde ediyorum. Sizler cennete, insanların zenginlerinden yarım gün önce gireceksiniz. Bu yarım gün, (dünya günleriyle) beşyüz yıl eder." [Ebû Dâvud, İlim 13, (3666); Tirmizî, Zühd 37, (2352).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet Medîne'ye hicret eden bir kısım müslümanların maddî durumlarını aksettirmesi bakımından dikkat çekicidir: Birbirlerinin gölgesiyle tesettürü sağlamaya çalışacak kadar fakirlik. *Resûlullah* bunlara fakir kelimesini değil saâlîk kelimesini kullanarak hitabedecektir. Bu kelime sülûk'un cem'idir. Ne bir malı, ne bir dayanağı, ne de bir ümid imkânı bulunmayan fakir demektir. Dilimizde bu mânayı ifade için fakir diye tercüme ettik.

2- *Kârî,* okuyan demektir. Tabii ki burada, cemâate yüksek sesle Kur'an okuyup, dinleten demektir. İslâm'ın bidâyetinde din tebliğcilerine de kâri (veya mukri) denirdi, çünkü teblîğlerini, Kur'ân okuyarak yapıyorlardı.

3- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"... kendileriyle birlikte sabretmem emredilen.."* sözüyle, şu mealdeki âyete işaret buyurmuştur: **"Sabah akşam Rabblerinin rızasını dileyerek O'na yalvaranlarla beraber sen de sabret..."** (Kehf 28).

4- Rivayette geçen *"...Kendisini bizimle eşitlemek için ..."* ifâdesi iki ayrı mânada anlaşılmıştır:

1) Resûlullah tevâzu maksadıyla, nefsini bizimki ile bir tutmak, eşitlemek üzere aramıza oturdu.

2) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* herkese eşit uzaklıkta olmak için halkanın ortasına oturdu.

5- Fakirlerin, cennete zenginlerden beşyüz yıl önce girme meselesiyle ilgili açıklamaları önceki iki hadiste yeterince yaptık.

2075 ٩– وعن أسامة بن زيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [قَالَ رَسولُ اللهِ ﷺ : قُمْتُ عَلى بَابِ الجَنَّةِ فَكَانَ عَامَّةُ مَنْ دَخَلَهَا المَسَاكِينَ، وَأَصْحَابُ الجَدِّ مَحْبُوسُونَ غَيْرَ أَنَّ أَصْحَابَ النَّارِ قَدْ أُمِرَ بِهِمْ إلَى النَّارِ، وَقُمْتُ عَلى بَابِ النَّارِ، فَإِذَ عَامَّةُ مَنْ دَخَلَهَا النِّسَاءُ].

أخرجه الشيخان.

« الجَدّ » الحظ والسعادة.

9. (2075)- *Üsâme İbnu Zeyd* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"(Mirâc sırasında) cennetin kapısında durup içeri baktım. Oraya girenlerin büyük çoğunluğunun miskinler olduğunu gördüm. Dünyadaki imkân sâhiplerinin cehennemlikleri ateşe gitmeye emrolunmuşlardı, geri kalanlar da mahpus idiler. Cehennemin kapısında da durdum. Oraya girenlerin büyük çoğunluğu da kadınlardı."* [Buhârî, Rikâk 51, Müslim, Zühd 93, (2736).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aheyhissalâtu vesselâm),* Mîrac sırasında veya rüyada gördüğü bir hakîkati ifâde etmektedir: Cehennem ahâlisinin çoğunu kadınlar teşkil ettiği gibi cennet ahâlisinin çoğunu da fakirler teşkil etmektedir. Bu çeşit rivâyetler çoktur. Bu rivâyetlerde kadınların fıtrî zaafları ile, maddi imkanların insan üzerindeki menfi etkilerine dikkat çekilmektedir. Ta ki, insanoğlu zayıf noktalarından uyarılmış olsun ve o noktalarda daha tedbirli davransın.

Nitekim, öncelikle annelik gibi, şefkat ve merhamet duygularının ileri derecede bulunmasını gerektiren bir vazîfe üzerine yaratılan kadın, kendisine verilen bu asli vazîfeye uygun olarak, erkeklere nazaran çok daha hissi, çok daha hassas bir tabiatla techiz edilmiştir. Bu fıtrî hissîliğin, yan

tezâhürleri olacak ve bu da onun zayıf noktalarını teşkil edecektir. İşte Resûlullah, kadınlarla ilgili benzer hadislerinde, bazı İslâm düşmanı mugâlata sahiplerinin söylediği gibi kadınları istiskal etmiyor, bilakis onların zaaflarına dikkat çekerek, o noktalarda uyanıklığa sevkediyor.

Zenginler için de durum aynıdır. Zenginlik, insanı istiğna duygusuna boğarak, mâneviyattan, kulluktan uzaklaştırmaktadır. Ayrıca servetin kazanılmasında gayr-i meşru kazanç ihtimalleri, zekât ve sadakasını tam tamına verememe ihtimâli, malın muhâfaza ve artırılması gibi zarûri meşguliyetlerin kişiyi fazlaca işgal etme hatarları (riskleri) mevcuttur. Öyle ise, ümmetinin her zümresine karşı rahmet ve şefkat hisleriyle dolu olan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bu zümrelerin zayıf noktalarına dikkat çekip, onları uyarmasından daha tabiî bir şey olamaz.

Dînimizin getirdiği hayat felsefesine göre, insan imtihan edilmek üzere yaratılmıştır. Kimisi azlık, kimisi çokluk; kimisi kadınlık, kimisi erkeklik; kimisi sağlık, kimisi hastalık; kimisi nimet, kimisi musibetle veya aynı insan yerine göre bazan sağlık, bazan hastalıkla, bazan bolluk, bazan darlıkla, nimet veya musibetle... imtihan edilecektir. Şeriat, bu farklı hallerin her birinde her bir farklı hal sâhibine nasıl davranmak gerektiğinin bilgisini getirmiş ve bu talimata uymasını emretmiştir. Bu talimâtı anlayacak derecede aklı olan herkes, buna uyup uymama durumuna göre hesaba çekilecektir.

Öyle ise zenginle veya kadınla ilgili veya bir başka durum sahibiyle ilgili dînî talimatı belirtilen çerçevede kavramak gerekir. Bu talimatta ne kadının istiskâli, ne servet sahiplerine düşmanlık aranmamalı, fıtrata hâkim kanunların beyânı, belirtilen şartlarda gerçek kulluğun nasıl yapılacağının öğretisi, bir başka ifade ile dinin siyâseti aranmalıdır.

Kurtubî'nin sadedinde olduğumuz hadisle ilgili açıklamasını bu noktadan değerlendirelim:

"Kadınlar, cennetlikler arasında azınlığı teşkîl etmektedir. Çünkü onlara (hissiliğin galebesiyle akıllarının azlığı ve aldanmalarının çabukluğundan ötürü hevâ ve dünyanın peşin zinetlerine meyledip âhiretten yüz çevirme hâli galebe çalar."

2076 - ١٠ وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: ابْغُونِى ضُعَفَاءَكُمْ، فَإِنَّمَا تُنْصَرُونَ وَتُرْزَقُونَ بِضُعَفَائِكُمْ]. أخرجه أصحاب السنن.

ومعنى «أبْغُونى» اطلبوا لى.

10. (2076)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bana zayıflarınızı arayın. Zîra sizler, zayıflarınız sebebiyle yardıma ve rızka mazhar kılınıyorsunuz."*
[Ebû Dâvud, Cihâd 77, (2594); Tirmizî, Cihâd 24, (1702); Nesâî, Cihâd 43, (6, 45-46).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* burada fakirliği sebebiyle halkın zayıf addettiği kimselerin himâyesini , onların korunmasını, onlara yardım edilmesini emretmektedir.

2- *"...zayıflarınız sebebiyle..."* ibâresi: "onların aranızda olmaları sebebiyle ...", "onların dizginleri sizde olması sebebiyle", "onların duaları bereketine" diye anlaşılmıştır. Zayıf kimse aczini ve güçsüzlüğünü görünce, güç ve kuvvetten tam bir ihlâsla yüz çevirerek Allah'tan yardım ister. Böylece galebe elde eder. Nitekim **"Nice az topluluk, çok topluluğa Allah'ın izniyle galebe çalmıştır"** (Bakara 248) buyurulmuştur. Halbuki kuvvetli olan, kuvvetine güvenerek, galebe çalacağına kesin gözüyle bakar, kuvvetine mağrur olur. Bu onu tedbirsizliğe ve yalnızlığa iter, mağlubiyete götürür. Kur'ân-ı Kerîm, müslümanların Huneyn'de böyle bir gurura düşerek mağlup olduklarını haber verir (Tevbe 25).

3- Hadisi daha anlaşılır kılan bir ziyade Nesâî'nin rivayetinde yer almaktadır: **"Allah bu ümmete zayıfları sebebiyle, onların duaları, namazları ve ihlasları hatırı için yardım eder."** Yani "Zayıfların ibâdet ve duaları çok daha hâlisânedir. Çünkü, kalpleri dünyevî süslerle meşgûl değildir. Himmetleri bir şeyde toplanmıştır. Bu sebeple duaları makbuldür, amelleri (riyâdan) pâktır." Öyle ise onların bu makbul duaları sebebiyle düşmanlarınıza karşı yardım görüyorsunuz, belalar üzerinizden defediliyor.

4- *Tîbî* der ki: "Bu hadiste zenginlerle, düşüp kalkmaktan nehyedilmekte, fakirlere karşı tekebbür etmekten (büyüklenmekten) yasaklanmaktadır. Bu sebeple Hz. Lokman, oğluna: *"Elbiseleri eski diye fakirleri hakir görme, çünkü senin de, onun da Rabbiniz birdir"* demiştir. *İbnu Muâz* da: "Fakirlere olan sevgin peygamberlerin ahlâkındandır. Onlarla düşüp kalkamayı tercih etmen sâlihlerin alâmetlerindendir, onlardan kaçman da münâfıkların alâmetlerindendir" demiştir.

5- Son olarak, hadisle ilgili Münâvî'nin kaydettiği bir açıklamaya daha yer vermek isteriz: "Tenbih: Bu hadis ve buna benzeyen, هَلْ تُنْصَرُونَ وَتُرْزَقُونَ إلاَّ بِضُعَفَائِكُمْ *"Siz ancak zayıflarınız sebebiyle yardım görür, rızka*

kavuşursunuz" hadisi ile Müslim'de gelmiş olan اَلْمُؤْمِنُ الْقَوِىُّ خَيْرٌ وَاَحَبُّ الَى اللّٰهِ مِنَ الْمُؤْمِنِ الضَّعِيفِ وفي كُلٍّ خَيْرٌ *"Kuvvetli mü'min Allah'a zayıf mü'minden daha hayırlı ve daha sevgilidir, ancak her birinde hayır vardır"* hadis arasında zâhiri bir teâruz vardır. Ancak düşünüldüğü zaman, aralarında zıtlık olmadığı görülür. Zîra kuvvetin medhinden murad Allah'ın zâtındaki kuvvettir ve azimdeki şiddet(in medhidir). Za'fın medhinde murad da sade yaşayış, kalp inceliği ve Cenâb-ı Hakk'ın celâlini müşâhede edince kendinden geçmedir. Veya kuvvetin zemminden (kötülenmesinden) murad, zorbalık ve büyüklenmedir, zayıflığın zemminden murad da *Vâhidu'l-Kahhâr*'ın hakkını yerine getirmede azim zayıflığıdır. Zîra Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* burada: "Fakirlerin kuvvetiyle muzaffer olursunuz.." demiyor. Bilakis muradı "onların duası", "ihlası" vesair zikri geçen şeylerden biridir."

2077 ١١ – وعنه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: قال رسولُ اللّٰه ﷺ: مَا بَعَثَ اللّٰهُ نبيّاً إلاَّ رَعَى الْغَنَمَ قالُوا: وَأَنْتَ يَا رسولَ اللّٰه؟ قال: نَعَمْ، كُنْتُ أَرْعَاهَا عَلى قَرَارِيطَ لأَهْلِ مَكَّةَ].

أخرجه البخاري ومالك ولم يذكر القراريط.

11. (2077)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: " Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* efendimiz buyurdular ki: "Allah hiçbir peygamber göndermedi ki, koyun çobanlığı yapmamış olsun."

"Sen de mi, Ey Allah'ın Resûlü?" diye sordular.

"Evet, dedi ben de bir miktar kırat mukabili Mekke ehline koyun güttüm." [Buhârî, İcâre 2; Muvatta, 18 (2, 971); İbnu Mâce, Ticârât 5, (2149).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste bütün peygamberlerin hayatında bir çobanlık devresinin bulunduğu beyan edilmektedir. *Nesâî*'nin bir rivâyetinde şöyle denir: "Koyun sahipleri ile deve sahipleri övünmüşlerdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Hz. Musa koyun çobanı olduğu halde pegamber oldu. Hz. Dâvud koyun çobanı olduğu halde peygamber oldu. Ben de ehlimin koyunlarını Ciyâd'da güderken peygamber oldum"* dedi.

Hadiste geçen *karârît* kelimesi *kîrât*'ın cem'idir. *Kîrât,* hadiste bir yerin ismi olarak mı kullanılmıştır, yoksa dînar'ın cüzlerinden bir cüz mânasına mıdır? Çünkü kîrât normalde kuruş gibi bir para birimidir. Karârît'ten maksat para'dır diyenler, Mekke ahâlisinin bu adı taşıyan bir

bölge bilmediklerine dikkat çekerler. Açıklamada kaydettiğimiz rivâyet de ehline Ciyâd nâm mevkide koyun güttüğünü ifâde eder. İbnu Hacer: "Mekke halkına para ile, kendi ailesine de parasız koyun gütmüş olabileceğini" söyleyerek ihtilâfı birleştirir.

2- Peygamberlerin çobanlıktan geçmelerindeki hikmeti âlimler şöyle açıklamışlardı: "Peygamberler koyunları güderek, yürütülmesi boyunlarına yüklenen ümmetlerinin işleri hususunda tecrübe sahibi olmuşlardır. Zîra koyunlarla haşır neşir olma sonunda onlarda hilm ve şefkat duyguları gelişir. Çünkü onlar, koyunları gütmeye ve mer'ada dağılmalarından sonra toplamaya, bir otlaktan diğer bir otlağa nakletmeye, hayvanların vahşi hayvan ve hırsız nev'inden düşmanlarını defetmeye sabrettiler. Hayvanların tabiatlarındaki farklılıkları, zayıflıklarına ve muâhedeye olan ihtiyaçlarına rağmen aralarındaki şiddetli iftirakları görüp tecrübe edinirler. Bu durumdan ümmete karşı sabretmeye ülfet kazanırlar ve ayrıca ümmetin tabiatlarındaki değişiklikleri, akıllarındaki farklılıkları anlarlar. Böylece ümmetin yarasını sarar, zayıflarına merhamet eder, onlarla daha iyi geçinir. Bu davranışların vereceği meşakkatlere çobanlıktan gelenlerin tahammülleri, bu işlere birden bire girenlerden daha kolay olur.

Koyun güdünce bu hususlar tedricen kazanılır.

Bu tecrübe işinde koyun üzerinde durulmuştur. Çünkü koyun diğerlerinden daha zayıf, bunların dağılmaları da deve ve sığırda daha fazladır. Çünkü deve ve sığırın bağlama imkânı vardır. Adeten koyun kırda bağlanmaz. Ayrıca, koyun daha çok dağılsa da, emirlere uyması diğerlerinden daha çabuk olur."

2078 ١٢ – وعن عبدالله بن مغفل رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [جَاءَ رَجُلٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ إِنِّى أُحِبُّكَ، فقَالَ: انْظُرْ مَا تَقُولُ قَالَ. وَاللهِ إِنِّى لأُحِبُّكَ، ثَلاَثَ مَرَّاتٍ، فَقَالَ: إِنْ كُنْتَ تُحِبُّنِى فَأَعِدَّ لِلْفَقْرِ تَجْفَافاً، فَإِنَّ الْفَقْرَ أَسْرَعُ إِلَى مَنْ يُحِبُّنِى مِنَ السَّيْلِ إِلَى مُنْتَهَاهُ].

أخرجه الترمذي.

12. (2078)- *Abdullah İbnu Muğaffel* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir adam gelerek "Ey Allah'ın Resûlü! Ben seni seviyorum" dedi. Resûlullah:

"Ne söylediğine dikkat et!" diye cevap verdi. Adam:

"Vallâhi ben seni seviyorum!" deyip, bunu üç kere tekrar etti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunun üzerine adama:

"Eğer beni seviyorsan, fakirlik için bir zırh hazırla. Çünkü beni sevene fakirlik, hedefine koşan selden daha sür'atli gelir." [Tirmizî, Zühd 36, (2351).]

AÇIKLAMA:

1- Aslında her mü'min Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı sevmekle mükelleftir, O'nsuz mü'min olunmaz. Öyle ise bu söz, ileri derecede bir sevgi duygusunun ifadesi olmaktadır. Bu seviyede bir sevgi, kişiye bir kısım hassasiyetleri tahmîl edecek olmasındandır ki, Resûlullah, bu söylediğin şeyin gerektirdiği mes'ûliyetlere katlanıp , titizlikleri yaşıyabilecek misin? mânasında: *"Ne söylediğine dikkat et!"* buyurmuştur. *"... Fakirlik için zırh hazırla!"* uyarısının gerisinde ciddî, muhâtaralı, azîm bir işe karar vermişsin, hele bir düşün, altından kalkabilecek misin? Bu, basit bir karar değil, kendini tehlikeli bir işe atıyorsun. Bunun arkasında pek çok bela ve musibetlerle imtihân var. Kendini bilerek bela ve musibetlere atmaktan daha büyük bir muhâtara (risk) var mı? gibi mânalar zihne gelmektedir.

Aliyyü'l-Kârî, burada hazırlanması emredilen zırhtan maksadın sabır olduğunu belirtir. "Çünkü der, sabır fakrı örter, tıpkı zırhın zarara karşı bedeni örttüğü gibi."

Belânın gelmesine selin misal verilmesi, sür'ati ifade içindir, çünkü yüksekten akan sel süratlidir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"İnsanlardan en şiddetli belaya maruz olanlar önce peygamberler, sonra veliler, sonra bunların benzerleridir"* hadisi göz önüne alınınca, sadedinde olduğumuz hadis daha iyi anlaşılır.

Hak yolunda en büyük musibetlere katlanan Seyyidü'l-Enbiya Efendimizin yolunda gidenler, ona yakınlıklarının derecesini, onu sevme yolunda katlandıkları fedâkarlıklar, sıkıntılar ve mahrûmiyetlerle ölçebilirler.

Bu mi'yarın zamanımız için çok daha muteber olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü, öncelikle farz ve sünnetlerin yaşanmasında ifâdesini bulan sevmeye, zamanımızda çeşitli mâniler var. Bırakalım pek çok hayatî sünnetleri, farzların yerine getirilmesi bile bir kısım hatarları (riskleri) berâberinde getirmekte, mü'minleri işinden, aşından, terfisinden etmektedir. Sünnete uymanın getireceği bu hatarları göze alamayıp, tâvizkârlığa düşen rahatına bağlı müslümanlar, şartların daha da ağırlaşmasına zemin hazırlayıp, dinî hayatta daha çok tavizler istenmesine sebep olmaktadırlar.

Hülasa, ilk nazarda pek vazıh görünmeyen bu hadisin, üzerinde düşünülünce mûcizevî bir beyan olduğu görülmektedir.

Rabbimizden, *Resûl-ü Ekrem*'ini hakkıyla sevmeyi bizlere nasîb etmesini niyaz ediyoruz.

2079 ‎-١٣ وعن عليّ رَضِيَ اللهُ عنهُ قال: [بينما نحنُ جلوسٌ مع رسولِ الله ﷺ إذْ طلَعَ علينا مُصعبُ بنُ عُميرٍ رَضِيَ اللهُ عنهُ ما عليه إلاَّ بُرْدَةٌ مُرقَّعةٌ بفروٍ، فلمَّا رآهُ النَّبيُّ ﷺ بكىٰ للَّذى كانَ فيه من النِّعْمَةِ، ثُمَّ قال: كَيْفَ بكُمْ إذا غدا أحدُكُمْ في حُلَّةٍ، وراحَ فــــي أُخرىٰ، ووُضِعتْ بين يديه صَحفةٌ، ورُفِعتْ أُخرىٰ، وسترتُم بيوتَكُمْ كما تُسترُ الكَعْبَةُ قــــالُوا يَا رسُولَ الله: نَحنُ يومئذٍ خيرٌ منَّا اليومَ، نُكْفَى المؤُنَةَ، ونتفرَّغُ للعبادَةِ، فقال: بل أنتم اليومَ خيرٌ منكُمْ يومئذٍ]. أخرجه الترمذي.

13. (2079)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte otururken uzaktan Mus'ab İbnu Umeyr (radıyallâhu anh) göründü, bize doğru geliyordu. Üzerinde deri parçası ile yamanmış bir bürdesi vardı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu görünce, (Mekke'de iken giyim kuşam yönünden yaşadığı) bolluğu düşünerek ağladı. Sonra şunu söyledi:

"(Gün gelip, sizden biri, sabah bir elbise, akşam bir başka elbise giyse ve önüne yemek tabakalarının biri getirilip diğeri kaldırılsa ve evlerinizi de (halılar ve kilimler ile) Ka'be gibi örtseniz o zamanda nasıl olursunuz?"

"O gün, dediler, biz bugünümüzden çok daha iyi oluruz. Çünkü hayat külfetimiz karşılanmış olacak, biz de ibâdete daha çok vakit ayıracağız.

"Hayır! buyurdu, *bilakis siz bugün o günden daha iyisinizdir."* [Tirmizî, Kıyamet 36, (2478).]

AÇIKLAMA:

1- *Mus'ab İbnu Umeyr,* İslâm'ın ilk kahramanlarından biridir. Mekke'nin zengin ailelerine mensuptur. En iyi giyinen, en yakışıklı gençlerindendir. Müslüman olunca ailesinin boykotuna maruz kalmış, maddî sıkıntılar çekmiştir. Öyle ki derisi buruş buruş olmuştur. Ayrıca ondaki İslâm aşkını bu sıkıntılar sarsmamıştır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Akabe biatından sonra, daha hicret etmeden, İslâm'ı yaymak ve namaz kıldırmak üzere Medîne'ye göndermiştir. Medîneli müşriklere hep Kur'ân okuyarak teblîğde bulunduğu için kerdinsine mukri (ve kârî) denmiş idi.

Mus'ab (radıyallâhu anh), Resûlullah'ın rikkate gelerek gözlerinden yaşlar boşanmasına sebep olan maddi sıkıntı içerisinde, İslâm'a hizmete yılmadan devam etmiş, Uhud savaşında şehîd olduğu zaman, vücudunu örtecek kefen bile bulunamamıştır. Kıyamet günü huzur-u İlâhî'de tam bir şeref hil'ati yerine geçecek olan üzerindeki o yamalı elbisesi ile başı örtülmüş, ayakları da izhir otuyla kapatılmış öylece defnedilmişti. Habbâb (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile berâber hicret ettik. Sırf Allah'ın rızasını düşünüyorduk. Bizim ücretlerimizi Allah verecekti. Bir kısmımız ücretinden hiç bir şey yemeden öldü. Bazılarımızın da (daha dünyada) meyveleri olgunlaştı ve topladı. *Mus'ab İbnu Umeyr*, geride tek elbiseden başka hiçbir şey bırakmadan öldü. (Uhud'da öldüğü zaman) bu elbise ile başını örttüğümüz vakit ayakları açılıyordu, onunla ayağını örtsek başı açılıyordu. Resûlullah: *"(Elbisesiyle) başını örtün, ayağına da izhir otu koyun"* emretti."

2- *Resûlullah*, bu hadiste maddî bolluğun, dînî gayret ve ibâdette hassasiyet getirmeyip, her hususta rehâvet ve gevşekliğe sebep olacağını ders vermektedir. İslâm cemiyetini, maddi darlık değil, bilâkis bolluk ve rehâvetin yıkıma götüreceğini Hz. Peygamber pek çok hadislerinde beyan etmiştir. Tarih, medeniyetler kuran cemiyetlerin hep maddi refahın zirvesine ulaştıktan sonra gerilemeye ve yıkıma gittiklerini gösterir. Günümüzde bile, içtimâî çöküşlerin göstergesi kabûl edilen içki ve uyuşturucu salgınına ve çeşitli cinsi sapıklıkların yaygınlık kazanmasına hep zengin ve müreffeh cemiyetlerde rastlamaktayız.

2080 ١٤ – وعن أبي أُمامة بن ثعلبة الأنصاري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [ذَكَرُوا عِنْدَ النبيِّ ﷺ الدُّنْيَا فَقَالَ: ألاَ تَسْمَعُونَ، ألاَ تَسمَعُونَ؟ إنَّ الْبَذَاذَةَ مِنَ الإيمَانِ، إنَّ البَذَاذَةَ مِنَ الإيمَانِ]. أخرجه أبو داود.

« البَذَاذَةُ » بذالين معجمتين بينهما ألف: رثاثة الهيئة وترك الزينة، والمراد به التواضع في اللباس، وترك التبجح به.

14. (2080)- *Ebû Ümâme İbnu Sa'lebe el-Ensârî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında dünyayı zikretmişlerdi. Buyurdular ki:

"Duymuyor musunuz, işitmiyor musunuz? Mütevâzi giyinmek îmandandır, mütevâzi giyinmek imandandır!" [Ebû Dâvud, Tereccül 1, (4161); İbnu Mâce, Zühd 22, (4118).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadislerinde mü'mine sâde ve mütevazi giyinmeyi tavsiye etmektedir. Dünyada söz edilen bir sohbette te'kîdli bir üslubla kılık kıyafette sadeliğin tavsiye edilmesi, giyimin "dünya"ya ait bir keyfiyet olduğunu gösterir.

2- *Mütevâzi* olarak tercüme ettiğimiz bezâze kelimesini, İbnu'l-Esîr kıyafetce düşüklük, bayağılık olarak açıkladıktan sonra bundan maksadın "elbisede tevâzu olduğunu, fazlalığı terk olduğunu" belirtir. Biz, tevâzu olarak tercüme ettik. Kılık kıyafette, günümüzde olduğu gibi, bir moda yarışı ile, eskimeden elbise atmanın dînen te'yîd edilen bir yönü yoktur. Tevâzu ve sâdelik esastır, ancak bunu "sünepelik" olarak da anlamamak gerekir. Libas (giyecek) ile ilgili bölümde görüleceği üzere, gelire muvafık olarak giyinmeyi dînimiz tecvîz etmiştir.

Ne var ki bir önceki hadiste temas edildiği şekilde, imkân sahiplerinin sabah bir çeşit, akşam bir başka çeşit giyme havasına girmeleri cemiyetin iktisâdî hayatında bir kısım sıkıntılara sebep olacak, ahlakî ve dînî hayatta da bunun akisleri görülecektir.

Şu halde imkân sahiplerinin de böyle menfi durumların çıkabileceğini düşünerek, buna meydan vermemek düşüncesiyle tevâzu ve sâdeliği tercîh etmeleri dinin tavsiye ettiği sırat-ı müstakîm olmaktadır.

2081 ١٥ – وعن جابر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [ذُكِرَ رَجُلٌ عِنْدَ النَّبيِّ ﷺ: بِعِبَادَةٍ، وَذُكِرَ آخَرُ بِوَرَعٍ، فقَالَ النبيُّ ﷺ: لاَ يُعْدَلُ الْوَرَعُ بِشَىْءٍ]. أخرجه الترمذي.

15. (2081)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında bir adamın çok ibâdet ettiğinden, bir diğerinin de vera sahibi olduğundan bahsedilmişti. Efendimiz:

"Vera'ya denk olacak onunla tartılabilecek bir şey yoktur!" buyurdu." [Tirmizî, Kıyâmet 61, (2521).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin metni, Tirmizî'de biraz farklıdır. Sözgelimi vera kelimesi ri'a şeklinde masdar olarak yer alır.

2- Burada *Resûlullah* (aleyhissalâtu vessalâm) vera'yı çok ibadete üstün kılmaktadır. Vera', *İbnu'l-Esîr*'in açıkladığı üzere, asıl itibariyle haramlardan kaçınmak mânasına gelir. Ancak sonradan dînî endişelerle

mübah ve helâl olan şeylerden de kaçınmak mânasında kullanılmıştır. Gazâlî, harama vesîle olabilir endişesiyle helâl şeyleri de terketmek olarak tarif eder. Önceki hadiste geçtiği üzere zengin kimsenin helâl olduğu halde iyi giyinmeyi terkedip, tevâzu ifâde eden sade giyinmesi vera'dır. Bu hal, sadece giyimle kuşamla ilgili değildir, mesken, yiyecek, binecek, konuşma gibi her çeşit aslî ve gayr-ı aslî ihtiyaçları için de mevzubahistir.

Vera' ile alakalı olarak *Kalbin Zümrüt* Tepeleri adlı kitabında *M. Fethullah Gülen Hocaefendi* şunları söylüyor.

"Lügat ve kâmuslarda; uygunsuz, yakışıksız ve gereksiz şeylerden sakınmak, haram ve yasaklara karşı da, titiz davranmak, tetikte olmak.. veya memnû şeylere girme endişesiyle, bütün şüpheli hususlara karşı kapanma mânasına hamletmişlerdir ki; دَعْ مَا يَرِيـــبُكَ اِلَى مَا لاَيَرِيـــبُكَ -*Sana kuşku vereni bırak, şüphesiz olana geç*"[47] İslâmî prensibine ve: «اَلْحَلاَلُ بَيِّنٌ وَالْحَرَامُ بَيِّنٌ...»[48] hadisinde anlatılan gerçeğe uygun olan da budur.

Sofîlerden bazıları vera'ı; yakînin sıhhati, davranışların istikâmeti ve Cenâb-ı Hakk'la münasebetlerde de âlî himmet ve temkinli olma şeklinde yorumlamışlardır.

Bir ehl-i dil; göz açıp-kapayıncaya kadar olsun Hakk'tan gâfil olmamak.. bir diğeri ise, hayatın her lâhzasında, O'ndan başka herşeye kapalı kalmak.. daha bir başkası ise, hâliyle olsun diliyle olsun, kulun dünya ve ehl-i dünyaya tezellül ve tenezzülde bulunmayıp, varlığı, kendini ve bütün dünyayı aşması şeklinde tarif etmişlerdir ki:

تَوَرَّعْ عَنْ سُؤَآلِ الْخَلقِ طُرًّا وَسَلْ رَبًّا كَرِيمًا ذَا هِبَاتِ
وَدَعْ زَهَرَاتِ الدُّنْيَاكَ اللَّوَاتِى تَرَاهَا لاَ مَحَالَةَ ذَاهِبَاتِ

-Zinhar halka dilencilik etmekten sakın! Ve istediğini sadece keremi çok engin Rabbinden iste! Birgün mutlaka, geldiği gibi gidecek olan dünyanın zînet ve debdebesini bırak!" sözleri de bu mülâhazayı çok güzel ifade eder. Vera'ı hayat ve davranışlarını gerekli, lüzumlu ve ötelere uzanan şeylere kilitleyip, lüzumsuz, fânî ve zâil şeylerin gerçek konumlarını kavrama şuuruyla hareket etme şeklinde de yorumlayabiliriz ki: «مِنْ حُسْنِ اِسْلاَمِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مَا لاَ يَعْنِيهِ»[49] yâni kıvamında ve kendi iç güzellikle-

47– Buhârî, Buyû' 3; Tirmizî, Kıyâme, 60; Müsned, 3/153.

48– Buhârî, İman, 39; Müslim, Müsakât, 107, 108.

49– Tirmizî, Zühd, 11; İbn Mâce, Fiten, 12.

riyle yaşanan Müslümanlık, mâlâyâniyâta karşı kapalı olan Müslümanlıktır, ölçüsü de bunu hatırlatmaktadır.

Pend-i Attar sâhibi attarca üslûbuyla bu düşünceye hoş ve enfes bir ses katar:

-Vera' duygusundan Allah korkusu peydâ olur, vera'sız kimse ise kıyamette rüsvay olur. Kim ki vera' çizgisinde istikametini buldu, onun duruşu da, kalkışı da, hareketi de, sükûtu da Allah için oldu. Bir kimse ki, Hakk dostluğunu umar, eğer vera' yoksa, o kimse muhabbet iddiasında yalancıdır."

Vera', zâhir ve bâtın buudlarıyla yerine getirilmesi kulluk borcu bir külldür. Vera' yolcusu, takva ile ulaşılan zirvelerde dolaşırken bir taraftan zahiriyle, emr u nehiylerin âzâd kabul etmez kölesi olarak hayatını onlarla örgüler.. ve "Allah için işler, Allah için başlar", Allah için oturur, Allah için kalkar. Allah için yer, Allah için içer, "lillah, livechillah dairesinde hareket eder" diğer taraftan da bâtınını "Haziratü'l-Kuds"ün izdüşümü haline getirerek, kalbindeki "kenz-i mahfî" ile halvet olur ve bütün bütün ağyara kapanır. Yani, O'na götürmeyen düşüncelerden uzaklaşır.. O'nu hatırlatmayan görüntülere sırtını döner, O'nu söyle-meyen beyanlara -onlara beyan denecekse- kulaklarını tıkar ve O'nun kıymetler listesine girmeyen şeylerden de elini-eteğini çeker.

Bu mânadaki vera', insanı Allah'a amûdî (dikey) olarak yükseltir. Bundandır ki, Cenâb-ı Hakk, *Hz. Mûsa*'ya: **"Bana yaklaşmak isteyenler vera' ve zühd gibisini bulamamışlardır"** ferman eder.

Asr-ı Saadetle insanlığın tanıdığı vera', Tâbiîn ve Tebe-i Tâbiîn döneminde âdetâ semavîleşti ve her mü'minin gâye-i hayâli haline geldi. Bu dönemde idi ki, *Bişr-i Hâfî*'nin kızkardeşi, *Ahmed b. Hanbel*'e gelerek: "Ya İmam! Ben çok defa dam üstünde iplik büküyorum.. bazen de devlet memurları ellerinde meş'aleler oradan geçiyorlar ve elimde olmayarak o ışıktan da istifade etmiş oluyorum.. bu ipliğe haram karışıyor mu?" deyince, koca İmam hıçkıra hıçkıra ağlıyor ve "Bişr-i Hâfî'nin hanesine şüphenin bu kadarcığı bile bulaşmış bir şey girmemeli" fetvasını veriyor.[50]

Ve yine bu dönemde idi ki, gözü bir kere harama ilişen biri bütün bir ömür boyu "Günâhım!" deyip feryâd ediyordu. Bu dönemde idi ki, bilmeyerek haram bir lokmanın girdiği mide, istifrâya zorlanıyor ve bunun için günlerce gözyaşı dökülüyordu.

Yanlışlıkla cebine koyduğu başkasına ait bir kalemi, sâhibine ulaş-

50– Kuşeyrî, er-Risâletü'l-Kuşeyriyye, s. 111.

tırmak için Merv'den Mekke'ye yolculuk yapıldığını, bunlardan birinin kahramanı olan büyük muhaddis, üstün fakih ve derin zâid İbn Mübârek anlatıyor.[51] Üzerinde başkasına ait bir hak varolduğu mülâha-zasıyla, alacaklıya, ömrünün sonuna kadar hizmetkâr olmaya azmetmiş insan sayısı hiç de az değil.. meşhur zâhid Fuzayl b. İyâz da bu vâdinin hâl tercümanlarındanl. ve bu aydınlık dünyada daha niceleri..! Evliyâ, tabakat ve menkıbe kitapları bu altın insanların ruhânîleri aşan hayatlarıyla lebâleb.. bu sâhifeler, onlara sâdece hatırlatma ölçüsünde açılı-yor. Şâyet hatırlatabiliyorlarsa?[52]

2082 ١٦ – وعن عطية السعدى رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : لاَ يَبْلُغُ الْعَبْدُ حَقِيقَةَ التَّقْوى حَتّى يَدَعَ مَالاَ بَأسَ بِهِ حَذَراً مِمَّا بِهِ بَأسٌ]. أخرجه الترمذي.

16. (2082)- *Atiyye es-Sa'dî* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Kişi mahzurlu olan şeyden korkarak mahzursuz olanı terketmedikçe gerçek takvaya ulaşamaz."*** [Tirmizî, Kıyâmet 20, (2453).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste, helâl bile olsa, gereksiz ve fazla olan kısmın bırakılmasına emir vardır. Mü'min, "haram değildir" diye veya "helâldir" diye gereği, lüzumu olmayan şeylere yer vermemelidir. Bu "helâl"i Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mutlak bırakmıştır, öyleyse, hayatımızı ilgilendiren her şey olabilir: Yeme, içme, konuşma, giyme, ziyâret, uyku, harcama vs. Bunların gerekli miktarında kalmak esastır, çükü fazlası haram olabilir veya harama müeddî olabilir. Nitekim her çeşit israf yasaklanmıştır. Aslında israf, yasaklanan şeylerde değil, helâl olan şeylerde mevzubahistir. *İmam Gazâlî* şöyle der: "Helâlin fazlasıyla meşgul olup ona düşkünlük göstermek, nefsin oburluk ve tuğyanı ve hevânın temerrüd (inadçılık) ve tuğyanı sebebiyle, kişiyi harama ve mahz-ı isyâna sevkeder. Kim dininde zarardan emin olmak isterse bu hatardan (risk) içtinâb etmeli, helâlin fazlasından kaçınmadır. Ta ki, mahz-ı haramdan korunmuş olsun. Herkes için en mükemmel takva, din için, zararı olmayan şeyin tercihidir.

2- *Takvâ,* "vikâye" kelimesinden gelir, ifrat derecede korunma ve siyânet mânasına gelir. Şer'î ıstılahta kişinin, kendisine azab getirecek

51– Kuşeyrî, er-Risâletü'l-Kuşeyriyye, s. 113.

52– M. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri, 80-83.

"fiiller" den veya "terkler" den nefsini korumasıdır. Münavî'nin kaydına göre takvânın mertebeleri var:

1) Şirkten teberrî ederek ebedî azabtan korunmak. Bu mertebeye, وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوٰى **"Allah peygamberine ve inananlara huzur indirdi ve onların takva sözünü tutmalarını sağladı"** (Fetih 26) âyeti işaret etmektedir.

2) Günah olan her şeyden kaçınmak. Bu bazan fiildir; kumar gibi, bazan da terktir namasızlık gibi. Bu mertebeye küçük günahlardan kaçınmak da dahildir. Şeriattaki takva kelimesiyle çoğunlukla bu mertebe kastedilir. وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ الْقُرٰى آمَنُوا وَاتَّقَـــوا **"Eğer kasabaların halkı inanmış ve bize karşı gelmekten sakınmış olsalardı..."** (A'raf 96) âyeti, takvanın bu mertebesine bakar.

3) Kişinin sırr (denen mânevi duygularını) Rabbi ile meşguliyetten alıkoyan şeylerden kaçınmaktır. اتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ تُقَاتِهِ **"Ey îman edenler, Allah'tan sakınılması gerektiği gibi sakının"** (Âl-i İmrân 102) âyetinde talebedilen hakîki takva işte budur.

Sadedinde olduğumuz hadis, ikinci mertebedeki takvayı kastetmektedir.

Ahlâk-ı âliyenin en önemli unsurlarından sayılan takva hakkında M. Fethullah Gülen Hocaefendi aynı başlıkla yazdığı yazısında şunları söylüyor:

"**Takvâ**, vikaye kökünden gelir; vikaye de gayet iyi korunma ve sakınma demektir. Şer'î ıstılahta takvâ, Allah'ın emirlerini tutup, yasaklarından kaçınmak suretiyle O'nun azabından korunma cehdi şeklinde tarif edilmiştir.

Lügat ve şer'î mânalarının yanında bazen korku, takvâ tabiriyle; bazen de takvâ, korku sözcüğüyle ifade edilmiştir ki, şeriat kitaplarında her iki şekilde de kullanıldığını görmek mümkündür.

Bir de takvânın oldukça şümûllü ve umumî mânası vardır ki, şeriat prensiplerini kemâl-i hassasiyetle görüp gözetmeden şerîat-ı fıtriye kanunlarına riayete; cehennem ve cehennemi netice veren davranışlardan cenneti semere verecek hareketlere; sırrını, hafîsini, ahfâsını şirkten, şirki işmam eden şeylerden koruyup kollamaktan, düşünce ve hayat tarzında başkalarına teşebbühten sakınmaya kadar geniş bir yer işgal eder.

İşte bu mânada takvâ insan için biricik şeref ve değer kaynağıdır ki:

إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ أَتْقَاكُمْ **-Sizin Allah indinde en asil, en şerefliniz takvâda en derin olanınızdır"** (Hucurât, 49/13) âyet-i pürenvârı da buna işaret etmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'den başka hiçbir kitabın takvâya, bu ölçüde, bu derinlikte, bu şümûlde ve Kur'ân'dakine denk bir mâna yüklediğine şahid olmadığım gibi, İslâm'ın dışında hiçbir ahlâk ve terbiye sisteminin de bu seviyede, madde ve mânayı kuçaklayan.. kökü dünyada, dalları, çiçekleri, meyveleri ukbâda sihirli bir kelimeye rastlamadım. Evet, mâna ve muhtevâ itibariyle takvâda öyle bir büyü var ki, ona sığınmadan Kur'ân'ı tam anlamak ve Kur'ân yörüngesinde yürümeden ona ulaşmak mümkün değildir. Başta Kur'ân, kapısını müttakîlere aralar ve: «هُدًى لِلْمُتَّقِينَ» (Bakara, 2/3) fısıldar; neticede, Hz. Furkan ekseninde yaşamaya işaret eder ve nazarları «لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ» (Bakara, 2/21) ufkuna çevirir.

Hakk'ın en çok beğendiği iş takvâ, en temiz, en nezih kulları da müttakîlerdir.. takvâ adına müttakîlere en saf, en duru mesajı da Hz. Furkân-ı Bedîu'l-Beyân'dır. Bu ulu kullar burada Kur'ân'la beslenir, ötede de rü'yet ü rıdvanla. Buradaki vicdânî zevk, oradaki rûhânî haz, takvâdaki derinliğe bir ikinci mevhîbe olması itibariyle Cenâb-ı Hakk: «اتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ تُقَاتِهِ» - **Allah'a karşı olabildiğince takvâ dairesinde olun!"** (Âl-i İmrân, 3/102) buyurarak bu mânadaki takvânın önemini hatırlatır.

Evet, bütün hayır vesilelerini değerlendirme, bütün şer yollarına karşı kapalı kalma veya kapalı kalmaya çalışma mânalarına gelen takvâ sayesinde insan, aşağıların aşağısına yuvarlanmaktan kurtulur ve "a'lâyı illiyyîn" yolcusu olur. Bu itibarla denebilir ki, takvâyı bulan, bütün hayırların, yümünlerin, bereketlerin kaynağını da bulmuş olur. İşte bir şâhid daha:

-Allah din u takvâyı kime verdiyse o, dünya-âhiret muradına ermiştir. Kim ki, Hak eri ve takvâ sahibidir, o bir şakî değil saiddir ve dosdoğru yoldadır. Kim ki takvâdan nasipsiz ve takvâ emaresinden yoksundur, onun varlığı ayıp ve ardan başka değildir. Aslında, Hazvete (Hakk'a) yol bulandan başkası diri değil, ölüdür." (Gülşen-i Tevhîd).

Takvâ, paha biçilmez bir hazine, en zengin hazinelerin en mûtenâ yerinde eşsiz, bîhemta bir cevher, bütün hayır kapılarını açan sırlı bir anahtar ve cennet yolunda bir buraktır. Bu müstesnâ yerine binâen o, Kur'ân-ı Kerîm'in zülâl beyânıyla, tam yüz elli defa ışık tayfları halinde gelir ve ruhlarımızın dimağına akar.

Takvânın bu umumî isti'mâline mukâbil bir de herkes tarafından bilinen bir has manası vardır ki, çok defa "takvâ" denince akla gelen de budur. O da; şeriatın emir ve yasaklarına karşı fevkalâde duyarlı olmak, mükâfattan mahrumiyet veya cezayı gerektiren davranışlardan uzak kalmaya çalışmaktan ibaret görülmüştür ki: «اَلَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الاِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ» - **Onlar, günahların büyüklerinden ve fuhşiyattan kaçınırlar"** (Şûrâ, 42/37) fermanı bu önemli esasın bir yanını; «اِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ» **Onlar ki îman edip sonra da salih amel işlemeye koyuldular"** (Yûnus, 10/9) câmî beyanı da diğer yanını ifade etmektedir. Farzları titizlikle yerine getirme ve büyük günahlardan kaçınma, takvânın zarûrî ve câmî iki esasıdır. Sağâir dediğimiz küçük günahlara gelince:

«لاَ يَبْلُغُ الْعَبْدُ اَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُتَّقِينَ حَتَّى يَدَعَ مَا لاَ بَأْسَ بِهِ حَذَراً لِمَا بِهِ الْبَأْسُ»

-Kul gerçek takvâya ulaşamaz, sakıncalı şeylere girme endişesiyle bir kısım sakıncası olmayan şeyleri de terketmedikçe"(53) gibi pek çok beyan-ı Nebevî var ki, Kur'ân'ın "lemem" dediği şeylere karşı da titiz olmayı ihtar etmektedir.

Evet, tam ihlas, ancak her çeşit şirk şâibesinden sakınmakla, kâmil takvâ da şüphelerden bütün bütün kaçınmakla elde edilebilir. Zîra;

«اَلْحَلاَلُ بَيِّنٌ وَالْحَرَامُ بَيِّنٌ وَبَيْنَهُمَا اُمُورٌ مُشْتَبِهَاتٌ لاَ يَعْلَمُهَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ... الخ»

Câmî' hadisi; kalb ve ruh seviyesinde bir hayatı, şüpheli şeyler karşısında hassas olmaya bağlamıştır. Hadis; helâlin belli, haramın da belli olduğunu, Sahib-i Şeriatın bu iki hususu herhangi bir kuşkuya meydan vermeyecek şekilde beyan ettiğini, ancak bu ikisinin arasında, ikisine de benzeyen birkısım şüpheli şeylerin bulunduğunu.. ve insanların çoğunun bunları bilemeyeceğini, bu itibarla da, şüpheli şeylerden sakınmak lazım geldiğini.. ancak şüpheli şeylerden sakınan kimsenin dinini, ırzını koruyabileceğini, şübühâta düşen kimsenin ise, harama girme ihtimali olduğu; tıpkı, koru kenarında koyun güden çobanın koyunlarının, koruya girmesi melhuz bulunduğu gibi hususları anlattıktan sonra *Hz. Ruh-u Seyyidü'l-Enâm* buyuruyor ki: "Biliniz ki, her melikin bir korusu vardır; Allah'ın korusu da haramlardır. Şu da bilinmelidir ki, cesette bir et parçası vardır, o sıhhatli olunca beden de sıhhatli olur; o bozulunca beden de bozulur. İşte o kalbdir!"(54)

Bu esaslara binâen, takvâ-yı tâmmın, ancak şüpheli şeyler ve küçük

53– İbn Mâce, Zühd, 24; Tirmizî, Kıyâme, 19.

54– Buhârî, İman, 39; Müslim, Müsâkât, 107, 108.

günahlardan sakınmakla elde edilebileceğini söleyebiliriz. Böyle bir içtinâb ise her şeyden evvel iyi bir haram ve helâl bilgisine, bundanda öte sağlam bir mârifet ve vicdan kültürüne vâbestedir. İş gelip bu noktaya dayanınca: انّ اكرمكم عند الله اتقاكم **-Sizin Allah nezdinde en asil ve en şerefliniz, takvâda en ileri olanınızdır"** (Hucurât, 49/13) âyetiyle; انّما يخشى الله من عباده العلماء **-Kulları içinde Allah'dan hakkıyla ancak âlimler korkar"** (Fâtır, 35/28) beyanı âdetâ kutuplaşır.. takvâ, asâlet ve şerefe inkılâp eder, ilim de saygıya bürünür ve bir bayrak gibi tüllenir. Kalbini ve sırrını bu renklerle bezeyen ruhlar, اولئك الّذين امتحن الله قلوبهم للتّقوى **İşte o kâmet-i bâlâlar, kalblerinde, Allah'ın takvâ imtihânına tâbi tuttuğu kimselerdir"** (Hucurât, 49/3) İlâhî iltifatıyla da birer imtihan kahramanı olarak anlatılırlar.

İbadet ve itaat kutbunda takvâ denince, daha çok iç safveti, gönül derinliği ve ihlâs enginliği anlaşılır; ma'siyet dairesinde de günah ve şüpheli şeylere karşı kesin tavır ve kararlılık. Bu itibarla da, kulluğun çeşitliliğine göre, aşağıdaki hususların hepsini takvânın ayrı bir buudu sayabiliriz:

1. Kulun mâsivâullah'tan (Allah'dan gayrı her şey) kaçınması.

2. Onun şeriat ahkâmına bihakkın riayet etmesi.

3. Esbab dairesinde cebre düşecek davranışlardan, kudret dairesinde i'tizâle sapacak inhiraflardan sakınması.

4. Hakk'tan uzaklaştıracak şeylere karşı sürekli tetikte bulunması.

5. Yasaklara muhalefet etmeye çekecek nefsî hazlara karşı devamlı uyanık olunması.

6. Maddî-manevî herşeyin Allah'dan bilinip, nefse hiçbir şeyin temlik edilmemesi.

7. Kendini hiç kimseden daha âlî ve daha hayırlı görmemesi.

8. Allah'dan başka hiçbir şeyi gaye-i hayal edinmemesi.

9. Hazret-i Rehber-i Küll'e bilâ kayd u şart inkıyâd edilmesi.

10. Âyât-ı tekviniyenin sürekli tetkik ve tefekkürüyle kalbî ve ruhî hayatın yenilenmesi.

11. Ve değişik buudlarıyla râbıta-i mevtte kusur edilmemesi.

Hâsılı, takvâ bir kevser, müttakî de ona ulaşmış bahtiyardır; Hakk katında bu mazhariyeti elde etmiş insan da azdır. Bir şâirimizin sözüyle bitirelim:

"Hakk Teâlâ eder takvâ ehlidir ulunuz
Müttakinin makamı cennet, içtiği kevser olur."[55]

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنَا مِنْ عِبَادِكَ الْمُخْلِصِينَ الْمُخْلَصِينَ الْمُتَّقِينَ، آمِينَ!

55– M. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri, 74-79.

İKİNCİ FASIL

HZ. PEYGAMBER (S.A.S.) VE ASHABININ YAŞAYIŞLARINDA FAKR

2083 ١- عن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت: [كَانَ يَأْتِي عَلَيْنَا الشَّهْرُ مَا نُوقِدُ فِيهِ نَاراً، إنَّمَا هُوَ التَّمْرُ وَالْمَاءُ إلاَّ أنْ نُؤْتَى بِاللُّحَيْمِ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

وفي رواية: [مَا شَبِعَ آلُ مُحَمَّدٍ مِنْ خُبْزِ الْبُرِّ ثَلاَثاً حَتَّى مَضَىٰ لِسَبِيلِه].

وفي أخرى: مَا أكَلَ مُحَمَّدٌ أكْلَتَيْنِ في يَوْمٍ وَاحِدٍ إلاَّ إحْدَاهُمَا تَمْرٌ].

1. (2083)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Bazı aylar olurdu, hiç ateş yakmazdık, yiyip içtiğimiz sadece hurma ve su olurdu. Ancak, bize bir parçacık et getirilirse o hâriç." [Buhârî, Et'ime 23, Rikâk 17; Müslim, Zühd 20-27, (2970-2973); Tirmizî, Zühd 38, (2357, 2358), 35, (2473).]

Diğer bir rivâyette: "Resûlullah ölünceye kadar Muhammed âilesi buğday ekmeğini üst üste üç gün doyuncaya kadar yememiştir" denmiştir.

Bir diğer rivâyette: "Muhammed (aleyhisselâm) bir günde iki sefer yedi ise, biri mutlaka hurma idi" denmiştir.

2084 ٢- وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما قال: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ يَبِيتُ اللَّيَالِيَ الْمُتَتَابِعَةَ وَأهْلُهُ طَاوِياً لاَ يَجِدُونَ عَشَاءً، وَكَانَ أكْثَرَ خُبْزِهِمُ الشَّعِيرُ]. أخرجه الترمذي وصححه.

2. (2084)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: ***"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve ailesi üst üste pek çok geceleri aç geçirirler ve akşam yemeği bulamazlardı. Ekmekleri çoğunlukla arpa ekmeği idi."*** [Tirmizî, Zühd 38, (2361).]

2085 ٣- وعن النعمان بن بشير رَضِيَ اللّهُ عنهما قال: [ذَكَرَ عُمَرُ رَضِيَ اللّهُ عنهُ مَا أصَابَ النَّاسَ مِنَ الدُّنْيَا فَقَالَ: لَقَدْ رَأيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَظَلُّ الْيَوْمَ يَلْتَوِى مِنَ

الجُوعِ مَا يَجِدُ مِنَ الدَّقَلِ مَا يَمْلأُ بِهِ بَطْنَهُ]. أخرجه مسلم.

« الدَّقَلُ » رديءُ التمر كالحشف ونحوه.

3. (2085)- *Nu'mân İbnu Beşîr* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh) insanların nail oldukları dünyalıktan söz etti ve dedi ki: "Gerçekten ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bütün gün açlıktan kıvrandığı halde, karnını doyurmaya adi hurma bile bulamadığını gördüm." [Müslim, Zühd 36, (2978).]

2086 ٤ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسـول الله ﷺ: لَقَدْ أُخِفْتُ في اللهِ مَالَمْ يُخَفْ أَحَدٌ، وَأُذِيـتُ فـي اللهِ مَالَمْ يُؤْذَ أَحَدٌ، وَلَقَدْ أَتَى عَلَـيَّ ثَلاَثُونَ مَا بَيْنَ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ، وَمَالِي وَلاَ لِبِلاَلٍ مِنَ الطَّعَامِ إلاَّ شَيْءٌ يُوَارِيهِ إبْطُ بِلاَلٍ]. أخـرجـه التـرمـذي وصححه، وقال: [وَذلِكَ حِينَ خَرَجَ رسول الله ﷺ هَارِباً مِنْ مَكَّةَ وَمَعَهُ بِلاَلٌ].

4. (2086)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (alelissalâtu vesselâm) buyurdular ki: *"Şurası muhakkak ki, Allah hakkında benim korkutulduğum kadar kimse korkutulmamıştır. Allah yolunda bana çektirilen eziyet kadar kimseye eziyet çektirilmemiştir. Zaman olmuştur, otuz gün ve otuz gecelik bir ay boyu, Bilâl ile benim yiyeceğim, Bilâl'in koltuğunun altına sıkışacak miktarı geçmemiştir."* [Tirmizî, Kıyâmet 35, (2474).]

Tirmizî, hadisin sahîh olduğunu belirtir ve ilâve eder: "Bu durum Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın (amcası *Ebû Tâlib* öldüğü zaman, Tâif'te yeni bir hâmi bulmak ümidiyle, müşriklerden) kaçarak Hz. Bilâl'le Mekke'den çıktığı zamanla ilgilidir." (56)

2087 ٥ – وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [مَشَيْتُ إلَى رسول الله ﷺ بِخُبْزِ شَعِيرٍ وَإهَالَةٍ سَنِخَةٍ، وَلَقَدْ سَمِعْتُهُ يَقُولُ: مَا أَمْسَى عِنْدَ آلِ مُحَمَّدٍ صَاعُ تَمْرٍ، وَلاَ صَاعُ حَبٍّ، وَإنَّ عِنْدَهُ يَوْمَئِذٍ لَتِسْعَ نِسْوَةٍ]. أخرجه البخارى والترمذي والنسائى. « الإهَالَةُ » ما أذيب من الشحم.

و« السَّنِخُ » المتغير الرّيح.

56– *Aliyyü'l-Kâri, Mirkâd*'da *Tirmizî*'nin açıklamasını değerlendirerek, bu hâdisenin Mekke'den Medine'ye hicretle ilgisi olmadığını, zira bu hicret sırasında Resûlullah'ın yanında *Hz. Bilâl*'in bulunmadığını söyler. Bir aylık ikâmete şâmil olan Tâif seyahatinde de *Zeyd İbnu Hârise*'nin beraberliği bilinmektedir. *Aliyyü'l-Kârî*, burada teâruzu: *"Resûlullah'ın , Taif'e biri de Bilâl ile olmak üzere birden fazla gitmiş olmasına bir mâni yoktur'* diye açıklık getirir.

5. (2087)- Yine *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a arpa ekmeği ile kokusu değişmiş erimiş yağ getirmiştim. (Bir seferinde) şöyle söylediğini işittim: *"Muhammed ailesinde, dokuz kadın bulunduğu bir zamanda, ne bir sa' hurma, ne de bir sa' hububat gecelememiştir."* (Buhârî, Rehn 1, Büyû 14; Tirmizî, Büyû 7, (1215); Nesâî, Büyû 50, (7, 288).]

2088 ٦ – وعن عليّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [لَقَدْ خَرَجْتُ مِنْ بيْتِي فـي يَوْمٍ شَاتٍ، وإنِّي لَشَدِيدُ الجُوعِ أَلْتَمِسُ شيْئاً، فَمَرَرْتُ بيهُودِيّ في مَالٍ لَهُ يَسْقِي بِبَكْرَةٍ فاطَّلَعْتُ عَلَيْهِ مِنْ ثُلْمَةِ الحَائِطِ، فـقَالَ مَالَكَ يا أعْرَابِيُّ: هَلْ لَكَ في دَلْوٍ بِتَمْرَةٍ؟ قُلْتُ: نعم، فَافْتَحِ البَابَ حَتَّى أَدْخُلَ، فَفَتَحَ فَدَخَلْتُ فَأعْطَانِي دَلْواً، فَكُلَّمَا نَزَعْتُ دَلْواً أعْطَانِي تَمْرَةً حَتَّى إذَا امْتَلأَتْ كَفِّي أرْسَلْتُ دَلْوَهُ، وقـلْتُ: حَسْبِي فَأكَلْتُهَا، ثُمَّ جَرَعْتُ مِنَ المَاءِ، ثُمَّ جِئْتُ المَسْجِدَ]. أخرجه الترمذي.

6. (2088)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Evimden soğuk bir günde çıktım. Çok açtım, (yiyecek) bir şey arıyordum. Bir yahudîye rastladım, bahçesinde çıkrıkla sulama yapıyordu. Duvardaki bir açıklıktan adama baktım.

"Ne istiyorsun ey bedevi, kovasını bir hurmaya bana su çeker misin?" dedi. Ben de:

"Evet! ama kapıyı aç da gireyim!" dedim. Adam kapıyı açtı, ben girdim, bir kova verdi. Su çekmeye başladım. Her kovada bir hurma verdi. İki avucum hurma ile dolunca kovayı bıraktım ve bu bana yeter deyip hurmaları yedim, sudan içip sonra mescide geldim." [Tirmizî, Kıyâmet 35, (2475).]

2089 ٧ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [خَرَجَ رسولُ الله ﷺ إلى المَسْجِدِ فَوَجَدَ أبَا بَكْرٍ وَعُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، فَسَألَهُمَا عَنْ خُرُوجِهِمَا؟ فَقَـالاَ: أخْرَجَنَا الجُوعُ، فَقَالَ: وَمَا أخْرَجَنِي إلاَّ الجُوعُ، فَذَهَبُوا إلى أبِي الْهَيْثَمِ ابْنِ التَّيِّهَانِ فَأمَرَ لَهُمْ بِشَعِيرٍ، فَعُمِلَ وقَامَ إلى شَاةٍ فَذَبَحَهَا، واسْتَعْذَبَ لَهُمْ مَاءً مُعَلَّقـاً عِنْدَهُمْ في نَخْلَةٍ ثُمَّ أُتُوا بِالطَّعَامِ، فَأكَلُوا وَشَرِبُوا مِنْ ذلِكَ المَاءِ، فَقَالَ ﷺ: لَتُسْألُنَّ عَنْ نَعِيمِ هـذَا الْيَوْمِ]. أخرجه مسلم ومالك والترمذي.

« اسْتَعْذَبَ لَهُمْ مَاءً » أى استقى لهم ماء عذبا.

7. (2089)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün (veya gece mûtad olmayan bir saatte) mescide geldi. Orada Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer (radıyallâhu anhümâ)'e rastladı. Onlara (bu saatte) niye geldiklerini sordu.

"Bizi evden çıkaran açlıktır!" dediler. Resûlullah da:

"Beni de evde çıkaran açlıktan başka bir şey değil!" buyurdu. Hep berâber *Ebû'l-Heysem İbnu'l Teyyihân*'a gittiler. O, bunlar için arpadan ekmek yapılmasını emretti. Ekmek yapıldı. Sonra kalkıp bir koyun kesti. Yanlarında bir hurma ağacında asılı olan tatlı suyu indirdi. Derken yemek geldi, yediler ve o sudan içtiler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Şu günün nimetinden (Kıyâmet günü) hesap sorulacak! (Açlık sizi evinizden çıkardı. Bu nimetlere nail olduktan sonra dönüyorsunuz!" buyurdu." [Müslim, Eşribe 140, (2038); Muvatta, Sıfatu'n Nebi 28, (2, 932); Tirmizî, Zühd 39, (2370).]

2090 ٨- وعن عتبة بن غزوان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [لَقَدْ رَأَيْتُنِى سَابِعَ سَبْعَةٍ مَعَ رسول الله ﷺ وما لَنَا طَعَامٌ إلاَّ ورقُ الحُبْلَةِ حتَّى قَرِحَتْ أشْدَاقُنَا]. أخرجه مسلم.

« الحُبْلَةُ » بضم الحاء، وسكون الباء: ثمر السمر، وقيل: هى ثمرة تشبه اللوبيا.

« وقَرِحَتْ أشْدَقُنَا » أى طلعت فيها القروح كالجراح ونحوها.

8. (2090)- *Utbe İbnu Gazvân* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Gerçekten ben kendimi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte olan yedi kişiden yedincisi olarak görmüşümdür. Huble yaprağından[57] başka yiyeceğimiz yoktu. Öyle ki avurtlarımız yara oldu." [Müslim, Zühd 15, (2967).]

2091 ٩- وعن أبى طلحة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [شَكَوْنَا إلَى رسول الله ﷺ الجُوعَ، وَرَفَعْنَا عَنْ بُطُونِنَا عَنْ حَجَرٍ، فَرَفَعَ رسولُ الله ﷺ عَنْ حَجَرَيْنِ]. أخرجه الترمذي.

9. (2091)- *Ebû Talhâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a açlıktan şikâyet ettik ve karınlarımızı açıp gösterdik. Herkeste bir taş vardı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da karnını açtı, O'nda iki taş vardı." [Tirmizî, Zühd 39, (2372).]

57– Huble, Kâmus'ta asma olarak açıklanır, başka bazı ağaçlara da huble denmiştir.

2092 ـ ١٠ ـ وعن فضالة بن عبيد رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إذَا صَلَّى بِالنَّاسِ يَخِرُ رِجَالٌ مِنْ قَامَتِهِمْ فِي الصَّلاَةِ مِنَ الخَصَاصَةِ، وَهُمْ أصْحَابُ الصُّفَّةِ حَتَّى تَقُولَ الأعْرَابُ هؤُلاَءِ مَجَانِينُ، فَإذَا صَلَّى انْصَرَفَ إلَيْهِمْ فَقَالَ: لَوْ تَعْلَمُونَ مَالَكُمْ عِنْدَ اللّهِ تَعَالى لأحْبَبْتُمْ أنْ تَزْدَادُوا فَقْراً وَحَاجَةً]. أخرجه الترمذي.

10. (2092)- *Fudâle İbnu Ubeyd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* halka namaz kıldırırken, bazı kimseler açlık sebebiyle kıyam sırasında yere yıkılırlardı. Bunlar Ashâb-ı Suffe idi. (Medîne'de misâfireten bulunan) bedevîler, bunlara delirmiş derlerdi. Efendimiz namazdan çıkınca yanlarına uğrar ve:

"Eğer (bu çektiğiniz sıkıntı sebebiyle) Allah indinde elde ettiğiniz mükâfaatı bilseydiniz, fakirlik ve ihtiyaç yönüyle daha da artmayı dilerdiniz" derdi." [Tirmizî, Zühd 39, (2369).]

AÇIKLAMA:

Kaydettiğimiz bu on hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve Ashâb-ı Kirâm hazerâtının zâhidâne hayatı hakkında bilgi vermektedir. Hattâ son rivâyette görüldüğü özere, *Ashâb-ı Suffe*, zühdün ötesinde "yokluk" ve "darlık" şartlarını yaşamıştır. Zühd, belli bir ölçüde irâdî bir hayat tarzı, -bu bahsin başında *İbnu'l-Mübârek*'ten kaydettiğimiz üzere- varlığa rağmen bir tercihdir. Halbuki açlıktan karna taş bağlamak, namazda kıyam sırasında yere yığılıp kalmak irâdî bir zühd değil, yokluğun getirdiği bir mahkûmiyettir.

İslâm inkılâbı, bu maddî imkânsızlıklar içerisinde başlamıştır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şahsen mahkum olduğu maddi darlıktan hiç şikâyetçi olmadan, zerre kadar fütura düşmeden sıkıntılara katlanmış, Allah indindeki sevabı hatırlatarak ashâbını da metânet ve sabra dâvet etmiştir.

Rivâyetler, Efendimizin fetihlerden sonra, gelirlerin artmasıyla maddî bolluğa kavuşulmuş olmasına rağmen yaşayış tarzını değiştirmeye, üst üste üç gün buğday ekmeğini doyuncaya kadar yemeyecek, mutfağında günlerce ateş yakmayacak kadar mütevazi yaşayışını devam ettirdiğini bildirmektedir. Yani O aleyhissalâtu vesselâm, ömrü boyunca, irâdî ve kasdî bir zühd hayatı yaşamış, ümmetine vecîbe kılmadan, ideal hayat örneğini fiilen vermiştir.

Bu bölümü Sonsuz Nur'da "Zühd ve takvasıyla Efendimiz" başlığı ile yer alan mütalaaları kaydederek bitirelim.

ZÜHD VE TAKVÂSIYLA EFENDİMİZ

Allah Resûlü, zâhidlerin en zâhidiydi. O'ndaki verâ, yani kaba mânasıyla şüpheli şeylerden kaçınma, -o seviyede olmak şartıyla- ikinci bir insan da yoktu. O, bütün tavır ve hareketlerini, bu çizgiye göre ayarlamıştı. Allah'tan öyle korkardı ki, sanki kalbi duracak gibi olurdu.. o kadar hassas, o kadar duyarlı idi ki; gözyaşlarının akmadığı ve ürpermediği zaman çok azdı. O, coşarken âdetâ birderya, dururken de umman gibiydi.

İşte şimdi de kuşbakışı, O'nun bu derinliklerine temas etmek istiyoruz:

Evvela zühd; dünya ona verilse sevinmeme, bütün dünya elinden gitse üzülmeme halidir. Bu hal, Allah Resûlü'nde doruk noktadadır. Bütün dünya O'nun olsaydı, her halde bir arpa tanesi bulmuş kadar sevinmezdi. Bütün dünya, bir anda elinden gitseydi, yine bir arpa tanesi kaybetmiş kadar üzülmezdi. O, dünyayı kalben bu şekilde terketmişti. Ancak bu terk, hiçbir zaman kesben de dünyayı terketmek değildir. Zîra,kazanç yollarının en mantıkîsini ve en güzelini bize gösteren, yine Hz. Muhammed Aleyhisselâm'dır. O'nun kesbendünyayı terk etmesi veya insanları buna teşvik etmesi düşünülemez. Dünyayı terk, kalben olmalıdır. Buna en güzel delil de yine Allah Resûlü'nün kurduğu İslâm Site Devleti'nin, kısa zamanda dünyanın en zengin ve en güçlü devletlerinden biri hâline gelmesidir. Bir batılı düşünürün dediği gibi, Allah Resûlü'nün kurduğu bir büyük devletten, daha sonra tam 25 tane imparatorluk ölçüsünde devlet doğmuştur. Osmanlı Devlet-i Âliyesi bunlardan sadece bir tanesidir. Evet, zühdde temel düşünce bu olmalıdır.

Allah Resûlü, peygamberliğin aydınlık iklimine adımını attığı andan, dünya bütün debdebe ve ihtişamıyla O'nun ayağının önüne serildiği âna kadar hiç tavrını değiştirmedi. Hatta O, dünyaya geldiği anda sahip olduğu mal varlığına, vefat ederken sahip değildi. Çünkü neyi var, neyi yoksa hep dağıtmış ve infâk etmişti. Bakın metrukâtına, sadece birkaç keçi ve bir de hanımlarının içinde bulundukları küçük odalar. Onlar da yine millete ait sayılırdı ki, analarımız vefat edince,hepsi de mescide dahil edilmişti. Oraya giden herkesin de bilebileceği gibi, bu hücreler mescidin bir köşesine sıkışacak kadar dar bir yer işgal ediyordu.[58]

58– Buhârî, Ferâiz, 3; İbn kesir, el-Bidâye, 5/306.

1. Hasır Üzerinde Yatması

Hz. Ömer (r.a.) bir gün Allah Resûlü'nün huzuruna girdi. Efendimiz yattığı hasırın üzerindeydi ve yüzünün bir tarafına, hasır iz yapmıştı. Odasının bir yanında işlenmiş bir deri, bir diğer köşesinde de, içinde birkaç avuç arpa bulunan küçük bir torba vardı. İşte Allah Resûlü'nün odasında bulunan eşyalar bundan ibaretti. Hz. Ömer (r.a.), bu manzara karşısında rikkate geldi ve ağladı. Allah Resûlü niçin ağladığını sorunca da Ömer (r.a.): "Ya Resûlallah! Şu anda kisralar, krallar saraylarında kuş tüyünden yataklarında yatarken, (kâinat, yüzü suyu hürmetine yaratılmış olan) Sen, sadece kuru bir hasır üstünde yatıyorsun ve o hasır, Senin yüzünde iz bırakıyor. Gördüklerim beni ağlattı." cevabını verir. Bunun üzerine Allah Resûlü, Ömer (r.a.)'e şu karşılıkta bulunur: *"İstemez misin, Ya Ömer! Dünya onların, âhiret de bizim olsun."*(59) Başka bir rivayette ise Efendimiz şöyle buyururlar:

مَا لِي وَمَا لِلدُّنْيَا، مَا أَنَا فِي الدُّنْيَا إِلاَّ كَرَاكِبٍ اسْتَظَلَّ تَحْتَ شَجَرَةٍ ثُمَّ رَاحَ وَتَرَكَهَا

"Dünya ile benim ne alakâm var. Ben bir yolcu gibiyim. Bir ağaç altında gölgelenen bir yolcu.. sonrada orayı terkedip yoluna devam eden..."(60)

O, dünyada bir vazifeyle gelmişti. Duygu ve düşüncede insanlara diriliş solukları getirmiştir. Vazifesi bittiği zaman da dünyayı terkedecekti. Dünya ile bu kadar alâkasız bir insanın, dünya adına bazı şeylere temâyül edeceğine, ihtimâl vermek aklın kabul edeceği şeylerden değildir. Evet, O, asla dünyaya meyletmedi, ve O, hiçbir zaman inhirafa yelken açmadı...

2. Sadaka Hususundaki Hassasiyeti

"Akşam yatmış, fakat sabaha kadar dönüp durmuş, bir türlü uyuyamamıştı. Sağına dönüyor, soluna dönüyor, "uf"layıp duruyordu. Sabah, hanımı sordu: "Yâ Resûlallah, bu gece rahatsız mıydınız? Çok ızdırap çektiniz." Ve Allah Resûlü'nün cevabı şu oldu: Yatağımı hazırlarken, yere düşmüş bir hurma buldum. Onu ağzıma koydum. Fakat sonra aklıma geldi ki, Bizim evde sadaka ve zekat hurmaları da bulunuyor. Ya bu hurma, onlardan ise! İşte sabaha kadar bunu düşündüm, bunun ızdırabıyla sağa sola dönüp durdum. Bir türlü gözüme uyku girmedi."(61)

Sadaka ve zekât O'na haramdı. Ancak bu hurma, kendine ait hediye hurmalardan da olabilirdi. Hatta bu ihtimal, diğer ihtimalden daha kuv-

---

59– Buhârî, Tefsir, (66), 2; Müslim, Talak, 31.

60– Tirmizî, Zühd, 44; İbn Mâce, Zühd, 3; Müsned, 1/301.

61– Müsned, 2/193.

vetliydi. Çünkü O'nun hanesinde, sadaka veya zekât malları gecelemez, geldiği gibi dağıtılırdı. Şüphenin en küçüğüne karşı böyle davranan ve hayatını hep böyle hassasiyet içinde geçiren bir insanın, kesin haram olan bir işe yanaşması mümkün müdür? O, en küçük ve şüpheli bir şeyle dahi, ruh dünyasını kirletmeme mevzuunda fevkalade hassasdı. Böyle bir irade, nasıl olur da kesin bir günah karşısında gevşerdi? Hayır, O hiçbir günah karşısında gevşemedi ve ruhunda hiçbir günaha yol vermedi. Ruhu ve iradesi her zaman nezihti, tertemizdi, öyle yaşadı ve Refîk-i a'lâya da öyle yükseldi.

3. Hayırdaki Sürati

Birgün mescide geldi, cemaatinin önüne geçti ve namaza durdu. Ardından hemen namazını bozdu ve odasına doğru telaşla yürüdü. Öyle bir heyecan ve telaş içindeydi ki, O'nu gören, yangına gidiyor zannederdi. Biraz sonra geldi. Eski heyecanından eser yoktu. Geçti namazı kıldırdı. namazdan sonra sahâbe, biraz evvelki heyecan ve tehalükünün sebebini sorunca, şu cevabı verdi: "Biraz evvel bana, fakirlere dağıtılmak üzere birşeyler getirildi. Ben, dağıtmayı unuttum. Tam namaza durduğum sırada hatırladım. Evimde böyle bir mal varken, namaz kılmak hoşuma gitmedi. Gidip *Âişe* (r.anhâ)'ye, o malı dağıtmasını söyledim." (92) İşte buna zühd denir, işte buna incelik denir, işte buna takvâ denir ve işte buna O'nun dünya ile alâkası denir..

Defalarca, dünya O'na temessül etmiş, kendini kabul ettirmek istemişti de O, her defasında elinin tersiyle onu itmişti.(63)

4. Günlerce Aç Susuz Kalışı

O'nun günlerce ağzına bir tek lokma koymadığı çok olurdu.(64) Zaten hayatı boyunca arpa ekmeğiyle dahi, karnını bir kere doyurduğu vaki değildir.(65) Aylar geçer O'nun evinde bir çorba kaynatmak için ateş yanmazdı.(445)

Bir gün namazını oturarak kılıyordu. Kıldığı nafile bir namazdı. ***Ebû Hüreyre*** (r.a.), namazdan sonra sordu: Ya Resûlallah! Bir hastalığınız mı var? Namazı oturarak kılıyorsunuz? Verilen cevap cihanı ürpertecek

---

62– Buhârî, Ezan, 158; Nesâî, Sehv, 104.

63– Müsned, 2/231.

64– Müsned, 3/213.

65– Buhârî, Et'ıme, 23; Müslim, Zühd, 22.

66– Buhârî, Rikak, 17; Müslim, Zühd, 28.

şekildeydi: ***"Yâ Ebâ Hüreyre, günlerdir ağzıma götürecek birşey bulamadım. Açlık takatımı kesti, ayakta duracak dermanım kalmadı, onun için namazımı oturarak kılıyorum."***

Ebû Hüreyre diyor ki, bunu duyunca ağlamaya başladım. Allah Resûlü kendi durumunu unutmuş, bana teselli veriyordu: "Ağlama Yâ Ebâ Hüreyre! Burada çekilen açlık, insanı âhiret azabından kurtarır."[67]

O, bir liderdi. Raiyyetinin arasında günlerce aç kalanlar vardı.[68] İşte, Allah Resûlü de kendi hayat standardını onlara göre ayarlamıştı.

Teb'ası içinde, maddî hayat itibariyle en fakirâne hayatı O yaşıyordu.. hem de bunu kendi ihtiyarıyla yapıyordu. İsteseydi müreffeh bir hayat yaşayabilirdi. Bu, O'nun için hiç de zor değildi. Zîra, sadece kendisine hediye olarak gelenleri dağıtmayıp yanında bırakmış olsaydı, o gün için en mesudâne bir hayat yaşamasına kâfi gelirdi; ama O böyle yapmayı hiç düşünmedi.

Bu, kat'iyen O'nun ve yetiştirdiği cemaatinin dünyaya küsmüşlüğü veya dünyayı terketmişliği mânasına alınmamalıdır. Mesele bir kısım şom ağızların, "bir lokma, bir hırka" deyip Allah Resûlüne ait bir ahlâk ölçüsünü alaya aldıkları gibi değildir. İsteyen, kazanır, zengin olur ve Allah (cc)'ın emrettiği ölçüde zekâtını verir, infakta bulunur; evet kimse böyle bir kazancın karşısında değildir.. hatta helâlinden kazanmak İslâm'da teşvik bile görmüştür. Bununla beraber, Allah Resûlü'nün ve O'nun has dairedeki bir kısım arkadaşlarının, yukarıda müşahhas misâllerini verdiğimiz anlayışa ve idrake sâdık kalmaları gerekir. Aksi halde, hergün hızla büyüyen, Mekke ve Medine sınırlarını çoktan aşan bu cemaati, ilk günkü saffet ve duruluğunda tutmak mümkün değilir. Bu cemaat, sırf bir beden ve cismaniyet cemaati değildir. bu cemaat, aynı zamanda, ruh, kalp, irade ve vicdan cemaatidir. Ve işte Allah Resûlü, cemaatini bu dinamiklerle ayakta tutmaya çalışıyordu. Onlardan istediği her fedakarlığı da, evvela kendisi gösteriyor ve her mes'elede olduğu gibi bu mes'elede de çıraklarına örnek oluyordu. İşte, en çarpıcı örneklerden bir tablo:

Gecenin yarısıydı. Açlık Allah Resûlü'nün bütün dermanını tüketmiş ve artık gözüne uyku da girmez olmuştu. Belki biraz uyuyabilseydi, açlığın o şiddetli ızdırabından geçici de olsa kurtulacaktı. Ne var ki açlık, O'nu terkedeceğe benzemiyordu. Evinden çıktı, bir tarafa doğru yürümeye başladı. Biraz sonra da bir karartı hissetti. Gelen biri vardı. Dikka-

67– Ebû Nuaym, Hilye, 7/109; Kenzü'l-Ummâl, 7/199.

68– Bkz. Buhârî, Et'ıme, 23; Müslim, Zühd, 12; Mecmau'z-Zevâid, 10/322.

tini oraya çevirdi.. tanımıştı... Bu hayatının hiçbir anında O'ndan ayrılmayan insandı. Düşüncede, aksiyonda hep O'nunla beraber olmuşdu. Şimdi de gecenin yarısında, Medine'nin bu tenha köşesinde randevulaşmış gibiydiler. Gelen, Hz. Ebû Bekir (r.a.)'di ve Allah Resûlü, ona selâm verdi. Ardından da sordu: "Yâ Ebâ Bekir! Gecenin bu vaktinde seni dışarıya çıkaran nedir?" Ebû Bekir (r.a.), Allah Resûlü'nü görünce derdini unutuvermişti. Zaten o, hep öyle idi. Hani Mekke'de Allah Resûlü'nü kurtarmak için girdiği kavgada komalık olmuş.. bir gün baygın kalmış ve gözlerini ilk açtığında "Allah Resûlü'ne ne oldu?" diye sormuştu. Anası Ümmü Ümâre kızmış: "Ölüyorsun; fakat hâlâ O'nu düşünüyorsun"[69] demişti. O, bilmiyordu ki, Ebû Bekir (r.a.), O'nu düşünmediği zaman ölürdü. Çünkü Allah Resûlü, onun hayat kaynağıydı. İşte şimdi de O'ndan ayrı kalamamış ve bilemediği bir his, onu buraya kadar sürüklemişti. Sürüklemişti ve Resûlullah'ın sorusuna "Açlık" diye cevap veriyordu. "Evde yiyecek birşey bulamadım, gözüme uyku girmedi ve dışarıya çıktım." Aynı dünya...!

Hemen ardından ekledi: "Anam babam Sana feda olsun Yâ Resûlallah, Sen niye çıktın?" Cevap aynıydı. Allah Resûlü de açlıktan dolayı çıkmıştı.

Tam bu esnada bir karartı daha belirdi. Belli ki bu uzun boylu, görkemli insan Ömer'di. Zaten, tablonun tamamlanması gerekiyordu. Allah Resûlü, sağ tarafına Hz. Ebû Bekir (r.a.)'i almıştı; ama, henüz sol tarafının her zamanki konuğu yoktu; sanki tabloyu yarım bırakmamak için o da koşup geliyordu. Evet gelen Hz. Ömer (r.a.)'di. Karşısında bu iki dostu görünce O da şaşırıp kalmıştı. Selam verdi, selamı alındı. Ve Söz Sultanı, Ömer (r.a.)'e de niçin çıktığını sordu. O da, aynı cevabı verdi: "Açlık, Ey Allah'ın Resûlü, açlık beni dışarıya çıkardı" dedi.

Efendimiz'in hatırına Ebû'l-Heysem (r.a.) geldi. Evi o taraflardaydı. İhtimal gündüz de onu bağında görmüştü. Hiç olmazsa onlara hurma ikram eder ve açlıklarını yatıştırırlardı. "Gelin Ebû'l-Heysem'e gidelim" dedi.

Ebû'l-Heysem (r.a.)'in evine vardılar. Ebû'l-Heysem (r.a.) ve hanımı, uyuyordu. Evde, bir de küçük bir çocukları vardı. Yaşı, beş veya altıydı. Önce kapıyı Hz. Ömer (r.a.) çaldı. O gür sesiyle "Ya Ebe'l-Heysem!" diye seslendi. Ne Ebû'l-Heysem (r.a.) ne de hanımı sesi duymadı. Fakat, yatağında mışıl mışıl uyuyan o yavru, birden yatağından fırladı, "Baba! kalk Ömer geldi" dedi. Ebû'l-Heysem (r.a.) çocuğunu rüya görüyor sandı. "Yat oğlum, gecenin yarısı, bu vakitte burada Ömer'in işi ne!" Çocuk

69– İbn Kesir, el-Bidâye, 3/40.

yattı. Kapı açılmayınca, bu defa da o nârin sesli Ebû Bekir (r.a.), gelip seslendi: *"Yâ Ebe'l-Heysem!"* Çocuk yine fırladı, kalktı ve "Baba! Ebû Bekir geldi" diye bağırdı. Babası onu tekrar yatırdı. Fakat son gelen, sesi soluğu cenazeleri dahi dirilten Allah Resûlü'ydü. O, *"Yâ Ebe'l-Heysem!"*diye seslenince, çocuk, artık yayından fırlayan bir ok olmuştu. Hem kapıya doğru koşuyor, hem de "Baba kalk, Resûlullah geldi!" diyordu. *Ebû'l-Heysem* (r.a.), neye uğradığını şaşırmıştı. Hemen kapıya koştu. Gözlerine inanamıyordu. Gecenin bu saatinde, hanesine, Sultanlar Sultanı nüzûl etmişti. Hemen onları içeri aldı. Gidip bir oğlak boğazladı. Bu şeref, insana hayatta belki bir kere nasip olurdu. Hayatının en mes'ud ânını yaşıyordu. Canını bile sofraya koysa azdı. Hurma getirdi, süt getirdi, et getirdi ve bu aziz misafirlerine ikram etti.

Açlıklarını bastıracak kadar yediler. Ardından da yine Allah Resûlü'nün gözleri dolu dolu oldu. Ve her hâdiseye ayrı bir buud ve derinlik kazandıran dudaklarından şu sözler döküldü:

"Allah'a kasem ederim, işte şu nimetlerden yarın hesaba çekileceksiniz."(70) Ardından da şu âyeti okudu: ثُمَّ لَتُسْـَٔلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ **O gün, muhakkak bütün nimetlerden hesaba çekileceksiniz"**(Tekâ-sür, 102/8)

İşte O, hayatını bu kadar hassas ve bu kadar derin ölçüler içinde geçiren müstesna bir insandı. Böyle bir insanın hayatında inhiraf bulmaya çalışmak, ya garaz, ya da cehalettir.

Hz. Ömer (r.a.) O'na en yakın olanlardandı ve O'nun hayatının zühd yanını şöyle anlatıyordu: "Allah'a yemin ederim, ben Resûlullah'ın, sabahtan akşama kadar kıvrandığını bilirim. Zîra, hurmanın en kötüsü olan (dakl) denen hurmayı dahi bulup karnını doyuramıyordu."(71)

Halbuki O, kimden isteseydi, O'nun için en mükellef sofralar hazırlardı. Hem buna ne hacet? Kendisine gelen hediyeler, her gün O'na ve ailesine, müreffeh bir hayat yaşatacak ölçüdeydi. Ancak O, geleni dağıtıyor ve yarınlara birşey bırakmıyordu.(72)

Kendisine, niçin dünya nimetlerinden istifade etmediği sorulunca da O, şöyle cevap veriyordu: "Dünya nimetlerinden istifadeyi nasıl düşünebilirim ki, İsrafil sûru eline almış Cenâb-ı Hakk'ın emrini beklemektedir.

70– Müslim, Eşribe, 40, Kenzü'l-Ummâl, 7/196.

71– Müslim, Zühd, 36; İbn Mâce, Zühd, 10; Müsned, 1/24, 50.

72– Buhârî, Bedü'l-Vahy, 5-6; Savm, 7; Müslim, Fezâil, 50.

böyle bir durumda olan insan, gelişigüzel, dünya nimetlerinden nasıl istifade eder ki?" [73]

Biz O'na *"Zahidler Zahidi"* derken, kelime yetersizliğinden dolayı dedik. Yoksa O'nun Zühdünü bir başka kelime ve bir başka lâfızla ifade etmek gerekirdi.[74]

73– Tirmizî, Kıyâme, 8; Müsned, 1/36; 3/7.

74– M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 2. Cilt, 229-231, 234-238.

ZÎNETLE İGİLİ BÖLÜM

(Bu bölümde yedi bâb vardır)

BİRİNCİ BÂB

TAKILAR HAKKINDA

★

İKİNCİ BÂB

SAÇ BOYAMASI HAKKINDA

★

ÜÇÜNCÜ BÂB

HALÛK HAKKINDA

★

DÖRDÜNCÜ BÂB

TÜYLER HAKKINDA

SAÇ

TRAŞ

İĞRETİ SAÇ (PERUK) TAKMA

SALMA VE AYIRMA

AKLARI YOLMA

BIYIĞIN KESİLMESİ

★

BEŞİNCİ BÂB

KOKU VE YAĞ HAKKINDA

★

ALTINCI BÂB

ZÎNETLE İLGİLİ ÇEŞİTLİ MESELELER HAKKINDA

★

YEDİNCİ BÂB

NAKIŞLAR, RESİMLER, ÖRTÜLER HAKKINDA

RESSAMLARIN ZEMMİ

RESİM VE ÖRTÜLERİN KERÂHETİ

BİRİNCİ BÂB

TAKILAR HAKKINDA

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Zînet, güzelleşmek mânasına gelen tezeyyün'den gelir, kendisi ile güzelleşilen şey demektir. Dilimizdeki karşılığı süstür. Nitekim, güzellik kazanmak için kullanılan şeye süs demekteyiz.

Gerek bedenimize ve gerekse kullandığımz eşyalara (âlet, mesken, hayvan vs.) güzelleşme veya güzelliğini artırmak için bir kısım maddî unsurlar ilâve etmek bidâyetten beri bütün insanların müşterek bir vasfıdır. Bir başka ifâde ile zînet, beşeriyetin maddî kültüründe mühim bir yer işgal eder. Öyle ki, günlük olarak her an kullandığımız giyim-kuşamdan defter-kaleme, üzerinde oturduğumuz sandalyeye veya minderden bineklerimize, evimizin iç ve dışından sokaklarımıza, caddedelerimize varıncaya kadar herşeyde, sâdece göz zevkimize hitâb eden tezyînî bir unsur vardır. Başka bir fonksiyonu olmadığı için eşyalarımız o unsurlar bulunmadan da kendilerinden beklenen hizmeti eksiksiz yerine getirebilirler. Buna rağmen azımsanmayacak külfet, zahmet ve masrafına katlanarak tezyînî unsurdan vazgeçmeyiz.

Öyle ise zînet, ferdî veya millî şahsiyetimizin en mühim parçalarından biri olmalıdır. Zîra ferdleri ve cemiyetleri birinden diğerine tefrîk eden sebeplerden bir kısmı dış görünüşle, hâricî tezahürle ilgilidir. Hem hep biliriz ki, dış, için aynasıdır.

Teknikte cihanşümûl değerleri benimsemekle berâber, kültürde müstakillik, ümmetîlik ve nev-i şahsına münhasırlık'ı esas alan İslâm dininin[75] bir bakıma iç dünyanın ve medenî hayatın hâricî tezahürü olan zînet ve zînetle ilgili meselelerde sessiz kalması, görüş beyan etmemesi o-

75– Kültür-sünnet münâsebeti ve İslâm'ın kültür anlayışı I. ciltte genişçe işlenmiştir (S. 320-333).

lamazdı. Nitekim dînimizin iki semâvî kaynağını teşkîl eden Kur'an ve Sünnet'te zînetle ilgili meselelere geniş yer verildiğini görmekteyiz.

Her şeyden önce Kur'ân-ı Kerîm, zînet'e yer verir. O kadar ki, Rabbimizin dilinde, yeryüzünde insanla ilgili olarak mevcut her şey, onun imtihan edilmesi için yeyüzüne takılmış bir süsten ibârettir: إنَّا جعَلْنا ما علَى الأرْضِ زينةً لها لنبلوهم ايهم احسن عملاً **"İnsanların hangisinin daha iyi amelde bulunacağını ortaya koyalım diye yeryüzünde olan herşeyi, yeryüzünün süsü yaptık"** (Kehf 7). Bir âyette, **mal ve evlatların dünya hayatının zîneti olduğu** (Kehf 46) belirtilirken, bir diğerinde atlar, katırlar ve merkebler'in (Nahl 8); bir diğerinde insana verilen herbir şeyin **"bir süs, bir geçimlik"** olduğu (Kasas 60), bir çok âyette gökteki yıldızların da **insanlar için semâyı tezyîn edici olarak yaratıldığı** (Hicr 16, Saffât 6, Mülk 5) belirtilir.

Şu âyet sadece yeryüzünde yaratılan "eşya"yı değil, bir bütün olarak "hayat"ı süs olarak ifâde eder: واعْلَمُوا انَّمَا الْحَيَاةُ الـدُّنْيا لَعِبٌ ولَهْوٌ وزينةٌ وتفاخر **"Bilin ki, (âhiret için yaşanmayan) dünya ancak bir oyundur, bir eğlen-cedir, bir "süs" dür, aranızda bir öğünüşdür, mallarda ve evlatlarda bir çoğalıştır..."** (Hadîd 20).

Meşrû dairede bu yeryüzü zînetlerinden istifâde etmek her mü'minin hakkıdır, kimse onu haram edemez;
قُلْ مَنْ حَرَّمَ زينةَ اللهِ الَّتى اَخْرَجَ لِعِبادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ **"De ki: "Allah'ın kulları için çıkardığı "zînet"i temiz ve hoş rızıkları kim haram etmiş?" De ki: "Onlar dünya hayatında îman edenler içindir..."** (A'raf 32). Bir başka âyette de **"denizden çıkarılan süslerin de insanların takınması için yaratıldığı"** (Fâtır 12) ifâde edilir.

Uzunca bir âyet ise kadın tezyinatı ile ilgilidir. "Süslerini kimlere gösterebilirler, kimlere gösteremezler" (Nur 31) belirtilir.

Hülasa, Kur'ân-ı Kerîm, zînet meselesine birçok âyetlerinde yer vermiştir.

Dînimizin ikinci kaynağı olan Resûlullah'ın Sünnet'i bu meseleyi daha da açmış, pek çok teferruata inip beyanlarda bulunmuş, hükümler vaz'etmiştir.

Sadedinde olduğumuz bahiste, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kılık kıyâfete, evin tezyinatına giren meselelerle ilgili beyanları görülecektir.

2093 ١- عن أنس رضي الله عنْهُ قال: [كَتَبَ النَّبِيُّ ﷺ كتاباً فَقِيلَ لَهُ: إنَّهُمْ لاَ يَقْرءُونَ كتاباً إلاَّ مَخْتُوماً، فَاتَّخَذَ خَاتَماً مِنْ فضَّةٍ، وَنَقَشَ فِيهِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ الله، وقَالَ لِلنَّاسِ: إنِّي اتَّخَذْتُ خَاتَماً مِنْ فِضَّةٍ، وَنَقَشْتُ فِيهِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ الله فَلاَ يَنقُشُ أَحَدٌ على نَقْشِه].

وفي رواية: [أنَّ رسولَ الله ﷺ لَبِسَ خَاتَمَ فِضَّةٍ في يَمِينِهِ، وَكَانَ فَصُّهُ حَبَشِيّاً، وَكَانَ يَجْعَلُ فَصَّهُ مِمَّا يَلِي كَفَّهُ]. أخرجه الخمسة.

«الْفَصُّ الحَبَشِيُّ»: الجزع، أو العقيق، أو ضرب منهما يكون بالحبشة.

1. (2093)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (İran Kisrasına göndermek için)bir mektub yazmıştı. Kendisine: "Onlar mühürlü olmayan mektubu okumazlar" denildi. Bunun üzerine gümüş bir mühür yaptırdı. Üzerine Muhammed Resûlullah cümlesini kazdırdı. Cemaate de:

"Ben bir mühür yaptırdım. Üzerine Muhammed Resûlullah kazdırdım, kimse bunu yüzüğüne kazdırmasın" buyurdu."

Bir rivâyette şöyle gelmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sağ (eli) ne gümüş bir yüzük taktı. Kaşı Habeşî idi. Karşı avucunun içine geliyordu." [Buhârî, Libâs 46, 50, 51, 54, 55; Müslim, Mesâcid 222, (640); Libâs 55-63, (2092-2095); Ebû Dâvud, Hâtim 1-2, (4214-4217, 4221); Tirmizî, İsti'zân 25, (2719), Libâs 14-17, (1739-1748); Nesâî, Zînet 48-82, (8, 173-195); İbnu Mâce, Libâs 39, (3639), 41, (3645).]

2094 ٢- وعن ابن عمر رَضِيَ الله عَنْهما قال [اصطَنَعَ رسولُ الله ﷺ خَاتَماً مِنْ ذَهَبٍ فَصَنَعَ النَّاسُ خَوَاتِمَ الذَّهَبِ، ثُمَّ إنَّهُ جَلَسَ عَلَى المِنْبَرِ فَنَزَعَهُ وَقَالَ واللهِ: لاَ أَلْبَسُهُ أَبَداً فَنَبَذَ النَّاسُ خَوَاتِيمَهُمْ]. أخرجه الستة.

وزاد في رواية: [وَجَعَلَهُ فِي يَدِهِ الْيُمْنَىٰ]

وفي أخرى: [اتخَذَ رسولُ الله ﷺ خَاتَماً مِنْ وَرِقٍ فَكَانَ فِي يَدِهِ، ثُمَّ كَانَ فِي يَدِ أَبِي بَكْرٍ، ثُمَّ فِي يَدِ عُمَرَ، ثُمَّ فِي يَدِ عُثْمَانَ رَضِيَ الله عَنْهُمْ حَتَّى وَقَعَ فِي بِئْرِ أَرِيس، نَقْشُهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ الله].

«بِئْرِ أَرِيسٍ»: عند مسجد قبا.

2. (2094)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine altından bir yüzük yaptırdı. Bunun üzerine halk da altın yüzükler yaptırdı. Bilâhare aleyhissalâtu vesselâm minbere çıkıp oturdu, yüzüğü çıkardı ve:

"Vallâhi bunu ebediyen takmıyacağım!" dedi. Halk da yüzüklerini çıkarıp attılar." [Buhârî, Libâs 45, 46, 50, 53, Eymân 6, İ'tisâm 4; Müslim, Libâs 53, 55, (2091); Muvatta, Sıfatu'n-Nebî 37, (2, 936); Ebû Dâvud, Hâtem 1-2, (4218, 4219, 4220); Tirmizî, Libâs 16, (1741); Nesâî ,Zînet 43, 53, (8, 165, 178); İbnu Mâce, Libâs 40, (3642-3644).]

Bir rivâyette şu ziyâdeyi yaptı: "Yüzüğü sağ eline takmıştı. "Bir diğerinde de şu ziyâde vardır: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gümüşten bir mühür edindi, eline takmıştı. Sonra Hz. Ebû Bekir'in eline intikal etti, sonra Hz. Ömer'e, sonra da Hz. Osmana (radıyallâhu anhüm)'a intikal etti. Erîş kuyusuna düşünceye kadar onun elinde kaldı. Üzerindeki yazı Muhammed Resûlullah idi."

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis bir çok yönden faydalı bilgiler vermektedir.

★ Bazı rivâyetlerde şarîh olarak belirtildiği üzere Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* İran kralına mektup yazmak istediği zaman, beynelmilel protokol kaidelerini bilen bazılarınca, devletlerarası resmî yazışmalarda mektupların mühürlenmesinin bir âdet olduğu, mühürsüz mektuplara îtibâr edilmediği söyleniyor. Resûlullah bu îkâz üzerine derhal bir mühür kazdırarak, üzerine Muhammed Resûlullah yazdırıyor. Üç kelimelik bu ibâre alt alta üç satırdan meydan gelir. Yani "Muhammed", *"Resûl"* ve *"Allah"* kelimeleri alt alta yazılıyor.

★ Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu mührü parmağına taktığı bir yüzünün kaşına kazdırmıştır. Şu halde, rivâyetten de anlaşılacağı üzere, yapılan iş öncelikle "yüzük yaptırmak" değildir, mühür kazdırmak'tır. Ancak mührün en pratik taşıma şekli yüzük olarak parmağa takmaktır. Böylece Resûlullah'ın bir zînet olan yüzüğü takması hadisesi mevzubahis olmuştur.

★ *Dârakutnî*'nin el-Efrâd'ında gelen bir rivâyete göre , bu mührü kazan Ya'lâ İbnu Ümeyye adında bir sahâbidir.

Yapılan amelin öncelikle mühür kazdırma işi olduğunu şuradan da

öğreniyoruz: Resûlullah ashâbın, kendisini taklîden yüzük ittihâz edeceklerini bildiği için yüzüğün kaşına Muhammed Resûlullah ibâresini kadırmamalarını tembihliyor. Aksi takdir de o mührün Resûlullah'a aidiyeti kalmazdı . Çünkü mühür ferde ait, ferdi gösteren taklîd edilmemesi gereken bir alâmettir. Ashâb bu yasağa uyar. İbnu Ömer. mührüne : "Abdullah İbnu Ömer" diye isim kazdırır. *Ebû Ubeyde* ve Huzeyfe'nin Elhamdülillah diye, *Hz. Alli*'nin *Alahu'l -Melik* diye, *İbrahim Nehâî*'nin *Billâh* diye, *Mesrûk*'un *Bismillah* diye, *Ebû Ca'fer el-Bâkır*'ın *el-Gur-retu-lillâh* diye yüzüklerine yazılar kazdırdıkları rivâyet edilmiştir. Yüzüğe zikrullahın kazılabileceği çoğu alimlerce kabul edilmiştir.

★ Peygamberimiz, yüzüğün mühür kısmını, yani kaşını parmağın avuç tarafına getiriyor.

★ Bu mührü önce altından yaptırıyor. Herkes altından yüzük yaptırmaya kalkınca, altını atıp gümüşten yaptırıyor. Çünkü altın ve ipek erkeklere haramdır.

2- *Habeşî* kaş, sedef veya akîk taşı veya bunlar gibi Habeşistan'da îmâledilen ve yüzüklere kaş olarak takılan bir süsleme taşı.

3- Resûlullah'ın bu yüzüğü, vefatından sonra, İslâm devletinin resmî mühürü olarak arkadan gelen üç halîfe tarafından da kullanılmıştır: Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osmân (radıyallâhu anhüm). Ancak Hz. Osman zamanında, yüzük Kuba Mescidine yakın bir bahçenin içinde bulunan Erîş kuyusuna düşmüş, bütün aramalara rağmen bulunamamıştır. Bazı rivâyetler ise, Said İbnu *Ebî'l-Âs*'ın azadlısı olan Muaykıb (radıyallâhu anhümâ)'ın elinden düştüğünü söyler. Muaykıb ilk müslüman olanlardandır. Önce Habeşistan'a sonra Medîne'ye hicret etmiştir. Bedir gâzilerindendir. Daha sonra başta Bey'atu'r-Rıdvan olmak üzere pek çok gazvelere katılmıştır. Üsdü'l-Gâbe'de, "Resûlullah'ın mührüne nezâret ederdi" denir. Bu işi Resûlullah'ın sağlığından îtibâren mi yaptığı tasrîh edilmez. Ancak el-İsâbe'de Hz. Ömer zamanında Beytülmâl'a, Hz. Osman zamanında mühüre nezâret ettiği tasrih edilir. Cüzzamlı idiyse de Hz. Ömer, doktorlar temin ettirir, hastalığın ilerlemesi önlenir. Resûlullah'tan bazı rivâyetlerde bulunmuştur. Hz. Osman'ın hilâfetinin sonlarında vefat etmiştir. Mamafih *Hz. Ali* devrinde vefat ettiği de söylenmiştir.

4- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER

★ Erkeklerin gümüş yüzük takmaları câizdir. Bu hususta fukahâ icma eder. Şârihlerin belirttiğine göre bazı Şamlı âlimler: "Yüzük sadece

hükümdarlar için câizdir" demiş ise de, Nevevî ve başka âlimler bunu reddederler ve bu görüşün şâz olduğunu belirtirler.

★ Yüzüğe sahibinin ismi veya zikrullah kazılabilir. Gerçi zikrullah'ın kazılıp kazılamayacağı münakaşa edilmişir. Başta Hz. Hasan ve Hüseyin (radıyallâhu anhümâ) olmak üzere çoğunluğun bunda bir beis görmediği, *İbnu Sîrîn*'in Hasbiyallah ve benzeri ibârelerin yazılabileceğini söylediği belirtilmiştir. *İbnu Hacer* ,"caiz değil" görüşünün bu ibarelerin yazıldığı yüzüğü, cünüb ve hayızlı kimselerin taşıyabileceği, istinca sırasında parmakta bulundurulabileceği endişesinden ileri geldiğini, binaenaleyh bu durumlara yer verilmeyince kerâhetin ortadan kalkacağını belirterek ihtilâfı te'lîf eder. Müslüman âlimler, tahâret sırasında ismullah yazılı yüzüğün elde bulunmasını mekruh ve edebe aykırı bulmada ittifak ederler.

★ Bu hadis, yüzük takınmanın ve sâlihlerin eserleriyle teberrükün câiz olduğuna delildir.

Yüzük kaşının akik taşından olması sünnettir.

2095 ٣– وعن بريدة رَضيَ اللهُ عَنْهُ قال: [جَاءَ رَجُلٌ إلى رسـول الله ﷺ وَعليْه خَاتَمٌ مِنْ حَديد. فقَالَ: مَالي أرَى على أحَدكُمْ حِلْيَةَ أهْلِ النَّار فَطَرحَهُ ثُمَّ جَاءهُ وَعليه خَاتَمٌ مِنْ صُفْرٍ، فـــقَالَ: مَالي أجدُ مِنْكَ رِيحَ الأصْنَامِ، ثُمَّ أتَاهُ وَعَلَيْه خَاتَمٌ مِنْ ذَهَبٍ، فـقَالَ: مَالي أرَى عَلَيْكَ حِلْيَةَ أهْلِ الجَنَّة؟ فـقَالَ مِنْ أيِّ شَيْءٍ أتَّخذهُ؟ قـالَ: مِنْ وَرِقٍ، وَلاَ تُتمَّهُ مِثْقَالاً]. أخرجه أصحاب السنن.

3. (2095)- *Büreyde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına, parmağında demir yüzük bulunan bir adam uğramıştı. (Yüzüğü görünce): *"Niye bazılarınızın üzerinde ateş ehlinin süsünü görüyorum!"* buyurdu. Adam derhal onu çıkarıp attı. Sonra parmağında sarı renkli (pirinç) yüzük taşıyor olduğu halde geldi. Bu sefer.

"Niye sende putların kokusunu hissediyorum?" dedi Bilahare adam altın yüzük takmış olarak geldi? Bu sefer de:

"Sende niye cennet ehlinin süsünü görüyorum?" dedi. Bunun üzerine adam:

"Öyleyse yüzüğüm neden olsun?" diye sordu.

"Gümüşten dedi, *ancak ağırlığı bir miskale ulaşmasın."* [Tirmizî, Libâs 43, (1786); Ebû Dâvud, Hâtem 4, (4223); Nesâî, Zînet 47, (8, 172).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, müslümanların parmağında taşıyacağı yüzüğün madenini ve rengini belirlemektedir:

★ **Demirden olmamalıdır.** Bazı alimlere göre, O, kâfirlerin zîneti olduğu için veya cehennemde bağlanacakları zincirler ve boyunlarına takılacak laleler suretinde ahirette de süslerini teşkil edeceği için yasaklanmıştır. Diğer bir kısım alimler de, *"Saldığı pis koku sebebiyle demir yüzük yasaklanmıştır"* demişlerdir. Hadisin üslubu, başka açıklamalara da müsaittir.

★ **Pirinçden de olmamalı.** Hadiste sufr yani sarı diye ifade edilmiştir. Ebû Dâvud'un rivâyetinde şebeh'den yüzük şeklinde şebeh kelimesiyle ifâde edilmiştir. Maksad bakırdır. Renk itibariyle altına benzediği için şebeh denmiştir. Bakır yüzükle ilgili yasağın put kokuyor diye gerekçeye bağlanması putların bakırdan yapılması sebebiyledir.

★ **Altından da olmamalı.** Altın cennet ehlinin süsüdür, dünyada erkeklere haram kılınmıştır. Altın ve ipeğin tahrimiyle ilgili rivâyetler mütevâtirdir.

★ **Erkeklerin yüzüğü gümüşten olmalıdır.** Gümüşün helal olduğu hususunda başka rivâyetler de vardır.

Bir miskalden hafif olmalıdır. Ulemâ bu tahdidi israfla îzah eder. Bir miskali bulur veya geçerse malın israf edilmiş olacağını belirtir. Bazı âlimler bunu tenzihî bir yasaklama anlayarak daha ağır yüzüklerin câiz olabileceğini söylemiştir. Şâfiîlerden bir grup ise ağırlığı bir miskali aşan yüzüğün haram olduğuna hükmetmiştir.

2096 ٤ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [رَأى رَسُولُ اللّهِ ﷺ في يَدِ رَجُلٍ خَاتَماً مِنْ ذَهَبٍ فَنَزَعَهُ وَطَرَحَهُ وَقَالَ: يَعْمدُ أحَدُكُمْ إلَى جَمْرَةٍ مِنْ نَارٍ فَيَجْعَلُهَا فِي يَدِهِ فَقِيلَ لِلرَّجُلِ: بَعْدَ مَا ذَهَبَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ خُذْ خَاتَمَكَ انْتَفِعْ بِهِ فَقَالَ: لاَ وَاللّهِ لاَ آخُذُهُ أبداً، وَقَدْ طَرَحَهُ رَسُولُ اللّهِ ﷺ]. أخرجه مسلم.

4. (2096)- *İbnu Abbas* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir adamın elinde altından bir yüzük gördü. Onu çıkarıp attı ve:

"Biriniz tutup ateşten bir parçayı alıp eline koyuyor!" buyurdu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gidince adama: "Yüzüğünü al (başka sûrette) ondan faydalan" dediler. O:

"Hayır! Vallâhi ebediyen almayacağım, onu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* attı" dedi." [Müslim, Libâs 52, (2090).]

2097 ٥– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قَدِمَتْ هَدَايَا مِنَ النَّجَاشِيِّ فِيهَا خَاتَمٌ مِنْ ذَهَبٍ فِيهِ فَصٌّ حَبَشِيٌّ، فَأَخَذَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِعُودٍ، أَوْ بِبَعْضِ أَصَابِعِهِ مُعْرِضاً عَنْهُ، ثُمَّ دَعَا أُمَامَةَ بِنْتَ أَبِي الْعَاصِ بِنْتَ بِنْتِهِ زَيْنَبَ، فَقَالَ: تَحَلَّي بِهٰذِهِ يَا بُنَيَّةُ]. أخرجه أبو داود.

5. (2097)-*Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a Habeş kralı *Necâşî*'den hediyeler geldi. İçerisinde Habeşî kaşlı bir de altın yüzük vardı. Resûlullah onu bir çöple veya tiksinerek bir parmağıyla aldı. Kızı Zeyneb'in kızı *Ümâme Bintu Ebî'l-Âs*'ı çağırıp: *"Yavrucuğum al şunu, takın!"* dedi." [Ebû Dâvud, Hâtem 8, (4235).]

2098 ٦– وعن سعيد بن المسيب قال: [قَالَ عُمَرُ لِصُهَيْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما: مَالِي أَرَى عَلَيْكَ خَاتَمَ الذَّهَبِ؟ فَقَالَ: قَدْ رَآهُ مَنْ هُوَ خَيْرٌ مِنْكَ فَلَمْ يَعِبْهُ قَالَ: مَنْ هُوَ؟ قَالَ: رَسُولُ اللهِ ﷺ]. أخرجه النسائى.

6. (2098)- *Saîd İbnu'l-Müseyyeb* anlatıyor: *"Hz. Ömer, Süheyb* (radıyallâhu anhümâ)'e: "Niye parmağında altın yüzük görüyorum?" dedi. Beriki: "Onu senden daha hayırlı olan da gördü, ama ayıplamadı" deyince, Hz. Ömer:

"O da kimmiş?" dedi. Süheyb: "Resûlullah!" cevabını verdi." [Nesâî, Zînet 42, (8, 164, 165).]

AÇIKLAMA:

Son üç hadis altın yüzüğün tahrimiyle ilgilidir. Birinci hadis, Hz. Peygamber'in, yasağın ciddiyetinin kavranması için, altın yüzüğü takan kimsenin parmağından eliyle çıkarıp atmaktadır. Âlimler, burada münkere elle müdâhalenin bir örneğini de bulmaktadırlar. Yüzüğün atılması, telef edilmesi mânasına değildir, zecr içindir. Zîra Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* mal israfını yasaklamıştır. Adamın "ebediyen almam!" demesi, Resûlullah'a son derece bağlılığının ifâdesidir. Bir takva olarak yüzüğü almayıp, muhtaçlara tasadduk etmesi takdîr edilecek bir durumdur.

İkinci hadis *Habeş kralı Necâşî*'nin hediyelerinden bahsetmektedir. Başka rivâyetlerde bu hediyeler meyanında bir çift sâde mest, bir cam

bardak, üç aded baston da sayılır. Hz. Peygamber'e bazı komşu krallardan hediyeler gelmiş idi. Bu mevzu ileride müstakil bir bölüm olarak gelecektir (5783-5790). Sadedinde olduğumuz rivâyet, Habeş kralının hediyeleri arasında çıkan altın yüzüğü, Resûlullâh'ın kız torunu Ümâme'ye taktığını belirtmektedir. Yüzüğü çöple ve tiksinti ile alması, altın zînetin erkeklere haram olması sebebiyledir. Ulemâ, altın zînetin kadınlara helâl olduğu husûsunda nass kabul etmişlerdir.

Üçüncü hadis, erkeklerin altın yüzük kullanabileceklerini ifâde etmektedir. Ancak Nesâî'nin, es-Sünenü'l-Kübrâ'da hadisi kaydettikten sonra "Bu hadis münkerdir" demiştir.

Berâ *İbnu'l-Âzib* (radıyallâhu anh)'in de parmağında altın yüzük taşıdığı, niçin böyle yaptığını soranlara: "Bu yüzük, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bana bahşettiği bir armağandır. Bunu bana Resûlullah takmıştır. Ve: *"Allah'ın ve Resûlullah'ın sana ihsan ettiği bu yüzüğü kullan"* buyurdu!" demiştir. Tahâvî'nin Meâni'l-Âsâr'da kaydettiği bu rivâyet de erkeklere altın yüzüğün cevazını sarîh olarak ifâde eder.

Altın yüzüğün erkeklere haram olduğunu söyleyen âlimler, bu itiraza şu cevabı verirler:

1- Mübah kılıcı bir rivâyetle, haram kılıcı bir rivâyet teâruz ederse, ihtiyaten haram kılıcı râcih addedilir, mübah kılıcı da metrûk ve mercûh addedilir.

2- Altın yüzük kullanmayı erkeklere helâl kılan rivâyetler, tahrimden önceki durumu aksettirebilir. Ancak şurası da açık ki, *Berâ*'ya yüzüğün sorulmuş olması, hâdisenin tahrîmden sonra cereyan ettiğini gösterir.

Şu halde, bu meselede birinci cevap daha ikna edicidir.

Hemen belirtelim ki, bazı âlimler, "lüzûm olmadığı durumlarda yüzük taşımayı terketmek evladır" demiştir. Hanefî fakihlerinden *Hulvânî*, talebelerine yüzük takmayı yasaklamıştır. İhtiyâr'da "yüzük takmak, bir ihtiyaçtan neşet ediyorsa sünnettir" denir. Tatarhâniye'de mutlak sûrette caiz olduğu ifâde edilir. Hanefîlerin görüşü de bu merkezdedir.

Kâmil Miras, Tecrid-i Sarîh tercümesinde bu bahsi işlerken, örfe müstenîd bir zaruret gerekçesiyle nişan yüzüklerinin altından olmasını câiz görür. Ne var ki, nişan yüzüğü takmanın zarûret olması su götürür bir keyfiyettir.

2099 ٧– وعن عليّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [نَهَانِي رَسُولُ اللهِ ﷺ أنْ أجْعَلَ خَاتَمِي فِي

هذه، وَأشَارَ إلى الوُسْطَى وَالَّتِي تَلِيهَا]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

وفي رواية أبي داود والترمذي: [نَهَانِي عَنِ القَسِّيِّ، وَالمِيْثَرَةِ الحَمْرَاءِ، وَأَنْ أَلْبَسَ خَاتَمِي فِي هذهِ، أَوْفِي هذهِ، وَأَشَارَ إلى السَّبَّابَةِ وَالوُسْطَى].

7. (2099)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yüzüğümü şu parmağa koymamı yasakladı -ve eliyle orta ve ondan sonra gelen (şehadet) parmağına işaret etti- buyurdu." [Müslim, Libâs 64, (2078); Tirmizî, Libâs 44, (1787); Nesâî, Zînet 53, (8, 177); Ebû Dâvud, Hâtem 4, (4225).]

2100 ٨– وعن رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ النَّبيَّ ﷺ كَانَ يَتَخَتَّمُ فِي يَمِينِهِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

8. (2100)- Yine *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah yüzüğünü sağ eline takardı." [Ebû Dâvud, Hâtim 5, (4226); Nesâî, Zînet 49, (8, 175).]

2101 ٩– وعن جعفر بن محمد عن أبيه: [أَنَّ الحَسَنَ وَالحُسَيْنَ كَانَا يَتَخَتَّمَانِ فِي يَسَارِهِمَا]. أخرجه الترمذي وصححه.

9. (2101)- *Cafer İbnu Muhammed*, babasından naklen anlatıyor: "Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin (radıyallâhu anhümâ), yüzüklerini sol ellerine takarlardı." [Tirmizî, Libâs 16, (1743).]

2102 ١٠– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَتَخَتَّمُ فِي يَسَارِهِ وَكَانَ فَصُّهُ فِي بَاطِنِ كَفِّهِ: وَكَانَ ابنُ عُمَرَ يَفْعَلُهُ]. أخرجه أبو داود.

10. (2102)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yüzüğü sol eline takardı ve kaşını avucunun içine getirirdi. İbnu Ömer de böyle yapardı. [Ebû Dâvud, Hâtem 5, (4227, 4228).]

AÇIKLAMA:

Son dört hadis, yüzüğün takılması gereken el ve parmaklar hakkında bilgi vermektedir. Bunlardan birincisinde orta parmakla ondan sonra gelen şehâdet parmağına yüzük takmanın yasaklandığı anlaşılmaktadır.

Müteakip rivâyetlerin bazısı yüzüğün sağ ele takılacağını belirtirken, bazısı da sol ele takılacağını ifâde etmektedir. Her iki ele de yüzük takılabileceğini ifâde eden başka sahîh rivâyetler de vardır. Ulemâ, rivâyetlerden hareketle yüzüğün her iki ele de takılabileceğine hükmet-

mişlerdir. Hangisinin tercîh edilmesi gerektiği yani efdal olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Ancak sağla ilgili rivâyetler daha fazladır. *İbnu Hacer,* tezeyyün yani bir süs unsuru olarak takan sağa, mühür olarak takan sola takmalıdır, dedikten sonra sağa takmanın tercîh edilmesinin gereğine dikkat çeker. "Çünkü der, sol el istincada kullanıldığı için, necaset değmekten korunmuş olur." Ona göre mühür olarak kullanılınca sağ elle soldan çıkarılması kolay olur.

Ayrıca erkeklerin küçük parmağa takmaları efdaldir, zira işe mani olmaz. Kadınlar ise, parmaklarına müteaddid yüzükler takabilirler.

2103 ١١ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ النَّبِىُّ ﷺ إِذَا دَخَلَ الْخَلاَءَ نَزَعَ خَاتَمَهُ].

أخرجه الترمذي وصححه والنسائى. وزاد رزين: [وَكَانَ فِى يَدِهِ الْيُسْرَى].

11. (2103)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* helâya girdiği zaman yüzüğünü çıkarırdı." [Tirmizî, Libâs 16, (1746); Nesâî, Zînet 54, (8, 178). Rezin şu ilâvede bulunmuştur: "Yüzük Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sol elinde idi."]

AÇIKLAMA:

Aliyyü'l-Kâri helaya girerken Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, yüzüğü parmağından çıkarmasını, yüzüğün kaşına kazılmış olan Muhammed Resûlullah ibâresi sebebiyle olduğunu belirtir. Bu rivâyetten hareketle, yüzükte Allah'ın veya Resûlü'nün ismi veya Kur'ân bulunması halinde helaya girerken çıkarılması gerektiğine hükmedilmiştir. *İbnu Hacer* gibi diğer bir kısım âlimler, daha da ileri giderek herhangi bir peygamber veya melek ismi bulunsa çıkarması gerektiğine, aksi davranışın mekruh olduğuna hükmederler. Bu hükmün Hanefî mezhebine de uygun olduğu belirtilmiştir.

2104 ١٢ – وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أَتَتِ امْرَأَةٌ النَّبِىَّ ﷺ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللهِ: سِوَارَيْنِ مِنْ ذَهَبٍ؟ فَقَالَ: سِوَارَيْنِ مِنْ نَارٍ، فَقَالَتْ: طَوْقٌ مِنْ ذَهَبٍ؟ قَالَ: طَوْقٌ مِنْ نَارٍ قَالَتْ: قُرْطَيْنِ مِنْ ذَهَبٍ؟ قَالَ: قُرْطَيْنِ مِنْ نَارٍ، فَكَانَ عَلَيْهَا سِوَارَانِ مِنْ ذَهَبٍ فَرَمَتْ بِهِمَا وَقَالَتْ: إِنَّ الْمَرْأَةَ إِذَا لَمْ تَتَزَيَّنْ لِزَوْجِهَا صَلِفَتْ عِنْدَهُ فَقَالَ: مَا يَمْنَعُ إِحْدَاكُنَّ أَنْ تَصْنَعَ قُرْطَيْنِ مِنْ فِضَّةٍ: ثُمَّ تُصَفِّرُهُ بِزَعْفَرَانٍ، أَوْ بِعَبِيرٍ]. أخرجه النسائى.

«الْقُرْطُ»: من حلي الأذن معروف.

و«وَصَلِفَتِ الْمَرْأَةُ عِنْدَ زَوْجِهَا»: إذا لم تحظ عنده.

و«وَالْعَبِيرُ»: أخلاط من الطيب تجمع بالزعفران.

12. (2104)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir kadın Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek sordu:

"İki altın bilezik hakkında ne dersiniz, (takayım mı?)"

"Ateşten iki bileziktir, (takmayın!)" deyip cevap verdi. Kadın devamla:

"Pekâlâ altın gerdanlığa (ne dersiniz?)" diye sordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan yine:

"Ateşten bir gerdanlık!" cevabını aldı. O, yine sordu:

"Bir çift altın küpeye ne dersiniz?"

"Ateşten bir çift küpe!"

Kadında bir çift altın bilezik vardı. Onları çıkarıp attı ve:

"(Ey Allah'ın Resûlü), kadın kocası için süslenmezse, onun yanında kıymeti düşer" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Sizden birine, gümüş küpeler takınmasından, bunları za'feran veya abîr ile sarartmasından kimse engel olmaz!" cevabını verdi." [Nesâî, Zînet 39, (8, 159).]

AÇIKLAMA:

1- *Abîr'e za'ferân* da denmiş ise de bunun za'ferânla karıştırılan bir sürünme maddesi (tîb) olduğu ifâde edilmiştir. en-Nihâye'de: "Farklı maddelerin karışımıyla elde edilen renkli bir tîb çeşididir" diye açıklanır. Gümüş, bunlarla muamele edilince sarararak altın görünümünü kazanmaktadır.

2-Bu hadis, altının zînet olarak kullanılmasının kadınlara da haram olduğunu ifâde ediyorsa da, daha önce açıklandığı üzere, muayyen şartlar çerçevesinde kadınların altın tezyinat kullanmaları helâldir.

2105 ١٣ – وعن ثوبان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [جَاءَتْ فَاطِمَةُ بِنْتُ هُبَيْرَةَ إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ وَفِي يَدِهَا فَتْخٌ مِنْ ذَهَبٍ. «أى خَوَاتِيمُ ضِخَامٌ»، فَجَعَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَضْرِبُ يَدَهَا، فَدَخَلَتْ عَلَى فَاطِمَةَ بِنْتِ رَسُولِ اللهِ ﷺ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا تَشْكُو إِلَيْهَا الَّذِى

صَنَعَ بِهَا رَسُولُ اللهِ ﷺ، فَانْتَزَعَتْ فَاطِمَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا سِلْسِلَةً فِي عُنُقِهَا مِنْ ذَهَبٍ، فَقَالَتْ: هذِهِ أَهْدَاهَا إِلَيَّ أَبُو حَسَنٍ، فَدَخَلَ النَّبِيُّ ﷺ وَالسِّلْسِلَةُ فِي يَدِهَا، فَقَالَ يَا فَاطِمَةُ: أَيَسُرُّكِ أَنْ تَقُولَ النَّاسُ: ابْنَةُ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِي يَدِهَا سِلْسِلَةٌ مِنْ نَارٍ: ثُمَّ خَرَجَ فَلَمْ يَقْعُدْ: فَأَرْسَلَتْ فَاطِمَةُ بِالسِّلْسِلَةِ فَبَاعَتْهَا وَاشْتَرَتْ بِثَمَنِهَا عَبْداً فَأَعْتَقَتْهُ: فَحُدِّثَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِذلِكَ، فَقَالَ: الْحَمْدُ للهِ الَّذِى أَنْجَى فَاطِمَةَ مِنَ النَّارِ]. أخرجه النسائى.

«الْفُتُخُ»: جمع فتخة، وهى حلقة لا فصّ فيها تجعلها المرأة في أصابع يديها، وربما وضعتها في رجلها.

13. (2105)- *Sevbân* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına Fâtıma Bintu Hübeyre, elinde altından iri yüzükler (Feth) olduğu halde gelmişti. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kadının ellerine vurmaya başladı. Fâtıma da hemen (oradan sıvışıp) Resûlullah'ın kerîmeleri *Fâtımatu'z-Zehrâ* (radıyallâhu anhâ)'nın yanına girdi. Ona Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kendisine olan davranışını anlattı. Bunun üzerine Hz. Fâtıma (radıyallâhu anhâ) boynundaki altın zinciri çıkarıp: "Bunun bana Hasan'ın babası Hz. Ali (radıyallâhu anhümâ) hediye etti" dedi. Zincir daha elinde iken Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanlarına girdi ve şunu söyledi:

"Ey Fâtıma! Halkın: "Resûlullah'ın kızının elinde ateşten bir zincir var!" demesi seni memnun eder mi?" dedi ve böyle diyerek oturmadan geri dönüp gitti. Bunun üzerine Fâtıma (radıyallâhu anhâ) zinciri çarşıya gönderip sattırdı, parasıyla bir köle satın aldı ve onu âzad etti.

Bu olanlar Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a anlatılınca: *"Fâtıma'yı ateşten kurtaran Allah'a hamdolsun!"* buyurdular." [Nesâî, Zînet 39, (8, 158).]

AÇIKLAMA:

1- Feth, "fetha"nın cem'idir. Fetha iri, kaşsız yüzüğe denir. Daha ziyâde kadın süsüdür, el parmaklarına veya ayağa takınır.

2- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *Fâtıma Bintu Hübeyre*'nin eline vurması zecr maksadına mâtuftur. Yani altınla süslendiği, parmak-

larına altın yüzükler taktığı için, ellerine vurmak sûretiyle memnuniyetsizliğini izhâr edip, altın takınmaktan zecr etmiştir.

Hadisin mânası bu olmakla beraber, İslâm'ın altın süsler hususundaki hükmü bu değildir. Bu ve buna mümasil, kadınlara altını haram kılan hadislerin mensuh olduğu kabul edilmiştir. Nevevî, bu hususta icma olduğunu söyler. Zikri geçen neshedici hadis şudur: إنَّ هَذَيْنِ حَرامٌ على ذُكُورِ أُمَّتِي حِلٌّ لأُناثِها "...*Şu iki madde (altın ve ipek) ümmetimin erkeklerine haramdır, kadınlara helâldir.*"

Bu mesele üzerine gelen rivâyetleri *İbnu Şâhin* şöyle açıklığa kavuşturur: "İslâm'ın bidayetinde erkekler de altın yüzükler takarlar (ipekliler giyerlerdi). Sonra bunlar hakkında umûmî bir yasak geldi, kadına da erkeğe de şâmil bir yasaklama. Daha sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* erkekleri hariç kılarak, kadınlar hakkında mübah hükmü getirdi. Böylece kadınlar üzerindeki yasak hükmü, haklarında ibâheye dönüştü ve ibâhe, yasağı neshetti. Nevevî, Müslim Şerhi'nde bu hususta müslümanların icma ettiğini kaydeder."

2106 ١٤ – وعن أخت لحذيفة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قال رسولُ الله ﷺ: يَا مَعْشَرَ النِّساءِ، أمَا لَكُنَّ في الفِضَّةِ مَا تَحَلَّيْنَ بِهِ، أمَا إنَّهُ لَيْسَ مِنْكُنَّ امْرَأةٌ تَتَحَلَّى ذَهَباً وَتُظْهِرُهُ إلاَّ عُذِّبَتْ بِهِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

14. (2106)- *Huzeyfe*'nin kız kardeşi (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ey kadınlar cemaati! Süs eşyanız gümüşten olmalıdır. Sizden hangi kadın altınla süslenir ve onu izhâr eder (yabancıya gösterirse), mutlaka onunla azaba maruz kalır."* [Ebû Dâvud, Hâtem 8, (4237); Nesâî, Zînet 39, (8, 156, 157).]

AÇIKLAMA:

1- Burada *Huzeyfe*'nin kız kardeşi diye zikri geçen kadının ismi Fâtıma'dır, Havle de denmiştir.

2- Hadisin sıhhati eksiktir. Sahih olsa bile önceki hadiste belirtildiği üzere altın, gümüş ve ipek gibi maddeleri kadınlara mutlak şekilde haram kılan rivâyetler mensuhtur veya "yabancıya göstermek" "iftihar ve tekebbür" için giymek gibi kayıdlarla kayıtlıdır.

2107 ١٥ – وعن عقبة بن عامر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ الله ﷺ يَمْنَعُ أهْلَهُ الحِلْيَةَ

وَالْحَرِيــرِ وَيَقُولُ: أَنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ حِلْيَةَ الْجَنَّةِ وَحَرِيرَهَا فَلاَ تَلْبَسُوهَــا فِي الــدُّنْيَا].

أخرجه النسائى.

وفي أخرى له عن ابن عمر قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ لُبْسِ الذَّهَبِ إلاَّ مُقَطَّعاً].

« الْمُقَطَّــع »: الشيءُ اليسير نحو الشنف، والخاتم للنساء، وكره الكثير للسرف والخيلاء، وعدم إخراج الزكاة منه.

15. (2107)- *Ukbe İbnu Âmir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ehline takı ve ipeği yasakladı ve: *"Eğer sizler cennet takılarını ve cennetin ipeğini seviyorsanız, bunları dünyada takınıp giymeyin" buyurdu."* [Nesâî, Zînet 39, (8, 156).]

Nesâî'nin İbnu Ömer'den yaptığı bir diğer rivâyette: "Resûlullah, altın takınmayı, mukatta' yani az bir parça olmak kaydıyla tecvîz etti" denilmiştir.

Mukatta: Az bir şey demektir, kulağın üst kısmına takılan küçük halka, kadın yüzüğü gibi. İsraf, kibir ve zekât vermekten kaçınmak gibi durumları (76) mekruh addetmiştir.

AÇIKLAMA:

Hadisin zâhiri, *Sindî*'ye göre Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerine, gümüş olsun, altın olsun takıyı mutlak şekilde yasakladığını göstermektedir. Ancak, gerek altın ve gümüşün ve gerekse ipeğin kadınlara helal edildiği göz önüne alınacak olursa şu söylenebilir: "Âhireti dünyaya tercih etmeleri için, bu yasağın sadece onlara mahsus olması mümkündür." Sindî, hadisin zâhirinden çıkabilecek bir başka te'vîle daha yer verir: "Hadiste geçen "ehli"nden muradın *Ehl-i Beyt*'e mensup erkekler olması da muhtemeldir." Bu mâna esas alınınca, hadise mensuh demeye veya başkaca te'vîl etmeye gerek kalmayacağı açıktır.

2108 ١٦ — وعن بنانة مولاة عبد الرحمن بن حبان الأنصارىّ قالت: [دُخِلَ عَلَى عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَــا بِجَارِيَةٍ لَهَا جَلاَجِلُ يُصَوِّتْنَ، فَــقَالَتْ: لاَ تُدْخِلْنَهَا عَلَيَّ إلاَّ أَنْ تُقَطِّعْنَ جَلاَجِلَهَا، وَقَالَتْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: لاَ تَدْخُلُ الْمَلاَئِكَةُ بَيْتــاً فِيــهِ

76– Bundan murad, bazı mezheplerde zînet eşyasına zekât düşmediği için, zekât vermemek gâyesiyle zînet eşyasına tahvîl etmesi, ifrâta gitmesidir.

جَرَسٌ]. أخرجه أبو داود.

16. (2108)- *Bünâne Mevlâtu Abdirrahman İbnu Hayyân el-Ensârî* anlatıyor: "Hz. Âişe'nin yanına, üzerinde ziller bulunan bir kız getirildi. Kızın zilleri çıngır çıngır ses çıkarıyordu. Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ): "Sakın ha! zillerini koparmadan onu yanıma getirmeyin!" dedi ve ilâve etti: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Zil bulunan eve melâike girmez"* buyurduğunu işittim." [Ebû Dâvud, Hâtem 6, (4231).]

AÇIKLAMA:

1-Bu hadisi, Müslim'de merfu olarak kaydedilmiş olan: لاَ تَصْحَبُ الْمَلاَئِكَةُ رِفْقَةً فِيهَا كَلْبٌ وَلاَ جَرَسٌ "İçinde köpek ve zil bulunan yolculara (rahmet) meleği arkadaşlık etmez" veya: اَلْجَرَسُ مَزَامِيرُ الشَّيْطَانِ "Zil şeytanın mizmârıdır (düdüğüdür)" veya Nesâî'de geçen لاَ تَدْخُلُ الْمَلاَئِكَةُ بَيْتاً فِيهِ جُلْجُلٌ وَلاَ جَرَسٌ "Melâike, içerisinde zil ve çan bulunan eve girmez" gibi hadisler te'yîd eder.

2- Hadiste geçen *cülcül* (cem'i: celâcil) hayvanların boynuna takılan küçük çan'a denir. İnsanlar takınca dilimizde *zil* denir. Ceres de yerine göre zil veya çan veya *çıngırak* mânalarına gelir.

3- Çan ve zil gibi şeylerden meleklerin memnun kalmaması, bazı âlimlere göre, kilise çanını hatırlattıkları içindir. Bazı âlimler, onların çıkardığı sesin çirkinliği sebebiyle meleklerin nefret ettiğini söylemiştir. Bazı âlimler de kerâhetin sadece büyük çanlarla ilgili olduğunu söylemişlerdir. Ancak sadedinde olduğumuz hadiste küçük çan yani zil mevzubahis olmalıdır.

Ancak bu hadislerde ifâde edilen kerâhet tahrimî değil, tenzihîdir:

2109 ١٧- وعن عرفجة بن أسعد قال: [أصيبَ أنْفِي يومَ الكُلاَبِ فِي الجَاهِلِيَّةِ، فَاتَّخَذْتُ أنْفاً مِنْ وَرِقٍ فَأنْتَنَ عَلَيَّ، فَأمَرَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ أنْ أتَّخِذَ أنْفاً مِنْ ذَهَبٍ]. أخرجه أصحاب السنن.

« الكُلاَبُ »: بضمّ الكاف وتخفيف اللام: اسم ماء كان به: يوم معروف من أيام العرب.

17. (2109)- *Arfece İbnu Es'ad* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Cahiliye devrinde cereyan eden Külâb savaşında burnum isabet almış, bu sebeple

gümüşten bir burun taktırmıştım. bilahare kokmaya başladı. (Durumu kendisine açınca), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bana altından bir burun yaptırmamı söyledi." [Ebû Dâvud, Hâtem 7, (4232, 4233, 4234); Tirmizî, Libâs 31, (1770); Nesâî, Zînet 41, (8, 163, 164).]

AÇIKLAMA:

1- *Külâb,* bir su ismidir. Burada, cahiliye devrinde iki ayrı vak'a cereyan etmiştir. *Külâbu'l-evvel* ve *Külâbu's-Sânî* diye isimlenir. Türbüştî merhum, bu suyun Cebele ve Şam adındaki iki dağın sağ tarafında yer aldığını, mezkur vak'aların Eksem İbnu Sayfî zamanında cereyan ettiğini kaydeder.

2- Ulemâ, bu rivâyete dayanarak, hîn-i hacette altından burun takılabileceğine ve dişlerin altın telle rabtedilebileceğine hükmetmiştir. Hattâbî şöyle der: "Bu hadiste, az miktarda altını zaruret halinde kullanmanın erkeklere mübah olduğu hükmü vardır, dişlerin altınla rabtedilmesi gibi. Altından başka bir maddeyi kullanmanın mümkün olmadığı yerlerdeki kullanımı da diş rabtındaki kullanımı gibidir."

2110 ١٨- وعـن أنـس رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّ قَبِيعَةَ سَيْفِ رَسُولِ اللهِ ﷺ كَانَتْ مِنْ فِضَّةٍ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

وفي رواية للنسائى عن أنس قال: [كَانَ نَعْلُ سَيْفِ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِضَّةً، وَقَبِيعَةُ سَيْفِهِ فِضَّةً، وَمَا بَيْنَ ذلِكَ حِلَقُ الْفِضَّةِ].

18. (2110)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) bildiriyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kılıncının kabzasının üst kısmı (kabîa) gümüştendi."

Nesâî'nin Enes'ten bir rivayetinde, "Resûlullah'ın kılıncının pabuç kısmı gümüştü, kabzasının baş kasmı (kabîa) da gümüştü. Bunlar arasında gümüş halkalar vardı" denmiştir. [Ebû Dâvud, Cihâd 71, (2583, 2584, 2585); Tirmizî, Cihâd 16 (1691); Nesâî, Zînet 121, (8, 219).]

AÇIKLAMA:

1- *Kabîa:* Kılıncın kabzasının üst kısımıdır. Duruma göre gümüş ve demirden olur.

2- *Bagavî* bu hadiste, kılınçların az miktarda gümüş kullanılarak süslenebileceğine cevaz olduğunu belirtir. Eyer ve gem husûsunda aynı şeyin yapılıp yapılamayacağında ihtilâf edilmiştir. Bazı âlimler tıpkı

kılınçta olduğu gibi, mübah olduğunu söylerken bazıları da: "Bu, hayvanı tezyin etmektir, haramdır" demiştir. Kasatura ve benzeri harp techizatının gümüşle tezyîni hususu da aynı şekilde ihtilâflıdır. Bunların altından süslenmesinin haramlığı husûsunda ittifak vardır.

Harp techizâtının altın ve gümüş dışındaki maddelerle tezyînin evlâ olduğunu söyleyenlere karşı gelenlerden: "Kılınçların altın ve gümüşle tezyîni düşmanı korkutmak için meşru kılınmıştır. Resûlullah'ın ashâbı bundan müstağni idiler. Çünkü onların kendilerinde müstesna bir şiddet, imanlarında başka bir kuvvet vardır" diyenler olmuştur.

İKİNCİ BÂB

HİDÂB (SAÇ BOYAMASI)

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Hidâb'ı İbnu Hacer "saç ve sakaldaki beyazlığın rengini değiştirmek" diye târif eder. Hadislerde, kına yoluyla el ve ayakların boyanmasının da hidâb kelimesiyle ifâde edildiği görülür. Şu halde daha çok saç boyaması mevzubahis olduğu için, bu kelime ile öncelikle saçın rengini değiştirmek kastedilmiş de olsa, insan bedeni ile alâkalı muhtelif boyamaların hidâb'la ifade edildiği söylenebilir.

Hidâb dinin müdâhalesine giren bir meseledir. Kullanılacak renkten, boyanacak uzva ve hatta kadın ve erkek arasında rivayet edilip, korunması gerekecek farklılıklara kadar bir kısım hususlarda dinimizin vaz'ettiği görüşleri vardır. Bunlardan bazılarında ulema ittifak ederken, bazılarında ihtilaf eder. Bir meselede ihtilaf, o konuda dinin kesin ve sert bir tavır takınmayıp, sühûleti esas aldığını gösterir.

Şunu da belirtelim: Hadislerde, ihtiyarlıkla ortaya çıkan beyazlıkların boyanması mevsubahis olduğu halde, zamanımızda bilhassa kadınlar, henüz gençken saçların tabiî renklerini değiştirmek için meç denen kırçıllaştırma, röfle denen sarartma ameliyelerine başvurmaktadırlar. Bu boyamalar, İslâm'ın vâzıh emirlerinden olan tesettüre uymayan bir espiri ile icrâ edildiğinden başka, tabiî hali bozma, israf, teşebbüh gibi yönleri, meseleye *boyama* bahsinin dışında başka buutlar getirmektedir.

Şu halde İslâm'ın *hidâb* bahsi günümüzde her zamankinden daha canlı, daha aktüel bir mahiyet arzetmektedir. Bir kısım teferruat, görüleceği üzere takva ve teslimiyetle ilgili kalmaktadır. Biz burada hadislerde gelen hususları, ulemânın fetvaları çerçevesinde sunacağız. Hayatını Resûlü'nün sünnetine göre yönlendirilmek isteyenlerce bunların bilinmesi faydalı olacaktır.

2111 ١ - عن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ الْيَهُودَ وَالنَّصارى لاَ يَصْبِغُونَ فَخَالِفُوهُمْ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي بهذا اللفظ.

ولفظ الترمذي: [غَيِّرُوا الشَّيْبَ، وَلاَ تَشَبَّهُو بِالْيَهُودِ].

1. (2111)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Yahudîler ve hıristiyanlar (saçlarını) boyamazlar. Siz onlara muhâlefet edin." [Buhârî, Libâs 67, Enbiya 50; Müslim, Libâs 80, (2103); Ebû Dâvud, Tereccül 18, (4203); Nesâî, Zînet 14, (8, 137); Tirmizî, Libâs 20, (1752).]

Bu hadis *Tirmizî*'de "(Saçınızdaki) aklıkların rengini değiştirin, yahudîlere benzemeyin!" şeklinde gelmiştir.

AÇIKLAMA:

Hadis muhtelif tarîklerden gelmiştir. Ahmed ibnu Hanbel'in bir rivâyetinde, Ensâr'dan yaşlanmış, sakalları aklaşmış bir ihtiyarlar grubuna rastladığı vakit: يَا مَعْشَرَ الأنْصَارِ حَمِّرُوا وَصَفِّرُوا وَخَالِفُوا أهْلَ الْكِتَابِ *"Ey Ensar topluluğu (saçlarınızı) kızıla boyayın, sarıya boyayın ve Ehl-i Kitâb'a muhâlefet edin!"* tavsiyesinde bulunur.

Taberânî'nin bir rivâyetinde: *"Saçların renginin değiştirilerek yabancılara (eâcim) muhâlefet edilmesi"* emredilir. Bu rivâyette "beyaz rengin değiştirilerek muhâlefet edilmesi" emredildiği ve boyanacak renk tahsisi yapılmadığı için bu rivâyete dayanarak siyah rengi de câiz görenler olmuştur. Ancak İbnu Abbâs ve Câbir (radıyallâhu anhümâ)'den rivayet edilen iki hadis saçların siyaha boyanmasını yasaklamaktadır. Hz. Câbir'in Müslim'de gelen hadisi şöyle: غَيِّرُوا هذَا بِشَيْءٍ وَاجْتَنِبُوا السَّوَادَ *"Bunun sakalının rengini değiştirin, si-yahtan sakının." İbnu Abbâs'ın Ebû Dâvud*'daki rivayeti şöyle: يَكُونُ قَوْمٌ يَخْضِبُونَ فِي آخِرِ الزَّمَانِ بِالسَّوَادِ كَحَوَاصِلِ الْحَمَامِ لاَ يَرِيحُونَ رَائِحَةَ الْجَنَّةِ *"Ahir zamanda, güvercin havsalası* (77) *gibi siyah renkle saçını boyayacak insanlar zuhur edecek. Onlar var ya cennetin kokusunu bile koklayamazlar."* Bu iki rivâyeti esas alan Nevevî saçı siyaha boyamanın tahrîmen mekruh olduğuna hükmetmiştir. Taberânî'nin Ebû'd-Derdâ'dan yaptığı bir hadiste de: *"Kim siyahla (saçlarını) boyarsa, Allah onun yüzünü Kıyamet günü siyah kılsın"* buyurulmuştur.

77– Havsala, kuşlardaki kursaktır, halk taşlık dahi der. Bununla güvercin göğüsü kastedilmiştir. Çünkü çoğunlukla güvercinlerde bu kısım siyah renklidir.

El Halîmî, saçı siyaha boyamanın erkekler hakkında mekruh olduğuna, kocası sebebiyle kadının siyaha boyamasının mekruh olmadığına hükmetmiştir.

İmâm Mâlik: "Kına ve ketem ile boyamak câizdir, ancak siyahtan başka bir şeyle boyamak bence daha iyidir" demiştir. Ketem, bir bitki olup, saçlara siyah renk vermede boya maddesi olarak kullanılır. düşmanla cihad eden kimsenin saçlarını siyaha boyamasında kerâhet yoktur, ulemâ bu hususta ittifak eder.

Şunu da belirtelim ki, sadedinde olduğumuz hadiste mevzu bahis edilen "boyama", ne elbise ile ne de el ve ayaklarla ilgilidir. Çünkü, yahudîler bunların boyanmasını terketmiş değiller.

El ve ayakların boyanması, erkekler hakkında tedavî maksadı dışında câiz görülmemiştir.

Sahâbe, saç boyaması hususunda ihtilaf etmiş, kimisi boyamış, kimisi boyamamıştır. *Resûlullah*'ın boyayıp boyamadığı da ihtilâflıdır.

Görüldüğü üzere, saç boyama meselesinde, hem hadislerde hem de ulemâ arasında farklı durumlar gözükmektedir.

Bu mevzuyu Nevevî, Müslim Şerhi'nde şöyle açıklar: "Kadı İyâz der ki: "Sahâbe ve Tâbiîn'den selef büyükleri, boyama ve kullanılacak boyanın cinsi husûsunda ihtilaf etmişlerdir. Bir kısmı: "Boyamayı terketmek efdaldir" demişler ve Resûlullah'ın saçlardaki akların rengini değiştirmeyi yasaklayan hadisini delil olarak göstermişlerdir. Çünkü Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* aklarının rengini değiştirmemiştir. Bu husus Hz. Ali, Hz. Ömer, Hz. Übey ve diğer bazılarından (radıyallâhu anhüm) rivâyet edilmiştir. Bir kısmı da: "Boyamak efdaldir" demiştir. Nitekim sahabe, Tâbiîn ve arkadan gelenlerden bir kısım büyükler saçlarını boyamışlar, kendilerine delil olarak da Müslim ve diğer hadis imamlarının kaydettiği hadisleri göstermişlerdir.

İşte bu sonuncu grup aralarında, boyanın cinsi husûsunda ihtilâf etmişlerdir. Bunların çoğu sarıya boyamayı uygun bulmuşlardır. Hz. Ali, İbnu Ömer, Ebû Hüreyre vs. bunlardandır. Bir kısmı kına ve ketem ile, bir kısmı za'feran ile bir kısmı siyah boya ile boyamışlardır. Siyahı tercih edenler arasında *Hz. Osman Hz. Hasan, Hz. Hüseyin* (yani Hz. Ali'nin iki oğlu), *Ukbe İbnu Âmir, İbnu Sîrîn, Ebû Bürde* vs. zikredilir."

Kadı İyâz (bu ihtilafları kaydettikten sonra) Taberânî'nin şu açıklamasına yer verir: "Doğrusu şudur: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın saçtaki akları boyamayı emreden ve yasaklayan rivâyetlerin hepsi

sahîhtir. Aralarında tenâkuz da mevzubahis değildir. Hadislerdeki boyama emri *Hz. Ebû Bekir*'in babası *Ebû Kuhâfe* kadar yaşlanıp saçı sakalı ziyadesiyle ağarmış olanlar içindir. Yasak da henüz yeni ağarmaya başlayanlar içindir."

Kadı İyâz devamla der ki: "Seleften bazılarının saç boyamasına yer verip, bazılarının yer vermemesi meselesine gelince, bu da onların belirtildiği gibi ahvallerinin farklılığına bağlıdır. (Yani iyice ağaranlar boyamış, yeni ağarmaya başlayanlar boyamamıştır). Şurası muhakkak ki, boyama hususunda vârid olan emir ve nehiy bi'l-icma, vücûb ifâde etmez. Bundandır ki, bu konuda farklı görüşleri iltizam edenler birbirlerini tenkîd etmemişlerdir. Emir -nehiy ifade eden hadislerden birinin nâsih, diğerinin mensûh olduğunu söylemek de câiz değildir.

Gerek *Kadı İyâz* ve gerekse diğer ulemâ, meseleyi iki duruma irca ederek özetlemişlerdir:

1- Bir yerde saç boyama adeti varsa, buna uymamak dikkatleri çekeceğinden, şöhrete sebep olur, bu ise mekruhtur. Aksi de böyledir, yani boyama adetinin olmadığı bir yerde boyamak dikkat çekeceğinden mekruhtur.

2- Hüküm, ağaran saçın manzarasına bağlıdır. Yani, bir kimsenin ağaran saçı güzel bir manzara arzediyor, boyanma halinden daha nazif ve nezih görünüyorsa, boyamamak evladır, aksine akları çirkin ve iğrenç bir manzara arzediyorsa boyanması evlâdır.

Şâfiî mezhebinden olan *Nevevî, Kadı İyâz*'dan bu nakli yaptıktan sonra: "Doğru ve sünnete uygun olanı, mezhebimizin görüşü olarak kaydettiğim hükümdür" der. (Yani: "Kadın olsun, erkek olsun saçlarını kızıla veya sarıya boyamaları müstahabtır, siyaha boyamaları haramdır."

2112 ٢– وعن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [مَرَّ رَجُلٌ وَقَدْ خَضَبَ بالحَنَّاءِ، فَقَالَ النَّبىُّ ﷺ: مَا أَحْسَنَ هذَا، وَمَرَّ آخَرُ وَقَدْ خَضَبَ بِالْحِنَّاءِ وَالْكَتَمِ فَقَالَ: هذَا أَحْسَنُ مِنْ هذَا، ثُمَّ مَرَّ آخَرُ وَقَدْ خَضَبَ بِالصُّفْرَةِ، فقَالَ: هذَا أَحْسَنُ مِنْ هذَا كُلِّهُ]. أخرجه أبو داود. « الْكَتَمُ »: نبت يخلط بالوسمة يختضب به.

2. (2112)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "(Saçlarına) kına yakmış bir adam gelmiştir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Bu ne güzel!"* buyurup takdir etti. (Az sonra) kına ve ketem ile boyanmış biri geldi.

"Bu evvelkinden de güzel!" buyurdu. Sonra (saçlarını) sarıya boyamış biri daha gelmişti ki:

"Bu öbürlerinden de güzel!" buyurdu." [Ebû Dâvud, Tereccül 19, (4211); İbnu Mâce, Libâs 34, (3627).]

AÇIKLAMA:

1- Ketem, bir bitki olup, kına gibi saç boyamasında kullanılır. Daha ziyade siyaha çalan bir renk bırakır.

2- Bu hadis, tek başına kına yakılmasının güzelliğine delil olmaktadır. Ancak kına ketem ile karışırsa daha da güzel ve makbul olmaktadır. Bazı şârihler, kına ile ketemin karışımından siyah renk hâsıl olacağını söyleyen *İbnu'l-Esîr, Hattâbî* gibi bir kısım âlimlerin yanıldığına bu hadisten delil gösterirler. "Çünkü derler, erkekler kına ve ketem ile boyanırlar, Resûlullah da bunu takdir etmektedir, öyle ise bunların karışımından hâlis siyah ortaya çıkmamaktadır, zira siyah yasaklanmış bir renktir, (Resûlullah, nasıl olur da yasakladığı bir rengi takdir eder?)"

Yine hadis göstermektedir ki, saçı sarıya boyamak, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* nazarında, kınadan da, kına ile ketem'in karışmasından da muteber bir ameldir.

2113 ٣– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أَنَّهُ كانَ يُصَفِّرُ لِحيَتَهُ بالصُّفْرَةِ ويَقُولُ: رأيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَصْبُغُ بِهَا ولَمْ يَكُنْ شَيْءٌ أَحَبَّ إلَيْهِ مِنْهَا، وقَدْ كَــانَ يَصبُغُ بِهَا ثِيَابَهُ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

« وفي رواية لهما عن أنس قال: [مَا خَضَبَ رَسُولُ اللهِ ﷺ، وإنَّهُ لَمْ يَبلُغْ مِنْهُ الشَّيْبُ إلاَّ قَليلاً قَالَ: ولَوْ شِئْتُ أَنْ أعُدَّ شَمَطَاتٍ كُنَّ في رَأْسِهِ لَفَعَلْتُ، وكَانَ أبُو بَكْرٍ وعُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهما يَصبُغَانِ بالحِنَّاءِ والْكَتَمِ].

« الشَّمَطُ »: الشيب.

« والشَّمَطَاتُ »: الشعرات البيض.

3. (2113)- *Hz. İbnu Ömer* (radıyallâhu anh)'den rivâyete göre, sakalını sufra denen sarı boya ile boyar ve derdi ki: "Ben, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı gördüm, sakalını bununla boyamıştı, en çok sevdiği boya da bu idi. Bununla elbisesini boyadığı da olurdu." [Ebû Dâvud, Libâs 18, (4064), Tereccül 19, (4210); Nesâî, Zînet 17, (8, 140).]

Buhârî ve *Müslim*'de, Hz. Enes'ten gelen bir rivâyette şöyle denir:

"Resûlullah hiç saçını boyamadı. Çünkü ondaki beyazlar çok azdı. Başındaki akları saymak istesem sayabilirdim. *Hz. Ebû Bekir* ve *Hz. Ömer* (radıyallâhu anhümâ) (saçlarını) kına ve ketem ile boyarlardı." [Buhârî, Libâs 66, Menâkıb 23; Müslim, Fedâil 100-105, (2341); Ebû Dâvud, Tereccül 18, (4209); Nesâî, Zînet 17, (8, 140, 141).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, sadece *Hz. Ömer*'in değil Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sarı renkle (za'ferân'la) sakalını boyadığını ifâde etmektedir. Hadisin burada yer almayan ziyâdesinde elbisesinin tamamını ve hatta sarığını da za'ferân'la (sarı) boyadığı belirtilir.

2- Burada bir noktaya dikkat çekmemiz gerekmektedir. Bir rivâyette, za'ferân'la boyanmış olanın cenâzesinde (rahmet) meleklerinin hazır bulunmayacağı ifade edilmiştir. Halbuki sadedinde olduğumuz rivâyet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sarık, elbise, sakal hep za'ferânla boyandığını ifâde etmekte ve ortada bir teâruz gözükmektedir.

İbnu Battâl ve *İbnu't-Tîn*'in meseleye getirdikleri açıklama şöyle: "Za'ferân ile boyanmakla ilgili yasak, bedenle ilgilidir ve kerâhete hamledilir, harama değil. Zira, bedenin za'feranlanması, Şâriin haram etmeksizin yasaklamış olduğu tereffühe girer: Abdurrahman'ın rivâyetine göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına gelir, bir rivâyette tasrîh edildiği üzere üzerinde za'ferândan hâsıl olan sarılık izi mevcuttur. Resûlullah bunu görür, ancak ne tenkîd eder, ne de yıkanmasını emreder."

3-HZ. PEYGAMBER SAKALINI BOYADI MI?

Sahiheyn'in *Hz. Enes*'ten kaydettikleri rivâyette -ki Teysîr, "ziyâde" nâmıyla almıştır- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sakalını boyamadığı "zîra, sakalındaki akları sayılacak kadar az miktarda olduğu, -hattâ bazı rivâyetlerde boyanacak miktarı bulmadığı- belirtilmektedir.

Bazı rivâyetler Resûlullah'ın ağarmış olan kılları hakkında rakama yer verir. 15'den 30'a kadar farklı sayılar zikredilmiştir. Şurası kesin ki, altmışüç yaşında vefat eden Hz. Peygamber'in saçlarında az da olsa ağarma başlamış idi. Kendisinden gelen rivâyetlerde onbeş, onyedi ve hatta onsekiz adet beyaz kıl bulunduğunu belirten Hz. Enes, Müslim'deki bir rivâyette, azlığı belirtme sadedinde مَا شَانَهُ اللّٰهُ بِبَيْضَاءَ *"Allah onu beyazlıkla lekelememiştir"* der.

Görüldüğü üzere, rivâyetler, Hz. Peygamber'in saçını boyayıp boya-

madığı meselesinde ihtilaflıdır ve bu durum ulemâyı da ihtilafa sevketmiştir. Çoğunluk, *Hz. Enes* (radıyallâhu anh)'in rivâyetine binâen boyamadığına kâil olmuştur.

Aradaki ihtilafı te'lîf edenler de olmuştur. Bunlar Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın çok koku kallanmasından hareket ederek: "Efendimiz çok koku kullanırlardı. Başa sürülen koku saçın siyahlığını giderdi. Bu durumu görenler Resûlullah'ın saçını boyadığını zannederek öyle rivâyette bulundular...." demişlerdir. *Müslim* şârihi Nevevî de şu kanaattedir: "Muhtar olan kavle göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bazan saçını boyamış, çoğu zaman da boyamamıştır. Her râvi kendi gördüğünü rivâyet ederek, kimisi "boyadı", kimisi de "boyamadı" demiştir."

2114 ٤– وعن كريمة بنت همام: [أنَّ امْرَأةً سَألَتْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهَا عَنْ خِضَابِ الحِنَّاءِ فقَالَتْ: لاَ بَأسَ بِهِ، وَلكِنِّى أكْرَهُهُ لأنَّ حَبِيبى ﷺ كَانَ يَكْرَهُ رِيحَهُ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

4. (2114)- *Kerîme Bintu Hümâm* anlatıyor: "Bir kadın, Hz. Âişe'ye kına yakma hususunda sormuştu, şu cevabı aldı:

"Bunda bir beis yok (kına yakılabilir). Ancak ben bundan hoşlanmam. Çünkü sevdiğim (aleyhissalâtu vessellâm), onun kokusunu sevmezdi." [Ebû Dâvud, Tereccül 4, (4164); Nesâî, Zînet 19, (3, 142).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyette Kerîme Bintu Hümâm'ın meçhul ve dolayısıyle rivâyetin senet yönüyle zayıf olduğu belirtilmiştir.

2- Rivâyet, kınanın bir boyama maddesi olarak mübah olduğunu ifade eder. Ancak, kınanın mübahlığını takrîr eden yegâne rivâyet bu değildir. Müteâkiben görüleceği üzere, pek çok rivâyet kınayı mübah addetmektedir.

3- *İmam Şâfiî,* bu rivâyete dayanarak kınanın koku maddesi olmadığını söylemiştir. Çünkü Hz. Peygamber kokuyu severdi. Keza rivâyet, kınanın Resûlullah'ın hoşuna gitmeyen bir koku çeşidi olma ihtimalini de ortadan kaldırmaktadır.

2115 ٥– وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْهَا قالت: [أوْ مَأَتِ امْرَأةٌ مِنْ وَرَاءِ سِتْرٍ بِيَدِهَا كِتَابٌ إلى رَسُولِ اللّهِ ﷺ، فَقَبَضَ ﷺ يَدَهُ فَقَالَ: مَا أدْرِى أيَدُ رَجُلٍ أمْ يَدُ امْرَأةٍ؟ فَقَالَتْ:

بَلْ يَدُ امْرَأَةٍ، فَـقَالَ: لَوْ كُنْتِ امْرَأَةً لَغَيَّرْتِ أظْفَارَكِ، يَعْنِى بِالْحِنَّاءِ]. إخرجـه أبو داود والنسائى.

5. (2115)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Bir kadın, perde gerisinden Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a eliyle bir mektup uzattı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* elini derhal geri çekip:

"Ne bileyim, bu el kadın eli midir, erkek eli midir?" buyurdu. Kadıncağız:

"Kadın elidir!" deyince Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Sen kadın olsaydın, tırnaklarının rengini değiştirirdin" buyurdu. Bununla kına yakmayı kastetmişti." [Ebû Dâvud, Tereccül 4, (4166); Nesâî, Zînet 18, (8, 142).]

AÇIKLAMA:

Rivâyet kınanın, kadınlar için mümeyyiz bir şiar teşkîl ettiğini ifâde etmektedir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine mektup uzatan şahsı göremediği için, kadın veya erkek olduğuna hükmedememiştir. Elinde de kadın veya erkek olduğuna delâlet eden bir alâmet göremeyince, kendisine perde gerisinden uzatılan mektubu almamış, bu vesîle ile bir düstur beyan etmiştir. Kadın ve erkek iki cins arasında mümeyyiz bir kısım alâmetler bulunmalıdır. Nitekim, başka rivâyetlerde kadının erkeğe, erkeğin kadına benzemesinin şiddetle yasaklandığını göreceğiz: لَعَنَ اللّٰهُ الْمُتَشَبِّهَاتِ مِنَ النِّسَاءِ بِالرِّجَالِ وَالْمُتَشَبِّهِينَ مِنَ الرِّجَالِ بِالنِّسَاءِ *"Allah, erkeklere benzeyen kadınlara, kadınlara benzeyen erkeklere lânet etsin." Şârih İbnu Ebî Cemre,* diğer delilller muvâcehesinde değerlendirerek bu ve benzeri hadislerin süste (ziyy), bazı sıfat ve davranışta benzemeyi yasakladığını, yasağın her hususa şâmil olmadığını söyler. Söz gelimi hayır yapmada birbirlerini taklid yasak değildir. Âlimler zamana, mekâna ve örfe göre de yasağa dahil olan benzemelerin değişebileceğini kabûl ederler.

Hadisin sonunda gelen "...Bununla kına yakmayı kastetmişti" cümlesi *Hz. Âişe*'nin veya diğer râvilerden birinin ilâve ettiği bir açıklamadır. Yani Resûlullah şunu demek istemiştir: *"Sen kadın olsaydın tırnaklarına kına yakıp rengini değiştirirdin."*

Ulemâ, hadisten, kadınlara kına yakmanın ısrarla tavsiye edilmiş olduğu hükmünü çıkarmıştır.

2116 ٦– وعنها رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها: [أنَّ هِنْدَ بِنْتَ عُتْبَةَ قَالَتْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ: بَايِعْنِى،

فقَالَ: لاَ أُبَايِعُكِ حَتَّى تُغَيِّرِى كَفَّيْكِ كَأَنَّهُمَا كَفَّا سَبُعٍ]. أخرجه أبو داود.

6. (2116)-Yine *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Hint Bintu Utbe, Hz. Peygamber'e:

"Ey Allah'ın Resûlü, bana biat ver!" diye talepte bulunmuştu. Kendisine:

"Hayır, şu ellerini değiştirmedikçe senden biat almayacağım. Ellerin tıpkı vahşi hayvanların ayağı gibi!" cevabını verdi." [Ebû Dâvud, Tereccül 4, (4165).]

Rivâyette adı geçen *Hint, Ebû Süfyân*'ın zevcesi ve *Hz. Muâviye* (radıyallâhu anhüm)'nin annesidir. Mekke'nin fethi sırasında kocası ile birlikte müslüman olmuştur. Hz. Peygamber eski nikâhları ile evliliklerini ikrâr etmiş, yeni bir nikahı gereksiz görmüştür. Ancak, görüldüğü üzere, ellerine kına vurmadan biat almamıştır.

Âlimler bu hadisten hareketle, erkeklerin kına yakmasını mekruh addetmişlerdir. Kadının elleri, kınasız iken erkeğin ellerine benzemektedir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu benzemedeki kerâheti ifâde için teşbîhe başvurup, vahşî hayvanların ayaklarına teşbîh etmiştir.

2117 ٧– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [أُتِىَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِمُخَنَّثٍ قَدْ خَضَبَ يَدَيْهِ وَرِجْلَيْهِ بِالْحِنَّاءِ، فقَالَ: مَا بَالُ هذا. قالُوا: يَتَشَبَّهُ بِالنِّسَاءِ، فَأُمِرَ بِهِ فَنُفِىَ إلَى النَّقِيعِ، فَقِيلَ: ألاَ نَقْتُلُهُ يَا رَسُولَ اللهِ؟ فَقَالَ: إنِّى نُهِيتُ عَنْ قَتْلِ الْمُصَلِّينَ]. أخرجه أبو داود.

« النَّقِيعُ » بالنون: موضع بالمدينة كان حمى.

7. (2117)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a el ve ayaklarına kına yakmış bir muhannes getirdiler.

"Bunu niye getirdiniz, nesi var?" diye sordu. Kendisine:

"Kendisini kadınlara benzetmiştir!" dediler. Bunun üzerine Efendimiz emretti ve Nakî' nâm mevkiye sürgün edildi.

"Ey Allah'ın Resûlü, onu öldürmeyelim mi?" diye soranlar olmuştu ki:

"Hayır! dedi, ben namaz kılanları öldürmekten men edildim." [Ebû Dâvud, Edeb 61, (4928).]

AÇIKLAMA:

1- *Muhannes,* kendini kadınlara benzeten erkeğe denir. Dinimiz bunu şiddetle yasaklamış ve haklarında sürgün cezası getirmiştir.

2- *Nâkî,* Medîne'ye iki gece mesâfede *Müzeyne* yurdunda bir yerin adıdır. Hz. Ömer orayı devlet himâsı (koruluğu) ilan etmiştir.

3- Namaz kılanları öldürmekten men edildim cümlesi, mü'minleri öldürmekten... demektir. Mü'minin en mümtaz vasfı namaz olması haysiyetiyle, namaz kılan (musallî) kelimesiyle zikri uygun görülmüştür. Hz. Peygamber irtidad, kısas, yol kesme ve isyan durumu gibi hudud'a giren belli haller dışıda mü'mine ölüm cezası vermeyi reddeder.

KIYAFET VE KIYAFETTE CİNSLERİN AYRIMI

Son rivâyet, kıyafet hususunda kadınla erkeğin ayrılması meselesine temas etmekte, kendisini kıyafetiyle kadınlara benzeten kimsenin Medîne'den sürgün edildiğini belirtmektedir. Bunun başka örnekleri de var.

KIYAFET:

Kıyafetle ilgili olarak sünnette vârid olan hadisler incelenecek olursa, buna büyük bir ehemmiyet verildiği, kişinin şahsiyetinin gerek cinsi ve gerekse dini hüviyetinin vazgeçilmez bir parçası telakki edildiği görülür. Hatta bir kısım rivâyetlerde, kıyafetin insan ruhuna tesiri bile söz konusudur. [78] Ancak burada söylenenlere delâlet eden hadislere sadece atıfta bulunarak, sebebini bu zikrettiğimiz mülâhazalardan almak üzere, Hz. Peygamber'in daha doğuştan başlamak üzere kadın ve erkek arasında kıyafet ayrımına verdiği ehemmiyeti belirtmeye çalışacağız.

Araştırmamızın bidâyetinde belirttiğimiz üzere torunu Hasan'a doğduğu gün sarılmış olan sarı renkli kundak bezini öfke ile atarak yerine beyaz renkli bir bez kullanmış olması bu ayırımın doğuşla başlatıldığının bir örneği olarak değerlendirilebilir. *Hz. Peygamber* erkekler için yasakladığı cins ve renkteki (ipekliler, sarı, kırmızı renkteki kumaşlar) giyecekleri çocuklar üzerinde görünce memnûniyetsizlik izhâr edip, onlara müdahale ederek değiştirmiştir. Şu halde sünnet, kadın ve erkek için kıyafetleri ayırmakla kalmamış, çocukların daha küçük yaştan itibaren kendi cinsleri için tecviz edilen kıyafetlere alıştırılmalarını emretmiş olmaktadır.

Rivâyetler, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in "Kadınların süssüz oluşlarını kerih bularak" ipekli kumaş, parlak renkler ve kına, halhal, küpe, bilezik, gerdanlık gibi örfte mevcut çeşitli süs unsurlarıyla daha câzib ve erkeklerinkinden farklı bir kıyafeti tecviz ettiğini göster-

78– İbnu Hacer Tîbî'nin "...sûretlerin ve eşyâ-yı zâhirenin, başkaları şöyle dursun temiz nefislere bile te'sîr icrâ edeceğini" hadisten istinbâten söylediğini kaydeder (F.B. 2, 29).

mektedir. Bu cümleden olarak: *"Fâtıma'nın sürünme maddesini (tîb) çok yapın, zira o da diğer hemcinsleri gibi bir kadındır"* dediğini, "eliyle inci dizerek" ehlinden birine verdiğini, evlenme sırasında kızı Zeyneb'e kolye hediye ettiğini, Necâşî'den hediye gelen bir altın yüzüğü kız torunu Ümâme'ye verdiğini vs. görmekteyiz. Kezâ Hz. Âişe'nin meşhur ifk hadisesine maruz kalmasına sebep olan "kaybolan kolyesini arama hadisesi" bizzat Zevcât-ı Mutahharât'ın zînet ve süs eşyalarını kullandıklarını göstermektedir.

Kadınla erkeği ayıran süs unsurlarından biri de sürünme maddesidir. Bu, erkeklerde koku saçıcı fakat renksiz, kadınlarda renkli fakat kokusuz olmalıdır; Rengi dışarı akseden sürünme maddesini kullanan erkekleri ve hatta erkek çocuklarını Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hoş karşılamamış bunu, biat taleplerini reddetme ve kendisine gelenlerden esirgemediği mûtâd iltifatlarda bulunmamak gibi bir kısım fiili davranışlarıyla ifâde etmiştir.

Kına da kadınla erkeği ayıran bir unsurdur. Rivâyetler Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in herhangi bir kadının ellerinde kına izi olmayışını normal karşılamadığını belirtir. *Ebû Dâvud*'un bir tahricinde *Hz. Âişe*, biat için Hz. Peygamber'e müracaat eden Utbe'nin kızı Hind'in Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından, *"Ellerini (kınalayarak) değiştirmedikçe biatını kabul etmiyorum..."* diye reddedildiğini haber verir. *Hz. Âişe* diğer bir rivâyette de Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in perde gerisinden kendisine uzatılan bir mektubu almak için elini uzattığı sırada, *"Bu kadın eli mi erkek eli mi bilemiyorum"* diyerek mektubu almaksızın elini geri çektiğini, uzatan kimsenin: *"Kadın eli yâ Resûlallah"* demesi üzerine de: *"Eğer kadın olsa idin tırnaklarını (kına ile) değiştirirdin"* cevabında bulunduğunu haber verir.

İki kıble'ye müteveccihen namaz kılanlardan bir kadına, Hz. Peygamber'in: *"Kına yakınan herhangi birinizin, elleri erkek eli gibi oluncaya kadar kınayı terketmesi hoş değildir"* demesi üzerine, kadının seksen yaşına basmış olmasına rağmen kınayı terketmediğini öğreniyoruz.

Bu misaller sünnet nazarında kınanın kadınlar için alâmet-i fârika durumunda olduğunu ifâde eder. Nitekim diğer bir kısım rivâyetler de bunun erkekler için tahannüs (kadınlaşma) belirtisi kabul edilerek haklarında yasaklandığını göstermektedir. *Ebû Hüreyre* huzûr-u nebevîye getirilen elleri ayakları kınalı bir muhannesin Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından Medîne'nin Nakî' denen bir nahiyesine sürüldüğünü rivâyet etmektedir.

Kına ile alakalı olarak gelen bu rivâyetler, kadınların her an kına yakmaları hususunda bir vecîbe ifade etmez, ancak erkeklerden süslenme noktasında farklılık arzetmeleri gereğini te'yîd eder.

Bu husûsta bir diğer delil, Hz. Peygamber'in henüz çocuk olan Üsâme'nin ellerini ve yüzünü yıkarken söylediği: *"Üsâme kız olsaydı onu giydirir, süsler câzib ve sevimli yapardım"* cümlesidir. Bu ifade kızların oğlanlardan farklı bir kıyafete tâbi tutularak daha cazib, daha süslü, daha dikkat çekici kılınmaları gereğine işaret etmektedir. Enes, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kızı *Ümmü Gülsüm* üzerinde sîra denen ipekli bir kumaştan elbise gördüğünü söyler. *Hz. Câbir* de Ashâbın ipekliyi oğlan çocuklarına yasak ettikleri halde kız çocuklarına serbest kıldıklarını belirtir. Malik'in bir tahricinde sünnete ittibâsıyla maruf Abdullah İbnu Ömer'in kızlarını altınla bezediğini ve bunlardan zekât da vermediğini öğrenmekteyiz.

Hülasa sünnette gelen bütün bu rivâyetlere dayanarak âlimler: "Haklarında tergib için, süs ve zînetlerle kızları bezemek sünnettir" hükmünü vermiştir. Mesleğinin, kadınları kocaları için tezyîn etmek olduğunu söyleyerek bunda devam edip edemeyeceğini soran *Ümmü Ra'le*'ye Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Onları kocaları için tezyîn et ve süsle" cevabını vermiştir.

MÜEYYİDE:

Kadın ve erkeğin kıyafette ayrılmaları, terbiyelerinde mühim bir esas olarak vaz'edilmekten başka bunun bazı müeyyedilerle korunduğunu görmekteyiz. *İbnu Abbâs*'dan gelen bir rivâyette: "Hz. Peygamber kadınlardan erkeğe benzeyenlerle, erkeklerden kadına benzeyenlere lânet etti" denir. Ebû Hüreyre'nin bir rivâyetinde: "Kadın elbisesini giyen erkekle, erkek elbisesini giyen kadına lânet etti" denir. Müsned'de İbnu Ömer'den, Buhârî'de İbnu Abbâs'dan yapılan tahriclerde: "Kadınlaşan erkekle, erkekleşen kadına" lanet edildiği belirtilir. Hâkim'in bir tahricinde, "cennete giremeyecek üç grup" sayılırken: "Ebeveyn hukûkunu çiğneyen, deyyus, kadınların erkekleşenleri" denir.

Bu mânevî müeyyideden başka fiilî müeyyideye de başvurulmuş olduğunu sünnette görmek mümkündür. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kıyafetiyle ilgili yasağa riâyet etmeyenlere karşı daha zecrî tedbirler alarak meselenin ehemmiyetini duyurmaya çalışmıştır. Bu cümleden olarak -mütehannis ve müterecCîleri kastederek: "Bunları evlerinizden çıkarın" emrini verdiğini göstermekteyiz. *İbnu Abbâs:* "Hz. Peygam-

ber falancayı, Hz. Ömer de falancayı (Medîne'den) sürdü" diye isim vermeksizin bu yasağa uymayanlara uygulanan cezayı misâl verir. Hadisin şerhinde *Kastalânî*, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Enceşe adında kadınlara benzemeye özenen siyahî bir erkek köle ile *Bâdiye Bintu Gaylan* adındaki kadını Medîne'den sürdüğünü belirtir. İbnu Hacer de Hz. Ömer'in *Ebû Züeyb, Nasru'bnu Haccâc, Ca'detu's-Sülemî, Ümeyyetu'bnu Yezîd el-Esedî ve Mevlâ Müzeyne* ismindeki şahısları Medîne'den sürdüğünü, *Ebû'l-Hasan el-Medâyînî*'nin Kitabu'l-Muğarrebîn adındaki te'lifine dayanarak, kısaca sürülüş sebeplerini de vererek kaydeder. Âmirî de Hz. Peygamber devrinde dört muhannis bulunduğunu bunlardan hiçbirinin "kadınlara teşebbüh"ten başka fahiş bir cürüm işlemediklerini belirtir.

Son olarak teşebbühle sadece libâs veya süslenme unsurlarındaki benzemenin kastedilmediğini de belirtelim. İbnu Hacer, Buhârî'nin İbnu Abbâs'tan tahrîcini îzah sadedinde Taberî'nin memnu benzemeyi, "libâs ve zînette benzemek" olarak yaptığı açıklamaya "konuşma ve yürümede de benzeme"yi ilave eder ve der ki: "Libâsın şekli her beldenin âdetine göre değişir. Bir yerde libâsta kadınla erkeğin kıyafeti aynı olabilir. Fakat her hâl u kârda kadınlar iyice bürünmek ve örtünmekle (ihticâb ve istitâr) temayüz ederler."

Rivayetler kıyafet mefhumuna sadece libâs, zînet ve sürünme maddelerinin değil, ayakkabılarının da girdiğini, her cinse, mukâbil cinse ait olan ayakkabıyı giymesi yasaklandığını göstermektedir. Misâlimizde erkek ayakkabısı (na'l) giyen kadın hakkında sorulunca Hz. Âişe'nin: "Resûlullah, erkek kadınlara lânet etmiştir" diye cevap verdiği kaydedilir.

ÜÇÜNCÜ BÂB

HALÛK

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Halûk mürekkeb bir koku maddesidir (tîb). Za'ferân ve başka maddelerin karışımıyla elde edilir. Renk olarak kızıllık ve sarılık hâkimdir. Esas itibariyle kadınlara has bir sürünme maddesi olduğu için, erkekler hakkında ihtilaflı rivâyetler gelmiştir; bazısına göre mübâh, bazısına göre gayr-ı mübâhtır. *İbnu'l-Esîr*, nehyedici hadislerin nâsih olduğunu söyler.

2118 ١ – عن أنس رَضيَ اللهُ عَنْه قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ أنْ يَتَزَعْفَرَ الرَّجُلُ] أخرجه الخمسة.

وقال الترمذي: معناه أن يتطيب به.

1. (2118)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, erkeğin za'ferân sürmesini yasakladı." [Buhârî, Libâs 33; Müslim, Libâs 77, (2101); Ebû Dâvud, Tereccül 7, (4179); Tirmizî, Edeb 51, (2816); Nesâî, Zînet 74, (8, 189).]

AÇIKLAMA:

Burada yasaklanan husus za'ferânın bedene sürülmesidir. Zîra, za'ferân sürülmüş elbisenin giyilmesini tecviz eden rivayetler mevcuttur. Ayrıca hadis, yasağın erkeklere has olduğunu belirtir. Şu halde kadın, yasaktan istisna edilmiştir.

Za'ferân sürünmek niçin yasaklanmıştır? Bunun sebebi hususunda ihtilaf edilmiştir:

★ Kadınlara mahsus koku olması, yani kokusu sebebiyle mi?

★ Rengi sebebiyle mi? Bu takdirde bütün sarı renkliler buna dahil mi edilmelidir?

İmam Şâfiî: "İhramlı olmayan erkeğe, ne halde olursa olsun za'ferân sürünmeyi yasaklarım, şâyet sürünmüşse, yıkanmasını emrederim" der. Ayrıca der ki: "Sarı renkli giymesini câiz bulurum, zira ben bu konuda Hz. Ali'den yapılan şu rivayetten başka bir şey söyleyen hiç kimse görmedim: "Resûlullah sadece bana yasak etti, ben size yasaklamıyorum." Ancak Beyhakî, bu yasağın, Hz. Ali'den başkasından da geldiğini kaydetmiştir. Abdullah İbnu Ömer: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* üzerimde sarıya boyanmış iki giyecek parçası gördü de: *"Bunlar kâfirlerin libasıdır, sakın bunları giyme"* emretti" der. Müslim'in bir rivayetinde şu ziyade de gelmiştir: "Yıkayayım mı?" diye sordum. "Hayır! onları yak" emretti." Beyhakî der ki: "Bu rivayet Şâfiî'ye ulaşsaydı, sünnete uymadaki âdeti üzere, mutlaka buna uyardı."

Hülâsa sarıya boyanmış elbiseyi, seleften bir kısmı mekruh addederken bir kısmı da câiz addetmiştir.

Nevevî'nin Müslim Şerhi'nde belirttiği üzere İmam Mâlik evde câiz görmüş ise de mahfillerde mekruh addetmiştir.

Bu mevzuda kerâhet ifade eden rivayetlerden birini, müteakiben metni görüleceği üzere, *Hz. Enes* yapmıştır. Ebû Dâvud'da Şemâilu't-*Tirmizî*'de ve Nesâî'nin es-Sünenü'l-Kübrâ'sında geldiğine göre: "Resûlullah'ın yanına üzerinde sarılık izi bulunan bir adam geldi. Onun bu manzarasından hoşlanmadı. Ancak, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kişinin yüzüne karşı ayıbını nâdiren vurduğu için (sesini çıkarmadı). Fakat, adam cemaatten ayrılıp gidince: *"Keşke bu adama söyleseydiniz de şu sarıyı terketseydi"* der. Daha önce de kaydettiğimiz üzere (2113) Hz. Peygamber: *"Za'ferânla boyanmışın ve kâfirin cenazesinde meleğin hazır olmayacağını"* söylemiştir. Keza bir başka rivayette *Ammâr İbnu Yâsir* (radıyallâhu anh)'in anlattığına göre za'ferân sürülmüş olarak Hz. Peygamber'in yanına gelince, verdiği selamı almaz ve: اذْهَبْ فَاغْسِلْ عَنْكَ هذَا *"Git bunu üzerinden yıka!"* emreder. Ammâr, gidip yıkar geri gelir. Ancak, lekesi kaldığı için yine selamını almaz ve "git yıkan" diye emreder. İzi kalmayacak şekilde yıkayınca selamını alır.

Şafiîler Kûfîler (Hanefîler), za'ferân sürmeyi ihramlı ihramsız herkes için gayr-ı câiz addetmişlerdir.

Ancak, za'ferânı ihramlıya yasaklayan rivayeti esas alan *İmam Mâlik* ihramsızlar hakkında câiz görür. Hz. Peygamber'in za'ferânla elbise giydiğine dair gelen rivayetleri esas alan âimler de cevâzına hükmederler. Mühelleb der ki: "Sarı, nefse en canlı ve çekici gelen renktir." Bu

durumu İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ), Cenâb-ı Hakk, إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِرِينَ **"O, 'onun, bakanların içini açan, parlak sarı renkli bir sığır olduğunu söylüyor' dedi."** (Bakara 69) ayetinde bu hususu belirtmiştir" der.

Hülasa, *Şâfiîler* ve *Hanefîler* za'ferânı hem elbise ve hem de bedende mekruh addederler, ancak bedene sürmenin keraheti elbiseye sürmeden fazladır.

2119 ٢– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أَتَى رَجُلٌ إِلى النَّبِىِّ ﷺ وَعَلَيْهِ أَثَرُ صُفْرَةٍ، وَكَانَ ﷺ قَلَّمَا يُوَاجِهُ أَحَداً بِشَيْءٍ فِي وَجْهِهِ يَكْرَهُهُ، فَلَمَّا خَرَجَ قَالَ: لَوْ أَمَرْتُمْ هذَا أَنْ يَغْسِلَ عَنْهُ هذَا]. أخرجه أبو داود.

2. (2119)- Yine *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a üzerinde sarılık izi bulunan bir adam geldi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hoşlanmadığı bir hususu, insanların yüzüne nâdiren vurduğu için (sesini çıkarmadı). Adam oradan kalkıp gidince: "Keşke bu adama, üzerindeki şu şeyi yıkamasını söyleseydiniz" dedi." [Ebû Dâvud, Tereccül 8, (4182).]

2120 ٣– وعن يعلى بن مرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [رَأَى رَسُولُ اللهِ ﷺ رَجُلاً مُتَخَلِّقاً فَقَالَ: أَذْهَبْ فَاغْسِلْهُ، ثُمَّ اغْسِلْهُ، ثُمَّ لاَ تَعُدْ]. أخرجه الترمذي والنسائى.

3. (2120)- *Ya'la İbnu Mürre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* halûk sürünmüş bir adam görmüştü ki:

"Git bunu yıka, sonra gene yıka, sonra bir daha (za'ferân sürünmeye) dönme!" dedi. " [Tirmizî, Edeb 51, (2817); Nesâî, Zînet 34, (8, 152, 153).]

AÇIKLAMA:

Hadis, za'ferânın elbisede hasıl ettiği rengi çıkarabilmek için en az iki sefer yıkanacağını göstermektedir. Nesâî'deki rivayette üç kere yıkaması emredilir. Bazı âlimler üçden az yıkamakla za'ferânın elbiseden çıkmayacağını söylemiştir. *"Bir daha za'ferâna dönme"* demesi, bunun erkeklere muvafık olmaması sebebiyledir.

2121 ٤– وعن أبى موسى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَقْبَلُ اللهُ

صَلاَةَ رَجُلٍ فِي جَسَدِهِ شَيْءٌ مِنْ خَلُوقٍ]. أخرجه أبو داود.

« الْخَلُوق »: ضرب من الطيب ذو لون، يقال تخلق: إذا أطلى به.

4. (2121)- *Ebû Mûsa* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah, bedeninde halûk'tan bir parça eser bulunan kimsenin namazını kabûl etmez."* [Ebû Dâvud, Tereccül, 8, (4178).]

AÇIKLAMA:

Bazı âlimler, Halûk sürünme yasağını çok miktarda olan sürünmeye hamletmiş iseler de *Aliyyu'l-Kârî,* bu rivâyetin o görüşte olanları reddettiğini, zira bunun, yasağı aza da çoğa da teşmil ettiğine dikkat çeker. es-*Seyyîd Cemâleddin:* "Hadisten murad, kadına benzeme sebebiyle kâmil mânadaki namazın sevabını nefiydir" demiştir. *İbnu'l-Melek* de: "Bu hadiste halûk kullanmaktan yasaklama ve kullananlara tehdîd vardır" der.

Tekrar edelim: Halûk, renkli bir sürünme maddesidir. Daha ziyâde kadınlara mahsustur.

İÇİNDEKİLER

RÜKÛ VE SECDELERDE OKUNACAK DUÂLAR 7
TEŞEHHÜDDEN SONRA OKUNACAK DUÂ 19
SELÂMDAN SONRA OKUNACAK DUA 21
ÜÇÜNCÜ FASIL: Teheccüd Namazı Esnasında Duâ 29
DÖRDÜNCÜ FASIL: Akşam ve Sabah Yapılacak Duâlar 31
BEŞİNCİ FASIL: Uyuma ve Uyanma Duâları 33
ALTINCI FASIL: Evden Çıkış ve Eve Giriş Duâları 41
YEDİNCİ FASIL: Oturma-Kalkma Duaları 43
SEKİZİNCİ FASIL: Seferde Okunacak Dualar 47
DOKUZUNCU FASIL: Üzüntü ve Tasa Halinde Duâ 53
ONUNCU FASIL: Hafızayı Güçlendirme Duâları 59
ONBİRİNCİ FASIL: Giyinme ve Yemek Duaları 63
ONİKİNCİ FASIL: Kaza-yı Hacet Duası 67
ONÜÇÜNCÜ FASIL: Mescide Giriş-Çıkış Duaları 69
ONDÖRDÜNCÜ FASIL: Hilali Görünce Okunacak Duâ 71
ONBEŞİNCİ FASIL: Gök Gürleyince, Rüzgar Esince Bulut Çıkınca Okunacak Dua 75
ONALTINCI FASIL: Arefe Günü ve Kadir Gecesi Duası 79
ONYEDİNCİ FASIL: Hapşıranın Duası 81
ONSEKİZİNCİ FASIL: Hz. Davud (aleyhisselam)'un Duası 85
ONDOKUZUNCU FASIL: Hz. Yunus (aleyhisselam) Kavminin Duası 87
YİRMİNCİ FASIL: Belaya Uğrayanı Görünce Okunacak Dua 89
İKİNCİ BABIN İKİNCİ KISMI: SEBEBE VE VAKTE BAĞLI OLMAYAN DUALAR 91
ÜÇÜNCÜ BÂB: DUA YERİNE GEÇEN ZİKİRLER 95
BİRİNCİ FASIL: İstiaze 97
İKİNCİ FASIL: İstiğfar, Tesbih, Tehlil, Tekbir, Tahmid ve Havkale 107

ÜÇÜNCÜ FASIL: Hz. Peygambere Salavât 129
Salât u Selâm'ın Hükmü 132
Salât Nedir? 133
Barik 134
Salât Kelimesi Peygamber Dışında Kullanılır mı? 134
Âl-i Muhammed 135
Hz. İbrahim'in Zikri 136
Salât'ın Ehemmiyeti 137
DİYETLER BÖLÜMÜ 139
BİRİNCİ FASIL: Nefsin (Şahsın) Diyeti 141
İKİNCİ FASIL: Uzuvların ve Yaraların Diyeti 151
Göz 151
Dişler 153
Parmaklar 154
Yaralamalar 155
ÜÇÜNCÜ FASIL: Nefis ve Uzuvlar Hakkında Müşterek Hadisler 157
DÖRDÜNCÜ FASIL: Ceninin Diyeti 161
BEŞİNCİ FASIL: Diyetin Kıymeti 163
ALTINCI FASIL: Diyetlerle İlgili Hükümler 165
BORÇ VE ÖDEME ÂDABI BÖLÜMÜ 179
Zengin ve Fakir Kimlerdir? 189
KİTABU'Z- ZİKR 195
Zikir mi Üstün, Tilâvet-i Kur'an mı? 208
ZEBÂİH (KESİMLER) BÖLÜMÜ 209
BİRİNCİ FASIL: Kesim Âdabı ve Yasakları 213
İKİNCİ FASIL: Kesiş Şekli ve Yeri 221
Şer'î Kesim 224
ÜÇÜNCÜ FASIL: Kesme Âleti 229
DÖRDÜNCÜ FASIL: Yenmesi Yasak Olan Kesilmişler 235
DÜNYANIN VE YERYÜZÜNDEKİ BAZI YERLERİN ZEMMEDİLMESİ BÖLÜMÜ 241
BİRİNCİ FASIL: Dünyanın Zemmi ve Kötülenmesi 245
İslam'ın Reddettiği Dünya 261
İKİNCİ FASIL: Yeryüzündeki Bazı Yerlerin Zemmi 263
RAHMET BÖLÜMÜ 269
Merhamet 272
BİRİNCİ FASIL: Merhametli Olmaya Teşvik 277
İKİNCİ FASIL: Allah'ın Rahmeti 283
ÜÇÜNCÜ FASIL: Hayvanlara Merhamet 289

Dinimizde Hayvanlara Verilen Ehemmiyet 300
Hayvanların Korunması 300
1- Kur'anda Hayvanlara Verilen Yer 300
2- Hz. Peygamberin Sünnetinde Hayvanın Yeri 301
İyi Muamele ve Merhamet 301
Hayvan Hakları 302
Hz. Peygamberin Hayatında Hayvan 309
Av Tahdidi 310
Çocuk Terbiyesi ve Hayvan 311
RIFK BÖLÜMÜ 313
Hz. Peygamberin Sünnetinde Rıfk ve Mülâyemet 317
REHİN BÖLÜMÜ 321
RİYA BÖLÜMÜ 329
İçimizdeki Münafıklara Dikkat! 341
Su Uyur, Düşman Uyumaz 341
ZEKÂT BÖLÜMÜ 343
1- Zekât Nedir? 345
2- Zekâtın Önemi 345
3- Zekâtın Farz Oluşu 346
4- Zekâta Teşvik 346
5- Zekât Vergi midir? 348
6- Zekâta Tâbi Mallar 350
BİRİNCİ BAB: ZEKÂTIN FARZİYYETİ, TERKEDENİN GÜNAHI 351
İrtidatın Çeşitleri 365
Rafizîlere Bir Cevap 366
İslâm'ın Hakkı 367
Namazla Zekâtı Ayırma 367
Zekât, Malın Hakkıdır 368
Oğlak 368
İKİNCİ BAB: MALDAKİ ZEKÂTLA İLGİLİ HÜKÜMLER 373
BİRİNCİ FASIL: Müşterek Hadisler 373
İKİNCİ FASIL: Hayvanların Zekâtı 381
ÜÇÜNCÜ FASIL: Zinetlerin Zekâtı 389
DÖRDÜNCÜ FASIL: Meyve ve Sebzelerin Zekâtı 393
Zirâi Ürünlerde Öşür Durumu 399
BEŞİNCİ FASIL: Maden ve Definelerin Zekâtı 401
ALTINCI FASIL: At ve Kölelerin Zekâtı 407
YEDİNCİ FASIL: Balın Zekâtı 409
SEKİZİNCİ FASIL: Yetim Malının Zekâtı 411

DOKUZUNCU FASIL: Zekâtı Vermede Acele Etmek 413
ONUNCU FASIL: Zekâtla İlgili Müteferrik Hükümler 417
ÜÇÜNCÜ BÂB: FITIR SADAKASI 421
DÖRDÜNCÜ BAB: ZEKAT TAHSİLDARININ HAK VE VAZİFELERİ 425
Rüşvet Nedir, Ne Değildir? 432
Hakimlerce Alınan Rüşvet 434
Memur ve Hediye 434
Devlet Malından Çalmak (Gulûl) 437
Rüşvet ve Selef 439
Memurun Maişeti 440
İçtimai Emniyet ve Rüşvet 442
Zulüm ve Anarşi 442
BEŞİNCİ BÂB: ZEKÂT KİMLERE HARAM, KİMLERE HELAL?
BİRİNCİ FASIL: ZEKÂT KİMLERE HARAM? 447
Zengin Kime Denir? 454
Hakiki Fakir Kimdir? 455
Dilenmek Haramdır 455
Sıhhati Yerinde Güçlü 456
İKİNCİ FASIL: Zekat Kimlere Helâldir? 459
ZÜHD VE FAKR BÖLÜMÜ 465
Umumi Açıklama 467
Zühd 468
Fakr Nedir 471
Fakirlik mi Zenginlik mi? 472
Fakr u Gınâ 478
BİRİNCİ FASIL: Zühd ve Fakrın Medhi ve Bunlara Teşvik 483
Vera 499
Takvâ 502
İKİNCİ FASIL: Hz. Peygamber (s.a.s.) ve Ashabının Yaşayışlarında
Fakr 507
Zühd ve Takvasıyla Efendimiz 512
ZİNETLE İLGİLİ BÖLÜM 519
BİRİNCİ BÂB: TAKILAR HAKKINDA 521
İKİNCİ BÂB: HİDAB (SAÇ BOYAMASI) 539
Hz. Peygamber Sakalını Boyadı mı? 544
Kıyafet ve Kıyafette Cinslerin Ayrımı 548
Kıyafet 548
Müeyyide 550
ÜÇÜNCÜ BÂB: HALÛK 553

Prof. Dr.
İbrahim CANAN

HADİS ANSİKLOPEDİSİ

KÜTÜB-İ SİTTE

7. CİLT

AKÇAĞ

ZAMAN

KAPAK

Tufan BİLGE

DİZGİ VE MİZANPAJ

Salih KARAHAN

Said KASIM

TASHİH

Hacı ÇETİNKAYA

YAYINCI

AKÇAĞ YAYINEVİ

BASKI

GRAPHISCHER GROSSBETRIEB PÖSSNECK GMBH

EIN MOHNDRUCK BETRIEB

FEZA GAZETECİLİK A.Ş.

Çobançeşme Mah. Kalender Sok. No: 21

Yenibosna/İSTANBUL

Tel.: (0212) 551 14 77 - 652 33 50 (3 hat)

Fax: 652 24 23 Telex: 28 99 4

DÖRDÜNCÜ BÂB: TÜYLER

BEŞİNCİ BÂB: KOKU VE YAĞ

ALTINCI BÂB: ZİNETLE İLGİLİ ÇEŞİTLİ MESELELER

YEDİNCİ BÂB: NAKIŞLAR, SURETLER VE ÖRTÜLER HAKKINDA RESSAMLARIN ZEMMİ, RESİM VE ÖRTÜLERİN KERÂHETİ

SEHAVET VE KEREM BÖLÜMÜ

SEFER (YOLCULUK) ADABI BÖLÜMÜ

MÜSABAKA VE ATICILIK BÖLÜMÜ

SUAL BÖLÜMÜ

SİHİR VE KEHANETLE İLGİLİ BÖLÜM

İÇECEKLER BÖLÜMÜ

BİRİNCİ BÂB: İÇME ÂDÂBI

İKİNCİ BÂB: ALKOLLÜ İÇKİLER VE ŞIRALAR

ŞİRKET BÖLÜMÜ

BİRİNCİ BÂB: NAMAZIN FAZİLETİ

İKİNCİ BÂB: NAMAZIN EDA VE KAZASININ VÜCUBU HAKKINDA

ÜÇÜNCÜ BAB: NAMAZ VAKİTLERİ

DÖRDÜNCÜ BÂB: EZAN VE İKÂMET

BEŞİNCİ BÂB: NAMAZIN MAHİYETİ VE RÜKÜNLERİ

DÖRDÜNCÜ BÂB

TÜYLER

SAÇ VE BAKIMI:

2122 ١ – عن أبى قتادة رَضيَ اللهُ عَنْه قال: [قُلْتُ يَا رسول الله: إن لى جُمَّةً أفأُرَجِّلُها؟ قال: نَعَمْ وأكْرِمْهَا، فكَانَ أبُو قَتَادَةَ رُبَّمَا دَهَنَهَا فِي الْيَوْمِ مَرَّتَيْنِ مِنْ قَوْلِه ﷺ: نَعَمْ وأكْرِمْهَا]. أخرجه مالك والنسائى.

« التَّرْجِيلُ » تسريح الشعر.

1. (2122)- *Ebû Katâde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü dedim, benim omuzlarıma kadar dökülen (gür) saçlarım var, tarayıp tanzîm edeyim mi?"

"Evet dedi, ona ikramda bulun."

Râvi der ki: "Ebû Katâde, *"Evet, ona ikramda bulun!"* sözü sebebiyle, günde iki sefer (bakım yapar ve) saçlarını yağlardı." [Muvatta, Şa'ar 6, (2, 949); Nesâî, Zînet 60, (9 183).]

AÇIKLAMA:

Tercîl, saç bakımı mânasına gelir. Taramak, yağlamak, tanzîm etmek gibi işler tercîl ile ifade edilir.

Hadiste geçen cümme, omuzlara kadar inen gür saça denir. Resûlullah'ın *"saçına ikramda bulun"* demesi, *Zürkânî*'ye göre onu kirden, pislikten korumasını emretmesi, yağlama ve tarama suretiyle nizam vermesini istemesi demektir.

Rivâyet, *Ebû Katâde*'nin, iş ve tozlanma gibi sebeplerle, saçına günde iki kere bakım yaptığını belirtmektedir. Müteakip rivayette de görü-

leceği üzere, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* saçı olanlara, bakımını yapmayı emretmiştir.

2123 ٢– وعن أبى هريرة رَضيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ كَانَ لَهُ شَعْرٌ فَلْيُكْرِمْهُ]. أخرجه أبو داود.

2. (2123)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Kimin saçı varsa, ona ikram etsin!"* buyurdu." [Ebû Dâvud, Tereccül 3, (4163).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette de saça *ikram edilmesi* emir buyrulmaktadır. Saça ikram onu yıkayarak temiz tutmak, yağlamak, taramak suretiyle bakımlı kılmak, gelişi güzel, dağılmış ve düzensiz halde bırakmamak mânasına gelir, Dinimizde her hususta olduğu gibi saçta da temizlik ve manzara güzelliği mahbûb ve makbûldür. Müteakip hadiste de görüleceği üzere Hz. peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* saçını bakımsız ve dağınık bırakanlara müdahale etmiştir.

2124 ٣– وعن عطاء بن يسار رَضيَ اللهُ عَنْه قال: [أتَى رَجُلٌ النَّبىَّ ﷺ ثَائِرَ الرَّأسِ وَالّلحيَةِ، فَأشَارَ إِلَيْهِ ﷺ: كَأنَّهُ يَأمُرُهُ بِإصْلاَحِ شَعْرِهِ، فَفَعَلَ ثُمَّ رَجَعَ، فَقَالَ ﷺ: أَلَيْسَ هذَا خَيْراً مِنْ أنْ يَأتِى أحَدُكُمْ ثَائِرَ الرَّأسِ كَأنَّهُ شَيْطَانٌ]. أخرجه مالك.

« ثَائِرَ الرَّأسِ » أى شعث الرأس بعيد العهد بالدهن والترجيل.

3. (2124)- *Atâ İbnu Yesâr* (rahimehullah) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a saçı sakalı karmakarışık bir adam gelmişti. Efendimiz, ona (eliyle) işaret buyurarak, sanki saçını ıslâh etmesini emretmişti. Adam bunu yapıp sonra tekrar geri geldi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Şu hal, sizden birinizin tıpkı bir şeytan gibi başı(ndaki saçlar) karmakarışık vaziyette gelmesinden daha hayırlı değil mi?" buyurdular." [Muvatta, Şa'ar 7, (2, 949).]

AÇIKLAMA:

1-Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın burada, saçı bakımsız karmakarışık olan kimseyi şeytana benzetmesi, Arap dilinde kötü ve çirkin şeylerin şeytana nisbet edilmesinin yaygın bir âdet olmasındandır. Aynı

tarzda iyi şeyler de melek veya imana nisbet edilerek ifade edilir. Kötü şeylerin şeytana benzetilmesi âyet-i kerîmede de görülen bir metoddur. Cehennemdeki zakkum ağacı şeytana benzetilir: طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُؤُوسُ الشَّيَاطِينِ **"O, cehennemin dibinde çıkan bir ağaçtır. Tomurcukları şeytanların başları gibidir"** (Saffât, 64-65).

2125 ٤- وعن عبدالله بن مغفل رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [نَهى النبىُّ ﷺ عَنِ التَّرَجُّلِ إلاَّ غِبّاً]. أخرجه أصحاب السنن.

« الْغِبُّ » مرة في أيام الأسبوع.

4. (2125)- *Abdullah İbnu Mugaffel* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* saç bakımını gün aşırı yapmayı emredip, fazlasını yasakladı." [Ebû Dâvud, Tereccül 1, (4159); Tirmizî, Libâs 22, (1756); Nesâî, Zînet 7, (8, 131, 132).]

AÇIKLAMA:

1-Hadiste geçen gıbb tâbirini, en-Nihâye, haftada bir sefer diye açıklar. Ancak, *Ahmed İbnu Hanbel* "bir gün tarayıp bir gün terketmek" şeklinde anlamış ve sonraki âlimler de bu yorumu benimsemişlerdir. Bazıları, "ara sıra" diye anlamak istemiştir. Ziyâret mevzuunda gıbb haftada bir kere yapılana denmiştir.

Hadis, her gün saç bakımına zaman ayırıp meşgûl olmanın mekruh olduğunu ifâde etmektedir. Zira bu, bir nevî tereffüh kabûl edilmiştir.

Önceden de kaydettiğimiz bir kısım hadislerde saçın bakımı (yıkanması, taranması, yağlanması vs.) emredilirken, burada tahdîd edilmiş olması, rivâyetler arasında bir teâruz ihtimâlini nazarı dikkate vermektedir. *İbnu Raslân* bunu şöyle açıklar: *"Yasak, her an bu işlerle meşgul olmaya râcidir, zira bundan fesâd hâsıl olur."* Bazı âlimler de yasağı, başında hastalık olup, tarama, yağlama gibi bakım ameliyesinden rahatsızlık duyanlara hamlederek aradaki teâruzu gidermişlerdir. Bunlara göre, Resûlullah kişiye zarar veren şeyi yapmaktan onları yasaklamıştır. Öyleyse, hergün saç bakımından rahatsız olanlar bunu haftada bir defa veya duruma göre gün aşırı da yapsalar kifâyet edecektir. Münzirî her gün saç bakımının da mubah olduğunu, dileyenin yapıp dileyenin terkedibeleceğini söyler.

TRAŞ

2126 ١- عن نافع أن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [نَهى رسولُ اللّهِ ﷺ عَنِ الْقَزَعِ. قِيلَ:

وَمَا الْقَزَعُ؟ قَالَ: إذَا حَلَقَ رَأْسَ الصَّبِيِّ تَرَكَ هَاهُنَا وَهَاهُنَا، وأشَارَ الرَّاوِي إلَى نَاصِيَتِهِ وَجَانِبَي رَأْسِهِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

1. (2126)- Nâfi' (rahimehullah) İbnu Ömer (radıyallâhu anh)'in şu sözünü nakleder: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kaza'ı (yani çocuğun başının bir kısmını traş etmek) yasakladı" deyince,

"Kaza' nedir?" diye sordular. Şöyle açıkladı:

"Kişi çocuğun başını traş eder, ancak şurada burada bazı yerleri kesmez, olduğu gibi bırakır."

Râvi, bunu söylerken alnına ve başının iki yanına işâret etti." [Buhârî, Libâs 72; Müslim, Libâs 113 (2120); Ebû Dâvud, Tereccül 14, (4193, 4194); Nesâî, Zînet 5, (8, 130); İbnu Mâce, Libâs 38, (3637).]

AÇIKLAMA:

1- *Kaza'* kelime olarak bulut parçası mânasına gelir. Baş traş edilirken bir kısmının kesilip, bir kısmının bırakılması, dağınık haldeki bulut manzarası arzettiği için, aradaki benzerlik sebebiyle buna da kaza' denmiştir. *Ebû Dâvud*'un bir rivâyetinde, yasaklanan kaza' "çocuğun tepesini traş edip, (aşağı kısımda) perçem (züâbe) bırakmaktır" diye tarif edilmektedir. Şu halde sadedinde olduğumuz hadiste kesilmeyen kısmı göstermek üzere alın ve yan tarafların işâret edilmesini göz önüne alarak, Resûlullah'ın çocuklarda, başın tepe kısmını traş edip aşağı kısımlarını bırakma tarzında bir traş usûlünü yasakladığı söylenebilir (Allahu a'lem).

2- Müslim'in açıklamasında kaza' nedir? diye soranın kim olduğu belirtilmiştir: Hadisin râvilerinden *Ubeydullah İbnu Hafs*'dır. Soruyu, *Nâfi Mevla Abdillah*'a sormuştur. Eliyle göstererek alnına, başının yanlarına işarette bulunan da, anlaşılacağı üzere Ubeydullah'tır.

3- Hadis, çocukların başını traş ederken kısmen kesip, kısmen bırakma tarzını yasaklamaktadır. Aynı bâbta Ebû Dâvud'un kaydettiği bir rivâyette, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in başı kaza' tarzında traş edilmiş bir çocuğa rastladığı, bunun üzerine, sahiplerine: *"Ya tamamen kesin, ya tamamen bırakın!"* diyerek müdahale ettiği görülmektedir.

İbnu Hacer bazı şârihlerin kaza' tarzında traşı çocuklara tahsis etmesine katılmaz. Büyükler de olabilir, kadın veya erkek de olabilir der ve hepsi hakkında mekruh olduğunu belirtir. *Nevevî,* tedâvi ve benzeri mâkul bir sebep olmadıkça başın farklı yerlerden traş edilmesinin mek-

rûh olduğunu söyler, ancak tenzihî bir kerâhet mevzubahistir. *İmam Mâlik* de kız ve erkek çocuk hakkında mekruh addetmiştir.

Bu tarz traşın yasaklanma sebebi husûsunda da ihtilaf edilmiştir. Bazıları: "Hilkati çirkinleştirdiği içindir" der. Bazıları: "Bu, şeytanın süsüdür (ziyy)" demiştir. Bazıları: "Bu yahudilerin süsüdür" demiştir ki, bu Ebû Dâvud'un bir rivâyetinde de ifâde edilmiştir. Hemen kaydedelim ki, yasaklanan herhangi bir şeyin şeytana nisbeti, umûmiyetle, ondaki kerâhet veya tahrîm hükmünün takrîr ve tesbiti içindir. Buna hadislerde pek sık yer verilir, âyette de örnekleri vardır. Kerâhet, bazan da yabancılara nisbet edilerek ifade edilir.

2127 ٢– وعن عبدالله بن جعفر رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ أمْهَلَ آلَ جَعْفَرٍ حينَ أتَى نَعْيُهُ ثَلاَثاً قَبْلَ أنْ يَأتِيَهُمْ، ثُمَّ أتَاهُمْ فـــقَالَ لاَ تَبْكُوا عَلى أخِي بَعْدَ الْيَوْمِ، ثُمَّ قَالَ: ادْعُوا لِي بَنِي أخِي، فَجِيءَ بِنَا كَأنَّا أفْرُخٌ، فقَالَ: ادْعُوا لِي الحَلاَّقَ، فَأَمَرَهُ فَحَلَقَ رُؤُسَنَا]. أخرجه أبو داود والنسائى.

2. (2127)- *Abdullah İbnu Ca'fer* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Ca'fer (radıyallâhu anh)'in ölüm haberi gelince, Câfer ailesini üç gün (mâtem yapmaya) terketti. Sonra yanlarına gelerek:

"Kardeşimin üzerine artık bugünden sonra ağlamayın!" dedi ve:

"Bana kardeşimin oğullarını toplayın!" emretti.

Biz yanına getirildik, tıpkı civcivler gibiydik.

"Bana bir berber çağırın!" dedi. (Gelince) berbere emretti, o da başlarımızı traş etti." [Ebû Dâvud, Tereccül 13, (4192); Nesâî, Zînet 58, (8, 182).]

AÇIKLAMA:

Hadiste zikri geçen *Ca'fer,* Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın amcası Ebû Tâlib'in oğlu olup Yermuk savaşında şehid düşmüştür.

Resûlullah, Ca'fer âilesine matem tutmaları için üç gün müsaade buyurmuş, üçüncü geceden sonra matemi kaldırmıştır. Bu rivayet, ölünün ardından bağırıp çağırmaksızın, aşırı davranışlara yer vermeksizin üç gün matem tutmanın câiz olduğuna delâlet eder. Üç günden sonraki mateme izin yoktur.

Resûlullah'ın amca oğluna "kardeşim" demesi ona olan sevgisini ve duyduğu yakınlığı ifâde etmek için olmalıdır.

Ca'fer'in oğlanları *Abdullah, Avn* ve *Muhammed*'dir.

Abdullah İbnu Ca'fer'in kendilerini civcive benzetmesi, küçük olduklarını belirtmek içindir. Henüz tüyleri, civcivlerde yeni çıkan körpe ve ince tüyleri andırmaktadır. Bu benzerlik, aradaki teşbîhi yapmaya sevketmiştir.

Aliyyü'l-Kârî, çocukların başlarının traş ediliş sebebiyle ilgili olarak özetle şu yorumu yapar: "Esasen saçın kesilmemesi efdaldir. Buna rağmen traşı emredilmiştir. Zîra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* anneleri *Esmâ Bintu Ümeys* (radıyallâhu anhâ)'in kocasının Allah yolunda şehâdetiyle maruz kaldığı üzüntü sebebiyle çocukların saçlarıyla meşgul olamadığını gördü. Onlara ârız olabilecek bit ve kir gibi durumları önlemek gayesiyle traş emretti."

Ulema, bu hadiste, başın tamamının traş edilmesinin caiz olduğu hususunda delil bulur. Ancak hemen belirtelim ki, başın tamamının traş edilmesine cevaz veren başka rivâyetler de vardır. *Aliyyü'l-Kârî,* bu hususta şu sonucu kaydeder: "Bu rivâyetler delâlet eder ki, hacc ve umre dışında da başı traş etmek câizdir. Kişi traş olmakla olmamak arasında muhayyerdir. Ancak efdal olanı, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ve Ashâb'ının (radıyallâhu anhüm) yaptıkları gibi iki nüsük'ten (yani hacc ve umreden) biri hâricinde traş olmamaktır. Bu meselede sadece Hz. Ali (radıyallâhu anh) istisna teşkîl etmiştir. Bazı şerhlerde geldiğine göre, hadis, ister önden ister arkadan, ne şekilde olursa olsun başın bir kısmının traş edilip bir kısmının bırakılmasının yasaklandığını, çocuklar hak-kında ya tamamen bırakmanın, ya da tamamen kesmenin caiz olduğunu ifade etmektedir."

Başı traş etmenin mekruh olduğunu söyleyenler de olmuştur. Hatta bu görüşü müdafaa edenler, hadislerden deliller de getirmişlerdir. Bu meselede esas olan yukarıda kaydettiğimiz *Aliyyü'l-Kârî* merhumun açıklamasıdır. Diğer görüşün münâkaşasını aktarmayı gereksiz görüyoruz.

2128 ٣– وعن عليّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [نَهى رسولُ اللهِ ﷺ أنْ تَحْلقَ المَرْأَةُ رَأْسَهَا].

أخرجه النسائي.

3. (2128)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadınların başlarını traş etmelerini yasakladı." [Nesâî, Zînet 4, (8, 130); Tirmizî, Hacc 74, (914).]

AÇIKLAMA:

Hz. Âişe ve *Hz. Abdullah İbnu Ömer* (radıyallâhu anhüm)'den de gelen rivayetler kadınlara traş olmayı yasaklamaktadır. Hacc sırasında onlar taksîrde bulunurlar, yani saçlarının ucundan bir miktar keserler. Sadedinde olduğumuz hadis mutlak gelmiştir, hacc sırasındaki traşa da, onun dışındaki traşa da şâmildir. Ulemâ hacc dışında da traşın onlar hakkında mekruh olduğunu söylemekte ihtilaf etmezler.

İĞRETİ SAÇ TAKMA

2129 ١ – عن أسماء رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت: [سَأَلَتْ امْرَأَةٌ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَتْ إِنَّ ابْنَتِي أَصَابَتْهَا الْحَصْبَةُ فَأَمَّرَقَ شَعْرُهَا، وَإِنِّي زَوَّجْتُهَا أَفَأَصِلُهُ، فَقَالَ ﷺ: لَعَنَ اللهُ الْوَاصِلَةَ وَالْمُسْتَوْصِلَةَ]. وفي رواية: «الْمَوْصُولَةَ» أخرجه الشيخان والنسائى.

1. (2129)- *Hz. Esmâ* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Bir kadın Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek: "Kızım çiçek hastalığına yakalandı ve saçları döküldü. Ben onu evlendirdim, iğreti saç takayım mı?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Allah takana da taktırana da lânet etmiştir?" diye cevap verdi." [Buhârî, Libâs 83, 85; Müslim, Libâs 115, (2122); Nesâî, Zînet 71, (8, 187, 188).]

AÇIKLAMA:

1- *Vasl,* iğreti saç takmak mânasına gelir, peruk takmak diye de tercüme etmek mümkündür. Zîra, görüldüğü üzere, hastalık sebebiyle saçını kaybeden kadının, saçlı gösterilmesi için başvurulan bir ameliyedir. Bugünkü dilimizde bu maksadla takılan iğreti saça peruk denmektedir. Dilimizde, peruk için takma saç da denir.

Vâsile, kadına iğreti saç'ı takan kadına denir. Kendisine taksa da başkasına taksa da bu adı alır.

Müstevsıle veya mevsule, isteği üzerine kendisine iğreti saç takılan kadına denir. Bu ameliyeye daha ziyade kadınlar başvurduğu için takan ve taktıran hep müennes kelimelerle ifâde edilmiştir. Ne var ki, Batı menşeli olan "peruk"a, tarihen erkekler de başvurmuştur.

2- Hâdise Buhârî'nin iki ayrı rivâyetinde buradakinden biraz daha farklı anlatılır. Evlendirilen kız hastalanmış ve saçları dökülmüştür. Bunun üzerine Resûlullah'a başvurularak iğreti saç takma hususunda izin istenmektedir.

3- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, saç takma işine müsâade etmez ve yasağı Buhârî'de gelen muhtelif rivâyetlerde sert bir uslûbla dile getirir: Lanet. لَعَنَ اللّٰهُ الْوَاصِلَةَ وَالْمُسْتَوْصِلَةَ "Allah iğreti saçı takana da, taktırana da lânet etmiştir."

Ulemâ, Allah'ın lânetine nisbet edilen bu yasağı işlemenin büyük günahlardan olduğunu belirtmiştir. Mesele üzerine farklı görüşler beyan edilmiş ise de, onları, müteakip hadisten sonra kaydedeceğiz.

2130 ٢– وفي أخرى للستة عن حميد بن عبدالرحمن بن عوف: [أنَّ مُعَاوِيَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ حَجَّ فَخَطَبَ النَّاسَ عَلَى الْمِنْبَرِ وَتَنَاوَلَ قُصَّةً مِنْ شَعْرٍ كَانَتْ فِي يَدِ حَرَسِيٍّ، فَقَالَ: يَا أَهْلَ الْمَدِينَةِ أَيْنَ عُلَمَاؤُكُمْ، سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَنْهَى عَنْ مِثْلِ هٰذِهِ وَيَقُولُ: إِنَّمَا هَلَكَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ حِينَ اتَّخَذَ هٰذِهِ نِسَاؤُهُمْ]. «الْحَرَسِيُّ» واحد الحرس، وهم خدم السلطان المرتبون بحفظه وحراسته.

2. (2130)- *Humeyd İbnu Abdirrahman İbnu Avf* tarafından rivâyet edilen ve Kütüb-i Sitte'nin herbirinde yer alan bir rivâyet de şöyle: "Hz. Muâviye (radıyallâhu anh) hacc yaptı. O zaman minbere çıkarak halka bir hutbe îrad etti. (Hutbe sırasında), koruma polisinin elinde bulunan bir tutam saçı alarak şunları söyledi:

"Ey Medîneliler! Âlimleriniz nerede? Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim, bu çeşit şeyleri yasaklamış ve şöyle demişti:

"İsrailoğullarının kadınları ne zamanki bunu taktılar helak oldular." [Buhârî, Libâs 83, Enbiya 50; Müslim, Libâs 122, (2127); Muvatta, Şa'ar 2, Ebû Dâvud, Tereccül 5, (4167); Tirmizî, Edeb 32, (2782); Nesâî, Zînet 21, (8, 144-147), 68, 69, (8, 186, 187); İbnu Mâce, Nikah (1987).]

AÇIKLAMA:

1- Bazı rivayetler, *Hz. Muâviye* (radıyallâhu anh)'nin bu haccının tarihini belirtirler: "Hz. Muâviye'nin halîfeliği zamanında yaptığı son haccdır ve hicrî ellibir yılında cereyan etmiştir.

2- *Ulemânız nerede?* sözü, bazılarınca Medîne'de ulemanın azaldığı şeklinde yorumlanmış ise de makbul te'vile göre bundan maksad ulemânın emr-i bi'l-ma'rufu terki sebebiyle peruk takma gibi haram yasakların yaygınlık kazanmış olduğuna dikkat çekmedir. *Hz. Muâviye,* bu sözü ile, ulemaya sorumluluklarını hatırlatıp, onları kınamaktadır.

3- Saç takma meselesinde âlimler ihtilâf eder. İmam Mâlik, Taberî ve diğer bir kısmına göre, her ne surette olursa olsun iğreti saç takmak haramdır. Bunda, deliller Müslim'in Hz. Câbir'den kaydettiği: زَجَرَ النَّبِيُّ ﷺ اَنْ تَصِلَ الْمَرْأَةُ بِرَأْسِهَا "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kadının başına bir saç takmasını yasakladı" hadisidir.

Leys İbnu Sa'd: "Bu yasak, saça saç takmayla ilgilidir; saça yün, ipek, bez parçası gibi başka bir şey takmak câizdir" demiştir. Kadı İyaz da buna yakın hükümler beyan eder. *Ebû Ubeyd* de fukahanın saç olmayan şeylerin takılabileceğine fetva verdiğini nakleder. Şu halde bu meselede yasak, saça saç takmadadır.

Şafiîler, kocasının izni ile kadınlar, saçlarına temiz olmak şartıyla hayvan saçı takabileceğini söylemiştir. Ancak kaydedilen bu hadisler mutlak olduğu için, kayıtlı şekilde ruhsat verenlerin aleyhine delil olmaktadır.

Takma saç kullanmanın haram kılınması umumiyetle üç illete bağlanır:

1-Kötü kadınlara benzemek.

2-Allah'ın yarattığı şekli değiştirmek.

3-Kadının takma saçla gurura düşmesi.

Hâriçten bakılınca ilave olduğu hemen anlaşılacak ve dolayısiyle kadını gurura düşürmeyecek nevden yün, ipek, bez gibi saç dışı şeylerden yapılan takmalar haram kabul edilmemiştir.

4- DİĞER BAZI HÜKÜMLER

★*Hz. Muâviye*'nin rivâyeti, saçın temiz olduğunu, toprağa gömmenin vâcib olmadığını, onu muhafaza etmenin câiz olduğunu göstermektedir.

★ İmam minberde yasak ilan edebilir. Hususan yayılmakta olan bir yasak ise, bunu alenen zecreder. Ta ki müessir şekilde, o yasaktan sakındırılmış olsun.

★ Günah işleyenlerin, daha öncekiler gibi helâka uğrayacaklarını söyleyerek, günahlarından vazgeçirmeye çalışılmalıdır. Bu metod âyet-i kerîmeye de uygundur. Nitekim: **"Buyurduğumuz gelince oraların altını üstüne getirdik, üzerine de Rabbinin katından, işaretli olarak yığın yığın sert taş yağdırdık. Bunlar zalimlerden hiçbir zaman uzak olmayacaktır"** (Hûd 82-83) buyurulmuştur.

Dînî bir maslahat için hutbede halka göstermek üzere bir şeyler ele alınabilir.

İsyan ettikleri hususlarda, müslümanları sakındırmak maksadıyla Benî İsrâil ve diğer milletlerden söz edip örnekler vermek mübahtır.

NOT: Günümüzde, saç takmanın ötesinde bunun ticareti de yapılmaktadır. İnsan bedenine ait hiçbir şey alınıp satılamayacağı için, bu işin ticaretini yapan iki ayrı açıdan haram işlemiş olmaktadır. Mü'min kişinin bu ticarette aracı olmaması gerekir.

SAÇI ALNA DÖKME VE AYIRMA

2131 ١ – عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [كَانَ أَهْلُ الكِتَابِ يَسْدُلُونَ أَشْعَارَهُمْ، وَكَانَ الْمُشْرِكُونَ يَفْرِقُونَ رُؤُسَهُمْ، وَكَانَ ﷺ يُحِبُّ مُوَافَقَةَ أَهْلِ الْكِتَابِ فِيمَا لَمْ يُؤْمَرْ بِهِ، فَسَدَلَ نَاصِيَتَهُ، ثُمَّ فَرَقَ بَعْدُ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

1. (2131)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: Ehl-i Kitap, saçlarını alınlarına döküyorlardı, müşrikler de ayırıyorlardı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (vahiyle) emir gelmeyen hususlarda Ehl-i Kitâb'a muvafakatı severdi. Saçını alnı üzerinde o da serbest bıraktı. Sonra (ortadan) ayırarak (sağ ve sola) taradı." [Buhârî, Libâs 70; Müslim, Fedâil 90, (2336); Ebû Dâvud, Tereccül 10, (4188); Nesâî, Zînet 62, (8, 164).]

AÇIKLAMA:

1- *Sedl,* salmak, sarkıtmak demektir. Hadiste ise saçın alından aşağı serbest bırakılmasıdır. Dilimizde bu, döküm, dökme kelimeleriyle ifade edilir. Fark da saçı sağa sola ayırarak serbest sarkmasını önlemek mânasına gelir.

2- Sadedinde olduğumuz hadis, ulemânın açıkladığı üzere Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in vahy gelmeyen hususlarda Ehl-i Kitâb'a uymayı sevdiğini belirtir. Çünkü, onların ameli vahye dayanma ihtimaline sahiptir. Ayrıca onları kazanma ümîdini taşıyordu. Bu mülâhaza ile Hz. Peygamber ilk yıllarda saça vereceği şekilde Ehl-i Kitâb'a uymuş ve alnından düz salmıştır.

Ancak zaman geçip, müşriklerin tamamıyle müslüman olmasına rağmen Ehl-i Kitâb'ın küfründe devam etmeleri karşısında, Ehl-i Kitâb'a, imkan nisbetinde her hususta muhalefet prensibini getirdi ve prensip gereğince, saçını eski Arap usulünce ayırmaya rücû edip, böylece alnı üzerinde sarkıtmakdan vazgeçmiştir.

Hemen belirtelim ki ulemâ, farklı rivâyetlerden hareketle bazı ihtilaflara düşmüştür. Hâzimî, serbest bırakmanın ayırma ile neshedildiğini söyler. Nevevî: "Serbest bırakmak da ayırmak da câizdir" der.

"Ehl-i Kitâba uymayı severdi" cümlesinin ifade ettiği mâna hususunda da ihtilaf edilmiştir: "Onları kazanmak için" denmiştir, "onların şeriatine, değiştirildiğini bilmediği ve vahiy gelmeyen hususlarda uymakla emrolunmuştu" denmiştir. Bundan hareket edenler: "Eski şeriatler, onların aksi şeriatımızda varid olmadıkça bize de şeriattır" hükmünü ileri sürmüşlerdir. Bazıları da tam aksini söyleyerek, bu hadisten şu zıt hükme ulaşırlar: "Eskilerin şeriatı bizim de şariatımız değildir, zîra öyle olsaydı, "severdi" denmezdi, bilakis, "ittiba" ederdi" denirdi. Gerçek şu ki, bu hadiste bu meseleye delil mevcut değildir. Zîra onu söyleyen, şeriatımızca: "Onların şeriatıdır" diye belirtilenlerle yetinecektir, onlarda görülenlerin hepsine el atamayacaktır, zîra naklettiklerine îtimad edilmez."

Ma'mer'in rivâyetinde: ثُمَّ أُمِرَ بِالْفَرْقِ فَفَرَقَ *"...Sonra ayırma emredildi o da ayırdı"* denir. Ayırma iki farklı tatbikatın sonuncusu olmuştur.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ehl-i Kitâb'a muhalefet nev' inden verdiği başka emirler de vardır:

★ Saçın önce boyanıp sonradan terkedilmesi,

★ Aşure orucu önceleri vecibe idi, Ramazan orucu emredilince, vâcib olmaktan çıktı, nâfile olarak da bir gün öncesi ve bir gün sonrası da oruç emredilerek *Ehl-i Kitâb*'a muhalefet sağlandı.

★ Hayızlı kadınlarla muhâlata helal kılındı. Ehl-i Kitâp hayızlıyı tercîd eder, sofrasını ve yatağını ayırırdı.

★ Cumartesi ve pazar günleri orucu bazı kayıtlar altında câizdir, normalde mekruh kılınmıştır.

Bazı rivayetlerde Resûlullah: *"Cumartesi pazar, küffarın iki bayram günüdür, ben onlara muhalefeti severim"* buyurmuş, orucu emretmiştir. Bazı âlimler bu hadisten, oruç tutmamanın sünnet olduğunu anlarken, bazıları da cuma günü tutmayıp, cumartesi pazar oruçlarını tutmanın sünnet olduğunu söylemiştir.

3- Hz. Peygamber'in Ehl-i Kitâb'a uymasının sebebi hususunda Kurtubî'nin kesin kanaati şudur: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ehl-i Kitâb'ı kazanmak (te'lif) için başlangıçta onlara muvâfakat etmiştir."

İbnu Hacer Bu ihtimali kabul etmekle birlikte daha kuvvetli bir ihtimale dikkat çeker: "Üçüncü bir ihtimali olmayan iki ihtimalli işlerde, va-

hiy inmemişse Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ehl-i Kitâb'a uygun tarza uyuyor idi. Çünkü onlar, putperestlerin hilafına, şeriat sahibi kimselerdi. Çünkü putperestlerin hiçbir cihetle meşru yönü olan bir şeriatleri mevcut değildi. Müşrikler Müslüman olunca, muhalefet sadece Ehl-i Kitâb'a münhasır kaldı. Resûlullah o zaman derhal onlara muhalefeti emretti. Hadislerde Ehl-i Kitâb'a muhalefet emreden meseleleri topladım ve "El-Kavlu's-Sebt fi'S-Savmi Yevmi's-Sebt" adlı bir te'lifde kaydettim. *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ)'ın, hadiste geçen: "Ehli-i Kitâb'a muvâfakatı severdi" cümlesi ve "sonra ayırdı" cümlesinden bu muvafakat hükmünün neshedildiği neticesi çıkmaktadır: Nitekim açıkladım. Hamdimiz Allah'adır." Bu hadisten, nâsih varid olmadıkça bizden öncekilerin şeriatının bizim için de şeriat olduğu hükmü çıkarılır."

SAÇTAKİ AKLARIN YOLUNMASI

2132 ١ – عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَـالَ رَسُـولُ اللّهِ ﷺ لاَ تَنْتِفُوا الشَّيْبَ، فَـإِنَّهُ مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَشِيبُ شَيْبَةً فِي الإِسْلاَمِ إلاَّ كَـانَتْ لَهُ نُوراً يَوْمَ الْقِيَامَةِ]. أخرجه أصحاب السنن، واللفظ لأبى داود.

وفي رواية: [كَتَبَ اللّهُ لَهُ بِهَا حَسَنَةً، وَحَطَّ عَنْهُ بِهَا خَطِيئَةً].

1. (2132)- *Amr İbnu Şu'ayb an ebîhi an ceddihî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Saçtaki akları yolmayın. Zîra bir kimse müslüman iken tek bir kıl bile ağarmış olsa, bu Kıyamet günü onun için mutlaka bir nur olur."* [Ebû Dâvud, Tereccül 17, (4202); Tirmizî, Edeb 56, (2822); Nesâî, Zînet 13, (8, 136); İbnu Mâce, Edeb 25, (3721); Müslim, Fedâil 100, (2341). Hadisin metni Ebû Dâvud'dan alınmadır.]

Bir rivâyette şöyle denmiştir: *"Allah ona bu sebeble sevap yazdı, onun sebebiyle ondan günah affetti."*

AÇIKLAMA:

Saçtaki beyazların boyanmasına izin verildiği halde yolunmasına izin verilmemektedir. *İbnu'l-Ârabî,* ak kılların yolunma yasağını hilkati aslından değiştirme sebebine bağlar. Yani boyamada hilkati değiştirme olmadığı halde, yolmada değiştirme vardır. Bakan kimse, boyanmış saçta bir eksiklik (yani hilkat değişmesi) görmez.

Tirmizî'nin rivâyetinde saç ve sakaldaki ak kıllar "müslümanın nûru" olarak tavsîf edilir. Muvatta'nın bir rivâyetinde ise (2151. hadise bak.)

saçtaki aklar vakar olarak ifade edilmiştir. Şârihler, bunu kişinin vakarı, yani nefsin şehvânî arzulardan kırılması sebebiyle gurura, aldanmaya düşmesine mâni olan bir vakarı olarak açıklarlar. Devamla derler ki: "Bu hal, sâlih amellerin nurlanmasını sağlar, böylece kişinin kabrinde bir nur olur. Kıyamet günü haşredildiği zaman içinde bulunacağı karanlıkta önünde ilerleyip yolunu aydınlatan bir nur."

Müslim'in bir rivâyetinde Enes İbnu Mâlik şunu söyler: كُنَّا نَكْرَهُ اَنْ يَنْتِفَ الـرَّجُلُ الـشَّعْرَةَ الْبَيْضَاءَ مِنْ رَأْسِهِ وَلِحْيَتِهِ *"Biz kişinin saç ve sakalındaki beyaz kılları yolmasını mekruh addederdik."*

BIYIĞIN KESİLMESİ

2133 ١ – عن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [قـال رسـولُ اللّهِ ﷺ: أَنْهِكُوا الشَّوَارِبَ، وَأَعْفُوا اللِّحىٰ]. أخرجه الستة.

وفي رواية للشيخين قال: [مِنَ الْفِطْرَةِ حَلْقُ الْعَانَةِ، وَتَقْلِيمُ الأَظْفَارِ، وَقَصُّ الشَّارِبِ].

وفي أخرى: [خَالِفُوا الْمُشْرِكِينَ، وَفِّرُوا اللِّحىٰ، وَأَحْفُوا الشَّوَارِبَ].

« النَّهكُ والإِحْفَاءُ »: المبالغة في القصّ.

« وإِعْفَاءُ اللِّحيَةِ »: تركها لا تقصّ حتى تعفو. أى تكثر.

1. (2133)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bıyıkları kazıyın, sakalları serbest bırakın."* [Buhârî, Libâs 64, 65; Müslim, Tahâret 53, (259); Muvatta, Şa'ar 1, (2, 947); Ebû Dâvud, Tereccül 16, (4199); Tirmizî, Edeb 18, (2764); Nesâî, Tahâret 15, (1, 16).]

Sahîheyn'in bir rivayetinde şöyle denmiştir: *"Şu ameller fıtrattandır: Kasık traşı, tırnakların kesilmesi, bıyıkların kesilmesi."*

Bir diğer rivâyette: "Müşriklere muhâlefet edin, sakallarınızı uzatın, bıyıklarınızı kesin" denir.

AÇIKLAMA:

1- Farklı tariklerden gelen bu rivâyetler, müslümanların yüzlerine verecekleri şekli tâyin etmektedirler:

★ *Bıyıklar kesilecek.*

★ *Sakal uzatılacak.*

Bıyığı traş edip sakalı uzatma işi bir rivayette müşriklere muhâlefet

için gerekli kılınmış gözükmektedir. Müteâkiben göreceğimiz rivayette (2134), bıyığından almayıp uzatan "bizden değil" tehdidine mâruz bırakılarak mânevi bir müeyyide dahi getirilmiştir.

Kesmenin miktarı ile ilgili ihtilafa müteakip hadiste yer vereceğiz.

2- Hadis, bıyıkların kesilmesini fıtrat'tan bir amel olarak tavsif etmektedir. Buradaki *"fıtrat"* kelimesini âlimler: *"Sünnet, yani uymamız emredilen eski peygamberlerin sünneti"* diye açıklamışlardır. Müslim'in bir rivayetinde "fıtrat'tan olan şeylerin ona kadar olduğu belirtilir: "Bıyığı kesmek, sakalı uzatmak, misvak kullanmak, burna su çekmek, ağza su çekmek, tırnak kesmek, parmak aralarını ovalamak, koltuk altını yolmak, kasık traşı, su ile tahâretlenmek." (2147 ve 2148 numaralı hadislere ve açıklamalarına bakınız.)

2134 ٢ – وعن زيد بن أرقم رَضِيَ اللهُ عنهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ لَمْ يَأْخُذْ مِنْ شَارِبِهِ فَلَيْسَ مِنَّا]. أخرجه الترمذي وصححه النسائي.

2. (2134)- *Zeyd İbnu Erkâm* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bıyığından kim almazsa bizden değildir."* [Tirmizî, Edeb 16, (2762); Nesâî, Tahâret 13, (1, 15).]

AÇIKLAMA:

1- Kaydedilen bu iki rivâyet bıyıkların kesilip sakalın uzatılmasını âmirdir. Sonuncu da, Resûlullah bıyığından almayanı (kesmeyeni) bizden değildir diye şiddetli bir te'dibe tabi tutmaktadır.

2- Âlimler, bıyıktan alınması gereken miktar hususunda ihtilaf etmişlerdir. Selef'ten bir çoğu bıyıkların dipten kesilmesi gereğine hükmetmiştir. Bunlar hadislerde gelen أَحْفُوا وَأَنْهِكُوا gibi emirlere dayanırlar. Bu kelimeler kesmede mübâlağa ifade eder. Bu görüşte olan Kûfîlere *(Ebû Hanîfe, Züfer, Ebû Yûsuf ve Muhammed)* (rahimehümullah) göre saç ve bıyıkların kazınması, kısaltılmasından efdaldir.

Bir kısım âlimler de bıyığın kökten traş edilmesini yasaklamıştır. İmam Mâlik bunlardandır. O, bıyığını traş edenleri cezalandırmak (te'dîb etmek) gerektiğine hükmetmiştir. *İbnu'l-Kâsım*'ın rivâyetine göre *İmam Mâlik,* "Bıyığın kazınması bir nevi müsle'dir" demiştir. *Müsle,* bilindiği üzere, düşman tarafından ölülerin cesedlerine yapılan tasallutur: Gözlerin oyulması, burun, kulak gibi uzuvların koparılması, iç organların deşilmesi vs. Bütün bunlar hakaret için yapılır. İslâm bu çeşit saldırıları

yasaklamıştır. İmam Mâlik'in bıyığı kazımayı müsle'ye benzetmesi, onun bu işi ne derece sünnete aykırı bulduğunu ifade eder. Muvatta'da: *"Dudakların uçları görülecek şekilde bıyıklardan alınır"* der.

Şafiî hazretlerinden, bazı Mâlikîlerin rivâyetine göre, bıyığın traş edilmesi meselesinde o da *Ebû Hanîfe* gibi hükmetmiştir. Ancak Tahâvî bu mevzu üzerine, Şâfiî'nin ashabından el-Müzenî ve er-Rebî gibi gördüğüm kimseler, bıyıklarını dipten kesmekte idiler. Bu durum, onların bu sünneti Şâfiî'den aldıklarına delâlet eder."

*el-Esrem'*in İmam Ahmed'den rivayet ettiğine göre, o da bıyığını son derece kısa keserdi. Kendisine bıyık hususunda sorulunca da kısa kesileceğini söylemiştir.

Nevevî, Müslim Şerhi'nde bir kısım ulemânın: "Kişi, dipten kazımakla biraz uzatmak arasında muhayyerdir" diye hükmettiğini kaydeder. *Tahâvî, Ashab'tan Ebû Saîd, Ebû Esyed, Râfi' İbnu Hudeyc, Sehl İbnu Sa'd, Abdullah İbnu Ömer, Câbir, Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anhüm ecmaîn) gibi bir cemaatin, bıyıkları dipten kestiklerini belirtir.

Bıyıkların dipten kesilmemesi kanaatinde olanlar Hz. Âişe ve Ebû Hüreyre (radıyallâhu anhümâ) tarafından rivâyet edilen "Fıtratta on (Ebû Hüreyre rivâyetinde beş) şey vardır: *"...Bıyığın kesilmesi"* hadisleri ile istidlâl ederler. Dipten kesilmesine hükmedenler kaydettiğimiz üzere kısa kesilmesi (ihfâ) ile ilgili emri muhtevî sahih hadisle istidlâl ederler. Ayrıca *İbnu Abbâs'*ın bir rivâyeti de Hz. Peygamber'in kısa kestiğini belirtir.

Taberî'ye göre, "Sünnet her iki tarza da delâlet eder, arada herhangi bir teâruz da mevzubahis değildir, zîra kass yani kesmek emri bir kısmın alınmasına delâlet eder, ihfâ yani kazımak ise tamamının kesilmesine delalet eder. Her iki rivâyet de sabittir, öyle ise kişi dilediğinde muhayyerdir." İbnu Hacer: "Merfu hadislerde iki durumun da beraberce sübûtu, Taberî'nin sözünü râcih kılmaktadır" diyerek onu haklı bulur.

3-Hadiste *"...bizden değil"* denmiş olması, kâfir olur mânasına gelmez. Şârihler: "Bizim sünnetimizle amel edenlerden değildir" diye açıklamışlardır. Sünneti terkeden tekfir edilmez.

2135 ٣– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَقُصُّ مِنْ شَارِبِهِ وَيَقُولُ: إنَّ إبْرَاهِيمَ خَلِيلُ الرَّحْمنِ كَانَ يَفْعَلُهُ].

3. (2135)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bıyığından keser ve şöyle derdi: "Halîlu'r-rahmân İbrahim (aleyhisselâm) de böyle yapardı." [Tirmizî, Edeb 16, (2761).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın baş tuvaletinde Hz. İbrahim'e uyduğunu göstermektedir. Nitekim âyet-i kerîme'de Cenâbı Hakk şöyle haber vermektedir: **"Rabbi, İbrahim'i birtakım emirlerle imtihan edince, o bunları yerine getirdi"** (Bakara 124). Âyette kastedilen kelimât'ın (emirler) neler olduğu hususunda ulemâ ihtilaf ederse de bir görüşe göre: "Başla ilgili beş, bedenle ilgili diğer beş temizliktir. Başla ilgili temizlikler: Bıyığın kesilmesi, mazmaza (ağza su çekmek), istinşak (burna su çekmek), misvak ve saçın ayrılmasıdır. Bedenle ilgili olanlar: Tırnakların kesilmesi, kasık traşı, sünnet olmak, koltuk altının yolunması, büyük ve küçük abdestlerden sonra su ile tahâretlenmektir."

2-Bu rivâyet Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bıyığını kestiğini tescîl ediyor, ancak dipten mi, biraz üstten mi kestiği hususunda bir açıklığa yer vermiyor. Yukarıdaki hadiste kaydettiğimiz farklı görüşler de bu kapalılıktan ileri gelmektedir. Aynı kapalılık, bıyıkların kesilmesi hususunda Ashab'a (radıyallâhu anhüm) verdiği emirleri nakleden rivâyetlerde de mevcuttur. Ancak, *Ebû Dâvud*'un Sünen'inde yer alan Muğîre *İbnu Şube* rivayeti, bazı âlimlere zann-ı gâlib vermiştir. Rivâyetin bizi ilgilendiren kısmında şu ifâde vardır.

وَكَانَ شَارِبى وَفي فَقَصَّهُ لى عَلَى سِوَاكٍ "Bıyığım çok ve uzundu. Misvaktan artan kısmı *aleyhissalâtu vesselâm* efendimiz kesti." Burada geçen عَلى سِوَاكٍ tâbirinin anlaşılması ihtilaf vesîlesi olmuştur. Bazıları, tercümemizde görüldüğü gibi misvaktan artan kısmı diye anlarken, bazıları da misvak kullandıktan sonra diye anlamışlardır.

Birinci duruma göre misvak, bıyığın uzunluğunda ölçü olarak kullanılmış olmalıdır. İkinci durumda ise dişini misvakladıktan sonra Muğîre'nin bıyığını kazımış olmalıdır. Suyûtî'nin kaydına göre, Beyhakî'de bu hadiste şu ziyâde mevcuttur: فَوَضَعَ السِّوَاكَ تَحْتَ الشَّارِبِ وَقَصَّ عَلَيْهِ "Resûlullah bıyığına misvağı koyarak üzerinden (uzayan kısmı) makasla kesti." Hadis, bu haliyle bıyığın, misvakın eni kadar uzatılabileceği ruhsat tanımış olmaktadır. Bu mânayı te'yîd eden bir diğer rivayeti Bezzâr, Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'den kaydeder: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bıyıkları uzamış bir adam görmüştü: *"Bana bir makas, bir de misvak getirin!"* buyurdu. Sonra misvakı bıyığının bir tarafına koyup üzerinden taşan kısmı (makaslayıp) aldı."

Şu halde bu rivâyetler Taberî'nin görüşünü te'yîd etmesi bakımından ehemmiyet taşırlar.

2136 ٤- وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَأْخُذُ مِنْ لِحيَتِهِ مِنْ عَرْضِهَا وَطُولِهَا]. أخرجهما الترمذي.

4. (2136)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sakalından enine ve boyuna alırdı." [Tirmizî, Edeb 17, (2763).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, sakala verilecek şekil hususunda rehber olmaktadır. Esasen bu hadisin, sakalın uzamaya bırakılmasını emreden rivayetlerle beraber mütâlaa edilmesi gerekir. *Kadı İyaz* der ki: "Sakalın traş edilmesi, kısaltılması ve yakılması da mekruhtur. Boyundan ve eninden almaya gelince, bu güzeldir..." ...Selef, sakalın eninden boyundan alma hususunda bir hudud var mıdır, (ne kadar uzatılmalı, neden sonra kesilmelidir gibi) ihtilaf etmiştir. Bazıları bu hususta bir had koymak istemezler, ancak dikkat çekecek kadar da uzatılmasını hoş görmezler. İmam Mâlik çok uzamasını mekruh addetmiştir. Bazı âlimler bir tutam uzunluğu yeterli görüp fazlasının kesilmesine hükmetmiştir. Bazıları da sadece umre ve hacc sırasında sakalın kesilmesinin câiz olacağını söylemiştir.

Sakalın bir tutam olması gerektiği görüşü Hz. Ömer'e aittir. Rivâyete göre, sakalını fazla uzatan birini görünce sakalından asılarak ikaz etmiş, arkadan da birisine emrederek "bir tutamdan fazlasını" kestirmiştir. Sonra da adama yönelip: "Git saçını düzelt!" diye emretmiş ve: "Niye sizden bazıları kendine bakmayıp, yırtıcı hayvanlardan bir gibi başıkboş bırakıyor!" demiştir.

Ebû Hüreyre ve *İbnu Ömer* gibi Ashab'tan bazılarını, sakalallarını avuçlayıp tutamdan artakalan kısmı kestikleri rivâyet edilmiştir.

Âlimlerden bazıları sakalın genişliğine büyümesinin de tahdid edilmesi gerektiğini söylemiştir. Çünkü bu durum, kişinin itibarına tesir edecek çirkinliğe sebep olabilir. Aslında uzunluk hususunda sünnetten mervî bir delil yoktur. Ulemâ, örfü ve zevk-i selîmi nazar-ı dikkate alarak bu hükme varmışlardır. Zira enine ve boyuna müdâhalesiz büyüyen sakal çirkinlik hasıl edebilir.

SAKALLA İLGİLİ MEKRUHLAR:

Sakalın İslâmî âdaba uygun olması gerekir. Âlimler bu edebi bozan durumları tesbit etmişlerdir. Nevevî Müslim Şerhi'nde şu açıklamayı yapar:

"İranlılar sakalı traş ederlerdi, İslâm şeriatı bunu yasakladı. Âlimler sakal için oniki mekruh haslet zikrettiler. Bunlardan bir kısmı hafif bir kısmı da şiddetli mekruhtur. Şöyle ki:

1- Sakalın, cihâd gayesi dışında siyaha boyanması. (Siyah sakallı olmak düşman üzerinde genç ve güçlü intibâını vereceği için mücâhidin siyaha boyaması câizdir.)

2- Sâlihlere benzemek kasdıyla sarıya boyamak, sünnet niyetiyle olursa caizdir.

3- Riyâset elde etmek veya kendisini meşâyihten zannettirerek saçları kibrit veya başka bir şeyle ağartarak, yaşlılığa bürünmede acele etmek.

4- Parlaklığı devam ettirmek kasdıyla, sakal yeni çıkmaya başlayınca ilk çıkan tüyleri yolmak veya traş etmek.

5- Yaşlılıkta çıkan akları yolmak.

6- Kadınlara, başkalarına güzel görünmek için sakalı bölük bölük ayırmak.

7-Sakalın şakak kısmından ilâve veya noksanlarla veya bazı kısımlarından yolmalar suretiyle sakalı az veya çok yapmak.

8- İnsanlara yakışıklı görünmek için tarayıp salmak.

9- Zâhidlik izhâr etmek için sakalı bakımsız, karmakarışık bırakıvermek, kendine bakmamak.

10- Sakalın siyah ve beyazlarına kibirle, gururla, kendini beğenerek bakmak, gençliğiyle övünüp, yaşlılığıyla gururlanmak, gençlerle boy ölçüşmek.

11- Sakalını parça parça örmek.

12- Sakalı traş etmek. Bu erkekler için yasaktır. Kadınlarda sakal çıkarsa onların traş etmesi müstehabdır."

BEŞİNCİ BÂB

KOKU VE YAĞ

2137 ١ – عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ : حُبِّبَ إليَّ الطِّيبُ وَالنِّسَاءُ، وَجُعِلَتْ قُرَّةُ عَيْنِي في الصَّلاَةِ] . أخرجه النسائي.

1. (2137)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bana, (dünyanızdan) koku ve kadın sevdirildi. Gözümün nuru ise namazda kılındı."* [Nesâî, İşretu'n-Nisâ 1, (7, 61).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis dışında bazı âlimler (Zemahşeri ve el-Kâdî gibi), bu hadisi eserlerinden naklederken "üç" kelimesini ilave ederek: *"Dünyanızdan üç şey bana sevdirildi..."* şekline sokmuşlardır. Ancak Zerkeşî, Irakî ve İbnu Hacer gibi muhaddisler bunu, hem "rivâyetlerde olmadığı" hem de "...mânayı bozduğu" için reddederler. Mâna bozulmaktadır, çünkü namaz dünyevî bir şey değildir. Resûlullah hadiste, dünyayı kendisine nisbet etmiyor, onu tahkîr için "seviyorum" demiyor, sevdirildi diyor. Zîra Resûlullah dünyadan nefret etmede herkesten ileri idi.

"Sevdirildi" diye meçhul olarak ifade edilmesinden şu incelik çıkarılmıştır: Kadın ve kokuya olan sevgi Resûlullah'ın cibilliyetinde ve tab'ında mevcut değildir. O, sevmeye kullara rahmet gayesiyle mecbur kılınmıştır. Namaz ise öyle değil, zâtı îcâbı sevimlidir. Salât kelimesi ile, bu hadiste, Hz. Peygamber'e okunan salâtu selâmın kastedilmiş olabileceği de söylenmiştir. Namazın ta'zîmi onun, dînî emirlerin başında yer almasındandır. Pek çok hadis, dînî emirler arasında en yüce mevkiyi namazın tuttuğunu te'yîd eder.

Âlimler kadının sevdirilmiş olmasını birkaç sebeple açıklar:

1- Şeriatın mühim bir kısmının kadınlar tarafından nakledilmiş olmasıdır.

2- Ümmetin sayıca artmasına kadınlar vasıta olmaktadır. Kıyâmet günü Resûlullah diğer ümmetlere karşı, ümmetinin çokluğu ile övünecektir.

3- Kadın, dünyanın en hayırlı varlığıdır. Nitekim bir başka hadiste Resûlullah: الدُّنيا متاعٌ وخيرُ متاعها الْمرأةُ الصَّالحة *"Dünya bir metadır, en hayırlı metâ ise sâliha kadındır."*

Kokunun zikrini bazı âlimler onun, melâike denen ruhânî varlıkların dünyadaki nasibi olmasıyla îzâh etmişlerdir. Bir kısım hadisler, güzel kokuyu meleklerin sevip haz duyduklarını belirtmiştir. Keza kokuya olan sevginin mizaçtaki kâmil mertebeyi tuttuğu, dost düşman cümlenin malumudur.

Hadisle ilgili bazı açıklamaları 2327 numarada kaydedeceğiz.

2138 ٢– وعن ابن المسيب رضي الله عنه: [أنَّهُ كَانَ يَقُولُ: إنَّ الله تَعالى طَيِّبٌ يُحبُّ الطَّيِّبَ، نَظِيفٌ يُحبُّ النَّظَافَةَ، كَرِيمٌ يُحبُّ الْكَرَمَ، جوادٌ يُحبُّ الجُودَ، فَنَظِّفُوا أفْنِيَتَكُمْ، وَلاَ تَشَبَّهُوا بالْيَهُودِ]. أخرجه الترمذي، ورفعه بعضهم عن عامر بن سعد أبيه عن النبي ﷺ.

2. (2138)- *İbnu'l-Müseyyeb* (rahimehullah)'den rivayet edildiğine göre demiştir ki: "Allah Teâlâ Hazretleri münezzehtir, (halde ve sözde) nezîh olanı sever; nâziftir, nezâfeti sever; kerîmdir, keremi sever; cömerttir, cömertliği sever. Öyle ise avlularınızı temizleyin ve yahudilere benzemeyin." [Tirmizî, Edeb 41, (2800).]

Bu hadisi bazı râviler, *Âmir İbnu Sa'd*'ın babası tarikiyle Hz. Peygamber'e ulaştırıp merfû olarak rivâyet etmişlerdir.

AÇIKLAMA:

1-Hadis, görüldüğü üzere, Tâbiîn'den olan Saîd İbnu Müseyyeb tarafından rivayet edilmektedir. Araya sahâbe girmediği gibi, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e de nisbet edilmemektedir. Hz. Peygamber'e ref edilseydi mürsel hadis diyecektik. Yukarıdaki haliyle *Saîd İbnu Müseyyeb*'in şahsi sözü gözükmekle maktu hadis sınıfına girerse de, Teysîr müellifi İbnu Deybe'nin de kaydettiği açıklamaya göre, bazı rivayetlerde *Emr İbnu Sa'd*'ın babası vasıtasıyla hadis, Hz. Peygamber'e nisbet edilmekte ve merfû olduğu belirtilmektedir. Bilindiği üzere Hz. Peygamber'den rivayet edilenlere merfu hadis denmektedir.

2-Hadiste, dinimizce insanlarda bulunması takrir edilmiş olan bazı memduh sıfat ve hasletler Allah'a nisbet edilerek tebcîl edilmekte, farklı ve ikna edici bir uslubla bu hasletlerin iktisab edilmesine, nefsin bu sıfatlarla muttasıf kılınmasına teşvik edilmektedir:

Tayyib: "Münezzeh" diye tercüme ettiğimiz bu kelime tâhir (temiz), güzel, hoş, iyi gibi birbirine yakın mânaların hepsini ifade eder. Allah hakkında kullanılınca Allah'ın her çeşit noksanlıklardan, kusurlardan münezzeh olduğunu ifade eder. *Tîb,* hal, davranış, söz ve ahlâkta nezâhettir. Ancak güzel koku mânasına da gelir. Bu mânada Allah'ın tîb'i sevmesi, güzel koku kullanandan râzı olması demektir. Esasen hadiste bu mâna zahir olduğu için, bu hadis bu bâba alınmıştır.

Nazîf: Her çeşit kirden pâk, lekesiz demektir. Nezâfet de paklık, temizlik, lekesizlik gibi mânalara gelir, zâhirî ve bâtînî paklığı ifade eder.

Kerîm: Allah'ın sıfatlarındandır. Hayrı çok, lütfu bol, ihsanı hadsiz, son derece cömert gibi mânalara gelir. Lügat olarak kıymetli ve diğerli şeylere de kerîm denir. Kerem de kerîm olan'ın halidir.

Cevad, Allah hakkında sahî yani cömert, hayrı, ihsanı, bağışı,affı, mağfiret ve rahmeti bol ve sınırsız demektir. Böyle olunca cûd da "cömertlik", eli açıklık gibi mânalara gelir. Cûd ile kerem birbirine yakın mânada iki kelimedir. Aralarındaki farka gelince, Râgıb, cûd'un kazanılan maddî servetteki cömertliği ifade ettiğini, keremin ise ruhî, ahlakî bir vasıf olup, kendisinden cömertlik zâhir olana kerîm dendiğini belirtir.

Allah'a, tîb, nezâfet, kerem, cûd gibi sıfatların izâfesi ve bunları sevdiğinin beyanı, bu sıfatların Allah katında taşıdığı kıymet ve ehemmiyeti gösterir.

Hadiste, bu sıfatlarla muttasıf olmaya insanları teşvik vardır.

2139 ٣– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قـال رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ عُرِضَ عَلَيْهِ طِيبٌ فَلاَ يَرُدَّهُ، فَإِنَّهُ طَيِّبُ الرِّيحِ خَفِيفُ الْمَحْمَلِ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

3. (2139)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kime tîb ikram edilirse onu reddetmesin. Çünkü, o güzel koku verir ve taşıması da kolaydır."* [Müslim, Elfâz 20, (2253); Ebû Dâvud, Tereccül 6, (4172); Nesâî, Zînet 75, (8, 189).]

AÇIKLAMA:

1- Müslim'de tîb yerine reyhan zikredilir. Esasen, bazı âlimlerin dik-

kat çektiği üzere reyhan, bütün güzel kokulu bitkilerin müşterek adıdır. Tîb dahi, her çeşit güzel kokunun adıdır. Bu sebeple Kadı İyâz merhum, bu hadiste bütün güzel kokuların kastedildiğini belirtir.

2- Ulemâ, bu hadise dayanarak reyhan takdim edildiği takdirde bunun reddini mekruh addetmiştir. Müteâkip hadisin de ifâde ettiği üzere, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine güzel koku sunulunca reddetmezmiş.

3- Ulemâ, erkeklerin cuma ve bayram günlerinde, ilim ve zikir meclislerinde, cemaate çıkıldığı zamanlarda koku sürünmelerini müstehab addetmiştir.

Ancak erkeklerin kokuları elbisede renk bırakmamalıdır. Kadınların evlerinde koku sürünmeleri câizdir. Mescide ve sokağa çıktığı zaman kadının koku sürünmesi mekruhtur. (2145. hadise bak.)

2140 ٤ – وعن أبى عثمان النهدى رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إذَا أُعْطَى أَحَدُكُمْ الرَّيْحَانَ فَلاَ يردُّهُ فإنَّهُ خَرَجَ مِنَ الجَنَّةِ].

4. (2140)- *Ebû Osman en Nehdî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizden birine reyhan sunulduğu takdirde onu reddetmesin, zîra o cennetten çıkmadır."* [Tirmizî, Edeb 37, (2792).]

AÇIKLAMA:

1- Önce de söylediğimiz gibi, reyhan bütün güzel kokulu bitkilerin müşterek adıdır. Ancak, Arapçada aynı zamanda belli bir kokulu otun adıdır. Dilimizde ona fesleğen denir. Mamafih reyhan adıyla da bilinir. Münâvî, bu hadiste fesleğen kastedilmeyip bütün güzel kokulu otların kastedildiğini söyler.

2- Reyhanın (güzel kokulu bitkilerin) cennetten gelmesi iki şekilde açıklanmıştır:

a) Maksad bir teşbihtir. Yani: "Sanki cennetten çıkmış gibidir" demektir. Çünkü, cennetin kokusu sabittir, değişmez ve ebedidir yok olamaz.

b) Hadisi zahiri üzere anlamak da mümkündür. Bu durumda reyhandaki hâsiyetin cennetten gelmiş olduğu söylenebilir. Bâzı rivâyetlerde vârid olduğuna göre, cennette, dünyada bulunan şeylerin sadece adı vardır. Öyle ise cennet'i lügat mânası üzere anlamak da mümkündür: "Cennet" sarmaş dolaş ağaçların bulunduğu bahçe demek olduğuna göre, "Rey-

han sarmaş-dolaş ağaçlardan çıkmadır, ne vermede zahmet, ne de almada minnet var!" demek olur.

2141 ٥– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ ثلاثَةٌ لا تُرَدُّ: الْوِسَادَةُ، وَالدُّهْنُ، وَالطِّيبُ]. أخرجهما الترمذي.

5. (2141)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Üç şey reddedilmez: Minder, yağ ve koku." [Tirmizî, Edeb 37, (2791).]

AÇIKLAMA:

1- Tirmizî'de ve Şerh-i Tuhfetu'l-Ahvazî'de "yağ" yerine süt'ün zikri geçer. el-Câmi'u's-Sağir'de ise koku zekredilmez; "minder, yağ ve süt" denir.

2- *Tîbî,* bu hadiste misafire yapılacak minder, koku ve süt ikramlarının kastedildiğini belirtir ve der ki: "Bunlar ehemmiyetsiz küçük ikramlar olması sebebiyle bunlarda minnet azdır, binaenaleyh reddedilmesi yakışık almaz."

2142 ٦– وعن نافع قال: [كَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما يَسْتَجْمِرُ بالألُوَّةِ غَيْرَ مُطَرَّاةٍ وَبِكَافُورٍ يَطْرَحُهُ مَعَ الألُوَّةِ وَيَقُولُ: هكَذَا رَأَيْتُ رَسولَ اللهِ ﷺ يَسْتَجْمِرُ]. أخرجه مسلم والنسائى.

« الاسْتِجْمَارُ »: هنا البخور، وهو استفعال من المجمرة، وهى التي توضع فيها النار.

و« والألُوَّةُ »: بفتح الهمزة وضمها: العود الذي يتبخر به.

و« والمُطَرَّاةُ »: العود المربى المطيب.

6. (2142)- *Nâfi'* merhum anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) buhur yaktığı zaman saf öd ve kâfûrla karışık öd kullanır ve şunu söylerdi: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da böyle yapardı." [Müslim, Elfâz 21, (2254); Nesâî, Zînet 38, (8, 156).]

2143 ٧– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ : طِيبُ الرِّجَالِ مَا ظَهَرَ رِيحُهُ وَخَفِيَ لَوْنُهُ، وَطِيبُ النِّسَاءِ مَا ظَهَرَ لَوْنُهُ وَخَفِيَ رِيحُهُ]. أخرجه الترمذي والنسائى.

7. (2143)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Erkeğin tîb'i (sürünme maddesi)*

koku neşreder, rengi olmaz. Kadının tîb'i ise rengi olur, kokusu olmaz." [Tirmizî, Edeb 31, (2788); Nesâî, Zînet 32, (8, 151).]

AÇIKLAMA:

Tîb sürünme maddesinin ismidir. Güzel koku neşreden her şeye tîb denir. Sadedinde olduğumuz hadis erkeklerin güzel koku maksadıyla kullanacağı sürünme maddesinin, bedende ve elbisede renk bırakacak cinsten olmamasını belirtmektedir. Gül suyu, misk, anber ve kâfûr bu çeşittendir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kadınların sürünme maddelerinin dışarıya koku neşredecek cinsten olmamasını emretmektedir. Zâferân bu çeşitten bir tîb'dir. Ancak Bağavî'nin Şerhü's-Sünne'de kaydettiği üzere, şârihler, kadınlarla ilgili kaydın dışarı çıkma ile alakalı olduğunu belirtmişlerdir. "Aksi takdirde derler, evde kocası için dilediği kokuyu sürünebilir." Nitekim müteakiben kaydedeceğimiz ikinci hadiste (2145); Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* güzel koku sürünerek insanların arasına karışan kadını zâniye olarak tavsif etmektedir.

2144 ٨– وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت: [كَانَ رَسولُ اللّهِ ﷺ يَتَطَيَّبُ بذكَارَةِ الطِّيبِ: المِسْكِ والْعَنبَرِ ويَقُولُ: أَطيَبُ الطِّيبِ المِسْكُ]. أخرجه الترمذي.

«ذَكَارَةُ الطِّيبِ»: مالالون له.

8. (2144)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) şunu demiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* misk ve anber gibi, renksiz koku maddeleri sürünürdü ve derdi ki: "Sürünme maddelerinin en iyisi misktir." [Tirmizî, Cenâiz 16, (991); Nesâî, Zînet 31, (8, 151, 152); Ebû Dâvud, Cenâiz 37, (3158).]

AÇIKLAMA

Misk, tabiî koku çeşitlerinden biridir. Bir cins erkek ceylanın karın derisinin altından elde edilir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu kokunun diğer kokulardan üstün ve mûteber olduğunu beyan etmektedir.

2145 ٩– وعن أبى موسى رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: كُلُّ عَينٍ زَانِيَةٌ وإنَّ المَرْأَةَ إذَا اسْتَعْطَرَتْ، ثُمَّ مرّت بِالْمَجْلِسِ فَهِيَ زَانِيَةٌ]. أخرجه أصحاب السنن.

«اسْتَعْطَرَتْ»: استفعلت من العطر، وهو الطيب.

9 . (2145)- *Ebû Mûsa* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Her göz zânidir. Şurası muhakkak ki, kadın koku sürünür, sonra da (erkek) cemaate uğrarsa o da zâniyedir." [Tirmizî, Edeb 35, (2787); Ebû Dâvud, Tereccül 7, (4174,4175); Nesâî, Zînet 35, (8, 153).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (alehissalâtu vesselâm) her bir göze zâni demekle, yabancı kadına şehvetle bakmayı zinaya nisbet etmekte ve bundan yasaklamaktadır. Çünkü nazar zina fazîhasının ilk adımıdır. Dinimiz bir fiili haram ilan etmişse , ona görtüren sebepleri de haram ilan etmiştir. İşte bu hadiste şehvet nazarıyla bakmanın tahrîm ediliş örneğini görmekteyiz. Âyet-i kerîme mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara ayrı ayrı hitab ederek gözlerini haramdan korumalarını emreder (Nûr 30-31).

2- Kadınların koku sürünerek erkek cemaatine uğraması bir nevi zina olarak tavsîf edilmiştir. Çünkü bu hal, erkeklerin şehvetini tahrik edecek, onların nazarlarını kendisine çekecektir. Şehevî olan böyle bir bakış ise, daha önce belirtilmiş olan göz zinası'dır. Bu kötü duruma koku sürünen kadın sebep olduğu için, zâniye olarak tavsif edilmiştir.

Şunu da belirtelim ki , bu bâbın ilk hadisi olarak kaydelilen: *"Dünyanızdan bana üç şey sevdirildi: Kadın, güzel koku..."* hadisinde, kadınla güzel kokunun beraber zikrinde âlimler kadınla koku arasındaki irtibat yönüyle bir incelik, bir kasd-ı mahsus görürler. Böylece kadının, güzel koku sürünerek yabancı erkeklerin arasına karışmasındaki mahzur daha iyi anlaşılır.

2146 ١٠ – وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قال رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : أَيُّمَا امْرَأَةٍ أَصَابَتْ بُخُوراً فَلاَ تَشْهَدْ مَعَنَا الْعِشَاءَ الآخِرَةَ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

10. (2146)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kendisine buhur değen kadın sakın bizimle yatsı namasına katılmasın. "[Müslim, Salât 143, (444); Ebû Dâvud, Tereccül 7, (4175); Nesâî, Zînet 37, (8, 154).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen "buhur değmek"ten murad, kadının üzerinde koku duyulmasıdır. Şu halde ne suretle sinmiş olursa olsun üzerinde koku bulunan kadın mescide uğramayacaktır. " Yatsı naması" diye tahsis edilme-

si te'kîd içindir. Zira gece vakti fitne vukûundan daha çok korkulur. Ayrıca kadınlar mescide gitme fırsatını daha çok yatsı namazında bulabilirler. Bu sebeple öncelikle "yatsı" denmiştir. Hülâsa, üzerinde koku bulunan kadınların diğer vakitlerde mescide gitmelerinde bir beis yok, gidebilirler demek değildir.

Bu ve benzeri hadisler kadının mescide çıkmasını yasaklamıyor. Ancak kayıt getirmiş oluyor. Bazı âlimler, kadının mescide ve sokağa çıkması için, konan şartlara uyulmadığı takdirde çıkmakta men edilmesinin vâcib olduğunu söylemiştir. *Kadı İyâz:* "Kadın mescide çıkmaktan men edilirse, başka maksadla çıkmalarından ekseriyetle men edilir" demiştir.

ALTINCI BÂB

ZİNETLE İLGİLİ ÇEŞİTLİ MESELELER

2147 ١ – عن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ، الْفِطْرَةُ خَمْسٌ الخِتَانُ، والإسْتِحْدَادُ، وقَصُّ الشَّارِبِ، وتَقْلِيمُ الأظفَارِ، وَنَتْفُ الإبْطِ]. أخرجه الستة.

«الاسْتِحْدَادُ»: كحلق العانة، ونحو ذلك من التنظيف الذي تحتاج المرأة إليه.

1. (2147)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Fıtrat beştir: Sünnet olmak, etek traşı olmak, bıyığı kesmek, tırnakları kesmek, koltuk altını yolmak."*[Buhârî, Libâs 63, 64, İsti'zân 51; Müslim, tahâret 39, (257); Muvatta, Sıfatu'n Nebiyy 3, (2, 921); Tirmizî, Edeb 14, (2757), Ebû Dâvud Tereccül 16, (4198); Nesâî, Tahâret 10, 11, (1, 14, 15).]

AÇIKLAMA:

B hadisin anlaşılması için iki noktanın açıklanması gerekmektedir.

A) *Fıtrat'la ne kastedilmişitir?*

B) *Fıtrattan olan hasletler nelerdir?*

A) FITRAT NEDİR?

Fıtrat'ın bu bahiste ne manaya geldiğini 2133 numaralı hadiste kısaca açıklamış idik. Gerek âyetlerde ve gerekse hadislerde çokca geçen bir tâbir olması haysiyyetiyle, kelimeyi burada biraz daha açmayı gerekli görüyoruz.

★ Fıtrat, Râgıb'a, göre, asıl itibariyle boylamasına yarılmadır. *"Yarık"*a, "ihtira" ve "icâd"a dahi fıtrat denmiştir. Ebû Şâme'ye göre, fitrat'ın aslı "İlk yaratılış" mânasınadır. Nitekim Kur'an'da Cenâb-ı Hakk'ın ismi olarak Fâtıru's-Semâvât ve'l arz göklerin ve yerin yaratıcısı tabiri geçmektedir. Hadis-i şerifte de: كُلُّ مَوْلُودٍ يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ *"Her çocuk,*

fıtrat (yani Allah'ın ilk ortaya koyduğu yaratılış) üzere doğar" buyrulmuştur. Bu açıklama şu âyete de işâret etmektedir: فِطْرَةَ اللّٰهِ الَّتِى فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا **"..Allah'ın insanları üzerine yarattığı, o fıtrat..."** (Rum 30). Burada ifade edilen mâna şudur: Her insan eğer doğduğu anda terkedilecek (ve hiçbir hâricî telkin ve tercihte bulunulmayacak) olsa, aklı onu hak din'e yani tevhîd'e götürür. Bu söyleneni şu âyet dahi te'yîd eder: فَاَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللّٰهِ **"O halde (habibim), sen yüzünü bir muvahhit olarak dine, Allah'ın o fıtratına çevir ki, O insanları bunun üzerine yaratmıştır"** (Rum 30). Bu hususu, keza yukarıda kaydettiğimiz hadisin devamı da te'yîd eder: "...Çocuğu ebeveyni yahudî veya hıristiyan veya mecusi... yapar." Şu halde sadedinde olduğumuz hadis şöyle demiş olmalıdır: *"Fıtrattan olan şu beş şeyi kim yaparsa nefsini, Allah'ın kullarını yaratmış bulunduğu aslî fıtrat ile muttasıf kılar." Bundan da maksad, insanları bu beş şeye teşvik etmek, onların en mükemmel sıfatları takınıp en güzel sûret üzere olmalarını sağlamaktır."*

Fıtrat'ın mânasını açıklama sadedinde *Hattâbî* şunu kaydeder: "Ulemânın ekserisi bu hadiste "fıtrat"tan muradın sünnet olduğunda ittifak etmiştir." Hattâbî'den başkaları da bu görüştedirler. Derler ki: "Hadisin mânası: "Şu beş şey geçmiş peygamberlerin sünnetindendir" demektir.

★ Bir kısım âlim de : Fıtrat'ın mânası "din"dir. *Ebû Nuaym el-İsfehânî, Mâverdî, eş-Şeyh Ebû İshâk* sadedinde olduğumuz hadiste fıtrat'tan muradın din olduğunu söyleyenlerdendir.

★ *İbnu Salâh,* fıtrat kelimesini sünnet'le açıklamayı yadırgayarak sünnetü'l-fıtrat şeklinde mahzuf bir izâfet çerçevesinde anlaşılmasının daha uygun olacağını söylemiş ise de, bu itiraza itiraz eden Nevevî, hadisini: وَمِنَ السُّنَّةِ قَصُّ الشَّارِبِ وَنَتْفُ الإِبْطِ وَتَقْلِيمُ الاَظْفَارِ *"Sünnetten olarak bıyığın kesilmesi, koltuk altının yolunması, tırnakların kesilmesi vardır"* şeklindeki vechini göstererek fıtratın izafetle kayıtlamadan, mutlak haliyle sünnet manasında anlaşılmasının doğru olduğunu delillendirmiştir. İbnu Hacer, fıtrat yerine "sünnet" kelimesinin muhtelif rivâyetlerde vârid olduğunu belirtir.

Fıtrat'ın mânasını tesbitte *Kadı Beyzâvî* daha eslem bir yol tutar. O'na göre, ulemanın ileri sürdüğü bütün mânalar sahihtir. Kelime, hepsini ifade edecek câmî bir mana taşımaktadır. Binaenaleyh ihtira, cibillet, din, sünnet mânalarına gelir. Der ki: "Fıtrat, peygamber tarafından ilk defa ihtira edilen ve bütün şeriatlarce ittifakla benimsenmiş olan eski

sünnet (es-Sünnetü'l-kadîme) dir. Sanki bunlar, cibillî, fıtrî emirlerdir, insanlık bunlar üzerine yaratılmıştır."

Şunu da belirtmek gerek. Hadisin bazı vecihlerinde fıtrat yerine kullanılmış olan sünnet kelimesi, ıstılâhi mânadaki sünnet değildir, yani "vacib"in mukabili olan sünnet değildir, yol manasına gelen sünnettir. Bu görüşte cezm eden şeyh *Ebû Hâmid,* Mâverdî ve başkaları: "Bu, şu hadiste olduğu gibidir: عَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ *"Size benim sünnetime ve benden sonra da Hülafâ-i Râşidin'in sünnetine uymak gerekir."* Mâlikî fakihlerinden Ebû Bekir İbnu'l-Arabî sadedinde olduğumuz hadiste geçen beş haslete uymanın vâcib olduğuna hükmetmiş ve : "Zîra kişi, bunları terkedecek olsa insani görünüşünü kaybeder, insanlığını yitirenden nasıl İslâm'lık beklenir?" demiş ise de Ebû Şâme: "Hadisin taleb ettiği şeyler, ahlâkı güzelleştirmeye mahsus olan nezâfettir. Bunun için Şâri'den vâcib kılıcı bir emre gerek yoktur. İnsanların fıtrî meyilleri yeterlidir, mücerred nedb ifade eden beyan kâfidir" demiştir.

B) FITRATTAN OLAN ŞEYLER

Fıtrat'ın ne olduğunu kavradıktan sonra "fıtrat"a giren şeyleri bilmeye sıra gelmiş olmaktadır. Sadedinde olduğumuz hadis "fıtrat"tan olan beş şeyi saymaktadır: Hitân (sünnet olmak), etek traşı, bıyığı kesmek, tırnakları kesmek, koltuk altını yolmak.

Hemen belirtelim ki fıtrat'tan haber veren hadisler ya burada olduğu gibi hasr ifade eden bir üsluba sahiptir ya da ba'ziyet (parça, kısım) ifade eden bir üsluba sahiptir. Sadedinde olduğumuz hadis, "Fıtrat beştir" diyerek kesin bir üslubla hasr ifâde etmekte, sanki bir altıncı "fıtrat" yokmuş intibâını vermektedir. Halbuki aynı hadis: الْفِطْرَةُ خَمْسٌ اَوْ خَمْسٌ مِنَ الْفِطْرَةِ *"Fıtrat beştir veya fıtrattan beş şey vardır..."* şeklinde şekk ifâde eden bir tarzda da rivâyet edilmiş olmaktan başka, خَمْسٌ مِنَ الْفِطْرَةِ *"Fıtrattan beş şey vardır..."* diye kesinlikle ba'ziyet (kısım) ifade eden üslubla da rivayet edilmiştir. Kaldı ki, bu hadisle hasr kastedilmediğini gösteren başka rivayetler de vardır. O rivayetlerde, fıtrat'la ilgili hasletler değişik rakamlarla ifade edilir ve burada sayılan beş şeyin dışında başka hasletler de sayılır. Sözgelimi müteâkiben kaydedeceğimiz 2148 numaralı hadiste fıtrattan olan on haslet sayılırken, İbnu Ömer'den kaydedilen bir hadiste üç haslete yer verilmiştir: مِنَ الْفِطْرَةِ حَلْقُ الْعَانَةِ وَتَقْلِيمُ الأَظْفَارِ وَقَصُّ الشَّارِبِ "Fıtrattan üç şey: Etek traşı, tırnakların kesilmesi, bıyığın kesilmesidir."

Şu halde bu hadislerde zikredilen rakamlardan murad hasr değildir. Âlimler, verilen rakamlar hakkında farklı yorumlar ileri sürmüşlerdir. Bilinmesi gerekenlerden bazılarına göre:

★ Resûlullah, önce beş hasleti duyurdu, sonra ziyâdeleri ilan etti.

★ Beş hasletin ehemmiyetini te'kidde mübâlağa için hasr'a yer verilmiştir. Hadislerde bunun başka örneği de var: اَلدِّينُ النَّصِيحَةُ **"Din nasihattır"** veya اَلْحَجُّ عَرَفَةُ *"Hacc Arafat'tır"* hadislerinde olduğu gibi. Dinin içinde pek çok mesele olduğu halde, "nasihat"ın ehemmiyetini tebârüz ettirmek (vurgulamak) için, *"Din nasihattır"* buyurulmuştur. İkinci örnek de öyle: Hacc'ın en mühim rüknü Arafat vakfesi olduğu için *"Hacc Arafat'tır"* denmiştir. *Tirmizî*'nin tahric ettiği: مَنْ لَمْ يَأْخُذْ شَارِبَهُ فَلَيْسَ مِنَّا *"Kim bıyığını almazsa bizden değildir"* hadisi de te'kid ifade eder.

Ebû Bekir İbnu'l-A'rabî, "fıtrat"a giren hasletlerin otuza baliğ olduğunu söylemişse de, İbnu Hacer: "Fıtrat lâfzıyla bizzat hadislerde ifade edilen hasletleri kastetmişse otuzu bulmaz, fıtrat'a izâfe edilmeksizin daha âmm olarak beyan edilen hasletleri kasdetmiş ise bunlar otuzu çok geçer, tahdîde gelmez" der. Bu hadislerde (Fıtrat kelimesine izâfe edilerek) zikredilen hasletlerin hepsi (mecmûu) toplam olarak onbeşi bulur..." Sadedinde olduğumuz hadiste gelen beş şey dışındakiler şunlardır:

1- Abdest,

2- İstinşak (burna su çekmek),

3- İstinsâr (sümkürmek),

4- İstinca,

5- Misvak,

6- Cuma günü (haftalık) yıkanma,

7- Sakalın, uzatılması,

8- Saçın (tepe-alın arasından yanlara) ayrılması,

9- Parmak mafsallarının yıkanması,

10- İntizâh (abdestten sonra -vesveseyi def için- pantalonun ön kısmına avuçla bir miktar su çilemek).

Hadislerde *"Fıtrat"* kelimesine izafe edilmeden beyan edilen hasletlerin çokluğuna dikkat çeken İbnu Hacer, örnek olarak Tirmizî'de gelen Ebû Eyyub (radıyallâhu anh) rivâyetini kaydeder:

أَرْبَعٌ مِنَ السُّنَنِ الْمُرْسَلِينَ: اَلْحَيَاءُ وَالتَّعَطُّرُ وَالسِّوَاكُ وَالنِّكَاحُ

"Eski peygamberlerin sünnetinden dört tanesi şunlardır: Hayâ, koku sürünmek, misvâk, nikâh (evlenmek)."

Dînî ve dünyevî maslahatlara müteallik olan bu hasletler zımnında *İbnu Hacer* örnek olarak şunları zikreder:

Dış görünüşün (hey'et) güzel kılınması, bedenin toptan veya parça parça temizliği, büyük ve küçük abdestleri bozduktan sonra temizlikte ihtiyât, temas ettiğimiz insanlara kötü kokularla eza vermekten kaçınmak, putperest, mecûsî, hıristiyan, yahudî gibi gayr-ı müslimlere ait şiarlara (alâmetlere) muhâlefet şâri'nin emirlerine uyma... وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ **"Size şekil verip de şeklinizi güzel yapan... Allah'tır"** (Mü'min 64) âyetinin işâret ettiği hususun korunması; çünkü, mezkûr hasletlerin muhafazası ile bu gerçekleştirilecektir. Zîra âyet-i kerîme sanki şöyle demektedir: "Suretinizin güzelliğini devam ettirecek şeyleri koruyun."

En eski peygamberlerden beri insanlığa talim edilen ve görüldüğü üzere esasını temizlik ve hâricî görünüş teşkîl eden bu hasletlere riayetin dünyevî neticesini *İbnu Hacer* şöyle noktalar:

"Bu hasletler korununca mürüvvet ve insanlarla matlub kaynaşma hasıl olur. Çünkü insan, güzel bir hey'et ve sevimli bir dış görünüş izhâr edebilirse başkalarına daha câzip, daha çekici gelen bir hal kazanır. Böylece sözü dinlenir, fikri kabul edilir."

2148 ٢– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ: عَشْرٌ مِنَ الْفِطْرَةِ: قَصُّ الشَّارِبِ، وَإِعْفَاءُ اللِّحْيَةِ، وَالسِّوَاكُ، وَاسْتِنْشَاقُ المَاءِ، وَالمَضْمَضَةُ وَقَصُّ الأَظْفَارِ، وَغَسْلُ البَرَاجِمِ، وَنَتْفُ الإِبْطِ، وَحَلْقُ العَانَةِ، وَانْتِقَاصُ المَاءِ].

« يَعْنِى الاسْتِنْجَاءَ ».

« البَرَاجِمُ »: عقد الأصابع الظاهرة.

2. (2148)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"On şey fitrattandır: Bıyığın kesilmesi, sakalın uzatılması, misvak, istinşak (burna su çekmek), mazmaza (ağza su çekmek), tırnakları kesmek, parmak mafsallarını yıkama, koltuk altını yolmak, etek traşı olmak, intikâsu'l-mâ yani istinca yapmak."* [Müslim, 56 (261); Ebû Dâvud, Tahâret 29, (53); Tirmizî, Edeb 14, (2758); Nesâî, Zînet 1, (8, 126, 127).]

AÇIKLAMA:

1- *Fıtrat*'la ne kastedildiğini önceki hadiste yeterince açıkladık. Pek çok hadiste, "fıtrat"tan olan şeylere temas edildiğini, pek çok hasletin buraya girdiğini, onbeş tanesinin hadislerde fiilen fıtrat kelimesine izâfe edilerek zikredildiğini gördük.

2-İNTİKÂSU'L-MÂ: Bu hadiste, fıtrattan olan hasletlerden on adedinin bir arada sayıldıklarını görmekteyiz. Bunların bir kısmı ile ilgili açıklama daha önce yapılmıştır. Bazıları hakkındaki açıklama da müteakip hadislerde yapılacaktır. Burada dikkat çekeceğimiz bir haslet intikâsu'l-mâ'dır. Bu tabir ile ne kastedildiği alimlerce ihtilaf edilmiştir. Kelime olarak suyun noksanlaşması demektir. Ancak farklı rivayetlerde daha başka kelimelerle de ifade edilmiş olduğu için ulemanın yorumu ihtilaflı olmuştur. Teysîr'in aldığı vecihte de görüldüğü gibi bazıları, istinca diye açıklamıştır. Bazılarına göre de abdest bozduktan sonra suyu kullanmak suretiyle idrar akıntısını kesmektir. Bir kısım âlimler de "abdestten sonra su serpme" demiştir. Nitekim bir rivayette intikas'a bedel intidâh kelimesi kullanılmış ve su serpme te'vilini desteklemiştir. Çoğunluk da böyle anlamıştır. İntikâs, idrar sızıntısı vâki olduğu şeklinde kalbe bir vesvese düşmemesi için avret mahalline biraz su serpmektir.

Bu mesele daha ziyâde erkekleri alâkadar eden bir teferruattır. Küçük abdestten sonra miktarı, şahıstan şahısa yaştan yaşa, hatta mevsimden mevsime değişen bir müddet içerisinde idrar borusundan bir sızıntı gelir. Bu gelinceye kadar abdest almamak icabeder. Beklenmiş olmasına rağmen abdestten sonra yaşlık hissedilerek vesveseye düşülme hâli sıkça vukûa gelir. İşte intikâsu'l-mâ'yı bazı âlimler, başka rivayetlerde gelen intizâh'a dayanarak su serpmek olarak anlamışlardır. Zîra, mezkûr vesvesenin önlenmesi için Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* abdest aldıktan sonra mezâkir'e (avret mahalline) avuçla bir miktar su serpmeyi tavsiye eder. Bu, dinimizin bir ruhsatı, bir kolaylığıdır, Şefî'imizin *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir şefkatidir. Ashab-ı Sünen'in el-Hakem *İbnu Süfyan* (radıyallâhu anh)'dan rivayetlerine göre, Süfyân, Resûlullah'ı abdest aldıktan sonra bir avuç su alarak avret mahalline serptiğini görmüştür. İbnu Hacer Beyhakî'den naklen şu rivayeti kaydeder: "Bir adam İbnu Abbâs'a gelir ve: "Ben, namaz için kalkınca bir yaşlık buluyorum" der. İbnu Abbas (radıyallâhu anhümâ) ona şu cevabı verir: "Su serp, böyle bir yaşlılık bulunca "serptiğim sudandır" de."

NOT: İslâm ulemâsı "fıtratta olan hasletler" le ilgili hadisleri açıklarken iki noktaya dikkat çekerler:

1) "Fıtrattan olan hasletler", âyet-i kerîmede Hz. İbrahim'in ibtila (imtihan) edildiği bildirilen "kelimeler"dir. وإذ ابتلى ابراهيم ربه بكلمات فاتمهن Âyet meâlen şöyle: **"Rabbi İbrahim'i birtakım kelimelerle (emirlerle) denemiş, o da onları yerine getirmişti..."** (Bakara 124). Sahih bir senetle İbnu Abbâs'tan geldiği üzere: "Hz. İbrahim'in ibtila (imtihan) edildiği ve onun da yerine getirmiş olduğu kelimelerden maksad fıtrat hasletleridir. Bunlardan biri de sünnet olmaktır."

2) Bu hasletlerin yerine getirilmesi gereklidir, çünkü, bir başka âyette *Hz. İbrahim* (aleyhisselâm)'e uyulması emredilmektedir: ثم اوحينا اليك ان اتبع ملة ابراهيم **"Şimdi ey Muhammed! Sana, "Doğruya yönelen, puta tapanlardan olmayan İbrahim'in dinine uy" diye vahyettik"** (Nahl 123).]

Bazı âlimler, buradan da hareketle, *"İbtila çoğunluk itibariyle, vâcib olan işlerde vâki olur"* mülâhazasıyla, fıtrattan olan hasletlere uymanın, vacib bile olduğunu söylemişlerdir. Ancak diğer bazıları, bunları *Hz. İbrahim* (aleyhissalâm)'in vücub bir vazife olarak yapmış olması halinde bize de vecibe olabileceğini, fakat bir nedb olarak yapmış ise bizim için de vücûb değil, nedb ifade edeceğini söyleyerek îtiraz etmişlerdir. Öyleyse bu fıtrat hasletlerinin vücub ifâde edip etmediğinin tesbitinde başka deliller getirmek gerekecektir.

Esas olan, bunların vücub ifade etmemesidir, nedb ifade etmesidir.

2149 ٣– وعن أنس رضي الله عنه قال: [وَقَّتَ لَنَا رَسُولُ اللهِ في قَصِّ الشَّارِبِ، وَتَقْلِيمِ الأَظْفَارِ، وَنَتْفِ الإِبْطِ، وَحَلْقِ الْعَانَةِ، أنْ لاَ يَتْرُكَ أكْثَرَ مِنْ أرْبَعِينَ لَيْلَةً]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

3. (2149)-Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bize bıyığın makaslanıp, tırnağın kesilmesini, koltuk altının yolunup, eteğin traş edilmesini kırk gün aşmayacak şekilde vakitledi." [Müslim, Tahâret 51, (258); Ebû Dâvud, Tereccül 16, (4200); Tirmizî, Edeb 15, (2759); Nesâî, Tahâret 13, 14, (1, 15, 16).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis vücutta yapılacak bazı temizliklerle ilgili bir müddet fikri vermektedir. Hadis, ulemânın da anladığı üzere tırnak kesmek, bıyık ve diğer traşları yapmak için kırk günü beklemeyi emretmiyor. Bu faz-

lalıklar çıktıkça hemen atılması esastır. Kırk gün, âzamî müddeti ifâde eder ve *"Kırk günü geçirmeyin"* mânasında anlaşılması gerekir.

Bu sayılan temizliklerin haftanın hangi gününde, günün hangi saatinde ve ne sûretle yapılması gerektiği hakkında mevsûk rivâyet mevcut değildir. Sadece, Resûlullah'ın temizlik işlerini cuma günü yaptığına dair rivâyet vardır. *Beyhakî,* Resûlullah'ın tırnaklarını cuma günü kesmeyi sevdiğine dair *Ebû Câfer Bâkır*'dan mürsel bir rivâyet kaydetmiştir. Mevsuk olmayan bâzı zayıf rivayetlerde alaca hastalığına sebep olacağı belirtilerek çarşamba günü tırnak kesmek yasaklanmıştır. Ancak *Münâvî, Süheylî*'den naklen şunu kaydeder: "Çarşamba gününün uğursuzluğu, Hz. Peygambere uymayı terk sonucu şundan bundan uğursuzluk çıkarmayı âdet edinerek, çarşambadan da uğursuzluk arayan kimseyedir. Bunu yapmak ise tevekkülü az olan insanların harcıdır. Böylelerine, o günkü tasarrufları zarar verir." *Münâvî* der ki: "Velhasıl, müneccimler gibi bâtıl bir inançla uğursuzluk getireceği düşüncesiyle çarşamba gününden kaçınmak şiddetle haramdır. Çünkü haftanın her günü Allah'ındır. Tek başına ne fayda ne de zarar verir. Onun dışında da bir zarar, bir mahzur yoktur. Kim günlere uğursuzluk izafe ederse kendi uğursuzluğunu bulur. Kim de Allah'tan başka hiç birşeyin, fayda ve zarar vermeyeceğine kâni olursa, bu meselede hiçbir şeyin ona kötü bir tesiri olmaz. Bil ki uğursuzluk sadece buna inanan kimseye gelir. Öyle ise asıl bela bu bâtıl inançtır." Şunu da kaydedelim ki, gayr-i mevsuk bir kısım rivâyetlerde, çarşamba gününe uğursuzluk izafe edilirken, yine gayr-i mevsuk diğer bazılarında da "uğur" izâfe edilmiştir. Haftanın her gününün nasıl bir uğur getireceğini ayrı ayrı sayan bir rivâyette çarşamba günü için:

وَمَنْ قَلَّمَهَا يَوْمَ الأَرْبَعَاءِ خَرَجَ مِنْهُ الْوَسْوَاسُ وَالْخَوْفُ وَدَخَلَ فِيهِ الأَمْنُ وَالشِّفَاءُ

"Kim çarşamba günü tırnaklarını keserse vesvese ve korku çıkar, yerine emniyet ve şifa girer" der.

Şârihlerin bir kısmı herhangi bir rivâyete dayanmaksızın tırnak kesmede şu tertibe uyulmasını kaydederler: Önce sağ elin şehâdet parmağından başlayarak, sonra orta, yüzük, serçe parmaklarını tırnaklarını sırayla kesip en sonunda baş parmağa geçilmelidir. Sol elde ise küçük parmaktan başlayıp yüzük, orta, şehâdet ve baş parmağa sırayla geçilmelidir. Ayak tırnakları kesilirken sağ ayağın küçük parmağından başlayıp sol ayağın baş parmağına geçip sırayla en son küçük parmağa ulaşılmalıdır. *Nevevî* bu tertibe müstehab demiş ise de rivayetten delil kaydetmemiştir. Tırnaklar parmağa zarar vermeyecek şekilde imkan nisbetinde dipten kesilmelidir.

Koltuk altı kıllarının temizliği için hadislerde hep "yolmak" tâbiri kullanılır. Dolayısiyle, ulemâ, bu temizliğin "yolarak" yapılmasının sünnet olduğunu söylemekte ittifak eder. Ancak, bunun bir vecibe olmadığı, dileyenin traş edebileceği veya ilaçla bertaraf edebileceği de söylenmiştir. Nitekim, İmam Şâfiî gibi şeriat ve sünneti çok iyi bilen ve tatbik eden bir büyüğün yolmanın acısına dayanamadığı için, koltuk altlarını berbere kazıttığı rivâyetlerde gelmiştir.

Bu temizliğe de sağ koltuktan başlamak müstehabdır. Bıyıkları keserken de sağdan başlanır.

Daha önce belirtildiği üzere, bıyığın dipten kazınması ile yukarıdan alınması meselesi ihtilâflıdır. Hanefîler dipten kazınmasını efdal görür. İmam Mâlik, dipten kesilmesini âfet sayar, böyle yapanların te'dib edilmesini emredermiş. Ona göre, bıyık üst taraftan da kesilmemeli, dudağın ucunun etrafı açılmalıdır.

2150 ٤– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : اخْتَتَنَ إبْرَاهِيم بِالقدُّومِ، وَقَالَ بعْضُهُمْ مُخَفَّفٌ: وَهُوَ ابْنُ ثَمَانِين سَنَةً]. أخرجه الشيخان.

« الْقَدُومُ »: بالتخفيف آلة النجار، وبالتشديد: اسم موضع، وقيل: بالعكس.

4. (2150)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İbrahim (aleyhisselâm) Kaddûm nâm -bazısı da şeddesiz olarak Kadûm demiştir- mevkide seksen yaşında olduğu halde sünnet oldu."* [Buhârî, İsti'zân, 51, Enbiya 8; Müslim, Fedâil 151, (2370).]

AÇIKLAMA:

1- *Kaddûm* veya *Kadûm,* iki mânaya gelmektedir:

a) Ucu eğri marangoz keseri, satır.

b) Bir yer adıdır. Mu'cemu'l-Büldan'daki bir rivayete göre vaktiyle Şam'da (yâni Suriye'de) Halep yakınlarında mevcut olmuş bulunan bir karye'nin adıdır. *İbrahim Halilu'r-Rahmân*'ın meclisidir, şimdilerde bilinmemektedir. Yine Mu'cemu'l-Büldân'ın verdiği bilgilere göre, Na'mân'da bir yer adı, Medine yakınlarında bir dağ adı, Yemen'de bir kale adıdır. Sadedinde olduğumuz rivâyet, kelimeyi "Suriye'de Hz. İbrahim'in sünnet olduğu köyün adı" mânasında anlamamıza da müsait olduğu gibi, keser mânasında anlamamıza da müsaittir. Nitekim bâzı şârihler bu mânayı esas almıştır.

2- Bu rivâyet *Hz. İbrahim*'in 80 yaşında iken sünnet olduğunu göstermektedir. 120 yaşında sünnet olduğunu haber veren rivâyetler de vardır. Aradaki ihtilâfı çözmek için şarihler çeşitli yorumlar getirirler. Hatta *El-Kemâl İbnu Talha* hitân üzerine te'lif ettiği müstakil bir cüzde iki ayrı rivâyeti kaydettikten sonra demiştir ki: "Bunlar şöyle cem'edilir: Hz. İbrahim 200 yıl yaşadı. Bunun 80 senesi sünnetsiz devredir, 120 yılı da sünnetli olarak geçen ömrüdür. Öyleyse önceki hadis onun doğumundan itibaren saymak kaydıyla 80 yaşında iken sünnet olduğunu, diğer hadis de öldüğü andan geriye saymak sûretiyle hayatının 120. yılında sünnet olduğunu belirtmektedir." Bu açıklamaya *el-Milha fi'r-Reddi Alâ İbni Talha* adında müstakil bir te'lifle cevap veren el-Kemâl İbnu'l-Adim dört ayrı nokta-i nazardan bu görüşün yanlışlığını belirtmiştir. *Kemâl İbnu'l-Adim* dört ayrı nokta-i nazardan bu görüşün yanlışlığını belirtmiştir. *Kemal İbnu'l-Adim'in* dikkat çektiği hususlardan biri Hz. İbrahim'in yaşı hususunda gelen rivâyetlerin ihtilaflı olduğu ve bunlardan da hiçbirinin sâbit bulunmadığı, dolayısiyle, mezkur ihtilafın çözü-münde yaşı esas almanın mümkün olmadığıdır. Rivayetler Hz. İbrahim'in 200, 175, 161 yaşlarında vefat ettiğini söylemektedir.

3- SÜNNET YAŞI

Sünnet olma yaşı ihtilâflıdır. Denebilir ki, bu hususta dinimizin kesin bir emri yoktur. Bazı hadisler doğumun yedinci gününü tesbit ederse de cumhur bunu istihbâb olarak anlamıştır. İbnu Abbâs'tan gelen bir rivayette: "Erkeği, "idrak edinceye kadar sünnet etmezlerdi"denmiş olmasını delil kılan bâzı âlimler: "Küçük yaşta sünnet, bu iş, küçüğe kolaylaştırmak içindir, zîra henüz uzvunun zayıflığı ve anlayışının azlığı sebebiyle ona zor gelmez" demiş ve sünnetin gerektiği yaşı, uzvun kullanılma zamanına tâlik etmiştir: "Meseleye aklen bakıldığı zaman anlaşılır ki, sünnet, uzvun cimâda kullanılmasına ihtiyaç hasıl olma zamanının yaklaşmasına kadar gereksizdir."

İbnu Hacer, bu görüşe katılmaz ve der ki: "Hz. İbrahim'in (80 yaşında sünnet olduğunu haber veren) kıssası, herhangi bir sebeple sünnet olma işi gecikmiş olsa bile ileri yaşta sünnet olmanın gereğine ve bunu taleb etmenin meşruiyyetine delil teşkil eder. Fakat sünneti ihtiyarlığa kadar te'hir etmenin meşru olduğuna delil olmaz. Akla dayanılarak beyan edilen mütâlaaya gelince, bu sağlıklı bir muhakeme olamaz. Zîra hitânın hikmeti, sadece cimanın gereklerini tamamlamaya münhasır değildir. Sözgelimi bir hikmeti de sünnetle alınan kabuğun bir miktar idrarı tutmasıdır. Bu hal, bilhassa su kullanmayıp taşla istinca edenlerde ciddî bir meseledir. Bevl işi bittikten sonra kabukta kalan idrarın akarak elbiseyi veya bedeni

kirletmeyeceğinden kesinlikle emin olunamaz. Bu durumda, çocuğa namazın emredilme yaşından önce sünnet edilmesinde acele etmek gerekecektir ve bu yaş, sünnet için en uygun zamandır."

Bu ifadesiyle İbnu Hacer, alıştırmak için nâfile olarak namazın emredilme yaşı olan temyiz yaşı'ndan önce sünnet edilmesi gereğini söylemiş oluyor. Temyiz yaşı, her çocuğa göre değişen bir keyfiyet ise de vasatî olarak 6-7 yaşları temyiz yaşı kabul edilmiştir. Öyle ise çocuğun en geç 4-5 veya 6 yaşlarında sünnet edilmesi daha muvafık gelmektedir.

4- Görüldüğü üzere, sünnet (hitân) Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından teşrî edilmiş bir amel değildir. Bazı hadisler, bunu ilk defa *Hz. İbrahim*'in teşri ettiğini belirtir. Yahudilerde de bidayetten beri uygulanan bir ameldir. Ehl-i Kitap olmayan başka kavimlerde de tarih boyunca görülmüştür: Eski Mısırlılar, Habeşli zenciler, Kolklar vs.

5- Bazı hadisler kızların sünnetinden de bahseder. Ancak bu, bütün kadınlar için gerekli olan bir durum değildir. Bazı bölgelerde kadınlar, kesilmesi gerekecek kadar fazlalık taşıdıkları için onlar hakkında da sünnet teşrî edilmiş ve Resûlullah meselenin ahkâmını beyan etmiştir. Yurdumuzda ihtiyaç duyulmadığı için burada teferruata girmeyi gereksiz addediyoruz. Ancak Resûlullah'ın ümmetin her meselesine nasıl ilgi duyup irşadda bulunduğunu göstermek maksadıyla 2153. hadiste bazı açıklamalar kaydeceğiz.

2151 ه‍ ـ وعن يحيى بن سعيد: [أَنَّهُ سَمِعَ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ يَقُولُ: كَانَ إِبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ أَوَّلَ النَّاسِ ضَيَّفَ الضَّيْفَ، وَأَوَّلَ النَّاسِ اخْتَتَنَ، وَأَوَّلَ النَّاسِ قَصَّ شَارِبَهُ، وَأَوَّلَ النَّاسِ رَأَى الشَّيْبَ، فَقَالَ: يَا رَبِّ مَا هٰذَا؟ قَالَ: وَقَارٌ. قَالَ: رَبِّ زِدْنِي وَقَاراً]. أخرجه مالك.

وزاد رزين: [وَهُوَ ابْنُ مِائَةٍ وَعِشْرِينَ سَنَةً وَعَاشَ بَعْدَ ذٰلِكَ ثَمَانِينَ].

5. (2151)- *Yahya İbnu Saîd*'in anlattığına göre, Saîd İbnu'l Müseyyeb (rahimehullah)'ten şunu işitmiştir: "Hz. İbrahim (aleyhisselâm), misafir ağırlayan ilk kimse idi. Keza o ilk sünnet olan kimseydi. Bıyığını kesenlerin ilki, saçında aklık görenlerin ilki de o idi. Ak saçları görünce: *"Ya Rabbi bu nedir?"* diye sormuş; Rabbi de: "Bu vakardır ey İbrahim!" demiş. O da: "Rabbim! Öyleyse vakarımı artır!" diyerek duada bulunmuştur." Rezîn şunu ilave etmiştir. "Bu sırada Hz. İbrahim 120 yaşındaydı. Bundan sonra 80 yıl daha yaşadı." [Muvatta, Sıfatu'n-Nebi 4, (2, 922).]

AÇIKLAMA:

1- Rivâyetin, Zürkânî'nin yer verdiği başka vecihlerinde (aleyhisselâm)'in "tırnağını ilk kesen" "etek traşını ilk olan", "ilk şalvar giyen", "ilk saçını ayıran", "saçının rengini kına ve ketem ile ilk değiştiren", "minber üzerinde ilk hutbe îrâd eden" "Allah yolunda ilk savaşan", orduya "sağ ve sol cenahlar ve merkez diye üçlü tertibi ilk veren", "ilk kucaklaşan", "ilk tirit yemeğini yapan", "ilk yay yapan..." gibi tavsiflerle birçok medenî müesseselerin başında yer aldığı ifade edilir.

2- Saçda görülen aklıkla ilgili açıklamaları daha önce yaptık (2132. hadis).

2152 ٦– وعن ابن جبير قال: [سُئِلَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهمـا: مِثْلُ مَنْ أَنْتَ حِينَ قُبِضَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ قال: أَنَا يَوْمَئِذٍ مَخْتُونٌ، قال: وَكَانُوا لاَ يَخْتِنُونَ الرَّجُلَ حَتَّى يُدْرِكَ]. أخرجه البخارى.

6. (2152)- *İbnu Cübeyr* (rahimehullah) anlatıyor: "Hz. İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'a: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ruhu kabzedildiği vakit sen ne kadardın?" diye sorulmuştu şu cevabı verdi: "O gün ben sünnetliydim... Ve, erkekleri idrak edinceye kadar sünnet etmezlerdi." [Buhârî, İsti'zân 51.]

AÇIKLAMA: 2150 numaralı hadiste geçti.

2153 ٧– وعن أم عطية رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها: [أَنَّ امْرَأَةً كَانَتْ تَخْتِنُ النِّسَاءَ بِالْمَدِينَةِ، فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَ تَنْهَكِي، فَإِنَّ ذٰلِكَ أَحْظَى لِلْمَرْأَةِ، وَأَحَبُّ لِلْبَعْلِ]. أخرجه أبو داود وضعفه.

ورواه رزين: [أَشِمِّي وَلاَ تَنْهَكِي، فَإِنَّهُ أَنْوَرُ لِلْوَجْهِ، وَأَحْظَى عِنْدَ الرَّجُلِ].

7. (2153)- *Ümmü Atiyye* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Bir kadın Medine'de kızları sünnet ederdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (kadını çağırtarak) kendisine: *"Derin kesme. Zîra derin kesmemen kadın için daha çok haz vesilesidir, koca için de daha makbûldür"* diye talimat verdi." [Ebû Dâvud, Edeb 179, (5271).] Rezin'in rivayetinde Resûlullah şöyle buyurur: *"Kızları sünnet ederken üstten kes, derin kesme, bu şekilde kesilmesi yüze daha çok parlaklık, kocaya daha çok haz verir."*

AÇIKLAMA:

Bu hadis, ümmetin her meselesi ile Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın nasıl ilgilendiğini görmek bakımından ehemmiyet taşır. Rivayetin farklı vecihlerinde sağlıklı sünnetin kadında güzelliği, erkekte memnuniyeti artıracağı belirtilmiştir. *Aliyyu'l-Kârî* hadislerle ilgili olarak şu açıklamayı yapar: "(Sağlıklı sünnet kadının) yüzünü taze kılar ve güzelliğini artırır. Şehveti teskin eder, cimayı lezzetli ve cazip kılar, kocanın karısına karşı sevgisini artırır." Münâvî de hadisi şerh ederken *Hüccetü'l İslâm*'dan şu açıklamayı kaydeder: "Bu sözü kinâye suretiyle ihtiva ettiği cezâlete (mâna derinliği) nübüvvet nûrunun ahiret meselelerini -ki asıl ve en mühim gâyedir- ve dünya mesâlihini aydınlatışına bakın. O, ümmî bir kimse olmasına rağmen bu nur O'na, bu basit işin ehemmiyetini gösterdi. Öyle ki, eğer bunda gaflet edilse neticesinden korkulur. Bir kısım menfi sonuçlar husûle getireceği de muhakkaktır. Bu durumdan fenalıkların en büyüğü ve rezaletlerin en berbatı doğar. O'nu *(aleyhissalâtu vesselâm)* iki dünya maslahatını da cem etmesi için, âlemlere rahmet olarak gönderen Zât ne kadar yüce, ne kadar mukaddestir!"

Şârihler, bu meselenin kadın ve kocanın cinsi hayatında meydana getireceği ciddî te'sirlere dikkat çekerler. Sözgelimi Münâvî, kadında sünnet uzvunun derin kesilmesi halinde, şehvet duygusunun söneceği, kocasından nefret duyacağı ve neticede zinaya başvurabileceği tehlikesine dikkat çeker.

2154 ٨– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قــال: [قــال رَسُولُ اللّٰه ﷺ : لَعَنَ اللّٰهُ الْوَاصِلَةَ وَالْمُسْتَوْصِلَةَ، وَالْوَاشِمَةَ وَالْمُسْتَوْشِمَةَ]. أخرجه الشيخان والنسائى.

8. (2154)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöle buyurdular:

"İğreti saç takana da, taktırana da, bedene dövme yapana da, yaptırana da Allah lânet etsin!" [Buhârî, Libas 86, Tıbb 36; Müslim, Libas 119, (2124); Nesâî, Zinet 25, (8, 148).]

AÇIKLAMA:

1- İğreti saç takmakla ilgili açıklama 2129 ve 2130 numaralı hadislerde geçti.

2- Sadedinde olduğumuz hadis, vücudun herhangi bir yerine dövme yapmayı da şiddetle yasaklamaktadır. Dövme, vücudun belli yerlerine

mesela elin sırtına, bileğe, pazuya, yüz veya dudağa kalıcı şekilde işlenen nakışlara denir. Bu maksadla deriye iğne veya çuvaldız gibi sivri bir şeye kan akıtacak kadar batırılır. Deri altında hasıl edilen boşluğa mürekkep kına vs. basılır. Deri altında bunlar kuruyunca bir daha çıkmayacak renkli lekeler bırakır. Bu yolla bedenlerine arslan, kuş, çiçek vs. çeşitli şekiller işleten, sevgilisinin adını yazdıran insanlar vardır. Bizim cemiyetimizde nâdir rastlanan bir durum ise de bazı memleketlerde yaygın bir gelenektir. Dinimiz bunu yasaklamıştır. Dövme ameliyesi tabîiliği bozar. Kadına da erkeğe de, yapana da yaptırana da haramdır.

Âlimler, dövme yapılan yerin necis olduğuna hükmederler: "Zîra orada akan kan hapsolmuş ve kurumuştur. İmkân olduğu takdirde izâlesi gerekir, yaralama pahasına da olsa temizlenmesi vâcibtir. Ancak temizlik ameliyesinin telefe sebep olacağından veya uzvun zarara uğrayacağından korkulursa, olduğu şekilde kalması da câizdir, günahından kurtulmak için tevbe kâfidir. Bu meselede kadın ve erkeğin hükmü aynıdır."

2155 ٩- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [لُعِنَتِ الْوَاصِلَةُ وَالْمُسْتَوْصِلَةُ، وَالنَّامِصَةُ وَالْمُتَنَمِّصَةُ، وَالْوَاشِمَةُ وَالْمُسْتَوْشِمَةُ مِنْ غَيْرِ دَاءٍ]. أخرجه أبو داود.

وقال «الْوَاصِلَةُ»: التي تصل الشعر بشعر النساء.

«وَالْمُسْتَوْصِلَةُ»: التي يعمل بها ذلك.

«وَالنَّامِصَةُ»: التي تنقش الحاجب حتى ترقه.

«وَالْمُتَنَمِّصَةُ»: التي يعمل بها.

«وَالْوَاشِمَةُ»: التي تجعل الخيلان في وجهها بكحل، أو مداد.

«وَالْمُسْتَوْشِمَةُ»: المعمول بها.

9. (2155)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) dedi ki: "İğreti saç takan, taktıran; kaşları incelten, kaşlarını inceltiren, dövme yapan ve dövme yaptıran lanetlenmiştir." [Ebû Dâvud, Tereccül 5, (4170).]

AÇIKLAMA:

1- İğreti saç takan ve taktıran kimse ile dövme yapan ve yaptıranların durumu önceki rivayette belirtildi.

2- Bu hadiste güzelleşmek için kaş kıllarının bir kısmını veya ta-

mamını aldıran kimseler lânetlenmektedir. Namas kaşı inceltmek mânasına gelir. Zamanımızda sosyetik çevrelerde yaygınlaşan kaş inceltme salgını, bazılarını kaşın tamamını yoldurarak boya ile istediği şekli vermeye kadar itmiştir. Dinimiz, fıtratın her çeşit bozulmasına karşıdır. Yasağın şiddeti, kullanılan lânet kelimesinden anlaşılmalıdır.

2156 ١٠ – وعن أبى الحصين الهيْثم بن شفى قال: [سَمِعْتُ أبَا رَيْحَانَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ يَقُولُ: نَهَى رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَنْ عَشْرٍ: عَنِ الوَشْرِ، وَالْوَشْمِ، وَالنَّتْفِ، وَعَنْ مُكَامَعَةِ الرَّجُلِ الرَّجُلَ بِغَيْرِ شِعَارٍ، وَعَنْ مُكَامَعَةِ المَرْأَةِ المَرْأَةَ بِغَيْرِ شِعَارٍ، وأنْ يَجْعَلَ الرَّجُلُ في أسْفَلِ ثِيَابِهِ حَرِيراً مِثْلَ الأعَاجِمِ، وَأنْ يَجْعَلَ علَى مَنْكِبَيْهِ حَرِيراً مِثْلَ الأعَاجِمِ، وَعَنِ النُّهْبَى، وَعَنْ رُكُوبِ النُّمُورِ، وَلُبُوسِ الخَاتَمِ إلاَّ لِذِى سُلْطَانٍ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

«الْوَشْرُ»: أن تَحدد المرأة أسنانها وترققها.

«وَالْمُكَامَعَةُ»: أن يجتمع الرجلان، أو المرأتان في إزار واحد لا حاجز بينهما.

«وَالشِّعَارُ»: الثوب الذي يلي جسد الإنسان.

وقوله «وَعَنْ رُكُوبِ النُّمُورِ»: أى جلودها فيحتمل أن يكون نهىٰ عنها لما في ركوبها من الزينة والخيلاء، أو لعدم دباغها لأن المراد شعرها، وهو لا يقبل الدباغ.

وقوله «إلاَّ لِذى سُلْطَانٍ»: لأنه لغيره يكون زينة محضة لا لحاجة، ولالأرب سواها.

10. (2156)- *Ebû'l-Husayn el-Heysem İbnu Şefî* anlatıyor: "Ben ve künyesi *Ebû Âmir* olan Meâfirli[1] bir arkadaşım iliyâ (da denen Kudüs)'da namaz kılmak üzere beraberce yola çıktık. Onlara kıssa anlatan büyükleri, Ezd kabilesine mensup *Ebû Reyhâne* künyesini taşıyan bir Sahâbî idi.

Ebû'l-Hüsayn der ki: "Arkadaşım benden önce mescide vardı. Sonra da ben geldim ve yanına oturdum. Bana: "Ebû Reyhâne'nin anlattığına yetiştin mi?" dedi. "Hayır!" diye cevap verince: "Ben onun anlattığını dinledim, diyordu ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* on şeyi yasakladı: Dişleri törpüleyip inceltmek, dövme yapmak, (erkeklerin saç ve sakal-

1- *Meâfir* Yemen'de bir kabile adı. *Meâfiriyye* adında kumaşıyla meşhurdur.

larındaki akları, kadınların yüzlerindeki tüyleri) yolması, kadının kadınla, erkeğin erkekle aynı örtü altında arada bir mânia olmadan yatması, erkeğin Acemler gibi elbisesinin alt kısmına ipek şerit ilâve etmesi, yine Acemler gibi omuzlarına alem olarak (dört parmak genişliğinden fazla) ipek koyması, yağmacılık yapması; saltanat sahibi olmayanın (Acemlerin ziyyi (süsü) durumunda olan) kaplan (derisinin) üzerine oturması ve yüzük takması." [Ebû Dâvud, Libâs 11, (4049); Nesâî, Zînet 20, (8, 143); İbnu Mâce, Libâs 47, (3655).]

AÇIKLAMA:

Burada, önceki hadislerde ayrı ayrı zikri geçen yasakların bir kısmı toptan ifâdeye dökülmüş, yeni bazı yasaklar da ilâve edilmiştir. Bu yenileri şöyle zikredebiliriz:

1- **Dişlerin kenarlarını törtpüleyip inceltmek:** Daha ziyade kadınların başvurduğu bir usül olup, güzel görünme gâyesiyle yapılır. Bu amelde hem aldatma ham de Allah'ın verdiği tabiatı bozma mevcuttur, bu sebeple Resûlullah yasaklamıştır.

2- **Yolma:** Neyin yolunması olduğu hadiste tasrih edilmemiştir. Şârihler bu sebeple kadına da erkeğe de teşmil ederler. Erkekler için saçtaki ve sakaldaki akların yolunması, kadınlar için de yüzlerindeki kılların, kaşların yolunması, musibete uğrayınca saçın başın yolunması vs. hep buraya dahil edilmiştir.

3- **Aynı örtü altında kadın kadına, erkek erkeğe yatma yasağı**: Aralarındaki nikah bağı olmayan bir erkekle bir kadının baş başa kalmalarını dinimiz kesinlikle haram kılmıştır. Bu hadiste görüldüğü üzere sadece iki ayrı cinsin halveti değil, aynı cinsten bile olsa iki kişinin, arada bir örtü, bir mânia olmaksızın aynı yatakta yatmaları da yasaklanmıştır. *Nevevî,* her birisi yatağın birer kenarında olsa bile, erkeğin erkekle, kadının kadınla aynı yatakta yatmalarının asla câiz olmayacağını belirtir. Şiî kaynaklarda Hz. Ali'nin: "Bir kadının, yedi yaşına basmış olan kızıyla bile mübâşereti, zinâdan bir şubedir" dediği kaydedilir. Sadedinde olduğumuz hadiste geçen *Mükâmaa'yı İbnu'l-Esîr,* en-Nihâye'de: "Kişinin, arkadaşıyla, arada bir perde olmaksızın beraber yatmasıdır" diye tarif eder. Mükâmaa'yı İbnul Arabî: Birbirine haram olan çıplakların berâber yatması" diye tarif etmiştir.

4- **Elbisenin eteğine ipekli takma yasağı:** İslam erkeğe ipekliyi yasak etmiştir. İpekli kumaş yasak olduğu gibi, diğer kumaşlar üzerine

ilâve edilecek parçalar da bazı kayıtlarla yasaktır. Alimler bu ilavelerin dört parmağı aşmamasını şart koşar, daha az olursa câiz olacağına hükmedilmiştir (5288-5298. hadislere bakın). Hadiste görüldüğü üzere, ipek ilâve elbisenin alt kısmına da yapılsa, alem olarak omuz üzerine de yapılsa hüküm aynıdır, dört parmağı tecâvüz ettiği takdirde haramdır. *el-Müzhir* der ki: "İpek giymek erkeklere haramdır, erkek, onu elbiselerinin altına giymiş, üstüne giymiş hüküm değişmez. Câhil Acemlerin âdeti, onu elbisenin altına, kısa bir çamaşır olarak (üsttekilerin sertliğini bertaraf etmek) azalarına yumuşaklık sağlamak için giyerlerdi."

5- Yağma yasağı: Bu müslümanlara karşı yapılacak gasb ve yağmadır. Nuhbâ gasb mânasına masdar olduğu gibi, bazan da gasbedilen şey mânasına gelir.

6- Kaplan (derisi) üzerine oturmak da yasaklanmıştır, çünkü bu Acemlerin ziyyi (süsü) kabul edilmiştir.

7-Son olarak sultan olmayanlara yüzük takmak yasaklanmaktadır. *Hattâbî,* bu yasağın konduğu sırada, yüzüğün herhangi bir ihtiyaç için değil, sırf süs olarak kullanıldığını belirtir. Ancak, Tahâvî'nin de belirttiği üzere yüzük meselesinde hüküm ihtilâflıdır. Bir kısım âlimler, saltanat sâhibi olmayanlara yüzüğün mekruh olduğunu söyle-mişlerdir. Ama çoğunluk bu görüşe muhalefet ederek, yüzük takmanın mübah olduğuna hükmeder. Bunlar, Hz. Enes (radıyallâhu anh)'in şu hadisine istinad ederler: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yüzüğünü attığı zaman halk da yüzüklerini attı." "Bu hadis derler, Resulullah devrinde saltanat sâhibi olmayanların da yüzük takmakta olduklarına delâ-let eder... Ayrıca, Sahâbe ve Tabiîn'den saltanat sâhibi olmadığı halde yüzük takanlarla ilgili rivâyetler mevcuttur."

İbnu Hacer, konu üzerine ulemâdan bazı nakillerden sonra özetle şöyle devâm eder: "Saltanat sâhibi tâbiriyle sâdece devlet reisi değil, mührü gerektiren bir otorite sâhibi olan kimse kastedilmiştir. Bu durumda yüzük, mühür vazifesini de görür. Böyle bir yüzüğü otorite sahibi (idareci) olmayan birinin taşıması abes olur ve buna mekruh denebilir. Ama, mühür fonksiyonu bulunmayan gümüş bir yüzüğü zinet için kullanmak nehye girmez."

2157 ١١– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَكْرَهُ عَشْرَ خِلاَلٍ: الصُّفْرَةَ، يَعْنِي الخَلُوقَ، وَتَغْيِيرَ الشَّيْبِ، وَجَرَّ الإِزَارِ، وَالتَّخَتُّمَ بِالذَّهَبِ، وَالتَّبَرُّجَ

بالزِّينَةِ لغيرِ مَحَلِّهَا، والضَّرْبَ بالْكِعَابِ، والرُّقَى بغيرِ المُعَوِّذَاتِ، وعَقْدَ التَّمَائِمِ، وعَزْلَ المَاءِ عَنْ مَحَلِّه، وفَسَادَ الصَّبِيِّ، غَيْرَ مُحَرِّمِةٍ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

« الخَلُوقُ » : إنما يكره للرجال دون النساء.

« والتَّبَرُّجُ المَذْمُومُ » : إظهار الزينة للأجانب، وأما للزوج فلا.

« وتَغْيِيرُ الشَّيْبِ » : إنما يكره بالسواد، أما بالحمرة والصفرة فلا.

« والتَّخَتُّمُ بالذَّهَبِ » : إنما يحرم على الرجال دون النساء.

و« الضَّرْبُ بالْكِعَابِ » : اللعب بها، وهى من أنواع القمار.

و« عَقْدَ التَّمَائِمِ » : تعليق التعاويذ والحروز على الإنسان.

و« عَزْلُ المَاءِ عَنْ مَحَلِّه » : أى أن يعزل الرجل ماءه عن فرج المرأة الذي هو محل الماء.

وقوله « وفَسَادَ الصَّبِيِّ » : هو أن يطأ الرجل امرأته المرضع، فإذا حملت فسد لبنها، وكان من ذلك فساد الصبى ويسمى الغيلة.

وقوله « غَيْرَ مُحَرِّمَةٍ » : أى كره هذه الخصال جميعها، ولم يبلغ بها حدّ التحريم.

11. (2157)- *İbnu Mes'ûd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* on şeyi sevmezdi: Sarı yani halûk, yaşlılıkla ortaya çıkan akların rengini değiştirme, izârın (kibirle) yerde sürünmesi, altın yüzük takmak, teberrüc (kadınların zinetlerini yersiz olarak göstermesi), zar atmak, Muavvizeteyn'den başka bir şey okuyarak rukye yapmak, akdü't-temâim (muska bağlamak), suyu (meniyi) mahallinden başka yere atmak, çocuğu ifsad etmek. Resûlullah, bunları) haram kılmaksızın mekruh sayardı." [Ebû Dâvud, 3, (4222); Nesâî, Zinet 17, (8, 141).]

Halûk: (Za'ferân'la başka bir kokunun karşımından elde edilen bir sürünme maddesidir, renk olarak kızıllık veya sarılık galebe çalar.) Halûk'un mekruh olması erkekleredir, kadınlara değil.

Kötülenen teberrüc: Kadınların süs eşyalarını nikah düşecek yabancılara izhâr etmeleri (göstermeleri)dir. Süs eşyasından maksad, bu eşyaların takıldığı yerlerdir: Küpenin takıldığı kulak, kolyenin takıldığı boyun gibi. Buraların yabancılara gösterilmsi tesettür emrine aykırıdır.

Saçtaki aklıkların tağyîri: Yaşlılıkla saç ve sakaldaki aklığı siyaha boyayarak gidermek mekruhtur. Kızıla veya sarıya boyayabilir.

Altın yüzük takmak: Bu erkeklere haram kılınmıştır, kadınlara helâldir.

Zar atmak: Zar oyunu oynamak. (Burada zar'dan maksad tavla zarı'dır.) Zar atmak tabiriyle bir nevi kumar kastedilmiştir.

Akdü't-Temâim: İnsan üzerine, hastalıklara, musibetlere karşı koruyucu muskalar takmak. (Azîmâbâdî, şu açıklamayı yapar: Temâim: "Temîme'nin cem'idir. Bundan maksad, şeytan isimleri ile mânasız elfazdan mürekkep cahiliye rukyelerini ihtiva eden koruyucu dualardır".)

Suyu mahallinden başka yere atmak: Yani erkeğin suyunu (menisini), su mahalli olan kadının fercinden dışarı atmasıdır. Hattâbî, El-Meâlim'de azli tariften sonra ilâveten: "...Resulullah bunu mekruh addetmiştir, çünkü bunda neslin kesilmesi mevcuttur. Azil, yani meniyi dışarı atmak, hür kadınlar hakkındadır ve müsaade etmemeleri halindedir. Köleler hakkında mekruh değildir, câriyelere azil yapılabilir."

Ebû Dâvud'un bir başka merfu rivâyeti azl'i: اَلْوَأْدُ الْخَفِيُّ *"Çocuğu öldürmenin gizlicesi"* diye tarif eder.

Çocuğu ifsad: Bundan maksad, erkeğin küçük çocuğuna meme vermekte olan kadınla cimâsıdır. Çünkü, kadın hâmile kalacak olursa, sütün bozulur. Bu (kimyevî yapısı bozulan süt) çocuk için zararlıdır. Bu durumdaki cinsi temasa gıyle denir. (Yeri gelmişken belirtelim ki, gıyle hakkında Resûllah'ın başka hadisleri de var. Bunlardan biri şöyle: "Gıyle yapmak sûretiyle çocuklarınızı gizlice öldürmeyin. Zîra nefsimi kudret elinde tutan Allah'a kasem ederim ki, gayl (çocuğun emdiği süt), atlıya (atının sırtında) ulaşır ve onu atından aşağı atar." Bir diğer hadis de buna ruhsat verir: *"Gıyleden nehyetmek istemiştim, sonra hatırladım ki, İranlılarla Bizanslılar bunu yapmaktalar ve çocuklarına da bir zarar olmamaktadır."* Şu halde gıyle için kesin bir yasak mevzubahis değildir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu ümmet-i merhûmesinin başhekimi olarak -günümüz tıbbının keşfettiği- gebelikte meydana gelen fizyolojik ve diğer değişmeler sonucu hem ceninin, hem annenin, hem de anneyi emmekte olan bebeğin mâruz kalacağı zararlara karşı uyarı yapmış olmaktadır. Öyle ise, çocuğunu emzirmekte olan kadın hâmile kalmamanın tedbirini alacaktır ve şâyet hâmile kaldı ise çocuğunu sütten kesmek veya bir sütanne bulmak suretiyle kendi sütünü vermekten sakınacaktır.

Haram kılmaksızın: Hadisin sonunda yer alan غَيْرَ مُحَرِّمِهِ "haram kılmaksızın" ifâdesi, hadisin baş kısmına bağlı. Yani cümleyi şöyle yazabili-

riz كَانَ رَسُولُ اللّٰه ﷺ يَكْرَهُ عَشَرَ خِلاَلٍ... غَيْرَ مُحَرِّمَةٍ Mâna şöyle olur: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu on şeyi haram kılmaksızın mekruh addetmiştir."

2158 ١٢ – وعن علي رَضِيَ اللّٰه عَنْه قال: [نَهَانِي رَسُولُ اللّٰه ﷺ عَنِ التَّخَتُّمِ بِالذَّهَبِ، وَعَنْ لِبَاسِ الْقَسِّيِّ، وَعَنِ الْقِرَاءَةِ في الرُّكُوعِ والسُّجُودِ، وَعَنْ لُبْسِ الْمُعَصْفَرِ]. أخرجه الستة إلا البخارى.

وزاد الترمذي والنسائى: [وَعَنِ الْمِيثَرَةِ الْحَمْرَاءِ، وَعَنِ الْجِعَةِ، وَهُوَ شَرَابٌ يُتَّخَذُ بِمِصْرَ مِنَ الشَّعِيرِ، أَوْ الْحِنْطَةِ].

وَزاد في رواية أبى داود: «لاَ أَقُولُ نَهَاكُمْ».

12. (2158)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bana altın yüzük takmayı, kıssî elbise giymeyi, rükû ve secdede Kur'an okumayı, sarıya boyanmış elbise giymeyi yasakladı." [Müslim, Libas 31, (2078); Muvatta, 28, (1, 80); Ebû Dâvud, Libâs 11, (4044, 4045, 4046, 4050), Hâtim 4, (4225); Tirmizî, Salât 195, (264); Nesâî, 97, (2, 188), Zînet 43, 44, 45, 96, 122, (8, 165, 169, 203, 219).]

Tirmizî ve Nesâî'nin rivâyetlerinde şu ziyade var: " ...kızıl meysereyi ve el-ciayı da yasakladı." Cia, Mısır'da arpadan veya buğdaydan yapılan bir şaraptır."

Ebû Dâvud'un rivâyetinde Hz. Ali: "Bunları size de yasakladı demiyorum" der.

AÇIKLAMA

1-Altın yüzükle ilgili açıklama geçti.

2- *Kıssî:* Mısır ve Şam'da imâl edilen yol yol ipek katılmış bir kumaş. Kıssî'nin sonundaki (î), nisbet ifade eder. Kıss, kumaşın yapıldığı beldenin adıdır. İpekli kısımlar ipek olmadığı intibaını verirmiş. Nevevî kıssî kumaşın ipekli kumaş olduğunu, ulema nazarında böyle bilindiğini belirtir.

3- *Meysere:* "Erguvan renkli kadife şeklinde bir yaygı olup, bunu kadınlar kocaları için hayvanın üzerine koyarlardı." Meysere, vahşi hayvanların derisi diye de tarif edilmiştir. Bu kumaşlar kadınlara değil erkeklere haramdır. Hattâbî, gümüş, erkeklerin zineti olması haysiyetiyle

bununla kadınların süslenmesinin mekruh olduğunu söyler. "Altın bulamazlarsa gümüşün rengini za'ferân vs. ile değiştirsinler"der.

4- Rükû ve secde sırasında Kur'an okumayı yasaklayan başka rivâyetler de mevcuttur. *Müslim*'in bir rivâyetinde:

نُهِيتُ اَنْ اَقْرَأَ الْقُرآنَ رَاكِعاً اَوْ سَاجِداً.

فَأَمَّا الرُّكُوعُ فَعَظِّمُوا فِيهِ الرَّبَّ وَاَمَّا السُّجُودُ فَاجْتَهِدُوا فِي الدُّعَاءِ

"Ben rükû ve secde sırasında kıraatten men olundum. Öyleyse rükûda Allah'ı tâzim edin, secdede ise duaya gayret edin" buyurulmuştur. Ulemâ bu rivâyetlerden hareketle rüku ve secdede kıraatın haram olduğuna hükmetmiştir.

5- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh)'nin bir rivayette gelen "Bunları size de yasakladı demiyorum" sözüne gelince: Hz. Ali, burada "yasak benimle ilgili, bu yasak sadece bana aittir, size de şâmildir demiyorum" demek istemiştir. Sarı renkli elbisenin erkeğe de haram olmadığı kanaatinde olan âlimler bu ziyâde ile amel etmişlerdir. Onların zannına göre, yasak, bu rivâyetin ifâde ettiği şekilde, sâdece *Hz. Ali*'ye muhsusutur. Ancak, bunun bütün erkeklere şâmil olduğu görüşünde olanlar, Müslim'de gelen *Abdullah İbnu Amr İbnu'l-Âs*'ın rivâyetini delil gösterirler:

رَأى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلَيَّ ثَوبَيْنِ مُعَصْفَرَيْنِ فَقَالَ: هذِهِ مِنْ ثِيَابِ الْكُفَّارِ فَلاَ تَلْبَسْهَا

"Aleyhissalâtu vesselâm efendimiz üzerimde sarı renkli iki parça giyecek görmüştü: "Bu, kâfirlerin giyeceğidir, sakın onları giyme" dedi."

"Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den sarı renkli elbiseyi giymeyi yasaklayan hadis rivâyet edilmemiştir, bu bâbta sadece Hz. Ali'nin rivâyeti vardır, o da yasağın Ali'ye has olduğunu ifade etmektedir" diyen İmam Şâfiî'ye cevap veren Beyhakî bir kısım deliller kaydettikten sonra şunu söyler: "Bu hadisler *Şâfiî*'ye ulaşsaydı, bunlara muvafık hükme varırdı." Beyhakî sözüne Şafiî'den senetli olarak yapılmış olan şu rivâyeti ekler: اذَا صَحَّ الْحَدِيثُ خِلاَفَ قَوْلِي فَاعْمَلُوا بِهَا "Benim sözüme muhalif sahih bir hadis size ulaşırsa, benim kavlimle değil hadisle amel edin."

2159 ١٣– وعن البراء رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [نَهَانَا رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ سَبْعٍ: عَنْ خَوَاتِيمِ الذَّهَبِ، وَعَنْ آنِيَةِ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ، وَعَنِ المَيَاثِرِ، وَالْقَسِّيَّةِ، وَالإِسْتَبْرَقِ، وَالدِّيبَاجِ، وَالْحَرِيرِ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود، وهذا لفظ النسائى.

13. (2159)- *Hz. Berâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah bize

yedi şeyi yasakladı: Altın yüzükler altın ve gümüş kaplar, ipekli eyer yaygıları, ipekli kıssî kumaşlar, istibrak denen kalın ipekli kumaşlar, ibrişim kumaşlar ve ipek kumaşlar." [Buhârî, İsti'zân 8, Cenâiz 2, Mezâlim 5, Nikâh 71, Eşribe 28, Marzâ 4, Libâs 28, 36, 45, Edeb 124, Eymân 9; Müslim 3, (2066); Tirmizî, Edeb 45, (2810); Nesâî, Zînet 92, (8, 201).]

AÇIKLAMA:

Hadisin, kaynaklardaki aslında, yedi yasak'tan önce yedi "emir" zikredilmektedir. Yâni hadis: "Resûlullah bize yedi şeyi emretti, yedi şeyi de yasakladı..." diye başlar. Emredilen yedi şey şunlardır: "Hasta ziyâreti, cenâzeyi teşyi, hapşırana "yerhamükallah" demek, yemini yerine getirmek, mazluma yardım etmek, dâvet sâhibine icâbet etmek, selamı yaymak."

Hadisin, Teysîr müellifince kaydedilen kısmında geçen tâbirler önceki hadiste açıklandı. Bizim kaydettiğimiz kısım da yeterince açıktır. Burada ilâve açıklamaya gerek görmüyoruz.

2160 ١٤ – وعن عمران بن حصين رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ أَرْكَبُ الأُرْجُوَانَ، وَلاَ أَلْبَسُ الْمُعَصْفَرَ، وَلاَ أَلْبَسُ الْمُكَفَّفَ بِالْحَرِيرِ، وَأَوْمَأَ الْحُصَيْنُ إِلى جَيْبِ قَمِيصِهِ. قال، وقال: أَلاَ وَطِيبُ الرِّجَالِ رِيحٌ لاَ لَوْنَ لَهُ، وَطِيبُ النِّسَاءِ لَوْنٌ لاَ رِيحَ لَهُ].

قال بعض الرواة: هذا إذا خرجت. أما إذا كانت عند زوجها فَلْتَطَيَّبْ بما شاءت. أخرجه أبو داود.

«الأُرْجُوانُ» صِبغ أحمر شديد الحمرة.

14. (2160)- *İmrân İbnu Hüsayn* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Erguvanın üzerine oturmam, sarıya boyanmış olan elbiseyi, ipekten kenar çekilmiş elbiseyi giymem."* Râvi Hüsayn burada rivayeti keserek gömleğinin cebine işâret etti (ve anlatmaya devam ederek) Resûlullah'ın geri kalan sözlerini tamamladı: *"Haberiniz olsun erkeğin tîbi (sürünme maddesi) kokuludur, rengi yoktur; kadınların tîbi renklidir, kokusu yoktur."*

Ravilerden biri demiştir ki: "Bu yasak kadının dışarı çıkma durumuyla ilgilidir. (Evinde) kocanın yanında olduğu takdirde istediği kokuyu sürünür." [Ebû Dâvud, Libâs 11, (4048).]

AÇIKLAMA:

1- Erguvân koyu kırmızı rengin adıdır. Ancak, kırmızı renkli her-

hangi bir kumaştan yapılan yaygının üzerine oturmak yasak değildir. Öyle ise bununla daha hususî bir şey kastedilmiş olmalıdır. *Hattâbî,* Meâlimü's-Sünne'de şu açıklamayı sunar: "Resûlullah bununla kırmızı renkli eyer yaygısını (meysere) kastetmiştir. Meysere bazan ibrişim ve ipekten yapılır. Bunun yaygı olarak kullanılmasında israf bulunduğu için bunların kullanılması hususunda nehiy vârid olmuştur. İpekliler (meysere) erkek kumaşı değildir."

2- İpekten kenar çekilmiş elbiseden maksad, etek kısmına, yakalarına, ceplerine ipek şerid çekilmiş demektir.

Bu hadisle, Müslim'de gelen ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*' ın ipek şeritli cübbesinden bahseden Esmâ hadisi arasındaki tearuzu *Aliyyu'l-Kârî* şöyle te'lif eder: "Resûlullah'ın cübbesindeki ipek şerit ruhsat verilen miktardadır yani dört parmak genişliği aşmamıştır. Sadedinde olduğumuz hadiste dört parmağı aşan miktar kastedilmiş olmalıdır. Veya bu verâ ve takvaya, öbürü ise ruhsata cevazın ve fetvânın beyânına hamledilir. Bu hadisin, Resûlullah'ın giydiği şeritli cübbeden önceye ait olduğu da söylenmiştir. Doğruyu Allah bilir."

2161 ١٥ – وعن أبى أيوب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ النبىُّ ﷺ: الحِنَّاءُ وَالتَّعَطُّرُ وَالسِّوَاكُ وَالنِّكَاحُ مِنْ سُنَنِ المُرْسَلِينَ]. أخرجه الترمذي.

15. (2161)- *Ebû Eyyûb* (radıyallâhu anh) hazretleri anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kına yakma, koku sürünme, misvak kullanma ve evlenme bütün peygamberlerin tâbi olageldikleri sünnetlerdendir."* [Tirmizî, Nikâh 1, (1080).]

AÇIKLAMA:

Bütün peygamberlerin tâbi oldukları sünnetler bazı hadislerde "fıtrat" diye ifâde edilmiş ve bu hususta gerekli açıklamalar daha önce yapılmıştır. Mesela 2147 ve 2148 numaralı hadislere bakılmalıdır.

2162 ١٦ – وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [رأى النّبىُّ ﷺ رَجلاً شَعِثاً قَدْ تَفرّقَ شَعرُه. فقَالَ: أمَا وَجَدَ هذَا مَا يُسكِّنُ بِهِ شَعْرَهُ؟ وَرأى آخرَ عَلَيْهِ ثِيَابٌ وَسِخَةٌ فَقَالَ: أمَا كَانَ هذَا يَجِدُ مَا يَغْسِلُ بِهِ ثَوبَهُ].

16. (2162)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir adam gördü, saçları darmadağınıktı.

"Bu adam saçlarını düzeltip tertibe sokacak bir şeyi bulamadı mı?" diye memnuniyetsizlik izhâr etti. Derken, o sırada bir diğer adam gördü, bunun da üstü başı kirliydi. Bunun hakkında da: *"Şu adam elbisesini yıkayacak bir şey bulamıyor mu?"* diye söylendi." [Ebû Dâvud, Libâs 17, (4062).]

Bu hadis, saçın gelişigüzel bırakılmayıp yıkanmak, taranmak sûretiyle bakılmasının ve yağlanarak düzene sokulmasının müstehab olduğunu ifade etmektedir. Hadis ayrıca, üst başın ve bedenin her çeşit görünen kirlerden, bulaşıklardan sabun, su gibi temizlik maddeleri kullanarak yıkanmasını, temiz tutulmasını emretmektedir. İmam Şâfiî: "Elbisesini temiz tutanın kederi az olur" demiştir.

Hadis, elbisenin yalnızca su ile de olsa yıkanmasını emretmektedir.

2163 ١٧ – وعن رافع بن خديج رضي الله عنه قال: [رَأى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلَى رَوَاحِلنَا أكْسِيَةً فِيهَا خُيُوطُ عِهْنٍ حُمْرٌ. فَقَالَ: لاَ أرَى هذِهِ الْحُمْرَةَ قَدْ عَلَتْكُمْ فَقُمْنَا سِرَاعاً لِقَوْلِهِ ﷺ حَتّى نَفَرَ بَعْضُ إبِلِنَا فَنَزَعْنَا الأكْسِيَةَ عَنْهَا]. أخرجهما أبو داود.

« الْعِهْنُ » صوف مصبوغ، وقيل الصوف مطلقاً.

17. (2163)- *Râfi' İbnu Hadîc* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bineklerimizin üzerinde bazı torbalar gördü, torbalarda kırmızı yün hatları vardı. *"Bu kızıllığın size galebe çaldığını görüyorum"* dedi. Resûlullah'ın bu sözü üzerine yerlerimizden fırlayıp kalktık, öyle ki develerimizden bir kısmı (telaşımızdan) ürktü. Keseleri aldık, onlardaki kızıl yünleri söküp attık." [Ebû Dâvud, Libâs 20, (4070).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, kırmızı renkli giymenin mekruh olduğunu söyleyenlere delil olmaktadır. Ancak hadis kendisiyle ihticac edilecek güçte değildir. Çünkü senedinde meçhul bir râvi mevcuttur.

2164 ١٨ – وعن عبّاد بن تميم: [أنَّ أبَا بَشِيرٍ الأنْصَارِىَّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أخْبَرَهُ أنَّهُ كَانَ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِي سَفَرٍ: فَأمَرَ مُنَادِيَهُ لاَ تَبْقَيَنَّ فِي رَقَبَةِ بَعِيرٍ قِلاَدَةٌ مِنْ وَتَرٍ أوْ قِلاَدَةٌ إلاَّ قُطِعَتْ]. قال مَالِكٌ: أرَى ذلِكَ مِنَ الْعَيْنِ. أخرجه الثلاثة وأبو داود.

18. (2164)- *Abbâd İbnu Temîm* anlatıyor: "Ebû Beşîr el-Ensârî (radıyallâhu anh) kendisine bildirmiştir ki, Ebû Beşir bir seferde Resû-

llullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraberdi. Efendimiz, o sırada tellâlına emrederek şu hususu ilan ettirdi: *"Hiçbir devenin boynunda kirişten mamul bir gerdanlık veya (herhangi) bir gerdanlık kalmasın, mutlaka kesilsin!"*

Mâlik: "Zannederim bu yasak, nazar değmesine (karşı develerin boynuna asılan şeyler) için verilmiş olmalı demiştir." [Buhârî, Cihâd 139; Müslim, Libâs 105, (2115); Muvatta, Sıfatu'n-Nebî 39, (2, 937); Ebû Dâvud, Cihâd 49, (5552).]

AÇIKLAMA:

Gerdanlık olarak çevirdiğimiz kelime kılâde'dir. Takılan şey, "takı" mânasına gelir. *İmam Mâlik,* Resûlullah'ın koparılıp atılmasını emrettiği bu hayvan takılarının nazara karşı asılan muskalar olduğunu tahmin ediyor. Şu halde halkın, hayvanları bir kısım müsîbet ve âfetlere karşı korumak maksadıyla hayvanların boynuna takageldikleri ve hattâ birçoğunun kirişle bağladığı muskaları Resûlullah emrederek kaldırtmış ve bundan böyle o çeşit takıları yasaklamış, bunların, Allah'ın takdirinden hiçbir şeyi geri çeviremeyeceğini ümmetine öğretmiştir.

Hattâbî, Mâlik dışında bâzı âlimler, hayvanların boynuna çan bağlandığı için Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kopartma emri verdiğini söylemiştir. Bazı âlimler de, bu emrin, hayvanın şiddetli sıçraması, ürkmesi hâlinde boğulmasına sebep olabilir diye onları koparttığını söylemiştir.

Hemen belirtelim ki, İmam Mâlik'in getirdiği yorum, "zinet veya bir başka maksadla hayvanın boynuna bir şeyler bağlanabilir, bunda bir mahzur yoktur hükmünü tazammun eder. Kadı İyâz der ki: "İmam Mâlik'e göre, yasak sadece kirişe mahsustur, başka takılar yasak değildir. Alimler, nazara karşı insan veya hayvanlara muskadan başka birşeylerin takılması câiz mi, değil mi münakaşa etmiştir. Bazıları ihtiyaç hâsıl olmadan takılmasını câiz bulmamışsa da ihtiyaç doğunca, gözdeğmesi, cin ve sâireden gelen zararı defetmek için cevaz vermiştir. Bir kısmı da kayıtsız şartsız, "ihtiyaçtan önce de sonra da câizdir, tıpkı, hasta olmazdan önce tedavi için tedbir alındığı gibi" demiştir."

Nevevî, hadisteki nehyi, cumhurun kerâhet-i tenzihiye olarak değerlendirdiğini belirtir.

YEDİNCİ BÂB

NAKIŞLAR, SÛRETLER VE ÖRTÜLER HAKKINDA RESSAMLARIN ZEMMİ, RESİM VE ÖRTÜLERİN KERAHETİ

2165 ١– عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قال رسول الله ﷺ إنَّ الَّذينَ يَصْنَعُونَ هذه الصُّوَرَ، وفي روايـة إنَّ أَصْحَابَ هذهِ الصُّوَرِ يُعَذَّبُونَ يَوْمَ الْقِيامَةِ يُقَالُ لَهُمْ أَحْيُوا ما خَلَقْتُمْ]. أخرجه الشيخان والنسائى.

1. (2165)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şu resimleri yapanlar var ya,* –bir rivayette: *"Şu resimlerin sahipleri var ya! Kıyâmet günü azab olunacaklar. Onlara: "Şu yaptıklarınızı diriltin" denir."* [Buhârî, Libâs 89, Tevhîd 56, Müslim, Libâs 103, (2018); Nesâî, Zînet 114, (8, 215).]

2166 ٢– وعن عـائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قـالت: [قَدِمَ رَسُـولُ اللهِ ﷺ مِنْ سَفَرٍ وَقَدْ سَتَرتُ سَهْوَةً لى بِقِرَامٍ فِيـه تَمـاثِيـلُ. فَلَمَا رَآهُ هَتَكَهُ وَتَلَوَّنَ وَجْهُهُ، وقـال: يَا عَائِشَـةُ أَشَدُّ النَّاسِ عَذَاباً يَوْمَ الْقِيَامَةِ الَّذِينَ يُضَاهُونَ بِخَلْقِ اللهِ. قـــالـت: فَقَطَعْنَاهُ فَجَعَلْنَا مِنْهُ وِسَادَةً أَوْ وِسَادَتَيْنِ]. أخرجه الثلاثة والنسائى.

« الــسَّهْوَةُ » كالْكَوَّةِ: الـنافذة بين الدارين. وقـيل هى الصُّفَّةُ بين يدى البيت. وقـيل هي صفة صغيرة كالمخدع.

« وَالْقِرَامُ » الستر.

« والْمُضَاهَاةُ » المشابهة والمماثلة.

2. (2166)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir seferden dönmüştü. (O yokken) ben, yüklüğün

önüne, üzerinde resimler bulunan bir bez çekmiştim. Resûlullah perdeyi görünce, çekip attı, (öfkeden) yüzü de renklenmişti. *"Ey Âişe!* buyurdular, *bil ki, Kıyamet günü insanların en çok azab görecek olanı Allah'ın yarattıklarını taklid edenlerdir."*

Hz. Âişe rivayetine devamla dedi ki: "Biz o bezi kestik bir veya iki minder yaptık." [Buhârî, Libâs 91, 95; Müslim, Libâs 87, (2105); Muvatta, İsti'zân 8, (2, 966, 967); Nesâî, Zînet 112, 113, (8, 213); İbnu Mace, Libâs 45, (3653).]

AÇIKLAMA:

1- Yüklük diye tercüme ettiğimiz sehve, evin içinde bir yerdir. Şârihler tarifte ihtilâf eder: Esas îtibâriyle içerisine eşya koymak için evin dâhilinde inşa edilen ve kapısına perde çekilerek örtülen bir yerdir. Ancak, sofa, raf, duvarda eşya koymak için te'sîs edilen oyuk (yüklük), ışık ve havalandırmak için açılan delik (kevve), evin bir kenarında altı-na eşya koymak için inşa edilen üzeri örtülü sabit hücreye -ki tariflere nazaran bugünkü divanı andırmaktadır- hatıra getiren tarifler ve tahminler de yapılmıştır.

2-Hadis, duvara asılı olduğu takdirde haram olan resmin minder yüzü yapılarak yere atılması halinde kullanılabileceğini ifade etmektedir. İbnu Hacer mevzuyu şöyle özetler: "Ulemâ bu hadisle istidlal ederek şu hükme vardı: "Gölgesi olmayan tasvirler edinmek câizdir, ancak bunun, hürmet ifade etmeyecek şekilde kullanılması gerekir: Yastık, minder yüzü gibi yere atılan, üzerine basılan eşya üzerinde olması şarttır. Nevevî, bu hükmün cumhurun görüşü olduğunu, Sahâbe, ve Tabiîn'in ekseriyetinin bu kanaate vardıklarını, *Sevrî, Mâlik, Ebû Hanîfe, Şâfiî* gibi müçtehîd imamların da bu görüşü iltizam ettiklerini belirtir. Ancak duvar üzerine asılmaları elbisede veya sarıkta yer almaları halinde gölgeli, gölgesiz olması arasında fark gözetilmeden haram denmiştir, çünkü bu hallerde o tasvirlere hürmet mânası hâkimdir."

Bazı ilave açıklamaları 2173 numaralı hadisi açıklarken kaydedeceğiz:

2167 ٣– وعن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما: [أَنَّهُ أَتَاهُ رَجُلٌ فَقَالَ: إِنِّى أُصَوِّرُ هذِهِ الصُّوَرَ فَأَفْتِنِي فِيهَا؟ فَقَالَ: ادْنُ مِنِّي فَدَنَا. ثُمَّ قَالَ: ادْنُ مِنِّى فَدَنَا حَتَّى وَضَعَ يَدَهُ عَلى رَأْسِهِ! وقَالَ: سَمِعْتُ رَسولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: كُلُّ مُصَوِّرٍ فِي النَّارِ، يَجْعَلُ اللّٰهُ تعالى

لَهُ بِكُلِّ صُورَةٍ صَوَّرَهَا نَفْساً فَيُعَذِّبُهُ فِي جَهَنَّمَ! وقَالَ: إنْ كُنْتَ لاَ بُدَّ فَاعِلاً فَاصْنَعِ الشَّجَرَ وَمَالاَ نَفْسَ لَهُ]. أخرجه الشيخان والنسائى.

3. (2167)-*İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ)'ın anlattığına göre: "Kendisine bir adam gelip: "Ben ressamımı, şu resimleri yaptım. Bana bu hususta fetva ver!" dedi. *İbnu Abbas* adama: "Bana yaklaş!" emretti, adam yaklaşınca: "Bana daha da yaklaş!" dedi. Adam yaklaştı. İbnu Abbas elini başının üzerine koydu ve: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı dinledim. Şöyle diyordu: "Bütün tasvirciler ateştedir. Allah ressamın yaptığı her bir resim için bir nefis koyar ve bu ona cehennemde azab verir." *İbnu Abbas* devamla adama dedi ki: "İlla da resim yapacaksan ağaç yap, canı olmayan şeyin resmini yap." [Buhârî, Büyû 104; Müslim, Libâs 99, (2110); Nesâî, Zinet 112, (8, 212, 214).]

2168 ٤ – وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قال رَسُولُ اللّهِ ﷺ : مَنْ صَوَّرَ صُورَةً عَذَّبَهُ اللّهُ بِهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى يَنْفُخَ فِيهَا الرُّوحَ وَمَا هُوَ بِنَافِخٍ]. أخرجه البخارى والترمذي والنسائى.

4. (2168)- Yine *İbnu Abbas* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "kim resim yaparsa, Allah onu Kıyamet günü, yaptığı resim sebebiyle, onlara ruh üfleyinceye kadar azab eder. Hiçbir zaman da ruh üfleyici değildir." [Buhârî, Ta'bir 45, Tirmizî, Libâs 19, (1751); Nesâî, Zinet 114, (8, 215).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, resim yapma işini mutlak bir üslubla yasaklamaktadır. Zâhiri esas alınınca canlının veya cansızın, ruh taşıyan veya taşımayan bütün eşyanın resmini yapmanın yasak olduğuna hükmedilir. Ancak, şârihlerin de dikkat çektiği üzere, *İbnu Abbas,* bu yasağı ruh sahipleriyle sınırlamıştır. Onun dışındakilerin resmi yapılabilir. Esâsen hadiste geçen "ruh üfleme" emri de hadisin bidayetindeki ıtlakı kayıtlar. Ruh üfleyinceye kadar azabın devam etmesi, canlı tasviri yapanlara ebedî ceza verileceğini ifâde eder. Nitekim âyet-i kerîmede de buna benzer bir ifâdeye yer verilmiştir لاَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ **"Doğrusu âyetlerimizi yalan sayıp onlara karşı büyüklük taslayanlara, göğün kapıları açılmaz. Deve iğnenin deliğinden geçmedikçe cennete de giremezler"** (A'raf 40).

Âlimler, önce burada ortaya çıkan bir müşkile dikkat çekip, sonra

cevabını verirler. Müşkil şudur: Bu hadisteki vaîd, Müslüman hakkında, başka nasslar açısından câiz değildir. Ehl-i Sünnete göre âmden kâtil olan kimse hakkında gelen ebedî ceza hükmü uzun müddet'e hamledilmiştir. Buradaki vaîd ise mümkün olmayan ruh üflenmesi gibi bir şartla sınırlandırılmıştır. Öyle ise bundan muradın uzun müddet azabtan sonra kurtuluşa ererler diye te'vili sahîh olmaz.

Bu müşkil şöyle cevaplandırılmıştır: "Hadisten asıl murad: "Kâfirin maruz kalacağı ceza ile vaîdde (korkutmada) bulunarak şiddetle zecretmektir, bu üslubla zecrin daha müessir olması hedeflenmiştir. Hadisin zâhiri murad edilmemiştir." Bu yorum, hadiste geçen fiili işleyerek isyana düşmüş olan hakkındadır. Ancak, bu işi helâl addederek, yapan kimse hakkında hadisin hükmü zâhiri üzere doğrudur, bu hususta bir müşkilât yok. *Nevevî* der ki: "Bu hadisler -yani *İbnu Abbas* ve diğerlerinin rivayetleri- hayvan tasvirinin haramlığında açıktır, bu iş şiddetle haramdır. Ancak ağaç vs. ruhu olmayan şeylerin resmini yapmak, bu yoldan kazanç te'min etmek haram değildir. Meyveli ve meyvesiz ağaç hepsi aynı hükme tabidir. *Mücâhid* dışında bütün ulemâ bu görüştedir. Sâdece *Mücâhid* meyveli ağacın resmini yapmayı mekruh addetmiştir. Bu hükmü Müslim'de gelen şu hadîs-i kudsîden çıkarmıştır: وَمَنْ أظْلَمُ مِمَّنْ ذَهَبَ يَخْلُقُ خَلْقاً كَخَلْقِي *"Benim mahlukum gibi bir şey yaratmaya kalkandan daha zalim kim vardır?.."* Cumhur da, şu hadisle ihticac etmiştir: وَيُقَالُ لَهُمْ أحْيُوا مَا خَلَقْتُمْ "Canlı resmi yapanlara: *"Yarattıklarınıza haydi hayat verin!" yani 'Haydi onları taklid ettiğiniz gibi ruh sahibi hayvanlar kılın!" denilir..."*

SÛRET VE PERDELERLE İLGİLİ KERÂHET

2169 ١– عن أبى طلحة الأنصارى رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَـالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَ تَدْخُلُ الْمَلاَئِكَةُ بَيْتاً فِيهِ كَلْبٌ، وَلاَ تَمَاثِيلُ]. أخرجه الخمسة واللفظ لمسلم والترمذي.

1. (2169)- *Ebû Talha el-Ensârî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Melekler, içerisinde köpek ve timsaller bulunan eve girmezler." [Buhârî, Libâs 92, 88, Bed'ü'l-Halk 6, 14, Megâzî 11; Müslim, Libâs 102, (2606); Ebû Dâvud, Libâs 48, (4155); Tirmizî, Edeb 44, (2805); Nesâî, Zînet 112, (8, 212, 213); İbnu Mace, Libâs 44, (3649).]

2170 ٢– وعن سفينة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [دَعَا عَلِيٌّ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ رسول اللّه ﷺ إلَى طَعَامٍ صَنَعَهُ. فَجَاءَ فَوَضَعَ يَدَهُ عَلَى عِضَادَتَى الْبَابِ فَرَأى الْقِرَامَ قَدْ ضُرِبَ في

نَاحِيَةِ الْبَيْتِ فَرَجَعَ. فَقِيلَ لَهُ فِي ذلِكَ؟ فَقَالَ: إِنَّهُ لَيْسَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَدْخُلَ بَيْتاً مُزَوَّقاً].

أخرجه أبو داود.

« الْمُزَوَّقُ » المزين.

2. (2170)- *Sefîne* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Ali (radıyallâhu anh), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı hazırladığı bir yemeğe dâvet etti. Efendimiz gelip, içeri girmek üzere elini kapının kirişleri üzerine koyunca, evin bir köşesine gerilmiş bir kırâm görmüştü ki hemen geri döndü. (Resûlullah'a geri dönüşünün) sebebi sorulunca: *"Bir peygambere tezyin edilip süslenmiş bir eve girmek uygun olmaz"* cevabını verdi." [Ebû Dâvud, Et'ime 8, (3755); İbnu Mâce, Et'ime 56, (3360).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, mâna ve hüküm itibâriyle aynı olsa da, Ebû Dâvud'daki aslından biraz farklı şekilde Teysir'e alınmış. Ya Ebû Dâvud'un başka bir nüshasından alınmadır, ya da rivâyet-i bil mâna yoluyla özetlenerek, yeni bir ifâdeye dökülerek nakledilmiş olmalıdır.

2-Resûlullah'ın, eve girmeden geri dönmesine sebep olan kırâm nakışlı ince bir kumaştır. Yerine göre perde, yatak çarşafı, duvar (halısı gibi) süslemede kullanılan ince bir örtüdür. Yünden mâmul olduğu, üzerinde renk renk nakış bulunduğu, bazı kumaşların bununla kaplandığı belirtilir. Hattâbi, İbnu Melek gibi bir kısım şârihler, hadiste geçen kırâm'ın nakışlı olduğunu söylemişlerdir. Ancak sâde olduğunu, fakat perde olarak duvarın üzerine gereksiz yere çekildiği için cebâbireye benzeme hâsıl olmasından dolayı Resûlullah'ın geri döndüğünü söyleyenler olmuştur.

3- MÜNKER OLAN ZİYAFETE KATILMALI MI?

Bu soruya farklı cevaplar verilmiştir:

★ *Aliyyü'l-Kârî,* Mirkat'da: "Münker olan dâvete icâbet edilmeyeceği hususunda hadis sarihtir" der.

★ *İbnu Hacer* Fethu'l-Bâri'de: "Hadisten şu anlaşılmaktadır: "Bir evde münkerin varlığı, oraya girmeye mânidir."

★ *İbnu Battâl* da: "Allah ve Resûlünün yasakladığı bir münker bulunan ziyafete katılmak câiz değildir. Zîra, buna rıza gösterilmiş manası vardır" der ve büyüklerden bazı nakillerde bulunur. Özeti: "Ziyafette ha-

ram bir şey olduğu takdirde, bunu önlemeye muktedirse, katılmasında bir beis yoktur, Aksi taktirde geri döner."

★ *Hanefilerden* el-Hidâye sahibi bu konuda özetle şunu söyler: "Kendisine uyulan, örnek alınan biri değil de sıradan bir kimse ise, oturup yemesinde bir beis yoktur. Ancak kendisine uyulan biri ise ve münkere izâleye de muktedir değilse, dini lekelemek, günah kapısını açmak mânasına geleceği için o safraya oturmayıp, terkeder. Bütün bunlar, bilmeyerek gelmiş olma durumuna göredir. Sofrada münkerin varlığını önceden bilirse, icâbet etmesi gerekmez."

2171 ٣– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قـال: [قـال رسـول الله ﷺ: أَتَاني جبْرِيلُ عَلَيْه السَّلاَمُ فقَـالَ: أَتيْتُكَ الْبَارِحَـةَ فَلَمْ يمنَعْني أنْ أدْخُلَ إلاَّ أنَّهُ كَانَ في الْبيْتِ قِرَامُ سِتْرٍ فيه تَمَاثِيلُ، وكَانَ في الْبيْتِ كَلْبٌ، وعلى البَاب تَمَاثِيلُ الرِّجَال. فَمُرْ برأسِ التَّمَاثِيلِ فَتُقْطَعَ فيَصِيـــرَ كَهَيْئَةِ الشَّجرة، ومُرْ بالْقِرامِ فيُجْعَلُ منْهُ وِسَادَتَانِ تُوطَآنِ، وبالْكَلْبِ فيُخْرَجَ. فَفَعَلَ ذٰلكَ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى، وهذا لفظ أبى داود والترمذي.

3. (2171)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Bana Cibrîl (aleyhisselâm) geldi ve: *"Dün sana gelmiştim (ama yanına girmedim)." Girmeyişimin sebebi de üzerinde timsaller bulunan perde bezi idi. Orada bir de köpek vardı, kapının üzerinde de insan resimleri bulunuyordu. Timsallerin başlarının koparılmasını emret ki ağaç şekline dönsün. Örtüden ayak altına atılacak iki minder yapılmasını, köpeğin de dışarı çıkarılmasını söyle!"* Bu söylenenler yapıldı." [Müslim, Libâs 102 (2112); Ebû Dâvud, Libâs 48, (4158); Tirmizî, Edeb 44, (2807); Nesâî, Zînet 113, (8, 216). Bu rivayet Ebû Dâvud ve Tirmizî'nin metnine mutabıktır.]

2172 ٤– وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْه قـال: [قـال النبيُّ ﷺ: لاَ تَدْخُلُ المَلاَئكَةُ بيْتـاً فيـه صُورَةٌ وَلاَ جُنُبٌ، ولاَ كَلْبٌ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

4. (2172)- *Hz Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "İçerisinde resim, cünüb ve köpek bulunan eve (rahmet) melekleri girmez." [Ebû Dâvud, Tahâret 90, (227); Libâs 48, (4152); Nesâî, Tahâret 168, (1, 141), Sayd 11, (7, 185).]

2173 ٥– وعن ابن عبـاس رَضِيَ اللهُ عَنْهـما قـال: [لَمَّا رأى النبيُّ ﷺ الصُّوَرَ في

الْبَيْتَ لَمْ يَدْخُلْ حَتَّى أَمَرَ بِهَا فَمُحِيَتْ. وَرَأَى صُورَةَ إِبْرَاهِيمَ وإسْمَاعِيلَ بِأَيْدِيهِمَا الأَزْلاَمُ. فَقَالَ: قَاتَلَهُمُ اللَّهُ، وَاللَّهِ إِنِ اسْتَقْسَمَا بِالأَزْلاَمِ قَطُّ]. أخرجه البخارى.

5. (2173)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (Mekke'nin Fethi günü), Beytullah'ta tasvirler görünce, içeri girmedi. Önce onların imhasını emretti ve imha edildiler. İçeride Hz. İbrâhim ve Hz. İsmâil (aleyhimesselâm)'in ellerinde kumar okları bulunur vaziyetteki suretlerini görmüştü. Şöyle buyurdu: *"Allah canlarını alsın. Vallahi onlar asla oklarla kısmet aramadılar."* [Buhârî, Enbiya 8, Hacc 54, Megâzî 48.]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Mekke fethedildiği zaman Ka'be'ye gelir. İçerisinde resimler, putlar olduğu için, girmezden önce bunların çıkarılmasını emreder. Putlar varken girmeyişini şârihler iki sebebe bağlarlar:

1) O bâtıl hâli takrir etmemek: Yani putun olduğu yere girmeye meşruiyet kazandırmamak için.

2) Meleklerden ayrılmayı sevmediği için. Çünkü onlar putun olduğu yere girmezler.

2- Okla kısmet aramak cahiliye âdeti idi. en-Nihâye şu açıklamayı sunar: "Cahiliye Araplarından biri, yolla çıkmak veya evlendirmek gibi ciddî bir işe karar vermek istediği zaman oklarla kur'a çeker (kısmetini arar)dı. Okların bazısında, أَمَرَنِى رَبِّى "Rabbim bana emretti", bazısında نَهَانِى رَبِّى "Rabbim bana yasakladı", bazısında da غُفْلٌ "Boş" yazıyordu. Çektiği okta emretti yazılıysa o işi yapardı; yasakladı çıkarsa o işi yapmaktan vazgeçerdi: boş çıkarsa döner, emir veya yasak çıkıncaya kadar kur'a çekimini yenilerdi."

Şu halde hadiste, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu bâtıl âdeti, *Hz. İbrâhim* ve *Hz. İsmâil*'in ihdas etmiş olmasını (ya da daha önceden ihdas edilmiş olsa bile onların tevessül etmiş olmalarını) reddetmektedir. Halbuki, yapılan tasvirde onların ellerine bu kur'a okları verilmekle bu batıl işe onların da iştirak ettiğini ifâde etmiş oluyorlardı. Buhârî'deki bir rivayette: *"...Onlar da bilirler ki Hz. İbrahim ve Hz. İsmail (aleyhimesselâm), asla okla kısmet aramadılar"* buyrulmuştur.

Kur'a ile kısmet arama işini ilk ihdas eden Amr İbnu Lühey'dir. Bunu o iki peygambere nisbet etmek iftarâdan başka bir şey değildir. *Amr İbnu Lühey* ise zaman itibariyle çok sonra yaşamıştır ve onun devrine kadar bu âdet bilinmemektedir.

3- YASAK OLAN SUVER:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), sûret bulunan eve meleklerin girmeyeceğini belirterek, kendisi de girmemiştir. Ayrıca, bunları yapanları da lanetlemiştir. Öyle ise yasaklanan sûretlerin mahiyeti nedir? Her ne olursa olsun bütün sûretler mi yasaktır?

Bu hususta, geçen hadislerin açıkmalarından yeterli bilgiler geçti ise de, burada mesele üzerine, *Ebû Bekr İbnu'l-Arabî*'nin bir özetlemesini, *Zürkânî*'nin Muvatta Şerhi'nden aynen iktibas ediyoruz. Der ki: "Suver edinme meselesinin özeti şudur:

I- Sûret (timsal, resim...) eğer (gölge verecek şekilde, heykel nev'inden bir) cisimse, âlimlerin icmâı ile haramdır.

II- Cisim değil de (resim gibi gölge düşürmeyecek) nakış ise dört farklı görüş ileri sürülmüştür:

1) Mutlak sûrette câizdir.

2) Mutlak sûrette haramdır.

3) Mutlak olarak caizdir, değildir denemez, duruma göre hükmedilir, şöyle ki:

a) Bakılır, eğer resim, tasvir ettiği ruh sâhibini (insan veya havyan) yaşamasına imkân verecek tamlıkta ise haramdır.

b) Eğer başı koparılmışsa (yaşamasına imkan tanımayacak şekilde), yarım olarak tasvir edilmişse câizdir.

Bu mevzuda en doğru görüş budur.

4) Resim hürmet ifâde etmeyen bir vaziyette ise yine câizdir, yere atılıp üzerine basılan halı, kilim, minder üzerindeki resimler gibi.[(2)] Aksi takdirde hürmet ifâde edecek bir vaziyette konmuş ise, meselâ duvara asılmış ise câiz değildir, haramdır."

Zürkânî şu ilave açıklamayı yapar: "Burada zikri geçen icma, çocukların oyuncaklarını istisna eder." *İbnu Abdilber* de üçüncü görüşü benim-

---

2– Eski âlimlerimiz, devirlerinde müstehcenlik pek olmadığı için olacak değerlendirmelerinde resmin muhtevası üzerinde durmazlar. Bunu, görüleceği üzere Bediüzzaman yapar.

semiş ve bunu: "Görüşlerin en doğru olanı" diye değerlendirmiş, âlimlerin ekseriyetle bu görüşü benimsediğini belirtmiştir."

4- BEDİÜZZAMAN'A GÖRE "YASAK RESİM VE HEYKEL" ZULÜM, RİYA VE HEVA VASITASIDIR:

Resim ve heykel meselesine *Bediüzzaman Said Nursî* merhum, yasağın ictimâî ve medenî hayata bakan yönlerini dile getirerek temas eder. Ona göre, resim ve heykel sadece putperestlik vasıtası değildir. Beşer hayatında zulmün, riyanın ve şehevânî arzuların da tahrik vâsıtasıdır. İnsanlardaki ulvî hissiyatı söndürür, aile hayatını tahrib eden muzır neticelere sebep olur. Şöyle der: *"Sanemperestliği şiddetle Kur'ân men ettiği gibi, sanemperestliğin bir nevi taklidi olan sûretperestliği de men eder. Medeniyet ise, sûretleri kendi mehasininden (hayırlı işlerinden) sayıp Kur'ân'a muâraza etmek istemiş. Halbuki: Gölgeli, gölgesiz suretler, ya bir zulm-ü mütehaccir (taşlaşmış zulüm) veya bir riya-ı mütecessid (cesede bürünmüş riya) veya bir heves-i mütecessim (cisimleşmiş heves)dir ki, beşeri zulme ve riyaya ve hevâya, hevesi kamçılayıp teşvik eder. Hem Kur'an, merhameten kadınların hürmetini muhafaza için, haya perdesini takmasını emreder. Tâ hevesât-ı rezilenin ayağı altında o şefkat mâdenleri zillet çekmesinler. Âlet-i hevesât, ehemmiyetsiz bir metâ hükmüne geçmesinler. Medeniyet ise, kadınları yuvalarından çıkarıp, perdelerini yırtıp, beşeri de baştan çıkarmıştır. Halbuki, aile hayatı, kadın-erkek mâbeyninde (arasında) mütekâbil hürmet ve muhabbetle devam eder. Halbuki açık-saçıklık, samîmi hürmet ve muhabbeti izâle edip ailevî hayatı zehirlemiştir. Husûsen sûretperestlik, ahlâkı fena halde sarstığı ve sukût-u ruha sebebiyet verdiği şununla anlaşılır: Nasılki, merhume ve merhamete muhtaç bir güzel kadın cenâzesine nazar-ı şehvet ve hevesle bakmak, ne kadar ahlakı tahrib eder. Öyle de: Ölmüş kadınların sûretlerine veyahut sağ kadınların küçük cenâzeleri hükmünde olan suretlerine hevesperverâne bakmak, derinden derin hissiyât-ı ulviye-i insâniyyeyi sarsar, tahrib eder."*

Bediüzzaman'ın sağlığında neşredilmiş olan Tarihce-i Hayat'ında, kendisine ait bazı resimlerin basılmasına izin vermiş olmasından, yukarıda beyan ettiği üç gâyenin dışında kalan ta'limî (didaktik yani öğretici) maksadlara hizmet edecek olan fotoğraflara cevaz veriyor gözükmektedir. Onun mevzuya önceki şârihlerden farklı bir bakışının olduğu söylenebilir. Zîra, eski kitaplarda umumiyetle meseleye, putperestlik ve menhî tâzim açısından bakıldığı, yasağın sebepleri hep bu açıdan

değerlendirilmiş olduğu halde, Bediüzzüman, bu kadim çerçeveden dışarı çıkarak, resim ve fotoğrafın günümüzdeki yaygın kullanılış sahaları açısından da değerlendirmiş, eski yorumlara sıkı bağlı kalındığı takdirde gözden kaçabilecek yönlerine dikkat çekmiştir: Resim zulme, riyaya, hevesât-ı nefsaniyeye alet edilmektedir. Sadece uhrevî değil, dünyevî hayatı da menfi yönlerde etkilemektedir. Bu çeşit resimlerle öğretici mâhiyette olan resimler ve fotoğraflar aynı kefeye konulmamalıdır.

SEHÂVET VE KEREM BÖLÜMÜ

2174 ١ – عن أبي هريرة رَضيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسـول الله ﷺ : السَّخيُّ قَريبٌ منَ الله، قَريبٌ منَ النَّاسِ، قَريبٌ منَ الجنَّة بَعيدٌ مـنَ النَّارِ؛ والبَخيلُ بَعيدٌ منَ الله، بَعيدٌ منَ النَّاسِ، بَعيــدٌ منَ الجنَّة، قَريبٌ منَ النَّارِ؛ ولَجَاهِلٌ سَخيٌّ أحَبُّ إلى الله تَعــالى منْ عَابدٍ بَخيلٍ]. أخرجه الترمذي.

1. (2174)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sehâvet sahibi Allah'a yakındır, insanlara yakındır, cennete yakındır, cehennemden uzaktır. Cimri ise Allah'tan uzaktır, insanlardan uzaktır, cennetten uzaktır, cehenneme yakındır. Câhil sehâvet sahibini Allah, cimri ibadet düşkününden daha çok sever."* [Tirmizî, Birr 40, (1962).]

AÇIKLAMA:

1- Sehâvet, Aynî'nin açıklamasına göre, "Uygun olanı uygun olana vermek, kendi kazancından, herhangi bir karşılık almadan harcamaktır. Bu, güzel ahlaklardan biridir, hatta en başta gelenlerden biridir. Buhl (cimrilik) bunun zıddıdır."

Sehâvet dilimizde *cömertlik* olarak ifade edilir. *Sahî* de cömert demektir.

2- *Sahî*'nin yani cömert kişinin *Allah*'a yakın olmasından maksad mesafe yönüyle yakınlık değildir. Allah'ın rahmetine ve sevabına yakınlıktır. Zîra Allah'a mekan ve cihet nisbet etmek caiz değildir. İnsanlara yakın olması da onların muhabbeti, sevgi ve hürmet gibi manevi yakınlıklarını ifade eder, burada da mekan yakınlığı maksud değildir. Cennete

yakınlık'tan murad mesafe yakınlığı olabilir, bu caizdir. Çünkü, malından Allah rızası için bol bol layık olan yerlerde sarfetmekle cennete götüren yola sülûk etmiş olmaktadır. Hadisler cennet ve cehennemin etrafını mekruhât ve şehevât perdelerinin sardığını belirtir. Kişi ameliyle birinden uzaklaşırken, diğerine yaklaşmaktadır.

Kişinin cennete yaklaşması, cennetle kendi arasındaki perdeleri kaldırması demektir. Ulema, hayırlı amellerin ve hususan Allah rızası için yapılan harcamaların bu perdeleri refedip kaldırdığını beyan etmiştir.

Gazâlî der ki: "Cimrilik, dünyaya bağlanmanın meyvesidir; cömertlik ise zühd'ün yani dünyaya kıymet vermemenin meyvesidir. Meyveye yapılan övgü, muhakkak ki meyveyi veren ağaca yapılmış olur. Cömertlik, gerçek tevhid ve hakikî tevekküle ermenin sonucudur. Yani Allah'ın yaptığı vaade ve rızık hususunda verdiği garantiye samimi olarak inanmaktan neş'et eder. Bunlar ise, hadiste işaret edilen tevhid ağacının meyveleridir. Cimrilik ise şirkten neş'et eder. Bu da sebeplere bağlanıp kalmaktan ve Allah'ın vaadi hususunda düşülen şekk'ten neş'et eder."

3- Tîbî, sahî ve bahîl kelimelerinin harf-i tarifli yani ma'rife olarak gelmesini ahd-i zihnî olarak yorumlar ve: "Burada kastedilen sahî ve bahl'den murad, şeriatça sahî ve bahil addedilen kimsedir (örfçe, insanlarca sahî ve bahil addedilen değil)" der. Bu mütalaayı yaptıktan sonra şu neticeyi beyan eder: "Öyleyse, zekâtını veren Allah'ın emrine uymuş, O'nu tazim etmiş ve mahlûkâtına olan şefkatini ortaya koyup, malından vererek yardım elini uzatmış olmaktadır. Bu kimse Allah'a da yakındır, insanlara da yakındır. Makamı da cennetten başka bir yer olamaz. Böyle yapmayanın durumu da bunun aksidir. İşte bu sebeple, hadiste söylendiği üzere, cahil olan cömerti Allah, âbid olan cimri'den daha çok sever.

Keremden Bir Kesit

Rahmetin, dolayısıyla fetanetin ayrı bir buudu da, Allah Resûlü'nün keremidir. Şimdi de bu hususu biraz açalım:

Kerem; iyilikseverlik ve ikram etme hasleti demektir. Araplarda *kerem*, çok mergûp bir sıfattır. Hatta cahiliye şiirini kurcaladığınız zaman, o devir Arabının şu hususlarla övündüğünü görürsünüz: Biz, misafirlerimize, şu kadar koyun, şu kadar sığır, şu kadar deve boğazlayıp ikram ettik. Evet, misafire gösterilen cömertçe ikram, onların birer övünç vesilesiydi ki, bu hususta kabile ve oymaklar âdetâ birbirleriyle yarışırlardı. Tabii bunlar yaptıkları herşeyi bencillik hesabına yapıyorlardı.

İşte, cömertlik ve keremin böyle revaçta olduğu bir zamanda, onlar arasında kerimlerden kerim bir Zât zuhur etti. O'nun keremini görünce herkesin dili tutuldu. Bu kerîm Zât, yaptığını sadece Allah için yapıyor birisine dünyayı bağışlasa, ondan tek kelime ile dahi bahsetmiyordu. Hatta, şiirlerinde O'nun cömertliğini anlatan mısralara yer veren şâirlerin, bu ifadelerini dahi hiç mi hiç kabullenmiyor ve onların sözlerini, *"Ekremü'l-Ekremîn"* olan Allah'a izâfe ve havâle ediyordu.

O bir mir'ât-ı mücellâ idi ki, Cenâb-ı Hakk'ın *"Kerîm"* ismi, O'nda tecellî ile kendini gösteriyordu. O, her mevzuda olduğu gibi bu mevzuda da Cenâb-ı Hakk'ın en zirvede bir halifesiydi.. ve yeryüzünde O'ndan daha kerîm bir ikinci insan gösterilemezdi.

Hz. Muhammed Aleyhisselâm, keremin; kerem ise cennetin yoludur. Kur'ân'ın, *"Şuhh"* dediği cimrilik ise, insanı cehenneme götüren bir yoldur. İki Cihan Serveri'ni uzaktan görenler dahi, O'nu, vasıflarından hemen tanır ve bu O'dur derlerdi. Asrın büyük mütefekkiri, O'na *"Yâver-i Ekrem"* der. O, insanlık, dolayısıyla da cennet yolunun biricik rehberidir. O'na sorulmadan cennete gidilemez. O hesâba katılmazsa bütün hesaplar alt üst olur. Hz. Muhammed Aleyhisselâm, bütün beşerî hesapları karıştıran bir hesap tuzağı ve karışık hesapları çözen bir hesap-küşâdır. Biz O'na Yaratan'ın bir ünvanını alıp Ekremü'l-Ekremîn, diyoruz. Zîra O, keremiyle beşerî normları aşmış bir insandır.. ve keremde Rabbinin biricik çırağıdır.

O, daha önce bahsi geçen vasıflarıyla giremediği gönüllere keremiyle girmiştir. Âdetâ rahmeti, bir bulut gibi buharlaşmış, yükselmiş, çiğ noktasına ulaşmış; sonra da kerem halinde kâinâtın bağrına yağmıştır. Yağmış ve bütün katılıkları yumuşatmış, her yerde rüşeymlerin, filizlerin boy atıp gelişmesine zemin hazırlamıştır. Yani, hilmi ile ruhları fethetmiş, keremi ile de gelip bu ruhlara taht kurmuştur. Bu ikisini beraber mütâlaa etmezseniz, O'nun önemli bir yanını anlayamazsınız.

O isteseydi, dünyanın en zengin insanı olurdu. Zaten, daha nübüvvetini ilan ettiği ilk günlerde, Kureyş O'na davasından vazgeçmesi şartıyla böyle bir teklifte bulunmamış mıydı?(3) Daha sonra da, bütün müslümanların Allah yolunda verecekleri şeyler hep O'nun elinden geçiyordu. Hükümdarlardan gelen hediyelerin haddi-hesâbı yoktu. Fakat O şahsı adına bunlardan hiçbirine sahip olmayı düşünmedi.. hatta aklının köşesinden dahi geçirmedi.

O kendisini daima bir yolcu telakki ediyor ve yakın bir gelecekde göç

3– İbn Hişam, Sîre, 1/285

edeceği mülahazasıyla yaşıyordu. O'na göre uzun bir yolculuk esnasında, gölgelenmek için muvvakkaten altında dinlenilen bir ağaçtı dünya...

Öyleyse O, bu uzun yolculukta, gerçekten ehemmiyet verilmesi gereken hususlarla kalbini meşgul etmeliydi. Bir de, O'nun insanlığa giden yolları, insanlara öğretmesi gerekiyordu. Kaldığı kadar bu ağacın altında kalacak, daha sonra da yoluna devam edecekti.[4] Gaye ve hedef ulvîydi. Allah'a ulaşmak O'nun en birinci gayesiydi.. ve insanları aynı hedefe ulaştırabilme vazifesi... İşte O, bunun için yanıp tutuşuyordu. Böyle bir durumda olan insan için dünya malının ne ehemmiyeti olabilirdi ki? Elbette ki hiç.. hiç ise gönül bağlamaya değmezdi...

O, kendi ferdî hayatı için fakirliği seçmişti. Bu herkesin de fakir olmasını istemesi demek değildir. Ancak hiç kimsenin midesi altında ezilip kalmasını da hoş görmüyordu. Zaten, O büyük insanın sayesinde müslümanlar, çok kısa zamanda dünyanın en zengin milleti haline gelmişlerdi. Kendi aralarında, sadaka ve zekât kabul edecek insan bulamıyorlardı. Evet, kişi başına düşen gelir dağılımı o kadar yüksekti. Ama, onların içinde öyle zahidler de bulunuyordu ki, evinde bir günlük yiyeceği var ise, getirilen yeni bir şey ne kadar da cazip olsa onu kabul etmiyordu. Bu bir diğergamlık, bir ruh yüceliği meselesidir. Yaşatma aşkıdır. Yaşama zevkini terk etme idealidir. Bu his ve duygularla dolup taşamamış insanların bunları anlamaları da mümkün değildir.

Bir iftar sofrasında, *Hz. Ebû Bekir*'e bir bardak soğuk su ikram edilir. Suyu dudağına götürünce, hıçkırıkları, boğazında düğümlenir. Yanındakiler ne olduğunu sorarlar. Cevap verir:

Birgün Allah Resûlü, kendisine getirilen böyle bir bardak soğuk suyu içmiş sonra da ağlamış ve: لَتُسْئَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ *"O gün nimetlerden hesaba çekileceksiniz"* âyetini okuyarak, işte bu nimetten de hesaba çekileceğiz, buyurmuştu. Bunu hatırladım ve onun için ağladım...[5]

Halbuki, *Hz. Ebû Bekir* gayet sade ve fakirâne bir hayat yaşıyordu. Vereceği hesap gayet hafifti. Halife iken uzun zaman başkalarının koyunlarını sağarak ailesinin nafakasını temin etmeye çalıştı. Neden sonra kendisine maaş bağlandı ama bu defa da verileni çok buldu. O, Medîne'nin en fakir insanının geçimini kendine ölçü kabul etmişti. Bu itibarla da artan parayı bir testiye atıyor ve orada biriktiriyordu. İki buçuk senelik hilafeti süresince, aldıklarını hep böyle biriktirmişti. Vefat

4– Buhârî, Rikâk, 3

5– Müslim, Eşribe, 140; Ebû Nuaym, Hilye, 1/30

edeceği zaman da, kendisinden sonra gelecek halifeye teslim edilmek üzere, bu testiyi vasiyet ediyordu. *Hz. Ömer,* halife olup da testiyi kırdırınca içinden küçük küçük paracıklar çıktı, ve bir de mektup vardı. Bu mektupta, yeni halifeye hitaben şöyle deniyordu: *"Bu paralar, bana verilen maaştan arta kalanlardır. Ben Medîne'nin en fakirini kendime ölçü kabul etmiştim. Artan miktarı bu testiye koydum. Binaenaleyh, bu paralar hazineye aittir ve oraya konulmalıdır."*

Hz. Ömer mektubu okuyunca ağladı ve: *"Kendinden sonrakilere çok ağır bir yük bıraktın, yâ Ebâ Bekir"* dedi.(6)

Hz. Ebû Bekir, böyle zahidâne yaşamayı *Hz. Muhammed* Aleyhisselâm'dan öğrenmişti. Zîra Allah Resûlü, pratikte, böyle yaşamanın mümkün olduğunu bizzat kendi yaşantılarıyla ona ve bütün ashabına talim buyurmuştu.

Düşünün ki, Efendimiz, bütün ganimetlerin beşte birine, hem de Cenâb-ı Hakk'ın fermanıyla sahip bulunuyordu. Yani ganimetlerin humusu Allah Resûlü'nün şahsî tasarrufundaydı. Onu istediği gibi kullanma selahiyeti, doğrudan doğruya Cenâb-ı Hakk tarafından O'na tevdi edilmişti. Halbuki, Hz. Ömer birgün, O'nun saadet hücresine girecek ve hıçkıra hıçkıra ağlayacaktı. Efendimiz, niçin ağladığını sorunca da, o koca Ömer şöyle diyecekti:

- Ya Resûlallah! Dünya kralları, Kisralar servet içinde yüzüyorlar. Senin ise altına sereceğin bir sergin bile yok.. yatağın hasır.. ve teninde yattığın zeminin izleri.. Halbuki kainat senin için yaratıldı.

Allah Resûlü, şu cevabı verir:*"İstemez misin yâ Ömer, dünya onların, âhiret de bizim olsun!* (7)

Allah Resûlü, bunları söylerken, başka türlü yaşaması mümkün olmayan bir fakirin, bir düşkünün çaresizlik içinde söylediği sözler türünde bir söz olarak da söylemiyordu. Yukarıda da temas ettiğimiz gibi, o isteseydi, dünyanın en zengin insanı olabilirdi. Bakın; bir fikir vermesi bakımından, sadece Huneyn'den O'nun payına düşen beşte biri arzetmek istiyorum:

40.000 koyun, 24.000 deve, 6.000 esir, 4.000 okka gümüş ki, bir okka dört kilo demektir.(8)

6– Taberî, Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk, 4/252

7– Buhârî, Tefsir, (66), 2; Müslim, Talâk, 31

8– İbn Sa'd, Tabakât, 2/152

Diğer muharebelerde elde edilen ganimetlerle, krallardan gelen hediyeler de düşünülecek olursa, Efendimiz'in en müreffeh bir hayat yaşamasına mani hiç bir şey yoktu. Ancak O, en fakir bir insanın yaşadığı hayatı yaşamaktaydı. Eline geçenleri ise, bütünüyle halka dağıtıyordu. Zîra O, tecessüm etmiş bir keremdi.. bu kadar kerem sahibi bir insan ise, ancak Resûlullah olabilir...

Allah Resûlü, dış-iç münasebetleri açısından en dengeli bir insan tipini temsil ediyordu. O'nun dış görünüşü, nasıl bir mehabet arzediyor ve güzelliği âdeta insanları büyülüyordu; iç dünyası itibariyle de aynı ölçüde insanları teshir ediyordu.

Hz. Enes: *"Allah Resûlü, insanların en güzeliydi"*[9] der. Evet, hem sîret hem de sûret itibariyle O, insanların en güzeliydi.

Hz. Cabir b. Semure ise bu mevzu ile alâkalı intibalarını şöyle anlatır:*"Bir gün mescidde oturuyorduk. Ayın tam ondördüydü. Tepemizde Ay, ışıl ışıl parlıyordu. O sırada Mescide Allah Resûlü girdi. Ben bir aya, bir de Allah Resûlü'nün yüzüne baktım. Kasem ederim ki, Allah Resûlü'nün yüzü aydan daha parlaktı."*[10]

Hz. Âişe Validemiz de O'nunla alâkalı bir hissini şöyle anlatıyor: *"Mısır kadınları, Yusuf'u görünce ellerini kestiler. Eğer benim Efendimi görmüş olsalardı, ellerindeki bıçakları sinelerine saplarlardı."*

Nedim: "İstanbul'un bir sengine yekpâre acem mülkü fedadır" der. Eğer istenilen ölçüde Allah Resûlü'nü tanısaydı şöyle diyecekti: Allah Rasûlü'nün tek saç teline, bütün cihan fedadır...

O insanların en güzeliydi.. ve Enes'in sözü devam ediyor:*"O insanların en cömertiydi."* Sûret ve cemal yönüyle *"Ahsenu'n-nâs"* (İnsanların en güzeli) olan Allah Resûlü, kalp ve iradesiyle *"Ecvedu'n-nâs"* (İnsanların en cömerti) idi.[11]

İbn Abbâs'ın ifadesiyle, bilhassa Ramazan ayında O, önüne kattığı herşeyi sürükleyip götüren bir rüzgar gibi cömert kesilirdi.[12] Yani, elinde-avucunda kalan en son şeyleri de dağıtıverirdi. Bu bir ruh ve irade meselesiydi. O, kendi için yaşamaz, hep ağyar için yaşardı. Sürekli başkalarının mutluluğunu düşünmekten ömrü boyu kendini düşünmeye fırsat bulamamıştı. Zaten, insanları mesud görmek kadar, O'nu mesud edecek

9– Müslim, Fezail, 48 (Enes'den); Buhârî, Menâkıb, 23 (Bera'dan).

10– Suyûtî, el-Hasâisu'l-Kübra, 1/123; Kenzu'l-Ummâl, 7/168.

11– Müslim, Fezâil 48.

12– Buhârî, Savm, 7.

bir başka zevk de yoktu. *Diğergamlığında, en son sırayı da kendi hanesi, kendi yakınları teşkil ediyordu.* Yani, O, evvela, kendisine uzak olanlardan başlayıp ilgisini, alâkasını bezlediyor, en sonunda sıra kendi yakınlarına geliyordu. Ganimet mi taksim edilecek, Bedir ve Uhud'da bulunup şehid düşenlerin ailelerine öncelik tanınıyordu. Ve sık sık, kendi hanesindekilere: *"Ben onlara vermeden size hiçbir şey veremem"* diyordu.(13)

Ve O, insanların en cesur, en korkusuzuydu. Evet bu yüce hasletinin yanında, O, aynı zamanda insanların en korkusuzuydu. Hayatında Allah'tan gayri herhangi birşeyden korkup çekindiği görülmemişti. Aksine insanların korkup sindiği zamanlarda O, aslanlar gibi kükrer ve gözünü kırpmadan en azgın düşmanların üzerine hem de tek başına yürürdü(14) ki ileride yeniden bu hususa döneceğiz.

Yine hilm, evet hilminin ve diğer ulvî duygularının anahtarlarıyla açılmayan nice kapalı gönüller, O'na kerem anahtarıyla açılıvermişti. İşte Safvan b. Ümeyye de bunlardan biri:

Hz. Enes anlatıyor: "Allah Resûlü, Huneyn'e giderken, bu şahıstan ödünç olarak silah almıştı. Huneyn'de elde edilen ganimetlere Safvan hayran hayran ve hırsla bakıyordu. O'nun bu durumu Allah Resûlü'nün dikkatini çekmişti. "Bakıp beğendiğin o develer senin olsun" dedi. Ardından daha birçok şey verdi. Safvan bu cömertlik karşısında şaşırdı kaldı. Kalbi Allah Resûlü'ne karşı buğz ve kinle dolu olan bu adam, birdenbire değişivermişti. Evet, Allah Resûlü'nün bu keremi onu, bu kin ve buğzundan uzaklaştırmış ve İki Cihan Serveri onun için insanların en sevgilisi hâline gelivermişti. Safvan'ı kazanmak elbette binlerce deve, sığırdan daha mühimdi. Allah Resûlü de en mühim olanı yapmıştı. Nitekim Safvan'a karşı gösterilen bu cömertlik neticesiz kalmamıştı. Safvan hemen kavmine gidip şöyle demişti: "Ey kavmim koşun İslâm'a girin! Zîra Hz. Muhammed bir veriş veriyor ki, ancak, fakirlikten korkmayan ve Allah'a tam itimat eden bir insan böyle verebilir!"(15)

O, kendisinden birşey istenildiğinde varsa verir, olmadığı takdirde de vaad ederdi. Bazan üzerine giydiği tek elbisesini bile isteyen olur, O da hiç çekinmeden hemen verirdi.

Bir bedevî gelip O'ndan birşey istemişti, Allah Resûlü ona istediği şeyi

---

13– Buhârî, Daavât, 11; Ebû Dâvud, Edeb, 100; Müsned, 1/136

14– Müslim, Cihâd, 78

15– İbn Hişam, Sîre 4/135; İbn Hacer, el-İsâbe, 2/187; Müsned, 6/465; Kenzu'l-Ummâl, 10/505, Müslim, Fezâil, 57.

vermişti. Adam bir kere daha istemiş O yine vermişti. Üçüncü isteğinde ise, verecek bir şey olmadığı için Allah Resûlü vadetmişti. Yani mal eline geçtiği ilk fırsatta ona verecekti. Bu durum Hz. Ömer'i fevkalâde üzmüş, Allah Resûlü'nün bu derece rahatsız edilmesinden rahatsız olmuştu. Dizleri üzerine doğruldu ve: سُئِلْتَ فَاَعْطَيْتَ ثُمَّ سُئِلْتَ فَاَعْطَيْتَ ثُمَّ سُئِلْتَ فَوَعَدْتَ *"İstediler verdin. Bir daha istediler yine verdin. Bir daha istediler vadettin. Yani, kendini bu kadar eziyete sokma yâ Resûlallah!"* dedi.

Ancak bu sözler, Allah Rasûlü'nün hiç hoşuna gitmemişti. Kaşlarının hafif çatıldığını gören *Abdullah b. Huzâfet'üs-Sehmî* ayağa kalkmış ve: اَنْفِقْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ وَلاَ تَخْشَ مِنْ ذِي الْعَرْشِ اِقْلاَلاً diyerek tesliyede bulunmuştu. Yani: *"Ver Ey Allah'ın Resûlü, sakın Allah'ın seni fakir bırakacağını ve senden nimetlerini kesivereceğini zannetme!"* İki Cihan Serveri bir müddet sükut buyurdu ve ardından şöyle dedi: بِذٰلِكَ اُمِرْتُ *"İşte Ben de bununla emrolundum."*(16)

Ferazdak ne güzel söyler:

مَا قَالَ لاَ قَطُّ الاَّ فِي تَشَهُّدِهِ   لَوْلاَ التَّشَهُّدُ كَانَتْ لاَئُهُ نَعَمُ

"O teşehhüdün dışında asla "Hayır" demedi.

Eğer teşehhüd olmasaydı O'nun "Hayır" sözü de "Evet" olurdu"

O, *"Evet"* lerle bu kadar bütünleşmiş bulunuyordu. Şer'î daire içinde O'ndan ne istense hemen icabet eder ve isteyene istediğini verirdi.

Evet Nebîler Sultanı'nın cömertlikte de benzeri yoktu.. tekti.. bu ölçüdeki bir cömertlikde ancak, peygamberlikle izah edilebilirdi.

Hem eğer cömertlik Allah'a yaklaştıran bir huy ise, Allah Resûlü nasıl cömert olmaz ki? Halbuki O, Allah'a yakınlıkta, Cibrîl'i bile geride bırakmıştı...

Zaten bizzat, kendisi de şöyle buyuruyordu:

السَّخِيُّ قَرِيبٌ مِنَ اللّٰهِ قَرِيبٌ مِنَ الْجَنَّةِ قَرِيبٌ مِنَ النَّاسِ بَعِيدٌ مِنَ النَّارِ.

وَالْبَخِيلُ بَعِيدٌ مِنَ اللّٰهِ بَعِيدٌ مِنَ الْجَنَّةِ بَعِيدٌ مِنَ النَّاسِ قَرِيبٌ مِنَ النَّارِ

Cömert; Allah'a, cennete ve insanlara yakın, cehenneme uzaktır. Cimri ise; Allah'a, cennete ve insanlara uzak, cehenneme yakındır."(17)

Kitaplar, Tûba ağacını, kökü yukarıda, dalları aşağıda olarak resme-

16– İbn Kesir, el-Bidâye, 6/63

17– Tirmizî, Birr, 40

derler. Hakikaten Tûba ağacı öyle midir, bilemiyorum, fakat Allah Resûlü, cennetten, bizim üzerimize sarkan işte böyle bir Sehâ *"Cömertlik"* ağacıdır. Ve bundan da zerre kadar şüphemiz yoktur. O ağaca sığınan, o ağacın dallarına tutunan, bir üveyk olur ve cennete uçar.

Bu mevzuda Yine Allah Resûlü şöyle buyururlar:

يَا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّ اللّٰهَ قَدْ اِخْتَارَ لَكُمْ الاِسْلاَمَ دِيناً فَاَحْسِنُوا صُحْبَةَ الاِسْلاَمِ بِالسَّخَاءِ وَحُسْنِ الْخُلْقِ

"Ey insanlar! Allah sizin için din olarak İslâm'ı seçti. Öyleyse siz de İslâm'la olan arkadaşlığınızı, cömertlik ve güzel ahlâkla bütünleştirin."

İslâm, güzel ahlâk ve cömertlik yörüngesinde yürür. Kemalâta medar hiçbir yanınız olmasa da siz yine güzel ahlâkla zirveleri tutabilirsiniz.

Cömertlik ise o ahlâkın disiplinlerinden biridir. *"Güzel ahlâk ve cömertlikle İslâm'a ihsanda bulunun! Cömertlik bir ağaç gibidir. Kökü cennette, dalları ise dünyaya sarkmıştır. Her kim, o ağacın altında yaşar ve cömertçe davranırsa, ergeç o ağacın dallarından birine tutunur ve o ağacın kökünün bulunduğu cennete yükselir."*[18]

Cimrilik, bir dengesizlik, bir ifratsa, yok yere saçıp savurma da bir tefrittir.. ve ikisi de birer dengesizliktir. Peygamber fetaneti, cömertliği İslâm dinini îlâda kullanır. O, Rahmet ve yumuşak huylulukla kalplere girdiği gibi, Allah'ın kendisine ihsan ettiği şeyleri kullanmak suretiyle de kalplere girmiş ve en açılmaz zannedilen kalpleri açmıştır.

Hz. Hatice Validemiz, İslâm'a en erken uyanan kadındır. Zaten Hatice, kelime mânasıyla da *"erken doğan"* demektir. O, Efendimiz'den onbeş sene erken doğmuş ve İslâm'a da herkesten erken uyanmıştır. Onda aynı zamanda böyle bir isim-müsemma uygunluğu da var. Mekke'nin en zenginlerinden olan bu kadın bütün servetini Allah ve Resûlü uğruna harcayıp tüketmiş.. öyle ki vefat ettiği zaman, bir kefen bezi alacak kadar dahi varlığı kalmamıştı. İhtimâl Allah Resûlü, borç bulduğu para ile ona kefen bezi almışdı ki, bence, o büyük kadın için en uygun ölüm şekli, ölüm sonrası hali de böyle olmalıydı. Halbuki O, İslâm'a girmeden önce, zenginliğiyle dillere destandı. Bu koca servet, son kuruşuna kadar dînin îlâsı uğruna sarfedilmişti.[19] Bu da ayrı bir sırât-ı müstakîm örneğiydi. Allah Resûlü, keremini öyle bir fetanetle kullanmıştı ki, yaptığı cömertliğin zerresi dahi boşa gitmemiş ve İslâm gücü olarak geriye dönmüştü...[20]

18– Kenzu'l-Ummâl, 6/571

19– İbn Kesir, el-Bidâye, 3/158, 159

20– M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 1/329-336.

2175 ٢- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ: قالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: أَنْفِقْ أُنْفِقْ عَلَيْكَ، وقال: يَدُ اللهِ مَلأَىٰ لاَ تُغِيضُهَا نَفَقَةٌ سَحَّاءُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ. أَرَأَيْتُمْ مَا أَنْفَقَ مُنْذُ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالأَرْضَ فَإِنَّهُ لَمْ يَغِضْ مَا فِي يَدِهِ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى المَاءِ. وَبِيَدِهِ المِيزَانُ يَخْفِضُ وَيَرْفَعُ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

«لاَ يُغِضُهَا» أى لا ينقصها.

وقوله «سَحَّاء» أى لا ينقطع عطاؤها كَسَحِّ المَطر.

2. (2175)- Yine *Ebû Hüreyre* hazretleri (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir hadis-i kudsîde, Allah Teala hazretlerinin şöyle söylediğini haber verdi: *"Sen infak et, ben de sana infak edeyim." Efendimiz devamla dedi ki: "Allah'ın eli (yedullah) doludur. Gece ve gündüz (boyu yapılan) arkası kesilmez infaklar onu azaltmaz. Arz ve semâvâtın yaratılaşından beri Allah'ın infak ettiklerini düşünün! Bunlar, O'nun elindekinden hiçbir şey eksiltmemiştir. O'nun Arş'ı suyun üzerindeydi. Elinde mîzan da var, alçaltır, yükseltir."* [Buhârî, Tevhîd 22, 35, Tefsir, Hûd 2, Nafakât 1; Müslim, Zekât 37, (993); Tirmizî, Tefsîr, (3048).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisin baş kısmı hadis-i kudsîdir, yani mânası Allah'tan, *lafzı* Hz. Peygamber'dendir. Bu çeşit hadisler *"Rabbim buyuruyor ki"* diyerek Resûlullah'ın Allah'tan rivayeti şeklinde başlar. Her ne kadar bütün hadisler وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى **"O nefsinden konuşmaz, O'nun konuştu-ğu vahiyden başka bir şey değildir"** (Necm 3-4) ayetiyle ilâhî garantiye mazhar ise de, bazıları nebevî içtihad olabilmektedir. Şu halde içti-had ihtimalinden uzak olmak kudsi hadisin imtiyazlarından biridir.

2- Hadiste geçen, "Allah'ın eli" diye çevirdiğimiz yedullah tabiri bazı tariklerde yeminullah yani Allah'ın sağ eli diye gelmiştir. Ulema bunu nimet, hazineler diye anlamıştır. Öyle ise Allah'ın eli, Allah'ın hazineleri demektir. Hazine diye ifade edilen her çeşit mal-mülkteki tasarruf sağ elle yapılması sebebiyle, Cenâb-ı Hakk'ın zenginliğini (hazinelerini) ifade için yemînullah (Allah'ın sağ eli) tabiri kullanılmıştır. Dolu olmak'la Allah'ın nihayetsiz olan zenginliği ifade edilir, zîra O'nun nezdinde insan ilminin ihâtâdan aciz kalacağı zenginlikte rızık vardır.

3- Hadiste birdenbire *"O'nun arşı suyun üzerindeydi"* cümlesinin yer almasını, bazı şârihler, Allah'ın zenginliğinin derecesinin ifade zımnında, Resulullah tarafından Arz ve semâvâtın yaratılışından beri Allah'ın infak ettikleri zikredilince, zihne kendiliğinden gelecek, "Bundan önce ne vardı?" sorusuna cevap olarak açıklarlar. Çünkü, yine Buhârî'de kaydedilen bir hadis arz ve sema'nın yaratılmasından önce Arş'ın su üstünde olduğunu belirtir:

كَانَ اللهُ وَلَمْ يَكُنْ شَيْءٌ قَبْلَهُ وَكَانَ عَرْشُهُ على الْمَاءِ ثُمَّ خَلَقَ السَّموَاتِ وَالاَرْضَ

"Allah vardı, O'ndan önce hiçbir şey yoktu. Arş'ı da su üstünde idi. Sonra semâvât ve arzı yarattı." İlk yaratılanın Arş olduğu anlaşılmıştır.

4- "Elinde mîzan vardı" cümlesi rivayetlerde "Diğer elinde mîzan vardı" şeklinde gelmiştir. Müteakip cümle: "Mîzanı kâh alçaltır kâh yükseltir" demektir.

Hattâbî der ki: "Mîzan bir temsildir. Ondan maksad mahlûkât arasında yapılan taksimattır. Nitekim "alçaltır, yükseltir" ibaresi buna işaret eder." Müslim'de gelen bir başka hadis burada kastedileni anlamamızda yardımcıdır: الْمِيزَانُ بِيَدِ الرَّحْمنِ يرفَعُ اقْوَاماً وَيضَعُ آخرِين *"Mîzan (terazi), Rahmân'ın elindedir. Bazı kavimleri yükseltir, bazı kavimleri de alçaltır."*

Şu halde *alçalan* ve *yükselen*'in, Allah'ın iradesi altında olmak kaydıyla milletler olduğu anlaşılmaktadır. Mamafih, hadis başkaca anlamlara imkan tanıyacak vecizliktedir.

5- Hadis, Resûlullah'ın ilâhî hakikatleri, insanların anlayacağı bir üsluba dökerek ifade ettiğinin güzel bir örneğini teşkil eder. Bildiğimiz ve gördüğümüz mefhum ve eşyalara benzetme sûretiyle görülmeyen hakikatler, temsiller şekli altında ifadeye dökülmektedir. Bu, hadislerde sıkça görülen bir metoddur.

2176 ٣– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسولُ اللهِ ﷺ لاَ يَدَّخِرُ شَيْئاً لِغَدٍ]. أخرجه الترمذي.

3. (2176)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yarın için hiçbir şey biriktirmezdi." [Tirmizî, Zühd 38, (2363).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mümtaz vasıflarından biri, yarın endişesi taşımaması idi. Bu sebeple kendisine ganimetlerden ay-

rılan payları ertesi güne bırakmadan dağıtırdı. Şarihler, Efendimiz'in bu hasletini, O'nun Cenâb-ı Hakk'ın "rezzâk" vasfına olan güveninin tamlığı ile îzah ederler.

Şunu da belirtelim ki, bazı rivayetler ailesi için bir yıllık nafaka ayırdığını haber verir. Şârihler bu iki rivayet arasında tearuz olmadığını belirtirler. Çünkü, Efendimiz, haznedâr ve taksim edici durumundaydı. Eline ganimet vs.'den herhangi bir mal ulaşınca derhal hak sahiplerine dağıtırdı. Bu esnada, başkalarına olduğu şekilde ailesine de haklarını verir idi, zîra fey'de onların da hakları vardı. *İbnu Dakîkul-Îd* der ki: *"Yarın için hiçbir şey biriktirmezdi..."* hadisi: *"Kendi nefsi için biriktirmezdi.."* şeklinde te'vil edilmelidir , "Ehli için bir yıllık yiyeceklerini ayırırdı" hadisi de her ne kadar onlarda iştiraki olsa da başkası için yapılan biriktirmeye hamledilmelidir." Münâvî şu açıklamada bulunur: "Ailesinin de, diğerleri gibi Allah'ın fey olarak verdiğinde hakları vardı. Onların nefisleri, haklarını yanlarında bulundurmadıkça mutmain olmuyordu. Resûlullah da onları, takatları haricinde bir şeye zorlamıyordu."

Yine *Münâvî,* Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı yiyecek biriktirmekten alıkoyan mahzuru "dağarcıkta olana güvenip Cenâb-ı Hakk'ın feyzinden talepten geri kalmak" olarak açıklar.

2177 ٤– وعن جبير بن مُطْعِمٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قالَ: [بَيْنَمَا رسولُ الله ﷺ يَسيرُ قَافلاً مِنْ حُنَيْنٍ فَعَلِقَ بِهِ الأَعْرَابُ يَسْأَلُونَهُ؟ حَتَّى اضْطَرُّوهُ إلـى سَمُرَةٍ فَخَطَفَتْ رِدَاءَهُ فَوَقَفَ. فـقَالَ أَعْطُونِى رِدَائِى: فَلَوْ كَانَ لِى عَدَدُ هَذِهِ العِضَاهِ نَعَماً لَقَسَمْتُهُ بَيْنَكُمْ، ثُمَّ لاَ تَجِدُونِى بَخِيلاً وَلاَ كَذَّاباً وَلاَ جَبَاناً]. أخرجه البخارى.

4. (2177)- *Cübeyr İbnu Mut'im* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Huneyn dönüşü yol alırken bedevîler ısrarla (ganimetin taksimini) taleb ediyorlardı. Öyle ki bir ara, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı bir semure ağacına doğru sıkıştırdılar ve ridasını kaptılar. Bunun üzerine durup şunu söyledi: *"Ridâmı verin, şu taşlar sayısınca koyun olsa, ben yine de onu aranızda taksim ederdim. Ve sonra görürdünüz ki, ben ne cimriyim, ne yalancıyım, ne de korkağım."* [Buhârî, Cihâd 24, Humus 19.]

AÇIKLAMA:

1- Hâdise, rivayetten de anlaşılacağı üzere Huneyn sırasında cere-

yan etmiştir. Müslümanlar, Huneyn'de Havazinlilerle savaşmış, neticede Cenâb-ı Hakk'ın lütfu ile zafer kazanılmış, bol miktarda ganimet elde edilmiş idi. Çoksayıda esir (altı bin) ve sayısız deve ve koyun sürüleri ele geçirilmişti.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu ganimeti dağıtmakta acele etmek istemiyor, savaşılan yerden uzaklaşmak üzere durmadan yürüyüş emri veriyordu.

Öncelikle bedeviler olmak üzere, savaşa katılan bazı gruplar ganimet dağıtımının gecikmesinden memnun değillerdi. Havazinlilerin mağlup lîderi *Mâlik İbnu Avf*'a, Resûlullah'ın, müslüman olduğu takdirde ailesini ve malını geri vereceğine dair saldığı haber üzerine Mâlik gelmiş, ona, kendi ailesi ve malından başka fazladan yüz deve verilmişti.

Bilahare, mal ve adamlarının iadesi için gelen heyete Hz. Peygamber, geciktiklerini söyleyecek ve kendilerini daha önce beklediğini, bu yüzden taksim işini de te'hir ettiğini anlatacaktır.

Şu halde, bedevîler, Resûlullah'ın bu niyetini sezmiş olacaklar ki, ganimetin bir an önce taksimi için müracaatlarını sıklaştırıp, tazyiklerini artırmış olmalıdırlar.

Sadedinde olduğumuz rivayet, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'i taksim yapmak üzere karar verip mola emrini vermeye sevkeden son sahneyi tasvir etmektedir. *İbnu Hacer*'in kaydettiği bir başka veche göre, bedevîlerin tazyiki ile *Hz. Peygamber*'in devesi yoldan çıkar, bir semure ağacına sıkışır, bu fırsatta ridasını kaparlar. Rivayetin devamında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın orada indiği ve müslümanların da indiği vs. belirtilir.

2- HADİSTEN ELDE EDİLEN FÂİDELER

★ Hadis, cimrilik, yalan ve korkaklığı zemmetmektedir.

★ Müslümanların imamında bu vasıflardan hiçbiri olmamalıdır.

★ *Hz. Peygamber* aleyhissalâtu vesselam bedevîlerin kabalık ve anlayışsızlıklarına karşı sabır ve tahammül göstermiş, onları anlayışla karşılamıştır.

★ Kişinin, yeri gelince nefsindeki güzel hasletleri söylemesi câizdir. Kendisini korkak zannneden cahillere böyle olmadığını söylemek gibi. Bu mezmum olan fahr (övünme) değildir.

★ Hak taleb eden kimse, vaade razı olmalıdır, yeter ki vaad eden kimse sözünü yerine getirecek durumda olsun.

★ İmam muhayyerdir, ganimeti dilerse savaş biter bitmez dağıtır, dilerse daha sonra dağıtır.

2178 ٥- وعن عقبة بن الحارث رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [صَلَّى بِنَا رسول الله ﷺ الْعَصْرَ فَأَسْرَعَ وَأَقْبَلَ يَشُقُّ النَّاسَ حَتَّى دَخَلَ بَيْتَهُ، فَعَجِبَ النَّاسُ مِنْ سُرْعَتِهِ. ثُمَّ لَمْ يَكُنْ بِأَوْشَكَ مِنْ أَنْ خَرَجَ. فَقَالَ: إِنِّى ذَكَرْتُ شَيْئاً مِنْ تِبْرٍ كَانَ عِنْدِى فَخَشِيتُ أَنْ يَحْبِسَنِى فَقَسَمْتُهُ]. أخرجه البخارى والنسائى.

« التِّبْرُ » الذهب الذي لم يضرب دنانير.

5. (2178)- *Ukbe İbnu'l-Hâris* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize ikindi namazı kıldırmış idi. (Selam verince) acele ile cemaati yarıp evine girdi. Halk onun bu telaşesinde hayrete düşmüştü. Ancak geri dönmesi gecikmedi. Gelince, (halkın merakını yüzlerinden anlayan Hz. Peygamber şu açıklamayı yaptı): *"Yanımda kalan birkısım altın vardı (namazda) onu hatırladım. Beni alıkoyacağından korktum ve hemen gidip dağıttım."* [Buhârî, Ezân155, Amel fi's-Salât 18, Zekât 20, İsti'zân 36; Nesâî, 104 (3, 84).]

AÇIKLAMA:

1- Parantez içerisine koyduğumuz açıklayıcı ziyadeler, rivâyetin Buhârî'de ki bir başka vechinden alınmadır.

2- Hz. Peygamber'in hâne-i saadetleri mescidin geri tarafındaki avlunun kenarlarında olduğu için gidip gelmesi çabuk olmuştur. Üstelik, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) namazda hatırlamış olduğu dağıtılmamış altından bir an önce halas bulmak için, çok sür'atli ve telaşlı hareket etmiş, bu hal "ne oldu?" diye cemaatin merak ve endişesini takrik etmiştir. *Resûlullah* halkın merakını yüzlerinden okuduğu için hem bu meselede ders vermek ve hem de endişelerini gidermek için, daha onlar sormadan açıklama yapmıştır.

3- Hadis namazda, namazla ilgisi olmayan dünyevî ve uhrevî şeyler tefekkür etmenin namazın sıhhatine mâni olmadığını göstermektedir. Ulema, "Dînî şeyler düşünmenin mahzuru, dünyevî şeyler düşünmekten daha hafiftir" demiştir. Esasen namazda zihnin, dünyevi şeylerle meşgul olmaması temenni edilen en güzel durumdur. Ancak bunu gerçekleştirmek zordur. Bu sebeple dinimiz, zihnî meşguliyetlerin, erkâna giren bir şeyin terkine sebep olmadıkça namazın sıhhatini bozmayacağını bildirmiştir.

4- Ulemâ, bu hadisten, ayrıca selamdan sonra dua için beklemenin vacib olmadığı hükmünü çıkarmıştır. Keza: "İhtiyaç halinde cemaati yarıp çıkmak mübahtır, namazın içinde mübah bir işe azmetmek câizdir" denmiştir.

5- Hadisin sonunda Resûlullâh'ın "Beni alıkoyacağından korktum] ibaresi, "Evde duran paranın, zihnimi kendisiyle meşgul ederek, Allah'a teveccüh edip O'na yönelmekten beni alıkoymasından korktum" demektir.

2179 ٦– وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قـال: [لَمَّا قَدِمَ الْمُهَاجِرُونَ الْمَدِينَةَ لَمْ يَكُنْ بِأَيْدِيهِمْ شَيْءٌ، وَكَانَتِ الأَنْصَارُ أَهْلَ الأَرَاضِي وَالْعَقَارِ فَقَاسَمُوهُمْ عَلَى أَنْصَافِ ثِمَارِ أَمْوَالِهِمْ كُلَّ عَامٍ وَيَكْفُونَهُمُ الْعَمَلَ وَالْمُؤْنَةَ. وَكَانَتْ أُمُّ أَنَسٍ أَعْطَتْ رَسُولَ اللّهِ ﷺ عِذَاقاً كَانَتْ لَهَا، فَلَمَّا فَرَغَ النَّبِيُّ ﷺ مِنْ قِتَالِ أَهْلِ خَيْبَرَ رَدَّ الْمُهَاجِرُونَ إلى الأَنْصَارِ مَنَائِحَهُمْ وَرَدَّ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إِلَى أُمِّ أَنَسٍ عِذَاقَهَا]. أخرجه الشيخان.

«الْعِذَاقُ» جمع عَذْقٍ بفتح العين وهو النخلة بما عليها من الحمل.

«الْمَنِيحَةُ» هنا: العطية.

6. (2179)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Muhâcirler Medîne'ye geldikleri vakit ellerinde hiçbir şey yoktu. Ensar ise arazi ve akar sahibi kimselerdi. Her yıl mallarını, ürünlerinin yarısını onlara vermek, bunlar da çalışma ve bakım işlerini üzerlerine almak şartıyla anlaştılar. Enes'in annesi kendine ait olan bir hurmalığı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a verdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hayberlilerle savaşıp orayı fethettikten sonra muhâcirler, bağlarını ensar'a iade ettiler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da zikri geçen hurmalığı Enes'in annesine iâde etti." [Buhârî, Hibe 35; Müslim, Cihâd 70, (1771).]

AÇIKLAMA:

1- Muhacirler mal ve mülklerini bırakarak, kuru canlarıyla Medîne'ye geliyorlardı. Resûlullah (alehissalâtu vesselâm) onların geçim meseleleriyle yakından ilgilenmiştir. Bu maksadla ensarla aralarında kardeşleşme yaparak herbirini ensardan birinin varis olma hümüyle de kuvvetlendirilmişti.

Muhâcir ve ensarî kardeşlerin ortaklığı farklı şekillerde tezahür etmiştir. Mesela Hz. Ömer, (radıyallâhu anh) ensarî kardeşiyle aynı tar-

lada münavebe ile birgün biri, bir gün diğeri çalıştıklarını anlatır. Sadedinde olduğumuz hadis, ensarîlerden bir kısmının, bağ-bahçenin ürününden yarısını almak kaydıyla muhâcire işletme hakkını verdiklerini ifade ediyor. Buhârî'nin bir rivayeti, Ensarîlerin, mallarının bir kısmını, muhâcirlere tamamen bağışlamayı teklif ettiklerini, ancak Resûlullah'ın malın aslını temlik mânasına gelen böylesi bir bağışı kabul etmediğini ifade eder. Şu halde, sadedinde olduğumuz hadiste, akarın aslına değil, işletmesine, bir başka ifade ile ondan elde edilecek ürüne ortaklığı esas alan bağış çeşidinin mevzubahis edildiğini görmekteyiz.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) fetihlerle birlikte Medîne ve yakın civarında araziler elde edilmeye başlandıkça, muhâcirlere verilen akarlar, eski sahiplerine iade edilmiştir. *Benî'n Nadîr, Benî Kureyza* ve *Hayber* yahudîlerinden alınan arazilerden sonra muhacirlerin ellerinde ensâr'ın menîha[21] olarak verdiği arazi kalmamıştır.

Hadisten, Hz. Enes'in muhterem valideleri Ümmü Süleym hâtunun (radıyallâhu anhâ), Resûlullah'a tıpkı Enes'i hizmet için bağışladığı gibi, hurmalık da bağışladığını öğrenmekteyiz. Resûllullah, bu hurmalığı, azadlısı *Ümmü Eymen*'e vermiştir. Müslim'in bir rivayeti, bu hurmalığı Hz. Peygamber'in *Ümmü Süleym*'e iade ettiği zaman Ümmü Eymen'in vermek istemediğini, onu râzı edebilmek için Resûlullah'ın Ümmü Eymen (radıyallâhu anhâ)'e başka hurmalık gösterdiğinin, fakat öbürünün direndiğini, Resûlullah'ın miktarı artıra artıra on misline kadar çıkardığını,Ümmü Eymen'in, bundan sonra razı olduğunu belirtir. Bu rivayet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kendisinin terbiyesinde emeği geçen bir kimsenin gönlünü kırmamak için ne kadar titiz, mütehammil ve keremkâr olduğunu gösterir.

Ümmü Eymen (radıyallâhu anhâ)'in itirazı, herhalde, menîha'yı temlik zannetmiş olmasından ileri gelmiştir.

21– Menîha: Koyun, keçi, sığır, deve, at gibi hayvanların süt, yün, taşıma gibi menfaatlerinin, herhangi bir karşılık almadan bağışlanması. Kişi hayvan besler, menfaatlerinden faydalanır, karşılık ödemez. Bağ-bahçenin menîha olması demek, aslî mülkiyeti sahibinde mahfuz kalmak şartıyla, ürünlerinden istifade etmek üzere bağışlanması demektir. Mal sahibinin menîha'da herhangi bir ücret taleb etmesi mevzubahis değildir.

SEFER (YOLCULUK) VE ÂDÂBI BÖLÜMÜ

(Bu bölümde on edeb vardır)

BİRİNCİ EDEB

YOLA ÇIKIŞ GÜNÜ

İKİNCİ EDEB

YOL ARKADAŞI

ÜÇÜNCÜ EDEB

YÜRÜME VE KONAKLAMA

DÖRDÜNCÜ EDEB

ARKADAŞA YARDIM

BEŞİNCİ EDEB

KADININ YOLCULUĞU

ALTINCI EDEB

YOLCUNUN YANINDA BULUNMASI MEKRUH OLAN ŞEYLER

YEDİNCİ EDEB

SEFERDEN DÖNÜŞ

SEKİZİNCİ EDEB

DENİZ YOLCULUĞU

DOKUZUNCU EDEB

YOLCUYU KARŞILAMA

ONUNCU EDEB

KUDÜM (SEFERDEN DÖNÜŞ) NAMAZI

UMUMÎ AÇIKLAMA

İnsan hayatının vazgeçilmez safhalarından biri *sefer*'dir. Seferi umumiyetle *yolculuk* diye tercüme ederiz. Sefer kelimesinin dilimizde daha hususî bir mânası vardır, kelimeyi kullanınca öncelikle bu mâna zihnimize gelir. Sefer, askerî bir tabirdir. Halbuki, şer'î ıştılah olak belli bir mesafeyi aşan yolculuğa sefer denir. Bu yolculuğun gayesine bakılmaz; ticarî, askerî, turistik, sıla-i rahm vs. hepsi birdir. Dinen, bu durumdaki kimse misafirdir, bazı hususî ahkâma tâbîdir.

Ayrıca, kişiye her halinde, her durumunda, dünyevî-uhrevî her meselesinde rehberlik eden dinimiz, misafire de rehberlik eder, yolculuğunun en verimli, en faydalı ve emniyet içerisinde geçmesi için *"hazırlıktan, dönüş ânına kadar"* maruz kalacağı belli başlı durumlarla ilgili âdablar tavsiye eder, emirlerde, yasaklarda bulunur. Bunlar yakından tahlil edilince hepsinin yolcunun lehine teşriat olduğu görülür.

Yolculukla ilgili olarak şu hususları özetleyebiliriz:

1- Yolculuk bir gayeye mâtuf olmalıdır: Askerî, ticarî, ilmî, ibretî, sıla-i rahm vs. Akl-ı selimin "faydalı"lığına hükmedeceği her gaye, yolculuk için meşru bir sebep sayılabilir. Hadislerde *"ihtiyaç olmaksızın yapılacak seyahat*'in kerahetine dikkat çekilmiş ise de hangi seferin mekruh olduğuna dair sarahate yer verilmemiştir. Mü'min kişinin sağduyusu, vicdânî hükmü, îmânî ferâseti bunu tayinde yeterlidir. نِيَّةُ الْمُؤْمِنِ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِه *"Mü'minin niyeti amelinden hayırlıdır"* veya الإِثْمُ حَزَّازُ الْقُلُوبِ *"Günah kalbin titremesidir"* gibi hadislerde yer verilen umumî prensipler hayırlı ve hayırsız seyahatleri belirlemede yardımcı olur.

2- Âyet ve hadisler seyahate teşvik eder: Yeryüzünün dolaşılıp, geçmiş insanların bıraktıkları eserlere bakılarak ibret alınması, yaratılışın nasıl

olduğunun görülmesi vs. pek çok âyet-i kerîmenin emridir. [Âl-i İmrân 137, En'âm 11, Nahl 36, Neml 69, Ankebut 20, Rûm 9, 42, Gâfir 21, 82, Yusuf 109, Hacc 45-46, Fâtır 44, Muhammed 10.]

Bir âyet meâlen şöyle: **"Yeryüzünde gezip, kendilerinden öncekilerin sonlarının nasıl olduğunu görmezler mi? Onlar, kendilerinden daha kuvvetliydiler..."** (Fâtır 44). Bir diğer ayet de şöyle: **"De ki: "Yeryüzünde gezip dolaşın, sonra da, yalanlayanların sonunun nasıl olduğuna bir bakın"** (En'am 12).

Bir başka ayette *"seyahat edenler (sâihûn)*; tevbe edenler, ibadet edenler, hamdedenler, rüku edenler, secde edenler ve emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i ani'l münker'de bulunanlarla birlikte müjdelenirler (Tevbe 112).

Kur'ân-ı Kerîm'in seyahate verdiği ehemmiyeti tesbitte zikri gereken mühim bir husus da İslâm devleti bütçesinin harcama kalemlerinden birini yolcuların teşkil etmesidir. *Tevbe sûresinin* 60'ıncı ayetinde devlet gelirlerinin harcanacağı belli başlı sekiz saha sayılır. Bunlardan biri "İbnu's-Sebîl (yoloğlu)" dur. Bu sebeple olacak, daha *Hz. Ömer*'den itibaren yol ve konaklama tesisleri ciddi olarak ele alınmış, mesela Kahire'den çıkan bir yolcu Bağdat'a gelinceye kadar yanına ne kendisi için azık ne de hayvanı için yem tedariki ihtiyacı duymamıştır. Yol boyu ihtiyaçları ve emniyeti sağlanmıştır.

Resûlullah da mesela: سَافِرُوا تَصِحُّوا وَتُرْزَقُوا *"Sefere çıkın ki sıhhat bulasınız, rızkınız arta!"* buyurmuştur. Daha önce (1, 133-134 ve devamı) ilim için yapılacak seyahatlere olan nebevî teşviki belirtmiştik. Burada tekrar etmiyoruz.

Yeri gelmişken şunu da belirtelim: 2197 numarada gelecek olan *"Yolculuk azabtan bir parçadır"* hadisi ile, *"Sefere çıkın sıhhat bulun"* gibi teşvikkar hadisler arasında zâhirî bir teâruz görülürse de gerçekte bir zıtlık yoktur. Yeri gelince açıklayacağımız üzere, orada, çıkılan seferdeki meşakkatler hatırlatılarak aileye çabuk dönülmesi kastedilmektedir, seferde meşakkat var, sefere çıkmaktan kaçının şeklinde bir mânayı hiçbir âlim anlamamıştır.

Dikkat çekmemiz gereken bir diğer nokta şudur: Sefer'den bir kısım âlimler ve bahusus tasavvuf yönü ağır basan alimler, fikren, ruhen Allah'a yapılacak manevi seferi anlamışlardır. Bu görüşlerini te'yid eden ayetler de göstermişlerdir. Mesela *Gazâli* der ki: "Sefer iki çeşitir:

a) Zâhirde yapılan sefer,

b) Bâtında Allah'a yapılan sefer.

Bâtınî seyahate şu âyetle işaret edilmiştir: اِنِّى ذَاهِبٌ اِلَى رَبِّى **"(İbrahim): "Doğrusu, dedi ben Rabbime gidiciyim..."** (Saffat 99). Şu ayet her iki seyahate birden işaret eder: سَنُرِيهِمْ اٰيَاتِنَا فِي الْاٰفَاقِ وَفِي اَنْفُسِهِمْ **"Gerek âfâkta ve gerek kendi nefislerinde ayetlerimizi yakında onlara göstereceğiz..."** (Fussilet 53). İkincisi (bâtınî seyahat) daha büyüktür çünkü bu seyahati yapan kimse, genişliği arz ve sema olan cennette ebedî tenezzühe mazhar olur, öyle makamlara iner ki gelenlerin çokluğuyla sıkışıklığa uğramaz.

3- İslâmî seyahatin mühim âdâblarından biri, seyahatin gayesi hâsıl olur olmaz, sür'atle dönmektir. Bu husus, 2197 numaralı hadiste açıklanacak.

4- Burada belirteceğimiz husus da şudur: İslâmî seferin, bilinmesi gereken bir kısım ahkam ve âdâbı vardır. Bunlardan bir kısmı farzları ilgilendirir, her müslümanın bilmesi farz-ı ayn'dır. Bir kısmı sünnet ve edebtir.

İşte bu bahis, seferle ilgili muhtelif İslâmî âdâbı beyân eden hadisleri ihtiva etmektedir. Teysîr bu âdâbı, on nev'e ayırarak zikreder. Biz, bunlara edeb kelimesiyle başlık attık: Birinci Edeb, ikinci Edeb diye. Aslı ise Birinci nev, İkinci nev şeklinde idi.

BİRİNCİ EDEB

YOLA (SEFERE) ÇIKIŞ GÜNÜ

2180 ١ – عن كعب بن مالك رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَلَّمَا كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَخْرُجُ إلى سَفَرٍ إلاَّ يَوْمَ الْخَمِيسِ]. أخرجه أبو داود.

1. (2180)- *Kâb İbnu Mâlik* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hep perşembe günleri yola çıkardı. Perşembe dışında yola çıktığı nadirdi." [Ebû Dâvud, Cihâd 84, (2605); Buhârî, Cihâd 103.]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yolculuklarını perşembe gününe rastlattığını, Medîne'yi o gün terketmeyi tercih ettiğini belirtmektedir. Buhârî'nin rivayetinde Tebük seferine de perşembe günü çıktığı ilave edilir. *İbnu Hacer,* bu işte Resûlullah'ın perşembeyi tercih ediş sebebi olarak bir başka hadiste ifade edilen hükmü kaydeder: بُورِكَ لأُمَّتِي فِي بُكُورِهَا يَوْمَ الْخَمِيسِ *"Ümmetime perşembe günü erken yapacağı işler mübarek kılınmıştır."* Resûlullah'ın bazı işler için haftanın günleri içinde perşembeye ayrı bir yer verdiği söylenebilir. Nitekim pazartesi, perşembe günleri nafile oruç tutulması sünnet kılınmıştır. Cennet kapılarının da bu iki günde açıldığı ifade edilmiştir:

تُفْتَحُ ابْوَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَ الاثْنَيْنِ وَيَوْمَ الْخَمِيسِ

Ancak hemen belirtelim ki, sefere çıkmalarda perşembenin tercihi muttarid, değişmez bir prensip değildir. Nitekim Veda Haccı için Resûlullah cumartesi günü yola çıkmıştır. Öyle ise, perşembe günü çıkacak bir mâni sebebiyle yolculuğun bir hafta te'hîri diye bir prensip konmamıştır.

Haftanın belli günlerinde yapılacak işlerden bahseden bazı zayıf rivayetler kesin bir hüküm ifade etmez. Bilakis hayatını daha verimli

kılmak isteyen kimselere irşâdî bir prensip verir: "Belli başlı işler, önceden programa bağlanarak haftanın ve hatta ayın belli muayyen günlerine dağıtılabilir. Böylesi bir kararlılık sünnete aykırı değildir, bilakis örneği bile mevcuttur." Bunu, ömrümüzü daha verimli kılmanın bir yolu olarak değerlendirmemize nassî bir mâni yoktur.

2181 ٢– وعن صَخْرِ بن وَدَاعَةَ الْغَامِدِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اَللَّهُمَّ بَارِكْ لأُمَّتِي في بُكُورِهَا، وَكَانَ ﷺ إذَا بَعَثَ سَرِيَّةً أوْ جَيْشاً بَعَثَهُمْ أوَّلَ النَّهَارِ، وكَانَ صَخْرٌ تَاجِراً، وَكَانَ يَبْعَثُ تِجَارَتَهُ مِنْ أوَّلِ النَّهَارِ فَأثْرَى وَكَثُرَ مَالُهُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

2- (2181)- *Sahr İbnu Vedâa el-Gâmidî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle dua ederdi: *"Allah'ım, ümmetime erkenciliği mübarek kıl."* Nitekim, Aleyhissalâtu Vesselâm Efendimiz bir seriyye veya bir ordu göndereceği zaman, onu günün erken saatinde yola çıkarırdı. Sahr tüccardı, o da ticarete günün ilk saatinde çıkardı. Böylece zengin oldu ve malı arttı." [Ebû Dâvud, Cihâd 85 (2606); Tirmizî, Büyû 6, (1212).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadise Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ümmetine "erken" i, yani günün ilk saatini tavsiye etmektedir. Erken saatte yapılacak işlerin mübarek ve hayırlı kılınması için de dua etmektedir. Hadisin râvisi Sahr, bu sünnete uymanın maddî neticesini kendisini örnek vererek göstermektedir: "Tüccardım, ticaret için mallarımı erkenden pazara götürürdüm, Resûlullah'ın duası bereketine servetim oldu, malım arttı" mânasında beyanda bulunmaktadır.

2- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* pek çok işte günün ilk saatini tercih etmişti: İbadet, yolculuk ve düşmana taarruz. Bir önceki rivayet, her ne maksadla olursa olsun yolculuğa erken saatte çıktığını ifade ederken, bu rivayet düşmana karşı gönderilen orduların da erken saatte yola çıkarıldığını ifade ediyor. Başka bazı rivayetler de Resûlullah'ın hedefe sabanın erken saatinde varıp, ezan okunup okunmadığını gözetleyip, sabah ezanı okunmuyorsa saldırı ve baskına geçmeyi prensip yaptığı belirtilir (1051. hadis).

Erkencilik hususunda Hz. Peygamber'in başka teşvikleri de vardır. Hz. Âişe'nin bir rivayeti şöyle: بَاكِرُوا لِلْغُدُوِّ فِي طَلَبِ الـرِّزْقِ فَإنَّ الْغُدُوَّ بَرَكَةٌ وَنَجَاحٌ *"Rızık talebi için çıkmada erken davranın. Zîra erken çıkışta bereket ve*

muvaffakiyet vardır."

Âlimler, sadece sefere çıkmada, rızık için gitmede değil, görülecek her işte فِي قَضَاءِ الْقَضَايَا erkenciliği tavsiye ederler. Bunların başında ilim talebi zikredilir. *"Gerçek ilim, kargalar gibi erkenci olmakla elde edilir"* demişlerdir.

3- *Seriyye*, küçük çaptaki askerî birliktir, sayısı dörtyüzü geçmez. Hafif olduğu için hareket kabiliyeti fazladır, gece yürüyüşlerini ve ânî baskınları tercih eder. *Cem'i Serâya*'dır.

SEFERİN İKİNCİ EDEBİ
ARKADAŞ

2182 ١– عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قال رسول الله ﷺ: لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مِنَ الْوَحْدَةِ مَا أَعْلَمُ مَا سَارَ رَاكِبٌ بِلَيْلٍ وَحْدَهُ]. أخرجه البخارى والترمذي.

1. (2182)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İnsanlar yalnızlıktaki (mahzuru) benim kadar bilselerdi, hiçbir atlı tek başına bir gececik olsun yol yapmazdı."* [Buhârî, Cihâd 135; Tirmizî, Cihâd 4, (1673).]

AÇIKLAMA:

Hadis, tek başına seyahat etmemeyi tavsiye etmektedir. Ancak şârihler: "Zaruret ve maslahat halinde yalnız başına yolculuğun câiz olduğunu belirtirler. Şöyle ki bazı durumlar vardır ki bir kimsenin tek başına hareket etmesini gerektirir: Casus gönderme, öncü çıkarma gibi. Sünnetten de bazı örmekler rivayet edilmiştir. Kerahet bunun dışındaki hallerle ilgilidir. İbnu Hacer: *"Muhtemelen cevaz hali, emniyet durumunda ihtiyaçla kayıtlıdır."* dedikten sonra muhtelif fırsatlarda, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yalnız başlarına yola çıkardığı kimselerden isimler verir: *Huzeyfe, Nuaym İbnu Mes'ud, Abdullah İbnu Üneys, Havvât İbnu Cübeyr, Amr İbnu Ümeyye, Sâlim İbnu Ümeyr* gibi.

Şu halde, sadedinde olduğumuz hadis, normal şartlarda yapılacak ideal mânadaki yolculuğun âdâblarından birini beyan etmiş olmaktadır: Kişi tek başına yola çıkmamalıdır.

Müteakip hadisler meseleyi daha da açacaktır.

2183 ٢– وعن سعيد بن المسيب قال: [قال رسول الله ﷺ: الشَّيْطَانُ يَهُمُّ بِالْوَاحِدِ

وَالأثْنَيْنِ، فإذَا كَانُوا ثَلاثَةً لَمْ يَهُمَّ بِهِمْ]. أخرجه مالك.

2. (2183)- *Said İbnu'l- Müseyyeb* (rahimehullah) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Şeytan tek başına olanla, iki kişi beraber olana sıkıntı verir.Eğer üç kişi olurlarsa onlara sıkıntı veremez."*** [Muvatta, İsti'zân 36, (2, 978).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis Muvatta'da mürsel ise de, başka tarikten mevsul olarak Ebû Hüreyre rivayeti olarak gelmiştir.

2- Bu hadis yolculukla ilgilidir. Yani "Tek başına seyahat edenle iki arkadaş olarak seyahat edenlere şeytan sıkıntı verir, üç kişi beraber seyahat ederlerse sıkıntı veremez" demektir. Ancak, bazı âlimler: "Tek başına (vahid)'den maksad "kendi görüşünde yalnız kalan" dır" diyerek "çoğunluğa uymak, büyüğe uymaktan evladır" prensibini getirmişlerdir. Nitekim bir başka hadis de bu mânayı te'yîd etmektedir:

عَلَيْكُمْ بِسَوادِ الأعْظَمِ مَنْ شَذَّ شَذَّ الى النَّارِ ***"Ekseriyete uyun, yalnız kalan ateşe gider.***

2184 ٣– وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ: الرَّاكِبُ شَيْطَانٌ: وَالرَّاكِبَانِ شَيْطَانَانِ، وَالثَّلاثَةُ رَكْبٌ]. أخرجه مالك وأبو داود والترمذي.

3. (2184)- *Amr İbnu Şuayb an ebîhî an ceddihi* (radıyallâhu anh) tarikinden naklediyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Bir atlı bir şeytandır, iki atlı iki şeytandır, üç atlı bir gruptur." [Muvatta, İsti'zân 25, (2, 978); Ebû Dâvud, Cihad 86, (2607); Tirmizî, Cihâd 4, (1674).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî, hadisi şöyle açıklar: "Bunun mânası şudur: "Yalnızlık ve yeryüzünde tek başına seyahat şeytanın işidir. Bu amele insanı şeytan sevkeder ve ona şeytan çağırır. İki kişi için de durum aynıdır. Ancak üç kişi olursa o zaman bir cemaat teşkil ederler." Hattâbî devamla der ki: "Yalnız başına yolculuk yapan kimse yolda ölecek olsa, yanında onun yıkama, teçhiz ve defin gibi cenazesi ile alakalı işleri görecek kimsesi olmaz. Keza malı-mülkü üzerine vasiyetini tevdi edeceği ve terekesini ailesine götürecek, ölümü hakkında onlara haber getirecek birisi olmaz. Keza yolculuğunda kendisine yardımcı olacak kimseden de mahrumdur. Üç kişi olurlarsa bazı külfetli işlerde, korunmada birbirlerine yardım ederler, namazlarını cemaatle kılıp, cemaat sevabından hisselerini alırlar."

2185 ٤ – وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ : إذَا خَرَجَ ثَلاثَةٌ في سَفَرٍ فَلْيُؤَمِّرُوا أحَدَهُمْ]. أخرجه أبو داود.

4. (2185)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Bir sefere üç kişi beraber çıkınca birini emîr (başkan) yapsınlar." [Ebû Dâvud, Cihâd 87, (2609).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî şu açıklamayı yapar: "Bu emirden maksad işlerinin müştereken ahenkli olarak yürümesi, aralarında farklı fikirler ortaya çıkmaması ve dolayısiyle ihtilafa düşmemeleridir."

Başkan seçme sünnet-i müekkededir. *"Vâcibdir"* diyen âlim de vardır.

Üçten murad, cemaatin en azı (ekalli) üç olması sebebiyledir. Daha fazla iseler evleviyetle başkan gerekli olur.

Hattâbî der ki: "Bu hadiste şu hususa delil vardır: Eğer iki kişi, aralarındaki bir mesele hakkında hüküm vermesi için üçüncü bir şahsı hakem tayin etseler, bunun hükmü infaz edilir."

1- Böyle bir emîre itaat gerekir, ancak bu emîrin hudûd ahkâmını tatbik etmeye veya ta'zir cezası vermeye yetkisi yoktur. Sadece yolculuk umuruyla ilgili kararlar almada şer'i izne sahiptir.

2- Bazı âlimler, "iki kişi olsalar da birinin emir olması gerekir" diyerek, ikiyi de "üç" ün ahkâmına tâbi kılmıştır.

ÜÇÜNCÜ EDEB

YÜRÜME VE KONAKLAMA

2186 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ: إذَا سَافَرْتُمْ في الخِصْبِ فَأعْطُوا الإبِلَ حَظَّهَا مِنَ الأرْضِ، وَإذَا سَافَرْتُمْ فِي الجَدْبِ فَأسْرِعُوا عَلَيْهَا السَّيْرَ وَبَادِرُوا بِهَا نِقْيَهَا، وَإذَا عَرَّسْتُمْ فَاجْتَنِبُوا الطَّرِيقَ فَإنَّهَا مَأوَى الْهَوَامِّ بِاللَّيْلِ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

وزاد أبو داود: «وَلاَ تَعْدُوا المَنَازِلَ».

«النِّقْيُ» مُخُ العظام.

«والتَّعْرِيسُ» نزول المسافر آخر الليل ساعة للاستراحة.

1. (2186)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Münbit yerde sefer yaptığınız zaman, deveye arzdaki hissesini verin. Çorak yerde sefer yaptığınız zaman da orada yürümeyi hızlandırın, ilikleri kurumasın. Mola verdiğiniz zaman yoldan sakının çünkü orası geceleyin haşerâtın sığınağıdır."* [Müslim, İmâret 178, (1926); Tirmizî, Edeb 75, (2862); Ebû Dâvud, Cihâd 63, (2529).]

Ebû Dâvud'da "hissesini verin" dendikten sonra "mutad mola yerlerini (konaklamadan yürüyüp) geçmeyin" ibaresini ilave etmiştir.

AÇIKLAMA:

Münbit, bol ot bitiren araziye denir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, sefer sırasında yolumuz otlu araziden geçtiği zaman, oradan hızla geçmeyip, zaman zaman durup, hayvanın otlatılmasını tavsiye etmektedir. Arazideki hayvanın hakkı, otlamasıdır. Çorak ve otsuz araziden de

çabuk çıkılmalı ki hayvan daha fazla acıktırılmamalıdır. Şu halde uzun çekecek yolculukta, yol güzergâhı tabii olarak bazan otlu, bazan otsuz araziden geçecektir. Resûlullah molaların otlak yerlerde verilecek şekilde programlanmasını tavsiye buyurmaktadır. *Ebû Dâvud*'un ziyade cümlesi, hedefe bir an önce varmak için konaklama yerlerinde mola yapmadan geçip gitmeyi de yasaklamaktadır. Zîra bu, hayvan için yorucu olur. Ayrıca konaklamaların yol üzerinde değil, yolun dışında uygun bir yerde yapılması tavsiye edilmektedir. Böylece hem yılan, akrep gibi zararlı hayvanların geceleyin geçitleri engellenmemiş, hem de onların zararlarından emin kalınmış olur.

Bu hadiste hem binek hayvanına hem de kırlarda yaşayan haşerata karşı Resûlullah'ın şefkat ve merhametinin derecesini görmekteyiz. Evet O aleyhissalâtu vesselâm, rahmeten li'l-âlemîn'dir.

2187 ٢ – وعن خالد بن مَعْدَانَ يرفعه قال: [قال النبي ﷺ : إنَّ اللهَ رَفِيقٌ يُحبُّ الرِّفْقَ وَيَرضَى بِهِ وَيُعِينُ عَلَيْهِ مَا لاَ يُعِينُ عَلَى العُنْفِ، فَإذَا رَكِبْتُمْ هٰذِهِ الدَّوَابَّ العُجْمَ فَأَنْزِلُوهَا مَنَازِلَهَا. فَإنْ كَانَتِ الأرْضُ جَدبَةً فَانْجُوا عَلَيْهَا بِنِقْيِهَا، وَعَلَيْكُمْ بِسَيْرِ اللَّيْلِ، فَإنَّ الأرْضَ تُطوَى بِاللَّيْلِ مَالاَ تُطْوَى بِالنَّهَارِ، وَإيَّاكُمْ وَالتَّعْرِيسَ عَلَى الطَّرِيقِ فَإنَّهَا طَرِيقُ الدَّوَابِّ وَمَأْوَى الحَيَّاتِ]. أخرجه مالك.

2. (2187)- *Hâlid İbnu Ma'dân* -merfu olarak (yani Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sözü olarak)- rivayet ediyor: "Resûlullah buyurdular ki: *"Allah refikdir, (yumuşaklık, kolaylık, musamaha sahibi). Bu sebeple rıfkı sever, rıfk sebebiyle razı olur, rıfk (sahibin)'e mahsus bir yardımı vardır ki, şiddet sahipleri bu yardımı göremez. Öyleyse bu, dili olmayan hayvanlara bindiğiniz zaman bunlara konaklama yerlerinde mola verin. Eğer geçtiğiniz arazi çoraksa, oradan hayvanın iliğini kurutmadan çıkın. Gece yürüyüşünü tercih edin. Zîra geceleyin arz, gündüzleyin dürülmeyecek şekilde dürülür. Yol üzerine (geceleyin) konaklamaktan kaçının. Çünkü o, hayvanların yolu, yılanların sığınağıdır."* [Muvatta, İsti'zân 38, (2, 979).]

AÇIKLAMA:

1- *Rıfk,* sözde ve fiilde kolaylık, yumuşaklık, tatlılık gibi mânalara gelir. Allah'ın refik yani rıfk sahibi olması, kullarına karşı kolaylık göstermesi, zorluk göstermemesi, güç yetirecekleri emirler vermesi, müsa-

maha ve afla muamele etmesi.. demektir. Bazı âlimler Allah'a "Refik" ismini izafe etmeyi câiz görmemiştir. "Çünkü, derler Allah'ın isimleri tevatürle sabittir. Bu isim mütevatir haberle gelmediğine göre, Allah'a isim olarak kullanılamaz. Hadiste bu, arkadan gelecek hükmü genişlet-mek maksadıyla Allah'ın bir vasfı olarak beyan edilmiştir." Bu müta-laaya Nevevî: "Haber-i vâhidle sâbit olan "refîk" ve diğer isimlerle Allah'ın tesmiyesi câizdir, esah olan budur" diye cevap verir.

2- Allah'ın rıfkı sevmesi, insanların birbirine müşfik ve anlayışlı davranmalarından Allah'ın hoşlanması demektir. Rıfk sebebiyle râzı olması, rıfk sahiplerine sevap vermesi; rıfk sahibine yardım etmesi, rıfk ile muamele etmek isteyene maksadını kolaylaştırması demektir. Müslim'in rivayetinde:

انَّ اللّٰهَ رَفِيقٌ يُحِبُّ الرِّفْقَ وَيُعْطِى عَلَى الرِّفْقِ مَالاَ يُعْطِى عَلَى الْعُنْفِ وَمَالاَ يُعْطِى عَلى سِوَاهُ

"... Rıfk için verdiğini, şiddet (unf) için, başka bir şey için vermez" şeklinde gelmiştir.

Hadiste şiddet diye tercüme ettiğimiz unf, zorluk, meşakkat, kabalık, sertlik, anlayışsızlık gibi ahlâkî düşüklük ve merhametsizlikleri ifade eder.

Rıfk üzerine başka rivayetler de gelmiştir.

Rıfk, hadisin devamında da görüldüğü üzere sadece akıl sahipleri için tavsiye edilmez, hayvanlara karşı da rıfkla muâmele tavsiye ve emredilir: *"Bu, dili olmayan hayvanlara bindiğiniz zaman.."* Hayvanlar konuşmadığı için onlar "dilsiz" olarak tavsif edilmiş ve merhamet celbedilmek istenmiştir.

3- Hayvanlara rıfk'ın gereklerinden biri olarak, yol sırasında mûtad konaklama yerlerinde durulup mola verilmesi zikredilmektedir. Buralar, dinlenme ve yeniden güç kuvvet kazanma yerleridir. Buralarda durulmaması hayvanın yorgunluğunu artıracağından onlara karşı merhametsizlik olur. Hadisin Dârakutnî'de gelen vechinde: فَاعْطُوهَا حَظَّهَا مِنَ الْمَنَازِلِ وَلاَ تَكُونُوا عَلَيْهَا شَيَاطِين *"Hayvana konaklama hakkını da verin, sakın onlara karşı şeytanlar olmayın"* buyrularak, konak yerlerinde durmamanın "haksızlık" olduğu belirtilmiştir: "Allah'ın mahlukatına şefkatsiz davranarak şeytanların birisi gibi binip, onların kullanışı gibi kullanmayın" demektir. Şeytanın hayvana binmeyeceği söylenecek olsa, "emre âsilikte onlar gibi olmayınız" şeklinde mâna te'vîl edilir.

4- Hadis geceleyin yolculuk yapmayı tavsiye etmektedir. Gece yolculuğunun kazandıracağı kolaylıklar, taşınması kolay dürülü bir kumaşa benzetilmiştir. *Taberî*'nin kaydettiği bir rivayette: عَلَيْكُمْ بِالـدُّلْجَةِ فَإنَّمَا يَطْويـهَا اللهُ *"Geceleyin seyahat edin, çünkü yolu geceleyin Allah dürer"* denmiştir.

5- Yolculuk âdâbı meyanında, geceleyin uyku için konaklandığı takdirde yol üzerine konaklanmaması tavsiye edilmektedir .Burada hem haşerata karşı merhamet, hem de yolcuya karşı emniyet vardır. Hadislerin muhtelif vecilerinden bu anlaşılmakdır. Şârihler haşeratın, yollara oradan geçen yolculardan kalan kırıntıları yemek üzere geceleyin ineceklerini belirtir. O halde yolda konaklayanlar hem bunları rahatsız eder, hem de onlardan zarar görebilir. Ayrıca geceleyin seyahat eden başka yolcuları da rahatsız etmek mevzubahistir.

İbnu Mâce'nin bir rivayetinde, geceleyin yolda konaklamaktan başka, yola "kaza-yı hâcet yapmak" da yasaklanır.

2188 ٣– وعن أبي قتادة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسـولُ اللهِ ﷺ إذَا عَرَّسَ بِلَيْلٍ اضْطَجَعَ عَلَى يَمِينِهِ، وَإذَا عَرَّسَ قَبْلَ الصُّبْحِ نَصَبَ ذِرَاعَهُ وَوَضَعَ رَأسَهُ عَلى كَفِّهِ.] أخرجه مسلم.

3. (2188)- *Ebû Katâde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yolculuk sırasında geceleyin uyumak üzere konaklayınca sağı üzerine yatardı. Sabah vaktine yakın konaklamış ise, (yastık yerine) kolunu diker, başını avucunun içine koyardı." [Müslim, Mesâcid 313, (683).]

AÇIKLAMA:

1- *Müslim*'deki lafızla, Teysir'in lafzı arasında biraz farklılık var: Teysir, "seferde" kelimesini hazfetmiş, ayrıca "sabaha yakın" veya "sabahtan az önce" diye tercüme edebileceğimiz kubeyle's-subh yerine kable's-subh demiş. Tercümede bu durumu gözönüne aldık.

3- Hadis, yolculuk sırasında ne şekilde yatılacağını göstermektedir. Sabaha yakın yatıldığı zaman kolun dikilerek başın avucun içine konması, herhalde sabah namazının geçmesini önlemek, kolayca uyanmak içindir.

2189 ٤– وعن أبي ثَعْلَبَةَ الخُشَنِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [كَانَ الـنَّاسُ إذَا نَزَلَ رسولُ اللهِ مَنْزِلاً تَفَرَّقُوا في الشِّعَابِ وَالأوْدِيَةِ. فـقَالَ النَّبِىُّ ﷺ إنَّ تَفَرُّقَكُمْ في الشِّعَابِ وَالأوْدِيَةِ إنَّمَا ذلِكُمْ مِنَ الـشَّيْطَانِ، فَلَمْ يَنْزِلُوا بَعْدُ مَنْزِلاً إلاَّ انْضَمَّ بَعْضُهُمْ إلَـى بَعْضٍ حَتَّى يُقَالَ لَوْ

بُسِطَ عَلَيْهِمْ ثَوْبٌ لَعَمَّهُمْ].

4. (2189)- *Ebû Salebe el-Huşenî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sefer sırasında konaklayınca yanında bulunan halk vadilere ve dağ geçitlerine dağılırdı. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Vadilere ve geçitlere dağılmanız şeytan işidir"* diye ikaz etti. Bundan sonra herhangi bir yere inilince birbirlerine yakın şekilde yerleşirlerdi. Öyle ki, "Üzerlerine bir yaygı atılsa hepsini örter" denirdi. " [Ebû Dâvud, Cihad 97, (2628).]

AÇIKLAMA:

1- *Vadi,* dağların arasındaki sel yataklarıdır. Şiâb, "şib"in cem'i olup dağlardaki yollar, geçitler mânasına gelir.

2- Resûlullah, yolcuların, mola verildiği zaman etrafa rastgele dağılmalarını hoş görmemiş topluca konaklamalarını tavsiye etmiştir. Dağılmadaki keraheti, bu tarzı nisbet ederek ifade buyurmuştur. Resûlullah, pekçok hikmet ve maslahatı muhtevi bir yasağı çoğu kere "şeytan"a nisbet ederek veciz şekilde ifade etmiştir. Müteâkip hadis, bu sıklıkta sıkışıklığa sebep olmamanın esas olduğunu ifade edecektir.

2190 ٥– وعن سهل بن معاذ الجُهَنِيِّ عن أبيه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:[كَـانَ النَّبِيُّ ﷺ في غَزْوَةٍ فَنَزَلَ مَنْزِلاً فَضَيَّقَ النَّاسُ المَنَازِلَ وَقَطَعُوا الطَّرِيقَ. فَبَعَثَ النَّبِيُّ ﷺ مُنَادِياً يُنَادِى فِي النَّاسِ: إنَّ مَنْ ضَيَّقَ مَنْزِلاً أوْ قَطَعَ طَرِيقاً فَلاَ جِهَادَ لَهُ]. أخرجه أبو داود.

5. (2190)- *Sehl İbnu Muâz el-Cühenî,* babası (Sehl)'den naklen anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gazve sırasında bir yerde konaklamıştı. Askerler konakladıkları yerleri birbirine pek yakın tutarak darlığa sebep oldular ve yolu da kestiler. Bunun üzerine bir dellal çıkararak halka şunu ilan ettirdi: *"Konak yerini daraltıp yolu kesenin cihadı yoktur."* [Ebû Dâvud, Cihâd 97, (2629, 2630).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* konak yerinde başkasını daraltmamayı, rahatsız etmemeyi, lüzumundan fazla yer işgal etmemeyi, geçenlerin geçişini engelleyecek şekilde yolu kesmemeyi tavsiye etmektedir. Bu yasaklamayı "cihad sevabını kaybeder" ifadesiyle, mübalağalı bir üslubla müeyyideye bağlamış olmaktadır.

Şu halde önceki hadis dağılmayı yasaklayıp sık olmayı emrederken, bu hadisin de sıkışıklığı yasaklaması arasında tenakuz mevzubahis değildir. Öyle ise yolcular birbirini rahatsız etmeyecek, gelip geçenlere zorluk vermeyecek şekilde makul aralıklarla yerleşmelidirler.

DÖRDÜNCÜ EDEB

ARKADAŞA YARDIM

2191 ١ – عن أبى سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسول الله ﷺ: مَنْ كانَ معَهُ فَضْلُ ظَهرٍ فَلْيَعُدْ به عَلى مَنْ لاَ ظَهرَ لَهُ، ومَنْ كانَ لَهُ فَضْلُ زادٍ فَلْيَعُدْ به عَلى مَنْ لاَ زَادَ لَهُ. فَذَكَرَ أصْنَافاً مِنَ المَالِ حَتَّى رَأيْنَا أنْ لاَ حَقَّ لأحَدٍ مِنَّا في فَضْلٍ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

1. (2191)- *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kimin yanında fazla hayvan varsa, onu hayvanı olmayana versin. Kimin de fazla azığı varsa onu azığı olmayana versin."*

Resûlullah, bazı mal çeşitlerini bu suretle saymaya devam etti. Öyle ki, bizden hiç kimsenin (yol sırasında) herhangi bir fazlalıkta hakkı olmadığı düşüncesine vardık." [Müslim, Lukata 18, (1728); Ebû Dâvud, Zekât 32, (1663).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis yolcuların birbirlerine yardıma mükellef olduklarını ifade eder. Yardımlaşma her zaman için gereklidir ve dinimizin emridir. Ancak yolculuk, kıtlık gibi durumlarda bu daha çok ehemmiyet ve mükellefiyet kazanmaktadır.

2- Hadisin gerek *Müslim*'deki ve gerekse Ebû Dâvud'daki aslı, hadisin vürud sebebini ihtiva etmektedir. Ancak Teysir, o kısmı hazfetmiş. Ebû Saîd el-Hudrî diyor ki: "Biz bir defasında Hz. Peygamber ile bir seferde bulunuyorduk. Devesi üzerinde bir adam gelerek gözünü sağa sola çevirmeye başladı. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Kimin yanında..." diye hadise devam eder.

Hadis ihtiyaç sahibinin durumunu îmâ ile haber vediğini göster-

mektedir. İnsan feraseti bir başkasından bir ihtiyaç izharı sezer sezmez ilgi gösterilmelidir. Örnekte Resûlullah öyle yapmıştır. Şârihler, kafile reisinin yardım edilmesi emrini vermesi gerektiğini söylerler.

Bu hadis, ihtiyaç içinde olan yolcuyca, memleketinde zengin bile olsa, altında bineği, üst-başında zenginliğe delalet eden kıymetli elbiseleri olsa bile sadaka ve zekat verilebileceğine delil olmuştur.

2192 ٢– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أَرَادَ النَّبِيُّ ﷺ الْغَزْوَ فَقَالَ: يَا مَعْشَرَ الْمُهَاجِرِينَ وَالأَنْصَارِ. إِنَّ مِنْ إِخْوَانِكُمْ مَنْ لَيْسَ لَهُ مَالٌ وَلاَ عَشِيرَةٌ. فَلْيَضُمَّ أَحَدُكُمْ إِلَيْهِ الرَّجُلَيْنِ وَالثَّلاَثَةَ. فَضَمَمْتُ إِلَيَّ اثْنَيْنِ أَوْ ثَلاَثَةً وَمَالِي إِلاَّ عُقْبَةٌ كَعُقْبَةِ أَحَدِهِمْ مِنْ جَمَلِي].

2. (2192)- Hz.Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gazveye çıkmak arzu etti ve: *"Ey Muhâcir ve Ensâr topluluğu! Kardeşlerinizden öyleleri var ki ne malları var ne de aşîretleri. Herbiriniz, iki veya üç kişiyi yanına alsın"* dedi."

(Hz. Câbir devamla der ki): "Bu tamim üzerine ben iki veya üç kişiyi yanıma aldım. (Yol boyu) devemde, diğerlerinin sırası gibi benim de bir (binme) sıram vardı."

2193 ٣– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [كَانَ رسولُ الله ﷺ يَتَخَلَّفُ في السَّيْرِ فَيُزْجِي الضَّعِيفَ وَيُرْدِفُ وَيَدْعُو لَهُمْ]. أخرجهما أبو داود.

«يُزْجِي الضَّعِيفَ» بالزاى. أى يسوقه لِيُلْحِقَهُ بالرِّفَاقِ.

3. (2193)- Yine *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yürüme sırasında geride kalır, (kafileye kavuşturmak için) zayıf hayvanı sürer, üzerindekini terkisine alır ve onlara dua ederdi." [Ebû Dâvud, Cihâd 103, (2639).]

BEŞİNCİ EDEB

KADININ YOLCULUĞU

2194 ١ – عن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : لاَ يَحِلُّ لاِمْرَأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ أَنْ تُسَافِرَ مَسِيرَةَ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ إلاَّ وَمَعَهَا مَحْرَمٌ لَهَا]. أخرجه الستة إلا النسائى.

1. (2194)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah'a ve ahiret gününe inanan bir kadına, bir gece ve gündüz devam edecek bir mesafeye, yanında bir mahremi olmadıkça gitmesi helâl değildir."* [Buhârî, Taksîru's- Salât 4; Müslim, Hacc 419, 422, (1339); Muvatta, İsti'zân 37, (2, 979); Ebû Dâvud, Menâsik 2, (1723-1725); Tirmizî, Radâ 15, (1170).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Hacer*, hadiste "Allah'a ve âhirete inanan kadın" kaydına bakarak, bazı âlimlerin, mahremsiz seyahat yasağının mü'min kadınlara has olduğu, mü'min olmayan kadınların tek başlarına seyahat edebileceklerine hükmettiğini belirtir. Ancak, bu istidlâle itiraz edilerek: "Allah'a ve ahirete inanmış olma" kaydının te'kid için yer aldığı, yasağın bütün kadınlara şâmil olduğu belirtilmiştir. *İbnu Hacer:* "Bu hadisle, kadının yanında mahremi olmadan seyahat etmesinin câiz olmadığına istidlâl edilmiştir. Bu istidlâlde, hacc, umre ve diyar-ı şirk'ten çıkma durumları dışında, icma edilmiştir. Bir kısım ulema bunu haccın şartlarından biri saymıştır."

Bazı âlimler, bu hadisten hareketle, bir günden az süren yolculuğu kadının mahremsiz yapabileceğini söylemiştir.

2- Bu meselenin îzahı, Avnu'l-Ma'bud'da özetle şöyledir: "Kadının tek

başına yolculuk yapmasını yasaklayan hadisler çoktur. Aralarında ifade yönüyle farklar vardır. Bazıları üç gün üç gecelik seyahati, bazıları iki gün iki gecelik, bazıları bir günlük... seyahati mahremsiz olarak yapmayı yasaklar. Mesela: لاَ تُسَافِرُ الْمَرْأَةُ ثلاثــــاً الاَّ معها ذو محرم "Üç (günlük) yere kadın mahremsiz gidemez" لاَ تُسَافِرُ الْمَرْأَةُ يومين من الـــدَّهرِ إلاَّ ومعها ذو محرم *"Kadın mahremi veya kocası olmadan iki günlük yola çıkamaz"* لاَ يَحِلُّ لاِمْرَأَةٍ مُسْلِمَةٍ اَنْ تُسَافِرَ مسيرة لَيْلَةٍ *"Mü'min kadın bir gecelik mesafeye bir mahremi olmadan yola çıkamaz"*; لاَ تُسَافِرُ امرأَةٌ إلاَّ مع ذى محرم "Kadın yanında mahremi olmadıkça seyahat edemez." لاَ تُسَافِر بريدا *"Bir berîdlik mesafeye seyahat edemez."*

Ulema ibarelerdeki ihtilafın, Resûlullah'a sorulan soruların farklı oluşundan ve farklı yerlerde sorulmuş olmasından ileri geldiğini söylemiş, "Üç günlük mesafedeki seyahatin yasaklanmasından hareketle daha kısa mesafelere gitmenin mübah olacağı hükmü çıkarılamaz" demiştir. Mesela *Beyhakî* şunu söyler: Sanki aleyhissalâtu vesselâm'a yanında mahremi olmayan bir kadının üç günlük mesafeye yapacağı seyahatten sorulmuştur, O da: "Hayır gidemez!" demiştir. Keza iki günlük mesafeye mahremsiz gidebilir mi diye sorulmuştur, O da: "Hayır, gidemez!" demiştir. Aynı şekilde bir günlük mesafeye gidip gidemeyeceği sorulmuştur, O yine "Hayır, gidemez!" demiştir. Bir berîdlik mesafeye seyahatinden sorulmuştur, O yine "Hayır, gidemez!" demiştir. Soru sahiplerinden her biri işittiği cevabı bilahare rivayet etmiştir. Aynı râviden gelen ihtihaflı rivayetler de o kimsenin Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı farklı yerlerde farklı sorulara -belirtildiği şekilde- farklı olarak verdiği cevapları dinlemiş olmasından ileri gelir. Hepsi de sahihtir. Bunların hiçbirinde, "sefer" ismi verilen en az miktar hakkında bir tahdit mevcut değildir. Resûlullah sefer diye tesmiye edilen en az mesafeyi tahdid etmeyi murad etmemiştir. Öyleyse "sefer" adı alan her mesafeye, yanında kocası veya bir mahremi olamayan kadının gitmesi yasaktır, bu mesafe üç günlük olmuş, iki veya bir günlük olmuş, bir berîdlik ve hatta daha da az olmuş farketmez. Zîra İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'nın rivayeti yasağı mutlak olarak beyan etmiştir: لاَ تُسَافِرُ امرأةٌ الاَّ مع ذى محرم "Kadın ancak mahremi ile seyahat edebilir." Bu rivayet, "sefer" denen bütün seyahatleri içine alır. Ümmet, kadın muktedir olduğu takdirde haccetmisinin gerektiğinde icma etmiştir. Çünkü ayette: وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيــــلاً **"Oraya gitmeye muktedir olan insana, Allah için, haccetmesi farzdır"** (Âl-i İmrân

97) buyrulmuştur. "Kadının muktedir olması", erkeğin muktedir olmasından farksızdır. Öyleyse kadın veya erkek her muktedir olana farzdır. Ancak, "kadına mahrem şart mıdır değil midir?" bu meselede ihtilaf edilmiştir. Yani mahremin varlığı -kadın için- haccın farz olması için şart mıdır, yoksa bu, edası için mi şart kılınmıştır? Ebû Hanîfe (rahimehullah), haccın kadına vâcib olması için bunu şart koşar. Ona göre, kadınla Mekke arasında üç merhaleden daha az mesafe varsa mahrem şart olmaz. *Ashâbu'l- hadis* ve *Ashâbu'r-rey*'den bir cemaat bu görüşe muvafakat eder. Hasan Basrî ve İbrahim Nehâî'nin de bu görüşte olduğu rivayet edilmiştir.

Atâ, İbnu Sirin, Saîd İbnu Cübeyr, Mâlik, Evzâî, Şâfi'î mahremi şart koşmazlar, nefsinin emniyetini şart koşarlar. Şâfiî'nin ashâbı: "Kadı-nın, "kocası" veya "mahremi" veya "güvenilir" kadınlar"la emniyeti hasıl olur" derler. Şafiî'ye göre, "Bu üç şarttan biri yoksa kadına hacc gerekmez. Keza güven veren tek kadın bulmuş ise, yine hacc gerekmez, ancak onunla kadının hacca gitmesi câizdir." Nevevî'nin Müslim şerhinde belirttiği üzere Şâfiî mezhebinde sahih görüş budur.

Bu mevzuyu tamamlayan açıklama müteakip hadiste gelecektir.

2195 ٢– وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَ يَخْلُونَّ رَجُلٌ بِامْرَأَةٍ إلاَّ وَمَعَهَا ذُو مَحْرَمٍ. فَقَامَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللّهِ: إنَّ امْرَأَتِي خَرَجَتْ حَاجَّةً وَإنِّي اكْتُتِبْتُ فِي غَزْوَةِ كَذَا وَكَذَا. قَالَ: فَانْطَلِقْ فَحُجَّ مَعَ امْرَأَتِكَ]. أخرجه الشيخان.

2. (2195)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular: *"Bir erkek, yanında mahremi bulunmayan (yabancı) bir kadınla yalnız kalmasın!"*

Bunun üzerine bir adam kalkarak: "Ey Allah'ın Resûlü, kadınım hacc için yola çıktı, ben ise falan falan gazvelere yazıldım!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: "Öyleyse git hanımına yetiş, onunla hacc yap!" diye emretti." [Buhârî, Cezâu's-Sayd 26, Cihâd 140, 181, Nikâh 111; Müslim, Hacc 424, (1341).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, kadının yanında mahremi olmadan seyahate çıkması yasaklanmaktadır. Bu hadisin hükmü umumîdir. Hacc veya bir başka seyahat, uzak veya yakın mesafeye seyahat ayırımı yapılmamıştır. Zâhire göre yasak hepsine şâmildir. Ancak bu hususlar ihtilaflıdır. İhtilafları önceki hadiste belirttik, tekrara gerek yoktur.

2- Hadiste erkeğin yabancı bir kadınla halveti yasaklanmaktadır. Ulemâ bu hususta icma eder. Ancak, "mahrem"in yerini bu meselede "güvenilir kadınlar" gibi bir başka unsur tutabilir mi? ihtilaf edilmiştir. Yani erkek, yabancı kadının yanında mahremi olmasa fakat, buna mukabil başka kadınlar olsa bu şartlar çerçevesinde bir kadınla birlikte bulunabilir mi? *İbnu Hacer* der ki: "Sahih görüşe göre caizdir, çünkü bu durumda töhmet ihtimali zayıftır." *el-Kaffâl* ise: "Mahrem şarttır" der ve ilave eder: "Hacc seferinde güvenilir kadınlar hakkında da hüküm aynıdır, bu kadınlardan en az birinin mahremi bulunmalıdır." Bu hükmü, Şafiî (rahimehullah)'nin şu görüşü de te'yid eder: "Erkeğin, tek başına olan kadınlar cemaatine imamlık yapması câiz değildir, bunun caiz olması için cemaatte yer alan kadınlarda en az birinin mahremi namaza katılmalıdır."

3- Hadisin zâhiri, haccın kadına vacib olması için mahremin bulunmasını şart koşmaktadır. Ancak mahremin varlığı vücubun şartı mıdır, edanın şartı mıdır alimler ihtilaf etmişlerdir. *Ebû Hanife* ve *Ashâhu'l-hadîsin* vücub için bunu şart koştuğunu, *Mâlik, Şâfiî* ve diğer birçoklarının bunu vücub için şart koşmadığını yine önceki hadiste kaydettik.

4- Hadis, mahremi olmayan kadını seferden men etme hususunda bütün kadınları bir tutmaktadır. Bu meselede de ülema ittifak eder. Sadece Mâlikî âlimlerden *Ebû'l-Velîd el-Bâcî,* şehvet yönü kalmamış ihtiyar kadınları istisna etmiştir.

5- Hadisin son kısmında, hacc ile cihadın çakışmaları halinde haccın takdim edilmesi gereği gözükmektedir. Aynî şöyle der: "Bu emirde işlerin teâruzu halinde ehemm olanın takdimine delil vardır. Zîra burada erkeğin karşısına hacc ve gazve beraber çıkmış, hacc tercih edilmiştir, çünkü hanımının haccı meselesinde başkası onun yerini, yolculukta hanımla olma hususunda kimse tutamaz, halbuki gazve öyle değil."

6- Hadisten bazı âlimler: "Koca, karısını farz olan haccdan men edemez" hükmünü çıkarmıştır. Ahmed İbnu Hanbel bu görüştedir. Şafiîlerin de buna yakın bir kavli vardır. Ancak Şafiî mezhebinde sahih görüş kocaya men hakkı tanır. "Zîra, derler, hacc fevri bin farz değil, terâhî üzere yani zaman içinde eda edilebilecek bir farzdır." *İbnu Hacer* der ki: "Kocaya, hanımını götürmek vacib olmaz. Ama, hastaya bedel hacc yapacak kimse: "Bunu ücretle yapacağım, değilse yapmam" diye imtina etse, kadının ücret ödemesi gerekir, çünkü ücret onun iktidarı dahilindedir ve bu hacc'ın külfetlerinden sayılır."

Şunu da kaydedelim: Darâkutnî'nin merfu bir rivayetinde, kocası ve parası olan bir kadına kocası hacca gitmeye izin vermese, kadın bu izni istihsâl etmeden hacca gidemiyeceği ifade edilmiştir. Âlimler bunu "nafile olan hacc" ile te'vil ederler.

İbnu'l-Münir, ulemânın şu hususta icma ettiğini kaydeder: "Erkek, hanımını seyahatin her çeşidinden men etme yetkisine sahiptir." İhtilaf edilen husus vacib olan seferdeki yetkisidir.

İbnu Hazm ez-Zâhirî, hadisten, kadının kocası veya bir mahremi olmadan seyahat etmesinin caiz olduğu hükmünü çıkarmıştır. Ona göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kadının ne geri çağrılmasını emretmiştir, ne de yalnız başına hacc maksadıyla yola çıktığı için kadını ayıplamıştır. Ancak İbnu Hazm'a: "Eğer izin şart olmasaydı kocasına , yazıldığı gazveyi terkederek hanımıyla hacca gitmesini emretmezdi" diye cevap verilmiştir. Hususan Saîd İbnu Mansur'da kaydedilen bir rivayet gösterilerek: "İzin şart olmasaydı nezrin bozulmasını emretmezdi" denmiştir. Gösterilen bu rivayette adam Hz. Peygamber'e: "Ben orduda şu şu gazvelere katılmak üzere nezrettim" demiştir.

ALTINCI EDEB

YOLCUNUN YANINDA BULUNMASI MEKRUH OLAN ŞEYLER

2196 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قال رسول الله ﷺ: لاَ تَصْحَبُ المَلاَئِكَةُ رُفْقَةً فِيهَا كَلْبٌ وَلاَ جَرَسٌ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

وفي رواية: «الجَرَسُ مَزَامِيرُ الشَّيْطَانِ».

وفي أخرى لأبي داود: «لاَ تَصْحَبُ المَلاَئِكَةُ رُفْقَةً فِيها جِلْدُ نَمِرٍ».

1. (2196)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Melekler, içinde köpek ve çan bulunan kafileye arkadaşlık etmezler."* [Müslim, Libâs 103, (2113, 2114); Ebû Dâvud, Cihâd (2555, 2556); Tirmizî, Cihâd 25, (1703).]

Bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "Çan şeytanın mizmarları (çalgıları)dır."

Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde: *"Melekler, içerisinde kaplan derisi bulunan kafileye refakat etmez"* buyurmuştur.

AÇIKLAMA:

1- Burada yolcuların bulundurmaktan men edildikleri köpek, dinimizin beslenmesini yasaklamış olduğu köpektir. Pek çok hadiste av, çoban köpeği gibi faydalı bir maksada hizmet etmeyen köpeklerin beslenmesi yasaklanmıştır. Köpeğin yasaklanışını alimler, onların pisliği, necaset yemesi ve pis kokmaları gibi sebeplere bağlarlar. Hz. Peygamber, bir ara bulundukları yere meleklerin girmeyeceğini beyan ederek çoban köpeği hariç, bütün köpeklerin öldürülmesini emreder. Mâlikîye mezhebi yasağın bütün köpeklere şâmil olduğuna hükmeder. Kurtubî yolcunun ihtiyaç duyacağı bekçi köpeklerinin bu yasağa girmemesi gerektiğini söyler.

2- Çanın *"şeytan çalgısı"* olarak tavsif edilerek yasaklanması, bazı alimlere göre, bunun kilise çanlarını andırmasındandır. Bu kerâhet, kerahet-i tenzihiyedir. Bazı âlimler ise: "Kerâhet büyük çanlarla ilgilidir, küçükler mekruh değildir" diye hükmetmiştir. İbnu'l-Arabî el-Mâlikî: "Hiçbir surette câiz olmaz, çünkü çan sesi, bâtıl seslerdendir, kâfirin şiarıdır" der.

3- Çan, köpek, resim gibi mekruhâtın bulunduğu yere girmiyeceği belirtilen melekler, rahmet ve istiğfar melekleridir. Değilse, hafaza melekleri, kirâmen kâtibîn melekleri bu hallerde insandan ayrılmazlar.

4- Bazı âlimler şu hususu da tasrih ederler: "Hadiste çan ve köpek kafile için yasaklanmaktadır, bu ifadeden hareketle tek başına yolculuk yapanlar beraberlerinde çan ve köpek bulundurabilirler mi, bu hal yasağın dışında kalmaz mı? diye hatıra gelebilir. Elcevap: Münferid yolcu için de kerâhet mevzubahistir, çünkü yasağa illet olan mâna bu durumda da mevcuttur. Kafilenin zikri, yolculuğun ekseriyet itibariyle kafile halinde yapılması sebebiyle "kafile (rüfka)" kelimesine yer verilmiştir." Nitekim, daha önce geçtiği üzere Resûlullah münferid yolculuğu reddetmekte, normal bir yolculuğun üç kişi ile yapılmasını tavsiye etmektedir.

Zeynü'd-Dîn el-Irakî, kerâhetin sadece deve, at, katır, merkeb gibi büyük hayvanlara takılan çanlara has olmadığını, insanların bile boyunlarına takmaları muhtemel çanlara şâmil olduğunu belirtir.

Çan takma yasağında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, bulunulan yeri düşmana ihbar etmeme kastını da güttüğü belirtilmiştir.

YEDİNCİ EDEB

SEFERDEN DÖNÜŞ

2197 ١ – عن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قـال: [قـال رسـول اللهِ ﷺ: السَّفَرُ قطْعَةٌ من الْعَذَابِ، يمنعُ أحَدَكُمْ طعَامَهُ وشرابَهُ ونَوْمَهُ. فإذَا قضَى أحَدُكُم نهمته فَلْيُعَجِّلْ إلى أهْلِه]. أخرجه الثلاثة.

« نَهمته » بفتح النون: أى حاجته.

1. (2197)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Yolculuk azabtan bir parçadır, herbirinizin yiyeceğine, içeceğine, uykusuna mâni olur. Öyleyse işini bitiren, âilesine dönmede acele etsin."* [Buhârî, Umre 19, Cihâd 136, Et'ime 30; Müslim, İmâret 179, (1927); Muvatta, İsti'zân 39, (2, 980).]

AÇIKLAMA:

1-Yolculuğun azabı, meşakkatidir, elemidir. Yolculukta yürümekten, binmekten muntazam hayatın alışkanlıklarının terkinden hâsıl olan birkısım meşakkatler ve sıkıntılar vardır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bütün bunları azab kelimesiyle ifade etmiştir. Hadisin devamında bu azab'ın sebebi de kısmen açıklanmaktadır: "Yiyecek, içecek ve uykuya mani olur." Bir başka rivayette "... Zîra, kişi, yolculuk sırasında yeterince namaz ve oruçla meşgul olamaz" denmiştir. Şüphesiz yolculuk, bu sayılanların aslına mani olmaz, mükemmel olmasına mani olur. Nitekim Taberânî'nin bir rivayetinde: لاَ يَهْنَأُ احَدُكُمْ بنوْمه ولاَ طعَامه ولاَ شرابه *"Uykunun, yemenin, içmenin tadını alamazsınız..."* buyurulmuştur.

2- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, yolculuğun sür'atle yapılıp, bir an önce eve dönülmesini tavsiye etmektedir. İbnu Ömer'in bir rivayetinde,

yolculuğun meşakkatine dikkat çekildikten sonra: وَأنَّهُ لَيْسَ لَهُ دَوَاءٌ إلاّ سُرْعَةَ السَّيْرِ *"Yolculuk azabından kurtulmanın tek devası vardır, o da süratle yol almaktır"* buyrulur. Dönüşün çabuk yapılmasına teşvik sadedinde, hadislerde farklı ifadelere yer verilmiştir. Efendimiz birinde şöyle der: فَلْيُعَجِّلِ الرِّحْلَةَ الَى أهْلِهِ فَانَّهُ أعْظَمُ لأجْرِهِ *"...ailesine dönüşte acele etsin, çünkü bunun sevabı daha fazladır."*

3- Âlimler bu hadiste, kişinin, sebepsiz olarak ailesinden uzaklaşmasının mekruh olduğu hükmünü çıkarmışlardır.

4- Yolculuktan dönmede istical (çabukluk) müstehabtır. Bu durum, gurbette olmadan maddî ve manevî zarara uğramasından korkulanlar hakkında daha da ehemmiyet kazanır. Çünkü, aile içerisindeki rahat ikamet, kişinin dünyevî ve uhrevî işlerinin düzelmesinde yardımcıdır, ibadetlerin cemaatle, huzurla, güç kuvvetle yapılmasına vesîledir.

2198 ٢- وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ : إذَا جِئْتَ مِنْ سَفَرٍ فَلاَ تَأتِ أهْلَكَ طُرُوقاً حَتَّى تَسْتَحِدَّ المُغِيبَةُ وَتَمْتَشِطَ الشَّعِثَةُ، وَعَلَيْكَ بِالْكَيْسِ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

2. (2198)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Seferden dönünce ailene gece vakti gelme, ta ki kocasını bekleyen kadıncağız usturasını kullansın, dağınık saçlarını tarasın. Sana keys gerekir."* [Buhârî, Nikâh 120, Umre 16; Müslim, İmâret 183-184, (715); Ebû Dâvud, Cihâd 175, (2776, 2777, 2778); Tirmizî, Radâ 17, (1172) İsti'zân 19, (2713).]

2199 ٣- وفي رواية: [كَانَ يَنْهَاهُمْ أنْ يَطْرُقُوا النِّسَاءَ لَيْلاً لِئَلاَّ يَتَخَوَّنُوهُنَّ وَيَطْلُبُوا عَثَرَاتِهِنَّ].

3. (2199)- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "Resûlullah onları (yolculuktan dönenleri), kadınları ihanet zannı altında tutmuş ve açıklarını aramış olmaları için, evlerinin kapılarını geceleyin çalmaktan nehyetti."

AÇIKLAMA:

1- Bu iki hadis, uzun müddet gurbette kalan bir kimseye, evine döndüğü vakit kör saatte, aniden girmemesini tavsiye etmektedir. Şarihler bu kerahetin, gurbette uzun müddet kalanlarla ilgili olduğunu belirtirler.

Kısa bir müddet için giden, döneceği bilinen kimse bu yasaklamanın dışındadır. Ayrıca, geceleyin geleceğine dair, şu veya bu vasıta ile önceden bir haber ulaştırabilmiş olan kimsenin de geceleyin gelmesinde bir kerâhet yoktur. Hadis, hiç beklenilmeyen bir zamanda âni gelişleri kasdetmekte, bunun gece vaktinde olmamasını tavsiye etmektedir. Bir *Müslim* hadisi'nde bu husus daha sarihtir:

نَهَى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ إذَا طَالَ الرَّجُلُ الْغَيْبَةَ اَنْ يَأتِىَ اَهْلَهُ طُرُوقاً

"Resûlullah, gurbette ikâmeti uzayan kimsenin, evine geceleyin gelmesini yasakladı." Sadedinde olduğumuz hadiste böylesi bir gelişte iki menfî mânanın varlığına dikkat çekilmiştir:

1) Kadınların ihânetinden şüphelenmek.

2) Açığını aramak. Açığını aramak, onu hazırlıksız, traşsız, saçı dağınık, pejmürde kıyafetle bulmak demektir. Bu durumun, karı-koca arasında bulunması gereken muhabbeti sarsacağı belirtilir. Böylece Resûlullah karı-koca arasındaki muhabbeti kırıcı, zedeleyici bir durumu yasaklamış olmaktadır.

2- *Keys:* Önceki hadiste geçen bu kelimeyi âlimler farklı şekillerde yorumlamıştır. Hattâbî: "Keys burada "hazer (sakınmak)" mânasındadır. Ancak keys bazan "rıfk" ve "iyi temenni" mânasına gelir" der. *İbnu'l-Arabî*'ye göre "Keys "akıl" demektir. Resûlullah burada çocuk talebini akıl olarak ifade etmiştir." Diğer bazıları da: "Resûlullah, keys ile cimaya acz göstermekten sakınmayı kastetmiştir" demiştir. İbnu Hibbân, keys ile, hadiste cima kastedildiğini cezmen yani pek kesin bir üslûbla söylemiştir. *İbnu İshâk*'ın bir rivayetinde bu mânayı te'yid eden sarâhat gösterilmiştir.

Kadı İyâz der ki: "Buhârî ve başkaları keys'i "çocuk ve nesil talebi" olarak tefsir ettiler. Bu yorum sahihdir." Keys'in manası üzerinde yeterli tahkikten sonra İbnu Hacer, neticede lügat olarak akıl mânasına gelse de, hadiste "cima" ve "çocuk talebi" mânasında anlamak gerekeceğine hükmeder.

2200 ٤ – وفي أخـــرى: [لاَ تَلِجُوا عَلى الْمُنِيـبَاتِ، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِى مِنْ أَحَدِكُمْ مَجْرَى الدَّمِ، فَقُلْنَا: وَمِنْكَ؟ قَالَ: وَمِنِّى إلاَّ أَنَّ اللّٰهَ أَعَانَنِى عَلَيْهِ فَأَسْلَمَ.

قال سفيان: معناه أسلم أنا منه، فإن الشيطان لا يسلم.

4. (2200)-Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "(Resûlullah:) *"Kocası gurbette olan (yabancı) kadınların yanına girmeyin. Zîra şeytan, herbiri-*

nizin içinde, vücudunuzda kanın dolaştığı gibi, (kendisini hissettirmeden) dolaşır" buyurdu. Biz atılıp sorduk: "Sende de dolaşır mı?" *"Bende de (dolaşır), ancak Allah bana yardım etti de (şeytanım) müslüman oldu."* [Tirmizî, Radâ 17, (1172).]

AÇIKLAMA:

1- Burada, Resûlullah, kocası gurbette olan yabancı kadınların yanına gitmemeyi tavsiye etmektedir.

2- Şeytanın vücudda kan gibi dolaşması iki mâna'ya muhtemeldir:

a) Şeytana insanda dolaşma gücünün gerçekten verilmiş olması. Bu durumda hadiste mecaz mevzubahis değildir.

b) Bu ifade mecaz olabilir. Hakikati de şeytanın verdiği vesvesenin çokluğudur.

3- Şeytanın müslüman olması meselesine Süfyân-ı Sevrî itiraz ederek: *"Şeytan müslüman olmaz"* demiştir. Bu durumda أَسْلَمَ imlasının mazi fiil değil, أُسْلِمُ şeklinde muzârî okunması uygun bulunmuştur: *"Ben ondan selamette kaldım"* demek olur.

2201 ٥ - وفي أخرى [كَانَ إذَا قَفَلَ مِنْ غَزْوَةٍ أَوْ سَفَرٍ فَوَصَلَ عَشِيَّةً لَمْ يَدْخُلْ حَتَّى يُصْبِحَ. فَإِذَا وَصَلَ قَبْلَ الصُّبْحِ لَمْ يَدْخُلْ إلاَّ وَقْتَ الْغَدَاةِ. يَقُولُ: أُمْهِلُوا كَيْ تَمْتَشِطَ التَّفِلَةُ وَتَسْتَحِدَّ المُغِيبَةُ].

« الطُّرُوقُ » المجئ ليلا.

« وَالتَّخَوُّنُ » طلب الخيانة والتهمة.

« وَالاسْتِحْدَادُ » حلق العانة، وهو استفعال من الحديد، وكأنه استعمله على طريق الكناية والتورية.

« وَالمُغِيبَةُ » التي غاب عنها زوجها.

« والشّعِثَةُ » البعيدة العهد بالغسل وتسريح الشعر والنظافة.

« والتّفِلَةُ » التي لم تتطيب.

« وَالْكَيْسُ » الجماع، والْكَيْسُ العقل، فيكون قد جعل طلب الولد من الجماع عقلاً.

5. (2201)- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir gazveden -veya bir seferden- döndüğü vakit Medîne'ye gece ulaşacak olsa girmez, sabahı beklerdi. Sabahtan önce ulaşacak olsa yine girmez, sabah vaktini beklerdi. Derdi ki: ***"Biraz mühlet tanıyın da kokusunu sürünmemiş olan taransın, kocası gurbette olan usturasını kullansın."***

Kaynak 2198'de kaydedildi.

AÇIKLAMA:

Hadisle ilgili açıklama, önceki rivayetlerin îzâhı sırasında geçmiştir. Burada *Ebû Dâvud*'da kaydedilen:

انَّ اَحسَنَ ما دَخَلَ الرَّجُلُ علَى اَهْلِه اذا قَدِمَ مِنْ سَفرٍ اَوَّلُ اللَّيلِ "Kişi seferden döndüğü zaman ailesine dâhil olacağı en iyi vakit, gecenin başıdır" hadisini açıklama sadedinde ulemânın dikkat çektiği bir yoruma, bir bakıma bu bahsin neticesi olarak yer vermek istiyoruz:

"Önceki hadisler, yolcunun ailesine geceleyin dönmesini mekruh görürken, bir rivayet "gecenin başında dâhil olma"yı tavsiye etmekte ve ortaya bir tenâkuz çıkmaktadır. Ancak ulema burada tenâkuz görmez. Der ki, bu *Ebû Dâvud* hadisinde kastedilen ehline duhul'den maksad, "evine dönme" değildir, hanımı ile halvet edip başbaşa kalmadır, cima ihtiyacını görmedir. Bu maksadla gecenin başı tavsiye edilmiştir, çünkü tabiî olarak, yolcu, ailesinden uzak kalmış olması sebebiyle, onda şehvet galebe çalar. Arzusunu gecenin başında yerine getirince nefsi sükûnete erer ve uykusu rahat geçer."

2202 ٦– وعن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [لَمَّا نَهَاهُمْ النَّبىُّ ﷺ أنْ يَطْرُقُوا النِّسَاءَ لَيْلاً طَرَقَ رَجُلاَنِ بَعْدَ النَّهىِ فَوَجَدَ كُلٌّ وَاحِدٍ مِنْهُما مَعَ امْرأَتِه رَجُلاً]. أخرجه الترمذي.

6. (2202)- *Hz. İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onları kadınların yanına geceleyin gelmeyi yasakladığı zaman, iki kişi (bu yasağı dinlemeyip), geceleyin evlerine geldi. Her ikisi de evinde hanımının yanında bir yabancı erkek buldu." [Tirmizî, İsti'zân 19, (2713).]

AÇIKLAMA:

İbnu Ebî Cemre, 2198'de kaydedilen Buhârî hadisi'ni açıklama

zımnında: “Hadiste, yolcunun, geleceğine dair önceden herhangi bir haber ulaştırmadan, ailesine aniden girmesi yasaklanmaktadır. Bunun sebebi de hadiste işaret edilen husustur” dedikten sonra, sadedinde olduğumuz hadisi kastederek şöyle der: “Resûlullah’ın bu yasağına muhalefet edenler oldu ve hanımının yanında yabancı erkek buldu. Muhalefetine karşılık bu suretle cezalandırıldı.”

Ebû Avâne’nin kaydettiği bir rivayete göre Abdullah İbnu Revâha, sefer dönüşü geceleyin ailesine döner. Hanımının yanında, onu taramakta olan bir kadın vardır. İbnu Revâha ilk anda bu yabancıyı erkek zanneder ve kılıcını çeker, o anda Resûlullah’ın kişiyi ehline geceleyin dönmesini yasakladığını hatırlayarak tevakkuf eder ve böylece bir cinayetten kendisini kurtarır.

SEKİZİNCİ EDEB

DENİZ YOLCULUĞU

2203 ١ – عن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَال رسولُ الله ﷺ: لاَ تَرْكَبِ الْبَحْرَ إلاَّ حَاجّاً أوْ مُعْتَمِراً أوْ غَازِياً فِي سَبِيلِ اللهِ تَعَالى. فَإنَّ تَحْتَ الْبَحْرِ نَاراً وَتَحْتَ النَّارِ بَحْراً]. أخرجه أبو داود.

قال الخطابى في قوله: إن تحت البحر ناراً إلخ. هذا تفخيم لأمر البحر وتَهْوِيلٌ لشأنه، فإن الآفة تُسْرِعُ إلى راكبه ولاَيؤمن هلاكه في غالب الأمر كما لا يؤمن الهلاك من النار لمن لابسها ودنا منها، وهذا في معرض التَّخَيُّلِ والتمثيل.

1. (2203)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyâllahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hacc veya umre veya Allah yolunda cihad maksadları dışında gemiye binme. Zîra denizin altında ateş, ateşin altında da deniz vardır."* [Ebû Dâvud, Cihâd 9, (2489).]

AÇIKLAMA:

1- Şârihler hadisin zaafına dikkat çekmekle birlikte, fukaha'nın bazı hükümler çıkardığın belirtirler: Hacca gitme imkanı sadece deniz yoluyla mümkün ise, hacc yine de farz olur. *Ebû'l Leys Semerkandî:* "Deniz seyahatinde selamet ihtimale galib ise mutlaka hacc farz olur" demiştir. Bu görüşe göre helak ihtimali galib ise kişi hacc mevzuunda muhayyerdir, dilerse tehlikeyi göze alıp deniz yoluyla hacca gider, dilerse gitmez, bu durumda muhayyerlik esastır. Bu yorumda "Gemi yolculuğu, haccın farz olmaması için özür sayılır" diyen görüşe red mevcuttur. Hattâbî'nin ifadesi, denizi özür sayanlara daha açık bir reddir: "Bu hadiste, "Hacca gitmek için başka yolu olmayanlara gemiye binmeleri gerektiği hususunda delil vardır." Bir çok fakih bu görüştedir. Ancak İmam Şafiî (rahimehul-

lah): "Bunun gerekeceği hususunda açıklık göremiyorum, çünkü bu hadisi zayıf addetmişlerdir." İbnu Hacer, deniz yolculuğu hususunda *İmam Mâlik* gibi bazı âlimlerin kadınla erkek arasında tefrikte bulunduklarını belirtir. İmâm Mâlik, kadınlara deniz yolculuğunu mutlak olarak yasaklamıştır. Ancak cumhur "selamet galebe çalınca denizle kara arasında fark yoktur" diye hükmetmiştir.

2- Hattâbî, bu hadiste Resûlullâh'ın deniz yolculuğunda ciddi riskler bulunduğuna dikkat çekip, şe'nini büyüttüğünü söyler. "Çünkü, der, deniz yolcusuna âfet çabuk gelir, selâmetinden hiçbir zaman emin olunamaz, tıpkı ateşle iştigal edip ona yaklaşma halinde, onun felaketine uğramaktan emin olunamıyacağı gibi."

3- "Denizin altında ateş, ateşin altında deniz var" sözü, Resûlullâh'ın mucizevî ihbarlarından biridir. Bugünkü jeoloji bilgisi küre-i arzın merkezini ateş kabul eder. Arzımızın kürevî olması hasebiyle, bilhassa güney yarım kürenin ve hususen Suudî Arabistan'a yol veren denizlerin semtikademleri (antipod'ları) hep denizdir. Bu bilgi, günümüzde âdi bilgiler sınıfında ise de coğrafya bilgisinin çok sınırlı olduğu Resûlullah devrinde mucize değerindedir.

2204 ٢– وعن مُطَرِّف قال: [لاَ بَأسَ بِالتِّجَارَةِ في الْبَحْرِ ومَا ذَكَرَهُ اللهُ تَعالى في الْقُرْآنِ إلاَّ بِحَقٍّ. ثُمَّ تَلاَ: وَتَرى الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِرَ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ]. أخرجه رزين. قالت: وأخرجه البخارى في ترجمة والله أعلم.

«مَوَاخِرَ» جمع ماخرة: وهى الجارية.

2. (2204)- Mutarrıf der ki: "Denizde ticaret yapmada bir beis yok. Kur'ân-ı Kerîm'de Cenâb-ı Hak ancak hakkı zikreder" sonra da şu âyeti okudu; تَرى الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِرَ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ **"Allah'ın lütfuyla rızık aramanız için gemilerin onu yararak gittiğini görürsün..."** (Fâtır 12). [Rezîn ilavesidir. Buhârî, bunu bâb başlığında kaydetmiştir (Büyu, 8).]

AÇIKLAMA:

1- Burada Mutarrıf şeklinde zikredilen isim Buhârî'de Matar'dır ve *İbnu Hacer,* bunun, Tâbiîn'den meşhur *Mater el-Varrâk el-Basrî* olduğunu belirtir. Buhârî'nin sadece Hamevî nüshasında, tashif eseri olarak, Mutarrıf şeklinde geldiğine dikkat çeker.

2- *İmam Mâlik,* Hz. Ömer'in gemi ile gazveye çıkmaya müsaade et-

mediğini kaydeder. Şüphesiz bu, deniz seferi hususunda kerahet ifade etmez. Nitekim "Hz. Muâviye (radıyallâhu anh)'nin ısrarlı talepleri üzerine *Hz. Osman* müsaade etmiştir. İlk defa onun zamanında müslümanlar deniz seferi yaparak Kıbrıs'a çıkartma yaparlar. Şu halde Hz. Ömer'in menfî tavrı, siyasi gelişmelerin ve belki de deniz seferiyle ilgili teçhizat ve tecrübelerin yetersizliğine bağlı bir durumdu. Hz. Osman zamanındaki gelişmeler, resmî müsaadenin istihsâline yetmiş olmalıdır.

Şu halde, deniz yolculuğunun cevazı meselesinde ulema arasındaki değerlendirmede, Buhârî, deniz yoluyla ticaretin câiz olduğu kanaatindedir ve bu fikrine delil olarak şeyhlerinden *Matar el-Varrâk*'ın kanaatini ve âyetten istidlalini bâb başlığında kaydetmektedir.

DOKUZUNCU EDEB

YOLCUYU KARŞILAMA

2205 ١ – عن السائب بن يزيد رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [ذَهَبْنَا نَتَلَقَّى رسـول اللّه ﷺ مَعَ الصِّبْيَانِ إلى ثَنِيَّةِ الْوَدَاعِ مَقْدَمَهُ مِنْ غَزْوَةِ تَبُوكَ]. أخرجه البخاري وأبو داود والترمذي.

1. (2205)- *Sâib İbnu Yezîd* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Tebük Gazvesi dönüşünde, biz çocuklarla birlikte, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı karşılamak üzere Seniyyetü'l Vedâ'ya gittik." [Buhârî, Cihâd 196, Megâzî 82; Tirmizî, 38, (1718); Ebû Dâvud, Cihad 176, (2779).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, burada Resûlullah'ın Tebük gazvesi dönüşü sırasında merasimle karşılandığını ifade etmektedir. *Buhârî*'nin Kitâbu'l-Cihad'daki rivayeti, "Gazilerin karşılanması" adını taşıyan bir başlık altında kaydedilir. Burada râvi, hangi gazve olduğunu belirtmeden: "Biz çocuklarla, Resûlullah'ı karşılamak için *Seniyyetü'l-Vedâ*'ya gittik" der. Buhârî'nin başlığının da ifade ettiği üzere, âlimler: "Sefer dönüşlerinde yolcuları ve cihaddan gelenleri neş'e ve sürurla karşılamak hoş bir davranıştır, insanlara karşı îfâ edilen iyiliklerden biridir" diye hükme bağlamışlardır.

2- Seniyye tümsek demektir. *Seniyyetü'l-Vedâ* Medine'de yolcuların uğurlandığı, karşılandığı bir yerin adıdır, Mekke cihetindedir. Tebük, tam aksi cihette olduğu için, hadis bazı itirazlara uğramıştır. Şârih Dâvûdî, bu cihette de aynı ismi taşıyan bir yerin olabileceğini söylemiştir. *İbnu Hacer* müşkili bir başka yaklaşımla halleder: "Onun Hicaz cihetinde olması, Şam'a gidecek yolcuların şehri aynı yerden terketmelerine mâni değildir. Nitekim Mekke'ye giriş ve çıkışlar iki ayrı tepeden de olsa her iki tepenin yolu da sonunda birleşmektedir." Ayrıca, Resûlullah'ın hicretle Medîne'ye gelişi sırasında kadınların okuduğu manilerin

birinde, bir rivayette: طَلَعَ الْبَدْرُ عَلَيْنَا مِنْ ثَنِيَّاتِ الْوَدَاعِ *"Ay bizim üzerimize vedâ tepelerinden doğdu* şeklinde geldiğini kaydeder. Yani bu rivayette seniyyetü'l-vedâ değil, seniyyâtü'l-vedâ denmiştir. Seniyyât, seniyyeler (tepeler) demektir.

2206 ٢– عن عائشة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [قَدِمَ زَيْدُ بنُ حَارِثَةَ ورسـولُ اللهِ ﷺ في بيتِي، فأتَاهُ فقرَعَ الْبَابَ فقامَ إليهِ ﷺ عُرْيَاناً يَجُرُّ ثَوبَهُ، وَاللهِ ما رأيتُهُ عُرياناً قبلَها ولاَ بعدَها، فاعتنَقَهُ وقبَّلَهُ]. أخرجه الترمذي.

2. (2206)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* odamda iken Zeyd İbnu Hârise geldi ve kapıyı vurdu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* üryan vaziyette üzerindeki örtüsünü sürüyerek kalktı. Allah'a yemin olsun, O'nu, daha önce üryan olarak hiç görmemiştim, sonra da görmedim. Zeyd'i kucakladı ve öptü." [Tirmizî, İsti'zân 32, (2733).]

AÇIKLAMA:

Şârihlerin de belirttiği üzere, Zeyd (radıyallâhu anh)'in gelişi, mûtad bir geliş değil, bir sefer veya gazve dönüşüdür. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* O'nu bir çok gazvelere komutan yapmıştır. Rivayetten de anlaşılacağı üzere, Zeyd, istisnâî bir saatte Resûlullah'ın kapısını çalmıştır.

Resûlullah'ın üryan olarak, yani ridasını üzerine almış olarak, tekellüfsüz şekilde kapıya koşması, Zeyd'in gelişinden duyduğu sevinci ifade eder. Esasen Zeyd olsun, oğlu Üsâme (radıyallâhu anhümâ) olsun, Resûlullah'ın fazla teklif ve tekellüfe gerek duymayacağı kadar ziyade sevgisine mazhar olma şerefine ermiş bahtiyarlardandır.

2- *Hz. Âişe*, Resûlullah'ı ne daha önce ne de daha sonda böyle üryan vaziyette hiç görmediğini yeminle ifade etmektedir. Aynı yorgan altında yıllarca beraberliğe rağmen, Resûlullah'ı bu vaziyette görmemesi istiğrab mevzuudur. Bazı şârihler: "Hz. Âişe'nin burada, bu şekilde üryan olarak birisini karşılayıp kucaklamasını kastetmiş olacağını, ancak halin bu hususa delaleti sebebiyle sözü kısa kestiğini veya bu şekildeki üryanlıkta görmediğini kasdetmiş olabileceğini" söylemişlerdir. Kâdı İyâz evvelki tahminde bulunur. *Tîbî* de: "Doğrusu da bu olmalıdır. Zîra, Hz. Âişe'nin sözünün siyakından Zeyd'in gelişi sebebiyle Resûlullah'ın duyduğu neşe ve sevincin râyihası koklanmaktadır. Efendimiz, onu bir an önce karşıla-

ma hususunda duyduğu isti'cal sebebiyle ridâsını tam olarak giyinmeye vakit ayırmadan koşmuş, yürürken eliyle çekerek giyinmesini tamamlamaya çalışmıştır ki bu durum (herkese) kesretle vaki olan bir haldir."

3- Hadiste, yoldan gelenle kucaklaşmanın meşrûiyyetine delil mevcuttur. Musâfaha ve kucaklaşmanın, sünnetten başka örnekleri, başta *Hz. Enes, Hz. Câbir ve Ebû Zerr* olmak üzere bir kısım Sahâbi (radıyallâhu anhüm) tarafından rivayet edilmiştir. *Hz. Enes*'in bir rivayeti şöyle: كَانُوا إذا تَلاَقَوْا تَصَافَحُوا وإذَا قَدِمُوا مِن سَفَرٍ تَعَانَقُوا "Ashab karşılaşınca musâfaha ederler (tokalaşırlar), seferden gelince de kucaklaşırlardı"

Âlimlerimiz, muhtelif rivayetleri nazar-ı dikkate alarak mü'minlerin karşılaşmalarda musâfahanın, uzaktan gelme durumunda da kucaklaşmanın hak ve sahih olduğunu söylemekte ittifak eder.

2207 ٣- وعن الشعبى قال: [تَلَقّى رسولُ الله ﷺ جَعْفَرَ بْنَ أَبى طَالِبٍ، فَالْتَزَمَهُ وَقَبَّلَ بين عَيْنَيْهِ]. أخرجه أبو داود.

3. (2207)- *Şa'bî* merhum anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, *Câfer İbnu Ebî Tâlib*'i karşıladı, kucakladı ve gözlerinin arasından öptü." [Ebû Dâvud, Edeb 157, (5220).]

AÇIKLAMA:

1- *Şa'bî,* sahâbî olmaması haysiyeti ile, rivayet munkatı'dır.

2- *İbnu Hişâm*'ın kaydına göre, *Hz. Câfer*'in bu sefer dönüşü, Habeşistan dönüşüdür. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, onu Habeşistan'a hicret edenlerin sözcüsü olarak Necâşî'nin yanına göndermiş idi. Oradaki hizmetini tamamlayıp dönen *Hz. Câfer* Hayber'in fethedildiği gün, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la karşılaşır. Onu görmekten son derece memnun kalan Efendimiz, rivayette ifade edildiği üzere kucaklayıp öptükten sonra: ما أدْرِى بِأَيِّهِمَا أنَا أُسَرُّ بفتح خيبر ام بقدوم جعفر "Bilemiyorum bunlardan hangisi sebebiyle sevineyim. Hayber'in fethiyle mi, Câfer'in gelişiyle mi?" buyururur.

Ebû Dâvud "İki Göz Arasından Öpmek" adını verdiği bir bâb'ta bu hadisi zikrederek gözler arasından öpmenin meşruiyyetine delil yapar.

ONUNCU EDEB

KUDÜM (SEFERDEN DÖNÜŞ) NAMAZI

2208 ١ – عن ابن عمر وكعب بن مالك رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهم قالا: [كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ إذَا قَفَلَ مِنْ سَفَرٍ بَدَأَ بِالْمَسْجِدِ فَرَكَعَ فِيهِ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ انْصَرَفَ إلَى بَيْتِهِ. قَالَ نَافِع: وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ يَفْعَلُ ذلِكَ]. أخرجه أبو داود.

1. (2208)- *İbnu Ömer* ve *Ka'b İbnu Mâlik* (radıyallâhu anhüm) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir seferden dönünce önce mescide uğrardı. Orada iki rekat namaz kılar, ondan sonra evine dönerdi." Nâfi: "İbnu Ömer de öyle yapardı" demiştir." [Ebû Dâvud, Cihâd 178, (2781, 2782).]

AÇIKLAMA:

Rivâyetin pek vâzıh olan ifadesi, Resûlullâh'ın sefer dönüşlerinde önce mescide uğrayıp iki rekat namaz kıldığını gösteriyor. Ebû Dâvud'un aynı bâbtaki bir rivayetinde, (halkın kendisini ziyaret edebilmesi için) namazdan sonra mescidde oturduğunu ifade eder. Teysîr'in kaydettiği rivayette, iki rekatlik namazdan sonra evine döndüğü ifade edilmektedir. Öyle anlaşılıyor ki, halkın ziyaret etmek, haber dinlemek ihtiyacını duyarak etrafını sarmaları halinde mescitte oturup, onlarla meşgul olmuştur. Böyle olmayan durumlarda ise, kudüm namazını kılınca evine çekilmiştir.

Şu halde burada esas şudur: Seferden dönünce önce mescide uğrayıp iki rekat kudüm namazı kılınmalıdır. Bir müddet oturmak veya hemen eve dönmek, şartlara bağlıdır.

Yeri gelmişken hatırlatalım ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sefer dönüşünü hep gündüze -Hasan İbnu Ali (radıyallahu

anhümâ)'nin tasrihine göre kuşluk vaktine- rastlatmasının, gece vaktinden sakınmasının bir hikmeti daha gözükmektedir: Bu da dönüşte ashabla karşılaşmak, onların merakını tahrik etmeden bazı haberler vermektir.

MÜSÂBAKA VE ATICILIK BÖLÜMÜ

(Bu kitap iki fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

MÜSÂBAKA VE ATICILIĞA ÂİT HÜKÜMLER

İKİNCİ FASIL

ATIN VASIFLARIYLA İLGİLİ HADİSLER

UMUMÎ AÇIKLAMA

İslam, bazı sportif meşguliyetlere fazlasıyla ehemmiyet vermiştir. Ancak günümüzün spor anlayışıyla İslam'ınkini iltibas etmemek gerekir. Herşeyden önce her ikisinin gayeleri farklıdır. İslam, sporu askerî antrenman olarak değerlendirir. Meşru addettiği sportif faaliyetlerin hepsini bu açıdan yorumlamak, îzah etmek mümkündür. Meseleyi tersinden alırsak şu netice çıkar: Askerî antrenman olarak değerlendirilemeyecek meşguliyetler İslam açısından meşru olmaz, oyalanma veya oyalama, aldanma veya aldatılma vasıtaları olur. Bu açıdan akl-ı selim ile düşünülecek olunca "spor" adı takılan nice meşguliyetlerin bir aldatmaca ve zaman öldürme vasıtası olduğu kolayca anlaşılır. Hele sportif takımlardan birini tutmanın, bunların meselelerini takip edip münakaşasına zaman ayırmanın sporla uzaktan yakından ilgisi olmadığı gibi, ebedî bir hayatı kazanmak üzere dünyaya gönderildiğine inanan mü'minlerin hayat felsefesine taban tabana zıttır. O'nun inancına göre insan, ömrü kısa, vazifesi çok bir misafirdir, sırtında emânet-i kübrâ vardır. O, mahdut olan ömür sermayesini, dünya ve âhirete faydası olmayan fuzûlî ve abes şeylerle heder etmeye me'zun değil, bilakis, cuma günü, Ramazan ayı, Kadir gecesi ve saat-i icâbet gibi Allah indinde kıymeti fazla olan vakitleri değerlendirme gayretine düşmek suretiyle hayatını bereketlendirmeye mahkumdur.

Evet, ebedî hayatını kurtarma endişesini taşıyan mü'minin günümüzde mühim vartalarından (risklerinden) biri, müzmin bir hastalık halinde yaygınlaştırılan bu sahte "spor" aldatmacasıdır. Bu mesele üzerinde ciddi şekilde düşünmek gerekiyor. Hissiyattan, peşin hükümden uzak olarak, iman gözlüğüyle meseleye eğilip, aklın, sağ duyunun hükmüyle kesin bir karar ve tavır ortaya koymak gerekmektedir.

Teysîr'in bu bahse almış olduğu hadisler, meseleye İslamî yaklaşımda yardımcı olacaktır. Biz, bu mevzunun ehemmiyetine binaen, 2218 numaralı hadisten sonra, çocukların hayatında spora tekabül eden "Oyun"la ilgili uzunca bir tahlilimizi dercedeceğiz. Oradaki açıklamalar ve kaydedilecek bazı ziyâde hadislerden de anlaşılacağı üzere, burada gerçek spora tavır almak diye birşey mevzubahis değil. Bilakis dinimiz buna teşviklerde bulunmuştur. İslam, aldatıcı boş oyalamacıları kapı dışarı etmiştir.

BİRİNCİ FASIL

MÜSÂBAKA VE ATICILIKLA İLGİLİ HÜKÜMLER

2209 ١- عن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسول الله ﷺ : لاَ سَبَقَ إلاَّ في خُفٍّ أوْ حَافِرٍ أوْ نَصْلٍ]. أخرجه أصحاب السنن.

والمراد « بالخُفِّ » الإبل. و « بالحَافِرِ » الخيل. و « بالنَّصْلِ » السهم.

« وَالسَّبَقُ » بفتح الباء: الجُعْلُ، وبإسكانها مصدر سبقت أسبق سَبْقاً.

1. (2209)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şu üç şeyde armağan vardır: Deve yarışı veya at yarışı veya ok yarışı."* [Ebû Dâvud, Cihad 67, (2574); Tirmizî, Cihâd 22, (1700); Nesâî, Hayl 14, (6, 226, 227).]

AÇIKLAMA:

1- *Hattâbî:* "Hadis, mükafaat ve armağanın bu üç şeyde yapılacak yarış sonunda verilmesinin uygun olacağını belirtmektedir" der. Böyle olunca Resûlullah başka çeşit yarışlar yapıp kazananlara armağan verilmesini tecviz etmemekte, helâl addetmemektedir.

2- Hadisin metninde at, deve, ok tabirleri geçmez; ata "tırnaklı", deveye "mestli", ok'a da "demirli" manalarına gelen kelimelerle işaret edilir. Âlimler bu tabirlerden maksadın at, deve ve ok olduğunu belirtmekten başka bu mânayı ifade edecek başka yarışların da helâl olacağını belirtirler. Sözgelimi Bagavî, Şerhu's-Sünne'de: "At mânasına katır ve merkeb de girer; deve mânasına fil de girer, çünkü bu savaşta deveye ihtiyaç bırakmaz" der. Bazı âlimler ayakla yapılacak koşu yarışı ile taş (gülle) atılarak yapılacak müsâbakayı da buraya dahil etmiştir. Bu müsâbakaların *"düşmanla savaşmaya hazırlık olmaları"* sebebiyle armağan vermenin câiz olduğunu âlimler belirtir. Ortaya konan armağan, cihâda teşvik unsuru olmaktadır.

Said İbnu'l-Müseyyeb, harp hazırlığına girmeyen veya cihad için kuvvet kazanmaya yardımcı olmayan kuş, güvercin vs. ile yapılacak yarışlarda armağan almayı kumar ve haram olarak değerlendirmiştir. *İbnu'l-Müseyyeb*'ten taş atma hakkında sorulunca, "Bunda bir beis yok" demiştir.

2210 ٢– وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [كانَ رسولُ اللهِ ﷺ يُضَمِّرُ الخَيْلَ يُسَابِقُ بِهَا]. أخرجه أبو داود.

2. (2210)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* atı antremana tâbi tutar, (sonra da) onunla yarışa katılırdı." [Ebû Dâvud, Cihâd 67, (2577).]

AÇIKLAMA:

1- Antrenman diye çevirdiğimiz kelimenin aslı idmâr veya tadmîr'dir. Bu, atın kuvvetlenmesi için hususî bir beslenme rejimi uygulamaktır. Buna göre, önce bol gıda verilerek at şişmanlatılır ve güçlendirilir. Sonra yemi tedricen azaltılır. Bir odaya sokulup üzerine çul sarılır. Hayvan ısınır ve terler. Teri tamamen kuruyunca hayvanın eti hafifler ve koşmaya güç kazanır. İşte bu muameleye idmâr denmektedir.

2- Hadis, cahiliye devrinden beri atlara uygulanan idmârın meşruiyetine delil olmaktadır.

2211 ٣– وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [سَبَّقَ رسولُ اللهِ ﷺ بَيْنَ الخَيْلِ وَفَضَّلَ القُرَّحَ في الغَايَةِ]. أخرجه أبو داود.

3. (2211)- Yine *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* atlar arasında yarışma yaptırdı. Hedefte, beş yaşına basanları tafdîl etti." [Ebû Dâvud, Cihâd 67, (2576).]

2212 ٤– وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [أجرَى رسولُ اللهِ ﷺ ما ضُمِّرَ من الخَيْلِ من الحَفْياءِ إلى ثَنِيَّةِ الْوَدَاعِ، وَمَا لَمْ يُضَمَّرْ مِنَ الثَّنِيَةِ إلى مَسْجِدِ بَنِي زُرَيْقٍ]. أخرجه الستة.

4. (2212)- Yine *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, antrenmanlı atı el-Hafya'dan Seniyyetu'l-Vedâ'ya kadar koşturdu. Antrenmanlı olmayanı da Seniyyetü'l-Vedâ'dan Benî Zürayk Mescidi'ne kadar koşturdu." [Buhârî, Salât 41, Cihâd 56, 57, 58, İ'tisam 16, Müslim, İmâret 95, (1870); Muvatta, Cihâd 45, (2, 467, 468); Ebû Dâvud, Cihâd 67, (2575), Tirmizî, Cihâd 22, (1699); Nesâî, Hayl 13, (6, 226).]

AÇIKLAMA:

1- Antrenman (idmâr veya tadmîr) ile ne kastedildiğini 2210 numaralı hadiste açıkladık.

2- Resûlullah, antrenmanlı atların koşu hedefleri ile antrenmansız atların koşu hedeflerini farklı tutmuştur. Zira Süfyan-ı Sevrî'nin belirttiği üzere *el-Hafya* ile *Seniyyetü'l-Vedâ'*nın arası beş veya altı mil olduğu halde, Seniyye ile Mescid-i Zürayk'ın arasında bir mil civarında bir mesafe mevcuttur.

3-Bu rivayetin bazı vecihlerinde, İbnu Ömer'in bu müsâbakaya iştirak ettiği belirtilir. Bunun, râvilerce ilave edilen bir derc olabileceği de söylenmiştir. Hadisin bir başka vechinde İbnu Ömer'in: "Ben yarışçılar arasında idim, atım beni bir duvardan atlattı" açıklaması o yarışların engelli, ciddi yarışlar olduğunu gösterir.

4-Hadis, müsâbaka yapmanın meşru olduğunu, abes bir iş olmayıp, düşmana karşı savaşta aranan maksadların kazanılmasına götüren makbul bir riyazet olduğunu ifade eder. Bu rivayetle elde edilen marifetten, ihtiyaç anında istifade edilecektir. Öyle ise, müsâbaka, duruma göre mübah ve hatta müstehab bir ameldir. Kurtubî: "At vs. hayvanlar üzerinde yapılacak müsâbakanın cevazında alimler ihtilaf etmez. Ok yarışları, silah kullanma yarışları da böyle zîra bütün bunlarda harb için hazırlık vardır" demiştir.

5- Hadisten ayrıca, müsâbakalarda başlama ve bitme noktalarını önceden belirtmenin müstehab olduğu görülmektedir.

6- *İbnu Hacer* der ki: "Ulema, herhangi bir karşılık (armağan) mevzubahis olmadan yapılacak müsâbakanın cevazında icma eder." Ancak, İmam Mâlik ve Şafiî (rahimehumullah) bunu, mestli (deve, fil), tırnaklı (at, katır, merkeb) ve demirli (ok, mızrak...) olanlarla sınırladılar. Bazı âlimler bu cevazı da "at"la kayıtlarken, Atâ; herşeye teşmil eder.

Âlimler, armağanı câiz görmekte de ittifak ederler, ancak: "Bunu, müsâbakaya iştirak edenlerin dışında birinin vermesi şartıyla" derler. Sözgelimi, müsâbakada atı bulunmayan imam gibi. Cumhur bazı kayıtlarla, armağanın müsâbakaya iştirak eden iki taraftan birinden olmasını da câiz addetmiştir. Ulemânın câiz görmediği armağan, kumar mânası giren armağandır. O da şöyle olur: Her iki taraf da kazanana vermek üzere armağan koyar. Kazanan ikisini de alır. İşte bu, haramdır. Bu husus, müteakip hadiste genişçe açıklanacaktır.

7- Hadis, müsâbakanın binilen atlarla olacağını da belirtir. Yani üzerinde binicisi olmayan, boş atları salmak suretiyle yapılan yarış caiz değildir.

8- Hadis, belli bir maksada mebnî olarak ihtiyaç halinde, hayvana eziyet veren acıktırma, koşturma gibi bazı muamelelerin yapılabileceğine delildir.

9- Mahlukâtı kendi gerçek yerine koymak gerekir. Nitekim Resûlullah, antrenmanlı atlarla, antrenmansız atları birbirinden ayırdı. Her ikisini de hallerine uygun mesafede ayrı ayrı koşturdu. Aksi halde birisi yorulmuş olacaktı.

2213 ـ ٥ وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسول الله ﷺ: مَنْ أَدْخَلَ فَرَساً بَيْنَ فَرَسَيْنِ وَهُوَ لاَ يَأْمَنُ أَنْ يَسْبِقَ فَلَيْسَ بِقِمَارٍ، وَمَنْ أَدْخَلَ فَرَساً بَيْنَ فَرَسَيْنِ وَقَدْ أَمِنَ أَنْ يَسْبِقَ فَهُوَ قِمَارٌ]. أخرجه أبو داود.

5. (2213)- Hz. *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim, iki at arasına, geçeceğinden emin olunmayan bir üçüncü at dahil ederse, bu kumar olmaz. Kim de geçeceğinden emin olunan atı dahil ederse bu kumar olur." [Ebû Dâvud, Cihâd 69, (2579).]

AÇIKLAMA:

1-Şârihlerden Tîbî ve İbnu Melek, hadisi, tercümede kaydedildiği şekilde anlamışlardır: İki koşu atının arasına sokulan üçüncü atın kazanacağı önceden anlaşılırsa bu yarış câiz değildir, bu bir nevi kumardır. el-Muzhir: "Muhallil"in (araya giren üçüncü atlının), diğer iki yarış atına denk veya yakın koşu yapan bir at üzerinde olması gerekir. Eğer bu üçüncü atlı (muhallil), diğer iki atı geçeceğini önceden kesinlikle bildiği bir koşu atı üzerinde ise bu câiz olmaz, onun varlığı, yokluğu gibidir. Şayet diğer iki atı geçeceğini veya geçileceğini yakînî bir şekilde bilmiyor idiyse o zaman koşuya katılması câiz olur.

2-Kazanana verilecek armağan hususunda *Bagavî*, Şerhü's-Sünne'de şunu kaydeder: "Müsâbakada armağana gelince, eğer imam tarafından veya halktan biri tarafından, birinci olana verilmek üzere belli bir armağan konmuş ise bu câizdir, öne geçen buna müstehak olur. Eğer armağan yarışçılardan biri tarafından konur ve bunu koyan diğerine: "Eğer beni geçersen, sana şu malı vermek bana borç olsun, şayet ben seni

geçecek olursam senden hiçbir şey istemiyorum" derse bu da câizdir. Fakat her ikisi de mal koyup, birbirlerine: "Ben kazanacak olursam sen bana şu kadar borçlanacaksın, sen kazanacak olursan ben sana şu kadar borçlanacağım" diyerek anlaşsalar, bu câiz olmaz. Bu son durumda, ikisinin arasına bir üçüncü yarışçı (muhallil) girer ve birinci olursa, bu ortaya konan her iki armağanı da alır, kaybederse kendisine bir ödeme yapması gerekmez. Görüldüğü üzere, iki taraf arasında yapılmış olan gayr-ı meşru bir yarış akdi muhallilin araya girmesiyle meşruiyet kazanmış, kumar olmaktan çıkmıştır. Zîra kumarın özü, oyunda kişinin kazanma veya kaybetme durumlarında olmasıdır, ama üçüncü şahıs araya girince bu mâna kalkıyor. Şayet, muhallil evvel gelir, diğer yarışçı birlikte veya peşpeşe gelirlerse muhallil her iki armağanı da alır, iki yarışçı birlikte aynı anda gelir, muhallil arkadan gelirse kimse bir şey alamaz. İki yarışçıdan biri önce gelir onu muhallil takip ederse muhallil ikinci yarışçıyla birlikte gelse de, sonra gelse de birinci gelen, kendi koyduğunu korur, ikinci yarışçının koyduğunu da alır. Muhallil iki yarışçıdan biriyle beraber gelir sonra da ikinci yarışçı gelirse, iki birinci, sona kalanın koyduğu armağanı paylaşır." (Aliyyü'l-Kârî'nin Mirkât'ından.)

2214 ٦– وعن أنس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [كَانَ لِلنَّبِيِّ ﷺ نَاقَةٌ تُسَمَّى الْعَضْبَا لاَ تُسْبَقُ فَجَاءَ أَعْرَابِيٌّ عَلَى قَعُودٍ فَسَبَقَهَا فَشَقَّ ذٰلِكَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ. فَقَالَ ﷺ: حَقٌّ عَلَى اللّٰهِ أَنْ لاَ يَرْتَفِعَ شَيْءٌ مِنَ الدُّنْيَا إِلاَّ وَضَعَهُ]. أخرجه البخارى وأبو داود والنسائى.

6. (2214)-*Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Adbâ adında bir devesi vardır. Bu bütün yarışları kazanırdı. Bir gün binek devesi üzerinde bir bedevi geldi ve yarışta Adbâ'yı geçti. Bu durum Ashâb'ın ağrına gitti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, üzüntülerini yüzlerinden okuyunca şu açıklamayı yaptı:

"Yeryüzünde, yükselttiği herşeyi arkadan alçaltmak Allah üzerine bir haktır." [Buhârî, Cihâd 59, Rikâk 38; Ebû Dâvud, Edeb 9, (4802); Nesâî, Hayl 14, (6, 227).]

AÇIKLAMA:

1- Binek devesi diye tercüme edilen kelime kaûd'dur. Araplar binilecek yaşa gelen develere bu ismi vermişlerdir. En az iki yaşında *kaûd* olabilir. Altı yaşına kadar artık kaûd denir. Altıya basınca cemel denmektedir. Kaûd, erkek deveye denmektedir, dişiye *kalûs* denmiştir.

2- *Adbâ,* Resûlullâh'ın devesinin adıdır, kulağı kesik veya kulağı yarık mânalarına gelir. Resûlullah'ın bir de Kasvâ adında devesi vardır. Âlimler ikisi aynı deve mi, farklı farklı develer mi ihtilaf ederler. Bazıları: "Aynı devedir, Kasvâ, Adbâ, Ced'â diye isimleri vardır" diye hükmetmiştir.

İbnu Hacer hadisten şu nüktelerin çıktığını belirtir:

★ Binmek ve üzerinde müsâbakaya katılmak için deve beslenmesi.

★ Dünyaya karşı zühd var, zîra onda her yüksekliği alçalma takip edeceğine işaret edilmiş, dünyaya ait her kemâlin nâkıs olduğu belirtilmiştir.

★ Tevazuya teşvik, övünmeme, iftiharı terke davet var.

★ Resûlullah'ın güzel ahlak ve tevâzusu gözükmektedir.

★ Ashâb'ın gönlünde *Resûlullâh*'ın büyüklük ve azameti anlaşılmaktadır.

★ Müsâbakanın câiz olduğu ifade edilmektedir.

★ Dünyayı alçaltmak Allah'ın değişmez bir kanunudur.

★ Her akıl sahibinin dünya hususunda ölçülü olması, onu kazanma yarışında itidali, meşru sınırlara riayeti elden bırakmaması gerekir.

★ Taberî demiştir ki: "Tevazuda hem dînî hem dünyevî maslahat var. Zîra, insanlar dünyada onu istimal etseler, aralarındaki kin ve buğz zail olur, gösteriş ve tefâhur yorgunluğundan âzad olup sükûna kavuşurlar."

2215 ٧– وعن فُقَيْمٍ اللخمى قال: [قُلْتُ لِعُقْبَةَ بنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنهما: تَخْتَلِفُ بَيْنَ هذَيْنِ الْغَرَضَيْنِ وَأَنْتَ شَيْخٌ كَبِيرٌ وَيَشُقُّ عَلَيْكَ. فَقَالَ: لَوْلاَ كَلاَمٌ سَمِعْتُهُ مِنْ رَسولِ اللّٰهِ ﷺ لَمْ أُعَانِه، سَمِعْتُهُ يَقُولُ: مَنْ تَعَلَّمَ الرَّمْىَ ثُمَّ تَرَكَهُ فَلَيْسَ مِنَّا أَوْ قَدْ عَصَى].

أخرجه مسلم.

« ومعناه » الشئ مقاساته وملابسته.

7. (2215)- *Fukaym el-Lahmî* anlatıyor: "Ukbe İbnu Âmir (radıyallâhu anh)'e dedim ki: "Sen yaşlanmış bir ihtiyar olduğun halde bu iki hedef arasında gidip geliyorsun, artık bu sana meşakkat veriyor olmalı."

Bana şu cevabı verdi:

"Eğer Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan işittiğim bir söz olmasaydı kendimi bu sıkıntıya atmazdım. Efendimizin şöyle söylediğini işittim:

"Kim atıcılık öğrenir ve sonra brakırsa o bizden değildir - veya: asi olmuştur.-" [Müslim, İmâret 169, (1919).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadislerinde Efendimiz, gençliğinde, atış yapmayı öğrenip sonradan bırakıverenleri tehdit etmektedir. Münâvî şu açıklamayı sunar: "Atış yapmasını bilmede dini müdâfaa ve düşmanı bertaraf etme ehliyeti vardır. Cihâd vazifesi bu sayede îfâ edilir. Unutacak kadar terkedilmesi halinde, kendisine terettüp eden vazifeyi yerine getirmesi mümkün olmaz. Tehdiddeki şiddet bu terkin haram olduğunu ve hatta büyük günah olduğunu ifade eder. Ancak Şafiî mezhebinde bu mekruhtur. İbnu Salâh, ok atmanın kılıç kullanmaktan efdal olduğuna hükmetmiştir. Zîra, her birinin fazileti, masiyet ehline karşı, ehl-i taate kazandırdığı güç ve kuvvete bağladır. Bu hususta atış daha üstündür.

2-Hadiste geçen "bizden değildir" sözü kâfir oldu mânasına gelmez, "bizim yolumuzda değildir", "bizim sünnetimiz üzerine değildir" demektir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* pekçok merdud ahlakı bu ve benzeri bir tabirle reddetmiştir: لَيْسَ مِنَّا مَنْ ضَرَبَ الْخُدُودَ وَشَقَّ الْجُيُوبَ وَدَعَا بِدَعْوَى الْجَاهِلِيَّةِ *"Kim (musibet karşısında) yanaklarına vurarak, üstünü başını yırtarak dövünürse ve cahiliye duasıyla dua ederse bizden değildir"*; مَنْ غَشَّنَا فَلَيْسَ مِنَّا *"Kim bizi aldatırsa bizden değildir"* hadislerinde olduğu gibi. Bu davranışların zemmedildiği açıktır, ancak ulemâ bunu tekfir anlamamıştır.

2216 ٨– وعن عقبة بن عامر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ : إنَّ اللهَ لَيُدْخِلُ بِالسَّهْمِ الْوَاحِدِ ثَلاثَةَ نَفَرٍ الْجَنَّةَ: صَانِعَهُ يَحْتَسِبُ فِي صَنْعَتِهِ الْخَيْرَ، وَالرَّامِيَ بِهِ، وَالْمُمِدَّ بِهِ].

8. (2216)- *Ukbe İbnu Âmir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah tek bir ok sebebiyle üç kişiyi cennete koyar:

1-Onu yapan; yeter ki bunu hayır maksadıyla yapsın.

2-Atan.

3-Atana ulaştıran." [Ebû Dâvud, Cihâd 24, (2513); Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd 11, (1637); Nesâî, Cihâd 26, (6, 28), Hayl 8, (6, 222, 223).]

AÇIKLAMA:

1-Hadiste Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, oku yapanın sevaba

nâil olmasını niyetine bağlamıştır: Hayırda yani Hak yolunda cihadda kullanılmak niyetiyle yapmış olmak. Bundan şu anlaşılır. Sırf ticaret metâ'ı olarak veya hayır dışı bir maksadla yapılan oktan sevab umulamaz.

Keza, sarih olarak zikredilmemiş olsa da "atan" ve "atana ulaştıran" ların sevabları da hayır niyetlerine bağlı olmalıdır. Hayır dışı maksadlarla bu amellerin sevab getirmeyeceği, bilakis vebale sebep olacağı açıktır.

2- Bu hadisle *Resûlullah*'ın bütün bir harp sanayiine teşvik ettiğini söyleyebiliriz. Zîra günümüzde "atma" deyince artık ok anlaşılmaz. Füzeler, balistik ve nükleer başlıklı mermiler vs. hatıra gelir. Bunların hammaddesi, îmâli, nakli, depolanması, ihtiyaç ânında atılması pekçok yan hizmetleri gerektirir, maddî güç gerektirir. Doğrudan veya dolaylı olarak bu üç hizmetin (yani yapmak, atmak, taşımak) gerçekleşmesinde katkıda bulunan herkes niyetine göre sevap sahibi olacaktır.

2217 ٩- وفي رواية: [وَمُنَبِّلَهُ، وَارْمُوا، وَارْكَبُوا، وَأَنْ تَرْمُوا أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ تَرْكَبُوا، كُلُّ لَهْوٍ بَاطِلٌ: لَيْسَ مِنَ اللَّهْوِ مَحْمُودٌ إِلاَّ ثَلاَثٌ: تَأْدِيبُ الرَّجُلِ فَرَسَهُ، وَمُلاَعَبَتُهُ أَهْلَهُ، وَرَمْيُهُ بِقَوْسِهِ وَنَبْلِهِ فَإِنَّهُمْ مِنَ الْحَقِّ، وَمَنْ تَرَكَ الرَّمْيَ بَعْدَ مَا عَلِمَهُ رَغْبَةً عَنْهُ فَإِنَّهَا نِعْمَةٌ تَرَكَهَا، أَوْ قَالَ كَفَرَهَا]. أخرجه أصحاب السنن، وهذا لفظ أبي داود.

« وَالْمُنَبِّلُ » الذي يناول الرامى النَّبْلَ ليرمى به، وهو المُمِدُّ به.

وقوله « كَفَرَهَا » أى جحدها.

9. (2217)- Bir rivâyette ise şöyle buyurulmuştur: *"(Allah tek bir ok sebebiyle üç kişiyi cennete koyar: Yapan, yeterki hayır maksadıyla yapsın, atan) ve oku atana veren (münebbil). Atın, binin. Sizin (ok) atmanızı, ben binmenizde daha çok seviyorum. Her eğlence bâtıldır. Eğlenceleriniz içinde sadece şu üç şey (mübahtır), övgüye değer: Kişinin atını te'dib etmesi, hanımıyla mulatafede bulunması, yayla ok atıp, atılan okları toplaması. Bunlar Hakk'tandır. Kim öğrendikten sonra atışı, nefretle terkederse bilsin ki, bir nimeti terketmiştir -veya şöyle dedi-: "Bu nimete karşı nankörlük etmiştir."* [Ebû Dâvud, Cihâd 24, (2513).]

AÇIKLAMA:

1-Münebbil, oku atan kimseye atması için veren adam demektir. Hattâbî bunun iki şekilde olduğunu belirtir:

a) Ya atan kimsenin yanındadır, yahut da arkasındadır, okları hazırlar, attıkça teker teker yenisini verir.

b) Atılan okları toplar, atana geri getirir.

2- Atın te'dibi, gazve niyetiyle atın ta'limidir. Ata koşmanın, atlamanın öğretilmesidir.

3- Nankörlükten murad, nimetin kıymetini takdir etmemek, gerekli şükrü yerine getirmemektir. Râvi "bir nimeti terketmiştir" mi dedi yoksa "nimete karşı nankörlük etmiştir" mi dedi, tereddüt göstermektedir. Hadisin daha önce kaydedilen veçhinde (2215): "Atıcılığı öğrenip de sonradan terkeden bizden değildir" dendiğini kaydetmiştik.

2218 ١٠ – وعن سَلَمة بن الأكوع رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [خَرَجَ رسولُ اللهِ ﷺ على نَفَرٍ من أَسْلَمَ يَنْتَضِلُونَ بالسُّوق. فقال: ارْمُوا بَنِي إسْمَاعيل فإنَّ أباكُمْ كَانَ رامياً، ارْمُوا وأنَا مع بَنِي فُلاَنٍ، فَأَمْسَكَ أَحَدُ الْفَرِيقَيْنِ بِأَيْدِيهِمْ. فقَالَ: مَالَكُمْ لاَ تَرْمُونَ؟ فقَالُوا: كَيْفَ نَرْمِي وأنْتَ مَعَهُمْ، فقَالَ: ارْمُوا وأنَا مَعَكُمْ كُلِّكُمْ]. أخرجه البخارى.

10. (2218)- *Seleme İbnu'l-Ekva'* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* çarşıda ok yarışı yapan Benî Eslem'den bir grupla karşılaşmıştı. Onlara: *"Ey İsmailoğulları atın, zîra atalarınız atıcı idiler. Atın, ben falan kabileyi tutuyorum"* dedi.

Bu söz üzerine bir grup atıştan vazgeçti. Efendimiz:

"Ne oldu, niye atmıyorsunuz?" diye sordu. Şöyle cevap verdiler:

"Nasıl atalım, siz öbür tarafı tutuyorsunuz!" Bunun üzerine:

"Atın! dedi, *ben hepinizi, her iki tarafı da tutuyorum."* [Buhârî, Cihâd 78, Enbiyâ 12, Menâkıb 4.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisi Buhârî, atışa teşvikle ilgili açtığı bir bâbta kaydeder.

2- Hadiste mübhem gelen atıcının ismi, Taberânî'nin bir rivayetinde sarih olarak gelmiştir: *"Atın, ben Mihcen İbnu'l-Erda ile beraberim"* buyurulur. Yayını bırakarak atıştan vazgeçenin de Nadla el-Eslemî olduğunu *İbnu İshak Meğâzî*'sinde belirtmiştir.

3- Bazı âlimler, bu hadisten bilistifade yarışçılar üzerinde hakimiyeti olan kimsenin, onlarla yarışa katılmaması gerekir hükmüne varmıştır.

Bazıları da, buradaki imtinanın Resûlullah'ın tuttuğu tarafın manevî yardıma mazhar olarak kazanacağı düşüncesiyle karşı taraftan vukua geldiğini söylemiştir. Nitekim bir rivayetteki ziyade bunu te'yid eder. Bırakanlar: *"Siz kimi tutarsanız o galebe çalar"* derler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu davranışı normal karşılayarak: "Atın, ben hepinizden yanayım" buyurması mânidardır.

4- Ecdâd'ın, *"baba"* kelimesiyle ifade edilebileceğine bu rivayet delil olmuştur.

5- Hadis, bir işte mahareti olan kimsenin faziletini beyan ederek, övüp mensuplarının gönlünü almanın câiz olduğunu göstermektedir.

6- *Resûlullah*'ın yüce ahlaklarını, harple ilgili meselelerdeki hazâkatini de hadis bize ifade etmektedir.

7- Ataların güzel ahlakına tabi olup onlarla amel etmek mendubtur.

8- Ashâb'ın *Resûlullah*'a saygı hususunda ne kadar hassas olduğu, bu rivayette görülen bir diğer husustur. Bazı âlimlere göre, kazanmak azmiyle yapılan bir yarışta, Resûlullah bir tarafı tutunca, O'nun tarafının mağlub olmasını istemek, Ashâb'ın vicdanına ağır gelmiş olacak ki, yarışı terketmişlerdir.

İSLÂM'A GÖRE ÇOCUKLARIN OYUNU

Büyükler için spor ne ise çocuklar için de oyun odur. Hatta, çocukların hayatında oyun çok daha ehemmiyetli ve zaruret derecesinde gerekli bir yer tutar. Yeri gelmişken dinimizin bu husustaki teşriâtını belirtmeye çalışacağız:

A. OYUNUN SÜNNETTEKİ YERİ:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in de gerek çocuklar için ve gerekse büyükler için bazı kayıtlar çerçevesinde oyuna yer verdiği bilhassa çocukların oyununa daha çok önem verdiği görülmektedir. Rivayetler, *"Çocuğu olan onunla çocuklaş-sın"* diyerek bütün babalara çocuklarını bizzat eğlendirmelerini emreden Hz. Peygamber'in Ashâb'a karışarak onlarla şakalaşıp latifeler yaptığı gibi, onların çocuklarıyla da oynadığını tasrih etmektedir. Deylemî'nin bir tahricinde *Talha İbnu Ubeydullah*'ın oğlu *Ebû Umayr*'la oynadığı, isim verilerek belirtilir: فَكَانَ رَسولُ اللهِ يلاعِب معه Kendi terbiyesinde bulunan torunları *Hasan, Hüseyin* ile hizmetine bakan Enes gibi yakınlarını, çocuklarla oynamak üzere sokağa salarak başka çocuklarla oynamaya teşvik ettiği gibi, yolda oynar rastladığı çocuklara da se-

lam vererek iltifatta bulunmuş, torunu Hasan'ı sokakta çocuklarla oynar gördüğü halde mâni olmamıştır. Müsnedü Zeyd'de tahric edilen bir rivayete göre Hasan ve Hüseyin gecenin geç vaktine kadar Hz. Peygamber'in yanında oyunlarına devam etmişler, neden sonra "Annenizin yanına gidin" demiştir.

Hz. Peygamber'in çocukların oyunlarına mâni olmamak hususundaki gayretini şu rivayet de göstermektedir: Hâlid İbnu Saîd'in kızı Ümmü Hâlid anlatıyor: "Ben çocukken, üzerimde sarı bir kamîs olduğu halde babamla Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına gitmiştik. Resûlullah (elbisem için) *"güzel, güzel"* dedi. Ben (bu esnada) Resûlullah'ın (omuzları arasında yer alan keklik yumurtası büyüklüğündeki peygamberlik mührü ile oynamaya başladım. Babam beni bundan men etti ise de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Bırak çocuğu"* dedi ve sonra şunları söyledi: *"(Üzerinde) eskit, (üzerinde) eskit, (üzerinde) eskit."*

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le evlendiği zaman, "oyuncakları beraberinde, dokuz yaşlarında bir kız" olan ve hatta düğün hazırlıklarına başlandığı vakit iki hurma ağacı arasına kurulmuş bulunan salıncakta oynamakta iken annesi tarafından alınıp götürülen Hz. Âişe, mükerrer rivayetlerinde Resûlullah'ın, bebekleriyle oynamasına müsaade ettiğini belirtir: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu veselâm)*'ın yanında bebeklerimle oynardım. Benimle oynayan arkadaşlarım da vardı. Resûlullah içeri girince onlar kaçarlar, fakat o, yeniden onları bana getirirdi, tekrar benimle oynarlardı" der.

Ebû Dâvud'un bir tahricinde, *Hz. Âişe*'nin çocukluğu geride bırakmış olması gereken bir yaşta bile, hâlâ oyuncaklara yer verdiği görülmektedir. Der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Tebük veya Hayber seferinden dönmüştü. Evin ön kısmında örtü vardı. O sırada esen rüzgar, Âişe'nin oyuncak kızlarının üzerindeki perdeyi aralamıştı. Resûlullah "Ey Âişe, bu da ne?" dedi. "Kızlarım" dedim. Bunlar arasında parçadan iki kanat eklenmiş bir de at vardı, (onu göstererek): "Aralarında gördüğüm şu da ne?" dedi. "Bir at" dedim. "Ya üzerindeki ne?" dedi. "Kanatları" dedim. "Hiç kanatlı at olur mu?" diye takıldı. "Duymadın mı, Hz. Süleyman'ın kanatlı atı vardı" cevabım üzerine Resûlullah dişleri görününceye kadar güldü."

Şârihler, cumhur-u ulemânın bu hadise dayanarak "kız çocuklarının ev işlerine ve çocuklarla ilgili işlere küçüklüklerinden itibaren alıştırılmaları için onlara oynamaları maksadıyla çeşitli oyuncak ve bebeklerin alınıp satılmasını tecviz ettiğini, bunun tasvir ittihazı yasağından

hariç tutulduğunu" belirtirler. Bazı âlimler "bu hadis, suverin tahrîminden evvele aittir ve mensuhtur" demişlerse de, ekseriyet bu görüşü kabul etmemiştir. Yalnız Ahmed İbnu Hanbel bebeklerin başsız olması gerektiğine kânidir.

Hz. Peygamber'in bu sünnetinden mülhem olarak İslam terbiyecileri "babanın mübah oyun ve hoş sözlerle çocuklara karşı geniş davranmasını", *"herkesin kendi evinde (bir nevi) çocuk olmasını"* tavsiye etmişlerdir. Birbirine yakın ifadelerle "çocuğa oynamayı" men edip devamlı ders çalışmaya zorlamak onun kalbini öldürür, zekasını iptal eder ve hayatının neşesini kaçırır. Sonunda çocuk dersten kurtulmak için hile düşünmeye başlar derler. Yeri gelmişken belirtelim ki, İslam âlimlerinin ittifakla üzerinde durdukları husus, çocukların mübah olan, bir başka deyişle hiç bir surette zararlı olmayan oyunlarla oynamalarına müsaade edilmesidir.

B. OYUN ÇEŞİTLERİ:

Oyunla ilgili rivâyetler incelenince Sünnet'te oyunların üç grupta mütâlaa edildiği anlaşılmaktadır:

1- Gayeli oyunlar,

2- Oyalayıcı oyunlar,

3- Zararlı oyunlar.

Şimdi bunları açıklayalım:

1- Gayeli Oyunlar: Bu grup oyunlar hayata hazırlayıcı mahiyettedir. Bunlara, gerek çocuklar ve gerekse büyükler teşvik edilmiştir. Erkekler için atış, yüzme, ata binme; kızlar için bebeklerle ve ev işleriyle ilgili oyunlar gibi.

Kız çocuklarının bebekleriyle ilgili olarak "ev ve çocuk işlerine alıştırıcı" olmaları sebebiyle iştirâlarının tecvizi, bunlardan beklenen terbiyevî maksadı apaçık görtermektedir.

Gayeli oyunlardan askerlikle ilgili oldukları için erkeklere ait olanlar üzerinde *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* ısrarla durmuş, bunlara teşvik sadedinde pek çok hadis îrad etmişti. Bu meyanda en çok üzerinde durulanlar atıcılık, binicilik, yürüme ve yüzmedir. Hz. Peygamber bir babanın evladına kaşı vazifelerini sayarken "helal rızıkla beslemek", "yazıyı öğretmek"le birlikte bunlardan atıcılık ve yüzme öğretmeyi de zikreder. Keza Tirmizî'nin "sahih" olduğunu tasrih ettiği bir rivayette, insanoğlunun bütün eğlenceleri bâtıl ilan edilirken "atma, binme, yüzme,

yürüme ve hanımıyla eğlenme" bundan hariç tutulmuştur ve bunların "Hak'tan" olduğu tasrih edilmiştir.

Şimdi bunlarla ilgili teşvikleri ayrı ayrı görelim:

Atıcılık: Gayeli oyunlarla olarak tavsif ettiğimiz gruba dahil olanlar arasında fazla ehemmiyet verilen ve ısrarla üzerinde durulan budur. Hemen belirtelim ki -ilgili âyetin Hz. Peygamber tarafından yapılan tefsirinde göreceğimiz üzere-Resûlullah "atıcılık"ı tafdil ederken, "ok atma" diyerek, devrinde geçerli atma vasıtasıyla kayıtlamıyor, alelıtlak atmayı övüyor ki bu ifadeye -zamanımızdaki atom, roket vs. dahil- her devrin atma vasıtası girmektedir. Böylece "atma" fiili, üstünlüğünü koruduğu müddetçe, sünnetin -ve dolayısıyle âyetin- çağrısı aktüalitesini ve geçerliliğini bütün canlılığı ile muhafaza edecektir.

Kur'ân-ı Kerîm'de: **"Siz de onlara (düşmanlara) karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve (cihad için) bağlanıp beslenen atlar hazırlayın..."** (Enfâl 60) âyetinde geçen kuvveti Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Bilesiniz ki kuvvet remy'dir, bilesiniz ki kuvvet remy'dir, bilesiniz ki kuvvet remy (atmak) dir"** diyerek, te'kidli bir tarzda, kuvveti "atmak" olarak tefsir ederek "atma" ya ve "atıcılık"a müstesna bir yer vermiştir.

Atıcılık, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'e göre, daha çocukken öğrenilip ölünceye kadar kaybedilmemesi gereken bir maharettir. Boş kaldıkça can sıkıntısı ârız oldukça, biraz eğlenme ihtiyacı duyuldukça en meşru vakit değerlendirme vasıtasıdır. Bir rivâyette: *"Sizden birinizi gam ve sıkıntı bastığı zaman, yayını kuşanıp, kederini onunla dığıtmadan başka yapacak bir şeyi yoktur"* demektedir. Müslim'in bir rivayetinde de: *"Sizden hiç kimse oklarıyla eğlenmekten geri durmasın"* der. Öğrendikten sonra atıcılığı bırakarak unutan kimse için; *"Bizden değildir, veya (bana) isyan etmiştir"*, *"Allah'ın bir nimetine küfranda bulunmuştur"* gibi ifade eden tabirler kullanılmıştır. Bir kısım rivayetler, Ashab'tan bazılarının bu çeşit tehdidlerden korkarak ihtiyarlık zamanlarında bile atış temrini (antrenman) yaptıklarını haber vermektedir.

Hz. Peygamber, atıcılığı "düsmanın hezimeti" diye vasıflandırır ve "atıcılık, binicilikten daha mühimdir" diyerek diğer askerî oyunlar arasında en mümtaz makamı buna verir. *Utbe İbnu Ebî Hakîm*'in rivayetine göre, yanında atış vasıtası olan "yay" zikredilen Resûlullah şunu söyler: "Hiçbir silah, hayırda onu geçememiştir." Serahsî bu sözle, yayın cihad aletlerinin en kuvvetlisi olduğunu ifade ederek gazileri atış talimine teşvik ettiğini kaydeder. "Atıcılık öğrenin, zira iki hedef arası, cennet

bahçelerinden bir bahçedir" demiş olan Hz. Muhammed'in bir gün atış yapmakta olan bir gruba rastlayınca aynı sözü tekrar ederek, ayakkkabılarını çıkarıp, atış sahası içerisinde yalınayak yürüdüğünü görüyoruz.

Ashab'tan bir grubun eğlenmeye gittiği söylenince memnuniyetsizlik izhar ederken "atışa" gittiklerinin tasrihi üzerine, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in: *"Atış eğlence değildir, atış eğlendiğiniz şeylerin en hayırlısıdır"* dediğine şâhit olmaktayız. Bir başka rivayette de: *"Melâike sizin hiçbir eğlencenizde bulunmaz, atış ve at koşusu hariç"* demektedir. Atış sırasında atıcıların "vallahi isabet ettim, billahi isabet edeceğim" vs. gibi, birbirlerini tahrik edip şevke getirmek için yaptıkları yeminlerinden dolayı hânis olmayacakları belirtilmiş, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yanlarına gelmesiyle bu çeşit sözleri terkedenler, devam etmeleri için teşvik edilmiştir.

Rivayetler, iyi atış yapanlara Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in fevkalade iltifatlarda bulunduğunu da göstermektedir. Uhud harbinde isabetli atışları sebebiyle Hz. Peygamber, başka hiç kimse için kullanmadığı "annem babam sana feda olsun" tabirini *Sa'd İbnu Ebî Vakkas*'a kullanmıştır -ki, Serahsî bu keyfiyeti, atıcılığın diğer oyunlara efdaliyeti hususunda zikrettiği deliller meyanında kaydeder- bu cümleden olarak, iyi atıcılardan olduğu tasrih edilen *Ebû Talha,* atış yaptığı zaman, okunun düstüğü yere Hz. Peygamber *(aleyhisssalâtu vesselam)*'in "boyunu uzatarak" baktığı rivayet edilir. Mamafih Allah rızası için attıktan sonra, her atışın isabet etse de etmese de "Kıyamet günü atıcı için bir nûr" olacağı, bir köle âzad etmiş gibi ateşten koruyacağı belirtilmiştir.

Bazan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in atış yarışlarında hazır bulunup, hatta taraf bile tuttuğuna şâhit olmaktayız. Ancak mukabil tarafın: "Siz o tarafı tuttunuz" diyerek atıştan vazgeçmesi üzerine *Hz. Peygamber: "Atın! ben ikinizle de beraberim"* diyerek taraf tutmaktan vazgeçer.

Bütün bu teşviklerin tabii bir sonucu olarak Ashab, atıcılığa önem vermiş, her fırsatta, hatta akşam namazından sonra hava kararıncaya kadar bile ok atışları yapmıştır. Hz. Enes (radıyallâhu anh)'in umumiyetle, kendisine atılan bir mindere oturduğu, bu sırada çocuğunun önünde ok atma talimleri yaptığı belirtilir. Bir seferinde atış yapan çocuklarına çıkagelen Enes (radıyallâhu anh) atışlarını isabetsiz bularak beğenmez, yayı ellerinden alıp birkaç atış yapar, hiçbiri de hedefinden şaşmaz. Ukbe İbnu Âmir ok atmanın faziletiyle ilgili hadisleri işitince: "Elim kesilmiş bile olsa ok atmayı bırakmayacağım" der.

Hz. Ömer de, gerek hutbelerinde Medîne halkına, gerek mektuplarında Şam, Azerbaycan gibi civar halklara; *Ebû Ubeydeti'bnu'l-Cerrâh* gibi komutanlarına yazarak yukarıda zikredilen hadisleri kaydedip atıcılık, binicilik, yüzme ve koşma gibi askerî tâlimlere (gayeli oyunlara) ehemmiyet verilmesi, bunların çocuklara öğretilmesi için sık sık talimatlar vermiştir.

Muhtelif rivayetler, çocukların belli hedefler koyarak ok atışları yaparak eğlendiklerini göstermektedir. Bazı durumlarda çocukların çeşitli nev'den canlı hayvanları bile atışlarına hedef yaptıklarına rastlıyoruz ki, bu davranışlar şiddetle yasaklanmıştır.

Binicilik: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* daha önce de zikrettiğimiz gibi, atıcılığı biniciliğe takdim etmekle beraber, bunun da ihmal edilmeyip behemahal öğrenilmesi ve çocuklara öğretilmesi, mümkün mertebe günlük eğlenceler arasına dahil edilmesi için ısrar etmiş at ve deve yarışlarına teşvik etmiştir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in zaman zaman koşu yarışları tertiplediği, bunları maddî ödüllerle mükâfatlandırdığı rivayetlerden anlaşılmaktadır. Bazı rivayetlere göre -bizzat Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de, bir seferinde, antrenmanlı, bir seferinde antrenmansız deveyle olmak üzere- iki defa yarışa katılmış antrenmanlı deve ile altı mil mesafe tutan Hafya ile Seniyyetü'l-Vedâ arasında, antrenmansız deve ile bir mil mesafe tutan Seniyyetü'l-Vedâ ile Mescid-i Züreyk arasında koşmuştur. Fakat şu rivâyete bakarsak Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in daha fazla binme yarışları yapmış olabileceği hükmüne varılabilir. Hz. Enes anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Adbâ adındaki devesini hiçbir deve geçemezdi. (Bir gün) bir bedevi devesiyle geldi. Hz. Peygamber onunla yarıştı. Müsâbakayı bedevî kazanmıştı ki bu durum müslümanların ağrına gitti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onları teskin için şunu söyledi: "Dünyada her yükselişe bir alçalış, (her kemale bir zeval), vermek Allah üzerine bir haktır."

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in deve ile atı da yarıştırdığı rivayetlerde gelmiştir.

Yüzücülük: Çocukluğunda Medine'de öğrenmiş olduğu yüzücülüğü de takdir edip "atış ve yüzmeyi bilenlerden memnun kaldığı" belirtilen Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yüzmeyi öğrenmeleri için de ümmetine teşvikleri mevcuttur. Kitabet, atıcılık ve biniciliğe olan teşvikleri meyanında yüzmenin de zikredildiğini görmüştük. Burada, aynı rivâyetleri tekrar etmeyeceğiz. Ancak şunu da belirtelim ki, müteakip devirlerde müslümanların yüzmeye yazıdan daha çok ehemmiyet verdikleri

anlaşılmaktadır. *Halîfe Abdülmelik, Şa'bî*'ye (İbnu Kuteybe'nin rivâyetinde Haccac, oğlunun müeddibine): "Çocuklarıma yüzmeyi öğret, zîra kendileri için yazacak birini her zaman bulabilirler, fakat tehlike ânında kendileri yerine yüzecek birini bulamazlar" der.

Yürüme ve Koşu: Bazı rivâyetlerde atıcılık ve binicilikle birlikte yürümenin de tavsiye edildiğine, Ashâb'ın buna da ehemmiyet verdiğine şâhit olmaktayız. *Ebû Zerr*'den yapılan bir rivayette Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"İki hedef arasında koşan kimsenin her adımı için bir hasene mevcuttur"* demektedir. Bir başka rivâyette: "Ok yarışı yapın, (vücudça) sertleşin, yalınayak yürüyün" buyurmaktadır. Hz. Ömer'in de: "Çocuklarınıza yüzmeyi, binmeyi öğretin ve hedefler arasında yalınayarak yürümeyi emredin" dediği rivayet edilir. Mücâhid de Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anh)'i hedef arasında çok hızlı koşarken gördüğünü, hedeflerden birine yaklaştıkça "işte geldim, işte geldim" dediğini rivâyet eder. Keza Huzeyfe'nin de Medâin'de izarsız olarak iki hedef arasında koştuğu rivâyet edilmektedir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in *Hz. Âişe* ile iki sefer koşu yarışı yaptığı, birincide *Hz. Âişe*'nin kazandığı, ikinci seferde şişmanlık sebebiyle, *Hz. Âişe*'nin kaybettiği ve koşuyu kazanan Hz. peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ona: *"Bu, önceki koşuya bedeldir (ödeştik)"* dediği rivayet edilmektedir.

Güreş: Bu gruba güreşi de katmak mümkündür. Muhammed İbnu Ebî Ali'den gelen mürsel bir rivâyet, Hz. Hasan'la Hüseyin'in, dedelerinin huzurunda güreştiklerini kaydeder. Rivâyette belirtildiğine göre *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* Hasan tarafını tutar, sebebi sorulunca: *"Cebrâil Hüseyin'e yardım etmektedir, ben de Hasan'a yardım etmeyi seviyorum"* cevabını verir. İbnu Hişam'ın bir rivayetine göre bizzat *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* de güreş yapmıştır. Mekke'nin ünlü pehlivanı Rükâne İbnu Abdi Yezid, müslüman olmak için, kendine göstermesi gereken bir mucize olarak, güreşmeyi ve *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in güreşte kendisini yenebilmesini şart koşar. Hz. Peygamber teklifi kabul eder ve pazularından son derece emin olan Rukâne'yi fevkalade şaşırtan bir netice hasıl olur: Güreşi kaybeder.

Yukarıda sayılan gayeli oyunlara teşvik edici hadislerden, İslam alimleri, harpteki mücadeleye yardımcı olacak her çeşit temrin ve alıştırma yapmaya bunlarda hazâkat ve maharet kazanmaya, uzuvların çeşitli riyazetlerle geliştirilmesine teşvik olduğu hükmünü çıkarmışlar "zîra bunda dîni aziz, düşmanı zelil kılma vardır" demişlerdir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* askerî mahiyetteki temrin ve oyunlara teşvikle kalmaz. Bunların yapıldığı vasıta ve bu işlerde kullanılan malzemelerin hazırlanmasına, ikmaline de aynı derecede ehemmiyet vermiştir, teşvik etmiştir. mesela en çok kıymet verilmiş olan "atıcılık"ın o zamanki vasıtası olan ok için şunu söyler: *"Allah tek bir okla üç kişiyi cennetine kor:*

1- Îmâli sırasında hayır murad etmiş olan imalcisi,

2- Onu atan kimse,

3- Oku (atıcıya) ulaştıran (yani taşıyan), îmâl edenle atan arasında vasıta olan."

Keza biniciliğin vasıtası olan "at" besleyenler de son derece takdir edilmiş, cihad için beslenen atların yediği şeyler, ayağında hâsıl olan toz ve izler, hatta vücudundan çıkan ter, gübre ve bevl'e varıncaya kadar her bir şey için sahibine sevab hasıl olacağı ve Kıyamet günü mizana gireceği" tebşir edilmiştir.

Burada ilave edeceğimiz son bir nokta, mezkur malzemelerin menşei meselesidir. Rivâyetler harp malzemelerinin yerli olması gerektiğini ve yerlisi varken yabancı menşe'li malzemenin kullanılmaması icab ettiğini ifade etmektedir. İki ayrı tarikden bazı icmal ve tafsil farklarıyla gelen rivayete göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hayber'in fethi sırasında "İran Yayı" (Kavsen Farisiyyen) taşıyan bir asker görür ve: *"Onu at, zira bu yay ve bu yayı taşıyan, her ikisi de mel'undur. Siz Arap ok ve yaylarını kullanın. Zîra Allah, dininizi onunla aziz kıldı ve çeşitli memleketlerin kapısını onunla açıp fethettirdi"* der.

Askerî Terbiye Yaşı: Aynı zamanda bir nevî askerî eğitim olan atıcılık, binicilik ve yüzmeyi öğrenip bunlarda maharet kazanma işine, mümkün mertebe erken yaşlarda başlandığını te'yid eden rivayetler mevcuttur. Bunlardan birinde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in torunları Hasan ve Hüseyin'in, dedelerinin huzurunda ok atma müsâbakası yaptıklarını görüyoruz. Hz. Peygamber (alleyhissalâtu vesselâm)'in vefatında Hasan'ın 7; Hüseyin'in de 6 yaşlarında oldukları nazara alınırsa, ok atmaya çok erken yaşlarda başlatıldıkları anlaşılır.

Deve ve ata binme yaşı ile de ilgili olarak, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in katıldığını zikrettiğimiz yarışlarla ilgili rivâyeti verebiliriz. Zîra bu rivayetlerde, yarışmadaki müsâbıklardan birinin Abdullah İbnu Ömer olduğu belirtilir. Hadisenin yılı tasrih edilmemiş olmakla beraber Abdullah'ın Hendek savaşı sırasında 15 yaşına basarak harbe

katılabildiğini biliyoruz. Mezkur yarışın Hendek harbinden önce cereyan etmiş olabileceği ihtimali nazara alınınca, askere katılma yaşlarına (yani 14-15 yaşlarına) gelmiş bulunan bir kimse, yarışa katılabilecek seviyede binicilikte hazâkat kazanmış olmaktadır. Esasen bu yaşta askere alınması demek, bu yaşa kadar askerliğin icap ettirdiği ok atma, kılıç kullanma, ata, deveye binme gibi maharetleri öğrenmiş olması demektir.

Son olarak, mezkur yaş meselesinde fiilî tatbikat hususunda bir fikir vermek üzere Kâbusnâme müellifinin bir kaydına nazar atabiliriz. Müellif çocuk için: "Kur'an'dan sonra (...) buğur bir silahşor üstâda ver, ta ki silahşorluk öğrene ve bile ki her bir silaha nice iş buyurmak gerek, yani oku nice atmak gerek, süngüyü nice dürtmek gerek ve kılıç nice urmak gerek ve ata nice binmek gerek bile. Çünkü tamam bu hünerleri öğrene ve fariğ ola gerektir ki oğlana suda yüzmek dahi öğredesin..." dedikten sonra hatıralarını anlatma zımnında, kendisinin *Ebû Mansur* Hâcib isminde bir silahşora 10 yaşında iken verilerek askerî eğitim aldığını, "ata binmek, süngü oynatmak, zıpkın atmak ve çevgen ile top vurmak ve kement atmak..." vs. öğrendiğini kaydeder.

2- Oyalayıcı Oyunlar: Bunlar çocukların hoş vakit geçirmelerine yardımcı olan oyunlardır. Yasaklanmış cinsten olmamak şartıyla meşgul edip eğlendirici her çeşit oyun burada mütalaa edilebilir. Şüphesiz bunlar da çocuklar için çeşitli yönlerden faydalıdır.

Bu çeşit oyunların da cevazına dair rivayetler mevcuttur. Resûlullah: "Toprak çocukların ilk baharıdır" buyurmakla, baharda her çeşit hayvanatın yayılıp eğlendikleri gibi, çocukların da toprak üstünde dağılıp oynayacakları oyunu tecviz etmiş oluyor.

Keza bir kısım hayvanlarla ve bilhassa kuş ve köpeklerle yapılacak oyunlar da tecviz edilmiştir. Burada şunu ilave edelim ki, gerek kuşlarla ve gerekse köpeklerle oynama cevazı daha ziyade çocuklarla ilgili olsa gelerek. Zîra *Ebû Hüreyre*'den gelen bir rivayette, güvercinle eğlenip peşinde koşan bir kimseyi gören Hz. Peygamber: *"(Bu kimse) şeytanın peşinde koşan bir şeytandır"* demiş, bir başka hadislerinde de: *"Güvercinle oynama fakra sebep olur"* diyerek bu davranıştaki kerâhete dikkat çekmiştir. Diğer taraftan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in çok istisnâî haller dışında, Medîne'deki bütün köpeklerin öldürülmesi için verdiği mükerrer emirleri mevcuttur. Aynı şekilde Hz. Osman'ın da "Her hutbede" mutlaka "köpeklerin öldürülüp, güvercinlerin kesilmesini" emrettiğine dair rivâyetler de mevcuttur. *İbnu Kayyim* de Süfyan'dan: "Cülahik (denen bir atma aleti) ve güvercin ile oynamanın, *Lût* kavminin

eğlencelerinden olduğunu işittik" dediğini nakleder. İbnu Kayyim, bu ve benzeri rivayetlere dayanmaktan başka, "halkın mahremiyetine ıttılaya sebep olur" gerekçesiyle damlar üzerinde güvercin kovalayarak eğlenmekten men etmeyi "veliyyü'l-emrin vazifeleri" meyanında zikreder.

Çocukların kuşla oynayabileceği kanaatine mütemayil gözüken Münâvî de, kanat tüylerinin kesilmiş olma şartını, zaafının şiddetinde hemen hemen ittifak edilen bir hadisten istidlal ederek "aksi halde kuşla oyun, mekruh olan tetayyur ve müsâbakaya müncer olur" der.

Her hâl u kârda kerâheti ifade eden hadisler, vaktini değerlendirme durumunda olan büyüklerin (mükelleflerin) kuşlarla boş vakit geçirmelerine hamledilerek rivâyetler arasındaki teâruz te'lif edilebilir. Nitekim, önce de kaydettiğimiz üzere Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, mü'min kişinin yürüme, binme ve ok atma talimleri yapması ile hanımıyla eğlenmesi dışındaki bütün eğlencelerini bâtıl addetmiş, aradığı kimsenin eğlenmeye gittiği söylenince: *"Oyun için yaratılmadık"* diyerek büyüklerin maksatsız, sırf hoş vakit geçirmeye matuf eğlenceleri hoş karşılamadığını ifade etmiştir. Ayrıca muhtelif rivayetlerde, "çok gülmenin kalbi öldürüp, fakirlik getireceği" sebebiyle Allah'ın en çok nefret ettiği üç şeyden biri gösterilerek hoş karşılanmamış ve ısrarla "az gülmek" tavsiye edilmiştir. Bu çeşit ifadeler de, eğlencede büyüklerin ölçülü olmasını istemektedir. Nevevî fazla gülmeye ve kalbin kasavetine sebep olarak zikrullahtan ve dinin mühim meselelerini tefekkürden alıkoyacak kadar ifrat ve ısrarla devam edilen her eğlencenin yasaklanmış olduğunu söyler. İmam Şâfiî de: "Eğlence, dindar ve mürüvvet sahibi kimselerin sanatı olmamalı" diyerek kerâhetini ifade eder.

Sünnette rastlanan ve "oyalayıcı grub"a dahil edebileceğimiz diğer bir kısım eğlenceler bayram, düğün, sünnet düğünü, istikbal merasimi... gibi çeşitli vesilelerle yapılan şenliklerdir. Bunların meşruiyeti ve çocukların Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in devrinde bunlara iştirakleriyle ilgili misaller "Büyüklerle Münasebet" kısmında zikredilmiştir.

3- Zararlı Oyunlar'a gelince, bunlar dinen yasaklanmış olan kumar, tetayyur (uğursuzluk çıkarma), bahisli müsâbakalar gibi oyunlardır. Bunlarla behemahal yasaklanmış bir husus bulaşmaktadır veya bulaşması muhtemeldir. Güvercinle ilgili teferruâtta da görüldüğü üzere, aslında meşru olan bütün oyunlar bu şekle döküldüğü takdirde zararlı ve menhî gruba girer. Yasaklanmış olan veya bu hüviyete girmiş olan oyunlardan çocukların korunması gerekmektedir. "Allah'ın her yasakladığı şey, büyük günahtır, hatta çocuğun kumar oynaması bile" diyen Hz. Peygamber

(aleyhissalâtu vesselâm) çocuğun bu işteki mesuliyetini onun anne, baba gibi sorumlusuna yüklemektedir: "Çocuğun cevizle (kumar) oynar görüp de kulağını çekmeyen ebeveynin kırk gün namazı kabul edilmez."

Bu gruptan, bir de o devirde bilinip de yasaklanmış oyunlar vardır. Bunlardan biri tavladır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Kim tavla ile oynarsa Allah ve Resûlüne isyân etmiştir" der. *Müslim*'de de tahric edilen bir diğer rivayette tavla oynamanın tahrimiyeti: "Tavla oynayan, elini domuzun etine ve kanına batırmış gibidir" sözleriyle ifade edilmiştir. Nâfi'nin rivayetine göre "İbnu Ömer aile efradından tavla oynayanı yakalarsa oynayanı döver, oyun aletini de kırardı."

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında pek yaygın olmadığı -ve belki de bilinmediği- anlaşılan satranç için de kerâhet ifade edilmiş, ancak nass yokluğu sebebiyle kesinlikle tahrimine hükmedilmemiştir. *İmam Şâfiî,* tahrimi hususunda tavakkufu tercih ederken, *İbnu Teymiyye* tahrimine kâil olur ve edille ikamesine çalışır. Hattâbî (v. 388): "Bazı âlimler, harb ahvali ve düşmanın hilesi üzerinde düşünmeye sevkedeceği zannıyla satranç oyununa ruhsat verdiler" dedikten sonra, bununla kumara yer verilmeden oynansa bile, oynayanların bir çoğu namazı vaktinden te'hir etmeye; birçoğu da dilinden kötü söz eksik etmemeye mütemayil olduklarından, bununla iştigal edenlerin mürüvvetlerini kaybedeceklerini, şehadetlerinin makbul olmayacağını söyler.

Mûsikî için de durum aynıdır. Bayram, düğün gibi hususî durumlarda tecviz edilmiş olan mûsikî, bunun dışında kerih addedilmiştir. Sûfilerin raksa cevaz istidlâl etmelerine imkan veren bazı rivâyetler de bizzat Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bayram günü eğlence ve şenlik yapan Habeşli çalgıcıları dinleyip oyuncuları seyrettiği sabit ise de, yine bizzat Hz. Peygamber tarafından mûsikî *"Kalbte nifakı yeşertici"* olarak tavsif edilmiştir. *İbnu Abbas,* Kur'ân-ı Kerîm'de geçen: **"İnsanlardan kimi de vardır ki Allah yolundan bilmeyerek saptırmak ve o yolu eğlence yerine tutmak için bâtıl ve boş lafa müşteri çıkar..."** (Lokman 6) âyetinde geçen *"bâtıl ve boş laf"*la mûsikî ve benzeri şeylerin kastedildiğini söylemiştir.

Gazâlî mûsikinin kalbe son derece müessir olduğunu, ancak kalbde mevcut olan şeyi ortaya çıkardığını, iyilik varsa iyiliğin, kötülük varsa kötülüğün "mevzun nağmelerle" ortaya çıkacağını söyler ve bu konuda alimlerin münakaşalarını sunar. Mûsikî konusuna hususi bir bahis ayıran İbnu Haldun bilhassa harpte askerlerin cesaretini artırıcı bir te'sire sahip olduğunu belirtir. Günümüz terbiyecileri de mûsikînin çocuk şahsiyetinin gelişmesinde müessir olduğunu söylemektedirler.

Hülasa etmek gerekirse musikinin insan üzerindeki te'siri, bidayetten beri, İslam âlimlerince de kabul edilmiş olmasına rağmen, birinci planda menfî te'sirleri nazara alınarak çocukların terbiyelerinde fazla yer verilmemişe benziyor. Hatta Ömer İbnu Abdilaziz'in, çocuğunun müeddibine: *"Bana sikalardan ulaştığına göre, müzaifin sesi ve şarkıların dinlenmesi kalpte nifakı yeşertir, tıpkı suyun bitkileri yeşertmesi gibi"* diye yazdığı rivayet edilir ki, bu söylediğimizi te'yid eder.

Ancak tekrar belirtelim ki sünnetten intikal eden rivayetlerde mutlak bir tahrim mevzubahis değildir. Bu sebepledir ki âlimler bu konuda ihtilaf etmişlerdir. Üstelik bayram ve düğünlerde de mübahtır. Şu halde herşeyde olduğu gibi mûsikînin de fazlası ve havâiliğe atacak miktar ve çeşidi menhi addedilmiş olmalıdır. Aksi takdirde, insan hayatında yokluğu düşünülemeyen bir şeyin tamamen yasaklanmış olması gerekir ki, buna ne sünnette ne de âlimlerde rastlanır.

İKİNCİ FASIL

ATIN VASIFLARI

2219 ١- عن أبى وَهب الجُشَمى رَضِيَ اللهُ عَنْه قـال: [قـال رسـولُ الله ﷺ: عَلَيْكُم مِنَ الخَيْلِ بِكُلِّ كُمَيْتٍ أغَرَّ مُحَجَّلٍ، أوْ أشْقَرَ أغَرَّ مُحَجَّلٍ، أوْ أدْهَمَ أغَرَّ مُحَجَّلٍ. قِيـلَ لأبى وَهبٍ لِمَ فُضِّلَ الأشْقَرُ؟ قـال: لأنَّ النـبى ﷺ بَعَثَ سَرِيَّةً فَكَانَ أوَّلَ مَنْ جَاءَ بالْفَتْحِ صَاحِبُ أشْقَرَ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

وعنده: ارْتَبِطُوا الخَيْلَ وَامْسَحُوا بِنَوَاصِيهَا وَأكْفَالِهَا وَقَلِّدُوهَا وَلاَ تُقَلِّدُوهَا الأوْتَارَ.

وَمَعْنَى: لاَ تقلدوها الأوتار: أنهم كانوا يقلدون خيلهم الأوتار من العَيْنِ فَأعْلَمَهُمْ أنْ ذلك لاَ يَرُدُّ من قدر الله شيئاً. وقيل: معناه لا تطلبوا عليها الأوتار التى وُتِرْتُمْ بها في الجاهلية.

1. (2219)- *Ebû Vehb el-Cüşemî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Size alnı sakar, ayakları sekili kahverengi atı veya alnı sakar ayakları sekili kızıl atı veya alnı sakar, ayakları sekili siyah atı tavsiye ederim."

Ebû Vehb'e: "Kızılın tafdil edilişinin sebebi nedir?" diye soruldu. Şu cevabı verdi:

"Çünkü, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir seriyye göndermişti. Zafer haberini ilk getiren kızıl atın sahibi idi." [Ebû Dâvud, Cihâd 44, (2544); Nesâî, Hayl 3, (6, 218, 219).]

Nesâî'de şu ziyade vardır: *"(Allah yolunda) at besleyin, alınlarından ve arkalarından okşayın. Boyunlarına takı bağlayın fakat kiriş bağlamayın."*

"Kiriş bağlamayın" ibaresi şunu ifade eder: Araplar cahiliye devrinde nazar değmesine karşı atlarına kiriş bağlarlardı. Bu hadisle Resûlullah bu işin, Allah'ın kaderinden hiçbirşeyi geri çeviremeyeceğini onlara bil-

dirmiş oldu. Mamafih bu ibarenin: "Atın üzerinde, cahiliye devrindeki gibi intikam almaya kalkmayın" mânasını taşıdığı da söylenmiştir. (Zîra evtâr, "vitr" kelimesinin de cem'idir. Vitr, intikam demektir."

AÇIKLAMA:

1- Görüldüğü üzere, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* atların rengine ve alacasına göre onların değerlendirmesini yapmakta, renkleri ve alacaları atları tercihte miyar olarak kullanmaktadır.

Hadiste geçen *kümeyt,* siyah ve kızıllığı eşit seviyede olan renktir, dilimizde kahverengi diyoruz. Eğarr: Sakar dediğimiz alındaki beyazlıktır. Muhaccel, ayaklarındaki beyazlıktır, seki diye ifade ederiz. Askar, kızıl dediğimiz, saf kırmızıdır, insan teninde olunca beyaza çalan kızıllıktır. Atlarda daha ziyade yele ve kuyruktaki renktir. Siyahın galebe çalmasıyla kümeyt (kahverengi) denen renk ortaya çıkar.

2- *"Ata evtar takmayın"* ibaresine gelince, buradaki evtar kiriş mânasına gelen vetr'in cem'i olduğu gibi, intikam mânasına gelen vitr'in de cem'idir. Âlimler, hadise her iki mânayı da tatbik ederler. Nitekim Teysîr müellifi, kaydettiği açıklamada iki mânaya da dikkat çekmiştir. Uzak mânayı veya zayıf görüşü sunarken kullanılan kîle (denildi ki) tabiriyle takdim edilen bu ikinci mânada "atın intikam almada değil, Allah yolunda cihadda kullanılması" emredilmiş olmaktadır.

2220 - ٢ وعن أبى قتادة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسول الله ﷺ : خَيْرُ الْخَيْلِ الأَدْهَمُ الأَقْرَحُ الأَرْثَمُ ثُمَّ الأَقْرَحُ الْمُحَجَّلُ طُلُقُ الْيَمِينِ، فإنْ لَمْ يَكُنْ أَدْهَمَ فَكُمَيْتٌ عَلَى هذهِ الشِّيَةِ]. أخرجه الترمذي.

« الأَقْرَحُ » الذي في جبهتهِ قُرْحَةٌ، وهي بياض يسير في وسطها.

« وَالأَرْثَمُ » الذي في شَفَتِهِ العليا بياض.

« وطُلُقُ الْيَمِينِ » بضم الطاء واللام: غير مُحَجَّلهَا.

« وَالشِّيَةُ » كل لون خالف مُعْظَمَ لون الخيل وغيره.

2. (2220)- *Hz. Ebû Katâde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Atların en hayırlısı alnında küçük bir sakar, üst dudağında beyaz beneği olan siyahtır. Bunun üç ayağı sekili, ön sağ ayağı sekisiz siyah takip eder. Eğer siyah değilse ala-*

cası, böyle olan kahverengi hayırlıdır." [Tirmizî, Cihâd 20, (1696, 1697); İbnu Mâce, Cihâd 14, (2789).]

AÇIKLAMA:

1- Edhem, siyahlığı koyu olan demektir. Hiç beyazlığı olmayan simsiyah ata cevn denmiştir. Akrah, alındaki azıcık bir beyaz beneğin adıdır. Benek büyük olursa gurre denir. Dilimizdeki sakar daha ziyade gurreyi karşılar. Akrah'ı benekle ifade edebiliriz, ancak benek dilimizde, hayvanın her tarafındaki aklığı ifade için kullanılır.

Ersem, hayvanın üst dudağındaki beyazlığa denmiştir. *Aliyyü'l-Kârî*'ye göre, bununla, burnundaki beyazlığın da kastedildiğini söyleyen olmuştur. Muhaccel, üç veya dört ayağında veya arka ayaklarında seki olan atdır. Muhaccel denebilmesi için sekinin bileklerden yukarıda, dizlerden aşağıda olması gerekir. Bu sınırlar arasındaki beyazlık az veya çok olmuş farketmez, bu hayvana muhaccel denir. *Tuluku'l-Yemîn* ön sağ ayağı beneksiz demektir. Tuluk, "mutlak" yani beneksiz demektir. Hadisin Câmi'u's-Sağîr'deki vechi mutlaku'l-yemîn şeklindedir. Kümeyt, kızıl-siyah arasındaki renktir. Sibeveyh bunu esfer (sarı) diye de ifade etmiştir.

2221 ٣– وعن ابن عبـاس رَضِيَ اللهُ عَنْهـما قـال: [قــال رســولُ اللهِ ﷺ: يُمْنُ الخَيْلِ في شُقْرِهَا]. أخرجه أبو داود والترمذي.

« اليُمْنُ » البَرَكَةُ.

3. (2221)- *Hz. İbnu Abbâs* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Atın bereketi kızıllığındadır"* buyurdu." [Ebû Dâvud, Cihâd 44, (2545); Tirmizî, Cihâd 20, (2454).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullâh*'ın kızıl atta bereket bulmasının sebebi önceki hadiste belirtilmiştir. Münavî'ye göre, önceki hadiste siyahın tafdil edilmesi ile bu hadiste kızılın tafdil edilmesi arasında bir teâruz yoktur. Zîra, tafdil cihetleri farklıdır. Çünkü siyah, hayırlı olmakla, kızıl da bereketli (uğurlu) olmakla tafdil edilmiştir. Öyleyse birinde hayır, öbüründe bereket bulunması câizdir. Veya bu iki hadisten biri mutlak tafdile delalet etmeyen bir sebeple tahric edilmiştir. Veya alnında ve dudağında beyaz beneği olan siyah tafdil edilmiş olmakla, üç vasfın beraberliği ile hayırlı olmuştur. Bereket de kızıllığa, diğer iki vasfın katılmasıyla hâsıl olmuştur.

2222 ٤ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَكْرَهُ الشِّكَالَ في الْخَيْلِ، وَهُوَ أَنْ يَكُونَ الْفَرَسُ فِي رِجْلِهِ الْيُمْنَى بَيَاضٌ وفِي يَدِهِ الْيُسْرَى، أَوْ يَدِهِ الْيُمْنَى وَرِجْلِهِ الْيُسْرَى. وَقِيلَ: الشِّكَالُ أَنْ يَكُونَ ثَلاثُ قَوَائِمَ مُحَجَّلَةً وَوَاحِدَةٌ مُطْلَقَةً أَوْ الثَّلاثُ مُطْلَقَةٌ وَوَاحِدَةٌ مُحَجَّلَةٌ وَلاَ يَكُونُ الشِّكَالُ إلاَّ فِي رِجْلٍ، وَقِيلَ اخْتِلاَفُ الشِّيَةِ بِبَيَاضٍ فِي خِلاَفٍ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

4. (2222)- Hz. *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şikâl attan hoşlanmazdı. Bu, atın ön sağ ve arka sol ayağında veya ön sol, arka sağ ayağında (çaprazlama) seki bulunmasıdır. Ancak şikâl için şöyle diyen de olmuştur: "Atın üç ayağının sekili, birinin sekisiz olmasıdır veya üçünün sekisiz, birinin sekili olmasıdır, şikâl sadece arka ayakta olur. Şu da söylenmiştir: "Şikâl, beyazlı alaca ihtilafının çaprazlama olmasıdır." [Müslim, İmâret 102, (1875); Ebû Dâvud, Cihâd 46, (2547); Tirmizî, Cihâd 21, (1698); Nesâî, Hayl 4, (6, 219).]

AÇIKLAMA:

Rivâyette yer alan şikâl ile ilgili açıklama Resûlullah'ın sözü değildir. Râvilerden biri tarafından yapılmıştır. Tarifteki işkâlin de râviye ait olduğu açıktır. Şikâl hakkında *İmam Nevevî* daha başka tarifleri de kaydeder. Şikâlattan kerâhet duymanın sebebi hususunda bazı şârihler: "Böyle bir atın kösteklenmiş atlara benzemesindendir" demiştir. Köstekli at yürüyemez. Bu çeşit atların necib olmayacağı, yani ırk olarak asil olmayacağı da söylenmiştir. Fakat buradaki gerçek sebebi Allah bilir, söylenenler hep tahmin ve yorumdan ibarettir, rivâyete dayanmaz.

2223 ٥ – وعن عروة بن الجعد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ: الْخَيْلُ مَعْقُودٌ في نَوَاصِيهَا الْخَيْرُ: الأَجْرُ وَالْمَغْنَمُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

5. (2223)- *Urve İbnu'l-Ca'd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Atın alnına hayır bağlanmıştır: "Bu hayır), sevap ve ganîmettir. Bu hal kıyamete kadar bâkidir."* [Buhârî, Cihâd, 43, 44, Humus 8; Müslim, İmâret 98, (1873); Tirmizî, Cihâd 19, (1694); Nesâî, Hayl 7, (6, 222).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devirlerinde en iyi savaş vasıtası

olan atın bu maksadla beslenmesini pek çok hadislerinde teşvik buyurmuşlardır. *İbnu Hacer,* bu hadisi rivâyet eden Sahâbi'nin *(Urvetu'bnu Ebi'l-ca'd)* yetmiş kadar at beslediğine işaret eder.

At beslemeye teşvik eden hadisler, bunun Allah rızası için" beslenmesini şart koşar. Bu maksadla beslenmeyecek atın hayır değil, vebal olduğu da sarih olarak ifade edilmiştir. Buhârî ve diğer kaynaklarda gelen bir hadis meâlen şöyle: *"At üç kısımdır: Adam atı Allah yolunda kullanmak üzere beslemektedir. Onu çayıra veya bahçeye bağlayınca, ipi bu çayır ve bahçeden her ne yeme imkanı verirse, bu yedikleri ona hep sevap yazılır, At bu esnada ipini koparıp kaçsa, birkaç tepeyi aşsa, bu sırada bıraktığı mayısları, hasıl ettiği izleri sahibine ücret olur. At, bir nehri geçerken su içse, adam sulamak niyetinde olmamış bile bulunsa bu da ona hasenât ve sevap olur.*

Atın vebal olduğu kimseye gelince, bu atı fahr, gösteriş ve müslümanlara düşmanlık maksadıyla besleyen kimsedir. Böyle bir at besleyene yüktür, vebaldir."

Hadisin Müslim ve Nesâî'deki vechinde sahibine (ateşe karşı setr ve) örtü olan atın, nakil ihtiyacını görmek, başkasına muhtaç olmamak, zenginliğin gereğini yerine getirmek gibi maksadlarla beslenen, komşu ve dostların ihtiyaçları olduğu zaman sakınılmayan, bazı yorumlarda zekâtı verilen attır.

*Ahmed İbnu Hanbel'*in bir rivayeti bu hususta câmî bir muhtevadadır: "Atın alnına hayır bağlanmıştır. Bu Kıyâmete kadar ebediyyen böyle olacaktır. Kim onu Allah yolunda kullanmak maksadıyla edinir, Allah yolunda harcadığını düşünerek onun için harcarsa artık atın açlığı da tokluğu da, suya kanması da susaması da, çıkardığı mayısları da bevlleri de Kıyamet günü, besleyenin mizanında kurtuluştur. Kim de onu gösteriş için, desinler için, tereffüh ve eğlence için beslerse, artık hayvanın açlığı da tokluğu da, suya kanması da susaması da, çıkardığı mayısları da, bevlleri de Kıyamet günü sahibinin mizanında hüsrandır."

Şârih Hattâbî der ki: "Bu hadis, at edinmek suretiyle kazanılan malın, en hayırlı, en temiz mal olduğuna işaret eder. Araplar "mal"ı hayır diye de isimlendirirler."

Kadı İyâz, bu hadise dayanarak: "Hayır atın alnında bağlı olduğuna göre, atda uğrsuzluk olamaz. Öyle ise: "Uğursuzluk üç şeydedir: Kadın, at ve ev" hadisinde kastedilen atın cihad atı olmaması muhtemeldir. Zîra bu maksadla hazırlanan at hayır ve bereketle has kılınmıştır, onda uğursuzluk olamaz." Zürkânî der ki: "Veya şöyle de söylenebilir: "Hayır

ve şerrin aynı zatta ictimâı mümkündür. Hayır, ücret (sevap) ve ganimetle tefsir edilmiştir. Bu durum, aynı atla insanların uğursuzluk çıkarmalarına mâni değildir."

2224 ٦– وعن عُتْبَةَ بن عبدالله السلمى رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَقُصُّوا نَوَاصِيَ الخَيْلِ وَلاَ أعْرافَهَا وَلاَ أذْنَابَهَا فإنَّ أذْنَابَها مَذَابُّهَا، وَمَعَارِفَها دِفَاؤُهَا، وَنَوَاصِيهَا مَعْقُودٌ فِيهَا الخَيْرُ]. أخرجه أبو داود.

6. (2224)- *Utbe İbnu Abdillah es-Sülemî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Atın alnındaki tüyleri kesmeyin (boynunun üstündeki) yeleleri de kesmeyin, kuyruğundaki tüyleri de. Çünkü kuyruğu sinekleri vs. kovalar, yeleleri onu ısıtan elbisesidir, alnı ise orada hayır bağlıdır."* [Ebû Dâvud, Cihâd 43, (2542).]

2225 ٧– وعن جرير رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [رَأيْتُ النَّبيَّ ﷺ يَلْوِى نَاصِيَةَ فَرَسٍ بِأصْبُعِه وَيَقُولُ: الخَيْلُ مَعْقُودٌ في نَوَاصِيهَا الخَيْرُ إلى يَوْمِ القِيَامَةِ، الأجْرُ وَالغَنِيمَةُ]. أخرجه مسلم والنسائى.

7. (2225)- *Hz. Cerîr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı atın alnındaki tüyleri parmaklarıyla bükerken gördüm. Büküyor ve şöyle diyordu: *"Atın alnına Kıyamet gününe kadar hayır bağlanmıştır. Bu hayır sevap ve ganimettir."* [Müslim, İmâret 97, (1872); Nesâî, Hayl 7, (6, 221).]

2226 ٨– وعن يحيى بن سعيد قال: [رُؤِىَ النَّبيُّ ﷺ يَمْسَحُ وَجْهَ فَرَسِه بِرِدَائِه. فَقِيلَ لَه في ذلِكَ فَقَالَ: إنِّى عُوتِبْتُ اللَّيْلَةَ في الخَيْلِ]. أخرجه مالك.

8. (2226)-*Yahya İbnu Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ridası ile atının alnını okşadığı görüldü. Bunun sebebi sorulunca şu cevabı verdi:

"Ben bu gece at mevzuunda azarlandım." [Muvatta, Cihâd 47, (2, 468).]

AÇIKLAMA:

Zürkânî'nin şerhte kaydettiği bir başka rivayette mesele biraz daha açıklık kazanmaktadır: "Cebrail geceleyin, ata hor muamele sebebiyle beni azarladı." Vak'anın rüyada veya uyanıklık halinde olabileceği, ancak uyanıklık halinde olmasının kuvvetli ihtimal olduğu belirtilir.

Bu rivayetler *Resûlullah*'ın ata olan sevgisini de göstermektedir. Nesâî'nin *Hz. Enes* (radıyallâhu anh)'ten kaydettiği bir rivayet şöyledir: "Resûlullâh'a kadınlardan sonra en ziyade sevgili olan şey at idi." İbnu Abdilberr, Resûlullah'ın at hakkında kullandığı övücü ifadeleri başka hiçbir hayvan hakkında kullanmadığını, dolayısiyle bu hadiste, atın, diğer hayvanların hepsine tafdil edildiğini söyler.

2227 ٩– وعن أبى ذرّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قـال: [قـال رسُولُ الله ﷺ : مَا مِنْ فَرَسٍ عَرَبِيٍّ إلاّ يُؤْذَنُ لَهُ عِنْدَ كُلِّ سَحَرٍ بِكَلِمَاتٍ يَدْعُو بِهِنَّ: اللَّهُمَّ خَوَّلْتَنِى مَنْ خَوَّلْتَنِى مِنْ بَنِى آدَمَ وَجَعَلْتَنِى لَهُ فَاجْعَلْنِى أَحَبَّ أَهْلِهِ وَمَالِهِ إلَيْهِ، أَوْ مِنْ أَحَبِّ أهْلِهِ وَمَالِهِ إلَيْهِ]. أخرجه النسائى.

9. (2227)- *Hz. Ebû Zerr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hiçbir Arabî at yoktur ki, her seher vaktinde şu kelimelerle dua etmesine izin verilmesin: "Ya Rabbi, Beni insanoğlundan dilediğine temlîk ettin, beni onun malı kıldın. Öyleyse beni, ona onun en sevgili malı, en sevgili ehli kıl" veya "Beni ona, onun en sevgili malından ve ehlinden biri kıl."* [Nesâî, Hayl 9, (6, 223).]

AÇIKLAMA:

Senet yönüyle hasen olan bu hadisi Nesâî, "Atın duası" adını verdiği bâbta kaydeder.

2228 ١٠– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [كـانَ النَّبىُّ ﷺ يُسَمى الأنْثىٰ مِنَ الخَيْلِ فَرَساً]. أخرجه أبو داود.

10. (2228)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* dişi ata feres derdi." [Ebû Dâvud, Cihâd 45, (2546).]

2229 ١١– وعن سَهْل بن سعد رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [كانَ لِرَسُولِ الله ﷺ فَرَسٌ في حَائِطِنَا يُقَالُ لَهُ اللَّخِيفُ]. أخرجه البخارى.

وَيُرْوَى بِالحَاءِ والخَاءِ مُكَبَّراً وَمُصَغَّراً.

11. (2229)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bizim bahçemizde bir atı vardır, adı el-Lahîf idi." [Buhârî, Cihâd 46.]

AÇIKLAMA:

Rivayetin Buhârî'deki aslında atın adı Lahîf olduğu gibi Luhayf olduğu da kayıtlıdır. *Luhayf* (noktasız "ha" ile) olduğu takdirde uzun kuyruklu mânasında kullanılmış olabileceğini bazı şârihler ifade eder, çünkü kelimenin aslı, yerde sürünmek mânasını ifade etmektedir. *Lahîf* (noktalı "hı" ile) olduğu takdirde uygun bir mâna verilememiştir. Ancak *İbnu Hacer,* "hı" yerine "cim" ile Lacîf şeklinde bazı rivayetlerde geldiğini, bunun ise demir kısmı geniş olan ok mânasına geldiğini *İbnu'l-Esîr*'den naklen kaydeder. Dolayısiyle at, sür'ati sebebiyle "ok" diye isimlenmiş olabilmektedir.

Bir başka rivayette mezkur bahçede Resûlullah'ın üç atının bulunduğu, atların *Lizâz, ez-Zarif,* ve *el-Luheyf* diye tesmiye edildikleri belirtilir.

2230 ١٢– وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [أُهْدِيَتْ للنَّبِيِّ ﷺ بَغْلَةٌ فَرَكِبَهَا. فَقُلْتُ لَهُ: لَوْ حَمَلْنَا الحُمُرَ علَى الخَيْلِ فَكَانَتْ لَنَا مِثْلَ هذِهِ؟ فَقَالَ: إنَّمَا يَفْعَلُ ذلِكَ الَّذينَ لاَ يَعْلَمُونَ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

12. (2230)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir katır hediye edilmişti, ona bindi. Ben kendisine:

"Eşekleri atlara aşırtsak da bunun gibi katırlar elde etsek olmaz mı?" dedim. Şöyle cevap verdi:

"Bunu (şeriatın bu meseledeki hükmünü) bilmeyenler yapar." [Ebû Dâvud, Cihâd 59, (2565); Nesâî, Hayl 10, (6, 224).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in katıra binmekle beraber, merkeble atın çiftleştirilerek katır elde edilmesini hoş karşılamadığını ifade etmektedir. Hattâbî merhum Resûlullah'ın kerâhetinin sebebini şöyle izah eder: "Eğer merkebler atlara bindirilecek olursa, atların sayısı azalır, artmaları kesilir ve atlardan hasıl olan faydalar muattal olur. Halbuki at, binmede, hızlı gitmede, takipte, cihadda, ganimetler elde etmede kendisine muhtaç olunan bir hayvandır. Üstelik eti de yenir. Daha başka faydaları da var. Katırda bu faydaların hepsi yoktur. Öyle ise, ondan istifadenin artması için neslinin çoğalması gerekir."

Tîbî de şöyle der: "Belki de ata merkebi bindirmek câiz değildir de, katıra binmek ve ona sahip olmak câizdir. Nitekim resim de böyle; onu

yapmak haramdır, ama minder ve halı üzerine işlenmiş olanları kullanmak mübahtır."

2- Resûlullah'ın *"Bunu, bilmeyenler yapar"* sözü ile "Şeriatin bu hustaki ahkamını bilmeyenler, evlâ ve hikmete uygun olanı bilmeyenler" kastedildiği belirtilir. Ayrıca kerâhetin sebebi hususunda: "Âdi olanı, hayırlı olanla değiştirmek" olduğu için dahi denmiştir.

3- Bu hadisten hareketle katır beslemenin câiz olduğuna hükmedilmiştir. Zîra Resûlullah'ın bindiğini ifade etmektedir. Katıra binmek câiz olmasaydı Efendimiz de binmezdi. Ayrıca, Kur'ân-ı Kerîm dahi, katırın binek olarak yaratıldığını zikreder: **"Sizin için atları, katırları ve merkebleri binek ve süs hayvanları olarak yaratmıştır..."** (Nahl 8).

SUAL BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Sual mevzuu, müslümanın edebine giren mühim bir husustur. Ama, Kütüb-i Sitte müelliflerinden hiç biri, kitaplarında bu bahse müstakil bir bölüm ayırmamıştır. Değil Kütüb-i Sitte imamları, diğer hadisçilerin kitaplarında da, bildiğimiz kadarıyla Kitâbu's-Suâl diye bir bölüm mevcut değildir. Şu halde, bu adla müstakil bir bölüme yer vermek Teysîr'in -daha doğrusu onun aslı olan Câmi'ul-Usûl'ün- tertip yönünden bir orijinalitesini teşkil etmektedir.

Sual bahsi, hadis mecmualarımızda daha ziyade edebe giren bölümlerden birinde yer alan bir bâbta incelenir, ayrıca hadisin birinci derecede ilgili olduğu bir bahiste de geçebilir. Nitekim, kitabımızın muhtelif bahislerinde sualle ilgili bazı rivayetler geçti ve her seferinde bazı açıklamalar sunduk (Mesela 3. Cilt 456-461. sayfalar görülebilir).

Şu halde, burada, sual âdâbına giren bir kısım hadisleri toptan göreceğiz. Bir kısım umumî açıklamalar daha önce geçtiği için îzahlarımızı burada kısa tutacağız.

2231 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَـالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : دَعُونِي مَا تَرَكْتُكُمْ فَإِنَّمَا أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ كَثْرَةُ سُؤَالِهِمْ وَاخْتِلاَفُهُمْ عَلَـــى أَنْبِيَائِهِمْ. فَإِذَا نَهَيْتُكُمْ عَنْ شَيْءٍ فَاجْتَنِبُوهُ، وَإِذَا أَمَرْتُكُمْ بِأَمْرٍ فَأْتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (2231)- *Hz. Ebû Hüreyre* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ben sizi terkettikçe siz de beni bırakınız. Zîra, sizden öncekileri, suallerinin çokluğu ve peygamberleri üzerindeki ihtilafları helâk etmiştir. Öyle ise sizi birşeyden nehiy mi ettim (niçin, neden? diye*

sormaya kalkmadan) ondan kaçının. Bir şey emrettiğim zaman da onu elinizden geldiğince yapmaya çalışın, (soru sormayın)." [Buhârî, İ'tisâm 2; Müslim, Hacc 412, (1337); Tirmizî, İlm 17, (2681); Nesâî, Hacc 1, (5, 110).]

AÇIKLAMA:

1- Müslim'in bir rivayetinde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu sözü hangi vesile ile söylediği açıklanır. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) der ki: "(Bir gün) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize hitabederek: *"Ey insanlar Allah sizlere haccı farz kıldı. Öyle ise hacc yapın!"* demişti ki bir adam kalkarak: "Ey Allah'ın Resûlü! Her sene mi!" diye sordu. Resûlullah sustu, adam sorusunda ısrar ederek üç kere tekrarladı. Sonunda Efendimiz: *"Eğer "evet!" dersem bu size vacib olur ve güç getiremezsiniz"* dedi ve ilave etti: *"Ben sizi terkettikçe siz de beni bırakın!"*

Bazı rivayetler, bunun üzerine Mâide suresinin 101. ayetinin nâzil olduğunu ve rastgele soru sormayı yasakladığını belirtir. Âyet meâlen şöyle: **"Ey iman edenler! Size açıklanınca hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın..."**

Daha fazla açıklama için 592. hadise bakılabilir.

2232 ٢ – وعن سعد بن أبى وَقّاصٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قَـالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ : إنَّ أعْظَمَ المُسْلِمِينَ في المُسْلِمِينَ جُرْماً مَنْ سَأَلَ عَنْ شَيْءٍ لَمْ يُحرَّمْ عَلى النَّاسِ فَحُرِّمَ مِنْ أجْلِ مَسْألَتِه]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

2. (2232)- *Sa'd İbnu Ebî Vakkas* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Müslümanlar içinde, müslümanlara karşı en büyük cürüm işleyen kimse odur ki, haram kılınmamış olan bir şey hakkında soru sorar da bu suali sebebiyle o şey haram kılınıverir."* [Buhârî, İ'tisâm 3; Müslim, Fedâil 132, (2358); Ebû Dâvud, Sünnet 7, (4610).]

AÇIKLAMA:

1- Ulemâ bu benzeri rivayetleri ve önceki hadisin açıklamasında temas edilen âyet-i kerîmeyi gözönüne alarak rastgele ve çokça sual sormayı hoş görmemiş ise de, soru sormayı mutlak olarak yasaklamamıştır. Meselenin tavzîhinde bazı ihtilaflara da düşülmemiş değildir. Kadı Ebû Bekr İbnu'l-Arabî soru sormayı mutlak yasaklamaya meyledenlere tabiatı mucibince şu sert çıkışta bulunur: "Gâfillerden bir kısmı, nevâzil'den

(sonradan vukua gelen, sünnette olmayan hadiselerden) soru sormanın yasak olduğuna itikad etti ve bu âyetle de bir ilgi kurdu. Ama mesele öyle değil. Zîra âyet, cevap sonunda kötülük hasıl olacak soruları yasaklamıştır. Bu husus âyette pek açıktır. Nevazil'e giren meseleler hiç de buraya girmez." *İbnu'l-Arabî*'nin görüşüne katılan *İbnu Hacer:* "Bu doğrudur, çünkü âyetin zâhiri, yasağı, vahyin iniş zamanıyla sınırlamaktadır" dedikten sonra sadedinde olduğumuz Sa'd hadisinin de bu görüşü te'yid ettiğine dikkat çeker. Hadiste Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* soru üzerine helâl bilinen bir şeyin haram kılınma ihtimaline dikkat çekmiştir ki, bu yetki sadece Hz. Peygamber'e hastır. Öyle ise yasaklama öncelikle Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanıyla ilgilidir.

Ama bu yasağın her devre bakan bir vechinin varlığı da inkar edilemez. Mesela, bu bâbta gelen bütün hadisler gözönüne alınarak değerlendirilmelidir. O takdirde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın هَلَكَ الْمُتَنَطِّعُونَ hadisi ile lüzumsuz, ve vukuu nadir şeylerden soru soranları da zecr ettiğini söyleyen âlimlere hak vermek gerekir. Hadis bu mânada "Dırdırcılar helâk olmuştur" diye tercüme edilebilir.

2233 ٣– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قــال: [قــالَ رســولُ اللهِ ﷺ : لاَ يَزَالُ النَّاسُ يَسأَلُونَكُمْ عَنِ الْعِلْمِ حَتَّى يَقـــولُوا: هـذَا اللهُ خَالِقُ كُلِّ شَىْءٍ، فَمَنْ خَلَقَ اللهَ؟].

أخرجه الشيخان وأبو داود.

وزاد قال أبو هريرة، وَهُوَ آخِذٌ بِيَدِ رَجُلٍ: صَدَقَ اللهُ وَرَسُولُهُ. قَدْ سَألَنِى اثْنَانِ وَهذا الثَّالِثُ.

3. (2233)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhisssalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İnsanlar sizlere ilimden sormaya devam ederken şunu demeye kadar gelirler: "Anladık, Allah herşeyin yaratıcısıdır, pekiyi Allah'ın yaratıcısı kimdir?"* [Buhârî, Bed'ü-l-Halk 11; Müslim, Îman 232, (135); Ebû Dâvud, Sünnet 19, (4721, 4722).]

Ebû Hüreyre, bir adamın elini tutarak ilave etti: "Allah ve Resûlü doğru söyledi. Bana bunu iki kişi sordu; bu, üçüncüsüdür."

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mü'minin edebine uymayacak bir sual örneği vermektedir. Bu sual bir şey öğrenmekten ziyade, inananların zihinlerini karıştırmak, onları teşvişe atmak için sorulan bir sorudur. Böyle bir suali mü'minin sormayacağı açıktır.

Hadisin bir başka vechinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu soruyu soranın bir nev'î şeytan (insî şeytan) olduğunu bilirten bir üslubla vak'aya dikkat çeker: *"Şeytan birinize gelip: Şunu kim yarattı, bunu kim yarattı diye sorar. (Siz Rabb Teâlâ yarattı dersiniz. O bu sefer): Rabbini kim yarattı? der. Şeytan bu noktaya gelince Allah'a istiâze edin (ve ona muhatap olup konuşmayı sürdürmeye) son verin."*

Bir diğer rivâyette de şöyle gelmiştir: *"İnsanlar birbirlerine sormaya devam ederek şunu deme noktasına gelirler: "Bunu Allah yarattı, Allah'ı kim yarattı?" Kim bu çeşit sualle karşılaşırsa: "Allah ve Resûlüne inandım" desin."*

Hadisin, sadedinde olduğumuz vechinin devamında Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'nin, bir adamın elinden tutarak: "Allah ve Resûlü doğru söyledi, bu soruyu bana iki kişi sordu. İşte şu da üçüncüsü" der. Ebû Hüreyre hazretlerini böyle söylemeye sevkeden husus, bir seferinde Resûlullah'ın kendisine ismen hitab ederek:

"Ey Ebû Hüreyre! İnsanlar sana şundan bundan sormaya devam edip, ta: "Bu Allah, Allah'ı kim yarattı?" diyeceklerdir" buyurmuştur. Ebû Hüreyre, bir gün mescidde iken Medîne'ye gelen bir grup bedevi kendisine aynı tarzda sual vaz'ederler. Ebû Hüreyre yerden bir avuç çakıl alarak yüzlerine atar ve: "Kalkın! Kalkın!" diyerek huzurundan kovar.

Aslında bu soru akıldan mantıktan pek uzak, kendi arasında zıtlığa, çelişkiye düşen bir sorudur. Çünkü "Allah" herşeyi yaratan, mahluk olmayan varlık demektir. Allah'ı yaratan olsaydı o, Allah değil, mahluk olurdu. Mahluka Allah deyip O'na yaratıcı aramak tezad olur. Mahluk, Allah olamaz. Allah, mahluk olmadığı gibi, Allah yaratandır, yaratık değil.

Bu soru münasebetiyle M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin vermiş olduğu cevabı okuyalım.

Deniliyor ki; Allah her şeyi yarattı, (hâşâ) O'nu kim yarattı?

Ben bu soruyu, Resûl-i Ekrem (s.a.v.)'in Peygamberliğinin bir alâmeti olarak görüyor ve verdiği gaybî ihbârın tahakkuku karşısında boynumu büküp "Eşhedü enne Muhammed'er-Resûlullah"[22] diyerek şehâdet ediyorum. Evet, *Resûl-i Ekrem* (s.a.v) Allah'ın şerefli elçisidir. Kıyâmete kadar olup bitecek her şeyi, bir televizyon ekranından görüyor gibi seyretmiş ve söylediği her şeyi dosdoğru söylemiştir. Daha sonra meydana gelecek hâdiseler hakkında verdiği hükümler, söylediği şeyler o kadar isabetlidir ki; yeri geldiği zaman hepsi de aynı aynına doğru çıkmıştır.

22– "Bütün benliğimle şehadet ederim ki, sen, Allah'ın Resûlüsün."

İşte, bu da onlardan bir tanesidir. Buyururki: (Sahabenin aklından böyle bir şey geçmez) "Bir gün gelecek ayağını ayağının üstüne atarak -gurur, kibir, enâniyet içinde ve her meseleyi hâlletmiş gibi- bunu Allah yarattı, şunu Allah yarattı, Allah'ı kimi yarattı?" diyecekler. Ben, bu soru tevcih edildiği zaman kendi kendime düşündüm ve *"Eşhedü enne Muhammed-er Resûlullah"* dedim. Nasıl da görmüşsün ve nasıl da doğru söylüyorsun!... Şu nefisleri ve enâniyetleri firavunlaşan, sebeplere ulûhiyet isnad eden ve her şeyi sebepler içinde îzâha kalkışan insanların idraksizliğini, düşünce sefâletini bundan daha güzel ifâde mümkün olamazdı...

Asıl mes'eleye gelince, bu da, inkârcıların ortaya attıkları sorulardan biridir. Çok defa, körpe dimağlar, bu türlü soruların altında kalır ve ezilirler. Evet onlar, nâmütenâhîliği anlayamaz; sebeplerin zincirleme uzayıp gitmesini ve böyle bir aldatmacanın bir şey ifade edip etmemesini katiyyen değerlendiremezler.

Bundan ötürü tereddüde düşer de, zanneder ki; Allah da bir sebepdir; tıpkı herhangi bir sebep gibi... Ve Allah'ı, meydana getiren bir sebep vardır ki, Allah, ona göre müsebbebdir (sonuçtur). Bu, bir yanlış kanâatın neticesidir. Ve temelinde de Yaratanın bilinmemesi vardır. Allah, müsebbib-ül-esbâbdır[23] ve varlığının evveli yoktur.

Bugüne kadar kelâmcılar, sebeblerin, böyle zincirleme devam edip gidemeyeceğini belli usullerle ortaya koyarak "Müsebbib'ül-esbâb" olan Allah'ın varlığını isbâta çalışmışlardır. Onların, bu husustaki düşüncelerinin hülâsasını, bir-iki misâlle anlatmakta fâide mülâhaza ediyoruz. Kelâmcılar derler ki: Sebeplerin zincirleme (teselsül) devam edip gideceğini düşünmek, o sebeplerin mâhiyetini bilmemenin ve Yaratıcıdan gaflet etmenin ifâdesidir. Evet, eşyanın sonsuzdan beri süregelen bir kısım sebepler zincirinden ibâret olduğuna ihtimâl vermek doğru değildir. Böyle birşeyi mümkün görüp ihtimâl vermek sırf bir aldanmışlıktır. Meselâ: Yeryüzünün yeşermesi, hava, su ve güneşe bağlı olsun; hava, su, güneş de bir kısım madde parçacıklarına; Oksijen, hidrojen, karbon, azot.. vs. gibi.. bu madde parçaları da daha küçüklere ve onlar da kendilerinden küçüklere... Bunun böyle uzayıp gitmesine ihtimâl vermek ve eşyanın bu yolla îzâh edileceğine inanmak bir aldanma ve muğâlatadır. Hele, bir yerde, bunun karşısına anti-madde, anti-atomla çıkılıyor ve metafizik fiziğe galebe çalıyorsa.. Ve hele, ilk ve son bütün sebepler fevkalâde âhenk içinde birer kanun, birer me'mur gibi hareket ediyorlarsa!..

23- Müsebbib'ül esbâb: Bütün sebeblerin yaratıcısı Allah.

Evet, "Şu şundan, şu şundan, şu da şundan..." demek, herhangi bir meseleyi halletmesi şöyle dursun, bilakis, herşeyi içinden çıkılmaz hâle getirmektedir. Zîra, böyle bir meseleyi mümkün görmek, tıpkı "Yumurta tavuktan, tavuk yumurtadan".. düşüncesinin ilelebed sürüp gideceğine ihtimâl verme gibi bir safsataya benzer ki; bunlardan tavuk veya yumurtayı, Kudreti Sonsuz, Ezelî bir Zâta vereceğimiz âna kadar, iddialar hep mesnetsiz sayılır. Aksine, bunlar varlığı kendinden olan Yüce Yaratıcı'ya isnâd edilince mesele birden aydınlığa kavuşur. Ondan sonra, tek bir hücre olarak yumurtanın yaratılmış olması veya kendi neslini devam ettirmek için tavuğun yaratılmış bulunması ve yumurtanın ondan çıkması arasında fark yoktur.

Bunu böyle kabûl etmeyip de "o ondan, o da ondan".. demekle hiçbir şeye aydınlık getirilemeyeceği gibi, cevaplandırılan her soruyla beraber birkaç tane de istifham ortaya çıkacaktır. Meselâ: Yağmur, buluta bağlı, bulut, zâit-nâkıs (artı-eksi) habbeciklere, onlar buharlaşma hâdisesine, o da suların mevcûdiyetine ve nihayet o da suyu meydana getiren unsurlara.. Böylece sebepler zinciri, belki birkaç adım daha ilerleyerek devam eder durur; ama durduğu yerde yine "şöyle de olabilir, böyle de" diyerek insan kendini faraziyelerin kucağında hisseder ve onlarla tatmin olmaya çalışır. Bu ise, fevkalâde bir nizam; bir âhenk ve birbiriyle münâsebet içinde, bir hikmet eliyle meydana geldiği sezilen bütün eşyayı çocuk hezeyanlarıyla îzâh etmeye yeltenmekten başka, bir de ilimlerin ufkunu ve hedefini karartmak demektir. Oysa ki, her netice için mutlaka makûl bir sebebe ihtiyaç vardır. Gayr-i makûl ve gayr-i mantıkî sebeplerin uzayıp gitmesi, uzayıp gitmenin kerâmeti olarak makûl hâle geleceğini düşünmek, imkânsızı mümkün görmek gibi bir hezeyandır.

Şimdi bir misâlle bu hususu aydınlatmaya çaışalım. Meselâ: Ben, arka ayakları olmayan bir sandalye üzerinde oturuyorum. Sandalye, düşmemesi için, kendisi gibi bir diğer sandalyeye dayandırılmış, o da bir başkasına... İlâ nihâye devam edip gidiyor. Bu hâl, zaman ve mekânlara sığmayan rakamlarla sürüp gitse de, arka ayakları olan ve yere tam oturan bir mesnede dayandırılmadıktan sonra, işi zincirleme uzatıp durmak, sandalyeye arka ayak olamayacaktır.

Bir başka nümûne, meselâ: Önümüzde bir sıfır olduğunu düşünelim. Bu sıfır, solundaki bir rakamla omuz omuza gelmedikten sonra, mücerred sıfırların çoğaltılması katiyyen ona birdeğer kazandırmayacaktır. Trilyon defa trilyon sıfırlar peşipeşine sıralansa dahi, kıymet yine sıfır olacaktır. Ne vakit soluna bir rakam konulacak, işte o zaman sıfır da so-

lundaki rakama göre bir kıymet alacaktır. Bu, şunu ifâde etmektedir: Bir şeyin müstakillen varlığı yok ve kendi kendine kâim değilse, kendisi gibi muhtaçların ona varlık bahşetmelerine ve esas olmalarına imkân yoktur. Hep aynı şeye muhtaç ve aynı hususta âciz olanların bir araya gelmesi, ihtiyacı çoğaltma ve aczi arttırmadan başka bir işe yaramaz. Kaldı ki -muhâl farz- sebeplerin müdâhalesi kabul edilse bile, fiziğin sarsılmaz kanunlarından *"tenâsüb-ü illiyet"*[24] prensibine göre, sebeple netice arasında ma'kûl bir münasebetin bulunması şarttır. Buna göre, meselâ; yer kürenin hayata müsâit hâle gelmesinden, insanın düşünür bir varlık olmasına kadar, her şeye bir sebep bulmak, hem de ma'kûl ve o neticeyi hâsıl etmeye gücü yetebilecek bir sebep bulmak lâzım gelir.

Oysa ki, küre-i arzın hâlihazırdaki durumundan; yani, hızı, güneşe olan mesâfesi, atmosfer tabakası, periyodiği, hikmetli meyli; atmosferi teşkil eden gazların ihtivâ ettiği maslahatlar.. gibi hususlardan tutun da, onun toprak ve nebat örtüsüne; denizlere ve onlarda cereyan eden esrarlı kanunlara rüzgârlar ve onların yüklendikleri vazifelere kadar binlerce, yüzbinlerce hâdise, öyle bir âhenk içinde cereyan etmektedir ki; bütün bunları kör-sağır sebeplere ve serseri tesâdüflere havâle etmek, aklın kendi kendini nakz etmesi ve çürütmesi demektir.

Vâkıa, bu hususta, kelâmcıların "devir ve teselsül" yoluyla bütün sebepleri kesip biçtikten sonra, işi müsebbib'ül-esbâb olan Allah'a ulaştırıp sonra da herşeye "mümkin'ül-vücûd"[25] demelerine karşılık, bütün sebeplerin bütün illetlerin gidip O'na dayandığı zâta "Vâcib-ül-vücûd" diyerek tevhide menfezler açmışlar ise de, onların elde ettikleri neticeyi daha selametli bir yolda elde etmek de mümkündür. Evet, Yüce Yaratıcı'nın her eserinde kendine âit mühürlerin, sikkelerin bulunması, O'nun varlığına bir değil, binlerce delillerdir. İlimlerin, kâinâtın sırlarına ışık tutmaya başladığı günümüzde, her fen kendine has diliyle O'nun varlığını îlân etmekte ve O'nu haykırmaktadır.

Evet, herşey sonradan var olmuştur. Var edense Allah'tır. Allah, Allah olduğu için, yaratılmamıştır. Yaratılan herşey mahluk ve muhtaçtır. O ise, varlığı kendinden ve kimseye muhtaç olmayan bir Ganiyy-i ale'l-ıtlak'tır[26] Her şey gidip O'na dayanmakta, bütün karanlıklar îzâh edilemeyecek gibi görünen şeyler, O'nunla aydınlığa kavuşmaktadır. Var eden

---

24– Tenâsüb-ü illiyyet: Sebebin neticeye uygun düşmesi.

25– Mümkin'ül-vücûd: Mahlukât. Varlığı kendinden olmayıp, tercih edici bir kudretle var edilen yani Allah tarafından yaratılan yaratıklar.

26– Ganiyy-i ale'l-ıtlak: Ganî ve mustağnî denilince mutlak olarak kendisi anlaşılan Zât. Allah.

O, varlığı sürdüren O, çeken O, iten O ve bir hedefe götüren de O'dur. Artık, O'ndan öte bir şey yoktur ki, O'na da bir sebep aransın!..

Bunu da yine bir-iki basit misâlle îzâh etmeye çalışalım: Meselâ, Vücudumu ayaklarım taşıyor, ayaklarımı da zemin. Artık böyle makul bir taşıyıcı bulduktan sonra bunun ötesinde yeni sebepler aramaya hiç de gerek yoktur. Hem meselâ: Diyelim ki, trenin en arkadaki vagonunu onun önündeki hareket ettiriyor; onu da bir diğeri; onu da bir başkası; nihayet gelip lokomotife dayanınca; o kendine has gücü, kuvveti, yapısı ve işleyişiyle "kendi kendine hareket ediyor"deriz. Verilen bu misâller, Allah'ın yarattığı eşyadan ve aldanmış akılların yeni yeni sebeplerle lokomotif değiştirmeleri mümkün olacak cinsten misâllerdir. Ne var ki, durmadan, lokomotif değiştirseler bile, tıkanıp kaldıkları noktaya *"işte sebeplerin bitişi"* deyip suratlarına çarpacağız.

Burada zihinleri bulandıran diğer bir mesele de, sınırlı düşünen insanoğlunun, ezel mefhumunu kavrayamayarak, maddeyi ezelî görmesi, daha sonra da, rakamlarla îzâh edilmeyecek bir geçmiş içinde, hiç olmayacak bazı şeylere olabilir ihtimâlini vermesidir.

Bir kere ezel gelmiş zamanın sonu değil, o bir zamansızlıktır. Zamanlar, kentrilyon defa *"kentrilyon"* seneleriyle, ezel karşısında bir âşire bile olamazlar. Oysa ki, sebeplerin teselsülünde bir esas olan maddenin bir başlangıcının bulunması bugün hemen herkes tarafından bilinip kabul edilen bir mevzudur. Elektronların hareketi, çekirdek fiziğindeki sır, devamlı radyasyon neşreden güneşteki esrarlı işleyiş ve termodinamik kanunun kâinat çapındaki geçerliliği, her şeyin bir sonu olacağına dâir yıldızlar cesâmetinde ve güneşler parlaklığında binbir mesajdır. Sonu olan herşeyin bir başlangıcının bulunması ise, üzerinde münâkaşa yapılmayacak kadar açık ve bedihîdir.

Binâenaleyh herşey, başlangıçta varlığa mazhariyetiyle, Yaradandan bahsettiği gibi, sönüp gitmesiyle de O'nun evvel ve âhiri olmadığına delâlet etmektedir. Zîrâ, başlangıcı olanın bir gün sonunun geleceği tabii olduğu gibi, evveli olmayanın, âhiri olmayacağı da zarurîdir. Onun içindir ki bizler madde ve maddeden meydana gelen herşeye, bugün var olsa dahi, yarın yok olacağı nazariyle bakmaktayız. Ancak, kâinatların tedricî olarak eriyip gitmesi, maddenin yavaş yavaş tükenmesi, çoklarını aldatabilecek mâhiyetde ve oldukça âhestedir. Ne var ki, yavaş da olsa, uzun bir geçmişten bu yana gelişip genişleyen dünyalar, birgün büzüleçekile mutlaka silinip gideceklerdir. Evet madde bugün var ise de, bir kısım pozitif neticelerin ışığı altında başkalaşmaya doğru gittiğinden

kimsenin kuşkusu yoktur. Şimdi bunu size, yine bir tren misaliyle anlatmaya çalışalım:

Farz ediniz ki, İzmir'den kalkan bir tren, "50-55" km. ötede bulunan Turgutlu istikametine hareket etti. Hareket esnasında trenin hızı saatte "55" km.dir. Buna göre, trenimiz bu mesâfeyi ancak bir saatte alabilecektir. Bu hızla yarım saat kadar yürüyen tren, yolun geriye kalan kısmında hızını tam yarıya düşürür. Buna göre, yolun henüz katedilmedik "27.5"km.lik mesafesi kalmışdır ki, hızını yarıya düşüren tren bu 27.5 km.nin ancak yarısını, yarım saatte alabilecektir. Bu tempoyla hareket eden tren yarım saat gittikten sonra yine hızını yarıya indirdiğini düşünelim; geriye kalan kısmın yarısını da yarım saatte katedebilecektir. Böylece her yarım saatte bir hızını yarıya düşüren tren, âdeta hiç bir zaman Turgutlu'ya ulaşamayacaktır. Aslında mesafeler bitecek ve varılması gerekli olan yere mutlaka varılacaktır. Ancak, bu tempo ile hareket edildiği sürece, insan hiçbir zaman oraya varamayacağını zannedecektir.

Bunun gibi, madde de bir çözülme ve inhilâle doğru gitmektedir. Bu birkaç milyon sene sonra dahi olsa mutlaka tahakkuk edecektir. Ve, Varlığı Kendinden Olan'ın dışında herşey fenâ ve zevâl bulup gidecek, sadece O kalacaktır.

Netice, *Allah bizzat var her şeyin yaratıcısıdır. O'na yaratılmışlık isnâdı, yaratıcıyı yaratılandan ayıramama gibi bir düşünce sefâletidir.* Bu türlü ürpertici bir tasavvuru ortaya atan zavallı münkirler, akıllı görüneyim derken, akılla nasıl bir tenâkuza düştüklerinin farkında bile değillerdir. Evet bugün artık, birinin kalkıp maddeye, ezeliyet kesip biçmesi ve Zât-ı Ulûhiyeti inkâr etmesi oldukça garip ve garip olduğu kadar da bağnazca bir iddiadır.

Ne var ki, eşya ve hâdiselere gerektiği gibi nüfuz edemeyen bir kısım materyalistler, maddenin ense köküne inen çözülüp dağılmayı, atomun karşısına dikilen tükenişi, mâna ve neticeleriyle sezip idrâk edecekleri güne kadar düşüncelerinde hakikatsız, beyanlarında yalancı olmalarına rağmen bir kısım safderûn kimseleri aldatmaya devam edeceklerdir.

İşin doğrusunu, ilmi bütün eşyayı ihâta eden Zât-ı Ulûhiyyet bilir.(27)

2234 ٤– وله في أخرى: [فَإِذَا قَالُوا ذَلِكَ فَقُولُوا: اللّٰهُ أَحَدٌ اللّٰهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُواً أَحَدٌ، ثُمَّ لْيَتْفُلْ عَنْ يَسَارِهِ ثَلاثاً، وَلْيَسْتَعِذْ مِنَ الشَّيْطَانِ].

27– M. Fethullah Gülen, Asrın Getirdiği Tereddütler, 1/31-39.

4. (2234)- *Ebû Dâvud*'un diğer bir rivayetinde şöyle der: "bunu söyledikleri zaman siz: "Allah birdir, Allah sameddir (ne bir yaratıcıya ne de bir başka şeye muhtaç değildir), doğurmadı, doğurulmadı da. O'nun bir dengi de yoktur" deyin, sonra solunuza üç kere tükürüp istiâze ile şeytandan Allah'a sığının." [Ebû Dâvud, Sünnet 19, 4722).]

AÇIKLAMA:

Bu şeytânî sual karşısında tükürmek, nefret ve kerâhetimizi ifade etmek içindir. İstiâze etmek, yardım taleb etmektir.

2235 ٥– وعنه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قال رَسُول اللّٰه ﷺ : شِرَارُ النَّاسِ الَّذين يَسْأَلُونَ عَنْ شِرَارِ المَسَائِلِ كَىْ يُغَلِّطُوا بِهَا العُلَمَاءَ]. أخرجه رزين.

5. (2235)- Yine *Hz. Ebû Hüreyre* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İnsanların şerlileri, ulemaya (birşey öğrenmek için değil), onları yanıltmak için zararlı meselelerden soru soranlardır."* [Rezîn'in ilavesidir. Kaynağı bulunamamıştır.]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, halk arasında sıkça rastlanan bazı tiplerin halini beyan etmektedir. Bunlar net cevabı olmayan, olsa bile faydası olmayan, bir başka ifade ile gerçek bir ihtiyaçtan doğmayan meseleleri sorarak, hem bilgiçlik taslamak suretiyle dikkatleri kendilerine çekmek hem de soru sordukları kimseleri küçük düşürmek, techil etmek isterler. Bu çeşit meseleler her devirde vardı. İnsî şeytanlar mü'minleri gerçek meselelerinden uzak tutabilmek, asıl öğrenilicek hususları gündem dışı tutmak için, günün şartlarına uygun yeni meseleler çıkarıp, bunları yayarak efkâr-ı umumîyeyi bunlarla meşgul ederler. Bir meclise gelen ve oradaki cemaatin istifadesi muhtemel olan misafir bir büyükten istifadeyi asgariye düşürmek için, o sinsi tiplerin samimî kimselerden önce davranarak hemencecik bu çeşit sorulara giriştikleri çoğu kere dikkkat çekici olur. Bu durum, ehl-i ferasetin, sinsileri teşhis etmelerine bir fırsat da tanır. Tecrübeli kişiler, meseleyi kavrayarak kısa cevaplar vererek veya o çeşit mevzulara girmeyerek durumu idare ederler.

Bunlar "insanların en şeriri" olarak tavsif edilmektedirler. Tavsif, riyâkâr ve hâinâne olan vak'aya mutabıktır.

2236 ٦– وعن أبى ثَعْلَبَةَ الخُشَنِّى رَضِيَ اللّٰهُ عنْه قـال: [قـال رَسُولُ اللّٰه ﷺ : إنَّ اللّٰهَ فَرَضَ

فَرَائِضَ فَلاَ تُضَيِّعُوهَا، وَحَدَّ حُدُوداً فَلاَ تَعْتَدُوهَا، وَحَرَّمَ أشْيَاءَ فَلاَ تَقْرَبُوهَا، وَتَرَكَ أشْيَاءَ عَنْ غَيْرِ نِسْيَانٍ فَلاَ تَبْحَثُوا عَنْهَا]. أخرجه رزين.

6. (2236)- *Ebû Sa'lebe el-Huşenî* (radıyallâhu anh)anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah bir kısım farzlar koymuştur, siz bunları daraltmayın. Bir kısım da sınırlar (yasaklar) koydu. Bunlara tecavüz etmeyin. Bazı şeyleri de haram kıldı, onlara yaklaşmayın. Bazı şeyleri de (farz, sınır, haram diye tavsif etmeden mutlak) bırakmıştır. Bunları, unutarak bırakmış değildir. Öyle ise onları (farz mı, haram mı.. vs. diye didikleyip) araştırmayın."* [Rezîn ilavesidir. Bunu Dârakutnî, Sünen'inde Radâ bahsinde (4, 184) tahric eder. ed-Dürru'l Mensûr'da Suyûtî, başka rivayetler de kaydeder (4. 279).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, aynı hükmü ihtiva eden başka rivayetlerle takviye görmüş ve "hasen" mertebesine yükselmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de, وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيّاً **Rabbin unutkan değildir"** (Meryem 64) âyetinin tefsiri esnasında *İbnu Kesîr*'in *Ebû'd Derdâ*'dan kaydettiği bir diğer rivayette Efendimiz şöyle buyurmuşlardır:

مَا أحَلَّ اللّهُ فِي كِتَابِهِ فَهُوَ حَلاَلٌ وَمَا حَرَّمَهُ فَهُوَ حَرَامٌ وَمَا سَكَتَ عَنْهُ فَهُوَ عَافِيَةٌ فَاقْبَلُوا مِنَ اللّهِ عَافِيَتَهُ فَإنَّ اللّهَ لَمْ يَكُنْ لِيَنْسَى شَيْئاً

"Allah kitabında her ne helâl kılmışsa o helâldir, her ne haram kıldı ise o da haramdır. Sükut buyurduğu şey de âfiyettir. Allah'tan afiyetini kabul edin. Zîra Allah herhangi bir şeyi unutucu değildir."

2- Hadislerde gelen sual yasağının mahiyet ve şümulü ile alakalı olarak Hattâbî şu açıklamayı yapar: "Bu yasak, kişinin ihtiyacı olmadığı halde zoraki olarak abes nev'inden (laf olsun diye) sorduğu sorularla alâkalıdır. Zarurî bir ihtiyaç için sorulan soru bu yasağa girmez. Kur'ân'da Benî İsrâil'in kesilecek inek (Bakara) hakkındaki soruları, lüzumsuz sorunun örneğidir. Amma bir hükmün açıklanması için veya bir ilimden faydalanmak için sorulan sorular bu yasağa girmez. Nitekim âyet-i kerîmede: **"Bilmiyorsanız ehl-i zikre sorun"** (Enbiya 7) emredilmiştir."

SİHİR VE KEHANETLE İLGİLİ BÖLÜM

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Sihir ve kehanet insanlığın en eski meşguliyetlerinden biridir. Kur' ân'da *Hz. Nûh*'un sihirbazlıkla ithamı görterir ki Nuh kavmi sihri bilmekte ve onunla meşgul olmaktadır. Firavun kavminin sihirle meşguliyeti çok daha yaygın bir hal arzeder. Sihir deyince örfen ne anlarsak anlayalım, aslen sebebi gizli olan ince şey demektir. Ancak kelimenin çok yaygın kullanılışı vardır, farklı şekilllerde anlaşılmış ve tarif edilmiştir. Dikkat çekeceğimiz farklılıklar mesele üzerinde âlimlerin ihtilafına delâlet etmez, bilakis "sihir"in oldukça zengin bir çeşitliliğe şâmil olduğunu görterir. *Ezherî*'nin tarifinde sihir, asıl itibariyle, "Bir şeyi hakikatından bir başka şeye çevirmektir." Sâhir yani, sihirbaz da, bâtılı hak suretinde görteren, bir şeyi hakikatinden başka şekilde hayalde canlandıran kimsedir. Lisânu'l-Arab'ın kaydettiği bir açıklamaya göre "Arab'ın "sihr" e sihir demesinin sebebi, onun, sıhhati hastalığa çevirmesidir. Sözgelimi: "Onu sihirledi" denince "onu buğzdan sevgiye getirdi" anlaşılmıştır.

Çoğu kere örfte sihir deyince başkası üzerinde hasıl edilen bir tesir, bir yönlendime, bir aldatma, hayallendirme ve zanna düşürme anlaşılır.

Şer'î örfde, sihir gizli bir sebeple gerçeğin hilafını tahayyül ettirip aldatan, şarlatanlık, yaldızcılık, göz boyamacılığı, aldatmacılık gibi menfî yolda cereyan eden herhangi bir şey demektir. Mutlak bir şekilde söylenince dinen yasaklanmış olan mezmumu sihir anlaşılır. Zîra, bunda esrarengiz bir surette hakkı bâtıl, bâtılı hak, hakikatı hayal, hayali hakikat görtermek vardır. Kur'ân-ı Kerîm'de, *Hz. Mûsa* ile yarışmaya kalkan Firavun'un sihirbazlarının yaptıkları sihirler bu aldatmaca nev'ine girer.

Ancak sihir, ruhlar üzerinde hâsıl edilen müsbet tesir için de kullanılır. Söz gelimi Resûlullâh'ın, إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا *"Güzel ifadede (beyan) si-*

hir vadır" hadisinde ifade edilen sihir mezmum olamaz. Zaten bu cümle, dinleyenleri ikna ve teshir eden cerbezeli bir hitabet üzerine takdir makamında ifade buyurulmuştur.

Şu halde, sihir deyince, nefsinde harika olan yani, tabiat kanunlarına uymayan onlara ters düşen harikulade bir hadise anlamak yanlış olur. Sihir hadisesi, sebebi esrar perdesi altında kaldığı için, seyredeni şaşırtan, bu sebeple aldatan zahiri cazibeye sahip bir hadisedir. Öyle ise onun dayandığı bu sebep bilindiği takdirde esrârı kalmaz, hârikalığı yok olur, câzibesini de kaybeder. Mahiyeti yeterince bilinmeyen her şey mesela bir hakikat bile, bunu bilmeyenleri iğfal etmede kullanılabilir ve bu onlar için bir sihir olur. Bu sözle, ilmen îzahı yapılmayan her şeye sihir iddiasında bulunmuş olmuyoruz. Ama bunlar, insanları aldatma vasıtası yapılarak sihire dönüştürülebilir diyoruz. Öyle ise insanları aldatmada, ruhlarına tesir ederek kalplerini istenen menfi yönlere çevirmede başvurulan çarelerin hepsine sihir nazarıyla bakılabilir.

Her devirde açıkgöz sûiniyet sahipleri, insanlarca mahiyeti yeterince bilinmeyen çeşitli âdiyâtı, aldatma vasıtası yaparak, onlara sihir mahiyeti kazandırmışlardır. İlim, sanat, edebiyat, felsefe, şiir, elçabukluğu nevinden çeşitli maharetler tarih boyunca, insanları aldatmada hep kullanıla gelmişlerdir. Avam-ı nass, sûiniyet sahiplerince kullanılan bu vasıtaları hep sihir olarak bilmiştir.

Şunu da belirtmek isteriz, sihir denen bir vak'anın varlığından, şümûlüne, çeşitlerine, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e sihir yapılıp yapılmadığına, sihrin câiz olup olmayacağına ve hatta sihrin tarifine varıncaya kadar pek çok meselede İslam âlimleri münakaşa etmişler, bazan ittifaklı, bazan ihtilaflı değişik görüşler ortaya atmışlardır.

SİHİR TESİRİ

İslam âlimleri bidayetten beri, çok değişik şekillerde tezahür etse de insan ruhunun bazı hâricî âmillerle tesir altına alınabileceğini kabul ederler. Bu tesirlerin sûiniyete mebnî olarak fâsıklar tarafından hasıl edilen bütün çeşitlerini sihir kelimesiyle ifade ederler.

Sihrin varlığına delalet eden Kur'ânî âyetler var. Hz. Mûsa'nın Firavun'la olan mücadelesi bir noktada sihir-mucize karşılaşmasına dökülür. [A'raf 109-120, Yûnus 81, Şuara, 49, Kamer 2.]

Yine Kur'an'da anlatılan Hârut ve Mârut adında iki meleğin sihir öğretme vak'ası da sihir hadisesini kabule zorlayan Kur'ânî bir delil olmaktadır:

"...Fakat o şeytanlar kafirlerdir ki insanlara sihri ve Babil'deki iki meleğe Hârut ve Mârut'a indirilen şeyleri öğretiyorlardı. Halbuki onlar (o iki melek): "Biz ancak fitneyiz (imtihan için gönderildik), sakın (sihir, büyü yapıp da) kâfir olma" demedikçe hiç bir kimseye (sihir) öğretmezlerdi. İşte onlardan (o iki melekten) koca ile karısının arasını ayıracak şeyler öğrendiler. Halbuki (sihirbazlar), Allah'ın izni olmadıkça onunla hiçbir kimseye zarar verici değillerdir. Onlar ise kendilerini zarara sokacak, onlara faide vermeyecek şeyleri öğretiyorlardı. Andolsun, onlar muhakkak biliyorlardı ki, onu (sihri) satın alan (ona revaç veren) kimsenin âhiretten hiçbir nasibi yoktur. Onlar kendilerini cidden ne kötü şey mukabilinde sattıklarını bilmiş olsalardı" (Bakara 102).

Bu âyetin meâli şüphesiz bir çok sualleri beraberinde getirecektir. Sözgelimi, bu meleklerin öğrettiği şey vahiy nev'inden mi, ilham nev'inden mi idi? Âlimler, herkesin mazhar olabileceği ilham nev'inden olduğunu belirtirler, çünkü onlar Cebrâil gibi vahiy getiren meleklerden değildir.

Öğretilenlerin mahiyetine gelince, *Elmalılı* merhum bunların yaratılış sırlarından *bazı harika ve garip şeyler olduğunu*, bunlar esas itibariyle şerr olmayıp, şerre de müsait bulunduklarını, meleklerin öğrenenlere bu bilgilerin şerde kullanılmalarının küfür olacağını belirterek *"sakın şerde kullanmayın"* dediklerini belirtir. Öyle ise Bâbil halkına meleklerin öğrettiği şeyler hadd-i zatında sihir değildir, fakat sihir olarak kullanılabilecek şeylerdir. Ne var ki, sihir olarak kullanılmaları mahz-ı küfürdür. Bu küfrî mahiyetleri sebebiyle âyette bunların sihir olduğu ifade edilmiştir. Gerçekten de hemen hemen her ilim böyledir, aslında hepsi muhteremdir, ama kötüye de kullanılarak şerre âlet edilebilir. İlim ne kadar harika, ince ve herkesin kavrayamayacağı kadar yüksek olursa, şerre ve fitneye âlet edilme ihtimali de o nisbette fazla olur. Bu sebepledir ki, hak dini isbat ve diğer ilimler bahane edilerek âlemde ne kadar küfürler, mel'anetler işlenip hayra kullanılırsa zehirlerden ilaç elde edilir, şerre kullanılırsa ilaçlardan zehirler hâsıl edilir. Bu durumu gözönüne alan müslüman âlimi hiçbir ilmi "şerdir, haramdır" diye damgalamamışlardır. Hatta, belirteceğimiz üzere sihri bile öğrenmek şerr ve haram sayılmamıştır. Sihri kötü maksadlarda kullanmak haramdır, yasaktır.

Âyet-i kerîme, *Hârut* ve *Mârut*'a öğretilen ilmi de mutlak olarak haram îlan etmemiştir. Kötüye kullanılmasını haram etmiştir. Öyle ise sihir amelî bir ilimdir, şerr ve tezvir san'atıdır. Bu amel bazı hakiki ilimlere mütevakkıf olabilir. Ve bu ilimlerin kötüye kullanılmasıyla mezmum olan sihir hasıl edilir.

Öyle ise sihir, şeytânî bir ameldir ve iki farklı asla dayanmaktadır:

1-Şeytanların uydurdukları *eracif* denen[28] hakikatsız aldatmacadır.

2- Bâbildeki gibi, özü ve aslı melekî olan bazı hakîkî ilimlere ve garip sanatlara dayanan harikalardır

Âyetin hatıra getirebileceği diğer bir husus "Melekler sihir öğretir mi?" sorusudur. Yapılan açıklamalardan anlaşılacağı üzere, melek nefsinde bâtıl olan sihir öğretmez, fakat meleğin hayır maksadıyla öğrettiği gerçek ilim, kötü niyetli kimseler tarafından şerde ve fesadda kullanılabilir. Hârut ve Mârut'un öğrettikleri de böyledir. Aslında onlar sihir öğretmemişler, sihre alet edilebilecek gerçek ilim öğretmişlerdir.

Elmalılı merhum, sadedinde olduğumuz âyetle ilgili açıklamayı şöyle noktalar: "...Karı ile kocasını ayıranlar, bu kadar kuvvetli bir râbıtayı ictimaiyeyi kıranlar, bir hey'et-i ictimaiyyeye neler yapmazlar? Komşular, hemşehriler beyninde neler yapmazlar? Efrâd-ı milleti birbirlerine mi düşürmez, hükümet ile tebaasının arasını mı açmaz, ihtilaller mi çıkarmazlar? Âyet bu noktada bize gösteriyor ki, sihrin en büyük te'siri ruhlar üzerindedir, fikirleri bozar, kalpleri çeler, ahlakı berbat, cemiyetleri perişan eder. Binaenaleyh sihrin aslı yoktur diye aldanmamalıdır. Ve böyle sihirlerden sakınmalıdır."

SİHRİN ÇEŞİTLERİ

Bu meseleyi geniş bir buudda tahlil eden büyük müfessir Fahreddin-i Râzi, tefsirinde tam sekiz çeşit sihirden bahseder:

1- "**Keldânîlerin sihri:** Semâvî ve arzî kuvvetlerin mezcedilmesi ile hâsıl edildiği iddia edilen ve tılsım denen şeylerdir. *Keldânîler* yıldızlara tapan bir kavimdi. Kâinâtın yıldızlar tarafından idare edildiğine, hayır ve şerlerin, seâdet ve şekâvetlerin yıldızlardan sudûr ettiğine inanırlar.

Bu inançta olan babilliler başlıca yedi yıldızı takdis edip onlara taparlar ve onlara âlihe (tanrıça) derlerdi. Bunların her biri adına putlar yapılırdı. Herkesin hususî bir mâbedi ve orada putu bulunurdu. Bir kısım dualar okuyarak, buhurlar yakarak bunların yakınlığı kazanılmaya çalışılırdı. İşte Hz. İbrahim bunların inancını kaldırmak üzere peygamber olmuştur. Bunların ilimleri yıldızların ahkâmı üzerine idi. Sihirbazlar, sihrin her çeşidini yapıp, tesirâtı yıldızlara nisbet ediyorlar, "onların amelidir" diyorlardı. Ebû Bekir er-Râzi: "Sihirbazların, tesiri yıldız-

28– Erâcif, urcufe'nin cem'idir. Urcufe uydurma söz, yalan haber demektir. Çoğunlukla erâcif diye cemî halde kullanılır.

lara nisbet etmesi, bunun araştırılıp, sırrının öğrenilmesini önlemek içindi" der.

İşte bu sihirbazların yaptıkları esrarengiz işlere tılsım diyorlardı.

2-Ashâb-ı evhamın ve kuvvetli nefislerin sihri: Buna inananlar, insandaki *"ben"* üzerinde dururlar. Bunun mahiyetini araştırırlar. Ruh-ceset münasebetini incelerler. Bunlar öyle inanır ki, insan ruhu terbiye ve tasfiye ile güç ve tesir kazanır, başkasının göremeyeceği gizli ve kapalı şeylere ıttıla peyda edebilir, hariçte tesir hâsıl edebilir; böylece kişi istediği birçok şeyleri yapmaya, canlı ve cansız eşya, hayvan ve insan üzerinde kendi bedeninde olduğu gibi, bazı tasarruflarda bulunmaya muktedir olur. İddiayı ileri götürenler bazan yeterince güçlendiği takdirde sırf irade yoluyla bünyenin ve eşkalin değiştirilebileceğini, canlıların öldürülüp ölülerin diriltilebileceğini, icad ve idamın yapılabileceğini söylerler. Bunlar cismânî ahvâlin nefsî ve rûhî ahvâle tâbi olduğu görüşünden hareket ederler. Bu iddiaların bir çoğunda ifrata kaçıldığı açıktır.

Hipnotizma, manyetizma, fakirizm gibi meşguliyetler sihrin bu ikinci grubuna girer.

3- Arzdaki ruhlardan yardım görerek yapılan sihir: Buna azâim veya cincilik de denir. Günümüzde ruh çağırma adı altında icra edilen bir kısım faaliyetler, aslında sihrin bu çeşidine girer. Râzi müteahhir feylesoflardan bazılarının cinleri inkar ettiğini, ancak büyük felsefecilerin böyle bir inkara düşmeyip, cinlerin varlığını kabul ettiklerini belirtir.

4- Tahayyülât ve gözbağlama denen sihir çeşidi: Bu sihir, his yanılmasına dayanır. Buna örfen pek sihir denmez. Her çeşit el çabukluğu, hokkabazlık, numara buraya girer. Trende giderken ağaçların ve telefon direklerinin arka istikametine koşarak gittiklerini zannetmek, hızla, çevrilen fitili daire görmek, su içindeki bir cismin daha büyük görünmesi gibi his yanılmaları nev'inden aldatmacalar bu çeşit sihre girer. Mesela insan zihni bir şeyle meşgul iken başka şeyleri görmeyebilir. Hokkabaz bir şeye dikkatleri çektikten sonra sür'atli bir biçimde bir başka şeyi araya sokarak seyircileri şaşırtabilir.

5- Çeşitli sanat oyunlarına dayanarak yapılan aletlerin yardımıyla ortaya konan acayip işler bu sınıfa girer: Firavun'un sihirbazlarının böyle yaptığı tahmin edilir. Rivâyete göre bunların ipleri değnekleri civa ile îmal edilmiş ve altlarından hararet verilince veya güneşin tesirine maruz kalınca ısınmaya başlayan ipler, değnekler harekete geçip kaymıştır. Günümüzün teknik imkanları bu çeşit şaşırtıcı göste-

riler sergileyecek alet ve imkanları artırmıştır. Mahiyetini bilmeyenleri şaşırtıp sihir tesiri yapacak alete *Fahreddin-i Râzî, Erciyânus el-Mûsıhâr*'ın Berasil kuşunun yavrusunun sesini taklid eden bir heykeli misal verir. Anaç kuşların şefkatini tahrik eden bu ses sayesinde, Erciyânus yavruyu beslemek için pek çok kuşun zeytin tanesi getirip bırakmalarını temin eder. Meselenin mahiyetini bilmeyen halk bunu bir yatırın kerameti telakki eder.

6- Bazı ilaç, ot ve cisimlerin kimyevi hassalarından istifade ederek yapılan sihir: Uyuşturucuların sarhoş etmesi gibi. Bazı cisimlerdeki bu çeşit tesirler inkar edilemez.

7- Kalbi bağlamak sûretiyle sihir: Yani sihirbaz çeşitli şarlatanlık ve dalaverelerle bir kimseyi kendine bağlar, onu sevgi ve korku gibi kuvvetli hislerle tesir altına alır, yapmak istediğini yapar. Sözgelimi *İsm-i Âzamı* bildiğini, cinleri istihdam ettiğini, simya ilmini bildiğini, toprağı altın yapabileceğini vs. söyler, kerâmetten, ticaretten, sanattan, maharetten, menfaatten bahseder, kişiyi kendine bağlayıp aldatır. Pekçok dolandırıcılıklar bu çeşit aldatmacaya dayanır. Bunlara aldanacak saflar, merak sahipleri hiç bir devirde eksik olmaz.

8- Koğuculuk, gammazlık, kışkırtıcılık gibi gizli tezvirat, şantaj vs. akla gelebilecek yollar da bir başka sihir çeşidi olarak gayr-ı meşru işlere vasıta yapılmaktadır."

Fahreddin-i Râzî'den bazı ilavelerle iktibas ettiğimiz bu açıklamalar sihrin şümûlü, çeşitleri ve hatta temelde aldatmaya dayanan gerçek mahiyeti hakkında bir fikir verir.

9- ÇAĞDAŞ SİHİR VE İKİ SÛRENİN MESAJI: Sihir çeşitleri üzerine Fahreddin-i Râzi'den sunduğumuz bu açıklamalardan hareketle şöyle bir sonuca ulaşabiliriz: İslam alimlerinin, insan ruhunda hasıl ettiği tesirle insanların istek, arzu ve düşüncelerini yönlendiren şeylerin hepsine şâmil olan sihir telakkileri içerisinde, günümüzde geliştirilen ve beyin yıkama olarak ifade edilen çeşitli *"propaganda"*, *"reklam"* ve *"telkin"* metod ve vasıtaları da[29] sihir olarak değerlendirilebilir, buna hiçbir dînî engel mevcut değildir. Durum böyle olunca, günümüzde de -geçmiş devirlerde olduğu gibi- geniş çapta sihre yer verildiğini söylemek, insanlığın kaçınılmaz surette sihirbazların sihrine maruz olduğunu, onların ellerinde oyuncak durumuna düştüğünü dile getirmek, fiillî bir gerçeği, belki de insanlığın acınacak feci bir dramını ifade etmek olacaktır.

29– Beyin yıkama vasıtaları deyince, millî dilin kelimelerinde yapılan oyunlar, korku, zulüm, iş hayatı, tahsil hayatı, tefessüh, kültür vs. pek çok şeyi anlamak gerekir.

Geçmiş zamanla hazır zaman arasındaki fark mertlik -riyâkarlık arasındaki farktır: Onlar ismen sihirbaz bilinirlerdi; şimdikiler, artist, sanatkar, yazar, şâir, hatip, karikatürist, mizahcı, politikacı gibi şerefbahş ve hürmetefzun lakablarla anılırlar ve hepsi de serefrâzdır. Bunlar, ideolojik ve ticari gayelerle radyo, televizyon, kitap, dergi, gazete, broşür, afiş gibi -Kur'ânî tabiriyle ukad (düğümler) denen- yayın odaklarına mütemâdî bir üfürme içindedirler.

Öyle ise Kur'ân'ın Muavvizeteyn denen son iki suresini, zamanımızın sihirbazlarına karşı bizleri uyaran iki ilâhî mesaj kabul edip, başta radyo ve televizyon gibi en mühim "neşir düğümleri" olmak üzere her çeşit anti-İslam yayın odaklarına üfleyen sihirbazların şerrine karşı Allah'a sığınmalıyız, tedbirler almalıyız.[30]

Azıcık bir dikkat bu iki sûrenin ne kadar taze bir mesaj olarak bize hitab ettiğini gösterecektir:

"(Ey inanan kişi! şöyle) söyle: "Yaratılanların şerrinden, çöktüğü zaman gecenin şerrinden, düğümlere üfleyen sihirbazların şerrinden, hased ettiği zaman hasedcinin şerrinden tan yerini ağartan Rabb'e sığınırım" (Felak Suresi).

"(Ey inanan kişi! şöyle) söyle: "İnsanlardan ve cinlerden ve insanların kalplerine vesvese veren o sinsi vesvesecinin şerrinden, insanların ilâhı, insanların hükümrânı ve insanların Rabbi olan Allah'a sığınırım" (Nas Suresi).

SİHRİN HÜKMÜ

Sihir yapmanın, bununla meşgul olmanın hükmü hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Nevevî der ki: "Sihir yapmak haramdır, kebâirden olduğu hususunda icma vardır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sihir yapmayı yedi büyük günahtan biri saymıştır. Bazı sihir var onu yapmak küfürdür, bazısını yapmak büyük günahtır. Sözgelimi, küfrü gerektiren söz ve fiil bulunan sihir küfürdür, böyle olmayan için küfür hükmü verilmez.

Ancak, sihrin öğrenilmesi de öğretilmesi de haramdır. Şayet mahiye-

30– Çeşitli vesilelerle belirttik: Kur'ân-ı Kerîm, öğrettiği dualarla, bizi yapacağımız mühim işlere yönlendirmek ister. Bu dualar, onları, sadece dilimizle okuyup, neticeyi Allah'tan beklememiz için Kur'ân'a girmemiştir. Dualar okunacak, aynı zamanda, o duanın gerçekleşmesi için aklımızın gösterdiği ameller fiilen yapılacak, tedbirler alınacaktır. Sözgelimi, sadedinde olduğumuz sûreler propaganda odaklarının şerrinden Allah'a sığınmayı taleb etmekle, menfi yayınları önlemek, hayatımıza sokmamak, mukabil müsbet yayınlar gerçekleş-tirmek üzere fiiliyâta, gayrete geçmeyi emretmiş olmaktadır.

tinde, küfrü gerektiren bir şey varsa bu küfürdür ve bunu öğrenip öğretene tevbe teklif edilir, tevbe etmezse öldürülür. Tevbe ederse tevbesi kabul edilir. Küfrü gerektiren bir şey olmadığı takdirde azarlanır." *İmam Mâlik,* "sihirbaz, sihri sebebiyle hemen öldürülür, tevbeye de çağrılmaz, zındıklar gibi, derhal ölümüne hükmedilir" der. *Kadı İyâz, İbnu Hanbel* ve birkısım Ashab hep böyle hükmetmişlerdir.

SİHRİ CÂİZ KILAN ŞARTLAR

Yeri gelmişken şunu da belirtelim: Bazı âlimler iki sebebe binaen sihir öğrenmeye cevaz vermişlerdir:

1- İçerisinde küfür olan sihirle, küfür olmayan sihri tefrik için.

2- Kendisine sihir yapılmış olan bir kimseden sihri kaldırmak için.

Birincisi, sadece itikad açısından mahzurludur. İtikad edilmeyince, bir şey hakkında mücerred bilgi edinme yasaklanamaz. Tıpkı putperestlerin putlarına nasıl ibadet ettiklerini öğrenmek gibidir. Zîra, sihirbazın yaptığı şeyin keyfiyetini bilmek, bir fiilin veya bir kavlin hikaye edilip anlatılmasından ibarettir, ama ona girişip onu yapmak başka bir şeydir.

İkincisi ise, bu işin icrası -bazılarının zannettiği üzere- mutlaka bir nevi küfür veya fıskı gerektiriyorsa, hiçbir surette helâl olmaz. Aksi takdirde belirtilen hususdan ötürü câiz olur. *Büyülenen kimsedeki büyüyü çözmek, onu sihirden kurtarmak için yapılan bu mukabil ameliyeye Nüşre denir. Buna da câiz değil diyen olmuşsa da cumhur câiz görür.* Saîd İbnu'l-Müseyyeb'in: "Allah, zarar veren (sihr)i yasakladı, fayda vereni yasaklamadı" dediği rivâyet edilir. Katâde merhum da: "Kişi, kendisine yapılan sihri tedavi edecek kimseyi arar" der. *İbnu'l-Cevzî,* bu ruhsatı şöyle ifade eder: "Nüşre, büyülenmiş, kimsenin büyüsünü çözme meselesinde, Ahmed İbnu Hanbel'e sorulunca: "Bunda bir beis yoktur" cevabını verir. Gerçi *Ebû Dâvud, el-Merâsil*'de Hasan Basrî'nin bir mürseli olarak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in اَلنُّشْرَةُ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ *"Nüşre (büyü bozma) şeytan işidir"* buyurduğunu rivayet etmiştir. Âlimler bu hadisi: "Resûlullah amelin aslına işaret etmiş olmalıdır, çünkü asıl itibariyle bu da sihirdir, hüküm kasda göre değişir, kim bununla hayır kastederse, bu hayırdır, kim de şer kastederse şerdir" diyerek yoruma kavuştururlar. *İbnu Hacer* şu hususa da dikkat çeker: Hasan Basrî'nin hasr ifade eden mürselinin zâhirine göre amel edilmemelidir. Çünkü, sihir bazan, (esas itibariyle meşru olan) rukye, dua ve ta'viz (muska) yoluyla da çözülebilmekte-dir. Öyle ise nüşre iki nev'e ayrılmış olmaktadır:

a) Sihirle yapılan nüşre ki hadisteki yasak buna bakar.

b) Meşru vasıtalarla yapılan nüşre ki, meşru olan nüşre ile de bunlar kastedilir.

Sihre karşı yapılacak mukabil tedavi ameliyesinin (nüşre) müşruiyetine delil olarak gösterilen bir rivayet Hz. Câbir (radıyallâhu anh)'den gelen şu Müslim hadisidir. Der ki: "Benim bir dayım vardı, akrep sokmasına karşı rukye yapardır. Bir ara Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* rukyeyi yasakladı. Bunun üzerine Efendimize gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü! Siz rukyeyi yasakladınız, ben ise akrep sokmasına karşı rukye yapıyorum" dedi. Dayıma: مَنِ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ اَنْ يَنْفَعَ اَخَاهُ فَلْيَفْعَلْ *"Sizden kim kardeşine faydalı olabiliyorsa onu yapsın" diyerek ruhsat tanıdı."*

Bu meseleyi te'yîd eden bir diğer delil başta Buhârî olmak üzere pek çok hadis kitabında rivayet edilmiş olan الْعَيْنُ حَقٌّ *"Göz değmesi haktır"* hadisidir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* göz değmesinin hak olduğunu, yani bunun sabit bir vak'a olduğunu ifade buyurmuş ve göz değmesine karşı tedavi yolları tavsiye etmiştir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu meselelerdeki yasaklamasının mahiyeti hususunda bir bilgi edinmek üzere Müslim'in *Avf İbnu Mâlik el-Eşcaî* (radıyallâhu anh)'den kaydettiği şu rivayete nazar edebiliriz: "Biz cahaliye devrinde rukye yapardık. Bir ara: "Ey Allah'ın Resûlü, dedik bu hususta ne dersiniz? (Rukye helâl midir, haram mıdır?)" diye sorduk. Şu cevabı verdi:

"Rukyelerinizi bana arzedin (okuyun bir göreyim, neler okuyorsunuz? Şunu bilin ki,) içerisinde şirke delâlet eden bir ifade olmadıkça rukyelerinizde bir mahzur yoktur."

SİHİR - MÛCİZE - KERAMET

Sihir birçok yönüyle âdetin, normalin dışına çıkan (harika) bir hâdise olması sebebiyle aynı mahiyette olan mucize ve keramete benzer. Âlimler, bunların karıştırılmaması için aradaki farkları belirtmeye ehemmiyet verirler. Bu cümleden olarak Mâzirî şöyle der: "Sihir, mûcize ve keramet arasındaki farka gelince, sihir bir kısım sözler ve fiillerin yardımıyla vukua gelir ve sihirbaz arzusuna ulaşır. Keramet buna muhtaç değildir. Kendiliğinden tevafukan husül bulur. Mûcize kerametten tahaddi (meydan okuma) ile ayrılır." İmâmu'l-Harameyn, sihrin fâsık kimselerin elinde vukua geldiğinde âlimlerin icmasını nakleder. Kerâmet fâsığın elinden zâhir olmaz. Bazı âlimler: "Harikulade hadiseyi değerlendirirken bunu hâsıl eden kimsenin haline bakmak gerekir, eğer bu kimse şeriata

bağlı haramlardan kaçan biri ise ondan zuhur eden harika kerametttir, hali böyle değilse sihirdir, şeytanın yardımı gibi sihir çeşitlerinden biriyle husule gelmiştir" derler. Kurtubî, sihri mucize ve kerametten tefrik sadedinde, onun harikuladeliğini şöyle açıklar: "Sihir, bir sanat hilesidir, bu sanat iktisab edilebilir, yani irâdî gayretle kazanılır. Ne var ki sanattaki incelik sebebiyle herkes bunu elde edemez, nadir kimselere müyesser olur. Bunun özü de, eşyanın husûsiyetlerine (havas) vukuf peyda etmek, terkib şekillerini ve sihrin vakitlerini bilmekten ibarettir. Ekserisi de hakikatı olmayan tahayyülât ve dayanağı olmayan vehimlerden ibarettir. Mahiyetini bilmeyenler nezdinde bunlar pek büyük gözükür, tıpkı, Firavun'un sihirbazları hakkında Cenâb-ı Hakk'ın haber verdiği gibi: **"...Sihirbazlar marifetlerini ortaya koyunca insanların gözlerini sihirlediler ve onları ürküttüler, büyük bir sihir yaptılar"** (A'raf 116). Bununla birlikte, onların ipleri değnekleri, ip ve değneklik mahiyetlerinden dışarı çıkmamışlardı."

Kurtubî, sonra şunu ilave eder: "Gerçek şu ki, bazı sihir çeşitlerinin kalplere tesir etme hassası vardır, sevgi ve kin uyandırmak, hayır ve şer atmak gibi; bedenlerde de elem ve hastalıklar hasıl etme gibi. Bu çeşit tesirleri kabul edilirse de sihirbazların sihriyle cansızların hayvana çevrilmesi veya hayvanların cansız eşyaya tahvil edilmesi mümkün değildir, böylesi iddialar merduddur."

SİHRİN KAPASİTESİ

Buraya kadar kaydettiklerimiz, insan üzerinde tesir hâsıl edebilen sihir denen bir gücün varlığını te'yid eder. Kurtubî'den iktibas edilen son paragraf, bu bahsin bir başka meselesine işaret etmektedir: "Sihrin tesir gücü nedir? Sihirle ne gibi tesirler hâsıl edilebilir? Söz gelimi bir eşyanın aynı değiştirilebilir, bir varlık bir başka varlığa inkılâb ettirilebilir mi?"

Bu meseleyi *İbnu Hacer*'in nakline göre âlimler şöyle cevaplar: "Sihir bir tahyil, bir yanıltmadır, gözbağlamaktan ibarettir" diyenler için eşyanın mâhiyetini sihirle değiştirmek mümkün değildir. "Sihrin bir hakikatı vardır" diyenler için mesele ihtilaflıdır: Sihir sadece mizaca tesir ederek bir nevi hastalık mı hasıl eder, yoksa mesela cansız bir cismin hayvan olması veya aksi nev'inden eşyanın tabiatında tahavvüller hâsıl edebilir mi?

Bu meselede cumhurun ittifak ettiği görüş, öncekidir. Yani sihirle, mizacta bir nevi hastalık hâsıl edilebilir, başka değil. Ancak az sayıda bazı âlimler, ikinci görüşü benimsemiştir. Gerçi Allah'ın kudreti nokta-i nazarında mesele açıktır, her şey olabilir. Fakat fiilî durum nokta-i na-

zarından, bu münakaşa konusudur. Zîra bu iddiada bulunanlar iddialarına delil getirememişlerdir. Hattâbî bazılarının, sihri tamamen inkar ettiklerini nakleder. Ancak sihri inkar edenler daha ziyade ehl-i bid'a mensuplarıdır.

Bazı âlimler sihirdeki tesirin Kur'an'da Cenâb-ı Hakk'ın zikrettiğinin ötesine geçemeyeceğini söylemiştir. Bu da, *"Kadınla kocasının arasını açmaktır."* Bu görüşte olanlar: "Zîra, derler sihirle bundan daha ileri tesir elde edilmesi câiz olsaydı, Kur'ân onu da zikrederdi, çünkü Kur'an, bu bahse, sihir mevzuunda mü'minleri ürkütüp caydırmak için yer vermiştir."

KEHÂNET

Sadedinde olduğumuz bölümün başlığında kehânet de yer alır. Bu sebeple bir miktar da bundan bahsetmemiz gerekmektedir.

Kehânet, İbnu Hacer'in tarifiyle, "Gaybı bilme iddiasıdır, bir sebebe istinad ederek arzda vukua gelecek bir şeyi haber vermek gibi. Bunun aslı cinlerin meleklerin konuşmasına kulak kabartıp işittiğini kâhinin kulağına ulaştırmasına dayanır." Bu işle uğraşanlara kâhin denir. Kâhin Lisânu'l-Arap'ta "Gelecek, olacak şeyler hakkında haber veren ve sırları bilme iddiasında bulunan kimse" diye tarif edilir. Lisânu'l-Arap şu bilgileri de sunar: "Bunlardan bazıları, kendilerine haber getiren cinnî yardımcılarının olduğunu zannederler. Bazıları, gaybî şeyleri, bir kısım sebeplerin mukaddematı ile bildiklerini zannederler. Bunlara göre, gaybî işlerin bilinmesinde kendileriyle istidlâl edilen bu mukaddimat, soru soran kimsenin söz, fiil ve hâlinden elde edilir. Bu çeşit kimselere daha ziyade arrâf ismi verilmiştir. Bunlar çalınmış veya kaybolmuş bir şeyin yerini vs.'yi bildiğini iddia eden kimselerdir?" Hadiste gelen: *"Kim bir kâhine veya arrâfa giderse Muhammed'e indirileni inkâr etmiştir"* ifadesi bu mânaya delildir.

Arrâf'a, kâhin dendiği gibi yıldıza bakarak haber verene (müneccim), çakıl yardımıyla gaybı bildirmeye çalışana veya bir başka yola başvurarak ihtiyaçlarını temine çalışana da kâhin denir. el-Câmi'ye göre: "Arap, bir şeyi vukua gelmezden önce îlan eden herkese kâhin demiştir." el-Muhkem'de kâhin, "gayıpla hükmeden" diye tarif edilmiştir.

Ezherî der ki: "Kâhinler Resûlullah'ın gönderilmesinden önce Araplarda pek yaygındı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* peygamber olarak gönderilince semâvât şahaplarla korundu, böylece cin ve şeytanların, semaya giderek kulak hırsızlığı yapıp kâhinlere haber getirmeleri önlendi. Böylece kâhinlik ilmi iptal edildi. Allah, kâhinlerin bâtıllarını, Allah'ın

içerisinde hakla bâtılı ayırmış bulunduğu Furkan'la ortadan kaldırdı. Cenâb-ı Hakk, ihatasından kâhinlerin âciz kaldıkları gaybî ilimlerden dilediğine, Resûl-i Ekremini *(aleyhissalâtu vesselâm)* vahiy yoluyla muttalî kıldı. Allah'a hamd olsun ki, artık günümüzde kehânet kalmamıştır.

İbnu Hacer de cahiliye devrinde kehânetin bilhassa Araplar arasında, peygamberliğin inkıtaya uğramış olması sebebiyle pek yaygın olduğunu belirttikten sonra şu açıklamayı dermeyan eder: "Kehânet bir çok çeşitlere ayrılır:

1- Cinden alınan kehânet: Cinler semaya doğru yükselirler, birbirlerine binerek Mele-i âlâ'ya[31] kadar yaklaşırlardı. Öyle ki oradaki kelamı işitirler, işitilen haberi kendinden sonra gelene duyurur, o da kendinden sonrakine duyurur, böylece haber silsile ile en sonda kâhinin kulağına ulaştırılırdı. Kâhin buna kendisinden de birşeyler ilave ederdi. İslâm gelip, Kur'ân inince, sema şeytanlara karşı koruma altına alındı, üzerlerine şihablar gönderildi."

İbnu Hacer, bu noktada Ezherî'den biraz farklı olarak şöyle devam eder: "Cinlerin bu istihbaratlarından, en üsttekinin, kendisine şihab (göktaşı) gelmezden önce hırsızlayıp, alttakine gönderebileceği yarım yamalak mesmuâtın kâhinlere ulaştırılma imkânı bâki kalmıştır. Nitekim buna şu âyet işâret etmektedir: إِلاَّمَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ ثَاقِبٌ **"Meğer ki (içlerinden) bir çalıp çarpanı olsun. Fakat onu da delip geçen bir alev tâkip etmiştir"** (Saffât 10).

İslâm'dan önce kâhinlerin isabetli ihbarları gerçekten fazla idi. Nitekim Şıkk ve Satîh (ismindeki iki meşhur) ve diğer kâhinlerle ilgili haberler bunu te'yîd eder. Ancak İslâm'dan sonra isabetli haberleri pek nâdir denecek kadar azaldı, hatta nerdeyse tamamen müzmahil oldu diyebileceğimiz bir hale düştü, doğruyu Allah bilir."

Görüldüğü üzere *İbnu Hacer*, cinlerin hâlâ semaya çıkıp haber çalma gayretine düştükleri, nadirattan da olsa, isabetli haberler verebildikleri kanaatindedir, tamamen ortadan kalktığı kanaatinde değil; üstelik buna âyetten de delil göstermektedir.

31– *Mele-i Âlâ:* En yüce cemaat demektir. Bu tabir Allah'a yakın olan büyük meleklerin teşkil ettiği yüce cemaati ifade eder. bunlara *Refîk-i âlâ* dendiği de olmuştur. Allah'ın olmasına hükmettiği işlerin kararı Mele-i Âlâ'ya iner. Duhan suresinin 4. âyetinde bu vak'aya işaret buyrulmuştur: **"Her hikmetli, her mühim iş orada ayırdedilir."** Her ne hususa ait olursa olsun bütün şeriatlerin bu *Mele-i Âlâ*'da kararını bulduğu kabil edilmiştir. Şu halde, cinler ve şeytanlar bedenî letâfetleri sebebiyle bu cemaate yaklaşarak bazı haberleri yarım yamalak da olsa kapıp kâhinlere ulaştırabilmektedirler.

2- Cinlerin dostlarına haber verdiği kayıplarla ilgili kehânetler: Bunlara, umumiyetle insanlar muttalî olamazlar veya yakın olanlar muttalî olsa bile uzak olanlar muttalî olamazlar.

3- Zan, tahmin ve hads'e (sezgiye) dayanan kehânetler: Bu kehânet, içerisine çokça kizb karışsa da Cenâb-ı Hakk'ın bazı insanlara koyduğu bir kuvve'den ileri gelir.

4- Tecrübe ve âdete dayanan kehânet: Burada vukua gelmiş olandan hareketle, meydana geleceği önceden haber verme mevzubahistir. Bu sonuncu kehânet bir bakıma sihre benzer. Bazıları, bu çeşit kehânette zecr (denilen kuş uçurarak hayra veya şerre alamet yakalama), tark (denen çakıl atma) ve nücûm (denilen yıldızlara bakma) gibi başka yollara da başvurarak kehânetini güçlendirmeye yeltenir.

Şer'an bu kehânet çeşitlerinin hepsi mezmumdur.

KEHÂNETİN HÜKMÜ

Kehânetle sihrin hükmü birdir. Dînimiz her ikisini de haram etmiştir. Sadedinde olduğumuz bölümün ikinci hadisinde (yani 2238 numaralı hadis) görüleceği üzere kâhine gidip onu tasdik eden kimsenin kırk gün namazının kabul edilmeyeceği belirtilmiştir. Bazı hadislerde ise, kehânetle ilgili vaîd ve tehdidin müeyyidesi tekfirdir. Yani, kehânetle meşgul olmayı Resûlullah iki müeyyideye bağlamaktadır:

1- Namazın kabul edilmemesi.

2- Îmanın kaybedilmesi (tekfir).

Allah'a ve âhirete inanan kimseler için her iki tehdid de ciddi bir müeyyidedir. Şunu da kaydedelim ki, bazı hadislerde sihir ve kehânet yanyana zikredilerek aynı müeyyideye bağlanmış ve aralarında tefrik yapılmamıştır. *İbnu Mes'ud* hadisi olarak *Ebû Ya'lâ*'nın bir tahrici şöyle: مَنْ أَتَى عَرَّافًا اَوْسَاحِرًا اَوْكَاهِنًا "Kim bir arrâfa veya sihirbaza veya kâhine gider... ise..."

2237 ١ — عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : مَنْ عَقَدَ عُقْدَةً ثُمَّ نَفَثَ فِيهَا فَقَدْ سَحَرَ، وَمَنْ سَحَرَ فَقَدْ أَشْرَكَ، وَمَنْ تَعَلَّقَ شَيْئاً وُكِلَ إِلَيْهِ]. أخرجه النسائى.

1. (2237)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim (sihir maksadıyla) bir düğüm vurur sonra da onu üflerse sihir yapmış olur. Kim sihir yaparsa

şirke düşer. Kim birşey asarsa, o astığı şeye havale edilir." [Nesâî, Tahrîm 19, (7, 112).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadislerinde sihir mânasını taşıyan davranışları yasaklamaktadır. Zîra, herhangi bir iplik alıp buna düğüm atıp, sonra da birşeyler okuyup düğüm üzerine üfleme işi sihirbazların amelidir. Şu halde böyle bir davranışta bulunan, sihirbazların yaptığı işi yapmış olmaktadır. Bu ise, şirk ehlinin amelidir. Zîra, faydalı şeylerin celbi ve zararlı şeylerin def'i ancak Allah'tan bilinir, O'ndan istenir. Düğümlere üflemek suretiyle faydalıyı celp veya zararlıyı defetmek düşüncesi, Allah'a inanıp O'na tevekkül eden kimseye yakışmaz, ancak müşriklere yakışır. Hadis şöyle de yorumlanmıştır: "Bu davranışıyla ondan gerçek te'sir olacağına itikad etmişse bu şirk olur." Bazı âlimler: *"Maksad şirk-i hafî'dir, zîra tevekkül ve Allah'a itimad terkedilmiş olmaktadır"* demiştir.

2- Birşey asma meselesine gelince, bununla büyüklerin veya küçüklerin boyunlarına fayda maksadıyla asılan muska, nazarlık gibi şeyler kastedilmiştir. Zînet için takılan şeyler buraya girmez. Bazı âlimler bundan maksad: *"Cahiliye devrinde boncuklardan, vahşi hayvanların tırnak ve kemiklerinden mâmul kolyelerdir"* der ve hadiste gelen yasağı oldukça kayıtlar. Bunlara göre, Kur'ân âyetlerinde Allah'ın isimlerinden yazıp asılacak muskalar bu yasağa girmezler. Hatta bunlar câizdir. Nitekim, *Abdullah İbnu Amr*'ın çocuklara bu çeşit şeyler astığı rivâyet edilmiştir. Bazı âlimler de: "Burada takbih edilen husus faydanın celbine ve zararın def'ine inanılarak yapılan asmadır, değilse teberrük gayesiyle yer verilen asmalarda mahzur yoktur, câizdir" demiştir. *Ebû Bekr İbnu'l-Arabî: "Kur'an'(dan bir şeyler yazıp) asmak sünnet yolu değildir, bu husustaki sünnet, asma değil zikirdir"* der.

"Kim bir şey asarsa, o astığına havale edilir" ibaresi, *Cenâb-ı Hakk*'ın yardımından mahrum kalır" mânasında yer verilen bir kinaye olarak da değerlendirilmiştir.

2238 ٢– وعن صَفِيَّةَ بنت أبى عبيد عن بعض أزواج النبى ﷺ قالت: [قَالَ رَسُولُ اللّٰه ﷺ: مَنْ أتَى عَرَّافاً فَسألَهُ عَنْ شَىْءٍ فَصَدَّقَهُ لَمْ تُقْبَلْ لَهُ صَلاَةٌ أرْبعِينَ يَوْماً]. أخرجه مسلم.

2. (2238)- *Safiyye Bintu Ebî Ubeyd,* Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevce-i pâklerinden naklen anlatıyor: "Resûlulah *(aleyhissalâtu*

vesselâm) buyurdular ki: *"Kim bir arrâfa (kâhine) gelir, birşeyler sorar ve söylediklerine de (inanıp) onu tasdik ederse, kırk gün namazı kabul edilmez."* [Müslim, Selâm 125, (2230).]

AÇIKLAMA:

Arrâf, kâhinlerden biridir, yani gaybı bilme iddiasında bulunan kimse. Böyleleri müneccim, kâhin, arrâf gibi farklı isimlerle yâd edilse de haklarında verilen hüküm aynıdır. Mamafih arrâf, çalınan, kaybolan malların yerini bildiğini söyleyen kimselere de denmiştir. Böylelerine bazan cinci de denir.

Gaybı bilmek Allah'a mahsustur. Bu, âyetlerle te'yid edilen bir husustur. Öyle ise gaybı bilme iddiası Kur'an'la mübareze gibi ciddî bir mâna taşır. Hal böyle olunca, bir mü'minin ciddi ciddi kâhine uğraması, onu dinleyip inanması, tasdik etmesi hiçbir sûrette îmanı ile bağdaşmaz, mü'minlik edebine uymaz.

Âlimler, arrâfa gidip, onu tasdik edenlerin namazının kabul edilmemesinden maksadı, namazın sevabından mahrum kalması olduğunu belirtirler. Yani, böyle birisi kâfir olmuş değildir. "Kırk gün boyu kıldığı namaz makbul değildir, bunu iâde etmesi gerekir" diye bir hükme varılmamıştır. "Kırk gün boyu, kıldığı namazların sevabından mahrum kalacaktır" demektir. Ulema bu hususta müttefiktir. Nitekim, gasbedilen bir yerde namaz kılmak da mekruhtur, fakat iâdesi gerekmez.

Şunu da belirtelim ki: Kâhine gitmenin müeyyidesi bazı hadislerde namazın kabul edilmemesi ile müeyyideye bağlanırken, bazı hadislerde tekfir ile müeyyideye bağlanmıştır. Bu durum, kâhine gidenlerin iki halde olmalarına hamledilmiştir. Taberânî'nin bir rivâyeti bu iki hâle parmak basar: *"Kim bir kâhine uğrar ve onun söylediklerini tasdik ederse Muhammed'e indirilenden berî olur, kim de kâhine gelir ve fakat söylediklerini tasdik etmezse kırk gün namazı kabul edilmez."*

2239 ٣— وعن عائشة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [سُحِرَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ حَتَّى إنَّهُ لَيُخَيَّلُ إلَيْهِ أنَّهُ فَعَلَ الشَّيْءَ وَمَا فَعَلَهُ. حَتَّى إذَا كَانَ ذَاتَ يَوْمٍ وَهُوَ عِنْدِى دَعَا اللّٰهَ ثُمَّ دَعَاهُ! ثُمَّ قَالَ: أشَعَرْتِ يَا عَائِشَةُ أنَّ اللّٰهَ تَعَالَى قَدْ أفْتَانِى فِيمَا اسْتَفْتَيْتُهُ فِيهِ؟ قُلْتُ: وَمَا ذَاكَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ؟ قَالَ: جَاءَنِى رَجُلَانِ فَقَعَدَ أحَدُهُمَا عِنْدَ رَأسِى وَالآخَرُ عِنْدَ رِجْلَىَّ فَقَالَ أحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ: مَا وَجَعُ الرَّجُلِ؟ قَالَ: مَطْبُوبٌ. قَالَ: وَمَنْ طَبَّهُ؟ قَالَ: لَبِيدُ بنُ

الأَعْصَمِ الْيَهُودِىُّ مِنْ بَنِى زُرَيْقٍ. قَالَ: فِيمَاذَا؟ قَالَ: في مُشْطٍ وَمُشَاطَةٍ وَجُفِّ طَلْعَةٍ ذَكَرٍ. قالَ: فَأَيْنَ هُوَ؟ قالَ: في بِئْرِ ذَرْوَانَ. فَذَهَبَ ﷺ في أُنَاسٍ مِنْ أَصْحَابِهِ إلى الْبِئْرِ فَنَظَرَ إليْهَا وَعَلَيْهَا نَخْلٌ. ثُمَّ رَجَعَ إلى عَائِشَةَ فَقَالَ. واللهِ لَكأَنَّ مَاءهَا نُقَاعَةُ الحِنَّاءِ، وَلَكأَنَّ نَخْلَهَا رُؤُسُ الشَّيَاطِينِ. قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: أفَأَخْرَجْتَهُ؟ قَالَ لاَ: أمَّا أنَا فَقَدْ عَافَانِى اللهُ تَعَالَى وَشَفَانِى وَخَشِيتُ أنْ أُثِيرَ عَلَى النَّاسِ مِنْهُ شَرّاً، وَأمَرَ بِهَا فَدُفِنَتْ]. أخرجه الشيخان.

« المَطْبُوبُ » المسحور.

« وَالْمُشَاطَةُ » ما يخرج من الشعر. إذا مُشِطَ.

« وَالْجُفُّ » وِعَاءُ الطَّلْعِ، وَغِشَاؤُهُ الذي يَكُنُّهُ.

« وَذَرْوَانُ » بئر في بنى زريق.

3. (2239)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e (yahudîler tarafından) sihir yapıldı. Öyle ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yapmadığı bir şeyi yaptım vehmine düşüyordu. Bir gün benim yanımda iken Allah'a dua etti, sonra tekrar dua etti. Ve dedi ki:

"Ey Âişe, hissettin mi, sorduğum hususta Allah bana fetva verdi?"

"Hangi hususta Ey Allah'ın Resûlü?" dedim.

"İki kişi bana gelip, biri başucumda, diğeri de ayak tarafımda oturdu. Biri diğerine:

"Bu zatın rahatsızlığı nedir?" dedi. Öbürü:

"Büyüdür!" dedi. Önceki tekrar sordu:

"Kim büyüledi?" Diğeri:

"Lebîd İbnu'l-A'sam adındaki Benî Züreykli bir yahudî" diye cevap verdi. Öbürü:

"Büyüyü neye yaptı?" dedi. Arkadaşı:

"Bir tarakla saç döküntüsüne ve bir de erkek hurma tomurcuğunun içine!" cevabını verdi. Diğeri:

"Pekala, şimdi nerede?" diye sordu. Arkadaşı:

"Zervân kuyusunda!" cevabını verdi."

Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ashâbından bir grupla birlikte (radıyallâhu anhüm) kuyuya gitti, ona baktı, kuyunun üzerinde bir hurma vardı. Sonra benim yanıma dönüp:

"Ey Âişe! Allah'a yemin olsun, kuyunun suyu sanki kına ıslatılmış gibi (bulanık) ve (o kuyu ile sulanan) hurma ağaçlarının başları da sanki şeytanların başları gibiydi!" dedi. Ben:

"Ey Allah'ın Resûlü! Onu (kuyudan) çıkardın mı?" diye sordum.

"Hayır" dedi ve ilave etti:

"Bana gelince, Allah bana âfiyet lûtfetti ve şifa verdi. Ben ondan halka bir şer gelmesine sebep olmaktan korktum!"

Resûlullah onun gömülmesini emretti ve yere gömüldü".[32] [Buhârî, Tıbb 47, 49, 50, Cizye 14, Edeb 56; Müslim, Selâm 43, (2189).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadise, hicretin yedinci senesinde Medîne'de cereyan etmiştir. Vak'a çeşitli tarîklerden bazı farklı teferruatlarla rivâyet edilmiştir. Sahiheyn dışında başka kaynaklarda da yer alır. Câmi'u'l-ma'mer'den yapılan mûteber bir rivâyete göre Resûlullah altı ay kadar yapılan bu sihrin tesirinde kalıp ızdırabını çekmiştir.

2- Ehl-i Bid'aya mensup bazıları bu hadisi inkar etmiş, delil olarak şu mülahazayı ileri sürmüştür. "Bu, peygamberlik makamına uymayacak bir haldir. Resûlullah'ın sihre uğradığını kabul etmek, şeriatına şüphe sokar, bu husustaki bütün rivâyetler bâtıldır... Hz. Peygamber'e sihir yapılabileceğini câiz addetmek, getirdiği bütün ahkâma olan itimadı ortadan kaldırır. Çünkü bu durumda, O'nun Cebrâil'i görmediği halde gördüğünü zannetmesi, kendisine vahiy gelmediği halde vahiy geldiğini zannetmesi ihtimal dahiline girer."

Mâzirî bu mülahazaların bâtıl ve merdud olduğunu belirtir ve devamla şunu söyler: "Çünkü, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın Cenâb-ı Hakk'tan naklettiği meselelerdeki sıdkı hususunda ve tebliğâtında ismete (ilâhî korunmaya) mazhar olduğu hususunda delil ikame edilmiştir. Pek çok mûcize onun tasdik edildiğine kesin delillerdir? Aksine

32– Müslimin rivâyetinde Hz. Âişe: *"Onu yaktırmadın mı?"* diye sorar. Buhârî'nin bir rivâyetinde "çıkartmadın mı?" şeklindedir. Teysîr'de "çıkarmadın mı?" şeklindedir. İmla hatasına hükmedemedik.

delili tecviz etmek bâtıldır. Ancak asıl gönderiliş gayesinin dışında kalan ve peygamberliği de ilgilendirmeyen bir kısım dünyevî umûra, bir insan olarak Hz. Peygamber dahi mâruzdur, hastalıklar gibi. Öyle ise, herhangi dünyevî bir meselede -O'nun dînî meselelerdeki ismetine rağmen- hakikati olmayan bir zanna düşürülmesi akıldan uzak değildir." Mâzirî ilaveten der ki: "Esasen Resûlullah'ın zanna düşürüldü dendiği husus, bazı rivâyetlere göre "zevceleriyle temasta bulunmadığı halde temasta bulundu" zannına düşmüş olmasıdır. Bu çeşit zanlara rüyada, insanlar sıkça düşer, uyanık halde düşmesi de imkandan uzak değildir."

3- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelen iki kişiden maksad, iki melektir: Cebrâil ve Mîkâil (aleyhimasselâm). Rivâyetler, baş tarafta duranın Cebrâil, ayak tarafında duranın da Mikâil olduğunu ifade eder.

4- Bazı rivâyetlerde vak'a daha teferruatlı anlatılmıştır. Bunlardan birinde gelen ziyade burada kayda değer: ... hurma tomurcuğunun içerisinde mumdan bir timsal vardı. Bu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın timsali idi. Timsâle batırılmış iğneler vardı. Ayrıca üzerine onbir adet düğüm vurulmuş bir de kiriş vardı. Bunun üzerine Cebrâil, Muavvizeteyn suresini indirdi. Bunlardan bir âyet okudukça bir düğüm çözüldü, bir iğne çıkarıldıkça onun elemini hissetti. Bunlar tamamlanınca rahatladı." Bir rivâyette "Cebrâil'in Muavvizeteyn'i getirerek; düğümleri çözdükçe bir ayet okunmasını emrettiği, bunun üzerine Resûlullah'ın okumaya ve çözmeye başladığı; bu iş tamamlanınca bağlardan kurtulmuş gibi rahatlayıp kalktığı" belirtilir.

5- Bazı rivâyetlerde kızıl, bazılarında yeşil olduğu ifade edilen kuyu suyundaki renkliliği, Kurtubî, uzun müddet kalması sebebiyle çirkinleşmesi veya içerisine atılan sihir malzemeleri sebebiyle husûle gelen renk değişikliği ile îzah eder.

6- Kuyu suyundan beslenen ağaçların başlarının şeytan başına teşbihi, çirkinliği ifade içindir. Kur'ân-ı Kerîm'de zakkum ağacının başı da şeytanların başına teşbih edilmiştir. Lügatciler Arap dilinde, bir şeyin çirkinliğini ifade için şeytana nisbet edildiğini belirttiler.

7- *Hz. Peygamber*'in büyü malzemesini kuyudan çıkarma teklifine "Ben ondan halka bir şer gelmesinden korktum" diye cevap vermiş olması bazı yorumlara sebep olmuştur. Nevevî: "Bu korku ümmetin sihirle meşgul olması, onların bunu öğrenmeye kalkmaları korkusundur; bu, fesat korkusuyla maslahatı terketme bâbına girer" der.

8- Sihirbaza Hz. Peygamber'in ceza vermediği anlaşılmaktadır. Bir

rivâyette: "Resûlullah Lebid'i getirtti, o da suçunu itiraf etti, bunun üzerine Efendimiz affetti" denir. Bir rivâyette: "Resûlullah: "Bunu niye yaptın?" diye sormuş, şu cevabı almıştır:

"Para sevgisi sebebiyle!"

Bazı rivâyetlerde Lebid'in ölümle cezalandırıldığı da ifade edilmişse de Kurtubî, Resûlullah'ın, onun katli halinde çıkabilecek fitneyi önlemek veya İslam'a girmekten bazılarını ürkütmemek düşüncesiyle öldürmekten vazgeçmiş olmasının daha makul olduğunu belirtir. Nitekim Resûlullah, halkın: "Muhammed arkadaşlarını öldürüyor" diye dekikodu yapmaması için münâfıkları öldürmekten vazgeçmiştir.

9- *Hz. Âişe* büyü vak'asını anlatırken mühim bir noktaya dikkat çeker: Resûlullah sıhhatinin bozulduğunu hissedince duayı artırmış, hemen bir tedavi arama cihetine gitmeden dua yoluyla bundan kurtulmak istemiş ve mütemadiyen dua etmiştir. Nevevî rivâyetteki bu açıklamaya dayanarak: "İnsanın başına hoşlanmadığı bir şey geldiği zaman tekrar tekrar dua okumak müstehabtır" hükmünü çıkarır. *İbnu Hacer,* hadisin bütününden çıkan hükmü şöyle değerlendirir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu kıssada hem tefviz (tevekkül ve Allah'a bırakma) ve hem de esbaba teşebbüs olmak üzere her iki metoda da başvurmaktadır. Şöyle ki: Hastalığın bidayetinde işini Allah'a teslim ederek tefviz'de bulundu. Böylece belaya sabrederek ücret almayı düşünmüştü. Sonra rahatsızlık halinin devam ettiğini, (şifayab olmadığını) görünce, bunun devamı halinde ibadetlerini yapamayacak kadar zayıflayacağından korkarak, tedaviye, sonra da duaya yöneldi. Bu makamlardan herbiri, kemâle ermede gayedir.

2240 ٤ – وعن زيد بن أرقم رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سُحِرَ النَّبِيُّ ﷺ فاشْتَكَى لذلكَ أيَّاماً. فأتاهُ جبْريلُ فقالَ إنَّ رَجُلاً منَ اليهودِ سَحَرَكَ، عَقَدَ لكَ عُقَداً في بِئرِ كَذَا وكَذَا. فأرْسَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عليّاً رضيَ اللهُ عنه. فاستَخْرَجَها فحلَّها. فقامَ ﷺ كأنَّما نُشِطَ منْ عِقَالٍ. فما ذَكَرَ ذلكَ اليهوديِّ ولاَ رآهُ في وجْهِهِ قطّ]. أخرجه النسائى.

4. (2240)- *Zeyd İbnu Erkam* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sihir yapıldı. Bu yüzden günlerce hasta düştü. Sonunda Cebrâil aleyhisselâm gelerek:

"Seni yahudilerden bir adam sihirledi. Yaptığı sihir düğümünü falanca kuyuya attı" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. Ali (radıyallâhu anh)'yi (bu maksadla oraya) gönderdi. Ali (radıyallâhu anh)

düğümü oradan çıkarıp çözdü. (Sihir çözülünce) Aleyhissalâtu vesselâm, bağdan kurtulmuş gibi kendine geldi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu, o yahudîye zikretmedi ve onun yüzünü de hiç görmedi." [Nesâî, Tahrîm 20, (7, 112-113.]

İÇECEKLER BÖLÜMÜ

(Bu bölümde iki bâb vardır)

BİRİNCİ BÂB

İÇME ÂDÂBI

(Bu bâb altı fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

AYAKTA İÇMENİN HÜKMÜ VE BUNUN CEVAZI

İKİNCİ FASIL

KAPLARIN AĞZINDAN İÇMENİN HÜKMÜ

ÜÇÜNCÜ FASIL

İÇERKEN NEFES ALIP VERMEK

DÖRDÜNCÜ FASIL

İÇENLERİN ÖNCELİK SIRASI

BEŞİNCİ FASIL

KAPLARIN AĞIZLARININ ÖRTÜLMESİ

ALTINCI FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

İKİNCİ BÂB

ALKOLLÜ İÇKİLER VE ŞIRALAR

(Bu bâb altı fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

HER SARHOŞ EDİCİ HARAMDIR

İKNCİ FASIL

ALKOLLÜ İÇKİNİN TAHRİMİ, İÇENİN ZEMMİ

ÜÇÜNCÜ FASIL

İÇKİNİN TAHRİMİ VE YAPILDIĞI MADDELER

DÖRDÜNCÜ FASIL

HARAM VE HELÂL OLAN ŞIRALAR

BEŞİNCİ FASIL

HARAM VE HELÂL OLAN KAPLAR

ALTINCI FASIL

BAZI İLAVELER

UMUMÎ AÇIKLAMA

İnsan olarak, hayatımızı yakından ilgilendiren şeylerden biri içeceklerimizdir. İçecek deyince sadece meşrubât kelimesiyle ifade edilen gayr-i zarurî şeyleri kasdetmiyoruz. Buna su gibi zarurî içeceğimiz dahil olduğu gibi serinletici, ferahlatıcı, iştah açıcı, hazmettirici, şifa verici vs. nev'inden çeşitli meyve suları, şıralar, şerbetler, maden suları, ayran, çay, kahve, şurup... hepsi dahildir. Hatta dînen haram edilmiş olan sarhoş edici alkollü içkiler de buraya dahildir.

Cennet nimetleriyle ilgili birçok Kur'ânî tasvirlerin, cennetteki içeceklerimize yer vererek onların isimleri, vasıfları, kapları ve onlardan istifade şekilleri üzerinde mükerrer teferruatlara inmiş olması da içecek meselesinin insan hayatındaki ehemmiyetini görteren bir delil teşkil etmektedir.(33)

Hayatımızın en tâlî meselelerine bile yer verip açıklık getiren, o husustaki en doğruyu, en sağlıklı tarzı ve rüşdü beyan eden dînimizin içecek gibi son derece ehemmiyetli, her günümüzü ilgilendiren bir meselede daha çok rehberlik edeceği açıktır. Gerçekten de İslâm dîni içeceklerimiz hususunda pek çok teferruâta şâmil hükümler getirmiş, âdâblar beyan etmiştir. Sözgelimi, neler içilir, neler içilmez? İçilenler nasıl ve ne miktarda içilmelidir? İçeceklerimizin vasıfları neler olmalıdır? Ayakta mı, oturarak mı içmeliyiz, kaç yudumda içmeliyiz? Bir solukta içmenin faydası mı var, zararı mı? Aç karna mı, tok karna mı içmeli?... Soruları daha da artırabiliriz. Bunların cevabı "İslâm'a has içme" ve "müslüman içecekler"in mahiyetini ortaya koyar.

İçeceklerimizle ilgili meselelere hem iki cihanımızın da rehberi olan

33– Şu âyetlere bakılabilir: [Saffât 46, Vâkıa 18; Tûr 19, 23; İnsân 5, 6, 17; Nebe 34; Mutaffifîn 28, Hâkka 24; Mürselât 41,43; Muhammed 15; Hicr 45; Duhân 52; Zâriyât 15 vs.]

Kur'ân-ı Kerîm'de, hem de sevgili Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hadislerin de yer verilmiştir. Kütüb-i Sitte mecmuâlarının her birinde istisnasız *Kitâbu'l-Eşribe* bölümleri vardır. Diğer tanınmış hadis kitaplarımızda da aynı şekilde içeceklerle ilgili bölümler yer alır, zîra bu mevzuda pek çok hadis vârid olmuştur.

Şu halde İslâm'ımızın kemâli, içeceklerle ilgili ahkâm ve âdâbı bilip onlara riâyet etmemize bağlıdır.

BİRİNCİ BÂB
İÇME ÂDÂBI

(Bu bâb altı fasıldır)

BİRİCİ FASIL

AYAKTA İÇMENİN HÜKMÜ VE BUNUN CEVAZI

İKİNCİ FASIL

KAPLARIN AĞZINDAN İÇMENİN HÜKMÜ

ÜÇÜNCÜ FASIL

İÇERKEN NEFES ALIP VERMEK

DÖRDÜNCÜ FASIL

İÇENLERİN ÖNCELİK SIRASI

BEŞİNCİ FASIL

KAPLARIN AĞIZLARININ ÖRTÜLMESİ

ALTINCI FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

BİRİNCİ FASIL

AYAKTA İÇMENİN HÜKMÜ

A) CEVAZ İFÂDE EDEN HADİSLER

2241 ١ – عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [سَقَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ مِنْ مَاءِ زَمْزَمَ فَشَرِبَ وَهُوَ قَائِمٌ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

وفي رواية: « اسْتَسْقَى وَهُوَ عِنْدَ الْبَيْتِ فَأَتَيْتُهُ بِدَلْوٍ ».

وزاد في رواية: « فَحَلَفَ عِكْرِمَةُ مَا كَانَ يَوْمَئِذٍ إِلاَّ عَلَى بَعِيرٍ ».

1. (2241)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a zemzemden sundum, ayakta olduğu halde içti." [Buhârî, Eşribe 16, Hacc 76; Müslim, Eşribe 120, (2027); Tirmizî, Eşribe12, (1883); Nesâî, Hacc 165, (5, 237).]

Bir rivâyette: "Resûlullah Beytullah'ın yanında iken su istedi, ben ona bir kova getirdim" denmiştir.

Bir diğer rivâyette şu ziyade gelmiştir: "İkrime o gün (Resûlullah'ın) deve üzerinde olduğu hususunda yemin etti."

2242 ٢ – وفي رواية الترمذي والنسائى [شَرِبَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مِنْ زَمْزَمَ وَهُوَ قَائِمٌ].

2. (2242)- *Tirmizî* ve *Nesâî*'nin bir rivâyetinde şöyle denmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zemzemi ayakta içti."

2243 ٣ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [كُنَّا نَأْكُلُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ. وَنَحْنُ نَمْشِي وَنَشْرَبُ وَنَحْنُ قِيَامٌ]. أخرجه الترمذي وصححه.

3. (2243)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Biz, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde yürürken yer,ayakta iken içerdik." [Tirmizî, Eşribe 11, (1881); İbnu Mâce, Et'ime 25, (3301).]

AÇIKLAMA:

Müteâkiben (2245-2246. nci hadisler) görüleceği üzere, bir kısım hadisler yürürken yemeyi ve ayakta su içmeyi yasaklarken, bazı hadisler bunların cevazını ifade etmektedir. Âlimler rivâyetlerde ortaya çıkan bu farklı durum üzerine değişik fikirler ileri sürmüşler, münakaşalar etmişlerdir. Sadedinde olduğumuz *İbnu Abbâs* hadisini *Buhârî*'nin Kitâbu'l-Eşribe'de الشُّرْبُ قَائِماً "Ayakta içmek" şeklinde isimlendirdiği bir bâbta kaydetmiş olmasını İbnu Battal şöyle yorumlar: "Buhârî, bu başlıkta işaret eder ki, ayakta içmenin mekruh olduğunu ifade eden rivâyetler, nezdinde sahih değildir." "Buhârî'ye göre ihtilaf halinde hüküm sabit olmaz" diyerek *İbnu Battal*'a katılmayanlar olsa da ayakta su içmeye veya yürürken yemeye âlimler haram dememişler, bu bâbta gelen nehyi kerahet-i tenzihiyeye hamletmişlerdir. Ayakta su içmenin cevâzıyla ilgili olarak Hz. Ali'den, *İbnu Ömer*'den, *Sa'd İbnu Ebî Vakkas* ve diğer bir kısım başka sahabilerden (radıyallâhu anhüm ecmaîn) rivâyetler gelmiştir. *Hz. Enes'* in bir rivâyetine dayanan *Hasan Basrî, İbrahim Nehaî* ve *Katâde* gibi bazı selef büyüklerinden de ayakta su içmenin mekruh olduğu hükmü rivâyet edilmiştir.

Şu halde esas olan *cevaz maal kerâhedir.*

2244 ٤ – وعن مالك: [أنَّهُ بَلَغَهُ أنَّ عُمَرَ وعُثْمَانَ وعَلِيّاً رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُم كَانُوا يَشْرَبُونَ قِيَاماً].

4. (2444)- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre *Hz. Ömer, Hz. Osman* ve *Hz. Ali* (radıyallâhu anhüm) ayakta oldukları halde (su) içiyorlardı." [Muvatta, Sıfâtu'n-Nebî 13, (2, 925).]

AÇIKLAMA:

Burada büyük Sahabinin ayakta içtiği görülmektedir. Bu rivâyet, her ne kadar *İmam Mâlik*'in belâgâtından (yani muallak olarak zikrettiği) hadislerinden biri ise de hadis sahihtir, çünkü onun belağlarının sahih olduğunda ulema tahkike dayanarak ittifak etmiştir. Üstelik, başka sahabelerin de ayakta içtiklerine dair rivâyet gelmiştir. Sözgelimi, Muvatta'nın aynı bâbta kaydettiği örnekler arasında *Abdullah İbnu Ömer, Abdullah İbnu Zübeyr*'in de ismi geçer, bunlar da ayakta içmişlerdir. Ayrıca *Hz. Âişe* ve *Sa'd İbnu Ebî Vakkas* (radıyallâhu anhümâ)'ın da bunda bir beis görmediklerine dair rivayet mevcuttur.

Zürkânî, Hz. Ebû Bekr'in de ayakta su içtiğine dair Cübeyr İbnu Mut'im rivâyetini zikrettikten sonra şöyle der: "Bu rivâyette ayakta su

içmenin kerâhetsiz cevazına dair delil vardır. Nitekim şu da sahih rivâyetlerden biridir:

عَلَيْكُمْ بِسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ مِنْ بَعْدِى عَضّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذِ وَاقْتَدُوا بِالَّذِينَ مِنْ بَعْدِى أَبِى بَكْرٍ وَعُمَرَ

"Benden sonra Hulefâ-i Râşidîn'in sünnetine uymanız gerekir. Onların sünnetine dört elle sarılın. Benden sonra bilhassa ikisine uyun: Ebû Bekir ve Ömer."

Ayakta içmeyi men eden hadisler de var, onlar ve gerekli açıklamalar müteâkiben zikredilecek.

B) AYAKTA YEYİP İÇMEKTEN MEN EDEN HADİSLER

2245 ١– عن أنس رَضِيَ اللهُ عنْه قـال: [نَهىٰ رسُولُ الله ﷺ عَنِ الشّرَابِ قَائِماً، قيل لأنَسٍ: فَالأَكْلُ؟ قال ذلِكَ أشَدُّ، أوْ قالَ: أشَرُّ وأخْبَثُ]. أخرجه مسلم والترمذي، وأخرجه أبو داود بدون ذكر الأكل.

1. (2245)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh): "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ayakta içmeyi yasakladı" demişti. Kendisine:

"Ya yemek? (Bu husustaki hüküm nedir)" diye soruldu.

"Bu daha şiddetle yasaktır!" dedi veya şöyle dedi.

"Bu daha şerli, daha kötü!" [Müslim, Eşribe 113. (2024); Tirmizî, Eşribe 11, (1880); Ebû Dâvud, Eşribe 13,)3717.]

2246 ٢– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عنْه قال: [قـالَ رَسُولُ الله ﷺ: لاَ يَشْرَبَنَّ أحَدُكُمْ قَائِماً، فَمَنْ نَسِىَ فَلْيَسْتَقِئْ]. أخرجه مسلم.

2. (2246)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular:

"Sizden kimse sakın ayakta içmesin. Kim unutarak içerse hemen kussun." [Müslim, Eşribe 116, (2026).]

AÇIKLAMA:

Son iki hadis, öncekilerin zıddına, ayakta yeyip içmeyi yasaklamaktadır. Bu mevzuda başka rivâyetler de mevcuttur. Şu halde yasak tenzihî bir kerâhet ifade etmektedir.

İKİNCİ FASIL
KAPLARIN AĞZINDAN İÇMEK

A) CEVAZ İFADE EDEN HADİSLER

2247 ١ – عن كبشة الأنصارى رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت: [دَخَلَ عَلى النَّبىُّ ﷺ فَشَرِبَ مِنْ في قِرْبَةٍ مُعَلّقَةٍ قائماً، فقُمْتُ إلى فَمِهَا فقَطَعْتُهُ]. أخرجه الترمذي.

وزاد رزين: [فَاتَّخَذْتُهُ رَكْوَةً أشْرَبُ فيهَا]. «الرَّكْوَةُ»: دلو صغير يشرب منه.

1. (2247)- *Kebşetu'l-Ensârî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanıma girmişti. (Duvarda) asılı olan bir kırbanın ağzından ayakta su içti. Ben hemen kırbaya gidip ağzını kestim." [Tirmizî, Eşribe 18, (1893); İbnu Mâce, Eşribe 21, (3423).]

Rezîn şu ziyadeyi ilave etmiştir: "... (Kestiğim bu kısmı) su içerken kullanmak üzere hususî bir maşraba yaptım."

2248 ٢– وعن عيسىٰ بن عبدالله رجلٍ من الأنصارى عن أبيه: [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ دَعَا يوْمَ أُحُدٍ بِإدَاوَةٍ، فقَالَ. اخْنُثْ فَمَ الإدَاوَةِ، فَفَعَلْتُ، فَشَرِبَ مِنْ فَمِهَا]. أخرجه أبو داود.

«الإدَاوَةُ»، كالرّكوة. وقيل: هى السطحية.

2. (2248)- Ensardan bir zât olan Îsa İbnu Abdillah, babasından naklen anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Uhud günü bir su kabı istedi. (Kap gelince):

"Kabın ağzını dışa kıvır!" dedi, ben de kıvırdım. Sonra kabın ağzından su içti." [Ebû Dâvud, Eşribe 15, (3721).]

AÇIKLAMA:

1- Vak'a Uhud savaşının yapıldığı gün cereyan etmiştir. Resûlullah'a

getirilen su kabının deriden mamul (kırba) nev'inden bir şey olduğu anlaşılıyor. Zira toprak veya madeni kabın ağzını kavırmak mevzubahis olamaz. Zaten o devirde kullanılıştaki pratiklik sebebiyle su kabı olarak deriden mamul kırbalar kullanılmaktadır. Bunlar hayvan derisinden yapılan günümüzdeki küçük boy tulukları andırmalıdır. İçerisinde akıcı olmayan şeyler-yani kurular- korunduğu takdirde dağarcık deriz. Şu halde bu kırbalar bir nevi dağarcıktır. *İbnu Hacer*'in açıklamasına göre deriden mamul su kapları (eskıya) tuluk gibi büyük veya - Toroslarda söylendiği üzere- yannık gibi küçük de olsa aynı isimle anılmaktadır.

2- Şârihlerden bazıları zikri geçen su kabının ağız kısmının dışırıya doğru kıvrılmasını, bu kısmın kokmuş olabileceği ihtimaline dayandırır. Bazısı da "suyun, içen üzerine sıçramasını önlemek için" kıvırmaya yer verildiğini, kırbanın ağız kısmı bükülerek, bir nevi su bardağı şekli verilerek, suyun hasıl edilen çukurdan içildiği de belirtilmiştir. Zira ihtinas bükmek, kıvırmak, kırmak gibi muhtelif mânalara gelmektedir.

B) SU KABININ AĞZINDAN İÇMEYİ YASAKLAYAN HADİSLER

2249 ١ – عن أبى سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ اخْتِنَاثِ الأَسْقِيَةِ أَنْ يُشْرَبَ مِنْ أَفْوَاهِهَا].

« وَاخْتِنَاثُهَا »: أن يقلب رأسها فيشرب منه. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

1. (2249)- *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* su kaplarının ağzından içmek için ağızlarının dışa kıvrılmalarını yasakladı." [Buhârî, Eşribe 23, Müslim, Eşribe 111, (2023); Ebû Dâvud, Eşribe 15, (3720); Tirmizî, Eşribe 17, (1891).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen *ihtinas* bazı farklı tefsirlere mazhar olmuştur. Eğmek, bükmek, kıvırmak, kırmak mânaları verilirken "kabın baş kısmının ters çevrilmesi" diye de yorum yapılmıştır.

Bu hadis, suyu, kabın ağzından doğrudan içmeyi yasaklamaktadır. Dolayısıyla avuç, maşraba, bardak gibi büyük kapla araya girecek bir vasıta ile içilmesi tavsiye edilmiş olmaktadır. Bu yasağın konmasına sebep olan bir durum *Ebû Bekir İbnu Ebî Şeybe*'nin Müsned'inde rivâyet edilmiştir. Rivâyete göre, bir adam su kabının ağzından su içer. Bu esnada ince bir yılan midesine kayar. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* suyun, kabın ağzından içilmesini yasaklar.

ÜÇÜNCÜ FASIL

İÇERKEN NEFES ALIP VERMEK

2250 ١ – عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رسولُ الله ﷺ: لاَ تَشْرَبُوا وَاحِداً كَشُرْبِ الْبَعِيرِ، وَلَكِنِ اشْرَبُوا مَثْنىٰ وَثُلاَثَ، وَسَمُّوا اللهَ تَعَالى إذَا أَنْتُمْ شَرِبْتُمْ، وَاحْمَدُوا اللهَ إذَا أَنْتُمْ رَفَعْتُمْ]. أخرجه الترمذي.

1. (2250)- *İbnu Abbas* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Suyu deve gibi bir solukta içmeyin. İki-üç solukta (dinlene dinlene) için. Su içerken besmele çekin. Bitirince de Allah'a hamdedin."* [Tirmizî, Eşribe 13, (1886).]

2251 ٢ – وروى الخمسة إلا النسائى عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كَانَ النَّبىُّ ﷺ يَتَنَفَّسُ ثَلاَثاً].

وزاد مسلم والترمذي ويقول: « إنَّهُ أَرْوَى وَأَبْرأُ وَأَمْرأُ ».

2. (2251)- *Hz. Enes*'ten *Nesâî* dışındaki imamların rivâyetine göre: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, suyu üç solukta içerdi."

Müslim ve Tirmizî'nin rivâyetlerinde şu ziyade var: "Resûlullah (üç solukta içer, böyle içmenin) daha doyurucu, (hastalıklara karşı) daha koruyucu ve daha afiyetli olduğunu söylerdi." [Buhârî, Eşribe 26; Müslim, Eşribe 121, (2028); Tirmizî, Eşribe 13, (1885); Ebû Dâvud, Eşribe 19, (3727).]

AÇIKLAMA:

Bu hadislerde su içmenin mühim bir âdabı beyan edilmektedir. Suyu bir solukta içmemek. Yani, su kabını ağzımıza dayayıp doyuncaya kadar lıkır lıkır içmemek. En az iki seferde içmelidir. *Resûlullah* (aleyhissalâtu vessalâm)'ın üç solukta içtiği belirtilmektedir. Soluktan burada maksad şudur: Suyu içerken bir-iki yudum içtikten sonra kabı ağzımızdan uzaklaştırıp bir nefes almak, sonra tekrar kabı ağzımıza götürüp bir-iki yu-

dum daha içip tekrar fasıla verip nefes almak, sonra üçüncü sefer kabı ağzımıza götürüp doyuncaya kadar içmektir.

Resûlullah, bu tarz içişin daha sağlıklı ve daha doyurucu olduğunu ifade buyuruyor. Bu şekilde içildiği takdirde ciğerlerimiz temiz havaya daralmadan normal şekilde teneffüsüne devam eder. Ayrıca ağır içilen su ağızdaki tükrükle daha iyi karışma fırsatı bulur ve mide için daha sağlıklı bir mahiyet kazanarak boğazı geçer. Hadis, şüphesiz daha pek çok faideleri haber vermektedir.

2252 ٣- وعن أبى قتادة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا شَرِبَ أحَدُكُمْ فَلاَ يَتَنَفَّسْ فِي الإنَاءِ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

3. (2252)- *Ebû Katâde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Biriniz su içerken su kabına nefes etmesin." [Buhârî, Eşribe 25, Vudû 18, 19; Müslim, Tahâret 64, (267); Eşribe 121, (267); Tirmizî, Eşribe 16, (1890); Nesâî, Tahâret 42, (1, 43, 44).]

AÇIKLAMA:

Bu bâbın hadislerinde geçen teneffüs kelimesi iki mânada kullanılmıştır: Bir mâna, az önceki hadiste geçtiği üzere nefes alıp vermektir. Bir ikinci mâna bu hadiste olduğu üzere suyun içtiğimiz kabın içerisine ciğerlerimizden çıkan havayı göndermek, soluğumuzun kaba girmesine meydan vermektir. İşte, hadiste bu yasaklanmaktadır. Bu yasaklamanın nasıl bir edeb kaidesi olduğu açıktır. Zîra su kabı müşterektir, başkaları da ondan istifade edecektir. Soluğumuzla birlikte ağız veya burnumuzdan kabın içerisine yanımızdakileri iğrendirecek bazı şeyler sıçrayabilir. Resûlullah'ın diğer tavsiyelerinde mü'min kişinin üç ayrı solukta dinlenerek içmesi tavsiye edildiğine göre, hem su içip hem solunması, bu nebevî edebe uymamaktadır. Öyle ise, suyu içerken tek başımıza bile olsak, su kabı tamamen kendimize ait bile olsa, su kabına soluğumuzu salarak içmemiz edep dışı davranıştır. Kimse görmese bile melekler görmekte, kayda geçirmektedir.

Bazı şârihler, suya nefes vererek, ağzın sudan hiç ayrılmadan suyun içilmesini," insan içişi değil, hayvan içişidir, çünkü develer o şekilde içer" diye illete bağlamışlardır, nitekim hadiste de benzer teşbih geçti.

2253 ٤- وعن أبى المثنى الجهنى قال: [دَخَلَ أبُو سَعِيدٍ عَلَى مَرْوَانَ، فَقَالَ لَهُ: أسَمِعْتَ

النَّبيَّ ﷺ ينهىٰ عَنِ النَّفْخِ في الإنَاءِ؟ قالَ: نَعَمْ، وَسَأَلَ رَجُلٌ رَسولَ الله ﷺ فقَالَ: إنِّي لا أَرْوَى مِنْ نَفَسٍ وَاحِدٍ، فقَالَ ﷺ، فَأَبِنِ الْقَدَحَ عَنْ فِيكَ ثُمَّ تَنَفَّسْ قالَ: فإنِّي أَرَى الْقَذَاةَ فيهِ. قالَ: فَأَهْرِقْهَا]. أخرجه الأربعة إلا النسائى.

الفصل الرابع: في ترتيب الشاربين

4. (2253)- *Ebû'l-Müsennâ el-Cühenî* anlatıyor: "Ebû Saîd (radıyallâhu anh) Mervan'ın yanına girmiştir. Mervan ona:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kaplara solumayı yasakladığını işittin mi?" diye sordu. Ebû Saîd (radıyallâhu anh):

"Evet!" dedi ve anlattı: "Adamın birisi: "ben bir nefeste su içince bir türlü suya kanamıyorum (ne tavsiye edersiniz)?" diye sormuştu. Aleyhissalâtu vesselâm efendimiz:

"Kabı ağzından ayır, nefes al (sonra içmeye devam et)!" buyurdu. Adam:

"Kapta çer-çöp görürsem?" diye sordu. Efendimiz:

"O takdirde suyu dök!" diye emretti." [Muvatta, Sıfatu'n-Nebî 12, (2, 925); Tirmizî, Eşribe 15, (1888); Ebû Dâvud, Eşribe 16, (3722); İbnu Mâce, Eşribe 23, (3427).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Tirmizî'deki vechi daha sarih. Buna göre Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* içilen şeye solumayı, (yani su içme sırasında nefes alıp vermeyi) yasaklayınca, cemaatte bulunan bir zat tek solukta, yani içerken nefes alıp vermeden, içtiği su miktarıyla suya kanmadığını, daha içme ihtiyacı duyduğunu söyleyerek bir nevî itiraz eder. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Nefes alma ihtiyacını duyunca, su kabını ağzından çek, nefesini al ver, sonra içmene devam et!"* der. İkinci içişte, yine nefes alıp verme ihtiyacı duyulunca aynı şekilde kap ağızdan uzaklaştırılıp, nefes alıp verdikten sonra içmeye devam edilecektir. Şunu da belirtelim ki, bu hadisten, suyu tek solukta içmenin mübah olduğu hükmü de çıkarılmıştır. Çünkü, Efendimiz, adamı tek solukta içmekten nehyetmiyor, bilakis, "bir solukta suya doyamıyorsan bardağı ağzından uzaklaştır, (solu, sonra devam et) mânasında tavsiyede bulunuyor. Diğer hadiste sarih nehiy geldiğine göre, buradan çıkarılan cevaz tek solukta içmedeki kerâheti izale etmez.

2- *Zürkânî,* suyu nefes alarak içme emrinin hikmetlerini şöyle açıklar: "(Bardağı ağızdan ayırıp, nefes almak) kişiye olan hürmeti korur,

töhmeti defeder, suyun bozulmasını (tegayyüre uğramasını) önler, suya tükrük sıçramasına mani olur, sömürerek içmedeki hayvana benzemeyi bertaraf eder. Hayvana benzemek, tabiatımızca da, şeriatimizce de mekruhtur."

3- Zürkânî bu hadisi şerhederken *İmam Mâlik*'in yukarıda kaydettiğimiz üzere, hadisten tek solukta içmenin mübah olduğu hükmünü kaydettikten sonra, şahsen katılmasa da قِيلَ ile sunduğu bazı farklı görüşlere de yer verir:

"Tek solukta içmek, mutlak olarak mekruhtur. Çünkü bu, şeytan işidir, çünkü bu hayvanların tarzıdır." *Tirmizî, İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ)'dan merfu olarak şunu rivâyet etmiştir: *"Develer gibi tek nefeste su içmeyin, fakat iki-üç solukta için. İçerken besmele çekin, bitirince de Allah'a hamdedin"* (2250. hadis).

4- Hadiste aynı zatın bir başka sorusu mevzubahis: "Suyun üzerine çerçöp (veya batal dahi) denen yabancı bir madde görülecek olursa ne yapmalı?" Resûlullah'ın bu durumdaki tavsiyesi, "suyun içilmeyip dökülmesidir."

DÖRDÜNCÜ FASIL

İÇENLERİN ÖNCELİK SIRASI

2254 ١ – عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قـال: [أُتِيَ النَّبِيُّ ﷺ بِقَدَحِ لَبَنٍ قَدْ شِيبَ بِمَاءٍ فَشَرِبَ، وَعَنْ يَسَارِهِ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه، وَعَنْ يَمِينِهِ أَعْرَابِيٌّ، فَأَعْطَى الأَعْرَابِيَّ فَضْلَهُ، وَقَالَ الأَيْمَنَ فَالأَيْمَنُ]. أخرجه الستة إلا النسائى.

1. (2254)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir bardak süt getirilmişti. İçerisine su katıldı. Önce kendisi içti. Solunda *Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anh) vardı, sağında da bir bedevi. Sütten artan kısmı bedeviye verdi ve:

"(Öncelik hakkı) sağındır, sonra da onun sağı(ndan devam etsin)!" buyurdu." [Buhârî, Hibe 4, Eşribe 14, 18; Müslim, Eşribe 124, (2029); Muvatta, Sıfatu'n-Nebi 17, (2, 926); Tirmizî, Eşribe 19, (1894); Ebû Dâvud, Eşribe 19, (3726).]

2255 ٢ – وعن سهل بن سعد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [أُتِيَ النَّبِيُّ ﷺ بِشَرَابٍ فَشَرِبَ، وَعَنْ يَمِينِهِ غُلاَمٌ، وَعَنْ يَسَارِهِ الأَشْيَاخُ، فَقَالَ لِلْغُلاَمِ: أَتَأْذَنُ لِي أَنْ أُعْطِيَ هٰؤُلاَءِ، فَقَالَ الْغُلاَمُ: وَاللهِ يَا رَسُولَ اللهِ لاَ أُوثِرُ بِنَصِيبِي مِنْكَ أَحَداً، فَتَلَّهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي يَدِهِ]. أخرجه الشيخان.

وزاد رزين: «قَالَ وَكَانَ الْغُلاَمُ الْفَضْلُ بنَ الْعَبَّاسِ».

2. (2255)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir içecek getirilmişti. Ondan, önce kendisi içti. Sağında bir oğlan, solunda da yaşlılar vardı. Oğlana:

"Bardağı şu yaşlılara vermem için bana izin verir misin?" dedi. Oğlan da:

"Ey Allah'ın Resûlü, Allah'a yemin olsun bana sizden gelecek nasibime başkasını asla tercih edemem!" diye cevap verdi. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bardağı onun eline koydu." [Buhârî, Eşribe 19; Müslim, Eşribe 127, (2030).]

Rezîn şunu ilave etti: "Zikri geçen oğlan el-Fadl İbnu Abbâs idi."

2256 ٣– وعن ابن أبى أوفى وأبى قتادة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهم قالاَ: [قَـالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ سَاقِى الْقَوْمِ آخِرُهُمْ شُرْباً]. أخرجه أبو داود عن الأول، والترمذي عن الثاني.

3. (2256)- ***İbnu Ebî Evfâ*** ve ***Ebû Katâde*** (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Bir cemaate içecek dağıtan, en son içer."*** [Ebû Dâvud, Eşribe 19, (3725); Tirmizî, Eşribe 20, (1859). Hadisi Ebû Dâvud İbnu Ebî Evfâ'dan Tirmizî de Ebû Katâde 'den rivâyet etmiştir.]

AÇIKLAMA:

Bu bâbın son üç hadisi, cemaat halinde iken suyu veya meşrubat gibi herhangi bir içecek maddesi geldiği zaman, dağıtımın nasıl bir sıra takib edeceği hususunda prensip vaz etmektedir:

1-Öncelikle cemaatin büyüğünden başlanacaktır.

2-Büyüğün sağındaki ve onun sağındaki şeklinde devam edecektir, el-eymen fe'l-eymen bu demektir.

3-İçecek maddesini dağıtan da en sonunda içecektir. Nevevî, bu sonuncu madde için: ***"Bu edeb sadece içecekle ilgili maddelere has değildir. Buna kıyasen, aynı mânayı taşıyan başka taksimlerde de buna riâyet edilmelidir: Et, meyve, koku, vs. her ne olursa olsun, taksimi yapan, kendisi en sonda almalıdır"*** der.

Müslim'in bir rivâyetinde, cemaatte bulunan Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekr'i ismen zikrederek, bardağın ona verilmesini taleb ederse de Hz. Peygamber sağdaki bedeviye verir ve üç kere tekrar eder:

"Sağdakiler, sağdakiler, sağdakiler!"

Bu vak'ayı rivâyet eden Hz. Enes de üç kere tekrar eder:

"Sünnet budur, sünnet budur, sünnet budur!"

BÜYÜĞÜN TAKDİMİ MESELESİ

Ebû Ya'lâ'nın bir rivâyetinde İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)

Resûlullah'ın su dağıtımında; اِبْدَؤُوا بِالْكَبِيرِ *"Büyükten başlayın!"* dediğini belirtir. Ayrıca büyükle başlamayı emreden başka rivâyetler de var.

Arada bir teâruz gözükmektedir.

Âlimler bunu, cemaatteki ferdlerin sağ-sol diye ayırmaya imkan vermeyecek şekilde eşit oturma haline hamlederler. Bu hal, büyüğün önünde veya arkasında veya sol tarafında oturmuş olmaları durumunda veya bir başka vaziyette ortaya çıkabilir. Öyle ise böyle bir durumda büyükten başlanmalıdır.

İbnu Hacer soldakini takdimi emreden hadisle ilgili olarak şu yorumu kaydeder: "Hadisten çıkarılan bir hüküm şu olmalıdır: Şayet fâilin fazileti ile vazifenin fazileti teâruz ederse "vazifenin fazileti" esas alınır, tıpkı erkek ve kadına âit iki cenaze gelmesi halinde, kadının velisi erkeğin velisinden efdal bile olsa erkeğin velisi -mefdul olmasına rağmen- takdim edilir. Çünkü cenaze vazifedir, onun efdaliyetine itibar olunur, ona namaz kılacak olanın efdaliyetine değil. Buradaki sır şudur: Erkeklik ve sağlık herkesin kesinlikle hükmedebileceği unsurlardandır. Fâilin efdaliyeti öyle değil. Zîra bunda asıl olan zandır, hatta efdaliyeti nefsü'l-emirde kesin olsa bile aslolan yine zandır."

BEŞİNCİ FASIL

KAPLARIN AĞIZLARININ ÖRTÜLMESİ

2257 ١- عن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: غَطُّوا الإِنَاءَ وَأَوْكُوا السِّقَاءَ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

وزاد مسلم: «فَإِنَّ في السَّنَةِ لَيْلَةً يَنْزِلُ فِيهَا وَبَاءٌ لاَ يَمُرُّ بِإِنَاءٍ لَيْسَ عَلَيْهِ غِطَاءٌ، أَوْ سِقَاءٍ لَيْسَ عَلَيْهِ وِكَاءٌ إِلاَّ نَزَلَ فيه مِنْ ذلكَ الْوَبَاءِ».

قال اللَّيْثُ: «فَالأَعَاجِمُ عِنْدَنَا يَتَّقُونَ ذلكَ في كَانُونَ الأَوَّلِ».

1. (2257)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kapların ağızlarını örtün, dağarcık (ve tulukların) ağzını bağlayın." [Buhârî, Eşribe 22, Bed'ü'l-Halk 11, 14, İsti'zân 49, 50; Müslim, Eşribe 96-99, (2012-2014); Ebû Dâvud, Eşribe 22, (3731-3734).]

Müslim'in bir rivâyetinde şu ziyade var: *"Zîra yılda bir gece vardır ki onda veba yağar. Şayet ağzı açık kaba veya bağsız dağarcığa rastlarsa bu vebadan ona mutlaka iner."*

el-Leys dedi ki: "Bizim yanımızdaki acemler bundan kânun-u evvel ayında sakınırlar."

AÇIKLAMA:

1- Rivayet muhtelif vecihlerde bir kısım ziyadelerle gelmiştir. Mesela Müslim'in bir rivâyeti şöyledir: *"Kapların ağızlarını örtün, dağarcıkkların ağzını bağlayın, kapıyı kapayın, lambayı söndürün. Zîra şeytan dağarcığı çözemez, kapıyı açamaz, kabın kapağını kaldıramaz. Eğer kabın üzerine örtecek bir şey bulamazsanız bir çöp olsun gerin ve üzerine Allah'ın ismini zikredin. Çünkü küçük fasık (fare) ev sahiplerinin üzerine evlerini yakar."*

2- Rivayetin *Buhârî*'deki bir vechinde, rivâyet, *"Geceleyin yatınca lambaları söndürün..."* diye başlar.

İbnu Dakîku'l-Îd der ki: "Kapıların kapatılma emrinde hem dînî, hem dünyevî maslahatlar var. Nefisler ve mallar böylece aylakların, fesadcıların, bilhassa şeytanların şerrinden korunmuş olur.

"Şeytan, kapalı kapıyı açamaz" sözü, bu emrin şeytanların insanlara karışmasını önlemek maslahatına râci olduğuna işaret eder. Şeytanın durumunu belirterek emrin sebebini de açıklaması ancak peygamberlerin bilebileceği mahfi bir meseleye dikkat çekmek, uyarmak içindir."

3- Senenin bir gecesinde veba indiğinin beyan edilmesi ve bu gecenin hangi gün olduğunun belirtilmemesi kapların her gece örtülmesi hususunda dikkate, uyanıklığa ve teyakkuza sevkeden bir durumdur.

4- *İbnu Hacer* icabı halinde, örtme yerine çöp germekle iktifa etmedeki sırrı şöyle açıklar: "Zannımca bu sır, çöpü gererken çekilen besmeleyle ilgilidir. Böylece çöpün gerilmiş olması, o esnada besmele çekildiğine bir alamet olur. Gerilmiş çöp sebebiyle bunu anlayan şeytanlar kaba yalaşmaktan imtina ederler." Meselenin örtme emrini te'kîde râci yönü de vardır.

2258 ٢– وفي رواية لهما: [اسْتَسْقَى ﷺ، فَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللهِ: أَلاَ نَسْقِيكَ نَبِيذاً؟ قَالَ: بَلَى. قال فَخَرَجَ الرَّجُلُ يَشْتَدُّ، فَجَاءَ بِقَدَحٍ فِيهِ نَبِيذٌ، فقَالَ ﷺ: أَلاَ خَمَّرْتَهُ، وَلَوْ أَنْ تَعْرِضَ عَلَيْهِ عُوداً، وَشَرِبَ].

ولمسلم عن أبى حميد: إِنَّمَا أُمِرْنَا بِإِيْكَاءِ السِّقَاءِ لَيْلاً، وَبِالأَبْوَابِ أَنْ تُغْلَقَ لَيْلاً].

2. (2258)-Yine *Buhârî* ve *Müslim*'de gelen bir rivâyette şöyle denmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* su istedi. Bir adam:

"Ya Resûlullah sana nebiz (şıra) sunmayalım mı?" diye sordu. Efendimiz.

"Evet, sun!" buyurdu."

Râvi der ki: "Adam hızla çıktı ve içinde nebiz (şıra) olan bir bardakla geri döndü. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Ağzını kapamadın mı, hatta üzerine gereceğin bir çöple bile olsa?" dedi ve nebizi içti."

Müslim'de *Ebû Humeyd*'den gelen bir rivâyette şöyle buyurulmuştur: "Biz, geceleyin dağarcıkları bağlamakla emrolunduk. Kapıların da geceleyin örtülmesiyle emrolunduk." [Hadisin kaynağı önceki hadisin bâblarıdır. Rivayet Ebû Dâvud'da da gelmiştir (Eşribe 22, (3734).]

AÇIKLAMA için de önceki hadisin açıklamasına bakılsın.

ALTINCI FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

2259 ١ – عن عائشة رَضيَ اللهُ عَنْها قالت: [كانَ النَّبيُّ ﷺ يُستعْذَبُ لَهُ المَاءُ مِنْ بيُوتِ السُّقْيَا].

قال قتيبة: « هِيَ عينٌ بينها وبين المَدينة يومَانِ]. أخرجه أبو داود.

1. (2259)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a es-Sükyâ kuyularından tatlı su getirilirdi."

Kuteybe der ki: "O (es-Sükyâ) Medîne ile Mekke arasında iki günlük mesafe bulunan bir göze idi." [Ebû Dâvud, Eşribe 22, (3735).]

AÇIKLAMA:

1- *İsti'zâb* tatlı su temin etmek demektir. Hadis Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* için es-Sükyâ denen ve Medîne'ye iki günlük uzaklıkta bulunan bir yerden su getirildiğini ifade etmektedir. Suyutî, es-Sükyâ'nın Mekke-Medîne arasında yer alan bir köy olduğunu belirtir. Suyun es-Sükyâ'dan getirilmesi, oradaki suların tatlı ve daha kaliteli olmasındandır. Zîra Medîne'nin suları tuzludur.

Ancak şunu da belirtelim ki, bu hadis, Resûllullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in içtiği bütün suların oradan getirildiğini ifade etmez. Çünkü Medîne'nin suları da içilemeyecek kadar tuzlu olmadığı gibi, Resûlullah'ın Medîne kuyularından su içtiğine dair pek çok rivâyet gelmiştir. Hatta bazı siyer kitaplarında Efendimizin *(aleyhissalâtu vesselâm)* suyundan içtiği kuyuların isimleri zikredilir. *İbnu Sa'd* Tabakât'ında Resûlullah'ın su içtiği kuyular üzerine açtığı bâba tam dört sayfa tahsis eder ve rivâyetler kaydeder. Sözgelimi *Ebû Talha*'nın Allah yolunda tasadduk ettiği Beyruha adlı bahçede gölgenin daha serin, suyun daha tatlı olduğu, bu sebeple Hz. Peygamber'in sıkça oraya teşrif buyurdukları belirtilir. Bir diğer kuyu Medîne'ye dört-beş kilometre mesafedeki Kuba köyündeki Gars kuyusu-

dur, devesini orada ıhdırmış, sudan içmiş ve: هِيَ عَيْنٌ مِنْ عُيُونِ الْجَنَّةِ "Bu, cennet gözelerinden bir gözedir" buyurmuştur.

Ebû Eyyûb el-Ensârî (radıyallâhu anh)'nin evinde misafir iken Hz. Enes (radıyallâhu anh)'in peder-i muhteremleri Mâlik İbnu'n-Nadr'ın kuyusundan tatlı su getirilmiştir. Kendi evine yerleşince hizmetçisi Enes, Sükyâ'dan getirir olmuş diğer bir hizmetçisi *Rabâh,* bazan *Gars,* bazan da *Sükyâ*'dan su taşımıştır.

Resûlullah'ın suyundan içtiği bir diğer kuyu, suyu pek tatlı olan Câsim kuyusudur ve *Ebû'l-Heysem İbnu't-Teyyehân*'a aittir.

Bir diğer kuyu Büdâ'a kuyusudur. Sehl İbnu Sa'd (radıyallâhu anh): "Resûlullah'a Büdâ'a kuyusundan elimle su verdim" der. Efendimiz, bir çok kereler buradan hem içmiş, hem abdest almıştır.

Medîne'nin meşhur bir diğer gözesi Rûme kuyusudur. Sahibi suyunu parayla satmaktadır. Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in: *"Bunu (Müzenî) sahibinden satın alıp tasadduk edecek olan müslümanın sadakası ne makbul sadakadır!"* irşadı üzerine Hz. Osman (radıyallâhu anh) sahibinin istediği parayı -ki dörtyüz dinar'dır- vererek satın alır ve Allah yolunda tasadduk eder ve bundan böyle herkes o sudan parasız istifade eder. Resûlullah durumu öğrenince:

اَللَّهُمَّ اَوْجِبْ لَهُ الْجَنَّةَ *"Allah'ım! Osman'a cenneti vacib kıl!"* duasında bulunur.

"Sebil" adıyla Allah yolunda çeşme tesîs etmenin ilk örneğini, habîb-i rabbülâlemîn, Fahr-i kâinat Resûl-i Ekrem'in duasına mazhar Osman-ı Zinnûreyn efendimiz bu te'sisi teşkil etmiş olmalıdır.

Şüphesiz Resûlullah'ın suyundan içmiş bulunduğu kuyular bunlardan ibaret değildir.

2- *İbnu Hacer,* Resûllullah'ın tatlı sudan içmesiyle alakalı Buhârî rivâyetini açıklarken şu notu düşer: "İbnu Battâl demiştir ki: "Tatlı su te'min etmek "zühd"e mâni değildir; bu mezmûm olan tereffüh sayılmaz. Ancak suya misk ve benzeri bir şey atarak kokulamak tereffühdür. İmam Mâlik, bunda israf olduğu için mekruh addetti. Fakat tatlı su içmek, bunu aramak mübahtır. Sâlih kişiler bunu yapmıştır. Acı suyu içmede bir fazilet (ve sevap) yoktur." *İbnu Battâl* devamla der ki: "Bunda (hadiste), yemeğin iyisini aramanın câiz olduğuna delâlet vardır, bu da hayır ehlinin amelindendir. Nitekim âyet-i kerîmede:

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا اَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ **"Ey iman edenler, Allah'ın size helâl kıldığı temiz şeyleri haram kılmayın"** (Mâide 87) buyurul-

muştur. Bu âyet, leziz yemeklerden imtina etmek isteyenler hakkında inmiştir. Eğer leziz yemekler, alınması istenmeyen şeyler arasında olsaydı bunları kullarına vermezdi. Üstelik, kulların kendi kendilerine bunları haram kılmalarını yasaklamış olması da gösterir ki, Cenâb-ı Hak, onların alınmasını, yenilmesini murad etmekte, bunları vermesine mukabil kulların şükretmesini dilemektedir, her ne kadar insanların şükrü, nimetin hakkını ödemeye yetmese de." *İbnu'l-Münir, İbnu Battâl*'ın bu mütalaasına biraz karşı çıkmış: "Evet, tatlı su içmek zühde, verâya aykırı değildir, bu açık bir husus, ama bu hadisten leziz yemeklerin de mübah olduğunu istidlâl etmek pek uzak bir ihtimaldir (o mesele ile bunun arasında ciddi bir ilgi yok)" demiştir.

2260 ٢– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [دَخَلَ النَّبـيُّ ﷺ حَائطَ رَجُلٍ مِنَ الأنْصَارِ وَهُوَ يُحَوِّلُ المَاءَ في حَائطِه، فقَالَ ﷺ: إنْ كَانَ عنْدَكَ مَاءٌ بَاتَ هذهِ اللّيْلَةَ في شَنَّةٍ، وَإلاَّ كَرَعْنَا، فـقَالَ: عنْدِى مَاءٌ بَارِدٌ، فَانْطَلَقَ إلى الْعَرِيشِ فَسَكَبَ في قَدَحٍ، ثُمَّ حَلَبَ عَلَيْهِ مِنْ دَاجِنٍ لَهُ فَشَرِبَ]. أخرجه البخارى وأبو داود.

«الْكَرْعُ»: الشرب بالفم من النهر أو الساقية.

«والْعَرِيشُ»: معروف.

2. (2260)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ensâr'dan bir zâtın bahçesine girdi. Bu sırada adam, bahçeye su çevirmekte idi. Resûllulah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Yanınızda şenne (eskimiş tuluk) içerisinde akşamdan kalma suyunuz varsa (ver de içelim), yoksa, akan sudan "ağzımızla içeriz" buyurdu. Adam:

"Evet yanımda soğuk su var!" deyip, kulübeye giderek bir bardağa su koydu, sonra da üzerine bir keçiden süt sağdı. Efendimiz ondan içti." [Buhârî, Eşribe 14, 20; Ebû Dâvud, Eşribe 18, (3724).]

AÇIKLAMA:

1- Buhârî'nin rivâyetinde Resûlullah'la birlikte bir arkadaşı daha vardır. *İbnu Hacer* bunun *Hz. Ebû Bekir* olduğunu açıklar.

2- Hadiste geçen şenne eski (kadîm) tuluk demektir, tüyü dökülmüş mânasına geldiği de belirtilir. Resûlullah'ın gecelemiş suyu sorması, soğuk olmasını taleptir. Çünkü geceleyen su soğuk olur.

3- Hadiste geçen كَرَعْنَا tabirini "ağzımızla içeriz" diye tercüme ettik. Bu tabir aslında bardak veya avuç kullanılmaksızın suyu gözeden veya dereden (yüzü koyun uzanarak) içmektir, dilimizde bu tarz içiş için ayrı bir kelime kullanılmamıştır.

Âlimler hadisten, bu tarzda su içmenin câiz olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Ancak İbnu Mâce'de gelen bir rivâyette İbnu Ömer şu vak'ayı anlatır. "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la beraber yürüyorduk, bir göle rastladık. Biz yüzükoyun uzanarak ağzımızla su içmeye başladık. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* müdahale ederek:

"Ağzınızla içmeyin, önce ellerinizi yıkayın, sonra avuçlayarak için!" dedi."

Bu rivâyet, doğrudan ağızla içmeyi yasaklar. *İbnu Hacer* der ki: "Bu ikinci rivâyet senedçe zayıftır. Şayet bu rivâyet (nefsülemirde) sabitse kerahet tenzihî olur; fiil, buna cevazı beyan içindir. Yahut da, *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh)'in kıssası, mezkur yasaklamadan önceye aittir. Yahut da yasaklama, zaruretin bulunmadığı durumlarla ilgilidir. Bu fiil ise, soğuk olmayan suyu içme zaruretiyle ilgilidir. Böyle bir durumda susuzluk zarureti sebebiyle, ağızla içilir. Ta ki nefs, yudumlamaların tekerrürü ile, nefret hissetmesin, zîra kişinin avulayarak içmesi halinde suya kanma husul bulmaz." Bu açıklamayı yeterince muknî bulmadığı anlaşılan *İbnu Hacer,* yine İbnu Mâce'de İbnu Ömer'den bir başka vecihle gelen diğer bir rivâyete dayanarak bir başka yorum sunar. Hadis şöyle: "Resûlullah bize, karınlarımızın üzerinde su içmeyi yasakladı ki bu tarz bu rivâyet (nefsülemirde) sabitse, bu durumda nehiy, bu tarza, yani kişinin yüzükoyun uzanarak içmesine mahsustur, sadedinde olduğumuz Hz. Câbir rivâyeti de yüzükoyun uzanmayı gerektirmeyen yüksek bir yerden ağızla içmeye hamledilir."

4- Hadis, sıcak günde soğuk su içilebileceğini ifade eder.

5- Suyun üzerine süt sağması Resûlullah'a saf su içirmeme, ikramda bulunma arzusunun ifadesidir. Suya süt ilavesi Arap örfünün icabı olduğu belirtilmiştir.

2261 ٣– وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [كانَ لأمِّ سُلَيْمٍ قَدَحٌ، فقَالَتْ سَقَيْتُ فِيه رَسُولَ اللهِ ﷺ كُلَّ الشَّرَابِ المَاءِ وَالْعَسَلِ وَاللّبَنِ والنَّبِيذِ]. أخرجه النسائى.

3. (2261)-*Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ümmü Süleym'in bir bardağı vardı. (Bu bardakla ilgili olarak) derdi ki: "Ben bu bardakla Resûlullah'a her çeşit meşrubatı sunmuşum: "Su, bal (şerbeti), süt, şıra."
[Nesâî, Eşribe 58, (8, 335).]

İKİNCİ BÂB
ALKOLLÜ İÇKİLER VE ŞIRALAR
(Bu bâb altı fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

HER SARHOŞ EDİCİ HARAMDIR

İKİNCİ FASIL

ALKOLLÜ İÇKİNİN TAHRİMİ, İÇENİN ZEMMİ

ÜÇÜNCÜ FASIL

İÇKİNİN TAHRİMİ VE YAPILDIĞI MADDELER

DÖRDÜNCÜ FASIL

HARAM VE HELÂL OLAN ŞIRALAR

BEŞİNCİ FASIL

HARAM VE HELÂL OLAN KAPLAR

ALTINCI FASIL

BAZI İLAVELER

UMUMÎ AÇIKLAMA

Hamr kelimesiyle ifade edilen alkollü içkiler, azıyla çoğuyla kesinlikle haram edildiği için, İslâm âlimleri, bunu diğer içecekler meyanında mevzubahis etmezler, bunlarla ilgili bahisleri müstakillen ele alırlar. Burada da aynı şekilde hareket edildiğini görmekteyiz. Müteakiben yer verilecek altı faslın her birisi alkollü içkilerle ilgili olarak hadislerde gelmiş olan meselelerle ilgilidir.

Hemen şunu da belirtelim, şıra diye tercüme ettiğimiz "nebiz"lere terettüp edecek *"helâl"* veya *"haram"* hükmü bazı şartlarla kayıtlı olduğu için bu bâbta incelenmiştir. Dördüncü fasılda gerekli açıklamalar yapılacaktır.

NOT: Hamr'ın mahiyeti, Resûlullah'ın bunu yasaklamakla takib ettiği vetire ve vaz'ettiği müessir mücadele metodu üzerine uzunca bir tahlile bahsin sonunda ayrıca yer vereceğimiz için, hadisleri açıklarken bazı meselelerin îzahını kısa tutacağız, binaenaleyh sondaki tahlil görülmelidir.

BİRİNCİ FASIL

HER SARHOŞ EDİCİ HARAMDIR

2262 ١– عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: كُلُّ شَرَابٍ أَسْكَرَ فَهُوَ حَرَامٌ]. أخرجه الستة.

1. (2262)-*Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sarhoşluk veren her içki haramdır."*

2263 ٢– وفي رواية [سُئِلَ عَنِ الْبِتْعِ، فقَالَ: كُلُّ شَرَابٍ أَسْكَرَ، فَهُوَ حَرَامٌ].

« الْبِتْعُ »: نبيذ العسل.

2. (2263)- Bir diğer rivâyette şöyle gelmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bal şerbetinden sunulmuştu:

"Sarhoşluk veren her içki haramdır!" diye cevap verdi."

2264 ٣– وفي أخرى لأبى داود: [كُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ، وَمَا أَسْكَرَ مِنْهُ الْفَرَقُ فَمِلْءُ الْكَفِّ مِنْهُ حَرَامٌ].

وفي أخرى للترمذي: [فَالْحَسْوَةُ مِنْهُ حَرَامٌ].

« الْفَرَقُ » بفتح الراء وسكونها: إناء يسع ستة عشر رطلا.

« وَالْحَسْوَةُ » الجرعة من الماء.

3. (2264)- *Ebû Dâvud*'da gelen diğer bir rivâyette (Resûlullah'a açıklaması şöyledir): *"Her sarhoş edici şey haramdır. Bir farak (küp) içildiği takdirde sarhoşluk veren bir şeyin tek avucu da haramdır."*

Tirmizî'de gelen bir diğer rivâyette "tek yudumu haramdır" diye gelmiştir. [Bu üç rivâyetin de kaynağı: Buhârî, Eşribe 4, Vudû 71; Müslim, Eşribe 67-68,

(2001); Muvatta, Eşribe 9, (2, 845); Ebû Dâvud, Eşribe 5, (3682, 3687); Tirmizî, Eşribe 2, 3, (1864, 1867); Nesâî, Eşribe 23, (8, (298).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* buradaki hadislerinde, haram olan içecek maddesinin ismi üzerinde durmaktan ziyade "sarhoş edici" vasfı üzerinde durmuştur. Birinci hadise göre hangi madde olursa olsun, sarhoş edici bir tabiata sahipse haramdır. Ancak bu açıklama meseleyi tam olarak beyanda nâkıstır... Sözgelimi, bu tabiatta bir içkinin az miktarı sarhoş etmiyorsa, bu da haram mıdır? diye bir soru hatıra gelebilir.

Bunun cevabı üçüncü rivâyette verilmiştir: Bir küpü içilince ancak sarhoşluk veren, yani alkol miktarı son derece az olan bir maddenin bir avuş miktarı dahi haramdır. Yani "haramlık" içecek maddesinin insanda fiilen hasıl edeceği tesirden gelmiyor, maddenin tabiatından geliyor. Tıpkı pis bir maddenin azı da çoğu da pis olması gibi.

Şu halde bu meselede, illetle maslahatı karıştırmamak gerekir. Cenâb-ı Hakk, sarhoşluk verici maddeleri haram kılmıştır. O maddelerin haram edilişinin illeti yani asıl sebebi, *Resûlullah*'ın hadisleriyle tebliğ edilmiş olan ilâhî yasaklama'dır. Elbette Rabbülâlemîn bu yasağı insanların aklını, sıhhatini koruma maslahatına binaen koymuştur. Fakat biz, bize tanınmayan bir ruhsatı kendimize tanıyarak illetin yerine maslahatı koyup: "İçki sarhoş ettiği için haramdır, sarhoş etmeyen miktarı haram olmaz" diyecek olursak büyük hata ederiz. Hiçbir din âlimi bunu söylememiştir. Esasen âyet-i kerîme, Allah veya Resûlünün konuştuğu yerde mü'minlere fikir beyan etme yetkisi tanımamıştır, böyle bir davranış isyan olarak tavsif edilmiştir: **"Allah ve Peygamberi bir işe hükmettiği zaman, gerek mü'min olan bir erkek, gerek mü'min olan bir kadın için (ona aykırı olacak) işlerde kendilerine muhayyerlik yoktur. Kim Allah ve Resûlüne isyan ederse, muhakkak ki o apacık bir sapıklıkla yolunu saptırmıştır"** (Ahzab 36).

Öyle ise, *Resûlullah "Çoğu sarhoş eden bir şeyin azı da haramdır" demiş iken bunun aksine söz söylemek bir isyandır, kesinlikle mü'minin edebine yakışmaz, imanına uymaz.*

2- *Fakat:* Resûlullah'ın çokluğu ifade için kullandığı bu kelimeyi, anlamada kolaylık olsun diye küp olarak tercüme ettik. Aslında bu, 16 rıtl hacminde bir ölçektir.[34]

34– Müncid'de bir rıtl'ın 2564 grama tekabül ettiği yani yuvarlak hesap 2,5 litreye denk olduğu belirtirilr.

3- Bal şerbeti veya meyve şırasının durumu da biraz mübhemlik arzetmektedir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hususta sorulunca, ikinci hadiste görüldüğü üzere, çok kesin bir ifade ile "helâldir" veya "haramdır" diye kesip atmıyor, bilakis bir prensip vaz'ediyor: *"Sarhoşluk veren her içki haramdır."* Demek oluyor ki, şerbet ve şıra gibi içeceklerin değişmez sabit bir tabiatları yoktur, zaman içerisinde tahammür edip sarhoşluk verici mahiyet kazanabilir. Ayrıca, "haramlık" içkinin şu veya bu maddeden yapılmasına bağlı değildir, sarhoş edicilik tabiatına bağlıdır.

4-Burada hamr'dan ne kastedildiğini açıklayalım. Hamr, örtme mânasına gelen bir kökten gelir, aklı örten yani sarhoşluk veren şey demektir.

Şer'î olarak açıklanmasında, İmam Âzam'ın hamr'dan anladığı ile, diğer imamların anladığı şey arasında bir fark var. Konumuzun bütünlüğü için belirtmede gerek duyuyoruz:

Ulema *hamr* denince bütün sarhoşluk veren içkileri anlarken, İmâm-ı Âzam bu kelimeyle üzüm suyunun kaynayan ve kaynaması şiddetlenerek üzerindeki köpüğünü atan şeklini anlamıştır. Hamr'ı böyle tarif edince şu netice çıkar: Üzümden başka meyve ve hububattan yapılan içkilere hakiki olarak hamr denemez, onlara hamr denmesi mecâzîdir, bir teşbihtir. İmâm-ı Âzam bu kanaattedir.

Diğer imamlar, sarhoşluk veren herşeye hamr derler. Mesela bir Buhârî hadisinde *Ebû Hüreyre:* "Hamr hurma ve üzüm ağaçlarının meyvelerinden elde edilir" diyerek sadece "üzüm"den değil "hurma"dan da elde edildiğini belirtmiştir. Yine Buhârî'nin bir rivâyetinde Hz. Ömer, bir hutbe sırasında hamr'ın haram kılındığını belirttikten sonra bu nesnenin (kendi devrinde) beş şeyden yapıldığını söylemiştir: Üzüm, hurma, buğday, arpa, bal.

Öyle ise Hanefîlerin bu hadisleri te'vil etmeleri gerekmektedir. İki sûrette te'vil ederler:

1) Hadiste zikri geçen üzüm ve hurmadan biri matlubdur, o da üzümdür. Nitekim, âyet-i kerîmede: **"Ey cin ve ins cemaati, size içinizden Peygamber gelmedi mi?"** (En'âm 130) buyurulmaktadır. Burada asıl muhatap insandır, çünkü peygamberler insan nev'inden gönderilmiştir.

2) Veya hamr, üzümle hurmadan yapılan içkidir. Bunlardan üzümden yapılana hamr denmesi hakikat, öbürüne mecaz olur. Şu halde üzümden yapılan şarabın azına da çoğuna da, sarhoş edene de etmeyene de hamr denir. Öbürleri ise, sekir verme halinde hamr sayılır.

Yine bir Buhârî rivâyetinde, *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ)

حُرِّمَتْ عَلَيْنَا الْخَمْرُ حِينَ حُرِّمَتْ وَمَا نَجِدُ يَعْنِى بِالْمَدِينَةِ خَمْرَ الأَعْنَابِ الاَّ قَلِيلاً...

"Hamr haram edildiği zaman Medîne'de ondan pek az bir şey vardı" demiştir. Bu ifade, hamr ile üzümden elde edilen içkinin kastedildiğine delildir. Çünkü Medîne'de, o zaman üzüm dışındaki maddelerden elde edilen içkiler çoktu. Nitekim Hz. Enes'ten gelen bir rivâyette, içki haram edilince herkes içkisini dökmüş ve Medîne sokaklarında şarap "sel gibi" akmıştır. Öyle ise, *İbnu Ömer*'in, "Medîne'de hamr yoktu" sözü, "üzümden elde olunan şarap yoktu" demektir. Durum böyle olunca hamr, -içkiyi yasaklayan âyet-i kerîmede olduğu gibi (Mâide 90)- mutlak gelince kemaline sarfolunur ve üzümden yapılan anlaşılır. Diğerlerini ifade için kayıtlamak gerekir: "Hurmadan yapılan hamr", "arpadan yapılan hamr" gibi.

Burada hemen kaydedelim ki, günümüzde İmâm-ı Âzam'ın bu görüşünü istismar ederek: "Arpa suyu haram değildir, rakı haram değildir, şarabın haramlığı daha ileridir..." gibi çok bilmiş edasıyla cahilleri iğfal için söylenen sözün hiçbir muteber tarafı yoktur. Zîra *İmâm-ı Âzam*'ın görüşü sarhoş edici içkilerin hepsini içine almaktadır. Ve bugün pazarlanan bütün alkollü içkilerin sarhoş edicilik vasfı herkesçe bilinen bir husustur. Kur'ân'ın açık ayetine karşı gelenlerin ümmeti teşvişe atıp, iğfal edecek meselelerde dindar kesilip böylesi münferid ve istismar edilebilecek fetvalardan delil getirmeye çalışmaları, ibret alınması gereken bir tezad olmakta; bu halleri, işine gelince kuş, işine gelince deve olduğunu söyleyen deve kuşlarını andırmaktadır.

2265 ٤- وعن أبى مــوسى رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قَــال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّهِ: أَفْتِنَا فِي شَرابَيْنِ كُنَّا نَصْنَعُهُمَا بِالْيَمَنِ: الْبِتْعُ: وَهُوَ مِنَ الْعَسَلِ يُنْبَذُ حَتَّى يَشْتَدَّ، وَالْمِزْرُ: وَهُوَ مِنَ الذُّرَةِ وَالشَّعِيــرِ يُنْبَذُ حَتَّى يَشْتَدَّ، فَــقَالَ ﷺ أَنْهَى عَنْ كُلِّ مُسْكِرٍ أَسْكَرَ عَنِ الصَّلاَةِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

4. (2265)- *Ebû Mûsa* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah'a "Ey Allah'ın Resûlü, dedim, Yemen'de yapmakta olduğumuz şu iki şarap hakkında bize fetva ver: Bit'; bu baldandır, şiddetleninceye kadar nebiz yapılır. İkincisi mizr'dir, bu mısırdan ve arpadan yapılır, bu da şiddetleninceye kadar nebiz yapılır." Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Ben her sarhoşluk veren şeyi yasaklıyorum" buyurdular." [Buhârî, Megazî 60, Cihâd 164, Edeb 80, Ahkâm 22, Müslim, Cihâd 7, (1733), Eşribe 70; Ebû Dâvud, Eşribe 5, (3684); Nesâî, Eşribe 23, 24, (8, 298, 299).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadislerinde, bal ve mısırdan yapılan şarapların haram olduğunu beyan etmektedir. Anlaşıldığı üzere, bunlardan önce şıra mahiyetinde olmak üzere nebiz yapılmaktadır. Nebiz, bir müddet sonra tahammür ederek sarhoşluk verici bir hususiyet kazanmakta ve şaraplaşmaktadır. Hadiste bu durum şiddet kazanmak diye ifade edilmiştir.

Bu *"şiddet"*ten murad nedir, müddeti nedir? gibi hatıra gelecek suallerin cevabını âlimler bazı ihtilaflara düşerek vermişlerdir:

★ Önce şunu belirtelim: Nebîz veya nakî hurma veya üzümü suya ıslatmak suretiyle elde edilen şıranın adıdır. Bu suretle elde edilen meşrubat, tahammür etmedikçe içilmesi helâldir. Bu helâl olan şıra, hadislerde bazan nebîz bazan da nakî kelimesiyle isimlendirilmiştir. Şârihler bu iki kelimenin müteradif olup aynı mânada kullanıldığını belirtirler.

★ Eğer nebîz kürkreyip şiddetlenmişse, yani kaynayıp kabarmışsa ar-tık içilmez, çünkü tahammür etmiştir, alkolleşmiştir, içildiği takdirde sarhoş eder.

İmâm-ı Âzam, nebîz'in kükreyip şiddet kazanma halini tarif ederken, bir de "köpüğünü atma" şartını ilave eder. Yani ona göre kaynayıp, şiddetlenen ve köpüğünü de üzerinden atan nebiz, artık tahammür etmiş, içilmesi haram hale gelmiştir.

Her ne kadar, bu söylenen husus, nebiz'in kıvam ve kimyevi yapısında müşahade edilecek bir vak'a ise de hadislerde müddeti hususunda bazı farklı ölçüler gelmiştir:

1) Müslim'in *Hz. Âişe*'den yaptığı bir rivâyete göre: "Hz. Âişe "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*a ağzını bağladığı tuluk içinde nebîz (şıra) yapar, Resûlullah da onu akşamleyin içerdi; akşamleyin şıra yapar (akşamdan suya ıslatır), Resûlullah da sabahleyin içerdi" der. *Ebû Dâvud*'un rivâyetinde, "Sabahtan ıslatırdım akşam olunca Resûlullah yemeğini yer, üzerine de bu şıradan içerdi, artan olursa onu dökerdim. Sonra geceleyin yeniden Resûlullah'a hurma (veya kuru üzüm) ıslatırdık, sabahleyin yemeğini yeyince üzerine bu şıradan içerdi" der. *Hz. Âişe* sabahtan yapılan şıranın akşama, akşamdan yapılan şıranın da ertesi sabaha istihlak edilip, daha fazla geciktirilmediğini belirtme sadedinde şunu ilave eder: "Şıra kabını sabahleyin ve akşamleyin (günde iki kere) yıkardık."

Hz. Âişe'nin bu açıklamasına göre nebîz'in sabah yapılmışsa akşama,

akşam yapılmışsa sabaha istihlaki gerekmektedir. Daha fazla beklemesi onun nebizlikten çıkarak şaraplaşmasına müncer olacaktır.

2) Nebîz'in bekletilmesi meselesinde -yine Müslim'de- İbnu Abbâs' tan gelen rivâyet, daha uzun bir müddet tanımaktadır. Der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* için, kuru üzüm geceden suya ıslatılmak suretiyle nebîz yapılırdı. Efendimiz onu ertesi gün sabah-akşam ve müteakip sabah da içerdi, akşam olunca da, ya kendisi içer ya da hizmetçisine verirdi. Bundan sonra yine de bir şey artarsa dökerdi."

Bu rivâyete göre, nebîz iki gün içilebilmektedir. Öyle ise bu müddet içerisinde nebîzin tahammür etmemesi, bir başka ifade ile alkolleşmemesi gerekmektedir. *İbnu'l-Münzir* der ki: "Şıra, Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'nin zikrettiği müddet içerisinde tatlı olarak içilir. Bundan sonra da dönmeye başlar ve *İbnu Abbâs*'ın zikrettiği sıfata ulaşınca şiddet kazanır ve kaynar. Hizmetçiye verilmesini emretme hususu, şıranın henüz kaynama noktasına gelmemiş ve fakat yaklaşmış olduğuna hamledilir. Zîra kaynama noktasına gelse sarhoş eder ve içilmesi mutlak şekilde haram olur."

Bu rivâyete dayanarak münferiden "çoğu sarhoş eden bir şeyden azıcık içmek haram değildir" diyen olmuşsa da ulemâ bu görüşe hadiste delil göremez ve reddeder. "Çünkü der, hizmetçinin içmesini emrettiği zaman, ekşimeye başladığı ve fakat diğer hadislerde belirtilen "kaynama" veya "şiddet kazanma" noktasına henüz gelmediği andır, (şıranın tadındaki bu hafif dönme, sarhoş edici vasfı kazanması demek değildir)." *Ebû Dâvud* bu hususa, "... hizmetçisine verirdi" dedikten sonra, "şıranın artık hızla bozulacağını kasteder" açıklamasını ilave eder.

İbnu Hacer, İbnu Abbas'ın rivâyetinin son kısmını şöyle yorumlar: "Eğer şıranın tadında bir değişiklik ortaya çıkmış, ancak henüz kabarmamışsa hizmetçiye içirirdi, kabarmışsa dökülmesini emrederdi." Nevevî de bu mânada olmak üzere: "Bu ihtilaf şırada görülecek iki farklı hale bağlıdır. Şiddet (kabarma, kaynama) başlamış ise dökerdi, şiddet görülmezse, malın zayi olmaması için hizmetçiye içirilmesini emrederdi, onu kendisinin terketmesi tenzihen kerâheti ifade eder" der. Müttakîler için bunda ihtiyat gözükmektedir.

Hz. Âişe ve *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhüm)'ın hadislerini te'lif sadedinde İbnu Hacer şunu kaydeder: "Şıranın aynı gün içerisinde istihlaki, bir günden sonra da içilmesine mâni değildir. Hal veya zamandaki ihtilafın, içilenin miktarına hamledilmesi ile îzahı mümkündür. Yani aynı gün içerisinde içilen azdır, öbürü ise çoktur. Çok olandan artan, müteakip gün içilmiştir.

Keza rivâyetlerdeki ihtilaf, havanın sıcaklığından da ileri gelmiş olabilir. Çok sıcak şıra daha çabuk bozulur. Buna göre, ikinci rivâyet soğuğun fazla olduğu zamanla ilgilidir, zîra o durumda bozulması gecikir."

Burada, *Ebû Hanîfe* (rahimehullah)'nin tavsifini esas alırsak ihtilaf daha kolay te'lif edilir. Yüce imamımız, (rahimehullah) şıranın şaraplaşmasını tesbitte, aradan geçen müddetten ziyade, değişmenin şiddetlenmesini (yani kaynayıp, kabarmasını) ve "üzerinden köpüğünü atmasını" esas almıştır. Öyle ise bu hal, bazan (mesela sıcak günlerde) bir günde vukua gelebilmektedir, bazan da (mesela soğuk günlerde) iki günde vukua gelmektedir. Bu hal (kabarıp köpüğünü üzerinden atma hali) tahakkuk etmeden şıranın tadı biraz ekşimiş olsa bile, atılıp zayi edilmemesi uygundur, zîra sarhoşluk verecek tahammür hali henüz meydana gelmemiştir.

2266 ٥ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [سَأَلَ رَجُلٌ رَسُولَ اللّهِ ﷺ عَنِ الأَشْرِبَةِ، فقَالَ: اجْتَنِبْ كُلَّ مُسْكِرٍ يَنِشُّ: قَلِيلَهُ وَكَثِيرَهُ]. أخرجه النسائى.

« يَنِشُّ » : أى يغلى.

5. (2266)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a içeceklerden sormuştu. Efendimiz:

"Kaynayan sarhoş edicilerin hepsinden az da olsa çok da olsa kaçın" cevabını verdi." [Nesâî, Eşribe 24, (8, 300), 48, (8, 324).]

AÇIKLAMA:

Sindî şu açıklamayı sunar: "Çok"tan murad sarhoş edecek miktardır, "az"dan murad da sarhoş etmeyecek miktardır. Şu halde, sarhoş etmeyecek az miktardaki müskir dahi haramdır. Cumhur bu görüşü esas almıştır.

Bu muhakkiklerden biri, hadisi tahric eden *İmam Nesâî* hazretleridir. Çünkü merhum "Çoğu sarhoş eden bütün içkilerin tahrimi" adıyla açtığı bâbta, meseleyi çeşitli hadislerle takviye edip tahkikli olarak sunar ve ehl-i ilim arasında hususta ihtilaf olmadığını belirterek noktalar.

2267 ٦ – وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [نَهَى رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَالْكُوبَةِ وَالْغُبَيْرَاءِ، وقَالَ: كُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ].

قيل « الْغُبَيْرَاءُ » : السكركة تعمل من الذرة: شراب تعمله الحبشة. أخرجه أبو داود.

« الْكُوبَةُ » : طبل صغير مخصر ذو رأسين.

6. (2267)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hamr'dan, kumardan, davuldan, mısır şarabından yasakladı ve dedi ki: *"Her sarhoş edici haramdır."* [Ebû Dâvud, Eşribe 5, (3685).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen kelimelerden hamr, sarhoşluk veren içkilerin hepsinin müşterek adıdır... İmâm-ı Âzam bununla hassaten üzümden yapılanı anlamıştır, (önceki hadiste genişçe açıklandı).

Meysir, kumar demektir.

Gubeyrâ: Habeşlilerin mısırdan yaptıkları bir şarap çeşididir. Hadis, bu mısır şarabının da herkesçe bilinen hamr (üzüm şarabı) gibi haram olduğunu, bu hususta aralarında bir fark olmadığını belirtmektedir.

Sükürke: Bu da Habeşlilerin hamr'ıdır ve mısırdan yapılmaktadır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hicaz Araplarınca fazla tanınmayan içki çeşitleriyle de ilgili bilgi sunmuştur. Bu bilgi verme işi, bazı kereler sual üzerine yapılmıştır. Yani Resûlullah'a diğer diyarlarda rastlanan ismi, hammaddesi farklı içkiler hakkında zaman zaman sorulmuş, Resûlullah her seferinde onlara cevap verip; *"sarhoş edici olan"* her içkinin haram olduğunu belirtmiştir.

Durumu beyan edilen içkiler meyanında seker, ci'a gibi başkaları da geçer. Davul diye tercüme ettiğimiz kûbe'nin iki başlı, küçük, ortası ince davul olduğu belirtilir. Şimdilerde buna darbuka denmektedir. Ancak bazı şârihler, kûbe ile tavla oyununun ve hatta ud denen çalgının kastedildiğini söylemişlerdir. Şu halde yasaklama bunların hepsine şâmil olur.

İKİNCİ FASIL

ALKOLLÜ İÇKİLERİN TAHRİMİ, İÇENLERİN ZEMMİ

2268 ١ – عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قـال رَسُولُ اللهِ ﷺ : كُلُّ مُسْكِرٍ خَمْرٌ، وَكُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ، وَمَنْ شَرِبَ الخَمْرَ في الدُّنْيَا وَمَاتَ وَهُوَ يُدْمِنُهَا، لَمْ يَتُبْ مِنْهَا لَمْ يَشْرَبْهَا في الآخِرَةِ]. أخرجه الستة.

قال الخطابى: معنى «لَمْ يَشْرَبْهَا في الآخِرَةِ»: لم يدخل الجنة.

1. (2268)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Her sarhoş edici hamrdır. Ve her sarhoş edici haramdır. Kim dünyada hamr içer ve tevbe etmeden, onun tiryakisi olduğu halde, ölürse, ahirette şarab içemez."* [Buhârî, Eşribe 1; Müslim, Eşribe 73, (2003); Muvatta, Eşribe 11, (2, 846); Ebû Dâvud, Eşribe 5, (3679); Tirmizî, Eşribe 1, (1862); Nesâî, Eşribe 22, 46, (8, 296, 297, 318).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadislerinde âyet-i kerîme'de (Mâide 90) gelen hamr'ı açıklamakta ve hükmünü beyan etmektedir. Daha önce de belirttiğimiz üzere hamr, lügat olarak "örtmek" mânasına gelen bir kökten gelir, aklı örten ve karıştıran şey demektir. Sadedinde olduğumuz hadis, sarhoş eden herşeyin Kur'ân'da haram edilmiş olan hamr olduğunu belirtmektedir. Bu çeşit nebevî açıklamalar olmasaydı, değişik isim taşıyan sarhoş ediciler -sözgelimi bira, rakı, kanyak, likör vs.- haram mı değil mi diye tereddüt hasıl olabilirdi. Nitekim söylediğimiz çeşitten mugâlataları yaparak cahilleri aldatmaya çalışan şartlatan yobazlar her devirde görülegelmiştir.

Bu nevi tavzihler ikinci bir tereddüdü daha bertaraf etmektedir. Şöyle ki: Kur'ân'da geçen hamr kelimesi ile üzümden yapılan şarabın

kastedildiği, dolayısıyla, hammaddesi üzüm olmayıp, arpa, buğday, bal gibi başka hububat veya meyve olan içkilerin kastedilmediği kanaatine zâhip olacak -mânadan ziyade lügata bağlı- bir kısım espiriler cevaplandırılmış olmaktadır. Nitekim müteakip hadis hammadde meselesini de ayrıca ele alacak. O da: Bir içkide haramlık vasfının varlığı veya yokluğu aranırken ona takılmış olan ismi veya yapılmış olduğu hammaddeyi gözönüne almayıp insan üzerinde bırakacağı sarhoş edicilik hassasına sahip olup olmadığına dikkat etmek gerektiğini ifade edecektir.

2- *Ebû Bekr er-Râzi*, Ahkâmu'l-Kur'ân'da hamr'ı haram ilan eden âyeti tefsir sadedinde şu açıklamayı yapar: "Hamrın haram olduğu bu âyetten birkaç vecihten anlaşılmaktadır:

★ *Hamr*'ın rics رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ olarak isimlendirilmiş olmasından. Zîra, haram olduğunda ulemânın icma ettiği başka yasak da rics olarak isimlendirilmiştir: Domuz eti gibi.

★ *Şeytan* işi tabirinden. Zîra her ne şey şeytan işi ise onun alınması, yapılması haramdır.

★ *Kaçınmak* emrinden. Buradaki emir vücub ifade eder. Her ne şeyden kaçınmak vacib ise o şeyin alınması, yapılması haramdır.

★ Kaçınmaya terettüp eden kurtuluş *(felah)*dan.

★ İçmenin, mü'minler arasında düşmanlık ve kine sebep olmasından. Zîra bunu vaki kılacak şeyin yapılması haramdır.

★ Allah'ı zikir ve namaza mâni olmasından.

★ Âyet-i kerîmenin, *"Sizler artık vazgeçtiniz değil mi?"* diye bitmesinden. Zîra buradaki istifham (soru): "Gerçek mânada soru değil, ondan zecr ve yasaklamadır."

Ebû Bekr er-Râzi'den önce *Taberî* de âyetten bu mânayı istinbat etmiştir. Nitekim, İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'ın rivâyet ettiğine göre, hamr'ı yasaklayan âyet nâzil olduğu zaman Ashab birbirine giderek: *"Hamr yasak edildi ve şirke eş tutuldu"* demişlerdir. Zîra âyette zikri geçen tapılmaya mahsus dikilmiş putlar, fal okları, şeytanın güzel gösterdiği müşriklerin amellerindendi.

3- Hadiste gelen: *"Kim dünyada hamr içer ve tevbe etmeden... ölürse âhirette şarap içemez"* fıkrası, *Bagavî*'ye göre o kimsenin cennete gidemeyeceğini ifade eder. Çünkü, hamr ehl-i cennetin içeceğidir (Muhammed 15). Âhirette onu içmemek, cennete gidememeyi ifade eder. Bazı müteahhir ulema bunu, "Hamr'ın haram olduğunu inkar edip helâldir" diyerek içenlere hamletmiştir. Böyleleri küfre düştükleri için ebediyyen cen-

nete giremezler. Dolayısıyle cennete girememeleri oranın içeceği olan hamr'dan mahrum kalmalarını ifade eder.

Haram olduğunu kabul ederek içenlerin durumu ihtilaflıdır. Bazı âlimler, bunların âhirette ebediyyen değil, azabları varsa cezalarını çektikleri müddetçe hamr içemeyeceğini söylerken, bazıları hadisin ıtlakından hareketle, ceza olarak ebediyyen hamr içmek lezzetinden mahrum kalacaklarına hükmetmiştir.

4- Hadis, tevbenin büyük günahlara keffaret olduğunu ifade etmektedir. Esasen bu, en büyük günah olan küfr'de kesindir. Yani, küfürden imâna gelen kesinlikle mü'min addedilir. Küfür dışındaki günahlar hakkında tevbenin hükmü hususunda ehl-i sünnet uleması ihtilaf eder: Günahın affi kesin mi, zannî mi? diye.

Nevevî: "Kuvvetli görüşe göre zannî" der.

Kurtubî: "Kim şeriatı tedkik ederse görür ki, sıdk ile tevbe edenlerin tevbesini Allah kesinlikle kabul etmektedir. Ancak bir tevbenin sıdk ile olmasının bazı şartları vardır. Sadedinde olduğumuz hadis, en az bir kısım günahlardan yapılan tevbenin sıhhatine delil olmaktadır..." der.

5- *İbnu Hacer* şunu da keydeder: "Bu hadiste şu hüküm de gözükmektedir: "Vaîd, -sarhoşluk olmasa bile- hamr içmeye şâmildir. Zîra hadiste vaîd herhangi bir kayda yer vermeden sadece "içme" hakkında gelmiştir. Bu hüküm, üzüm suyundan elde edilen hamr hakkında icma ile sabittir, keza hammaddesi üzüm olmayan içkilerin sarhoş eden miktarı hakkında da bu hükümde icma edilmiştir. Üzüm menşeli olmayan içkilerin sarhoş etmeyen miktarda içilmesinin bu hükme girip girmeyeceği ihtilaf edilmişse de cumhurun görüşü, bu hükme girdiğidir."

2269 ٢– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ عَلَى مِنْبَرِ النَّبِيِّ ﷺ: أَمَّا بَعْدُ أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّهُ نَزَلَ تَحْرِيمُ الخَمْرِ وَهِيَ مِنْ خَمْسَةٍ: مِنَ الْعِنَبِ، وَالتَّمْرِ، وَالْعَسَلِ، وَالْحِنْطَةِ، وَالشَّعِيرِ، وَالخَمْرُ مَا خَامَرَ الْعَقْلَ]. أخرجه الخمسة.

2. (2269)- Yine *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Ömer (radıyallâhu anh), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın minberinde şu açıklamayı yaptı: "Emmâ ba'd, Ey insanlar! Hamr'ın haram olduğu hükmü inmiştir. Bilesiniz ki hamr (günümüzde ve çevremizde) beş şeyden yapılmaktadır: Üzümden, hurmadan, baldan, buğdaydan, arpadan. Hamr, aklı örten (her) şeydir." [Buhârî, Eşribe 2, 5; Teysîr, Mâide 10; Müslim, Tefsir 32, (3032); Nesâî, Eşribe 20, (8, 295); Ebû Dâvud, Eşribe 1, (3669); Tirmizî, Eşribe 8, (1873).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, hamr'ın hammedelerini belirleyen kısmı ile Tirmizî'de merfu olarak *Numan İbnu Beşir* tarikinden gelmiştir.

2- Bu rivâyet de gösteriyor ki, içkinin hamr sayılması için hammadesine bakılmıyor. Bu sayılanlar, o devirdeki hamr'ın belli başlı hammaddesidir. Başka rivâyetlerde bunlara ilaveten mısır ve pirinç de sayılır. Öyle ise değişen zemin, zaman ve tekniğe paralel olarak başka hammaddelerden "aklı örtücü" içkiler (yiyecekler, haplar, şırıngalar...) yapılacak olsa hepsi haramdır.

2270 ٣– وَعَنْ جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [إنَّ عَلى اللهِ عَهْداً لِمَنْ شَرِبَ السَّكَرَ أنْ يَسْقِيَهُ مِنْ طِينَةِ الخَبَالِ. قيلَ: وَمَا طِينَةُ الخَبَالِ؟ قَالَ: عَرَقُ أهْلِ النَّارِ]. أخرجه مسلم والترمذي.

3. (2270)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) buyurdular ki: "Allah, sarhoş ediciyi içen kimseye tînetu'l-habâl içirmeye ahdetmiştir."

"Tînetu'l-Habâl nedir?" diye sorulunca:

"Cehennemliklerin (vücudlarından, çıkan) terleridir!" diye cevap verdi. [Müslim, Eşribe 72, (2002); Nesâî, Eşribe 49, (8, 327).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis burada mevkuf (yani Hz. Câbir'in sözü) gibi gözükmektedir. Aslında ise öyle değil. Teysîr müellifi özetleyerek hadisi aktardığı için mevkuf hadis şeklini almıştır. Aslı şöyledir: "Yemen'in Ceyşân kabilesinden gelen bir adam, kendi beldelerinde içmekte oldukları mısırdan mamul ve adı mizr olan bir şarap hakkında sorar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da bu içkinin sarhoş edip etmediğini sorar. Adam: "Evet!" deyince:

"Her sarhoş edici haramdır. Allah, sarhoş ediciyi içen kimseye tînetu'l-habâl içirmeye ahdetmiştir..." açıklamasında bulunur. Hadisin aslında, ayrıca tînetu'l-habâl'in tarifinde ".... cehennemliklerin vücutlarından çıkan irindir" ilavesi de yer alır.

2271 ٤– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [لَعَنَ النَّبيُّ ﷺ فِي الخَمْرِ عَشَرَةً، عَاصِرَهَا وَمُعْتَصِرَهَا، وَشَارِبَهَا وَسَاقِيَهَا، وَحَامِلَهَا وَالْمَحْمُولَةَ إلَيْهِ، وَبَائِعَهَا وَمُبْتَاعَهَا، وَوَاهِبَهَا، وَآكِلَ ثَمَنِهَا]. أخرجه الترمذي.

4. (2271)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-*

salâtu vesselâm) hamrla ilgili olarak on kişiye lanet etti: "(Hammaddesinden şarap yapmak maksadıyla) sıkana ve sıktırana, içene ve sâkilik yapana, (imalathâneden veya depodan, toptancıdan perakendeciye veya müstehlike kadar) taşıyana ve taşıtana, satana ve satın alana, bağışlayana, bunun parasını yiyene." [Tirmizî, Büyû 59, (1295); İbnu Mâce, Eşribe 6, (3381).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadisleriyle, şarabın îmâlinden istihlakine kadar araya giren her safhadaki "amel"i, bu amellerden herhangi biriyle meşguliyeti de yasaklamaktadır. Hamr sanayii'ne girmekle beraber, hadiste lanete hedef kılınmayan tek halka hammadde imâlatçısıdır. Bu, lanet dışı tutulmuştur. Zîra hammadde, başka maksadlarla da kullanılabilir. Sözgelimi üzümün yetiştirilmesi lanetlenemez, zîra taze olarak yendiği gibi, kurusu, pekmezi, yaprağı değişik şekillerde insanlığın hizmetine sunulmuş, Cenâb-ı Hakk'ın mühim nimetlerinden biridir. Ancak, sırf hamr sanayiini beslemek, hamr imâlatında kullanılmak üzere hammadde istihsal etmek, bunları bile bile hamr imalatlarına satmak meselesinde *Aliyyu'l-Kârî* Mirkat'de bunun da haram olduğunu belirtir. *Tîbî*'den şunu kaydeder: "...Kim, üzümü (hammaddeyi), sıkan kimseye satar ve ücret alırsa o da lanete hak kazanır. Zîra bunlar kendilerine haram edilmiş olan hamr'ın imalinde asıl teşkil eden hammaddeyi, hamr imal edeceklerini bildikleri kimselere satmıştır. Bunlar, haklarında: قَاتَلَ اللّٰهُ الْيَهُودَ حَرُمَتْ عَلَيْهِمِ الشُّحُومُ فَحَمَلُوهَا وَبَاعُوهَا *"Allah yahudilerin canını alsın. Kendilerine içyağı haram edildiği halde onu taşıdılar ve sattılar"* denmiş olanlardan uzak, farklı değillerdir.

2272 ٥- وعن أبى موسى رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أنه كان يقول: [مَا أُبَالِى شَرِبْتُ الخَمْرَ، أوْ عَبَدْتُ هذه السَّارِيَةَ دُونَ اللّٰهِ]. أخرجه النسائى.

5. (2272)- *Ebû Mûsa* (radıyallâhu anh) demiştir ki: *"Bana göre, ha hamr içmişim, ha Allah'ı bırakarak şu sütuna tapmışım, ikisi de birdir."* [Nesâî, Eşribe 42, (8, 314).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, hamr aleyhinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın takındığı tavrın Ashab üzerinde hasıl ettiği te'siri gösterir: Şarap onların nazarında puta tapmak gibidir. Şarabın, polisiye, ciddi tedbirlere başvurulmadan bu ilk İslam cemiyetinde birden bire bırakılıvermesinde bu telakkinin rolü büyük olmuş olmalıdır.

ÜÇÜNCÜ FASIL

HAMRIN TAHRİMİ VE YAPILDIĞI MADDELER

2273 ١– عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [حُرِّمَتِ الخَمْرُ بِعَيْنِهَا، قَلِيلُهَا وَكَثِيرُهَا وَمَا أَسْكَرَ مِنْ كُلِّ شَرَابٍ]. أخرجه النسائى.

1. (2273)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: *"Hamr aynı ile haram edilmiştir, (bu sebeple) azı da haramdır, çoğu da; keza her içkiden hâsıl olan sarhoşluk da (haramdır)."* [Nesâî, Eşribe 48, (8, 320, 321).]

AÇIKLAMA:

Cumhur'a muhalefetle şazz görüşe zâhib olan âlimler *"sarhoşluk verecek miktarda içilen şarap haramdır"* diyen bu hadisle istidlâl etmiştir.

2274 ٢– وعن النعمان بن بشير رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ مِنَ الْعِنَبِ خَمْراً، وَإنَّ مِنَ التَّمْرِ خَمْراً، وَإنَّ مِنَ الْعَسَلِ خَمْراً، وَإنَّ مِنَ الْبُرِّ خَمْراً، وَإنَّ مِنَ الشَّعِيرِ خَمْراً، وَأنْهَاكُمْ عَنْ كُلِّ مُسْكِرٍ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

2. (2274)- *en-Nûman İbnu Beşîr* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Üzümden hamr yapılır, hurmadan hamr yapılır, baldan hamr yapılır, uğdaydan hamr yapılır, arpadan hamr yapılır. Ben sizi bütün sarhoş edicilerden yasaklıyorum."* [Ebû Dâvud, Eşribe 4, (3676); Tirmizî, Eşribe 8, (1873).]

2275 ٣– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الخَمْرُ مِنْ هَاتَيْنِ الشَّجَرَتَيْنِ: النَّخْلَةِ، وَالْعِنَبَةِ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

3. (2275)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Hamr şu iki ağaçtandır: Hurma

ve asma." [Müslim, Eşribe 13, (1985); Tirmizî, Eşribe 8, (1876); Ebû Dâvud, Eşribe 4, (3678); Nesâî, Eşribe 19, (8, 294).]

2276 ٤ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [نَزَلَ تَحْرِيمُ الخمرِ، وإنَّ بِالْمَدِينَةِ يَوْمَئِذٍ لَخَمْسَةَ أشْرِبَةٍ مَا فِيهَا شَرَابُ الْعِنَبِ]. أخرجه البخارى.

4. (2276)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) demiştir ki: "Hamr haram edildiği zaman Medîne'de mevcut beş çeşit içki arasında üzümden yapılan şarap yoktu." [Buhârî, Eşribe 2, Teysîr, Mâide 10.]

AÇIKLAMA için 2264 numaralı hadise bakılmalıdır. Orada, Hanefilerin Kur'ân'da geçen "hamr" kelimesiyle, öncelikle üzümden ve (ikinci olarak da) hurmadan elde edilen şarabın kastedildiğini söylediklerini belirttik. Ama cumhur hamr deyince bütün sarhoş edicileri anlamıştır.

2277 ٥ – وعن أبى سعيد رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إنَّ اللّهَ تَعَالى يُعَرِّضُ بِالْخَمْرِ فَمَنْ كَانَ عِنْدَهُ شَىْءٌ مِنْهَا فَلْيَبِعْهَا وَيَنْتَفِعْ بِهَا، فَمَا لَبِثْنَا إلاَّ يَسِيراً حَتَّى قال ﷺ: إنَّ اللّهَ تَعَالى حَرَّمَ الخَمْرَ فَمَنْ أدْرَكَتْهُ هذه الآيَةُ وَعِنْدَهُ مِنْهَا شَىْءٌ فَلاَ يَشْتَرِهَا وَلاَ يَبِعْهَا وَلاَ يَنْتَفِعْ بِهَا، فَاسْتَقْبَلَ النَّاسُ بِمَا عِنْدَهُمْ مِنْهَا طُرُقَ الْمَدِينَةِ فَسَفَكُوهَا]. أخرجه مسلم.

5. (2277)- *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah Teâlâ Hazretleri, hamrı mevzubahis etmektedir. Muhtemelen onun hakkında bir emir indirecektir. Şu halde, kimin yanında hamr varsa, onu satsın ve ondan istifade etsin."*

Aradan çok geçmedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şunu söyledi:

"Allah Teâlâ Hazretleri hamr'ı haram kılmıştır. Öyle ise, bu âyet kendisine ulaşan herkes, yanında hamr olduğu takdirde, onu ne satın alsın, ne satsın, ne de ondan istifade etsin."

Bu emirden sonra halk, hamr olarak evinde ne varsa Medîne sokaklarına götürüp döktüler." [Müslim, Musâkât 67,. (1578).]

2278 ٦ – وعن الحسن بن عليّ عن أبيه رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [كَانَ لِى شَارِفٌ مِنْ نَصِيبِى يَوْمَ بَدْرٍ، وَأعْطَانِى رَسُولُ اللّهِ ﷺ شَارِفاً مِنَ الْخُمُسِ فَبَيْنَا شَارِفَاىَ مُنَاخَتَانِ إلي حُجْرَةِ رَجُلٍ مِنَ الأنْصَارِ فَجِئْتُ، فَإذَا شَارِفَىَّ قَدْ جُبَّتْ أسْنِمَتُهُمَا، وَبُقِرَتْ خَوَاصِرُهُمَا، وَأُخِذَ

مِنْ أَكْبَادِهِمَا، فَلَمْ أَمْلِكْ عَيْنَي حِينَ رَأَيْتَ ذلِكَ الْمَنْظَرَ، فَقُلْتُ: مَنْ فَعَلَ هذَا؟ قَالُوا فَعَلَهُ حَمْزَةُ وَهُوَ فِي هذَا الْبَيْتِ فِي شَرْبٍ مِنَ الأَنْصَارِ غَنَّتْهُ قَيْنَةٌ، فَقَالَتْ فِي غِنَائِهَا:

أَلاَ يَـا حَمْزُ لِلشُّـرُفِ النِّوَاءِ هُنَّ مُعَقَّلاَتٌ بِالْفِنَاءِ

ضَعِ السِّكِّينَ فِي اللَّبَّاتِ مِنْهَا وَعَجِّلْ مِنْ قَدِيدٍ أَوْ سِوَاءِ

فَوَثَبَ حَمْزَةُ إِلَـى الـسَّيْفِ فَأَجَبَّ أَسْنِمَتَهُمَا، وَبَقَرَ بُطُونَهُمَا، وَأَخَذَ مِنْ أَكْبَدِهِمَا قَـالَ: فَانْطَلَقْتُ فَدَخَلْتُ عَلَى رَسُـولِ اللهِ ﷺ، وَعِنْدَهُ زَيْدُ بْنُ حَارِثَةَ، فَعَرَفَ فِي وَجْهِي الَّذِى لَقِيتُ، فَـقَالَ: مَالَـكَ؟ فَقُلْتُ يَا رَسُـولَ اللهِ: مَا رَأَيْتُ: كَالْيَوْمِ: عَدَا حَمْزَةُ عَلَـى نَاقَتَيَّ فَاجْتَبَّ أَسْنِمَتَهُمَا، وَبَقَرَ خَوَاصِرَهُمَا، وَهَا هُوَ ذَا فِـي الْبَيْتِ مَعَهُ شَرْبٌ، فَدَعَا ﷺ بِرِدَائِهِ فَارْتَدَاهُ، ثُمَّ انْطَلَقَ يَمْشِي وَاتَّبَعْنَاهُ حَتَّى جَاءَ الْبَيْتَ الَّذِى فِيهِ حَمْزَةُ، فَاسْتَأْذَنَ فَأَذِنَ لَهُ، فَـإِذَا هُمْ شَرْبٌ، فَطَفِقَ ﷺ يَلُومُ حَمْزَةَ فِي فِعْلِهِ، فَإِذَا حَمْزَةُ ثَمِلٌ مُحْمَرَّةٌ عَيْنَاهُ، فَنَظَرَ إِلَى رَسُـولِ اللهِ ﷺ، ثُمَّ صَعَّدَ النَّظَرَ إِلَى رُكْبَتِيهِ، ثُمَّ صَعَّدَ الـنَّظَرَ فَنَظَرَ إِلَى سُرَّتِهِ، ثُمَّ صَعَّدَ الـنَّظَرَ فَنَظَرَ إِلَـى وَجْهِهِ، ثُمَّ قَالَ: وَهَلْ أَنْتُمْ إِلاَّ عَبِيـــــدٌ لأَبِى، فَعَرَفَ ﷺ أَنَّهُ قَدْ ثَمِلَ فَنَكَصَ عَلَى عَقِبَيْهِ الْقَهْقَرَى حَتَّى خَرَجَ وَخَرَجْنَا مَعَهُ، وَذلِكَ قَبْلَ تَحْرِيمِ الْخَمْرِ]. أخرجه الشيخان وأبو داود. وليس عندهم من الشعر إلا نصف البيت الأول، والله أعلم.

« الشَّارِفُ » الناقة المسنة الكبيرة. « وَالنِّوَاءُ » السمان. « وَالجَبُّ » القطع.

« وَالبَقَرُ » شق البطن. « وَالشَّرْبُ » بفتح الشين وسكون الراء: الجماعة الذين يشربون الخمر.

« وَثَمِلَ الشَّارِبُ » إذا أخذت منه الخمر فتغير.

« وَنَكَصَ عَلَى عَقِبَيْهِ » رجع إلى ورائه ماشيا.

6. (2278)- *Hasan İbnu Ali* (radıyallâhu anhümâ) babasından naklen anlatıyor: "Bedir savaşı ganimetinden hisseme düşen yaşlı bir devem vardı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da humus'dan (o gün) bana yaşlı bir deve daha verdi. Develerim, Ensar'dan bir zatın hücresinde ıhmış dururken (yanlarına) geldim. Bir de ne göreyim, develerimin hörgüç-

leri kesilmiş, böğürleri oyulmuş, ciğerleri de sökülmüştü. Bu manzarayı görünce kendimi tutamayıp, ağladım.

"Bunu kim yaptı?" diye sordum.

"Hamza yaptı. Şu anda, falanca evde, Ensardan birinin içki meclisindedir. Şarkıcı câriye ona şarkı okumuş, şarkısında şunları söylemişti" dediler:

"Ey Hamza! şişman yaşlı develere dikkat et,

Onlar avluda bağlıdırlar,

Bıçağı onların sinesine vur,

Pirzola veya benzerini çabuk yap!" (35)

Bu şarkı üzerinde *Hamza* (radıyallâhu anh) fırlayıp, kılıcı kapıp develerin hörgüçlerini kesmiş, karınlarını yarmış, ciğerlerini sökmüş."

Hz. Ali (radıyallâhu anh) devamla şunları söyledi: "Ben hemen gidip Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın huzuruna çıktım. Yanında *Zeyd İbnu Hârise* vardı. Beni görünce, başımdan geçenleri yüzümden okudu.

"Neyin var?" diye sordu. Ben:

"Ey Allah'ın Resûlü! Bugünkü gibi (dehşetli bir manzara) görmedim. Hamza iki deveme saldırıp hörgüçlerini kesmiş, böğürlerini yarmış. Hemencecik şurada, bir içki meclisinde!" dedim. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ridâsını istedi, getirdiler, giyip yayan gitti. Biz de arkasına düştük. Hamza'nın bulunduğu eve kadar geldi.

İzin istedi, buyur ettiler. Girince bir içki meclisiyle karşılaştı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* fiilinden dolayı Hamza'yı ayıplamaya başladı.

Hamza sarhoştu, gözleri kızarmıştı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a baktı, sonra nazar edip aşağıdan dizlerine kadar süzdü, tekrar ayağından başlayıp beline kadar süzdü, sonra tekrar bakışlarıyla süzerek yüzüne kadar geldi ve:

"Siz benim babamın kölelerinden başka bir şey misiniz?" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onun sarhoş olduğunu anladı. Hemen izinin üstüne geri döndü, çıkıp gitti. Peşinden biz de çıktık.

Bu vak'a hamr'ın haram edilmesinden önce idi." [Buhârî, Hums 1, Büyû 28, Şirb 13, Meğâzî 11, Libâs 7; Müslim, Eşribe 2, (1979); Ebû Dâvud, Harac 20, (2986). (Bu kaynakların hiçbirinde şiir tam olarak mevcut değildir, birinci beytin sadece yarısı mevcuttur.)]

35- İbnu Hacer'in belirtiği üzere, bu şiir Abdullah İbnu's-Sâib İbni Ebî's-Sâib'e âittir. Şiirdeki bazı kelimelerin imla ve hareketlerinin rivayetlerdeki farklılıklarına dikkat çekilmiştir. Şiire Teysîr'in kaydettiği bütünlük ve şekle de bunlarda rastlanmaz. Teferruat mevzumuzu ilgilendirmez, orta bir mâna verdik.

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, içki yasağıyla alakalı olarak burada kaydedilmiş olmakla beraber başka meselelere de temas etmektedir. Mesela en başta Bedir savaşında *Hz. Ali*'ye humustan pay ayrılması meselesi var. Humus nedir, ne değildir, humus nasıl taksim edilir, kimlere bundan pay ayrılır, Bedir savaşı sırasında İslam'ın ganimeti taksim ahkamı teşri edilmiş mi idi? gibi birçok mesele var ve bunların bir kısmı da ihtilaflıdır. Bu meselelere daha önce temas ettiğimiz için burada girmeyeceğiz. (1101-1148. hadislere bakılabilir.)

2- Sadedinde olduğumuz hadiste cereyan eden boğazından kesilmeyen develerin karınlarının deşilmesi hadisesi, içkiyi kesinlikle haram kılan âyetin (Mâide 90) nüzûlünden öncedir. Bu sebeple *Hz. Hamza*'yı bu hali sebebiyle itham etmediğini belirtirler. Bazıları bundan hareketle *"Sarhoşun talakı muteber değildir"* demiş ise de, görüş benimsenmemiştir, çünkü sarhoş olmak haram olduğu niçin mazeret olamaz. Hz. Hamza'nın muahezeden kurtulması, henüz hamr haram edilmemiş olmasındandır, sarhoşluğun mazeret olacağından değil. Ayrıca *Hz. Hamza* bu sözü ile iftihar etmeyi kastetmiştir. Çünkü Abdulmuttalib babası idi ve Hz. Peygamber'le Hz. Ali'nin de dedeleri. Yani Abdulmuttalib kendisine daha yakındı. Araplar dedeye Seyyid (efendi) dedikleri için torunların köle diye tesmiyetleri de olabilirdi.

3- Hadisin başka rivayetlerde gelen teferruatına göre vak'a *Hz. Ali*'nin, *Hz. Fâtıma* (radıyallâhu anhümâ) ile evleneceği sıralarda cereyan eder. Hz. Ali develerle izhir getirip satarak düğün ziyafeti sırasında harcamak düşüncesindedir. Develerini Ensar'dan birinin avlusuna ıhdırarak ayrılır. İşte *Hz. Hamza* bu evde bir grup arkadaşlarıyla içki içmektedir...

4- Hz. Hamza'nın sarhoş halini görünce Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın onun bu halde sarfettiği sözleri ciddiye almayıp gerisin geri geldiği gibi dönmesi, onun tutarsızlıklarını artırmamak içindi. Bu sünnet, sarhoşla karşılaşanlara takınılacak tavır hususunda örnektir.

5-HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER: *İbnu Hacer,* bu rivayetten çıkarılan -ve bazılarına tamamen katılmadığına dikkat çektiği- bazı hükümler kaydeder:

★ Deve sahibi, devesine yük vurmak suretiyle de ondan istifade edebilir.

★ Deve başkasının kapısına da ıhdırılabilir, yeter ki bunda ev sahibine zarar bulunmasın ve razı olacağını deve sahibi bilsin.

★ Üzüntü sebebiyle ağlamak mezmum değildir. Kişi bazan öfkenin galebe çalmasıyla ağlayabilir.

★ Kişinin istifade etmekte olduğu ve muhtaç olduğu şeyin elden çıkmasıyla üzülmesi normaldir.

★ Mazlumun, zâlimi şikayet etmesi gıybet değildir.

★ Haber-i vâhid makbûldür.

★ Mübah olan meşrubat meclisleri akdedilebilir, meşrudur.

★ İnsanların önüne konulan müşterek şeyden alınabilir, yenilebilir.

★ Mübah sözlerle şarkı söylenebilir, şiir inşad edilebilir, bunlar cariyeden dinlenebilir.

★ Hadis, *"Sarhoşluk İslam'da hiç mübah olmadı"* diyenlerin aleyhine, bidayette mübah olduğuna delildir.

Bazıları bu rivayetten hareketle "yakınların cinayeti cezasız kalabilir, affedilir" demiş ise de İbnu Ebî Şeybe'de gelen bir rivayet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *Hz. Hamza*'ya, telef ettiği develerin bedelini *Hz. Ali*'ye ödemesini emrettiğini belirtir. Zarara uğrayan kendisi affederse o başka.

★ Bu hadis, hamr'ın haram kılınışının bir sebebini göstermektedir.

★ İmam, başkasına zarar verildiğine dair kendisine haber ulaşan kimsenin evine gidebilir.

★ Bir eve girerken izin istemek sünnettir.

★ Hey'et halinde gelenlerden reise verilen izin diğerleri için de mûteberdir, onlar için ayrı ayrı izin istemek gerekmez.

★ Sarhoş, kınamayı anlayacak durumda ise kınanır.

★ Büyük, evinde hafiflemek için ridâsını atabilir, ancak etba'ı ile karşılaşacağı zaman normal kıyafetine bürünmelidir. Nitekim Resûlullah, giderken ridâsını istemiş ve giyinmiştir.

Ayık kimsenin, sarhoşla muhatab olmaması gerekir.

Aklını kaybeden kimsenin yanından geçen kimse ona arkasını dönmemelidir. Nitekim Efendimiz geri geri Hamza'nın yanından uzaklaşmıştır.

Abdülmuttalib'in kadrinin yüceliğine ve onu medihte mübalağa etmenin câiz olduğuna işaret vardır. Zîra Hz. Hamza; "Sizler babamın kölelerinden başka bir şey misiniz?" demiştir. Yani "Köleleri gibisiniz" demek istemiş ve bununla onların Abdulmuttalib karşısındaki aşırı saygılarını ve Abdulmuttalib'in onların mallarındaki, köle malındaki gibi tasarruf yetkisini kastetmiş olmalıdır.

Kelama terettüp edecek hüküm, onu söyleyene göre değişir.

DÖRDÜNCÜ FASIL

HARAM VE HELÂL OLAN ŞIRALAR

2279 ١ – عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [مَنْ سَرَّهُ أنْ يُحرِّمَ، إنْ كانَ مُحرِّماً ما حرَّمَ اللهُ فَلْيُحرِّمِ النَّبيذَ].

وفي رواية قال له قيس بن وهب: [إنَّ لي جُرَيْرَةً أنْتَبِذُ فيها حتَّى إذا غَلَى وَسَكَنَ شَرِبْتُهُ قالَ: مُذْ كَمْ هذا شَرَابُكَ؟ قال مُذْ عِشْرِينَ سَنَةً قال: طَالمَا تَرَوَّتْ عُرُوقُكَ مِنَ الخَبَثِ]. أخرجه النسائي.

1. (2279)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ): "Kim Allah'ın haram kıldığını haram kılmaktan hoşlanırsa nebîz'i haram kılsın" dedi."

Bir rivayette, Kays İbnu Vehb ona: "Benim bir küpcüğüm var, içerisine şıra koyuyor, şıra kaynayıp durulunca içiyorum" dedi. (İbnu Abbâs) cevaben: "Bu söylediğin şey ne zamandan beri içeceğini teşkil etmekte?" diye sordu. Kays: "Yirmi yıldan beri" deyince, *İbnu Abbas: "Öyleyse uzun zamandır, damarların su ihtiyacını pislikten gördü"* dedi." [Nesâî, Eşribe 48, (8, 322-323).]

AÇIKLAMA:

1-Nebiz'i dilimizde umumiyetle şıra kelimesi karşılar. en-Nihâye'de şu açıklamalar yapılır: "Nebiz, hurma, kuru üzüm, bal, buğday, arpa vs'den yapılan içecektir. Bunlardan nebiz elde etmek için suya ıslatılırlar. Elde edilen içecek, sarhoş etse de etmese de nebiz denir. Nebiz'e hamr dendiği gibi, üzümden sıkılan hamr'a da nebiz denir." Şu halde bu açıklamaya göre, nebiz kelimesini her seferinde şıra ile karşılamamız mümkün değildir.

2- Hadiste, İbnu Abbâs (radıyallâhu anh) kaynayıp kabararak süku-

nete eren şıranın artık alkolleşerek sarhoş edici mahiyet kazandığını, dolayısıyle içilmesinin haram olduğunu belirtmektedir.

Nebiz'in kaç gün içinde hangi hallerde alkolleşeceği vs. hakkında 2265 numaralı hadiste gereken açıklama yapılmıştır, oraya bakılsın.

2280 ٢– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَصُومُ فَتَحَيَّنْتُ فِطْرَهُ بِنَبِيذٍ صَنَعْتُهُ فِي دُبَّاءٍ، ثُمَّ أَتَيْتُهُ بِهِ، فَإِذَا هُوَ يَنِشُّ وَيَغْلِي، فَقَالَ: اضْرِبْ بِهَذَا الْحَائِطَ، فَإِنَّ هذَا شَرَابُ مَنْ لاَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَلاَ بِالْيَوْمِ الآخِرِ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

2. (2280)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* oruç tutuyordu. Orucunu açacağı vakti kolladım. Kabaktan mamul bir kap içerisinde yaptığım nebizi getirdim. Nebiz kaynayıp kabarıyordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Bunu şu duvara çal. Zîra artık bu, Allah'a ve ahirete inanmayanların içkisidir" buyurdu." [Ebû Dâvud, Erşibe 12, (3716); Nesâî, Eşribe 25, (8, 301).]

AÇIKLAMA:

Şırada kaynama halinin onu alkolleşmeye geçtiğinin alameti olduğunu ve bundan böyle içilmesinin haram olduğunu 2265 numaralı hadiste yeterince açıkladık.

2281 ٣– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ بِقَدَحٍ فِيهِ نَبِيذٌ، وَهُوَ عِنْدَ الرُّكْنِ، وَدَفَعَ إِلَيْهِ الْقَدَحَ فَرَفَعَهُ إِلَى فِيهِ فَوَجَدَهُ شَدِيداً فَرَدَّهُ عَلَى صَاحِبِهِ، فَقَالَ لَهُ الرَّجُلُ: أَحَرَامٌ هُوَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ فَقَالَ: عَلَيَّ بِالرَّجُلِ فَأُتِيَ بِهِ، فَأَخَذَ مِنْهُ الْقَدَحَ، ثُمَّ دَعَا بِمَاءٍ فَصَبَّهُ فِيهِ، ثُمَّ رَفَعَهُ إِلَى فِيهِ فَقَطَّبَ، ثُمَّ دَعَا بِمَاءٍ أَيْضاً فَصَبَّهُ فِيهِ، ثُمَّ قَالَ: إِذَا اغْتَلَمَتْ عَلَيْكُمْ هذِهِ الأَوْعِيَةُ فَاكْسِرُوا مُتُونَهَا بِالْمَاءِ]. أخرجه النسائى، وقال هذا الحديث ليس بالمشهور، ولا نحتجّ به.

« قَطَّبَ وَجْهَهُ » إذا عبس وجمع جلدته من شئ كرهه.

« وَاغْتَلَمَتْ » اشتدت واضطربت عند الغليان.

3. (2281)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a içerisinde nebiz bulunan bir kadeh

getirdi. Efendimiz bu sırada (Haceru'l-Esved) rüknünün yanında idi. Bardağı ona sundu. Efendimiz, ağzına kadar götürdü. Ancak nebizin (keskinleşip ekşiliğinin) şiddetlendiğini gördü ve bardağı sahibine geri çevirdi. (Cemaatten) bir adam:

"Bu haram mıdır ey Allah'ın Resûlü?" diye sordu. Hz. Peygamber:

"Bana adamı çağırın!" dedi. Ondan bardağı tekrar aldı. Sonra su istedi sudan bardağa döküp, tekrar ağzına götürdü (yine keskin bularak alnını buruşturup) kaşların çattı. Tekrar yine su istedi ve nebize döktü. Sonra da:

"Bu kaplar, size keskinleşir ve kaynamaya başlayacak olursa, içindekinin sertliğini su ile kırın!" buyurdu." [Nesâî, eşribe 82, (8, 323, 324). İmam Nesâî, hadisi tahric ettikten sonra: "Bu hadis meşhur değildir (fukahaca pek bilinmiyor), biz bununla ihticâc (edip amel) etmeyiz" demiştir.]

AÇIKLAMA:

Bu rivayetin zaafına hadisi kaydeden *Nesâî* de dikkat çekmektedir. Önceki rivayetlerde keskinleşip, kaynamaya başlayan nebizin haram olduğu beyan edilmiş iken bu rivayette keskinliğin su dökülerek hafifletilmesini, sonra da içilmesini tavsiye etmektedir. Aradaki fark ve pekçok sahih rivayetlerden gelen hükme muhalefet açık şekilde gözükmektedir.

2282 ٤– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كُنَّا نَنْبِذُ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ غُدْوَةً فِي سِقَاءٍ فَيَشْرَبُهُ عَشِيَّةً، وَعَشِيَّةً فَيَشْرَبُهُ غُدْوَةً قالَتْ: وَكُنَّا نَغْسِلُ السِّقَاءَ غُدْوَةً وَعَشِيَّةً مَرَّتَيْنِ فِي يَوْمٍ]. أخرجه أصحاب السنن.

4. (2282)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Biz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* için sabahleyin tuluk içerisine nebiz kurardık, efendimiz onu akşamleyin içerdi, akşamdan kurardık sabahleyin içerdi."

Hz. Âişe devamla der ki: "Biz su kabını, biri sabah, biri akşam olmak üzere günde iki kere yıkardık." [Ebû Dâvud, Eşribe 10, (3711, 3712); Tirmizî, Eşribe 7, (1872); Nesâî, Eşribe 48, (8, 320).]

AÇIKLAMA için 2265 numaralı hadisin açıklamasına bakılmalıdır.

2283 ٥– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [كانَ يُنْبَذُ بِرَسُولِ اللهِ ﷺ الزَّبِيبُ فَيَشْرَبُهُ الْيَوْمَ وَالْغَدَ وَبَعْدَ الْغَدِ إلى مَسَاءِ الثَّالِثَةِ، ثُمَّ يَأْمُرُ بِهِ فَيُسْقَى الْخَدَمُ أوْ يُهَرَاقُ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

5. (2283)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* için kuru üzümden şıra kurulunca, o gün, ertesi gün ve daha sonraki gün yani üçüncü günün akşamına kadar onu içerdi. Sonra, kalanının hizmetçilere içirilmesini veya dökülmesini emrederdi." [Müslim, Eşribe 79, (2004); Ebû Dâvud, Eşribe 10, (3713); Nesâî, Eşribe 56, (8, 333).]

AÇIKLAMA 2265'de geçti.

2284 ٦ – وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ أنْ يُخْلَطَ الزَّبِيبُ وَالتَّمْرُ جَمِيعاً، وَالبُسْرُ وَالتَّمْرُ جَمِيعاً، وَقالَ لاَ: تَنْبِذُوا الزَّبِيبَ وَالتَّمْرَ جَمِيعاً، وَلاَ الرُّطَبَ وَالبُسْرَ جَمِيعاً]. أخرجه الخمسة.

6. (2284)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kuru üzümle hurmanın, taze hurma ile hurmanın karıştırılmalarını yasakladı ve dedi ki:

"Kuru üzümle hurmayı, koruk hurma ile olgun hurmayı karıştırarak birlikte nebiz kurmayın." [Buhârî, Eşribe 11, Müslim, Eşribe 16, (1286); Ebû Dâvud, Eşribe 8, (3703); Tirmizî, Eşribe 9, (1877); Nesâî, Eşribe 8, (8, 290).]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere bu rivayet farklı maddelerin karışımından nebiz kurmayı yasaklamaktadır. Bu, kuru üzüm nebizi ile hurma nebizinin karıştırılıp hafifçe pişirilmesiyle elde edilir. Bu pişmeden sonra bırakılınca kabarır ve keskinliği artar.

Hattâbî der ki: "Âlimlerden birçoğu bu iki karışımın, -elde edilen şarap sarhoş edici olmasa bile- haram olduğuna hükmettiler. Çünkü hadisin zâhiri mutlaktır, sarhoş edici olursa diye bir kayıt yoktur. *Atâ, Tâvus, Mâlik, Ahmed, İshâk,* ehl-i hadisin büyük çoğunluğu bu görüştedirler. Derler ki: "Bu, iki karışımı, henüz sarhoş edici vasfı zuhur etmezden önce içen kimse bir cihetten günahkar olur, yani "karışımı içmiş olma günahı" işler. Ama, keskinleştikten sonra içerse iki cihetten günah işlemiş olur. Biri, iki karışımı içmiş olmanın günahı, diğeri de sarhoş ediciyi içmiş olmanın günahı."

Ancak, Süfyan-ı Sevrî ve ehl-i rey bunu câiz görür. *Leys İbnu Sa'd:* "Kerâhet, bunların birlikte nebiz olmaya bırakılmaları hususunda gelmiştir, zîra bunlar birbirlerinin şiddetini artırırlar" demiştir.

Yasağı *Kadı İyâz* da şöyle açıklar: "Karıştırılması nehyedilip her biri-

nin ayrı ayrı nebiz yapılması tecviz edildi. Bu muhtemelen, iki cinsten birine tegayyür daha çabuk gelerek diğerini bozacağı ve bozulma da gözükmeyeceğinden haram olduğu halde istihlak edileceği içindir." Nevevî de aynı mealde ve fakat daha açık bir îzah sunar: "Bu karıştır-madaki kerâhetin sebebi şudur: Sarhoş edici vasıf, karıştırma sebebiyle, tadı değişmezden önce çabucak gelir. Kişi, henüz şaraplaşmadığı zannıy-la içer, halbuki o şaraplaşmıştır, sarhoş edici olmuştur."

Son olarak şunu da belirtelim ki, bazı âlimler, karıştırmadaki yasağın sebebini israfla îzah etmişler, hiçbir gerek yokken iki ayrı şeyin karıştırılmasını tereffüh alameti ve israf olarak değerlendirmişlerdir. Hadisteki yasak da bu sebeple gelmiş olmalıdır.

2285 ٧– وعن أبى قتادة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : لاَ تَنْبِذُوا الزَّهْوَ وَالرُّطَبَ جَمِيعاً، وَلاَ تَنْبِذُوا الرُّطَبَ وَالزَّبِيبَ جَمِيعاً، وَلكِنِ انْبِذُوا كُلَّ وَاحِدٍ عَلى حِدَتِهِ]. أخرجه مسلم ومالك، وأبو داود والنسائى.

7. (2285)- *Ebû Katâde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Çağala hurma ile olgun hurmadan beraber nebiz yapmayın. Olgun hurma ile kuru üzümden de beraber nebiz yapmayın. Herbirinden ayrı ayrı nebiz yapın."* [Müslim, Eşribe 25, (1988); Muvatta, Eşribe 7, (2, 844); Ebû Dâvud, Eşribe 8, (3704); Nesâî, Eşribe 6, (8, 289); Buhârî, Eşribe 11.]

2286 ٨– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ أنْ يُخْلَطَ الزَّهْوَ وَالتَّمرُ ثُمَّ يُشْرَبَ، وَكَانَ عَامَّةَ خُمُورِهِمْ حِينَ حُرِّمَتِ الْخَمْرُ]. أخرجه مسلم والنسائى.

8. (2286)- *Hz. Enes İbnu Mâlik* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* çağala hurma ile olmuş hurmanın karıştırılıp (nebiz yapılmasını) sonra da bunun içilmesini yasakladı. Şarap haram edildiği zaman (Arapların) içeceklerinin tamamını nerdeyse bu teşkil ediyordu." [Müslim, Eşribe 8, (1981); Nesâî, Eşribe 13, (8, 291, 292).]

2287 ٩– وعن جابر بن زيد وعكرمة رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّهُمَا كَانَا يَكْرَهَانِ الْبُسْرَ وَحْدَهُ وَيَأْخُذَانِ ذلِكَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهمَا]. أخرجه أبو داود.

9. (2287)- *Câbir İbnu Zeyd* ve *İkrime* (radıyallâhu anhümâ)'den rivayete göre, her ikisi de olgun hurmadan tek başına (da olsa yapılan nebizi) mekruh addediyorlardı ve bu hükmü İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'tan alıyorlardı.

[İbnu Abbâs: "Nebizin, Abdülkays'a yasaklanan müzza olmasından korkuyorum" derdi. Ben, Katâde'ye: "Müzza nedir?" diye sordum da bana "Hantem (sırlı seramik) ve müzeffet (ziftlenmiş) denen kaplarda kurulmuş nebiz" diye cevap verdi."] [Ebû Dâvud, Eşribe 9, (3709).]

AÇIKLAMA:

1- Teysîr, hadisi Ebû Dâvud'dan özetleyerek almış. Biz sondaki köşeli parantez içerisindeki kısmı Ebû Dâvud'daki aslından aynen aktardık. Ayrıca kavisli parantez arasına mutad üzere bazı açıklayıcı kelimeler koyduk, bunlar ilk nazarda bellidir.

2- Ziftle kaplanmış veya sırlanmış kaplarda kurulan nebizin içilmesi hususundaki yasaklama ve tahdid, en-Nihâye'de belirtildiği üzere, bu kaplarda şaraplaşma hadisesinin sür'at kazanmasından ileri gelmektedir.

2288 ١٠ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كُنَّا نَنْبِذُ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ زَبيباً فَنُلْقِي فيه تَمراً].

10. (2288)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Biz, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* için kuru üzümden nebiz kurardık, içerisine de hurma atardık." [Ebû Dâvud, Eşribe 8, (3707).]

2289 ١١ – وفي أخرى: [كُنْتُ آخُذُ قَبْضَةً مِنْ زَبِيبٍ، وقَبْضَةً مِنْ تَمرٍ فَأُلْقِيهِ في إناءٍ فأمرسُهُ ثُمَّ أَسْقِيهِ رَسُولَ اللهِ ﷺ]. أخرجه أبو داود.

11. (2289)- Bir diğer rivayette şöyle demiştir: "Ben bir avuç kuru üzüm, bir avuç da hurma alıyor, bunları bir kaba koyuyor, parmaklarımla ovup sonra da (elde edilen şırayı) Resûlullah'a içiriyordum." [Ebû Dâvud, Eşribe 8, (3708).]

AÇIKLAMA:

Son iki rivayet, nebiz yaparken hurma ile üzümün karıştırılabileceğini ifade etmektedir. Bu, farklı şeylerin karıştırılarak nebiz yapılabileceğini söyleyenlere delil olmaktadır.

Hadis, nebizin yapılış tarzı hususunda da bilgi vermektedir: "Suyun içine ıslatılan hurma, kuru üzüm gibi meyveler sudan çıkarılmadan parmaklarla ovularak yumuşatılmakta, tadı ve rayihasının daha çabuk suya geçmesine gayret gösterilmektedir."

2290 ١٢ – وعن سويد بن غلفة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَرَأْتُ كِتَابَ عُمَرَ إلى أبي مُوسَى أمَّا

بَعْدُ فَإنَّهَا قَدِمَتْ عَلَيَّ عِيـرٌ مِنَ الشَّامِ تَحْمِلُ شَرَاباً غَلِيظاً أَسْوَدَ كَطِلاَءِ الإبِلِ، وَإنِّى سَألْتُهُمْ عَلـى كَمْ يَطْبُخُونَهُ، فَأَخْبَرُونِى أنَّهُمْ يَطْبُخُونَهُ عَلـى الثُّلُثَيْنِ، ذَهَبَ ثُلُثَاهُ الأَخْبَثَانِ، ثُلُثٌ بِرِيحِهِ، وَثُلُثٌ بِبَغْيِهِ، فَمُرْ مَنْ قِبَلَكَ يَشْرَبُونَهُ]. أخرجه النسائى.

12. (2290)- *Süveyd İbnu Gafle* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Ömer'in ***Ebû Mûsa*** (radıyallâhu anhümâ)'ya yazdığı mektubu okudum, diyordu ki: "Emmâ ba'd! Bilesin bana deve katranı gibi siyah, sert bir şarap taşıyan bir kervan Şam'dan geldi. Ben onlara bunun kaynatılarak ne kadarının buharlaştırılacağını sordum. Bana üçte ikisi uçuncaya kadar kaynatacaklarını söylediler, yani pis olan üçte ikisi gidiyor. Şöyle ki üçte biri pis kokulu kısım, üçte biri bozuk kısım (geriye kalan üçte bir temiz kısım kalıyor). Sen yanındakilere, emret, bu kalan üçte biri içsinler."
[Nesâî, Eşribe 53, (8, 328-330).]

AÇIKLAMA:

Anlaşıldığı üzere, tüccarların ham halde Suriye cihetinden Hicaz'a taşıdıkları, şıra, develeri -uyuz gibi bir kısım hastalıklara karşı korumada kullandıkları- yağlama maddesi (katran) kadar renkçe siyah ve tadca son derece keskin, pis kokulu yarı bozulmuş halde bir mayidir.

Hz. Ömer tüccarlardan bunun işlenmesi hakkında bilgi ediniyor. Buna göre, tıla da denen katrana benzeyen bu ham mayi, kaynatılarak işlenmelidir. Kaynama müddeti, hacmi üçte bire düşünceye kadar devam etmelidir. buharlaştırılan üçte bir, pis kokulu kısımdır, üçte bir de bozulmuş olan kısımdır. Bu ameliyeden sonra geriye kalan üçte bir de o mayinin içmeye elverişli kısmıdır.

İbnu Hacer'in açıklamasından çıkan mânaya göre, kaynama sonunda elde edilen, renk itibariyle katrana benzetilen madde pekmezdir.

Hz. Ömer (radıyallâhu anh), müslüman tebaanın gıda meselesiyle de ilgilenerek, edindiği malumatı valilerine tamim etmiştir. Sadedinde olduğumuz rivayet Ebû Mûsa el-Eş'arî'ye yazılan mektuptan bahsetmektedir. *Nesâî, Ömer İbnu Abdilaziz*'in de bu mesele üzerine bazı valierine gönderdiği mektuptan bahseder.

Yine Nesâî'nin Hz. Enes'ten kaydettiği bir rivayette şöyle denmektedir: "Şeytan, asma çubuğu üzerine *Hz. Nuh*'la nizaya düştü ve: "Bu benimdir" dedi. Hz. Nuh (aleyhisselâm) da: "Bu bana aittir!" dedi. Bunlar sonunda antlaşma yaptılar: Üçte biri Nuh'un, üçte ikisi de Şeytan'ın olacaktı."

Şunu da belirtelim ki, üzüm şırasının helâl olması için kaynatılarak buharlaştırılması gereken miktarı hususunda seleften farklı rakamlar gelmiştir. Yarısı buharlaştırılsa helâl olur diyen de olmuştur. İbnu Hacer ihtilafı şöyle te'lif eder: "Anlaşılan o ki, bu durum, çeşitli beldelerin üzümlerine göre değişmektedir." *İbnu Hazm*'dan kaydettiği yoruma göre, bazı asmaların suyu üçte bire kadar, bazıları yarıya kadar, bazıları da dörtte bire kadar kaynatılınca sarhoş edici vasfını kaybetmektedir. Müteakiben kaydedileceği üzere (2292. hadis), İbnu Abbâs'tan bunun aksine bir fetva mevcuttur: "Ateş hiçbir şeyi ne helâl ne de haram kılar."

2291 ١٣ – وفي رواية له: [قَالَ عَبْدُ اللهِ بنُ يزيدَ الخَطْمِيُّ: كَتَبَ إِلَيْنَا عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَمَّا بَعْدُ: فَاطْبُخُوا شَرَابَكُمْ حَتَّى يَذْهَبَ مِنْهُ نَصِيبُ الشَّيْطَانِ، فَإِنَّ لَهُ اثْنَيْنِ وَلَكُمْ وَاحِداً].

والمراد «ببغيه»: أذاه وشدّته.

13. (2291)- Yine *Nesâî*'nin bir rivayetinde şöyle gelmiştir: *"Abdullah İbnu Yezîd el-Hutamî* demiştir ki: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh) bize şunu yazdı: "Emmâ ba'd: Şarabınızı ondaki şeytanın hissesi gidinceye kadar kaynatın. Zîra onda şeytanın iki, sizin de bir hisseniz vardır." [Nesâî, Eşribe 53, (8, 329).]

AÇIKLAMA için önceki hadisin (2290) açıklamasına bakılmalıdır.

2292 ١٤ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أَنَّهُ سَأَلَهُ رَجُلٌ عَنِ الْعَصِيرِ، فَقَالَ: اشْرَبْهُ مَا كَانَ طَرِياً. قَالَ: إِنِّي أَطْبُخُهُ، وَفِي نَفْسِي مِنْهُ شَيْءٌ، فَقَالَ: أَكُنْتَ شَارِبَهُ قَبْلَ أَنْ تَطْبُخَهُ؟ قال لا، قالَ: فَإِنَّ النَّارَ لاَ تُحِلُّ شَيْئاً قَدْ حَرُمَ]. أخرجه النسائى.

14. (2292)- *Hz. İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ)'ın anlattığına göre, bir adam kendisine şıradan sual etti. *İbnu Abbâs:* "Taze oldukça iç" dedi. Adam: "Ben onu kaynatıyorum, ancak yine de içimde bir şüphe var" deyince, *İbnu Abbâs:* "Yani sen onu kaynatmadan önce içiyor muydun?" diye sordu. Adam: "Hayır!" dedi. İbnu Abbâs:

"Ateş, haram olan hiçbirşeyi helâl kılmaz!" dedi." [Nesâî, Eşribe 54, (8, 331).]

AÇIKLAMA:

Atâ'dan gelen bir rivayet, *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anh)'ın "Ateş, ha-

ram olan hiçbir şeyi helâl kılmaz" demekle, 2290 numaralı hadiste geçen şıra'nın kaynatılarak üçte ikisinin buharlaştırılmasıyla içilebilecek hale geleceğine dair fetvayı reddetmek istediğini belirtir.

İbnu Hacer der ki: "Bu rivayet, daha önceki âsâr'da ifade edilmiş olan, mutlak hükmü kayda bağlamaktadır. Yani önceki rivayetler, henüz sarhoş edici hale gelmeyen taze şıraların kaynatılmasına râcidir. (İbnu Abbâs'ın görüşüne göre), eğer şıra tahammür ederek şaraplaşmış, sarhoş edici bir mahiyet kesbetmiş ise, bu şıra kaynatılsa da artık helâl olmaz, zîra kaynatma artık onu temizlemez, helâl de kılmaz. Bu durumda, şarabın sirkeleşmesiyle helâl olacağı görüşünde olan âlimlere göre bir fetva vardır. Cumhur ise bu görüşe muhaliftir. Cumhurun delili Müslim'de (ve başka kaynaklarda da) rivayet edilmiş olan *Hz. Enes* ve *Ebû Talha* hadisidir: اشْرَبْ العَصِيرَ مَالَمْ يَغْلِ *"Şırayı kaynayıp kabarmazdan önce iç."* Bazı rivayetlerde مَالَمْ يَتَغَيَّرْ *"değişmezden önce"* şeklinde gelmiştir. Bu, seleften pek çoğunun müşterek görüşüdür: Şırada değişme başladımı artık içilmez, bunun da alameti kaynamaya başlamasıdır. Bu aynı zamanda Ebû Yûsuf'un görüşüdür. *Ebû Hanîfe:* "Çiğ üzüm şırası kaynayıp köpüğünü atmadıkça haram olmaz, kaynar, köpüğünü atarsa o zaman haram olur" demiştir, üçte ikisi buharlaşarak üçte biri kalacak şekilde pişirilen mutlak şekilde men edilemez, piştikten sonra kaynayıp köpük atsa bile. İmam Mâlik, Şâfiî ve Cumhur: "Eğer sarhoş edici ise, azı da çoğu da içilmez, kabarmış olmasıyla, kabarmamış olması da farketmez, zîra kaynayıp kabarması sonra da kaynamasının durması ile sarhoş edici hududa girmesi mümkündür" demiştir."

BEŞİNCİ FASIL

HARAM VE HELÂL OLAN KAPLAR

2293 ١ – عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [نَهىٰ رسولُ اللهِ ﷺ عَنْ نَبيذِ الجَرِّ، وَالدُّبَّاءِ وَالمُزَفَّتِ]. أخرجه الستة إلا البخارى.

1. (2293)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, çömlekte, kabak ve ziftli kaplarda yapılan nebizi(n içilmesini) yasakladı." [Müslim, Eşribe 48, (1997); Muvatta, Eşribe 5, (2, 843); Ebû Dâvud, Eşribe 7, (3690, 3691); Tirmizî, Eşribe 4, (1868, 1869); Nesâî, Eşribe 28, 33, 36, (8, 303, 306, 308).]

AÇIKLAMA:

1- Burada bazı kaplarda kurulan şıranın içilmesi yasaklanmaktadır. Şârihler bu yasağı, zikri geçen kaplarda şıranın çok çabuk şaraplaşacağı sebebiyle îzah ederler. *Hattâbî:* "Bu kaplar (şıra kurulmasında) yasaklanmıştır, çünkü bunlarda (tahammür) alışkanlığı vardır, içlerinde şıra çabuk keskinleşir, öyleki sahibi bunun farkına bile varamaz, aldanarak (sarhoş edici olduğu halde) içer."

2- Müteakip rivayette görüleceği üzere, Resûlullah başka kapları da nebiz yapmada kullanmayı yasaklamıştır. Sebep hepsinde aynıdır.

2294 ٢ – وفي رواية لمسلم: [نَهىٰ عَنِ الحَنْتَمِ وهِيَ: الجَرَّةُ، وَعَنِ الدُّبَّاءِ وهِيَ: القَرْعَةُ، وَعَنِ المُزَفَّتِ وهُوَ: المُقَيَّرُ، وَعَنِ النَّقِيرِ، وهِيَ: النَّخْلَةُ تُنْسَحُ نَسْحاً، وتُنْقَرُ نَقْراً، وأَمَرَ أَنْ يُنْبَذَ في الأَسْقِيَةِ].

2. (2294)- *Müslim*'in bir rivayetinde şöyle denmiştir: "(Resûlullah) hantemi yasakladı, bu (topraktan mamul her çeşit) küptür. Dübbâ'yı yasakladı. Bu su kabağıdır. müzeffet'i yasakladı, bu ziftlenmiş kaptır. Nakir'i yasakladı, bu kabuğu soyulup, içi oyulmuş hurma ağacıdır. Efendimiz, şırayı tuluklarda kurmamızı emretti." [Müslim, Eşribe 57, (1997).]

AÇIKLAMA:

Bu yasak hususunda ulema ihtilaf etmiştir. Bazıları: "Bu İslâm'ın bidayetinde yani, içkinin ilk yasaklandığı zamanlarda idi. Sonradan *Büreyde el-Eslemî* hadisiyle (ki müteakiben kaydedilen hadistir) neshedilmiştir" der. Bazıları da: "Bu kaplar hakkında gelen yasak devam etmektedir" deyip, onların kullanılmalarını mekruh addetmeye devam etmişlerdir. İmam Mâlik, Ahmed İbnu Hanbel, İshak, İbnu Ömer ve İbnu Abbâs bu görüştedir. Ancak önceki görüşe esahh denmiştir.

İçki yasağı benimsendikten, herkes bu yasağa riayet etmeye başladıktan sonra yasak kaldırılmıştır. Tuluğun serbest bırakılmasındaki sebep bunun içinde tahammürün yavaş seyretmesindendir. Ve ayrıca tahammür başlayınca tuluk şişer ve patlar... Böylece, şıranın artık tahammür ettiği kolayca anlaşılır ve sahibi tarafından içilmez.

2295 ٣– وعن بريدة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [قـال رسـولُ الله ﷺ: كُنْتُ نَهيتُكُم عَن الأَشْرِبَةِ أَنْ تَشْرَبُوا إلاَّ فـي ظُرُوفِ الأَدَمِ، أَلاَ فَاشْرَبُوا فـي كُلِّ وِعَاءٍ غَيرَ أَنْ لاَ تَشْرَبُوا مُسْكِراً]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

3. (2295)- *Hz. Büreyde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Ben size kapları yasaklamış, sadece deri kaplardan (nebiz) içmenizi söylemiştim. Artık her kaptan içebilirsiniz, yeter ki, sarhoş edici içmeyin."*** [Müslim, Eşribe 64, 65, 66; Ebû Dâvud, Eşribe 7, (3698); Tirmizî, Eşribe 6, (1870); Nesâî, Eşribe 40, 48.]

AÇIKLAMA:

Rivayet, kaplarla ilgili yasağın sonradan kaldırıldığını sarih olarak göstermektedir. Hatta bazı rivayetlerde şu ziyade vardır: وَإنَّ ظَرْفاً لاَ يُحِلُّ شَيْئاً وَلاَ يُحَرِّمُهُ *"...Şurası muhakkak ki, kap herhangi bir şeyi ne helâl ne de haram kılar." Nevevî,* bu yasakla ilgili olarak şu açıklamayı sunar: "Sayılan kaplarda şıra kurmak İslam'ın bidayetinde yasaklanmıştır. O sıralarda, içlerinde sarhoş edici bulunabileceğinden ve bunların kesafetleri sebebiyle içlerindeki mâyiin ne olduğunun bilinemeyeceği için bazan kişinin sarhoş edici değil zannederek sarhoş ediciyi içebileceği korkusunun galib olması, zîra içkinin serbest olduğu devrenin henüz yakın bulunması sebebiyle bu çeşit karışılıklıkların sıkça vukua gelmesi sebebiyle bu yasak konmuştur. Fakat aradan epey bir zaman geçip, içkinin haramlığı şöhret bulup herkesin içinde yer edince bu yasak neshedilip, sarhoş ediciyi içmemek şartıyla- her kapta nebiz kurmak serbest kılındı."

ALTINCI FASIL

BAZI İLAVELER

2296 ١ – عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [نَهىٰ رسولُ الله ﷺ عَنْ الخَمْرِ أنْ يُتَّخذَ خَلاً].

أخرجه مسلم والترمذي.

1. (2296)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hamr'dan sirke yapmayı yasakladı." [Müslim, Eşribe 11, (1983); Tirmizî, Büyû 59, (1294).]

AÇIKLAMA:

Şaraptan sirke yapmak câiz midir, bu yolla elde edilen sirke temiz midir? Ulema ihtilaf eder. Nevevî'nin açıklamasına göre Şafiî ve cumhur bu hadise dayanarak şaraptan sirke yapmaya cevaz vermemiştir. Derler ki: "Şarap, içerisine hamur, ekmek, soğan vs. herhangi birşey atılarak sirkeleştirilecek olsa yine de necaset ve pisliği devam eder. İçerisine giren her şey pis olur ve bu sirke ebedî olarak pis kalır." Ancak *Evzaî, Leys* ve *Ebû Hanîfe* câiz görürler ve bu sirkenin temiz olduğuna hükmederler. İmam Mâlik'ten üç farklı görüş gelmiştir:

1- Şarabı sirke yapmak haramdır, sirke yapacak olursa isyan etmiş, olur, fakat sirke temizdir.

2- Bu iş haramdır, sirke de temiz değildir.

3- Bu iş helâldir, sirke temizdir. Birinci görüş en sahih olanıdır.

Ulema şu hususta icma eder: "Şarap kendi kendine sirkeleşirse temizdir."

2297 ٢ – وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ النَّبيُّ ﷺ: أُتيتُ لَيْلَةَ أُسرىَ بى بِقَدَحَيْنِ مِنْ خَمْرٍ ولَبَنٍ، فَأَخَذْتُ اللَّبَنَ، فقَالَ المَلَكُ: الحَمْدُ للهِ الّذى هَدَاكَ للفِطْرَةِ،

وَلَوْ أَخَذْتَ الخَمْرَ غَوَتْ أُمَّتُكَ]. أخرجه النسائى.

2. (2297)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Miraca çıkarıldığım gece bana iki kadeh getirildi, birinde şarap diğerinde de süt vardı. Ben sütü aldım. Melek: "Seni fıtrata irşad eden Allah'a hamd olsun. Eğer şarabı alsaydın ümmetin azmıştı"* dedi." [Nesâî, Eşribe 41, (8, 312); Buhârî, Eşribe 1; Müslim, İman 272, (168).]

AÇIKLAMA:

Bu vak'a hamr'ın yani şarabın henüz haram edilmemiş olduğu zamâna rastlar, çünkü Mirac Mekke devrinde cereyan etmiştir. İçkinin tahrimi ise hicretten sonraya ait bir hadisedir.

Resûlullah'ın şarabı almayışı, onu içmeye alışmamış olmasından ileri gelir. Böylece Efendimiz, Allah'ın kendisini bir koruması ve yönlendirmesi olarak bilahare vaki olacak tahrim, tabiatına muvafık düşüyor. Efendimiz, me'lufu olduğu, önceden alışmış bulunduğu sütü tercih etmiştir. Süt kolay, hoş, temiz içimli, sıhhate uygun bir içecektir. *Hamr* ise, zikredilen bu hususların hepsinde tam aksine bir mahiyet taşır.

Bu hadiste geçen *fıtrat*'tan maksad hak dine uygun doğru yoldur, istikamettir.

Hadiste, hoş olan bir şey hasıl olunca hamdetmenin meşruluğu, yasaklanan şeyin de terki gözükmektedir.

2298 ٣– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [سُئِلَ رسولُ اللهِ ﷺ عَنْ أَطْيَبِ الشَّرَابِ، فقَالَ: الحُلْوُ البَارِدُ]. أخرجه الترمذي.

3. (2298)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah'a içeceklerin en iyisi hangisi?" diye sorulmuştur.

"Soğuk olan tatlı!" diye cevap verdi." [Tirmizî, Eşribe 21, (1897).]

AÇIKLAMA:

1-Burada أَطْيَب "en iyi" olarak gelen ifade Tirmizî'de أَحَبّ "en sevgili" diye gelmiştir. *Aliyyü'l-Kârî*'ye göre her hâl u kârda mâna efdal demek değildir, belki "en leziz" demektir. Faziletçe zemzemin akdem ve üstün olduğu daha esahh rivayetlerle sabittir. Öyle ise hadis şöyle olmalıdır: "Resûlullah'ın nazarında en leziz içecek hangisidir" diye bir adam sordu."

Nitekim bazı hadisler, Resûlullah nezdinde en sevgili içeceğin süt olduğunu tesbit eder. Öyle ise, hadiste bu vasıfla daha umumî bir mâna kastedilmiş olmakta ve tabii su, süt, sütle veya bal gibi bir başka şeyle karıştırılarak şerbet yapılmış su veya içerisine hurma, kuru üzüm gibi bir şeyler ıslatılmış su da bunun şumülüne girmektedir. Hadisi bu genişlikte anlayınca bu bâbta gelen ve zahiri zıdlık arzeden diğer bazı rivayetlerle arasını te'lif etmek kolaylaşmaktadır. Sözgelimi *Ebû Nuaym*'ın, et-Tıb'da *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ)'tan kaydettiği bir hadise göre: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın en çok sevdiği içecek maddesi süttür." *İbnu's-Sünnî*'nin ve yine et-Tıb'da *Ebû Nuaym*'ın *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ)' den kaydettiği rivayete göre Efendimizin en ziyade sevdiği içecek baldır.

2-Şunu da kaydedelim ki, bu hadislerde geçen "en sevgili içecek" tabiriyle kastedilen mânanın "Resûlullah'ın en çok sevdiği içeceklerden" demek olduğunu söyleyen âlim de olmuştur. Yani bu yoruma göre, yukarıda kaydettiğimiz *Hz. Âişe* hadisini şöyle tercüme etmeliyiz: "Efendimiz'in en ziyade sevdiği içeceklerden biri de baldır." *İbnu Abbâs*'ın rivayeti de şöyle tercüme edilmelidir: "Resûlullah'ın en çok sevdiği içeceklerden biri de süttür." Bu te'ville, içecekler muhtelif açılardan "en çok sevilen" olabilecektir.

BİR İSTİDRAD

İslam'ın içkiye bakış açısını tesbit etmek ve Hz. Peygamber'in içki ile mücadelede nasıl bir yol takip ettiğini bilmek, bilhassa zamanımızda, hem faydalı ve hem de gereklidir. Zamanımızda diyoruz çünkü başta Rusya, bütün dünyada içki ve uyuşturuculara karşı son yıllarda ciddi şekilde yasaklamalar, kısıtlamalar getirilmiştir. Bu maksadla, saded dışına çıkarak, mevzu üzerine iki ayrı yazı koyacağız. Bu iki yazıdan biri hamr'ın nasıl ideolojik bir araç olduğunu belirtecek, diğeri de -ki bir tercümedir- Rusya'da nasıl bu maksadla kullanıldığını gösterecektir.

İSLÂM'IN HAMR'A (İÇKİ VE UYUŞTURUCULARA) BAKIŞI VE ONLARLA MÜCADELE METODU [36]

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ

"Ey iman edenler! İçki, kumar, (tapınmaya mahsus) dikili taşlar, fal okları ancak şeytanın amelinden birer murdardır. Onun için bunlardan kaçının ki muradınıza eresiniz. Şeytan içkide ve kumarda ancak aranıza düşmanlık ve kin düşürmek, sizi Al-

36– 1983 yılında Erzurum'da (Üniversite'de) hazırlanmış bir konferanstır.

lah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık siz (hepiniz) vazgeçtiniz değil mi? Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin, (isyandan) sakının. Eğer yüz çevirirseniz bilin ki Peygamberinizin üstüne düşen, yalnız apacık tebliğden ibarettir" (Mâide 90-93).

İlâhî menşei belli olan bütün semavî dinlerde[37] olduğu gibi, İslam dininde de sarhoşluk ve buna sebep olan maddelerin hepsi kesinlikle yasaklanmıştır. İçkiden afyon ve eroine varıncaya kadar her çeşidiyle bütün uyuşturuculara karşı İslam'ın tavrı, diğer dinlerin tavrına göre daha açıktır. Öbürlerinde -ki teferruata inmek bizi mevzumuzun dışına çıkarır- yasaklık esas olmakla beraber belli bir mübhemiyet bulunmasına rağmen, İslam dini, meseleyi herkesin anlayacağı ve hiçbir devirde hiçbir kimsenin hiçbir surette inkar veya başkaca te'vil edemeyceği bir kesinlik ve açıklık içerisinde ortaya koymuştur.

İslam dininde uyuşturucu yasağı bizzat Kur'an tarafından tesbit ve vaz'edilen bir yasaktır. Kur'ân-ı Kerîm, İslâm dininin temel kaynağıdır. Bu kaynak vahyedildiği ilk günden zamanımıza kadar tek harfinde bile bir değişikliğe uğramadığı gibi, Kıyamete kadar da değiştirilmesi, hükümden kaldırılması mümkün değildir. Kur'an'da içkiyi yasaklayan ayetler *muhkemât* denilen kısımdandır. Yani bu ayetlerin İzahı insanlara bırakılmamıştır. Bilindiği gibi, müteşâbihât denen bir kısım ayetler, gelişip, tekamül eden içtimâî şartlara, kevnî ilimlerde ulaşılan seviyeye tâbi olarak âlimler tarafından yeni açıklamalara müsaittir. Şu halde "uyuşturucu ve alkollü içkiler" yani hamr yasağı bunlardan değildir. Bu yasak Kıyamete kadar bâkidir. Günümüz Batı dünyasında ve 12 Eylül 1980'den bu yana Türkiye'de olduğu gibi, kemik bıçağa dayandığı, alevler çatıyı sardığı zaman benimsenip ciddiyetle ele alınan bir mesele, ta bidayetten beri İslâm'ın temel meselesi yapılmıştır.

YASAĞIN AĞIRLIĞI

İçki yasağını İslâm açısından değerlendirirken, içki içene takdir edilen cezanın kategorisini bilmemiz faydalıdır. İçkinin cezası hudud denen ağır suçlar arasında yer alır. Bu kategoriye giren suçların cezası ehemmiyetine binaen bizzat Kur'ân-ı Kerîm tarafından tesbit edilmiştir. Hakkullah da denen bu cezalar artırılamaz, eksiltilemez. Başta devlet başkanı olmak üzere hiç kimsenin bu uçlardan birini işleyeni affetme selahiye-

37– Hıristiyan ve yahudîlerin müşterek din kitaplarını teşkil eden Kitab-ı Mukaddes'in bir ayetinde şöyle denir: "(Ezelî ve ebedî olan) Rab, Harun ile konuştu ve o'na: *"...sen ve seninle beraber oğulların ne şarap ve ne de sarhoş edici içki içmeyeceksiniz..."* (Levililer, X (8-9). [Keza Tevrat'ın Hâkimler kitabında (XIII/4-14) daha teferruatlı bir ayet mevcuttur.]

ti de yoktur. Bunlar, İslâm'ın kendisine gaye olarak tesbit ettiği temel hak ve hürriyetleri korumaya matuftur. Uyuşturucu ve içki meselesinde İslâm'ın tavrını kavramamız açısından hudud denen grubu teşkil eden bu temel suçları sayalım. Onlar şunlardır:

★ Adam öldürmek,

★ Zina etmek,

★ Hırsızlık etmek,

★ Namuslu kimselere zinâ iftirasında bulunmak,

★ Hamr yani içki, uyuşturucu kullanmak.

Bunlara bazı âlimlere uyarak *irtidadı* da ilave edebiliriz. Bu fiillerin herbirinin cezası ayrı ise de hepsi Kur'ân tarafından tesbit edilir ve insanların değiştirmesine imkan verilmez. Malumdur ki, yankesicilikten trafik kazalarına sebebiyet vermeye, rüşvete, ihtikara varıncaya kadar pek çok suçlar vardır. Bunlara karşı tatbik edilecek cezalara ta'zîr denir. Ta'zîr grubuna girenlerin miktar ve nev'ini takdir işi, belli bir ölçüde şartlara ve zamâna bağlı olarak devlete bırakılmıştır.

Burada karşımıza *"Acaba İslam dini, hamr kullanma suçunu, zinâ, katl, hırsızlık gibi gerçekten büyük cürümler arasında, yani hudud meyanında mutalaa etmekle mübalağaya kaçmış, meseleyi fazla büyütmüş olmuyor mu?"* diye bir sual çıkabilir. Biz bu sualin yersizliğini, hududa giren suçların mahiyetini, dinin kendisine tesbit ettiği gayeler açısından değerlendirerek cevaplamak isteriz.

İslâm âlimleri, dinin gayesini anlatırken, bizzat ayet ve hadislerden bilistifade şu ana maddeleri tesbit ederler:

1- Dini muhafaza,

2- Nefsi muhafaza,

3- Aklı muhafaza,

4- Nesli muhafaza,

5- Malı muhfaza.

Hudud dediğimiz cezalara tekabül eden suçlar, dinin bu beş temel gayesi açısından değerlendirilirse görülür ki, hamr yasağı, onlar meyanında zikredilmeye fazlasıyla layıktır, ayrı mutalaa edilseydi belki noksan bir davranış olurdu. Zîra hududa giren her bir suç hemen hemen dinin beş ana gayesinden birini ihlal etmekte, konulan cezalar da bunları korumayı gaye edinmektedir. Kabaca şöyle bir şema sunabiliriz:

Dinin Gayesi	**Mukaabil Suç**
Dini Muhfaza	İrtidad
Nefsi Muhafaza	Katl ve kazf
Aklı Muhafaza	Hamr kullanımı
Nesli Muhafaza	Zina
Malı Muhafaza	Hırsızlık

Hamr'ın Durumu: Şimdi dininin gayeleri nokta-i nazarından hamr'a bakacak olursak bunun gerçekten diğer cürümlerin hepsini içine alan bir mahiyette olduğunu görürüz:

1) Uyuşturucu ve alkollü içkilerle öncelikle akıl gider.

2) Akılla beraber din de gider. Zîra Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"İnsanı insan yapan aklıdır, aklı olmayanın dini de yoktur"* buyurmaktadır. Bunun îzahı da kolaydır: İçki veya uyuşturucu alarak aklını devre dışı bırakan bir kimsede, dinin akıl ve muhakeme esasına dayanan disiplin ve otoritesini artık arayamayız. Onda sevap-günah mefhumu, ceza-mükafaat müeyyidesi kalmamıştır.

3) Uyuşturucu kullanmaktan, arkadan gelecek yeni nesillere veraset ve kalıtım yoluyla geçecek tereddî ve fenalıklar günümüzde ilmen tesbit ve tahkik edilmiştir. Bu noktanın anlaşılması için tıp kitapları görülebilir.

4-5) Uyuşturucuların sevkiyle işlenen cinayetler, bu maddeler uğruna heder edilen mallar herçeşit îzahtan vareste şekilde açıktır, hergün örneklerini görmekte, duymakta ve okumaktayız. Şu kadarını söyleyebiliriz ki, resmî makamlarca yapılan bir kısım açıklamalardan anlaşıldığına göre, memleketimizi iç harp eşiğine getirmiş ve binlerce masumun kanını dökmüş olan son geçirdiğimiz anarşik hadiselerde gençlerimizi cinayetlere itmede en ziyade kullanılan silah uyuşturucular olmuştur. Ayrıca içki mübtelalarının zevkinden başka bir şey düşünmediği, ailevî sorumluluklarını yerine getirmediği, neticede ailelerin dağıldığı, herkesçe bilinen husustur.

İşte *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* hamr'ın bu çok yönlü zararlarına dikkat çekmek için onu fevkalade veciz iki kelime ile tavsif etmiştir: Ümmü'l-Habâis. Yani bütün kötülüklerin anası, veya **"Miftâhu Külli Şer"** yani bütün şerlerin anahtarı.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hamr'ın bu vasfını yani bütün fenalıkların annesi olma durumunu zihinlerde canlı tutmak için bir de temsil anlatır. İslam ediblerine mühim bir ilham kaynağı olan ve

hadislerde değişik şekillerde gelmiş bulunan temsilî hikayenin bir şekli şöyle: "Hz. Peygamber buyurur ki: *"Kötülüklerin anasından sakının. Zîra sizden önce yaşayanlar arasında çok dindar bir zat vardı, hep ibadet eder, bu maksadla insanları da terkederdi. Bir kadın ona musallat oldu. Bir hizmetçisini yollayarak: "Bir hususta şahitlik yapmak üzere bana bir uğrayıver" diye kendisine haber yolladı. Adam kabul ederek kadının evine girdi. O eve girince kadın bütün kapıları kapattırarak odasına aldı. Adam bir de ne görsün, karşısında kendisini beklemekte olan çok güzel bir kadın var. Kadının yanında bir çocuk ve içerisinde içki bulunan bir de kap vardı. Adama: "Seni buraya şahitlik falan için çağırmadım, (Allah'ı inkar etmen veya) bu çocuğu öldürmen veya bu şaraptan içmen veya benimle yatman için çağırdım. İtiraz edecek olursan imdat diye çığlık atıp seni rezil edeceğim" der. Adamcağız meselenin ciddiyetini anlayarak bunlardan birini yapmaktan başka çıkar yol olmadığı kanaatine varır. Belayı en ucuz atlatma yolu olarak şaraptan içmeyi tercih ederek: "Bir kadeh şarap ver" der. Kadın verir. Adam "Bir kadeh daha" der. Derken sarhoş olarak kadınla temasta bulunur (kendisini küfre atan sözler sarfeder) ve çocuğu da öldürür. (Sonra kadın ona: "Kasem olsun sarhoş olunca önceden yapmam diye reddettiğin bütün tekliflerimi eksiksiz yaptın" der.)*

Şu halde hamr'dan kaçının. Allah'a yemin olsun, imanla hamr ibtilası, bir adamın göğsünde ebediyen bir araya gelmez. Bunlardan biri diğerini göğsünden mutlaka çıkaracaktır."

Bir başka hadiste de: *"Hamr bütün ahlaksızlıkların (fevâhiş) anasıdır ve büyük günahların en büyüğüdür. Onu içen, annesine, teyzesine ve halasına saldırabilir"* der.

HAMR NEDİR? Kur'an ve hadiste içki ve uyuşturucularla alakalı yasak dile getirilirken, münhasıran belli bir maddeye has olan bir kelime değil, daha ziyade belli bir duruma sebebiyet veren bir madde kullanılmıştır. Yani yasak münhasıran muayyen bir madde için gelmiş olmamakta, muayyen bir durumu hasıl eden bütün maddeler için gelmiş olmaktadır. Böylece nazar-ı dikkate arzedilen bu durum "Aklın örtül-mesi"dir. Yasak da *"Aklın örtülmesi"*ne sebep olan her bir madde içindir. Bu, alkollü maddeler olmuş, afyon veya eroin gibi maddeler olmuş, bugün ilaç şeklinde alınan, yarın bir başka şekilde alınacak olan maddeler olmuş farketmez.

İşte bu maksadla Kur'ân-ı Kerîm ve hadis-i şeriflerin kullandığı kelime hamr kelimesidir. Kelime lügat açısından "Birşeyi örtmek" mânasına gelen bir kökten gelir. Öyle ki, Arapçada, şâhitlikten kaçarak gördüğünü gizlemek, utanmak, örtmek, örtünmek, örtü, kapak gibi pekçok kelime bu kökten türetilir.

Bizzat *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* Kur'an'da gelen hamr kelimesinin, zamanla yanlış istikametlere çekilmemesi için şahsen açıklamada bulunma ihtiyacını duymuş ve *"Külli müskirun hamrun"* yani her sarhoşluk veren şey *"hamr"*dır demiştir.

Bu noktayı bilhassa şunun için vurgulamak isteriz: Cemiyetimizde zaman zaman dini açıdan hiçbir tutar tarafı olmayan bazı laflara rastlarız. Sıkca duyduğumuz bu laflardan birine göre: "Kur'an şarabı haram etmiştir; rakıyı, birayı haram etmemiştir." Bir diğer lafa göre, "şarap içmek rakı içmekten daha büyük bir suç, bir günahtır. Çünkü Kur'an'da şarap ismen gelmiştir, rakı zikredilmemiştir" vs.

Bektâşivâri söylenen bu sözlerin ne kadar saçma olduğu îzah gerektirmeyecek kadar açıktır. Kur'an'da kullanılmış olan hamr kelimesi ve bu kelime ile alakalı olarak bizzat Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından ifade edilen mükerrer açıklamalar bu hususta ufak bir tereddüd bırakmamaktadır. Âlimler de meseleyi böyle tesbit etmişlerdir.

İçki Dışındaki Uyuşturucular Meselesi: Yukarıda temas edildiği üzere, Kur'an içkiyi yasaklarken sadece "hamr" kelimesini kullanır. Bu, aklı örten her şeyi içine almakla beraber, öncelikle alkolü ve hususan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* devri Araplarında isti'mâli çok yaygın olan şarabı kasteder. Bu durumdan hareketle diğer içki ve uyuşturucuların bu yasağa girmediğini söylemek mümkün değildir. Zîra hamr kelimesinin *"aklı örten"* yani *"sarhoşluk veren"* herşey mânasına gelme gerçeği bir yana, şöyle bir mukayese de bu düşüncenin tutarsızlığını ifadeye kâfidir. İslâm'ın, aklî ve ilmî açıdan bakıldığı zaman afyon, eroin gibi pek çok uyuşturcu maddeler arasında zararlı olma yönünden daha az zararlı olduğu kabul edilebilecek alkollü içkileri böylesine ciddiyetle ve şiddetle yasaklarken, bundan çok daha zararlı olanlarına müsamaha etmesi beklenemez. Kur'an ve hadiste uyuşturculara sarahaten yer verilmemesi, *Hz. Peygamber* devrinde Araplar arasında uyuşturcu madde isti'mâlinin yaygın olmayışındandır. Esasen metod olarak da bir sınıfa giren zararlılardan en hafifinin medarı bahs edilmesi, daha beterlerinin zikrini gerektirmez. Kur'ân'da şayen sadece uyuşturucular yasaklanmış olsaydı alkollüler de buraya dahil mi diye düşünülebilir, tereddüd edilebilir ve bu husus normal karşılanırdı.

Nitekim, bu metoda uygun olarak *Kur'ân-ı Kerîm* zinâyı yasaklayan âyetinde *"velâ takrabu'z -zinâ"* yani "zinâya yaklaşmayın" der. Buradaki yaklaşma yasağını, âlimler esas çirkin fiile müncer olacak, ona götürecek sebeplere yer vermeme, onları da yasaklama mânasında anlarlar. Şu

halde zinâya düşmemek için öncelikle zinâya götüren, ona gidişi kolaylaştırıp teşvik eden sebeplerden kaçınmak gerekmektedir. İffetin korunması, gözün, elin ve dilin zinâya götürecek kullanışlardan korunması gibi.

Uyuşturucular mevzuunda da durum böyledir. Dinimiz aklen en hafifi görülen ve aslında hepsine gidişin ilk basamağı olan alkollü içkiler konusunda büyük bir tahşidatta bulunarak zararı daha beter olan diğerlerini de toptan yasaklamış, haram kılmıştır.

Nitekim Kitâbu'l-Fıkh alâ Mezâhibu'l-Erba'a'da kaydedildiği üzere İslâm âlimleri, afyon, eroin gibi uyuşturucuların bedene, akla, dine, ahlaka ve mizaca verdiği zararları açısından *"içkiden çok daha beter"* olduğunu ittifakla belirtmiş, bazıları bunlardan hasıl olan zararların 120'yi bulduğunu göstermiştir. Mısır müftülüğü, bütün bunlara dayanarak yakın zamanda verdiği bir fetvada meseleyi açık şekilde ortaya koyarak afyon gibi uyuşturucuların aynen hamr gibi haram olduğunu belirtmiştir.

Azı da Çoğu da Bir: Uyuşturucular mevzuunda İslâm'ın orijinal bir yönü, yasak emrinde, müessiriyeti temin için koyduğu "çoğu haram olan şeyin azı da haramdır" prensibidir. Başta Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* olmak üzere, Ashab, Tâbiîn ve bütün diğer İslâm âlimleri ittifakla, çok miktarda alınınca sarhoş edici bir şeyin, sarhoş etmesi asla söz konusu olmayacak çok az miktarının da kesinlikle haram olduğunu belirtmişlerdir. Sözgelimi bir hadiste: *"Bir fark'ı (ki 7,5 kiloya yakın bir ölçektir) içildiği takdirde sarhoş eden bir içkinin bir avucu dahi haramdır"* denmektedir.

Dinimize göre, haramdır diye alkollü içkilerden kaçacaksak bunun tek bir damlasından dahi kaçacağız. Bir damlalık bir miktar bile yiyecek ve içeceklerimize karıştığı takdirde onu pisletmektedir, yiyilip içilmesine mani olmaktadır. Hz. Peygamber'e *"Sarhoş eden şeyin haram olduğunda şüphemiz yok, ancak yemeklerin üzerine bir iki yudum olsun alabilelim"* diyerek müsaade isteyenler olmuştur. Fakat Hz. Peygamber'in tavrı kesindir: *"Sarhoş eden bir şeyin azı da çoğu da haramdır."*

Şu halde, "İslam akıl mantık dinidir, sarhoş etmeyecek miktarda içtiğimiz az bir miktar haram değildir, dinimiz yasağı, başkasına zarar verildiği için koymuştur, azında ise ne sarhoşluk ne de başkasına zarar var" gibi kulağımıza gelen sözler tamamen batıldır. Hatta alkol yüzdesi azdır diye içkiden sayılmaması gerektiğine dair bira hakkında yapılan propaganda da tamamen boştur. İslam açısından da haramdır. Kaldı ki o da, aynen diğerleri gibi sarhoş edicidir. Nitekim bir gazetede okduğumuz son bir haberin başlığı "iki şişe bira içti, en yakın arkadaşını delik deşik etti" şeklinde idi.

Dinimiz, çoğu sarhoş eden şeyin damlasını dahi kullanmama yasağını koyarken, bütün kötülüklerin küçükten, azdan, mühimsenmeyen miktarlardan başlamasındaki beşerî zaafı gözönüne almış olmalıdır.

İçkinin Hammaddesi Meselesi: Cemiyetimizde kulağımıza gelen bektâşivâri laflardan biri de sadece üzümden yapılan içkinin haram olduğuna dairdir. Buna göre, Kur'an üzümden yapılan şarabı haram ediyormuş, sözgelimi, bira arpa suyu imiş, binaenaleyh onun haram olmaması lazımmış. Hem dindarlığı hem de çok bilmişliği elden bırakmak istemeyen bir laf ebeliği ve bir demagoji.

Hamr kelimesiyle alakalı olarak yukarda kaydettiğimiz açıklama bu sözün hiçbir gerçeği ifade etmediğini göstermeye yeterli olmakla birlikte, *bizzat Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'den kaydedeceğimiz bir hadis bu iddianın batıllığını daha da açık hale getirecektir: *"Bilesiniz, üzümden hamr yapılır, hurmadan hamr yapılır, baldan hamr yapılır, buğdaydan hamr yapılır, arpadan hamr yapılır; ben sizi sarhoş eden herşeyden yasaklıyorum."* Başka rivayetlerde mısır ve pirinçten de hamr yapıldığı ve hepsinin haram olduğu belirtilir.

Burada Hz. Peygamber, kendi devrinde Arapların ve komşu kavimlerin şarap yapmada kullandıkları hammaddeleri saymaktadır. Bunlar dışındaki maddelerden yapılacak hamr'ın haram olmayacağını söylememektedir. Öyle ise günün birinde petrolden sarhoş edici içki yapılacak olsa bunun da haram sayılacağı açıktır.

Bizzat Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bir sözü, zamanımızda sıkça kulağımıza gelen bir başka mugalatayı cevaplandırmaktadır: *"Ümmetim, hamr'a başka bir ad takarak onu içecektir."* Bu hadis: "Kur' an'da şarap haram edilmiştir, bira değil" diyenlere cevaptır.

YASAKTA ŞİDDET: Dinimizin uyuşturucularla mücadele mevzuundaki orijinalitesinden biri de bu konuda gösterdiği şiddet ve ciddiyettir. Yani uyuşturucular ve içki yasaklanmakla kalmamış, bunları kullanmaya götüren ve kolaylaştıran sebepleri de yasaklanmıştır. Hadislerde gelen hamr ile alakalı on yasak, söylediğimiz bu noktanın ifadesidir. Enes (radıyallâhu anh) der ki: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hamr konusunda on kişiyi lanetledi:

1- Şarap yapmak üzere üzümün suyunu sıkan,

2- Şarap yapmak üzere üzümün suyunu sıktıran,

3- Kendisine sıkılan,

4- Şarabı taşıyan,

5- Kendisine şarap taşınan,

6- Şarabı satan (bizzat veya vekaleten),

7- Kendisi için satın alınan,

8- Şarap ikram eden (sâki),

9- Kendisine ikram olunan,

10- Şarabın bedelini yiyen."

Bu hadis dikkatlice tahlil edilecek olursa, sadece hamr kullananların değil, bunun üretim ve dağıtımı ile alakalı bütün bir sanayi kolu ve pazarlama teşkilatının toptan tel'in edilip yasaklandığı, bu maddelerin dağıtımı ve istihlakini kolaylaştıran her şeyin en küçük teferruâtına kadar dile getirilerek kanun dışı yapıldığı görülür.

İSLÂM'IN MÜCADELE METODU:

İslam'ın uyuşturucularla mücadeledeki başarısı, bugünün insanlarınca *"mûcize"* kelimesiyle ifade edilecek kadar fevkalâde olmuştur. Hele Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika Birleşik Devletleri'nde konan içki yasağının 4-5 yıllık tatbikattan sonra fiyasko ile neticelenmesi İslam'ın bu meseledeki başarısını daha da büyütür. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde devlet bu işte fazla müşkilat çekmeden kısa zamanda tam hedefe ulaştığı halde, zamanımız Amerikası her çeşit modern vasıtalara rağmen muvaffak olamıyor ve neticede yasak kanununu kaldırmak zorunda kalıyor.

İslam'ın başarısı için "mûcize" tabirini kullanmış isek de, bununla sedece peygamberlere has bir başarı olduğunu kastetmiyoruz. Yani İslam'ın içki kullanımına karşı verdiği mücadeledeki başarı onun bu yolda tatbik ettiği metoda bağlıdır. Aynı medotla hareket edildiği takdirde aynı kesin neticenin her devirde alınacağı muhakkaktır.

METODUN MAHİYETİ: İslam'ı bu meselede başarıya götüren metodun mahiyeti nedir? Bizce bu konuda üç mühim prensip vardır:

1-Yasağın tedrici bir şekilde ifade edilmesi,

2-Yasağın dînî, îmânî bir mesele olarak ele alınması,

3-Yasağın maddî müeyyide ile de korunması.

Şimdi bunları kasaca açıklayalım:

1) Yasak Tedricî Olarak Gelmiştir: İslam'ın ilk zuhur ettiği çevre içkinin çokça istihlâk edildiği bir yerdi. *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* risalet emrini yerine getirmeye başladığı ilk yıllarda içkiyi yasakla-

madı. Hatta önüç yıllık Mekke devrinde açık bir ifade ile içki yasağı medar-ı bahs bile edilmedi. Medîne devrinde de Kur'ân-ı Kerîm'in peyder pey gelen vahiyleri ile tahdid edilmeye başlanmış, ancak kesin yasak Hicret'in altıncı yılında gelmiştir. Mevzumuzun can damarını teşkil eden bu noktanın iyice anlaşılması için, sözü biraz uzatma pahasına da olsa, bu tarihî gelişmeyi belirtmeye çalışacak ve bu maksadla Prof. *Muhammed Hamidullah*'tan bu tarihî safahatı özetleyen bir pasajı aynen kaydedeceğiz:

İslâm'ın bidayetinde şarap içmenin müslümanların ferdî tercih ve takdirlerine bırakıldığını belirten müellif, tahliline şöyle devam eder: "...Fakat hicret öncesi Mekke devrinde inen ayetlerde bile, daha sonraki yıllarda alkollü içkiler konusunda ortaya çıkacak olan nihâî İslâm siyaset ve tutumunun Kur'ân ayetlerinde tebellür etmeye başladığını görüyoruz. Şöyle ki:

Bunlardan ilki, vahyediliş itibariyle 70. sırada bulunan Kur'ân'ın Nahl suresinin 67. âyetinde görülür; bu âyette bize şöyle hitab ediliyor:

"Hurma ağacı ve asma meyvelerinden sizler sekr veren (sarhoş edici) bir içki ve pek güzel yiyecekler îmal edersiniz. Gerçekten de bunda düşünen ve anlayışlı bir millet için muhakkak bir işaret vardır."

Alkollü içkilerin iyi gıdalar olmadığını anlatabilmek için bu ayette ne kadar ince ve ne kadar zarif bir yol takip edilmiştir. Böylece ayette, sırf insanın kendi menfaati için bu çeşit içeceklerden kaçınmasının daha iyi olacağı belirtilmiş olmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'in bu ayetinde ayrıca:

"Ve sizler bunlardan pek güzel yiyecekler îmal edersiniz" denmekte ve daha ileri gidilmemektedir. Bundan anlaşılan, meyvalar ve bunlardan îmal edilen meyve özleri ile şıra halindeki (henüz alkolleşmemiş nebiz haldeki) meyve sularıdır. Ayetin ikinci kısmını birinciden ayıran "ve" edatı, "sekr (sarhoşluk) veren mamulat" ile "güzel yiyecekleri" birbirinden ayırmak ve ikinci grubu birincinin dışında tutmak için kullanılmıştır. Böylece düşünce ve muhakemesi yerinde müslümanlar, işaret edilen tenbih ve talimata önem verip onu dinlemişler ve daha açık ve kesin bir yasağın gelmesini beklemişlerdir.

Hicreti müteakip Resûlullah Medine'ye geldiğinde refah içindeki bu vaha, başlıca mahsülü olan hurmadan îmal edilen alkollü içkilere kendini vermiş durumdaydı. Tâif'ten farklı olarak burada üzüm bağları yok denecek derecede azdı. Bu durum karşısında Kur'ân-ı Kerîm Hicret'ten hemen sonra inen ayetlerinde bu konuda sahip olduğu tutum ve siyasetin ne olduğunu insanlara hatırlatıp belirtmek istemiştir. Vahyediliş zamanı itibariyle 87. sırada bulunan Bakara suresinin 219. ayetinde:

"Ey Resûl! Onlar sana hamr (alkollü içkiler) ve talih oyunları (ku-

mar) hakkında sual sorarlar. (Onlara şunu) şöyle: "Her ikisinde de insanlar için büyük bir günah ve az bir miktarda fayda vardır. Her ikisindeki günah, faydasından daha büyüktür."

(Mukaddes kitaplardaki eski) kanun değiştirilmemiş ve fakat bu ayetle pek önemli ve uzak görüşlü bir prensip zihinlere yerleştirilmiş bulunuyordu. Yani artık bundan böyle bir şeyi yapmak veya yapmayıp terketmek konusunda Allah'ın arzu ve isteği bir kriter, bir ölçü olacaktır. Yoksa o fiil ve hareketlerimizin, şahıstan şahsa değişebilecek olan akıl ve muhakememizin bulup çıkardığı, faydalılığı yahut zararlılığı değil. Günaha gelince, bu Allah'ın emir ve nizamlarına tecavüz demektir ve insanın bundan sakınıp kaçınması gerekir. İşte bu ölçüler dahilinde şarap içmek bir günahtır."

Kur'ân-ı Kerîm'de Görülen İlâhî Emirler: Yukarıya aldığımız ayet yeterli bir açıklık taşımaktadır; bununla beraber Resûlullah, bu konuda zorlama getiren herhangi bir ilâhî tebliğde bulunmamış ve durumun değerlendirilmesi ferdin akıl ve muhakemesine bırakılmıştır. Ancak, cemiyet hayatında karşılaşılan olaylar göstermiştir ki, bu yumuşak tutum, zararlı sonuçları önlememiştir. Gerçekten de zaman zaman ortaya çıkan sarhoşluk olayları, mesela cemaat halinde kılınan namazda Kur'ân okunurken okuyanın dilinin dolaşıp ayeti yanlış telaffuz etmesi gibi birtakım skandallara sebep olmuştur. Bunun bir sonucu olarak daha açık seçik ve zorlayıcı bir kâide, vahyediliş zamanı itibariyle 92. sırada bulunan 4. sûrenin 43. ayeti ile kendini göstermiştir:

"Ey îman edenler! Sarhoş bir vaziyetteyseniz, ne söylediğinizi bilebilecek hale gelinceye kadar namaza yaklaşmayınız" (Nisa, 43).

Bir anda alkollü içki tüketimi büyük çapta azaldı; çünkü günde bir değil, beş vakit namaz vardı ve bunlardan herhangi biri ile bir sonraki arasında, sarhoş hale gelen bir insanın yeniden aklını başına alabilmesine yetecek pek kısa bir zaman bulunuyordu. Bununla beraber, bilhassa düğünler ve bayramlar münasebetiyle ortaya çıkan öyle sarhoşluk durumları vardı ki, bu konuda şer'î ahkâmı tamamlamak için bunların da Allah tarafından hükmü tayin olunmalıydı.

Vahyediliş zamanı itibariyle 112. sırayı işgal eden Mâide Sûresinin 90-91. ayetleri *Resûlullah*'ın hayatının son günlerinde nazil olmuştur ve bunlar konuyu teferruâtlı bir biçimde gözler önüne sermektedir.

"Ey iman edenler! Hamr (yani alkollü içkiler), talih oyunları (yani kumar), (tapınmak üzere) dikili taşlar ve fala bakıp kehânette bulunmak üzere kullanılan oklar, muhakkak ki şeytan işi

birer pislik ve murdardır; o halde bunları terkedin! (Umulur ki) felah ve başarıya erersiniz."

Tersine Tedrîc: Yasağın gelmesindeki tedricîlik sadece âyet-i kerîmelerde görülen safahatta ifadesini bulmaz. Kur'ân'da kesin yasak emri geldikten sonra tatbikatta da bir tedric görülür. Ancak bu sahada tedric zıt yönden ele alınarak hamr'a ve hamr'la alakalı bazı eşyaya karşı şiddetli ve kesafetli bir tavır alınır. Bu safhada, hamr'la birlikte onun hatırasını devam ettirecek şeyler de yasaklanır.

Nitekim Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm) hamr îmalinde* kullanılan tahtadan, topraktan ve su kabağından yapılmakta olan muhtelif cins kapların kallanılmasını da yasaklamış ve onların kırılıp atılmasını emretmiştir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, üzerinde içki içilen sandalyeye oturmayı bile yasaklaması, yasak geldiği zaman elde mevcut şarapların sirke yapılmak üzere bekletilmeden dökülmesini emretmiş olması gibi durumlar, bu safhadaki sert tavrı ifade eden rivayetlerdendir. Esas itibariyle içilmesine müsaade edilmiş olan nebizin (şıra) yasaklandığına dair kitaplarda gelen birkısım rivayetleri de yine safhada tevessül edilen tedbirlerden biri olarak değerlendirebiliriz.

Ancak, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in içki benimsendikten sonra bu mevzudaki sert yasaklardan bazılarını kaldırdığı anlaşılmaktadır. Bir rivayette şöyle buyurur: "Ben size içki kaplarını yasaklamıştım, fakat bizatihi kaplar herhangi bir şeyi ne haram ne de helâl yapabilirler, yasaklanan şey, sarhoşluk veren içkilerdir."

Şu halde, başta nebiz olmak üzere, "sarhoşluk hasıl etmeyen, sâlim düşünceyi ifsad etmeyen ve malı alıp götürmeyen her çeşit içeceğe" müsaade eden rivayetlerin bu safhaya ait olduğu söylenebilir.

Bu safhayı aydınlatan bir vesika da ne Hz. Peygamber devrinde ne de daha sonraki devirlere tatbik edilmeyen bir hadistir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Bir kimse içki içme suçundan dolayı üç kere cezalandırıldığı halde dördüncü sefer yine içer de aynı suçtan gelirse, dördüncüde ölüm cezası verilir"* demiştir. Bu emir, tatbik edilmediği gibi, hukukî bir hükme esas da olmamıştır. Şu halde bu hadis de "içkiyi terketmeyenin boynunu vurun" hadisinde olduğu gibi içki yasağının konduğu ilk devrede Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hissiyatta şok tesiri yapmaya matuf mücadele metodunu aksettiren bir rivayet olmaktadır.

2)Yasağın Dînî, Îmanî Bir Mesele Olarak Ele Alınması: İslâm dîni, mü'min nazarında ehemmiyetini benimseterek, müessir kılmak iste-

diği her meseleyi onun imanına hitap ederek, o meselenin îmanıyla olan alaka ve bağını beyan ederek tebliğ etmiştir. Zîra gerçek bir mü'min için, en kıymetli metaı onun îmanıdır. Çünkü, îman onun ebedi hayatının garantisi, teminatıdır. Varlığı onun sayesinde bir mâna taşımakta, gerçek şahsiyetini îmanında bulmaktadır. Mü'minin uğrunda varını yoğunu ve hatta hayatını feda edeceği tek şey îmanıdır. Mukaddes bildiği diğer şeylerin herbirisi îmanla olan irtibat ve alakası sebebiyle mü'min nazarında kıymet, değer ve kudsiyet kazanmaktadır. Bu sebeple îman, dînî emirlerin müessir olabilmesi için varlığından vazgeçilmesi mümkün olmayan, ilk ve zarurî şarttır.

Az önce İslâm'ın ilk yıllarında içki yasağının konmadığını belirtmiştik. Aslında sadece içki değil, namaz, oruç, zekât, cihad gibi diğer mühim emirlerin hiçbirine bidayetlerde yer verilmemiştir. Hepsi tedricen peyderpey sonradan gelmiştir. Bütün bu tedricde sebep aynıdır: Atılacak emir ve yasak tohumlarının çimlenip filizlenebilmesi için önce onun atılacağı zemin hazırlanmalı, müsait hale getirilmeli idi. Aksi takdirde tohumlar kurur, çürür, zayi olup giderdi. Öyle ise, emir ve yasakların çimlenip kök atacağı vicdan zemininin îmanla münbit hale getirilmesi şarttı.

İslâm, amele giren emir ve yasakları sona bırakmakla ve bunları da tedricen kademe kademe, safha safha yapmakla zeminin hazırlık durumunu nazara almıştır.

Îmanın kuvvetlice yerleştiği, bir bakıma îmanın ehemmiyetini kavramış olmanın ifadesi olan zekât, namaz, oruç, hacc, cihad gibi amellerin sıkı sıkıya tatbik edildiği ve böylesine disiplinli bir hayatla îmanın muhafaza altına alındığı bir safhada îmanla bağlantısı ifade edilen hangi mesele kolayca benimsetilmezdi ki?

İşte içki yasağı da bu şartlar gözönüne alınarak, zemin tamamen müsait hale getirilerek konmuştur.

Şarap ve kumarı yasaklayan âyet-i kerîme, bu iki nesneyi, küfrün en iğrenç şekli olan putperestlikle alakasını kurmak, -yani îmanın zıddı olan müşrikliğe sembollük eden tapınmaya mahsus *"dikili putlar"*la beraber zikretmek- suretiyle, bu yasaklar mevzuunda bir mü'mini ikna için onu en hassas noktasından yakalamış olmaktadır. Âyet şöyle başlar: **"Ey îman edenler! Hamr, talih oyunları (kumar), (tapınmak üzere) dikili taşlar... şeytan işi birer pislik ve murdardırlar..."**

Bu noktayı, yani hamr'ı bir îman meselesi olarak sunmak işini *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* mükerrer seferler ele alarak yasağın ehemmiyetini zihinlerde daima canlı tutmuştur:

"Allah'a ve ahirete inanan, hamr içmesin. Allah'a ve ahirete inanan, içki içilen sofraya oturmasın."

"Hamr içen, puta tapan gibidir."

"Hamr içen, Lât ve Uzzâ'ya tapan gibidir."

"Hamr mübtelası, puta tapan olarak Allah'a kavuşur."

"Hamr içenin kalbinden îman nuru çıkar."

"Hamr içen (tam bir) îmana sahip olarak içmez."

"Şarap içenin kırk gün namazı kabul olmaz, tevbe etmeden ölürse kâfir olarak ölür."

"Hamr içip tevbe etmeden ölen, ebediyyen cennete giremez."

"Üç kişi ebediyen cennete giremez: Deyyûs, erkekleşen kadın ve içki mübtelası."

"Sarhoşluk sebebiyle bir kere namazını kaçıran, sanki dünya ve dünyada mevcut olan şeyler kadar malını kaybetmiş gibi zarara uğrar."

"Eline içki kadehini koyan kimsenin ebediyyen duası kabul olmaz."

İçkinin gerek Allah nazarında ne kadar kötü olduğunu ve gerekse cemiyette hasıl edeceği şerlerin, fenalıkların büyüklüğünün zihinlerde iyice tesbit etmek için içki hakkında belirtilen bir diğer vasıf da onun "Kıyamet alametleri" arasında zikredilmiş olmasıdır. Kıyamet alametleri muhtelif hadislerde sayılırken, zina, katl, kumar gibi her biri içtimâî bir afet olan fenalıkların yanında içki istihlâkinin artması da zikredilir.

İçkinin gerek ferdî ve gerekse içtimâî bir yıkıma sebep olacağını bildiren bu çeşit hadislerden bir tanesinde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurur: *"Ümmetim beş şeyi helâl addederek benimserse tarumar olur: "Birbirlerine lânet oku(yarak karşılıklı sevgi ve saygıyı kaldırı)rlarsa, içkilere dalarlarsa, ipek giyerlerse, çalgıcı dansözler ittihaz ederlerse, erkekler erkeklerle, kadınlar da kadınlarla iktifa ederlerse."*

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)***'e Göre Mübtela Kim?** İçki mübtelası diye tercüme ettiğimiz ve hadislerde pek çok gelmiş bulunan tabirin aslı "müdminü'l-hamr"dır. Bir defasında Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in: *"Müdminü'l-hamr cennete gitmez"* sözü üzerine, cemaatten birisi "Müdmin kimdir?" diye sorar. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu dikkat çekici açıklamayı yapar: *"Senede bir defa (bile olsa) üç yıl içki alan kimsedir."*

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde kısa zamanda içkinin kökünün kurutulması gibi, elde edilen fevkalade başarıda bu îmanî ik-

nanın rolünü bilhassa görmek gerek. Îman kuvvetinde zirveyi tutan Ashâb-ı Kirâm hazerâtının hamr konusunda gerçekten nasıl bir kanaat ve halet-i rûhiye sahibi olduğunu *Ebû Mûsa el-Eş'arî* (radıyallâhu anh) tarafından söylenen şu sözden anlayabiliriz." Başka rivayetler, Ashab'ın içki yasağını birbirine haber verirken: "İçki yasaklandı ve şirke eşit tutuldu" dediklerini haber verir. Şu halde, içkinin kaldırılmasındaki muvaffakiyette içki ve şirki bir tutmak telakkisinin rolü çok kere büyük olmuştur.

Hissî İkrah: İçkinin mü'min nazarında hissen de istikrah edilmesini yani iğrenç kılınmasını sağlamak için Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* gayret göstermiş ve bu meyanda şöyle buyurmuştur: *"Allah ahdetmiştir ki, sarhoş edici içki içmede ısrar eden kimseye mutlaka tîynetu'l-habâl içirecektir."* Kendisine tiynetü'l-habâl nedir? diye sorulunca *"Cehennem ehlinin vücudlarından çıkan ter ve irindir"* cevabını verir. Tiynetü'l-Habal'ın cehennemde akan irinden bir nehir, bir çeşme vs. olduğunu belirten çok sayıda hadis gelmiştir.

İçki meselesi üzerinde dinimizin bu kadar ısrarlı ve kararlı olması belki birçoklarımıza fazla mübalağalı gelebilir. Şahsen diyeceğim ki, insanlığın 20. asırda idrak edip elbirliği ile kabul edebildikleri bir afettir. Büyüklüğünü dinimiz 14 asır önce bize haber vermiş olmaktadır. Bu durum gerek Kur'ân ve gerekse Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in mucizelerinden biridir.

Pekçok Avrupalı mütefekkir insanlığı tehdidi eden bu afete karşı çoktan vaziyet almış durumdadır. Bu felaketle mücadele hususunda beynelmilel işbirliği teklif eden *Toynbee,* İslâm hakkında konuşurken lehinde birşey söylememe hususundaki bütün dikkatine rağmen, bu meselede gerçeği itiraftan kendisini alamayarak, yarının cihanşümul beşer cemiyetinin İslâm'dan bazı temel esaslar almak zorunda olduğunu söyler. Ona göre bu temel esaslardan biri İslâm'ın *ırklar arası eşitlik fikri, biri de içki aleyhtarlığı'dır.*

MÜESSİR MÜCADELEYE GİDEN YOL; YASAĞIN MADDÎ MÜEYYİDE İLE KORUNMASI: Görüldüğü üzere, İslam alkollü içkileri yasaklarken, bunu tamamen vicdanî bir yasak, kuru bir *"içmeyin, içerseniz zarar görürsünüz"* tavsiyesi olarak ele almamıştır. Dînin, îmanla alakalı mühim bir yasağı olarak bildirmiş, kullanılması kadar îmâlini, taşınmasını, alınmasını, satılmasını, vs. hep yasaklamış, yasağa uymayana da dünyevî ceza takdir etmiştir. Devlet polisiyle, jandarmasıyla, kanunuyla, mahkemesiyle, bütün mücadele vasıta ve imkanlarıyla bu yasağı uygulamakla mükellef tutulmuştur.

Bu durumda mü'min ferdler alkol kullanmanın bir yandan vicdanî ızdırabını yaşarken, vicdanında: *"Bu îmanını tehlikeye atan pis bir iştir, şirktir, küfürdür. Ondan sakın"* sesini duyarken, öbür taraftan da ensesinde polisin şamarını hissetmektedir.

Böylece hem maddî, hem manevî müeyyidelerle te'yid edilen yasak müessir olmakta, İslâm cemiyetinde içki istihlâki -son derece gizli olmak kaydıyla- asgari seviyede kalmaktadır.

Halbuki, günümüz Türkiyesinde, hâl-i hazırda olduğu gibi, Batı tipi cemiyetlerde içki yasağı tamamen gayr-i ciddi şekilde ele alınmakta ve neticede müessir olmamaktadır. Devlet bir taraftan içki îmâl edip, kendi eliyle pazarlamasını ve ticaretini ve televizyon, radyo başta her çeşit yayın vasıtalarıyla reklamını yaparken, diğer taraftan da *"aman gençlik elden gidiyor, içki zararlıdır, felakettir"* diye feryat koparıyor. Şüphesiz bu iki farklı davranış tam bir tezad ifade eder. İçki ve diğer uyuşturucuların zararlılığı hususunda gerçekten samimî inanç sahibi isek bunu, bazı ilim adamlarının senenin belli günlerinde belli fırsatlarda yapacağı konuşmalarla değil, ciddiyetle devletçe ele almak zorundayız.

İmâm-ı Âzam'a nisbet edilen meşhur bir hikaye var: "Bir kadın yanında çocuğu olduğu halde imama başvurarak "bu çocuğum bal yiyor, halbuki bal ona yaramıyor, çocuğu bu işten önlemek için bana bir yol gösterin" der. İmam, kadına üç gün sonra gelmesini söyler.

Üç gün sonra, huzuruna çıkan kadının çocuğunu okşayarak: "Yavrum bal sana zararlıdır, bundan böyle yemeyeceksin" der. Kadın bu davranışa şaşırarak: "Bu tek cümleyi söyleyecektin de üç gün niye beklettin, ilk geldiğimde söyleseydin ya!" deyince, imam şu hikmetli ve tatminkâr açıklamayı yapar: "Doğru söyledin, ancak aynı cümleyi üç gün önce söyleseydim çocuğa tesir etmezdi, çünkü o gün ben de bal yemiştim, ağzımda tadı, nefesimde kokusu varken "bal yeme" diyemezdim. Şimdi ise o balın bende eseri kalmadı, bu sebeple sözüm tesir edecektir."

Bu temsil gerçekten hakîmanedir ve fazla söze hâcet bırakmamaktadır.

HÜLASA: Yukarıda anlattıklarımızın ışığı altında şu neticeye varabiliriz: İslâm açısından içki, uyuşturucu, zina, kumar, gibi atbaşı giden içtimâî âfetlerden cemiyetimizi koruyabilmek için öncelikle gençliğin kalbini îmanla, Allah ve âhiret inancıyla doldurmak gerekecektir.

Bu içtimâî afetlerle mücadelede başarılı olmanın ikinci şartı da tedrici bir şekilde içki yasağının konmasıdır. Bu yasak sadece içki tüketimini değil, imalinden taşınmasına, satılmasına, reklamına, dağıtımına,

ithal ve ihracatına varıncaya kadar tüketime teşvik edici, tahrik edici, kolaylaştırıcı her bir hususu içine almalıdır. İçki yasağı olmadığı için uyuşturucularla ilgili yasak müessir olmaktadır. Bunların beraber ele alınması şarttır.

RUSYA'DA İDEOLOJİNİN BİRİNCİ ALETİ (38)

Aşağıda sunacağımız tercüme, 1969'larda Rusya'dan kaçıp Fransa'ya iltica eden *Michel Heller*'in, Rusya'da insan yetiştirme düzeni üzerine yazdığı bir kitaptan alınmıştır. Bu yazı, Rusya'nın içkiyi toptan yasaklama vetiresine girdiğine dair haberlerin gazetelerde görülmeye başladığı şu günlerde ibretle, dikkatle okunmalıdır. İçkinin, hem insanları dejenere edip robotlaştırmak, hem de, rejimin sıkıntılarını hafifletmek gibi son derece stratejik maksadlarla kullanıldığı bir cemiyette yasaklanması, yani mühim bir silahın kınına konması, ne derece samimî bir jest olacaktır, şüphe ile karşılansa yeridir. Acaba bunu Slav asıllı halklara uyguladığı gibi müslüman ve Türk asıllı halkara da uygulayacak mıdır? Yasak kısmî de olsa umumî de olsa, bizce Rus rejimi için fevkalade mühim bir hadisedir. Bu, büyük kitlelerin uyanmasına, olup bitenleri anlayacak, kendi kendini, vicdanının sesini dinleyebilecek fırsatı bulmasına vesile olacaktır. Yalana, zulme ve insanların beşerî şahsiyetlerinden uzaklaştırılmalarına dayanan bir rejime bu tatbikat çok şeyler getirecektir, hatta mukadder sonunu bile:

Sovyet Sosyologları, "zamanımızda ailenin en korkunç düşmanı olarak alkolü" görürler. Sovyet Rusya'da bu mesele üzerinde kimsenin şüphesi yoktur. Komünist terbiyenin problemlerini dile getirmek maksadıyla toplanan bir kofneransta, "komünist terbiye"nin şu mühim vak'asının tebarüz ettirilmesi zarurî görülmüştür: S.S.C Birliği'nde, bir aile, on rublede birini alkollü içkilere harcamaktadır. Köylerde ise ailevi gelirin yüzde otuz kadarını alkol yutmaktadır. Her yıl, nüfusun ergin kesiminin % 12-15 kadarı herhangi bir vakitte alkolden zehirlenerek bir sağlık merkezine uğramaktadır. Bu rakamların resmi rakamlar olduğunu belirtmek gereksiz. Devlet İstatistik Enstitüsü dışında yapılan araştırmalar, durumun daha da feci olduğunu göstermektedir.

ALKOL NİYE YAYGIN? Sovyet sosyologları "Alkolizmin sebebinin henüz tam olarak aydınlanmadığını" söylerler. Her hâl u kârda sebepler birçoktur. Fakat merakengiz bir hadise dikkat çekmektedir: S.S.C Birliği'nde köy ve şehirlerde rastlanan mevcut aşırı yokluk ve kıtlık şartla-

38– Bu yazı da Sur'da önceki ile birlikte neşredildi.

rında, hatta mağazalarda hiçbir madenin bulunmadığı hallerde bile, daima alkollü içkiler bulunur. Planı tamamlama zarureti, diğer gıda maddelerinin bulunmadığı zamanlarda, daima mevcut olan alkolden imkan nisbetinde çok satmayı gerektirmektedir. Bir samizdat (gizlice çıkarılıp dağıtılan broşürler) yazarının ifadesiyle, alkol bu memleketin bir numaralı ticaret malıdır. 1979'da alkol ticareti 19 milyar ruble gelir sağlamıştır. Bir başka ifadeyle, sağlık ve sosyal sigorta için ayrılandan daha fazla.

Rusya'da kadın dergisinin yazı heyetinden olan Sovyet feministi *Tatiana Manonova*'nın -ki iki meslektaşı ile birlikte Sovyetler Birliği'nden hudud dışı edilmiştir- açıklamasına göre, Sovyet erkekleri, sistem içinde maruz kaldıkları hayat tarzına tahammül edebilmek için içmektedirler. Tatiana ilaveten kadınların çok daha feci hayat şartlarına maruz kalmalarına rağmen daha az içtiklerini söyler.

ALKOLPERESTLİK: Votka olmadığı takdirde, memlekette hasıl olacak gerginlikle kıyaslanınca, Sovyet idarecilerinin alkolizmi ehven-i şer telakki ettiklerini söylemek mecburiyeti ortaya çıkar. Sovyetler Birliği'nde alkolizm, en mühim prestişlerden biri, gruba mensubiyetin bir alameti haline gelmiştir. 1980'de bir gazeteci ile yaptığı bir mülakat sırasında sağlık bakanı şu beyanatta bulunur: *"Alkoliklerin sayısında artma olduğunu istatistiklerin göstermesi bizi sevindirir." Bakan "sevinç"ini, "hastaların daha da artmış olmasının anlaşılması"* ile te'yid eder.

Şurası da açık ki, sağlık bakanı, devlet sırrı olduğu için, hiçbir istatistikî rakam vermez. Fakat bir Amerikalı ilim adamının yaptığı hesaplamalar, 1976 yılında Sovyetler Birliği'nde alkolizmden ölenlerin sayısı sayıca Amerika'da ölenlerden bin misli fazla olduğunu ortaya koymuştur. Bunların çoğu da nüfusun çalışan kısmındandır. 1982'de *Literaturnaya* Gazete, Perm şehrindeki okullarda, ilk üç sınıf öğrencileri üzerinde (7-9 yaş arası) yapılan bir araştırma sonuçlarını neşretti. *Bunların % 31.2'si yani her üç öğrencinin biri alkollü içki kullanmaktadır.* Anket, ayrıca belirtir ki, çocukları alkole ebeveynleri teşvik etmektedir. Sovyet kollektif hayatına intibak ettirici diğer vasıtalardan bir vasıta olarak."

ŞİRKET BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Şirket, lügat olarak ihtilât (karışma) demektir. *İbnu Hacer, bunu şer'î bir ıstılah olarak: "İki veya daha fazla kimsenin, kâr gayesiyle kendi ihtiyarlarıyla, hasıl ettikleri ihtilat ve beraberliktir"* diye tarif eder. Bu beraberlik beşerî hayatın bir gereğidir. İnsanlar her devirde sermaye ve emeklerini birleştirerek ticârî şirketler kurma ihtiyacını duymuşlardır. Ferdî kaldığı zaman zayıf kalan sermayeler bir araya gelince büyük güç kazanır ve daha büyük iş yapmaya zemin hazırlar. Millî ve ümmetî terakki, belli bir ölçüde millet ve ümmet ferdlerinin bir araya gelebilme, şirketleşebilme ve böylece büyük işlere girişebilme kapasitesine bağlıdır. Öyle işler vardır ki, ferdî teşebbüsü aşar ve bu yüzden o işin millete mal edilmesi, o tekniğin yerli olarak îmâli imkansız olur. Keza, bazen öyle işler, teknikler çıkar ki, devletler de tek başına hakkından gelemeyebilirler. Bu çeşit işlerde de devletlerin şirketleşmesi gerekir. Günümüzde feza araştırmalarını tek başına yürütebilen devletler nadirdir. Nitekim bu işte geri kalmak istemeyen ve fakat tek başına güç yetiremeyen Batı Avrupa devletleri, aralarında şirketleşmişlerdir. Uçak sanayiinden harp sanayiine, atom sanayiinden feza araştırmalarına varıncaya kadar asra ayak uydurmada aşılması gereken pek çok sahada İslam devletleri işbirliğine gitmek zorundadır.

Yüce dînimiz, beşerî hayattaki ehemmiyetine binaen şirket meselesine de yer vermiş, bunun sağlıklı, istikametli yürümesi için pek çok tavsiyelerde bulunmuş, prensipler vaz'etmiştir. Şu halde bu bölümde, Resûlullah'ın şirket meselesine temas eden bir kısım hadislerin göreceğiz.

2299 ١ – عن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ : يَقُولُ اللهُ تعالى أنَا ثَالِثُ

الشَّرِيكَيْنِ مَالَمْ يَخُنْ أَحَدُهُمَا صَاحِبَهُ، فَإِذَا خَانَهُ خَرَجْتُ مِنْ بَيْنِهِمَا]. أخرجه أبو داود.

وزاد رزين: « وَجَاءَ الشَّيْطَانُ ».

1. (2299)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Allahu Zülcelâl hazretleri buyurdu ki: "Biri diğerine ihanet etmediği müddetçe iki ortağın üçüncüsü ben olurum. Biri arkadaşına ihanet etti mi ben aralarından çekilirim." [Ebû Dâvud, Büyû 27, (3383).] Rezîn şunu ilave etmiştir: "... şeytan gelir."

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, şirketlerin devam edebilmesi ve kârlı olabilmesi için birinci şart olarak, ortakların birbirlerine karşı dürüst olmalarını nazar-ı dikkate arzetmektedir. Bunu, şirkete Allah'ın da bir ortak olarak katılması olarak ifade buyurmuştur. Bir şirkete Cenâb-ı Hakk'ın ortak olması, hıfz ve berekette yardımcı olması, muâmelelerinde hayır ve rızk vermesidir.

2- Allah'ın aralarından çekilmesi de ilâhî hıfzın onlardan uzaklaşmasıyla, bereketin yok olmasını ifade eder. Elbette bereketin kalkıp kârın kesildiği şirket devam edemez.

3- Şeytanın gelmesi, Allah'ın yerini alarak aralarında üçüncü şahıs olması demektir. Şeytanın girdiği iş, elbette her çeşit hayırdan uzaklaşacaktır. *Tîbî* merhum demiştir ki: "Şirket birden fazla kimsenin mallarının, temyiz edilemeyecek derecede birbirine karışmasıdır. Allah'ın onlara iştirak etmesi bir istiâredir. Allah Teâlâ hazretleri sanki bereket, fazl ve kârı, karıştırılmış mal menzilesinde tutmuş, böylece kendisini üçüncü ortak olarak tesmiye etmiştir. Şeytanın hıyanetini ve bereketi kaldırmasını da mahlut (karışan şey) menzilesinde tutmuş ve onu ortakların üçüncü ferdi kılmıştır..."

Bu hadis, mü'minleri şirketleşmeye teşvik etmektedir. Zîra, münferide vaad edilmeyen bereket, şirkete Allah'ın bir lütfu olarak nasib kılınmıştır.

Şirketleri imtiyazlı kılan durum şöyle de açıklanabilir: Şirkete mensup her ferd, arkadaşının yardımcısı durumundadır. Öte yandan, hadisler bildirmiştir ki, Cenâb-ı Hakk müslüman kardeşinin yardımında oldukça kişiye yardım etmektedir.

2300 ٢– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [اشْتَرَكْتُ أَنَا وَعَمَّارٌ وَسَعْدٌ فِيمَا نُصِيبُ

يَوْمَ بَدْرٍ، فَجَاءَ سَعْدٌ بِأَسِيرَيْنِ، وَلَمْ أَجِئْ أَنَا وَعَمَّارٌ بِشَيْءٍ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

2. (2300)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben, *Ammar* ve Sa'd, üçümüz Bedir'de nasibimize düşecek ganimette ortak olduk. Derken Sa'd, iki esirle geldi, Ammâr ve ben ise hiçbirşey getiremedik." [Ebû Dâvud, Büyû 30, (3388); Nesâî, Büyû 109, (7, 319).]

2301 ٣- وعن زهرة بن معبد عن جده عبدالله بن هشام: [وكَانَ قَدْ أَدْرَكَ النَّبِيَّ ﷺ، وَذَهَبَتْ بِهِ أُمُّهُ زَيْنَبُ بِنْتُ حُمَيْدٍ إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ، فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ: بَايِعْهُ؟ فَقَالَ: هُوَ صَغِيرٌ، فَمَسَحَ رَأْسَهُ وَدَعَا لَهُ بِالْبَرَكَةِ، فَكَانَ يَخْرُجُ بِهِ جَدُّهُ عَبْدُاللّٰهِ بنُ هِشَامٍ إِلَى السُّوقِ، فَيَشْتَرِى الطَّعَامَ فَيَلْقَاهُ ابنُ عُمَرَ، وابنُ الزُّبَيْرِ فَيَقُولاَنِ أَشْرِكْنَا، فَإِنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَدْ دَعَا لَكَ بِالْبَرَكَةِ فَيُشْرِكُهُمْ، فَرُبَّمَا أَصَابَ الرَّاحِلَةَ كَمَا هِىَ فَيَبْعَثُ بِهَا إِلَى الْمَنْزِلِ]. أخرجه البخارى.

3. (2301)- *Zühre İbnu Ma'bed, ceddi Abdullah İbnu Hişam*'dan naklen anlatıyor: "Abdullah Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı görmüş idi. Annesi *Zeyneb Bintu Humeyd* onu (Abdullah'ı) Resûlullah'a götürüp şöyle dedi:

"Ey Allah'ın Resûlü; bundan biat al!" Aleyhissalâtu vesselâm efendimiz:

"O henüz küçük!" deyip başını okşadı, bereketle dua etti.

Onu (Zühre İbnu Ma'bed'i) ceddi *Abdullah İbnu Hişam* çarşıya çıkarır, yiyecek satın alırdı. Bir gün, ona İbnu Ömer'le, İbnu'z-Zübeyr (radıyallâhu anhümâ) rastladılar:

"(Satın aldıklarına) bizi de ortak kıl, zîra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sana bereketle dua buyurdu!" dediler. O, (bu teklifi kabul ederek) onları ortak yaptı.

(Abdullah İbnu Hişam o duanın bereketine) bazan bir deve yükü kâr ederdi de olduğu gibi eve gönderirdi." [Buhârî, Şirket 13, Daavât 31, Ahkâm 46.]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in duasıyla hasıl olan bereket mucizesine bir örnek sunmaktadır. Hadisin sonunda, bazan devenin, kendi mislince kâr ettiği belirtilmektedir. Bu bir bakıma yüzde yüz kâr demektir. *İbnu Hacer* bunu istiğrabla karşılayacakları ikna edici -aynı şekilde Efendimiz'in bereket duasına mazhar olan- Urve-

tu'l-Bârikî ile alakalı bir örnek kaydeder: Urve, ticaret kasdıyla pazara indiği zaman bir defada 40 bin (dirhem) kazanabilmektedir. Zîra o da, Resûlullah'ın bereket duasına mazhar olmuştur. O'nun dua alma vesilesi şöyledir: "Resûlullah'ın bereket duasına mazhar olmuştur. O'nun dua alma vesilesi şöyledir: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kendisine bir dînar vererek bir kurbanlık almaya gönderir. *Urve* onunla iki kurbanlık alır, birini bir dînara tekrar satar. Resûlullah'a gelince hem dînarını verir ve hem de bir kurbanlık. İşte bunun üzerine Efendimiz berekete mazhar olması için dua ediverir.

2-Bu rivayetten şu fevâid çıkarılır:

★ Çocukların başı okşanır.

★ Büluğa ermeyenlerle biat yapılmaz.

★ Geçimlik aramak (ticaret etmek) kasdıyla çarşı ve pazara uğranılır.

★ Nerede olursa olsun bereket aranır.

★ Helâl şeylerde bile bollukta kerâhet olduğunu söyleyen aşırılara (zahidlere) reddiye var.

★ Resûlullah'tan herhangi bir şeyi hatırlayabilen çocuğun sahabeliğine hükmedilir (Bu husus ihtilaflıdır).

★ Kadınlar çocuklarını çeşitli vesilelerle Resûlullah'a götürmüşlerdir.

★ Ticaret talebi ve ortaklık müracaatı meşrudur.

★ Resûlullah'ın duasına icâbet-i İlâhî nev'inden bir mucize örneği mevcuttur.

★ Bazı âlimler; "Seni ortak yaptım" şeklinde mutlak bırakılan ifadenin yarı yarıya ortaklık hakkı tanıdığını belirtirler.

2302 ٤– وعن السائب بن أبى السائب رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [أَتَيْتُ النّبىَّ ﷺ فَجَعَلُوا يثْنُونَ عَلَىَّ وَيذْكُرُونَنِى، فَقَالَ ﷺ: أَنَا أَعْلَمُكُمْ بِهِ، فَقُلْتُ: صَدَقْتَ بِأَبِى أَنْتَ وَأُمِّى، كُنْتَ شَرِيكِى، فَنِعْمَ الشَّرِيكُ كُنْتَ لاَ تُدَارِى وَلاَ تُمَارِى]. أخرجه أبو داود.

« الْمُدَارَةُ »: المدافعة. « وَالْمُمَارَاةُ »: المجادلة.

4. (2302)- *Saib İbnu Ebî's-Sâib* (radıyallâhu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a geldim. Beni O'na zikredip hakkımda medh u senada bulun(arak tanıt)maya başladılar. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz:

"Ben onu sizden iyi tanırım!" buyurdu. Ben (hemen atılıp):

"Annem, babam sana kurban olsun dedim, doğru söyledin, zîra sen benim ticaret ortağım idin, sen ne iyi ortaktın, ne itham görmüştüm, ne de münakaşa yapmıştık!" [Ebû Dâvud, Edeb 20, (4836); İbnu Mâce, Ticârât 63, (2287).]

AÇIKLAMA:

1-Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la ortaklık yaptığını belirten *es-Sâib İbnu Ebi's-Sâib* (radıyallâhu anh), Resûlullah'a henüz peygamberlik gelmezden önce, Mekke'de ticaret ortağı idi. Gerçi Resûlullah'ın ortağı hususunda ihtilaf edilmiştir, bu zikri geçen Sâib mi, babası mı, *Kays İbnu's-Sâib* mi, başkası mı vs. Burada adı geçen Sâib hakkında da ulema arasında bazı ihtilaflar olmuştur. Bunların, isim benzerliğinden hasıl olan iltibaslara mebnî olması muhtemeldir.

2- Hadisten ulema, münakaşanın mekruh olduğuna dair hüküm çıkarmıştır. Nitekim *Ebû Dâvud,* bu hadisi Münakaşanın Mekruh Olduğuna Dair ismini verdiği bir bâbta zikreder.

3- Ticârî ortaklığın insanı tanımada iyi bir imkan olduğu, insan hakkında bu kanaldan elde edilen bilginin daha mûteber olacağı da anlaşılmaktadır.

4- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın peygamberlikten önceki hayatı da bizim için sünnettir, örnektir. Zîra o zaman da ilâhî ismete (korumaya) mazhar idi.

ŞİİR BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Şiir, insanlar üzerinde tesir hâsıl eden bir beyan çeşididir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in *"Beyanda sihir vardır"* sözü belli ölçüde şiire de şâmildir. Mamafih, göreceğimiz üzere Resûlullah, şiiri müstakil olarak da ele alacak ve onda "hikmet" olduğunu belirtecektir.

Cahiliye döneminde, en az sihirbazlar kadar şâirlerin de cemiyet üzerinde müessiriyetleri vardı. Bu tesir iyiliğe olduğu kadar kötülüğe de âit idi ve kötü yönü ağır basıyordu. Nitekim, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* peygamberlikle ilgili, âdete muhalif ilk vak'alar ve ilk başkalıklarla karşılaştığı sıralarda bir korku geçirmiştir. Bazı rivâyetler Efendimizin bu korkusunu şâir mi oluyorum? diye ifade ettiğini belirtir. Şâir olmaktan korkup endişe duyması, o devirde bu zümrenin -en azından Resûlullah nazarında- pek iyi karşılanmadığını gösterir. Müşriklerin Hz. Peygamber'i: "O bir şâirdir" diye itham etmeleri de bir küçümseme, bir kötüleme ifade eder. Kur'ân-ı Kerîm bu iddiayı muhtelif ayetlerde cevaplandırarak Resûlullah'ın şâir, vahyin de şiir olmadığını belirtir. [Yâsîn 69, Enbiya 21, Saffât 36, Tûr 30, Hâkka 41.] Kur'ân-ı Kerîm *Şuarâ* yani şâirler ismini taşıyan bir sûrede şâirlere ayırdığı husûsî bir pasajda onları, "yapmadıklarını söylemek"le karalar: **"Şâirlere ancak azgınlar uyar. Onların her vadide şaşkın şaşkın dolaş-tıklarını ve yapmadıklarını yaptık dediklerini görmez misin? Ancak inanıp faydalı iş yapanlar, Allah'ı çok zikredenler ve haksızlığa uğratıldıklarında haklarını alanlar bunun dışındadır..."** (Şuarâ 224-227).

Şu halde, şiir bir kalemde geçilecek bir bahis değildir. Kur'ân-ı Kerîm olsun, Resûlullah olsun şiir bahsine geniş ve mükerrer yer vermişlerdir. Bilhassa Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın İslâm'ı tebliğ ederken şiir ve şâir vak'ası'nı küçümsememiş olduğu dikkat çekicidir. Bir

taraftan müşrik şâirlerle mücadele etmiş, bir taraftan da mü'min şâirleri teşvik etmiş, korumuş iltifatlarda bulunmuştur:

★ Mü'minleri hicvedip, müşrikleri tahrik eden şiirler yazan meşhur yahudî şâiri *Ka'bu'l-Eşref*'i öldürtmüştür.

★ Bedir esirlerini fidye-i necatla serbest bırakıp ve hatta bazılarını bedelsiz affederken, Resûlullah'a hicviyeler yazarak müslümanları rencide eden *Ukbe İbnu Ebî Muayt* ile İranlılar üzerine düzdüğü hikayelerin Kur'ân'dan üstün olduğu iddiasını yayan *Nadr İbnu'l-Hâris*'i daha Medine'ye varmadan yarı yolda derhal idam ettirmiştir.

★ *Amr İbnu Abdillah İbnu Umayr* da Bedir esirleri arasında idi. Bir daha İslâm aleyhine şiir yazmayacağına dair söz vererek hayatını bağışlaması için Resûlullah'a yalvardı. Efendimiz onun yetim kalacak beş adet kız çocuklarını da düşünerek bağışladı. Ancak hürriyete kavuşunca tekrar İslam aleyhinde şiirler söylemeye başladı ve Uhud'a katıldı. İkinci sefer esir düşünce, kurtulmak için yaptığı ricaları: "Müslüman bir yılana kendini iki sefer sokturmaz" diye geri çevirerek idam ettirdi.

★ *Hâris İbnu Süveyd,* müslümanları tahkir edici şiirleri sebebiyle öldü-rülünce, *Ebû Afak* bunun intikamını almak için Resûlullah'a karşı hicviye yazmıştı. Efendimiz: "Bu habisten bizi kim kurtaracak?" diyerek öldürülmesine işaret buyurdular ve derhal infaz edildi.

★ *Ebû Afak*'ın ölümüne tahammül edemeyen Esma Bintu Mervân, İslâm'a karşı alay dolu bir şiir yazdı. Onun sözleri Resûlullah'a ulaşınca: "Bunun cezalandıracak kimse kalmadı mı?" buyurdu. *Umayr İbnu Adiyy o* günün gecesinde, kadının cezasını verdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

★*"Allah"a ve Resûlüne yardım ettiniz"* iltifatında bulundular.

★ Mekke Fethi'nde herkes affedilirken *"Kâbe'nin örtüsünde sarılı olarak bile bulunsa öldürülmesi"* emredilen on kişiden üçü de şâir idi: Bunlardan biri *Abdullah İbnu Hatal*'dır. Bu, önceleri müslüman olup Medîne'ye yerleşti ise de bilahare irtidad edip Mekke'ye kaçtı ve Resûlullah aleyhinde şiirler düzdü. Bunun şiirlerini, çalgı aletleri refakatinde Fertânâ ve Karîba adında şarkıcı iki köle, Habeşî bir beste ile söyleyip Mekkelileri eğlendiriyorlardı. İşte bu üç şahış Fetih günü af dışı tutuldular.

★ *Nesâî*'nin bir rivayetinden anlaşılacağı üzere Resûlullah'a hakaret eden şâir bir köleyi, bu davranışı sebebiyle, izin almadan, anında öldüren âmâ efendisini Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* muaheze etmez, takdir ve iltifatlarda bulunur.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şiir ve şâir karşısındaki gerçek tavrını anlamak için müslüman şâirlere karşı davranışını da kısaca hatırlatmamız lazımdır.

Hemen belirtelim ki, onları da himaye ve taltif etmiş, öbürlerine cevap vermeye, müslümanların morallerini takviye edecek şiirler yazmaya teşvik etmiştir. Etrafından ayırmadığı üç meşhur şâiri vardır: *Hassan İbnu Sabit, Abdullah İbnu Ravâha, Ka'b İbnu Mâlik* (radıyallâhu anhüm).

İhtiyaç hâsıl oldukça bunları çağırıp: "Kureyş'e karşı hicviyelerinizi fırlatın. Zîra sizin şiirleriniz onlar üzerinde ok yarasından daha ağır yaralar açmakta!" derdi.

Bunlardan Hassan (radıyallâhu anh)'ın baş şâir mesabesinde Efendimiz yanında ayrı bir yeri vardır. Onu her çağrısında: "Ey Hassan Resûlullah adına onlara cevap ver!" der, Rûhu'l-Kudüs'le kendine yardım etmesi için Allah'a dua ederdi. Zaman zaman Hassan'a: *"Sen Allah ve Resûlü için onları hicvettikçe Rûhu'l-Kudüs seni takviye etmektedir, yardımcındır"* diyerek onu teşvik ve taltif buyurmuşlardır. Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) der ki: "Bir defasında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm) Ka'b İbnu Mâlik*'in hicviyesini yeterli bulmayarak Hassan'ı çağırdı. Hassan huzur-u risâlet penâhiye girince: "Nihayet düşmanını diliyle[39] yere seren arslanı çağırma ânı gelmiş" diye (sonradan çağırılmış olmanın serzenişini de ifade ederek) böbürlenir, dilini dışarı çıkarıp ağzının etrafında şöyle bir çevirir. Ve sözüne devamla:

"Seni hak ile gönderen Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun onları dilimle, deri parçalar gibi parçalayacağım!" der. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Ağır ol! Ebû Bekir Kureyş'in nesebini senden daha iyi bilir. (Ondan istifade et, biliyorsun ben de Kureyşliyim), onlar arasında nesebim var (hicivlerinden bana da zarar gelmesin. Bu maksadla Ebû Bekir teferruâtlı bilgi verip) beni onlardan ayırıncaya kadar şiir yazmada acele etme!" dedi. Hassan ona, (Ebû Bekir'e) yaklaşıp tekrar geri çekildi ve:

"Ey Allah'ın Resûlü o bana nesebini tanıttı. Seni hak ile gönderen Zât-ı Zülcelâl'e kasem olsun, seni onlardan, tereyağından kıl çeker gibi çekip alacağım" dedi."

Hz. Peygamber için şiir, iyiye de kötüye de kullanılabilecek bir silahtı. "Mü'min bedeni ve malı ile olduğu kadar diliyle de cihad etmekle

---

39– Aslında "kuyruğuyla" denmiştir. Ancak âlimler, burada maksadın dil olduğunu belirtirler.

mükellefti." Hassan'a Kureyza yahudîleriyle mücadele sırasında onları hicvetmesini emretti ve: *"Cebrail (aleyhisselâm) seninle birliktedir"* diyerek cesaretini artırdı. Bedir savaşı önce her iki tarafın şiir atışmasıyla başlar. *İbnu Hişam* yirmi sayfayı geçen bu şiirleri kaydeder.

Bir kısım rivayetler -görüleceği üzere- Resûlullah'ın zaman zaman bazı beyitleri bizzat inşad buyurduğunu, bazı güzel şiirlerin okunmasını arzu ettiğini gösterir.

Sözümüzü hülasa edelim: Şiir bahsi şeriatimizde müstakil bir bahis teşkil eder. Onun kullanılışını disiplin altına alan çok sayıda hadis vârid olmuştur. Resûlullah bâtıl ve hevâ adına olan şiirleri reddederken Hakk yolunda edeb adına olan şiirleri övmüş ve şâirlerini taltif buyurmuş, teşvik etmiştir. İslam âlimleri, buna bağlı olarak bazen lehinde, bazen aleyhinde şiir hakkında beyanlarda bulunmuşlardır. Sadedinde olduğumuz bahiste, bu dalda vârid olan hadislerden bir kısmını göreceğiz.

Şiir hakkında, M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin mütalaaları ise şöyle. Ölçü adlı kitabından birlikte okuyalım.

ŞİİR

Şiir, kâinatın ruhunda saklı bulunan güzellik ve tenâsübün, varlığın çehresindeki tebessüm ve dil-rübâ keyfiyetin şâirâne ruhlarda ifade edilmesinden başka birşey değildir. Bu yüksek ruhlar arasında öyleleri var ki, kalbi bir hokka, Rûh-ul Kudüs'ün solukları da onun mürekkebi olmuştur.

Şiir, öteleri kurcalama yolunda duyulan "hay-hû" veya bu uğurdaki cehdin iniltileridir. Şiirdeki ses ve nağmeler, yaşanılan ruh hâleti ve iç derinliğe göre bazen gürül gürül bazende incelerden ince çıkar. Bu itibarla da, şiire aid her ses ve söz, ancak dile geldiği andaki ruh hâletiyle tam kavranabilir.

Şiir, şâirin bakış ve duyuşuna tesir eden inanç, kültür ve düşünce tarzlarına göre doğar ve şekillenir. Ne var ki, onu derinleştirip idrâk üstü seviyeye ulaştıran tek kaynak, yalnız ilhâmdır. İlhâmla coşan bir gönülde zerre güneş, damla da derya olur.

Şiirde, akıl ve düşüncenin rolü ne kadar büyük olursa olsun, insan gönlünün kendine göre derin bir yönü vardır. Ve Fuzûli'nin ifadesiyle "Suhânım şuarâ leşkerine mîr-i livâdır." Gönülde yeşeren düşünceler bir de hayâlle kanatlanınca, gider sonsuzun kapılarını zorlamaya başlarlar.

Şiir, hâl-i hâzırı aydınlatan bir şu'le, ilerilere ışıklar salan bir projektör ve öteler kaynaklı bir aşk ve heyecan bestesidir. Gerçek şiirin ikli-

minde gözler aydınlığa erer, uzaklar yakın olur ve ruhlar sönmeyen bir azm ve şevke ulaşır.

Şiirler de tıpkı yakarışlar gibi, insanın iç dünyasındaki iniş-çıkışları, şevk-hüzün hallerini dile getirir ve ferdin yüce hakikatle konsantre olması ölçüsünde de, lâhutî soluklar hâline gelirler. Aslında her münâcaat bir şiir, her şiir de bir münâcaatdır. Elverir ki şiir sonsuza doğru kanat açmasını bilsin.

Sonsuzluk düşüncesinde yeşerip, kalbin kanatları ve ruhun gücüyle saf düşüncenin semâlarında pervâz eden şiir, ilimler gibi pozitif düşünceye fazla itibar etmez. O, müşahhasla, sadece bir vâsıta olarak meşgul olur. Onun bütün hedefi mücerredi bulup onu avlamaktır.

Şiirde, her duyulup düşünülen şey tasavvur edilebiliyor, tasavvurlar firesiz olarak muhâkemeden geçirilebiliyor, sonra da şâirin iç dünyasında birer esinti hâlinde beliren bu gizli unsurlar, kelime ve cümlelerle soluklanacakları âna kadar mevcudiyet ve canlılıklarını koruyabiliyorlarsa, o şiir hep tâze ve canlı kalmaya namzetdir. Aksine şiir diye ortaya koyduğumuz şeylerin zeberced taşlı bir bakır yüzük veya kömür kakmalı bir elmas gerdanlıktan farkı kalmaz.

Şiir, "O bilinmez mevcûd"u aramayı hedef seçtiği için, düşüncede buğu buğu esrâr, geçilen yollarda alaca karanlık ve çok yönleriyle kapalı bir iklime aid zor anlaşılır çok buudlu bir sestir. Bu itibarladır ki, gerçek şiirin her kelime ve cümlesinde, esrârengiz bir şatoda her ses ve görüntüyle irkilen fevkalâde hassas bir seyyahın müşâhede ve duyuşları sezilir.

Şiir, bir yürek hoplaması, bir rûh heyecânı ve bir gözyaşı. Aslında gözyaşları da kelimelere başkaldırmış saf şiir demektir.

Şiir, şâirlere aid bir kısım solmayan çiçekler ve bu çiçeklerin çevreye saldıkları kokular demektir. Toprağı temiz, suyu duru, tohumu da belli olduktan sonra bu çiçeklerin renk ve kokusuna doyulmaz..!

Anlamadan söyleyen, söylemeyip de anlayan şâirlerin sayısı hiç de az değildir. Birincilerin lâf u güzâfına bedel, ikincilerin şâirâne bakış ve düşünüşleri, kelime ve cümlelere ihtiyaç duyulmadan dahi insana çok şey anlatabilir.

Şiiri, sadece mevzûn söz şeklinde anlamak yanlıştır. Rûhu cezbeden mazmûnu ve ifadesi gönüllerde hayret ve hayranlık uyaran nice mensur sözler vardır ki, herbiri başlıbaşına birer şiir âbidesidir.

Her san'ât dalı gibi şiir de netice îtîbariyle nâmütenâhiyle sarmaş-dolaş değilse kısır ve sönüktür.Sonsuz güzelliklere meftûn insan rûhu,

sonsuza tutkun insan gönlü, ebedden ve ebedîlikten başka birşeyle tatmin olmayan insan vicdânı san'atkâra hep öteleri kurcalamayı fısıldamaktadır. Kalb, ruh ve vicdânından yükselen bu inilti ve iştiyakları hissetmeyen san'atkâr, bütün bir hayat boyu eşyânın dış yüzünü taklidle uğraşır durur da, bir kerecik olsun bu tenteneli perdenin ötesini görmeye muvaffak olamaz.

Nazımda, şekil mânaya, mâna şekilde feda edilmediği, aksine her iki cephe de ruh ve cesed münasebeti içinde ele alınabildiği takdirde, her vicdanın sevip tabîî bulacağı bir âhenge ulaşır o şiir. Ve böyle bir şiir hakkında hayâlin teklif edeceği herhangi bir yeni motif de düşünülemez.

Şiirin bir dış yüzü vardır ki, orada daha ziyâde kelimeler, cümleler, ölçü, edâ gibi hususlar hâkimdir. İç yüzüne gelince; orada rûh, iç âleminde mayaladığı düşünceleri ifade için, yerinde çiçeklerin çehresi ve kelebeklerin kanatları gibi en süslü ve zarif cümleleri, yerinde kıvılcımlar gibi düştüğü yerde yangın çıkaran kelimeleri ve yerinde de ney'in feryatlarına denk iniltiler meydana getirecek sözcükleri arar,bulur ve yerli yerine yerleştirir ki buna şiirin mûsikileşmesi de diyebiliriz.

Sırlar ve işâretler şiirin ana kaynaklarından birisi olması itibâriyle, ona olduğundan daha fazla bir genişlik ve ihâta hissedilir. Ama bu ihâta yine de şiirin hârîmi içinde ve onun surları ile çevrilidir. Şiir tedâilerin kollarında buudlaşıp rengârenk mâna iklimlerine doğru yayılıp genişlerken dahi, yine kendidir.

Şiire, esas itibariyle düşünce ve duyuşun birbiriyle kaynaşıp bütünleşmesinden meydana gelen bir ton hâkimdir. Ancak, insan bünyesindeki hipofiz bezi gibi, düşünce ve duygunun arkasında da onlara hükmeden ve her noktada kendilerini hissettiren niyet ve nazar gibi iki mühim unsur vardır ki, bunlar bütün beyit ve mısralara birer renk olarak akseder; fikrin ayağının kaydığı yerlerde onun elinden tutar ve hissin önünde bir sihirli lâmba gibi hep yollara ışık saçarlar.

Şiir, kinleri, nefretleri, heyecan ve ızdırapları, ümit ve inkisarlarıyla içinde çimlenip gelişdiği toplumun solukları; şâir de, yerinde bu toplumun nefes borusu ve akciğeri, yerinde de dili dudağıdır. Her şiir,kendine malzeme teşkil edecek olan, içinde yeşerip geliştiği cemiyetin husûsiyetleriyle mütâlaa edildiğinde birşeyler söylese bile, ona dâyelik yapan toplumu nazar-ı i'tibâre almadan, ondan birşeyler anlamak oldukça zordur.[40]

40– M. Fethullah Gülen, Ölçü-3, 10-19.

2303 ١ – عن أبيّ بن كعب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ: إنَّ مِنَ الشِّعْرِ حِكْمَةً]. أخرجه البخاري وأبو داود.

1. (2303)- *Übey İbnu Ka'b* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şiirde hikmet vardır"* [Buhârî, Edeb 90; Ebû Dâvud, Edeb 95, (5010); Tirmizî, Edeb 69, (2847); İbnu Mâce, Edeb 41, (3755).]

2304 ٢– وفي رواية له عن ابن عباس: [جَاءَ أعْرَابِيٌّ إلَى النَّبِيِّ ﷺ فَجَعَلَ يَتَكَلَّمُ بِكَلامٍ، فَقَالَ ﷺ إنَّ مِنَ الْبَيَانِ سِحْراً، وَإنَّ مِنَ الشِّعْرِ حِكْماً].

2. (2304)- *Ebû Dâvud*'da *İbnu Abbâs* (radıyalâhu anhümâ)'dan yapılan bir rivayet şöyledir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir bedevî geldi. (Dikkat çekici bir üslubla) konuşmaya başladı. Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Şurası muhakkak ki beyanda sihir vardır, şurası da muhakkak ki şiirde de hikmetler vardır" buyurdu." [Ebû Dâvud, Edeb 95, (5011); Tirmizî, Edeb 63, (2848).]

AÇIKLAMA:

1-Bu iki rivayet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın güzel ve faydalı şiirler karşısındaki müsbet ve senakâr olan tavrına şehadet etmektedir.

2- **Hikmet:** Doğru, hakka mutâbık olan söz mânasına gelir. Aslen men etmek mânasında olduğu da söylenmiştir. Hadis, şiirde kişiyi sefahet ve kötülüklerden men eden faydalı bir söz olduğunu ifade eder. Resûlullah bir başka hadislerinde: *"Şurası muhakkak ki, beyanda sihir vardır, ilimde cehalet, şiirde de hikmetler ve sözde de tatsızlık*[41] *vardır"* buyurmuştur. Sa'sa'a İbnu Suhân bu hadisi şöyle açıklar: "Resûlullah doğru söylemiştir. Beyanda sihir vardır cümlesine gelince: "Üzerinde başkasının hakkı bulunan bir kimse, hak sahibinden daha belâgatlıdır, beyanıyla herkesi teshir ederek kendini haklı gösterebilir. *"İlimde cehalet vardır"* cümlesine gelince: Âlim bilmediği hususta tekellüfe girerek cehaletini ortaya kor. *"Şiirde hikmetler vardır"* sözüne gelince: Bununla, insanların ibret aldığı mev'ize ve meseleler kastedilmiştir. "Sözde tatsızlık vardır" sözü de kelamını onu istemeyene arzetmendir."

41– Aslı *iyâl* olan bu kelimeyi Nihaye: "Bir sözü, onu istemeyene ve alaka duymayana arzetmektir. Sanki âlim kişi, ilmini aramakta olanı bulamamış da istemeyene arzetmiş, bu kastediliyor" diye açıklar. Râğıb bir başka yaklaşımla: *"Sanki bu kelime ile "usanma" kastedilmiştir. Şöyle ki söz arzedilen muhatap ya âlimdir, (bildiğini işitmekten) usanç duyar, ya da cahildir, anlamaz usanç duyar"* der. Biz tatsızlık diye tercüme etmeyi uygun bulduk.

3- *Taberî:* "Bu hadis, mutlak şekilde şiiri mekruh addederek, İbnu Mes'ud'un: "Şiir şeytanın mezâmiri (çalgıları)dır" sözüyle ihticac edenleri reddeder" der. Taberî, şiiri mutlak şekilde reddedenlerin gösterdikleri bir başka rivayetin de vâhi (çok zayıf) olduğunu belirtir. O rivayet, merfu olarak Ebû Ümâme'den yapılmıştır: *"İblis yeryüzüne indirildiği zaman: "Yâ Rabbi bana bir Kur'ân ver" diye dua etti. Cenâb-ı Hakk: "Senin Kur'ân'ın şiirdir"* dedi."

2305 ٣– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لأَنْ يَمْتَلِئَ جَوْفُ أَحَدِكُمْ قَيْحاً حَتَّى يَرِيَهُ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَمْتَلِئَ شِعْراً]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

وفي أخرى لمسلم عن الخدرىّ: [بَيْنَا النَّبِيُّ ﷺ يَسِيرُ إِذْ عَرَضَ شَاعِرٌ يُنْشِدُ، فَقَالَ ﷺ: خُذُوا الشَّيْطَانَ، أَوْ أَمْسِكُوا الشَّيْطَانَ]. وذكر نحوه.

« القَيْحُ » الصديد الذي يسيل من الدمل والجرح.

ومعنى « يَرِيَهُ » يأكله.

3. (2305)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizden birinin içine onu bozacak irin dolması, şiir dolmasından hayırlıdır."* [Buhârî, Edeb, 92; Müslim, Şiir 7, (2257); Ebû Dâvud, Edeb 95, (5009); Tirmizî, Edeb 71, (2855).]

el-Hudrî'den Müslim'in kaydettiği bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yürümekte iken karşısına şiir inşad eden bir şâir çıktı. Efendimiz: *"Şeytanı tutun"* veya *"Şeytanı yakalayın"* diye emretti.

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis şiir ezberlemeyi zemmetmektedir. Bunu karnına irin dolmasıyla kıyaslamak suretiyle ifade etmektedir. Müslim'in bir rivayetinde bu hadisin vürud sebebi de zikredilir: "Resûlullah'la birlikte Arc karyesinde yürürken şiir inşad eden bir şâir karşımıza çıkmıştı. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Şu şeytanı yakalayın -veya şu şeytanı tutun- kişinin karnına irin dolması kendisi için, şiir dolmasından hayırlıdır"* buyurdu." Burada şiire zemm mutlaktır. Yani az olmuş çok olmuş, muhtevaca hayır olmuş, şer olmuş ayırım yapılmamış, hepsi toptan zemmedilmiştir. Şiir karşısında böyle bir tavır, başka rivayetlere aykırıdır. Ulema bu hususta ihtilaf eder. Cumhur, iyi ve kötü şiiri ayırır, zemmi "şiirin kişiye galebe

çalmış olmasıyla veya şiirin mezmum (kötü) olmasıyla veya o kimsenin kâfir olmasıyla" îzah eder. Sadedinde olduğumuz bu şiir de te'vil edilmiş, zemmin mutlak değil, mukayyed olduğuna dikkat çekilmiştir. Yani, "Kişinin, içini tamamiyle şiirle doldurup birbaşka şeye yer vermemesi halinde zemm vâki olmaktadır" denmiştir. Bu anlayışta olanlar için, *Buhârî*'nin bu hadisi kaydettiği bâb'ın başlığı, hadisteki "kayd"ı anlamamıza yardım eder: "İnsan üzerine şiirin galebe çalarak zikrullah ve ilme mâni olduğu zaman mekruh olması bâbı." Öyleyse şiir karşısında ifade edilen kerâhet bu hususta düşülecek aşırılıkla ilgilidir. Öyleyse bir kalbe zikrullah ve ilim galebe çalarsa, mezmum olmayan şiirin de varlığı, kalbin şiirle dolmasını ifade etmez. *İbnu Ebî Cemre,* "karnın dolması" mefhumuyla, sadece kalbi vacib ve müstehap olan vazifeleri unutturacak kadar kendisiyle meşgul eden mezmum şiirlerin kastedildiğini anlamaz; sözgelimi seci'li söz, sihir vs. gibi kalbin katılaşıp Allah'tan uzaklaşmasına, itikadında bir kısım şekk ve vesveselerini doğmasına, insanların birbirlerine karşı soğuma, küsüşme, kin ve buğzlarına sebep olan herçeşit bilgi ve kültürü de ilave eder. Hadisin mefhumuna *İbnu Ebî Cemre*'nin kazandırdığı bu vüs'at zamanımız insanının her çeşit dînî havadan koparılıp maneviyattan uzaklaştırılması için -görünmez güç komitelerce- şuurlu ve sistemli şekilde yürütülen bazan san'at, bazan spor, bazan folklör, bazan politika, bazan dedikodu, kehanet, yıldız falı, fütirizm, magazin, bilmece- bulmaca vs. vs. meşguliyetlerini hatıra getirmektedir. Zîra bu meşguliyetler, cüz'i sayıda ferdler için bir mâna ifade etse de kâhir ekseriyet için abesle iştigalden, Allah'la arasına kurulmuş "şeytan tuzağı"ndan öte bir mâna taşımaz. *İbnu Ebî Cemre* gibi: "Kalbin irinle doldurulması bunlarla doldurulmasından hayırlıdır" demek hadisin ruhuna muvafık düşer.

2- Bu hadiste, şiiri zemmederken *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şiddetli ve mübalağalı bir üsluba başvurduğu dikkat çekici bir husustur. "Mübalağalı" diyoruz, çünkü müteakip rivayetlerde görüleceği üzere, Efendimiz'in şiir karşısındaki tavrı her seferinde buradaki gibi sert değildir, bilakis şiire yer vermiştir. *İbnu Hacer* bu sertliği Hz. Peygamber'in muhataplarında görülen aşırı şiir düşkünlüğüyle îzah eder ve: "Çünkü hitabettiği kimseler, şiire son derece kıymet veren, fazlaca teveccüh edip onunla çokça meşgul olan kimselerdi. Bu yüzden, Kur'an'a ve zikrullah'a ve ibadete yönelmeleri için onları şiirden zecretti..." der. Bunlara, emredilen kadar yer verdikten sonra başka şeyle (mezmum cinsinden olmamak şartıyla) meşgul olmanın zarar vermeyeceğini ilave eder.

3- *Arc, Mu'cemu'l-Büldân*'da belirtildiği üzere Tâif'e bağlı karyelerden biri olup Medîne'ye 78 mil mesafededir.

2306 ٤ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ النبيُّ ﷺ يَضَعُ لِحَسَّانَ رَضِيَ اللهُ عَنْه مِنْبراً في المَسْجِدِ يَقُومُ عَلَيْهِ يُفَاخِرُ، أَوْ يُنَافِحُ عَنْ رَسُــولِ اللهِ ﷺ وَكَـانَ يَقُولُ: إِنَّ اللهَ يُؤَيِّدُ حَسَّاناً بِرُوحِ القُدُسِ مَا نَافَحَ، أَوْ فَاخَرَ عَنْ رسولِ اللهِ ﷺ]. أخرجه البخارى وأبو داود والترمذي.

« المُنَافَحَةُ » المخاصمة.

« وَالتَّأْيِيدُ » التقوية.

« وَرُوحُ القُدُسِ » هو جبريل عليه السلام.

4. (2306)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şâir Hassan İbnu Sâbit (radıyallâhu anh) için mescide hususî bir minber koymuştu. Hassan, orada kurulup mufâhara yapar veya Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı hasımlarına karşı müdafaa ederdi. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Allah (c.c.) Hassan'ı, Resûlullah'ı müdafaa ettiği veya onun adına mufâhara yaptığı müddetçe Rûhu'l-Kudüs'le takviye etmektedir"* derdi." [Buhârî, Edeb 91; Ebû Dâvud, Edeb 95, (5015); Tirmizî, Edeb 70, (2849).]

AÇIKLAMA:

1-Bu hadis Buhârî'de buradaki şekliyle mevcut değildir. Ancak هجاء المشركين *"Müşrikleri hicvetme"* bâbında buna yakın bir mânada rivayet gelmiştir. Bu rivayet 2313 numarada kaydedileceği için buraya almadık.

2-Bu ve bundan sonra gelecek bir kısım rivayetler, şiirin lehinedir, yani Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şiire de yer verip şâirleri buna teşvik ettiğine, hatta iltifatlarda bile bulunduğuna delalet etmektedirler. Hassan İbnu Sâbit (radıyallâhu anh) -Umumî açıklama kısmında belirttiğimiz üzere- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hususî şâirlerinden biri ve hatta birincisidir. Bu san'attaki başarı ve temayüzü sebebiyle hususî şekilde peygamberî iltifat ve teşviklere mazhar olmuştur. Mü'minlerin kendisini dinleyerek -hasım taraftan gelecek edebî taarruza karşı- morallerinin takviye edilmesi maksadıyla mescidde onun şahsına mahsus bir minberin tesisi az bir iltifat, küçük bir ikram değildir.

Rûhu'l-Kudüs'le te'yid ve takviyesinin lisan-ı nübüvvetle tebşiri, Hassan'ın şanını yüceltmede hususî minber tesisinden de öte bir ikram, bir iltifattır. Zîra *Rûhu'l-Kudüs*'ten maksad Cebrâil'dir. Cebrâil aleyhisselâm ise Cenâb-ı Hakk'tan aldığı emirle iş yapan, peygamberler ve onlar mesabesindeki kimselere ilâhî mesajı ulaştıran melektir, Mukarrebûn denen ilâhî yakınlığa ermiş en büyük meleklerden biridir.

Hassan'a yapılan bu iltifattan bir hissenin, kıyâmete kadar her asırda, dünyanın herbir beldesinde mü'minler arasında aynı hizmeti yürütecek bütün şâir ve ediplere ayrıldığını, Hassan'ın şahsında onlara da hitab edildiğini istidlal etmek mümkündür.

2307 ٥– وعن عمر بن الشريد عن أبيه رضي الله عنه قال: [رَدِفْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَوْماً فَقَالَ: هَلْ مَعَكَ مِنْ شِعْرِ أُمَيَّةَ بْنِ أَبِى الصَّلْتِ شَىْءٌ؟ قُلْتُ: نَعَمْ. قَالَ: هِيهْ، فَأَنْشَدْتُهُ بَيْتاً، فَقَالَ: هِيهْ، حَتَّى أَنْشَدْتُهُ مِائَةَ بَيْتٍ]. أخرجه مسلم.

5. (2307)- *Amr İbnu'ş-Şerrîd,* babasından [Şerrîd'den naklen radıyallâhu anh] anlatıyor: "Bir gün ben Resûlullah'ın bineğinin arkasına binmiştim. Bir ara bana:

"Hafızanda Ümeyye İbnu Ebi's-Salt'ın şiirinden birşeyler var mı?" diye sordu. Ben: "Evet!" deyince:

"Söyle!" dedi. Ben kendisine bir beyt okudum. O yine:

"Devam et!" dedi. Ben bir beyt daha okudum. O yine,

"Söyle!" emretti. Böylece kendisine yüz beyit okudum." [Müslim, Şiir 1, (2255).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste "söyle" diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı hih'tir. Bu kelime herhangi bir fiilden gelmez. Bazan, bu mânada olmak üzere, dilimizde *"hi"* sesini çıkarırız. *"Haydi"*, *"söyle!"*, *"devam et!"*, *"evet"* gibi mânalarla ifade edilebilir.

2- *Ümeyye İbnu Ebi's-Salt* cahiliye şâirlerindendir. Okuma yazma bilir, bu yüzden kültürlüdür. Eski mukaddes kitapları okumuş olup, *Hz. İbrahim ve Hz. İsmail*'in dîni üzere yaşamakta, içkiyi, zinayı haram bilip putları reddetmektedir. İbadeti putlara değil, tek olan Allah'adır. Cahiliye besmelesi olan bismikallâhümme tabirini ilk defa onun kullandığı, sonradan bütün Mekkelilerce benimsendiği belirtilir. Dînî kitaplarda, Hi-

caz yöresinden bir peygamber geleceğini okuduğu için onun beklentisi içindedir ve hatta bu peygamberin Kureyş'ten olacağına, ona kırk yaşlarında peygamberliğin geleceğine dair teferruâtı öğreninceye kadar kendisinin, beklenen bu peygamber olacağını ümid etmektedir. Bu halette iken Resûlullah'ın risâleti mevzubahis olunca O'na karşı kıskançlık duymuş ve İslam'ı kabullenmek şerefine erememiştir. Bedir'de öldürülen Kureyşlilere karşı düzdüğü mersiyesi meşhurdur.

Şiir yönü oldukça güçlüdür, hatta Ebû Ubeyde: *"Ümeyye İbnu Ebî's-Salt'ın Sakif'*in en güçlü şâiri olduğunda Araplar ittifak eder" der. *İbnu Hacer'in* Sâhibu'l-Mir'ât'dan nakline göre, *Ümeyye İbnu Ebi's-Salt* bir ara Resûlullah'ın risâletine inanmış ve Medîne'ye hicretten önce Tâif'ten malını almak üzere Hicaz'a gelmiş. Bedir'e indiği zaman kendisine: "Ey *Ebû Osman* nereye gidiyorsun?" diye soranlara:

"Muhammed'e tâbi olmak istiyorum!" cevabını verir. Bunun üzerine:

"Bu kuyuda ne var biliyor musun?" derler. "Hayır!" deyince,

"Dayının iki oğlu *Utbe* ve *Şeybe*, falan filanlar da kuyunun içindeler!" derler. Bunun üzerine öfkelenerek devesinin burnunu kesip, elbisesini yırtar, ağlar ve Tâif'e gider, orada ölür.

Ölüm tarihi -hicrî 2 ile 9 arasında- ihtilaflı ise de tarihçiler kâfir olarak öldüğünde ittifak ederler. Şurası muhakkak ki Bedir savaşına kadar yaşadı ve orada öldürülenler üzerine meşhur mersiyesini yazdı. Bazıları şu âyetin onun hakkında nazil olduğunu söylerler: " الَّذِى اٰتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا **(Ey Muhammed) onlara şeytanın peşine taktığı ve kendisine verdiğimiz ayetlerden sıyrılarak azgınlardan olan kişinin haberini anlat"** (A'raf 175).

Ümeyye İbnu Ebi's-Salt'ın şiirlerinde manevî bir derinlik vardır; vahdaniyet, ölüm, âhiret ve Allah'a îman gibi mevzuları işler. Bir kasidesi şöyle başlar:

"Kıyamet günü Allah nezdinde,

Haniflik hariç her din bâtıldır."

Bir diğer kaside de şöyle başlar:

"Ey Rabbim! Beni ebediyen kâfir yapma.

Kalbimin sırrını daima îman kıl."

Şiirlerinde bu çeşit ifadeler çoktur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu sebeple onun şiirlerini, zaman zaman dinlemek arzu etmişler

ve dinledikten sonra takdirlerini ifade buyurmuşlardır. Efendimiz şiirlerine olan takdirlerini bir seferinde: آمن شعره وكفر قلبه "Şiiri îman etti, kalbi küfürde kaldı" diyerek; bir başka seferde de وكاد امية بن ابى الصلت ان يسلم *"Ümeyye İbnu Ebi's-Salt îman edeyazmış"* diyerek ifade etmiştir.

Onun kasidelerinden bazı pasajlar:

"Kendine bir destek edinmeyen ve kullarını bir takdir üzerine yaratan Allah'a hamd olsun. O'nun kudretine boyun eğenler arasında, şükretmek için benim de yüzüm ve bütün vücudum secde eder."

....

"Rabbimizin varlığına olan deliller apaçıktır. Bu delilleri ancak bir kâfir inkar eder. Gece ve gündüz yaratılmıştır. Bunların her birisinin müddeti bir diğerinden ayrı olarak belirtilmiş ve sınırlandırılmıştır. Yüce Allah, ışığı her tarafa saçılmış bir güneş ile gündüzü aydınlatır. kıyamet gününde Allah'ın yanında Haniflikten başka din bâtıldır."

....

"Aramızdan bir peygamber çıkıp da bize, ölümle biten bu hayattan sonrası hakkında bilgi verse. Babalarımız bizi büyütüp yetiştirmekte iken öldüler. Biz de çocuklarımızı yetiştirmekte iken öleceğiz. Daha sonra geleceklerin de daha önce gidenlerin arkalarından gideceklerini biliyoruz, ama bu bilmenin bize hiçbir faydası yoktur."

....

"Geçmiş hadiselerde bir ibret görüyor musun? Ey Kalbim! Kötülükleri bırak, kör olma, yolunu şaşırma. Ölümü ve öldükten sonra tekrar dirilmeyi hatırından çıkarma. Gelmiş ve geçmiş zamanın aldattığı kimselerden olma. Çünkü sen, üzerinde yaşayan insanları aldatmakta olan bir dünyadasın. Bu dünyada kalbi kinle yanıp tutuşan bir düşman vardır."

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın takdir edip dinlemeyi arzu ettiği cahiliye devri ediplerinden biri de Kus İbnu Saîde'dir . Resûlullah onu, henüz peygamber olmazdan önce bir keresinde Ukaz panayırında dinlemişti. Hikmetli ifadelerle dolu olan bu hutbeyi bilahare hatırlayan Efendimiz, bunu bir hatırlayabilenin olup olmadığını sormuş, Hz. Ebû Bekir ezberlediğini söyleyerek baştan sona okuyuvermiştir. Bize kadar muhafaza edilen hutbenin özeti şöyledir:

"Ey ahali! Geliniz, dinleyiniz, belleyiniz, ibret alınız. Yaşayan ölür, ölen fani olur. Olacak olur, yağmur yağar, otlar biter, çocuklar doğar, a-

nalarının babalarının yerini tutar, sonra hepsi yok olup gider. Hadiselerin ardı arası kesilmez, hep birbirini kovalar. Kulak veriniz, dikkat ediniz, gökte haber var, yerde ibret alacak şeyler var. Yeryüzü bir karış elvan, gökyüzü bir yüksek tavan. Yıldızlar yürür, denizler durur, gelen kalmaz, giden gelmez, acaba vardıkları yerden memnunlar mı da kalıyorlar? Yoksa orada bırakılıp da uykuya mı dalıyorlar? And içerim Allah'ın nezdinde bir din vardır ki o, şimdi bulunduğumuz dinden daha sevgilidir. Allah'ın bir elçisi vardır ki gelmesi pek yakın oldu, gölgesi başınızın üstüne geldi. Ne mutlu o kimseye ki O'na uyar, O da, kendisine doğru yolu gösterir. Yazık o kara bahtlıya ki O'na isyan ve muhalefet eder. Yazıklar olsun ömürleri gaflet içinde geçen ümmetlere.

Ey Cemaat! Nerede babalarınız, dedeleriniz! Nerede süslü saraylar ve taştan yapılar, Âd ve Semud kavmi? Hani dünya varlığına mağrur olup da kavmine, "Ben sizin en büyük Rabbinizim" diyen Firavun ile Nemrud? Onlar size nisbetle daha zengin, kuvvet ve kudret bakımından sizden daha ileri durumda değil miydiler? Bu dünya, değirmeninde onları öğüttü, toz etti dağıttı; kemikleri bile çürüyüp dağıldı; evleri yıkılıp ıssız kaldı. Yerlerini yurtlarını şimdi köpekler şenlendiriyor. Sakın onlar gibi gaflet etmeyin, onların gittiği yola gitmeyin. Her şey yok olacaktır, kalacak olan ancak Yüce Allah'dır ki birdir, benzeri ve ortağı yoktur. Tapılacak ancak O'dur. Doğmamış ve doğurmamıştır. Önce gelip geçenlerde bizim için ibret alınacak çok şeyler vardır. Ölüm ırmağının girecek yerleri var ama çıkacak yeri yoktur. Büyük-küçük hep göçüp gidiyor, giden geri gelmiyor. Anladım ki herkese olan, bana da olacaktır."

Başkaca şiirleri ve hakîmâne sözleri bulunan Kus İbnu Saîde hakkında da Hz. Peygamber: *"Allah Kus'a mağfiret buyursun. O tek başına müstakil bir ümmet olarak haşrolacaktır"* buyurmuştur.

Resûlullah'ın iltifat ve takdirine mazhar olan Kus İbnu Saîde'nin ölümden sonra dirilme ve âhiret ahvaliyle ilgili bir şiiri de şu mealdedir:

"Ey ölüye ağlayan kimse! Ölüler mezarlarında yatıyorlar. Üstlerinde kendi mallarından olarak sadece bir kefen parçası vardır. Onları kendi hallerinde bırak uyusunlar, zîra bir gün gelecek ki, o gün çağırılacaklar; onlar da uykudan uyanır gibi uyanıp evvelce nasıl yaratılmışlarsa gene öyle yaratılıp çağırılan yere gidecekler. Onların bir kısmı çıplak bir kısmı giyinik olarak gelecekler. Giyinik olanlar da bir kısmı yeni elbiseler, bir kısmı eski elbiseler giymiş durumda olacaklar."

2308 ٦– وعن جابر بن سمرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [جَالَسْتُ النبىَّ ﷺ أكْثَرَ مِنْ مِائَةِ مَرَّةٍ،

وَكَانَ أَصْحَابُهُ يَتَنَاشَدُونَ الشِّعْرَ، وَيَتَذَاكَرُونَ أَشْيَاءَ مِنْ أَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ وَهُوَ سَاكِتٌ، وَرُبَّمَا تَبَسَّمَ مَعَهُمْ]. أخرجه الترمذي.

6. (2308)- *Câbir İbnu Semure* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la yüz defadan fazla birlikte oturdum. Ashâbı ona şiirler okuyor, cahiliye devriyle ilgili hadiseleri zikrediyorlardı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da sâkitâne onları dinlerdi. Bazan (anlatılanlara) onlarla birlikte tebessüm buyurduğu olurdu." [Tirmizî, Edeb 70, (2854).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) talim meclislerinde yorucu ve usandırıcı olmaması için zaman zaman israiliyata ait ibretli kıssaların anlatılmasına yer verdiği gibi, şiir okunmasına da yer vermiştir. "Kalbi zaman zaman dinlendirmek" nebevî emirlerden biridir: رَوِّحُوا الْقُلُوبَ سَاعَةً بَعْدَ سَاعَةٍ Sadedinde olduğumuz rivayeti te'yid eden fiilî bir sünnete göre, Hz. Peygamber'in huzurunda Kur'ân'la birlikte şiir de okunurdu. Bir defasında Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh) böyle bir şiir okuma seansı sırasında meclise girer ve hayretle:

"Kur'an'la birlikte şiir de mi?" diye tepki gösterir. Ancak Efendimiz onu teskin maksadıyla:

"Evet, bir müddet bu, bir müddet de öteki!" buyurur. *Ebû'd-Derdâ*'nın şu sözü de meseleyi te'yid eder ve Resûlullah'ın bu perensibinin zamanla yaygınlaşıp ashabca benimsenmiş olduğuna bir delil olur: "Hak (şeyler)in talebinde daha şevkli, daha gayretli olabilmek için kalbimi hak olmayan şeyle (câiz olan lehviyatla) dinlendiriyorum."

Aliyyü'l Kâri, Ashâbın gülüp Resûlullah'ın tebessüm buyurdukları, cahiliye umuruyla ilgili olarak anlatılan vakalara bir örnek kaydeder: "Cemaatten biri:

"Hiçbir put benimki kadar sahibine faydalı olmamıştır" dedi. Yanındakiler:

"Bu nasıl oldu, anlat!" dediler. O açıkladı:

"Ben putumu (hurma, süt ve tereyağı karışımı bir helvadan ibaret olan) hays'tan yapmıştım. Kıtlık senesinde hergün bir parça yemeye başladım."

Bir diğeri atılıp:

"Ben de, bir gün iki tilkinin gelerek putumun tepesine çıktıklarını ve orada bevl ettiklerini gördüm. Kendi kendime: "Bu ne biçim Rab ki, tilkiler çıkıp tepelerine bevl ediyorlar?" dedim ve Ey Allah'ın Resûlü! Sana gelerek müslüman oldum."

2309 ٧- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [دَخَلَ النبيُّ ﷺ مكَّةَ في عُمْرَةِ القَضَاءِ وَعَبْدُ اللهِ بنُ رَوَاحَةَ يَمْشِي بيْنَ يَدَيْهِ وَهُوَ يَقُولُ:

حَلُّوا بَنِي الكُفَّارِ عَنْ سَبِيلِهِ اليَوْمَ نَضْرِبْكُمْ عَلَى تَنْزِيلِهِ

ضَرْباً يُزِيلُ الهَامَ عَنْ مَقِيلِهِ وَيُذْهِلُ الخَلِيلَ عَنْ خَلِيلِهِ

فَقَالَ لَهُ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللهِ ﷺ، وَفِي حَرَمِ اللهِ تَقُولُ الشِّعْرَ، فَقَالَ ﷺ: خَلِّ عَنْهُ يَا عُمَرُ، فَلَهِيَ أَسْرَعُ فِيهِمْ مِنْ نَضْحِ النَّبْلِ]. أخرجه الترمذي وصححه والنسائي.

« نَضْحُ النَّبْلِ » الرمى به.

7. (2309)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Umretu'l-kazâ sırasında Mekke'ye girdiği zaman şâiri Abdullah İbnu Ravâha, önünde yürüyor ve şu şiiri okuyordu:

"Ey kâfir çocukları (Resûlullah'a) yol açın!

Bugün ona gelen vahiy adına, size,

Öyle bir vururuz ki, tepenizi yerinden uçurur,

Ve dostu dostuna unutturur."

Bunu gören Hz. Ömer:

"Ey İbnu Ravâha! Sen Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın önünde ve Allah'ın Harem bölgesinde şiir mi okuyorsun?" dedi. Ancak Resûlullah:

"Ey Ömer bırak onu. Onun şiirleri, Mekkeli kâfirlere okdan daha çabuk tesir eder!" diyerek müdahale etti."

2310 ٨- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ حَادٍ يُقَالُ لَهُ أَنْجَشَةُ، وَكَانَ حَسَنَ الصَّوْتِ، فَقَالَ لَهُ النَّبيُّ ﷺ: رُوَيْدَكَ يَا أَنْجَشَةُ لاَ تَكْسِرِ القَوَارِيرَ، أَوْ سَوْقَكَ بِالْقَوَارِيرِ. يَعْنِى: ضَعَفَةَ النِّسَاءِ]. أخرجه الشيخان.

وقوله « رُوَيْدَكَ » يعنى ارفق وتأنّ، ونحو ذلك.

وشبه النساء « بِالْقَوَارِيرِ » لأن أقلّ شئ يؤثر فيهن من الحداء، أو الغناء، أو أراد أن النساء لا قوة لهن على سرعة السير.

« وَالْحُدَاءُ » مما يهيج الإبل ويبعثها على السير وسرعته فيضر ذلك بالنساء اللاتى عليهن.

8. (2310)- *Yine Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın (kafilenin yürüyüş temposunu ezgileriyle) canlı tutan bir kölesi vardı, adı Enceşe idi. Bu zat güzel sesli birisiydi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona:

"Ey Enceşe ağır ol! Şişeleri kırma -veya şişeleri sevkederken ağır ol- dedi. Şişe ile zayıf kadınları kastediyordu." [Buhârî, Edeb 90, 95, 111, 116; Müslim, Fezâil 70, (2323).]

AÇIKLAMA:

1- *Enceşe* (radıyallâhu anh), Resûlullah'ın güzel sesli Habeşî bir kölesi idi. Ebû Mâriye diye künyesi vardı. Veda Haccı sırasında, Resûlullah'ın zevceleri ile bir kısım müslüman kadınların develerini sevkediyordu. Bu kadınlardan biri de Ümmü Süleym idi. *Ebû Dâvud et-Tayâlisî*'nin bir rivayeti, bu esnada erkeklerin develerini de Berâ *İbnu Mâlik*' in sevkettiğini belirtir. Kadınların develerini sevkeden Enceşe bazı ezgiler okumuş, okuduğu ezgilerle develeri hızlandırmıştı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* teşbihli bir üslupla müdahale ederek okuduğu ezgilerin ritmini değiştirerek develerin yürüyüş temposunu ağırlaştır-masını söylemişti.

Taberânî'nin bir rivayeti, Enceşe'nin bilahare Medîne'den sürülen muhannislerden olduğunu tasrih eder.

2- Hadiste geçen hâd, *"huda"*nın ism-i fâilidir. Hudâ, hususî bir ezgi söyleyerek deveyi yürütmek, sevketmek mânasına gelir. Belirtildiğine göre, develer yürüme sırasında okunan belli bir ezginin ahengine karşı hassasiyet gösterip, adımlarının temposunu, söylenen bu şarkının ritmine göre ayarlayabilmekte, hızlı veya hafif olabilmektedir. mûsikinin tesiriyle canlıların yönlendirilmesi hadisesinin başka örnekleri de var: Beşikteki çocuğun, kendisi için okunan ninninin ahengine kapılarak sükunete ermesi gibi. Keza, Ka'be ile ilgili övgüler ve medhiyeler okunarak insanları hacca teşvik eden ezgiler vardır, bunlara da hacîc denmektedir. Askerî marşlar da hamasi duyguları tahrik, savaşa teşcide müessirdir.

3-Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadınların fıtrî olan zaaflarını ifade etmek için, onları çabuk kırılan şişeye teşbih buyurmuştur. Enceşe'ye sevki ağırlaştırması için yapılan nebevî hitap, rivayetlerde farklı kelimelerle gelmiştir: *"Ağır ol!"*, *"Rıfkla sevket!"*, *"Ağır ol, rıfkla hareket et"* gibi.

Kadınların şişeye teşbihini âlimler farklı yorumlara tabi tutarlar.

★ Katâde: "Kadınların zayıflığı kastedilmiştir."

★ *Râmahurmuzî:* "Kadınlar, ince ve harekete karşı zayıf olan cam şişelerle kinaye edilmişlerdir. Çünkü kadınlar incelikte, letafette ve bünye zayıflığında şişelere benzerler."

★ Bazılarına göre mâna şöyledir: "Kadınları ağır, dikkatli ve itinalı sevket, develerde şişe yüklü olduğu takdirde göstereceğin îtina gibi."

★ Bazı âlimler de: "Kadınların memnuniyetten memnuniyetsizliğe çabuk geçmeleri ve vefa üzerine devamlarının azlığı sebebiyle, çabuk kırılan ve zorlamaya gelmeyen şişelere benzetilmiştir" demişlerdir.

★ *Hattâbî* der ki: "Enceşe siyahî idi. Sevki şiddetli bir tarzda yapıyordu. Bineklere karşı rıfk üzere davranmasını emretti."

★ *Ebû Ubeyde el-Herevî* şöyle demiştir: "Enceşe güzel sesliydi. Resûlullah, kadınların onun sesini işitmesini istemedi, çünkü güzel ses nefisleri tahrik eder, kadınların azimlerindeki zayıflığı ve sesin onlardaki süratli tesirini, çabuk kırılma tabiatında olan şişelere benzetti."

★ *İbnu Battal,* develer hızlı gittiği takdirde kadınların düşmesinden korkulacağı için, bundan emin olmak için ağır sevketmesinin emredildiğini söylemiştir.

★ *Kurtubî,* her iki mânanın maksud olduğunu söyler. Yani Efendimiz, develerin hızlı yürümeleri halinde üzerindeki kadınların rahatsız olacaklarını düşündüğü gibi, Enceşe'nin güzel sesi sebebiyle fitneye düşeceklerini de düşünmüş ve dolayısıyla sesini keserek hem hayvanların daha yavaş yürütülmesini, hem de kadınların fitneye düşmelerinin önlenmesini emretmiştir.

Nevevî bu hadiste, *Resûlullah*'ın kadınlara karşı fevkalade, müşfik ve merhametli olduğunun görüldüğünü, onların fıtrî durumlarını nazarı dikkate alarak bu emri verdiğini belirtir.

2311 ٩– وعن الهيثم بن أبى سنان: [أَنَّهُ سَمِعَ هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ فِي قَصَصِهِ يَذْكُرُ النَّبىَّ ﷺ يَقُولُ: إِنَّ أَخاً لَكُمْ لاَ يَقُولُ الرَّفَثَ. يَعْنِى ابْنَ رَوَاحَةَ قَالَ.

أَتَانَا رَسُولُ اللهِ يَتْلُ كِتَابَهُ إِذَا انْشَقَّ مَعْرُوفٌ مِنَ الْفَجْرِ سَاطِعُ
أَرَانَا الْهُدَى بَعْدَ الْعَمَى فَقُلُوبُنَا بِهِ مُوقِنَاتٌ أَنَّ مَا قَالَ وَاقِعُ
يَبِيتُ يُجَافِي جَنْبَهُ عَنْ فِرَاشِهِ إِذَا اسْتَثْقَلَتْ بِالْمُشْرِكِينَ الْمَضَاجِعُ

أخرجه البخاري.

« الرَّفَثُ » الْفَحْشُ في القول.

9. (2311)- *Heysem İbnu Ebî Sinan*'ın anlattığına göre, bu zât, Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'yı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı zikrettiği kıssalarında dinlemiştir. (Bu kıssaların birinde) Ebû Hüreyre, Efendimizin şu sözünü nakletmiştir:

"O sizin bir kardeşinizdir, uygunsuz bir söz söylemez." (Râvilerden Zührî der ki), "Resûlullah, burada İbnu Ravâha'yı kastetmiştir." (Abdullah İbnu Ravâha, Efendimiz hakkında şu medhiyede bulunmuştur:)

"Tan yeri ağarıp fecr-i sâdık yükseldiği sırada Resûlullah, bize Kitabını okuyarak geldi.

O bize körlükten (dalaletten) sonra hidayeti gösterdi. Kalblerimiz onun söylediklerinin hak olduğuna inanmıştır. Kafirlere yatakları ağırlık verirken, Resûlümüz geceyi uyanık geçirir." [Buhârî, Edeb 91, Teheccüd 21.]

AÇIKLAMA:

1- *Ebû Hüreyre* görüldüğü üzere, Hz. Peygamber'le ilgili hatıralarını anlatırken, Resûlullah'ın İbnu Ravâha'yı takdiren söylediği bir cümleyi ve bu meyanda Efendimiz hakkındaki kasîdesinden bir parçayı rivayet etmiştir.

Bu parçayı *Kâmil Mîras* merhum Tecrid-i Sarih'de nazmen tercüme etmiştir. Şöyle ki:

"Seherde fecr-i sâdık yükselip nur saçtığı bir ân,
Resûlullah okur Ashabına tertil ile Kur'ân.
Halâs etti dalâletten, hidâyet etti İslâm'a,
İnandı gönlümüz bildirdiği bi'l - cümle ahkâma.
Anın irşâden tergîbiyle girdik Dîn-i mefture,
Çıkardı zulmet-i küfr-ü dalaletten bizi nure.
Firâşından çıkıp eyler idi Mevlâ'yı istikbal,
Gece müşriklere, medcaları eylerken istiskâl."

2-Bu rivayet Resûlullah'ın hakka hizmet eden şiirlere karşı olmadığını, bu çeşit şiirlerin sairlerini takdir ettiğini gösteren delillerden biridir.

2312 ١٠ – وعن البـراء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [قـالَ الـنَّبيُّ ﷺ: يومَ قُرَيْظَةَ لِحَسَّانَ ابْنِ ثَابِتٍ: اهْجُ الْمُشْرِكِينَ، فإنَّ جِبْرِيلَ مَعَكَ]. أخرجه الشيخان.

10. (2312)- *Hz. Berâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Kureyza günü, (şâiri) Hassân İbnu Sâbit'e:

"Müşrikleri hicvet, zîra Cebrâil seninle beraberdir!" dedi." [Buhârî, Edeb 91, Bed'u'l-Halk 6, Megâzi 30; Müslim, Fezâilu's-Sahâbe 153, (2486).]

AÇIKLAMA:

1-Bu rivayet müşrikleri hicvetmenin meşru olduğunu göstermektedir. Mamafih aynı hükmü te'yid eden başka rivayetler de mevcuttur. Enes'in rivayet ettiği bir Ebû Dâvud ve Nesâî rivayetinde Resûlullah: بِالْجَاهِدُوا الْمُشْرِكِينَ بِأَلْسِنَتِكُمْ *"Müşriklere karşı dillerinizle de cihad edin"* buyurmuştur. Taberânî'nin bir rivayetinde: "Müşrikler bizi hicvedince Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize: قُولُوا لَهُمْ كَمَا يَقُولُونَ لَكُمْ *"Size söylediklerini aynen siz de onlara söyleyin"* buyurdu" denmektedir.

2- *İbnu Merdûye*'nin Hz. Câbir (radıyallâhu anh)'den yaptığı bir rivayette Resûlullah, müşriklerin hicivleri karşısında:

"Mü'minlerin ırzlarını kim himaye edecek!" diyerek, onların mukabeleten hicvedilmelerini emreder. *Ka'b İbnu Mâlik, İbnu Ravâha* ve Hassân ayağa kalkarlar. Bunun üzerine Hassân'a: اُهْجُهُمْ انْتَ فَانَّهُ سَيُعِينُكَ عَلَيْهِمْ رُوحُ الْقُدُسِ *"Ey Hassân onları sen hicvet, (senin hicvin daha müessir) zîra, onlara karşı sana Rûhu'l-Kudüs (Cebrâil) yardımcı olacaktır."*

Bu rivayet de gösteriyor ki, Hz. Peygamber mükerrer olarak, farklı fırsatlarda, müşrikleri hicvetmesi için Hassân'a emir buyurmuştur.

2313 ١١ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [اسْتَأْذَنَ حَسَّانُ رَسُولَ اللهِ ﷺ فـي هِجَاءِ الْمُشْرِكِينَ، فـقَالَ ﷺ: فَكَيْفَ بِنَسَبِى؟ فـقَالَ: لأَسُلَّنَّكَ مِنْهُمْ كَمَا تُسَلُّ الشَّعْرَةُ مِنَ الْعَجِينِ]. أخرجه الشيخان.

وزاد مسلم في رواية فقال:

[وَإِنَّ سَنَامَ الْمَجْدِ مِنْ آلِ هَاشِمٍ بَنُو بِنْتِ مَخْزُومٍ وَوَالِدُكَ الْعَبْدُ].

«سَنَامُ» كل شئ أعلاه.

«وَالْمَجْدُ» الشرف والعلا والفخر والسؤود وما أشبهه.

11. (2313)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Hassân İbnu Sâbit, (Mekkeli) müşrikleri hicvetmek için Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vessellâm)'den izin istedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Benim nesebimi nasıl hâriç tutacaksın?" dedi. Hassân (radıyallâhu anh):

"Senin (nesebini) sade yağdan kıl çeker gibi, onlardan çekip çıkaracağım!" cevabını verdi." [Buhârî, Edeb 91, Menâkıb 16, Megâzi 33; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 156-157, (2489-2490).]

Müslim'in bir rivayetinde şu ziyade mevcuttur: "(Hassân) dedi ki: "Şerefin en yükseği Âl-i Hâşim'den Bintu Mahzumoğullarındandır. Senin baban ise köledir."

AÇIKLAMA:

1-Bu hadise, bâbın bidayetinde Umumi Açıklama kısmında yer verdiğimiz için burada tekrar olmayacak birkaç noktaya temas edeceğiz:

★ "Sade yağdan kıl çekme" şeklinde yaptığımız tercümenin Arapça aslı "hamurdan kıl çekme" şeklindedir. Ancak dilimizde hamur kelimesini değil, sade yağ tabirini kullanırız.

★ "Sade yağdan kıl çekercesine nesebin çekip çıkarılması" tabiri, yapılacak hicivlerden kolayca Hz. Peygamber'in nesebinin hariç tutulacağını, nasıl ki yağdan kıl çekilirken hiçbir leke olmadan zahmetsizce çıkarılır, öyle de hicivlerde gösterilecek maharet ve ustalık sayesinde Hz. Peygamber'in nesebine hiçbir leke bulaştırılmayacağını ifade eder. *İbnu Hacer* bunu: "Senin nesebini, onların hicvinden öyle halas edeceğim ki, nesebinde, onlara hiciv konusu olacak hiçbir şey bırakmayacağım" diye açıklar.

2- Bu hadisin vürud sebebiyle ilgili açıklama bir başka rivayette gelmiştir. Ona göre, Hassân, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan Ebû Süfyan'ı hicvetmek için izin istemiştir. Bunun üzerine *"Pekiyi benim nesebimi ne yapacaksın, hicivden onu nasıl âzâde edeceksin?"* diye sormuştur.

Müslim'deki bir rivayete göre ise Hz. Peygamber mü'minlerden Kureyş'i hicvetmelerini taleb eder ve "hicvin onlarda oktan daha derin yara-

lar açacağına" dikkat çeker. Önce İbnu Ravâha'ya adam gönderip çağırtır: "Onları hicvet" der. Ancak söylediklerini yeterli bulmaz. *Ka'b İbnu Mâlik*'e adam gönderir, onun hicvini de yeterli bulmaz. En sonunda, Hassân'a adam yollar Hassân İbnu Sâbit gelip huzura girince:

"Diliyle vuran bu arslanı çağırma ânı size geldi artık!" der ve dilini çıkarıp şöyle bir ağzının etrafında çevirdikten sonra:

"Seni hak ile gönderen *Zât-ı Zülcelâl*'e yemin olsun. Onları dilimle deri yırtar gibi yırtacağım!" der. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Resûlullah Hassân'ı *Hz. Ebû Bekir*'e havale eder. Maksadı Kureyş'in nesebini teferruâtıyla ondan öğrenmesidir. Hz. Ebû Bekir, neseb hususunda Ashab'ın en bilgilenlerinden biridir. İyi ve kötü taraflarıyla, geçmişteki fazilet ve reziletleriyle Kureyş'e mensup her aileyi çok iyi bilmektedir. Bu bilgi, hicviyede gereklidir. Aksi takdirde atılacak bir hiciv oku, Kureyş'e mensup olan Resûlullah, *Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer* gibi îman cephesinden bazılarını da rencide edip yaralayabilir. Bu sebeple Hz. Peygamber Hassân'a "Ağır ol!" diyerek teskin ettikten sonra *Hz. Ebû Bekr*'e yollar. *Hassân, Hz. Ebû Bekir*'den yeterli bilgileri aldıktan sonradır ki: "Senin nesebini sade yağdan kıl çeker gibi çekip çıkaracağım!" garantisini verir. Sadedinde olduğumuz rivayet tek başına alındıkta çok net olmasa da bu garantinin, diğer mü'minlere de şâmil olduğu anlaşılır. Çünkü Resûlullah, şâirlerden "Mü'minleri himaye"yi ve "müşrikleri hicvetme"yi taleb etmiştir. Müşriklere atılan hiciv oklarından mü'minlere de sıçrayanın bulunması bu temel prensibe aykırı düşerdi.

Bu rivayetler bir kere daha göstermektedir ki, herhangi bir hadisi tek başına anlamak oldukça zordur. Aynı mevzuya giren başka hadisleri de görerek meseleyi bütünlüğü içinde kavramaya çalışmak gerekir. Müslim ve Nesâî gibi, bir hadisin bütün vecihlerini bir arada veren kitaplar bu hususta kolaylık sağlarsa da *Buharî* ve *Ebû Dâvud* gibi diğer kitaplarda bu kolaylık yoktur, ciddî şerhlere inmek gerekir. Aslında Müslim ve Nesâî'nin de tek başlarına yeterli olduğu söylenemez. Meseleyle ilgili bir kısım teferruât onlarda yer almayan rivayetlerde gelmiş olabilir. O halde prensip, mevzuya giren bütün rivayetlerin araştırılma gereğidir.

2314 ١٢– وعن عائشة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [سَمِعْتُ النّبىَّ ﷺ يَقُولُ هَجَاهُمْ يعْنِى الْمُشْرِكِينَ: حَسَّانُ فَشَفَى وَاشْتَفَى. قالَ حَسَّانُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه:

هَجَوْتَ مُحَمَّداً فَأجَبْتُ عَنْهُ   وَعِنْدَ اللّٰهِ في ذَاكَ الجَزَاءُ

هَجَوْتَ مُحَمَّداً بَرّاً تَقِيّاً ... رَسُولَ اللهِ شِيمَتُهُ الْوَفَاءُ

أَتَهْجُوهُ وَلَسْتَ لَهُ بِكُفْءٍ ... فَشَرُّكُمَا لِخَيْرِكُمَا الْفِدَاءُ

فَإِنَّ أَبِي وَوَالِدَهُ وَعِرْضِي ... لِعِرْضِ مُحَمَّدٍ مِنْكُمْ وِقَاءُ

ثَكِلْتُ بُنَيَّتِي إِنْ لَمْ تَرَوْهَا ... تُثِيرُ النَّقْعَ مَوْرِدُهَا كَدَاءُ

تُبَارِينَ الأَعِنَّةَ مُصْعِدَاتٍ ... عَلَى أَكْتَافِهَا الأَسَلُ الظِّمَاءُ

تَظَلُّ جِيَادُنَا مُتَمَطِّرَاتٍ ... تُلَطِّمُهُنَّ بِالْخُمُرِ النِّسَاءُ

فَإِنْ أَعْرَضْتُمُو عَنَّا اعْتَمَرْنَا ... وَكَانَ الْفَتْحُ وَانْكَشَفَ الْغِطَاءُ

وَإِلاَّ فَاصْبِرُوا لِضِرَابِ يَوْمٍ ... يُعِزُّ اللهُ فِيهِ مَنْ يَشَاءُ

وَقَالَ اللهُ قَدْ أَرْسَلْتُ عَبْداً ... يَقُولُ الْحَقَّ لَيْسَ بِهِ خَفَاءُ

وَقَالَ اللهُ قَدْ يَسَّرْتُ جُنْداً ... هُمُ الأَنْصَارُ عُرْضَتُهَا اللِّقَاءُ

تُلاَقِي كُلَّ يَوْمٍ مِنْ مَعَدٍّ ... سِبَابٌ أَوْ قِتَالٌ أَوْ هِجَاءُ

فَمَنْ يَهْجُو رَسُولَ اللهِ مِنْكُمْ ... وَيَمْدَحُهُ وَيَنْصُرُهُ سَوَاءُ

وَجِبْرِيلٌ رَسُولُ اللهِ فِينَا ... وَرُوحُ الْقُدُسِ لَيْسَ لَهُ كِفَاءُ].

أخرجه مسلم.

« وَالْمُبَارَاةُ » المجاراة والمسابقة.

« وَالأَسَلُ » الرماح.

« وَالظِّمَاءُ » جمع ظامئ، جعلها عطاشا إلى ورود الدماء استعارة.

« مُتَمَطِّرَات » أى مسرعة.

« عُرْضَتُهَا » يقال فلان عرضة لكذا إذا كان مستعداً له ومتعرِّضاً له.

12. (2314)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim:

"Hassân onları -yani müşrikleri- hicvetti, hem şifa verdi, hem de şifa buldu."

Hassân (radıyallâhu anh) buyurdu ki: "Sen Muhammed'i hicvettin, ben de onun adına cevap veriyorum.

Bu işimde Allah katında mükafaat vardır.

Sen Muhammed'i nezîh, müttakî,

Resûlullah vefakâr, ahlaklı olduğu halde hicvettin. Sen O'na denk olmadığın halde O'nu hiciv mi ediyorsun?

İkinizden hangisi kötü ise iyi olana feda olsun.

Muhakkak ki, babam, babası ve ırzım,

Muhammed'in ırzını sizden korumak için muhâfızdır.

Kızcağızımı kaybedeyim, şayet siz atlarımızı

Kedâ'nın etrafını toz duman etmiş göremezsiniz.(42)

O atlar, üzerinize gemlerini çekerek gelirken,

Sırtlarında ince mızraklar vardır.

Atlarımız pek hızlı koşarlarken,

Kadınlar başörtüleriyle tozlarını alırlar.

Şayet bizden yüz çevirirseniz umre yaparız,

Fetih geldi mi, perde kalkar.

Aksi takdirde öyle bir günün kavgasını bekleyin ki,

O günde Allah dilediğini aziz kılacaktır.

Allah der ki: **"Ben bir kul gönderdim,**

O hakkı söyler, kendisinde hiçbir gizlilik yoktur."

Allah der ki: **"Ben bir ordu hazırladım,**

Bu ordum emeli cihad olan Ensardır."

Biz (Ensarîler)e her gün Kureyş'ten (43)

Ya sövmek, ya kavga, ya da hiciv vardır

Öyle ise, sizden kim Resûlullah'ı hicveder,

Veya över veya yardım ederse bizce birdir.

Allah'ın Resûlü Cibril aramızdadır.

Rûhu'l-Kudüs'ün bir dengi yoktur." [Müslim, Fezâilu's-Sahâbe 157, (2490).]

42– Kedâ: Mekke'nin girişinde yer alan bir semt ismidir.

43– Metinde geçen مَعَدّ "ma'add" kelimesiyle Kureyş'in kastedildiğini şarihler belirtir.

AÇIKLAMA:

1- *Hassân İbnu Sâbit*'in Kureyş'i hedeflediği bu hicviyede dikkat çeken bir husus, Ensârîlerin yani Medîneli müslümanların mevzubahis edilmesidir. Ensar "Allah'ın ordusu" ve "emeli cihad olan ordusu" olarak tavsif edilir. "Biz Ensârîler" denilir. Yani hiciv, Kureyş'e karşı Resûlullah'ı korumak üzere "Ensar" tarafından yapılmaktadır.

Bunun sebebini anlamak için, şâir Hassân (radıyallâhu anh)'ı Ensar adına hiciv yapmaya sevkeden vak'ayı Abdurrezzak'ın Musannaf'ı ile İbnu Vehb'in Câmii'nde Muhammed İbnu Sîrîn tarikinden gelen bir rivayeti kaydediyoruz:

"Müşriklerden bir grup Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i hicvetti. Muhâcirler:

"Ey Allah'ın Resûlü, şu adamları hicvetmesi için Ali'ye emir vermiyor musunuz? diye müracaatta bulundular. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Bize elleriyle yardım eden insanlar, dilleriyle de yardım etmeye daha çok hak sahibidirler" diye cevap verdi. Bunun üzerine Ensar:

"Vallâhi (Resûlullah) bizi kastediyor!" diyerek Hassân'a adam gönderdi.

Hassân, Ensar'ın talebi üzerine Hz. Peygamber'in huzuruna çıkıp hiciv için izin ister. Resûlullah izin verir. Fakat *Hassân Kureyş*'i tanımadığını beyan eder. Bunun üzerine Efendimiz, *Hz. Ebû Bekr*'e:

"Onlar hakkında bilgi ver, Hassân'a kusurlarını say, dök!" emreder."

Bu rivayetin sunduğu açıklama ile 2313 numaralı hadiste kaydedilen açıklama arasında zahirî bir farklılık görülür ise de birbirini tamamlayıcı bir izah yapılabileceği gibi, farklı durumlarla da te'vili yapılabilir.

2- Âlimler, bu hadislerden hareketle müşriklerin mü'minlere sebbetmeleri halinde, cevaben onlara sebbedilebileceğinin câiz olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Bu cevaz, âyet-i kerîmede mutlak olarak gelmiş bulunan sebbetme yasağına muârız değildir. Zîra âyet onların müslümanlara sebbetmesini önlemek için bunu yasaklamıştır. Halbuki, hadis sebbetmiş olanlara cevap vermeyi tecviz etmektedir. Âyet şöyle: **"Allah'tan başkasını (tanrı edinerek) çağıranlara sövmeyin. Sonra onlar da haddi aşarak nâdanlıkla Allah'a söverler..."** (En'âm 108). Şu halde âyet sövmeyi başlatmayı yasaklamış olmakta, hadis de sövmeyi başlatan müşriklere cevap vermeyi tecviz etmektedir. Esasen İslam dîni harbte de karşı tarafın saldırısına cevap vermeyi tecviz eder.

Şunu da kaydedelim ki, şartların zarurî kılması halinde, hicvi müslümanların başlatmasına da âlimler cevaz vermişlerdir.

3-Hadiste geçen "Hassân hem şifa verdi hem şifa buldu" ifadesi: Hassân, hicivleriyle müslümanları memnun edip rahatlattı. Müslümanlara ve Resûlullah'a yaptığı bu hizmetle kendi de rahatladı, sıkıntısını böylece attı" demektir.

4-Übbî'ye göre bu hicvi *Hassân,* Mekke'nin fethinden önce, *Hudeybiye* umresi sırasında müşriklerin Ka'be'yi tavafı men etmeleri üzerine yapmıştır. Esasen hicvin metnindeki bazı ifadelerde bunu görmek bile mümkündür.

2315 ١٣– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسـولُ اللهِ ﷺ : أَصْدَقُ كَلِمَةٍ قَالَهَا شَاعِرٌ كَلِمَةُ لَبِيدٍ:

أَلاَ كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلاَ اللهَ بَاطِلُ وَكَادَ أُمَيَّةُ بْنُ أَبِى الصَّلْتِ أَنْ يُسْلِمَ].

أخرجه الشيخان والترمذي.

13. (2315)- *Ebû Hüreyre* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir şâirin söylediği en doğru söz Lebîd'in söylediği şu sözdür: "Haberiniz olsun, Allah'tan başka her şey bâtıldır. Ümeyye İbnu Ebi's-Salt müslüman olayazdı."* [Buhârî, Edeb 90, Menâkıbu'l-Ensâr 20, Rikâk 29; Müslim, Şiir 3, (2256); Tirmizî, Edeb 70, (2853).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste bir beytine yer verilen Lebîd, Arabın büyük ve güçlü şâirlerinden biridir. İsmi *Lebîd İbnu Rebî'*a *İbnu Âmir İbnu Mâlik* Âmiri *Sümme'l-Ca'ferî'*dir. Kavmi Benî Ca'fer heyetiyle Resûlullah'ın yanına gelmiş ve İslam'la şereflenmiş ve ömrünün sonuna kadar İslâmî salâbetini korumuştur. Cahiliye devrinde de, İslâm'dan sonra da kavmi arasında îtibarlı bir yer tutmuştur.

Tarihçilerin çoğu, müslüman olduktan sonra Lebîd'in şiir söylemediğini rivayette ittifak ederler.

Lebîd, saba rüzgarı her estiğinde bir koyun kesip halka yedireceğim diye nezreder. Sonra Kûfe'ye iner. Muğire İbnu Şu'be, sabâ rüzgarı estikçe: "Ebû Akîl'e yardım edin, mürüvvetini ifade etsin!" derdi. Anlatıldığına göre Lebîd Kûfe'de iken bir gün sabâ rüzgarı eser, ancak o fakir ve parasızdır. Durumu *Kûfe* emiri *Velid İbnu Ukbe İbnu Ebî Muayt* muttali olur. Halka hitab ederek:

"Biliyorsunuz Ebû Akîl nezretmiştir. Ancak ahdini tutamadı, kardeşinize yardım edin!" der ve iner, ona yüz deve yollar. Halk da (develer) gönderir ve Lebîd nezrini yerine getirir.

Hz. Ömer (radıyallâhu anh) bir gün kendisine, "Bize şiirlerinden bir şeyler okuyuver!" der. Lebîd şu cevabı verir:

"Allah bana Bakara'yı ve *Âl-i İmrân*'ı öğrettikten sonra artık şiir okumam."

Bu söz üzerine Hz. Ömer, onun ikibin dirhem olan tahsisatını beşyüz dirhem artırır. Hz. Muâviye zamanında Muâviye (radıyallâhu anh) ona: "Bu ikibini anladık şu ziyade de ne oluyor?" der ve onu kaldırmak ister. Lebîd: "Ben zaten ölüyorum. Ziyadesi de, aslı da senin olsun!" der. Hz. Muâviye rikkate gelir ve meseleyi olduğu gibi bırakır ise de çok geçmeden Lebîd vefat eder. Ancak Lebîd'in *Hz. Muâviye* zamanına ulaşmadığı, *Hz. Osman* zamanında *Velid İbnu Ukbe*'nin valiliği sırasında Kûfe'de vefat ettiği söylenmiştir.

İmam Mâlik, Lebîd'in 140 yıl yaşadığını işittiğini söyler. 130, 140, 160 ve hatta 175 yıl yaşadığını söyleyenler de olmuştur. Bir rivayette 41. hicrî yılında vefat etmiştir.

Lebîd'in beyitlerini Resûlullah'ın dışında, ezberden okuyup mırıldanan başkaları da olmuştur. *Hz. Âişe*'nin şu beyti okuduğu belirtilir:

ذَهَبَ الَّذِى يُعَاشُ فِى اَكْنَافِهِمْ / وَبَقِيتُ فِى خَلَفٍ كَجِلْدِ الْاَجْرَبِ

"Himayelerinde yaşanılan kimseler gitti,

Uyuzlu deriler misilli haleflerin içinde kaldım."

Müslüman olduktan sonra şiiri terkeden Lebîd'in sadece şu beyti okuduğu rivayet edilir:

مَا عَاتَبَ الْمَرْءَ الْكَرِيمُ كَنَفْسِهِ – وَالْمَرْءُ يُصْلِحُهُ الْقَرِينُ الصَّالِحُ

"Kerîm olan kimse nefsi kadar kimseyi itab etmez,

Kişiyi ancak salih arkadaş ıslah eder."

2- *Umeyye İbnu Ebi's-Salt*'la ilgili açıklamayı 2307 numaralı hadiste yaptık.

2316 ١٤ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها: [أنَّها سُئِلَتْ هَلْ كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ يَتَمَثَّلُ بِشَيْءٍ مِنَ الشِّعْرِ؟ فقَالَتْ: كَانَ يَتَمَثَّلُ بِشِعْرِ ابْنِ رَوَاحَةَ، وَيَقُولُ:

وَيَأْتِيكَ بِالأَخْبَارِ مَنْ لَمْ تُزَوِّدِ]. أخرجه الترمذي.

14. (2316)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ)'nin anlattığına göre, kendisinden, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şiirden birşeyler terennüm edip etmediği sorulmuştur da şu cevabı vermiştir:

"Evet, İbnu Ravâha'nın şiirini terennüm eder ve şu mısraı okurdu: "Kendisine azık vermediğin kimseler sana haber getirecek." [Tirmizî, Edeb 70, (2852).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zaman zaman Arap şâirlerinden bazı beyitleri ve mısraları terennüm ettiğini göstermektedir. Burada Efendimizin okuduğu belirtilen mısranın İbnu Ravâha'ya ait olduğu söylenmektedir. Gerçekte ise bu mısranın İbnu Ravâha'ya nisbeti mecâzidir veya hataen yapılmıştır. Çünkü bu mısra Muallaka sahiplerinden *Tarfe İbnu'l-Abd el-Bekrî*'ye aittir. Aslında bu bir beytin ikinci mısraıdır. Birinci mısraı şöyledir:

سَتُبْدِى لَكَ الأَيَّامُ مَا كُنْتَ جَاهِلاً "Günler sana gafili olduğun şeyler gösterecek."

Şu halde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hoşuna giden ve bu sebeple zaman zaman terennüm buyurduğu beytin mânası şöyledir:

"Günler sana gafili olduğun şeyler gösterecek.

Kendisine azık vermediğin kimseler sana haberler getirecek."

2317 ١٥ – وعن جندب بن عبدالله رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [بَيْنَمَا نَحْنُ مَعَ رسولِ الله ﷺ إذْ أَصَابَهُ حَجَرٌ فَعَثَرَ فَدَمِيَتْ إِصْبَعُهُ فَقَالَ:

هَلْ أَنْتِ إِصْبَعٌ دَمِيتِ وَفِي سَبِيلِ اللهِ مَا لَقِيتِ]. أخرجه الشيخان.

15. (2317)- *Cündeb İbnu Abdillah* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraber olduğumuz bir anda kendilerine bir taş isabet etti, kaydı ve parmağı kanadı. Bunun üzerine:

"(Parmağım ne sızlarsın?) Sen ancak kanayan bir parmak değil misin? (Bu kazaya da, boşa değil) Allah yolunda uğradın" buyurdu." [Buhârî, Edeb 90, Cihâd 9; Müslim, Cihâd 112, (1796).]

AÇIKLAMA:

Âlimler bu hadis hususunda ihtilaf etmişlerdir: *"Resûlullah* bunu bir

terennüm olarak mı söyledi, yoksa içinden şiir kasdı olmaksızın mı geldi? *Taberî* ve diğer bazıları birincide cezmederler. Terennüm ise daha önceden bilinen bir beyt olmalıdır. Diğer görüşe göre Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şiir kastetmeksizin ifade buyurdukları bir mâna, iki mısralı bir beyt, bir nazm üslubuna bürünmüş şiir denecek bir elfaz örgüsüyle telaffuz edilmiş olmalıdır.

Buna terennüm diyenler, *Mûte* savaşı esnasında Abdullah İbnu Ravâha'nın aynı beyti bazı başka ilavelerle okuduğunu belirten İbnu Ebi'd-Dünya'nın Muhâsebetü'n-Nefs'teki bir rivayetini delil göstermişlerdir. Keza *Vâkidî de el-Velîd İbnu'l-Velîd İbni'l-Muğîre*'nin Hudeybiye Sulhu sırasında Medine'ye dönüşte Hârre'de tökezleyerek parmağının kopması üzerine aynı şeyi söylemiş olması da bunun bir terennüm olduğuna delil kılınmıştır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hakkında terennümün yani bir başkasından naklen şiir inşadının câiz olup olmayacağı hususunda ihtilaf edilmiştir. Ancak ekseriyet cevazına hükmeder, sahihî görüş de budur. Nitekim bir önceki hadiste (yani 2316 numaralı rivayet) *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) Resûlullah'ın İbnu Ravâha'ya ait şiirlerden terennüm buyurduğunu söylemiştir. Keza İbnu Abbâs ve başkalarından da muhtelif fırsatlarda Resûlullah'ın bazı şiir terennümlerine örnekler rivayet edilmiştir.

Ayrıca Resûlullah'ın hayatında, şiir kasdı olmaksızın manzum ifadelere yer verme örnekleri de mevcuttur. *İbnu Hacer* bunlara şiir denmeyeceğini belirttikten sonra Kur'ân-ı Kerîm'de dahi bunun pek çok örnekleri bulunduğuna dikkat çeker ve: *"Ancak bunların ekserisi bir beyitin yarıları halindedir, tam bir beyt vezni üzere olanlar azdır"* der. Sonra önce tamlara örnekler kaydeder. Bunlardan birkaçı:

1- اَلْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ (Tevbe-112);

2- اُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ (Neml-23);

3- مُسْلِمَاتٍ مُؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَآئِبَاتٍ عَابِدَاتٍ سَآئِحَاتٍ (Tahrim-5);

4- فَرَاغَ اِلَى اَهْلِهِ فَجَآءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ (Zâriyât-26);

5- نَبِّئْ عِبَادِى اَنِّى اَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ (Hicr-49);

6- لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ (Âl-i İmrân-92);

7- قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا اِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ (Enfâl-38);

8- وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍ (Sebe-13);

9- وَاتَّقُونِ يَا اُولِى الاَلْبَابِ (Bakara-197);

10- اِنَّ هذَا لَرِزْقُنَا مَالَهُ مِنْ نَفَادٍ (Sâd-54);

11- تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ (Bakara-85);

12- فَاَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفاً فِطْرَتَ اللّهِ (Rûm-30);

13- وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَاِدْبَارَ النُّجُومِ (Tûr-497;

14- فَمَنْ شَآءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَآءَ فَلْيَكْفُرْ (Kehf-29);

15- لِيَقْضِىَ اللّهُ اَمْراً كَانَ مَفْعُولاً (Enfâl-42);

16- فَاَصْبَحُوا لاَ يُرٰى اِلاَّ مَسَاكِنُهُمْ (Ahkâf-25);

17- فِي اُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهَا اُمَمٌ (Ra'd-30);

18- فَانْبِذْ اِلَيْهِمْ عَلَى سَوَآءٍ (Enfâl-58);

19- اُدْخُلُوهَا بِسَلاَمٍ آمِنِينَ (Hicr-46);

20- بِهِ كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولاً (Müzzemmil-18);

21- اَلاَ بُعْداً لِعَادٍ قَوْمِ هُودٍ (Hûd-60);

22- ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالاَعْنَابِ (Nahl-66);

23- ذَلِكَ الْكِتَابُ لاَرَيْبَ فِيهِ (Bakara-2);

İbnu Hacer, sadedinde olduğumuz hadisin şiir olduğunu söyleyenlere cevap sadedinde şöyle dendiğini de kaydeder: *"Fasih bir zâttan bir beytin vâki olmasına şiir denemez, bunu söyleyene de şâir denemez."*

NAMAZ BÖLÜMÜ

(Bu bölümde iki kısım vardır)

BİRİNCİ KISIM

NAMAZIN FARZLARI HAKKINDADIR

İKİNCİ KISIM

NÂFİLE NAMAZLAR HAKKINDADIR

UMUMÎ AÇIKLAMA

Dilimize namaz diye çevrilmiş olan salât, Arapçada dua demektir. Geniş mânasıyla salât kelimesi dînî metinlerde *"dua"*, *"namaz"*, *"rahmet"* ve hatta "ibadet" gibi muhtelif mânalarda kullanılmıştır. Fakat namaz deyince, vakit, taharet, kıyam, kıraat, rüku, secde tabirleriyle ifade edilen müslümanlara has, muayyen zamanlarda, belli şartlar altında, bilinen şekiller ve hareketler çerçevesinde yapılan ibadeti kastederiz. Halbuki ibadet ve dua deyince belli şekil ve şartlarla sınırlandırılmayan, hangi dinde olursa olsun her insanın izhar edeceği tazim ve taabbüd kastedilebilir. Öyle ise "namaz" müslümanlara has ibadettir, onun alâmet-i fârıkasıdır, müslümanda giriş kapısını kelime-i şehâdetin teşkil ettiği ve en mühim hizmetini -hatta diğer hizmetlerinin makbuliyeti de buna bağlı kılınmıştır- namaz teşkil eden kulluğu yerine getirmek akdini yapmış, bu akdin şartlarına teslim olmuş kimse demektir.

Bu mânada salât, İslâm'ın âlem ve sembolü, İslâm dîninin direği, kulun Allah'a takdim ettiği ubûdiyetin en yücesidir. Namaz, farz olması haysiyetiyle, Allah'a kulluğun yegane berat ve senedidir. Diğer ibadetlerin makbuliyeti, ihlası da buna bağlıdır. Kişi farz olan namazını eda etmedikçe, kulluğunda samimiyetten uzaktır, diğer nafile ibadetleri hedefine ulaşamaz.

Yakîn yani ölüm gelinceye kadar (Hicr 99) her üç halinde de yani gerek ayakta durur vaziyette, gerek oturur ve gerekse yatar vaziyette ibadetle mükellef olan (Âl-i İmrân 191), bir başka ifade ile büluğdan ölüme kadar ubûdiyete uygun bir hayat geçirmek misyonuyla yaratılmış olan insanın bu mükellefiyetini en yüksek mertebede îfâsının vazgeçilmez şartı namazdır. Bu sebeple Hz. Peygamber: *"Namaz dinin direğidir. Kim bunu ikâme ederse (ayakta tutarsa) dînini ikâme eder, kim de bunu yıkarsa dînini yıkar"* buyurmuştur.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, görüleceği üzere (2324; hadis) namazı ibadetlerin en hayırlısı olarak tavsif edecektir. Çünkü "ubûdiyet"e giren her çeşit kulluk tezahürü namazda mündemiçtir.

İslâm dîninde namazın tuttuğu ehemmiyetli mevkiin yerini anlamada Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in İslâm Devletinin devlet başkanı sıfatıyla valilerine yaptığı bir tamimine göz atabiliriz. Der ki: "Benim nazarımda en ehemmiyetli, işiniz namazdır. Kim onu korur ve devam ettirirse dinini korumuş olur. Kimde de onu zâyi ederse onun dışındakileri daha çok zayi eder." (2369. hadis).

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Ey Allah'ın Resûlü, İslâm' da Allah'a en sevgili şey nedir?" diye soran kimseye şu cevabı vermiştir: *"Vaktinde kılınan namazdır, kim namazı terkederse onun dîni yoktur, namaz dînin direğidir."* Taberânî'nin Evsat'ında gelen bir hadis de şöyle: *"Üç şey vardır. Kim bunları muhafaza ederse o gerçek dosttur, kim zâyi ederse o da gerçek düşmandır: Namaz, oruç, cenâbet(ten temizlik)."*

Namazın ehemmiyeti üzerine rivayet çoktur. Bu bölümde, namazın çeşitli meselelerine giren rivayetlerden bazıları görülecektir.

BİRİNCİ KISIM
NAMAZIN FARZLARI

(Bu kısımda dokuz bâb vardır)

BİRİNCİ BÂB

NAMAZIN FAZİLETİ

İKİNCİ BÂB

EDA VE KAZA OLARAK NAMAZ VACİBTİR

ÜÇÜNCÜ BÂB

NAMAZLARIN VAKİTLERİ

DÖRDÜNCÜ BÂB

EZAN VE İKÂMET

(Bu bâbın fer'leri var)

BİRİNCİ FER'

EZAN VE İKÂMETİN FAZİLETİ

EZANDA ADI GEÇENLER

Abdullah İbnu Zeyd Ebû Mahzûra Bilal-i Habeşî

İKİNCİ FER'

EZAN'IN BAŞLANGICI

ÜÇÜNCÜ FER'

EZAN VE İKÂMETE MÜTEALLİK HÜKÜMLER

FASL

İSTİKBAL-İ KIBLE

BEŞİNCİ BÂB

NAMAZIN MAHİYETİ VE RÜKUNLERİ

Namazda Kıraat • "Âmin!" Demenin Fazileti • Sûre Okuma Hakkında Öğle ve İkindi Namazlarında Kıraat • Akşam Namazında Kıraat • Yatsı Namazında Kıraat • Namazda Kıraati Cehrî Yapmak • İ'tidal Hakkında • Rüku ve Secdelerin Miktarı • Rükû ve Secdenin Şekli • Secde Âzaları Kunût • Teşehhüd • Cülûs • Selam • Namaz Amellerinin Evsâfı Üzerine Hadisler • Namazın Uzun ve Kısa Olması

NAMAZIN ŞARTLARI (Sekiz tanedir)

1-Hadesten Tahâret • 2-Elbisenin Tahâreti • 3-Setrü'l-Avret

4-Namaz Kılınan Yerler • 5-Konuşmayı Terk • 6-Fiilleri Terk

7-Musallînin Kıblesi • 8-Müteferrik Hadisler • Namazda Çocuk Taşımak • Namazda Uyuklamak • Namazda Saçın Bağlanması • Haşerâtı Defetmek

SECDELER ÜZERİNE FASIL

Sehiv Secdesi • Tilâvet Secdesi • Tilâvet Secdesiyle İlgili Tafsilat • Şükür Secdesi

ALTINCI BÂB

CEMAATLE NAMAZ

(Beş fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

CEMAATİN FAZİLETİ

İKİNCİ FASIL

CEMAATA DEVAM VACİBTİR

ÜÇÜNCÜ FASIL

CEMAATİ ÖZRÜ OLAN TERKEDER

DÖRDÜNCÜ FASIL

İMAMIN EVSAFI

BEŞİNCİ FASIL

İMAMA UYANLARLA İLGİLİ AHKÂM VE ÂDÂB

YEDİNCİ BÂB

CUM'A NAMAZI

(Beş fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

CUM'ANIN FAZİLETİ, VÜCÛBU, AHKÂMI

İKİNCİ FASIL

CUM'ANIN VAKTİ VE EZAN

ÜÇÜNCÜ FASIL

HUTBE VE HUTBE İLE ALÂKALI HUSUSLAR

DÖRDÜNCÜ FASIL

NAMAZ VE HUTBEDE KIRÂAT

BEŞİNCİ FASIL

CÂMİYE GİRME VE İÇİNDE OTURMA ÂDÂBI

SEKİZİNCİ BÂB

YOLCU NAMAZI

(Üç fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

SEFERDE NAMAZI KASRETMEK

İKİNCİ FASIL

SEFERDE İKİ VAKTİN NAMAZINI CEM'ETMEK

ÜÇÜNCÜ FASIL

NAFİLE NAMAZLAR

HAVF(KORKU) NAMAZI ÂDÂBI

BİRİNCİ BÂB
NAMAZIN FAZİLETİ

NAMAZ

Namaz mü'minin mirâcı, Mi'râc yolunda ışığı-burağı.. yollardaki inanmış gönüllerin sefinesi-peyki-uçağı.. kurbet ve vuslat yolcusunun ötelere en yakın karargâhı, en son otağı, gaye ile hemhudut en büyük vesilelerden biridir.

Kıyamet gününde, ak alınlı, aydın bakışlı; secde ve abdest uzuvlarındaki emarelerle öndekilerden de önde; elleri, yüzleri tertemiz, vicdanları göktekilerin iç âlemleri kadar nezih olmanın yolu da yine namaz ve namaz öncesi amellerden geçer. Aynı zamanda, Allah'a yakınlığın ayrı bir ünvanı da sayılan ve çok farklı derinlikleri bulunan bu namaz ibadetine, kulluk düşüncesine kilitlenip ömrünü Hakk karşısında geçirme mânasında "ribat" da diyebiliriz.

Abdest -ileride müstakillen ele alıp işleme düşüncesi mahfuz- namaz yolunda ilk tenbih ve en birinci hazırlık; ezan ise -o da müstakillen anlatılmalı- ikinci uyarı ve önemli bir *"metafizik gerilim"* yoludur. Abdestle, bedeni nâpâk şeylerden ve sezildik-sezilmedik menfiliklerden arınan insan, ezanla vicdan ve tasavvurlarını dinler.. ilk kılacağı namazla da özünde sesi-soluğu bulmaya çalışır. ve ancak cemaatle gerçekleştirilebilecek büyük hareketin startını beklemeye koyulur.

İnsanı, arşiyeler gibi döndüre döndüre sonsuzluğun semâlarında dolaştıran ve götürüp tâ melekler âlemine ulaştıran mi'râc enginlikli bu mübarek ibadet, günde beş defa kendimizi içine salıp yıkanacağımız bir çay gibidir ki, her dalışımızda bizi hatalarımızdan bir kere daha arındırır; alır ummâna taşır ve sürekli başlangıçla son arasında dolaştırır ki, bu da buudlarımız dışında uhrevîleşme ve ebedîleşme teminâtıdır.

Namaz da, gece-gündüz sırlı bir taksime tâbi tutulur. Hayat, ibadet

eksenli bir zaman anlayışına göre tanzim edilir.. ve bu sayede davranışlarımızın, Hakk murâkebesi altında hüsn-ü cereyanı sağlanır.. derken, ibadet dışı hareketlerimiz de, ibadet halini alır.. ibadet rengine bürünür.. ve yüryüzündeki fâni hayatımız göklerdekilerin rengiyle tüllenmeye başlar.

Dünyevî gürültüler veya umûmî sükût içinden ezanın taşacağı an; saatlerin ibreleri, güneşin yer değiştirmesi, cami çevresinde sesin-soluğun çoğalması, her yanda ebediyet heyecanının yaşanması, müezzinlerin gırtlak kontrolü ve hoparlörlerin hırıltılı-gürültülü sesleriyle belli olunca, sinelerde sessiz sessiz konuşmalar, henüz uykudan yeni kalkmış insanların dağınıklığı içinde sayıklamalar, dünya-ukbâ arası bir berzah yaşanıyor gibi buudlarımızı aşan sözler duyulmaya başlar. Ayrıca, düşüncelerin yeni bir mecrâ arayış manevraları ve henüz namaza girilmediği halde, namaz yolu mülâhazasıyla daha bir sürü his ortaya çıkar, dünya kadar şey mırıldanır ve biraz sonra gerçekleştirilmesi planlanan ibadet adına metafizik gerilim ve konsantrasyon aranır.. ve bütün rûhî melekelerle kıvama erilmeye çalışılır.

Mescide doğru yürüyüş, yol mülâhazası, abdestle gerçekleştirilen ilk gerilim ve akordiasyon hep birer kıvama erme cehdi sayılabilirler. Ezan, adeta harem dairesine alınma daveti, ruhumuzun derinliklerinde bizi konsantrasyona hazırlayan ledünnî bir ses ve duygularımız üzerine inip kalkan bir mızrap gibidir. Her gün tekerrür ettiğinden kulaklarımız ona alışmış olsa da, düz mantığımız bir kanıksama hissetse de, ezan, her zaman ötelerle aramızdaki tepelerin arkasından tıpkı bir ay gibi doğuyormuşçasına birdenbire zuhur eder. Yıldırımlar gibi gürler ve bir anda arzî olan nazarlarımızı semâya çevirir.. ve derken her yanda şadırvanlar gibi ince ince çağlayan, şelâleler gibi ihtişamla coşan yepyeni ilâhî bir fasıl başlar.. ve başlar-başlamaz da ruhlarımıza dünyanın en enfes, en çarpıcı ve en diriltici mûsikîsini boşaltır. Onunla da kalmaz, bizi çağrışımların atlas iklimine çeker ve gönüllerimize aydınlık çağların büyülerini fısıldar. Zamanüstülüğe açık hayallerimizi, tarihin değişik dönemeçlerinde kaybettiğimiz şeyleri bulup, getirip iâde etmekle coşturur.. ve her defasında bize taptaze bir demet ses, bir demet şiir, bir demek âhenk bahşeder. Biz, ezanı her zaman, bir mûsikî banyosu alıyormuşçasına bütün benliğimizle duyar ve her duyuşumuzda, bilemediğimiz bir büyü ile bir başka tat, bir başka letâfet, bir başka hazza uyanırız. Bu duyuş ve bu seziş çok defa bizde, bir sihirli helezonla göklere doğru yükseliyor veya bir balonla çok yukarıda dolaşıyormuş gibi bir his uyarır. Hele bir de ezan, usûlüne uygun ve vicdanın sesi, soluğu olarak icrâ ediliyorsa.. göklerin nûra gark olduğu, ruh-i revân-ı Muhammedî'nin şehbal açtığı

ve lisan-ı Ahmedî'nin arz u semâyı çınlattığı ezan dakikaları ne nurlu ve ne hislidir! İnsan o dakikalarda ruhunun derinliklerine inip vicdanını dinleyebilse, ne keşfedilmedik mânaların içine aktığını ve kendi derinliklerinde ne çağrışımların kaynaştığını duyacaktır!

Her zaman kendini yenileyip kalbî ve rûhî hayatı itibâriyle taze kalabilen canlı vicdanlar, her ezan vaktinde, onun ilk gökten indiği dönemin halâvet ve tarâvetini duyar ve minarelerden yükselen sesin içinde peygamberlerin çağrılarını dinlerler.. gönlünde meleklerin tekbir, tehlil şehadet korosuna erer.. ve âdetâ Cibrîl'in dirilten nefeslerini, İsrâfîl'in hayat veren soluklarını duyar gibi olurlar.

Ezanla, namaz dışı gerilim ve doyum tamamlanınca, henüz farzla gerçek kurbet enginliklerine açılmadan evvel, ılgıt ılgıt ilâhî rahmet esintilerinin ruhları kuşatma faslı sayılan ilk nafile namaz ve kametle, o dakikaya kadar adım adım derinleştirilen konsantrasyon bir kere daha kontrol edilir; nihâî huzura ait teveccüh ve temkin bir kere daha gözden geçirilir ve mi'râca yürünüyor gibi namaza yürünür. O âna kadar gönlümüze çarpan, insânî yanlarımızı alarma geçiren ve bizi ebedî mihrabımıza yönlendiren ses, söz ve davranışlar, vicdan tellerinde gönlümüze ait hakiki nağmeleri bulabilmek için bir akort ameliyesi gibidir. İbadette asıl ses ise, o biricik mihrap karşısında, duygu, düşünce birliğine ulaşmış ve bir imam arkasında elpençe divan durmuş; eğilip saygı ve hürmetini ifade eden, kalkıp Hakk karşısında temennâ duran; yerlere kapanıp baş ve ayaklarını aynı noktada birleştirerek Allah'a yürüyen cemaatin müşterek davranışlarıyla başlar. Bizler cemaat şuurunu vicdanlarımızda duyduğumuz ölçüde, peygamberlerle yaşanmış aydınlık çağların bütün güzellik ve cümbüşünü duyuyor ve hissediyor gibi oluruz.

Evet, namazın göklerdeki âhengiyle bütünleşmiş olanlar için imamın arkasındaki her hareket, her söz, insanoğlu için yitik cennet adına bir hasret ve bir dâussıla sesi verir, bir ümit ve bir vuslat duygusuyla tüllenir.Kendini, namazın mi'rac buudlu havasına salan hemen herkes için o, cennet günlerimizin ve evdeki cennetlerin nazlı, hülyalı günlerinin fecir tepelerine benzer. Bizler, his dünyamızın vüs'ati ölçüsünde, her namaza duruşumuzda, cennet güzelliklerinden tâ bizim altın çağlarımıza uzayan bütün bir ışık kuşağının safvetini, sükûtunu yudumlar, neş'eyle gerininiz. Bu sayede, dünyanın binbir dağdağasıyla dağınıklığa uğramış zihinlerimiz toparlanır.. ruhlarımız cismâniyetin füsunlu atmosferinden sıyrılır ve gönül dünyamız bir kere daha vuslat mülâhazasıyla köpürür. Her namaz vakti ve her farz edasında olmasa bile, ruh ve gönül erleri hiç olmazsa her

gün birkaç kez, ezel ve ebed arası geli-gider.. sık sık geçmişi geleceği birden düşünce menşurundan geçirir.. ve geçmiş gibi görünen zamanın altın dilimlerini, geleceğin ümitle tüllenen yemyeşil zümrüt tepeleriyle bir arada temâşâ eder.. ve başkalarının yaşadıkları hayatla bizim ömürlerimizi aynı anda duyar ve yaşar, kevser yudumluyor gibi içimizde binbir lezzet ve mutluluğun hatıralarını buluruz. Tıpkı rüyalarda olduğu gibi mesafeleri aşar.. zamanüstü âlemlerde dolaşır.. fevkalâdeliklerin bütün zevklerini duyar.. duygudan duyguya, fikirden fikire geçer.. her ânı ayrı bir marifet, ayrı bir muhabbet ve ayrı bir zevk tûfânı içinde geçiririz. (Bu mülâhazalar irfan ufku bu noktaya ulaşanlar içindir).

Hele bir de ruh ve gönül namazlaşınca, artık bu nûrânî keyfiyet evirir-çevirir, her zamanki amelimizin yerine kendi âhengini, kendi şiirini ve kendi semâviliğini getirir ikame eder.

Günde birkaç defa, düşünce ve hülyalarımızı besleyen namaza ait sırlı ve sihirli hareketler, her zaman bizi mâverâîliğe taşıyabilecek biryol ve bir menfez bulur ve gönüllerimize: *"Mekânım lâ mekân oldu / Bu cismim cümle cân oldu / Nazar-ı Hakk ayân oldu / Özüm mest-i likâ gördüm."* (Nesîmi) dedirtir.. ve böylece ibadet, gönüllerde gizlenen, gizlenip kenzen bilinen o ezelî güzellik ve bütün vâridatların kaynağını, buudlara sığmayan derinlikleriyle bir kere daha fâş eder. Bu itibarladır ki, namazın içinde açıktan açığa bilinen ve net olarak görünen hususlardan daha çok, azamet ve heybet buudu, kemmiyet ve keyfiyetleri aşan bir his tûfânı ve bir duygu anaforu yaşanır. Namazda, hep söylenemez şeyler beyan ufkumuzu sarar.. ifadesi imkânsız hisler ruhumuza garip bir mûsikî fısıldar.. gündelik lisana sığmayan engin duyuşlar, düşünüşler benliğimizi işgal eder.. ve maddî aklın, mücerret mantığın sınırlarını aşan gaybûbet renkli bir fetânet, peygamber çizgisindeki meâdî bir düşüncenin kapılarını aralar. Bu açıdan da diyebiliriz ki, kulun namazdan daha büyük bir ibadeti ve namaz içinde köpüren tasavvur ve tahayyüllerden daha sıhhatli ve engin bir hali yoktur.

İnsan ruhu, duyuş ve sezişleriyle, şuhud ve vücudu aşıp gayb noktasına ulaştığı namaz ufku, onu duyan ruhların bütün hasretlerini, hicranlarını ve dâussılalarını söyler. Aynı zamanda kalbin itmi'nânını, insânî duyguların revh u reyhânını, varlığın ezelî serencâmesini, yıldızların yeryüzünü temâşâsını, göklerin sırlarını, ukbânın ışıklarını, cennetin yamaçlarını, yamaçlarda salınan ağaçlarını, ağaçların altında her zaman çağlayan ırmaklarını söyler.. rükünleriyle söyler, içindeki Kur'ânla söyler, duâlarla söyler; söyler ve söylediklerini yepyeni bir edâ ve üslupla ruhlarımıza kevserler içiriyor gibi tekrarlar..

Kıyamdan sonra, kulluğa kilitli bu sadık bendeler, saf ruhlarının heyecanlarının, müstakim düşüncelerinin ra'şelerini bir kere de rükû kürsüsünden haykırmak isterler. Azamet ve ceberûtun, rahmet ve lütfun halitasından hasıl olan bir duyguyla ve heybete bürünmüş bir edâ içinde adeta bir asâ gibi bükülürler.. bükülür ve iliklerine kadar işleyen bir kulluk şuuruyla hep ilâhî azameti mırıldanır ve bir kısım gök sakinlerinin Allah'a yöneliş üslupları sayılan rükû ile "Hazîratü'l-kuds"ün kapılarını zorlar ve o kapıların aralanması ölçüsünde kendi rûhî âlemlerinin derinliklerine kavuşurlar. Hacda ve başka yolculuklarda, tepelere tırmanılması, tepelerin aşılıp düzlüklere varılması tekbir, tehlil fasıllarıyla seslendirildiği gibi, namaz ünvanı altında ruhun mi'rac yolculuğu da, bir bölümden diğer bölüme geçişte hep aynı mübarek duygu ve düşüncelerle ve hep aynı mübarek kelimelerle ifade edilir. Hemen her rükünde, Allah'a karşı saygıyı en iyi şekilde dile getirmek üzere söylenilen tekbirlerle, tahmidlerle ve bu kelimelerin çağrıştırdığı mülâhazalarla yüce divânın kapı tokmaklarına dokunulur; sonra da, bir eşref saati en mükemmel şekilde değerlendirme dikkat, teyakkuz ve temkiniyle beklemeye geçilir; geçilir ve avını bekleyen bir kedi hassasiyeti, bir örümcek sabrıyla ilâhî vâridât ve tecelliler avlanmaya çalışılır.

Namazda rükû, kıyamdan bir adım daha ileride üzerimize nefehâtını salar, ruhlarımıza hayattan daha güzel, cismânî zevklerden daha enfes ve bu sınırlı dünyada gerçekleştirilmesi imkânsız bir rüyadan, hem de tasavvur edemeyeceğimiz ölçüde neler neler fısıldar. Gönüllerimize, istediğimiz, beklediğimiz nisbetlerin ötesinde zümrüt günler, saatler ve dakikalar va'deder. Zaten, hepimiz biraz da ümitlerimizin, mefkûrelerimizin, hülyalarımızın, beklentilerimizin çocukları değil miyiz? Hemen hepimiz, bugünkü tersliklerle hırpalanıp da gerçeğe uyanınca, içinde bulunduğumuz zamanı aşar ve ileride elde edeaceğimiz hayat ve saadetin ümidiyle "gelecek zaman" der ve tebessümle cennetin yamaçlarını süzeriz.

Rükû, Hakk karşısında iki büklüm olma ma'nâsınaki buuduyla, bütün kaddi bükülmüşlerden bir ses alır; yer yer *"Rabbim bana zarar dokundu"*, zaman zaman da *"Dağınıklık ve tasamı sadece sana açıyorum"* der ve bize hayat ırmağından bir çağlayış, Yusuf ilinden de bir gömlek kokusu duyurur.. duyurur hep hakikatlerin ötesinden gelecek hârikulâdeliklerin zuhur edeceği neş'esiyle bizleri coşturur. Hem öyle bir coşturur ki, benliğimizden fışkıran bir hamd ü senâ tûfânıyla belimizi doğrultur ve ona bir ara fasıl metni daha sokarız. Bu kısacık ayakta duruş, ilkinden farklı ve ayrı bir Hakk'a yürüme limanıdır. Bu nurlu limanda kıyamı, kıraati, rükû tesbihlerini, bir kere daha gönlümüzün de-

rinliklerinden geçirir; hislerimizin sınırsızlığını, hayallerimizin sonsuzluğunu, bu kısacak tevakkuf içine sıkıştırarak duymaya çalışır ve bütün his gücümüzü vâridât avlamak üzere seferber ederiz ve yakaladığımız *"kenz-i mahfî"* tayflarıyla kendimizi daha engin ve kurbet renkli bir yeni duyuş çağlayanına salıveririz. Namazı rükûda duyup kıyamda dinleyenlerin nasıl bir haz ve lezzete erdiklerini, nasıl bir haşyet ve saygıyla kıvrandıklarını, nasıl bir ümitle gerilip nasıl bir korkuyla ürperdiklerini kestirmek zordur. Bu duyuş, bu dinleyiş vuslata atılan adımların en ciddilerinden ilki, secde de bunun ikincisidir.

Secde, namazın içindeki mevhibe ve vâridâtın şükür zemini, erimiş gönüllerin kulluk kalıbına tam olarak döküldükleri mehâbet potası, duâlarla Hakk'ın kabulü, ortasında iki nokta arasındaki doğru çizgi ve bulunup bilinecek, bilinip sevilecek Zât'a karşı duyguların, düşüncelerin visâl koyu ve buluşma arsasıdır. Bizler, gerçek konumu içinde secdeyi duyup dinledikçe, îmândan, İslâm'dan, ihsandan süzülmüş bir usârenin, namazlarımızın kıyam, rükû ve kavmesinden geçerek gönüllerimizin züm-rüt tepelerine aktığını hissederiz.

Secdede baş ve ayaklarımızı aynı noktada birleştirerek yusyuvarlak hâle gelir; bir yay gibi gerilir; bir ses, bir soluk olur inler ve ümitlerimizin ameller önündeki herşeye yeten enginliğini, rahmetin herşeye sebkat eden öndeliğini îmânımızla birleştirir, bütünleştirir; bir ucu dünyada bir ucu ukbâda âdetâ bir gökkuşağına benzeyen bu alâim-i semâ altından geçmek suretiyle tâliimizi değiştirmeye çalışırız.

İnsan, secdedeki duyuş ve sezişlerin kendisini yükseltmiş bulunduğu bahtının zirvesinden bakıp gerçeği temâşâ ettiği bu noktada, kalbinin dilini kullanarak, hislerinin bütün kelimelerini ortaya dökerek, dünyayı biraz âhirete doğru yönlendirip, öteleri de biraz ruh dünyasının içine aksettirerek kulluğunun destanını okuyor gibi bir mazhariyeti duyabilir, yaşayabilir.

Evet onun, kulluk şuuruyla coşan duâları, Allah'ın rahmet ve lütuf çağlayanlarıyla karşılaşıp birbirinin içine akıp da duâ ve icabet buluşunca, duygularımız cennet hayatı gibi güzel, vuslat gibi engin çağlamaya başlar. Anlayanlar için bu güzelliklerin tadı o kadar keskin, şivesi o kadar büyüleyicidir ki, onu bir kere duyup yaşayanlar, bu nimetlere ve nimet sahibine nasıl şükredeceklerini bilemezler.

Başı yerde ve ışıktan bir helezonla en ulaşılmaz zirvelere tırmanıp ve semâvî seyahatle Hakk'a yakınlığı derinleştiren bir kurbet eri, *"Hazî-*

ratü'l-Kuds"e ermiş olma his, şuur ve mahmurluğuyla vuslatını bir başka buudla daha da renklendirmek üzere Hakk'a ta'zîm ve tekrimini arzederek saygıyla başını kaldırır ve huzurda bulunmanın bütün âdâbıyla *"et-tahiyyât..."* diyerek vecde gelir ve artık bir yeryüzü varlığı değilmişçesine tabiatüstü bir hal, bir mâ'nâ ve bir büyüye bürünür.

Öyle ki, bu engin hazlarla coşan namaz kahramanı, doyma bilmeyen bir hisle, kemmiyet ve keyfiyet sınırlarının üstünde, niyetle derinleştirip sonsuzlaştırdığı; yakîniyle Hakk'la irtibatlandırıp hulûsuyla ebedîleştirdiği, mal, can ve bütün ilâhî mevhibeler adına Hakk'a karşı minnet borcunu edâya yönelir; gönlünün bütün duyarlılığıyla Allah'ı anar ve inler.. Nebî'yi yâdeder, içi inşirahla dolar.. kendisiyle aynı mutluluğu paylaşan insanları düşünür, hayır duâlarıyla gürler.. ve tekbirlerle başlattığı bu mi'râc yolculuğunu, dînin temeli sayılan şehâdetlerle noktalar..

Namaza alışmış ve onunla beslenen insanlar, ona hiçbir zaman doymazlar. Doymak şöyle dursun, her namaz bitiminde *"daha yok mu?"* der, nafileden nafileye koşar; duhâ ile güneş gibi yükselir, evvâbinle gidip kurbet tokmağına dokunur, teheccüdle berzah karanlıklarına ışıklar gönderir ve ömrünü âdetâ ibadet atkıları üzerinde bir dantela gibi örmeye çalışır ve katiyen içinde yaşadığı nurlardan, ruhunu saran mânalardan ayrılmak istemez.. istemez ve hep ibadetin va'dettiği güzelliklere koşar.(44)

2318 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: أَرَأَيْتُمْ لَوْ أَنَّ نَهْراً بِبَابِ أَحَدِكُمْ يَغْتَسِلُ فِيهِ كُلَّ يَوْمٍ خَمْسَ مَرَّاتٍ مَا تَقُولُونَ يُبْقِي ذلِكَ مِنْ دَرَنِهِ شَيْئاً؟ قَالُوا: لاَ يُبْقِي ذلِكَ مِنْ دَرَنِهِ شَيْئاً. قَالَ: فَذلِكَ مِثْلُ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ، يَمْحُوا اللهُ بِهَا الْخَطَايَا]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

« الدَّرَنُ » الوسخ.

1. (2318)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şöyle söylediğini işittim:

"Sizden birinizin kapısının önünden bir nehir aksa ve bu nehirde hergün beş kere yıkansa, acaba üzerinde hiç kir kalır mı, ne dersiniz?"

"Bu hal, dediler, onun kirlerinden hiçbir şey bırakmaz!" Aleyhissalâtu vesselâm:

44– M. Fethullah Gülen, Namaz, Sızıntı Dergisi, Temmuz 1994.

"İşte bu, beş vakit namazın misalidir. Allah onlar sayesinde bütün hataları siler" buyurdu." [Buhârî, Mevâkît 6; Müslim, Mesâcid 282, (666); Tirmizî, Emsâl 5, (2872); Nesâî, Salât 7, (1, 231); Muvatta, Sefer 91, (1, 174).]

2319 ٢– وعن سعد بن أبى وقاص رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [كَانَ رَجُلاَنِ أَخَوَانِ فَهَلَكَ أَحَدُهُمَا قَبْلَ صَاحِبِهِ بِأَرْبَعِينَ لَيْلَةً فَذُكِرَتْ فَضِيلَةُ الأَوَّلِ مِنْهُمَا عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: أَلَمْ يَكُنِ الآخَرُ مُسْلِماً؟ قَالُوا: بَلَى، وَكَانَ لاَ بَأْسَ بِهِ، فَقَالَ ﷺ: وَمَا يُدْرِيكُمْ مَا بَلَغَتْ بِهِ صَلاَتُهُ بَعْدَهُ، إِنَّمَا مَثَلُ الصَّلاَةِ كَمَثَلِ نَهْرٍ عَذْبٍ غَمْرٍ بِبَابِ أَحَدِكُمْ يَقْتَحِمُ فِيهِ كُلَّ يَوْمٍ خَمْسَ مَرَّاتٍ، فَمَا تَرَوْنَ ذٰلِكَ يُبْقِى مِنْ دَرَنِهِ، فَإِنَّكُمْ لاَ تَدْرُونَ مَا بَلَغَتْ بِهِ صَلاَتُهُ]. أخرجه مالك.

« الْغَمْرُ »: بفتح الغين المعجمة: الكثير.

و « يَقْتَحِمُ فِيهِ »: يدخله ويلقى نفسه فيه.

2. (2319)- *Sa'd İbnu Ebî Vakkas* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "İki erkek kardeş vardı. Bunlardan biri öbür kardeşinden kırk gün kadar önce vefat etti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında bunlardan birincinin faziletleri zikredildi. Bunun üzerine Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Diğeri müslüman değil miydi?" diye sordu.

"Evet, müslümandı ve fena da değildi!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Öldükten sonra, namazının ona ne kazandırdığını biliyor musunuz? Namazın misali, sizden birinin kapısının önünde akan ve her gün içine beş kere girip yıkandığı suyu bol ve tatlı bir nehir gibidir. Bu (nehrin) onun üzerinde kir bıraktığını göremezsiniz. Öyleyse, siz ona namazının neler ulaştırdığını bilemezsiniz." [Muvatta, Kasru's-Salât 91, (1, 174).]

AÇIKLAMA:

1- *Tîbî,* önceki hadiste namazın günahları temizleyeceği hususunda mübalağalı bir üsluba yer verildiğine dikkat çekmektedir. "Çünkü der, cevapta "Hayır!" demekle iktifa edilmemiş, te'kîden lafz tekrar edilmiştir."

İbnu'l-Arabî buradaki benzetmeyi şöyle açıklar: "Kişi elbise ve bedeninde maddî kirlerle kirlendiği ve bundan da bol su ile temizlendiği gibi, namaz da kişiyi günah kirlerinden temizler, öyle ki hiçbir günah bırakmaz, namaz sayesinde kişi pak ve lekesiz olur."

2- Bu hadisler, zahirde hükmen âmmdir, yani günahın büyüğüne de, küçüğüne de şâmildir. Ancak *İbnu Battal* der ki: "Küçük günahların kastedildiği hadisin kendisinden anlaşılabilir. Zira, hadiste "hatalar" kire (deren) benzetilmiştir. Deren, daha büyük kurûh (yara ve çıbanlar) ve hurâcât'a (derin yaralar) nisbetle küçük kirlere ıtlak olunur." Bazı şârihler: "Hadiste, namazın temizleyeceği günahların su ile yıkanabilecek kirlere benzetilmesi de bunların küçük günah olduğunu ifade eder, çünkü su ile küçük kirlerin temizlenmesi uygun düşer (vücutta derin yaralar (kurûh) olduğu takdirde bu, su ile yıkanmaz)" derler. Ancak, meseleyi Müslim'in bir rivayeti nassen tavzih etmektedir:

اَلصَّلَوَاتُ الْخَمْسُ كَفَّارَةٌ لِمَا بَيْنَهَا مَا اجْتُنِبَتِ الْكَبَائِرُ *"Beş vakit namaz, büyük günahlardan içtinab edildiği müddetçe arada işlenen günahlara kefarettir."*

Bulkûnî, insanları küçük ve büyük günah işleme noktasından beş kısma ayırır:

1) Hiçbir günah işlemeyen: Namaz bunun derecesini yüceltir.

2) Israrlı olmaksızın küçük günah işleyen: Namazla bunun günahı kesinlikle affa uğrar.

3) Küçük günahı işleyip, onda ısrar eden: Bu durumda, "küçük günahta ısrar büyük günahtır" prensibine göre namazla bunun günahı affolunmaz, çünkü namaz, küçüklere kefarettir.

4) Bir tek büyük ve bir çok küçük günah işleyen.

5) Büyük günahlar ve küçük günahlar işleyen: Böylesinde şu durum var: Büyüklerden içtinab etmezse büyüklerin affedilmeyip küçüklerin affedilmesi muhtemeldir. Keza hiçbir affa mazhar olmaması da muhtemeldir. İkinci ihtimal daha kuvvetlidir...

2320 ٣– وعن أبى أمامة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [بَيْنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي الْمَسْجِدِ، وَنَحْنُ مَعَهُ إِذْ جَاءَ رَجُلٌ، فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ: إِنِّى أَصَبْتُ حَدّاً فَأَقِمْهُ عَلَىَّ، فَسَكَتَ عَنْهُ، ثُمَّ أَعَادَ فَسَكَتَ، وَأُقِيمَتِ الصَّلَاةُ، فَلَمَّا انْصَرَفَ رَسُولُ اللهِ ﷺ تَبِعَهُ الرَّجُلُ، وَاتَّبَعْتُهُ أَنْظُرُ مَاذَا يَرُدُّ عَلَيْهِ، فَقَالَ لَهُ: أَرَأَيْتَ حِينَ خَرَجْتَ مِنْ بَيْتِكَ، أَلَيْسَ قَدْ تَوَضَّأْتَ فَأَحْسَنْتَ الْوُضُوءَ؟ قَالَ: بَلَى يَا رَسُولَ اللهِ. قَالَ: ثُمَّ شَهِدْتَ الصَّلَاةَ مَعَنَا؟ قَالَ: نَعَمْ يَا رَسُولَ اللهِ. قَالَ: فَإِنَّ اللهَ تَعَالَى قَدْ غَفَرَ لَكَ حَدَّكَ، أَوْ قَالَ: ذَنْبَكَ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

3. (2320)- *Ebû Ümâme* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraber mescidde idik. O esnada bir adam geldi ve:

"Ey Allah'ın Resûlü, ben bir hadd işledim, bana cezasını ver!" dedi. Resûlullah adama cevap vermedi. Adam talebini tekrar etti. Aleyhissalâtu vesselâm yine sükut buyurdu. Derken (namaz vakti girdi ve) namaz kılındı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazdan çıkınca adam yine peşine düştü, ben de adamı takip ettim. Ona ne cevap vereceğini işitmek istiyordum. Efendimiz adama:

"Evinden çıkınca abdest almış, abdestini de güzel yapmış mıydın?" buyurdu. O:

"Evet ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Efendimiz:

"Sonra da bizimle namaz kıldın mı?" diye sordu. Adam:

"Evet ey Allah'ın Resûlü!" deyince, Efendimiz:

"Öyleyse Allah Teâlâ hazretleri haddini -veya günahını demişti- affetti" buyurdu." [Buhârî, Hudûd 27, Müslim, Tevbe 44, 45, (2764, 2765); Ebû Davud, Hudûd 9, (4381).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste ulemanın ihtilaf ettikleri bir husus mevzubahistir. Hadd cezasını devlet reisi affedebilir mi?

İmam Buhari, bu hadisi şu adı taşıyan bir bâbta kaydeder: "Bir kimse hadd işlediğini ikrar eder fakat çeşidini beyan etmezse İmam bunu örtme selahiyetine sahip midir?" Buhârî ve Müslim'in ittifak ettiği hadislerden olmasına rağmen Ebû Bekr el-Berzencî, hadisin sıhhati hususunda ta'n'da bulunmuştur. Ancak, hadise mütâbaad eden başka rivayetler bulunduğu için, ulema bu hususta fazla durmayıp kastedilen mânayı tesbite çalışmıştır. Çünkü hadde giren cürüm sübut bulunca cezası ikâme edilir; bu, temel prensiptir. Bu sebeple hadis hususunda muhtelif te'viller yapılmıştır:

★ Belki adam aslında hadd olmayan bir günahını "hadd" zannetti veya yaptığı işi, nazarında büyüterek onu hadd terettüp eden bir suç zannetti.

★ *Buhârî*'nin tercümesi, "haddi ikrar edip çeşidini beyan etmeyen kimseye hadd cezası uygulamak, adam tevbe ettiği takdirde, imama vacib olmaz" hükmünü tazammun etmektedir.

Hattâbî şöyle te'vil eder: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in vahiy yoluyla, Allah'ın o adamı affettiğine muttali kılınması câizdir. Aksi

halde, nasıl bir hadd işlediğini sorup ona terettüp eden cezayı vermesi gerekirdi."

Hattâbî ilaveten der ki: "Bu hadiste, hudûdun araştırılmayıp, imkan nisbetinde kaçınılması gereği ifade edilmektedir. Hadiste zikri geçen adam hadd ikamesi gerektiren cürmünü açıklamıyor. Belki de bir küçük günah işledi de hadd gerektiren büyük günah zannetti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da mesele üzerine gitmedi. Zîra ihtimal üzerine hadd gerekmez. Açıklama talebinde bulunmamasına gelince, bu (âyetle) yasaklanmış olan tecessüse girmesinden olabileceği gibi, setri tercih etmiş olmasından ve adamın kendisine hadd tatbik ettirme teşebbüsünde pişmanlık ve dönüş görmüş olmasındandır."

Ulema, bu hadisten hareketle, haddi gerektiren bir cürüm ikrar eden kimseye -haddin düşmesi çin- ister ta'rîz ve ister daha vâzıh bir sûrette ikrardan rücûyu telkin etmeyi müstehab addetmiştir.

Nevevî ve bir cemaat, hadiste zikri geçen zâtın işlediği cürmün küçük günahlardan olduğu hususunda cezmetmiştir. Bunları kesin hükme sevkeden delil haberin devamında, "cürme namazın kefaret olduğunun" ifade edilmesidir. Zîra, namazın büyük değil, küçük günalara kefaret olacağı beyan edilmiştir. Ekseri ve ağlebi durum için hüküm budur. Ancak, bazan namazın büyük günahı da affettirdiği vâkidir. Mesela bir kimse, pek çok küçük günahlarının affına sâlih olacak derecede tetavvu amellerini artırmış olabilir. Böyle birinin üzerinde küçük günah yoksa veya az bir şey varsa, ama işlediği bir büyük günah varsa işte bu büyük günah çokça işlenen nafilelerle affa uğrar, zîra Allah güzel amelde bulunanın amelini zâyi etmez.

Rivayetin bir vechinde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelen zât: "Ey Allah'ın Resûlü, ben zinâ işledim, hadd tatbik et" demiştir. Bu açık itirafa rağmen Resûlullah'ın hadd tatbik etmemiş olmasını nazar-ı dikkate alan bazı âlimler: "Mutlaka adamcağız, şer'an zinâ olmayan bir fiili zinâ zannetmiş olmalıdır" diye hükmetmişlerdir.

Bu hadisten şu hükme varanlar da olmuştur: "Bir kimse tevbekâr olarak gelip itirafda bulunursa ondan hadd düşer." Ancak şu da ihtimalden uzak değildir: Hadis ravilerinden biri, rivayette geçen "hadd işledim" ifadesini "zinâ işledim" diye anlayıp, zannına uygun şekilde ifade etmiş olabilir. Asıl olan Buhârî'de gelen şeklidir. Âlimler büyük çoğunluğuyla bunda ittifak eder.

Bu tatbikatın, rivayette zikri geçen kimseye mahsus olması da muh-

temeldir. Zîra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onun günahını, namazı sebebiyle Allah'ın affettiğini haber vermiştir. Bu da ancak vahiyle bilinebilir, bu hükümde -bu meselede onun misli olduğu bilinen kimse dışında- devam etmez. Resûlullah'tan sonra vahyin inkıtâı ile bunu bilmek de inkıtaya uğramıştır. Hadisin zâhirine temessük eden bazısına göre ***Ebû Ümâme*** hadisinin zâhirinden üç görüş çıkarılmıştır:

1-Hadd, onu ikrar edenin, üzerinde ısrarı ve cürmün taayyün etmesinden sonra gerekli olur.

2-Bu hüküm, kıssada mezkur olan şahsa aittir.

3-Tevbe ile hadd düşer.

Bu görüş sahibine göre, en muvafık, en sahih görüş üçüncüsüdür.

2321 ٤ - وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كُنْتُ عِنْدَ النَّبيِّ ﷺ فَجاءَهُ رَجُلٌ فقالَ يَا رَسُولَ اللهِ: إنِّي أصَبْتُ حَدّاً فأقِمْهُ عَلَيَّ، وَلَمْ يَسْألْهُ، وَحَضَرَتِ الصَّلاةُ فَصَلَّى مَعَ النَّبيِّ ﷺ، فَلَمَّا قَضَى النَّبيُّ ﷺ الصَّلاةَ قامَ إلَيْهِ الرَّجُلُ، فقالَ يَا رَسُولَ اللهِ: إنِّي أصَبْتُ حَدّاً، فأقِمْ فِيَّ كِتَابَ اللهِ تَعالَى. قالَ: ألَيْسَ قَدْ صَلَّيْتَ مَعَنَا؟ قالَ: نَعَمْ. قالَ اذْهَبْ فإنَّ اللهَ قَدْ غَفَرَ لَكَ ذَنْبَكَ، أوْ قالَ حَدَّكَ]. أخرجه الشيخان.

4. (2321)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında idim. Bir adam huzuruna gelerek:

"Ey Allah'ın Resûlü, dedi, ben bir hadd (suçu) işledim, cezasını tatbik et!"

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* adama (birşey) sormadı. Derken namaz vakti girdi. Resûlullah'la birlikte o da namaz kıldı. Aleyhissalâtu vesselâm namazını tamamlayınca, adam yanına geldi ve:

"Ey Allah'ın Resûlü! dedi, ben hadd (çeşidine giren bir suç) işledim. Bana Allah'ın Kitabını tatbik et!"

Efendimiz:

"Sen bizimle birlikte namazını eda etmedin mi?" diye sordu. Adam:

"Evet!" dedi. Efendimiz:

"Öyleyse git. Zîra Allah, senin günahını affetti" veya -hadd'ini affetti-" dedi." [Buhârî, Hudud 17; Müslim, Tevbe 44, 45, (2764, 2765), Hudûd 24, (1696).]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere bu rivayet de önceki hadis gibi, dînin yasakladığı bir günahı işleyen kişinin sonradan pişman olarak günahından temizlenmesi için *Hz. Peygamber*'e müracaatıyla ilgilidir. Râviler aynı hadiseyi rivayet etmiş olabilecekleri gibi farklı iki hadiseyi de rivayet etmiş olabilirler.

Her hâl u kârda bu mevzuyu önceki hadisin açıklamasında îzah ettik, oraya bakılmalıdır.

2322 ٥- وعن عاصم بن سفيان الثقفى رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّهُمْ غَزَوْا غَزَاةَ السَّلاَسِلِ فَفَاتَهُمُ الْغَزْوُ فَرَابَطُوا، ثُمَّ رَجَعُوا إلَى مُعَاوِيَةَ، وَعِنْدَهُ أَبُو أَيُّوبَ، وَعُقْبَةُ بنُ عَامِرٍ، فَقَالَ عَاصِمٌ: يَا أَبَا أَيُّوبَ فَاتَنَا الْغَزْوُ الْعَامَ، وَقَدْ أُخْبِرْنَا أَنَّهُ مَنْ صَلَّى فِي الْمَسَاجِدِ الأَرْبَعَةِ غُفِرَ لَهُ ذَنْبُهُ، فَقَالَ يَا ابنَ أَخِي: أَدُلُّكَ عَلَى أَيْسَرَ مِنْ ذَلِكَ، إنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: مَنْ تَوَضَّأَ كَمَا أُمِرَ، وَصَلَّى كَمَا أُمِرَ، غُفِرَ لَهُ مَا قَدَّمَ مِنْ عَمَلٍ أَكَذلِكَ يَا عُقْبَةُ: قَالَ: نَعَمْ]. أخرجه النسائى.

5. (2322)- *Âsım İbnu Süfyân es-Sakafî* (radıyallâhu anh)'nin anlattığına göre, bunlar Selâsil gazvesine gitmişler. Fakat fiilen gazveye iştirak edememişlerdi. Bunun üzerine kendilerini Allah yoluna verdiler. Sonra *Hz. Muâviye* (radıyallâhu anh)'nin yanına döndüler. Hz. Muâviye'nin yanında *Ebû Eyyûb el-Ensârî* ve *Ukbe İbnu Âmir* vardı. Âsım:

"Ey Ebû Eyyûb! dedi. Bu sene gazveyi kaçırdık. Bize, (bunun telafisi için bir çare) haber verildi. Buna göre, kim dört mescitte namaz kılarsa, günahları affedilirmiş."

Ebû Eyyûb:

"Ey kardeşimin oğlu! dedi. Ben sana bundan daha kolayını haber vereyim. Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şu sözünü işittim: *"kim emredildiği şekilde (mükemmel olarak) abdestini alır, emredildiği şekilde namazını kılarsa, önceden yapmış olduğu (kusurlu) ameli sebebiyle affolunur."* Ey Ukbe! (Resûlullah'ın tebşiri) böyleydi değil mi?"

Ukbe: "Evet!" dedi." [Nesâî, Tahâret 108, (1, 90-91).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, hakkı verilerek alınacak abdest ve kılınacak namazın,

herhangi meşru bir sebeple kaçırılan cihadın zararını telafi edebileceğini belirtir. Zîra, hadiste râvi Âsım, -açıklamadığı bir sebeple- Selâsil gazvesini kaçırdığını belirtmektedir. Bundan hasıl olan manevî zararın telafisi için çareler aradığı, kendisine "dört mescidde namaz kılması" tavsiye edildiği, bu tavsiye ile de mutmain olmayarak Hz. Muâviye'nin yanında rastladığı yüce sahabi Ebû Eyyûb el-Ensârî'ye de maruz kaldığı cihadı kaçırma musibetinin çaresini sorduğu görülmektedir.

Ebû Eyyûb el-Ensârî hazretleri, Kuzey Afrika fatihlerinden *Ukbe İbnu Âmir* (radıyallâhu anh)'in şehadet ve tasdikiyle hakkıyla alınan abdest ve hakkı verilerek kılınan namazın daha önce işlenmiş olan hatalı amelin günahına keffaret olacağına dair nebevî tebşirâtı haber veriyor.

2- Bu rivayette ashâbın Allah yolunda cihad ve günahlarını affettirme çarelerini araştırmada ne kadar hırslı ve ısrarlı olduklarını göstermektedir.

3- Hadiste geçen فَرَابَطُوا tabirini "Bunun üzerine kendilerini Allah yoluna verdiler" diye tercüme ettik. Çünkü kelimenin aslı ribat'tır ve farklı mânalarda anlaşılmıştır:

★ Kök olarak *rabt* bağlamak mânasına gelir. Hatta dilimizdeki bağlamak mânasına kullanılan rabdetmek; bağ mânasına kullanılan rabıta bu kökten gelir. Ribat, bağlama vasıtası (bağ) mânasına geldiği gibi Allah yolunda bağlanan şey (at) mânasına, keza Allah yoluna bağlanıp kalınan yer (askeri kışla, zikirhane) gibi mânalara da gelir. İlk devirlerde hududlarda kurulan askerî karakol ve kışlalar ki bir nevî küçük çapta kaledir, içerisinde mescid, kütüphane, hamam, at bağlama yeri, asker koğuşları vs. gerekli kısımlar birlikte bulunurdu- hep ribat diye anılmıştır. Askerler burada cihad dışındaki vakitlerini zikir ve ilmî meşguliyetlerle geçirirlerdi. Bu sebeple ribat dînî meşguliyetlerle cihad gibi dünyevi zannına düşülen meşguliyetlerin her ikisini birlikte ifade eden câmi kelimelerden biridir. Sadece bir kelime değil, bir müessesedir de. Yani dünya ve ahiret ve âhiret birliğine ulaşılan, aynı fiille her ikisi birden yaşanılan bir müessese. Bu sebeptendir ki, ribat kelimesinin, tasavvuf ıstılahı olarak tekke mânasında kullanıldığı da olur.

Kelimenin bu mâna zenginliğine kavuşmasında şüphesiz Kur'ân-ı Kerîm'in katkısı olmuştur. Çünkü Kur'ân'da:

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللّهَ **"Ey iman edenler! Sabredin, düşmanlarınızla sabır yarışı edin, sınırlarda nevbet bekleşin. Allah'tan korkun böylece kurtuluşa erebilirsiniz"** (Âl-i İmrân 200)

buyurulmuştur. Âyette geçen وَرَابِطُوا bazılarınca sınırda bekleşmek olarak anlaşılmıştır. Ancak, Resûlullah "ribat"ı, bazı hadislerinde bizzat yaptığı açıklamalarında "ibadette hassasiyet", "ibadette çokluk" mânasında tarif etmiştir. Şöyle buyurur: "Ebû Hüreyre anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselam) buyurdular ki: *"Size Allah'ın kendisiyle günahları yok ettiği ve dereceleri yükselttiği şeyi haber vereyim mi? Bu, hoşa gitmeyen durumlara rağmen abdesti tam almak,mescidlere çok adım atmak, namazdan sonra ikinci namazı intizar edip beklemektir. İşte ribat budur, işte ribat budur."* Âlimler, Resûllah'ın burada, yukarıda kaydettiğimiz âyette Cenâb-ı Hakk'ın kastettiği ribatta maksadın bu olduğunu belirttiğini söylerler. Şu halde bazılarınca "sınırda nöbet beklemek" diye anlaşılabilen ribat, bazılarınca da mescitte oturarak -veya zihinde canlı şekilde- müteakip namazı beklemek olarak anlaşılmıştır. Bu anlama hadislerin anlatmasına dayanmaktadır.

Şu halde, bu açıklamalardan sonra şunu söyleyebiliriz: *Ebû Eyyûbu'l Ensârî* (radıyallâhu anh) "ribat"ı bu mânada anlamış ve kendisine, kaçırdığı cihadın telafisi için çare soran *Âsım İbnu Süfyan*'a, hakkı verilerek alınacak abdest ve hakkı verilerek kılınacak namazın ribat yani cihad sayılacağını belirtmiş olmaktadır.

Esasen bazı âlimler, âyet-i kerimedeki *"Kendinizi rabtedin"* emrinin hakikatını: *"Nefsin ve bedenin taatlerle bağlanması"* diye açıklarlar. Bunu "hudutta düşmâna karşı nefsini bağlayıp nöbet beklemek, düşmanın hücumunu defetme" diye anlayanlar da özden ayrılmış, farklı bir te'vile sapmış değillerdir. İçinde bulunulan şartlarda, biri diğerine efdaliyet kazanır, o kadar. Sindî der ki: "Bu ameller, şeytanın kişiye yol bulup nüfuz edeceği yolları tıkar, nefsi de şehvetlerden uzaklaştırır. Nefse ve şeytana karşı ortaya konan adâvet ise cihâd-ı ekberdir. Zîra bu cihadla kişi, en büyük düşmanı olan nefsini kahreder. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu cihadın şanını yüceltemek için hem er-Ribât diyerek marife kılmış ve hem de üç kere tekrar etmiştir."

2323 ٦– وعن عقبة بن عامر رضيَ اللهُ عنْهُ قال: [سَمِعْتُ رسول الله ﷺ يقول: يَعْجَبُ رَبُّكَ مِنْ رَاعِي غَنَمٍ في رَأْسِ شَظِيَّةِ الجَبَلِ يُؤَذِّنُ بالصَّلاَةِ وَيُصَلِّي، فيَقُولُ اللهُ تَعالى: انْظُرُوا إلى عَبْدِي هذا، يُؤَذِّنُ وَيُقِيمُ الصَّلاَةَ يَخافُ مِنِّي، قَدْ غَفَرْتُ لِعَبْدِي، وأدْخَلْتُهُ الجَنَّةَ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

6. (2323)- *Ukbe İbnu Âmir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: *"Rabbin, koyun güden bir çobanın, bir dağın zirvesine çıkıp namaz için ezan okuyup sonra da namaz kılmasından hoşlanır ve Allah Teâlâ hazretleri şöyle der:*

"Benim şu kuluma bakın! Ezan okuyor, namaz kılıyor, yani benden korkuyor. Kasem olsun, kulumu affettim ve onu cennetime dahil ettim."
[Ebû Dâvud, Salât 272, (1203); Nesâî, Ezân 26, (2, 20).]

2324 ٧– وعن مالك رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه: [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ رَسولَ اللّٰه ﷺ قال: اسْتَقِيمُوا وَلَنْ تُحْصُوا، وَاعْلَمُوا أنَّ خَيْرَ أعْمَالِكُمْ الصَّلاَةُ، وَلاَ يُحَافِظُ عَلَى الْوُضُوءِ إلاَّ مُؤْمِنٌ].

7. (2324)- *İmam Mâlik* (radıyallâhu anh)'e ulaştığına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur: *"İstikamet üzere olun. (Bunun sevabını) siz sayamazsınız. Şunu bilin ki, en hayırlı ameliniz namazdır. (Zâhirî ve bâtînî temizliği koruyarak) abdestli olmaya ancak mü'min riayet eder."* [Muvatta, Tahâret 36, (1, 34); İbnu Mâce, Tahâret 4, (277).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Muvatta'da muallak (senetsiz) ise de başka kaynaklarda muttasıl olarak gelmiştir.

2- Hadiste geçen, istikamet üzere olun emrini âlimler: "Sizin için farz ve sünnet kılınan yoldan sapıtmayın, buna gücünüz yeter" veya "Allah'ın hukukunu îfa etmek, hudûduna (yasaklarına) uymak, kazâsına razı olmak suretiyle doğru yoldan ayrılmayın" şeklinde açıklamışlardır.

Hadisin devamı, bu istikametin korunması halinde Allah'ın vereceği sevabın kullar tarafından hesap edilemeyeceğini belirtir. Nitekim âyet-i kerîmede: **"... Allah'ın nimetini sayacak olsanız bitiremezsiniz..."** (İbrahim 34) buyrulmuştur.

Zürkânî hadisin açıklanması sadedinde şu mânaya da yer verir: *"Siz kendi güç ve kudretinizin tamamını bezl etseniz de (dinin bütün hayırlarını yapmakta) muvaffak olamazsınız. Ancak Allah'ın yardımıyla olabilirsiniz"* veya: "Güzel olan yolda istikamet üzere olun, vasat üzere gidin, en iyiye yakın olanı arayın, zîra siz iyi amellerin hepsini ihata etmeye güç yetiremezsiniz. Mahlukâtın mutlaka eksiği, kusuru bulunacaktır."

Bu açıklamadan sonra Zürkânî devam eder.

"Burada sanki maksad, mükellefin kusuruna dikkat çekmek, onu görmesini sağlamak, böylece amele güvenmeyip, daha iyiyi bulmak için

gayret göstermeye tahrik etmek, teşvik etmektir." Nitekim bu hususta Beyzâvî de şöyle demiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vessselâm), istikameti emrettikten sonra onların Allah'ın hakkını îfa etmeye ve dînin gösterdiği ideal hedefe ulaşmaya güç yetiremeyeceklerini haber vermiştir, ta ki insanlar bu gerçekten gafil olmasınlar. Sanki şöyle demektedir: " Yaptığınız hayırları (yeterli bulup) güvenmeyin, kusurunuz sebebiyle değil, acziniz sebebiyle terkedip yapamadıklarınız için de Allah'ın rahmetinden ümid kesmeyin."

3- Hadiste geçen, *"En hayırlı ameliniz namazdır"* ifadesini bir kısım ulema şöyle açıklar: "Yani namaz ecri ve sevabı en ziyade olan amelinizdir. Bu sebeple amellerin en efdalidir. Çünkü namaz, ibadetlerin bütün çeşitlerini içine alır: Kıraat, tesbih, tekbir, tehlil, beşerî kelamdan ve ibadeti bozucu davranışlardan sakınma, (kıyam, rüku, secde), bu camiiyyet sebebiyledir ki mü'minin mîracı ve Alllah'a yakınlaşma vesilesi olmuştur."

4- Hadiste, devamlı abdestli olmak ve namaz anında yenilemek istihbab edilmektedir. Namaz anında yenilenmesi, onun mükemmel şekilde muhafaza edilmesinin şartıdır.

2325 ٨– وعن حذيفة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رسُولُ اللهِ ﷺ إذا حَزَبَهُ أمْرٌ صَلّى].

أخرجه أبو داود.

« حَزَبَهُ » : بالباء والنون: أى نزل به، وأوقعه في الحزن.

8. (2325)- *Hz. Huzeyfe* (radıyallâhu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı herhangi bir şey üzecek olursa namaz kılardı."* [Ebû Dâvud, Salât 312, (1319); Nesâî, Mevâkît 46, (1, 289).]

AÇIKLAMA:

İbnu'l-Esîr, en-Nihâye'de bir iş vukua geldiği veya bir gam isabet ettiği zaman..." diyerek açıklama getirmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesslam) böylece, ciddi bir hâdisenin şokuyla karşılaştığımız veya hehangi bir üzüntü ile sersemleştiğimiz hengamlarda, üzerimizdeki şok ve şaşkınlığı namaz kılarak hafifletmeyi tavsiye etmektedir. Böyle anlarda karar veya ani harekete tevessül etmek zararlı neticeler hasıl edebilecektir. Namaz bir sığınak olacak, bir toparlanma fırsatı sağlayacaktır.

2326 ٩– وعن عبدالله بن سلمان عن رجل من أصحاب النبيّ ﷺ قال: [جَاءَ رَجُلٌ يومَ خَيْبَر إلى النّبيِّ ﷺ، فقَالَ يَا رسُولَ اللهِ: لَقَدْ رَبِحتُ اليَوْمَ رِبْحاً مَا رَبِحَهُ أحَدٌ مِن هذَا

الْوَادِى؟ قَـــالَ: وَيْحَكَ، وَمَا رَبِحْتَ؟ قَـــالَ: مَا زِلْتُ أَبِيعُ وَأَبْتَاعُ حَتَّى رَبِحْتُ ثَلاَثمائَةَ أُوقِيَّةٍ، فَـقَالَ لَهُ ﷺ أَفَلاَ أُنَبِّئُكَ بِخَيْرِ رِبْحٍ، فقَالَ: مَاهُوَ يَا رَسُولَ اللّهِ قَـالَ: رَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الصَّلاَةِ]. أخرجه أبو داود.

9. (2326)- *Abdullah İbnu Selmân,* Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabından birisinden naklediyor: "Hayberin fethedildiği gün bir adam Hz. Peygamber'e gelerek:

"Ey Allah'ın Resûlü, bugün ben öyle bir kâr ettim ki böyle bir kârı şu vadi ahalisinden hiçbiri yapmamıştır" dedi. Efendimiz:

"Bak hele! Neler de kazandın?" diye sordu. Adam:

"Ben alıp satmaya ara vermeden devam ettim. Öyle ki üçyüz okiyye kâr ettim dedi. Aleyhissalâtu vesselâm efendimiz:

"Sana kârların en hayırlısını haber vereyim mi?" diye sordu. Adam:

"O nedir, ey Allah'ın Resûlü?" dedi. Efendimiz açıkladı:

"(Farz) namazdan sonra, kılacağın iki rekattir." [Ebû Dâvud, Cihâd 180, (2785).]

AÇIKLAMA:

1-Hadisin *Ebû Dâvud*'daki aslı daha uzun. Rivayet şöyle başlar: "Hayber'i fethettiğimiz zaman, askerler hisselerine ganimetten -Mal ve köleher ne düştü ise ortaya çıkarıp alış-verişte bulundular. Resûlullah namaz kılarken bir zât gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü, bugün ben öyle bir kâr ettim ki, böyle bir kârı şu vadi ahalisinden hiçbiri yapmamıştır" dedi..."

2- Bir okiyye kırk dirhemdir.

3- Hadis, gazve sırasında alışverişin câiz olduğunu, hususen, dağıtımdan sonra, ganimet mallarıyla ticaret yapmanın câiz olduğunu ifade eder. Şayet ticaret, gazinin gazve sevabını eksiltse idi, Resûlullah bunu mutlaka belirtirdi. Belirtmediğine göre takrir buyurmuş olmaktadır. Öyleyse bu maddî ticaret, manevî kazanca herhangi bir eksiklik getirmemektedir. Nitekim, ashabın hacc seferi sırasında alışverişle meşguliyetlerinin, amellerinde bir noksanlık getirmeyeceği hususunda âyet nazil olmuştur: **"(Hacc mevsiminde ticaret ederek) Rabbinizden rızık istemenizde bir günah yoktur..."** (Bakara 198).

2327 ١٠ – وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قـال: [قَال رَسُولُ اللّهِ ﷺ: حُبِّبَ إِلَيَّ النِّسَاءُ

وَالطِّيبُ، وَجُعِلَتْ قُرَّةُ عَيْنِى فِي الصَّلاَةِ]. أخرجه النسائى.

10. (2327)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bana kadın ve güzel koku sevdirildi, gözümün nuru namazda kılındı." [Nesâî, İşretu'n-Nisâ 1, (7, 61).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisin koku ve kadınla ilgili kısmını 2137 numaralı hadiste açıkladık. Burada namazla ilgili bir miktar açıklama sunacağız:

Önce şu hususu belirtelim ki, Efendimiz burada en hayırlı şeylerin zikrini beraber yapmıştır: Kadın ve namaz. Zîra bir hadiste kadın, dünyevi metaın en hayırlısı olarak tavsif edilmiştir.

الـدُّنْيا مَتَاعٌ وَخَيْرُ مَتَاعِهَا الْمَرْأَةُ الـصَّالِحَةُ *"Dünya bir meta'dan ibarettir. Onun en hayırlı meta'ı ise sâliha kadındır."* Yukarıda kaydettiğimiz üzere dînî emirlerin de en hayırlısı namazdır. O halde ikisinin beraber zikri pek münasip düşmüştür. *"Gözümün nuru namazda kılındı"* ifadesi namazın şanını yücelten bir ifadedir. Namazın dünyevî şeylerden biri olarak ifade edilmiş olmasını *Gazâlî* şöyle açıklar: "His ve müşahedeye giren her şey şehadet ve müşahede âlemindendir, dolayısiyle dünyadan sayılır. Namazın secde ve rükûsunda organların hareketiyle hissedilen telezzüz dünyevi bir his olduğu için namazı dünyaya izafe etmiştir. Kul bazan ibadetiyle öylesine ünsiyet eder ve ondan öyle lezzet duyar ki, ibadet etmesine engel olunması ona en büyük cezalardan biri olur. Nitekim bazı âbidler şöyle dua etmişlerdir: "Ben ölümden korkmazdım, ne var ki benimle gece namazlarımın arasına girmektedir." Böylelerinden şu şekilde dua edene de rastlanmıştır: "Allah'ım, bana kabirde de namaz kılma gücü ver."

UBÛDİYET VE KULLUĞU İLE EFENDİMİZ

Hele ibadeti, hele ibadeti! O'nun ibadetine bakan insan, sanki O, hayatında başka hiçbir iş yapmamış da, hep ibadet etmiş zannederdi. Evet O, kulluğunda bu kadar derindi. Zaten, bütün güzelliklerde de O, öyle değil miydi? Hangi sahada, O'na kim yetişebilmişti ki? Hayır, hiç bir sahada, hiç kimsenin O'na ulaşması mümkün değildi.!

O, namazında kulluğunu o denli derin temsil ediyordu ki nerdeyse ürperip ağlamadığı namaz yok gibiydi. Sahâbe, namaz kılarken O'nun sînesinin değirmen taşının ses çıkardığı gibi ses çıkardığını söylemektedir.(45) İçinde dönen boyunduruklar ve kulluğun o ağır mükellefiyetleri O'nu kaynayan bir kazana çeviriyordu. Elbetteki bu hâl, O'nun en yüksek seviyede, kulluğunu îfâ edebilme gayretinden ileri geliyordu.

45– Nesâî, Sehv, 17; İbn Mâce, Mukaddime, 3; Müsned, 4/25.

Namaz O'nun âdetâ şehvetle arzuladığı bir işti. Başka hiçbir zevk, O'na namazın verdiği zevki vermiyordu. O'nun içindir ki, bir gün şöyle buyurmuştu: حُبِّبَ اِلَيَّ : اَلنِّسَاءُ وَالطِّيبُ جُعِلَ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلاَةِ *"Bana üç şey sevdirildi: Kadın, güzel koku; namaz ise benim gerçek göz aydınlığım."* (46)

Kadın, bir erkeğin alâka duyması için en önemli unsurlardandır. Hz. Âdem (as) yaratılırken, bu duygu ile yaratılmıştır. Bu alâkanın fazlalığı şehvettir. Şehvet ise, neslin devam etmesine verilen avans ve ücret demektir. Böyle bir ünvan verilmeseydi, hiçbir insan, neslini devam ettirmeyi düşünmezdi. Zîra, diğerleri sadece angarya kabul edilecek mükellefiyetlerdir. Tek başına çocuk sevgisi de, neslin devamı için yeterli değildir. Onun için Allah (cc), erkeğin kadına, kadının da erkeğe alâka duyması için şehveti yarattı. İnsan mahiyetinde var olan ve yaratılışla gelen bu duyguyu aşmak mümkün değildir. Mümkün olsaydı, bunu başta *Hz. Âdem* (as) aşardı. Ve işte Efendimiz de bu fıtratı ve fıtrî olanı konuşuyor, anlatıyor ve *"Bana kadın sevdirildi"* buyuruyordu. O, fıtratla, tabiatla iç içe olduğunu bilen bir peygamberdi. O'nun getirdiği dinde ruhbanlık yoktu. Kendilerini ibadete vermek ve vakitlerinin bütününü, Allah (cc)'a kullukta geçirebilmek gayesiyle hadımlaşmak isteyen ashabına O şöyle diyordu: *"Allah (cc)'ı en çok bileniniz ve O'ndan en çok korkanınız benim. Ama ben ibadet ediyorum, hanımlarımla da bulunuyorum. İstirahat ediyorum, gece ibadetini de yapıyorum. Oruç tutuyorum, yemek de yiyorum. Bu, benim yolumdur. Benim yolumdan yüz çeviren ise benden değildir..."* (47) O, tam bir denge insanıydı ve objektif prensiplerle gelmişti. O'nun getirdiği din, bir hanifiyye-i semha idi ve herkesin rahatlıkla yaşayıp, tatbik edebileceği bir sistemin de adıydı. O, sadece belli bir gruba hitap etmek için gelmemişti.. herkes içindi ve mesajı da herkesi kucaklıyordu.

Güzel kokuya gelince, seçkin ruhlar, güzel kokudan hoşlanırlar. Allah Resûlü, rûhâniyâtıyla öyle incelmiş ve cismaniyeti o derece rikkat kesbetmişti ki, âdetâ rûhuyla atbaşı gidiyor ve meleklerle bütünleşiyordu.

Rûhiyât başkadır, rûhâniyat başkadır. Hem rûhiyât, hem de ruhâniyât sahibi olanlar, aynı zamanda "nefs-i sâfiyât"ın da sahibidirler. Sâfiyeye ancak nebîler ulaşabilir. Bu makamın zirvesinde de, yine Efendimiz vardır. Düşünün ki, O'nun bedeni, mi'racta dahi rûhuyla olan yarışını bırakmamış, rûh nerelere çıkmışsa, Efendimiz'in bedeni de rûhuyla beraber orada olmuştur.

46– Nesâî, İşreti'n-Nisâ, 1; Müsned, 3/129,199,285.

47– Buhârî, Nikâh, 1; Müslim, Sıyâm, 73.

Ben, burada mi'racın keyfiyeti üzerinde yapılagelen münakaşaları tekrar edecek değilim. Cumhur-ı ulemanın bu husustaki görüşü, Efendimiz'in mi'raca rûh ve bedeniyle beraber çıktığı şeklindedir.(48) O'nun bedeni o kadar rûhâniyat ve nûrâniyet kesbetmiştir ki ruhunun adımını attığı her yerde, bedeninin temaşa ve nazarı da vardı. Başkaları ruhlarıyla veya rüyalarında mi'rac yapabilirler. Ancak, ruh ve cesedle mi'rac yapmak, sadece Efendimiz'e nasib olmuştur. O işin eri ve o yolun şehsuvârı, O'dur.

Güzel koku, meleklerin ve rûhânilerin gıdasıdır. Allah Resûlü de, onlarla hem ruh hem de cesed itibariyle iç içe girdiğinden ve onlarla çok ciddi bütünleştiğinden dolayı, güzel kokudan son derece hoşlanmaktaydı ki, güzel koku O'nun içine âdetâ inşirah vermekteydi.

İşte Allah Resûlü, *"bana kadın ve güzel koku sevdirildi"*, derken ruh ve cesedinin ihtiyacını, bir çırpıda, bu *"cihet-i câmia"* ile ilan ediyor, kendisine âit hususiyetleri anlatmış oluyordu...

Ancak, bu ilk iki mes'ele, tabiî, fıtrî ve beşer olmanın gereğidir ki, bunlarda, başkaları da Allah Resûlü'ne iştirak edebilirler. Yani, kadını ve güzel kokuyu sevmek, sadece Efendimiz'e mahsus değildir. Çünkü bunlar, Cenâb-ı Hakk'ın insan fıtratına yerleştirdiği duygularla sevilirler. Ve bu husus az-çok herkeste vardır. Üçüncü husûsa gelince, işte orada biraz durmak icap eder; zîra Allah Resûlü: *"Namaza gelince, o benim göz aydınlığım, o benim yavuklum ve o benim şehvetimdir"* der.

Bizden birine, en çok sevdiğimiz insanlardan birinin geldiği müjdelense, nasıl sevinir ve kendimizden geçeriz; Allah Resûlü de, namaza duracağı zaman bizim bu duyduğumuz sevinçten yüzlerce kat fazlasıyla sevinç ve coşkunluk duymaktaydı. Hani, uzun bir müddet Fâtıma (r.anhâ)'dan ayrı kalsaydı, sonra da O'na Fâtıma (r.anha) geliyor denseydi, O, ne kadar sevinir, nasıl mesrûr olurdu; işte namaz vaktinin geldiğini haber veren sesi duyduğunda da O, daha çok sevinir, daha çok mesrûr olurdu. Çünkü namaz O'nun sevgilisi, namaz O'nun mâşûkası ve namaz O'nun gözdesiydi.

Bu hadîsi takviye eden *Taberânî*'nin rivayet ettiği başka bir hadislerinde de Efendimiz şöyle buyurmaktadır: إِنَّ اللهَ جَعَلَ لِكُلِّ نَبِيٍّ شَهْوَةً وَإِنَّ شَهْوَتِي فِي قِيَامِ اللَّيْلِ *"Allah her nebîye bir arzu, istek ve şehvet vermiştir. Bana gelince benim şehvetim, gece namaz kılmaktadır."* (49)

Bunun mânası şudur: *"Siz, cismaniyetinize, bedeninize ait değişik zevkleri adım adım takip edersiniz; size, o zevkler adına gelen sinyaller,*

48– İbn Kesîr, el-Bidâye, 3/140 vd.

49– Mecmau'z-Zevâid, 2/271.

sizi tutar kendine cezbeder; siz de, o zevklerin ardına düşersiniz. Bana gelince, ben, vicdan denen vâizin "kalk namaz vaktidir" sesini duyunca, beni bu sinyal, öyle ardına düşürür ve öyle kendimden geçirir ki, namazsız edemem. Gece namazı kılmadığım, gece kalkamadığım anlar, benim için en hüzün verici anlar ve dakikalardır. Ve benim için en zevkli ve saadet bahşolan anlar da, namazda olduğum anlardır."

Allah Resûlü'nün, kulluğu ve Cenâb-ı Hakk'la olan irtibatı ve aynı zamanda tevhid-i ulûhiyeti îlan ve îtirafı, öyle derindi ki, şimdiye kadar bu derinliğe çok kimse akıl erdirememiştir ki, işte yukarıda naklettiğimiz hadîs de bunun en açık örneğidir.

Hz. Âişe Validemiz (r.anhâ) anlatıyor:

"Bir gece uyandığımda, Allah Resûlü'nü yanımda göremedim. Aklıma, diğer hanımlarından birinin yanına gitmiş olabileceği ihtimali geldi. El yordamıyla etrafı yokladım. Elim ayağına dokundu. O zaman Allah Resûlü'nün namaz kılmakta olduğunu anladım.. başı secdedeydi. Kulak verdim, hıçkıra hıçkıra ağlıyor ve şöyle yakarıyordu:

اَللّٰهُمَّ اِنِّي اَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ بِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ وَاَعُوذُ بِكَ مِنْكَ لَا اُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ
اَنْتَ كَمَا اَثْنَيْتَ عَلٰى نَفْسِكَ (عَزَّ جَارُكَ وَجَلَّ ثَنَاؤُكَ وَلَا يُهْزَمُ جُنْدُكَ وَلَا يُخْلَفُ وَعْدُكَ وَلَا اِلٰهَ غَيْرُكَ

"Allahım! Senin gazabından Senin rızana sığınırım. İkâbından affına sığınırım. Allahım! Başka değil, Senden yine Sana sığınırım. (Celâlinden cemâline, gazabından rahmetine, azamet ve heybetinden, şefkat ve re'fetine sığınırım.) Zâtını senâ ettiğin ölçüde, Sen'i senâ etmekten âciz olduğumu itirâf ederim." (50) Senin komşuluğun, yakınlığın, azizliktir. (Sana mücâvir olan, aziz olmuştur.) Senin senâ ve övülmen, yücedir. Senin ordun mağlup edilemez. Sen va'dettiğin şeyde, va'dinden dönmezsin. Senden başka ilah, senden başka ma'bûd da yoktur.(51)

Evet, O'nun namaza yaklaşması, âdetâ bir şehvet yaklaşmasıydı. İsterseniz şimdi de *Ebû Zerr* (ra)'i dinleyin. Diyor ki: "Bir gece sabaha kadar namaz kıldı. (Duâ âyetleri *geldiğinde, o duâları ısrarla tekrar eden Allah Resûlü, namazını saygı, huşû ve taatın mozayiği haline getirirdi. Nafile namazlarında, secdede, rükûda, kıyamda okuduğu çeşitli ve çok uzun duâlar vardır. O gün sabaha kadar:*

اِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَاِنَّهُمْ عِبَادُكَ فَاِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

âyetini okudu ve ağladı." (52)

50– Müslim, Salât, 222; Ebû Dâvud, Salât, 148; Vitr, 5.

51– Tirmizî, Daâvât, 91.

52– Müsned, 5/149.

O, namaza bir türlü doyma bilmiyor, adetâ hiç doyum noktasına varmıyordu.

Şimdi de *İbni Mes'ûd* (ra)'u dinleyelim: (İbni Mes'ûd, Kûfe'nin yüzünün akı, şanlı sahâbe.. Hanefî Mezhebi, O'na çok şey borçludur. Alkameleri, *İbrahim Nehâîleri, Hammâd b. Ebi Süleymanları* -ki Ebû Hanîfe'nin hocasıdır- hep onun altın ikliminde yetişmişlerdir. Sahabe, onu ehl-i beytten zannederdi. Evet, O, Allah Resûlü'nün hânesine öyle teklifsiz girer çıkardı.(53) Efendimiz, ona Kur'ân okutur, dinler ve ardından da, *"Kur'ân'ı indiği gibi dinlemek isteyen İbni Ümmi Abd'den (İbni Me'sûd) dinlesin"* (54) buyururlardı. Hz. Ömer (ra), onu Kûfe'ye gönderirken, hicran ve üzüntüsünü şöyle dile getirmişti: Kûfeliler! Eğer sizi nefsime tercih etmeseydim, *Abdullah b. Mes'ûd* (ra)'u kat'iyen yanımdan ayırmazdım.(55) Kısa boylu, sıska bacaklıydı.(56) Ama o, bir ilim dağarcığı, daha doğrusu bir ilim okyanusuydu.

İbni Mes'ûd (ra) diyor ki: Bir gün Allah Resûlü'yle beraber gece namazı kılmaya azmettim. Geceyi O'nunla geçirecek ve O'nun yaptığı ibadeti ben de yapacaktım. Namaza durdu, ben de durdum. Fakat bir türlü rükûa gitmiyordu. *Bakara sûresini* bitirdi, "şimdi rükûa gider", dedim; fakat O, devam etti; sonra *Âl-i İmrân*'ı, sonra da Nisâ sûresini okudu ve ardından rükûa vardı. Namaz esnasında o kadar yoruldum ki, bir ara aklıma kötü düşünceler geldi. (Bu kötü düşünce ne olabilirdi. İlk anda acaba Hz. Süleyman (as) gibi Allah Resûlü'nü kıyamda iken vefat etti mi zannetti, diye akla gelebilir.) Onun için dinleyenler arasından biri sordu: Ne düşünmüştün? *İbn-i Mes'ûd* (ra): *"Namazı bozup, O'nu namazıyla baş başa bırakmayı düşünmüştüm."* (57)

Abdullah b. Amr da şu hâdiseyi naklediyor: Bir gece Allah Resûlü' nün arkasında namaza durdum. Durmadan şu âyeti okuyor ve hıçkıra hıçkıra ağlıyordu:

رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيراً مِنَ النَّاسِ فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

"Allahım, muhakkak onlar insanların çoğunu saptırmıştır. Kim bana tâbi olursa bendendir. Kim de isyan ederse, Gafûr sensin, Rahîm sensin" (İbrahim, 14/36).

53– Buhârî, Fezâilu'l-Ashâb, 27; Müslim, Fezâilu's-Sahâbe, 110-111.

54– Buhârî, a. yer, Müslim, Fezâilü's-Sahâbe, 116-117; Müsned, 1/26.

55– İbn Sa'd, Tabakât, 3/157

56– Müsned, 1/320-21.

57– Buhârî, Teheccüd, 9; Müslim, Müsâfirîn, 204; Müsned, 1/385-396.

Ve, yine böyle hüzünlü olduğu bir gündü. Ağlıyor, ağlıyor, durmadan ağlıyordu. Cibrîl geldi, Allah (cc)'tan selam getirdi. Ve Cenâb-ı Hakk, *"Muhammedim niçin ağlıyor acaba?"* diye soruyor, dedi.

O, *Allâmü'l-Guyûb*'tur. İlmi, bütün eşyayı kuşatmıştır. Zaten hiç kimse O'nun ilim, kudret ve irâdesinin dışında olamaz.. ama soruyor... Bu sormadan maksat ister işhad, ister O'nun nümûneliğini ilan olsun farketmez.

Allah Resûlü, ağlamaktan cevap veremiyordu. Sadece dudaklarından şu kelime dökülebildi: *"Ümmetî, ümmetî!"* Derd, ızdırab belliydi: O' nun ümmeti... *Cibrîl* durumu âdetâ rapor edip götürdü. Ve, Cenâb-ı Hakk, onu ikinci bir selamla daha gönderdi ve onu şu sözlerle teselli buyurdu: اذهب الى محمّد فقل له: انّا سنرضيك في امّتك ولا نسوءك *"Git Habîbime (selam söyle) ve de ki: Muhakkak ümmetin hakkında seni razı edecek ve seni asla tasa ve keder içinde bırakmayacağız."* (58)

O, ömrünü kullukla geçirmişti. Namaz, O'nun en sevdiği gözdesiydi. Gece gündüz namaz kıldı ve hep öyle yaşadı. Nasıl yaşanırsa öyle ölüneceğini zaten O söylememiş miydi?(59) Ve her fâni gibi O da ölecekti. Ama o, namaz, demiş yaşamıştı ve namaz deyip hayata veda edecekti...

Son günleriydi. Gözlerini açacak dermanı dahi kalmamıştı. Başından aşağıya bir kova soğuk su dökülünce gözlerini açıyor, şayet bir tek kelime söyleyecek kadar dermanı varsa, *"Cemaat namazı kıldı mı?"* diye soruyordu. Ancak bu kadarcık dahi, enerji sarfı, efor, O'nun dermanını tüketiyor ve yine bayılıyordu. Dökülen soğuk suyla kendine gelince sorduğu soru yine aynı soruydu *"Cemaat namazı kıldı mı?"*

Hayır, cemaati saatlerden beri O'nu bekliyordu. Gözler hep kapısındaydı. Ne zaman perde aralanacak ve mescide yine güneş doğacaktı.. işte bunu gözlüyorlardı. Çoğu, O Güneşin batmak üzere olduğunun farkındaydılar; ancak buna bir türlü inanmak istemiyorlardı. Bu arada, Allah Resûlü, artık namaz kıldıracak takatının olmadığını anlayınca *"Ebu Bekr'e söyleyin namazı kıldırsın"* buyurdu. Biraz kendinde iyileşme hissedince de mescide doğru yürüdü. Bir kolundan amcası Abbas (ra), diğerinden de amcasının oğlu ve aynı zamanda damadı, Hz. Ali (ra) tutmuş, ayakları sürünerek mescide götürülmüştü. Her halinden ve her hallerinde namazın ihtişamı, namazın değeri, namazın büyüleyiciliği dökülüyordu... Kendisinden sonra imam olacak zâtın arkasına durdu ve namazını oturarak kıldı.

58– Müslîm, Îman, 346.

59– Müslîm, Cennet, 83..

O, bu şekilde mescide sadece iki defa gelebildi. Birinde namazı Allah Resûlü kıldırdı, *Hz. Ebu Bekir* (ra) de arkadakilere onun sesini duyurdu.[60] Diğerinde ise, namazını *Hz. Ebû Bekir* (ra)'in arkasında kıldı.[61] Cemaatine kendisinden sonra gelecek imamı âdetâ işâr buyurdu.

Bir kere daha, evet O, namazla ve cemaatla bu derece bütünleşmişti. Son anına kadar da cemaati terketmemişti.. hatta, ayaklarını sürüye sürüye mescide gelmiş ve namazını cemaatle kılmıştı...

Ahmed b. Hanbel'e göre, cemaat *"farz-ı ayn"*dır.[62] Zîra Allah (cc), **"Rükû edenlerle beraber rükû edin"** (Bakara, 2/43) buyurmaktadır. İmamlardan bazıları, cemaatı namazın erkanından sayarlar. Cemaatsiz namaz, onlara göre namaz değildir.[63] İmam Şâfiî'ye göre cemaat farz-ı kifâyedir.[64] Hanefî mezhebinde ise, sünnet-i müekkededir.[65] Bu imamlardan bazıları ise cemaatı vacip kabul etmektedir...[66]

Biz, burada mes'elenin fıkhî tahlilini yapacak değiliz. Sadece küçük bir hatırlatma olsun diye, bu kadarcık temas ettik. Esas konumuz, Allah Resûlü'nün ubûdiyeti, kulluğunda gösterdiği titizlik ve namazındaki derinliğidir.

Sıradan bir insan dahi, şuuruna ererek namaz kılsa, bu namaz, onu fuhşiyattan ve münkerattan alıkoyar. Bir namaz ki, onu kılan, Allah Resûlü'dür; O'nu nasıl günaha bırakır!.. Hayır hiç bırakmamıştır.. bırakmaz!

O'nun kıldığı namazı, Hz. Âişe Validemiz (r.anhâ) anlatırken: *"Öyle kıyamda dururdu ki, sorma gitsin. Öyle rûkûa varırdı ki, sorma gitsin ve öyle secde ederdi ki, sorma gitsin!"* [67] der ve Allah Resûlü'nün kıldığı namazın güzelliğini bu ifadelerle anlatmaya çalışır.

Cenâb-ı Hakk'ın varlığına başka hiçbir delil olmasa, Allah Resûlü'nün kıldığı namaz, delil olarak yeter. Çünkü O'nun, bütün namazında, namazının rükünlerinde âdetâ, Cenâb-ı Hakk tecelli ederdi. [68]

60– Buhârî, Ezan, 51; Müslim, Salât, 90-97.

61– İbn Kesir, el-Bidâye, 5/254-55.

62– el-Cezîrî, Mezâhib, 1/405.

63– Aynî, Umde, 5/161-62.

64– el-Cezîrî, a.g.e., 1/407.

65– Merğınânî, el-Hidâye, 1/55.

66– İbn Hümâm, Fethu'l-Kadîr, 1/300.

67– Buhârî, Teheccüd, 16; Müslim, Müsâfirîn, 125.

68– M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 2/244 - 250.

2328 ١١- وعن ربيعة بن كعب الأسلمى قال: [كُنْتُ أبِيتُ مَعَ النَّبىِّ ﷺ فَآتِيهِ بِوَضُوئِه وَبِحَاجَتِه، فَقَالَ لِى: سَلْنِى. قُلْتُ: فَإنِّى أسْألُكَ مُرَافَقَتَكَ في الْجَنَّةِ، فَقَالَ: أوْ غَيْرَ ذلِكَ؟ قُلْتُ: هُوَ ذَاكَ. قَالَ: فَأعِنِّى عَلى نَفْسِكَ بِكَثْرَةِ السُّجُودِ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

11. (2328)- *Rebî'a İbnu Ka'b el-Eslemî* anlatıyor: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraber gecelemiştim, kendisine abdest suyunu ve başkaca ihtiyaçlarını getirdim. Bana:

"Dile benden (ne dilersen)!" buyurdu. Ben:

"Senden cennette seninle beraberlik diliyorum!" dedim. Bana:

"Veya bundan başka birşey?" dedi. Ben:

"Hayır, sadece bunu istiyorum!" dedim.

"Öyleyse kendin için çok secde ederek bana yardımcı ol!" buyurdu." [Müslim, Salât 226, (489); Ebû Dâvud, Salât 312, (1320).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, cennette Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le beraberliğin zor olduğunu ifade etmektedir. Zîra Hz. Peygamber, dilek sahibinden, bir başka dilekte bulunmasını istemiştir. Bir başka dileğinin gerçekleşmesi, Resûlullah nazarında bundan daha kolay olacaktı ki, dileğini değiştirmesini taleb etmiştir.

2-Bazı şârihler, Rebî'a (radıyallâhu anh)'nın bu taleple âhirette eşitlik istemiş olabileceğini söylemiş iseler de, bu pek uzak bir ihtimaldir. Her mü'minin en tabii isteği Resûlullah'la âhirette beraberliktir. Bunda eşitlik düşüncesi bulunmaz. Hz. Peygamber'in resûllük vasfıyla arkadaşlığına mazhar olmayı dilemek, eşitlik talebi değildir. Bu çeşit temenni zaman zaman olmuş, bazan Efendimiz: الْمَرْأُ مَـــعَ مَنْ أحَبَّ *"Kişi sevdiği ile beraberdir"* diyerek beraberlik arzu eden aşık mü'minlerin gönüllerini serinletmiş, hoşnud kılmıştır.

3- Secdeden maksad namazdır. Çok secde, çok namazdır. Cennette *Resûlullah*'la beraberlik gibi elde edilmesi zor, uhrevî yüce mertebeler, ancak namaz gibi değerli ibadetleri çokça yapmakla kazanılabilir. Şu halde bu hadis, aynı zamanda namazın ehemmiyetine, şanının, Allah indindeki değerinin yüksekliğine bir delil teşkil etmektedir. Nitekim Alak Sûresinin son âyetinde secdenin Allah'a yaklaştıracağı kesin bir üslubla ifade edilmiştir.

4- Hadis şunu da ders veriyor ki, yüce dilekler için dua yeterli değildir, onun gerçekleşmesi için gerekli olan amele yer vermek şarttır.

5- Bir hizmet mukabilinde hizmeti yapana, "Dile benden ne dilersen!" denmesi, büyüklerin şanındandır.

6- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Cenâb-ı Hakk'ın hazinelerinde mevcut olan herhangi bir şeyi vermek veya vaaddetmek hususunda yetkilidir.

2329 - ١٢ وعن معدان بن أبى طلحة اليعمرى رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [لَقِيتُ ثَوْبَانَ مَوْلَى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ، وَرَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ، فَقُلْتُ: أَخْبِرْنِى بِعَمَلٍ أَعْمَلُهُ يُدْخِلُنِى اللّٰهُ بِهِ الْجَنَّةَ، أَوْ قَالَ قُلْتُ: بِأَحَبِّ الأَعْمَالِ إِلَى اللّٰهِ تَعَالَى، فَسَكَتَ، ثُمَّ سَأَلْتُهُ فَسَكَتَ، ثُمَّ سَأَلْتُهُ الثَّالِثَةَ، فَقَالَ: سَأَلْتُ عَنْ ذٰلِكَ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَ: عَلَيْكَ بِكَثْرَةِ السُّجُودِ، فَإِنَّكَ لاَ تَسْجُدُ لِلّٰهِ تَعَالَى سَجْدَةً إِلاَّ رَفَعَكَ اللّٰهُ بِهَا دَرَجَةً، وَحَطَّ عَنْكَ بِهَا خَطِيئَةً. قَالَ مَعْدَانُ: ثُمَّ أَتَيْتُ أَبَا الدَّرْدَاءِ فَسَأَلْتُهُ، فَقَالَ: مِثْلَ مَا قَالَ لِى ثَوْبَانُ]. أخرجه مسلم والترمذي والنسائى.

12. (2329)- *Ma'dan İbnu Ebî Talha el-Ya'merî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın azadlısı Sevbân (radıyallâhu anh)'a rastladım. Kendisine:

"Bana bir amel söyle de onu yapayım. Allah da onun sayesinde beni cennetine koysun" dedim. -Veya şöyle demişti: "Dedim ki: "..Allah nezdinde en hayırlı ameli bana bildir."- Sevbân sükut etti. Sonra ben tekrar aynı şeyi sordum. O yine sükut etti. Ben üçüncü sefer sordum. Sonunda dedi ki:

"Aynı şeyleri ben de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sormuştum. Bana şu cevabı vermişti:

"Çokça secde yapman gerekir. Zîra sen secde ettikçe, her secden sebebiyle Allah dereceni artırır, onun sebebiyle günahını döker." Ma'dan der ki: "Sonra Ebu'd-Derdâ'ya geldim. Aynı şeyi ona da sordum. O da Sevbân'ın bana söylediğinin aynısını söyledi." [Müslim, Salât 225, 226, (488, 489); Nesâî, Tatbik 81; Tirmizî, Salât 169, (388); İbnu Mâce, İkâmet 201, (1422-1424).]

AÇIKLAMA:

1-Hadis, Selef'in en büyük meselesinin Allah'ın rızasını kazanmak

olduğunu göstermektedir. Resûlullah'ın âzadlısı Sevbân'la karşılaşan Ma'dan İbnu Ebî Talha, muhatabı, Resûlullah'ın bir yakını olması haysiyyetiyle ilk iş, ondan Allah'ın rızasını kazandıracak en muteber ameli soruyor.

2- *Sevbân,* soruya hemen cevap vermiyor. Umumiyetle, Efendimiz de, muhatabın merakını uyandırmak, alakasını artırmak için, aynı şekilde sorulan soruya hemen cevap vermez, tekrar ettirirdi. Şu halde bu rivayet, Resûlullah'ın tebliğde takip ettiği bu prensibin, ashab tarafından da zaman zaman tatbik edildiğine güzel bir örnek olmaktadır.

Mamafih, derhal konuşmayıp sorunun bir-iki sefer tekrarından sonra cevaplamada, yapılacak açıklamayı düşünme, zihinde derleyip toparlama, mesele ile alakalı bilgisine zihnen başvurma gibi bir başka gaye daha aramak da muvafıktır.

İlave açıklama için önceki hadise bakılabilir.

İKİNCİ BÂB

NAMAZIN EDA VE KAZASININ VÜCÛBU HAKKINDA

2330 ١ – عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَأَلَ رَجُلٌ نَبِيَّ اللهِ ﷺ: فَقَالَ يَارَسُولَ اللهِ كَمِ افْتَرَضَ اللهُ عَلَى عِبَادِهِ مِنَ الصَّلَوَاتِ؟ قَالَ: افْتَرَضَ اللهُ عَلَى عِبَادِهِ صَلَوَاتٍ خَمْساً. قَالَ يَا رَسُولَ اللهِ: هَلْ قَبْلَهُنَّ أَوْ بَعْدَهُنَّ شَيْءٌ؟ قَالَ: افْتَرَضَ اللهُ عَلَى عِبَادِهِ صَلَوَاتٍ خَمْساً، فَحَلَفَ الرَّجُلُ لاَ يَزِيدُ عَلَيْهَا شَيْئاً، وَلاَ يَنْقُصُ مِنْهَا شَيْئاً، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ، إِنْ صَدَقَ لَيَدْخُلَنَّ الجَنَّةَ]. أخرجه مسلم والترمذي والنسائى، وهذا لفظ النسائى.

وقد أخرجه مسلم والترمذي في جملة حديث طويل مذكور في كتاب الإيمان.

1. (2330)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir adam, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Allah, kullarına kaç vakit namazı farz kıldı?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Allah, kullarına beş vakit namazı farz kıldı" diye cevap verdi. Adam tekrar sordu:

"Bunlardan önce veya sonra başka bir şey var mı?"

"Allah kullarına beş vakti farz kıldı." Bu cevap üzerine adam, bunlar üzerine hiçbir ilavede bulunmayacağına, onlardan herhangi bir eksiltme de yapmayacağına dair yemin etti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Bu adam sözünde durursa mutlaka cennete girecektir!" buyurdu." [Müslim, Îman, 10, (12); Tirmizî, Zekât 2, (619); Nesâî, Salât 4, (1, 228, 229) Bu metin Nesâî'dekidir.]

Bu rivayeti, *Müslim* ve *Tirmizî,* Kitâbu'l-Îman'da mezkur, uzun bir hadis zımnında tahric ederler. [69]

69– Hadisi Buharî de tahric etmiştir (Kitâbu'l-İlm 6).

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayette sual soran kimsenin *Dımâm İbnu Salebe* olduğu başka rivayetlerde belirtilmiştir. Dımâm, Benû Sa'd İbnu Bekr'in Hz. Peygamber'e gönderdiği elçi idi. Resûlullah'ın huzuruna çıkınca bölgesine gelen müslüman memurların söylediği ve gönderilen "nebevi mektupların" ihtiva ettiği tevhid, yaratılış, namaz, oruç, zekât gibi esaslardaki tebliğatıyla ilgili sorular sorup, İslâm adına duyduklarını tahkik eder. *Dımâm* hakkında gelen müslüman oluşuyla ilgili bilgiler ihtilaflı ise de, umumiyetle, Resûlullah'ın huzuruna çıktığında henüz müslüman olmadığı, her seferinde yemin vererek sorduğu sorulara aldığı cevaptan mutmain olarak müslüman olduğu kabul edilir. *Buhârî*'nin rivayeti bu kanaati te'yid etmektedir. Başka rivayetler, kendisi müslüman olduktan sonra kavmine İslam'ı götürerek tebliğde bulunduğunu ve onların da toptan müslüman olmalarına sebep olduğunu te'yid eder. Vak'ayı anlatan bir rivayette, Dımâm'ın, kavmine geri dönünce onlara söylediği söz şöyledir: *"Allah bir peygamber göndermiş ve O'na bir kitap indirmiştir. Ben O'nun yanından geldim ve size O'nun emrettiklerini ve yasakladıklarını getirdim. Rivayet şöyle devam eder:"* Vallâhi, o gün orada hazır bulunanlardan -kadın ve erkek- herkes ertesi güne kadar müslüman oldu."

2- *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh), Dımâm'ın soru sormadaki maharetini fevkalade takdir ederek: "Vallâhi ben *Dımâm* kadar güzel ve veciz soran birini görmedim" demiştir. *Ebû Dâvud*'un *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anh)' tan kaydettiğini hadisin sonunda: "Hz. Peygamber'e elçi olarak gelenler arasında, Dımâm kadar güzel konuşan birini işitmedik" ifadesine yer verilmiştir.

3-HADİSTE GÖRÜLEN BAZI FEVÂİD:

★ Hadiste, bazı âlimler haber-i vahidle amel etmeye delil bulmuşlardır. Dımâm'ın işittiklerini tahkik etmesi bu esası zedelemez. Çünkü, o bizzat görüşüp, şahsen konuşmak için gelmiştir. Üstelik o tek başına dönüp tebliğde bulunmuş ve kavmi onun sözüne güvenerek İslâm'ı kabul etmiştir.

★ Tesebbüt ve tahkik memduhtur, zîra Resûlullah, Dımâm'ı, araştırması sebebiyle kınamamıştır.

Sırf farzları yapıp nevâfile yer vermeyen, kurtuluşa erecektir.

2331 ٢– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [فُرِضَتْ عَلَى النَّبِىِّ ﷺ لَيْلَةَ أُسْرِىَ به الصَّلاَةُ خَمْسِينَ، ثُمَّ نَقَصتْ حتَّى جُعِلَتْ خَمْساً، ثُمَّ نُودِىَ يا مُحَمَّدُ: إنَّهُ لاَ يُبَدَّلُ الْقَوْلُ

لَدَىَّ، وَإِنَّ لَكَ بِهٰذِهِ الخَمْسِ خَمْسِينَ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود، وهذا لفظ الترمذي.

2. (2331)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)*'a Mi'râc'a çıktığı gece elli vakit namaz farz kılındı. Sonra bu azaltılarak beşe indirildi. Sonra da şöyle hitap edildi:

"Ey Muhammed! Artık, nezdimde (hüküm kesinleşmiştir), bu söz değiştirilmez. Bu beş vakit, (Rabbinin bir lüftu olarak on misliyle kabul edilerek) senin için elli vakit sayılacaktır." [Buhârî, Bed'ül-Halk 6, Enbiya 22, 43, Menâkıbu'l-Ensâr 42; Müslim, Îman 259, (162); Tirmizî, Salât 159, (213); Nesâî, Salât 1, (1, 217-223).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, beş vakit namazın Mi'râc sırasında farz kılındığını ve ilk defa elli vakit olarak teşrî edildiğini belirtiyor. Mi'râc'la ilgili uzun bir hadiste (5570 numaralı hadis) açıklandığı üzere Resûlullah Cenâb-ı Hakk'tan elli vakit namaz farzını telakki ettikten sonra dönüş sırasında Hz. Mûsa (aleyhisselâm)'ya uğrar. Hz. Mûsa: "Allah ümmetine neyi farz kıldı?" diye sorunca, Resûlullah *"Elli vakit namaz!"* der. Bunun üzerine Hz. Mûsa: *"Ümmetin buna takat getiremez, git Rabbinden azaltmasını taleb et!"* tavsiyesinde bulunur. Resûlullah mükerrer gidişlerle namaz miktarını elliden beş vakte indirtir. Şu halde yukarıdaki hadis, Resûlulah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a Cenâb-ı Hakk'ın son müracaatında verdiği cevabı aksettirmektedir: "Namaz artık beş vakitten daha da azaltılamaz, bu kesinleşmiş bir hükümdür."

Hadiste, namaz beş vakit olmakla birlikte elli vakit olduğu ifade edilir. Bu, "yapılan her hayrın Allah indinde en az on misliyle kabul edileceği"ni tebşir eden âyet-i kerîmeye uygun bir ihbardır:

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا **"Kim bir hayır işlerse işte ona bunun on katı var"** (En'âm 160). Şu halde Resûlullah'a Mî'rac'ta farz edilen beş vakit namaz, mü'minin defter-i ameline on misliyle yani elli vakit olarak yazılmaktadır. Rabbimiz, namazın ehemmiyetini gereğince takdir etmemiz için elli vakit olarak farzetmiş, lütfunun, kereminin vüs'atini ifade için de beş vakte indirerek elli vakit olarak değerlendirmeye tabi tutmuştur.

2332 ٣- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [فَرَضَ اللهُ الصَّلاَةَ عَلَى لِسَانِ نَبِيِّكُمْ ﷺ فِي الحَضَرِ أَرْبَعاً، وَفِي السَّفَرِ رَكْعَتَيْنِ، وَفِي الخَوْفِ رَكْعَةً]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

3. (2332)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Allah, na-

mazı peygamberinizin diliyle hazerde dört, seferde iki, korku halinde de dört rek'at olarak farz kılmıştır." [Müslim, Salât 5, (687); Ebû Dâvud, Salât 287, (1247); Nesâî, Taksir 1, (3, 118, 119).]

2333 ٤– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت: [فَرَضَ اللهُ الصَّلاَةَ حِينَ فَرَضَهَا رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ أَتَمَّهَا فِي الحَضَرِ، وأُقِرَّتْ صَلاَةُ المُسَافِرِ عَلَى الفَرِيضَةِ الأُولَى]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

4. (2333)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Allah namazı (ilk defa farz ettiği zaman iki rek'at olarak farz etmişti. Sonra onu hazer için (dörde) tamamladı. Yolcu namazı ilk farz edildiği şekilde sabit tutuldu." [Buhârî, Salât 1, Taksîru's-Salât 5, Menâkıbu'l-Ensâr 47; Müslim, Salâtu'-Müsâfirîn 2, (685); Muvatta, Kasru's-Salât 8, (1, 146; Ebû Dâvud, Salât 270, (1198); Nesâî, Salât 3, (1, 225).]

AÇIKLAMA:

1- Namaz farz edildiği zaman, bütün vakitler ikişer rek'at olarak farz edilmiştir. Ahmed İbnu Hanbel'in bir rivayetinde akşam namazı istisna edilir ve onun üç rek'at olarak farz edildiği belirtilir.

Buhârî'nin kaydettiği bir başka rivayette, namazların hicretten sonra dört rek'ate çıkarıldığı belirtilir. Bu hususu *İbnu Huzeyme, Beyhakî* ve *İbnu Hibbân* tarafından tahriç edilmiş olan bir rivayette *Hz. Âişe* şöyle açar: "Hazer ve sefer namazı (Mi'râc'ta) ikişer rek'at olarak farz kılınmıştı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medîne'ye gelip, itminan bulunca hazer namazlarına ikişer rek'at daha ilave edildi. Sadece sabah namazı, kıraatinin uzunluğu sebebiyle iki rek'at olarak bırakıldı. Akşam namazı da eski hâli üzere üç rek'at olarak bırakıldı, çünkü bu gündüzün vitridir."

Namazlar bu şekilde dört rek'ata çıkarıldıktan sonra: فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلاَةِ **"Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman, eğer kâfirlerin size fenalık yapacağından endişe ederseniz, namazdan kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur..."** (Nisâ 101) âyeti nâzil olmuştur. *İbnu'l-Esîr*'in, Şerhu'l-Müsned'de kaydettiğine göre, namazın kısaltılması hadisesi hicretin dördüncü yılında teşri edilmiştir. Mamafih ilgili âyetin, hicretin ikinci yılında nâzil olduğu da söylenmiştir.

2- Hanefîler, sadedinde olduğumuz *Hz. Âişe* hadisini esas alarak, seferde namazın kasredilmesini ruhsat değil, azimet telakki etmiştir. Muhalifleri ve bu meyanda Şâfiîler yukarıda kaydettiğimiz âyeti esas alarak namazı seferde kasretmeyi (iki kılmayı) ruhsat telakki etmiştir.

3- Yeri gelmişken şunu da belirtelim ki, bir kısım âlimler, İsra yani

Mi'râc'tan önce farz namaz olmamakla birlikte gece namazının emredildiğini belirtirler. Bunun herhangi bir miktarı, hududu yoktur. el-Harbî, ilk defa sabah ve yatsı namazlarının ikişer rek'at farz kılındığını söylemiştir. *Şâfiî* gibi bazı âlimler, gece namazının bidayette farz kılındığını, ancak فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ âyetinin (Müzzemmil 20) nüzûlünden sonra bu farziyetin neshedildiğini söylerler. Bunlara göre, gecenin bir kısmında kalkmak farz olmuştur. Beş vakit namaz farz olunca bu da neshedilmiştir.

2334 ٥– وعن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [صَلاَةُ النَّحْرِ رَكْعَتَانِ، وَصَلاَةُ الْفِطْرِ رَكْعَتَانِ، وَصَلاَةُ السَّفَرِ رَكْعَتَانِ، وَصَلاَةُ الْجُمُعَةِ رَكْعَتَانِ، تَمَامٌ غَيْرُ قَصْرٍ عَلَى لِسَانِ النَّبِيِّ ﷺ]. أخرجه النسائى.

5. (2334)- *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Kurban bayramında kılınan namaz iki rek'attir, Fıtır (Ramazan) bayramında kılınan namaz iki rek'attir, sefer namazı iki rek'attir, cum'a namazı da iki rek'attir. Bunlar Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın lisanı üzere, tamamdır, kısaltma yoktur." [Nesâî, Cum'a 37, (3, 111), Taksir 1, (3, 118), Îdeyn 11, (3, 183).]

2335 ٦– وعن عبدالله بن فضالة عن أبيه قال: [عَلَّمَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ، وَكَانَ فِيمَ عَلَّمَنِي، وَحَافِظْ عَلَى الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ. قَالَ قُلْتُ: إنَّ هذِهِ سَاعَاتٍ لِي فِيهَا أَشْغَالٌ، فَمُرْنِي بِأَمْرٍ جَامِعٍ إِذَا أَنَا فَعَلْتُهُ أَجْزَأَ عَنِّي؟ فَقَالَ: حَافِظْ عَلَى الْعَصْرَيْنِ، وَمَا كَانَتْ مِنْ لُغَتِنَا، قُلْتُ: وَمَا الْعَصْرَانِ؟ فَقَالَ: صَلاَةٌ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ، وَصَلاَةٌ قَبْلَ غُرُوبِهَا]. أخرجه أبو داود.

6. (2335)- *Abdullah İbnu Fudâle,* babası (Fudâle'den) naklen anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bana öğrettikleri arasında: *"Beş vakit namaza devam edin!"* emri de vardı. Ben: "Bu beş vakit, benim meşguliyetlerimin bulunduğu anlardır. Bana (bunların yerine geçecek) cami (kapsamlı) bir şey emret, öyle ki onu yaptım mı, benden beş vakit namaz borcunun yerine geçsin!" dedim. Bunun üzerine: *"Öyleyse Asreyn'e devam et!"* buyurdu. Bu kelime bizim dilimizde yoktu. Bu sebeple: "Asreyn nedir?" diye sordum. *"Güneş doğmazdan önceki namazla güneş batmazdan önceki namaz"* buyurdu." [Ebû Dâvud, Salât 9, (428).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, *"devam et"* diye tercüme ettiğimiz حَافِظْ emri muhafaza

etmekten gelir, bu da "amel"e ilim, hey'et ve vakit olarak riayet etmek ve aslını ortaya çıkaran ve îfa edilmesini tamamlayan ve kemaline götüren bütün cüzleriyle ikame etmek mânasına gelir.

2- Sabah namazına da asr denmesi *tağlib* prensibiyledir. Araplar anne-babaya ebeveyn (iki baba), ay ve güneşe kamereyn (iki ay) derler. Bu bir ifade üslubudur, *tağlib* denir. Asr'ın sabah'a galebesi, meşguliyetlerin çokluğu sebebiyle ikindiye riayetin zorluğundan ileri gelmiştir.

3- Bu hadis, görüldüğü üzere müşkil bir mâna arzetmektedir. Çünkü sabah ve ikindi namazlarının, diğer vakitlerin yerine geçebileceği mânasını zihne getirmektedir. Halbuki, Kur'an ve sünnette gelen pek çok muhkem nassla sabit olmuştur ki, günde beş vakit namaz farzdır ve bunlardan hiçbiri diğerinin yerini tutmayacağı gibi, bu beşi eksiltmenin de imkanı yoktur.

Bu çeşit, sahih hadislere veya Kur'ân'a ters düşen (teâruz eden) rivayetler vasfen sahih bile olsa şazz denir ve hükmüyle amel edilmez. Zayıf olduğu takdirde münker denir, evleviyetle amelden terkedilir.

Beyhakî Sünen'inde hadisi sıhhat yönüyle değerlendirmeden güzel bir te'vilde bulunur: "Doğruyu Allah bilir ya Efendimiz şunu demek istemiş olmalıdır: "Beş vakit namazın her birini ilk vakitlerinde kıl, mücbir bir sebeple ilk vaktinde kılamaz da tehir edersen mazur sayılırsın, ama iki vaktin namazlarının ilk vaktinde kılınmasını sıkı sıkıya emretmektedir." İbnu Hibbân da Sahih'inde şöyle demiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Asreyn'in kılınması hususundaki ziyade te'kidi, vaktin evvelinde kılınmasını emir gayesine matuftur. Betahsis bu iki vaktin zikr, o zamandaki meşguliyetlerin çokluğu sebebiyle tehlikeye düşme ihtimalinin fazlalığından ileri gelir."

2336 ٧– وعن سبرة بن معبد قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ مُرُوا الصَّبىَّ بِالصَّلاَةِ إذا بَلَغَ سَبْعَ سِنِينَ، فإِذَا بَلَغَ عَشْرَ سِنِينَ فَاضْرِبُوهُ عَلَيْهَا]. أخرجه أبو داود والترمذي.

ولفظه: «عَلِّمُوا الصَّبىَّ الصَّلاَةَ ابْنَ سَبْعٍ وَاضْرِبُوهُ عَلَيْهَا ابنَ عَشْرٍ».

7. (2336)- *Sebretü' bnu Ma'bed* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Yedi yaşına geldi mi çocuğa namazı emredin, on yaşına geldi mi kılmadığı takdirde dövün." [Ebû Dâvud, Salât 26, (494); Tirmizî, Salât 299, (407).]

Tirmizî'nin rivayetinde "Çocuğa namazı yedi yaşında öğretin, kılmadığı takdirde on yaşında dövün" şeklindedir.

2337 ٨– وعن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ ﷺ : مُرُوا أَوْلاَدَكُمْ بِالصَّلاَةِ وَهُمْ أَبْنَاءُ سَبْعٍ، وَاضْرِبُوهُمْ عَلَيْهَا وَهُمْ أَبْنَاءُ عَشْرٍ، وَفَرِّقُوا بَيْنَهُمْ فِي الْمَضَاجِعِ]. أخرجه أبو داود.

8. (2337)-*Amr İbnu'l-Âs* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Çocuklarınıza, onlar yedi yaşında iken namazı emredin. On yaşında olunca namaz(daki ihmalleri) sebebiyle onları dövün, yataklarını da ayırın."* [Ebû Dâvud, Salât 25, (495, 496).]

2338 ٩– وله في أخرى: [أَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ سُئِلَ عَنْ ذلِكَ فَقَالَ: إِذَا عَرَفَ يَمِينَهُ مِنْ شِمَالِهِ فَمُرُوهُ بِالصَّلاَةِ].

9. (2338)- Onun bir diğer rivayetinde şöyle denir: "Resûlullah'a bundan (namazın çocuğa ne zaman emredileceğinden) sorulmuştu:

"Çocuk sağını solundan ayırmasını bildi mi ona namazı emredin" buyurdu." [Ebû Dâvud, Salât 26, (497).]

AÇIKLAMA:

1- Çocuk terbiyesi ile ilgili olarak Resûlullah'ın verdiği mühim talimatlardan biri, çocuğa namazın emredilmesiyle ilgilidir. Yukarıda kaydedilen üç hadis bu mesele üzerine ciddi prensipler vaz'etmektedir. Doğar doğmaz kulaklarına ezan ve kamet okuyup isim koymakla fiilen başlatılan çocuk terbiyesinin, sünnette gelen beyanlara göre muhtelif safhaları var. Kısaca özetleyelim:

★ **Ta'lime (öğretmeye) başlama yaşı:** Konuşmaktır. Hz. peygamber'den gelen rivayetler, *Abdulmuttaliboğullarından* bir çocuk, konuşmaya başlar başlamaz, o çocuğa şu âyeti yedi sefer okutarak ezberletirdi: اَلْحَمْدُللهِ الَّذى لَمْ يَتَّخِذْ وَلَداً وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ **"Hamd O Allah'a olsun ki, O ne bir çocuk edinmiştir, ne de mülkünde bir ortağa sahiptir"** (Nahl 78).

Görüldüğü üzere ilk öğretilen şey Kur'an'dan bazı âyetlerdir ve itikadla ilgilidir.

★ **Namaza başlama yaşı:** Temyiz yaşıdır. Yukarıda, ilk iki hadiste yedi rakamı geçmekte ise de üçüncü hadiste sağını solundan ayırma tabiri geçmektedir. bu meseleye temas eden başka hadislerde "20'ye kadar sayma" "namazı anlama", "süt dişlerini atma (dişeme)" gibi başka kıstaslar zikredilmiştir. Âlimler bütün rivayetleri değerlendirerek namazı em-

retme yaşının "temyiz yaşı" olduğunu, bunu rakamla tesbitin zor olduğunu, zîra her çocukta bunun değişebileceğini, bazılarının 4-5 yaşlarında bile "temyiz"e ulaşabilirken diğer bir kısmının 7-8 yaşlarında bile "temyiz"e ulaşamayacağını belirtirler.

Temyizi tarifte hadisciler umumiyetle muhatap olabilmeyi, yani "çocuğun söylenenleri eksiksiz anlayıp tam olarak cevap verebilir hale gelmesi"ni esas alırlar.

Âlimler derler ki: *"Namaz temyiz yaşında emredildiğine göre daha önceden çocuk namazla ilgili farz, vacib, sünnet her çeşit bilgileri öğrenmelidir."* Buna göre konuşmaya başladığı andan itibaren en azından namazda okuyacağı sûreler, duâlar, namazın rükünleri, vacibleri vs. ile ilgili bilgiler öğretilmiş olmalıdır.

★ **Namazı zorla kıldırma yaşı:** On yaşıdır. Hadiste: *"Yedi yaşında namazı emredin, on yaşında namaz için dövün"* buyrulmuştur. Bu emir yedi yaşlarında yavaş yavaş, fazla zorlanmadan tatlılıkla alıştırılmasını irşad eder, bu yaşta dayağı tavsiye etmez. Ama on yaşına gelince namaz henüz tam benimsetilememişse icabında dövülmesi tavsiye edilmektedir. Zîra o yaşlarda dinin en mühim emri olan namaza alıştırılamazsa ondan sonra büyük zorluklar çıkabilecek, alıştırılamayabilecek demektir.

Dal küçükken eğilir ve: Müslüman evladının evleviyetle eğilmesi, alıştırılması gereken şey namazdır.

Âile reisini pek çok âyetiyle [Tahrîm 6, Zümer 15-16, Şuarâ 45] terbiyeden sorumlu tutan Kur'ân-ı Kerîm, âile ferdlerine bilhassa namazın emredilmesi üzerinde durur: **"Ehline namazı emret. Kendin de ona sebat ile devam eyle. Biz senden bir rızık istemiyoruz. Seni biz rızıklandırırız"** (Tâ-hâ 132).

İslâm âlimleri, çocuğa dînini öğretmeden meslek öğretilmesini câiz bulmazlar. "Zîra derler, çocuğun bilahare kalbinden sökülüp atılması zor olan bozuk bir mezhep üzere yetişme ihtimali vardır."

On yaş yataklarını ayırma yaşıdır da. Münâvî, emir mutlak olması haysiyetiyle hepsi kız veya hepsi erkek de olsa o yaşta çocukların "uyudukları yatakların" ayrılması gerektiğini belirtir. Bu nebevî irşad on yaşına basan çocukların cinsî terbiyelerinin ciddî ve sistemli şekilde ele alınmasını tazammun eder. On yaşlarına mürâhık yaşı da denir. Çocukta yavaş yavaş büluğ emareleri başlar. Bu yaşa terettüp eden başka ahkâm da vardır.

2- İslâm âlimleri on yaşında dayağa izin verilmiş olmasını, çocuğun bu yaşta dayağa tahammül edebileceği ve böylece dayağın terbiyevî olabileceği gerekçesiyle îzah ederler. *Aliyyü'l-Kârî,* altı yaştan önce dayağın haram olduğunu belirtir. Beyhakî hazretleri "farzı ilgilendirmeyen meseleler dışında dayağın helâl olmadığı" kanaatini ifade eder. Bu bâbta gelen âyet ve hadisleri esas alan âlimler meşru olan dayağın *"yaralayıcı olmayacak"*, *"üç darbeyi geçmeyecek"* ve *"başa vurulmayacak"* şekilde olması gerektiğinde ittifak ederler.

2339 ـ ١٠ ـ وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [عَرَضَنِى رَسولُ اللهِ ﷺ يومَ أُحُدٍ وأنا ابنُ أربعَ عشرةَ فلمْ يُجِزْنِى، وعرضَنِى يومَ الخنْدقِ، وأنا ابنُ خمسَ عشرةَ فأجازنِى. قَالَ نَافِعٌ: فقدمتُ على عُمرَ بنِ عبْدِ العزيزِ، وهوَ خليفةٌ فحدَّثته هذا الحديثَ، فقالَ: إنَّ هذا الحَدَّ ما بينَ الصَّغيرِ والكَبيرِ، فكَتبَ إلى عُمَّالهِ أنْ يفرِضُوا لمنْ بلغَ خمسَ عشرةَ، وما كانَ دُونَ ذلكَ فاجعلُوهُ في العِيالِ]. أخرجه الخمسة.

10. (2339)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni Uhud savaşı sırasında teftiş etti. O zaman ondört yaşında idim, savaşa katılmama izin vermedi. Hendek savaşı sırasında da beni gördü, o zaman ben onbeş yaşında idim, bu sefer bana (cihad) izni verdi."

Nâfi' der ki: "Ben Ömer İbnu Abdilaziz'e uğradım, o zaman halife idi. Kendisine bu vak'ayı anlattım. Bana:

"Bu (onbeş yaş) çocukla büyüğü ayıran hududdur" buyurdu. Valilerine yazarak, onbeş yaşına basanları mükellef addetmelerini, daha küçükleri âile efradından saymalarını emretti." [Buhârî, Şehâdât 18, Megazî 29, Müslim, İmâret 91, (1868); Tirmizî, Cihâd 31, (1711); Ebû Dâvud, Hudud 17, (4406, 4407); Nesâî, Talâk 20, (6, 155).]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Peygamber* cihada kaydetme işinde bülûğa ermiş olmayı esas alıyordu. Bazı rivayetlerde sarahaten geldiği üzere, Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anh) Uhud'a katılmak ister, ancak teftişte yaşının ondört olduğu anlaşılınca kabul etmez.

2- Teftiş, metinde arz kelimesiyle ifade edilmiştir. Hz. Peygamber, cihada katılmak isteyenleri yola çıktıktan sonra konaklayıp, teker teker

gözden geçirir, savaşla ilgili bazı talimatlar verirdi. Arz'dan bu kastedilmiş olabilir. Bazı rivayetlerde meçhul ifade ile "Ben Resûlullah'a arzedildim" şeklinde gelmiştir. Cihada çıkacakların yazılması sırasında huzura çıkarılmış olabilir. Belirttiğimiz üzere, vak'a, savaşa katılacakların Efendimiz tarafından önceden şu veya bu şekilde görülmesi, tedkik ve teftişten geçirilmesidir. Bu teftişlerde "küçük bulunduğu" için geri çevrilenler de olmuştur.

3-Rivayette dikkatimizi çeken bir husus, Uhud savaşında 14 yaşında olan *İbnu Ömer*'in Hendek savaşında 15 yaşında olduğunun ifade edilmiş olmasıdır, *İbnu Sa'd*'ın kaydettiği üzere, "onaltı yaşında" olması gerekirdi.

Bu husus iki şekilde îzah edilir:

★ Bazı rivayetlere göre Hendek savaşı 4. hicrî yılın Şevval ayında cereyan etmiştir. Uhud savaşı hicrî 3. senenin Şevvalinde cereyan ettiğine göre, arada ihtilaf yoktur.

★ Ancak meğâzî sahiplerinin büyük çoğunluğu, 4. hicrî senede, müslümanların -Mekkelilerin Uhud savaşı sırasında: "Gelecek yıl Bedir'de buluşalım!" tehdidi üzerine- Bedr'e gittiklerini, orada müşrikleri göremeyip savaşmadan geri döndüklerini belirtirler. Ayrıca rivayetler çoğunluk itibariyle Hendek Savaşı'nın 5. Hicrî yılında cereyan ettiğini belirtir. Bu durumda sadedinde olduğumuz rivayet te'vile muhtaç olmaktadır. Beyhakî ve diğer bazıları şöyle açıklar: "İbnu Ömer'in: *"Ben Uhud Savaşında ondört yaşında olduğum halde arzedildim"* sözü *"ondört yaşına bastım"* demektir. "Hendek sırasında arzedildiğimde 15 yaşınday-dım" sözü de "onbeş yaşını geçmiştim" demektir. Birincide küsürâtı atmış, ikincide de yuvarlamış olmaktadır. Arapların bu tarz kullanımları câridir, her zaman işitilir. Bu suretle aradaki ihtilaf da kalkmış olur."

4- Bu rivayet Hz. Peygamber döneminin terbiye sistemi hakkında mühim bir ip ucu vermektedir: Askerî terbiye bülüğdan önce tamamlanmaktadır. Şöyle ki: "Bir kimsenin savaşa alınması demek, gerekli olan savaş bilgisinin öğretilmesi, gerekli talimin yaptırılması demektir. O devirde ok atma, kılıç sallama, kalkan kullanma, ata binme, teke tek vuruşma, saldırma, müdafaa gibi maharet isteyen pek çok teknikler savaşçı için gerekli idi. Aksi takdirde bunlarda yeterli formasyonu almamış kimsenin savaşa alınması, silahşörlerin eline kurbanlık teslim edilmesi gibi bir mânaya gelirdi.

Şu halde onbeş yaş askerî talimin tamamlanma yaşıdır. Tıpkı, dînî bakımdan da mükellefiyetlerini yerine getirecek bilgi ve alışkanlıklarla teçhizi gibi. Zîra büluğ yaşı mükellef olma yaşıdır. Müslüman evladı,

büluğla başlayacak mükellefiyetlerini yerine getirebilecek formasyonu büluğdan önce almalıdır. Ailenin vazifesi onu bu mükellefiyetlerine hazırlamaktır. Büluğa eren bir kimse:

1) Allah'a karşı ubûdiyetle (namaz, oruç, zekât, hacc) mükelleftir.

2) Ailesine karşı (nafaka, himaye, terbiye vs. vazifelerle) mükelleftir.

3) Devletine karşı (vergi, askerlik vs. ile) mükelleftir.

"Çocuğun babası üzerindeki haklarından biri de terbiyesini güzel yapmaktır."[70] hadisinde beyan edilen "güzel terbiye alma hakkı" çocuğun hayata mükemmelen hazırlanmasıyla, bütün mükellefiyetlerini îfa edebilecek şekilde yetiştirilmesiyle yerine getirilmiş olur. Sadece "din terbiyesi" veya sadece "meslek terbiyesi" veya sadece "askerlik terbiyesi" vermek "güzel terbiye" değildir, eksik terbiyedir.

Askerî terbiye ile ilgili olarak şu noktayı ilave etmemiz gerekir: Elbette her devrin askerî talim ve terbiyesi farklıdır ve formasyonu da farklıdır. Duruma göre büluğ çağı, asker olması için yeterli olmayabilir. Aksine büluğdan önce de askerî vazife, duruma göre verilebilir. Bu gibi sebeplerle Mâlikî ve Hanefî ulemâ, savaşa katılma iznini büluğa bağlı kılmamışlar, imamın yetkisine bırakmışlardır: İmam, savaşa muktedir gördüğüne izin verebilir. Nitekim *Semuretu'bnu Cündüb*, arz sonunda bir arkadaşı cihada kabul edilip kendisi reddedilince, Hz. Peygamber'e itiraz eder ve güreşte onu yıkabileceğini söyler. Resûlullah onları güreştirir. Semure söylediğini yapar ve Efendimiz de onu askere kaydeder.

5- Bu rivayeti esas alan Ömer İbnu Abdilaziz gibi bazıları mükellefiyet için onbeş yaşı esas alırlar: "Çocuk bu yaşa bastı mı ihtilam olmasa da mükellef olur, yeter ki, onda rüşd tesbit edilsin" derler. Onlara göre bu yaşa basanın üzerinden çocukluk ahkâmı kalkar. Hanefîler ihtilamı şart koşarlar ve bunun 18 yaşına kadar uzayabileceğini söylerler.

2340 ١١ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قالَ: مَنْ نَسِيَ صَلاَةً فَلْيُصَلِّ إِذَا ذَكَرَهَا، لاَ كَفَّارَةَ لَهَا إلاَّ ذَلِكَ]. أخرجه الخمسة.

11. (2340)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim bir namaz unutacak olursa hatırlayınca derhal kılsın. Unutulan namazın bundan başka kefareti yoktur."* [Kaynaklar müteakip rivayette.]

70– Çocuğun baba üzerindeki haklarını beyan eden hadislerden biri şöyledir:

حَقُّ الْوَلَدِ عَلَى وَالِدِهِ أَنْ يُحْسِنَ اسْمَهُ وَيُحْسِنَ أَدَبَهُ

2341 ١٢– وفي أخرى للشيخين: [إذَا رَقَدَ أحَدُكُمْ عَنِ الصَّلاَةِ، أوْ غَفَلَ عَنها، فَلْيُصَلِّهَا إذَا ذَكَرَهَا، فإنَّ الله عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ: وَأقِمِ الصَّلاَةَ لِذِكْرِى].

12. (2341)- *Buhârî* ve *Müslim*'in bir diğer rivayetinde şöyle denmiştir: "Sizden biriniz namaz sırasında yatmış idiyse veya namaza karşı gaflet etmiş (ve unutmuş) ise, hatırlar hatırlamaz onu kılsın. Zîra Allah Teâlâ Hazretleri şöyle buyurmuştur: وَأقِمِ الصَّلاَةَ لِذِكْرِى **"Beni anmak için namaz kıl!"** (Tâ-hâ 14). [Buhârî, Mevakîtu's-Salât 37; Müslim, Mesâcid 314, (684); Tirmizî, Salât 131, (178); Ebû Dâvud, Salât 11, (442); Nesâî, Mevâkît 52, 53, (2, 293, 294).]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki hadisin, müteakiben kaydedeceğimiz başka vecihlerinde esbâb-ı vürûdu da belirtilmiştir. Buna göre: "Hayber seferi dönüşünde İslâm ordusu, gecenin baş tarafında yol alır. Bir ara askerlere uyku bastırınca Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Bilâl-i Habeşî (radıyallâhu anh)'yi nöbetçi bırakarak orduya istirahat verir. Maalesef, nöbet sırasında Bilal de uyur. Ertesi sabah güneşin hararetiyle uyanırlar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* oradan uzaklaşmalarını emreder. Bir müddet sonra, ordu namaz için, Aleyhissalâtu vesselâm'in işaretiyle durur. Askerler abdest alıp kaçırılan sabah namazını kaza ederler. Namaz bitince Efendimiz: *"Kim bir namaz unutacak olursa hatırlayınca hemen kılsın, zîra Cenâb-ı Hakk "Beni anmak için namaz kıl" buyurmuştur"* der.

2- Bu hadis çok farklı yorumlara tâbi tutulmuş, ihtiva ettiği ahkâm hususunda ihtilaflı neticelere varılmıştır. Bu farklılıklara, âyet-i kerîmenin kıraatindeki ihtilaf da müessir olmuştur. Biz fazla teferruâta girmeden mühim birkaç noktaya temas edeceğiz:

★ Hadisin zâhiri, kaçırılan namazla, eda edilecek namaz arasında, tertibe riâyet edilmesini âmirdir. Yani bir namaz, unutma veya uyuma sebebiyle kaçırılırsa o kaza edilmeden vakti girmiş bulunan müteakip namaz kılınamaz. *İmam Mâlik* kaçırılan namaz kaza edilmeden vaktin namazı kılındıktan sonra hatırlanması halinde, kaçırılan namazın kazaen kılındıktan sonra vaktin namazının ikinci sefer yeniden kılınması gerektiğine hükmetmiştir.

★ Kaçırılan namaz kerâhet vaktinde hatırlanmış ise, Hanefîlere göre bu vakitte namaz kılınamaz. *Mâlik* ve *Şâfiî, Evzâî, Ahmed* ve İshak (rahimehumullah)'a göre, kaçırılan namazlar kerâhet vakitlerinde dahi kaza edilir. Bunlara göre, mekruh vakitlerde de kılınır. Zîra sadedinde

olduğumuz hadis, "hatırlayınca" diye mutlak gelmiştir, mekruh vakitler bu ıtlaka dahildir.

Sahabeden bazılarının (Hz. Ömer, İbnu Ömer, Sa'd İbnu Ebî Vakkas, *İbnu Mes'ud,* Selman (radıyallâhu anhüm): "Namazı kasden terkeden kimseye kaza yoktur" dediği rivayet edilmiştir. Buna kâil olanlara şöyle cevap verilmiştir: "Unutarak namazı kılamayana kaza gerekirse, bilerek terkedene evleviyetle lazım gelir. Hadiste meselenin ehemmiyetini tesbit için hafifi zikredilmiştir. Unutarak bırakana kaza gerekirse, bilerek terkedene daha fazla kaza gerekir. Üstelik unutan mazurdur, bıraktığı için günaha girmez, kaza edince borcunu eda etmiş olur. Öbürünün hadiste zikredilmemesi, ednayı zikrederek âlâya (daha ehemmiyetliye) tembih kabilindendir. Ayrıca "Kasden bırakana kaza gerekmez" diyenler, bunu unutmaktan daha hafif gördükleri için söylememişlerdir. Bilakis daha fena buldukları için öyle söylemişlerdir. "Bu isyandır kaza ile telafi edilmez, boşuna zahmet çekmesinler" mânasında bir değerlendirmedir, ağır bir tevbihtir.

★ Kaçırılan namazlar kaza edilirken ikâmet ve ezan okunmalı mı okunmamalı mı? Bu hususta da ihtilaf edilmiştir. *Ahmed İbnu Hanbel* ve Hanefîlere göre okunması gerekir. *İmam Şâfiî*'nin bu husustaki görüşü ihtilaflıdır. Ercah görüşe göre kamet okunur, ezan okunmaz.

★ Kazaya kalan namaz bizzat kılmaktan başka bir surette telafi edilemez. Sözgelimi onun yerine başkası kılamaz, sadaka vs. ile kefareti ödenemez. Ancak âlimler, çok borcu olan kimsenin ölürken, namazlarına bedel fidye verilmesini vasiyet etmiş olması durumunda, bu vasiyetin yerine getirileceğini söylemişlerdir.

2342 ١٣ – وعن أبى قتادة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [سِرْنَا مع رَسولِ اللّهِ ﷺ لَيْلَةً فـقَال بَعْضُ الْقَوْمِ: لَوْ عَرَّسْتَ بنَا يَا رَسُولَ اللّه؟ قالَ: أخَافُ أنْ تَنَامُوا عنِ الـصَّلاَةَ، فقَال بلاَلٌ: أنَا أُوقظُكُمْ، فضْطَجَعُوا، وَأسْنَدَ بلاَلٌ ظَهْرَهُ إلى رَاحلَته فَغَلَبَتْهُ عيْنَاهُ فَنَامَ، فَاسْتَيْقَظَ النّبىُّ ﷺ وَقَدْ طَلَعَ حَاجِبُ الشَّمسِ، فقَالَ يَا بلاَلُ: أيْنَ مَا قُلْتَ؟ فقَالَ: مَا أُلْقيَتْ عَلَيَّ نَوْمَةٌ مثْلُهَا قَطُّ. قَـــالَ: إنَّ اللّهَ قَبَضَ أرْوَاحَكُمْ حينَ شَاءَ، وَرَدَّهَا عَلَيْكُمْ حِينَ شَاءَ، يَا بِلاَلُ: قُمْ فَأذِّنْ بِالـنَّاسِ بِالـصَّلاَةِ، فَتَوَضَّأَ، فَلَمَّا ارْتَفَعَتْ الـشَّمْسُ وَابْيَاضَّتْ قَامَ فَصَلّى بِالنَّاسِ جَمَاعَةً]. أخرجه الخمسة، واللفظ للبخارى والنسائى.

13. (2342)- *Ebû Katâde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah'la beraber bir gece boyu yürüdük. Cemaatten bazıları:

"Ey Allah'ın Resûlü! Bize mola verseniz!" diye talepte bulundular. Efendimiz:

"Namaz vaktine uyuyakalmanızdan korkuyorum" buyurdu. Bunun üzerine Hz. Bilâl: "Ben sizi uyandırırım!" dedi. Böylece Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mola verdi ve herkes yattı. Nöbette kalan Bilâl de sırtını devesine dayamıştı ki gözleri kapanıverdi, o da uyuyakaldı.

Güneşin doğmasıyla Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* uyandı ve:

"Ey Bilâl! Sözün ne oldu?" diye seslendi ve Hz. Bilâl: "Üzerime böyle bir uyku hiç çökmedi" diyerek cevap verdi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Allah Teâlâ Hazretleri, ruhlarınızı dilediği zaman kabzeder, dilediği zaman geri gönderir. Ey Bilâl! Halka namaz için ezan oku" buyurdu. Sonra abdest aldı ve güneş yükselip beyazlaşınca kalktı, kafileye cemaatle namaz kıldırdı." [Kaynak 2347. hadisten sonra toptan gelecek.]

2343 ١٤ – وعند أبي داود: [فَمَا أَيْقَظَهُمْ إلاَّ حَرُّ الشَّمْسِ، فقَامُوا وَسَارُوا هُنَيَّةً، ثُمَّ نَزَلُوا فَتَوَضَّئُوا، وأَذَّنَ بِلاَلٌ فَصلّوا رَكْعَتَى الْفَجرِ، ثُمَّ صَلّوا الْفَجْرَ وركبُوا، فَقَالَ بعضهم لِبَعْضٍ قَدْ فَرَّطْنَا في صَلاَتَنا، فقَالَ النَّبيُّ ﷺ: إنَّهُ لاَ تَفْرِيطَ في النَّوْمِ، إنَّمَا التَّفْرِيطُ في الْيَقَظَةِ، فإذَا سَهَا أَحَدُكُمْ عَنْ صَلاَةٍ فَلْيُصَلِّهَا حِينَ يَذْكُرُهَا، وَمِنَ الْغَدِ لِلْوَقْتِ].

14. (2343)- Bu hadis Ebû Dâvud'un bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Güneşin harareti onları uyandırınca kalktılar, bir müddet yürüdüler, sonra tekrar konaklayıp abdest aldılar. Hz. Bilâl (radıyallâhu anh) ezan okudu. Sabahın iki rekatlik (sünnet) namazını kıldılar, sonra da sabah namazını (kazaen) kıldılar. Namazdan sonra hayvanlara binip yola koyuldular. Giderken birbirlerine: "Namazımızda ihmalkârlık ettik" diye yakınıyorlardı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Uyurken (vâki olan namaz kaçması) ihmal sayılmaz, ihmal uyanıklıktadır. Sizden biri, herhangi bir namazda gaflete düşer kaçırırsa, hatırlayınca onu hemen kılsın. Ertesi sabahın namazı da mûtad vaktinde kılınır" buyurdu."

2344 ١٥ – وفي أخرى له: [فَقُمْنَا وَهِلِينَ لِصَلاَتَنَا، فقَالَ النَّبيُّ ﷺ: رُوَيْداً رُوَيْداً: لاَ بَأْسَ عَلَيْكُمْ. حَتَّى إذَا تَعَالَتِ الشَّمْسُ. قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ كَانَ مِنْكُمْ

يَرْكَعُ رَكْعَتِي الْفَجْرِ فَلْيَرْكَعْهُمَا، فَقَالَ مَنْ كَانَ يَرْكَعُهُمَا، وَمَنْ لَمْ يَكُنْ يَرْكَعُهُمَا فَرَكَعَهُمَا، ثُمَّ أَمَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ يُنَادِى بِالصَّلاَةِ فَنُودِى بِهَا، فَقَامَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَصَلَّى بِنَا، فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ: أَلاَ إِنَّا بِحَمْدِ اللهِ لَمْ نَكُنْ فِي شَيْءٍ مِنْ أُمُورِ الدُّنْيَا يَشْغَلُنَا عَنْ صَلاَتِنَا، وَلٰكِنْ أَرْوَاحُنَا كَانَتْ بِيَدِ اللهِ تَعَالَى فَأَرْسَلَهَا أَنَّى شَاءَ، فَمَنْ أَدْرَكَ مِنْكُمْ صَلاَةَ الْغَدَاةِ مِنْ غَدٍ صَالِحاً فَلْيَقْضِ مَعَهَا مِثْلَهَا].

15. (2344)- *Ebû Dâvud*'un bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: "Namaz(ın kaçmış olmasın)dan korkarak kalktık, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Ağır olun, ağır olun, bunda bir taksiriniz yok!" buyurdu. Güneş yükselince de:

"Sizden kim sabahın iki rekat sünnetini (mûtad olarak) kılıyor idiyse yine kılsın" dedi. Bu emir üzerine kılan da, kılmayan da kalkıp sünnetini kıldı. Sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaz için kâmet emretti. Kâmet getirildi. Efendimiz kalktı ve bize namaz kıldırdı. Namaz bitince:

"Haberiniz olsun, Allah'a hamdediyoruz ki, bizi namazımızdan, dünyevî işlerimizden herhangi biri alıkoymuş değildir. Ancak ruhlarımız Allahu Teâlâ'nın kabza-i tasarrufundadır, dilediği zaman onu salar. Sizden kim sabah namazına, sabahleyin mûtad vaktinde kavuşursa, sabah namazıyla birlikte bir mislini de kaza etsin!" dedi."

2345 ١٦– وفي أخرى له وللترمذي والنسائى فقال: [أَمَا إِنَّهُ لَيْسَ فِي النَّوْمِ تَفْرِيطٌ، إِنَّمَا التَّفْرِيطُ عَلَى مَنْ لَمْ يُصَلِّ الصَّلاَةَ حَتَّى يَدْخُلَ وَقْتُ الصَّلاَةِ الأُخْرَى].

16. (2345)- *Ebû Dâvud, Tirmizî* ve *Nesâî*'nin bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: *"Şunu bilin ki, uykuda ihmal sözkonusu değildir. İhmal (yani taksir), diğer bir namazın vakti girinceye kadar namazını kılmayan için mevzubahistir."*

2346 ١٧– وفي رواية لمسلم عن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [فَلَمْ يَسْتَيْقِظْ حَتَّى طَلَعَتِ الشَّمْسُ، فَقَالَ النَّبىُّ ﷺ: لِيَأْخُذْ كُلُّ رَجُلٍ بِرَأْسِ رَاحِلَتِهِ، فَإِنَّ هذَا مَنْزِلٌ حَضَرَنَا فِيهِ الشَّيْطَانُ. قَالَ: فَفَعَلْنَا].

17. (2346)- Müslim'in *Ebû Hüreyre*'den kaydettiği bir diğer rivayette

şöyle gelmiştir: "...Güneş doğuncaya kadar uyanmadı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Herkes bineğinin başından tutsun (ve burayı terketsin). Zîra burası bize şeytanın musallat olduğu bir yerdir!" dedi. Biz de emri yerine getirdik."

2347 ١٨ – وفي أخرى لأبى داود عن أبى هريرة أيضاً: [فـقَالَ رسُولُ الله ﷺ : تَحوَّلوا عَنْ مَكَانِكُمْ الَّذى أصابَتْكُمْ فِيهِ الْغَفْلَةُ].

« التَّعْرِيسُ » : نزول المسافر آخر الليل للاستراحة والنوم.

« والْوَهلُ » : الفزع والرعب.

ومعنى « رُوَيْداً » : الأمر بالتأنى والتمهل.

18. (2347)- Ebû Dâvud'un *Ebû Hüreyre*'den kaydettiği bir rivayette şöyle denmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Size gaflet gelen bu yeri değiştirin!" buyurdu. [Buhârî, Mevâkît 35, Tevhîd 31; Müslim, Mesâcid 309-311; Muvatta, Vaktu's-Salât 25; Ebû Dâvud, Salât 11, (435-441); Tirmizî, Salât 130, (177), Tefsir, Tâ-hâ (3162); Nesâî, Mevâkît 53, 54, 55, (1, 294-298), İmâmet 47, (2, 106).]

AÇIKLAMA:

1- Son altı hadis aynı vak'ayı anlatmaktadır: Hayber'in Fethinden sonra Medîne'ye dönerken, yolda sabah namazı sırasında bastıran uykunun, İslâm ordusunda nöbetçiye de galebe çalması sebebiyle namaz kazaya kalır. Vaktinde kılınamayan bu namaz, kuşluk vaktinde kaza edilir.

Bu vak'a muhtelif tariklerden nakledilmiştir ve görüldüğü üzere rivayetler arasında, çoğunlukla birbirini tamamlayıcı farklılıklar mevcuttur. Bu farklı anlatımlara, *Resûlullah*'ın delil olarak zikrettiği âyetin لِذِكْرِى veya لِذِكْرَى şeklindeki okunuşundan gelen ihtilaf da inzimam edince 2341. hadiste belirttiğimiz bazı farklı anlam ve yorumlar ortaya çıkar.

Sözkonusu ihtilafların mühimlerini orada zikrettiğimiz için burada tekrar etmeyeceğiz. Ancak şunu belirtmek isteriz ki: Ashab, uyku sebebiyle sabah namazlarının kaçırılmış olmasından, ziyade korku ve telaş izhar eder. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu vak'ada kasıt bulunmadığı için korkuyu gerektitiren bir ihmalin söz konusu olmadığını söyler. Ayrıca korkmayı gerektiren ihmalin, bir vaktin namazını bile bile müteakip vaktin girmesine kadar kılmamak olduğunu belirtir. Müslim'in

bir rivayetinde: *"...Hayvanlarımıza binince "Namazda yaptığımız bu taksiratımızın kefareti nedir?"* diye birbirimizle fısıldaşmaya başlamıştık. Buna muttali olan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Bende size güzel örnek yok mu? (Ben de namazımı kaçırdım, bu bir taksir değildir. Üzülmenizi gerektiren) gerçek taksir ikinci vaktin girmesine kadar bilerek namazı terketmektir"* der.

2-Burada belirtmemiz gereken bir husus 2344 numaralı hadisle ilgilidir. Bu hadis, bütünü ile ele alınınca, sabah namazını uyku sebebiyle kaçırma hadisesini Mûte seferi sırasında gösterir.

Muhaddisler, bu hadisin râvilerinden olan Hâlid İbnu Sümeyr'i hadiste üç ayrı yerde vehme düşmekle itham etmişlerdir:

1) Hadisenin Mûte seferinde cereyan etmesi. Zîra bütün râviler, Hayber dönüşünde olduğunda ittifak eder.

2) Hadiste geçen: *"Sizden kim sabahın iki rek'at sünnetini (mûtad olarak) kılıyor idiyse yine kılsın"* cümlesi, Bu ifade, sabahın sünnetini kılıp kılmamakta ashap serbestmiş, bazıları kılmıyormuş gibi bir mâna mevcuttur. Halbuki bu sünnet müekkeddir, sabah namazı kazaya kaldığı takdirde, bu sünnet dahi kaza edilir. Binaenaleyh râvinin vehmi açıktır.

3) *"...Sabah namazıyla birlikte bir mislini de kaza etsin..."* cümlesi. Bu ifade, kazaya kalan sabah namazının, o gün kuşlukta kaza edilmeyip ertesi günü sabahına bırakıldığını ifade eder. Halbuki, o gün kazaya kalan namaz ertesi sabaha bırakılmamıştır, aynı günün kuşluğunda kaza edilmiştir. Nitekim *Hâlid İbnu Sümeyr* dışındaki ravilerin rivayeti bu hususta ittifak ederler.

2349 ١٩ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [أَدْلَجَ رَسُولُ اللهِ ﷺ ثُمَّ عَرَّسَ فَلَمْ يَسْتَيْقِظْ حَتَّى طَلَعَتِ الشَّمْسُ، أَوْ بَعْضُهَا فَلَمْ يُصَلِّ حَتَّى ارْتَفَعَتْ فَصَلَّى، وَهِيَ صَلاَةُ الوُسْطَى]. أخرجه النسائي.

19. (2348)-İbnu Abbâs (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gecenin evvelinde yürüdü, sonuna doğru uyku molası verdi. Ancak güneş doğuncaya -veya bir kısmı ufuktan çıkıncaya- kadar uyanamadı. (Uyanınca) namazı hemen kılmadı. Güneş yükselince namazı kıldı. İşte bu orta namazdır (Salâtu'l-Vustâ)." [Nesâî, Mevâkît 55, (1, 299).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anh)'ın anlattığı bu vak'a da önceki ha-

dislerde daha teferruatlı olarak anlatılmış olan Hayber Fethi dönüşünde vukua gelen ve sabah namazının kazaya kalmasına sebep olan uyuma hadisesi olmalıdır.

2- Bu rivayette salâtu'l-vustâ'nın sabah namazı olduğu ifade edilmektedir. *Salâtu'l-Vustâ,* beş vakitten biridir. Kur'ân-ı Kerîm bilhassa salât-ı vustâ'nın korunmasının ehemmiyetine dikkat çeker: **"Namazlara ve orta namaza devam edin"** (Bakara 238). Orta namazının hangi vaktin namazı olduğu rivayetlerde çok sarih değildir. Bu sebeple ulema beş vaktin hepsine şâmil olan çeşitli ihtimal üzerinde durmuştur. Ancak başta *İmâm-ı Âzam* olmak üzere çoğunluğun tercih ettiği görüşe göre bu, ikindi namazıdır, sabah namazı değil.

2349 • ٢٠ – ولمالك بن زيد بن أسلم فقال: [إنَّ اللهَ قَبَضَ أرْوَاحَنَا، وَلَوْ شَاءَ لَرَدَّهَا عَلَيْنَا في حِينٍ غَيْرِ هذَا، ثُمَّ الْتَفَتَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إلى أبي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ رَضِيَ اللهُ عَنه فقَالَ: إنَّ الشَّيْطَانَ أتَى بِلالاً وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فَأَضْجَعَهُ فَلَمْ يَزَلْ يُهَدِّئُهُ كَمَا يُهَدَّأُ الصَّبِيُّ حَتَّى نَامَ ثُمَّ دَعَا رَسُولُ اللهِ ﷺ بِلالاً، فَأَخْبَرَ بِلالٌ رَسُولَ اللهِ ﷺ مِثْلَ الَّذِي أخْبَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه، فقَالَ أبُو بَكْرٍ: أشْهَدُ أنَّكَ رَسُولُ اللهِ].

«الإدْلاَجُ»: بالتخفيف السير من أول الليل، وبالتشديد من آخره.

20. (2349)- *İmam Mâlik, Zeyd İbnu Eslem*'den naklen anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: *"Muhakkak ki, Allah, ruhlarımızı kabzetmektedir. Dilerse onu, bize bundan başka bir vakitte iade eder."*

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* böyle söyledikten sonra *Hz. Ebû Bekri's-Sıddîk* (radıyallâhu anh)'a yönelerek:

"Şeytan (bu gece) namaz kılmakta iken Bilâl'e geldi ve onu yatırdı. Uyuması için bir çocuk nasıl sallanarak avutulursa öylece onu da sallayarak uyuttu" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sonra Bilâl'i çağırdı. Gelince Bilâl, Resûlullah'a onun *Hz. Ebû Bekr*'e anlattığının tıpkısını haber verdi. *Hz. Ebû Bekr* bu işittikleri karşısında: "Şehadet ederim ki, sen Allah'ın Resûlüsün!" demekten kendini alamadı." [Muvatta, Vukûtu's-Salât 26, (1. 14-15).]

AÇIKLAMA:

1- *İmam Mâlik,* bu rivayeti, *Zeyd İbnu Eslem*'den muallak (senetsiz)

olarak yapmıştır. Ancak aynı mealde olmak üzere, daha önce kaydettiğimiz rivayetler senetli ve sahih olarak gelmiştir.

2- Rivayetin Muvatta'daki aslı uzundur, Teysir kısaltarak almış. Tayyedilen teferruât önceki rivayetlerde çoğunlukla geçtiği için, burada tekrar etmeye gerek görmüyoruz. Sadece Resûlullah'ın namaz için bir başka vadiye intikal edilmesini emrederken, uyunulan yer için: *"Burası şeytanlı bir vadidir"* dediğini kaydetmek isteriz.

3- Namazın kaza edilmesi için bir başka vadiye intikal emrinin sebebi, rivayetlerde tam açık değildir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* burada vadinin şeytanlı olduğunu ifade buyurmuştur. Menfi şeylere şeytanın sebep gösterilmesi, Hz. Peygamber'in hadislerinde sıkca yer verilen bir üslubtur. Hayırlı şeylerde meleğe îmana, cennete vs'ye nisbet edildiği gibi. Âlimler, daha başka sebepler arayarak: "Askerler namaz ahvaliyle meşgul oldukları için", "Düşmandan sakınmak için", "Uyuyanların iyice uyanıp, tembellerin canlanması için", "Uyanma anları kerâhet vakti olduğu için" vs. demişlerdir.

Âlimlerin bir kısmı, bu rivayetlerden hareketle, "İbadette gaflete sebep olan yerden uzaklaşmanın müstehap olduğu"na hükmetmişlerdir.

4-Hadiste yer verilen ruhun Allah tarafından kabzı ve dilediği zaman iadesi meselesi ile ilgili olarak İzzü'bnu Abdi's-Selâm şu açıklamaya yer vermiştir: "Her cesedde iki ruh vardır. Biri Rûhu'l-yakaza, cesedde bulundukça kişi uyanık olur. Kişi uyuyunca bu ruh cesetten çıkar ve rüyalar görür. İkincisi rûhu'l-hayat'tır. Bununla alakalı ilahi kanuna göre, bu ruh bedende bulundukça ceset canlıdır, bedeni terketti mi ceset artık ölür, cesede dönünce, beden canlanır. Bu ki ruh, cesedin içindedir. Bunların gerçek yerini de, Allah'ın buna muttali kıldığı kimseler bilebilir. Bunlar bir kadının tek karnında beraberce bulunan iki cenin gibidirler."

Âlimimiz açıklamasına Kur'ân'dan delil kaydederek şöyle devam eder: "Ruhun kalbte olması, nazarımda ihtimalden uzak değildir. Hayat ve yakaza ruhlarının mevcudiyetine şu âyet delildir: **"Allah (ölenin) ölümü zamanında, ölmeyenin de uykusunda ruhlarını alır. Bu suretle hakkında ölüm hükmettiği (ruhu) tutar, diğerini muayyen bir vakte (eceli gelineye) kadar salıverir..."** (Zümer 42). Bu âyetin tefsiri şöyledir: "Allah (ölenin) ölümü zamanında ruhunu kabzeder" demek, "Allah cesedin ölümüne sebep olmayan nefislerini uykuları sırasında tutar, ölümüne hükmettiklerini yanında alıkor, cesedine gönderemez. Diğer nefisleri (yani yakaza ruhlarını) ecelleri gelinceye kadar cesetlerine geri gönderir. İşte bu ecel ölüm ecelidir. Bu ecel gelince, hayat

ve yakaza ruhlarının her ikisini de beraberce tutar, cesede göndermez, böylece gerçek ölüm vukua gelir."

5- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Bilâl'i çağırması, onu teselli içindir, azar için değil. Çünkü kasıdsız olan hatası sebebiyle üzgün idi.

6- *Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anh)'in şehadet emesi, açık bir mucize müşahade etmiş olmaktan hasıl olan hayranlıktan ileri gelmiştir, Resûlullah'ın nübüvvetindeki tereddüdünü izaleden değil. Bu çeşit bâhir mucizeler karşısında Resûlullah'ın bile: *"Şehadet ederim ki ben Allah'ın Resûlüyüm"* dediğine zaman zaman şâhid olunmuştur.

2350 ٢١– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ جَاءَ يَوْمَ الْخَنْدَقِ بَعْدَ مَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ فَجَعَلَ يَسُبُّ كُفَّارَ قُرَيْشٍ، وَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ: مَا كِدْتُ أُصَلِّي الْعَصْرَ حَتَّى كَادَتِ الشَّمْسُ تَغْرُبُ، فَقَالَ ﷺ: وَاللهِ مَا صَلَّيْتُهَا، فَقُمْنَا إِلَى بُطْحَانَ فَتَوَضَّأَ لِلصَّلاَةِ وَتَوَضَّأْنَا، فَصَلَّى الْعَصْرَ بَعْدَ مَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ، ثُمَّ صَلَّى بَعْدَهَا الْمَغْرِبَ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

«وبُطْحَانُ»: اسم واد بالمدينة.

21. (2350)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Ömer, Hendek savaşı sırasında bir keresinde güneş battıktan sonra geldi ve Kureyş kafirlerine küfretmeye başladı ve bu meyanda: "Ey Allah'ın Resûlü dedi, güneş batmak üzereyken ikindi namazını (güç bela) kılabildim." Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Vallâhi ikindiyi ben kılamadım!" dedi. Beraberce kalkıp Butha'ya gittik. Orada Efendimiz abdest aldı, biz de abdest aldık. Güneş battıktan sonra ikindiyi kıldı, sonra da akşamı kıldı." [Buhârî, Mevâkît 36, 38, Ezân 26, Salâtu'l-Havf 4, Megâzî 29; Müslim, Mesâcid 209, (631); Tirmizî, Salât 132, (180); Nesâî, Sehv 105, (3, 84, 85).]

AÇIKLAMA:

1- Hendek savaşının şiddetli geçtiği günlerde müslümanlar, düşmanları olan kâfirleri hendekten bu tarafa atlatmamak için vazife yerlerinden ayrılamadılar. Öyle ki bazı namazlarını bile terketmek zorunda kıldılar. Başta Resûlullah olmak üzere müslümanları Kureyş'e karşı öfke, hakaret ve bedduaya sevkeden mühim sebeplerden biri, onlar yüzünden namazlarını kılamamış olmalarıdır. Resûlullah da: *"Allah Ku-*

reyş'in kabirlerini ateşle doldursun, Salâtu'l-Vustâmıza mâni oldular" diye beddua ederek öfkesini dile getirmiştir.

Sadedinde olduğumuz rivayet, *Hz. Ömer*'in, namazın gecikmesinden bile ne kadar müteessir olduğunu göstermektedir.

2- Bazı âlimler, hadisin siyakına dayanarak rivayetten, *Hz. Ömer*'in: "Güneş battığı halde ikindi namazımı kılamadım" dediğini anlamıştır. Ancak râcih görüşe ve lügavî sevke daha muvâfık mâna, namazı güneşin batmasından önce kıldığını ifade der. Diğerleri kılamadığı halde Hz. Ömer'in kılabilmesi, onun abdestli olması halinde, müşriklerin meşgul oldukları bir fırsatı değerlendirerek hemencecik namazını kılmış olabileceği şeklinde açıklanmıştır.

3- Hadiste zikri geçen *Butha* Medîne'de bir vadi adıdır.

2351 ٢٢ - وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّ الْمُشْرِكِينَ شَغَلُوا رَسُولَ اللهِ ﷺ يَوْمَ الْخَنْدَقِ عَنْ أرْبَعِ صَلَوَاتٍ حَتَّى ذَهَبَ مِنَ اللَّيْلِ مَا شَاءَ اللهُ، فأمَرَ بِلالاً فَأذَّنَ، ثُمَّ أقَامَ فَصَلَّى الظُّهْرَ، ثُمَّ أقَامَ فَصَلَّى الْعَصْرَ، ثُمَّ أقَامَ فَصَلَّى الْمَغْرِبَ، ثُمَّ أقَامَ فَصَلَّى الْعِشَاءَ]. أخرجه الترمذي والنسائي.

22- (2351)- *İbnu Mes'ûd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Müşrikler Hendek günü Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı fazlaca meşgul ederek dört vakit namazı kazaya bıraktırdılar, geceden Allah'ın dilediği bir müddet geçinceye kadar onları kılamadı. Sonra Bilâl (radıyallâhu anh)'e emretti, o da ezan okudu. Sonra kâmet getirdi. Resûlulllah öğleyi (kazâen) kıldı. (Bilâl tekrar) ikâmet getirdi, Resûlullah ikindiyi kıldı. Sonra (Bilâl tekrar) ikâmet getirdi. Resûlullah akşamı kıldı. Sonra (Bilâl yatsı için) kâmet getirdi ve Resûlullah yatsıyı kıldı." [Tirmizi, Salât 132, (179); Nesâî, Mevâkît 55, (1, 297, 298).]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Ali (radıyallâhu anh)'den Müslim'de gelen bir rivayet, شَغَلُونَا عَنِ الصَّلاَةِ الْوُسْطَى صَلاَةِ الْعَصْرِ *"Bizi ikindi namazı olan orta namazdan engellediler"* buyurarak kaçırılan namazın sadece ikindi namazı olduğunu ifade eder. Aynı mânada *Hz. Câbir*'den de rivayet gelmiştir. Âlimler hadisleri şöyle te'lif ederler: "Hendek savaşı günlerce devam eden bir savaştır. Bir defasında sadece ikindi namazı, bir başka günde de burada sayılan namazların geçmiş, kazaya kalmış olması mümkündür."

2- Bu rivayet, vaktinde kılınmayan namazların tertibe tâbi tutularak kaza edilmesi gerektiğini gösterir. İbnu Hacer ulemanın çoğunluğunun tertibe uymanın vacib olduğuna hükmettiğini belirtir. Şafiî'ye göre tertip vacib değildir.

Ayrıca, vakit daralması halinde de tertibe riayet gerekip gerekmeyeceği de münakaşa edilmiştir.

★ *İmam Mâlik:* "Vaktin namazına zaman kalmayacak bile olsa önce kazayı kılar, sonra vakit namazını kaza eder" der.

★ *İmam Şafiî:* "Zaman dar olunca vaktin namazını önce kılar, müteakiben kaza namazını kaza eder" der.

★ Bazıları da: "Muhayyerdir, dilediğinden başlar" demiştir.

Kâdı İyaz: "İhtilaf , miktardan ileri gelir. Kazaya kalan namazın miktarı çoksa ihtilaf edilmez, vaktin namazından başlanır" der. Âlimler "az" ve "çok"un hududu nedir? Bunda da ihtilaf eder. Bazıları azı "bir günlük namaz"; bazıları, "dört vakit namaz" diye açıklamıştır.

Hanefîler, farz namazla, kaza namazlarının edasında tertibe riayetin farz olduğuna hükmeder. Bu hükümde delilleri, *İbnu Ömer*'in müteakiben kaydedeceğimiz şu mealdeki hadisidir:

"Kim bir namazı kılmayı unutur, sonra bunu imamla namaz kılarken hatırlayacak olursa, imam selam verince, unutma sebebiyle kılmamış olduğu namazı hemen kılsın, bundan sonra öbür (yani imamla kıldığı vakit) namazını yeniden kılsın."

Tertibin vacib olduğuna hükmedenler şu hadisi de delil gösterirler: لاَصَلاَةَ لِمَنْ عَلَيْهِ صَلاَةٌ Buna dayanarak: "Üzerinde borcu olduğu halde kılınan namaz bâtıldır, önce onun kılınması gerekir" demişlerdir. Ancak bunu "nafile" ile te'vil edenler olmuştur.

2352 ٢٣- وعن نافع: [أَنَّ عَبْدَ اللهِ بنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أُغْمِيَ عَلَيْهِ فَذَهَبَ عَقْلُهُ فَلَمْ يَقْضِ الصَّلاَةَ]. أخرجه مالك.

وقال: [وذلِكَ فِيمَا نَرَى واللهُ أَعْلَمُ أَنّ الْوَقْتَ ذَهَبَ، فَأَمَّا مَنْ أَفَاقَ، وَهُوَ فِي وَقْتِ الصَّلاَةِ فَإِنَّهُ يُصَلِّي].

23. (2352)- *Nâfi'* anlatıyor: *"Abdullah İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ)'e baygınlık gelmiş ve aklı gitmişti. (Bu esnada kılamadığı) namazı kaza etmedi." [Muvatta, Vukût 24, (1, 13).]

İmam Mâlik der ki: "Doğruyu Allah bilir ya, bana göre bu şundan ileri gelir: "Vakit çıkmıştır. Ama vakit içinde ayılan, o vaktin namazını kılar.."

2353 ٢٤ – وعن نافع أيضاً: [أنّ ابنَ عُمرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قالَ: مَنْ نَسِيَ صَلاَةً، فَلَمْ يَذْكُرُهَا إلاَّ وَهُوَ مَعَ الإمَامِ، فــإذا سَلّمَ الإمَامُ فَلْيُصَلِّ الـصّلاَةَ الّتِى نَسِىَ، ثُمَّ لِيُصَلِّ بَعْدَهَا الصَّلاَةَ الأُخرىٰ]. أخرجه مالك.

24. (2353)- Yine *Nâfi'* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) dedi ki: "Kim bir namazı unutur ve bunu imamın arkasında namaz kılarken hatırlarsa, imam selamı verince unutmuş olduğu namazı hemen kılsın, sonra da öbür namazı (kıldığını yeniden) kılsın." [Muvatta, Kasru's-Salât 77, (1, 168).]

AÇIKLAMA:

Ebû Hanîfe, Ahmed ve *Mâlik* bu hadisle hükmetmiştir. Sadece Şafiî merhum: "İmamla kıldığı namaz muteberdir, hatırladığını kaza eder" der.

2354 ٢٥ – وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: بَيْنَ الرَّجُلِ وَبَيْنَ الشِّرْكِ تَرْكُ الصّلاَةِ]. أخرجه مسلم، واللفظ له، وأبو داود والترمذي.

ولفظه: [بَيْنَ الكُفْرِ وَالإيمَانِ تَرْكُ الصّلاَةِ].

25. (2354)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh)'in anlattığına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şöyle söylediğini işitmiştir "Kişiyle şirk arasında namazın terki vardır." [Müslim, İman 134, (82); Ebû Dâvud, Sünnet 15, (4678); Tirmizî, İman 9, (2622). Metin Müslim'in metnidir.]

Tirmizî'nin metni şöyledir: "Küfürle îman arasında namazın terki vardır."

2355 ٢٦ – وفي أخرى له ولأبى داود: [بَيْنَ العَبْدِ وَبَيْنَ الكُفْرِ تَرْكُ الصَّلاَةِ].

26. (2355)- *Tirmizî* ve *Ebû Dâvud*'un bir diğer rivayetinde: "Kulla küfür arasında namazın terki vardır." [Tirmizî, İman 9, (2622); Ebû Dâvud, Sünnet 15, (4678); İbnu Mâce, Salât 77, (1078).]

2356 ٢٧ – وعن بريدة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ: الْعَهْدُ الّذى بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ الصَّلاَةُ، فَمَنْ تَرَكَهَا فَقَدْ كَفَرَ]. أخرجه الترمذي وصححه النسائى.

27. (2356)- *Hz. Büreyde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Benimle onlar (münafıklar) arasındaki ahid (antlaşma) namazdır. Kim onu terkederse küfre düşer."* [Tirmizî, Îman 9, (2623); Nesâî, Salât 8, (1, 231, 232); İbnu Mâce, Salât 77, (1079).]

2357 ٢٨ – وعن عبدالله بن شقيق قال: [كَانَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللهِ ﷺ لاَ يَرَوْنَ شَيْئاً مِنَ الأَعْمَالِ تَرْكُهُ كُفْرٌ إلاَّ الصَّلاَةَ]. أخرجه الترمذي.

28. (2357)- *Abdullah İbnu Şakik* merhum anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashâb'ı ameller içerisinde sadece namazın terkinde küfür görürledi." [Tirmizî, Îman 9, (2624).]

2358 ٢٩ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: الَّذِى تَفُوتُهُ صَلاَةُ الْعَصْرِ كَأَنَّمَا وُتِرَ أَهْلُهُ وَمَالُهُ]. أخرجه الستة.

«وُتِرَ»: أى نقص.

29. (2358)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İkindi namazını kaçıran bir insanın (uğradığı zarar yönünden durumu), malını ve ehlini kaybeden kimsenin durumu gibidir."* [Buhârî, Mevâkît 14; Müslim, Mesâcid 200, (626); Muvatta, Vukûtu's-Salât 21, (1, 11, 12); Ebû Dâvud, Salât 5, (414, 415); Tirmizî, Salât 128, (175); Nesâî, Salât 17, (1, 238).]

AÇIKLAMA:

Son beş hadis, namazın ehemmiyetini tesbit ile namazı terketmenin ne kadar büyük bir cürüm olduğunu ifade etmektedir. Zîra namaz, küfürle mü'min arasındaki yegane perde olarak gösterilmekte ve namazın terki bu perdenin kaldırılması olarak ifade edilmektedir.

Namazın terki bazan şirk'e, bazan küfr'e nisbet edilir. Aslında şirkle küfür arasında ciddi bir fark yoktur. *"Şirk"*i, inanmakla birlikte O'na eş koşmak, puta da inanmak olarak anlarsak; küfür Allah'ı inkârdır ve daha umumî bir tabirdir. Müslim'de her iki kelime beraber kullanılır: *"Kişi ile şirk ve küfür arasında sadece namazın terki vardır."* Mâna şudur: Kişiyi küfürden men eden şey namaz kılmasıdır. Namazı bıraktı mı müslümanı kafirden ayıran alameti terketmiş olur ve böylece zahiren kâfir hükmüne maruz kalabilir. Ayrıca namazın terki onu, neticede küfre atan durumlara, inançlara, hatalara düşürebilir. Nitekim her bir günahta küfre giden bir yol bulunduğu kabul edilmiştir.

Namazın ehemmiyetini ifade etmede 2356 numaralı hadisin ayrı bir yeri vardır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* orada *"Benimle onlar arasında ahid namazdır, kim onu terkederse küfre düşer"* buyurmaktadır. Hadisteki "onlar" zamiriyle müslümanların kastedilebileceği de kabul edilmekle birlikte esas itibariyle münafıkların kastedildiği belirtilmiştir. Şu halde onların kanlarını korumalarının müslüman muamelesi görmeye hak kazanmalarının yegane sebebi namaz kılmalarıdır. Şayet namazı terkederlerse, onlardan zimmet kalkar. Kâfirler zümresine dahil olurlar ve kendilerine kâfire uygulanan ahkâmın uygulanması gerekir. Kâdı İyâz hadisi açıklarken der ki: "İslâm ahkâmını onlara icrasında esas, onların namazlara gelip cemaatlere katılıp zahirî ahkâma inkıyadla müslümanlara benzemeleridir. Bunu bırakacak olurlarsa diğer kâfirler gibi olurlar." Türbüştî der ki: "Bu mânayı Resûlullah'ın münafıkları öldürmek için izin isteyenlere verdiği şu cevap da te'yid eder: إِنِّى نُهِيتُ عَنْ قَتْلِ الْمُصَلِّينَ "Ben musalli olanları (yani namaz kılanlar) öldürmekten men edildim."

Namazı terkedenin tekfiri meselesine gelince, Nevevî der ki: "Namazın terki onun vacib olduğunu inkardan ileri gelmişse bu müslümanların icmaı ile küfürdür. Böyle biri derhal İslam dîninden dışarı çıkar. Ancak yeni müslüman olmuş, bir müddet müslümanlarla da düşüp kalkmamış ve bu sebeple namazın farziyyeti kendisine henüz ulaşmamış birisi ise böyle birinin namazı terki, onun küfrünü gerektirmez. Keza namazın farz olduğuna inanarak tembellikle terkeden kimse hakkında ihtilaf edilmişse de *İmam Mâlik* ve *Şafiî* başta olmak üzere, selef ve haleften birçok cemâhir, böyle birinin tekfir edilemeyeceğine hükmetmişlerdir. Böyle birisi fâsıktır. Kendisine tevbe teklif edilir. Tevbe ederse dokunulmaz, aksi halde muhsan zâni gibi hadd suçundan kılıç kullanılarak öldürülür. Seleften bir grup da tekfirine hükmetmiştir. Bu görüş, Hz. Ali'den rivayet edilmiştir. İki rivayetten birine göre *Ahmed İbnu Hanbel, Abdullah İbnu'l-Mübarek, İshak İbnu Râhûye* ve bazı Şafiîler de bu görüştedirler. *Ebû Hanîfe,* bir grup Kûfî ve Şâfiîlerden el-Müzenî, namazı terkeden tekfir edilmez ve öldürülmez diye hükmetmişlerdir. Bunlar taziren hapsedileceğini ve namaz kılıncaya kadar mevkuf tutulacağını söylerler. Öldürüleceğine hükmedenler, sadedinde olduğumuz hadisleri esas almışlardır. Öldürülmeyeceğine hükmedenler: لاَيَحِلُّ دَمُ امْرِىءٍ مُسْلِمٍ اِلاَّ بِاحْدَى ثَلاَثٍ *"Şu üç şey dışında, müslüman kişinin kanı helâl olmaz..."* hadisiyle hükmederler. Hadiste *"dul zâni"*, "cana can kısas", "dîninden dönen" sayılır, fakat "namazı terkeden"in zikri geçmez. Tekfir edilmeyeceği görüşünde olan cumhur şu âyeti de delil gösterir:

"Allah kendisine şirk koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışındaki günahı dilediğinden affeder" (Nisa 48). Keza Resûlullah'ın *"Lâilâhe illallah diyen cennete girer", "Allah'ın bir olduğunu bilerek ölen cennete girer", "Lâilâheillallah diyenlere Allah ateşi haram etmiştir"* gibi çok sayıda hadislerini de bu görüş sahipleri delil olarak zikrederler.

Nevevî: "Kulla, küfür arasında namazın terki vardır" hadisini âlimlerin dört şekilde te'vil ettiklerini belirtir:

1-Kişi namazı terketmekle, kâfirin cezasını hakeder, o da ölümdür.

2-Hadis namazın terkini helâl addedenler hakkındadır.

3-Namazın terki kişiyi küfre götürür.

4-Namazı terk fiili, kâfirlerin fiilidir.

Namaz dışında kalan diğer farzlardan birini terkeden hakkında verilecek hüküm hususunda da ihtilaf olmuştur. Mesela *İmam Mâlik*'e göre bir kimse, "abdest almam, oruç tutmam..." dese kendisinden tevbe etmesi taleb edilir, tevbe etmezse öldürülür, çünkü kâfir olmuştur. *"Zekât vermem"* derse zorla alınır, direnecek olursa mukâtale edilir. Ancak "Hacc yapmam" derse, buna mecbur edilmez, zîra haccın müddeti geniştir. İbnu Habib ise: "Ben abdest almam, gusletmem, oruç tutmam" diyen veya zekâtı, haccı terkeden kimsenin kâfir olacağına hükmeder. Cumhur'a göre bir kimse ibadetin farziyyetini inkar etmedikçe kâfir olmaz. Bu hususta ashab icma eder.

2359 ٣٠ – وعن أبي المليح رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [كُنَّا مَعَ بُرَيْدَةَ فِي غَزَاةٍ فِـي يَوْمٍ ذِى غَيْمٍ. فَـقَالَ: بَكِّرُوا لِصَلاَةِ الْعَصْرِ، فَإِنَّ النَّبِـيَّ ﷺ قَالَ: مَنْ تَرَكَ صَلاَةَ الْعَصْرِ، فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ]. أخرجه البخارى والنسائى.

ومعنى «بَكِّرُوا»: بَادروا إليها في أول أوقاتها.

ومعنى «حَبِطَ عَمَلُهُ»: أى باطل.

30. (2359)- *Ebû'l-Melih* (rahimehümullah) anlatıyor: "Biz bulutlu bir günde Büreyde (radıyallâhu anh) ile bir gazvede beraberdik. Dedi ki: "İkindi namazını erken kılın, zîra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Kim ikindi namazını terkederse ameli boşa gider"* buyurdu." [Buhârî, Mevâkît 15, 34; Nesâî, Salât 15, (1, 236).]

AÇIKLAMA:

1-Bulutlu günde vaktin tayininde yanılma olabileceği için namazın

gecikebilme ihtimali fazladır. Bu sebeple o çeşit durumlarda ikindi namazının ilk vaktinde kılınması hususunda daha bir titiz davranılmasına dikkat çekilmiştir. "Bulutlu günde güneş olmadığı için vaktin girdiği bilinemez, öyleyse nasıl acele edilebilir, erken davranılabilir?" diye itiraz edilmiş ise de: Hava bulutlu olsa da zaman zaman güneş gözükebilir, ayrıca bu işte, içtihad da yeterlidir" diye cevap verilmiştir. Ulemanın bu münakaşasına yer verişimiz, onların mesele üzerinde gösterdikleri hassasiyeti tebarüz ettirmek içindir. Çünkü günümüzde saat var, takvim var. Bunlar sayesinde güneşe bakmadan ikindinin ilk vaktini bilebiliriz. Ancak, bunların olmadığı şartları düşünerek, namaz vakitleriyle ilgili temel bilgileri edinmemiz gerekir.

2- Rivayetin bazı vecihlerinde "bilerek" kaydı yer alır: "İkindiyi kim bilerek terkederse..." şeklinde.

3- Haricilerden ve diğerlerinden, "kebîre işleyen kâfir olur" diye hükmedenler, bu hadisle ihticac etmişlerdir. Bunlar derler ki: "Bu hadis, şu âyetin bir benzeridir: وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ **"Kim îmanı inkar ederse şüphesiz amelleri boşa gider"** (Mâide 5). İbnu Abdilberr der ki: "Âyetin mefhum-u muhalifi: "Kim de îmanı inkar etmezse ameli boşa gitmez" demektir. Öyleyse âyetin mefhumu ile hadisin mantûku (ifade ettiği hüküm) müteârızdır, yani birbirlerine zıtlık arzederler. Bu durumda hadisin te'vili gerekir. Zîrâ âyet ve hadiste teâruz görülünce bunların mümkünse cemedilerek her ikisiyle de amel yolu araştırılır. Cem, birini diğerine tercihten evladır.

Hanbeliler ve "namazı terkedenler kâfir olur" diye hükmedenler de bu hadisle amel ederler. Bunlara verilecek cevap önceki hadisin izahında geçtiği üzere, farziyyeti inkârla terkedenler kâfir olur, tembellikle terkedenler değil.

4- Cumhur bu hadisi te'vil etmiştir. Ancak te'vilden ayrılmışlar, farklı görüşler getirmişlerdir. Bir kısmı, terk sebebi üzerinde, bir kısmı boşa çıkma (veya yok etme) üzerinde; bir kısmı da amel üzerinde durmuş ve te'vilde bulunmuştur: "Hadisteki terk'den kasıd ikindinin farziyyetini inkâr ederek veya farzlığını itiraf etse bile kılmayı hafife alarak, istihza ederek terketmektir" denmiştir. Bu te'vile şu cevap verilmiştir: *"Hadisten Sahâbî'nin anladığı bu değildir, o namaz vaktinde kılmada ifrat etmeyi anlamıştır. Bundan dolayıdır ki ilk vaktinde kılmayı emretmiştir. Sahâbî'nin anladığı şey, başkasının anladığından evlâdır."*

Şöyle diyen de olmuştur: "Hadisteki terkden murad "tembellikle

terk"tir, ancak bununla ilgili vaid "şiddetli zecr" üslubuyla varid olmuştur, öyleyse zahiri murad değildir, tıpkı لاَ يَزْنِى الزَّانِى وَهُوَ مُؤْمِنٌ **"Zâni, mü'min olarak zinâ etmez..."** hadisinde olduğu gibi..."

Şöyle diyen de olmuştur: "Bu mecazî bir teşbihtir. Mânası sanki: "Bu kimse, ameli boşa gidene benzer" demektir."

Şöyle de denmiştir: "Hadisin mânası: "Ameli boşa gideyazdı" demektir."

Şöyle de denmiştir: "Boşa gitmekten maksad amellerin Allah'a yükseldiği o vakitte hasıl olan noksanlıktır. Ve sanki amelden murad hassaten namazdır, yani: "O kimse ikindiyi vaktinde kılanın ecrini alamaz, sonradan icra ettiği "namaz ameli" Allah'a yüselmez." Bu te'vilin anlaşılmasında şunu bileceğiz: İlk vaktinde kılınan ikindinin Allah'a yükselme şansı vardır.

Şu da denmiştir: "Boşa gitme veya yoketme"den murad "ibtal"dir[71] yani amelinden, herhangi bir vakitte yapacağı istifade, iptal olur, sonra ondan istifade eder, tıpkı seyyiâtı hasenâtına galebe çalan kimse gibi. Zîra bu kimsenin durumu Allah'ın meşietine bağlıdır. Eğer affa maruz kalırsa hesanâtından istifade eder. Öyleyse bu meşiete bağlı kalma hali bile tek başına, hasenâtından istifadenin iptal olmasıdır, çünkü affa uğrayıncaya kadar hasenâtından istifade edememiştir. Affa uğramayıp azab çektikten sonra affa uğrasa durum yine aynıdır, yani "iptal" mevzubahistir.

5-Bu meseleye, Mürcie fırkasına cevap verme sadedinde genişçe yer veren el-Kâdî Ebû Bekr İbnu'l-Arabî şöyle der: "(Amel'in) yok edilmesi iki çeşittir:

a) Bir şeyin bir başka şeyi tamamen yokedip ortadan kaldırması: Îmanın küfrü yoketmesi veya küfrün îmanı yoketmesi gibi. Burada her iki cihette de gerçek bir yoketme mevcuttur.

b) Muvâzeneli yoketme: Şöyle ki: Hasenât bir kefeye, seyyiât da diğer kefeye konulup tartılınca, kimin hasenâtı üstün gelirse kurtulur, kimin seyyiâtı üstün gelirse durumu Allah'ın meşietine bağlıdır; dilerse affeder, dilerse azab verir. İşte bu meşiete bağlı olma hâli, belli bir iptaldır. Çünkü, ihtiyaç halinde istifadenin durdurulması onun iptalidir. Azab çekmek ise, ateşten çıkıncaya kadar öncekinden daha şiddetli bir iptaldir. Şu halde, her iki durumda da, mecazî olarak "yoketme" tabirinin

---

71– Bu bahiste geçecek *"boşa gitme"*, *"yoketme"*, *"iptal"* tabirleri Arapça aslı olan "ihbat"ın -ki düşürme, ortadan kaldırma, yok etme mânalarına gelir- karşılığında olarak aynı mânada kullanılacaktır. İfadenin gelişine hangisi uygunsa tercih edeceğiz.

ıtlak edileceği nisbî bir iptal vardır. Bu, hakikî yoketme değildir. Çünkü, ateşten çıkarılıp cennete konunca, (muvazenede hafif düşen) amelinin sevabı kendisine geri döner. Bu telakki, her iki yoketme'yi bir tutan Ahbatiyye fırkasının iddiasından farklıdır. Bunlar, asiller hakkında da, kâfirler hakkındaki hükümde bulundular. Kaderiye fıkrasının çoğunluğu bu gruba girer."

Şu halde, *Ebû Bekr İbnu'l-Arabî*, küfrün îmanı yoketmesini "hakiki yoketme" olarak görmüş, seyyiâtın hasenâta galebe çalmasını da mecazî, geçici yoketme mânasında "muvazeneli yoketme" olarak isimlendirmiştir. Öyle ise sadedinde olduğumuz hadiste ikindinin terki küfürden gelmiyor ise, ameli tamamen yok etmeyecek, ancak diğer hayırlı amellerinden istifade, Allah'ın meşietine ve marifetine bağlı kalacak veya azabtan sonraya tehir edilecektir. Şu halde bu "bağlı kalma" ve "tehir" durumları da muvazeneli yoketme'ye giren nisbi bir iptaldir.

6- Hadiste geçen "amel"den murad nedir? sorusuna cevap sadedinde şu söylenmiştir: "Bu, kendisiyle meşguliyet sebebiyle namazın terkedildiği dünyevî ameldir. Öyle ise bu amelin iptal olması "ondan ne fayda ne de menfaat göremeyeceğini" ifade eder. Birçok hadislerde ifade edildiği üzere meşru dairede yapılan bütün ameller bir nevi ibadettir, dünyevî bir iş olsa bile âhirete bakan yönü, manevî kazancı vardır. Namazın bırakılması pahasına, yapılan iş meşruiyyet yönünü kaybedeceğinden uhrevî kazancı derhal iptal olur ve ondan en azından bu cihetiyle istifade edemez. Şu halde hadis-i şerif bu manaya da dikkat çekmiş olmaktadır.

Buhârî şârihi *İbnu Hacer,* hadisle ilgili yapılan çeşitli te'viller içerisinde, "Bunun şiddetli zecr makamında vârid olduğunu" beyan eden görüşün en kuvvetli görüş olduğunu belirtir ve zahirinin kastedilmediğini söyler.

ÜÇÜNCÜ BÂB

NAMAZ VAKİTLERİ

2360 ١ – عن أبي موسىٰ رَضِيَ اللّهُ عَنْه: [أنَّ النّبىَّ ﷺ أتاهُ سَائِلٌ يسأَلُهُ عَنْ مَوَاقِيتِ الصّلاَةِ، فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْه شَيْئاً قَالَ: وَأَمَرَ بلاَلاً فَأَقَامَ الْفَجرَ حينَ انْشَقَّ الْفَجْرُ وَالنَّاسُ لاَ يَكَادُ يَعْرِفُ بَعْضُهُمْ بعضاً، ثُمَّ أَمَرَهُ فَأَقَامَ الظُّهْرَ حينَ زَالَتِ الشّمْسُ، وَالْقَائِلُ يَقُولُ: قَدْ انْتَصَفَ النَّهَارُ وَهُوَ كَانَ أَعْلَمَ مِنْهُمْ، ثُمَّ أَمَرَهُ فَأَقَامَ بِالْعَصْرِ وَالشّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ، ثُمَّ أَمَرَهُ فَأَقَامَ بِالْمَغْرِبِ حِينَ وَقَعَتِ الشّمْسُ، ثُمَّ أمره فَأَقَامَ بِالْعِشَاءِ حين غَابَ الشَّفَقُ، ثُمَّ أَخَّرَ الْفَجرَ مِنَ الْغَدِ حَتَّى انْصَرَفَ مِنْهَا، وَالْقَائِلُ يَقُولُ: قَدْ طَلَعَتِ الشّمْسُ، أوْ كَادَتْ، ثُمَّ أَخَّرَ الظُّهْرَ حَتَّى كَانَ قَرِيباً مِنْ وَقْتِ الْعَصْرِ بالأمسِ، ثُمَّ أَخَّرَ الْعَصْرَ حَتَّى انْصَرَفَ مِنْهَا، وَالقَائِلُ يَقُولُ: قَدِ احْمَرَّتِ الشّمْسُ، ثُمَّ أَخَّرَ الْمَغْرِبَ حَتَّى كَانَ عِنْدَ سُقُوطِ الشَّفَقِ].

1. (2360)- *Hz. Ebû Mûsa* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir zat gelerek namaz vakitlerini sordu. Efendimiz ona hiçbir cevap vermedi."

(Sabah vaktinde) şafak sökünce, henüz kimse kimseyi tanıyamayacak kadar ortalık karanlık iken Bilâl'e emretti, sabah ezanını okudu.

Sonra, güneş tam tepe noktasından batıya dönme (zeval) anında yine Bilâl'e emretti, öğle ezanını okudu. Bu vakit için, -öbürlerinden daha iyi bilen- birisi: "Bu, gün ortası (nısfu'n-Nehar)" demişti. Sonra, güneş henüz yüksekte olduğu zaman emretti, Bilâl akşam namazı için ezan okudu. Sonra ufuktaki aydınlık (şafak) kaybolunca yatsı için emretti, Bilâl yatsı ezanını okudu. Sonra ertesi gün, sabah namazını tehir etti. O kadar ge-

ciktirdi ki, kişinin, "sabah vakti çıktı veya çıkmak üzere" demesi ânında namazı tamamladı. Sonra öğleyi tehir etti, öyle ki, öğle namazını dün ikindiyi kıldığımız âna yakın bir vakitte kıldı. Sonra ikindiyi tehir etti. Bir kimsenin, "Güneş (ikindi) kızıllığına büründü" diyebileceği bir vakitte namazdan çıktı. Sonra akşamı, nerdeyse ufuktan aydınlığın (şafak) kaybolduğu âna kadar tehir etti."

2361 ٢– وفي رواية: [فَصَلَّى الْمَغْرِبَ قَبْلَ أَنْ يَغِيبَ الشَّفَقُ فِي الْيَوْمِ الثَّانِي، ثُمَّ أَخَّرَ الْعِشَاءَ حَتَّى كَانَ ثُلُثُ اللَّيْلِ الأَوَّلُ، ثُمَّ أَصْبَحَ فَدَعَا السَّائِلَ، فَقَالَ: الْوَقْتُ بَيْنَ هذَيْنِ]. أخرجه مسلم، واللفظ له، وأبو داود والنسائى.

2. (2361)- Bir rivayette de şöyle gelmiştir: Akşamı, ikinci günde, ufuktaki aydınlığın kaybolmasından önce kıldı. Sonra yatsıyı, gecenin ilk üçte birine kadar tehir etti. Sonra sabah oldu ve soru sahibini çağırdı: *"İşte namazın vakti bu iki hudud arasındadır"* buyurdu. [Müslim, Mesâcid 178, (614); Ebû Dâvud, Salât 2, (395); Nesâî, Muvâkît 15, (1, 260, 261). Metin Müslim'e aittir.]

2362 ٣– وفي رواية لأبى داود: [فَأَقَامَ الْفَجْرَ حِينَ كَانَ الرَّجُلُ لاَ يَعْرِفُ وَجْهَ صَاحِبِهِ أَوْ أَنَّ الرَّجُلَ لاَ يَعْرِفُ مَنْ إِلَى جَنْبِهِ، ثُمَّ أَخَّرَ الْعَصْرَ حَتَّى انْصَرَفَ مِنْهَا، وَقَدِ اصْفَرَّتِ الشَّمْسُ، وقالَ في آخرِهِ، ورواهُ بعضُهُمْ فقالَ: ثُمَّ صَلَّى الْعِشَاءَ إِلَى شَطْرِ اللَّيْلِ].

3. (2362)- *Ebû Dâvud*'un bir rivayetinde şöyle denmiştir: "Sabah namazını kişi arkadaşının yüzünü tanıyamayacak -veya kişi yanındakini tanımayacak- kadar (ortalığın karanlık olduğu) bir anda kıldı. Sonra ikindiyi öylesine tehir etti ki, namazdan çıktığı zaman güneş sararmıştı..."

Rivayetin sonunda Ebû Dâvud der ki: Bu hadisi rivayet edenlerden bazısı şöyle dedi: "sonra yatsıyı gece yarısına kadar tehir ederek kıldı." [Ebû Dâvud, Salât 2, (396).]

2363 ٤– وعن بريدة رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّ رَجُلاً سَأَلَ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَنْ وَقْتِ الصَّلاَةِ؟ فَقَالَ لَهُ: صَلِّ مَعَنَا هذَيْنِ الْيَوْمَيْنِ: فَلَمَّا زَالَتِ الشَّمْسُ أَمَرَ بِلاَلاً فَأَذَّنَ، ثُمَّ أَمَرَهُ فَأَقَامَ الظُّهْرَ، ثُمَّ أَمَرَهُ فَأَقَامَ الْعَصْرَ وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ بَيْضَاءُ نَقِيَّةٌ، ثُمَّ أَمَرَهُ فَأَقَامَ الْمَغْرِبَ حِينَ غَابَتِ الشَّمْسُ، ثُمَّ أَمَرَهُ فَأَقَامَ الْعِشَاءَ حِينَ غَابَ الشَّفَقُ، ثُمَّ أَمَرَهُ فَأَقَامَ الْفَجْرَ حِينَ طَلَعَ الْفَجْرُ، فَلَمَّا أَنْ كَانَ الْيَوْمُ الثَّانِي أَمَرَهُ فَأَبْرَدَ بِالظُّهْرِ فَأَبْرَدَ بِهَا، فَأَنْعَمَ أَنْ يُبْرِدَ

بِهَا، وَصَلَّى الْعَصْرَ وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ أَخَّرَهَا فَوْقَ الَّذِى كَانَ، وَصَلَّى الْمَغْرِبَ قَبْلَ أَنْ يَغِيبَ الشَّفَقُ، وَصَلَّى الْعِشَاءَ بَعْدَمَا ذَهَبَ ثُلُثُ اللَّيْلِ، وَصَلَّى الْفَجْرَ فَأَسْفَرَ بِهَا، ثُمَّ قَالَ: ايْنَ السَّائِلُ عَنْ وَقْتِ الصَّلاَةِ؟ فَقَالَ الرَّجُلُ: أَنَا يَا رَسُولَ اللهِ، فَقَالَ: وَقْتُ صَلاَتِكُمْ بَيْنَ مَا رَأَيْتُمْ]. أخرجه مسلم والترمذي والنسائى.

« الأَبْرَادُ »: انكسار الوهج والحرِّ.

ومعنى « أَنْعَمَ »: أطال الابراد.

4. (2363)- *Hz. Büreyde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir adam Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a namazların vaktinden sormuştu. Ona:

"Şu (önümüzdeki) iki günde namazları bizimle kıl!" buyurdu. (O gün) güneş tam tepe noktasından (batıyor) kayınca ezan için Bilâl'e emretti. O da öğle ezanını okudu. Sonra öğle için kâmet okumasını emretti. Sonra güneş yüksekte, beyaz parlak iken emretti ve ikindi için kâmet okudu. Sonra güneş batınca emretti, akşam için kâmet okudu. Sonra ufuktaki aydınlık kaybolunca emretti, yatsı için kâmet okudu. Sonra şafak sökünce emretti sabah için kâmet okudu. İkinci gün olunca, Bilâl'e ortalığın serinlemesini beklemeyi emretti. O da öğleyi, ortalık iyice serinleyinceye kadar geciktirdi. İkindiyi, güneş yüksekten, dünkü vakitten biraz sonra kıldı. Akşamı ufuktaki beyazlık kaybolmazdan az önce kıldı. Yatsıyı gecenin üçte biri geçtikten sonra kıldı. Sabahı ortalık iyice ağarınca kıldı. Sonra:

"Namaz vakitlerinden soran kimse nerede?" diye sordu. Soru sahibi:

"Benim ey Allah'ın Resûlü!" dedi.

"Namazlarınızın vakti dedi, gördüğünüz (iki vakit) arasındadır." [Müslim, Mesâcid 176, 177, (613); Tirmizî, Salât 115, (152); Nesâî, Mevâkît 12, (1, 258).]

AÇIKLAMA:

1-Yukarıda kaydedilen hadisler beş vakit namazdan her birinin ilk vakti ile son vaktini belirlemektedir. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, muhataplarının anlamakta zorluk çekeceği veya çabuk unutacağı bir kısım tariflere ve hatta teknik tabirlere dayanacak olan açıklamalara yer vermiyor. Namaz vakitlerini öğrenmek isteyen zâta, iki gün boyu bunu fiilen gösteriyor: Bunu birinci gün, namazları ilk vakitlerinde, ikinci gün de son vakitlerinde kılmak suretiyle yapıyor. İkinci günün sonunda soru sahibini çağırarak, "namaz vakti, bu iki hududun arasında kalan zamandır" buyuruyor.

2- Namazlar bu iki vakit arasında muteber olmakla beraber, ilk vaktinde kılınmalarının ehemmiyetine başka hadislerde dikkat çekilmiştir. Gerçi, bu rivayetlerde öncelikle ilk vaktinde kılmış olması da namazları ilk vakitlerinde kılmanın efdaliyetine bir delil sayılabilir.

3- Sorulan bir şeyin cevabını, fiilen göstererek vermek efdaldir. Bu tarz, meselenin hem herkesce anlaşılmasına, hem de daha iyi kavranmasına yardım eder.

4- Bir kısım meseleleri, ihtiyaç ânına kadar açıklamamak, ihtiyaç hasıl olunca açıklamak efdaldir. İhtiyaç ânını sorulan sual, bilme ihtiyacının duyulması tayin eder.

5- Rivayetlerde yatsının vakti ihtilaflı gözükmektedir. Büreyde ile *Ebû Mûsa*'nın rivayetlerinde (2360 ve 2363. rivayetler) yatsıyı Hz. Peygamber'in gecenin üçte birinden sonraya bıraktığı ifade edilirken 2362 numaralı hadiste -ki *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs*'ın rivayetidir- gece yarısında kıldığı belirtiliyor. Bunlardan hangisinin efdal olduğunu âlimler münakaşa etmiştir. Hanefîlere göre, yatsıyı gecenin ilk üçte birinin sonunda kılmak müstehabtır. Bazı Hanefîlere göre müstehab olan vakit son üçte bir'den önceki vakittir. Bazı Hanefîlere göre de namazın gecenin üçte birine tehiri efdaldir. Bu iki görüşü birleştirerek:"Yatsıya, gecenin üçte biri çıkmazdan önce niyetlenip bu üçte birin sonunda namazdan çıkmalı" diyen de olmuştur.

Şafiî hazretlerinden iki görüş rivayet edilmiştir. Birine göre yatsının ihtiyarî vakti gecenin üçte birine, diğerine göre yarısına kadar devam eder. Nevevî ikinci kavlin esahh oduğunu söylemiştir.

2364 ٥– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: أَمَّنِي جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ عِنْدَ الْبَيْتِ مَرَّتَيْنِ، فَصَلَّى الظُّهْرَ فِي الأُولَى مِنْهُمَا حِينَ كَانَ الْفَيْءُ مِثْلَ الشِّرَاكِ، ثُمَّ صَلَّى الْعَصْرَ حِينَ كَانَ كُلُّ شَيْءٍ مِثْلَ ظِلِّهِ، ثُمَّ صَلَّى الْمَغْرِبَ حِينَ وَجَبَتِ الشَّمْسُ، وَأَفْطَرَ الصَّائِمُ، ثُمَّ صَلَّى الْعِشَاءَ حِينَ غَابَ الشَّفَقُ، ثُمَّ صَلَّى الْفَجْرَ حِينَ بَزَقَ الْفَجْرُ، وَحَرُمَ الطَّعَامُ عَلَى الصَّائِمِ، وَصَلَّى الْمَرَّةَ الثَّانِيَةَ الظُّهْرَ حِينَ كَانَ ظِلُّ كُلِّ شَيْءٍ مِثْلَهُ لِوَقْتِ الْعَصْرِ بِالأَمْسِ، ثُمَّ صَلَّى الْعَصْرَ حِينَ كَانَ ظِلُّ كُلِّ شَيْءٍ مِثْلَيْهِ، ثُمَّ صَلَّى الْمَغْرِبَ لِوَقْتِهِ الأَوَّلِ، ثُمَّ صَلَّى الْعِشَاءَ الآخِرَ حِينَ ذَهَبَ ثُلُثُ

اللّيْلِ، ثُمَّ صَلّى الصبْحَ حِينَ أسفَرَتِ الأرْضُ، ثُمَّ التفتَ إلَىَّ جبْرِيلُ، فقَالَ يَا مُحَمَّدُ: هذَا وَقْتُ الأنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ والسَّلاَمُ مِنْ قَبْلِكَ، وَالْوَقْتُ فِيمَا بَيْنَ هذَيْنِ الْوَقْتَيْنِ]. أخرجه أبو داود والترمذي، وهذا لفظه.

5. (2364)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cibril (aleyhisselâm) bana, Beytullah'ın yanında, iki kere imamlık yaptı. Bunlardan birincide öğleyi, gölge ayakkabı bağı kadarken kıldı. Sonra, ikindiyi her şey gölgesi kadarken kıldı. Sonra akşamı güneş battığı ve oruçlunun orucunu açtığı zaman kıldı. Sonra yatsıyı, ufuktaki aydınlık (şafak) kaybolunca kıldı. Sonra sabahı şafak sökünce ve oruçluya yemek haram olunca kıldı. İkinci sefer öğleyi, dünkü ikindinin vaktinde herşeyin gölgesi kendisi kadar olunca kıldı. Sonra ikindiyi, herşeyin gölgesi kendisinin iki misli olunca kıldı. Sonra akşamı, önceki vaktinde kıldı. Sonra yatsıyı, gecenin üçte biri gidince kıldı. Sonra sabahı, yeryüzü ağarınca kıldı.*

Sonra Cibrîl (aleyhisselâm) bana yönelip:

"Ey Muhammed! Bunlar senden önceki peygamberlerin (aleyhimü's-salâtu vesselâm) vaktidir. Namaz vakti de bu iki vakit arasında kalan zamandır!" dedi." [Tirmizî, Salât 1, (149); Ebû Dâvud, Salât 2, (393).]

2365 ٦- وفي رواية النسائى عن جابر: [ثُمَّ أتَاهُ حِينَ امْتَدَّ الْفَجْرُ، وَأصْبَحَ وَالنُّجُومُ بَادِيَةٌ مُشْتَبِكَةٌ فَصَنَعَ كَمَا صَنَعَ بِالأمْسِ فَصَلّى الغَدَاةَ].

6. (2365)- *Nesâî*'nin Hz. Câbir (radıyallâhu anh)'den yaptığı bir rivayette şöyle denmiştir: "Sonra O'na (Cibrîl), Fecr uzayıp[72] sabah olunca daha yıldızlar parlak ve cıvıl cıvıl[73] iken geldi. Dünkü yaptığını aynen yaptı, sabah namazını kıldı. Sonra da: *"Namaz vakti, işte gördüğünüz bu iki namaz arasıdır"* dedi." Nesâî, Mevâkît 10, (1, 256).]

2366 ٧- وفي أخرى: [فَصَلّى الظُّهْرَ حِينَ زَالَتِ الشَّمْسُ، وَكَانَ الْفَيْءُ قَدْرَ الشِّرَاكِ، ثُمَّ صَلّى الْعَصْرَ حِينَ كَانَ الْفَيْءُ مِثْلَ الشِّرَاكِ، وَظِلِّ الرَّجُلِ، ثُمَّ صَلّى المَغْرِبَ حِينَ

72- Fecr'in uzaması tabirini Sindî şöyle açıklar: "Belki de kıraatı uzatmak için ortalığın tam olarak ağarmasını beklemedi, ağarma sırasında namazdan çıkacak şekilde namazı kıldı. Böylece, ikinci sefer namazdan çıkması ânıyla vaktin sonunu tesbit etmiş oldu, tıpkı evvelini, birincide başlamakla tesbit ettiği gibi."

73- Bu tabir 2369. hadiste açıklanacaktır.

غَابَتِ الشَّمْسُ، ثُمَّ صَلَّى الْعِشَاءَ حِينَ غَابَ الشَّفَقُ، ثُمَّ صَلَّى الْفَجْرَ حِينَ طَلَعَ الْفَجْرُ، ثُمَّ صَلَّى الْغَدَ الظُّهْرَ حِينَ كَانَ الظِّلُّ طُولَ الرَّجُلِ، ثُمَّ صَلَّى الْعَصْرَ حِينَ كَانَ ظِلُّ الرَّجُلِ مِثْلَيْهِ، ثُمَّ صَلَّى الْمَغْرِبَ حِينَ غَابَتِ الشَّمْسُ، ثُمَّ صَلَّى الْعِشَاءَ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ، أَوْ نِصْفِ اللَّيْلِ، ثُمَّ صَلَّى الْفَجْرَ فَأَسْفَرَ].

وَالْمراد «بِالشِّرَاكِ»: أحد سيور النعل.

7. (2366)- Bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "...Öğleyi, güneş (tepeden batıya) meyledince kıldı. (Bu sırada) gölge ayakkabı bağı kadardı. Sonra ikindiyi, gölge ayakkabı bağının misli ve adam boyu olunca kıldı. Sonra akşamı, güneş batınca kıldı. Sonra yatsıyı, ufuktaki aydınlık kaybolunca kıldı. Sonra, sabahı, şafak sökünce kıldı. Sonra ertesi günün öğlesini, gölge, adam boyu olunca kıldı. Sonra ikindiyi, kişinin gölgesi iki misli olunca kıldı. Sonra akşamı, güneş batınca kıldı. Sonra yatsıyı, gecenin üçte birine veya yarısına doğru kıldı. Sonra sabahı kıldı ve ortalık ağardı." [Nesâî, Mevâkît 15, 7, 10, 17, (1, 251, 255, 261, 263).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen *şirak*'ı ayakkabı bağı diye çevirdik. Bu, ayakkabının üstündeki kayış, sırım demektir. Şârihlerden Sindî bununla eşyanın öğle vaktindeki aslî gölgesinin kastedildiğini belirtir. Mekke'de bu sıfırdır. Mevsime ve mekana göre, zeval ânındaki bu gölgenin miktarı olabilecektir. Zîra her yerde tam zeval ânında gölgesizlik hali olmaz. Bu hâl ekvatorda ve oraya yakın yerlerde olabilir. Sindî der ki: "Şirak ile, zeval ânındaki gölgenin kastedildiğinin delili şu ki, hadisin devamında ikindi vakti, bu aslî gölgeye (mesela) insan gölgesinin bir misli daha ilave olmasıyla başlatılmaktadır."

2367 ٨– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إِنَّ لِلصَّلَاةِ أَوَّلاً وَآخِراً، وَإِنَّ أَوَّلَ وَقْتِ صَلَاةِ الظُّهْرِ حِينَ تَزُولُ الشَّمْسُ، وَآخِرَ وَقْتِهَا حِينَ يَدْخُلُ وَقْتُ الْعَصْرِ، وَإِنَّ أَوَّلَ وَقْتِ الْعَصْرِ حِينَ يَدْخُلُ وَقْتُهَا، وَإِنَّ آخِرَ وَقْتِهَا حِينَ تَصْفَرُّ الشَّمْسُ، وَإِنَّ أَوَّلَ وَقْتِ الْمَغْرِبِ حِينَ تَغْرُبُ الشَّمْسُ، وَإِنَّ آخِرَ وَقْتِهَا حِينَ يَغِيبُ الشَّفَقُ، وَإِنَّ أَوَّلَ وَقْتِ الْعِشَاءِ حِينَ يَغِيبُ الأُفُقُ، وَإِنَّ آخِرَ وَقْتِهَا حِينَ يَنْتَصِفُ

اللَّيْلُ، وَإِنَّ أَوَّلَ وَقْتِ الْفَجْرِ حِينَ يَطْلُعُ الْفَجْرُ، وَإِنَّ آخِرَ وَقْتِهَا حِينَ تَطْلُعُ الشَّمْسُ].

أخرجه الأربعة إلا أبا داود، وهذا لفظ الترمذي.

8. (2367)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bilesiniz, namazın bir ilk vakti bir de son vakti vardır. Öğle vaktinin evveli güneşin tepe noktasından batıya meyil (zeval ânıdır. Son vakti de ikindinin girdiği andır. İkindi vaktinin evveli, vaktinin girdiği andır. Vaktin sonu da güneşin sarardığı andır. Akşam vaktinin evveli, güneşin battığı andır. Vaktin sonu da ufuktaki aydınlığın (şafak) kaybolduğu andır. Yatsı vaktinin evveli, ufuğun kaybolduğu andır. Vaktin sonu da gecenin yarısıdır. Sabah vaktinin evveli fecrin (aydınlığı) doğmasıdır. Vaktin sonu da güneşin doğmasıdır."* [Tirmizî, Salât 114, (151); Müslim, Mevâkît 6, (1, 249, 250).]

2368 ٩ – وفي رواية مالك عن عبدالله بن رافع مولى أمّ سلمة: [أَنَّهُ سَأَلَ أَبَا هُرَيْرَةَ عَنْ وَقْتِ الصَّلَاةِ، فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ أَنَا أُخْبِرُكَ: صَلِّ الظُّهْرَ إِذَا كَانَ ظِلُّكَ مِثْلَكَ، وَالْعَصْرَ إِذَا كَانَ ظِلُّكَ مِثْلَيْكَ، وَالْمَغْرِبَ إِذَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ، وَالْعِشَاءَ مَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ ثُلُثِ اللَّيْلِ، وَصَلِّ الصُّبْحَ بِغَبَشٍ، يَعْنِي: الْغَلَسَ].

9. (2368)- Muvatta'da *Abdullah İbnu Râfi'* Mevla Ümmü Seleme'den kaydedilen bir rivayette şöyle denmiştir: *"Abdullah İbnu Râfi'*, Ebû Hüreyre'ye namazların vaktini sormuştu. Ebû Hüreyre kendisine şu açıklamayı yaptı: "Ben sana haber vereyim: Gölgen kendi mislin kadar-ken[74] öğleyi kıl. İkindiyi gölgen iki mislin olunca kıl. Akşamı güneş batınca kıl. Yatsıyı seninle[75] arana gecenin üçte biri girince kıl. Sabahı da alaca karanlıkta kıl." [Muvatta, Vukûtu's-Salât 9, (1, 8).]

2369 ١٠ – وعن مالك قال: [كَتَبَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ إِلَى عُمَّالِهِ إِنَّ أَهَمَّ أُمُورِكُمْ عِنْدِي الصَّلَاةُ، مَنْ حَفِظَهَا وَحَافَظَ عَلَيْهَا حَفِظَ دِينَهُ، وَمَنْ ضَيَّعَهَا فَهُوَ لِمَا سِوَاهَا

74– Zürkânî bu tabiri, "güneşin zevalinden (yani batıya yönelmesinden) hasıl olan gölge henüz mevcut değilkenki gölge" diye açıklar. Bu gölge, önceki hadiste ayakkabı bağı kadar diye ifade edilmiştir. Bir diğer ifade ile güneşin öğlede tepe noktasına varıp da gölgenin batı cihetinden kesilip, henüz doğu cihetine doğru büyümeye geçmediği andaki en kısa olan gölgedir. Bazı âlimler, buna aslî gölge de demiştir.

75– Seninle'den maksad akşamı kıldığın vakitle demektir. Yani akşamla yatsı arasına gecenin üçte biri girince kıl, demek olur.

أَصْيَعُ، ثُمَّا كَتَبَ: أَنْ صَلُّوا الظُّهرَ إِذَا كَانَ الْفَيْءُ ذِرَاعاً إِلَى أَنْ يَكُونَ ظِلُّ أَحَدِكُمْ مِثْلَهُ، وَالْعَصرَ وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ بَيْضَاءُ نَقِيَّةٌ قَدْرَ مَا يَسِيرُ الرَّاكِبُ فَرْسَخَيْنِ أَوْ ثَلاَثَةً قَبْلَ مَغِيبِ الشَّمْسِ وَالْمَغْرِبَ إِذَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ، وَالْعِشَاءَ إِذَا غَابَ الشَّفَقُ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ، فَمَنْ نَامَ فَلاَ نَامَتْ عَيْنُهُ، فَمَنْ نَامَ فَلاَ نَامَتْ عَيْنُهُ، فَمَنْ نَامَ فَلاَ نَامَتْ عَيْنُهُ، وَالصُّبْحَ وَالنُّجُومُ بَادِيَةٌ مُشْتَبِكَةٌ].

10. (2369)- *İmam Mâlik*'in anlattığına göre, Hz. Ömer valilerine şöyle yazdı: "Nazarımda işlerinizin en ehemmiyetlisi namazdır. Kim onu (farz, vacib, sünnet ve vaktine riayetle) korur ve (tam zamanında kılmaya) devam ederse dînini korumuş olur. Kim de onu(n zamanını tehir suretiyle) zayi ederse, onun dışındakileri daha çok zayi eder."

Hz. Ömer yazısına şöyle devam etti: "Öğleyi gölge bir ziralıktan birinizin gölgesi misli oluncaya kadar kılınız. İkindiyi, güneş yüksekte, beyaz, parlak iken, hayvan binicisinin, güneş batmazdan önce iki veya üç fersahlık yol alacağı müddet içerisinde; akşamı güneş batınca; yatsıyı ufuktaki aydınlık battımı gecenin üçte birine kadar kılınız. -Kim (yatsıyı kılmadan) uyursa gözüne uyku düşmesin, kim (yatsıyı kılmadan) uyursa gözüne uyku düşmesin, kim (yatsıyı kılmadan) uyursa gözüne uyku düşmesin- Sabahı da yıldızlar parlak ve cıvıldarken kılınız." [Muvatta, Mevâkît 6, (1, 6-7).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, Hz. Ömer'in namaza ne kadar ehemmiyet verdiğini göstermektedir. Onun nazarında namaz ferdlerin dînî hayatını ilgilendiren bir mesele olarak kalmıyor, devletin meselesi oluyor ve en mühim meselesi addediliyor. Bundandır ki, namaz vakitleriyle ilgili teferruâtı valilerine tamim ediyor ve yatsıyı kılmazdan önce yatacak olanlara üç kere tekrar ettiği bir bedduada bulunuyor: *"Namazdan önce yatanın gözü uyku tutmasın."* Bezzâr'ın bir rivayetinde bu bedduayı bizzat Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yapmıştır: مَنْ نَامَ قَبْلَ الْعِشَاءِ فَلاَ نَامَتْ عَيْنُهُ

2- Yıldızların cıvıldaşması diye tercüme ettiğimiz tabirin aslı müştebike'dir. Yani, iç içe girmiş, kenetlenmiş demektir. Maksad yıldızların hepsinin canlı olarak görüldüğünü, ortalığın henüz iyice aydınlanmadığını ifade etmektir. Çünkü, gündüz aydınlığı zayıfken yıldızlar daha çok gözükür. Aydınlık arttıkca azalır ve sonunda görünmez olurlar.

2370 ١١– وفي أخرى له: [أنَّ عُمَرَ كَتَبَ إلى أبي مُوسىٰ، وَذَكَرَ مِثْلَهُ، وَقَالَ: واقْرَأْ فِيهَا. أىْ في صَلاَةِ الصُّبْحِ بِسُورَتَيْنِ طَوِيلَتَيْنِ مِنَ المفَصَّلِ]. أخرجه مالك.

11. (2370)- Muvatta'nın diğer bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh), *Ebû Mûsa el-Eş'arî* hazretlerine yazdığı bir mektupta aynı şeyi hatırlattı ve (ilaveten) şunu yazdı: "Onda -yani sabah namazında- mufassal sûrelerden iki uzun sûre oku." [Muvatta, Mevâkît 7, (1, 7).]

AÇIKLAMA:

Ebû Mûsa el-Eş'ari (radıyallâhu anh) hazretleri ashâb'ın kibârındandır, ilk müslüman olanlar arasında yer alır. Hz. Ömer (radıyallâhu anh) onu, *Muğire İbnu Şube*'den sonra Basra'ya vali tayin etmişti. Yani Hz. Ömer sadedinde olduğumuz mektubu *Ebû Mûsa*'ya Basra valisi sıfatıyla yazmış olmaktadır. Nitekim önceki rivayet (2369) namaz ve namaz vakitleriyle ilgili mektubu Hz. Ömer'in, valilerine yazdığını belirtmişti. Şu halde bu rivayet, mumaileyh mektuplardan Basra'ya gidenin âlimlerin ıttılâına mazhar olarak günümüze kadar korunduğuna şâhidlik etmektedir. Üzerinde durduğumuz mevzumuz açısından mühim olan husus İslâmHalîfesi Hz. Ömer'in valilerine "sabah namazında" okuyacakları sûreler hususunda bile, irşâdî devlet tamimi göndermiş olmasıdır.

2371 ١٢– وفي أخرى نحوه، وفيها: [وَأنْ صَلِّ الْعِشَاءَ فِيمَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ ثُلُثِ اللَّيْلِ، فإنْ أخَّرْتَ فَإلَى شَطْرِ اللَّيْلِ، وَلاَ تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ].

12. (2371)-Yine benzer bir diğer rivayette şu ifade mevcuttur: *Hz. Ömer, Ebû Mûsa* (radıyallâhu anhümâ)'ya şöyle yazdı: "...Yatsıyı seninle (akşam namazıyla) arana gecenin üçte biri girince kıl. Geciktirirsen gecenin yarısına kadar olsun. Sakın gafillerden olma." [Muvatta, 8, (1, 7).]

2372 ١٣– وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: وَقْتُ الظُّهْرِ إذَا زَالَتِ الشَّمْسُ، وَكَانَ ظِلُّ الرَّجُلِ كَطُولِهِ مَا لَمْ تَحْضُرِ الْعَصْرُ، وَوَقْتُ الْعَصْرِ مَا لَمْ تَصْفَرَّ الشَّمْسُ، وَوَقْتُ المَغْرِبِ مَا لَمْ يَغِبِ الشفَقُ، وَوَقْتُ صَلاَةِ الْعِشَاءِ إلَى نِصْفِ اللَّيْلِ الأوْسَطِ، وَوَقْتُ صَلاَةِ الصُّبْحِ مِنْ طُلُوعِ الْفَجْرِ إلَى أنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ، فَإذَا طَلَعَتْ فَأمْسِكْ عَنِ الصَّلاَةِ فَإنَّهَا تَطْلُعُ بَيْنَ قَرْنَي شَيْطَانٍ]. أخرجه

مسلم، وهذا لفظه، وأبو داود والنسائي.

13. (2372)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Öğlenin (başlama) vakti, güneşin (tepe noktasından batıya) meylettiği zamandır. Kişinin gölgesi kendi uzunluğunda olduğu müddetçe öğle vakti devam eder, yani ikindi vakti girmedikçe. İkindi vakti ise güneş sararmadıkça devam eder. Akşam vakti ufuktaki aydınlık (şafak) kaybolmadığı müddetçe devam eder. Yatsı namazının vakti orta uzunluktaki gecenin yarısına kadardır. Sabah namazının vakti ise fecrin doğmasından (yani şafağın sökmesinden) başlar, güneş doğuncaya kadar devam eder. Güneş doğdu mu namazdan vazgeç. Çünkü o, şeytanın iki boynuzu arasından doğar."* [Müslim, Mesâcid, 173, (612); Ebû Dâvud, Salât 2, (396); Nesâî, Mevâkît 15, (1, 260).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen şeytanın iki boynuzu tabiriyle ilgili olarak İbnu Hacer şu açıklamayı sunar: "Şeytanın iki boynuzu başının iki tarafı demektir. Denir ki: "Şeytan güneşin doğduğu yerin hizasında dikilir. Öyleki o, doğunca (şeytanın) başının iki yanı ortasında olur. Ta ki, güneşe tapanların güneş için yaptıkları secde onun için yapılmış olsun. Batma sırasında da aynı hal mevzubahistir. Durum böyle olunca güneşin, şeytanın iki boynuzu arasından doğması, doğuşu esnasında güneşi seyredene nisbetendir. Şöyle ki, eğer şeytanı seyretmiş olsaydı, onu güneşin yanında dikilmiş olarak görecekti."

İbnu'l-Esîr, en-Nihâye'de karneyn yani iki boynuz tabiriyle -İbnu Hacer'in açıklamasından görüldüğü üzere- başın iki tarafından ifade edildiğini kaydettikten sonra "kîle" yani denildi ki diyerek kelimenin tâlî manalara da tevcih edildiğini belirtir: "Karn, kuvvet"tir, yani güneş doğarken şeytan harekete geçer ve tasallutta bulunur ve güneşe yardımcı vaziyetini alır."

İbnu'l-Esîr, karn kelimesinin devir, çağ mânasının da esas alınarak hadisteki karneyn tabirinin iki çağ şeklinde anlaşıldığına dikkat çeker.

Denildi ki: "İki çağı arasında demek "öncekilerden ve sonrakilerden olacak iki ümmeti" demektir. Bütün bunlar, güneşin doğuşu esnasında ona secde edenler için bir temsildir. Ve sanki, bu sapıklığı, onlara şeytan kurmuştur. Öyleyse güneşperest güneşe secde etti mi şeytan güneşin yanında yer almış gibidir."

Ulemanın bu açıklamalarına şunu da ilave edebiliriz: Dîn-i mübîn-i İslâm, sabah namazının nihâi vaktini güneşin doğuşu olarak tesbit et-

miştir. Öyleyse mü'min Rabbine karşı farz olan sabah ibadetini yapabilmek için güneş doğmazdan önce kalkmalıdır. Güneşin doğması ânında yapılacak ibadet makbul değildir. Öyle ki, güneş doğmadan önce başlanmış bir namaz henüz bitmeden güneş doğacak olsa, o namaz bozulmaktadır, kazası gerekmektedir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* dînde bu kadar ehemmiyetli yeri olan bir meselenin mü'minlerin zihninde daha canlı olarak yer etmesi için, meseleyi şeytanla da irtibat kurarak vazetmiş olmaktadır. Nitekim dînin reddettiği pek çok mesele şeytana nisbet edilerek kerâhet veya haramiyeti beyan edilmiştir. Bu tebliğ üslubunun *Kur'ân*'da da pek çok örnekleri vardır. İçki, kumar ve putları haram eden âyette olduğu gibi (Mâide 90-93).

Şu halde, hadisten İbnu Hacer'in de kaydedip reddettiği bir kısım kozmoğrafik, maddî îzahlar yapmak için tekellüfe gerek kalmamaktadır.

Hadisteki maslahat açıktır: Mü'minlerin erken kalkmalarını sağlamak, mü'minlere zaman şuuru, programlı iş yapmak, vaktinde iş yapmak alışkanlığı kazandırmak, kendini vakte göre ayarlamak, disipline etmek, vaktinden sonra yapılacak işlerin kıymet ifade etmeyeceği fikrini zihinlerde tesbit etmek gibi günlük hayatımızın gerek ferdî ve gerekse içtimâî vechelerinde, gerek sıhhat ve gerek iktisad açılarından gerek dünyaya ve gerek âhirete bakan pek çok faydaları, maslahatları saymak, görmek ve göstermek mümkündür.

2373 ١٤ – وعن أبي المنهال قال: [دَخَلْتُ أنَا وَأبِي عَلَى أبِي بَرْزَةَ الأسْلَمِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْه، فقَالَ لَهُ أبِي: كَيْفَ كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ يُصَلِّي المَكْتُوبَةَ؟ فقَالَ: كَانَ يُصَلِّي الْهَجِيرَةَ الّتي تَدْعُونَهَا الأولَى حِينَ تَدْحَضُ الشَّمْسُ، وَيُصَلِّي الْعَصْرَ، ثُمَّ يَرْجِعُ أحَدُنَا إلى رَحْلِه في أقْصَى المَدِينَةِ وَالشَّمْسُ حَيَّةٌ، وَنَسِيتُ مَا قَالَ في المَغْرِبِ، وَكَانَ يَسْتَحِبُّ أنْ يُؤَخِّرَ الْعِشَاءَ الّتي تَدْعُونَهَا الْعَتَمَةَ، وَكَانَ يَكْرَهُ النَّوْمَ قَبْلَهَا وَالحَدِيثَ بَعْدَهَا، وَكَانَ يَنْفَتِلُ مِنْ صَلاةِ الْغَدَاةِ حِينَ يَعْرِفُ المَرْءُ جَلِيسَهُ، وَيقْرأ بِالسِّتِّينَ إلى المِائَةِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

وفي رواية: [وَلاَ يُبَالِي بِتَأخِيرِ العِشَاءِ إلى ثُلُثِ اللَّيْلِ، ثُمَّ قَالَ إلى شَطْرِ اللَّيْلِ].

وهذا لفظ الشيخين.

قوله « وَالشَّمْسُ حَيَّةٌ »: أى مرتفعة عن المغرب لم يتغير لونها بمقاربة الأفق.

14. (2373)- *Ebû'l-Minhâl Seyyâr İbnu Selâme* (rahimehullah) anlatıyor: "Ben ve babam birlikte Ebû Berze el-Eslemî (radıyallâhu anh)'nin yanına girdik. Babam ona: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* farz namazları nasıl kılardı?" diye sordu. Şu cevabı verdi:

"Efendimiz sizin "el-Evvel" dediğiniz öğle namazını güneş (tepe noktasından) batıya kayınca kılardı. Birimiz ikindiyi kılınca, Medîne'nin en uzak yerindeki evine dönerdi de güneş hâlâ canlılığını korurdu.

Akşam namazı hakkında ne söylediğini unuttum. Sizin atame dediğiniz yatsıyı geciktirmeyi iyi bulurdu (müstehap addederdi). Yatsıdan önce uyumayı, sonra da konuşmayı mekruh addederdi.

Kişi (yanında beraber oturduğu) arkadaşını tanıyınca sabah namazından ayrılırdı. Namazda altmış-yüz âyet miktarınca Kur'ân okurdu." [Buhârî, Mevâkît 11, 13, 39, Ezân 104; Müslim, Mesâcid 237, (647); Ebû Dâvud, Salât 3, (398); Nesâî, Mevâkît 2, (1, 246), 20, (1, 265).]

AÇIKLAMA:

1-Hâcire veya hâcir, öğle vaktinde hararetin şiddetli olduğu andır. Sindî'ye göre hadis Resûlullah'ın sıcak olan günlerde bile öğle namazını ilk vaktinden fazla taşırmayıp hemen kıldığını ifade etmektedir ve rivayet öğleyi biraz serinleyince kılmayı emreden hadislere de bir açıklık getirmiş olmakta, tehirin çok fazla olmadığını göstermektedir. "Şu halde sıcak günlerde fazla tehir yoksa, serin günlerde hiç tehir yapılmadan hemen kılınmalı demektir" der.

Biraz serinlemeyi emreden hadisle bu hadis arasındaki tearuzu İbnu Hacer şöyle telif edip giderir: "Arada muhalefet yoktur, çünkü bu tatbikatın havaların serin olduğu zamanla ilgili veya serinliği bekleme emrinden önceye ait olma veya serinliği bekleme şartlarının bulunmadığı durumlarla ilgili olma ihtimali vardır. Bu hadisin zahiriyle "Vaktin evveline va'd edilen fazilet, taharet, setr vs. gibi takdimi mümkün olan herşeyi vaktin girmesinden önce yerine getirmekle hasıl olur" diyenler amel etmiştir."

2- Öğle namazına *"el-Evvel"* denmesi gündüzün ilk namazı olmasındandır. Mamafih Cebrâil (aleyhisselâm)'in beş vakti beyan ettiği zaman Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ilk kıldırıp öğrettiği namaz öğle namazı olduğu için *el-Evvel* denmiş olabileceği de söylenmiştir.

3- İkindi vaktini tavsifte kullanılan "güneşin canlı olması" tabiriyle, güneşin batma vaktine henüz fazla yaklaşmadığını, güneşe henüz sararmanın ârız olmadığını, henüz yüksekte bulunup, ışık, hararet, renk ve par-

laklıkça canlılığını koruduğunu ifade eder. Şârihler bu hâlin, bir cismin gölgesi, onun boyunun iki misli olmasına kadar devam ettiğini belirtirler.

4- *Ateme,* yatsı vaktinin adıdır. Kur'ân'da işâ olarak ismi geçen bu vakte bedevîler ateme dedikleri için yatsı namazı da ateme olarak tesmiye edilmiştir. Ancak Resûlullah yatsıya ateme denmesini yasaklamıştır. *İbnu Hacer*'e göre yasaklamanın sebebi ateme karanlık manasına gelir, bedeviler, vakitten aldıkları isimle yatsı namazına salatu'l-ateme demişlerdir. Resûlullah bu meselede onlara uymayı yasaklamış, şeriat dilindeki ismi ile tesmiyesini müstehap kılmıştır.

2374 ١٥ - وعن محمد بن عمرو بن الحسن بن علي بن أبي طالب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَدِمَ الْحَجَّاجُ الْمَدِينَةَ، فَكَانَ يُؤَخِّرُ الصَّلاَةَ، فَسَأَلْنَا جَابِرَ بنَ عَبْدِ اللهِ فَقَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُصَلِّي الظُّهْرَ بِالْهَاجِرَةِ، وَالْعَصْرَ وَالشَّمْسُ نَقِيَّةٌ، وَالْمَغْرِبَ إذَا وَجَبَتِ الشَّمْسُ وَالْعِشَاءَ، أَحْيَانًا يُؤَخِّرُهَا، وَأَحْيَانًا يُعَجِّلُ، إذَا رَآهُمُ اجْتَمَعُوا عَجَّلَ، وَإِذَا رَآهُمُ ابْطَئُوا أَخَّرَ، وَالصُّبْحُ كَانَ يُصَلِّيهَا بِغَلَسٍ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

15. (2374)- *Muhammed ibnu Amr İbni'lHasen İbni Ali İbnu Ebî Tâlib* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Haccâc, Medîne'ye geldiğinde namazı mûtad vaktinden tehir ediyordu. Bunun üzerine Câbir İbnu Abdillah (radıyallâhu anh)'a (namazların vakti hakkında) sorduk. Bize şu açıklamayı yaptı:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öğleyi hararetin şiddetli olduğu zamanda (hâcire vaktinde) kılardı. İkindiyi de güneş parlakken kılardı. Akşamı, güneş batınca; yatsıyı bazan geciktirir, bazen de öne alırdı. Halkın toplandığını görünce tacil eder, onları ağır görünce de tehir ederdi. Sabahı da alaca karanlıkta kılardı." [Buhârî, Mevâkît 18, 21; Müslim, Mesâcid 234, (646); Ebû Dâvud, Salât 3, (397); Nesâî, Mevâkît 18, (1, 264).]

2375 ١٦ - وفي أخرى للنسائى عن أنس: [وَيُصَلِّي الصُّبْحَ إلَى أَنْ يَنْفَسِحَ الْبَصَرُ].

16. (2375)- *Nesâî*'nin *Enes* (radıyallâhu anh)'ten yaptığı rivayette şöyle denmiştir: "Sabahı, göz(ün görme ufku) genişleyinceye kadar kılardı." [Nesâî 29, (1, 273).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yatsıyı, cemaatin durumuna göre ayarladığını, gerek tacil ve gerekse tehirde kesin bir prensip takip etmediğini gösteriyor.

Sabahın ihtiyari vaktiyle de ilgili bir açıklama mevcuttur. Gözün görüş alanı genişleyinceye kadar sabahı kılmış oluyor. Bu ifade ondan sonra sabah kılınmaz mânasına gelmez. Çünkü gözün ufkunun genişlemesinden bahsetmek, daha ortalıkta karanlığın varlığını ifade eder. Halbuki sabah namazı güneş doğuncaya kadar devam eder. Ancak Resûlullah'ın bu son anlarına kadar tehir etmeden sabahı kıldığı anlaşılmaktadır.

2376 ١٧ – وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [كَانَ قَدْرُ صَلاَةِ رَسُولِ اللهِ ﷺ الظُّهْرَ في الصَّيْفِ ثَلاَثَةَ أقْدَامٍ إلى خَمْسَةِ أقْدَامٍ، وفِى الشِّتَاءِ خَمْسَةَ أقْدَامٍ إلى سَبْعَةِ أقْدَامٍ].

أخرجه أبو داود والنسائى.

17. (2376)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öğle namazı kıldığı zaman (gölgenin) miktarı, yazda üç ayaktan beş ayağa kadar idi. Kışta da beş ayaktan yedi ayağa kadardı." [Ebû Dâvud, Salât 4, (400); Nesâî, Mevâkît 6, (1, 251).]

AÇIKLAMA:

Burada verilen rakama aslî gölge ile sonradan ziyade olan gölge de dahildir, sadece ziyade olan gölge değildir.

Gölge meselesinde Hattâbî şu açıklamayı yapar: *"Bu, iklime ve şehirlere göre değişen bir husustur. Bütün şehirlerde ve beldelerde rakamlar eşit olmaz. Zîra, gölgenin uzunluk veya kısalığına müessir olan amil güneşin gökteki yüksekliğinin artması ve düşmesidir. Yüksekliği artıp tam tepe hizasında olacak şekilde başa en yakın noktaya ulaşırsa, gölge azami küçüklüğe düşer. Güneş ne zaman da azami şekilde eğilir baş hizasından en uzak noktada olursa gölge de azami uzunluğa ulaşır. Bu sebeple kış gölgelerini her yerde daima yaz gölgelerinden uzun görürsün. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namazı Mekke ve Medine'de olmuştur. Bu iki şehir de ikinci iklimdendir. Derler ki bu iki şehirde gölge, yazın başında Âzâr ayında üç ayaktan biraz uzundur. Resûlullah'ın namazı, hararet artınca, daha önce mûtad olan vaktinden gecikmiş gibi olur. Böylece, o sırada gölge beş ayak olur. Ancak kıştaki gölgenin, teşrin-i evvel'de beş ayak veya beş ayaktan biraz fazla olduğunu söylerler. Kanun ayında ise yedi ayak veya yedi ayaktan biraz fazla olmaktadır. Öyleyse, İbnu Mes'ud'un sözü, bu takdire göre bu iklim için muvafık düşer, diğer iklimler ve ikinci iklimin dışında kalan memleketler için muvafık düşmez."*

Bazı âlimler, hadiste geçen ayağın, boyuna göre her insanın ayağı olabileceğini söylemiştir. Bazı âlimler her memlekette zeval (öğle) vaktini

tesbitte başvurulacak usûl hususunda duvar veya tahta üzerine sağ ve sola meyli ayarlı, düz olarak çakılacak bir çubuk tavsiye eder: "Bunun gölgesine bakılır; tam düzleştimi gün ortası demektir. Gölge tam olarak doğuya meylettimi bu zeval (dönme) vaktidir ve öğle namazı girmiş demektir."

2377 ١٨ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كُنَّ نساءَ المؤمناتِ يَشْهَدْنَ مع رَسُولِ اللهِ ﷺ صلاةَ الفَجْرِ مُتَلَفِّعاتٍ في مُرُوطِهِنَّ، ثُمَّ يَنقلِبْنَ إلى بُيُوتِهِنَّ حينَ يَقْضِينَ الصَّلاةَ، وَلاَ يَعْرِفُهُمْ أَحَدٌ مِنَ الغَلَسِ]. أخرجه الستة.

«التَّلَفُّعُ»: الالتحاف والتغطي.

و «المُرُوطُ»: الأكسية.

«الغَلَسُ»: ظلمة آخر الليل قبل طلوع الفجر وأوّل طلوعه.

18. (2377)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Mü'min kadınlar Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte sabah namazlarını, bürgülerine sarılmış olarak kılarlardı. Sonra, namazlarını kılınca evlerine dönerlerdi de bu esnada karanlıktan dolayı kimse de onları tanıya-mazdı." [Buhârî, Mevâkît 13, 27, Ezân 162, 165; Müslim, Mesâcid 231, (645); Muvatta, Vukût 4, (1, 5); Ebû Dâvud, Salât 8, (423); Tirmizî, Salât 116, (153); Nesâî, Mevâkît 25, (1, 271).]

AÇIKLAMA:

Kadınların da sabah namazında cemaate katıldıklarını belirten bu rivayet, namaz bittiği halde bile ortalığın, kadınların tanınmasına imkan tanımayacak kadar karanlık olduğunu ifade etmektedir.

2378 ١٩ – وعنها رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [ما رَأَيْتُ رَجُلاً كانَ أَشَدَّ تَعْجِيلاً لِلظُّهْرِ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَلاَ مِنْ أَبِي بَكْرٍ، وَلاَ مِنْ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما]. أخرجه الترمذي.

19. (2378)-Yine *Hz. Âişe* anlatıyor: "Ben öğle namazını, ne Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadar, ne de *Ebû Bekr* ve Ömer kadar tacil edip geciktirmeyen bir başka insan tanımıyorum." [Tirmizî, Salât, 118.]

2379 ٢٠ – وله في أخرى عن أمّ سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ أَشَدَّ تَعْجِيلاً لِلظُّهْرِ مِنْكُمْ، وَأَنْتُمْ أَشَدُّ تَعْجِيلاً لِلْعَصْرِ مِنْهُ].

20. (2379)- Yine *Tirmizî*'de Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)'den

kaydedilen bir hadiste denmiştir ki: "Öğleyi tacilde Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* sizden daha titizdi. Siz de ikindiyi tacilde ondan daha titizsiniz."

2380 ٢١ – وعن خباب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [شَكَوْنَا إلى رَسول الله ﷺ حرَّ الرَّمْضَاءِ فَلَمْ يُشْكِنَا. قَالَ زُهَيْرٌ لأبِي إسْحَاقَ: أفِي الظُّهْرِ؟ قَالَ: نعم. قُلْتُ أفي تَعْجِيلِهَا قَالَ: نَعَمْ]. أخرجه مسلم والنسائي.

«الرَّمْضَاءِ»: شدة الحر على وجه الأرض.

وقوله «فَلَمْ يُشْكِنَا»: أى لم يزل شكوانا.

21. (2380)- *Habbâb* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)*'a (secde edilen) yerin sıcaklığından şikayet ettik, ancak şikayetimizi dinlemedi.

Züheyr, Ebû İshak'a: "Şikayetiniz öğle vaktinden miydi?" diye sordu. Öbürü:

"Evet!" dedi. Ben:

"Vakit girer girmez, (yani ortalık çok sıcakken) kılınmasından mı?" diye sordum. O yine:

"Evet!" dedi." [Müslim, Mesâcid 189, (619); Nesâî, Mevâkît 2, (1, 247).]

AÇIKLAMA:

Son üç hadis öğlenin ilk vaktinde (tacilen) kılınması gereğini ifade eden rivayetlerdendir. Bazı rivayetlerde biraz serinleme ânına tehiri için ruhsat beyan edilmiştir. Ancak azimete uyan ve bu bâbta esas olan, öğlenin de ilk vaktinde kılınmasıdır.

Sonuncu hadisi, fakihler daha çok secde ile ilgili bahiste kaydederek, yerle alın arasına herhangi bir hail konmaması gerektiğine delil yaparlar. Zîra yerin yakıcı sıcaklığına rağmen, aleyhissalâtu vesselâm yere yaygı tavsiye etmemiştir. Hadisin burada namaz zamanıyla ilgili olarak zikri, *Züheyr'in Ebû İshak*'a sarfettiği: *"Şikayetiniz namazın vakit girer girmez kılınmasından mıydı?"* şeklindeki sözünden ileri gelir. Rivayette bu soruya verilen cevap vakitle ilgilidir ve öğle namazının, namaz mahalli elleri, yüzü yakacak kadar hararetli olmasına rağmen ilk vaktinde kılınmasını âmirdir.

2381 ٢٢– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذَا نَزَلَ مَنْزِلاً لَمْ يَرْتَحِلْ حَتَّى يُصَلِّيَ الظُّهْرَ. قَالَ لَهُ رَجُلٌ: وَإنْ كَانَ نِصْفَ النَّهَارِ؟ قَالَ: وَإنْ كَانَ نِصْفَ النَّهَارِ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

22. (2381)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh): "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (yolculuk sırasında) bir yere inecek olsa, öğleyi kılmadan orayı terketmezdi" demişti. Bir adam sordu:

"Yani gün ortasında olsa da mı?"

"Evet, dedi, Enes, gün ortasında olsa da!" [Ebû Dâvud, Salât 273, (1205); Nesâî, Mevâkît 3, (1, 248).]

AÇIKLAMA:

Burada, yine öğle namazının taciliyle ilgili bir rivayet mevzubahistir. Sindî, "bir yere inme" tabirini mutlak olarak anlamaz, yani sabahleyin veya kuşluk vakti bir yere inince, öğleyi beklemek mevzubahis değildir. Bilakis, öğleden az önce, öğle vaktinin girmesine çok az bir zaman kaldığı sırada bir yere inme (konaklama, mola verme) hali mevzubahistir. İşte Efendimiz böyle durumlarda öğleyi kıldıktan sonra, yoluna devam etmek üzere orayı terketmekte imiş. *Ebû Dâvud* bu hadisi yolcu ile ilgili olarak açtığı bir bâbta kaydeder.

Soru üzerine *Hz. Enes*'in verdiği cevap, siyak itibariyle Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in öğleyi tacilde ifrata vararak, namaz vaktinin henüz girmediği gün ortasında bile öğleyi kıldığını ifade etmektedir (Sindî). Bilindiği üzere, gün ortası diye çevirdiğimiz nısfu'n-nehar zeval (denen güneşin tepe noktasından batıya doğru meyletmesin)den önceki andır. Aslında bu anda namaz kılmak mekruhtur.

2382 ٢٣– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [إنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ يُصَلِّي الْعَصْرَ وَالشَّمْسُ وَاقِعَةٌ في حُجْرَتِي].

زاد في رواية أبى داود: «قَبْلَ أنْ تَظْهَرَ». أخرجه الخمسة.

23. (2382)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* güneş odama vurduğu sırada ikindiyi kılardı."

Ebû Dâvud'un rivayetinde şu ziyade var: "... (güneş) odamdan yükselmezden önce..." [Buhârî, Mevâkît 13, Humus 4; Müslim, Mesâcid 169, (611); Ebû Dâvud, Salât 5, (407); Tirmizî, Salât 120, (159); Nesâî, Mevâkît 8, (1, 252).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis de ikindinin çabuk kılındığını ifade eden bir rivayettir. Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'nin odasının saha itibariyle dar, tavanının da alçak olduğu bilinmektedir. Bu durumda güneş ışığının oda içerisinde kalma müddeti azdır.

Hattâbî, Ebû Dâvud'un rivayetinde gelen ziyadede geçen zuhur kelimesinin, bu hadiste bu kelimenin umumiyetle taşıdığı doğmak, gözükmek, ortaya çıkmak gibi mânalarda değil, "yükselmek", "çekilmek" mânasında kullanıldığını belirtir. Bu durumda mâna şöyle olur: "Resûlullah ikindiyi, odamda güneş varken ve henüz çekilmeden kılardı."

Nevevî şu açıklamayı sunar: *"Hz. Âişe'nin hücresi arsa yönüyle dardı ve duvarın yüksekliği de arsasının mesafesinden birazcık kısa olacak şekilde sınırlı ve alçaktı. Bu durumda, duvarın gölgesi, misli kadar olunca, güneş arsanın son noktasından uzaklaşıyordu."* Görüldüğü üzere, güneşin oda içerisindeki varlığı, onun yüksekten vurması demektir. Eşyanın (duvarın) gölgesi, kendi boyunu aşması, güneşin batı ufkuna doğru alçalmasını ifade ettiğine göre, bu hadis, ikindi namazının tacilini ifade etmektedir.

2383 ٢٤– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُصَلِّى الْعَصْرَ وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ حَيَّةٌ، فَيَذْهَبُ الذَّاهِبُ إلى الْعَوالِى، فَيأْتِى الْعَوالِى وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ. وبَعْضُ الْعَوالِى مِنَ المَدِينَةِ عَلَى أرْبَعَةِ أمْيَالٍ]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

وفي رواية: «فَيَذْهَبُ الذَّاهِبُ مِنَّا إلى قُبَاءٍ».

24. (2383)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* güneş yüksekte ve canlı iken ikindiyi kılardı. Bu esnada kişi avâli'ye (dış semtlere)[76] gider, oraya varırdı ve hâlâ güneş yüksekliğini muhafaza ederdi. Gidilen bu avâli'den bazıları Medîne'ye dört mil uzaklıkta idi." [Kaynaklar 2385'in sonunda müştereken gelecek.]

2384 ٢٥– وفي أخرى: [قَالَ أسْعَدُ بْنُ سَهْلِ بْنِ حُنَيْفٍ: صَلَّيْنَا مَعَ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ الظُّهْرَ، ثُمَّ خَرَجْنَا حَتَّى دَخَلْنَا عَلَى أنَسِ بْنِ مَالِكٍ فَوَجَدْنَاهُ يُصَلِّى الْعَصْرَ، فَقُلْتُ: يَا عَمِّ مَا هذِهِ الصَّلاةُ الَّتِى صَلَّيْتَ؟ قَالَ: الْعَصْرُ، وَهذِهِ صَلاةُ رَسُولِ اللهِ

76– Avâli, âliye'nin cem'idir. Medîne'nin yüksek yerlerindeki meskûn yerler böyle tesmiye edilmiştir. Günümüzde kullanılan banliyö, periferik kelimeleri bunu karşılar.

ﷺ الَّتِى كُنَّا نُصَلِّى مَعَهُ].

25. (2384)- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "Es'ad İbnu Sehl İbnu Huneyf der ki: "Biz Ömer *İbnu Abdilaziz* (rahimehullah) ile öğleyi kıldık. Sonra çıkıp *Hz. Enes İbnu Mâlik* (radıyallâhu anh)'in yanına gittik. Varınca onu ikindiyi kılıyor bulduk. Ben kendisine:

"Ey amcacığım! Kıldığın bu namaz da ne?" diye sordum. Bana:

"Bu, ikindi namazıdır. Ve bu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la beraber kıldığımız namazdır" dedi. [Kaynaklar müteakip hadisin sonunda müştereken gelecek.]

2385 ٢٦– وفي أخرى قال: [صَلَّى لَنَا رَسُولُ اللّهِ ﷺ الْعَصْرَ، فَلَمَّا انْصَرَفَ أَتَاهُ رَجُلٌ مِنْ بَنِى سَلَمَةَ، فَــــقَالَ يَا رَسُولَ اللّهِ: إِنَّا نُرِيدُ أَنْ نَنْحَرَ جَزُوراً لَنَا، وَإِنَّا نُحِبُّ أَنْ تَحْضُرَهَا؟ قَـــالَ: نَعَمْ فَانْطَلَقَ وَانْطَلَقْنَا مَعَهُ فَوَجَدْنَا الْجَزُورَ لَمْ تُنْحَرْ، فَنُحِرَتْ، ثُمَّ قُطِّعَتْ، ثُمَّ طُبِخَ مِنْهَا، ثُمَّ أَكَلْنَا قَبْلَ أَنْ تَغِيبَ الشَّمْسُ].

26. (2385)- Bir diğer rivayette de şöyle gelmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize ikindiyi kıldırdı. Namazdan çıkınca Efendimizin yanına Benî Seleme'den birisi geldi ve:

"Ey Allah'ın Resûlü! dedi. Biz, bir deve kesmek istiyor ve sizin de kesimde hazır bulunmanızı arzu ediyoruz."

Efendimiz *"Pekala!"* deyip gitti. Biz de onunla gittik. Varınca, devenin henüz kesilmediğini gördük. Kestiler, parçaladırlar. Bir miktarını pişirdiler. Güneş batmadan o eti yedik." [Buhârî, Mevâkît 13, İ'tisâm 16; Müslim, Mesâcîd 192-197, (621-624); Muvatta, Vukût 11, (1, 8-9); Ebû Dâvud, Salât 5, (404-405); Nesâî, Mevâkît 8, (1, 252-254).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıdaki son üç hadis de ikindi namazının erken kılındığını ifade etmektedir. İkindi namazının baş kısmını tesbitte, akşam veya sabahın baş kısmını tesbitte olduğu gibi kesin işaret olmadığı ve o devirde, günümüzdeki zaman ölçmeye mahsus saat, takvim gibi teknikler bulunmadığı için, zaman tayininde çeşitli tavsiflere başvurulmuştur. Bu rivayetlerin birinde Medîne'nin avâli denen dış semtlerine gidiş müddeti zikredilmektedir. Avâlilerden bazılarının merkeze uzaklığı dört mili bulmaktadır. Güneşin canlılığını yitirip sararmaya başlaması, kerâhet vaktinin

girmesi -veya ikindinin ihtiyarî olan vaktinin nihâî hududunu teşkil etmesi- olduğuna göre, en uzak avaliye varıldığında bile hâlâ ikindinin kılınabilecek yani güneşin canlılığını, parlaklığını koruduğu yükseklikte olması, ikindi namazının *Mescid-i Nebevî*'de kılınmış bulunduğu saati tahmin ve tesbitte işe yarar.

Üçüncü hadiste, bunu tesbitte namaz kılma müddettine, Benî Seleme yurduna gitme müddeti ile bir devenin kesilme, parçalanma, bir parçanın pişirilip yenilme müddeti ilave ediliyor. Bütün bu işler, namazın ilk vakti ile güneş batmasına yakın zaman içerisinde cereyan etmiştir.

2386 ٢٧ – وعن سلمة بن الأكوع رضيَ اللهُ عنْه: [أنَّ رَسولَ اللهِ ﷺ كَانَ يُصَلِّي المَغْرِبَ إذَا غَربَتِ الشَّمْسُ وتَوارَتْ بِالْحجَابِ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

وفي أخرى لأبى داود: «سَاعةَ تَغْرُبُ الشَّمْسُ إذَا غَابَ حَاجِبُهَا».

27. (2386)- *Seleme İbnu'l-Ekvâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* akşamı, güneş batıp perdeye bürününce kılıyordu." [Buhârî, Mevâkît 18; Müslim, Mesâcid 216, (636); Ebû Dâvud, Salât 6, (417); Tirmizî, Salât 122, (164).]

Ebû Dâvud'un bir rivayetinde şöyle denir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* akşamı, güneşin battığı vakitte, güneş (kursunun son) izi de ufukta kaybolunca kılıyordu."

AÇIKLAMA:

Hadis, akşam namazının ilk vaktini tarif etmektedir: Güneşin ufukta kaybolması... Râvi bunu "perdeye bürünmek" olarak ifade etmektedir. Çünkü bir şey perdeye büründü mü artık görünmez olur.

Ebû Dâvud'un bir rivayetinde, güneşin batışı daha sarih tasvir edilmektedir, hâcib'in kaybolması... Hâcib, göz üzerindeki kaştır. Güneşin kaşı diye dilimizde bir tabir mevcut değildir. Şârihler bunu, ufukta batan güneş kursundan sonra bir müddet daha görülmeye devam eden güneşe ait kızıllık olarak açıklarlar. Şu halde, güneş kursu denen yuvarlağın ufuktan kesilmesi, namaz vaktinin girmesi için yeterli değildir. Hadiste hâcib diye ifade edilen ve kızıllık şeklinde kendini hissettiren, yakın civarının da kaybolması gerekmektedir. Esasen bu andan itibaren de doğu ufkunda karanlık belirir.

2387 ٢٨ – وعن رافع بن خديج رضيَ اللهُ عنْه قال: [كُنَّا نُصَلِّي المَغْرِبَ مَعَ النَّبيِّ ﷺ

فَيَنْصَرِفُ أَحَدُنَا وَإِنَّهُ لَيُبْصِرُ مَوَاقِعَ نَبْلِهِ]. أخرجه الشيخان.

28. (2387)- *Râfi İbnu Hadîc* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz akşamı, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte kılınca, cemaatten ayrılıp (ok atışı yapanımız olurdu da) attığı okun düştüğü yerleri rahat görebilirdi." [Buhârî, Mevâkît 18; Müslim, Mesâcîd 217, (637).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet birkısım kıymetli bilgiler sunmaktadır:

1- Akşam namazı ilk vaktinde kılınmaktadır.

2- Namaz fazla uzatılmamaktadır, öyle ki namaz bitince ortalık henüz fazla kararmış değildir, atılan ok mesafesi bile, düşen okun yerini görmeye imkan verecek aydınlıktadır. Ve bu aydınlık safha, bir müddet ok talimi yapmaya imkan verecek kadar devam edebilmektedir. Şayet çok kısa sürse idi ok talimi yapması için techizat alıp, uygun mahalle gitmeye değmezdi. Nitekim müteakip rivayet bu hususu daha da sarih olarak belirtecek.

3- Ashabın her an askerlik talimi yaptığını göstermektedir. Öyle ki akşam-yatsı arasındaki kısa müddeti bile değerlendirmektedirler.

4- Askerî hazırlık, en az ibadet kadar manevî değer taşıyan bir amel olmalı ki, oturup nafile zikir yapmaya, namaz kılmaya bunu tercih etmektedirler. Resûlullah'ın akşam-yatsı arasındaki ibadete teşvik eden bir çok hadisleri mevcuttur. Demek ki, o tavsiyeler, daha kıymetli bir ibadet olan cihad hazırlığında bulunma imkanı ve şartlarından mahrum olanlar içindir. Çünkü ashab, daima daha hayırlısını tercih etmiştir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın atıcılığa teşviklerini daha önce gördüğümüz için burada tekrar etmeyeceğiz (bilhassa 2215-2218. hadisler görülmelidir).

2388 ٢٩- وللنسائي: [عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَسْلَمَ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُمْ كَانُوا يُصَلُّونَ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ الْمَغْرِبَ، ثُمَّ يَرْجِعُونَ إِلَى أَهْلِيهِمْ إِلَى أَقْصَى الْمَدِينَةِ يَرْمُونَ يُبْصِرُونَ مَوَاقِعَ سِهَامِهِمْ].

29. (2388)- Nesâî'nin bu hususta Eslem kabîlesine mensup ashabtan bir kimseden kaydettiği beyan şöyledir: "Onlar Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte akşamı kılarlar, sonra da Medîne'nin (Mescid'e) en

uzak yerinde olan ailelerine dönüp ok atışı yaparlar ve de oklarının düştüğü yerleri görürlerdi." [Nesâî, Mevâkît 13, (1, 259).]

2389 ٣٠ – وعن مرثد بن عبدالله المزنى رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قَدِمَ عَلَيْنَا أَبُو أَيُّوبَ غَازِياً، وَعُقْبَةُ بنُ عَامِرٍ يومئذٍ على مصرَ، فأخَّرَ عُقْبَةُ المَغْرِبَ، فـقام إليه أبو أيُّوبُ فَقَالَ: مَا هذه الصَّلاَةُ يَا عُقْبَةُ؟ فقَالَ: شُغِلْنَا. قَالَ: أمَا سَمِعْتَ رَسُولَ الله ﷺ يَقُولُ: لاَ تَزَالُ أُمَّتِي بِخَيْرٍ، أوْ قَالَ عَلَى الْفِطْرَةِ، مَا لَمْ يُؤَخِّرُوا المَغْرِبَ إلى أنْ تَشْتَبِكَ النُّجُومُ]. أخرجه أبو داود.

«واشْتِبَاكُ النُّجُومِ»: ظهور صغارها بين كبارها حتى لا يخفى منها شئ.

30. (2389)- *Mersed İbnu Abdillah el-Müzenî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ebû Eyyûb, gâzi (mücahid) olarak yanımıza geldi. Bu sırada *Ukbe İbnu Âmir* de Mısır'da vali idi. Ukbe, akşam namazını tehir etti. Ebû Eyyûb ona yönelerek:

"Ey Ukbe! dedi. Bu kıldırdığın namaz ne namazıdır?"

Ukbe, hatasını anlayarak:

"Meşguliyetimiz vardı" diye özür beyan etti. Ebû Eyyûb:

"Sen Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şu sözünü işitmedin mi? Buyurmuştu ki:

"Ümmetim, akşam namazını, yıldızlar cıvıldayana kadar geciktirmedikçe hayır üzere -veya fıtrat üzere demişti- olmaktan geri kalmaz."(77)

2390 ٣١ – وعن علي بن أبى طالب رَضِيَ اللّهُ عَنْه: [أنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لَهُ يَا عَلِيُّ ثَلاَثاً لاَ تُؤَخِّرْهَا، الصَّلاَةَ إذَا دَخَلَ وَقْتُهَا، وَالجَنَازَةَ إذَا حَضَرَتْ، وَالأيِّمَ إذَا وَجَدْتَ لَهَا كُفُؤاً]. أخرجه الترمذي.

31. (2390)- *Hz. Ali İbnu Ebî Tâlib* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana şu tembihte bulundu:

"Ey Ali, üç şey vardır, sakın onları geciktirme:

Vakti girince namaz, (hemen kıl!)

77– Yıldızların cıvıldaşması tabiri daha önce de mükerreren geçti. Açıkladığımız üzere, ortalığın kararararak küçük ve sönük yıldızların da görünür hale gelmesidir. Tabirin aslı "yıldızların kenetlenmesi" mânasına gelir.

Hazır olunca cenaze, (hemen defnet!)

Kendisine denk birini bulduğun bekar kadın, (hemen evlendir!)" [Tirmizî, Salât 127, (171).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah* bu hadiste, ehemmiyet arzeden şeylerden üç tanesine dikkat çekmektedir: Namaz, kadın ve cenaze. Şüphesiz bunlar yegane mühimler değiller, başkaları da var. Ama bunlar mühim olan şeylerden... Resûlullah bu üslûbla, ehemmiyeti takdir edilemeyecek olan namazı ilk vaktinde kılma işine dikkat çekmiş olmaktadır.

2- Bazı âlimler, bu hadisten hareketle cenazenin hazır olması halinde, mekruh vakitlerde de cenaze namazının kılınabileceği hükmüne varmışlardır. Aliyyü'l-Kârî der ki: "Bizim (Hanefîler) mezhebimizde de hüküm böyledir: Güneşin doğma batma ve öğle (istiva) anlarındaki mekruh vakitlerde cenaze hazır olmuş ise namaz kılınır, bekletilmez. Ancak, cenaze önceden hazır olduğu halde namazı kılınmaz da bu vakitlerde kılınırsa o zaman mekruh bir iş yapılmış olur. Tilavet secdesinin hükmü de böyledir. Sabahtan sonra veya önce, ikindiden sonra olursa her ikisi de mekruh olmazlar."

3-Kadınla ilgili kelime eym'dir. Bakire bile olsa, bekar kadın demektir, dul mânası da mevcuttur. Şu halde esas, evlenme çağına gelen kadına uygun bir talep çıkınca bekletilmeden evlendirilmesidir. Başka hadislerde erkek için de büluğ çağından itibaren hemen evlendirilmesi tavsiye edilmiştir. Bu hadiste, kadınların erkenden evlendirilmesinin daha ehemmiyetli olduğuna dikkat çekilmiştir. Evlenmesi geciken erkeklerin eş araması kolay olmasına rağmen, kadınların eş aramalarının zorluğu göz önüne alınınca bu nebevî irşadın ne kadar yerinde olduğu takdir edilir.

4- Denklik meselesine gelince, bu nikahta erkeğin müslüman, hür, salih (kötü alışkanlıkları olmayan), neseb sahibi, iş ve temiz kazanç sahibi olmasıyla tahakkuk eder. Bunlar dışında tali olarak, müstakbel, uyuma müessir olacak görgü ve terbiye tarzları, kültürel şartlar, dil birliği gibi fıkıh kitaplarının yer vermediği hususlar da göz önüne alınabilir. Biri şehir, diğeri köy görgüsü üzerine yetişenlerin imtizaçlarında bile bazı zorluklara rastlanmaktadır.

Bu vasıfları taşıyan namzedin beğenilmeyerek, imkanları zorlayan şartlar koşulması, bu sebeple daha uygun talipler beklenmesi hadise muhalefettir. Nikâhın zorlaştırılması İslâm'ın ruhuna aykırıdır. Peygamber-

imiz bu mevzuda da kolaylık tavsiye etmiştir. (Bu bahisle alakalı olarak Nikah Bölümü'ne, hususan 5625-5627. hadislere bakılmalıdır.)

2391 ٣٢- وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّ رَسولُ الله ﷺ قال: مَنْ أدْرَكَ مِنَ الصُّبْحِ رَكْعَةً قَبْلَ أنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ، فَقَدْ أدْرَكَ الصُّبْحَ، وَمَنْ أدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الْعَصْرِ قَبْلَ أنْ تَغْرُبَ الشَّمْسُ، فَقَدْ أدْرَكَ الْعَصْرَ]. أخرجه الستة بهذا اللفظ.

32. (2391)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim sabah namazından bir rek'ati güneş doğmazdan önce kılabilirse, sabah namazına yetişmiş demektir. Kim ikindi namazından bir rek'ati güneş batmadan önce kılabilirse ikindi namazına yetişmiş demektir."*

2392 ٣٣- وفي أخرى للبخارى والنسائى: [إذَا أدْرَكَ أحَدُكُمْ سَجْدَةً مِنْ صَلاَةِ الْعَصْرِ قَبْلَ أنْ تَغْرُبَ الشَّمْسُ فَلْيُتِمَّ صَلاَتَهُ، وَإذَا أدْرَكَ سَجْدَةً مِنْ صَلاَةِ الصُّبْحِ قَبْلَ أنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ فَلْيُتِمَّ صَلاَتَهُ].

إلاَّ أن النسائى قال: «أوَّلَ سَجْدَةٍ في الْمَوْضِعَيْنِ».

33. (2392)- *Buhârî* ve *Nesâî*'de gelen bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "Sizden kim, ikindi namazının bir secdesini güneş batmazdan önce kılabilirse, namazını tamamlasın, sabah namazının da bir secdesini güneş doğmazdan önce kılabilen, namazını tamamlasın."

Ancak Nesâî (bir rivayetinde de) şöyle der: *"...ilk rek'atinde kılarsa..."* [Buhârî, Mevâkît 28, 17; Müslim, Mesâcid 163, (608); Muvatta, Vukût 5, (1, 6); Tirmizî, Salât 137, (186); Ebû Dâvud, Salât 5, (412); Nesâî, Mevâkît 11, (1, 257, 258), 28, (1, 273).]

AÇIKLAMA:

1- Son iki rivayet, ikindi ve sabah namazlarından birer rek'at vakti içerisinde kılınabildiği takdirde diğer rek'atlerin tamamlanmasına şer'î ruhsat ifade etmektedir. Böylece, bir rek'ati kılabilen, geri kalan rek'atleri vakit çıkmış olmasına rağmen tamamlayacak ve namazını vakti içerisinde kılmış olacak, sonradan kaza etmeyecektir.

İkinci rivayette rek'at kelimesi yerine secde kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Nesâî'nin bir rivayetinde ise "ilk secde" tabiri geçmektedir. *Hattâbî* bununla kıyamı, rükuu ve secdesi bulunan bir rek'atin kas-

tedildiğini belirtir. Ona göre rek'at, secde ile tamamlandığı için "secde" diye tesmiye edilmiş olmalıdır. Şu halde, sabah veya ikindinin ilk rek'atini vakti içinde kılabilenler gerisini tamamlayacaktır.

Hadisin zahiri bu olmakla beraber bu mevzuda varid olan başka nassları göz önüne alan âlimler farklı neticelere ulaşmışlardır:

★ Bu hadis, ikindi namazından bir rek'ati vakti içerisinde kılabilen kimsenin diğer rek'atları da tamamlayacağına delildir. Bu hususta ulema icma eder.

★ Sabah namazı hususunda da *Şafiî, Mâlik* ve Ahmed (rahimehümullah) aynı şekilde hükmetmişler ise de Ebû Hanîfe, güneşin doğması ile sabah namazının batıl olacağına hükmetmiştir. Ona göre, güneşin doğmasıyla namaz kılınması yasaklanmış olan bir vakte girilmiş olmaktadır, halbuki güneşin batmasıyla namaz kılınması yasak olan bir vakte girilmiyor.

★ Bazı âlimler: "Bu ve benzeri hadislerde güneş doğduktan sonra sabahın tamamlanacağına ruhsat verir ise de, güneş doğduktan sonra her çeşit namazı yasaklayan rivayetler tevatür derecesini bulmuştur, öyle ise, mübah kılan hadisler mensuhtur" demiştir. Aynî, Hanefî görüşü madafaa sadedinde şöyle bir îzah sunar: "Bir meselede mübahlık ve haramlık birleşirse haram hükmü esas alınır ve onunla amel edilir, mübahlık terkedilir. Çünkü, eşyada asıl olan ibahedir, öyleyse haram hükmü sonradan gelmiştir. Sonradan gelen nâsihtir, önceki mensuhtur. Öyle ise güneşin doğmasından sonra namazın tamamlanmasını haram kılan hüküm muahhardır ve nâsihtir, bununla amel edilmesi gerekir."

★ Bazı âlimler bu yasağın nafilelerle ilgili olduğunu söylemiş ve farzın hariç tutulması gereğini iddia etmiştir. Ancak Hanefîler, daha önce 2342 numaralı hadiste nakledilen hadiseye dayanarak yasağın farz, nafile her çeşit namaza şâmil olduğunu belirtmiş, *"Buradaki yasağın nafileye ait olduğunu söylemek müreccihi olmayan bir tercihtir"* demiştir.

★ Hanefîler, bu hadise dayanarak, "İkindi vaktinin sonu güneşin batmasıdır" demiştir.

★ Bir çocuk güneş batmazdan önce büluğa erse veya kâfir hidayete erse veya mecnun ifakat kılsa veya baygın kendine gelse veya hayızlı kadın temizlense bunlara o günün ikindi namazı farz olur. Ulaşılan vakit, farzı eda edemeyecek kadar az da olsa, o vaktin kaza edilmesi gerekir, hadis bu hususta delildir. İmam Züfer bu hükme katılmamış: *"Farzı tam olarak edaya yetmeyen bir vakte ulaşmak farzı sabit kılmaz"* demiştir.

★ Bir rek'atten daha az bir cüz'e ulaşıldığı takdirde -vakte veya namaza veya cemaat faziletine- yetişilip yetişilemeyeceği hususunda da ihtilaf edilmiştir. *İmam Mâlik,* bir kavlinde Şâfiî ve cumhur: "Bir rek'atten az bir parçaya ulaşılacak olsa bunlardan hiçbirine kavuşulmamış olunur" demiştir. Bunlar rek'at kelimesinde ısrar ederler ve şu hadisi de delil getirirler:

إِذَا جِئْتُمْ إِلَى الصَّلاَةِ وَنَحْنُ سُجُودٌ فَاسْجُدُوهَا وَلاَ تَعُدُّوهَا شَيْئاً وَمَنْ أَدْرَكَ الرَّكْعَةَ فَقَدْ أَدْرَكَ الصَّلاَةَ

"Biz secdede iken namaza yetirşirseniz, siz de secdeye katılın fakat bunu birşey addetmeyin. Kim rek'ate ulaşmışsa namazı yakalamıştır."

★ Bu meselede *Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf* ve bir kavlinde Şafiî "namazın hükmüne yetişmiş olur" görüşündedirler.

★ Bazı âlimler -ki Aynî de bu görüştedir- "Rek'atten maksad namazdan bir cüzdür, öyle ise iftitah tekbirine yetişen de rek'ata ve dolayısıyle namaza yetişmiş sayılır" demiştir. (78) Kurtubî, *Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf* ve bir kavlinde *Şafiî*'nin, ikindi namazı hususunda "güneş batmazdan önce iftitah tekbirine yetişen namazı kılar" demekte ittifak ettiklerini belirtir. Öğlede ihtilaf ederler. Şafiî'nin bir kavline göre öğlenin iftitah tekbirine yetişen kimse namaza yetişmiş demektir, çünkü öğle ile ikindi (hadislerde) vakit yönüyle iç içe girmektedirler. Ama bir diğer rivayete göre Şafiî: "Öğlenin bir rek'atinin kıyamına tam olarak yetişse bile sonradan bu namazı kaza etmesi gereğine" hükmeder.

Cuma namazı hususunda da ihtilaf edilmiştir. *Mâlik, Sevrî, Evzâ'î, Leys, Züfer, Muhammed, Şâfiî* ve *Ahmed* (rahimehullah) cumâ'nın bir rekatine yetişen kimsenin, ikinci rekati tek başına tamamlayacağını söylemişlerdir. *Ebû Hanîfe* ve *Ebû Yûsuf* (rahimehümullah): "Bir kimse, imam selam vermezden önce iftitah tekbirini alıp uyacak olsa geri kalan iki rekati tamamlar" demişlerdir. Nehâî, Hakem ve Hammâd da böyle hükmetmişlerdir. Atâ, Mekhûl, Tâvus ve Mücâhid ise bazılarınca istiğrab edilen bir görüş ileri sürmüşlerdir: "Cumâ hutbesini kaçıran, namazı dörde tamamlar, zîra cumâ namazı hutbe sebebiyle kısaltılmıştır, (hutbe iki rekat namaza bedeldir)."

2393 ٣٤– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: إِذَا اشْتَدَّ الْحَرُّ فَأَبْرِدُوا بِالصَّلاَةِ، فَإِنَّ شِدَّةَ الْحَرِّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ]. أخرجه الستة بهذا اللفظ.

34. (2393)-Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Hararet şiddetlenince na-

78– Bunlar, görüşlerini te'yid eden rivayetler gösterirler. Aynî bunları kaydeder.

mazı (vakit) biraz serinleyince kılın. Çünkü, şiddetli hararet cehennemden bir kabarmadır." [Buhârî, Mevâkît 9, Bed'ü'l-Halk 10; Müslim, Mesâcid 180, (615); Muvatta, Vükût 28, (1, 16); Ebû Dâvud, Salât 4, (402); Tirmizî, Salât 7, (157); İbnu Mâce Salât 4, (677); Nesâî, Mevâkit 5 (1, 248-249).]

AÇIKLAMA:

Hadis, sıcak günlerde öğle namazının, öğle sıcağının biraz kırılmasına kadar tehir edilmesini emretmektedir. Bu serinlemeyi bekleme işi emir sigası ile gelmiştir. Ama ulemanın çoğunlukla kabul ettiğine göre bu bir vecibe ifade etmez. İstihbabi bir emirdir. *"Beklense daha iyidir"* mânasında "irşadî bir emirdir" ve hatta "vacib bir emirdir" diyen de olmuştur, ancak bunlar ferdî görüşlerdir. Cumhur: "Sıcak günlerde öğlenin, serinliğe kadar tehiri müstehabtır" diye hükmetmiştir. Bazı âlimler bu tehirin cemaatle kılınacak namazlara has olduğunu, münferid kılınacak ise ilk vaktinde kılmanın (ta'cil) efdal olduğunu belirtmiştir.

Hanefîler, *Ahmed İbnu Hanbel* ve diğer bazı âlimler bu ayırımı kabul etmezler, ferd için de cemaat için de hükmün aynı olduğunu söylerler.

Bu mevzu üzerine gelen muhtelif rivayetlerdeki tasrihattan anlaşıldığına göre, ashabtan bazıları Resûlullah'a secde sırasında alın ve avuçlarının yerin hararetinden yandığını şikayet ederler. Aleyhissalâtu vesselâm bunun üzerine sıcağın hafiflemesine kadar öğleyi tehire müsaade eder. Bazı rivayetler kumların iyice soğumasına kadar tehir taleb edildiğini -bu durumda öğle vaktinin çıkma ihtimaline binaen- Efendimizin müsaade etmediğini belirtir. Şu halde beklenecek serinlik yerle değil, vakitle ilgili bir keyfiyettir.

Son olarak şunu da belirtelim ki: "Ta'cil efdaldir, çünkü meşakkat daha fazladır" diyen de olmuştur. Bu iddiaya iltifat etmemek gerektiğini belirten İbnu Hacer: "Çünkü bir şeyin efdal olması onun meşakkatli olmasına bağlı değildir. Bilakis, bazan daha hafif olan efdal olur, nitekim seferde namazı kasr etmek böyledir" der.

2394 ٣٥- وفي رواية لمالك: [إنَّ النَّارَ اشْتَكَتْ إلى رَبِّهَا، فَـأذِنَ لَهَا في كُلِّ عامٍ بِنَفَسَيْنِ، نَفَسٍ في الشِّتَاءِ، وَنَفَسٍ في الصَّيْفِ].

35. (2394)- *İmam Mâlik*'in bir rivayetinde (Resûlullah'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir): *"Cehennem, Rabbine (ey Rabbim! bir kısmım, diğer bir kısmımı yiyor diye) şikayet etti. Bunun üzerine Rab Teâlâ ona yılda iki kere teneffüs etmesine izin verdi: Kışta bir nefes, yazda bir nefes.*

(İşte, hararetten en şiddetli hissedilen ve soğuktan en şiddetli hissedilen şey bu soluklardır)." [Buhârî, Mevâkît 8; Muvatta, Vukût 27, (1, 15).]

AÇIKLAMA:

1- Bu mürsel (senedi kopuk) bir rivayettir. Ancak, aynı mevzu üzerine muttasıl senetli başka hadislerle takviye görmüştür.

2- Teysîr müellifi hadisi biraz özetleyerek buraya aktarmış ve meselâ cehennemin şikayet sebebini tayyetmiştir. Biz tercümede o kısmı parantez içerisinde gösterdik. Hadisin son kısmındaki parantez arası ziyade, Muvatta'nın rivayetinde mevcut değildir.

3- Cehennemin, Cenâb-ı Hakk'a bir kısmım diğer bir kısmımı yiyor diye yaptığı şikayet, hararetinin yüksek olduğunu ifade eder.

Cenâb-ı Hakk yılda iki sefer nefes alıp vermesine izin vermiştir. Şüphesiz burada bir teşbih var. O da yaz aylarındaki hararetle kış aylarındaki soğuğun, hayvanın içinden attığı soluğa benzetilmesidir. Çünkü nefes, lügaten bir hayvanın havayı içine çekip sonra dışarı atmasıdır. Öyle ise hadis: "Yaz harareti -veya kış soğuğu- cehennemin dünyaya gönderdiği bir soluk mesabesindedir" demek istemiştir.

4- Şikayetin "lisân-ı hâl"den mecaz olduğu veya cehennemi bekleyen meleğin konuşması olabileceği ya da Allah'ın dilediği bir başka şekilde olabileceği söylenmiştir. Bu konuşmanın mecaz mı, hakikat mı olduğu münakaşa edilmiştir. Bazıları "her iki görüşün bir makul yönü vardır" derken, ekseriyet: "Ercah olanı hakikate hamlidir, çünkü Allah her mahluku konuşturduğu gibi cehennemi de konuşturmuştur" demiştir Kurtubî bu görüşü şöyle müdafaa eder: "Lafzı hakikatine hamletmenin hiçbir zorluğu yok. *Sâdiku'l-kelam* olan Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* câiz bir şeyi haber verdi mi onu te'vil etmeye hacet kalmaz, hakikatine hamletmek evla olur." Nevevî de: "Doğru olan hakikate hamlidir. Allah, onda konuşacak şekilde temyiz ve idrak yaratmıştır" der.

Bundan mecaz kastedildiği kanaatinde olan Beyzâvî: "Cehennemin şekvası, Onun kaynamasından mecazdır; bir kısmının diğer bir kısmını yemesi de onun cüzlerinin üst üste izdihamından (yığılmasından) mecazdır; teneffüs etmesi, dışına uzanan kısımların çıkmasından mecazdır" der. Zeynü'bnü'l-Münîr: "Muhtar olan hakikattır, çünkü Allah'ın kudreti cehennemi konuşturmaya salihtir" demiştir.

5- Cehennemin "kıştaki soluması" ile kışın şiddetli soğuğu kastedilmiş olmalıdır. Çünkü cehennemin bir tabakası "şiddetli sıcağı sebebiyle"

etrafından sıcağı emerek donma etkisi yapan ve soğukluğu ile yakan zemherir tabakasıdır. Cehennemde soğuğun varlığı müşkilat meselesi ise de, *İbnu Hacer:* "Bunda bir müşkilat olmamalı. Zîra, ateşten maksad onun yeridir. Onda bir de zemherir tabakası vardır" der.

6- Hadis, Mûtezile ve diğer fırkalardan: "Cehennem Kıyamet günü yaratılacak" diyenleri reddeder.

7- Hadisin Buhârî'deki vechinden hareketle: "Kışta da soğuğun geçmesine kadar namazın tehirine cevaz olmalıdır" denebileceğini belir-ten *İbnu Hacer,* bunu hiçbir fakihin söylemediğini, aksi takdirde kışta en soğuk an sabah namazı vaktine rastladığı için soğuk kırılıncaya kadar vaktin çıkacağını belirtir.

2395 ٣٦– وعن أبى ذر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ في سَفَرٍ فأرَادَ المُؤَذِّنُ أنْ يُؤَذِّنَ لِلظُّهْرِ، فقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أبْرِدْ، ثُمَّ أرَادَ المُؤَذِّنُ أنْ يُؤَذِّنَ، فقالَ لَهُ: أبْرِدْ مَرَّتَيْنِ أوْ ثَلاثاً حَتَّى رَأيْنَا فَيْءَ التُّلُولِ، ثُمَّ قالَ النَّبىُّ ﷺ: إنَّ شِدَّةَ الحَرِّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ، فإذَا اشْتَدَّ الحَرُّ فَأبْرِدُوا بِالصَّلاَةِ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

« الْفَيْحُ »: اللفح والوهج.

36. (2395)- *Ebû Zerr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz bir sefer sırasında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraberdik. Müezzinimiz öğle namazı için ezan okumak istedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona:

"Serinlemeyi bekle!" dedi. Bir müddet geçince müezzin ezan okumak istemişti, yine ikinci ve hatta üçüncü defa:

"Serinlemeyi bekle!" dedi. (Bekledik), hatta tümseklerin (doğu cihetindeki) gölgelerini gördük. O zaman aleyhissalâtu vesselâm:

"Şiddetli hararet cehennemin bir kabarmasıdır. Öyleyse, hararet şiddetlenince öğle namazını (vakit) serinleyince kılın" dedi. [Buhârî, Mevâkît 9, 10, Ezân 18; Bed'ü'l-Halk 10; Müslim, Mesâcid 184, (616); Ebû Dâvud, Salât 4, (401); Tirmizî, Salât 119, (1, 58).]

AÇIKLAMA:

Burada yolculuk sırasında da, sıcaklık sebebiyle öğle namazının tehiri mevzubahistir. Hadis tehirin nihâî hududu hakkında bir bilgi vermektedir. Aslında âlimler, bu meselede ittifak edecekleri kesin bir yorum yapamamışlardır. Bazıları: *"Öğle (zevâl) gölgesinden sonra gölgenin bir zîra*

olmasına kadar tehir edilir" demiştir. Diğer bazıları, gölge, eşyanın boyunun "dörtte biri", "üçte biri", "yarısı... oluncaya kadar" -ve hatta başka şeyler- söylemişlerdir. Mâzirî, bu ihtilafın (aylara, yerlere göre) durumun farklı olmasından ileri geldiğini belirtir. Şurası muhakkak ki, nihâî noktayı tesbit edecek gölge miktarı, bulunulan ahvale göre değişse de şu kaide esastır: "Hiçbir surette öğlenin nihâî vaktini taşıracak şekilde tehir câiz değildir." Durum bu olunca, Buhârî'nin Kitâbu'l-Ezân'da, *Müslim, İbnu İbrâhim'*den kaydettiği حَتَّى سَاوَى الظِّلُّ التُّلُولَ "Namazı, gölge tümseğe müsavi oluncaya kadar tehir etti" ibaresini te'vil gerekir. Zîra bunun zahiri, eşyanın gölgesi, eşyanın misli oluncaya kadar öğlenin tehirine cevaz vermektedir. İbnu Hacer der ki: "Buradaki müsâvattan maksad, gölgenin tümseğin yanında, -hiç belli değilken- zuhur etmesidir. Yani miktarda değil, zuhurda eşit olması, maksud olması ihtimali var. Ancak şu da söylenebilir: "Bu sefer sırasında söylenmiştir, muhtemeldir ki öğleyi, ikindi ile beraber kılmak (cem'etmek) üzere gölge eşyanın misli oluncaya kadar namazı tehir etmiştir."

2396 ٣٧– وعن القاسم بن محمد قال: [مَا أدْرَكْتُ النَّاسَ إلاَّ يُصَلُّونَ الظُّهْرَ بِعَشِيٍّ].

أخرجه مالك.

37. (2396)- *Kâsım İbnu Muhammed* anlatıyor: "Ben, Ashâb'ı öğle namazını aşiyy'de kılar gördüm." [Muvatta, Vukût 13, (1, 9).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen nâs (insanlar) tabirini Ashâb olarak tercüme ettik. Çünkü râvi Kâsım İbnu Muhammed, Tabiîn'in büyüklerindendir, nâs ile Ashâb'ı kastetmektedir.

2- *"Aşiyy"* kelimesi, zevâlden gurûb'a kadar olan zamanın ismidir. Yani güneş öğleyin batıya yönelince akşam ufukta kayboluncaya kadar geçen zamandır. Dahası, zeval'den ertesi sabaha kadar geçen zaman dilimine de aşiyy dendiği olmuştur. Bu durumda öğle müddetinin aşiyy'le tarifi zahirde müşkilat arzeder. Ancak, *Zürkânî'*nin kaydettiği üzere bununla *Kâsım* (rahimehullah) öğlenin serinliğe tehirini kastetmiştir.

2397 ٣٨– وعن أبى موسى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذَا كَانَ الحَرُّ أبْرَدَ بِالصَّلاَةِ، وَإذَا كَانَ البَرْدُ عَجَّلَ]. أخرجه النسائى.

38. (2397)- *Enes İbnu Mâlik* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah

(aleyhissalâtu vesselâm) hava sıcaksa öğleyi serinleyince kılıyordu, hava serinse ta'cil (edip ilk vaktinde) kılıyordu." [Nesâî, Mevâkît 4, (1, 248).]

AÇIKLAMA:

Teysîr, hadisin râvisini *Ebû Mûsa* olarak kaydetmiştir. Bir zühul olsa gerektir, zîra *Nesâî*'de *Enes İbnu Mâlik*'tir. Aslına göre tashih ettik.

2398 ٣٩– وعن عليّ بن شيبان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَدِمْنَا عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ، فَكَانَ يُؤَخِّرُ الْعَصْرَ مَا دَامَتِ الشَّمْسُ بَيْضَاءَ نَقِيَّةً]. أخرجه أبو داود.

39. (2398)- *Ali İbnu Şeybân* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına geldik. İkindi namazını, güneş gökte beyaz ve (sarılıktan arı ve) parlak olduğu müddetçe tehir ediyordu." [Ebû Dâvud, Salât 5, (408).]

2399 ٤٠– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا قُدِّمَ الْعَشَاءُ فَابْدَءُوا بِهِ قَبْلَ صَلاَةِ الْمَغْرِبِ، وَلاَ تَعْجَلُوا عَنْ عَشَائِكُمْ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

40. (2399)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Akşam yemeği hazırlanmış ise, yemeğe namazdan önce başlayın. Yemeğinizi aceleye de getirmeyin." [Buhârî, Et'ime 58, Ezân 42; Müslim, Mesâcid 64, (557); Tirmizî, Salât 262, (353); Nesâî, İmâmet 57, (2, 111).]

AÇIKLAMA:

1- Akşam namazı sırasında yemek hazır olduğu takdirde akşam yemeğini öne almayı tavsiye eden muhtelif rivayetler vardır. Teysîr'in kaydettiği rivayet, اذا قُدِّمَ الْعَشَاءُ *"Akşam yemeği takdim edilirse..."* şeklindedir. Buhârî اذا وُضِعَ الْعَشَاءُ *"Akşam yemeği, konulursa..."* حَضَرَ الْعَشَاءُ *"Akşam yemeği hazır olursa..."* şekillerini kaydetmiştir.

اذَا اُقِيمَتِ الصَّلاَةُ وَ قُرِّبَ الْعَشَاءُ فَكُلُوا ثُمَّ صَلُّوا Akşam namazı başlar başlamaz yemek de getirilirse yemeği yiyin, sonra namaz kılın" şeklinde başka şekilde hadis rivayet edilmiştir.

Yemeğin hazır olması, yiyecek kimsenin önüne konmuş olması diye açıklanmıştır.

Şu halde, akşam namazı ile akşam yemeği aynı zamana rastlayacak

olursa, yemeğin öne alınması gerekmektedir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir an önce namaza geçelim diye acele edilmesini de tavsiye etmiyor. *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ)'den rivayet edildiğine göre, kendisinin önüne yemek konunca namaza başlandığı olmuştur da O, yemeğini bitirmedikçe namaza iştirak etmemiştir. Ancak imamın kıraatını dinlemiştir.

2- Bazı âlimler, hadislerde hep akşam yemeğinin zikrini delil yaparak: *"Bu ruhsat akşam namazına hastır"* demişlerdir. Ancak el-Fâkihânî, illeti nazar-ı dikkate alarak hükmü umum namazlara hamletmek gerektiğini söylemiştir. Yani hangi namaz olursa olsun, yemekle çakışacak olursa yemeğin takdimi, namazın tehiri gerekir. Ona göre illet huşunun kaybolmasına müncer olacak teşviştir. Hadiste akşamın zikri, umumiyetle o saatte oruç açılacağı içindir. Ama: "Oruçlu olmayan acıkmış kimse, bazan oruçlulardan daha çok yemek arzusu duyar" denmiştir.

3- Bazıları, ikamet sırasında sofra gelirse birkaç lokma ile nefsini öldürüp, namaza gelmesi, sonra da doyuncaya kadar yemesi gerekir demiş ise de, bu mülahaza hadislerde gelen "acele etmeyin" kaydına muhalif bulunmuştur.

4- Şunu da belirtelim ki, cumhur bu emri vecibe olarak anlamamış, nedb anlamıştır. Yani "Önce yemek yerseniz daha iyi olur" mânasında bir tavsiye telakki etmiştir. Bazıları da bunu vücub olarak görmüştür. Esas olan cumhurun görüşüdür. Zâhirîlere göre sofraya rağmen kılınan namaz bâtıldır.

5- Son olarak şunu da belirtelim ki, yemekle namazın çakışması halinde yemeğin öne alınması, namaz kılmaya gerekli olan vaktin bulunması şartıyla mendub ve meşrudur. Aksi takdirde namazın fevt olma veya daralamasına müncer olacak şekilde vakit dar ise câiz değildir.

Mevzuun bütünlüğü için 2403 numaralı hadis ve açıklamasına da bakılmalıdır.

2400 ٤١ - وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا أُقِيمَتِ الصَّلاَةُ وَحضَرَ الْعشَاءُ فابْدءُوا بِالْعشَاءِ]. أخرجه الشيخان.

41. (2400)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular: "Namaz başlar ve akşam yemeği de hazır olursa akşam yemeğiyle başlayın." [Buhârî, Et'ime 58, Ezân 42; Müslim, Mesâcid 65, (558).]

2401 ٤٢ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أنَّ رَسولَ اللهِ ﷺ قَالَ: إذَا وُضِعَ عَشَاءُ أحَدِكُمْ، وأُقِيمَت الصَّلاَةُ فابْدَءُوا بالعَشَاءِ، ولاَ يَعْجَلْ حَتَّى يَفْرُغَ مِنْهُ، وكَانَ ابنُ عُمَرَ يُوضَعُ لَهُ الطَّعَامُ، وتُقَامُ الصَّلاَةُ فَلا يأتِيهَا حَتَّى يَفْرُغَ، وإنَّهُ لَيَسْمَعُ قِرَاءةَ الإمَامِ]. أخرجه الستة إلا النسائي.

42. (2401)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Birinizin akşam yemeği konur, (bu sırada) namaz da başlarsa, siz akşam yemeği ile başlayın. Ondan boşalıncaya kadar acele de etmeyin."*

"İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) için yemek konunca namazın başladığı olurdu. O, yemekten boşalmadıkça namaza gelmezdi. Ancak o, imamın kıraatını dinlerdi."

2402 ٤٣ – وفي أخرى لأبى داود عن عبدالله بن عبيد بن عمير قال: [كُنْتُ مَعَ أبِى فِي زَمَانِ ابنِ الزُّبَيْرِ إلَى جَنْبِ عَبْدِ اللهِ بنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، فَقَالَ عَبَّادُ بنُ عَبْدِ اللهِ ابنِ الزُّبَيْرِ: إنَّا سَمِعْنَا أنَّهُ يُبْدَأُ بالْعَشَاءِ قَبْلَ الصَّلاَةِ؟ فَقَالَ عَبْدُاللهِ بنُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: وَيْحَكَ، مَا كَانَ عَشَاؤُهُمْ؟ أتُرَاهُ كَانَ مِثْلَ عَشَاءِ أبِيكَ].

43. (2402)- *Ebû Dâvud*'un bir diğer rivayetinde *Abdullah İbnu Ubeyd İbni Umeyr* şunu anlatır: "İbnu'z-Zübeyr zamanında, ben Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'in yanında babamla birlikte bulunuyordum. Abbâd İbnu Abdillah İbni'z-Zübeyr sordu:

"Biz işittik ki, akşam yemeğine namazdan önce başlanırmış, (doğru mu?)"

Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) şu cevabı verdi:

"Bak hele! Onların akşam yemekleri nasıldı? Zanneder misin ki, bu, babanın akşam yemeği gibiydi?" [Buhârî, Ezân 42; Müslim, Mesâcid 66, (559); Muvatta İsti'zân 19, (2, 971); Ebû Dâvud, Et'ime 10, (3757, 3759); Tirmizî, Salât 262, (353, 354).]

2403 ٤٤ – وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تُؤَخِّرُوا الصَّلاَةَ لِطَعَامٍ، وَلاَ لِغَيْرِهِ]. أخرجه أبو داود.

44. (2403)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aley-*

hissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Yemek veya bir başka şey için namazınızı tehir etmeyin." [Ebû Davud, Et'ime 10, (3758).]

AÇIKLAMA:

Hz. Câbir (radıyallâhu anh) tarafından yapılan bu rivayet öncekilerle teâruz etmektedir. Çünkü burada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, yemek sebebiyle namazı tehir etmememizi emretmektedir.

Hattâbî merhum, aradaki zıtlık ve teâruzu şöyle giderir: "...Yemeği öne almayı irşad buyuran hadis, nefsine yemek iştihası galebe çalan kimse hakkında vârid olmuştur. Öyleyse:

★ *Kişi bu durumda ise (yani nefsine mağlup ise),*

★ *Yemek de hazır olursa,*

★ *Namazın da yetişmesine yeterli vakit varsa, nefsinin iştihasını teskin için yemeği öne alır. Nefsin bu hakkı, namazı îfâya mâni olmaz. Ashâb-ı güzîn nezdinde yemek işi fazla zaman almıyordu. Az bir müddette yemekten hâli oluyorlardı. Zîra fazla yemek yemiyorlardı. (Uzun müddet başından kalkılamayacak) çeşitli yemeklerin yendiği mükellef sofralar da kurmuyorlardı. Onların yemeğini, birkaç yudum süt, birkaç lokma kavud veya bir avuç hurma veya buna benzer bir şey teşkil ediyordu. Böylesi şeylerin yenilmesi namazı normal zamanından tehire sebep olmadığı gibi, vaktinin kaçırılmasına hiç sebep olmazdı.*

Hz. Câbir'in hadisindeki, *"Yemek veya bir başka şey için namazınızı tehir etmeyin"* emri ise, bu söylenenlerden:

★ *Musallînin hâli,*

★ *Yemeğin vasfı,*

★ *Namazın vakti, değişiklik arzetmek durumuyla ilgilidir. Şöyle ki:*

★ *Yemek henüz konmamışsa,*

★ *Kişi yemek hususunda nefsine hakim ise,*

★ *Namaz vakti de girmiş ise namazı önce kılıp, yemeği sona bırakması vacibtir."*

2404 ٤٥ — وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [أَعْتَمَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِالْعِشَاءِ، فَخَرَجَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنه فَقَالَ: الصَّلاَةَ يَا رَسُولَ اللهِ، رَقَدَ النِّسَاءُ وَالصِّبْيَانُ، فَخَرَجَ وَرَأْسُهُ يَقْطُرُ، يَقُولُ: لَوْلاَ أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي لأَمَرْتُهُمْ بِالصَّلاَةِ هذِهِ السَّاعَةَ]. أخرجه

الشيخان والنسائى.

45. (2404)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün) yatsıyı tehir etmişti. Ömer (radıyallâhu anh) çıkıp:

"Ey Allah'ın Resûlü, namazı kılalım. Kadınlar ve çocuklar yattılar" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm başı su damlıyor olduğu halde çıkıp:

"Ümmetime meşakkat vermemiş olsam yatsıyı bu vakitte kılmalarını emrederdim!" buyurdu." [Buhârî, Mevâkît 24; Müslim, Mesâcid 225, (642); Nesâî, Mevâkît 20, (1, 265).]

AÇIKLAMA:

1- Teysîr müellifi hadisi özetleyerek nakletmektedir. Aynı vak'a Hz. Âişe, Abdullah İbnu Ömer gibi başkaları tarafından da rivayet edilmiştir.

İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) namazın oldukça geciktiğini belirtmek için "...Halk yattı, uyandı, tekrar yattı tekrar uyandı, bunun üzerine Ömer kalkarak..." diye anlatır.

2- Çeşitli rivayetlerden sarih olarak anlaşıldığı üzere, sadedinde olduğumuz hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yatsıyı, bir keresinde mûtad olarak kıldığı vaktin dışına çıkarmış ve Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in müracaatta bulunmasına sebep olacak şekilde tehir etmiştir. Bazı rivayetlerde bu gecikmenin nısfu'l-leyl'e yani gecenin yarısına kadar uzadığı belirtilir. Nitekim Müteakiben kaydedilen Hz. Enes rivayeti (2405. hadis) Şatru'l-leyl (gece yarısı) tabirini ihtiva eder.

3- Bir kısım ulema, bu hadise dayanarak, uykusu galebe çalan kimselerin yatsı namazını kılmazdan önce yatıp uyuyabileceği hükmünü çıkarmıştır. Bu kanaatte olan Buhârî, İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'in uyku bastırdığı zaman, -uykunun namazın kaçırılmasına sebep olacağına dair korkusu yoksa- yatsıyı kılıp kılmadığına bakmadan uyuduğuna dair rivayeti kaydeder.

4- Sadedinde olduğumuz hadisin haber verdiği namazı tehir hadisesinin bazı rivayetlerde "gece yarısı"na kadar tehiriyle ilgili tasrihat geldiğini belirtmiştik. İşte bu tasrihattan hareket eden bazı âlimler, yatsının ihtiyârî olan vaktinin ufuktaki şafak denen aydınlığın kaybolma ânından gece yarısına kadar devam ettiği hükmüne ulaşmışlardır. Bu hususu belirten Nevevî, yatsının kılınmasının "câiz" olduğu vaktin sabah namazı vaktinin girmesine kadar devam ettiğini söyler. Bu husus Müslim'in kaydettiği *Ebû Katâde* hadisinde sarihtir:

إنَّمَا التَّفْرِيطُ عَلَى مَنْ لَمْ يُصَلِّ الصَّلاَةَ حَتَّى يَجِيءَ وَقْتُ الصَّلاَةِ اْلأُخْرَى "(Uyku sebebiyle namazı kaçırmada bir taksir yoktur.) Taksir ancak başka namazın vakti girinceye kadar namazını kılmayan kimseye vardır. (79)

Mezkur *Ebû Katâde* hadisinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir namaz vaktinin nihâî hududunu, müteakip namaz vaktinin girişine kadar uzatmaktadır. Cumhur, namaz vakitlerini sınırlamada bu hadiste gelen ölçüyü esas almış, buna uymayan ferdî ictihadlara itibar etmemiştir. Sözgelimi el-İstahrî, sadedinde olduğumuz hadise dayanarak yatsının nihâî hududunun nısfu'l-leyl olduğunu söylemiş, nısfu'l-leyl'den sonra kılınacak namazı eda değil "kaza" olarak değerlendirmiştir.

2405 ٤٦ – وعن أنس رضي الله عنه: [أَنَّهُ سُئِلَ، هَلِ اتَّخَذَ رَسُولُ اللهِ ﷺ خَاتَماً؟ قَالَ: أَخَّرَ لَيْلَةً الْعِشَاءَ إِلَى شَطْرِ اللَّيْلِ، ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ فَكَأَنِّى أَنْظُرُ إِلَى وَبِيصِ خَاتَمِهِ، وَقَالَ: إِنَّ النَّاسَ قَدْ صَلُّوا وَرَقَدُوا، وَإِنَّكُمْ لَنْ تَزَالُوا فِي صَلاَةٍ مَا انْتَظَرْتُمُوهَا]. أخرجه الشيخان والنسائى.

«الْوَبِيصُ»: البريق واللمعان.

46. (2405)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh)'den rivayet edilir ki, kendisine: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yüzük kullandı mı?" diye sorulmuştur da şu cevabı vermiştir:

"Bir gece, yatsıyı gece yarısına kadar (şatru'l-leyl) tehir etti. Sonra yüzü bize dönmüş olarak yanımıza geldi -sanki şu anda yüzüğünün parıltısını görüyor gibiyim- ve şöyle dedi: *"İnsanlar namazlarını kıldılar ve yattılar. Siz ise, namazı beklediğiniz müddetçe namaz kılma (sevabını alma)ktasınız."* [Buhârî, Mevâkît 25, 40, Ezân 36, 156, Libâs 48; Müslim, Mesâcid 223, (640); Nesâî, Mevâkît 21, (1, 268).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, nısfu'l-leyl'e (gece yarısına) kadar tehir hadisesinin mûtad olmadığını pek sarih olarak göstermektedir: "Bir gece..." tabirinden başka, Resûlullah'ın: *"İnsanlar namazlarını kıldılar..."* ifadesi de bunu teyid eder. Yani çoğunluk mûtad üzere ilk vaktinde yatsı namazını kılıp yatmış bulunmaktadır.

Resûlullah'ın ifadesinde erken yatanlara kınama mevcut değildir.

79– Bu hadis 2343 numarada geçti.

Ancak namaz kılmak üzere bekleyenlere övgü mevcuttur, çünkü namaz kılmak maksadıyla bekledikçe, geçen her an namaz kılmış gibi ibadet sevabına vesile olduğunu ifade buyurmuştur.

2- *Hasan Basrî* hazretleri bu hadise dayanarak "İnsanlar bir hayrı bekledikleri müddetçe o hayrın içindedirler" demiştir.

3- Âlimler bu ve başka hadisleri de gözönüne alarak, bir maslahata mebni geç yatmayı, geceyi uyanık geçirmeyi tecviz etmişlerdir.

2406 ٤٧ - وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [أُقِيمَتِ الْعِشَاءُ، فقَالَ رَجُلٌ: لِى حَاجَةٌ، فقَامَ النَّبِى ﷺ يُنَاجِيهِ حَتَّى نَامَ الْقَوْمُ، أَوْ بَعْضُ الْقَوْمِ ثُمَّ صَلُّوهَا] . أخرجه الخمسة: واللفظ لمسلم.

47. (2406)- Yine *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Yatsı namazı için ikâmet okunmuştu ki bir adam: "Benim bir işim var!" diyerek araya girdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (farzı kıldırmazdan önce) kalktı, adamla hususî şekilde konuşmaya başladı. İnsanlar -veya bir kısmı- uyuyuncaya kadar konuşma uzadı. Namazı sonra kıldılar." [Buhârî, Ezân 27, 28, İstizân 48; Müslim, Hayz 126, (376); Ebû Dâvud, Salât 46, (542); Tirmizî, Salât 373, (517, 518); Nesâî, İmâmet 13, (2, 81).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah*'a tam namaz öncesi uğrayan kimsenin kim olduğuna dair rivayetlerde sarahat yoktur. Ancak şârihler, bunun, kavminin ileri gelenlerinden biri olduğu, bu sebeple Aleyhissalâtu vesselâm'ın onun kalbini kazanmak için kendisine itibar edip, namazın tehiri pahasına, meselesini uzun uzadıya dinleyip tartıştığını belirtirler. Ancak, bu zâtın vahiy getiren bir melek olabileceğini söyleyen de olmuştur.

2- Bazı rivayetlerde *"halkın uyukladığı"*nın zikredilmiş olmasını değerlendiren İbnu Hacer burada kastedilen uykunun müstağrak yani abdesti bozar mahiyetteki gerçek uyku olmayıp uyuklamadan ibaret olduğunu belirtir.

3- Bu rivayet, bir kişinin cemaat huzurunda bir başkasını hususî şekilde çağırmasının câiz olduğunu ifade eder. Bu noktayı belirtmenin şu bakımdan ehemmiyeti vardır: Resûlullah iki kişiden birini çağırıp hususî fısıldaşmayı yasaklamıştır.

4- Hadis ihtiyaç halinde ikamet ile iftitah tekbirinin arasının açılabileceğine delil kılınmıştır. İhtiyaç olmadığı halde bu davranış mekruhtur. Şafiîler, Hanefîlerin mutlak şekilde "Müezzin: قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ *"Na-*

maz başladı" dedikten sonra, imamın tekbir getirmesi vacibtir" hükmünü reddetmede bu hadisi delil yapmışlardır.

2407 ٤٨ – وعن معاذ بن جبل رَضيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [بَقينا نَنْتَظِرُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ في صَلاَةِ الْعَتَمَةِ فَتَأَخَّرَ حَتَّى ظَنَّ الظَّانُّ أنَّهُ لَيْسَ بِخَارِجٍ، وَالْقَائِلُ مِنَّا يَقُولُ قَدْ صَلَّى، فَإِنَّا لَكَذَلِكَ حَتَّى خَرَجَ النَّبِىُّ ﷺ فَقَالُوا لَهُ كَمَا قَالُوا؟ فَقَالَ: أعْتِمُوا بِهذِهِ الصَّلاَةِ فَإنَّكُمْ قَدْ فُضِّلْتُمْ بِهَا عَلَى سَائِرِ الأُمَمِ، لَمْ تُصَلِّهَا أُمَّةٌ قَبْلَكُمْ]. أخرجه أبو داود.

48. (2407)- *Hz. Muaz İbnu Cebel* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "(Bir gece) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı yatsı namazı için uzun müddet bekledik, ama gecikti. O kadar ki, bazıları (hane-i saadetinden) çıkmayacağı zannına düştü. İçimizden: "Namazını (evinde) kılmıştır" diyen bile oldu.

İşte biz bu hâl üzere iken Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* çıktı ve kendisine önceden tahminen söylediklerini tekrar ettiler. Bunun üzerine:

"Geceye bu namazla girin. (Bilin ki) siz bu namaz sayesinde diğer ümmetlere üstün kılındınız. Bunu sizden önceki ümmetlerden hiçbiri kılmadı" buyurdu." [Ebû Dâvud, Salât 7, (421).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın "Geceye bu namazla girin!" emrini, bir kısım âlimler: "Yatsıyı tehir ederek kılın!" şeklinde anlamışlardır.

2- *Tîbî:* "Bu hadiste, bizden önceki şeriatler hakkında nesh varid olmamışsa bizim için de şeriat olacaklarına delil vardır" demiştir.

3- *Aliyyü'l-Kârî,* yatsı dahil beş vakit namazın vakitlerini kılarak gösterdikten sonra Cibrîl (aleyhisselâm)'ın beyan buyurduğu "Bu, senden önceki peygamberlerin de namaz vakti idi" hadisi ile[80] bu hadis arasındaki tearuzu şöyle te'lif eder: "Yatsı namazını önceki peygamberler nafile veya bir ziyade olarak kılarlardı, ümmetleri üzerine farz kılınmamıştı, tıpkı teheccüd namazı gibi. Çünkü teheccüd namazı aleyhissalâtu vesselâm'a vacib olduğu halde bizlere vacib değildir."

Mirek de şöyle bir açıklama sunmuştur: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, önceki peygamberler yatsıyı sizin gibi, tehirli ve karanlığın

80– Bu hadis 2364 numarada kaydedildi.

çöktüğü, insanlara uykunun bastırdığı bir zamanda cemaat halinde kılma bekleyişi içinde olmadan kıldıklarını kastetmiş olması da muhtemeldir."

2408 ٤٩ – وعن أبي موسى رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [أَعْتَمَ بِالصَّلاَةِ، يَعْني النَّبِىَّ ﷺ حَتَّى ابْهَارَّ اللَّيْلُ، ثُمَّ خَرَجَ، فَصَلَّى بِهِمْ قَضَى النَّبِيُّ ﷺ صَلاَتَهُ. قَالَ لِمَنْ حَضَرَهُ: عَلَى رِسْلِكُمْ أُعْلِمُكُمْ وَأَبْشِرُوا، إنَّ مِنْ نِعْمَةِ اللهِ عَلَيْكُمْ أَنَّهُ لَيْسَ أَحَدٌ مِنَ النَّاسِ يُصَلِّي هذِهِ السَّاعَةَ غَيْرُكُمْ]. أخرجه الشيخان.

«ابْهَارَّ اللَّيْلُ»: ذهب معظمه، أو نصفه.

«وَرِسْلِكُمْ»: بكسر الراء، أى على هينتكم.

49. (2408)- *Ebû Mûsa* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "[Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün] yatsı namazını geciktirdi. Hatta gecenin çoğu gitti. Sonra çıktı ve cemaate namazlarını kıldırdı. Namazı bitirince Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* orada hazır bulunan cemaate:

"(Buradan ayrılmakta) acele etmeyin, size bir husus haber vereyim de sevinin: Bilesiniz, üzerinizdeki Allah'ın nimetlerinden biri de şudur: Şu saatte namaz kılan sizden başka hiç kimse yok -veya sizden başka kimse şu saatte namaz kılmamıştır.-" Bu iki sözden hangisini söylemişti bilemiyoruz."

Ebû Mûsa ilaveten dedi ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan işittiklerimize sevinerek evlerimize döndük." [Buhârî, Mevâkît 22; Müslim, Mesâcid 224, (641).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Hacer* mezkur gecikmenin, keyfî bir gecikme olmayıp, ordu techizi gibi fevkalade bir meşguliyetten ileri geldiğini, Taberî'nin Hz. Câbir'den kaydetmiş olduğu bir rivayete atfen belirtir.

2- Bu hadise dayanarak, yatsının tehirinde fazilet olduğu kabul edilmiştir. Ancak İbnu Battal demiştir ki: "Artık bu, günümüzde imamlara muvafık olmaz. Zîra aleyhissalâtu vesselâm namazı hafif tutmayı emretmiş, *"Çünkü cemaatte zayıflar, ihtiyaç sahipleri vardır"* buyurmuştur." *Ebû Saîdi'l-Hudrî'n*in bir rivayeti şöyle: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte yatsı namazını kıldık. O gece takriben nısfu'l-leyl geçinceye kadar çıkmamıştı. Çıkınca şunları söyledi: *"Herkes namazını*

kıldı ve yatağına girdi. Siz ise namaz bekledikçe namaz kılma sevabı aldınız. Eğer zayıfın zaafı, hastanın hastalığı, ihtiyaç sahibinin ihtiyacı olmasaydı bu namazı gecenin yarısına kadar tehir ederdim."

Bazı âlimler bunu ve *Tirmizî*'nin kaydettiği: *"Eğer ümmetime me-şakkat vermemiş olsaydım yatsıyı gecenin üçte biri veya yarısına kadar tehir etmelerini emrederdim"* hadisini nazar-ı dikkate alarak şöyle derler: "Kim yatsıyı tehire kendinde güç bulabilir ve uykuya da mağlub olmazsa, cemaatten kimseye meşakkat vermemek şartıyla, onun tehir etmesi efdaldir." Nevevî'nin Müslim Şerhi'nde kaydettiği bu hükme Şafiîlerden ve diğer mezhep mensuplarından bir çok âlim iştirak etmiştir.

Başta *Tahâvî, Mâlik* ve *Ahmed* olmak üzere ashab ve Tabiîn'den pek çoğu yatsıyı gecenin üçte birine kadar tehir etmeyi müstehap addetmişlerdir. Yeni görüşünde Şafiî hazretleri de buna hükmeder. Eski görüşünde ise, ta'cil efdaldir demiştir.

2409 ٥٠ – وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أنّ النّبىّ ﷺ قـال: مَنْ أدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الصّلاَةِ، فقَدْ أدْرَكَ الصّلاَةَ كُلّها]. أخرجه الستة.

وفي رواية: «مَنْ أدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الصّلاَةِ مَعَ الإمَامِ».

50. (2409)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Namazdan bir rekate yetişen, namazın tamamına yetişmiş sayılır." [Buhârî, Mevâkît 28, 17; Müslim, Mesâcid 161, (607); Muvatta, Vukût 16, (1, 10); Ebû Dâvud, Salât 241, (1121); Tirmizî, Salât 377, (524); Nesâî, Mevâkît 30, (1, 274); İbnu Mâce, İkâmet 91, (1122).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis 2391-2392. hadislerde genişçe açıklandığı için burada tekrar etmeyeceğiz.

2410 ٥١ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أنّ النّبىّ ﷺ قـال: مَنْ أدْرَكَ رَكْعَةً مِنْ صَلاَةٍ مِنَ الصّلَواتِ، فَقَدْ أدْرَكَهَا إلاّ أنّهُ يَقْضِى مَا فَاتَهُ]. أخرجه النسائى.

51. (2410)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Namazlardan herhangi bir namazın bir rekatine yetişen, o namaza yetişmiş demektir. Ancak, kaçırdığını kaza eder." [Nesâî, Mevâkît 30, (1, 275).]

2411 ٥٣– وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما: [أَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَالَ: الْوَقْتُ الأَوَّلُ مِنَ الصَّلاَةِ رِضْوَانُ اللّهِ، وَالآخِرُ عَفْوُ اللّهِ]. أخرجهما الترمذي.

52. (2411)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ölünceye kadar, hiçbir namazı son vaktinde iki kere kılmış değildir." [Tirmizî, Salât 127, (174).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zaruret olmadıkça namazı, hep ihtiyarî vakti içerisinde kıldığını göstermektedir. Efdal olan, ilk vaktinde kılmaktadır. Resûlullah, amellerinde her seferinde en efdali tercih ettiği ve takip ettiği için son vaktinde namaz kıldığına dair rivayet mevcut değildir. Ancak *Aliyyü'l-Kârî,* "Hz. Âişe'nin bunu söylerken Resûlullah'ın öğrenmek üzere son vaktinde Cebrâil'le beraber kıldıkları ile, öğretmek üzere son vaktinde ashabına kıldırdığı namazları sayıya dahil etmemiş olmalı" der. Zîra bunları saysaydı ikişer sefer kılmış olduğunu zikrederdi.

2412 ٥٣– وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما: [أَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَالَ: الْوَقْتُ الأَوَّلُ مِنَ الصَّلاَةِ رِضْوَانُ اللّهِ، وَالآخِرُ عَفْوُ اللّهِ]. أخرجهما الترمذي.

53. (2412)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Namazın ilk vaktinde Allah'ın rızası vardır. Son vaktinde de affı vardır." [Tirmizî Salât 127, (172).]

AÇIKLAMA:

Hadis namazı ilk vaktinde kılmanın Allah'ın rızasına sebep olduğunu belirtmektedir. Rızaya sebeptir, çünkü Allah'a ibadete acele etme, koşma vardır. Kul böylece ilâhî davetin ehemmiyetini kavradığını ifade etmiş olmaktadır.

Son vaktinde kılmada, vaktin dışına çıkma veya en azından kerâhet vaktine girme ihtimali vardır. Bu ise bir taksir, bir kusurdur. Öyle ise o vakitte kılmak affa vesile olan bir hayır olur. Amma rızayı kazanmak nerede, affa mazhar olmak nerede? Rızaya eren daha önceden işlenmiş kusuru varsa, onların da affına ister istemez mazhar olur.

Her hâl û kârda namazı ilk vaktinde kılmak efdaldir.

2413 ٥٤– وعن رافع بن خديج رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ [أَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَالَ: أَسْفِرُوا بِالْفَجْرِ

فإنَّهُ أعْظَمُ لِلأَجْرِ]. أخرجه أصحاب السنن.

وزاد رزين: «وإنّ أفْضَلَ الْعَمَلِ الصَّلاَةُ لِوَقْتِهَا».

54. (2413)- *Râfi' İbnu Hadîc* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sabah namazını aydınlıkta kılın."* [Tirmizî, Salat 117, (154); Ebû Dâvud, Salât 8, (424); Nesâî, Mevâkît 27, (1, 272).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis sabah namazını ortalık aydınlanınca kılmayı emretmektedir, yani ilk vaktinde değil.

Ebû Hanîfe, Süfyân-ı Sevrî, namazın aydınlanınca kılınmasını efdal bulurlar. Sahabe ve Tabii'nden bu görüşte olan başkaları da var.

2- Bazı rivayetler, sabah namazının karanlıkta kılınmasını âmirdir. Nitekim onlar daha önce geçti (2360-2363). Bu ise aydınlanınca kılınmasını efdal göstermektedir. İkisini birleştirmek maksadıyla: "Burada murad, erken başlansa da kıraatı ortalık ağarıncaya kadar uzatmak kastedilmiştir" diyen de olmuştur.

Mamafih, erkenden kılma (tağlis) emri sonradan neshedilmiştir diyen âlimler de olmuştur. Ancak bu iddia zanna dayandığı için reddedilmiştir.

Şunu da kaydedelim ki, sabah namazını ortalık ağarınca kılma hususunda Ashâb'ın icma ettiğini söyleyen de olmuştur. Gerçek şu ki, bu meselede icma söz konusu olamaz.

2414 ٥٥ – وعن يحيى بن سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [إنَّ الْمُصَلِّى لَيُصَلِّى الصَّلاَةَ، وَمَا فَاتَهُ، وَلَمَا فَاتَهُ مِنْ وَقْتِهَا أعْظَمُ مِنْ أهْلِهِ وَمَالِهِ]. أخرجه مالك.

55. (2414)- *Yahya İbnu Saîd* (radıyallâhu anh) demiştir ki: "Musallî, (farz) namazı vakti çıkmış olan namazları da kılar. Onun vaktinde kılamayıp kaçırdığı, ehlinden de malından da daha mühim (bir kayıp)dır." [Muvatta, Vukût 23, (1, 12).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, zahirde *Yahya İbnu Saîd* (radıyallâhu anh)'in sözü gözükmektedir. Yani sahabi sözüdür. Ancak, İbnu Abdilberr'in de dikkat çektiği üzere rivayette ortaya konan hüküm, rey ve ictihadla ulaşılacak bir mesele olmaması haysiyyetiyle hadis hükmen merfûdur. Zîra bu çeşit değerlendirmeleri ancak vahye mazhar peygamberler yapabilir.

2415 ٥٦ - وعن أم فروة رضي الله عنهما: [وَكَانَتْ مِمَّنْ بَايَعَ النَّبِىَّ ﷺ قَالَتْ: سُئِلَ النَّبِىُّ ﷺ أَىُّ الأَعْمَالِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: الصَّلاَةُ لأَوَّلِ وَقْتِهَا]. أخرجه أبو داود والترمذي.

56. (2415)- *Ümmü Ferve* (radıyallâhu anhâ) -ki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a biat edenlerden biri idi- anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a, "Hangi amel efdaldir?" diye sorulmuştu, şu cevabı verdi:

"İlk vaktinde kılınan namaz!" [Ebû Dâvud, Salât 9, (426); Tirmizî, Salât 127, (170); Müslim, Îman 137, (85) Buhârî, Mevâkît 5.]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan amelin en efdali, en hayırlısı hangisidir? diye bir çok kereler sualler vâki olmuştur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu ve benzeri suallere her seferinde farklı cevaplar vermiştir. Âlimler, cevaplardaki farklılığı birkaç sebeple îzah ederler:

Soru sahiplerinin ahvalindeki farklılık: Bu yüzden, herkesin en ziyade muhtaç olduğu veya haline en uygun şey ne ise onunla cevap vermiştir. Mesela böyle bir sorunun cevabı erkeğe *"Cihad"* iken, kadına "Hacc" olmuştur.

★ Soru vaktinin farklılığı: Bazı vakitlerde -o vaktin şartlarına uygun olarak bir amel, diğerine nazaran efdaldir. Nitekim İslâm'ın bidayetinde cihad en efdal amel olmuştur. Çünkü dînin kıyamı buna bağlı idi. Birçok nasslarda namazın sadakadan üstün olduğu beyan edildiği halde, darlık ve maddî sıkıntı zamanlarında sadakanın efdal olduğu belirtilmiştir.

★ *"Efdal"* kelimesi ile muayyen bir şey kastedilmemiş, aksine mutlak efdaliyet kastedilmiştir. Bu te'vile göre aslında cevap şu mânadadır: "En efdal amellerden biri de..." Yani soru sahibi "En efdal amel nedir" demişse ve "vaktinde kılınan namazdır" diye cevap almışsa bu cevabı şöyle anlamalıdır: "Vaktinde kılınan namaz efdal amellerdendir."

★ *İbnu Dakîku'l-Îd*, sadedinde olduğumuz namaz hadisiyle ilgili bir başka te'vil kaydeder ve der ki: "Bu hadisteki "amel" bedenî olanlara hamledilmelidir." Yani "Bedenî amellerin en hayırlısı, vaktinde kılınan namazdır" mânasında. Böylece îmanla namazın mukayesesini mevzu dışı bırakmış olmaktadır. Çünkü îman kalbî amellerdendir. *İbnu Dakîku'l-Îd*'in bu te'vilden maksadı, *Ebû Hüreyre*'den gelen bir hadisle bu hadis arasında tearuz olmadığını belirtmektir. Çünkü mezkur hadiste: أَفْضَلُ الأَعْمَالِ إِيمَانٌ بِاللهِ *Amellerin en efdali Allah'a îmandır"* buyurulmuştur.

2- İlk vaktinde kılınan namazın, tehir edilerek kılınan namazlar karşısında efdaliyeti hususunda ulemanın ihtilafı mevzubahis değildir (2390. hadis). Sabahın ilk vakti ile ilgili yorum ihtilafını daha önce belirttik. Bunu bir ihtilaf olarak görsek bile bu da bizzat *Resûllullah*'tan gelen rivayete müstenid olduğu için ulemanın ittifakını cerh etmez [2374-2375'inci hadislere bakılsın.]

MEKRUH VAKİTLER

UMUMÎ AÇIKLAMA:

İslâm'ın zaman anlayışında bütün vakitler aynı değerde değildir. Sözgelimi devir olarak Asr-ı Saâdet denilen Fahr-ı Kâinât Resûl-i Ekrem Efendimizin *(aleyhissalâtu vesselâm)* hayatlarıyla dünyamızı şereflendirdikleri yıllar, dünyanın ömrü içerisinde en değerli, en şerefli devri teşkil eder. Bunu sahabenin berhayat olmaya devam ettiği yıllar, bunu da Tâbiîn ve Etbauttâbiîn denen, Kur'ân'ın ve hadislerin övgülerine mazhar olan mümtaz nesillerin yaşadıkları zaman dilimi takip eder. Bu devreye İslâm âlimleri *Selef Devri* derler.

Yıl içerisinde Ramazan Ayı, Ramazan içerisinde Kadir gecesi, hafta içerisinde cuma günü, cuma gününde saat-ı icâbet, bir gün içerisinde seher zamanı ve namaz vakitleri, namaz vakitlerinin ilk anları kıymetli vakitlerdir. Bu vakitlerde yapılan ibadetler daha makbul, daha sevaplı, daha değerlidir. Dualar icâbet görür, tevbeler kabul edilir.

İslâm dîni zaman mevzuunda vaz'ettiği bu hiyerarşiye bir de mekruh vakitler mefhumunu ilave etmiştir. Yani bazı vakitler vardır ki, onlarda ibadetten kaçınmak gerekir. Bu anlarda yapılacak ibadet sevaba değil günaha vesiledir; kılınan namaz itaat değil isyandır. Bu mesele beşerî kıstasla mantıksız bile gelebilir, *"Hiç ibadet isyan olur mu?"* denilebilir. Ama dînin esasatına göre bakınca meselenin mantığını kavramak zor olmaz. Çünkü dînimizde bir şeyin "iyi" veya "kötü" olması, o şeyin zatından gelmez. Allah'ın emrine veya nehyine göre "iyilik" veya "kötülük" ortaya çıkar. İbadet, Allah emrettiği için iyidir. İbadet Allah'ın dilediği şekil ve muhtevaya uygun olursa güzeldir, makbuldür. Veya Allah birşeyi nehyetmişse o kötüdür, haramdır. Nitekim önceleri yasaklama gelmediği için helâl olan içki, yasaklama geldikten sonra haram olmuştur.

Şu halde, dînimiz namaz kılmayı en üstün ibadet kabul etmiş olmakla beraber bazı zamanlar da ibadeti yasaklamıştır. Öyle ise, namazın makbul olması için konan şartlardan biri zamanla ilgilidir. Bazı zamanlarda namaz "kılmak" emredilmiş, bazılarında "kılmamak" emredilmiştir. Şu halde bu yasak saatte kılınan namaz bir itaatsizliktir. İşte namazın yasaklandığı bu vakitlere mekruh vakitler diyoruz. Mekruh vakit telakkisi, dînimizin, *"hayır"* ve *"şerr"*in kaynağını beşer aklından değil, Allah'ın vahyinde arama esasını kavramamızda yardımcıdır. Bir başka hikmeti de hayatımıza plan ve program, zamanlı iş yapma şuuru vermek olabilir.

Hadislerde gelen teferruâta geçmeden dînimizde mekruh addedilen vakitleri hülasaten kaydetmede fayda mülahaza ediyoruz. Hadislerde gelen tasrihata dayanan alimler başlıca beş mekruh vakitten bahseder:

1) Güneşin doğmasından bir mızrak boyu yani beş derece yükselmesine kadar olan vakittir.

2) Güneşin tepe noktasına geldiği andır. Ondan sonra batıya meyletmeye (zevale) başlar.[81]

3) İkindileyin güneşin sararması sebebiyle gözleri kamaştırmaz bir hale geldiği andan battığı zamana kadar olan vakittir.

4) Fecr-i sâdık'ın doğmasından güneşin doğacağı zamana kadar olan vakittir.

5) İkindi namazının kılınmış olduğu andan güneşin batmasına kadar olan vakittir.

Bu vakitlerle ilgili şu hükümler var:

★ İlk üç kerâhet vaktinde ne kazaya kalmış farz namazlar, ne vitir gibi vacib namaz, ne de daha önceden hazırlanmış olan bir cenazenin namazı kılınabilir. Keza evvelce okunmuş bir secde âyetinin tilâvet secdesi de bu vakitlerde yapılamaz. Bu yasaklara riayet edilmeden kılınan namazların iadesi gerekir.

★ Bu üç vakitte nafile namazlar da kılınmaz. Nafileye başlanmış ise bozulur, sonra iade edilmesi efdaldir.

★ Bu üç vaktin, ateşe tapanların ibadet vakti olduğu, buna binaen bu vakitlerin mekruh îlan edildiği hadislerde gelmiştir.

81– Bunun müddeti hususunda iki görüş var: Gündüzün başlangıcını tesbitte fecr-i sâdıkı esas alıp nehâr-ı şer'iye göre hesap yapan görüşe göre uzundur, bir saate yaklaşabilir. Güneşin doğuşuna esas alıp nehâr-ı örfîye göre hesap yapan görüşe göre kısadır ve güneşin tam tepe noktasına geldiği andır, ondan sonra batı tarafına dönecektir. Öğle vakti, bu dönme ile başlar.

★ Diğer iki kerâhet vaktinde ise yalnız nafile namaz mekruhtur. Farz ve vacib bir namaz mekruh değildir, kılınabilir. Cenaze namazı, tilavet secdesi de mekruh değildir. Bu iki vakitten birinde başlanmış olan bir nafile namazı, kerâhetten kurtulmak maksadıyla bozulmuş ise, kerâhet vakti çıkınca kaza etmek vacibtir.

★ Güneşin batması sırasında sadece o günün ikindi namazı kılınabilir. Daha önceden kazaya kalan bir ikindi namazı kılınamaz.

★ Güneşin doğmasına tesadüf eden bütün namazlar Hanefî mezhebine göre fâsid olur. Fakat güneşin batmasına tesadüf eden ikindi namazı fâsid olmaz. Birinci halde bir başka namaz vaktine girilmez, ikinci halde yeni bir namazın vaktine girilmiş olmaktadır.

★ Güneş battıktan sonra akşam namazı kılmadan nafile kılmak mekruhtur.

★ Cuma günü, imam hutbe okurken nafile kılmak mekruhtur.

★ Bayram namazlarından evvel ve bayram hutbeleri esnasında, bu hutbelerden sonra bayram namazı kılınan yerde nafile kılmak mekruhtur. Keza küsûf, istiska ve hacc hutbesi sırasında kılınan namaz da mekruhtur, hutbeler dinlenmelidir.

Görüldüğü üzere, mekruh vakitlerin bir kısmı izafîdir. Bu vakitlerle ilgili daha bir kısım teferruat mevcuttur, ilmihal kitaplarının ilgili bahisleri görülmelidir.

2416 ١ – عن عقبة بن عامر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [ثَلاَثُ سَاعَاتٍ كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَنْهَانَا أَنْ نُصَلِّيَ فِيهِنَّ أَوْ نَقْبُرَ فِيهِنَّ مَوْتَانَا: حِينَ تَطْلُعُ الشَّمْسُ بَازِغَةً حَتَّى تَرْتَفِعَ، وَحِينَ يَقُومُ قَائِمُ الظَّهِيرَةِ حَتَّى تَمِيلَ الشَّمْسُ، وَحِينَ تَضَيَّفُ الشَّمْسُ لِلْغُرُوبِ حَتَّى تَغْرُبَ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

« تَضَيَّفُ » بضاد معجمة، وبعدها مثناة من تحت مشددة: أى تميل.

1. (2416)- *Ukbe İbnu Âmir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Üç vakit vardır ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bizi o vakitlerde namaz kılmaktan veya ölülerimizi mezara gömmekten nehyetti:

★ Güneş doğmaya başladığı andan yükselinceye kadar.

★ Öğleyin güneş tepe noktasına gelince, meyledinceye kadar.

★ Güneş batmaya meyledip batıncaya kadar." [Müslim, Müsâfirîn 293,

(831); Ebû Dâvud, Cenâiz 55, (3192); Tirmizî, Cenâiz 41, (1030); Nesâî, Mevâkît, 31, (1, 275, 26).]

AÇIKLAMA:

Bu üç vakitte cenazenin defni ve cenaze namazının kılınmasının câiz olup olmadığı hususunda ulemâ ihtilaf etmiştir. Çoğunluk, namazın mekruh olduğu vakitlerde cenaze namazı ve cenaze defninin de kerâhetine hükmetmiştir. *İbnu Ömer, Atâ, Nehâî, Evzâî, Süfyân-ı Sevrî, Ashâb-ı rey (Hanefîler), Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Rahuye*'nin hep kerâhete hükmettikleri mervidir.

Şâfiî hazretleri, günün ve gecenin hangi saati olursa olsun, cenaze namazını câiz görmüştür. Onun için defnin hükmü de aynıdır. Hattâbî: "Ekseriyetin sözü hadise daha muvafık" demiştir.

2417 ٢ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قالَ رَسولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَتَحَرَّى أَحَدُكُمْ فَيُصَلِّي عِنْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ، وَلاَ عِنْدَ غُرُوبِهَا]. أخرجه الثلاثة والنسائى.

2. (2417)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hiç biriniz, güneşin doğması ve batması esnasında namaz kılmaya kalkmasın."* [Buhârî, Mevâkît 31, 30, Hacc 73; Müslim, Müsâfirîn 289, (838); Muvatta, Kur'ân 47, (1, 220); Nesâî, Mevâkît 33, (1, 277).]

AÇIKLAMA:

Güneşin doğma ve batma anlarında namaz kılmayı yasaklayan hadislerden biri şudur. Hadisin kelimelere sâdık bir tercümesi şöyle olabilir: *"Sizden kimse, araştırıp da güneş doğarken veya batarken namaz kılmasın."* Yani Resûlullah bile bile, kasden o zamanları namaz için seçmeyi yasaklamış olmaktadır.

Bu mânada muhtelif rivayetler gelmiştir, müteakiben kaydedilecek olan da bunlardan biridir.

2418 ٣ – وعن عبدالله الصنابحى رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [أَنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قالَ: إنَّ الشَّمْسَ تَطْلُعُ ومَعَها قَرْنُ الشَّيْطَانِ، فَإذَا ارْتَفَعَتْ فَارَقَهَا، ثُمَّ إذا اسْتَوَتْ قَارَنَهَا، فَإذا زَالَتْ فَارَقَهَا، فَإذَا دَنَتْ لِلْغُرُوبِ قَارَنَهَا، فَإذا غَرَبَتْ فَارَقَهَا، وَنَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ الصَّلاَةِ فِي تِلْكَ السَّاعَاتِ]. أخرجه مالك والنسائى.

3. (2418)- Abdullah es-Sunâbihî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Güneş, beraberinde şeytanın boynuzu olduğu halde doğar, yükselince ondan ayrılır. Bilahare istiva edince (tepe noktasına gelince) ona tekrar mukarenet (yakınlık) peydah eder. Zevâlden sonra (tepe noktasından ayrılıp batıya meyletimi) ondan yine ayrılır. Batmaya yakın tekrar ona yakınlık peydah eder, batınca ondan ayrılır."

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* işte bu vakitlerde namaz kılmaktan men etti." [Muvatta, Kur'ân 44, (1, 219); Nesâî, Mevâkît 31, (1, 275).]

AÇIKLAMA:

Bazı şârihler, hadisin zahirini esas alarak hadise zikri geçen bu üç vakitte şeytanın güneşe fiilî yakınlığını ifade etmişlerdir. Bazıları da yakınlıktan maksad "kuvvet"tir demiştir. Arabın: *"Ben bu işe yakınım"* demesi, "onu yapmak benim gücüm, imkanım ve takatim dahilindedir" demesidir. Öyleyse hadis: "Şeytan, bu üç vakitte işine muktedirdir" demektedir. Bazıları "boynuz"u "hizb" mânasında anlayarak hadiste güneşe tapan şeytanın hizbinin kastedildiğini söylemiştir. Bazıları da: *"Şeytan, doğuş ânında güneşe mukabil durur ve önünde dikilir, öyle ki doğuşu onun iki boynuzu arasında husule gelir, iki buynuzundan maksad da başının iki tarafıdır. Böylece güneşe tapanların secdeleri şeytana yapılmış olur."*

Bu açıklamalara şunu ilave etmek isteriz: Bize öyle geliyor ki, Resûlullah birçok haram ve mekruhu -"şeytan" kelimesinin Arap dilindeki kullanılış üslubuna binaen-şeytanla nisbet kurarak yasakladığı gibi, burada da aynı üslubla üç vakitte namaz kılmayı yasaklamıştır. Öyle ise mü'minlere düşen bu yasağı almaktır. Şeytan-güneş irtibatını fiilî bir vak'a gibi açıklamak gereksizdir. Esasen güneşin doğma, batma ve istiva anları tamamen izafî anlardır. Sözgelimi, mutlak bir istiva anından bahsedilmez. Dünyanın belli bir noktasındaki kimse için istiva ânı vardır ama, bu ân başkası için doğma, bir başkası için de batma ânıdır. Öyle ise şeytanın yaklaşma, uzaklaşma gibi durumlarının fiilî bir yönü, gerçek bir manası yoktur. Mükerrer seferler temas edildiği gibi, meseleyi bir beyan üslubu, tebliğ metodu olarak kavramak gerekmektedir.

2419 ٤ــ وعن عمرو بن عبسة السلمى رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰه: هَلْ مِنْ سَاعَةٍ أَقْرَبُ إلى اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ مِن أُخْرَى، أَو هَلْ مِن سَاعَةٍ أَقْرَب يبتَغى ذِكْرُهَا؟ قَالَ: نَعَمْ، إنَّ أَقْرَبَ مَا يَكُونُ الرَّبُّ مِنَ الْعَبْدِ جَوْفُ اللّيْلِ الآخِرُ فَـإنَّ اسْتَطَعْتَ أنْ تَكُونَ مِمَّنْ

يَذْكُرُ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ فِي تِلْكَ السَّاعَةِ فَكُنْ، فَإِنَّ الصَّلاَةَ مَحْضُورَةٌ مَشْهُودَةٌ إِلَى طُلُوعِ الشَّمْسِ، فَإِنَّهَا تَطْلُعُ بَيْنَ قَرْنَي شَيْطَانٍ، وَهِيَ سَاعَةُ صَلاَةِ الْكُفَّارِ، فَدَعِ الصَّلاَةَ حَتَّى تَرْتَفِعَ قِيدَ رُمْحٍ، وَيَذْهَبَ شُعَاعُهَا، ثُمَّ الصَّلاَةُ مَحْضُورَةٌ مَشْهُودَةٌ حَتَّى تَعْتَدِلَ الشَّمْسُ اعْتِدَالَ الرُّمْحِ بِنِصْفِ النَّهَارِ، فَإِنَّهَا سَاعَةٌ، تُفْتَحُ فِيهَا أَبْوَابُ جَهَنَّمَ وَتُسْجَرُ فَدَعِ الصَّلاَةَ حَتَّى يَفِئَ الْفَيْءُ، ثُمَّ الصَّلاَةُ مَحْضُورَةٌ مَشْهُودَةٌ حَتَّى تَغِيبَ الشَّمْسُ، فَإِنَّهَا تَغِيبُ بَيْنَ قَرْنَي شَيْطَانٍ وَهِيَ صَلاَةُ الْكُفَّارِ]. أخرجه أبو داود والنسائى، وهذا لفظه.

« جَوْفُ اللَّيْلِ الآخِرُ » هو ثلثه الآخر، والمراد السدس الخامس من أسداس الليل.

وقوله « مَشْهُودَةٌ » أى يشهدها الملائكة، وتكتب أجرها للمصلى.

« وَقِيدَ رُمْحٍ » بكسر القاف. أى قدره.

« وَفَاءَ الْفَيْءُ » إذا رجع من جانب الغرب إلى جانب الشرق.

4. (2419)- *Amr İbnu Abese es-Sülemî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: “Bir gün Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm’a:

“Ey Allah’ın Resûlü! dedim, Allah’a biri diğerinden daha yakın olan bir saat var mıdır -veya- Allah’ın zikri taleb edilen daha yakın bir saat var mıdır?”

“Evet, dedi, vardır. *Allah’ın kula en yakın olduğu zaman gecenin son kısmıdır. Eğer bu saatte Aziz ve Celil olan Allah’a zikredenlerden olabilirsen ol. Zîra o saatte kılınan namaz, güneş doğuncaya kadar (meleklerin) beraberlik ve şehadetine mazhardır. Çünkü güneş şeytanın iki boynuzu arasından doğar ve bu doğma ânı kafirlerin ibadet vakitleridir. O esnada, güneş bir mızrak boyunu buluncaya ve (sarı, zayıf) ışıkları kayboluncaya kadar namazı bırak.*

Bundan sonra namaz -güneş gün ortasında mızrağın tepesine gelinceye kadar- yine (meleklerin) beraberlik ve şehadetine mazhardır. Güneşin tepe noktasına gelme saati, cehennem kapılarının açıldığı ve cehennemin coşturulduğu bir saattir; namazı (eşyaların gölgesi) doğu tarafa sarkıncaya kadar terkedin.

Bundan sonra namaz -güneş batıncaya kadar- meleklerin beraberlik ve şehadetine mazhardır. Güneş, batarken de bu beraberlik ve şehadet kalmaz, çünkü o, şeytanın iki boynuzu arasında kaybolur. O sırada

yapılacak ibadet kâfirlerin ibadetidir." [Ebû Dâvud, Salât 299, (1277); Nesâî, Mevâkît 35, (1, 279, 280); Müslim, Müsâfirîn 294, (832).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Müslim'de çok uzun bir rivayet halinde kaydedilmiştir. Ancak Müslim'deki vechi bazı ziyade ve noksanlar ihtiva ettiği gibi, manen rivayetten ileri gelen tabir değişiklikleri de ihtiva eder.

2- Allah'a yakın saat tabiriyle, kulun Allah'a daha yakın olduğu, zikirlerin daha değerli, duaların daha makbul ve müstecab bulunduğu vakit kastedilmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu soruya *"evet!"* diye cevap verir ve gecenin son kısmıyla sabah vaktini gösterir. Bu esnada yapılacak ibadetin kıymetini: *"O, meşhuddur, mahzurdur"* sözleriyle ifade buyurmuştur. Yani melekler hazır olurlar, müşahede ederler, sevabını yazarlar, böylece kabule ve rahmetin husulüne daha yakın olur mânasındadır.

3- Hadis sabahtaki mekruh vakti, güneşin çıkması vakti olarak ifade etmeyip "yükselmesine kadar" diye tasrih ediyor. Öyleyse tulû' denen doğma, güneşin zuhurundan (görünmesinden) ibaret değildir. Yükselmesini de ifade etmektedir. Bu yükselme göz kararıyla bir mızrak kadar olacaktır. Yani ufukla güneş arasındaki yükselme miktarı bir mızrak olacak. Âlimler bu miktarı tayinde şöyle bir usül daha tavsiye ederler: "Çeneyi göğse dayayarak güneşe doğru bakmalı, eğer güneş ufuktan yükselme sebebiyle gözükmüyorsa artık kerahet vakti çıkmış demektir."

NOT: Mızrağın boyu da çok kesin bir uzunluk birimi olmadığı için kitaplarda "bir-iki mızrak kadar" diye takribî bir uzunluk verilir. Mûtedil bir mızrağın oniki karış uzunluğunda olacağı kabul edilmiştir.

2420 ٥ – وعن أبي سعيد رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ: [أنّ رسولَ اللّه ﷺ قالَ: لاَ صَلاَةَ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتّى تَرْتَفِعَ الشّمْسُ، ولاَ صَلاَةَ بَعْدَ الْعَصْرِ حتّى تَغيبَ الشّمْسُ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

5. (2420)-Ebû Saîd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Sabah namazını kıldıktan sonra güneş yükselinceye kadar artık namaz yoktur. İkindiyi kıldıktan sonra da güneş batıncaya kadar namaz yoktur." [Buhârî, Mevâkît 31; Müslim, Müsâfirîn 288, (827); Nesâî, Mevâkît 35, (1, 277, 278).]

2421 ٦ – وفي أخرى للخمسة عن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [شَهِدَ عِنْدى

رِجَالٌ مَرْضِيُّونَ، وَأَرْضَاهُمْ عِنْدِى عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ نَهىٰ عَنِ الصَّلاَةِ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتّٰى تَشْرُقَ الشَّمْسُ، وَبَعْدَ الْعَصْرِ حَتّٰى تَغْرُبَ].

والمراد بقوله « حَتّٰى تَشْرُقَ الشَّمْسُ » ارتفاعها وإضاءتها

6. (2421)- Kütüb-i Sitte'nin beş kitabı tarafından İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'dan kaydedilen bir rivayette şöyle buyurulmuştur: "Nazarımda pek değerli birçok kimse -ki bence onların en değerlisi Hz. Ömer'di- şu hususta şâhidlik ettiler: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar, ikindi namazından sonra da batıncaya kadar namaz kılmayı yasakladı."* [Buhârî, Mevâkît 30; Müslim, Müsâfirîn 286, (826); Ebû Dâvud, Salât 299, (1276); Tirmizî, Salât 134, (183); Nesâî, Mevâkît 32, (1, 276, 277).]

2422 ٧– وعن نضر بن عبدالرحمن عن جده معاذ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: [أَنَّهُ طَافَ مَعَ مُعَاذِ ابْنِ عَفْرَاءَ فَلَمْ يُصَلِّ، فَقُلْتُ: أَلاَ تُصَلِّى؟ فَقَالَ: إِنّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ: لاَ صَلاَةَ بَعْدَ الْعَصْرِ حَتّٰى تَغِيبَ الشَّمْسُ، وَلاَ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتّٰى تَطْلُعَ الشَّمْسُ]. أخرجه النسائى.

7. (2422)- *Nadr İbnu Abdirrahman, ceddi Muaz* (radıyallâhu anh)'dan anlattığına göre, der ki: "Muaz İbnu Afrâ ile birlikte tavafta bulundum, (tavaftan sonra kılınan iki rekatlik tavaf namazını) kılmadı. Kendisine:

"Namaz kılmıyor musun?" diye sordum. Şu cevabı verdi:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İkindi (namazı)ndan sonra güneş batıncaya kadar namaz yoktur. Sabah (namazın)dan sonra da güneş doğuncaya kadar namaz yoktur."* [Nesâî, Mevâkît 11, (1, 258).]

2423 ٨– وعن عائشة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها: [أَنَّهَا قَالَتْ: وَهِمَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ إِنَّمَا نَهىٰ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ قَالَ: لاَ تَتَحَرَّوْا بِصَلاَتِكُمْ طُلُوعَ الشَّمْسِ وَلاَ غُرُوبَهَا، فَإِنَّهَا تَطْلُعُ بَيْنَ قَرْنَىْ شَيْطَانٍ]. أخرجه مسلم والنسائى.

وزاد مسلم: [لَمْ يَدَعْ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ].

8. (2423)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) dedi ki: "Ömer vehme düştü (yanıldı). Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Namaz kılmak için güneşin batma ve doğma zamanını taharri etmeyin (araştırıp seçmeyin). Çün-kü o, şeytanın iki boynuzu arasında doğar"* diye yasakladı." [Müslim, Müsâfirîn

295, (833); Nesâî, Mevâkît 35, (1, 279). Müslim, şu ziyadede bulundu: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ikindiden sonraki iki rekati hiç bırakmadı."]

AÇIKLAMA:

Burada *Hz. Ömer*'le *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhümâ) arasında bir meselede ihtilaf çıktığı görülmektedir: Hz. Ömer, ikindiden sonra, mutlak olarak namaz kılmanın yasak olduğunu rivayet etmiş, buna karşılık Hz. Âişe de yasağın mutlak olmadığını, taharri'nin yani kasden o vakte namaz bırakmanın yasak olduğunu söylemiştir. *Hz. Âişe* bu husustaki bilgisinden o kadar emindir ki, aksini söyleyen Hz. Ömer'i vehme düşmekle, yani yanılmakla itham etmiştir.

Aynî, "Namazınız için güneşin doğuşu ve batışını taharri etmeyin" hadisiyle ilgili açıklamada, sadedinde olduğumuz hadise de temasla müşterek bir açıklama sunar, bazı kısaltmalarla kaydediyoruz:

"Taharri etmeyin", "kastetmeyin" demektir. Ancak uykusundan uyanan veya unuttuğunu hatırlayan, onu kastetmiş sayılmaz. Müteharri, namazı kasden o vakitte kılandır. Dendiğine göre, kafirlerden bir cemaat, güneşe ibadet için onun doğma ve batma anlarını arar, o vakitlerde güneşe secde ederdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunun üzerine, onlara benzemeyi mekruh bulduğu için bu yasağı koydu."

Aynî sözlerine şöyle devam eder: "Derim ki, Resûlullah'ın: *"Taharri etmeyin"* sözü, mezkur iki vakitte namaz kılma hususunda vazettiği müstakil bir yasaklamadır, namazı bu vakitlere bırakmayı kasden yapmış olsun, kasıdsız yapmış olsun farketmez. Bazıları buna önceki hadis (yani 2421'de kaydedilen hadisi kasdeder) için bir tefsir ve orada kastedilen şeyi açıklayıcı mahiyette telakki etmiş ve demiştir ki: "Sabah ve ikindiden sonra -namazını güneşin doğuş ve batış anlarında kılmayı kastedenler dışındakilere- namaz kılmak mekruh değildir." Bu görüşte olanlar Zâhirîlerdir. İbnu'l-Münzir de bu hükme meyleder. Onlar bu görüşlerini, Müslim'de Tâvus an Âişe tarikinden gelen şu rivayetle takviye ederler: "Ömer (radıyallâhu anh) vehme düştü. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Namaz kılmak için güneşin doğma ve batma zamanını taharri etmeyin (araştırıp seçmeyin)" buyurdu."

Bu hususu bazıları da şu hadisle takviye etmiştir: "Kim güneş doğmazdan önce, sabah namazının bir rek'atini yakalarsa geri kalanını da ilave edip tamamlasın." Öyle ise, hadisteki o zamanda namaz kılma emri gösterir ki mezkur kerâhet namazı o vakitte kılmaya kasdeden kimseyle ilgilidir, kasıdsız olarak o vakte tesadüf eden kimse ile ilgili değildir.

Beyhakî der ki: "Hz. Âişe böyle söylemiştir, çünkü o Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı ikindiden sonra namaz kılarken gördü ve bu sebeple nehyi, kasden namazı o vakitte kılana hamletti, ıtlakı üzere değil."

Ancak *Beyhakî*'nin bu teviline şöyle cevap verilebilir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın o namazı, -(daha önce) zikrettiğimiz üzere- kaza namazı idi. Gerçi bu namaz için: "(Ümmetine meşru olmadığı halde) O'na vacib olan hususî bir namazdı" da denmiştir. Ancak mutlak şekilde gelen nehiy, sahabeden pek çoklarının rivayetiyle sabittir."

Mevzuyu Nevevî'nin özetlemesiyle kapatalım:

"Ümmet bu vakitlerde,

★ *Sebepsiz ve mazeretsiz olarak namaz kılmanın mekruh olduğu hususunda icma eder.*

★ *Farz namazları eda etmenin câiz olduğunda ittifak eder.*

★ *Sebebi ve mazereti bulunan nafileler hususunda ihtilaf eder: Tahiyyetü'l-mescid, tilavet ve şükür secdesi; bayram, husuf ve küsuf namazları, cenaze namazı, vakti geçen namazların kazası gibi.*

★ *Şâfiî mezhebine ve bir grup âlime göre bütün bu sayılanlar kerâhetsiz câizdir.*

★ Ebû Hanîfe mezhebine ve başka bir grup ulemaya göre, hadis âmm geldiği için bu namazlar nehye dahildir, mekruh vakitlerde kılınamazlar..."

İlave edelim: *"Ebû Hanîfe* mezhebinde o günün ikindisi dışında, başka namazlar bu vakitlerde haramdır.

İmam Mâlik ve Ahmed farzı hariç tutarak nafileyi haram addetmiştir. İmam Mâlik iki rekatlik tavaf namazını da câiz addetmiştir.

Hanefî şârihler, ikindi ve sabah namazlarından sonra kılınacak namazların mekruh olduğunu ifade eden rivayetlerin mütevatir olduğunu belirttikten sonra, Hz. Ömer'in pek çok ashabın huzurunda, ikindiden sonra namaz kılanları sopayla dövdüğünü, buna hiçbir sahabenin itiraz etmediğini, bu husustaki Hanefî görüşün haklılığına delil olarak kaydederler.

Rivâyetin sonunda Müslim'den kaydedilen ziyadeye gelince, burada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ikindiden sonra, her seferinde iki rek'at namaz kıldığını ve bunu hiç terketmediğini ifade ediyor. Ulema bunu ümmetine helal kılmadığı, kendine vacib olan hasâis'ten biri olarak değerlendirmiştir.

2424 ٩– وعن جندب بن السكن الغفاريّ وهو أبو ذر رَضِيَ اللّهُ عَنْه: [أَنَّهُ قَالَ وَقَدْ صَعِدَ على

دَرَجَةِ الْكَعْبَــةِ مَنْ عَرَفَنِى فَقَدْ عَرَفَنِى، وَمَنْ لَمْ يَعْرِفْنِى فَأَنَا جُنْدُبٌ. سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ لاَ صَلاَةَ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ، وَلاَ بَعْدَ الْعَصْرِ حَتَّى تَغْرُبَ الشَّمْسُ إلاَّ بِمَكَّةَ، إلاَّ بِمَكَّةَ، إلاَّ بِمَكَّةَ]. أخرجه رزين.

9. (2424)- *Cündüb İbnu's-Seken el-Gıfârî'nin* -ki bu zât *Ebû Zerr* (radıyallâhu anh)'dır- anlattığına göre, Kâbe'nin basamağına çıkıp şöyle demiştir.

"Beni bilen bilir, bilmeyen de bilsin ki, ben Cündüb'üm. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı, şöyle söyler işittim: "Sabah (namazın)dan sonra güneş doğuncaya kadar namaz yoktur. İkindi namazından sonra da güneş batıncaya kadar; Mekke'de hariç, Mekke'de hariç, Mekke'de hariç." [Rezîn ilavesidir. Bu hadis, Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inden tahric edilmiştir (5, 165).]

AÇIKLAMA:

1-Hadis hakkında *Aliyyü'l-Kârî* bazı açıklamalar sunar. Buna göre:

★ *Ebû Zerr*'in çıktığı basamak muhtemelen o devirde Kâbe'nin kapısına konmuş olan ahşab bir merdivendir, Kâbe'ye girmede kullanılmakta idi. Başka bir şey de olabilir. Mamafih, Kâbe'nin eşiği olması da ihtimalden uzak değildir.

★ *Ebû Zerr,* "Beni bilen bilir" cümlesiyle doğru sözlülüğüne dikkat çekmiş, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* onun doğru sözlülüğüne şehadet eden bir cümlesine îmâda bulunmuştur: مَا اَظَلَّتِ الْخَضْرَاءُ وَلاَ اَقَلَّتِ الْغَبْرَاءُ اَصْدَقَ لَهْجَةً مِنْ اَبِى ذَرٍّ *"Ebû Zerr kadar doğru sözlü birisini ne arz taşıdı, ne de sema gölgeledi."*

★ *Ebû Zerr*'in kasdettiği namaz, farz namazdır.

★ Hanefîlerden *İbnu Hümâm* hadisi dört ayrı noktadan mâlûl bularak zayıf addetmiş, sonda Mekke ile ilgili istisnaya hüküm bina etmemiştir. İbnu Hacer de zayıf bulmuş, bir başka hadisle güçlendirmek istemişse de, o hadisin hususîliğine dikkat çekmiştir.

2425 ١٠ – وعن علي بن طالب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ نَهٰى عَنِ الصَّلاَةِ بَعْدَ الْعَصْرِ إلاَّ وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

وعنده: « إلاَّ أَنْ تَكُونَ الشَّمْسُ بَيْضَاءَ نَقِيَّةً ».

10. (2425)- *Hz. Ali İbnu Ebî Tâlib* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ikindi (namazı)ndan sonra, güneşin yüksekte olma halini istisna ederek, namaz kılmayı yasakladı." [Ebû Dâvud, Salât 299, (1274); Nesâî, Mevâkît 36, (1, 280).]

Nesâî'nin rivayetinde (ibare, ifade bakımından biraz farkla) şöyle gelmiştir: "...güneşin beyaz ve parlak halde olmasını istisna ederek..."

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste açıklanan hususlar gözönüne alınınca bu hadiste ifade edilen hüküm anlaşılır: Resûlullah ikindiden sonra namaz kılmayı yasaklamıştır. Ancak, namaz ikindinin ilk vaktinde daha güneş yüksekte iken kılınmış ise, güneşin alçalıp sararmasına kadar, bazı namazlar kılınabilecektir. Güneşin alçalıp sararması, kerâhet vaktinin girmesidir. Şu halde, bu vakit girince mutlak yasak başlıyor demektir.

Şu halde, ikindi vaktindeki yasağı iki kısımda anlamak gerekiyor:

1- Vakte bağlı kerâhet, bu kerâhet vakti denen, güneşin sararmaya başlamasıyla giren vakittir. Bu andan itibaren, batıncaya kadar vaktin farzı dışında her çeşit namaz mekruhtur. Cenaze namazıyla ilgili kayıtlı ruhsat daha önce belirtildi.

2- Namaza bağlı kerâhet, ikindi namazı kılınmadı ise, ondan önce her çeşit namaz kılınabilir. O kılınınca, artık kılınmamalıdır. Bu hususla ilgili bazı teferruat da önceki hadislerde işlendi.

2426 ١١ - وعن أبى بصرة الغفارى رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [صَلّى بِنَا رسولُ اللهِ ﷺ بِالمَخْمصِ صَلاَةَ الْعَصْرِ. فقَالَ: إنّ هذه الصّلاَةَ عُرِضَتْ على مَنْ كانَ قبْلَكُمْ فضَيّعُوهَا. فمَن حَافَظَ عَلَيْهَا كانَ لَهُ أجرُهُ مرّتَيْنِ، ولاَ صَلاَةَ بعْدَهَا حتّى يطْلُعَ الشّاهِدُ].

و « الشّاهِدُ » النجم. أخرجه مسلم والنسائى.

11. (2426)- *Ebû Basra el-Gıfârî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* el-Muhammas'ta ikindi namazı kıldırdı. Ve dedi ki:

"Bu namaz, sizden öncekilere de arz olundu, ama onlar bunu zayi ettiler. Kim buna devam ederse ecri iki kere verilecek. Şahid doğuncaya kadar; ondan sonra namaz mevcut değildir." [Müslim, Müsâfirîn 292, (830); Nesâî, Mevâkît 14, (1, 259, 260).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, ikindi ile akşam arasındaki sınır belirtilmektedir: Şahidin doğması, Şahid'den maksad yıldızdır. Yıldızın doğması, güneşin batmasına bağlı olduğu için asıl kasdedilen şey güneşin batmasıdır.

2- Muhammas: (Mu'cemu'l-Büldân'da Mahmıs diye harekelenmiştir) bir yer adı olup Ayr dağından Mekke'ye giden yol üzerinde bir yer adıdır.

2427 ١٢ – وعن السائب بن يزيد رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّهُ رَأى عُمَرَ بن الخَطّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْه يَضْرِبُ المُنْكَدِرِ فِي الصَّلاَةِ بَعْدَ العَصْرِ]. أخرجه مالك.

12. (2427)- *es-Sâib İbnu Yezîd* (radıyallâhu anh)'in anlattığına göre, "ikindiden sonra namaz kıldığı için el-Münkedir'i Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in dövdüğünü görmüştür." [Muvatta, Kur'ân 50, (1, 221).]

AÇIKLAMA:

2423 numaralı hadisin açıklamasında belirtiğimiz üzere, *Hz. Ömer, Hz. Âişe*'ye muhalif olarak, ikindiden sonra her ne olursa olsun, namaz kılınmayacağı inancında idi. Resûlullah'tan bu dersi almış bulunuyordu. Resûlullah'ın hasâisinden olan iki rek'at namazı kıldığı için, ikindiden sonra namaz kılınabileceği düşüncesinde olanlar bulunabiliyordu. *Hz. Ömer* bu husustaki bilgisinin kesinliği sebebiyle sünnette gelen yasağa riayet etmeyenleri, pekçok ashab'ın sağlığında dövmüştür. Şârihler, kendisine karşı çıkan olmadığını belirtirler. Şu halde, bu rivayet dayak yiyenlerden birinin ismini belirtmektedir: Münkedir *İbnu Muhammed İbni'l-Münkedir el-Kureşî et-Teymî el Medenî,* hicrî 80 yılında vefat etmiştir.

Abdurrezzak'ın bir rivayetine göre, *Zeyd İbnu Hâlid* de aynı sebepten dayak yiyenlerden biridir. Hatta *Hz. Ömer* kendisine şöyle demiştir: "Ey Zeyd! insanların bu namazı, geceye kadar namaza bir merdiven yapacaklarından korkmasaydım bu iki rekat sebebiyle vurmazdım." *Temîmü'd-Dârî* (radıyallâhu anh)'den gelen benzer bir rivayette şunu da ilave etmiştir: *"...Lakin ben sizden sonra bir kavmin gelip, ikindi namazından güneşin batmasına kadar namaz kılacağından ve böylece Resûlullah'ın yasakladığı vakti de namaz kılarak geçireceğinden korkuyorum."*

2428 ١٣ – وعن أبى قتادة رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ يَكْرَهُ الصَّلاَةَ نِصْفَ النَّهَارِ إلاَّ يَوْمَ الجُمُعَةِ، وقال إنّ جَهَنَّمَ تُسْجَرُ إلاَّ يَوْمَ الجُمُعَةِ].

13. (2428)- *Ebû Katâde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cuma günü hariç, gün ortasında (nısfu'n-nehâr) namaz kılmayı mekruh addederdi ve derdi ki: *"Cehennem, cuma dışında (her gün o vakitte) coşturulur."* [Ebû Dâvud, Salât 223, (1083).]

AÇIKLAMA:

Cehennemin coşturulması, mahiyeti bilinmeyen bir ifadedir, gayb alemiyle ilgilidir. Lügat olarak, yakılması, sıcaklığının artıp kabarması mânasına gelir. Hattâbî der ki: *"Cehennemin coşturulması, şeytanın iki boynuzu gibi bir kısım şer'î tabirler vardır ki, bunlarla ifade edilen ger-çeği sadece Şârî bilir. Bize, bunları tasdik gerekir. Ayrıca, sıhhati kesinleşince te'vili hususunda cür'et etmeyip tevakkuf etmeli ve mucibiyle amel etmeliyiz."*

Hadis, cuma günü, cehennem nısfu'n-nehâr denen öğle vaktinde coşturulmadığı için namaz kılınabileceğini ifade etmektedir. Bunu takviye eden başka rivayetlere de dayanan bir kısım ulema -ki *Şâfiî* hazretleri bunlardan biridir- güneşin tepe noktasında bulunduğu sırada söz konusu olan kerâhetten cuma gününü istisna etmişlerdir. Hattat *Ahmed* ve İshak gibi bazı âlimler zevalden önce cuma namazının da kalınabileceğini söylemiştir. Ancak *Ebû Hanîfe, Şâfiî* ve *Mâlik* ve diğer pekçok ulema, zevalden önce cuma'nın câiz olmayacağında ittifak ederler.

2429 ١٤ – وعن العلاء بن عبد الرحمن: [أَنَّهُ دَخَلَ عَلَى أَنَسِ بنِ مَالِكٍ فِي دَارِهِ بِالْبَصْرَةِ حِينَ انْصَرَفَ مِنَ الظُّهْرِ، وَدَارُهُ بِجَنْبِ الْمَسْجِدِ. قَالَ: فَلَمَّا دَخَلْتُ عَلَيْهِ قَالَ: أَصَلَّيْتُمُ الْعَصْرَ؟ فَقُلْتُ لَهُ: لاَ. إِنَّمَا انْصَرَفْنَا السَّاعَةَ مِنَ الظُّهْرِ. قَالَ: فَصَلُّوا الْعَصْرَ. فَقُمْنَا فَصَلَّيْنَا فَلَمَّا انْصَرَفْنَا قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: تِلْكَ صَلاَةُ الْمُنَافِقِ، يَجْلِسُ يَرْقُبُ الشَّمْسَ حَتَّى إِذَا كَانَتْ بَيْنَ قَرْنَيِ الشَّيْطَانِ. قَامَ فَنَقَرَهَا أَرْبَعاً لاَ يَذْكُرُ اللهَ فِيهَا إِلاَّ قَلِيلاً]. أخرجه الستة إلا البخاري.

14. (2429)- *Alâ İbnu Abdirrahman*'ın anlattığına göre, öğle namazından çıkınca, Basra'daki evinde *Enes İbnu Mâlik*'e uğramıştı. Zaten evi de mescidin bitişiğindeydi. Der ki: "Huzuruna çıktığım zaman bana: *"İkindiyi kıldınız mı?"* diye sordu. Ben: "Hayır, şu anda öğle namazından çıktık" dedim:

"İkindiyi kılın!" dedi. Kalkıp kıldık. Namazdan çıkınca:

"Ben, dedi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: "Bu, münafıkların namazıdır, oturur, oturur şeytanın iki boynu-

zu arasına girinceye kadar güneşi bekler, sonra kalkıp dört rek'at gagalar. Namazda Allah'ı pek az zikreder." (Müslim, Mesâcid 195, (622); Muvatta, Kur'ân 46, (1, 220); Ebû Dâvud, Salât 5, (413); Tirmizî, Salât 120, (160); Nesâî, Mevâkît 9, (1, 254).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet ikindi namazını tacil etmek yani ilk vaktinde kılmakla ilgilidir. Hz. Enes (radıyallâhu anh) öğlenin henüz kılındığı bir anda ikindiyi kılmıştır. Anlaşılacağı üzere öğlede geciktirilme olmuştur. *Hz. Enes,* Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın geciktirilen ikindi namazı için *"münafıkların namazı"* dediğini belirtir. *Ebû Dâvud*'un rivayetinde bu benzetme üç sefer tekrar edilir.

2- Namazı gagalamak, süratle kılmaktan kinayedir. Kuşlar, yemlerini toplarken hızlı olarak başlarını indirip kaldırdıkları için namazını süratle kılanların hali kuşlara benzetilmiş olmaktadır. Kıraatları azdır, rüku ve secdelerde tesbihatları azdır, hülasa çabuk kılınan namazda Allah az zikredilir. Dört rek'at olarak belirtilmesi, farzın kasdından ileri gelir. Geciktirenler zaten çoğunlukla ikindinin sünnetini de terkederler.

2430 ١٥ – وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يُصَلِّ صَلاَةً لِغَيْرِ مِيقَاتِهَا إلاَّ صَلاَتَيْنِ، جَمَعَ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ بِجَمْعٍ، وَصَلَّى الْفَجْرَ يَوْمَئِذٍ قَبْلَ مِيقَاتِهَا]. أخرجه الشيخان.

15. (2430)- *İbnu Mes'ûd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı vakti dışında sadece iki namazı kılarken gördüm: (Veda Haccı sırasında) Müzdelife'de akşamla yatsıyı birleştirerek kıldı. O gün, sabah namazını da (mûtad) vaktinden önce kıldı." [Buhârî, Hacc 97, 99; Müslim, Hacc 292, (1289).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Resûlullah'ın hiçbir zaman namazlarını vakti dışında kılmadığını gösterir. *İbnu Mes'ud* buna iki istisna hatırlamaktadır.

1- Hacc sırasında Arafat vakfesi günü yani 9 Zilhicce günü akşam namazı ile onu takiben yatsı namazını Hz. Peygamber, cem de denilen Müzdelife'de birleştirerek kılmıştır. Buna cem-i te'hirde denir. Resûlullah'ın bu sünnetine binaen -hacc bahsinde de gördüğümüz üzere (1431. hadis) akşam vaktinin girmesiyle Arafat'ı- akşam namazını kılmadan

terkeden hacıların akşamı yatsı ile birlikte Müzdelife'de kılmaları, Hacc'ın menasikinden biri olmuştur.

2- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, aynı Müzdelife vakfesinde kurban bayramı sabahı (10 Zilhicce) sabah namazını mûtad vaktinden önce kılmıştır. Hadiste mûtad tasrihi yoktur. Ancak, Efendimiz'in vakti girmeden namaz kılması mümkün olmayacağına göre hadiste geçen *"...vaktinden önce..."* tabirini mûtad vaktinden önce diye anlamak gerekir. Nitekim, bilhassa Hanefîlere göre, Resûlullah'ın mûtad vakti, ortalığın bir hayli ağarma zamanıdır. Şâfiîler karanlık zamanı esas alırlar.

Bu hadisi esas alan *Hanefîler* de, Müzdelife'de bayramın birinci günü sabahında, sabah namazının mûtad vaktinden önce kılınmasını efdal kabul ederler.

Resûlullah'ın sabahı erken kılmış olması, o gün îfâ edilecek diğer hacc menasiki için zaman kazanma düşüncesinden ileri geldiği belirtilmiştir.

2431 ١٦ - وفي أخرى للبخاري عن عبدالرحمن بن يزيد قال: [حَجَّ ابنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَأَتَيْنَا المُزْدَلِفَةَ حِينَ الأَذَانِ بِالْعَتَمَةِ أَوْ قَرِيباً مِنْ ذلِكَ. فَأَمَرَ رَجُلاً فَأَذَّنَ وَأَقَامَ ثُمَّ صَلَّى المَغْرِبَ وَصَلَّى بَعْدَهَا رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ دَعَا بِعَشَائِهِ فَتَعَشَّى، ثُمَّ أَمَرَ رَجُلاً فَأَذَّنَ وَأَقَامَ، ثُمَّ صَلَّى الْعِشَاءَ رَكْعَتَيْنِ. فَلَمَّا كَانَ حِينَ طَلَعَ الْفَجْرُ قَالَ: إِنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ لاَ يُصَلِّي هذِهِ السَّاعَةَ إِلاَّ هذِهِ الصَّلاَةَ فِي هذَا المَكَانِ مِنْ هذَا الْيَوْمِ. قَالَ عَبْدُاللهِ: هُمَا صَلاَتَانِ تُحَوَّلاَنِ عَنْ وَقْتِهِمَا، صَلاَةُ المَغْرِبِ بَعْدَ مَا يَأْتِي النَّاسُ المُزْدَلِفَةَ، وَالْفَجْرِ حِينَ يَبْزُغُ الفَجْرُ. قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَفْعَلُهُ ثُمَّ وَقَفَ حَتَّى أَسْفَرَ. ثُمَّ قَالَ: لَوْ أَنَّ أَمِيرَ المُؤْمِنِينَ يَعْنِي عُثْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَفَاضَ الآنَ أَصَابَ السُّنَّةَ فَمَا أَدْرِي أَقَوْلُهُ كَانَ أَسْرَعَ أَمْ دَفْعُ عُثْمَانَ؟ فَلَمْ يَزَلْ يُلَبِّي حَتَّى رَمَى جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ يَوْمَ النَّحْرِ].

16. (2431)- *Buhârî*'nin *Abdurrahman İbnu Yezîd*'den kaydettiği bir diğer rivayet şöyledir: "İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) haccetmişti. Yatsı ezanı sırasında veya buna yakın bir zamanda Müzdelife'ye geldik. Yanındaki bir adama söyledi, ezan ve arkasından ikamet okudu. Sonra akşam namazını kıldı. Arkasından iki rekat (sünnetini) kıldı. Sonra akşam yemeğini istedi ve yedi. Arkadan bir adama emretti, ezan ve ikamet okudu, iki rekat olarak yatsıyı kıldı.

Şafak söktüğü zaman: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu saatte bugün ve bu yer dışında şu namazı hiç kimse kılmamıştır" dedi.

Abdullah (radıyallâhu anh) dedi ki: "İşte şu ikisi, vakti değiştirilmiş olan yegane iki namazdır. Biri akşam namazı- bu, halk *Müzdelife*'ye geldikten sonra kılınır; diğeri sabah namazı, bu da şafak söker sökmez kılınır."

İbnu Mes'ud sözlerine devamla: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bunu yaptığını, sonra ortalık ağarıncaya kadar kaldığını gördüm" dedi. Sonra sözlerini şöyle tamamladı:

"Eğer, Emîrü'l Mü'minîn -yani *Hz. Osman* (radıyallâhu anh)- şu anda ifaza'da bulunsa (Mina'ya müteveccihen hareket etse) sünnete uygun hareket etmiş olur."

(Hadisin râvisi Abdurrahman İbnu Yezîd der ki): "Bilemiyorum, *İbnu Mes'ud*'un bu sözü mü önce telaffuz edildi, Hz. Osman'ın (Mina'ya) hareket emri mi... Derhal telbiye çekmeye başladı ve bu hal, yevm-i nahirde Büyük Şeytan'a taş atılıncaya kadar devam etti." [Buhârî, Hacc 99).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Hz. Osman zamanında, İbnu Mes'ud'un huzurunda cereyan eden hacc menasikinden bir bölüm yani Müzdelife vakfesini aydınlatmaktadır.

Hadis esas itibariyle hacc bahislerini ilgilendirir ise de, hacc sırasında Müzdelife'de kılınan akşam, yatsı ve sabah namazlarındaki farklılığa dikkat çektiği için "namazla ilgili bölüm"ü de alakadar etmiştir. Önceki hadiste açıkça görüldüğü üzere akşamla yatsı birlikte kılınmış, her ikisi için de ayrı ayrı ezan ve ikamet okunmuştur. Sabahın da başka zaman hiç görülmeyen bir erkenlikte kılındığı belirtilmiştir.

Bu hadis, bilhassa Müzdelife'den ifaza'yı yani topluca Mina'ya hareketi vuzuha kavuşturmaktadır. Ortalık ağarır ağarmaz, daha güneş doğmadan hareket başlatılmıştır. Rivayette çok net olmayan bir durum Hz. Osman'ın telbiyeyi başlatarak hareket verme ânıyla, İbnu Mes'ud'un sözünün tevafukudur. Hadisin râvisi Abdurrahman İbnu Yezîd, bu tevafuk'a olan hayretini ifade için: "Bu söz mü, hareket emri mi, hangisi daha süratli olmuştu, bilmiyorum" demiştir. Bazı şârihler "Bilmiyorum" sözünün İbnu Mes'ud'a ait olduğunu söylemişlerse de yanlış olduğu açıktır.

(Bu bahsin haccla ilgili teferruâtı için 1430-1441. hadisler görülebilir.)

DÖRDÜNCÜ BÂB

EZAN VE İKÂMET

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Ezan, kelime olarak duyurma, bildirme mânasına gelen Ezen الأذن kökünden gelir, esas itibariyle dinletmek demektir. Şer'î ıstılah olarak, hususî elfazla namaz vaktini bildirmek, duyurmak mânasına gelir. Kurtubî ve başkaları: "Ezan, kelimelerin azlığına rağmen itikadla ilgili bütün meseleleri içine alır" der ve şu izahı sunar: "... *Allah'ın büyüklüğünü ifadeye başlar. Bu ise Allah'ın varlığını ve kemalini tazammun eder. Sonra tevhidi beyan eder, şirki reddeder. Sonra Muhammedî risaleti teyid eder. Sonra, şehadetten sonra hususî ibadete çağırır. Zaten şehadetsiz ibadet bilinemez. Sonra felaha yani kurtuluşa davet eder ki, bu da ebedî bekadır. Şu halde, burada âhiret hayatına işaret vardır. Sonra bazı şeyler, ehemmiyetine binaen takviye için tekrar edilmiştir."*

Ezanla namaz vaktinin girdiği îlan edilmiş, mü'minler cemaate davet edilmiş olur. Ezan'ın bir başka mühim yönü şeâir-i İslâm'ın îlanıdır. Bu yönünü düşünmeyen nâdanlar, bir tüfek veya boru sesiyle veya minareye yerleştirilecek mahsus bir çalar saattin sertçe vurmasıyla veya mahalli dile tercümesiyle de bu duyurma işinin yerine getirilebileceğini söylerler. Ama mesele, sadece bir vakit duyurma işi değildir. Belki bu, ezanın îfâ ettiği birçok fonksiyondan sadece biridir ve tâlî kalan bir yönüdür. Ezan'ın fiille değil de sözle yapılmasındaki hikmet, sözdeki kolaylık sebebiyledir bu, her yerde her zaman herkesin imkanı dahilindedir.

Ezan mı daha faziletli, imamet mi daha faziletlidir? İhtilaf konusudur. Buna: "Kişi, içinden bilirse ki imametin hakkını tam olarak verebilecektir, bu durumda imamet efdaldir, değilse ezan!" diye açıklık getirilmiştir. İmamlıkla müezzinliğin bir kimsede birleştirilmesi hususunda da ihtilaf vârid olmuştur. Buna bazıları "mekruh" demiştir. Beyhakî'de, bu-

nun mekruh olduğunu belirten bir de rivayet vardır, ancak hadis zayıftır. Fakat *Hz. Ömer*'in şu sözü sahih senedle sabittir: "Hilafetle birlikte ezanı da yürütebilseydim ezan da okurdum." İmamlık ve müezzinliğin aynı şahısta birleşmesine umumiyetle müstehab denmiştir.

Ezanı tarif ederken -çoğunlukça benimsenmemiş bile olsa da- İbnu'l-Münîr gibi bazılarının: Ezanın hakikatı müezzinden sâdır olan şeylerin tamamıdır. Söz, davranış ve heyet" dediğini bilmekte fayda var.

Ezanın değiştirilemeyeceği hususunda Bediüzzaman'ın bir açıklaması şöyle:

"Mesâil-i şeriatten bir kısmına Taabbüdî denilir- aklın muhakemesine bağlı değildir, emrolunduğu için yapılır. İlleti emirdir.

Bir kısmına *"Mâkûlü'l-mâna"* tabir edilir, Yani bir hikmet ve bir maslahatı var ki, o hükmün teşriine müreccih olmuş; fakat sebep ve illet değil. Çünkü hakikî illet, emir ve nehy-i ilâhîdir.

Şeâirin taabbüdî kısmı, hikmet ve maslahat onu tağyir edemez, taabbüdîlik ciheti tereccuh ediyor, ona ilişilmez. Yüzbin maslahat gelse, onu tağyir edemez. Öyle de: "Şeâirin faidesi, yalnız mâlûm mesâlihdir" denilmez ve öyle bilmek hatadır. Belki o maslahatlar ise, çok hikmetlerinden bir faidesi olabilir. Mesela biri dese: "Ezanın hikmeti, müslümanları namaza çağırmaktır, şu halde tüfenk atmak kâfîdir." Halbuki o divane bilmez ki, binler maslahat-ı ezâniyye içinde o bir maslahattır. Tüfenk sesi, o maslahatı verse; acaba nev-i beşer namına, yahut o şehir ahalisi namına hilkat-ı kâinâtın netice-i uzması ve nev-i beşerin netice-i hilkatı olan îlân-ı Tevhid ve Rubûbiyet-i İlâhiyyeye karşı izhâr-ı ubûdiyete vasıta olan ezanın yerini nasıl tutacak?..

Elhasıl: Cehennem lüzumsuz değil, çok işler var ki, bütün kuvvetiyle "Yaşasın Cehennem!" der. Cennet dahi ucuz değildir; mühim fiyat ister."

لَايَسْتَوِى اَصْحَابُ النَّارِ وَاَصْحَابُ الْجَنَّةِ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَائِزُونَ...

"Şu ezanlar ki, şehadetleri dinin temeli,

Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli!"

BİRİNCİ FER'

EZANIN FAZÎLETİ

2432 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أنّ رسول الله ﷺ قال: لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مَا في النِّدَاءِ وَالصَّفِّ الأوَّلِ، ثُمَّ لَمْ يَجِدُوا إلاَّ أنْ يَسْتَهِمُوا عَلَيْهِ لاسْتَهَمُوا]. أخرجه الشيخان.

«الاسْتِهَامُ» الاقتراع.

1. (2432)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İnsanlar, eğer ezan okumak ile namazın ilk safında yer almada ne (gibi bir hayır ve bereket) olduğunu bilseler, sonra da bunu elde etmek için kur'a çekmekten başka çare kalmasaydı, mutlaka kur'aya başvururlardı."* [Buhârî, Ezân 9, 32, Şehâdât 30; Müslim, Salât 129, (437); Tirmizî, Salât 166, (225); Nesâî, Mevâkît 22, (1, 269), Ezân 31, (2, 23); Muvatta, Nidâ 3, (1, 68); Cemâat 6, (1, 131).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, mü'minlere ezan okumak ile, cemaatle kılınan namazların ilk safında yer almanın (yani, namaza erken gelmenin) ne kadar kıymetli, Allah indinde ne derece makbul bir amel olduğunu duyurabilmek için böyle bir üsluba yer vermiştir. Hususan, elde edilecek faziletin beyan edilmemesi onu nazarlarda daha da büyütmeye yöneliktir. Mamafih bazı rivayetlerde "hayır ve bereketten" ziyadesi gelmiştir ki, tercümede parantez arasında gösterdik.

Bu rivayette, mesela ezan okumak için evleviyet hakkı tanıyan güzel ses, gür ses, güzel okuma, vakit ahkamını iyi bilme gibi şartlarda eşitlik halinde kur'aya başvurmayı tavsiye etmiş olmaktadır. Buhârî'nin kaydettiği bir örneğe göre, (Kadisiye fethedildiği gün, müezzin yaralanıp ezan okuyamayınca askerler ezan okuma hususunda ihtilafa düşüp) durumu,

komutanları *Sa'd İbnu Ebî Vakkas*'a götürürler. O da kur'a çekerek meseleyi halleder.

Zayıf da olsa bir başka rivayette Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kur'aya başvurmaktan değil, kılıca sarılmaktan söz etmiş olmalıdır:

لَتُجَادِلُوا عَلَيْهِ بِالسَّيْفِ

2433 ٢– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه قَـال: [قَال رسولُ الله ﷺ: إذَا نُودِىَ للصلاَةِ أَدْبَرَ الشَّيْطَانُ لَهُ ضُرَاطٌ، حتَّى لاَ يُسْمعَ التَّأذينُ فإذَا قُضِىَ التَّأذينُ أقْبَلَ، حتَّى إذَا ثُوِّبَ بالصلاَةِ أدْبَرَ، حتّى إذا انْقَضى التَّثْويبُ أقْبَلَ حتَّى يَخْطِرَ بيْنَ المَرْءِ وَنَفْسِهِ، يقُولُ لَهُ: اذْكُرْ كَذَا واذْكُرْ كَذَا، لِمَا لَمْ يَكُنْ يَذْكُرُ مِنْ قَبْلُ، حتّى يَظَلَّ الرَّجُلُ مَا يَدْرِى كَمْ صَلّى]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

2. (2433)-Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Namaz için ezan okunduğu zaman şeytan oradan sesli sesli yellenerek uzaklaşır, ezanı duyamayacağı yere kadar kaçar. Ezan bitince geri gelir. İkamete başlanınca yine uzaklaşır, ikamet bitince geri dönüp kişi ile kalbinin arasına girer ve şunu hatırla, bunun düşün diye aklında daha önce hiç olmayan şeylerle vesvese verir. Öyle ki (buna kapılan) kişi kaç rekat kıldığını bilemeyecek hale gelir."* [Buhârî, Ezân 4, Amel fi's-Salât 18, Sehv 6, Bed'ü'l-Halk 11; Müslim, Salât 19, (389), Mesâcid 83, (389); Ebû Dâvud, Salât 31, (516); Muvatta, Nidâ 6, (1, 69); Nesâî, Ezân 30, (2, 21).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadislerinde insî ve cinnî şeytanların ezandan duyduğu rahatsızlığı beliğ bir üslupla dile getirmektedir. Şârihler, hadiste öncelikle cinnî şeytan zikredilmiş olsa da insî şeytanların da dahil olduğunu belirtirler. "Çünkü derler, insî ve cinnî her mütemerride şeytan denir. Burada şeytandan murad iblis ise de şeytan cinsinin kastedilmiş olması da muhtemeldir." Tîbî der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ezan dinlemek için şeytanın kendisini meşgul etmesini, kulağı dolduran ve bir başka şeyi dinlemeye mâni olan bir sese teşbih etti, bunun kötülüğünü belirtmek için de "sesli sesli yellenme" olarak tesmiye buyurdu." Tîbî'nin bu açıklaması ve ifade-i nebeviyi teşbihe hamli gayet tatminkâr olmakla beraber Kadı İyâz'ın, hadisi zahirine hamletmeye imkan bulduğunu da belirtmek isteriz. "Çünkü der, şeytan gıda ile beslenen bir cisimdir, ondan yel çıkması sahihtir."

Bazı âlimler bu işi şeytanın ezanı dinlemeye mani bir meşguliyet bulmak veya bazı sefih takımının yaptığı gibi istihfaf maksadıyla kasden yapmış olabileceği gibi, ezanı işittiği zaman, hissettiği korkunun şiddetinden, kasıdsız olarak, kendiliğinden hasıl olabileceğini de söylemiştir.

2- Rivayetin bazı vechinde şeytanın kaçtığı mesafe hakkında bir bilgi verilir: Müslim'dekine göre Ravha nam mevkiye kadar kaçmaktadır. İshak *İbnu Râhûye*'nin Müsned'inde bir dercede, buranın Medîne'ye otuz mil mesafede olduğu belirtilmiştir.

3- Şeytanın namazda verdiği vesvese hususunda çeşitli tasrihat farklı rivayetlerde gelmiştir: "Şunu şunu hatırla! der", "onu hayal ve kuruntulara daldırır", "hatırına gelmeyecek ihtiyaçlarını da hatıra getirir", "önceden hatırına gelmeyen şeyleri hatırlatır."

Bu son cümleden *İmâm-ı Âzam*'ın bir istinbatı meşhurdur: Anlatıldığına göre, bir adam gelerek, gömdüğü bir hazinenin yerini hatırlayamadığını söyleyerek yardım talebeder. İmam, namaz kılmasını ve namazda dünyevî hiçbir şey düşünmemeye gayret etmesini sıkı sıkı tembihler. Adam gider, tavsiyeyi yapar ve anında malının yerini hatırlar.

4- Bazı âlimler, bu hadisten hareketle, ezandan sonra, namaz kılmadan mescidden ayrılmayı mekruh addederler. Bunun, şeytanın fiiline benzeyeceğini söylerler.

5- Hadis ezanın faziletini beyan etmektedir. Ezan sesini duyan şeytanın onu işitmemek için otuz mil uzağa kaçması, onun faziletini anlamada yeterli bir delildir. Kaldı ki, başka rivayetlerde ezanı okuyan kimseler hakkında da fazilet beyan edilmiştir. Bu hadislerden bir kısmı müteakiben kaydedilecek (2444-2449. hadisler).

2434 ٣– وفي أخرى لمسلم: [إنّ الشّيْطَانَ إذَا سَمِعَ النّدَاءَ بالصّلاَةِ أحَالَ، وَلَهُ ضُرَاطٌ حَتّى لاَ يَسْمَعَ صَوْتَهُ. فَإذَا سَكَتَ رَجَعَ فَوَسْوَسَ. فَإذَا سَمِعَ الإقَامَةَ ذَهَبَ حَتّى لاَ يَسْمَعَ صَوْتَهُ. فَإذَا سَكَتَ رَجَعَ فَوَسْوَسَ]. هذا لفظه، وللبخاري نحوه.

والمراد «بالتّثْوِيبِ» هاهنا: إقامة الصلاة.

ومعنى «أحَالَ» تَحوّل عن موضعه.

3. (2434)- Müslim'in diğer bir rivayetinde şöyle denmiştir: "Şeytan namaz için okunan ezanı işitti mi kaçar. Müezzinin sesini işitmemek için sesli sesli yellenir. (Ezan bitip müezzin) susunca geri döner ve vesvese ve-

rir. İkameti işittiği zaman, müezzini duymamak için gider, susunca geri döner ve vesvese verir." [Müslim, Salât 16, (389); Buhârî, Ezân 4.]

2435 ٤ – وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [سَمِعْتُ رسول الله ﷺ يَقُولُ إنَّ الشَّيْطَانَ إذَا سَمِعَ النِّدَاءَ بِالصَّلاَةِ ذَهَبَ حتّى يكُونَ مَكانَ الرَّوحَاءِ].

قال الراوى: والروحاء من المدينة على ستة وثلاثين ميلا. أخرجه مسلم.

4. (2435)-Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: *"Şeytan namaz için okunan ezanı işitince Ravhâ nâm yere kadar gider."* [Müslim, Salât 15, (388).]

AÇIKLAMA:

Ravhâ daha önce kaydettiğimiz üzere İshak İbnu Râhûye'nin bir derinde Medîne'ye otuz mil mesafede bir yer olarak tarif edilmiştir. Bazı rivayetlerde ise otuz altı mil olarak tarif edilmiştir. Hülasa Medîne'den oldukça uzak mesafede bulunan bir yerin adıdır.

2436 ٥ – وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [كُنّا مَعَ رسول الله ﷺ فقَامَ بِلالٌ يُنَادِى. فَلَمَّا سَكَتَ قالَ رسولُ الله ﷺ: مَنْ قالَ مِثْلَ هذَا يَقِيناً دَخَلَ الجَنَّةَ]. أخرجه النسائى.

5. (2436)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraberdik. Bilâl (radıyallâhu anh) kalkıp ezan okudu. (Ezanı bitirip) susunca, Aleyhissalâtu Vesselâm: *"Kim bunun mislini kesin bir inançla söylerse cennete girer"* buyurdu." [Nesâî, Ezân 34, (2, 24).]

AÇIKLAMA:

Ezan'ın muhtevası, bahsin başındaki UMUMÎ AÇIKLAMA kısmında belirttiğimiz üzere İslâm îtikadının yani Âmentü'nün temel prensiplerini ihtiva etmektedir. Bunlara yakînî şekilde yani kesin bir inanç, İslâm şeriatına îman demektir. Amel olmasa bile *Lâilâhe illallah Muhammedü'r-Resûlullah* diyen kimsenin dahi cennete gideceği müjdelendiğine göre, ezanı tekrar eden kimse başkaca günahları için ceza çekse bile, cehennemde ebedî kalmayıp, cennete gidecektir. Resûlullah, şeriatının bu umumî prensibini bir kere de ezan vesilesiyle beyan buyurmuş olmaktadır.

2437 ٦ – وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّهُ عَنْهما [أنَّهُ سَمِعَ رسولَ الله ﷺ يَقُولُ: إذَا

سَمِعْتُمُ النِّدَاءَ فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ. ثُمَّ صَلُّوا عَلَيَّ فَإِنَّهُ مَنْ صَلَّى عَلَيَّ صَلاَةً صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ بِهَا عَشْراً، ثُمَّ سَلُوا اللّٰهَ لِيَ الْوَسِيلَةَ فَإِنَّهَا مَنْزِلَةٌ فِي الْجَنَّةِ لاَ يَنْبَغِي أنْ تَكُونَ إلاَّ لِعَبْدٍ مِنْ عِبَادِ اللّٰهِ، وَأرْجُوا أنْ أكُونَ أنَا هُوَ؟ فَمَنْ سَأَلَ اللّٰهَ لِيَ الْوَسِيلَةَ حَلَّتْ لَهُ الشَّفَاعَةُ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

6. (2437)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallâhu anh)'ın anlattığına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işitmiştir:

"Ezanı işittiğiniz zaman müezzinin söylediğini aynen (kelime kelime) tekrar edin. Sonra bana salât u selâm okuyun. Zîra kim bana salât u selâm okursa Allah da ona on misliyle rahmet eder. Sonra benim için el-Vesîle'yi taleb edin. Zîra o, cennete bir makamdır ki, mutlaka Allah'ın kullarından birinin olacaktır. Ona sahip olacak kimsenin ben olmamı ümid ediyorum. Kim benim için Allah'tan el-Vesîle'yi taleb ederse, şefaat kendisine vâcib olur." [Müslim, Salât 11, (384); Ebû Dâvud, Salât 36, (522); Nesâî, Ezan 33, (2, 23); Tirmizî, Salât 154, (208); İbnu Mâce, Ezân 4, (720). Hadisin ilk cümlesi Buhârî'de de rivayet edilmiştir (Ezân 7).]

2438 ٧– وعن جابر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه [أنَّ رسولَ اللّٰه ﷺ قالَ: مَنْ قالَ حِينَ يَسْمَعُ النِّدَاءَ: اللَّهُمَّ رَبَّ هذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ وَالصَّلاَةِ الْقَائِمَةِ آتِ مُحَمَّداً الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ وَابْعَثْهُ مَقَاماً مَحْمُوداً الَّذِي وَعَدْتَهُ].

وفي رواية: «كَمَا وَعَدْتَهُ إلاَّ حَلَّتْ لَهُ شَفَاعَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ». أخرجه الخمسة إلا مسلماً.

7. (2438)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ezanı işittiği zaman kim: "Allâhümme Rabbe hâzihi'd-da'veti't-tâmme ve's-salâti'l-kâime âti Muhammedeni'l-Vesîlete ve'l-fadîlete veb'ashu makâmen mahmûdeni'llezî va'adtehu. (Ey bu eksiksiz davetin ve kılınan namazın sahibi! Muhammed'e Vesîle'yi ve fazîleti ver. O'nu, va'adettiğin -bir rivayette va'adettiğin üzere- makam-ı Mahmûd üzere ba's et (dirilt)" derse, ona Kıyâmet günü mutlaka şefaatim helal olur."* [Buhârî, Ezân 8; Ebû Dâvud, Salât 28, (529); Tirmizî, Salât 157, (211); Nesâî, Ezân 38, (2, 26); İbnu Mâce, Ezân 4, (722).]

AÇIKLAMA:

1- Son iki hadis, ezan dinleme adabını öğretmekte ve ezanı dinle-

yince okunması gereken duâyı haber vermektedir. Ayrıca, duâda vesile ve mâkam-ı Mahmûd'un zikri geçmektedir.

Şimdi bunları kısa kısa açıklayalım:

A) EZAN DİNLEME ÂDÂBI:

Bu birbirini takiben yapılması gereken birkaç davranış gerektirmektedir:

★ *Müezzinin* sözlerini tekrar etmek.

★ *Resûlullah'a* salât u selâm okumak.

★ Vesîle duâsını okumak.

Bunları kısaca açıklayalım:

EZANI TEKRAR: Hadiste, "işitme" şartıyla ezanın tekrarı emredilmektedir. Şu halde müezzin görülse ve fakat uzaklık veya sağırlık gibi bir sebeple ezan duyulmasa, tekrar gerekmez.

Ezanın tekrarı demek, başka meşguliyetleri terketmek demektir. Hanefî âlimleri bu hadisten hareketle Kur'ân okumak, zikretmek, duâ etmek, konuşmak, selam almak gibi her çeşit meşguliyetin terkini ve okunan ezanın tekrarını "vacib" addetmişlerdir. Zâhirîler ve İbnu Vehb de bu hükme varırlar. Müteakip rivayet tekrarın keyfiyyetini daha sarîh olarak açıklayacaktır. Burada şimdiden dikkat çekmemiz gereken husus şudur: Müezzin حَيَّ عَلِى الصَّلاَةِ حَيَّ على الفَلاَحِ *"(Haydi namaza, haydi kurtuluşa)"* dediği zaman bu ibâre aynen tekrar edilmeyip buna bedel لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ اِلاَّ بِاللّٰهِ الْعَلِىِّ الْعَظِيم *"Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh.* (Değişme ve kuvvet ancak Allah'tandır)" denilecektir. Hanefîlerden bazılarına göre müezzin: حَيَّ عَلى الفَلاَحِ *"Hayye alâ'l-Felâh"* deyince, işiten: مَا شَاءَ اللّٰهُ كَانَ وَمَا لَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُنْ "Allah'ın dilediği olur dilemediği olmaz" demelidir. الصَّلاَةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ *"es-Salâtu hayrun minennevm"* yerine de sadakte ve bererte demelidir. "Bunların da aynen tekrarı müezzini alay yerine geçer" denmiştir.

Ezanı tekrar etmemeyi meşru kılan bazı sebepler vardır: Namazda veya helada olmak, cinsî münasebette bulunmak gibi. Bu durumlarda tekrar gerekmez. Bunun dışında genç-ihtiyar, kadın-erkek, temiz-cünüp, nifaslı herkese tekrar vâcibtir.

Hulvânî: "Namaz farz olmayana tekrar vacib olmaz" demiştir. Bazı âlimler, "Ezanı namazda işiten kimse, namazdan çıkınca tekrar etmeli-

dir" demiştir. Şunu da kaydedelim ki hadisten: "Namazda olan kimse işittiği ezanı tekrar edecek olsa namazı bozulmaz, yeter ki hayye ala's-salât, hayye ala'l-felâh demesin, bunlar kişiyi namaza çağrıdır, namazı bozar, bunlara bedel lâ havle velâ kuvvete illâ billâh diyecek olursa namazı bozulmaz çünkü bunlar zikirdir" hükmü de çıkarılmıştır. "Çünkü emir âmmdır, musallîyi hariç tutacak bir karîne yoktur, bu çeşit emirler vücûb ifade eder" denmiştir. İmam Şâfiî bu görüştedir.

Şâfiî, Mâlikî, Hanbelî mezheplerine göre -ki cumhur-u fukahanın hükmü de böyledir- hadisteki emir vücûb değil, istihbab ifade eder. Hanefîlerden Tahâvî de bu kanaattedir.

Âlimler müezzini "aynen tekrar" meselesini kayıtlarlar. Sözgelimi o "duyurmak" maksadıyla yüksek sesle okuduğu halde işiten, "zikir" maksadıyla gizlice tekrar eder. Ancak telaffuz etmeksizin zihninden mânayı geçirmesi, emrin yerine getirilmesinde yeterli olmayacaktır.

Birkaç ayrı ezan okunması halinde ilk okunanın tekrarı yeterli midir konusu da medâr-ı bahis olmuştur. Nevevî: "Mezhebimizde bu meseleyle ilgili rivayete rastlamadım" demiştir. Ancak bazı âlimler: "Sebep taaddüd ettiği için her birine icabet etmesi gerekir" hükmüne varmıştır.

Ezanı tekrar meselesini bitirirken şunu da belirtelim: Ezanı tekrar işine müstehap diyen cumhur, Müslim'deki bir başka rivayeti esas almıştır. Bu rivayete göre Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir müezzinin ezan okuduğunu işitir. Müezzin Allahu ekber deyince عَلَى الْفِطْرَةِ *(fitrat üzere oldu)* der. *Eşhedü en lâ ilâhe illallah* deyince خَرَجَ مِنَ النَّارِ (ateşten kurtuldu) der. Bazı âlimler: **"Resûlullah, ezan sırasında, müezzinin söylediklerinden bir başka şey söylediğine göre, ezanı tekrar müstehabtır, vacib değildir"** diye netice çıkarırlar. Bu istidlale şöyle cevap verilmiştir: "Hadiste, Resûlullah'ın tekrar etmediği tasrih edilmemiştir, müezzinin söylediklerini aynen tekrar etmiş olması da caizdir, ancak râvi, adet olanla yetinip onu rivayet etmemiştir, sadece adet olana ziyade edilen sözü rivayet etmiştir." Keza şu mülahaza da ilave edilmiştir: "Belki de bu hadis, Resûlullah'ın tekrar emrinden önce cereyan eden durumu anlatmaktadır." Yani bidayette tekrar emredilmemiştir, ancak Efendimiz sonradan ezanın tekrarını emretmiştir, esas olan da nâsih olan son emirdir.

RESÛLULLAH'A SALÂT (U SELAM)

Ezan okununca, yapılması emredilen ikinci husus, *Resûlullah (aley-*

hissalâtu vesselâm)'a salât okunmasıdır.[82] Salât duâdır, Cenab-ı Hakk' tan rahmetini talebtir. Resûlullah'a okunacak salâtın belli bir formülü vardır denebilir. "Allâhümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed. (Rabbim Muhammed'e ve O'nun âli'ne rahmetini bol kıl)" şeklinde yapılacak salât rivayetlerde gelen en kısa salâtlardandır. En mükemmeli, namazda son tahiyyatta okunan salli-bârik duâsıdır. Cenâb-ı Hakk'ın salât etmesi, rahmet kılması, mağfirette, afda bulunması demektir. Her hayrın on misliyle kabul edilmesi ilâhi kanun olması sebebiyle (En'âm 160) Resûlullah için yapılan bir salât duâsına mukabil Cenâb-ı Hakk on rahmet verecektir.

DA'VETU'T TÂMME: Ezandan sonra okunacak duâda birkaç tabir geçmektedir: "Ed-Da'vetu't-Tâmme", "el-Vesîle", "el-Fazîle", "Makâm-ı Mahmûd." Önce ed-Da'vetu't-Tâmme'yi açıklayalım. Zîra duâ "Ey bu da'vetu't-tâmme'nin ve kılınan namazın sahibi Allah'ım..." diye başlamaktadır. Beyhakî'nin bir rivayetinde اَللّٰهُمَّ اِنّى اَسْاَلُكَ بِحَقِّ هٰذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ şeklinde gelmiştir. Yani: "Allah'ım, senden şu da'vet-i tâmme hakkı için istiyorum..."

Bundan murad hususunda âlimler şu açıklamayı yapmışlardır:

Bu tevhid da'veti'dir, şu âyette olduğu gibi: لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ **"Hak olan da'vet ancak O'nadır"** (Ra'd 14). Denmiştir ki: "Tevhid da'veti tamdır. Çünkü şirk noksanlıktır. Tam demek, içerisine tegayyür ve tebeddül girmez. Haşir gününe kadar bâki kalır" demektir. Tevhid, "tam" sıfatına layık olan yegane da'vettir, onun dışında kalan her şey fesada maruz ola-bilir. *İbnu't-Tîn:* "Ezan tam sıfatıyla tavsif edilmiştir, çünkü içerisinde sözlerin etemmi (en eksiksiz olanı) mevcuttur. Bu da *"Lâilâheillallah" dır"* der. Tîbî de ezanın başından Muhammedu'r-Resûlullah cümlesine kadar olan kısmın da'vet-i tâmme'yi teşkil ettiğini, hay'ale'nin[83] يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ âyetinde kastedilen -ve başlanan namaz diye tercüme ettiğimiz es-salâtu'l-kâime'yi teşkil ettiğini söylemiştir. Şu ihtimal de ileri sürülmüştür: Muhtemeldir ki, buradaki es-Salât'tan murad ed-Duâ'dır, kâime' den murad da ed-dâime'dir. Kim bir şeyi devam üzere yaparsa o şeye kaim oldu denir, bu hale göre, es-salâtu'l-kâime, ed-da'vetu't-Tâmme'yi beyan etmiş olmaktadır. Mamafih duâda kastedilen es-salat'ın o anda kılınması için çağrısı

82– Cuma sabahları, kandil günleri, yatsı ezanlarından sonra veya Erzurum ve çevresinde olduğu gibi beş vakit ezandan sonra ilave edilen salât u selâm, menşeini bu emr-i nebevîden almış olmalıdır.

83– Hay'ale, hayye ala's-salât'dır.

yapılan namaz olması da muhtemeldir. İbnu Hacer bu ihtimalin azher (daha kuvvetli) olduğunu belirtir.

el-VESÎLE'ye gelince, bu lügat olarak bir büyüğe yaklaşmayı sağlayan vasıta, aracı mânasına gelir. Hadiste bununla cennetteki yüce bir makam kastedilmiş olmaktadır. Nitekim, sadedinde olduğumuz rivayet, Vesîle'yi dile getiren rivayetlerden Resûlullah'ın onunla ilgili olarak yaptığı tarifi ihtiva eden vechidir: *"Zîra o (el-vesîle), cennette bir makamdır..."* buyurmakta, bu makamı Allah'ın bir kişiye vereceğini belirtmekte ve tevâzu olarak bu kimsenin kendisi olması hususundaki temennisini ifade buyurmaktadır. Öyle ise, daha net ifade ile el-Vesîle, cennetteki en yüce makam-dır, bu makam tek bir insana verilecektir, o da Allah indinde insanların en yüce olduğunu Mi'rac ve Kur'an gibi mucizelere mazhariyetle isbat eden Eşref-i Mahlukât ve Fahr-i Kâinat Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dir.

Bu yüce makama vâsıl olan, Allah'a yakındır; böylece Efendimiz, günahların affı dahil her çeşit ebedî lütuflara mazhariyet için şart olan ilâhî yakınlığı elde etmeye vesîle olmuş olur. Şu halde baştaki mâna böylece tahakkuk etmiş olmaktadır.

el-FAZÎLET: Resûlullah için Vesîleden sonra taleb edilen ikinci şey, el-Fazîlet'dir. Bunun da Vesîle gibi diğer mahlukâta nasib olmayacak bulunan ziyade bir mertebe olduğu veya Vesîle'yi tefsir mahiyetinde geldiği söylenmiştir.

MAKÂM-I MAHMÛD: Bu da cennette bir makamdır. Öyle bir makam ki, o makamda bulunan kimse övgüye mazhardır. Övgü, belli bir kıymet ve kemal ve fazilet; bir kelime ile, kerâmetler sebebiyle olur. Burada mutlaktır, yani pek çok üstünlüklerle övgüye mazhar olunan bir makamdır. Duâ, çeşitli te'villere göre: "O'nu Kıyâmet günü dirilt ve Makâm-ı Mahmûd'a çıkar" veya *"...makâm-ı Mahmûd'u O'na ver"* veya *"...O'nu makâm-ı Mahmûd üzere dirilt"* mânalarında anlaşılabilir.

Nevevî, bu makam mübhem olmadığı halde, hadiste nekre gelmiş olmasını, sanki âyetten hikaye tarzında zikredilmiş olmasıyla açıklar. Zîra Makâm-ı Mahmûd âyet-i kerîme'de zikredilmektedir: عَسَى اَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامـــــاً مَحْمُوداً **"Ümid edebilirsin, Rabbin seni bir Makâm-ı Mahmûd'a gönderecektir"** (İsrâ 79.).

Mamafih, bazı rivayetlerde, اَلْمَقَامُ الْمَحْمُودُ diye ma'rife olarak da gelmiştir.

Makâm-ı Mahmûd üzerine İbnu Hacer şu açıklamayı sunar: "İbnu'l-

Cevzi ve ulemânın ekserisi Makâm-ı Mahmûd ile "şefaat" kastedilmiştir" derler. Bazıları: "Resûlullah'ın Arş üzerine oturtulmasıdır", bazıları: "Kürsî üzerine oturtulmasıdır" demiştir. Her iki görüşün de taraftarları var. Sahih olmaları halinde, biri diğerine mâni değildir. Zîra, Resûlullah'ın Arş (veya Kürsî) üzerine oturtulması, şefaat etme hususunda izin alameti olması muhtemeldir. Makâm-ı Mahmûd ile -meşhur olduğu üzere- şefaat, oturtma ile de vesîle veya fazîlet ile ifade edilmiş olan menzile (makam) kastedilmiş olma ihtimali de vardır. Nitekim *İbnu Hibbân*'ın Sahih'inde *Ka'b İbnu Mâlik* hadisi olarak geldiği üzere Resûlullah şöyle demiştir: "Allah insanları Kıyâmet günü diriltir. Rabbim, (önce) bana yeşil bir elbise giydirir. Ben Rabbimin söylememi dilediği şeyi söylerim. İşte bu Makâm-ı Mahmûd'dur." Anlaşılan o ki, buradaki mezkûr söz, şefaatten önce Resûlullah'ın Rabb'ine takdim ettiği senâdır. Yine anlaşılan o ki, Makâm-ı Mahmud bu halde iken, Resûlullah için hâsıl olan şeylerin mecmuudur. Bunu, hadisin sonundaki, حلّت له شفاعتى "Ona şefaatim vacib olur" cümlesi ihsâs eder. Çünkü, onun için taleb edilen şey şefaattir.

Hadiste gelen "şefaatim vacib olur" ifadesi üzerine şöyle bir itirazda bulunulmuştur: "Şefaat günahkârlar hakkında sâbit olduğu halde Vesîle duâsını okuyanları mazhar olacağı sevap şefaatle ifade edilmiştir. Günahı olmayanların şefaate ihtiyacı var mıdır? Bu itiraza şu cevap verilmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın başka şefaatleri de var. Soru-suale maruz kalıp hesap vermeden cennete girme, cennetteki derecelerin yüceltilmesi gibi. Bu duâyı yapan herkes, kendine münasip olana mazhar olur."

2439 ٨- وعن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسـولُ الله ﷺ : إذَا قالَ المُؤَذِّنُ: اللهُ أكْبرُ اللهُ أكبرُ فـقَالَ أحدُكُمْ: اللهُ أكْبرُ اللهُ أكْبرُ. ثُمَّ قَالَ: أشهَدُ أنْ لاَ إله إلاَّ اللهُ. قَالَ: أشْهَدُ أنْ لاَ إله إلاَّ اللهُ، ثُمَّ قـالَ: أشْهَدُ أنَّ مُحمّداً رَسـولُ الله. قـالَ: أشْهَدُ أنَّ مُحمّداً رسـولُ الله، ثُمَّ قـالَ: حَيّ علَى الصّلاَة. قـالَ: لاَ حَوْلَ ولاَ قُوّةَ إلاَّ بالله، ثُمَّ قَالَ: حَيّ علَى الفَلاَحِ. قـالَ: لاَ حَوْلَ ولاَ قُوّةَ إلاَّ بالله. ثُمَّ قـالَ: اللهُ أكْبرُ اللهُ أكْبرُ قـالَ: اللهُ أكْبرُ اللهُ أكْبرُ، ثُمَّ قـالَ: لاَ إله إلاَّ اللهُ. قـالَ: لاَ إله إلاَّ اللهُ مِنْ قَلْبِه دَخَلَ الجَنَّةَ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

8. (2439)- Hz. Ömer (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Müezzin, "Allahu ekber Allahu ek-

ber" deyince sizden kim samimiyetle, "Allahu ekber Allahu ekber" derse; sonra müezzin: "Eşhedu en lâ ilâhe illallah" deyince, "Eşhedu en lâ ilâhe illallah" derse; sonra müezzin: *"Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah" deyince, "Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah" derse; sonra müezzin: "Hayye ala's-salât" deyince "Lâ havle velâ kuvvete illâ billah" derse; sonra müezzin: "hayye ala'l-felâh" deyince, "Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh" derse; sonra müezzin: "Allahu ekber Allahu ekber" deyince, "Allahu ekber Allahu ekber" derse; sonra müezzin: "Lâilâhe illallah" deyince "Lâilâhe illallah" derse cennete girer."* [Müslim, Salât 12, (385); Ebû Dâvud, Salât 36, (527).]

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste (2438) emredilmiş olan müezzinle birlikte ezanın tekrar edilmesi emrinin nasıl yapılacağı bu hadiste gösterilmektedir.

2440 ٩– وعن سعد بن أبى وقاص رَضِيَ اللّهُ عَنْه [أنّ رسولَ الله ﷺ قـالَ: مَنْ قالَ حينَ يَسمَعُ المُؤذّنَ: وَأنَا أشْهَدُ أنْ لاَ إلَهَ إلاَّ اللّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ وأنَّ مُحَمّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، رَضِيتُ باللهِ رَبّاً وَبِمُحَمّدٍ رَسُولاً].

وفي رواية: « نَبيّاً، وَبالإسْلاَمِ ديناً غُفِرَ لَهُ ذَنْبُهُ ». أخرجه الخمسة إلا البخارى.

9. (2440)- *Sa'd İbnu Ebî Vakkâs* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Müezzini işittiği zaman, kim: "Ben şehadet ederim ki, bir olan Allah'tan başka ilah yoktur, O'na şerik de yoktur, Muhammed O'nun kulu ve Resûlüdür. Rabb olarak Allah'tan Resûl olarak Muhammed'den -bir rivayette "...nebî = peygamber olarak Muhammed'den din olan İslam'dan- razıyım" derse günahı affedilir."* [Müslim, Salât 13, (386); Ebû Dâvud, Salât 36, (525); Tirmizî, Salât 156, (210); İbnu Mâce, Ezân 4, (721); Nesâî, Ezân 38, (2, 26).]

2441 ١٠– وعن أبى أُمامة أسعد بن سهل قال: [سَمِعْتُ مُعَاوِيَةَ بنَ أبى سُفْيَانَ وَهُوَ جَالِسٌ عَلى المِنْبَرِ حينَ أذّنَ المُؤذّنُ فـقَالَ: اللّهُ أكْبَرُ اللّهُ أكْبَرُ. فَقَالَ مُعَاوِيَةُ: اللّهُ أكْبَرُ اللّهُ أكْبَرُ، قـالَ: أشْهَدُ أنْ لاَ إلهَ إلاَّ اللّهُ. قالَ مُعَاوِيَةُ: وَأنَا. قـالَ: أشْهَدُ أنْ لاَ إلهَ إلاّ اللّهُ. قالَ مُعَاوِيَةُ: وَأنَا. قالَ: أشْهَدُ أنَّ مُحَمّداً رسولُ اللهِ. قالَ مُعَاوِيَةُ: وَأنَا. قالَ: أشْهَدُ أنّ مُحَمّداً رَسُولُ اللهِ. قالَ مُعَاوِيَةُ: وَأنَا، فَلَمّا انقَضَى التأذِينُ. قالَ: يَا أيُّهَا

النَّاسُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ عَلَـى الْمِنْبَرِ حِينَ أَذَّنَ الْمُؤَذِّنُ يَقُولُ مِثْلَ مَا سَمِعْتُمْ مِنْ مَقَالَتِى]. أخرجه البخارى.

10. (2441)- *Ebû Ümâme Es'ad İbnu Sehl* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Mu'âviye İbnu Ebî Süfyan (radıyallâhu anh)'ı minberde oturmuş (hutbe vermek üzere bekliyorken) dinliyordum. (Ezan başladı.) Müezzin: "Allahu ekber Allahu ekber" deyince, Mu'âviye de: "Allahu ekber Allahu ekber" dedi; Müezzin: "Eşhedu en lâ ilâhe illâllah!" dedi. Mu'âviye: "Ben de!" dedi; Müezzin: "Eşhedu en lâ ilâhe illallah!" dedi. Mu'âviye: "Ben de!" dedi. Müezzin: "Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah!" dedi. Mu'âviye: "Ben de!" dedi. Müezzin: "Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah!" dedi. Mu'âviye: "Ben de!" dedi. Ezan okuma işi bitince dedi ki: "Ey insanlar! Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı minberde iken işittim, O da, müezzin ezan okurken tıpkı sizin benden işittiğinizi söylüyordu (bizzat işittim)." [Buhârî, Cuma 23.]

AÇIKLAMA:

Bu hadisten âlimler şu hususları istinbat etmişlerdir:

1- Bu hadis minberde olan imamdan ilim alınabileceğini ifade eder.

2- Hatib müezzine icabet edip, ezanı tekrar eder.

3- Müezzine icabet için sözünü aynen tekrar etmek gerekmez. Hz. Mu'âviye'nin yaptığı gibi müezzini te'yid eden "Ben de" veya benzer bir şey söylemek yeterlidir.

4- Hutbeye başlamadan önce başka söz söylemek mübahtır.

5- Hutbeden önce oturulabilir.

2442 ١١ – وعن عائشة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها: [أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ كَـانَ إِذَا سَمِعَ الْمُؤَذِّنَ يَتَشَهَّدُ قَالَ: وَأَنَا وَأَنَا]. أخرجه أبو داود.

11. (2442)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, müezzinin ezan okurken şehadet getirdiğini işitince:

"Ben de! Ben de!" derdi." [Ebû Dâvud, Salât 36, (527).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ezan sırasında müezzine icabet edip, ezan elfazını tekrar ettiğini göstermektedir. Resû-

lullah'ın teşehhüdünün أَشْهَدُ أَنِّى رَسُولُ اللهِ "Şehadet ederim ki, ben Allah'ın Resûlüyüm" şeklinde mi, yoksa bizimki gibi, أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ *"Şehadet ederim ki, Muhammed Allah'ın Resûlüdür"* şeklinde mi olduğu ihtilaf mevzuu olmuştur. Ancak, "sahih olanı onun şehadetinin de bizimki gibi olduğudur" denmiştir.

2443 ١٢ – وعن أبى سعيد الخدرى رَضِيَ اللهُ عَنْه [أنّ النّبىَّ ﷺ قـال: إذَا سَمِعْتُمُ النِّدَاءَ فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ المُؤَذِّنُ]. أخرجه الستة.

12. (2443)- *Ebû Saîdi'l-Hudrî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Ezanı işittiğiniz zaman, müezzinin söylediğinin mislini tekrar edin!" [Buhârî, Ezân 7; Müslim, Salât 10, (383); Ebû Dâvud, Salât 36, (522); Nesâî, Ezân 33, (2, 23); Tirmizî, Salât 154, (208); İbnu Mâce, Ezân 4, (720).]

2444 ١٣ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ : مَنْ أذَّنَ سَبْعَ سِنِينَ مُحْتَسِباً كَتَبَ اللهُ لَهُ بَرَاءَةً مِنَ النَّارِ]. أخرجه الترمذي.

«المُحْتَسِبُ» طالب الأجر والثواب على فعله من الله تعالى.

13. (2444)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim, yedi yıl sevabına inanarak ezan okursa, Allah bunu, onun ateşten kurtulmasına bir senet yapar."* [Tirmizî, Salât 152, (206).]

AÇIKLAMA:

Burada ezandan maksad, namaz için okunan ezandır. Muhtesiben demek, *Resûlullah*'ın müezzin için vaadetmiş olduğu sevaba inanıp, bunu Allah'tan bekleyerek demektir. *Münâvî,* bu kelimeden hareketle, hizmeti mukabil ücret almamayı, müezzinliği sırf sevabı için yapmayı anlar.

Yine *Münâvî,* bu hizmetin ateşten kurtuluş beratı olacağı hususunu şöyle açıklar: "Çünkü, iki şehadete ve Allah'a duaya bu kadar uzun müddet, dünyevî bir sebep olmadan devam etmek, kişinin nefsini, tevhidle yoğurulmuş hale getirir. Bu ise, Allah tarafından verilmiş bir hediyyedir. Rabb Teâlâ verdiği hediyyesini geri almaz."

2445 ١٤ – وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه [أنّ رسُولَ اللهِ ﷺ قالَ: المُؤَذِّنُ يُغْفَرُ لَهُ مَدَى

صَوْتِهِ، وَيَشْهَدُ لَهُ كُلُّ رَطْبٍ وَيَابِسٍ. وَشَاهِدُ الصَّلاَةِ يُكْتَبُ لَهُ خَمْسٌ وَعِشْرُونَ صَلاَةً، وَيُكَفِّرُ عَنْهُ مَا بَيْنَهُمَا]. أخرجه أبو داود والنسائي.

وفي رواية: « بَعْدَ قَوْلِهِ كُلُّ رَطْبٍ وَيَابِسٍ؟ وَلَهُ مِثْلُ أَجْرِ مَنْ صَلَّى مَعَهُ ».

« المَدَى » الأمَدُ وَالغَايَة، والمعنى أنه يَسْتَوفى وَيستكمل مَغْفِرة الله إذا اسْتَوفَى وُسْعَهُ في رَفْعِ صوته فيبلغ الغاية من المغفرة إذا بلغ الغاية من الصوت، وقيل غير ذلك.

14. (2445)-Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Müezzin, sesinin gittiği yer boyunca mağfiret olunur. Yaş ve kuru herşey onun lehinde şehadet eder, namaza katılan kimseye yirmibeş kat namaz yazılır ve iki namaz arasındaki (günahları) affedilir."* [Ebû Dâvud, Salât 31, (515); Nesâî, Ezân 14, (2, 13); İbnu Mâce, Ezân 5, (724).]

AÇIKLAMA:

1- Müezzinin, sesinin gittiği yere kadar mağfiret olunması, muğlak bir tabirdir. Bu sebeple birbirinden farklı yorumlara ve anlaşmalara imkan verilmiştir:

★ مدى الشَّيْء bir şeyin nihâî hedefi, ulaşacağı son nokta olduğuna göre, hadisin mânası, Allah'ın mağfiretinin çokluğunu ifade eder. Sesinin ulaştığı bir hedef varsa, mağfiret de o hedefe ulaşacak kadar çoktur, öyleyse hadis, Allah'ın mağfiretinin genişliğini mübâlağalı bir üslubla ifade etmektedir.

★ Burada bir teşbih yapılmıştır, şöyle ki: Kişinin bulunduğu yerle sesin ulaştığı en uzak nokta arasını dolduracak kadar çok günah işlemiş bile olsa, bu günah affedilir.

★ Müezzin sayesinde, -onun sesini işitip de o sesin sebep olduğu namaza iştirak eden- herkes mağfiret olunur. Böylece bunlar, onun sayesinde mağfiret görmüş gibi olur. Müteakip hadisin de te'yid edeceği üzere, bu açıklamadan şu sonuç da çıkarılır: "Sebep olan, yapan gibidir" kaidesince, onların sevabının bir misli, ayrıca müezzine gelir. سُبْحَانَ مَنْ وَسِعَتْ رَحْمَتُهُ

★ Müezzinin, sesinin gittiği bölge içerisinde işlediği günahları affedilir.

★ Onun şefaati ile, sesinin gittiği yere kadar olan saha içerisinde sakin olanların günahları affedilir.

★ Mağfiretin "mağfiret taleb etme" mânası da vardır. Öyleyse, hadis "Sesini işiten herşey müezzin için mağfiret taleb eder."

2- Yaş, kuru tabiri ile "canlı cansız (herşey)" denmek istenmiştir. "Yaş"la hayvanlar, bitkiler; "kuru" ile de cansızlar kastedilmiştir.

3- Hadiste müezzinleri seslerini imkan nisbetinde yükseltmeye teşvik vardır. Esasen Buhârî'nin bir rivayetinde: *"...Ezan okurken sesini yükselt, zîra müezzinin sesini işiten insan, cin ve sâir her şey Kıyâmet günü onun lehinde şehadet edecektir" buyurulmuştur. İbnu Huzeyme'nin bir rivayeti: "...ağaç, toprak, taş..."* ziyadesini ilave eder.

4- Bazı âlimler, bu hadisle ilgili olarak akla gelebilecek bir noktaya parmak basarlar: "Âdet ve müşahede ile sabittir ki, "işitme", "şehadette bulunma", "tesbih etme", "mağfiret taleb etme" gibi fiiller canlılara mahsustur, cansızlardan bunlar hâsıl olamaz. Acaba hadiste bunlar cansızlara nisbet edilirken, onların, bunların lisan-ı hal ile söylemeleri mi kastedilmiştir? Yoksa hadisin zahiri mi maksuddur?"

İbnu Hacer şu cevabı verir: "Allah'ın cansızlarda da hayat ve kelam yaratması aklen mümteni' (imkansız) değildir."

Aliyyü'l-Kârî de şu cevabı vermiştir: "Gerçek şu ki Allahu Teâlâ'nın şu âyetlerinden anlaşıldığına göre cansızların, bitkilerin ve hayvanların da ilmi, idrâki ve tesbihi vardır: وَاِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ **"Nitekim onlar (taşlar) arasında Allah korkusundan yuvarlananlar vardır"** (Bakara 74). Keza: وَاِنْ مِنْ شَىْءٍ اِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ **"Var olan her şey O'nu (Allah'ı) hamd ile tesbih eder"** (İsrâ 44).

Begavî der ki: "Bu, (yani canlı cansız her şeyin belli bir ilim, idrâk ve tesbih sahibi olması inancı) Ehl-i Sünnet'in görüşüdür. Buna da (hadislerde Hz. Peygamber'in risaletini te'yiden bir nevi mûcize olarak) kurt ve ineğin konuşma hadisesi şehadet eder." Bunun, kitaplarımızda misali çoktur, çakıl taşlarının, Resûlullah'ın avucunda başkaları da işitecek derecede tesbihte bulunması, Resûlullah'ın emrine uyarak ağaçların yanına gelmesi, eski yerine gitmesi, selam vermesi gibi. Müslim'in bir rivayetinde Aleyhissalâtu vesselâm şöyle der: *"Ben bir taş biliyorum, bana selam verirdi."* Buhârî ve Müslim'in müştereken kaydettiği ve daha önce 2394 numarada geçen hadiste cehennemin: "...benim bir kısmım bir kasmımı yiyor..." nev'inden konuşması da burada zikre değer.

Mesele zamanımızda ehl-i sünnet ulemasının kabul ettiği istikamette ilmi açıklığa kavuşmuştur denebilir. Bugün hâlâ madde denen "cansız"ın sırrı çözülmüş değildir; canlı mı, cansız mı, mahiyeti nedir? Kesin bir

hüküm verilememektedir. Öte taraftan, tek bir DNA hücresine binlerce sayfalık ansiklopedi bilgisinin kaydedilebileceği anlaşılmıştır. Tabiatta zuhur eden herşeyin, her sesin cansız eşya tarafından kaydedilme meselesi, zamanımızda dînî çevreler kadar, ilmî çevrelerin de gün-demine girmiştir.

Türbüştî: "Bu şehadetten murad, lehinde şahidlik edilenin Kıyâmet günü fazîlet ve derece yüksekliği ile iştihar etmesidir. Nitekim Allah Teâlâ, şehadetle bazı kimseleri de rüsvay etmektedir. Bu şekilde şehadetle bazılarına da ikramda bulunur" demiştir.

Bu vesîle ile bir kere daha îmanımızı dile getiriyoruz: "Rebbülâlemin adına konuşan Resûlümüz Muhammed Mustafa *(aleyhissalâtu vesselâm)* her ne söylemişse o haktır, doğrudur. Çünkü O, hevasından konuşmaz.

2446 ١٥ – وعن البَرَاء رَضِيَ الله عَنْه. [أنَّ نَبِيَّ الله ﷺ قال: إنَّ الله وَمَلائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى الصَّفِّ المُقَدَّمِ، والمُؤَذِّنُ يُغفَرُ لَهُ مَدَى صَوْتِهِ، ويُصَدِّقُهُ مَنْ سَمِعَهُ مِنْ رَطْبٍ وَيَابِسٍ، وَلَهُ مِثْلُ أجْرِ مَنْ صَلَّى مَعَهُ]. أخرجه النسائى.

15. (2446)- *Berâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Allah ve melekleri namazda birinci safa rahmet ederler. Müezzin sesinin ulaştığı yere kadar mağfiret görür. Yaş ve kuru her ne, sesini işitirse, onu tasdik eder. Ona, beraberinde namaz kılanların ecrinin bir misli verilir." [Nesâî, Ezân 14, (42, 13).]

2447 ١٦ – وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ الله عَنْهما [أنَّ رَجُلاً قال: يَا رَسُولَ الله إنَّ المُؤَذِّنِينَ يَفْضُلُونَنَا. فقال: قُلْ كَمَا: يَقُولُونَ، فإذَا انْتَهَيْتَ فَسَلْ تُعْطَهُ]. أخرجه أبو داود.

16. (2447)- *İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam: "Ey Allah'ın Resûlü! Müezzinler (sevapca) bizden üstün oluyorlar. (Onlara yetişmemiz için ne tavsiye edersiniz?) diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Onların söylediklerini sen de tekrar et. Bitirip sona erince dilediğini iste, sana da (aynı sevap) verilecektir" cevabını verdi." [Ebû Dâvud, 36, (524).]

AÇIKLAMA:

Burada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* müezzinle birlikte ezanın elfazını tekrar eden kimsenin de müezzin gibi "ezan okuma" sevabını kazanacağını belirtiyor. Daha önce belirtildiği üzere, bu tekrar sırasında hayyeala's-salât, hayye ala'l-felâh cümlelerini tekrar etmeyecek, onun yerine "lâ havle velâ kuvvete illâ billah" diyecek.

2448 ١٧– وعن عبدالله بن عبدالرحمن بن أبى صَعْصَةَ [أَنَّ أَبَا سَعِيدٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ لَهُ: أَرَاكَ تُحِبُّ الْغَنَمَ وَالْبَادِيَةَ، فَإِذَا كُنْتَ فِي غَنَمِكَ أَوْ بَادِيَتِكَ فَأَذَّنْتَ بِالصَّلَاةِ فَارْفَعْ صَوْتَكَ بِالنِّدَاءِ، فَإِنَّهُ لَا يَسْمَعُ مَدَى صَوْتِ الْمُؤَذِّنِ جِنٌّ وَلَا إِنْسٌ وَلَا شَيْءٌ إِلَّا شَهِدَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. قَالَ أَبُو سَعِيدٍ. سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ]. أخرجه البخارى ومالك والنسائى.

17. (2448)- *Abdullah İbnu Abdirrahman İbni Ebî Sa'sa'a* anlatıyor: "Ebû Saîd (radıyallâhu anh) bana dedi ki:

"Seni, koyunları ve kır hayatını seviyor görüyorum. Koyunlarınla birlikte veya kırda olunca namaz ezanı okursan, ezan sırasında sesini yükselt. Zîra, müezzinin sesini insan, cin ve sair her ne işitirse en uzağı bile Kıyâmet günü onun lehinde şehadet eder."

Ebû Saîd sözlerini şöyle tamamladı: "Ben bunu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan işittim" [Buhârî, Ezân 5, Bed'ü'l-Halk 112, (Menâkîb 25; Nesâî, Ezân 14, (2, 13); Muvatta, Nidâ 5, (1, 69).]

AÇIKLAMA:

1- Kır diye tercüme ettiğimiz kelime bâdiye'dir. Bâdiye îmar girmemiş sahra mânasına gelir. Otlak, kır, yaylak gibi kelimelerle karşılamamız mümkündür. Yani koyunların güdüldüğü yer.

2- Yalnız başına kırda olunsa bile ezan okunacağına dair hadisten hüküm çıkarılmıştır. Şâfiîler: "Ezan vaktin sünnetidir, namaza bağlı değildir" diyerek, tek başına olan kişinin de namaz sırasında ezan okunmasının müstehab olduğunu söylemiştir. Bazıları da: "Ezan, namaza cemaati çağrı içindir. Bu sebeple, münferidin ezan okuması müstehap olmaz" demiştir. Bazısı da cemaat ihtimali olan durumla olmayan durum arasında da fark gözetmiştir.

2449 ١٨– وعن معاوية رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: الْمُؤَذِّنُونَ أَطْوَلُ النَّاسِ أَعْنَاقاً يَوْمَ الْقِيَامَةِ]. أخرجه مسلم.

18. (2449)- *Hz. Mu'âviye* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı: "Müezzinler Kıyâmet günü, boyun itibariyle insanların en uzunu olacaklardır" derken işittim." [Müslim, Salât 14, (387).]

AÇIKLAMA:

Müezzinlerin boyunlarının uzun olması ile kastedilen mânanın ne olduğu âlimlerce farklı şekillerde yorumlanmıştır:

★ Bazıları: "Müezzinler Allah'ın rahmetini en ziyade uman kimselerdir. Çünkü bir şeyi uman, gözletleyen, ona doğru boynunu çevirir, uzatır" demiştir.

★ Bazıları: "Onlar efendiler, reisler olacaktır. Çünkü Araplar efendiliği boynun uzunluğuyla ifade ederler" demiştir.

★ Bazıları: "Onlar insanların en çok sevabı olanlarıdır. Çünkü Araplar: "Falancanın hayırdan boynu var" dedi mi, hayırdan bir nasibi var, anlarlar" demiştir.

★ Bazıları: "İnsanların en çok ümid besleyeni; çünkü kim bir şeyi ümitlenirse ona boynunu uzatır. Ayrıca, insanlar Kıyâmet günü büyük sıkıntı çekerken müezzinler ümidle doludurlar. Boynun uzatılması da ferahlı olmaktan kinayedir, tıpkı boynun çöküklüğü hüzünden kinaye olduğu gibi" demiştir.

★ Bazıları: "En kalabalık cemaatler kastedilmiştir, çünkü, "İnsanlardan bir boyun içinde geldi" denince, cemaat içinde geldi anlaşılır" demiştir.

★ Bazıları: "Kıyâmet günü, yükselen terler ağza kadar ulaşınca müezzinlerin boyunları, bu terin ağızlarına girmemesi için uzar" demiştir.

★ Bazıları boyun mânasına gelen anâk kelimesini i'nâk olarak da okumuş ve şu mânayı vermiştir: "Müezzinler cennete en sür'atli şekilde gidecek olanlardır."

★ Bazıları: "Kıyâmet günü müezzinler boyunlarının uzunluğu ile tanınacaklardır" demiştir. Başka yorumlar da yapılmıştır.

2450 ١٩ – وعن عاصم بن بَهْدَلَة قال: [مَرَّ رَجُلٌ عَلَى زِرِّ بنِ حُبَيْشٍ وَهُوَ يُؤَذِّنُ. فَقَالَ: يَا أَبَا مَرْيَمَ أَتُؤَذِّنُ؟ إنِّى لأَرْغَبُ بِكَ عَنِ الأذَانِ. فَـقَالَ زِرٌّ: أَتَرْغَبُ بِى عَنِ الْفَضْلِ؟ وَاللهِ لاَ أُكَلِّمُكَ]. أخرجه رزين.

ومعنى «لأَرْغَبُ بِكَ» أى لأكره لك.

19. (2450)- *Âsım İbnu Behdele* der ki: "Zirri'bnu Hubeyş ezan okurken yanına bir adam uğradı ve:

"Ey Ebû Meryem, ezan mı okuyorsun? Ben ezan yüzünden senden nefret ediyorum" dedi. Zirr ona şöyle cevap verdi:

"Fazîlet sebebiyle benden nefret mi ediyorsun? Vallahi seninle konuşmuyorum." [Rezîn ilavesidir. (Kaynağı bulunamamıştır).]

İKİNCİ FER'

EZANIN BAŞLANGICI

2451 ١- عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [كانَ المُسْلِمُونَ حِينَ قَدِمُوا المَدِينَةَ يَجْتَمِعُونَ فَيَتَحَيَّنُونَ الصَّلاَةَ وَلَيْسَ يُنادي بِهَا أحَدٌ، فَتَكَلَّمُوا يَوْماً في ذَلِكَ. فَقَالَ بَعْضُهُمْ: اتَّخِذُوا نَاقُوساً مِثْلَ نَاقُوسِ النَّصَارَى، وَقَالَ بَعْضُهُمْ: اتَّخِذُوا قَرْناً مِثْلَ قَرْنِ الْيَهُودِ. فَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْه: أوَلاَ تَبْعَثُونَ رَجُلاً يُنَادِي بِالصَّلاَةِ؟ فَقَالَ رَسولُ اللهِ ﷺ: يَا بِلاَلُ قُمْ فَنَادِ بِالصَّلاَةِ].

« التَّحَيُّنُ » طلب الحين والوقت.

1. (2451)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Müslümanlar Medîne'ye geldikleri vakit toplanıyorlar ve namaz vakitlerini birbirlerine soruyorlardı. Namaz için kimse nidâ etmiyordu. Bir gün bu hususta konuştular. Bazıları:

"Hristiyanların çanı gibi bir çan edinin" dedi. Bazıları da:

"Yahudilerin boynuzu gibi bir boynuz edinerek (onu öttürün!)" dedi. Hz. Ömer (radıyallâhu anh):

"Bir adam çıkarsanız da namazı ilan etse!" dedi. Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)*: *"Ey Bilâl! Kalk! namazı ilan et!"* dedi." [Buhârî, Ezân 1; Müslim, Salât 1, (377); Tirmizî, Salât 139, (190); Nesâî, Ezân 1, (2, 2-3).]

2452 ٢- وعن أبى عمير بن أنس عن عمومة له من الأنصار قال: [اهْتَمَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ لِلصَّلاَةِ كَيْفَ يَجْمَعُ النَّاسَ لَهَا؟ فَقِيلَ لَهُ: انْصُبْ رَايَةً عِنْدَ حُضُورِ الصَّلاَةِ فَإذَا رَأوْهَا آذَنَ بَعْضُهُمْ بَعْضاً: فَلَمْ يُعْجِبْهُ ذَلِكَ، فَذُكِرَ لَهُ الْقُنْعُ، وَهُوَ شَبُّورُ الْيَهُودِ فَلَمْ يُعْجِبْهُ

ذَلكَ. فَــقَالَ: هذَا أَمْرٌ مِنْ أَمْرِ الْيَهُودِ؛ فَذُكِرَ لَهُ النَّاقُوسُ. فَــقَالَ: هُوَ مِنْ أَمْرِ النَّصَارَى. فَانْصَرَفَ عَبْدُاللهِ بنُ زَيدٍ الأَنْصَارِىُّ وَهُوَ مُهْتَمٌّ لِهَمِّ رَسولِ اللهِ ﷺ فأُرِىَ الأَذَانَ في مَنَامِه]. أخرجه أبو داود.

2. (2452)- *Ebû Umeyr İbnu Enes, Ensar*'dan olan bir amcasından naklen anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* halkı namaza nasıl toplayacağı meselesine eğildi. Kendisine:

"Namaz vakti olunca bir bayrak dik, onu görünce halk birbirine haber verir" dendi. Bu, Aleyhissalâtu vesselâm'ın hoşuna gitmedi. Bunun üzerine O'na, boynuz hatırlatıldı. Bu, yahudilerin borazanı idi. Onu bu da memnun etmedi ve hatta:

"Bu yahudi işidir!" dedi. Bunun üzerine büyük çan hatırlatıldı. Efendimiz:

"Bu hristiyanların işidir" dedi. Bu (konuşmalar)dan sonra Abdullah İbnu Zeyd el-Ensârî, Resûlullah'ın üzüntüsüne üzülerek ayrıldı. Bunun üzerine rüyasında ezan öğretildi." [Ebû Dâvud, Salât 27, (498).]

2453 ٣– وفي أخرى له: [جَاءَ رَجُلٌ مِنَ الأَنْصَارِ فقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ: إِنِّى لَمَّا رَجَعْتُ لِمَا رَأَيْتُ مِنْ اهْتِمَامِكَ رَأَيْتُ رَجُلاً كَأَنَّ عَلَيْهِ ثَوبَيْنِ أَخْضَرَيْنِ فَــقَامَ عَلَى الْمَسْجِدِ فَأَذَّنَ ثُمَّ قَعَدَ قَعْدَةً ثُمَّ قَامَ فقَالَ مِثْلَهَا إلاّ أَنَّهُ يَقُولُ قَدْ قَامَتِ الصلاَةُ؛ وَلَوْلاَ أَنْ يَقُولَ النَّاسُ لَقُلْتُ إِنِّى كُنْتُ يَقْظَانـاً غَيرَ نَائِمٍ، فَــقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَقَدْ أَرَاكَ اللهُ خَيراً فَمُرْ بِلاَلاً فَلْيُؤَذِّنْ. فَــقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَمَا إِنِّى قَدْ رَأَيْتُ مِثْلَ الَّذِى رَأَى، وَلَكِنِّى لَمَا سُبِقْتُ اسْتَحْيَيْتُ، وقَـالَ فِيهِ: فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ، قَـالَ: اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إلاَّ اللهُ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ، حَيَّ عَلَى الـصـلاَةِ مَرَّتَيْنِ، حَيَّ عَلَى الـفَلاَحِ مَرَّتَيْنِ، اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ، لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ، ثُمَّ أُمْهِلَ هُنَيَّةً، ثُمَّ قَامَ فَــقَالَ مِثْلَهَا، إِلاَّ أَنـهُ زَادَ بَعْدَ مَا قَالَ حَيَّ عَلَى الفَلاَحِ، قَدْ قَامَتِ الـصَّــــلاَةُ قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ. قَالَ فقَالَ رسولُ اللهِ ﷺ لَقِّنْهَا بِلاَلاً. فأَذَّنَ بِهَا بِلاَلٌ]. «الشَّبُّور» الْبُوقُ.

3. (2453)- Bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "Ensardan bir adam gelerek:

"Ey Allah'ın Resûlü! Ben sizin üzüntünüzü görüp ayrıldığım vakit (rüyamdan) bir adam gördüm. Üzerinde yeşil renkli iki giysi vardı. Kalkıp mescidin üzerinde ezan okudu. Sonra bir miktar oturdu. Tekrar kalkıp aynı söylediklerini bir kere daha tekrarladı. Ancak bu sefer bir de kad kâmeti's-salât (namaz başlamıştır) cümlesini ilave etti. Eğer halkın (bana yalancı diyeceğinden korkum) olmasaydı ben "uykuda değildim, uyanıktım" diyecektim" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber *(aleyhis-salâtu vesselâm)*:

"Allah sana hayır göstermiş. Bilâl'e söyle (bu kelimeleri söyleyerek) ezan okusun!" dedi. Hz. Ömer (radıyallâhu anh) de atılarak:

"Onun gördüğünü aynen ben de gördüm, ancak o, anlatma işinde benden önce davranınca, ben utandım (anlatamadım)" dedi.

"Adam anlattıkları arasında şunları da söyledi: "(Mescidin üzerine çıkan adam) kıbleye yöneldi ve dedi ki: *"Allahu ekber Allahu akber Allahu ekber Allahu ekber, eşhedu en lâ ilâhe illallah, eşhedu en lâ ilâhe illallah. Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah eşhedü enne Muhammeden Resûlullah, hayye ala's-salât -iki defa-, hayye ala'l-felâh -iki defa- Allahu ekber Allahu ekber, lâilâhe illallah."*

Sonra bir miktar durduruldu. Sonra adam tekrar kalktı, aynı şeyleri yeniden söyledi. Ancak bu sefer Hayye ala'l-felâh'tan sonra kad kâmeti's-salât kad kâmeti's-salât dedi. Râvi ilave etti: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Bunu Bilâl'e öğret!" buyurdu. (Adam emri yerine getirdi) Bilâl de onları söyleyerek ezan okudu." [Ebû Dâvud, Salât 28, (505-507).]

AÇIKLAMA:

1- Burada aynı babın birkaç hadisi birleştirilerek sunulmuş, bazı özetlemeler de yapılmıştır.

2- Burada ismi tasrih edilmeyen rüya sahibi ensârî zât Abdullah *İbnu Zeyd* (radıyallâhu anh)'dir. Bu zât, rivayette de görüldüğü üzere, uyurken ezan ve kâmet kendisine rüya yoluyla öğretilmiş olan zâttır.

Rüya o kadar canlı şekilde görülmüştür ki, neredeyse "Uykuda değil, uyanık halde gördüm" diyecek olmuştur. Ancak hakkında "yalancı" denmesinden korktuğu için "rüyada gördüm" demiştir. Rüya bahsinde geçtiği üzere, rüyada açıklık, onun rüya-yı sâdıka oluşunun alametidir.

3- *Abdullah İbnu Zeyd*'e rüyasında hem ezan hem de ikâmet tafsilatıyla birlikte öğretilmiştir. Resûlullah'a rüyasını anlatınca aleyhissalâtu vesselâm, bunu rüya-yı sâdıka olarak yormuş ve namaz zamanı halka duyurmada okuması maksadıyla *Hz. Bilâl* (radıyallâhu anh)'e öğretmesini emretmiştir.

Emir yerine getirilir ve müteakip vakitten itibaren Hz. Bilâl ezan okumaya başlar.

2453 ٤ – وعن عبدالله بن زيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [لَمَّا أمَرَ رسول الله ﷺ بالنَّاقُوسِ يُعْمَلُ لِيُضْرَبَ به للنَّاسِ لجمعِ الصّلاة طَافَ بِي وَأنَا نائمٌ رجلٌ يحملُ ناقُوساً في يَدِه، فَقلْتُ يا عبْدَ الله؟ أتبيعُ النَّاقُوسَ؟ قال: وما تَصْنَعُ به؟ فقلْتُ: ندْعُو به إلى الصَّلاةَ. قال: أفلاَ أدُلّكَ على ما هُوَ خيرٌ من ذَلكَ؟ فقلْتُ لَهُ بلَى. قال تَقُولُ: اللهُ أكْبرُ، اللهُ أكبرُ، اللهُ أكْبَرُ، اللهُ أكبر، أشْهَدُ أنْ لاَ إلـهَ إلاَّ اللهُ، أشْهَدُ أنْ لاَ إلـهَ إلاَّ اللهُ، أشْهَدُ أنّ مُحَمّداً رسولُ الله، أشْهَدُ أنّ مُحَمّداً رسولُ الله، حيّ على الصّلاَة، حيّ على الصلاَة، حيّ على الفلاَح، حيّ على الفلاحِ، اللهُ أكْبَرُ، اللهُ أكبرُ، لاَ إله إلاّ اللهُ. قالَ: ثُمَّ استَأخَر عنّي غير بعيدٍ. ثُمَّ قالَ: ثم تَقُولُ إذا أقمْتَ الصَّلاَةَ: اللهُ أكْبرُ اللهُ أكبرُ، أشْهَدُ أنْ لاَ إلـهَ إلاَّ اللهُ، أشْهَدُ أنَّ مُحَمّداً رَسُولُ الله، حَيَّ عَلى الصَّلاَة، حَيَّ عَلى الفَلاَحِ، قَدْ قَامَت الصَّلاَةُ، قَدْ قَامَت الصَّلاَةُ، اللهُ أكْبَرُ، اللهُ أكبرُ، لاَ إلـهَ إلاَّ اللهُ. فَلَمَّا أصْبَحْتُ أتَيْتُ رسولَ الله ﷺ فأخْبَرْتُهُ بما رأيْتُ. فقالَ: إنّهَا لَرُؤْيَا حقّ إنْ شاءَ اللهُ. فَقُمْ مع بلاَلٍ فألْقِ عليه ما رأيْت فلْيُؤَذّنْ به فإنّهُ أنْدَى صوْتاً منك. فَقُمْتُ مَعَ بلاَلَ فَجَعَلْتُ أُلْقِيه عَلَيْه ويُؤَذّنُ به، فَسمِعَ ذلكَ عُمَرُ بنُ الخطّاب رَضِيَ اللهُ عَنْه وَهُوَ فِي بيْته فخَرَجَ وهو يجرُّ رِداءَه، يقُولُ يا رَسُولَ الله: وَالّذى بَعَثَكَ بالْحَقّ لَقَدْ رَأيْتُ مِثْلَ الّذِى أُرِىَ. فقَالَ رَسُولُ الله ﷺ فللّه الحمْدُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

وفي أخرى: «فقَالَ عَبْدُ الله أنَا رَأيْتُهُ وَأنَا كُنْتُ أُرِيدُهُ. قالَ: فَأقِمْ أنْتَ».

وفي رواية للترمذي: «وَذَكَرَ قِصّةَ الأذَانِ مَثْنَى مَثْنَى، وَالإقَامَةَ مَرّةً».

وفي أخرى له قال: «كَانَ أذَانُ رسولِ اللهِ ﷺ شَفْعاً شَفْعاً في الأذَانِ وَالإقَامَةِ».

4. (2454)- *Abdullah İbnu Zeyd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, halkı namaz için toplamak maksadıyla çalınmak üzere bir çan yapılmasını emrettiği zaman, ben uyurken yanıma bir adam geldi. Elinde bir çan vardı. Ben:

"Ey Allah'ın kulu, bu çanı bana satar mısın?" dedim. Adam:

"Pekala, ama bunu ne yapacaksın?" dedi. Ben:

"Bununla insanları namaza çağıracağım" dedim. Bana:

"Sana bu iş için daha hayırlı bir söz göstereyim mi?" dedi. Ben de ona: "Elbette!" dedim.

"Öyleyse şunu söyle!" diyerek bana öğretti:

"Allahu ekber Allahu ekber Allahu ekber Allahu ekber.

Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah, eşhedü enne Muhammeden Resûlullah.

Hayye ala's-salât, Hayye ala's-salât.

Hayye ala'l-felâh, Hayye ala'l-felâh.

Allahu ekber Allahu ekber Lâilâhe illallah."

Abdullah İbnu Zeyd (radıyallâhu anh) devamlı dedi ki: "(Rüyamdaki bu zat) benden biraz uzaklaştı sonra tekrar söze başlayıp:

"Sonra namazı kılacağın zaman şunu söylersin" dedi ve öğretti:

"Allahu ekber Allahu ekber-Eşhedu en lâ ilâhe illallah, Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah, Hayye ala's-salât, Hayye ala'l-felâh, Kad kâmeti's-salât, kad kameti's-salât, Allahu ekber Allahu ekber Lâilâhe illallah."

Sabah olunca Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek (rüyamda) gördüklerimi haber verdim. Bana:

"İnşallah bu hak bir rüyadır. Kalk rüyada öğrenmiş olduğunu Bilâl'e öğret. O bunları söyleyerek ezan okusun. Zîra o, sesce senden daha gür!" buyurdu. Ben de Bilâl'le birlikte kalktım. Ona teker teker arzediyordum. O da bunları yüksek sesle söyleyerek ezan okumaya başladı.

Bunu evinde olan *Ömer İbnu'l-Hattâb* (radıyallâhu anh) işitmişti. Hemen evden çıkıp ridâsını çekerek geldi ve:

"Ey Allah'ın Resûlü! diyordu, seni hak ile gönderen Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun, onun gördüğünün aynısını ben de gördüm!"

Bunu işiten Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Elhamdülillah! Şimdi bu daha sağlam oldu!" dedi." [Ebû Dâvud, Salât 28, (499); Tirmizî, Salât 139, (189).]

Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "(Bilâl ezanı okuyup sıra ikâmete gelince) Abdullah: "Onu ben gördüm, ben okumak isterim!" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da:

"Öyleyse sen de ikâmet getir!" buyurdu." [Ebû Dâvud, Salât 30, (512).]

Tirmizî'nin bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "(Abdullah İbnu Zeyd ezanla ilgili kıssayı anlatırken elfazı ikişer ikişer zikretti, ikâmeti ise birer kere zikretti." [Tirmizî, Salât 139, (189).]

Yine Tirmizî'nin bir rivayetinde denmiştir ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ezanı(nda elfaz) çift çift idi, ezanda da ikâmette de." [Tirmizî, Salât 142, (194).]

AÇIKLAMA:

Tirmizî'den kaydettiğimiz son iki ziyadeden birincisi elfazın ezanda ikişer, ikâmette birer kere tekrar edileceği belirtilmiştir. Şâfiî, Ahmed ve cumhur-u ulemâ bu hadisle amel ederek ikâmeti -başta ve sondaki tekbir dışında- birer kere okumak gerektiğine hükmetmişlerdir.

İkinci rivayette ise, ezan ve ikâmet her ikisinde de elfazın ikişer kere okunacağı belirtilmektedir. Bazı âlimler de bunu esas almıştır. *Ebû Hanîfe* ve ashâbı bu görüştedir.

Hanefî ulema'ya, *Sevri, İbnu'l-Mübârek* ve ehl-i Kûfe'ye göre, ikâmetteki elfazla ezandaki elfaz sayıca aynıdır, ancak ikâmette kad kâmeti's-salât ilave edilir ve iki kere tekrar edilir. Bunlar Ebû Dâvud ve Tirmizî'de gelen -yukarıda kaydettiğimiz- Abdullah İbnu Zeyd hadisiyle istidlal ederler.

Diğer taraftan *Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel* ve cumhur, ikâmetin elfazının onbir kelime olduğu, başta ve sonradaki tekbirlerle kad kâmeti's-salât lafzı dışında hepsinin birer kere, bu belirtilenlerin de ikişer kere söyleneceğine hükmetmişlerdir. Bunda delilleri, müteakiben kaydedeceğimiz *Hz. Enes* rivayetidir.

Sadece *İmam Mâlik* kad kâmeti's-salât lafzının bir kere okunacağına hükmetmiştir. Şâfiî'nin de kavl-i kadiminde buna hükmettiği bilinmektedir.

Hz. Ömer'in ben de görmüştüm demesi üzerine Hz. Peygamber'in hamdederek daha sağlam oldu demesi, rüyanın sıdkına Hz. Ömer'in

şehadet etmiş olması sebebiyledir. Çünkü Sekîne onun diliyle birçok fırsatta konuşmuştur.

2455 ٥ – وعن أنس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [لَمَّا كَثُرَ النَّاسُ ذَكَرُوا أنْ يُعَلِّمُوا وَقْتَ الصَّلاَةِ بِشَيْءٍ يَعْرِفُونَهُ فَذَكَرُوا أنْ يُورُوا نَاراً أوْ يَضْرِبُوا نَاقُوساً. فَأمَرَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ بِلاَلاً أنْ يَشْفَعَ الأذَانَ وَأنْ يُوتِرَ الإقَامَةَ]. أخرجه الخمسة.

5. (2455)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "İnsanlar çoğalınca, herkesçe bilinecek olan bir şeyle namaz vaktinin duyurulmasının gerektiğini aralarında konuştular. (Bu meyanda bir ateş yakılması veya bir çan çalınması teklif edildi).

Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Bilâl'e emrederek ikişer kere söyleyerek de ikâmet okumasını emretti." [Buhârî, Ezân 2, 3, Enbiya 50; Müslim, Salât 3, (378); Ebû Dâvud, Salât 29, (508); Tirmizî, Salât 141, (193); Nesâî, Ezân 2, (2, 3).]

2456 ٦ – وعن أبى مَحْذُورة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ [عَلِّمْنِى سُنَّةَ الأذَانِ. قَالَ: فَمَسَحَ مُقَدَّمَ رَأسِى، قَالَ تَقُولُ: اللّٰهُ أكْبَرُ، اللّٰهُ أكْبَرُ، اللّٰهُ أكْبَرُ، اللّٰهُ أكْبَرُ تَرْفَعُ بِهَا صَوْتَكَ. ثُمَّ تَقُولُ: أشْهَدُ أنْ لاَ إلَهَ إلاَّ اللّٰهُ، أشْهَدُ أنْ لاَ إلاَّ اللّٰهُ، أشْهَدُ أنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللّٰهِ، أشْهَدُ أنّ مُحَمّداً رَسُولُ اللّٰهِ تَخْفِضُ بِهَا صَوْتَكَ؛ ثُمَّ تَرْفَعُ صَوْتَكَ بِالشَّهَادَةِ، أشْهَدُ أنْ لاَ إلَهَ إلاَّ اللّٰهُ، أشْهَدُ أنْ لاَ إلَهَ إلاَّ اللّٰهُ؛ أشْهَدُ أنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللّٰهِ، أشْهَدُ أنّ مُحَمّداً رَسُولُ اللّٰهِ؛ حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ، حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ؛ حَيَّ عَلَى الفَلاَحِ، حَيَّ عَلَى الفَلاَحِ؛ فَإنْ كَانَ صَلاَةُ الصُّبْحِ قُلْتَ: الصَّلاَةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ، الصَّلاَةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ؛ اللّٰهُ أكْبَرُ؛ اللّٰهُ أكْبَرُ لاَ إلَهَ إلاَّ اللّٰهُ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

6. (2456)- *Ebû Mahzûra* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü, bana ezanın usûlünü öğret" dedim. Bunun üzerine başımın ön kısmını meshederek:

"Allahu ekber, Allahu ekber, Allahu ekber, Allahu ekber dersin ve bunları derken sesini yükseltirsin. Sonra: "Eşhedü en lâ ilâhe illallah, eşhedü en lâ ilâhe illallah, eşhedü enne Muhammeden Resûlullah, eşhedu enne Muhammeden Resûlullah dersin ve

bunları söylerken sesini alçaltırsın, sonra sesini şehadette tekrar yükseltirsin: Eşhedü en lâ ilâhe illallah eşhedü en lâ ilâhe illallah.

Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah, eşhedü enne Muhammeden Resûlullah.

Hayye ala's-salâti hayye ala's-salât.

Hayye ala'l-felâhi hayye ala'l-felâh.

Eğer okuduğun ezan sabah ezanı ise şunu da söylersen:

"es-Salâtu hayrun mine'n-nevm, es-salâtu hayrun mine'n nevm (Namaz uykudan hayırlıdır). Allahu ekber Allahu ekber, Lâilâhe illallah." [Müslim, Salât 6, (379); Ebû Dâvud, Salât 28, (500-505); Tirmizî, Salât 140, (191); Nesâî, Ezân 3, 4, 5, 6, (2, 4-8).]

2457 ٧- وفي رواية: [وَعَلَّمَنى الإقَامَةَ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ، اللهُ أكبرُ اللهُ أكبرُ أشْهَدُ أنْ لاَ إله إلاَّ اللهُ، أشْهَدُ أنْ لاَ إله إلاَّ اللهُ؛ أشْهَدُ أنَّ مُحَمّداً رسولُ اللهِ، أشْهَدُ أنَّ مُحمّداً رسـول اللهِ؛ حَىَّ على الصَّلاَةِ، حَىَّ عَلى الصَّلاَةِ؛ حَىَّ على الفَلاَحِ، حَىَّ على الفَلاَحِ، اللهُ أكْبَرُ ، اللهُ أكبرُ ، لاَ إله إلاَّ اللهُ].

قال أبو داود وقال عبد الرزاق: [وَإذَا أقَمْتَ الصَّلاَةَ فَقُلْهَا مَرَّتَيْنِ: قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ، قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ، أسَمِعْتَ؟ قَالَ: نَعَمْ؛ وَقَالَ: وَكَـانَ أبُو مَحْذُورَةَ لاَ يَجُزُّ نَاصيتَهُ وَلاَ يَفْرُقُهَا لأنَّ النَّبىَّ ﷺ مَسَحَ عَلَيْهَا].

7. (2457)- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "(Ebû Mahzûra dedi ki): "Bana [Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ikâmeti ikişer ikişer öğretti:

"Allahu ekber, Allahu ekber,

Eşhedu en lâ ilâhe illallah, Eşhedu en lâ ilâhe illallah.

Eşhedu enne Muhammeden Resûlullah, Eşhedu enne Muhammeden Resûlullah.

Hayye ala's-salât, Hayye ala's-salât.

Hayye ala'l-felâh, Hayye ala'l-felâh.

Allahu ekber, Allahu ekber.

Lâilâhe illallah.

Ebû Dâvud der ki: "Abdurrezzak rivayetinde dedi ki: "(Resûlullah de-

vamla): *"İkâmet getirince iki sefer de şunu söyle: Kad kâmeti's-salât, kad kâmeti's-salât!"* (Aleyhissalâtu vesselâm ayrıca sordu):

"Duydun mu?" (Ebû Mahzûra):

"Evet!" dedi. (Hadisi rivayet eden râvi Sâib) der ki: "Ebû Mahzûra alnındaki saçı ne kestirir ne de ayırırdı. çünkü oraya Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)*'ın elleri değmiş idi." [Ebû Dâvud, Salât 28, (501).]

2458 ٨– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [إِنَّمَا كَانَ الأَذَانُ عَلَى عَهْدِ رسـول اللهِ ﷺ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ، وَالإِقَامَةُ مَرَّةً مَرَّةً، غَيْرَ أَنَّهُ كَـانَ يَقُولُ: قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ يُثَنِّي. قَالَ: فَإِذَا سَمِعْنَا الإِقَامَةَ تَوَضَّأْنَا ثُمَّ خَرَجْنَا إِلَى الصَّلاَةِ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

8. (2458)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Ezan Resûlullah devrinde ikişer ikişer idi. İkâmet de birer birer. Ancak (müezzin), ayrıca ikişer sefer olmak üzere kad kâmeti'-salât, kad kâmeti's-salât da derdi."

İbnu Ömer devam eder: "Biz, ikâmeti işittik mi abdest alır, namaza giderdik." [Ebû Dâvud, Salât 29, (510); Nesâî, Ezân 2, (2, 3).]

2459 ٩– وعن مـالك: [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ المُؤَذِّنَ جَاءَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْه. يُؤْذِنُهُ لِصَلاَةِ الصُّبْحِ، فَوَجَدَهُ نَائِماً. فَقَالَ: الصَّلاَةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ. فَأَمَرَهُ عُمَرُ أَنْ يَجْعَلَهَا فِي نِدَاءِ الصُّبْحِ].

9. (2459)- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre: "Müezzin, sabah namazını haber vermek için Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in yanına gider. Onu uyuyor bulunca:

"Essalâtu hayrun mine'n-nevm (namaz uykudan hayırlıdır)" der. Bunun üzerine Hz. Ömer, o ibareyi sabah ezanına ilave etmesini emreder." [Muvatta, Salât 8, (1, 72).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, sadece sabah ezanında söylenen **es-salâtu hayrun mine'n-nevm** cümlesinin, ezana Hz. Ömer tarafından ilave dildiğini ifade etmektedir. Halbuki 2456 numaralı *Ebû Mahzûra* rivayetinde görüldüğü üzere bu ilaveyi bizzat Aleyhissalâtu Vesselâm talim buyurmuştur. Resûlullah'ın müezzinlerince söylendiğini ifade eden başka rivayet de var. Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in bunu bilmemesi de mümkün değildir.

Görüldüğü üzere ortada, izahı gereken bir müşkil söz konusudur. *Ebû'l-Velid el-Baci* der ki: "Muhtemelen, *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh) bu cümlenin, diğer vakitlerin ezanında da kullanılmasını önlemek için bunu söylemiş, "Bunu sadece sabah ezanında söyle" demek istemiş olmalıdır." İbnu Mâce'de gelen bir rivayete göre, *Hz. Bilâl* (radıyallâhu anh), sabah ezanı için Resûlullah'a gelir, ancak uyumakta olduğu söylenir. Bunun üzerine Hz. Bilâl iki kere, es-salâtu hayrun mine'n-nevm der. Bunun üzerine bu cümle sabah ezanında sabitleşir, kesinleşir.

Bir başka rivayete göre, *Ebû Mahzûra,* Huneyn günü sırasında sabah vakti Resûlullah'ın yanında sabah ezanı okur. O vakit Aleyhissalâtu vesselâm ezana es salâtu hayrun mine'n-nevm cümlesini ilave ettirir.

İmam Mâlik der ki: "Müezzin, es-salâtu hayrun mine'n-nevm cümlesini sabah ezanında hazerde de seferde de terketmemelidir. Ancak kim, kendi başına tarlasında okursa terkinde bir beis yok, fakat terketmemesi daha iyidir."

2460 ١٠– وعن مجاهد قال: [دَخَلْتُ مَعَ ابنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما مَسْجِداً، وَقَدْ أُذِّنَ فيهِ وَنَحْنُ نُرِيدُ أنْ نُصَلِّيَ فَثَوَّبَ المُؤَذِّنُ فَخَرَجَ عَبْدُاللّٰهِ مِنَ المَسْجِدِ وَقالَ: اخْرُجْ بِنا مِنْ عِنْدِ هٰذَا المُبْتَدِعِ، وَلَمْ يُصَلِّ فيهِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

وقال: وقد روى عن ابن عمر أنه كانَ يَقُولُ في أذانِ الفَجْرِ: «الصَّلاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ».

10. (2460)- *Mücâhid* (rahimehullah) anlatıyor: "Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'le bir mescide girdim. Ezan çoktan okunmuştu. Biz namaz kılmak istiyorduk. Müezzin tesvîbte bulundu (ikâmet okudu). Abdullah mescidi terketti ve:

"Haydi bizi bu bid'atçinin yanından çıkar!" dedi ve orada namz kılmadı." [Ebû Dâvud, Salât 45, (538); Tirmizî, Salât 145, (198).]

Tirmizî der ki: "İbnu Ömer'den rivayet edildiğine göre, sabah ezanında es-salâtu hayrun mine'n nevm derdi."

AÇIKLAMA:

1- *Abdullah İbnu Ömer*'in mescidden çıkıp gitmesine sebep olan şey tesvîbtir. Tesvîb, lügat olarak bir duyurma yaptıktan sonra dönüp tekrar duyurma yapmaya denir. Hadiste üç ayrı mânada kullanılmıştır:

1) İkâmette ezandan sonra ikinci bir duyurma olduğu için, ikâmet'e "tesvîb" denmiştir.

2) Sabah ezanında müezzinin sarfettiği **es-salâtu hayrun mine'n-nevm** cümlesine de tesvîb denmiştir. Kelime bu iki mânada Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den beri kullanılagelmiştir.

3) Bir üçüncü tesvîb, Tirmizî'nin açıklamasına göre sonradan ihdas edilmiştir. Şöyle ki, halk ezana rağmen namaza koşmakta ağır alınca, müezzinler, ezan-ikâmet arasında **"Kad kâmeti's-salât, hayye ala's-salât, hayye ala'l felâh"** diyerek yeni bir uyarı daha yapmaya başlamışlardır. İşte buna da tesvîb denmiştir. Bu bid'attir, mekruhtur.

Sadedinde olduğumuz hadiste bu üçüncü "tesvîb" mevzubahistir. Şârihlerin belirttiği üzere müezzinler ezanla ikâmet arasına üçüncü bir tesvib (i'lam = duyurma) ihdas etmişlerdir. Bu, sünnette olmadığı için *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) buna reaksiyon göstermiş, bid'attir diye mescidi terketmiştir. Bid'at olan bu üçüncü mânadaki tesvîb hususunda âlimler ihtilaflıdır. Bazılarına göre bu tesvîb "es-salâtu hayrun mine'n-nevm" cümlesinin öğle ezanına ilavesidir. İşte Abdullah İbnu Ömer, bu cümlenin öğle ezanına ilavesi -veya **kad kâmeti's-salât, hayye ala's-salât, hayye ala'l-felâh** şeklindeki ara uyarı- bid'at olduğu için rahatsız olmuş ve bu bid'ata seyirci kalmış olmamak için mescidi terketmiştir. *Ebû Dâvud*'un rivayetinde bu hadisenin öğle veya ikindi namazında cereyan ettiği belirtilir.

2- *Abdullah İbnu Ömer*'in: "Bizi... çıkar" demesi âmâ olmasındandır. Ömrünün sonlarında gözlerine âmâlık ârız olduğu bilinmektedir."

2461 ١١ – وفي رواية أبي داود قال: [كُنْتُ مَعَ ابنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما، فَثَوَّبَ رَجلٌ فِي الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ. فقَالَ: اخْرُجْ بِنَا فَإنَّ هٰذِهِ بِدْعَةٌ].

«التَّثْوِيبُ» الرجوع في القول مرة بعد مرة، وكل داع مُثَوِّبٌ، والتثويب في أذان الفجر: قول المؤذن الصلاة خير من النوم مرتين: واحدة قبل أخرى.

11. (2461)- *Ebû Dâvud*'un bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Ben İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'le beraber idim, bir adam öğle veya ikindi namazında tesvîbte bulundu. Bunun üzerine (İbnu Ömer): "Bizi (buradan) çıkar, zîra şu (yapılan tesvîb) bid'attir" dedi." [Ebû Dâvud, Salât 45, (538).]

AÇIKLAMA önceki hadiste geçti.

2462 ١٢ – وعن بلال رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قال لي رسول اللّٰه ﷺ لاَ تُثَوِّبَنَّ فِي شَيْءٍ مِن

الصَّلاَةِ إلاَّ في صَلاَةِ الْفَجْرِ]. أخرجه الترمذي.

12. (2462)- *Hz. Bilâl* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana: "Sabah hariç, sakın hiçbir namazda tesvîbte bulunma!" tembihini yaptı." [Tirmizî, Salât 145, (198).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Hz. Bilâl'e yasakladığı tesvîb, 2460 numarada açıkladığımız üzere, sabah ezanında söylenen es-salatu hayrun mine'n-nevm cümlesidir. Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu cümlenin sadece sabah ezanında söylenmesini muvafık bulmuş olmakta, meşru kılmaktadır. Sadedinde olduğumuz hadis de bu cümlenin diğer vakitlerde ilavesini yasaklamaktadır.

2463 ١٣– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [آخِرُ الأَذَانِ اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ لاَ إلاَّ اللهُ]. أخرجه النسائى.

13. (2463)-Yine *Hz. Bilâl* (radıyallâhu anh) der ki: "Ezanın sonu şöyledir: *"Allahu ekber, Allahu ekber, Lâilâhe illallah."* [Nesâî, Ezân 16, (2, 14).]

EZANDA ADI GEÇENLER

Ezan deyince isimleri zihnimize dökülüveren birkaç zât var. Onlar, ezanın hem metin ve elfaz olarak şekillenmesinde hem de okunuş ritminin şekillenip, tarz-ı Nebevîye uygun halde bize intikalinde hizmeti geçen kimselerdir. Bu yüce sahabîleri daha yakında tanımalıyız:

1-ABDULLAH İBNU ZEYD İBNİ SA'LEBE[84]: Medînelidir ve Hazrec kabilesine mensuptur, dolayısıyla Ensar'dandır (radıyallâhu anh). *Ebû Muhammed* diye künyesi vardır. Akabe biatına katılan ilk müslümanlardandır. Bedir gazvesi başta olmak üzere, Resûlullah'la birlikte bütün gazvelere katılmıştır. Mekke Fethi'nde Benî'l-Hâris İbnu'l-Hazrec'in bayrağını taşımıştır.

Namaz vaktini nasıl duyurmak gerektiği hususunda Resûlullah'ın ashab'la yaptığı istişarenin ferdasında ezanla ilgili rüyayı görmüştür. Gelip Aleyhisalâtu Vesselâm'a anlatınca, Efendimiz bu rüyanın hak bir rüya olduğunu te'yid etmiş ve Bilâl'e anlatmasını, onun namaz vakitlerinde bunu okuyarak duyuruda bulunmasını söylemiştir.

Alimlerin çoğunlukla kabul ettiklerine göre bu rüya hadisesi, Mescid-i Nebevî'nin inşaatı biter bitmez, hicrî birinci yıl içinde vukua gelmiştir.

Tirmizî, *Abdullah İbnu Zeyd*'e ait, Resûlullah'tan yapılan yegane sahih rivayetin bu ezan hadisi olduğunu söylerse de, İbnu Hacer bunun hatalı olduğunu, onun rivayet ettiği 6-7 hadisi müstakil bir cüzde toplayarak gösterdiğini söyler ve hadisleri, kaynakları ve muhtevalarıyla birlikte kısa kısa tanıtır.

Kendisinden *Saîd İbnu'l-Müseyyeb, Abdurrahman İbnu Ebî Leyla* ve oğlu Muhammed İbnu Abdillah İbnu Zeyd hadis rivayet etmiştir.

84– Bazı müellifler -ve mesela İbnu Abdilberr- Abdullah'ın ismini Abdullah İbnu Zeyd İbnu Abdi Rabbih İbnu Sa'lebe diye tesbit ederler. Bunun hatalı olduğu kabul edilmiştir.

Medîne'de hicrî 32 yılında vefat etmiştir. Öldüğü zaman 64 yaşında idi. Cenaze namazını Hz. Osman (radıyallâhu anh) kıldırmıştır.

Ezanla ilgili *rüyayı* Hz. Ömer de görmüştür, ancak Resûlullah'a öncelikle anlatma ve Hz. Bilâl'e öğretme şerefi Abdullah İbnu Zeyd'e aittir. *Hz. Ömer* ezanı Bilâl'den işitince, "Bunu rüyamda ben de görmüştüm" der. Resûlullah: فَلِلّٰهِ الْحَمْدُ فَذَاكَ أَثْبَتُ *"Allah'a hamdolsun (ezan şimdi) daha sağlam oldu"* buyurur.

Hz. Ömer'in de mesele ile ilgili rüyası sebebiyle, ezanın metnen takarrur etmesinde onun da bir katkısından söz edilebilir. Zîra Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Abdullah İbnu Zeyd tarafından rüyada görülmüş olan ezanın meşruiyyeti hususundaki kanaat güçlenmiş, yakîn kazanmıştır.

2- EBÛ MAHZÛRA: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Mekke'ye tayin ettiği müezzindir. Ezanın okunuş tarzını Hz. Peygamber'den bizzat öğrenmiş, o tarz üzere okumuş, ve bu tarz arkadan gelen nesillere intikal ettirilmiştir.

Ebû Mahzûra'nın ismi ihtilaflıdır: *Semure İbnu Mi'yer* denmiş, Evs *İbnu Mi'yer* denmiş, *Mi'yer İbnu Muhayriz* denmiştir. İsmini *Mi'yer* değil mu'ayyin diye tesbit eden de olmuştur. Başka iddialar da var.

Buhârî ve *İbnu Ma'în, Semure İbnu Mi'yer*'i kabul etmişlerdir.

Ebû Mahzûra (radıyallâhu anh)'nın müezzin olarak kazanılması ve ezanın Muhammedî okunuş tarzına üstad kılınması, Resûlullah'ın insanları kazanmada takip ettiği ibretli sünneti anlama yönüyle mühim bir hadisedir. Vak'a'yı Ebû Mahzûra'nın kendi ağzından dinleyelim: Beyhakî'nin es-Sünenü'l-Kübrâ'da kaydettiği bir rivayette Ebû Mahzûra şöyle anlatır:

"Biz on kişilik bir grubtuk. Huneyn yolunda (Ci'irrâne'de) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a katıldık. Hz. Peygamber'in müezzini namaz için ezan okudu. Biz, müezzinle alay etmek gayesiyle söylediklerini tekrar etmeye başladık. Resûlullah, sesimizi işitmişti, bizi yanına çağırdı.

"Kulağıma gelen ses hanginizin?" diye sordu. Arkadaşlarım beni işaret ettiler. Bunun üzerine onlara gitmelerini söyledi. Bana da dönüp:

"Haydi, ezanı oku bana!" dedi. Ben boşa dikilmiştim, hiçbir şey bilmiyordum. (Öylesine mahçup oldum ki) o anda, nazarımda dünyanın en menfur insanı Resûlullah oluverdi. Bana emrettiğinden daha iğrenç bir şey de bilmiyordum.

(Gözlerimi öne eğip sustum). Bunun üzerine ezanın muhtevasını ve okunuş tarzını kelime kelime, cümle cümle tekrar ederek öğretti. Öğrenme işi tamamlanınca bana bir çıkın verdi, içinde para vardı. Sonra elini alnıma koydu, yüzümü, göğsümü okşadı.

"Bârekallah!" dedi. Ben cesarete geldim ve:

"Ey Allah'ın Resûlü, emret Mekke'de müezzin olayım!" dedim.

"Haydi ol! izin verdim" dedi. O anda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a karşı içimden geçirmiş olduğum bütün kötü düşünceler kayboldu ve sevgiye dönüştü."

Üsdü'l-Gâbe'nin rivayeti *Ebû Mahzûra*'nın o gün müslüman olduğunu tasrih eder.Der ki: "Resûlullah onu, ezanı yansılarken işitmişti, sesi hoşuna gitti, yanına getirilmesini emretti. *Ebû Mahzûra* o gün müslüman oldu. Huneyn'den dönünce Mekke'de ezan okumasını emretti. Bilahare bu işe aralıksız devam etti."

Aynı rivayetin devamından anlıyoruz ki, Mekke'de müezzinlik işi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şahsi taliminden geçerek ezan üstadı olan *Ebû Mahzûra*'nın oğlundan sonra nesli kesilince amcasının oğlu, amcasının oğlunun oğlu şeklinde yakınları arasında devam eder. Bunların nesillerinin de inkıtaya uğramasıyla, aynı kabileden bir başkasına geçer.

Onun ezân-ı Muhammedî'nin makâm-ı Muhammedî üzere tesbit ve intikalindeki yerini üçüncü göbekten torunu İbrahim tarafından (İbrahim İbnu Abdilaziz İbnu Abdilmelik İbnu Ebî Mahzûra) rivayet edilen şu hadis açık olarak ortaya kor: "Ebû Mahzûra dedi ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni oturttu. Bana ezanı harf harf söyledi." İbrahim der ki: "Tıpkı bizim ezanımız gibi." (Hadisi İbrahim'den nakleden) Bişr İbnu Muâz der ki: "O'na: "Bana tekrar et!" dedim. O, ezanı bana tercî ile (makamı üzere) tavsif etti."

Ebû Mahzûra'nın sesce insanların en güzeli ve en gürü olduğu rivayet edilmiştir. Hz. Ömer (radıyallâhu anh) bir seferinde onunu ezanını dinlemiş ve "kendimden geçeyazdım" demiştir.

Ebû Mahzûra, hep Mekke'de kalmış, başka yere hiç ayrılmamıştır. Orada hem ezan okumuş, hem de dileyenlere ezan okumasını öğretmiştir. Ebû Mahzûra 59 hicrî yılında Mekk'de vefat etmiştir (radıyallâhu anh).

Ebû Mahzûra'dan *İbnu Abdi'l-Melik, İbnu Muhayrız, İbnu Ebî Müleyke, Atâ, Abdülaziz İbnu Refî* vs. hadis rivayet etmiştir.

3- BİLÂL-İ HABEŞİ: Resûlullah'ın müezzinlik ve hazinedarlık gibi iki mühim hizmetini yürütmüştür. Adı, Bilâl İbnu Rabâh'tır. Künyesi, Ebû

Abdi'l-Kerîm'dir; Ebû Abdillah, Ebû Amr da denmiştir. Annesi, Hamâme olup, Mekke'nin Benî Cumâh hanedanı müvelledlerindendir. (Müvelled= köle asıllı demektir.)

Hz. Bilâl, Hz. Ebû Bekr (radıyallâhu anhümâ) 'nin azadlısıdır. Beş -veya yedi veya dokuz- okiyye'ye[85] satır almış ve Allah yolunda azad etmiştir.

Hz. Bilâl ilk müslümanlaradandır. Bu sebeple Allah'ın dini için en çok işkence çekenlerden biridir. Umeyye İbnu Halef onu yüzü üzerine güneşe yatırır, üzerine değirmen taşı koyar, altta kızgın kum, üstte cehennemî güneş yakıncaya kadar öylece bırakıp kıvrandırır ve bu sırada: "Muhammed'in Rabbi'ni inkar et!" diye telkinde bulunurdu. Bilâl (radıyallâhu anh) bütün işkencelere sabreder ve Umeyye İbnu Halef'e:

"Ahad Ahad! yani Allah bir, Allah bir" diye cevap verirdi.

Bir seferinde, o bu şekilde işkence altında Ahad! Ahad! diye bağırırken, Varaka İbnu Nevfel yanından geçer. Ve:

"Ey Bilâl! Ahad! Ahad! Allah'a yemin olsun bu hale dayanamayıp ölürsen, kabrini dilek makamı yapacağım" [86] der.

Bilâl, Benî Cumâh'a ait köle idi. En ziyade Ümeyye İbnu Halef işkence yapar, aralıksız buna devam ederdi. Ne var ki, Cenâb-ı Hakk Bedir savaşında Ümeyye'nin Bilal'in eliyle öldürülmesini müyesser kılacaktır. Bilâl, İslam'ı ilk izhar eden yedi kişiden (Hz. Peygamber, *Hz. Ebû Bekr,* Habbâb, Süheyb, Ammar, Bilâl, Sümeyye) biri olması hasebiyle işkencenin her çeşidine, en haysiyet kırıcılarına hedef olmuştur. Ellerini arkadan bağlayıp boynuna ip takıyorlar, sonra eğlenmeleri için çocuklara teslim ediyorlar, çocuklar da onunla Mekke'nin Ahşaban denen tepelerinde yoruluncaya, bıkıncaya kadar eğlenip, sonunda bırakıyorlardı.

Bilâl son derece dindar ve dîni hususunda titiz ve kıskançtı. Müşrikler kendilerine kazanmaya çalıştıkları vakit:

"Allah! Alah!" diya pervasızca cevap verir, kızacaklarına, işkence yapacaklarına hiç aldırmazdı. Onun bu salabetine hayran kalan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün *Hz. Ebû Bekr* (radıyallâhu anh)'e rastlar ve:

"Keşke biraz bir şeylerimiz olsa da Bilâl'i satın alsak! buyurur. Hz. Ebû Bekr, Abbâs İbnu Abdilmuttalip'e rastlar ve:

"Bilâl'i benim için satın alıver!" der. Abbâs gidip, efendisi kadına:

85- Bir okiyye Nihâye'ye göre rıtlın altında birinin yarısına denktir, yani bir rıtl 12 okiyye'dir. Müncid'de bir rıtlın 2564 gram olduğu belirtilir. Öyleyse bir okiyye 213,6 gram eder.

86- Dilek makamı diye tercüme ettiğimiz kelimeni aslı hanân'dır. Yani "senin kabrini, Allah'ın rahmeti umulan bir yer, bir ziyaret yapacağım, teberrüken toprağına yüz süreceğim" demektir.

"Şu kölen Bilâl'i sana olan faydası tükenmeden bana satar mısın?" diye sorar. Kadın:

"Onu ne yapacaksın? O, habisin tekidir... O şöyledir. O böyledir.." diye sayar döker, reddeder. Abbâs (radıyallâhu anh) bir başka sefer ona rastlayınca önceki taklifini aynen yeniler. Kadın bu sefer itiraz etmez. Satın alıp, *Hz. Ebû Bekr*'e gönderir.

Bir başka rivayete göre Bilâl, taşın altına gömülmüş halde işkence çekerken bizzat *Hz. Ebû Bekr* (radıyallâhu anh) tarafından satın alınmıştır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu *Ebû Ubeyde İbnu'l-Cerrâh* ile kardeşlemiştir.

Bilâl hayatı boyunca Resûlullah'tan ayrılmamış, O'na müezzinlik yapmıştır. Resûlullah'ın katıldığı bütün gazvelerde O'nunla birlikte olmuştur.

Bilâl'in mümtaz yönü, Hz. Peygamber'e müezzinlik yapmış olmasıydı. İslam'da ilk ezanı okuyan odur. Daha önce belirttiğimiz üzere *Abdullah İbnu Zeyd,* ezan rüyasını görünce Resûlullah: "Bunu Bilâl'e öğret, bununla namaz için ezan okusun, o, sesce senden daha güzel, daha gür" demiştir.

Yine daha önce kaydettiğimiz üzere bazı rivayetler, sabah ezanındaki *"es-salâtu hayrun mine'n-nevm"* cümlesinin ezana girmesinde Hz. Bilâl'in rolü olmuştur: Bir gün Resûlullah'a namaz vaktini haber vermek üzere gelince Aleyhissalâtu Vesselâm'ın uyumakta olduğu haber verilir. Bunun üzerine Hz. Bilâl "es-salâtu hayrun mine'n-nevm" cümlesini irtical buyurarak vazifeyi îfâ eder. Bundan hoşnud olan Şâri-i mübîn Fahr-i Kâinat Efendimiz, sabah ezanlarında bunun da söylenmesini teşrî ve ferman buyururlar.

Medîne'de Resûlullah'a ve ashâb-ı güzîn hazerâtına ezan şakıyan İslâm'ın bu ilk bülbülü, andelib-i Muhammedî, Resûlullah'ın baş âşıklarındandı. Tıpkı her bülbülün güle olan aşkı gibi, o da Medîne'de açan ve kokusu kıyâmete kadar bâki kalacak olan o ilâhî güle, Muhammed adındaki hakkın, hakikatin, Allah'ın gülüne âşıktı.

Resûlullah'ın ölümüne dayanamıyordu. Medîne'nin her taşı, her ağacı, her insanı, esen rüzgarı, öten kuşu O'na sevgilisini hatırlatıyordu. Sevgilisiz Medîne'de kalmak ona çok ağır geliyordu.

Oradan ayrılmak, uzaklara gitmek istiyordu. Allah yolunda cihad ederek, kendini meşgul ederek ızdırabını, kederini azaltmayı, hasretini unutmayı deneyecekti.

Hz. Ebû Bekr (radıyallâhu anh)'den Şam'a gitmek üzere izin istedi.

"Hayır yanımda kalacaksın!" dedi. Ayrılmasını istemiyor, izin vermedi. Ama Bilâl kesin kararlıydı, ağır bastırdı:

"Eğer beni nefsin için âzad ettiysen burada hapset. Yok Allah için azad etti isen bırak Allah'a gideyim!"

Hz. Ebû Bekr, Bilâl (radıyallâhu anhümâ)'in karalılığını anlamıştı.

"Git!" dedi. Bilâl Şam'a gitti.[87] Ölünceye kadar orada kaldı. Artık ezan da okumuyordu. Gülsüz bülbül öter mi? Kudus'ün fethi sırasında Hz. Ömer Şam'a uğramıştır. O'nun gelişi şerefine Hz. Bilâl Şam'da bir kere ezan okur, başta Hz. Ömer, bütün müslümanları ağlatır.

Bir seferde rüyasında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı görür. Efendimiz:

"Bu vefasızlık da ne? Niye ziyaretime gelmiyorsun ey Bilâl!" der. Üzüntü içinde uyanan Bilâl bineğine atlayıp Medîne'ye gelir. Resûlullah'ın makber-i şeriflerine uğrar. Orada ağlar, kabrin üzerine kapanır. Hz. Hasan ve Hüseyin (radıyallâhu anhümâ) yanına gelirler. Onları öper, kucaklar. Kendisinden bir sabah ezanı okumasını rica ederler. Kabul eder. Mescidin damına çıkarak ezan okur. Medînelilere sunulan bu sabah ziyafeti Medîne'de bir hadise olur. Allahu ekber, Allahu ekber dediği zaman Medîne ihtizaza gelir (ve adeta yerinde oynar). Eşhedu enlâ ilâhe illallah deyince titremesi artar ve herkesi yerinden kaldırır. Eşhedu enne Muhammeden Resûlullah deyince kadınlar husûsî çadırlarından dışarı fırlarlar. Kadın ve erkek herkesin ağladığı böyle bir gün Medîne'de hiç görülmez."

Bir gün Hz. Peygamber sabahleyin kalkınca Hz. Bilâl'i çağırtır. Gelince: "Ey Bilâl! Cennette seni benim önüme geçiren şey nedir? Her ne zaman cennete girdi isem, her seferinde önümde senin hışırtını duydum" der.

Bilâl'in Resûlullah'la menkîbesi çoktur.

İbnu Sa'd, Şam-ı Şerif'te (Dımeşk) hicrî 20 yılında altmış küsur yaşında olduğu halde vefat ettiğini, Bâbu's-Sağir'e defnedildiğini belirtir. Ölüm tarihi hususunda başka rakamlar da söylenmiştir. 17, 18, 21, 15 gibi. Hatta bir rivayette de Halep'te ölüp Bâbu'l-Erba'în'e defnedildiği söylenmiştir. Öldüğü zaman yaşının 70'e ulaştığını söyleyen de olmuştur.

Hz. Bilâl koyu esmer, zayıf uzun boylu, gövdesi öne eğik (kamburca), yanakları zayıf idi. Hâlid isminde erkek, Gufeyre isiminde de bir kız kardeşi vardı.

Kendisinden birçok sahâbe ve tabiîn hadis rivayet etmiştir. *Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer, Üsâme, Abdullah İbnu Ömer, Ka'b İbnu Ucre, Berâ İbnu Âzib, es-Sanâbehî, Ebû Osman en Nehdî, Ebû İdrîs el-Havlânî, İbnu Ebî Leylâ, Tarık İbnu Şihâb vs.*

87– Hz. Bilâl'in, Hz. Ebû Bekr devrinde de Medîne'de kalıp ezan okuduğu da rivayet edilmiştir.

ÜÇÜNCÜ FER'

EZAN VE İKÂMETLE İLGİLİ HÜKÜMLER

2464 ١ - عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما [أنَّ مُؤَذِّناً لِعُمَرَ أذَّنَ بِلَيْلٍ فأمَرَهُ أنْ يُعِيدَ الأذَانَ].

أخرجه أبو داود.

1. (2464)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in bir müezzini geceleyin ezan okumuştu. Ezanı iade etmisini emretti." [Ebû Dâvud, Salât 41, (532, 533); Tirmizî, Salât 149, (203).]

2465 ٢- وللترمذي في أخرى عنه: [أنَّ بِلالاً أذَّنَ قَبْلَ طُلُوعِ الْفَجْرِ فأمَرَهُ النَّبىُّ ﷺ أنْ يُنَادِى: ألاَ إنَّ الْعَبْدَ قَدْ نَامَ].

2. (2465)- Tirmizî'nin yine *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ)'dan kaydettiği bir diğer rivayet şöyledir: "Hz. Bilâl güneş doğmazdan önce ezan okumuştu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona: "Haberiniz olsun kul uyudu" diye nidâ etmesini emretti." [Tirmizî, Salât 149, (203).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisleri *Tirmizî,* "Geceleyin Okunan Ezan" adında bir babta kaydeder. *Ebû Dâvud* ise: "Vaktinden Önce Okunan Ezan" adını verdiği bir babta kaydeder.

2- *Tirmizî* ve bir kısım hadisciler, ikinci hadisin Hz. Peygamber'den rivayet edilmesini, senette yer alan Hammâd İbnu Seleme'nin bir hatası olduğunda ittifak ederler. Onlara göre, ezanı vaktinden önce okuyan müezzine, iade etme emrini veren Hz. Ömer'dir. Ebû Dâvud'un rivayetinde bu müezzinin ismi de tasrih edilmiştir: Mesrûh... Bunlara göre ezanı iade etme (yeniden okuma) emrin merfû değil, mevkuftur, bu emrin muhatabı Bilâl değil Mesrûh'tur. Tirmizî bu mesele üzerine uzun açıklamada bulunur. Hadis merfû da olsa, mevkuf da olsa mesele üzerine ta-

rettüp edecek hükümde bir değişiklik yoktur. Bu meselede âlimlerin düştüğü ihtilaf -ki belirteceğiz- daha çok yoruma dayanmaktadır.

3- Birinci hadis, Hz. Ömer'in, vaktinden önce sabah ezanı okuyan bir müezzine vakti girince yeniden ezanı okuttuğunu haber vermektedir. Görüldüğü üzere, ikinci hadis de bu mânayı te'yid eden merfû bir örnek olmaktadır. Yani Hz. Peygamber zamanında Bilâl-i Habeşî, bir keresinde sabah ezanını yanlışlıkla vaktinden önce okumuştur ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Bilâl'e: "Bana uyku galebe çaldı, bu sebeple gaflet edip yanlışlıkla vaktinden önce okudum" mânasında -ve özür beyan etmek maksadıyla- olmak üzere "Haberiniz olsun kul uyudu"[88] diye nidâ etmesini emretmiştir.

Vaktinden önce okunan ezan mevzuunda ulema ihtilaf etmiş, farklı hükümlere varmıştır:

1- *İmam Şâfiî, Mâlik, Ahmed İbnu Hanbel, Evzâî- İshak İbnu Râhûye* sabah ezanının şafak sökmezden yani fecr-i sâdık doğmazadan önce okunmasına hükmederler. Hz. Câbir (radıyallâhu anh) de bu görüştedir. Bu görüş cumhurun görüşü olmaktadır.

2- *Ebû Hanîfe* ve *İmam Muhammed,* diğer vakitlere kıyas ederak vakit girmedikçe sabah ezanının da vakti girmeden okunamayacağına hükmederler. İmam Yûsuf da Ebû Hanîfe gibi hükmetmiş ise de sonradan, rivayetlerde gelen örneği esas alarak "sabah ezanının vaktinden önce okunmasında bir beis yoktur" demiştir.

3- Bazı hadisciler, şayet bir mescidde iki müezzin varsa, sabah varti girmeden sabah ezanını okumanın câiz olduğunu söylemişlerdir. Bunlar şöyle düşünürler: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bidayette tek müezzini vardı. Bilâl-i Habeşî (radıyallâhu anh). O zaman sabah ezanı, vakti girince okunuyordu. Ne zaman İbnu Ümmü Mektum da ikinci müezzin olarak devreye girdi, Bilâl, ezanı vaktinden önce okumaya başladı. Nitekim sahih rivayetlerde geldiği üzere, Resûlullah إِنَّ بِلاَلاً يُؤَذِّنُ بِلَيْلٍ فَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يُؤَذِّنَ ابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ *"Bilâl ezanı geceleyin okur. Siz, İbnu Ümmü Mektûm ezan okuyuncaya kadar yiyin için"* tembihinde bulunmuştu. Bu haberin muahhar olduğu açıktır.Öyle ise vaktinden evvel okununca iade etmeyi emreden rivayet -ki sadedinde olduğumuz 2465 numaralı hadistir- Resûlullah'ın tek müezzini bulunduğu zamanla ilgilidir. Bunu, İbnu Ömer'in rivayeti de te'yid etmektedir."

88– Hattâbî, bu ibarenin ikinci bir mânaya dah muhtemel olduğunu belirtir: Kul, geri kalan uykusunu almak üzere tekrar uyumaya gitti."

Bunlara göre, vaktinden önce okunan sabah ezanı yeterli değildir. Vakti girince ikinci bir ezan daha okumak gerekir.

2466 ٣– وعن بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. [أَنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قالَ: لاَ تُؤَذِّنْ حَتَّى يَسْتَبِينَ لَكَ الْفَجْرُ هكَذَا، وَمَدَّ يَدَيْهِ عَرْضاً]. أخرجه أبو داود.

3. (2466)- *Hz. Bilâl* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Sabah vakti iyice belirinceye kadar ezan okuma!" dedi ve ellerini yanlara doğru açarak: "Şöyle!"diye gösterdi." [Ebû Dâvud, Salât 41 (534).]

AÇIKLAMA:

Bu hadise göre, fecr doğmazdan önce ezan okunması câiz değildir. Ancak hadis munkatı'dır. Zaten yukarıda açıklama sırasında kaydettiğimiz Buhârî hadisi, Peygamberimizi müezzini Hz.Bilâl (radıyallâhu anh)'in oruç tutacaklara henüz yeme-içmenin helâl olduğu bir vakitte yani daha şafak sökmezden önce ezan okuduğunu göstermektedir. Sahih hadisin olduğu yerde zayıf hadisle amel edilemeyeceği bedihî bir husustur.

2467 ٤– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. [أَنَّ سَائِلاً سَأَلَ رسولَ اللهِ ﷺ عَنْ وَقْتِ الصُّبْحِ فَأَمَرَ بِلاَلاً فَأَذَّنَ حِينَ طَلَعَ الْفَجْرُ، فَلَمَّا كَانَ مِنَ الْغَدِ أَخَّرَ الْفَجْرَ حَتَّى أَسْفَرَ. ثُمَّ أَمَرَهُ فَأَقَامَ فَصَلَّى. ثُمَّ قَالَ: هذَا وَقْتُ الصَّلاَةِ]. أخرجه النسائى.

4. (2467)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir kimse, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sabah namazının vaktini sormuştu. O da Hz. Bilâl'e emretti. Şafak sökerken ezan okudu. Ertesi gün ortalık ağarıncaya kadar sabah ezanını tehir etti. Sonra ikâmet okumasını emretti ve namazı kıldı. Sonra da adama:

"İşte bu, (sabah) namazının vaktidir" dedi." [Nesâî, Ezân 12, (2, 11, 12).]

2468 ٥– وعن زياد بن الحارث الصُّدَائى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [لَمَّا كَانَ أَوَّلُ أَذَانِ الصُّبْحِ أَمَرَنِى رسولُ اللهِ ﷺ فَأَذَّنْتُ فَجَعَلْتُ أَقُولُ: أُقِيمُ يَا رسولَ اللهِ؟ فَجَعَلَ يَنْظُرُ إِلَى نَاحِيَةِ الْمَشْرِقِ إِلَى الْفَجْرِ فَيَقُولُ: لاَ. حَتَّى إِذَا طَلَعَ الْفَجْرُ نَزَلَ فَبَرَزَ ثُمَّ انْصَرَفَ إِلَيَّ، وَقَدْ تَلاَحَقَ أَصْحَابُهُ فَتَوَضَّأَ؟ فَأَرَادَ بِلاَلٌ أَنْ يُقِيمَ. فَقَالَ لَهُ رسولُ اللهِ ﷺ: إِنَّ أَخَا صُدَاءٍ

أذَّنَ، وَمَنْ أذَّنَ فَهُوَ يُقيمُ. قَالَ: فَأقَمْتُ]. أخرجه أبو داود والنسائى، واللفظ لأبى داود.

5. (2468)- *Ziyâd İbnu'l-Hâris es-Sudâî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Sabah ezanının ilk vakti girince, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana emretti, ben de ezan okudum ve:

"İkâmet de getireyim mi ey Allah'ın Resûlü?" diye sordum. (Soruma hemen cevap vermeyip) doğu tarafına, fecre bakmaya başladı ve:

"Hayır!" dedi. Ne zaman ki şafak söktü Hz. Peygamber (bineğinden) indi, abdest bozdu. Sonra bana doğru geldi. (Bu ara Ashâbı da toplandı. Abdestini aldı. Bilâl ikâmet okumak istedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Sudâ'nın kardeşi ezan okudu, ezanı okuyan ikâmeti getirsin!" dedi. Ben de ikâmet getirdim." [Ebû Dâvud, Salât 30, (514); Tirmizî, Salât 146, (199).]

AÇIKLAMA:

1- *Sudâ:* Yemen'de *San'a* ya kırkiki fersah mesafede bir yer adıdır. Bu yer, adını bir kabileden almıştır.

2- Hadiste ezan okuyan kimsenin ikâmet de okuması gerektiği ifade edilmektedir.

Bu meseleyi başka hadisler muvacehesinde değerlendiren âlimler farklı neticelere gitmişlerdir:

Tirmizî'nin kaydettiğine göre ulema çoğunluk itibariyle ezanı kim okudu ise ikâmeti de o yapmalıdır demiştir.

Hâfız el-Hâzimî, Kitâbu'l- İ'tibâr'da der ki: "Ulema şu hususta ittifak etmiştir: "Bir kimsenin ezan, bir başkasının da ikâmet okuması câizdir. Ancak "ikisini de aynı şahsın yapması mı, yoksa ayrı ayrı şahısların yapması mı evladır?" meselesinde ihtilaf edilmiştir. Çoğunluk: "Arada fark yoktur, esas olan bu hususta genişlik ve ruhsattır" demiştir. Bu görüşte olanlar arasında *İmam Mâlik* ve *Ebû Hanîfe* ile Hicaz ve Kûfe ulemasının ekseriyeti vardır."

İmam Şâfiî ve *Ahmed İbnu Hanbel*'in bunu mekruh addettiği rivayet edilmiştir.

2469 ٦– وعن سماك بن حرب قال: [كَانَ بِلاَلٌ يُؤَذِّنُ إذَا دَحَضَتِ الشَّمْسُ فَلاَ يُقيمُ حَتَّى يَخْرُجَ النَّبيُّ ﷺ. فَإذَا خَرَجَ أقَامَ الصَّلاَةَ حِينَ يَرَاهُ]. أخرجه مسلم واللفظ له، وأبو داود والترمذي.

6. (2469)- *Simak İbnu Harb* anlatıyor: "Bilâl, güneş (öğlede, batı cihetine) kayınca ezan okurdu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* odasından çıkıncaya kadar ikâmet getirmezdi. Odasından çıkınca, O'nu görür görmez ikâmet getirirdi." [Müslim, Mesâcid 160- (606); Tirmizî, Salât 148, (202); Ebû Dâvud,Salât 44, (537).]

2470 ٧– وعن ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [كانَ لِرسولِ اللهِ ﷺ مُؤَذِّنانِ، بِلالٌ وابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ الأَعْمَى]. أخرجه مسلم وأبو داود.

7. (2470)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın iki müezzini vardı: Biri Bilâl diğeri İbnu Ümmi Mektûm el-A'mâ." [Müslim, Salat 7, (380); Ebû Dâvud, Salât 42, (535).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, bir mescidde iki müezzinin istihdam edilebileceğini ifade eder. Mamafih cami ve cemaatin durumuna ve duyulan ihtiyaca göre daha fazla sayıda müezzin istihdamı da câizdir. Nitekim Hz. Osman ihtiyaç artınca dört adet müezzin tayin etmiştir. Şâfiîlere göre, müezzinlerden biri tanyeri ağarmadan ezan okur, tıpkı Bilâl gibi, diğeri de tanyeri ağardıktan sonra okur, tıpkı İbnu Ümmi Mektûm gibi.

Nevevî'ye göre müezzinin birden fazla olması halinde hepsinin bir defada değil, ayrı ayrı okuması efdaldir. Cami büyükse her biri bir köşede okur, küçükse hepsi beraber, aynı anda okuyabilirler. Vakit olduğu takdirde sıra ile hepsinin ayrı ayrı okuması müstehabtır. Beraber okumak cemaate hoş gelmeyecek olursa bir tanesi okur. İhtilaflar kur'a ile halledilir.

İkâmet'e gelince, bunu bir tanesi yapar. İkâmet, ezanı ilk okuyanın hakkıdır. Müezzinler hep bir ağızdan ezan okumuşsa ikâmeti biri getirir. İhtilaf olursa kur'a çekerler. Cami büyük olur, ihtiyaç da duyulursa iki müezzin ikâmet okuyabilir. Bu cevaz hem Şâfiî ve hem de Hanefî mezhebi için mevzubahistir. Vazifeli müezzin varsa onun öncelik hakkı vardır. Cemaatten biri erken davranıp ikâmet getirecek olsa da yeterlidir.

2- *İbnu Ümmi Mektûm* âmâ bir zattır. Şu halde âmânın müezzinlik yapması câizdir.

3- *Hz. Âişe,* İbnu Ümmi Mektûm'u âmâ diyerek tavsif etmiştir. Âlimler bu tavsiften hareketle, kişiyi tarif etmek gibi meşru bir maksadla, kusuruyla zikretmenin câiz olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Şu halde, böylesi bir tavsif, haram olan "gıybet"e girmez.

2471 ٨– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسول الله ﷺ لبلال: إذَا أذَّنت فترسَّلْ، وإذَا أقمْتَ فَأحْدر، واجعَلْ بين أذانك وإقامتك قدر ما يفرُغ الاكل من أكْله، والشَّارب من شُرْبِه، والمُعْتَصر إذَا دخَلَ لقضَاءِ حَاجَته. قـــال: ولاَ تقُومُوا حتَّى ترَوْني]. أخرجه الترمذي.

«المُعْتَصِرُ» الذي يريد أن يأتي الغائط لقضاء حاجته.

8. (2471)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Bilâl (radıyallâhu anh)'e:

"Ezan okuduğun zaman ağır ağır oku. İkâmet getirdiğin zaman da peş peşe serî oku. Ezanla ikâmetin arasına, yemek yiyenin yemeğinden, içenini içmesinden, üzerine sıkışarak helaya girmiş olanın heladan fâriğ olacağı bir zaman fasılası koy " diye talimat verdi. Şunu da ilave etti: *"Beni görünceye kadar da (ikâmet için) kalkmayın."* [Tirmizî; Salât 143, (195).]

AÇIKLAMA:

1-Ezan okunurken, riayeti tavsiye edilen teressül, ezanın kelimelerini birbirinden keserek teker teker söylemek mânasına gelir. İbnu Kudâme teressülü, yavaşlık ve teennî diye açıklar. Böylece ezanın acele edilmeden, her kelimeye müstakil bir nefes tahsis ederek okunmasını ve mesela, baştaki dört tekbirin dört ayrı nefeste okunmasını tavsiye etmiş olmaktadır. Ancak Nevevî: "Ashabımız her iki tekbiri bir nefeste okumayı, yani bidayette **Allahu ekber Allahu ekber'** bir nefeste, sonra Allahu ekber Allahu ekber'i bir ikinci nefeste okumayı müstehab addetmişlerdir" der. Nevevî'nin bu açıklaması Efendimizin, müezzinin söylediklerini tekrar etmeyi tavsiye ettiği -ki 2439 numarada kaydettik- hadiste belirtilen ezan okunuş tarzına uygundur.

2- İkâmette tavsiye edilen hadr ise teressül'ün zıddıdır. Aslen inmek, düşmek mânasına gelse de kıraatte sür'at, çabukluk demektir. Şârihler, sadedinde olduğumuz nebevî tavsiyeden, ikâmet okurken cümlelerin birbirini hazlıca takib etmesi, araya -ezanda olduğu gibi- fasıla girmemesi gerektiğini anlarlar. İbnu Kudâme: *"Ezan gaib olana hitaptır, onun vurgulanarak söylenmesi uygundur. İkâmet ise hazır olana hitaptır, vurgulamaya gerek yoktur"* der. Hz. Ömer, Beytu'l-Makdis'e müezzin tayin ettiği zaman: "Ezan okurken ağır ağır oku, ikâmet getirirken serî ol" tembihinde bulunmuştur.

3- *Mu'tasır:* Dilimizdeki "üzerine sıkışmak" tabirinin karşılığıdır. Büyük veya küçük abdesti sıkışıp, sıkıntısını hisseden, karnını veya fercini sıkan, dolayısiyle helaya girme ihtiyacında olan kimse mânasına gelir.

4- **"Beni görünceye kadar kalkmayın"** sözü müezzine tembihtir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Mescid'in avlu kısmında inşa edilmiş olan hücrelerde ikâmet ediyordu. Namaz vakitlerinde, ihtiyaç anlarında mescide geçiyorlardı. Bu rivayet, Efendimizin sünnetleri hane-i saadetlerinde eda ettiklerini, farzı kılmak üzere mescide teşrif buyurduklarını göstermektedir: *"Benim girdiğimi görmeden ikâmet getirmeyin, ben ne zaman kapıdan içeriye adımı mı atarsam ikâmet getirin, böylece farzın edasına hemen başlarız.."* demiş olmaktadır.

2472 ٩– وعن امرأة من بنى النجار قالت: [كَانَ بَيْتِي مِنْ أَطْوَلِ بَيْتٍ حَوْلَ الْمَسْجِدِ فَكَانَ بِلاَلٌ يُؤَذِّنُ عَلَيْهِ الْفَجْرَ فَيأْتِي بِسَحَرٍ فَيَجْلِسُ عَلى الْبَيْتِ يَرْقُبُ الْوَقْتَ، فَإِذَا رَآهُ تَمَطَّى. ثُمَّ قَالَ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَحْمَدُكَ وَأَسْتَعِينُكَ عَلى قُرَيْشٍ أَنْ يُقِيمُوا دِينَكَ، ثُمَّ يُؤَذِّنُ. قَالَتْ: وَاللهِ مَا عَلِمْتُهُ تَرَكَ هذهِ الْكَلِمَاتِ لَيْلَةً وَاحِدَةً]. أخرجه أبو داود.

9. (2472)- *Benî Neccâr*'dan bir kadın demiştir ki: "Benim evim, Mescid-i Nebevî'nin etrafındaki en uzun ev idi. Bilâl (radıyallâhu anh), sabah ezanını evimin damında okurdu. Seher'den gelip, dama oturur vaktin girmesini gözetlerdi. Vaktin girdiğini görünce gerinir, sonra da:

"Allah'ım sana hamdediyor, dînini (müslümanların) ikâme etmeleri için, Kureyş'e karşı yardımını diliyorum" der, arkadan ezan okurdu."

Kadın devamla der ki: "Vallâhi, onun bu duayı terkettiği tek gece bilmiyorum!" [Ebû Dâvud, Salât 33, (519).]

2473 ١٠– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [لاَ يُنَادِى بِالصَّلاَةِ إلاَّ مُتَوَضِّئٌ]. أخرجه الترمذي.

10. (2473)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Namaz için ezanı ancak abdestli olan okusun." [Tirmizî, Salât 147, (201).]

2474 ١١– وفي أخرى: [أنَّ النَّبىَّ ﷺ قالَ لاَ يُؤَذِّنُ إلاَّ مُتَوَضِّئٌ]. قالَ: وَالأَوَّلُ أَصَحُّ.

11. (2474)- Bir diğer rivayette şöyle buyrulmuştur: "Ezanı ancak abdestli olan okusun."

Tirmizî der ki: "Önceki rivayet daha sahihtir." [Tirmizî, Salât 147, (200).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetlerin her ikisi de Ebû Hüreyre mahreçli ise de, senedler geri kısımlarda farklıdır. Tirmizî 2473 numarada kaydedilen vechi esahh yani sıhhatçe üstün bulmaktadır. Aslında mâna olarak aralarında fark yoktur. Ancak daha sahih olduğu belirtilen rivayet merfû'dur [Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sözü]; diğeri mevkuf (Hz. Ebû Hüreyre'nin sözü). Bir vecihten mevkuf, bir başka vecihten merfû gelen rivayetler vardır. Kaideten merfû olması esastır.

2- Hadis, abdestsiz olarak ezan okumanın mekruh olduğuna delâlet etmektedir. Bazı kaynaklar, seleften birçoğunun ezan olsun, ikâmet olsun her ikisinin de abdestsiz olarak okunmasının câiz olmayacağına hükmettiklerini belirtir ise de, bu meselede Aynî, el -Hidâye'den naklen şu hükmü kaydeder: "Müezzinin ezan ve ikâmeti abdestli olarak okuması gerekir, zîra ezan ve ikâmet şerefli zikirlerdir. Dolayısıyla bu zikirde taharet müstehabtır. Ancak, abdestsiz olarak ezan okumuş ise bu da câizdir. Şâfiî, Ahmed ve ilim ehlinin tamama yakını böyle hükmetmiştir. İmam Mâlik, ezanda değil, ikâmette taharetin şart olduğunu söylemişir. Atâ, Evzâî ve bazı Şâfiîler her ikisinde de şart olduğunu söylemişlerdir."

Başta Kûfîler olmak üzere abdestsiz olarak okunan ezanın câiz olduğuna hükmedenler şöyle bir mülahaza dermeyan ederler: "Ezan, namazın erkanlarından biri değildir, bu sebeple namaz için şart koşulan temizlik, burada şart olamaz, nitekim istikbâl-i kıble ve huşû da ezanda müstehab değildir, ezan sırasında elin kulaklara konması , muhtelif istikametlere yönelmeler huşûya zıddır."

2475 ١٢ – وعن عثمان بن أبى العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [إِنَّ مِنْ آخِرِ مَا عَهِدَ إِلَيَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَنْ اتَّخِذَ مُؤَذِّناً لاَ يَأْخُذُ عَلَى أَذَانِهِ أَجْراً]. أخرجه أبو داود، والترمذي واللفظ له.

12. (2475)- *Osman İbnu Ebî'l-Âs* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bana en son vasiyetlerinden biri de, ezanına mukabil ücret almayan bir müezzin tutmamdı." [Ebû Dâvud, Salât 40, (531); Tirmizî, Salât 155, (209); Nesâî; Ezân 32, (2, 23).]

AÇIKLAMA:

1- *Osman İbnu Ebî'l-Âs*, Sakîflilerin Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gönderdikleri murahhas içerisinde yer almış birisi idi. Hey'etin yaşça en küçüğü, İslam'ı öğrenme hususunda da en hevesli ve

gayretlisi idi. Hey'et mensupları müzâkerelerle meşgulken o, gizli gizli gelip İslâm'ı tederrüs ediyordu. Samimiyetle müslüman oldu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da onu Tâif'e veli tâyin ederek, gayretini mükafaatlandırdı. Vali olarak birinci ve mühim vazifesi namazları kıldırmaktı. Vazifesi ile igili verdiği talimatlardın birinin müezzin tutmasıyla ilgili olduğunu sadedinde olduğumuz rivâyet göstermektedir.

2- Hadis sarîh bir ifade ile müezzinin, ezan mukabilinde ücret almasının mekruh olduğunu göstermektedir. Bu meselede farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazıları, "Müezzinliği kabul sırasında ücret olarak bu hizmeti yürütecek kimse arar, bulamazsa, humsu'l-humustan vermesinde beis yoktur" vs.demişlerdir.

İbnu'l-Arabî der ki: "Sahih olan şudur: Ezan, namaz, kaza ve her çeşit dînî hizmetlere mukabil ücret alınması câizdir. Çünkü, halife bütün bu hizmetlere mukabil kendisi ücret almaktadır. Öyle ise onun bütün bu hizmetlerdeki naibleri de ücret alırlar... Bu meselede asıl, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şu sözüdür: *"Kadınlarımın nafakalarından ve âmilimin ihtiyacından sonra her ne bıraktı isem o sadakadır."*

İbnu'l-Arabî, bu sözüyle, müezzini âmil'e kıyas etmiş olmaktadır. sadedinde olduğumuz hadis sahihtir, bu durumda *İbnu'l-Arabî*'nin kıyası, nassla çatışma halindedir. Ayrıca bu mevzu üzerine, İbnu Ömer'den rivayet edilen bir fetva mevcuttur ve onun fetvasına Ashâb'tan kimsenin itirazı vârid olmamıştır. *İbnu Ömer*'e: "Seni Allah için seviyorum" diyen bir" zata: Sana Allah için buğzediyorum" diye karşılık verir. Adam sebebini sorunca "Evet, çünkü sen ezana mukabil ücret istiyorsun" der. *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh)'dan da: "Dört hizmet mukabili ücret alınmaz. Ezan, kırâatu'l-Kur'ân, mukâsım (şerîk) ve kaza" hadisi rivayet edilmişir.[89]

Tirmizî de sadedinde olduğumuz hadis hakkında şu notu düşer: "Ehl-i ilm indinde amel şöyledir: "Müezzinin, ezan hizmetine mukabil ücret almasını mekruh buldular ve müezzinin ezan hizmetini Allah rızası için yürütmesini müstehab addettiler."

Mezkûr hizmetlerin ve bâhusus müezzinliğin ücretsiz yapılması ideal ise de fiiliyatta müezzinlik hizmetini hasbî olarak yürütecek kimseleri bulmak imkânsızlık arzedebilir ve din hizmeti aksar. Böyle durumlarda *İmam Mâlik* (rahimehulla)'in لاَ بَأْسَ بِهِ "Bunda bir mahzur yoktur" fetvası esas alınmalıdır. Dört mezhebin dördü de haktır.

89– Mukâsım (ortak, şerîk) ortak olduğu işte çalışınca kâra katılır, işe iştiraki sebebiyle ayrıca ücret almaz.

2476 ١٣ – وعن أبى بَكْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [خَرَجْتُ مَعَ رسولِ اللهِ ﷺ لِصَلاةِ الصُّبْحِ فَكَانَ مَا يَمُرُّ بِرَجُلٍ إلاَّ نَادَاهُ لِلصَّلاَةِ أوْ حَرَّكَهُ بِرِجْلِهِ]. أخرجه أبو داود.

13. (2476)- *Ebû Bekr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte sabah namazı için beraber çıktık. Uğradığı her adama namaz için sesleniyor veya ayağı ile dürtüyordu." [Ebû Dâvud, Salât 293, (1264).]

AÇIKLAMA:

Hadis, sabah için hücre-i saâdetlerinden çıkan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mescidin Suffe bölümünden geçerek namazgâh'a geldiğini ifade etmektedir. Aleyhissalâtu vesselâm, Suffe ashabından henüz kalkmamış olanları seslenerek uyandırmakta, seslenmekle uyanmayanları da ayağının ucuyla dürterek kımıldatmak sûretiyle uyandırmaktadır. Âlimler, bu hadisten hareket ederek; *"Namaza uyanan kimselerin, uyanamıyanları uyandırması gerekir"* diye hükmetmişlerdir.

2477 ١٤ – وعن أبى أُمامة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أو عن بعض أصحاب رسول الله ﷺ: [أنَّ بِلاَلاً أخَذَ فِي الإقَامَةِ، فَلَمَّا أنْ قَالَ: قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ؛ قَالَ رسولُ اللهِ ﷺ: أقَامَهَا اللهُ وَأدَامَهَا؛ وَقَالَ فِي سَائِرِ الإقَامَةِ كَنَحْوِ حَدِيثِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ المَذْكُورِ فِي فَضَائِلِ الأذَانِ]. أخرجه أبو داود.

14. (2477)- *Ebû Ümâme* (radıyallâhu anh) veya Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashâbından bir diğeri tarafından rivayet edildiğine göre, (bir seferinde) Bilâl (radıyallâhu anh) ikâmete başlamıştır. Kad kâmeti's-salât deyince Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Allah onu (namazı) ikâme etsin ve dâim kılsın!" buyurdu. İkâmetin geri kısmında, ezanın faziletleri bahsinden mezkûr olan Hz. Ömer hadisinde olduğu gibi (müezzinin söylediklerini tekrar şeklinde) hareket ediyordu." [90] [Ebû Dâvud, Salât 39, (528).]

2478 ١٥ – وعن نافع: [أنَّ ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا كانَ لاَ يَزِيدُ عَلَى الإقَامَةِ فِي السَّفَرِ إلاَّ فِي الصُّبْحِ فَإنَّهُ كَانَ يُنَادِى فِيهَا وَيُقِيمُ، وَكَانَ يَقُولُ: إنَّمَا الأذَانُ لِلإمَامِ

90– 2439 numaralı hadise işaret edilmektedir.

الَّذِى يَجْتَمِعُ النَّاسُ إِلَيْهِ]. أخرجه مالك.

15. (2478)- *Nâfi* (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anh) sefer sırasında ikâmete sadece sabah namazından hem ezan, hem de ikâmet her ikisini okurdu. Derdi ki: "(Seferde ezana hacet yok, çünkü) ezan, kendisine cemaat gelecek olan imama mahsustur." [Muvatta, Salât 11, (1, 73).]

AÇIKLAMA:

Bu hadise göre, *İbnu Ömer*, ezanın cemaat toplamak maksadıyla okunduğuna inanmakta, sefer sırasında cumâ ve cemaat sâkıt olduğu için ezanın bir mâna ve gereği kalmadığına hükmetmektedir. O'nun sabah ezanını ihmal etmeyişini Zürkânî şöyle açıklar: "Ezanı, sabaleyin okumak İslam'ın şiarını izhâr etmek içindir. Bir de o vakit küffâra saldırma vaktidir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, sefere çıkıp bir yere gelince bu vakitte ezan işitmezse saldırır, işitirse saldırmazdı."

İbnu Ömer'in sabah ezanını okuması; "Fecrin doğduğunu, beraberindekilerden uyuyanlara ve bîhaber olanlara duyurmak içindir, diğer vakitler ise zaten kimseye gizli kalmaz" şeklinde de açıklanmıştır.

Abdurrezzak'ın sahih bir rivayetinde İbnu Ömer şöyle der: "Ezan, başlarında komutanları olan ordu veya kafile içindir. Bu durumda namaz için toplanmaları maksadıyla namaz ezanı okunurken, böyle olmayanlara sadece ikâmet yeterlidir."

Sadedinde olduğumuz bu hadise rağmen, Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'den meşhur olan ve üç imam ve diğer pek çok âlimlerce de benimsenen görüşe göre, her namazda ezanın meşruiyyetidir. Atâ, bu hususta mübalâğa bile etmiş ve : "Eğer seferde iken ezan okunmamış, ikâmet getirilmemiş ise, namazı iade et" demiştir. Atâ'ya göre, ezan namazın sıhhati için şart kabul edilmiş olabilir.İbnu Abdilberr bu görüşe "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hazerde ve seferde ezanı terketmemiş olması"nı delil gösterir.

Sözün kısası, ulema, seferde olanın da ezan okumasının câiz olduğu, okuduğu takdirde sevap elde edeceği hususunda icmâ eder. Keza her müslüman beldede ezanın gereğinde de icma edlmiştir. Öyle ise bu sünnet yolcu üzerinden düşmez, zaten düşeceği hususunda icma yoktur. Bu söylenen hususlar, Zürkânî'ye göre, "Ezanın insanları toplamaktan başka bir mânası yoktur" diyenlerin zanlarının bâtıl olduğunu göstermeye ye-

terlidir. Ezanın insanları toplamadan öte pek çok fazîletleri rivayetlerde beyan edilmiştir, bir kısmı daha önce zikredildi.

2479 ١٦ – وعن أبي جحيفة رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّهُ رَأَى بِلالاً يُؤَذِّنُ، قَالَ: فَجَعَلْتُ أَتَتَبَّعُ فَاهُ هَاهُنَا وَهَا هُنَا بِالأَذَانِ]. أخرجه الخمسة وهذا لفظ الشيخين.

زاد الترمذي: « وَأُصْبُعَاهُ فِي أُذُنَيْهِ ».

16. (2479)- *Ebû Cuhayfe* (radıyallâhu anh)'nin anlattığına göre, Hz. Bilâl (radıyallâhu anh)'i ezan okurken görmüştür. Der ki: "Ben, ezan okurken, onun ağzını şu tarafa, bu tarafa (sağa sola) dönerken takibe koyuldum."

Tirmizî'nin rivayetinde şu ziyade mevcuttur: "İki parmağı kulaklarını üzerinde olduğu halde..." [Buhârî, Ezân 18, 19, Vudû 40, Salât 17, Sütre 90, 93, 94, Menâkıb 23, Libas 3, 42; Müslim,Salât 249, (503); Ebû Dâvud, Salât 34, (520); Tirmizî, Salât 144, (197); Nesâî, Ezân 13, (2, 12).]

2480 ١٧ – وَعند أبي داود: [فَلَمَّا بَلَغَ حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ حَيَّ عَلَى الفَلاَحِ لَوَّى عُنُقَهُ يَمِيناً وَشِمَالاً وَلَمْ يَسْتَدِرْ].

17. (2480)- *Ebû Dâvud*'da şu ifadeye yer verilmiştir: "(Bilâl), hayye ala's-salât, hayye ala'l-felâh cümlesine gelince boynunu sağa ve sola çevirdi, bizzat kendi dönmedi." [Ebû Dâvud, Salât 34, (520).]

AÇIKLAMA:

1- Son iki hadis, Hz. Bilâl'in ezan okuyuş şeklini kısmen tasvir etmektedir. Önceki rivayet, **hayye ala's-salât, hayye ala'l-felâh** derken, Hz. Bilâl'in başını sağa ve sola çevirdiğini ifade edeken; ikinci rivayet, bu çevirme keyfiyetinin boyundan yapıldığını belirtmektedir. Yani Hz. Bilâl, bulunduğu yerde sâbit kalarak başını önce sağa çevirip hayye ala's-salât demekte, sonra da sola çevirip hayye ala'l-felâh demektedir. Ezan sırasında *Hz. Bilâl*'in dönmesiyle ilgili rivayetler ihtilaflıdır. Bazıları döndüğünü beyan ederken bazıları dönmediğini ifade eder. *İbnu Hacer,* her iki görüşüde te'lif eder: "Döndü diyenler başın dönmesini, dönmedi diyenler vücudun dönmesini kasdetmiş olmalıdır." der.

Birinci rivayette Müslim'den kaydedilen ziyadeden Bilâl hazretleri'ni ezan okurken ellerini kulaklarının üzerine koyduğunu öğrenmekteyiz.

2- Hadis aslında uzundur, buraya son derece özetlenerek alınmıştır.

EZAN BAHSİNE BİR TETİMME

EZANIN TARİHÇESİ

Ezan bahsi, mevzu üzerine kaydedilen rivayetlerin çokluğundan ve aralarındaki farklılıklardan da anlaşılacağı üzere, pekçok teferruâtı olan, ihtilaflı bir bahistir. Biz burada, münâkaşaya, farklı görüşlerin delillerine girmeden, muhtelif meselelerine ve cumhurca benimsenmiş olan kavillere kısa kısa işaretler koyacağız.

1- Ezan Mekke'de mi teşrî edilmiş, Medîne'de mi? diye farklı rivayetler olmuştur. Mekke'de başlatan rivayetlerin hepsi zayıftır. Ulema Medîne'de teşrî edildiğinde ittifak eder.

Medîne'de hangi yılda teşrî edilmiştir? Bu da çok kesin olmamakla beraber umumîyetle benimsenen kavl, hicretin birinci yılıdır. Mescidin inşasından sonra olmuştur.

2- Bazı rivayetlerde ezanın *Resûlullah*'a vahyen geldiği, Mi'râc sırasında vahyedildiği ifade edilmiştir. Bu rivayetler zayıftır. Ezan Ashâbtan bazılarına rüyalarında öğretilmiştir.

3- Rüyada ezanı görmüş ve öğrenmiş olan sahâbelerin sayısıyla ilgili, muhtelif kitaplarda farklı rakamlar gelmiştir. On küsur, ondört, yedi gibi. Sahih rivayetler bunları reddeder. Ezanı rüyasında iki kişi görmüştür. Hz. Ömer ve *Abdullah İbnu Zeyd* (radıyallâhu anhümâ). Şu halde: "Namaz ezanını dünya semasında ilk okuyan Cibrîl (aleyhisselâm)'dir. O'ndan Hz. Ömer ve Hz. Bilâl işitti. Hz. Ömer, Resûlullah'a haber vermede önce davrandı..." şeklindeki rivayet de bir kıymet taşımaz.

4-Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ezan okumuş mudur? Bu da münâkaşa edilmiştir. Ancak bunu te'yid eden sahih bir rivayet yoktur.

5- İhticaca elverişli olmayan bazı rivayetlerde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Hz. İbrahim (aleyhisselâm)'in ezanından aldığı, Hz. Âdem yeryüzüne indiği zaman Cibrîl (aleyhisselâm)'in Âdem için

ezan okuduğu beyan edilmiştir. İbnu Hacer bu rivayetleri "garib" olarak değerlendirir.

6- Ezanın okunuş tarzı bizzat Resûlullah tarafından Ebû Mahzûra'ya ta'lim edilmiş, onun muallimliğinde günümüze intikal etmiştir. Ezan sırasında, ellerin kulaklara konmasından, hay'aleteyn'de başın sağa sola çevrilmesine, minarede muhtelif cihetlere dönülmesine kadar, bilinen pekçok teferruât Resûlullah'ın ilk müezzinlerinden rivayet edilmiştir, yani hepsi Efendimizin ta'limine dayanmaktadır.

7- *Ezanın hükmü* husûsunda da ihtilaf edilmiştir. Bunun sebebi, menşeinin meşverete dayanmış olmasıdır. Zîra, rivayetlerden anlaşılacağı üzere, namaz vaktini duyurma ihtiyacı zuhur edince Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* "ne suretle duyurma yapalım?" diye istişâre açmış, muhtelif teklifleri dinlemiş, hiç biri kabul edilmeden dağılınmıştır. Sonra rüyada bazı sahâbîlere ezan öğretilmiş, ilk defa *Abdullah İbnu Zeyd* gelip gördüğünü anlatmış, Resûlullah bunu Bilâl (radıyallâhu anh)'e öğretmesini ve bununla ezan okumasını söylemiş, ezanı duyan Hz. Ömer, rüyada bunun kendisine, de öğretildiğini beyan edince mesele iyice kuvvet kazanmış, hak küya olduğu tebeyyün etmiştir. Zîra Sekîne Hz. Ömer'in diliyle konuşmaktadır.

Görüldüğü üzere, ezanın menşei müşâvereye dayanır. Müşâvere ise mendub bir fiilidir. Öyle ise ezan daha ziyade mendubâta yakın gözükmektedir. Acaba mendub denebilir mi? Bu, hatıra gelebilecek bir soru ise de Resûlullah'ın tatbikatı açısından bakınca vâcib olduğu anlaşılır. Çünkü, Aleyhissalâtu Vesselâm onu takrîr etmiş, takrîrinde devam etmiş, hiç terketmemiş, terkini emretmemiş, terkine ruhsat da vermemiştir. Şu halde bu açıdan vâcibata daha yakındır. Ve bir kere daha tekrar edelim: "Dînimizin bir kısım vâcib , farz ve haramları Resûlullah tarafından va'z ve teşrî edilmiştir."

İSTİKBÂLU'L-KIBLE

2481 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسـولُ الله ﷺ مَا بيْنَ المَشْرِقِ وَالمَغْرِبِ قِبْلَةٌ]. أخرجه الترمذي.

1. (2481)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Doğu ile batı arasında tek bir kıble vardır."* [Tirmizî, Salât 256, (342, 343, 344).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin ifade ettiği mâna hususunda ilim adamları ihtilaf etmiştir. *Beyhakî, Irakî, Nevevî* gibi meseleye eğilen müdakkik alimler bu hadisin her memlekete şâmil âmm bir hüküm taşımadığını, hadisteki hükmün Medîne'ye ve kıble itibariyle Medîne'ye tâbi olan bölgelere ait olduğunu, bulunulan yere göre kıblenin kuzey ve güney ortasında vesair durumlarda da olabileceğini belirtmişlerdir. Nitekim her nerede olunursa olunsun kıble Ka'be istikâmetinde olacağına göre, Ka'be'nin tam doğusunda yer alan bölgelerde kıble kuzey-güney ortasıdır. Yani kişi, kuzeyi sağına, güneyi de soluna alarak durur. Burada bir başka kıble câiz olamaz. Keza, Ka'be'nin batı istikâmetindeki bölgelerde yer alan kimseler de kuzeyi soluna, güneyi sağına alarak durur. Burada da kıble tek istikâmetedir ve doğuyadır.

2482 ٢ – وعن نافع: [أنّ عُمَرَ بن الخَطّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: ما بَيْنَ المَشْرِقِ وَالمَغْرِبِ قِبْلَة إذَا تَوَجّهَ قِبَلَ البَيْتِ]. أخرجه مالك، والله أعلم.

2. (2482)- *Nâfi* (rahimehullah) anlatıyor: "Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallâhu anh) dedi ki: "Kişi Beytullah istikâmetine yöneldi mi doğu ile batı arasında tek bir kıble vardır." [Muvatta, Kıble 8, (1, 196).]

BEŞİNCİ BÂB

NAMAZIN MAHİYETİ VE RÜKÜNLERİ

2483 ١– عن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [كَانَ رَسُولُ اللّه ﷺ إذَا قَامَ إلى الصَّلاَة رَفَعَ يَدَيْه حَتَّى تَكُونَا حَذْوَ مَنْكبَيْه ثُمَّ يُكَبِّرُ، فإذَا أرَادَ أنْ يَرْكَعَ فَعَلَ مثْلَ ذلكَ، وَإذَا رَفَعَ رَأسَهُ منَ الرُّكُوعِ فَعَلَ مثْلَ ذَلكَ، وَلاَ يَفْعَلُهُ حين يرفَعُ رأسَهُ منَ السُّجُود]. أخرجه الستة.

وفي أخرى: « لاَ يَفْعَلُ ذلكَ حينَ يَسْجُدُ ».

1.(2483)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaza kalktığı zaman, ellerini iki omuzunun hizasına kadar kaldırır sonra tekbir getirirdi. Rükû yapmak isteyince de (ellerini iki omuzu hizasına kaldırmak suretiyle) aynı şeyi yapardı. Rükûdan başını kaldırınca da aynı şeyi yapardı. Ancak bunu, secdeden başını kaldırırken yapmazdı."

Bir başka rivayette: "Bunu, secde ederken yapmazdı" denmiştir.

2484 ٢– وفي أخرى: [وَإذَا رَفَعَ رَأسَهُ منَ الرُّكُوعِ رَفَعَهُمَا كَذَلكَ. وقال: سَمِعَ اللّهُ لِمَنْ حَمدَهُ، رَبَّنَا وَلَكَ الحَمْدُ]. وهذا لفظ الشيخين.

2. (2484)- Bir diğer rivayette: "Başını rükûdan kaldırınca, ellerini aynı şekilde kaldırır ve: *"Semi'allâhu li-men hamideh, Rabbenâ ve leke'l-hamd. (Allah kendine hamdedeni işitir. Rabbimiz, hamd sanadır)" derdi"* şeklinde gelmiştir. [Bu ibarenin elfazı Sahiheyn'e aittir.]

2485 ٣– وللبخاري في أخرى: [أنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهمَا كَانَ إذَا دَخَلَ في الصَّلاَة كَبَّرَ وَرَفَعَ يَدَيْه].

3. (2485)- Buhârî'nin diğer bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "İbnu Ömer

(radıyallâhu anhümâ) namaza girince tekbir getirir ve ellerini kaldırırdı."

2486 ٤– وعند مالك وأبي داود: [أنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهمـا كَانَ إذَا افتَتَحَ الصَّلاَةَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ، وَإذَ رَفَعَ مِنَ الرُّكُوعِ رَفَعَهُمَا دُونَ ذلكَ].

4. (2486)- Muvatta ve Ebû Dâvud'da gelen bir rivayette de şöyle denmiştir: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) namaz için iftitah tekbiri getirince (namaza başlayınca), ellerini iki omuzu hizasına kadar kaldırırdı, rükûdan kalkınca daha aşağı kaldırırdı."

2487 ٥– ولمالك في أخرى: [كَـانَ يُكَبِّرُ كُلَّمَا خَفَضَ وَرَفَعَ. قَالَ ابْنُ جُرَيجٍ: قُلْتُ لِنَافِعٍ: أكَانَ يَجْعَلُ الأولىٰ أرْفَعَهُنَّ؟ قَـالَ لاَ سَوَاءً، قُلْتُ: أشِرْ لِي؟ فَـأشَارَ إلَى الثَّدْيَيْنِ أوْ أسْفَلَ مِنْ ذلكَ].

5. (2487)- Muvatta'nın bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: "(İbnu Ömer) eğilip doğruldukça her seferinde tekbir getirirdi."

İbnu Cüreyc der ki: "Nâfi'e (Yani İbnu Ömer ellerini) ilk kaldırmada öbürlerinden daha mı yukarı kaldırıyordu?" diye sordum. Bana:

"Hayır! eşitti" dedi. Ben tekrar:

"Öyleyse bana işaret et (göster)" talebinde bulundum. Göğsüne hatta daha aşağıya işaret etti."

2488 ٦– ولأبي داود: [كانَ رَسولُ اللّٰهِ ﷺ إذَا قَامَ الَى الصَّلاَةِ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى يَكُونَا حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ ثُمَّ كَبَّرَ وَهُمَا كَذلكَ فيَرْكَعُ. ثُمَّ إذَا أرَادَ أنْ يَرفَعَ صُلْبَهُ رَفَعَهُمَا حَتَّى يَكُونَا حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ. ثُمَّ قَالَ: سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، وَلاَ يَرْفَعُ يَدَيـهِ فـي السُّجُودِ، وَيَرْفَعُهُمَا في كُلِّ تَكْبِيرَةٍ يُكَبِّرُهَا قَبْلَ الرُّكُوعِ، حَتَّى تَنْقَضِيَ صَلاَتُهُ].

وله في أخرى: وَإذَا رَفَعَ مِنَ الرُّكُوعِ، وَإذَا انْحَطَّ إلَى السُّجُودِ، وَلاَ يَرْفَعُهُمَا بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ.

6. (2488)- *Ebû Dâvud*'un bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaza kalktığı zaman ellerini iki omuzunun hizasına kadar kaldırırdı. Sonra eller o halde iken tekbir getirirdi, rükûa giderdi. Sonra belini doğrultmak isteyince ellerini tekrar iki omuz hizasına kadar kaldırır ve, **"Semi'allâhu li-men hamideh"** derdi.

Secdede ellerini kaldırmazdı. Rükûdan önce getirdiği her bir tekbirde ellerini kaldırırdı ve bu hal namazın bitimine kadar devam ederdi."

Yine *Ebû Dâvud*'un bir diğer rivayetinde: "Rükûdan doğrulunca, secdeye eğilince (kaldırır), iki secde arasında kaldırmazdı" denmiştir.

2489 ٧- وللنسائى: [كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِذَا دَخَلَ فِي الصَّلاَةِ، وَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَرْكَعَ، وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ، وَإِذَا قَامَ بَيْنَ الرَّكْعَتَيْنِ يَرْفَعُ يَدَيْهِ كَذلِكَ حَذْوَ المَنْكِبَيْنِ].

7. (2489)- *Nesâî*'nin rivayetinde şöyle gelmiştir: [Resûlulah *(aleyhissalâtu vesselâm)*] namaza girdiği zaman ellerini kaldırırdı. Rükûya gitmek istediği zaman, başını rükûdan kaldırdığı ve iki rek'at arasında kalktığı zaman aynı şekilde ellerini iki omuzunun hizasına kaldırırdı." [Buhârî, Ezân 83, 84, 85, 86; Müslim, Salât 22, (390); Muvatta, Salât16, (1, 75, 76, 77); Ebû Dâvud, Salât 117, (721, 722, 741, 743); Tirmizî, Salât 190, (255); Nesâî, İftitah 1, 2,3, (2, 121, 122); İbnu Mâce, İkâmet 15, (858 - 868).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydettiğimiz hadisler, iftitah tekbiri sırasında olsun, rükûya eğilirken veya rükûdan doğrulurken ve secdeye giderken olsun ellerin kaldırılmasıyla ilgilidir. *İbnu Ömer*'den farklı vecihlerde gelmiş olan bu rivayetlerin hepsi ref'ul-yedeyn tabir edilen iki elin omuz hizasına kadar kaldırılmasını te'yid etmektedir.

Bu mesele ulema arasında münâkaşalı bir husustur. Çoğunluk, sadece iftitah tekbirinde değil, diğer rükûya giderken, rükûdan kalkarken,secdeye giderken çekilen tekbirler sırasında da ellerin kaldırılacağı hususunda ittifak ederler. *Muhammed İbnu'n-Nasr el-Mervezî* Kûfe elhi (Hanefîler) dışında, ulemanın ref'ul-yedeyn'in meşruiyyetinde "icma" ettiğini söyler. Buhârî ref'u'l-yedeyn'den bahseden hadisleri müstakil bir cüz'de toplamıştır.

Hülâsa, mesele üzerinde dermeyan edilen münâkaşaya girmeden şunu söyleyeceğiz: Hanefîler dışında kalan diğer mezhepler ref'ül-yedeyn'de ittifak ederler.

Hanefîler ise sadece iftitah tekbiri sırasında ellerin kaldırılacağına inanırlar. Hanefîleri bu hükme sevkeden rivayet İbnu Mes'ud'dan gelir. Mezkûr rivayete göre Resûlullah ellerini sadece iftitah tekbirinde kaldırmış, diğer tekbirlerde hiç kaldırmamıştır. Hanefîlerin dayandıkları usûl kaideleri açısından bu rivayet daha sıhhatlidir ve amel etmeye elyaktır.

Ref'u'l-yedeyn'den bahseden İbnu Ömer rivayeti ise zayıftır, İbnu Mes'ud rivayeti varken onunla amel edilmez. Hanefî kitaplarının ve mesela Serahsî'nin kaydettiği - müteakiben kaydedilecek olandan başka bu meseleye giren- bir başka rivayete göre, bu mevzu üzerine *Ebû Hanife* (radıyallâhu anh) ile *Evzâî* arasında Mekke'de ilmî bir münâzara dahi vukua gelmiş, *Ebû Hanîfe* kendi görüşündeki haklılığı müdafaa edince, Evzâî merhum sükût buyurmuş ve böylece hak vermiştir. Hanefî mezhebi açısından ehemmiyet taşıyan bu münâzara ile ilgili rivayeti aynen kaydediyoruz:

انّه اجتمع هو والاوزاعيّ في دار الحنّاطين بمكّة فقال الاوزاعيّ لابي حنيفة ما بالكم لا ترفعون ايديكم في الصّلاة عند الرّكوع وعند رفع الرّأس منه؟ فقال ابو حنيفة لأنّه لم يصحّ عن رسول الله ﷺ فيه شيء فقال: كيف لم يصحّ وقد حدّثني الزّهريّ عن سالم عن ابيه عن رسول الله ﷺ انّه كان يرفع يديه اذا افتتح الصّلاة وعند الرّكوع و عند الرّفع منه فقال ابو حنيفة حدّثنا حمّاد عن ابراهيم عن علقمة والاسود عن عبد الله بن مسعود انّ رسول الله ﷺ كان لا يرفع يديه الاّ عند افتتاح الصّلاة ثمّ لا يعود بشيء من ذلك فقال الاوزاعيّ: أحدّثك عن الزّهريّ عن سالم عن ابيه وتقول: حدّثنا حمّاد عن ابراهيم؟ فقال: ابو حنيفة كان حمّاد افقه من الزّهريّ وابراهيم افقه من سالم وعلقمه ليس بدون ابراهيم في الفقه وإن كانت له صحبة وله فضل الصّحبة فالاسود له فضل كبير. وعبد الله فسكت الأوزاعيّ.

"Ebû Hanîfe, Evzâî ile Mekke'de Dâru'l-Hınnâtîn'de (Buğdaycılar evi) toplanırlar. *Evzâî*, Ebû Hanîfe'ye: "Niye namazda rükûya gider ve rükûdan doğrulurken ellerinizi kaldırmazsınız" der. Ebû Hanîfe de: "Zîra bu konuda Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den sahih bir rivayet yoktur" cevabını verir.

Evzâî: "Nasıl olmaz? Zührî bana Sâlim'den, o da babasından, babası da Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den rivayet ettiğine göre, Hz. Pegamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaza başlarken, rükûya doğrulurken ellerini kaldırıyordu" der. *Ebû Hanîfe* de: "Hammâd'ın İbrahim'den, o da Alkame ve Esved'den, onlar da Abdullah İbnu Mes'ud'dan bize Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sadece namaza başlarken iftitah tekbiri sırasında ellerini kaldırdığını, bundan sonra namaz bitinceye kadar hiç kaldırmadığını rivayet etmiştir" der.

Evzâî de şöyle mukabelede bulunur: "Ben sana Zührî, Sâlim ve babası tarikinden rivayet ediyorum, sen bana Hammâd, İbrahim tarikinden

rivayet ediyorsun (yani benim tarikim daha kısa ve âli bir tariktir). Ebû Hanîfe cevaben: "Hammâd, Zührî'den daha fakih (efkah) dir. İbrahim de Sâlim'den daha fakihtir. Alkame'ye gelince: "O fıkıh yönüyle İbnu Ömer' den geri değildir. Eğer İbnu Ömer'in Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le sohbeti varsa, öbürünün de sohbet fazîletinden nasibi var. Esved ise, O da büyük bir fazîlet sahibidir. Abdullah İbnu Mes'ud'a gelince O herkesçe malum, fazla söze ne hacet" der. Ebû Hanîfe'nin bu sözleri karşısında Evzâî sükût eder.[91]

Görüldüğü gibi, münâzara fevkalade ilmî ölçü ve kaideler çerçevesinde cereyan etmiştir. Evzâî hazretleri ref'u'l-yedeyn'i isbat eden rivayetin ulvî bir senedle geldiğini söyler, yani Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e öbürüne nazaran daha kısa(üç kişi) bir senetle ulaştığını söyler. Bu noktada Evzâî haklıdır, çünkü ulemanın müştereken kabul ettiği bir prensip şudur: Diğer yönleriyle eşit olan müteârız iki hadisten senedce ulvî olan, olana müreccahtır. Ama *Ebû Hanîfe* de kendi açısından haklıdır.Çünkü ona göre râviler fakih ise, fakih olmayanlara müreccahtır. Evzâî'nin zikrettiği râviler sıka ise de fıkıh yönüyle Ebû Hanîfe'nin râvileriyle kıyaslanamaz.Onlar fakih olmaktan çok muhaddistir. *Ebû Hanîfe*'nin râvileri muhaddis olduğu kadar da fakihtirler.

Evzâî hazretleri, Ebû Hanîfe'nin bu açıklaması karşısında sükût buyurur. Allah her ikisinden de razı olsun.

2- İftitah tekbiri sırasında el kaldırmanın hükmü hususunda ihtilaf edilmiştir. Zâhirîler farz demiş ise de ulemanın ekseriyeti buna katılmamıştır.Vâcib diyen de olmuştur. Müstehap oluğunda icma'dan bahseden de vardır.

Keza tekbir getirmenin hükmü de münâkaşa edilmiş ise de ulema bunun da farziyyetine kâil değildir. Allah'ı ta'zim ifade eden bir tâbir vâcib ise de Allahu ekber tâbiri müstehabtır.

3- Âlimler, iftitah sırasında "el mi önce", "tekbir mi önce", "ikisi beraber mi?" diye münâkaşa etmişlerdir. Bu meseledeki ihtilaf, esas itibariyle rivayetlerden kaynaklanır. Zîra, bazısı önce elin kaldırılıp sonra tekbir getirildiğini ifade eder.Bazı Hanefîlerle Şâfiîler, ikisinin berabe olmasını (mukarene) esahh bulurken, Hanefîlerden bir kısmı önce elin kaldırılıp,

---

91– Bu rivayet mütedavil Hanefî kitaplarında senedsiz kaydedilir ise de, tahkik edilince şu senedle geldiği tesbit edilmiştir: حَدَّثَنَامُحَمَّد بن ابراهيم بن زياد الرازى حدثنا سليمان بن الشاذكونى قال سمعت سفيان بن عيينةيقُول: اِجْتَمَعَ اَبُو حَنِيفَةَ وَالْاَوْزَاعِيُّ فِى دَارِ الْحَنَّاطِينَ بمكة

sonra tekbir getirilmesini esas almışlardır. el-Hidâye'de bu görüş şöyle açıklanır: "Doğrusu önce elleri kaldırıp, sonra tekbir getirmektir. Zîra elleri kaldırmak, büyüklük sıfatını Allah dışındaki mahlukattan nefyetmektir, tekbir ise bu sıfatı Allah'a has kılmaktır. Bilindiği üzere nefyetmek kelime-i şehadette de önce zikredilmiştir. İsbat sonra zikredilmiştir.

Bu bâbta rivayetlerin ihtilafı, mesele üzerine Resûlulla'ın genişlik ve ruhsat teşrî ettiğini, hepsinin de sahih ve câiz olduğunu ifade eder. "Elleri kaldırma tekbirle beraber olmalıdır" diyenlerin bir kısmı, bunun hikmetini, "namazın başlamış olduğunu sağır duyar, kör de görür, ânında niyet ederler" şeklinde açıklamıştır.

Eli kaldırmanın hikmeti zımnında muhtelif açıklamalar yapılmıştır. Bazıları: "Dünyayı geriye atıp, bütün varlığı ile ibadete teveccüh etmektir." Bazıları: "Namaza ta'zimdir", bazıları: "Allahu ekber sözüne fiilini de uydurarak tam teslimiyet ve tam inkıyaddır", bazıları: "Kıyâmın kemaline işarettir", bazıları "Kul ve ma'bud arasındaki hicâbın kalkmasına işarettir." Bazıları: "Bütün bedeniyle kıbleye yönelmektir" vs. demiştir. Kurtubî, son kaydettiğimiz te'vili "en münasibi" diye değerlendirmiştir. İmam Şâfiî'ye, "Elleri kaldırmanın mânası nedir?" diye sorulunca: *"Allah'a ta' zim, Resûlünün sünnetine ittibadır"* şeklinde cevap vermiştir. İbnu Abdilberr, Abdullah İbnu Ömer'in: "Elleri kaldırmak namazın zînetlerindendir" dediğini rivayet eder. Ukbe İbnu Âmir (radıyallâhu anh): "Her kaldır-mada on sevap vardır, her bir parmak için bir sevap vardır" buyurmuştur.

4- Ellerin nereye kadar kaldırılacağı da rivayetlerde farklıdır. Fukaha da bu hususta ihtilaf etmiştir. Ahmed İbnu Hanbel, Şâfiî ve İmam Mâlik omuzlara kadar kalkacağına hükmetmişlerdir. Hanefîlere göre kulakların yumuşağına kadar kalkmalıdır. Yani baş parmak kulak yumuşağına değmeli, diğerleri kulakla yan yana gelmelidir.

2490 ٨– وعن عَلْقَمَةَ قال: [قالَ لَنَا ابْنُ مَسْعُودٍ يوماً ألاَ أُصلّي بِكُمْ صَلاَةَ رَسُولِ اللهِ ﷺ. قَالَ فَصلّى وَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ إلاّ مَرَّةً وَاحِدَةً مَعَ تَكْبِيرَةِ الافْتَتَاحِ].

8. (2490)-Alkame (rahimehullah) anlatıyor: "Size Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namazıyla namaz kıldırayım mı?" dedi ve namaz kıldı. Bu namazda ellerini bir kere iftitah tekbiri sırasında kaldırdı, başka kaldırmadı."

2491 ٩– وفي أخرى: [كانَ رسولُ اللهِ ﷺ يُكَبِّرُ في كُلِّ خَفْضٍ وَرَفْعٍ وَقِيَامٍ وَقُعُودٍ،

وأبُو بَكْرٍ وعُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما]. أخرجه أصحاب السنن.

9. (2491)- Bir diğer rivayette şöyle demiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* her eğilip doğrulmalarda, kıyâm ve oturmalarda tekbir getirirdi. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer (radıyallâhu anhümâ) de aynı şekilde tekbir getirirlerdi." [Ebû Dâvud, Salât 119, (748); Tirmizî, Salât 191, (257), 188, (253); Nesâî, İftitah 110, (2, 195), 124, (1, 204), Sehv 70, (3, 62).]

AÇIKLAMA:

Önceki açıklamada belirttiğimiz üzere Hanefîler, "Namazda ellerin sadece iftitah tekbiri sırasında kaldırılması gerekir, rükûya giderken veya rükûdan doğrulurken veya secdeye giderken eller kaldırılmaz" diye hükmederken, bu rivayetle bu mânada birkaç başka rivayeti esas almışlardır. Müteakiben kaydedilecek olan da aynı hükmü te'yid eder.

Şerh kitaplarında hadisin sıhhati üzerine açıklamalar, münâkaşalar dermeyan edilmiştir, burada teferruât faidesizdir.

2492 ١٠– وعن البراء رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [رأَيْتُ رسولَ اللّٰهِ ﷺ إذَا افْتَتَحَ الصَّلاَةَ رَفَعَ يَدَيْهِ إلى قَرِيبٍ مِنْ أُذُنَيْه ثُمَّ لاَ يَعُودُ]. أخرجه أبو داود.

10. (2492)- *Berâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı iftitah tekbiri alırken gördüm. Ellerini kulaklarına yakın kaldırmıştı. Sonra (namazdan çkıncaya kadar) başka kaldırmadı." [Ebû Dâvud, Salât 119, (752).]

2493 ١١– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه: [أنَّهُ كَانَ يُصَلِّى بِهِمْ فَيُكَبِّرُ كُلَّمَا خَفَضَ ورَفَعَ. فقِيلَ لَهُ: مَا هذَا التَّكْبِيرُ؟ فقَالَ: إنَّهَا لَصَلاَةُ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ]. أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين.

وعن أبى داود والترمذي: « كَانَ إذَا كَبَّرَ نَشَرَ أصَابِعَهُ ».

وفي أخرى للترمذي: « كَانَ يُكَبِّرُ وَهُوَ يَهْوى ».

11. (2493)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh)'den yapılan rivayete göre, halka namaz kıldırdığı zaman, her eğilip doğrulmada tekbir getirirdi. Kendisine:

"Bu tekbirler de ne?" dendiği vakit:

"Bu, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namazıdır!" diye cevap verirdi."

Bu hadis, Sahiheyn'in rivayetine lafzen uygundur. Ebû Dâvud ve Tirmizî'nin bir rivayetinde: "(Ebû Hüreyre) tekbir getirince parmaklarını açardı" denmiştir.

Tirmizî'nin bir diğer rivayetinde "O eğilirken tekbir getirirdi" denmiştir.

2494 ١٢– وفي أخرى لأبى داود: [لَوْ كُنْتُ قُدَّامَ النَّبِيِّ ﷺ لَرَأَيْتُ إِبْطَيْهِ].

12. (2494)- *Ebû Dâvud*'un bir diğer rivayetinde: "Şayet Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ön cihetinde olsaydım koltuk altlarını görürdüm (kollarını öylesine yüksek kaldırırdı)."

2495 ١٣– وفي أخرى للنسائى: [أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ جَاءَ إِلَى مَسْجِدِ بَنِي زُرَيْقٍ وَقَالَ: ثَلاَثٌ كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَعْمَلُ بِهِنَّ تَرَكَهُنَّ النَّاسُ: كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي الصَّلاَةِ مَدّاً وَيَسْكُتُ هُنَيْئَةً. وَيُكَبِّرُ إِذَا سَجَدَ].

13. (2495)- Nesâî'de gelen bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) Beni Züreyk Mescidi'ne geldi ve dedi ki: "Üç şey var ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onları yapıyordu, halk ise terketmiş durumda... Namazda ellerini uzatarak kaldırırdı, (Fatihayı okuyunca kırâate geçmezden önce) bir miktar sükût buyurdu, secdeye varınca (ve secdeden kalkınca) tekbir getirirdi." [Buharî, Ezân 115; Müslim, Salât 27-32, (392); Muvatta, Salât 19, (1, 76); Ebû Dâvud, Salât 118, 119, (746, 753); Tirmizî, Salât 177, 198, (239, 254); Nesâî, İftitah 6, (2, 124), 84, (2, 181-182), 184, (2, 235).]

AÇIKLAMA:

Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'nin bu hadisi çok farklı vecihlerde rivayet edilmiştir. Yukarıda 2493-2495 numaralı hadisler arasında bu vecihlerden bazıları kaydedilmiş olmaktadır. Bu rivayetlerden şu hususlar anlaşılmaktadır:

1- Namaz sırasında gerek rükû ve gerekse secdelere, hep eğilip doğrulamalarda telaffuz edilen tekbirler *-ki bunlara intikal tekbiri de denir-* sünnettir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunlara, namazda yer vermiş, Ebû Hüreyre hazretleri de, namaz kılarken bu tekbirleri getirmiş ve bunun sünnet olduğunu ayrıca belirtmiştir.

2- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh)'nin: "Halk bunu bıraktı" diye

yakınması, tarihî bir vak'aya işaret eder. Şârihlerimiz Benî Ümeyye'nin intikal tekbirlerini terkettiğini belirtir. Tekbiri terk edenler arasında *Hz. Muâviye, Ziyâd, Ömer İbnu Abdilaziz*'in de ismi geçer. İbrahim Nehâî, "Tekbirleri ilk noksan bırakanın Ziyâd olduğunu", "Ebû Hüreyre ise -soru üzerine- *Hz. Muâviye* olduğunu" söylemiştir. Bir başka rivayet bu mesele de ilk şahsın Velîd İbnu Ukbe olduğunu zikreder.

Görüldüğü üzere, seleften bazıları intikal tekbirlerini getirmezlermiş. Bazı alimler intikal tekbirlerinin cemaat namazına ait olduğunu bile söylemiştir. Abdurrahman İbnu Ebzâ'dan gelen bir rivayette, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in de intikal tekbirlerini getirmediği söylenmiştir. Şu halde tekbirin alınmadığına dair rivayetler Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e kadar dayanmaktadır. Demek oluyor ki, Resûlullah, bunun farz olmadığını göstermek için zaman zaman terketmiştir. Ulema, bu sebepten olacak ki intikal tekbirlerinin "sünnet" olduğunu söylemiş, farz ve vâcib olmadığını belirtmiştir. *İmam Ebû Hanîfe, Şâfiî, Mâlik* hazerâtı bu kanaattedir. İmamlardan sadece Ahmed İbnu Hanbel bu tekbirlerin vâcib olduğuna hükmetmiştir. Bazıları: "Bu tekbirler namazın süsüdür, terkinde bir beis yoktur, bunlar daha çok cemaat namazında intikalleri cemaate duyurmak içindir" demiştir.

İntikal tekbirleri uzatılabilir de kısa da tutulabilir. Sözgelimi rükûdan secdeye giderken, secdeye varıncaya kadar uzatılması câizdir. Uzatma bilhassa Şâfiîler nezdinde efdaldir. Ayrıca bu tekbirler Hanefîlere göre tam eğilirken, tam doğrulurken alınmalıdır, daha önce veya daha sonra alınması câiz değildir.

2496 ١٤ – وعن وائل بن حُجر رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّهُ رَأَى النَّبِىَّ ﷺ رفع يديه حين دخل في الصَّلاةِ كَبَّرَ].

قال أحد الرواة: [حيالَ أُذُنيه ثُمَّ الْتحف بثوبه ثُمَّ وضع يدهُ الْيمنى على الْيُسْرى. فَلَمَّا أراد أنْ يركع أخرج يديه من الثَّوْبِ ثُمَّ رفعهما ثُمَّ كَبَّر فرفع. فلمَّا قال: سمع الله لِمن حمدهُ، رفع يديه. فلمَّا سجد سجد بين كفَّيه]. أخرجه مسلم، واللفظ له، وأبو داود، والنسائى.

14. (2496)- *Vail İbnu Hucr* (radıyallâhu anh)'un anlattığına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı, namaza girdiği sırada ellerini kaldırıp tekbir getirirken görmüştür.

[Râvilerden Hemmâm Resûlullah'ın ellerini kulaklarının hizasına kadar kaldırdığını gösterdi.] [92] Sonra elbisesine gömüldü, sonra sağ elini sol elinin üstüne koydu. Rükûya gitmek isteyince, ellerini elbiseden çıkardı. Sonra onları kaldırdı, sonra tekbir getirdi ve rükûya gitti, semi'allâhu li-men hamideh dediği zaman ellerini kaldırdı, secdeye gittiğinde ellerinin arasına secde etti." [Kaynaklar 2500 numaralı hadiste toptan verilecektir.]

2497 ١٥ – ولأبى داود في أخرى قال: [ثُمَّ أَتَيْتُ المَدِينَةَ بَعْدَ فَرَأَيْتُهُمْ يَرفَعُونَ أَيْدِيهِمْ إِلى صُدُورِهِمْ في افْتِتَاحِ الصَّلاَةِ وَعَلَيْهِمْ بَرَانِسُ وَأَكْسِيَةٌ].

15. (2497)- *Ebû Dâvud*'da gelen bir diğer rivayette şöyle denir: "...Sonra Medîne'ye geldim, gördüm ki (halk, namazı) üzerlerinde bürnuz ve kisalar[93] olduğu halde kılıyor ve namaza başlarken ellerini göğüslerine kadar kaldırıyor."

2498 ١٦ – وفي أخرى قال: [صَلَّيْتُ مَعَ رَسولِ اللهِ ﷺ، فَكَانَ إذَا كَبَّرَ رَفَعَ يَدَيْهِ ثُمَّ الْتَحَفَ. ثُمَّ أَخَذَ شِمَالَهُ بِيَمِينِهِ وَأَدْخَلَ يَدَيْهِ فِي ثَوْبِهِ. فإِذَا أَرَادَ أَنْ يَرْكَعَ أَخْرَجَ يَدَيْهِ ثُمَّ رَفَعَهُمَا، وَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَرْفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ رَفَعَ يَدَيْهِ ثُمَّ سَجَدَ وَوَضَعَ وَجْهَهُ بَيْنَ كَفَّيْهِ، وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ أَيْضاً رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى فَرَغَ مِنْ صَلاَتِهِ].

16. (2498)- Bir diğer rivayette der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte namaz kıldım. Tekbir getirdiği zaman ellerini kaldırıyor, sonra (elbisesine) gömülüyordu. Sonra sol elini sağ eliyle tutuyor, ellerini elbisesine sokuyordu, rükû yapmak istediği zaman ellerini çıkarıp sonra kaldırıyordu. Rükûdan başını kaldırmak isteyince de ellerini kaldırıyor, sonra secde ediyordu. (Secdede) yüzünü elleri arasına koyuyor idi. Keza başını secdeden kaldırınca da ellerini kaldırıyordu. Namaz bitinceye kadar (her rek'atte böyle yapıyordu)."

2499 ١٧ – وفي أخرى: [أَنَّهُ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى كَانَتَا بِحِيَالِ مَنْكِبَيْهِ، وَحَاذَى بِإِبْهَامَيْهِ أُذُنَيْهِ ثُمَّ كَبَّرَ].

92– Burada, Müslim'deki asla uyarak ifadede tasarrufta bulunduk.

93– Bürnuz, cübbe ve benzeri uzun giyeceklerden başa giyilecek kısmı ile bitişik olanlara denir. Dilimizdeki bornoz buradan gelir. Nitekim umumiyetle bornozların başa giyilecek kısmı da, bornozun uzantısı olarak mevcuttur. Kisâ giysi mânasınadır. Burada cübbe gibi uzun, sade giyecek kastedilmiş olabilir.

17. (2499)- Bir diğer rivayette şöyle der: "[Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ellerini, omuzları hizasına kadar kaldırdı. Baş parmaklarını da kulaklarıyla, hizaladı, sonra tekbir getirdi."

2500 ١٨ – وفي أخرى: [رآه ﷺ رفع يديه مع التَّكْبيرة].

وفي أخرى: « رفع إبهاميه إلى شحمة أُذُنيه ».

18. (2500)-Bir diğer rivayette: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı iftitah tekbiriyle birlikte ellerini kaldırırken görmüştür." [Müslim, Salât 54, (401); Ebû Dâvud, Salât 117, (723-729, 736, 737); Nesâî, İftitah 107, (2, 194), 139, (2, 211), 187, (2, 236), Sehv 29, (3, 34-35).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah*'ın namazı nasıl kıldığını bize bütün teferruâtıyla rivayet eden bu yüce sahâbî *Vâil İbnu Hucr*, Hadramevtlidir. Babası oranın şeflerindendir (Melik). Kavminin elçisi olarak Resûlullah'a biat etmek üzere Medîne'ye hareket eder etmez, Aleyhissalâtu Vesselâm, onun geleceğini Ashâb-ı güzîn'e birkaç gün önceden haber vermiş ve şöyle demiştir: *"Size uzak bir diyardan, Hadramevt'ten Vâil İbnu Hucr geliyor. Mûti, Allah ve Resûlünun aşkı ile dolu olarak geliyor. O, melekler hanedanının son evladıdır."*

Efendimiz, Vâil yanına girince ziyade iltifat ve ikramda bulunur. Kendi yakınına çağırır. Ridâsını yere serer, bir kısmına onu oturtur, geri kalan kısmına kendisi oturur. Bu tavır, Resûlullah'ın nâdir talihlilere bahşettiği mühim ikramlardandır. Ayrıca Vâil (radıyallâhu anh)'e اَللَّهُمَّ بَارِكْ فِى وَائِلٍ وَوَلَدِهِ **"Allahım Vâil ve evladlarını mübârek kıl"** diye duâ eder.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Vâil'i Hadramevt'in mahallî şeflerine(94) âmil (genel vâli) tâyin eder, bazı arazilerin tasarrufunu bağışlar. Beraberinde (İslam'ın tebliği v.s. danışmanlık hizmetleri için) Hz. Muaviye'yi gönderir.

Vâil bilahare Kûfe'ye yerleşecek ve Hz. Muâviye'nin hilafetine kadar orada yaşıyacaktır. Muâviye ile karşılaşmış ve ondan ikram görmüştür.

94– O bölgede mahallî şeflere kayl (cem'i; akyâl) denmektedir. Daha üst krala tabi olan mahallî kral; bir bakıma vâli veya derebey veya ağa mânasında, nüfûzlu, sözü nâfiz, otorite sahibi kimse demektir.

Vâil, Sıffîn savaşında Hz. Ali'nin yanında olarak savaşta yer almış, Hadramevt'in bayraktarlığını yapmıştır.

Kendisinden oğulları Alkame ve Abdulcebbar rivayette bulunmuştur. Vâil'in, Resûlullah'tan sadedinde olduğumuz namazla ilgili hadislerin dışında rivayetleri vardır.

Vâil (radıyallâhu anh), *Hz. Muâviye*'nin hilafeti yıllarında vefat etmiştir. Rivayete göre, Hadramevt'e *Hz. Muâviye* ile giderken yolda kendisi deve üzerinde, *Hz. Muâviye* yaya olarak yol alırlar. *Hz. Muâviye,* kumların sıcaklığından şikayet eder ve devenin terkisine almasını söyler.

"Sen meliklerin terkisine binemezsin" cevabını verir. Ayakkabısını bari emaneten vermesini rica eder.

"Devenin gölgesinden istifade et!" karşılığında bulunur. *Hz. Muâviye*'nin ikramına mazhar olunca: "Keşke o yolculuk sırasında devemin önüne alsaymışım!" diye hayıflanır.

2- *Vâil* (radıyallâhu anh)'in Ebû Dâvud'da yer alan bir ifadesi, Resûlullah'ın namazını kasdî bir nazarla tedkik ettiğini göstermektedir. Der ki: "(Kendi kendime): "Resûlullah namazı nasıl kılıyor iyice bir bakayım dedim... " Bu sebeple onun rivayetlerinde ince teferruâtlara rastlanır. Oturma sırasında ellerin, parmakların, ayakların durumu gibi. Yukarıda kaydedilen rivayetlerde yer verilen mühim hususlar şöyle özetlenebilir:

★ Namaz sırasında elbise boldur. Tekbirden sonra "gömülme" olarak ifade ettiği müşahade bunu ifade eder. Bidayette rahatça sarkan bürnuz, eller bağlanınca ve vücud huşû ile sabit kalınca, elbisenin daralarak kolları örtmesi, -veya elbisenin bol ve uzun olan yenleri içerisinde- kolların kaybolması gibi durumlar bunu ifade eder.

★ Eller sadece ittitah tekbirinde değil, her intikalde kaldırılmaktadır. Kaldırma, bazan "göğüs", bazan da "kulak" hizasına kadar diye ifade edilmiştir.

★ Sağ el sol elin üstünde olacak şekilde eller önde bağlanmaktadır. Ebû Dâvud'un bir rivayetinde bu bağlama daha teferruâtlı tasvir edilir: "Sağ elini sol avcunun sırtı, bileği ve kolu üzerine gelecek şekilde koydu."

★ Secdede eller aralıklı olarak konmakta, baş ikisi arasına secde etmektedir. Rivayette eller omuza göre daha mı ilerde, daha mı geride yoksa aynı hizada mı belli değildir. Bazı şârihler: "Omuzların hizasına koydu" şeklinde açıklama getirmiş ise de, metinde buna hükmetmeye imkan tanıyan bir karîne mevcut değildir."

★ Oturuş sırasında ayak ve ellerin vaziyeti de tasvir edilmiştir. Hz. Vâil'in bu tasviri 2644 numaralı hadiste kısmen gelecektir.

★ Secdeden başını kaldırınca ellerini kaldırması, alimlerin büyük çoğunluğunca rivayet hatası olarak değerlendirilmiştir. Bu ziyade, hadisin diğer vecihlerinde mevcut değildir. Bâbın başında İbnu Ömer'den kaydedilen rivayetler (2483, 2488) secdede ellerin kaldırılmasını reddederler. Bu hadisler sıhhatçe üstündür. Ulemanın kâhir çoğunluğunca reddedilse de *Ebû Bekr el-Münzir, Ebû Ali et-Taberî* ve bazı hadisciler secdeden kalkarken elleri kaldırmanın müstehap olduğunu söylemiştir.

2501 ١٩ – وعن سعيد بن الحرث المعلى قال: [صَلّى لَنَا أَبُو سَعِيدٍ الخُدْرِىّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ. فَجَهَرَ بِالتَّكْبِيرِ حِينَ رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ، وَحِينَ سَجَدَ، وَحِينَ رَفَعَ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ، وَقالَ: هٰكَذَا رَأَيْتُ النَّبِىَّ ﷺ]. أخرجه البخارى.

19. (2501)-Saîd İbnu Haris el-Muallâ (rahimehullah) anlatıyor: "Ebû Saîdi'l-Hudrî (radıyallâhu anh) bize namaz kıldırdı. Secdelerden başını kaldırırken, secdeye giderken, iki(nci)rek'atten kalkarken, tekbirlerini cehrî (sesli) olarak getirdi ve sonunda:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı böyle yapar gördüm!" diye açıklamada bulundu." [Buhârî, Ezân 144.]

AÇIKLAMA:

İbnu Hacer Buhârî Şerhi'nde hadisin bir başka vechini kaydeder. Buna göre, Medîne'de imamet vazifesini yürüten *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) bir ara hastalanır. O'nun yerine imâmete geçen *Ebû Saîdi'l-Hudrî* namazı kıldırır. İftitah ve rükû tekbirlerini cehrî yapar. Namaz bitince kendisine: "Halk kıldırdığın namaz hususunda ihtilafa düştü" denilir. Bunun üzerine minberin yanına giderek:

"Vallahi, ben namaz hususunda ihtilaf etmiş veya etmemişsiniz ona karışmam. Ancak ben Resûlullah'ın namazı böyle kıldırdığını gördüm!" açıklamasında bulunur.

İbnu Hacer şu açıklamayı yapar: "Görünen o ki, aralarında çıkan ihtilaf, tekbirlerin cehrî veya sırrî olmasıyla ilgilidir. Emevîlerden Mervân ve diğerleri, daha önce açıkladığımız üzere [95] tekbirleri sırrî (sessiz) okuyorlardı. *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh), Mervân'in Medîne valiliği sırasında imâmet yapıyordu."

95– Bu husus 2495 numaralı hadisin açıklamasında geçti.

Yeri gelmişken şu hususu bir kere daha belirtelim: "Muvatta'da kaydedilen rivayete göre, *Ebû Hüreyre*'den meşhur olan tarz şöyledir: "O, secdeden kalkma esnasında tekbir getirir, -bazılarının yaptığı üzere- belini tam doğrultuncaya kadar te'hir etmezdi."

2502 ٢٠ – وعن مُطَرِّف بنِ عبدالله قال: [صَلَّيْتُ خَلفَ عليّ بنِ أبي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أنا وَعِمْرَانُ بنِ حُصَيْنٍ. فَكَانَ إذَا سَجَدَ كَبَّرَ، وَإذَا رَفَعَ رَأسَهُ كَبَّرَ، وَإذَا نَهَضَ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ كَبَّرَ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

وعند النسائى: «فَكَانَ يُكَبِّرُ في كُلِّ خَفْضٍ وَرَفْعٍ وَيُتِمُّ الرُّكُوعَ».

20. (2502)- *Mutarrif İbnu Abdillah* (rahimehullah) anlatıyor: "Ali *İbnu Ebî Tâlib* (radıyallâhu anh)'in arkasında ben ve İmrân İbnu Husayn beraber namaz kıldık. Ali (radıyallâhu anh) secde edince tekbir getiriyor, başını kaldırınca tekbir getiriyor, iki(nci) rek'atten kalkınca yine tekbir getiriyordu." [Buhârî Ezân 144, 115, 116; Müslim, Salât 33, (393); Ebû Dâvud, Salât 140, (835); Nesâî, Sehv 1, (3, 2).]

Nesâî'nin rivayetinde şöyle denmiştir: "Her eğilme ve her kalkmada tekbir getirir, rükûyu tamamlardı."

AÇIKLAMA:

1- Gerek önceki hadiste ve gerekse burada "iki rekatte tekbir..." tâbirini âlimler iki surette anlamışlardır:

a) Her iki rek'atte, ikinci secdeden sonra kıyâma kalkarken tekbir getirdi...

b) İkinci rek'atte teşehhüd'den sonra üçüncü rek'ate kalkış esnasında tekbir getirdi...

Biz tercümeyi, iki mânayı da muhtemil olsun diye iki(nci) rek'at şeklinde yaptık.

2-Bu rivayet de İbnu Hacer'in te'viline göre, zâhiren yeterince sarih olmasa da, Hz. Ali (radıyallâhu anh)'nin tekbiri kalkma sırasında çektiğini ifade etmektedir.

2503 ٢١ – وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّ رسولَ الله ﷺ: كَانَ إذَا قَامَ إلى الصَّلاَةِ المَكْتُوبَةِ كَبَّرَ وَرَفَعَ يَدَيْهِ حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ وَيَصْنَعُ مِثْلَ ذلِكَ إذَا قَضَى قِرَاءَتَهُ وَأرَادَ أنْ

يركع، ويصنعه إذا رفع من الركوع، ولا يرفع يديه في شيء من صلاته وهو قاعد، وإذا قام من السجدتين رفع يديه كذلك وكبر]. أخرجه أبو داود.

21. (2503)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* farz namaza kalkınca tekbir getirir, ellerini omuzlarının hizasına kadar kaldırırdı. Kıraatini tamamlayıp rükûya gitmek isteyince aynı şeyi yapardı. Rükûdan kalkınca da aynı şeyi yapardı. Oturur vaziyette iken ellerini hiçbir surette kaldırmazdı. İki(nci) secdeden de kalkınca ellerini aynı şekilde kaldırır ve tekbir getirirdi." [Ebû Dâvud, Salât 118, (744).]

AÇIKLAMA:

Şârihler burada geçen secdeteyn (iki secde) kelimesiyle rek'ateyn (iki rek'at) kasdedildiğini belirtirler. Çünkü, hadisin diğer vecihlerinde secdeteyn yerine rek'ateyn gelmiştir. İki(nci) rek'atten sonraki kalkışla, teşehhüdden sonraki kalkışın kastedildiğini önceki açıklamamızda belirtmiştik. Şu halde, teşehhüd'den sonraki kalkışta ellerin kaldırılması müstehab olmaktadır.

Şunu da kaydedelim ki, sadece *Hattâbi,* burada geçen secdeteyn (iki secde) kelimesiyle, her rek'atte yapılan malum iki secdenin kastedildiğini söylemiş, ancak secde sırasında ellerin kaldırılacağını hiçbir fakihin söylemediğini belirterek kendisi gereksiz bir çıkmaza girmiştir. İbnu Raslân der ki: "Hattâbî, hadisin başka vecihlerinde secdeteyn kelimesinin yerine rek'ateyn kelimesinin kullanıldığını görmemiş olmalıdır. Görseydi, bu kelimeyi rek'ateyn'e hamlederdi."

2504 ٢٢ – وعن أبي قلابة [أن مالك بن الحويرث رضي الله عنه رأى النبي ﷺ يرفع يديه إذا كبر، وإذا ركع، وإذا رفع رأسه من الركوع حتى يبلغ بهما فروع أذنيه].

أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

زاد النسائي في أخرى: «وإذا سجد وإذا رفع رأسه من السجود».

22. (2504)- *Ebû Kılâbe* anlatıyor: "İbnu Hüveyris (radıyallâhu anh), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın (namaza başlarken) tekbir getirdiği, rükûya gittiği, rükûdan başını kaldırdığı zaman, kulağının üst kısmına ulaşıncaya kadar ellerini kaldırdığını görmüştür." [Buhârî, Ezân 84; Müslim, Salât 24-26 (391); Ebû Dâvud, Salât 118, (745); Nesâî 85, (2, 182); İbnu Mace, İkâmetu's-Salât; 15, (859).]

Nesâî, bir diğer rivayette şu ziyadeyi kaydeder: "...secde ettiği ve secdeden başını kaldırdığı (zaman da ellerini kaldırırdı)."

AÇIKLAMA:

Bu rivayet namazda tekbirler sırasında ellerin nereye kadar kaldırılacağı hususunda açıklamada bulunuyor. Hadiste geçen furû' kelimesi fer'in cem'idir, bir şeyin üst kısmı demektir. Kulağın üst kısmı olarak anlaşılmıştır. Ancak bazılarınca kulak memesi diye izah edilmiştir. Müslim'in bir rivayetinde "kulaklarının hizasına kadar" tabiri geçer. Nevevî, bu hadislere dayanarak el kaldırma işi'ni şöyle tavsif eder: "Mezhebimizde (Şâfiî) ve cemâhir'in mezhebinde meşhur şekli şöyledir: Musalli, ellerini omuzları hizasında kaldırır, şöyle ki: Parmaklarının kenarları kulaklarının üst hizasında, başparmakları kulak memelerinin hizasında, avuçları omuzlarının hizasında olur. Şâfiî merhum, bu babta gelen farklılıkları böylece cem'etti ve diğer âlimler onun bu izahını yerinde buldu."

Aliyyü'l-Kârî de Mirkât'ta meseleyi Kadı İyâz'dan naklen şöyle açıklar: "İmamlar, iftitah tekbiri (tahrim) sırasında ellerin kaldırılmasına sünnet demekte müttefiktirler, ancak bunun nasıl olması gerektiğinde ihtilaf ederler. *Mâlik* ve *Şâfiî,* musallinin ellerini omuz hizasına kadar kaldıracağını, *Ebû Hanîfe* kulak hizasına kadar kaldıracağını söyler."

2505 ٢٣– وعن النّضر بن كثير السعدى قال: [صَلّى إلى جَنْبى عَبْدُالله بنِ طَاوُسٍ في مَسْجِدِ الخَيْفِ فَكَانَ إذَا سَجَدَ السَّجْدَةَ الأولى فرفع رأسَهُ منها رفع يديه تلْقَاء وَجْهِهِ، فَأنْكَرْتُ ذَلِكَ. فَقُلْتُ لِوُهَيْبِ بنِ خَالدٍ: فقَالَ وُهَيْبٌ: تَصْنَعُ شَيْئاً لَمْ تَرَ أحَداً صَنَعَهُ؟ فقَالَ ابنُ طَاوُسٍ: رَأيْتُ أبِى يَصْنَعُهُ؛ وَقَالَ أبِى: رَأيْتُ ابنَ عَبَّاسٍ يَصْنَعُهُ، وَلاَ أعْلَمُ إلاَّ أنَّهُ قال كَانَ النّبىُّ ﷺ يَصْنَعُهُ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

23. (2505)- *Nadr İbnu Kesîr es-Sa'dî* anlatıyor: "Abdullah İbnu Tâvus, Mescidü'l-Hayf'da yanıbaşımda namaz kıldı. İlk secdeyi yapıp secdeden başını kaldırdığı zaman ellerini yüzünün hizasına kadar kaldırmıştı. Ben bunu hoş bulmadım ve Vüheyb İbnu Hâlid'e söyledim. Vüheyb ona:

"Sen hiç kimsede görmediğin birşey mi yapıyorsun?" dedi. Ancak Tâvus cevaben:

"Babamın onu yaptığını gördüm. Üstelik babam şunu da söylemişti:

"İbnu Abbâs (radıyallâhu anh) böyle yaptığını gördüm. Üstelik onun:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu yapıyordu" demiş olmasın-dan başka bir şey de bilmiyorum." [Ebû Dâvud, Salât 117, (740); Nesâî, İftitah 177, (2, 232).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste sarih olarak, secdelerde baş, yerden kalkarken ellerin yüzün hizasına kadar kaldırılacağı ifade edilmektedir. Bu meseleye 2500 numaralı hadisin açıklamasının sonunda genişçe yer vererek ulemanın secdeden kalkarken ellerin kaldırılmaması gerektiğinde ittifak ettiğini belirttik. Burada şunu da ilave edelim ki, sadedinde olduğumuz hasidin râvilerinden olan *Nadr İbnu Kesîr,* kendisiyle amel edilemeyecek kadar zayıf addedilmiştir. Kütüb-i Sitte'de böyle hadisler yer alır mı? sorusuna cevabımız şudur: Kütüb-i Sitte'de yer alan hadislerin durumlarını açıklarken zıddiyet hadisleri'nden bahsetmiş, müellifler bir bâbta gelen ve bazı âlimlerce amel edilmiş olan zayıf hadisleri de -zaafına dikkat çekmek maksadıyla- bilerek almışlardır. (Bu mevzu ileride tafsilatiyla ele alınacaktır). Bu çeşit hadislerin varlığı o kitaplara olan itimadımızı sarsmaz, bilâkis âlimlere olan saygı ve güvenimizi artırır. Onlar, kendisi açılarından, amel edilmeyecek kadar zayıf olan hadisleri de -onlarla amel eden bazı fakihler bulunduğu için- göstermiş olmakla ilmî bîtaraflıklarını ortaya koymuş olmaktadırlar.

2506 ٢٤– وعن ميمون المكى: [أَنَّهُ رَأَى عَبْدَ اللهِ بنَ الزُّبَيْرِ وَصَلّى بِهِمْ، يُشِيرُ بِكَفّيْهِ حِينَ يَقُومُ، وَحِينَ يَرْكَعُ، وَحِينَ يَسْجُدُ، وَحِينَ يَنْهَضُ لِلْقِيَامِ. فَيَقُومُ فَيُشِيرُ بِيَدَيْهِ، قَالَ فَانْطَلَقْتُ إِلَى ابنِ عَبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فَقُلْتُ إِنّي رَأَيْتُ ابنَ الزُّبَيْرِ صَلّى صَلاَةً لَمْ أَرَ أَحَداً يُصَلّيهَا. فَوَصَفْتُ لَهُ هذهِ الإشَارَةَ، فَقَالَ: إن أَحْبَبْتَ أَنْ تَنْظُرَ إلى صَلاَةِ رَسولِ اللهِ ﷺ فَاقْتَدِ بِصَلاَةِ عَبْدَ اللهِ ابْنِ الزُّبَيْرِ]. أخرجه أبو داود.

24. (2506)- *Meymûn el-Mekkî, Abdullah İbnu Zübeyr* (radıyallâhu anh)'i gördüğünü ve kendilerine namaz kıldırdığını anlatmıştır. Devamla der ki: "Abdullah namazda kıyâm, rükû, secde ve secdeden kıyâma kalkma esnalarında elleriyle işaret yapıyordu (ellerini kaldırıyordu). İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'a gittim. Ve:

"İbnu Zübeyr'i hiç kimsede görmediğim bir tarzda namaz kılıyor gördüm" deyip onun namazda yaptığı işareti anlattım. Bana:

"Eğer Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namazını görmekten

hoşlanırsan, Abdullah İbnu Zübeyr'in namazına uy!" dedi." [Ebû Dâvud, Salât 117, (739).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen işaret yapıyor ifadesinden maksad, elini kaldırmasıdır. Önceki hadiste olduğu gibi bu hadiste de, secdeden kalkarken elin kaldırılması meselesi, 2500 numaralı hadiste açıklandığı üzere, 2483 numarada kaydedilen müttefekun aleyh, İbnu Ömer hadisine muhalif olduğu için amel ve istidlale salih bulunmamıştır.

2507 ٢٥ – وعن عمران بن الحصين رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [كَانَتْ بِي بَوَاسِيرُ فَسَأَلْتُ النَّبِيَّ ﷺ عَنِ الصَّلاَةِ. فَقَالَ: صَلِّ قَائِماً وَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَقَاعِداً: فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَعَلَى جَنْبٍ]. أخرجه الخمسة إلا مسلماً.

25. (2507)- *İmrân İbnu'l-Husayn* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Bende basur vardı. Namazı nasıl kılacağım diye Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sordum.

"Ayakta kıl, muktedir olmazsan oturarak kıl, buna da muktedir olmazsan yan üzeri (yatarak) kıl" buyurdu."

2508 ٢٦ – وفي أخرى: [أَنَّهُ سَأَلَ النَّبِيَّ ﷺ عَنْ صَلاَةِ الرَّجُلِ قَاعِداً. قَالَ: إِنْ صَلَّى قَائِماً فَهُوَ أَفْضَلُ، وَمَنْ صَلَّى قَاعِداً فَلَهُ مِثْلُ نِصْفِ أَجْرِ الْقَائِمِ، وَمَنْ صَلَّى نَائِماً فَلَهُ نِصْفُ أَجْرِ الْقَاعِدِ].

قال الخطابي: إن لم تكن لفظة نائماً مُدْرجة في الحديث من بعض الرواة، وقاس ذلك على صلاة القاعد أو اعتبر بصلاة المريض نَائماً إذا لم يقدر على القعود، فإن التطوع مضطجعاً للقادر جائز كما يجوز للمسافر إذا تطوع على راحلته؛ فأما من جهة القياس فلا يجوز أن يصلى مضطجعاً كما يجوز له أن يصلى قَاعِداً لأن القعود شكل من أشكال الصلاة، وليس الاضطجاع في شئ من أشكال الصلاة.

26. (2508)-Diğer bir rivayette geldiğine göre, İmrân Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a kişinin oturarak kılacağı namaz hususunda sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Ayakta kılarsa bu efdaldir. Kim de oturarak kılarsa, ona ayakta kıla-

nın ecrinin yarısı verilir. Kim de yatarak kılarsa ona da oturarak kılanın ecrinin yarısı verilir" buyurdu." [Buhârî, Taksîru's-Salât 18, 17, 19; Ebû Dâvud, Salât 179, (951, 952); Tirmizî, Salât 274, (372); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 21, (3, 223-224).]

2509 ٢٧– وعن عبدالله بن شقيق قال: [قُلْتُ لِعَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا: هَلْ كَانَ النَّبِىُّ ﷺ يُصَلِّي وَهُوَ قَاعِدٌ؟ قَالَتْ نَعَمْ. بَعْدَ مَا حَطَّمَهُ النَّاسُ، أَوْ قَالَ السِّنُّ]. أخرجه الستة.

27. (2509)- *Abdullah İbnu Şakîk* anlatıyor: "Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'ye:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* oturarak namaz kılar mıydı?" diye sordum. Bana şu cevabı verdi:

"Evet! Halk -veya yaş demişti- O'nun dermanını kesince (yani insanların meseleleriyle ömrünü tüketince, dermandan kesilince demektir)."

2510 ٢٨– وفي أخرى: [أَنَّ رسولَ اللّٰهِ ﷺ كَانَ يُصَلِّي جَالِساً فَيَقْرَأُ وَهُوَ جَالِسٌ فَإِذَا بَقِيَ مِنْ قِرَاءَتِهِ نَحْوٌ مِنْ ثَلاَثِينَ أَوْ أَرْبَعِينَ آيَةً قَامَ فَقَرَأَهَا وَهُوَ قَائِمٌ ثُمَّ رَكَعَ ثُمَّ سَجَدَ. فَفَعَلَ فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ مِثْلَ ذٰلِكَ. فَإِذَا قَضَىٰ صَلاَتَهُ فَإِنْ كُنْتُ يَقْظَى تَحَدَّثَ مَعِى، وَإِنْ كُنْتُ نَائِمَةً اضْطَجَعَ].

28. (2510)- Bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* oturarak namaz kılar, oturduğu halde kırâat buyurur, kırâatinden takriben otuz-kırk âyet kalınca kalkar, kırâatına ayakta devam eder, sonra rüküya ve secdeye giderdi. İkinci rek'atte aynen bunun gibi yapardı. Namazı bitince, ben uyanıksam benimle konuşurdu, uyuyor isem yatardı."

2511 ٢٩– وفي أخرى للنسائى قال: [رَأَيْتُ النَّبِىَّ ﷺ يُصَلِّي مُتَرَبِّعاً].

قال النَّسَائِى: وَلَا أَحسب هذا الحديث إلا خطأ.

29. (2511)- *Nesâî*'de gelen bir rivayette şöyle denmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı (oturarak namaz kılarken) bağdaş kurma şeklinde oturmuş gördüm."

Nesâî der ki: "Bu hadisin hatalı olduğu kanaatindeyim." [Buhârî, Taksîru's-Salât 20, Teheccüd 16; Müslim, Salatu'l-Müsâfirîn 112, 115, (731, 732); Muvatta, Cum'a 20, (1, 137, 138); Ebû Dâvud, Salât 179, (953-956); Tirmizî, Salât 257, (374, 375); Nesâî, Kıyâmu'l Leyl, 18, 22, (3, 219-224).]

AÇIKLAMA:

1-Yukarıda kaydedilen on beş rivayet, oturarak namaz kılma ile alakalıdır. Oturarak namaz kılmanın hükmünde ulema fazla ihtilaf etmez. Sıhhati yerinde olan kimse için farzlarda câiz değildir, nafilelerde câizdir. 2508 numaralı hadis nafileye hamledilerek sevabının yarıya düşeceği belirtilir. Özrü olan kimsenin oturarak namaz kılması farzda da, nafilede de caizdir ve sevabından da eksilme olmaz. Sıhhati yerinde olanın oturarak namaz kılması caiz değildir, günaha sebeptir. Bunun helâl olduğuna îtikad eden küfre düşer. Böyle bir îtikadla, bir farzı yani "kıyâm"ı inkar etmiş olur. Hanefî mezhebine göre, hakkında, mürted (yani dinder çıkmış) ahkâmı uygulanır.

2-Yatarak namaz meselesine gelince bunun cevazında biraz ihtilaf vardır:

★ Özre binaen yatarak farz namaz kılınabilir, bu hususta ihtilaf yoktur.

★ Nafileye gelince, bazı âlimler yatarak nafile kılınmayacağına hükmetmiştir. Hattâbî: *"Yatarken nafile kılmaya cevaz veren tek alim bilmiyorum"* der ve devamla şunları söyler: "Yatarak nafile kılmanın cevazını ifade eden ibare -râvilerden biri tarafından derc edilmeyip- Resûlullah tarafından söylenmiş ise, oturarak kılınan namazla kıyaslanmış veya muktedir olamayanın yatarak kılacağı namaza itibar etmiştir. Böylece bu hadise göre, oturmaya muktedir olanın yatarak kılacağı nafile câizdir, tıpkı yolcunun binek üzerinde nafile kılmasının cevazı gibi. Fakat bu kıyas söz götürür. Çünkü, oturma (kuud), namazın şekillerinden biri olduğu halde, yatma namaz şekli değildir. Öyle ise yatarak namaz kıl-maya cevaz veren İmrân hadisi (2507-2508) farz kılacak olan hasta ile ilgilidir. Şöyle ki: –Yatarak kılmaya cevaz veren bir hastalığına rağmen– meşakkate katlanarak bu farzı oturarak kılmayı tercih edecek olursa, onun sevabı iki kat olur... Şu halde bu hadiste, meşakkate tahammül etmeye teşvik edilmektedir. Kişinin özrü sebebiyle oturarak kılması caiz ise de bazı sıkıntılara katlanarak ayakta kılması efdaldir ve daha sevaplıdır."

Kısaca Hattâbî, yatarak namaz kılma ruhsatını farza tahsis eder, nafile hakkında câiz görmez.

Hasan Basrî gibi bazı alimler, yatarak namazı nafilede de câiz görmüşlerdir. Tirmizî'nin kaydına göre *Hasan Basrî:* "Kişi dilerse ayakta, oturarak, yatarak nafile namaz kılabilir" demiştir. Bu görüşte Hasan Basrî yalnız değildir, âlimlerden bazıları kendisine katılmıştır. Müteahhirûn da bu görüşü sahih bulmuştur.

3- Oturarak veya yatarak kılınacak namazlarla ilgili ahkâm, kadın hakkında da, erkek hakkında da câridir, aralarında farklılık yoktur.

4- Oturarak namaz tecviz edilmiş ise de nasıl, ne şekilde oturulacağı hususunda hadiste kesin bir sarahat gelmemiştir. Hadisin ıtlakından her çeşit oturuş tarzının cevazına hükmedilmiş, bununla beraber efdal şekil hangisidir? aranmıştır. Eimme-i selâseye göre bağdaş kurmaktır. Başka şekiller de söylenmiştir. Mamafih, zayıf da olsa bağdaş kurma (müterebbi) ile ilgili bir hadis de gelmiştir (2511. hadis).

2512 ٣٠ – وعن أم سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [ما قُبِضَ رسولُ الله ﷺ حتّى كانَ أكْثَرُ صَلاَتِه جَالساً إلاَّ المَكْتُوبَةَ، وكانَ أحبُّ العَمَلِ إليْه أدْوَمَهُ وإنْ قَلَّ]. أخرجه النسائى.

30. (2512)- *Ümmü Seleme* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ölümüne yakın, farzlar dışındaki namazlarının çoğu oturarak idi. Ona göre, amellerin en güzeli, az da olsa devamlı olanı idi." [Nesâî, Kıyâmul-Leyl 19, (3, 222).]

2513 ٣١ – وعن حَفْصَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [مَا رَأيْتُ رسولَ الله ﷺ صَلّى في سُبْحَتِه قَاعداً حَتّى كَانَ قَبْلَ وَفَاتِه بعَامٍ فكَانَ يُصَلّي في سُبْحَتِه قاعداً، وكَــــانَ يُصَلّي بالسُّورَةِ فَيرَتِّلُهَا حَتّى تَكُونَ أطْوَلَ منْ أطْوَلَ مِنْهَا].

المراد « بالسُّبْحَة » هنا: النافلة خاصة.

« وتَرْتيلُ القِرَاءَة » تبيينها وترك العَجَلَة فيها.

31. (2513)- *Hz. Hafsa* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, nafile namazlarını kılarken, ölümüne bir yıl kalıncaya kadar hiç oturduğunu görmedim. Bundan sonra hep oturarak kıldı. Namazda sûreyi hep tertîl üzere okurdu. Bundan dolayı o sûre, aslında ondan daha uzun olan sûreden daha uzun görünürdü." [Müslim, müsâfirîn 118, (733); Muvatta, Cum'a 20, (1, 137); Tirmizî, Salât 275, (373); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 19, (3. 223).]

AÇIKLAMA:

1-Bu hadis de nafileleri oturarak kılmanın cevazını ifade eder. Hadisin bir başka vechinde "...ölümüne bir veya iki yıl kalıncaya kadar..." denmiştir. Yukarıdaki hadis, böylece zaman yönüyle biraz daha açıklık kazanmış olmaktadır.

2- Hadiste geçen "sübha" Mecma'u'l-Bihâr'da açıklandığı üzere, öncelikle mutlak olarak "namaz" ve "zikir" mânasına geler. Bu durumda farzlar da hükme dahil olur. Ancak, hadislerde sübha'nın hasseten nafileler için kullanıldığı olmuştur. Nitekim burada da öyledir. Lügaten sübha, tesbîh'ten gelir. Farz namazlardaki tesbîhler de nafiledir. Bu sebeple bütün nafile namazlara sübha denmiştir.

3- Tertîl, Kur'ân'ı ağır ağır okumaktır. Sûre, ağır ağır yani tertîl üzere okununca daha fazla zaman alacağı için, tertilsiz okumada daha kısa olan bir sûre tertîl üzere okununca daha uzun olmaktadır.

4- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ömrünün son senesinde mazeret sayılacak derecede bir rahatsızlığı bilinmediğine göre, hadis oturarak nafile namazı kılmanın cevazına delâlet eder ki, ulemanın bunda icma ettiğini az yukarıda belirttik. Nafile namazlarda tertîl üzere Kur'ân okumak da müstehabtır.

2514 ٣٢– وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [حُدِّثْتُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: إِنَّ صَلاَةَ الرَّجُلِ قَاعِداً عَلَى نِصْفِ الصَّلاَةِ. قَالَ: فَأَتَيْتُهُ فَوَجَدْتُهُ يُصَلِّي جَالِساً فَوَضَعْتُ يَدِى عَلَى رَأْسِهِ. فَقَالَ مَالَكَ يَا عَبْدَ اللهِ بْنَ عَمْرٍو؟ قُلْتُ: حُدِّثْتُ يَا رَسُولَ اللهِ أَنَّكَ قُلْتَ صَلاَةُ الرَّجُلِ قَاعِداً عَلَى نِصْفِ الصَّلاَةِ، وَأَنْتَ تُصَلِّي قَاعِداً. قَالَ: أَجَلْ، وَلَكِنِّي لَسْتُ كَأَحَدٍ مِنْكُمْ]. أخرجه مسلم ومالك والترمذي والنسائى.

32. (2514)- *İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Bana Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Kişinin oturarak kıldığı (nafile) namaz, normal şekilde kıldığı namazın (sevapca) yarısına denktir"* buyurduğu söylenmişti. (Kendisinden sormak üzere) derhal yanına gittim. Varınca, Efendimizi oturarak namaz kılıyor buldum. Elimi başının üzerine koydum. Bana:

"Ey Abdullah İbnu Amr! Meselen nedir?" dedi. Ben:

"Ey Allah'ın Resûlü, bana *"Kişinin oturarak kıldığı namaz, normal namazın yarısına denktir"* buyurduğunuz söylendi. Halbuki siz de oturarak kılıyorsunuz?" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Evet öyledir. Ancak ben sizlerden biri gibi değilim" cevabını verdi." [Müslim, Müsâfirîn 120, (735); Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a 20, (1, 136, 137); Ebû Dâvud, Salât 179, (950); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 20, (3, 223).]

AÇIKLAMA:

1- Az yukarıda (2511. hadis) açıklandığı üzere, oturarak kılınan namaz sahihtir, ancak bir mazerete mebni olmadığı taktirde ayakta kılınan namazın sevabca yarısına denktir ve bu cevaz da nafileye hastır. Farz namazlar, mazeretsiz oturularak kılınamaz, zîra "kıyâm" yani ayakta durmak namazın farzlarından biridir.

2- Hadiste geçen, "Ben sizlerden biri gibi değilim" sözü, Resûlullah, *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu meselede de hususiyet arzettiğini ifade eder. Âlimler, bu hususiyete binaen, Aleyhissalâtu vesselâm'ın, oturarak kıldığı nafilenin diğer mü'minlerin kıyâm halinde kıldıkları gibi olduğunu söylerler. Bunun en açık izahı şöyledir: Efendimiz, öğretmekle vazifelidir. Bu vazifesi icabı yaptıkları O'nun sevabına eksiklik getirmemelidir. Nitekim, oturarak kılmış olmasını ashâbın görmesi ve bunun rivayeti nice hükümlerin teşriîne sebep olmuştur. Bu sebeple elbette ki, Aleyhissalatu vesselâm diğer mü'minler gibi olmayacak, vazifesi icabı yaptıklarından nisbî bir sevab eksikliğine maruz kalmayacaktır.

3- Hadisin bir başka vechinde: "Elimi başımın üzerine koydum" denmiştir. Bu durumda, hayrete düşülünce takınılan tavır mevzubahistir. Resûlullah' ummadığı şekilde bulmuş, hayrete düşmüştür. Öbür durum, yani elini Hz. Peygamber'in başına koymuş olması, Efendimizle aralarındaki samimiyeti ifade eder.

2515 ٣٣– وعن مُحارب بن دثار قال: [نَظَرَ حُذَيْفَةُ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ إلى رَجُلٍ يُصَلِّى وَلاَ يُقِيمُ ظَهرَهُ. فَلَمَّا فَرَغَ قالَ لَهُ: أيَألَمُ ظَهْرُكَ؟ قالَ: لاَ. قالَ: إنَّكَ لَوْ مُتَّ عَلى حَالَتِكَ هذِه مُتَّ مُخَالِفاً لِسُنَّةِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ]. أخرجه رزين.

قلت وهو في البخارى بلفظ [رَأى حُذَيْفَةَ رَجُلاً لاَ يُتِمُّ رُكُوعَهُ وَلاَ سُجُودَهُ. فَلَمَّا قَضَى صَلاَتَهُ قَالَ لَهُ حُذَيْفَةُ: مَا صَلَّيْتَ، وَلَوْ مُتَّ مُتَّ عَلى غَيْرِ الْفِطْرَةِ الَّتِى فَطَرَ اللّهُ مُحَمَّداً ﷺ، واللّهُ أعْلَم].

33. (2515)- *Muhârib İbnu Disâr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Huzeyfe (radıyallâhu anh), namaz kılmakta olan ve bu sırada belini tam doğrultamayan bir adam görmüştü. Namazdan çıkınca:

"Sırtında bir rahatsızlığın mı var?" diye adama sordu.

"Hayır!" cevabını alınca:

"Şayet, bu halin üzere ölecek olsan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünnetine muhalefet üzere ölürsün" dedi."

Rezin ilavesidir.

Derim ki: "Bu rivayet Buhârî'de şu şekilde gelmiştir: "Huzeyfe, (namazda) rükû ve secdesini tamamlayan bir adam görmüştü. Namazını kılıp bitirince Huzeyfe (radıyallâhu anh) ona:

"Sen namaz kılmadın. Eğer ölecek olsan, Allah'ın Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı, yarattığı fıtrattan başka bir fıtrat üzere ölürsün" dedi. Gerçeği Allah bilir." [Buhârî, Ezân 119, 132.]

AÇIKLAMA:

1- Bazı rivayetlerde: *"... Adam gagalıyor secdeyi tamamlamıyordu....."* ziyadesi mevcuttur. Ahmet İbnu Hanbel'in rivayetinde Huzeyfe (radıyallâhu anh)'nin adama: "Kaç yıldan beri namaz kılıyorsun?" diye sorup "kırk yıldan beri!" cevabını aldığı belirtilir. Bu durumda, adamın yuvarlak hesap veya mübâlağa olarak böyle söylediği anlaşılır. Çünkü, Huzeyfe'nin vefatı 36 hicrî yılı olduğu düşünülürse, namazın henüz farz olmadığı bir tarihe kadar gidilme ihtimali oluyor.

2- Hadisle istidlal eden âlimler, secde ve rükû vaziyetlerinde tuma'nîne denen bir miktar durmanın vâcib olduğuna, bunun ihlalinin namazı iptal edeceğine hükmetmişlerdir. Hadisten çıkarılan diğer bir hüküm, namazı terkedenin küfrüne hükmetmektir. Çünkü Huzeyfe (radıyallâhu anh), hadisin zâhirine göre, namazın bazı erkânını ihlal edenden İslâm'ı nefyetmektedir. "O, bazı erkanı ihlal edenin İslam'ını nefyederse, tamamen bırakandan İslâm'ı nefyetmek evlâ olur" denmiştir. Ancak hemen belirtelim ki, bu istidlal, "fıtrat" kelimesi ile "dîn" kastedilmiş olma faraziyesine dayanır. Nitekim, Müslim'de de geldiği üzere, namaz kılmaz kılmayana küfr ıtlak olunmuştur. Bu ıtlakı bazı âlimler hakikati üzere, namazı kabul ederken, bazıları "zecr" de mübâlağa "olarak anlamıştır. Hattâbî der ki: "fıtrat" millet veya dîn demektir. Ancak burada "fıtat'la sünnet kastedilmiş olma ihtimali vardır. خمس من الفطرة **"Fıtrattan olan beş şey ...."** hadisinde olduğu gibi.(96) Şu halde Huzeyfe hazretlerinin adam gelecekte kendine çeki düzen versin diye onu azarlama gayesi gütmüş olabilir, tekfir gayesi değil. Nitekim, hadisin bir başka vechinde سنة محمد **"... Muhammed'in sünneti..."** tabirinin yer almasıda tekfiri kasdetmiş olduğuna bir karîne olabilir.

96– Benzer hadisler daha önce geçti: 2133, 2147, 2148, hadisler gibi.

2516 ٣٤- وعن أبي حازم قال: [قال سهل بن سعد رَضِيَ اللهُ عَنْهما: كَانَ النَّاسُ يُؤْمَرُونَ أنْ يَضَعَ الرَّجُلُ الْيَدَ الْيُمْنَى عَلى ذِرَاعِهِ الْيُسْرَى في الصَّلاَةِ. قَالَ أبو حازم: لاَ أعْلَمُهُ إلاّ يَنْمِي ذلكَ إلى رَسُولِ اللهِ ﷺ]. أخرجه البخاري ومالك.

34. (2516)- *Ebû Hâzım* (rahimehullah) anlatıyor: "Sehl İbnu Sa'd (radıyallâhu anhümâ) demişti ki: "İnsanlara, namazda sağ elini sol kolu üzerine koysun" diye emredilmişti. " Ebû Hâzım devamla der ki: "Ben onun (Sehl'in), bu hadisi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a nisbet ettiğini biliyorum." [Buhârî Ezân 89; Muvatta, Kasru's-Salât 47, (1, 859).]

AÇIKLAMA:

1-Bu hadis, namazda kıyâm esnasında sağ elin sol kol üzerine konulacağına dair Resûlullah'tan emir çıktığını gösteriyor. Gerçi emri veren, rivayette, şârih değil ise de, böyle dînî bir emri Resûlullah'tan başka kimse veremeyceğine göre emrin kaynağı Aleyhissalâtu vesselâm'dır.

2- Nesâî ve Ebû Dâvud'da gelen Vâil hadisinde biraz daha teferruât yer alır: "(Resûlullah), sonra sağ elini, sol avucunun ve kol (kısmın)'dan bileğin üstüne koydu."

3- Eller bu şekilde bağlandıktan sonra konmuş olduğu yer hususunda rivayetler ihtilaflıdır:

Bazıları: "Göğsün üzerine" der. Bazıları: "Göğsün yanına" der. Bazıları: "Göbeğin altına" der.

Şârihler bu tarzın huşû haline en uygun olduğunu, gereksiz şeylerle (abesle) meşguliyeti önleyeceğini, keza bunun zelil bir taleb sahibinin hali olduğunu, dolayısiyle ibadetinin makbuliyetine müessir olacağını belirtirler. Bazıları da şöyle demiştir: "Kalb niyet mahallidir, kişinin elini onun üstüne koyması kalbi koruma azmini ifade eder, zira bir şeyi korumak isteyenin onun üzerine elini koyması adettendir."

İbnu Abdilberr, elin önde bağlanması hilafına Resûlullah'tan rivayet vârid olmadığını söyler. Sahâbe ve Tabiîn'in cumhuru bu görüştedir. Ancak *İbnu'l-Kâsım, İmam Mâlik*'ten ellerin yana salınmasını rivayet etmiş, ashabının çoğunluğu onu benimsemiştir.

4- Hadisin sonunda, râvi Ebû Hâzım, eli önde bağlama emriyle ilgili haberi anlatan Sa'd'ın bunu -sarih olarak zikretmemiş bile olsa- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a nisbet ettiğini, yani merfû bir hadis rivayet etmiş olduğunu belirtir. Rivayet zahirde merfû değil gibi gözükse

de merfûdur. Çünkü hadiscilerin ıstılahında, Ashabın "bize emredilir" gibi sözü ref'e hamledilmiştir. Mesela *Hz. Âişe*'nin كُنَّا نُؤْمَرُ بِقَضَاءِ الصَّوْمِ "Biz orucu kaza etemekle emrolunduk" sözü merfû kabul edilmiştir. Zîra, Ashâb'a bu emri verecek kaynak ancak Şâri'nin kendisi olabilir.

2517 ٣٥– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْه: [أَنَّهُ كَانَ يُصَلِّى فَوَضَعَ يَدَهُ عَلى اليُسْرَى عَلَى الْيُمْنَى. فَرَآهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَوَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنىٰ عَلَى الْيُسْرىٰ]. أخرجه أبو داود واللفظ له، والنسائى.

35. (2517)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh)'un anlattığına göre, namaz kılarken sol elini sağ eline koymuştur. Bunu gören Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bizzat elleriyle tutarak) sağ elini sol elinin üzerine koymuştur." [Ebû Dâvud, Salât 120, (755); Nesâî, İftitah 10, (2, 126).]

2518 ٣٦– وعن وائل بن حُجر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ إذَا كانَ قَائِماً فِي الصَّلاَةِ قَبَضَ بِيَمِينِهِ عَلَى شِمَالِهِ]. أخرجه النسائى.

36. (2518)- *Vâil İbnu Hucr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı namazda kıyâmda iken, sağ eliyle sol elinin üstünden tutmuş gördüm." [Nesâî, İftitah 9, (2, 125, 126).]

2519 ٣٧– وعن إسماعيل بن أُمية قال: [قال سَأَلْتُ نَافِعاً عَنِ الرَّجُلِ يُصَلِّى وَهُوَ مُشَبِّكٌ يَدَيْهِ؟ فَقَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُمَا يَقُولُ: تِلْكَ صَلاَةُ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ]. أخرجه أبو داود.

وفي رواية ذكرها رزين: [أَنَّ ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُمَا رَأَى رَجُلاً يَتَّكِئُ عَلَى أَلْيَةِ يَدِهِ الْيُسْرَى وَهُوَ قَاعِدٌ فِي الصَّلاَةِ. فَقَالَ لَهُ: لاَ تَجْلِسْ هكَذَا فَإنَّ هكَذَا يَجْلِسُ الَّذِينَ يُعَذَّبُونَ].

37. (2519)- *İsmâil İbnu Ümeyye* anlatıyor: "Nâfi merhuma namazda ellerinin parmaklarını kenetleyen kimse hakkında sormuştum. Bana: "Bu hususta Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anh)'i işittim: "Bu, Allah'ın gadabına uğrayanların namazıdır" demişti diye cevap verdi." [Ebû Dâvud, Salât 187, (993).]

Rezîn'in ilave ettiği bir rivayette de şöyle denmiştir: "İbnu Ömer

(radıyallâhu anh), namazda kuûd halinde (otururken) sol elini kabası üzerine dayanan bir adam görmüştü, hemen müdahale ederek:

"Böyle oturma, zîra azaba uğrayanlar bu şekilde otururlar!" dedi. [Ebû Dâvud, Salât 187, (994).]

AÇIKLAMA:

1-Rezîn'in ilavesi, Ebû Dâvud'da gösterilen rivayetten lafzen biraz farklı ise de ifade ettiği mâna ve hüküm itibariyle aralarında fark yoktur.

2-Kenetleme diye tercüme ettiğimiz teşbîk Arapçada bir elin parmaklarını diğer elin parmak aralarına sokmak, tek yumruk haline getirmektir. Şu halde sadedinde olduğumuz hadis bunu yasaklamaktadır. Kenetleme işinin hangi durumunda olduğu zikredilmemiştir. Bu durumda yasak mutlaktır; kıyâm halinde de câridir, kuud (oturma) halinde de.

Bu rivayet daha önceki hadiste (2518) beyan edilen adabı takviye eder. Yani kıyâm halinde eller kenetlenmez; sağ el, sol eli üst kısmından kavrar.

3- Rezîn ilavesinde, kuud'da elin yere dayanması yasaklanmaktadır. Dayanarak oturmayı yasaklayan hadis aynı mahreçten (yani İbnu Ömer' den) çıkmasına rağmen değişik vecihlerden gelmiştir, aralarında bazı farklılıklar da vardır.(97) Ahmed İbnu Hanbel'in rivayetinde:

نَهٰى رَسُولُ اللهِ ﷺ اَنْ يَجْلِسَ الرَّجُلُ في الصَّلاَةِ وَهُوَ مُعْتَمِدٌ على يَدِهِ

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kişinin namazda eline dayanarak oturmasını yasakladı" şeklindedir.

İbnu Abd'l-Melik'in rivayetinde:

نَهٰى اَنْ يعتَمِدَ الرَّجُلُ على يَدِهِ إذا نَهَضَ في الصَّلاَةِ

"(Resûlullah) namazda kişinin (kuuddan) kalkarken elinin üzerine dayanmasını yasakladı" şeklindedir.

İbnu Şebbüveyh'in rivayetinde: نَهٰى اَنْ يَعْتَمِدَ الرَّجُلُ عَلَى يَدِهِ في الصَّلاَةِ "(Resûlullah) kişinin namazda eli üzerine dayanmasını yasakladı" şeklindedir.

Fakihler bu farklılıklardan farklı yorum ve hükümlere ulaşmışlardır. Aliyyü'l-Kârî'nin el-Ezhâr'dan naklen kaydettiğine göre "Kişinin namazda dayanmasını, bazıları: "Teşehhüdde elini yere koyarak eline dayanmasıdır" diye; bazıları: "Kişinin namazda oturup, ellerini dizlerinin

97– Ebû Dâvud rivayeti bu farklılıkları göstererek kaydeder.

üzerine koymayıp yanlara salmasıdır" diye; bazıları: "Secdeye giderken elleri yere, dizlerden önce koymaktır" diye, bazıları: "Kalkma sırasında ellerini yere koyarak dayanmaktır" diye açıklamışlardır. Aliyyü'l-Kârî, hadisin metnine en uygun te'vili *Ebû Hanîfe*'nin yaptığını belirtir. *Ebû Hanîfe*'ye göre hadis, "Kişinin namazda kıyâma kalkarken ellerine dayanmasını yasaklamaktadır; yani kişi yere dayanmadan ayaklarının sırtı üzerinde doğrulmalıdır."

Görüldüğü üzere, Ebû Hanîfe kıyâma kalkarken elini yere dayamama hükmünde, hadisin Abdi'l-Melik tarafından rivayet edilen vechine; ayakların sırt kısmı üzerine dayanma hükmünde de Tirmizî'de gelen bir rivayete dayanmıştır: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَنْهَضُ فِي الصَّلاَةِ عَلَى صُدُورِ قَدَمَيْهِ "(Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazda (kıyâma kalkarken) ayaklarının sırtları üzerinde kalkardı." (98)

2520 ٣٨– وعن أبى جُحيفة رَضِيَ اللهُ عَنْه [أنَّ عَلِيّاً رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: السُّنَّةُ وَضْعُ الكَفِّ عَلَى الكَفِّ فِي الصَّلاَةِ وَيَضَعُهُمَا تَحْتَ السُّرَّةِ]. أخرجه رزين.

38. (2520)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "(Namazın) sünnetlerinden biri namazda (sağ) avucu (sol) avuç üzerine koyup, her ikisini birlikte göbeğin altına yerleştirmektir." [Rezîn ilavesidir. (Ebû Dâvud, Salât 120, (756).]

2521 ٣٩– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [نَهَىٰ النَّبِيُّ ﷺ عَنْ الاخْتِصَارِ فِي الصَّلاَةِ]. أخرجه الخمسة.

39. (2521)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazda ihtisârı (elleri böğre koymayı) yasakladı." [Buhârî, Amel fi's-Salât 17; Müslim, Mesâcid 46, (545); Ebû Dâvud, Salât 176, (947); Tirmizî, Salât 281, (383); Nesâî, İftitah 12, (2, 127).]

2522 ٤٠– وفي أخرى للبخارى عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها: [أَنَّهَا كَانَتْ تَكْرَهُ أَنْ يَجْعَلَ الرَّجُلُ يَدَهُ فِي خَاصِرَتِهِ، وَتَقُولُ إِنَّ الْيَهُودَ تَفْعَلُهُ].

40. (2522)- Buhârî'de *Hz. Âişe*'den yapılan bir diğer rivayette geldiğine göre: "Hz. Aişe (radıyallâhu anhâ), kişinin ellerini (ihtisâr yaparak) böğrüne koymasını mekruh addeder ve: Bunu yahudiler yapar" derdi." [Buhârî, Enbiyâ 50.]

98– 2604 numaralı hadise bak.

2523 ٤١ – وفي أخرى ذكرها رزين قال: [نَهَىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ الاخْتِيَارِ في الصَّلاَةِ وَغَيْرِهَا].

41. (2523)- Rezîn'in rivayet ettiği diğer bir hadiste: "Resûlullah ihtisârı (eli böğre koymayı) namazda ve namaz dışında yasakladı" demiştir."

2524 ٤٢ – وعن زياد بن صُبيح الحَنفي قال: [صَلَّيْتُ إِلَى جَنْبِ ابنِ عُمَرَ. فَوَضَعْتُ يَدَيَّ عَلَى خَاصِرَتَيَّ. فَلَمَّا صَلَّى قَالَ: هذَا الصَّلْبُ في الصَّلاَةِ، وَكَانَ النبيّ ﷺ يَنْهَىٰ عَنْهُ]. أخرجه أبو داود، واللفظ له، والنسائى.

42. (2524)- *Ziyâd İbnu Sübeyh el-Hanefî* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anh)'in yanı başında namaz kıldım. Ellerimi de böğürlerime koydum. Namazı bitirince: "Bu, namazda haç(a benzemek)dir, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu yasaklamıştı" buyurdu." [Ebû Dâvud, Salât 160, (903); Nesâî, İftitah 12 (2, 127).]

AÇIKLAMA:

1- Son dört hadiste ihtisâr'ın namaz içinde -ve hatta namazın dışında- yasaklandığını görmekteyiz.

İhtisâr nedir? Kısaca "elleri böğre koymak" diye tercüme ettiğimiz bu kelime bir çok mânada kullanılmıştır:

Hasr, hasîre lügaten insan koltuğunun alt kısmı ki böğür (veya bel dahi) denir. Tahassür, ihtisâr, elini beline koyma, deyneğe dayanmaz, özetleme gibi çeşitli mânalar taşır. Rivayetlerde kelime bu farklı mânalarda kullanıldığı gibi âlimler de bu kökten kelimelerin geçtiği rivayetlerde farklı mânalar üzerinde durmuşlardır. Şöyle ki:

★ *Elleri böğre koymak* ki sadedinde olduğumuz hadislerde bu mâna esastır, çünkü, bu mânada açıklama yapılmıştır. Bilhassa 2524 numaralı hadiste bu mâna pek sarihtir.

★ *Sözü kısa tutmak*. Namazda ihtisâr deyince bazı âlimler bu mâna üzerinde de durmuşlardır, namazda Kur'ân'dan bir kaç âyet okuyarak, kırâati yerine getirerek kıyâmı kısa tutmak, keza diğer tesbihatları da az yaparak rükû, secde ve kaideleri kısaltmaktır. *Herevî*, Garîbeyn'de bu mâna üzerinde durarak namazın bu şekilde hafif kılınmasının mekruh olduğunu, hadiste bunun yasaklanmış olduğunu söyler. Herevî'nin kaydettiği diğer bir açıklamaya göre, sûrelerin sonlarından birer ikişer âyet

okuyup geri kısmını terkederek yapılan bir ihtisâr mevzubahistir. Şu halde bu tarz kıraat yasaklanmış olmaktadır.

★ *Namazda, kırâat sırasında secde âyetlerini atlamak.* Bu da bazı sûrelerde geçen ve okununca secde etmeyi gerektiren âyetleri, -secdeden kaçınmak için okumadan müteakip âyete geçmekle olur. أنَّهُ نَهَى عَنِ اخْتِصَارِ السَّجْدَةِ hadisinde Resûlullah bu "atlama"yı yasaklamış olmaktadır.

Dayanmak, *İbnu'l-Esîr,* en-Nihâye'de deynek mânasına gelen mihsara'dan hareketle نَهَى انْ يُصَلِّىَ الرَّجُلُ مُخْتَصِراً hadisinde olduğu üzere "Kişinin deyneğe dayanarak namaz kılması yasaklanmıştır" diyerek hadisin mânasına bir başka buud kazandırır.

Kelimenin hadislerde başka kullanışları da var, yeri geldikçe belirtilecektir.

2- *İbnu Ömer* -2524 numaralı- hadiste eli böğre koyma yasağının bir hikmetini açıklamaktadır: *"Kişinin haça benzemesi. Elleri böğre konunca, yanlara çıkan kollar, hıristiyanlığın alemi olan salîb manzarası hâsıl eder."* Ancak eli böğre koymanın yasaklanmasında başka mânalar üzerinde de durulmuştur.

★ Şeytana benzemek,

★ Yahudilere benzemek,

★ Cehennem ehlinin istirahat bulma halidir,

★ Kibir ve büyüklük taslayanların amelidir.

★ Felâkete uğrayanların çaresizlik halinde başvurdukları bir haldir, ümitsizlik tezahürüdür.

Şu halde bu menfî mânaları mutazammın olduğu için elin böğre konması namaz içinde olsun, namaz dışında olsun dînen hoş karşılanmamıştır.

3-Tahassür'ün (veya ihtisâr'ın) hükmüne gelince, Zâhirîler buna haram demiş ise de cumhur mekruh olduğunu kabul etmiştir. *İmam-ı Âzam, İmâm Mâlik, Şâfiî* ve *Evzâî* hazerâtı (rahimehumullah) cumhur'a dâhildirler.

4-Bir hadiste gelen, "ihtisâr yapmak cehennemliklerin rahatıdır" ifadesi şöyle te'vil edilmiştir. "Onlar belki bir parça rahat ederiz ümidiyle ellerini bellerine koyarlarsa da neticede halinde bir değişiklik olmaz."

2525 ٤٣ – وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّهُ رَأى رَجُلاً يُصَلِّى قَدْ صَفَّ بَيْنَ قَدَمَيْهِ.

فقَالَ قَدْ خَالَفَ السُّنَّةَ لَوْ رَاوَحَ بينَهُمَا كانَ أفْضَلَ]. أخرجه النسائى.

43. (2525)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh)'dan nakledildiğine göre, ayaklarının arasını bitiştirerek namaz kılan bir adam görmüştü. Şöyle söylendi:

"(Bu adam) sünnete muhalefet etti. Ayaklarını sırayla dinlendirse daha iyidir." [Nesâî, İftitah 13, (2, 128).]

AÇIKLAMA:

Burada İbnu Mes'ud'un hoş görmediği duruş, kıyâmda ayaklarını yan yana getirip ikisine berden eşit şeklinde dayanmış olmasıdır. Temenni ettiği duruş tarzı da, biraz bir ayağı üzerinde ağırlık verip öbürünü dinlendirmek, bir müddet sonra dinlenmiş olana dayanarak, diğerini dinlendirmektir. Böylesi bir duruş ayaklarının yan yana aynı vaziyette saf halinde olmalarını bozar.

2526 ٤٤ – وعن أم قيس بنت مِحْصَن رَضِيَ اللهُ عَنْها: أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ لَمَّا أسَنَّ وحَمَلَ اللَّحْمَ اتَّخَذَ عَمُوداً في مُصَلاَّهُ يَعْتَمِدُ عَلَيْهِ]. أخرجه أبو داود.

44. (2526)- *Ümmü Kays Bintu Mihsan* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yaşlanıp biraz şişmanlayınca, namaz kıldığı yerde bir sütun bulundurdu namazda ona dayandı." [Ebû Dâvud, Salât 177 (948).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, bir özre mebni olarak namazda sütun veya deynek gibi bir şeye dayanmanın câiz olduğunu ifade etmektedir. Hadisin *Ebû Dâvud'* daki aslı deynek ve sütun kelimelerinin her ikisine de yer vermektedir.

Şevkâni, Neylü'l-Evtâr'da der ki: "Ulema'dan bir grup, bir özür sebebiyle, kıyâm için bir deynek, kazık, duvar gibi bir şeye dayanmak veya yanında bulunan kimseye abanmak zorunda kalan kimseye bunu yapmasının câiz olduğuna hükmetmiştir." Şâfiîlerden bir grup da dayanarak kıyâm imkanı olan kimsenin oturarak kılmasını câiz görmemiştir.

Ashâb'tan da bazılarının kırâatı uzun olan terâvih namazında deyneğe dayandıkları hususunda rivayet gelmiştir. *İmam Mâlik*'in Muvatta'da kaydettiğine göre, *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh), *Übey İbnu Ka'b* ve Temîmü'd-Dârî'ye ramazanda onbir rek'at kıldırmalarını emreder. Bunlar

namazda, miîn denen ve uzunluğu yüz âyeti geçen sûrelerden okudukları için, kıyâmın uzaması sebebiyle cemaatten dayanamayanlar deyneklere dayanırlar. Râvi *Sâib İbnu Yezîd* der ki: "Biz terâvih namazından şafak sökünce ayrılırdık."

KIRÂAT

2527 ١- عن ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهما قال: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ يَفْتَتِحُ قِرَاءَتَه بِبِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ]. أخرجه الترمذي.

1. (2527)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kırâatını bismillâhirrahmânirrahîm ile başlatıyordu." [Tirmizî, Salât 181, (245).]

2528 ٢- وعن أنس رَضِيَ اللَّهُ عَنْه قال: [صَلَّيْتُ مَعَ رسول اللهِ ﷺ وأبى بكرٍ وعُمَرَ وعُثْمانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهم فَلَمْ أسْمَعْ أحَداً مِنْهُم يَقْرَأُ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ]. أخرجه الستة.

2. (2528)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman* (radıyallahu anhüm) ile birlikte namaz kıldım. Onlardan hiçbirinin bismillâhirrahmânirrahîm'i okuduklarını işitmedim." [Buhârî, Ezân 89; Müslim, Salât 50, (399); Muvatta, Salât 30, (1, 81); Ebû Dâvud, Salât 124, (782); Tirmizî, Salât 182, (246); Nesâî, İftitah 21, 22, (2, 133-135); İbnu Mâce, İkâmet 4, (813-815).]

2529 ٣- وعن ابن عبدالله بن مُغَفَّل قال: [سَمِعَنى أبى وَأنَا أقْرَأُ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ. فقَالَ لى بُنَىَّ مُحْدَثٌ: إيَّاكَ وَالحَدَث، قَالَ: وَلَمْ أرَ أحَداً مِنْ أصْحَاب رسول اللهِ ﷺ أبْغَض إلَيْه الحَدَثُ مِنْه. قَالَ: وَقَدْ صَلَّيْتُ مَعَ رسول اللهِ ﷺ ومعَ أبى بَكْرٍ ومَعَ عُمَرَ ومعَ عُثْمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهم فَلَمْ أسْمَعْ أحَداً مِنْهُمْ يَقُولُهَا. فَلاَ تَقُلْهَا؛ إذَا أنْتَ صَلَّيْتَ فَقُلْ: الحَمْدُللهِ رَبِّ العَالَمِينَ]. أخرجه الترمذي، وهذا لفظه والنسائى.

« الحَدَثُ » الأمر الحادث الذي لم تأت به سنة.

3. (2529)- *İbnu Abdillah İbnu Muğaffel* (rahimehullah) anlatıyor: "Ben (namazda) bismillâhirrahmânirrahîm'i okumuştum. Babam işitti. Bana:

"Oğulcuğum, (bu yaptığın) bir bid'attir. bid'atten sakın!" dedi. Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashâbından her kimle karşılaştı isem, hepsinin de bid'atten nefret ettiği kadar bir başka şeyden nefret etmediğini gördüm. Babam sözlerine şöyle devam etmişti:

"Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la, *Hz. Ebû Bekr*'le, *Hz. Ömer'le, Hz. Osman*'la (radıyallâhu anhüm) namaz kıldım. Onlardan hiç birinin bunu (besmelenin okunacağını) okuduklarını işitmedim. Onu sen de okuma. Sadece "Elhamdülillahi rabbi'l-âlemîn" de." [Tirmizî, Salât 180, (244); Nesâî, İftitah 22, (2, 135).]

AÇIKLAMA:

1- Namaza başlarken Fatiha'nın evvelinde besmelenin okunup okunamayacağı hususu rivayetler açısından ihtilaflıdır. Bazı rivayetler okunduğunu söylerken, diğer bir kısım rivayetler okunmadığını söyler. Leh ve aleyhteki rivayetler öylesine dengeli ki, bir kısım âlimler bu rivayetlerin muzdarib olduğunu söylemişlerdir.

Şüphesiz biz burada meselenin münâkaşasını nakledecek değiliz. 2527 numaralı İbnu Abbâs hadisinde görüldüğü üzere bazı rivayetler. Hz. Peygamber'in besmeleyi okuduğunu te'yid ediyor, müteakip iki rivayet ise bunu kesin bir üslubla reddediyor. Meseleye temas eden rivayetler burada kaydedilenden ibaret değildir.

Hemen şunu belirtelim ki, Resûlullah'ın ve ismi geçen Ashâb'ın besmeleyi âşikâr okumayışları sırrî yani sessiz okumuş olmalarına mâni değildir. Birçok İslâm âlimi bu nokta üzerinde durarak, şu mânada mülâhaza yürütmüşlerdir: "Gerçek şu ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve ondan gördüğünü tekrar eden Ashâb, Kırâatin cehrî yapıldığı akşam yatsı ve sabah namazlarında müttarid olarak her seferinde besmeleyi cehren okumamıştır. Okusaydı, rivayetlerde bir ihtilaf olmazdı. İhtilaf olduğuna göre çoğu kere okumadığı âşikârdır. Ancak, cehrî okumadığı sırada sırrî olarak sesizce okumamış olduğu da söylenemez..."

Besmele'nin Fatiha suresinin ilk âyeti olduğu görüşünde olan âlimler, bu hadisi esas alınca, Resûlullah'ın besmeleyi mutlaka okuduğuna, ancak sırrî okuduğu için işitilmemiş bulunduğuna hükmederler. Hanefîler böyle söylemişlerdir. *Ahmed İbnu Hanbel, Sevrî, İshak İbnu*

Râhûye gibi başka selef büyükleri de böyle hükmeder. Bunlara göre besmele, her rek'atte Fatiha'dan evvel okunur.

Şâfiî hazretlerine göre, besmele Fatiha'nın ilk âyetidir, dolayısıyle okunuşta ona tâbidir- onun gizli okunduğu yerlerde gizli, cehrî okunduğu yerde cehrî okunur. Şâfiî'den gelen bir rivayete göre, besmele her sûrenin ilk âyetidir, diğer bir rivayete göre sadece Fatiha'nın birinci âyetidir, diğerlerinin değil.

İmam Mâlik, farz namazlarda besmelenin hiç çekilmeyeceğini söyler. Ona göre, nafile namazlarda dileyen çeker, dileyen çekmez. Taberî dahi böyle hükmetmiştir.

Hâzimî'nin görüşü de kayda değer. Ona göre besmelenin cehrî okunacağını beyan eden hadisler sahih olsalar bile mensuhturlar. Çünkü Saîd İbnu Cübeyr'den şu mürsel rivayet mevcuttur: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* besmeleyi Mekke'de cehrî okurdu. Müseylemetu'r-Rahmân adında bir puta tapan Mekkeliler: "Muhammed, Yemâme'nin ilahına tapıyor" dediler. Bunun üzerine Resûlullah besmeleyi sırrî okumaya başladı. Ölünceye kadar da cehrî okumadı." Hadisi, mürsel diye amel dışı tutmak isteyeceklere de: "Hülafâ-i Raşidîn'in tatbikatıyla takviye görmüştür. Zîra onlar Resûlullah'ın son durumunu herkesten iyi bilen kimselerdir..." cevabını verir.

2- Yeri gelmişken şunu da belirtelim: Bazı âlimler, besmeleyi Kur'ân' dan bir âyet saymamışlar, Neml sûresindeki bir âyetten bir cüz kabul etmişlerdir. Bu görüşte olan Tahâvî "Eğer Kur'ân'dan bir âyet olsa Resûlullah namazda Fatiha ile birlikte cehrî okurdu" der. Ona göre besmele sadece Neml sûresinde Kur'an'dan bir parçadır, orada okunması vâcibtir, bunun dışında sûrelerin başına konmuş olması oralarda âyet olduğunu göstermez. İlk vahiy sırasında Cebrâil Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e: **"Oku!"** diye emretmiş, Resûlullah'ın: "Ben okuma bilmem" demesi ve bu taleb ve cevabın üç kere tekrarından sonra ilk vahiy: اِقْرَأْ بِسْمِ رَبِّكَ الَّذ۪ى خَلَقَ **"Yaratan Rabbinin adıyla oku!"** diye başlamıştır. Burada besmele yoktur. Eğer bu sûrenin başında hâlen mevcut olan besmele vahiy olsaydı, Resûlullah'a ilk âyet olarak besmele nâzil olurdu, öyle ise besmele vahiyden değildir.

Bu mülâhazada Tahâvî yalnız değildir. Evzâî, İbnu'l-Mübârek, Dâvud-ı Zâhirî, Ahmed İbnu Hanbel, buna yakın görüşler beyan etmişlerdir.

Tatbikî neticeye gelince, ilmihal bilgisi şöyledir:

★ Namazların farz veya nafile ilk rek'atlerinde Fatiha'dan önce eûzübesmelenin okunması sünnettir.

★ Müteâkib rek'atlerde Fatiha'dan önce besmelenin okunması da sünnettir.

★ Fatiha'dan sonra okunacak sûrelerin evvelinde besmele okunmaz. *İmam Muhammed* sessiz kılınan namazlarda zamm-ı sûrelerin başında da besmele çekileceğini söylemiştir.

2530 ٤ – وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذَا نَهَضَ فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ اسْتَفْتَحَ الْقِرَاءَةَ بِالْحَمْدُ لله رَبِّ الْعَالَمِينَ، وَلَمْ يَسْكُتْ]. أخرجه مسلم.

4. (2530)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ikinci rek'atten kalktığı zaman kırâati Elhamdü lillâhi Rabilâlemîn ile başlatıyor ve sükût etmiyordu." [Müslim, Mesâcid 148, (599).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis ikinci rek'atin sonundaki oturuştan üçüncü rek'ate kalkıldığı zaman, hemen Fatiha okunacağını, bundan önce Sübhâneke ve benzeri birşey okunmayacağını belirtir. Bunun istisnası gayr-ı müekked olan nafilelerdir. İkindi ve yatsıdan önce kılınan dörder rek'atli sünnetler böyledir. Bunlarda üçüncü rek'atin başında Sübhaneke okunur. Eûzubesmele çekilir, sonra Fatiha'ya geçilir. Bu namazlarda -ki terâvih de buraya dahildir- her iki rek'atin baş kısmında Sübhâneke Eûzu-besmele mesnûndur. Zira gayr-ı müekked sünnetlerin ikişer rek'atler halinde olmaları esastır.

Sadedinde olduğumuz hadiste geçen "sükût etmiyordu" ibâresi, namaza başladığı zaman, cehrî kılınan namazlarda bile iftitah tekbirinden sonra bir miktar sükût buyurarak sırrî şekilde duâ okuyup eûzu-besmele çektiğini ifade eden açıklamalara binaendir, "...üçüncü rek'atte bunu yapmazdı" mânasında bir ifade.

2531 ٥ – وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ صَلَّى صَلاَةً لَمْ يَقْرَأْ فِيهَا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ فَهِيَ خِدَاجٌ ثَلاَثاً غَيْرُ تَمَامٍ. فَقِيلَ لأَبِى هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْه: إِنَّا نَكُونُ وَرَاءَ الإِمَامِ. فَقَالَ: اقْرَأْ بِهَا فِي نَفْسِكَ فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ. قَالَ اللهُ تَعَالَى: قَسَمْتُ الصَّلاَةَ بَيْنِي وَبَيْنَ عَبْدِي نِصْفَيْنِ، فَنِصْفُهَا لِي،

وَنصفُهَا لعَبْدِى، وَلعبْدِى ما سَأَلَ. فإذَا قال العَبْدُ: الْحَمْدُلله رَبِّ الْعَالَمِين؛ قالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: حمدَنِى عبْدِى؛ وَإذا قالَ: الرَّحمنِ الرَّحِيمِ. قالَ اللهُ أَثْنى عَلَيَّ عبْدِى. وَإذَا قالَ: مَالكِ يومِ الدِّين. قالَ: مَجَّدَنِى عَبْدِى. وَإذا قالَ: إيَّاكَ نَعْبُدُ وَإيَّاكَ نَسْتَعِينُ. قالَ: هذا بينى وبينَ عبْدِى وَلعَبْدِى ما سَأَلَ. وَإذا قالَ: اهْدنَا الصِّرَاطَ المُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غيرِ المَغْضُوبِ عليهِمْ وَلاَ الضَّالِّينَ. قالَ: هَذا لعَبْدِى، وَلعبْدِى ما سَأَلَ]. أخرجه الستة إلا البخارى.

5. (2531)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim Fâtihâ-i şerîfe sûresini okumadan namaz kılarsa bilsin ki bu namaz nâkıstır -bu sözü üç kere tekrarladı- eksiktir."

Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'ye:

"Biz imamın arkasında bulunuyorsak (ne yapalım)?" diye sorulmuştu. Şu cevabı verdi:

"Yine de içinden oku. Zîra ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim:

"Allah Teâlâ hazretleri (bir hadîs-i kudsîde) buyurdu ki: "Ben kırâati[99] *kulumla kendi aramda iki kısma böldüm, yarısı bana ait, yarısı da ona. Kuluma istediği verilmiştir: Kul: "El-hamdülillâhi Rabbi'l-âlemîn. (Hamd alemlerin Rabbine aittir)" deyince, Azîz ve Celîl olan Allah: "Kulum bana hamdetti!" der. "er-Rahmânirrahîm" deyince, Allah: "Kulum bana senâda bulundu" der. "Mâlikî yevmiddîn (âhiretin sahibi)" deyince, Allah: "Kulum beni tebcîl ve ta'zîz etti (büyükledi)" der. "İyyâkena'budü ve iyyâkenesta'în (yalnız sana ibâdet eder, yalnız senden yardım isteriz)" deyince, Allah: "Bu benimle kulum arasında bir (taahhüddür). Kuluma istediğini verdim" der. "İhdina's-sırâta'l-müstakîm sırâtallezîne en'amte aleyhim gayr'il-mağdûbi aleyhim ve la'd-dâllîn. (Bizi doğru yola sevket, o yol ki kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoludur, gadaba uğrayan-*

99– Hadiste *salât* yani *namaz* kelimesi geçse de âlimler buradaki "salât'tan kırâat kastedilmiştir" derler. Hadisin devamı bunu te'yid eder. Salât (namaz) "kırâat" olarak isimlendirilmiştir, zîra, namazda kırâat mevcuttur ve namazın ana parçalarından birini teşkil eder. Buna âyette de rastlarız: وَلاَ تَجْهَرْ بِصَلاَتِكَ وَلاَ تُخَافِتْ بِهَا **"Kırâati yüksek sesle yapma, gizli de okuma..."** (İsrâ 110).

ların ve dalâlete düşenlerin değil)" dediği zaman, Allah: "Bu da kulumundur, kuluma istediği verilmiştir" buyurur."

2532 ٦– وفي أخرى لأبى داود قال: [قَالَ لِى رَسُولُ اللهِ ﷺ: اخْرُجْ فَنَادِ في المَدِينَةِ: أَنَّهُ لاَ صَلاَةَ إلاَّ بِقُرْآنٍ، وَلَوْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ، فَمَا زَادَ وَلَو بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ فما زَادَ].

6. (2532)- *Ebû Dâvud*'da gelen bir rivâyette şöyle denmiştir: "...Bana Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Haydi git ve Medîne'de ilan et ki: "Sadece Fatiha sûresi de olsa, Kur'ân'dan bir parça okumadıkça kıldığınız namaz namaz değildir" dedi ve başka bir şey ilave etmedi." (100)

2533 ٧– وفي رواية ذكرها رزين [أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قال: لاَ صَلاَةَ إلاَّ بِقِرَاءَةٍ. فَمَا أعْلَنَ لَنَا رسولُ اللهِ ﷺ أعْلَنَّا لَكُمْ، وَمَا أخْفَى عَنَّا أخْفَيْنَا عَنْكُمْ. فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ: أَرَأيْتَ يَا أبَا هُرَيْرَةَ إنْ لَمْ أزِدْ عَلى أُمِّ القُرْآنِ؟ فَقَالَ: قَدْ سُئِلَ عَنْ ذلكَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فقالَ: إنِ انْتَهَيْتَ إلَيْهَا أجْزَأتْكَ، وَإنْ زِدْتَ عَلَيْهَا فَهُوَ خَيْرٌ وَأفْضَلُ].

« الخِدَاجُ » الناقص.

« وَأُمُّ القُرْآنِ » سورة الفاتحة، لأنها أوّله وعليها مبناه، وأمّ الشئ: أصله ومعظمه.

والمراد بقوله « قسمتُ الصَّلاَةَ » أى القراءة لتفسيره إياها في الحديث بها.

« وَالتَّمْجِيدُ » التعظيم والتشريف.

7. (2533)- Rezîn'in zikrettiği bir rivâyette şöyle gelmiştir: "...Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Kıraâtsiz namaz sahih değildir."** Bilesiniz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize her ne duyurdu ise biz de size duyurduk. Bize gizli tuttuğunu biz de size gizli tuttuk."

Bu açıklama üzerine bir zât ona:

"Ey Ebû Hüreyre, Fatiha'ya herhangi bir ilavede bulunmazsam (yeterli midir) ne dersin?" diye sordu. Ebû Hüreyre dedi ki:

"Bu suâl Aleyhissalâtu vesselâm'a da sorulmuştu, şu cevabı verdi:

"Bununla iktifâ edersen sana yeter, ilavede bulunursan senin için

100– Teysîr'de dizgi hatası olarak sondaki cümle tekrar edilmiştir. Ebû Dâvud'daki ibâre tekrarsız ve tercümede olduğu şekildedir.

daha hayırlı ve efdal olur." [Müslim, Salât 38, (395); Muvatta; Salât 39, (1, 84-85); Ebû Dâvud, Salât 136, (819, 820, 821); Tirmizî, Tefsîr, Fâtiha, (2954, 2955); Nesâî, İftitah 23, (2, 135, 236).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen hadisler, namaz için Fatiha'nın gereği üzerinde durmaktadır. Resûlullah mükerrer emirleriyle, uyarılarıyla namazda Fatiha okunmasını emir buyurmuşlardır. Bu hadislerden âlimler, büyük çoğunluğuyla, *"Âciz kimse dışında herkese Fatiha okumasının vâcib olduğu, başka bir sûrenin okunması onun yerine tutamayacağı"* hususunda ittifak etmiştir. Bu görüşü temsil eder cumhûr-u ulema meyanında *İmam Şâfiî* ve *Mâlik*'in de ismi geçer.

Ebû Hanîfe ve bazı âlimler ise, Fatiha'sız da namazın sahih olabileceği, zîra sıhhat için sadece Kur'ân'dan âyet okumanın vâcib olduğuna hükmetmişlerdir. Bu hükme giderken 2532 numarada kaydedilen hadise dayanırlar. Zîra bu hadiste Fatiha değil, Kur'ân'dan bir parça şart koşulmaktadır. Ayrıca 2531 numaralı hadiste geçen noksan (hıdâc) tabirini de te'vil ederler: *"Fatihasız namaz noksandır"* demek, "Bâtıldır" demek değildir. Noksan namaz câizdir." Hemen belirtelim ki bu görüş sahipleri de Fatiha'nın gereğini inkar etmiş olmuyorlar. İstisnaî de olsa bazı hallerde Fatiha'nın okunmadığı durumlarda namazın câiz olup olmayacağı meselesinde "câiz olur" demişlerdir. Onlar da normal durumda Fatiha'nın şart olduğunu söylerler.

2-Yukarıdaki hadislerde ve bilhassa 2533 numaralı hadiste bir başka husus daha problem olarak karşımıza çıkmaktadır: Sadece Fatiha yeterli midir, zammı sûre de vâcib midir? İşaret ettiğimiz hadiste Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) mesele üzerine Resûlullah'tan kaydettiği fetva ile Fatiha'dan başka bir şey okumanın vâcib olmadığını, dileyenin ihtiyarî olarak okuyabileceğini, okumasının fazîletli, sevablı bir amel olduğunu ifade etmektedir. Zamm-ı sûre denen Fatiha dışı bir şey okumanın vâcib olmadığı hususunda âlimlerin icmaından bile bahseden olmuştur. Ancak Kurtubî'nin bu iddiası, gerçeği ifade etmiyor. Zîra bir kısım başka rivâyetlere dayanan Hanefî âlimler, farz namazların ilk iki rek'atlarında, Fatiha'dan sonra başka sûre veya onun yerine kâim olacak âyet(ler)in okunmasını vâcib addetmişlerdir. Teferruâtı müteâkiben zikredeceğiz.

2534 ٨– وعن أبى سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أُمِرْنَا أنْ نَقْرَأَ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَمَا تَيَسَّرَ].

أخرجه أبو داود.

8. (2534)- *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "(Namazda) Fatiha sûresi ile kolaya gelen bir miktar (Kur'ân âyetin)i okumakla emrolunduk." [Ebû Dâvud, Salât 136, (818).]

2535 ٩– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [مَنْ صَلَّى رَكْعَةً لَمْ يَقْرَأْ فِيهَا بِأُمِّ القُرآنِ فَلَمْ يُصَلِّ إلاَّ أنْ يَكُونَ وَرَاءَ الإمَامِ]. أخرجه مالك والترمذي.

9. (2535)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) demiştir ki: "Kim Fatiha'yı okumadan bir rek'at namaz kılarsa, imamın arkasında bulunmadığı takdirde, namaz kılmış sayılmaz." [Muvatta, Salât 38, (1, 84); Tirmizî, Salât 233, (313).]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki rivâyetten birincisi, namazın sıhhati için Fatiha ile birlikte Kur'ân'dan bir miktar daha okunmasının gereğine dikkat çekerken, ikinci rivâyet imama uyan kimseyi kırâatten muaf tutmaktadır. Mevzu ile ilgili bazı teferruâtı şöyle sıralayabiliriz:

★ Kırâat'i, âlimler "Kişinin kendi işiteceği kadar diliyle telaffuz etmesi" diye tarif ederler. Şu halde âyetin mânasını zihnen düşünmek, aklen tefekkür etmek kırâat sayılmaz. Kırâatte bulunması yasaklanmış olan cünüb, hayızlı veya nifaslı kadınların zihnen âyet tefekkürleri yasak olmadığı gibi, namaz kılan kimsenin fiilen telaffuz etmedikçe zihninden âyetin mânalarını mülahaza etmesi de kırâat sayılmamıştır, âlimlerin görüşü budur.

★ Namazda Fatiha'nın okunması *İmam Şâfiî, Mâlik* ve *Ahmed İbnu Hanbel*'e göre farz *Ebû Hanife*'ye göre vâcibtir. *Ebû Hanife* Kur'ân'dan bir miktarın okunmasını farz anlamıştır. Bu miktar, ona göre kısa da olsa bir âyettir. Ebû Hanife'den bir ikinci kavil ile, İmameyn'e (İmam Muhammed ve Ebû Yûsuf) göre, bu miktar kısa üç âyet veya böyle üç âyet miktarında uzun bir âyettir.

★ Farz olan kırâat, *Ebû Hanîfe*'ye göre:

★ Nafile namazların her rek'atinde,

★ Vitir namazının her rek'atinde,

★ İki rek'atli farzların her rek'atinde.

★ Dört veya üç rek'atli namazların lalettâyin iki rek'atinde farzdır. Dört veya üç rek'atli namazlarda farz olan kırâatin ilk iki rek'atinde olması vacibtir.

★ Üç ve dört rek'atli farzların üçüncü ve dördüncü rek'atlerinde kırâat câizdir, tesbîh veya üç tesbîh miktarı sükût da câiz ise de kırâat efdaldir. Kırâatte bulunulduğu takdirde Fatiha-yı şerîfenin okunması sünnettir.

2- Sadedinde olduğumuz *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) hadisinde mevzubahis edilen Fatiha'ya ilave edilecek başka âyet(ler) meselesine gelince buna bazan zamm-ı sûre de denmektedir. Bu da vâcibtir. Şöyle ki:

★ Farz namazların ilk iki rek'atinde,

★ Vitir namazının her rek'atinde,

★ Nafile namazların her rek'atinde, bir sûre veya sûreye muâdil bir miktar âyet-i kerîmenin Fatiha'ya ilaveten okunması *Ebû Hanîfe*'ye göre vâcibtir. Diğer üç imama [yani Şâfiî, Mâlik, Ahmed (rahimehümullah) göre sünnettir.

3-NOT:

1) Bir harften veya bir kelimeden ibaret âyetlerin okunması, farz olan kırâat'in yerini tutmayacağı hususunda ittifak edilmiştir. Bir harflik âyet'e örnek ن (nûn); kelimeye örnek, مُدْهَامَّتَانْ (müdhâmmetân)'dır.

2) Bir âyetten başkasını okumaya müktedir olmayan âciz,(101) İmâm-ı Âzam'a göre, o âyeti bir kere okursa yeterlidir.

Ebû Yûsuf ve *Muhammed*'e göre üç kere tekrar etmesi gerekir. Üç âyet okuyabilen kimsenin tek âyeti üç kere okuması İmameyn'e göre de câiz değildir. *Eimme-i selâse*, Fatiha'nın okunmasını "farz" kabul ettikleri için, bu mesele sadece Hanefîler arasında mevzubahistir.

2536 ـ ١٠ وعن وائل بن حُجر رَضِيَ اللهُ عنْه قال: [سَمِعْتُ رسولَ الله ﷺ قَرَأَ غَيْرِ المَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلاَ الضَّالِّينَ. فقَالَ: آمين، وَمَدَّ بها صَوْتَهُ].

وفي رواية: [رَفَعَ بِهَا صَوْتَهُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

10. (2536)-Vâil İbnu Hucr (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gayri'l-mağdûbi aleyhim ve lâ'd-dâllîn'i okuyunca âmîn dediğini ve bunu söylerken sesini uzattığını işittim."

Bir başka rivâyette şöyle gelmiştir. "...Bunu söylerken sesini yükselttiğini işittim." [Ebû Dâvud, Salât 172, (932, 933); Tirmizî, Salât 184, (248).]

101– İslâm'a yeni girmiş, henüz ezberi olmayan veya Arapça olarak âyeti henüz telaffuz edemeyen kimse gibi.

2537 ١١ – وعن بلال رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ: [أَنَّهُ قَالَ يَا رَسُولَ اللّهِ لاَ تَسْبِقْنِى بِآمِينَ]. أخرجه أبو داود.

11. (2537)- *Hz. Bilâl* (radıyallâhu anh)'in söylediğine göre, Aleyhissalâtu vesselâm'a: "Ey Allah'ın Resûlü! âmîn'de beni geride bırakma!" demiştir." [Ebû Dâvud, Salât 172, (937).]

AÇIKLAMA:

1- Müteakip iki hadiste (2538 ve 2539) görüleceği üzere, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Fatiha sûresini okuyunca, ister imama uymuş olalım, isterse münferiden namazımızı kılalım, âmîn demeyi emretmekte ve buna teşvik buyurmaktadır. Bu iki rivâyetten birincisinde bizzat Aleyhissalâtu vesselâm'ın âmîn dediğini görmekten başka bunun söyleniş âdabını da öğrenmekteyiz: Âmîn derken ses biraz yükseltilecek ve uzatılacaktır.

Bundan, baştaki elifin uzatılması anlaşıldığı gibi sesin cehrî olacak şekilde yükseltilmesi de anlaşılmıştır. Nitekim bazı rivâyetlerde ön saftakilerin duyacak şekilde yükseltildiğini ve bütün cemaatin buna iştirak ettiğini iştirak ettiğini tasrîh eder:

حَتَّى يَسْمَعَهَا الصَّفُّ الْاَوَّلُ فَيَرْتَجَّ بِهَا الْمَسْجِدُ

Bu rivâyetleri esas alan bir kısım fakihler -ki Şâfiî, Ahmed ve İshak bunlardandır- âmîn derken musallinin sesini hafif yükseltmesinin sünnet olduğuna hükmetmiştir.

Ebû Hanîfe ve bir kavlinde İmam Mâlik, âmîn'in cehrî değil, sırrî olmasına hükmetmişlerdir. Bunlar, *Ahmed İbnu Hanbel, Ebû Ya'la* ve Hâkim tarafından tahric edilen bir rivâyete dayanırlar. Yine Vâil İbnu Hucr mahreçli olan bu rivâyetler üzerine, hadis ulemasının münâkaşaları mevsubahis ise de, teferruat gayemizin dışında kalır.

2-İkinci hadiste (2537) geçen Hz. Bilâl'in sözüne gelince, şârihler bunu açıklamada biraz zorlanmaktadır. Hattâbî şu açıklamayı yapar: "Derim ki, hadisin mânası muhtemelen şöyledir: Bilâl de, (Resûlullah'a uymuş olmasına rağmen namazda) Fatiha suresini, -rek'atteki- iki sektedeen birincisinde okumakta idi. Ancak, Fatiha'nın kırâatini tamamlamadan Aleyhissalâtu vesselâm Fatiha'yı tamamlayıp âmîn demekte idi. Bu sebeple Bilâl Resûlullah'a rica ederek, kendi kırâatini tamamlayacak kadar bir tehir taleb etmiştir, ta ki kendi âmîn'i, Resûlullah'ın âmîn'i ile aynı zamana rastlasın ve böylece Aleyhissalâtu vesselâm'ın mazhar olacağı berekete kendisi de mazhar olsun. Doğruyu Allah bilir."

Hattâbî, bazı âlimlerin de şu te'vilde bulunduklarını kaydeder: "Bilâl, ezan okuduğu aynı yerden ikâmet okumakta idi. Burası da safların gerisindeydi. **Kad kâmeti's-Salât** der demez, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hemen iftitah tekbirini alarak namaza başlamakta, böylece Bilâl kıraate yetişmekte gecekmekte idi. Bunun üzerine Resûlullah'a başvurarak kırâat ve âmîn'e yetişecek kadar mühlet tanıması talebinde bulundu."

Beyhakî'nin bir rivâyetine göre, *Ebû Hüreyre* benzer bir teklifi Mervân'a yapmıştır. Zîra *Ebû Hüreyre,* Mervân'a müezzinlik yapmakta idi. Bu hadis, daha veciz olarak Buhârî'nin tâlikleri arasında وَكَانَ أَبُو هُرَيْرَةَ يُنَادِي الإِمَامَ لاَ تَفُتْنِي بِـــــآمِينَ "Bana âmîn'i kaçırtma" şeklinde yer alır. İbnu Hacer'in Beyhakî'den naklettiği daha açık rivâyete göre, Ebû Hüreyre'nin bu talebten gayesi namazda imamla birlikte âmîn diyebilmektir: "Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) Mervân'a müezzinlik yapıyordu. Ona, kendisinin safa girmiş olduğundan emin oluncaya kadar ve lâ'd-dâllîn demekte acele etmemesini şart koştu." *İbnu Hacer* devam eder: "Sanki Ebû Hüreyre ikâmet okumak ve safların düzeltmesiyle meşguldür, Mervân da, Ebû Hüreyre'nin "âmîn'de beni geride bırakma" mânasında "âmîn'i bana kaçırtma" diye tembih etmesi buna binaendir."

Ebû Hüreyre'nin, Bahreyn'de müezzinlik ettiği sırada aynı tembîh'i imamlık yapan *el-Alâ İbnu'l-Hadramî*'ye de yaptığına dair rivâyetler gelmiştir.

3-Hanefîler, sadedinde olduğumuz hadisten hareket ederek, müezzin daha ikâmeti tamamlamadan, imamın namaza başlaması gerektiğine hükmetmiştir.

ÂMÎN DEMENİN FAZİLETİ

2538 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّ رَسولَ الله ﷺ قالَ: إذَا أمَّنَ الإمَامُ فأمِّنُوا، فإنَّهُ مَنْ وافَقَ تأمينُهُ تأمينَ المَلائكَة غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِه. قال ابن شهاب: وكَانَ رسولُ الله ﷺ: يَقُولُ: آمين]. أخرجه الستة.

1. (2538)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "İmam âmîn deyince siz de âmîn deyin. Zîra kimin âmîn'i meleklerin âmîn'ine tevâfuk ederse geçmiş günahları affedilir."

İbnu Şihâb der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* âmîn derdi." [Buhârî Ezân 112; Müslim, Salât 72, (410); Muvatta, Salât 44, (1, 87); Ebû Dâvud, Salât 172, (936); Tirmizî, Salât 185 (250); Nesâî, İftitah 34, 35, (2, 144); İbnu Mâce İkâmet 14, (851).]

2539 ٢ – وفي أخرى للبخارى: [إذَا أمَّنَ القَارِئُ فأمِّنُوا فإنَّ المَلائكَةَ تُؤَمِّنُ، فَمَنْ وافَقَ تَأمينُهُ تأمينَ المَلائكَة غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِه].

2. (2539)- Buhârî'de diğer bir rivâyette şöyle gelmiştir: *"Kârî (okuyucu) âmîn deyince siz de âmîn deyin. Zîra melekler "âmîn" der. Kimin âmîn'i meleklerin âmîn'ine tevâfuk ederse geçmiş günahları affedilir."* [Buhârî, Da'avât 63.]

AÇIKLAMA:

1- Âmîn, duâdan sonra cumhura göre **"Kabul et Allah'ım"** mânasında söylenen bir kelimedir. Âmin'in mânası hususunda çeşitli başka yorumlar da yapılmıştır. "Böyle olsun", "Cennetten bir derecedir, söyleyene verilmesi vacib olur", "Allah'ın isimlerinden biridir" vs.

Bu kelimenin Arapçaya İbrânîceden ve Süryânîceden geçtiği de söylenmiştir.

2- "İmam'ın te'minde bulunması"nın (âmîn demesinin) mânası için şunlar söylenmiştir:

★ İmam da *"âmîn"* der, hadisin zâhiri bunu ifade eder.

★ İmam duâ edince yani "Fatiha'yı İhdinâ'dan sonuna kadar okuyunca" demektir, zira te'min duâdır.

★ *"İmam, âmîn'i dileme yerine gelince"* demektir. Bu yer ve la'd-dâllîn kelimesidir, yani Fatiha'nın sonu.

Birinci olarak kaydedilen mâna zahire uygun olduğu için öncelikle bu esas alınmıştır ve bundan hareketle, imamın da âmîn demesinin meşruiyetine istidlal edilmiştir. Ancak *İmam Mâlik* iki kavlinden birinde: "İmam cehrî kırâatta âmîn demez" demiştir. Bir başka rivâyette cehrî ve sırrî ayırımı yapmadan mutlak bir ifade ile "İmam demez" demiştir.

Görüldüğü üzere bu hususta teferruâta müteallik bazı münâkaşalar vardır, ancak mevzumuz açısından ehemmiyetsiz.

3- Şurası kesin ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mükerrer hadislerinde mü'minleri Fatiha okuyunca -namaz içinde olsun, namaz dı-şında olsun- âmîn demeye teşvik etmiştir. Şu hadislerde olduğu gibi:

اذا قَالَ الْامَامُ وَلاَ الضَّالِّينَ فَقُولُوا: آمين فان الْمَلئكَةَ تقُولُ: آمين إنّ الْإمَامَ يَقُولُ آمين **"İmam ve lâ'ddâllîn deyince siz de âmîn deyin zira imam âmîn derse, melekler de âmîn derler."** مَا حَسَدَتْكُمُ الْيَهُودُ عَلَى شَيْءٍ مَا حَسَدَتْكُمْ عَلَى السَّلاَمِ وَالتَّأْمِين **"demeniz için kıskandıkları kadar başka hiçbir şey için kıskanmazlar."** لاَ يَجْتَمِعُ مَلأٌ فَيَدْعُو بَعْضُهُمْ وَيُؤَمِّنُ بَعْضُهُمْ الاَّ اَجَابَهُمُ اللّٰهُ تَعَالَى **"Bir grup bir araya gelir, bir kısmı duâ eder, diğer kısmı da âmîn derse Allah Teâla, mutlaka onlara icâbet eder."**

4-İkinci hadiste (2539) geçen kârî, "imam" demektir. Ancak kârî ile daha umumî mânada herhangi bir Fatiha suresini okuyan kimsenin kastedilmiş olabileceği de kabul edilmiştir. Çünkü, mutlak olarak âmîn demeye teşvik eden hadisler mevcuttur. Nitekim yukarıda kaydettiğimiz ikinci ve üçüncü hadis buna bir örnektir.

NAMAZDA OKUNAN SÛRE

2540 ١– عن أبى بُردة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسولُ اللهِ ﷺ يقرأُ في صَلاَةِ الْغَدَاةِ مَا بَيْنَ السِّتِّينَ إلى المِائَةِ]. أخرجه النسائى.

1. (2540)- *Ebû Bürde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sabah namazında altmış-yüz arasında âyet okurdu." [Nesâî, İftitah112, (2, 157); Buhârî, Mevâkît 11, 13, 39, Ezân 104; Müslim, Mesâcid 2, (1, 246), 16, (1, 262).]

2541 ٢– وعن عمرو بن حُريث رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رَسولَ اللهِ ﷺ يَقْرأُ في الْفَجْرِ إذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى، واللفظ له.

2. (2541)- *Amr İbnu Hureys* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sabah namazında İza'ş-şemsu küvviret sûresini okuduğunu işittim." [Müslim, Salât 164, (456); Ebû Dâvud, Salât 135, (817); Nesâî, İftitah 44, (2, 157).]

2542 ٣– وعن عبدالله بن السائب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [صَلّى لَنا رَسولُ اللهِ ﷺ الصُّبْحَ بِمَكَّةَ فَاسْتَفْتَحَ سُورَةَ المُؤْمِنِينَ حَتَّى إذَا جَاءَ ذِكْرُ مُوسىٰ وَهٰرُونَ أوْ ذِكْرُ عِيسىٰ شك الراوى أخَذَتْهُ سَعْلَةٌ فَرَكَعَ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي، وهذا لفظ البخارى، لكنه أخرجه تعليقاً.

3- (2542)- *Abdullah İbnu Sâib* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize Mekke'de sabah namazı kıldırdı. Mü'minûn sûresini kırâat buyurarak namaza başladı. Hz. Musa ve Harun'un zikrine gelince -veya Hz. İsâ'nın zikrine, râvi burada tereddüt etti. Resûl-

lullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı bir öksürük tuttu, hemen rükûya gitti." [Buhârî, Ezân 106; Müslim, Salât 163, (455); Ebû Dâvud, Salât 89, (648, 649); Nesâî, İftitah 76, (2, 176). Hadis Buhârî'de muallak olmuştur.]

AÇIKLAMA:

1-Bu rivâyet, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namaz esnasında sûreyi yarıda kestiğini ifade etmektedir. Bunu esas alan bir kısım âlimler: Hadiste kırâati yarıda kesmeye ve sûrenin sadece bir kısmını okumaya cevaz vardır" demiştir. İmam Mâlik'e göre bu mekruhtur. Bazı âlimler sûre içerisinde *Hz. Musa* ve *Hz. Harun*'la ilgili zikir, âyet ortasında olması sebebiyle, namazda âyetin de kesilebileceğini söylemiştir. Bunun mekruh olduğunu da söyleyenler olmuş ise de kerâhete delâlet edecek bir karîne gösterememişlerdir. Buna karşılık cevaz ifade eden deliller çoktur. Ancak şunu ada kaydedelim ki -Nevevî'nin belirttiğine göre- uzun bir sûreden yarım okumaktansa kısa bir sureyi tam okumak efdaldir. Çünkü, okuyan için müstehab olanı, birbiriyle irtibatlı olan kelâmın başından başlayıp sonunda durmasıdır. Uzun sûrelerden irtibatlı kısımları herkes bilemez. Öyle ise irtibatsız bir yerde durmaktan kaçınabilmek için kısa bir sureyi tam okumak mendubtur.

2- Hadisten, ayrıca-galebe çalması halinde- öksürüğün namazı bozmayacağı hükmü de çıkarılmıştır. *İbnu Hacer:* "Öksürük geldiği zaman kırâatı terketmek, öksürerek kırâate devam etmekten evlâdır, hatta uzun okunması efdal olan namazlarda kırâat hafifletilmiş bile olsa" der.

2543 ٤ — وعن جابر بن سَمُرةَ رَضِيَ اللهُ عنه: [أنَّ رسـولَ اللهِ ﷺ: كَانَ يَقْرَأُ في الْفَجْرِ بِقَافْ وَالْقُرْآنِ المَجِيدِ وَنَحْوِهَا، وَكَانَتْ صَلاَتُهُ إلى التَّخْفِيفِ]. أخرجه مسلم.

4. (2543)- *Câbir İbnu Semüre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sabah namazında Kâf ve'l-Kurâni'l-Mecîd ve benzeri bir sûre okurdu. Aleyhissalâtu vesselâm diğer namazları hafif kıldırırdı." [Müslim, Salât 168, (458).]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sabah namazlarında kırâatı uzun tuttuğunu, diğer vakitleri ise kısa tuttuğunu ifade eden rivâyetler sayıca çoktur. Bu rivâyetler onlardan birkaçıdır. Son rivâyette geçen kıraati hafif tutma tabiri, az miktarda âyet okunarak kırâatin uzatılmaması, kısa tutulması mânasına gelir.

2- Bu konuda vârid olan - ki bir kısmı daha, müteakiben kaydedilecektir- hadisler gözönüne alınınca Hz. Peygamber'in şartlara göre namazların kıraatini uzun veya kısa tuttuğu anlaşılır. Buna binâen Hanefîler cemaatte ağır gelmeyeceğini bildiği takdirde imamın, kırâatı uzatılmasını "sünnet" kabul etmişlerdir.

Şâfiîlere göre, kırâatin uzamasına razı olduğunu cemaat açıkça bildirirse imamın uzatması sünnettir. Sadece cuma sabahı, cemaatın rızasına bağlı olmadan kırâatin uzaması sünnettir.

Mâlikîler, bazı şartlarla kırâatin uzatılmasını mendub addederler: Cemaat sınırlı olacak, çok kalabalık olmayacak, cemaat uzun kırâata rızasını söylemeli veya halinden anlaşılmalı; kıraatın uzamasına tahammül edecekleri anlaşılmalı, cemaatte özürlü hiçbir kimsenin olmadığı bilinmeli veya tahmin edilmelidir. Bu şartlardan biri eksik olursa kısa tutulması efdaldir.

3- Beş vakit namazda okunacak miktar her vakte göre farklı kabul edilmiştir. Âlimler şöyle derler: "Sünnet olan şudur:

★ Sabah ve öğle namazlarında tıvâlu'l-mufassal (uzun) sureler okunur. Sabah öğleden daha uzun tutulur.

★ İkindi ve yatsıda evsat (orta uzunlukta) sûreler okunur.

★ Akşamda kısa sûreler okunur.

★ Yolculuk, hastalık gibi bir özür olursa, sabah ve öğlede de kısa okunabilir. Hiçbir özür yokken sabahı kısa okumak mekruhtur."

Bunun hikmeti de şöyle açıklanmıştır: "Sabahın ve öğlenin uzun olması bu iki namazın uyku sebebiyle gaflet vakitlerinde bulunmasından ileri gelir: Sabah gecenin sonuna rastlar, öğle de kaylûle denen gündüz uykusu anına rastlar. Bunlarda kırâat uzun yapılır, tâ ki, gaflet ve benzeri bir sebeple geciken kimse böylece namaza yetişsin. İkindi böyle değildir. Çalışanların yorgunluk anında kılınmaktadır, bu sebeple daha kısa tutulur. Akşam dar vakte rastlar, bu sebeple daha da hafif olmasına ihtiyaç duyulur. Ayrıca oruçluların iftarlarını bir an önce açma ihtiyaçları da mevzubahistir. Yatsı ise, uyku ve uyuklamanın galebe çaldığı bir âna rastlar, ancak vakti geniştir, bir bakıma ikindiye benzer."

4- Uzun ve kısa sûreler hakkında ulemâ ihtilaflıdır. Hanefîler **Hucurât** suresinden Bürûc sûresine kadar olanlara "uzun", Bürûc'tan Beyyine'ye kadar olanlara "orta"; Beyyine'den Nâs suresine kadar olanlara "kısa" demiştir.

Şâfiîler Hucurât -Amme arasındakilere "uzun"; Amme - Vedduha arasındakilere "orta", Vedduha-Nâs arasındakilere "kısa" derler.

Mâlikîler ve Hanbelîler başka sûreler üzerinde dururlar.

5-Son olarak şu noktayı da belirtelim: Sahiheyn'de[102] gelen bazı rivâyetler Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namazı hafif tutmaya özen gösterdiğini ifade eder. Efendimiz'in namazı en hafif kılan kimse olduğu, كان اخف belirtilir. Nitekim bir hadislerinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurur: انّى لأدْخُلُ فِى الصَّلاَةِ اُرِيدُ اِطَالَتَهَا فَاسْمَعُ بُكَاءَ الصَّبِىِّ فَاَتَجَوَّزُ فِى صَلاَتِى مَخَافَةً اَنْ تَفْتِنَ اُمُّهُ *"Ben uzun okumak arzusuyla namaza başlarım. Ancak kulağıma bir çocuk ağlaması gelince annesini huzursuz etmemek için uzun okumaktan vazgeçerim."* Nitekim rivâyetler, birinci rek'atte 50-60 âyet okuduğu halde, ikinci rek'atte kulağına gelen çocuk ağlaması sebebiyle en kısa bir sûreyi okuduğuna dair örnekler sunar.

Şu halde belli vakitlerde uzun okumak prensip ise de, içinde bulunulan şartlara göre kısa okumak da efdal olmaktadır.

2544 ٥– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أنَّ رسُولَ اللهِ ﷺ: كَانَ يَقْرأ فـي صَلاَةِ الْفَجْرِ يومَ الجُمُعَةِ سُورَةَ الم تنزيل، السجدة، وهَلْ أتىٰ على الإنْسانِ حِينٌ من الدَّهْرِ، وَأنَّ النّبيَّ ﷺ كان يقرأُ في صَلاَةِ الجُمُعَةِ سُورَةَ الجُمُعَةِ وَالْمُنَافقِينَ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى، ولم يذكر الترمذي الفصل الأخير منه.

5. (2544)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cuma günü, sabah namazında *Elif-lâm-mim Tenzîl es-Secde, ve Hel etâ alâ'l-insânî hînun mine'd-dehr* sûrelerini okurdu. Yine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cuma namazında **Cu-ma** ve **Münâfikûn** surelerini okurdu." [Müslim, Cuma 64, (879); Ebû Dâvud, Salât 218, (1074); Tirmizî, Salât 375, (520); Nesâî, Cuma 38, (3, 111), İftitah 47, (2, 159).]

2545 ٦– وعن عروة: [أنَّ أبَا بَكْرٍ الصديق رَضِيَ اللهُ عَنْه: صَلّى الصُّبْحَ فَقَرَأَ فِيهَا بِسُورَةِ الْبَقَرَةِ في الرَّكْعَتَيْنِ كِلْتَيْهِمَا]. أخرجه مالك.

6. (2545)- *Urve* (rahimehullah) anlatıyor: "Hz. Ebû Bekr es-Sıddîk (radıyallâhu anh) sabah namazını kıldırdı. Namazın her iki rek'atinde Bakara sûresini okudu." [Muvatta, Salât 33.]

102– Sahiheyn, Buhârî ve Müslim'in Sahih'leridir.

2546 ٧- وعن الفُرَافِصة بن عُمير الحنفي قال: [مَا أَخَذْتُ سُورَةَ يُوسُفَ إلاَّ مِنْ قِرَاءَةِ عُثْمَانَ بن عَفّانَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ إيَّاهَا فِي صَلاَةِ الصُّبْحِ مِنْ كَثْرَةِ مَا كَانَ يُرَدِّدُهَا]. أخرجه مالك.

7. (2546)- *Fürâfisa İbnu Umeyr el-Hanefî* der ki: "Ben Yûsuf sûresini, *Osman İbnu Affân* (radıyallâhu anh)'ın sabah namazlarındaki kırâatinden öğrendim. Çünkü o, bu sûreyi çok sık okurdu." [Muvatta, Salât 35, (1, 82).]

2547 ٨- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: [أَنَّهُ قَرَأَ فِي الأُولَى مِنَ الصُّبْحِ بِأَرْبَعِينَ آيَةً مِنَ الأَنْفَالِ، وَفِي الثَّانِيَةِ بِسُورَةٍ مِنَ الْمُفَصَّلِ]. أخرجه رزين.

8. (2547)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh)'dan anlatıldığına göre, sabah namazının birinci rekatinde **Enfâl**'den kırk âyet kadar, ikinci rek'atinde ise mufassal sûrelerden birini okumuştur." [Rezîn ilavesidir. Buhârî muallak (senetsiz) olarak tahric etmiştir. (Ezan 106).]

2548 ٩- وعن عامر بن ربيعة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [صَلَّيْنَا وَرَاءَ عُمَرَ بْنِ الخَطَّابِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ الصُّبْحَ فَقَرَأَ فِيهَا بِسُورَةِ يُوسُفَ وَسُورَةِ الحَجِّ قِرَاءَةً بَطِيئَةً. قِيلَ لَهُ: إذاً لَقَدْ كَانَ يَقُومُ حِينَ يَطْلُعُ الْفَجْرُ؟ قَالَ أَجَلْ]. أخرجه مالك.

9. (2548)- *Âmir İbnu Rebî'a* (radıyallâhu anh) demiş ki: "Hz. Ömer *İbnu'l-Hattâb* (radıyallâhu anh)'ın arkasında sabahı kıldık. Namazda Yusuf ve Hacc surelerini ağır bir kırâatle okudu.

Bunun üzerine Âmir'e: "Öyleyse fecir doğarken namaza başlamış olmalıdır" dendi. O da: "Evet!" diye cevap verdi." [Muvatta, Salât 34, (1, 82).]

2549 ١٠- وعن معاذ بن عبدالله الجُهَنى [أَنَّ رَجُلاً مِنْ جُهَيْنَةَ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَرَأَ فِي الصُّبْحِ إِذَا زُلْزِلَتْ فِي الرَّكْعَتَيْنِ كِلْتَيْهِمَا، فَلاَ أَدْرِى أَنَسِيَ أَمْ قَرَأَ ذلِكَ عَمْداً]. أخرجه أبو داود.

10. (2549)- *Muâz İbnu Abdillah el-Cühenî* anlatıyor: "Cüheyne kabilesine mensup bir zât bana: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sabah namazının her iki rek'atinde de İzâ zülzilet sûresini okuduğunu işittim, bilmiyorum unutarak mı böyle yaptı, bilerek mi okudu" dedi." [Ebû Dâvud, Salât 134, (816).]

AÇIKLAMA:

Sonuncu hadis, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sabah namazının her iki rek'atinde de aynı sûreyi okuduğunu haber vermektedir. Hadiseyi rivâyet eden sahâbî tereddüt etmektedir: "Resûlullah bunu bilerek mi yaptı, unutarak mı?" Çünkü Aleyhissalatu vesselam mûtad olarak her rek'atte ayrı bir sûre okumaktadır. Tabiî ki unutarak yaptı ise, onu yapmak ümmete câiz olmaz, bilerek yaptı ise ümete de caiz ve meşrû olur.

Âlimler bu çeşit durumlar için yani Efendimizin bir fiili hakkında meşrûluk ve gayr-ı meşrûluk hususunda tereddüt hâsıl olursa: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın fiilinin meşrûluğa hamledilmesi evlâdır" diye kaide koymuşlardır. "Çünkü derler, onun ef'alinde asıl olan teşrîdir, unutma ise bu asl'ın dışında kalır." Bu hususta usulcüler benzer bir durum daha zikrederler: Resûlullah'ın yaptığı bir iş hakkında bu, cibillî, fıtrî bir davranış mı yoksa şer'î bir beyan mı? diye tereddüde düşülecek olursa, ulemanın ekseriyeti bu fiilin uyulması gereken bir sünnet olduğuna hükmetmiştir.

ÖĞLE VE İKİNDİ NAMAZLARI

2550 ١ – عن أبي قتادة رضي الله عنه [أنَّ النّبيَّ ﷺ كانَ يَقْرأُ في الظّهْرِ في الأولَيينِ بأُمِّ الْكتَابِ وَسُورتَيْنِ، وفي الرَّكعتَينِ الأخيرتَيْنِ بأُمِّ الْكتَابِ ويُسْمِعُنَا الآيَةَ أحْيَاناً، وَيطَوِّلُ في الرَّكْعَةِ الأولى مَالاَ يُطيلُ في الثَّانِيَةِ، وَكَذَا في الْعَصْرِ والصُّبْحِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

زاد أبو داود في رواية: «فَظَنَنَّا أنَّهُ يُرِيدُ بذَلِكَ أنْ يُدْرِكَ النَّاسُ الرَّكْعَةَ الأولَى».

1. (2550)-Ebû Katâde (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğlede ilk iki rek'atte Fatiha ile iki sûre okurdu. Son iki rek'atte de Fatiha'yı okur, bazan da âyeti bize işittirirdi. Birinci rek'atte (kıraatı) uzun tutar ikinci de o kadar uzatmazdı. İkindi ve sabah namazlarında da böyle yapardı." [Buhârî, Ezân 107, 97, 109, 110; Müslim, Salât 154, (451); Ebû Dâvud, Salât 129, (798, 799, 800); Nesâî, İftitah 56-60, (2, 164, 166).]

Ebû Dâvud, bir rivâyette şu ziyadeye şâmildir: "O'nun *(aleyhissalâtu vesselâm)*, halk birinci rek'ata yetişebilsin diye böyle yaptığını zannederdik."

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, bütün namazlarda *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın birinci rek'atleri daha uzun tuttuğunu görmekteyiz. Âlimler, bunu cemaate daha çok kimsenin iştirakine imkan sağlamak için yaptığını söylerler. Dolayısıyle tek başına kılan kimsenin her iki rek'ati de eşit tutmasının efdal olacağını belirtirler. Ancak bazı âlimler, sabah namazının birinci rek'atini her hal u kârda daha uzun tutmanın müstehab olduğuna hükmetmiştir. Diğer vakitlerde cemaatin artma ihtimali bulunma hallerinde bi-

rinciyi uzatmak efdaldir, böyle bir ihtimal olmayan hallerde her ikisini eşit tutmak efdaldir. İbnu Hacer sabahta kırâatın uzatılmasındaki ısrarın sebebini şöyle açıklar: "Zîra sabah namazı, uyku ve istirahati tâkib eden bir âna rastlar. Ayrıca bu vakitte kalb, geçim ve sâir meselelerine henüz bulaşmayıp boş bulunması sebebiyle, dil ve kulağa uyum sağlar."

2551 ٢- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [لاَ أَدْرِى أَكَانَ رَسولُ اللهِ ﷺ يَقْرَأُ في الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ أَمْ لاَ؟]. أخرجه أبو داود.

2. (2551)- *İbnü Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) demiştir ki: "Resûlullah'ın öğle ve ikindi namazlarında kırâatte bulunup bulunmadığını bilmiyorum." [Ebû Dâvud, Salât 131, (808).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, İbnu Abbâs (radıyallâhu anh)'a has bir tereddüde parmak basmaktadır. Kırâati cehrî olmayan öğle ve ikindi namazlarında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kur'ân okur muydu. hemen belirtelim ki bu mesele üzerine *İbnu Abbâs*'tan üç ayrı rivâyet gelmiştir: "Bir rivâyete göre okurdu, bir rivâyete göre okumazdı, burada kaydedilen rivâyete göre de İbnu Abbâs bu meselede kararsızdır, şekk içerisindedir. Red rivâyeti Ebû Dâvud'da gelir. Kendisine, "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğle ve ikindide kıraatte bulunur muydu? diye sorulunca: "Hayır!" cevabını verir. "Belki içinden okuyordu" denince: "Sizin bu sözünüz önceki söylediğinizden de fena. O memur bir kuldu, kendisine emredileni tebliğ etti" der. İbnu Abbâs'ın bu iki namazda kırâatı te'yid eden görüşünü *Ebû'l-Âliye-el Berrâ* rivâyet eder: "İbnu Abbâs'a göre ikindide okuyayım mı? diye sordum. Bana: "O önündedir, ondan az veya çok bir miktar oku" dedi." (Rivâyeti İbnu'l-Münzîr ve Tahâvî kaydetmiştir.)

Öğle ve ikindide kıraatin varlığı hususunda ulemanın bir tereddüdü mevcut değildir. *Ebû Katâde Habbâb* ve başkalarından gelen çeşitli rivâyetler, hiçbir şekk ifade etmeden Resûlullah'ın öğle ve ikindi namazlarında kırâatte bulunduğu hususunda cezmederler, kesin konuşurlar. Nitekim müteakiben kaydedilecek olanlardan başka, bir önceki hadise bir kere daha bakılabilir. Ayrıca şekk ile yakın zâil olmaz kaidesince, bu rivâyetteki tereddüt, öbür rivâyetlerin kesin ifadesini zedeleyemez, bilakis onlar buradaki tereddüdü bertaraf eder

2552 ٣- وعن جابر بن سمرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كَانَ رَسولُ اللهِ ﷺ يَقْرَأُ في الظّهْرِ بِاللَّيْلِ إذَا

يَغْشَى، وَفِي الْعَصْرِ نَحْوَ ذَلِكَ، وَفِي الصُّبْحِ أَطْوَلَ مِنْ ذَلِكَ]. أخرجه وأبو داود والنسائى.

3. (2552)- *Câbir İbnu Semüre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öğlede **Velleyli izâ yağşâ** sûresini okur, ikindide dahi aynısını yapar, sabah namazında bundan daha uzun bir kırâatte bulunurdu." [Buhârî, Ezân 103, 95, 96; Müslim, Salât 159, (453); Ebû Dâvud, Salât 130, (804); Nesâî, İftitah 74, (2, 174).]

2553 ٤ـ وعن البراء رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [كُنَّا نُصَلِّي خَلْفَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ الظُّهْرَ فَنَسْمَعُ مِنْهُ الآيَةَ بَعْدَ الآيَاتِ مِنْ لُقْمَانَ وَالذَّارِيَاتِ]. أخرجه النسائى.

4. (2553)- el-Berâ (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın arkasında öğleyi kılmıştık. Kendisinden Lokmân ve Zâriyat sûrelerinin âyetlerini peş peşe işitiyorduk." [Nesâî, İftitah 55, (2, 163).]

2554 ٥ـ وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما: [أنَّ النَّبِىَّ ﷺ سَجَدَ فِي صَلاَةٍ ثُمَّ قَامَ فَرَكَعَ فَرَأَوْا أنَّهُ قَرَأَ الم تنزيل السجدةُ]. أخرجه أبو داود.

5. (2554)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir namazda secde edip sonra kıyâma kalktı ve rükû yaptı. Cemaat onun, Elf-Lâm-Mim Tenzile's-Secdetü'yü okuduğunu gördü." [Ebû Dâvud, Salât 131, (807).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis burada biraz ihtisâr edilmiş gözüküyor. Ebû Dâvud'daki aslında: *"...öğle namazında.."* diye sarahat var. Secde'den maksad "tilâvet secdesi'dir. Şârihler, hadisten Resûlullah'ın tilâvet secdesinden kalkınca surenin devamını hiç okumadan rükûya gittiğinin anlaşıldığını belirtirler. Aliyyü'l-Kârî'ye göre, "Kırâat caiz ve hatta efdaldir. Buna rağmen terki ya namazın yeterince uzamasındandır, ya da bunun câiz olduğunu beyan etmek içindir. Bununla beraber Resûlullah'ın kıraati terkettiğine dair, rivâyette kesin ve sarih bir ifade mevcut değildir." Ayrıca Aliyyu'l-Kârî der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, mezhebimizde (Hanefî) caiz olduğu üzere, rükû, kırâat secdesi yerine geçtiği halde, rükû ile iktifa etmeyip tilâvet için hususi secde yapmıştır, böyle davranışı, amelde efdal olanı tercih içindir."

İÇİNDEKİLER

DÖRDÜNCÜ BÂB: TÜYLER 7
Saç ve Bakımı 7
Traş 9
İğreti Saç Takma 13
Saçı Alına Dökme ve Ayırma 16
Saçtaki Akların Yolunması 18
Bıyığın Kesilmesi 19
Sakalla İlgili Mekruhlar 23
BEŞİNCİ BÂB: KOKU VE YAĞ 25
ALTINCI BÂB: ZİNETLE İLGİLİ ÇEŞİTLİ MESELELER 33
A- Fıtrat Nedir? 33
B- Fıtrattan Olan Şeyler 35
Sünnet Yaşı 42
YEDİNCİ BÂB: NAKIŞLAR, SÛRETLER VE ÖRTÜLER HAKKINDA: RESSAMLARIN ZEMMİ, RESİM VE ÖRTÜLERİN KERÂHETİ 59
Sûret ve Perdelerle İlgili Kerâhet 62
Münker Olan Ziyafete Katılmalı mı? 63
Yasak Olan Suver 66
Bediüzzaman'a Göre "Yasak Resim ve Heykel" Zulüm, Riya ve Heva Vasıtasıdır 67
SEHAVET VE KEREM BÖLÜMÜ 69
Keremden Bir Kesit 70
SEFER (YOLCULUK) ÂDÂBI BÖLÜMÜ 85
UMUMÎ AÇIKLAMA 87
BİRİNCİ EDEB: Yola, Sefere Çıkış Günü 91
İKİNCİ EDEB: Yol Arkadaşı 95

ÜÇÜNCÜ EDEB: Yürüme ve Konaklama 99
DÖRDÜNCÜ EDEB: Arkadaşa Yardım 105
BEŞİNCİ EDEB: Kadının Yolculuğu 107
ALTINCI EDEB: Yolcunun Yanında Bulunması Mekruh Olan Şeyler 113
YEDİNCİ EDEB: Seferden Dönüş 115
SEKİZİNCİ EDEB: Deniz Yolculuğu 121
DOKUZUNCU EDEB: Yolcuyu Karşılama 125
ONUNCU EDEB: Kudüm (Seferden Dönüş) Namazı 129
MÜSÂBAKA VE ATICILIK BÖLÜMÜ 133
UMUMÎ AÇIKLAMA 133
BİRİNCİ FASIL: Müsâbaka ve Atıcılıkla İlgili Hükümler 135
İSLAM'A GÖRE ÇOCUKLARIN OYUNU 144
a) Oyunun Sünnetteki Yeri 144
b) Oyun Çeşitleri 146
İKİNCİ FASIL: Atın Vasıfları 157
SUAL BÖLÜMÜ 167
UMUMÎ AÇIKLAMA 167
SİHİR VE KEHANETLE İLGİLİ BÖLÜM 179
UMUMİ AÇIKLAMA 179
Sihir Tesiri 180
Sihir Çeşitleri 182
1- Keldânîlerin Sihri 182
2- Ashab-ı Evham'ın ve Kuvvetli Nefislerin Sihri 183
3- Arzdaki Ruhlardan Yardım Görerek Yapılan Sihir 183
4- Tahayyülat ve Göz Bağlama Denen Sihir Çeşidi 183
5-Çeşitli Sanat Oyunlarına Dayanarak Yapılan Âletlerin Yardımıyla Ortaya Konan Acaip İşler 183
6- Bazı İlaç, Ot ve Cisimlerin Kimyevî Hassalarından İstifade Ederek Yapılan Sihir 184
7- Kalbi Bağlamak Sûretiyle Sihir 184
8- Koğuculuk, Gammazlık, Kışkırtıcılık Gibi Gizli Tezvirat, Şantaj vs. Akla Gelebilecek Yollar da Bir Başka Sihir Çeşidi Olarak Gayri Meşru İşlere Vasıta Yapılmaktadır 184
9- Çağdaş Sihir ve İki Sûrenin Mesajı 184
Sihrin Hükmü 185
Sihri Caiz Kılan Şartlar 186
Sihir-Mûcize-Kerâmet 187

Sihrin Kapasitesi 188
Kehanet 189
Kehanetin Hükmü 191
İÇECEKLER BÖLÜMÜ 201
UMUMÎ AÇIKLAMA 201
BİRİNCİ BÂB: İÇME ÂDÂBI 203
AYAKTA İÇMENİN HÜKMÜ 205
a- Cevaz İfade Eden Hadisler 205
b- Ayakta Yeyip-İçmekten Meneden Hadisler 207
İKİNCİ FASIL: Kapların Ağzından İçmek 209
a- Cevaz İfâde Eden Hadisler 209
b- Su Kabının Ağzından İçmeyi YasaklayanHadisler 210
ÜÇÜNCÜ FASIL: İçerken Nefes Alıp-Vermek 211
DÖRDÜNCÜ FASIL: İçenlerin Öncelik Sırası 215
Büyüğün Takdimi Meselesi 216
BEŞİNCİ FASIL: Kapların Ağızlarının Örtülmesi 219
ALTINCI FASIL: Müteferrik Hadisler 221
İKİNCİ BÂB: ALKOLLÜ İÇKİLER VE ŞIRALAR 225
UMUMÎ AÇIKLAMA 227
BİRİNCİ FASIL: Her Sarhoş Edici Haramdır 229
İKİNCİ FASIL: Alkollü İçkilerin Tahrimi, İçenlerin Zemmi 237
ÜÇÜNCÜ FASIL: Hamrın Tahrimi ve Yapıldığı Maddeler 243
DÖRDÜNCÜ FASIL: Haram ve Helal Olan Şıralar 249
BEŞİNCİ FASIL: Haram ve Helal Olan Kaplar 259
ALTINCI FASIL: Bazı İlaveler 261
Bir İstidrad 263
İslam'ın Hamr'a, (İçki ve Uyuşturuculara) Bakışı ve Onlarla Mücadele Metodu 263
Yasağın Ağırlığı 264
Hamr Nedir? 267
İçki Dışındaki Uyuşturucular Meselesi 268
Azı da Çoğu da Bir 269
İçkinin Hammaddesi Meselesi 270
Yasakta Şiddet 270
İslam'ın Mücadele Metodu 271
Metodun Mahiyeti 271
Yasak Tedricî Olarak Gelmiştir 271

Kur'an-ı Kerim'de Görülen İlâhî Emirler ... 273
Tersine Tedric ... 274
Yasağın Dinî-İmanî Bir Mesele Olarak Ele Alınması ... 274
Hissî İkrah ... 277
Müessir Mücadeleye Giden Yol: Yasağın Maddî Müeyyide İle Korunması ... 277
Rusya'da İdeolojinin Birinci Âleti ... 279
Alkol Niye Yaygın? ... 279
Alkolperestlik ... 280
ŞİRKET BÖLÜMÜ: ... 281
UMUMÎ AÇIKLAMA ... 281
ŞİİR BÖLÜMÜ ... 287
UMUMÎ AÇIKLAMA ... 287
ŞİİR ... 290
NAMAZ BÖLÜMÜ ... 317
UMUMÎ AÇIKLAMA ... 319
BİRİNCİ KISIM: Namazın Farzları ... 321
BİRİNCİ BÂB: NAMAZIN FAZİLETİ ... 325
NAMAZ ... 325
UBÛDİYET VE KULLUGU İLE EFENDİMİZ ... 343
İKİNCİ BÂB: NAMAZIN EDA VE KAZASININ VÜCÛBU HAKKINDA ... 353
ÜÇÜNCÜ BÂB: NAMAZ VAKİTLERİ ... 383
MEKRUH VAKİTLER ... 427
UMUMÎ AÇIKLAMA ... 427
DÖRDÜNCÜ BÂB: EZAN VE İKÂMET ... 445
UMUMÎ AÇIKLAMA ... 445
BİRİNCİ FER': Ezanın Fazileti ... 447
Ezan Dinleme Âdâbı ... 452
Ezanı Tekrar ... 452
Resûlullah'a Salât u Selâm ... 453
Da'vetü't-Tâmme ... 454
Makam-ı Mahmud ... 455
İKİNCİ FER': Ezanın Başlangıcı ... 465
EZANDA ADI GEÇENLER ... 477
Abdullah İbnu Zeyd İbni Sa'lebe ... 477
Ebû Mahzûra ... 478

Bilâl-i Habeşî 479
ÜÇÜRCÜ FER': 483
EZAN VE İKÂMETLE İLGİLİ HÜKÜMLER 483
EZAN BAHSİNE BİR TETİMME: EZANIN TARİHÇESİ 495
İSTİKBÂLÜ'L-KIBLE 497
BEŞİNCİ BÂB: NAMAZIN MAHİYETİ VE RÜKÜNLERİ 499
KIRÂAT 531
ÂMÎN DEMENİN FAZİLETİ 543
NAMAZDA OKUNAN SÛRE 545
ÖGLE VE İKİNDİ NAMAZLARI 551
İÇİNDEKİLER 555

Prof. Dr.
İbrahim CANAN

HADİS ANSİKLOPEDİSİ

KÜTÜB-İ SİTTE

8. CİLT

AKÇAĞ

ZAMAN

KAPAK

Tufan BİLGE

DİZGİ VE MİZANPAJ

Salih KARAHAN

Said KASIM

TASHİH

Hacı ÇETİNKAYA

YAYINCI

AKÇAĞ YAYINEVİ

BASKI

GRAPHISCHER GROSSBETRIEB PÖSSNECK GMBH

EIN MOHNDRUCK BETRIEB

FEZA GAZETECİLİK A.Ş.

Çobançeşme Mah. Kalender Sok. No: 21

Yenibosna/İSTANBUL

Tel.: (0212) 551 14 77 - 652 33 50 (3 hat)

Fax: 652 24 23 Telex: 28 99 4

AKŞAM NAMAZI

YATSI NAMAZI

CEHRÎ OKUMA

TA'DÎL-İ ERKÂN

RÜKÛ VE SECDELERİN MİKTARI

RÜKÛ VE SUCÛDUN ŞEKLİ

SECDE ÂZÂLARI

KUNÛT

TEŞEHHÜD

CULÛS (KÂ'DE) - OTURMA

SELÂM

NAMAZIN EVSAFINI BİLDİREN BAZI HADİSLER

NAMAZIN UZUNLUGU VE KISALIGI HAKKINDA

NAMAZIN SEKİZ ŞARTI

NAMAZIN ŞARTLARI ÜZERİNE MUHTELİF HADİSLER

SECDELER ÜZERİNE FASIL

SEHİV SECDESİ

TİLÂVET SECDESİ

ŞÜKÜR SECDESİ

ALTINCI BÂB: CEMAAT NAMAZI

YEDİNCİ BÂB: CUMA NAMAZI

SEKİZİNCİ BÂB: YOLCU NAMAZI

İKİNCİ KISIM: NAFİLE NAMAZLAR

BİRİNCİ BÂB: VAKTE MAKRUN OLAN NAFİLELER

İKİNCİ BÂB: SEBEPERE MAKRUN OLAN NAFİLELER

AKŞAM NAMAZI

2555 ١– عن مروان بن الحكم قال: [قَالَ لِي زَيْدُ بنُ ثَابِتٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: مَالَكَ تَقْرَأُ فِي المَغْرِبِ بِقِصَارِ المُفَصَّلِ، وَقَدْ سَمِعْتُ النَّبيَّ ﷺ يَقْرَأُ بِطُولَى الطُّولَيَيْنِ]. أخرجه البخارى وأبو داود والنسائى.

وزاد أبو داود. قلت: «وَمَا طُولَى الطُّولَيَيْنِ؟ قالَ: الأعْرَافُ والأُخْرَى الأنْعَامُ». والله أعلم.

1. (2555)- *Mervân İbnu'l-Hakem* anlatıyor: "Bana Zeyd İbnu Sâbit (radıyallâhu anh) dedi ki: "Sen niye akşam namazında (kısâru'l-mufassal denilen) kısa sûrelerden okuyorsun? Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Tûlâ't-Tûleyeyn'i okuduğunu işittim." [Buhârî, Ezân 98; Ebû Dâvud, Salât 132, (812); Nesâî, İftitah 67, (2, 169, 170).]

Ebû Dâvud'un rivâyetinde şu ziyade var: "...Dedim ki: Tûlâ't-Tûleyeyn nedir? Bana *"el-A'râf"*, öbürü de *"el-En'âm"* diye cevap verdi."

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen kısâru'l-mufassal "kısa olan mufassal sûreler" demektir. Mufassal sûreler hangileridir? hususunda ihtilaf edilmiştir. Gerçi sonuncu mufassal'ın Nâs sûresi olduğunda ihtilaf edilmez. İhtilaf hangi sûreden itibaren mufassaldır sorusunu cevabında düğümlenir: *Saffât, Câsiye, Kıtâl, Feth, Hucurât, Kâf, Saff, Tebâreke, Sebbehâ* ve son olarak da *Duhâ* suresinin mufassaların ilki olduğu ileri sürülmüştür. Râcih görüşe göre ilk mufassal *Hucurât*'tır. Cumhur Lem yekün'ü kabul eder. Bu sûrelere mufassal denmesi, besmele ile sık sık aralarının ayrılmış olmasına binaendir. Tıvâl'a gelince bunlar *Hucurât*'tan *Bürûc*'a kadar olanlardır. *Bürûc*'tan Lem yekün'e kadar olanlar da vasat'tır.

2-Tûla't-Tûleyeyn en uzun iki sûrenin en uzunu demektir[1] Bu en uzun iki sureden maksad nedir?

İbnu Hacer, bu tâbir üzerine ulema arasında cereyan eden ihtilafları kaydeder. Buna göre elif-lâm-mîm-sâd; *el-A'râf; el-Mâide, el-A'râf; el-Enâm, el-A'râf; el-Bakara, el-A'râf.* İbnu Hacer, iki en uzundan en uzun tabiriyle A'râf'ın kastedildiği hususunda ittifak hâsıl olduğunu belirtir. Kur'an-ı Kerim'de en uzun surenin Bakara olmasına rağmen A'râf'ta ittifak hâsıl olması meselesini açıklama sadedinde İbnu Battâl'ın şu izahını kaydeder: 'Bakara yedi uzunun (es-Seb"ut-tıvâl) en uzunudur. Eğer (râvi Zeyd İbnu Sâbit) bunu kasdetseydi uzunların en uzunu (tula't-Tıvâl) derdi. Onu kasdetmemiş olması *A'râf*'ı kastettiğine delâlet eder, çünkü o Bakara'dan sonra sûrelerin en uzunudur." Bu yorum Nisâ sûresi, A'raf'tan daha uzun denilerek tenkid edilmiştir, ancak bu tenkid maksada muvafık bir tenkid değildir, zîra (Zeyd İbnu Sâbit) âyet sayısına itibar etmiştir. *A'râf* sûresinin âyet sayısı, *Nisâ* sûresinin ve yedi uzuna giren Bakara'dan sonraki sûrelerin âyet sayısından daha fazladır. Tenkidci ise, sûrelerdeki kelime sayısını esas almıştır, zîra *Nisâ* sûresinin kelimeleri A'râf'ın kelimelerinden yüz kelime fazladır."

3- *İbnu'l-Münîr,* bu hadise dayanarak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın nadiren de olsa akşam namazında uzun sûre okuduğunu istidlal eder.

4-Yine bu hadisle istidlal edilerek akşam vaktinin uzadığına ve akşam namazında kısa olmayan sûrelerin okunmasının da müstehab olduğuna hükmedilmiştir.

2556 ٢– وعن أم الفضل رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالت: [سَمِعْتُ النّبيَّ ﷺ يَقْرَأُ في المَغْرِبِ وَالْمُرْسَلاَتِ عُرْفاً؛ ثُمَّ مَا صَلّى لَنَا بَعْدَهَا حَتَّى قَبَضَهُ اللّٰهُ]. أخرجه الستة.

2. (2556)- *Ümmü'l-Fadl* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın akşam namazında ve'l-mürselâti urfen suresini okuduğunu işittim. Bundan sonra artık bize, ruhu kabzedilinceye kadar hiç namaz kıldırmadı." [Buhârî, Ezân 98, Megâzi 83; Müslim, Salât 173, (462); Muvatta, Salât 24, (1, 78); Ebû Dâvud, Salât 132, (810); Tirmizî, Salât 230, (308); Nesâî, İftitah 64, (2, 168).]

1– Arapçada اَطْوَل en uzun demektir (ism-i tafdil). Bunun cem'i اَطَاوِل (etâvil)'dir. طُولَى (tûlâ) yine etval gibi ismi tafdildir, müennestir, en büyük mânasındadır. Buradan طُوَل (tuval) cem'i gelir, en büyükler demektir.

AÇIKLAMA:

1- Burada Ümmü'l-Fadl diye künyesi ile zikredilen râviye kadın İbnu Abbâs'ın annesidir (radıyallâhu anhüm). İsmi Lübâbe Bintu'l-Hâris el-Hilâliyye'dir. Hz. Hatice validemizden sonra ilk müslüman olan kadın olduğu söylenir (radıyallâhu anhümâ). Ne var ki, Saîd İbnu Zeyd'in muhterem zevceleri -ki Hz. Ömer'in kız kardeşidir- Fâtıma Bintul-Hattâb'ın ikinci sırada yer alması daha sahihtir.

2- Bu rivâyet, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in vefatından önce kıldırdığı son namazın akşam namazı olduğunu haber vermektedir. Halbuki *Hz. Âişe*'den gelen bir rivâyette: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashâbına kıldırdığı en son namazın öğle namazı olduğu" ifade edilir. *İbnu Hacer,* delillere dayanarak, *Hz. Âişe* hadisi'nin Mescid'de kıldırılan son namazı Ümmü'l-Fadl hadisinin de evde kıldırılan son namazı kasdettiğini belirterek iki rivâyeti te'lif eder.

2557 ٣- وعن عـائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهـا: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ: صَلَّى المَغْرِبَ بِسُورَةِ الأَعْرَافِ، فَرَّقَهَا في رَكْعَتَيْنِ]. أخرجه النسائى.

3. (2557)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* A'râf sûresiyle akşamı kıldırdı. Sûreyi ikiye bölerek her iki rek'atte bir parçasını okudu." [Nesâî, İftitah 67, (2, 170).]

2558 ٤- وعن جبير بن مُطعم رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [سَمِعْتُ رسُولَ اللهِ ﷺ يَقْرأُ في المَغْرِبِ بالطُّورِ]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

4. (2558)- *Cübeyr İbnu Mut'im* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı akşam namazında et-Tûr sûresini okurken işittim." [Buharî, Ezân 99, Cihad 172, Megâzi 11, Tefsir, Tûr 1; Müslim, Salât 174, (463); Muvatta, Salât 23, (1, 78); Ebû Dâvud, Salât 132, (811); Nesâî İftitah 65, (2, 169).]

2559 ٥- وعن أبى عثمان النَّهْدِى قال: [صَلَّيْتُ خَلْفَ بـنِ مَسْعُودٍ المَغْرِبَ فَقَرَأَ: قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ]. أخرجه أبو داود.

5. (2559)- *Ebû Osmân en-Nehdî* anlatıyor: "İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh)'ın arkasında akşam namazı kılmıştım. Namazda Kulhüvallahü ahad'i okudu." [Ebû Dâvud, Salât 133, (815).]

2560 ٦- وعن عبدالله بن عُتبة بن مسعود: [أَنَّ رسُولَ اللهِ ﷺ قَرَأَ في صَلاَةِ المَغْرِبِ بحم

الدُّخَانَ]. أخرجه النسائى.

6. (2560)- *Abdullah İbnu Utbe İbni Mes'ûd* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* akşam namazında Hâ-mîm-ed-Duhân sûresini okudu." [Nesâî, İftitah 66, (2, 169).]

2561 ٧- وعن أبى عبدالله الصُّنَابحى قال: [قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ فِي خِلاَفَةِ أبِى بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَصَلَّيْتُ وَرَاءَهُ الْمَغْرِبَ فَقَرَأَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الأوَّلَيَيْنِ بِأُمِّ الْقُرْآنِ وَسُورَةٍ مِنْ قِصَارِ الْمُفَصَّلِ؛ ثُمَّ قَامَ فِي الثَّالِثَةِ فَدَنَوْتُ مِنْهُ حَتَّى إنَّ ثِيَابِى لَتَكَادُ أنْ تَمَسَّ ثِيَابَهُ. فَسَمِعْتُهُ قَرَأَ بِأُمِّ الْقُرْآنِ وَبِهذِهِ الآيَةِ: رَبَّنَا لاَ تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إنَّكَ أنْتَ الْوَهَّابُ]. أخرجه مالك.

7. (2561)- *Ebû Abdillah es-Sunâbihî* anlatıyor: "Hz. Ebû Bekr (radıyallâhu anh)'in hilafeti sırasında Medîne'ye geldim, arkasında akşam namazını kıldım. İlk iki rek'atinde Fatiha ile (kısâru'l-mufassal denen) kısa sûrelerden birer sûre okudu. Sonra üçüncü rek'ate kalktı. Ben (ne okuyacağını işitmek için) hemen kendisine -elbisem elbisesine değecek kadar- yaklaştım. **Fatiha** ve beraberinde *"Rabbenâ lâ tuziğ kulûbenâ ba'de iz hedeytenâ veheb lenâ min ledünke rahmeten inneke ente'l-Vehhâb. (Rabbimiz, bize hidâyet verdikten sonra kalblerimizi saptırma. Katından bize bir rahmet lutfet, sen çok lutfedenlerdensin)"* âyetini okuduğunu işittim." [Muvatta, Salât 25, (1, 79).]

AÇIKLAMA:

1- Burada üçüncü rek'atte Fatiha'dan sonra âyet kırâati mevzubahistir. *Ebû'l-Velîd el-Bâcî* bunu bir nev'i kunût ve duâ olarak değerlendirir ve bazı âlimlerin, bunu akşam namazında -ve hatta bütün namazlarda- tecviz ederken diğer bazılarının tamamen reddettiklerini söyler.

2- Buraya kadar kaydedilen rivâyetler, akşam namazında illâ da şu şu sûreler okunacak diye bir sınır olmadığını göstermektedir. *Resûlullah*'tan kısa sûrelerin okunmasına dair tavsiyeler var ise de cemaatin durumuna hamledilmiştir. Gerek Resûlullah ve gerekse Ashâb ve diğer selef büyüklerinden, akşam namazında uzun sûrelerin de okunduğuna dair rivâyetler gelmiştir.

YATSI NAMAZI

2562 ١ – عن بُرَيدة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قـال: [كـانَ رسـولُ اللّه ﷺ يَقْرَأُ في العِشَاءِ الآخِرَةِ وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا وَنَحْوِهَا مِنَ السُّورِ]. أخرجه الترمذي والنسائى.

1. (2562)- *Büreyde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yatsı namazında Veşşemsi ve duhâhâ ve benzeri sûreleri okurdu." [Tirmizî, Salât 231, (309); Nesâî, İftitah 71, (2, 173).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyetten Resûlullah'ın yatsı namazında fazla uzun sûrelerden okumayıp, uzunlukça *Veşşemsi ve duhâhâ*'ya benzeyen sûreleri okuduğu anlaşılmaktadır. Sahiheyn'de gelen bir riyavet yatsının uzatılmaması için bazı uyarılarda bulunduğunu da göstermektedir: *Hz. Muâz* (radıyallâhu anh)'ın yatsı namazında uzun sûre okuduğunu işitince çağırıp şunu söyler: أتُرِيـدُ اَنْ تَكُونَ يَا مُعَاذُ فَتَّانًا إذَا اَمَمْتَ الـنَّاسَ فَاقْرَأْ بِالـشَّمْسِ وَضُحَاهَا وَسَبِّحْ اِسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلَى واللَّيْلِ اذَا يَغْشَى *"Ey Muâz, fitne mi çıkarmak istiyorsun! Halka imam olunca Veşşemsi ve duhâhâ'yı, Ve Sebbih isme Rabbike'l-A'lâyı, Velleyli izâ yağşâ'yı oku!"*

Şu halde bu rivâyet, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yatsıda bu ve benzeri sûreleri okuduğunu ifade etmektedir.

2563 ٢ – وعن البراء رَضِيَ اللّهُ عَنْه: [أنَّ النَّبىَّ ﷺ : كَانَ في سَفَرٍ فَصَلَّى الْعِشَاءِ الآخِرَةَ فَقَرَأَ في إحْدَى الرَّكْعَتَيْنِ بالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ]. أخرجه الستة.

وزاد الشيخان: [فَمَا سَمِعْتُ أحداً أحْسَنَ صَوْتاً أوْ قِرَاءةً مِنْهُ ﷺ].

2. (2563)- *el-Berâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* bir yolculuk sırasında yatsıyı kılmıştı. İki rek'atin birinde Vettîni ve'z-Zeytûni'yi okudu." [Buhârî, Ezân 100, 102, Tefsîr, Vettîn 1, Tevhîd 52; Müslim, Salât 175, (464); Muvatta, Salât 27, (1, 79-80); Ebû Dâvud, Salât 275, (1221); Tirmizî, Salât 231, (310); Nesâî, İftitah 72, (2, 173).]

Sahiheyn'de şu ziyade yer alır: "Sesce ve kırâatçe O'ndan daha güzel kimseye rastlamadım."

2564 ٣- وعن نافع: [أنَّ عُمرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما: كانَ إذَا صَلّى وَحْدَهُ يَقْرَأُ في الأرْبَعِ جَميعاً في كُلِّ رَكْعَةٍ بِأُمِّ الْقُرآنِ. وَسُورَةٍ مِنَ الْقُرآنِ. وَكانَ يقرَأُ أحياناً السُّورتَيْنِ وَالثّلاثَ في الرَّكْعَةِ الْواحِدَةِ مِنْ صَلاةِ الْفَرِيضَةِ].

3. (2564)- *Nâfi* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) tek başına namaz kılınca dört rek'atin her birinde Fatiha'yı ve Kur'ân'dan bir sûreyi okurdu. Bazan da farz namazın bir rek'atinde iki ve üç sûre birden okurdu. Akşam namazının iki rek'atinde aynı şekilde Fatiha ve birer sûre okurdu." [Muvatta, Salât 26, (1, 79).]

2565 ٤- وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده قال: [مامِنَ الْمُفَصَّلِ سُورَةٌ صَغِيرَةٌ وَلاَ كَبِيرَةٌ إلاَّ قَدْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَؤُمُّ بِهَا النَّاسَ في الصَّلاَةِ الْمَكْتُوبَةِ] أخرجهما مالك.

4. (2565)- *Amr İbnu Şu'ayb an ebîhi an ceddihi* anlatıyor: "Mufassal sûrelerden -uzunu olsun, kısası olsun- hiçbiri yoktur ki, ben onu Resûlullah'ın namaz kıldırırken okuduğunu işitmemiş olayım." [Ebû Dâvud, Salât 133. (814). Bu rivâyet Muvatta'da mevcut değildir.]

2566 ٥- وعن عائشة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها: [أنَّ رسولَ اللّٰهِ ﷺ: بَعثَ رَجُلاً عَلى سَرِيَّةٍ وَكانَ يَقْرَأُ لأصْحَابِهِ في صَلاَتِهِمْ فَيَخْتِمُ بِقُلْ هُوَ اللّٰهُ أحَدٌ. فَلَمَّا رَجَعُوا ذَكَرُوا ذلكَ لِرَسُولِ اللّٰهِ ﷺ، فَقَالَ: سَلُوهُ؛ لأىِّ شَىْءٍ يَصْنَعُ ذَلكَ؟ فَسَألُوهُ. فقَالَ: لأنَّهَا صِفَةُ الرَّحْمنِ، فَأنَا أحِبُّ أنْ أقْرَأَ بِهَا: فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: أخْبِرُوهُ أنَّ اللّٰهَ تَعَالى يُحِبُّهُ]. أخرجه الشيخان والنسائى.

5. (2566)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* askerî bir birliğin başına bir adamı komutan yapmıştı. Bu zât arkadaşlarına namaz kıldırırken, her seferinde kırâatını *kul*

hüvallahu ahad ile tamamlıyordu. Döndükleri zaman durumu Hz. Peygamber'e söylediler. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Sorun ona niçin öyle yapıyormuş?" buyurdu. Dediği gibi kendisine sorulmuştu.

"Çünkü O, Rahmân'ın sıfatıdır, ben onu okumayı seviyorum!" diye cevap verdi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:

"Ona bildirin, Allah onu seviyor!" müjdesini verdi." [Buhârî, Ezân 106, Tevhîd 1; Müslim, Salât 263, (813); Nesâî, İftitah, 69, (2, 171).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste birkaç mes'ele dikkatimizi çekmektedir:

★ Namazda zamm-ı sûre makamında iki ve daha fazla sûrenin okunması. Rivâyette bu husus açıktır. Zîra komutan normal kırâatini yapınca en sonda İhlas suresini her rek'atte okumaktadır. Bu hususu te'yid eden başka rivâyetler İbnu Abbâs ve Enes (radıyallâhu anhüm)'den yapılmıştır. 2564 numaralı Nâfî hadisi de bunu te'yid eder. Buhârî'de gelen Enes hadisi, sadedinde olduğumuz hadisin bir farklı rivâyeti olabileceği gibi, ayrı bir vak'a da olabilir, hatta bu ihtimal daha kuvvetli.[2] Şöyle der: "Ensar'dan bir zat, Kuba mescidinde onlara imamlık yapıyordu. Namazın her rekatinde okuduğu sûreyi *kulhüvallahu ahad*'i okuyarak başlatıyor, namazdan çıkıncaya kadar böyle yapıyor, asıl sûreyi ondan sonra okuyordu.

Arkadaşları bu durumu kendisine açarak:

"Sen namazı İhlas sûresiyle başlatıyor, sonra da onu yeterli bulmayıp bir başka sûre ilave ediyorsun. Ya sadece onu oku veya onu terket, bir başka sure oku (aynı rek'atte ikisini birden okuma)!" dediler. İmam onlara:

"Ben onu terketmem. Bu şekilde imamlık yapmamı dilerseniz yaparım, bundan hoşlanmıyorsanız ben imamlığı terkederim" dedi. Cemaat onu aralarında en fazîletli kimse biliyorlardı, başkasının imamlık yapmasına gönülleri râzı olmadı. Resûlullah (aleyhisallâtu vesselâm) kendilerine uğrayınca durumu açtılar. Bunun üzerine (imamı çağırarak):

"Ey falan! Arkadaşlarının söylediklerini niye yapmıyorsun! Her rek'atte bu sûreyi okumaya seni sevkeden sebep nedir?" diye sordu. Adam:

"Ben onu seviyorum!" cevabını verince, *Aleyhissalâtu vesselâm:*

2– *İbn-i Hacer,* Rivâyetler arasında farklılıkları da nazâr-ı dikkate alarak bunların iki ayrı şahıs olduğuna hükmeder: Biri İhlas'ı başta okurken diğeri sonda okumaktadır, biri cennetle müjdelenirken diğeri Allah'ın sevgisiyle... gibi.

"Ona olan sevgin seni cennete sokacaktır!" müjdesini verdi."

Bu zâtın *Külsum İbnu'l-Hidam* olduğu belirtilir. Şu halde bu rivâyet, bir rek'atte iki ayrı sûrenin, zamm-ı sûre makamında okunacağını te'yid etmektedir. Ve buna delâlet eden rivâyetler birden fazladır.

★ Bu rivâyette dikkat çeken ikinci bir husus, namazın bütün rek'atlerinde aynı sûrenin tekrarı'dır.

★ Bir diğer mesele: Namazda okunan sûreler arasında Kur'ân-ı Kerîm'deki tertibin dışına çıkmak. Görüldüğü üzere İhlas sûresi her rek'atte sonda (veya başta) okunmak suretiyle Kur'ân'daki tertibe okumada riâyet edilmemiş olmaktadır. Bunun rivâyette başka örnekleri de gelmiştir. İbnu Hacer onlara dikkat çeker. Fukaha, Kur'ân'daki sûre tertibinin tevkifî olmayıp ıstılahî olduğuna, yani vahye müstenid olmayıp, Ashâbın ictihadına binaen olduğuna dikkat çekerek bu tertibin kırâatle bozulmasını büyütmezler. Sözgelimi Şâfiîler ve Mâlikîler, sıranın bozulmasını sadece evlâ olana muhalif bulurlar. Hanefîler ve Hanbelîler ise mekruh addederler.

2567 ٦- وعن شقيق بن سلمة قال: [جاء رَجُلٌ إلى ابْنِ مَسْعودٍ فقَالَ: إنّي أقْرَأ المُفَصّلَ في رَكْعَةٍ. فَقَالَ ابنُ مَسْعُودٍ: أهَذًّا كَهذِّ الشّعْرِ، وَنَثْراً كَنثْرِ الدَّقَلِ؟ لَكنَّ النّبىَّ ﷺ كَانَ يقرَأُ النّظَائرَ السّورَتيْنِ رَكْعَةً: الرَّحمنَ والنَّجمَ في رَكْعَةٍ. وَاقْتَرَبَتْ وَالحَاقّة في رَكْعَةٍ، وَالطُّورَ والذَّارِيَاتِ في رَكْعةٍ، وَإذَا وَقَعَتْ وَنُونَ في رَكْعةٍ، وَسَأَلَ سَائِلٌ وَالنَّازِعَاتِ في رَكْعَةٍ، وَوَيْلٌ لِلْمُطَفّفِينَ وَعَبَسَ في رَكْعةٍ، وَالمُدَّثّرَ وَالمُزمّلَ في رَكْعةٍ، وَهَلْ أتَى وَلاَ أقْسِمُ بِيومِ القِيَامَةِ في رَكْعةٍ. وَعَمَّ يَتَسَاءلُونَ وَالمُرسَلاتِ في رَكْعةٍ، وَالدُّخَانَ وَإِذَا الشّمْسُ كُوِّرَتْ في رَكْعَةٍ]. أخرجه الخمسة.

وهذا لفظ أبي داود، وقال هذا تأليف ابن مسعود، وذكره عن علقمة والأسود ولم يذكر الباقون السُّوَر.

والمراد «بالهَذّ» سرعة القراءة والعجلة فيها.

«الدقلُ» رديءُ التمر فلا يجتمع لِيُبسه ورداءته.

و«النّظَائرُ» جمع نَظيرة وهى: المثل والشبه.

6. (2567)- *Şakîk İbnu Seleme* (rahimehullah) anlatıyor: "Bir adam İbnu Mes'ud'a gelerek:

"Ben bir rek'atte mufassal sûrelerin tamamını okudum" dedi. İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) da:

"Şiir mırıldar gibi mırıldar, meyve döküştürür gibi döküştürür müsün? Olmaz öyle şey! Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tek rek'atte birbirine denk iki sûre okurdu. Bir rek'atte, *İkterebet* ve *el-Hâkka* sûrelerini, bir rek'atte Vettûr ve Vezzâriyât sûrelerini; bir rek'atte *Ve izâ vaka'at* ve *Nûn* sûrelerini; bir rek'atta Seele sâîlun ve ve'n-Nâzi'ât sûrelerini; bir rek'atte Veylün li'l-Mutaffifîn ve Abese sûrelerini, bir rek'atte *el-Müddessir* ve, *el-Müzzemmil* sûrelerini; bir rek'atte *Hel Etâ* ve *Lâ Uksimu* biyevmi'l-Kıyâme sûrelerini, bir rek'atte Amme yetesâelûn ve *Ve'l-Mürselât* sûrelerini; bir rek'atte de ed-Duhân ve İzâ'ş-Şemsü Küvvirat sûrelerini okurdu." [Buhârî, Ezân 106, Fedâilu'l-Kur'ân 6, 28; Müslim, Müsâfirîn 275, (822); Ebû Dâvud, Salât 326, (1396); Nesâî, İftitah 75, (2, 175, 176); Tirmizî, Salât 422, (602).]

Bu rivâyet, metin olarak Ebû Dâvud'un rivâyetidir. Ebû Dâvud: *"Bu İbnu Mes'ud'un telifidir"* demiştir. Bunu Alkame ve Esved'den kaydeder. Diğerleri, sûreleri zikretmezler.

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Mes'ud*'a gelip bir rek'atte mufassal sûreleri okuduğunu söyleyen kimsenin Nehîk İbnu Sinân el-Becelî olduğu Müslim'in bir rivâyetinde tasrîh edilmiştir.

2- Daha önce de belirtildiği gibi mufassal sûrelerin hangi sûreden başladığı ihtilaflıdır. (2555. hadisin açıklamasına bakılsın.)

3- Müslim'in bir rivâyetinde İbnu Mes'ud'a gelen Nehîk, bir harfin okunuşunu sorarak söze başlar:

"Ey Ebû Abdirrahman şu harfi nasıl okursun? Elif mi, yâ mı? Yani مِنْ مَاء غير اسن mi yoksa من ماء غير ياسن mi?" dedi."

İbnu Abbâs, bu soruyu iyi karşılamaz ve adamı azarlayıcı bir üslubla cevaplar:

"Sen bu harf dışında bütün Kur'ân'ı araştırıp (kavradınmı) ki bunu soruyorsun!"

Adam bu soru üzerine bir rek'atte bütün mafassal sûreleri okuduğunu söyler. İbnu Abbâs, rivâyetin sadedinde olduğumuz vechinde de

görüldüğü gibi, adamı kınamaya devam eder ve Kur'ân'ın şiir mırıldanırcasına hızlı okunmayacağını belirtir.

Mırıldanmak diye çevirdiğimiz hezze kelimesi sür'atle çok çabuk söylemek mânasına gelir. İbnu Mes'ud hızlı tilâveti, sallanan hurma ağaçlarından, âdi çürük meyvelerin patır patır dökülmesini de benzetir. Maksad, Kur'an'ın hızlı şekilde okunarak tefekkür ve taakkul edilmeden, mânası ve maneviyatı yaşanmadan, lafzan telaffuz edilmesini takbîhtir. Esâsen Kur' an'ın bu şekilde anlaşılmadan okunması başka rivâyetlerde de takbîh edilmiştir: *"Bazı insanlar Kur'an okurlar ama, okudukları gırtlaklarından öte geçmez, ama kalbe varır, orada yerleşirse faydalı olur."*

4- Birbirine denk iki sûre tabirinde kasdedilen denklik nedir? Bazı âlimler mâna denkliği demiştir: Mev'ize ve hikmet gibi. Bazıları da âyet sayısı denkliği demiştir. *İbnu Hacer*'e göre mânaca denkliğin kastedilmiş olması daha kavîdir.

5- Namazda birden fazla sûre aynı rek'atte okunabilir, câizdir. Zîra iki sûrenin birleştirilmesi -rivâyette görüldüğü üzere- câiz olunca, ikiden fazlasının birleştirilmesi de câizdir. *Hz. Peygamber*'in mufassal sûreleri birleştirdiğine dair rivâyet geldiği gibi -nadiren de olsa- Bakara gibi uzun sûreleri birleştirdiği de rivâyet edilmiştir.

6- Kur'ân acele okunmamalıdır, bu mekruhtur. Ağır ağır, tefekkür edilerek okunmalıdır.

7- İki rek'atli namazlarda her iki rek'atin kırâatlerini birbirine denk tutmak efdaldir. Sabah namazında birinci rek'atin daha uzun tutulmasının efdal olacağı daha önce geçmişti:

2568 ٧– وعن أبى ذر رَضِيَ اللّهُ عَنْه: [أنَّ رسولَ اللّه ﷺ: قَامَ حَتَّى أصْبَحَ بِآيَةٍ؛ وَالآيَةُ:
إنْ تُعَذّبْهُمْ فَإنَّهُمْ عِبَادُكَ. وَإنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فإنّكَ أنْتَ الْعَزِيز الحَكِيم]. أخرجه النسائى.

7. (2568)- *Ebû Zerr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gece namazına kalktı ve sabah vakti girinceye kadar namaza devam etti. Namazda tek âyet okudu. O da şu (meâldeki) âyettir: **"Onlara azab edersen, doğrusu onlar senin kullarındır. Onları bağışlarsan, güçlü olan, Hakîm olan şüphesiz ancak sensin"** (Mâide 118). [Nesâî, İftitah 79, (2, 177).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet aynı âyetin her rek'atte okunabileceğini, bunun câiz

olduğunu ifade etmektedir. Ancak efdal olan her rek'atte farklı âyetlerin (veya sûrelerin) okunmasıdır, daha önce belirttik (2535. Hadis).

2569 ـ٨ وعن أبى سلمة [أنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ: صَلّى بِالنَّاسِ المَغْرِبَ فَلَمْ يَقْرأْ فِيهَا فَلَمّا انْصَرفَ قِيلَ لَهُ مَا قَرَأتَ؟ قَـالَ: كَيْفَ كَانَ الرُّكُوعُ والسُّجُودُ؟ قَالُوا: حَسَناً. قَالَ لاَ بَأسَ إذاً]. أخرجه رزين.

8. (2569)- *Ebû Seleme* anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh), halka akşam namazı kıldırmıştı. Namazda kırâatte bulunmadı. Namazdan çıkınca kendisine:

"Kur'ân okumadın!" dendi.

"Rükû ve secdeler nasıl oldu?" diye sordu.

"İyi oldu!" dediler.

"Öyleyse, tamamdır!" dedi." [Rezîn tahric etmiştir. Bu hadise Beyhakî Sünen'inde yer vermiştir (2, 381).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisi Beyhakî, "Kırâati unutandan kırâat sâkıt olur diyenle sâkıt olmaz diyenler" adını verdiği bir bâbta zikreder. Hadis zayıftır. Ayrıca hadisin bir başka vechinde Hz. Ömer'in bu namazı iade ettiği tasrîh edilmiştir. Ulema, Resûlullah'ın *"Fatiha okunmayan namaz eksiktir"* hadisine dayanarak bununla amel etmemişlerdir. Bu rivâyet hakkında İmam Mâlik'e sorulmuş, o da şu cevabı vermiştir: "Ben Ömer'in böyle bir şey yapacağını kabul edemiyorum. Hadisi de kabul edemiyorum. Halk, Ömer'in akşam namazında böyle yaptığını görecek, onu uyarıp haber vermeyecekler... Bu olacak şey değil. Kanaatimce kim böyle bir fiil işlese, ne kendi namazı ne de ona uyanların namazı sahihtir."

CEHRÎ OKUMA

2570 ١ – عن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [في كُلِّ الصَّلاَةِ يُقْرأ فَمَا أسْمَعَنَا رَسولُ اللهِ ﷺ أسْمَعْنَاكُمْ، ومَا أخْفى عَلَيْنَا أخْفَيْنَا عَلَيْكُمْ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

1. (2570)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) demiştir ki: "(Kur'ân) her bir namazda okunur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize hangilerini işittirmişse biz de size işittiriyoruz. Hangilerini de gizlemişse biz de size gizliyoruz." [Ebû Dâvud, Salât 129, (797); Nesâî, İftitah 58, (2, 163); Buhârî, Ezân 104; Müslim, Salât 43, (396).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen "işittirme"den maksad cehrî olan kırâatlerdir. İslâm ümmeti cuma namazı, sabah namazı, akşam ve yatsı namazlarının ilk rek'atlerinde cehrî olacağı, akşamın son rek'ati ile yatsının son iki rek'ati, öğle ve ikindinin bütün rek'atlerinde gizli okunacağı hususunda icma etmiştir.

★ Bayram ve istiska (yağmur) namazlarında da ihtilaf edilmiştir. Hanefî mezhebi bunların ikisinde de cehrî okumaya hükmeder.

★ *Gece* nafileleri gizli de olabilir, cehrî de. Gündüz nafilelerinde gizli okunur.

★ *Küsûf namazı* gece olursa cehrî, gündüz olursa gizli olur.

Cenaze namazı gece-gündüz gizli olur. Geceleyin cehrî olacağı da söylenmiştir.

★ Yatsı gibi bir gece namazını, vaktinde kılamasa da ertesi gece kaza edince cehrî yapar. Gündüz kaza ederse esahh olanı sırrî yapmasıdır, cehrî de yapabilir.

★ Öğle gibi bir gündüz namazı kazaya kalsa, gündüzleyin kaza etse

gizli yapar, gece kaza ederse esahh olanı cehrî yapmasıdır. Gizli de yapabilir.

Bu meselede "gizli yapar" ve "cehrî yapar" sözleri vecîbe ifade etmez, sünnet ifade eder. Aksini yapması, namazın sıhhatini bozmadığı gibi secde-i sehiv de gerektirmez.

2571 ٢– وعن أبي قتادة رضيَ اللهُ عنه: [أنَّ النَّبيَّ ﷺ خرَجَ ذاتَ لَيْلَةٍ فإذا هُوَ بأبي بكرٍ رَضِيَ اللهُ عنه يُصَلِّي يَخْفِضُ مِنْ صَوْتِهِ ومَرَّ بعُمرَ رَضِيَ اللهُ عنه يُصَلِّي رافعاً صَوْتَهُ. قـال: فلمَّا اجْتَمَعْنَا عِنْدَ النَّبيِّ ﷺ قـال النَّبيُّ ﷺ: يا أبا بكرٍ مَرَرْتُ بكَ وأنتَ تُصَلِّي تَخْفِضُ صَوْتَكَ. فقال: قَدْ أسْمَعْتُ مَنْ نَاجَيْتُ يا رسولَ اللهِ. قـالَ؛ وقـالَ لِعُمَرَ: مَرَرْتُ بكَ وأنْتَ تُصَلِّي رافعـاً صَوْتَكَ. فـقال يا رسُولَ اللهِ: أُوقِظُ الْوَسْنَانَ وأطْرُدُ الشَّيْطَانَ]. أخرجه أبو داود والترمذي، واللفظ لأبي داود.

وقال: زاد الحسن في حديثه: فقالَ رسولُ اللهِ ﷺ: [يَا أبَا بَكْرٍ ارْفَعْ مِنْ صَوْتِكَ شَيْئاً. وقالَ لِعُمَرَ: اخْفِضْ مِنْ صَوْتِكَ شَيْئاً].

2. (2571)- *Ebû Katâde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gece (evinden) çıkmıştı. *Hz. Ebû Bekr* (radıyallâhu anh)'e uğradı. Alçak sesle namaz kılıyordu. *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh)'e uğradı, o da yüksek sesle namaz kılıyordu."

Râvi der ki: "Resûlullah'ın yanında toplanınca Aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:

"Ey Ebû Bekr sana uğradım sen sessizce namaz kılıyordun." Ebû Bekr:

"Ben konuştuğum Zât-ı Zülcelâl'e sesimi işittirdim ey Allah'ın Resûlü!" cevabını verdi.

Hz. Ömer'e de:

"Sana da uğradım. Sen yüksek sesle namaz kılıyordun!" dedi. O da şu cevabı verdi:

"Ey Allah'ın Resûlü! Uyuklayanı uyandırıyor, şeytanı da uzaklaştırıyordum." [Ebû Dâvud, Salât 315, (1329); Tirmizî, Salât 330, (447); Hadisin metni Ebû Dâvud'a ait.]

Hasan Basrî rivâyetinde der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. Ebû Bekr'e: "Ey Ebû Bekr sen sesini biraz yükselt!" dedi. Hz. Ömer'e de: "Sesini sen de biraz alçalt!" buyurdu."

2572 ٣- وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه: [فَذَكَرَ مِثْلَ هذِهِ الْقِصَّةِ: وَلَمْ يَذْكُرْ، فقال لأبى بَكْرٍ ارفَعْ شيئاً، ولاَ لعمرَ اخفِضْ شَيْئاً].

وزاد: [وَقَدْ سَمِعْتُكَ يَا بِلاَلُ وأَنْتَ تَقْرأ مِنْ هذِهِ السُّورَةِ وَمِنْ هذِهِ السُّورَةِ. قال: كَلاَمٌ طَيِّبٌ يَجْمَعُهُ اللهُ بَعْضَهُ إلى بَعْضٍ. فقَالَ النَّبىُّ ﷺ كُلُّكُمْ قَدْ أَصَابَ]. أخرجه أبو داود.

3. (2572)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh)'den yapılan rivâyette, bu kıssa aynen zikredilir, ancak Hz. Ebû Bekr'e: "Sesini biraz yükselt", Hz. Ömer'e de: "Sesini biraz alçalt" dedi" cümleleri zikredilmez."

Fakat şu ziyadede bulunur: *"Ey Bilâl seni, şu sûreden ve şu sûreden okurken işittim"* dedi. (Bilâl) cevaben: "(Kur'ân) tatlı bir kelam, Allah onu kısım kısım yapıp bir araya getirdi" dedi. Sonunda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Hepiniz isâbet ettiniz!"* buyurdu." [Ebû Dâvud, Salât 310, (1330).]

AÇIKLAMA:

1- *Ebû Hüreyre*'den yapılan bu rivâyeti Ebû Dâvud özetleyerek kaydetmektedir. Yani *Ebû Hüreyre*'nin de, bir önceki hadiste yani Ebû Katâde rivâyetinde tafsilatlı olarak kaydedilen -kıssayı aynen anlattığını belirttikten sonra, onda yer almadığı halde Ebû Hüreyre'nin rivâyetinde mevcut olan ziyadeyi kaydeder. Ebû Dâvud, kitabının hacmini artırmamak için rivâyetlerinde bu usluba sıkça başvurmaktadır. Birinci ciltte Ebû Dâvud'un kitabını tertipte takip ettiği metodu açıklarken bu hususu belirtmiş idik.

2- Ziyade kısımda kasdedilen hususa gelince: Orada şu mâna ifade edilmektedir: "Kur'ân baştan sona güzel, tatlı bir kelâmdır. Allah onu sûre sûre, âyet âyet ihtiyaca göre beyân buyurup bir araya getirmiştir. Biz ondan hoşumuza giden, gönlümüzün arzu ettiği miktarı, kısmı okuruz." Allahu a'lem.

Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*, en sonda alçak sesle okuyan *Ebû Bekr*'e, yüksek sesle okuyan Hz. Ömer'e, değişik sûrelerden okuyan Bilâl'e böyle okuyuşlarının gerekçesini dinledikten sonra, gayeye göre Kur'ân'ın alçak sesle de yüksek sesle de kıraat edilebileceğini, şu veya bu sûresinden okunabileceğini belirtmek sadedinde: *"Hepiniz isâbet ettiniz, (doğru ve uygun hareket etmektesiniz")* buyurur.

2573 ٤- وعن البياضى: [أنَّ النَّبىَّ ﷺ خَرَجَ عَلَى النَّاسِ وَهُمْ يُصَلُّونَ، وَقَدْ عَلَتْ

أَصْوَاتُهُمْ بِالْقِرَاءَةِ. فَقَالَ: إنَّ الْمُصَلِّىَ يُنَاجِي رَبَّهُ فَلْيَنْظُرْ بِمَ يُنَاجِيهِ؟ وَلاَ يَجْهَرْ بَعْضُكُمْ على بعضٍ بِالْقُرْآنِ]. أخرجه مالك.

4. (2573)- *el-Beyâzî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaz kılmakta olan insanların yanına geldi. Kırâatte sesleri yüksekti. Hemen: *"Namaz kılan kimse Rabbine münâcaatta (hususi konuşmada) bulunuyor demektir. Öyleyse ne şekilde münâcaatta bulunduğuna dikkat etsin. Kur'ân'ı birbirinize cehren okumasın!"* dedi." [Muvatta, Salât 29, (1, 80); Ebû Dâvud, Salât 310, (1332).]

AÇIKLAMA:

1- *el-Beyâzî:* Ferve *İbnu Amr İbnu Vedka*'dır. Beyâz, Hazrec kabilesine bağlı bir kolun adıdır. Ferve (radıyallâhu anh) Akabe ve Bedr'e ve daha sonraki gazvelere katılan ilklerden biridir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medîne bahçelerinin meyvelerini ona tahmin ettirir, onun tahminine göre zekat tarhederdi. Tahminlerinde hiç yanılmadığı belirtilir.

İmam Mâlik'in, bu rivâyette ismini zikretmeyişinin sebebi, bazılarına göre, onun Hz. Osmân'ı şehid edenlere yardım etmiş olmasıdır. Cemel savaşı'nda Hz. Ali'nin yanında yer almıştır. Allah yolunda çokça tasadduk edenlerdendir, (radıyallâhu anh).

2- Hadisin başka vecihlerinde, hadisenin ramazanda geçtiği, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kapısı hasır olan yuvarlak bir çadırda itikâfa çekilmiş bulunduğu belirtilir.

3- Hz. Peygamber çadırdan çıkıp halkın yanına gelince, herkesin namazda yüksek sesle kırâatte bulunduğunu görüyor ve rivâyette belirtildiği üzere, müdâhale ederek seslerini kısmalarını irşâd buyuruyor. Yani namaz bir münâcaat, kişinin Rabbine husûsî konuşması, kalbini, içini açması olduğuna göre, bunu sesli yapmasına gerek yoktur. Başkası duymayacak şekilde, kendisinin ne dediğini tefrik edebilecek kadar alçak bir sesle yapması yeterlidir. Çünkü Rabb Teâlâ münâcaatları işitmek için insanlar gibi yüksek sese muhtaç değildir.

İbnu Abdilberr, musallinin Rabbine yaptığı münâcaatı: "Namazda huşû ve kalbin ihzârı" olarak tarif eder. Kadı İyâz ise: "Bu, kalbin ihlâsı; ve sırr'ın; namazda Allah'ın zikri ve hamdi ve Kitabının okunması yoluyla başka şeylerden boşaltılması" diye tarif eder.

Kulun Rabbine münâcaatı'nı: "Namazda yapması ve söylemesi matlub olanları yerine getirmesi, yasaklanan söz ve fiillerden de kaçınması" olarak tarif edenler de olmuştur.

Rabb Teâlâ'nın kula olan münâcaatı ise ona rahmet ve rıza ile teveccüh buyurması, bir kısım marifete ulaştırıp sırrlara erdirmesidir.

Bu hadiste, *Ebû'l-Velîd el-Bâcî*'nin dikkat çektiği üzere, namazın taşıdığı mânaya ve ondaki maksada dikkat çekilmektedir, tâ ki kul, namaza girebilecek mekruhlardan kaçınma hususunda daha çok gayrete gelsin, namazın kemalini arttıracak tâate müteallik işlere daha fazla yönelsin.

3- "Öyleyse ne şekilde münâcaatta bulunduğuna dikkat etsin" ifadesi, Kur'ân'ı mekruh olan bir tarzda münâcaatta kullanmamaya bir uyarıdır. Yani, her ne kadar Kur'ân'ın tilâveti baştan sona bütün âyetleriyle bir tâat ve vesîle-i kurbet ise de, okunuş tarzı itibariyle gayeden uzaklaşılabilecektir, onu sadece okumak yeterli değildir, usûle de dikkat etmek gerekir... vs. denmek istenmiştir. Nitekim, müteakip cümle mekruh olan tarzı beyan etmekte ve yasak koymaktadır: *"Birbirinize karşı Kur'ân'ı cehren okumayın."*

Bazı şârihler bu yasağı şöyle açıklar: "Çünkü böyle yapınca (başkasının yanında cehrî okuyunca) diğer kimseler rahatsız edilir ve kâmil bir ihlasla namaza girmesine, kalbinin kendini tam olarak namaza verebilmesi için başka meşguliyetlerden boşaltmasına, Rabbine münâcaat sırasında okuduğu Kur'ân âyetlerini teemmül ve tefekkür etmesine mâni olunur. Musalliye verdiği ezâ sebebiyle yüksek sesle Kur'ân okumak yasaklanırsa hadis ve diğer şeylerin yasaklanması evlâdır."

İbnu Abdilberr der ki: "Müslüman, bir başka müslümâna iyi bir amel yaparken ve Kur'ân okurken ezâ vermekten yasaklanırsa, başka şekillerde verdiği ezânın ne kadar şiddetli bir haram olduğu anlaşılır."

Son olarak şunu da belirtelim: Resûlullah'ın yanındakileri rahatsız edecek şekilde yüksek sesle münâcaat ve tilavet-i Kur'ân'da bulunanlara müdâhalesini haber veren başka rivâyetler de vardır.

2574 ٥- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَتْ قِرَاءَةُ النَّبِيِّ ﷺ بِاللَّيْلِ يَرْفَعُ طَوْراً وَيَخْفِضُ طَوْراً]. أخرجه أبو داود.

5. (2574)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın geceleyin kırâatı bazan yüksek sesle, bazan da alçak sesle olurdu." [Ebû Dâvud, Salât 310, (1328).]

AÇIKLAMA:

Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) bu rivâyette Resûlullah'ın gece tilâvetlerini nasıl yaptığını ifade ediyor: Bazan yüksek, bazan alçak sesle

yaptığını haber vermektedir. Yani odada yalnız olduğu, yanında rahatsız olacak -uyanık veya uyuyan biri olmadığı zamanlarda yüksek sesle okuduğu- yalnız olmadığı hallerde de alçak sesle okuduğu anlaşılmaktadır.

Yine Ebû Dâvud'un bir rivâyetinde, Resûlullah hücresinde iken (geceleyin) odanın içerisinde bulunan kimsenin işiteceği kadar (mütavassıt) bir sesle kırâatte bulunduğunu belirtir. Şârihler, mescidde olduğu takdirde sesini daha yüksek tuttuğuna dikkat çekerler.

2575 ٦– وعن عبدالله بن شدّاد قال: [سَمِعْتُ نَشِيجَ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ وَأَنَا فِي آخِرِ الصُّفُوفِ يَقْرَأُ: إِنَّمَا أَشْكُوا بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللّٰهِ]. أخرجه البخارى.

« النَّشِيجُ » صوت يتردّد في الحَلقِ والصدر.

6. (2575)- *Abdullah İbnu Şeddâd* anlatıyor: "Ben Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in: **"Ben üzüntü ve hüznümü yalnız Allah'a açarım..."** meâlindeki âyeti (Yûsuf 86) okurken (boğuk boğuk çıkan) sesini en arka safta olduğum halde işittim..."[Buhârî, Ezân 70, (Bâb başlığında senetsiz olarak zikreder.).]

AÇIKLAMA:

1- *Neşîc* boğazla göğüs arasında gidip gelerek çıkan sese denir. Normal çıkan sesde bu hal olmaz. Şu halde ağlamaklı bir sestir. Yani kişinin içinden tabiî olarak ağlamak gelir, o ise iradî olarak mâni olmak veya ağlamanın şiddetini asgariye düşürmek ister, işte bu halde, dilimizdeki boğuk boğuk diye ifade edilen bir ses çıkar, Araplar bunu neşîc olarak ifade etmiştir.

2- Rivâyetten *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh)'in bu âyeti okurken -imâmeti esnasında- kendini tutamayıp ağladığını anlıyoruz. Esasen Buhârî, hadisi şöyle bir bâb başlığı altında kaydeder: "İmâm namazda ağlarsa..."

Namazda ağlamanın hükmü nedir, namazı bozar mı, bozmaz mı? Buhârî, münâkaşalı meselelere girerken, hükme delâlet eden kesin bir başlık atmaz, sadece meseleye dikkat çekici bir ifadeye yer verir. Burada da öyle yapmıştır. Nitekim:

★ *Şa'bî, Nehâî, Sevrî* gibi bazılarına göre namazda ağlamak namazı bozar.

★ *Hanefîlere* ve *Mâlikîlere* göre, cehennemi hatırlayıp, uhrevî istikbalden hâsıl olan korku sebebiyle ağlamışsa, bu namazı bozmaz.

★ Şâfiîler'de üç ayrı durum mevzu bahistir:

★ Ağlamaktan iki yabancı harf zuhur ederse namazı bozar, değilse bozmaz. Esahh görüş budur.

★ Mutlak olarak bozmaz, çünkü ağlamak kelâm cinsine girmez. Ağlamaktan hiçbir gerçek harf hasıl olmaz, sadece bir ses benzerliği ortaya çıkar.

★ Ağzı kapalı ise bozulmaz. Aksi takdirde iki harf zâhir olacak kadar ses çıkarsa bozulur.

3- Namazda ağlamayı tecviz ederek namazı bozmayacağını söyleyenlerin başka delilleri de var: *Hz. Ebû Bekr* ve *Hz. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın da namaz sırasında yanındakiler işitecek kadar ağladıklarına dair kavî senetli rivâyetler gelmiştir. *Resûlullah*'la ilgili olan bir rivâyet şöyle: عبدالله بن الشخير قال: رأيت رسول الله ﷺ يصلّى بنا وفي صدره ازيز كازيز المرجل من البكاء "Abdullah *İbnu'ş-Şıhhîr* (radıyallâhu anh) der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı gördüm, ağlamaktan göğsünde, kaynayan tencerenin çıkardığı uğultu gibi uğultu olduğu halde bize namaz kıldırmıştı."

2576 ٧– وعن سَمُرة بن جُندبُ رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [حَفظْتُ سَكْتَتَيْنِ في الصَّلاة، سَكْتَةً إذا كَبّرَ الإمَامُ حَتَّى يَقْرأ. وَسَكْتَةً إذَا فَرَغ مِنْ فَاتحَة الْكتَاب وَسُورَةً عنْدَ الرُّكُوع، قَالَ: فَأنْكَرَ ذَلكَ عَلَيْه عمْرَانُ بنُ حُصَيْنٍ. فَكَتَبُوا في ذَلكَ إلى المَدينَة إلى أُبَيٍّ فَصَدَّقَ سَمُرَةَ]. أخرجه أبو داود، واللفظ له، والترمذي.

وفي أخرى: « وَسَكْتَةً إذَا فَرَغَ مِنَ الْقِرَاءَة ».

وفي أخرى: « إذَا اسْتَفتَحَ وَإذَا فَرَغَ مِنَ الْقِرَاءَةِ ».

7. (2576)- *Semüre İbnu Cündüb* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Namazda iki sekte hatırımda kaldı. Biri, imam "Allahuekber" dedikten kırâata başladığı âna kadar geçen sektedir. Diğeri de Fatiha ve zamm-ı sûreyi okuyup bitirince rükûya gitme sırasındaki sektedir."

(Hadisi rivâyet eden Hasan Basrî) der ki: "Bunun üzerine *İmrân İbnu Husayn* ona karşı çıktı (ve tek sekte olduğunu söyledi). Sonunda Medîne'ye Übeyy (İbnu Ka'b)'e yazıp sordular. (Übeyy verdiği cevapta) Semüre'yi tasdik etti." [Ebû Dâvud, Salât 123, (777, 778, 779); Tirmizî, Salât 186, (251); İbnu Mâce, İkâmet 12, (844, 845).]

Bir diğer rivâyette, "...Kırâatten çıkınca bir sekte" denmiştir. Bir diğer rivâyette: "...İftitah tekbiri alınca ve kırâatten çıkınca" denmiştir.

AÇIKLAMA:

Bu hâdise, birkaç farklı tarikten rivâyet edilmiştir. Namazda sekte

(durak) yerlerini belirtmektedir. Sekte, imamın, cemaatin işiteceği şekilde kırâatte bulunmaması, bir müddet sessiz kalmasıdır.

2- Görüldüğü üzere Semüre İbnu Cündüb, birinci rek'atte iki ayrı yerde Resûlullah'ın sekte yaptığını hatırlayıp bunu söyleyince, İmrân İbnu Husayn adında bir diğer sahâbî, "namazda tek sekte var" iddiasıyla Semüre'ye karşı çıkmıştır. Birbirlerini bu hususta ikna edemeyince, birçok meselede otorite durumunda olan Übeyy İbnu Ka'b'e -ki Medîne'dedir- yazarak meseleyi sorarlar. O, Semüre'nin doğru hatırladığını bildirir. (3)

Hadisin Tirmizî'de gelen vechinde şu ziyade var: "Katâde'ye: "Bu iki sekte nedir?" diye sorduk. Şöyle dedi: "Namaza girdiği zaman (biri), kırâatten çıktığı zaman (da diğeri)." Bunu söyledikten sonra dedi ki: "Veladdâllîn'i okuyunca." Der ki: "Kırâatı bitirince, nefsinde tefekkür için bir miktar sükût etmekten hoşlanırdı."

3-Sekte'nin mahiyetine gelince, *Ebû Hüreyre*'den Ebû Dâvud'da kaydedilen bir hadis bu meseleyi daha iyi açıklamaktadır: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaz için (iftitah) tekbiri alınca, tekbirle kırâat arasında bir miktar sükût eder. (Bir gün kendisine): "(Ey Allah'ın Resûlü) annem babam sana feda olsun. Tekbirle kırâat arasındaki sükûtta ne söylüyorsun bana haber ver!" dedim. Bunun üzerine şunu okuduğunu bildirdi:

اَللّٰهُمَّ بَاعِدْ بَيْنِى وَبَيْنَ خَطَايَاىَ كَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ.

اَللّٰهُمَّ نَقِّنِى مِنْ خَطَايَاىَ كَمَا يُنَقَّى الثَّوبُ الاَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ.

اَللّٰهُمَّ اغْسِلْنِى بِالثَّلْجِ وَالْمَاءِ وَالْبَرَدِ.

"Allahım, benimle hatalarımın arasını, doğu ile batıyı uzak kıldığın gibi uzak kıl. Allah'ım, hatalarımı beyaz elbisenin kirden temizlenmesi gibi temizle. Allah'ım beni karla, su ile, soğukla temizle."

Şu halde, birinci sekte, iftitah tekbirinden sonra, kırâate geçmeden, imamın cemaatin işitmeyeceği şekilde dua etmesidir.

İkinci sekte'de bir ihtilaf sözkonusudur: Fatiha'nın bitiminde mi, zamm-ı sûrenin bitiminde mi? Ancak Tirmizî'nin Katâde'den kaydettiği açıklamadan bu ikinci sekte'nin Fatiha'nın bitiminde olduğu sarahat kazanmaktadır. Bu hususu te'yid eden başka rivâyetler de mevcuttur.

3– *Übeyy İbnu Ka'b* Ashâb'ın büyüklerindendir. Vahiy kâtibidir. Seyyidü'l-Kurrâ bilinir. Cenâb-ı Hakk, Resûlüne Übeyy'e Kur'ân'dan okuması için emretmiş, Aleyhissalâtu Vesselâm da ona husûsî kırâatte bulunmuştur. Übeyy Kur'ân'ı cem'eden nadirlerdendir. Bedir dâhil, bütün gazvelere katılmıştır. (Radıyallâhu anh).

TA'DÎL-İ ERKÂN

2577 ١ – عن أبى مسعود البدرى رَضِيَ اللّهُ عَنْه: [أنَّ رسولَ اللّهِ ﷺ قالَ: لاَ تُجْزِئُ صَلاَةُ أحَدِكُمْ حَتَّى يُقِيمَ ظَهْرَهُ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ]. أخرجه أصحاب السنن.

1. (2577)- *Ebû Mes'ûd el-Bedrî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Sizden biri, rükû ve secdelerde belini (tam olarak) doğrultmadıkça namazı yeterli olmaz." [Ebû Dâvud, Salât 148, (855); Tirmizî, Salât 196, (265); Nesâî, İftitah 88, (2, 183); İbnu Mâce, İkâmet 21, 22, (891-893).]

AÇIKLAMA:

Namazda ta'dîl-i erkân, bir bakıma rükünlerin hakkını vermek mânasına gelir. Bu maksadla kıyâm, rükû ve secdeyi yaparken her uzvun belli bir sükûnete ermesi, *sübhânallâhi'l-azîm* diyecek kadar o halde kalması gerekmektedir. Şu halde rükû'nun kemâli, secdeye gitmezden önce beli tam olarak doğrultup kıyam vaziyetini almakla gerçekleşecektir. Keza secdenin kemâli de birince secdeden sonra beli tam olarak doğrultup oturur vaziyetini almakla gerçekleşecektir. Gerek rükû'daki ve gerekse secdedeki bu tam doğrulma haline tuma'nîne de denmiştir.

Tirmizî'nin açıklamasına göre, *İmam Şâfiî, Ahmed* ve *İshak* tuma' nîne'yi farz görerek: "Rükû ve secdede belini (yeterince) kaldırmayanın namazı fâsiddir." demişlerdir. Onlar bu hükme giderken sadedinde olduğumuz hadise dayanırlar.

Hanefîlerden *Ebû Yûsuf* da farz demiş ise de mezhep görüşü, ta'dîl-i erkânın vâcib olmasıdır. Buna riâyet edilmemesi halinde sehiv secdesi gerekir. Cumhurun farz demiş olmasını da nazar-ı dikkate alan bazı Hanefî âlimler, ta'dîl'in terki halinde namazın iadesini tavsiye ederler. Esa-

sen *Ebû Hanîfe* ve *İmam Muhammed*'in de ta'dîl için - Tahâvî'nin nakline göre - "farz" dedikleri rivâyet olunmuştur. Mamafih onlardan "sünnet" - Cürcânî'nin tahricine göre- ve vâcib -Kerhî'nin tahricine göre- gibi başka hükümler de rivâyet edilmiştir. Müteahhir ulemanın tahkikine göre Hanefî görüş vâcib olduğu merkezindedir.

2578 ٢– وعن النعمان بن مُرَّةَ: [أنَّ رسولَ اللّهِ ﷺ قالَ: مَا تَرَوْنَ في الشّارِبِ والزّانِى والسَّارِقِ، وَذَلِكَ قَبْلَ أنْ يُنْزَلَ فِيهِمُ الحُدودُ؟ قالُوا: اللّهُ وَرَسُولُهُ أعْلَمُ. قَالَ: هُنَّ فَوَاحِشُ وَفِيهِنَّ عُقُوبَةٌ، وَأسْوأُ السَّرِقَةِ الّذِى يَسْرِقُ صَلاَتَهُ قَالُوا: وَكَيْفَ يَسْرِقُ صَلاَتَهُ يَا رَسُولَ اللّهِ؟ قَالَ: لاَ يُتِمُّ رُكُوعَهَا وَلاَ سُجُودَهَا]. أخرجه مالك.

2. (2578)- *Nu'mân İbnu Mürre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"İçki içen, zinâ yapan ve hırsızlıkta bulunan kimse hakkında ne dersiniz?"* diye sordu. Bu sual, bunlar hakkında henüz hadd cezası gelmezden önce sorulmuştu.

"Allah ve Resûlü daha iyi bilir!" diye cevap verdiler. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Bu fiiller ağır suçtur, onlar hakkında ceza vardır. Hırsızlığın en kötüsü de namazını çalmaktır" buyurdu. Bunun üzerine:

"Ya Resûlullah, kişi namazını nasıl çalar?" diye sordular. Şu cevabı verdi:

"Rükûsunu ve secdelerini tamamlamaz." [Muvatta, Kasru's-Salât 72, (1, 167).]

AÇIKLAMA:

1- Rasûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu hadiste, namazdaki ta'dîl-i erkânın ehemmiyetini zihinlerde tesbit maksadıyla teşbihe başvurmaktadır. Bu maksadla, herkes nazarında çirkinliği açık ve belli olan üç cürüm hakkında sual sorar. Ashâb, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tebliğ sırasında umumiyetle bir soru sorarak dikkatleri çekmekle işe başladığını bildiği için, sualden maksadın kendilerinden cevap beklemek olmadığını müdrikdiler. Bu sebeple: "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" diye cevapla yetindiler.

Resûlullah, hırsızlığın kötülüğünü hatırlattıktan sonra, onun dereceleri bulunduğunu telmîhan, en kötü derecesinin kişinin namazında yaptığı hırsızlık olduğunu söyler. Bu, merak uyandıran bir teşbihtir. Ashâb ister istemez soracaktır:

"Ya Resûlullah kişi namazını nasıl çalar?"

Tîbî der ki: "Resûlullah hırsızlığı ikiye ayırdı: Bilinen hırsızlık, bilinmeyen hırsızlık. Bilinmeyeni, namazdaki tuma'nîne ve huşû'nun eksiltilmesi olarak tarif etti. Sonra bilinmeyen hırsızlığın bilinenden kötü olduğunu belirtti."

2- Ta'dîl-i erkâna riâyet etmemenin nasıl hırsızlığın en kötüsü olduğu şöyle açıklanır: "Hırsız, başkasının malını alınca dünyada bazan ondan faydalanır. Yahut sahibinden helallik ister, yahud da hadd cezasını çekerek ahiret azabından kurtulur. Ama öbürü böyle değil. Zîra nefsinin sevab hakkını çalmış ve onu ahirette cezaya tebdil etmiştir."

3- *Ebû'l-Velîd el-Bâcî* namazda başkaca hatalara rağmen Resûlullah'ın hassaten secde ve rükû üzerinde durmasını, ihlallerin çoklukla bu ikisinde vukûa gelmesiyle îzah eder ve devamla der ki: "Bu ihlali hırsızlık olarak isimlendirmesi, edası emanet edilmiş olan bir şeyi yapmanın ihanet mânası taşımasındandır."

4- *Ahmed İbnu Hanbel* ve *Tayâlesî*'nin *Ebû Saîdi'l-Hudrî*'den kaydettikleri bir başka rivâyet de sadedinde olduğumuz hadisi te'yid eder: أَسْوَأُ النَّاسِ سَرِقَةً الذي يَسْرِقُ صَلاَتَهُ قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ وَكَيْفَ يَسْرِقُهَا قَالَ: لاَ يُتِمُّ رُكُوعَهَا وَلاَ سُجُودَهَا وَلاَ خُشُوعَهَا Efendimiz: *"Hırsızlıkta insanların en kötüsü namazını çalan kimsedir"* buyurmuştu: "Ey Allah'ın Resûlü bu nasıl olur?" diye sordular da: *"Namazda rükûyu, secdeleri ve huşûyu tamamlamaz"* diye cevap verdi."

2579 ٣ - وعن سالم البراد قال: [أَتَيْنَا أَبَا مَسْعُودٍ فَقُلْنَا لَهُ حَدِّثْنَا عَنْ صَلاَةِ رَسُولِ اللهِ ﷺ، فَقَامَ بَيْنَ أَيْدِينَا فَكَبَّرَ. فَلَمَّا رَكَعَ وَضَعَ رَاحَتَيْهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ وَجَعَلَ أَصَابِعَهُ أَسْفَلَ مِنْ ذٰلِكَ وَجَافَى بَيْنَ مِرْفَقَيْهِ حَتَّى اسْتَوَى كُلُّ شَيْءٍ مِنْهُ. ثُمَّ قَالَ: سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ. فَقَامَ حَتَّى اسْتَوَى كُلُّ شَيْءٍ مِنْهُ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

« المُجَافَاةُ » أن يرفع يديه عن جنبيه ولا يُلْصقها.

3. (2579)- *Sâlim el-Berrâd* anlatıyor: "Ebû Mes'ud'a gelerek:

"Bize Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namazından anlat!" dedik. Hemen önümüzde kalktı, tekbir getirdi. Rükûya varınca ellerinin ayalarını dizlerinin üzerine koydu. Parmaklarını dizinin alt kısmına getirdi. Dirseklerini yan taraflarına uzattı. Bu halde her uzvu hareketsiz

sâbit durdu. Sonra semi'allâhu li-men hamideh dedi ve her uzvu düz oluncaya kadar doğruldu." [Ebû Dâvud, Salât 148, (863); Nesâî, İftitah 93, (2, 186).]

2580 ٤– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قالَ: اعْتَدِلُوا في السُّجُودِ، وَلاَ يَبْسُطَنَّ أحَدُكُمْ ذِرَاعَيْهِ انْبِسَاطَ الْكَلْبِ]. أخرجه الخمسة.

4. (2580)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular: *"Secdede ta'dîle riâyet edin, kimse kollarını köpeklerin yayışı gibi yaymasın."* [Buhârî, Ezân 141; Müslim, Salât 233, (493); Ebû Dâvud, Salât 158, (897); Tirmizî, Salât 205, (276); Nesâî, İftitah 140, (2, 211, 212).]

2581 ٥– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّ النَّبىَّ ﷺ قالَ: أقِيمُوا الرُّكُوعَ وَالسُّجُودَ فَوَاللهِ إنِّى لأرَاكُمْ مِنْ بَعْدِى. وَرُبَّمَا قالَ مِنْ بَعْدِ ظَهْرِى، إذَا رَكَعْتُمْ وَسَجَدْتُمْ]. أخرجه الشيخان والنسائى.

5. (2581)- Yine *Hz. Enes* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Rükû ve secdeleri yerine getirin. Allah'a yemin olsun siz secde rükû ettikçe ben arkamda olanları da görüyorum."* -Belki "sırtımın gerisini" demişti-" [Buhârî, Eymân 3, Ezân 88; Müslim, Salât 110; Nesâî, İftitah 106. (2, 193-194).]

2582 ٦– وعن مالك بن الحُويرث رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّهُ قالَ لأصْحَابه: ألاَ أُنْبِئُكُمْ بِصَلاَةِ النَّبِىِّ ﷺ؟ قالَ أبُو قِلاَبَةَ: فَصَلَّى بِنَا صَلاَةَ شَيْخِنَا أبِى يَزِيدَ. فَكَانَ أبُو يَزِيدَ إذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السَّجْدَةِ الأخِيرَةِ مِنَ الرَّكْعَةِ الأولى وَالثَّالِثَةِ اسْتَوَى قَاعِداً ثُمَّ نَهَضَ]. أخرجه البخارى وأبو داود والنسائى.

6. (2582)- *Mâlik İbnu'l-Huveyris* (radıyallâhu anh)'ten rivâyete göre, arkadaşlarına: "Size Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namazını haber vereyim mi?" diye sormuştur. Ebû Kilâbe der ki: "(Böyle söyledikten sonra), bize şeyhimiz Ebû Yezîd'in namazı (gibi) namaz kıldırdı. Ebû Yezîd, başını birince ve üçüncü rek'atin ikinci secdesinden kaldırınca otururcasına doğrulur sonra kalkardı." [Buhârî, Ezân 127, 140, 143, 45; Ebû Dâvud, Salât, 142, (342); Nesâî, İftitah 182, (2, 234).]

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydedilen son dört hadis, namazda riâyet edilmesi gereken bazı hususları beyan ediyor. Onları sırayla şöyle açıklayabiliriz.

1- 2579 numaralı hadise göre rükû sırasında el ve parmakların vaziyeti: El ayası dizkapağının tam üzerine gelecek, bu sırada parmakla bacağın dizkapağına bitişen kısmını kavrayacak, dirsekler de yana doğru açılarak birbirinden uzaklaşacak. Bu esnada dirseklerin karna yapıştırılması, karınla bacaklar arasına sıkıştırılması mekruhtur.

Rükûda bel ve baş yere paralel, düz bir istikâmet teşkil edecek şekilde olmalıdır.

Rükûdan kalkınca vücut tabii dikliğini alacak, baş tam olarak doğrulacaktır. İşte bu vaziyette bir miktar -yani *Rabbenâ* ve *leke'l-hamd* diyecek kadar- sâbit durulacaktır.

2- 2580 numaralı hadiste, secdede ta'dîle riâyet emredilmekte, kolların yere yayılmaması istenmektedir. Secdede ta'dîl, *Resûlullah*'ın tarif ettiği hususlara uymakla yerine getirilir. Bu hadiste mezkur hususlardan bir zikredilmiştir: Kolların yere yayılmaması... Rivâyetlerde başka teferruât da istenmiştir. Ellerin aralıklı olarak yere konması; baş eller arasında alın ve burun yere değecek şekilde secde mahalline bırakılması, kolların dirsekler havada olacak şekilde yan taraflara çıkarılması, karınla dizlerin birbirine yapışmaması ve arada bir mesafenin bulunması. Sadedinde olduğumuz hadis, kolların yere değecek şekide bırakılmasını, köpeklerin yatma sırasında bacaklarını yere sermesine benzetmektedir. Maksad bu tarzın terkini telkindir. Zîra, bir tavrın hasis bir şeye benzetilmesi onun terkini emretme mânası taşır.

3- 2581 numaralı hadiste, rükû ve secdelerin ta'dîl-i erkâna uygun olarak yapılması emredilmekte ve te'kîden (ilâhî bir mûcize olarak) arkasında namaz kılanların da kendisine gösterildiğini, kimin ta'dîle uygun şekilde, kimin aykırı şekilde namaz kıldığını bildiğini ifade etmektedir.

Bu mesele ulema arasında farklı yorumlara sebep olmuştur. Çünkü *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* sarih bir şekilde arkada kalan cemaatini namaz sırasında gördüğünü ifade etmektedir. Bu ne demektir? Bir mecaz mı söz konusudur, kelamın zâhiri, hakikatı mı muraddır?

★ Bazıları: *"Bundan maksad bilmektir, yani cemaatin ahvalini gerek vahiy yoluyla bilmesi ve gerekse ilham yoluyla bilmesidir"* demiştir. Ancak hadiste arka cihet söz konusu olduğuna göre, maksad "bilmek" değildir denmiştir.

★ Bazıları: Bundan maksad, nadir de olsa arada sırada göz atmakla sağ ve solunda gözüne ilişenleri de görmesidir, buradakiler de "arkasındakiler" olarak tavsif edilebilir" demiştir. Bu te'vilde de açık bir tekellüf, gereksiz olarak hadisin zâhirinden uzaklaşma var.

★ Cumhur -ki doğrusu da budur- hadisi zâhirine hamletmiştir. Burada *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a has fiilî bir görme durumu mevzubahistir. Bu meselede âdet ve âdiyât ortadan kalkmakta, bir mûcize olarak, hasâis'ten bir imtiyaz olarak Fahr-ı Kainat arka cihetini de görebilmektedir. Ehl-i Sünnet'in telakki ve kabulüne göre gerçek şudur: *"Görmek için, aklen, husûsî bir uzvun varlığı, görülecek eşyanın önde olması, yakın olması da şart. Bunlar âdi umurlardır, bunların yokluğu halinde de idrak, aklen câizdir."* Bu görüşten hareketle ehl-i sünnet, âhirette Allah'ın görüleceğine hükmetmişlerdir. *Ehl-i bid'at* "görme" hadisesini anlamada beşerî âdetin dışına çıkamadıkları için, (mekandan, cihetten, şekilden münezzeh olan) Allah'ın görülmesini reddetmişlerdir.

★ *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın arkasındakileri görmesiyle ilgili olarak fazla değeri olmayan başka görüşler de ileri sürülmüştür:

★ O'nun sırtının arka kısmında bir gözü vardı. Onunla gerisindekileri daima görürdü.

★ Arkadakilerin sûretleri kıble cihetindeki duvarda, eşyanın aynadaki tecellîsi gibi tecellî ederdi, Efendimiz onların timsallerine burada bakar, fiillerini böylece görürdü.

★ İki omuzu arasında iğnenin yurdusu büyüklüğünde iki gözü vardı, onlarla görürdü. Bunlara elbise vs. perde olmazdı.

★ *Resûlullah*,önünü gördüğü kadar arkayı da gördüğünü muhtelif hadislerinde ifade etmiştir. Hadisler arkayı da görme vak'âsının sadece namaz haliyle kayıtlı olduğunu ifade etmektedir. Ancak, bütün ahvaline şâmil olması da ihtimalden uzak değildir. Mücâhid bu kanaattedir. Takîyyüddin İbnu Muhalled, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın karanlıkta da aydınlıktaki gibi gördüğünü hikaye etmiştir.

4- 2582 numaralı hadiste, Resûlullah'ın namazı nasıl kıldığı tarif edilmektedir. Hatta Ebû Dâvud'un bir rivâyeti şöyle başlar: "Mâlik İbnu'l-Huveyris mescidimize geldi ve dedi ki: "Vallahi namaz kılacağım. Aslında (burada) namaz çılmak heveslisi olduğum için kılmıyorum. Ancak size Resûlullah namaz kılarken onu nasıl gördüğümü göstermek istiyorum."

Bu ifade onun edâ, kaza, nafile nev'inden muayyen bir namazı kılmak için değil, Resûlullah'ın namaz tarzını öğretmek maksadıyla o namazı kıldığını anlatmaktadır. Çünkü *Aleyhissalâtu vesselâm:* صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِى أُصَلِّى *"Beni namaz kılarken nasıl gördüyseniz siz de öyle kılın"* buyurmuştur. Bu hadisin de râvisi olan *Mâlik İbnu'l-Huveyris*, gördüğünü göstermeyi vazife bilmiştir.

Ancak onun namazı, mescidin imamı bulunan Ebû Yezîd künyesiyle mâruf *Amr İbnu Seleme*'nin namazına benzemektedir. Rivâyete göre Resûlullah onu kavmine imam tayin ettiğinde 6-7 yaşlarında çocuk idi.[4] Kavminden Resûlullah'a gelen heyet içerisinde Kur'an'ı en çok bilen O olduğu için Aleyhissalâtu vesselâm onu imam tayin etmişti.

Bu rivayette dikkat çekilen bir husus, birinci ve üçüncü rek'atlerin ikinci secdesinden sonra yani kıyama kalkma durumlarında önce oturma vaziyetine girilmiş olmasıdır. Hadisin Buhârî ve Ebû Dâvud'da kaydedilen bazı vecihleri bu meselede daha açık ifadelere yer verirler. Mesela Ebû Dâvud'da: "...birinci rek'atin ikinci secdesinden başını kaldırınca oturdu, sonra kalktı" denir. Buhârî'nin rivâyetinde: "...başını ikinci secdeden kaldırınca oturdu ve yere dayandı, sonra kalktı" denir. Fakihler buna celsetü'l-istirâha derler ve bazıları bu hadisten hareketle bu geçici oturmanın (celsetü'l-istirâha'nın) meşruluğuna hükmeder. Şâfiî ve bir grup ehl-i hadis bu görüştedir. Ahmed İbnu Hanbel de bu görüşü esas almıştır.

Ancak çoğunluk bu *celsetü'l-istirâha*'yı kabul etmez. Mesela Tahâvî hadisin bundan bahsetmeyen vechini esas alarak *Mâlik İbnu'l-Huveyris*'in bir rahatsızlık sebebiyle böyle bir oturmaya yer vermiş olabileceğini söyler. Öyle ise onun oturması, bu oturuş sünnet olduğu için değil, rahatsızlığı sebebiyledir.

Tahâvî'ye itiraz edenler olmuş- *Mâlik İbnu'l-Huveyris*'in hasta olmadığını, onun Resûlullah'ın namazıyla ilgili bu tasvirinin, kendi rivâyeti olan "Beni namaz kılarken nasıl gördü iseniz siz de öyle kılın" emrini yerine getirmeye yönelik olduğunu söylemişlerdir. Ancak *Tahâvî*'nin esas aldığı vecihle de istidlal ederek, celsetü'l-istirâha'nın vâcib olmadığını, terketmenin de câiz olduğunu göstermek için terkettiğini söyleyen olmuştur.

Celsetü'l-İstirâha'nın müstehap olmadığını söyleyenlere gelince, bunlar şu hadisle istidlâl etmişlerdir: لاَ تُبَادِرُونِى بِالْقِيَامِ وَالْقُعُودِ فَاِنِّى قَدْ بَدَّنْتُ *"Gerek oturmada ve gerekse kıyamda benden evvel davranmayın. Ben artık yaşlandım (bunları yapmakta gecikebilirim)."* Öyle ise Resûlullah'ın gecikmesi bu sebepten ileri gelmekteydi. Bu durumda aynı şekilde mazereti olmayanın celsetü'l-istirâha'da bulunması meşrû olmaz. Şu halde çok kısa bir müddete şâmil olan bu oturuş, kıyâmlarda meşrû olan yeni bir tekbiri gerektirmez, zaten o da kıyâma geçiş safhalarına dahildir.

Görüldüğü üzere, bu hadis muhtelif yorumlara, münâkaşalara sebep olmuştur. Daha fazla teferruâta girmeyi gereksiz görüyoruz.

4– Sonradan, büluğa ermeyenlerin imamlığı neshedilecektir.

RÜKÛ VE SECDELERİN MİKTARI

2583 ١- عن سعيد بن جبير قال: [سَمِعْتُ أنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه يقـول: مَا صَلَّيْتُ وَرَاءَ أحَدٍ بَعْدَ رسـولِ اللهِ ﷺ أشْبَهَ صَلاَةً بِرَسُولِ اللهِ ﷺ مِنْ هـذَا الْفَتى، يَعْنِي عُمَرَ بنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ. قـالَ: فَحَزَرْنَا فـي رُكُوعِهِ عَشْرَ تَسْبِيـحَاتٍ، وَفي سُجُودِهِ مِثْلَهُ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

1. (2583)- *Saîd İbnu Cübeyr* (rahimehullah) anlatıyor: "Enes İbnu Mâlik (radıyallâhu anh)'i dinledim şöyle diyordu: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan sonra, namazı Resûlullah 'ın namazına bu derece benzeyen, şu gençten yani Ömer İbnu Abdilaziz'den başka birinin ardında namaz kılmadım."

Enes (devamla) dedi ki: "Rükûsunda on tesbihât, secdelerinde de o kadar tesbihat tahmin ettik." [Ebû Dâvud, Salât 154, (88); Nesâî, İftitah 166, (2, 224-225).

AÇIKLAMA:

Hz. Enes, Ömer İbnu Abdilaziz'in rükû ve secdelerinde on kadar tesbihât tahmin ettiklerini söyler. Bu ifadeden Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'n rükû ve secdelerde tesbihâtı onar aded tekrar ettiği anlaşılır. Böylece bu rivâyet, rükû ve secdenin kemâli için tesbihâtı onar aded tekrar etmek gerekir hükmünde olanları te'yid eder.

Bu hususta esas olan şudur: Namazını yalnız kılan kimse tesbihâtı ne kadar çok tutarsa evlâdır. Resûlullah'ın tesbihâtı uzun tuttuğunu beyan eden rivâyetler Aleyhissalâtu Vesselâm'ın tek başına kıldığı namazlarla ilgilidir. Cemaati sıkmadığından emin olan imam için de hüküm böyledir. Resûlullah'ın bazı rivâyetlerde *"Rükû yaptığınız zaman en az üç*

kere Sübhâne Rabbiye'l-Azîm deyin, secde yapınca da en az üç kere Subhâne Rabbiye'l-a'lâ deyin" buyurmuştur.

2584 ٢- وعن السعدى عن أبيه عن عمه قال: [رَمَقْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ فِي صَلاَتِهِ فَكَانَ يَتَمَكَّنُ فِي رُكُوعِهِ وَسُجُودِهِ قَدْرَ مَا يَقُولُ سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ ثَلاَثاً]. أخرجه أبو داود.

2. (2584)- *es-Sa'dî* babasından veya amcasından naklediyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a namazını kılarken dikkatle baktım, rüku ve secdelerinde üçer kere *subhânallâhi ve bi-hamdihi* diyecek kadar duruyordu." [Ebû Dâvud, Salât 154, (885).]

AÇIKLAMA:

Bu hadise göre musalli, rükû ve secdelerde tesbihât yaparken üçten az söylerse sünneti terketmiş olmaktadır. Mâverdi, rükû ve secdelerin mükemmel olması için tesbihât sayısının onbir veya dokuz veya bunun ortası olan beş olmasını tavsiye eder, "Bir kere söylemek de kâfidir" der. Tirmizî'nin *İbnu'l-Mubârek, İshâk İbnu Râhûye*'den yaptığı rivayete göre, "imamın beş kere tesbihâtta bulunması müstehabtır." Şu da bir gerçek ki, tesbihâtın kemalini gösteren rakam ileri sürmek delile dayanmaz. Namazın uzunluğuna göre tesbihâtın sayısı artırılabilir, bunun rakamla kayıdlanması gerekmez. Neylü'l Evtâr'da tesbihât dokuzdan fazla olursa sehiv secdesi gerekir, üçten fazla yapıldığı takdirde çift olmayıp tek olması müstehabtır" gibi hükümlerin de delile dayanmadığı belirtilir.

2585 ٣- وعند غندر قال: [غَلَبَ عَلَى الْكُوفَةِ زَمَنَ ابْنِ الأَشْعَثِ مَطَرُ بنُ نَاجِيَةَ فَأَمَرَ أَبَا عُبَيْدَةَ بنَ عَبْدِ اللهِ أنْ يُصَلِّي بِالنَّاسِ. فَكَانَ إذَا رَفَعَ رَأسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ قَامَ قَدْرَ مَا أَقُولُ: اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ مِلْءَ السَّمَوَاتِ وَمِلْءَ الأرْضِ وَمِلْءَ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ أهْلَ الثَّنَاءِ وَالْمَجْدِ. لاَ مَانِعَ لِمَا أعْطَيْتَ، وَلاَ مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ، وَلاَ يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ].

قال: الحكم: فذكرت ذلك لعبد الرحمن بن أبى ليلى. فقال: [سَمِعْتُ الْبَرَّاءَ ابنَ عَازِبٍ يَقُولُ: كَانَتْ صَلاَةُ رَسُولِ اللهِ ﷺ، قِيَامُهُ وَرُكُوعُهُ وَإذَا رَفَعَ رَأسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ وَمَا بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ قَرِيباً مِنَ السَّوَاءِ. قَالَ شُعْبَةُ: فَذَكَرْتُهُ لِعَمْرِو بنِ مُرَّةَ. فَقَالَ: قَدْ رَأيْتُ ابنَ أبِى لَيْلَى فَلَمْ تَكُنْ صَلاَتُهُ هكَذَا]. أخرجه الخمسة.

3. (2585)- *Gunder*'in bir rivayetinde denir ki: "İbnu'l-Eş'as zamanın-

da Kûfe'ye Mataru'bnu Nâciye (adında biri) galebe çaldı. (İbnu Abbâs'ın oğlu) Ebû Ubeyde İbnu Abdillah'a halk'ın önüne geçip namaz kıldırmasını emretti. Ebû Ubeyde, (namaz kıldırırken) başını rükûdan kaldırdığı zaman ben: "Allahümme Rabbenâ ve leke'l-hamdü mil'e's-semâvât ve mil'e'l-ardı ve mil'e mâ şi'te min şey'in ba'du. Ehle's-senâi ve'l-mecdi, Lâ mâni'a li-mâ a'tayte ve lâ mu'tiye li-mâ mena'te. Ve lâ yenfe'u zâ'l-ceddi minke'l-ceddü" duâsını okuyuncaya kadar dururdu." (5)

el-Hakem der ki: "Bunu ben Abdurrahman İbnu Ebî Leylâ'ya zikrettim. Dedi ki: "Berâ İbnul-Âzib (radıyallâhu anh)'i işittim: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kıldığı namazın rükûsu, secdesi, rükû ve secdeden başını kaldırdığı zamanki ve iki secde arasındaki (fâsılaları) birbirine yakın uzunlukta idi" demişti."

Şu'be der ki: "Ben bunu Amr İbnu Mürre'ye söyledim. O da: "Ben, *İbnu Ebî Leylâ*'yı gördüm, onun namazı böyle değildi" dedi."

2586 ٤– وفي أخرى للشيخين قال: [كَانَ رُكُوعُ النَّبىِّ ﷺ وَسُجُودُهُ وَبيْنَ السَّجْدَتَيْنِ وَإذَا رَفَعَ رَأسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ، مَا خَلاَ الْقِيَامَ وَالْقُعُودَ، قَرِيباً مِنَ السَّوَاءِ].

4. (2586)- Sahiheyn'in diğer bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın rükû ve secdesi ve iki secde arasındaki (fâsıla ile), rükûdan başını kaldırdığı zamanki (fâsıla) -kıyam ve ku'ûd (oturma) hariç- birbirine yakın miktardaydı." [Buharî, Ezân 120, 127,140; Müslim, Salât 194, (471); Ebû Dâvud, Salât 147, (852); Tirmizî, Salât 207, (279); Nesâî, İftitah 114, (2, 197-198).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisler rükû ve secde ile bunlar arasındaki fâsılaların uzunluk miktarını tesbite mahsus rivayetlerdir. Bunlar, namazda kırâat ve teşehhüd'ün hafif; rükû, sücûd ve onlar arasındaki tume'nîne denen fâsılaları uzunca tutmaya delildir. (6)

2- Hadiste geçen "birbirine yakın miktardaydı" tabiri, rükû ve secde ve arasındaki tuma'nîne fâsılalarının uzunlukça tam eşit olmayıp bazı-

5– Bu duânın mânası şudur: *"Ey Allah'ım, Ey Rabbimiz, semâvât ve arz dolusu ve bunlardan başka senin istediğin şeyler dolusu hamd sana aittir. Ta'zîm ve senâya layık olan Allah'ım, senin verdiğini önleyecek yoktur. Önlediğini de verecek yoktur. Hiçbir varlık sahibi faydalı olamaz. Varlık sendendir."*

6– Adı geçen tuma'nîneler hakkında daha geniş bilgi için 2577, 2578, 2582 numaralı hadislerin açıklamasına bakılsın.

larının az-çok kısa, bazılarının da az-çok uzun olduğunu gösterir. Ancak, pek bâriz farklılık yoktur. Bu ifade açık şekilde kırâat ve teşehhüdün uzatılmadığını, ama rükû ve secdelerin de aceleye getirilmeyip ta'dîle uygun şekilde ağır ağır yapıldığını gösterir.

Ancak, daha önce kaydettiğimiz üzere Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın uzun sûreler okuması (2540, 2550 vs.) da mevzubahistir. Bu rivayetlerle onlar arasında bir teâruz mevcut değildir. Âlimler Resûlullah'ın bazan öyle, bazan böyle kıldığını, şartlara göre hem uzun hem de kısa sûreler okuduğunu belirtmişlerdir.

2587 ٥– وعن زيد بن وهب قال: [رَأى حُذَيْفَةُ رَجُلاً يُصَلِّي فَطَفَّفَ. فَقَالَ لَهُ حُذَيْفَةُ: مُذْ كَمْ تُصَلِّي هٰذِهِ الصَّلاَةَ؟ قَالَ: مُنْذُ أرْبَعِينَ سَنَةً. قَالَ: مَا صَلَّيْتَ مُنْذُ أرْبَعِينَ سَنَةً. وَلَوْ مُتَّ وَأنْتَ تُصَلِّي هٰذِهِ الصَّلاَةَ مُتَّ عَلى غَيْرِ فِطْرَةِ مُحَمَّدٍ ﷺ ثُمَّ قَالَ: إنَّ الرَّجُلَ لَيُخَفِّفُ وَيُتِمُّ وَيُحْسِنُ]. أخرجه البخاري والنسائي، واللفظ له.

5. (2587)- *Zeyd İbnu Vehb* anlatıyor: "Huzeyfe (radıyallâhu anh) bir adamın namaz kılarken hîle yaptığını görmüştü.

"Sen bu namazı ne zamandan beri kılıyorsun?" diye sordu. Adamcağız:

"Kırk yıldan beri!" dedi. Huzeyfe? "Öyleyse kırk yıldan beri namaz kılmadın (bütün kıldıkların boşa gitmiş). Şâyet bu şekilde namaz kılarak ölecek olursan Muhammed'in fıtratından başka bir fıtrat üzere öleceksin!" dedi ve ilave etti:

"Kişi namazı hafif kılar (ama buna rağmen) tam kılar, güzel kılar!" [Buharî, Ezân 119, 132,; Nesâî, Sehv 66, (3, 58-59).]

AÇIKLAMA:

1- *Hîle* diye çevirdiğimiz kelimenin aslı tatfîfdir ve ölçüde, tartıda eksik yaparak hîle yapmak mânasına gelir. Burada namazı eksik bırakmak, rükünlerin hakkını vermemek mânasına gelir. Buhârî, hadisi iki ayrı bâbta kaydeder. Bir bâbın ismi "musalli rükûyu tamamlamazsa"; diğer bâbın ismi *"musalli sücûdu tamamlamazsa"* dır. Şu halde hîle'den maksad rükû ve secdeleri alelacele yapıp eksik bırakmaktır. Huzeyfe (radıyallâhu anh) bu şekilde kılınan namazı "sanki kılınmamış" olarak tavsif etmektedir. Nitekim Resûlullah da rükû ve sücûdu gerekli şekilde yapıp, tamamlamadan eksik bırakan Hallâd İbnu Râfi'e: اِرْجِعْ فَصَلِّ فَاِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ *"Dön, yeniden*

Gerek *Resulûlullah*'ın ve gerekse Huzeyfe'nin namazı inkarları, bir rüknünün eksikliği sebebiyledir. Bazı âlimler, bu hadisten hareketle "namazı terkeden kâfir olur" hükmüne varmıştır. Ayrıca, hadiste geçen "Muhammed'in fıtratından başka bir fıtrat üzerine öleceksin" tabiri de dikkat çekmiştir. Fıtrat kelimesi dîn mânasını da taşır. Bu duruma göre, namazın şartlarına uymadan kılınması "Muhammed'in dininden başka bir din üzere ölmek" gibi bir mâna ifade etmiş olmaktadır. Bu mâna da namazı terkeden kimseyi tekfir edenlere bir delil olmaktadır.

Ancak bir kısım âlimler bunu zecrde mübâlağa olarak değerlendirmiş, tekfire taraftar olmamıştır. Bunlar, fıtrat'ın sünnet mânasını da hatırlatarak "Muhammed'in sünnetinden başka bir sünnet üzere ölmek" diye te'vili daha muvâfık bulmuşlardır. Bazı âlimler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın burdaki nefyini kemalin nefyi olarak anlarlar ve misal olarak: لاَ يَزْنِي الزَّانِي حِينَ يَزْنِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ *"Zânî, mü'min olarak zinâ etmez"* hadisinde zinâ edenden îman nefyedilmiş gibi görünürse de "kâmil mânada imanın nefyedildiği tahkîk sonucu ortaya konmuştur. Öyle ise burada da namazın aslı değil, kemâli nefyedilmiş olmalıdır demişlerdir. Hattâbî der ki: "Burada fıtrat'ın mânası milletdir (din). *Aleyhissalâtu vesselâm,* bu sözüyle adamı kötü davranışı sebebiyle tevbîh etmek istemiştir, tâki gelecekte bu davranıştan vazgeçsin. Bununla dinden çıktığını kastetmemiştir." et-Teymî de: "Namaz, fıtrat olarak tesmiye edilmiştir, çünkü îman bağlarının en büyüğü odur" der.

Hadisin sonunda namazın mükemmel olması için mutlaka uzun kılınması gerekmediğine de dikkat çekilmiştir: "Kişi hafif bile kılsa tam ve güzel yapabilir namazını" denmektedir.

2588 ٦ـ وعن عبدالرحمن بن شِبْل قال: [نَهى رَسولُ اللهِ ﷺ عَنْ نَقْرَةِ الْغُرَابِ، وَافْتِرَاشِ السَّبُعِ، وَأَنْ يُوَطِّنَ الرَّجُلُ بِالْمَكَانِ الَّذى في الْمَسْجِدِ كَمَا يُوطِّنُ الْبَعِيرُ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

« نقرةُ الغرابِ » المتابعة بين السجدتين من غير طمأنينة بينهما.

« وافتراشُ السبعِ » أن يضع ساعديه على الأرض في السجود كالكلب وغيره من السباع.

وقوله: « وأنْ يُوطِّنَ الرَّجُلُ بِالمَكانِ كَما يُوطِّنُ البَعيرُ » معناه أن يألف مكاناً معلوماً من المسجد يصلى فيه لا يعدوه كالبعير لا يأوى من عَطَنِ الإبل إلا إلى مكان قد اعتاده.

6. (2588)- *Abdurrahman İbnu Şibl* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* karga gagalamasından, vahşi hayvanlar gibi kolları yaymaktan, kişinin mescidde deve gibi mekân tutmasından nehyetti" [Ebû Dâvud, Salât 148, (862); Nesâî, İftitah 145, (2, 214).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadiste namazla ilgili üç âdâb beyan etmektedir:

★ İki secde arasında bir miktar oturmaya (tuma'nîne) yer vermeden çabucak ikinci secdeye gitmeyi karga gagalaması olarak tavsif etmiştir. Çünkü karga da bir leşe rastlayınca gagalarını peş peşe aralıksız saplar.

★ Musalli'nin secde sırasında kollarını yere yaymasını da vahşi hayvanların yatma sırasında (ön ve arka) bacaklarını yere yaymasına benzetmiştir. Halbuki kollar yana doğru çıkmış ve dirsekler havada olmalıdır.

★ Namaz kılan kimse mescidde aynı yere alışıp, her gelişinde orada namaz kılmamalıdır. Bu davranış hadiste "deve gibi mekan tutmak" tabiriyle yasaklanmıştır. Çünkü develer ağıllarda her seferinde aynı alıştıkları yere ıharak yatmayı tercih ederler.

RÜKÛ VE SÜCÛDUN ŞEKLİ

2589 ١ – عن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [عَلَّمَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ الصَّلاَةَ فَكَبَّرَ وَرَفَعَ يَدَيْهِ. فَلَمَّا رَكَعَ طَبَّقَ يَدَيْهِ بَيْنَ رُكْبَتَيْهِ. قَالَ: فَبَلَغَ ذلِكَ سَعْداً. فَقَالَ: صَدَقَ أخِى كُنَّا نَفْعَلُ هذَا ثُمَّ أُمِرْنَا بِهذَا، يَعْنِى الإمْسَاكَ عَلَى الرُّكْبَتَيْنِ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

1. (2589)- *İbnu Mes'ûd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize namazı şöyle öğretti: "Önce tekbir getirdi iki elini kaldırdı. Rükûya gittiği zaman ellerini dizlerinin arasında kavuşturdu."

Râvi der ki: "Sa'd'a bu haber ulaşınca:

"Kardeşim doğru söyledi. Biz böyle yapardık, sonra şununla emredildik dedi ve bununla diz kapaklarını kavrayıp avuçlamayı kastetti." [Ebû Dâvud, Salât 150, (868); Nesâî, İftitah 90, (2, 184, 185).]

AÇIKLAMA:

Burada, rükû sırasında elleri, tatbîk denen bir şekilde koymak mevzubahis olmaktadır. *"Tatbîk"*, ellerin avuçlarını -parmakların arasını açmaksızın- birbiri üzerine kapamaktır. Şu halde İbnu Mes'ûd rükûda ve teşehhüdde birbirine kapanmış vaziyetteki elleri dizlerinin arasına koymuştur. Nevevî der ki: "Bizim ve bütün ulemanın bu meseledeki mezhebi şudur: Sünnet ellerin diz kapakları üzerine konmasıdır. "Tatbîk" ise mekruhtur. Sadece İbnu Mes'ud ve onun iki arkadaşı Alkame ve Esved bu meselede istisnâdırlar. Bunlar "tatbîk"in sünnet olduğunu söylerlerdi. Zira onlara bunun neshedildiği ulaşmamış idi. Halbuki Sa'd İbnu Ebî Vakkâs (radıyallâhu anh)'ın rivayeti neshi ifade etmektedir. Doğrusu, cumhurun benimsemiş olduğu sarih nesihtir."

Sa'd'ın rivayeti 2643 numaradadır, oraya bakılsın.

2590 ٢– وعن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سُنَّتْ لَكُمُ الرُّكَبُ فَأَمْسِكُوا بِالرُّكَبِ] أخرجه الترمذي والنسائى.

2. (2590)- *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh) demiştir ki: "Diz kapağı(nı tutmak) sizin için sünnet kılınmıştır. Öyle ise rükûda diz kapaklarını kavrayın." [Tirmizî, Salât 192, (258); Nesâî, İftitah 92, (2, 185).]

AÇIKLAMA:

Hz. Ömer de rükû sırasında ellerle diz kapaklarının kavranacağını rivayet etmektedir. Bir başka rivayette: "(Rükûda) sünnet, diz kapaklarından yakalamaktır" demiştir. Tirmizî'deki rivayette ise şöyle buyurmuştur: "Diz kapakları peygamberinizin sünnetidir, öyleyse (rükûda) diz kapaklarını yakalayın." Rivayet Beyhakî'de şöyle gelmiştir: "Biz rükûya gittiğimiz zaman ellerimizi dizlerimizin arasına koyardık. Hz. Ömer: "(Namaz) sünnetlerinden biri de dizlerden tutmaktır" dedi." İbnu Hacer bu rivayetin merfû olduğunu belirtir ve: "Çünkü der, Sahâbî, şu sünnettir, şöyle yapmak sünnettir dedi mi bu ref'e delâlet eder." Merfû demek Hz. Peygamber'e nisbet edilen demektir.

2591 ٣– وعن أبى إسحاق قال: [وَصَفَ لَنَا الْبَرَاءُ بنُ عَازِبٍ السُّجُودَ فَوَضَعَ يَدَيْهِ وَاعْتَمَدَ عَلَى رُكْبَتَيْهِ وَرَفَعَ عَجِيزَتَهُ وَقَالَ: هكَذَا كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَسْجُدُ].

وفي أخرى: « كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذَا صَلَّى جَنَّحَ ». أخرجه أبو داود والنسائى.

ومعنى « جَنَّحَ » أى جافى يديه عن جنبيه فصارا له مثل الجناح.

3. (2591)- *Ebû İshak* anlatıyor: "Berâ İbnu Âzib (radıyallâhu anh) bize secdeyi şöyle vasfeyledi: Ellerini (yere) koydu, dizleri üzerine dayandı, kalçasını (havaya) kaldırdı ve: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* böyle secde yaparlardı" buyurdu."

Bir diğer rivayette: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaz kılınca kollarını kanat gibi yanlarına açardı" denmiştir." [Ebû Dâvud, Salât 158, (896); Nesâî, İftitah 141, (2, 212).]

2592 ٤– وعن البراء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا سَجَدْتَ فَضَعْ كَفَّيْكَ وَارْفَعْ مِرْفَقَيْكَ]. أخرجه مسلم والترمذي.

4. (2592)- *Berâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-*

salâtu vesselâm) buyurdular ki: "Secde ettiğin zaman ellerini yere koy, dirseklerini (havaya) kaldır." [Müslim, Salât 234, (494); Tirmizî, Salât 202, (271).]

2593 ٥– وفي رواية للترمذي قال: [قُلْتُ لِلْبَرَاءِ: أَيْنَ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَضَعُ وَجْهَهُ إِذَا سَجَدَ؟ قَالَ: بَيْنَ كَفَّيْهِ].

5. (2593)- Tirmizî'nin bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Berâ'ya: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* secde edince yüzünü nereye koyardı?" diye sordum.

"Ellerinin arasına" diye cevap verdi." [Müslim, Salât 234, (494); Tirmizî, Salât 202, (271).]

2594 ٦– وعن عبدالله بن مالك بن بحينة قال: [كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَ صَلَّى فَرَّجَ بَيْنَ يَدَيْهِ حَتَّى يَبْدُو بَيَاضُ إِبْطَيْهِ]. أخرجه الشيخان والنسائى.

6. (2594)- *Abdullah İbnu Mâlik İbni Buhayne* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazda secdeye gidince ellerinin arasını, koltukaltı beyazlıkları görününceye kadar açardı." [Buhârî, Ezân 130, Müslîm, Salât 235, (495); Nesâî, İftitah 52, (2, 212).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen ellerinin arasını açmaktan maksad ellerini yan taraflarından uzaklaştırmak mânasına gelir. Kurtûbî, secde sırasında ellerin arasını açmanın hikmetini, secdeyi rahat yapmakla îzah eder: "Yüz, yere hafifçe dayanmış olur, ne alnı ne de burnu secde sırasında (çöken ağırlıktan) müteessir olmaz ve böylece yere değme sırasında rahatsızlık hissetmez." Başka âlimler de: "Bu şekildeki secde ile, hem a'zâmi ölçüde tevâzu izhâr etmiş olur; hem de alın ve burun tembellerin durumuna zıdlık içerisinde yere en iyi şekilde konmuş olur" demiştir. Nâsıruddin İbnu'l-Münîr bu tarz secdede bir başka hikmet görür: "Her uzuv secdede kendini müstakillen izhâr eder ve (diğerlerinden) ayrılır. Böylece tek bir insan, secdesi esnasında, birçok imiş gibi olur. Bunu icâb ettiren husus her bir uzvun tek başına müstakil olması, secdesinde de bir diğerine dayanmama gereğidir. Bu hal, safta birbirine değerek bütünleşmeye zıddır. Çünkü saf hali, musallilerin tek bir vücût gibi, aralarında birlik izhâr etmeleri gereken haldir."

2595 ٧– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: إِذَا سَجَدَ أَحَدُكُمْ فَلَا يَفْتَرِشْ ذِرَاعَيْهِ افْتِرَاشَ الْكَلْبِ]. أخرجه الترمذي.

7. (2595)-Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Biriniz secde edince kollarını, köpeğin yayması gibi yere yaymasın." [Tirmizî, Salât 205, (275); Ebû Dâvud, Salât 158, (901).]

AÇIKLAMA:

Secde sırasında kollar havaya kaldırılacak, yere değdirilmeyecektir. Resûlullah yere bırakmanın mekruh olduğunu, yatan köpeklerin bacaklarını yere sermelerine teşbih buyurarak ifade etmiş olmaktadır.

2596 ٨– وعن عامر بن سعد عن أبيه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّ النَّبيَّ ﷺ أمَرَ بِوَضْعِ اليَدَيْنِ وَنَصْبِ القَدَمَيْنِ]. أخرجه الترمذي.

8. (2596)- *Âmir İbnu Sa'd* babasından (Sa'd'dan) (radıyallâhu anh) naklediyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (secdede) ellerin yere konulmasını, ayakların da dikilmesini emretti." [Tirmizî, Salât 206, (277, 278).]

2597 ٩– وعن أبي حميد الساعدى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ النَّبيُّ ﷺ: إذَا رَكَعَ اعْتَدَلَ وَلَمْ يَنْصِبْ رَأْسَهُ وَلَمْ يُقْنِعْهُ وَوَضَعَ يَدَيْهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ، وَإذَا أهْوَى إلَى الأرْضِ سَاجِداً جَافَى عَضُدَيْهِ عَنْ إبْطَيْهِ وَفَتَحَ أصَابِعَ رِجْلَيْهِ]. أخرجه النسائى.

9. (2597)- *Ebû Humeyd es-Sâidî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* rükû yapınca itidali muhafaza eder, başını (yukarı) dikmez, (aşağı da) eğmezdi. Ellerini dizkapaklarının üzerine koyardı. Secde için yere eğilince adalelerini koltuk kısmından yana açardı. Ayaklarının parmaklarını da aralardı." [Nesâî, İftitah 96, (2, 137); 138, (2, 211).]

AÇIKLAMA:

1- Teysîr, *Nesâî*'de iki ayrı bâbta geçen hadisi birleştirmiştir.

2- Rükûda itidalden maksad -Sindî'nin açıklamasına göre- vücûdun ne fazla yüksek tutulması ne de fazla eğilmesidir. Nitekim arkadan gelen şu ifade, itidalden maksadı açıklamaktadır: "Başını (yukarı) dikmez, (aşağı da) eğmezdi."

2598 ١٠– وعنه أيضاً رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّ النَّبيَّ ﷺ: كَانَ إذَا سَجَدَ أمْكَنَ أنْفَهُ وَجَبْهَتَهُ مِنَ الأرْضِ وَنَحَّى يَدَيْهِ عَنْ جَنْبَيْهِ وَوَضَعَ كَفَّيْهِ حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ]. أخرجه الترمذي وصححه.

10. (2598)-Yine *Ebû Humeyd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* secde ettiği zaman, burnunu ve alnını yere koyardı. Ellerini yanlarından aralardı, avuçlarını omuzları hizasına koyardı." [Tirmizî, Salât 201, (270).]

2599 ١١ – وعن وائل بن حُجُر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ النَّبىُّ ﷺ إذَا سَجَدَ وَضَعَ رُكْبَتَيْهِ قَبْلَ يَدَيْهِ، وإذَا نَهَضَ رَفَعَ يَدَيْهِ قَبْلَ رُكْبَتَيْهِ]. أخرجه أصحاب السنن.

11. (2599)- *Vâil İbnu Hucr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* secde edince, yere, dizkapaklarını ellerinden önce koyardı. Kalkınca da ellerini dizkapaklarından önce kaldırırdı." [Ebû Dâvud, Salât 141, (838); Tirmizî, Salât 199, (268); Nesâî, İftitah 128, (2, 206).]

2600 ١٢ – وفي أخـرى لأبى داود: [فَلَمَّا سَجَدَ وَضَعَ جَبْهَتَهُ بيْنَ كَفَّيْهِ، وإذَا نَهَضَ نَهَضَ عَلَى رُكْبَتَيْهِ وَاعْتَمَدَ عَلَى فَخِذِهِ].

12. (2600)- Ebû Dâvud'un diğer bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* secdeye gidince alnını ellerinin arasına koydu, kalkınca da dizkapaklarının üzerine kalktı ve dizlerine dayandı." [Ebû Dâvud, Salât 141, (839).]

AÇIKLAMA:

Son iki hadis, secdeye giderken önce dizlerin sonra ellerin yere konacağını, secdeden kıyâma kalkarken de önce ellerin, sonra da dizlerin yerden kaldırılacağını, ifade ediyor. Bu şekilde hareket edilmesi cumhurun müşterek görüşüne göre sünnet kabul edilmiştir

2601 ١٣ – وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـالَ: [قـال رَسُولُ اللهِ ﷺ : إذَا سَجَدَ أحَدُكُمْ فَلا يَبْرُكْ كَمَا يَبْرُكُ الْبَعِيرُ، يَضَعُ يَدَيْهِ قَبْلَ رُكْبَتَيْهِ]. أخرجه أصحاب السنن.

13. (2601)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Biriniz secde edince, devenin çöküşü şeklinde yere çökmesin, yani ellerini dizlerinden önce yere koymasın." [Ebû Dâvud, Salât 141, (840, 841); Tirmizî, Salât 200, (269); Nesâî, İftitah 128, (2, 206-207).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, önceki hadisi te'yid eder mahiyettedir. Orada, secde sıra-

sında önce dizlerin sonra ellerin konulması emredilirken, burada ellerin dizlerden önce yere konması yasaklanmakta ve bu hal devenin yere çöküşüne benzetilmektedir.

2602 ١٤ – وعن على رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: [أنّ النّبىّ ﷺ قـال له: يَا علىُّ إنّى أُحبُّ لَكَ مَا أُحِبُّ لِنَفْسِى، وأَكْرَهُ لَكَ مَا أكْرَهُ لِنفْسِى؛ فَلاَ تُقْعِ بيْنَ السَّجْدَتيْنِ]. أخرجه الترمذي.

« الاقعـاء » في الصلاة أن يُلصق أليتيه بالأرض وينصب ساقيه ويضع يديه بالأرض كما يقعد الكلب في بعض حالاته.

و« الاقعاء » عند الفقهاء أن يضع أليته على عقبه بين السجدتين.

14. (2602)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana şunu söyledi: *"Ey Ali! Ben, kendim için sevdiğimi senin için de seviyorum, kendim için hoşlanmadığımı senin için de hoşlanmıyorum, öyleyse iki secde arasında ik'âda bulunma."* [Tirmizî, Salât 209, (282).]

AÇIKLAMA:

İk'âyı açıklama hususunda âlimler fazlaca ihtilaf ederler. Nevevî der ki: "Gözardı edilemeyecek gerçek şu ki ik'â iki çeşittir: Biri, kişinin kabalarını yere yapıştırıp bacaklarını dikmesi ve ellerini de yere koymasıdır, tıpkı köpeklerin ik'âsı gibi. Lügatcilerden bir çoğu ve bu meyanda *Ebû Ubeyd Ma'mer İbnu'l-Müsennâ* ve arkadaşı *Ebû Ubeyde el-Kâsım İbnu Sellâm* kelimeyi böyle açıkladılar. Yasaklama bu çeşit ik'â ile ilgili ve bu mekruhtur.

İkinci çeşit ik'â'ya gelince, bu iki secde arasında kabalarını, ökçeleri üzerine koymaktır." Şu halde yasaklanan ve mekruh addedilen ik'â birincisidir.

2603 ١٥ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [نَهَى رسُولُ اللّٰهِ أنْ يَجْلِسَ الرَّجُلُ في الصَّلاَةِ وَهُوَ مُعْتَمِدٌ عَلى يَدَيْهِ]. أخرجه أبو داود.

وفي أخرى: « نَهَى أنْ يَعْتَمِدَ الرَّجُلُ عَلى يَدَيْهِ إذَا نَهَضَ مِنَ الصَّلاَةِ ».

15. (2603)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (namazda) kişinin, elleriyle yere dayanarak oturmasını yasakladı." [Ebû Dâvud, Salât 187, (992).]

Bir başka rivayette şöyle gelmiştir: "[Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*] namazdan kalkarken kişinin ellerine dayanmasını yasakladı."

AÇIKLAMA:

Namazın teşehhüd kısmında otururken eller dizlerin üzerine konmalıdır, sünnet olan oturuş budur. Sadedinde olduğumuz rivayetler hiçbir mazeret olmadan, teşehhüd sırasında ellerin dizlerin üzerinden kaldırılıp yere dayanarak oturmayı yasaklamaktadır. Hatta son rivayet, teşehhüdden kalkış sırasında da ellerin yere dayanmasını yasaklamaktadır. *Ebû Hanîfe*, kalkarken yere dayanmaksızın ayakların sırtı üzerinde kalkmak gerektiğini söylemiştir.

Bu hadisin geniş açıklaması daha önce geçti (2519 numaralı hadis)

2604 ١٦ – وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [كـانَ النّبىُّ ﷺ يَنْهَضُ في الصَّلاةِ على صُدُورِ قَدَميْه]. أخرجه أبو داود.

16. (2604)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazda ayaklarının sırtı üzerinde kalkardı." [Bu hadis, Ebû Dâvud'da mevcut değildir, ancak Tirmizî'de yer almaktadır, (Salât 214, (288).]

AÇIKLAMA:

Tirmizî şârihi Mübârekfûrî, "ayaklarının sırtı üzere kalkma" tabirini, "Oturmaksızın kalkardı" diye açıklar ve devamla der ki: "Bu hadisle, celsetü'l-istirâha'nın (7) sünnet olmadığını söyleyenler istidlâl ederler. Ancak hadis zayıftır, istidlâl edilmez."

Tirmizî bu hadisi değerlendirirken "Ehl-i ilm bununla amel etmiştir" der. Ancak, Mubârekfûrî bu ifadeyi de tenkid ederek: "Tirmizî şâyet: "Bu hadisle bazı ehl-i ilim amel etmiştir" deseydi daha iyi olurdu" der. Hadisle ilgili bazı münâkaşaları aktarmayı gereksiz görüyoruz.

2605 ١٧ – وعن مالك بن الحويرث رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّهُ رأى النّبىَّ ﷺ يُصلّى فإذَا كَانَ في وَتْرٍ من صَلاَتِه لَمْ يَنْهَضْ حَتّى يَسْتَوِى قَاعِداً]. أخرجه الخمسة إلا مسلماً.

17. (2605)- *Mâlik İbnu'l-Huveyris* (radıyallâhu anh)'in anlattığına göre Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı namaz kılarken görmüştür. Efendimiz, tek rekatte iken, tam bir oturuş vaziyeti almadan kalkmamıştır." [Buhârî, Ezân 142, Ebû Dâvud, Salât 142, (844); Tirmizî, Salât 213, (287); Nesâî, İftitah 181, (2, 233-234).]

7– *Celsetü'l-İstirâha:* Birinci rekatle ikinci rekat, üçüncü rekatle dördüncü rekat arasında kıyâma geçmeden kısa bir müddet oturma vaziyetinde kalmadır. 2582 numaralı hadisin açıklamasına -4 numaralı kısım- bakılsın.

AÇIKLAMA:

Bu hadis, tek rekatların sonunda kıyâma kalkmazdan önce yapılması *-Şâfiî gibi bazı fakih ve muhaddislerce benimsenen-* celsetü'l-İstirâha'nın meşruiyyetine delildir. Mâlik İbnu'l-Huveyris'ten yapılan bazı rivayetlerde buna yer verildiği halde bazı rivayetlerde yer verilmemiş olması, celsetü'l-istirâha'nın meşruiyyetini inkar edenlere delil olmuştur. Bu görüşte olan Tahâvî bazı rivayetlerde yer verilen celsetü'l-istirâha'nın yaşlılık, hastalık gibi bir mazeretten ileri geldiğini söyler ve "şâyet dinde böyle bir şey olsaydı hususi bir beyanla teşrî edilirdi- böyle bir beyan yoktur" der.

Bu konuda bazı mütâlaaları 2582 numaralı hadisin izahında kaydettik, burada tekrar etmeyeceğiz.

2606 ١٨ – وعن نافع: [أَنَّ ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهما كَانَ إذَا سَجَدَ وَضَعَ كَفَّيْهِ على الَّذِى يَضَعُ عليْه، وَلَقَدْ رَأيْتُهُ فِي يَوْمٍ شَدِيدِ البَرْدِ، وَإنَّهُ لَيُخْرِجُ كَفَّيْهِ مِنْ تَحْتِ بُرْنُسٍ لَهُ حَتَّى يَضَعَهُمَا عَلى الحَصْبَاءِ]. أخرجه مالك.

18. (2606)- *Nâfi* (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) secde ettiği zaman ellerini, yüzünü koyduğu şeyin üzerine koyardı. Ben O'nu çok soğuk bir günde gördüm, ellerini (giymekte olduğu) bürnusunun altında çıkarmış çakılların üzerine koymuştur." [Muvatta, Kasru's-Salât 59, (1, 163).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, ellerin de aynen yüz gibi secdede yere değmesinin sünnet olduğunu ifade etmektedir. Secde edilen mahal her ne ise, eller de alın gibi, araya herhangi bir hâil (mâni) girmeden değmelidir. *İbnu Ömer* çok soğuk bir günde bu maksadla elini cübbesinin içerisinden çıkararak soğuk olduğu anlaşılan çakıllarının üzerine başı ile birlikte koymuştur. Böyle yapmak sünnet olmasaydı cübbesinin gerisinden de ellerini yere koyabilirdi.

Şunu da belirtelim ki, *İbnu Ömer* bunu amelin efdalini tahsil için yapıyordu, vecîbe olarak değil. Nitekim Tâbiînden birçok kimsenin elleri elbiselerinin içinde olduğu halde secde ettikleri rivayet edilmiştir.

2607 ١٩ – وعن مَجزأة بن زاهر عن رجل من أصحاب الشجرة اسمه أهبان بن أوْس: [وَكَانَ يَشْتَكِي رُكْبَتيْهِ. فَكَانَ إذَا سَجَدَ جَعَلَ تَحْتَ رُكْبَتيْهِ وِسَادَةً]. أخرجه البخارى.

19. (2607)- *Mecze'e İbnu Zâhir, Ashâbu Şecere'den Uhbân İbnu*

Evs'ten naklettiğine göre, Uhbân "Diz kapaklarından rahatsızdı, secde ettiği zaman dizkapağının altına minder koyardı." [Buhârî, Megâzi 35.]

2608 ٢٠ – وعن نافع: [أَنَّ ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما كانَ يَقُولُ: إذَا لَمْ يَسْتَطِعِ المَرِيضُ السُّجُودَ أَوْمَأَ بِرَأْسِهِ وَلَمْ يَرْفَعْ إلَى جَبْهَتِهِ شَيْئاً]. أخرجه مالك.

20. (2608)- *Nâfi* (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) şöyle derdi: "Hasta kimse secde etmeye muktedir olamazsa başıyla ima eder, alnına herhangi bir şey kaldırmaz." [Muvatta, Kasru's-Salât 74, (1, 168).]

AÇIKLAMA:

Son iki rivayet, mazereti olanların namaz esnasında bazı kolaylıklardan istifade edebileceğini göstermektedir. Birincide diz kapağının altına, gereğinde yumuşak birşeyler koymaya cevaz verilmektedir. İkincide secde edemeyecek durumda olanların yere ima ederek secde yapacağını ve fakat eliyle bir şey kaldırarak secde yerine geçmek üzere alnına değdirmeyeceğini ifade etmektedir. Ulemanın çoğu bunu mekruh addetmiştir. Ancak İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) ile Urve'nin câiz addettiği bilinir. *İbnu Abdilberr, Ümmü Seleme*'nin rahatsızlığı sebebiyle koluna secde ettiğini kaydeder.

İma'dan maksad, namazda rükû ve secde'ye işaret olmak üzere başı eğmektir. İma ayakta da yapılabilir, oturarak da.

SECDE ÂZÂLARI

2609 ١- عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [أُمِرْنَا النّبيُّ ﷺ أنْ نَسْجُدَ على سَبْعَةِ أعْضَاءٍ وَلاَ نَكُفَّ شَعراً وَلاَ ثَوْباً: الْجَبْهَةِ وَالْيَدَيْنِ وَالرُّكْبَتَيْنِ وَالرِّجلَيْنِ]. أخرجه الخمسة.

1. (2609)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize yedi âzâ üzerine secde etmemizi, saçımızı ve elbisemizi toplamamamızı emretti. Bu âzâlar şunlardır: *"Alın, eller, diz kapakları, ayaklar."*

2610 ٢- وفي أخرى: [أنّ النّبيَّ ﷺ قَالَ: أُمِرْتُ أنْ أسْجُدَ عَلى سَبْعَةِ أعْظُمٍ: الْجَبْهَةِ، وَأشَارَ بِيَدِهِ إلى أنْفِهِ، وَالْيَدَيْنِ، وَالرُّكْبَتَيْنِ، وَأطْرَافِ الْقَدَمَيْنِ، وَلاَ نَكُفَّ الثِّيَابَ وَلاَ الشَّعْرَ]. هذا لفظ الشيخين.

« الكَفُّ » جمع الثوب باليدين عند الركوع والسجود.

2. (2610)- Bir diğer rivayette şöyle demiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ben yedi kemik üzerine secde etmekle emrolundum: Alın,* -ve eliyle burnunu işaret etti- *eller, diz kapakları, ayakların etrafları. Ne elbiseleri ne de saçı (secde sırasında) toplamayız."* [Buhârî, Ezân 133, 134, 137; Müslim, Salât 227-231 (490); Ebû Dâvud, Salât 155, (889, 890); Tirmizî, Salat 203, (273); Nesâî, İftitah 130, (2, 208); İbnu Mâce, İkâmet 19, (883-885).]

İkinci rivayet Sahiheyn rivayetidir.

2611 ٣- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما يرفعه قال: [إنّ الْيَدَيْنِ تَسْجُدَانِ كَمَا يَسْجُدُ الْوَجْهُ فإذَا وَضَعَ أحَدُكُمْ وَجْهَهُ فَلْيَضَعْهُمَا، وَإذَا رَفَعَهُ فَلْيَرْفَعْهُمَا]. أخرجه أبو داود والنسائي.

3. (2611)-*İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) Resûlullah *(aleyhissalâtu*

vesselâm)'a nisbet ederek buyurdu ki: "Eller de secde eder, tıpkı alnın secde etmesi gibi. Öyleyse, biriniz alnını secdeye koyunca ellerini de koysun. Alnı secdeden kaldırdımı onları da kaldırsın." [Ebû Dâvud, Salât 155, (892); Nesâî, İftitah 129, (2, 207).]

KUNÛT

2612 ١ – عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [بَعَثَ النّبيُّ ﷺ سَبْعِينَ رَجُلاً لِحَاجَةٍ يُقَالُ لَهُمْ الْقُرَّاءُ فَعَرَضَ لَهُمْ حَيّانِ مِنْ سُلَيْمٍ، رِعْلٌ وذَكْوَانُ عِنْدَ بِئْرٍ يُقَالُ لَهَا بِئْرُ مَعُونَةَ. فَقَالَ الْقَوْمُ: واللهِ مَا إِيّاكُمْ أَرَدْنَا إِنَّمَا نَحنُ مُجْتَازُونَ في حَاجَةِ النّبيِّ ﷺ فَقَتَلُوهُمْ. فَدَعَا النّبيُّ ﷺ عَلَيْهِمْ شَهْراً في صَلاَةِ الغَدَاةِ، وذَلِكَ بَدْءُ الْقُنُوتِ، وَمَا كُنَّا نَقْنُتُ. فَسَأَلَ رَجُلٌ أَنَساً عَنِ الْقُنُوتِ، أَبَعْدَ الرُّكُوعِ أَوْ عِنْدَ فَرَاغِ الْقِرَاءَةِ؟ قَالَ: لاَ. بَلْ عِنْدَ فَرَاغِ الْقِرَاءَةِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

وفي رواية أخرى: « بَعْدَ الرُّكُوعِ ».

1. (2612)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir ihtiyaç sebebiyle, kendilerine Kurrâ denilen yetmiş kişiyi yola çıkardı. Süleym aşiretinden Ri'l ve Zekvân adında iki kabîle, Bi'r-i Ma'ûne (Ma'ûne Kuyusu) denilen bir suyun yanında bunların önünü kesti. Hey'et bunlara: "Biz size gelmedik. Biz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir ihtiyacı için gidiyoruz" dediler. Ancak öbürleri bunları dinlemeyip öldürdüler.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (duruma muttali olduktan sonra) sabah namazlarından sonra bir ay boyu onlara bedduâ etti. Bu hadise namazda kunût okumanın başlangıcı oldu. Biz kunut yapmıyorduk."

Abdülaziz İbnu Süheyb der ki: "Bir zât Enes (radıyallâhu anh)'e Kunût'dan sorarak:

"Bu, rükûdan sonra mı yoksa kırâatın tamamlanmasından sonra mı?" dedi. Enes:

"Hayır, kırâatin bitiminde" diye cevap verdi."

Bir başka rivayette (Enes şöyle) dedi: "[Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir ay boyu] rükûdan sonra (kunût yaparak bazı Arap kabîlelerine bedduâ etti.)"

2613 ٢– وفي أخرى: [قَنَتَ رسولُ اللهِ ﷺ شَهْراً بَعْدَ الرُّكُوعِ في صَلاَةِ الصُّبْحِ].

2. (2613)- Bir başka rivayette: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sabah namazından sonra bir ay boyu kunût yaptı" denmiştir."

2614 ٣– ولمسلم: [أنّ رسولَ اللهِ ﷺ قَنَتَ شَهْراً بَعْدَ الرُّكُوعِ في صَلاَةِ الفَجْرِ يَدْعُو عَلى عُصَيَّةَ].

وللبخاري قال: «كانَ القُنُوتُ في المَغْرِبِ والْفَجْرِ».

وفي رواية أبي داود والنسائي: «قَنَتَ شَهْراً ثُمَّ تَرَكَهُ».

3. (2614)- Müslim'in bir rivayetinde: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir ay boyu sabah namazında rükûdan sonra kunût yaparak Useyye (kabîlesi)ne bedduâ etti" denir."

Buhârî'nin bir rivayetinde: "Kunût, akşam ve sabah namazındaydı" denir."

Ebû Dâvud ve Nesâî'nin bir rivayetinde: "Bir ay kunût yaptı sonra terketti" denir." [Buhârî, Vitr 7, Cenâiz 41, Cizye 8, Megâzi 38, Da'avât 59; Müslim, Mesâcid 297-308, (677-679); Ebû Dâvud, Salât 345, (1444-1445); Nesâî, İftitah 116, (2, 200).]

AÇIKLAMA:

Burada Kunût duâsının teşrî sebebiyle ilgili rivayetler gözükmektedir. Bu rivayetlerden çıkan neticeyi şöyle hülâsa edebiliriz:

1- Hanefîlerce Vitr namazının üçüncü rek'atinde okunan Kunût, duâsı, tarih kitaplarına *Bi'r-i Ma'ûne Vak'âsı* diye geçen hadiseden sonra teşrî edilmiştir. Bu hadisenin özeti şudur: Hicretin dördüncü yılında Ebû Berâ Âmir İbnu Mâlik, Medîne'ye gelip Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den Necid'e İslâm'ı yayacak bir hey'et göndermesini ister. Resûlullah gidecek heyetin can emniyetinden emin olmadığını söyleyerek müsbet cevap vermek istemezse de Ebû Berâ'nın garanti vermesi üzerine, Kurrâ tabir edilen Ehl-i Suffe'ye mensup 70 kişilik bir hey'eti gönderir.

Ancak, bu he'yet Bi'r-i Maûne nam mevkide pusuya düşürülür. Sa-

dece *Amr İbnu Umeyye ed-Damri* hariç hepsi bu ihânetin kurbanları olarak şehid edilirler.

2- Bu ihânete son derece üzülen Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir ay boyu, bu ihâneti tezgahlayan Ri'l ve Zekvân kabîlelerine namazda bedduâ eder.

3- Rivayetler, görüldüğü üzere kunût denen bu bedduânın hangi vakitte, hangi rek'atte, re'katin neresinde olduğuna dair bazı farklılıklar ihtiva etmektedir.

Müteakip rivayetler bu mevzuyu tamamlayıcı mahiyettedir.

2615 ٤– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَنَتَ رَسُولُ اللهِ ﷺ شَهْراً مُتَتَابِعاً في الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ وَالْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ وَصَلاَةِ الصُّبْحِ، في دُبُرِ كُلِّ صَلاَةٍ إذَا قالَ سَمِعَ لِمَنْ حَمِدَهُ مِنَ الرَّكْعَةِ الأخِيرَةِ، يَدْعُو على أحْيَاءٍ مِنْ سُلَيْمٍ على رِعْلٍ وَذَكْوَانَ وَعُصَيَّةَ، وَيُؤَمِّنُ مَنْ خَلْفَهُ]. أخرجه أبو داود.

4. (2615)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tam bir ay boyu, hiç aralık vermeden her namazın peşinde, öğle, ikindi, akşam, yatsı ve sabah namazlarında Kunût yaptı. Şöyle ki: Son rek'at'te *semi'allahu li-men hamideh* deyince Süleym aşiretinden Ri'l, Zekvân, Useyye kabîlelerine bedduâ ediyor, namazda kendine uyanlar da âmîn diyorlardı." [Ebû Dâvud, Salât 345, (1443).]

2616 ٥– وعن خُفاف بن إيماء الغفارى رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [رَكَعَ رَسُولُ اللهِ ﷺ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ فَقَالَ: غِفَارٌ، غَفَرَ اللهُ لَهَا؛ وَأَسْلَمُ سَالَمَهَا اللهُ: وَعُصَيَّةُ عَصَتِ اللهَ وَرَسُولَهُ: اللَّهُمَّ الْعَنْ بَنِي الْحَيَانَ، وَالعَنْ رِعْلاً وَذَكْوَانَ. ثُمَّ وَقَعَ سَاجِداً]. أخرجه مسلم.

5. (2616)- *Hufâf İbnu Îmâ el-Gıfârî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* rükû'ya gitti, sonra başını kaldırdı ve ***"Gıfâr kabîlesini Allah mağfiret etsin, Eslem kabîlesine Allah selâmet versin, Useyye Allah'a ve Resûlüne isyan etmiştir. Allahım, Benî Lihyân'a lânet et. Ri'l ve Zekvân'a da lânet et"*** deyip secdeye gitti." [Müslim, Mesâcid 308, (679).]

2617 ٦– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللهِ ﷺ إذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ فِي الرَّكْعَةِ الآخِرَةِ مِنَ الْفَجْرِ يَقُولُ: اللَّهُمَّ الْعَنْ فُلاَناً وَفُلاَناً، بَعْدَ مَا يَقُولُ

سَمِعَ اللّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ رَبَّنَا وَلَكَ الحَمْدُ. فَـأنْزَلَ اللّهُ عَلَيْهِ: لَيْسَ لَكَ مِنَ الأمْرِ شَيْءٌ أوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإنَّهُمْ ظَالِمُونَ]. أخرجه البخارى والترمذي.

6. (2617)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ)'in anlattığına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sabah namazının son rekatinin rükûsundan başını kaldırınca *semi'allâhu limen-hamideh Rabbenâ ve leke'l-hamd* dedikten sonra şöyle söylediğini işitmiştir: *"Allahım falancaya falancaya lânet et."* Allah Teâlâ Hazretleri bunun üzerine şu meâldeki âyeti indirdi: **"(Kullarımın) işinden hiçbir şey sana ait değildir. (Allah) ya onların tevbesini kabul eder, yahud onları, kendileri zâlim (kimse)ler oldukları için, azablandırır"** (Âl-i İmrân 128). [Buharî, Tefsîr, Âl-i İmrân 9, Megâzi 21, İ'tisâm 17; Tirmizî, Tefsîr Âl-i İmrân (3007); Nesâî, İftitah 121, (2, 203).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisi Nesâî: "Kunûtta münâfıkların lanetlenmesi" başlığını taşıyan bir bâbta verir. Hadisin başka vecihlerinde kaydedilen sarâhat, burada lânetlenen kimselerin Bi'r-i Maûne vak'âsı ile alakası olmadığını gösterir. Çünkü, diğer rivayetlerde bu şahısların ismi kaydedilmiştir: *Saffân İbnu Ümeyye, Süheyl İbnu Umeyr, Hâris İbnu Hişâm, Amr İbnu'l-Âs*. Allah bilahere bunların hepsine de hidayet vermiştir.

2618 ٧- وعن الحسن: [أنَّ عُمَرَ بنَ الخَطّابِ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ جَمَعَ النّاسَ عَلى أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ فَكَانَ يُصَلِّي لَهُمْ عِشْرِينَ لَيْلَةً وَلاَ يَقْنُتُ بِهِمْ إلاَّ في النِّصْفِ الْبَاقِي. فإذَا كَانَتِ العَشْرُ الأوَاخِرُ تَخَلَّفَ فَصَلّى في بَيْتِهِ. وَكَانُوا يَقُولُونَ: أبِقَ أُبَيٌّ]. أخرجه أبو داود.

7. (2618)- *Hasan Basri* (rahimehullah) anlatıyor: "Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallâhu anh), halkı, Übeyy İbnu Ka'b üzerinde topladı. O, bunlara ramazanda yirmi gece namaz kıldırdı. Bu esnada (vitirlerde) sadece son yarıda kunût yaptı, daha önce hiç kunût yapmadı. Son on kalınca cemaate gelmedi, teravihi evinde kıldı. Halk: "Übeyy (cemaatten) kaçtı" dedi." [Ebû Dâvud, Salât 340, (1428, 1429).]

AÇIKLAMA:

Başka rivayetlerin tasrihine göre Hz. Ömer erkeklere ve kadınlara ayrı ayrı imam tayin etmişti. Erkeklerin imamı Übeyy İbnu Ka'b (radıyallâhu anh), kadınların da imamı Süleymân İbnu Ebî Hasme idi.

Rivayet Übeyy İbnu Ka'b'ın ramazanın ilk on gecesinde vitir namazlarında Kunût duâsı okumadığını, ikinci on gecede okuduğunu bildirmektedir. Son onunda mescidde kılmadığı için evinde okuyup okumadığı belirtilmiyor. Bu esnada namazı Hz. Muâz kıldırmıştır.

Halk Übeyy İbnu Ka'b'ın teravih kıldırmak üzere mescide gelmeyişini hoş karşılamamış olacak ki, hakkında "kaçtı" kelimesini kulanmışlardır. Arapçada أبق aslında kölenin efendisinden kaçmasıdır.

Übeyy İbnu Ka'b'ın son onda vitri evde kılmasının sebebiyle ilgili muhtelif tahminlerde bulunulmuştur. Bunlardan birine göre radıyallâhu anh, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünnetine uymak için böyle yapmıştır.

Kunût'un ramazının tamamında mı yoksa yarısında mı okunduğu da ihtilaflıdır. Umumiyetle ikinci yarısında okunduğu te'yid edilir.

2619 ٨– وعن الحسن بن على بن أبى طالب رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [عَلَّمَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ كَلِمَاتٍ أَقُولُهُنَّ في الْوَتْرِ: اللَّهُمَّ اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْتَ، وَعَافِنِي فِيمَنْ عَافَيْتَ، وَتَوَلَّنِي فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ، وَبَارِكْ لِي فِيمَا أَعْطَيْتَ، وَقِنِي شَرَّ مَا قَضَيْتَ، فَإِنَّكَ تَقْضِي وَلاَ يُقْضَى عَلَيْكَ، وَإِنَّهُ لاَ يَذِلُّ مَنْ وَالَيْتَ، تَبَارَكْتَ رَبَّنَا وَتَعَالَيْتَ]. أخرجه أصحاب السنن.

8. (2619)- *Hasan İbnu Ali İbnu Ebî Tâlib* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana vitirde okuduğum bir duâ öğretti. Şöyle ki: "Allahım! Beni hidayet verdiklerinden kıl, âfiyet verdiklerinden eyle, Beni, işlerini üzerine aldıkların arasına koy. (Ömür, mal, ilim, v.s.'den) verdiklerini hakkımda mübârek kıl. Vukûuna hükmettiğin şerlerden beni koru. Sen dilediğin hükmü verirsin, kimse seni mahkum edemez. Sen kimin işini üzerine aldıysan o zelîl olmaz. Rabbimiz! Sen münezzehsin, muallâsın." [Ebû Dâvud, Salât 340, (1425, 1426); Tirmizî, Salât 341, (464); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl, 51, (3, 248).]

2620 ٩– وعن علىّ بن أبى طالب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ يَقُولُ فِي آخِرِ وَتْرِهِ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ، وَأَعُوذُ بِمُعَافَتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ، لاَ أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ، أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ]. أخرجه أصحاب السنن.

9. (2620)- Hz. Ali (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vitrinin sonunda şunu okurdu: *"Allahım! Senin gada-*

bından rızana sığınırım, cezandan affına sığınırım. Senden sana sığınırım. Sana (layık olduğun) senâyı saymaya gücüm yetmez. Sen, kendini senâ ettiğin gibisin." [Ebû Dâvud, Salât 340, (1427); Tirmizî, Da'avât 123, (3561); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 51, (3, 248-249).]

AÇIKLAMA:

Bazı şârihler bu duânın selamdan sonra okunduğunu söylerler. Nitekim Nesâî'nin rivayetlerinin birinde: "(Aleyhissalâtu vesselâm) namazından çıkıp, yatmaya hazırlanırken okurdu" denmiştir. Bu te'vil, duânın vitir namazında da okunmasına mâni değildir. Esasen rivayetin zâhiri bunu ifade eder.

2621 ١٠ – وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أَفْضَلُ الصَّلاَةِ طُولُ الْقُنُوتِ]. أخرجه مسلم والترمذي.

والمراد « بِالْقُنُوتِ » هنا القيام.

10. (2621)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) demiştir ki: "En efdal namaz, kunûtu uzun olandır." [Müslim, Musâfirîn 164, (756); Tirmizî, Salât 285, (387).]

AÇIKLAMA:

1- Son üç hadis namazda okunan kunût üzerinedir. Son rivayet, Teysîr'de Hz. Câbir'in kendi sözü gibi nakledilmiş. Tirmizî'de ise merfû olduğu açıktır: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Hangi namaz efdaldir?" diye sorulunca: *"Kunûtu uzun olandır!"* diye cevap vermiştir. Ancak ulema buradaki kunût'tan maksadın kıyâm olduğunu belirtir. Hadis, böylece namazda kırâatı mümkün mertebe uzun kılmaya teşvik etmiş olmaktadır.

Hadis ayrıca, kıyam'ın rükû ve sücûddan efdal olduğunu da ifade etmektedir. Başta Şâfiî, bazı âlimler bu görüştedir.

2-Vitir duâsı olarak farklı rivayetlerin varlığı, Resûlullah'ın bunların hepsini okuduğunu ifade eder.

TEŞEHHÜD

2622 ١ – وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [عَلَّمَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ التَّشَهُّدَ، كَفِّي بَيْنَ كَفَّيْهِ كَمَا يُعَلِّمُنِي السُّورَةَ مِنَ الْقُرْآنِ: التَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ].

زاد في رواية بعد عباد الله الصالحين «فَإِنَّكُمْ إِذَا فَعَلْتُمْ ذٰلِكَ فَقَدْ سَلَّمْتُمْ عَلَى كُلِّ عَبْدٍ صَالِحٍ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ».

1. (2622)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana, avucum avuçlarının içinde olduğu halde, Kur' ân'dan sûre öğretir gibi teşehhüd'ü öğretti." *"Tahiyyât, tayyibât ve salavât*[8] *Allah içindir. Ey Nebi, selam, Allah'ın rahmet ve bereketleri senin üzerine olsun. Selam bizim üzerimize ve Allah'ın sâlih kulları üzerine de olsun. Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur, yine şehadet ederim ki Muhammed Allah'ın Resûludür."*

Bir rivayette "Allah'ın sâlih kulları" ibaresinden sonra şöyle denmiştir: *"Siz bu teşehhüdü yaptınız mı semâ ve arzdaki bütün sâlih kullara selam vermiş olursunuz."*

2623 ٢ – وفي أخرى: [ثُمَّ يَتَخَيَّرُ مِنَ الثَّنَاءِ مَاشَاءَ]. أخرجه الخمسة، وهذا لفظ الشيخين.

2. (2623)-Bir diğer rivayette: *"(Teşehhüdden) sonra dilediği senâyı yapmakta muhayyerdir"* denmiştir.

8– Bu kelimeler az ilerde ayrı ayrı açıklanacak.

2624 ٣– وفي رواية أبى داود: [وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ ثُمَّ لْيَتَخَيَّرْ أَحَدُكُمْ مِنَ الدُّعَاءِ أَعْجَبَهُ إلَيْهِ فَيَدْعُو بِهِ].

3. (2624)- Ebû Dâvud'un bir rivayetinde şöyle gelmiştir: *"Şehadet ederim ki, Muhammed O'nun kulu ve elçisidir" (dersiniz). Sonra her biriniz hoşuna giden duâyı seçip onunla duâ etsin."*

2625 ٤– ولأبى داود في أخرى: [وَكَانَ يُعَلِّمُنَاهُنَّ: أىْ هذه الدَّعَوَاتِ كَمَا يُعَلِّمُنَا التَّشَهُّدَ: اللَّهُمَّ ألِّفْ بَيْنَ قُلُوبِنَا، وَأَصْلِحْ ذَاتَ بَيْنِنَا، وَاهْدِنَا سُبُلَ السَّلاَمِ. وَنَجِّنَا مِنَ الظُّلُمَاتِ إلَى النُّورِ، وَجَنِّبْنَا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ، وَبَارِكْ لَنَا في أَسْمَاعِنَا وَأَبْصَارِنَا وَقُلُوبِنَا وَأَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا، وَتُبْ عَلَيْنَا إنَّكَ أَنْتَ التَّوَابُ الرَّحِيمُ. وَاجْعَلْنَا شَاكِرِينَ لِنِعْمَتِكَ مُثْنِينَ بِهَا قَابِلِيهَا وَأَتِمَّهَا عَلَيْنَا].

4. (2625)- Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: "...bize onları öğretirdi veya şu duâları bize teşehhüdü öğrettiği gibi öğretirdi: *"Allah'ım! Kalplerimizi birleştir, aramızdaki geçimsizliği düzelt. Bizi selâmet yollarına sevket, zulümâttan nûra kavuştur. Bizi, çirkinliklerin açık ve gizli olanlarından uzak tut. Kulaklarımızı, gözlerimizi, kalplerimizi, zevcelerimizi ve çocuklarımızı hakkımızda mübârek ve hayırlı kıl. Tevbelerimizi kabul et, sen rahimsin, tevbeleri kabul edersin. Bizleri verdiğin nimetlere şâkir, onlarla senâ edici, onları kabul edici kıl, onları (ahirette de nasib ederek) hakkımızda tamamla."*

2626 ٥– وله في رواية أخرى: بعد [وَأَشهد أن محمداً رَسُولُ اللّهِ: إذَا قُلْتَ هذَا أَوْ قَضَيْتَ هذَا فَقَدْ قَضَيْتَ صَلاَتَكَ، إنْ شِئْتَ أَنْ تَقُومَ فَقُمْ، وَإنْ شِئْتَ أَنْ تَقْعُدَ فَاقْعُدْ].

5. (2626)-Yine Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde: *"Şehadet ederim ki Muhammed Allah'ın elçisidir"* cümlesinden sonra şöyle denir: *"Bunu söyledin veya şehadeti ifa ettin mi, namazını ifa ettin demektir. Kalkmak istersen kalk, oturmak istersen otur."*

2627 ٦– وفي أخرى للنسائى: [كُنَّا إذَا صَلَّيْنَا مَعَ النَّبِىِّ ﷺ نَقُولُ: السَّلاَمُ عَلى اللّهِ، السَّلاَمُ عَلَى جِبْرِيلَ وَمِيكَائِيلَ، فَقَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَ تَقُولُوا السَّلاَمُ عَلى اللّهِ فإنَّ اللّهَ هُوَ السَّلاَمُ. وَلكِنْ قُولُوا التَّحِيَّاتُ]. الحديث.

6. (2627)- Nesâî'nin bir rivayetinde şöyle denmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la namaz kılınca: *"Selam Allah'ın üzerine, selam Cibrîl ve Mikâil üzerine olsun"* derdik. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Selam Allah'ın üzerine olsun demeyin. Zîra Allah selam'ın kendisidir. Ancak şöyle deyin: "Tahiyyât... Allah içindir..." [Buhârî, Ezân 148, 150, el-Amel fi's-Salât 4, İstizân 3, 28, Da'avât 17, Tevhid 5; Müslim, Salât 55-61, (402-403); Ebû Dâvud, Salât 182, (968-969); Tirmizî, Salât 215, (289); Nesâî, İftitah 189, (2, 237).]

AÇIKLAMA:

1- *Teşehhüd,* lügat olarak şehadet getirme demektir. Şehadet getirmeden maksad *"Eşhedü en lâilâhe illallâh ve eşhedü enne Muhammeden abduhü ve Resûlühu"* şeklinde kalıplaşmış olan kelime-i şehadeti telaffuz etmektir. Bu cümlede Allah'ın birliğini ve *Hz. Muhammed*'in peygamberliğini kabul ve ilan vardır. Kişi bunu samimiyetle söyledimi İslâmî îmanı ifade etmiş olur. İslâm akîdesini özetleyen bu kelime-i şehadetin dinde mümtaz bir yeri ve üstün bir değeri vardır. Bunun sıkça telaffuzu tavsiye edilmiş, en kıymetli zikirlerden biri addedilmiştir. Bu sebeple, namaz gibi İslâm'ın en mühim alâmet ve ibadetinde bunun yer alması gerekmiştir.

2- Bir de *teşehhüd,* namaz ıstılahı olarak ka'delerde okunan ve içerisinde şehadetin de yer aldığı hususi zikrin adıdır. Bu zikre tağlîb tarikiyle teşehhüd denmiştir.

3- *Teşehhüd* kelimesi, duâ adı olduğu gibi namazda bu duânın okunduğu bölümün de adıdır. Bu kısım, içinde başka ezkârlar da okunmasına rağmen teşehhüd adını alır. Çünkü diğer okunanlar tâli, teşehhüd asıldır ve bunun diğerlerine nazaran ehemmiyet ve şerefi üstündür.

Şu halde bir başka ifadeyle teşehhüd, namazın her iki rek'atten sonra oturulan kısmıdır. Bu mânada celse ve ka'de kelimeleri de kullanılmıştır. Üç ve dört rek'atli namazlarda birinci ve ikinci teşehhüd olmak üzere iki ayrı teşehhüd mevzubahistir. İki rek'atli namazlarda ise ikinci rekatin sonunda olmak üzere tek teşehhüd vardır. Üç ve dört rek'atli namazların birinci teşehhüdüne *ka'de-i ûlâ* veya *celse-i ûlâ* dendiği gibi ikinci ve son teşehhüde de *ka'de-i uhrâ, ka'de-i âhire* veya *celse-i uhrâ, celse-i âhire* gibi değişik tabirler kullanılmıştır.

4- Sadedince olduğumuz rivayetler bu ka'delerde okunacak teşehhüd ve duâları tanıtmaktadır. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'dan yapılan rivayetlere göre, teşehhüdlerin elfâzı farklılıklar arzeder. Bu sebeple Şâfiîlerin benimsediği rivayetle, Hanefîlerin benimsediği rivayet deği-

şince elfazda da bazı farklılıklar araya girer. Ancak birinci ka'dede okunacak teşehhüdle ikinci ka'dede okunacak teşehhüdün farklı olması diye bir mesele mevzubahis değildir. Buhârî'nin: "Birinci (ka'de)de teşehhüd" diye iki ayrı bâb tanzim etmesi, okunacak elfazın farklılığından ileri gelmez, iki teşehhüde terettüp eden hükmün farklılığından ileri gelir. Zîra bazı âlimler ikinci ka'dede teşehhüd okumaya vacib derken birincideki teşehhüde vacib dememiştir. Seleften *Ömer İbnu'l-Hattâb, Hasan Basrî, Şâfiî,* bir rivayette *Ahmed İbnu Hanbel, Leys, İshâk, Taberî* (rahimehumullah) vâcib diyen cumhur meyanında yer alırlar. *Ehl-i rey* de denen Hanefîler: "Teşehhüd ve ondan sonra okunan salât müstehabtır, vacib değildir, teşehhüd miktarı oturmak vâcibdir" demiştir.

Hanefîler İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh)'un rivayet ettiği teşehhüdü esas alırken Şâfiîler 2628 numarada kaydedeceğimiz *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ)'ın teşehhüd duâsını esas alırlar. *İbnu Mes'ud,* bunu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ağzından kelime kelime öğrendiğini, Resûlullah'ın bunu insanlara öğretmesini kendisine emrettiğini belirtir. *Ahmed İbnu Hanbel* de *İbnu Mes'ud* rivayetini benimsemiştir. *İmam Mâlik, İbnu Ömer*'den rivayet edilen teşehhüdü esas almıştır.

Ulema rivayet edilen teşehhüdlerden herhangi birinin okunmasının cevazında ittifak etmiştir.

5- *Teşehhüd duâsı* Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Mi'râc hadisesinin Cenâb-ı Hakk'la mülâkat sahnesini aksettirir. Şöyle ki: Fahr-i Kâinât, ubudiyet dairesinin Rububiyet dairesindeki halktan Hakk'a bir elçi olarak kurbiyet-i İlâhiyyeye mazhar olunca, temsil ettiği ibâdullah adına Cenâb-ı Hakk'a bir nevi selam olarak hitapta bulunuyor:

"Tahiyyât, tayyibât ve salavât Allah içindir." Cenâb-ı Hakk, huzuruna gelip selam (ve hediye) makamında Habîb-i Kibriyâsının sunduğu bu hitaba şöyle cevap verir:

"Ey Nebi, selam, Allah'ın rahmet ve bereketleri senin üzerine olsun!"

Hakk ile halkın temsilcisi arasında cereyan eden bu mükâlemeye şahid olan Cebrâil (aleyhisselâm) şehâdetini beyan eder:

"Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden Resûlullah!"

Şu halde, *mü'minin* mırâcı olarak tavsif edilen namazdaki teşehhüd, ruhen ve kalben hüşyâr olan mü'minlere, günde beş vakit, Resûlullah'ın kulluk hayatındaki en zirve, en müntehâ makam olan Mi'râc safhasını yaşatmaktadır.

6-Teşehhüd'de geçen bazı tâbirler:

★ *et-Tahiyyât,* tahiyye'nin cem'idir, selam mânasınadır. Bazı âlimler bekâ, azâmet, âfetlerden ve noksanlıklardan selâmet, melik gibi başka mânalar da ileri sürmüşlerdir. *Ebû Saîd ed-Darîr* der ki: "Tahiyye, Melik'in kendisi değil, Melik'e selamda kullanılan kelamdır. Hattâbî: "Arapların meliklerini selamladıkları hususi kelimelerdir..." der. İbnu Kuteybe: "Onunla sadece Melik selamlanır, her bir melik'in kendine has bir tahiyyesi vardır, bu sebeple kelime cemî halde gelmiştir. Sanki mâna şöyledir: "Mülûk'un selamlanmasında kullanılan tahiyyelerin hepsi Allah'a layıktır." Hattâbî ve sonra da Bagavî şöyle der: "Onların tahiyyelerinde Allah'ı senâya sâlih olan hiçbir şey yoktur. Bu sebeple, onların meliklerini selamlamada kullandıkları tâbirlerin kendileri terkedildi, bu tahiyyeden sadece ta'zim mânası alınıp kullanıldı ve şöyle denilmesi emredildi: *"Tahiyyât Allah içindir."* Yani "Ta'zimin bütün envaı ve çeşitleri Allah'a mahsustur..."

Muhibbu't Taberî tahiyye için yapılan açıklamaları te'lif edici bir üslubla şöyle der:

"Tahiyye lafzının, zikri geçen bütün mânalarda müşterek olması da ihtimalden uzak değildir."

Bediüzzaman merhum, tahiyyât'la hayat sahiplerinin hayatlarıyla ortaya koydukları tesbihatların kastedildiğini ifade eder: "Resûl-ü Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)* o gecede (Mi'râc gecesinde) Cenâb-ı Hakk'a karşı selam yerinde *et-Tahiyyâtu lillah* demiş. Yani: "Bütün zî-hayatların hayatlarıyla gösterdikleri tesbîhât-ı hayatiyye ve Sânilerine (yaratıcılarına) takdim ettikleri fıtrî hediyeler, *"Ey Rabbim sana mahsustur. Ben dahi bütün onları tasavvurumla ve imanımla sana takdim ediyorum."*

★ *es-Salavât,* salât'ın cem'idir. Duâ mânasına geldiği gibi, cemî haliyle beş vakit namazın kastedildiği, ayrıca daha umumî olarak bütün şeriatlerde gelmiş bulunan farzlar, nafileler nev'inden her çeşit ibadetin kastedildiği de söylenmiştir. Bazı âlimler: "Bütün ibadetlerdir." Bazı âlimler: "et-Tahiyyât, kavlî ibadetlerdir; es-Salavât ise fiilî ibadetlerdir, et-Tayyibât da mâlî sadakalardır" demiştir.

Bedi'üzzaman, es-Salavât'ı: "Zî-hayatın hülasası olan bütün zî-ruhun ibâdât-ı mahsusaları" olarak açıklar.

★ *et-Tayyibât tayyibe*'nin cem'idir. Güzel, tâhir (temiz), hoşa giden şey gibi mânalara gelir. İbnu Hacer: "Kelamdan güzel olanı" diye açıklar. Sadedinde olduğumuz hadiste Allah'ı senâ etmede kullanılması güzel ve

muvafık olan kelam olarak açıklar, bu kelama melikleri selamlamada kullanılmış olsa bile Allah'ın sıfatlarına da uygun düşmeyenlerin girmemesi gerektiğini belirtir. Tayyibâtla ilgili olarak farklı âlimlerce şu tefsirler de teklif edilmiştir:

★ Zikrullahtır.

★ Sâlih sözlerdir, duâ ve senâ gibi...

★ Sâlih amellerdir, bu daha âmmdır, yani ef'al, ekvâl, evsâf buna dahildir.

İbnu Dakîku'l-Îd der ki: "Tahiyye, selama hamledilirse, mâna şöyle takdir edilir: "Meliklerin ta'zim edildiği tahiyyeler daimi olarak Allah'a aittir; eğer bekâ'ya hamledilirse onun Allah'a ait olacağında zaten şüphe yok (çünkü yalnız O bâkidir). Hakiki mülk, gerçek ve tam büyüklük de öyle. Eğer salât "ahd" veya "cins"e hamledilecek olursa mâna şöyle takdir edilir: "Salât'ın Allah'a ait olması vacibtir, onunla Allah'tan başkasının kastedilmesi câiz değildir. Eğer rahmete hamledilecek olursa "Allah'a âittir (veya Allah içindir)" sözünün mânası şöyle olur: "Allah bununla mütefeddil (gayrından üstün)dür, çünkü tam rahmet Allah'a aittir onu dilediğine verir." Eğer duâ'ya hamledilirse, mâna açıktır. et-Tayyibât'a gelince, onu akvâl ile tefsir ettim. Belki onun daha âmm bir şeyle tefsiri daha uygundur (evlâdır), böylece hem ef'ale hem akvâle ve hem de evsâf'a şâmil olur."

Kurtubî de şunları söyler: "Allah'a âittir. (لِلّٰهِ) kavlinde ibadete ihlâsa (yani ibadetin sadece Allah için yapılmasına) tembih ve uyarı var. Yani bu (ibadet) sadece Allah için yapılır. Mamafih bununla: "Meliklerin mülkünün ve zikri geçenlerin hepsinin hakikatte Allah'a ait olduğunu" itiraf etmek murad edilmiş olması da muhtemeldir."

★ *es-Selâm:* Âlimlerin açıkladığı üzere selam, "Selâmet" mânasına masdardır, her çeşit ayıp, âfet, noksanlık ve fesaddan azade olmak berî olmak mânasınadır. Allah'ın isimlerinden biridir ve noksanlardan salim demektir. Burada masdar isim yerine kullanılmıştır, böylece mâna daha da kuvvetlenmiş, mübâlağa kazanmıştır. Esselâmu aleyke (selam üzerine olsun) sözümüzün mânası duâdır yani, kötülüklerden selamette olasın demektir. Şu da denmiştir: "Bunun mânası: Selam ismi üzerine olsun demektir, sanki Azîz ve Celîl olan Allah'ın ismi ile ona hayır temennî etmiştir."

Selam kelimesinin başına elif-lâm gelmesiyle kelime *es-Selâm* diye ma'rife kılınmıştır. Marifelik ahd-i takdiri olarak alınırsa mâna şöyle olur: "Geçmiş nebi ve resûllere tevcih edilen bu selam, "Ey nebi, sana olsun. Keza önceki ümmetlere tercih edilen selam bize ve kardeşlerimize olsun."

Sözkonusu ma'rifelik cins için olursa mâna şöyle olur: "Herkesin ne olduğunu, kimden sâdır olup kime indiğini iyi bildiği selam hakikati, senin ve bizim üzerimize olsun."

Hakimu't-Tirmizî der ki: "Bütün halkın namazlarında yaptıkları bu selam (ateşten selâmette olma) duâsında hisse sahibi olmak isteyen sâlih olmalıdır, aksi takdirde bu büyük faziletten mahrum kalır." Fâkihâni de şunu der: "Musalli, bunu okurken bütün peygamberleri, melekleri ve mü'minleri hatırlamalıdır, tâki sözü maksadına tevafuk edip uygun düşsün." Âlimler, tahiyyatın mânası, tahiyyatla ilgili akla gelecek bazı sorular ve cevaplarıyla ilgili geniş açıklamalara yer vermişlerdir. Bazı teferruâtı burada keserek, bahsin sonunda (2635. hadisin arkasından) Bediüzzaman'ın kıymetli bir açıklamasını kaydedeceğiz.

7-Teşehhüd'den Sonra Duâ:

2623 ve 2624 numaralı rivayetlerde (ka'de-i âhire'de) teşehhüd okunduktan sonra istenen senâ ve duâların yapılabileceği belirtilmiş, müteakip rivayetlerde de okunacak duâlardan örnekler verilmiştir. 2626 numaralı rivayette ise teşehhüdle birlikte kalkılabileceği belirtilmiştir. Bu rivayetlerden çıkan hüküm şudur:

★ Teşehhüdden sonra ka'de-i âhirede bir kısım senâ ve duâlar okunabilir, okunacak duâlar belli ölçüde ihtiyâridir. Dileyen duâ okumayabilir de.

Hanefî kaynaklar teşehhüdde okunacak duâların Kur'ân'da gelmesi veya hadislerde sâbit olması şartını koşarlar.

2628 ٧– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُعَلِّمُنَا التَّشَهُّدَ كَمَا يُعَلِّمُنَا السُّورَةَ مِنَ القُرآنِ، فَكَانَ يَقُولُ: التَّحِيَّاتُ المُبَارَكَاتُ الصَّلَوَاتُ الطَّيِّبَاتُ للهِ. السَّلاَمُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلاَمُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِينَ. أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى، وهذا لفظ مسلم.

7. (2628)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize, Kur'ân'dan sûre öğrettiği gibi teşehhüdü öğretirdi. Şöyle derdi: *"Tahiyyât, mübârekât, salavât, tayyibât Allah içindir. Ey Nebi selam, Allah'ın rahmet ve bereketi sana olsun. Selam bize, Allah'ın sâlih kullarına olsun. Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur, şehadet ederim ki Muhammed Allah'ın Resûlüdür."*

2629 ٨– وعند الترمذي: [سَلاَمٌ عَلَيْكَ، سَلاَمٌ عَلَيْنَا بِغَيْرِ ألِفٍ وَلاَمٍ].

8. (2629)-Tirmizî'de şöyle gelmiştir: "...Selam sana olsun, selam bize olsun." Yani her iki "selam" kelimesi de elif-lamsızdır." [Müslim, Salât 60, (403); Ebû Dâvud, Salât 182, (974); Tirmizî, Salât 216, (290); Nesâî, İftitah 193, (2, 242-243).]

AÇIKLAMA:

Teşehhüdde *Şâfiîlerin* esas aldığı İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) rivayetini görmekteyiz. İbnu Mes'ud rivayetiyle karşılaştırınca iki küçük fark var:

1) Burada mübârekât ziyadesi.

2) Hadisin Tirmizî'deki vechinde selam kelimeleri elif-lamsız olarak gelmiştir. Halbuki *İbnu Mes'ud* rivayetinde es-Selâmu şeklinde elif-lamlı idi.

el-Mübârekât, "bereket" kelimesinden gelir. Lügat olarak devenin yere çöküp orada kalmasını ifade eder. Kelime bu asıldan "devamlı" mânasında kullanılmıştır. Sözgelimi salavatlarda "Allahümme bârik alâ Muhammedin" deyince: اَللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ *"Allahım, Muhammed'e verdiğin şeref, kerâmet, hayır vs.'yi dâim kıl"* demiş oluyoruz. Yine aynı asıldan bereket, "ziyâde" mânasında kullanılır. Şârihler, sadedinde olduğumuz hadiste geçen mübârekât'ı nâmiyât diye açıklar. Nâmiyât, "artanlar", "büyüyenler" demektir. Artan, büyüyen şeyin ne olduğu hadiste tasrîh edilmemiştir, yani mutlak bırakılmıştır. Anlaşılmaya en yakın "çok hayır" diyebiliriz. Mübârekât ile Bediüzzaman, "Bütün medar-ı bereket ve tebrik ve bârekallah dediren ve "mübârek" denilen ve hayatın ve zî-hayatın hülasası olan mahluklar, hususan tohumların ve çekirdeklerin, danelerin, yumurtaların fıtrî ibâdetlerini..." anlar. böylece, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mi'râc'ta, bunları da Cenâb-ı Hakk'a takdim ederek: "...Bu mübârek canlıların ibâdetleri de Allah'a aittir" demiş olmaktadır.

Selam kelimesinin *İbnu Abbâs* rivayetinde elif-lamsız gelmiş olması dikkat çekecek bir incelik taşımaz. Nevevî, elf-lam'lı da olabileceğini elif-lamsız da olabileceğini, Arap dili yönünden her ikisinin de câiz olduğunu, mânada değişiklik olmadığını ancak elif-lamlı olmasının efdal olduğunu söyler. İbnu Hacer, İbnu Mes'ud rivayetinde hep elif-lamlı olduğunu, ihtilafın İbnu Abbâs rivayetinde bulunduğunu belirtir.

2630 ٩– وللنسائى عن أبى موسى رَضِيَ اللّهُ عَنْه: [أشْهَدُ أنْ لاَ إلَهَ إلاَّ اللّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، وَأنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ].

9. (2630)- *Ebû Mûsa* (radıyallâhu anh)'dan Nesâî'nin yaptığı bir rivayette şöyle gelmiştir: *"...Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur, tektir, şerîki yoktur. Muhammed de O'nun kulu ve Resûlüdür."* [Nesâî, İftitah 192, (2, 242).]

2631 ١٠ – وله في أخرى عن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [تَعَلَّمْنَا التَّشَهُّدَ كَمَا تَعَلَّمْنَا السُّورَةَ مِنَ الْقُرآنِ، بِسْمِ اللهِ، وَبِاللهِ التَّحِيَّاتُ]. وذكر الحديث.

وفيه: «بَعْدَ عَبْدِهِ وَرَسُولِهِ: أَسْأَلُ اللهَ الْجَنَّةَ، وَأَعُوذُ بِهِ مِنَ النَّارِ».

10. (2631)-Yine Nesâî'de Hz. Câbir (radıyallâhu anh)'den gelen bir rivayette şöyle denmiştir: "Teşehhüdü, Kur'an'dan bir sureyi öğrendiğimiz gibi öğrendik. Şöyle ki: "Bismillah ve billah ettahiyyâtu..."

Bu rivayette, **abduhu** ve **resûlühü** ibaresinden sonra şu ziyade mevcuttur: *"Es-elu'l-lâhe'l-cennete ve e'ûzü bihi mine'n-nâri. (Allah'tan cenneti istiyor, ateşten O'na sığınıyorum.)"* [Nesâî, İftitah 194, (2, 243).]

AÇIKLAMA:

Süyûtî'nin Zehrü'r-Rübâ'da kaydettiği üzere, bu hadisle amel ederek, teşehhüd duâsı olarak bunu okuyan fakih çıkmamıştır. Bu hadiste bir hata olduğu kabul edilmiştir.

2632 ١١ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِي التَّشَهُّدِ: التَّحِيَّاتُ لِلّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ. السَّلاَمُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللهِ. قالَ ابنُ عُمَرَ: زِدْتُ فِيهَا وَبَرَكَاتُهُ، السَّلاَمُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ. قَالَ ابنُ عُمَرَ: زِدْتُ فِيهَا وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ]. أخرجه مالك وأبو داود، واللفظ له.

11. (2632)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan teşehhüd olarak şunu rivayet etmiştir: *"et-Tahiyyâtu lillâhi vessalavâtu ve't-Tayyibâtu. es-Selâmu aleyke eyyühennebiyyu ve rahmetullâhi."*

İbnu Ömer der ki: "Ben buna şunu ilave ettim: *"Ve berekâtuhu es-Selâmu aleynâ ve alâ ibâdillâhi's-Sâlihin. Eşhedü en Lâ-ilâhe illallah..."*

İbnu Ömer der ki: "Ben buna şunu ilave ettim: *"Vahdehu lâ-şerîke lehu ve eşhedü enne Muhammeden abduhu ve Resûlühu."* [Ebû Dâvud, Salât 182, (971).]

AÇIKLAMA:

Burada *İbnu Ömer*'den iki ayrı rivayet kaydedilerek farklı ziyadelerde bulunduğu belirtilmektedir. "Berekâtuhu ziyadesi Sahiheyn ve diğer kitaplarda merfû olarak, vahdehu lâ şerîke leh ziyadesi de Müslim'de kaydedilen Ebû Mûsa rivayetinde merfû olarak gelmiştir.

2633 ١٢ - وفي الموطأ: [أنَّ ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما كانَ يَتَشَهَّدُ: بِسْمِ اللهِ التَّحِيَّاتُ للهِ، وَالصَّلَوَاتُ للهِ، الزَّاكِيَاتُ للهِ، السَّلَامُ عَلى النَّبِيِّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِينَ، شَهِدْتُ أنْ لَا إلهَ إلَّا اللهُ وَشَهِدْتُ أنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ، يَقُولُ هذَا في الرَّكْعَتَيْنِ الأُولَيَيْنِ، وَيَدْعُو إذَا قَضَىٰ تَشَهُّدَهُ، فإذَا جَلَسَ في آخِرِ صَلَاتِهِ تَشَهَّدَ كَذلِكَ أيْضاً إلَّا أنَّهُ يُقَدِّمُ التَّشَهُّدَ، ثُمَّ يَدْعُو بِمَا بَدَا لَهُ، وَإذَا قَضَىٰ تَشَهُّدَهُ وَأرَادَ أنْ يُسَلِّمَ قالَ: السَّلَامُ عَلى النَّبِيِّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِينَ، ثُمَّ يَقُولُ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ عَنْ يَمِينِهِ، ثُمَّ يَرُدُّ عَلى الإمَامِ، فإنْ سَلَّمَ عَلَيْهِ أحَدٌ عَنْ يَسَارِهِ رَدَّ عَلَيْهِ].

زاد رزين وقال: [إنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ أمَرَهُ بِذلِكَ].

12. (2633)- Muvatta'da şöyle gelmiştir: "(Nâfi der ki:) "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) şöyle teşehhüd okurdu: *"Bismillâhi, et-tahiyyâtu lillâhi, ve'ssalavâtu lillâhi, ez-Zâkiyâtu lillâhi, es-Selâmu ale'n-Nebiyyi ve Rahmetullahi ve berekâtuhu, es-Selâmu aleynâ ve ala ibâdillâhi's-Sâlihîn. Şehidtü en lâ-ilâhe illallâhu ve şehidtü enne Muhammeden Resûlullâhi."*

Bunu ilk iki rek'at(in ka'desin)de okur ve teşehhüdünü tamamlayınca duâ ederdi. Namazın sonunda oturunca da yine böyle teşehhüdde bulunur ve teşehhüd'ü öne alırdı. Sonra dilediği duâyı okuyarak duâ ederdi. Teşehhüdünü tamamlayıp selamı vermek isteyince şöyle derdi: *"Es-selâmu ale'n, Nebiyyi ve rahmetullâhi ve berekâtuhu es-selâmu aleynâ ve alâ ibadillâhi's-sâlihîn."*

Sonra sağına, es-selâmu aleyküm derdi. Sonra mukâbeleten imama selam verirdi. Solundan biri kendisine selam verirse mukâbeleten ona da selam verirdi."

Rezîn şunu ilave etti: "Ve dedi ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* böyle yapmayı emretti." [Muvatta, Salât 54, (1, 91); Ebû Dâvud, Salât 182, (971).]

AÇIKLAMA:

1- Son iki rivayet, namazın ka'delerinde *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ)'in okuduğu teşehhüdü göstermektedir. Bu teşehhüd'ün Mâlikîlerce esas alındığını daha önce belirtmiştik.

2- Burada metin yakından tedkik edilecek olursa, muhtevâ yönüyle öncekilerden birkaç noktada farklıdır. Şöyle ki:

1) Bu teşehhüd *"Bismillah"* kelimesiyle başlamaktadır. Ancak, muhaddisler bunu bir hata olarak kabul etmişlerdir. İmam Mâlik'in de bu ziyadeyi sahih, merfû bir rivayette görmediği belirtilmiştir. *Ebû Mûsa'* dan gelen merfû sâbit bir rivayete: "Sizden biri oturunca ilk sözü, ettahiyyâtu lillah olsun" buyurulmuştur. İmam Mâlik burada, sadedinde olduğumuz hadisi mevkuf bir rivayet olarak sunmaktadır.

2) Öncekilerde mevcut olan et-tayyibât yerine, hadisin Muvatta'daki vechinde ez-Zâkiyât kelimesinin bulunmasıdır. Bu tabir diğer teşehhüdlere nazaran rivayete çok farklı bir mâna kazandırmaz. Şöyle ki: Kelime kök olarak zekât'tan gelir. en-Nihâye'ye göre, lügat yönüyle tahâret (temizlik), nemâ (artma, büyüme), bereket (hayırda devamlılık) ve medih mânalarına gelir. Kur'an ve hadiste kelime bu mânalarda kullanılmıştır.

Şu halde, burada zâkiyât'ın bir bakıma tayyibât'a müteradif olarak kullanıldığı söylenebilir. Zîra tayyib, "tâhir" mânasına da sıkça kullanılmıştır. Ancak *İbnu Habîb*'in bir te'vilini hemen kaydetmek isteriz. Der ki: "Bu, sahibinin âhiret sevabını artıran sâlih amellerdir."

3) Bu rivayette *esselâmu aleyke eyyühennebiyyu* yerine *"esselâmu ale'n-Nebiyyi"* denmektedir. Şârihler bunu normal karşılarlar ve bazı rivayetlerde Ashâb'ın Resûlullah sağken, *"esselâmu aleyke"* yani "selam sana olsun" dediği halde, vefatından sonra, muhataptan gayba geçerek, "es-Selâmu ale'n-Nebiyyi" dediklerini belirtirler. Şu halde sadedinde olduğumuz rivayette bunun bir örneğini görmüş olmaktayız.

4) *İbnu Ömer*'in Ebû Dâvud'daki rivayette: "Ben ilave ettim" dediği kısımlar zâhiren mevkuf ise de teşehhüd'ün İbnu Ömer dışındaki sahâbeler tarafından yapılan bazı rivayetlerinde merfû olarak gelmiştir.

5) Bu rivayetin daha dikkat çeken bir yönü, birinci ka'de'de teşehhüdden sonra duâ okumaktan bahsetmesidir. Halbuki birinci ka'de'de matlub olan onun kısa olmasıdır, bu sebeple İmam Mâlik de bunu te'yid etmemiştir.

6) Diğer teşehhüdlerden farklı bir diğer husus, selam vermezden

önce *İbnu Ömer*'in "esselâmu ale'n-Nebiyyi ve rahmetullâhi ve berekâtuhu..." diye salât okumasıdır. Bununla İbnu Ömer Resûlullah'a ve sâlihlere selamla teşehhüdü tamamlamayı düşünmüş olmalıdır.

7) Rivayetin sonunda, imama uyan kimsenin (me'mûm) solunda biri bulunduğu takdirde üç selam vermesi mevzubahistir. Zürkânî, İmam Mâlik'ten de üç selam meşhur olduğunu, muhtevada yer alan bir kısım farklılıklara katılmadığı halde bu mevkuf hadise Muvatta'da yer vermiş olmasının bu üç selam'dan ileri gelmiş olabileceğini söyler. Zürkânî devamla, bu hadisin İmam Mâlik nazarındaki yerini şöyle tesbit eder:

"Eimme-i selâse (Ebû Hanîfe, Şâfiî, Ahmed) ve diğerleri "İmama da uysa her musalliye iki selam terettüp eder" demiştir. İmam Mâlik, İbnu Ömer'in bu rivayetindeki:

a) Besmele ile başlamaya,

b) Eşhedü yerine şehidtü demeye,

c) Birinci ka'de'de duâ okumaya,

d) Duâ ettikten sonra selamdan önce Nebî (aleyhissalâtu vesselâm)'ye ve sâlihlere selamı tekrara,

e) Esselâmu aleyke eyyühennebiyyu yerine esselâmu ale'n-Nebiyyi demeye katılmaz."

Şu halde, İbnu Ömer'den rivayet edilen teşehhüd'ü İmam Mâlik bazı kayıdlarla benimsemiştir.

Teşehhüd duâsının okunmasıyla ilgili hükmü şöyle özetleyebiliriz:

★ *Ebû Hanîfe, İmam Mâlik* ve bir cemaate göre sünnettir.

★ *Ahmed İbnu Hanbel* ve bir cemaate göre her iki ka'de de vâcibtir.

★ *İmam Şâfiî*'ye göre son ka'dede vacibtir.

2634 ١٣ - ولمالك في أخرى عن القاسم بن محمد: [أنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا كَانَتْ تَقُولُ إذَا تَشَهَّدَتْ: التَّحِيَّاتُ الطَّيِّبَاتُ الصَّلَوَاتُ الزَّاكِيَاتُ لِلّٰهِ، أشْهَدُ أنْ لاَ إلٰهَ إلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، وَأنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، السَّلاَمُ عَلَيْكَ أيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلاَمُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِينَ، السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ].

13. (2634)- *İmam Mâlik*'in, Kâsım, İbnu Muhammed'den yaptığı diğer bir rivayette şöyle gelmiştir:

"Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) teşehhüdde iken şunu okurdu: *"Et-*

Tahiyyâtu et-tayyibâtu es-Salavâtü, ez-zâkiyâtu lillâhi, eşhedu en lâ ilâhe illallâhu vahdehu lâ şerîke lehu ve enne Muhammeden abduhû ve Resûlühü. Esselâmu aleyke eyyühennebiyyu ve rahmetullâhi ve berekâtuhu, esselâmu aleynâ ve alâ ibâdillâhi's-sâlihîn, esellâmu aleyküm." [Muvatta, Salât 55, (1, 91-92).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayette geçen vahdehu lâ şerîke leh ziyâdesi, *Ebû Mûsa*'dan Müslim'in kaydettiği bir vecihte merfû olarak geçer.

2- En son kaydedilen "esselâmu aleyküm" ibâresi namazdan çıkma selamıdır.

2635 ١٤ – وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّهُ كَانَ يَقُولُ: مِنَ السُّنَّةِ إخْفَاءُ التَّشَهُّدِ].

أخرجه أبو داود والترمذي.

14. (2635)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh)'dan yapılan rivayette göre şunu demiştir: "Teşehhüd'ün sessiz okunması sünnettir." [Ebû Dâvud, Salât 185, (986); Tirmizî, Salât 217, (291).]

AÇIKLAMA:

Burada teşehhüd'ün cehrî okunmayacağı, sessiz okunacağı teşrî edilmektedir. Rivayet zâhiren mevkuf (sahâbî sözü) gözükmekte ise de hükmen merfû'dur. Muhaddisler ve fakihler: "Sahâbenin "şu sünnettendir" diye haber verdiği şey merfu sünnettir" prensibinde ittifak ederler. Ayrıca Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'den gelen bir rivayet, bu hususun âyetle tesbit edildiğini belirtir: "Şu ayet teşehhüd hakkında nâzil oldu: ﴿وَلاَ تَجْهَرْ بِصَلاَتِكَ وَلاَ تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيلاً﴾ **"Namaz kılarken sesini yükseltme, gizli de okuma ikisi ortasında bir yol tut!"** (İsrâ 110).

TEŞEHHÜD'ÜN MÂNA VE EHEMMİYETİ

Şerh kitaplarımız, teşehhüdün ehemmiyetini, ifade ettiği mânaları, teşehhüdle ilgili hatıra gelen soru ve cevapları açıklamaya geniş yer verirler. Biz bunlardan en çok gerekli olanları özetlemeye çalıştık.

Aşağıya, Bediüzzaman'dan alacağımız bir parça meselenin en ziyade can alıcı noktalarının soru-cevap tarzında açıklamasını yapmaktadır. Başlıca şu sorulara cevaplar bulacağız:

★ *Teşehhüd,* Resûlullah'ın Mi'râc sırasında Cenâb-ı Hakk'la olan konuşması olduğu halde namazda niçin okunmaktadır?

★ Teşehhüdün sonunda okunan **salli bârik** duâsında Hz. İbrahim'e kıyâsen Hz. Muhammed'e Allah'tan rahmet talebi münâsib görünmüyor, çünkü, Hz. Muhammed'in makamı Hz. İbrahim'in makamından yücedir, bunun izahı nasıl olur?

"Namazdaki teşehhüdde bulunan التحيات المباركات الصلوات الطيبات لله ilâ âhirenin iki noktasına gelen iki suale, iki cevaptır. Teşehhüdün sair hakikatlarının beyanı başka vakta tâlik edilerek, bu "Altınca Şûa"da yüzer nüktesinden yalnız iki "nükte"si muhtasar bir sûrette beyan edilecek.

• Birinci Sual: Teşehhüdün mübârek kelimâtı, Mi'râc gecesinde Cenâb-ı Hakk ile Resûlünün bir mükalemeleri olduğu halde, namazda okunmasının hikmeti nedir?

EL-CEVAP: Her mü'minin namazı, onun bir nevi mi'râcı hükmündedir. Ve O huzura layık olan kelimeler ise, Mi'râc-ı Ekber-i Muhammed aleyhissalâtu vesselâm'da söyleyen sözlerdir. Onları zikretmekle, o kudsî sohbet tahattur edilir, (hatırlanır). O tahatturla o mübârek kelimelerin mânaları cüz'iyyetten külliyete çıkar ve o kudsî ve ihatalı mânalar tasavvur edilir, veya edilebilir. Ve o tasavvur ile kıymeti ve nûru teâli edip genişlenir.

Mesela: "Resûl-ü Ekrem aleyhissalâtu vesselâm, o gecede Cenâb-ı Hakk'a karşı, selam yerinde التحيات لله demiş; yani *"Bütün zî-hayatların, hayatlarıyla gösterdikleri tesbihât-ı hayatiye ve Sânilerine (yaratıcılarına) takdim ettikleri fıtrî hediyeler, Ey Rabbim sana mahsusdur. Ben dahi bütün onları tasavvurumla ve îmanımla sana takdim ediyorum."* Evet nasıl ki Resûl-ü Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)* التحيات kelimesiyle, bütün zî-hayatın ibâdât-ı fıtrîyelerini niyyet edip takdim ediyor.

Öyle de: Tahiyyâtın hülasası olan المباركات kelimesiyle de bütün medâr-ı bereket ve tebrik ve bârekallah ve mübârek denilen ve hayatın ve zîhayatın hülasası olan mahluklar, hususen tohumların ve çekirdeklerin, danelerin, yumurtaların, fıtrî mübârekiyetlerini ve bereketlerini ve ubûdiyetlerini, temsil ederek, o geniş mâna ile söylüyor. Ve mübârekâtın hülasası olan الصلوات kelimesiyle de zî-hayatın hülasası olan bütün zî-ruhun ibâdât-ı mahsûsalarını tasavvur edip dergâh-ı ilâhiye o ihatalı mânasıyla arzediyor: والطيبات kelimesiyle de, zî-rûhun hülasaları olan kâmil insanların ve melâike-i mukarrebînin[9] salavâtın hülasası olan طيبات

9– Melâike-i Mukarrebîn: Allah'a yakın olan büyük melekler: Cebrâil, Mikâil, İsrâfil... gibi.

ile nûrânî ve yüksek ibadetlerini irâde ederek mâbûduna tahsis ve takdim eder.

Hem nasıl ki: O gecede Cenâb-ı Hakk tarafından السلام عليك يا ايها النبي demesi, istikbalde yüzer milyon insanların (herbiri) her gün hiç olmazsa on defa السلام عليك يا ايها النبي demelerini âmirâne i'şâr eder. Ve o selam-ı İlâhi, o kelimeye geniş bir nur ve yüksek bir mâna verir. Öyle de: Resûl-ü Ekrem Aleyhissalâtu Vesselâm'ın, O selama mukâbil السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين demesi, istikbalde muazzam ümmeti ve ümmetinin sâlihleri, selâm-ı İlâhîyi temsil eden İslamiyet'e mazhar olmasını ve İslâmiyet'in umumi bir şiarı olan mü'minler ortasındaki السلام عليك وعليك السلام umum ümmet demesini râcîyâne (rica ederek), dâîyâne (taleb ederek) halıkından istediğini ifade ve ihtar eder. Ve o sohbette hissedâr olan Hazret-i Cebrâil (aleyhisselâm), emr-i İlâhî ile o gece اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمداً رسول الله demesi bütün ümmet Kıyâmete kadar böyle şehâdet edeceğini ve böyle diyeceklerini mübeşşirâne haber verir. Ve bu mükâleme-i kudsiyeyi tahattur ile kelimelerin mânaları parlar, genişlenir.

Bir zaman karanlıklı bir gurbette, karanlık bir gecede, zulmetli bir gaflet içinde, hâl-i hazırda olan bu koca kâinât, hayalime câmid, ruhsuz, meyyit, boş, hâlî, müthiş bir cenaze göründü. Geçmiş zaman dahi, bütün bütün ölü, boş, meyyit, müthiş tehayyül edildi. O hadsiz mekan ve hududsuz zaman, karanlıklı bir vahşetgâh sûretini aldı. Ben o hâletten, kurtulmak için namaza ilticâ ettim. Teşehhüdde التحيات dediğim zaman, birden kâinât canlandı: hayattar, nûrânî bir şekil aldı, dirildi. Hatta, Kayyum'un parlak bir âyinesi oldu. Bütün hayattar eczasiyle beraber, hayatlarının tahiyyelerini ve hedâyâ-yı hayatiyelerini dâimî bir sûrette Zât-ı Hayy-ı Kayyuma takdim ettiklerini ilmel-yakîn, belki Hakkal-yakîn ile bildim ve gördüm.

Sonra السلام عليك يا ايها النبي dediğim vakit, o hududsuz ve hâlî zaman, birden Resûl-ü Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın riyaseti altında, zî-hayat ruhlar ile vahşetzâr (yabanî-ıssız) sûretinden ünsiyetli bir seyrangâh sûretine inkılâb etti.

• İkinci Sual: اللهم صلّى على محمد وعلى آل محمد كما صليت على ابراهيم وعلى آل ابراهيم 'deki teşehhüd âhirinde teşbihlerin kaidesine uygun gelmiyor, çünkü: Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*, İbrahim (aleyhissalâtu ves-

selâm)'dan daha ziyade rahmete mazhardır ve daha büyüktür. Bunun sırrı nedir? Hem bu tarzdaki salavâtın teşehhüdde tahsisinin hikmeti nedir?

Aynı duâ, eski zamandan beri ve bütün namazda tekrar etmeleri; halbuki bir duâ bir defa kabûle mazhar olsa yeter. Milyonlarca duâları makbûl olan zatlar musırrâne duâ etmesi ve bilhassa o şey vâ'ad-i İlâhîye iktiran etmiş ise. Mesela عسى ربك ان يبعثك مقاماً محموداً Cenâb-ı Hakk vâ'adettiği halde, her ezan ve kâmetten sonra edilen mervi duâda وابعثه مقاماً محموداً الذى وعدته deniliyor; bütün ümmet o vâ'adi ifa etmek için duâ ederler. Bunun sırr-ı hikmeti nedir?

EL-CEVAP: Bu sualde üç cihet ve üç sual var.

• Birinci Cihet: Hazret-i İbrahim (aleyhisselâm), gerçi Hazret-i Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yetişmiyor. Fakat onun Âli, Enbiyâdırlar. Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Âli evliyâdırlar. Evliyâ ise Enbiyaya yetişemezler. Âl hakkında olan bu duânın parlak bir sûrette kabul olduğuna delil şudur ki:

Üçyüzellimilyon içinde Âl-i Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm)'dan yalnız iki zatın, yani Hasan (r.a.), Hüseyin (r.a.)'in neslinden gelen evliya, ekser mutlak hakikat mesleklerinin ve tarikatlarının pîrleri ve mürşidleri onlar olmaları علماء امتى كانبياء بنى اسرائيل hadisinin mazharları olduklarıdır. Başta Câfer-i Sâdık (r.a.) ve Gavs-i Âzam (r.a.) ve Şâh-ı Nakşibend (r.a.) olarak her bir ümmetin bir kısm-ı âzâmını tarîk-i hakikâta ve hakikat-ı İslâmiyet'e irşad edenler, bu Âl hakkındaki duânın makbuliyetinin meyveleridir.

• İkinci Cihet: Bu tarzdaki Salavâtın namaza tahsisinin hikmeti ise, meşâhir-i insaniyenin en nûrânisi, en mükemmeli, en müstakimi olan enbiyâ ve evliyanın kâfile-i kübrâsının gittikleri ve açtıkları yolda, kendisi dahi o yüzer icmâ ve yüzer tevatür kuvvetinde bulunan ve şaşırmaları mümkün olmayan o cemaat-i uzmâya, o sırât-ı müstakîmde iltihak ve refâkât ettiğini tahattur etmektir. Ve o tahattur ile, şübehât-ı şeytânîyeden ve evhâm-ı seyyieden kurtulmaktır. Ve bu kafile, bu kainat sahibinin dostları ve makbul masnuları ve onların muârızları, onun düşmanları ve merdûd mahlukları olduğuna delil ise zaman-ı Âdem'den beri o kafileye daima muâvenet-i gaybiye gelmesi; ve muârızlarına her vakit musîbet-i semavî'ye inmesidir.

Evet Kavm-i Nûh ve Semûd ve Âd ve Firavn ve Nemrud gibi bütün muârızlar, gadâb-ı İlâhîyi ve azabını ihsas edecek bir tarzda gaybî tokat-

lar yedikleri gibi... Kafile-i Kübrânın Nûh (aleyhisselâm), İbrahim (aleyhisselâm), Musa (aleyhisselâm), Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm) gibi bütün kudsî kahramanları dahi, hârika ve mûcizane ve gaybî bir sûrette mucizelere ve ihsânât-ı Rabbaniyeye mazhar olmuşlar. Bir tek tokat hiddeti, bir tek ikram muhabbeti gösterdiği halde, binler tokat muârızlara, ve binler ikram ve muâvenet kafileye gelmesi, bedâhet derecesinde ve gündüz gibi zahir bir tarzda o kafilenin hakkaniyetine ve sırât-ı müsta-kimde gittiğine şehadet ve delâlet eder. Fatiha'da غير المغضوب عليهم ولا الضالين o kafileye ve صراط الذين انعمت عليهم muârızlarına bakıyor. Burada beyan ettiğimiz nükte ise Fatiha'nın âhirinde daha zâhirdir.

• Üçüncü Cihet: Bu kadar tekrar ile kat'î verilecek olan bir şeyin vermesini istemesinin sırr-ı hikmeti şudur: İstenilen şey mesela; makam-ı Mahmûd bir ucudur. Pek büyük ve binler makam-ı Mahmûd gibi mühim hakikatları ihtivâ eden bir hakikatı âzâm'ın bir dalıdır ve hilkât-ı kâinatın en büyük neticesinin bir meyvesidir. Ve ucu ve dalı ve o meyveyi duâ ile istemek ise; dolayısiyle o hakikat-ı umumîye-i uzmânın tahakkukunu ve vücûd bulmasını ve o şecere-i hilkatin en büyük dalı olan Âlem-i Bâkî'nin gelmesini ve tahakkukunu ve kâinâtın en büyük neticesi olan haşir ve kıyâmetin tahakkukunu ve dâr-ı Saadetin açılmasını istemektedir. Ve o istemekle, dâr-ı Saâdetin ve cennetin en mühim bir sebeb-i vücûdu olan ubudiyet-i beşeriyeye de da'avât-ı insaniyeye kendisi dahi iştirak etmektir. Ve bu kadar hadsiz derecede azîm bir maksad için bu hadsiz duâlar dahi azdır. Hem Hazret-i Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a makam-ı Mahmud verilmesi, umum ümmete şefaât-ı kübrâsına işarettir. Hem o bütün ümmetinin saâdetiyle alâkadardır. Onun için hadsiz salavât ve rahmet duâlarını bütün ümmetten istemesi ayn-i hikmettir."

سبحانك لا علم لنا الا ما علمتنا انك انت العليم الحكيم

CÜLÛS

KA'DE = OTURMA

2636 ١– عن عليّ بن عبدالرحمن المعاوى قال: [رَآنِي ابنُ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما وَأَنَا أَعْبَثُ بِالْحَصىٰ فِي الصَّلاَة، فَلَمَّا انْصَرَفَ نَهَانِي وَقَالَ: اصْنَعْ كَمَا كَانَ رسولُ اللّٰه ﷺ يَصْنَعُ، فَقُلْتُ: وَكَيْفَ كَانَ رسولُ اللّٰه ﷺ يَصْنَعُ؟ قَالَ: كَانَ إِذَا جَلَسَ فِي الصَّلاَة وَضَعَ كَفَّهُ الْيُمْنىٰ عَلَى فَخِذِهِ الْيُمْنىٰ، وَقَبَضَ أَصَابعَهُ كُلَّهَا، وَأَشَارَ بِأُصْبَعِهِ الَّتِى تَلِى الإِبْهَامَ، وَوَضَعَ كَفَّهُ الْيُسْرَى عَلَى فَخِذِهِ الْيُسْرىٰ]. أخرجه الستة إلا البخارى وهذا لفظ مسلم.

1. (2636)- *Ali İbnu Abdirrahmân el-Mu'âvî* (rahimehullah) anlatıyor: "Ben namazda çakıl taşlarını kurcalarken İbnu Ömer (radıyallâhu anh) beni gördü. Namazdan çıkınca beni bundan nehyetti ve:

"Sen de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yaptığı gibi yap!" dedi. Ben:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ne yapmıştı?" diye sordum. Ben:

"Namazda oturduğu zaman, efendimiz sağ avucunu sağ dizinin üzerine koyarak, bütün parmaklarını yumar, başparmağını takip eden parmağıyla da işarette bulunurdu. Sol avucunu da sol uyluğunun üstüne koyardı."

2637 ٢– وفي أخرى عن نافع عن ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما: [وَيَدُهُ الْيُسْرَى عَلَى رُكْبَتِهِ الْيُسْرَى بَاسِطُهَا عَلَيْهَا].

2. (2637)- *Nâfi*'nin İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'den yaptığı bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "...Sol eli de sol dizinin üstüne açmış olarak koydu."

2638 ٣– وفي أخرى عنه: [وَوَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنىٰ عَلَى رُكْبَتِهِ الْيُمْنىٰ، وَعَقَدَ ثَلاَثَةً

وَخَمْسِينَ، وَأَشَارَ بِالسَّبَّابَةِ].

3. (2638)-Yine *İbnu Ömer*'den bir başka rivayet şöyledir: "Sağ elini sağ dizi üzerine koydu. Elliüç akdi yapıp şehadet parmağıyla işarette bulundu."

2639 ٤– وفي أخرى للنسائى عن عليّ بن عبدالرحمن قال: [صَلَّيْتُ إِلَى جَنْبِ ابْنِ عُمَرَ فَقَلَّبْتُ الحَصىٰ. فَقَالَ لِى: لاَ تُقَلِّبُ الحَصىٰ، فَإِنَّ تَقْلِيبَ الحَصىٰ مِنَ الشَّيْطَانِ، وَافْعَلْ كَمَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَفْعَلُ. قُلْتُ: وَكَيْفَ رَأَيْتَ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَفْعَلُ؟ قَالَ: هٰكَذَا، وَنَصَبَ اليُمْنىٰ، وَأَضْجَعَ اليُسْرىٰ، وَوَضَعَ يَدَهُ اليُمْنىٰ عَلَى فَخِذِهِ اليُمْنىٰ، وَيَدَهُ اليُسْرىٰ عَلَى فَخِذِهِ اليُسْرىٰ، وَأَشَارَ بِالسَّبَّابَةِ].

وفي أخرى: [بِأُصْبُعِهِ الَّتِى تَلِى الإِبْهَامَ فِي القِبْلَةِ، وَرَمَى بِبَصَرِهِ إِلَيْهَا].

4. (2639)- Nesâî'nin Ali İbnu Abdirrahmân'dan kaydettiği bir rivayette der ki: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'nın yanında namaz kıldım ve namazda çakılları alt üst ettim. Bana:

"Çakılları alt üst etme. Zîra çakılların çevrilmesi şeytan işidir. Sen de Resûlullah'ın yaptığı gibi yap. Ben O'nun ne yaptığını gördüm" dedi. Ben:

"Resûlullah'ın ne yaptığını gördün?" diye sordum.

"Şöyle' dedi ve sağ ayağını dikti, solunu yatırdı. Sağ elini sağ uyluğu üzerine, sol elini de sol uyluğu üzerine koydu. Şehadet parmağıyla da işaret etti."

Bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "Baş parmağı takip eden parmağı ile kıbleye işaret etti, nazarlarını da ona dikti." [Müslim, Mesâcid 114-116, (580); Muvatta, Salât 48, (1, 88); Ebû Dâvud, Salât 186, (987); Tirmizî, Salât 220, (294); Nesâî, İftitah 189, (2, 237), Sehv 32-35, (3, 36-38).]

2640 ٥– وعن ابن الزبير رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذَا قَعَدَ فِي الصَّلاَةِ جَعَلَ قَدَمَهُ اليُسْرىٰ تَحْتَ فَخِذِهِ وَسَاقِهِ، وَفَرَشَ قَدَمَهُ اليُمْنىٰ].

5. (2640)- *İbnu'z-Zübeyr* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazda oturunca, sol ayağını (sağ) uyluğunun ve bacağının altına koyar, sağ ayağını da yere döşerdi."

2641 ٦– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّ النَّبىَّ ﷺ كَانَ يُشِيرُ بِأُصْبُعِهِ إِذَا دَعَا وَلاَ يُحَرِّكُهَا

يَدْعُو كَذلِكَ وَيَتَحَامَلُ بِيَدِهِ الْيُسْرَى عَلَى فَخِذِهِ الْيُسْرَىٰ].

وفي أخرى: [لاَ يُجَاوِزُ بَصَرُهُ إشَارَتَهُ]. أخرجه أبو داود، واللفظ له والنسائي.

6. (2641)-Yine *İbnu'z-Zübeyr* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (namazda oturur vaziyette iken), duâ edince, hareket ettirmeksizin parmağıyla işaret yapar, bu vaziyette duâ (teşehhüd) okurdu. Sol eliyle de sol uyluğunun üzerine dayanırdı."

Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "Gözü de işaretinden ayrılmazdı." [Ebû Dâvud, Salât 186, (988, 989, 990); Nesâî, İftitah 189, (2, 237); Sehv 35, 39, (3, 37, 39).]

2642 ٧– وعن وائل بن حجر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [افْتَرَشَ رَسُولُ اللهِ ﷺ رِجْلَهُ الْيُسْرَى، وَرَفَعَ يَدَهُ يَعْنِي عَلَى فَخِذِهِ الْيُسْرَىٰ، وَنَصَبَ الْيُمْنىٰ]. أخرجه الترمذي وصححه والنسائي.

وعنده: [وَوَضَعَ ذِرَاعَيْهِ عَلَى فَخِذَيْهِ، وَأَشَارَ بِالسَّبَّابَةِ يَدْعُو].

7. (2642)- *Vâil İbnu Hucr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sol ayağını yere yaydı, elini sol uyluğunun üzerine koydu, sağ ayağını da dikti."

Nesâî'nin bir rivayetinde: "Kollarını, uyluklarının üzerine koydu. Şehadet parmağıyla işaret ederek duâ ediyordu (teşehhüdü okuyordu)." [Tirmizî, Salât 218, (292); Nesâî, Sehv 30, (3, 35).]

2643 ٨– وعن أبي يعفور رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ مُصْعَبَ بنَ سَعْدِ بنِ أبِي وَقَّاصٍ يَقُولُ: صَلَّيْتُ إلَى جَنْبِ أبِي فَطَبَّقْتُ بَيْنَ كَفَّيَّ وَوَضَعْتُهُمَا بَيْنَ فَخِذَيَّ فَنَهَانِي أبِي وَقَالَ: كُنَّا نَفْعَلُهُ فَنُهِينَا عَنْهُ وَأُمِرْنَا أنْ نَضَعَ أيْدِينَا عَلَى الرُّكَبِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

8. (2643)- *Ebû Ya'fûr* (radıyallâhu anh) diyor ki: "Mus'ab İbnu Sa'd İbnu Ebî Vakkâs'ın şöyle söylediğini işittim: "Babamın yanında namaz kılmış, namazda avuçlarımı iç içe kavuşturup uyluklarımın arasına koymuştum. Babam bu tarzdan beni men' etti ve:

"Biz de bir ara böyle yapmıştık. Ondan nehyedildik ve ellerimizi dizlerimizin üzerine koymakla emrolunduk" dedi." [Buhârî, Ezân 118; Müslim, Mesâcid 29, (535); Ebû Dâvud, Salât 150, (867); Nesâî, İftitah 91, (2, 185).]

2644 ٩– وعن عاصم بن كليب الجرمي عن أبيه عن جده، واسمه شهاب بن المجنون. قال: [دَخَلْتُ عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ وَهُوَ يُصَلِّي، وَقَدْ وَضَعَ يَدَهُ الْيُسْرَى عَلَى فَخِذِهِ الْيُسْرَى،

وَوَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنىٰ عَلى فَخِذِهِ الْيُمْنىٰ، وَقَبَضَ أَصَابِعَهُ وَبَسَطَ السَّبَّابَةَ وَهُوَ يَقُولُ: يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِى عَلى دِينِكَ]. أخرجه الترمذي.

9. (2644)- *Âsım İbnu Küleyb el-Cermî an ebîhi an ceddihî* -ki ismi de Şihâb İbnu'l-Mecnûn'dur- der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın huzuruna girdim, namaz kılıyordu. Sol elini sol uyluğunun üzerine koymuş, sağ elini de sağ uyluğunun üzerine koymuş idi. (Sağ elin) parmakları hep yumuk, sadece işaret parmağı açıktı. Şöyle duâ ediyordu:

"Ey kalbleri döndüren Allah'ım, kalbimi dînin üzerine sâbit kıl." [Tirmizî, Da'avât 135, (3581).]

2645 ١٠ – وله في أخرى عن أبى حميد الساعدى: [جَلَسَ يَعْنِي لِلتَّشَهُّدِ: فَافْتَرَشَ رِجْلَهُ الْيُسْرَى، وَأَقْبَلَ بِصَدْرِ الْيُمْنىٰ عَلى قِبْلَتِهِ].

10. (2645)- *Ebû Humeyd es-Sâidî*'den yine Tirmizî'nin bir rivayetinde şöyle denir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* teşehhüd için oturdu, sol ayağını yayıp sağ göğsünü kıbleye çevirdi..." [Tirmizî, Salât 219, (293).]

2646 ١١ – وللنسائى: [إِذَا كَانَ فِي الرَّكْعَةِ الَّتِى تَنْقَضِى فِيهَا الصَّلَاةُ أَخْرَجَ رِجْلَهُ الْيُسْرىٰ، وَقَعَدَ عَلى شِقِّهِ مُتَوَرِّكاً، ثُمَّ سَلَّمَ].

وله في أخرى: « رَافِعاً إِصْبَعَهُ السَّبَّابَةَ قَدْ أَحْنَاهَا شَيْئاً ».

11. (2646)- Nesâî'deki rivayette şu ziyade var: "Namazın sona erdiği rek'atte sol ayağını geride bırakmış ve uyluk kemiğine dayanarak oturmuş, sonra da selam vermişti."

Yine Nesâî'nin bir diğer rivayetinde şu ziyade var: "Şehadet parmağını kaldırmış ve onu hafif eğmiş (vaziyette teşehhüdü okuyordu)." [Nesâî, Sehv 29, 38, (3, 34, 39).]

2647 ١٢ – وعن عبدالله بن عبدالله بن عمر قال: [كَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا يَتَرَبَّعُ فِي الصَّلَاةِ إِذَا جَلَسَ، فَفَعَلْتُهُ وَأَنَا يَوْمَئِذٍ حَدِيثُ السِّنِّ، فَنَهَانِى وَقَالَ: إِنَّمَا سُنَّةُ الصَّلَاةِ أَنْ تَنْصِبَ رِجْلَكَ الْيُمْنىٰ، وَتَثْنِيَ الْيُسْرىٰ، فَقُلْتُ: إِنَّكَ تَفْعَلُ ذٰلِكَ؟ فَقَالَ: إِنَّ رِجْلَاىَ لَا تَحْمِلَانِى]. أخرجه البخارى، وهذا لفظه، ومالك والنسائى.

12. (2647)- *Abdullah İbnu Abdillah İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ)

anlatıyor: "İbnu Ömer namazda oturunca bağdaş kurardı. Aynı şeyi ben de yaptım. O sırada yaşım gençti. Beni bundan nehyetti. Ve dedi ki:

"Namazın sünneti sağ ayağını dikmen, solu da bükmendir." Ben kendisine:

"Ama sen bunu yapıyorsun!" dedim. Bunun üzerine:

"Ayaklarım beni taşımıyor" diye açıklamada bulundu."

2648 ١٣ – وفي رواية النسائى: [أَنْ تَنْصِبَ الْقَدَمَ الْيُمْنَى، وَاسْتِقْبَالُهُ بِأَصَابِعِهَا الْقِبْلَةَ وَالْجُلُوسَ عَلَى الْيُسْرَى].

13. (2648)- Nesâî'nin rivayetinde şöyle denmiştir: "... (Namazın sünneti) sağ ayağını dikmen, parmaklarını kıbleye yöneltmen ve sol (ayak) üzerine de oturmandır." [Buhârî, Ezân 145; Muvatta, Salât 51, (1, 89, 90); Nesâî, İftitah 189, 190, (2, 235, 236). Metin Buhârî'ye aittir.]

2649 ١٤ – وعن طاوس قال: [قُلْتُ لابْنِ عَبَّاسٍ فِي الإِقْعَاءِ عَلَى الْقَدَمَيْنِ فَقَالَ: هِيَ السُّنَّةُ، فَقُلْنَا لَهُ: إِنَّا لَنَرَاهُ جَفَاءً بِالرَّجُلِ، فَقَالَ: بَلْ هِيَ سُنَّةُ نَبِيِّكُمْ ﷺ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي، وهذا لفظ مسلم.

وزاد أبو داود: بَعْدُ «عَلَى الْقَدَمَيْنِ فِي السُّجُودِ»

14. (2649)- *Tâvus* (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'a (namaz'da) iki ayak üzerine ik'â hakkında sordum.

"Bu sünnettir" dedi. Kendisine,

"Biz bunu erkeğe eziyet görüyoruz!" dedik. O tekrar:

"Bilakis, o, Peygamberiniz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sünnetidir!" dedi." [Müslim, Mesâcid 32, (536); Ebû Dâvud, Salât 143, (845); Tirmizî, Salât 210, (283). Metin Müslim'e aittir.]

Ebû Dâvud'da, "iki ayak üzerine" tabirinden sonra "secdede" ziyadesi mevcuttur.

2650 ١٥ – وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذَا جَلَسَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الأُولَيَيْنِ كَأَنَّهُ عَلَى الرَّضْفِ حَتَّى يَقُومَ]. أخرجه أصحاب السنن.

«الرَّضْفُ»: بسكون الضاد المعجمة جمع رضفة، وهى الحجارة المحماة.

15. (2650)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ilk iki rek'atte oturunca, (çabuk) kalkmak için sanki kızgın taş üzerine oturmuş gibiydi." [Ebû Dâvud, Salât 188, (995); Tirmizî, Salât 270, (366); Nesâî, İftitah 195, (2, 243).]

AÇIKLAMA:

Bu kısımda yer alan onbeş kadar rivayet namazın celselerinde sünnete uygun oturuş tarzını beyan etmektedir. Bu rivayetlerden ortaya çıkan hükümleri şöyle tesbit edebiliriz:

1- İlk iki rek'atteki oturuş ile son rek'atteki oturuş, şekil olarak aynı olsa bile müddet olarak farklıdır. Birinci oturuş kısadır. Bundaki kısalık 2650 numaralı hadiste latif bir teşbihle ifade edilmiştir: "Kızgın taş üzerine oturmuş gibi oturmak." Şârihler, bu teşbihten maksadın cülûsun hafifliğini ifade olduğunu belirtirler. Yani sadece teşehhüd okunup kalkılacak, salavât ve duâ ilave edilmeyecek demektir. Hanefîlere göre ilave bir şey okunursa sehiv secdesi gerekir. Şâfiîler salavât da okunabilir demiştir.

2- Namazda oturuşun kendine has bir şekli var. Bu şekil, ayakların vaziyetinden, ellerin ve hatta parmakların vaziyetine kadar bazı teferruâta şâmildir. Şöyle ki:

Sağ ayak, parmaklar, kıble istikâmetinde olacak şekilde dikilecek; sol ayak, sırtı üzerine yere döşenecek ve sol ayak üzerine oturulacak, sağ el sağ uyluk, sol el de sol uyluk üzerine dize yakın olarak konulacaktır, diz üzerine de konulabilir.

Ancak 2640 numarada İbnu'z-Zübeyr'den gelen rivayet sol ayağı sağ uylukla baldırın altına koyup sağ ayağı da yere döşeyip onun üzerine oturmayı tarif etmektedir. Bu rivayette sağ ayağın yere döşenmesi epeyce bir ihtilaf konusu olmuştur, zîra oturuşta sağ ayağın dikileceği hususunda ulema ittifak eder. Ancak Kadı İyâz sağ ayağı döşemenin mânası onu parmaklar üzerine dikmeyip ayağını yatırmak diye bir açıklama yapar. Bu muhtar kavildir. Öyle ise meşrû olan iki sûret ortaya çıkmaktadır:

a) Sağ ayağı dikerek oturmak,

b) Yatırarak oturmak. Her ikisi de sahih rivayetlerde geldiği için ulema: *"Dikmek müstehab ise de terki de câizdir, Resûlullah cevazı göstermek için her ikisine de yer vermiştir"* demiştir.

Ancak, bazı âlimler daha ileri giderek teverrük denen, ayakları yatırarak[10] oturmanın son oturuşa, iftirâş denen ve sağ ayağı dikip, sol ayağı da yatırarak üzerine oturmaktan ibaret şeklin birinci oturuşa ait olduğunu söylemiştir. Şâfiî ve bazı fakihler bu görüştedir.

Ebû Hanîfe ve fakihler her iki cülûsta da erkeklerin iftirâş kadınların teverrük sûretinde oturmasını efdal kabul eder.

Mâlikîlere göre her iki cülûsta teverrük efdaldir.

★ Sağ elin parmakları şu şekilde yumulacak: Baş parmakla orta parmak bir halka yapacak şekilde bir araya gelecek şehadet parmağı kıble istikametini işaret eder şekilde yumulmayıp düz kalacak. 2638 numaralı rivayette geçen elliüç akdini, Nevevî şöyle izah eder: "Hesap ilmi mensuplarına göre, bu tabirle, serçe parmağının kenarının yüzük parmağı üzerinde konması ifade edilir. Ancak burada murad o değildir. Sadedinde olduğumuz hadiste bu tabirle serçe parmağının el ayası üzerine konarak hesapçıların ellidokuz dedikleri şekli vermektir."

★ 2643 numaralı hadiste geçen avuçları iç içe kavuşturarak bacaklar arasına koyarak oturma tarzı hakkında daha önce açıklama geçmiştir (2590 numaralı hadis).

★ Sağ el parmaklarının yumulup, şehadet parmağıyla işaret verilmesi ile ilgili olarak da bir kısım teferruât üzerinde ihtilaf edilmiştir. Mesela parmakların yumulma zamanı, baş parmağın vaziyeti diz üzerinde sâbit mi, hareket edecek mi?... gibi. Bu mevzuya giren hadislerin hepsine Teysîr yer vermez. Sözgelimi 2641 numaralı hadiste şehadet parmağıyla ilgili olarak geçen "hareket ettirmeksizin" tabiri ile 2646 numaralı hadiste geçen, "hafif eğmiş" tabiri, şehadet parmağının vaziyetiyle ilgili ihtilaflı rivayetlerin varlığına delâlet ederler.

Âlimler, bu ihtilaflı rivayetleri, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*' ın değişik zamanlarda bu farklı tarzların hepsine yer vermiş olduğunu belirterek te'vil ederler. Teferruâta girmeden mezhebimizce de benimsenmiş olan şehadet parmağıyla işaret verme tarzını belirtelim:

Teşehhüd duâsı okunurken, sıra tevhide gelince, tevhid'in Lâilâhe kısmı söylenirken sağ elin diğer parmakları yumulurken şehadet parmağı yukarıya kaldırılır, illallah denilirken indirilir. Bazı rivayetler

10– Teverrük, kelime olarak uyluk'un üst kısmı mânasına gelen verik'ten gelir. Teverrük'ün iki ayrı tarifi var:

1) Kabalardan birini veya her ikisini sağ ayak üzerine koyarak oturma (çömelme),

2) Kabaları yere koyup ayakları da sağ tarafından çıkararak oturma.

şehadet getirirken şehadet parmağını kaldırmaktan başka hareket de ettirilebileceğini söyler. Hanefî fakihlerden İmam Muhammed bu yumma işinin, şehadet parmağı kalkarken sağ elin baş parmağı ile orta parmağının halka olacak şekilde bir araya getirilip diğer iki parmağın da yumulmasıyla gerçekleştirileceğini söyler. Bazı fakihler parmakların yumulmadan şehadet parmağıyla işaret verileceğini; diğer bazıları da baş parmağı diğer parmakların altına getirerek şehadet parmağının kaldırılacağını söylemiştir. Şehadet parmağının kaldırılmasını gereksiz gören de olmuştur. Ancak bu sahih rivayete aykırıdır. Parmak kaldırmaya Keydânî "haram" demiştir, ancak bu görüş, tekfire varacak şiddette ciddî tenkidle karşılaşmıştır.

Şehadet parmağını kaldırmak sahih rivayetlerle sâbit bir sünnet olmaktan başka kuûd sırasında gözün vaziyetini de yönlendirmektedir. Çünkü 2639-2641 numaralı rivayetlerde de geçtiği üzere, göz, kuûd sırasında kalkmış vaziyetteki şehadet parmağını takib edecektir. Ayrıca, şehadet parmağı kaldırılırken, tevhid yani Allah'ın bir olduğu niyet edilip hatırlanacaktır.

3- Yukarıda kaydedilen hadiste iki farklı oturuş şekli üzerinde daha durulmuştur: Bağdaş kurma ve ik'â. Daha önce de geçtiği üzere bazı rivayetler, selefin bağdaş kurarak namaz kıldığını mevzubahis eder. 2647 numaralı rivayet bunun bir özre binaen tecviz edildiğini göstermektedir. Normal şartlarda bağdaş kurarak namaz kılmaya ulema cevaz vermemiştir. *İbnu Abdilberr* sağlam kimsenin bağdaş kurarak farz namaz kılmasının câiz olmadığında icma edildiğini belirtir. Nafile namazlarla, hasta kimsenin farzlarda bağdaş kurarak kılacağı namaz hususunda ihtilaf olmuştur. İbnu Mes'ud'dan gelen bir rivayet O'nun bunu haram telakki ettiğini ifade ederse de âlimler çoğunluk itibariyle teşehhüdde oturuş şeklinin sünnet olduğunda ittifak etmişlerdir.

İk'â'ya gelince buna 2649 numaralı hadiste temas edilmekte ve sünnet olduğu belirtilmektedir. İk'â'yı tarif eden âlimler onu tavsifte ihtilaf ettikleri için dilimizdeki bir karşılığı ile tercüme etmeyi uygun görmeyip, ne olduğunu burada açıklamaya bıraktık.

Evet ik'â إِقْعَاءٌ denilen oturuş şekli nedir? Nevevî bu soruya şöyle cevap verir: "Bil ki, ik'â hakkında iki (çeşit) hadis vârid olmuştur. Biri sadendinde olduğumuz bu hadistir. Ve bunda ik'â'nın sünnet olduğunu söylemektedir. Tirmizî ve başkaları tarafından rivayet edilen diğer bir hadiste ise ik'â yasaklanmaktadır."

Nevevî hadislerin kaynaklarını belirttikten sonra der ki: "Ulema ik'â'nın hükmü ve tefsiri hususlarında pek çok ihtilaflara düşmüştür. Gerçek olan şu ki, ik'â iki çeşittir: Biri "köpeğin ik'âsı gibi, kabalarını yere dayayıp bacaklarını dikmesi, ellerini de yere dayamasıdır." Ebû Ubeyde Ma'mer İbnu Müsennâ ve arkadaşı Ebû Ubeyd el-Kâsım İbnu Sellâm ve diğer lügatçiler ik'âyı böyle tarif ederler. İşte, bu ik'â mekruhtur. Yasaklayıcı rivayetler bu ik'â hakkında vârid olmuştur.

İkinci çeşit ik'â, kişinin kabalarını iki secde arasında ökçelerinin üzerine koymasıdır. Sadedinde olduğumuz hadiste İbnu Abbâs'ın "Peygamberimizin sünnetidir" dediği ik'â budur. İbnu Abbâs'tan hadis: "Ökçelerinin kabalarına değmesi sünnettir" diye açıklanmış olarak da rivayet edilmiştir.

Mezheplere göre sünnet olan oturuş şeklini yukarıda belirttik. Burada, daha önce geçmiş olan bir teferruâtı tekrar hatırlatıyoruz: Şâfiî hazretleri iki secde arasında bir miktarcık oturmayı sünnet addetmişti. İşte o oturuş, İbnu Abbâs'ın bu hadiste sünnet dediği ik'â tarzında olacaktır.

SELAM

2651 ١– عن عامر بن سعد عن أبيه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُسَلِّمُ عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ يَسَارِهِ حَتَّى أرَى بَيَاضَ خَدِّهِ]. أخرجه مسلم والنسائى.

1. (2651)- *Âmir İbnu Sa'd*, babasından (radıyallâhu anh) naklediyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (namazını tamamlayınca) sağına ve soluna selam verirdi, öyle ki ben (geride olduğum halde) yanağının beyazlığını görürdüm." [Müslim, Mesâcid 119, (582); Nesâî, Sehiv 68, (3, 61).]

2652 ٢– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّ النَّبىَّ ﷺ كَانَ يُسَلِّمُ عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شِمَالِهِ: السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ]. أخرجه أصحاب السنن.

وزاد أبو داود بعد قوله شماله: « حَتَّى نَرَى بَيَاضَ خَدِّهِ ».

وزاد النسائى: « حَتَّى نَرَى بَيَاضَ خَدِّهِ مِنْ هَاهُنَا، وَبَيَاضَ خَدِّهِ مِنْ هَاهُنَا ».

2. (2652)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (namazı bitince) sağına ve soluna selam verir, şöyle derdi: *"Esselâmu aleyküm ve rahmetullah, es-selâmu aleyküm ve rahmetullah."* [Ebû Dâvud, Salât 189, (996); Tirmizî, Salât 221, (295); Nesâî, Sehiv 71, (3, 63).]

Ebû Dâvud'da "soluna" tabirinden sonra şu ziyade yer alır: "...Öyle ki yanağının beyazını gördük."

Nesâî'de ise şu ziyade vardır: "...Öyle ki, şu taraftan yanağının beyazlığını görürdük."

2653 ٣– وفي أخرى لأبى داود عن وائل بن حجر: [كَانَ يُسَلِّمُ عَنْ يَمِينِهِ: السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ، وَعَنْ شِمَالِهِ: السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ].

وله في أخرى عن سمرة بن جندب: «ثُمَّ سَلِّمُوا عَلَى أَقَارِبِكُمْ وَعلى أَنْفُسِكُمْ».

3. (2653)- Ebû Dâvud'un *Vâil İbnu Hucr* (radıyallâhu anh)'dan yaptığı bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "[Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*] sağına, *"esselâmu aleyküm ve rahmetullah ve berekâtuhu"* diyerek, soluna da *"es-selamu aleyküm ve rahmetullah"* diyerek selam verirdi."

Yine Ebû Dâvud'da Semüre İbnu Cündeb'ten gelen bir rivayette: *"...sonra imamınıza ve kendinize selam verin"* buyurulmuştur." [Ebû Dâvud, Salât 189, (997), 182, (875).]

AÇIKLAMA:

Semüre'den rivayet edilen hadisin Ebû Dâvud'daki aslı ile Teysîr'de kaydedilen şekli arasında fark var. Teysîr'de على اقاربكم denmiş iken, asılda على إمامكم denmektedir. Kâri, okuyucu demek ise de hadislerde imam mânasında geçmektedir. Burada da imam demektir. Biz tercümeyi buna göre yaptık.

2654 ٤ – وعن جابر بن سمرة رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [كُنَّا إذا صَلَّيْنَا مَعَ رسول الله ﷺ. قُلْنَا بأيْدِينَا: السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ، وَأشَارَ بيَدِهِ الى الجَانِبَيْنِ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: عَلاَمَ تُومُونَ بِأيْدِيكُمْ؟ مَالِي أرَى أيْدِيكُمْ كَأنَّهَا أذْنَابُ خَيْلٍ شُمْسٍ؟ اسْكُنُوا في الصَّلاَةِ، وَإنَّمَا يَكْفِي أحَدَكُمْ أنْ يَضَعَ يَدَهُ عَلَى فَخِذِهِ، ثُمَّ يُسَلِّمُ عَلَى أخِيهِ مِنْ يَمِينِهِ وَشِمَالِهِ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

«الشُّمْسُ»: بضم الشين المعجمة وسكون الميم جمع شموس بفتح الشين، وهى النفورة من الدوابّ التى لا تستقرّ لنفورها وحدّتها.

4. (2654)- *Câbir İbnu Semüre* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraber namaz kılınca, ellerimizle (işaret ederek): "Esselâmu aleyküm ve rahmetullâhi" demiştik -ve eliyle de iki tarafına işaret etti. -Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunun üzerine:

"Ellerinizle neye işaret ediyorsunuz? Niye ellerinizi hırçın atların kuyruğu gibi (kıpırdak) görüyorum? Namazda sakin olun. Herbirinizin ellerini dizlerine koyup, sonra sağındaki ve solundaki kardeşine selam vermesi yeterlidir!" [Müslim, Salât 119, (430); Ebû Dâvud, Salât 189, (998, 999, 1000); Nesâî, Sehiv 5, (3, 4, 5).]

2655 ٥– وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إذَا سَلَّمَ لَمْ يَقْعُدْ إلاَّ مِقْدَارَ مَا يَقُولُ: اللَّهُمَّ أنْتَ السَّلاَمُ وَمِنْكَ السَّلاَمُ تَبَارَكْتَ يَاذَا الجَلاَلِ وَالإكْرَامِ].

أخرجه مسلم والترمذي.

5. (2655)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* selam verince: "Allahümme ente's-selâm ve minke's-selâm. Tebârekte yâ ze'l-celâli ve'l-ikrâm" diyecek kadar otururdu."

Bu cümlenin mânası: "Ey Allah'ım! Sen selamsın (her çeşit ayıp, kusur ve âfetlerden uzaksın). İnsanların mazhar olduğu selâmet sendendir. Ey Celâl ve ikram sahibi Rabbimiz! Senin şânın yücedir" demektir." [Müslim, Mesâcid 136, (592); Tirmizî, Salât 224, (298).]

2656 ٦– وعن سمرة بن جندب رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [أمَرَنَا النَّبِىُّ ﷺ أنْ نَرُدَّ عَلى الإمَامِ، وَأنْ نَتَحَابَّ، وَأنْ يُسَلِّمَ بَعْضُنَا عَلى بَعْضٍ]. أخرجه أبو داود.

6. (2656)- *Semüre İbnu Cündeb* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* imamın selamına selamla mukâbele etmemizi, birbirimizi sevmemizi, birbirimize selam vermemizi emretti." [Ebû Dâvud, Salât 190, (1001).]

AÇIKLAMA:

Bu kısımda kaydedilen altı aded hadis, namazın bitiminde verilecek selamla ilgilidir. Bu hadislerde ortaya çıkan ahkâmı şöyle özetleyebiliriz:

1) Namazın bitiminde (teşehhüd, salât ve dualardan sonra) baş sağa ve sola çevrilerek selam verilecektir (2651).

2) Selam verirken sağ ve sol cephelere ayrı ayrı esselâmu aleyküm ve rahmetullah denecektir (2652, 2653). Sağdan başlamak efdaldir. Nevevî, "her iki selamda sola veya sağa veya öne verilse, veya önce soldan başlansa selam sahih olur, fakat fazîlet kaçırılır" der. Sağa ve sola dönüş mübâlağalı olacaktır. Hadiste geçen "... yanağının beyazlığı görülünceye kadar sağa (sola) döndü..." sözü bu mübâlağa ile te'vil edilmiştir.

3) Selam verirken, imamın selamına mukâbele etmeye niyet edilecektir (2653, 2656). Aliyyü'l-Kârî'nin Mirkât'da belirttiği üzere, imamın sağında olanlar ikinci selamla, solunda olanlar ise birinci selamla, tam geri hizasında olanlar da her iki selamla imama selam vermeyi niyet edecektir. Bu, Hanefîlere göre yapılmış bir te'vildir.

Neylü'l-Evtâr'da Şâfiîlerin şöyle te'vil ettiği belirtilir: "İmamın sağındaki kimse, ikinci selamında imama mukâbele etmeyi niyet eder. Solundaki, birinci selamda imama mukâbeleye niyet eder, hizasında olan kimse istediği selamda imama mukâbele etmeyi niyet eder, ancak birincideki niyet daha iyidir." İbnu Mâce'nin rivayeti şöyledir: "Resûlullah bize imamlarımıza ve birbirimize selam vermemizi emretti."

Mâlikîlere göre musallinin imama mukabelesi imamın söylediğini aynen söylemekle olur. Onlara göre imama uyan (me'mûm) üç selamda bulunur: Birincisi ile namazdan çıkar, bunu hafif sağa dönerek karşısına verir. İkinci selamı imamadır, üçüncü selamı da solundakileredir.

4) Kendine selam verilecektir (2653). İlk nazarda garib de gelse, Resûlullah, kişinin kendine selam vermeyi de niyet etmesini emretmektedir. Esasen bir âyette: **"... Evlere girdiğiniz zaman kendinize, ehlinize Allah katından bereket, esenlik ve güzellik dileyerek selam verin"** (Nûr 61) buyrularak nefsimize selam vermek Allah tarafından emredilmiştir. Şu halde Resûlullah'ın emri, namazdaki selamda da kendimizi niyet etmemizin gereğini irşad etmektedir. Selamın mahiyeti açısından bu tabiîdir. Çünkü, selam bir duâdır, bir teavvüz duâsıdır, yani Allah'tan sığınma talebi ve O'na ilticâdır. Yani selam, Allah'ın bir ismi olması haysiyetiyle es-selâmu aleyküm demek: "Allah üzerine hafîz ve vekil olsun" demektir. Şu mânaya geldiği de söylenmiştir: *"Selâmet ve necât (kurtuluş) bulasınız."* Kişi namaz selamı sırasında kendini de niyetine almakla bu temennilere şahsını da dahil etmiş olmaktadır. Bazı âlimler sağa verilen selamla sadece sağındaki melekleri ve diğer mevcut emsalini değil, *Hz. Âdem* devrinden beri geçmiş emsalini; sola selamla da soldaki melekleri ve emsalini ve Kıyâmete kadar gelecek ehl-i îman emsalini kastedeceğini söylemişlerdir. Tirmizî'de ve *Ahmed İbnu Hanbel*'in Müsned'inde gelen bir rivayette Hz. Peygamber'in selamı bu şekilde geniş tuttuğu belirtilir. "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öğleden önce dört, öğleden sonra dört, ikindiden sonra dört rek'at kılar, her iki rek'atin arasını mukarreb meleklere, peygamberlere ve onlarla olan mü'min kimselere selamla ayırırdı." Bazı âlimler burada teşehhüddeki selamın kastedildiğini söylemiştir. Ancak hemen belirtileceği üzere teşehhüd selamı ile tahlîl selamı arasında irtibat olmadığını söylemek zor ve çok tekellüflü olur. Tahlîl selamı imam'ın cemaate, cemaatin imam'a ve etrafındakilere selamıdır diye kesip atacak olsak tek başına kılanların selamını nasıl değerlendireceğiz?

Sırf selam vesilesiyle mü'minin ulaştığı bu hayal gücü ve tefekkür

derinliği, namazın rûhî hayatımıza kazandırdığı müstesnâ zenginliklerden sadece biridir. Rabbimizin namaz nimetine şükrümüzü edadan gerçekten ne kadar âciziz!

NOT: Âlimler, selam'ın elif-lâmlı olup olmaması hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları elif-lâmsız olabileceğini söylemiş ise de es-selam şeklinde elif-lamlı olmasının efdal olduğunu belirtmiştir. Ancak diğer bir kısım âlimler elif-lâm olmasının vâcib olduğunda ısrar etmiştir. "Çünkü derler, bütün rivayetler elif-lâmlıdır, zaten teşehhüdde de geçmiştir, öyle ise tekrar edilirken mutlaka elif-lâm'la mârife yapılması gerekir."

5) Namazda sağ ve sola selam verilirken eller uylukların üzerinde olacak. Sözle verilen selama el-kol, parmak hareketi refâkât etmeyecek (2654). Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazın sonunda selam sırasında eliyle işaret ve imada bulunanlara müdâhale etmiş ve bu davranışı huysuz atların mânasız ve yersiz kuyruk sallamalarına benzetmiştir.

Ashâbın bu davranışı, namazda huşû ve sükûnetle ilgili ahkâmın ve teferruâta inen bir kısım ahkâm ve âdâbın teşriînden önceye rastlar. Bu müdahale de işaret ettiğimiz bir teşriât olmaktadır. Rivayetler, bidayette namaz içinde mü'minlerin yürüdüklerini, selamlaştıklarını ve hatta konuştuklarını belirtir. Zaman içerisinde ve bilhassa huşû ile ilgili âyet geldikten sonra namazla ilgili âdâb tamamlanmış, son şeklini almıştır.

6) Namazdan selamla çıkınca, namaz hali üzere kalınmayacaktır. Namaz hali üzere kalmanın miktarı *Allahümme ente's-selam ve minke's-selam, tebârekte yâ ze'l-celâli ve'l-ikrâm* deme müddeti kadardır (2655). Esasen selam'a tahlîl selamı denmiştir. Yani namaz halinde uyulması gereken yasakların kalkması, helal olması selamı. Öyle ise, selamdan sonra o hal fazla uzatılmayacaktır. Konuşmak, sağa sola dönmek, vaziyetini değiştirmek, kalkıp gitmek artık helaldir.

NAMAZIN EVSAFINI BİLDİREN BAZI HADİSLER

2657 ١– عن أبى حميد الساعدى رَضِيَ اللّهُ عَنْه: [وَكَانَ قاعداً مَعَ نفرٍ من أصْحَابِ رَسُولِ اللهِ ﷺ فذَكَرُوا صلاَةَ رَسول الله ﷺ، فقَال: أنَا أعلَمُكُمْ بصَلاَتِه ﷺ قالُوا: فَلَمَ؟ فوَاللهِ مَا كُنْتَ بأكْثَرَ منَّا لَهُ تَبَعاً، وَلاَ أقْدَمَ منَّا لَهُ صُحْبَةً؟ قَالَ: بَلى، قالُوا: فَاعْرِضْ. قَالَ: كَانَ إذَا قَامَ إلى الصَّلاَة يَرْفَعُ يَدَيْه حتَّى يُحَاذِى بهمَا مَنْكبَيْه، ثُمَّ يُكبِّرُ حَتَّى يَقرَّ كُلُّ عَظْمٍ في مَوْضعه مُعْتَدلاً، ثُمَّ يَقرأُ، ثُمَّ يُكبِّرُ ويَرْفَعُ يَدَيْه حَتَّى يُحَاذِى بهمَا مَنْكِبَيْه، ثُمَّ يَرْكَعُ وَيَضَعُ رَاحَتَيْه عَلَى رُكْبَتَيْه، ثُمَّ يَعْتَدلُ وَلاَ يُصَوّبُ رَأسَهُ وَلاَ يُقْنِعُ، ثُمَّ يَرْفَعُ رَأسَهُ فيَقُولُ: سَمِعَ اللهُ لمَنْ حَمِدَه، ثُمَّ يَرفَعُ يَدَيْه حتَّى يُحَاذِى بهمَا مَنْكبَيْه مُعْتَدلاً، ثُمَّ يَقُولُ: اللهُ أكْبَرُ، ثُمَّ يَهْوِى إلَى الأرْضِ فيُجَافِى يَدَيْه عَن جَنْبَيْه، ثُمَّ يَرْفَعُ رَأسَهُ ويَثْنى رِجْلَهُ اليُسْرَى فيَقْعُدُ عَلَيْهَا ويَفْتَحُ اصَابعَ رِجْلَيْه إذَا سَجَدَ، ثُمَّ يَسْجُدُ، ثُمَّ يَقُولُ: اللهُ أكْبَرُ ويَرفَعُ رَأسَهُ فيَثْنِى رِجْلَهُ الْيُسْرَىٰ، فيَقْعُدُ عَلَيْهَا حَتَّى يَرجِعَ كُلُّ عَظْمٍ إلَى مَوْضعه، ثُمَّ يَصْنَعُ فِي الأخْرَى مِثْلَ ذَلكَ، ثُمَّ إذَا قَامَ منَ الرَّكْعَتَيْن كَبَّرَ وَرَفَعَ يَدَيه حَتَّى يُحَاذِى بهمَا مَنْكبَيْه كمَا كَبَّرَ عنْدَ افْتتَاحِ الصَّلاَة، ثُمَّ يَصْنَعُ ذَلكَ في بَقيَّة صَلاَته، حَتَّى إذَا كَانَت السَّجْدَةُ الَّتى فيهَا التَّسْليمُ أخْرَجَ رِجْلَهُ الْيُسْرَىٰ، وقَعَدَ مُتَوَرِّكاً عَلَى شقِّه الأيْسَر. قَالُوا: صَدَقْتَ، هكَذَا كَانَ يُصَلِّى رَسُولُ الله ﷺ]. أخرجه البخارى مختصراً، وأبو داود والترمذي.

1. (2657)- *Ebû Humeyd es-Sâidî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Kendi-

si, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashâbından on kişilik bir grupla oturuyor idi. Resûlullah'ın namazını zikrettiler. Bunun üzerine:

"Ben içinizde *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın namazını en iyi bilen kimseyim!" "Nasıl olur. Allah'a yemin olsun, sen O'na bizden daha çok tâbi olmuş bizden önce onun sohbetine katılmış değilsin!" dediler. O:

"Herşeye rağmen!" deyip (ısrar edince):

"Peki (Efendimizin nasıl namaz kıldığını) arzet görelim" dediler. O da anlattı:

"Aleyhissalâtu vesselâm, namaza kalkınca kollarını omuzları hizasına kadar kaldırırdı. Bütün kemikleri mûtedil şekilde yerlerinde istikrarını bulunca tekbir getirir, sonra kırâatte bulunur, sonra tekrar tekbir getirir, ellerini omuzları hizasına kadar kaldırır, sonra rükûya gider ve el ayalarını dizlerinin üzerine koyar, sonra o durumda mûtedil bir vaziyet alır, başını ne aşağı kırar ne de yukarı kaldırır, sonra başını kaldırıp: *"Semi'allâhu li-men hamideh (Allah kendisine hamdedeni işitir)!"* der, sonra ellerini tekrar omuzlarının hizasına kadar mutedil şekilde kaldırır, sonra: "Allahu ekber!" deyip yere eğilir, ellerini yanlarına açar, sonra başını kaldırır, sol ayağını büker, üzerine oturur, secde edince ayaklarının parmaklarını açar, sonra secde eder, sonra: "Allahu ekber!" der, başını kaldırır, sol ayağını büker, her kemik yerine gelinceye kadar sol ayağının üzerine oturur. Sonra aynı şeyleri diğer (rek'at)de yapardı.

Sonra iki rek'ati (tamamlayıp) kalkınca, iftitah tekbirinde olduğu gibi tekbir getirir, ellerini omuzlarının hizasına kadar kaldırır. Sonra aynı şeyleri namazın geri kalan kısmında da yapardı.

Selam vereceği son rek'atin secdesi olunca sol ayağını (mak'adının altından sağ tarafına) çıkarır ve sol tarafı üzerine yere çökerek otururdu."

(Onun bu açıklamasını dinleyince yanındakiler:) "Doğru söyledin, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* böyle namaz kılardı!" dediler." [Ebû Dâvud, Salât 117, (730-735); Tirmizî, Salât 227, (304, 305). Hadis Buhârî'de muhtasar olarak gelmiştir (Ezân 145).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin râvisi *Ebû Humeyd es-Sâidî*'nin ismi ihtilaflıdır: "Abdurrahman İbnu Amr İbni Sa'd, Abdurrahman İbnu Sa'd, Münzir İbnu Sa'd İbni Mâlik. Annesi Ümâme Bintu Sa'lebe'dir. Medîneli addedilir, Hz. Muâviye'nin hilafetinin sonunda vefat etmiştir.

2- Hadiste geçen oturuş tarzı 2650. hadiste yeterince açıklandığı için tekrar etmeyeceğiz.

2658 ٢– وعن رفاعة بن رافع رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [بَيْنَنَا نَحْنُ فــي المَسْجِدِ إِذْ جَاءَ رَجُلٌ

كَـالْبَدَوِىِّ، فَصَلَّى فَأَخَفَّ صَلاَتَهُ، ثُمَّ انصَرَفَ فَسَلَّمَ عَلى النَّبىِّ ﷺ، فَـقَالَ النَّبىُّ ﷺ: وَعَلَيْكَ، فَـارْجِعْ فَصَلِّ فَـإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ، فَرَجَعَ فَصَلَّى، ثُمَّ جَاءَ فَسَلَّمَ عَلى النَّبِـىِّ ﷺ فَرَدَّ عَلَيْهِ، فَقَالَ: ارْجِعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ فَفَعَلَ ذلِكَ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلاَثـاً كُلُّ ذلِكَ يَقُولُ: ارْجِعْ فَصَلِّ فَـإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ، فَخَافَ النَّاسُ وَكَبُرَ عَلَيْهِمْ أَنْ يَكُونَ مَنْ أَخَفَّ صَلاَتَهُ لَمْ يُصَلِّ، فَـقَالَ الرَّجُلُ فِـي آخِرِ ذلِكَ: فَأَرِنِى وَعَلِّمْنِى، فَـإِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ أُصِيبُ وَأُخْطِئُ، فَقَالَ: أَجَلْ إِذَا قُمْتَ إِلى الصَّلاَةِ فَتَوَضَّأْ كَمَا أَمَرَكَ اللّهُ تَعالى، ثُمَّ تَشَهَّدْ فَأَقِمْ، فَـإِنْ كَانَ مَعَكَ قُرآنٌ فَاقْرَأْ وَإِلاَّ فَـاحْمَدِ اللّهَ وَكَبِّرْهُ وَهَلِّلْهُ ثُمَّ ارْكَعْ فَاطْمَئِنَّ رَاكِعـاً، ثُمَّ اعْتَدِلْ قَائِمـاً، ثُمَّ اسْجُدْ وَاعْتَدِلْ سَاجِداً، ثُمَّ اجْلِسْ فَاطْمَئِنَّ جَالِساً، ثُمَّ قُمْ فَإِذَا فَعَلْتَ ذلِكَ فَـقَدْ تَمَّتْ صَلاَتُكَ، فَإِنِ انْتَقَصْتَ مِنْهُ شَيْئاً فَقَدِ انْتَقَصْتَ مِنْ صَلاَتِكَ. قَـالَ: فَكَانَ أَهْوَنَ عَلَيْهِمْ أَنَّ مَنِ انْتَقَصَ مِنْ ذلِكَ شَيْئـاً انْتَقَصَ مِنْ صَلاَتِهِ وَلَمْ تَذْهَبْ كُلُّهَا]. أخرجه أصحاب السنن.

2. (2658)- *Rifâa İbnu Râfi'* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz mescidde iken bedevî kılıklı bir adam çıkageldi. Namaza durup, hafif bir şekilde (yani rükunleri, tesbihleri kısa tutarak) namaz kıldı. Sonra namazı tamamlayıp Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a selam verdi: Efendimiz:

"Üzerine olsun. Ancak git namaz kıl, sen namaz kılmadın!" buyurdu. Adam döndü (tekrar) namaz kılıp geldi, Resûlullah'a selam verdi. Aleyhissalâtu vesselâm selamına mukabele etti ve:

"Dön namaz kıl, zîra sen namaz kılmadın!" dedi. Adam bu şekilde iki veya üç sefer aynı şeyi yaptı, her seferinde Aleyhissalâtu vesselâm:

"Dön namaz kıl, zîra sen namaz kılmadın!" dedi. Halk korktu ve namazı hafif kılan kimsenin namaz kılmamış sayılması herkese pek ağır geldi.

Adam sonuncu sefer:

"Ben bir insanım isabet de ederim, hata da yaparım. Bana (hatamı) göster, doğruyu öğret!" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Tamam. Namaza kalkınca önce Allah'ın sana emrettiği şekilde abdest al. Sonra (ezan okuyarak) şehadet getir. İkâmet getir (namaza dur). Ezberinde Kur'ân varsa oku, yoksa Allah'a hamdet, tekbir getir, tehlîl getir, sonra rükuya git. Rükû halinde itmi'nâna er (âzâların rükûda mûtedil halde bir müddet

dursun). Sonra kalk ve kıyam halinde itidâle er, sonra secdeye git ve secde halinde itidale er, sonra otur ve bir müddet oturuş vaziyetinde dur, sonra kalk.

İşte bu söylenenleri yaparsan namazını mükemmel (kılmış olursun). (Bundan bir şey) eksik bırakırsan namazını eksilttin demektir."

Râvi der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu sonuncu sözü Ashâb'a önceki: *(Dön, namaz kıl, zîra sen namaz kılmadın!)* sözünden daha kolay (ve rahatlatıcı) oldu. Zîra (bu söze göre), sayılanlardan bir eksiklik yapan kimsenin namazında eksiklik oluyor ve fakat tamamı hebâ olmuyordu." [Tirmizî, Salât 226, (302); Ebû Dâvud, Salât 148, (857-861); Nesâî, İftitah 105, (2, 193), 167, (2, 225).]

2659 ٣– وعن علي رَضيَ الله عَنْه قـال: [قـالَ رَسـولُ الله ﷺ : مِفْتَاحُ الصَّلاَةِ الطُّهُورُ، وَتَحْرِيمُهَا التَّكْبِيرُ، وَتَحْلِيلُهَا التَّسْلِيمُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

3. (2659)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Namazın anahtarı temizliktir. (Namaz dışı şeylerle meşguliyeti) haram kılan şey iftitah tekbiridir, (namaz dışı meşguliyeti) helal kılan şey (de sondaki) selamdır."* [Ebû Dâvud, Tahâret 31, (61); Tirmizî, Tahâret 3, (3).]

AÇIKLAMA:

Hadis, namaza mâni olduğu için Hz. Peygamber mecaz olarak temizliği anahtar diye tesmiye buyurmuştur. Nevevî der ki: "Ümmet, su veya toprakla temizlik olmaksızın namaz kılmanın haramlığı hususunda icma etmiştir, farz ve nafile, tilâvet ve şükür secdesi, cenaze namazı arasında fark yoktur. Sadece cenaze namazı hususunda *Şâbî* ile *Muhammed İbnu Cerîr* et-Taberî'den istisnâî bir kavil mevcuttur: "Cenaze namazı, taharetsiz caizdir" demişlerdir. Ancak bu bâtıl bir görüştür. Ulema bunun hilafında icma etmiştir. Abdestsiz biri, bilerek özürsüz namaz kılacak olsa günahkâr olur, mezhebimizce (Şâfiî) tekfir edilmez. Cumhur da tekfir etmez. Ancak Ebû Hanîfe'den rivayete göre, şeriatle oynadığı için tekfir edilir."

2-Namaza başlarken söylenen iftitah tekbirine tahrim denmiştir. Çünkü, onun söylenmesinden itibaren namaz başlar ve namaz edebine girmeyen şeyler haram olur; konuşmak, gülmek, yemek-içmek, dünyevî bir iş yapmak v.s.

Keza namazın en sonunda selam vermek de tahlîl diye isimlenmiştir. Çünkü selâm'dan sonra her çeşit namaz yasağı kalkmış olur. Böylece namazın dışına çıkılır. Hadiste واحرامُها التَّكْبِيرُ واحلالُها التَّسْلِيم "Namazın ihramı tekbîr, ihlâli selam" buyrulmuş, böylece iftitah tekbiri hacc yasaklarını başlatan ihrâm'a benzetilmiştir. İftitah tekbirine tahrime de denmiştir.

NAMAZIN UZUNLUĞU VE KISALIĞI HAKKINDA

2660 ١ – عن أبى سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كُنَّا نَحزِرُ قِيَامَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِي الظُّهْرِ والْعَصْرِ، فَحزرْنَا قِيامَهُ فِي الرَّكْعَتيْنِ الأولَيَيْنِ مِنَ الظُّهْرِ قَدْرَ الم السَّجْدَة، وَحزرْنا قِيَامَهُ فِي الأخْرَتَيْنِ قَدْرَ النِّصْفِ مِنْ ذلِكَ، وَحَزَرْنَا قِيامَهُ فِي الرَّكْعتَيْنِ الأولَيَيْنِ مِنَ الْعَصْرِ علَى قَدْرِ قِيَامِهِ فِي الآخِرتَيْنِ مِنَ الظُّهْرِ، وَفي الآخِرَتَيْنِ مِنَ الْعَصْرِ عَلى النِّصْفِ مِنْ ذلِكَ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

1. (2660)- *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)*'ın öğle ve ikinci namazındaki kıyamlarını(n uzunluğunu tahmin ve) takdir ederdik. Öğledeki ilk iki rek'atin uzunluğunu **Elif-lâm-mîm Tenzîlü's-Secde sûresi**(ni okuyacak) kadar tahmin ettik. Sonra iki rek'atin uzunluğunu da bunun yarısı kadar takdir ettik.

İkindinin ilk iki rek'atinin kıyamının uzunluğunu, öğlenin son iki rek'atinin uzunluğu kadar takdir ettik. İkindinin son iki rek'atinin uzunluğunu da bunun yarısı kadar." [Müslim, Salât 156, (452); Ebû Dâvud, Salât 130, (804); Nesâî, Salât 16, (1, 237).]

2661 ٢ – وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [لَقَدْ كَانَتْ تُقَامُ صَلاَةُ الظُّهْرِ، فَيَذْهَبُ الذَّاهِبُ إلى الْبَقِيعِ فَيَقْضِى حَاجَتَهُ، ثُمَّ يَتَوضَّأُ ثُمَّ يَأْتِى وَرَسُولُ اللهِ ﷺ فِي الرَّكْعَةِ الأولَى مِمَّا يُطَوِّلُهَا]. أخرجه مسلم والنسائى.

2. (2661)-Yine *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Öğle namazı başlardı, bu anda bir kimse Bakî'ye gider, ihtiyacını görür, sonra abdest alır, gelir ve uzunluğu sebebiyle Resûlullah'ın birinci rek'atine yetişirdi." [Müslim, Salât 161, (454); Nesâî, İftitah 56, (2, 164).]

2662 ٣– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عنْه قال: [صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ لَيْلَةً، فَأطَالَ حَتَّى هَمَمْتُ بِأمْرِ سُوءٍ. قِيلَ: وَمَا هَمَمْتَ بِهِ؟ قَالَ: هَمَمْتُ أنْ أجْلِسَ وَأدَعَهُ].

أخرجه الشيخان.

3. (2662)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir gece Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte namaz kıldım. Öylesine namazı uzattı ki, içimden çirkin bir şey yapmak geçti.

"Ne yapmak istemiştin?" diye sordular. Dedi ki:

"Oturup O *(aleyhissalâtu vesselâm)*'nu terketmeyi düşündüm." [Buhârî, Teheccüd 9; Müslim, Müsâfirîn 204, (773).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet Resûlullah'ın teheccüd namazlarının uzunluğu hakkında tatminkâr bir bilgi vermektedir. İbnu Hacer bu hadisle ilgili olarak özetle şu bilgileri dermeyan eder:

"Hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gece namazlarını uzun kılmayı tercih ettiğini gösterir." İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) Resûlullah'a ittibada kavî bir zât idi. Müslim, Câbir rivayeti olarak: أفْضَلُ الصَّلاَةِ طُولُ الْقُنُوتِ *"Namazın en efdali kunûtu uzun olanıdır"* hadisini kaydeder. Bununla namazın uzunluğunun faziletine delil getirir. Ancak burada kunût'la huşû'yu kastetmiş olması da muhtemeldir. Sahâbe'den ve diğer seleften pekçoğu rükû ve secdenin sayıca çokluğu efdaldir diye hükmettiler. Müslim'de gelen bir Sevbân (radıyallâhu anh) hadisinde أفْضَلُ الأعْمَالِ كَثْرَةُ السُّجُودِ *"Amellerin en hayırlısı çokca secdedir"* buyrulmuştur. Görünen o ki, uzunluktan kasdedilen şey şahıslara ve ahvale göre değişmektedir.

Sadedinde olduğumuz hadiste imamın hareketlerine muhalefet etmek çirkin amel sınıfına girmektedir.

Hadiste, birbirleri arasındaki durumları bilmenin faydalı olacağına bir tembih var. Zîra İbnu Mes'ud'un ashâbı, onun "çirkin bir iş yapacaktım" sözünü anlamamışlar ve kendinden sormuşlardır. O da arkadaşlarının bu davranışını tenkid etmeyip cevap vermiştir.

Müslim, *Huzeyfe* hadisi olarak şunu kaydeder: *Aleyhissalâtu vesselâm'*la birlikte Huzeyfe bir gece namaz kılmıştır. Efendimiz, o gece bir rek'atte Bakara, **Âl-i İmrân** ve **Nisâ** sûrelerini okudu. Kırâat sırasında içinde

tesbih olan bir âyet geçince tesbih'te bulunuyor, sual geçince istiyor, teavvüz geçince istiâze ediyordu. Sonra rükûyu geçti ve rükûya kıyam kadar uzun tuttu. Sonra kalktı, rükûsu kadar kıyamda kaldı. Sonra secde yaptı, secdesi de kıyamı kadar uzun oldu." Bu iş, takriben iki saat alır. Muhtemelen Aleyhissalâtu vesselâm o geceyi tam olarak ihyâ etmiştir.

Ancak, bu gece dışındaki halinin gereğine gelince, onu Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) haber vermektedir: "Aleyhissalâtu vesselâm mûtad olarak gecenin üçte birinde namaz kılardı ve bu müddette kıldığı namazların sayısı onbir rek'ati tecavüz etmezdi. Bu hal, rek'atlerin uzun tutulmuş olmasını gerektirir."

2663 ٤– وعن الفضل بن العباس رَضيَ اللهُ عَنْهما قال: [قال رسولُ الله ﷺ: الصَّلاَةُ مَثْنَى تَشَهَّدٌ فـي كُلِّ رَكْعَتين، وتَخَشُّعٌ، وتَمسْكُنٌ، وتُقْنِعُ يَديْكَ يقُولُ: تَرفعُهما إلى ربِّكَ تَعالى مُسْتقْبلاً بِبطُونِهما وَجْهَكَ وتَقُولُ: يَا رَبِّ. يَا رَبِّ. يَا رَبِّ، ومَنْ لَمْ يفْعلْ فَهِيَ خِدَاجٌ]. أخرجه الترمذي.

4. (2663)- *Fadl İbnu'l-Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Namaz ikişer ikişer kılınır. Her iki rek'atte bir teşehhüd vardır. Namazda huşû duyulur (tazarrûda bulunulur), temeskün (tezellül) izhâr edilir. Ellerini kaldırırsın." Şöyle de dedi: "Ellerini, içleri kendi yüzüne dönük olarak Rabbine kaldırır, isteklerini (ısrarla tekrarla söyleyerek) istersin:

"Ya Rabbi! ya Rabbi! ya Rabbi!....." Kim bunu yapmazsa namazı eksiktir." [Tirmizî, Salât 283, (385).]

AÇIKLAMA:

Burada namazda takınılacak edep halinin mühimleri sayılmaktadır.

★ *Tehaşşû,* huşû duymak ma'nâsına gelir. *Hudû'*ya yakın bir ma'nâ taşır. Ancak hudu göz, kulak, beden, ses gibi zâhire akseden ahvaldeki saygı tavrıdır, huşû ise daha ziyade kalbteki saygı halidir. Şunu da belirtelim ki, "hudû bedendedir, huşû ise göz, beden ve sestedir" diye de açıklanmıştır.

*Tehaşşû'*yu sükûn ve tezellül olarak anlayan ve hudû ile ma'nâ yakınlığı içinde gören şârihler buna delil olarak Resûlullah'ın hadisini gösterirler: لَوْ خَشَعَ قَلْبُهُ لَخَشَعَتْ جَوارِحُهُ *"...eğer onun kalbinde huşû olsaydı, dış organlarında da huşû (sükûnet, saygı hali) olurdu."*

★ *Tazarrû;* tezellül, taleb ve rağbette mübalağa olarak tarif edilir.

★ *Temeskün:* Kişinin kendinden meskenet (fakirlik) izhar etmesi; bu da tezellül ve hudû ma'nâsı taşır.

★ Eller duâ edenin yüzüne dönük vaziyette kaldırılıp, talepler ısrarla takrarla, yalvar-yakar vaziyette Allah'tan istenecektir.

★ Son olarak namaz edebiyle ilgili olarak sayılan hususlar yapılmazsa o namazın nâkıs olacağı belirtilmiştir. Şu halde namaz, sadece farz ve vâciblerin edasıyla kemâlini bulmuyor. Onu tamamlayan âdâblar da var, onlara da riayet gerekmektedir. Aksi takdirde ihmal edilen âdâb sayısınca namazda eksiklikler artacaktır.

2664 ٥– وعن عمار بن ياسر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إنَّ الرَّجُلَ لَيَنْصَرِفُ مِنْ صَلاَتِه وَمَا كُتِبَ لَهُ مِنْهَا إلاَّ عُشْرُهَا. تُسْعُهَا. ثُمْنُهَا. سُبْعُهَا. سُدُسُهَا. خُمُسُهَا. رُبُعُهَا. ثُلُثُهَا. نِصْفُهَا]. أخرجه أبو داود.

5. (2664)- *Ammâr İbnu Yâsir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kişi vardır, namazını kılar bitirir de, kendisine namazın sevabının onda biri yazılır. Kişi vardır, dokuzda biri, sekizde biri, yedide biri, altıda biri, beşte biri, dörtte biri, üçte biri yarısı yazılır."* [Ebû Dâvud, Salât 128, (796).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, muasillinin namaz kılarken, namazın rükun ve şartlarından, huşû ve huzû gibi diğer gereklerinden ihlal ve ihmâl ettikleri sebebiyle uğrayacağı ziyanı dile getirmektedir. Önceki hadisle, bu beraber mütâlaa edilence musallinin namazla ilgili edeplere son derece dikkat ve riayet etmesinin ehemmiyeti anlaşılır. Sorumsuzluk, gereksiz bir gevşeklik yüzünden hergün manevi ziyanlara uğramak akıl kârı mıdır? Muhakkak ki hiçbir sevabın yazılmadığı haller de mevcuttur.

NAMAZIN SEKİZ ŞARTI

BİRİNCİSİ: HADESTEN TAHÂRET

2665 ١- عن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [قالَ رَسولُ اللّهِ ﷺ: لاَ يَقْبَلُ اللّهُ صَلاَةً بِغَيْرِ طَهُورٍ، وَلاَ صَدَقَةً مِنْ غُلُولٍ]. أخرجه مسلم والترمذي.

« الطُّهُورُ »: بفتح الطاء المهملة وبضمها المصدر، وكذا الْوُضوء والْوَضوء.

« وَالْغُلُولُ »: الخيانة في الغنيمة والمسرقة منها.

1. (2665)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah temizlik olmayan namazı kabul etmez, hıyânetle kazanılan paradan verilen sadakayı da kabul etmez."* [Müslim, Tahâret 1, (224); Tirmizî, Tahâret 1, (1).]

2666 ٢- وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَ يَقْبَلُ اللّهُ صَلاَةَ أحَدِكُمْ إذَا أحْدَثَ حَتَّى يَتَوَضَّأَ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

2. (2666)-*Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah, sizlerin namazını hades vâki olunca yeniden abdest almadıkça kabul etmez."* [Ebû Dâvud, Tahâret 31, (60); Tirmizî, Tahâret 56, (76).]

2667 ٣- وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَ صَلاَةَ لِمَنْ لاَ وُضُوءَ لَهُ، وَلاَ وُضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللّهِ عَلَيْهِ]. أخرجه أبو داود.

3. (2667)-Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Abdesti olmayanın namazı da*

yoktur. Üzerine besmele çekmeyenin abdesti yoktur." [Ebû Dâvud, Tahâret 48, (101, 102); İbnu Mâce, Tahâret 41, (399); Tirmizî, Tahâret 20, (25).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis tek başına ele alındıkta, zâhiriyle besmele çekilmeden alınan abdestin sahih olmadığını ifade etmektedir. Zâhirîler ve İshâk *İbnu Râhûye* buna hükmetmişlerdir. Ancak ekseriyet burada nefyedilenin fazîlet ve kemâl olduğuna, dolayısıyla besmelesiz abdestin mükemmel bir abdest olmayacağına, sevabının az olacağına hükmetmiştir. Nitekim Resûlullah'tan şu hadis rivayet edilmiştir:

مَنْ تَوَضَّأَ وَذَكَرَ اسْمَ اللهِ عَلَيْهِ كَانَ طَهُوراً لِجَمِيعِ بَدَنِهِ

وَمَنْ تَوَضَّأَ وَلَمْ يَذْكُرْ اسْمَ اللهِ عَلَيْهِ كَانَ طَهُوراً لأَعْضَاءِ وُضُوءِهِ

"Kim besmele ile abdest alırsa, bu bütün bedenine (günahlardan) temizlik olur. Kim de besmele çekmeden abdest alırsa bu da ona, abdest uzuvlarının (maddî) temizliği olur."

Bazı âlimler, besmeleyi niyetle te'vil etmiş, "Kalbin zikridir" demiştir. Bunlara göre: "Eşya zıddıyla bilinir. Öyle ise unutmanın mahalli kalb olduğuna binaen, onun zıddı olan zikrin mahalli de kalbtir. Kalbin zikri ise niyettir, azmetmedir." Ebû Dâvud, bir rivayetinde er-Rebî'a'nın hadisle ilgili şu tefsirini kaydeder: "Bir kimse abdest alsa, gusletse, fakat ne namaz için abdeste, ne de cenâbetten temizlik için gusle niyat etmese, onun abdesti abdest, guslü de gusül olmaz hadis bunu demek ister, (abdest ve gusül için niyet şarttır)."

Her hâl u kârda abdest ve gusülde besmelenin hükmü, görüldüğü üzere ihtilaflıdır. Hanbelîler abdeste başlarken besmelenin vâcib olduğunu söyler, âmden terkedilirse abdest bâtıl olur, sehven ve cehlen terki abdesti ibtal etmez. Hanefîler "Başta besmele çekilmezse sevab az olur" derse de bunun sünnet olduğunu kabul eder.

2668 ٤ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كَانَ النَّبِىُّ ﷺ يَتَوَضَّأُ بِكُلِّ صَلاَةٍ قِيلَ: كَيْفَ كُنْتُمْ تَصْنَعُونَ؟ قَالَ: يُجْزِئُ أَحَدَنَا الْوُضُوءُ مَا لَمْ يُحْدِثْ]. أخرجه الخمسة إلا مسلماً.

4. (2668)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın her namaz için abdest aldığını söylemişti, kendisine:

"Siz nasıl yapıyordunuz?" diye soruldu. Şu cevabı verdi:

"Aldığımız abdest bozuluncaya kadar bize yetiyordu." [Buhârî, Vudû 54; Ebû Dâvud, Tahâret 66, (171); Tirmizî, Tahâret 44, (58, 60); Nesâî, Tahâret 101, (1, 85).]

2669 ٥– وعن بريدة رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّ رسولَ الله ﷺ صَلَّى يومَ الْفَتْحِ الصَّلَوَاتِ كُلَّهَا بِوُضُوءٍ وَاحِدٍ، فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: فَعَلْتَ يَا رَسُولَ اللهِ شَيْئاً لَمْ تَكُنْ تَفْعَلُهُ؟ قَالَ فَقَالَ: عَمْداً فَعَلْتُهُ يَا عُمَرُ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

5. (2669)- *Büreyde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Fetih günü bütün namazları tek abdestle kıldı. Ömer *İbnu'l-Hattâb* (radıyallâhu anh) kendisine:

"Ey Allah'ın Resûlü, bugün şimdiye kadar hiç yapmadığın şeyi yapmış olmalısın?" demişti, şu cevapta bulundu:

"Ey Ömer, bunu bilerek yaptım." [Müslim, Tahâret 86, (277); Ebû Dâvud, Tahâret 66, (172); Tirmizî, Tahâret 45, (61); Nesâî, Tahâret 101, (1, 86).]

2670 ٦– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ أَحْدَثَ فِي صَلاَتِهِ فَلْيَنْصَرِفْ، فَإِنْ كَانَ فِي صَلاَةِ جَمَاعَةٍ فَلْيَأْخُذْ بِأَنْفِهِ وَلْيَنْصَرِفْ]. أخرجه أبو داود.

وإنما أمره أن يأخذ بأنفه ليوهم القوم أن به رعافاً، وهو من نوع الأدب في ستر العورة وإخفاء القبيح.

6. (2670)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *Namaz kılarken kimin abdesti kozulacak olursa hemen namazdan çıksın. Eğer cemaatle kılınan bir namazda ise burnunu tutarak ayrılsın."* [Ebû Dâvud, Salât 236, (1114).]

Burnunu tutmasını emretmesi, cemaate burnu kanamış zannını vermek içindir. Bu davranış, avretin örtülmesi ve kabîhin gizlenmesi hususunda bir nevî edebe riayettir.

2671 ٧– وعن مالك: [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ ابنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما: كَانَ يَرْعُفُ فِي الصَّلاَةِ فَيَخْرُجُ وَيَغْسِلُ الدَّمَ، ثُمَّ يَرْجِعُ فَيَبْنِى عَلَى مَا قَدْ صَلَّى]. وله في أخرى عن ابن المسيب فذكر مثله.

7. (2671)- *İmam Mâlik* merhuma ulaştığına göre, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) namazda iken burnu kanardı, o da çıkar burnunun kanını yıkar, geri döner ve önceki kıldığı namazını (kaldığı yerden) tamamlardı."

Yine *Muvatta*'nın *İbnu'l-Müseyyeb*'den kaydettiği bunun aynısı olan bir başka rivayet daha vardır." [Muvatta, Tahâret 74, (1, 38).]

2672 ٨- وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إذَا أحْدَثَ الرَّجُلُ وَقَدْ جَلَسَ لآخِرِ صَلاَتِهِ قَبْلَ أنْ يُسَلِّمَ فَقَدْ جَازَتْ صَلاَتُهُ]. أخرجه الترمذي.

وقال: ليس إسناده بالقوى وقد اضطربوا في إسناده.

8. (2672)- *İbnu Amr İbnu'l-Âs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir kimse son rek'atte oturmuşken daha selam vermeden hades vâki olsa namazı caizdir."*[Tirmizî, Salât 300, (408).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen sekiz aded hadis, hadesten tahâretle ilgilidir. Hades, manevî kirlilik demektir. Abdesti bozan hallerden biriyle meydana gelir. Bu manevî kirden yani hadesten temizlenmedikçe bazı ibadetleri yapmak caiz olmaz. Bir Buhârî rivayetinde geldiği üzere, "Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) Resûlullah'tan: *"Hades vâki olan kimse abdest almadıkça kıldığı namaz makbul olmaz"* hadisini nakledince Hadramevtli bir zat: "Hades nedir?" diye sorar. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh): "Sesli veya sessiz yellenmedir" diye cevap verir. Ebû Hüreyre bu cevabıyla namaz sırasında vukûu en ziyade muhtemel olan sebeple hadesi tarif etmiş olmaktadır. Değilse, hadesin, bir kısmı icma ile bir kısmı ittifakla ve bir kısmı da ihtilafla sâbit olan başka sebepleri de vardır. Hades, dediğimiz hükmî kirlilikleri abdestsizlik, cünüblük, hayız ve nifas halleri olarak da tarif etmek mümkündür. Böyle bir tariften sonra, bunları meydana getiren her hali hadesin sebebi olarak belirlemiş oluruz. Sözgelimi arka ve ön yollardan bir şeyin çıkması, vücuddan kan çıkması, uyumak, ağız dolusu kusmak, hayız kanının gelmesi, doğum, kadına değmek veya temas etmek gibi, bunların her biri hadesin sebebidir.

Hadesin bir kısmı sadece abdest alarak giderilir: "Arka ve ön yollardan birşey gelmesi, kanama, uyuma, kusma, namazda gülme... gibi. Bir kısmı boy abdesti ile temizlenir: İhtilâm, kadına temas, hayız ve nifas hali gibi.

Neticeye gelmek gerekirse, dinimizin temel prensiplerinden biri, namaz ve sair bazı ibâdetlerin makbul olması için temizlik şartının konmuş olmasıdır. 2665, 2666, 2667 numaralı hadisler abdestsiz namazın makbul olmayacağını kesin bir üslubla ifade etmektedir.

2- Her namaz için ayrı bir abdest almak efdaldir. Resûlullah'ın

mûtad olan âdeti ve sünnet budur (2667. hadis). Ancak, abdesti bozan bir hal vukû bulmadıkça abdest devam ediyor demektir ve abdest bozulmadığı müddetçe de müteakip namazları kılmak mümkündür. 2668 numaralı hadis ashâb'tan bir kısmının böyle yaptığını gösterir. *İbnu Mâce*'de gelen bir rivayette bu hal, وَكُنَّانَحْنُ نُصَلِّى الصَّلَوَاتِ كُلَّهَا بِوُضُوءٍ وَاحِدٍ "Biz bütün namazları tek abdestle kılardık." diye daha açık ifade edilmiştir. Tahâvî, her vakti ayrı bir abdestle kılmak sadece Efendimize has bir vacip olabileceğini söylemiştir. 2669 numaralı hadis de Resûlullah'ın Mekke'nin fethedildiği gün sabah abdesti ile yatsı namazını da kıldığını haber vermektedir. Resûlullah'ın bir kere de olsa yaptığı bir şey meşrûdur, en azından benzer şartlarda, istisnâî durumlarda meşrûdur.

Resûlullah'ın her namaz için abdest almayı emrettiğine dair sahih rivayet dahi mevcut ise de bunun neshedilmiş olabileceği belirtilmiş ve böyle bir vecîbenin olmadığı hususunda icma hâsıl olmuştur.

3- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ)'nin rivayet ettiği 2670 numaralı hadiste Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, namaz sırasında abdest bozulacak olursa, namazın derhal terkedilmesini emretmektedir. Hadis mutlak geldiği için, âlimler bu hadesin iradî, gayr-ı iradî veya bir zarûrete mebni, her ne sûretle vâki olursa olsun hükmün aynı olacağını belirtir.

Ayrıca bu hadiste, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu durumda takip edilecek mühim bir edep vaz'ediyor: "Burnu tutarak çıkmak..." Hatta burna bir de mendil konması, gayeyi daha iyi hâsıl eder. Çünkü Hattâbî gibi bazı şârihler burnu tutmanın, cemaate "burnu kanamış" zannını verme gayesine yönelik olduğunu belirtirler: "Bu hadis der, setrü'l-avret ve kabîh bir durumun gizlenmesinde edebe riayet dersi de vermektedir. Benzer hallerde bu çeşit tevriye'ye başvurmak günâh ve merdud olan riya ve yalan sınıfına girmez. Tam aksine bu, nezâkettir, hayanın kullanılmasıdır ve halkın su-i zan ve kuşkusundan sâlim kalma yollarına başvurmadır."

4- 2671 numaralı hadis İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'dan verdiği örnekle namazın bir kısmını kılmışken, abdesti bozulan kimsenin namazını tamamlama şeklini aydınlatmaktadır: İbnu Abbâs abdest aldıktan sonra önceki kıldığı kısmın üzerine geri kalanı bina ediyor. Yani namazı bozulmakla kıldığı kısımlar iptal olmuyor. Sözgelimi dördüncü rek'atte namazdan ayrılmış ise, abdesti alıp dönünce tek rek'at kılarak namazını tamamlıyor, önceki üçü yenilemiyor. Muvatta'nın Abdullah İbnu Ömer'den kaydettiği bir başka örnekte "(bu sırada hiç) konuşmadı" ziyadesiyle önceki kılınan kısmın muteber olma şartını da beyan eder. Zürkânî: "Bu kimselerin ameli, onlar nazarında burnu kanaması abdest

bozucu olmadığını, kanı yıkamak için çıkıp konuşmadığı ve namaz kılınan yere en yakın mekandan öte geçmediği takdirde önceki kıldığının üzerine tamamlayabileceğini ifade eder" der.

Bu mesele ilmihâl kitaplarında Lâhik adını taşıyan bahislerde teferruâtlı olarak açıklanır. Şöyle özetleyebiliriz: İmama uyan kimse, namaz sırasında uyku, gaflet, cemaatin çokluğundan dolayı bir zahmet veya vâki olan bir hades sebebiyle namazın tamamını veya bir kısmını imamla kılamazsa, bunu sonradan bazı kayıtlarla tamamlar. Bu durum başına gelen kimse muktedi gibidir. Öyle ise, kendisi tamamlayacağı kısımları imamın arkasında imiş gibi yaparak tamamlar, mesela Kur'ân okumaz.

Lâhik mümkünse, kaçırdığı kısımları kaza ederek, imama uyar. Kaza edemeyeceğini anlarsa imama uyar, imam selam verdikten sonra tamamlar.

Mesela bir muktedi, dördüncü rek'atte burnu kanasa, gider abdest tazeler, bu esnada namaza mâni bir söz ve davranıştan kaçınır. Dönüşte nerede yakalayabilirse imama uyar, rek'ate yetişemedi ise imam selam verdikten sonra kalkıp tamamlar. Eğer imama yetişemezse tek başına, kılamadığı dördüncü rek'ati imamın arkasında imiş gibi hiçbir şey okumadan kılıp selam verir. Bu hâdise ücüncü rek'atte vâki olsa, abdest alan lâhik, önce üçüncü rek'ati kırâatsiz olarak kılar ve imama uyar, onunla dördüncü rek'ati kılar. Ancak imama bu şekilde kavuşamamaktan korkarsa hemen imama uyar, eksik kısmı imam selam verdikten sonra kırâatsiz tamamlar. İmam sehiv secdesi yapsa imamla sehiv secdesi yapmaz, sehiv secdesini en sonda yapar.

Bu tarza uymayanlar namazlarını yeniden kılarlar.

5-Sadedinde olduğumuz hadislerin sonuncusu (2672), son rek'ati tamamlayıp oturduğumuz zaman selam vermezden önce hades vukûu halinde namazın mûteber olacağını ifade etmektedir.

Hadiste oturma müddeti belirtilmemiş ise de Hanefîler bunu, teşehhüd okuma müddeti ile kayıdlarlar. Daha az olursa câiz olmaz, çünkü teşehhüd miktarı oturmak farzdır. Selam aranmıyor, çünkü bu, namazın farzlarından değildir. *İmam Şâfiî'ye* göre bu durumda namaz iade edilir. Çünkü ona göre teşehhüd de, selam da farzdır.

Ahmed İbnu Hanbel'e göre teşehhüd okumadan selam verse namaz câizdir.

NAMAZIN İKİNCİ ŞARTI: ELBİSE TEMİZLİĞİ

2673 ١– عن معاوية رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه: [أَنَّهُ سَأَلَ أُخْتَهُ أُمَّ حَبِيبَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها زَوْجَ النَّبىِّ

ﷺ: هَلْ كَانَ رسولُ اللهِ يُصَلّي في الثَّوْبِ الَّذى كـانَ يُجَامِعُهَا فيه؟ فقَالَتْ: نَعَمْ، مَالَمْ يرَ فيهِ أذىً]. أخرجه أبو داود والنسائى.

والمراد «بالأذَى» هنا الرطوبة من الجماع.

1. (2673)- *Hz. Mu'âviye* (radıyallâhu anh)'nin dediğine göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevce-i pâkleri Ümmü Habîbe'ye -ki kızkardeşidir- sormuştur:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, içerisinde kendisiyle temasta bulunduğu elbise sırtında olduğu halde namaz kılar mıydı?" Ümmü Habîbe (radıyallâhu anhâ) şu cevabı vermiştir:

"Evet, yeter ki elbisede bir ezâ (meni bulaşığı) görmemiş olsun!" [Ebû Dâvud, Tahâret 133, (366); Nesâî, Tahâret 186, (1, 155); Buhârî, Salât 2, (Buhârî, bâb başlığı (tercüme) olarak kaydeder.]

AÇIKLAMA:

Burada *ezâ* ile gözle görülen pislik kastedilmiştir. Bazı âlimler bu hadise dayanarak meni, mezi, kadının fercinden hasıl olan rutubetin necis olduğuna hükmetmiştir. Zira Resûlullah ezâ ile bu söylenenlerin bulaşığını kastetmiş olmalıdır. Meninin necis olup olmadığı ihtilaflıdır. *Şâfiî* ve *Ahmed* temiz olduğunu söyler. ***Ebû Hanîfe*** ve ***Mâlik*** necis olduğunu söyler. ***Mâlik***'e göre kurusu da yaşı da yıkanarak temizlenir. ***Ebû Hanîfe***'ye göre yaşı su ile de temizlenebilir.

2674 ٢– وعن عـائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قـالت: [كَـانَ رسُـولُ اللهِ ﷺ لاَ يُصَلّي في مَلاَحِفنَا]. أخرجه أصحاب السنن.

2. (2674)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bizim (kadınların) çamaşırları içerisinde namaz kılmazdı." [Ebû Dâvud, Tahâret 134, (368); Tirmizî, Salât 420, (600); Nesâî, Zînet 116, (8, 217).]

AÇIKLAMA:

Burada *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in kadın çamaşırı içerisinde namaz kılmadığı belirtiliyor. Kadın çamaşırı diye tercüme ettiğimiz melâhif kelimesi rivayetlerde luhuf diye de gelmiştir. Bir rivayette şuur kelimesiyle beraber gelir, yani râvi şuur mu derdi luhuf mu derdi şekke düşer. Luhuf, "lihâf"ın cem'idir. Lihâf, milhafe, milhaf vücu-

du örten, vücuda giyilen her şey olarak açıklanır.[11] Şuur ise "şi'âr"ın cem'idir. Bu ise vücuda giyilen ilk çamaşırdır. Öyle ise lihâf da şi'âr da aynı ma'nâda yani iç çamaşırı manasında kullanılmış olmalıdır.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sadedinde olduğumuz rivayete göre namazda kadınların iç çamaşırlarını kullanmaktan sakınmıştır. Şârihler bunu: "Kadının iç çamaşırına hayız kanı bulaşmış olma ihtimaline binaen" diye açıklarlar. Namazda bütün giysilerin temiz olması şarttır. Halbuki kan bulaşığı temizliğe mânidir.

2675 ٣– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [إنَّهُ كـانَ يعرَقُ في الثَّوْبِ، وَهُوَ جُنُبٌ ثُمَّ يُصلِّي فيهِ]. أخرجه مالك.

3. (2675)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ)'in anlattığına göre, cünübken içinde terlediği elbise sırtında olduğu halde namaz kılardı." [Muvatta, Tahâret 87, (1, 52).]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) burada cünüb kimsenin temiz olduğunu ifade etmektedir.

Terin temizliğine hükmetmeye ulemayı sevkeden delillerden biri, ehl-i kitap olan kadınla müslümanların evlenmelerinin caiz olmasıdır. Cumhur der ki: "Kadınların terinden onlarla beraber yatan kimse korunamaz. Eğer ehl-i kitap kadının teri necis olsaydı, kocasına namaz kılabilmesi için bu teri yıkaması emredilirdi. Halbuki bu meselede mü'min kadınla ehl-i kitap kadın arasında tefrik yapılmamıştır. Öyle ise diri olan insanoğlu necîsu'l-ayn değildir. Çünkü, kadınla erkek arasında fark yoktur."

2676 ٤– وعن أبى سعيد رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [بَيْنَمَا رَسولُ اللهِ ﷺ يُصَلِّي بأَصْحابِهِ إذْ خَلَعَ نَعْلَيْهِ فوضَعَهُمَا عَنْ يَسارِهِ، فَلَمَّا رَأى ذلكَ القَوْمُ أَلْقَوْا نعالَهُمْ، فَلَمَّا قَضَى رَسولُ اللهِ ﷺ صلاتَهُ قـالَ: مَا حَمَلَكُمْ على إلْقَائِكُمْ نعالَكُمْ. قالُوا: رَأيناكَ أَلْقَيْتَ نَعْلَيْكَ فَأَلْقَيْنَا نعالَنَا، فقَالَ: إنَّ جبريلَ عَلَيْهِ السَّلامُ أَتَاني فَأَخْبَرَني أنَّ فيهِمَا قَذَراً أَوْ أذىً، فإذَا جاءَ أحدكم إلى المَسْجِدِ فَلْيَنْظُرْ، فإنْ رَأى فـي نَعْلَيْهِ قَذَراً، أَوْ قال أذىً

11– *Lihâf'ı* bazı lugatlar *"vücudu dıştan örten giysi (cübbe, bürde gibi)* diye tarif ederken Cevherî gibi bazıları her çeşit giysiye de ıtlak olunduğunu belirtir. Şu halde, şi'âr ile lihâf bazı ma'nâlarda müterâdiftir.

فَلْيَمْسَحْهُ وَلْيُصَلِّ فِيهِمَا]. أخرجه أبو داود.

4. (2676)- *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ashâbiyle namaz kılarken âniden nalınlarını çıkarıp sol tarafına koydu. Bunu gören cemaat de derhal nalınlarını attılar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazı tamamlayınca:

"Nalınlarınızı niye attınız?" diye sordu.

"Seni nalınlarını atarken gördük, biz de kendi nalınlarımızı attık!" cevabını verdiler.

"Cebrâil (aleyhisselâm) bana gelip pislik olduğunu haber verdi (onun için attım). Öyleyse sizler mescide gelirken dikkat edin, nalınlarınızda bir pislik (kazurat) -veya ezâ demişti- görürseniz onu silin; o, ayağınızda olduğu halde namazınızı kılın." [Ebû Dâvud, Salât 89, (650).]

AÇIKLAMA:

1- Râvi burada *kazr* kelimesi ile ezâ kelimesini şekk içinde kullanır. *Kazr* dilimizde *kazurat* olarak kullandığımız pislik demektir. Ezâ aslında temiz bile olsa pis addedilen, istikrah duyulan şeydir. Ezâ'nın daha değişik ma'nâları, daha geniş kullanım sahaları vardır.

2- Hadis ayakkabı ile birlikte namaz kılınabileceğine delildir.

3- Hadis ayrıca ayakkabıda gözle görülen necâsetin silinip atılmasıyla ayakkabıyla namaz kılınabilecek tahâretin hâsıl olduğuna delâlet eder.

4- Hattâbî bu hadisten: "Bir kimse elbisesinde necâset olduğunu farketmeden namaz kılıp sonra farkedecek olsa, namazı sahihtir, iade gerekmez" hükmünü çıkarır.

5- *Resûlullah*'ın sözlerine uymak vacib olduğu gibi fiillerine uymak da vâcibtir. Zîra Ashâb, O'nun ayakkabısını çıkardığını görünce derhal ayakkabılarını çıkarıp atmışlardır.

6- Bir kimse tek başına namaz kılınca ayakkabısını çıkarırsa sol tarafına koymalıdır. Safta başkalarıyla namaz kılar, sağında solunda adamlar bulunursa ayakkabısını bacaklarının arasına koyar.

7- Amel-i yesir (azıcık amel) namazı bozmaz.

NAMAZIN ÜÇÜNCÜ ŞARTI: SETRÜ'L-AVRET

2677 ١ – عن بهز بن حكيم عن أبيه عن جده رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ عَوْرَاتُنَا مَا

نَأتِى مِنْهَا وَمَا نَذَرُ؟ قَالَ: احْفَظْ عَوْرَتَكَ إلاَّ مِنْ زَوْجَتِكَ، أوْ مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ. قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ: فَالرَّجُلُ يَكُونُ مَعَ الرَّجُلِ؟ قَالَ: إنِ اسْتَطَعْتَ أنْ لاَ يَرَاهَا أحَدٌ فَافْعَلْ. قُلْتُ: الرَّجُلُ يَكُونُ خَالِياً؟ قَالَ: فَاللّٰهُ أحَقُّ أنْ يُسْتَحْيَى مِنْهُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

1. (2677)- *Behz İbnu Hakîm* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "(Bir gün Hz. Peygamber'e sorarak) dedim ki:

"Ey Allah'ın Resûlü! Hangi avretimizi açıp, hangi avretimizi örtelim?"

"Zevcen ve sağ elinin sahip oldukları dışında herkese karşı avretini koru!" cevabını verdi. Ben tekrar:

"Ey Allah'ın Resûlü, erkekle olursa?" dedim,

"Gücün yeterse avretini kimseye gösterme!" dedim.

"Kişi tek başına olursa?" dedim.

"Kendisine karşı haya edilmeye Allah daha lâyıktır" dedi." [Ebû Dâvud, Hamâm 3, (4017); Tirmizî, Edeb 22, ,(2770), 39, (2795); İbnu Mâce, Nikâh 28, (1920).]

AÇIKLAMA:

1- *Avret,* en-Nihâye'de "Göründüğü takdirde istihyâ edilen (utanılan) her şey" diye tarif edilmiştir. Şer'i nokta-i nazardan örtülmesi gereken yani avret olan yerler hakkında da şu bilgi verilir: "Avret, erkeklerde göbekle dizkapağı arasındadır. Hür kadınlarda yüz, bileklere kadar eller hariç bütün bedendir, ayakları ihtilaflıdır. Câriyede erkekteki gibidir, hizmet sırasında açılan baş, boyun, kollar gibi yerler avret değildir. Avretin örtülmesi gerek namaz içinde ve gerekse dışında vâcibtir. Yalnız olma halinde bu meselede ihtilaf vardır." Kadınlarda yüz ve eller hariç bütün bedenin avret olması sebebiyle kadınlara avret denmiştir. Dilimizdeki kadın ma'nâsına kullanılan avrat kelimesi, şu halde avret'den bozmadır.

2- Fakihler bu hadisten hareketle, hadiste belirtilen kimselerin dışındakilere avret mahallini açmanın haram olduğunu belirtirler. Haramlık sadece erkeğin avreti kadına karşı, kadınınki de erkeğe karşı değildir, söylenenler dışında kadının kadına, erkeğin erkeğe bakması haramdır. Ulema bu hususta icma eder.

Hadisin son fıkrası tek başına bile olsa çıplak durulmasını yasaklamakta, Allah'a karşı da haya duygusu içinde olunmasını emretmektedir.

Tesettürü emreden yegane hadis bu değildir. Müteakip rivayetler başka teferruâta yer verecekler. Esasen kadın olsun, erken olsun, her iki cinsi de gözlerini yabancı avret'e (haram edilen şeylere) bakmaktan Kur'ân âyetleri yasaklamıştır: **"(Ey Muhammed), mü'min erkeklere söyle, gözlerini bakılması yasak olandan çevirsinler. Mahrem yerlerini korusunlar... mü'min kadınlara da söyle: Gözlerini bakılması yasak olandan çevirsinler, iffetlerini korusunlar, süslerini, kendiliğinden görünen kısmı müstesnâ açmasınlar..."** (Nûr 30-31). Âyette hem "gözü korumak" hem de "mahrem yerlerin (fercler) korunması" birlikte emredilmektedir.

2678 ٢– وعن أبى سعيد الخدرىّ رَضيَ اللهُ عَنْه قال: [قالَ رَسولُ اللهِ ﷺ : لاَ يَنظُرُ الرَّجلُ إلى عَوْرَةِ الرَّجُلِ، وَلاَ المَرأةُ إلى عَوْرَةِ، الْمَرْأةِ وَلاَ يُفْضِي الرَّجُلُ إلـى الرَّجلِ في الثَّوْبِ الْوَاحِدِ، وَلاَ تُفْضِي المَرأةِ إلى المَرأةِ في الثَّوْبِ الْوَاحِدِ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

والمراد بقوله « لاَ يُفْضِي » الخ: أى لا يلصق جسده بجسده.

2. (2678)- *Ebû Saîd el'Hudrî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir erkek başka bir erkeğin avretine bakmasın, kadın da kadının avretine. Bir erkek aynı örtünün içinde bir başka erkeğe sokulmasın. Kadın da aynı örtünün içinde bir başka kadına sokulmasın."* [Müslim, Hayz 74, (338); Ebû Dâvud, Hamâm 3, (4018); Tirmizî, Edeb 39, (2794).]

2679 ٣– وعن ابن عمر رَضيَ اللهُ عَنْهما قال: [قالَ رَسولُ اللهِ ﷺ : إيَّاكُمْ وَالتَّعَرِّى، فإنَّ مَعَكُم مَنْ لاَ يُفارِقُكُمْ إلاَّ عِنْدَ الْغائِطِ، وَحِينَ يُفْضِي الرَّجُلُ إلـى أهْلِهِ، فَاسْتَحيُوهُم وأكْرِمُوهُمْ]. أخرجه الترمذي.

« التَّعَرِّى » التجرّد من الثياب.

3. (2679)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Çıplaklıktan sakının! Zîra sizin yanınızda sadece helâya girdiğiniz zaman ve erkek hanımına sokulunca ayrılan melekler var. Onlardan utanın ve onlara karşı saygılı olun."* [Tirmizî, Edeb 42, (2801).]

2680 ٤– وعن ابن عمرو بن العاص رَضيَ اللهُ عَنْهما قال: [قـالَ رَسولُ اللهِ ﷺ : إذَا زَوَّجَ

أحَدُكُمْ أمَتَهُ، أوْ عَبْدَهُ، أوْ أجِيرَهُ فَلاَ يَنْظُرَنَّ إلى عَوْرَتِهَا]. أخرجه أبو داود.

4. (2680)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizden biri câriyesini veya kölesini veya ücretlisini evlendirdi mi, artık onun avretine bakmasın."* [Ebû Dâvud, Libâs 37, (4113, 4114).]

AÇIKLAMA:

1- İkinci hadiste (2678) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadının kadınla, erkeğin erkekle aynı örtü altında birbirine sokulmasını yasaklamaktadır. Sokulmak diye tercüme ettiğimiz kelimenin hadisteki aslı efdâ'dır. Teysîr müellifi İbnu Deybe kelimeyi cesedin cesede değmesi diye açıklamış. Efdâ, yerine göre elle değmek, yerine göre mübâşeret de denen bedenin bedene değmesi ve hatta cima ma'nâsında da kullanılmıştır.

Hadisten: *"Erkeğin erkekle aynı örtünün altında yatması, keza kadının da kadınla -aralarında bir hâil (perde engel) olsun olmasın- çıplak vaziyette yatmasının yasaklanmış olduğu"* hükmü çıkarılmıştır. Tîbî: "İki erkeğin, çıplak olarak aynı örtü altında yatmaları câiz değildir, kadınlar için de hüküm aynıdır, bu yasağa riayet etmeyenler ta'zîr cezasına çarptırılırlar" der.

Nevevî, bu nehyin, "tahrim nehyi" olduğunu, yani "haram" ifade ettiğini belirtir, "şayet aralarında bir hâil yoksa" der. Nevevî devamla der ki: "Bu hadisle, başkasının avretine -vücudunun hangi noktasında olursa olsun- elle değmenin haram olduğuna delil var. Bu hususta ulema ittifak eder. Maalesef bu meselede umumi belva var, bilhassa hamamlarda gevşeklik gösterilmektedir. Hamama gidenlerin, gözünü, elini veya başka bir yerine gayrın avretinden koruması gerekir. Keza kendi avretini de oradaki hizmetçi ve benzeri yabancının göz, el vesairesinden koruması gerekir. Bu yasaklardan birini ihlal eden bir kimse görülünce o da azarlanmalıdır. Ulemamız demiştir ki: "Bu ihlâlle karşılaşan kimseden azarlama vazifesi, saygısız herifin söz dinlemeyeceğini zannetmesiyle üzerinden düşmez. Ancak kendinin veya bir başkasının hayatına mal olacak bir fitneden korkarsa o zaman azarlama vazifesi düşer."

Kişi yalnız olduğu zaman bir ihtiyaca mebni avretini açabileceği söylenmiştir. Helâda, hamamda olduğu gibi.

2- 2679 numaralı hadiste, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* insandan nâdir birkaç hal dışında hiç ayrılmayan hafaza meleklerine (el-Kirâmu'l-Kâtibûn) karşı da tesettür emretmektedir. Hadiste onlara ik-

ram (hürmet) tavsiye edilmektedir. Onlara hürmet, saygının gereklerini yerine getirmekle olur. Beşerî münâsebetlerde bunun bir gereği de örtünmektir. Âlimler mücâma'a, kaza-yı hâcet, temizlik gibi zaruri haller dışında yalnız başına bile olsa, kişiye çıplak vaziyette durmasının câiz olmayacağını belirtmişlerdir.

2681 ٥– وعن عليّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قالَ لِي النَّبِيُّ ﷺ : يَا عَلِيُّ لاَ تُبْرِزْ فَخِذَكَ، وَلاَ تَنْظُرْ إلى فَخِذِ حَيٍّ، وَلاَ مَيِّتٍ]. أخرجه أبو داود.

5. (2681)-Hz. Ali (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana: "Ey Ali, dizini çıkarma, ne canlı, ne ölü, başkasının dizine de bakma" buyurdu." [Ebû Dâvud, Cenâiz 32, (3140).]

2682 ٦– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [عَدَّ رسولُ اللهِ ﷺ الْفَخِذَ عَوْرَةً]. أخرجه الترمذي.

6. (2682)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* uyluğu avret addetti." [Tirmizî, Edeb 40, (2798).]

AÇIKLAMA:

1- 2681 numaralı hadis avret meselesinde ölü ile canlı arasında fark olmadığını belirtiyor.

2- Bu hadis uyluk'a avret diyen cumhurun delillerindendir. Ebû Hanîfe de bu kavildedir. Yalnız halvet halinde kadınların -câriye dahil- avreti dizkapağı göbek arası, erkeğinki arka ve ön fercidir.

2683 ٧– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ : لاَ يُصَلِّى أحَدُكُمْ في الثَّوْبِ الْوَاحِدِ لَيْسَ عَلَى عَاتِقِه، أوْ قالَ عَلَى عَاتِقَيْهِ، مِنْهُ شَيْءٌ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

7. (2683)-*Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Omuzunuzu da örtmeyen* -veya şöyle demişti *bir parçası iki omuzunuzu da örtmeyen- tek parçadan müteşekkil kumaş içerisinde kimse namaz kılmasın."* [Buhârî, Salât 5; Müslim, Salât 277, (516); Ebû Dâvud, Salât 78, (626); Nesâî, Kıble 18, (2, 71).]

2684 ٨– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ : مَنْ صَلَّى في ثَوْبٍ وَاحِدٍ فَلْيُخَالِفْ بَيْنَ طَرَفَيْهِ]. أخرجه البخاري وأبو داود.

وعنده: [فَلْيُخَالِفْ بِطَرَفَيْهِ عَلى عَاتِقِهِ].

8. (2684)-Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim tek parçalı kumaş içerisinde namaz kılarsa onu iki omuzu arasında çaprazlasın." [Buhârî, Salât 5; Ebû Dâvud, Salât 78, (627).]

Ebû Dâvud'un metninde: "(Kumaşın) iki ucuyla omuzunda çapraz yapsın" denmiştir.

2685 ٩ – وعنه أيضاً رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سُئِلَ رسـولُ اللهِ ﷺ عَنِ الصَّلاَةِ في الثَّوْبِ الْوَاحِدِ فقَالَ: أوَلِكُلِّكُمْ ثَوْبَانِ]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

9. (2685)- Yine *Ebû Hüreyre*'nin rivayeti de şöyle gelmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a tek bir kumaş içinde kılınacak namazdan sorulmuştu şu cevabı verdi:

"Hepinizin iki parçası var mı?" [Buhârî, Salât 4, 9; Müslim, Salât 275, (515); Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a 30, (1, 140); Ebû Dâvud, Salât 78, (625); Nesâî, Kıble 14, (2, 69-70).]

2686 ١٠ – وعن عمر بن أبى سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّ النّبِـىَّ ﷺ: صَلَّى في ثَوْبٍ وَاحِدٍ مُلْتَحِفاً بِهِ مُخَالِفاً بَيْنَ طَرَفَيْهِ عَلى مَنْكِبَيْهِ]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

10. (2686)- *Ömer İbnu Ebî Seleme* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tek parça kumaşa sarınmış olarak namaz kıldı. İki ucu omuzlardan çaprazlama geçmişti." [Buhârî, Salât 4; Müslim, Salât 279, (517); Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a 29, (1, 140); Ebû Dâvud, Salât 78, (628); Tirmizî, Salât 254, (339); Nesâî, Kıble 14, (2, 70).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen son dört hadis (2683-2686) tek parçalı giysi ile namaz kılma meselesi ile ilgilidir. Burada kaydedilen rivayetler bunun bazı kayıdlarla cevazını ifade etmektedir:

2- 2685 numarada kaydedilen *Ebû Hüreyre* hadisinde görüyoruz ki, bu hususta soru soran kimseye Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Hepinizin iki parçası varmı?"* diye istifhâm-ı inkâri ile cevap veriyor. Bu cevapla Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şunu söylemek istediği beyan edilmiştir: "Biliyorsunuz ki, setrü'l-avret farzdır, namaz da gereklidir. Hepiniz de ikişer elbiseye sahip değilsiniz. Öyleyse setrü'l-avret yerine getirildikten sonra tek parçalı elbise ile namazın caiz olacağını nasıl bilemezsiniz?"

Tahâvî bu hadisi şöyle yorumlar: "Hadisin ma'nâsı şudur: *"Eğer tek parça elbise içerisinde namaz mekruh olsaydı, tek parçadan başka elbise bulamayana da mekruh olurdu."*

Şu halde muktedir olanla olamayan ayırımı yapılmadan mutlak ma'nâda bir kerâhet mevzubahis olsaydı, İslâm zorluk getirmiş olacaktı. Halbuki dînimiz imkanları zorlamaz. Zorlaştırma yok, kolaylık esastır. Öyleyse, burada mesele tek elbise ile namazın caiz olup olmadığı noktasındadır, kerâheti hususunda değildir.

3-Diğer bazı hadisler (2683, 2684) ise tek parçalı kumaş içerisinde namaz kılacak olana bunu imkan nisbetinde omuzlardan itibaren bağlamayı tavsiye etmektedir. 2686 numaraları hadiste ise, Resûlullah'ın da tek parçalı kumaş içerisinde namaz kılmış olduğunu, ancak bunu omuzlarından çaprazlama bağladığını görmekteyiz.

Cumhur, tek parçalı kumaşın omuzdan bağlanma emrini istihbâba hamletmiştir. Öyleyse belden bağlamaya müteveccih nehiy de tenzihîdir, tahrimî değil. Ancak âlimler bu hususu yorumlamada ihtilaf ederler.

Ahmed İbnu Hanbel cumhurdan ayrılarak: "Omuzdan bağlamaya muktedir olan bunu yapmazsa namazı sahih olmaz" demiş, bunu namazın şartlarından biri yapmıştır. Mamafih yine Ahmed'den birçok meselede olduğu gibi bunda da farklı bir görüş daha rivayet edilmiştir: "Namazı sahihtir, ancak günahkâr olur." Böylece bunu, müstakil bir şart yapmış olmaktadır.

4- Buhârî'nin *Câbir İbnu Abdillah*'tan kaydettiği bir hadis, tek parçalı giyeceğin omuz veya belden bağlanması hususunda bir açıklık getirmektedir: ... قَالَ فَإِنْ كَانَ وَاسِعاً فَالْتَحِفْ بِهِ وَإِنْ كَانَ ضَيِّقاً فَاتَّزِرْ بِهِ

"Tek parçanız genişse omuzdan bürünün, darsa belden bağlayın."

Hattâbî gibi bazı âlimler, tek parçalı elbiseye sarınmış vaziyette gördüğü Hz. Câbir'e Resûlullah'ı bu sözlerle müdahaleye sevkeden sebebin, onun kollarını bile hareket ettirmeyecek şekilde vücudunu dıştan sımsıkı sarmış -ki buna sammâ denmektedir-(12) olmasını gösterirler. Ancak, Müslim'in bir rivayetinde de beyan edildiği üzere, *Resûlullah*'ın müdahalesi başka bir sebebe dayanmaktadır: Câbir'in kumaşı dar idi. Bunu omuzdan çaprazvari sarınca, setrü'l-avreti sağlayamamış, Hz. Câbir biraz eğilerek eksiği tamamlama zorunda kalmıştı.

12– صماء **Sammâ** tarzında sarınmak başka hadislerde kesinlikle yasaklanmıştır. (5245, 5246. hadislere bak.)

Şu halde, omuzdan sarınmak esas ise de kumaş, darlığı, azlığı sebebiyle yeterince setrü'l avrete imkan tanımayacaksa bunu belden bağlayarak, örtünmesi gereken yerlere tam örtmek gerekmektedir.

5- Mevzûnun daha iyi anlaşılması için iki noktanın ek bilgi olarak bilinmesi gerekmektedir:

★ Tek parça ile tesettür bahislerinde örtünmek, sarınmak, bağlamak, çaprazlamak gibi farklı kelimelerle ifade ettiğimiz "giyinme" şekilleri, hadis metinlerinde de farklı kelimelerle ifade edilmiştir. Bunlar yerine göre değişik ma'nâlara gelir ise de sadedinde olduğumuz bâbta aynı ma'nâda kullanılmıştır. Sözgelimi müştemil, müteveşşih, muhalif kelimelerinin Nevevî, aynı ma'nâyı taşıdıklarını belirtir. Yani bunlar müttezir'in aksine omuzdan itibaren örtünmeyi ifade ederler. Müttezir ise belden aşağıyı örten ma'nâsına gelir. Tercümede çaprazlama bağlama diye ifade etti-ğimiz bağlama tarzını -ki böyle bağlayana muhâlif denmektedir- şârihler şöyle tarif ederler: *"Sağ omuza atılmış olan kumaşın ucunu sol kolun altından geçirir, sol omuz üzerine atılmış olan diğer uç da sağ kolun altından geçirilir ve bu iki uç, göğüs üzerinde düğümlenir..."*

Şevkânî bu meselede esasın, kumaşı sadece bele bağlayarak omuzları açık bırakmamak bilakis aynı kumaşı hem ridâ olarak bel-omuz arasını, hem de izar olarak bel-diz arasını örtecek tarzda bağlamanın teşkil ettiğini belirtir.

★ Mevzumuzu tamamlayacak son nokta şudur: İslâm bir musalli için normal olarak üç parçalı bir kiyafet derpîş eder:

★ *Serpuş;* başörtüsü. Burada sünnete uyanı, sarıktır.

★ *Ridâ:* Omuzdan bele kadar olan giyecektir.

★ *İzar:* Belden aşağıyı örtecek giyecek. Bunun vücud hatlarını dışarı vurmayacak genişlikte olması esastır, sünnete uyan şalvardır.

İslam teferruâtta ısrar etmez, esas olan farz'ın yerine gelmesidir. Buna riayet edildikten sonra, millî-mahallî gereklere, ferdî imkân ve zevklere göre teferruâta müsâmaha gösterir.

İslâm'ın kıyafet telakkisini Libas'la ilgili bölümün **UMUMÎ AÇIKLAMA** kısmında geniş şekilde tahlil edeceğiz.

2687 ١١ — وعن عائشة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [قَـال رسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَ يَقبلُ اللّٰهُ صلاةَ الحَائِضِ إلاَّ بِخِمَارٍ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

11. (2687)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-*

salâtu vesselâm) buyurdular ki: *"Allah hayız görenin (kadının) namazını başörtüsüz kabul etmez."* [Ebû Dâvud, Salât 85, (641); Tirmizî, Salât 277, (377).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen hâiz (hayız gören) kelimesiyle bülûğ yaşına ermiş kadın kastedilmiştir, hayız görmekte olan değil. Bu açıklamaya gerek duyulmuştur, çünkü hâiz kelimesi normalde namazdan menedilmiş olan hayız halindeki kadın için kullanılır. *Aliyyü'l-Kârî*'nin Mirkat'daki kaydına göre: *"Daha doğrusu, bu kelime ile hayız görme tabiatında olanlar kastedilmiştir, tâ ki, kız çocukları da hükme dahil olsun. Zira kız çocuklarının kıldığı namazların muteber olması için başlarını örtmeleri şarttır."*

2- *Hımâr,* başı örten her şeydir. Cinsi, şekli, uzunluğu mühim değildir, yeterki şer'in derpîş ettiği örtünmeyi sağlasın.

"Avret" meselesinde hür ve köle ayırımı yapmayıp, ikisini aynı hükme tâbi tutan Ehl-i zâhir için bu hadis delil olmuştur, çünkü hüküm hiçbir kaydı şâmil olmaksızın mutlak gelmiştir. *Ebû Hanîfe, Şâfiî* vs. ulemanın da dahil olduğu cumhur, hür ile köle kadın arasında tefriki esas alır ve câriyenin avretini, erkeklerde olduğu üzere göbekle diz arası olarak belirlerler. İbnu Abdiberr el-İstizkâr'da belirttiği üzere *İmam Mâlik:* "Câriyenin avreti saç hariç hürre'ninki gibidir" der. Ancak Irakî Şerhu't-Tirmizî'de: *İmam Mâlik*'ten meşhur olan rivayete göre, câriyenin avreti erkeklerin avreti gibidir demiştir.

2688 ١٢ – وعن عبيد الله بن الأسود الخولانى، وكان في حجر ميمونة رَضِيَ اللهُ عَنْها زوج النبي ﷺ قال: [كَانَتْ مَيْمُونَةُ تُصَلِّى في الدِّرْعِ الْوَاحِدِ وَالخِمَارِ لَيْسَ عَلَيْهَا إزَارٌ]. أخرجه مالك.

12. (2688)- *Ubeydullah İbnu'l-Esved el-Havlânî* -ki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevce-i pâkleri *Meymûne* (radıyallahu anhâ)'nin terbiyesinde idi anlatıyor: "Meymûne (radıyallâhu anhâ) üzerinde izar olmaksızın tek entari (dır') ile başörtüsü giyinmiş olduğu halde namaz kılardı." [Muvatta, Salâtu'l-Cema'a 37, (1, 142).]

AÇIKLAMA:

1- Mücâhid, kadınların normal olarak dört parça giysi içerisinde namaz kılması gerektiğini söylemiştir:

Entari(dır' = kadınlarda omuzdan bele kadar olan kısmı örten giysi). (13)

13– Dır' aslında zırh demektir. Kadının omuzdan ayağa kadar uzanan giysisine Araplar, dır' demişlerdir. Aynı ma'nâda olmak üzere kamîs de denir. Kamîs kelimesini dilimizde gömlekle karşılarız. Şu halde, burada kastedilen şey, -hangi kelime ile ifade edilirse edilsin-, vücudunu omuzdan itibaren örten kollu giyecektir.

★ *Başörtüsü (hımâr).*

★ *Cübbe (Milhafe = en üste giyilen şey).*

★ *Etek (izar = Belden aşağıya giyilen şey).*

Ancak bu ferdî bir görüştür. Cumhur kadınların en az iki parça giyerek namaz kılmasını vâcib olduğunu söyler: Entari ve başörtüsü, yeter ki entari topukları da örtecek kadar uzun olsun. Hatta, tepeden tırnağa kadar örtecek genişlikte tek bir parçanın içinde kılınacak namazın caiz olacağı belirtilmiştir, yeter ki şeriât-ı garrâmızın derpîş ettiği tesettür sağlanmış olsun.

Ancak çoğunluk, kadınlarda da normal namaz kıyafetinin üç parçadan ibaret olduğunu söylemiştir: "Başörtüsü (hımâr), entari (dır'), ve etek (izar).

2- Sadedinde olduğumuz rivayet, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevce-i pâkleri muhterem validemiz Meymûne (radıyallâhu anhâ)' nin uzunca bir entari ve başörtüsü ile namaz kıldığını belirtmektedir. Böylece, "kadınların dört parça giyerek" veya "üç parça giyerek" namaz kılması gerekir" şeklindeki hükümlerin vecîbeyi değil, istihbâbı ifade ettiği görülmüş olmaktadır.

2689 ١٣ – وعن محمد بن زيد بن قنفذ عن أمه: [أَنَّهَا سَأَلَتْ أُمَّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا مَاذَا تُصَلِّي فِيهِ المَرْأَةُ مِنَ الثِّيَابِ؟ فَقَالَتْ: تُصَلِّي فِي الخِمَارِ وَالدِّرْعِ السَّابِغِ إذَا غَيَّبَ ظُهُورَ قَدَمَيْهَا]. أخرجه مالك وأبو داود.

13. (2689)- *Muhammed İbnu Zeyd, İbnu Kunfuz*'un annesinden yaptığı nakle göre, annesi Ümmü Seleme (radıyallâhu anhâ)'ye

"Kadın, hangi giysiler içerisinde namaz kılmalı?" diye sormuştur. O da:

"Başörtüsü ve ayağın üzerini örtecek kadar uzun entari içerisinde!" diye cevap vermiştir." [Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a 36, (1, 142); Ebû Dâvud, Salât 84, (639, 640).]

AÇIKLAMA:

1-Daha önceki hadisten fazla olarak burada kadın entarisi ile ilgili bir açıklamaya yer verilmiştir. Entarinin (yani dır'ın) ayağın sırtını örtecek kadar uzunlukta olması gerekmektedir. Bu kadar uzun entariye sâbiğ dendiği rivayette belirtilmiştir.

2-Bu rivayete göre, kadın, namazda ayaklarını da örtmelidir. Nite-

kim *İmam Mâlik, Şâfiî, Ahmed* hazretleri böyle hükmetmişlerdir. Ancak Ebû Hanîfe hazretleri kadınlarda ayağın sırtını avret kabul etmez, namazda açık olması namazın sıhhatine mâni değildir.

3-Namazda kadınların kapanması gereken yerleri hususunda âlimler arasında bazı ihtilaflar olmuştur. Bunu Hattâbî, Ebû Dâvud *Şerhi*'nde şöyle özetler:

"...Evzâî ve Şâfiî: "Eller ve yüz hariç her tarafını örter" demiştir." Bu hüküm *İbnu Abbâs* ve Atâ'dan da mervîdir. Ebû Bekr İbnu Abdirrahmân İbni'l-Hâris İbni Hişâm der ki: "Kadının her tarafı avrettir, tırnakları bile."

Mâlik İbnu Enes der ki: "Kadın namaz kılarken saçı veya ayaklarının sırtı açılacak olursa, vakti içinde namazı iade eder."

Ashâb-ı Re'y (Hanefîler): "Kadın namaz kılarken başının dörtte biri veya üçte biri açılacak olursa veya uyluğunun dörtte veya üçte biri açılacak olursa, veya karnının dörtte biri veya üçte biri açılacak olursa namazı bozulur. Bu söylenen miktardan daha az bir kısım açılırsa bozulmaz. Bunu tahdidde, aralarında ihtilaf mevcuttur. Bazısı yarısı demiştir. Ancak tahdidi koyarken, ileri sürdükleri miktarı dayandırdıkları (rivayetten gelen) bir asıl bilmiyorum. Sadedinde olduğumuz hadiste "kadının bedeninden bir şey açılırsa kıldığı namaz sahih olmaz." diyenlere delil vardır. Zira hadiste, "ayağın üzerini örtecek kadar uzun olursa..." denmektedir. Yani açık bir ifade ile kadının namazının câiz olması için, âzâlarından hiçbir şeyin görülmemesi şartı koşulmuş olmaktadır."

2690 ١٤ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [صَلَّى رسولُ اللهِ ﷺ في خَمِيصَةٍ لَهَا أَعْلاَمٌ، فَنَظَرَ إلى أَعْلاَمِهَا نَظْرَةً فَقَالَ: اذْهَبُوا بِخَمِيصَتِي هذه إلى أَبِي جَهْمِ ابْنِ حُذَيْفَةَ وائْتُونِي بِأَنْبِجَانِيَّتِهِ، فإنَّهَا أَلْهَتْنِي آنِفاً عَنْ صَلاَتِي]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

وفي رواية مالك وأبي داود: [كُنْتُ أَنْظُرُ إلَيْهَا وأَنَا في الصَّلاَةِ فَأَخَافُ أَنْ تَفْتِنَنِي].

« الأَنْبِجَانِيَّةُ »: كساء له خمل، وقيل هو الغليظ من الصوف.

ومعنى « أَلْهَتْنِي »: شغلتني.

وقوله « آنِفاً »: أي الآن.

14. (2690)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, üzerinde çizgiler olan hamîsa kumaşı üzerinde namaz kılmıştı. (Namazdan sonra) çizgilere bir göz attı ve:

"Bu hamîsa'yı Ebû Cehm İbnu Huzeyfe'ye götürün, onun enbicâniye'sini getirin. Zîra bu beni az önce namazda meşgul etti" buyurdu." [Buhârî Salât 14, Ezân 93, Libâs 19; Müslim, Mesâcid 61, (556); Muvatta, Salât 67, (1, 97, 98); Ebû Dâvud, Salât 167, (914), Libâs 11; Nesâî, Kıble 20, (2, 72).]

Muvatta ve Ebû Dâvud'un bir rivayetinde (Resûlulah) şöyle buyurmuştur: "Ben namazda iken (dikkatimi çekti) ona baktım, bende fitne hasıl edeceğinden korktum."

AÇIKLAMA:

1- *Hamîsa* üzeri çizgili dört köşe bir kumaş, ibrişim veya yünden mamuldür.

2- *Enbicâniyye:* Sert, çizgisiz sade bir kumaş. Bu ismi, kumaşa, Suriye'deki Enbicân adındaki beldeye nisbeten vermişlerdir. Çünkü kumaş orada imal ediliyordu.

3- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kumaşı Ebû Cehm'e göndermesi, onun hediye etmiş olmasındandır. Hadisin Muvatta'daki rivayetinde bu husus belirtilmiştir. *İbnu Battâl,* Resûlullah'ın *Ebû Cehm*'den hamîsa'ya mukabil enbicâniyye kumaşı istemesini, hediyyesini beğenmeme sebebiyle iade ettiği zannına düşerek üzülmesini önlemek için yaptığını belirtir. Namazda meşgul edici bir kumaşı ona göndermesi, bunu ona muvafık bulduğu için değildir. *Ebû Cehm*'in bu kumaşı seccade olarak değil, başka maksadlarla kullanacağını bildiği içindir. Nitekim *Utârid*'in gönderdiği bir elbiseyi giymeyi mahzurlu bulduğu için Hz. Ömer'e göndermiş, sonra da "Ben onu sana giyesin diye göndermedim" açıklamasını yapmıştır.

4- HADİSTEN ÇIKARILAN FEVÂİD VE HÜKÜMLER

★ *Resûlullah* namaz meselesine çok ehemmiyet vermiştir.

★ Namazda zihni meşgul eden herşey mekruhtur.

★ Sûretlerin ve görünen eşyaların sadece sıradan insanlara değil, temiz kalplere, yüce ve pâk ruhlara bile tesiri vardır.

★ Çizgili kumaştan mamul elbise giyilebilir, içinde namaz kılınabilir.

★ Kalbi tâat ve tefekkürden alıkoyacak dünyevî, gereksiz meşguliyetler terkedilmelidir.

★ Mescidleri ve bilhassa kıble cihetini, zihni dağıtacak şekilde tezyin mekruhtur.

Dostlar arasında hediyeleşmek meşrûdur.

Namazda zihnin başka bir şeyle meşguliyeti, namaz sıhhatını kaldırmaz, çünkü çizgiler Resûlullah'ı meşgul etmiş, buna rağmen namazı iade etmemiştir.

Zihni meşgul edip huşû ve huzûdan uzaklaştırıcı şeylere de fitne denebilir.

2691 ـ ١٥ ـ وعن عقبة بن عامر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [أُهْدِىَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ فَرُّوجٌ مِنْ حَرِيرٍ فَلَبِسَهُ فَصَلَّى فِيهِ، ثُمَّ انْصَرَفَ فَنَزَعَهُ نَزْعاً شَدِيداً كَالْكَارِهِ لَهُ وَقَالَ لاَ يَنْبَغِى هذَا لِلْمُتَّقِينَ]. أخرجه النسائى.

« الفَرُّوجِ »: بالتخفيف القباء الذى له شق من خلفه.

15. (2691)- *Ukbe İbnu Âmir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ipekten mamul bir kaftan hediye edildi. Kaftanı giyip içinde namaz kıldı. Sonra namazdan ayrılıp hemen kaftanı şiddetle çıkarıp attı, sanki kaftandan gayr-ı memnundu:

"Bu, muttakîlere muvafık düşmüyor!" dedi." [Nesâî, Kıble 19, (2, 72); Buhârî, bu ma'nâda bir rivayette bulunmuştur. (Salât, 16, Libâs 12); Müslim, Libâs 23, (2075).]

AÇIKLAMA:

1- Ferrûc arkadan veya önden yırtmaçlı giyecek; kaftan diye tercüme ettik. Resûlullah'ın bunu bidayeten giymesi, hadisenin ipeğin tahriminden önceye ait olma ihtimalini doğurmuştur. Bununla beraber, tahrimden sonra olma ihtimaline binaen kumaşın saf ipek değil, ipek karışımı bir dokuma olabileceği söylenmiştir. Çünkü, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yasaktan sonra ipek giyeceği düşünülemez. Tahrimden önce olması halinde, çıkarıp atması, Efendimizin mizâcen ipekten hoşlanmadığını gösterir ki bu fıtrî istikrah, ilâhî yasaklamaya tam bir uyum ifade eder. Ancak tahrimden önceye ait olduğunu te'yid eden bir rivayet'i Müslim, Câbir (radıyallâhu anh)'den kaydeder: صَلَّى فِى قِبَاءٍ دِيبَاجٍ ثُمَّ نَزَعَهُ وَقَالَ نَهَانِى عَنْهُ جِبْرِيلُ "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ipek bir kaftan içinde namaz kıldı, sonra çıkardı ve: *"Cebrâil bundan beni menetti"* dedi. Ayrıca: *"Bu, muttakîlere muvafık düşmüyor"* sözü de tahrimden önceye ait olduğuna delildir, çünkü ilâhî haram karşısında muttakî olanla olmayan arasında fark kalmaz, kimseye muvafık düşmez.

Muttakî ile müslümanın kastedilmesi de muhtemeldir. Bu durumda, nehiy sebebiyle çıkarmış olabilir ve bu hadise ipekle ilgili nehyin başlangıcını teşkil eder. Bu yorum takarrur ettiği takdirde "ipeklinin içinde namaz câizdir" diye verilen fetvanın hükmü kalkar.

Hadisenin tahrimden sonra olması halinde cumhura göre namaz câizdir, ancak tahrimen mekruhtur. İmam Mâlik "vaktinde iade edilmeli" demiştir.

2692 ١٦ — وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [صَلَّى رَسُولُ اللهِ ﷺ في ثَوْبٍ وبَعْضُه عَلَيَّ]. أخرجه أبو داود.

وله عن ميمونة رَضِيَ اللهُ عَنْها مثله.

16. (2692)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) demiştir ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir ucu beni örtmekte olan bir kumaşın diğer ucuyla örtünerek, içinde namaz kıldı." [Ebû Dâvud, Salât 80, (631).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayeti açıklayıcı bir hadis Müslim'de kaydedilmiştir. Hz. Âişe orada şöyle anlatır: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* geceleyin, ben yanı başında hayızlı halde dururken namaz kılardı. Bu sırada üzerimde bir örtü bulunurdu ki bu örtünün bir ucu da Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın üzerinde olurdu."

Fukaha, bu hadiste hayızlının yanında namaz kılmanın câiz olduğuna, hayızlının elbisesinde kan veya necâset lekesi olmadığı takdirde bu elbisenin temiz olduğuna delil görmüştür.

Keza, hadisten, bir kumaşın bir kısmı birinin üstünde olduğu halde, diğer kısmını üzerinde taşıyan kimsenin namaz kılmasının câiz olduğu hükmü çıkarılmıştır.

NAMAZIN DÖRDÜNCÜ ŞARTI: NAMAZ KILINAN YERLER

2693 ١ — عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّ جَدَّتَه مُلَيْكَةَ دَعَتْ رَسولَ اللهِ ﷺ لِطَعامٍ صَنَعَتْه فأكَلَ مِنْه ثُمَّ قالَ: قُومُوا فَأُصَلِّيَ لَكُمْ. قالَ أنَسٌ: فَقُمْتُ إلى حَصيرٍ لَنا قَد اسْوَدَّ مِنْ طُولِ ما لَبِسَ فَنَضَحْتُه بِماءٍ، فَقامَ عَلَيْه وصَفَفْتُ أنا واليَتيمُ وَراءَهُ والعَجوزُ مِنْ وَرائِنا فَصَلَّى بِنا رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ انْصَرَفَ]. أخرجه الستة.

1. (2693)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh)'in anlattığına göre, büyükannesi Müleyke (radıyallâhu anhâ) hazırladığı bir yemeğe Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı davet etti. (Efendimiz şeref vererek) yemekten yediler. Sonra:

"Kalkın size namaz kıldırayım!" buyurdular. Enes (radıyallâhu anh) der ki:

"Ben uzun müddettir kullanılmaktan kararmış olan hasırımızı getirdim, üzerine su çiledim. Aleyhissalâtu vesselâm üzerinde namaza durdu. Ben ve yetim, arkasında saf yaptık, yaşlı (annem) de bizim arkamızda durdu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize iki rek'at (nafile namaz) kıldırıp, sonra ayrıldı." [Buhârî, Salât 20, Ezân 78, 161, 164, Teheccüd 25; Müslim, Mesâcid 266-268, (658-660); Muvatta, Kasru's-Salât 31, (1, 153); Ebû Dâvud, Salât 71, (612, 658); Tirmizî, Salât 173, (234); Nesâî, Mesâcid 43, (2, 56, 57); İmâmet 19, (2, 85-86).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Hacer*'in hadisle ilgili uzunca bir açıklamasının neticesini kaydetmek isteriz: Burada *Hz. Enes*'in büyük annesi olarak gözüken *Müleyke,* annesi Ümmü Süleym'in adıdır. جَدَّتَهُ kelimesinin sonundaki zamirin mercii Enes değil, hadisin râvisi ve aynı zamanda Enes'in yeğeni olan İshâk'dır. (Enes'in anne bir kardeşi Abdullah'ın oğlu İshâk; İshâk İbnu *Abdillah İbnu Ebî Talha. Ebû Talha, Ümmü Süleym*'in ikinci kocası ve Enes'in babalığıdır.) (14)

2- Buhârî, hadisi önce hasır üzerinde namaz başlığı taşıyan bir bâbta kaydeder. Hadiste yer alan fıkhın çokluğu sebebiyle başka bâblarda da kaydeder. Müellifimiz *İbnu Deybe* de bu hadisi namaz kılınan yerlerle ilgili bir bâbta kaydederek, hasır üzerinde namaz kılınabileceğini belirtmiş olmaktadır. Hasır, hurma lifi ve benzeri şeylerden yapılan yaygıya denmektedir. Tabir dilimizde aynen mevcuttur. Humra denen bir başka yaygı daha var, o da hasır gibi hurma lifi ve benzeri şeylerden dokunmaktadır. Ancak, bu küçüktür, namaz kılan kimsenin daha ziyade secde mahalline, yüz ve elleri sıcak ve soğuğa karşı korumak maksadıyla konmaktadır. Eğer bu örgü insan boyunda ve daha büyük olursa ona hasır denmektedir. *Hattâbî*'nin ifadesiyle, bunların her ikisi de dilimizde seccâde dediğimiz şeyin bir nev'idir.

3- Hasır, hurma vs. üzerinde namaz kılınacağını te'yid eden rivayet-

14– İbnu Hacer'i söylediğimiz neticeye ulaştıran delillerin serdini gereksiz görüyoruz, mevzûmuz açısından tâli kalır.

lere sadedinde olduğumuz bâblarda yer verilmesi, seleften bazılarında görülmüş olan ferdî titizliklere karşı delil getirmek gayesini gütmelidir. Nitekim *İbnu Battâl, Ömer İbnu Abdilaziz* (rahimehullah)'in humra üzerine toprak yayıp onun üstüne secde ettiğini belirtmektedir. Onun bu davranışı, tevâzu ve huşûda mübâlağaya hamledilmiş ve hasır, humra gibi başka eşyaların -temiz olmaları kaydıyla- üzerinde namaz kılınabileceğine hükmedilmiştir. *Urve İbnu Zübeyr* ve başka bazılarının da yerden başka bir şey üzerine secde etmeyi mekruh addettikleri rivayet edilmiştir. Bu rivayetlere Mescid-i Nebevî'nin içerisine Resûlullah zamanında hiçbir sergi konmamış olması ilave edilince, herhangi bir yaygının üzerinde namaz kılınabileceği, yeryüzü cinsinden başka bir şey üzerine de secde edileceği hususunda Resûlullah'tan örneklerin rivayet edilme gereği anlaşılır.

4- Hasıra su çilenmesini âlimler onu yumuşatmak, sertliğini azaltmak için diye îzah ederler. "Temizlemek için" diyen de olmuşsa da muteber addedilmemiştir. Zîra "Hasır aslen temizdir, temizlenmeye muhtaç necâseti olsa su serpmekle temizlik hâsıl olmaz" denmiştir.

5- Enes'in beraberindeki yetimin Dümeyre olduğu kabul edilmiştir. *Hüseyn İbnu Abdillah İbnu Dümeyre*'nin dedesi.

6- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FEVÂİD

★ Düğün için bile olsa hatta bir kadın bile yapsa davete icabet gerekir, yeter ki fitneden emin olunsun.

★ Davet yemeğinden yenmelidir.

★ Evlerde cemaatle nafile namaz kılınır.

★ *Resûlullah* namazın fiillerini bizzat gösterip ev halkına öğretmek istemiş gibidir. Bu gereklidir, çünkü, kadınlar mescidde geri tarafta oldukları için bir kısım teferruâtı göremezler.

★ Namaz kılınacak yerin temizlenmesi gerekir.

★ Çocuk, büyüklerle yan yana saf yapabilir.

★ Kadınlar, erkeklerin safının gerisinde yer alır.

★ Kadın yalnız ise tek başına müstakil saf yapar.

★ Gündüz nafilesi iki rek'at olabilir.

★ Mümeyyiz çocuğun abdesti ve namazı sahihtir.

★ Nafile namazda münferid kılmanın efdal olacağına dair gelen ri-

vayetler; bunda ta'lim maksadı olmama durumuna mahsustur. Öğretme maksadı işin içine girerse cemaat halinde efdaldir, hususan Resûl-i Ekrem hakkında.

2694 ٢ – وعن ميمونة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُصَلِّي وَأَنَا حِذَاءَهُ حَائِضٌ، وَرُبَّمَا أَصَابَنِي ثَوْبُهُ إذَا سَجَدَ، وَكَانَ يُصَلِّي عَلَى الخُمْرَةِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

« الخُمْرَةُ »: هى مايضع عليه الرجل وجهه في سجوده من حصير، أو نسيجه خوص ونحوه من الثياب، وقد يطلق على الكبير من نوعها.

2. (2694)- *Hz. Meymûne* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ben hayızlı halde tam hizasında dururken, namaz kılardı. Secde ettiği vakit bazan elbisesi bana değerdi. Humra üzerinde namaz kılardı." [Buhârî, Salât 21, 19, 107, Hayz 29; Müslim, Mesâcid, 273, (513); Ebû Dâvud, Salât 91, (656); Nesâî Mesâcid 44, (2, 57).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisle ilgili bazı açıklamalar önceki rivayetin açıklamasında geçmiştir, humra kelimesiyle ilgili olan gibi.

2- Bu rivayet öncelikle, hayızlı kadının yanında namaz kılınabileceğini, namaz kılarken elbisenin hayızlıya değmesinde herhangi bir kerâhet bulunmadığını belirtmektedir.

2695 ٣ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كُنَّا نُصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ ﷺ في شِدَّةِ الحَرِّ، فإذَا لَمْ يَسْتَطِعْ أحَدُنَا أنْ يُمَكِّنَ جَبْهَتَهُ مِنَ الأرْضِ بَسَطَ ثَوْبَهُ فَصَلَّى عَلَيْهِ]. أخرجه الخمسة.

3. (2695)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz çok sıcak günlerde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte namaz kılardık. Birimiz alnını sıcak sebebiyle yere koyamayacak olsa, giysisini serer onun üzerine secde ederdi." [Buhârî, Amel fi's-Salât 9, Salât 23, Mevâkît 11; Müslim, Mesâcid 191, (620); Ebû Dâvud, Salât 93, (660); Tirmizî, Salât 411, (584); Nesâî, İftitah 149, (2, 216); İbnu Mâce, İkâmetu's-Salât 64, (1033).]

AÇIKLAMA:

Hadis, sıcak veya soğuğa karşı namaz kılanla yer arasına bir hâil kullanılmasının cevazına delil olmaktadır.

Hattâbî hadisle ilgili şu açıklamayı sunar: Bu meselede ulema ihtilaf

etmiştir. Fukaha'nın büyük ekseriyeti bunun câiz olduğuna hükmetmiştir. [İmam Mâlik, Evzâî, Ahmed İbnu Hanbel, Ashâb-ı Re'y (Hanefîler), İshak İbnu Râhûye gibi.]

Şâfiî ise: "Elbisenin kenarına secde kifayet etmez, tıpkı sarığın kıvrımı üzerine yapılacak secdenin kifayet etmemesi gibi. Hz. Enes'in rivayetinde, giymediği bir şeyin yere serilmiş olması muhtemel gözükmektedir" demiştir.

Şu halde *Şâfiî* hazretleri, hadiste kastedilen giysinin "namaz kılan kimsenin üzerindeki elbise olmayıp, musalliden ayrı bir kumaş" olduğuna kânidir. Beyhakî, bu te'vili bir başka rivayetle te'yid eder. İsmâilî'nin kaydettiği bu rivayette: "...Birimiz çakılı eline alır, sağına bırakıp üzerine secde ederdi" denmektedir. Beyhakî bu rivayeti kaydettikten so ıra: "Musalliye bitişik olan bir şeyin üzerine secde caiz olsaydı uzun zamana mal olan çakıl soğutma işine tevessüle ihtiyaç duyulmazdı" der. Beyhakî'nin bu açıklamasına: "Çakıl soğutan kişinin üzerindeki elbisede tesettürü sağladıktan sonra, bir de secdeye imkan sağlayacak fazlalık bulunmamış olabileceği ihtimali" ileri sürülerek cevap verilmiştir.

Hadisten, namaz sırasında az bir amelle huşûya riayet edilebileceği hükmü çıkarılmıştır. Çünkü, elbisenin ucuna secde etmeleri, yerin harareti sebebiyle ârız olacak teşvişi önlemek içindi. Hadisin zâhirinden anlaşılan budur.

2696 ٤– وعن البراء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: صَلُّوا فِي مَرَابِضِ الْغَنَمِ فَإِنَّهَا مُبَارَكَةٌ، وَلَا تُصَلُّوا فِي عَطَنِ الإِبِلِ فَإِنَّهَا مِنَ الشَّيَاطِينِ]. أخرجه أبو داود.

4. (2696)- *Berâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Koyun ağıllarında namaz kılın. Zîra koyunlar mübârek (hayvanlar)dır. Deve damlarında namaz kılmayın, zîra onlar şeytanlardandır."* [Ebû Dâvud, Salât 25, (493).]

2697 ٥– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ الصَّلَاةِ فِي سَبْعَةِ مَوَاطِنَ: المَزْبَلَةِ، وَالمَجْزَرَةِ، وَالمَقْبَرَةِ، وَقَارِعَةِ الطَّرِيقِ، وَفِي الحَمَّامِ، وَمَعَاطِنِ الإِبِلِ، وَفَوْقَ ظَهْرِ بَيْتِ اللهِ الحَرَامِ]. أخرجه الترمذي.

5. (2697)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yedi yerde namaz kılmayı yasakladı: "Mezbele (çöplük), meczere (hayvan kesilen yer), makbere (mezarlık), yol geçeği, hammâm, deve damı, Beytullâhi'l-Haram'ın damının üstü." [Tirmizî, Salât 255, (346).]

AÇIKLAMA:

1- Mü'minler için yeryüzü baştan sona mescid kılınmıştır, dilediği yerde Rabbine ibâdet yapabilir. Bunun la beraber Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)*, hâiz olduğu bazı mahzurlar sebebiyle bir kısım yerlerde ibâdet yapmayı yasaklamıştır. Yukarıda kaydedilen iki hadiste bu yerler belirtilmektedir.

★ Deve damları: Hadiste me'âtın (ma'tın'ın cem'i) diye geçer. Su kenarlarında develerin ıhıp yattıkları yerlere denir. Ancak hadiste deve damı diye çevirdiğimiz develer için hazırlanan ahırlar kastedilmiştir. Resûlullah deve ağılllarında namaz kılma yasağını develerin "şeytanlardan olma" sebebine bağlamıştır.

★ *Mezbele,* çöplerin, pisliklerin atıldığı yerlerdir. Böylesi yerlerin pis olacağı mâlumdur. Halbuki ibâdet yapılacak makamın temiz olması gerekir.

★ *Meczere:* Sığır, deve, koyun gibi hayvanların kesildiği yerlerdir. Buralar da kan ve fışkı pisliklerinden halî değildir.

★ *Makbere,* insan cenazelerinin gömüldüğü yerlere denir. Dilimizde mezarlık da denir. Mezarlıkta namaz meselesinde âlimler ihtilaf eder. *Ahmed İbnu Hanbel,* "Mutlak olarak haramdır" der. Mezar açılmış olsun olmasın, mezarlığa bir şey serilsin serilmesin, kabir üzeri olsun, münferid ev gibi bir yer olsun, kâfir mezarlığı olsun müslüman mezarlığı olsun birdir, namaz haramdır. Zâhirîler de böyle hükmeder, Şâfiî, temiz bir yerde kılınacak namazın câiz olacağını söyler. *Ebû Hanîfe, Evzâî, Sevrî,* "kabristanda namaz mekruhtur" derler. İmam Mâlik'e göre kerâhetsiz caizdir.

★ Yol geçeği diye tercüme ettiğimiz kâri'atu't-tarîk, yol ortası, daha doğrusu yol demektir. Yolda namaz kılanın kalbi, gelip geçenlerle meşgul olacağından huzur bulamaz, ayrıca gelip geçenlere de yolu daraltarak ezâ vermiş olur. Bu sebeple yolda kılınacak namaz mekruh kılınmıştır.

★ *Hammâm:* Bu kelime hamîm'den gelir. Hamîm sıcak su demektir. Hammâm sıcak su ile yıkanılan yere denir ise de zamanla sıcak veya soğuk olsun su ile yıkanılan her yere ıtlak olunmuştur. Buralar pislikten halî olmayacağı için hadisin zâhirine göre, mutlak olarak namaz yasaklanmıştır. Ancak ulema çoğunluk olarak, başka karînelerden hareketle temizlik şartıyla hammâmda kılınacak namazın sıhhatine hükmeder, ancak "mekruhtur" der.

★ *Beytullâhi'l-Haram'ın* damının üstü: Burada namaz kılanın önünde onu örten sâbit bir sütre yoksa namazı sahih olmaz, çünkü o, Beyt'e

doğru değil, beyt'in üzerinde namaz kılmıştır. Şâfiî (rahimehullah), Ka'be'nin binasından üçte iki zirâ boyunda bir parçaya yönelenin kıldığı namazın sahih olduğuna hükmeder. Bu görüşe uyan bazı âlimler: Çünkü böyle birisi, bu durumda Allah korusun Ka'be'nin yıkılması halinde arsasına yönelmiş kimse durumundadır, der.

2- Sadedinde olduğumuz Berâ hadisinde: "Koyun ağıllarında namaz kılın" denmekte, sebep olarak koyunların mübârek oldukları gösterilmektedir. Bazı rivayetlerde koyunun bereket yani bereket sahibi olduğu ifade edilmiştir. Bazı şârihler, hadisi şöyle açıklamıştır: "Bunun ma'nâsı şudur: "Koyunda temerrüd yoktur, zayıf bir mahluktur. Cennet hayvanlarındandır. Onda sekîne vardır. Musalliyi rahatsız etmez, namazını da kesmez. Bereketli bir hayvandır, öyle ise onun kaldığı ağıllarda namaz kılın."

Buradaki emir, vücûb ifade etmez, cevaz ve ruhsat ifade eder.

2698 ٦- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لَعَنَ اللهُ الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

زاد غير أبي داود في رواية عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت: «وَلَوْلاَ ذٰلِكَ لأَبْرِزَ قَبْرُهُ».

6. (2698)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle dediler:

"Allah yahudilere ve hıristiyanlara lânet etsin. Peygamberlerinin kabirlerini mescide çevirdiler." [Buhârî, Salât 54; Müslim, Mesâcid 20, (530); Ebû Dâvud, Cenâiz 76; Nesâî, Cenâiz 106, (4, 95, 96).]

Ebû Dâvud'un dışındaki bir rivayette *Hz. Âişe*'den şu ziyadeye yer verilmiştir: "Eğer bu (endişe) olmasaydı, (Resûlullah'ın) kabri açıkta bulundurulacaktı. Ancak mescid ittihaz edilmesinden korkuldu."

AÇIKLAMA:

1- Burada yahudiler ve hıristiyanlar peygamberlerinin kabirlerini mescide çevirmekten dolayı lânetlenmektedirler. Lânet, Allah'ın rahmetinden uzak kalmalarını dilemektir. Hadisin bazı vecihlerinde beddua: "Kâtele...", "Allah canlarını alsın..." diye ifade edilmiştir. Bu da aynı ma'nâya gelir.

2-Hadisin bazı vecihlerinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sadece yahudilere lânet etmiştir. Çünkü tarihte ilk defa onlar peygamberlerinin kabirlerini mescide çevirmişlerdir.

3- Hıristiyanların peygamberi olan *Hz. İsa*'nın göğe çekilmiş olması sebebiyle kabri bulunmadığı için, onların kabri mescide çevirmeleri mevzubahis olamayacağı belirtilerek hadiste müşkil olduğu ileri sürülmüştür. Ancak, hıristiyanlar, Tevrat'ı münzel bir kitap olarak benimseyip ona inandıkları için, onda zikri geçen peygamberleri, yahudi an'anesine tâbi olarak tebcîl etmişlerdir. Nitekim müslümanlar da Hz. Muhammed'den önce gelip geçen bütün peygamberleri benimser, ta'zim'de bulunur. Ne var ki, bizim onlara ta'zimimiz belli bir âdâb ve ölçüye tâbidir, onların peygamberler ve kabirleri hakkında düştükleri ifrad ve tefride yer vermeyiz.

4- Bu hadiste beyan edilen yasağın asıl sebebi, müslümanları, peygamberleri hakkında, önceki milletlerin düştüğü bir kısım aşırılıklardan korumaktır. Nevevî şu açıklamayı sunar: "Ulema der ki: *"Efendimiz gerek kendi ve gerekse başkasının kabrini mescid ittihaz etmeyi yasaklamıştır. Çünkü, ta'zimde ifrat ve mübâlağaya düşülerek fitneye giriftâr olunmasından korkmuştur." Bu durum, küfre bile götürebilirdi. Nitekim geçmiş ümmetlerde örneği çokça görülmüştür. Sahâbe-i Kiram (radıyallâhu anhüm) ve Tâbiîn, müslümanların sayıca artması üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mescidini genişletme ihtiyacı hissettiği vakit, ilave edilen kısma Ümmühâtu'l- Mü'minîn hazerâtının (radıyallahu anhünne) hücreleri ve bu meyanda Resûlü Ekrem'in ve iki arkadaşı Hz. Ebû Bekr ve Ömer (radıyallâhu anhümâ)'in kabirlerini de ihtivâ eden Hz. Âişe'nin hücresi de dahil edildi. Bu kısım, Mescid'in içinde açıkta kaldığı takdirde avam ona karşı namaz kılabilir, yanlış iş yapabilirdi. İşte bu mahzurları önlemek için kabirlerin etrafına yüksek yuvarlak duvarlar inşa ettiler. Sonra da daha dıştan kuzeydeki köşelerinden itibaren başlayıp uçları birleşecek iki münharif duvar çektiler, böylece kimsenin bunları kıblegâh yapmasına imkan verilmemiş oldu. İşte bu ameleye kabri halkın kıblegâh yapma korkusundan tevessül edildiğini, hadis metninde yer alan Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'nin: "Eğer bu endişe olmasaydı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kabri açıkta bırakılacaktı, fakat onun da mescide çevrilmesinden korkuldu" sözü göstermektedir."*

2699 ٧– وعن عطاء بن يسار رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قال رَسولُ اللّهِ ﷺ: اللَّهُمَّ لاَ تَجْعَلْ قَبْرِى وَثَناً يُعْبَدُ، اشْتَدَّ غَضَبُ اللّهِ عَلى قَوْمٍ اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ]. أخرجه مالك.

7. (2699)- *Atâ İbnu Yesâr* (rahimehullah) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle duâ buyurdular: *"Allahım, kabrimi ibâdet edilen bir put kılma"* (ve devamla dedi ki): *"Nebilerinin kabirlerini mescidler haline getiren bir kavme Allah'ın öfkesi artmıştır."* [Muvatta, Kasru's-Salât 85, (1, 172).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisten hareketle, *İmam Mâlik* mescidlerin içine cenâze defnini mekruh addetmiştir.

Âlimlerden bazıları: "Bu hadis peygamberlerin kabirleri üzerinde secde etmeyi yasaklamaktadır" derken, diğer bazıları da: "Peygamber kabirlerinin, ibâdette yönelinen bir kıble yapılması yasaklanmaktadır" demiştir. Zürkânî: "Bu davranış, kabirleri hakkında yasaklanırsa, diğer hatıraları hakkında daha açık bir yasak olacağı açıktır" der.

İmam Mâlik ve birçok başka âlimler, yahudi ve hıristiyanlara muhalefet için, *Bey'atu'r-Rıdvan*'ın icra edildiği ağacın yerini aramayı mekruh addetmişlerdir.

Kur'ân-ı Kerîm'de olsun, hadislerde olsun, dünyevî ve uhrevî kurtuluşumuz için daima, *Resûlullah*'ın getirdiği şeriata ve sünnete ittiba emredilmiştir. Her davranışında rıza-ı ilâhiyi aramak endişesinde olması gereken müslüman için bu irşad yeterlidir. Kendinden istenmeyen şeylere iltifat etmesi, istenip istenmediği meşkûk şeyler hususunda ihtiyatlı davranıp ifrata düşmemesi mü'minlik edebine girer.

Elbette *Resûlullah*'tan bize intikâl eden maddî hatıralar ve âsâr da nazarımızda muhteremdir, saygımızı eksik etmeyeceğiz. Fakat tâli olan, asl'ın yerini almamalıdır. Herşeye dindeki yerini vermeli, ifrattan ve tefritten kaçınmalıyız.

اَللّٰهُمَّ اَرِنَا الْحَقَّ حَقّاً وَارْزُقْنَا اِتِّبَاعَهُ وَاَرِنَا الْبَاطِلَ بَاطِلاً وَارْزُقْنَا اجْتِنَابَهُ

2700 ٨– وعن عليّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [نَهَانِي رَسولُ اللهِ ﷺ أنْ أُصَلِّي فِي المَقْبَرَةِ، وأنْ أُصَلِّي فِي أرْضِ بَابِلَ فإنَّهَا مَلْعُونَةٌ]. أخرجه أبو داود.

قال الخطابى: في إسناد هذا الحديث مقال، ولا أعلم أحداً من العلماء حرّم الصلاة بأرض بابل، فإن صح فيكون على الخصوص لعليّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ إنذاراً منه بما لقى من المحنة بالكوفة، وهى من أرض بابل.

8. (2700)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, beni mezarlıkta namaz kılmaktan menetti. Beni Bâbil toprağında da namaz kılmaktan menetti (ve şöyle dedi:) "Zîra orası mel' undur." [Ebû Dâvud, Salât 24, (490).]

Hattâbî der ki: "Bu hadisin senedinde zayıflık olduğu söylenmiştir. Ben âlimlerden kimseyi bilmem ki Bâbil toprağında namaz kılmayı yasaklamış olsun. Hadis(in Resûlullah'a nisbeti) sahih ise, bu yasak sadece *Hz. Ali*'nin şahsıyla ilgilidir; böylece, onu Kûfe'de maruz kaldığı mihnete

(sıkıntılı hadislere) karşı uyarmak istemiştir. (Malum olduğu üzere) Kûfe, Bâbil diyarındadır."

AÇIKLAMA:

1-Hadisle ilgili *Hattâbî*'nin mühim bir açıklamasını müellifimiz İbnu Deybe hadisin akabine hemen koymak ihtiyacını duymuştur. Biz de, açıklama kısmında kaydedebileceğimiz bu metni, müellifimizin tertibine uyarak, hadisin arkasından hemen kaydettik. İbnu Deybe'nin açıklamayı koyma ihtiyacı, kanaatimizce, hadiste dinimizin umumi bir prensibine ters düşen bir hükmün yer almasıdır. Şöyle ki İslâm dîni, temiz olmak kaydıyla yeryüzünün her tarafını mescid ilan etmiştir. Resûlullah: جعلت لى الأرض مسجدا وطهورا ***"Küre-i arz benim için mescid ve temiz kılındı."*** buyurmuştur. Daha önceki hadislerde hammâm ve makbere gibi bazı noktaların istisnâ edilmesi, bu umumî hükmü zedelemez. Zira oralar, pis olmaları sebebiyle yasaklanmıştır. Halbuki sadedinde olduğumuz hadiste Bâbil diyarı'nın tamamı namazdan yasaklanmış olmaktadır. Mu'cemu'l-Büldân Bâbil denince Kûfe civarının ve hatta Irak diyarının kastedildiğini belirtir. Şu halde burası, mahdud bir nokta olmaktan ziyâde Tûfan'dan sonra Hz. Nûh'un ateş aramak üzere gemiden inip yerleştiği, ahfadının da köyler, şehirler kurarak imar edip, hâkimiyet kurduğu geniş bir sahadır. Sihirle meşguliyetleri şöhret bulan bu yerin Kur'ân'da zikri geçer.

Yani *İbnu Deybe,* bu geniş diyarda namaz kılmanın yasaklanmayacağını belirtmek ister. Nitekim Ashâb'ın sağlığında Bâbil diyarı fethedilmiş, pek çok sahâbî oralara cihad, tedris, ticâret, me'muriyet gibi çeşitli maksadlarla gitmiş, yerleşmiş ve namaz kılmıştır.

Hattâbî, İbnu Deybe'nin iktibas ettiği ve tercümesini kaydettiğimiz açıklamasını Ebû Dâvud, Şerhi'nde şöyle devam ettirir "...Bu hadise, ondan daha sahih olan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şu sözü muâraza eder: "Küre-i arz bana mescid ve temiz kılındı." Sadedinde olduğumuz rivayet -şayet sâbitse- şu ma'nâyı ifade etmektedir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Bâbil diyarını ikâmet etmek üzere vatan ve yerleşim yeri seçmeyi yasaklamış olmalıdır. Yani orada yerleşmesi halinde, oradaki namazı mevzubahis olacak(ına göre namazın yasaklanması orada ikâmetin yasaklanması olur.) Üstelik bu yasak sadece Hz. Ali hakkında vârid olmuştur. Nitekim hadis metninde نهانى "...beni yasakladı" demekte (ve herkese şâmil bir yasak olmadığını ifade etmekte)dir. Belki de bu, Resûlullah'tan kendisine (Hz. Ali'ye), Kûfe'de maruz kaldığı

mihnet'e (fitnelere, belalara) karşı bir inzar (ve uyarı)dır. Kûfe ise, Bâbil toprağıdır. Hulefâ'-i Râşidîn'den hiç biri, O'ndan önce, Medîne'yi terkedip oraya intikal etmemişti."

İbnu Ebî Şeybe'nin bir rivayetinde Hz. Ali (radıyallâhu anh)'nin Bâbil harabeleriyle karşılaşınca orayı geride bırakıncaya kadar namaz kılmadığı belirtilir. Ayrıca *Hz. Ali*'nin مَا كُنْتُ لأُصَلِّيَ فِي أَرْضٍ خَسَفَ اللهُ بِهَا "Ben Allah'ın yere batırdığı bir yerde namaz kılmam" dediği ve bunu üç kere tekrar ettiği rivayet edilmiştir. Buradaki "yere batırma (hasf)"tan murad Cenâb-ı Hakk'ın Nahl sûresi'nde haber verdiği semavî musibettir: **"Kendilerinden evvelkiler de fâsid planlar kurmuşlardı. Sonunda Allah, onların binalarını tâ temellerinden (yıkmayı) diledi de üstlerindeki tavan tepelerine göçdü..."** (Nahl 26). Müfessirler bu âyette Bâbil'deki pek sağlam ve mu'azzam binalar kuran Nemrud İbnu Ken'ân'ın başına gelen belanın kastedildiğini belirtirler. Yapılan binalar beşbin zirâ yüksekliğine ulaştığı halde Cenâb-ı Hakk tepelerine yıkarak yerle bir etmiştir.

2701 ٩ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُسَبِّحُ عَلى ظَهْرِ رَاحِلَتِهِ حَيْثُ كَانَ وَجْهُهُ وَيومِي بِرَأسِهِ، وَكَانَ ابنُ عُمَرَ يفعَلُهُ]. أخرجه الستة.

زاد في أخرى لمسلم: «كَانَ ﷺ يُسَبِّحُ عَلى ظَهْرِ الرَّاحِلَةِ وَيُوتِرُ عَلَيْهَا، غَيرَ أنَّهُ لاَ يُصَلِّي عَلَيْهَا المَكْتُوبَةَ».

9. (2701)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûllullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bineğinin üzerinde iken yönü hangi istikâmette olursa olsun tesbih ediyor, (nafile namaz kılıyor, rükû ve secde içinde) başıyla imada bulunuyordu. İbnu Ömer de böyle yapıyordu." [Buhârî, Taksîru's-Salât 7, 8, 11, 12, Vitr 5, 6; Müslim, Müsâfirîn 39, (700); Muvatta, Kasru's-Salât 22, (1, 150, 151); Ebû Dâvud, Salât 277, (1224, 1225); Tirmizî, Salât 345, (472); Tefsir, Bakara (2961); Nesâî, Kıble 23, (243, 244). Kıyâmu'l-Leyl 23, (3, 232).]

Müslim'de gelen diğer bir rivayette İbnu Ömer şu ziyadeyi yapar: "Aleyhissalâtu vesselâm, bineğin sırtında tesbihte (nafile namazda) bulunur ve vitir kılardı, fakat farz namaz kılmazdı."

2702 ١٠ – زاد أبو داود في أخرى: [كَانَ ﷺ إذَا أرَادَ أنْ يَتَطَوَّعَ اسْتَقْبَلَ القِبْلَةَ بِنَاقَتِهِ، ثُمَّ كَبَّرَ، ثُمَّ صَلَّى حَيْثُ وَجْهُهُ رِكَابُهُ].

«التَّسْبِيحِ» : هاهنا صلاة النافلة.

10. (2702)- Ebû Dâvud bir diğer rivayette şu ziyadeyi kaydeder: "Aleyhissalâtu vesselâm nafile namaz kılmak isteyince, devesini kıbleye çevirir, sonra iftitah tekbiri getir(erek) namaza başlar, sonra bineği nereye yöneltirse yöneltsin, namazını kılardı."

AÇIKLAMA:

1- Bu iki hadis, Resûlullah'ın yolculuk sırasında takip ettiği namaz âdâbından bazılarına yer vermektedir. Şöyle ki:

★ *Aleyhissalâtu vesselâm* bineğin üzerinde nafile ve vitir namazlarını kılmıştır.

★ Farz namazları kılmamıştır.

★ Bu namazlara başlarken bineğini kıbleye çevirmiş ise de, iftitah tekbirinden sonra yolun durumuna göre, hayvan hangi istikamete dönerse dönsün, onun yürüyüş istikametine yönelmiş olarak namazını devam ettirmiş, yönün kıbleye gelmesi için herhangi bir gayrete girmemiştir.

★ Binek üstündeki namazların rükû ve secdelerinde başıyla imayı esas almıştır.

★ Hadis *İbnu Ömer*'in de böyle yaptığını haber verir.

2- Başla ima'dan maksad şudur: Namazda rükû'ya ve secdeye işaret etmek üzere başı eğmektir. Bu ayakta yapılabileceği gibi, oturarak da yapılabilir. Ulema bunun cevazında ittifak eder. Fakihler secdeye delâlet eden ima'da başın, rükû'ya delâlet eden imaya nazarın daha fazla eğilmesi gerektiğini belirtirler. Böylece bedel'in asl'a muvafık olacağını söylerler.

İma ile alakalı olarak şunu da belirtelim: Hastalık, korku gibi özür halinde yatarak da ima caiz görülmüştür, ancak bir şeye dayanarak ayakta yapılması mümkün olan bir ima, yatarak yapılamaz, caiz değildir.

3- *İbnu Battâl,* farz namazın özür hali olmadan hayvan üzerinde kılınamayacağı, hayvandan inmenin şart olduğu hususunda ulemanın icma ettiğini belirtir.

4- Sadedinde olduğumuz hadiste tesbih'le nafile namaz kastedilmiştir. Aslında tesbih **sübhânallah** demektir. Namazda bu kelimenin çokca zikri sebebiyle namaz tesbih olarak isimlendirilmiştir. Bu bir şeyin, onun bir kısmı ile isimlendirilmesine bir örnektir. Mamafih bu isimleme için şu yorum da yapılmıştır: *"Musalli Allah Teâlâ'ya ibâdeti O'na*

tahsis etmek sûretiyle tenzih edici olduğu içindir, zaten "tesbih" tenzih demektir."

Tesbih'le farzların değil nafile namazların kastedilmesi şer'i bir örftür.

5- Hayvan üzerinde kılınan nafile namaza başlarken kıbleye yönelme, bütün rivayetlerde gelmemiştir. Bu sebeple, ulema bunu bir vecibe olarak hükme bağlamamıştır. Sadece Ahmed İbnu Hanbel ve Ebû Sevr, Enes'ten gelen rivayet (2702) sebebiyle iftitah tekbiri sırasında kıbleye yönelmeyi müstehab addetmişlerdir.

6- Namazın kısaltılması câiz olmayan yolculuk sırasında hayvan üzerinde namaz kılmanın câiz olup olmadığı hususunda ulema ihtilaf etmiştir. Cumhur caiz olduğuna hükmetmiştir. *İmam Mâlik,* Sadece namazın kısaltıldığı yolculuklarda caiz olduğuna kânidir. Taberî: "Mâlik'e bu görüşünde uyan bir başkasını bilmem" der.

2703 ١١ – وعن جابر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : جُعِلَتْ لِى الأَرْضُ مَسْجِداً وَطهُوراً، فَأَيُّمَا رَجُلٍ مِنْ أُمَّتِى أَدْرَكَتْهُ الصَّلاَةُ صَلَّى]. أخرجه النسائى.

11. (2703)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular: *"Küre-i arz bana bir mescid ve temiz kılındı. Ümmetimden her kim bir namaz vaktine ulaştımı nerede olursa namazını kılsın."* [Nesâî, Mesâcid 42, (2, 56).]

2704 ١٢ – وعن إبراهيم بن يزيد التيمى قال: [كُنْتُ أَقْرَأُ عَلَى أَبِى الْقُرْآنَ في السُّدَّةِ، فإذَا قَرَأْتُ السَّجْدَةَ سَجَدَ، فَقُلْتُ: يَا أَبَتِ لِمَ تَسْجُدُ في الطَّرِيقِ؟ فَقَالَ: إنِّى سَمِعْتُ أَبَا ذَرٍّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ يَقُولُ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ عَنْ أَوَّلِ مَسْجِدٍ وُضِعَ عَلَى الأَرْضِ، فَقَالَ: المَسْجِدُ الحَرَامُ، فَقُلْتُ: ثُمَّ أَىٌّ؟ قَالَ: المَسْجِدُ الأَقْصىٰ. قُلْتُ: كَمْ كَانَ بَيْنَهُمَا؟ قَالَ: أَرْبَعُونَ عَاماً، ثُمَّ الأَرْضُ لَكَ مَسْجِدٌ، فَحَيْثُمَا أَدْرَكَتْكَ الصَّلاَةُ فَصَلِّ، فَإنَّ الْفَضْلَ فِيهِ]. أخرجه الشيخان والنسائى.

12. (2704)- *İbrahim İbnu Yezîd et-Teymî* (rahimehullah) anlatıyor: "Babamdan mescidin avlusunun kenarında Kur'an öğreniyordum. Bu sırada secde âyeti okumuşsam babam hemen secdeye kapanıyordu. Kendisine:

"Babacığım yolda niye secde ediyorsun?" diye sordum... Dedi ki: "Ben

Ebû Zerr (radıyallahu anh)'in şöyle söylediğini işittim: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yeryüzünde inşa edilen ilk mescidin hangisi olduğunu sordum: "Mescid-i Haram" olduğunu söyledi. Ben: "Sonra hangisi?" dedim, *"Mescid-i Aksa!"* diye cevap verdi. Ben: "İkisi arasında kaç yıl fark var?" dedim. "Kırk yıl!" dedi ve ilave etti: "Arz sana (baştan ayağa) bir mesciddir, öyleyse nerede namaz vaktine ulaşırsan namazını (orada) kıl, çünkü fazîlet ondadır (namaz vaktinin girdiği ilk andadır)." [Buhârî, Enbiyâ 8, 40; Müslim, Mesâcid 2, (520); Nesâî, Mesâcid 3, (2, 32); İbnu Mâce, İkâmet, Mesâcid 7, (753).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis bir kısım meselelere dikkat çekmektedir:

1- Namaz, daha önceki hadislerde belirtilen hammâm, kabristan, deve damı gibi bazı istisnâî yerler hariç her yerde kılınabilir, yol da namaz kılınabilecek yerlere dahildir, yeter ki temiz olsun. Başkalarını rahatsız etme durumunda mekruh olduğunu daha önce belirttik (2697 hadis).

2- Muallimle talebe, öğrenme, öğretme sırasında secde âyetlerini okuyacak olurlarsa ilk defa okuyunca secde etmeleri gerekir, müteakip tekrarlarda gerekmez. Bazı âlimler böyle durumda okunan secde âyetleri için hiç secde gerekmeyeceğini söylemiştir.

3-Yeryüzünde ilk inşa edilen mescid Ka'be olmaktadır. Bu hadis şu âyeti tefsir eder: ﴿ إِنَّ اَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِى بِبَكَّةَ ﴾ **"Şurası muhakkak ki, insanlar için yapılan ilk beyt (ev) Mekke'dekidir (Ka'be)"** (Âl-i İmrân 96). Bu âyette, ilk yapılan evle Mekke'deki Ka'be'ye ima olunur ise de, Ka'be olduğu sarahatle söylenmez. Şu halde sadedinde olduğumuz hadis, âyette zikredilen "ev"den maksadın Mekke'deki mescid olduğunu tasrih eder. Yani ilk inşa edilen mabed Ka'be olmaktadır.

Burada akla şöyle bir soru gelebilir: "Acaba âyet-i kerîme, Ka'be'nin aynı zamanda ilk inşa edilen bina olduğunu da imâ etmiyor mu? Bir başka deyişle barınak ma'nâsında beyt (ev) inşâatı Ka'be'den sonra başlamış olamaz mı?" Bunun cevabını, *İshâk İbnu Râhûye, İbnu Ebî Hatim* ve başkalarının Hz. Ali'den sahih senetle kaydettikleri şu rivayette görmekteyiz: كَانَتِ الْبُيُوتُ قَبْلَهُ وَلَكِنَّهُ كَانَ اَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِعِبَادَةِ اللّٰهِ *"Ka'be'den önce de evler vardı. Lâkin, Allah'a ibâdet için ilk yapılan o oldu."*

4-Hadiste, ilk yapılan mescid'in Ka'be olduğu, ikinci yapılan mescidin de Mescidü'l-Aksâ olduğu, bu ikisi arasında zaman olarak kırk yıl fark bulunduğu beyan edilmektedir.

Bazı âlimler -ve bu meyanda İbnu'l-Cevzi- Ka'be'yî Hz. İbrahim (aleyhisselâm)'in inşa ettiğini belirten nâssla (Bakara 127), Mescid-i Aksâ'yı da Hz. Süleyman'ın inşa ettiğini belirten nâssları tarihi açıdan, sadedinde olduğumuz hadisle değerlendirip ortaya çıkan bir müşkile dikkat çeker: "Hz. İbrahim'le, Hz. Süleyman arasında bin yıldan fazla bir zaman farkı olduğu halde hadiste kırk yıl gösterilmektedir.

Bu müşkil, İbnu Hacer'in kaydettiği üzere şöyle cevaplandırılmıştır: "Nâsslarda Ka'be'nin ilk inşa olduğuna ve temelinin atılışına dikkat çekilmiş ise de ne Hz. İbrahim'in Ka'be'yi ilk inşa eden kimse olduğu, ne de Hz. Süleyman'ın Beytu'l-Makdis'i ilk inşa eden kimse olduğu söylenmemiştir. Bilakis, Ka'be'yi ilk defa Hz. Âdem'in inşa ettiğine, sonra onun çocuklarının yeryüzüne dağıldığına dair rivayetler gelmiştir. Öyleyse, bunlardan bazılarının Beytu'l-Makdis'i yapmış olmaları mümkündür. Sonra Hz. İbrahim, -Kur'ân'ın nâssı ile- Ka'be'yi bina etmiştir." Kurtubî de aynı izaha katılarak: "Hadis Hz. İbrahim ve Hz. Süleyman (aleyhisselâm)'ın adı geçen iki mescidi inşa ettikleri zaman bunları ilk defa inşa ettiklerini ifade etmez. Öyle ise bunların yaptıkları, önceden başkaları tarafından temeli atılmış olan binayı bir yenilemekten ibarettir" der.

Hattâbî de buna yakın bir görüş dermeyan eder: "...Mescid-i Aksâ'nın inşasını ilk yapanların, *Hz. Dâvud* ve *Hz. Süleyman*'dan önce yaşamış bazı evliyâullah olması muhtemeldir. Bilâhare Hz. Dâvud ve Hz. Süleyman da onu bazı ilavelerle genişletmiş olmalılar. Bundan dolayı da onun inşası bunlara izafe edilmiştir." İbnu Hacer bu görüşün haklılığına dikkat çeker ve te'yid zımnında, Mescid-i Aksâ'yı Hz. Âdem (aleyhisselâm)' in inşa ettiğine, meleklerin inşa ettiğine, Hz. Nuh (aleyhisselâm)'un oğlu Sâm'ın, Hz. Ya'kûb (aleyhisselâm)'un inşa ettiğine dair rivayetler gördüğünü belirtir. Der ki: "Hz. Âdem veya meleklerin inşa etmiş olmaları halinde diğerlerinin inşası bir yenilemeden ibarettir, tıpkı, Ka'be'de olduğu gibi. Son iki ihtimalin (Sâm ve Ya'kûb'un inşa etmiş olması) doğru olmaları halinde, İbrahim ve Ya'kûb'dan vâki olan asıldır ve te'sisdir, Dâvud'dan vâki olan da bunun yenilenmesidir. Dâvud'un yenileme işi de bir başlama olup, onu Hz. Süleyman ikmâl etmiştir" (15)

Bu görüşü de kaydeden İbnu Hacer, mesele üzerinde İbnu'l-Cevzî'nin tahminini daha makûl görür ve der ki: "Onun görüşüne şehadet eden ve:

15– Bu ifadenin tam anlaşılması için Mescid-i Aksâ'nın inşası ile ilgili olan şu rivayetin bilinmesi gerekir. Dâvud (aleyhisselâm) *Beytu'l-Makdis*'in inşaatına başlamıştı. Sonra Allah Teâlâ ona şöyle vahyetti: **"Ben, onun Süleyman'ın eliyle tamamlanmasına hükmettim..."** Râfi İbnu Umeyre'den Taberânî'nin kaydettiği bu rivayete göre, Beyt-i Makdis'in inşaatında *Hz. Dâvud,* da katkısı vardır.

"Her iki mescidi de inşa eden bâni Hz. Âdem'dir" diye hükmeden kimseyi te'yid eden rivayeti buldum. *İbnu Hişâm*, Kitâbu't-Tîcân'da der ki: "Hz. Âdem (aleyhisselâm) Ka'be'yi inşa edince Cenâb-ı Hakk Beytu'l-Makdis'e gitmesini ve onu da inşa etmesini emretti. O da gidip onu yaptı ve içinde ibâdet etti. Ka'be'yi Hz. Âdem'in inşa etmiş olması meşhurdur." İbnu Hacer bundan sonra Ka'be'nin Hz. Âdem zamanında Allah tarafından indirildiğini ifade eden bir başka rivayet kaydeder. Katâde'den gelen bu rivayeti de kaydediyoruz: "Allah, Hz. Âdem'in yeryüzüne inmesiyle birlikte Beyt'i de vaz'etti. Hz. Âdem meleklerin seslerini ve tesbihlerini kaydetmişti. Allah Teâlâ kendisine:

"Ey Âdem ben, tıpkı arşımın etrafında tavaf edildiği gibi etrafında tavaf edilecek bir Beyt indirdim, ona sen de git!" dedi. Âdem Hind'e indirilmiş idi. Mekke'ye müteveccihen yola çıktı. Kendisinin adımları -taraf-ı ilâhîden- uzatıldı. Çabucak beyt'e ulaştı ve onu tavaf etti. "Denir ki: Kabe'ye müteveccihen namaz kılınca Allah kendisine Beytu'l-Makdis'e teveccüh etmesini emretti. (Derhal gelip) orada bir mescid edindi. Zürriyetinden bazılarının kıblesi olması için, içinde namaz kıldı..."

5- Mescidü'l-Aksâ, uzak mescid demektir. Bununla bugün Kudüs şehrindeki Beytu'l-Makdis de denen meşhur Mescid-i Aksâ kastedilir. Buna Aksâ, yani uzak denmesi farklı sebeplerle izah edilmiştir:

★ Bir görüşe göre, Ka'be ile onun arasındaki mesafenin uzaklığı sebebiyle bu ismi almıştır.

★ Bir başka görüşe göre, onun ötesinde ibâdet mahalli olmayışından böyle denmiştir.

★ Bazıları onun her çeşit pisliklerden ve kirlerden uzaklığı sebebiyle bu adı aldığını söylemiştir. Nitekim Makdis pisliklerden temizlenmiş (pâk) demektir.

2705 ١٣ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [قالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: اجْعَلُوا في بُيُوتِكُمْ مِنْ صَلاَتِكُمْ، وَلاَ تَتَّخِذُوها قُبُوراً]. أخرجه الخمسة.

13. (2705)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular:

"Namazlarınızdan bir kısmını evlerinizde kılın, sakın onları kabirlere çevirmeyin!" [Buhârî, Salât 52, Teheccüd 38; Müslim, Musâfirîn 208, (777); Ebû Dâvud, Salât 346, (1448); Tirmizî, Salât 331, (451); Nesâî, Salâtu'l-Leyl 1, (3, 197).]

2706 ١٤ – ولمسلم عن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قـالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إذَا قَضَى أحَدُكُمْ

الصَّلَاةَ في الْمَسْجِدِ فَلْيَجْعَلْ لِبَيْتِهِ نَصِيباً مِنْ صَلَاتِهِ، فَإِنَّ اللهَ جَاعِلٌ في بَيْتِهِ مِنْ صَلَاتِهِ خَيْراً].

14. (2706)- Müslim'in Hz. Câbir (radıyallâhu anh)'den kaydettiği bir rivayette Aleyhissalâtu vesselâm şöyle emretmiştir:

"Sizden kim namazını mescidde kılarsa namazından bir pay da evi için ayırsın. Zîra Allah, evinde kılacağı namaz için dahi bir hayır takdir etmiştir." [Müslim, Müsâfirîn 210, (778).]

2707 ١٥ – وعن معاذ بن جبل رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كَانَ النَّبِـيُّ ﷺ يَسْتَحِبُّ الصَّلَاةَ فـي الحِيطَانِ: يَعْنِى الْبَسَاتِينَ]. أخرجه الترمذي.

15. (2707)- *Mu'âz İbnu Cebel* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bağ ve bahçelerde namaz kılmayı da müstehab (sevimli ve hoş) addederdi." [Tirmizî, Salât 249, (334).]

AÇIKLAMA:

1- Son üç hadis, mescidler dışında da namaz kılmanın meşruiyyetini ve hatta gerekliliğini belirtmektedir. İlk iki rivayet bilhassa evlerde namaz kılmaya ısrarla teşvik ederken, son rivayet, iş yerlerinde de namazın müstehab olduğunu tebârüz ettirmektedir. Bağ ve bahçe tabirini işyeri olarak anlıyoruz, zîra *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında bağ ve bahçelerin günlük iktisâdî hayattaki ağırlığını bugün, başka meşguliyetler almıştır. Hatta bağ-bahçe meşguliyetleri gün geçtikçe daha az sayıda insanların günlük hayatlarını doldurmaktadır.

2- *Irakî, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bağ ve bahçelerde kılınacak namazları istihbâb etmesinde bazı ma'nâlar bulur. Ezcümle:

★ Buralarda halktan uzak kalmayı kastetmiş olabilir. Ebû Bekr İbnu'l-Arabî bu ihtimale cezmeder.

★ Bağ ve bahçenin meyvelerine namazın bereketinden bereket sirâyetini kastetmiş olabilir. Zîra namaz rızkı celbedicidir.

★ Üzerinde namaz kılınması, ziyaret edilen şeyi tekrim'dir.

★ Namaz, inilen veya terkedilen her menzilin tahiyyesidir (selamı).

Bu te'villerin ekserisini "iş yerleri"ne tatbik etmek mümkündür.

3- *Resûlullah* 2705 numaralı hadiste evlerde namaz kılmamayı on-

ları kabirlere çevirmek olarak değerlendirmektedir. Çünkü bulunduğu yerde namaz kılmayanlar ölülerdir.

4- Kurtubî evde kılınacak namazla nafile namazın kastedildiğini söylemiştir. Görüşüne delil olarak 2706 numarada kaydedilen Hz. Câbir hadisini zikreder. Der ki: **"Sizden her kim namazını mescidde kılarsa..."** ifadesinde, farzını mescid de kılan kimse ev için de bir pay ayırmaya davet edilince bu payın nafileden olacağı açıktır."

5-Ancak başka bazı âlimler hadiste: *"Farzlarınızdan bir kısmını evlerinizde kılın, tâ ki kadın, çocuk gibi mescide çıkmayanlar size uysunlar"* dendiğini ileri sürmüşlerdir. *İbnu Hacer,* bu ma'nânın da muhtemel olduğunu kabul etmekle birlikte Kurtubî'nin istinbatını râcih bulur.

6- Buhârî bu hadisi (2705), kabristanda namaz kılmanın mekruhluğu adını taşıyan bir bâbta zikretmekle, hadisten bir başka hüküm çıkarmış olmaktadır: Kabirlerde namaz kılmanın mekruh olması...

7- *İbnu't-Tîn* der ki: "Bir cemaat, bu hadisten hareketle, evlerde namaz kılmanın mendubiyetine hükmetmiştir, zîra ölüler namaz kılmazlar. Sanki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmaktadır: "Sakın evleri mesabesinde olan kabirlerinde namaz kılmayan ölüler gibi olmayın." İbnu't-Tîn Buhârî'nin istinbatını uzak bularak: "Kabristanda namazın caiz olup olmaması ayrı bir konudur, bu hadiste o meseleye temas edilmemektedir" der ve bazı münâkaşalar kaydeder.

8- Biz hadisin Buhârî tarafından yapılan yorumu üzerine ulemanın red ve kabul sadedindeki münâkaşasına bu kısa işaretten sonra bazı âlimlerin şu mânayı da anladıklarını kaydetmek isteriz:

"Hadisten murâd şudur: "Evlerinizi içinde namaz kılınmayan, sadece uyunulan bir yer kılmayın. Zira uyku ölümün kardeşidir, ölü de hiç namaz kılmaz."

9- *Türbüştî* bu istanbatların hepsine katılır ve kendisi bir yeni ma'nâ ilave eder: "Hadisten şunun kastedilmesi muhtemeldir: "Kim evinde namaz kılmazsa, kendini ölü, evini de kabir kılmış olur." Bu tevili beğenen İbnu Hacer, te'yiden şu hadisi zikreder: "İçinde Allah zikredilen evle, zikredilmeyen evin misali, diri ile ölünün misali gibidir."

10- Hadisten, ölüleri evlere defnetme yasağı istinbat edenler de olmuş ise de, Hz. Peygamberin hayatı boyunca yaşadığı evine gömüldüğü söylenerek bu istinbatın zayıflığına dikkat çekilmiştir. Fakat Kirmânî: ان الأَنْبِيَاءَ يُدْفَنُونَ حَيْثُ يَمُوتُونَ "Peygamberler öldükleri yere gömülürler." مَا قُبِضَ

نَبِىٌّ إلاَّ دُفِنَ حَيْثُ يُقْبَضُ "Her peygamber mutlaka öldüğü yere defnedilmiştir" gibi hadisleri delil göstererek, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in evine gömülmüş olmasını hasâisten sayar ve ümmete örnek olmayacağına dikkat çeker.

NAMAZIN BEŞİNCİ ŞARTI: NAMAZDA KONUŞMAMAK

2708 ١ – عن زيد بن أرقم رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [كُنَّا نَتَكَلَّمُ فِي الصَّلاَةِ يُكَلِّمُ الرَّجُلُ مِنَّا صَاحِبَهُ، وَهُوَ إلى جَنْبِهِ، حَتَّى نَزَلَتْ: وَقُومُوا للهِ قَانِتِينَ، فَأُمِرْنَا بِالسُّكُوتِ، وَنُهِينَا عَنِ الْكَلاَمِ]. أخرجه الخمسة.

1. (2708)- *Zeyd İbnu Erkam* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz, namaz kılarken konuşurduk. Öyle ki herkes kendi yanındakine birşeyler söyleyebilirdi. Derken şu âyet nâzil oldu: وقُومُوا لله قانتين **"Allah'ın divanına tam huşû ve tâatle durun"** (Bakara 238). Böylece sükût etmekle emrolunduk ve konuşmaktan menedildik." [Buhârî, Amel fi's-Salât 2, Tefsir, Bakara 43; Müslim, Mesâcid 35, (539); Ebû Dâvud, 178, (949); Tirmizî, Salât 297 (405); Nesâî, Sehv 20.]

AÇIKLAMA:

1- İslam dîni, yirmiüç vahiy yılı esnasında kemâlini bulmuş bir dîndir. Birçok meseleleri, belli bir tedric vetîresinden sonra nihâî şeklini almıştır. Gelen ahkâmın, insanlar tarafından yavaş yavaş daha içtenlikle benimsenmesinde, eski alışkanlıklardan birden bire değil peyder pey ve fakat daha emin şekilde uzaklaşılmasında bu vetîrenin büyük rolü olmuştur. Sadedinde olduğumuz hadis, bu tedrîcî tekâmülün namazda da câri olduğunu ifade etmektedir: İlk yıllarda namaz sırasında her musallî, yanındaki arkadaşı ile konuşabilmektedir. Sonradan huşû âyeti'nin nüzûlüyle bu ruhsat neshedilmiştir. Âyetin hangi yılda nâzil olduğu belli değildir. Ulema bu nesh hadisesinin Mekke'de mi, Medîne'de mi vâki olduğunda ihtilaf etmiştir. Ancak, ittifak edilen husus mezkûr âyetin Medîne'de nâzil olduğudur. Bu durumda neshin de hicretten sonra vukûa gelmesi icâb eder. Müteakiben göreceğimiz *İbnu Mes'ud* rivayeti de mevzû ile alakalı olmakla beraber, *İbnu Mes'ud*'un Habeşistan'dan dönüş meselesi de mevzûun zorlaşmasına sebep olmuştur. Çünkü, onun, biri hicretten önce diğeri hicretten sonra olmak üzere iki ayrı Habeşistan dönü-şü mevzûbahistir. Birinci dönüş, Habeşistan'a ilk muhâcir kafilesinin gitmesinden sonra, müşriklerin müslüman olduklarına dair orada

şâyi olan bir yanlış haber üzerine meydana gelir. Muhâcirlerin pek çoğu Mekke'ye döner, ancak, gerçek duydukları gibi değildir, evvelkinden şiddetli bir işkenceye maruz kalırlar. Bunun üzerine daha kalabalık bir kafile tekrar Habeşistan yolunu tutar. *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) her iki kafilede de yer alanlardandır.

Şu halde müteakip hadiste, İbnu Mes'ud'un bahsettiği "dönüş"ün hangisi olduğu sarih değildir. Bazı âlimler, birinci dönüş olduğunu kabul ederken, bazıları ikinci dönüş olduğunu ileri sürmüştür. Bunları te'yid eden rivayetlerden bazıları, İbnu Mes'ud'un Habeşistan'dan, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Bedir'e çıkma hazırlığı içerisinde iken döndüğünü belirtmektedir. Müstedrek'in kaydettiği bir *İbnu Mes'ud* rivayeti بعثنا رسول الله عليه الصلاة والسلام الى النجاشي ثمانين رجلا *"Resûlullah bizi Necâşî'ye seksen kişi olarak gönderdi..."* diye başlar ve şu ibare ile sona erer: فتعجّل عبدالله بن مسعود فشهد بدرا "...Abdullah İbnu Mes'ud (dönüşte) acele davrandı ve Bedir gazvesinde hazır bulundu."

Bu hususu te'yid eden başka rivayetler de var, ancak teferruâta girmeyeceğiz. Şu halde bazı âlimler bu rivayetleri esas alarak İbnu Mes'ud'un Resûlullah'la mülakatını hicretten sonra Medîne'de kabul etmişlerdir.

2- Şârihler, bidâyette, namaz esnasındaki konuşmaların mâlâyânî dünyevî konuşma olmayıp selam alıp verme gibi, namaza sonradan katılanın kaç rek'at kılındığını sorması gibi gerekli şeyler olduğunu belirtirler.

3- Âlimler namazdaki konuşmanın hükmü üzerinde bazı teferruâta yer verirler.

★ Namazda konuşmanın haram olduğunu bilen bir kimseden, namazın maslahatına müteallik olmayan veya bir müslüman kurtarmaya müteallik olmayan kasdî bir kelâmın namazı bozacağında ulema icma eder.

★ Hata ve cehalet sebebiyle vâki olan kelamda ihtilaf edilmiştir:

★ Cumhur'a göre az miktardaki kelam namazı bozmaz.

★ Hanefîler mutlak olarak namaz bozar diye hükmetmişlerdir. Yani namaza münâfi söz iki harften de ibaret olsa söyleyenin işiteceği kadar telaffuz edildi mi namaz bozulur. Bu hususta kast, sehiv, unutma, uyuklama, hata halleri musâvidir.

★ Bir kimsenin dilinden kasıdsız olarak çıkan veya imama ârız olan bir hatayı haber verme gibi namazın ıslahı kasdına yönelik bir müdahalede bulunma, felakete düşecek bir müslümanı tehlikeden kurtarma veya imamın tıkanıklığını açma gibi maksatlarla müdahale veya kendi-

sine uğrayan kimseye namazda olduğunu bildirmek için sübhanallah dese veya verilen selama mukâbele etse veya anne babasından birinin çağırmasına cevap verse veya konuşmaya icbâr edilse veya *"Kölemi Allah için azad ettim"* demesi gibi Allah'a yakınlık kazandıran bir kelamda bulunsa... verilecek hüküm hususunda ihtilaf edilmiştir. Fıkıh kitapları geniş olarak yer verirler. Şu kadarını söyleyebiliriz: Ah, of gibi enînler, ağlamalar uhrevî korkudan gelmezse namazı bozar, aksıran kimseye yerhamukallah, rahimekallah demesi, namazı bozar, kendi aksırmasına **yerhamukallah** demesi bozmaz. Şeytanın uhrevî vesvesesine **Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billah** demesi namazı bozmaz, dünyevî vesveseye derse bozar. Kur'ân ve sünnette gelen duâları okuması namazı bozmaz, diğerleri bozar. Selam alıp vermek de bozar.

★ Namazda el, göz, baş işaretiyle selama mukâbele edilse, sorulan veya istenilen bir şey için baş ile, göz ile veya kaş ile işarette bulunulsa namaz bozulmaz. Ancak musalliye yapılan "ileri git", "yer ver" gibi emirlere musalli uyarak hareket etse namazı bozulur. Fakat ihtiyaç hâsıl olduğunu görerek, kendi kendisine geri çekilse, yer verse namaz bozulmaz. Peşinde namaz kıldığı değil de bir başka imamın yanlışını düzeltse, tıkanıklığını açsa namazı bozulur. Keza bir musalli aynı namazda olmayan bir başkasının irşadıyla hatasını düzeltse, tıkanıklığını giderse namazı bozulur.

2709 ٢ – وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كُنَّا نُسَلِّمُ عَلى النَّبيِّ ﷺ في الصَّلاَةِ فيَرُدُّ عَلَيْنَا، فَلَمَّا رَجَعْنَا مِنْ عِنْدِ النَّجَاشِيِّ سَلَّمْنَا عليه فلم يردَّ علينا، فقلنا يا رَسُولَ اللهِ: كُنَّا نُسلمُ عليْكَ في الصَّلاَةِ فتَرُدُّ علَيْنا؟ فقال: إنَّ في الصَّلاَةِ شُغْلاً]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

2. (2709)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a selam verirdik, O da bize mukâbele ederdi. *Necâşî'* nin yanından döndüğümüz zaman O'na yine (namazda) selam vermiştik, bize mukabeleten selam vermedi.

"Ey Allah'ın Resûlü, dedik, biz sana vaktiyle namazda selam verirdik, sen de selamımızı alırdın (şimdi niye almıyorsun)?" dedik. Bizi şöyle cevapladı:

"Namazda meşguliyet var!" [Buhârî, Amel fis's-Salât 2, 15, Fadâilu'l-Ashâb 37, Müslim, Mesâcid 34, (538); Ebû Dâvud, 170, (923, 924); Nesâî, Sehv 20, (3, 19).]

AÇIKLAMA için önceki hadisin açıklamasına bakın.

2710 ٣– وعن معاوية بن الحكم السلمى رَضِيَ اللهُ عَنْه: [بَيْنَا أنَا أُصلّى مَعَ رَسول الله ﷺ إذْ عَطَسَ رَجلٌ مِنَ القوْمِ. فَقُلْتُ: يَرحَمُكَ اللهُ فَرَمَانى القَوْمُ بأبْصَارِهِمْ. فَقُلْتُ: وَاثُكْلَ أُمَّيَاهُ، مَا شَأنُكُمْ تَنْظُرُونَ إلَىَّ، فَجَعَلُوا يَضْرِبُونَ بأيْدِيهِم عَلَى أفْخَاذِهِمْ يُصَمّتُونَنى، فَلَمَّا قَضىٰ ﷺ الصَّلاَةَ، بِأبِى هُوَ وَأُمِّى مَا رَأيْتُ مُعَلّماً قَبْلَهُ، وَلاَ بَعْدَهُ أحْسَنَ تَعْلِيماً مِنْهُ، فَوَاللهِ مَا كَهَرَنى، وَلاَ ضَرَبَنى، وَلاَ شَتَمَنى، وَلَكِنْ قالَ: إنَّ هذهِ الصَّلاَةَ لاَ يَصْلُحُ فِيهَا شَىْءٌ مِنْ كَلاَمِ النَّاسِ، إنَّمَا هِىَ التَّسْبِيحُ وَالتَّكْبِيرُ، وَقِرَاءَةُ الْقُرْآنِ، فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: إنّى حَدِيثُ عَهْدٍ بِجَاهِلِيَّةٍ، وَقَدْ جَاءَنَا اللهُ تَعَالى بالإسْلاَمِ، وَإنَّ مِنَّا رِجَالاً يَأتُونَ الْكُهَّانَ؟ قَالَ: فَلاَ تَأتِهِمْ. قُلْتُ: وَمِنَّا رِجَالٌ يَتَطَيَّرُونَ؟ قَالَ: ذَاكَ شَىْءٌ يَجِدُونَهُ في صُدُورِهِمْ فَلاَ يَصُدَّهُمْ. قُلْتُ: وَمِنَّا رِجَالٌ يَخُطُّونَ؟ قَالَ: كَانَ نَبِىٌّ مِنَ الأنْبِيَاءِ يَخُطُّ، فَمَنْ وَافَقَ خَطَّهُ فَذَاكَ. قُلْتُ: وَإنَّهُ كَانَ لِى جَارِيَةٌ تَرْعَى غَنَماً قِبَلَ أُحُدٍ وَالجَوَانِيَّةِ، فَاطَّلَعْتُ ذَاتَ يَوْمٍ فَإذَا الذّئْبُ قَدْ ذَهَبَ بِشَاةٍ مِنْ غَنَمِهَا، وَأنَا رَجُلٌ مِنْ بَنِى آدَمَ آسَفُ كَمَا يَأسَفُونَ، فَصَكَكْتُهَا صَكَّةً. قَالَ: فَعَظَّمَ رَسُولُ اللهِ ﷺ ذَلِكَ عَلَىّ، فَقُلْتُ: أفَلاَ أعْتِقُهَا؟ قَالَ: ائْتِنِى بِهَا، فَأتَيْتُهُ بِهَا، فَقَالَ لَهَا: أيْنَ اللهُ؟ قَالَتْ: في السَّمَاءِ. قَالَ: مَنْ أنَا؟ قَالَتْ: أنْتَ رَسُولُ اللهِ. قَالَ: أعْتِقْهَا فَإنَّهَا مُؤْمِنَةٌ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

«الكَهْرُ»: الزبر والنهر.

«وَالتَّطَيُّرُ»: التشاؤم بالشئ.

«وَالخط»: هو الذى يفعله المنجم في الرمل بأصابعه ويحكم عليه ويخرج به الضمير.

«وَالأسَفُ»: الغضب.

«وَالصَّكُّ»: الضرب واللطم.

3. (2710)- *Mu'âviye İbnu'l-Hakem es-Sülemî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte namaz kılıyordum. Derken cemaatten bir şahıs hapşırdı. Ben:

"Yerhamükallah" dedim. Cemaattakiler bana bed bed baktılar. Bunun üzerine (kızıp):

"Vay başıma gelen, niye bana böyle bakıyorsunuz?" dedim. Bu sefer ellerini dizlerine vurarak beni susturmak istediler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazı bitirince (bana iyi davrandı), annem babam O'na fedâ olsun, ben O'ndan, ne önce ne de sonra, ondan daha iyi öğreten bir muallim görmedim. Allah'a yemin olsun O beni ne azarladı, ne dövdü, ne de betimi yıktı; sadece:

"Namazda insan kelamından (dünyevî) bir söz münasib değildir, ona uygun olan söz, tesbîh, tekbîr ve Kur'an kırâatıdır!" dedi. ben:

"Ey Allah'ın Resûlü, dedim, ben cahiliyeden daha yeni çıkmış birisiyim. Allah bize İslam'ı lutfetti ama bizde öyleleri var ki, hâlâ kâhinlere geliyorlar, (bu hususta ne tavsiye edersiniz?)"dedim.

"Sen onlara gitme!" buyurdu. Ben tekrar:

"Bizde (kuşun uçuşuna vs'ye bakarak) uğursuzluk çıkaranlar da var?" dedim. Cevaben:

"Bu (uğursuzluk zannı) kalplerinde mevcut olan bir (kuruntu)dur. Sakın onları (gayelerine gitmekten) alıkoymasın!" dedi. Ben:

"Bizde, kuma hatlar çizerek fala bakanlar da var?" dedim. Şu açıklamayı yaptı:

"Peygamberlerden biri de (kuma) çizgi çizerdi. Kim çizgisini onun çizgisine uygun düşürürse isabet eder!" buyurdu. Ben:

"Benim bir câriyem vardı. Uhud ve Cevâniyye taraflarında koyun otlatırdı. Bir gün öğrendim ki[16] bir kurt peyda olmuş ve sürüden bir koyun götürmüş. Ben bir insanoğluyum, herkes gibi bende öfkelenirim. (Bu hadise yüzünden kızıp) câriyeye bir tokat aşkettim. (Râvi der ki: Bu sözümü işitince) Resûlullah tokadımı fazla buldu, (yakıştıramadı).

"O halde onu âzad etmiyeyim mi?" dedim.

"Bana bir getir hele!" dedi. Ben de câriyeyi ona getirdim. Ona:

"Allah nerde?" diye sordu. Câriye:

"Semâda!" diye cevap verdi. Bu sefer:

*"Ben kimim?"*diye sordu. O da:

"Sen Resûlullah'sın" diye cevap verdi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:

16– Veya "bir gün yanına gittim..."

"Onu âzad et, çünkü mü'mine'dir"buyurdu." [Müslim, Mesâcid 33, (537); Ebû Dâvud, Salât 171, (930, 931); Nesâî, Sehv 20, (3, 14-18).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis de bidâyette namazda konuşulduğunu aksettirmektedir. Râvi *Hz. Muâviye,* konuşma yasağının geldiğinden habersiz olduğu için hapşırana **yerhamukallah** demiştir. Cemaat, bu davranışın uygunsuzluğunu bakışlarıyla ihsâs etmiş, bu durumdan rahatsız olan *Muâviye* (radıyallâhu anh) birden kızıp bazı gereksiz sözler sarfetmiştir. Cemaat bu sefer ellerini dizlerine vurarak aksülamel gösterip susmasını işâret etmişlerdir.

Hemen kaydedelim ki, namaz esnasında meşrû olan bir îkâz **"sübhânallah!"** denilerek yapılmalıdır, elleri vurarak değil. Âlimler buradaki el vurma hadisesini, bu vak'ânın, mezkur edebin teşriînden önceye ait olmasıyla izah ederler. Zîra Resûlullah namazda ikaz edebini: *"Erkekler sübhânallah! diyerek, kadınlar da el çırparak yapmalıdır!"* diyerek teşrî buyurmuştur.

2- Hadiseyi rivâyet eden sahâbîye, en ziyade te'sir eden ve kalbini fetheden husus, namazdan sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın onu ikaz tarzı olmuştur. O belki de, hatası sebebiyle en azından bir azarlama ile karşılama endişesi içinde idi. *Fahr-i Kainat*'ın tatlı ve müşfik ikazı bedeviyi mest etmiş olmalı ki: "Ondan ne önce, nede sonra onun kadar iyi öğreten bir muallim görmedim" demiştir.

Resûlullah'ın bu davranışı *Mu'âviye İbnu'l-Hakem* (radıyallâhu anh)'e bazı husûsî meraklarını sorma cesareti veriyor. Uğursuzluk (tetayyur), kâhine başvurma ve kum üzerine çizgi çekerek fala bakma (remil atma da denir) ile ilgili sorularını sorar ve cevaplar alır:

★ *Resûlullah* kâhin'e gitmeyi yasaklamıştır. Kâhin, gizli şeyleri bildiğini iddia eden kimsedir. *Tîbî* der ki: "Kâhin'le arrâf arasında fark vardır. Kâhin, gelecekte olacak şeyler hakkında bilgi iddiasında bulunur. Arrâf ise, çalınan şeyler ve yitiklerin yeri vs. hakkında bilgi iddiasında bulunur." Âlimler: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kâhine gitmeyi yasaklamıştır, çünkü onlar gâibden haber verirler. Bazen söyledikleri tesâdüfen gerçek çıkar, bunlar sebebiyle insanların fitneye düşmesinden ve (gaybı kimsenin bilemeyeceğine dair şer'î hüküm gibi) bir kısım dînî meselelerde îtikadlarının bozulacağından korkulur" demişlerdir. Dinimiz, kâhine gitmeyi, kâhinin sözüne inanmayı kesinlikle yasaklamıştır. Ayrıca kâhine verilecek ücreti de haram kılmıştır. Bu hususta müslüman

ulemasının icmaı vardır. Mevzu üzerine vârid olan sahih hadislerden bir kaçını kaydediyoruz: مَنْ اَتَى عَرَّافاً فَسَاَلَهُ عَنْ شَىْءٍ لَمْ تُقْبَلْ لَهُ صَلاَةُ اَرْبَعِينَ لَيْلَةً

"Kim bir arrâfa bir şey sorarsa namazı kırk gün kabul edilmez."

مَنْ اَتَى عَرَّافاً اَوْ كَاهِناً فَصَدَّقَهُ بِمَا يَقُولُ فَقَدْ كَفَرَ بِمَا اُنْزِلَ عَلَى مُحَمَّدٍ

"Kim bir arrâf'a ve bir kâhine gider ve onun söylediğini tasdik ederse Muhammed'e ineni inkâr etmiş olur."

★ Sadedinde olduğumuz hadis uğursuzluk addetmeyi de yasaklar. Hadiste *tetayyur* diye ifade edilir. Tetayyur, kuş ma'nâsına gelen tuyûr kelimesinden gelir. Eski Araplar kuşun hareketinden şu veya bu cihete uçmasından bir kısım ma'nâlar çıkarırlardı. Gerek hayır (tefâül=uğur) ve gerek şer ma'nâsı (teşâüm=uğursuzluk) çıkarılmış olsun hepsine tetayyur veya tıyara[17] dendiğini *İbnu'l-Esîr*, en-Nihâye'de belirtir. Araplar, cahiliye döneminde kuş ve ceylan gibi av hayvanlarından ma'nâ çıkarırlardı. Bunlardan bevârih (kişinin sağ tarafından sol tarafına geçenler) onların uğursuzluk getireceğine, sevânih olanların (yani sol taraftan sağ tarafa doğru geçenlerin) uğur getireceğine inanırlardı. Böylece bevârihle karşılaşan gitmek (veya yapmak üzere) çıktığı işinden vazgeçer, hedefine gitmezdi. Şeriatımız bunu kesinlikle yasaklamıştır. Sadedinde olduğumuz hadiste geçen Resûlullah'ın *"Bu (uğursuzluk zannı) kalplerinde mevcut bir (kuruntu)dur, sakın onları (gayelerine gitmekten) alıkoymasın"* sözü, açıkladığımız bu vak'âya parmak basar.

Yeri gelişken hemen belirtelim ki *Fahr-i Kâinât* Efendimiz, vahy-i ilâhiye mazhariyetin pek bâriz bir delili olarak, bu cümlede, bütün insanlığa şâmil belki de fıtrî diyebileceğimiz beşerî bir zaafı dile getirmektedir: Uğursuzluk duygusu hârici bir hakikata dayanmaktan ziyade kalplerde bulunan bir vehimdir, kişi imanının müdahalesi ile iradî olarak onunla mücadele etmezse, insanda galebe çalabilecek, hükmünü icrâ edebilecektir. Bir başka hadis bu duygunun, insanlığın tamamına şâmil bir zaaf olduğunu daha açık bir üslubla belirtir:

ثَلاَثٌ لاَ يَسْلَمُ اَحَدٌ مِنْهُنَّ الطِّيَرَةُ وَالْحَسَدُ وَالظَّنُّ قِيلَ فَمَا نَصْنَعُ قَالَ: اِذَا تَطَيَّرْتَ فَامْضِ وَاِذَا حَسَدْتَ فَلاَ تَبْغِ وَاِذَا ظَنَنْتَ فَلاَ تُحَقِّقْ

"Üç şey vardır, hiç kimse onlardan kurtulamaz:

"Uğursuzluk, hased, zan. Denildi ki: "Pekiyi ne yapalım?" Dedi ki:

17– *Münâvi, tıyara* ile *tetayyur* arasında fark oldğunu kaydeder: *Tetayyur*, kalpde hissedilen kötülük (uğursuzluk) hissidir, tıyara ise, onun mucibiyle ameldir.

"Uğursuzluk içinden geçince (aldırma, planladığın, kararlaştırdığın işini) icra et. Hased edince (bu duygunun peşine düşüp gereğini) yapma. Zanna düşünce de tahkîk etme ve kalkma (peşine düşme)."

Kehânetle meşguliyet gibi, uğursuzluk inancının da, medenî seviyesi ne olursa olsun bütün insan cemiyetlerinde, her sınıf halkta rastlanan cihanşümûl hurâfelerden olduğu bilinen bir hususdur. *Münâvi,* buna bütün semâvî kitaplarda yer verilip yasaklandığını kaydeder. Hiçbir etnolojik çalışmaya dayanmayan Resûlullah'ın o devirde bunun cihanşümullüğünü belirtmesi, O'nun mûcizelerinden bir mûcizedir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hâricî bir hakikata dayanmaksızın, insanların kalbinde bir vehim olarak bulunan bu duygunun ne bir hayrın celbine, ne de bir şerrin def'ine hiçbir tesiri bulunmadığını açık olarak ifade etmiş ve kalbe gelen bu vehmi hakikat rengiyle boyayarak, inanıp sonrada mucibiyle amelden kesinlikle menetmiştir. Şu hadis, tetayyuru şirk îlân etmektedir:

الطِّيَرَةُ شِرْكٌ وَمَا مِنَّا اِلاَّ وَلَكِنَّ اللهَ يُذْهِبُهُ بِالتَّوَكُّلِ *"Tıyara şirk'tir. Ancak bizden kimse yoktur ki (ona uğursuzluk duygusu ârız olup, kalbine bazı şeylerden nefret hâkim olmasın). Ancak Cenâb-ı Hakk bu duyguyu tevekkülle giderir."*

Dikkat edersek, hadiste اِلاَّ diye istisnâ edatı konmuş, istisnâ edilen şeyi muhatabın zihnine bırakmıştır. Âlimler bunu اِلاَّ وَقَدْ يَعْتَرِيهِ التَّطَيُّرُ وَتَسْبِقُ اِلَى قَلْبِهِ التَّطَيُّرُ diye tamamlamışlardır. Biz âlimlerin bu tamamlayıcı ilavelerini tercümede parantez içerisinde gösterdik. Şunu da belirtelimki Tirmizî'nin kaydına göre *Süleymân İbnu Harb* hadisin اِلاَّ dan sonra gelen kısmının *İbnu Mes'ud*'a ait bir derc olduğunu söylemiştir. Ancak, *İbnu'l-Kattân* bu iddiayı "Derc iddiası bir delil ile kabul edilir" diyerek reddetmiştir.

Uğursuzluk inancıyla amel etmenin (tıyare), bu hadiste şirk ilan edilmesinin izahı açıktır: Her çeşit hayr ve şerrin Allah'ın meşiet ve yaratmasıyla olduğuna inanmak, İslâm akîdesinin temel prensiplerinden biri olan tevhidin gereği olduğu halde, tetayyur inancıyla kişi, bunu, önüne çıkacak bir hayvana veya uçan kuşa vs'ye izafe etmiş olmakta, Allah'ı aradan çıkarmaktadır. Elbette bu, şirktir.

Hadisin sonunda çare de gösterilmektedir: Bu nevî fıtrî olan bu duygu kimin içinden geçecek olursa, herşeyin Allah'ın takdîr ve yaratmasıyla olduğunu düşünüp, O'nun takdirine tevekkül ederek işine devam edecek-

tir, içine şeytanın attığı bu uğursuzluk düşüncesiyle yolundan, kararından geri dönmeyecektir. Bir başka ifade ile, içinden ihtiyarsız olarak geçen bu düşünceyi ameline aksettirmeyecek. Bu takdirde o düşünce ona zarar vermez, Allah'ın mağfiretine mazhar olur.

Nevevî der ki: "Âlimler demiştir ki: "Tıyare, (ihtiyarınız dışında) kalbinizde zorunlu olarak hissettiğiniz bir duygudur. Bu duygu sebebiyle kusur işlemiş sayılmaz, ayıplanmazsınız. Zîra bu, irade ile kazanılan bir hal değildir. Buna ilâhî teklif (sorumluluk) da terettüp etmez. Yeter ki, onun sebebiyle, kendinizi yapacağınız işlerden, tasarruflardan alıkoymayın. Bu inanç amelinize tesir ederse, bu sizin iktibasınız olur ve buna sorumluluk terettüp eder. İşte Resûlullah'ın yasaklaması buraya yani uğursuzluk duygusunun gereği ile amel etmeye, onun sebebiyle yapılacak işlerden vazgeçmeye girer."

Şu halde hadisteki nehiy, zâhiren,kalbe gelen vehme karşı gibi olsa da aslında, vehme değil, vehim mûcibince amele taalluk etmektedir.

★ *Çizgi* ile *fal'a* gelince, İbnu'l-Arâbî'nin açıklamasına göre, kişi arrâf'a gelir. Arrâf'ın önünde bir oğlan vardır. Arrâf, kişinin müracaatı üzerine, oğlan çocuğuna bazı tılsımlı sözlerle emrederek kum üzerine çok sayıda çizgiler çizmesini söyler. Sonra da bu çizgilerin ikişer ikişer silinmesini emreder. Eğer en sona kalan çizgi çiftse kurtuluş ve başarıya delildir. Tek çizgi kalmış ise bu da kayba ve ye'se delildir.

Geçmiş peygamberlerden birinin bu sûretle fala bakması, onun bu çizgileri vasıta yaparak, ferasetiyle, merak edilen hususu bilmesini ifade eder. Bu peygamberin İdris veya Danyal (aleyhimasselâm) olduğu söylenmiştir.

Hadiste: "Kim çizgisini o peygamberin çizgisine muvafık düşürürse, bu takdirde isabet eder, yani tıpkı o peygamber gibi o da ferasetiyle hâli bilir" denmek istenmiştir.

Hadisten, remil falına fetva var gibi bir yanılgıya düşmek mümkündür, sathî bir bakış, hadisin zâhirinden böyle bir ma'nâya ulaşabilir. Ancak im'ân-ı nazar dediğimiz dikkatli bakış, remil falınında yasak olduğunu gösterir. Şöyle ki: "Hadiste cevaz, muhal olan bir şeye bağlanmaktadır. Yani: *"Kim çizgisini o peygamberin çizgisine uygun kılabilirse..."* sözünde ortaya konan şart, muhaldir. Çünkü hiç kimse, çizgisinin -hadiste isabetlilik için şart kılınmış olan- o uygunluğa sahip olduğunu bilemez. Bu şartla isabetlilik şansı olduğuna ve o şart da meçhul olduğuna göre, onunla iştigal yasaktır. **Kadı İyâz**'ın belirttiği üzere, bütün

ulema bu hususta ittifak eder. Nevevî, bahsi şöyle özetler: Âlimler bu ibarenin ma'nâsında ihtilaf eder. Sahîh olan şudur: Hadisin ma'nâsı: "Kim çizgisini uygun düşürürse bu ona mübahtır, ancak, uygun düştüğünü bilme imkanımız yoktur, öyleyse mübah değildir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, "kim çizgisini ona uygun düşürürse mübahtır" demiş fakat: *"Uygun düşüremezse haramdır"* dememiştir. Tâ ki biri çıkıp da bu yasağın, çizgiye yer veren o peygambere de şâmil olduğu vehmine düşmesin. Böylece Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, remil falıyla meşgul olmayı bize yasaklarken, o peygamberin hürmetini korumuş oldu. Şu halde, hadis, remil falının o peygamber hakkında yasak olmadığını ifade eder ve: "Ona uygunluğu bilebilirseniz size de mübahtır, ancak siz onu bilemezsiniz" demek ister.

Âlimler, remil falı'nın mezkûr peygambere mübah kılınmış olsa bile, bizim şeriatımızda neshedilerek yasaklandığını da ifade ederler.

★ Hadisin câriye ile alakalı kısmına gelince câriyeyi, müslüman olmasını şart kılan bazı kefâret borçlarına mukâbil âzad etmesi gerekmektedir. Bu sebeple câriyenin müslüman olup olmadığının tesbiti gerekmektedir. Bu maksadla *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, câriyenin müslüman olup olmadığını kabaca öğrenmek için bazı sualler sorduğunu görmekteyiz. Sorulan suallere alınan cevapların sonunda câriyenin mü'mine olduğuna hükmediliyor. Bir kimsenin îmanına hükmetmede ölçü olması sebebiyle bu sorular ve bilhassa alınan cevaplar son derece ehemmiyetlidir. Bu meselede Resûlullah'ın teferruâta hiç inmeyip, çok kaba hatlar üzerinde durduğunu görmekteyiz. Hattâbî, Mâlik de şu açıklamayı yapar: "Resûlullah'ın: *"Onu âzad et, çünkü o mü'minedir"* sözü şayân-ı dikkattir, zira Efendimize câriye'den, onun imanına delâlet zımnında, suallerine aldığı cevaplardan maâda hiçbir şey zâhir olmamıştır. Resûlullah : "Allah nerede?" demiş; o: "Gökte!" diye cevap vermiştir, keza: *"Ben kimim?"* diye sormuş, "Resûlullah'sın!" diye cevaplamıştır. Bu sualler imanın emarelerine ve mü'minin şiârına müteallik-tir, imanın aslına ve hakikatına müteveccih değildir. Sözgelimi bize bir kâfir gelip küfürden İslâm'a geçmek istese, bu esnada O, imanı, bu câriyenin söyledikleri miktarınca vasfeylese, bu kadarıyla müslüman olamaz. Müslüman olması için Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğuna şehadette bulunması ve daha önce yaşamakta olduğu dininden de teberrî etmesi gerekir. Bu hal şuna benzer: Bir evde bir kadınla bir erkek beraber görülür. Erkeğe: "Bu kadın da kim?" denince: "Karımdır" der, kadın da onu te'yid ederse, bize de onları tasdik et-

mek düşer. Artık durumlarını karıştırmaz, nikah için gerekli olan şartları araştırmayız. Ancak bu ikisi bize yabancı iki kişi olarak gelip, aralarında nikâhlanmak isteseler o vakit biz onlardan, evlenme akdi için gerekli olan ve velilerinin getirilmesi şahidlerin hazırlanması, mehrin beyânı gibi şartları talep ederiz. İşte kâfir de böyledir, kendisine İslâm arz edilince *"ben müslümanım"*demesi ile iktifa edilmez, imanı kemâliyle ve şartlarıyla tavsif etmesi istenir. Öyleyse îman ve küfür yönüyle halini bilmediğimiz birisi bize gelerek: *"Ben müslümanım"* diyecek olsa onu, dediği şekilde kabul ediniz. Keza üzerinde kılık kıyâfet, görünüş vesairesiyle müslümanların emaresini gördüğümüz birisi için de müslüman olduğuna hükmeder, bize aksi zâhir oluncaya kadar öyle bilmeye devam ederiz.

Bu hadisle ilgili olarak Nevevî de şu durumu dermeyan eder: "Bu, sıfat hadislerindendir. Bu hadisler hakkında iki görüş vardır:

1- Ma'nâsına hiç girmeden -Allah'ın hiçbir benzeri olmadığına, O'nun mahlukâta ait vasıflardan münezzeh olduğuna itikad ile birlikte- îman etmek.

2- Hadîse, olduğu gibi değil, (iman esaslarına) uygun şekilde te'vil ederek iman etmek. Kim bu şekilde söylerse sadedinde olduğumuz hadis hakkında şunu demiş olur: *"Bundan murad câriyeyi imtihandır. Bu câriye tevhid akidesinde midir, yaratıcı, tedbir edici, faal olan tek bir Allah'a olan itikadı ikrâr ediyor mu? Bu ilah, duâ eden kimsenin, semâya yöneldiği zaman müracaat ettiği ilah mıdır; Bu yöneliş, O'nun için namaz kılan kimsenin de Ka'beye yönelmesi mahiyetinde midir? Aslında bu yöneliş, O'nun münhasıran semâda olmasından ileri gelmez, aynen Ka'be cihetine yönelmesi de münhasıran o cihette bulunmasından ileri gelmediği gibi. Böyle yapılması, semanın duâ edenlerin kıblesi olmasındandır, tıpkı Kabe'nin de musallilerin kıblesi olması gibi."*

Kadı İyâz da şunları söylemiştir: "Fakih, muhaddis, mütekellim, mütefekkir, mukallid, hangi ihtisasa mensup olursa olsun bütün müslümanlar şunu söylemekte müttefiktirler: أأمنتم من في السماء **"Semâda olandan eminmisiniz?"** (Mülk 16) âyetinde olduğu üzere Allah'ın semada olduğunu zikretme sadedinde vârid olan bütün nasslar zâhir ma'nâsı üzere değildirler, bunları, hepsi te'vil ederek anlamıştır. Sözgelimi muhaddislerden, fakihlerden, mütekellimlerden her kim, tahdîd ve keyfiyet beyan etmeksizin üst (fevk) cihetinden varlığından söz etmişse "semânın içinde (في السمآء) ibâresini, semanın üstünde (على السمآء) şeklinde te'vil etmiştir.

Kim de Allah hakkında hadd'i nefyedip, cihetin müstahîlliğine (akla

aykırılığına) hükmetmişse onu (cihet'i) muktezâsına göre farklı te'villere tâbi tutmuştur." Sindî'nin kaydettiği te'vil şöyle: "Allah nerede?"nin ma'nâsı hakkında âlimler şöyle demiştir: "Allah'a yönelenler hangi cihete yönelirler?" Semâ'da sözü de şu ma'nâyı ifade eder: "(Allah'a yönelenler) semâ cihetine yönelirler." Bu sorudan maksad câriye'nin Allah'ın varlığını itiraf etmesidir, Allah hakkında cihet'in varlığını isbat etmek değildir."

2711 ٤ – وعن أبى الدرداء رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قَامَ رسولُ اللّه ﷺ يُصلِّى فَسَمِعْنَاهُ يَقُولُ: أعُوذُ بِاللّهِ مِنْكَ، ثُمَّ قَالَ: ألْعَنُكَ بِلَعْنَةِ اللّهِ ثَلاَثاً، وبَسَطَ يَدَهُ كَأنَّهُ يَتَنَاوَلُ شَيْئاً، فَلَمَّا فَرَغَ مِنَ الصَّلاَةِ قُلْنَا يَا رَسُولَ اللّهِ: سَمِعْنَاكَ تَقُولُ شَيْئاً لَمْ نَسْمَعْكَ تَقُولُهُ قَبْلَ ذلِكَ: وَرَأيْنَاكَ بَسَطْتَ يَدَكَ؟ قَالَ: إنَّ عَدُوَّ اللّهِ إبْلِيسَ جَاءَ بِشِهَابٍ مِنْ نَارٍ لِيَجْعَلَهُ فِي وَجْهِى، فَقُلْتُ: أعُوذُ بِاللّهِ مِنْكَ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ قُلْتُ: ألْعَنُكَ بِلَعْنَةِ اللّهِ التَّامَّةِ، فَلَمْ يَسْتَأخِرْ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ، فَأرَدْتُ أنْ آخُذَهُ، فَوَاللّهِ لَوْلاَ دَعْوَةُ أخِى سُلَيْمَانَ لأصْبَحَ مُوثَقاً يَلْعَبُ بِهِ وِلْدَانُ أهْلِ المَدِينَةِ]. أخرجه مسلم والنسائى.

«أرَادَ بِدَعْوَةِ سُلَيْمَانَ قَوْلَهُ، رَبِّ هَبْ لِى مُلْكاً. الآية، وَمِنْ جُمْلَةِ مُلْكِهِ تَسْخِيرُ الجِنِّ لَهُ وَانْقِيَادُهُمْ».

4. (2711)- *Ebû'd-Derdâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir gün Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaza kalktı.Şunu okuduğunu işittik: "Senden Allah'a sığınırım." Sonra da üç kere: "Seni Allah'ın lânetiyle lânetliyorum" dedi ve sanki birşey yakalıyormuşcasına elini uzattı. Namazı bitirince:

"Ey Allah'ın Resûlü! dedik, senden bugün daha önce hiç söylemediğin bir şey işittik. Ayrıca ellerini de açtığını gördük? Şu cevabı verdi:

"Allah'ın düşmanı olan iblis, yüzüme koymak için ateşten bir alev getirdi. Bende ona, üç kere: "Eûzu billâhi"dedim. Sonra da: "Seni Allah'ın eksiksiz lânetiyle lânetliyorum"dedim, geri çekilmedi, üç kere tekrarladım. Sonunda onu yakalamak istedim. Vallâhi kardeşim Süleymân'ın duası olmasa idi, bağlı olarak sabaha erecek ve Medine'nin çocukları onunla oynayacaklardı." [Müslim, Mesâcid 40, (542); Nesâî, Sehv 19, (3, 13)]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, *Hz. Süleymân* (aleyhisselâm)'ın bir duasına atıf yapıl-

maktadır. Bu duâ Sâd sûresinin 35. âyetidir (meâlen): *"Süleymân: "Rabbim beni bağışla, bana, benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir hükümrânlık ver... dedi."* Âyette geçen hükümranlık'ta cinlerin teshir ve inkıyadları (boyun eğmeleri) de mevcuttur.

★ (Hadiste *Resûlullah*'ın elini uzatmış olmasından hareketle) "namazda az amel namazı bozmaz" hükmü çıkarılmıştır.

★ Cinler mevcuttur ve bazı insanlar onları görebilir. Âyet-i kerîmede Cenâb-ı Hakk'ın: **"Ey Âdemoğulları... O da (şeytan) ve kabîlesinden olanlar da sizi, sizin kendilerini göremeyeceğiniz yerlerden muhakkak görürler..."** (A'râf 27) buyurması gâlip durumu ifade eder. Zira, onların görülmesi muhal olsa idi *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* onun görülmesi üzerine söylediklerini söylemezdi. Hadiste, gündüz onu herkesin görmesi, Medîneli çocukların onunla oynaması için, şeytanı bağlamak istediğini söylemiştir. Ancak Kadı İyâz şöyle söyleyenler de olduğunu kaydeder: "Âyet-i kerîmenin zâhirine göre, cin ve şeytanları, onların hilkatleri üzere ve aslî sûretleri ile görmek sadece Peygamberler (aleyhimüsselâm) ve hârikulâde mûcizelere mazhar olan kimselere mümkündür, onun dışındakilere mümkün değildir, insanlar onları rivâyetlerde de geldiği üzere aslî sûretlerinden başka bir sûrette görebilirler." Nevevî bu söze şöyle cevap verir: "Bunlar delili olmayan mücerred iddialardır, sahîh bir dayanağı da yoksa merduddur."

Şunu da kaydedelim ki, İslâm âlimleri cinlerin muhtelif şekillere girebileceğini; insan, yılan, kuş, akrep, deve, sığır, at vs. sûretlerini alabileceğini kabul ederler. Hadislerde bunu te'yid eden örnekler gelmiştir.

★ Cinlerin mahiyeti hakkında *İmam Ebû Abdillah el-Mâzirî* der ki: "Cin, ruhânî, latif cisimlerdir, bağlanabilecek bir sûrette olup, bağlandıktan sonra eski hâline dönemeyecekleri, öyle ki, onlarla oynamak imkanının hâsıl olacağı bir kıvamda olmaları ihtimal dahilindedir..."

★ *Kadı İyâz*, "Resûlullah'ın: "...Kardeşim Süleymân'ın duâsı olmasaydı..." sözünden şunu anlamıştır: "Bunun ma'nâsı şudur: "Cinlere tasarruf Hz. Süleymân'a has bir imtiyazdır. Bu sebeple Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu bağlamaktan imtina etti. Bu imtina, söylenen sebeple bağlamaya muktedir olamayışından ileri gelebileceği gibi, Hz. Süleymân'a karşı duyduğu tevâzu ve teeddübten de ileri gelebilir."

★ Hadiste *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *"Vallâhi kardeşim Süleymân'ın..."* diye ettiği yeminden hareketle, kişinin, yemin taleb edilmemiş olduğu halde, haber verdiği şeyin ehemmiyetini artırmak, ona saygıyı cel-

betmek, sıhhati hususunda mübâlağa yapıp dikkatleri çekmek için yemin etmesinin câiz olduğuna hükmedilmiştir.

* İslâm âlimleri mûteber delillere dayanarak namazda muhatap sigasıyla yapılacak dua ve bedduâların namazı bozacağına hükmetmiştir. Şöyle ki, sözgelimi hapşırana namazda يَرْحَمُكَ اللّٰهُ *"Allah "sana" rahmet* kılsın demek namazı bozar, halbuki muhatap sigasıyla yapılmayan duâ namazı bozmaz. يَرْحَمُ اللّٰهُ *Allah rahmet kılsın* duâsında olduğu gibi. Bu hadiste ise Peygamberimiz şeytana muhatap sigasıyla beddua etmektedir: *"Seni .... lânetliyorum."*

Aradaki müşkil şöyle söylenerek halledilmiştir. "Bu hadis, namazda kelâmın haram kılınmasından önceye ait olabilir."

NAMAZIN ALTINCI ŞARTI: BAŞKA MEŞGULİYETLERİ TERK

2712 ١- عن معيقيب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سُئِلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ تَسْوِيَةِ التُّرَابِ حَيْثُ يَسْجُدُ المُصَلّى].

1. (2712)- *Mu'aykîb* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)*'a, musalli'nin secde edeceği yerdeki toprağın düzlenmesinden sual edildi..."

2713 ٢- وفي رواية الترمذي: [عَنْ مَسْحِ الحَصىٰ في الصَّلاَة، فقَالَ: إنْ كُنْتَ وَلاَبُدَّ فاعِلاً فَوَاحِدَةً]. أخرجه الخمسة.

2. (2713)- Tirmizî'nin bir rivâyetinde hadis şöyledir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a namazda çakıllara dokunup (düzlemekten) sorulmuştu, şu cevabı verdi:

"Mutlaka yapmak zorunda isen bâri bir kere yap!" [Buhârî, Amel fi's-Salât 8; Müslim, Mesâcid 46, (545); Ebû Dâvud, Salât 175, (946); Tirmizî, Salât 279, (380); Nesâî, Sehv 8 (3, 7).]

2714 ٣- وفي رواية للأربعة عن أبى ذر: [إذَا قامَ أحَدُكُمْ إلى الصَّلاَةِ فَلاَ يَمَسَّ الحَصىٰ فإنَّ الرَّحْمَةَ تُوَاجِهُهُ].

3. (2714)- *Ebû Zerr* (radıyallâhu anh)'den Dört İmam'ın kaydettiği bir rivâyette şöyle buyrulmuştur: *"Sizden kim namaza durursa, sakın çakıllara değmesin. Zîra rahmet, ona karşıdan gelir."* [Muvatta, Kasru's-Salât 43, (1, 157); Ebû Dâvud, Salât 175, (945); Tirmizî, Salât 279, (379); Nesâî, Sehv 7, (3, 6).]

2715 ٤- وعن أبى ذر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أيضاً قال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَزَالُ اللهُ مُقْبِلاً عَلى العَبْدِ وَهُوَ في صَلاَتِهِ مَالَمْ يَلْتَفِتْ: فَإذَا الْتَفَتَ انْصَرَفَ عَنْهُ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

4. (2715)- *Hz. Ebû Zerr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Allah, kula namazda sağa sola iltifat etmedikçe rahmetiyle yaklaşmaya devam eder. İltifat etti mi ondan yüz çevirir." [Ebû Dâvud, Salât 165, (909); Nesâî, Sehv 10, (3, 7).]

2716 ٥– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [سَأَلْتُ النَّبِيَّ ﷺ عَنْ الالتفات في الصَّلاَةِ؟ فَقَالَ: هُوَ اخْتِلاَسٌ يَخْتَلِسُهُ الشَّيْطَانُ مِنْ صَلاَةِ الْعَبْدِ]. أخرجه الشيخان والنسائى.

«الاخْتِلاَسُ»: الأخذ بسرعة.

5. (2716)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah'a namazda sağa sola bakmak (iltifat) hususunda sordum. Şu cevabı verdi:

"Bu bir kapıp kaçırmadır. Şeytan kulun namazından kapar kaçırır." [Buhârî, Ezân 93, Bed'ü'l-Halk 11; Ebû Dâvud, Salât 165, (910); Nesâî, Sehv 10, (3, 8). Bu rivâyet Müslim'de bulunamamıştır.]

2717 ٦– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا بَالُ أَقْوَامٍ يرفَعُونَ أَبْصَارَهُمْ إِلَى السَّمَاءِ فِي الصَّلاَةِ؟ فَاشْتَدَّ قَوْلُهُ فِي ذَلِكَ، ثُمَّ قَالَ: لَيَنْتَهُنَّ عَنْ ذَلِكَ، أَوْ لَتُخْطَفَنَّ أَبْصَارُهُمْ]. أخرجه البخارى وأبو داود والنسائى.

6. (2717)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"İnsanlara ne oluyor da namaz kılarken gözlerini semâya kaldırıyorlar?"* dedi ve bu hususta sert sözler söyledi. Sonra konuşmasını şöyle tamamladı:

"Ya bundan vazgeçerler ya da gözleri çıkarılır." [Buhârî, Ezân 91, Ebû Dâvud, Salât 167, (913); Nesâî, Sehv 9, (3, 7).]

2718 ٧– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَا بُنَيَّ إِيَّاكَ وَالالْتِفَاتَ فِي الصَّلاَةِ، فَإِنَّهُ هَلَكَةٌ، فَإِنْ كَانَ لاَ بُدَّ فَفِي التَّطَوُّعِ لاَ فِي الْفَرِيضَةِ]. أخرجه الترمذي.

7. (2718)- Yine *Hz. Enes* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana şöyle nasihat etti: "Ey oğulcuğum, namazda sağa sola bakmaktan sakın. Zîra o helak olmaktır. Eğer mutlaka yapacaksan bâri nafilelerde olsun, farzlarda değil." [Tirmizî, Salât 413 (589).]

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydedilen hadisler, namaz kılan kimsenin, namaza baş-

ladıktan sonra selam verinceye kadar namazla ilgisi olmayan hareketlerden sakınmasını tembihlemektedir. Mevzumuzun *"Başka Meşguliyetleri Terk"* şeklindeki başlığından da anlaşılacağı üzere, burada kaydedilen bütün hadisler namazdan olmayan bütün bedenî hareketleri, vücut azalarımızdan herhangi biriyle yapılacak davranışları yasaklamayı hedeflerlerse de başlıca iki husûsun üzerine ehemmiyetle ve tekrarla durulduğunu görmekteyiz:

1- Secde edeceğimiz yerdeki toprak, çakıl vesairenin rahatsızlık vermemesi, alnımıza batmaması gibi mülâhazalarla düzenlenmesi, ellenmesi vs. Bundan ashâb sual ettiği gibi, sual sorulmadan da Efendimiz temas etmiştir. Bundan kaçınmak gerekir, mutlaka mecbur kalınsa, bir kere ile yetinilmelidir.

En doğrusu, musalli, daha namaza durmadan gerekli düzeltmeleri yapmalı, namaz sırasında secde mahallini düzeltme ihtiyacı duymamalıdır.

Hadislerde umumiyetle çakıl ve topraktan söz edilmesi, Resûlullah devrinde mescidin (çakıllı) toprakla kaplı olmasındandır. Âlimler, yerden alna yapışacak kum, çer-çöp, toz vs. her şeyin aynı hükme dahil olduğunu belirtirler. Nevevî, namazda çakıla dokunmanın kerâhetinde ulemânın ittifak ettiğini söylemişse de, Hattâbî, *İmâm Mâlik*'in bunda bir beis görmediğini ve hatta bizzat yaptığını kaydetmiştir. İbnu Hacer bu husustaki haberin İmam Mâlik'e ulaşmamış olabileceğini not eder.

Zâhirîlerden bazıları bu meselede ifrât ederek, nehiy beyan eden hadisin (2713) zâhirini esas alıp, çakıla birden fazla değmenin haram olduğunu söylemişlerdir.

İbnu Hacer der ki: "Görünen o ki, buradaki kerâhetin sebebi namazda huşûnun korunma emridir, ya da namazda amel-i kesîrden kaçınma emridir." Bununla beraber Ebû Zerr hadisi (2714 numaralı hadis), buradaki sebebin musalli ile ona karşıdan gelmekte olan rahmet arasına bir engel koymamak olduğunu ifade eder. İbnu Ebî Şeybe'nin rivâyeti, bir başka sebebi nazarlara arzetmektedir: "(Efendimiz buyurdular ki): "Secde ettiğin zaman çakıllara dokunma, zîra her bir çakıl, üzerine secde edilmesini sever."

Âlimler secde edilen yer kadar, secde eden alnı da hükme dahil ederler. Kadı İyâz der ki: *"Selef, namazda iken selâm vermezden önce alnın meshedilip (silinmesini) mekruh addetmiştir."*

2- Namaz sırasında iltifat: Kaydettiğimiz hadislerde ısrarla üzerinde durulan ikinci husus iltifattır. Bu, bakışlarımızı, namazda bakılması

meşrû olan yerlerin dışına kaydırmaktır. İltifat lügat olarak, "yüzünü sağa sola çevirmek" demektir.

Zâhirîler namazda iltifat için dahi, zaruretten gelmediği takdirde haram hükmünü vermişlerdir. Ancak ehl-i sünnet ulemâsı mekruhluğunda icma etmiş ve çoğunluk da tenzîhî olduğuna meyletmiştir.

İltifat'ın mekruh kılınma sebebi, huşûnun noksanlaşması veya bedenden bir kısmının kıbleye yönelmeyi terki'dir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, musallinin sağa sola bakmakla kaybettiği sevabı, bir şeytan ihtilâsı olarak tavsif etmiştir. İhtilâs, göz göre göre kapıp kaçmadır. Sözgelimi bir satıcının malını, gafletine getirip görmez tarafından kaçıran kimseye hırsız denir; ama satıcı gördüğü halde bir açıkgözün, malı alıp âniden fırlayıp gitmesi ihtilâs'tır ve bu kimseye hırsız değil, muhtelis denir. "İhtilâs"ı kapıp-kaçırma diye tercüme ettik.

Resûlullah, musalliyi şeytanın namazla ilgisi olmayan bir şeyle iltifat sûretiyle meşgul etmesini ihtilâs'a benzetmiş olmaktadır. Çünkü, musalli, Allah'ın huzurunda olduğunu bile bile sağa sola bakmış olmakla bu zarara maruz kalmıştır. Bu davranış şeytana izafe edilmiştir, çünkü onda Allah'a müteveccih olunduğu düşüncesine bir inkıta ve kopukluk ârız olmaktadır. *Tîbî* der ki: *"Namazdaki iltifat, ihtilâs olarak isimlendirilmiştir, bundan maksad bu davranışın çirkinliğini, muhtelis örneğiyle tasvir etmektir. Zîra Rabb Teâlâ, musalliye rahmetiyle gelirken, şeytan onu gözetlemekte ve onun bazı kaçırmalarını dört gözle beklemektedir. Musalli, sağa sola bakındı mı şeytan fırsatı ganimet bilmekte ve o hali yağmalamaktadır."*

Bazı âlimler 2690 numaradaki Hz. Âişe hadisinde belirtildiği üzere, namazda dikkat çekici şekiller ihtiva eden elbise sebebiyle, huzur bozulmuşsa -alemli elbise omuzda bile olsa- buna ihtilâs'a yakın bir amel telakki etmiştir. Nitekim Resûlullah mezkûr hadiste, "beni namaz dışı şeyle meşgul ediyor" diyerek öfkeyle alemli elbiseyi çıkarıp atmıştır.

2717 numaralı hadiste namaz kılanın gözlerini semâya kaldırması yasaklanmaktadır. Bunun kerâhetinde icma edilmiştir. Namaz dışında, duâ ederken kaldırmada ihtilaf edilmiştir. Şureyh ve bazıları duâda da mekruh addetmiş ise de, ekseriyet: "Nasıl ki Ka'be namaz kıblesidir, öyle de semâ dahi dua kıblesidir" diyerek bunu câiz görmüşlerdir.

Kadı İyâz: "Namazda gözü semâya kaldırmada bir nevî kıbleden yüz çevirme, namaz hey'etinden uzaklaşma vardır" demiştir. İbnu Hazm ya-

saklamadaki şiddetten hareketle namazda semâya bakmanın namazı iptal edeceğine hükmetmiştir. Ehl-i sünnet uleması buna katılmaz.

İbnu Ebî Şeybe'nin bir rivâyeti, bidâyette müslümanların namazda iken sağa sola baktıklarını, bu âyetin nâzil olması üzerine vazgeçtiklerini belirtir:

كَانُوا يَلْتَفِتُونَ فِي صَلاَتِهِمْ حَتّى نَزَلَتْ: ﴿قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلاَتِهِمْ خَاشِعُونَ﴾

"Mü'minler namazlarında sağa sola bakarlardı. Bu hal, "Mü' minler saadete ermişlerdir, onlar namazda huşû içindedirler.." (Mü'minûn 1-2) âyeti nâzil oluncaya kadar devam etti. Bunun üzerine namaza başlayınca önlerine baktılar. Artık, herkes gözlerinin secde mahallinden dışarı kaymamasına dikkat ediyordu."

2718 numaralı hadiste iltifat, "helâk olmak" diye tasvir edilmiştir. Helâk olmayı bazı âlimler üçe ayırmıştır.

1- Yanındaki bir şeyi kaybetmek. Artık o başkasının yanında olduğu halde, sahibi için helâk olmuştur.

2- Bir şeyin istihâleye uğrayarak yani bir başka şeye dönüşerek helâk olması.

3- Bir canlının ölmesi, onun helâkıdır.

Şu halde Resûlullah namazda sağa sola bakmayı (iltifatı) helâk olarak tavsif etmektedir. Çünkü bu, şeytana uymaktır, dolayısıyla, zarara (helâke) sebebtir. İltifatla namaz kemal mertebesinden istihâleye uğrayarak Hz. Âişe hadisinde (2716) ifade edilen ihtilâs'a dönüşür.

Nafilede iltifata göz yumulması, nafilelerin kolaylık esasına dayanmasındandır. Nitekim ayakta kılmaya kâdir olan kimsenin dahi oturarak kılmasına müsaade edilmiştir, bunun gibi nafilede iltifata da cevaz verilmiş olmaktadır. Halbuki, farzda her ikisi de yasaktır.

2719 ٨– وعن سهل بن الحنظلية رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [ثُوِّبَ بِالصُّبْحِ فَجَعَلَ رسولُ اللهِ ﷺ يُصَلِّى وَهُوَ يَلْتَفِتُ إِلَى الشِّعْبِ، وَكَانَ أَرْسَلَ فَارِساً إِلَى الشِّعْبِ مِنَ اللَّيْلِ يَحْرُسُ].

أخرجه أبو داود.

8. (2719)- *Sehl İbnu'l-Hanzaliyye* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Sabah namazı için ikâmet okundu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaza başladı. Namazda Şi'b istikametine bakıyordu. Geceden Şib'a korunması için bir atlı göndermişti." [Ebû Dâvud, Salât 168, (916).]

AÇIKLAMA:

Şî'b: Dağ yolu, geçit mânasına gelir. Hadis namazda iltifata cevaz verir. Bazı rivâyetlerde Resûlullah'ın namazda başını geri bükmeden sağa sola çevirdiği ifade edilmiştir. Buhârî'nin bir rivâyetinde ise başını hiç çevirmeksizin gözlerinin ucuyla sağa sola baktığı ifade edilir. Bunlara dayanarak bir kısım âlimler, başı bükmedikçe namazda sağa sola bakmanın zarar vermeyeceğine hükmetmiştir. *Atâ, Mâlik, Ebû Hanîfe* ve *Ashâbı, Evzâî, Ehl-i Kûfe* hep bu görüştedirler.

Hâzimî, söz konusu Şî'b'in kıble istikâmetinde bulunmasının muhtemel olduğunu belirterek, Resûlullah'ın oraya başını çevirmeden bakmış olacağını tebârüz ettirir.

Bazı âlimler, bu hadiste ifade edilen iltifat ruhsatının az yukarıda kaydettiğimiz *Mü'minûn* sûresinin ilk âyetlerinde ifade edilen huşû emri ile neshedilmiş olduğunu söylerler.

2720 ٩– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [خَرَجَ رَسولُ اللهِ ﷺ يُصَلّى في مَسْجد قُبَاء فَجاءَ الأنْصارُ يُسلّمُونَ عليْهِ وهُوَ يُصلّى، فقُلْتُ لبلال: كيْفَ رأَيْتهُ يرُدُّ عليْهِم حينَ كَانُوا يُسلّمُونَ عليْهِ وهُوَ يُصلّى؟ قَالَ: هكَذا، وبَسَطَ كَفَّهُ وجَعَلَ بطْنَهُ أسْفَلَ، وَظَهْرَهُ إلي فَوْقُ]. أخرجه أصحاب السنن.

9. (2720)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mescid-i Kubâ'ya namaz kılmaya gitti. Ensar (radıyallahu anhüm) gelip, namaz kılarken kendisine selam verdiler. Ben Bilâl'e sordum:

"Namaz kılarken onların selamına nasıl mukabele ettiğini gördün?" Bana bizzat göstererek:

"Şöyle!"dedi ve avucunu açıp iç kısmını aşağıya, sırtını yukarıya getirdi." [Ebû Dâvud, Salât 170, (927); Tirmizî, Salât 271, (368); Nesâî, Sehv 6, (3, 5-6).]

AÇIKLAMA:

Kubâ, Mescid-i Nebevî'ye iki-üç mil mesafede bir köyün adıdır. Günümüzde Medîne ile arası kapanmış ve tamamen Medîne'nin bir mahallesi haline gelmiş durumdadır.

2- *Azîmâbadî,* Avnu'l-Ma'bud'da, namaz esnasında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kendisine verilen selama yaptığı mukabele ile ilgili

olarak şu açıklamayı yapar: "Bil ki, bu hadiste selama mukabele olarak avucun tamamıyla işaret verilmesi mevzubahistir, Câbir (radıyallâhu anh)'in hadisinde el ile, İbnu Ömer'in Süheyb'den yaptığı rivâyette parmak ile selama mukabele ettiği mevzubahistir. Beyhakî'de gelen İbnu Mes'ud hadisinde: "Başı ile ima etti" denir. Yine Beyhakî'nin bir başka rivâyetinde de: "Başıyla mukabele etti" denir.

Bu farklı rivâyetlerin arası şöyle cem edilir: "Aleyhissalâtu vesselâm efendimiz bir seferinde şöyle, bir seferinde böyle yapmıştır. Dolayısıyla hepsi de câizdir. Allâhu a'lem."

2721 ١٠ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: التَّسْبِيحُ لِلرِّجَالِ وَالتَّصْفِيقُ لِلنِّسَاءِ]. أخرجه الخمسة.

10. (2721)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Tesbîh erkeklere, el çırpma kadınlara mahsustur."* [Buhârî, Amel fi's-Salât 5; Müslim, Salât 106, (422); Ebû Dâvud, Salât 173, (939); Tirmizî, Salât 272, (369); Nesâî, Sehv 16, (3, 11–12).]

AÇIKLAMA:

1- *Tesbîhten* maksad sübhânallah demektir. Tasfîk de elleri birbirine vurmaktır. Arapçada alkış da tasfîk kelimesiyle ifade edilir. Ancak burada tasfîk'i "alkış"la tercüme etmek uygun olmaz. Zira hadisteki tasfîk, uyarı maksadıyla başvurulan ellerle ses çıkarma davranışıdır ki elleri birbirine vurarak yapılır. Dilimizde buna *el çırpma* deriz. Tasfîk bazı rivâyetlerde tasfîh imlasıyla gelmiştir. Umumiyetle aynı ma'nâda oldukları kabul edilmiştir. Şer'î ıstılah olarak namaz kılan kimsenin meşrû olan bir uyarıda bulunmak için başvurduğu çaredir. Sözgelimi musalli, imamına yanıldığını haber vermek istese, erkekse sübhânallah der, kadınsa el çırpar. Keza yine musalli namaz dışında birisine bir mesaj vermek, mesela bir tehlikeyi haber vermek durumunda olsa, ayni şeyi yapar.

2- Hadis, namaz esnasında musallinin herhangi bir uyarıda bulunmak zorunda kalması halinde başvurması gereken çareyi göstermektedir. Buna göre erkek musalli *sübhânallah* diyecektir, kadın musalliye de sağ elinin içini sol elinin sırtına vuracaktır. Oyun ve eğlencede yapıldığı üzere avuçların içlerini birbirine vurmak câiz görülmemiştir. Böyle yapıldığı takdirde namazın bozulacağına hükmedilmiştir. Kadınların tesbîhten men edilmesi, namazda mutlak sûrette seslerini kısmakla emredilmiş oldukları içindir. Çünkü sesleri avrettir, fitneden korkulur. Erkekler

de el çırpmadan men edilmiştir. Çünkü bu, kadınların işidir. İmam Mâlik ve bazıları: "El çırpma kadınlara mahsustur" ibâresi için, "Bu namaz haricinde kadınların işidir" demektir ve kötülemek maksadıyla beyan buyrulmuştur, binaenaleyh namazda el çırpmak ne erkeğe ne kadına uygun olmaz" demiş ise de bu hususta vârid olan daha sarîh rivâyet gösterilerek bu görüş reddedilmiştir. *Kurtubî:* "Namazda el çırpmanın kadınlar hakkındaki meşruiyyeti hem rivâyeten hem de aklen sahihtir" diye hükmeder.

2722 ١١ – وعن عبدالله بن الشخير رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ فَرَأَيْتُهُ تَنَخَّعَ فَدَلَكَهَا بِنَعْلِهِ اليسرى]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

11. (2722)- *Abdullah İbnu'ş-Şıhhîr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte namaz kıldım. Namazda onu öksürerek boğazını temizleyip (yere attığını ve) sol ayağıyla sürttüğünü gördüm." [Buhârî, Mesâcid 58, (554); Ebû Dâvud, Salât 22, (482); Nesâî, Mesâcid 34, (2, 52).]

2723 ١٢ – وعند أبى داود: [فَبَزَقَ تَحْتَ قَدَمِهِ الْيُسْرَى وَذَلِكَ بِنَعْلِهِ].

12. (2723)- Ebû Dâvud'un rivâyetinde şöyle gelmiştir: "...Sol ayağının altına tükürdü, ayakkabısıyla sürttü." [Ebû Dâvud, Salât 22, (482).]

2724 ١٣ – وله في أخرى عن أبى نضرة: [بَزَقَ فِي ثَوْبِهِ وَحَكَّ بَعْضَهُ بِبَعْضٍ].

« تَنَخَّعَ الإِنْسَانُ »: إذَا رمى نَخاعته وهى النخامة التى تخرج من أصل الحلق.

13. (2724)- Ebû Dâvud'un *Ebû Nadra*'dan kaydettiği bir rivâyette: "Elbisesine tükürdü, kıvrımları arasında ovaladı" denmiştir. [Ebû Dâvud, Tahâret 143, (389, 390).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: اَلتَّفْلُ فِي الْمَسْجِدِ خَطِيئَةٌ وَكَفَّارَتُهُ أَنْ يُوَارِيَهُ "Mescide tükürmek günahtır, kefâreti de tükrüğün kapatılmasıdır" buyurmuş ve mabedlere tükürmeyi yasaklamıştır. İbnu Hacer, bu yasağa muhatap olmak için mescidin içinde olmanın şart olmadığını, dışardaki kişiye de yasağın şâmil olduğunu belirtir. "Çünkü der, "mescid", yasaklanan tükürme fiilinin zarfıdır, öyleyse hariçte olan birisi mescide tükürecek olsa yasak ona da şâmil olur."

Bu günahı işleyene, kefâret olarak onu "örtmek" veya "ortadan kaldırmak" suretiyle bertaraf etmesi gerekir.

2- Mescide tükürme meselesini sadece yukarıda kaydedilen hadislerin zâhirine bakarak değerlendirmek eksik veya fazla bir kanaate götürebilir. Her şeyden önce, hadislerin Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şartlarında değerlendirilmesi gerekir.

a) Herşeyden önce o devirde mescidler çakıl ve toprakla kaplı idi. Hasır, halı, kilim gibi sergi mevcut değildi; beton, taş döşeme gibi bir kaplama da yoktur.

b) Tükürme ruhsatı bir kısım hadislerde "defnetme" şartıyla verilmiştir. Defnetme emrini yorumlayan İbnu Ebî Cemre der ki: *"Resûlullah "tükürmenin kefâreti tükrüğün örtülmesidir"* demiyor. Çünkü örtmenin zararları devam eder. Çünkü, bir başkasının, üzerine oturarak rahatsız olmayacağından emin olunamaz. Ama defnetmek öyle değildir. Çünkü, defin deyince yerin altına derinlere gömmek anlaşılır."

c) Gömmenin mahiyeti nedir? Bunu âlimler farklı anlarlar. Cumhura göre: "Tükrüğün mescidin toprağına veya kum, çakıl gibi örtüsünün derinliklerine gömmektir, bu yapılamıyorsa dışarı çıkarmaktır. Şâyet mescidlerin zemini toprak değil de hasır vs. ise, mala hürmeten tükürmek caiz değildir." Şu halde, gömme kaydını bilhassa günümüzün mescid şartlarında değerlendirecek olursak, hadislerde gelen cevazın zamanımızda kalkmış olduğunu söyleyebiliriz. Bu kadar kesin hükmetmede Müslim'de gelen şu hadis de bize yardımcı olmuştur:

وَوَجَدْتُ في مَسَاوَى اَعْمَالِ أمَّتِي النُّخَاعَةَ تَكُونُ في الْمَسْجِدِ لاَ تُدْفَنُ

"Ümmetimin kötü amelleri arasında defnedilmeden mescide bırakılmış tükrüğü de gördüm."

d) *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, devrinin şartlarında tükürmeyi câiz kılan gerekleri belirtirken, tükrükle ilgili mühim bir hükmü de dile getirmiş olmaktadır: İnsan tükrüğü esas itibariyle temizdir. Onun bir şeye, mesela elbiseye bulaşması, ibâdete mâni olacak kirlenme hâsıl etmez. Nitekim 2724 numaralı hadiste, elbise kıvrımlarına tükürme hâdisesi bu hususu tesbit eder.

e) Hadislerde tükürme zorunda kalacak kimseye "defnetme" şartıyla yere, sürterek yoketme kaydıyla sol ayağın altına ve hatta elbise kıvrımına tükürme ruhsatlarını sayarken, mendilden söz edilmemesi, o devirde mendil taşıma âdetinin olmadığını gösterir. Aksi takdirde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ümmetine kolay olanı tavsiye ederdi.

f) Şunu da belirtelim: Âlimler, mezkûr hadislerle mescidde tükürme fiilinin yasak olmadığının ifade edildiğini belirtirler. Yasaklanan husus,

başkasını rahatsız edecek şekilde tükürmektir, açıkta bırakmaktır. Öyle ise hastalar, tükürme ihtiyacı içinde olanlar, başkasına eza vermeyecek şekilde -söz gelimi mendiline, beraberinde taşıyacağı hokkasına- tükürebilir, bu memnu değildir.

Bazı âlimler, "tükürme cevazını" özür sahiplerine tükürmek için dışarı çıkamıyacaklara; "yasaklamayı"da özrü olmayanlara hamletmişlerdir. Bu nokta-i nazardan bakınca elbise kıvrımına, sol ayağın altına tükürme örneklerinin, -gömme imkânı tanımayan mescidlerde bulunan mendilsiz özür sahiplerine- başkalarına asgarî derecede rahatsız edecek tükürme tarzlarına irşadlar teşkîl ettiklerini görürüz.

2725 ١٤ – وعن عائشة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [جِئْتُ يَوْماً مِنْ خَارِجٍ، وَرَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يُصَلِّى فِي الْبَيْتِ وَالْبَابُ عَلَيْهِ مُغْلَقٌ، فَاسْتَفْتَحْتُ فَتَقَدَّمَ وَفَتَحَ لِى، ثُمَّ رَجَعَ الْقَهْقَرَى إِلَى مُصَلاَّهُ، وَوَصَفَتْ أَنَّ الْبَابَ كَانَ فِي الْقِبْلَةِ]. أخرجه أصحاب السنن.

14. (2725)- *Hz. Âişe*, (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Bir gün dışardan geldim. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* odada namaz kılıyordu, kapı da üzerine kapalı idi. Açmasını istedim, ilerleyip bana açtı. Sonra gerisin geriye namazgâhına döndü."

Hz. Âişe kapının kıble cihetinde olduğunu belirtti." [Ebû Dâvud, Salât 169, (922); Tirmizî, Salât 421, (601); Nesâî, Sehv 14, (3, 11).]

AÇIKLAMA:

1- Burada, nafile namazı kılmakta olan Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namazdan çıkmadan *Hz. Âişe*'ye kapı açması söz konusudur. Hemen belirtelim ki, Nesâî'nin rivâyetinden bu namazın nafile namaz olduğu tasrîh edilmiştir.

2- Ulemâ, bu hadis üzerine farklı yorumlarda bulunmuştur:

★ Kapı kıble cihetinde ise, namaz sırasında, gelip geçene karşı sütre olması için kapatılması efdaldir.

★ *İbnu Raslân,* kapıyı açmak üzere Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bir veya iki adımlık veya fasılalı olarak daha fazla adımlık bir yürüyüşle kapıyı açmış olacağını, aksi takdirde amel-i kesîr olup namazı bozacağını söylemiştir. Şevkânî, bu kayıtlamaların mezhep görüşüne binâen yapıldığını (rivâyette kayıtlara götürecek hiç bir delil olmaması sebebiyle) iddianın fâsid olduğunu söyler.

★ *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ), kapının kıble cihetinde olduğunu söylemek ve Hz. Peygamber'in kapıyı açmak için gelince yönünü hiç değiştirmediğini, keza arka arka giderek namazgâhına döndüğünü belirtmek sûretiyle yönünü kıble cihetinden çevirmediğini ifâde etmiş olmaktadır. Bu tasvirleri, bazı âlimler, bu hareketlerin amel-i kesîr olacak şekilde peş peşe olmadığı, dolayısıyla namazın bozulmasına müncer olmadığı şeklinde değerlendirirler. Ancak *Aliyyu'l-Kârî:* "Atılan adım iki bile olsa, kapıyı açıp dönme buna inzimâm edince yine de namazı bozan amel-i kesîr mevzubahis olur ve müşkilat devam eder" der ve "En doğrusu, bu hareketlerin peş peşe olmadığını söylemektir" diye hükme bağlar.

İbnu Melek daha değişik bir görüş ileri sürerek: "Resulullah'ın kapıya gelişi, kapıyı açışı, sonra namazgâhına dönüşü, amel-i kesîr peşpeşe olunca namazı bozmayacağına delildir' der. Ancak *Aliyyu'l-Kârî,* Hanefî mezhebince bu görüşe itimad edilmeyeceğini belirtir. Zîra, mezhebimizce amel-i kesîr yani aynı rekât içerisinde yapılan üç hareket namazı bozar. İbnu Melek'in hükmü hadisin zâhirine uygundur. Bu sebeple, bazı âlimler mutlak olarak reddetmeyip: "Nafilelerde hîn-i hâcette yapılan amel-i kesîr, namazı bozmaz" diye kayıtlayarak kabûlünü uygun bulmuşlardır.

2726 ١٥ – وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : اقْتُلُوا الأسْوَدَيْنِ في الصَّلاَةِ الحَيَّةَ والْعَقْرَبَ]. أخرجه أصحاب السنن.

15. (2726)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Namazda iki siyahı yani yılan ve akrebi öldürün" buyurdu." [Ebû Dâvud, Salât 169, (921); Tirmizî, Salât 287, (390); Nesâî, Sehv 12, (3, 10).]

AÇIKLAMA:

1- Yılan ve akrebe iki siyah denmesi, tağlib tarîkiyledir. Aslında sadece yılana siyah (esved) denmektedir.

2- *Hattâbî* der ki: "Burada az amelin (amel-i yesîr) namazda câiz olduğuna ve bir fiilin aynı hal içerisinde peş peşe iki kere yapılması, namazı bozmayacağına delildir. Zîra yılan bir veya iki darbe ile öldürülebilir. Ancak amel peş peşe olur ve amel-i kesîr hududuna girerse (üçlerse) o zaman namaz bozulur. Ancak yılanı öldürme emri bir veya iki vuruşla kayıtlı değildir, mutlaktır."

3- Hadiste geçen yılana, öldürülmesi mubah olan bütün zararlılar dahildir: Eşek arıları, çiyanlar vs. gibi. Yılan ve akrebin namazda öldürülmesini, *İbrahim Nehâî* hâriç bütün ulemâ tecviz etmiştir.

2727 ١٦ – وعن أم سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [رأى النَّبيُّ ﷺ غُلاماً لَنَا يُقَالُ لَهُ أفْلَحُ إذَا سَجَدَ نَفَخَ فقَالَ: يَا أفْلَحُ تَرِّبْ وَجْهَكَ]. أخرجه الترمذي.

16. (2727)- *Ümmü Seleme* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bizim Eflah adındaki kölemizin, secde sırasında (ağzıyla) üfürdüğünü görmüştü: "Ey Eflâh, yüzünü toprakla!" dedi. [Tirmizî, Salât 280, (381).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, kölesini, secdeye giderken secde edeceği yerdeki toz-toprağı-alnına bulaşmasın diye- üfürürken görmüş ve böyle yapmaması için müdâhalede bulunmuştur. *"Yüzünü toprakla!"* emri ile, "Alnını yere değdir, yer üzerine normal şekilde koy, üflemek sûretiyle onu alnını koyacağın yerden uzaklaştırma" demek istemiştir. Zîra bu, tevâzuya daha muvafıktır. Zîra âzâların en efdali olan alna toprağın yapışması tevâzuun nihâî derecesidir.

2- Üflemeyi, *İbnu Abbâs* kelam addederek namazda mekruh olduğuna hükmetmiştir. Ancak, çoğunlukla âlimler: "Kelam, mahreçlere dayanan harflerden teşekkül eder. Üflemede harf yoktur" diyerek bu görüşe katılmamışlardır. Bunu ifade eden rivâyetlerin zayıflığına da dikkat çekilmiştir. Her hâl u kârda, namazda üflemek mekruh olsa da namazı bozmaz, çünkü Resûlullah, Eflah'a namazını iade etmesini emretmiştir. *İbnu Hacer,* "Yüzünü toprakla!" sözünden, toprak üzerine secde etmenin müstehab olduğu hükmünün çıkarıldığını belirtir."

2728 ١٧ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ السَّدْلِ فِي الصَّلاَةِ، وَأنْ يُغَطِّيَ الرَّجُلُ فَاهُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

« السَّدْلُ » المنهى عنه في الصلاة أن يلتحف الرجل بثوبه، ويدخل يديه من داخله فيركع ويسجد وهو كذلك، وكانت اليهود تفعله، فنهى عنه.

قوله « وَأنْ يُغَطِّيَ الرَّجُلُ فَاهُ »: يعنى التلثم بالعمامة على الفم، وكانت العرب تفعله، فنهوا عنه في الصلاة، فإن تثاءب المصلى فليغط فاه، فقد جاء فيه حديث.

17. (2728)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazda sedl'i, (sarınmayı) ve erkeğin ağzını örtmesini yasakladı." [Ebû Dâvud, Salât 86, (643); Tirmizî, Salât 278, (378).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste yasaklanan sedl, vücûdun kollar da içeride kalacak şekilde giysi ile sarılması; kıyâm, rükû ve sücûdda da böyle kalınmasıdır. Bunu yahudiler yaptığı için müslümanlara yasaklanmıştır.

Bazı âlimler sedl'i izarın ortasını başa koyup iki ucunu -omuzlara koymadan ve önde bağlamadan- sarkıtmak diye tarif etmiştir. Hattâbî "Sedl'i" "Yere değecek kadar elbisenin salınmasıdır" diye tarif eder. Bu ma'nâda sedl'e namazda cevaz verilmiş, namaz dışında verilmemiştir. Çünkü namazda sâbit olduğu halde namaz dışında dolaşır; elbiseyi yeri değdirerek dolaşmak, kibir alâmetidir. Sevrî namazda, Şâfiî ise hem namazda hem namaz dışında bunu mekruh addetmiştir. Irakî, sedl'i "saçın sarkıtılması" diye tarif etmiştir. Başka tarifler de yapılmıştır.

Şevkânî, sedl'i bütün bu ma'nâlarda anlayıp hadisi o ma'nâların hepsine hamletmenin câiz olacağını belirtir ve "müşterek"i, bütün ma'nâlarına hamletmek kavî bir görüştür" der.

Ağzın örtülmesine gelince, *Hattâbî* der ki: *"Arapların, sarıklarıyla ağızlarını sarma âdetleri vardı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu namazda yasakladı. Efendimiz, musalliye esneme ârız olduğu takdirde ağzını kapamaya cevaz vermiş, onun dışında kapamayı yasaklamıştır."*

NAMAZIN YEDİNCİ ŞARTI:
KIBLE

2729 ١– عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُصَلِّي مِنْ اللَّيْلِ، وَأَنَا مُعْتَرِضَةٌ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ كَاعْتِرَاضِ الْجَنَازَةِ، فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يُوتِرَ أَيْقَظَنِي فَأَوْتَرْتُ].

أخرجه الستة إلا الترمذي.

1. (2729)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, geceleyin ben önünde, kıbleyle arasında bir cenaze gibi uzanmış yatarken, namaz kılardı. Vitir kılacağı zaman bana da haber verirdi, ben de vitir kılardım."

2730 ٢– وفي أخرى للشيخين: [ذُكِرَ عِنْدَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا مَا يَقْطَعُ الصَّلاَةَ، فَذُكِرَ الْكَلْبُ وَالْحِمَارُ وَالْمَرْأَةُ، فَقَالَتْ: لَقَدْ شَبَّهْتُمُونَا بِالْحُمُرِ وَالْكِلاَبِ، واللهِ لَقَدْ رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ يُصَلِّي وَأَنَا عَلَى السَّرِيرِ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ مُضْطَجِعَةٌ فَتَبْدُو لِي الْحَاجَةُ فَأَكْرَهُ أَنْ أَجْلِسَ فَأُوذِى رَسُولَ اللهِ ﷺ فَأَنْسَلُّ مِنْ قِبَلِ رِجْلَيْهِ].

2. (2730)- Salîheyn'in diğer bir rivâyetinde şöyle gelmiştir: "Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'nin yanında namazı bozan şeylerden söz açılmıştı. Bu meyanda köpek, eşek ve kadının da zikri geçti. Âişe (radıyallahu anhâ):

"Bizi yine eşeklere ve köpeklere benzettiniz. Vallahi, ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı kıblesiyle arasında yatakta yatar olduğum halde namaz kılarken gördüm. Benim için ihtiyaç hâsıl olunca oturup onu rahatsız etmek istemezdim, (yatağın) ayak tarafından sıyrılıp çıkardım." [Buhârî, Salât 22, 99, 102, 103, 104, 105, 108, Amel fi's-Salât 10, Vitr 3, İsti'zân 37; Müslim, Salât 267, (512); Muvatta, Salâtu'l-Leyl 2, (1, 117); Ebû Dâvud, Salât 112, (711, 712, 713, 714); Nesâî, Tahâret 120, (1, 101, 102), Kıble 10, (2, 67).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, değişik vecihlerden gelmiştir. Bazı rivâyetlerde burada gözükmeyen ziyadeler mevcuttur.

2- 2729 numarada *Hz. Âişe* Resûlullah'ın kıble cihetinde nasıl yattığını tasvir ediyor: Baş tarafı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sağ tarafında, ayakları da sol tarafında olacak şekilde uzanmıştır. Çünkü cenaze namazı esnasında ölü, imama nazaran öyle konur.

3- Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kıldığı namaz teheccüd namazıdır, nafiledir. Bu sebeple uyumakta olan *Hz. Âişe*'yi namaza çağırmamaktadır. Ama sıra vitre gelince onu da çağırmaktadır. Bu hadisde, vitir namazının vacib olmasına delil bulunmuştur.

4- Vitir namazının gecenin sonuna bırakılmasının müstehab olduğu anlaşılıyor. Zira *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* en sonda onu kılmakta ve henüz kılmamış olan Hz. Âişe'yi de kaldırmaktadır. Ancak âlimler bu te'hiri bir kayda bağlarlar: Gecenin sonunda uyanabilecekse veya bir başkası tarafından uyandırılacağından emin ise... Aksi takdirde te'hiri câiz olmaz. Bu sebeple Hanefîler, yatsının peşinden kılmayı tercih ederler.

5- Uyuyan kimseyi namaz için uyandırmak müstehabtır.

6- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anh)'dan uyuyan ve konuşan kimseye karşı namaz kılınmayacağına dair bir rivâyet varsa da, bu hadis kılınacağını göstermektedir. Sadedinde olduğumuz hadis sıhhatçe üstün olduğu için hükümde cevaz esas alınmıştır.

7- Hadisin bazı vecihlerinde, Hz. Peygamber'in secde sırasında Hz. Âişe'ye dürttüğü, *Âişe*'nin de ayaklarının topladığı belirtilir. Bu ifadeyi değerlendiren Hanefîler, hadisten kadına değmenin abdesti bozmayacağına delil çıkarmışlardır; Ancak *Şâfiî'ler, Hz Âişe*'nin bedeni ile Resûlullah'ın eli arasında bir hâil olma ihtimalini belirterek buna itiraz ederler.

8- Hadis , yatak üzerinde namaz kılınabileceğini ifade etmektedir.

2731 ٣– وفي أخرى لأبى داود، عن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [جِئْتُ أَنَا وغُلَامٌ مِنْ بَنِى عبدالمُطَّلِبِ عَلى حِمَارٍ، وَرَسُولُ اللّهِ ﷺ يُصَلِّى فَنَزَلَ وَنَزَلْتُ، وَتَرَكْنَا الْحِمَارَ أَمَامَ الصَّفِّ فَمَا بَالَاهُ، وَجَاءَتْ جَارِيَتَانِ مِنْ بَنِى عبدالمُطَّلِبِ فَدَخَلَتَا بَيْنَ الصَّفِّ فَمَا بَالَى ذلِكَ].

3. (2731)- Ebû Dâvud'da *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ)'dan gelen diğer bir rivâyette şöyle denmiştir: "Ben ve Abdulmuttaliboğullarından bir oğlan (veya köle) bir eşeğin üzerinde beraber geldik. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu sırada namaz kılıyordu. Eşeğe aldırma(yıp namaza devam et)ti.Derken yine Abdulmuttaliboğullarından iki kız çocuğu gelip safın arasına dâhil oldu, buna da aldırmadı."

2732 ـ ٤ وفي أخرى له: [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: إذَا صَلَّى أحَدُكُمْ إلى غَيْرِ السُّتْرَةِ، فإنَّهُ يَقْطَعُ صَلاَتَهُ: الحِمَارُ، وَالخِنْزِيرُ، وَاليَهُودِىُّ، والمَجُوسِىُّ، والمَرْأةُ، وَيُجْزِىءُ عَنْهُ إذَا مَرُّوا بيْنَ يَدَيْهِ عَلى قَذْفَةٍ بِحَجَرٍ].

وفي أخرى: «يَقْطَعُ الصَّلاَةَ الحَائِضُ وَالْكَلْبُ».

4. (2732)- Diğer bir rivâyette şöyle gelmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Biriniz sütresiz olarak namaz kılarsa (önünden geçtiği takdirde) şunlar namazını bozar: Eşek, domuz, yahudi, mecûsi, kadın... Namazın bozulmaması için onun önünden, bunların bir taş atımlık uzaktan geçmesi kifâyet eder." [Buhârî, Salât 90, İlm 18, Ezân 161, Cezâu's-Sayd 25; Müslim, Salât 254, (504); Muvatta, Kasru's-Salât 38, (1, 155); Ebû Dâvud, Salât 110, 113 (703, 704, 715, 716, 717); Tirmizî, Salât 252, (337); Nesâî, Kıble 7, (2, 64, 65).]

Bir diğer rivâyette şöyle denmişti: "Namazı, (önden geçen) hayızlı kadın ve köpek bozar."

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda namaz kılanın önünden bazı nesnelerin geçmesi halinde namazın bozulup bozulmayacağı meselesine temas edilmektedir. Bu hususta rivâyet çoktur. Bir kısmı, burada yer almayan başka teferruâtlara da şâmildir. Mesela:

Bir rivâyette namazı bozanlar arasında "siyah köpek" bir başka rivâyette "hayızlı kadın" zikredilir.

2- Hadislerin ihtilafına bağlı olarak ulema da bu meselede ihtilaf eder: Bazıları bu sayılan şeylerin musallinin önünden geçmesi namazı bozar derken, bazıları bozmaz demiştir.

★ *Ahmed İbnu Hanbel:* "Siyah köpek bozar. Ancak kadın ve eşeğin bozması hususunda içimde bir şüphe var" der.

★ *İmam Mâlik, Ebû Hanîfe, Şâfiî* (rahimehümullah) ve Cumhûr: "Bu sayılanlardan veya başka şeylerden hiçbirinin geçmesiyle namaz bozulmaz" demiştir. Bunlar, bozulacağını ifade eden hadisleri: "Buradaki bozulmadan murad "noksanlık"tır, zîra bunlar önden geçmekle musallinin kalbini meşgul eder" diye te'vil ederler, hakiki bozulmanın kastedilmediğini söylerler.

3- Taş atımlık tâbirini, âlimler üç zir'alık mesafe olarak yorumlarlar. Yani namaz kılan kimsenin üç zir'a uzağından bu sayılanlar geçecek olsa namaza bir eksiklik getirmeyecektir, bu miktar mesafe sütre yerine geçebilecektir.

2733 ٥ — وعن الفضل بن العباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [زَارَنَا النَّبِىُّ ﷺ في بَادِيَةٍ لَنَا وَلَنَا كُلَيبَةٌ وَحِمَارَةٌ، فَصَلَّى النَّبِىُّ ﷺ الْعَصْرَ وَهُمَا بَيْنَ يَدَيهِ فَلَمْ يَزْجرا وَلَمْ يُؤَخِّرا].

أخرجه أبو داود والنسائى.

5. (2733)- *el-Fadl İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bizi köyümüzde ziyaret etti. O sırada bizim iki küçük köpekle bir dişi eşeğimiz vardı. Bu ikisi önünde bulundukları halde ikindi namazı kıldı. Hayvanları ne azarladı ne de geriye kovaladı." [Ebû Dâvud, Salât 114, (718); Nesâî, Kıble 7, (2, 65).]

2734 ٦ — وعن كثير بن كثير بن أبى وداعة عن بعض أهله عن جده رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: [أَنَّهُ رَأَى النَّبِىَّ ﷺ يُصَلِّي مِمَّا يَلِي بَابَ بَنِي سَهْمٍ، وَالنَّاسُ يَمُرُّونَ بَيْنَ يَدَيْهِ، وَلَيْسَ بينه وبين الْكَعْبَةِ سُتْرَةٌ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

6. (2734)- *Kesîr İbnu Kesîr İbn-i Ebî Vedâ'a, an bazı ehlihi an ceddihi* (radıyallâhu anh) anlatmıştır: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı Beni Sehm kapısını takip eden yerde, önünden halk gelip geçerken namaz kılar görmüştür. Bu sırada Resûlullah'la Ka'be arasında bir sütre de mevcut değildir." [Ebû Dâvud, Menâsik 89, (2016); Nesâî, Kıble 9, (2, 67) İbnu Mâce, Menâsik 33, (2958).]

AÇIKLAMA:

1- Rivâyetin İbnu Mâce ve Nesâî'deki vecihlerinde sözkonusu namazın, tavafı takip eden iki rek'atlik tavaf namazı olduğu belirtilir.

2- Sadedinde olduğumuz hadise dayanarak bazı fakihler, Mekke'de kılınacak namazlar için "sütreye hacet yok" hükmünü çıkarmışlardır. An-

cak, Ebû Dâvud'un da dikkat çektiği üzere hadis, zayıftır. Sütrenin Mekke' de de gerekli olduğunu ifade eden daha kuvvetli hadisler karşısında, başta Buhârî olmak üzere ulemâ büyük çoğunluğu ile bu rivâyetle ameli uygun görmemişlerdir. Sütrenin meşruiyyeti ve namaz kılanın önünden geçmeyi yasaklama hususunda Mekke ile başka yerler arasında fark yoktur. Ancak bazı fakihler, sadedinde olduğumuz hadisteki cevâzın zaruret sebebiyle sâdece tavaf edenlere mahsus olduğunu söylemiştir. *İbnu Hacer*, tavaf mahalline has olarak tecviz edilmiş olan bu durumu, bir kısım Hanbelî âlimlerinin Mekke'nin tamamına teşmil ettiklerini belirtir.

2735 ٧– وعن أبى سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : لاَ يَقْطَعُ الصَّلاَةَ شَيْءٌ، وَادْرءُوا مَا اسْتَطَعْتُمْ، فإنَّمَا هُوَ شَيْطَانٌ]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

7. (2735)- *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Namazı hiçbir (hâricî) şey bozamaz. İmkanınız nisbetinde defetmeye çalışın. Çünkü (bozmak isteyen) şeytandır."

2736 ٨– وفي رواية لأب داود: [مَنِ اسْتَطَاعَ أنْ لاَ يَحُولَ بينَه وبينَ الْقِبْلَةِ، أحَدٌ فَلْيَفْعَلْ].

8. (2736)- Ebû Dâvud'un bir rivâyetinde şöyle denmiştir: "Kim, kıblesi ile kendi arasına bir başkasının girmemesine muktedir olursa, bunu sağlasın."

2737 ٩– وفي أخرى للبخارى: [قَالَ ﷺ : إذَا صَلّى أحَدُكُمْ إلى شَيْءٍ يَسْتُرُهُ مِنَ النَّاسِ، فَأرَادَ أحَدٌ أنْ يَجْتَازَ بينَ يَدَيْهِ فَلْيَدْفَعْهُ، فَإنْ أبَى فَلْيُقَاتِلْهُ فإنَّمَا هُوَ شَيْطَانٌ].

9. (2737)- Buhârî'nin bir rivâyetinde şöyle gelmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Sizden biri, halka karşı sütre olacak bir şeyin gerisinde namaz kılarken, biri önünden geçmeye kalkarsa ona mâni olsun, (beriki haddini bilmeyip) ısrar ederse onunla mücâdele etsin. Zîra o, (bu haliyle) şeytandır." [Buhârî, Salât 100, Bed'ül-Halk 11; Müslim,Salât 259, (505); Muvatta, Kasru's-Salât 33, (1, 154); Ebû Dâvud, Salât 108, (697, 698, 699, 700); Nesâî, Kıble 8, (2, 66); Kasâme 45, (8, 61-62).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıdaki üç rivâyet, namaz kılan kimseye, namaz kılarken ö-

nünden geçmeye kalkan şahsa mâni olma yetkisi tanımaktadır.Normal olarak, namaz kılan kimsenin başka bir şeyle meşguliyeti namazı bozan bir fiildir. Ancak şârî, namaz esnasında önünden geçmek isteyen kimseye müdahale hakkı tanımış bunu "namazı bozan fiiller"den istisnâ kılmıştır. 2737 numarada özetle kaydedilen Buhârî rivâyetini, aslından esbâb-ı vürûduyla takip edersek mevzu daha iyi anlaşılmış olacaktır.

Ebû Sâlih es-Semmân anlatıyor: "Ebû Saîdi'l-Hudrî'yi bir cuma günü halka karşı bir sütrenin gerisinde namaz kılarken gördüm. Benî Ebû Mu'ayt'a mensup bir genç, önünden geçmek istedi. Ebû Saîd onu göğsünden iterek mâni oldu. Genç, etrafına bakındı, onun önünden başka geçebilecek bir yer göremedi. Oradan geçmek için tekrar geri döndü. Ebû Saîd genci daha da şiddetli bir şekilde gitti. Genç, Ebû Saîd'e kızdı. Sonra (Medîne valisi) Mervân'ın huzuruna girerek, Ebû Saîd'in yaptıklarını şikâyet etti. Ebû Saîd de ardından Mervân'ın yanına girdi. Mervân:

"Ey Ebû Saîd! Kardeşinin oğluyla alıp veremediğin de ne?" dedi. Ebû Saîd şu cevabı verdi:

"Ben Resûlullah*(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: "Sizden biri, halka karşı sütre olan bir şeyin gerisinde namaz kılarken, biri önünden geçmeye kalkarsa ona mâni olsun. (Beriki haddini bilmeyip) geçmek için ısrar ederse onunla mücâdele etsin. Zira o, (bu haliye) bir şeytandır."

Bir rivâyette: *"Eğer ısrar ederse eliyle göğsünden tutup onu itsin"* diyerek mücâdele şekli de belirtilir.

Şu hususu da bilmeliyiz: Namazda önünden geçmek isteyenle mücâdele meşrû kılınmış ise de, ulemâ ittifakla: Geçene mâni olmak, onunla mücâdele etmek için yerinden ayrılıp yürümemesi ve müdâfaa sırasında amel-i kesîre yer vermemesi gerektiği"ni söylemiştir. Zîra, "namazda bu, önünden birisinin geçmesinden daha fenadır" derler.

Cumhur, ayrıca şöyle hükmetmede de ittifak etmiştir: "Her kim, namazda iken önünden geçene müdahale etmemişse, artık namazı iade etmesi gerekmez."

Nevevî: "Önden geçene mâni olmanın vâcib olduğunu söyleyen tek fakih bilmiyorum. Ashâbımız bunun mendup olduğunu tasrîh eder" der. Zâhirîler bunun vâcib olduğunu söylemiştir.

2- HADİSTEN İSTİNBAT EDİLEN FAİDELER:

★ *İbnu Battâl* der ki: "Bu hadis, dinde fitne çıkaran kimseye "şeytan"

demenin caiz olduğunu gösterir. Hüküm, ma'nâlara göredir, isimlere göre değil, çünkü önden geçen kimsenin sırf geçmesi sebesiyle şeytana dönüşmesi muhâldir. Bu cevaz da, şeytan kelimesinin hakiki ma'nâda cinnîlere, mecâzî olarak da insanlara ıtlak olunmasına dayanır. Mamafih bu işe onu şeytanın sevketmesi sebebiyle de ma'nâ doğruluk kazanabilir. Nitekim başka bir rivâyette: "...zîra onunla birlikte şeytan vardır" denmiştir.

★ *İbnu Ebî Cemre,* "Zîra o, (bu haliyle) şeytandır" cümlesinden şu ma'nâyı istinbat etmiştir: "Onunla mücadele etsin" sözünden murad tatlı bir müdâfaadır, hakiki bir mücâdele değildir. Zîra şeytanla mücâdele, istiâze ve besmele ve benzeri zikirleri okumak sûretiyle ona karşı tesettürde bulunmakla olur. Zaten namazda, zaruret halinde az amele cevaz verilmiştir. Gerçek ma'nâda mücâdele yapacak olsa,namazı için önünden geçenin vereceğinden daha büyük zarar mevzubahis olur."

★ *İbnu Ebî Cemre* bir başka soruyu cevaplar: "Önden geçenle yapılacak mücâdele, onun geçmesiyle musallinin namazına gelecek halel (zarar) sebebiyle midir, yoksa geçecek kimseye bu fiilinden dolayı gelecek günahı defetmek için midir? Görünüşe göre, ikincisi içindir." Ancak başkaları "Birincisi içindir" demiştir. Bunlara göre, "Musallinin kendi namazına yönelmesi, kendisi için başkasından günahı defetmeye kalkmasından evlâdır."

★ *İbnu Mes'ud*'dan yapılan bir rivâyet şöyledir: "Musallinin önünden geçmek, onun namazının yarısını keser atar." Ebû Nu'aym da Hz. Ömer'den şunu rivâyet eder: "Musalli, önünden geçilmekle namazından ne kadar eksildiğini bilseydi, mutlaka kendini insanlara karşı sütre teşkil edecek bir şeyin gerisinde kılardı."

Bu iki rivâyet, musallinin önünden geçene müdahalesinin, namazında meydana gelecek halel sebebiyle olduğunu ifade eder. Bu rivâyetler zâhirde mevkuf gözüküyorlarsa da hakikatte merfûdurlar. Zîra bunlar içtihadla söylenebilecek, tecrübeyle bilinebilecek meseleler değildir, ancak vahyen bilinebilir, öyle ise hükmen merfûdurlar.

Şu halde musalli de namaza durduğu yeri iyi seçmekle mükelleftir. Herkesin geçeceği yere durması, ona sorumluluk getirecektir.

2738 ١٠– وعن بشر بن سعيد: [أَنْ زَيدَ بن خَالِدٍ أَرْسَلَهُ إلى أبِى جُهَيْم يَسْأَلُهُ: مَاذَا سَمِعَ مِنَ النَّبىِّ ﷺ فـي المَارِّ بينَ يدَىِ المُصَلِّى؟ فـقَالَ: قَالَ ﷺ: لَوْ يَعْلَمُ المَارُّ بَيْنَ يَدَىِ المُصَلِّى مَاذَا عَلَيْهِ لَكَانَ أنْ يَقِفَ أَرْبَعِينَ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أنْ يَمُرَّ بَيْنَ يَدَيْهِ. قَالَ أَبُو

النَّضْرِ: لاَ أدْرِى؟ قال: أرْبَعِينَ يوماً، أوْ شهراً، أوْ سَنَةً]. أخرجه الستة.

10. (2738)- *Bişr İbnu Saîd* (radıyallâhu anh)'in anlattığına göre, kendisini *Zeyd İbnu Hâlid Ebû Cüheym*'in yanına gönderip: "Musallînin önünden geçen hakkında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan ne işittiğini sordurmuştur. Ebû Cüheym (radıyallâhu anh) demiştir ki:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Eğer musallinin önünden geçen kimse, bu geçişi sebebiyle kendisine gelen günahı bilseydi orada kırk... kalması onun için, musallinin önünden geçmesinden daha hayırlı olurdu."*

Ebû'n-Nadr der ki:

"Bilemiyorum! Efendimiz "kırk gün mü" dedi, kırk ay mı dedi, kırk sene mi dedi?" [Buhârî, Salât, 101; Müslim, Salât 261, (507); Muvatta, Kasru's-Salât 34, (1, 154, 155); Ebû Dâvud, Salât 109, (701); Tirmizî, Salât 251, (336); Nesâî, Kıble 8, (2, 66).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, namaz kılanın önünden geçen kimsenin maruz kalacağı kayba dikkat çekmektedir. Önceki hadiste, önünden geçilen kimsenin maruz kalacağı kayba dikkat çekilmiştir.

2-Hadiste yasaklanan "ön"ün miktarı ihtilaflıdır.

★ Bazısı: *"Musallî ile secde edeceği yer arasıdır"*demiştir.

★ Bazısı: *"Musallî ile üç zir'alık mesafe arasıdır"* demiştir.

★ Bazısı: *"Bir taş atımlık mesafe..."* demiştir.

3- Hadiste kırk rakamının, hususi bir adedi göstermekten ziyade, namaz kılanın önünden geçmemenin ehemmiyetini tesbit maksadıyla mübâlağa için kullanıldığını belirten İbnu Hacer, bu değerlendirmesine İbnu Mâce'nin Ebû Hüreyre'den kaydettiği bir rivâyeti gösterir: "...Yüz yıl yerinde kalması, attığı adımlardan birini atmaktan kendisi için daha hayırlı olurdu."

4- Hadisin zâhiri, beyan edilen "vaîd"in musallînin önünden geçenle ilgili olduğunu; duran, oturan ve yatanla ilgili olmadığını ifade eder. Ancak, vaîd'in illeti musallînin maruz kalacağı teşvîş ise, diğerleri de "geçen" ma'nâsında olabilir.

5- Hadisin zâhiri, nehyin her bir namaz kılanla ilgili olduğunu ifade eder. Yani kadın, erkek, münferid, imam, me'mum hepsinin önünden geçmek yasaklanmıştır. Ancak bazı *Mâlikîler* bu yasağın münferid ve imamla ilgili olduğunu söylemiştir. Onlara göre, önünden geçmek me' mum'a

(imama uyana) zarar vermez. Çünkü imamın sütresi onun da sütresidir ve imamı ona sütredir. Bu iddia tatminkâr bulunmamıştır. "Çünkü denmiştir, sütre musallîden zorluğu kaldırmaya yöneliktir, ön-den geçenden değil; önden geçenin verdiği teşvişte imam, me'mum ve münferid müsâvidir."

6- Bazı *Mâlikî* âlimleri musallî ve önden geçeni günah işleyip işlememekte dört gruba ayrılırlar:

1) Önden geçen günaha girer, musallî girmez.

2) Musallî günaha girer, geçen girmez.

3) Her ikisi de günaha girer.

4) Her ikisi de günaha girmez.

• **Birinci grup:** Musalli yol dışında sütre gerisinde namaza durmuştur, geçen kimse için de geçme imkânları vardır. Bu durumda musallînin önünden geçen günahkâr olur, musallî olmaz.

• **İkinci grup:** İşlek yol üzerinde sütresiz veya sütreden uzak namaza durur, geçen de başka bir imkân bulamaz, önünden geçer. Bu durumda musallî günaha girer, geçen değil.

• **Üçüncü grup:** İkincide olduğu gibi, ancak geçen başka geçme imkanına sahiptir, ama önünden geçer, her ikisi de günahkâr olur.

• **Dördüncü grup:** Birinci gibidir, ancak geçen başka imkan bulamaz, ikisi de günahkâr olmaz. *İbnu Hacer*'e göre, hadisin zâhiri geçmeyi mutlak olarak yasakladığı için geçen yol bulamasa bile beklemekle mükelleftir, musallî selam verir, ondan sonra geçer. Ebû Saîd kıssası da bunu te'yid eder.

2739 ١١ – وعن يزيد بن نمران قال: [رَأَيْتُ رَجُلاً بِتَبُوكَ مُقْعَداً، فقَالَ: مررتُ بينَ يدَىْ رَسُولِ اللهِ ﷺ، وَأَنَا عَلَى حِمَارٍ وَهُوَ يُصَلِّى، فَقَالَ: اللَّهُمَّ اقْطَعْ أثَرَهُ. قَالَ: فَمَا مَشَيْتُ عليها بَعْدُ].

وفي رواية: [قَطَعَ صَلاَتَنَا قَطَعَ اللهُ أثَرَهُ]. أخرجه أبو داود.

11. (2739)- *Yezîd İbnu Nimrân* (rahimehullah) anlatıyor: "Tebük'de yatalak bir adam gördüm. Dedi ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaz kılarken, ben eşeğin üzerinde olduğum halde önünden geçtim. Bana: "Allah'ım, izini kes!" diye bedduada bulundu. Artık ondan sonra eşek üzerinde (bile) yol alamadım."

Bir rivâyette şöyle gelmiştir: "(Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle dedi:) "O bizim namazımızı kesti, Allah da onun izini kessin." [Ebû Dâvud, Salât 110, (705, 706).]

AÇIKLAMA:

1- *Tebük,* Suriye'de bir yer adıdır.

2- İzini kes, yürümesini kes demektir. "Allah izini kessin", Allah kötürüm etsin, yürüyemez hale gelsin demektir.

Bu hadis, namaz kılanın önünden geçmenin nasıl ciddi bir hata olduğunu anlamada canlı bir örnektir.

2740 ١٢ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : لاَ تُصَلُّوا خَلْفَ النَّائِمِ وَلاَ الْمُتَحَدِّثِ]. أخرجه أبو داود.

12. (2740)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Uyuyanın gerisinde namaz kılmayın, konuşanın gerisinde de!" buyurdular." [Ebû Dâvud, Salât 106, (694).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, ihtiva ettiği hükmün birinden sahîh hadîslere muhalefet etmektedir. Zîra 2729 ve 2730 numaralarda kaydedilen Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) rivâyetinde, kıble cihetinde uyumakta olan Hz. Âişe'nin arka kısmında Aleyhissalâtu vesselâm efendimizin namaz kıldığı ifade edilmektedir.

Konuşanın arkasında namaz meselesine gelince: *İmam Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel* bunu mekruh addetmişlerdir. Zîra, konuşanların sözleri namaz kılan kimseyi meşgul eder, namazını fesada verir. Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)in cuma günleri dışında konuşan kimsenin arkasında namaz kılmadığı rivâyet edilmiştir.

Hattâbî der ki: "Bu hadis, senedindeki zayıflık sebebiyle Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan sahîh olamaz..."

2741 ١٣ – وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : إذَا صَلَّى أحَدُكُمْ فَلْيَجْعَلْ تِلْقَاءَ وَجْهِهِ شَيْئاً، فَإنْ لَمْ يَجِدْ فَلْيَنْصِبْ عَصاً، فَإنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ عَصاً فَلْيَخْطُطْ خَطّاً، ثُمَّ لاَ يَضُرُّهُ مَا مَرَّ أمَامَهُ]. أخرجه أبو داود. وقال قالوا: الخَطُّ

بِالطُّولِ، وَقَالُوا: بِالْعَرْضِ مِثْلُ الهِلَالِ].

13. (2741)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biriniz namaz kılınca yüzünün karşısına bir şey koysun. Bulamazsa bir değnek koysun. Beraberinde bir değnek de yoksa bir çizgi çizsin. Böyle yaparsa önünden geçen kendisine zarar vermez."

Ebû Dâvud der ki: "Âlimlerden bazısı, çizginin uzunlamasına olacağını , bazısı da hilâl gibi enlemesine olacağını söylemiştir." [Ebû Dâvud, Salât 103, (689).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, musallînin sütre olarak kullanacağı şeyin muayyen bir şey olmadığını; şartlara, imkana göre her şeyin bu maksadla dikilebileceğini ifade eder.

Sütre olarak kullanılacak değnek hakkında ifade mutlaktır, ince veya kalın olması diye bir tefrik yapılmamıştır. Nitekim bir başka hadiste "Bir okla da olsa namazda sütre kullanın" ve اِسْتَتِرُوا فِى صَلَاتِكُمْ وَلَوْ بِسَهْمٍ "Sütre olarak, semerin arka kaşı يُجْزِىءُ مِنَ السُّتْرَةِ قَدْرُ مُؤْخِرَةِ الرَّحْلِ وَلَوْ بِرِقَّةِ شَعْرَةٍ boyunda birşey kifâyet eder, saç kadar ince de olsa..." buyrulmuş, sütrenin ince veya kalın olması diye bir ayırıma yer verilmemiştir.

2742 ١٤ – وعن طلحة بن عبيدالله رَضيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : إِذَا وَضَعَ أَحَدُكُمْ بَيْنَ يَدَيْهِ مِثْلَ مُؤْخِرَةِ الرَّحْلِ، فَلْيُصَلِّ وَلاَ يُبَالِى مَا مَرَّ وَرَاءَ ذٰلِكَ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

14. (2742)- *Talha İbnu Ubeydillah* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Biriniz namaz kılarken, önüne semerin arka kaşı boyunda bir şey koydu mu, namazını rahat kılsın, bunun gerisinden geçene aldırmasın." [Müslim, Salât 241, (499); Ebû Dâvud, Salât 102, Tirmizî, Salât 250, (335).]

AÇIKLAMA:

Semerin arka kaşı diye tercüme ettiğimiz muahharatu'r-rahl, daha ziyade deve semerleri için kullanılmıştır. Binenin tutunmasına mahsustur. "Kol kemiği kadar" olduğu ve bir zira'nın üçte ikisi büyüklüğüne denk bulunduğu belirtilir. Sütrenin boyunu tesbitte âlimler bunu esas alırlar. Bazı âlimler bunu bir zirâ olarak ifade etmiştir. İbnu Ömer'in se-

merinin kaşının bir zirâ olduğunu Abdurrezzak'ın bir rivâyetinde görmekteyiz."

Hadis, böyle bir sütre koymakla musallinin şeriatın emrini yerine getirdiğini, gelip geçenlere de namazda olduğunu gösteren bir işaret vermiş olduğunu; dolayısıyla huzûr-u kalble namazını kılabileceğini ifade etmektedir.

2743 ١٥ – وعن أبى ذر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا صَلى الرَّجُلُ وَلَيْسَ بينَ يَدَيْهِ كَآخِرَةِ الـرَّحْلِ قَطَعَ صَلاَتَهُ الْكَلْبُ الأَسْوَدُ، وَالمَرْأَةُ، وَالحِمَارُ. قيـل لأبى ذَرٍّ: مَا بَالُ الأَسْوَدِ مِنَ الأَحْمَرِ مِنَ الأَبْيَضِ؟ قــال يَا ابْنَ أخي: سَأَلْتَنِى كَمَا سَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ، فقَالَ: الْكَلْبُ الأَسْوَدُ شَيْطَانٌ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

15. (2743)- *Hz. Ebû Zerr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kişi, önüne semer kaşı kadar bir şey bırakmadan namaz kılarsa; (önünden geçtiği takdirde) siyah köpek, kadın, eşek namazını bozar..."

Ebû Zerr'e dendi ki:

"Siyahın kırmızıdan, beyazdan farkı nedir?" Şu cevabı verdi:

"Ey kardeşimin oğlu! Sen bana, benim Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sorduğum şeyi sordun. Efendimiz:

"Siyah köpek şeytandır" buyurmuştu." [Müslim, Salât 265, (510); Ebû Dâvud, Salât 110, (702); Tirmizî, Salât 253, (338); Nesâî, Kıble 7, (2, 63); İbnu Mâce, İkâmetu's-Salât 38, (952).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Ebû Dâvud'daki sevk üslûbundan anlaşılacağı üzere hadis, bazı rivâyetlerinde mevkuftur (yani Ebû Zerr'in kendi sözüdür). Sadedinde olduğumuz vechinde görüldüğü üzere merfûdur [yani Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sözüdür].

2- Hadiste zikri geçen şeylerin namazı bozup bozmayacağı ulema arasında ihtilâf mevzuudur. Bir kısmı bunların musallinin önünden geçmesiyle namazın bozulup iptal olacağını söylemiştir. Ahmed İbnu Hanbel bu gruptandır. Siyah köpeğin bozacağında cezmeder, fakat eşek ve kadının geçmesiyle bozulup bozulmayacağında tereddüdü vardır. Ahmed İbnu Hanbel'in kadınla, eşeğin geçmesi ile namazın bozulacağı husu-

sundaki tereddüdü, bunlarla ilgili başka rivâyetlerin mevcudiyetinden ileri gelir. O rivâyetlerde bunların geçmesiyle namazın bozulmayacağı ifade edilir. Halbuki siyah köpek hakkında aksi rivâyet yoktur. Bir kısım âlimler de başka rivâyetlere dayanarak bunların namazı bozmayacağını söylemiştir. *Ebû Hanîfe, Şâfiî, İmam Mâlik* bunlardandır. Bazıları, "Namazı hiç bir şey bozmaz" (2735) hadisiyle sadedinde olduğumuz rivâyetin neshedildiğine kâildirler.

Hadisin buraya kadar olan kısmı 2732 numarada izah edildi. Orada yer almayan bir husus, "siyah köpeğin şeytan olması" meselesidir. *Fethu'l-Vedûd*'da denir ki: "Bazı âlimler bu tabiri zâhirine hamlederek: "Şeytan, siyah köpek şeklinde tasavvur edilir" dediler.

Ancak: "Siyah köpek, diğerlerinden daha muzırdır, bu sebeple şeytan demiştir" şeklinde te'vil yapan da olmuştur.

Hadisle ilgili ulemanın teferruâta kaçan bütün yorumlarını aktarmada fayda görmüyoruz. Bu ve benzeri hadisleri, namazgâhımızı seçerken, dikkatimizi çekecek şekilde hayvan ve insanların gelip geçeceği, onlar tarafından rahatsız edileceğimiz veya rahatsız edeceğimiz yerlerden uzak olanları aramanın gereğine irşad olarak anlamamız en uygun yoldur.

2744 ١٦ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إذْ خَرَجَ يَوْمَ الْعِيدِ أمَرَ بِالْحَرْبَةِ فَتُوضَعُ بَيْنَ يَدَيْهِ فَيُصَلِّى إلَيْهَا وَالنَّاسُ وَرَاءَهُ، وَكَانَ يَفْعَلُ ذلِكَ فِي السَّفَرِ، فَمِنْ ثَمَّ اتَّخَذَهَا الأُمَرَاءُ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

16. (2744)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bayram günü (namaz) için çıkınca bir harbe alınmasını emrederdi. Harbe, (namaz sırasında) Aleyhissalâtu vesselam'ın önüne konur, O da halk arasında olduğu halde harbeye doğru namaz kılardı. Efendimiz sefer sırasında da böyle yapardı. Bu sünnete ittibâen ümerâ da harbe kullanır oldu." [Buhârî, Salât 92, 90; Müslim, Salât 245, (501); Ebû Dâvud, Salât 102, (687); Nesâî, Kıble 4, (2, 62); İbnu Mâce, İkâmetu's-Salât 164, (1304, 1305).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Mâce*'deki rivâyet, bayram namazı kılınan musallanın boş bir arazi olduğunu, sütre olabilecek hiçbir şey bulunmadığını belirterek: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bayram günü musallaya giderdi. Yanında harbe de taşınırdı. Musallaya varınca harbe önüne dikilirdi, ona

doğru namaz kılardı. Bu, musallanın boş bir arazi olmasındandı, orada sütre yapılabilecek hiçbir şey yoktu" der.

2- Ümerânın harbe ittihazıyla ilgili son cümlenin Nâfi tarafından yapılan bir derc olduğu belirtilmiştir. Bu cümle ile, ümerânın da, bayram ve benzeri fırsatlarda musallaya çıkınca beraberlerinde harbe taşıttıklarını haber vermektedir.

3- *İbnu Hacer:* "Hadiste, namaz için ihtiyatlı (ve hazırlıklı) olma gereği, bilhassa seferde olmak üzere, düşmanı defedici âlet almanın lüzumu, istihdâmın cevazı vs. gözükmektedir" der.

4- Resûlullah'ın bayramlarda taşıdığı harbenin Necâşî tarafından hediye edilen harbe olduğu bazı rivâyetlerde tasrîh edilmiştir. Bir başka rivâyette bunun, Uhud Savaşı sırasında *Zübeyr İbnu'l-Avvâm* tarafından öldürülen bir müşrike ait olduğu belirtilmiştir. Âlimler: "Aleyhissalâtu vesselâm önce Zübeyr'in harbesini, sonra da Necâşî'nin harbesini kullanmış olabilir" diyerek iki rivâyeti te'lif ederler.

2745 ١٧ – وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ النَّبيُّ ﷺ يُعَرِّضُ رَاحِلَتَهُ فَيُصَلِّي إلَيْهَا].

وفي رواية: « أنَّهُ ﷺ صَلَّى إلى بَعِيرِهِ ». أخرجه الستة إلا النسائى، ولم يرفعه مالك وأبو داود.

17. (2745)- Yine *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (bazan) bineğini (sütre) olarak öne koyar, ona doğru namazını kılardı.

Bir diğer rivâyette: "Aleyhissalâtu vesselâm devesine doğru namaz kılardı" denmiştir. [Buhârî, Salât 98, 50; Müslim, Salât 247, (502); Muvatta, Kasru's-Salât 41, (1, 157); Ebû Dâvud, Salât 104, (692); Tirmizî, Salât 261, (352).]

AÇIKLAMA:

Râhile, üzerine rahl (semer) konan deve demektir. Daha ziyade binek devesine râhile denir.

Kurtubî: "Bu hadiste, duran hayvanların sütre olarak kullanılmasına cevaz vardır" der ve deve ağıllarında namaz kılmayı yasaklayan hadisle (2696) bu hadis arasında teâruz (zıtlık) olmadığını söyler." Çünkü der, o hadiste deve ağılı zikredilmiştir. Ağıl, suyun yakınında yer alan deve damlarıdır. Orada namazın mekruh kılınması, pis kokmalarından yahut da orada tesettür ederek aralarında halvet hâsıl etmelerindendir."

2746 ١٨ – وعن المقداد بن الأسود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [مَا رَأيْتُ النَّبيَّ ﷺ صَلَّى إلى عُودٍ، وَلاَ

عَمُودٍ، وَلاَ شَجَرَةٍ إلاَّ جَعَلَهُ عَلَى حَاجِبِهِ الأيْمَنِ، أوِ الأيْسَرِ، وَلاَ يَصْمُدُ لَهُ صَمْداً].

« الصَّمْدُ » القصد للشيء والتوجه إليه.

18. (2746)- *Mikdâd İbnu'l-Esved* (radıyallâhu anh) diyor ki: "Ben, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı çubuğa, direğe ve ağaca karşı namaz kılar vaziyette ne zaman görmüşsem, her seferinde onları sağ kaşının veya sol kaşının karşısına almış görmüşümdür. Hiçbir zaman sütresini tam karşısına almadı." [Ebû Dâvud, Salât 105, (693).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyetten, namaz kılarken sütreyi tam karşıya değil, hafif sağ veya sol tarafa almanın müstehab olduğu hükmü çıkarılmıştır.

2747 ١٩ – وعن سهل بن أبى حثمة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ النَّبىُّ ﷺ: إذَا صَلّى أحَدُكُمْ إلى سُتْرَةٍ فَلْيَدْنُ مِنْهَا، لاَ يَقْطَعُ الشَّيْطَانُ عَلَيْهِ صَلاَتَهُ]. أخرجهما أبو داود.

19. (2747)- *Sehl İbnu Ebî Hasme* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Biriniz sütreye karşı namaz kılınca ona yakın olsun, ta ki şeytan namazını bozmasın." [Ebû Dâvud, Salât 107, (695).]

AÇIKLAMA:

Hadis, sütre ile musalli arasında fazla mesafe olmamasını âmirdir. Şârihler, hadislerde gelen tasrîhata dayanarak normal mesafenin üç zirâ -veya daha az- uzunluğunda olması gerektiğini söylerler. Bazı hadislerde bir keçinin geçeceği kadar denmiştir. Bu rakamı tesbitte, daha ziyade Resûlullah'ın Ka'be'yi ziyareti sırasında içerisinde namaz kılınca, ön duvarla arasında üç zirâlık mesafe bırakmış olması esas alınmıştır (1400, 1413 numaralı hadisler).

Şu halde bu mesafeyi, baş sütreye değmeden secde edilebilecek bir uzaklık olarak ifade edebiliriz. Bu mesafe aynı zamanda saflar arasında bulunması gereken uzaklığı da ifade eder.

NAMAZIN ŞARTLARI ÜZERİNE MUHTELİF HADİSLER

❑ ÇOCUK TAŞIMAK

2748 ١ – عن أبي قتادة رَضِيَ اللهُ عنْه قال: [كَانَ رسُولُ اللهِ ﷺ يُصلِّي بِالنَّاسِ وَهُوَ حَامِلٌ أُمَامَةَ بِنْتَ زَيْنَبَ بِنْتِ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَإذَا سَجَدَ وَضَعَهَا، فَإذَا قَامَ حَمَلَهَا].

أخرجه الستة إلا الترمذي.

1. (2748)- *Ebû Katâde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kızı Zeyneb'in kerîmesi olan torunu Ümâme'yi omuzunda taşıdığı halde halka namaz kıldırırdı. Secdeye varınca çocuğu (yana) bırakır, kıyâm için doğrulunca tekrar omuzuna alırdı." [Buhârî, Salât 106, Edeb 18; Müslim, Mesâcid 41, (543); Muvatta, Kasru's-Salât 81, (1, 170); Ebû Dâvud, Salât 169, (917, 918, 919, 920); Nesâî, Mesâcid 19, (2, 45), Sehv 13, (3, 10).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, bir yönüyle Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın torunu Ümâme'ye gösterdiği şefkati yansıtmaktadır. *Ümâme*'nin annesi, Resûlullah'ın Hz. Hatice'den doğan kızlarından biridir. Babası da *Ebû'l-Âs İbnu Rebî'a*'dır (radıyallâhu anh).

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bütün çocuklara karşı gösterdiği yakın ilgi dikkat çekicidir. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin (radıyallahu anhümâ)'i de omuzlarına bindirdiği, değişik şekillerde onlarla şakalaştığı, onları eğlendirdiği rivâyet edilmiştir. Kız çocuklarını hakir gören bir cemi-yette, kız torununu Resûlullah'ın sırtında taşıması, bâhusus namazda sırtına alması, rükû ve secde sırasında yere bırakıp, kıyâma kalkarken tekrar sırta alması ayrı bir ehemmiyet taşır.

2- Ancak, bu hal namazda câiz olur mu? Bu, namazı bozan amel-i

kesîr olmaz mı? Bu ihtimale binaen İslâm ulemâsı hadisi yorumda çok müşkilata, tekellüfâta düşmüştür:

★ "Bunun cevazı mensuhtur" denmiştir.

★ "Resûlullah'ın hasâisindendir" denmiştir.

★ "Çocuk Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ülfet ettiği için kendisi O'nun boynuna atılıp asılmıştır. Resûlullah onu almış değildir..." denmiştir.

★ "Zarûreten almıştır, değilse ağlayacak, sırta almaktan daha fazla sıkıntı verecekti..." denmiştir.

★ "Farzda değil, nafilede aldı.." denmiştir. Halbuki farzda olduğu rivâyetlerde pek sarihtir.

Nevevî, bütün bu tekellüflü yorumları reddeder ve der ki: "Bütün bunlar bâtıl ve merdud iddialardır, delilden yoksundurlar. Hadiste şeriat-ı garrânın temel prensiplerine muhalif bir durum da yoktur. Zîra insanoğlu temizdir ve karnındakilerde ma'füvdür. Çocukların elbisesi ve bedenleri ise pislik gözükmedikçe, temiz kabul edilir. Namazdaki fiiller amel-i kesîr olmadıkça veya birbirinden (rek'atlerle) ayrı olduğu müddetçe namazı bozmaz. Şeriatın delilleri bu söylenenlere uygundur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu davranışa, cevazı göstermek için yer vermiştir."

Fakihânî: "Ümâme'yi namazda taşımasının sırrı, sanki Arapların kızlarla ülfet etmekten hoşlanmama âdetlerini reddetmektir. Onlara muhalefet için kızı taşıdı, hatta onları reddetmekte mübâlağa için namazda da taşıdı. Fiille beyan, sözden daha kavîdir" der.

3- Rivâyet, çocukları mescide sokmanın caiz olduğunu da gösterir.

4- Küçük çocuklara değmek (Şâfiîler açısından) abdesti bozmaz.

5- Temiz olan insanı -ve hatta hayvanı- taşımak namaza mâni değildir.

6- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'in tevazu haline, çocuklara şefkatine örnek mevcuttur.

❑ NAMAZDA UYUKLAMAK

2749 ١ – عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها قالت: [قال رسولُ الله ﷺ: إذَا نَعَسَ أحَدُكُمْ وَهُوَ يُصلِّي فَلْيَرْقُدْ حَتَّى يَذْهَبَ عَنْهُ النَّوْمُ، فَإنَّ أحَدَكُمْ إذَا صَلَّى وَهُوَ نَاعِسٌ لاَ يَدْرِى لَعَلَّهُ يَذْهَبُ يَسْتَغْفِرُ فَيَسُبَّ نَفْسَهُ]. أخرجه الستة.

1. (2749)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizden biri namaz kılarken uyuklayacak olursa, uykusu gidinceye kadar hemen yatsın. Zira, uyuklayarak namaz kılanınız, istiğfar ederken kendi nefsine sebbetmeye kalkar da farkında olmaz."* [Buhârî, Vudû 53, Müslim, Müsâfirîn 222, (786); Muvatta, Salâtu'l-Leyl 3, (1, 118); Ebû Dâvud, Salât 308, (1310); Tirmizî, Salât 263, (355); Nesâî, Tahâret 117, (1, 99-100).]

AÇIKLAMA:

1- Uyuklama, uykudan biraz farklıdır ve onun hafif perdesidir. Etrafında konuşulanları işitip, anlayamayacak durumda olan veya başı öne sallanmaya başlayan kimse uyukluyor demektir. Uyku ise bu hâlin artması ile çevresindeki sesleri hiç duyamayacak hale gelme ile başlar, az veya çok rüya görmekle galebe çalar.

2- Resûlullah'ın, uyuklayınca namazı kesme emrinden bazı âlimler uyku sebebiyle abdestin bozulduğu hükmünü çıkarmışlardır. Bu husus ayrı bir teferruât mevzuudur, ilgili bahiste tahlîl edilecektir.

3- Sebb: Küfretmek, hakâret etmek, bedduâ etmek, lânetlemek, kaba söylemek, sövmek gibi her çeşit kötü sözü ifade eder. Hadis, kişinin kendi kendine sebbetme ihtimaline binaen, uyuklayınca, namazın terkedilmesini emretmiş olmaktadır. "Belki de denmiştir, yasaklamanın illeti, sebb'in duâların icâbet saatine rastlama korkusudur." Bu hadis, böylece ihtiyatlı hareket etme prensibi vermiş olmaktadır. Zira, böylece ibâdetin terkediliş sebebi kesin değil, muhtemel bir durum olmaktadır. Hadiste ayrıca, ibâdetin huşû ve kalp huzuruyla yapılmasına ve tâatlarda mekruh şeylerden ictinâb etmeye teşvik vardır.

4- Bazıları uyku sebebiyle namazı bırakma emrinin gece namazıyla (teheccüdle) ilgili olduğunu -zîra farz namazlar uyku vakitlerine rastlamaz- söylemiş ise de umumî kabul görmemiştir, çünkü hadiste öyle bir sarahat olmadığı gibi, farz namazlarda da uyuklamak her zaman mümkündür.

❑ SAÇIN ÖRÜLÜP BAĞLANMASI

2750 ١ – عن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما: [أَنَّهُ رَأَى عَبْدَ اللّٰهِ بْنَ الحَارِثِ يُصَلِّي وَرَأْسُهُ مَعْقُوصٌ مِنْ وَرَائِهِ، فَقَامَ وَرَاءَهُ فَجَعَلَ يَحُلُّهُ، وَأَقَرَّ لَهُ الآخَرُ، فَلَمَّا انْصَرَفَ أَقْبَلَ إِلى ابْنَ عَبَّاسٍ، فَقَالَ: مَالَكَ وَلِرَأْسِي؟ فَقَالَ: إِنِّي سَمِعْتُ رسولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: إِنَّمَا

مَثَلُ هذَا كَمَثَلِ الَّذِى يُصَلِّى وَهُوَ مَكْتُوفٌ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

« العَقْصُ » ضفر الشعر وشده، وغرز طرفه في أعلاه.

1. (2750)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ)'ın anlattığına göre, *Abdullah İbnu'l-Hâris*'i,-saçını arkadan topuz yapmış olduğu halde- namaz kılarken görmüş, arkasında durup, topuzu çözmeye başlamış, öbürü de kımıldamayıp, ona imkân tanımıştır. *İbnu'l-Hâris* namazını bitirince, İbnu Abbâs'a gelip: "Benim saçımla niye ilgilendin?" diye sormuş, İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) şu cevabı vermiştir. "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim, demişti ki:

"Böylesinin misâli, kolları arkasından bağlı olduğu halde namazını kılan kimsenin misâlidir." [Müslim, Salât 232, (492); Ebû Dâvud, Salât 88, (647); Nesâî, İftitah 147, (2, 215-216).]

AÇIKLAMA:

Saçı topuz yapmak diye çevirdiğimiz *aksu'ş-şa'r,* saçı başın arkasında örüp bağlayıp üç tarafını tepesine tutturmaktır.

Hadis, bu halde namaz kılmanın mekruh olduğunu ifade eder. Nevevî der ki: "Ulemâ, elbisenin kolları çemrenmiş, saçı tepesinde topuz yapılmış veya sarığının altına kıvrılmış ve benzeri bir şekilde namaz kılmanın mekruh olduğunda ittifak eder. Bütün bu haller, ulemânın ittifakıyla tenzîhî olarak mekruhtur. Bu halde namaz kılsa namazı sahihtir fakat günah işlemiştir. Cumhur, nehyin mutlak olduğunu belirtir. Yani, kerâhet yalnızca namaz maksadıyla bu kıyafete bürünmekle ilgili değildir. Kişi önceden bir başka gaye ile bu kıyafete bürünmüş olsa da kerâhet câridir. ed-Dâvudî, "nehyin, bunu namaz vaktinde bu maksadla yapanla ilgili olduğunu söyler. Ancak sahih olan önceki görüştür. Ashâb ve diğer selef büyüklerinden menkul rivâyetler bu görüşü destekler."

Sadedinde olduğumuz rivâyetteki İbnu Abbâs'ın davranışı da bunu destekler. Müteakip rivâyette de Ebû Râfi'nin aynı gerekçe ile, namaz kılmakta olan Hasan İbnu Ali'nin saçını çözdüğünü göreceğiz.

2751 ٢- وعن أبى سعيد المقبرى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّ أبَا رَافِعٍ مَوْلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ مَرَّ بِالْحَسَنِ بْنَ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنهُمَا، وَهُوَ يُصَلِّى قَائِماً، وَقَدْ غَرَزَ ضَفْرَهُ فِي قَفَاهُ فَحَلَّهَا أبُو رَافِعٍ، فَالْتَفَتَ إلَيْهِ الْحَسَنُ مُغْضَباً، فَقَالَ لَهُ أبُو رَافِعٍ: أقْبِلْ عَلَى صَلاَتِكَ

وَلاَ تَغْضَبْ، فَإنِّى سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: ذَلكَ كِفْلُ الـــــشَّيْطَانِ: يَعْنِى مَقْعَدَهُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

2. (2751)- *Ebû Saîd el-Makberî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın âzadlısı *Ebû Râfi, Hasan İbnu Ali* (radıyallâhu anhümâ)'ye uğradı. Hasan, örgülerini ensesinde topuz yapmış olduğu halde kalkmış namaz kılıyordu. *Ebû Râfi* topuzunu çözdü. Hasan (radıyallâhu anh) öfkeyle ona baktı. *Ebû Râfi* (radıyallâhu anh): "Öfkelenme, namazına devam et, çünkü ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: "Bu, şeytan'ın minderi,[18] yani oturma yeridir" dediğini işitmiştim (de onun için çözdüm)" dedi."

❑ İKİ HABÎSİN (BÜYÜK VE KÜÇÜK ABDEST) SIKIŞMASI

2752 ١ – عن عبدالله بن محمد بن أبى بكر قال: [كُنَّا عِنْدَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، فَجِئَ بِطَعَامِهَا، فقَامَ الْقَاسِمُ بْنُ مُحَمَّدٍ يُصَلّى، فقَالَتْ: سَمِعْتُ رسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: لاَ صَلاَةَ بِحَضْرَةِ طَعَامٍ، وَلاَ لِمَنْ يُدَافِعُهُ الأَخْبَثَانِ]. أخرجه مسلم وأبو داود واللفظ له.

« الأَخْبَثَانِ » البول والغائط.

1. (2752)- *Abdullah İbnu Muhammed İbni Ebî Bekr* (rahimehullah) anlatıyor: "Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'nin yanında idik. Yemeği getirildi. Derken Kâsım İbnu Muhammed namaza kalktı. Hz. Âişe: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim" dedi.

"Yemeğin yanında namaz kılınmaz, iki habîsin (yani büyük ve küçük abdestin) sıkışmasında da kılınmaz." [Müslim, Mesâcid 67, (560); Ebû Dâvud, Tahâret 43, (89).]

2753 ٢– وعن عبدالله بن الأرقم: [وَكَانَ يَؤُمُّ قَوْماً، فَأُقِيمَتِ الصَّلاَةُ، فَأَخَذَ بِيَدِ رَجُلٍ فَقَدَّمَهُ وَقَالَ: سَمِعْتُ النَّبىَّ ﷺ يَقُولُ: إذَا أُقِيـــمَتِ الصَّلاَةُ وَوَجَدَ أَحَدُكُمُ الخَلاَءَ فَلْيَبْدَأْ بِهِ قَبْلَ صَلاَتِهِ]. أخرجه الأربعة، وهذا لفظ الترمذي.

2. (2753)- *Abdullah İbnu'l-Erkam* (radıyallâhu anh)'ın anlattığına göre: "...Halka imamlık yapıyordu. (Bir seferinde) ikâmet getirilmişti. Bir adamın elinden tutup öne sürdü ve: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın:

18– *Kifl:* en-Nihâye'de açıklandığına göre, devenin hörgücünün etrafına bez sarılarak elde edilen oturma yerine denmektedir.

"Namaz başlarken birinizin helâ ihtiyacı gelirse, önce helâya gitsin!" dediğini işittim dedi." [Muvatta, Kasru's-Salât 49, (1, 159); Ebû Dâvud, Tahâret 43, (88); Tirmizî, Tahâret 108, (142); Nesâî, İmâmet 51, (2, 110, 111); İbnu Mâce, İkâmetu's-Salât 114, (616).]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki rivâyet, namazı tam bir gönül huzuru içinde kılma gayreti göstermek gerektiğini ifade etmektedir. Zîra, bu huzuru bozan ve en ziyade rastlanan hallerden üçü zikredilerek, bunlardan biri ârız olunca, önce o hâlin giderilmesi, sonra namazın kılınması emredilmektedir.

Hadisle ilgili olarak Hattâbî'nin sunduğu açıklama şöyle: "Resûlullah önce yemeği emretmektedir, tâ ki nefis ihtiyacını görsün de musallî sâkin olarak namaza girsin, içindeki yemek arzusu, namazı çabuk bitirmeye sevkederek rükû, sücûd gibi rükünlerin hakkını vermeye engel olmasın. Küçük (veya büyük) abdest de böyledir. O da kişiye aynı şeyi yaptırır. Bu söylediğimiz, yeterli vaktin bulunması durumundadır. Şâyet böyle hareket etmeye yetecek bol vakit yok ise, namazı önce kılar, bu durumda hiçbir şeyi ona takdim etmez."

2- Bu emir âmm'dır; farz, vâcib, nafile her çeşit namaza şâmildir. Kezâ, kalbin huzurunu bozacak başkaca haller de aynı hükme tâbidir. Hadiste, en çok rastlanan üç tanesi zikredilmiştir.

3- Yemek konmuşken, kılınacak namaz hususunda hükümler farklıdır. Bazı âlimler yemeğin takdimini (öne alınmasını) vâcib görmüştür, bazısı da mendub (Açıklama daha önce geçti. Geniş açıklama 3999 ve 4000 numaralı hadislerde gelecek.)

SECDELER ÜZERİNE FASIL

❑ SEHİV SECDESİ

2754 ١ – عن عبدالله بن مالك بن بحينة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَامَ مِنِ اثْنَتَيْنِ مِنَ الظُّهْرِ لَمْ يَجْلِسْ بينهما، فَلَمَّا قَضَى صَلاَتَهُ سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ، ثُمَّ سَلَّمَ بَعْدَ ذَلِكَ]. أخرجه الستة، واللفظ للشيخين.

1. (2754)- *Abdullah İbnu Mâlik İbnu Büheyne* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*öğle namazının ilk iki rekatini tamamlamıştı (oturması gerektiği halde oturmadan) kalktı. Namazı bitirince iki (ziyade) secde daha yaptı, ondan sonra selam verdi."[Buhârî, Sehv 1, 5; Ezân 145, 147, Eymân 15; Müslim, Mesâcid 85, (570); Muvatta, Salât 65, (1, 96); Ebû Dâvud, Salât 200, (1034, 1035); Tirmizî, Salât 288, (391); Nesâî, Sehv 21, (3, 19, 20), 28, (3, 34), İftitâh 196, (2, 244); İbnu Mâce, İkâmet 131, (1206).]

AÇIKLAMA:

1- *Sehv* (dilimizde sehiv diye de telaffuz olunur), birşeyden gaflet etmek kalbin bir başka şeye kayması demektir. Âlimlerin bir kısmı sehv ile nisyan (unutma) arasında fark görür.

2- Namazda sehv'in hükmü ihtilâflıdır.

★ *Şâfiîler* her neden olursa olsun, sehiv secdesini sünnet kabûl eder.

★ Mâlikîler, "sehvimiz namazda noksanlığa sebep oldu ise sehiv secdesine vâcib, ziyâdeye sebep oldu ise sünnettir" der.

★ Hanbelîler, "erkâna girmeyen vâcibler sehven terkedilirse secde-i sehv'in vâcib olduğuna, kavlî sünnetlerin terkinde ise vâcib olmadığına" hükmederler. Kasden yapıldığı takdirde namazı iptal eden bir söz veya fiil ziyadesi halinde sehiv secdesi yine vâcib olur.

★ *Hanefiler:* "Sehiv secdesi, ne sebeple yapılırsa yapılsın, hepsi vâcibtir" der.

3- Sadedinde olduğumuz vak'a, Buhârî'nin bir rivâyetinde biraz daha tafsilatlı gelmiştir:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, namazlardan birinin iki rek'atini kıldırmıştı, oturmadan kalktı, halk da onunla birlikte kalktı. Namazı tamamlayınca selamına baktık. Selamdan önce tekbir getirdi, (yerinden hiç kalkmaksızın) oturduğu yerde secde yaptı, sonra selam verdi."

4- Âlimler der ki: "Sehiv secdesi makamında meşrû olan iki secdedir. Unutarak tek secde yapacak olsa hiçbir şey gerekmez, bilerek tek secde yapacak olursa namaz iptal olur, çünkü namaza, meşrû olmayan bir secde ilave etmiş olmaktadır."

5- Hadisten cumhur şu hükmü de çıkarır: Sehiv secdesiyle telafisi şart olan bir hatayı sehven yapan için bu secde meşrûdur: Böyle bir hatayı âmmden irtikab ederse ona secde gerekmez.

6- İmam, yaptığı hata için secde edince, me'mûm, imamın hatasını yapmamış bile olsa, imamla birlikte sehiv secdesi yapmalıdır.

İbnu Hazm bu hususta icmadan bahseder; ancak ulemâ: *"İmamın sehiv yaptım zannıyla secde yapması halinde, cemaat onun sehiv yapmadığına kâni olunca, sehiv secdesine katılması gerekmez"* demiştir.

7- Bu hadis ilk iki rek'atten sonraki teşehhüdün farz olmadığını gösterir. Aksi takdirde terki, sehiv secdesi ile telafi edilmezdi.

8- İkinci rek'atten sonraki teşehhüd için oturmadan, unutarak üçüncü rek'ate kalksa ve hatırlasa ki teşehhüdü unuttu, artık dönüş yapmaz, namaza devam eder. Üçüncü rek'atin kıyâmına geçtikten sonra geri dönecek olsa, -cumhura muhalif olarak- Şâfiî, namazın iptal olacağını söyler.

9- Hadis, sehiv ve unutmanın peygamberler hakkında câiz olduğunu gösterir.

10- Sehiv secdesinin yeri, namazın sonudur. Yanılarak teşehhüdden önce sehiv secdesi yapsa, -sehiv secdesinin vâcib olduğuna hükmeden cumhura göre- bunu iade eder..

2755 ٢– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إذَا كُنْتَ فِي صَلَاةٍ فَشَكَكْتَ فِي ثَلَاثٍ أوْ أرْبَعٍ، وَأكْبَرُ ظَنِّكَ عَلَى أرْبَعٍ تَشَهَّدْتَ، ثُمَّ سَجَدْتَ سَجْدَتَيْنِ، وَأنْتَ جَالِسٌ قَبْلَ أنْ تُسَلِّمَ، ثُمَّ تَشَهَّدْتَ أيْضاً، ثُمَّ تُسَلِّمُ]. أخرجه أبو داود، وقال: وقد روى عنه ولم يرفعوه إلى النبى ﷺ.

2. (2755)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Namaz kılarken üç mü kıldım dört mü kıldım diye şüpheye düşersen, eğer zann-ı gâlibin dört ise hemen teşehhüd yap, sonra sen daha otururken ve selam vermemişken iki secde daha yap, sonra aynı şekilde teşehhüd oku, sonra selam ver." [Ebû Dâvud, Salât 198, (1028).]

Ebû Dâvud der ki: "Bu, İbnu Mes'ud'dan rivâyet edilmiştir. Âlimlerden kimse bunu Resûlullah'a nisbet etmedi."

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, namaz esnasında kılınan rekatlerin miktarında şüpheye düşen kimsenin durumuna açıklık getirilmektedir. Bu mevzu ihtilaflıdır:

★ *Hanefîler* ve *Mâlikîler* bu rivâyeti esas alarak, "Zann-ı gâlibe göre hareket eder" demiştir. Zann-ı gâlib hâsıl olmazsa yakîn'i (kesin bilgisini) esas alır.

★ *Şâfiîler:* "Bütün durumlarda yakîn esas alınır" demiştir. Bunlar arkadan kaydedilecek olan Ebû Saîdi'l-Hudrî hadisini esas alırlar.

2756 ٣– وعن أبى سعيد الخدرىّ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَـالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا شَكَّ أحَدُكُمْ في صَلاَتِهِ فَلَمْ يَدْرِكم صَلّى ثَلاَثاً أوْ أرْبَعـاً، فَلْيَطْرَحِ الشَّكَّ وَلْيَبْنِ عَلَى مَا اسْتَيْقَنَ، ثُمَّ يَسْجُدُ سَجْدَتَيْنِ قَبْلَ أنْ يُسَلّمَ، فـإنْ كَانَ صَلَّى خَمْسـاً شَفَعْنَ لَهُ صَلاَتَهُ، وَإنْ كَانَ صَلّى تَمَاماً لأرْبَعٍ كَانَتَا تَرْغِيماً لِلشَّيْطَانِ]. أخرجه الستة إلا البخارى.

« تَرْغِيمُ الشَّيْطَانِ »: إلصاق أنفِهِ بالرّغام، وهو التراب ذلا.

3. (2756)- *Ebû Saîdi'l-Hudrî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz namazında, iki mi kıldım, üç mü kıldım diye şekke düşerse, şekki atsın, yakîn kesbettiği hususu esas alsın, sonra da selam vermezden önce iki secdede bulunsun. Eğer (bu kıldığı ile) beş rek'at kılmışsa, namazını onunla (sehiv secdesiyle) çift yapmış olur. Dördü tam kılmış idiyse, o iki secdesi, şeytanın burnunu sürtme olur."* [Müslim, Mesâcid 88, (571); Muvatta, Salât 62, (1, 95); Ebû Dâvud, Salât 197, (1024, 1026, 1027, 1029); Tirmizî, Salât 291, (396); Nesâî, Sehv 24, (3, 27); İbnu Mâce, İkâmet 132, (1210); 133, (1212).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, "sehiv secdesi selamdan öncedir" diyenlerin delilidir.

2- Sehiv secdesinin bir rek'at yerine kâim olduğu ifade edilmektedir. Düştüğü şekk sebebiyle kıldığı rek'at beşince rek'at olmuşsa, secde-i sehvi altıncı rek'at olarak namazı çift rekatlı kılmış olmaktadır.

3- Sehiv secdesinin "şeytanın burnunu sürtme" olması, musallînin kalbine şekk sûretinde vesvese vererek namazını iptal ettirmek istemesindendir. Bu ifade sehiv secdesinin sevaplı bir amel olduğunu ifade eder.

4- Bu hadis ayrıca şekk'de zann-ı gâlibi değil yakîni esas almayı irşad etmektedir. Çünkü "şekkin atılıp yakîn kesbedilen hususun esas alınması" emredilmektedir. İbnu Mâce'de gelen rivâyet "yakînin esas alınmasını" daha sarîh ifade eder: *"Biriniz bir mi iki mi diye şekke düşerse, biri esas alsın; iki mi üç mü diye şekke düşerse ikiyi esas alsın; üç mü dört mü diye şekke düşerse üçü esas alsın; sonra namazının gerisini buna göre tamamlasın, böylece vehim ziyadede kalsın, sonra da otururken, daha selam vermeden iki secde yapsın."* Hadisin Hâkim'deki vechinden şu ilaveye yer verilmiştir: "...Zîra fazlalık noksanlıktan hayırlıdır." Müteakiben kaydedilecek Tirmizî hadisi de bazı eksikliklerle bunun aynıdır."[19]

5- Hanefîlerin esas aldığı İbnu Mes'ud hadisi (2760) ile bunun arasında iki mühim fark var:

a) *İbnu Mes'ud* hadisinde taharri, yani zann-ı gâlibi arama var. Burada yakîn esas alınmakta, ihtiyatlı davranılarak eksik tamamlanmaktadır.

b) *İbnu Mes'ud*, hadisinde secde-i sehvin selamdan sonra yapılmasını ifade ederken, bu selamdan önce yapılmasını emretmektedir.

Şunu da belirtelim ki, Hanefîlerin zann-ı gâlibi kendisine sık sık vesvese gelen kimse hakkındadır. Böyle bir vesvese ile ilk karşılaşan, namazını yeni baştan kılmalıdır.

Bu mevzû üzerine bazı açıklamalar 2760 numaralı hadiste gelecek.

2757 ٤ – وعن عبدالرحمن بن عوف رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذَا سَهَا أَحَدُكُمْ في صَلاَتِهِ فَلَمْ يَدْرِ وَاحِدَةً صَلَّى أَوِ اثْنَتَيْنِ فَلْيَبْنِ عَلَى وَاحِدَةٍ، فَإنْ لَمْ يَدْرِ اثْنَتَيْنِ صَلَّى أَمْ ثَلاَثاً فَلْيَبْنِ عَلَى اثْنَتَيْنِ، فَإنْ لَمْ يَدْرِ ثَلاَثاً صَلّى أَمْ أَرْبَعاً فَلْيَبْنِ عَلَى ثَلاَثٍ وَيَسْجُدُ سَجْدَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمَ]. أخرجه الترمذي.

19– Düşülen şekk birinci veya ikinci rek'atte, ikinci veya üçüncü; üçüncü veya dördüncü rek'atte, dört rek'atli veya akşam ve vitir namazları oluşuna göre takip edeceğimiz ihtiyat tarzı farklıdır. Teferruât ilmihal kitaplarından takip edilmelidir.

4. (2757)- *Abdurrahman İbnu Avf* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz namazında yanılır da bir mi iki mi kıldığını bilemezse, namazını bir üzerine bina etsin; iki mi üç mü kıldığını bilemezse iki üzerine bina etsin; üç mü dört mü kıldığını bilemezse üç üzerine bina etsin, sonra da selam vermezden önce iki (ziyade) secde yapsın..."* [Tirmizî, Salât 291, (398).]

2758 ٥ـ وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّ رسولَ الله ﷺ انْصرفَ مِنَ اثْنَتَيْنِ، فقَالَ لَهُ ذُو الْيَدَيْنِ: أقَصُرَتِ الصَّلاَةُ أمْ نَسِيتَ يا رسُولَ الله؟ فـقَالَ: أصَدَقَ ذُو الْيَدَيْنِ؟ فـقَالُوا: نَعَمْ، فَصَلَّى اثْنَتَيْنِ أُخْرَيَيْنِ، ثُمَّ سَلَّمَ، ثُمَّ كَبَّرَ ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ مِثْلَ سُجُودِهِ أوْ أطْوَلَ، ثُمَّ رَفَعَ]. أخرجه الستة.

5. (2758)- *Ebû Hureyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazın ikinci rek'atında selam verip bitirdi. Zülyedeyn (radıyallâhu anh) kendisine:

"Ey Allah'ın Resûlü, namaz kısaldı mı yoksa unuttunuz mu?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselam:

"Zülyedeyn doğru mu söylüyor?" diye sordu. Herkes:

"Evet!" diye cevap verdi. Resûl-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)* de iki rek'at daha kıldı, sonra selam verdi, sonra tekbir getirip iki secde daha yaptı. Bu iki secde diğer secdelerinin uzunluğunda idi veya biraz daha uzundu. Sonra namazdan kalktı." [Buhârî, Sehv, 3, 4, 5, Mesâcid 88, Cemâat 69, Edeb 45, Haberu'l-Vâhid 1; Müslim, Mesâcid 97, (573); Muvatta, Salât 58, (1, 93); Ebû Dâvud, Salât 195, (1008, 1009, 1010, 1011, 1012); Tirmizî, Salât 289, (394); 292, (399); Nesâî, Sehv 22-23, (3, 20, 26).]

2759 ٦ـ وفي رواية: [صَلَّى إحْدَى صَلاَتَيِ الْعَشِيِّ. قَالَ مُحَمَّدٌ: وَأكْثَرُ ظَنِّي أيُّهَا الْعَصْرُ رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ سَلَّمَ، ثُمَّ قَامَ إلَى خَشَبَةٍ فِي مُقَدَّمِ المَسْجِدِ فَوَضَعَ يَدَهُ عَلَيْهَا وَفِيهِمْ أبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ فَهَابَاهُ أنْ يُكَلِّمَاهُ، وَخَرَجَ سُرْعَانُ النَّاسِ، فَـقَالُوا: أقَصُرَتِ الصَّلاَةُ؟ وَرَجُلٌ يَدْعُوهُ رسولُ الله ﷺ ذَا الْيَدَيْنِ، فَقَالَ يَا رَسُولَ الله: أقَصُرَتْ أمْ نَسِيتَ؟ فَقَالَ: لَمْ أنْسَ وَلَمْ تَقْصُرْ، فَقَالَ: بَلَى قَدْ نَسِيتَ، فَقَامَ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ سَلَّمَ، ثُمَّ كَبَّرَ فَسَجَدَ مِثْلَ سُجُودِهِ أوْ أطْوَلَ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ فَكَبَّرَ، ثُمَّ وَضَعَ رَأْسَهُ

فَكَبَّرَ، فَسَجَدَ مِثْلَ سُجُودِهِ أَوْ أَطْوَلَ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ وَكَبَّرَ].

« سُرْعَانُ النَّاسِ » أوائلهم ومتقدموهم.

6. (2759)- Bir rivâyette şöyle gelmiştir: "(Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öğle ve ikindi namazlarından birini iki rek'at kılmıştı. - Muhammed İbnu Sîrîn der ki: "Zann-ı gâlibime göre bu, ikindi namazı idi. Sonra selam verdi. Sonra mescidin ön kısmındaki kütüğe gitti. Elini üzerine koydu, (yüzünde öfke okunuyordu). Cemaatte Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer de vardı. Bunlar (namazda yapılan eksiklikten) Efendimize söz etmekten (hicab edip) korktular. Cemaatin çabuk çıkanları:

"(Ey Allah'ın Resûlü!) namaz kısaldı mı?" diye sordular. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Zülyedeyn dediği bir zât da:

"Ey Allah'ın Resûlü! Namaz mı kısaldı, siz mi unuttunuz?" dedi.

"Ne ben unuttum, ne de namaz kısaldı" cevabını verdi. Ama Zülyedeyn tekrar:

"Hayır (farkında değilsiniz), unuttunuz!" (dedi). Bunun üzerine *(aleyhissalâtu vesselâm)* kaltı iki rek'at daha kıldı, sonra selam verdi. Sonra tekbir getirdi, tıpkı diğer secdeleri gibi -veya biraz daha uzun olmak üzere- (sehiv için) secde yaptı, sonra başını kaldırdı tekbir getirdi, sonra başını koydu tekbir getirdi, peşinden önceki secdesi gibi -veya daha uzun- (sehiv için ikinci defa) secde etti, sonra başını kaldırdı ve tekbir getirdi, (oturup teşehhüd okudu ve selam vererek namazı tamamladı)." [Ebû Dâvud, Salât 195, (1008).]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in namazında yanılarak iki rek'atte selam vermesine temas eden muhtelif rivâyetler var. Bu rivâyetler tek vak'âya parmak basıyor gibiyse de, rivâyetlerdeki farklılıkları tahlîl eden âlimler farklı hâdiselerin mevzubahis edildiği hükmüne varmışlardır. Yani, bu rivâyetler Resûlullah'ın birkaç sefer unutarak dört rek'atli namazı iki rek'at olarak kıldığını ve cemaatin ikazı üzerine dörde tamamladığını göstermektedir. Şöyle ki:

a) Bir kere, hangi namazda iki kıldığı ihtilaflıdır. Bazılarında öğle, bazılarında ikindi namazı olduğu söyleniyor, bazılarında da tereddütlü bir ifade kullanılıyor. Nitekim sadedinde olduğumuz 2759 numaralı hadiste tereddüt mevzubahistir.

b) Resûlullah'ı ikaz eden şahsın ismi de rivâyetlerde farklıdır. Bazı rivâyetlerde Zülyedeyn lakabında *Benî Süleymli el-Hırbak*'ın adı geçer. Elleri uzun olduğu için kendisine Zülyedeyn lakabının takıldığı belirtilir. Bazı rivâyetlerde *Züşşimâleyn* lakabını taşıyan birinin zikri geçer. *Zühri, Züşşimâleyn* ile *Zülyedeyn*'in aynı şahıs olduğuna hükmetmiş ise de bu hükümde yanıldığı belirtilmiştir. Diğer ulemâ bilittifak bunların iki ayrı şahıs olduğunu söyler. *Züşşimâleyn,* Huza'a kabilesindendir ve Benî Zühre'nin halîfidir (müttefiki). İsmi de Umayr İbnu Abdi Amr'dir. Bedir savaşına katılmış ve orada şehid oluştur.

2- Hadiste geçen aşiyy (الْعَشِيّ) lügatçilerin açıklamasına göre zevâl-gün batımı arasındaki vakittir. İki aşiyy, öğle ile ikindi namazları demektir.

3- Hadiste, *Hz. Peygamber*'i namazı eksik kılmasına sevkeden psikolojik duruma işaret edilir: Namazdan sonra öne geçiyor ve ellerini öndeki kütüğün üzerine koyuyor, bu sırada yüzünde öfke hâli var, bunu cemaat görebiliyor. Şârihler, bu öfkenin tesiriyle şekke düşmüş olabileceği tahmini yürütürler. Mamafih, kaç rek'at kıldığında tereddüde ve şekke düştüğü için öfkelenmiş olabileceği de söylenmiştir.

4- *İbnu Abbâs, İbnu-z-Zübeyr, Urve, Atâ, Hasan Basrî, İmam Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel* ve bütün hadis imamları bu hadise dayanarak şu hükme varmışlardır: "Namazın tamam olduğunu zannederek namazdan çıkma ve namazı kesme niyyeti, namazın iptalini gerektirmez, sağa ve sola selam vermiş bile olsa. Keza unutarak konuşan kimsenin veya namaz bitti zannıyla konuşan kimsenin kelamı namazı bozmaz. Selef ve haleften cumhur-u ulemânın görüşü budur."

NOT: Hanefîler bu meselede başka türlü düşünürler. Onlara göre bu hadis mensuhtur. Namazda unutarak olsun, cehaletle olsun bitirdim zannıyla olsun, her ne sûretle konuşulursa konuşulsun namaz bozulur. Hanefîler bu meselede, namazda konuşma yasağıyla ilgili olarak bnu Mes ud ve Zeyd bnu Erkam (radıyallahu anhümâ) tarafından rivâyet edilen hadislere dayanırlar. Mezkûr hadislerin sadedinde olduğumuz hadisi neshettiğine hükmederler (Bu hadisleri 2708, 2709 numarada kaydettik ve açıkladık.)

Diğer görüş sahipleri Hanefîlere cevap vermiş, hadislerden hangisinin evvel, hangisinin sonra vürûd ettiği noktasında düğümlenen bazı teknik münâkaşalar olmuş ise de teferruâtı gereksiz görüyoruz. Hak olan dört mezhebin görüşlerine ihtilaflı da olsa saygı esastır.

5- Hadisin sonunda secde-i sehvi anlatan paragrafın daha açık olması için bazı ilavelerde bulunduk ve ilavelerimizi parantez içerisine aldık. Bu rivâyette sehiv secdesinden sonra teşehhüd ve selam zikredilme-

miştir. Ebû Dâvud bu hususun varlığını, açıklamasında nakleder. Biz parantez içerisinde gösterdik.

6- Bazı âlimler bu hadisten şu hükümleri de çıkarmışlardır.

★ Selamdan sonra, eksik kısmın ilavesi için aradan az zaman geçmelidir. "Bir rek'atlık", "bir namazlık" vakitten fazla olmamalıdır" da denmiştir.

★ Böyle durumlarda secde-i sehivde bulunmak vâcibtir, çünkü efendimiz: صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي *"Beni nasıl namaz kılıyor gördüyseniz öyle namaz kılın"* buyurmuştur.

★ Namazda birden fazla secde-i sehvi gerektiren hata da yapılsa, sonda bir defa sehiv secdesi yapılır.

★ Sehiv secdesi selamdan sonradır.

NOT: Hadisle ilgili hükümleri değerlendirirken, hadisin mensuh olup olmaması hususunda Hanefîlerle diğer ulemânın ihtilâfını hatırdan çıkarmamak gerekir.

2760 ٧– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [صَلَّى النَّبِىُّ ﷺ فَزَادَ أَوْ نَقَصَ فَقِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ أَحَدَثَ فِي الصَّلاَةِ شَيْءٌ؟ فَقَالَ: وَمَا ذَاكَ؟ قَالُوا: صَلَّيْتَ كَذَا وَكَذَا، فَثَنَى رِجْلَيْهِ وَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ، وَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ، ثُمَّ سَلَّمَ، ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ، فَقَالَ: إِنَّهُ لَوْ حَدَثَ فِي الصَّلاَةِ شَيْءٌ أَنْبَأْتُكُمْ بِهِ، وَلَكِنِّي بَشَرٌ أَنْسَىٰ كَمَا تَنْسَوْنَ، فَإِذَا نَسِيتُ فَذَكِّرُونِي، وَإِذَا شَكَّ أَحَدُكُمْ فِي صَلاَتِهِ فَلْيَتَحَرَّ الصَّوَابَ وَلْيَبْنِ عَلَيْهِ، ثُمَّ يَسْجُدُ سَجْدَتَيْنِ]. أخرجه الخمسة.

7. (2760)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaz kılmıştı. Namazda (unutarak) ziyade veya noksanda bulundu. Kendisine:

"Ey Allah'ın Resûlü! Namazda (yeni bir durum mu) hâsıl oldu?" diye soruldu.

"Bunu niye sordunuz?" diye O da merak etti.

"Şöyle şöyle kıldınız" dediler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hemen dizlerini bükerek kıbleye yöneldi ve iki adet sehiv secdesinde bulundu, sonra selam verdi ve yüzünü bize çevirerek:

"Şâyet namazda yeni bir şey hâsıl olsaydı ben size haber verirdim. Ancak ben bir beşerim, sizin unuttuğunuz gibi ben de unuturum. Öyleyse bir şey unutursam bana haber verin. Biriniz namazında şekke düşecek

olursa doğruyu araştırsın ve onun üzerine, kalanı bina etsin, sonra da iki (sehiv) secdesi yapsın" dedi." [Buhârî, Sehiv 2, Salât 31, 32, Eymân 15, Haberu'l-Vâhid 1; Müslim, Mesâcid 89, (572); Ebû Dâvud, Salât 196, (1019, 1020, 1021, 1022); Nesâî, Sehv 26, (3, 31-36); Tirmizî, Salât 289, (392, 393).]

AÇIKLAMA:

1- Burada da *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın unutarak namazda rek'atlerin miktarında yanlışlık yaptığı belirtilmektedir. Kaynaklarda gösterilen bazı vecihlerinde yanılmanın öğle vaktinde olduğu, namazı beş rek'at kıldırdığı tasrîh edilmiştir. Keza bazı rivâyetlerde, sehiv secdesini, selam ve kelamdan (yani konuşmalardan) sonra yaptığı belirtilmiştir.

2- *"Namazda (yeni bir durum mu) hâsıl oldu?"* sorusu, "Namazla ilgili yeni bir vahiy mi geldi, rek'at sayısı artırıldı mı?" demektir. Çünkü soru, bazı rivâyetlerde, هَلْ زِيدَ فِى الصَّلاَةِ "Namazda artırma mı oldu?" şeklinde gelmiştir.

3- Hadiste geçen taharriden (araştırma) muradın ne olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Şöyle ki:

★ *Şâfiî*'ye göre: "Bu, yakîn üzerine binadır, zann-ı gâlibe değil. Zîra namaz zimmette yakîn ile sâbittir, ancak yakîn ile düşer."

★ *İbnu Hazm*'a göre İbnu Mes'ud hadisindeki taharrîyi, Müslim'de gelen Ebû Saîd hadisi tefsir etmiştir: "...Eğer üç mü dört mü kıldığını bilemezse, şekki atsın, yakîn hâsıl ettiği miktara bina etsin" (2756). Bu açıklama Şâfiî'nin görüşünü farklı kelimelerle ifade eder.

★ *Taharrî* için "zann-ı gâlible ameldir" diyen de olmuştur. Müslim'deki rivâyetlerin zahiri bunu ifade eder.

★ *İbnu Hibbân*'a göre bina, taharrî değildir. Bina, meselâ üç mü dört mü diye şekke düşmek ve şekki bertaraf etmektir. Taharrî ise, namazında şekke düşüp ne kıldığını bilmemektedir. Bu durumda zann-ı gâlibi esas alması gerekir.

★ Şöyle diyen de olmuştur: "Taharrî, kendisine birçok kereler şekk hâsıl olan için mevzubahistir. Bu kimseye zann-ı gâlibe göre hareket etmek terettüp eder." *İmam Mâlik* ve *İmam Ahmed* (rahimehümâllah) böyle hükmederler.

★ İmam Ahmed'den meşhur görüşe göre taharrî, imamla ilgili bir keyfiyettir, zann-ı gâlibine göre namazın gerisini tamamlar. Ancak münferid kılan, dâima yakîn üzerine namazını bina etmelidir. Ahmed İbnu Hanbel'den bu meselede başka görüşler de rivâyet edilmiştir.

★ Ebû Hanîfe'ye göre, kişiye şekk birinci sefer ârız olunca namazı yeniden kılmalı, çokca vâki olunca zann-ı gâlibe bina etmeli, aksi halde yakîni esas almalıdır.

4- Hadisin Resûlullah'ın yanlışlıkla beş rek'at kıldırdığını ifade eden vechini esas alan bazı âlimler, bu hadiste, Hanefîlerin bir hükmüne aykırılık bulmuşlardır. Mezkûr Hanefî hükmüne göre, "Bir kimse, dördüncü rek'ate oturmadan yanlışlıkla beşinci rek'ate kalkacak olursa namazı iptal olur." Sadedinde olduğumuz hadise göre bu durumda namaz bozulmaz.

5- Peygamberden fiil hususunda hata sâdır olabilir. Ulemâ bu hususta müttefiktir. Bir grup da hatayı peygamber hakkında caiz görmez. Ancak, sadedinde olduğumuz hadis ve emsali bu görüşü reddeder. Şunu da ilave edelim ki, *Resûlullah*'a hatayı câiz görmeyenler, daha ziyade ahkâmın tebliğine ait fiillerde bunu reddederler. Bu iddiada olan âlimler Resûl-i Ekrem'in yanıldığını ifade eden rivâyetleri şöyle îzah ederler: Yanılmak peygamberliğe aykırı değildir, yanılır ama hata üzerine bırakılmaz. Hatası üzerine bırakılmayınca o hatadan dine bir zarar gelmez, bilakis fayda hasıl olur, bu vesileyle yeni ahkâmlar tebliğ edilmiş olur. Hata yaptığı takdirde uyarılması hemen mi olur, zaman içinde mi olur, bunda da ihtilaf edilmiştir.

Kâdı İyâz, "ahkâm beyan eden sözlerde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanılmasının câiz olmayacağını, kasden yanlış söylemesinin de câiz olmayacağını, ulemânın bu hususta ittifak ettiğini" söyler.

2761 ٨– وعن المغيرة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا قَامَ الإمَامُ في الرَّكْعَةِ فَذَكَرَ قَبْلَ أنْ يَسْتَوِيَ قَائِماً فَلْيَجْلِسْ، فَإنِ اسْتَوَى قَائِماً فَلاَ يَجْلِسْ، وَلْيَسْجُدْ سَجْدَتَي السَّهْوِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

8. (2761)- *Muğîre İbnu Şu'be* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İmam, (yanılarak ikinci rek'atte oturacağı yerde müteakip) rek'ate kalkmaya teşebbüs eder ve tam doğrulmadan hatırlarsa, hemen otursun. Tam kalkıp doğrulmuşsa artık (geri dönüp) oturmasın, namazın sonunda sehiv secdesi yapsın."* [Ebû Dâvud, Salât 201, (1036); Tirmizî, Salât 269, (365).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Ebû Dâvud'daki aslında فِى الرَّكْعَةِ değil فِى الرَّكْعَتَيْنِ gelmiştir, yani "ikinci rek'atte oturmayıp kalkarsa..." şeklindedir; daha sarihtir.

2- İkinci rek'atte unutarak kalkan kimse, oturması gerektiğini hatır-

layınca, ister kuûda yakın halde, isterse kıyâma yakın halde bulunsun, yeter ki tam kalkmamış olsun hemen geri dönüp oturmalıdır. Tam kıyâm hâlini aldıktan sonra hatırlarsa artık geri dönmez.

3- Kalktıktan sonra, hatırlayarak yerine geri dönen kimseye sehiv secdesi gerekir mi gerekmez mi? meselesinde âlimler ihtilaf eder. *Hanefiler* vâcib olmadığı kanaatindedir, çünkü onun fiili zaten kuûd'a dahildir. Şâfiîlerin cumhuruna göre sehiv secdesi, kuûda yakın olarak kalkmış bile olsa gerekmez. Sehiv secdesi hadisin ikinci kısmı için, yani teşehhüd okumadan kalkma halinde yapılır. *Ahmed İbnu Hanbel* "kalktığı için sehiv secdesi yapar" demiştir. Şâfiîlerin ve Ahmed İbnu Hanbel'in kendilerine has başka delilleri mevcuttur. Şâfiîler şu hadisi zikrederler: لاَ سَهْوَ فِي وَثْبَةٍ مِنَ الصَّلاَةِ الاَّ قِيَامٌ عَنْ جُلُوسٍ اَوْ جُلُوسٌ عَنْ قِيَامٍ *"Namazda bir sıçrayış sehiv değildir; sehiv, oturma yerine kalkmak veya kalkma yerine oturmaktır."* Ahmed (rahimehullah) de şu hadise dayanır: يَتَحَرَّكُ لِلْقِيَامِ فــــي الـرَّكْعَتَيْنِ الآخِرَتَيْنِ مِنَ الْعَصْرِ عَلى جِهَةِ السَّهْوِ فَسَبَّحُوا لَهُ فَقَعَدَ ثُمَّ سَجَدَ لِلسَّهْوِ "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ikindi namazının ikinci rekatinde iken sehven kalkmak üzere kımıldamıştı, cemaat subhânallah diyerek uyardı. Hemen oturdu. Sonra sehiv secdesi yaptı."

4- Bu hadis, sehiv secdesi, kıyam fiili için değil teşehhüdün kaçırılması sebebiyledir diyenlerin delilidir.

5- Hadis, namazda vâcib olan bırakılıp farz olana başlandığı takdirde vâcibe dönülmeyeceğine delildir. Burada unutulan vacib kuûd ve teşehhüddür, başlayan farz kıyâmdır.

2762 ٩ـ وعن مالك: [أنَّهُ بَلَغَهُ أنَّ النَّبىَّ ﷺ قال: إنِّى لأنْسىٰ، أوْ أُنَسَّى لأَسُنَّ].

9. (2762)- *İmam Mâlik* (rahimehullah)'a ulaştığına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Ben de unuturum veya sünnet koymak için unutturulurum" buyurmuştur." [Muvatta, Sehv 2, (1, 100).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, Muvatta'da yer aldığı halde senedi bulunmayan dört muallâk (belâğat) hadisten biridir. İbnu Abdilberr, hadis senet yönüyle zayıf da olsa, ma'nâsının sahih olduğunu belirtir.

İbnu Hacer de senet yönüyle "aslı yoktur" demiş ancak ma'nâsıyla ihticac edildiğini söylemiştir. "Belağ, zayıf hadislerden ise de ma'nâsı mevzu değildir" der.

Süfyân-ı Sevrî: "Mâlik'in, "Bana ulaştı" demesi sahih bir isnaddır" demiştir.

2- Hadisin ma'nâsı: "Ben unutmaya itilirim, tâ ki insanları hidâyetle doğru yola sevkedeyim, bu sûretle, onlara unutma ârız olduğu zaman nasıl hareket edeceklerini beyan edeyim" demektir.

Şu halde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadisleriyle ona ârız olan unutma sebebiyle şeriatın sıhhati hususunda bizlerin endişeye düşmemesini irşad etmekte, bilakis, şeriatın unutmaya müteallik ahkâmının teşrî edilerek, kemâlinin sağlanması için bunun gerekli olduğuna dikkat çekmiş olmaktadır.

3- Burada dikkat çekmemiz gereken bir husus şudur: Hadis iki ayrı "unutma" hâdisesinden bahseder. Bunlardan birini Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendine nisbet ediyor, diğerini ise Allah'a. Halbuki biliyoruz ki, Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisi de unutsa, bu da Allah'tandır. Allah unutturmuştur. Öyleyse iki ma'nâ muhtemeldir.

• **Birincisine göre:** "Uyanık halde unuturum, uykuda unutturulurum" demek istemiştir. Böylece uyanık haldeki unutmayı kendisine nisbet etmiştir, çünkü uyanıklık (yakaza) hali, insanların çoğunlukla sakınabilecekleri bir haldir. Uykudaki unutmayı başkasına izâfe etmiştir, çünkü o öyle bir haldir ki ondan sakınma pek nâdirdir ve uyanıkken mümkün olan, uyku halinde mümkün değildir.

• **İkincisine göre:** "Ben, normal olarak beşerî işlerde cereyan eden unutma, hata, zuhûl nevinden unutmalara mâruzum" veya "ben işleri tezekkür etmeme, onların üzerine gitmeme ve kendimi onlara vermeme rağmen unutturulurum" demek istemiştir ve böylece iki unutmadan birini, sanki ona mecbur gibi olduğu için kendine nisbet etmiştir.

Kâdı İyâz'ın açıklamasına göre, nisyanın (unutma) Resûlullah'ın şahsına izâfesi, kelimenin lügat ma'nâsı itibariyledir, Allah'a nisbeti de Resûlullah'ta gerçek unutmanın olmadığını belirtmek içindir. Zîra gerçekten unutturan Allah'tır. Öyleyse nerede kendisinde unutma olduğunu söyledi ise, bu sıfatın kendinde bulunduğunu belirtmek içindir; nerede bunu Allah'a nisbet etmiş ve dolayısıyle kendinden unutmayı nefyetmiş ise, bu da, unutma vasfının, tabiatından,kendiliğinden hâsıl olmayıp Allah'ın iradesiyle olduğunu belirtmek içindir. Bir başka ifadeyle O bir elçidir, ilâhî bir şeriatın tebliğcisidir, tebliğ vazifesinin sıhhatli, eksiksiz olması için bütün işleri ilâhî murâkabe altındadır, unutma vasfı da... Bu vasıf, Aleyhissalâtu vesselâmda insan olarak mevcuttur, ancak ilâhî iradenin murâkabesindedir. O irade, şeriatın konmasında, unutması gereken şeyler olunca unutturmaktadır.

TİLÂVET SECDESİ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

1- Kur'ân-ı Kerîm'de bazı âyetler okunurken secde etmek gerekir. Bu âyetler mahiyet itibariyle şu üç muhtevadan birini taşır:

★ Ya secdeyi emretmektedir, bu emri yerine getirmek için secde edilir.

★ Yahut secdeye teşvik ve secde edene övgü ifade edilmektedir, bu âyetler de de secde edilir ki fazîlete erilsin.

★ Yahut secdeyi medhedici bir sîga ile bahsedilir. Kâfirlerin secde etmediği ifade edilir. Kâfirlere muhalefet etmek için de bu âyetlerde secde edilir.

2- Kur'ân'da secde âyetlerinin sayısı ihtilaflıdır. *İbnu Hacer "On tanesinde ulemâ icma etmiştir"* der. İmâm-ı Mâlik'e nisbet edilen bir açıklamaya göre secde âyetleri onbeş adeddir. Hanefîler ondört yerde secde kabul ederler. Secde âyetleri şunlardır:

1- A'raf sûresinin son âyeti (206. âyet)

﴿إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لاَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ﴾ **"Doğrusu Rabbinin katında olanlar, O'na kulluk etmekten büyüklenmezler, O'nu tenzîh ederler ve yalnız O'na secde ederler."**

2- Ra'd sûresinin 15. âyeti:

﴿وَلِلّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالأَرْضِ طَوْعاً وَكَرْهاً﴾ "Yerde ve göktekiler ve onların gölgeleri sabah, akşam ister istemez Allah için secde ederler."

3- Nahl sûresinin 49. âyeti:

﴿وَلِلّهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ مِنْ دَابَّةٍ وَالْمَلآئِكَةُ وَهُمْ لاَ يَسْتَكْبِرُونَ﴾

"Göklerde ve yerde bulunan her canlı ve melekler büyüklük taslamaksızın Allah'a secde ederler."

4- İsrâ sûresinin 107. âyeti:

﴿قُلْ اٰمِنُوا بِه۪ٓ اَوْ لَا تُؤْمِنُواۜ اِنَّ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِه۪ٓ اِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْاَذْقَانِ سُجَّدًاۙ﴾

"De ki: ""Kur'ân'a ister inanın ister inanmayın. Ondan önceki ilim verilenlere o okunduğu zaman, yüzleri üzerine secdeye varırlar..."

5- Meryem sûresinin 58. âyeti:

﴿اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُ الرَّحْمٰنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا﴾ **"Rahmân'ın âyetleri onlara okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapanırlardı."**

6- Hacc sûresinin 19. âyeti:

﴿اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ وَكَث۪يرٌ مِنَ النَّاسِ﴾ **"Göklerde ve yerlerde olanların, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanların ve insanların birçoğunun Allah'a secde ettiklerini görmüyor musun?"**

7- Yine Hacc sûresinde 77. âyet:

﴿يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾

"Ey iman edenler! Rükû edin secdeye varın, Rabbinize kulluk edin, iyilik yapın ki saadete erişesiniz."

8- Furkân sûresinin 60. âyeti:

﴿وَاِذَا ق۪يلَ لَهُمُ اسْجُدُوا لِلرَّحْمٰنِ قَالُوا وَمَا الرَّحْمٰنُ﴾ **"Onlara: "Rahmân'a secdeye varın!" dendiği zaman "Rahman da nedir?."** derler."

9- Neml sûresinde 25. âyet:

﴿اَلَّا يَسْجُدُوا لِلّٰهِ الَّذ۪ي يُخْرِجُ الْخَبْءَ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ﴾

"Göklerde ve yerde gizli olanları ortaya koyan, gizlediğiniz ve açıkladığınız şeyleri bilen Allah'a secde etmemeleri için, şeytan, kendilerine yaptıklarını güzel göstermiş.."

10- Secde sûresi 15. âyet:

﴿اِنَّمَا يُؤْمِنُ بِاٰيَاتِنَا الَّذ۪ينَ اِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ﴾

"Âyetlerimize ancak, kendilerine hatırlatıldığı zaman secdeye kapananlar, büyüklük taslamıyarak Rablerini överek yüceltenler... inanırlar."

11- Sâd sûresi 24. âyet:

﴿قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ... وَظَنَّ دَاوُ۫دُ اَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَاَنَابَ﴾

"Dâvud kendisini denediğimizi sanmışdı da Rabbinden mağfiret dileyerek eğilip secdeye kapanmış, tevbe etmiş, Allah'a yönelmişti."

Burada Hanefîlere göre secde yoktur. Ancak Şâfiîlere ve Mâlikîlere göre vardır.

12- Fussilet sûresinin 37. âyeti:

﴿وَمِنْ آيَاتِهِ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلّٰهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُونَ﴾ **"Gece ile gündüz, güneş ile ay Allah'ın varlığının delillerindendir. Güneşe ve aya secde etmeyin, eğer Allah'a kulluk etmek istiyorsanız, bunları yaratana secde edin."**

13- Necm sûresinin 62. âyeti:

﴿فَاسْجُدُوا لِلّٰهِ وَاعْبُدُوا﴾ **"Artık secdeye varın Allah'a kulluk edin."**

14- İnşikak sûresinin 21. âyeti:

﴿وَاِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ﴾ **"Onlara Kur'ân okunduğu zaman neden secde etmiyorlar?"**

15- Alak sûresinin 19. âyeti:

﴿كَلَّا لَا تُطِعْهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ﴾ **"Sakın ona uyma, sen secde et, Rabbine yaklaş."**

İHTİLAFLAR: Ulemâ, secde âyetlerinin sayısı hakkında ihtilaf eder. Bu hususta 12 farklı görüş ortaya çıkmıştır. Teferruâta girmeden bazılarına dikkat çekeceğiz:

1- Neml sûresinde gösterilen âyet Hanefîlerin görüşüdür. İmam Mâlik ve Şâfiî'nin görüşüne göre secde âyeti ﴿هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ﴾'den itibaren başlar.

2- Sâd sûresindeki secde âyeti, *Mâlikîlere* ve *Şâfiîlere* göredir. Hanefîlere göre, burada secde gerekmez. *İmam Mâlik*'ten yapılan bir diğer rivâyete göre secde mahalli, bir âyet sonra ﴿وَحُسْنَ مَآبٍ﴾'dır.

3- Fussilet sûresinde gösterilen âyet İmam Mâlik ve kavl-i kadîminde *Şâfiî*'nin görüşüdür. *Hanefîlere* ve kavl-i cedîdinde Şâfiî'ye göre, bir âyet daha okuyup ﴿وَهُمْ لَا يَسْأَمُونَ﴾'dan sonraki âyete kadardır.

4- İnşikak sûresinde Mâlikîlerden İbnu Habîb'e göre sûrenin sonudur.

5- *Hanefîlere* göre *Hacc* sûresindeki ikinci secde yoktur, böylece onlara göre secde âyetinin sayısı 14'dır.

6- *İmam Şâfiî*'nin yeni görüşüne, İmam Ahmed'in esahh olan kavline göre Sâd sûresindeki secde âyetinde secde yoktur ve onlara göre de secde sayısı 14'dür.

7- *Ebû Sevr*'e göre Ve'n-Necm'deki secde sâkıttır ve sayı yine 14'dür.

8- Atâ-yı Horasânî'ye göre Hacc'daki ikinci secde ile İnşikâk'taki secde sâkıttır, sayı 13'dür.

★ *Hanefîlere* göre tilâvet secdesinin sebebi: Secde âyetlerinin okunması, dinlenmesi ve okuyana iktida (uyma)dır. Dolayısıyla okuyan secde edeceği gibi, dinleyende eder. Cemaate dahil olup imama uyan kimse imamın sessizce okuduğu secde âyeti için bile imamla birlikte secde yapar.

Okumanın secdeye sebep olduğunda ittifak edilmiştir. İşitme de secdeye sebep olur mu? Bunda ihtilaf edilmiştir, aşağıda açıklayacağız.

TİLÂVET SECDESİNİN HÜKMÜ

★ *Ebû Hanîfe* merhuma göre, okuyan ve dinleyen üzerine vâcibtir, işiten dinlemeyi kastetmemiş, âyet kulağına tesadüfen ulaşmış bile olsa.

Hanefîler bu hükme varırken şu âyetleri delil kılarlar: ﴿فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ وَاِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ﴾ **"Onlara ne oluyor ki iman etmiyor, kendilerine Kur'ân okunduğu vakit de secde etmiyorlar"** (İnşikâk 20-21). Bir diğer âyet ﴿وَاسْجُدُوا لِلّٰهِ وَاعْبُدُوا﴾ **"Artık Allah'a secde edip ibâdet edin"** (Necm 62).

Hanefîler bazı hadislerden de vücûb ma'nâsı çıkarırlar: اَلسَّجْدَةُ عَلٰى مَنْ سَمِعَهَا ***"Secde, secde âyetini işitene gerekir."*** Keza: وَاِنَّمَا السَّجْدَةُ عَلٰى مَنِ اسْتَمَعَ ***"Secde, secde âyetini dinleyenedir."*** Birinci hadis ihtiyarsız da olsa, işiteni ifade ederken ikinci hadis, kasıdla dinleyeni ifade eder.

★ *İmam Şâfiîye* göre tilâvet secdesi sünnet-i müekkededir. Ancak mezheb mensupları dinleme kasdı olmadan, secde âyeti kulağına geldiği için işiten hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

a) Kasıdsız olarak işiten kimsenin secde yapması müstehabtır, sünnet-i müekkede değildir.

b) Böyle birinin kasden dinleyenden farkı yoktur, yani ona da sünnet-i müekkededir.

c) Böyle biri hakkında sünnet de değildir. Gazâlî bu kanaattedir.

İmam Mâlik ve *Ahmed İbnu Hanbel*'e göre sünnettir. Aynî'nin kaydına göre, *İshâk İbnu Râhûye, Evzâî, Leys İbnu Sa'd, Dâvud-ı Zâhirîî* de tilâvet secdesine sünnet demişlerdir. Hz. Ömer, Selman İbnu Abbâs, İmrân *İbnu Husayn* (radıyallâhu anhüm) da aynı görüştedirler. Mâlikîlerden bazılarının buna fazîlet yani mendub dediği de bilinmektedir.

Tilâvet secdesine sünnet deyip vâcib olduğunu reddedenler, 2764 numarada kaydedilen hadise ve benzer başka rivâyetlere dayanırlar. Bunlardan biri Buhârî'de tahric edilen *Zeyd İbnu Sâbit* hadisidir. انّهُ قَرَأَ علَى النَّبِىِّ ﷺ وَالنَّجْمِ فَلَمْ يَسْجُدْ فيها Zeyd (radıyallâhu anh) bu rivâyette, Resûlullah'a, içerisinde secde âyeti bulunan Ve'n-necmi sûresini okuduğunu, Resûlullah'ın secde etmediğini anlatır.

BAZI HÜKÜMLER:

★ Tilâvet secdesi, aynen namaz gibi, hadesten ve necâsetten tahâreti, setrü'l-avreti ve istikbâl-i kıbleyi gerektirir. Abdestsiz tilâvet secdesini sadece *İbnu Ömer* yapmış, kendisine sadece Şa'bî muvafakat etmiştir. Mamafih İbnu Ömer'in, لاَ يَسْجُدُ الرَّجُلُ الاَّ وَهُوَ طَاهِرٌ "Kişi temiz olmadıkça secde edemez" dediği de rivâyet edilmiştir. Âlimler bu iki rivâyeti "cünüb olmamalı" demek istemiştir diye te'lif ederler.

★ Namazı bozan şeyler tilâvet secdesini de bozar.

★ Secde âyeti okunur okunmaz secde vâcib değildir, sonra da yapılabilir.

★ Secde âyetinin secdeye delâlet eden kelimesi bir önceki veya bir sonraki kelimeyle okunursa secde vâcib olur, âyetin tamamını okumak gerekmez.

★ Secde âyetinin tercümesini dinleyen, anlarsa secde vâcibtir. Anlamaz ve fakat âyetin tercümesi olduğu bildirilirse vâcib olmaz. Bu tercümeyi okuyana, anlasa da anlamasa da vâcibtir.

★ Bir secde âyeti hakikaten veya hükmen müttehid olan bir mecliste birkaç kere okunsa tek secde yeterlidir. Başka başka secde âyetleri okunursa her biri için ayrı secde gerekir, meclisler değişirse de hüküm böyledir.

★ Secde âyeti namazda kıyâm halinde okunmuşsa hemen secdeye gidebileceği gibi, bundan sonra üç âyetten az okunarak secdeye gidilirse, rükû tilâvet secdesinin yerine geçer, tekrar etmek gerekmez.

2763 ١ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ يَقْرَأُ السُّورَةَ الَّتِي فِيهَا السَّجْدَةُ فَيَسْجُدُ وَنَسْجُدُ حَتَّى مَا يَجِدُ أَحَدُنَا مَكَاناً لِمَوْضِعِ جَبْهَتِهِ فِي غَيْرِ وَقْتِ الصَّلاَةِ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

1. (2763)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*,içerisinde secde âyeti olan sûreyi okur, (âyetler geldikçe) secde ederdi, biz de secde ederdik. Öyle ki (izdiham sebebiyle) namaz dışı vakitlerde alnımızı koyacak secde yeri bulamadığımız olurdu." [Buhârî, Sücûdu'l-Kur'ân 9, 8, 12; Müslim, Mesâcid 103, (575); Ebû Dâvud, Salât 333, (1411, 1412, 1413).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, secde âyetini okuyan kimse secde edince, dinleyenlerin de edeceğini gösterir. Okuyan secde etmezse, dinleyen de etmez. Bu meselede önceliğin çocuk bile olsa okuyana ait olduğu, okuyana *"imam"* dendiği merfû rivâyetlerde de gelmiştir. Secde yeri bulamama halinde âlimlerden bir kısmı, "kardeşinin sırtına secde eder" diye, bir kısmı da "secdeyi te'hir eder, münâsib fırsatta secdesini yapar" diye fetva vermiştir.

2764 ٢ – وعن ربيعة بن عبدالله: [أَنَّهُ حَضَرَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَرَأَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ عَلَى الْمِنْبَرِ بِسُورَةِ النَّحْلِ حَتَّى إِذَا جَاءَ السَّجْدَةَ، فَنَزَلَ وَسَجَدَ وَسَجَدَ النَّاسُ: حَتَّى إِذَا كَانَتِ الْجُمُعَةُ الْقَابِلَةُ قَرَأَ بِهَا حَتَّى اذا جَاءَ السَّجْدَةَ قَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ انَّا نَمُرُّ بِالسُّجُودِ فَمَنْ سَجَدَ فَقَدْ أَصَابَ وَمَنْ لَمْ يَسْجُدْ فَلاَ اِثْمَ عَلَيْهِ وَلَمْ يَسْجُدْ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ]. أخرجه البخارى ومالك.

وفي رواية للبخارى: «إِنَّ اللهَ لَمْ يَفْرِضْ عَلَيْنَا السُّجُودَ إِلاَّ أَنْ نَشَاءَ».

2. (2764)- *Rebî'a İbnu Abdillah* (rahimehullah)'ın anlattığına göre: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh) cuma günü, minber üzerinde (hutbe verirken) Nahl sûresini okumuş, secde âyetine gelince, minberden inip secde yapmış, halk da onunla birlikte secdeye kapanmıştır. Müteakip cumada da (aynı şekilde) aynı sûreyi okumuş, secde âyetine gelince:

"Ey insanlar, biz secde âyetlerine uymuyoruz. (Bunlar okununca) kim secde ederse isabet eder, kim de secde etmezse üzerine günah yoktur" der ve Hz. Ömer (radıyallâhu anh) secde etmez."[Buhârî, Sücûdu'l-Kur'ân 10, Muvatta, Kur'ân 16, (1, 206).]

Buhârî'nin bir rivâyetinde şöyle denmiştir: "Allah, secdeyi dilemezsek farz etmemiştir."

AÇIKLAMA:

Hadisin son kısmından, âlimler tilâvet secdesinin farz olmadığı hükmünü çıkarmış ise de Hanefîler: "Vâcib olmasına mâni değil" diye cevap vermişlerdir. Hanefîler "dilemezsek" kaydını "okumazsak vacib olmaz, ama okuduk mu vacib olur"diye açıklayarak, bu ifadeye dayanarak "vacib değildir" diyenlere cevap verirler.

Hadisten şu hükümler de çıkarılmıştır:

★ Hatip hutbede Kur'ân okuyabilir, secde âyetine gelince minberi secdeye müsaid değilse yere inebilir. Bu, hutbeyi bozmaz. Hz. Ömer, Ashâbın huzurunda bunu yapmış, kimse onu kınamamıştır.

★ Hz. Ömer'in, "Kim secde etmezse üzerine günah yoktur" sözünden, bazı âlimler tilâvet secdesinin vâcib olmadığına delil çıkarmışlardır.

2765 ٣– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا قَرَأَ ابْنُ آدَمَ السَّجْدَةَ فَسَجَدَ، اعْتَزَلَ الشَّيْطَانُ يَبْكِي يَقُولُ يَا وَيْلَنَا، أُمِرَ ابْنُ آدَمَ بِالسُّجُودِ فَسَجَدَ فَلَهُ الْجَنَّةُ، وَأُمِرْتُ بِالسُّجُودِ فَأَبَيْتُ فَلِيَ النَّارُ]. أخرجه مسلم.

3. (2765)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Âdemoğlu secde âyeti okur ve secde ederse şeytan ağlayarak ayrılır ve:

"Yazık bana, insanoğlu secdeyle emredildi ve secde etti, mukabilinde ona cennet var. Ben de secdeyle emrolundum ama ben itiraz ettim, benim için de ateş var" der." [Müslim, Îmân 133, (81).]

2766 ٤– وعن أبى تميمة الهجيمى قال: [كُنْتُ أَقُصُّ بَعْدَ صَلاَةِ الصُّبْحِ فَأَسْجُدُ فِيهَا، فَنَهَانِي ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فَلَمْ أَنْتَهِ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ عَادَ فَقَالَ: إنِّي صَلَّيْتُ خَلْفَ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَمَعَ أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ وَعُثْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ، فَلَمْ يَسْجُدُوا حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ]. أخرجه أبو داود.

4. (2766)- *Ebû Temîmeti'l-Hüceymî* anlatıyor: "Ben sabah namazından sonra vaaz u nasihat ediyordum, bu esnada secde (âyeti okuyor ve secde) ediyordum. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) beni yasakladı. Ama ben

O'nu dinlemedim. O üç sefer yasaklamayı tekrarladı. Sonra dönüp:

"Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın arkasında namaz kıldım. *Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer* ve *Hz. Osman* (radıyallâhu anhüm) ile de namaz kıldım. Onların hiçbiri güneş doğuncaya kadar secde yapmazlardı" dedi. [Ebû Dâvud, Salât 335, (1415).]

AÇIKLAMA:

1-Vaaz u nasihat diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı kıssa anlatmak ma'nâsına gelen قَصّ dır. Bu, o devirde halkı irşad maksadıyla camilerde konuşmayı ifade eder. Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*: لاَ يَقُصُّ الاَّ اَمِيـــرٌ اَوْ مَأْمُورٌ اَوْ مُخْتَالٌ "Kıssayı ya emîr, ya me'mur ya da (kendini satmak isteyen) kibirli kimse anlatır" buyurarak, bu hizmetin emîrin yetkisi ve kontrolu altında bir hizmet olduğunu beyan ediyor. Bu hizmet, emîrin gıyâbında kazanç te'min etmek için icra edilemez (en-Nihâye).

2- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ), *el-Hüceymî*'yi kerâhet vaktinde secde yapmaktan men etmiştir. Yani sabah namazından sonra güneşin doğmasından önce İbnu Ömer, mekruh saatte tilâvet secdesi yapmaması için üç kere ihtar etmiş, dördüncüde Resûlullah, Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer'den delil getirerek mekruh vakitte tilâvet secdesi yapılmayacağı hususunda iknâ etmiştir.

3- *Şevkânî* der ki: "Bazı sahâbelerden, mekruh vakitlerde tilâvet secdesi yapmanın mekruh addedildiğine dair rivâyet gelmiştir. Ancak, zâhir, mekruh olmadığıdır, zîra mezkûr secde namaz değildir, yasaklayıcı rivâyetler namaza has olarak vârid olmuştur.

TİLÂVET SECDESİYLE İLGİLİ TAFSİLAT

2767 ١ – عن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أَقْرَأَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ خَمْسَ عَشْرَةَ سَجْدَةً في القُرآنِ، مِنْهَا ثَلاثٌ في المُفَصَّلِ، وفي سُورَةِ الحَجِّ سَجْدَتَانِ]. أخرجه أبو داود.

1. (2767)- *Amr İbnu'l-Âs* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana Kur'ân'dan onbeş secde âyeti okuttu. Bunlardan üçü Mufassal sûrelerdedir. Hacc sûresinde de iki secde âyeti var." [Ebû Dâvud, Salât 328, (1401); İbnu Mâce, İkâmet 71, (1057).]

AÇIKLAMA:

Hadis rivâyetiyle ilgili metinlerde, okuttu (أقْرأ) tâbiri hususî bir ma'nâ taşır. Bir kimse Kur'ân veya hadisi bir şeyhe kontrol ettirmek veya icâzet almak gibi bir maksadla okursa (قرأ على الشيخ) o kimse أقـرأني فلان *"Falanca bana Kur'ân okuttu"* diye ifade eder, ma'nâsı şöyledir: "Falanca şeyh Kur' ân'ı (veya hadisi) kendisine kontrol (veya icazet için) okumama imkan tanıdı." Şu halde hadis, Amr (radıyallâhu anh)'ın, Aleyhissalâtu vesselâm'a onbeş secde âyeti okuyup dinlettiğini ifade eder.

2768 ٢ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [لَيْسَتْ ص مِنْ عَزَائِمِ السُّجُودِ، وَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَسْجُدُ فِيهَا وَيَقُولُ: سَجَدَهَا دَاوُدُ عَلَيْهِ السَّلَامُ تَوبَةً، وَنَسْجُدُهَا شُكْراً]. أخرجه الخمسة إلا مسلماً.

2. (2768)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) demiştir ki: "Sâd sûresi azâim-i sücûd'dan değildir.Nitekim ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı o sûrede secde edip:

"Dâvud (aleyhisselâm) bu secdeyi tevbe secdesi olarak yaptı, biz ise

şükür olarak yapıyoruz!" dediğini işittim." [Buhârî, Sücûdu'l-Kur'ân 3, Enbiya 39; Ebû Dâvud, Salât 332, (1409); Tirmizî, Salât 405, (577); Nesâî, İftitah, 48, (2, 159).]

AÇIKLAMA:

1- Azâim, "azîmet"in cem'idir. Azîmet, azm (عزْم) kelimesinden gelir. Dilimize azim olarak girmiş olan "azm" kelimesi ciddiyet sabır, sebat gayret gibi ma'nâlara gelir. Âyet-i kerîmede: ﴿فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ اُولُو الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ﴾ **"Peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettikleri gibi sen de sabret."** (Ahkâf 35) denmiştir.

İbnu Hacer, azâim'i, kelimenin belirtilen kök ma'nâsına uygun olarak "yapılması için azim gösterilen şeyler" diye açıklar. Devamla: Mesela emr sigası gibi, nitekim bazı mendublar vardır ki, te'kîdli olarak gelmiştir, böyle mendublara, "vâcib" demeyenler bile müekked mendub diyerek diğerlerinden ayırırlar ma'nâsında izah sunar.

Şu halde *Sâd* sûresinin azâimu's-sücûd'dan olmaması demek, bu sûredeki secde âyetinin, te'kidli secdelerden, bütün ulemânın, secde edilmesi gerektiğine hükmettikleri secde âyetlerinden olmadığını ifade eder.

Öyle ise azâimu's-sücûd yani okununca secde edilmesi şart olan, secde etmekten vazgeçilemiyecek olan, secde edilmesi gerektiği te'kidle belirtilmiş bulunanlar hangileridir? İbnu Hacer bu soruyu cevaplama sadedinde şu bilgiyi verir:

"İbnu'l-Münzîr ve başkaları *Hz. Ali İbnu Ebî Tâlib* (radıyallâhu anh)'ten hasen senedle şunu rivâyet etmiştir: "Azâim olanlar Hâ-mîm (Fussilet), Ve'n-necmi, İkra' ve Elif-Lâm-Tenzîl'dir." Keza İbnu Abbâs'tan da son üçü hakkında rivâyet sâbit olmuştur. İbnu Ebî Şeybe'nin tahricine göre: A'râf, Sübhân, Hâ-mîm ve Elif-Lâm'ın azâim olduğunu söyleyende olmuştur.

İbnu Ebî Şeybe'nin bir diğer rivâyetinde bunlar beştir: Benû İsrâil, İsrâ, Ve'n-necmi, İnşikâk, İkrâ bismi Rabbike'dir. Abd İbnu Umeyr'in görüşüne göre de azâim dörttür, ancak bazıları farklıdır. Necm ile İkrâ bismi Rabbike'ye bedel A'râf ve Benû İsrâil'dir.

Görüldüğü üzere, sadedinde olduğumuz rivâyet ulemâ arasındaki bir ihtilafa parmak basmış olmakta, Sâd sûresinin azâimden olmadığını belirtmektedir.

2- Buhârî, Sâd sûresinin tefsirinde şu rivâyeti kaydeder: "Mücâhid, İbnu Abbâs'a soruyor: "Sâd sûresindeki secde âyetinde niye secde etmi-

yorsun?" O da, "En'âm sûresindeki 84-90 arası âyetleri okumuyor musun?"diye cevap verir: ﴿ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ... اُلَّذِينَ هَدَى اللّٰهُ فَبِهُدَيهُمُ اقْتَدِهْ ﴾ Özet olarak meâli: *"Nuh'un zürriyetinden gelen Dâvud ve Süleymân ile bunları takib eden peygamberleri Allahu Teâlâ nübüvvetle ve ezâya tahammül ile mazhâr-ı hidâyet etmiştir. Sen de habîbim! Bunların hidâyetine uy, bunlar gibi ezâya sabret!"*

3- Sadedinde olduğumuz rivâyette -ki hadisin Nesâî'deki vechidir- Sâd sûresindeki secdeyi *Hz. Dâvud*'un tevbe secdesi olarak yaptığı, Resûlullah'ın da şükür secdesi olarak yaptığı belirtilmektedir. Bunun ma'nâsını anlamak için bu sûredeki secde âyetinin ma'nâ ve mahiyetini gözönüne almak gerekir.

Önce şunu bilmeliyiz: Sâd sûresi Mekkî'dir ve Resûlullah'ın tebliğe başlamasından sonra Mekke müşrikleri tarafından çeşitli iftirâlar, yakıştırmalarla alaya alındığı, değişik işkence tarzlarıyla rahatsız edildiği, huzursuz edildiği bir zamanda tesellî edilmek, sabra dâvet edilmek üzere nâzil omuştur. İlk âyetlerde Resûlullah'a ve Kur'ân'a karşı aldıkları menfî tavır belirtilir (1-11. âyetler). Sonra kendisinden önce gelen peygamberlerin de aynı hakaretlere mâruz kaldıkları, ama o peygamberlerin sabrettiği, zâlim kavimlerin helâk olduğu belirtilir, bazı peygamberler ismen zikredilir: *Nûh, Âd, Firavun, Semûd, Lût* (12-16). Daha sonra *Hz. Dâvud* ve O'na yapılanlar ve Allah'ın Dâvud'a olan desteği zikredilir (17-23). Secde âyeti olan 24. âyette Hz. Dâvud'un niçin secde ettiği belirtilir: Bir zellede (farkında olmadığı hatada) bulunmuştur ve bu yüzden azaba uğramaktan korkmuştur...

"..Dâvud sandı ki biz kendisine mutlaka bir azab (suikasd) hazırladık. Bunun üzerine o, Rabbinden setr (ve himâye) edilmesini istedi, rükû ile yere kapanıp (Allah'a) döndü. Biz de O'nu salih (bir zât olarak) intihab ettik. Nezdimizde O'nun muhakkak bir yakınlığı ve bir akibet güzelliği vardır" (Sâd 24-25).

Âyetin meâlinden de anlaşılacağı üzere Hz. Dâvud, zellesine tevbe ve istiğfar ile secde ederek Cenâb-ı Hakk'a yöneldiği için Resûl-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)* O'nun secdesini tevbe secdesi olarak tavsif etmiştir. Hz. Dâvud'un affa ve mağfirete mazhar olması ve Cenâb-ı Hakk'tan kendisine -ilâhî yakınlık ve akibet güzelliği (وَاِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفٰى وَحُسْنَ مَآبٍ) şeklinde- yüce menziller vaadedilmiş olması sebebiyle secdeye kapanan Hz. Peygamber, bu secdesine şükür secdesi demiştir.

İşte, bu ma'nâya binâen Hanefîler, Sâd sûresindeki secdeyi وَخَرَّ رَاكِعاً

وَأَنَابَ kavl-i şerifinden sonra değil, müteakip âyette yer alan وَحُسْنَ مَآبٍ kavl-i şerifinden sonra yaparlar.

4- Şârihler şunu da belirtirler: Sâd sûresinde secdenin sübûtu hakkında *Hanefîlerle Şâfiîler* arasında ihtilaf yoktur. İhtilaf, bu secdenin "azâim"den olup olmaması husussundadır. Şâfiîler, sadedinde olduğumuz hadiste geçen *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'ın: "Sâd azâimden değildir" sözüyle amel ederek, mezkûr âyetin okunmasında secdeyi vacib görmezler. Şâfiî ve etbaı: "Sâd secdesi vâcib değildir, bu bir şükür secdesidir, namaz haricinde müstehab olarak secde edilir, namazda haramdır" demiştir. *İmam Âzam* ve Ashâb'ı ise Buhârî'nin Sâd sûresinin tefsirinde kaydedilen ve nassa dayanan rivâyetini esas alarak mezkûr secdeye azâimden kabul etmiş, okununca secde etmenin vacib olduğuna hükmetmiştir. Nesâî'nin rivâyetinde Sâd secdesi için tevbe secdesi denmiş olması da Hanefîlere bir delil olabilir. Zira onun tevbe secdesi olması, vacib olmasına mâni değildir. Gerçi İbnu Abbâs'ın rivâyetinde Sâd'ın okunması sırasında Resûlullah'ın da secde etmiş olduğu söylenmektedir, bu da Hanefîlerin lehine bir delil olabilir.

İmam Mâlik ve *Ahmed İbnu Hanbel*'den gelen rivâyet onların iki farklı görüşte olduklarını te'yid eder: Bir görüşlerinde Hanefîlere, bir görüşlerinde de Şâfiîlere uyarlar.

2769 ٣ـ وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَرَأَ رسولُ الله ﷺ : وَالنَّجْمِ، فَسَجَدَ فيها وَسَجَدَ مَنْ كَانَ مَعَهُ، غيرَ أنَّ شَيْخاً مِنْ قُرَيْشٍ أخَذَ كَفّاً مِنْ تُرَابٍ فَرَفَعَهُ إلى جَبْهَتِهِ، وقَـــالَ: يَكْفِينِي هذَا. قـــالَ ابْنُ مَسْعُودٍ: فَلَقَدْ رَأَيْتُهُ بَعْدُ قُتِلَ كَافِراً وَهُوَ أُمَيَّةُ بنُ خَلَفٍ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي، وهذا لفظ البخاري.

3. (2769)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ve'n-necmi sûresini okudu ve secde-i tilâvette bulundu, beraberindekiler de secde ettiler. Ancak, aralarında bulunan Kureyşli bir ihtiyar yerden bir avuç toprak alarak alnına götürdü ve: "Bu bana yeter" dedi.

İbnu Mes'ud der ki: "Ben sonra bu herifin kâfir olarak öldürüldüğünü gördüm. Bu Ümeyye İbnu Halef'di. [Buhârî, Sücûdu'l-Kur'ân 4, 1, Menâkıbu'l-Ensâr 29, Meğâzî 7, Tefsir, Necm; Müslim, Mesâcid 105, (576); Ebû Dâvud Salât 330, (1406); Nesâî, İftitah 49, (2, 160). Metin, Buhârî'deki metindir.]

AÇIKLAMA:

1- Buhârî'nin bir rivâyetinde, bu sûrenin , secde âyeti ihtiva eden ilk sûre olduğu belirtilir. Yine belirtilir ki, âyet okunduğu zaman, Resûlullah'la birlikte orada bulunan müslüman-müşrik, ins-cin herkes secdeye kapanmıştır. Müşriklerin de secde etmeleri, bazı âlimlerin açıklamasına göre, âyette Lât ve Uzza gibi putların da zikredilmesi sebebiyledir.

2- Bu rivâyette, secdeden imtina eden kimsenin Ümeyye İbnu Halef olduğu tasrîh edilir. Ancak başka rivâyetlerde, bazan isim zikredilmez, bazan de *Velid İbnu'l-Muğîre, Utbe İbnu Rebî'a* ve *Saîd İbnu'l-Âs'ın* da isimleri geçer. İbnu Hacer, Necm sûresindeki açıklamasında, İbnu Mes'ud'un secdeden tek kişiyi istisna etmesini, "kendi gördüğü kadarıyla" diyerek kayıtlar. Yani başka rivâyetler, Ümeyye İbnu Halef'ten başka secdeye katılmayanları da zikretmektedir. Aslında dört kişinin secdeye katılmamış olması daha kavî ihtimaldir.

3- Hadise, *Vâkidî*'nin cezmen beyanına göre, nübüvvetin beşinci yılında Ramazan ayında cereyan eder. Aynı yılın Receb ayında da Habeşistan'a birinci göç vukûa gelmişti. Bu secde haberi Habeşistan'dakilere "müşrikler müslüman oldu" şeklinde ulaşır ve geri dönerler. Ancak gelince onları eski halleri üzere kâfir bulurlar, ikinci sefer göçerler.

GARÂNÎK HADİSESİ

Necm sûresindeki secde âyeti okunduğu zaman müslümanlarla birlikte müşriklerin de secde etmeleri vakâsı, İslâmî kaynaklarda Garânîk hâdisesi olarak geçer. Bu hâdise zaman zaman İslâm düşmanları tarafından İslâm aleyhine istismar edilmiştir. Öyle ki bu hadiseyi ters yönde tamamen şahsî yorumlarla romanlaştırarak İslâmî mukaddesâta saldıran bir kitap, 1988-1989 yıllarında, dünyanın her tarafında sert aksülamellere sebep olmuş, birçok insanların ölümleriyle sonuçlanan kanlı hâdiselere yolaçmıştır.

Hâdisenin iç yüzünü bilmenin gereğine inanıyoruz. Bu sebeple vakayı kısaca özetleyecek, sonra da konu üzerine derinlemesine bir tahlil yazısını Prof. Dr. Suat Yıldırım'dan iktibas edeceğiz. Vak'âyı özetlemede, birçok mevzuda olduğu gibi, İbnu Hacer el-Askalânî'nin Buhârî Şerhi Fethu'l-Bâri'yi esas alıyoruz.

İbnu Hacer, Garânîk hâdisesi'ni Necm sûresinde değil Hacc sûresinde açıklar. Çünkü, bu hâdiseyi istismar edenler Hacc sûresinin 52. âyetini kendilerine delil yaparlar. Bu âyette bahsedilen meseleye Necm

sûresiyle ilgili rivâyeti delil gösterirler ve hatta Hacc sûresindeki mezkûr âyetin, Necm sûresinin tilâveti sırasında şeytanın oyununa karşı Resulullah'ı teselli maksadıyla nâzil olduğunu söylerler. Öyle ise iki ayrı âyetin yorumu birleştirilerek tek bir neticeye varılmaktadır.

a) *Hacc* sûresinde şeytanın peygamberlere vesvese atacağı ifade edilmektedir.

b) *Necm* sûresine şeytan vesvese atmış, âyet telkin etmiştir. Sonradan bu âyet çıkarılmıştır.

NETİCE: Kur'an muharreftir, iddia edildiği kadar mazbut değildir. İslâm düşmanlarının kısaca demek istedikleri bu..

1- *Hacc* sûresindeki âyetin meâli: **"(Ey Muhammed)! Biz, senden evvel hiçbir resul, hiçbir nebi göndermedik ki o, (birşey) arzu ettiği zaman şeytan onun dileği hakkında illâ (bir fitne) meydana atmış olmasın. Nihâyet Allah, şeytanın ilkâ edeceği (o fitneyi) giderir, iptal eder. Yine Allah, âyetlerini sâbit (ve mahfuz) kılar. Allah (her şeyi) hakkıyla bilendir, tam hüküm ve hikmet sahibidir"** (Hacc 52).

2- Burada şeytanın peygamberlerin hepsine verdiği fitneden, Peygamberimize vermiş olduğu iddia edilen fitne, Necm sûresinin okunması sırasında 20. âyetle 21. âyet arasında telkin edilen bir cümle olmalıdır.

19-20. âyet: ﴿أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّى وَمَنَوةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرَى﴾ **"(Allah'ı bırakıp taptığınız) Lât'ın, Uzzânın ve (bunların) üçüncüsü olan diğer Menât'ın herhangi bir şey hakkında zerrece kudretleri var mı? Bize haber verin?"** (19-20. âyetler).

3- Şeytanın araya ilkâ ettiği söylenen cümle: تِلْكَ الْغَرَانِيـــــــقُ الْعُلَى وَإِنَّ شَفَاعَتَهُنَّ لَتُرْجَى **"Bunlar yüce kuğu kuşları (yani tanrıçalar)dır ve elbette onların şefaatleri umulur."**

4- Necm sûresinin mevzumuzu ilgilendiren âyetlerinden bir kısmı (21-29. âyetler).

"Erkek sizin de dişi O'nun mu? O takdirde bu, insafsızca bir taksim! Bu (putlar) sizin ve atalarınızın taktığınız, adlardan başkası değildir. Allah onlara hiçbir hüccet indirmedi. Onlar, kuruntudan ve nefislerin arzu ettiği hevâ ve hevesden başkasına tâbi olmuyorlar. Halbuki andolsun, kendilerine Rabblerinden o hidâyet (rehberi) gelmiştir. Yoksa insana her umduğu şeye nâil

olma imkanı mı var? İşte âhiret de dünya da Allah'ındır. Göklerde nice melek vardır ki, onların şefaatleri bile hiçbir şeye yaramaz. Meğer ki o şefaat Allah'ın dileyeceği ve razı olacağı kimseler için ve ancak O'nun izin vermesinden sonra ola... Hakikaten, onlar âhirete îman etmezler, meleklere alabildiğine dişi adı takarlar. Halbuki onların buna dair de bilgisi yoktur. Onlar kuruntudan başkasına tâbi olmazlar. Kuruntu ise, hiç şüphesiz haktan hiçbir şeyi ifade etmez.

Onun için sen (Habîbim) bizim zikrimize arka çeviren, dünya hayatından başkasını arzu etmeyen kimselerden yüz çevirir" (Necm, 21-29).

RİVAYET

Garânîk hâdisesi'ni anlatan rivâyet, -İbnu Hacer'in açıklamasina göre- bir çok tarikten rivâyet edilmiştir. Bu rivâyetlerden bir tanesinin senedi sahih, diğerleri zayıftır. Sahih sened Saîd İbnu Cübeyr'e aittir.[20]

Rivâyet şöyle:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'de Ve'n-necmi sûresini okudu. "Lât'ın, Uzzâ'nın ve üçüncüsü olan diğer Menât'ın herhangi bir şey hakkında zerrece kudretleri var mı? Bize haber verin" âyetine gelince şeytan lisanına: *"Bunlar yüce tanrıçalardır ve elbette şefaatleri umulur" cümlesini attı. Bunun üzerine müşrikler: "Bugüne kadar ilahlarımızı hiç hayırla yad etmemişti"* dediler. (Sûrenin sonundaki secde emri üzerine) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* secde etti, onlar da secde ettiler.

Görüldüğü üzere rivâyetin zâhiri, başta Resulullah'ın ismet'i (ilâhî korunma altında bulunması) olmak üzere pekçok islâmî esasa zıddır. Bu sebeple birçok âlimler bu rivâyeti batıl addetmiş ve reddetmiştir.

İbnu Hacer, bunu لاَ أَصْلَ لَهُ "Hiçbir muteber aslı yok" diye mutlak olarak reddeden *Ebû Bekr İbnu'l-Arabî* başta olmak üzere, hadisi sened yönünden zayıflığı sebebiyle reddedenlerin görüşlerini kaydettikten sonra, bu yaklaşıma katılmadığını belirtir. Der ki: "Bütün bu mülâhazalar kaidelerimizle uyuşmaz. Zîra, bir rivâyetin senetleri sayıca artar ve mahrecleri (ilk râvileri) de farklı olursa bu durum, rivâyetin muteber bir asla da-

20– Hemen belirtelim ki: Garânîk hâdisesiyle ilgili rivâyetin saçmalığı sebebiyle pek çok âlim -görüleceği üzere- vak'ayı reddetmiş, rivâyetin uydurma olduğunu söylemiştir. Rivâyeti reddetmeyip ifade ettiği sakatlık ve yanlışlığı açıklayan, te'vil eden âlimler de var. İbnu Hacer'in açıklaması bu ikinci grubu temsil edecektir.

yandığına delil olur. Nitekim, onun üç senedinin es-Sahîh'in şartına uyan mürseller olduğunu[21] bu durumdaki hadislerin, mürsellerle amel edenler açısından delil olduğunu, keza bunlar birbirlerini desteklediği için mürsel'le amel etmeyenlerin de amel edeceği durumda olduklarını belirttim. Durum böyle olunca rivâyette kabul edilemiyecek hususu te'vil etmek gerekir. Bu rivâyette kabul edilmeyecek cümle, أَلْقَى الشَّيْطَانُ عَلَى لِسَانِهِ تِلْكَ الْغَرَانِيقُ الْعُلَى وَإِنَّ شَفَاعَتَهُنَّ لَتُرْتَجَى "Şeytan Resûlullah'ın lisansına: *"Bunlar yüce tanrıçalardır ve elbette şefaatleri umulur"* cümlesidir. Zîra bu cümlenin zahirine hamledilmesi câiz değildir. Çünkü, Aleyhissalâtu vesselâm'ın Kur'ân-ı Kerîm'e ondan olmayan bir şeyi âmmden veya sehven ilave etmesi muhaldir, mümkün değildir. Zîra bu, hem onun getirmiş olduğu tevhide aykırıdır, hem de sahip olduğu ismete (ilâhî korunma garantisine) aykırıdır."

İbnu Hacer, bundan sonra ulemânın bu rivâyetle ilgili çok farklı te'villerini ve bu te'villere arkadan gelenlerin kabul veya red yönünden gösterdikleri aksülamelleri (tepkileri) kaydeder.

Bu tevillerden birine göre: "Dendi ki: "Muhtemelen bunu, Resulullah kâfirleri tevbîh (yani hiç bu tanrıçaların şefaati olur mu? ma'nâsında) için söylemiştir." Kadı İyâz: "Bu câizdir, yeter ki bu maksadla söylendiğine bir karîne olsun, husûsen o zamanlarda namaz esnasında (Kur'an dan olmayan) kelam caiz idi" der. Bakıllânî de bu te'vile meyletmiştir."

★ Bir diğer te'vil: Yüce tanrıçalardan (Garânîk) murad, meleklerdir. Kâfirler meleklere Allah'ın kızları diyorlar ve onlara tapıyorlardı. Bu sebeple arkadan gelecek olan أَلَكُمُ الذَّكَرُ وَلَهُ الأُنْثَى "Erkek sizin de dişi onun mu?" O takdirde bu, insafsızca bir taksim" âyetiyle reddedilmeleri için hepsi birden "şefaatleri umulan melekler..." ma'nâsında zikredilmiştir.[22] Müşrikler bunu işitince, (sadece tapındıkları meleklere değil) hepsine yani putlarına da hamlettiler ve: "Bizim ilahlarımıza tâzîmde bulundu.." dediler ve bundan razı oldular. Allah Teâlâ hazretleri bilahare (onların bu ters anlayışları üzerine o iki kelimeyi) neshederek âyetlerini tahkîm etti (yanlış anlamalara karşı sağlam kıldı.)"

★ Bir diğer te'vil: "Dendi ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*

21– Mürsel, senesinde kopukluk olan (çoğu kere de sahâbe ismi düşen) hadislere denir. Mürsel hadis zayıftır, ancak bazı âlimler mürselle amel etmiştir. Bir mevzuda gelen birkaç zayıf, birbirini destekleyeceği için çok tarikten gelen zayıfla amel, ulemâca benimsenen bir prensiptir.

22– Yani ma'nâ şöyle olur: "...Şu şefaatleri umulan meleklerin erkekleri sizin de dişileri Allah'ın mı, bu ne insafsız bir taksim."

Kur'ân-ı Kerîm'i tilâvet buyuruyordu. Şeytan da O'nun uygun bir sektesini (âyet sonlarındaki durmalarını) gözetliyordu. Mezkûr cümleyi, Aleyhissalâtu vesselâm'ın nağmesini taklid ederek, yakınında bulunanın işitip ondan zannedip yayacağı şekilde telaffuz edip söyledi. "Kadı İyâz buna: "Te'villerin en güzeli" der ve ilave eder: "Bunun doğruluğunu, Buhârî'nin, *İbnu Abbâs*'tan kaydettiği temennî kelimesinin tefsiriyle ilgili açıklama te'yid eder.[(23)] İbnu Hacer devamla bu te'vili İbnu'l-Arabî'nin de güzel bulduğunu, ayrıca âyet hakkında: "Bu âyet (Hacc 52) bizim mezhebimizde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kendisine nisbet edilen yakışıksız isnadlardan tebriesinde nassdır" dediğini belirtir. Yine İbnu Hacer'in iktibasına göre *İbnu'l-Arabî* şöyle der: فِى اُمْنِيَّتِهِ ibâresinin âyetteki ma'nâsı "kıraâtinde" demektir. Böylece Allah Teâlâ hazretleri bu âyette haber veriyor ki, peygamberleri hakkında sünneti şudur: **"Peygamberler bir söz söylediği zaman şeytan kendi nefsinden bir şey ilave edecek olursa, Allah bunu iptal edecektir."**[(24)] Bu şeytanın, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kavline birşeyler sokuşturduğuna delildir, Resûlullah'ın onu söylemiş olduğuna değil."

★ Meseleye İslâm Peygamberi adlı kitabında temas eden Muhammed Hamidullah'ın açıklaması da kayda değer. Yukarıda İbnu Hacer'den kaydettiğimiz ilk te'vile uygun bir yorum yapar. Yani, müşriklerin benimseyerek secde etmelerine sebep olan cümle, istifhâm-ı inkâri tarzında söylenmiş, ancak soru eki olmadığı için müşrikler müsbet ma'nâda anlayarak, putlarına da bir mevki verildiğini zannetmişler, memnun olmuşlardır. Metin aynen şöyle:

"Müslüman tefsirciler, umumiyetle, bu son iki "âyet" Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tilâvet buyurduğu metinde yok idi. Ancak şeytan onu sokuşturdu ve sadece müşriklere işittirdi. Resulullah'ın tilâvet ettiği metinde, bu şeytânî âyetin de bulunduğu kabul edilecek olsa bile, bunun izahı bir zorluk getirmez.

23– Bundan maksad şudur: Bahsin başında Hacc sûresinde kaydettiğimiz âyette, ﴿وَمَا اَرْسَلْنَا مِن رَسُولٍ اِلاَّ اِذَا تَمَنَّى﴾ **"Biz senden evvel hiçbir Resul göndermedik ki o, (birşey) arzu ettiği zaman şeytan onun dilediği hakkında illâ bir fitne meydana atmasın.."** âyetinde geçen تَمَنَّى "arzu ettiği zaman" kelimesini İbnu Abbâs, تَلاَ yani "tilâvet ettiği zaman" diye açıklar. Keza aynı âyette geçen اُمْنِيَّتِهِ "dileği" kelimesini de قِرَاءَتِهِ "Kur'ân okuması" diye açıklar.

24– Bu yorumu esas alınca, başta kaydettiğimiz meâli şöyle anlamamız gerekecek: "(Ey Muhammed)! Biz, senden evvel hiçbir resul, hiçbir nebî göndermedik ki, o (bir vahiy) kırâatte bulunduğu zaman şeytan O'nun kırâatı hususunda illâ (bir fitne) meydana atmış olmasın. Nihayet Allah şeytanın ilkâ edeceği (o fitneyi) giderir), iptal eder..."

Öyle anlaşılıyor ki, bu "âyetler" tanınıyordu ve dendiğine göre bu son iki âyeti, birisi sese soru üslûbu katmaksızın, şaşırtıcı şekilde müsbet ve te'yid edici bir tonla tilâvet etti." Metinde soru edatı olmadığı için ma'nâ, *"Bunlar yüce tanrıçalardır ve elbette şefaatleri umulur"* şeklinde anlaşılmıştır. Halbuki sesin tonu ile "Bunlar yüce tanrıçalar olur mu? Hiç bunların şefaatleri umulur mu?" şeklinde denmesi gerekirdi. Orada hazır olan putperestler, Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kendi putları lehine bir tâviz verdiğini zannederek fevkalâde sevindiler. O kadar ki, Hz. Peygamber ibâdetini icra ederken secde ettiği zaman Ka'be'nin önünde onlar da secde ettiler. Hz. Peygamber'in bu olup bitenlerden haberi yoktu. Fakat bu yanlış anlamadan sonra bir yumuşama hâkim oldu. Dedikodu Habeşistan'a kadar ulaştı ve oradaki göçmenlerden bir kısmını geri dönmeye tahrik etti. Bu sırada sis kalktı, mesele ortaya çıktı. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, vak'aya muttali oldu ve son derece üzüldü. Yeni bir âyet, durumu tashih ederek işkâli kaldırdı: **"(Allah'ı bırakıp taptığınız) Lât'ın, Uzzâ'nın ve (bunların) üçüncüsü olan diğer Menât'ın herhangi bir şey hakkında zerrece kudretleri var mı? Bize haber verin: Erkek sizin de dişi O'nun mu? O takdirde bu, insafsızca bir taksim... Bu (putlar) sizin ve atalarınızın taktığınız adlardan başkası değildir. Allah onlara hiçbir hüccet indirmedi. Onlar, kuruntudan ve nefislerin arzu ettiği hevâ ve hevesten başkasına tâbi olmuyorlar. Halbuki andolsun kendilerine Rabblerinden o hidâyet (rehberi) gelmiştir"** (Necm 19-23).

Tâvizin neshedilmesi zaten istikrarsız olan Mekke müslümanlarının vaziyetini daha da ağırlaştırdı. Bunlardan büyük bir bölümünün, yaban diyarlara gitmek üzere şehri terketmek gerektiği kanaatine varmış olmaları bizi şaşırtmaz.

Kaydedilen bu birkaç te'vilden anlaşılacağı üzere, İslâm âlimleri, meseleye farklı yorumlarla yaklaşmışlardır. Mevzuun şahsî yorumla değil, başka âyet ve hadislerden elde edilecek delil ve karînelerin aydınlığında yapılacak yorumla açıklanması gerekir. İslâm ulemâsı böyle hareket etmiştir.

[Meselenin günümüzde dünya çapında bir polemik konusu yapılmış olması sebebiyle, bu polemiklere cevap sadedinde, günümüzün bir yetkilisi tarafından yapılan tahlili aynen kaydediyoruz. Meseleye ilgi duyanların bununla mutmain olacaklarını umarız.[25]]

25– Bu tahlil, **Zaman Gazetesi** tarafından 12 Mart 1989 günü Ankara Kocatepe Camiinde düzenlenen Kur'ân Sempozyumu'nda Prof. Dr. Suat Yıldırım tarafından tebliğ olarak sunulmuştur.

ŞEYTAN KUR'ÂNA MÜDAHALE EDEMEDİ

"1- Hacc sûresinin 52. âyet-i kerîmesini bazıları yanlış anlayıp, şeytanın vahye müdahale ederek, peygamberlerin, vahye aykırı söz ilave etmelerine sebep olduğu ma'nâsını çıkarmış, ayrıca uydurulmuş bir hadise ile de irtibat kurarak meseleye, İslâm'ın vahy itikadına uymayan bir mahiyet kazandırmışlardır. Bazı müsteşrikler ise, bu asılsız rivâyeti, Kur'ân âyeti derecesine çıkarmak sûretiyle, vahyin, öyle müslümanların inandığı kadar kesin olmadığı, Kur'ân'dan çıkarılan âyetler de bulunabildiği, dolayısıyla tahriften büsbütün mâsun olmayabileceği şüphesini uyandırmak istemişlerdir. Biz, önce bu âyetin normal olarak ifade ettiği ma'nâyı açıklayacağız. Fakat âyetlerin çoğu gibi, bu âyetin de ma'nâsını daha iyi anlamak için sibak ve siyâkı ile beraber mütalaa etmek, yani onu vârid olduğu muhtevaya yerleştirmek gerekli olduğundan Hacc sûresinin, bir bütün teşkil eden (42-55. âyetler) kısmını gözönünde bulunduracağız.

"KALPLERİ KÖR..."

Bu pasaj, tevhid tarihine seri bir resm-i geçit yaptırarak, peygamberlerin (aleyhimusselâm) tebliğleri karşısında, inkârcı güruhların her devirde görülen ve herkese mâlum olan tutumlarını nakleder. Bundan ibret alınması lüzumunu vurgular. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ilâhî emirleri tebliğ etmesi karşısında müşriklerin çeşitli mugâlatalar ile mücadele edip, onun maksadına uymayan birtakım şeyler yayarak, ahaliyi kendisinden uzaklaştırmak istediklerine işaret eder. Sonra sözü Mekke müşriklerine getirerek onların Hz. Peygambere: "İşte inanmıyoruz, doğru isen bizi derhal imha ediver bakalım!" demelerine karşı, Allah'ın kendilerine mühlet verdiğini, îman edip makbûl işler yaparlarsa kendilerini ebedî mükâfaatın beklediğini, yoksa hak dîni yok etme gayretlerinin faydasız olup kendilerini cehenneme sürükleyeceğini bildirdikten hemen sonra bu âyete yer verir. Gönderilen o peygamberlerin bildirdikleri ilâhî buyrukları, cin ve ins şeytanlarının tepki ile karşıladıklarını, onları saptırmaya çalıştıklarını, fakat Allah Teâlâ'nın onların bu karartma ve engelleme teşebbüslerini giderip âyetlerinin tesirlerini sağlamca yerleştirdiğini, bunun da imtihan hikmetiyle yapılıp, Allah'ın gerçek mü'minlerle münafıkları ortaya çıkarmak istediğini bildirir. Bu kısmın meâli şöyledir:

42- **"Eğer bunlar seni yalanlıyorlarsa (bil ki) bunlardan önce Nuh, Âd ve Semud kavmi de yalanlamıştı. 43- İbrahim'in kavmi, Lût'un kavmi de (yalanlamıştı). 44- Medyen halkı da (yalanlamıştı); Mûsa da (yalanlanmıştı) Bende kâfirlere (yola gelirler**

diye) mühlet verdim, sonra onları yakaladım. (Bak), benim onları reddim nasıl oldu! 45- Halkı zulmederken helâk ettiğimiz nice memleketler vardır ki duvarları (alta yıkılan) tavanlarının üstüne çökmüştür. Nice kullanılmaz olan kuyu ve nice ıssız kalmış sağlam köşk vardır! 46- Hiç yeryüzünde gezmediler mi ki (kendilerinden önce mahvolanların yerlerini görsünler de) düşünecek kalpleri, işitecek kulakları olsun (akılları başlarına gelsin, hak sözü işitsinler). Zîra gözler kör olmaz (çünkü gözlerin körlüğü geçici bir görme yetersizliğidir) fakat asıl sînelerdeki kalpler kör olur. 47- Senden azabı çabucak istiyorlar. Allah sözünden caymaz (bir süre gecektirse de mutlaka dediğini yapar, acele etmez). Rabb'ın yanında bir gün, sizin saydıklarınızdan bin yıl gibidir. 48- Nice ülke var ki zulmederken ona biraz mühlet vermişiz, sonra onu yakalamışızdır. (Sonunda) dönüş ancak banadır. 49- De ki: "Ey insanlar ben sizin için ancak apaçık bir uyarıcıyım." 50- İnanıp iyi işler yapanlar için mağfiret ve bol rızık vardır. 51- Âyetlerimizi red ve iptal etmek için onları kabul edenlere karşı yarışa girenlere gelince, onlar da cehennemin halkıdır. 52- Senden önce hiçbir resûl ve nebî göndermemiştik ki o, (birşey) arzu ettiği zaman, şeytan onun arzusuna (karşı çıkıp, onu meşgul ve me'yus edecek bir düşünce) atmış olmasın. Fakat Allah bilendir, hikmet sahibidir. 53- Allah böyle yapar ki şeytanın attığını, kalplerinde hastalık olanlar ve kalpleri katılaşmışlar için bir imtihan yapsın. Zalimler gerçekten, haktan uzak bir ayrılık içindedirler. 54- Ve kendilerine ilim verilmiş olanlar da onun (Kur'ân' ın) Rabbi'nden gelen hakikat olduğunu bilsinler de O'na inansınlar, böylece kalpleri ona saygı duysun. Şüphesiz ki Allah, mü'min-leri mutlaka doğru bir yola iletir. 55- İnkâr edenler ise, ansızın o saat (kıyâmet veya ölüm) kendilerine gelinceye, yahut o kısır (hayrı dokunmaz) günün azabı kendilerine gelinceye kadar o Kur'ân dan yana kuşku içinde devam edeceklerdir" (Hacc, 42-55).

Hacc sûresinin 52. âyetinde geçen temennâ, "Takdir etmek, içinden kurmak (Âlusî, 17/33)" demektir. Kamus sahibi: "Bir şeyi dilemek, ummak, muhayyilede takdir ve tasvir etmektir" der. Bu isim Rağıp el-İsfehânî'nin bildirdiğine göre ümniyye olup (Müfredat, s. 476). "Temennîden ötürü hayalde (nefste) hâsıl olan sûret" ma'nâsına gelir. Temennî'nin ikinci ma'nâsı: "Okumak, kıraat etmek" olup; ümniyye ise kırâat ma'nâsına gelir. Ebû Müslim bu iki ma'nâyı şöyle irtibatlandırıyor: "Zira okuyan kimse, içinden harfleri takdir eder (ölçüp biçer), zihninde canlandırır (tasavvur eder) ve derken yavaş yavaş telaffuz eder" (Âlusî 17/33).

TEMENNÎ'NİN BİRİNCİ MA'NÂSINA GÖRE ÂYETİN MA'NÂSI:

Türkçemizde de bulunan ilk ma'nâya alınırsa âyet şöyle tefsir edilir: Her peygamber, kavminin ilâhî hidâyete tâbi olup, kötülüklerden kurtularak dünya ve âhiret saadetine erişmelerini şiddetle arzu eder. Hatemu'l-Enbiya (s.a.s.) bütün insanlığa gönderilen mutlak resûl olduğundan, bütün insanların hak yola girmelerini, kendisini yiyip tüketecek derecede arzu ediyordu. (*"Onlar îman etmiyor diye sen, her halde kendini yiyip tüketeceksin"* Şuara 3). Onun bu yönde ilerlemesine karşı şeytanda birtakım engeller koymak ister durur. Cinnî şeytan, ins şeytanlarına telkinatta bulunup bu hususta müşterek hareket ederler. En'âm 121: *"Şeytanlar, siz mü'minlerle mücadele etmelerini sağlamak için dostarı (ins şeytanları)na telkinatta bulunurlar."* Buradan, Nadr İbnu el-Hâris gibi ins şeytanları da anlaşılabilir. Zîra o da vahiy ile bildirilen şeylere benzer şeyler uydurup vahye şüpheler atmak, böylece kavmini İslâm'dan alıkoymak istiyordu (Âlusî, 17/175).

Böylece şeytan, insanların kalplerine şüphe atarak, halkı, resûllere karşı koymaya çağırır. Yahut resul, kavminin hidâyetini temennî edip hırsla çalışırken, şeytan O'nu ümitsizliğe düşürmek için vesvese verir. O'nu maksadından caydırmaya çalışır. Kur'ân-ı Kerîm, şeytanlara uyanların yaptıkları işleri bazan şeytanlara izâfe eder. Zira sebebiyyet münasebeti vardır.

Dine davetinin başlangıcında Peygambere inananlar az, küfür tarafı ise sayı ve maddî imkan bakımından çok güçlü olduğundan şeytan, haklı olanların, sayıca çok olanlar olduğu telkininde bulunur, hatta "haklı olsa Allah onu üstün kılardı" diye Allah Teâlâ'nın da kendi tarafında olduğu vesvesesini verir. Bu durum, bir taraftan müşrikler, bir taraftan mü'minler hakkında bir fitne (yani imtihan) olur,. Fakat neticede Cenâb-ı Allah, sabreden îman ehlini te'yid ederek, peygamberlerin arzularına karşı şeytanların ortaya attıklarını giderip, peygamberlerin tebligâtının hak ve hakikat olduğunu izhar eder. Şeytanın ye'se düşürmek üzere vesvese verdiği peygamber, ilk anda vesveseye maruz kalsa da, "ismet" vasfı vesvesesinin karşısına çıkar, yani Allah'ın verdiği "günahtan korunmuşluk" vasfı ile şeytanın vesvesesini iptal edip boşa çıkarır (M. T. İbn Âşur, Tefsîru't-Tahrîr, 17/299-300). Mü'minlerin kalplerinden şeytanın şüphelerini nesh edip, vahdâniyet ve risâletin hakkâniyetini bildiren âyetleri onların kalblerinde muhkem kılar, kâfirler ve münâfıklar ise küfür ve şüpheleri içinde kalırlar.

Âyet-i Kerîme, bu vetîrenin bütün tevhid tarihinde, istisnasız olarak tekrarlandığını bildirerek Hz. Peygamberi ve mü'minleri teselli etmektedir (Krş. A.H. Aksekili, Hatemu'l-Enbiya Hazretlerine İsnad Olunan En Çirkin İftirânın Reddiyesi, s. 61-67; İbn Âşur, Tefsiru't-Tahrir, 17/300-301).

Âyetlerin ma'nâsını tevcih hususunda birkaç görüş daha varsa da bu âyetteki umum ta'lil, risâlete hakkını vermek gibi üç husus dikkate alınınca, isabetli tefsirin ancak bunlar olduğu tezâhür eder (Aksekili, s. 69). Bu îzahda ne lisan kaidelerine, ne de itikad esaslarına aykırı bir taraf yoktur. Bu ma'nâ zorlamasız, münsecim olarak âyetin fasih ifadesinden ortaya çıkan ma'nâ olup, ayrıca bir hikâye uydurmak sûretiyle boşluk tamamlama ihtiyacı göstermez (İbn Âşur, 17/303).

TEMENNÎ'NİN İKİNCİ MA'NÂSINA GÖRE ÂYETİN MA'NÂSI:

Temennî'nin ikinci ma'nâsı okumaktır (İbn Âşur, bu ma'nâdan ve bunun şahidi olarak Hassan İbn Sâbit (r.a)'e nisbet edilen beytin ona mensub olduğundan şüphesini izhar eder). Elka, "birşeyi elinden atmak" demek olup, bozmak kasdıyla halk içine bir şey atmak ma'nâsıyla vesvese hakkında istiâre olunmuştur. Nitekim "elkaytü fi hadîsi fülânin" deyimi, "söylenenin maksadına aykırı olmakla beraber lafzın az çok muhtemel olduğu şeyi sözüne karıştırdım" yahut "netice itibariyle bu demektir" diyerek, "söylemediği bir şeyi ona mal ettim" demektir. (Hak yolun karşısına çıkanlar, insanları saptırmayı kendilerine iş edinirler, onlar şüpheye uyup, şüphe uyandırmak için çabalar dururlar. Sapkınların kalplerine bunları atanlar (ilkâ edenler) şeytanlar olduğu için bu sebebiyyet alâkasından ötürü onların yaptığı iş, şeytanlara izafe edilebilir.)

Mesela şeytanların kulaklarına üflemeleriyle müşrikler, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Kur'ân âyetlerini tebliğ ettikçe, bâtıl bir şekilde onu redde çalışıyorlardı.

2- Şimdi meselenin diğer tarafına geçelim:

Cenâb-ı Allah Necm sûresinde putları tahkir etmek üzere şöyle buyurur: **19- "Baksanıza şu Lât ve Uzzâ'ya... 20- Ve üçüncüleri olan öteki (put) Menât'a. 21- Demek erkek size, kadın Allah'a öyle mi? 22- O halde bu insafsızca bir taksim! 23- Onlar (o putlar) sizin ve babalarınızın (tanrı) diye isimlendirdiğiniz (boş, medlûlsüz) isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar(ın tanrılığı hakkında) hiçbir delil indirmemiştir. O putlara tapanlar sırf zanna ve nefislerinin alçak hevesine uyuyorlar. Halbuki onlara, Rabb tarafından yol gösterici gelmiştir. 24- Yoksa her arzu ettiği şey, in-**

sanın kendisinin mi olacaktır? 25- Son da, ilk de (âhiret de dünya da) Allah'ındır. 26- Göklerde nice melek var ki onların şefaati hiç bir şeye yaramaz, meğer Allah'ın dilediği ve razı olduğu kimseye izin verdikten sonra olsun (ancak o zaman şefaatin faydası olur). 27- Âhirete inanmayanlar, meleklere dişilerin adlarını takıyorlar. 28- Onların bu hususta bir bilgileri yoktur, sadece zanna uyuyorlar, zann ise hak olan (ilmin) yerini tutmaz" (Necm, 19-27).

Bu pasaj, sadece putları ve putperestliği tahkir eden, bütünlük arzeden, unsurları arasında kopukluk olmayan insicamlı bir metindir. Kısaca söyleyecek olursak burada putlar ve putperestler, putların kız sûretinde tasvir edildiğide tasrih edilerek, yedi yerde açıkça tahkir edilmiştir. Şöyle ki:

a) Efe raeytüm [(26)] ile yapılan tahkir. Zîra bu tâbir, peşinden gelen şeyi reddetmek için yapılan bir girizgâhtır.

b) Esmâün semmeytümûhâ ile kuru isimler, medlûlü olmayan sadece müşriklerin vehimlerinde varlığı bulunan putlar kastedilir.

c) Allah, onları tanrılaştırmaya hak verdirecek hiçbir delil bildirmemiş, hiç bir yetki vermemiştir.

d) *"Demek erkek size, kadın Allah'a öyle mi?"* istihzası.

e) Sırf zanna ve alçak hevese uydukları ittihamı.

f) Makbul varlıklar olan meleklerin bile, Allah'ın izni olmadıkça, şefaatlerinin fayda vermediği.

g) Meleklerin dişi olduğunu söyleyenlerin âhirete inanmadıkları.

Efe raeytüm ile, müşriklerin mâbudlarının hakirliği, akîdelerinin sakimliği gösteriliyor. Hitap Kureyş'e yapılmaktadır. Yani "Sırf ilahî vahy olan bu kelamı dinledikten, sahibinizin (arkadaşınızın) Mi'râc'ta gördüklerini duyduktan sonra, şimdi söyleyin gördünüz o Lât ve Uzzâ'yı, hem üçüncü put Menât'ı (Elmalılı H. Yazır, 6/4591). "...Bu beyandan sonra, siz de o taptığınız muhtelif putları ve geriliklerini gördünüz değil mi? Şimdi haber verin bakalım, size erkek, O'na dişi öyle mi!" Müşrikler putlarına müennes (dişi) isim takarlardı. Onlar "putlar, ilâhî kuvvetlerin, melâikenin sûretleridir, melâike ise Tanrı'nın kızlarıdır, biz onların sû-

26– Arapçada *reâ* fiili, soru cümlesi olarak, sözün başında geldiği zaman, peşinden, merdud bir şeye dikkat çekileceğini gösterir. "Araplar, bir kimsenin reddettikleri bir işinden dolayı, bir başkalarının da tuhaf karşılamalarını sağlamak istediklerinde bu tâbiri kullanırlar" (Taberî, Bakara 158). Kur'ân'da da bu şekilde kullanılmıştır *(Ferra, Meanî, 1/170)*. Efe reaytellezî tevellâ (Baksana o yüz çevirene!) [(53/33. Keza 26/75, 35/40).]

retlerini yapıp dişi isimleri vererek onlara perestiş etmekle kendilerini Allah indinde şefaatçi ediniriz" sanıyorlardı.

"O halde bu, insafsızca bir taksim!" Allah'a çocuk isnad etmek, haddi zatında büyük bir zulümdür. Fakat müşrikler, kendilerinin kız babası olmalarını eksiklik sayarak, kız istemedikleri, hatta öldürdükleri halde, kızları Allah'a tahsis etmekle, kendi vicdanlarına karşı, tâzim eylemek istedikleri Mabud'u tahkir etmiş, O'na karşı büyük haksızlık etmiş oluyorlardı" (Taberî, 27/58; Elmalılı 6/4596).

3- Aslında ilgisi olmadığı halde, bu Garânîk meselesi ile ilgisi kurulan sahih bir rivâyet vardır Buhârî'de İbnu Abbâs (radıyallâhu anh)'ın şöyle dediği nakledilir: "Necm sûresini okuyunca Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) secde etti, onunla beraber müslümanlar ve müşrikler, cinler ve insanlar da secdeye vardılar" [Sahîh, Necm sûresinin tefsiri), *İmam Ahmed* (Müsned), 6/399-400) ve Nesâî (İftitah, 2/160], başka bir tarikten buna benzer bir rivâyette bulunur, fakat mazmûnu Necm sûresinin okunmuş olup, orada bulunan herkesin secde ettiğidir.

Bu secde şöyle îzah edilir: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Cenâb-ı Allah'ın, sûrenin son âyetindeki emrini tutarak secde edince, müşrikler de kendi mabudlarına ta'zîmen secde etmişlerdir (İzmirli İsmail Hakkı'dan naklen Aksekili, s. 46-47). Secdeye kapanmaları, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bir mûcizesi de olabilir. Yahut, Kur'ân-ı Kerîm'in müessir üslûbu, yüce hakikatleri, hele Resûlullah'ın mübârek ağızlarından okununca, muazzam bir tesir gücü kazanmış olmasıdır.

4- Garânîk Kıssası:

Taberî, M. İbn Kâb el-Kurazî, Ebû'l-Âliye, Saîd İbn Cübeyr, İbn Abbâs, Dahhâk, İbn Şihab'dan özeti şu olan bir kıssa nakleder (Tefsiru't-Taberî, 27/186-189). Biz, el Kurazî'den gelen nakli ana hatlarıyla zikredelim:

Resûlullah, kavminin yüz çevirdiğini görünce bu, O'na çok ağır geldi. Allah'dan kavmi ile kendisini birbirine yaklaştıracak bir şey inmesini temennî etti. Cenâb-ı Allah Necm sûresini indirdi. O da okudu وَمَنَاةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرَى âyetine gelince, şeytan, gönlünden geçirip de kavmine getirmek istediği şeyi onun lisanına atıverdi. تِلْكَ الْغَرَانِيقُ الْعُلَى وَإِنَّ شَفَاعَتَهُنَّ لَتُرْجَى (Bunlar yüce kuğu kuşları (tanrıçalardır) ve elbette onların şefaatleri umulur.) Kureyşliler bunu işitince sevindiler ve onu dinlemek üzere yaklaştılar. Mü'minler de Rab Teâlâ'dan gelen şeyi tasdik ettiler, Peygamberi bir hata veya vehimden ötürü ittiham etmediler. O, sûreyi bitirince secde etti. O'nun secde ettiğini gören müminler de O'nun getirdiğini tasdik ederek secde et-

tiler. Mesciddeki müşrikler de secde ettiler. Velîd İbn Muğîre hariç, herkes secde etti. Secde haberi Habeşistan'a hicret etmiş müslümanlara da ulaştı. Bir kısmı orada kalıp, bir kısmı Mekke'ye hareket ettiler. Sonra Cibrîl gelip: "Ya Muhammed, ne yaptın, Benim Allah'dan getirmediğim şeyi söyledin!". Resûlullah üzüldü. Allah'tan korktu. Allah bu âyeti (Hacc, 52) indirerek onu teselli etti, şeytanın ilkâ ettiğini neshetti" (Taberî, 27 (187-188).

5- Rivâyetlerin Tenkidi:

A) Muhteva yönünden tenkidi (dahilî tenkit). Bu rivâyeti, ihtiva ettiği tenâkuzlardan ötürü kabul etmek mümkün değildir. Zira:

a) Daha önce gerek Hacc, gerekse Necm sûrelerinde geçen mezkûr iki âyetin tefsirini nakletmiştik. Bu hâdise, onların muhtevaları, sibaksiyakları ile uyuşmaz. Özellikle Necm sûresi, naklettiğmiz pasajında belirtmiş olduğumuz yedi unsuru ile şirki iptal etmişti. Bu ortam içinde, putları yücelten bir söz, girecek yer bulamaz, kabulü mümkün olamaz.

Faraza söylense bile, müşrikler nasıl olur da buna kanardı? Hakaret üstüne hakaret yağdırırken, öven bir cümle ne ifade ederdi ki? (M.H. Heykel, s. 96; Seyyid Kutup, Necm sûresinin tefsiri, 27/73). Hiç merak etmeyelim, Peygamberimizin muhatabı şedid müşrikler, böyle bir sözle havalanmaycak kadar davalarına bağlı, şüpheci ve radikal idiler. Böyle bir sözün burada söylendiği farzedilirse, asıl düşünülecek tevcih, diğer yedi unsura ilaveten, onu sekizinci bir hakaret ifadesi saymaktır. Yani, başta bir istifham hemzesi takdir edilerek: أتلك الغرانيق العلى وإن شفاعتهن لترجى **"O dişiler (tanrıçalar), onların şefaatleri umulacak ha! Yuh olsun sizin aklınıza!"** (Razî, Mefâtihu'l-Gayb, Hacc 52 Tefsiri, 6/249'da bu ihtimali bildirmekle beraber isabetli bulmaz).

b) Cenâb-ı Allah, bu kısa Necm sûresinde, şeytanın sözünün âyet olarak girdiği iddia edilen kısmın önünde ve sonunda, bu hikayeyi tam iptal edecek hakikatleri yerleştirmiştir. Red ve iptal edici yedi unsuru, daha önce zikretmiştik. Şimdi de, vahy hakkındaki şu kuvvetli teminatı hatırlatalım: Bu sûrenin baş tarafından (Necm, 2-4) ﴿مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَى وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى﴾ **"Şaşırmadı sahibiniz, azıtmadı da. Ve hevâdan söylemiyor. O, sade bir vahiydir, ancak vahyolunur."** Ne aldanır, ne aldatır, o kendi re'y, arzu ve temennîsinden söylemez.

c) Hz. Peygamber tarafından böyle bir şey söylenmesi, risâlete aykırıdır. Zira böyle bir sözü kasden, cebren veya sehven söylemiş olabi-

lir, başka bir ihtimal yoktur. Kasden söylemek küfürdür, câiz değildir. Peygamberin gönderilmesinin sebebi putları övmek değil, kötülemektir. Şeytanın cebren söyletmesi de mümkün değildir. Zira Cenâb-ı Allah, şeytana: **"Benim kullarım üzerinde senin bir yetkin yoktur"** (Hicr, 42) âyetinde mü'minler üzerinde sultası olmadığını bildirmiştir. Şeytan mü'min kulları bile icbar edemezse Peygamberi hiç edemez. Sehiv ve gafletle söylemiş olması ihtimali de merduttur; zira tebliğ halinde O'nun hakkında gaflet caiz değildir. Câiz olsaydı, O'nun söylediklerine itimad kalmazdı. Ve çünkü vahyedilen Kur'ân hakkında Cenâb-ı Allah:

"Kur'ân'a bâtıl, ne önünden ne ardından yol bulamaz" (Fussilet, 42); keza **"Kur'ân'ı ben indirdim ve onu ben muhafaza edeceğim"** (Hicr 9) buyurmuştur.

Diğer taraftan, daha birçok âyet, Hz. Peygamberin risâlet ve tevhid hususunda son derece kararlı olup, müşriklere azıcık bir meyil dahi göstermediğini bildirmektedir. [Bkz. Hakka, 46; Yunus 15; İsrâ 74; Furkan 32, A'lâ 6).]

6- Rivâyet Cihetinden Tenkidi:

Rivâyet yönünden bu vakâ uydurmadır. Bir çok muhakkik bu kıssayı reddetmişlerdir. El-Beyhakî: "Bu kıssa, nakil bakımından sâbit değildir" demiştir. (Razî Mefâtihu'l-Gayb 6/245). Kadı İyâz: "Sahih hadisleri rivâyet eden hiç bir kitabın bunu nakletmemesi, hiçbir sîkanın bunu sahih ve muttasıl bir senetle rivâyet etmemesi, çürüklüğünü göstermeye kâfidir. Nakledenler sadece tuhaf şeylerle oyalanmayı âdet edinen bazı tefsirciler ile tarihçilerdir" (eş-Şifa, 2/11). Es-Süheylî: "Bu hadis, sâbit değildir" diyor (er-Ravdu'l-Unûf, 1/229). Beydavî, Neysabûrî, Ebû's-Suûd, Ebû Mansur el-Maturidî, İbn Kesîr, Nevevî, Bedreddin Aynî, el-Hazîn, Hatîb Şirbinî, Ebû's-Suûb, Âlusî tefsirlerinin Hacc, 52 âyetinde dair yaptıkları açıklamalara). Rivâyetin bir aslı olabileceğini düşünenler arasında İbnu Hacer ile İbrahim el-Gürânî bulunmaktadır.

Bazı rivâyet ehlinin bu kıssaya inanmasını nazıl îzah etmeli? Secde gerçeğine sebep arama, Kureyş'in Hz. Peygamberin kıraatinin etkisi ve Kur'ân'ın büyüleyici üslûbunun tesiri altında yaptığı secdeye bahane olarak ileri atmış olabilecekleri sözün şâyialanması, keza Hz. Peygamberin kavminin hidâyete gelme arzusu, şeytanın işi karıştırıp Hz. Peygambere vesvese vermesi, Habeşistan'a gidenlerin dönmeleri... gibi olaylar Hicrî asır başlarında bir araya gelerek bir kıssa halinde birleştirildiği, bazı tarihçiler ve tefsirciler de, boş bulunup araştırmaksızın kabul psikolojisi içine girdiler denilebilir (bkz. Mevdûdî, Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber, 1/487). Bu konuda daha başka tevcihler de yapıl-

mıştır: Mevlânâ Şiblî, Asr-ı Saadet, c. 1; A.H. Berkî-O. Keskioğlu, *Hatemu'l-Enbiya, s. 96-106).*

A.H. Aksekili, rivâyeti tenkid ederken şeytanın sözünün onbeş ayrı şekilde rivâyet edildiğini bildirip bunları ayrı ayrı sıralar (s. 16-17). Rivâyetlerdeki bu ızdırabı, uydurma olduğunun delili sayar. Daha sonra ise râvilerdeki ızdırabı ele alır. Râvilerin, bu sözün gâh Resûlullah'ın namazda olduğu, gâh Kureyş'in nâdilerinde olduğu sırada, veya namaz kılarken uyuklamış, uyurken ağzından kaçıvermiş tarzlarında onbir çeşit anlatım ile naklettiklerini, birinin bir türlü, öbürünün başka türlü söylemesinin de meselenin uydurma olduğunu göstereceğini ifade eder (s. 22). Ona göre bu, Tâbiun devrinden sonra uydurulmuştur. Keza Aksekili, İbn Abbâs'a mal edilen bu konudaki sekiz sebeb-i nüzûl rivâyetini inceleyerek, bu ızdırabın da rivayeti çürüttüğünü beyan eder (s. 26).

Konuyu dikkatli şekilde inceleyen muasır müellif Mevdûdî ise tarihî bakımdan şu tenkidleri öne sürer:

1- Muteber tarihi kayıtlara göre, Habeşistan'a ilk hicret bîsetin 5. yılında Receb ayında olmuştur. Hikâyeye göre, sulh haberini öğrenip dönenler, gittikten sadece üç ay sonra, yani aynı yılın şevval ayında dönmüş oluyorlar.

2- Hikâyeye göre bu sözü söylediğinden ötürü Resûlullah'ı itab eden İsrâ 73-75 âyeti inmişti. Halbuki İsrâ sûresi Mi'râc'ı müteakip inmiştir. Mi'râc ise bîsetin 11 veya 12. yılında vâki olmuştur. Buna göre uyarmanın 5-6 sene bekledikten sonra yapılmasını kabul etmek tuhaflığına düşülür.

3- Teselli etmek üzere indiği bildiren Hacc, 52. âyeti Hicrî birinci yılda inmiştir. Buna göre teselli de, uyarma ve tekzibten 2-2.5 yıl, olayın üzerinden ise 9 yıl kadar zaman sonra olmuş olur. Bunu kim kabul edebilir?

4- Hem niçin tekzîb ve teselli için gelen âyetler, bizzat Necm sûresine ilave edilmeyip ayrı ayrı sûrelere yama olarak eklensin? Halbuki bu âyetler, –daha önce gördüğümüz üzere- muhtevâlarıyla tam insicamlı olup, yama intibaı uyandırmazlar.

5- Muâsır Tunuslu müfessir M. Tahir İbn Âşur, bu garânîk kıssasını maharetle reddettikten sonra hülasa ederken der ki: "Bu kıssayı, müşriklerin Necm sûresini dinledikten sonra secde ettiklerini bildiren sahih haberle birleştirmek, bazı müelliflerin karıştırmalarından ibarettir. Keza bu kıssayı Hacc sûresi ile birleştirmek de öyledir; Mekke'de ilk nâzil olan sûrelerden bulunan Necm sûresi ile, bir kısmı Medine döneminin başlan-

gıcında, bir kısmı Mekke döneminin sonlarında inen Hacc sûresi arasında pek uzun bir zaman vardır. Keza Habeşistan'a hicret edenlerin dönmesi ile birleştirmek de fantaziden ibarettir. Necm sûresinin inmesi ile Habeşistan'dan dönme arasında nice seneler vardır. [27]

Hâdise şöyle olmuş olabilir: İslâm'ın başlangıcında müşrikler arasında yayılmış bir şâyia, Mekke'de İbnu-z Ziba'râ gibi[28] cahil alaycıların uydurmalarındandır. Necm sûresinde Lât, Uzzâ ve Menât'ın anılmasını halk içine fitne sokmak için fırsat bilmişlerdi. Necm sûresini seçmelerinin sebebi şu idi: Zîra Kâbe'de okunduğu sıralar onlar da orada bulunuyorlardı ve secde etmişlerdi. Allah Teâlâ'nın, nebîsi için mûcize yaptığı o secdelerine mazeret olsun diye, bu sözü uydurmuşlardı" (İbn Âşûr, Tefsîru't-Tahrîr, 17/305).

6- *İbnu'l-Kelbî* (Ö. 204) Kitâb'ul-Asnâm (Putlar kitabı) adlı kitabında, cerh ve ta'dil kaidelerini de tatbik etmeksizin, putlarla ilgili her türlü haberi toplayıp naklettiği halde bunu zikretmez. Buna mukabil cahiliyye Araplarının Ka'beyi tavaf ederken "Lât hakkı için, Uzzâ hakkı için! üçüncüleri Menât hakkı için! Onlar yüksek kuğular (dişi tanrıçalardır), onların şefaatlerine ümit bağlanabilir" derler. (Kitabu'l-Asnâm, trc. B. Bilgin, metin s. 13; trc s. 32).

Yakut el-Hamevî de Mu'cemu'l-Büldân adlı ansiklopedik coğrafya lügatında Uzzâ'yı anlatırken (4/116-118) müşriklerin bu sözlerini nakleder. Bu son iki cümle, Garânîk rivâyetinde, şeytanın Peygamberimize söylettiği iddia edilen sözün aynısıdır. Büyük ihtimal Garânîk kıssasının menşei, müşriklerin bu sözleridir. (Elmalılı Hz. Yazır, 6/4597) "Demek ki Garânîk teşbihi, Peygamberden evvel söylenegelmiş bir sözdür. Muhtelif şekillerde söylenmiş olması da buna delâlet eder. O halde bu söz, esas itibariyle müşriklere bir ilkâ-i şeytânîdir."

7- Bunca tutarsızlığına rağmen, bu Garânîk kıssasını, vahy ve nübüvvet akîdesine gölge düşürmeye elverişli bulmaları sebebiyle gerçek kabul eden müsteşrikler, gerçekten acınacak bir ilmî sefalet sergilemektedirler. W. Muir, R. Dozy, Brockelmann, Nöldeke, Blachere, M. Gadefroy-Demombynes, M. Watt bunlar arasındadır. İşte peşin hüküm, aleyh-

---

27– Habeşistan'a hicret eden müslümanların bir kısmı Hicret-i Nebevîye'ye yakın, bir kısmı ise hicreti müteakip; bir kısmı ise çok daha sonra dönmüşlerdir. (*A.H. Berkî-O, Keskioğlu, Hatemu'l-Enbiya, s. 96).*

28– Abdullah İbnu'z-Ziba'râ, başlangıçta İslâm'ın en şiddetli aleyhtarlarından biri idi. Mekke'nin fethinden sonra Necran'a kaçtı. Daha sonra dönüp özür diledi, özrü kabul edildi, 15/636'da vefat etti *(Zirikli, A'lâm).*

tarlık irtikab etmeyeceği tenâkuzlara düşmekten, zekâları ve ilmî maharetleri kendilerini koruyamamıştır.[29] Bununla beraber müşteşriklerin ele aldıkları hemen her meselede olduğu gibi, bu mevzuda da, içlerinden bu hususta hakkı teslim edenleri çıkmamış değildir. Ezcümle -bir çok mevzuda garazkâr ve peşin hükümlü- olan L. Caetani, isabetli tahlille bu hikayenin uydurma olduğunu açıklamıştır: "(...) Çünkü bunu uyduranlar, iki büyük gayri tabiîliği ve tezadı bertaraf edememişlerdir. Yalanın bacağı kısadır. Yukarıki hadislerin hepsi isbat etti ki Muhammed ile Kureyşliler arasındaki ihtilaf, Kureyşlilerin düşmanlığı karşısında müslümanlar muhacerete mecbur olacak kadar şiddetlidir. Şimdi tetkik etmekte olduğumuz hikayeyi bize nakleden mühaddislerin sözlerine inanırsak, müslümanlar birkaç Kur'ân âyetini alenen okurlarsa gâyet şiddetli fena muameleye maruz kalıyorlardı. O halde Muhammed'in bütün Kureyşliler önünde koca bir sûreyi baştan aşağı okuması, Kureyşlilerin de ne söyleyeceğini bilmeden dînî bir dikkat ile kendisini dinlemeleri ma'nâsız olmaz mı? Bundan başka, bu hikaye iyi düşünülmüş de değildir. Muhammed şeytanın talim ettiği âyetleri okuyor ve bunların ma'nâlarını anlamıyor, yahut başka âyet bilmiyor gibi görünmektedir." (Caetani, İslâm tarihi, 2/264-265). Keza şöyle der: "Muhammed hakiki bir devlet adamı idi, kendisinde gâyet ince bir fikr-i siyasi vardı. İnsanlarla müzâkerede, insanları idarede fevkalade maharet sahibi idi. Üç puta karşı ibadeti muvakkaten kabul etmek gibi, kaba hataların O'ndan sâdır olması gayri kâbildir. Çünkü bu hareket, geçmiş senelerin cesur çalışmalarını bir an içinde birden bire yıkmaya ve kendi kendisini mahvetmeye müsâvi idi" (A.g.e., s. 265-266).

Fakat müsteşriklerden, üstelik ciddi tanınan (Arap Dil Akademisi azalığı ile taltif edilen) R. Blachere'in irtikab ettiği, ciddiyetsizlikten de öte, haysiyetsizliği kimse yapmamıştır. Zîra bütün dünyada bir kelimesi bile farklı olmayan Kur'ân-ı Kerîm'i Fransızca'ya tercümesinde "sözüm ona iki âyet" ilave etmiştir. Yaptığı ilaveler Necm sûresinin 20. âyetinden sonra 20 bis, 20 ter diye yazıp tercüme ettiği bu şeytânî sözlerdir. Bu tah-

---

29– Bu müsteşriklerin, Garânîk konusuna temas eden eserler için bkz. Prof. Dr. İsmail Cerrâhoğlu, A.Ü.İ.F. dergisi XXIV (1981), "Garânîk Meselesinin İstismarcıları", s. 69-91. (Muhterem hocamız bu değerli çalışmasında oldukça geniş bir bibliyografya vermektedir. W. Muir, Life Of Mahomet, London, 1984, p. 78-82; R. Dozy, Tarih-i İslâmiyyet (trc. A. cevdet), Mısır 1908, 1/68-72; Brockelmann, İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi, trc. N. Çağatay, Ankara, 1964, s. 13; T. Nöldeke, Geshichte des Qorans, 1909, p. 100-103; Blachere, Le Probleme de Mahomet, Paris, 1952, p. 46-47; M. Gadefroy-Demombynes, Mahomet, Paris, 1957, 84-88; M. Watt, Muhammad al Mecca, Oxford,1953, p. 101-109; M. Watt, Hazret-i Muhammed, çevr. Hayrullah Örs, İstanbul, 1963, s. 65-71.

rifi yaparken dipnotta bir gerekçe (!) yazmaya veya kitabının önsözünde bir açıklamaya bile teşebbüs etmemiştir.

Blachere, daha önce yayınladığı ve nüzûl sırasına göre sûreleri sıralayarak tercüme ettiği Kur'ân meâlinde ise *(Le Coran, Traduction selon un essai de reclassement des sourates, Paris, 1949)* bu şeytânî sözleri yine âyet diye derc etmekle beraber, buradaki âyetlerin nüzûl tarihi konusunda bir iddia ileri sürer. Az önce Necm sûresinden iktibas ettiğimiz pasajda (s. 5) 19-23 kısmını yine gözönüne getirelim: Kur'ân'ın üslûbunu az çok bilen bir kimse burada hiç bir ma'nâ boşluğu bulamaz, fikirler teselsül halindedir, kopukluk yoktur. Kelamın gelişmesinde muhatap 20. âyetten sonra, yani putları tahkire yapılan girizgâh'tan sonra *"Demek erkek size, kadın Allah'a, öyle mi?* O halde bu, insafsızca bir taksim!" kısmını bekler, Blachere bu putları daha ayrıntılı tarzda reddeden 23. âyetin *"muahhar"* olduğunu iddia etmektedir. Bunun tek sebebi bu âyetin, putları metheden o uydurma söze imkan bırakmamasıdır. Blachere'in gösterdiği gerekçe de 23. âyetin *"arythmique"* yani öbürlerine göre uzun olmasıdır. Kur'ân'ın şiir gibi her zaman rythmique olduğunu kim görmüş? Bunu iddia eden mi var? En açık misallerinden biri Fatiha sûresidir. Bu sûrenin 7. âyeti diğerlerine göre açıkça uzun diye, sonradan eklendiğini mi söylemek gerekir? Kitâb-ı Mukaddes kritiğinde formgeshictliche adıyla bilinen Alman metodunu Kur'ân'a uygulamak isteyen bu şahıs, mezkûr tercümesinde çok tuhaf ve zor durumlara düşmüştür. Mesela ona göre Asr sûresi, önce *"Asra andolsun ki insanlar ziyandadır"* şeklinde idi. Kalan kısmı sonradan ilave edilmiştir. Ona kalsa bu nevi istisnalar Medîne dönemine ait olmalıdır.

Necm sûresinde, 23. âyeti, şimdilik bir tarafa bıraksak bile 21 ve 22. âyetler de bulunmakta ve onlar da putları açıkça reddetmektedir. Müşrikler erkek evlat ister, kız çocuklara hiç değer vermezlerdi. Burada onların bu telakkîlerine işaret olunarak, Allah'ı kendilerinden daha dûn bir mevkiye düşürmelerindeki saçmalık belirtilmiş olmaktadır. Blachere, bunların sonra ilave edildiğini söylemiyor, aksine bu metinlerin "eski" olduğunu tasrih ediyor. Diğer taraftan o, Tûr sûresini nüzûl bakımından 22. sıraya koyar. Necm sûresi ise ona göre 30. sıradadır. Tûr sûresinin 39. âyeti *"Demek oğullar sizin de kızlar O'nun öyle mi?"* diyerek, aynı şekilde bir taraftan putların, bir taraftan puta tapanların hakirliklerini ortaya koymaktadır. Blachere'in dediği gibi: "Kur'ân dişi tanrıları red delilini tekrar ele almıştır." Öyleyse, bu daha önce yapılmış iken, Necm sûresinde de aynı kelam içinde tekrar edilmiş iken, bu bâtıl tanrıların

hak olduklarının, üstelik övülmelerinin ma'nâsı kalır mı? Sonra gelen 26. âyet, Allah isteyip razı olmadıkça, meleklerin bile şefaatlerinin muteber olmayacağını bildiriyor. Yani putların şefaatlerinin asla mevcut olmadığını anlatmak istiyor. Bütün bunlar, müşriklere ait olan bu uydurma sözün, bu muhtevaya ne derece zıt olduğunu göstermeye kâfidir.

Garânîk meselesine sarılarak İslâm aleyhinde şüphe uyandırmaya çalışan müsteşrikler dürüst davranmamaktadırlar.Davranışlar, İslam incelemelerinde, müslümanların "bizim malımızdır" diye sahip çıktıkları hususları tetkik edip onlar hakkında değerlendirme yapmaları gerekirdi. Onların "bu sâbit değildir, bizim malımız değildir" dedikleri şeyleri ise, bir tarafa bırakmaları gerekirdi. Dürüstlük bunu gerektirir. Fakat onların çoğu, Buhârî'nin kitabı gibi müslümanların ittifakla kabul ettiği kitaptaki hadisleri kabul etmez de, tarihî usûle, müslüman hadiscilerinin koydukları cerh ve ta'dil kaidelerine uymayan rastgele bir kitaba girmiş (mesela *el-Egâni* gibi bir edebiyat kitabında bulunan) rivâyetleri hakkındaki hükümlerine esas alırlar. Fakat bu, onlar farkında olmaksızın İslâm'ın hakkâniyetine ayrı bir delil oluşturmaktadır. Çünkü böylece, onlar tarihen sâbit kat'î nâsslarda aleyhde kullanacak tutamak bulunmadığını tasdik etmiş olmaktadırlar."

2770 ٤- وعن زيد بن ثابت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَرَأْتُ عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ وَالنَّجْمِ فَلَمْ يَسْجُدْ فِيهَا]. أخرجه الخمسة.

4. (2770)- *Zeyd İbnu Sâbit* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a Ve'n-necmi sûresini okudum, bunda secde etmedi." [Buhârî, Sücûdu'l-Kur'ân 6; Müslim, Mesâcid 106, (577); Ebû Dâvud, Salât 329, (1404); Tirmizî, Salât 404, (576); Nesâî, İftitah 50, (2, 160).]

AÇIKLAMA:

Bu bahsin baş kısmındaki açıklamada da belirtildiği üzere, secde gereken âyetler bahsi ihtilaflı bir mevzudur. Sadedinde olduğumuz rivâyet, Necm sûresinde secde olmadığını ifade etmektedir. Mâlikîler bu rivâyetle amel ederek "Mufassal sûrelerde secde yoktur" demişlerdir. *Ebû Sevr* gibi değerlendirenler de "Necm sûresinde secde yoktur" demiştir. İbnu Hacer: "Bu halde Necm sûresinde secdenin terki, mutlak olarak o sûrede secdeyi terketmek ma'nâsına gelmez" der ve ilave eder: "O sırada secdenin terkedilmiş olması, Efendimizin abdestsiz olmasından veya vaktin mekruh vakitlerinden biri olmasından ileri gelebilir. Bu, ihtimalden uzak değildir. Yahut okuyanın secde etmemiş olmasındandır. Mamafih, Resu-

lullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, secdeyi terketmenin cevazını göstermek için de secde etmeyi terketmiş olabilir"der.

Meseleye eğilen imamlar bu sonuncu ihtimali en kuvvetli ihtimal olarak değerlendirirler. Şâfiî bu hususta cezmeder, yani kesin kanaat beyan eder. Ona göre, "Necm sûresinde secde vâcib olsaydı bilahare de olsa secde etmeyi emrederdi."

2771 ٥– وعن أبى سلمة عن أبى هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: [أَنَّهُ قَرَأَ سُورَةَ: إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ. فَسَجَدَ بِهَا، فَقُلْتُ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ: أَلَمْ أَرَكَ تَسْجُدُ؟ قَالَ: لَوْ لَمْ أَرَ النَّبِىَّ ﷺ يَسْجُدُ لَمْ أَسْجُدْ]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

5. (2771)- *Ebû Seleme, Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh)'den naklettiğine göre, *Ebû Hüreyre İzâ's-Semâun-şakkat* sûresini okudu ve secde etti. Ben kendisine:

"Ey Ebû Hüreyre seni secde eder görmüyor muyum!" dedim. Bana:

Resûlullah'ı secde eder görmemiş olsaydım, bende secde etmezdim!" cevabını verdi. [Buhârî, Sücûdu'l-Kur'ân 7, 6, Ezân 100, 102; Müslim, Mesâcid 107; Muvatta, Kur'ân 12, (1, 205); Ebû Dâvud, Salât 331, (1407); Nesâî, İftitâh 51, (2, 161).]

2772 ٦– وعنه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [سَجَدْنَا مَعَ النَّبِىِّ ﷺ فِي: إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ، وَاقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِى خَلَقَ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

6. (2772)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la İzâ's-Semâun-Şakkat sûresinde ve İkra' bismi Rabbikellezî halaka sûresinde secde ettik." [Müslim, Mesâcid 108, (578); Ebû Dâvud, Salât 331, (1407); Tirmizî, Salât 402,(573, 574); Nesâî, İftitâh 51, 52, (2. 161,162).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis de mufassal sûrelerde secde olduğuna delil olmaktadır. Bu sûrelerde secde etmek gereğine inanan *Ebû Davud,* hadis hakkında şu açıklamayı yapar: "Ebû Hüreyre hicretin altıncı yılında Hayber Fethi' nde müslüman olduğuna göre, bu secde Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın son fiilidir."

2773 ٧– وعن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [لَمْ يَسْجُدِ النَّبِىُّ ﷺ فِي شَىْءٍ مِنَ الْمُفَصَّلِ مُنْذُ تَحَوَّلَ إِلَى الْمَدِينَةِ]. أخرجه أبو داود.

7. (2773)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ): "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* Medîne'ye (hicretle) geldiği günden beri mufassal sûrelerden hiç birinde secde etmemiştir" dedi. [Ebû Dâvud, Salât 329, (1403).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, görüldüğü üzere, bir önceki Ebû Hüreyre hadisiyle müteârızdır. Ancak bunun zayıf, öncekinin sahih olduğu belirtilir. Üstelik Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) "mufassallarda Resûlullah'la secde ettik" buyuruyor, cezmediyor. Ebû Hüreyre'nin Ebû Dâvud tarafından da dikkat çekildiği üzere, altıncı hicrî yılda İslâm'a girdiği gözönüne alınırsa Resûlullah'ın mufassallarda secde ettiği kesinlik kazanır. *İbnu'l-Melek* der ki: "Sahâbeden bir çoğu secde hususunda rivâyette bulunmuştur, kabul hususunda isbat nefiyden evlâdır." Nevevî de benzer mülahazalar beyanıyla önceki hadisin amelde esas olduğunu belirttikten başka "Bu hadiste mevzubahis olan secdeyi terk, "sebeplerden bir sebeple" olmuştur.

2774 ٨– وعن عائشة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَقُولُ فِي سُجُودِ الْقُرْآنِ بِالـــلَّيْلِ: سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذى خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ، وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ بِحَوْلِهِ وَقُوَّتِهِ].

أخرجه أصحاب السنن.

8. (2774)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhis-salâtu vesselâm), geceleyin yaptığı tilâvet secdelerinde şöyle derdi: "Yüzüm, kendisini yaratan (maddî ve manevî çeşitli cihazlarla teçhîz, tezyîn ve) tasvîr eden, ilâhî güç ve kudretiyle onda işitme ve görme duyguları açan Zât'a secde etti." [Ebû Dâvud, Salât 334, (1414); Tirmizî, Salât 407, (508); Nesâî, İftitah 71, (2, 222).]

AÇIKLAMA:

1- Burada *"yüz"*le zât kastedilmiştir, yani "yüzüm secde ediyor" demek "zâtım secde ediyor" , "ben secde ediyorum" demektir. Yüz, çoğu kere kişiyi temsil eder. Sözgelimi yüzün ak olması şahsiyetin berî olması demektir.

2- *Aliyyu'l-Kârî*'nin de belirttiği üzere, tilâvet secdesinde okunacak tesbîh, namaz secdesinde okunan tesbîhtir, esahh görüş budur. Ancak bazı âlimler, yine de *sübhâne Rabbenâ in kâne va'ade Rabbenâ le-mef'ûlâ* demenin müstehap olduğunu söylemişlerdir. Çünkü âyet-i kerime'de Cenâb-ı Hakk evliyalardan bahsederken: **"Yüzleri üzerine secdeye varırlar ve "Rabbimiz münezzehtir, Rabbimizin sözü şüphesiz ye-**

rine gelecektir" derler" (İsrâ 107-108) diye haber vermektedir. Şu halde âyette gelen bu tesbîhin secde sırasında söylenmesi, bazılarınca müstehab addedilmiş olmaktadır.

Aliyyu'l-Kârî, mevzu ile ilgili olarak der ki: "Secdelerde, okunacak tesbîhin, bu hususta sahih rivâyetlerde gelmiş olan tesbîhlerin dışına çıkmaması uygun olur. Sözgelimi tilâvet secdesi namazda yapılacak ise, namaz secdesinde okunan tesbîh okunmalıdır, namaz farz namazsa *Sübhâne rabbiye'l-a'lâ* demeli, veya nafile bir namazsa, secdede söylenmesi hususunda rivâyetlerde gelmiş olan bir tesbîh okunmalı, "secde vechi" gibi, "Allahümme Üktüb lî.." gibi[30] Tilâvet secdesi namaz dışında ise, bu hususta gelen tesbîhlerden herhangi biri okunabilir."

2775 ٩– زاد في رواية الترمذي عن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما فقال: [جَاءَ رَجُلٌ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللّهِ رَأَيْتُنِي اللَّيْلَةَ وَأَنَا نَائِمٌ كَأَنِّي أُصَلِّي خَلْفَ شَجَرَةٍ فَسَجَدْتُ فَسَجَدَتِ الشَّجَرَةُ لِسُجُودِي، فَسَمِعْتُهَا تَقُولُ: اللَّهُمَّ اكْتُبْ لِي بِهَا أَجْراً، وَحُطَّ عَنِّي بِهَا وِزْراً، وَاجْعَلْهَا لِي عِنْدَكَ ذُخْراً، وَتَقَبَّلْهَا مِنِّي كَمَا تَقَبَّلْتَهَا مِنْ عَبْدِكَ دَاوُدَ. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: فَسَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَرَأَ السَّجْدَةَ، فَقَالَ فِيهَا مِثْلَ مَا أَخْبَرَهُ الرَّجُلُ عَنْ قَوْلِ الشَّجَرَةِ].

9. (2775)- *Tirmizî*'nin İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'dan yaptığı bir rivâyette şu ziyade gelmiştir. İbnu Abbâs der ki: "Bir adam gelerek dedi ki, "Ey Allah'ın Resûlü! gece uyurken rüyamda kendimi gördüm. Sanki ben bir ağacın arkasında secde yapıyorum. Ben secde yaptım, secdem üzerine ağaç da secde yaptı. Onun şöyle söylediğini işittim: "Allah'ım, secdem sebebiyle bana sevab yaz, onun hürmetine günahımı dök, onu senin nezdinde bana azık yap. Kulun Dâvud'dan kabul ettiğin gibi, onu benden kabul et."

İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) der ki: "Bundan sonra, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın secde âyeti okuduğunu, (tilâvet secdesi sırasında) o adamın kendisine, ağacın sözü olarak haber verdiği duânın aynısıyla duâ ettiğini işittim." (Tirmizî, Da'avât 33, (3420).]

AÇIKLAMA:

Tilâvet secdesiyle ilgili olarak dokuz rivâyet kaydedilmiş oldu. Bazılarıyla ilgili açıklamalar sunduk. Ayrıca bahse girerken kaydetti-

30– Bu secde tesbîhi, müteakip rivâyette gelecektir.

ğimiz uzunca açıklamada derli toplu bilgiler kaydettik. Burada mevzuyu bir kere daha özetleyeceğiz.

★ Tilâvet secdesi Kur'ân-ı Kerîm'de secde etmeye irşad eden bazı âyetler okuyunca veya dinleyince veya okuyan imama uyulunca yapılan bir secdedir, rükûu, kuûdu yoktur.

★ Âlimler tilâvet secdesinin meşrû olduğunda icma ederlerse de vücûbunda ihtilaf ederler:

★★ Cumhur sünnet olduğuna hükmeder.

★★ *Ebû Hanîfe*, "vâcibtir fakat farz değildir" der.

★ (Cumhura göre), bu secde âyetini okuyana sünnettir, okuyan secde ederse dinleyene de sünnettir. "Okuyan secde etmese de dinleyene sünnettir" diyen de olmuştur.

★ Secde yerleri de ihtilaflıdır:

★★ *Şâfiî*'ye göre mufassal dışındaki âyetlerde secde edilir. Böylece onbir yerde secde edilir.

★★ Hanefîlere göre ondört yerde secde edilir. Hanefîler, Hacc sûresinde bir secde kabul ederler, ancak Sâd sûresinde de secde yaparlar.

★★ *Ahmed İbnu Hanbel* (rahimehullah) ve bir grup âlim: "Onbeş yerde secde var" derler ve hem Hacc sûresindeki iki secdeyi hem de Sâd sûresindeki bir secdeyi kabul ederler.

★ Namazda aranan temizlik vb. gibi şartların bunda da aranıp aranmayacağında da ihtilaf edilir. Bir cemaat, bunların aranmasını şart koşar, bir grup da şart koşmaz. Buhârî'nin bir rivâyeti İbnu Ömer'in abdestsiz secde ettiğini kaydetmiştir.

★ Tilâvet secdesi yapılırken, namaz secdesinde okunan tesbîhin okunması esastır. Sünnette gelen (me'sûr) tesbîhlerden biri de okunabilir.

ŞÜKÜR SECDESİ

2776 ١ – عن أبي بكرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رسـولُ اللهِ ﷺ إذَا جَاءَهُ أمرٌ بِسرُورٍ أوْ يُسَرُّ بِهِ خَرَّ سَاجِداً شَاكِراً للهِ تَعالى]. أخرجه أبو داود والترمذي.

1. (2776)- *Hz. Ebû Bekre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sürûrlu bir hadiseyle veya sürûr veren bir hadiseyle karşılaşınca Allah'a şükretmek üzere secde ederdi." [Ebû Dâvud, Cihâd 174, (2774); Tirmizî, Siyer 25, (1578); İbnu Mâce, İkâmet 192, (1394).]

2777 ٢ – وعن سعد بن أبي وقاص رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [خَرَجْنَا مَعَ رَسولِ اللهِ ﷺ مِن مَكَّةَ نُريدُ المَدينَةَ، فَلَمَّا كُنَّا بِبَعْضِ الطَّرِيقِ رفعَ يديْهِ فدعَا اللهَ وَخَرَّ ساجداً، ثُمَّ مَكَثَ طَوِيلاً، ثُمَّ قَامَ فَرفعَ يَدَيْهِ سَاعَةً، ثُمَّ خَرَّ ساجداً ففعَلَ ذلكَ ثلاثاً، ثُمَّ قالَ: إنّي سَأَلْتُ رَبّي وَشَفَعْتُ لأُمَّتي فـأعْطَانِي ثُلثَ أُمَّتي فخَرَرْتُ لِرَبّي ساجداً شُكْراً، ثُمَّ رفعتُ رَأسي، فَسألْتُ رَبّي لأُمّتي فَأعْطَاني ثُلُثَ أُمَّتي فَخَرَرْتُ لِرَبّي سَاجداً شُكْراً. ثُمَّ رَفَعْتُ رَأسِي فَسَألْتُ رَبّي لأُمَّتي فَأعْطَاني الثُّلُثَ الآخَرَ فَخَرَرْتُ لِرَبّي سَاجداً شُكْراً]. أخرجه أبو داود.

2. (2777)- *Sa'd İbnu Ebî Vakkas* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte Mekke'den çıktık. Medîne'ye gitmeyi arzu ediyorduk. Yolun bir yerine (Azvera'ya)[31] ulaşınca, Aleyhissalâtu vesselâm ellerini kaldırıp Allah'a duâ etti ve secdeye kapandı. Uzun müddet öyle kaldı. Sonra kalkıp yeniden ellerini kaldırdı, bir müddet (öyle kaldı). Sonra tekrar secdeye kapandı. Bu şekilde üç kere secde yaptı. Sonra dedi ki: "Ben Rabbimden talepte bulundum ve ümmetime

31– *Ebû Dâvud*'un rivâyetinde bu mevki Azvera diye açıklanır. Burası Cuhfe tepesi olup üzerinden Mekke-Medine yolunun geçtiği, Mekke'ye yakın bir yer olduğu belirtilir.

şefaat ettim. Rabbim, ümmetimin üçte birini bana verdi. Ben de Rabbim için şükür secdesine kapandım. Sonra başımı yerden kaldırıp, ümmetim lehinde tekrar (mağfiret için) talepte bulundum, bana ümmetimin üçte birini daha verdi, ben de Rabbime şükür secdesinde bulundum. Sonra başımı kaldırdım ümmetim için tekrar talepte bulundum, bana ümmetimin son üçte birini de verdi, ben de Rabbime şükür secdesine kapandım." [Ebû Dâvud, Cihâd 174, (2775).]

AÇIKLAMA:

1- İslâm dîninde, bir nimete kavuşma veya bir musîbetten kurtulma anlarında, Cenâb-ı Hakk'a şükür ifade etmek için tekbîr alarak secdeye varıp secdede mûtad namaz tesbîhiyle tesbîh okuduktan sonra tekbir getirerek kalkmaktan ibaret secde yapılması meşrû kılınmıştır. Bu, yukarıda kaydedilen hadislerden de anlaşılacağı üzere, sünnetle sâbit bir ibâdettir. Ashâbtan birçoğunun şükür secdesi yaptığına dair rivâyetler gelmiştir. *Ebû Cehl*'in başı kesilip getirilince Efendimizin beş kere secde yaptığı rivâyet edilir.

2- *Sübülü's-Selâm*'da belirtildiği üzere, İmam Ahmed ve Şâfiî hazretleri, şükür secdesinin meşrûiyyetine kâildir. İmam Mâlik bu meselede muhalif kalmıştır. Ebû Hanîfe hazretlerinin "bunda kerahet yok, mendub da değil" dediği rivâyet edilmiştir.

3- Şükür secdesinde temizlik şart mıdır? İhtilafıdır. Namaza kıyasla "şarttır" denildiği gibi, "şart değildir" de denmiştir. Bu ikinci hüküm esahh kabul edilmiştir.

4- *Neylü'l-Evtâr*'da şükür secdesiyle ilgili hadislerde tekbir getirileceğine dair delil olmadığına dikkat çekilir. Tebük seferine mâzereti olmadığı halde katılmadığı için cezalandırılan Ka'b İbnu Mâlik (radıyallâhu anh)'in affıyla ilgili âyetin nüzûl haberi geldiği zaman, şükür secdesi yapmış olması(32) bunun ashâb arasında şâyi bir âdet olduğunu ifade eder. *Hz.Ebû Bekr* (radıyallâhu anh)'e de Müseylime'nin öldürülme haberi gelince şükür secdesine kapanmıştır. *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) de Hâricîlerden *zü's-Südeyye'yi Nehrevân*'da öldürülmüş görünce secde etmiştir.(33)

32– Bu hadise 654. hadiste geçmiştir. (4, 19).

33– *Hz. Ali,* daha Hâricîler çıkmazdan önce, arkadaşlarına dinden çarçabuk çıkacak bir cemaatin çıkacağını, onların delilinin içlerinde birinin çolak olacağını söylemişti. Bunu çok kereler ashâbı ondan dinlemişti. Nehravân'a Hâricîlerle savaşmak üzere çıkınca bu çolağın aranmasını söyledi. Bidâyette "yok, bulamadık" diyenlere *Hz. Ali:* "Vallahi o, bunların arasında *Vallahi ben yalan söylemiyorum, bana da yalan söylemedi"* diyordu. Nihâyet nehrin kenarında elli kadar maktul arasında, aranan çolak bulunur. Kolunda kadın memesi iriliğinde bir et topağı görülür. *Hz. Ali* "Allahuekber" Ne yalan söyledim ne de bana yalan söylendi" der ve Resûlullah'ın bunu haber verdiğini tekrar açıklar.

5- İkinci rivâyette Resûlullah'a her defasında ümmetinin üçte birinin bağışlandığı, üç duâsının sonunda ümmetinin tamamının Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in şefaatine mazhar kılındığı ifade edilmektedir. *Aliyyu'l-Kârî*'nin Mirkât'da kaydına göre, *Türbüştî,* hadisi şu ma'nâda yorumlar: Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in ümmeti önceki ümmetler gibi değildir, günahı miktarınca yandıktan sonra cehennemden çıkacaktır. Muhammed ümmetine ebedî cehennem yoktur. Eski ümmetlerden azaba uğrayanların azabları ebedî kılınmıştır. Onlardan pekçoğu, peygamberlerine isyanları sebebiyle Allah'ın lânetine uğramış, şefaatten mahrum kalmışlardır. Bu ümmetin âsîlerinden cezalandırılanlar, günahlarından temizlenmiş olurlar. Şehâdet üzere (imanla) ölenler, isyânı sebebiyle azaba mâruz kalsa da ateşten çıkarılacaklardır. Resûlullah'ın şefaati onlara da ulaşacaktır, kebâir işlemiş olsalar bile, Cenâb-ı Hakk, bu ümmetin peygamberlerinin makamının yüceliğine ikram olarak müslümanları bazı imtiyazlarla mümtaz kılmıştır bu cümleden olarak, içlerinden geçen vesveseleri, konuşmadıkları veya yapmadıkları müddetçe affedecektir.

6- Hadis, ayrıca hakkında rivâyet gelen hususlar dışında duâ ederken ellerin kaldırılması gerektiğine delildir.

ALTINCI BÂB
CEMAATLE NAMAZ

(Bu bâbta beş fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

CEMAATİN FAZÎLETİ

İKİNCİ FASIL

CEMAATE DEVAM VACİBTİR

ÜÇÜNCÜ FASIL

CEMAATİ ÖZRÜ OLAN TERKEDER

DÖRDÜNCÜ FASIL

İMAMIN VASFI

BEŞİNCİ FASIL

İMAMA UYANLARLA İLGİLİ AHKÂM VE ÂDÂB

BİRİNCİ FASIL

CEMAATİN FAZİLETİ

UMUMİ AÇIKLAMA

Dinimiz cemaate çok ehemmiyet vermiş ve müslümanların cemaat ve birlik olmalarını teşvik etmiştir. Ümmetî birliğe ulaşmada en müessir vasıta namazdır. Günde beş vakit câmide birleşen müslümanlar, aralarında mevcut olan çeşitli farklılıkların ortaya çıkaracağı tefrikayı ortadan kaldırabileceklerdir. Tefrikaya götürecek farklıklar neler olabilir.

★ Dil farkı,

★ Renk farkı

★ İktisâdî farklılık,

★ Mevki makam farkı,

★ Siyâsi görüş farkı vs.

Günde beş vakit câmi çatısında birleşen, cemaatleşen mü'minler, Resûllerinin başkanlığı altında kaynaşacaklardır. Her mescide geliş, kimisi fıtrî, kimisi sunî olan ve fakat başıboş bırakıldığı takdirde her biri tefrikaya, fitneye götürebilecek bu farklılıkları bir törpüleme ameliyesi bir kaynaşma temrîni (antrenman) ve bütünleşme cehdidir.

Bu sebeple *Resûlullah* pek çok hadislerinde namazların cemaatle kılınmasını emretmiş, münferid kılmak için ruhsat isteyenlere sıkı şartlar altında ruhsat vermiştir. Sözgelimi iki gözü de kör olan âmâ Abdullah *İbnu Ümmi Mektûm* evinde kılma ruhsatı isteyince önce vermiş, sonra geri çağırıp ezanı işitip işitmediğini sormuş, işittiğini öğrenince ruhsatı kaldırmıştır. Ebû Dâvud'un bir rivâyetinde: *"Üç kişinin bulunduğu bir köy veya kırda namaz cemaatle kılınmazsa şeytan onlara mutlaka galebe çalmıştır. Cemaate iyi tutun. Zîra kurt, sürüden ayrılanı kapar"* buyrulmuştur.

Bu ve benzeri bazı nasslardan hareket eden bir kısım âlimler cemaate katılmanın farz-ı ayn olduğu hükmünü çıkarmışlardır. *Ebû Sevr,* âyetten de delil çıkarıp: "Allah, Resulüne "korku namazı"nda bile cemaati emretmektedir, öylesi ağır şartlar altında bile terki için özür tanımazsa, emniyet halinde daha şiddetli bir vâcib olduğu anlaşılır" der.[34] Atâ *İbnu Ebî Rebâh:* Hazerde ve köyde, ezanı işiten hiçbir mahlûka namazı cemaatle kılmayı terketmeye ruhsat yoktur!" der. Evzâî de: "Ezanı işitsin işitmesin, hiçbir evladın cuma ve cemaatleri terk hususunda babasına itaat etmesi caiz değildir" demiştir.

Şâfiîlerin çoğu namazı cemaatle kılmanın farz-ı kifâye olduğuna hükmeder.

Cemaat nedir? Hadisler namaz mevzuunda iki kişiyi bir cemaat olarak tavsif eder. Ancak cemaatin sayısı ne kadar fazla olursa o kadar makbuldür.

صَلَاةُ الرَّجُلِ مَعَ الرَّجُلِ اَزْكَى مِنْ صَلَاتِهِ وَحْدَهُ وَصَلَاتُهُ مَعَ الرَّجُلَيْنِ اَزْكَى مِنْ صَلَاتِهِ مَعَ الرَّجُلِ وَمَا كَثُرَ

"Bir kimsenin bir başkasıyla kıldığı namaz, tek başına kıldığından (sevapça) daha bereketlidir. İki kişi ile olan namazı da bir kişi ile beraber kıldığından daha bereketlidir. Beraber kılanlar ne kadar çok olursa Allah indinde o kadar makbuldür."

Bir mescidde bir kere cemaat yapıldıktan sonra başka cemaat yapılmayacağını söyleyenler omuştur. Ancak Seleften gelen bazı örneklere müsteniden birçok âlim bu görüşe katılmaz. Buhârî'nin kaydına göre, Tâbiînden Esved İbnu Yezîd, cemaati kaçırınca başka camiye giderek cemaat faziletinden istifadeye çalışmıştır. Enes (radıyallâhu anh) bir seferinde, mescide geldiğinde cemaati kaçırdığını görür. Ezan okuyup, yanındaki yirmi kadar kendi yakınlarından gençle cemaat teşkil eder. *İbnu Mes'ud, Atâ,* bir kavle göre *Hasan Basrî, Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhûye, Mâlikîlerden Eşheb,* camide ikinci, üçüncü cemaatin olabileceği kanaatindedirler.

Bir mescidde namaz kılındıktan sonra bir daha vakit namazı kılınmaz diyenler meyanında Hz. Ömer'in torunu Sâlim İbnu Abdillah, *Hz. Ebû Bekr*'in torunu *Kâsım İbnu Muhammed* ve *Ebû Kılâbe*'nin ismi geçer. Metbu imamlardan *Mâlik, Leys, Abdullah İbnu'l-Mübârek, Süfyân-ı Sevrî, Evzâî, Ebû Hanîfe, Şâfiî'* de aynı görüştedirler.

Bunların müslümanlar arasındaki birliğin bozulmaması endişesiyle böyle fetva verdikleri belirtilir. Kûfe fukahası ile, bir rivâyete göre Mâlik:

34– *Ebû Sevr*'in kasdettiği âyet meâlen şöyledir: **"(Ey Muhammed)! Sen içlerinde olup da namazlarını kıldırdığın zaman bir kısmı seninle beraber namaza dursun ve silahlarını da yanlarına alsınlar. Secdeyi yaptıktan sonra onlar arkanıza geçsinler, kılmayan öbür kısım gelsin, seninle beraber kılsınlar, tedbirli olsunlar, silahlarını alsınlar..."** (Nisa: 102)

"Cemaati kaçıran kimse ister münferiden kılar, ister cemaat aramak niyetiyle diğer mescide gider" demiştir. Ancak *İmam Mâlik,* Mescid-i Haram'la Mescid-i Nebevî'yi bu kaideden istisnâ eder. Çünkü onlara münferiden kılınan namaz, fazîletçe, başka mescidlerde cemaatle kılınanlardan üstündür.

2778 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: صَلاَةُ الرَّجُلِ في جَمَاعَةٍ تُضَعَّفُ على صَلاَتِه في بَيْتِهِ وسُوقِه خَمْساً وَعِشْرِينَ ضِعْفاً، وذَلِكَ أنَّهُ إذَا تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الوُضُوءَ، ثُمَّ خَرَجَ إلى المَسْجِدِ لاَ تُخْرِجُهُ إلاَّ الصَّلاَةُ لَمْ يَخْطُ خُطْوَةً إلاَّ رُفِعَتْ لَهُ بِهَا دَرَجَةٌ، وَحُطَّتْ عَنْهُ بِهَا خَطِيئَةٌ، فَإذَا صَلَّى لَمْ تَزَلِ المَلاَئِكَةُ تُصَلِّي عَلَيْهِ مَا دَامَ في مُصَلاَّهُ: اللَّهُمَّ صَلِّ، اللَّهُمَّ ارْحَمْهُ. وَلاَ يَزَالُ أحَدُكُمْ في صَلاَةٍ مَا انْتَظَرَ الصَّلاَةَ]. أخرجه الستة إلا النسائى، وهذا لفظ البخارى.

1. (2778)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: *"Kişinin cemaatle kıldığı namazın sevabı evinde ve çarşıda (iş yerinde) kıldığı namazından yirmibeş kat fazladır. Şöyle ki, abdest alınca güzel bir abdest alır, sonra mescide gider, evinden çıkarken sadece mescid gâyesiyle çıkmıştır. Bu sırada attığı her adım sebebiyle bir derece yükseltilir, bir günahı affedilir. Namazı kıldı mı, namazgâhında olduğu müddetçe melekler ona rahmet okumaya devam ederler ve şöyle derler:*

"Ey Rabbimiz buna rahmet et, merhamet buyur."

Sizden herkes, namaz beklediği müddetçe namaz kılıyor gibidir." [Buhârî, Ezân 30, Cuma 2; Müslim, Salât 272 (649); Ebû Dâvud, Salât 49, (559); Tirmizî, Salât 245, (330); İbnu Mâce, Mesâcid 16, (788).]

2779 ٢ – وفي أخرى للشيخين عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: صَلاَةُ الجَمَاعَةِ أفْضَلُ مِنْ صَلاَةِ الْفَذِّ بِسَبْعٍ وَعِشْرِينَ دَرَجَةً]. «الْفَذُّ»: الفرد.

2. (2779)- Sahîheyn'in İbnu Ömer (radıyallâhu anh)'den kaydettiği bir diğer rivâyette şöyle denmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Cemaatle kılınan namaz, ayrı kılınan namazdan yirmiyedi derece üstündür." [Buhârî, Ezân 30, Müslim, Salât 272.]

2780 ٣ – وعن أبي موسى رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ: أعْظَمُ النَّاسِ أجْراً في

الصَّلاَةِ أَبْعَدُهُمْ فَأَبْعَدُهُمْ مَمْشىً، وَالَّذِى يَنْتَظِرُ الصَّلاَةَ حَتَّى يُصَلِّيَهَا مَعَ الإِمَامِ أَعْظَمُ أَجْراً مِنَ الَّذِى يُصَلِّى ثُمَّ يَنَامُ]. أخرجه رزين. قلت: وهو في صحيح البخارى، والله أعلم.

3. (2780)- *Ebû Mûsa* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Namazda en çok sevap alan kimse, en uzak olanlarıdır, yürüme yönüyle en uzaktan gelenler, imamla kılıncaya kadar namazı bekleyen kimse, hemen kılıp sonra da uyuyandan daha çok sevaba mazhardır." [Rezîn ilavesidir. Derim ki bu rivâyet Buhârî' nin Sahîh'inde mevcuttur. (Buhârî, Ezân 31).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namazları cemaatle kılmaya teşvik sadedinde beyan buyurduğu en mühim hadislerden üç tanesi kaydedilmiş durumda: Cemaatle kılınan namaz ayrı kılınandan 25 veya 27 kat fazla sevaba vesîle olmaktadır. Camiye gitmek için ne kadar fazla yol katedilirse sevab da o nisbette artmaktadır. Namaza gitmek için atılan her adım, sayıya girmekte, manevî kazanca vesîle olmaktadır.

2- YİRMİBEŞ Mİ, YİRMİYEDİ Mİ?

Cemaat sevabı, rivâyetlerin bir kısmında 25, bir kısmında 27 kat fazla olacağı ifade edilmiştir. İbnu Hacer bu teâruzu, tercih yoluyla gidermenin mümkün olmadığını, her iki rivâyetin de sahih senetlere dayandığını belirtir; bunları muhtelif şekillerde cem'etme imkânını gösterir.

★ "Azı zikretmek çoğu nefyetmez." Bu, kesin sayı mefhumuna itibar etmeyenlerin sözüdür. Ve Şâfiî'nin ashâbından bazıları bu görüştedir, bizzat Şâfiî hazretlerinin nassı olarak da rivâyet edilmiştir.

★ Belki de *Resulullah* 25 diye ilan etti,fakat sonradan Cenâb-ı Hakk, cemaatteki fazîletin daha da fazla olduğunu bildirdi, bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm 27 olarak haber verdi. Bu görüşe "hangisinin önce söylendiğini belirten açıklama gerekir" diye itiraz edilmiştir. Keza bu görüşe, "fezâile neshin girmesi ihtilaflı bir husustur" diye de itiraz edilmiştir.

★ Fark, mescidin uzaklık ve yakınlığına göredir.

★ Fark, musallinin halinden ileri gelir; İlimde ileri olması veya huşûda ileri olması gibi.

★ Fark cemaatin mescidde veya başka yerde yapılmasından ileri gelir.

★ Fark, namazı bekleyenle beklemeyen arasındadır.

★ Fark cemaatin tamamına veya bir kısmına yetişmekten ileri gelir.

★ Fark cemaate katılanların azlığı veya çokluğuyladır.

★ Yirmiyedi, sabah ve yatsı namazlarına hasdır (Bazıları sabah ve ikindiye hasdır demiştir). Yirmibeş, diğer namazlara hasdır.

★ Yirmiyedi, cehrî namazlara hasdır, yirmibeş, sırrî namazlara hasdır.

İbnu Hacer, bu sonuncu görüşe "en muvâfık görüş" der. Müteakiben kaydedeceğimiz açıklamasıyla sanki bunu isbat eder.

3- CEMAATİN FAZÎLETİ NERDEN GELİYOR.

Hadislerde cemaatle kılınan namazın fazîletiyle ilgili olarak zikredilen sayının hikmeti nedir? Bazı âlimler bu hususta kesin konuşmaktan kaçınırlar. *"Bu reyle anlaşılmaz. Onun mercii, insan aklının hakikatini tam olarak idrakten âciz kaldığı nübüvvet ilmine girer"* derler. Ancak, yine de: "Bunun gayesi müslümanların, meleklerin safları gibi saflar halinde toplanmalarıdır. İmama iktidadır. İslam'ın şiârını izhardır" gibi açıklamalardan da geri durulmamıştır. Bu meselede cesur davranan *İbnu Hacer* cemaatle kılınan namazın sevabının münferid kılınan namaza nisbetle yirmibeş kat artışının sebebini, cemaate katılmaktan hâsıl olan yirmibeş ayrı fazîletle izah eder ve bu faziletleri bir bir sayar. Cemaatle kılınan namazın kadrini anlamanıza yardımcı olacağı ümidiyle aynen kaydediyoruz. Kaydedilen her husus, rivâyetlerden alınmadır. Bu sebeple açıklama fevkalade isabetlidir:

1- Namazı cemaatle kılma niyetiyle müezzine icâbet etmek.

2- Vaktin evvelinde, erkenden gitmek.

3- Sükûnetle mescide yürümek.

4- Mescide duâ ederek girmek.

5- Girince tahiyyetü'l-mescid namazı kılmak (Hanefîlerde sünnetler bunun yerini tutar).

6- Cemaati beklemek.

7- Meleklerin, musallî için rahmet duâları ve istiğfarları,

8- Meleklerin musalli lehine şehadetleri.

9- İkâmete icâbet.

10- İkâmet sırasında kaçtığı için şeytandan selâmette kalmak.

11- İmamın iftitah tekbirini bekleyerek durmak veya imamı hangi halde bulduysa hemen dahil olmak.

12- İmamın iftitah tekbirine yetişmek.

13- Safların düzeltilip, aradaki açıklıkların giderilmesi.

14- İmam semi'allâhu li-men hamideh deyince ona (Rabbenâ ve leke'l-hamd diyerek) cevap vermek.

15- Umumiyetle sehivden emniyette kalmak ve hata halinde imamın, tesbîh veya açma (feth) yoluyla uyarılması.

16- Münferid kılanı meşgul eden birçok şeyden uzak kalarak huşûya kavuşma.

17-Daha düzgün bir kıyafette olmak.

18- Meleklerin kanatlarıyla kuşatması.

19- Kıraatın güzelleşmesi ve namazın erkân ve âdâbının öğrenilmesi antrenmanı. (Cemaate gitmekle bunlar hâsıl olur.)

20- İslâm'ın mühim bir şiarını izhâr etmek.

21- İbâdet için toplanmaya şeytan burnunun sürtülmesi, kulluğa boyun eğme, tembelin gayrete gelmesi vardır.

22- Münafıklara has bir sıfattan ve "namazı terketti" şeklinde, hakkında düşülecek bir sûizandan selamet bulmak (uzakta kalmak).

23- İmamın selamına mukâbele.

24- Zikir ve duâ için teşkil edilen cemaatten ve kâmillerin bereketinin nâkıslara sirâyetinden istifade.

25- Komşular arasında ülfet ve kaynaşma nizamının kurulması ve namaz vakitlerinde dayanışma husûlü."

Bu yirmibeş hasletten her biri hakkında hadislerde ya bir emir, ya bir teşvik gelmiştir. Geriye kalan iki haslet de cehrî namazlarla ilgilidir.

"1- İmam okurken susup dinlemek.

2- İmam (Fatiha'yı okuyup velâ'd-Dâllîn deyince meleklerin "âmîn" ine tevâfuk etmek maksadıyla âmîn demektir. Böylece, yirmiyedinin cehrî namazla ilgili olduğu görüşü tereccüh eder (üstünlük kazanır)."

4- CEMAAT CAMİDE Mİ OLMALIDIR?

İbnu Hacer yukarıda sunduğumuz açıklamayı yaptıktan sonra şu neticeye dikkat çeker: "Zikrettiğimiz hasletler'in muktezası şudur: "Cemaat için vaadedilen sevap katlanması, kanaatimce mescit cemaatine mahsustur, bunu az ileride açıklayacağım. Mescid cemaatine münhasır

olmayıp evlerde yapılan cemaatlere de şâmil olma takdirinde (çıkacak pürüzün halli mümkündür. Şöyle ki) bu durumda zikrettiklerimden üç tanesi düşer: Yürümek, girmek, tahiyyetu'l-mescid namazı. Bu takdirde düşen bu üç şeyin boşluğunu, zikrettiklerimiz içinde birbirine yakın olduğu için bir maddede gösterdiğimiz bazı hasletleri ikiye ayırmakla doldurmamız mümkündür. Nitekim son iki haslet, söylediğimiz gibidir. Çünkü, zikir ve duâ için bir araya gelme menfaati ile kâmil olanların bereketinden nâkıs olanlara sirâyet etmesi, fayda itibariyle aynı şey değildir. Keza komşular arasında ülfet ve kaynaşma nizamını te'sis menfaati ile, dayanışmadan hâsıl olacak menfaat bir değildir. Aynı şekilde imama uyanların umumiyetle, sehivden sâlim olma faidesi ile, imam hata yaptığı takdirde uyarılmasından hâsıl olacak faide de bir değildir. Şu halde bu üç hasleti, zikrettiğimiz üç haslete bedel koyabiliriz. Böylece matlûb (mescidden başka yerde teşkil edilecek cemaat için de) hâsıl olur."

İbnu Hacer, hadiste cemaat için vaadedilen yirmibeş kat sevabın cami dışında teşkil edilen cemaatler için de mevzubahis olma ihtimaline binaen yukarıda kaydedilen açıklamanın ortaya çıkaracağı işkâli böylece bertaraf eder. Ancak onun asıl kanaati, camide teşkil edilen cemaatle, başka yerlerde teşkil edilen cemaatin aynı olmayacağı istikametindedir. Bu kanaatini, sadedinde olduğumuz bahsin birinci hadisini (2778) açıklarken ortaya koyar. Hadiste geçen: *"Kişinin cemaatle kıldığı namazın sevabı, evinde ve çarşıda (iş yerinde) kıldığı namazından yirmibeş kat fazladır"* cümlesini şöyle anlar: Bu ifadenin gereği şudur: "Mescidde cemaatle kılınan namaz, sevabca evde ve çarşıda cemaatle ve ayrı kılınan namazı geçer." Bu hükme İbnu Dakîku'l-Îd'in vardığını belirttikten sonra ondan nakle devam eder: "Görünen şu ki, camide teşkil edilen cemaatin mukabilinden kastedilen şey, cami dışında münferiden kılınan namazdır. Ancak hadisin hükmü gâlib duruma bakar. Çünkü normal olarak, mescidde cemaate katılmayan, namazını yalnız kılar. Bu yorumla, evde ve çarşıda kılınacak her iki namazı da aynı ayarda gören kimsenin düştüğü işkâl de bertaraf olur."

İbnu Hacer der ki: "Hadisi zahirine hamletmekten, illâ da evde ve çarşıda kılınan namazın eşit olacağı hükmüne ulaşmak gerekmez. Zira onların, mescidde kılınan namaz karşısında mefdûl (daha aşağı) olmada beraber olmaları, kendi aralarında da eşit olmalarını gerektirmez, biri diğerine karşı üstün olabilir. Aynı şekilde hadisin zâhirine hamlinden, evde veya çarşıda kılınacak namazın, münferid kılınacak namaza nazaran efdal olmayacağı ma'nâsı da çıkmaz. Bilâkis zâhir o ki, sevabca mez-

kûr katlanma, mescidde kılınacak cemaate hastır ve evdeki namaz da çarşıda kılınacak namazdan mutlak olarak evlâdır, zîra hadiste geldiği üzere, çarşılar şeytanların kaynaşma mahallidir. Dolayısıyla evde ve çarşıda cemaatle kılınacak namaz münferid kılınacak namazdan evlâdır." Saîd İbnu Mansurun bir rivâyetine göre, Evs el-Meğâfirî, Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallâhu anh)'a: "Bir kimse güzel bir abdest alıp sonra evinde namazını kılsa ne dersin?" diye sorar.

"Güzeldir, hoşdur!" cevabını alınca tekrar sorar:

"Yakınlarının mescidinde kılarsa?"

"Onbeş kat sevaba ulaşır."

"Ya (umumî) cemaat mescidine kadar yürür orada namaz kılarsa?"

"Yirmibeş katı."

Bu örnektede görüldüğü gibi, Sahâbelerden gelen bazı rivâyetler herkese açık umumî mescidler varken daha husûsî daha dar sınırlı cemaatler teşkilini tafdîl etmiyor; daha mütecânis, daha husûsî mescidlerde kılınan namazın cemaatle bile olsa, sevabca düşük olacağını ifade ediyor. Suyûtî, el-Hâvi li'l-Fetâvâ'da ulemânın, cemaati böler gerekçesi ile, bir mahallede mescid varken, ihtiyaç olmadan ikinci bir mescid açmanın câiz olmadığına hükmettiğini belirtir. Şu halde teşrîatımızın özü cemaatleşmeye kaynaşmaya yöneliktir. Cemaatle kılınan namazın fazîletce üstünlüğü, bu esprinin bir gereğidir.

5- HADİSTE NİÇİN "DERECE" KELİMESİ KULLANILMIŞ?

Cemaatle kılınan namazın, münferid kılınan namazdan üstünlüğü ifade edilirken, hadislerde دَرَجَةً (derece): ضِعْفًا (dı'f = kat), جُزْءًا (cüz) kısım; صَلاَةً = salât gibi farklı kelimelerin kullanıldığı görülür.

İbnu Hacer, bunun, zâhiren râvilerin tasarrufu olduğunu belirtir ve ifade sanatının gereği de olabileceğini söyler. Ancak çoğunlukla derece kelimesinin kullanılmış olmasını gözönüne alan İbnu'l-Esîr: "(Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)) cüz, nasib, haz vs. gibi kısım ifade eden kelimeler yerine derece kelimesini kullanmıştır. Zîra, yücelme ve yükselme cihetinden sevabı kasdetmiştir, çünkü bu (cemaatle namaz) şu şu kadar derece, diğerinin (münferid namazın) üstündedir. Çünkü dereceler, yukarı cihete doğrudur" der. Bu ifâde *İbnu'l-Esîr*'in, hadisin aslında Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın derece kelimesini kullandığı, bunun dışındaki kelimelerin râvi tasarrufu olduğuna hükmettiğini gösterir.

İbnu Hacer, İbnu'l-Esîr'in bu açıklaması için şunu söyler: "Hadisin aslında farklı kelimelerin, bâhusus (الْجزء) cüz kelimesinin kullanılmış olmasını nefyi merduddur,kabul edilemez, zira bu sâbittir: dı'f da öyledir."

2781 ٤ – وعن عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ مَنْ صَلَّى العِشَاءَ فِي جَمَاعَةٍ فَكَأَنَّمَا قَامَ نِصْفَ اللَّيْلِ، وَمَنْ صَلَّى الصُّبْحَ فِي جَمَاعَةٍ، فَكَأَنَّمَا صَلَّى اللَّيْلَ كُلَّهُ]. أخرجه مسلم ومالك، وأبو داود والترمذي.

4. (2781)- *Hz. Osman* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim şöyle diyordu:

"Kim yatsıyı bir cemaat içinde kılarsa sanki gecenin yarısını ihya etmiş gibi olur, kim de sabah namazını bir cemaat içinde kılarsa sanki gecenin tamamını namazla geçirmiş gibi olur." [Müslim, Mesâcid 260, (656), Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a 7, (1, 132); Ebû Dâvud, Salât 48, (555); Tirmizî, Salât 165. (221).]

AÇIKLAMA:

1- Bazı âlimler, bu hadisi zâhiri üzere anlamış ve *"yatsıyı cemaatle kılmanın fazîleti, gecenin yarısında kılınacak nafile ibâdete denktir"* demiştir. Keza cemaatle kılınacak sabah namazının da fazîletçe bütün gece boyu kılınacak nafile namaza denk olduğu belirtilmiştir.

Bu yorum hadisin Müslim'deki vechine uygundur. Ebû Dâvud'daki vechine göre hadis şöyledir: "Yatsıyı kim bir cemaat içinde kılarsa sanki gecenin yarısını ihya etmiş gibi olur. Kim de yatsıyı ve sabahı bir cemaat içinde kılarsa geceyi ihya etmiş gibi olur."

Bazı âlimler ma'nâyı şöyle tercih etmiştir: "Kim yatsıyı bir cemaat içerisinde kılarsa gecenin yarısını ihya etmiş olur" ifadesinden maksat: 'Kim yatsıyı bir cemaat içinde kılarsa elde edeceği sevabı, yatsıyı cemaatle kılmadığı zaman, gece yarısına kadar namaz kılmakla kazanacağı sevaba müsavidir" demektir.

2- Cemaat kelimesi nekre gelmiştir. "Herhangi bir cemaat" demektir. Bu "camideki cemaat" ma'nâsını taşıdığı gibi, "evdaki cemaat" ma'nâsını da taşıyabilir. Ancak, önceki açıklamamızda bu çeşit hadislerde öncelikle "cami cemaati"nin maksud olduğunu belirttik.

2782 ٥ – وعن أبيّ بن كعب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَجُلٌ لاَ أَعْلَمُ أَحَداً أَبْعَدَ مِنْهُ مِن

الْمَسْجِدِ، وَكَانَتْ لاَ تُخْطِئُهُ صَلاَةٌ، فَقِيلَ لَهُ: لَوْ اشْتَرَيْتَ حِمَاراً فَرَكِبْتَهُ فِي الظَّلْمَاءِ أَوْ فِي الرَّمْضَاءِ؟ فَقَالَ: مَا يَسُرُّنِي أَنَّ مَنْزِلِي إِلَى جَنْبِ الْمَسْجِدِ، إِنِّي أُرِيدُ أَنْ يُكْتَبَ لِي مَمْشَايَ إِلَى الْمَسْجِدِ وَرُجُوعِي إِلَى أَهْلِي، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: قَدْ جَمَعَ اللهُ تَعَالَى لَكَ ذلِكَ كُلَّهُ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

5. (2782)- *Übeyy İbnu Ka'b* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir adam vardı Mescide ondan daha uzakta oturan birini bilmiyordum. Namazları da hiç kaçırmıyordu. Kendisine:

"Bir eşek alsan da karanlık veya sıcak zamanlarda binsen!" denilmişti, şu cevapta bulundu:

"Evimin mescide yakın olması beni memnun etmez. Ben mescide kadar yürümelerimin, sonra da aileme dönüşlerimin sevab olarak yazılmasını diliyorum."

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), (Adamın bu sözünü işitince): "Allah Teâlâ hazretleri bu isteklerinin hepsini yerine getirdi" buyurdu." [Müslim, Mesâcid 278, (663); Ebû Dâvud, Salât 49, (586).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), mescidden uzaklığı birçok hadislerinde ele almıştır. Bazı hadislerde ezanı işitmeye imkân tanımayacak kadar uzaklığı tasvib etmez ve bunu "evin uğursuzlukları" meyanında zikreder. Ancak sadedinde olduğumuz hadiste de görüldüğü üzere beş vakit mescide gelmeye mâni olmayacak bir uzaklıkta oturmayı tasvib ve hatta takdir etmiştir. Mescide uzaklığı sebebiyle evlerini terkederek daha yakına gelmek isteyen Benî Selime'ye müsaade etmemiş, *"Attığınız adımların sevabını düşünmüyor musunuz?"* demiştir.[35]

35– Mescidlerle ilgili daha geniş bilgiyi kitabımızın Mescid bölümünde bulacaksınız (5504-5525).

İKİNCİ FASIL

CEMAATE DEVAM VACİBTİR

2783 ١ – عن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [أَتَى رَسولَ الله ﷺ رَجُلٌ أعْمـى، فقَالَ: يَا رَسـولَ الله إنَّهُ لَيْسَ لِى قَائِدٌ يقُودُنى إلى المَسْجِد، وَسَأَلَ رَسُولَ الله ﷺ أنْ يُرَخِّصَ لَهُ، فلَمَّا وَلَّى دَعَاهُ ﷺ فـقـال لَهُ: هَلْ تَسمَعُ النِّدَاءَ؟ قَالَ: نَعَمْ. قـال: فَأَجِبْ].

أخرجه مسلم والنسائى.

1. (2783)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a âmâ bir zât gelerek:

"Ey Allah'ın Resûlü! Beni mescide kadar getirecek bir rehberim yok!" diyerek Aleyhissalâtu vesselâm'dan [namazı evinde kılmak için] ruhsat istedi. [O da izin verdi.] Adam geri dönünce, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* onu çağırtarak:

"Ezanı işitiyor musun?" diye sordu. Adam: "Evet!" deyince:

"Öyleyse icâbet et" dedi (ve evde kılmaya izin vermedi.) [Müslim, Mesâcid 255, (653); Nesâî, İmâmet 50, (2, 109); Ebû Dâvud, Salât 47, (552).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisin, gerek Müslim'deki ve gerekse Nesâi'deki aslında bazı ziyadeler var, onları köşeli parantezle tercümede gösterdik.

2- *Nevevî* der ki: "Bu hadiste "cemaat farz-ı ayndır" diyenlere delil mevcuttur. Ancak cumhur bu iddiaya: "Adam, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan "namazı evinde kıldığı halde özrü sebebiyle cemaat sevabını da kazanmasına ruhsat var mı? diye sormuştur" şeklinde te'vil ederek cevap vermiştir. Çünkü bilindiği üzere, özür sebebiyle cemaate gelme gereğinin sâkıt olduğu hususunda icma var. Ancak Aleyhissalâtu ves-

selâm'ın önce ruhsat verip sonra bu ruhsatı kaldırması, o anda gelmiş olan yeni bir vahiy sebebiyle olabilir veya Resûlullah'ın içtihadından rücû etmesinden de ileri gelebilir. Zîra, ulemânın ekseriyetine göre peygamberler hakkında içtihad câizdir. Öyle ise önce ona ruhsat verdi ve -gerek özrü sebebiyle ve gerekse cemaatin, başkasının gelmesiyle îfâ edilen bir farz-ı kifâye olması sebebiyle, ya da her iki sebepten dolayı- "cemaate gelmek sana vâcib değil" demek istedi, sonra onun hakkında efdal olana -farz değil, mendub ma'nâsında hükmederek: "Senin için efdal ve sevab yönüyle daha büyük olanı, müezzine icâbet ederek cemaate gelmendir" demek kasdıyla: "Öyleyse icâbet et!" buyurmuştur.

3- Hadiste zikri geçen âmâ *Abdullah İbnu Ümmi Mektûm*'dur. Bu husus, Ebû Dâvud'un rivâyetinde sarîh olarak gelmiştir.

Yeri gelmişken âmâ olan *Abdullah İbnu Ümmi Mektûm*'la ilgili rivâyetlerde gelen bazı farklılıkları belirtmede fayda umuyoruz. Bu bize cemaate devam meselesinin ehemmiyetini kavramamıza yardımcı olacaktır. İbnu Hacer'in nakline göre, "Resulullah bir gün, yatsı namazında cemaate yönelerek: "Namaza gelmeyenlere gidip evlerini tepelerine yıkmayı arzu ettim" der. İbnu Ümmi Mektûm:

"Ey Allah'ın Resûlü! benim durumumu biliyorsun, benim rehberim de yok!" der. Ahmed İbnu Hanbel'deki rivâyette şu ziyade var: "Benimle mescid arasında ağaçlar, hurmalar var, her zaman rehberde bulamıyorum" der. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Ezanı işitiyor musun?" diye sorar:

"Evet!" deyince:

"Öyle ise cemaate gel!" der ve ruhsat vermez." İbnu Hibbân'ın rivâyetinde, ezanı işittiğini öğrenince: "Emekleyerek de olsa cemaate gel!" dediği belirtilir.

İbnu Hacer devam eder: "Ulemâ bunu Ümmü Mektûm'a âmâ da olsa, tek başına yürümek zor değildi, nitekim birçok âmâlar öyledir diye te'vil etmiştir. İbnu Huzeyme ve bazı âlimler "Bütün namazlarda cemaate gelmek farzdır" derken bu hadise dayandılar ve bunu, cemaate gelmeme hususunda ruhsata delâlet eden başkaca rivâyetlere tercih ettiler. Dediler ki: "Zîra ruhsat, sadece vâcib olan için mevzubahistir.

Ancak bu iddia, olduğu gibi kabul edilemez. *İbnu Dakîku'l-Îd* bunun arkasında başka bir durum görmüştür. O durumu, hadisin zahirine tutunup ma'nâyı kayıtlamak istemeyenlere uygular. Der ki: "Hadis muayyen, belli bir namaz hakkında vârid olmuştur, böylece başka bir namaza değil sadece o namaza katılmanın vacib olduğuna delâlet eder."

İbnu Dakîku'l-Îd, hadislerde sabah namazı ile yatsı namazının üzerinde durulmuş olmasından hareketle, diğer namazların kazanç vs. meşguliyetleri ile kişinin dolu olduğu, mezkûr iki vaktin ise böyle olmadığı, hususan akşam namazının vaktin darlığından başka evlere dönme ve akşam yemeğini yeme ve bilhassa oruçlular için iftar etme vakti olduğunu, halbuki sabah ve yatsı vakitlerinin böyle olmadığını, bu namazlara gelmeme için mezmûm olan tembellikten başka bir özür olmadığını belirtir. Ayrıca ilave eder ki, bu iki namazı cemaatle kılmaya devam etmede, komşular arasındaki ülfeti günün her iki ucundan tesis etme, biten günü tâat üzere toplanarak kapama ve başlamakta olan yeni günü de taat için toplanarak başlatma durumları mevcuttur. Nitekim, *Ebû Hüreyre*'den Aclân'ın yaptığı Ahmed İbnu Hanbeldeki rivâyette, hadislerdeki tehdîd, mescide yakın olup da cemaate gelmeyenlere tahsis edilmiştir. Daha önce de kaydedilmiş olan yatsı ve sabah namazlarının başkalarına değil, münafıklara en ağır geldiğini beyan eden hadis bu te'vili te'yideder.

2784 ٢– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ سَمِعَ المُنَادِى فَلَمْ يَمْنَعْهُ مِنَ اتِّبَاعِهِ عُذْرٌ لَمْ تُقْبَلْ مِنْهُ الصَّلاَةُ الَّتِى صَلاَّهَا. قِيلَ: وَمَا الْعُذْرُ؟ قَالَ: خَوْفٌ، أَوْ مَرَضٌ]. أخرجه أبو داود.

2. (2784)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim, müezzini işitir ve kendini engelleyen bir özrü olmadığı halde cemaate katılmazsa, kıldığı namaz (kâmil bir sevapla) kabul edilmez."

"(Ey Allah'ın Resûlü!) denildi, meşrû özür nedir?"

"Korku veya hastalıktır!" buyurdu." [Ebû Dâvud, Salât 47 (551).]

AÇIKLAMA:

Hadisin zâhiri, cemaatin farz olduğu, namazın sıhhatinin şartlarından biri olduğu hükmünü ifade eder. Ancak, daha önce de belirttiğimiz gibi cumhur-u ulemâ, bu mevzuda gelen bütün nassları değerlendirerek, namazın sıhhati için cemaatin şart olmadığına hükmetmiştir. Nitekim cemaat bahsisin ilk hadisinde de (2778) münferid kılınan namazın -sevabca öbüründen yirmibeş (veya yirmiyedi) defa düşük de olsa- namaz olarak makbul olduğu ifade edilmiştir. Âlimler bu hadisteki makbuliyeti, kemâle hamlederek *kâmil* bir makbûliyete mazhar olmaz diye değerlendirirler. Biz bu ma'nâyı parantez içerisinde belirttik.

2785 ٣– وعن أبي هريرة رَضيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَثْقَلُ صَلاةٍ عَلى المُنَافِقِينَ صَلاةُ العِشَاءِ، وَصَلاةُ الفَجْرِ، وَلَوْ يَعْلَمُونَ مَا فِيهِمَا لأَتَوْهُمَا وَلَوْ حَبْواً وَلَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ آمُرَ بِالصَّلاةِ فَتُقَامَ، ثُمَّ آمُرَ رَجُلاً يُصَلِّي بِالنَّاسِ، ثُمَّ أَنْطَلِقُ مَعِي بِرِجَالٍ مَعَهُمْ حُزَمٌ مِنْ حَطَبٍ إِلى قَوْمٍ لاَ يَشْهَدُونَ الصَّلاةَ فَأُحَرِّقَ عَلَيْهِمْ بُيُوتَهُمْ]. أخرجه الستة.

«الحَبْوُ» المشى على الأيدى والركب.

3. (2785)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Münafıklara en ağır gelen namaz yatsı namazıyla sabah namazıdır. Eğer bu iki namazdaki hayrın ne olduğunu bilselerdi, emekleyerek de olsa onları kılmaya gelirlerdi. [Nefsimi kudret eliyle tutan Zât'a kasem olsun!] Ezan okutup namaza başlamayı, sonra halkın namazını kıldırması için yerime birini bırakmayı, sonra da beraberlerinde odun desteleri olan bir grup erkekle namaza gelmeyenlere gitmeyi ve evlerini üzerlerine yıkmayı düşündüm."* [Buhârî, Ezân 29, Husûmât 5, Ahkâm 52; Müslim, Mesâcid 252, (651); Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a 3, (1, 129-130); Ebû Dâvud, Salât 47, (548, 549); Tirmizî, Salât 162, (217); Nesâî, İmâmet 49, (2, 107).]

AÇIKLAMA:

1- Buna benzer bir rivâyetin sonunda şöyle bir ziyade var: "...Muktedir olduğu halde namaza gelmeyenin üzerine evini yıkayım."

2- Hadis muhtelif vecihlerden farklı ziyadelerle gelmiştir. Bazı vechinde namaza gelmeyenlerin evini yakma arzusunu kasemle ifade eder. Tercümede bu kaseme köşeli parantez içerisinde yer verdik.

3- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, cemaat kaçkını münafıkları aşağılayıcı ifadelere de yer vermiştir. Nitekim hadisin bir vechinde şöyle buyurur: "... Onlardan herhangi biri, mescidde biraz etlice bir kemik bulacağını bilseydi mutlaka cemaate gelirdi."

4- Bazı âlimler bu hadisten hareketle cemaatin farz-ı ayn olduğu hükmüne varmışlardır. Derler ki: "Eğer cemaat sünnet olsaydı, onu terkeden kimse yakılmakla tehdid edilmezdi. Farz-ı kifaye olsaydı Resûlullah'la kılanlar onların yerine bunu eda etmiş olurlardı." *Atâ, Evzâî, Ahmed Şâfiî,* muhaddislerden *Ebû Sevr, İbnu Huzeyme, İbnu'l-Münzir, İbnu Hibbân* gibi bir grup bu görüştedirler. Bunları destekleyen bir görüşü *Buhârî,* Hasan Basrî'den kaydeder: "Bir kimseyi annesi, şefkat duygusuyla cemaatle yatsı namazı kılmaktan menedecek olsa, ona itaat etmez."

Bu hüküm cemaatin farz addedildiğinin ifadesidir. Çünkü, ulemâ nafilelere giren yasaklamalarda anne-babaya itaat gerektiği, farzlarda gerekmediği prensibini koymuştur. Meselenin anlaşılması için, yine Hasan Basrî merhumdan İbnu Hacer'in kaydettiği bir rivayeti koymada fayda umuyoruz:

"Hasan Basrî'ye: "Nafile oruç tutan bir kimseye annesi orucunu açmasını emrederse?" diye sorulmuştu. "Orucunu açar, kendisine kaza da gerekmez. Bu kimse, hem oruç tutma, hem de anneye itaat etme sevabını kazanır" dedi. Bu sözü üzerine tekrar: "Annesi, yatsıyı cemaatle kılmaktan menederse?" diye soruldu da: "Bunu yasaklamaya hakkı yok, zira bu farzdır" cevabını verdi.

Cemaatın hükmü meselesinde ifrata kaçıp "namazın sıhhati için şart" olduğunu söyleyen de çıkmıştır. Fakat bu görüş rağbet bulmamıştır.

Şâfiî ve onun mütekaddim ashâbı, Hanefî ve Mâlikîlerden bir çok ulemâ, farz-ı kifâye demiştir. Geri kalanlar -ki ekseriyeti teşkil ederler- sünnet-i müekkede olduğunu kabûl eder.

CEMAATE SÜNNET-İ MÜEKKEDE DİYENLERİN AÇIKLAMASI:

Sadedinde olduğumuz hadislerden, cemaatin farz olduğu hükmünü çıkaranlardan başka, sünnet-i müekkede olduğu hükmünü çıkaranlar da olmuş ve görüşlerini teyid eden farklı yorumlar, deliller getirmişlerdir. Bazılarını şöyle kaydedebiliriz:

1- Sadedinde olduğumuz hadisin kendisi, cemaatin vacib olmadığına delildir, çünkü Aleyhissalâtu vesselâm bizzat kendisi, namaza gelmeyenlere gitmek istemiştir. Cemaat farz-ı ayn olsaydı, cemaati terkederek onlara gitmeye azmetmezdi.

Buna: "Vacibin terki, ondan daha vacib için câizdir" diye cevap verilmiştir.

2- Eğer farz olsaydı, cemaate gelmeyenleri yakmakla tehdît ettiği zaman, namazı kifayet etmezdi. Çünkü beyanı zamanla sınırladı.

Buna: "Beyan, bazan nass koymak sûretiyle, bazanda delâletle yapılır. Efendimizin "Evlerini yakmayı diledim" sözü cemaate gelmenin vacib olduğuna delalet eder, beyan için bu kâfidir!" diye cevap verilmiştir.

3- Haber zecr makamında vârid olmuştur, hakikatı murad değildir. Asıl gâye mübalağadır. Bunu, Resûlullah'ın kâfirlere mahsus ceza ile tehdit etmesi gösterir. Nitekim icma ile kesinleşmiştir ki, bu çeşit ceza ile müslümanlar cezalandırılmaz.

Buna: "Yasak, ateşle ceza vermenin neshedilmesinden sonra vâki oldu. Bundan önce câizdi, delili de ateşle yakmanın önce cevazına, sonra da neshedildiğine delalet eden Ebu Hüreyre hadisidir" diye cevap verilmiştir.

4- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tehdîd etmiş olmasına rağmen yakmayı terketmiş olmasıdır. "Eğer vâcib olsaydı onları affetmezdi."

Buna: "Bu zayıftır, zîra (aleyhissalâtu vesselâm), yaptığı takdirde, yapılması kendine caiz olan şeyi diler, terk ise, o şeyin vâcib olmadığına delil olmaz, çünkü onların bununla caydırılma ve zemmedilmelerine sebep olan namaza gelmeme işinden vazgeçmiş olma ihtimalleri var. Nitekim, hadisin bazı vechinde, Resûlullah'ın yakmayı terk sebebi beyan edilmiştir. Ahmed İbnu Hanbel'in Ebû Hüreyre'den bir rivâyetinde şöyle buyrulur: *"...Eğer evlerde kadınlar, çocuklar olmasaydı, yatsı namazına başlar ve gençlere, namaza gelmeyenlerin evlerini yakmalarını söylerdim..."*

5- Tehdidde kastedilenler, mücerred cemaati değil, bizzat namazı terkedenlerdir.

Buna da, Müslim'in bir rivâyeti gösterilerek cevap verilmiştir: لاَ يَشْهَدُونَ الصَّلاَةَ namazda hazır olmazlar yani cemaate gelmezler demektir. Ahmed İbnu Hanbel'in rivâyetinde daha açık olarak لاَ يَشْهَدُونَ الْعِشَاءَ فِي الْجَمِيعِ "cemaat içinde yatsıya gelmezler." [İbnu Mâce'de Usâme İbnu Zeyd (radıyallahu anhümâ)'in rivâyetinde de şöyle buyurulmuştur: لَيَنْتَهِيَنَّ رِجَالٌ عَنْ تَرْكِهِمِ الْجَمَاعَاتِ اَوْ لاَحَرِقَنَّ بُيُوتَهُمْ "Şu erkekler ya cemaatleri terketmeye son verirler ya da evlerini (tepelerine) yıkacağım."

6- Hadis, nifak ehlinin fiiline muhalefete teşvik ve onlara benzemekten sakındırmak sadedinde vârid olmuştur, sırf cemaati terketme hususunda değil, bu sebeple yeterli bir delil olamaz.

Bu, üçüncü maddede söylenene yakındır.

7- Hadis, münâfıklar hakkında vârid olmuştur. Dolayısıyla hadisteki tehdid cemaati terketmeye has değildir, dolayısıyla cemaat meselesine yeterli delil olamaz.

Bu görüş de, "Münâfıkların gerçek namazlarının olmadığını bile bile cemaati terketmeleri sebebiyle onları te'dîb etmeye îtina göstermenin akla uzak düşeceği" söylenerek tenkid edilmiştir. Yine denmiştir ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onların niyyetlerini bildiği halde onlardan yüz çevirmiş, onları cezalandırmaktan kaçınmıştır, nitekim şu

sözü onlar hakkında söylemiştir: "Ben insanlara, "Muhammed arkadaşlarını öldürtüyor" dedirtmem."

Bu iddiaya da karşı çıkarak, tenkidi tenkid sadedinde şöyle diyen de olmuştur: "Bu söylenenin doğru olması için, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın *"Münâfıkları cezalandırmayı terketmek bana vâcibtir"* demiş olması lazımdır. Halbuki böyle söylediğini gösteren bir delil mevcut değildir. Öyleyse onları tecziyede muhayyerdir. Bu sâbit olunca, O'nun münâfıkları cezalandırmaktan yüz çevirmiş olması, onlara ceza vermeyi terketmenin vâcib olduğuna delil olamaz."

İbnu Hacer, mesele üzerine cereyan eden karşılıklı münâkaşayı bu şekilde kaydettikten sonra der ki: "Benim anladığım kadarıyla, bu hadis, münâfıklar hakkında vârid olmuştur. Zîra, bir başka hadislerinde Resulullah: *"Münâfıklara yatsı ve sabah namazı kadar ağır gelen başka namaz yoktur" "..Onlardan biri bu iki namazdaki hayrın ne olduğunu bilseydi emekliyerek de olsa onları kılmaya gelirdi"* buyurmuştur (2785). Bu vasıf münâfıklara layıktır, kâmil mü'mine değil; ancak buradaki nifaktan murad küfrü mücib nifak değil, günahı mûcib nifaktır. Bu hususa hadiste onlar hakkında kullanılan şu ifade delildir: لاَ يَشْهَدُونَ الْعِشَاءَ فِي الْجَمِيعِ "Yatsıya cemaat içinde katılmazlar" veya Üsâme hadisinde olduğu üzere لاَ يَشْهَدُونَ الْجَمَاعَةَ *"Cemaate katılmazlar"* Ebû Hüreyre'den Yezîd *İbnu Esam*'ın yaptığı ve Ebû Dâvud'da yer alan şu rivâyet daha ikna edici bir delildir: ثُمَّ آتِي قَوْمًا يُصَلُّونَ فِي بُيُوتِهِمْ لَيْسَتْ بِهِمْ عِلَّةٌ *"...Sonra, hastalıkları olmadığı halde namazlarını evde kılanlara geleyim.."* Bu ifade, açık olarak hadislerde kastedilen nifakın küfür nifakı olmayıp, günaha sebep olan nifak olduğunu gösterir. Zira münâfık evinde namaz kılmaz, halka gösteriş olsun diye mescidde kılar. Onlar evlerine çekildikleri zaman, Allahu Teâlâ'nın haber verdiği şekilde küfür ve istihzâlarına dönerler. Bu nifaktan maksadın günaha sebep olan nifak (nifaku'l-ma'siyet) olduğunu ifade eden hadisin el-Makberî rivâyetindeki şu ziyâdedir: لَوْلاَ مَا فِي الْبُيُوتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالذُّرِّيَّةِ *"...Eğer evlerde kadınlar ve çocuklar olmasaydı..."* Bu da onların kâfir olmadıklarına delildir. Çünkü, kâfirin evinin yakılması, ona galebe etmenin yegâne yolu olarak ortaya çıkarsa evde kadın ve çocuğun varlığı buna mâni olmaz."

8- Bazıları: "Cemaate devam İslâm'ın başında, münâfıkların namazdan geri kalmalarını önlemek için farz kılınmıştı, sonradan neshedildi" demiştir. Bu söz ateşte yakmak olan mezkur vaîd'in onlar hakkında neshinin sübût bulmasıyla kuvvet kazanır.

9- Namazdan maksad cuma namazıdır, diğer namazlar değildir.

Bu görüşe de: "Hadiste yatsı zikredilerek tasrîh edilmiştir, cuma kastedilmiş demek yanlıştır" denilerek itiraz edilmiştir.

Ancak *İbnu Hacer:* "Burada meseleyi tedkik etmek gerekir, zira hadisler hakkında tehdid gelen namaz cuma mıdır, yoksa sabah ve yatsı mıdır ihtilaflıdır" der. Arkadan meseleyi tahkîk ederek gösterir ki: Mesele üzerine Ebû Hüreyre İbnu Ümmi Mektûm ve İbnu Mes'ud'dan gelen rivâyetler, vakti tayin etmektedir.

Bu, *Ebû Hüreyre* hadisinin bazı vecihlerinde yatsı, bazı vecihlerinde sabahtır, bazan her ikisi... Bazılarında da mübhemdir. Bazılarında ise cumadır.

Rivâyetleri tahlilden sonra *İbnu Hacer:* "Bu namazın Ebû Hüreyre rivâyetinde cumaya mahsus olması söz konusu değildir" neticesine varır. *Abdullah İbnu Ümmi Mektûm* hadisinin de Ebû Hüreyre hadisi gibi olduğunu söyler. İbnu Mes'ud hadisinin mezkûr namazın cuma namazı olduğunda cezmettiğini, bu hadisin de müstakil bir rivâyet olduğunu belirtir. *İbnu Hacer*'in vardığı neticeye göre: "Bu meseleye temas eden hadisler iki ayrı vak'ayı anlatmaktadır. *İmam Nevevî* ve Muhibbu't-Taberî de bu hususa işaret etmişlerdir."

2786 ٤– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [لَقَدْ رَأَيْتَنَا وَمَا يَتَخَلَّفُ عَنِ الصَّلاَةِ إلاَّ مُنَافِقٌ قَدْ عُلِمَ نِفَاقُهُ أَوْ مَرِيضٌ. إنْ كَانَ المَرِيضُ لَيَمْشِي بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ حَتَّى يَأتِيَ الصَّلاَةَ. وَقَالَ: إنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَلَّمَنَا سُنَنَ الهُدَى وَإنَّ مِنْ سُنَنِ الهُدَى الصَّلاَةَ فِي المَسْجِدِ الَّذِى يُؤَذَّنُ فِيهِ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

4. (2786)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben (cemaatimizi tedkik edince) gördüm ki, namaz(ı beraber kılmak)tan, sadece herkesçe malum münâfıklarla hastalar geri kalmaktaydı. Öyle ki iki kişinin arasında yürüyebilecek durumda olan hastalar bile namaz için (mescide) geliyordu."

İbnu Mes'ud devamla dedi ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize sünen-i Hüdâ'yı göstermişti. Sünen-i Hüdâ'dan biri de içerisinde ezan okunan mescidde namaz kılmaktı."

2787 ٥– زاد أبو داود: [وَمَا مِنْكُمْ مِنْ أحَدٍ إلاَّ وَلَهُ مَسْجِدٌ فِي بَيْتِهِ، وَلَوْ صَلَّيْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ وَتَرَكْتُمْ مَسَاجِدَكُمْ تَرَكْتُمْ سُنَّةَ نَبِيِّكُمْ لَكَفَرْتُمْ].

5. (2787)- Ebû Dâvud'daki rivâyette şu ziyade var "...Sizden her birinizin evinde mutlaka bir mescid var. Eğer namazı evlerinizde kılıp mescidlerinizi terkederseniz Peygamberiniz (aleyhissalâtu vesselâm)'in sünnetini terketmiş olursunuz. Peygamberinizin sünnetini terkedince de küfrân-ı nimete düşmüş olursunuz." [Müslim, Mesâcid 256, (654); Ebû Dâvud, 47, (550); Nesâî, İmâmet 50, (2, 108, 109).]

AÇIKLAMA:

1- Müellifimiz *İbnu Deybe,* Ebû Dâvud'da tek bir hadis halinde gelen rivâyeti ikiye bölerek kaydetmiş durumda. Aslında Ebû Davud'daki rivâyetin bir kısmı da hazfedilmiş. Tam olarak tercümesi şöyle: "İbnu Mes'ud diyorki:

"Şu beş vakit namazı, onlar için ezanın okunduğu yerlerde (mescidlerde) kılın. Zîra onlar(ın cemaatle kılınması) Sünenü'l-Hüdâ'dandır. Azîz ve Celîl olan Allah, Nebîsi (aleyhissalâtu vesselâm) için sünenü'l-Hüdâ'yı şeriat kıldı. Ben kendimizi, nifakı açık olan münâfık dışında, herbirimizi, namazı mescidde kılar gördüm. Ben kendimizi öyle gördüm ki, (hasta) kişi, iki adamın koltuğunda gelir, safta yerini alır. Şurası muhakkak ki herbirinizin evinde mutlaka bir mescid var. Eğer namazlarınızı evlerinizde kılıp, mescidleri terkederseniz Peygamberiniz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sünnetini terketmiş olursunuz. Peygamberinizin sünnetini terkederseniz küfran (-ı nimet)e düşmüş olursunuz."

2- *Sünenü'l-Hüdâ,* "Senenü'l-Hüdâ" şeklinde de rivâyet edilmiştir. Mâna birbirine yakındır: "Hidâyet yolları, doğru yollar" demektir.

3- Hasta kimsenin iki kişi arasında mescide gelmesi, cemaate verilen ehemmiyeti ifade eder.

4- Hadisteki münâfıkla, küfrünü içinde saklayıp müslüman görünen kimse kastedilmiyor. Aksi takdirde cemaat farz addolunurdu. Çünkü küfrünü gizleyen kâfirdir ve bu durumda hadisin sonu baş tarafına ters düşerdi.

*Aliyyu'l-Kârî'y*e göre, hadiste "Nifâk'ın cemaate gelmemeye sebep olduğu ifâde edilmektedir, aksi değil.. Cemaatin vacib olduğu da gözükmektedir, zannî delille farz sübût bulmaz.."

Nevevî burada -daha önceki hadiste (2786)- Resûlullah'ın evlerini yakmakla tehdid ettiği kimselerin münâfıklar olduğuna (yani o hadiste münâfıkların kastedildiğine) delil olduğunu söyler..

5- Hadiste cemaate gelmenin "peygamberinizin sünneti" olarak tavsi-

fi, cemaati vâcib görenler açısından, onun sünnet olduğuna delil olmaz. Çünkü bu tâbir, onun vâcib olmasına mâni olmaz. Nitekim *Sünenü'l-Hüdâ* tâbiri lüğat olarak vâcibten de âmmdır, farz da içine dahildir. Ayrıca bu vacibe, sünnetle yani hadisle sâbit olduğu için de sünnet denmesi normaldir.

6- Cemaati terk, hadiste küfür olarak ifade edilmiştir. Biz bunu küfrân-ı nimet olarak anladık. Yani cemaatte mevcut olan sevab ve lütf-u ilâhîyi görememek, inkar etmek ma'nâsında bir davranış. Ancak *Hattâbî,* gibi bir kısım âlimler "cemaati terk, sizi yavaş yavaş küfre götürür. Çünkü böyle yapmakla İslâm halatını iplik iplik terkeder, sonunda dinden çıkarsınız" şeklinde anlar.

Bazı âlimler cemaatin vâcib olduğuna bu hadiste delil görmüşlerdir.

2788 ٦– وعن ابن عباس رَضيَ اللهُ عَنْهما: [وَسُئِلَ عَنْ رَجُلٍ يَصُومُ النَّهَارَ، وَيَقُومُ اللَّيلَ، وَلاَ يَشْهَدُ الجَمَاعَةَ، وَلاَ الجُمُعَةَ، فَقَالَ: هذَا مِنْ أَهْلِ النَّارِ]. أخرجه الترمذي.

6. (2788)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ)'dan gündüz oruç tutan, gece de namaz kılan ve fakat cemaate ve cumaya gelmeyen bir kimse hakkında sorulmuştu: "Bu, ateş ehlindendir!" diye cevap verdi." [Tirmizî, Salât 162, (218).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, cemaat için *"farz-ı ayn"* diyenlerin delillerinden biridir. "Çünkü, demişlerdir, eğer cemaate iştirak sünnet olmuş olsaydı, terkeden kimsenin ateşle tehdid edilmemesi lazımdı. Farz-ı kifâye olsaydı Resûlullah'ın ve beraberindekilerin cemaati, diğerlerinden farzı sâkıt kılardı, cemaate gelmeyenlerin ateşle tehdid edilmelerine hacet kalmazdı."

2- Hadisi açıklama sadedinde Tirmizî der ki, "Hadisin ma'nâsı şudur: "Cemaate ve cumaya onlardan nefret sebebiyle katılmayan, onların hakkını vermeyi hafif alıp, onları değersiz addeden ateşle tehdid edilmektedir."

2789 ٧– وعن أم الدرداء قالت: [دَخَلَ عَلَىَّ أَبُو الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهما وَهُوَ مُغْضَبٌ فَقُلْتُ: مَا أَغْضَبَكَ؟ فَقَالَ: واللهِ مَا أَعْرِفُ مِنْ أَمْرِ مُحَمَّدٍ ﷺ شَيْئاً إلاَّ أَنَّهُمْ يُصَلُّونَ جَمِيعاً]. أخرجه البخاري.

7. (2789)- *Ümmü'd-Derdâ* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ebû'd-Derdâ (radıyallâhu anhümâ) öfkeli halde yanıma geldi. Kendisine:

"Niye öfkelendin?" diye sordum. Şu cevabı verdi:

"Vallâhi, Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in işinden bir şey anlamıyorum. Bildiğim tek şey cemaat halinde namaz kılmalarıdır." [Buharî, Ezân 31.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, bidâyette müslümanların en çok dikkat çeken yönlerinin namazlarını cemaat hâlinde kılmaları olduğunu gösteriyor. Şârihler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın emrini harfiyyen tatbik eden müslümanların namazlarını hep cemaatle kıldıklarını belirtirler. *İbnu Hacer* şunu söyler: "...Resûlullah zamanında insanların hâli, O'ndan sonraki zamandakinden daha mükemmel idi. Sonra Şeyheyn (Ebû Bekr, Ömer (radıyallâhu anhümâ) zamanında, bunlardan sonra gelenlerden daha mükemmel oldular. "Bu söz, Ebû'd-Derdâ'dan ömrünün sonlarında sâdır oldu. Bu da devre olarak Hz. Osman (radıyallâhu anh)'ın hilafetinin sonlarına rastlar.

Heyhât! Bu faziletli asır, *Ebû'd-Derdâ*'nın dilinde böyle zikredilirse, onlardan sonra günümüze kadar gelen nesiller nasıl yadedilecektir!

Heyhât ki heyhât şimdilere!

2- Bu hadis, dînî umûrdan birşey değiştirildiği zaman, mü'minin, başkaca bir şey yapamıyorsa hiç olsun öfke izhar etmesinin câiz olduğunu göstermektedir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

CEMAATİ ÖZRÜ OLAN TERKEDER

2790 ١ – عن عتبان بن مالك رضي الله عنه قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ الله: إنَّ السُّيُولَ تَحُولُ بَيْنِي وبَيْنَ مَسْجِدِ قَوْمِي، فَأُحِبُّ أنْ تَأتِيَنِي فَتُصَلِّي فِي مَكَانٍ مِنْ بَيْتِي أتَّخِذُهُ مَسْجِداً فَقَالَ ﷺ: سَنَفْعَلُ، فَلَمَّا أتَاهُ قَالَ: أيْنَ تُرِيدُ؟ فَأشَارَ إلى نَاحِيَةٍ مِنَ البَيْتِ، فَقَامَ ﷺ فَصَفَفْنَا خَلْفَهُ، فَصَلَّى بِنَا رَكْعَتَيْنِ]. أخرجه الثلاثة والنسائي.

1. (2790)- *Itbân İbnu Mâlik* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü dedim, seller benimle kabîlemin mescidi arasına engel çıkarıyor. İstiyorum ki evime kadar şeref verip bir yerde namaz kılsanız da orayı mescit yapsam!"

"(İnşaallah bir ara) geleyim!" buyurdular. Beraberinde Hz. Ebû Bekr olduğu halde huzuruyla evimizi şereflendirip (izin isteyerek içeri girdiği) zaman ilk iş olarak, "Nerede namaz kılmamı istersin?" diye sordu. Evin bir köşesini işaret ederek (yer gösterdim. Orada) namaza durdu. Biz de arkasından saf yaptık. Bize iki rek'at (nafile) namaz kıldırdı." [Buhârî, Ezân 40, 50, 153, 154, Salât 45, 46, Teheccüd 36, Megâzî 11, Et'ime 15, Rikâk 6, İstitâbe 9; Müslim, İman 54, (33); Muvatta, Kasru's-Salât 86, (1, 172); Nesâî, İmâmet 10, (2, 80).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Buhârî'deki bir vechinde mevcut olan bazı ziyadeleri parantez içerisinde gösterdik, çünkü hadisten çıkarılan bazı hükümler onlarla ilgili.

2- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a yağmur sebebiyle müracaat eden Itbân'ın kavmine imamlık yaptığı, müracaatı sırasında gözüne bir şeylerin isabet etmiş olması yüzünden sel de araya girince vazife yerine gelmekte zorluk çektiği, bu yüzden ruhsat istediği belirtilmektedir. Bazı

rivâyetler Itbân'ın âmâ oluşundan bahsetmekte ise de farklı rivâyetleri tahlîl eden İbnu Hacer, bu müracaat sırasında Itbân'ın âmâ olmadığı, âmâlığın ona sonradan ârız olduğu, o sırada gözüne bir şeyler isabet etmiş olabileceği ihtimali üzerinde durur.

3- Hadisin başka vecihlerinde, Resûlullah'ın beraberinde *Hz. Ebû Bekr* (ve hatta) *Hz. Ömer* (radıyallâhu anhümâ)'in de bulunduğu, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın girer girmez –evde oturmadan- "Nerede namaz kılmamı istiyorsunuz?" dediği belirtilir.

İbnu Hacer, Resulullah'ın orada namazdan sonra oturmuş olacağını beliterek şöyle der: "Aleyhissalâtu vesselâm'ın oturması namazdan sonra olmuştur. Bu davranışı Müleyke'nin evindeki davranışına aykırıdır, çünkü orada önce oturdu, yemek yedi, sonra namaz kıldırdı. Zîra buraya yemeğe davet edilmişti, oraya ise namaz kılmaya çağrıldı, dolayısıyla burada yemekle, orada da namazla başladı."

4- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER:

★ Âmâ'nın imâmeti câizdir.

★ Kişinin mâruz kaldığı bazı musibetleri mevzubahis etmesi, mezmûm olan şekva sayılmaz.

★ Medine'de, *Resulullah* devrinde Mescid-i Nebevî dışında da mescidler mevcuttu.

★ Yağmur, karanlık, sel gibi durumlarda cemaate katılmamaya ruhsat vardır.

★ Evlerde namaz için muayyen yerlerin ittihâzı mendubtur. Mescidlerde belli yerlerde namaz kılmanın kerâheti, riya vs. maksadlarla yapılması haline râcidir.

★ Ev sahibine imamlık yasağının istisnası vardır. Devlet reisi misafir olursa, onun imâmeti mekruh değildir. Keza ev sahibinin izniyle imâmete geçene de kerâhet yoktur.

★ *Resulullah*'ın namaz kıldığı veya bastığı yerle teberrük câizdir.

★ Kendisiyle teberrük edilmek maksadıyla sâlihlerden biri çağrılırsa, onun, fitneden emin olduğu takdirde dâvete icâbet etmesi câizdir.

★ Mefdûlün dâvetine fâdıl icâbet eder.

★ Fâdılın gelmesiyle tebürrük caizdir.

★ Verilen söze vefa gerekir.

★ Dâvet sahibinin darılmayacağından emin olunduğu takdirde davet edene katılıp, onunla beraber gelmek câizdir.

2791 ٢– وعن ابن عمر رَضِيَ الله عَنْهما: [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ يَأمرُ المُؤذّنَ في اللَّيْلَةِ الْبَارِدَةِ، أوْ ذَاتِ المَطَرِ في السَّفَرِ أنْ يَقُولَ: ألاَ صَلُّوا في رِحَالِكُمْ]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

2. (2791)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sefer sırasında, soğuk veya yağmurlu gecelerde müezzine (ezan sırasında) şöyle söylemesini de emrederdi: *"Dikkat! namazlarınızı yerlerinizde kılacaksınız!"* [Buhârî, Ezân 18, 40; Müslim, Misâfirîn 22, (697); Muvatta, Salât 10, (1, 73); Ebû Dâvud, Salât 214, (1060-1064); Nesâi, Ezân 17, (2, 15).]

AÇIKLAMA:

1- Cemaate gelmemeye ruhsat veren sebepler meyanında, hadisin bazı vecihlerinde yağmur ve soğukla birlikte "rüzgar" da zikredilmiştir. Hadisin zâhiri, bu üç şeyin geceleyin ruhsata medar olduğunu ifade etmektedir. İbnu Hacer, rüzgarın gündüzleyin de mazeret olacağına hiçbir rivâyette sarih bir delâlete rastlamadığını belirtir.

2- *"Dikkat! namazı yerinizde kılın!"* ilavesinin ezandan sonra söylendiği Buhârî'nin rivâyetinde sarihtir. Ancak bazı âlimler, bu cümlenin hayye ala's salât yerine söylenmiş olabileceğini ileri sürmüştür.

3- Rihâl *"rahl"*ın cem'idir. Menzil (bulunan yer) ma'nâsına gelir. Bu yer taştan, ağaçtan, yünden, topraktan, deve yününden, keçi kılından v.s. olabilir. Hepsine rahl denir.

DÖRDÜNCÜ FASIL

İMAMIN VASFI

2792 ١– عن أبى مسعود البدرى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَؤُمُّ الْقَوْمَ أَقْرَؤُهُمْ لِكِتَابِ لله تَعالى، فإنْ كَانُوا في الْقِرَاءَةِ سَوَاءً فَأعْلَمُهُمْ بالسُّنَّةِ فإنْ كَانُوا في السُّنَّةِ سَوَاءً فَأقْدَمُهم هِجْرَةً، فَإنْ كَانُوا فِي الهِجْرَةِ سَوَاءً فَأقْدَمهم سِنّاً، وَلاَ يَؤُمُّ الرَّجُلُ الرَّجُلَ فِي بَيْتِهِ، وَلاَ فِي سُلْطَانِهِ، وَلاَ يَجْلِسُ عَلى تَكْرِمَتِهِ إلاَّ بِأذْنِهِ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

« التَّكْرِمَةُ » موضع جلوس الرجل الخاص من فراش أو سرير.

1. (2792)- *Ebû Mes'ud El-Bedrî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cemaate, Kitabullah'ı en iyi okuyan kimse imam olur. Eğer kırâatte (okumada) herkes eşitse, sünneti en iyi bilen; sünneti bilmede eşitseler, hicret etmede evvel olan; hicrette de eşitseler, yaşca büyük olan imam olur. Kişi misafir olduğu evin sahibine veya (emri altında çalıştığı) sultanına imamlık yapmasın, ev sahibinin baş köşesine izni olmadan da oturmasın"* [Müslim, Mesâcid 290, (673); Tirmizî, Salât 174, (235); Edeb 24 (2773); Ebû Dâvud, Salât 61, (582, 583, 584); Nesâî, İmâmet 3, 6, (2, 76-77).]

2793 ٢– وعن أبى سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا كَانُوا ثَلاَثَةً فَلْيَؤُمَّهُمْ أحَدُهُمْ، وَأحَقُّهُمْ بِالإمَامَةِ أقْرَؤُهُمْ]. أخرجه مسلم والنسائى.

2. (2793)- *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"(Namaz kılacaklar) üç kişi iseler içlerinden biri imam olsun. İmamlığa ehak olan akra' (Kur'ân-ı Kerîm'i daha iyi okur) olandır..."* [Müslim, Mesâcid 289, (672); Nesâî, İmâmet 5, (2, 77).]

AÇIKLAMA:

1- İmâmete ehak olanı, Resûlullah *"akra'olan"* diye tavsif eder. Bunu bazı âlimler "Kur'ân'ı güzel okuyan" diye anlarken, bazıları "hıfzı daha çok olan" diye anlamıştır. Herbirinin kendine has delili mevcuttur.

İmâmete ehak olanı beyan eden hadislerdeki bazı faklılıklar, mezhepleri bu meselede farklı hükümlere sevketmiştir. Hanefîlere göre bir cemaat içerisinde imamlığa elyak olanlar şöyle sıralanır:

★ Sünneti en iyi bilenler.

★ Kur'ân-ı Kerîm'i en iyi okuyanlar.

★ En ziyade verâ ve takva sahibi olanlar.

★ En yaşlı olanlar.

Bu hususlarda müsâvât halinde sırayla ahlâk üstünlüğü, yakışıklılık, nesebce, sesce, kılık kıyafetce güzellik esas alınır. Hepsinde eşitlik halinde kur'a çekilir. Ev sahibi veya vazifeli imam bu vasıflarda geri de olsa akdemdir.

Hadiste Kur'ân'ı en iyi okuyana öncelik verilmiş olmasına rağmen Hanefîlerin farklı hükmetmeleri, yorum farkından ileri gelir. Onlar sahâbe zamanında Kur'ân'ı en iyi bilenin, sünneti de en iyi bilen kimseler olduğunu gözönüne alarak, zamanla ortaya çıkan değişmeleri değerlendirmiş ve namaz sırasında vukûa gelecek bazı durumlarda tâkib edilecek yolu, sünneti iyi bilenlerin bulabileceğini düşünerek namazın daha sağlıklı olması mülahazasıyla "sünneti iyi bilen akdemdir" demişlerdir. Yine de *Ebû Yusuf*'tan bir rivâyete göre Kur'ân'ı daha iyi okuyan imamlığa elyaktır. *Şâfiî* ve *Mâlikîlere* göre hükümdar veya onun nâibi, kendilerinden daha ehil olana rağmen imâmette takaddüm hakkına sahiptir, onların kıldırması mendubtur. Sonra vazifeli imam, ev sahibi gelir. Bunlar yoksa cemaat, en efdali seçer.

Fâsık veya bid'at sahibinin imâmeti tahrimen mekruhtur. *İmam Muhammed* ve *İmam Mâlik*'e göre hiç câiz değildir. Bid'at sahibi deyince Ehl-i Sünnet ve'l Cemaât itikadında olmayan fırak-ı dâlle denen sapık mezheplere mensup ehl-i kıble kimseler kastedilir. Bunlardan küfre götüren inanç sahiplerinin imamlığı hiç câiz olmaz.

Mezhepleri farklı olanlar, birbirlerine iktida edebilirler. Her mezheb sahibinin kendi mezhebinde bir imamın arkasında namaz kılması efdal ise de başka bir imama uymak, münferid kılmaktan efdaldir.

2794 ٣- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لِيُؤَذِّنْ لَكُمْ خِيَارُكُمْ، وَلْيَؤُمَّكُمْ قُرَّاؤُكُمْ]. أخرجه أبو داود.

3. (2794)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Sizin için hayırlınız ezan okusun, kurrâ olanınız da imam olsun."*** [Ebû Dâvud, Salât 61, (590).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadislerinde ezanın en salih kimse tarafından okunmasını emir buyurmaktadır. Zîra salih kişi, gözünü haramlardan sakınmada daha gayretlidir. Namazların vaktinde kılınma işi müezzinlere bağlıdır. Oruçların başlama ve bitme zamanları da onlara bağlıdır. Öyle ise müezzinlerin, vakitleri iyi bilen ve emin kimselerden olması gerekir.

2- İmâmete de kurrâ yani Kur'ân-ı Kerîm'i iyi bilenler elyaktır. Böyle kırâati iyi olan kimse namazla ilgili meseleleri bildi mi imâmet için efdal olur. Zîra namaz esnasında okunan zikirlerden en efdali, en uzunu, en zor olanı kırâattır. Hadis, iyi okuyana tekaddüm hakkı tanımakla Kelamullah'a tazim ifade etmiş, onun kırâatını güzel yapana imtiyaz tanımış olmaktadır. *Resûlullah*'ın hadislerinde geldiğine göre, Uhud şehidlerinin defninde de Kur'ân'ı iyi bilenleri takdîm etmiştir. Bu da onların her iki dünyada da efdaliyete sahip olduklarını ifade eder.

2795 ٤- وعن عمرو بن سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [أَمَمْتُ قَوْمِي وَأَنَا ابنُ سِتٍّ أَوْ سَبْعِ سِنِينَ، وَكُنْتُ أَكْثَرَهُمْ قُرْآناً]. أخرجه البخارى، وأبو داود والنسائى.

4. (2795)- *Amr İbnu Seleme* (radıyallâhu anh) anlatıyor "Ben altı veya yedi yaşında iken kendi kavmime imamlık yaptım. O zaman ben, aralarında Kur'ân'ı en çok bilen kimseydim." [Buhârî, Megâzî 52; Ebû Dâvud, Salât 61, (585-587); Nesâî, Ezan 8, (2, 9-10); Kıble 16, (2, 70). İmâmet 11, (2, 80).]

AÇIKLAMA:

1- Burada adı geçen *Amr İbnu Seleme*'nin Buhârî'de gelen hikayesi uzuncadır. Şöyle anlatır: "Biz yolcuların uğrak yeri olan bir su başında oturuyorduk. Bize sıkça yolcular uğrardı. Gelenlere:

"İnsanlar nasıllar nelerle karşılaşıyorlar. Şu (adı kulağımıza gelen) adam da ne?" diye sorardık. Bize:

"O, kendisini Allah'ın gönderdiğini zannediyor, O'na şu şu vahiyler geldi" diyorlardı. Ben o kelamı derhal ezberliyordum. Bunlar hafızamda sanki yapışıp kalıyorlardı. Araplar, müslüman olmak izin Mekke'nin fethini bekliyorlardı. Diyorlardı ki:

"Onu kendi kavmiyle başbaşa bırakın. Eğer kavmine galebe çalarsa gerçekten sâdık bir peygamberdir."

Mekke fethedilince, her kabile müslüman olmakta acele etti. Babam da bizim kabilenin müslüman olmasını tâcil etti. (Resulullah'ın yanına gidip) gelince:

"Vallahi hak olan Peygamber aleyhissalâtu vesselâm'ın yanından geliyorum. Dedi ki: *"Şu vakitte şu namazı, şu vakitte şu namazı kılın! Namaz vakti girince biriniz ezan okusun. Kur'ân'ı en çok bileniniz de imam olsun!"*

Bunun üzerine baktılar. Benden başka Kur'ân'ı daha çok bilen yoktu. Çünkü ben yolculardan (gelip geçtikçe sorup) öğrenmiştim. Beni öne geçirdiler, o sırada altı veya yedi yaşımda idim. Üzerimde (kısa) bir bürde vardı. Secdeye varınca toparlanıp kalıyordu. Mahallemizden bir kadın:

"İmamınızın kıçını bari bize karşı örtün" dedi. Bunun üzerine kumaş satın alıp bana (uzun) bir gömlek (kamîs) biçtiler. Bu gömlek kadar hiçbir şey beni sevindirmemişti."

Hadisin Ebû Dâvud'taki vechi mâna olarak aynı ise de bazı tâbirlerde farklılıklar mevcuttur. Bunlardan biri, akrâ kelimesini açıklayıcı mahiyette ve akrâ'ı "Kur'ân'ı çok bilen" diye anlayanlara hak verdirecek mahiyette كُنْتُ غُلاَماً حَافِظًا فَحَفِظْتُ مِنْ ذَلِكَ قُرْآناً كَثِيراً... وَقَالَ يُؤُتِكُمْ اَقْرَؤُكُمْ وَكُنْتُ أَقْرَأَهُمْ لِمَا كُنْتُ احْفَظُ "Ben ezberi kavî bir çocuktum. Bu sûretle Kur'ân'dan çok şey ezberledim... Size akrâ' olanınız imamlık yapsın dedi. Ben, ezberlemiş olduklarım sebebiyle hepsinden akrâ' idim.."

Görüldüğü üzere burada "akrâ" "Kur'ân'ı en çok bilen" mânasında kullanılmaktadır.

2- Bu hadis, mümeyyiz olan çocukların imâmetini câiz görenlere delil olmuştur. *Hasan Basrî, Şâfi'î,*[36] İshak (rahimehullah) bu görüştedirler. Ancak *İmam Mâlik, Atâ, Şa'bî, Evzâ'î* ve *Sevri*'ye göre bu mekruhtur. Ahmed ve *Ebû Hanîfe* (rahimehumâllah)'den iki farklı rivâyet gelmiştir: Meşhur görüşe göre, bu nafilelerde caizdir, farzlarda değildir. Derler ki:

36– Şâfiî de cuma namazını istisna tutar ve caiz görmez.

"Bu rivâyet, çocuğun imametine hüccet olamaz. Çünkü, Amr bu işi Peygamberin emriyle yaptığını tasrih etmediği gibi O'nun tahrîrini de tasrîh etmiyor." Amr'ın büluğa ermemiş olmasına rağmen imametinden Resûlullah'ın haberdar olmaması ihtimaline: *"Vahyin nüzûlü sırasında, hiçbir sahâbe'nin câiz olmayan bir fiiline takrir vâki olmamıştır"* diye cevap verilmiştir.[37] Mevzu üzerine ulemânın bazı münâkaşası olmuştur. Bazı âlimler Amr ibnu Seleme'nin de babasıyla birlikte Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a kadar gelmiş olduğunu ileri sürmüştür. Teferruât konumuzun dışında kalır.

2796 ٥— وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [لَمَّا قَدِمَ الْمُهَاجِرُونَ الأَوَّلُونَ فَنَزَلُوا مَوْضِعاً بِقُبَاءٍ قَبْلَ مَقْدَمِ النَّبِيِّ ﷺ كَانَ يَؤُمُّهُمْ سَالِمٌ مَوْلَى أَبِى حُذَيْفَةَ، وَكَانَ أَكْثَرَهُمْ قُرْآناً]. أخرجه البخارى، وأبو داود.

5. (2796)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "İlk muhacirler geldiği zaman, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gelmezden önce, Kuba'da (Usbe adında) bir menzile indiler. Onlara *Ebû Huzeyfe*'nin âzadlısı Sâlim imamlık yapıyor idi. O, Kur'ân'ı ezbere bilmede herkesten ileriydi." [Buhârî, Ezân 54, Ahkâm 25; Ebû Dâvud, Salât 61, (588).]

AÇIKLAMA:

1- Buhârî'nin rivâyetinde, ilk gelen muhacirlerin Kuba'da Usbe denen bir yere indikleri tasrîh edilir, tercümede gösterdik.

2- Bazı rivâyetlerde, *Huzeyfe*'nin âzadlısı Sâlim'in imamlık yaptığı ve ilk muhacir grubun içerisinde *Ebû Bekr, Ömer, Ebû Seleme, İbnu Abdi'l-Esed, Zeyd İbnu Hârise, Âmir İbnu Rebî'a* (radıyallâhu anhüm)'nın da bulunduğu belirtilir. Bunlar Kureyş'in büyükleridir. Bu rivâyette *Hz. Ebû Bekr*'in de zikri müşkilat çıkarır. Çünkü, Sâlim'in imâmetinin Hz. Peygamber'in hicretinden önce olduğu söylenmiştir, halbuki *Hz. Ebû Bekr,* Resûlullah'la birlikte hicret etmiştir. Mamafih, Sâlim'in imâmetinin, O'nun gelmesinden sonra da devam etmiş olabileceğine dikkat çekilerek müşkil giderilmiştir.

3- Bu rivâyet kölenin imâm olabileceğini ifade eder. Zîra Sâlim, Hu-

37– Ashab nezdinde bu husus mühim bir prensip olmalıdır. Çünkü, Resûlullah'tan sonra azl'in cevazı münâkaşa edildiği vakit, *Ebû Saîd* ve *Câbir* (radıyallahu anhümâ), *"Biz azl yaparken Kur'an nâzil oluyordu, bizi yasaklayıcı bir vahiy gelmedi"* diye istidlal ederek, "azl"in cevazına hükmetmişlerdir.

zeyfe adında Ensârî bir kadının (radıyallahu anhâ) âzadlısıdır. Burada belirtilen imâmeti sırasında henüz âzad edilmemiştir. Kur'ân'a olan hâkimiyet ve ihtisasıyla meşhur olan bu Sâlim, Hz. Ebû Bekr (radıyallâhu anhümâ) zamanında yalancı peygamberlerle savaş sırasında Yemâme'de şehîd edilecektir.

Sadedinde olduğumuz rivâyet Sâlim'in köle olmasına rağmen, imam oluşunun sebebini de açıklar: "O herkesten çok Kur'ân biliyordu."

İslâm âlimleri imamda aranması gereken vasıfları sayarken, kölenin de imam olabileceğini belirtir, yeter ki cehâlet galebe çalmasın. Gerekli malumata sahipse, köleliği imâmete mânî değildir, değilse mekruhtur. Âlimler imamet için İslâm, büluğ, akıl, erkeklik, kırâat ve özürlerden selâmetin şart olduğunu söylemişlerdir. Âmânın imâmetinde beis yoktur, ancak göreninki efdaldir.

2797 ٦– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها: [أَنَّها كَانَ يَؤُمُّها عَبْدُها ذَكْوَانُ مِنَ الْمُصْحَفِ].

أخرجه البخارى في ترجمة باب.

6. (2797)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ)'nin anlattığına göre: "Kendisine kölesi *Zekvân, Mushaf*'ın yüzünden okuyarak imamlık yapıyordu." [Buhârî, Ezan 54, (Bâb başlığında (senetsiz) kaydetmiştir.]

AÇIKLAMA:

1- Buhârî bu hadisi "Köle ve Âzadlının İmâmeti" adını verdiği bir bâbta senetsiz olarak kaydeder. Ancak rivâyeti, *İbnu Ebî Dâvud* Mesahif'inde, *İbnu Ebî Şeybe, Şâfiî* ve *Abdurrezzak* eserlerinde mevsul olarak kaydetmişlerdir.

2- Önceki rivâyette de açıkladığımız üzere cumhur, kölenin imâmetinin câiz olduğuna hükmetmiştir. Sadece *İmâm Mâlik,* kölenin hürlere normalde imamlık edemeyeceğini, ancak cemaat kırâati bilmez, sadece köle bilirse o zaman cuma dışında imam olabileceğini söylemiştir. Cumaya karşı çıkışı da onun köleye farz olmaması sebebiyledir.

3- Mushaf'tan okuyarak namaz kılmayı câiz görenler (İbnu Sîrîn, Hasan, Hakem, Atâ) bu hadisle amel ederler. Ancak, cumhur bunu amel-i kesîr kabul ederek caiz görmemiştir. Aynî şu açıklamayı sunar: "Hadisin zâhiri, Mushaf'ın yüzünden namaz sırasında kırâatı yürütmenin câiz olduğuna delâlet eder." *İbnu Sîrîn, Hasan Basrî, el-Hakem* ve *Atâ* böyle hükmetmiştir. *Hz. Enes* (radıyallâhu anh), namaz kılar, arkadaki bir köle onun için Mushaf'ı tutardı. Eğer bir âyette yanılacak olsa Mushaf'ı onun

için açıverirdi. *İmam Mâlik* ramazandaki (terâvih) namazında bunun caiz olduğuna hükmetti. Nehâî, Saîd İbnu'l-Müseyyeb ve Şa'bî bunu mekruh addettiler. Bu aynı zamanda Hasan'dan yapılan bir rivâyettir. Der ki: "Hristiyanlar da böyle yapar..." İbnu Hazm der ki: "Namazda, musalliye ister, imam olsun ister olmasın, hiçbir sûrette Mushaf'ın yüzünden kırâat câiz olmaz. Böyle bir şeyi âmmden yapsa namazı bozulur. *İbnu'l-Müseyyeb, Hasan, Şa'bî, Ebû Abdirrahman es-Sülemî* de böyle hükmetmiştir. Bu görüş İmam Azam'ın ve Şâfiî'nin de mezhepleridir."

Aynî, bahsi şöyle bağlar: "Derim ki: Namazda mushafın yüzünden kırâat, *Ebû Hanîfe* nezdinde namazı bozar, çünkü amel-i kesîrdir. Ebû Yusuf ve Muhammed'e göre câizdir, çünkü mushafa bakmak da ibadettir, ancak yine de mekruhtur, çünkü bu davranışta *Ehl-i Kitab*'a benzeme var. Şâfiî ve Ahmed (rahimehumâllah) de böyle hükmetmişlerdir. *İmam Mâlik* ve *Ahmed*'den gelen bir rivâyete göre onlar nazarında, bu sadece nafile namazlarda namazı bozmaz."

2798 ٧- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [اسْتَخْلَفَ رسولُ اللهِ ﷺ ابنَ أُمِّ مَكْتُومٍ يَؤُمُّ النَّاسَ وَهُوَ أَعْمَى]. أخرجه أبو داود.

7. (2798)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, İbnu Ümmi Mektûm'u âmâ olduğu halde, halka imamlık etmesi için (sefere çıkarken) yerine halef tâyin etti." [Ebû Dâvud, Salât 65, (595).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah,* gazveye çıkarken mükerrer seferler, yerine Abdullah İbnu Ümmi Mektûm'u halef bırakmıştır, yani Mescid-i Nebevî'de imamlık yapmakla tavzif etmiştir.

2- Bu hadis, âmâların imâmetinde kerahet olmadığını gösterir. *Gazâlî* ve *Ebû İshâk el-Mervezî* gibi bazı âlimler, âmâ, görene nazaran daha çok huşû içinde olacağı için, onun imâmeti efdaldir demiştir. Ancak, diğer bazı âlimler de âmânın temizliğe gereken itinayı gösteremeyeceği, üzerine bulaşan necaseti göremeyeceği gerekçesiyle, gören kimsenin imâmetine efdal demiştir. Şâfiî hazretleri her ikisinin faziletli yönleri bulunduğu için aralarında fark görmemiş "ikisinin de imâmeti caizdir, faziletçe eşittirler" demiştir. Ancak "Görenin imâmeti efdaldir, çünkü Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, çoğunlukla gören kimseleri imam yapmıştır, gazveye çıkışlarda İbnu Ümmi Mektûm'u istihlaf etmiş olmalıdır" diyenler de olmuştur.

2799 ٨– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّ مُعَاذاً رَضِيَ اللهُ عَنْه كانَ يُصَلِّى مَعَ النَّبِيِّ ﷺ الْعِشَاءَ الآخِرَة، ثُمَّ يَرْجِعُ إلَى قَوْمِهِ فَيُصَلِّى بِهِمْ تِلْكَ الصَّلاَةَ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

8. (2799)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Muaz (radıyallâhu anh), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile yatsıyı kılar, sonra kavmine döner, bu namazı onlara kıldırırdı" [Buhârî, Ezân 60, 63, 66, Edeb 74; Müslim, Salât 180, (465); Ebû Dâvud, Salât 68, (599, 600) Tirmizî, Salât 410, (583).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî der ki: "Bu rivâyette, farz namaz kılacak kimsenin nafile namaz kılana uyabileceğinin cevazı vardır. Zîra Hz. Muâz'ın Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte kıldığı namaz farz namazdı. Öyleyse kavmiyle birlikte kıldığı namaz nafile idi. Bu hadiste ayrıca, namazın iâdesini câiz kılan bir sebeb olduğu takdirde bir namazı aynı gün içerisinde iki kere iade etmenin caiz olduğuna da delil vardır"

Ulemâ, farz kılan kimsenin, nafile kılanın arkasında namazını kılıp kılamıyacağı hususunda ihtilâf etmiştir:

★ İmam Âzam ve Ashâb-ı Re'y: "Eğer imam nâfile kılıyorsa, onun arkasında farz kılınmaz" diye hükmetmiştir. "Eğer derler, imâm farz kılıyorsa, arkasında nafile kılınabilir." Bunlar mukîm'in müsafir arkasında namaz kılmasını da câiz görürler.

★ *Şâfiî, Ahmed* ve *Evzâî* hazretleri: "Farz namazını kılacak kimse nafile namaz kılana uyabilir. Bu câizdir" demiştir. Atâ ve Tâvus da aynı görüştedir.

★ *İmam Mâlik:* "İmamla me'mûmun niyyetleri herhangi bir namazda ihtilaf ederse bu caiz olmaz, me'mûmun yeniden kılması gerekir." Zührî ve Rebî'a da bu görüştedir.

★ "Nafile kılanın arkasında farza niyet edilemez" diyenler, sadedinde olduğumuz hadiste zikri geçen Hz. Muâz'ın Resûlullah'ın arkasında kıldığı namazın nafile, kavmine kıldırdığının da farz olduğunu söylerler. Ancak buna îtirazla denilmiştir ki: "Bu, fâsid bir iddiadır. Zîra Hz. Muâz'a en efdal namaz olan farza yetiştiği zaman bunu insanların en hayırlısı olan *Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)*'in arkasında kılmak varken terkederek oradaki büyük nasibini zâyî edip, ona bedel fazla değeri olmayan nafile ile yetinmesi muvafık düşmez. Bu te'vilin fâsidliğine, hadisi rivâyet eden râvinin: "Yatsıyı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile kılardı" sözü de delil olur. Çünkü "yatsı" farz namazdır. Nite-

kim Resûl-i Ekrem buyurmuştur ki: "Namaz başlayınca farzdan başkası kılınmaz." Öyleyse farz başladıktan sonra orada hazır olan Muâz (radıyallâhu anh)ın farzı terketmesi mümkün değildir. Muaz ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hakkında *"Sizin en fakîhiniz Muaz"*'dır" diyerek, onu fıkhıyla, ilmiyle takdir etmiştir.

Şârihler *Hz. Muâz*'ın Resulullah'la birlikte kıldığı namazın farz namaz olduğunu göstermek için *Şâfiî, Tahâvî, Dârakutnî* ve Abdurezzak tarafından rivâyet edilen aynı hadisin ziyâdeli bir vechini gösterirler. Hz. Câbir bu ziyadede şöyle der: هِيَ لَهُ تَطَوُّعٌ وَلَهُمْ فَرِيضَةٌ "(Muâz'ın kavminde kıldığı) namaz, kendisi için nafile, kavmi için farzdı. İbnu Hacer: "Bu meselede en doğrusu bu ziyâdeyi esas almaktır" der.

Mevzu üzerine münâkaşa uzundur.

2800 ٩– وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: ثَلاَثَةٌ لاَ يَقْبَلُ اللّهُ تَعالى صَلاَتَهُمْ، مَنْ تَقَدَّمَ قَوماً وَهُمْ لَهُ كَارِهُونَ، وَرَجُلٌ أَتَى الصَّلاَةَ دِبَاراً: وَالدِّبَارُ أَنْ يَأْتِيَهَا بَعْدَ أَنْ تَفُوتَهُ، وَمَنْ اعْتَبَدَ مُحَرَّرَهُ]. أخرجه أبو داود.

«اعْتَبَدَ مُحَرَّرَهُ»: أى استرقه بعد أن حرره، أى أعتقه.

9. (2800)- *İbnu Amr İbnu'l-Âs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Üç kişi vardır, Allah onların namazını kabul etmez:*

1) Kendisini sevmeyen kimselere imam olan;

2) Namaza arkadan gelen, yani vakti çıktıktan sonra gelen;

3) Köleyi âzad ettikten sonra tekrar köle kılan" [Ebû Dâvud, Salât 63, (593).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin ıtlakından, her ne sebeple olursa olsun, imam cemaat tarafından sevilmediği takdirde imâmette kalmamasını âmirdir. Ancak bazı âlimler, bu ıtlakı kayıtlayarak: "Dini bir sebebe binâen..." demişlerdir. Yâni halkın imama karşı nefreti onun dinî bir kusurundan ileri geliyorsa artık o kimsenin orada imamlığı câiz değildir. Halk, imamı dinî olmayan bir başka sebeple sevmiyor ise, imamlığa devam etmesinde bir beis yoktur. Ayrıca, sevmeyenlerin cemaatin çoğunluğunu teşkil etmesi gerekir, aksi takdirde, cemaat kalabalık ise üç-beş kişinin sevmemiş olmasına îtibar edilmez, çoğunluğun nefreti hesaba alınır ve dahi bu meselede dindarların sevip sevmemesi muteberdir, öbürlerinin değil" denmiştir.

Hattâbî der ki: "Burada, imâmete ehil olmadığı halde zorla onu ele geçiren kimseye halkın duyduğu nefret mevzubahis gibidir. Şayet imamlığa layık ise, ondan nefret edenin kınanması gerekir. İmamlık ettiği halk tarafından sevilmeyen bir kimse Hz. Ali'ye şikayet edilmişti. O'na: "Sen fiilinde yolsuzluk eden biri olmayı isteyen bir arsızsın" dedi ve işine iade etmedi." Tirmizî, bu hususta şu açıklamayı kaydeder: "İlim ehlinden bir grup, kişinin kendisini sevmeyen bir cemaate imam olmasını mekruh addetmiştir. Eğer imam haklı ise (zâlim değilse), günah, ona nefret edene terettüp eder."

2- *Arkadan gelen* diye tercüme ettiğimiz dibâr kelimesi dübür'den gelir. Dübür, arka geri ma'nâsına gelir. Dibâr, en-Nihâye'de belirtildiği üzere, bir şeyin vakitlerinin sonu ma'nâsına gelmektedir. Hadiste namazın sona erdiği vakti ifade ediyor: Hattâbî: "Kişinin bunu âdet haline getirmesi, herkes namazdan çıkarken namaza gelmesidir" diye açıklar. Ona göre, burada kaçırılandan maksad cemaattir. Ancak en-Nihâye'ye göre, vaktin çıkmasıdır.

3- Âzadlıktan sonra tekrar köle kılmakla ilgili olarak Hattâbî şu açıklamayı yapar: "Âzad edilmiş olanın tekrar köleleştirilmesi iki sûretle olur: Birine göre, köleyi âzad eder, ama bunu îlân etmeyip, gizler veya inkâr eder. Bu davranış, iki tarzın en kötüsüdür. İkincisi de şöyledir: Âzad ettikten sonra alıkoyar; âzadlı istemediği halde, kerhen hizmetlenir."

2801 ١٠ – وعن أبى أمامة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: ثَلاَثَةٌ لاَ تُجَاوِزُ صَلاَتُهُمْ آذَانَهُمْ: الْعَبْدُ الآبِقُ حَتَّى يَرْجِعَ، وَامْرَأَةٌ بَاتَتْ وَزَوْجُهَا عَلَيْهَا سَاخِطٌ، وَإِمَامُ قَوْمٍ وَهُمْ لَهُ كَارِهُونَ]. أخرجه الترمذي.

10. (2801)- *Ebû Ümâme* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Üç kişi vardır ki, onların namazları kulaklardan öte geçmez:***

1) Dönünceye kadar, kaçan köle.

2) Geceyi, kocası kendisine dargın olarak geçiren kadın.

3) Kavminin nefret ettiği imam." [Tirmizî, Salât 266, (360).]

AÇIKLAMA:

1- Namazların kulaklardan öte geçmemesi, tam bir kabulle kabul edilmeyeceğini veya salih ameller gibi Allah'a yüselmeyeceğini ifade eder. *Türbüştî:* "Kulak, yükselmede en aşağı seviyeyi ifade eder, bilhassa

kulağın zikredilmesi, namazda kulağa gelen tilâvet ve duâların icrası sebebiyledir. Namazın, Allah'a makbûl olarak, icâbet görerek ulaşmayacağı ifade edilmiştir" der. İlâveten der ki: "Bu, Resulullah'ın Kur'ân'ı okudukları halde gırtlaklarından öte geçmeyeceğini haber verdiği Hâricîlerin durumunu andırır. Hadiste kabul görmeme durumu, "kulakları geçmeme" ile ifade edilmiştir.

Suyûtî de: "Namaz semaya yükselmez" diye anlamış ve İbnu Mâce'de gelen İbnu Abbâs hadisiyle aynı mânâda bulmuştur:

لاَ تَرْفَعُ صَلاَتُهُمْ فوق رُؤُسِهِمْ شِبْراً *"Onların namazları başlarından bir karış yukarı yükselmez."* Bu, kabul edilmemeden kinâyedir, nitekim Taberânî'de kaydedilen bir *İbnu Abbâs* rivâyetinde: لاَ يَقْبَلُ اللهُ لَهُمْ صَلاَةً *"Allah onların hiçbir namazını kabul etmez"* buyurulmuştur.

2- Kaçan köle câriye de olsa, erkek gibi aynı hükme tâbi olacağı belirtilmiştir.

3- Geceyi, kocasını darıltmış olarak geçiren kadınla ilgili vaîd, İslâm'ın karı koca arasını tanzim eden umumî bir prensibinin ifadesidir: *"Erkek, nefsini taleb ettiği taktirde kadın buna icâbet etmelidir. Erkeğin kadın üzerindeki kaçınılmaz haklarından biri budur."* Bir Buhârî hadisi aynen şöyle: **"Erkek hanımını yatağa çağırdığı zaman, kadın gelmekten imtina ederse, sabaha kadar melekler lânet okur."** Âyet-i Kerîme (meâlen): **"İyi kadınlar itaatkâr olanlardır"** (Nisâ 34) diyerek kadınlar hususunda umumî bir istikâmet çizmiştir. "Kocanın dargın sabahlaması"nın ana sebebi, âyetin irşâdı çerçevesinde aranabilir.

2802 ١١ – وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه: [كَانَ مُعَاذُ بنُ جَبَلٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه يُصَلِّي مَعَ النَّبيِّ ﷺ، ثُمَّ يَأتِي فَيَؤُمُّ قَوْمَهُ، فَصَلَّى لَيْلَةً مَعَ النَّبِيِّ ﷺ العِشَاءَ، ثُمَّ أتَى قَوْمَهُ فَأمَّهُمْ فَافْتَتَحَ بِسُورَةِ البَقَرَةِ، فَانْحَرَفَ رَجُلٌ فَسَلَّمَ ثُمَّ صَلَّى وَحْدَهُ وَانْصَرَفَ، فَقَالُوا لَهُ: أنَافَقْتَ يَا فُلاَنُ؟ قَالَ: لاَ واللهِ، وَلآتِيَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَلأُخْبِرَنَّهُ. فَأتَاهُ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ إنَّا أصْحَابُ نَوَاضِحَ نَعْمَلُ بِالنَّهَارِ، وَإنَّ مُعَاذاً صَلَّى مَعَكَ العِشَاءَ ثُمَّ أتَانَا فَاسْتَفْتَحَ بِسُورَةِ البَقَرَةِ، فَأقْبَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلَى مُعَاذٍ، قَالَ: أفَتَّانٌ أنْتَ يَا مُعَاذُ اقْرَأ: وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا، وَالضُّحَى، وَاللَّيْلِ إذَا يَغْشَى، وَسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الأعْلَى].

أخرجه الخمسة إلا الترمذي. «النَّاضِحُ»: البعير الذى يستقى عليه.

11. (2802)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Muâz İbnu Cebel (radıyallâhu anh) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte namaz kılar, sonra gelir, kavmine imamlık yapardı. Bir gece Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte yatsıyı kıldı. Sonra kavmine geldi ve onlara imamlık yaptı ve *Bakara* sûresiyle kırâate başladı. Bir adam cemaatten ayrılarak selam verdi. Namazını tek başına kılarak çekip gitti. Adama:

"Ey filan, nifak mı çıkarıyorsun?" dediler. Adam:

"Vallahi hayır, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gidip (Muâz'ın yaptığını) haber vereceğim." dedi. Yanına varıp:

"Ey Allah'ın Resûlü, biz sulama devesi besleyen insanlarız. Gündüz çalışırız. Muâz sizinle yatsıyı kıldı. Sonra bize gelip bakara sûresi ile namaz kıldırmaya başladı" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Muâz'a yönelerek:

"Ey Muâz, sen fitneci misin? Veşşemsi ve duhâhâ'yı, Vedduhâ'yı, Velleyli izâ yağşa'yı, Sebbihi's-me Rabbike'l-a'lâ'yı oku" buyurdu." [Buhârî, Ezân 60, 63, 66, 74; Müslim, Salât 178, (465); Ebû Dâvud, Salât 127, (790, 791, 793,); Nesâî, İmâmet 39, 41 (2, 97-98); İftitâh 63, 70, (2, 168, 172).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste, *Hz. Muâz* yatsı namazını geciktirdiği için cemaati terkeden bir sahâbînin hikayesini görmekteyiz. Rivâyetten anlaşıldığı üzere namazın gecikmesi iki ayrı sebeple katmerlenmektedir:

1) *Hz Muâz* yatsıyı Resulullah'la kılıyor ve gecikmiş olarak kavmine gelip namaza başlatıyor.

2) Namaza Bakara gibi uzun bir sûre ile başlıyor. İmamı terkedip ayrı kılmaya sevkeden asıl husus da ikinci uzatma durumu. Ancak bunda birinci gecikmenin tesiri inkâr edilemez.

2- Bu hadis muhtelif vecihlerde rivâyet edilmiştir. Rivâyetler arasında noksan ziyade farklarından öte daha ciddî farklar da var. Bu sebeple âlimler, iki ayrı vak'anın mevzubahis olduğu üzerinde dururlar. Mesela sadedinde olduğumuz rivâyette, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a şikâyet edilen *Hz. Muâz*'dır. Halbuki Nesâî'nin rivâyetinde Hz. Muâz, namazı terkeden adamı şikâyet etmiştir ve Resulullah, adamı çağırtarak niye böyle yaptın? diye sebeb sormuştur.

3- Bazı rivâyetlerde Resulullah, Hz. Muâz'a: *"Sen fitneci misin?"*[38]

38– Fitne kelimesinin taşıdığı mânalar üzerinde kitabımızın *Fitne Bölümü*'nün umumî açıklama kısmında duracağız. (4759 hadis).

diye üst üste üç kere sorar, bazılarında "Sen fitneci mi olmak istiyorsun?" bazılarında "Ey Muâz fitneci olma!" demiştir. Bir ziyadeye göre: *"Halka namazı uzatma!"* buyurmuştur. Dâvudî, fettân kelimesinin hadiste "muazzib" yani azab veren mânasında anlaşılabileceğine dikkat çeker. Çünkü, fitne kelimesi azab vermek mânasına da gelmektedir. Nitekim ﴿اِنَّ الَّذ۪ينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِن۪ينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ﴾ **"...erkek ve kadın mü'minleri belaya atanlar"** (Bürûc 10) âyetinde bu mânada kullanılmıştır. Yani namazı uzatmak sûretiyle cemaate azab verici olmak...

4- Burada fitneden maksad, namazı uzatma sebebiyle, namaza karşı kalblerde hâsıl edilecek hoşnutsuzluktur. Beyhakî'nin bir rivâyetinde Hz. Ömer (radıyallâhu anh) şöyle der: لاَ تُبَغِّضُوا اِلَى اللّٰهِ عِبَادَهُ يَكُونُ اَحَدُكُمْ اِمَاماً فَيُطَوِّلُ عَلَى الْقَوْمِ الصَّلاَةَ حَتّٰى يُبَغِّضَ اِلَيْهِمْ مَا هُمْ ف۪يهِ "Allah'ı, kullarına buğza sevketmeyin. (Şöyle ki) sizden biri imam olur, namazı halka uzatır, öyle ki onlara içinde bulundukları şeyi (namazı) nefret ettirir, (Allah da namazdan nefret edenlere buğzeder)."

5- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER:

★ Önceki hadis (2799) gibi, bununla da farz kılacak olanın nafile kılana iktidâ edebileceğine istidlâl edilmiştir. Zîra bunda da Hz. Muâz'ın birincide Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile farza, ikincide de nafileye niyet ettiği görülmektedir. Bu mânayı önceki hadisin (2799) açıklamasında Arapça metnini de kaydettiğimiz Hz. Câbir'den gelen rivâyetteki: "(Muâz'ın kavminde kıldığı) namaz kendisi için nafile, kavmi için farzdı" ziyadesi de te'yid etmektedir.

★ İmam, cemaatin durumunu gözönüne alarak namazı fazla uzatmamalıdır. Bazıları, "cemaatin rızası olursa uzatmak mekruh değildir" demiş ise de, imam, namaza katılacak herkesin rızasını bilemeyeceğinden, asıl olan tahfifdir. Yani, namazı kısa tutmak... Öyle ise uzun tutmanın kerâheti mutlaktır. Sadece durumu iyice bilinen, sonradan başkasının girme ihtimali olmayan yerlerdeki sınırlı cemaat için uzun tutmak (tatvîl) müstehab olabilir.

★ Dünyevî işler sebebiyle duyulan ihtiyaç, namazın kısa tutulması için meşrû bir özürdür.

★ Bir namazı, aynı gün içerisinde iki sefer kılmak caizdir.

★ Bir özür sebebiyle me'mûm cemaatten çıkabilir, bu caizdir. Özürsüz çıkmada ihtilaf edilmiştir.

★ Cemaatle namaz kılınan mescidde, özür halinde münferid namaz kılınabilir.

★ Vukûa gelen menfî bir durum, tatlılıkla reddedilmelidir. Nitekim hadiste *Resûlullah* sual tarzında reddetmiştir. Buradan hareketle herkesin kendi durumuna uygun bir usulle ta'zir edilmesi (azarlanması) gerektiği, hoş olmayan şeyleri (mekruhât) ta'zirde yani kötüleyip yasaklamada sözle ve reddetmekle iktifa etmenin uygun olacağı söylenmiştir. Ta'ziri üç kere tekrar te'kid içindir. Mamafih bazı rivâyetler Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, iyi anlaşılması için sözlerini üç kere tekrar ettiğini belirtir.

★ Kendisinden zâhiren hata sâdır olan kimsenin özür dilemesine hadiste örnek var. Böyle zâhiren yasak olan bir şeyi -başkasınca görünmeyen bir sebeple mazur bile olsa- işleyen kimsenin, o şeyi yapmaktan diğerlerini caydırmak maksadıyla özür beyan etmesinin caiz olduğu da anlaşılmaktadır. Nitekim namazı terkeden sahâbî, haklı olduğu halde, Resûlullah'a gelerek sebebini açıklamıştır.

★ Hadisten şu da anlaşılmaktadır: Söylenen bu "zâhiren hatalı" davranışı bir te'vile dayanarak yapan kınanmamalıdır. Zîra Resûlullah namazı terkedeni ayıplamamıştır.

★ Cemaatten geri kalmak münafık alâmetidir.

2803 – ١٢ وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قالَ رَسولُ اللهِ ﷺ: إذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ للنَّاسِ فَلْيُخَفِّفْ، فإنَّ فِيهِمُ الضَّعِيفَ، والسَّقِيمَ، والمَرِيضَ، وذا الحَاجَةِ وإذَا صَلَّى لِنَفْسِهِ فَلْيُطَلْ ما شَاءَ]. أخرجه الستة.

12. (2803)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Sizden kim halka namaz kıldırırsa namazı hafif (kısa) tutsun. Zîra cemaatte zayıf, sakat hasta ve ihtiyaç sahibi vardır. Müstakil kılınca dilediği kadar uzatsın." [Buhârî, Ezân 62; Müslim, Salât 186, (467); Muvatta, Cemâat 13, (1, 134); Ebû Dâvud, Salât 127, (794-795); Nesâî, İmâmet 35, (2, 94); Tirmizî, Salât 175, (236).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, namazı kısa (hafif) tutma emrinin sadece imamları ilgilendirdiğini ifade etmekte ve bunun sebebini belirtmektedir. Bu sebep de teke ircâ edilmiş durumda: Cemaate katılanların durumu... Bu, farklı rivâyetlerde hastalık, fıtrî zayıflık, ihtiyaç (yolcudur, vakte bağlı âcil işi vardır vs.) ihtiyarlık, sakatlık, çocukluk, yaşlılık, hamilelik, emziklilik vs.

Münferid için sınır konmamış. Ancak vaktin çıkmasına kadar kırâatı uzatanın durumu münâkaşa edilmiştir. Bazıları bu hadisin ıtlakından, ikinci vaktin girmesine kadar kırâatı uzatmanın cevazına istidlal etmiştir. Ancak Müslim'de gelen *Ebû Katâde* hadisindeki إنَّمَا التَّفْرِيطُ انْ يُؤَخِّرَ الصَّلاةَ حَتّى يَدْخُلَ وقْتُ اخرى "...(memnû olan) tefrît, kişinin namazını ikinci vakit girinceye kadar te'hir etmesidir" ifadesine dayanılarak bu istidlal tenkid edilmiştir. *İbnu Hacer el-Askalânî,* "Namazda en mükemmeli elde etmek için uzatma sûretiyle mübâlağaya kaçmanın sağlayacağı maslahat, namazın vakti dışına çıkması mahzuruyla teâruz edecek olursa, takip edilmesi gereken evlâ yol mahzuru terketmektir" der.

2- Hadisin âmm olan ifadesinden, namazda gerek ta'dil-i erkanlarda ve gerekse iki secde aralarında fasılaya yer vermenin caiz olduğu istidlal edilmiştir.

2804 ١٣ – وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسولُ اللهِ ﷺ : إنّي لأدْخلُ في الصَّلاةِ، وأنا أُرِيدُ أنْ أُطِيلَهَا، فأسمَعُ بُكَاءَ الصَّبىِّ فأتَجوَّزُ فِي صَلاتِي لِمَا أعْلَمُ مِنْ وجدِ أُمِّهِ مِنْ بُكَائِهِ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود. «الْوجْدُ»: الحزن.

13. (2804)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Ben, uzun tutmak arzusuyla namaza başlarım. (Namazı kıldırırken) bir çocuk ağlaması kulağıma gelir. Çocuğun ağlamasından annesinin duyacağı elemi bildiğim için namazı uzatmaktan vazgeçerim." [Buhârî, Ezân 65; Müslim, Salât 189, (469, 470), 196, (473); Tirmizî, Salât 175, (237), 276, (376); Nesâî, İmâmet 35, (2, 94-95).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisten ulemâ şu hükümleri çıkarmıştır:

★ Çocukların mescide sokulması caizdir. Buna, "ses yakın evlerin birinden de gelmiş olabilir" diye itiraz da edilmiştir.

★ Kadınlar, mesciddeki erkeklerle birlikte cemaate katılabilirler.

★ Hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cemaate katılan büyük ve küçük, kadın ve erkek hepsinin durumunu gözönüne aldığını, hepsine şefkat duyduğunu gösterir.

★ Resûlullah'ın çocuk sesi işitince ikinci rek'ati ne kadar kısalttığıyla ilgili açıklayıcı bir rivâyet *İbnu Ebî Şeybe*'de kaydedilmiştir: "Resûlullah birinci rekatte uzun bir sûre okumuştu, bir çocuğun ağladığını işitince ikinci rek'atte üç âyet okudu."

★ Namazda müstehab olan bir şeyi yapmaya azmeden kimsenin, bu niyetine uyması vacib değildir. Sözgelimi ayakta nafile kılmak isteyen, başladıktan sonra oturarak tamamlayabilir.

★ Rivâyette annenin zikri, ekseriyetin gözönüne alınmış olması sebebiyledir. Aynı mânaya giren başkaları için de tahfîf caizdir.

★ *İbnu Battâl* der ki: "İmam, rükûda iken, namaza katılanları hissedecek olursa, onların o rek'ata yetişmeleri için rükûyu uzatması caizdir" diyenler bu hadisle istidlal etmiştir. "Ancak buna: "Hadiste tahfîf var, bu tatvîl'in (uzatma) zıddıdır, tahfîften tatvîl istidlal edilemez" diye itiraz etmiştir. "Ahmed, İshak ve Ebû Sevr, cemaate meşakkat vermeyecek kadar uzatmaya fetva vermişlerdir. Hattâbî: "Dünyevî bir maslahat için tahfîf caiz olursa dînî ihtiyaçlar için tatvîl (uzatma) daha çok caiz olur" diye hadisten delil çıkarmış: Kurtubî: "Buradaki tatvîlde, namazda matlub olmayan amelin ziyade kılınması var, halbuki tahfîf matlub bir durumdur" diye itiraz etmiştir.

Bu hususta değişik kaviller ileri sürülmüş ise de Şâfiî'nin yeni görüşü, *Evzâî, Mâlik, Ebû Hanîfe* ve *Ebû Yûsuf*'un görüşleri, sonradan gelenleri rek'ate yetişmesi için rükûyu uzatmanın kerâhetinde ittifak eder. *Muhammed İbnu'l-Hasan:* "Ben bunun şirk olmasından korkarım" demiştir.

2805 ١٤ – وعن ابن أبى أوفى رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [كَانَ رَسولُ اللهِ ﷺ يَقُومُ في الرَّكْعَةِ الأولَى مِنَ الظُّهرِ حَتَّى لاَ يَسْمَعُ وَقْعَ قَدَمٍ]. أخرجه أبو داود.

14. (2805)- *İbnu Ebî Evfâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öğlenin birinci rek'atinin kıyâmını, kulağına ayak sesi gelmeyinceye kadar uzatırdı." [Ebû Dâvud, Salât 129, (802)]

AÇIKLAMA:

Daha önceki bahislerde geçtiği üzere cemaatin namaza yetişmesi için ilk rek'atleri uzatmak efdaldir.[39] Hatta bu sabah namazında vacibtir. Bu rivâyet *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, öğle namazında, sonradan katılanların ayak sesleri kesilinceye kadar kırâatı uzatarak herkesin katılmasına imkân sağlamak sûretiyle, bazılarının birinci rek'ate katılma sevabından mahrum kalmamalarına dikkat ettiğini gösterir.

2806 ١٥ – وله في أخرى عن سالم بن أبى النضر: [كَانَ حِينَ تُقَامُ الصَّلاَةُ في المَسْجِدِ إذَا

39– 2550 numaralı hadise bakın.

رَآهُمْ قَلِيلاً جَلَسَ، وَإِذَا رَآهُمْ جَمَاعَةً صَلَّى].

15. (2806)- Yine *Ebû Dâvud*'un Sâlim İbnu Ebî'n-Nadr'dan bir rivâyetinde şöyle gelmiştir: "Mescidde namaz için ikâmet okununca, (Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cemaati az görürse oturur, (bekler)di. Kalabalık görürse kıldırırdı." [Ebû Dâvud, Salât 46, (545).]

AÇIKLAMA:

1- *Ebû'n-Nadr,* Tâbiîdir, hadis mürseldir. Ancak aynı mânada Hz. Ali'den gelen bir başka rivâyet mevsuldür.

2- İkâmet okunmasından sonra Resûlullah'ın beklemesini, şârihler nâdiren vukûu bulan bir hadise olarak değerlendirirler.

2807 ١٦ – وعن المغيرة بن شعبة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : لاَ يُصَلِّى الإمَامُ فِي مَوْضِعِهِ الَّذِى صَلَّى فِيهِ المَكْتُوبَةَ حَتَّى يَتَحَوَّلَ]. أخرجه أبو داود.

وله في أخرى عن أبى هريرة: « أَيَعْجِزُ أَحَدُكُمْ أَنْ يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ عَنْ يَمِينِهِ أَوْ عَنْ شِمَالِهِ].

16. (2807)- *Mugîre İbnu Şu'be* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "İmam, farz kıldığı yeri değiştirmeden aynı yerde nafile namaz kılmamalıdır." [Ebû Dâvud, Salât 73, (616).]

AÇIKLAMA:

Hadis, imamın farz kıldırdıktan sonra yerini değiştirerek nafile kılmasını âmirdir. Bu hadis musallinin, namaz kıldığı yeri her seferinde değiştirerek nafileye başlamasının meşrûluğuna delildir. Bu hüküm, imam hakkında hadisin nassıyla sâbit iken, imama uyan ve münferid kılan hakkında *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh)'nin Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan yaptığı şu rivâyetle sabittir:

اَيَعْجِزُ اَحَدُكُمْ اِذَا صَلَّى اَنْ يَتَقَدَّمَ اَوْ يَتَاَخَّرَ اَوْ عَنْ يَمِينِهِ اَوْ عَنْ شِمَالِهِ

"Sizden biri, namazı kılınca biraz ilerlemeye veya geri çekilmeye ya da sağa sola kaymaya muktedir değil mi?"

Bundan maksad, daha fazla yerde namaz kılmış olmaktır. Zîra Buhârî ve Bagavî'nin dedikleri gibi, secde mahalli, kılınan namaza şehadet edecektir. Nitekim âyet-i kerime ﴿ يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ اَخْبَارَهَا ﴾ **"O gün arz bütün haberlerini söyler"** (Zilzâl 4) yani üzerinde yapılanları anlatır buyurmaktadır. Ayrıca bazı âlimler: ﴿ فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالاَرْضُ ﴾

(Duhân 29) âyetinin tefsirinde: "Mü'min ölünce, arzda namaz kıldığı yer, gökte de namazın yükseldiği kapı onun üzerine ağlar" açıklamasında bulunurlar. Bu sebeple, nafile kıldığı yeri değiştirerek farza intikal etmesi ve başladığı her bir nafile için bir başka yere intikal etmesi gerekir. İntikal etmezse, namazları bir sözle ayırması gerekir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kişinin kıldığı namazları konuşuncaya veya namazdan çıkıncaya kadar birbirine eklemesini yasaklamıştır.[40]

2808 ١٧ – وعن أم سلمة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالتْ: [كَانَ رَسـولُ اللّهِ ﷺ إذَا سَلّمَ يَمْكُثُ في مَكَانِه يَسِيـــراً، فنرى واللّهُ أعْلَمُ أنّ مُكْثَهُ لِكَىْ يَنْصَرِفَ النّساءُ قَبْلَ أنْ يُدْرِكَهُنّ الرِّجَالُ]. أخرجه البخارى، وأبو داود والنسائى.

17- (2808)- *Ümmü Seleme* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* selam verince yerinde bir miktar kalırdı. Allah bilir ya, bizim görüşümüze göre O'nun kalışı, kadınların erkeklerden önce çıkmalarını sağlamak içindi." [Buhârî, Ezân 157, 152, 162, 164; Nesâî, Sehv 77, (3, 67); Ebû Dâvud, Salât 203, (1040).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın farz namazı kılıp selam verince yerinde bir miktar kaldığını haber vermekten başka, bu kalışın sebebini de açıklamaktadır: Kadınların erkekler kalkmazdan önce çıkmasını sağlamak... Bu husus bir başka rivâyette daha açık gözükmektedir: "Kadınlar Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında farzı kılıp selam verince hemen kalkarlardı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve onunla namaz kılan erkekler Allah'ın dilediğince yerlerinde sâbit kalırlardı. Resûlullah kalkınca erkekler de kalkardı."

Bu kalkışın sebebi, önceki rivâyette görüldüğü üzere kadınların çıkmasına imkan tanımak içindi.

2- *İbnu Hacer* der ki: "Bu mevzuya giren hadislerin mecmuundan çıkan netice şudur: "İmam'ın muhtelif durumları var: Zîra, farzlardan bazıları var ki peşinden tetavvu namaz kılınır, bazıları var kılınmaz. Arkasından tetavvu kılınan farzdan çıkınca aradaki bekleme sırasında tetavvuya başlamadan önce me'sur zikirle meşgul olunur mu olunmaz mı

40– Hz. قَالَ مُعَاوِيَةُ اذَا صَلَّيْتَ الْجُمُعَةَ فَلاَ تَصِلْهَا بِصَلاَةٍ حَتّى تَتَكَلَّمَ اَوْ تَخْرُجَ فَــانَّ النّبِىَّ ﷺ اَمَرَنَا بِذلِكَ Muâviye dedi ki: "Cumayı kılınca konuşmadıkça veya çıkmadıkça başka namaz ekleme. Çünkü Resulullah bize böyle emretti."

münakaşa edilmiştir. Çoğunluk zikirle meşgul olunur" demiştir. Hanefîlere göre, zikir olmaz hemen tetavvuya başlanır. Ekseriyetini yani cumhurun delili (yukarıda dipnotta metnini kaydettiğimiz) Hz. Muâviye hadisidir. Bazı âlimler: "Farzla nafilenin arası sadece zikirle belirgin kılınamaz, yerinden sağa sola kımıldayıp meyletti mi bu kâfidir" demiştir. "Meyletmenin yeteceğine dair rivâyet yok" diyene şu cevap verilir: "Hz. Muâviyenin rivâyetinde أَوْ تَخْرُجَ "veya çıkarsın" ifadesi sabittir. Me'sur zikrin takdimi, sahih haberlerde "namazın arkasında" diye kayıtlanarak öncelik kazanmıştır. Bazı Hanbelîler, "namazın arkası" tabirinden muradın "selamdan öncesi" olduğunu zannetmiştir. Bu ذَهَبَ أَهْلُ الدُّثُورِ diye başlayan hadisin yardımıyla tenkid edilmiştir. Zîra o hadiste تُسَبِّحُونَ دُبُرَ كُلِّ صَلاَةٍ *"Her namazın arkasından tesbih ederler"* ifadesi mevcuttur. Bu da kesin olarak selamdan sonradır.

Arkasında nafile bulunmayan farz namaza gelince, imam ve cemaati namazdan sonra me'sur zikirle meşgul olur. Bunun için mekan tâyini yoktur. Dilerlerse dağılıp zikrederler, dilerlerse yerlerinde kalıp zikrederler. Bu sonuncu durumda, imamın cemaate ta'lim veya vaaz etme âdeti varsa tamam olarak cemaate yönelmesi müstehabtır. Me'sur zikre, başka bir ilavede bulunmayacaksa cemaate tam mı dönmeli, yoksa sağ tarafı cemaate, sol tarafı kıbleye gelecek şekilde yarım mı dönmeli ve dua etmeli? sorusu mevzubahistir. *Şâfiîler* çoğunlukla yarım dönmesi uygundur demiştir. Ancak bu müddet kısa ise, yüzünü kıbleden çevirmemesi de uygundur, çünkü duaya bu hal daha muvafıktır. Birinci hâl, dua ve zikrin uzun olması halinde hamledilir."

2809 – ١٨ وعن ثوبان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسولُ اللهِ ﷺ: ثَلاَثٌ لاَ يَحِلُّ لأَحَدٍ أَنْ يَفعلَهُنَّ. لاَ يَؤُمُّ الرَّجُلُ قَوْماً فَيَخُصُّ نَفْسَهُ بِالدُّعَاءِ دُونَهُمْ، فَإِنْ فَعلَ فَقَدْ خَانَهُمْ، وَلاَ يَنْظُرُ في قَعْرِ بَيْتٍ قَبْلَ أَنْ يَسْتَأْذِنَ، فَإِنْ فَعلَ فَقَدْ خَانَهُمْ، وَلاَ يُصَلِّي وَهُوَ حَقِنٌ حَتَّى يَتَخَفَّفَ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

« الحَقِنُ »: الحاقن، وهو الذى يدافع بوله.

18. (2809)- *Sevbân* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Üç şey vardır, onları yapmak kimseye helal olmaz: "Kişi bir kavme imamlık yapar, sonra da sadece kendisi için dua eder, cemaatini dua dışı bırakır; bunu yapan onlara ihânet eder. Kişi, izin almazdan önce bir evin içine bakamaz, bunu yapan ev halkına*

ihânet eder. Kişi küçük abdestine sıkışmış iken hafifleyinceye kadar namaz kılamaz.” [Ebû Dâvud, Tahâret 43, (90); Tirmizî, Salât 265, (357).]

AÇIKLAMA:

Hadis üç mühim İslâmî edebi takrir etmektedir:

★ İmam dua ederken kendisi için değil, imamlık yaptığı cemaat için dua edecektir. Cemaat içinde de herhangi bir ayırım yapmayacaktır. Böylece hadis, imamın herkese karşı hayırhâh olması gerektiğini, kendisi için istediği hayırların hepsini cemaattekiler için de istemesi, kendisinin sakınmak istediği şerlerden cemaatini de sakındırmak talebinde bulunması gerektiği anlaşılmaktadır. Öyleyse imam cemaatinden bir kimse hakkında kötülük düşünmeme mecburiyetindedir; hadisin ıtlakından bu mâna çıkmaktadır.

★ Hadiste ikinci olarak, idrarına sıkışanın o halde namaza durmaması, sıkışıklığını gidererek namaza durması emrediliyor. Bu hadiste sadece idrar sıkışması mevzubahis edilmiş ise de, başka hadislerde büyük abdest sıkışması da mevzubahis edilmiştir. Öyleyse, bundan her iki sıkışmayı beraber anlayacağız. Bazan yel sıkışması da mevzubahis olabilir. Öyleyse bunlardan biri dikkatlerimizi dağıtacak, kalb huzurunu ve huşûsunu bozacak derecede sıkışma yaptı mı, helaya gitmeden, abdest tazelemeden namaza başlanmamalıdır. *Ebû Dâvud*’un bir başka rivâyeti her üçüne de şâmil daha âmm bir ifadeye sahiptir: وإذا أرادَ أحَدُكُمْ أنْ يَذْهَبَ الْخلاءَ وقامت الصَّلاةُ فلْيَبْدَأْ بالْخلاءِ “Birinizin helâya gitme ihtiyacı olur, namaza da durulursa, önce helâya gitsin.”

★ *Üçüncü husus:* İnsanların mahremiyetine riâyeti takrir etmektedir. Vücudun bazı kısımları avret olduğu gibi, evler de avrettir, mahremdir, buna saygı gerekmektedir. İzinsiz kimsenin evine girilmemelidir. Beşeri hayatta bunun da mühim bir yeri olmalı ki, meseleye bizzat Cenâb-ı Hakk Kur’ân’da yer vermiştir:

﴿يَا أيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَدْخُلُوا بُيُوتاً غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى أهْلِهَا﴾ **“Ey îman edenler! Kendinizinkinden başka evlere izin almadan, seslenip sahibine selam vermeden girmeyiniz...”** (Nûr 27).

İsti’zân mevzuu 3366- 3372 numaraları hadislerde geniş olarak ele alınacaktır. Burada şimdiden iki hadis daha kaydedeceğiz: “Kim bir başkasının evine ıttılâ peyda ederken gözü çıkarılır da diyet için müracaat etmeye kalkarsa bilsin ki, hiçbir hak taleb etmeye hakkı yoktur.” Hz. Peygamber, kendi evine pencereden izinsiz bakmış olan bir adama elindeki tarağı göstererek: “Bilseydim ki içeri bakıyordun, şu tarağı gözüne sokardım” der.

BEŞİNCİ FASIL

ME'MÛMLA (İMAMA UYAN) İLGİLİ HÜKÜMLER SAFLARIN TERTİBİ, İKTİDANIN ŞARTLARI VE ME'MUNUN ÂDÂBI HAKKINDA

2810 ١ – عن أبى مسعود البدرى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَمْسَحُ مَنَاكِبَنَا فِي الصَّلاَةِ يَقُولُ: اسْتَوُوا وَلاَ تَخْتَلِفُوا فَتَخْتَلِفَ قُلُوبُكُمْ لِيَلِيَنِي مِنْكُمْ أُولُو الأَحْلاَمِ وَالنُّهَى، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ. قَالَ: أَبُو مَسْعُودٍ: فَأَنْتُمُ الْيَوْمَ أَشَدُّ اخْتِلاَفاً]. أخرجه مسلم، وأبو داود والنسائى.

1. (2810)- *Ebû Mes'ûd el-Bedrî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazda omuzlarımıza eliyle dokunur ve:

"Düzgün olun, karışık durmayın, sonra kalblerinize de karışıklık ve ihtilaf girer. Hemen arkama, sizden akıl ve dirâyet sahibi olanlar dursun. Sonra tedricen bunları takibedenler, sonra da onları takıbedenler dursun" derdi."

Ebû Mes'ud ilave eder: "Bugün sizler ihtilafta çok ilerisiniz." [Müslim, Salât 122, (432); Nesâî, İmâmet 26, (2, 90); Ebû Dâvud, Salât 96, (674).]

AÇIKLAMA:

Dinimiz namazda safların düzgün olmasına çokca ehemmiyet vermiştir. Bu rivâyet Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namaza başlarken cemaati kontrol edip, eliyle uyarı ve düzeltmelerde bulunduğunu göstermektedir. Dahası, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* saflardaki karışıklığın kalplere de intikal edip, ihtilaflara sebep olacağına dikkat çekiyor; fikrî ve mânevî insicâmın, maddî intizam ve düzenden geçtiğine irşad buyuruyor. Tîbî der ki: "Hadis, kalbin âzâlara bağlı olduğunu, âzâlar karışıklığa düşünce kalplerin de karışacağını, karışan kalplerin fesada uğrayıp reis olması haysiyetiyle hepsini fesada sevkedeceğini ifade eder." Resûlullah bu maddî tertipde, riâyet edilmesi gereken içtimâî

hiyerarşiyi de gösteriyor: Ön safa ve hemen imamın arkasına akılca, dirâyetce mevkice, itibarca ileri olanlar durmalıdır; buna tedrîcen diğer saflarda da riâyet edilmelidir.

Nevevî der ki: "Bu hadiste, efdal olanın daha az efdale takdimi görülmektedir. Çünkü onlar ikrâma (yani kıymet verilmeye, hürmet edilmeye) daha layıktırlar. Ayrıca, ola ki imam (zuhûr eden bir özrü sebebiyle) yerine birini getirme ihtiyacı duyar; bu durumda da efdal olan evlâdır. Ve keza imamın hata, unutma gibi hallerinde onu ikâz etme işini de efdal olan daha iyi yapar, gayrısı yapamaz..."

Başka rivâyetler de gözönüne alınınca, "büyük"lerin sadece namazlarda değil her çeşit içtimâî tezâhürlerde, cemiyet ve cemaatlerde "daima öne" alınmasının sünnet olduğu görülür. Resûlullah لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَرْحَمْ صَغِيرَنَا وَلَمْ يُوَقِّرْ كَبِيرَنَا "Küçüklerimize merhamet, büyüklerimize hürmet etmeyen bizden değildir" buyurur. "Bereket büyüklerimizdedir." "Büyüğü büyükle" nevinden Efendimizin tavsiyesi çoktur.

2811 ٢– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: لِيَلِيَنِي مِنْكُمْ أُولُوا الأَحْلاَمِ وَالنُّهَىٰ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، وَإِيَّاكُمْ وَهَيْشَاتِ الأَسْوَاقِ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

«النُّهَىٰ»: العقول والألباب.

و «هَيْشَاتُ الأَسْوَاقِ»: الاختلاط، وكثرة اللفظ.

2. (2811)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Benim hemen arkama sizden akıl ve dirâyet sahipleri dursun. Sonra onları takip edenler, sonra onları takip edenler, sonra da onları takip edenler dursun. Çarşıların karışıklığından sakının." [Müslim, Salât 123, (432); Ebû Dâvud, Salât 96, (675); Tirmizî, Salât 168, (228).]

AÇIKLAMA:

1- *Ahlâm* ve *nühâ* aynı mânaya gelir, bu da akıllar demektir. Ancak bazı âlimler, ulu'l-Ahlâm'la bülûğa erenlerin kastedildiğini, ulu'n-Nühâ ile de ukalâ yani akıllıların kastedildiğini söylemiştir. Dilimizde bunu, yerine göre aklı başında olanlar, yaşını başını alanlar gibi tabirlerle karşı-

lamak mümkündür. Biz hadiste akıl ve dirâyet sahipleri diye çevirmeyi daha muvafık bulduk. Şüphesiz bununla ilimce, tecrübe, mevki ve makamca ve hatta yaşça daha ileri olanlar, kısaca müslümanlarca "büyük" addedilenler kastedilmektedir. Hemen belirtelim ki sırf yaşça büyüklük bu meselede mutlak bir öncelik sağlamaz. İlimce, yetkice, makamca önde olan yaşça küçük de olsa "büyük" sayılmıştır.

"Onu takip edenler (الَّذِينَ يَلُونَهُمْ) den maksad, belirtilen vasıflarda akıl ve dirâyet sahiplerine yakın olanlar demektir.

Resûlullah bu derecelemenin ehemmiyetini takrir için "onu takip edenler" tabirini üç kere tekrar buyurmuştur. Yani büyüklük sıralamasına tedrîcen riâyet edilecektir.

2- *Heyşâtu'l-evsâk,* çarşıların kargaşası diye çevirdiğimiz bu tabirle Nevevî'ye göre, çarşılardaki düzensizlikler, bağırıp çağırmalar, münâkaşa ve ihtilaflar, fitneler, aldatmacalar vs. hepsi kastedilmiş olmaktadır. Bazı âlimler: "Bu tabirle, çarşıdaki ihtilât'ın yani büyük-küçük, aklı başında olan-olmayan, kadın-erkek herkesin karışıklığı kastedilmiş, namazda böyle olunmaması irşad edilmiştir" demiştir. Gerçekten de ilk safları erkekler, arka safı çocuklar, en son kısmı da kadınlar tutar. Namazda bunların karışması mevzubahis olmaz. Erkekler de kendi aralarında akıl ve dirâyet sahipleri ve ondan sonra da tekrar üç mertebe zikredilen derecelenme içerisinde yerlerini alacaklardır. Şârih Tîbî, bu sakınma emrinde, "nefislerinizi namaz esnasında çarşı-pazarın meseleleriyle meşgul etmekten koruyun. Zîra bu beni takib etmenize mâni olur" mânasını görmenin de câiz olduğunu söyler.

2812 ٣– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فَقُمْتُ عَنْ يَسَارِهِ فَأَخَذَ بِذُؤَابَتِي فَجَعَلَنِي عَنْ يَمِينِهِ]. أخرجه الستة.

3. (2812)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte (bir gece) namaz kıldım. Soluna duruvermiştim, perçemimden tutarak sağına koydu." [Buhârî, Ezân 57, 58, 59, 77, 79, İlm 41, Vudû 5, 36, Ezân 161, Vitr 1, Amel fi's-Salât 1, Tefsir Âl-i İmrân 17, 18, 19, 20, Libâs 71, Edeb 118, Da'avât 10, Tevhid 27; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 181, (763); Muvatta, Salâtu'l-Leyl 11, (1, 121, 122); Ebû Dâvud, Salât 70, (610, 611); Tirmizî, Salât 171, (232); Nesâî, İmâmet 45, (2, 104); İbnu Mâce, İkâmetu's-Salât 44, (973).]

AÇIKLAMA:

1- Bazı rivâyetlerde daha sarîh geldiği üzere, İbnu Abbâs (radıyal-

lâhu anhümâ) bir gece teyzesi Meymûne'nin -ki Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevceleridir- yanında geceler. Resûlullah mûtadı üzere gece kalkıp abdest alır ve namaza durur. Aynı odada misafir edilen çocuk İbnu Abbâs da kalkıp abdest alarak Resûlullah'a iktida eder. Ancak Efendimizin sol tarafında yer alır. Rivâyette görüldüğü üzere, perçeminden (bazı rivâyette "eli"nden, bazısında "başı'"ndan, "kulağı"ndan) tutup arkasından dolaştırarak sağ tarafına alır.

2- Rivâyet pek çok hüküm ihtiva etmektedir. Buhârî'de hadisin yirmiye yakın yerde tekerrür etmiş olması, hadisin ihtiva ettiği fıkhın çokluğunu göstermeye yeterlidir. Bazıları şöyle:

★ İmam cemaatle kıldırmaya niyet etmese de ona uymak mümkündür. Sonradan cemaate niyet edilebilir. Sadece Ahmed İbnu Hanbel bunu nafilede caiz görür, farzda görmez.

★ Me'mûm tekse imamın sağına, imama yakın ve hizasında bulunur. Âlimler, me'mûm imamın tam hizasında mı durmalı, yoksa az gerisinde mi durmalı? İhtilaf etmişlerdir. Bu rivâyette bu husus sarîh değilse de bazı vecihlerinden "tam hizası" hükmüne delil çıkarılmıştır. İbrahim Nehâî: *"İmama uyan tek kişi, arkasına durur, rükûya gittikten sonra, kavuşursa sağına durur"* demiştir. Nehâî'nin bu hükme "ikinci bir şahıs da gelebilir" düşüncesiyle gittiği tahmin edilmiştir.

★ Namazda iken imamın, sol tarafına duran kimseyi sağına alması, namazını bozan bir amel değildir, amel-i yesirdir.

2813 ٤ – وعن علقمة والأسود أنهما قالا: [اسْتَأْذَنَّا عَلَى ابنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنه فَأَذِنَ لَنَا، ثُمَّ قَامَ فَصَلَّى بَيْنِي وَبَيْنَهُ، ثُمَّ قَالَ: هكَذَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ، فَعَلَ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

4. (2813)- *Alkame* ve *el-Esved* dediler ki: "İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) un yanına girmek için kendisinden müsaade istedik. Bize izin verdi. Sonra kalkıp ikimizin arasında namaz kıldı. Sonra da: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın böyle yaptığını gördüm" dedi." [Müslim, Mesâcid 26, (534); Ebû Dâvud, Salât 71; (613); Nesâî, Mesâcid 27, (2, 49-50); İftitah 90, (2, 183).]

AÇIKLAMA:

Hadisi Ebû Dâvud, üç kişi beraber namaz kılarsa ne şekilde durmaları gerektiğine dair başlık attığı bir bâbta kaydeder. Hadiste geçen فَصَلَّى بَيْنِي وَبَيْنَهُ ibaresini ikimizin arasında namaz kıldı diye tercüme ettik.

Daha açık mâna şudur: "İbnu Mes'ud, Alkame ile Esved'in arasına durarak namaz kılmıştır." Yani üçü de yan yana durmuş, İbnu Mes'ud ortada yer almıştır, öne geçmemiştir. *İbnu Sîrîn* bu şekilde duruşlarını yer darlığı ile izah etmiştir. *Nevevî* bu tarzın bütün imamlara aykırı düştüğünü söyler. Zîra der, sahâbe devrinden bu güne kadar, bütün fakihler, imamdan maada iki kişi cemaat olursa onların arkada saf yapacaklarını söylemiş, Alkame ve Esved'e bu görüşlerinde muhalefet etmiştir.

Hadisin Müslim'deki vechinde, *Alkame* ve *Esved*'in *İbnu Mes'ud*'a ittibâen rükûda avuçlarını üst üste koyarak uyluklarının arasına yerleştirip, kollarını da dizlerine yapıştırdıkları belirtilir. Ulemâ bu tarza da muhalefet etmiştir (2589 numarada geçti).

2814 ٥– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : خَيْرُ صُفُوفِ الرِّجَالِ أَوَّلُهَا، وَشَرُّهَا آخِرُهَا، وَخَيْرُ صُفُوفِ النِّسَاءِ آخِرُهَا، وَشَرُّهَا أَوَّلُهَا]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

5. (2814)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Erkeklerin teşkil ettiği safların en hayırlısı birinci saftır. En kötüsü de en son saftır. Kadınların teşkil ettikleri safların en hayırlısı en son saftır, en kötüsü de en öndekidir."* [Müslim, Salât 132, (440); Ebû Dâvud, Salât 98, (678); Tirmizî, Salât 166, (224); Nesâî, İmâmet 32, (2, 93).]

AÇIKLAMA:

1- Ön safın erkekler için hayırlı olması, imama yakınlığı ve kadınlara uzaklığı sebebiyledir. Üstelik ön safta olanlar camiye daha erken gelmiş olma durumundadırlar. Son safın kötülüğü, kadınlar safına yakınlığı ve imamdan uzaklığı sebebiyledir. Ayrıca burada yer alanların mescide daha geç gelme durumları vardır.

Nevevî meseleye şöyle bir vuzuh getirir: "Erkeklere ait ön saflar her hâl ü kârda her zaman en hayırlıdır, arka saflar da daima kötüdür. Fakat kadın safları hakkında durum böyle değildir. Onların ön safı, erkeklerle aynı yerde namaz kılma durumuna bağlıdır. Eğer onlar erkeklerden tamamen ayrı bir şekilde namaz kılıyorlarsa, onların safları da erkeklerin saflarının hükmüne tâbidir: Ön saf en hayırlı saftır, arka saf en kötü saftır."

2- Saflar için şerli veya kötü kelimelerinin kullanılması mecazidir, yani sevabca daha azdır demektir. Hakiki mânada şerli olması mevzubahis olamaz.

2815 ٦- وعن النعمان بن بشير رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَــالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَتُسَوُّنَّ صُفُوفَكُمْ أَوْ لَيُخَالِفَنَّ اللهُ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ، أَوْ قَالَ: وُجُوهِكُمْ]. أخرجه الخمسة.

6. (2815)- *Nu'man İbnu Beşîr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ya saflarınızı düzeltirsiniz ya da Allah kalplerinize muhalefet atar -veya yüzlerinize..."* demişti." [Buhârî, Ezân 71, Müslim, Salât 127, (436); Ebû Dâvud, Salât 94, (662, 663); Tirmizî,Salât 167, (227); Nesâî, İmâmet 25, (2, 89).]

AÇIKLAMA:

1- Safları tesviye etmek (düzeltmek)ten maksad, saf tutanların aynı şekilde düzgün durmalarıdır veya safda mevcut açıklıkları kapamaktır. Bu da omuzlar değecek şekilde sık durmakla olur. Bu husus 2817 numaralı hadiste biraz daha açıklanacak.

2- Hadiste ifade edilen vaîd (tehdid) hususunda ihtilaf edilmiştir. Bazı âlimler "Hadisi, zâhiri üzere anlamak gerekir, maksad yüzü ense tarafına koyarak veya buna benzer bir şekilde tabiî yaratılış yerinin değiştirilmesi yoluyla yüzün düzeltilmesidir" demiş ve başka bir hadis örnek verilmiştir: *"İmamdan önce secdeden başını kaldıranların başlarını, Allah Kıyâmet günü eşek başına tahvil edecektir."* Buradaki vaîdle önceki vaîd mahiyetce birbirine benzetilmiştir.

Burada dikkat çekilecek bir incelik, beyan edilen vaîdin, işlenen cinâyet cinsinden olmasıdır. Burada muhalefet mevcuttur. Bazı âlimler bu noktadan hareketle cemaatle kılınan namazda tesviyenin vacib olduğunu söylemiştir.

Hadisin zâhire hamlini te'yid eden bir rivâyet Ahmed İbnu Hanbel'de gelmiştir: لَتُسَوُّنَّ الصُّفُوفَ أو لَتُطْمَسَنَّ الْوُجوه "Ya safları düzeltirsiniz ya da yüzleriniz silinir (yok edilir)." Bu meseleye şu âyetten de delil getirerek hadis de zâhirin esas alınmasını söyleyen âlim olmuştur: مِنْ قَبْلِ اَنْ نَطْمِسَ وُجُوهـاً فَنَرُدَّهَا عَلَى اَدْبَارِهَا **"Yüzleri silip arkaya çevirerek enseler gibi dümdüz yapmadan.."** (Nisâ 47).

Hadisi mecaza hamledenler de olmuştur. Nevevî der ki: "Hadisin mânası şudur: "Aranızda düşmanlık ve buğz ve kalplerinize ihtilaf konulur." Nitekim"falanın yüzü bana karşı değişti"deyince "Onun yüzünde, bana nefret zâhir oldu" anlaşılır. Zîra saflardaki muhalefetleri, zevâhirdeki muhalefeti ifade eder, zahirdeki ihtilaf da batında ihtilâflara sebep olur."

Nevevî, bu te'vili Ebû Dâvud ve başka kaynaklarda gelen şu rivâyetin te'yid ettiğini söyler: أَوْ لَيُخَالِفَنَّ اللّٰهُ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ "Ya da Allah kalplerinize muhalefet atar."

Kurtubî de hadisi "İftiraka (ayrılığa) düşersiniz" diye anlamıştır.

Görüldüğü üzere her görüşün bir haklı yönü var. Birine doğru derken diğerini reddetmek mümkün değildir. İbnu Hacer'in belirtiltiği üzere "safta birinin diğerinden öne geçmesi, kibir zannı uyandırır, bu ise kalbi ifsad eder ve kopmaya dâvet çıkarır."

2816 ٧– وعن أنس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: سَوُّوا صُفُوفَكُمْ، فَإِنَّ تَسْوِيَةَ الصَّفِّ مِنْ تَمَامِ الصَّلَاةِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

7. (2816)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Saflarınızı düzgün kılın, zîra safların düzeltilmesi namazın kemalin(i sağlayan şartlar)dandır."* [Buhârî, Ezân 132, 72, 74, 76; Müslim, Salât 124, (433, 434); Ebû Dâvud, Salât 94, (667-671); Nesâî, İmâmet 27, 28, 30, (2, 91).]

2817 ٨– وعن ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: أَقِيمُوا الصُّفُوفَ، وَحَاذُوا بَيْنَ المَنَاكِبِ، وَسُدُّوا الخَلَلَ، وَلِينُوا بِأَيْدِي إِخْوَانِكُمْ، وَلَا تَذَرُوا فُرُجَاتِ الشَّيْطَانِ، وَمَنْ وَصَلَ صَفّاً وَصَلَهُ اللّٰهُ، وَمَنْ قَطَعَهُ قَطَعَهُ اللّٰهُ]. أخرجه أبو داود بطوله، والنسائي من قوله: من وصل إلى آخره.

«فُرُجَاتِ الشَّيْطَانِ»: هى الخلل التي تكون بين المصلين في الصفوف.

8. (2817)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Safları düz kılın, omuzları bir hizaya getirin, aradaki boşlukları kapatın, kardeşlerinizini (sizi düzeltmeye çalışan) ellerine arşı nezâketli olun. Arada şeytan gedikleri bırakmayın. Kim safa kavuşursa Allah ona kavuşur. Kim de saftan koparsa Allah da ondan kopar."* [Ebû Dâvud, Salât 94, (666); Nesâî, İmâmet 31, (2, 93).]

AÇIKLAMA:

1- Safların düz tutulmasından anlaşılan husus burada açıklık kazanıyor: Omuzlar bir hizada olacak, öne arkaya kaçan olmayacak, saftaki şahıslar arasında boşluk olmayacak yani kollar aşağı salınmış vaziyette durunca sağ ve soldaki kimselerin kollarına değecek.

2- Kardeşlerin ellerine yumuşak (veya nezâketli) davranmak demek, safı düzeltmek için, bizi ileri veya geri iten bir el olursa hemen itaat edip ileri veya geri kaymak demektir.

Bundan şu da anlaşılmıştır. Saf dolmuşken, arkadan gelen biri, safda boş yer bulamazsa, tek başına durmaması için ön saftan birini çekip, arkada iki kişilik bir saf teşkil eder. Bu, Peygamberimizin emridir. Öyleyse hadis demek istiyor ki: "Siz safta iken arkadan bir el sizi geri çekiyorsa ona hemen inkıyad edin, geride saf yapmak üzere arkaya çekilin, bu meselede zorluk çıkarmayın."

3- "Saffa kavuşursa" tâbiri, saftaki açıklığı sağa sola kaymak sûretiyle kapatırsa demektir. Saftan kopmak, saftaki açıklığı kapamamak veya öne, arkaya veya bir yana kayarak açıklık meydana gelmesine sebep olmaktır.

Âlimlerimiz safa kavuşmayı sadece açıklığı kapamak olarak anlamamış, safa girmek, safda hazır olmak, yer almak olarak da anlamıştır. Saftan kopmayı da yine safa gelmemek olarak anlamışlardır.

Allah'ın kavuşması veya kopması, rahmetiyle muamele etmesi veya rahmetini esirgemesidir (el-iyâzu billah).

2818 ٩– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَـالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: خِيَارُكُمْ أَلْيَنُكُمْ مَنَاكِبَ في الصَّلاَةِ]. أخرجه أبو داود.

9. (2818)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizin en hayırlınız, namazda omuzları en yumuşak olandır."* [Ebû Dâvud, Salât 94, (672).]

AÇIKLAMA:

Omuzu yumuşak olmak, safta iken birisi safı düzeltmek için sözle veya elini omuzuna koyarak müdahale edecek olsa gerekene hemen uymaktır. Hattâbî, bu tabiri şöyle anlamıştır: "Namazda sükûnet ve itmi'nânda olmak, sağa sola bakmayıp, omuzunu başkasının omuzuna sürtmemektir. Bir diğer vecih de şu olabilir: Gedikleri kapamak için yer darlığı sebebiyle safların arasına girmek isteyene mâni olmamak, bilakis bu gayesinde ona imkân tanımak, safların sağlamlaşması ve kalabalığın daha da sıklaşması için onu omuzuyla itmemek.."

2819 ١٠– وعن وابصة بن معبد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [رَأَى رَسُولُ اللهِ ﷺ رَجُلاً يُصَلِّى

خَلْفَ الصَّفِّ وَحْدَهُ: فَأمَرَهُ بِإعَادَةِ الصَّلاَةِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

10. (2819)- *Vâbisa İbnu Ma'bed* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah bir adam gördü, safın gerisinde tek başına namaz kılıyordu. Ona namazını yeniden kılmayı emretti." [Ebû Dâvud, Salât 100, (682); Tirmizî, Salât 170, (230).]

AÇIKLAMA:

Safın arkasında tek başına namaz kılan me'mûmun durumu hakkında selef ihtilaf etmiştir. Bazıları: "Ne caizdir ne de sahihtir" demiştir. Böyle diyenler meyanında *Nehâî, Hasan İbnu Sâlih, Ahmed, İshak, Hammâd, İbnu Ebî Leylâ, Vekî* sayılabilir.

Bazıları da, bunu caiz görmüştür. Hasan Basrî, Evzâî, Mâlik, Şâfiî, Ashâbu'r-Rey bunlardandır.

"Caiz değil" diyenler, sadedinde olduğumuz hadise dayanırlar.

Keza *Ahmed* ve *İbnu Mâce*'nin tahric ettiği bir başka hadiste geçen şu ibare de bu görüşe delil kılınmıştır: اِسْتَقْبِلْ صَلاَتَكَ فَلاَ صَلاَةَ لِمُنْفَرِدٍ خَلْفَ الصَّفِّ *"Namazına yönel, safın arkasında münferid namaz kılınmaz."*

Safın gerisinde münferidin kılacağı namaza "sahihtir" diyenlerin delili, Ebû Dâvud'da, *Ebû Bekre* (radıyallâhu anh)'den yapılan bir rivâyettir. Orada Ebû Bekre mescide girdiği zaman Resûlullah'ın rükû yapmakta olduğunu, (rükuda yetişebilmek için) safa varmadan hemen rükûya vardığını, sonra durumu Resûlullah'a açınca, Aleyhissalâtu Vesselâm'ın: *"Allah senin hırsını artırsın, artık iade etme.."* dediğini görmekteyiz.

Âlimler, bu durumda verilen iade emrini, evla olana devamda mübâlağa için menduba hamletmişlerdir. *İbnu Hacer* der ki: "Ahmed ve başka bazısı bu iki hadisin arasını bir başka tarzda te'lif ettiler. Şöyle ki: "Ebû Bekre'nin hadisi âmm olan Vâbisa hadisini tahsis eder. Öyleyse, kim safın gerisinde münferid olarak namaza başlar sonra da rükû'dan kalkmazdan önce safa dahil olursa ona iade gerekmez, tıpkı *Ebû Bekre* hadisinde olduğu gibi... Aksi takdirde Vâbisa hadisinin âmm olan hükmü gereğince iade vacib olur."

2820 ١١ـ وعن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [رَأى النَّبىُّ ﷺ فِي أصْحَابِهِ تَأخُّراً فَقَالَ: تَقَدَّمُوا فَائْتَمُّوا بِى، وَلْيَأتَمَّ بِكُمْ مَنْ بَعْدَكُمْ. لاَ يَزَالُ قَوْمٌ يَتَأخَّرُونَ حَتَّى يُؤَخِّرَهُمُ اللهُ].

11. (2820)- *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Ashâbında bir gerileme görmüştü:

"İlerleyin bana uyun. Sizden sonrakiler de size uysunlar. Bir kavm gerilemeye devam eder eder de Allah da onları geriletiverir" buyurdu." Müslim, Salât 130, (438); Ebû Dâvud, Salât 98, (680); Nesâî, İmâmet 17, (2, 83).]

AÇIKLAMA:

"Sizden sonrakiler de size uysun" demek, beni göremeyecek olanlar sizden görüp size uysunlar demektir. Hadisten, imamı göremeyen cemaatin, gördükleri cemaate bakarak imama iktida edebileceği hükmü çıkarılmıştır. Şa'bî gibi bazıları cemaatin cemaate uymasını câiz görmüştür. Her saf, arkasındaki safın imamıdır. Bu görüşü çoğunluk reddeder. Hadis, imamdan geri kalmayı zemmetmektedir.

Hadisin sonunda ifade edilen "Allah'ın, gerileyenleri geriletmesi", onları cemaat feyzinden ve sevabından mahrum bırakması demektir.

2821 ١٢ – وعن جابر بن سمرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ: ألاَ تَصُفُّونَ كَمَا تَصُفُّ المَلاَئِكَةُ عِنْدَ رَبِّهِمْ. قُلْنَا: وَكَيْفَ تَصُفُّ المَلاَئِكَةُ؟ قَالَ: يُتِمُّونَ الصُّفُوفَ المُقَدَّمَةَ، وَيَتَرَاصُّونَ فِي الصَّفِّ]. أخرجهما مسلم وأبو داود والنسائى.

«التراصّ»: الاجتماع والانتظام.

قال الله تعالى: «كَأنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ». أى متصل بعضه ببعض.

12. (2821)- *Câbir İbnu Semüre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Meleklerin Rabbleri indinde saf tutmaları gibi siz de saf tutmaz mısınız?" Biz:

"Melekler nasıl saf tutarlar?" dedik.

"Onlar dedi, *ön safları tamamlarlar ve safda muntazam dururlar."* [Müslim, Salât 119, (430); Ebû Dâvud, Salât 94, (661); Nesâî, İmâmet 28, (2, 92).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, meleklerin Cenâb-ı Hakk'a ibadetlerini yaparken veya Arş-ı Rahmân'ın çevresinde kıyam ederken saflar şeklinde durduklarını ifade etmekte ve saf şekillerini açıklamaktadır: Ön saflarda boşluk yok ve saflar düzgün.

2- Ön safların doluluğu demek, bir saf tam olarak dolmadan diğer bir saf başlatılmaz demektir.

3- Safın düzgün olması, arada boşluk bulunmaması, safta yer alanların birbirine değmesi demektir. يتراصّون "birbirlerine değmek" mânasına gelir. Hadiste geçen bu kelime âyette de geçmektedir: كَأَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ **"Şüphesiz ki Allah, kendi yolunda, birbirine kenetlenmiş (yekpâre ve müstahkem) bir bina gibi, saflar bağlayarak çarpışanları sever"** (Saff 4). Marsûs birbirine değen, yekpâreleşen demektir; kenetlenme diye de ifade edilmiştir.

2822 ١٣ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَوْ تَعْلَمُونَ مَا فِي الصَّفِّ الأوَّلِ مَا كَانَتْ إلاَّ قُرْعَةً]. أخرجه مسلم.

13. (2822)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Eğer birinci safta ne olduğunu bilseydiniz, mutlaka kur'a çekilirdi."* [Müslim, Salât 131, (439).]

AÇIKLAMA:

Bazı âlimler, birinci saf'tan maksadın son safta bulunsa bile mescide ilk gelen olduğunu söylemiştir. *İbnu Abdilberr:* "İlk gelen, ön safta yer almasa bile sonradan gelip de zorla öne geçenden efdaldir" demişse de delilsiz iddiada bulunduğu söylenmiştir. Hadislerde geçen ilk saf ile imamı takip eden birinci saf kastedilmiştir. Bazı âlimler "imamı takip eden eksiği olmayan ilk tam saf kastedilmekte" demiştir. Şu halde esas olan birinci kaydettiğimizdir.

Âlimler ilk safa teşvikte şu maslahatları zikreder:

★ Borçtan kurtulma yarışı vardır.

★ Mescide erken girme vardır.

★ İmama yakın olup onu dinleme, ondan öğrenme vardır.

★ İmam takılırsa onu açma vardır.

★ Önden geçenlerin vereceği rahatsızlıktan selamet vardır.

★ Önünde olanı görmekten zihnin selamette kalması vardır.

★ Secde mahallinin, öndekilerin vereceği bazı rahatsız edici şeylerden selameti vardır.

★ Secde mahalli daha az çiğnendiği için daha pâktır.

2823 ١٤ – وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّمَا جُعِلَ الإمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ، فَإذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا، وَإذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا، وَإذَا قَالَ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، فَقُولُوا: اللَّهُمَّ

رَبَّنَا لَكَ الحَمْدُ، وإذَا صَلَّى قَائِماً فَصَلُّوا قِيَاماً، وَإذَا صَلَّى قَاعِداً فَصَلُّوا قُعُوداً أجْمَعُونَ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

14. (2823)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İmam, kendisine uyulmak için meşrû kılınmıştır. Öyleyse o tekbir getirdi mi siz de tekbir getirin. Rükûya gidince siz de rükûya gidin." "Semi'allâhu li-men hamideh" (Allah kendisine hamdedeni işitir) deyince "Allahümme Rabbenâ leke'l-hamd" (Ey Rabbimiz hamdler sanadır) deyin. O ayakta namaz kılarsa siz de ayakta kılın, oturarak kılarsa siz de hepiniz oturarak namaz kılın."* [Buhârî, Ezân 74, 82; Müslim, Salât 86-89, (414-417); Ebû Dâvud, Salât 69, (603, 604); Nesâî, İftitâh 30, (2, 141-142).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, namazda imama uyan kimsenin namazla ilgili hususlarda imamı takip etmesi gerektiğini beyan ediyor. Bu cümleden olarak:

★ Tekbirlerde,

★ Rükûlarda,

★ Secdelerde,

★ Kuûd ve ka'delerde,

★ Selamlarda, imama uyulacaktır... Bunlar icra edilirken daima imam tâkip edilecek, bu sayılanlar daima imamın peşinden yapılacak ve imamdan önce yapılmamaya dikkat edilecektir. Çünkü "imam kendisine uyulmak için meşrû kılınmıştır." Bu fiilleri imamdan önce yapanları, Resulullah'ın şiddetle tevbih edip azarladığını müteakiben kaydedeceğimiz iki hadiste (2824-2825) göreceğiz.

★ Rükûdan kalkarken imam **semi'allâhu li-men hamideh** deyince, cemaat aynı şeyi tekrar etmeyip, **Rabbenâ ve leke'l-hamd** diyecektir.

2- Hadiste temas edilen mühim bir husus, imam herhangi bir mazeretle oturarak namaz kıldırdığı takdirde, cemaatin de oturarak namazını kılması meselesidir.

Bu mesele ulemâ arasında oldukça fazla münâkaşa edilmiştir. Çünkü bu mevzuya müteallik hadisler çoktur ve aralarında teâruz vardır. Bazı rivâyetler, Hz. Peygamber'in oturarak namaz kılarken, cemaatin de ayakta O'na uyduğunu ifade etmektedir. Sadedinde olduğumuz rivâyette olduğu üzere, bazı rivâyetler, imam hangi hal üzere kılıyorsa, cemaatin de o hal üzere uyması gerektiğini ifade etmektedir.

İmamların ihtilafı sadece rivâyet farklılığından ileri gelmez. Vak'aların ne zaman olduğu hususundaki mübhemlik de mevzubahistir. Ayrıca bazı rivâyetlerde diğerlerinde olmayan ziyade mevcuttur. Farklılıkların, mübhemliklerin sağladığı yorum ve değerlendirme imkânı, âlimleri ihtilaflı neticelere sevketmiştir.

İbnu Hacer'in kaydına göre Ashabtan bir kısmı, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vefatından sonra oturduğu yerde namaz kıldırmış, cemaati ise ayakta kılmışlardır. *Üseyd İbnu Hudayr, Hz. Câbir, Kays İbnu Kahd, Enes İbnu Mâlik* (radıyallâhu anhüm) bunlardandır. İbnu Hibbân ve bazıları, ayakta kılan cemaatin oturarak kılan (özür sahibi) imama uyabilecekleri hususunda Ashabın icma ettiğini bile söylemiştir.

Rivâyetler arasındaki ihtilafı giderme hususunda âlimlerden bazıları, oturan imamın arkasında oturarak kılmayı emreden hadisin mensuh olduğunu söylemiş, bazıları da rivâyetleri cem'etmiştir. Cem'edenler, farklı hükümler ihtiva eden hadislerin farklı hallerle ilgili olarak vârid olduğuna dikkat çekerler, *"her hadis ayrı bir durumla ilglidir"* derler.

Buna göre, Hz. Peygamberin oturarak namaz kıldırma hadisesi, bir seferinde Efendimizin attan düşerek ayağının çıkmasına bağlıdır: Ebû Dâvud'da Hz. Câbir'in anlattığına göre, Efendimiz Medîne'de bir ata biner, ancak at, Aleyhissalâtu vesselâm'ı bir hurma kütüğünün üzerine atar ve ayağı çıkar. Müslim'in yine Câbir'den kaydettiği şu rivayet, mezkur hadise ile ilgili olmalıdır.: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* rahatsızlandı, biz de arkasında namaz kıldık. Efendimiz oturarak kılıyor. Ebû Bekir de O'nun tekbirlerini yüksek sesle tekrar ederek cemaate duyuruyordu. Bir ara (Resûlullah) bize baktı, kendisine ayakta uyduğumuzu gördü. Bunun üzerine oturmamızı işaret buyurdu. Biz de oturduk. Selam verince dedi ki:

"Siz nerdeyse İranlıların ve Bizanslıların işini yapayazdınız. Onların kralları otururken, kendileri ayakta dururlar. Sakın öyle yapmayın. İmamlarınıza uyun, onlar ayakta kılarlarsa siz de ayakta kılın, oturarak kılarlarsa siz de oturun."

Bazı âlimlere göre bu hadise vefatıne yakın hastalandığı sırada oturarak namaz kıldırma hadisesi değildir. Resûlullah'ın vefatıne yakın oturarak kıldırdığı namazla ilgili rivâyet, cemaatin Resulullah'a ayakta iktida ettiğini, Resulullah'ın da bu hali gördüğü halde "oturun!" diye müdahale etmediğini ve böylece oturarak kıldıran imamın arkasında ayakta namaz kılmayı takrir ettiğini belirtir. *Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf,* İmam *Şâfiî* ve *Evzâî* gibi bir kısım âlimler bu rivâyetle öncekinin mensuh

olduğuna hükmetmişlerdir. Velîd İbnu Müslim'in rivâyetine göre *İmam Mâlik*'in görüşü de budur.

Ahmed İbnu Hanbel, neshi inkar eder. Ona göre, her iki hadisin de ayrı bir tatbik yeri vardır, yani hadisler iki ayrı halle ilgilidir. O iki halde onlarla amel edilir. Şöyle ki:

1) Vazifeli imam, namazı şifası umulan bir hastalık sebebiyle oturarak kıldırmaya durmaya başlarsa, bu durumda cemaat de oturarak kılar.

2) Vazifeli imam, namaza ayakta başlarsa cemaatinde onun arkasında namazı ayakta kılmaları gerekir, imama oturarak kılmayı icab ettiren bir hal ârız olmuş olmamış farketmez; cemaat namazı başladığı gibi (ayakta) devam ettirir. Nitekim rivâyetler, Resûlullah'ın ölüm sırasında hastalanınca, bu şekilde yaptığını, cemaatin ayakta kıldığını gördüğü halde müdahale etmemesi, bunu takrir ettiğini gösterir. Efendimizin takriri, bu halde cemaate, oturmanın gerekmediğine delil olur. Nitekim *Hz. Ebû Bekr* cemaate namazı ayakta kıldırmaya başladı, onlar da önceki haldekine muhalif olarak ayakta devam ettiler. Zîra zikredildiği üzere, öncekinde Hz. Peygamber namaza oturarak başlamış, arkadakiler ayakta devam edince, bunu doğru bulmamıştı.

İbnu Hacer, Ahmed İbnu Hanbel'e bu görüşünde bazı Şâfiîlerin de iştirak ettiğini belirtir. İbnu Huzeyme, İbnu'l-Münzîr, İbnu Hibbân gibi..

Son olarak şunu da belirtelim: *İmam Muhammed* ve *İmam Malık*'in meşhur kavline göre, Resûlullah oturarak kılarken cemaatin ayakta uyması ümmete delil olamaz. Zîra bu, Efendimizin hasâisine girer. Onun için tanınan bir ruhsattır, hasâisten olan, başkasına delil olamaz. Bu görüşü *Hz. Câbir*'den mürsel olarak rivâyet edilen şu hadis de te'yîd eder: لاَ يَؤُمَّنَّ أَحَدٌ بَعْدِى جَالِساً "Benden sonra kimse oturarak namaz kıldırmasın." Ancak ulemâ hadisin zayıf olduğuna dikkat çekmiştir.

DİKKAT: Resûlullah (aleyhissal tu vessel m)'ın, hastalığı sırasında Hz. Ebû Bekr'e uymasını esas alan bazı âlimler: "Vazifeli imam hastalığı sebebiyle cemaate oturarak namaz kıldırmaktansa, bir başkasını imâmete geçirmesi evladır" demiştir.

2824 ١٥ – وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : أَمَّا يَخْشَى أَحَدُكُمْ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنْ رُكُوعٍ، أَوْ سُجُودٍ قَبْلَ الإِمَامِ أَنْ يَجْعَلَ اللهُ رَأْسَهُ رَأْسَ حِمَارٍ، أَوْ صُورَتَهُ صُورَةَ حِمَارٍ]. أخرجه الخمسة.

15. (2824)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizden biri, rükû ve secdede başını imamdan önce kaldırdığı zaman Cenâb-ı Hakk'ın, (Kıyâmet günü) başını, eşek başına veya sûretine çevire(rek dirilte)ceğinden korkmaz mı."* [Buhârî, Ezân 53; Müslim, Salât 114, (427); Ebû Dâvud, Salât 76, (623); Tirmizî, Salât 409, (582); Nesâî, İmâmet 38, (2, 96).

2825 ١٦ – وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [الَّذِى يَرْفَعُ رَأْسَهُ وَيَخْفِضُهُ قَبْلَ الإمَامِ إنَّمَا نَاصِيَتُهُ بِيَدِ شَيْطَانٍ]. أخرجه مالك.

16. (2825)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) şunu söylemiştir: "Başını imamdan önce kaldırıp indiren kimsenin alnı şeytanın elindedir. [Muvatta, Salât 57,(1, 92).]

2826 ١٧ – وعن البراء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كُنَّا نُصَلِّى مَعَ النَّبِىِّ ﷺ فَإذَا قَالَ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ لَمْ يَحْنِ أحَدٌ مِنَّا ظَهْرَهُ حَتَّى يَضَعَ النَّبِىُّ ﷺ جَبْهَتَهُ عَلَى الأرْضِ]. أخرجه الخمسة.

17. (2826)- *Berâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte namaz kılarken, o "semi'allâhu li-men hamideh" deyince, bizden kimse, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* alnını yere koyuncaya kadar, sırtını eğmezdi."[Buhârî, Ezân 52, 91, 133; Müslim, Salât 198, (474); Ebû Dâvud, Salât 75, (620, 621, 622); Tirmizî, Salât 208, (281); Nesâî, İmâmet 38, (2, 96).]

AÇIKLAMA:

1- Son üç rivâyet imama uyan kimsenin imamdan önce hareket etmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Gerçi 2824 numaralı hadiste öncelikle rükû ve secdeden, başı imamdan önce kaldırmak mevzubahis edilmiş ise de 2825 numaralı hadiste imamdan önce secdeye gitmek de kaldırmaya dahil edilerek her ikisinden de zecr edilmiştir.

2- Başı imamdan önce kaldırmanın mesh gibi şiddetli bir ceza ile müeyyideye bağlanmasından, âlimler bu fiilin haram olduğunu istidlâl etmişlerdir. Nevevî buna dayanarak fiilin haram olduğunu söyler. Ancak cumhur böyle hareket eden musallinin günahkâr olduğuna ve fakat namazının yeterli olacağına, tekrar kılmak gerekmediğine hükmetmiştir. Yine de çoğunluk, böyle yapan kimsenin, başını geri koyup ne miktar erken kaldırmışsa bir o kadar imamdan sonra secdede kalması gerektiğini

söyler. İbnu Ömer, "namaz bâtıl olur" kanaatindedir. Ehl-i zâhir ile Ahmed İbnu Hanbel (bir görüşünde) böyle hükmetmiştir.

3- Eşeğe benzetmenin hikmetini bazı âlimler şöyle izah ederler: *"Burada meshle mânevî bir durum kastedilmiştir. Zira eşek aptallıkla mevsuftur. Bu mâna ile, namazın farzından ve imama uymaktan kendisine terettüp eden şeyleri bilmeyen câhil için istiâre edilmiştir."* Esasen, imamdan önce başını kaldıranlar çok olmasına rağmen, başı eşek başına çevrilen görülmediği için, hadisi zâhiriyle değil bu şekilde mecaz mânada anlamak daha uygundur. Zaten hadiste, başın mutlaka değişeceğini, ifade eden bir delil mevcut değildir.

Bazı âlimler, hissî veya mânevi veya her iki meshin fiilen vukûunu muhtemel görmüştür.

Bazıları da hadisi zâhirine hamletmiş ve meshin vukûunu esas almıştır. Nitekim bazı hadîslerde, bu ümmette hasf ve mesh'in meydana geleceği mevzubahis edilmiştir.

4- Hadiste müsâbakanın (imamdan evvel rükû ve sücûd'a gitme) yasak olduğu da açık olarak anlaşılmakta ise de mukârene (beraberlik) hakkında bir sarâhat yoktur. Bazı âlimler bunun da yasağa dahil olması kanaatindedir.

5- Sonuncu hadis (2826), imamla berâberliği (mukârene) yasaklamakta daha sarihtir. Bununla tuma'nînenin uzunca olmasına hükmedenler olmuştur. Hadiste, namaz sırasında, intikallerde imama uymak için ona bakmanın cevazı da mevcuttur.

2827 ١٨ — وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الصَّلاَةِ مَعَ الإِمَامِ فَقَدْ أَدْرَكَ الصَّلاَةَ كُلَّهَا]. أخرجه الثلاثة وأبو داود.

18. (2827)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Bir kimse, namazdan tek rek'ati imamla kılabilmişse, namazın tamamını beraber kılmış gibi olur."

2828 ١٩ — وفي أخرى لأبي داود: [إِذَا جِئْتُمْ إِلَى الصَّلاَةِ وَنَحْنُ سُجُودٌ فَاسْجُدُوا وَلاَ تَعُدُّوهَا شَيْئاً، وَمَنْ أَدْرَكَ الرَّكْعَةَ فَقَدْ أَدْرَكَ الصَّلاَةَ].

19. (2828)- *Ebû Dâvud*'un bir diğer rivâyetinde şöyle gelmiştir: *"Siz namaza gelince biz secdede isek hemen secdeye katılın, fakat onu (rek'at veya başka) bir şey saymayın, tek rek'ate kavuşan namaza kavuşmuş sayılır."*

2829 ٢٠ – ولفظ مالك: [مَنْ أَدْرَكَ الرَّكْعَةَ فَقَدْ أَدْرَكَ السَّجْدَةَ، وَمَنْ فَاتَتْهُ قِرَاءَةُ أُمِّ الْقُرْآنِ فَقَدْ فَاتَهُ خَيْرٌ كَثِيرٌ].

20. (2829)- Muvatta'nın rivâyetinde şöyledir: *"Rek'ate kavuşan secdeye kavuşur. Kim Fâtiha'ya yetişemezse, pek çok hayrı kaçırmış demektir."* [Buhârî, Mevâkîtu's-Salât 29; Müslim, Mesâcid 162, (607); Muvatta, Vukûtu's-Salât 18, (1, 11); Ebû Dâvud, Salât 156, (893).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis 2391 ve 2392 numaralı hadislerde genişçe açıklanmıştır. Mühim olan iki noktayı özetleyeceğiz:

★ İkindi namazında bir rek'ati, vakti içinde kılan, namazını vakti çıksa da tamamlar, bu namaz sahihtir, ulemâ bunda icma eder.

★ Sabah namazı için de *Eimme-i Selâse (Ahmed, Şâfiî, Mâlik)* aynı şekilde hükmetmiş ise de Hanefîler güneşin doğması ile sabah namazının bâtıl olacağına hükmetmişlerdir.

2830 ٢١ – وعن علي ومعاذ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قالا: [قالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِذَا أَتَى أَحَدُكُمْ وَالإِمَامُ عَلَى حَالٍ فَلْيَصْنَعْ كَمَا يَصْنَعُ الإِمَامُ]. أخرجه الترمذي.

21. (2830)- *Hz. Ali* ve *Hz. Mu'âz* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Siz mescide geldiğinizde (cemaatle namaza başlanmış ise), imam (kıyâm, rükû, secde, kuûd) hangi hâl üzere olursa olsun hemen uyun ve yapmakta olduğunu yapın."* [Tirmizî, Salât 414, (591); Ebû Dâvud, Salât 28, (506).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, cemaate uğrayan kimsenin hemen imama uymasını emreder. Avam, yanlış bir anlayışla imama kıyamda uymak için bekler. Halbuki bu hadis, böyle bir beklemeyi tecvîz etmiyor. İmam hangi hal üzere olursa olsun derhal uymayı emrediyor. Sözgelimi imama secde veya kuûd (oturma) halinde uymuş olsak, her ne kedar iki rivâyet önce, 2828 numarada kaydedilen hadîse göre, rükûyu kaçırdığı için bu secde ve kuûd rek'atten sayılmazsa da daha önce 2392 numaralı hadiste geçtiği üzere namazın bir secdesine bile yetişen kimse, cemaat sevabından nasibdâr olmaktadır. Öyle ise, imamı hangi hal üzere bulursa hemen uymak gereklidir.

2- Hadîsin arkasından Tirmizî, şu açıklamayı sunar: "Ehl-i ilim, amel-

de bunu esas almıştır. Derler ki: "Kişi gelince imam secdede ise, derhal secde etsin. Bu secde rek'at için kâfi değildir, çünkü rükûyu kaçırmıştır" *İbnu'l-Mubârek* imamla secdeyi tercih etmiştir. Bazı büyüklerden naklen demiştir ki: "(Bu secde rek'atten sayılmasa bile boşa yapılmış olmaz,) kişinin, başını o secdeden kaldırmazdan önce mağfiret olunması mümkündür."

3- Cumhur-u ulemâ, imamla kılınan kısmın rek'at sayılması için rükûda uymayı şart koşmuştur. Şu halde, rükûda yetişemeyip, secdede imama kavuşan bir kimse sevaba iştirak etse de o rek'ati kaçırmış sayılır, imam selam verdikten sonra kalkıp eksik kalan rekâtleri tamamlayacaktır.

4- Bazı âlimler, cumhura muhalif olarak, imamla kılınan kısmın rek'at sayılması için Fâtiha'yı kıyamda okuyacak kadar kıyamda durup, Fâtiha'yı okumayı şart koşmuştur. Bu görüşte olan Zâhirîlere ve *İbnu Huzeyme*'ye göre, bir kimse rükûya yetişse de, Fâtiha okuyacak kadar kıyama yetişemese o rek'ate yetişmiş sayılmaz. İmamın arkasında kırâatin vücûbuna hükmeden Şâfiî ulemâsından birçoğunun bu görüşte olduğu belirtilmiştir. Buhârî, el-Kırâatu Halfe'l-İmâm adlı kitabında bu şartları zikretmiş ve onların delil ittihaz ettikleri şu rivâyeti de kaydetmiştir: مَنْ أَدْرَكَ الْإِمَامَ فِي الرُّكُوعِ فَلْيَرْكَعْ مَعَهُ وَلْيُعِدِ الرَّكْعَةَ *"Kim rükûda imama kavuşursa hemen rükûya giderek imama uysun, ancak sonra o rek'atı iâde etsin." İbnu Hacer, Ebû Hüreyre* tarafından bu rivâyetin mevkuf olduğunu, merfû olmadığını belirtir. İbnu Hacer'e göre, bu görüşte olanlar öncelikle: لَاصَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ *"Fatiha'yı okumayanın namazı yoktur"* hadisi ile مَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا وَمَا فَاتَكُمْ فَاتِمُّوا *"İmama yetiştiğinizi kılın kaçırdığınız kısmı tamamlayın"* gibi daha sarîh ve sahih merfû hadisleri amellerine esas almışlardır.

Rek'atin sayılması için rükûya yetişmeyi kâfi gören cumhur, delil olarak *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) tarafından rivâyet edilen şu hadîse dayanır: مَنْ أَدْرَكَ الرُّكُوعَ مِنَ الرَّكْعَةِ الْأَخِيرَةِ فِي صَلَاتِهِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَلْيُضِفْ إِلَيْهَا رَكْعَةً أُخْرَى *"Kim cuma günü, namazın son rek'atinin rükûsuna yetişirse, (imam selam verince) bir rek'at daha ilave etsin."*

2831 ٢٢ – وعن همام بن الحارث: [أَنَّ حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَمَّ النَّاسَ بِالْمَدَائِنِ عَلَى دُكَّانٍ، فَأَخَذَ أَبُو مَسْعُودٍ بِقَمِيصِهِ فَجَبَذَهُ. فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ صَلَاتِهِ قَالَ: أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّهُمْ

كَانُوا يُنْهَوْنَ عَنْ ذلِكَ؟ قَالَ: بَلى. قَدْ ذَكَرْتُ حِينَ مَدَدْتَنِى]. أخرجه أبو داود.

22. (2831)- *Hemmâm İbnu'l-Hâris* anlatıyor: "Huzeyfe (radıyallâhu anh) Medâin şehrinde yüksekçe bir yerde durarak cemaate imam olmuştu. Ebû Mes'ud kamîsinden tutarak onu çekti. Namazdan çıkınca, Ebû Mes'ud:

"İnsanların bundan men edildiklerini bilmiyor musun?" dedi. Öbürü:

"Evet, ancak siz beni (gömleğimden tutup) çekince hatırladım!" dedi." [Ebû Dâvud, Salât 67, (597).]

AÇIKLAMA:

Burada, imamın cemaatten daha yüksek bir yerde durarak namaz kıldırmasıyla ilgili nehy mevzubahistir. Hadiste geçen *dükkân*, dilimizdeki *dükkân* değildir. Bugün bu kelimeyi ticaret yapılan yer, ticâretevi mânasında kullanırız. Hadiste, oturmak için yapılan yüksekçe yer kastedilmektedir. Biz bunu divan, sedir gibi kelimelerle karşılamıyoruz, çünkü bunlar ev içi malzemesidir, müteharriktir. *Dükkân,* sâbittir. Belki *peyke* ile karşılamak mümkündür.

Ebû Dâvud'un aynı bâbta kaydettiği ikinci bir hadis, imamın cemaatten daha yüksek bir yerde durmasını yasaklamada daha vâzıhtır. Aynen şöyle: "Ammâr İbnu Yâsir (radıyallâhu anh), Medâin şehrinde halka namaz kıldırmak üzere öne geçip bir "dükkân"ın üzerine çıktı. Halk kendisinden aşağıda kalıyordu. Huzeyfe (radıyallâhu anh) hemen öne ilerleyerek Ammâr'ın elinden tuttu. Ammâr da ona uydu. Huzeyfe onu dükkandan aşağı indirdi.

Ammâr namazdan çıkınca Huzeyfe ona:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Bir kimse halka imamlık yapınca, halktan daha yüksek bir yerde durmasın"* dediğini duymadın mı?" diye sordu. Ammâr:

"Bu sebepledir ki elimden tutup çekince sana uyarak aşağı indim!" cevabını verdi."

Neylü'l-Evtâr'da denir ki: "Mescidde veya başka yerde olsun, imamın cemaatten daha yüksek bir yerde durarak namaz kıldırması yasaklanmıştır. Burası ister insan boyunda ister daha alçak, ister daha yüksek olsun, birdir. Çünkü hadiste yüksekliğin miktarı belirtilmeden yasak vârid olmuştur." Resûlullah'ın minber üzerinde namaz kılmış olmasına gelince, bu hususu izâh sadedinde, "öğretmek maksadıyla" denmiştir. Müteakip hadiste

görüleceği üzere yeni yapılan minberin üstünde namaza duran Efendimiz, namaz bitince yaptığı açıklamada لِتَعَلَّمُوا صَلاَتِي "Namazımı bilmeniz için böyle yaptım" demiştir. Bu hadisten halka öğretmek gayesi güdüldüğü zaman imamın yüksekçe bir yerde namaz kılabileceğine cevaz da bulunmuştur. *İbnu Dakîku'l-Îd:* "Kim öğretme maksadı olmaksızın imamın yüksek yerde namaz kılabileceğine, bu sünnetten delil bulmaya kalkarsa yanlış iş yapmış olur" der ve bu istidlaldeki yanlışlığın mahiyetini açıklar.

Son olarak şunu belirtelim, İbnu Hacer'in de dikkat çektiği üzere, imamla cemaatin alçaklık-yükseklik bakımından farklı yerlerde durmaları câiz görülmüştür. İmam ve cemaatin aynı seviyede durmaları esas olmakla birlikte bir arşın miktarına kadar alçak veya yüksek bir yerde durulmasına maalkerâhe cevaz verilmiştir. Eğer imamın bulunduğu yükseklikte birkaç kişi cemaate dahil olursa kerahet kalmaz.

2832 ٢٣- وعن أبى حازم بن دينار: [أَنَّ نَفَراً جَاءُوا إلى سَهْلِ بنِ سَعْدٍ يَتَمَارُونَ في المِنْبَرِ مِنْ أَىِّ عُودٍ هُوَ؟ فَقَالَ: أَمَا وَاللهِ إِنِّي لَأَعْرِفُ مِنْ أَىِّ عُودٍ هُوَ؛ وَمَنْ عَمِلَهُ، وَأَىَّ يَوْمٍ جَلَسَ عَلَيْهِ. أَرْسَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إلى فُلاَنَةَ امْرَأَةٍ مِنَ الأَنْصَارِ أَنْ مُرِى غُلاَمَكِ النَّجَّارَ أَنْ يَعْمَلَ لِى أَعْوَاداً أُكَلِّمُ النَّاسَ عَلَيْهَا فَعَمِلَ هٰذِهِ الثَّلاَثَ الدَّرَجَاتِ. ثُمَّ أَمَرَ بِهَا رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ تُوضَعَ هذا المَوْضِعَ: فَهِىَ مِنْ طَرْفَاءِ الْغَابَةِ. فَقَامَ عَلَيْهِ ﷺ فَكَبَّرَ وَكَبَّرَ النَّاسُ وَرَاءَهُ وَهُوَ عَلَى المِنْبَرِ ثُمَّ رَكَعَ فَنَزَلَ الْقَهْقَرَى حَتَّى سَجَدَ فِي أَصْلِ المِنْبَرِ، ثُمَّ فَرَغَ مِنْ صَلاَتِهِ، ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَى النَّاسِ فَقَالَ: إِنَّمَا صَنَعْتُ هٰذَا لِتَأْتَمُّوا بِى وَلِتَعَلَّمُوا صَلاَتِى]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

23. (2832)- *Ebû Hâzım İbnu Dînâr* (rahimehullah) anlatıyor: "Sehl *İbnu Sa'd*'a bir grup insan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in minberinin hangi ağaçtan yapıldığı hususunda münâkaşa etmek üzere geldiler. Sehl:

"Ben onun hangi ağaçtan yapıldığını, kimin yaptığını, Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hangi gün üzerine oturduğunu biliyorum!" dedi ve açıkladı:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ensârdan falanca kadına bir adam gönderdi: "Marangoz kölene söyle, bana ahşaptan münasib bir şey

yapsın da üzerine çıkıp halka hitabette bulunayım'" dedi. Köle de O'na şu üç basamaklı şeyi imâl ediverdi. Sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bunun şu yere konmasını emretti. Mezkur minber, el-Gâbe'nin ılgın ağacından yapılmıştır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* minberin üzerine çıkıp namaza durdu ve tekbir getirdi, cemaat de O'nunla birlikte arkasından tekbir getirdi. Sonra rükûya gitti, sonra geri geri gelerek minberden indi ve minberin dibinde secde yaptı,sonra namazdan çıktı, sonra halka yöneldi ve:

"Ben bunu, bana uymanız ve namazımı bilmeniz için yaptım" buyurdu. [Buhârî, Salât 64, 18, Cuma 36, İ'tikaf 32, Hibe 3; Müslim, Mesâcid 44, (544), Ebû Dâvud, Salât 221, (1080); Nesâî, Mesâcid 45, (2, 57-59).]

AÇIKLAMA:

1- Sadedinde olduğumuz hadis, birçok fıkhı ihtiva etmektedir:

★ Herşeyden öce, duyulan ihtiyaç üzerine yeni bir teknik ortaya koyma örneği var: Hadisin başka vecihlerinde tasrîh edildiği üzere cemaatin artması üzerine arka kısımda kalan cemaat Resulullah'ı yeterince işitemez hale gelir. Rivâyetler bazılarının *Resûlullah*'ı işitemeden geri döndüğünü belirtir. Hülasa değişen şartlar karşısında bazı rivâyetlerde halkın talebi üzerine, bazı rivâyetlerde Resulullah'ın şahsen ihtiyaç duyması üzerine minber inşası işi konuşulur, tezekkür edilir. Neticede Aleyhissalâtu Vesselâm, herkesin görme ve işitmesine imkan tanıyacak bir yükseklikte konuşma çaresini minber inşasında bularak, bunun yapılmasına karar ve emir verir.

★ Fen ve teknik gayr-ı müslimden alınabilir. Zîra hadiste görüldüğü üzere, minberi yapan usta, bir kadının kölesidir. Başka rivâyetlerde hıristiyan ve hatta Suriye menşe'li olduğu belirtilir.

★ Örf, âdet ve mahallî görgüye uymayan bir şey yapan kimse, bunun sebep ve hikmetini etrafındakilere açıklamalıdır.

★ Halife, imam veya bir başkası olsun, her hatibin, halka minberden hitabetmesi câizdir, meşrûdur.

★ İmam, namazdaki fiilleri halka öğretmeyi de niyet ederse bu câizdir.

★ Namazda *amel-i yesîr* câizdir. Resûlullah'ın arka arka yürüyerek minberden inmesi amel-i yesîr (az iş)dir, namazı bozmaz.

★ İmamın yüksekte durması câizdir.

★ Cemaate daha iyi görme ve işitme imkânı sağlayacağı için imamın minber edinmesi müstehabtır.

★ Şükür veya teberrük her ne maksadla olursa olsun, yeni bir şeyin açılışını namazla yapmak müstehabdır.

2- el-Gâbe, kelime olarak "orman" demek ise de rivâyette bir ormanın adıdır. Medîne'nin dışında Şam yolu üzerinde bir ormanın adıdır. Bazı rivâyetler bu ormanın, cahiliye devrinden bir koruluk halinde intikal ettiğini, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın emri üzerine buraya ağaçlar dikilerek sıklaştırılıp orman haline getirildiğini ve Resûlullah'ın ayrıca: "Kim buradan bir ağaç keserse yerine bir ağaç diksin" emrini vererek ormanlardan istifade usulünü vazettiğini belirtir.[41]

3- Minberi inşa eden ustanın şahsiyeti, üzerinde ayrıca durulmaya değer bir noktadır. Zîra, onun hüviyeti çeşitli rivâyetlere göre farklıdır. Buhârî'nin Hz. Câbir (radıyallâhu anh)'den kaydettiği bir rivâyete göre Medîneli bir kadının, mesleği marangozluk olan Rûmî bir kölesidir. İbnu Sa'd'ın bir rivâyetinde Abbâs İbnu Abdulmuttalib'in Kilab isminde bir kölesidir. *Abd İbnu Humeyd*'in Müsned'inde geçen bir rivâyette ise, İbrahim isminde bir zattır. Hülasa en kavî rivâyet olan Buhârî'nin rivâyeti, sarih olarak mimarın Rûmî olduğunu ifade etmekten başka, İbnu Sa'd'daki rivâyette aslen hıristiyan olup sonradan müslüman olan Temîmü'd-Dârî' nin: "Ey Allah'ın Resûlü! sana Şam'da inşâsını gördüğüm şekilde bir minber yapayım mı?" tarzındaki müracaatı da bu tekniğin daha çok hıristiyanlar tarafından kullanıldığını ve oradan iktibas edildiğini göstermektedir. *İbnu Hacer* çeşitli rivâyet ve izahları nazar-ı dikkate olarak minberin inşasında birçok kimselerin işbirliği yapmış olabileceğine hükmeder.

Minberin ne zaman inşâ edildiği ihtilaflıdır. Umumîyetle 7. veya 8. hicrî yıl olduğu kabul edilir.

2833 ٢٤ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ رَسولُ الله ﷺ يُصَلّي مِنَ اللّيْلِ في حُجْرَتِهِ وَجِدَارُ الْحُجْرَةِ قَصِيرٌ فَرَأَى النَّاسُ شَخصَ النَّبيِّ ﷺ. فَقَامَ أُنَاسٌ يُصَلُّونَ بِصَلاَتِهِ فَأَصْبَحُوا فَتَحَدَّثُوا. فَقَامَ الثَّانِيَةَ وقَامُوا فَصَنَعُوا ذَلِكَ ثَلاَثاً، فَلَمَّا كَانَ بَعْدَ ذَلِكَ جَلَسَ فَلَمْ يَخْرُجْ. فَلَمَّا أَصْبَحَ ذَكَرُوا لَه ذلِكَ فَقَالَ: إِنِّي خِفْتُ أَنْ تُكْتَبَ عَلَيْكُمْ صَلاَةُ اللَّيْلِ]. أخرجه البخاري وأبو داود.

24. (2833)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aley-*

41– İslam'da Çevre Sağlığı kitabımızda bu mevzuda geniş tahliller mevcuttur. Bilhassa 59-62. sayfalar.

hissalâtu vesselâm) geceleyin duvarları alçak olan hücresinde namaz kılardı. Halk bu sebeple Aleyhissalâtu Vesselâm'ın karaltısını (silüetini) görürdü. Böylece onlar da kalkıp geceleyin, O'na uyarak O'nunki gibi namaz kıldılar. Sabah olunca bu durumu konuştular.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ikinci gecede de kalktı, halk da aynı şekilde yaptı. Üçüncü gece de aynı şey tekerrür etti. Bundan sonra Resûlullah oturdu ve çıkmadı.

Sabah olunca durumu medâr-ı bahs ettiler, sebebini sordular. Efendimiz şu cevabı verdi:

"Gece namazının sizlere farz olmasından korktum." [Buhârî, Ezân 80, Libâs 43; Ebû Dâvud, Salât 243, (1126).]

AÇIKLAMA:

1- Resulullah'ın gece namazı kıldığı hücresinden maksad nedir? Farklı rivâyetlerin delâletiyle şu iki ihtimal üzerinde durulmuştur:

a) Mescidin avlusunda yer alan hücrelerden biridir. Çünkü Ebû Nuaym'ın bir rivâyetinde كَانَ يُصَلِّي فِي حُجْرَةٍ مِنْ حُجَرِ أزواجه *"Zevcelerin hücrelerinden birinde gece namazı kılardı"* denmiştir.

b) Bundan maksad, mescidde hasırla teşkil ettiği hususi hücre olabilir, çünkü Efendimizin gündüzleri üzerine oturup, geceleri de bölme olarak kullanarak mecsidde hücre teşkil ettiği bir hasırından bahsedilmektedir. Bu hadis Sahîheyn'de *Hz. Âişe* ve *Zeyd İbnu Sâbit* tarafından rivâyet edilmiştir.

2- Hadis, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gıyabında, duvar gerisinde cemaatin kendisine uyarak nafile kıldığını göstermektedir. Bu hususu te'yid eden başka rivâyetler de mevcuttur. *İbnu Ebî Şeybe*'nin Sâlih Mevla't Tev'eme'den kaydettiğine göre, *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh)'le birlikte mescidin damında oldukları halde imama uyarak namaz kılmışlardır. Saîd İbnu Mansur, Hasan Basrî'nin imamın gerisinde veya çatının üzerinde imama uyarak namaz kılan kimse hakkında: "Bunda bir beis yok"dediğine dair rivâyet kaydetmiştir. Buhârî'nin kaydına göre Hasan Basrî hazretleri: "İmamla senin aranda nehir bile olsa zarar etmez" demiştir. *Ebû Miclez:* "Kişi, imamla arasında yol veya duvar da bulunsa ona uyulabilir, yeter ki imamın tekbirini işitsin" demiştir. İbnu Hacer, Mâlikîlerin de böyle hükmettiklerini belirtir.

Hanefîler, imamla cemaat arasında görmeye veya işitmeye mâni du-

var bulunmamasını şart koşar, aksi halde iktida sahih olmaz. Keza imamla muktedi arasında veya önceki safla arkadaki saflar arasında fazla mesafe olursa bakılır: Cemaat mescid dışında ve aradaki mesafe bir saf bağlanacak miktardan az ise iktida sahihtir. Fazla ise sahih değildir. Mescidin içinde çoğunlukla bunun aranmıyacağına, herhangi bir köşesinde imama uyabileceğine hükmedilmiştir. Bu mevzu münâkaşalıdır. İlmihal kitaplarına bakılmalıdır.

2834 ٢٥ - وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ. إذا سَمِعْتُمُ الإقَامَةَ فَامْشُوا إلى الصَّلاَةِ، وَعَلَيْكُمْ السَّكِينَةُ وَالْوَقَارُ، وَلاَ تُسْرِعُوا فَمَا أدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا وَمَا فَاتَكُمْ فَأتِمُّوا]. أخرجه الستة.

25. (2834)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İkâmetin okunduğunu duydunuz mu namaza yürüyün. Sâkin ve vakur olmayı unutmayın. Sakın koşuşmayın. Yetiştiğiniz yerden kılın, kaçırdığınız kısmı tamamlayın."*[Buhârî, Ezân 23, Cuma 18; Müslim, Mesâcid 151, (602); Muvatta, Salât 4, (1, 68-69); Ebû Dâvud, Salât 55, (572-573); Tirmizî, Salât 244, (327); Nesâî, İmâmet 57, (2, 114-115).]

AÇIKLAMA:

1- Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaza gelirken acele etmemeyi tavsiye etmektedir. Bunun sebebi Müslim'in *Ebû Hüreyre*'den kaydettiği bir ziyadede açıklanmaktadır: فَإنَّ احَدَكُمْ اذا يَعْمِدُ إلَى الصَّلاَةِ فَهُوَ فِى صَلاَة *"...zira biriniz namaza niyetle yürüyünce artık namazda sayılır."* Yani namaz için yürüyen, musalli hükmündedir. Öyleyse ona, musallinin itimad ettiği şeye itimad etmesi, musallinin kaçınması gereken şeyden kaçınması gerekir.

2- *Resûlullah*'ın tavsiye ettiği sekînet ile vekâr arasında bazı âlimlere göre fark yoktur ve te'kiden ikincisi de zikredilmiştir. Ancak Nevevî, fark görür ve der ki: "Zâhire göre ikisi arasında fark vardır. Sekînet, hareketlerde teennî ve alçaltmak, sağa sola bakmamak gibi." Hadisin devamından namaza giderken isti'cal gösterip koşmanın vekâr'a aykırı olduğu hükmü çıkarılmıştır. *Nevevî* der ki: "Acele etmemeyi irşad buyurmakla Efendimiz, cemaate giden kimse namaza yetişmese bile, sevab elde etme gayesine ulaşır, çünkü niyet anından itibaren zaten namazdadır, musallidir. Acele etmemek, ayrıca daha çok adım atma imkânı sağlar. Zaten çok adım atılması bizzat istenen bir husustur." Bu mevzuda

bir çok hadis vârid olmuştur. Hz. Câbir'in Müslim'deki rivâyetinde إِنَّ بِكُلِّ خَطْوَةٍ دَرَجَةً *"...Her bir adımınız için bir derece verilir"* denilmiştir. Keza Ebû Dâvud' daki: اِذَا تَوَضَّأَ اَحَدُكُمْ فَاَحْسَنَ الْوُضُوءَ ثُمَّ خَرَجَ اِلَى الْمَسْجِدِ لَمْ يَرْفَعْ قَدَمَهُ الْيُمْنَى اِلاَّ كَتَبَ اللّٰهُ لَهُ حَسَنَةً *"Biriniz güzel şekilde abdestini alır, sonra mescide müteveccihen çıkarsa sağ adımını attıkça Allah ona bir sevab yazar, sol adımını attıkça da bir günahını döker. Mescide gelip namazını cemaatle kıldı mı günahı affedilir. Geldiği vakit namazın bir kısmı kılınmışsa kalana uyar, geri kalanı da sonra tamamlarsa yine öyle olur. Mescide gelir, namazı kılınmış bulur, kendisi namazını kılar, yine öyle olur (yani tam kılmış gibi sevab verilir.)"*

4- Bu rivâyetten, cemaatin azıcık bir cüzüne ulaşabilenin cemaat sevabını kazanacağı hükmü çıkarılmıştır. Çünkü فَمَا اَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا "yetiştiğiniz kısmı kılın" buyrulmuştur. Buradaki مَا arapçada az veya çok bir cüz (parça) demektir. Bu hüküm cumhura aittir. Bazıları: "Bir rek'atten aza kavuşmakla cemaate kavuşulmuş olmaz" demiştir. Bunlar مَنْ اَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الصَّلاَةِ فَقَدْ اَدْرَكَ hadisini cuma namazı ile kıyaslayarak bu hükme varmışlardır.[42] Ancak bazı âlimler, "cuma namazının kendine has hükmü vardır, diğer namazlara kıyaslanması caiz değildir" diye cevap vermişlerdir.

2835 ٢٦– وعن أسماء بنت أبى بكر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قالتْ: [سَمِعْتُ رسولَ اللّٰه ﷺ يَقُولُ لِلنِّسَاءِ: مَنْ كَانَتْ مِنْكُنَّ تُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلاَ تَرْفَعْ رَأْسَهَا حَتَّى يَرْفَعَ الرِّجَالُ رُؤُسَهُمْ كَرَاهِيَةَ أَنْ يَرَيْنَ عَوْرَاتِ الرِّجَالِ]. أخرجه أبو داود.

26. (2835)- *Esmâ Bintu Ebî Bekr* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim, kadınlara diyordu ki:

"Sizden kim Allah'a ve âhiret gününe îman ediyorsa, erkekler başlarını kaldırıncaya kadar başını yerden kaldırmasın, böylece erkeklerin avretlerini görmekten korunmuş olur." [Ebû Dâvud, Salât 146, (851).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadislerde, kadınlara secde-

42– Çünkü hadis, cumaya yetişmiş olmak için birinci rek'ate yetişmeyi şart koşmuştur.

den başlarını biraz geç kaldırmalarını tembihliyor. Bunun sebebi, hadisten de anlaşılacağı üzere, kadınların erkeklerin avretlerin görme tehlikesini bertaraf etmektir. Zira fakirlik sebebiyle yeterince ve uzunca giyinemeyen erkeklerin secde sırasında avretleri açılabilmekte ve arka taraflarında saf tutup namaz kılan kadınlar tarafından görülebilmektedir. Efendimiz bu muhâtaranın (riskin) bertaraf edilmesi için kadınlara secdeden başlarını kaldırmada acele etmemelerini tavsiye ediyor. *Ebû Hüreyre* der ki: *"Ashâb-ı Suffe'den yetmiş kişi gördüm, içlerinde öyle kimseler vardı ki, üzerinde ridâ olarak boyunlarına bağladıkları ya bir izar ya da bir kisâ vardı. Bu, bazılarında bacakların yarısına iniyor, bazılarında da topuklarına kadar iniyordu. Avretlerinin görünmemesi için bunu eliyle topluyorlardı." Sehl İbnu Sa'd* (radıyallâhu anh) da şu kıymetli açıklamayı yapmıştır: "[Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında] insanlar, Hz. Peygamberle namaz kılarken izarları küçük olduğu için uçlarını dizlerine bağlıyorlardı. Kadınlara, *"Erkekler doğrulup oturuncaya kadar başlarınızı secdeden kaldırmayın!"* diye tembih edildi."

2836 ٢٧ – وعن عبادة بن الصامت رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ بَعْضَ الصَّلَوَاتِ الَّتِى يَجْهَرُ فِيهَا بِالْقُرْآنِ فَالْتَبَسَتْ عَلَيْهِ الْقِرَاءَةُ. فَلَمَّا انْصَرَفَ أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ فَقَالَ: هَلْ تَقْرَءُونَ إِذَا جَهَرْتُ بِالْقِرَاءَةِ؟ فَقَالَ بَعْضُنَا: إِنَّا نَصْنَعُ ذٰلِكَ. قَالَ: فَلاَ. وَأَنَا أَقُولُ مَالِى يُنَازِعُنِى الْقُرْآنُ؟ فَلاَ تَقْرَءُوا بِشَىْءٍ مِنَ الْقُرْآنِ إِذَا جَهَرْتُ إِلاَّ بِأُمِّ الْقُرْآنِ]. أخرجه أصحاب السنن.

27. (2836)- *Ubâdetu'bnu's-Sâmit* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize, içinde Kur'ân'ın cehren okunduğu bir namaz kıldırdı. Namazda kırâatta bir iltibasta bulundu. Namazdan çıkınca yüzünü bize çevirdi ve:

"Kırâatı cehren okuduğum zaman siz de okuyor musunuz?" diye sordu. Bazılarımız:

"Evet bunu yapıyoruz!" dediler. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Sakın ha! Ben kendi kendime: "Kim, ben okurken okuyarak benden okumayı kapmaya çalışıyor?" diyordum. Kur'ân'ı cehren okuduğum zaman, Kur'ândan Fatiha hariç hiçbir şeyi okumayın!" buyurdular." [Ebû Dâvud, Salât 136, (823, 824); Tirmizî, Salât 232, (311); Nesâî, İftitâh 29, (2, 141).

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Ebû Dâvud'daki vechine göre, Resûlullah sabah namazını

kıldırırken, cehrî olarak kırâatte bulunur. Ancak kırâat, Resûlullah üzerinde bir ağırlık hâsıl eder. Bunun üzerine selam verince:

"İmamınızın arkasında Kur'ân okuyor musunuz?" diye sorar. "Evet!" cevabı üzerine: "Fatiha'dan başka bir şey okumayın!"diye tembihte bulunur. Bu rivâyetten, cemaatin okuması sebebiyle Resulullah'ın kırâatının, üzerinde ağırlık hâsıl ettiğini ve iltibas etmesine sebep olduğunu anlıyoruz.

2- Hadisin buradaki vechinde kırâatın iltibasa uğradığı ifade edilmiş iken başka vecihlerinde فَثَقُلَتْ عَلَيْهِ الْقِرَاءَةُ "Kırâat, üzerine ağırlık verdi" şeklinde de ifade edilmiştir. Bundan, telaffuzu ve kırâati cehren yapmanın meşakkatle ve sıkıntıyla yapıldığı ifade edilmektedir.

Şârihler, bu sözüyle Resûlullah'ın kendisi okurken başkasının okumasını yasakladığı hükmünü çıkarmışlardır. Nitekim Nesâî'nin bir rivâyeti şöyle tamamlanır: "...Halk bunu işitince, Resûlullah'ın Kur'ân'ı cehrî okuduğu namazlarda kırâati terketti."

3- Hadisin zâhiri, cehrî olsun, sırrî olsun, her rek'atte Fatiha okumanın me'mûma vacib olduğunu ifade eder. Şâfiî ve bir kısım selef buna hükmetmiştir. Bu görüşte olanlar me'mûm Fatiha'yı sektelerde mi okumalı, imamla birlikte mi okumalı? İhtilaf etmiştir. Âlimlerden bir grup: "Me'mûm imamın sırrî okuduğu namazlarda kırâat yapar, cehrî okuduklarında yapmaz" demiştir. *Ahmed İbnu Hanbel, Mâlik, İshâk, Zührî, İbnu'l-Mübârek* bu görüştedir.

Ashâb-ı Re'y, (Hanefîler) ve *Süfyân-ı Sevrî* ise: "İmam cehrî de okusa sırrî de okusa, me'mûm kırâat yapmaz" demiştir.

2837 ٢٨- وعن عمران بن حصين رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قال: [صَلَّى رَسُولُ اللّهِ ﷺ الظُّهرَ فَجَعَلَ رَجُلٌ يَقْرأُ خَلْفَهُ بِسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الأعْلَـــى. فَلَمَّا انْصَرفَ قَالَ: أيُّكُمُ الْقَارِئُ؟ قَالَ الرَّجُلُ أنَا. قَالَ: قَدْ ظَنَنْتُ أنَّ بَعْضَكُمْ خَالَجَنِيهَا]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

28. (2837)- *İmrân İbnu Husayn* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öğle namazına durdu. Bir adam da arkasında Sebbihisme Rabbike'l-A'lâ sûresini okumaya başladı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazdan çıkınca:

"Kimdi okuyan?" diye sordu. Adam:

"Bendim!" dedi. Bunun üzerine:

"Hakikaten anladım ki biriniz bunu benden cezbedip aldı." [Müslim, Salât 47, (398); Ebû Dâvud, Salât 138, (828); Nesâî, İftitah 27, 28, (2, 140-141).]

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste de belirtildiği üzere *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu ifadeleriyle kendisi okurken cemaatin kırâatte bulunmasını hoş karşılamadığını izhâr etmiştir ve bu yüzden cemaat kırâatı terketmiştir. Yine önceki hadiste açıklandığı üzere, imamın arkasında kırâat meselesinde ulemâ üç ayrı görüşte ihtilaf etmiştir.

2838 ٢٩ – وعن المُسَوَّر بن يزيد المالكى قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَقْرَأُ في الصَّلاَةِ فَتَرَكَ شَيْئاً لَمْ يَقْرَأْهُ. فقَالَ لَهُ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللهِ تَرَكْتَ آيَةَ كَذَا وَكَذَا قال: فَهَلاَّ أذْكَرْتَنِيهَا].

زاد في رواية: «كُنْتُ أرَى أنَّهَا نُسِخَتْ».

29. (2838)- *Müsevver İbnu Yezîd el-Mâlikî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazda (cehrî olarak) kırâatte bulunuyordu. Bir kısmını okumayı terketti. (Namazdan sonra, cemaatten) bir adam:

"Ey Allah'ın Resûlü, şu şu âyetleri okumayı terkettiniz!" dedi. Resûlullah: "Niye bana hatırlatmadın?" buyurdular."

Bir rivâyette şu ziyade gelmiştir: "(Adam)... ben onların neshedildiğini zannetmiştim." [Ebû Dâvud, Salât 163, (907).]

AÇIKLAMA:

1- Müsevver *İbnu Yezîd el-Mâlikî,* sahâbîdir. Mâlikî nisbeti onun *Benî Mâlik* kabilesine mensub olmasından ileri gelir. Resûlullah'tan sadece sadedinde olduğumuz hadisi rivâyet etmiştir.

2- Bu rivâyet, namaz esnasında, imam kırâatı cehrî yaparken unutma, atlama gibi hatalar yaptığı takdirde hatırlatma yapmanın meşrûiyyetini göstermektedir. Kırâat sırasındaki hataları hatırlatmaya ıstılahî olarak feth denir; açma demektir. Sadedinde olduğumuz hadisteki feth *Resûlullah*'ın bazı âyetleri atlamasıyla ilgili... Okurken müteakip âyetleri hatırlayamamak durumunda veya bir başka sûreye geçiverme gibi durumlarda da feth gerekebilir.

3- Sahâbînin *"Bu âyetlerin neshedildiğini zannettim"* sözü, mühim bir hususu hatırlatmaktadır: Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûlü sırasında, Resûlullah'ın sağlığında, bazı vahiyler hükmen, bazı vahiyler lafzen, bazı vahiyler de hükmen ve lafzen neshedilmiştir. Burada nesih konusuna girecek değiliz. Ancak bu rivâyet, lafzen neshedilip Kur'ân'dan bazı âyetlerin Re-

sulullah'ın sağlığında çıkarıldığını gösteren rivâyetlerden biridir. Esasen, her ramazanda yapılan arzalarda, o zamâna kadar gelen bütün vahiyler halkın huzurunda okunarak hataların tashihi sağlandığı gibi, bir de lafzan neshedilmiş bulunan âyetlerin çıkarıldığını daha önce belirtmiştik.(43)

İbnu Hibbân'ın rivâyetinde Müsevver'in nesh edilmiş olabileceği hususundaki zannını beyan edince, Aleyhissalâtu Vesselâm: "Hayır, onlar neshedilmedi" buyurmuştur.

2839 ٣٠– وعن علي رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: يَا عَلِيُّ لاَ تَفْتَحْ عَلى الإمَامِ في الصَّلاَةِ]. أخرجهما أبو داود.

30. (2839)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Ey Ali, namazda (takılırsa) imamı açma!" [Ebû Dâvud, Salât 164, (903).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisi rivâyet ettikten sonra Ebû Dâvud zayıf olduğunu belirtir. İhtiva ettiği hüküm itibariyle önceki hadise zıddır. Önceki hadis sıhhatce sahih olduğu için o amele esas alınmıştır. Ulemâ imamın takılması halinde açmanın meşruluğunda ittifak eder. *Şâfiî, Mâlik* ve *Ahmed* hazerâtı takılan imamı açmada beis görmezler. *İbnu Mes'ud, Şa'bî, Süfyân-ı Sevrî* gibi bir kısmı da açmayı mekruh addetmiştir. Ebû Hanîfe kayıtlayarak meşruluğuna hükmeder: "İmam, takılmanın açılma arzusunu izhar ederse, açılmalıdır. Açma, hiç şüphe yok ki, namazda kelamdır."

Hz. Ali'nin açmaya teşvik sadedinde إذَا اسْتَطْعَمَكُمُ الإمَامُ فَاطْعِمُوهُ *"İmamınız yemek isterse ona yemek verin"* buyurmuştur.

2840 ٣١– وعن بِشر بن مِحْجَنٍ عن أبيه: [أنَّهُ كَانَ في مَجْلِسٍ رَسُولِ اللّهِ ﷺ: فَأُذِّنَ بِالصَّلاَةِ فقَامَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ فَصَلَّى وَرَجَعَ وَمِحجَنٌ في مَجْلِسه فقَالَ: مَا مَنعَكَ أنْ تُصَلِّي مَعَ النَّاسِ، ألَسْتَ بِرَجُلٍ مُسْلِمٍ؟ قَالَ: بَلَى، وَلَكِنِّي كُنْتُ قَدْ صَلَّيْتُ مَعَ أهْلِي. فَقَالَ لَهُ: إذَا جِئْتَ إلى المَسْجِدِ وَأُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَصَلِّ مَعَ النَّاسِ وَإنْ كُنْتَ قَدْ صَلَّيْتَ]. أخرجه مالك والنسائى.

31. (2840)- *Bişr İbnu Mihcan* babasından anlattığına göre, babası

43– Bu mevzuyu 947 numaralı hadiste uzunca açıkladık.

(Mihcan) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın meclisinde idi. O sırada namaz için ezan okundu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kalktı, namaz kıldı ve döndü. Mihcan hâlâ yerindeydi.

"Herkesle beraber namaz kılmana mâni olan şey nedir, sen müslüman değil misin?" diye sordu. Mihcan:

"Elbette müslümanım, ancak ben âilemle namazımı kılmıştım!"dedi. Efendimiz:

"Mescide geldiğin zaman namaza kalkılırsa kılmış bile olsan cemaatle birlikte sen de kıl" buyurdu." [Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a 8, (1, 132); Nesâî, İmâmet 53, (2, 112).]

AÇIKLAMA:

1- Burada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sorusu tevbih ve azarlama makamında bir sorudur. Değilse, cemaatle namaza katılmamak müslüman olmamayı gerektiren bir durum değildir, bunu hiçbir âlim söylememiştir.

2- Hadis, önceden namaz kılınmış bile olsa, cemaate uğrayan kimsenin onlarla namaza katılmasının müstehab olduğunu gösterir: Bu ikinci namaz onun için nafile olur.

2841 ٣٢– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [وَسَأَلَهُ رَجُلٌ فقَالَ إنِّى أُصَلِّى في بَيْتِى ثُمَّ أُدْرِكُ الصَّلاَةَ مَعَ الإمَامِ، أَفَأُصَلِّى مَعَهُ؟ فقَالَ نَعَمْ. قَالَ الرَّجُلُ: فَأَيَّتَهُمَا أَجْعَلُ صَلاَتِى؟ فقَالَ: أَوَذلِكَ إلَيْكَ؟ إنَّمَا ذلِكَ إلى اللهِ يَجْعَلُ أَيَّتَهُمَا شَاءَ]. أخرجه مالك.

32. (2841)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'in anlattığına göre, bir adam kendisine sordu:

"Ben evde namazımı kılıp sonrada imamla namaza yetişiyorum; onunla da namaz kılayım mı?"

"Evet!"deyince adam tekrar sordu:

"Peki, bunlardan hangisini (farz olan) namazım yapayım?"

"Bu senin elinde mi? dedi, *bu Allah'a kalmıştır, dilediğini (asıl farz olan) namazın yerine sayar!"* [Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a 9, (1, 133).]

AÇIKLAMA:

Zürkânî, İbnu Habib ve *Ebû'l-Velîd el-Bâcî*'den şu açıklamayı kay-

deder: "Hadisin mânası şudur: "Allah kabul edeceği namazı bilir. Ancak zahirde kabul edileni öncekidir. Bu hadise göre, her iki namazı da farz niyetiyle kılmak gerekir. Birini farz niyetiyle kılması halinde diğerinin nafile olacağından şüphe yoktur."

Bazı âlimler de şunu söylemiştir: "Kılınan namazın kabulü meselesinde Allah'a tevekkül gerekir. Zîra Allah, niyyet ve ihlasa göre bazan farzı değil, nafileyi kabul eder: "Bu anlayışa göre, hadiste geçen *"Bu, Allah'a kalmıştır"* ibaresine rağmen "farz namaz öncekidir" diyenin sözü müdafaa edilemez."

2842 ٣٣– وعن سليمان مولى ميمونة عن ابن عمر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَ تُصَلُّوا صَلاَةً في يومٍ مرّتينِ]. أخرجه أبو داود.

33. (2842)- *Süleyman Mevlâ Meymûne*'nin *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'den naklettiğine göre, İbnu Ömer şunu anlatmıştır:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir günde aynı namazı iki sefer kılmayın."* [Ebû Dâvud, Salât 58, (579); Nesâî, İmâmet 56, (2, 114).]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere bu hadis, görünüşte önceki hadise muhalefet etmektedir. Çünkü önceki hadis, ikinci sefer namaz kılmaya ruhsat verirken bu vermemektedir. Ancak, Hattâbî aradaki ihtilâfı şöyle kaldırır: "Bu hadisteki yasak, hiçbir sebep yokken, şahsî tercih ve ihtiyarı ile aynı namazı ikinci bir kere daha kılmaya râcidir. Halbuki kişi bir sebebe binaen ikinci sefer kılabilir. Şöyle ki: *"Namazını kıldıktan sonra namaz kılan bir cemaate uğrayan kimse -bu sebebe binaen -onlarla namazı tekrar kılar, tâ ki cemaat faziletine de erişsin. Böyle yapmakla, buna teşvik eden rivayetlere uymuş olur. Bu açıklama ihtilafı kaldırır."*

Neylü'l-Evtâr'ın kaydına göre, *Ahmed İbnu Hanbel, İshâk İbnu Râhûye,* Aleyhissalâtu Vesselâm'ın: "Bir günde aynı namazı iki kere kılmayın" sözünden şu mânayı anlamakta ittifak etmişlerdir: "Bu, bir kimsenin üzerinde farz olan bir namazı kılıp bitirdikten sonra kalkıp bir kere daha farz niyetiyle iade etmesidir. Ancak ikinci sefer, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu husustaki emrine ittibaen nafileye niyet ederek cemaatle kılabilir. Bu, namazı ikinci sefer iade değildir, zira birincisi farz, ikincisi nafiledir, bu durumda iade yoktur."

2843 ٣٤– وعن نافع: [أنَّ ابنَ عُمرَ رَضِىَ اللّٰهُ عنْهما كان يَقُولُ: مَنْ صلّى المَغْرِبَ

وَالصُّبْحَ ثُمَّ أَدْرَكَهُمَا مَعَ الإِمَامِ فَلاَ يَعُدْ لَهُمَا]. أخرجه مالك.

34. (2843)- *Nâfi* (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) diyordu ki: "Kim akşamla sabahı kılar sonra da bu namazlarda imama yetişirse, onlara dönmesin." [Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a 12, (1, 133).]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ), bu hadiste akşam ve sabah namazlarını kılan kimsenin, bunları imama yetişse de tekrar kılmamasını söylüyor. Bunun sebebi şöyle açıklanıyor:

a) Sabah namazından sonra nafile kılınması yasaktır.

b)Nafile namaz vitr (tek rek'atli) olamaz. *Evzâî, Hasan Basrî* ve *Sevrî* bu yorumdadırlar. İkindi namazından sonra -kılınacak namaz da mekruh olmasına rağmen- bu hususta nehiy vârid olmamıştır, çünkü İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ), keraheti güneşin sararmasından sonraya hamlederdi.

Şunu da kaydedelim: İmam Mâlik (rahimehullah) sadedinde olduğumuz hadisi kaydettikten sonra şu notu ekler: "Ben evinde namazını kılan bir kimsenin tekrar imamla kılmasında sadece akşam namazı için mahzur görürüm, diğerleri için görmem. Zîra, onu iade edecek olursa akşam namazı [tek olmaktan (vitr) çıkar], çift olur.[44]

Zürkânî der ki: "Muhammed İbnu'l-Hasan akşam namazının iade edilme yasağını, iade edilen namaz nafiledir, nafile namaz vitr (tek) olamaz diye sebebe bağladı."

İbnu Abdilberr der ki: "Muhammed İbnu'l-Hasen'in beyan ettiği illet İmâm-ı Mâlik'in gösterdiği illetten daha güzeldir."

İmam Şâfi'î ve diğer bazıları: "Mihcan hadisi (2840) mutlak olması sebebiyle bütün namazlar iade edilebilir, hadiste hiçbir vaktin namazı diğerinden tefrik edilip hususîleştirilmemiştir" demiştir.

Ebû Hanîfe ise: "Ne ikindi, ne akşam ne de sabah, hiçbiri iade edilemez" der. Muhammed İbnu'l-Hasen de imamın bu hükmünün illet ve sebebini şöyle açıklar: "Çünkü sabah ve ikindiden sonra nafile caiz değildir, ve nafile namaz tek (vitr) kılınamaz."

2844 ٣٥– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إذَا أُقِيمَتِ الصَّلاَةُ

44– Akşam üç rek'attir, dolayısıyla tekdir. İki sefer kılınınca altıya çıkar ve çift olur. Halbuki akşam gündüzün teklisidir; vitir namazı da gecenin teklisi olduğu gibi.

فَلاَ صَلاَةَ إلاَّ الْمَكْتُوبَةَ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

35. (2844)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Namaz için ikâmet okununca farzdan başka namaz yoktur (kılınmaz)."* [Müslim, Müsâfirîn 63, (710); Ebû Dâvud, Salât 294, (1266); Tirmizî, Salât 312, (421); Nesâî ,İmâmet 60, (2, 126).]

2845 ٣٦– وعن ربيعة بن أبى عبدالرحمن قال: [كَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما إذَا جَاءَ الْمَسْجِدَ وَقَدْ صَلّى النَّاسُ بَدَأَ بِالْمَكْتُوبَةِ وَلَمْ يُصَلِّ قَبْلَهَا شَيْئاً]. أخرجه مالك.

36. (2845)- *Rebîa İbnu Ebî Abdirrahman* (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ), mescide geldiği vakit, cemaat namazı kılmış ise hemen farza başlardı, ondan önce başka namaz kılmazdı." [Muvatta, Kasru's-Salât 75, (1, 168).]

AÇIKLAMA:

1- Kaydettiğimiz iki hadisten birincisi, hiçbir kayda yer vermeksizin, mutlak bir ifade ile, ikâmet okunduktan sonra mescidde farzdan başka namaz kılınmayacağını ifade eder. Bu umumî yasağa sabah namazı da dahildir. Ancak sahâbe olsun tâbiîn olsun, daha sonrakiler olsun eslâf ulemâsı bu hususta ihtilaf etmiştir. İhtilafın mühim kısmı sabah namazının sünneti ile ilgilidir. Çünkü bazı rivâyetlerde *"...sabah namazının sünneti hariç"* istisnası kaydedilmiştir.

Netice itibariyle cumhur-u ulemâ sabahın sünnetini de dahil ederek, farza durulmuş ise, nafile kılınmayacağını söylemiştir.

Hanefîler sabahın sünnetini istisna ederler, farza durulmuş olsa bile, önce sünneti kılıp, sonra imama uymak gerektiğini söylerler.

Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) hadisin zâhiriyle amel etmiştir. İbn Ömer, İbn Cübeyr, İbnu Sîrîn, Urve, Nehâî, Atâ, Şâfiî, Ahmed gibi bir çok seleften, ikâmet okununca nafile kılmanın -sabah dahil- mekruh addedildiğine dair rivâyet gelmiştir. Hz. Ömer (radıyallâhu anh) ikâmetten sonra sabahın sünnetini kılanlara kamçıyla vururmuş.

İbnu Mes'ud, Mesrûk, Hasen, Mücâhid, Mekhûl, Hammâd İbnu Süleyman gibi bir kısım âlimlerden de bu hususta ruhsat rivâyet edilmiştir.

Zâhirîler daha da ileri giderek: "Nafileye başlamışsa ikâmet okununca namazı hemen kesip farza uyar" demiştir. Kerâhet taraftarı diğer âlimler "başlanan kesilsin" demez.

2- "Namaz için ikâmet okununca farzdan başka namaz yoktur" sözü, kılınması halinde o namazın bâtıl olduğunu kasdetmez.Daha ziyade sevabı kasdeder. Yani "ikâmetten sonra kılınan nafile namazın sevabı yoktur" demektir. Bâtıl olsaydı, bilâhere kaza edilmesini emrederdi. Şu halde namaz sahihtir, fakat sevabı yoktur.

3- 2845 numaralı hadiste, *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'in farklı bir anlayışı gözükmektedir: Farz cemaatle kılındıktan sonra mescide gelmişse, sünnetleri terkedip sadece farzı kılmak... İbnu Ömer'e göre bu, evlâdır. Halbuki cumhur, vakit olduğu takdirde dileyenin farzdan önceki nafileleri kılabileceğine hükmetmiştir, vakit daralmışsa sünnetler terkedilip farz kılınır.

2846 ٣٧- وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : إِذَا قَضَى الإِمَامُ الصَّلاَةَ وَتَشَهَّدَ فَأَحْدَثَ قَبْلَ أَنْ يَتَكَلَّمَ فَقَدْ تَمَّتْ صَلاَتُهُ وَصَلاَةُ مَنْ خَلْفَهُ مِمَّنْ أَتَمَّ الصَّلاَةَ]. أخرجه أبو داود.

37. (2846)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İmam namazı kılıp teşehhüdü tamamladıktan sonra, selam vermezden önce hades vâki olsa (yani abdesti bozulsa), namazı tamamlanmıştır, namazını tamamlayan cemaatteki diğer kimselerin namazı da tamamlanmıştır." [Ebû Dâvud, Salât 74, (617); Tirmizî, Salât 300 (408).]

AÇIKLAMA:

Namazda teşehhüd miktarınca oturmak farz, sağa sola selâm sünnettir. Bu sebeple teşehhüd tamamlandıktan sonra hades vâki olsa bile, farz yerine gelmiş olacağından namaz tamamlanmış olur, selamın eksikliği bütünlüğe zarar vermez.

Ebû Hanîfe, hades âmmden olursa diye kayıtlamıştır. Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed böyle bir "kayd"a yer vermemişlerdir. Ebû Hanîfe'ye göre namazdan çıkış, kişinin fiiliyle olmalıdır, bu da niyetle, kasıtla gerçekleşir.

Hadisin zâhiri *Ebû Yusuf* ve *Muhammed* (rahimehumâllah)'in görüşüne muvafıktır.

2847 ٣٨- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يُصَلُّونَ لَكُمْ، فَإِنْ

أَصَابُوا فَلَكُمْ. وَإِنْ أَخْطَئُوا فَلَكُمْ وَعَلَيْهِمْ]. أخرجه البخارى.

38. (2847)- *Hz. Ebû Hüreyre* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"(İmamlar) sizin için kılarlar. Doğru kılarlarsa (sevabı) sizedir. Hatalı kılarlarsa (sizin namazınızın sevabı) sizedir, hata onların aleyhlerinedir."* [Buhârî, Ezân 55.]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste mef'ul mahzuftur, yani imamın neye isabet edeceği mübhem bırakılmıştır. Âlimler bunu başka hadislerin yardımıyla açıklığa kavuşturmuşlarsa da ihtilafa düşmüşlerdir. Çünkü bazı hadislerden namazın mükemmelliğine isabet "kıyâm, kırâat, rükû ve sücûdun şer'î ölçülere uygunluğu" anlaşılmıştır. Bazı hadislerden de vakte isabet'in kastedildiği anlaşılmıştır. Mesela *Ukbe İbnu Âmir*'in rivâyetinde Aleyhissalâtu Vesselâm: مَنْ امَّ النَّاسَ فَاصَابَ الْوَقْتَ فَلَهُ وَلَهُمْ *"Kim halka namaz kıldırır, vaktine de isabet ederse, sevabı hem kendine hem de cemaatedir"* buyurmuştur.

Hadisin *Ahmed İbnu Hanbel*'de gelen bir vechinde şöyle denmiştir: فَإِنْ صَلُّوا الصَّلاَةَ لِوَقْتِهَا وَاتَمُّوا الرُّكُوعَ وَالسُّجُودَ فَهِىَ لَكُمْ وَلَهُمْ *"(İmamlar) namazı vaktinde kılar, rükû ve sücûdu tam yaparlarsa (sevabı) hem size hem onlaradır."* Bu rivâyet "isabet"ten maksadın sadece "vakt"e veya sadece "rükünlerin tamlık"ına olmadığını, bilakis daha şümullü olduğunu gösterir.

2- *İbnu'l-Münzîr:* "Bu hadis, imamın namazı bozulunca cemaatin namazı da bozulur" diyenleri reddeder" der.

3- Bazı âlimler: "Bu hadiste hem müttakinin arkasında ve hem de kendisinden korkulan fâcirin arkasında namaz kılmaya cevaz var" demiştir. Kendisinden korkulandan maksad, iktidar sahibi kimsedir. Yetki ve güç sahibidir, fâcirdir, namaz kıldırmak ister. Şu halde böylelerinin ardında kılınan namaz sahihtir.

4- *Bağavî* der ki: "Bu hadisten şu da anlaşılmaktadır: Halka namaz kıldıran kimse sonradan abdestsiz olduğunu anlarsa cemaatin namazı sahihtir, kendisi iade eder."

5- Bazıları bu hadise dayanarak daha umumî bir hükümle şöyle demiştir: "Bir imam namazda rükun veya başka bir şeyi ihlal eden bir hata yapacak olsa, ona uyanlar bu eksikliğe yer vermedi iseler bu imamet sahihtir." Şâfiî bu hükme: "İmam halife veya nâibi ise" kaydıyla

katılır. Şâfiîlere göre, "cemaat, bir vacibin imam tarafından terkedildiğini bilmediği müddetçe o namaz sahihtir" bu esahh görüştür, ancak: "Hata, amd'in mukâbilidir" diyerek mutlak cevaza hükmedenler de olmuştur.

YEDİNCİ BÂB
CUMA NAMAZI

(Beş Fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

CUMA NAMAZININ FAZÎLETİ, VÜCÛBU, AHKÂMI

İKİNCİ FASIL

CUMANIN VAKTİ VE EZANI

ÜÇÜNCÜ FASIL

HUTBE VE HUTBE İLE İLGİLİ HUSUSLAR

DÖRDÜNCÜ FASIL

NAMAZ VE HUTBEDE KIRÂAT

BEŞİNCİ FASIL

CAMİYE GİRME VE CÂMİDE OTURMA ÂDÂBI

YEDİNCİ BÂB

CUMA NAMAZI

(BEŞ FASILDIR)

UMUMÎ AÇIKLAMA

İbnu Hacer, cuma ile ilgili şu umumî bilgileri dermeyan eder:

1- Cuma İsminin Tarihçesi:

Cuma kelime olarak toplamak, bir araya getirmek mânasına gelen "cem" kökünden gelir. Cahiliye devrinde haftanın altıncı gününe cum'a değil arûbe denilirdi. Bu gün, İslam'dan sonra cuma ismini almıştır.

Bu ismin veriliş sebebiyle ilgili muhtelif görüşler var:

★ Mahlukâtın mükemmel şekli o gün cem olundu, tamamlandı.

★ Hz. Âdem'in yaratılışı o gün cem oldu, tamamlandı.

★ Ensar, *Es'ad İbnu Zürâre* ile birlikte bir araya gelince, cemaatle namaz kılarlar ve o günü cuma diye isimlendirirler.(45)

★ *Ka'b İbnu Lüey,* kavmini o gün toplar, haramlara ta'zîm göstermelerini emreder, kendi neslinden bir peygamber geleceğini haber verirdi. Bu sebeple cuma adı verildi.

★ Bu toplanma işini yapanın Kusayy olduğu da söylenmiştir.

★ Cuma isminin verilişi, o günde halkın namaz için toplanması sebebiyledir. İbnu Huzeyme bu görüşte ısrar eder, "çünkü der, bu İslâmî bir isimdir. Cahiliye devrinde yoktur, daha önce arûbe deniyordu"der.

İbnu Hacer, bu görüşe itiraz eder ve der ki: "Lügatciler der ki: "Arûbe cahiliye devrine ait eski bir isimdir." Cuma için de şunu derler: "Bu

---

45– Rivâyet meâlen şöyle: Medine ahalisi, Resûlullah'ın hicretle gelmesinden ve cuma ile ilgili farz inmesinden önce toplandılar. Ensâr dedi ki: *"Yahudilerin bir günü var, her yedi günde bir kere toplanırlar. Hıristiyanlar da böyle. Gelin biz de bir gün tesbit edelim, o gün toplanalım. Allah'ı zikredip ibadet yapalım, şükredelim."* Arûbe gününü bu toplanma günü yaptılar. Es'ad İbnu Zürâre'de o gün toplandılar. Es'ad onlara o gün namaz kıldırdı. Bundan sonra Allah, cuma sûresini indirdi. اذا نُدِىَ لِلصَّلٰوةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ... **"Ey îman edenler, Cuma günü ezan okunduğu vakit Allah'ın zikrine koşun"** (Cuma 9). Bu rivâyet, o sahâbîlerin içtihadla o günü seçtiklerini ve isminin böylece cuma olduğunu ifade eder.

arûbe denen gündür. Görünen şu ki: Araplar haftanın yedi gününün isimlerini zamanla değiştirdiler. Önceki isimler şöyle idi: Evvel (birinci gün, pazar) Ehven (pazartesi), Cebbâr (salı), Debbâr (çarşamba), Mü'nis (perşembe), Arûbe (cuma), Sebbâr (Cumartesi), Cevherî der ki: "Araplar, kadîm isimlendirmede pazartesi gününe ehven diyorlardı." Bu da gösterir ki onlar haftanın günlerine yeni isimler verdiler. Bunlar hâlen herkesce bilinip kullanılan isimlerdir: es-Sebt (cumartesi), (el-Ehad) (pazar), el-İsneyn (pazartesi) vs. gibi...

★ Arûbe'yi cuma olarak ilk isimlendirenin *Ka'b İbnu Lüey*'in olduğu da söylenmiştir. (Ferrâ bu görüştedir). *İbnu Hacer* der ki: "Bu durumda, arûbe'yi "cuma"ya cahiliye Araplarının çevirip, arûbe şeklindeki ismini de ibkâ ettiklerini söyleyenlerin, bunu te'yîd eden hususi rivâyete ihtiyaçları vardır (aksi takdirde desteksiz iddiada bulunmuş olurlar.)"

2- Cuma Gününün Fazîleti:

Cuma gününü, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* **"mü'minlerin bayramı"** olarak tavsif buyurur. Bayram, bir kısım imtiyazları ve hususiyetleri sebebiyle bir günün diğer günlerde olmayan, o güne has bazı umumi merasimlerle kutlanmasıdır. Her bayramda mutlaka bir kutlama ve merasim ve bunun da bir sebebi vardır. O halde, cum'a gününü kutlamaya sevkeden hususiyetleri nelerdir? Şeriat kitapları, bu günün hususiyetleri üzerine otuzdan fazla kerâmet ve fazilet zikrederler. Bazılarını şöylece kaydediyoruz:

★ Bayram günüdür, münferid oruç tutulmaz.

★ O günün sabahında *elif-lâm-mîm tenzîl ile Hel Etâ sûreleri, gündüz de Cuma ve Münâfikîn* sûreleri okunur.

★ Cuma günü gusledilir, koku sürülür, misvak kullanılır, en güzel elbiseler giyilir.

★ Mescidler buhurlanır.

★ Mescide erken gidilir.

★ Hatip hutbeye çıkıncaya kadar ibadetle meşgul olunur.

★ Sessiz durulur, hutbe dinlenir.

★ Kehf sûresi okunur.

★ İstiva vaktinde nafile kılma kerâheti kalkar.

★ Namazdan önce yola çıkmak mekruhtur.

★ Cuma namazına gidenin her adımına bir yıllık sevap katlanmıştır.

★ Cehennem o gün kabarmaktan yasaklanmıştır.

★ Duâların kabul edildiği icabet saati vardır.

★ Günahlar o gün örtülür.

★ Bu, ümmet için hayrı artırılmış bir gündür.

★ Haftanın en hayırlı günüdür.

★ Hayır o günde sâbitleşir, yüce ruhlar o gün toplanır.

BİRİNCİ FASIL

CUMA NAMAZININ FAZÎLETİ VÜCÛBU VE AHKÂMI

2848 ١ – عن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال: [قالَ رَسولُ اللّهِ ﷺ: مَنِ اغْتَسَلَ يومَ الجُمُعَةِ غُسْلَ الجَنَابَةِ ثُمَّ رَاحَ إلى الجُمُعَةِ فكَأنَّمَا قَرَّبَ بدنَةً، وَمَنْ رَاحَ في السَّاعَةِ الثَّانيةِ فَكَأنّمَا قَرَّبَ بَقَرَةً، وَمَنْ رَاحَ في السَّاعةِ الثَّالثةِ فكَأنّمَا قَرَّبَ كَبْشاً أقْرَنَ، وَمَنْ رَاحَ في السَّاعَةِ الرَّابِعَةِ فَكَأنَّمَا قَرَّبَ دَجَاجَةً، وَمَنْ رَاحَ في السَّاعَةِ الخَامِسَةِ فكَأنَّمَا قَرَّبَ بَيْضَةً. فإذَا خَرَجَ الإمَامُ حَضَرَتِ المَلاَئِكَةُ يَسْتَمِعُونَ الذِّكْرَ]. أخرجه الستة.

1. (2848)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim cuma günü cenabet guslü ile gusül yapar, sonra cumaya giderse sanki bir deve kurban etmiş gibi (sevaba nâil) olur. Kim ikinci saatte giderse bir sığır kurban etmiş gibi (sevaba nâil) olur. Kim üçüncü saat giderse boynuzlu bir davar kurban etmiş gibi (sevaba nâil) olur. Kim dördüncü saat giderse bir tavuk kurban etmiş gibi (sevaba nâil) olur. Kim beşinci saatte giderse bir yumurta tasadduk etmiş gibi (sevaba nâil) olur. İmam (hutbeye) çıkınca melekler hazır olur, zikri dinlerler."* [Buhârî Cuma 4, 19; Müslim, Cum'a 10, (850); Muvatta, Cuma 1, (1, 101); Ebû Dâvud, Tahâret 129, (351); Tirmizî, Salât 358, (499); Nesâî, Cuma 14, (3, 99); İbnu Mâce, İkâmet 82, (1092).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis cuma namazının diğer namazlarda olmayan bir hususiyetini belirtiyor: Bu namaza erken gelme hususunda gösterilecek gayret, hem mâlî ve hem de bedenî ibadet değerindedir. Böylece cum'a namazı, mâlî ve bedenî ibadetin sevabını cem etmiş olmaktadır. Bu ise başka namazlara tanınmayan bir imtiyazdır.

2- *"Kim... yıkanırsa"* ifadesine kadın-erkek, yaşlı-genç, hür-köle... herkes dahildir, çünkü ifade mutlaktır.

3- Cenâbet guslü ile yıkanmaktan murad cenâbetten temizlenirken yıkandığı şekilde yıkanmaktır. Yani burun ve boğaza da şâmil olacak şekilde, mükemmel şekilde yıkanmak... Ancak bazı âlimler bu ifadede cum'a günü cimaya bir işaret olduğunu söylemiştir. "Buradaki hikmet derler, nefsin meşru yoldan sükûnete ermesi, böylece namaza giderken gözü, gördüğü şeylere kaymaktan korunmasıdır." Böylece kadın da o gün yıkanmaya sevkedilmiş olur.

4- Hadiste geçen قَرَّبَ tabirini kurban etmek şeklinde tercüme ettik. Bundan maksad tasadduk'tur, yani Allah'ın yakınlık ve rızasını güderek deve (veya sığır veya koyun veya tavuk) kesip sadaka olarak dağıtmaktır. Hayvanlar hakkında kurban etmenin içinde kesmek de vardır. Yumurta bağışında kesme mânası olmadığı için "kurban" kelimesi dilimize uymaz, bu sebeple onu "tasadduk (bağış)" kelimesiyle ifade ettik. Keza tavuk için de kurban vasfı uygun düşmez. Şu halde kurbandan maksad tasadduktur.

Hadiste cumaya erken gelenlerin sevabını deve, sığır, davar, tavuk ve yumurta ile ifade edilmesini âlimlerden bazıları zâhirine hamlederek: Eğer kazanılan sevap cesed giyip maddîleşse belirtilen şekilde müşahhas bir hal alacağını söylemiş, bazı âlimler de: *"Bundan maksad namaza erken gelenlerle geç gelenlerin aralarındaki farkı ve bu farkın büyüklüğünü göstermektir"* demiştir. Mesela birincinin ikinciye kıymete nisbeti, deve ile sığır arasındaki nisbet gibidir vs.

5- *Mâverdi,* "imam (hutbeye) çıkınca melekler hazır olur" cümlesinden imamın erken çıkmasının müstehab olmadığı hükmünü çıkarmıştır. Ancak, "Camiye erken gelip, husûsî yerinde bekler, vakti gelince hutbe için çıkar" diye îtiraza cevap verilip iki hüküm te'lif edilmiştir.

6- Hadiste cuma günü yıkanmaya teşvik mevcuttur.

7- Cuma'nın ve cuma namazına erken gelmenin fazîleti beyan edilmiştir.

8- Hadis, fazilette insanların mertebelerinin amellerine göre olduğunu ifade etmektedir.

9- Sadaka, az da olsa şeriat nazarında hakir görülmez.

10- Deve kurban etmekle yapılan takarrüb, sığır kurban etmekten ileridir, efdaldir. Hedy (Mekke'de kesilecek kurban) hususunda ittifak edilmiş, dahâya (diğer kurbanlar) hususunda ihtilaf edilmiştir. Ancak dahâyada devenin efdal olduğu ekseriyetin görüşü olmuştur.

11- Saatin Beşe Taksimi:

Hadiste, camiye gidenler birinci saatle beşinci saat arasında olmak üzere beş mertebeye ayrılarak derecelendirilmiştir. Âlimlerden bir kısmı bundan maksadın cumaya erken gelenle geç gelenler arasındaki farkı, müşahhas misallerle gösterip erken gelmeye teşvik diye açıklamış ise de, bazı âlimler, başka incelikler ortaya çıkarmaya çalışmışlardır. Bu noktada yapılan münâkaşalara fazla girmek istemiyoruz. Ancak Resûlullah'ın hadislerinde ne gibi inceliklerin meknuz olduğunu, hadislere ilimle ve im'ân-ı nazarla bakınca ne büyük definelerin keşfedilebileceğini gösterme sadedinde ulemadan birkaç yorum kaydedeceğiz:

İbnu Hacer, bazı ihtilaflara dikkat çektikten sonra, hadisin bu vechinde, zamanın altı saate ayrılmış olma ihtimaline ve fakat râvinin, birini zikretmeyi ihmal etmiş olabileceğine dikkat çeker ve bu görüşünü te'yîden Nesâî'nin bir rivâyetinde tavukla yumurta arasında bir de serçe mertebesinin zikredildiğini hatırlatır. Bu ziyadeyi güçlendiren şâhidlerini de gösteren şârihimiz der ki: "Bu duruma göre, îmanın çıkışı altıncı derecenin sonundadır. Bütün bu yorumlar, saatlerden kastedilen şeyin, saat deyince, örf gereği zihne gelen şey olmasına bağlıdır. Ancak bu düşünce isabetli değildir, çünkü, murad bu olsaydı durum kış ve yaz günlerinde farklı olurdu. Çünkü gündüz vakti kısalıkta on saate uzunlukta ondört saate ulaşır." Bu işkâli Kaffâl dile getirmiştir.

Kadı Hüseyn buna şöyle cevap verir: "Saatler'den murad miktarı uzunluk ve kısalıkta değişmeyen (zaman dilimleri)dir. Gündüz oniki saattir, ancak bunlardan her biri artar ve eksilir, gece de böyle. "Vakit âlimleri bunlara "âfâkî saatler" derler.

Ebû Dâvud ve Nesâî'nin Hz. Câbir'den yaptıkları bir rivâyette:

يوم الجمعة اثنتا عشرة ساعة *"Cuma günü oniki saattir"* denmiştir. Bu ibâre, tebkîr (cumaya erken gelmeye teşvik) hadisinde zikredilmiş olmasa da (Tebkîr hadisinde gelen) saatlerden muradı yakalamada istifade edilir. Bazıları: "Saatlerden murad, günün başından zeval vaktine kadar erken gelenlerin mertebelerini beyandır, bu da beş kısma ayrılır"demiştir.

Gazâlî, daha bir cesur davranarak şahsî re'yi ile bir taksimde bulunmuştur. Der ki:

"Brinci saat, fecrin doğmasından güneşin doğmasına kadardır.

İkinci saat, güneşin yükselmesine kadardır.

Üçüncü saat, güneşin genişlemesine kadardır.

Dördüncü saat, ayakların yanmasına kadardır.

Beşinci saat, zeval vaktine kadardır."

İbnu Dakîku'l-Îd, Gazâlî'nin bu taksimine itiraz etmiş: "Hadisteki saatleri, ma'ruf saatlerle te'vil evlâdır, aksi takdirde bu beş sayısını zikretmenin bir mânası kalmaz, çünkü mertebeler çok farklıdır" demiştir.

Bir kısım *Şâfiî* ve *Mâlikîler* meseleye bir başka yaklaşımla çözüm getirirler. Derler ki: "Saatlerden kastedilen şey beş kısa lahza'dır. Bunlardan birincisi güneşin zevalidir, sonuncusu da hatibin minbere oturmasıdır." Onlar bu açıklamayı yaparken iki delil ileri sürdüler:

1) Saat kelimesi, mahdut olmayan bir zaman parçasına ıtlak olunur. Söz gelimi جئتُ ساعةً كذا "falanca saatte geldim" dediğin zaman herhangi bir vakitte geldim demek istersin.

2) Hadiste "gitme" fiili için رَاحَ kullanılmıştır. Bu kelime, cuma'ya gitme saatini zevalden başlatır. Çünkü revâh lügat açısından zevalden başlayıp günün sonuna kadar olan yürüyüşü (gitmeyi) ifade eder. Gudüvv ise günün başından zevâle kadar yürüyüşü ifade eder.

Bu yoruma, revâh kelimesini Arapların "gitme" mânasında olmak üzere günün herhangi bir vaktindeki "gitmeler" için de kullandığı gösterilerek îtiraz edilmiştir. Hatta *İbnu Hacer,* hadisin başka vecihlerinde revâh yerine gudüvv ve başka kelimelerin de kullanıldığını örneklerle gösterir.

Görüldüğü üzere, hadiste gelen "saatler" tâbirini anlamakta âlimler farklı yorumlara yer vermişler, ihtilaflara düşmüşlerdir.

2849 ٢– وفي رواية: [إذَا كَانَ يَوْمُ الْجُمُعَةِ كَانَ عَلَى كُلِّ بَابٍ مِنْ أَبْوَابِ الْمَسْجِدِ مَلاَئِكَةٌ يَكْتُبُونَ الأَوَّلَ فَالأَوَّلَ. فَإذَا جَلَسَ الإمَامُ طَوَوُا الصُّحُفَ وَجَاؤُا يَسْمَعُونَ الذِّكْرَ].

2. (2849)- Bir rivâyette şöyle denmiştir: "Cuma günü olunca, mescidin her bir kapısında melekler vardır. İlk gelenleri sırayla yazarlar. İmam (minbere) oturunca defterleri kapatıp, zikri dinlenmeye giderler." [Müslim, Cuma 24, (850).]

AÇIKLAMA:

Burada geç kalmadan tahzir vardır. Zira melekler, imam minbere çıkıncaya kadar kapılarda durup gelenleri, geliş sırasına göre yazmakta, imam minbere çıkınca defterlerini kapayıp, hutbeyi dinlemeye gitmektedir. Böylece daha sonra gelenler kayıt dışında kalmaktadırlar.

Bazı rivayetlerde "defterlerin nurdan, kalemlerin nurdan" olduğu be-

lirtilmiştir. Bu sarahate dayanan bir kısım âlimler bu meleklerin hafaza meleklerinden başka melekler olduğu hükmünü çıkarmışlardır.

"Sahifelerin (defterlerin) kapanması" ile, cumaya erken gelenlerin faziletlerini yazmaya mahsus defterlerin kapanması kastedilmiş olmalıdır. Zîra hutbeyi dinlemek namaza dahil olmak, zikir ve duâda hazır bulunmak, huşû, insât gibi fiillerin sevaplarını yazma işi devam edecektir. Bunları hafaza meleklerinin yazacağı kesindir. Bu durum da öbür meleklerin başka melekler olduğunu ifade eder.

2850 ٣- وعن أوس بن أوس الثقفى رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال: [قَـالَ رَسُولُ الله ﷺ: مَنْ غَسَّلَ وَاغْتَسَلَ، وَبَكّرَ وَابْتَكَرَ، وَمَشَى وَلَمْ يَرْكَبْ، وَدَنَا مِنَ الإمَامِ فَاسْتَمَعَ وَلَمْ يَلْغُ. كَانَ لَهُ بِكُلِّ خُطْوَةٍ عَمَلُ سَنَةٍ، أجْرُ صِيَامِهَا وَقِيَامِهَا]. أخرجه أصحاب السنن.

وقالَ أبو داود: «سُئِلَ مَكْحُولٌ عَنْ غَسَّلَ وَاغْتَسَلَ؟ فقَالَ: غَسَلَ رَأْسَهُ وَجَسَدَهُ. وكَذلِكَ قالَ سَعِيدُ بنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ».

قوله «غَسَّلَ» أى جامع امرأته فأحوجها إلى الغُسل، وذلك يكون أغض لطرْفه إذا خرج إلى الجمعة، واغتسل هو بعد الجماع.

وقيل «غَسَّلَ» أسْبَغ الوضوء وأكمله ثم اغتسل بعده للجمعة.

«وبَكَّرَ» أى إلى الصلاة في أول وقتها.

«وابتكَرَ» أدرك أولَ الخطبة.

3. (2850)- *Evs İbnu Evs es-Sakafî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim (cuma günü) yıkar ve yıkanırsa, kim erkenden (mescide) gider ve hutbenin başına yetişirse, yürür ve binmezse, imama yakın durur, dinler, mâlâyâni söz etmezse ona her bir adım için bir yıllık amelin oruçları ve namazlarıyla sevabı yazılır." [Ebû Dâvud, Tahâret 129, (345, 346); Tirmizî, Salât 356, (496); Nesâî,Cuma 12, (3, 97); İbnu Mâce, İkâmet 80, (1027); Buhârî, Cuma 6.]

Ebû Dâvud der ki: "Mekhûl'e غَسَّلَ ve اغْتَسَلَ den sorulmuştu şu cevabı verdi: "Bundan maksad başını ve bedenini yıkamaktır." Saîd İbnu Abdilaziz de aynı şeyi söyledi. اغْتَسَلُوا "Hanımıyla cinsî münasebette bulunarak onu da yıkanmaya muhtaç kıldı" demektir. Böyle yapmak, namaza çıkınca, gözlerin korunmasında en elverişli vasıtadır."

اِغْتَسَلَ ise cimadan sonraki yıkanmadır.

بَكَّرَ ilk vaktinde namaza gitmektir.

اِبْتَكَرَ hutbenin başına yetişmektir.

AÇIKLAMA:

1- Hadis, cuma günü yıkanması üzerine vârid olmuştur: "Cuma günü" tâbiri rivâyetin bazı vecihlerinde yok ise de bazılarında mevcuttur.

2- Yıkar diye tercüme ettiğimiz غَسَّلَ kelimesini âlimler, iki mânaya te'vil etmişlerdir:

1) Başını yıkar, bu durumda ikinci kelime اِغْتَسَلَ "bedeninin geri kalan taraflarını yıkar." Yani "yıkanır" mânasına anlaşılmıştır.

2) Hanımının da yıkanmasına sebep olur, yani cuma günü, hanımıyla münâsebet-i cinsiyyede bulunarak, onu da yıkanmaya mecbur eder, kendisi yıkanmış, onu da yıkamış olur. Böylece bu hadiste de, 2848 numaralı hadiste geçen cimaya zimnî teşvik tekrar ele alınmış olmaktadır.

Aynı mânada kullanılabilen bu iki kelimenin te'kîden yan yana kullanılmış olabileceği de söylenmiştir.

Şunu da belirtelim, hadisin Buhârî ve Ebû Dâvud'da gelen vecihleri, yukarıda kaydedilen birinci tefsirin tercihine kanaat vermektedir. Zira *Ebû Dâvud*'da مَنْ غَسَلَ رَأْسَهُ وَاغْتَسَلَ "Kim başını yıkar ve yıkanırsa"..." denmekte, Buhârî'nin bir rivâyetinde اِغْتَسِلُوا يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَاغْسِلُوا رُؤُوسَكُمْ "*...yıkanın ve başınızı da yıkayın*" ibaresi yer almaktadır.

3) بَكَّرَ ve اِبْتَكَرَ kelimeleri de hem te'kîden yan yana gelimş, aynı mânada iki kelime olarak anlaşılmış, hem de biri erken çıkmak, diğeri de hutbenin başına yetişmek mânalarında te'vil edilmiştir.

Gerek yıkanma ve gerekse erken olma kelimelerinin aynı mânada te'kîden tekrar edilmiş olmalarına, yine aynı hadiste gelen "yürür ve binmezse" ibaresi örnek gösterilmiştir. *"Yürümek"* ve "binmemek" aynı mânanın iki ayrı kelimeyle ifadesidir.

2851 ٤– وعن ابن عمرو بن العاص رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : يَحْضُرُ الْجُمُعَةَ ثَلاَثَةُ نَفَرٍ: فَرَجُلٌ حَضَرَهَا يَلْغُو وَهُوَ حَظُّهُ مِنْهَا، وَرَجُلٌ حَضَرَهَا يَدْعُو، فَهُوَ رَجُلٌ دَعَا اللهَ إنْ شَاءَ أَعْطَاهُ وَإنْ شَاءَ مَنَعَهُ، وَرَجُلٌ حَضَرَهَا بِإنْصَاتٍ وَسُكُوتٍ وَلَمْ

يَتَخَطَّ رَقَبَةَ مُسْلِمٍ وَلَمْ يُؤْذِ أَحَداً، فَهِىَ كَفَّارَةٌ لَهُ إِلَى الْجُمُعَةِ الَّتِى تَلِيهَا وَزِيَادَةَ ثَلاَثَةِ أَيَّامٍ، وَذٰلِكَ أَنَّ اللّٰهَ تَعَالَى يَقُولُ: مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا].

4. (2851)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Cuma namazına üç (grup) insan katılır:**

1) Kişi var, namaza katılır, boş konuşma yapar. Bunun namazdan hissesi, o konuşmasıdır.

2) Kişi var namaza gelir duâ eder. Bu kimse Allah'a duâda bulunmuştur, Allah dilerse onun istediğini hemen verir, dilerse vermez.

3) Kişi vardır, namaza gelir sadece dinler ve sükut eder, mü'minlerin arasından yararak geçmez, kimseye eza vermez. Onun bu namazı, daha önce geçen cumaya ve fazladan da üç güne kadar (günahlarına) kefarettir. Bu hal Cenâb-ı Hakk'ın şu sözüne binaendir: "Kim bir hayır yaparsa bu kendisinden on misliyle kabul edilir" (En'âm 160). [Ebû Dâvud, Salât 235, (1113).]

AÇIKLAMA:

Resulullah bu hadislerinde, cum'a namazına katılma âdâbını belirtmektedir. Bunu belirtirken, katılanları başlıca üç gruba ayırır:

1) Namaza katılmakla birlikte boş laf edenler: Cumada boş laf edenler deyince öncelikle hutbe sırasında konuşanlar hatıra gelir. Ancak 2778-2782 ve 2834 numaralı hadislerde geçtiği üzere, kişinin namaz maksadıyla evinden çıktığı andan itibaren namazda olduğu nazar-ı dikkate alınınca cuma namazına gitme niyetiyle evini terkettiği andan itibaren boş sözleri terkedip, zikir veya sükûn halinde olması, hutbe sırasında insât kelimesiyle ifade edilen can kulağıyla dinlemeye ehemmiyet vermesi gerekir.

"Boş söz" diye tercüme ettiğimiz lağv'ı "cuma edebine uymayan her söz" diye tarif edebiliriz. Resûlullah'ın Ebû Dâvud'da gelen tarifine göre şöyledir: إِذَا قُلْتَ انْصِتْ وَالْاِمَامُ يَخْطُبُ فَقَدْ لَغَوْتَ "İmamın hutbe verirken yanındakine "sus dinle!"diyecek olursan "boş söz"de bulunmuş olursun." Âlimler, cemaati yarmak vs. sûrette cemaate verilen eziyeti de lağv'e dahil ederler. İbnu Hacer bu kelimeyi açıklama sadedinde şu izahları kaydeder: "Ahfeş: "Şüphe ve bâtıla giren asılsız sözlere lağv" demiştir. İbnu Arefe der ki: Lağv, sözün düşüğüdür, doğrudan ayrılmaya da lağv denmiştir. وَاِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَاماً âyetine göre lağv günah demektir. Zeyn

İbnu'l-Münîr: "Müfessirler sözü lağv "güzel olmayan söz" olduğunda ittifak eder" demiştir.

Şu halde, namazda konuşmak -veya hadisin son kısmından da anlaşılacağı üzere- cemaatin omuzlarını yararak ilerlemek sûretiyle başkasını rahatsız edenin cuma'dan elde edeceği nasib, başkalarına verdiği bu eziyetten ibarettir. Efnedimiz bu ifadeleriyle, her ne sûretle olursa olsun cemaate eziyet vermekten şiddetle zecretmiş olmaktadır. İbnu Hacer el-Mekkî, hadisin bu kısmını *"(Hutbe sırasında) boş lakırdı eden kimsenin namaza katılmaktan alacağı hisse tam değildir, çünkü lağv, cuma sevabının kemâline mâni olur"* diye anlar.

2) Cuma cemaatinin ikinci grubunu hutbe sırasında dua edenler teşkil etmektedir. Dua aslında *zikir*'dir, *ibadet*'dir. Ancak hutbe edebine aykırıdır. Hutbede takınılması gereken edeb olarak insât yani can kulağıyla dinlemek emredilmiştir. Öye ise dua, insât'a mânidir, terki evladır.

Şu halde hadis, Cenâb-ı Hakk'ın hutbe sırasında yapılan duayı aff, merhamet ve müsâmaha ile muamele ederek kabul buyurması da mümkündür. Emredilen edebe, yani sessiz durup can kulağı ile hutbeyi dinleme edebine aykırı hareket ettiği için ceza olarak, duasının kabul edilmemesi de mümkündür.

3) Cuma'ya katılan üçüncü grup kimseler, cemaati omuzlarından yarıp ilerlemek vs. sûretlerle rahatsız etmeksizin yerini alıp, hiç konuşmaksızın sükûnet içinde hutbeyi dinleyenlerdir. Âlimler, rahatsızlık verici sebepler meyanında yerinden doğrulmak yanındakine yaslanmak, bir âzâsının üzerine oturmak, seccâdesine rızasını almadan oturmak, pis koku neşretmek vs'yi de zikreder. Hadiste hem insât ve hem de sükût geçmektedir. Bunlar birbirine yakın mâna taşımaları sebebiyle umumîyetle, ikincisinin birinciyi te'kîden zikredildiği belirtilmiştir. Ancak *insât*'ın can kulağıyla dinleme mânasında minbere yakın olanlar hakkında, sükût da daha ziyade sessiz olma mânasında uzakta olanlar hakkında yani imamı yeterince işitmese de, hutbeyi anlayarak takip edemese de sükûnet içinde durmak mânasında kullanılmış olabileceğine dikkat çekilmiştir.

Biz, hadisin bu kısmında, cuma günü camiye erken gelmeye teşvik mânası da görmekteyiz. Çünkü erken gelenler ön saflarda, minbere yakın yerlerini alırken, başkalarının omuzlarını yararak eziyet verme durumuna düşmezler ve dahi insât yani "hutbeyi can kulağı ile dinleme" şansını da garantilerler.

4) "Onun bu namazı" diye tercüme ettiğimiz هِيَ zamirine, belirtilen

edebler, hutbe, namaz hepsi dahildir. İşte böyle mükemmel olarak kılınan cuma namazı, kişinin on günlük küçük günahlarının kefaretine garanti olmaktadır.

Cuma'nın kefaret olduğu on gün, hadisin zâhirine göre "müteakip on gün" olarak anlaşılmaya müsait ise de, başka rivâyetlerin nassıyla, geçmiş cumaya kadar ve ondan önceki üç güne yani kılınan cumadan önce geçen son on güne şâmildir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), âdâbına uygun olarak kılınan bir cumanın on günü içine alan bir müddette işlenecek günahlara kefaret olacağı hususunda Kur'ân-ı Kerîm'in âyetinden delil getirmekte, mü'mini bu hususta iknâ etmek istemektedir.

2852 ٥– وعن على رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال وهو على المنبر في الكوفة يخطبُ: [إذَا كَانَ يَوْمُ الجُمُعَةِ غَدَتِ الشَّيَاطِينُ برايَاتها إلى الأسْوَاق فَيَرْمُونَ النَّاسَ بالتَّرابيث، أوْ قَالَ بالرَّبَائث وَيُثَبِّطُونَهُمْ عَنِ الجُمُعَةِ وَتَغْدُوا المَلائكَةُ فَيَجْلِسُونَ عَلى أبْوَابِ المَسْجد يَكْتُبُونَ الرَّجُلَ مِنْ سَاعَةٍ، وَالرَّجُلَ مِنْ سَاعَتَيْنِ حَتّى يَخْرُجَ الإمَامُ. فَإذَا جَلَسَ الرَّجُلُ مَجْلساً يَسْتَمْكِنُ فيه مِنَ الاسْتمَاعِ وَالنَّظَرِ فَأنْصَتَ وَلَمْ يَلْغُ كَانَ لَهُ كِفْلاَنِ مِنْ أجْرٍ، فإنْ نَأى وَجَلَسَ حَيْثُ لاَ يَسْمَعُ فَأنْصَتَ وَلَمْ يَلْغُ كَانَ لَهُ كِفْلٌ مِنْ أجْرِهِ، وَإنْ جَلَسَ مَجْلساً يَسْتَمْكِنُ فيه مِنَ الاسْتمَاعِ وَالنَّظَرِ فَلَغَا وَلَمْ يُنْصِتْ كَانَ عَلَيْه كِفْلاَنِ مِنْ وِزْرٍ. فَإنْ جَلَسَ مَجْلساً لاَ يَسْتَمْكِنُ فيه مِنَ الاسْتمَاعِ وَالنَّظَرِ فَلَغَا وَلَمْ يُنْصِتْ كَانَ عَلَيْه كِفْلٌ مِنْ وِزْرٍ، وَمَنْ قَالَ لِصَاحِبِه يَوْمَ الجُمُعَةِ صَهْ فَقَدْ لَغَا، وَمَنْ لَغَا فَلَيْسَ لَهُ في جُمُعَتِهِ تِلْكَ شَيْءٌ. ثُمَّ قَالَ في آخره: سَمِعْتُ رسولَ اللّٰهِ يَقُولُ ذلِكَ]. أخرجهما أبو داود.

«التَّرابيثُ أوِ الرَّبَائثُ» جمع رَبيثة وهى ما يحبس الإنسان عن مَهامة ويشغله عنها ويُثَبِّطه.

قال الخطابى «وأمَّا التَّرابيثُ» فليس بشئ.

وقوله «يَرْمُونَ» إنما هو فيربثون الناس. كذا روى لنا في غير هذا الحديث.

«وَالكِفْلُ» النصيب. وقيل الضعف.

«وَالوِزْرُ» الإثم المثقل للظهر.

5. (2852)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) Kûfe'de hutbe verirken minberden şöyle seslenmiştir: "Cuma günü olunca şeytan çarşı ve pazara erkenden bayraklarıyla gider, insanlara binbir engel çıkararak mâni olmaya, onları cumadan (hiç olsun) geciktirmeye çalışır. Melekler de erkenden gidip mescidin kapılarına dururlar. Gelenleri birinci saatte gelenler, ikinci saatte gelenler diye yazarlar. Bu hâl imam (hutbeye) çıkıncaya kadar devam eder. Kişi mescidde, imamı görüp, dinleyebileceği bir yere oturup, can kulağıyla dinledi ve konuşmadı mı, kendisine iki kat sevap vardır. Kişi uzakta kalır ve imamı dinleyemeyeceği bir yere oturur, sessiz durur ve konuşmazsa bir hisse sevap alır. Eğer, imamı görüp dinleyebileceği bir yere oturur fakat boş konuşma yapar, sessiz kalmazsa, ona iki hisse vebal yazılır. Eğer, dileme ve görme imkânı olmayan bir yere oturur ve boş konuşur ve sessiz kalmazsa, ona bir hisse vebal vardır. Kimde yanındaki arkadaşına cuma günü "sus" derse "boş konuşmuş" olur. Kim de boş konuşur ise, o cumadaki sevaptan nasibsiz kalır."

(Hz. Ali) konuşmasının sonunda şunu söyledi: *"Ben bunu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan işittim."* [Ebû Dâvud, Salât 209, (1051).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, cumaya erkenden gitmeyi teşvik eden hadislerden biridir. Hadiste sadece erken gitme değil, hutbe verecek hatibi görmeye ve dinlemeye imkân tanıyacak bir yere oturmayı da teşvik etmektedir. Hadiste sadece dinleme değil "görme" kaydının da konmuş olması bilhassa günümüz şartlarında akla gelebilecek bazı sorulara peşin cevap olur: Çünkü hoparlörler sayesinde dışarıda bile hutbeler eksiksiz dinlenebilir. Şu halde hatibin görülebileceği bir yeri kapmak için acele davranmak, bunu niyete koyarak hareket etmek esastır. Buna rağmen dışarıda kalanların insât ve sükût şartına riâyet etmeleri halinde, hadiste vaadedilen çifte sevaba nail olacakları rahmet-i ilâhiyeden umulabilir, çünkü mü'minin niyyeti esastır.

2- Râvi, *terâbîs* kelimesinde şekke düşmüştür: "Terâbîs" mi işitti, rebâis mi işitti? *Hattâbi* terâbîs'in müstâmel bir kelime olmadığını söyler. Şârihler rebîse'nin cem'i olan rebâis olması gereğine dikkat çekerler. Rebîse kişiyi hedefinden alıkoyan mâni, engel demektir.

3- *Boş konuşmak* diye tercüme ettiğimiz *lağv* düşük, bâtıl, reddedilmiş, hükmünü yitirmiş söz demektir. Bazı âlimler, "doğru olmayan söz", "uygun olmayanın konuşulması" diye tarifler sunmuşlardır. Ancak sadedinde olduğumuz hadiste "Hutbe sırasındaki her çeşit söz"e lağv denmek-

tedir, çünkü hutbede hazır olmanın edebi, hiçbir şey konuşmadan can kulağıyla dinlemektir. Hadis, hutbe sırasında konuşana "sus dinle!" mânasına أنصت demenin lağv olduğunu söyleyince geri kalan sözlerin külliyen lağv olacağı açıktır. Zîra aslında yersiz konuşana "sus!" ihtarının , emr-i bil ma'ruf olduğu, dinin teşvik ettiği memduh ameller sırasına gireceği sarih bir durumdur. Önceki hadiste hutbe sırasında dua etmeye açıkca lağv denmemiş olsa bile o da yasaklanmaktadır, dolayısıyla duanın bile lağv'a nisbeti mümkündür. Nevevî, yanındakini konuşmaktan menetmek zorunda kalınca işaretle "sus" demenin uygun olacağını söyler, anlamadığı takdirde mümkün mertebe asgari bir kelamla susturmaya tevessül etmeyi tecviz eder.

Âlimler hutbe sırasındaki kelam haram mı, mekruh mu, mekruhsa tahrimî mekruh mu, tenzihî mekruh mu ihtilaf etmiştir. *Şâfiî* hazretleri bir kavlinde hutbeyi iki rek'at namaza bedel tutar. Bu açıdan hutbe sırasında konuşmak haramdır. Esahh olan kavline göre iki rek'ata bedel değildir, bu açıdan haram olmaz.

Keza ulemâ, hutbeyi işitmeyen kişiye işittiği durumdaki gibi can kulağı ile dinleme vaziyetinde (insât) durması gerekli midir? diye de münâkaşa etmiştir. Cumhur, gereklidir!" derken, Ahmed İbnu Hanbel, İbrahim Nehâî ve iki kavlinden birinde *İmam Şâfiî:* "Bu durumda gerekmez" demiştir. İbnu Hacer, hutbe sırasında kelam tecviz edenlerden de bahseder, ancak bunları hutbede yersiz konuşma yapılma durumuna hamleder. Emevî idarecilerinin bazı yersiz davranışları hutbe sırasında seleften bir kısmının aksülameline sebep olmuştur.

Son olarak şunu da kaydedelim: el-Muğnî'de: "Namazda kelamı caiz kılan hallerin hutbede de caiz kılacağı hususunda ulemanın ittifak ettiğini" belirtir, gözleri kör olan kimseyi çukura düşmekten tahzîr gibi... *İmam Şâfiî:* "Birine fenalık geleceğinden korkan kimsenin, işaretle duyuramadı ise, sözle duyurmasında bir beis görmem" demiştir.

2853 ٦— وعن طارق بن شهاب رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: الْجُمُعَةُ حَقٌّ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ في جَمَاعَةٍ إلاَّ عَلى أرْبَعَةٍ: عَبْدٍ مَمْلُوكٍ، أوِ امْرَأةٍ، أوْ صَبىٍّ، أوْ مَرِيضٍ]. أخرجه أبو داود.

وقال طارق: قد رأى النبى ﷺ وَهُوَ يَعُدُّ من أصحابه ولم يسمع منه شيئاً.

6. (2853)- *Târık İbnu Şihâb* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah

(aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: *"Cuma namazı, dört kişi hariç geri kalan her müslüman üzerine cemaat içinde yapması gereken vacib bir hakk'dır. Cumadan istisna edilen bu dört kişi şunlardır: Köle, kadın, çocuk ve hasta."* [Ebû Dâvud, Salât 215, (1067).]

AÇIKLAMA:

1- *Tarık İbnu Şihâb* (radıyallâhu anh) cahiliye devrini yaşamış, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı görmüş sahâbîlerdendir. Ancak Hz. Peygamber'i hiç dinlemediği bilinmektedir. *Hz. Ebû Bekr* ve *Hz. Ömer* (radıyallahu anhümâ) zamanlarında otuzüç veya otuzdört adet gazveye iştirak etmiştir, 82 hicrî yılında vefat etmiştir (radıyallâhu anh). Şu halde bu rivâyet sahâbî mürseli'ne bir örnek olmaktadır.

2- "Cuma hakk'tır" ibâresi, cuma namazınınn Kitap ve Sünnet'le sâbit kesin bir farz olduğunu ifade eder. "Allah'ın kulları üzerindeki farz olan haklarından biri"diye te'vîl etmek de mümkündür.

3- Hadiste geçen *her müslüman üzerine* عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ tabiri, *"cuma, farz-ı kifâyedir"* diyecekleri reddedecek bir cevap teşkil eder.

4- *"Cemaat içinde* فِى الْجَمَاعَةِ tabiri, cuma namazının cemaat halinde kılınacağını, münferid kılınamayacağını gösterir. Ulemâ bu hususta icma eder.

Ancak kaç kişinin burada istenen "cemaat"i sağlayacağı hususunda ihtilaf edilmiştir.

★ *Ebû Hanîfe*'ye göre imam hariç en az üç kişi cemaati teşkil eder. Bunların hutbeyi dinlemelerini de şart koşmaz. Hutbeyi imamdan başka iki kişi dinlese yeterlidir. *Ehl-i Rey*'den *Evzâî*'ye göre cuma günü için üç kişi de yeterlidir, yeter ki vali de olsun. *Ebû Sevr,* "Cuma için ayrı bir sayı aranmaz, diğer namazlar gibidir, iki kişiyle de kılınır" demiştir.

★ *Şâfiîler,* "En az kırk kişi olursa cemaat teşekkül eder" derler. Şâfiîye göre bunlar hür ve mukîm olmalıdır.

★ *Ahmed İbnu Hanbel, İshâk İbnu Râhûye, Ömer İbnu Abdilaziz* gibi bir kısım başka âlimler de cumanın farz olması için cemaatin en az kırk olmasını şart koşmuşlardır. Ömer İbnu Abdilaziz bunlardan birinin vâli olmasını şart koşar ise de Şâfiî böyle bir şart koşmamıştır.

★ *İmam Mâlik* cemaat için rakam üzerinde durmamış: "Evleri birbirine muttasıl bir köyde bir araya gelinen bir mescid ve alış-veriş mahalli (sûk) varsa oradaki cemaate cuma farz olur" demiştir. İmam Mâlik hazretleri de vali şartı koşmamıştır.

5- *Cuma namazı* kadınlara farz değildir. Ancak İmam Şâfiî yaşlı kadınların (acâiz) cemaate katılmasını müstehab görür.

6- Cumanın çocuklara vacib olmadığı hususunda ulemâ icma eder. Burada çocuktan maksad henüz bülûğa ermeyen kimsedir. Ancak mürâhik olduktan sonra, yani bülûğ çağına yaklaşınca, alıştırılmaları maksadıyla götürülmeleri, tevşik edilmeleri İslâmi terbiyenin gereğidir.

7- Hastaya meşakkate sebep olacaksa, cuma farz olmaz. Hiçbir meşakkat ve zararın mevzubahis olmadığı hafif hastalıklar cumanın farziyyetini kaldırmaz. İmam-ı Âzam, rehberi olsa bile, bunda meşakkat olduğu için, âmâya da cumanın farz olmayacağına hükmetmiştir. Ancak *İmam Şâfiî*, rehberi olan âmâya cumanın farz olduğunu söyler.

8. Köle hususunda ulema ihtilaflıdır. *Hasan Basrî* ve Katâde cumanın gidebilecek durumda olan kölelere de farz olduğunu söylemiştir. Evzâî ve Dâvud-ı Zâhirî'nin de bu görüşte olduğunu Suyûtî kaydeder.

9- Zührî, "Yolcu ezanı işitirse cumaya katılsın" demiştir. *İbrahim Nehâî*'nin de benzer bir fetvası mevzubahistir. Bu da gösterir ki cuma farz-ı ayn olan ibadetlerdendir.

2854 ٧- وعن ابن عمرو بن العاص رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهما: [أنّ النبىّ ﷺ قال: الْجُمُعَةُ على كُلِّ مَنْ سَمِعَ النِّدَاء]. أخرجه أبو داود.

7. (2854)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Ezanı her işitene cuma farzdır." [Ebû Dâvud, Salât 212, (1056).]

AÇIKLAMA:

Burada, hadisin zahiri, cumanın farz olması için ezanın işitilmesini şart koşar. Ama âyet-i kerîmede "işitme" değil, "okunma" zikredilmiştir: اذا نُودِىَ للصَّلاَةِ من يومِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا اِلَى ذِكْرِ اللّٰه **"Cuma günü namaz için ezan okunduğu zaman Allah'ın zikrine koşun"** (Cuma 9). Ulemâ, bu sebeple hadisi: "Ezanı işitme gücünde olan herkese cuma farzdır" diye anlamıştır. Cumhur şöyle der: "Ezanı işitene ve işitme gücünde olana cuma farzdır, kişinin beldenin içinde veya dışında olması farketmez." *Zeydü'd-Dîn el-Irakî*'nin Şerhu't-Tirmizî'de kaydına göre, İmam Mâlik, Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel, bir şehir ahalisinin tamamına, -ezanı işitmemiş bile olsalar-, cumanın farz olduğunu söylemekte ittifak etmişlerdir.

2855 ٨– وعن حفصة رَضِىَ اللهُ عَنْهَا قالت: [قَالَ رسولُ اللهِ ﷺ عَلَى كُلِّ مُحتَلِمٍ رَوَاحُ إلى الجُمُعَةِ، وَعلى كُلِّ مَنْ رَاحَ إلى الجُمُعَةِ الغُسْلُ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

8. (2855)- *Hz.Hafsa* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Her ihtilam olan erkeğe cumaya gitmek vacibtir. Cumaya her gidene de gusül vacibtir."* [Ebû Dâvud, Tahâret 129, (342); Nesâî, Cuma 2, (3, 89).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, zahiri itibariyle âmmdır. Yani her büluğa erene cuma namazının farz olduğunu ifade etmektedir.Halbuki az yukarıda (2853) belirtildiği üzere kadına, köleye, yolcu ve hastaya cuma farz değildir, büluğa ermiş bile olsalar.

2- Rivâyetin devamında Ebû Dâvud şu açıklamayı kaydeder. "Kişi, fecr doğduktan sonra yıkanmış ise, cünüblükten yıkanmış bile olsa cuma yıkanmasının yerine geçer."

Bu açıklama şunun için yapılmıştır. Ulemâ cuma günü başlamazdan önce, yani şafak sökmezden önce yapılacak guslün "cuma guslü" olmayacağını söylemekte ittifak eder. Öyle ise, hadiste emredilen "cuma guslü" nün gerçekleşmesi için cuma günü şafak söktükten sonra gusletmek gerekmektedir. İşte şafak sökmesinden sonra yapılacak gusül cünüplükten temizlenmek için dahi yapılmış olsa, bu "cuma guslü"nün yerine geçer, bir kere daha "cuma guslü" yapmak gerekmez. Ebû Katâde'nin çocuklarından birinden yapılan rivâyete göre, Ebû Katâde مَنِ اغْتَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ لِلْجَنَابَةِ اغْتَسَلَ لِلْجُمُعَةِ "Cuma günü cünüplükten temizlenmek için yıkanan, cuma için yıkanmış sayılır" demiştir.

2856 ٩– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ الجُمُعَةُ عَلَى كُلِّ مَنْ آوَاهُ اللَّيْلُ إلى أهْلِهِ]. أخرجه الترمذي وضعفه.

9. (2856)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cum'a, geceleyin ailesine dönebilen herkese farzdır."* [46] [Tirmizî, Salât 360, (502).]

46– Kelimeye bağlı tercümesi: "Gece, kimi ailesine sığındırırsa cuma ona farzdır" şeklinde olmalıdır.

AÇIKLAMA:

Bu hadisi kaydettikten sonra Tirmizî zayıflığına dikkat çeker. Tirmizî'nin kaydına göre bu hadisi, *Ahmed İbnu'l-Hasen* cuma namazının kimlere farz olduğu münâkaşasında istişhâd olarak Ahmed İbnu Hanbel'e rivâyet eder. Ahmed İbnu Hanbel, senedinde yer alan üç zayıf râvi sebebiyle bunun rivâyet edilmesine öfkelenerek: "Rabbine istiğfar et, Rabbine istiğfar et" der.

Tirmizî'nin açıklamasına göre, *Ahmed İbnu Hanbel* bu sözü, sadedinde olduğumuz rivâyetin "senedindeki zayıflık sebebiyle hiçbir kıymet atfetmediği için" söylemiştir.

Hadisin yeterince anlaşılması için, ister istemez bunun Tirmizî'de kaydediliş sebebini bilmemiz gerekecektir. Orada hadise "Ne miktar mesafeden cuma namazına gidilir?" adını taşıyan bir bâbta yer verilmiştir. Bâbın birinci rivâyetinde, "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize, Kuba köyünden cumaya gelmemizi emrederdi" hadisi kaydedilir.[47] Tirmizî: "Bu hadisi sadece bu vecihten biliyoruz, bu bâbta Resûlullah'tan sahih bir rivâyet yoktur" dedikten sonra ilave eder: "Ebû Hüreyre'den naklen Resulullah'tan şu rivâyet de yapılmıştır: "Cuma namazı, gece, kimi ailesine sığındırırsa ona farzdır." Yani mâna makam icabı şöyle olmalı: "Cuma namazı, geceleyin ailesine dönebilecek mesafede olan kimseye farzdır, bu durumda olan kimse dağda da olsa cumaya gelmelidir." el-Müzhir'in açıklamasına göre: "Cuma, oturduğu yerle cuma namazının kılındığı yer arasında, namazı edadan sonra oturduğu yere geceden önce dönmesine imkan tanıyacak bir mesafe bulunan kimseye farz olur." Keza İbnu Ömer'den de انَّمَا الْغُسْلُ عَلَى مَنْ يَجِبُ عَلَيْهِ الْجُمُعَةُ وَالْجُمُعَةُ عَلَى مَنْ بَاتَ اَهْلَهُ *"Gusül, cuma farz olana, cuma da geceyi ehlinin yanında geçirene vacibtir"* dediği belirtilir. İbnu Hacer وَالْجُمُعَةُ عَلَى مَنْ بَاتَ اَهْلَهُ *"Cuma, geceyi ehlinin yanında geçirene vacibtir"* ibâresini şöyle açıklar: "Cuma namazı İbnu Ömer'e göre (namazdan sonra) gece bastırmadan evine dönmesi mümkün olan kimseye farzdır. Bundan daha uzak mesafede olana farz değildir."

Bu açıklamalardan sonra Tirmizî'nin kaydettiği izâhı görebiliriz. Der ki: "Ehl-i ilim, cuma namazının kime farz olduğu hususunda ihtilaf ettiler. Bazıları "Gece, kimi evine sığındırırsa ona farzdır" demiştir. Bazıları da: "Cuma sadece ezanı işitene farzdır" demiştir. Bu Şâfiî, Ahmed ve İshak'ın kavlidir.

47– Bu hadis, iki rivâyet sonra, 2859 numarada kaydedilen rivâyettir.

Bu mesafeyi müşahhas hale getirme sadedinde zikri geçen Kuba köyü Medîne'ye iki üç mil mesafededir.

2857 ١٠ – وعن ابن عمر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ : مَنْ أدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الجُمُعَةِ أوْ غَيْرِهَا فَقَدْ تَمَّتْ صَلاَتُهُ].

10. (2857)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cuma namazından veya başkasından bir rek'ate yetişenin namazı tamam olmuştur."* [Nesâî, Mevâkît 30, (1, 274, 275).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, cuma dahil herhangi bir namazın rek'atini imamla kıldığı takdirde gerisini tek başına tamamlayınca, tamamını cemaatle kılmış hükmüne dahil olacağını yani cemaat sevabını kazanacağını ifade eder.

Bu bâbta daha geniş izah 2830 numaralı hadisin açıklamasında geçti, oraya bakılsın.

2858 ١١ – وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه: [أنّ النّبىَّ ﷺ قَالَ: مَنْ أدْرَكَ مِنْ صَلاَةِ الجُمُعَةِ رَكْعَةً فَقَدْ أدْرَكَ]. أخرجهما النسائى.

11. (2858)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cuma namazından bir rek'ate yetişen, cuma namazına yetişmiştir."* [Nesâî, Cuma 41, (3, 112, 113).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis cumanın birinci rek'atinde imama yetişenin, ikinci rek'atı tek başına tamamlayabileceğini, böylece farz olan cuma borcunu eda etmiş olacağını ifade eder.

2859 ١٢ – وعن رجل من أهل قباء عن أبيه وكانت له صحبة قال: [أمَرَنَا النّبىُّ ﷺ أنْ نَشْهَدَ الجُمُعَةَ مِنْ قُبَاءَ]. أخرجه الترمذي.

12. (2859)- *Kuba* ahalisinden bir adam -Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la sohbet etme şerefine ermiş bulunan- babasından naklen demiştir ki: "Resûlullah bize Kuba'dan (gelerek Medîne'de) cuma namazına katılmamızı emretti." [Tirmizî, Salât 360, (501).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, az yukarıda 2856 numaralı hadisin açıklamasında geçti, oraya bakılsın.

2860 ١٣ – وعن أبى الجعد الضَّمْرى رَضِىَ اللهُ عَنْه قال: [قالَ رَسولُ اللهِ ﷺ مَنْ تَرَكَ ثَلاثَ جُمَعٍ تَهاوُناً بِهَا طَبَعَ اللهُ تَعالى عَلى قَلْبِه]. أخرجه أصحاب السنن.

13. (2860)- *Ebû'l-Ca'd ed-Dumrî* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim önemsemiyerek üç cumayı terkedecek olursa, Allah onun kalbini mühürler."* [Ebû Dâvud,Salât 210, (1052).; Tirmizî, Salât 359, (500); Nesâî, Cuma 2, (3, 88).]

2861 ١٤ – وعن سَمُرة جُندب رَضِىَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ : مَنْ تَرَكَ الجُمُعَةَ مِنْ غَيْرِ عُذْرٍ فَلْيَتَصَدَّقْ بِدينارٍ، فَإنْ لَمْ يَجِدْ فَبِنِصْفِ دينارٍ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

14. (2861)- *Semüre İbnu Cündüb* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cuma namazını özürsüz olarak kim terkedecek olursa bir dinâr para tasadduk etsin, (bu kadar) bulamazsa, yarım dînâr tasadduk etsin."* [Ebû Dâvud, Salât 211, (1053-1054); Nesâî, Keffâret 3, (3, 89); İbnu Mâce, İkâmet 93, (1128).]

2862 ١٥ – وعن أبى المليح عن أبيه واسمه عُمير بن عامر الهُذَلى رَضِىَ اللهُ عَنْه: [أنهُ شَهِدَ النَّبىَّ ﷺ زَمَنَ الحُدَيْبِيّةِ في يَوْمِ جُمُعَةٍ وَقَدْ أصابَهُمْ مَطَرٌ لَمْ يَبُلَّ أسْفَلَ نِعالِهِمْ فَأَمَرَهُمْ أنْ يُصَلُّوا في رِحَالِهِمْ]. أخرجه أبو داود.

15. (2862)- *Ebû'l-Melîh,* ismi *Umayr İbnu Âmir el-Hüzelî* (radıyallâhu anh) olan babasından naklen anlattığına göre, babası Hudeybiye seferi sırasında bir cuma günü, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte bulunmuştur. O gün, ayakkabılarının altını ıslatmayacak kadar yağmur yağmış, bunun üzerine Efendimiz, herkesin yerlerinde namaz kılmalarını emir buyurmuştur." [Ebû Dâvud, Salât 213, (1058, 1059); Nesâî, İmâmet 51, (2, 111).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen son üç hadis cum'a namazını mâzeret olmaksızın terkedenlerle ilgilidir. Cuma namazı ilâhî bir emir olduğu için bunun özürsüz terki, gadab-ı ilâhîyi celbedecek bir isyan, bir cinâyettir.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bunun müeyyidesini kalbin mühürlenmesi olarak ifade buyurmuştur. Âlimler mühürlenmeyi kalbe hayrın ulaşmasının menedilmesi diye açıklar. Bir rivâyette de: "Münafıklar listesine kaydedilir" denmiştir.

2- Müteakip hadis, bu ağır cezaya hedef olmak istemeden, ihmalkârlığına pişman olanlara, hatayı telafi yolu göstermektedir: Maddî kefâret...

Ancak, *İbnu Hacer el-Mekkî* tasadduk edilecek bu meblağın, cumayı terketmekten mütevellit günaha tamamen kefâret olmayacağını belirtir ve bir haberde مَنْ تَرَكَ الْجُمُعَةَ مِنْ غَيْرِ عُذْرٍ لَمْ يَكُنْ لَهُ كَفَارَةٌ دُونَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ "Cumayı özürsüz terkedene kıyamet gününden önce kefâret yoktur" buyrulmuş olduğunu hatırlatır. Ona göre, bu tasaddukla günahın hafifleyeceği ümit edilir. Sindî tasadduk etme hükmünün Kur'ân'da gelen

إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ **"Muhakkak ki güzellikler, kötülükleri giderir"** (Hûd 114) âyetine dayandığını belirtir. Bu hadiste tasaddukta bulunmaya emir istihbâbî bir emirdir, vücubî değil.

Her günaha olduğu gibi, cumayı terk günahına da behemahal tevbe gerekir. Maddî kefârette bulunsa da bulunmasa da tevbenin ihmal edilmemesi gerekir, zira her çeşit günahı ortadan kaldıran en müessir çare tevbedir.

3- Tasaddukun istihbâbî oluşuna delil, bağışlanacak meblağın miktarındaki muhayyerliktir. Sadedinde olduğumuz hadis, bulamayana "yarım dinar" tecviz ederken, Ebû Dâvud'da gelen bir diğer rivâyet: "Bir dirhem yahut yarım dirhem, veya bir sa'y yahut yarım sa' buğday" arasında muhayyer bırakır.

İKİNCİ FASIL

CUMANIN VAKTİ VE EZANI

2863 ١- عن أنس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [كَانَ رَسولُ اللهِ ﷺ يُصلِّي الجُمُعَةَ حِينَ تَمِيلُ الشَّمْسُ]. أخرجه البخارى وأبو داود والترمذي.

1. (2863)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)*, cumayı (öğleyin) güneş meyl edince kılardı. [Buhârî, Cuma 16, Ebû Dâvud, Cuma 224, (1084); Tirmizî, Salât 361, (503)]

2864 ٢- وفي أخرى للبخارى: [كَانَ ﷺ إذَا اشْتَدَّ الْبَرْدُ بَكَّرَ بِالصَّلاَةِ، وَإذَا اشْتَدَّ الحَرّ أبْرَدَ بِالصلاَةِ: يعْنِى الجُمُعَةَ].

2. (2864)- Buhârî'nin bir diğer rivâyetinde şöyle gelmiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* soğuk şiddetlenince namazı erken (ilk vaktinde) kılardı. Sıcak şiddetlenince namazı–yani cum'a'yı– (öğleyin biraz) serinleyince kılardı." [Buhârî, Cum'a 16.]

2865 ٣- وعن سهْل بن سعد رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [كُنَّا نُصلِّي مَعَ النَّبىِّ ﷺ الجُمُعَةَ ثُمَّ تَكُونُ الْقَائِلَةُ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

وفي أخرى: « مَا كُنَّا نَقِيلُ وَلاَ نَتَغَدَّى إلاَّ بعْدَ الجُمُعَةِ ».

وفي أخرى للخمسة إلا الترمذي، عن سلمة بن الأكوع: [ثُمَّ ننصرفُ مِنَ الجُمُعَةِ ولَيْسَ لِلْحِيطَانِ ظِلٌّ نَسْتَظِلُّ بِه].

3. (2865)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la cum'ayı kılar sonra da kaylûle (öğle uykusu) yapardık." [Buhârî, Cum'a 40, 41, Hars 21, Et'ime 17, İsti'zân 16, 39; Müslim, Cuma 30, (859); Ebû Dâvud, Cuma 224, (1086); Tirmizî, Salât 378 (525).]

Diğer bir rivâyette: "Biz, ancak cuma namazından sonra kaylûle yapıyor, yemek yiyorduk" denmiştir.

Tirmizî ve Muvatta dışındaki diğer kitaplarda *Seleme İbnu'l-Ekvâ*'dan gelen bir rivâyette: "Sonra cumadan çıktığımızda duvarların diplerinde, gölgelenebileceğimiz bir gölge olmazdı" denmiştir.

2866 ٤ – وعن السائب بن يزيد رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه قال: [كَانَ النِّدَاءُ يومَ الجُمُعَةِ أوَّلُهُ إذا جَلَسَ الإمَامُ عَلَى المِنْبَرِ عَلَى عَهْدِ رسولِ اللّٰهِ ﷺ وأبى بَكْرٍ وعُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عنهما. فَلَمَّا كَانَ عُثْمَانُ وكَثُرَ النَّاسُ زَادَ النِّدَاءَ الثَّالِثَ عَلَى الزَّوْرَاءِ. فَثَبَتَ الأمْرُ على ذلك].

أخرجه الخمسة إلا مسلماً.

4. (2866)- *es-Sâib İbnu Yezîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, *Hz. Ebû Bekr* ve *Hz. Ömer* (radıyallahu anhümâ) devirlerinde cuma namazının ilk ezanı, imam minbere oturunca okunurdu. Ancak Hz. Osman zamanı olup cemaat artınca, emri üzerine (Medine çarşısında) Zevrâ nâm yerde üçüncü bir ezan daha okundu. (Cum'a ezanı işi) bu şekilde sâbitleşti." [Buhârî, Cuma 21, 22, 24, 25; Ebû Dâvud, Salât 225; Tirmizî, Salât 372, (516); Nesâî, Cuma 15, (3, 100, 101).]

AÇIKLAMA:

1- Bu dört rivâyet cuma ezanının okunduğu vakti belirlemektedir. Birinci hadiste (2863), Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'in cuma namazını, öğlede güneşin batıya kaymasından sora kıldırdığı sarîh olarak ifade edilmiştir. Bu, cuma namazının kılınabileceği ilk vakit olmaktadır. Güneşin tam tepede olduğu anda her çeşit namaz mekruhtur. Batı cihetine meyline zevâl denir. Şu halde hadîs, zevalle birlikte cuma vaktinin başladığını ifade etmektedir. Cumhur-u ulemâ bunu esas almıştır. Ahmed İbnu Hanbel, zevâldan önce de kılınabileceğini, bunun câiz olduğunu söylemiştir. Mücâhid cumanın da bir nevi bayram olmasını nazar-ı dikkate alarak bayram namazı vaktinde de kılınabileceğin söylemiştir. Mâlikîlerden İbnu Kudâme'nin de buna uygun kavli rivâyet edilmiştir.

2- Şu halde cumanın vakti, cumhura göre öğlenin vaktidir. Öğle namazını da, -bütün namazlar gibi ilk vaktinde kılmak (2378) esas ise de - sıcak günlerde sıcağın biraz kırılması için tehir etmenin efdal olduğunu görmüş idik (2393. hadis). 2864 numaralı hadis, cuma namazının da aynen öğle gibi, sıcak günlerde te'hîr edildiğini göstermektedir. Seleme

İbnu'l-Ekvâ'dan kaydedilen rivâyet de cuma namazının tam zeval esnasında yani vaktin girdiği ilk anda kılındığını gösterir, çünkü işte o sıradadır ki duvarların gölgelenebilecek kadar gölgeleri olmaz. Bu ifâdeden "Duvarların hiç gölgesi yoktur" mânası çıkmaz. Bilakis güneş batıya döndüğü için gölge az da olsa vardır, ancak gölgelenebilecek yeterlilikte değildir.

3- Son rivâyet, cum'a günü okunan ezanlar hakkında bilgi vermektedir. Hadisin başka vecihlerinin de yardımıyla anlaşılan şudur: "Hz. Osman (radıyallâhu anh)'a gelinceye kadar, cuma günü bir ezan bir de ikâmet okunmaktadır. Nesâî'de Zührî'den kaydedilen bir rivâyet *Hz. Bilâl*'in ezanı Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* minbere oturunca, ikâmeti de hutbeyi tamamlayıp, minberden inince okuduğunu belirtir. Sadedinde olduğumuz rivâyet, *Hz. Osman*'ın üçüncü bir ezanı emrettiği belirtir. *İbnu Ebî Zi'b*'den Vekînin bir rivâyetinde Hz. Osman'ın "Birinci ezan"ı emrettiği belirtilir. Aslında bu ifadeler arasında tezad mevcut değildir. Çünkü, Hz. Osman üçüncü bir ezan daha emretmiştir, fakat bu, vaktin girmesi ânında Medîne ahâlisine vaktin girdiğini duyurmak için çarşıda Zevrâ denen yerde okunacaktır. Şu halde *Hz. Osman*'ın emrettiği bu "üçüncü" ezan, okunuş sırası itibariyle birinci sırada yer almaktadır.

4- "Cuma ezanı işi bu şekilde sâbitleşti" sözü, bugün memleketimizde de uygulanan şeklin Hz. Osman'ın emri ile olduğunu ifâde eder. Yani vakit girince cuma vaktinin girdiğini belirten, minarelerden okunan ezan birinci ezandır. Bu, diğer vakitlerde okunan ezan gibidir. İşte Hz. Osman bunun okunmasını emretmiştir. Diğer iki ezandan biri imam minbere çıkınca, hutbeden önce caminin içinde okunan ezandır. Üçüncüsü ise, hutbe bitince, imam minberden inince okunan ikâmettir. Buna ezan denmesi tağlib tarîkiyledir. Şu halde son ikisi Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer zamanında mevcut olduğu halde birincisi mevcut değilmiş. Bu sebeple birinci ezana "sonradan konma" mânasına bid'at diyen de olmuştur.

ÜÇÜNCÜ FASIL

HUTBE VE HUTBE İLE İLGİLİ HUSUSLAR

2867 ١– عن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قال: [كَانَ رسولُ الله ﷺ يَخْطُبُ خُطْبَتينِ كَانَ يَجْلِسُ إذَا صَعِدَ عَلَى المِنْبَرِ حتَّى يفرُغَ المُؤَذِّنُ ثُمَّ يَقُومُ فيَخْطُبُ. ثُمَّ يجْلِسُ فَلاَ يَتَكَلَّمُ. ثُمَّ يَقُومُ فيَخْطُبُ]. أخرجه الخمسة وهذا لفظ أبى داود.

1. (2867)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* iki hutbe okurdu. Minbere çıkınca otururdu. (Bu esnada müezzin ezan okurdu). Müezzin ezanı bitirince kalkar ve hutbeyi okur, sonra tekrar oturur ve (bu sırada) konuşmazdı. Sonra kalkar (ikince defa) hutbe okurdu." [Buhârî, Cuma 30, 27; Müslim, Cuma 33, Ebû Dâvud, Salât 227, (1092); Tirmizî, Salât 363, (506); Nesâî, Cum'a 33, (3, 109).]

2868 ٢– وللنسائى: [كَانَ رسولُ الله ﷺ يَخْطُبُ الْخُطْبَتَيْنِ قَائماً وَكَانَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمَا بِجُلُوسٍ].

2. (2868)- Nesâî'nin rivâyetinde: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ayakta iki hutbe verir, bunların arasını (kısa) bir oturuşla ayırırdı" denmiştir. [Nesâî, Cuma (3,109).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyetler hutbenin belli bir âdâb çerçevesinde verildiğini göstermektedir.

★ Minbere hutbe için çıkınca oturmakta, bu esnada müezzin ezan okumaktadır.

★ Hutbe, ezanı müteakip iki parçalı olarak ayakta okunmaktadır.

★ İki hutbenin arası kısa bir oturuşla ayrılmaktadır.

★ Oturma esnasında konuşma yoktur.

2- İki hutbe arasında oturmaya İmam Şâfiî vacib demiştir. İlk çıkıştaki oturmaya vâcib dememiş olması tenkid mevzuu edilmişse de bazı Şâfiîler: "Bu her rivâyette mezkûr değildir" diye cevap vermişlerdir. Bu rivâyette *İmam Mâlik*'in, meşhur rivâyette de *Ahmet İbnu Hanbel*'in bu meselede Şâfiî gibi hükmettiği belirtilmiştir. el-Muğnî'de âlimlerin çoğunlukla bu oturmaya vâcib demediği belirtilir. Bu oturma celsetü'l-istirâha [48] kadar veya bir ihlas okuyacak kadar kısadır. Bunun hikmeti husûsunda ihtilaf edilmiştir:

★ "İki hutbe arasını ayırmak için" denmiştir.

★ "İstirahat için" denmiştir.

★ *Tahâvî:* "İki hutbe arasında oturmak vâcibtir diyenler, hutbelerin ayakta okunmasına da vacibtir demelidirler" demiştir.

2869 ٣- ولمسلم والنسائى عن كعب بن عجرة: [أنَّهُ دَخَلَ المَسْجِدَ وَعَبْدُ الرَّحْمٰنِ ابنُ أُمِّ الحَكَمِ يَخْطُبُ قَاعِداً. فَقَالَ: انْظُرُوا إلى هذَا الخَبِيثِ يَخْطُبُ قَاعِداً، وَاللهُ تَعَالى يَقُولُ: وَإذَا رَأوْا تِجَارَةً أوْ لَهْواً انْفَضُّوا إلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِماً].

3. (2869)- Müslim ve Nesâî'nin *Ka'b İbnu Ucre* (radıyallâhu anh) den yaptıkları bir rivâyete göre Ka'b, mescide girince Abdurrahmân İbnu Ümmi'l Hakem'i oturarak hutbe verir görmüş ve derhal müdâhele etmiştir:

"Şu habîse bakın hele! Oturarak hutbe veriyor. Halbuki Cenâb-ı Hakk Kitab-ı Mübîn'inde (meâlen): **"Onlar bir ticâret, yahud bir oyun, bir eğlence gördükleri zaman ona yönelip dağıldılar ve seni ayakta bıraktılar"** (Cuma 11) buyurmuştur. [Müslim Cuma 39, (864); Nesâî, Cuma 18, (3, 102).]

AÇIKLAMA:

1- *Abdurrahman İbnu Ümmü'l-Hakem es-Sakafî* Şam'da Emevî vâlilerindendir. Kendisini halife Abdü'l-Melik istihlâf etmiş idi. Rivâyetten Emevî idarecilerinin dinî an'aneye olan lâkaydlıklarından birine daha şahid olmaktayız. Ancak yüce sahâbî Ka'b İbnu Ucre (radıyallâhu anh), davranışının bizzat Kur'ân'da tesbît edilen hutbe edebine uymadığını pervasızca vâlinin yüzüne vurmuştur.

2- *Ka'b İbnu Ucre*'nin okuduğu âyet, Resulullah'ın hutbeyi ayakta

48– Bunun açıklaması 2605 numarada geçti.

verdiğini ifade etmektedir. لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِى رَسُولِ اللهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ **"Resûlullah'da sizin için en güzel örnek vardır"** (Ahzab 21) buyurmuş; bir başka âyetle de onun bu örneklerini almamız emredilmiştir: وَمَا اٰتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ **"Resûlullah, size her ne getirdi ise alın..."** (Haşr 7). Öyle ise, Resûlullah'ın getirdiğini almamak habislikten başka bir şey değildir.

Ka'b, sünnete uymayan davranışa "büyükler" bile tevessül etse, müdahele gerektiğini ders vermiştir.

2870 ٤ - وعن عمارة بن رُوَيْبَة: [أنَّهُ رَأى بِشْرَ بْنَ مَرْوَانَ يَخْطُبُ عَلَى المِنْبَرِ رَافِعاً يَدَيْهِ. فَقَالَ: قَبَّحَ اللهُ تَيْنِكَ اليَدَيْنِ القَصِيرَتَيْنِ، لَقَدْ رَأيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ مَا كَانَ يَزِيدُ عَلَى أنْ يَقُولَ بِيَدِهِ هكَذَا، وَأشَارَ بِأُصْبُعِهِ المُسَبِّحَةِ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

4. (2870)- *Umâre İbnu Rüveybe* (radıyallâhu anh)'nin anlattığına göre, Bişr İbnu Mervân'ı, minberde ellerini kaldırarak hutbe verirken görmüş ve derhal müdahale etmiştir:

"Allah şu iki kısa elin belasını versin.[49] Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı gördüm, eliyle şundan fazla kaldırmazdı" dedi ve şehâdet parmağıyla işaret etti." [Müslim, Cuma 53, (874); Ebû Dâvud, Salât 230, (1104); Tirmizî, Salât 371, (515); Nesâî, Cuma 29, (3, 108).]

AÇIKLAMA:

1- *Nevevî* der ki: "Hadis, hutbe sırasında elleri kaldırmamanın sünnet olduğunu gösteriyor. Bu, İmam Mâlik, Ashabımız (Şâfiîler) ve başkalarının kavlidir. Ancak Kadı İyâz bir kısım selef ve bazı Mâlikîlerden eli hutbede kaldırmanın mübah olduğunu söylediklerini nakletmiştir. Çünkü Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm),* cuma hutbesinde yağmur taleb ettiği zaman ellerini kaldırmıştır. Öncekiler bu mütalaaya: "Mezkûr kaldırmanın bir sebebe binâen olduğunu" söyleyerek cevap vermişlerdir.

2- Umâre hadisinde, "elin kaldırılması"ndan murad nedir? Dua sırasındaki kaldırma mı, yoksa konuşma sırasındaki kaldırma mı? Bunun cevabında ihtilaf edilmiştir. İki duruma da ihtimal verilmiştir. Konuşma sırasında kaldırma diyenler, hatiplerin, dinleyenlerin dikkatlerini çekmek için konuşma esnasında el-kol hareketi yaptıklarını misal vermişlerdir.

49- Aslı: "Çirkin kılsın" şeklindedir. Dilimizde el için, daha ziyade "kırılsın" veya "belasını versin" diye beddua edilir.

3- Hadiste el hakkında kullanılan يَقُولُ هَكَذَا tâbirini يُشِيـــرُ هَكَذَا diye yorumlamışlardır. Çünkü Arapçada elin fiili "söz"le ifade edilebilmektedir. Yani el şöyle yapıyor, diyeceği yerde "el şöyle söylüyor" diyebilmektedirler.

2871 ٥ – وعن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسولُ الله ﷺ إذَا خَطَبَ احْمَرَّتْ عَيْنَاهُ، وَعَلا صَوتُه، وَاشْتَدَّ غَضَبُهُ حَتَّى كَأَنَّهُ مُنْذِرُ جَيْشٍ يَقُولُ: صَبَّحَكُمْ وَمَسَّاكُمْ، وَيَقُولُ: بُعِثْتُ أَنَا وَالسَّاعَةُ كَهَاتَيْنِ، وَيقرِنُ بينَ أُصبُعَيْهِ السَّبَّابَةِ وَالْوُسْطَى. وَيَقُولُ؛ أَمَّا بَعْدُ: فإنَّ خَيْرَ الحَدِيثِ كِتَابُ الله تَعَالى، وَخَيْرَ الهَدْىِ هَدْىُ مُحَمَّدٍ ﷺ، وَشَرَّ الأُمُورِ مُحْدَثَاتُهَا، وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلاَلَةٌ. ثُمَّ يَقُولُ: أَنَا أَولَـــى بِكُلِّ مُؤْمِنٍ مِنْ نَفْسِه: فَمَنْ تَرَكَ مَالاً فَلأَهْلِه، وَمَنْ تَرَكَ دَيْناً أَوْ ضَيَاعاً فَإلَيَّ وَعَلَيَّ]. أخرجه مسلم والنسائى.

5. (2871)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hutbe verdi mi gözleri kızarır, sesi yükselir, öfkesi artardı. Sanki bir orduya "Düşmanınız akşama veya sabaha size baskın yapacak!" diye tehlikeyi haber veren komutan gibi (fevkalde ciddî bir edâ ile):

"Ben size, Kıyâmet şu iki parmak kadar yakınlaşmış olduğu bir zamanda peygamber gönderildim" der ve şehadet parmağı ile orta parmağını birbirine yaklaştırarak gösterir, sözlerine şöyle devam ederdi:

"Emmâ bâd! Bilesiniz, sözlerin en hayırlısı Kitabullah'tır. En güzel yol da Muhammed'in yoludur,. İşlerin en şerlisi de sonradan ihdâs edilenlerdir. Her bid'at dalâlettir."

Ayrıca şunları da söylerdi:

"Ben her mü'mine kendi nefsinden daha yakınım. Nitekim, kim bir mal bırakırsa bu ailesi içindir. Kim bir borç veya (bakıma muhtaç) horanta bırakırsa bu bana aittir ve benim üzerimedir."[Müslim, Cuma 43, (867); Nesâî, İydeyn 22, (3, 188, 189).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, hutbe sırasında *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hutbede işlediği mevzuya göre tavır aldığını ifade etmektedir. Mevzu ciddi meseleleri ihtiva ediyor, hatırlatmalarda bulunuyorsa akşama veya sabaha herşeyi mahvetmek, hayata son vermek üzere gelecek düşman baskınını haber veren bir komutanın ciddiyetini takınıyor, yüzü kızarıyor, sesinin tonu artıyor vs.

Şüphesiz, mevzuya uygun bir tavrın takınılması, zoraki, yapmacık bir hal değil, tabii bir durum, anlatılan meselelerin ehemmiyetini rûhen yaşamanın, yakînî bir imanla tasdikin neticesidir. Bu hal, muhakkak ki muhatap üzerinde hâsıl olması arzulanan te'sirin tahakkukunda rol oynar. Böylece *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hatiplik san'atının esaslarını da vazetmiş olmaktadır.

2- Şurası muhakkak ki *Resûlullah*'ın hadiste tasvir edilen hali, her hutbesine mahsus değildir. İnzâr ve tehdîd mevzularını işleme zamanlarına mahsustur.

3- *Resulullah*'ın şehadet parmağı ile orta parmağını yan yana getirerek göstermesi, bunların yakınlığına telmihan, Kıyametin yakınlığını ifade için olabileceği gibi, bu ikisi arasında üçüncü bir parmak bulunmaması sebebiyle, kendisi ile Kıyamet arasında başka bir peygamberin olmayacağına işaret maksadıyla da olabilir.

Resulullah'tan günümüze kadar, şu kadar zamanın geçmesi, hadiste ifade edilen Kıyâmet yakınlığını cerhetmez, çünkü dünyanın ömrüne nisbet edilince bu müddet gerçekten çok az bir şey olur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kıyâmetin yakınlığını başka hadislerde de ele almıştır. Bunlardan biri şöyle: "Dünyanın ömrü yedi basamaktır, ben yedinci basamakta gönderildim." Bir diğeri de şöyle: "İsrâfil (aleyhisselâm)'i gördüm, sûr'u kapmış, üfürmek için kendisine izin verilmesini bekliyor." Kur'ân-ı Kerîm'de de: اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ **"Kıyamet saati yaklaştı, ay ikiye ayrıldı"** (Kamer 1) buyrulmuştur.

4- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in mü'minlere nefislerinden daha yakın olması Kur'ânî bir vecibedir. Her mü'min, Resûl-i Ekrem'i nefsinden malından, yakınlarından, ticaretinden vs. her şeyden daha çok sevmekle mükelleftir, ilâhî emirdir, mü'min ve müslüman olmanın bir gereğidir. Bir âyette meâlen şöyle buyurulur: Der ki: **"Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşeriniz, eşleriniz, kabileniz, elinize geçirdiğiniz mallar, kesada uğramasından korkageldiğiniz bir ticaret ve hoşunuza gitmekte olan meskenler size Allah'tan onun peygamberinden ve O'nun yolundaki bir cihaddan daha sevgili ise, artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyedurun. Allah fâsıklar gürûhunu hidâyete erdirmez"** (Tevbe 24).

5- Ölen kimsenin borcunun *Resûlullah* üzerine olması, ihtilaf edilmiş bir husustur. Çünkü, bir kısım hadisler, Resûlullah'ın, bir ara borçlanmayı yasakladığını ve hatta borçlu ölenlerin cenaze namazına bile katıl-

madığını belirtir. Bu hadis ise, borçlunun borcunu üzerine aldığını beyan etmektedir. Âlimler yasağın iktisâdî darlığın hakim olduğu fetihler öncesi devreye ait olduğunu, fetihlerden sonra servete kavuşulması ile Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, fakirlerin borçlarını ödediğini belirtir.

Münakaşa edilen diğer bir kısım: Borçlu ölenin borcunu ödemek, Resûlullah'ın şahsıyla ilgili bir hususîyeti midir, yani hasâis'ten midir, yoksa devlet başkanlığı vasfının bir gereği midir? Eğer hasâisten ise Resûlullah' tan sonra, borçluların borcunu ödeyivermek devlete terettüp eden bir vazife olmaz. Bilakis, devlet başkanlığının gereği ise, İslâm devletine, borçluların borcunu ödeyivermek kaçınılması mümkün olmayan bir vecîbe olur.

Biz burada münâkaşanın detayına girmeden, devlet hazinesinin harcama kalemlerini sayan âyet-i kerîmede, bir kalemi de والغارمين gârimîn yani "borçlular" teşkil ettiğini belirtmek isteriz (Tevbe 60).

Şu halde hadis, rivâyetteki "ödeme işi"nin hasâisten addedilmediği takdirde, en azından imkan olduğu hallerde borçlunun borcunu ödeme işini devlete vecibe kılar. Hasâis'ten addedilme halinde devlet, zengin bile olsa, borçluyu borçtan kurtarma işinden sorumlu olmaz.

2872 ٦– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ إذَا تَشَهَّدَ قَالَ: الحَمْدُ للهِ نَسْتَعِينُهُ ونَسْتَغْفِرُهُ، ونَعُوذُ بِاللهِ مِنْ شُرُورِ أنْفُسِنَا، مَنْ يَهْدِهِ اللهُ فَلاَ مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلاَ هَادِىَ لَهُ. وَأشْهَدُ أنْ لاَ إلَهَ إلاَّ اللهُ، وَأشْهَدُ أنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ أرْسَلَهُ بِالْحَقِّ بَشِيراً وَنَذِيراً بَيْنَ يَدَى السَّاعَةِ. مَنْ يُطِعِ اللهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ رَشَدَ، وَمَنْ يَعْصِهِمَا فَإنَّهُ لاَ يَضُرُّ إلاَّ نَفْسَهُ وَلاَ يَضُرُّ اللهَ شَيْئاً]. أخرجه أبو داود.

وزاد في رواية: إذَا تَشَهَّدَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، وَساق الحديث.

6. (2872)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* teşehhüd okuyunca şu meâlde zikirde, duada bulunuyordu: *"Hamd Allah'adır, O'na sığınır, O'ndan mağrifet dileriz. Nefislerimizin şerrinden de O'na sığınırız. Allah kime hidâyet verirse onu kimse sapıtamaz, kimi de sapıtırsa onu kimse hidâyete götüremez. Şehâdet ederim ki, Allah'tan başka ilâh yoktur. Yine şehadet ederim ki, Muhammed O'nun kulu ve Resûlüdür. O'nu hak ile, kıyametten önce müjdeleyici ve korkutucu olarak gönderdi. Kim Allah ve Resûlüne itaat ederse doğru yolu bulmuştur. Kim de o ikisine isyan ederse, (bilsin ki) sadece kendisine zarar verir, Allah'a hiçbir zarar veremez."* [Ebû Dâvud, Salât 229, (1097, 1098).]

Bir rivâyette hadîse şu ziyadeyi yaptıktan sonra gerisini aynen rivâyet etmiştir. *"...Cuma günü teşehhüd'den sonra..."*

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet hutbede muttarıd olarak okunması gereken zikri belirtmektedir. Görüldüğü üzere *Resûlullah,* teşehhüd'den sonra elhamdülillah okumaktadır. Cumhur, hutbede bunun okunmasına vâcib demiştir. Keza hamdele'den sonra Resulullah'a salavat okumak da aynı hükmü almıştır. Bilhassa Hanefî fakihler hutbeyi en az, tahiyyat kadar hamdele, salavat ve ümmete dua ihtiva eden zikir olarak anlarlar.

2- Hadisin son kısmında, *"Kim Allah ve Resûlüne itaat ederse doğru yolu (rüşd) bulmuştur"* dendikten sonra, *"Kim de o ikisine isyan ederse..."* denmekte, Allah ve Resulü yerine "o ikisi" zamiri kullanılmaktadır. Bu kullanış, bir başka hadisin muhtevasına zıt düşmektedir. Şöyle ki "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında bir hatip şöyle bir hitapta bulunur: *"Kim Allah ve Resûlüne itaat ederse hidâyeti bulur, kim de o ikisine isyân ederse sapıtır."* Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* hatibe müdahele ederek: "Sen ne kötü hatibsin. Şöyle söyle: "Kim Allah Teâlâ'ya ve Resûlüne isyan ederse sapıtır" der.

Görüldüğü üzere *Allah* ve *Resûlü* tâbirinin yerine "o ikisi" tâbirinin konmasını Resulullah hoş karşılamıyor ve ânında düzeltiyor.

Sadedinde olduğumuz hadisde ise, yasaklanan bu kullanış tarzına yer verilmektedir. Nevevî şöyle bir yorumla aradaki tezadı gidermeye çalışıyor: "Resulullah'ın hatibe müdahelesinin sebebi, hatib'in fonksiyonudur. Yani hatibe düşen, hutbede meseleleri geniş tutmaktır, îzahtır, rümûzdan, işâretten (kısaltmalardan) kaçınmaktır. Bundandır ki, Resulullah'ın bir şey söylediği zaman onu üç kere tekrar ettiği ve anlaşılması için husûsi gayret gösterdiği rivâyetlerde sâbit bir durumdur. Öte yandan, ان يكون الله ورسوله احب اليه مما سواهما *"...Allah ve Resulü, kişiye o ikisi dışındaki herşeyden sevgili olması..."* örneğinde olduğu gibi bazı rivâyetlerde, Allah ve Resûlü yerine tesniye zamirinin kullanıldığı olmuştur. Ancak burada da sebep aynıdır. Hadis, bir vaaz hutbesi olarak vürûd etmiş değildir. Bilakis bir hükmün öğretilmesini gaye edinmektedir. Lafzı az olan her ibâre, daha kolay ezberlenme şansına sâhiptir. Vaaz hutbesi böyle değildir. Vaaz hutbesi ezberlensin diye yapılmaz; bilakis ibret alınması, öğüt alınması için yapılır."

Ne var ki ahkâm tâliminden ziyâde hutbe olarak vürûd eden sade-

dinde olduğumuz hadiste bizzat Resulullah tarafından Allah ve Resûlünü birleştiren ikili zamirin kullanılmış olması bu iddiayı reddeder.

Kadı İyâz ve bir grup âlim derler ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (Allah ve Resûlünü) eşitliği gerektiren zamirde birleştirme işinden dolayı takbîh etti ve Allah'a tâzim için atıfta bulunmayı (ayrı ayrı zikretmeyi) ve Cenâb-ı Hakk'ın ismini öne almayı emretti. Nitekim Aleyhissalâtu Vesselâm bir başka hadiste şöyle buyurmuştur: *"Sizden kimse, "Allah'ın dilediği ve falanın dilediği"* demesin, fakat "Allah'ın dilediği" sonra da "falanın dilediği" desin." Bu mülâhaza da daha önce Resûlullah' ın, Allah'a ait zamirle, kendi şahsına ait zamiri birleştirmiş olma örneği gösterilerek reddedilir. Şöyle de denilebilir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, mezkûr hatîb'in iki zamiri birleştirmesini takbîh etmiştir, zîra O, bundan eşitleme inancını anladı ve îtikadının hilafına dikkati çekti ve ona Allah'ın ismini, Resûlünün isminin önüne koymasını emretti, tâ ki böylece îtikadının bozukluğunu anlamış olsun."

3- Cuma hutbesinin hükmü nedir? Bu hususta ulemâ faklı görüşler ileri sürmüştür:

Şâfiî, Ebû Hanîfe ve *Mâlik* "vâcibtir" demiştir. Kadı İyâz bu hükmü ulemanın tamamına nisbet eder. Vâcib hükmünün delili, Resulullah'ın her hafta cuma namazı kıldırıp arkasından hutbe okuduğunu te'yid eden sahîh rivâyetlerdir. Keza Resûlullah'ın صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِى أُصَلِّى *"Beni nasıl kılıyor görürseniz siz de öyle namaz kılın"* hadisi de bir başka delildir.

Hasan Basrî ve *Dâvud-ı Zâhirî* cuma hutbesinin mendub olduğuna hükmederler.

2873 ٧– وعن جابر بن سَمُرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [كَانَتْ صَلاَةُ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ قَصْداً، وَخُطْبَتُهُ قَصْداً]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

« القصد » العدل والسواء.

7. (2873)- *Câbir İbnu Semüre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namazı vasattı, hutbesi de vasattı." [Müslim, Cuma 41, (866), Ebû Dâvud, Salât 229, (1101); Nesâî, Cuma 35, (3, 110).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namaz ve hutbelerini ne çok uzun ne de çok kısa yapmayıp orta uzunlukta tuttuğunu ifade ediyor. Daha önce de gördüğümüz üzere (2803) cemaatle kılınan namaz-

larda Efendimiz namazın uzatılmamasını tavsiye buyurmuştur. Çünkü cemaate gelenler arasında yaşlılar, hastalar, acele işi olanlar v.s. bulunabilir. Öyle ise imamlar, hatipler cemaatte bu şekilde meşru mâzereti olanların bulunabileceklerini gözönüne alarak namaz ve hutbelerini fazla uzatmamaları gerekir. Hz. Muâz (radıyallâhu anh), cemaate namazı uzattığı için Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kendisine **"fettân"** yani "fitne çıkaran" diye hitabetmiştir. (2802).

Esasen *Resûlullah*'ın her işte takip ve tavsiye ettiği prensip evsat olmaktır: خَيْرُ الأُمُورِ اَوْسَطُهَا

2874 ٨- وعن أبى وائل قال: [خَطَبَنَا عَمَّارٌ فَأَوْجَزَ وَأَبْلَغَ. فَلَمَّا نَزَلَ قُلْنَا: يَا أَبَا الْيَقْظَانِ لَقَدْ أَبْلَغْتَ وَأَوْجَزْتَ. فَلَوْ كُنْتَ تَنَفَّسْتَ؟ فَقَالَ: إنِّى سَمِعْتُ رسـول الله ﷺ يَقُولُ: إنَّ طُولَ صَلاَةِ الـرَّجُلِ وَقِصَرَ خُطْبَتِهِ مَئِنَّةٌ مِنْ فِقْهِهِ فـأَقْصِرُوا الخُطْبَةَ وَأَطِيلُوا الصَّلاَةَ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

« تَنَفَّسَ الرَّجُلُ » في قوله: أى أطال.

« مَئِنَّةٌ » بفتح الميم وكسر الياء مهموزة ونون مشددة: أى علامة من فقه الرجل.

8. (2874)- *Ebû Vâil* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ammâr bize hitabetmişti. (Konuşmasını) vecîz ve belîğ yaptı. Minberden inince:

"Ey Ebû'l-Yakzân belîğ ve vecîz konuştun! Keşke biraz daha nefesleseydiniz (uzatsaydınız)!" dedik. Bize şu cevabı verdi:

"Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı dinledim, şöyle buyurmuştu:

"Kişinin namazının uzunluğu ve hutbesinin kısalığı onun fıkhının (ilminin) alâmetidir. Öyle ise, hutbeyi kısa tutun, namazı uzun (zîra, beyanda sihir var)." [Müslim, Cuma 47, (869); Ebû Dâvud, Salât 231, (1106)]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın burada namazı uzun tutmayı tavsiyesi dikkat çekicidir. Çünkü daha önceki hadislerde kısa tutmayı tavsiye ettiğine şahid olduk.

Âlimler, arada bir fark görmezler. Çünkü "uzunluk"la mutlak bir uzunluk değil, mukayyet ve nisbî bir uzunluğun kastedildiğine, kısa tutulacak hutbeye nisbetle uzun tutulacak hutbenin tavsiye edildiğine dikkat çekerler.

Hadisin Müslim'deki vechinin sonunda "Beyanda sihir var" ifadesine

yer verilmiştir. Beyanda sihir olması ile alakalı olarak Nevevî'nin benimsediği bir açıklamaya göre, sihir kelimesi "sarfetmek', "tasarrufda bulunmak" bir başka ifâde ile "değiştirmek", "yönlendirmek" ma'nâsına gelen bir kökten gelir. Şu halde beyan da kalplere tesir eder, değiştirir, davet ettiği tarafa çevirir, yönlendirir.

"Bu sözde beyân'ın zemmi vardır" diyen olmuştur. Ancak "övgü vardır" diyen de olmuştur. Şurası muhakkak ki beyân, bâtıl yolda kullanılırsa zemm'e, hak yolda kullanılırsa "övgü"ye layık olur. Mutlak olarak zemmi veya medhi hadisin rûhuna aykırı olur. Çünkü, ifade mutlak gelmiştir, elbette çeşitli vecihlere muhtemel olacaktır.

Zâhirîler, hutbenin kısa olmasını vâcib addederler. *İbnu Hazm,* bir köy imamı hutbeyi uzattığı için, üzerine bevl eden bir büyüğün itirafını nakleder.

2875 ٩– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قال رسـولُ اللّٰهِ ﷺ : كُلُّ خُطْبَةٍ لَيْسَ فِيهَا تَشَهُّدٌ فَهِىَ كَالْيَدِ الجَذْمَاءِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

9. (2875)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "İçerisinde teşehhüd bulunmayan her hutbe kesik bir el gibidir." [Tirmizî, Nikâh 16, (1106); Ebû Dâvud, Edeb 22, (4841).]

2876 ١٠– وفي أخرى لأبى داود: [كُلُّ كَلاَمٍ لاَ يُبْدَأُ فِيهِ بِحَمْدِ اللّٰهِ تعالى فَهُوَ أَجْذَمُ].
ومَعنى «أَجْذَمُ» أى مقطوع.

10. (2876)- Ebû Dâvud'un diğer bir rivâyetinde: "Allah'a hamd ile başlamayan her kelâm kesiktir" denmiştir. "Ebû Dâvud, Edeb 21, (4840).]

AÇIKLAMA:

1-İslâmî âdâbtan biri, konuşmalara hamdele, salvele ve teşehhüdle başlamaktır. Bunu tesbit eden muhtelif hadisler mevcuttur: كُلُّ اَمْرٍ ذِى بَالٍ لاَيُبْدَأُ فيـه بحَمْدِ اللّٰه اَقْطَعُ **"Elhamdülillah ile başlamayan her hayırlı iş(in hayrı) kesiktir."** كُلُّ اَمْرٍ ذى بَالٍ لاَ يُبْدَأُ فيـهِ بِبِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمَنِ الرَّحيمِ اَقْطَعُ **"Bismillahirrahmânirrahîm ile başlamayan her hayırlı iş, güdüktür (hayrı kesiktir).**

كُلُّ اَمْرٍ ذى بَالٍ لاَ يُبْدَأُ فِيهِ بِحَمْدِ اللّٰهِ وَالصَّلاَةِ عَلَىَّ فَهُوَ اَقْطَعُ اَبْتَرُ مَمْحُوقٌ مِنْ كُلِّ بَرَكَةٍ

"Allah'a hamd, bana salâtla başlamayan bütün hayırlı işler güdüktür, her çeşit bereketten kesiktir."

Dikkat edersek bu hadisler hayırlı işlere "hamdele, "salâvat" ve "besmele" ile başlamaya teşvik etmektedir. Âlimler "hayırlı iş" deyince "fiil" ve "söz" her ikisini de anlarlar.

Yine belirtelim ki ulemâ, bu hadislerde mevzubahis olan besmele, hamdele ve salvele'yi "zikir" olarak anlamışlardır. Yani hayırlı işlere Allah'ın zikri ile başlamak esastır. Bu zikir besmele de olabilir, hamdele veya salvele de. Nitekim sadedinde olduğumuz hadis "teşehhüd"ü zikretmektedir. Bunların hepsini birleştirmek de caizdir ve hatta efdali budur. Nitekim,sadedinde olduğumuz hadisin yer aldığı bâbta Tirmizî'nin kaydetttiği bir hadiste pekçok hayırlı işlere başlarken okunması sünnet kılınan bir "teşehhüd"de bazı zikir çeşidi birleştirilmiştir. Resûlullah önce teşehhüdün iki çeşit olduğunu, birincisinin "namaz teşehhüdü", ikincisinin de "hâcet teşehhüdü" olduğunu söyledikten ve namaz teşehhüdü-nü açıkladıktan sonra ikincisini açıklar:

والتشهد في الحاجة إنّ الحمد لله نستعينه ونستغفره ونعوذ بالله من شرور انفسنا وسيّئات اعمالنا من يهد الله فلا مضلّ له ومن يضلل فلا هادى له واشهد ان لا اله الاّ الله واشهد انّ محمّداً عبده ورسوله

"Hâcet teşehhüdü şöyledir: Hamdler Allah'adır. O'ndan yardım dileriz, O'ndan mağfiret isteriz. Nefislerimizin şerrinden, amellerimizin günahlarından Allah'a sığınırız. Allah kime hidâyet verirse onu sapıtacak yoktur, kimi de saptırmışsa hidâyet verecek yoktur. Şehadet ederim ki, Allah'tan başka ilah yoktur ve keza şehâdet ederim ki Muhammed O'nun kulu ve Resûlüdür."

Her hayırlı amelimize uzun teşehhüdle başlayamıyacağımıza göre, Resûlullah, önce kaydettiğimiz hadislerde sadece besmele veya hamdele... gibi kısa bir zikrullah ile başlamamızı tavsiye buyurmuş olmaktadır.

2- *Teşehhüd* esas itibariyle *"Eşhedü en lâ ilâhe illallâh ve eşhedü enne Muhammeden Resulullah (Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilâh yoktur ve yine şehâdet ederim ki Muhammed onun elçisidir)"* demekten ibarettir. Fakat burada daha ziyade Allah'a senâ kastedilmiştir. Çünkü, şehâdet kesin haberi ifâde eder. Allah için ifâde edilen sena, şehâdetlerin en doğrusu ve en büyüğüdür.

Hadisi şöyle anlamamız mümkündür: Şer olmayan yani hayırlı olan bir amelimiz hatta bir âdetimiz, besmele veya zikrullahla yapılınca tam bir ibadete dönüşerek uhrevî sevaplara vesile olur, böylece hayrı devam eder. Besmelesiz olursa hayrı güdüktür veya kesilmiştir; çünkü bu ameli-

mizden öbür dünyaya aksedecek bir nûr hâsıl olmaz, o hayırlı işin dünyevî hayrından sadece dünyada istifade ederiz. Böylece hayrı güdük kalmış, kesilmiş olur.

Bu hadislerden istifade ile âlimlerimiz, besmele, hamdele gibi, bir işe başlarken çekilen zikirleri âdetlerimizi, şer olmayan günlük işlerimizi ibâdetlere çeviren bir iksir, bir tılsım, bir sır olarak görmüşlerdir.

3- Hadislerde hep أمْرٍ ذِى بَالٍ yani "hayırlı iş" kaydına yer verilmiş olması dikkat çekicidir. *Zî-bâl şerefli,* meşrû, mübah gibi mânalara gelir. Yemek, içmek,giyinmek, konuşmak, yazmak, uyumak, vaaz ve nasihat, ilmî meşguliyet vs. hep emr-i zî-bâl'e dahildir. Şu halde bütün bunlara zikrullahla başlamak ve mübah işlerimizi ibadete çevirmek sûretiyle ebedî hayatımız için öbür dünyaya uzanacak bir nura sebep olacaktır. Aksi halde, o işlerin hayrı dünyevî hayatımızla sınırlı kalacak veya pek bereketsiz olacak. Hadisteki güdüklük bu olsa gerektir –Allahu a'lem–.

2877 ١١ – وعن سمرة بن جندب رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ أُحْضُرُوا الذِّكْرَ وَادْنُوا مِنَ الإِمَامِ فَإِنَّ الرَّجُلَ لاَ يَزَالُ يَتَبَاعَدُ حَتَّى يُؤَخَّرَ فِي الجَنَّةِ وَإِنْ دَخَلَهَا]. أخرجه أبو داود.

11. (2877)- *Semüre İbnu Cündüb* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Zikr (yani hutbe) sırasında hazır bulunun, imama yakın olun. Zîra kişi, uzaklaşmaya devam ede ede, girse bile cennette de geri kalır."* [Ebû Dâvud, Salât 232, (1108).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisteki *zikr*'den murad hutbedir. Hutbenin içerisinde hamdele, teşehhüd, salvele, mev'ıze gibi çeşitli zikirler bulunduğu için zikr denmiş olmaktadır.

2- Hadis, hutbe sırasında mümkün mertebe imama yakın durmayı tavsiye etmektedir. Böylece hutbeyi daha iyi dinleme ve anlama imkânı elde edilmiş olacaktır. Kişi özürsüz olarak hayır odaklarından uzakta kalmayı tercih ede ede, cennete girse bile az hayırla gireceği için, geri mertebelerde yer alacaktır. Bilindiği üzere cennette de, cehennem gibi pekçok mertebe vardır. Herkes dünyada elde ettiği kazanç nisbetinde âlî veya alçak ileri veya geri bir mertebe elde edecektir. Tîbî şu açıklamayı yapar: "Kişi, mukarreblerin (Allah'a yakın kimselerin) makamı olan ön saf ile hutbeyi dinlemeden uzak dura dura aşağıyı tercîh edenlerin safına itilir. Hadis, mescide geç gelenlerin davranışını kınamakta ve kendilerini, yücelerden aşağılara indiren düşüncelerinin bayağılığına dikkat çekmektedir."

"Girse bile" ifadesi cennetin yüce makamları varken, onlara tâlib olmayıp, sadece "girme" ile iktifa eden dûn-himmetlere târizde bulunmaktadır. Şu halde, mü'min dâima yücelere, en yüksek mertebelere tâlip olmalı, o mertebeyi kazandıracak amelleri yapma gayretine girmelidir (Mirkat'tan). Allah'ın rahmetine güvenerek, daima yüksekleri istemelidir.

2878 ١٢ – وعن أبى رِفاعة العدوى رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [انْتَهَيْتُ إلى رسول الله ﷺ وهو يَخْطُبُ. فقُلْتُ: يا رسول الله رَجُلٌ غريبٌ يسألُ عن دينه لا يدرى ما دينُه؟ فأقبَلَ علىَّ وترك خُطْبَتَهُ حتّى انتهى إلىَّ فأُتِىَ بكرسىٍّ من خشبٍ قوائمُه حديدٌ فقعد عليه وجعل يُعلِّمنى ممّا علَّمه اللهُ تعالى ثمّ أتى الخُطْبَة فأتمّ آخرها]. أخرجه مسلم والنسائى.

12 (2878)- *Ebû Rifâa el-Adevî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a geldim. Hutbe veriyordu. Ben:

"Ey Allah'ın Resûlü! Yabancı ve dinini bilmeyen bir kimseyim, sizden dinimin ne olduğunu soruyorum!" dedim. Bunun üzerine bana yöneldi, hutbesini bırakarak yanıma kadar geldi. Kendisine bir sandalye getirildi. Zannedersem ayakları demirdendi. Üzerine oturdu. Hemen Allah'ın kendisine öğrettiklerinden bana öğretmeye başladı. Sonra tekrar hutbesine dönerek, sonunu tamamladı." [Müslim, Cuma 60, (876); Nesâî, Zînet 123, (8, 220).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, Resulullah'ın ehem'le mühim karşısında ehemmi takdim ettiğini gösterir. Zira, cemaate hitap mühim idiyse de, dinini bilmediğini ve fakat öğrenmek istediğini beyan eden bir kimseye hemen din hususunda bilgi vermeyi daha mühim (ehem) görerek hutbeyi kesmiş ve o adamı irşâd buyurmuştur. Şu halde imânî irşad her çeşit ta'lîmden daha çok ehemmiyet taşımaktadır. Ulemâ iman ve İslâm hususunda aydınlanmak isteyen insana öncelik tanımanın vücûbunda müttefiktir.

2- *Hutbe* cuma hutbesi midir başka bir hitâbet midir, rivâyette belli değildir. İkisi de olabilir. Öyle ise cuma hutbesi bile olsa, imama bir şey sormak mümkündür. İmam da bu soruya cevap vermelidir.

2879 ١٣ – وعن عثمان رَضِىَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّه كان يقولُ في خُطْبَتِه: اسْمَعُوا وأَنْصِتُوا فإنَّ لِلْمُنْصِتِ الَّذى لا يَسْمَعُ مِنَ الحَظِّ مثلَ ما للْمُنْصِتِ السَّامِعِ]. أخرجه مالك.

13. (2879)- Hz. Osman (radıyallâhu anh) hutbelerine çoğu kere şu

husûsu hatırlatarak başlardı: "İşitin, kulak verin. Zîra işiterek, kulak verenle işitmeden kulak verenin sevaptan hissesi birdir." [Müslim, Cuma 8, (1, 104).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin aslı uzuncadır. *İbnu Deybe* özetleyerek almış. Aslında belirtildiğine göre, *Hz. Osman* buraya aktarılan sözleri hemen hemen her hutbesinde tekrar eder, çok az hutbede söylemezmiş.

2- Hz. Osman cemaate, hatipleri can kulağıyla dinlemenin ehemmiyetini belirtiyor. *Hz. Osman* "Sağırlık, uzaklık gibi bir sebeple hatibi işitemezseniz de sessiz olun, dinleme vaziyetinde kalın, böyle davrandığınız taktirde hatibin sözleri kulağınıza kadar ulaşmasa da, ulaşanların alacağı manevî ücret ve sevabı eksiksiz alacaksınız" demek istemektedir.

2880 ١٤ – وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قالَ رَسولُ اللّٰهِ ﷺ : إذا قُلْتَ لِصاحِبِكَ يَوْمَ الجُمُعَةِ وَالإمامُ يَخْطُبُ أنْصِتْ فَقَدْ لَغَوْتَ] . أخرجه الستة.

14. (2880)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cuma günü, imam hutbe okurken, sen (yanıbaşında konuşan) arkadaşına: "Sus!" desen boş laf etmiş olursun."* [Buhârî, Cuma 36, Müslim, Cuma 11, (851); Muvatta, Cuma 6, (1, 103); Ebû Dâvud, Salât 235, (1112); Tirmizî, Salât 368, (512); Nesâî, Cuma 22, (3 103, 104).]

AÇIKLAMA

Hutbe sırasında yanındakine "sus, dinle!" mânasına أنْصِتْ demekle ilgili açıklama daha önce (2851 ve 2852. hadisler) geçtiği için burada tekrar etmeyeceğiz.

DÖRDÜNCÜ FASIL

NAMAZ VE HUTBEDE KIRÂAT

2881 ١– عن عبيد الله بن أبى رافع قال: [اسْتَخْلَفَ مَرْوَانُ أبَا هُرَيْرَةَ عَلى المَدِينَة فَصَلَّى أبُو هُرَيْرَةَ الجُمُعَةَ وَقَرأَ بَعْدَ الحَمْدِ سُورَةَ الجُمُعَةِ في الأولى، وإذَا جَاءكَ المُنَافِقُونَ في الثَّانِيَةِ وَقَالَ: سَمِعْتُ رَسولَ اللهِ ﷺ يَقْرَأُ بِهِمَا]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

1. (2881)- *Ubeydullah İbnu Ebî Râfi* (rahimehullah) anlatıyor: "(Emevî halifelerinden) *Mervân, Ebû Hüreyre,* (radıyallâhu anh)'yi Medîne'ye halef tayin etti. Ebû Hüreyre, cumayı kıldırdı ve birinci rek'atte, el-Hamd sûresini okuduktan sonra Cuma sûresini okudu. İkinci rek'atte Ve izâ câeke'l-Münâfikûn'u okudu. Dedi ki:

"Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bunları okuduğunu işittim." [Müslim, Cuma 61, (877); Ebû Dâvud, Salât 242, (112); Tirmizî, Salât 374, (519).]

2882 ٢– وعن سمرة بن جندب رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسولُ اللهِ ﷺ يَقْرَأُ في الجُمُعَةِ بِسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الأعْلَى، وَهَلْ أتَاكَ حَدِيثُ الغَاشِيَةِ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

2. (2882)- *Semüre İbnu Cündüb* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cum'ada Sebbihisme Rabbike'l-A'lâ ve Hel etâke hadîsu'l-Gâşiye sûrelerini okurdu." [Ebû Dâvud, Salât 242, (519); Nesâî, Cum'a 39, (3, 111, 112).]

2883 ٣– وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قالَ: [كَانَ النَّبىُّ ﷺ يَقْرَأُ في الفَجْرِ يَوْمَ الجُمُعَةِ ألم تَنْزِيلُ في الأولى، وَفي الثَّانِيَةِ: هَلْ أتَى، وفي صَلاَةِ الجُمُعَةِ بِسُورَةِ الجُمُعَةِ وَالمُنَافِقِينَ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

3.(2883)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah

(aleyhissalâtu vesselâm) cuma günü sabah namazında Elif-lâm mîm Tenzîl'i birinci rek'atte; Hel Etâ'yı da ikinci rek'atte okurdu. Cuma namazında da Cuma ve Münâfıkûn sûrelerini okurdu."[Müslim, Cuma 64, (879); Ebû Dâvud, Salât 218, (1074); Tirmizî, Salât 375, (520); Nesâî, Cuma 38, (3, 111).]

2884 ٤ – وعن أم هشام بنت حارثة بن النعمان قالت: [مَا أَخَذْتُ ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ إلاَّ مِنْ لِسَانِ رَسُولِ اللهِ ﷺ يَوْمَ الْجُمُعَةِ يَقْرَأُ بِهَا عَلى الْمِنْبَرِ في كُلِّ جُمُعَةٍ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

4. (2884)- *Ümmü Hişâm Bintu Hârise İbnu'n-Nu'mân* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Kâf ve'l-Kur'âni'l-Mecîd sûresini, cuma günü minber üzerinden her cum'ada okurken Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kendi dillerinden aldım." [Müslim, Cuma 52, (873); Ebû Dâvud, Salât 229, (1100); Nesâî, Cuma 28, (3, 107.).]

2885 ٥ – وعن يعلى بن أمية رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ النَّبىَّ ﷺ: يَقْرَأُ عَلى المِنْبَرِ وَنَادَوْا يَا مَالِكُ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

5. (2885)- *Ya'lâ İbnu Ümeyye* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* minberde: وَ نَادَوْا يَا مَالِكُ (Zuhruf 77) diye okurken işittim." [Buhârî, Tefsir, Zuhruf 2, Bed'ü"l-Halk 6, 10; Müslim, Cuma 49, (871); Ebû Dâvud, Hurûf 1, (3992); Tirmizî, Salât 365, (508).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen rivâyetler, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cuma namazında ve hutbe sırasında okuduğu bazı sûreleri göstermektedir. Gerek namazda ve gerekse hutbe sırasında okunmasını taayyün eden bir sûre mevcut değildir. Kur'ân-ı Kerim'in her sûresi, her namazda okunabilir. Ancak Ashâb (radıyallahu anhüm), Resûlullah'ın hangi vakitte ne okuduğu, cuma günü sabahında, cuma namazında ne okuduğu hususlarında itina göstermiş ve tesbitlerini rivâyet etmiştir.

2- Son iki sûre Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hutbe sırasında da Kur'ân-ı Kerim'den bazı sûreleri okuduğunu gösteriyor. Bu da hutbede ne sûre okunacağı, ne de şu veya bu sûrenin okunacağı hususunda bir vecibe ifade etmez.

Azîmâbâdi, Ümmü Hişam hadisinin şerhinde şu açıklamayı dermeyan eder: "Hadiste, her cuma hutbe esnasında bir sûre okumanın meş-

ruluğuna delil vardır." Ulema demiştir ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu sûreyi okumayı tercih edişinin sebebi, sûrenin ölüm ve yeniden dirilme bahislerine şiddetli mev'ıze ve te'kidli zecrlere şâmil olmasıdır."

3- Hadis hutbede Kur'ân'dan bir parçanın okunmasına delildir. Ancak hemen belirtelim ki, hutbede bu sûrenin veya bir kısmının okunmasının bir vecibe olmadığı hususunda ulemâ icma etmiştir. Aleyhissalâtu Vesselâm'ın buna ısrarla yer vermesi şahsî bir tercihidir ve o da belirttiğimiz gibi mezkur sûrenin insanın akibetini hatırlatmada ve dolayısıyla nefisleri diyânete teşvikte en uygun bir muhtevada olmasından ileri gelmiştir.

4- *Nevevî* der ki: "Hadis, hutbede Kur'ân okumanın meşruiyyetine delildir, bu hususta ihtilaf yoktur. Ancak, bu kırâatın vacib olup olmadığı hususunda ihtilaf edilmiştir. Nezdimizde (Şâfiîler) vacibtir, en az miktarı da bir âyettir."

Hanefî mezhebinde, hutbede Kur'ân'a da yer vermek sünnettir.

5- Kırâat hutbenin neresinde olmalıdır? Bu hususta dört ayrı görüş ileri sürülmüştür:

★ İmam Şâfiî: "İki hutbeden birinde herhangi bir âyet okunur" der.

★ Şâfiîlerden bazıları: "Birinci hutbede okunur, Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer böyle yapardı..." demiştir.

★ Şâfiî fukahasından Iraklılar: "Her iki hutbede de caizdir" demiştir.

★ Dördüncü bir görüşe göre, kırâat birinci hutbede değil ikinci hutbede olmalıdır. Bunların delili, Câbir İbnu Semüre'nin Nesâî'de yer alan bir rivâyetidir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ayakta hutbe okur, sonra oturur, sonra kalkar, âyetler okur, Allah Teâlâ hazretlerini zikrederdi."

Bu rivâyet de belli sûre ve âyetleri değil Kur'ân'dan, her seferinde farklı yerler okuduğuna işaret eder.

BEŞİNCİ FASIL

CAMİYE GİRME VE OTURMA ÂDÂBI

2886 ١ – عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: لأن يصلي أحدكم بظهر الحرة خير له من أن يقعد حتى إذا قام الإمام يخطب تخطى رقاب الناس يوم الجمعة]. أخرجه مالك.

1. (2886)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Birinizin Harre'nin sırtında namaz kılması, onun için cuma günü oturup oturup da imam hutbeye başlayınca gelip cemaatin omuzlarını yararak cemaate katılmasından hayırlıdır." [Muvatta, Cuma 18, (1, 110).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis cuma günü mescide erken gelmeyi teşvik ediyor, sonradan gelip halkın omuzlarını yararak yer aramayı yasaklıyor.

2- Hadiste geçen *Harre,* Medîne'nin dışındaki siyah kayalağın adıdır. Renginin hararet sebebiyle siyahlaştığı kabul edilir. "Harre'nin kavurucu sıcağında namaz kılmak elbette ki müşkilatlı, belki de imkansız bir iştir. Ama cuma günü hiçbir mazeret yokken bekleyip bekleyip tam hutbenin başlaması anında gelip, önlerde yer aramak maksadıyla cemaati yararak ilerlemek kötü bir iştir. Bu kötü işe tevessül etmektense, Harre sırtlarında namaz kılmak kişi için daha hayırlıdır" denmektedir.

Cuma gününün âdâbını Ebû Dâvud'un bir rivâyetinde Aleyhissalâtu Vesselâm şöyle açıklamıştır: *"Kim cuma günü yıkanır, dişlerini fırçalar, koku sürünür, en güzel elbisesini giyer, çıkıp doğru mescide gelir, insanların omuzlarını yararak ilerlemeden yerini alır, sonra da kalkıp Allah'ın dilediği kadar namaz kılar, sonra imam hutbeye çıktığı zaman susup dinler, namazını bitirinceye kadar hiç konuşmazsa, o cuma ile diğer cuma arasındaki (küçük günahları) için kendisine kefâret olur."*

2887 ٢ – وللترمذى عن معاذ بن أنس مرفوعاً: [مَنْ تَخَطّى رِقَابَ النَّاسِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ اتُّخِذَ جِسْراً إلى جَهَنَّمَ].

2. (2887)- Tirmizî'de Mu'az İbnu Enes'ten merfu olarak şu rivâyet kaydedilmiştir: *"Cuma günü kim cemaatin omuzlarını yararak ilerlerse cehenneme bir köprü ittihaz olunur."* [Tirmizî, Salât 369, (513).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisten, insanları yararak ön kısımlarda yer aramanın kerâheti cuma gününe has olup diğer günlerde bu yasak yokmuş ma'nâsı çıkmaktadır. Âlimler, hadisi böyle anlamazlar. Bu ifadenin galip durumu esas aldığını, kerahetin diğer gün ve vakitlere de şâmil olduğunu belirterek, namaz için gelen cemaatin arkadan gelenlerce rahatsız edilmemesi gerektiğini belirtirler. Hatta âlimler, bunu sadece ibadet cemaatine değil, ilim vs. için teşkil edilen cemaatlere de teşmil ederler.

2- *Resûlullah,* cemaati yararak geçenlere ağır bir müeyyideyi haber veriyor: "Kendisi halkı çiğneyip geçtiği gibi, cehenneme giden yolda herkesçe çiğnenen bir köprü kılınmak..." Zîra derler "ceza amel cinsindendir."

3- Hadiste geçen اتَّخَذَ fiilini meçhul ve mâlûm her iki sûrette okumak mümkündür. Verilen mâna ve yorum meçhule göredir. Mâlûm okunursa mâna şöyle olur: "...cehenneme (götüren) bir köprü edinir." Yani "Halkı yararak öne geçme ameli sebebiyle, kendisi için cehenneme götüren bir köprü edinir." Ancak önceki okunuşta ma'nâ daha açık ve daha muvafık bulunmuştur. *Deylemî*'nin Müsnedü'l-Firdevs'te kaydettiği ibare de bunu te'yîd eder: جعله الله يوم القيامة جسراً "...Allah onu kıyâmet günü cehenneme bir köprü yapar."

2888 ٣ – وعن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يُقِيمَنَّ أحَدُكُمْ أخَاهُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ ثُمَّ يُخَالِفُ إلى مَقْعَدِهِ فَيَقْعُدُ فِيهِ. وَلَكِنْ يَقُولُ: افْسَحُوا]. أخرجه مسلم.

3. (2888)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Sizden kimse, cuma günü kardeşini kaldırıp sonra da yerine oturmasın. Lakin: "Açılın" desin." [Müslim, Selâm 27-30, (2178).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Müslim'de muhtelif vecihlerde gelmiştir. Mescide erkenden gelip oturan kimseyi kaldırıp yerine oturmak yasaklanmaktadır. Ne-

vevî bu yasağın tahrim ifade ettiğini belirtir. Bir yere oturan, orada oturma hakkını elde etmiştir, arkadan gelen bu hakkı alamaz. Oturanın kendi iradesi ile -hürmeten veya merhameten- kalkıp yer vermesi başka. Sâlim'in rivâyetine göre, *İbnu Ömer* (radıyallâhu anh) kendisi için ayağı kalkıp yerini verenlerin yerine oturmazmış. Şârihler bunu, tam içinden gelerek değil de başka duygularla yer vermiş olabileceği ihtimâline binaen yaptığını söylerler.

2- Hadisin Müslim'deki diğer bir vechinde bu yasağın, cuma gününe mahsus olmayıp, haftanın her günü için muteber olduğu tasrih edilir (2889).

3- *Nevevî* bu meselede bir istisnaya yer verir: Eğer mescidde fetva vermek, ilim tedris etmek veya halka Kur'an okumak için, selâhiyetli kişi, belli bir yere oturmayı adet edinmişse oraya başkası oturamaz. Oturduğu takdirde kaldırılması buradaki yasağa girmez.

2889 ٤– وعن نافع قال: [سَمِعْتُ ابنَ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا يَقُولُ: نَهَى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ أنْ يُقِيمَ الرَّجُلُ مِنْ مَجْلِسِهِ وَيَجْلِسَ فيهِ. قِيلَ لِنَافِعٍ فِي الْجُمُعَةِ؟ قَالَ فِي الْجُمُعَةِ وَغَيْرِهَا]. أخرجه الشيخان.

4. (2889)- *Nâfi* (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'i işittim, diyordu ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kişinin bir başkasını kaldırarak yerine oturmasını yasakladı." Nâfi'ye: "Bu yasak cuma'ya mı mahsus?" diye soruldu.

"Cum'a ve diğer günlerde!" diye cevap verdi." [Buhârî, Cuma 20, İsti'zân 31, 32; Müslim, Selam 28, (2177).]

2890 ٥– وعن معاذ بن أنس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [نَهَىٰ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ عَنِ الْحَبْوَةِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَالإمَامُ يَخْطُبُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

5. (2890) *Mu'az İbnu Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, cuma günü imam hutbe verirken hubve tarzında oturmayı yasakladı." [Ebû Dâvud, Salât 234, (1110); Tirmizî, Salât 370, (514).]

AÇIKLAMA:

1- *Hubve* (veya hıbve) tarzında oturmak, dilimizde adı olmayan bir oturuş tarzıdır; şöyle ki: Kişi kabaları üzerine oturur, dizlerini havaya diker, bacaklarını karnına yapıştırarak üzerinden kollarını kenetler.

Hattâbî: "Bu oturuşun hutbe vaktinde yasaklanması, uyku getirece-

ğinden abdestin bozulmasına zemin hazırlayacağındandır" der. Bu çeşit oturma, cum'a vakti ve hutbe esnası diye kayıtlanmadan mutlak bir üslubla da yasaklanmıştır. Zîra bu, tek parça elbise giyinen kimsenin avretinin açılması tehlikesini de taşımaktadır.

2- Ulemâ *hubve* tarzında oturmanın (ihtibâ) cuma günü mekruh olması hususunda ihtilaf etmiştir. İlim adamlarından bir kısmı mekruh olduğunu söylemiştir. Ebû Dâvud'un kaydına göre Übâde İbnu Nüsey bunlardandır. Yine Ebû Davud'un kaydına göre, İbnu Ömer, imam hutbe verirken ihtibâda bulunmuş, *Enes İbnu Mâlik, Şureyh, Saîd İbnu'l-Müseyyeb, İbrahim Nehâî, Mekhûl* vs. gibi bir kısmı da: "Bunda bir beis yoktur" demişlerdir. *İbnu Ebî Şeybe* de Musannaf'ında, Mekhûl, Atâ ve Hasan Basrî'nin ihtibâ'yı mekruh addetmeyip, hutbe sırasında bu tarz oturduklarına dair rivâyet kaydetmiştir.

Hülasa, Ebû Dâvud bu mevzudaki yasaklama hadisini sâbit bulmamışa benziyor. Sâbit bulsa da nazarında neshine dair bir kanaat mevcut. Zira ihtibâ'nın leh ve aleyhindeki rivâyetlere beraberce yer vermektedir.

Bazı âlimler: "İhtibâ'nın uykuyu celbetmesi bir vâkıadır, bu sebeple hutbe sırasında mekruh bilip, kaçınmak evladır" demiştir.

2891 ٦— وعن شداد بن أوس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [شَهِدْتُ مَعَ مُعَاوِيَةَ بَيْتَ الْمَقْدِسِ فَجَمَّعَ بِنَا فَنَظَرْتُ فَإِذَا جُلُّ مَنْ فِي الْمَسْجِدِ مِنْ أَصْحَابِ رَسُـــولِ اللّهِ ﷺ وَهُمْ مُحْتَبُونَ وَالإِمَامُ يَخْطُبُ]. أخرجه أبو داود.

6. (2891)- *Şeddad* İbnu Evs (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Muâviye (radıyallâhu anh) ile Beytu'l-Makdis'te hazır oldum. Bize cuma kıldırdı. Baktım ki, mescidde bulunanların çoğu Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashâbı idi ve imam hutbe verirken ihtibâ ederek oturmuşlardı." [Ebû Dâvud, Salât 234, (1111).]

AÇIKLAMA:

İhtibâ, *"hubve"* tarzında oturmaktır, bunun hükmü önceki hadiste açıklandı.

2892 ٧— وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [نَهَى رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَنِ التَّحَلُّقِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ قَبْلَ الصَّلاَةِ]. أخرجه رزين.

7. (2892)- *Amr İbnu Şu'ayb an ebîhî an ceddihî* (radıyallâhu anh) an-

latıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, cum'a günü namazdan önce cemaat teşkilini yasakladı." [Rezîn ilavesidir. Ebû Dâvud'da gelen bir hadisin parçasıdır. (Salât 220, (1079).]

AÇIKLAMA:

1- *Cuma* günü namazdan önce cemaat teşkilini yasaklayan bu rivâyetin Ebû Dâvud'daki aslı daha uzundur: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mescidde alış-verişi, yitik ilanını, şiir inşâdını yasakladı. Ve dahi namazdan önce tehalluk'u (halka teşkil etmeyi) yasakladı."

2- Mescidde şiir okunmasına ruhsat veren rivâyetler de mevcut. Bir kısmını daha önce zikrettik (2306).]

Irakî, şiiri yasaklayan rivâyetlerle tecviz eden rivâyetler arasındaki ihtilafı, iki açıdan te'lif eder:

1) Nehiy tenzîhe, ruhsat da cevazın beyanına hamledilir.

2) Ruhsat hadisleri, izin verilmiş olan güzel şiirlere hamledilir: Müşrikleri hicveden, Resûlullah'ı medheden, zühde ve güzel ahlâka teşvik eden şiirler gibi. Nehiy de tefâhura, mü'minleri hicve, yalana, içki, kadın vs'ye teşvik eden şiirlere hamledilir.

3- *Cemaat teşkili* diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı tehalluk'dur, halkalanmak demektir. Daha ziyade bir vaiz veya muallimin etrafında halka halka toplanmak kastedilir.

Hattâbî der ki: "Namazdan önce, ilim ve müzakere için toplanmak mekruh görülmüş ve namazla meşgul olup, hutbe ve zikre kulak vermek emredilmiştir. Bunlardan çıkılınca sıra toplanma ve halkanmaya gelebilir."

Tahâvî demiştir ki: "Mescid çok kalabalık olursa namazdan önce halka teşkili mekruhtur, değilse bir beis olmamalıdır."

Şu hususa da dikkat çekilmiştir: Cuma günü mü'minler erken gelip ön saflarda ve minbere yakın yer almaya teşvik edilmişlerdir. Halbuki halka teşkili safları kesebilir, önlerde yer almaya mâni olabilir, öyleyse cemaatleşme yasağı bu sebeple konmuş olabilir.

NOT: Tehalluk'un traş olmak ma'nâsı da mevcuttur. Bazı büyükler hadisten cuma günü namazdan önce saçın traş edilmesi yasaktır ma'nâsını da çıkarmıştır. Hattâbî bu te'vilin yanlışlığına dikkat çeker.

2893 ٨- وعن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [لَمَّا اسْتَوى رَسُولُ اللهِ ﷺ يَوْمَ الْجُمُعَةِ عَلى الْمِنْبَرِ. قالَ: اجْلِسُوا. فَسَمِعَ ذلِكَ ابنُ مَسْعُودٍ فَجَلَسَ عَلى بَابِ الْمَسْجِدِ فَرَآهُ رَسُولُ

الله ﷺ فقَالَ: تَعالَ يَا عَبْدَ الله بن مَسْعُودٍ]. أخرجه أبو داود.

8. (2893)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, cuma günü minbere çıkınca:

"Oturunuz!" dedi. Bunu *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) işitince olduğu yerde oturdu, tam mescidin giriş kapısının üstüydü. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu bu halde gördü ve:

"Gel! Ey Abdullah İbnu Mes'ud!" buyurdu. [Ebû Dâvud, Salât 226, (1091).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, hutbe sırasında imamın hutbe dışı kelamda bulunabileceğine delâlet eder. Ancak Hanefî fukahası, hutbe harici söz söylemeye cevaz vermezler, "Sadece, emr-i bilma'ruf'da bulunabilir" derler.

2- Hadis, Ashab-ı Kiram hazerâtının (radıyallâhu anhüm ecmâin) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* efendimizin emirlerine uymada nasıl isti'cal gösterdiklerini ortaya koymaktadır.

2894 ٩– وعن ابن عمر رضى الله عَنْهُما: [أنّ النَّبىَّ ﷺ قَالَ: إذَا نَعَسَ أحَدُكُمْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَلْيَتَحَوَّلْ مِنْ مَجْلِسِه ذلك]. أخرجه الترمذي وصححه.

9. (2884)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cum'a günü biriniz (mescitte) uyuklayacak olursa oturduğu yeri değiştirsin."* [Ebû Dâvud, Salât 239, (1119); Tirmizî, Salât 379, (526).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadislerinde cuma günü hutbe dinlerken uykusu gelen kimselere, bulundukları yeri değiştirmeyi tavsiye buyurmaktadır. Şârihler bunun hikmetini, "Hareket uykuyu kaçırır" diye izah ederler, Mamafih, uyku vasıtasıyla gaflet basmış olan yerin terkedilerek bir başka yere geçilmesi de bir başka hikmet olarak anlaşılmıştır. Nitekim *Resulullah* sabah namazı sırasında uyuyup kaldıkları vâdinin acilen terkedilmesini emretmişti (2342, 2344). Keza hadisler, namazı intizâren oturmayı "namaz"dan saydığı gibi, namazda uyuklamayı da şeytandan saymıştır. Böyle olunca yer değiştirme emri mescidde oturduğu halde zikir ve hutbe veya diğer faydalı bir şey dinlemekten gaflet gibi şeytana ait olan bir şeyin giderilmesi içindir.

2- Hadisin metninde "mescitte" tabiri geçmez. Ancak, rivâyetin Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'indeki vechinde bu tâbir yer alır. Oradan alarak parantez içerisinde kaydettik.

2895 - ١٠ وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا قالَ: [إنَّ أوَّلَ جُمُعَةٍ جُمِّعَتْ بَعْدَ جُمُعَةٍ في مَسْجِدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ في مَسْجِدِ عَبْدِ الْقَيْسِ بِجُوَاثَى مِنَ الْبَحْرَيْنِ]. أخرجه البخارى وأبو داود.

10. (2895)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mescidinde kılınan cumadan sonra ilk kılınan cuma namazı, Bahreyn köylerinden olan *Cuvâsâ*'daki Abdü'l-Kays mescidinde kılınan namazdı." [Buhârî, Cuma 11; Ebû Dâvud, Salât 216, (1068).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, cuma namazının farz olmasından hemen sonra köylerde de cuma namazının kılındığına şehadet etmektedir. Böylece hadis, *"Cuma namazı sadece şehirlerde kılınır, köylerde kılınmaz"* diyenlere de bir cevap olmakta, onları tekzib etmektedir. Zîra, İslâm'a ilk giren köylerden olan Abdü'l-Kays karyesi, cuma namazını Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın emriyle kılmış olmalıdır. Çünkü sahâbe-i kiram'ın vahyin nüzûlu sırasındaki âdeti şerî meselelerde Resulullah'ın emrinden, irşadından dışarı çıkmamak idi. Ayrıca sahâbenin şeriata uymayan tatbikatına vahiy müdahale etmekteydi. Şu halde, köylerde namaz caiz olmasaydı, bu hususu yasaklayan bir vahiy gelmeli idi. Nitekim Hz. Câbir ve Ebû Saîd (radıyallâhu anhümâ) azl'in caiz olduğunu söylerken, "Resulullah devrinde azl'e yer verirdik, caiz olmasaydı vahiy inerdi" meâlinde beyanda bulunarak bu delille istidlâl etmişlerdir.

2- *Cüvâsâ,* Bahreyn'de bir kale adıdır. Köylerde namaz kılınmayacağına kâni olanlar buranın şehir olduğunu söylemişlerdir. Ancak: "Oranın sonradan şehir haline gelmesi, bidâyette "köy" olduğunu yalanlayamaz" denilerek cevap verilmiştir. Gerçi aksi görüş sahipleri Hz. Ali ve Hz. Huzeyfe ve diğer bazılarından, "Cuma sadece şehirlerde kılınır, köylerde kılınmaz" meâlindeki bir kısım rivâyetleri göstermişlerdir. Bunların merfû değil, mevkuf olduğu söylenmiştir. Ayrıca bunlarla amelde teennîyi gerektiren daha sahih başka rivâyetler de var. Nitekim, *İbnu Ebî Şeybe*, Hz. Ömer'in Bahreyn ahâlisine: "Nerede olursanız cuma kılın" diye emir gönderdiğini rivâyet eder. Bu emir köyleri de şehirleri de içine alır. Bu mevzuda *Leys İbnu Sa'd* bir soru üzerine şu fetvayı vermiştir: كُلُّ مَدِينَةٍ أوْ قَرْيَةٍ فِيهَا جَمَاعَةٌ أُمِرُوا بِالْجُمُعَةِ "Cemaati olan her şehir ve köyde cuma emredilir."

Hz. Ömer ve *Hz. Osman* (radıyallahu anhümâ) zamanında Mısır ve Mısır sahillerinde yaşayan ahali, aralarında birçok sahâbî olduğu halde bunların emri ile cuma namazı kılmışlardır. Abdurrezzak'ın İbnu Ömer'den bir tahrici, O'nun Mekke ile Medine arasındaki su başlarında yaşayan küçük cemaatlerin (ehl-i miyâh) cuma kıldıklarına ve kimsenin de onları ayıplamadığına şahid olduğunu tesbit eder. *İbnu Hacer,* ref hükmünde olan bu rivâyeti kaydettikten sonra: "Sahâbe ihtilaf edince, merfûya dönmek vacib olur" kaidesini hatırlatır. Merfû'dan maksad Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den yapılan rivâyettir.

SEKİZİNCİ BÂB
YOLCU NAMAZI

(Bu babta üç fasıl var)

BİRİNCİ FASIL

NAMAZIN KASRI (KISALTILMASI)

İKİNCİ FASIL

İKİ NAMAZIN BİRLEŞTİRİLMESİ

ÜÇÜNCÜ FASIL

YOLCULUKTA NAFİLE NAMAZLAR

HAVF (KORKU) NAMAZI BÂBI

UMUMÎ AÇIKLAMA

Yolcuya şer'î ıstılahta müsâfir denir. Yolculuk'a da sefer veya müsâferet denir. Dinimiz kolaylığı esas prensip yaptığı için, yolculara bir kısım kolaylıklar, istisnâî hükümler getirmiştir. Yolcuyu ilgilendiren ahkâmların açıklanması ayrı bir mevzudur. Burada daha ziyade namazla ilgili hükümler mevzubahis olacaktır.

Yolcu (müsâfir) kime denir? Lügat olarak herhangi bir mesafeye gidene yolcu denirse de bir kimsenin şer'an yolcu sayılabilmesi için en az muayyen bir mesafeye gitmesi gerekir.

★ Bu mesafe *İmam-ı Âzam*'a göre mutedil bir yürüyüş ile üç günlük yani onsekiz saatlik bir mesafedir. İmam-ı Âzam bu ölçüyü Sahîheyn'de gelen لاَ تُسَافِرُ الْمَرْأَةُ ثَلاَثَةَ اَيَّامٍ اِلاَّ مَعَ ذِى مَحْرَمٍ **"Bir kadın, yanında bir mahremi olmadıkça üç günden fazla süren yere yolculuk yapamaz"** hadisinden almıştır.

★ Bir kısım Zâhirîler: "Üç millik mesafeye de gidilse namaz kasredilir" demişlerdir. Onlar bu hükümde şu âyetin zâhirini esas alırlar: وَاِذَا ضَرَبْتُمْ فِى الْاَرْضِ **"Yolculuk ettiğinizde... namazı kısaltmanızda size bir sorumluluk yoktur"** (Nisâ 101). Müslim ve Ebû Dâvud'da gelen bir rivâyette de: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* üç millik veya üç fersahlık mesafeye gitti mi namazı kısaltırdı" buyrulmuştur.

★ *Mâlik, Şâfiî* ve *Ahmed İbnu Hanbel*'e göre dört berîdlik mesafeye giden kimse yolcu sayılır ve namazı kısaltabilir. Bunlar 2898 numaralı hadise dayanırlar.

Günümüzde yolculuğun tesbiti bazı ihtilaflara sebep olmuştur. Şöyle ki, yolcu sayılmak için gideceğimiz mesafeyi mi esas almalıyız, gidilecek yeri, katedeceğimiz müddeti mi? Birinci durumda fazla bir problem

çıkmaz, Selef devrinde tesbit edilen yolculuk mesafesi bu gün de ölçü olarak alınır. Ama ikinci durumu, yani gideceğimiz hedefe varış müddetini esas alacak olursak, mesele biraz zorluk arzeder. Zîra günümüzde taşıt vasıtaları hız bakımından çok farklıdır ve hızları da eskiye nazaran pek fazladır. O kadar ki üç gün devam edecek bir yolculuk bile pek nadir hale gelmiştir. Türkiyemiz dahilinde normal taşıt vasıtası olan otomobille hiçbir noktaya varmak için üç günden fazla zamâna ihtiyacımız olmaz. Kıtalararası uzun seferler de umumiyetle uçakla yapıldığı için o çeşit yolculuklar da nâdiren üç günü geçer. Bu durumda yolculuğun tesbitinde üç şık var:

1) Ya selef döneminde tesbit edilen mesafe esas olacak.

2) Ya herkesin seyahat sırasında bindiği vasıtaya itibar olunup, onunla üç gün devam edecek mesafe esas alınacak.

3) Ya da çoğunluğun bindiği vasıta esas alınarak, onun üç günde katedeceği mesafe esas alınacak. Elmalılı Hamdi Efendi bu son görüşü benimsemiştir. Şöyle der: "...ancak üç günlük yolun şer'an sefer-i sahih olduğunda ittifak edilmiştir ve her gün için mutedil yürüyüş altı saatlik mesafe mikyas ittihaz olunmuştur. Binaenaleyh bunun mâdununda (aşağısında) sefer ismi katiyyetle sâbit değildir. Merâkıb-i beriyye ve bahriyye (kara ve deniz binekleri) gibi vasıta ile gidenler için de adeten umumî ve mutavassıt olan vesâitin tabiî ve âdi seyri mikyastır. Fevkalade serî veya fevkalade bati (ağır) olan hususi vasıtalara itibar yoktur. Çünkü hükmü hikmet fertte değil cinste itibar olunur. Bunun için karada yaya veya kârban yürüyüşü ve denizde de mutedil rüzgarla gemi yürüyüşü mikyas olunmuştur."

Hülasa *Elmalılı* merhum, yolculuk için karada onsekiz saatte trenin katedeceği mesafeyi, denizde de vapurun aynı müddet içerisinde katedeceği mesafeyi esas almak gerektiğinde cezmeder.

Diğer taraftan Diyanet İşleri Başkanlığı bu hususta, Selef devrinde tesbit edilen üç günlük yaya yürüyüşüyle katedilen mesafeyi yolculuk için esas almıştır, takrîbî 90 km'lik bir mesafe yapmaktadır. Binaenaleyh bu miktar uzaklığa gitmek isteyen kimse, hangi vasıtaya binerse binsin yolcu sayılmalıdır. Bu görüşte olan *Ömer Nasûhi Bilmen,* Büyük İslam İlmihali nam eserinde şöyle der: "Tren ve uçak ile olan yolculuklarda katedilecek arazinin kaç fersah olduğu nazara alınır, en az onsekiz fersahlık bir mesafe katedilmiş olunca, sefer müddeti tahakkuk etmiş, sefer hükmü cereyan etmeye başlamış olur. Artık seyir vâsıtalarının halini nazara almaya ihtiyaç kalmaz.

Filhakika eimme-i selâse [Şâfiî, Mâlik, Ahmed (rahimehumullah)] de bu fersah cihetini kabul etmişlerdir. Sefer müddeti, İmam Mâlik ile *İmam Ahmed*'e göre "16" fersah, yani "48" mildir. Bir mil ise altıbin el arşındır. Bu halde müddet-i sefer, seksen buçuk kilometre ile yüz kırk kilometreye müsâvi bulunmuş olur." İmam Şâfiînin kavl-i cedîdine göre de "48" mildir. Kadîm kavline göre de bir gün bir gecedir.

Meseleye *Bediüzzaman* bir başka açıdan yaklaşır. Günümüzde nakil vasıtalarının sürat ve konforca ileri bir seviyeye ulaştığını göstererek, "yolculukta artık meşakkat kalmamıştır, yolculuğun getirdiği kolaylık ve ruhsatlara hacet kalmamıştır" şeklinde fikir yürütenlere cevap olabilecek mahiyette olmak üzere şöyle der: "Bir hükmün hikmeti ayrıdır, illeti ayrıdır. Hikmet ve maslahat ise tercihe sebeptir, icaba, îcada medar değildir. İllet ise, vücuduna medardır. Meselâ: "Sefer"de namaz kasredilir, iki rek'at kılınır. Şu ruhsat-ı şer'iyyenin illeti seferdir. Hikmeti ise meşakkattir. Sefer bulunsa, meşakkat hiç olmazsa da namaz kasredilir. Çünkü illet var. Fakat sefer bulunmasa, yüz meşakkat bulunsa, namazın kasredilmesine illet olamaz."

Bediüzzaman burada, yolculuk için "mesafe mi" "vâsıta mı" esas alınmalıdır? sorusuna cevap getiriyor, "yolculuk" tahakkuk edince rahatlığa bakılmaksızın yolculuk ahkâmına uyma gereğine dikkat çekiyor.

Seferle İlgili Bazı Bilgiler:

★ Bir yere hem deniz ve hem de karadan gidilse, yolcunun gideceği yola itibar olunur. Sözgelimi deniz yolu ile on saatte, kara yoluyla onsekiz saatte ulaşılıyorsa; karadan giden, yolcu sayılır, öbürü sayılmaz.

★ Karayollarında mesafe esas alınır, vasıta değil. En az onsekiz fersahlık mesafeye giden kimse hangi vasıta ile giderse gitsin yolcu sayılır.

★ Yolculuk, bulunduğu beldenin gidilen istikametteki son evlerinin de geçilmesiyle başlar. Şehrin dışındaki bağlar, bostanlar, bekçilere, bostancılara ait kulübeler şehirden sayılmaz, yolculuğun başlaması için bunların da geçilmesi beklenmez.

★ Yolcu, vatanına döner dönmez yolculuktan çıkar. Fakat gittiği yere ulaşınca hemen yolculuktan çıkmaz. Orada onbeş günden az kalmaya niyyet etmiş ise, yolculuk vasfı devam eder. En az onbeş gün kalmaya niyyet etmiş ise yolculuk varır varmaz sona erer. Onbeş gün ikâmete niyyet etmeyip bugün-yarın döneyim derken uzun müddet kalan kimse hep müsâfirdir.

★ Komutana tabi olan er, kocasına tabi olan kadın, efendisine tabi olan köle gibi, bir başkasına tabi olan kimse, ne kadar kalacağı belirtilmediği müddetçe yolcu sayılır.

YOLCULUGUN HÜKMÜ:

★ Yolcu dört rek'atli namazlarını iki kılar, namazın nafilelerini terkedebilir. Şâfiî mezhebinde ise iki veya dört kılmakta muhayyerdir.

★ Ramazan orucunu te'hîr edebilir.

★ Ayaklarını mesh müddeti üç gün üç gece olur.

★ Cuma namazı farziyyetten düşer.

Yolculukla ilgili teferruât ilmihal kitaplarında görülmelidir.

BİRİNCİ FASIL

NAMAZIN KASRI (KISALTILMASI)

Kasr, taksîr, iksâr gibi üç ayrı kelimeyle ifade edilebilen hal, yolculuk sırasında dört rek'atli namazların iki rek'at olarak kılınmasıdır. Üç kelime de caiz ise de kasr daha çok kullanılır. Ulemâ iki ve üç rek'atli namazlarda kasr olmayacağı hususunda icma eder. Nevevî der ki: "Her mübah seferde kasrın caiz olmadığı hususunda cumhur ittifak eder." Selef'ten bir kısmı, kasrın caiz olması için seferde korkuyu, bir kısmı seferin hacc veya umre, veya cihad için olmasını, bazısı tâat seferi olmasını şart koşmuştur. *Ebû Hanîfe* ve Sevrî tâat veya mâsiyet, her çeşit seferin aynı hükme tâbi olduğunu, hepsinde kasrın bulunduğunu söylemiştir.

2896 ١ – عن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [صَلَّيْنَا الظُّهْرَ مَعَ رسول الله ﷺ بِالْمَدِينَةِ أَرْبَعاً. وَخَرَجَ يُرِيدُ مَكَّةَ فَصَلَّى بِذِى الْحُلَيْفَةِ الْعَصْرَ رَكْعَتَيْنِ]. أخرجه الخمسة.

1. (2896)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Medîne'de öğle namazını Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile dört rek'at kıldık. Mekke'ye gitmek üzere yola çıkıp Zülhuleyfe'ye gelince ikindiyi iki rek'at kıldı." [Buhârî, Taksîrû's-Salât 5, Hacc 24, 25, 27, 117, 119, Cihâd 104, 126; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 11, (690); Ebû Dâvud, Salât 271, (1202); Tirmizî, Salât 391, (546); Nesâî, Salât 17, (1, 237).]

AÇIKLAMA:

1- Buhârî bu hadisi birçok bâbta zikreder. Kasru's-Salât bölümünde hadisin ilk zikredildiği bâb, "(Kişi seyahat için hareket edince) bulunduğu yeri çıktı mı namazı kısaltır" adını taşır. Burada Aleyhissalâtu Vesselâm'ın Mekke'ye müteveccihen Medine'den ayrılıp Zülhuleyfe nâm mevkiye gelmiş olması mevzubahistir. *Medîne*'de öğle namazı kılındığına göre ikindi namazının kılındığı yer olan Zülhuleyfe çok uzak olmamalıdır. Nitekim bu mevkinin Medîne'ye uzaklığı altı mildir.

İbnu'l-Münzîr der ki: "Ulema, sefere niyet eden kimsenin, bulunduğu yerin dış evlerini çıkar çıkmaz namazını kasredeceği hususunda icma eder."

Evleri tamamen çıkmadan önce kasretme hususunda ihtilaf edilmiştir. Cumhur, bütün evlerin çıkılması gereğine hükmetmiştir. Kûfîlerden bazıları: "Kişi sefere niyet eder etmez artık namazı iki kılar, evinde bile olsa" demiştir. Bunlardan bazısı: "Merkebine bindikten sonra dilerse kasreder" demiştir.

İbnu Hacer: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sefere niyet edince *Medîne*'yi çıkmazdan önce namazı kasrettiğine dair örnek bilmiyorum" der.

2- Sadedinde olduğumuz hadisten hareketle: "Kısa mesafeye giden kimse de namazı kasredebilir, mübahtır" diye hüküm çıkaran olmuş ise de bu görüş şu mülâhaza ile reddedilmiştir: "Hz. Peygamber, *Zülhuleyfe'* ye kadar olan mesafeyi kasdettiği için kasretmiş değildir. Mekke'ye gitmek üzere yola çıkmıştır, yol üzerinde ilk menzil (mola yeri) *Zülhuleyfe'* dir, buraya kadar geçen zaman içerisinde zaten başka bir namaz vakti girmiş değildir. Öyle ise, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaz vaktinin girmesiyle ilk menzilde durmuş ve kasrederek namazını kılmıştır."

3- Bu hadiste, *"Yolcu, geceye girmedikçe namazı kasretmez"* diye hükmeden Mücâhid'e karşı da delil mevcuttur.

2897 ٢ـ وعنه رَضِىَ اللهُ عَنْهُ: [وَقَدْ سُئِلَ عَنْ قَصْرِ الصَّلاَةِ. فَقَالَ: كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ إذَا خَرَجَ مَسِيرَةَ ثَلاَثَةِ أمْيَالٍ أوْ ثَلاثَةِ فَرَاسِخَ « شك شُعبة » صلّى رَكْعَتَيْنِ].

أخرجه مسلم وأبو داود.

2. (2897)- Yine *Hz. Enes* (radıyallâhu anh)'in anlattığına göre kendisinden kasru's-salât yani namazın kısaltılması hakkında sorulmuştu. Şöyle cevap verdi:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* üç millik mesafeyi veya -Şu'be' nin şekkine göre- üç fersah mesafeyi dışarı çıktı mı iki rek'at kılar." [Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 12, (691); Ebû Dâvud, Salât 271, (1201).]

2898 ٣ـ وعن مالك: [أنَّهُ بَلَغَهُ أنَّ ابنَ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا كَانَ يَقْصُرُ الصَّلاَةَ فِي مِثْلِ مَا بَيْنَ مَكَّةَ وَالطَّائِفِ، وفي مِثْلِ مَا بينَ مكَّةَ وعُسْفَانَ، وفي مِثْلِ مَا بَيْنَ مَكَّةَ وَجِدَّةَ. قالَ مالكٌ: وذلك أربعة بُرُدٍ].

« البرد » جمع بريد، والبريد اثنا عشر ميلا، وقيل ستة أميال.

3. (2898)- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre, İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) *Mekke-Tâif* arasındaki kadar, *Mekke-Usfân* arasındaki kadar ve keza *Mekke-Cidde* arasındaki kadar mesâfede namazı kasrediyordu."

Mâlik der ki: "Bu mesafeler dört berîd'dir." [Muvatta, Kasru's-Salât 15, (1, 148).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis de İmam Mâlik'in belâgât denen muallak (senedsiz) hadislerinden biridir.

Ebû'l-Velîd el-Bâcî der ki: "Mâlik, sahâbenin fiilini aksettiren bu çeşit rivâyetleri çokça yapmıştır. Çünkü bunlar, onun nazarında, Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın fiilini aksettirmekten uzak değildir." *İbnu Hacer* bu hadisin *İbnu Abbâs*'tan Dârakutnî tarafından merfû olarak şu şekilde rivâyet edildiğini belirtir: يَا أَهْلَ مَكَّةَ لاَ تَقْصُرُوا الصَّلاَةَ فِى أَدْنَى مِنْ أَرْبَعَةِ بُرُدٍ مِنْ مَكَّةَ إِلَى عُسْفَانَ *"Ey Mekkeliler, dört berîdden, yani Mekke-Usfân arasından daha kısa mesafeler için namazı kasretmeyin."*

2- Bürüd, "berîd'in cem'idir. Berîd, bir mesafe ölçüsüdür. Bir berîdin dört fersah veya oniki mil tuttuğu belirtilir.[50] Zürkânî namazın kısaltılma mesafesini belirleyici, yine İbnu Abbâs'tan başka rivâyetler kaydeder: "Namaz ancak bir günlük mesafede kasredilir, daha aşağıda kasredilmez", "Namaz bir gün ve gece yürüme mesafesinde kasredilir..."

Zürkânî bu rivâyetleri şöyle te'lif eder: "Dört berîdlik mesafeyi bir günde katetmek mümkündür."

Şu halde, İbnu Abbâs'a göre namazı kısaltma mesafesi onaltı fersah veya kırksekiz mil uzaklıktaki hedeftir. Bu miktar uzaktaki bir yere gitmek üzere evden çıkan kimse, bulunduğu şehrin dış evlerini terkeder etmez artık yolcudur, namazı kısaltabilir.

Zürkânî, İmam Şâfiînin, Ahmed İbnu Hanbel ve bir grup ulemânın bu görüşü benimsediklerini kaydettikten sonra İbnu'l-Kâsım'ın, "İmam Mâlik, "Namazı kısaltma miktarı bir gece ve gündüz yürüme mesafesidir" sözünden rücû etmiştir" dediğini kaydeder.

2899 ٤ - وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا قال: [خَرَجَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ مِنَ الْمَدِينَةِ إِلَى مَكَّةَ

50- Bir mil dörtbin zirâdır. Bir zirâ 50-70 cm'lik bir uzunluktur. Şu halde bir berîd 64 zirâ yapar, bu da asgari 32 km'dir.

لاَ يَخَافُ إلاَّ رَبَّ الْعَالَمِينَ، فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ]. أخرجه الترمذي وصححه والنسائى.

4. (2899)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine'den Mekke'ye gitmek üzere yola çıktı. Rabbülâlemîn'den başka hiç bir şeyden korkmuyordu. Yolda namazı ikişer ikişer (yani kasrederek) kıldı." [Tirmizî, Salât 391, (547); Nesâî, Taksîru's-Salât 1, (3, 117).]

AÇIKLAMA:

Hadiste, namazı kısaltma hâdisesinin korku haline has olduğunu söyleyenlere cevap vardır ve o düşünce reddedilmektedir. Böyle düşünenler, namazın kısaltılmasına temas eden âyetin zâhirini esas almışlardır: **"Yolculuk ettiğinizde kâfirlerin size bir fenalık yapmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızda size bir sorumluluk yoktur..."** (Nisâ 101). Halbuki Cumhur, meseleyi değerlendirirken "korku" mefhumunu nazar-ı dikkate almaz. Dolayısiyle sefer oldu mu korku olmasa da namaz kasredilir. Bu hususta Hz. Ömer Resûlullah'a sormuş, Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Yolculuk hali olunca namazın kasredilmesi Allah'ın size bir sadakasıdır"* mânasında صَدَقَةٌ تَصَدَّقَ اللّٰهُ بِهَا عَلَيْكُمْ diye cevap vermiştir. Netice itibariyle sahâbe, bu âyetten, seferde korku kaydı olmaksızın mutlak olarak namazın kasrını anlamıştır.

Bir rivâyette Ebû Hanzala der ki: *"İbnu Ömer'*e sefer sırasında kılınacak namazdan sordum:

"İki rek'attir" dedi. Ben:

"Ama Cenâb-ı Hakk "...korkarsanız" diyor, halbuki biz emniyet içerisindeyiz!" dedim. Bana:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünneti böyledir" diye cevap verdi."

2900 ٥– وعن أنس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ مِنَ الْمَدِينَةِ إلَى مَكَّةَ. فَكَانَ يُصَلِّى رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ، حَتَّى رَجَعْنَا إلَى الْمَدِينَةِ. قِيلَ لَهُ: أقَمْتُمْ بِمَكَّةَ شَيْئاً؟ قَالَ أقَمْنَا بِهَا عَشْراً]. أخرجه الخمسة.

5. (2900)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte Mekke'ye gitmek üzere Medîne'den çıktık. Efendimiz yolda namazları ikişer ikişer kılıyordu. Medîne'ye dönünceye kadar hep böyle yaptı."

Enes'e:

"Mekke'de ne kadar kaldınız?" diye sorulmuştu:

"Orada on gün kaldık" dedi." [Buhârî, Taksîr 1, Megâzî 52; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 15, (693); Ebû Dâvud, Salât 279, (1233); Tirmizî, Salât 392, (548); Nesâî, Taksîru's-Salât 4, (3, 121).]

2901 ٦– وعن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما قال: [أَقَامَ النّبىُّ ﷺ تِسعَ عَشْرَةَ يَقْصُرُ الصَّلاَةَ. وَكُنَّا إذا سَافَرْنا فَأَقَمْنَا تِسعَ عَشْرَةَ قَصَرْنَا وإنْ زِدنَا أَتْمَمْنَا]. أخرجه الخمسة إلا مسلماً.

وفي أخرى لأبى داود: « سَبعَ عَشْرَةَ ».

وفي أخرى للنسائى: « أَقَامَ بِمَكَّةَ عَامَ الْفَتْحِ خَمْسَ عَشْرَةَ يَقْصُرُ الصَّلاَةَ ».

6. (2901)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (Mekke'de) ondokuz gün ikâmet etti ve namazları kasretti. Biz de (bundan böyle) sefer yapıp ondokuz gün ikâmet ettik mi namazları hep kasrederdik, ondokuzundan fazla kaldık mı artık dörde tamamlardık." [Buhârî, Taksîr 1, Megâzî 52, Ebû Dâvud, Salât 279, (1230, 1231, 1232); Tirmizî, Salât 392, (549); Nesâî, Taksîru's-Salât 4, (3, 121).]

Ebû Dâvud'un bir diğer rivâyetinde "...Onyedi gün" denmiştir. Nesâî'nin bir diğer rivâyetinde: "Fetih senesinde Mekke'de onbeş gün ikâmet etti ve namazları bu esnada kasretti." denmiştir.

2902 ٧– وعن عمران بن حُصين رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما قال: [شَهِدْتُ عَامَ الْفَتْحِ مَعَ النّبىِّ ﷺ بِمَكَّةَ، فَأَقَامَ بِمَكَّةَ ثَمَانِى عَشرَةَ لَيْلَةً لاَ يُصَلِّى إلاَّ رَكْعَتَيْنِ وَيَقُولُ: يَا أَهْلَ الْبَلَدِ صَلُّوا أَرْبَعاً فإنَّا سَفْرٌ]. أخرجه أبو داود. « السَّفْرُ » القوم المسافرون.

7. (2902)- *İmrân İbnu Husayn* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Fetih günü, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte Mekke'de hazır bulundum. Mekke'de onsekiz gece kaldı, bu esnada namazları hep iki kıldı. Şöyle hitabediyordu:

"Ey bölge halkı! Siz bize bakmayın, dört kılın. Biz hep yolcuyuz (bu sebeple kasrederek iki kılıyoruz)." [Ebû Dâvud, Salât 270, (1229).]

2903 ٨– وعن جابر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [أَقَامَ النّبىُّ ﷺ بِتَبُوكَ عِشْرِينَ يَوْماً يَقْصُرُ الصَّلاَةَ]. أخرجه أبو داود.

8. (2903)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-*

salâtu vesselâm) Tebük'de yirmi gün ikâmet etti ve namazları hep kasretti." [Ebû Dâvud, Salât 280, (1235).]

AÇIKLAMA:

1- Son dört hadis, *Resûlullah*'ın farklı seferlerdeki ikâmetgah müddetini belirtmektedir. Şöyle ki:

★ Enes hadisi (2900) Veda haccı ile ilgilidir. On gün kalmıştır.

★ İbnu Abbâs hadisi (2901) Mekke fethiyle ilgilidir. Ondokuz gün kalmıştır.

★ İmrân İbnu Husayn hadisi, (2902) Fetih günüyle alakalı, onsekiz gün kalmıştır.

★ *Câbir* hadisi (2903) Tebük seferiyle ilgili ve yirmi gün kalmıştır.

2- İbnu Abbâs hadisinin buradaki vechi Fetih sırasında Mekke'de ondokuz gün kalındığını belirtirken, bir başka vechinde 15 gün kalındığını söyler. İmrân hadisi ise 18 gün kalındığını söylüyor. Beyhakî bu ihtilâfı şöyle cem eder: "19 gün diyen, Mekke'ye giriş ve Mekke'den çıkış günlerini de sayıya dahil etmiş olmalı. 17 diyen şu halde bu iki günü hesaba katmamış oluyor. 18 diyen bu iki günden birini saymamış olmaktadır." 15 diyen rivâyeti ise Nevevî zayıf addetmiştir. Sahih olması halinde râvinin, aslı on yedi addedip, bundan giriş ve çıkış günlerini hazfettiğine hamledilir. Bu durumda bütün rivâyetleri içine alması sebebiyle 19 diyen hadisi hepsine müreccah kabul edebiliriz.

3- *Kûfe* âlimleri ve Sevrî 15 günden bahseden rivâyeti, "en az" miktarı ihtiva ettiği için esas alırlar. Ziyadelerin de tesadüfen vâki olduğuna hamlederler.

4- *Şâfiî* hazretleri İmrân İbnu Husayn hadisini esas alır. Ancak nezdinde o hadis, gittiği yerde ikâmet edeceği kesinlik kazanmayan kimse hakkında mûteberdir. Şâfiî'ye göre bir kimse, gittiği yerde girip çıkma günlerinden başka tam dört gün ikâmete niyet etti mi, artık namazları tam kılar. Mâlikîler de dört gün kalmaya niyet ettikleri takdirde namazı tam kılarlar.

5- Hanbelîlere göre, bir yerde mutlaka ikâmete niyet eden veya yirmi vakit namazdan ziyade farz olacak bir müddetle ikâmete niyette bulunan kimse mukîm sayılır, namazını kasretmez.

6- *Câbir* hadisinde yirmi gün ikâmet etmelerine rağmen hep kasretmeleri, Tebük'te kaç gün kalacakları, ne zaman dönecekleri önceden ka-

rarlaştırılmadığı içindir. Bu suretle uzun müddet kalınsa da yolculuk halinden çıkamaz.

2904 ٩- وعن حارثة بن وَهْب رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ وَنَحْنُ أَكْثَرُ مَا كُنَّا قَطُّ وَآمَنُهُ بِمِنَى رَكْعَتَيْنِ]. أخرجه الخمسة.

9. (2904)- *Hârise İbnu Vehb* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mina'da bize, sayıca en çok olduğumuz ve en ziyade güven içinde olduğumuz bir zamanda namazı iki rek'at kıldırdı." [Buhârî, Taksîr 2, Hacc 84; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 21, (696); Ebû Dâvud, Hacc 77, (1965); Tirmizî, Hacc 52, (882); Nesâî, Taksîru's-Salât 3, (3, 119, 120).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *"namaz korku halinde kasredilebilir"* diyenleri tekzib eder. Çünkü Resûlullah hacc sırasında Mina'da hiçbir korku olmadığı halde namazı iki rek'at kıldırmıştır.

Şu halde, namazın kasredilmesinin asıl sebebi yolculuk hâlidir. Korku, meşakkat gibi durumlar, maslahattır. Öyle ise, asıl sebep olunca namaz kasredilir. Maslahat olmasa yine kasredilir. Aksi halde, yolcu olmayan kimse korksa veya meşakkate düşse namazı kasredemez, tam kılar.

2905 ١٠- وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [صَلَّى رَسُولُ اللهِ ﷺ بِمِنَى رَكْعَتَيْنِ، وَأَبُو بَكْرٍ بَعْدَهُ، وَعُمَرُ بَعْدَ أَبِى بَكْرٍ، وَعُثْمَانَ صَدْراً مِنْ خِلاَفَتِهِ رَضِىَ اللهُ عَنهم، ثُمَّ إِنَّ عُثْمَانَ صَلَّى بَعْدُ أَرْبَعاً، فَكَانَ ابنُ عُمَرَ إِذَا صَلَّى مَعَ الإِمَامِ صَلَّى أَرْبَعاً. وَإِذَا صَلَّى وَحْدَهُ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ]. أخرجه الشيخان والنسائى.

10. (2905)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mina'da bize iki rek'at kıldırdı, arkasından Ebû Bekr de öyle kıldırdı. Ebû Bekr'den sonra Hz. Ömer ve hilafetinin başında Hz. Osman (radıyallâhu anhüm) da iki kıldırdılar. Sonra Hz. Osman dört rek'atli olarak kıldırdı. İbnu Ömer imamla kılarsa dört kılardı, yalnız kılınca da iki kılardı." [Buhârî, Taksîru's-Salât 2, Hacc 84; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 17, (694); Nesâî, Taksîru's-Salât 3, (3, 121).]

AÇIKLAMA:

Mina'da taşlama günleri sırasında namaz kaç rek'at kılınacak? Bu,

selef uleması arasında ihtilaf mevzuu olmuştur. Yolcu durumunda olanlar için iki rek'at kılacağı sâbittir. Ancak Mina'da mukîm olan kaç kılacaktır. Orada iki kılmak sefere binaense, mükîm dört kılar, ama nüsük'e binaen ise onun da iki kılması gerekir. Anlaşılacağı üzere Mina'da namazın iki kılınmış olması nüsük yani hacc âdâbının bir gereğine binaen mi, yoksa sefere binaen mi bu hususta ihtilaf edilmiştir.

İmam Mâlik'e göre Mekkeliler, Mekke'de tam kılarsa da Mina'da kasreder. Mina'da mukîm olanlar orada tam kıldıkları halde Mekke ve Arafat'ta kasredip iki kılarlar. Halbuki Mekke ile Mina arası bir fersahtır ve arada müsâferet yoktur. Öyleyse burada iki kılınması, yolculuk sebebiyle değil, hacc menâsikine has bir hususiyetten dolayıdır. Nitekim *Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)* Veda Haccı sırasında Mina'da namazı kasrederek iki rek'at kıldırırken, kendisine uyan müsâfir, mükîm bir tefrîk yapmamış, Mekke ahalisine de: "Ey Mekkeliler biz yolcuyuz iki kılarız, siz mükîmsiniz dörde tamamlıyacaksınız!" diye bir uyarıda bulunmamıştır. Halbuki, haccın her menâsikini tâlim buyuran Efendimiz bu hususu da beyan etmeli idi; makam beyan makamıydı. Böyle bir beyanda bulunmadığına göre Mina'da namazın kasrı nüsük'ten dolayıdır. *Hz. Ebû Bekr* ve *Hz. Ömer* (radıyallâhu anhümâ) aynı sünneti devam ettirmişlerdir.

Hz. Osman'ın ve İbnu Ömer'in tutumundan şu yoruma gidilmiştir: Mukîm olanlar yani Mekke ve Mina'da oturanlar veya uzaktan gelmiş hacı olsa bile müsâfirlik vasfını kaldıracak bir müddet Mekke'de kalmaya niyet etmiş olan için Mina'da kasretmek de, tam kılmak da caizdir. Hz. Osman (radıyallâhu anh)'ın hilafetinin ilk altı veya sekiz senesinde kasrettiği halde, sonradan tam kılmaya başlaması iki sebeple îzah edilmiştir.

1) Kasr da itmam da caizdir, ibadetin meşakkatli olanı efdal olduğu için sonradan dört kılmayı tercih etti, çünkü dört daha meşakkatlidir.

2) Hacc'dan sonra Mekke'de bir müddet daha kalmaya niyet etmiş olarak gelmiş bulunuyordu veya Tâif'te mülk edinmişti, oraya yerleşmek istiyordu, dolayısıyle oranın mükîmi sayılırdı (müteakip hadiste bunu göreceğiz).

Ne var ki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünnetine uygun olanı, kasretmek olduğu için Osman (radıyallâhu anh) Efendimize Ashâb'tan bazıları târizde bulunmuştur.

Ancak, ehl-i ilmin çoğunluğu -ez cümle *Atâ, Zührî, Süfyan-ı Sevrî, Kûfe* ulemâsı, *Ebû Hanîfe* ve Ashâbı, *İmam Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel,*

Ebû Sevr Mekke'nin Mina ve Arafat'a uzaklığı namazı kasretmeyi gerektiren mesafeye ulaşmadığı için, Mekkelilerin namazlarını kasredemiyeceklerine hükmetmişlerdir. Bunlar bu beldelerle yeryüzünün başka yerleri arasında bir fark gözetmezler.

Başta söylediğimiz gibi, -Hz. Osman'ın sonradan dört kılmasının sebebi dahil- mevzuya giren bir kısım teferruât üzerine ulemânın münâkaşası var, teferruâta girmeyeceğiz. Müteakip birkaç rivâyet, mevzu üzerindeki münâkaşalar hakkında fikir verecektir.

2906 ١١ – وعن عثمان رَضِىَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّهُ لَمَّا اتَّخَذَ الأَمْوَالَ بِالطَّائِفِ وَأَرَادَ أَنْ يُقِيمَ بِهَا صَلَّى بِمِنى أَرْبَعاً، ثُمَّ أَخَذَ بِهِ الأَئِمَّةُ بَعْدَهُ]. أخرجه أبو داود.

11. (2906)- *Hz. Osman* (radıyallâhu anh)'dan anlatıldığına göre, Tâif'de emvâl edinip orada ikâmet etmeyi arzu ettiği zaman Mina'da dört rek'at kıldı. Sonra imamlar bununla amel ettiler." [Ebû Dâvud, Menâsik 76, (1961-1964).]

AÇIKLAMA:

Hz. Osman'ın sonradan Mina'dan namazları tam kılışının sebebi olarak bu durum gösterilmiştir. Tâif'de emvâl edinip orada yerleşmeye karar verince, kendini *Tâif* ve civarında müsâfir değil, mukîm addetmiş olmalıdır. Müteakip rivâyette de görüleceği üzere Zührî bu görüştedir. İbnu Abbâs da: "Müsâfir, ehline veya sürüsüne döndü mü artık namazı tam kılar" kanaatindedir. *Ahmed İbnu Hanbel* de bu görüştedir.

Bu rivâyet munkatî olduğu için birçok fakih bununla ameli reddetmiştir.

2907 ١٢ – وفي رواية: [إِنَّمَا صَلَّى أَرْبَعاً لأَجْلِ الأَعْرَابِ لأَنَّهُمْ كَثُرُوا عَامَئِذٍ فَصَلَّى بِالنَّاسِ أَرْبَعاً لِيُعَلِّمَهُمْ أَنَّ الصَّلاَةَ أَرْبَعٌ].

وفي أخرى: «أَنَّهُ اجْمَعَ عَلَى الإِقَامَةِ بَعْدَ الحَجِّ».

«الإِجْمَاعُ» الْعَزْمُ وَالنِّيَّةُ على الشئ.

12. (2907)- Bir rivâyette de şöyle denmiştir: "Hz. Osman (sonradan) bedevîler sebebiyle dört kılmıştır. Çünkü o sene pek çok bedevî hacc'a gelmişti. Namazın dört rek'at olduğunu öğretmek için halka dört rek'at kıldırdı." [Ebû Dâvud, Menâsik 76, (1962).]

Bir rivâyette de şöyle denmiştir: "(Hz. Osman Mina'da dört kıldı.) Çünkü o, Hacc'tan sonra ikâmete azmetmişti."

2908 ١٣ – وله عن ابن مسعود: [أنَّهُ صَلَّى أرْبَعاً فَقِيلَ لَهُ: عِبْتَ عَلَى عُثْمَانَ ثُمَّ صَلَّيْتَ أرْبَعاً؟ فَقَالَ: الخِلاَفُ شَرٌّ].

13. (2908)- Yine Ebû Dâvud'un kaydına göre İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) (Mina'da) namazı dört kılmıştı. Kendisine:

"Sen, (daha önce dört kıldığı için) Osman'ı ayıplamıştın, şimdi ise dört kılıyorsun!" denilmişti. (Özür beyan ederek) şu cevabı verdi:

"Muhalefet zararlıdır." [Ebû Dâvud, Menâsik 76, (1960).]

2909 ١٤ – وعن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّهُ صَلَّى بِالنَّاسِ بِمَكَّةَ رَكْعَتَيْنِ فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ: يَا أهْلَ مَكَّةَ أتِمُّوا صَلاَتَكُمْ فإنَّا قَوْمٌ سَفْرٌ]. أخرجه مالك.

14. (2909)- *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh)'den anlatıldığına göre, Mekke'de namazı halka iki rek'at kıldırdı. Selam verince:

"Ey Mekkeliler" dedi. *Namazlarınızı dörde tamamlayın. Biz yolcuyuz (bu sebeple iki kıldık)!."* [Muvatta, Kasru's-Salât 19, (1, 149).]

AÇIKLAMA:

Hz. Ömer, Mekke'ye gelince, halife olması haysiyetiyle imam olmuştur. Müsâfir olduğu için namazı iki rek'at kıldırmıştır. İbnu Abdilberr "Resûlullah'ın sünnetine ittibâen iki rek'at kıldırdı" der. 2902 numaralı İmrân İbnu Husayn hadisinde, Aleyhissalâtu Vesselâm'ın fetih senesinde Mekke'de onsekiz gün kalmasına rağmen namazları hep iki kıldığını ve Mekkelilere: "Siz dört kılın, biz yolcuyuz" dediğini gördük. Şu halde *Hz. Ömer* benzer bir hatırlatmada bulunmuştur.

İKİNCİ FASIL

SEFERDE İKİ NAMAZIN CEMEDİLMESİ

2910 ١- عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذَا ارْتَحَلَ قَبْلَ أنْ تَزِيغَ الشَّمْسُ أخَّرَ الظُّهْرَ إلى وَقْتِ الْعَصْرِ ثُمَّ يَنْزِلُ فَيَجْمَعُ بَيْنَهُمَا. وَإنْ زَاغَتِ الشَّمْسُ قَبْلَ أنْ يَرْتَحِلَ صَلاَّهُمَا ثُمَّ ارْتَحَلَ].

1. (2910)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, güneş batıya meyletmeden yola çıkınca, öğle namazını ikindi vaktine te'hir eder, ikindi olunca mola verir, ikisini cemederdi (beraber kılardı). Yola çıkmazdan önce güneş batıya meyletti (öğle vakti) girdi ise, hareketten önce her ikisini de (öğle ve ikindi) kılar sonra yola çıkardı."

2911 ٢- وفي رواية: [إذَا كَانَ عَجِلَ عَلَيْهِ السَّيْرُ يُؤَخِّرُ الظُّهْرَ إلى وَقْتِ الْعَصْرِ وَيَجْمَعُ بَيْنَهُمَا وَبَيْنَ الْعِشَاءِ حِينَ يَغِيبُ الشَّفَقُ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

2. (2911)- Bir rivâyette de şöyle gelmiştir: "...Acele yürümek gerekirse öğleyi ikindiye te'hir eder, ikisini birleştirirdi, keza ufuktaki aydınlık kaybolunca da akşamla yatsıyı birleştirirdi." [Buhârî, Taksîru's-Salât 16,15; Müslim, Müsâfirîn 46, (704); Ebû Dâvud, Salât 274, (1218, 1219); Nesâî, Mevâkît 42, (1, 284-285).]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh)'ten iki farklı şekilde gelen bu rivâyete göre Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yolculuk sırasında öğle ile ikindiyi, "ikindi vaktinde" kılması mevzubahistir. Yani öğle vaktini te'hir ederek ikindi ile birlikte kılması...

Sadedinde olduğumuz iki rivâyetten birincisine göre, *"öğle vakti tam*

girmeden yola çıkma" halinde öğle namazı te'hir edilmektedir, ikincisinde ise bu, "acele yürümek gerektiği" durumunda mevzubahistir.

Öğle namazının bu şekilde te'hir edilerek ikindi ile veya akşamın te'hir edilip yatsı ile birleştirilerek kılınmasına cem-i te'hîr denir. İmam Şâfiî yolculukta bunu esas almıştır. Ebû Hanîfe bunu: "Akşamı son vaktinde, yatsıyı da ilk vaktinde kılmak olarak" îzah ederek, iki ayrı namazın bir vakitte kılınmasını reddetmiştir.

2- Bu hadislere göre, iki namazı birleştirme işi ikinci vakitte mümkündür, önceki vakitte değil. Ulemâdan bir kısmı bunu esas alarak, iki namazı, cem-i takdîm denen evvelki namazın vaktinde birleştirmeye karşı çıkmıştır. Ancak İbnu Râhûye'nin tahric ettiği bir rivâyette: كَانَ اذا كَانَ فِى سَفَرٍ فَزَالَتِ الشَّمْسُ صَلَّى الظُّهْرَ وَالعَصْرَ جَمِيعاً ثُمَّ ارْتَحَلَ *"...Güneş batıya kaydığı zaman yola çıkacak olursa öğle ve ikindiyi (öğle vaktinde) beraberce kılar, ondan sonra yola çıkardı"* buyrulmuştur. Cem-i takdîm mevzuunu tahkîk eden *İbnu Hacer, Tirmizî, Ebû Dâvud, Ahmed İbnu Hanbel ve İbnu Hibbân da Muaz İbnu Cebel*'den kaydedilen rivâyetlerle, yine Ahmed İbnu Hanbel ve Ebû Dâvud'da (tâlik olarak) İbnu Abbâs'tan kaydedilen rivâyetleri zikreder ve bunların, zayıflıkları sebebiyle, büyük muhaddislerce itibar görmediklerini belirtir.

Seferde namazların cemedilmesi meselesine temas eden rivâyetlerin çokluğu, farklılığı ve değişik yorumlara kâbil oluşları gibi durumlar, ulemanın bu mevzuda değişik sonuçlara varmasına sebep olmuştur. Şöyle ki:

1) Bir kısım imamlar, yolculuk sırasında öğle ile ikindiyi, akşamla da yatsıyı, ikisinden birinin vaktinde kılmayı caiz görürler. Ashabtan birçoğundan bunun tatbikatıyla ilgili rivâyet gelmiştir: *Hz. Ali, Sa'd İbnu Ebî Vakkâs, Muaz İbnu Cebel, Ebû Musa el-Eş'arî vs; Tâbiîn ve Etbaut* tâbiînden Atâ, Tâvus, Mücâhid, Sevrî vs. İmam Şâfiî ile Ahmed İbnu Hanbel ve İshak'ın görüşleri de budur. Ancak İbnu Hacer, Şâfiî hazretlerinin تَرْكُ الْجَمْعِ افضَلُ "Cem'i terketmek daha iyidir" dediğini, İmam Mâlik'in -bir rivâyette- daha da ileri giderek "cem"i mekruh addettiğini kaydeder.

2) İki namazın cem'i özür sahipleri için caizdir. Evzâî böyle söylemiştir.

3) İki ayrı vaktin namazını bir vakitte birleştirmek, sadece acelesi olan yolculuklarda caizdir. *İmam Mâlik* bu görüştedir. Ashabtan *Abdullah İbnu Ömer, Üsâme, İbnu Zeyd* (radıyallâhu anhüm) de bu görüşte idiler.

4) İki namazın cem'i, yol almak istendiğinde câizdir. Mâlikîlerden İbnu Habîb bu görüştedir.

5) İki namazın cem'i mekruhtur, bu görüş *İmam Mâlik*'ten rivâyet edilmiştir.

6) Cem-i te'hîr caizdir fakat cem-i takdîm caiz değildir. İbn Hazm bu görüştedir. Bu kavl İmâm-ı Ahmed ve Mâlik'ten de mervîdir.

7) Seferde cem etmek caiz değildir. Cem sadece Hacc sırasında Arafat'ta ve Müzdelife'de yapılır. Arafat'ta cem-i takdîm yapılarak öğle ile ikindi birleştirilir, Müzdelife'de ise akşam tehir edilerek yatsı ile birleştirilir. Hanefî ülemâsı bu görüştedir. Ashab'tan *Abdullah İbnu Mes'ud, Sa'd İbnu Ebî Vakkâs* ve *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallâhu anh) gibi bazılarından da bu görüş rivâyet edilmiştir. *Hasan Basrî, İbnu Sîrîn, İbrahim Nehâî, Esved* gibi bir kısım Selef de bu görüştedir. Bu rivayette İmam Mâlik'in tercihi de budur.

Hanefî mezhebinin dayandığı *İbnu Mes'ud* ve *İbnu Abbas* (radıyallâhu anh) rivâyetleri müteakiben gelecektir (2914, 2916).

8) Cem mevzuunda, fukahâca amel edilmeyen bir rivâyet İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'dandır. "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mukîm iken hiçbir meşrû sebep de yokken, cem'e yer vermiş olmalıdır." Bu hadis bâbın son rivâyeti olarak (2918) gelecek.

2912 ٣– وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [كَانَ رَسُولُ الله ﷺ يَجْمَعُ بَيْنَ صَلاَتَى الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ إذَا كَانَ عَلى ظَهْرِ سَيْرٍ. وَيَجْمَعُ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ]. أخرجه الشيخان.

3. (2912)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yol halinde iken öğle ile ikindiyi birleştirirdi, akşam ile yatsıyı da birleştirdi." [Buhârî, Taksîru's-Salât 13.]

2913 ٤– وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [صَلَّى النَّبِىُّ ﷺ الْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ بِالْمُزْدَلِفَةِ جَمِيعاً كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا بِإقَامَةٍ وَلَمْ يُسَبِّحْ بَيْنَهُمَا وَلاَ عَلى أثَرِ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا]. أخرجه الستة.

4. (2913)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* akşam ve yatsıyı Müzdelife'de beraberce kıldı. Bunlardan herbiri için ayrı bir ikâmet okudu. İki namaz arasında nafile kılmadı, bunlardan birinden sonra da nafile kılmadı." [Buhârî, Hacc 93, 96; Müslim, Hacc 286, (703); 987, (1288); Muvatta, Hacc 196, (1, 400); Ebû Dâvud, Menâsik 65, (1926-1933); Tirmizî, Hacc 56, (887, 888); Nesâî, Mevâkît 49, (1, 291).]

AÇIKLAMA:

Müzdelife, Mina ile Arafat arasında bir vakfe yeridir. Arefe günü, akşam vakti girer girmez daha namaz kılmadan Arafat'tan sökün eden hacılar Müzdelife'ye gelirler. Burada akşamla yatsıyı cem-i tehîr yaparak beraber kılarlar. Sadedinde olduğumuz hadis, bu namazların kılınışını anlatıyor.

a) Namazlar peş peşe kılınsa da her biri için ayrı bir ikâmet okunacaktır.

b) Nafileler terkedilecektir. Hadiste nafile kelimesi geçmez, tesbih kelimesi geçer, ancak şârihler tesbîhle nafile namazının kastedildiğini belirtirler. Yani hem akşamın arkasından, hem de yatsının arkasından kılınan nafileleri Resûlullah terkediyor. Ancak geceleyin nafileyi kılmış olması ihtimalden uzak değildir. Bu sebeple ulema: "Akşam ve yatsının nafileleri, onlardan geciktirilebilir" demiştir. *İbnu'l-Münzir* der ki: "Müzdelife'de akşamla yatsı arasında nafilenin terkinde ulemâ icma etmiştir. Çünkü derler ittifakla, Müzdelife'de akşamla yatsının arasını birleştirmek gerekir. Arada nafile kılan bu birleştirmeyi bozmuş olur."

2914 ٥– وعن ابن عمر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما قال: [صَلَّى النّبىُّ ﷺ المَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ بِالْمُزْدَلِفَةِ جميعاً كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا بِإقَامَةٍ وَلَمْ يُسَبِّحْ بَيْنَهُمَا وَلاَ عَلى أثَرِ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا]. أخرجه الستة.

5. (2914)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı şu ikisi hariç, vakti dışında tek bir namazı kıldığını görmedim: Müzdelife'de akşamla yatsıyı birleştirdi. O gün sabahı da vaktinden önce kıldı." [Buhârî, Hac 99, 97; Müslim, Hacc 292, (1289); Ebû Dâvud, Menâsik 65, (1934); Nesâî, 49, (1, 291-292).]

AÇIKLAMA:

Hanefîler, Arefe günü Arafat'ta ve sonra da Müzdelife'deki cem'ler dışında, namazların cem'edilmesine karşı çıkarken, İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) tarafından rivâyet edilen bu hadise dayanırlar. Namazların cem'edilmesine fetva verenler de: "Bir meselede rivâyet bilenler, bilmeyenlere karşı hüccettir" dedikten sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cem'ettine dair rivâyette bulunan *İbnu Abbâs, İbnu Ömer, Hz. Enes* (radıyallâhu anh) vs'yi ve rivâyetlerini gösterirler. Bu rivâyetlerden bir kısmı yukarıda kaydedildi (2910-2913).

2915 ٦– وعن جعفر بن محمد قال: [صَلّى النّبىُّ ﷺ الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ بِأذَانٍ وَاحِدٍ

وَإِقَامَتَيْنِ بِعَرَفَةَ وَلَمْ يُسَبِّحْ بَيْنَهُمَا، وَصَلَّى الْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ بِجَمْعٍ بِأَذَانٍ وَاحِدٍ وَإِقَامَتَيْنِ وَلَمْ يُسَبِّحْ بَيْنَهُمَا]. أخرجه أبو داود.

6. (2915)- *Ca'fer İbnu Muhammed İbni Mesleme* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öğle ve ikindi namazlarını, Arafat'ta tek bir ezan ve iki ayrı ikâmetle kıldı. İki namaz arasında nafile kılmadı. Müzdelife'de de akşamla yatsıyı bir ezan ve iki ikâmetle kıldı ve aralarında nafile kılmadı." [Ebû Dâvud, Menâsik 57, (1906).]

AÇIKLAMA için 2913 numaralı hadise bakınız.

2916 ٧- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [مَنْ جَمَعَ بَيْنَ صَلاَتَيْنِ مِنْ غَيْرِ عُذْرٍ فَقَدْ أَتَى بَاباً مِنْ أَبْوَابِ الْكَبَائِرِ]. أخرجه الترمذي وضعفه.

7. (2916)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Kim iki namazı özürsüz olarak cem'ederse büyük günah kapılarından bir kapıya gelmiş olur." [Tirmizî, Salât 138, (188).]

AÇIKLAMA:

Tirmizî, ehl-i ilmin bu hadisle amel ettiğini; "Sefer ve Arafat" dışında namazları cemetmeye fetva vermediğini belirtir.

Ancak, *Hanefîler* seferin özür sayılmayacağını ileri sürüp bu hadisle amel ederler. Onlara göre seferde namaz birleştirilemez. Şâfiî hazretleri ise: "Sefer, özür sayılır" diyerek seferde iki namazın birleştirilmesine fetva verirler. Açıklaması daha önce geçti (2911 numaralı hadis).

2917 ٨- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [صَلَّى النَّبِيُّ ﷺ بِالْمَدِينَةِ سَبْعاً وَثَمَانِياً الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ وَالْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ. قالَ أَبُو أَيُّوبٍ: لَعَلَّهُ فِي لَيْلَةٍ مُطِيرَةٍ؟ قالَ عَسَىٰ]. أخرجه الستة.

وزاد في رواية الشيخين: « قِيلَ لِلرَّاوِي عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ أَظُنُّهُ أَخَّرَ الظُّهْرَ وَعَجَّلَ الْعَصْرَ وَأَخَّرَ الْمَغْرِبَ وَعَجَّلَ الْعِشَاءَ. قالَ: وَأَنَا أَظُنُّ ذٰلِكَ].

8. (2917)- Yine *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medîne'de yedi ve sekiz (rek'at) öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını (cemederek) kıldı. Eyyub (es-Sahtiyânî) der ki: "Belki de bu, yağmurlu bir gecedeydi." Öbürü (Ebû'ş-Şa'sâ): "Bel-

ki!" dedi." [Buhârî, Mevâkît 12, Teheccüd 30; Müslim, Müsâfirîn 49, (705); Ebû Dâvud, Salât 274, (1210, 1211, 1214); Tirmizî, Salât 138, (187); Nesâî, Mevâkît 47, (1, 290).]

Sahîheyn'in bir rivâyetinde şu ziyade var: "Hadisi İbnu Abbâs'tan rivâyet eden râviye dendi ki: "Zannederim, öğleyi te'hîr, ikindiyi ta'cil, keza akşamı te'hir yatsıyı da ta'cil etmiş olmalı?" Cevaben: "Bunu ben de böyle zannediyorum!" dedi.

AÇIKLAMA:

1- "Yedi ve sekiz (rek'at)"ın mânası şudur:

★ Sekiz rek'at dört öğle dört ikindi farzlarıdır,

★ Yedi rek'attan maksad da üç akşam, dört yatsı farzlarıdır.

2- Hadisin sonundaki açıklamada bu namazların cemedilerek kılındığı tasrih edilmektedir. Öğle ile ikindi, akşam ile yatsı birleştirilmiştir. Bu birleştirme de birinin te'hiri diğerinin ta'cili sûretinde olmuştur. Esasen öğlenin son vakti ile ikindinin ilk vakti, keza akşamın son vakti ile yatsının ilk vakti son derece kesin hatlarla ayrılmış değildir, ihtilaflıdır.[51] Bu açıdan bakınca Ebû Hanîfe'nin daha önce kaydettiğimiz yorumu fevkalede isabetli olmakta, Şâfiî hazretlerinin anladığı ma'nâda iki vaktin mutlak birleştirilmesi mevzubahis olmamaktadır.

3- *Resulullah*'ın Medine'de icra ettiği bu cem işinin tamamen normal şartlarda değil, özür şartlarında olma ihtimaline de yer verilip: "Yağmurlu bir günde" olabileceğine dikkat çekiliyor. Müteâkip rivâyette, görüleceği üzere İmam Mâlik de "yağmur" ihtimali üzerinde duracaktır. Bazı âlimler de "hastalık" sebebiyle birleştirilmiş olabileceğini de söylemiştir. Bunun zayıf bir ihtimal olduğunu, öyle olsaydı Resulullah'ın hasta olmayanlara normal kılmalarını emredeceğini belirten İbnu Hacer, bir başka yorum nakleder: "Hava belki de bulutluydu. Öğleyi kıldı, sonra bulut açıldı, anlaşıldı ki ikindi girmiş, derhal ikindiyi kıldı." Nevevî: "Bu bâtıl bir iddia, böyle bir durum öğle ile ikindi hakkında vârid olsa bile akşamla yatsı arasında asla olamaz" der. İbnu Hacer'in kaydettiği münâkaşalar, selef ve halef büyüklerinin ekseriyetle bir vaktin te'hiri, diğerinin ta'cili sûretinde bu "cem"lerin yapıldığı merkezinde toplanmaktadır. Nitekim, bizzat râviler de o hususta zan beyan etmektedirler.

51– *İmam Şâfiî'nin:* "Öğle vakti ile ikindi vakti arasında ne öğleye ne de ikindiye ait olmayan bir fasıla (ara ve tampon bir vakit) vardır" dediği rivâyet edilmişse de İbnu Hacer bunu reddeder ve "Mezheb kitaplarında Şâfiî'den böyle bir söze rastlanmaz, ondan menkûl olan, öğlenin son vaktinin, ikindinin ilk vaktine kadar devam ettiği görüşüdür" der.

2918 ٩- وفي أخرى لمسلم: [صَلّى الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ جَمِيعاً وَالْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ جَمِيعاً مِنْ غَيْرِ خَوْفٍ وَلاَ سَفَرٍ. وقالَ مَالكٌ: أرَى ذلك في المَطَرِ].

9. (2918)- Müslim'de gelen bir başka rivâyette şöyle denmiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* korku ve sefer hali olmaksızın öğle ve ikindiyi birleştirerek, akşam ve yatsıyı da birleştirerek kıldı."

İmam Mâlik: "Ben bunu, yağmurlu günde yapılmış olacağını zannediyorum" demiştir." [Muvatta, Kasru's-Salât 4, (1, 144); Müslim, Müsâfirîn 49, (705).]

AÇIKLAMA:

İbnu Abbâs'tan yapılan bu rivâyet bir öncekine rağmen daha sarih olarak, sefer hali, korku hali gibi namazların birleştirilerek kılınmasına (bazı hak mezheblerde olduğu üzere) cevaz veren herhangi meşrû bir sebep olmaksızın Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namazları cemettiğini ifade etmektedir. Bu ma'nâdaki rivâyet, değişik vecihlerde Kütüb-i Sitte'nin bütün kitaplarında rivâyet edilmiştir. Nitekim önceki rivâyette yerleri gösterildi.

Hadisin Müslim'de de kaydedilen bir vechinde şu ziyade var: "Ebû'z-Zübeyr der ki: "Ben bu hadisi işitince Saîd İbnu Cübeyr'e: "(Resulullah) bunu niye yapmış olabilir?" diye sordum. Bana dedi ki: "Aynen senin bana sorman gibi ben de İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a sordum,şu cevabı verdi: أرَادَ أنْ لاَ يُحرِجَ أحَداً مِنْ أُمَّتِه "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ümmetinden kimseye meşakkat vermek istemedi."

Tirmizî, *Sünen'in Kitabu'l-İlel* bölümünde İbnu Abbâs'ın rivâyet ettiği bu hadisle ehl-i ilimden kimsenin amel etmediğini söyler. Yani iddiasına göre sefer yağmur, (korku, hastalık gibi) namazın birleştirilmesine ruhsat tanıyan bir mazeret olmadan namazın birleştirilmesine hiç bir âlim fetva vermemiş olmalı. Ancak, bu iddiasının gerçeği aksettirmediği söylenmiştir. Buna geçmeden şunu bilelim ki, Tirmizî, başka rivâyetlerle birlikte bu hadisin de yer aldığı, مَاجَاءَ فِى الْجَمْعِ بَيْنَ الصَّلاَتَيْنِ فِى الْحَضَرِ "Hazerde iki namazın arasını birleştirme hususunda gelenler" adlı bâbta, hadislerin peşlerinden şu bilgileri sunar:

★ Ehl-i ilim, iki namazın sadece seferde ve Arafat'ta birleştirileceğine hükmetmiştir.

★ Tâbiîn'den bazı âlimler, hastanın iki namazı birleştireceğine hükmetmiştir.

★ Bazı âlimler de yağmur sırasında iki namazın arasının birleştirilebileceğini söylemiştir. Şâfiî, Ahmed ve İshak bu görüşte olanlardır. Ancak Şâfiî hastanın iki namazı birleştirmesini caiz görmez.

Tirmizî'nin İbnu Abbâs tarafından rivâyet edilen "Resulullah korku ve sefer hali olmaksızın öğle ve ikindiyi birleştirerek, akşam ve yatsıyı da birleştirerek kıldı" hadisi için, "Bununla hiç bir fakih amel etmemiştir" iddiasına yapılan itiraza gelince: İbnu Hacer, Nevevî'den naklen bazı örnekler sunar: "İmamlardan bir cemaat, bu hadisin zâhirini esas alarak, mutlak bir ifade ile "ihtiyaç" sebebiyle bir şartla hazerde "cem"i tecviz ettiler. O şart da bu birleştirme işini bir âdet edinmemektir. Bu görüşte olanlar meyanında İbnu Sîrîn, Rebîa, Eşheb, İbnu'l-Münzîr, el-Kaffâlu'l-Kebîr sayılabilir. Aynı görüşü Hattâbî Ashâbu'l-hadis'ten bir gruptan da hikaye eder. Ve bu hadisin Müslim'de Said İbnu Cübeyr tarikinden zikredilen: "İbnu Abbâs'a sordum: "Bunu Resulullah niçin yaptı?" Bana: "Ümmetinden kimseye meşakkat vermek istemedi" diye cevap verdi" vechiyle istidlâl eder. Keza Nesâî'nin bir rivâyetine göre İbnu Abbâs, Basra'da öğle ve ikindiyi aralarında hiç fasıla olmadan kılmıştır. Akşam ve yatsıyı da peşpeşe aralarında fasıla olmadan kılmıştır. Bu birleştirmeyi meşguliyet sebebiyle yapmıştır. İşte bu rivâyette, aynı birleştirmeyi Resulullah'ın yaptığını da söyler. Müslim'de gelen bir rivâyette, İbnu Abbâs'ın mezkûr meşguliyetinin hutbe olduğu ikindi namazından sonra da yıldızlar doğuncaya kadar hutbesine devam ettiği sonra akşamla yatsıyı birleştirdiği belirtilir. Bu rivâyette İbnu Abbâs'ın iki namazı cemetme işini Resulullah'a nisbetinin, Ebû Hüreyre tarafından te'yîdi de vardır. Taberânî'nin bir tahricinde, benzer merfû bir rivâyet İbnu Mes'ud'dan kaydedilir: جَمَعَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ بَيْنَ الظُّهْرِ وَالعَصْرِ وَبَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ فَقِيلَ لَهُ في ذلك فقال صَنَعْتُ ذلك لِئَلاّ تَحَرَّجَ أُمَّتى "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (hiçbir meşrû sebep yokken) öğleyle ikindiyi, akşamla yatsıyı cemetti. Kendisine "Bunu niye yaptın?" diye sorulunca: "Ümmetimin meşakkatte kalmaması için" diye cevap verdi."

Görüldüğü üzere, gerek fukahâ ve gerekse muhaddisînden bazıları, bazı kayıtlarla sadedinde olduğumuz İbnu Abbâs hadisiyle amel etmiştir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

YOLCULUKTA NAFİLE NAMAZLAR

2919 ١- عن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال: [صَحِبْتُ النَّبىَّ ﷺ فَلَمْ أرَهُ يُسبِّحُ في السَّفَرِ، وقَالَ اللّهُ تَعالى: ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ في رَسُولِ اللّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ﴾. وقال ابن عمر: لَوْ كُنْتُ مُسبِّحاً لأتْمَمْتُ صَلاَتى]. أخرجه الستة.

1. (2919)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a (Onsekiz defa) refakat ettim. Ancak, sefer sırasında nafile kıldığını hiç görmedim. Allah Teâlâ hazretleri şöyle buyurmuştur: ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فـي رَسُولِ اللّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ﴾ **"Resulullah'tan sizin için güzel örnek vardır"** (Ahzab 21), *İbnu Ömer* devamla der ki: "Eğer nafileyi kılsaydım namazı da tam kılardım. [Buhârî, Taksîru's-Salât 11; Müslim, Müsâfirîn 9, (689); Muvatta, Kasru's-Salât 22, (1, 150); Ebû Dâvud, Salât 276, (1223); Tirmizî, Salât 391, Nesâî, Taksîru's-Salât 5, (3, 122, 123).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, sünnete bağlılığıyla meşhur yüce sahâbî Abdullah İbnu Ömer'in sefer namazı kıldığı vakit, nafile kılmadığını, çünkü Resulullah'ın da yolculukta farzdan önce veya sonra nafile namaz kılmadığını belirtiyor. Bu husustaki sünnete uymanın gereğini âyetle şâhidliyor.

2- Hadisin Ebû Dâvud'daki vechinde *İbnu Ömer*, Resulullah'a onsekiz (18) kere refakat ettiğini tasrih eder. Tercümede bunu belirttik. Yine Ebû Dâvud'un bir başka rivâyetinde, İbnu Ömer, Hülafâ-i Râşidîn'den üçüne (Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman'a) seyahatte refakat ettiğini, onların da iki rekatlık farza ilâvede bulunmadıklarını belirtir.

3- Nevevî "nafile namaz kılsaydım, namazı dörde tamamlardım" cümlesinden şu ma'nâyı anlar: "Eğer nafile kılmayı tercih etseydim, farzımı

dörde tamamlamak bana daha hoş gelirdi, lakin bunlardan her ikisini de uygun görmüyorum. Sünnet, namazı kasretmemektir ve nafileyi terktir."

Buradaki nafileden maksad revâtib denen namaza bağlı nafilelerdir. Bazısı namazın önünde, bazısı sonundadır. Mutlak nafilelere gelince, İbnu Ömer'in sefer sırasında bu çeşit nafile kıldığı hususunda rivâyet gelmiştir. Ulemâ seferde mutlak nafile kılmanın müstehab olduğu hususunda ittifak eder. Ancak revâtib nafilelerin müstehab olup olmadığı ihtilaflıdır. İbnu Ömer ve bazıları revâtibi terketmiştir. Şâfiî, ashâbı ve cumhur bunu müstehab addeder.

2920 ٢- وعن البراء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [صَحِبْتُ النَّبيَّ ﷺ ثَمَانِيَةَ عَشَرَ سَفَراً فَمَا رَأَيْتُهُ تَرَكَ رَكْعَتَيْنِ إذَا زَاغَتِ الشَّمْسُ قَبْلَ الظُّهْرِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

2. (2920)- *Berâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a onsekiz seferde iştirak ettim. Onun, güneş meyledince öğleden önce kıldığı iki rek'ati terkettiğini görmedim" [Ebû Dâvud, Salât 276, (1222); Tirmizî, Salât 393, (550).]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer'in güneş meylinden önce kıldığı iki rek'at namazın abdest için kılınan şükür namazı veya öğlede kılınan iki rek'atlik sünnet olabileceği söylenmiştir. Bu durumda hadis, sefer sırasında revâtib kılınabileceğini söyleyenlere delil olur. "Resulullah, seferde sabahın sünneti dışında hiçbir sünnet kılmamıştır" iddiasında bulunan bazılarına, İbnu Hacer sadedinde olduğumuz Berâ (radıyallâhu anh) rivâyetini gösterir.

2921 ٣- وعن نافع قال: [كَانَ ابنُ عُمَرَ يَرَى وَلَدَهُ عُبَيْدَ اللهِ يَتَنَفَّلُ في السَّفَرِ فَلاَ يُنْكِرُ عَلَيْهِ]. أخرجه مالك.

3. (2921)- *Nâfi* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anh), oğlu Ubeydullah'ı seferde nafile kılarken görürdü de bundan dolayı onu kınamazdı." [Muvatta, Kasru's-Salât 24, (1, 150).]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer (radıyallâhu anh) sefer sırasında nafile kılınmayacağı kanaatinde olmasına rağmen, oğlu Ubeydullah'ın seferde nafile kılması dikkat çekici bir durumdur. Hatıra geldiği üzere, "niçin?" diye bir soru karşımıza çıkmaktadır. *Ebû'l-Velîd el-Bâcî* iki tahminde bulunur:

1) Belki de oğlunun geceleyin nafile kıldığını görmüştür. Bu durumda müdaheleye gerek kalmaz. Zîra bu onun kendi mezhebidir.

2) Mamafih oğlunun gündüz kılması muhtemeldir, müdahale etmemiştir, çünkü bu meselede kendisine muhalefet edenler çok olmuştur. Bu görüş daha makul gelmektedir.

2922 ٤ - وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت: [اعْتَمَرْتُ مَعَ النَّبىِّ ﷺ مِن المَدينَةِ حتَّى إذَا قَدِمْتُ مَكَّةَ قُلْتُ: بِأبى أنْتَ وَأُمِّى يَا رَسُولَ اللهِ، قَصَرْتَ وَأتْمَمْتُ وَأفْطَرْتَ وَصُمْتُ؟ قال: أحْسَنْتِ يَا عَائِشَةُ وَمَا عَابَ عَلىَّ]. أخرجه النسائى.

4. (2922)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte umre yapmak üzere Medine'den Mekke'ye doğru yola çıktık. Mekke'ye gelince:

"Ey Allah'ın Resûlü, annem babam sana feda olsun. Sen kısa kıldın, ben tam kıldım, sen yedin ben oruç tuttum, (ne dersiniz?)" dedim. Şu cevabı verdi:

"Ey Âişe güzel yaptın!" buyurdu ve bu işimde beni kınamadı"dedi." [Nesâî, Taksîru's-Salât 4, (3, 122).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, kısaltmanın bir vecîbe olmadığına delildir. Ancak vâcib olduğuna delâlet eden rivâyetler de vardır.

HAVF (KORKU) NAMAZI BÂBI

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Korku namazının diğer adı salât-ı havf'dır. Bu düşman, sel, yangın, büyük bir canavar gibi ciddi bir tehlike karşısında bulunan bir müslüman cemaatin, farz namazlarını, başlarındaki idarecinin imamlığı altında nöbetle kılmalarıdır. Bu namaz, korkulu anlarda kılınan müstakil bir namaz çeşidi değildir, farz olan beş vakitten biridir. Ancak cemaat halinde kılınmasının kendine has âdâbı vardır. *İmam Ebû Yusuf* (rahimehullah) bu namazın sadece Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrine ait olduğu kanaatindedir. Korku namazının nasıl kılınacağını târif eden âyet-i kerîme de mevcuttur:

"Yolculuk ettiğinizde kâfirlerin size bir fenalık yapmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızda size bir sorumluluk yoktur. Zîra kafirler size apaçık düşmandırlar.

"(Ey Muhammed!) Sen içlerinde olup da namazlarını kıldırdığın zaman, bir kısmı seninle beraber namaza dursun ve silahlarını da yanlarına alsınlar. Secdeyi yaptıktan sonra onlar arkanıza geçsinler; kılmayan öbür kısım gelsin, seninle beraber kılsınlar, tedbirli olsunlar, silahlarını alsınlar. Kâfirler size ansızın bir baskın vermek için silah ve eşyanızdan ayrılmış bulunmanızı dilerler. Yağmurdan zarar görecekseniz veya hasta olursanız, silahlarınızı bırakmanıza engel yoktur. Fakat dikkatli olun, Allah kâfirlere şüphesiz ağır bir azab hazırlamıştır. Namazı kıldıktan başka Allah'ı ayakta iken, otururken, yatarken de zikredin. Emniyete kavuştuğunuzda, namazı gereğince kılın. Namaz şüphesiz mü'minlere belirli vakitlerde farz kılınmıştır" (Nisâ 101-103).

Âyette görüldüğü üzere:

★ Korku namazı, düşman karşısında bile namazın cemaatle kılınmasıdır.

★ Silahlar musallinin -imkân nisbetinde- beraberinde olacak ve musalli her an düşmâna karşı tetikte bulunacak.

★ Cemaatin bir yarısı imamın arkasında durur, iki rekatli bir namazın ilk rekatini; üç veya dört rek'atli bir namazın da ilk iki rek'atini imam ile beraber kılıp, ikinci secdeden veya birince ka'dede teşehhüdden sonra kalkıp düşman karşısındaki yerini alır. Namazın bu kısmına katılmayan zümre, derhal gelip imamın arkasında yer alır, imamla birlikte namazın geri kalan kısmını kılarlar ve selam vermeden tekrar düşman karşısına giderler. İmam selam verir, namazdan çıkar. Birinci zümre döner gelir, namazın geri kalan kısmını kırâatsiz olarak tamamlar, selam verir, düşman karşısına gider. Sonra ikinci zümre gelir, namazlarını kırâatle ikmal edip düşmanın karşısında yerini alır. Bunlar namazlarını, cemaat teşkil edilen yere gelmeksizin bulundukları yerde de tamamlayabilirler.

NOT:

1- Birinci zümre *lâhik*, ikinci zümre de mesbûk hükmündedirler.

2- Bu namaz bütün cemaatin aynı şahsın arkasında namaz kılma arzusunu ortaya koyup niza etmeleri durumundadır, aksi takdirde farklı imamların arkasında grup grup normal şartlardaki şekilde kılınacak namazın efdal olduğu kabul edilmiştir.

3- Korku namazının sıhhatli olması için imama uyan zümrelerin namaz esnasında namaza uymayan davranışlarda bulunmaması gerekir. Harbetmek, mevki değiştirmek, gidip gelirken vasıtaya binmek, konuşmak vs. gibi. Aksi halde imamla kıldığı namaz bozulur, namazlarını yeniden kılmaları lazım gelir.

4- Durumun ciddiyeti artar, binilen atlardan inmeye fırsat bile olmazsa her asker biner vaziyette muktedir bulunduğu cihete doğru ima ile namazını kılar, bu da mümkün olmazsa namazını bilahare kılmak üzere te'hir eder. Nitekim Hendek Savaşı sırasında bazı vakit namazları kazaya bırakılmış, geceleyin kılınmıştır.

Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm) Zâturrika, Batn-ı Nahl, Usfân, Zîkared gazvelerinde korku namazı kıldırmıştır. Resulullah'tan sonra ashab da bazı cephelerde namazlarını bu şekilde kılmıştır. Müteakip rivâyetlerde bazı örnekler göreceğiz. Bunların her birinde farklı şartlar hâkim olduğu için, Resulullah korunma ve namaz âdâbına en uy-

gun tarzı aramış, bunun sonunda ruh itibariyle aynı kalmakla beraber şeklen farklı olan tarzlarda namaz kıldırmıştır. Bu sebeple hadislerdeki korku namazı tavsifleri farklılıklar arzeder. Hanefî ulemâsınca yapılan târife uymayan tavsifler bundan ileri gelir.

2923 ١– عن سهل بن أبى حَثْمَة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [صَلّى النَّبِىُّ ﷺ بأَصْحَابه في الْخَوْف، فَصَفَّهُمْ خَلْفَهُ صَفَّيْنِ فَصَلّى بالَّذين يَلُونَه رَكْعَةً ثُمَّ قَامَ فَلَمْ يَزَلْ قَائماً حَتَّى صَلّى الَّذينَ خَلْفَهُ رَكْعَةً ثُمَّ تَقَدَّمُوا وَتَأَخَّرَ الَّذينَ كَانُوا قُدَّامَهُمْ فَصَلّى بِهِمْ رَكْعَةً ثُمَّ قَعَدَ حَتَّى صَلّى الَّذينَ تَخَلَّفُوا رَكْعَةً ثُمَّ سَلَّمَ]. أخرجه الستة.

1. (2923)- *Sehl İbnu Ebî Hasme* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ashâbına korku namazı kıldırdı. Bu maksadla ashâbı arkasında iki saf yaptı. Hemen arkasında bulunan safa birinci rek'ati kıldırdı. Sonra ayağa kalktı ve arkasındakilere bir rek'at namaz kıldırıncaya kadar kıyâmda kaldı. Sonra gerideki safta bulunanlar ilerledi, ön safdakiler de geriledi. Bu şekilde ilerleyenlere de bir rek' at namaz kıldırdı, Sonra gerileyenler bir rek'at namaz kılıncaya kadar yerinde oturdu. Sonra da selam verdi." [Buhârî, Megâzî 31; Müslim, Müsâfirîn 309, (841); Muvatta, Salâtu'l-Havf 1, (1, 183); Tirmizî, Salât 398, (565); Ebû Dâvud, Salât 282, (1337, 1338, 1339); Nesâî, Salâtu'l-Havf 1, (3, 170-171).]

2924 ٢– وفي أخرى لمالك: [صَلاَةُ الْخَوْفِ أَنْ يَقُومَ الإمَامُ وَمَعَهُ طَائِفَةٌ مِنْ أَصْحَابِه وَطَائِفَةٌ مُوَاجِهَةُ الْعَدُوِّ، فَيَرْكَعُ الإمَامُ رَكْعَةً وَيَسْجُدُ بالَّذينَ مَعَهُ، ثُمَّ يَقُومُ فَإذَا اسْتَوَى قَائِماً ثَبَتَ وَأَتَمُّوا لأَنْفُسِهِمُ الرَّكْعَةَ الْبَاقِيَةَ ثُمَّ يُسَلِّمُونَ وَيَنْصَرِفُونَ وَالإمَامُ قَائِمٌ فَيَكُونُونَ وِجَاهَ الْعَدُوِّ ثُمَّ يُقْبِلُ الآخَرُونَ الَّذِينَ لَمْ يُصَلُّوا فَيُكَبِّرُونَ وَرَاءَ الإمَامِ فَيَرْكَعُ بِهِمْ رَكْعَةً وَيَسْجُدُ ثُمَّ يُسَلِّمُ فَيَقُومُونَ فَيَرْكَعُونَ لأَنْفُسِهِمُ الرَّكْعَةَ الْبَاقِيَةَ ثُمَّ يُسَلِّمُونَ].

2. (2924)- Muvatta'nın bir diğer rivâyetinde şöyle gelmiştir: "Korku namazı şöyledir: "İmam, beraberinde arkadaşlarından bir grup olduğu halde namaza durur, bir grup da düşmâna karşı yerini alır. İmam bir rek'ati beraberindekilerle rükû ve secde ile kılar, ve ayağa (ikinci rek'ate) kalkar. Tam doğrulunca öyle kalır. Cemaat geri kalan rek'ati kendi başlarına tamamlayıp selam verirler ve oradan ayrılırlar. İmam yerinde ayakta durmaya devam eder. Namazını kılanlar düşmanın karşısında yerlerini alırlar. Namaz kılmamış olan diğerleri gelip imamın arkasında du-

rurlar,tekbir getirerek uyarlar. İmam onlara da bir rek'at namaz kıldırır, secdeden sonra oturur ve selam verir. İmama uyan bu ikinci grup imam selam verince kalkıp, geri kalan rek'ati kılıp selam verirler."[Muvatta, Salâtu'l-Havf 2, (1, 183).]

AÇIKLAMA:

1- Korkulu anlarda kılınacak vakit namazının âdâb yönüyle farklı olabileceğini ve o farklılığı yukarıda açıklamış idik. Sadedinde olduğumuz rivâyet, korku esnasında namaz, iki rek'at kılınacakmış gibi bir anlatış üslubuna sahip. Biz bunu, iki rek'atli bir namazın kılınış şeklinin tarifi olarak anlamalıyız. Mukîm şartlarına tâbi olunduğu hallerde kılınan namaz, iki, üç ve dört rek'atli olabilir. Şu halde asıl olan yukarıda sunulan târiftir.

2- Ancak şunu da belirtelim ki, İbnu Abbâs'tan gelen bir rivâyete göre, korku hali namazın rek'atine te'sîr eder ve bu durumda tek rek'at kılınır: "Allah namazı Peygamberimizin dilinden hazerd dört, seferde iki ve harpte bir rek'at olarak farz kılmıştır." *Dahhâk, Mücâhid, Atâ, Katâde, İshak İbnu Râhûye* gibi Tâbiînden bazıları da bu görüştedir.

Fakat Cumhur, harp durumunun rek'at sayısına tesîr etmediği kanaatindedir. Tek rek'atli namazın caiz olmayacağını söyler. Namazın kısa kılınması harp halinde ileri gelmez, sefer halinden ileri gelir. Harp hali, cemaatle kılınış âdâbına te'sir eder. *Ebû Hanîfe, Şâfiî, İmam Mâlik, Sevrî, Nehâî, İbnu Ömer* gibi birçok Selef büyüğü hep böyle hükmetmişlerdir.

Muvatta'da gelen rivâyet, namazın kılınış tarzını, yukarıda sunduğumuz tariften biraz farklı yapmaktadır. Bu, birçok meselede olduğu gibi, ulemânın yorum farklılığından ileri gelmektedir.

2925 ٣– وعن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [كُنَّا مَعَ النَّبىِّ ﷺ بذَاتِ الرِّقَاعِ فإذَا أتَيْنَا عَلى شَجَرَةٍ ظَلِيلَةٍ تَرَكْنَاهَا لِلنَّبىِّ ﷺ. فَجَاءَ رَجُلٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَسَيْفُ النَّبىِّ ﷺ مُعَلَّقٌ بِالشَّجَرَةِ. فَاخْتَرَطَهُ فَقَالَ: تَخَافُنِى؟ فقَالَ: لاَ. قَالَ: فَمَنْ يَمْنَعُكَ مِنِّى؟ قَالَ: اللهُ. فَتَهَدَّدَهُ أصْحَابُ النَّبىِّ ﷺ. وَأُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَصَلَّى بِطَائِفَةٍ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ تَأخَّرُوا وَصَلَّى بِالطَّائِفَةِ الأُخْرَى رَكْعَتَيْنِ. فَكَانَ لِلنَّبىِّ ﷺ أرْبَعٌ وَلِلْقَوْمِ رَكْعَتَانِ]. أخرجه الشيخان والنسائى.

« اخْتَرَطَ السَّيْفَ » إذا استلّه من غمده.

3. (2925)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz Zâturrikâ'da

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraberdik. Koyu gölgeli bir ağacın yanına gelmiştik. Bu ağacı, altında dinlenmesi için Aleyhissalâtu Vesselâm'a bıraktık. (Resulullah kılıncını ağaca asıp istirahete çekilmişti ki, O'nu gizlice takip eden) müşriklerden biri gelip (asılı olan kılıncı kapıp) kınından sıyırarak (Resulullah'a):

"Benden korkmuyor musun?" dedi. Aleyhissalâtu Vesselâm:

"Hayır!" deyince:

"Peki seni benden kim kurtaracak?"dedi. Efendimiz:

"Allah!" diye cevap verdi. (Duruma muttali olan) ashab adamı tehdid etti. (O da kılıncı kınına koydu ve ağaca astı).

Sonra namaz kılındı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gruba iki rek'at kıldırdı. Bunlar geri çekildiler. Sonra ikinci grup geldi, onlara da iki rek'at namaz kıldırdı. Resulullah'ın namazı dörde tamamlanmıştı, cemaatin namazı ise iki rek'atti." [Buhârî, Megâzi 31, 84, 87; Müslim, Müsâfirîn 307-311, (840, 843); Nesâî, Salâtu'l-Havf 1, (3, 175, 176, 178).]

AÇIKLAMA:

1- Bu gazvenin yılı hakkında ihtilaf edilmiştir. Hicretin dördüncü veya beşinci yılında cereyan etmiş olma ihtimali var. Buhârî, Hayber'in fethinden sonra olduğu kanaatindedir. Beyhakî ise, iki ayrı gazveye bu ismin verildiğine hükmetmiştir. İbnu'l-Esîr, el-Kâmil'de dördüncü yıl hâdiseleri arasında zikreder. Hayber'den sonra olması halinde yedinci yılda cereyan etmiş olması gerekir.

2- *Zâtu'r-rikâ'* isminin nereden geldiği hususu da münâkaşalıdır, ancak bu teferruâta girmeyeceğiz. Şu noktayı belirtelim ki, bu gazvenin bazı kaynaklarda Gazvetu Muhârib diye geçen gazve olduğunda megâzi sahiplerinin cumhuru ittifak eder.

3- Korku namazının ilk defa ne vakit kılındığı ihtilaflı ise de çoğunluk bu gazvede kılındığını kabul eder.

4- Hadise farklı tariklerden rivâyet edilmiştir. Bazılarında burada olmayan teferruât vardır. Sözgelimi:

1) *Resulullah*'a kılıç çeken zat, Muhârib kabilesinin reisidir, cesur bir kimsedir, adı Gavres İbnu Hars'dır.

2) Buhârî'nin bazı rivâyetlerinde hâdise bazı ziyadelerle anlatılır. Hz. Câbir'in rivâyeti şöyle: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın beraberinde Necd tarafına gazaya gittim. Resulullah bu gazadan dönünce ben de beraber döndüm. Dönüşte büyük ağacı çok olan bir vadi içinde kafile-

ye öğle sıcağı vurdu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bineğinden inerek istirahat verdi. Askerler de ağaçların altında gölgelenmek üzere dağıldılar. Aleyhissalâtu Vesselâm da bir semüre (sakız) ağacı altına indi ve kılıcını ağaca astı." Câbir anlatmaya devam eder.

"Biz biraz uyumuştuk. Sonra bir de gördük ki, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bizleri çağırıyor. Yanına gittik. Müşriklerden bir bedevî yanında oturuyordu. Bize Resulullah şunu anlattı:

"Şu bedevî Arap ben uyurken gelip (gafletimden bil-istifade) kılıcımı alıp kınından sıyırmış. Bu sırada ben uyandım. Kılıç kınından sıyrılmış, elinde idi. Bana:

"Şu anda seni benden kim kurtarabilir?" dedi. Ben de:

"Allah korur!" dedim. İşte bu hâdisenin kahramanı şu oturan bedevîdir."

3) Rivâyetler, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu bedevîyi cezalandırmayıp serbest bıraktığını, kabilesine dönen Gavres'in müslüman olduğunu ve birçok kimsenin de müslüman olmasına vesîle olduğunu belirtir.

2956 ٤– وعن أبي عياش الزرقي رضي الله عنه قال: [كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ بِعُسْفَانَ وَعَلَى الْمُشْرِكِينَ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ، فَصَلَّيْنَا الظُّهْرَ. فَقَالَ الْمُشْرِكُونَ: لَقَدْ أَصَبْنَا غَفْلَةً لَوْ كُنَّا حَمَلْنَا عَلَيْهِمْ وَهُمْ فِي الصَّلاَةِ؟ فَنَزَلَتْ آيَةُ الْقَصْرِ بَيْنَ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ. فَلَمَّا حَضَرَتِ الصَّلاَةُ قَامَ ﷺ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ وَالْمُشْرِكُونَ أَمَامَهُ فَصَفَّ خَلْفَهُ صَفٌّ، وَصَفَّ بَعْدَ ذٰلِكَ الصَّفِّ صَفٌّ آخَرُ. فَرَكَعَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَرَكَعُوا جَمِيعاً. وَسَجَدَ وَسَجَدَ مَعَهُ الصَّفُّ الَّذِي يَلِيهِ ثُمَّ قَامَ الآخَرُونَ يَحْرُسُونَهُمْ فَلَمَّا صَلَّى هٰؤُلاَءِ السَّجْدَتَيْنِ وَقَامُوا سَجَدَ الآخَرُونَ الَّذِينَ كَانُوا خَلْفَهُمْ، ثُمَّ تَأَخَّرَ الصَّفُّ الَّذِي يَلِيهِ إِلَى مَقَامِ الآخَرِينَ، وَتَقَدَّمَ الصَّفُّ الأَخِيرُ إِلَى مَقَامِ الصَّفِّ الأَوَّلِ ثُمَّ رَكَعَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَرَكَعُوا جَمِيعاً، ثُمَّ سَجَدَ وَسَجَدَ مَعَهُ الصَّفُّ الَّذِي يَلِيهِ وَقَامَ الآخَرُونَ يَحْرُسُونَهُمْ، فَلَمَّا جَلَسَ ﷺ وَالصَّفُّ الَّذِي يَلِيهِ سَجَدَ الآخَرُونَ ثُمَّ جَلَسُوا جَمِيعاً فَسَلَّمَ بِهِمْ جَمِيعاً]. أخرجه أبو داود والنسائى.

4. (2926)- *Ebû Ayyâş ez-Zürakî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz Usfân'da Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraberdik. Müşriklerin başında (henüz müslüman olmayan) *Hâlid İbnu'l-Velîd* vardı. Öğleyi kılmıştık. Müşrikler (kendi kendilerine aralarında şöyle) konuştular: "İyi bir fırsat elimize geçmişti, onlar namazda iken saldırsaydık ya!"

Bunun üzerine hemen kasr (namazı kısaltma) ile ilgili âyet öğle ile ikindi arasında nâzil oldu. İkindi vakti olunca, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kalkıp kıbleye karşı durdu. Müşrikler de önlerindeydi. Arka tarafına da bir saf yaptı. Bu safın arkasına da bir saf koydu. Resulullah rükûya varınca hep birlikte rükû yaptılar. Resulullah secde yaptı, hemen arkasındaki safdakiler de secde yaptı. Diğerleri (rükûdan) doğrulup onları korumak üzere kıyâmda kaldılar. Bunlar iki secdeyi tamamlayıp kalkınca arkalarında bulunanlar secdeye gittiler. Sonra Resulullah'ın arkasındaki saftakiler diğerlerinin yerlerine gittiler, arkadaki saftakiler de öndekilerin yerine ilerlediler. Sonra Resulullah rükûya gitti, hepsi O'nunla birlikte rükû yaptı. Sonra Resulullah secde yaptı ve hemen arkasındaki safdakiler de secde yaptılar. Bu sırada arkadakiler bunları korumak üzere kıyamda kaldılar.

Aleyhissalâtu Vesselâm ve arkasındakiler oturunca, en arkadakiler secdeye gittiler. Sonra hep beraber oturup hep beraber selam verdiler."
[Ebû Dâvud, Salât 281, (1236); Nesâî, Salâtu'l-Havf 1, (3, 176-177.]

AÇIKLAMA:

1- Usfân Mekke'ye iki merhale uzaklıkta bir yerin adıdır. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* oraya hicretin altıncı yılının başlarında gazâda bulunmuştur.

2- İndiği belirtilen kasr âyetinden maksad havf namazıdır.

3- Burada salâtu'l-havf'ın tavsifinde dikkat çeken husus şudur: Bu namaza bütün cemaat iki kısım halinde iştirak etmekte, namazın rükünleri müştereken icrâ edilmekte, en sonda selam müştereken verilmekte, sadece secde esnasında bir zümre secde ederken diğer zümre onları kollamakta, düşmanı gözetlemektedir.

Bu tavsif, umumî açıklama kısmında Hanefî mezhebinde esas alınan şekle uygun olarak yapılan târife uymamaktadır. Sebebini Hattâbî'nin açıklamasından takip edelim:

"Korku namazının çeşitleri var. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu farklı günlerde birbirine uymayan şartlarda kıldı. Bu farklı şartlar içinde kılınan namaz esnasında hem "korunmayı" en iyi sağlayacak hem de normal şartlarda kılınan "namazın âdâbı"na en ziyade muvafık düşecek tarz aranmıştır. Bu tarz, dış görünüşü itibariyle farklı olsa da ma'nâ ve ruh itibariyle kaynaşma arzeder. Kaydedilen bu çeşit, düşmanın kıble ile müslüman askerlerin arasında yer alma durumunda tercih edilen tarzdır. Eğer düşman kıblenin gerisinde ise o zaman Resulullah askerlere Zâtu'r-Rika'dâ kıldırdığı şekilde namaz kıldırmıştır."

2927 ٥ – وعن ابن عمر رضيَ اللهُ عَنْهُما قال: [صَلّى النّبىُّ ﷺ صَلاةَ الخَوْف بإحْدَى الطّائفتين رَكْعَةً وَاحدَةً وَالطّائفَةُ الأُخرَى مُواجهَةٌ العَدُوَّ، ثُمَّ انصرَفُوا وقَامُوا فى مَقَامِ أصْحَابِهِمْ مُقْبلينَ على العَدُوِّ، وَجَاءَ أُولَئِكَ فَصلّى بِهِمْ رَكْعَةً، ثُمَّ قضَى هؤُلاَءِ رَكْعَةً وَهؤُلاَءِ رَكْعَةً]. أخرجه الستة.

5. (2927)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* korku namazını iki gruptan birine tek rek'at olarak kıldırırken, diğer grup düşmâna karşı durmuştur. Kılanlar kalkıp, düşmâna dönük vaziyette, (bekleyen) arkadaşlarının yerine geçtiler, onlar da gelip (Resulullah'ın arkasına geçtiler), O da bunlara bir rek'at namaz kıldırdı, sonra da bu iki gruptan her biri birer rek'at namazlarını kazâ ettiler." [Buhârî, Salâtu'l-Havf 2, Megâzî 31, Tefsir, Bakara 44; Müslim, Müsâfirîn 205, (839); Muvatta, Salâtu'l-Havf 3, (1, 184); Ebû Dâvud, Salât 285, (1243); Tirmizî, Salât 398, (564); Nesâî, Salâtu'l-Havf 1, (3, 171-173).]

2928 ٦ – وعن أبى هريرة رضيَ اللهُ عَنْهُ قال: [نَزَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بَيْنَ ضَجْنَانَ وَعُسْفَانَ مُحَاصِرَ المُشْرِكينَ. فَقَالَ المُشْرِكُونَ: إنَّ لِهٰؤُلاَءِ صَلاَةً هِىَ أحَبُّ إلَيْهِمْ مِنْ أبْنَائِهِمْ وَأبْكَارِهِمْ وَهِىَ العَصْرُ فَأجْمِعُوا أمْرَكُمْ فَمِيلُوا عَلَيْهِمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً، وَإنَّ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ أتَى النّبىَّ ﷺ فَأمَرَهُ أنْ يَقْسِمَ أصْحَابَهُ نِصْفَيْنِ فَيُصَلّى بِطَائِفَةٍ مِنْهُمْ وَتَقُومُ طَائِفَةٌ أُخْرَى وَرَاءَهُمْ، وَلْيَأخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأسْلِحَتَهُمْ فَيُصَلّى بِهِمْ رَكْعَةً. ثُمَّ يَتَأخَّرُ هٰؤُلاَءِ وَيَتَقَدَّمُ أُولَئِكَ فَيُصَلّى بِهِمْ رَكْعَةً فَتَكُونُ لَهُمْ مَعَ النّبىِّ ﷺ رَكْعَةٌ رَكْعَةٌ وَلِلنّبىِّ ﷺ رَكْعَتَانِ]. أخرجه أصحاب السنن واللفظ لغير الترمذي.

6. (2928)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Dacnân ile Usfân arasında, müşriklerle sarılmış bir yere indi. Müşrikler (aralarında):

"Bu müslümanların bir namazları var (topluca kılarlar), bu onlara evlatlarından da, bâkirelerinden de kıymetlidir, işte bu, ikindi namazlarıdır. Hazırlığınızı yapın, üzerlerine toptan bir kerede çullanın!" dediler. Cebrâil (aleyhisselam), Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek ashabını iki kısma ayırmasını, onlardan bir grupla namaz kılarken diğer grubun geri tarafta ayakta beklemesini, tedbirli olmalarını ve silahlarını beraberlerine almalarını, birinci gruba bir rek'at kıldırmasını, bu kısmın

birinci rekatten sonra geri çekilmesini, arkadaki grubun öne ilerlemesini, bu yeni gruba da bir rek'at kıldırmasını, böylece her bir grubun Resulullah'la birlikte birer rek'atlerinin olmasını, Resulullah'ın da böylece iki rek'at kılmış olmasını emretti." [Ebû Dâvud, Salât 284, (1240, 1241); Tirmizî, Tefsîr, Nisa, (3038); Nesâî, Salâtu'l-Havf 1, (3, 173, 174).]

2929 ٧– وعن عبدالله بن أُنَيْس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [بَعَثَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ نَحْوَ خالد بن سُفْيَانَ الهُذَلِيِّ أَنْ أَقْتُلَهُ، وَكَانَ نَحْوَ عُرَنَةَ وَعَرَفَاتٍ. فَقَالَ: اذْهَبْ فَاقْتُلْهُ. فَرَأَيْتُهُ وَحَضَرَتْ صَلاَةُ الْعَصْرِ. فَقُلْتُ: إِنِّي لأَخَافُ أَنْ يَكُونَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ مَا إِنْ أُؤَخِّرُ الصَّلاَةَ. فَانْطَلَقْتُ أَمْشِي وَأَنَا أُصَلِّي أُومِئُ إِيمَاءً. فَلَمَّا دَنَوْتُ مِنْهُ قَالَ: مَنْ أَنْتَ؟ قُلْتُ: رَجُلٌ مِنَ الْعَرَبِ بَلَغَنِي أَنَّكَ تَجْمَعُ لِهَذَا الرَّجُلِ فَجِئْتُكَ فِي ذَلِكَ. فَقَالَ: إِنِّي لَفِي ذَلِكَ. فَمَشَيْتُ مَعَهُ سَاعَةً حَتَّى إِذَا أَمْكَنَنِي عَلَوْتُهُ بِالسَّيْفِ حَتَّى بَرَدَ]. أخرجه أبو داود.

7. (2929)- Abdullah İbnu Üneys (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, beni, Hâlid İbnu Süfyân el-Hüzelî'yi öldürmem için bulunduğu yere gönderdi. O, Urane[52] ve Arafat taraflarında idi.

"Git onu öldür!" dedi. Ben onu gördüğümde ikindi namazının vakti girmişti. Kendi kendime: "(Bu herifi öldürme işi) onunla benim arama girip namazımı geciktirmesinden korkarım" dedim. (Ara vermeden) ilerledim. Hem yürüyor hem de ima ile namazımı kılıyordum. Herife tam yaklaşmıştım ki:

"Sen kimsin?" dedi.

"Araplardan biriyim. Duydum ki, şu adam için asker topluyormuşsun, onun için sana katılmaya geldim!" dedim.

"Evet ben bu işin içindeyim" dedi. Onunla bir müddet yürüdüm, öldürmeme imkân sağlayacak bir fırsat doğunca kılıçla tepesine bindim ve geberttim." [Ebû Dâvud, Salât 289, (1249).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, çok tehlikeli hallerde, îma ile namazın kılınacağına delildir. Bu istidlâlin sıhhatinde âlimler herhangi bir şüpheye düşmezler. Çünkü *Abdullah İbnu Üneys,* bu işi Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sağlığında yapmıştır. Yani vahyin inmekte olduğu bir devrede... Resu-

52– Urane, Arafat'ın hizasında bir vâdinin adıdır.

lullah'ın buna muttali olmamış bulunması muhaldir. Öyle ise dinin ruhuna uymasaydı müdahale eder, tashih ederdi. Bunu reddeden bir hadis mevcut değildir. Sahâbenin fiili de dinde bir hüccettir, yeter ki merfû bir hadis ona muhalefet etmesin.

İbnu'l-Münzîr der ki: "Abdullah İbnu Üneys'ten hadis alan her râvi: "Düşman önünden kaçan herkes bineğinin üzerinde îma ile namaz kılar." demiştir.

Şâfiî hazretleri: "Ancak, arkadaşlarından kopacaksa ve kovaladığı kimsenin üzerine geri geleceğinden korkarsa o da îma ile kılar"demiştir. Böylece o da, kovalayanla kovalanan arasında fark olduğuna dikkat çekmiş olmaktadır. İkisi arasındaki fark açıktır: Kaçan daha şiddetli bir korku içindedir. Kovalayan ise , düşmanın yakalaması korkusunu yaşamaz, düşmanı kaçırma endişesi yaşar.

İbnu Hacer der ki: İbnu'l-Münzîr'in naklettiği husus, Evzâî'nin sözüyle tenkid edilir. Zîra Evzâî îma ile namazın cevazını sadece "şiddetli korku" şartıyla kayıdlamıştır, kovalayanla kovalanan arasında tefrîk yapmamıştır. Mâlikîlerden İbnu Habîb de bu görüştedir. Ebû İshak el-Fezârî, Kitabu's-Sünen'inde Evzâî'nin şu sözünü nakleder: "Kovalayanlar, yere indikleri takdirde, düşmanı kaçıracağından korkarsa, her ne hal üzere olursa olsun, o halde namazını kılar."

Görünen o ki, bu ihtilafın kaynağı âyet-i kerîmede zikri geçen "korku"dur. Bu korkuyu "düşmandan cana ve mala gelecek zarar korkusu" diye kayıtlayanlar için kovalayanla kovalanan arasında fark vardır. Böyle bir kayda yer vermeyip daha umumî anlayan için ikisi arasında fark yoktur.

Ayrıca, bu cevaz yaya için de, atlı için de mevzubahistir, yeter ki korku hali hakim olsun..

Aynî şu özetlemeyi yapar: "Bu meselede fakihlerin görüşleri şöyledir:

★ *Ebû Hanîfe*'ye göre kişi kovalanıyor ise yürürken namazını kılmasında bir beis yoktur, kovalıyor ise, yürürken namaz kılamaz.

★ *İmam Mâlik* ve ashâbından bir gruba göre, kovalayan da kovalananda eşittir, bineğinin üzerinde namaz kılabilirler.

★ *Evzâî* ve *Şâfiî,* sonuncular hakkında Ebû Hanîfe gibi hükmederler. Bu aynı zamanda Atâ, Hasan, Sevrî, Ahmed ve Ebû Sevr'in kavilleridir.

Şâfiî'den şu söz de rivâyet edilmiştir: "Kovalayan, düşmanı kaçıracağından korkarsa îma ile kılar, korkmazsa îma caiz değildir."

İKİNCİ KISIM
NAFİLE NAMAZLAR

(Bu kısım iki bâbtır)

BİRİNCİ BÂB

VAKTE MAKRÛN OLAN NAFİLELER

(Altı Fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

BEŞ VAKİT NAMAZA BAĞLI (REVÂTİB) NAFİLELER
ÖĞLE NAMAZININ NAFİLESİ
İKİNDİ NAMAZININ NAFİLESİ
AKŞAM NAMAZININ NAFİLESİ
YATSI NAMAZININ NAFİLESİ
CUMA NAMAZININ NAFİLESİ

İKİNCİ FASIL

VİTİR NAMAZI

ÜÇÜNCÜ FASIL

GECE NAMAZI

DÖRDÜNCÜ FASIL

KUŞLUK NAMAZI

BEŞİNCİ FASIL

RAMAZAN KIYÂMI VE TERÂVÎH

ALTINCI FASIL

BAYRAM NAMAZLARI

BAYRAM VE CUMANIN BİR GÜNDE BİRLEŞMESİ

İKİNCİ BÂB

SEBEPLERE MAKRÛN OLAN NAFİLELER

(Dört fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

KÜSÛF NAMAZI

İKİNCİ FASIL

İSTİSKA (YAGMUR İSTEME) NAMAZI

ÜÇÜNCÜ FASIL

CENAZE NAMAZI

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK NAMAZLAR

TAHİYYETÜ'L-MESCİD

İSTİHÂRE NAMAZI

HÂCET NAMAZI

TESBİH NAMAZI

NAMAZA MÜTEALLİK MA'NÂ TAŞIYAN HADİSLER

BİRİNCİ FASIL

BEŞ VAKİT NAMAZA BAĞLI (RÂTİB) NAFİLELER

UMUMÎ AÇIKLAMA

Farzın dışında kılınan namazlara toptan nafile denir. Bunların çeşitleri var. Bir kısmı beş vakit namaza bağlı olarak kılınır. Onlardan önce veya sonradır veya öğle ve yatsıda olduğu gibi hem önce hem de sonradır. İşte bu çeşit namaza râtib (râtibe) cemi olarak revâtıb denir. Şu halde bu fasılda râtibe olanlar görülecektir.

2930 ١ – عن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ الظُّهْرِ وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَهَا، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْجُمُعَةِ، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعِشَاءِ، فَأَمَّا الْمَغْرِبُ وَالْعِشَاءُ فَفِي بَيْتِهِ]. أخرجه الستة.

1. (2930)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte iki rek'at öğleden evvel, iki rek'at sonra, keza iki rek'at cum'adan sonra, iki rek'at akşamdan sonra, iki rek'at yatsıdan sonra namaz kıldım. Akşam ve yatsı(dan sonrakiler) evinde idi." [Buhârî, Teheccüd 29, 25, 34; Cuma 39; Müslim, Müsâfirîn 291, (729), Cuma 71, (882); Muvatta, 69, (1, 166); Ebû Dâvud, Salât 290, (1252); Nesâî, İkâmet 64, (2, 119), Cuma 43, (3, 113); Tirmizî, Salât 220, (433, 434).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyetle, müteakiben *Hz. Âişe*'den kaydedeceğimiz 2931 numaralı hadis arasında bir meselede farklılık mevcuttur. Burada öğleden evvel iki rek'atten bahsedilirken orada röt rek'atten bahsedilmektedir. Bu farklılık üzerine farklı yorumlar yapılmıştır. İbnu Hacer: "Daha doğru olanı, bunu iki ayrı duruma hamletmektir. Yani Efendimizin bazan iki, bazan da dört rek'at kılmış olabileceğini söylemektir" der. Bazıları: "Mescidde iki, evde

dört kılmış da olabilir" derken, bazıları da: "Evde olduğu zaman iki kılıp mescide çıkınca iki daha kılması da mümkün. İbnu Ömer sadece mescidde kıldığını görmüş, Hz. Âişe ise her ikisine de muttali olmuştur" demiştir. Evde dört kıldığını te'yid eden başka rivâyetler de gelmiştir. Ebû Cafer, Taberî çoğu durumda dört, nadiren de olsa iki kılmıştır, der.

2931 ٢– وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عنها قالت: [قال النّبيُّ ﷺ: مَنْ ثَابَرَ على ثِنْتَى عَشْرَةَ رَكْعَةً مِنَ السُّنَّةِ بَنى اللهُ لَهُ بيْتاً في الجَنَّةِ: أرْبعِ رَكَعَاتٍ قَبْلَ الظُّهْرِ وركْعتيْنِ بعْدهَا، وركْعتيْنِ بعْدَ المَغْرِبِ، وركْعتيْنِ بعْدَ العِشَاءِ، وركْعتيْنِ قبْلَ الْفَجْرِ]. أخرجه الترمذي والنسائى.

«المُثَابَرَةُ» المواظبة.

2. (2931)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sünnette gelen oniki rek'ate kim devam ederse Allah ona cennette bir ev bina eder. Bu oniki rek'atin:*

★ *Dördü öğleden önce,*

★ *İkisi öğleden sonra,*

★ *İkisi akşamdan sonra,*

★ *İkisi yatsıdan sonra,*

★ *İkisi de sabahtan önce."* [Tirmizî, Salât 206, (414); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 66, (3, 260); İbnu Mâce, İkâmet 100, (1142).]

2932 ٣– وعنها رَضِىَ اللهُ عَنْهَا قالت: [صَلاَتَانِ لَمْ يترُكْهُمَا رسُولُ اللهِ ﷺ سرّاً ولاَ عَلاَنِيَةً في سَفَرٍ ولاَ حَضَرٍ. رَكْعَتَانِ قَبْلَ الصُّبْحِ، وركْعتَانِ بعْدَ الْعَصْرِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

3. (2932)- Yine *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "İki namaz var ki, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunları ne gizli ne de alenî olarak seferde ve hazerde hiç terketmedi: Sabahtan önce iki rek'at, ikindiden sonra iki rek'at." [Buhârî, Mevâkîtu's-Salât 33, 73; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 300, (835); Ebû Dâvud, Salât 290, (1253); Nesâî, Mevâkîtu's-Salât 36, (1, 281), Kıyâmu'l-Leyl 56, (3, 251, 252).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyette, hal-i hazır tatbikatımıza da uymayan bir hususa temas edilmektedir: "İkindiden sonra kılınan iki rek'at..." Müteakiben kay-

dedilen *Hz. Ali* rivâyeti de buna ters düşmektedir. Zîra orada Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ikindi ve sabahtan sonra namaz kılmadığına dikkat çekmektedir.

Hemen şunu belirtelim ki bu husus bidâyetten beri Selef arasında ihtilaflı bir mevzu olmuştur. Ebû Dâvud'un bir rivâyeti de bu hususu açık bir şekilde aksettirir:

İbnu Abbas'ın âzadlısı Kureyb anlatıyor: "İbnu Abbâs, Abdurrahman İbnu Ezher ve Misver İbnu Mahreme (radıyallahu anhüm) Kureyb'i Hz. Âişe'ye göndererek: "Bizden ona selam söyle ve ikindiden sonraki iki rek'at hakkında sor ve de ki:

"Bize gelen habere göre sen bu iki rek'ati kılıyormuşsun. Halbuki bize ulaştığına göre Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunun kılınmasını yasaklamıştır!"

Bunun üzerine ben de gittim, benimle gönderdikleri mesajı tebliğ ettim. Hz. Âişe:

"Ümmü Seleme'ye git, ondan sor!" dedi. Ben geri döndüm ve Hz. Âişe'nin söylediklerini kendilerine ulaştırdım. Onlar beni bu sefer Ümmü Seleme'ye gönderdiler. Hz. Âişe'ye sorduklarını aynıyla ondan soruyorlardı. Ümmü Seleme:

"Ben Resulullah'ın o iki rek'ati yasakladığını işittim. Sonra kendisini, onları kılarken gördüm. İkindiyi kıldıktan sonra kıldığı iki rek'atin hikayesi şudur: (Bir keresinde)yanımda Ensâr'a mensup Beni Haram'dan bazı kadınlar olduğu halde içeri girdi, mezkur iki rek'ati kılmaya başladı. Ben kendisine hemen câriyemi gönderip dedim ki:

"Kızım kalk, yanında dur ve de ki: "Ümmü Seleme diyor ki: "Ey Allah'ın Resulü! şu iki rek'ati yasakladığını bizzat senden işittim, şimdi ise kıldığını görüyorum. (Dikkat et), eğer eliyle "çekil!" işaretini yaparsa hemen dön!"

Ümmü Seleme der ki: "Cariye söylediğimi aynen yaptı. O *(aleyhissalâtu vesselâm)* eliyle işaret buyurdu, câriye de geri döndü. Resulullah namazdan çıkınca:

"Ey Ebû Ümeyye'nin kızı, ikindiden sonraki iki rek'atten sordun. Bana Abdulkays kabilesinden müslüman olmak üzere bir heyet geldi. Öğleden sonra kılmakta olduğum iki rek'ati olanlarla meşguliyetim sebebiyle kılamadım. Bu iki rek'at o iki rek'attir" buyurdu.

Bu rivayet, Resulullah'ın ikindiden sonra kıldığı iki rek'atin ne

olduğunu açıkladığı gibi, vaktinde kılınamayan râtib namazlarının bilahare kaza edilmelerinin müstehab olduğunu, namaz esnasında elle yapılan hafif bir işaretin namazı bozmadığını da gösterir. Âlimler, bu rivâyetten, sünnete dayanan bir sebebi bulunan nafilenin yasak vakitte kılınmasında kerahet olmadığı, sebepsiz kılınan namazın mekruh olduğu hükmünü çıkarmışlardır.

Bu halin Resulullah'a has olduğunu söyleyen olmuşsa da: "Dinde asıl Resulullah'a ittibâdır, açık bir delil olmadıkça da fiil-i Nebî'nin hususîliği iddia edilemez" diye cevaplandırılmıştır. Ayrıca bu hadiste Resulullah'ın "Bu bana ait bir ruhsattır" şeklinde tavzihte bulunmadığına dikkat çekilmiştir (Nevevî).

İbnu Abdi'l-Berr, "Sabah ve ikindiden sonraki yasak, nafile ve tetavvu olarak kılınacaklarla ilgilidir. Farz namazlar, sünnet namazlar veya Resulullah'ın devam ettiği nafileler bu yasağa girmez" der.

2933 ٤ – وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُصَلِّى في إِثْرِ كُلِّ صَلاَةٍ مَكْتُوبَةٍ رَكْعَتَيْنِ إِلاَّ الْفَجْرَ وَالْعَصْرَ]. أخرجه أبو داود.

4. (2933)- Hz. Ali (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sabah ve ikindi hariç her namazın arkasında iki rek'at (nafile) namaz kılardı." [Ebû Dâvud, Salât 299, (1275).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis,Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ikindi ve sabah namazlarından sonra nafile namaz kılmadığını ifade eder. Bu ma'nâyı te'yîd eden başka rivâyetler de mevcuttur. Ancak güneş henüz yüksek ve parlakken kılınabileceğine dair ruhsat da gelmiştir.

İbnu Abdi'l-Berr der ki: "Âlimlerden bir grup, sabah ve ikindi namazlarından sonra nafile namazı kılmada bir beis olmadığını söylemiştir. Zîra, bu husustaki nehiy, güneşin tam doğma ve batma anlarında namazın terkedilmesini kasteder. Bu meselede, mezkûr vakitlerde namazı nehyeden hadisleri rivâyet eden ashabtan bir cemaatin hadisleriyle ihticac ederler." Keza Resulullah'ın şu sözü de bu istidlâlde hüccet kılınmıştır: لاَ تُصَلّوا بَعْدَ الْعَصْرِ إِلاَّ اَنْ تُصَلُّوا وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ *"İkindi namazından sonra, güneş yüksekte değilse nafile kılmayın."* Keza şu hadis de hüccet kılınmıştır: لاَ تُحَرُّوا بِصَلاَتِكُمْ طُلُوعَ الشَّمْسِ وَغُرُوبَهَا *"Namazınızı güneşin doğuş ve batışında kılmayın."* Keza müslümanlar, güneşin tam doğma ve batma

anları dışında sabah ve ikindi namazlarından sonra cenaze namazı kılınacağı hususunda icma ederler. Derler ki: "Sabah ve ikindi namazlarından sonra namazın yasaklanmasının ma'nâsı ve hakikati işte budur."

Âlimler bu hususta şunu da söylerler: "Bu meselede gelen yasağın gayesi kat-ı zerî'a'dır. Yani zarara götüren sebebi de ortadan kaldırmak... Zîra, sabah ve ikindi namazlarından sonra namaz, mubah kılınsaydı, asıl yasaklanmış olan güneşin doğma ve batma anlarına kadar namaz kılmaya devam edileceğinden korkulurdu."

Bu söylediğimiz görüş, İbnu Ömer'e aittir. Ancak bir grup ulemâ bunu benimsemiştir. Abdurrezzâk'ın bir rivâyetine göre İbnu Ömer demiştir ki: "Ben güneşin doğma ve batma anlarını araması dışında kimseyi gece ve gündüzün her vaktinde namaz kılmaktan men etmem. O iki vakitten men ederim, çünkü onlardan Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da men etti."

Şunu da belirtelim ki, bu hususta İbnu Ömer'in görüşü babası Hz. Ömer'in görüşüne zıddır. *Hz. Âişe* de İbnu Ömer gibi düşünmektedir. Zîra der ki: "Ömer bu meselede yanılmıştır, çünkü Resulullah'ın namaz yasağı güneşin doğma ve batma anlarında kılınanlarla ilgilidir."

İbnu Hacer der ki: "Ebû'l-Feth el-Ya'merî bir grup Selefin şöyle söylediğini nakleder: İkindi ve sabah namazlarından sonra namaz kılma yasağı şu hususu duyurmak içindir: "Bu iki namazdan sonra nafile kılınmaz. Bu nehiyle (ikindi ve sabah namazlarının kılındığından itibaren geçen bütün) vakit kastedilmemiş, güneşin doğuş ve batış ânları kastedilmiştir. Bu hususu Ebû Dâvud'un Hz. Ali'den hasen senetle rivâyet ettiği şu hadis te'yîd eder: إنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهى عَنِ الصَّلاَةِ بَعْدَ الْعَصْرِ إلاَّ وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ikindiden "sonra" güneş yüksekte değilse namaz kılmayı yasakladı." Öyle ise hadiste geçen "sonra"lıkla kastedilen müddet umum vakte şâmil olmayıp, sadece doğuş ve batış anlarıyla, bu ânlara yakın olan vakitlere şâmildir."

2934 ٥ – وعن عائشة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [لَمْ يَكُنْ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ عَلى شَىْءٍ مِنَ النَّوَافِلِ أشَدَّ تَعَاهُداً مِنْهُ عَلى رَكْعَتَىِ الْفَجْرِ]. أخرجه الخمسة.

5. (2934)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* nafilelerden hiçbirine, sabah namazının iki rek'atlik nafilesi kadar aşırı ilgi göstermemiştir."

2935 ٦– وفي رواية لأبي داود عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [لاَ تَدَعُوهُمَا وَلَوْ طَرَدَتْكُمُ الْخَيْلُ].

6. (2935)- Ebû Dâvud'un, *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh)'den kaydettiği bir rivâyette şöyle gelmiştir: "Sizi, atlılar tardedecek (kovalayacak) bile olsa o iki rek'ati terketmeyin."

2936 ٧– وفي أخرى للنسائي: [رَكْعَتَانِ قَبْلَ الْفَجْرِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا جَمِيعاً].

7. (2936)- Nesâî'nin bir rivâyetinde: "Sabah namazından önce kılınacak iki rek'at nafile namaz dünyanın tamamından daha hayırlıdır." denmiştir. [Buhârî, Teheccüd 27; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 96, (725); Ebû Dâvud, Salât 291, 292, (1254, 1258); Tirmizî, Salât 307, (416); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 56, (252).]

AÇIKLAMA:

Sabah namazının sünnetine teşvik sadedinde beyan buyrulan hadis çoktur, 2935 numarada geçen Ebû Dâvud hadisi iki sûrette te'vil edilmiştir:

1- Atlılar ve binekliler harekete geçerek sizi bırakacak da olsalar, ordudan geri kalma tehlikesine rağmen bu iki rek'ati terketmeyin.

2- Düşman atları sizi saf dışı edecekse, yani siz düşman atlarının tâkibinde iken, onlar sizi öldürmek için üzerinize gelirken de o iki rek'ati bırakmayın, yani yönünüz, istikametiniz ne olursa olsun, at üzerinde kaçarken dahi îmâ ile namazı kılın, sakın terketmeyin.

Dediğimiz gibi bu ifade namaza teşvikte mübâlağalı bir üslubtür.

2937 ٨– وعنها رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ بَيْنَ النِّدَاءِ وَالإِقَامَةِ مِنْ صَلاَةِ الصُّبْحِ]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

8. (2937)- Yine *Hz. Âişe(radıyallahu anhâ)* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sabah namazında ezanla ikâmet arasında hafif iki rek'at namaz kılardı."

2938 ٩– وفي أخرى: [كَانَ يُخَفِّفُهُمَا حَتَّى أَقُولَ: هَلْ قَرَأَ فِيهِمَا بِأُمِّ الْقُرْآنِ].

9. (2938)- Diğer bir rivâyette şu ibare var: "O iki rek'atı öyle hafif tutardı ki, ben "bunlarda Fatiha'yı okudu mu?" derdim."

2939 ١٠– وفي أخرى للنسائي: [كَانَ إذَا سَكَتَ الْمُؤَذِّنُ بِالأَذَانِ الأَوَّلِ مِنْ صَلاَةِ الْفَجْرِ قَامَ فَرَكَعَ رَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ قَبْلَ صَلاَةِ الْفَجْرِ بَعْدَ أَنْ يَسْتَبِينَ الْفَجْرُ. ثُمَّ يَضْطَجِعُ عَلَى شِقِّهِ الأَيْمَنِ].

10. (2939)- Nesâî'nin bir başka rivâyetinde şöyle gelmiştir: "Müezzin sabah ezanının birincisini bitirip sükût ettimi kalkar, sabah namazından önce ve ufukta fecrin açılmasından sonra iki rek'at hafif namaz kılar, sonra da sağ yanının üzerine uyurdu." [Buhârî, Teheccüd 28, 12; Müslim, Müsâfirîn 90, (724); Muvatta, Salâtu'l-Leyl 29, (1, 127); Ebû Dâvud, Salât 292, (1255); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 60, (3, 256); 58, (3, 252-253).]

2940 ١١ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ كَثِيراً مَا يَقْرأُ في رَكْعَتَى الْفَجْرِ، فِي الأُولَى مِنْهُمَا: قُولُوا آمَنَّا بِاللهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا الآيَةَ. وَفِي الثَّانِيَةِ بِالَّتِي فِي آلِ عِمْرَانَ: قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالُوا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ الآيةَ].

أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

11. (2940)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sabahın iki rek'atında çoğunlukla şunları okurdu: Birinci rek'atte (meâlen): **"(Ey müminler) deyin ki: "Biz Allah'a, bize indirilene (Kur'ân'a, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakûb'a ve torunlarına (esbâta) indirilenlere, Musa'ya, İsâ'ya verilenlere ve bütün peygamberlere Rabbleri katından verilen (Kitap ve âyetlere) iman ettik. Onlardan hiç birini (kimine inanmak, kimini inkâr etmek sûretiyle) diğerinden ayırd etmeyiz. Biz, (Allah'a) teslim olmuş (müslümanlar)ız"** (Bakara 136). İkinci rek'atte de, Âl-i İmrân sûresindeki şu âyet (meâlen): "De ki: "Ey Ehl-i kitap (Yahudiler, Hıristiyanlar) hepiniz bizimle sizin aranızda müsavi (ve âdil) bir kelimeye gelin. (Şöyle) diyerek: **"Allah'tan başkasına tapmayalım, Ona hiçbir şeyi eş tutmayalım. Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi Rabler (diye) tanımayalım. (Buna rağmen) eğer yine yüz çevirirlerse (o halde) deyin ki: "Şâhid olun, biz muhakkak müslümanlarız"** (64. âyet). [Müslim, Müsâfirîn 99, (727); Ebû Dâvud, Salât 292, (1259); Nesâî, İftitah 38, (2, 155).]

2941 ١٢ – وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ كَثِيراً مَا يَقْرأُ في رَكْعَتَى الْفَجْرِ في الأُولَى مِنْهُمَا: قُولُوا آمَنَّا بِاللهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا الآية. وَبِهَذِهِ الآيةِ: رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ]. أخرجه أبو داود.

12. (2941)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sabahın iki rek'atında çoğunlukla şunları okurdu: **"(Ey mü'minler) deyin ki: "Biz Allah'a, bize indirilene (Kur'an'a), İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Ya'kûb'a ve torunlarına (esbât)**

indirilenlere, Mûsa'ya, İsâ'ya verilenlere ve bütün peygamberlere Rabbleri katından verilen (Kitap ve âyetlere) iman ettik. Onlardan hiç birini (kimine imanmak, kimini inkâr etmek suretiyle) diğerinden ayıd etmeyiz. Biz, (Allah'a) teslim olmuş (müslümanlar)ız." (Bakara 136). İkinci rek'atte de: **"Ey Rabbimiz, senin indirdiğin (o Kitab'a) inandık,o peygambere de tâbi olduk. Artık bizi (birliğini ve peygamberlerini tanıyan) şâhidlerle beraber yaz"**(Âl-i İmrân 53) [53] âyetini okurdu."

2942 ١٣ – وعنه رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: [أنَّ رسُولَ اللهِ ﷺ: قَرَأَ فِي رَكْعَتيِ الْفَجْرِ: قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ، وَقُلْ هُوَ اللّهُ أَحَدٌ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

13. (2942)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sabahın iki rek'atinde şunları okudu: "Kul yâ eyyuhe'l-Kâfirûn" ve "Kul hüvallâhu ahad." [Müslim, Müsâfirîn 98, (726); Ebû Dâvud, Salât 98, (1256); Nesâî, İftitah 39, (2, 155, 156).]

2943 ١٤ – وللترمذى عن ابن مسعود قال: [رَمَقْتُ رسُولَ اللهِ ﷺ شَهْراً وَكَانَ يَقْرَأُ فِي الرَّكْعَتيْنِ قَبْلَ الْفَجْرِ: قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ، وَقُلْ هُوَ اللّهُ أَحَدٌ].

14. (2943)- Tirmizî'nin *İbnu Mes'ud*'dan kaydettiği bir rivâyette şöyle gelmiştir: "Ben bir ay kadar Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı göz ucuyla tâkib ettim, sabahın farzdan önce kılınan iki rek'atinde şu sureleri okuyordu:*"Kul yâ eyyühe'l-Kâfirûn"* ve *"Kulhüvallâhu ahad."* [Tirmizî, Salât 308, (417).]

2944 ١٥ – وللنسائى: [رَمَقْتُ رسُولَ اللهِ ﷺ عِشْرِينَ مَرَّةً يَقْرَأُ فِي الرَّكْعَتيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ وَفِي الرَّكْعَتيْنِ قَبْلَ الْفَجْرِ: قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ، وَقُلْ هُوَ اللّهُ أَحَدٌ].

15. (2944)- Bu rivâyet Nesâî'de biraz farkla şöyle gelmiştir: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı yirmi kere göz ucuyla tâkib ettim, akşamın farzından sonra kılınan iki rek'atle sabahın farzından önce kılınan iki rek'atte Kâfirûn ve İhlâs sûrelerini okuyordu." [Nesâî, Salât 68, (2, 170).]

2945 ١٦ – وعن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالَتْ: [كَانَ رسُولُ اللهِ ﷺ إذَا صَلَّى رَكْعَتَى الْفَجْرِ، فَإنْ كُنْتُ مُسْتَيْقِظَةً حَدَّثَنِى وَإلاَّ اضْطَجَعَ حَتَّى يُؤَذَّنَ بِالصَّلاَةِ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

53– Ebû Dâvud'daki aslı ile biraz farkediyor ise de burayı esas aldık.

16. (2945)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sabahın iki rek'at nafilesini kıldı mı, uyanıksam benimle konuşurdu, değilsem, müezzin namaz için (ikâmet okuyuncaya kadar yatardı)." [Buhârî, Teheccüd 24, 26; Müslim, Müsâfirîn 133, (743); Ebû Dâvud, Salât 293, (1262, 1263); Tirmizî, Salât 309, (418).]

AÇIKLAMA:

Cumhûr bu hadisten, sabah namazının sünnetini kıldıktan sonra konuşmanın caiz olduğu hükmünü çıkarmıştır. Şâfiî ve Mâlik bu görüştedir. Ancak İbnu Mes'ud, Said İbnu Cübeyr, Atâ İbnu Ebî Rebâh, Saîd İbnu'l-Müseyyeb bu esnada konuşmayı mekruh addetmişlerdir. Kûfîlerin de benimsediği bu görüş mensupları mezkur vakti tevbe ve istiğfar vakti kabul edip konuşmayı mekruh addederler.

Kastalânî, İrşâdu's-Sârî'de: "Hadise göre, sabahın iki rekatli sünnetinden sonra mübah söz etmekte bir beis yoktur" der. İbnu'l-Arâbî de şu açıklamayı yapmıştır: Bu vakitte sükut etmekte me'sûr (Resulullah'tan mervî) bir fazilet yoktur. Me'sûr fazilet, sabahın farzından sonra güneş doğuncaya kadarki zaman için mevcuttur.

Kerahetle ilgili rivâyet *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh)'dan Taberânî'de yapılmıştır. Atâ der ki: "İbnu Mes'ud, sabahtan sonra konuşan bir cemaate rastlamıştı, onları konuşmaktan nehyetti ve onlara, اِنَّمَا اَجَبْتُمْ لِلصَّلاَةِ فَاِمَّا اَنْ تُصَلُّوا وَاِمَّا اَنْ تَسْكُتُوا *"Siz namaza icâbet ettiniz ister kılın ister sükût edin"* dedi. Ulemâ bu rivâyetin zayıflığına dikkat çeker, "sahih olduğu takdirde mezkûr konuşmanın mâlâyânî olduğuna hamledilir" der. Bizzat Şâriden mübah kelamla konuşma sâbittir. Sahâbenin sözü Resulullah'ın sözü ile muvazeneye gelmez.

2946 ١٧– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: إذَا صَلَّى أحَدُكُمْ الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الصُّبْحِ فَلْيَضْطَجِعْ عَلَى يَمِينِهِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

17. (2946)- *Hz.Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz, sabahın farzından önce iki rek'atlik sünneti kılınca sağı üzerine yatsın..."*[Ebû Dâvud,Salât 203, (1261); Tirmizî, Salât 311, (420).]

AÇIKLAMA:

Sabah namazının sünnetinden sonra yatma meselesi ulemâ arasında

farklı görüşlere sebep olmuştur. Mesele üzerinde muhtelif rivâyet mevcuttur. Mübârekfûrî Tirmizî Şerhi'nde bu görüşleri delilleriyle kaydeder. Özet olarak bu meselede beş farklı görüşten bahsedilmektedir:

1) Müstehab vasfıyla meşrûdur. Nitekim Tirmizî, seleften bir kısmının tatbikatını rivâyet etmiştir.

2) Bu yatma vacibtir, mutlaka yerine getirilmelidir, sabahın farzının makbuliyet şartlarındandır. Bu görüş Zâhirîlerden İbnu Hazm'a aittir.

3) Bu yatma bid'attir, mekruhtur. *İbnu Mes'ud* ve *İbnu Ömer* (radıyallâhu anh) bu kanaattedir.

4) Birinci görüşün muhalifidir. Hasan Basrî hazretleri sabahın sünnetinden sonra yatmaktan hoşlanmazmış.

5) Gece namazına kalkanlarla kalkmayanlar hakkında bu yatmanın hükmü farklıdır. Gece namazına kalkanlar için istirahattir, meşrûdur, kalkmayanlara meşrû değildir.

Evlâ olan görüş birinci görüştür; sabahın sünnetini kıldıktan sonra yatmak meşrûdur, müstehabtır.

2947 ١٨ — وعن محمد بن إبراهيم عن جده قيس بن عمرو قال: [خَرَجَ رسـولُ الله ﷺ فَأُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَصَلَّيْتُ مَعَهُ الصُّبْحَ. ثُمَّ انْصرفَ فَوَجَدَنِى أُصَلِّى. فقَالَ: مَهْلاً يَا قَيْسُ، أَصَلاَتَانِ مَعاً؟ فَقُلْتُ: إِنِّى لَمْ أَكُنْ رَكَعْتُ رَكْعَتَيِ الصُّبْحِ. قَالَ: فَلاَ إِذاً].

أخرجه أبو داود والترمذي.

18. (2947)- *Muhammed İbnu İbrahim, ceddi Kays İbnu Amr*'dan anlattığına göre: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* geldi ve namaza duruldu. Onunla birlikte sabah namazını kıldım. Sonra namaz bitince beni namaz kılar buldu.

"Ağır ol ey Kays! dedi. Bir namaz daha mı kılıyorsun?"

"Ben sabahın sünnetini kılmamıştım (onu kılıyorum)" deyince:

"Öyleyse hayır, (bunda bir beis yok)" buyurdu." [Ebû Dâvud, Salât 295, (1267); Tirmizî, Salât 313, (422).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıdaki metin Tirmizî'ye aittir. Ebû Dâvud'un rivâyeti biraz farklıdır:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sabah namazından sonra iki rek'at kılan bir adam görmüştü:

"Sabah namazı iki rek'attir" buyurdu. Adam:

"Ben farzdan önce iki rek'ati kılmamıştım, şimdi onları kılıyorum" dedi. Resulullah sükût buyurdu."

2- "Bir namaz daha mı?" yani aynı vakitte iki farz mı kılıyorsun? ma'nâsında inkâri bir sorudur.

3- "Öyleyse hayır" ifadesi de sünneti kılmanda bir beis yok, yasaklamıyorum ma'nâsında anlaşılmıştır. Rivâyetin Ebû Dâvud'da gelen vechinde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* adamın açıklamasına sükûtla cevap veriyor, yani sabahın sünnetini kılmasına itiraz etmiyor.

2948 ١٩ – وعن عبدالله بن مالك بُحَينة قال: [رَأَى رَسُولُ اللهِ ﷺ رَجُلاً وَقَدْ أُقِيمَتِ الصَّلاَةُ يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ. فَلَمَّا انْصَرَفَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لاَثَ بِهِ النَّاسُ. فَقَالَ لَهُ: آلصُّبْحَ أَرْبَعاً؟ آلصُّبْحَ أَرْبَعاً]. أخرجه الشيخان والنسائى.

19. (2948)- *Abdullah İbnu Mâlik İbnu Buhayne* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ikâmet başladıktan sonra namaz kılmakta olan bir adam gördü. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazdan çıkınca halk adamın etrafını sardı ve (Resulullah ona):

"Sabahı dört mü (kılıyorsun)? Sabahı dört mü (kılıyorsun)?" dedi. [Buhârî, Ezan 38; Müslim, Müsâfirîn 65, (711); Nesâî, İmâmet 60, (2, 117).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis farklı vecihlerde gelmiştir. Müslim'deki vechi daha açık bir mahiyettedir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, sabah namazının farzını kılmak üzere ikâmet getirilmiş iken sünnet kılan bir adamın yanından geçti. (Durarak) adama bir şeyler söyledi. Biz ne söylediğini bilmiyorduk. Namazdan çıkınca (ne söylediğini öğrenmek için) adamın etrafını sardık:

"Sana Resulullah ne dedi?" diye sorduk. Adam:

Bana: "Sizden biri, nerdeyse sabah namazını dört rek'at kılacak" dedi" cevabını verdi."

Hadisin sadedinde olduğumuz vechine göre Resulullah adama istifham-ı inkârî yoluyla "Sabah namazını dört mü kıldın?" demiştir ve aynı soruyu tekrarlayarak bu hareketi hoş karşılamadığını te'kîd etmiştir.

2- Burada sabah namazında ikâmet sırasında sünnet kılmanın yasaklandığı görülmektedir. Ulema, *Resulullah*'ın namazı bozdurmayıp sadece hoşnutsuzluk (inkâr) ifade etmesinden hareketle kerâhetin tahrîmî değil, tenzîhî olduğunu istidlâl etmiştir. Ancak, sabahın farzına başlandığı zaman sünnet kılmanın hükmü hususunda ulemânın farklı hükümlere giderek ihtilaf ettiğini belirtmek isteriz. Çünkü, bazı hadislerde de her ne pahasına olursa olsun sabahın sünnetini bırakmamayı tavsiye eden hadisler de gelmiştir. Nitekim 2935 numaralı hadiste *"Sizi atlılar kovalamakta olsa bile sabahın sünnetini terketmeyin"* mânasında irşâd-ı Nebevî vârid olmuştur.

Sabah namazı için müezzin kâmete başlamış veya imam namaza durmuş olsa sünnet kılınmalı mı kılınmamalı mı? meselesi üzerine ileri sürülen görüşleri şöyle özetleyebiliriz:

1) *Hanefîlere* göre farzda imama yetişmeyi -tahiyatta bile olsa- kestiren bir kimse, sünneti safa dahil olmadan kılmalıdır. Mümkünse mescidin namaz kılınan sahan kısmında değil, kapının yanında kılmalıdır. Böyle müsait bir yer yoksa bir direğin arkasında veya imkân nisbetinde cemaatin dışında kılmalıdır. Aslında sabahın sünnetini evde kılmak efdaldir.

Önce sünneti kılıp sonra imama da yetişmek sûretiyle hem sünnet ve hem de cemaat sevabını elde etmiş olur. Sünnet kılmayı tecviz edenler وَلاَ تُبْطِلُوا اَعْمَالَكُمْ **"amellerinizi iptal etmeyin (bozmayın)"** (Muhammed 33) âyetini delil gösterirler. Ayrıca Beyhakî'nin rivâyet ettiği: "Namaz için müezzin ikâmete başladı mı, sabahın iki rek'atlik sünneti hariç, farz namazdan başka namaz kılınmaz" hadisi de delil yapılmıştır.

2) *İmam Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel* başta olmak üzere İbnu Ömer, Ebû Hüreyre, İbnu Cübeyr, İbnu Sîrîn gibi bir kısım selef büyüklerinin inanç ve tatbikatına göre, imam farza durmuşken sünnet kılınamaz. Bu görüşte olanlar sadedinde olduğumuz hadisin zâhirini esas almışlardır.

3) Zâhirîler bu meselede daha ileri giderek "Bir kimse sünnet kılarken farz için ikâmet başlarsa, namazı orada kesip cemaate katılması gerekir, yoksa kıldığı namaz bâtıl olur" derler.

4) *Süfyân-ı Sevrî:* "İlk rek'atte imama yetişeceğini kestiren sünneti tamamlar, değilse hemen kesip imama uyar" demiştir.

Mescidde sabah namazının sünnetini kılmayı mekruh addedenler müteâkiben kaydedeceğimiz Abdullah ibnu Sercis hadisini delil gösterirler.

2949 ٢٠ – وعن عبدالله بن سرجس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [دَخَلَ رَجُلٌ الْمَسْجِدَ وَرَسُولُ اللّٰهِ

ﷺ فِي صَلاَةِ الْغَدَاةِ. فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ فِي جَانِبِ الْمَسْجِدِ. ثُمَّ دَخَلَ مَعَ رَسولِ اللهِ ﷺ فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ: يَا فُلاَنُ؟ بِأَىِّ الصَّلاَتَيْنِ اعْتَدَدْتَ بِصَلاَتِكَ وَحْدَكَ؟ أَمْ بِصَلاَتِكَ مَعَنَا]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

20. (2949)- *Abdullah İbnu Sercis* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sabah namazını kılarken bir adam mescide girdi. Mescidin yan tarafında sünneti kıldı. Sonra Resulullah'a dahil olup O'nunla da farzı kıldı. Aleyhissalâtu Vesselâm namazı bitirince:

"Ey falan, şu iki namazdan hangisini sayıyorsun? Tek başına kıldığını mı, bizimle kıldığını mı!" buyurdular." [Müslim, Müsâfirîn 67, (712); Ebû Dâvud, Salât 294, (1265); Nesâî, İmâmet 61, (2, 117).]

AÇIKLAMA:

Âlimler farz kılınırken nafile kılmanın yasaklanış sebebi hususunda da bazı farklı yorumlarda bulunmuşlardır: Nevevî bidâyetten itibaren cemaat sevabına nâil olmak diye ifade eder. Ona göre, cemaatten hasıl olan sevap, ayrı kılınan nafileninkinden üstündür, öyleyse farzı ikmal eden şeyleri muhafaza etmek, nafile ile meşgul olmaktan evladır.

Bazı âlimler farz sırasında nafileden men etmeyi sedd-i zerâyı (yani çıkacak kötülüğü önceden önlemek) kâbilinden bilirler. "Böyle yapıla yapıla, zamanla sabah namazı dört rek'at sanılabilir, bu endişeyle farz sırasında sünnet yasaklanmıştır" diyen olmuştur. Nitekim bizzat Resulullah'ın hadislerinde (2948): *"Neredeyse sizden biri sabah namazını dört rek'at kılacak"* endişesi sâdır olmuştur.

Resulullah'ın bu meseledeki hassasiyetinde "farz"ın ve cemaatin ehemmiyetini mü'minlerin zihinlerine nakşetme endişesini görmek de mümkündür.

2950 ٢١– وعن أبى سلمة قال: [سَمِعَ قَوْمٌ الإِقَامَةَ فَقَامُوا يُصَلُّونَ. فَخَرَجَ عَلَيْهِمُ النَّبِىُّ ﷺ فقَالَ: أَصَلاَتَانِ مَعاً؟ أَصَلاَتَانِ مَعاً؟ وَذٰلِكَ فِي صَلاَةِ الصُّبْحِ].

21. (2950)- *Ebû Seleme* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ashabtan bir cemaat ikâmeti işitmişti, hemen (sünnet) namaza kalktılar. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara:

"İki namazı beraber mi kılıyorsunuz? İki namazı beraber mi kılıyorsunuz?" diye çıkıştı. Bu (hâdise) sabah namazı sırasında cereyan etmişti." [Muvatta, Salâtu'l-Leyl 31, (1, 128).]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in "İki namazı beraber mi?" şeklindeki sözünü şârihler hep tevbih ve zecr olarak değerlendirirler. Bu sebeple '"çıkıştı" diye çevirdik.

2- Resulullah'ın çıkışması, ikâmet okunduktan sonra, artık nafile kılınmayacağı içindir. Çünkü ikâmetle birlikte, nafile kılmak üzere kalkmışlardır. Daha önce de belirttiğimiz üzere, ikâmet farz içindir ve farz başlayınca artık mescidde hiçbir nafilenin kılınması caiz değildir.

3- Hâdise sabah namazı esnasında cereyan etmiş ise de, ikâmet okunduktan sonra farzdan başka namazın caiz olmayacağı hükmü sabaha has değildir, bütün namazlar için mûteberdir. Zîra Müslim ve diğer hadis kitaplarında geldiği üzere Efendimiz: اذا اقيمت الصَّلاةُ فَلا صَلاةَ الاَّ الْمَكْتُوبَةَ *"ikâmet okununca sadece farz kılınır"* buyurmuştur. Bu hadisin *İbnu Adiyy* rivâyetinde şu ziyade yer almıştır: "Ey Allah'ın Resulü dendi, sabahın sünneti de mi kılınmaz?" "Evet, buyurdular, sabahın sünneti de!" Bunu esas alan İmâm Mâlik şöyle demiştir: "Kim mescide girdiği zaman farza başlanmış ise, artık sünnet kılmaz. Mescide girmemiş ise ve bir rek'ati kaçırmayacağı hususunda kanaat getirirse dışarıda -yani cumanın kılındığı avlunun haricinde- sünneti kılar. Eğer birinci rek'ati kaçırmaktan korkarsa mescide girer, imama uyar, sünneti güneş doğduktan sonra kaza eder."

2951 ٢٢– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال: [قال رَسولُ الله ﷺ: مَنْ لَمْ يُصَلِّ رَكْعَتَىِ الْفَجْرِ فَلْيُصَلِّهِمَا بَعْدَ مَا تَطْلُعُ الشَّمْسُ]. أخرجه الترمذي.

22. (2951)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim sabahın iki rek'atini vaktinde kılamazsa güneş doğduktan sonra kılsın." [Tirmizî, Salât 314, (423).]

AÇIKLAMA:

1- Tirmizî, bu hadisin arkasından şunu ilave eder: "Bazı ehl-i ilim bununla amel etmiştir. *Süfyân-ı Sevrî, Şâfiî, Ahmed, İshak, İbnu'l-Mubârek* bu hadisle hükmettiler."

2- Şevkânî şu açıklamayı kaydeder: "Irakî, "Şâfiî mezhebinde sahîh görüşe göre bu iki rek'at sabah namazından sonra eda olarak kılınır" der ve ilave eder: "Hadis bu sünneti farzdan önce kılamayan kimsenin, mut-

laka güneş doğduktan sonra kılacağı hususunda sarih değildir. Hadiste, bunu mutlak olarak kılamayana illa da güneş doğduktan sonra kılması için bir emir de yok. Şurası şüpheden arîdir: Bu iki rek'at, eda vaktinde terke uğramış ise kaza vaktinde kılınır, ancak, hadiste sabah namazını kıldıktan sonra (daha güneşin doğmasını beklemeden) kılmayı men eden bir açıklık da mevcut değildir. Söylenen bu hususa (yani imamla farzı kıldıktan sonra vakit olduğu takdirde daha güneş doğmadan sabahın sünnetinin edaen kılınabileceğine), *Dârakutnî, el-Hakîm* ve el-Beyhakî'nin bir rivâyetleri de delalet etmektedir: مَنْ لَمْ يُصَلِّ رَكْعَتِي الْفَجْرِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ فَلْيُصَلِّهِمَا *"Kim sabahın iki rek'atini (sünneti) güneş doğuncaya kadar kılmamış ise onları kılsın."* (54)

2952 ٢٣ –وعن ابن عمر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهما: [أَنَّهُ فَاتَتْهُ رَكْعَتَا الْفَجْرِ فَقَضَاهُمَا بَعْدَ أَنْ طَلَعَتِ الشَّمْسُ]. أخرجه مالك بلاغاً.

23. (2952)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)den anlatıldığına göre, sabah namazının sünnetini kaçırdığı olmuştur. Ancak güneş doğduktan sonra onu kaza etmiştir." [Muvatta, Salâtu'l-Leyl 32, (1, 128).]

AÇIKLAMA:

İbnu Abdi'l-Berr der ki: "Bu rivâyet, sabah namazının sünnetinin müekked sünnetlerden olduğuna delildir. Şâfiî, Atâ ve Amr ibnu Dînar bu iki rek'atin imam selam verip sabah namazından çıktıktan sonra kılınabileceğini söylemişlerdir. Ancak *İmam Mâlik* buna itiraz eder. Ülemânın ekserisi, bu namazın imamdan sonra kılınmasını yasaklamış, güneş doğduktan sonra kılınması gerektiğini söylemiştir."

Zürkânî der ki: "İmamın arkasından sabahın sünnetinin kılınabileceğini söyleyen İmam Şâfiî bu hükmünde Amr İbnu Kays'ın şu rivâyetine dayanır: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün, sabah namazından sonra iki rek'at sabah sünnetini kılan bir adam görmüştü: Adama:

"Sabah namazı iki rek'attir!" ikazında bulundu. Adam:

"Ben farzdan önce sünnet kılmamıştım, şimdi kılıyorum" deyince, Efendimiz sükût buyurdular."

54– Burada ifade mutlaktır. Münferid kılan önce sünneti kılacağı için bu mevzubahis olamaz. Öyle ise şu ma'nâ da hadiste var: "Kim farza imama yetişir, sünneti kılamaz, imamdan sonra da güneş doğuncaya kadar kılamamış ve böylece sünneti kazaya bırakmış ise, bunu güneş doğduktan sonra (kazâen) kılsın."

ÖĞLE NAMAZININ NAFİLESİ

2953 ١– عن علي رَضِيَ اللهُ عَنْه قـال: [كَانَ رسُولُ اللهِ ﷺ يُصَلِّي قَبْلَ الظُّهرِ أرْبَعـاً وبَعْدَهَا رَكْعتَينِ]. أخرجه الترمذي.

1. (2953)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öğleden önce dört, öğleden sonra da iki rek'at kılardı. [Tirmizî, Salât 315, (424).]

AÇIKLAMA:

Tirmizî'nin hadis hakkında verdiği bilgilerden biri şudur "Ashâb ve arkadan gelen ulemanın çoğu bununla amel etmiştir.." Arkadan kaydedilen *Hz. Âişe*'nin rivâyeti bunu takviye eder ve Resulullah'ın öğleden önce kıldığı dört rek'ati hiç bırakmadığını belirterek bunun müekked bir sünnet olduğunu dile getirir.

2954 ٢– وله في أخرى عن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ إذَا لَمْ يُصلِّ أرْبعاً قَبْلَ الظُّهرِ صلاّهَا بعْدَهَا].

2. (2954)- Yine Tirmizî'nin bir diğer rivâyetinde *Hz. Âişe* şöyle der: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öğlenin farzdan önceki dört rek'atli sünneti, namazdan önce kılamazsa sonra kılardı."[Tirmizî, Salât 317, (426).]

2955 ٣– وعن أم حبيبة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ: مَنْ صَلَّى قَبْلَ الظُّهْرِ أرْبَعاً وبَعْدَهَا أرْبعاً حَرَّمَهُ اللهُ عَلى النَّارِ]. أخرجه أصحاب السنن.

3. (2955)- Ümmü Habîbe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim öğleden önce dört, öğleden sonra da dört (rek'at nafile) kılarsa, Allah onu ateşe haram eder."*

2956 ٤– وفي رواية: [مَنْ حَافَظَ عَلى أرْبَعٍ قَبْلَ الظُّهْرِ وَأرْبَعٍ بَعْدَهَا حَرَّمَهُ اللّهُ عَلى النَّارِ].

4- (2956)- Bir rivâyette de şöyle gelmiştir: *"Kim öğleden evvel dört, öğleden sonra da dört (rek'at nâfile) kılmaya devam ederse Allah onu ateşe haram eder."* [Ebû Dâvud, Salât 296, (1269); Tirmizî, Salât 317, (427, 428); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 67, (3, 265).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisler öğleden önce kılınan dört rek'atli sünneti tekid eder. Öğleden sonra kılınan dörde gelince *Aliyyü'l-Kârî* bununla ilgili olarak der ki: "Öğleden sonra kılınan iki de te'kid edilmiş olmaktadır. Diğer iki rek'at de müstehab kılınmış olmaktadır. Evla olanı bu dört rek'atı ikişer ikişer kılmak, farzdan önceki dört gibi tek bir selamla tamamlamamaktır."

2- Hadis şöyle bir soruya imkan sağlar: "Buna bir sefer yapan da vaadedilen mükafaata mazhar olacak mıdır?" Hadisin önceki (2955) vechi "bir kere yapana da mükafaat" vardır" ihtimalini taşır ise de ikinci vecihte "devam ederse" kaydı yer almıştır. Şu halde öğleden önce ve sonra "dört" rek'at nafile kılmaya devam etmek gerekmektedir.

3- Şârihler, şu soruya da cevap aramışlardır: "Hadis bu kimsenin hiç ateşe girmeyeceğini mi, yoksa girme mukadder olsa da , girdiği takdirde ateşin değmiyeceğini mi ifade ediyor?" veya: *"Ateş ona değse bile tamamını kuşatması mı ateşe haram edilmiştir?"* Hadisin Nesâî'deki bir vechinde gelen "Ateş ebediyyen yüzüne değmez" ifadesinde olduğu gibi, bu ifade Resulullah'ın bir başka hadislerinde "secde mahallerini yakması ateşe haram edilmiştir" hükmüne de uygun gelmektedir.

Şu halde bu rivâyetler nazar-ı dikkate alınınca sadedinde olduğumuz hadiste cüz'ün kastedilip küllün (bütünün) zikredilmiş olduğu söylenebilir. Her şeye rağmen hadisin te'vile gidilmeyip, hakikate hamledilmesi de mümkündür, zîra Cenâb-ı Hakk rahmetiyle bu kimsenin bedeninin tamamını da ateşe haram kılmış olabilir. Allah'ın fazlı ve rahmeti bundan da geniştir.

2957 ٥– وعن أبى أيوب رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: أرْبَعٌ قَبْلَ الظُّهْرِ لَيْسَ فِيهِنَّ تَسْلِيمٌ تُفْتَحُ لَهُنَّ أبْوَابُ السَّمَاءِ]. أخرجه أبو داود.

5. (2957)- *Hz. Ebû Eyyub* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Öğlenin farzından önce tek bir selamla kılınan dört rek'at nafile var ya bunların önünde sema kapıları açılır." [Ebû Dâvud, Salât 296, (1270); İbnu Mâce, İkâmet 105, (1157).]

AÇIKLAMA:

Burada kastedilen namaz, Gazâlî'nin açıklamasına göre öğlenin sünneti değildir. Zevâl vaktinde öğlenin girmesine yakın kılınan dört rek'atli bir namazdır, *Sünnetü'z-Zevâl* denmektedir.

Namazın önünde sema kapılarının açılması, onun makbûliyetinden, hedefe sürat-i vüsûlunden kinayedir.

2958 ٦– وعن عبدالله بن السائب قال: [كَانَ رسولُ الله ﷺ يُصلّي أربعَ ركْعاتٍ بعدَ أنْ تزولَ الشّمسُ قبْلَ الظُّهرِ. ويَقولُ إنّها ساعةٌ تُفتحُ فيها أبوابُ السّماءِ. وأُحبُّ أنْ يَصْعَدَ لي فيها عَمَلٌ صَالحٌ]. أخرجه الترمذي.

6. (2958)- *Abdullah İbnu's-Sâib* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* güneşin zevâlinden sonra ve öğleden önce dört rek'at namaz kılardı ve derdi ki: "Şimdi semâ kapılarının açıldığı bir vakittir. Bu anda sâlih bir amelinin oraya yükselmesini isterim" [Tirmizî, Salât 347, (478).]

AÇIKLAMA:

Irakî, burada zikri geçen dört rek'atin, öğlenin dört rek'ati olmadığını söyler. Bu ve önceki hadis, sünnet-i zevâl denen aynı namazı mevzubahis etmektedirler. Resulullah o saatte sâlih bir amelinin yükselmesi arzusunu ifade etmekle, şu âyete telmihte bulunmaktadır: إليه يصعدُ الكَلِمُ الطّيّبُ والعملُ الصّالحُ يرفعه **"Güzel sözler O'na yükselir, o sözleri de sâlih ameller yükseltir."** (Fâtır 10).

2959 ٧– وعن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: أربعٌ قبْلَ الظُّهرِ وبعْدَ الزّوالِ تُحسَبُ بمثْلِهنّ في السّحرِ، ومَا منْ شيْءٍ إلاّ يُسبّحُ اللهَ تعالى في تلْكَ السّاعةِ. ثُمّ قرأ: يَتَفيّأُ ظِلالُهُ عَنِ اليَمينِ والشّمائِلِ سُجّداً للهِ وهُمْ دَاخِرُونَ]. أخرجه الترمذي.

« التفيؤ » التحول من جهة إلى أخرى.

7. (2959)- *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Öğleden önce zevâlden sonra dört rek'at vardır ki bunlar seherde kılanan emsalleri değerindedirler. Her ne varsa, bu saatte mutlaka Allah'ı tesbih eder."*

Resulullah, sonra şu âyeti okudular:

يَتَفَيَّؤُا ظِلاَلُهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ سُجَّداً لِلّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ **"Allah'ın yarattığı şeylerin gölgeleri sağa sola vurarak, Allah'a boyun eğerek secde etmekte olduklarını görmüyorlar mı?"** (Nahl 48). [Tirmizî, Tefsir, Nahl (3127).]

İKİNDİ NAMAZININ NAFİLESİ

2960 ١ – عن علي رضي الله عنه قال: [كَانَ رسـول الله ﷺ يُصلّى قَبْلَ العَصْرِ رَكْعَتَيْنِ]. أخرجه أبو داود.

1. (2960)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ikindiden önce iki rek'at kılardı." [Ebû Dâvud, Salât 297, (1272).]

AÇIKLAMA:

Şârihler, *Hz. Ali* (radıyallâhu anh)'nin burada, ikindiden önce kılınan dört rek'atli sünneti kasdettiğini söylerler ve bu rivâyetten Resulullah'ın zaman zaman bu sünneti iki rek'at olarak kılmış olduğunu anlarlar. Şu halde, kişi bunu iki veya dört kılmada muhayyerdir, dört kılması efdaldir.

2961 ٢ – وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [قال رسـول الله ﷺ: رَحِمَ الله امْرَأً صَلّى قَبْلَ العَصْرِ أرْبَعاً]. أخرجه أبو داود والترمذي.

2. (2961)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İkindiden önce dört rek'at nafile kılan kimseye Allah rahmetini bol kılsın."* [Ebû Dâvud, Salât 297, (1271)); Tirmizî, Salât 318, (430).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, bazı rivâyetlerde *"...arasını selamla ayırdığı dört rek'atı kılan..."* şeklinde gelmiştir. Yani ikindinin dört rek'atli sünneti ikişer ikişer kılınabilecektir. Mamafih selamı teşehhüd olarak anlayan da olmuştur. Böyle anlayanlar için ikindi namazında dördüncü rek'atın sonunda olmak üzere bir kere selam vardır.

Resulullah bu sünnete çeşitli ifadeleriyle teşvik etmiştir: *"Kim ikindiden önce dört rek'at nafile kılarsa ona ateş değmez"; "Kim ikindiden*

önce dört rek'at kılarsa Allah ona mağfiret eder"; "Kim ikindiden önce dört rek'ati devam ettirirse Allah ona cennette bir bina yapar"; "Kim ikindiden önce dört rek'at kılarsa Allah onun bedenini ateşe haram eder."

Resulullah'ın tergib ve teşvik edici ifadelerle ehemmiyetini dile getirdiği dört rek'atli ikindi sünneti müstehabtır.

2962 ٣– وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ يُصَلِّي قَبْلَ الْعَصْرِ أرْبعاً: يفْصِلُ بينهُنَّ بالتَّسْلِيمِ عَلَى المَلاَئكَةِ المُقَرَّبِينَ، وَمَنْ تَبِعَهُمْ مِنَ المُسْلِمِينَ وَالمُؤْمِنِينَ]. أخرجه الترمذي.

3. (2962)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ikindi namazından önce dört rek'at nafile kılardı. Bunların arasını (İkinci rek'atin teşehhüdünde)mukarreb meleklerle müslüman ve mü' minlerden onlara tâbi olanlara selam ile ayırırdı." [Tirmizî, Salât 318, (2129).]

AÇIKLAMA:

Tirmizî, hadisin sonunda, hadiste geçen ""teslim"le Resulullah'ın teşehhüdü kasdettiğinin anlaşıldığını belirtir. *İshâk İbnu İbrahim,* böyle anlar ve dört rek'atli bu sünneti selamla ikiye bölmezmiş. Ancak, yine Tirmizî'nin kaydına göre Ahmed ve Şâfiî hazretleri gece ve gündüz nafilelerinin hep ikişer ikişer olacağına hükmetmişlerdir ve dörtlüleri böylece selamla ortadan bölerek ikişer ikişer kılmışlardır.

Bu vesileyle şunu da kaydedelim: Nafilelerin ikişer ikişer veya dördü birden kılınmasının efdaliyeti hususunda Selef ihtilaf etmiştir:

★ Bir rivâyette *Ahmed İbnu Hanbel* gece namazlarının ikişer ikişer olmasını üstün görmüş, "gündüzleyin kılarsa dördü beraber kılmasında beis yok" demiştir.

★ Hanefîler de gündüz dört kılmanın efdal olacağını söylemiştir. Onlar bu hükme giderken, Tirmizî'de gelen: صَلاَةُ اللَّيْلِ مَثْنَى مَثْنَى فإذا خِفْتَ الصُّبْحَ فأوْتِرْ بِوَاحِدَةٍ واجْعَلْ آخِرَ صَلاَتِكَ وِتْراً *"Gece namazı ikiçer ikişer kılınır. Sabahın girivermesinden korkarsan tek rek'at kılarak vitir yap, namazın tekle tamamlansın"* hadisine dayanır. Ayrıca *Hanefîler,* "Teslimden maksad tahlil teslimi değil, teşehhüddür." diye te'vilde bulunurlar.

2963 ٤– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [مَا كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يأتِينِي في يَوْمِي بَعْدَ الْعَصْرِ إلاَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ].

4. (2963)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana, günümde ikindi namazından sonra iki rek'at nafile kılarak gelirdi."

2964 ٥– وفي رواية: [مَا تَرَكَ رَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ عِنْدِى قَطُّ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

5. (2964)- *Hz. Âişe* bir başka rivâyette şöyle demiştir "İkindi namazından sonra kıldığı iki rek'ati, yanımda hiç terketmedi." [Buhârî, Mevâkîtu's-Salât 33, Hacc 75; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 296-298, (833-835); Ebû Dâvud, Salât 299, (1279, 1280); Nesâî, Mevâkît 36, (1, 280, 281).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyetler Selef'in bazı ihtilaflarına sebeptir:

★ Bazı âlimler bunlara dayanarak ikindi namazından sonra -kerâhet vaktine kalmamak şartıyla -nafile kılmayı mutlak olarak mübah addetmişlerdir. (Bu hususta mezheplerin görüşlerini daha önce kaydettik (2932. hadis).

Mekruh addedenler, onlara şu cevabı verirler: "Bu hadis, revâtibten kaçırılmış olanları kerahetsiz olarak kılmaya delâlet eder. Resulullah'ın kesintisiz devâm etmiş olması, O'nun hasâisindendir. Bunun delili de Ebû Dâvud'da gelen Zekvân Mevlâ Âişe'nin şu rivâyetidir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*ikindiden sonra namaz kılardı; fakat bize men ederdi. (Oruçta birkaç gün hiç iftar yapmadan) visâlde bulunurdu, fakat bize visâli (iftar yapmadan bir kaç gün oruç tutmayı) yasaklardı."

Müteakip rivâyet *Resulullah*'ın ikindiden sonra kıldığı iki rek'ate bir başka açıklama (ve sebep) kaydedecektir.

2965 ٦– وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال: [إِنَّمَا صَلَّى النَّبِىُّ ﷺ رَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ لأَنَّهُ اشْتَغَلَ بِقِسْمَةِ مَالٍ أَتَاهُ عَنِ الرَّكْعَتَيْنِ الَّلتَيْنِ بَعْدَ الظُّهْرِ فَصَلاَّهُمَا بَعْدَ الْعَصْرِ. ثُمَّ لَمْ يَعُدْ لَهُمَا]. أخرجه الترمذي.

6. (2965)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ikindi namazından sonra iki rek'at nafile kılmıştır, çünkü kendisine gelen bir malın taksimini yapmış, bu meşguliyet O'nun öğle namazından sonra kılmakta olduğu iki rek'ati kılmasına mâni olmuştu. Bunun üzerine onları ikindiden sonra kıldı. Sonra bir daha bu iki rek'ati kılmadı." [Tirmizî, Salât 135, (184).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet daha önce kaydettiğimiz *Hz. Âişe* rivâyetine ters düşmektedir. Zîra orada *Hz. Âişe*'nin yanına ikindilerden sonraki her gelişinde mutlaka iki rek'at kıldığı ifade edilmektedir. Aradaki teâruz, râvinin *Hz. Âişe*'nin yanında kıldığı bu namazı bilmemesi ile îzah edilmiştir. Öyle ise *Hz. İbnu Abbâs*'ın nefyi, *Hz. Âişe*'nin te'yidini cerhedemez. İsbat eden, nefyedene mukaddemdir."

Keza *Ümmü Seleme*'nin bir rivâyetinde de, ikindiden sonra, Resulullah'ın bir keresinde iki rek'at kılmış oluğu belirtilmektedir. Bu rivâyete de *İbnu Abbâs*'ın rivâyeti için söylenen şey cevap olur: Demek ki Resûlullah, ikindiden sonra kıldığı iki rekati sadece *Hz. Âişe*'nin evinde kılmaktaydı, işte hasâisten olan da budur. Diğer iki şehadet, belirtilen sebeplerle, Resulullah'ın vakti içinde kılamadığı öğlenin iki rek'atlik sünnetinin ikindiden sonra "kaza"sı olmaktadır. Nitekim Buhârî'nin kaydettiği bir rivâyette *Hz. Âişe*, bu namazı Resulullah'ın, "ümmetine ağırlık olur korkusuyla" mescidde kılmadığını belirtir.

2966 ٧– وعن المختار بن فُلْفُلْ قال: [سَأَلْتُ أَنَساً رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه عَنِ التَّطَوُّعِ بَعْدَ الْعَصْرِ. فَقَالَ: كَانَ عُمَرُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه يَضْرِبُ الأَيْدِى عَلَى صَلاَةٍ بَعْدَ الْعَصْرِ، وَكُنَّا نُصَلِّى عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ رَكْعَتَيْنِ بَعْدَ غُرُوبِ الشَّمْسِ قَبْلَ صَلاَةِ الْمَغْرِبِ، وَكَانَ يَرَانَا نُصَلِّيهِمَا فَلَمْ يَأْمُرْنَا وَلَمْ يَنْهَنَا]. أخرجه مسلم.

7. (2966)- *Muhtar İbnu Fulful* anlatıyor: "Hz. Enes'ten ikindiden sonra kılınacak nafile namaz hakkında sordum" dedi ki: "Hz.Ömer, ikindiden sonra nafile kılanların ellerine (sopayla) vururdu. Biz iki rek'ati, Resulullah devrinde güneş battıktan sonra akşam namazından önce kılardık. Bizi bunu kılarken Efendimiz görürdü de ne emrederdi ne de nehyederdi." [Müslim, Müsâfirîn 302, (836)]

AÇIKLAMA:

Hadisin Müslim'deki aslında Enes'in akşamdan önce iki rek'at kıldıklarını söylemesi üzerine Muhtar sorar:

"Bu iki rek'ati Resulullah*(aleyhissalâtu vesselâm)* da kılar mıydı?" Enes: "Bizi kılarken görürdü de ne kılmamızı emreder ne de kılmaktan nehyederdi" cevabını verir.

Bu konuda gelen farklı rivâyetler hakkında Nevevî şöyle bir açıklama sunar: "Bu hususta ulemânın iki farklı görüşü var. Meşhur olan kavle göre, güneş battıktan sonra, hemen akşam kılınır, nafile müstehap değildir. İkinci görüşe göre bu, müstehabtır. Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhûye bu görüştedir. *İmam Mâlik* ve ekseri fukahâya, Ashab'tan Hz. Ebû Bekr, Ömer, Osman ve Ali (radıyallahu anhüm)'e göre müstehab değildir. İbrahim Nehâî kesinlikle "bid'at" olduğunu söyler:

Nevevî, sadedinde olduğumuz hadise ve emsâline dayanarak bu namazın müstehab olacağını söyler, neshten bahsedenleri reddeder.

AKŞAM NAMAZININ NAFİLESİ

2967 ١ - عن أنس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه قال: [كَانَ إذَا أذَّنَ المُؤَذِّنُ لِصَلاَةِ المَغْرِب قَامَ نَاسٌ مِنْ أصْحَابِ النَّبِىِّ ﷺ يَبْتَدِرُونَ السَّوَارِى حَتَّى يَخْرُجَ النَّبِىُّ ﷺ وَهُمْ كَذلِكَ يُصَلُّونَ رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ المَغْرِبِ]. أخرجه الشيخان والنسائى.

وزاد مسلم: (حَتَّى انَّ الرَّجُلَ الغَرِيبَ لَيَدْخُلُ المَسْجِدَ فَيَحْسَبُ انَّ الصَّلاَةَ قَدْ صُلِّيَتْ مِنْ كَثْرَةِ مَنْ يُصَلِّيهِمَا).

1. (2967)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor"Müezzin akşam ezanını okuduğu zaman Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashâbından bir grup kalkıp mescidin sütunlarına doğru koşup *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* (evinden) çıkıncaya kadar akşamdan önce ikişer rek'at nafile kılıyordu." [Buhârî, Ezân 14, Salât 95; Müslim, Müsâfirîn 303, (837); Nesâî, Ezân 39, (2, 28, 29).]

Müslim'in rivâyetinde şu ziyade var: "Bazan bir yabancı gelip mescide girecek olsa, namaz kılanların çokluğunu görünce, akşamın farzını kılınmış zannederdi."

AÇIKLAMA:

1- Sütunlara koşmanın sebebi, onların arkasında durup sütre yapmaktır. Böylece önlerinden kimse geçmemiş olur.

2- Hadisle ilgili ziyade açıklama önceki rivâyette geçti.

2968 ٢ - وعن عبدالله بن مُغَفَّلٍ المُزَنِىِّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: صَلُّوا قَبْلَ المَغْرِبِ رَكْعَتَيْنِ. ثُمَّ قَالَ: صَلُّوا قَبْلَ المَغْرِبِ رَكْعَتَيْنِ لِمَنْ شَاءَ خَشْيَةَ أنْ يَتَّخِذَهَا النَّاسُ سُنَّةً]. أخرجه أبو داود بهذا اللفظ.

2. (2968)- *Abdullah İbnu Mugaffel el-Müzenî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* dediler ki:

"Akşamdan önce iki rek'at namaz kılın!" (Efendimiz) sonra, insanların bunu bir sünnet yapmasından korkarak "Dileyen kılsın" dediler." **[Ebû Dâvud, Salât 300, (1281); Buhârî, Teheccüd 35, İ'tisâm 27; Müslim, Müsâfirîn 304, (838).]**

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis Ebû Dâvud'dan başka Buhârî ve Müslim'de de bazı küçük farklılıklarla gelmiştir. Yukarıdaki metin Ebû Dâvud'daki vechidir. Buhârî'nin rivâyetinde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Akşamdan önce iki rek'at kılın!"* emrini üç kere tekrar ettiği, üçüncüde, "Dileyen" dediği belirtilir.

Müslim'deki rivâyet şöyledir: "Resulullah: "Herbir iki ezan[55] arasında namaz vardır" dedi ve üç kere tekrar etti, üçüncü seferde, "Dileyen için" ibâresini ilave etti."

2- Görüldüğü üzere buradaki teşvik akşamdan önce kılınacak iki rek'ate has değil. Beş vaktin hepsine şâmildir. Bazı âlimler, bu ıtlaktan hareketle, ezanla ikâmet arasında dileyenin başka namaz kılabileceğine hükmetmiştir.

3- Hadiste gelen *"Dileyen"* tâbiri bu namazın derece itibariyle farzla mukârin olarak kılınan revâtib sünnetlerden düşük olduğunu belirtmektedir. Nitekim ulemâ çoğunluk itibariyle bu namazı revâtib arasında zikretmez.

2969 ٣– وفي أخرى للشيخين قالَ: [صَلُّوا قَبْلَ صَلاَةِ المَغْرِبِ. ثُمَّ قَالَ في الثَّالِثَةِ: لِمَنْ شَاءَ كَرَاهِيَةَ أنْ يَتَّخِذَهَا النَّاسُ سُنَّةً].

3. (2969)- Sahîheyn'in kaydettiği bir başka rivâyette şöyle gelmiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Akşam namazından önce namaz kılın"* dediler ve (bunu üç kere tekrar ettiler), üçüncüde ise, halk bunu bir sünnet edinir korkusuyla, "Dileyen" buyurdular."

AÇIKLAMA:

Burada "sünnet edinmek"ten murad devamlı uyulan şeriat, bir yol edinmektir. Peygamberimiz, bu namazı tavsiye etmekte ama ısrarla yapılmasını dilememektedir. Hatta bazı âlimler: *"Ezan okunduktan sonra başka namaz kılınmaz"* beyanını, Resulullah'ın burada tavzih ettiğini, bu yasaklamadan maksadın farz namaz olduğunu belirttiğini söylemiştir. Şu halde hadis, ezan okununca, ikâmet okununcaya kadar nafile kılınabileceğine bir cevaz getirmiş olmaktadır.

55– İki ezandan maksad ezan ve ikâmettir.

2970 ٤– وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال: [صَلَّيْتُ مَعَ النّبىِّ ﷺ رَكْعتَيْنِ بَعْدَ المَغْرِبِ فِي بيْتِه]. أخرجه الترمذي وصححه.

4. (2970)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anh) anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte, akşam namazından sonra hâne-i saadetlerinde iki rek'at (nafileyi) kıldım."* [Tirmizî, Salât 320, (432).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis *İbnu Ömer*'in *Resulullah*'a iktida ettiğini ifade etmez. Şârihler, ayrı ayrı kılmış olacaklarını belirtir.

2- Bu hadis akşamın sünnetini evde kılmanın efdal olduğunu gösterir.

2971 ٥– وعن كعب بن عُجْرَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْه قال: [صَلّى النّبىُّ ﷺ في مَسْجِدِ بَنِي عَبْدِ الأشْهَلِ المَغْرِبَ. فَلَمَّا قَضوْا صَلاتَهُمْ رَآهُمْ يُسبِّحُونَ بَعْدَهَا فَقَالَ: هذهِ صَلاةُ البُيُوتِ]. أخرجه أبو داود والنسائى. وعنده: «عَلَيْكُمْ بِهذهِ الصَّلاةِ في البُيُوتِ».

5. (2971)- *Ka'b İbnu Ucre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Benî Abdi'l-Eşhed mescidinde akşam namazını kılmıştı. Cemaat, farzı bitirince nafileyi kılmaya başladı. Bunu gören Resulullah: *"Bu, evlerin namazıdır"* buyurdular." [Ebû Dâvud, Salât 304, (1300); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 1, (3, 198, 199).]

Nesâî'de şu ifade vardır: *"Size, bu namazı evlerde kılmanız gerekir."*

AÇIKLAMA:

1- Burada tesbîhten maksad nafile namazdır.

2- Akşamın sünnetinin evde kılınması efdaldir, çünkü riyâdan, gösterişten uzak ve ihlaslıdır. Ayrıca aile efradından küçüklerin vs. namaz kılındığını görmesi, onların terbiseyi için gereklidir. Farz, nafile bütün namazların mescidde kılınması evdeki zikri azaltır. Halbuki bazı hadislerde evlerin kabirlere çevrilmemesi, evlerin zikirle nurlandırılması emredilmiştir. *"Nafile namazlarınızı evlerinizde kılın, onları kabirlere çevirmeyin"; "Kişinin evindeki namazı nurdur. Öyle ise evlerinizi (namazla) nurlandırın"; "Mescidde namazınızı eda edince eviniz için de bir nasib ayırın, zira Allah bu namazdan dolayı eve (hususî) bir hayır yapar", "Farzdan sonra en hayırlı namazınız evlerinizde kıldığınız namazdır."* İbnu Ömer'den gelen bir rivayette: كَانَ النَّبىُّ ﷺ يُصلّى الرَّكْعتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِب فِى بيْتِه "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* akşamın sünnetini

evinde kılardı" buyurarak bu husustaki sünneti te'kîd eder. Ancak bu bir vecîbe değildir. Sözgelimi mu'tekif namazını mescitte kılar.

2972 ٦ - وعن مكحول يرفعه: [مَنْ صَلَّى بَعْدَ المَغْرِبِ قَبْلَ أنْ يَتَكَلَّمَ رَكْعَتَيْنِ وفي رواية: أَرْبعاً رُفِعَتْ صَلاَتُهُ فِي عِلّيِّينَ].

6. (2972)- *Mekhûl merfû* olarak rivâyet etmiştir: [Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki]: "Kim akşam namazından sonra hiç konuşmadan iki rek'at -bir rivâyette dört- kılarsa namazı ılliyyûna yükseltilir." [Rezîn tahriç etmiştir. (Feyzu'l-Kadîr 6, 167).]

AÇIKLAMA:

1- Mekhûl, bu hadisi merfû (Resulullah'ın sözü) olarak rivâyet etmiştir. Hangi sahâbîden işittiğini belirtmediği için hadis mürseldir.

2- Akşam namazı ile iki rek'atlik nafile arasında dünyevî bir şey konuşulmaması gerektiği anlaşılmaktadır. Mamafih hadis "dünyevî" kaydını ihtiva etmez, binaenaleyh bunun ıtlakı üzere yani dünyevî ve uhrevî hiçbir şeyin konuşulmaması gereği de maksud olabilir.

3- Hadisin Câmiu's-Sağîr'de kaydedilen vechinde رُفِعَتْ yerine كُتِبَتَا denmiştir, yani "iki rekat namazı ılliyyîne yazılır."

4- *Illiyyûn:* meleklerin ve cin ve ins sâlihlerin işlediği her çeşit hayırların yazıldığı divanın adıdır. Buna ılliyyûn denmesi, cennetin en yüksek yerine yükselmesi sebebiyledir veya yedince semâda mukarrebûn denen Allah'a yakın olan meleklerin yanında bulunması sebebiyledir.

2973 ٧ - وعن حذيفة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ نحوه. وزاد: [وكَانَ يَقُولُ: عَجِّلُوا الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ المَغْرِبِ فَإنَّهُمَا يُرْفَعَانِ مَعَ المَكْتُوبَةِ]. أخرجهما رزين.

7. (2973)- Huzeyfe (radıyallâhu anh) de benzer bir rivâyette bulunmuş ve şu ziyadeyi yapmıştır: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* derdi ki: "Akşamın farzından sonraki iki rek'ati kılmada acele edin, çünkü onlar farz namazla birlikte yükselirler." [Rezîn ilavesidir. (Feyzu'l-Kadîr 4, 307).]

AÇIKLAMA:

Âlimler, akşamın farzından sonra kılınan iki rek'atlik nafileye de müekked sünnet demişlerdir. Çünkü, görüldüğü üzere bu nafilenin "farz"la birlikte yükseleceği ifade edilmektedir.

YATSI NAMAZININ NAFİLESİ

2974 ١ – عن شُرَيح بن هانيءٍ قال: [سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا عَنْ صَلَاةِ رَسولِ اللّٰه ﷺ فَقَالَتْ: مَا صَلّى العِشَاءَ قَطُّ فَدَخَلَ عَلَيَّ إلاَّ صَلّى أربَعَ رَكْعَاتٍ أوْسِتَّ رَكَعَاتٍ، وَلَقَدْ مُطِرْنَا مَرَّةً مِنَ اللَّيْلِ فَطَرَحْنَا لَهُ نطعاً فَلَكَأنِّي أنْظُرُ إلى ثَقْبٍ فيهِ يَنبعُ مِنْهُ المَاءُ، وَمَا رَأيْتهُ مُتَّقِياً الأرْضَ بِشَيْءٍ مِنْ ثِيَابِه قَطُّ]. أخرجه أبو داود.

1. (2974)- *Şureyh İbnu Hânî* anlatıyor: Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)' ye Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namazından sordum. Dedi ki:

"Yatsıyı her kılışında yanıma gelince mutlaka dört veya altı rek'at nafile kılardı. Bir gece yağmura yakalandık. Aleyhissalâtu Vesselâm'a bir post yaydık, postta suyun akmakta olduğu bir deliğe hala bakar gibiyim. Efendimizin, elbisesini hiçbir surette yerden sakındığını görmedim. [Ebû Dâvud, Salât 305, (1303).]

AÇIKLAMA:

Başka rivâyetler de gözönüne alınınca yatsıdan sonra Resulullah, *Hz. Âişe*'nin yanında 2-6 rek'at arasında değişen miktarda namaz kılmıştır. *Aliyyü'l-Kârî,* bunu Resulullah'ın bazan iki, bazan dört ve bazanda altı rekat kılmış olmasıyla izah eder. İlk iki müekkeddir, diğerleri müstehab ve nafiledir der.

CUMA NAMAZININ NAFİLESİ

2975 ١ – عن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [دَخَلَ رَجُلٌ وَالنَّبِيُّ ﷺ يَخْطُبُ فَقَالَ لَهُ ﷺ : صَلَّيْتَ؟ قال: لاَ. قال: فَصَلِّ رَكْعَتَيْنِ].

وفي رواية: «قُمْ فَارْكَعْ رَكْعَتَيْنِ». أخرجه الخمسة.

1. (2975)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hutbe verirken bir adam girdi. Resulullah adama:

"Namaz kıldın mı?" dedi. Adam:

"Hayır!" dedi. Efendimiz:

"Öyleyse iki rek'atini kıl!" diye emretti." [Buhârî, Cuma 32,33, Teheccüd 25; Müslim Cuma 55, Ebû Dâvud, Cuma 237; Tirmizî, Salât 367, (510); Nesâî, Cuma 21, 27, (3, 103, 107).]

Bir rivâyette şöyle gelmiştir: *"...Kalk, iki rek'at kıl."*

2976 ٢– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ الْجُمُعَةَ فَلْيُصَلِّ بَعْدَهَا أَرْبَعاً].

2. (2976)- *Hz.Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizden biri cumayı kıldı mı, ondan sonra da dört rek'at kılsın"* (Müslim, Cuma 67, (881); Ebû Dâvud, Salât 244, (1131); Tirmizî, Salât 376.]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet cumadan sonra dört rek'at kılmanın meşruiyyetini göstermektedir. Bazı rivâyetler Resulullah'ın cumadan sonra eve gelerek iki rek'at kıldığını ifade eder. Sadedinde olduğumuz rivâyetle, evde iki

kıldığını haber veren rivâyetin arası şöyle te'lif edilmiştir: Efendimiz cumadan sonra namazı mescidde kılınca dört rek'at kılmıştır, evde kılınca da iki rek'at kılmıştır.

Efendimiz bu namazı bazan evde, bazan mecsidde kıldığına göre, evde de mescidde de kılınabilecektir.

2977 ٣– وفي رواية: [فَإِنْ عَجِلَ بِكَ شَيْءٌ فَصَلِّ رَكْعَتَيْنِ فِي الْمَسْجِدِ وَرَكْعَتَيْنِ إِذَا رَجَعْتَ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

3. (2977)- Bir rivâyette şöyle buyrulmuştur: *"Senin acele etmen gereken bir şeyin olursa mescidde hemen iki rek'atı kıl, iki rek'at de dönünce kıl."* [Müslim, Cuma 67, (881).]

2978 ٤– وعن نافع: [أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا رَأَى رَجُلاً يُصَلِّى رَكْعَتَيْنِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فِي مُقَامِهِ فَدَفَعَهُ وَقَالَ: أَتُصَلِّى الْجُمُعَةَ أَرْبَعاً؟ وَكَانَ يُصَلِّى يَوْمَ الْجُمُعَةِ رَكْعَتَيْنِ فِي بَيْتِهِ وَيَقُولُ: هٰكَذَا فَعَلَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ]. أخرجه الخمسة. واللفظ لأبى داود.

4. (2978)- *Nâfi* merhum anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), cuma günü bir adamın cumayı kılarken durduğu yerden hiç kımıldamaksızın iki rek'at daha kılmaya devam ettiğini görmüştü, adamı bundan menetti.

"Cumayı dört mü kılıyorsun?" dedi. İbnu Ömer, Cuma günü evinde iki rekat kılar ve etrafındakilere:

"Resulullah böyle kılardı!" dedi. [Buhârî, Cuma 39, Teheccüd 25, 29; Müslim, Cuma 70, (882); Ebû Dâvud, Salât 244, (1127, 1128); Tirmizî, Salât 376, (521, 522); Nesâî, Cuma 42, 44, (3, 113).]

2979 ٥– وعن عطاء قال: [كَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا إِذَا صَلَّى الْجُمُعَةَ بِمَكَّةَ تَقَدَّمَ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ يَتَقَدَّمُ فَيُصَلِّى أَرْبَعاً. فَإِذَا كَانَ بِالْمَدِينَةِ صَلَّى الْجُمُعَةَ ثُمَّ رَجَعَ إِلَى بَيْتِهِ. فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ وَلَمْ يُصَلِّ فِي الْمَسْجِدِ، فَقِيلَ لَهُ؟ فَقَالَ: كَانَ النَّبِىُّ ﷺ يَفْعَلُهُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

5. (2979)- *Atâ* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) Mekke'de cumayı kıldı mı ilerler iki rek'at daha kılardı; sonra biraz daha ilerler ve dört rekat daha kılardı. Medîne'de olunca da cumayı kılar sonra evine

döner, iki rekat daha kılardı, bunu mescidde kılmazdı. Bu durumun sebebi nedir? diye kendisinden sorulmuştu:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* böyle yapardı" dedi." [Ebû Dâvud, Salât 244, (1130, 1131); Tirmizî, Salât 376, (523).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet İbnu Ömer'in cumadan sonra Mekke'de farklı, Medine'de farklı şekilde nafile kıldığını ifade ediyor:

1- Mekke'de iki bir, dört de bir olmak üzere altı rek'at kılar; Medine'de iken cumadan sonra evine gidip iki rekat kılardı.

2- İbnu Ömer'den sorulunca, *Resulullah*'ın böyle yaptığını haber verir. İbu Ömer'in Resulullah'a nisbet ettiği kısım Medine'deki tatbikatı olmalıdır. Çünkü, bazı şârihlerin de belirttiği üzere Resulullah'ın Mekke' de, İbnu Ömer'in söylediği şekilde cuma kıldığına dair hiçbir bilgi mevcut değildir, bilgiyi bırakalım, bir zanna da yer verilmemiştir. Hatta *Resulullah*'ın Mekke'de cuma kıldığı da sahih değildir. Resulullah'tan bunun Mekke'de vukûu kabul edilme takdirinde, bunun çoğunlukla yaptığı durumu aksettirmediğine, bilakis nadir bir ameli olduğuna hamledilir. Veya şu da söylenebilir: Bazı zamanlarda namazda tahfif Resulullah'ın hasâisindendir. Şöyle ki: Hutbe veriş tarzı ile gelen tavsifler, hutbe sırasında *Aleyhissalâtu Vesselâm*'ın gözlerinin kızardığını, öfkesinin arttığını, sesinin yükseldiğini, askerlere hitab eden bir ordu komutanı ciddiyetinde hitabta bulunduğunu ifade eder. Şu halde bu tarzın bazı kereler Efendimizin yorulmasına sebep olması, bu yüzden cum'adan sonra evinde iki rek'atla yetinmesi mümkündür. Ama normalde, Resulullah cuma'dan sonra dört rek'at kılınmasını emretmiştir. Ayrıca bu dört rekatin evde veya mescidde olmasını belirtmemiş, mutlak bırakmıştır. Sadedinde olduğumuz hadiste görüldüğü şekilde, Resulullah'ın bazan iki rekat kılmış olması, dört rek'at kılmanın meşruiyyetine mâni teşkil etmez, zîra aralarında bir teâruz mevcut değildir. Şu halde iki kılmak da dört kılmak da meşrudur. Ancak çoğunlukla dört kılmış olduğu için efdal olan dört kılmaktır.

İKİNCİ FASIL

VİTİR NAMAZI

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Vitr kelime olarak şef'in (çift'in) zıddıdır, yani "tek" demektir. Yatsıdan sonra kılınan bir namazın adıdır. Bu namaz hususunda ulemâ çeşitli meselelerde ihtilaf eder:

1- Vacib mi, değil mi?

2- Kaç rek'at?

3- Niyet şart mı, değil mi?

4- Hususi kıraat var mı?

5- Bundan önceki namaz çift olmalı mı?

6- Son vakti ne zaman?

7- Seferde hayvan üzerinde kılınır mı?

8- Kazası gerekir mi?

9- Kunutu nedir, okunacağı yer neresidir? Kunutta ne söylenecektir, kunut ayrı mı okunur, vasledilerek mi okunur?

10- Vitirden sonra iki rek'at daha kılmak sünnet midir?

11- İlk vakti ne zamandır?

12- En faziletli nafile bu mudur, yoksa revâtibler bundan efdal midir? vs.

Müteakiben kaydedilecek hadislerde ihtilafların bir kısmı görülecektir.

2980 ١ – عن بُرَيدة رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال: [قالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الْوَتْرُ حَقٌّ. فَمَنْ لَمْ يُوتِرْ فَلَيْسَ مِنَّا. قَالَهَا ثَلاثاً]. أخرجه أبو داود.

1. (2980)- *Hz. Büreyde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aley-*

hissalâtu vesselâm) buyurdular ki: *"Vitr namazı haktır. Kim bunu kılmazsa bizden değildir."* Bunu Efendimiz üç kere tekrar etti."[Ebû Dâvud, Salât 337, (1419).]

AÇIKLAMA:

1- *"Vitir haktır"* sözü vitir kılmaya teşvik içindir. Bu hususta gelen sahih rivâyetler "hak"la farzın kastedilmediğini gösterir. Sözgelimi *Ubâde İbnu Sâmit*'e, Ensar'dan *Ebû Muhammed*'in "Vitir haktır" dediği kulağına gelince: "Ebû Muhammed hata etti" der ve Resulullah'ın namazların sayısını beş olarak ifade eden hadislerini rivâyet eder. Keza *Talha İbnu Ubeydillah* da bir Arâbinin sualine verdiği cevapta namazın beş olduğunu belirtir. Enes de Mi'râc hadisinde farz namazın beş olduğunu ifade eder. Hülasa ulemâ vitrin farz olmadığı hususunda icma etmiştir. Sadece Hasan *İbnu Ziyad, Ebû Hanîfe*'nin farz dediğini rivâyet etmiştir. Ancak imamın ashâbı bunu kabul etmemiştir. Şâyet bu rivâyet sahihse, şunu bilmek gerekir imamdan önce bu meselede icma vâki olmuştur.

2- "Kılmayan bizden değildir" ifadesini, "sünnetten nefret ederek kılmayan bizden değildir" şeklinde anlamak gerekmektedir.

2981 ٢– وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْه قـال: [الْوِتْرُ لَيْسَ بِحَتْمٍ كَالـصَّلاَةِ المَكْتُوبَةِ، وَلَكِنَّ رسـولَ اللهِ ﷺ قال: إنَّ اللهَ تَعـالى وِترٌ يُحِبُّ الوِتْرَ. فَأَوْتِرُوا يَا أَهْلَ الْقُرانِ]. أخرجه أصحاب السنن.

2. (2981)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Vitir namazı farz namaz gibi kesin değildir. Ancak Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Allahu Teâlâ hazretleri tektir, tek'i sever, öyleyse ey ehl-i Kur'an vitri kılın!" buyurmuştur."* [Tirmizî, Salât 333, (453, 454); Ebû Dâvud, Salât 336, (1416); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 27, (3, 228, 229).]

AÇIKLAMA:

1- Hatm, farz ve vacib ma'nâsına gelir. Biz vitr hususundaki mezhebimizin hükmüne uygun düşmek için "kesin" tâbirini tercih ettik.

2- Cumhur vitir namazının vacib olmadığı, sünnet olduğu hususunda icma eder. *Ebû Hanîfe* merhum bu meselede cumhura muhalefet eder, vacib olduğunu söyler.. "Farzdır" dediği de rivâyet edilmiştir. *İbnu Hacer, İmam Muhammed* ve *İmam Yusuf* bu meselede *Ebû Hanîfe*'ye muhalefet etmiş olsalar da *Ebû Hanîfe*'nin bu hükmünde yalnız olmadığını, Saîd

İbnu 'l-Müseyyeb, Ebû Ubeyde, Abdillah İbnu Mes'ud ve *Dahhâk*'ın da vitrin vücubûna hükmettiklerine dair İbnu Ebî Şeybe'nin rivâyet kaydettiğini belirtir.

2982 ٣- وعن ابن مُحَيْرِيزٍ: [أنَّ رَجُلاً مِنْ بَنِى كِنَانَةَ يُدْعَى الْمُخْدَجِيَّ سَمِعَ رَجُلاً بِالشَّامِ يُكَنَّى أبَا مُحَمَّدٍ يَقُولُ: الْوِتْرُ وَاجِبٌ. قَالَ الْكِنَانِيُّ: فَسَألْتُ عُبَادَةَ بنَ الصَّامِتِ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ فَقَالَ: كَذَبَ أبُو مُحَمَّدٍ. سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: خَمْسُ صَلَوَاتٍ كَتَبَهُنَّ اللّٰهُ تَعَالى عَلَى الْعِبَادِ. فَمَنْ جَاءَ بِهِنَّ وَلَمْ يُضَيِّعْ مِنْهُنَّ شَيْئاً اسْتِخْفَافاً بِحَقِّهِنَّ كَانَ لَهُ عِنْدَ اللّٰهِ عَهْدٌ أنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ، وَمَنْ لَمْ يَأتِ بِهِنَّ فَلَيْسَ لَهُ عِنْدَ اللّٰهِ عَهْدٌ، إنْ شَاءَ عَذَّبَهُ وَإنْ شَاءَ أدْخَلَهُ الْجَنَّةَ]. أخرجه الأربعة إلا الترمذي.

« أبُو مُحَمَّدٍ » هذا من الأنصار له صحبة.

وقوله عبادة: « كَذَبَ أبُو مُحَمَّدٍ » أى أخْطأ، وَلاَ يَجوز أن يكذب في شئ من الأخبار عن رسول الله ﷺ.

3. (2982)- *İbnu Muhayrîz* anlatıyor: "Benî Kinâne'den el-Muhdicî denen bir adam, Şam'da Ebû Muhammed diye künyesi olan bir adamın:

"Vitir namazı vacibtir" dediğini işitti. Kinânî dedi ki:

"Ben bunu Ubâde İbnu's-Sâmit (radıyallâhu anh)'e sordum da:

"Ebû Muhammed hata etmiş. Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı dinledim şöyle demişti:

"Allah'ın kullar üzerine yazıp farz kıldığı beş namaz mevcuttur. Kim onları eda eder, istihfafla herhangi bir eksikliğe meydan vermeden tam yaparsa Allah indinde ona verilmiş bir söz vardır: Onu cennete koyacaktır. Onları kılmayana ise Allah'ın bir vaadi yoktur. Dilerse azab eder dilerse cennete koyar" der. [Muvatta, Salâtu'l-Leyl 14, (1, 123); Ebû Dâvud,Salât 9, (425); 337, (1420); Nesâî, Salât 6, (1, 230).]

AÇIKLAMA:

1- Beş vakti Allah'ın yazması, farz kılması demektir.

2- Bu hadisten, bazı âlimler vitir namazının vacib olmadığı hükmünü çıkarmışlardır.

3- Hadis "istihfafla (=hafife alarak, ehemmmiyet vermeyerek) demek

sûretiyle; unutarak, sehven, kasıtsız olarak yapılan hataları istisna tutmuş olmaktadır.

4- Hadis, namazı terkedenlerin de mü'min olduklarına, bu yüzden tekfir edilemeyeceklerine delildir.

5- *"..Dilerse azâb eder"* ifadesi "günahı miktarınca azâb çeker" demektir.

6- Hadiste geçen *"Ebû Muhammed hatâ etmiş"* ifadesinin aslı *Ebû Muhammed kizb (yalan) etmiş* şeklindedir. Şârihler buradaki kizb kelimesinin dilimizdeki yalan'ı kasdetmediğini, bilakis hata etti demek olduğunu belirtirler. Kizb Arapçada hata ma'nâsına da kullanılmaktadır. Çünkü, hatanın zıddı sıdk'dır. Yalanın zıddı da sıdktır. Şu halde hata da sıdk'ın zıddı olması sebebiyle "kizb" kelimesiyle ifade edilebilir. Bunun örneğine, yani hata etmiş demek için kizb etmiş sözünün kullanılmış olmasına hadislerde sıkca rastlarız. Ashâbın hiçbir şeyde yalan söylemesi mevzubahis değildir. Birbirlerini yalanla da itham vâki olmamıştır.

2983 ٤ – وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قال: [قال رسولُ اللّهِ: اجْعَلُوا آخِرَ صَلاَتِكُمْ بِاللَّيْلِ وِتْراً]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

4. (2983)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Gece namazının sonu tek olsun."* [Buhârî, Vitr 4; Müslim, Müsâfirîn 149, (751); Ebû Dâvud, Salât 343, (1438); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 30, (3, 230, 231).]

2984 ٥ – ولمالك عن ابن مسعود: [اجْعَلُوا آخِرَ صَلاَتِكُمْ مِنَ اللَّيْلِ وِتْراً].

5. (2984)- *İmam Mâlik, İbnu Mes'ud*dan naklediyor: "İbnu Mes'ud demiştir ki: "Geceleyin kılacağınız namazın sonunu tek kılın." [Muvatta'da bulunamadı.]

2985 ٦ – وعن أبي أيوب رَضِىَ اللّهُ عنْه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: الْوِتْرُ حَقٌّ عَلى كُلِّ مُسْلِمٍ، فَمَنْ أحَبَّ أنْ يُوتِرَ بِخَمْسٍ فَلْيَفْعَلْ، وَمَنْ أحَبَّ أنْ يُوتِرَ بِثَلاَثٍ فَلْيَفْعَلْ، وَمَنْ أحَبَّ أنْ يُوتِرَ بِوَاحِدَةٍ فَلْيَفْعَلْ]. أخرجه أبو داود، وهذا لفظه، والنسائى.

6. (2985)- *Ebû Eyyûb* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Vitir her müslüman üzerine bir haktır (vazifedir). Kim beş ile vitir kılmayı severse yapsın. Kimde üç ile vitir kılmak isterse yapsın. Kim tek rek'atli vitr kılmayı dilerse kılsın."* [Ebû

Dâvud, Salât 338, (1422); Nesâî, Salâtu'l-Leyl 40, (3, 238, 239); İbnu Mâce, İkâmet 123, (1190).]

AÇIKLAMA:

1- Hak *Şâri'*nin örfünde vacib ma'nâsında kullanılmıştır. Vacib de haber-i vahidle sübût bulan demektir. Hak kelimesinin kullanılışı sebebiyle bu hadis vitr namazına vacib diyenlere delildir, ancak cumhur bunun vacib değil; sünnet olduğuna hükmetmiştir. *Ebû Hanîfe* bu hususta muhaliftir ve vacib olduğunu söylemiştir. *İbnu Ömer* bir rivâyette, Resulullah'ın devenin sırtında vitir kıldığını bildirir. Bu rivâyet vitrin vacib olmadığını söyleyenlere delil olmuştur, çünkü Aleyhissalâtu Vesselâm binek üzerinde farz kılmamıştır.

2- Sadedinde olduğumuz hadis, vitrin miktarında da bir muhayyerlik getirmiş bulunmaktadır. Bu husus da onun farz ve vacib olmadığına delil kılınmıştır. Keza Necid taraflarından gelen bir bedevînin Resulullah'a soru sormasıyla ilgili rivâyet de vitrin sünnet olduğuna delil gösterilmiş, mezkûr rivâyette Resulullah: *"Gece ve gündüzde toplam beş vakit namaz var!"* der. Bedevî "daha fazla var mı?" diye tekrar sorar. Resulullah, *"Nafile olarak isteyen kılabilir"* der.

2986 ٧– وعن أم سلمة رَضِىَ اللهُ عَنْهـا قالت: [كـانَ رسُولُ اللهِ ﷺ يُوتِرُ بِثَلاَثَ عَشَرَةَ. فَلَمَّا كَبُرَ وَضَعُفَ أَوْتَرَ بِسَبْعٍ]. أخرجه الترمذي والنسائى.

وزاد الترمذي فقال: [وقال إسحاق بن إبراهيم: معنى ما روى أنه كان يُوتر بثلاث عشرة. أنه كان يصلى من الليل ثلاث عشرة ركعة مع الوتر، فنسبت صلاة الليل إلى الوتر.

7. (2986)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onüç rek'at kılarak vitir yapardı. İhtiyarlayıp zayıflayınca yedi rek'atte vitir yaptı." [Tirmizî, Salât 336, (458); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 30, 40, 45, (3, 237, 243).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın 13 ve 7 rek'at kılarak vitir yaptığı belirtilir. Tirmizî bu rivâyetin sonunda, Resulullah'ın muhtelif rivâyetlere göre onüç rekatte, onbir rekatte, dokuz, yedi, beş, üç ve tek rekatte vitir yaptığını belirtir.

2- Yine Tirmizî'nin *İshak İbnu İbrahim*'den kaydettiği bir açıklamaya

göre, onüç rekatte vitir kılmasının ma'nâsı şudur: Efendimiz, geceleyin, vitirle birlikte onüç rekat namaz kılardı. Rivâyette geçen namazı "vitr"e nisbet edilmiştir. Şu halde, bu rakamı yatsı namazının buna tevafuk eden rakamlarıyla karıştırmamak gerekir.

2987 ٨- وعن ابن عمر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [قال رَسولُ اللّٰهِ ﷺ: الْوِتْرُ مِنْ آخرِ اللَّيْلِ].

أخرجه الستة إلا أبا داود، وهذا لفظ مسلم.

8. (2987)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Vitir gecenin sonunda kılınır."

2988 ٩- وفي رواية للبخارى: [صَلاَةُ اللَّيْلِ مَثْنَى مَثْنَى، فَإِذَا أَرَدْتَ أَنْ تَنْصَرِفَ فَارْكَعْ رَكْعَةً تُوتِرُ لَكَ مَا قَدْ صَلَّيْتَ].

9. (2988)- Buhârî'nin bir rivâyetinde şöyle denmiştir: "Gece namazı ikişer ikişerdir. Gece namazından ayrılacağın zaman, tek rekat daha kıl, bu sana kıldığın namazların tek olmasını sağlar." [Buhârî, Vitr 1, Salât 24, Teheccüd 10; Müslim, Müsâfirîn 155-147, (749, 753); Muvatta, Salâtu'l-Leyl 13, (1, 123); Tirmizî, Salât 323, (437); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 26, (3, 227, 228), 35, (3, 233).]

AÇIKLAMA:

Bu iki rivâyette Resulullah gece namazlarının nasıl kılınacağını ve vitir namazının vaktini beyan ediyor. Buhârî'nin rivâyetinde bu husus bir soruya cevap olarak beyan edilmiştir.

Başta da belirttiğimiz gibi, vitrin zamanı ihtilaflı olduğu gibi, kaç rek' at kılınacağı, rek'atlerin ikişer ikişer mi kılınacağı, bunların selamla ayrılıp ayrılmayacağı da ihtilaflı hususlardır. Bu rivâyetler vitrin gecenin sonunda olacağını, ikişer ikişer kılınıp selamla fasledileceğini söyleyenlere delildir.

Hanefîler, "ikişer ikişer" tâbirini, "her iki rekatte teşehhüd okunur" diye anlamış, "selam verilir" dememiştir. Ama ekseriyet: "Her iki rekatte selam verilir" diye anlamıştır. İbnu Hacer: "Resulullah'tan ikişer ikişer ayırarak kıldığı, dörder dörder vaslederek de kıldığı hususunda sahih rivâyetler vardır" der.

Keza Hz. Âişe'den gelen bir rivâyete göre: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yatsıdan sonra güneş doğuncaya kadar onbir rekat namaz kılar, her iki rekatte selam verir (son rekati de müstakil kılar)dı."

Diğer taraftan bir kısım hadisler, gece namazının tek rekatle tamamlanmasını emreder.

2989 ١٠ – وعن عبدالعزيز جريج قال: [سَأَلْنَا عَائِشَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا: بِأَىِّ شَىْءٍ كَانَ يُوتِرُ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ؟ قَالَتْ: كَانَ يَقْرَأُ فِي الأُولَى بِسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الأَعْلَى، وَفِي الثَّانِيَةِ بِقُلْ يَا أَيُّهَا الكَافِرُونَ، وَفِي الثَّالِثَةِ بِقُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ وَالْمُعَوِّذَتَيْنِ]. أخرجه أصحاب السنن.

10. (2989)- *Abdülazîz İbnu Cüreyc* anlatıyor: "Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'ya Resulullah ne ile vitir namazı kılardı? diye sorduk. Dedi ki: "Birinci rek'atte Sebbih isme *Rabbike'l-a'lâyı ikinci rek'atte Kulyâ eyyühâ'l-kâfirûn* sûresini, üçüncü rekatte de Kulhüvallâhü ahad ve Muavvizateyn'i okurdu." [Ebû Dâvud, Salât 339, (1424); Tirmizî, Salât 340, (463), Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 47, 48, (3, 244, 245).]

2990 ١١ – وعن خارجة بن حُذافة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: أَمَدَّكُمُ اللّٰهُ بِصَلاَةٍ هِىَ خَيْرٌ لَكُمْ مِنْ حُمْرِ النَّعَمِ، وَهِىَ الْوِتْرُ. فَجَعَلَهَا اللّٰهُ لَكُمْ فِيمَا بَيْنَ الْعِشَاءِ الآخِرَةِ إِلَى طُلُوعِ الْفَجْرِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

« حُمْرُ النَّعَمِ » خيار الإبل وأغلاها قيمة.

11. (2990)- *Hârice İbnu Huzâfe* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah size (öyle) bir namazla imdâd etti ki, O sizin için kızıl deve sürülerinden daha hayırlıdır. İşte bu namaz vitirdir. Allah onu, sizin için yatsı namazı ile şafağın sökmesi arasına koydu."* [Ebû Dâvud, Salât 336, (1418); Tirmizî, Salât 332, (452).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen أمَدَّ kelimesi ziyade etti, imdad etti (yardım etti) ma'nâlarına gelir. Yani: *"Allah beş vakte vitri de ziyade etmekle size büyük bir imdadda bulundu, onu kıldınız mı âhiret hazırlığınız daha güçlü olacak"* demektir. Hadisin devamı, âhiret için büyük sevaba vesile olacağı için bu namazın "dünya mallarının en kıymetlileri"nden daha hayırlı olacağını belirtmiştir. Humru'n-neam, kızıl develer demek ise de en kıymetli mal ma'nâsına deyim olmuştur.

2991 ١٢ – وعن عائشة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [مِنْ كُلِّ اللَّيْلِ قَدْ أَوْتَرَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ مِنْ أَوَّلِ اللَّيْلِ وَأَوْسَطِهِ وَآخِرِهِ فَانْتَهَى وِتْرُهُ إِلَى السَّحَرِ]. أخرجه الخمسة.

12. (2991)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aley-*

hissalâtu vesselâm) her gece vitir kılardı. Gecenin evvelinde de kıldı, ortasında da kıldı; sonunda da kıldı (ölümü sırasında) gecenin sonunda kıldı." [Buharî, Vitr 2, Müslim, Müsâfirîn 137, (745); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 30, (3, 230); Tirmizî, Salât 334,(456), Sevâbu'l-Kur'an 23, (2925); Ebû Dâvud, Salât 343, (1435, 1437).]

AÇIKLAMA:

1- Ebû Dâvud'un rivâyetinde *Hz. Âişe* bu açıklamayı, Mesrûk'un: "Resulullah vitri ne zaman kılardı?" sorusu üzerine yapar.

2- Bu rivâyet, Resulullah'ın vitri, yatsının bitiminden fecrin doğuşuna kadar gecenin her vaktinde kıldığını ifade etmektedir. Ömrünün sonunda her seher vaktinde kılmış olmasından, "Müstehab vakit budur" diye hüküm çıkaran âlim olmuştur.

3- Ebû Dâvud ve Tirmizî'nin rivâyetlerinde "öldüğü zaman" açıklaması vardır. Yani vitri, sadedinde olduğumuz hadiste belirtildiği şekilde kılma işi, Resulullah'ın ömrünün sonlarında cereyan etmiş olmalıdır. Şu halde, vitrin vaktiyle ilgili ihtilaflar ahvâlin ihtilafından ileri gelmektedir.

4- Seher'i âlimler farklı şekillerde tarif eder:

★ Sabahtan az önceki vakittir.

★ *Maverdî:* "Gecenin son altıda biridir" demiştir.

★ Başlangıcının ilk fecir (fecr-i kâzib) olduğu da söylenmiştir.

2992 ١٣ – وعن جابر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قال رسُولُ اللّٰهِ ﷺ مَنْ خاف أنْ لاَ يَقُومَ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ فَلْيُوتِرْ أوَّلَهُ، وَمَنْ طَمِعَ أنْ يَقُومَ آخِرَهُ فَلْيُوتِرْ آخِرَ اللَّيْلِ فَإنَّ صَلاَةَ آخِرِ اللَّيْلِ مَشْهُودَةٌ مَحْضُورَةٌ وَذلِكَ أفْضَلُ]. أخرجه مسلم والترمذي.

13. (2992)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim gecenin sonunda kalkamamaktan korkarsa vitrini gecenin başında kılsın.Kim gecenin sonunda kalkmayı umuyorsa gecenin sonunda vitrini kılsın. Çünkü gecenin sonunda kılınan namaz (gece ve gündüz meleklerinin huzurlarında ve şehadetleri altında kılındığı için) meşhûd ve mahzûrdur. Bu yüzden (gecenin başında kılınana nazaran) daha faziletlidir."* [Müslim, Müsâfirîn 162, (755); Tirmizî, Salât 334, (455).]

AÇIKLAMA:

Gecenin her bölümünde kılınması caiz olan vitir namazını, *Resulullah*

bu hadislerinde, gecenin sonunda kılmayı tavsiye buyurmakta ve sonda kılmanın efdal olacağını belirtmektedir. Efendimiz sebeb olarak, gecenin sonunda kılınan namazın meşhûd ve mahzûr olduğunu söylemektedir.

Meşhûd, şahidlenmiş, şâhidlerin nazarı altında yapılmış demektir.

Mahzûr da aynen şâhid gibi, huzurda yapılmış şey demektir. Yani gece ve gündüz melekleri namaz kılanın yanında hazır bulunup, namaza şâhid olurlar, böylece namaz meşhûd (şahidlenmiş) ve mahzûr (huzurlanmış) olur demektir.

2993 ١٤ – وعن أبى قتادة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قـال رَسُولُ اللّٰه ﷺ لأبى بَكْرٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه: مَتَى تُوتِرُ؟ فـقَالَ: أُوتِـرُ مِنْ أوَّلِ اللَّيْلِ. وَقَـالَ لِعُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه مَتَى تُوتِرُ؟ فـقَالَ: أُوتِرُ آخِرَ اللَّيْلِ. فـقَالَ لأبِى بَكْرٍ: أخَذَ هذَا بِالْحَذَرِ، وَأَخَذَ هذَا يَعْنِى عُمَرَ بِالْقُوَّةِ]. أخرجه مالك وأبو داود.

14. (2993)- Ebû Katâde (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, *Hz. Ebû Bekr* (radıyallâhu anh)'e:

*"Vitri ne zaman kılıyorsun?"*diye sordu. Hz. Ebû Bekr:

"Gecenin başında kılıyorum!" dedi. Aynı şekilde:

"Vitri ne zaman kılıyorsun?" diye Hz. Ömer'e de sordu:

"Gecenin sonunda kılıyorum!" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu Vesselâm, Hz. Ebû Bekr'e:

"Sen ihtiyatla amel ediyorsun!" dedi. Hz. Ömer'e de:

"Sen de kuvvet(li olan, takvaya uygun olan) ile amel ediyorsun!" buyurdu." [Muvatta, Salâtu'l-Leyl 16, (1, 124); Ebû Dâvud, Salât 342, (1434).]

AÇIKLAMA:

Hz. Ebû Bekr'e, Resulullah *"sen ihtiyatla amel ediyorsun!"* demekle şunu kastetmiştir: "Vitir'i gecenin başında, daha uyumadan kılıp garantiye alıyorsun, gecenin sonuna bıraktığın takdirde uyanamama ve kaçırma ihtimali var, önceden kılınca bu ihtimale karşı ihtiyatlı davranmış oluyorsun."

Hz. Ömer'e "Kuvvetle amel ediyorsun!" demekle de, "aslında daha kâvi daha muteber sevabca daha üstün olan gece kıyâmına kalkma azmini ortaya koyan bir amel yapıyorsun" demeyi kastetmiş olmaktadır.

Bu hadiste, gecenin sonunda kılmanın üstünlüğü ifade edilmiş ise de başında kılan da kınanmamıştır. İsteyen istediği şekilde amel eder.

2994 ١٥ – وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ : صَلاَةُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ مَثْنَى مَثْنَى]. أخرجه أصحاب السنن.

15. (2994)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Gece ve gündüz namazları ikişer ikişerdir."* [Ebû Dâvud, Salât 302, (1295); Tirmizî, Cuma 418, (597); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 26, (3, 227); İbnu Mace, İkâmet 172, (1322).]

AÇIKLAMA:

Hadis mutlak ise de ulemâ umumiyetle nafile namazlara hamlederek onların ikişer ikişer kılınmasının efdal olacağını söylemiştir. *Şevkânî,* Neylü'l-Evtâr'da der ki: "Bu hadis, gece ve gündüz kılınacak tetavvu namazlarını ikişer ikişer kılmanın müstehab olduğuna delâlet eder. Ancak ister ziyade isterse noksan kılınması hususunda istisna edilerek zikredilenler hariç."

Nafilelerin ikişer ikişer kılınacağı hususunda *İmam Mâlik, Şâfiî* ve *Ahmed İbnu Hanbel* ittifak ederler. Nitekim Resulullah Fetih günü sekiz rek'at kuşluk namazı kılmış, ikişer ikişer selam vermiştir. Keza bayram namazı, yağmur namazı -ki hepsi de gündüz kılınır- iki rek'attir.

2995 ١٦ – وعن أبى سعيد رَضِىَ اللهُ عنه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ : مَنْ نَامَ عَنْ وِتْرِهِ أَوْ نَسِيَهُ فَلْيُصَلِّ إِذَا ذَكَرَ أَوِ اسْتَيْقَظَ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

16. (2995)- *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Vitir namazını kılmadan kim uyur veya unutursa hatırladığı veya uyandığı zaman hemen kılsın." [Ebû Dâvud, Salât 341, (1431); Tirmizî, Salât 342, (465).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, vaktinde kılınmadığı takdirde vitrin kaza edilmesinin meşruluğuna delil olduğu gibi vitre vacib diyenlere de bir delil olmaktadır. Ancak, cumhur vitrin kazasına mendub demiştir. Vaktinde kılınmadığı takdirde kaza edilmesine hükmedenler arasında Ashâb'tan *Hz. Ali, Sa'd İbnu Ebî Vakkâs, Abdullah İbnu Ömer, Ubâde İbnu's-Sâmit, Ebû'd-Derdâ, Âmir İbnu Rebî'a, Muaz İbnu Cebel, İbnu Abbâs* zikredilebi-

lir. Tâbiînden *Amr İbnu Şurahbil, İbrahim Nehâî, Ebû'l-Âliye, Hammâd İbnu Ebî Süleymân;* imamlardan *Süfyân-ı Sevrî, Ebû Hanîfe, Evzâî, Mâlik, Şâfiî, Ahmed, İshak* vs. var. Ancak bunlar ne zaman kaza edileceği hususunda ihtilaf ederler. Sekiz ayrı görüş ortaya çıkmıştır:

★ Sabahı kılmazdan önce.

★ Güneş doğmazdan önce, sabahı kıldıktan sonra bile olsa.

★ Sabah namazından ve güneşin de doğmasından sonra, zevâle kadar vs.

2996 ١٧– وعن أبى جمرة قال: [سَأَلْتُ عَائِذَ بنَ عَمْرٍو وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ رَضِىَ اللهُ عَنْهم. هَلْ يُنْقَضُ الْوِتْرُ؟ قَالَ: إذَا أَوْتَرتَ مِنْ أَوَّلِهِ فَلاَ تُوتِرْ مِنْ آخِرِهِ].

أخرجه البخارى.

وزاد رزين رحمه الله قال: رسولُ اللهِ ﷺ: «لاَ وِتْرَانِ في لَيْلَةٍ».

17. (2996)- *Ebû Cemre* anlatıyor: "Ashâb-ı Şecere (radıyallahu anhüm)'den olan Âiz İbnu Amr'a sordum:

"Vitir namazı nakzedilir mi?"

"Eğer, evvelinde vitir kıldıysan âhirinde vitir kılma" dedi." [Buhârî, Megâzî 35.]

Rezîn merhum şunu ilave eder: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular: *"Bir gecede iki vitir kılınmaz."*

AÇIKLAMA:

Vitir namazının nakzından (bozulmasından) maksad şudur: Kişi vitrini kılıp yatar ve uyur, sonra uyanır ve nafile namaz kılmak ister. Bu durumda adam bir rek'at daha kılıp vitr'i çift yaptıktan sonra dilediği kadar kılar. Sonra *"Gecenizin son namazını tek yapın"*hadisi mucibince yeniden vitir kılar mı, yoksa bu hususu hiç düşünmeksizin önce kıldığı vitri bozmadan dilediği kadar nafile kılabilir mi?

İşte hadis, ikinci sıfatın tercihi istikametinde soruyu cevaplar: *"Gecenin evvelinde vitir kıldıysan (bu yeterlidir), sonunda tekrar vitir yapma."*

Ancak bu mesele Selef arasında ihtilaflıdır. *İbnu Ömer*, bu durumda vitrin nakzedilmesinin gereğine inanır. *Şâfiîlere* göre, hadiste olduğu üzere, vitir nakzedilmez (bozulmaz) *Mâlikîler* de bu kanaattedir.

2997 ١٨– وعن نافع قال: [كُنْتُ مَعَ ابنِ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهما بِمَكَّةَ وَالسَّمَاءُ

مُغَيِّمَةٍ فَخَشِيَ الصُّبْحَ فَأَوْتَرَ بِوَاحِدَةٍ. ثُمَّ انْكَشَفَ الْغَيْمُ فَرَأَى أَنَّ عَلَيْهِ لَيْلاً فَشَفَعَ بِوَاحِدَةٍ ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ فَلَمَّا خَشِيَ الصُّبْحَ أَوْتَرَ بِوَاحِدَةٍ]. أخرجه مالك.

18. (2997)- *Nâfi* anlatıyor: "Ben İbnu Ömer (radıyallâhu anh)'le Mekkedeydim. Hava bulutlu olduğu için sabah namazını kaçırmaktan korkuyordu. Tek rekat kılarak vitir yaptı. Sonra bulutlar açıldı. Gördü ki daha üzerinde gece var. Bir rek'at daha kılarak (önceki tek'i) çiftledi, sonra iki rek'at (bir miktar) namaz kıldı. Sabahın geçmesinden korkunca bir rekat daha kılarak vitir yaptı." [Muvatta, Salâtu'l-Leyl 19, (1, 125).]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer (radıyallâhu anh) geceleyin kılınacak namazın tek rek'atle sona ermesi gereğine inananlardandı. Bu sebeple vitirle (tekle) sona erdirdiği nafile namazından sonra, gecenin devam ettiğini görünce, tekrar nafileye devam edebilmek için önceki tek rek'ata müstakil bir rekat daha ilave edip, onu çift kıldıktan sonra bir miktar daha nafile kılıp, en sonda tek kılarak gece namazını bitiriyor.

2998 ١٩ – وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لاَ يُسَلِّمُ فِي رَكْعَتَيِ الْوَتْرِ]. أخرجه النسائى.

19. (2998)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vitrin ilk iki rek'atinde selam vermezdi." [Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 36, (3, 235).]

2999 ٢٠ – وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُسَلِّمُ فِي الرَّكْعَتَيْنِ مِنَ الْوَتْرِ حَتَّى يَأْمُرَ بِبَعْضِ حَاجَتِهِ]. أخرجه البخارى ومالك.

20. (2999)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vitrin ilk iki rek'atinde selam verirdi, öyle ki (o sırada) bazı ihtiyaçları için emirde bulunurdu." [Buhârî, Vitr 1, Muvatta, Salâtu'l-Leyl 20, (1, 125).]

AÇIKLAMA:

Bu sonuncu rivâyetin zâhiri, Hz. Peygamber'in üç rek'atini mevsul yani tek selamla kıldığını ifade eder. Çünkü, bir ihtiyacı zuhur edince ikinci rekatte selam verip ihtiyacını söylemekte, geri kalan tek rekati de

arkadan tamamlamaktadır. Bu durum, “iki ayrı parça (mevsul) olmadıkça vitir sahih olmaz” diyenlere cevaptır.

Bu hususta gelen farklı rivâyetler vitir namazını ikinci rek’ate bölerek kılmanın da, bölmeksizin sadece teşehhüdde bulunup üçüncü rek’ati de kıldıktan sonra selam vermek sûretiyle kılmanın da caiz olduğunu ifade eder. Nitekim *Hanefîler* üçünü birlikte kılarken, *Şâfiîler* iki rek’atte selam verir ve üçüncü rek’ati müstakilen kılarlar.

3000 ٢١– وله في أخرى [قال رسولُ اللهِ ﷺ: صَلاَةُ الْمَغْرِبِ وِتْرُ النَّهارِ].

21. (3000)- Muvatta'nın bir rivâyetinde şöyle gelmiştir: “Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: “Akşam namazı gündüzün vitridir.” [Muvatta, Salâtu'l-Leyl 22, (1, 125).]

AÇIKLAMA:

Gündüz kılınan namazlar hep çifttir. Akşam namazı üç rek’at olması sebebiyle tektir. Akşam, gündüzleri kılınanlar arasında mütâlaa edilince, gündüz namazlarının vitri (teki) olmuş olur.

3001 ٢٢– وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ يَقُولُ في وِتْرِهِ: اللَّهُمَّ إنِّي أعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ، وَبِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ، وَأعُوذُ بِكَ مِنْكَ لاَ أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ أنْتَ كَمَا أثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ]. أخرجه أصحاب السنن.

22. (3001)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: “Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vitrini kılarken şu duayı okurdu:

“Allahım gadabından rızana sığınırım. Cezandan affına sığınırım. Seden sana sığınırım. Sana (yapılması gereken) senayı sayamam. Sen, kendi nefsine yaptığın övgüdeki gibisin.” [Tirmizî, Da'avât 123, (3561); Ebû Dâvud, Salât 340, (1427); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 51, (3, 249).]

ÜÇÜNCÜ FASIL

GECE NAMAZI

KENDİ GÜZELLİĞİYLE GECELER

Varlık ve hayata dâyelik yapmasının bilinmesi ölçüsünde, bu gerçeğe uyanmış gözler için, geceler daha bir derinleşir, güzelleşir ve âdetâ bir hülyâlar âlemine inkılâp eder.

Gündüzün olmadığı yerde gece, gecenin olmadığı yerde de gündüz soğuk, sevimsiz, monoton ve bıktırıcıdır. Zaman, bu siyah, beyaz mekiklerle varlığını örer ve varlık onların kolları arasında renklerin en çarpıcılarını elde ederek kusursuzluğa ulaşır.

Zamanın, o içten sükûnetine benzeyen gecelerin zahirî durgunluğu insanı aldatmamalıdır.Bu sükûnet ve sessizlik içinde, en hummalı faaliyetlerden daha önemli büyük plânlar, büyük projeler ve bu büyük plân ve projeler için gerekli olan gerilim ve dinamikler teşekkül etmektedir.

Bazılarına göre geceler, bir sis, bir duman gibi insanların üzerine çöküp onları bunaltan, boğan karanlıktan başka birşey değildir. Bazılarına göre ise, yeryüzünde durup yıldızları, mehtabı seyrediyor gibi iç açıcı, coşturucu ve Cennet koridorlarında yürümek kadar heyecân verici olur.

Dört bir yanda mışıldayan suları, yer yer ışıldayan lambaları, gelip gelip ruhları saran hülyâları ve tohumlar gibi hülyâların bağrına saçılan inanç, azim, ümit ve güzellik duygularıyla, şiir ve san'atın bütün unsurlarını toplayarak hâtıralarda silinmez birer edaya ulaşan geceler, göğün renklerinin, suların seslerinin, kuş çığlıklarının akıp akıp ruhlara dolduğu, hayat ve varlığın daha bir muammalaştığı, derinleştiği bir sır âlemidirler âdetâ...

Işık, varlık, hayat ve kudret elinin tabiatın çehresine saçtığı daha binlerce güzellik, birer tohum gibi gecenin bağrında uyanır, gecenin derinliklerinde mayalanır, gecenin memelerinden eme eme büyür, gelişir ve ortaya çıkar.

Bence, hayatın asıl mûsikîsi hep gecelerde bestelenir, gecelerde söylenir, gecelerin hüzünlü saatlerinde tonunu bulur ve karanlığın ışığı sardığı "an"lardaki en mevhum manzaralardan, bu manzaraların meydana getirdiği hayâlleşmiş şekillerden doğar.

Yıllar var ki, bu millet hep böyle bir gece yaşadı. Ruhlara üflediği kederi, tasasıyla, gönüllere ilham ettiği ümidi, azmi ve sevinciyle böyle bir gece...

Bazıları onda, sadece karanlık gördü, kapkaranlık düşündü; geceye yenildi ve elendi. Bazıları, duyup dinleyeceği sesleri, görüp seyredeceği manzaraları bir tarafa bırakıp, dikenler arasında saksağan sesleriyle meşgul ola ola ömrünü tüketti. Bazıları da, gecenin o derin ve mahrem fısıltılarıyla ruhuna seslenmesini, bütün ruhlara hitap etmesini, bütün insanî hisleri Ezel'in o mehabetli mesajlarıyla uyarmasını bildi ve gecesini Cennet'in gündüzlerine çevirdi. Bu bahtiyar gönüller, bir taraftan ihtiyaçları, arzuları, hatta hayâllere akseden istekleri görüp gözetirken, diğer yandan da, buna karşı koyan karanlık ruhları, içine düştükleri his dünyâsında zabt u rapt altına almak, menfî akım ve direnmeleri te'sirsiz hale getirmek.. hiç olmazsa, değişik buudlardaki düşmanlıkları yumuşatmakla ruhlarının gücü, imanlarının derinliği ölçüsünde herkese aydınlık gelecekten besteler sunmağa çalıştılar. Zaman zaman içlerinin derinliklerinden fevkalâde yakıcı ve nefes alış-verişleri andırır mahiyette ürperten birer inilti, zaman zamanda, çığlığı andıran nağmeler halinde, intizamlı intizamsız ve mûsikîde olduğu gibi, yarım ses, çeyrek ses, hatta bazan sırasız, düzensiz; fasılaları yarım süren aralardaki sükûtlarla noktalanan ve bir feryad şeklinde yankılanan seslerin; içiçe dâireler gibi eklenişleri, çoğalışları, değişip başkalanışları, birleşip tek ses halinde gelişleri; sonra da rezonans noktasına ulaşarak karanlıkları yırtıp ötelere varışlarıyla, yürekleri hoplatan öyle bir orkestra çıkarırlar ki, gecenin tavanı delinir, duygulanır, hisler bu menfezden dışarıya kayar ve sonsuza ulaşırlar.

Evet, gece, muzdarip ve çilekeşlerin, ızdıraplarını, içinde besteleyip, gönül mizmarıyla seslendirdikleri, öylesine muhteşem, öylesine sırlı bir konservatuvardır ki, içinden yükselen sesler bir solukta gökkubbeyi deler, tâ ötelere geçer. Ama ne gariptir ki, gecenin örtüsüne bürünenlerin pek çoğu ne bu sesi duyar ne de etrafında olup bitenlerden birşey anlar. Duyup anlamaz; zira, onların nazarları vefasız, niyetleri ölü, düşünceleri eğri, kanaatleri de çarpıktır.

Varlığı duyup hissetmek, ona ait güzel ses ve güzel manzaraların; gözleri, gönülleri doldurup ruhlarına nüfuz etmesine, eşyâyı tanıyıp onunla bütünleşmeye, kalbin kadirşinas ölçüleriyle herşeyi kurcalamaya,

daima uyanık ve duyarlı olmaya bağlıdır. Bu âşina ve duyarlı ruhlar, akan çaydan esen yele, yağan yağmurdan hışırdayan ağaç yapraklarına, gözlerin içine giren minik ışık hüzmelerinden semânın derinliklerindeki dev ışık kaynaklarına kadar herşeyi derin bir tecessüsle takip eder; varlığın ifâde ettiği ma'nâları avlamaya çalışır; elde ettiği hakikatları vicdanın aydınlık ikliminde değerlendirir, derken bu aydınlık yolda yeni yeni düşünce buudlarıyla yeni yeni dünyâlara uyanır ve Cennet zevklerine denk hazlara ulaşırlar.

Bunların nazarında bütün varlık, ma'nâlarla, hislerle taşkın; söyleyen, anlatan, coşturan bir lisan olduğundan, gece olmuş, gündüz olmuş, karanlık olmuş, aydınlık olmuş farketmez.. Vâkıa zâhiren bir güneş kaybetmiş sayılırlar ama; ona karşılık ruhlarına açılan pencerelerden, kendilerine şefkatle tebessüm eden ümitle göz kırpan milyonlarca yıldızla tanışma fırsatını bulmuşlardır.

Şimdi onlar, ufkunda güneşlerin kol gezdiği iklimlere doğru kanatlanmış giderken, yıldızlar arasında seyahat ediyor gibi ümitli ve neşeli; îmanlarında duyup, hayâllerinde canlandırdıkları cennetlerde geziyor gibi de tâli'lerine tebessüm ediyorlar.

Artık onlara göre; tavanı, tabanı inançtan, sevgiden ve ruhânî zevklerden meydana gelen geceler ve onlardan fışkıran sesler, soluklar; şöyle böyle sezilen hareketler, düşündüren sükûtlar hepsi de o kadar mûnis, o kadar ruha yakındırlar ki, insan bu zevkli refakati bir ömür boyu yaşasa hazzına doyamaz...

Uyuyanlar uyuya dursun, hakikata uyanmış ruhlar, bülbüller gibi seslerinin en te'sirli nağmelerini esirgemeden şakıyıp durmakta, güller gibi de çekinmeden kokularını dörtbir yana salarak temiz ruhlara da'vetiyeler çıkaracak ve en karanlık gecelerde dahi, hiçbir gözün seçemeyeceği en müphem şeyleri, yine onların kendilerine has şive ve üsluplarıyla seçip ayırdedebilmekte ve gecelere gündüz damgasını vurarak Cennet'in aydın günlerini beklemeye koyuldular bile...[56]

3002 ١ – عن بلال رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قال رسولُ اللّٰهِ ﷺ : عَلَيْكُمْ بِقِيَامِ اللَّيْلِ، فإنَّهُ دَأْبُ الصَّالِحِينَ قَبْلَكُمْ، وَقُرْبَةٌ إلى رَبِّكُمْ، وَمَنْهَاةٌ عَنِ الاثَامِ، وَتَكْفِيرٌ لِلسَّيِّئَاتِ، وَمَطْرَدَةٌ لِلدَّاءِ عَنِ الجَسَدِ]. أخرجه الترمذي.

56– M. Fethullah Gülen, Zamanın Altın Dilimi, s. 76-79.

1. (3002)- Hz. Bilâl (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Size geceleyin kalkmayı tavsiye ederim. Çünkü o, sizden önce yaşayan sâlihlerin adetidir; Rabbinize yakınlık (vesilesi)dir; günahlardan koruyucudur; kötülüklere kefârettir, bedenden hastalığı kovucudur."* [Tirmizî, Da'avât 112, (3543, 3544).]

AÇIKLAMA:

Hadiste teşvik edilen gece kalkması (kıyâmu'l-leyl) öncelikle teheccüd namazını da içine alan bir kalkmadır. Bahsin sonunda açıklayacağımız üzere, teheccüd mükerrer âyetlerde ele alınmış Kur'ânî bir ibadettir. Resulullah'a farz, ümmete müstehabtır. Resulullah da pek çok hadislerinde teheccüde teşvik etmiştir. Bazı hadis kitaplarımızda ilgili hadisleri toplayan müstakil bölümler mevcuttur.

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sadedinde olduğumuz hadiste kıyâmu'l-leyl'in şu neticelerini hatırlatıyor:

★ Allah'a yaklaştırır. Yine O'nun rahmetini celbe vesîle olur.

★ Günahlardan uzaklaştırır, yani günah işletmez. Cenâb-ı Hakk **"Namazın kötü ve çirkin işlerden koruyacağı"** (Ankebut 45); **"İyi amellerin kötü amelleri gidereceği"** (Hud 114) garantisini vermektedir.

★ Günahlara kefâret ve örtü olur.

★ Bedenden hastalıkları çıkarır, sıhhate vesile olur.

3003 ٢– وعن ابن عمرو بن العاص رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [قَال رسولُ اللّٰه ﷺ: مَنْ قَامَ بِعَشْرِ آيَاتٍ لَمْ يُكْتَبْ مِنَ الغَافِلِينَ، وَمَنْ قَامَ بِمِائَةِ آيَةٍ كُتِبَ مِنَ الْقَانِتِينَ، وَمَنْ قَامَ بِأَلْفِ آيَةٍ كُتِبَ مِنَ الْمُقَنْطِرِينَ]. أخرجه أبو داود

2. (3003)- *İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim geceyi on âyet okuyarak ihya ederse gafiller arasına yazılmaz. Kim de yüz âyetle gecesini ihya ederse "kânitîn" zümresine yazılır. Kim de bin âyet okuyarak geceyi ihya ederse mukantırîn arasında yazılır." [Ebû Dâvud, Salât 326, (1398).]

AÇIKLAMA:

Gecenin ihyası namaz kılarak olabileceği gibi, Kur'an tilaveti, zikir, ilim vs. ile de olabilir. Sadedinde olduğumuz hadis, az miktarda tilavetle de gece ihya edilebileceğini müjdeliyor. Sözgelimi bu maksadla on âyet ti-

lavet eden kimse "gâfiller" zümresine dahil edilmeyecektir. Ama yüz âyet okuyarak ihya ederse kânitîn'e dahil edilecektir.

Kânitîn birçok ma'nâ ifade eden bir tabirdir. Kunût'dan gelir; bu ise tâat, huşû, dua, namaz, ibadet, kıyâm, sükût ma'nâlarının hepsini ifade eder. Bunlardan hangisinin öncelikle kastedilmiş olduğunu hadis metninden anlamak icabeder. Sadedinde olduğumuz hadiste kıyâmu'l-leyl yani "gece kalkışı" olduğu anlaşılmaktadır.

Mukantır, çok mal sahibi, aşırı zengin demektir. Öyle ise, hadiste bin âyet okuyana çok sevap verileceği ifade edilmiş olmaktadır.

3004 ٣– وله في أخرى عن عبدالله بن حَبَشِيٍ قال: [سُئِلَ رسولُ الله ﷺ : أىُّ الأعْمَالِ أفْضَلُ؟ قال طُولُ الْقِيامِ].

3. (3004)- Yine Ebû Dâvud'da Abdullah İbnu Habeşî anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Hangi amel efdaldir?" diye sorulmuştu. Şu cevabı verdi:

"Kıyâmı uzun olan." [Ebû Dâvud, Salât 313, (1325).]

AÇIKLAMA:

Sadedinde olduğumuz hadis, en efdal amelin uzun kıyâm olduğunu gösteriyor. Halbuki bazı hadislerde, Allah'a en yakın halin secde hali olduğu söylenmiş ve secdede çok dua edilmesi tavsiye edilmiştir أقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وهو سَاجِد ve keza وأمَّا السُّجُودُ فَأكْثِرُوا فِيهِ مِنَ الدُّعَاءِ Sadedinde olduğumuz hadisle bunlar arasında ortaya çıkan teâruz bazı âlimlerin dikkatini çekmiştir. *Şeyh İzzeddin İbnu Abdisselam*'ın getirdiği bir izahı çok tatminkâr olmasa da ufak bir-iki tasarrufla kaydediyoruz: "Kişinin Allah'a yakınlığı, ona yapacağı ihsana tâbidir. Bu da sevap çokluğuyla olur. Şu halde kıyam uzadıkça (zikir ve dolayısıyle sevap çok olacağına göre) uzun kıyam efdal olacak demektir.

Namazda her ikisi de namazın efdal kısmı olan iki rüknün bulunması mümkün değildir. Öte yandan secde kıyâmdan vacibiyle, nafilesiyle efdaldir, çünkü şeriat, mesbûk'a (namaza sonradan dahil olana) kıyâm hususunda müsâmaha göstermiş, secdede bunu göstermemiştir. Yani, rükûya yetişmiş ise o rek'ate yetişmiş sayılır. Bu, secdenin vacibinin, kıyâmın vacibinden efdal olduğuna delil olur. Vacibi efdal olan her şeyin nafilesi de efdal olur. Böylece sücûdun farz ve nafilesi kıyâma üstün gelir."

Şârih devamla der ki: "Bu iki hadisten murad kıyâmın sünneti ve sücûdun sünnetidir. Birincisi, hadisteki kıyâmı uzun olan طُولُ الْقِيَامِ sözünden anlaşılır, kıyamın uzunluğu ise bil-icma vacib değilir. İkincisi ise hadisteki فَأَكْثِرُوا فِيهِ مِنَ الدُّعَاءِ *"secdede duayı çok yapın"* sözünden anlaşılır, dua da secdenin vacibleri arasında yer almaz. Soru sahibinin hangi namaz efdaldir? sözünde geçen namaz kelimesinden murad, namazdır. Çünkü ondaki elif-lâm mânayı âmm kılmak içindir. Bu durumda takdir edilecek ma'nâ şöyle olur: "Namazın hangi sünnetleri efdaldir?" Suyûtî bu açıklamaya rağmen işkâlin devam ettiğini söyler.

3005 ٤ – وعن عُبادة بن الصامت رَضِىَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ مَنْ تَعَارَّ مِنَ اللَّيْلِ فَــقَالَ: لاَ إلـهَ إلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، الحَمْدُ للهِ، وَسُبْحَانَ اللهِ، وَاللهُ أكْبَرُ، وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إلاَّ باللهِ. ثُمَّ قَالَ: اللَّهُمَّ اغْفِرْلِى، أوْ دَعَا اسْتُجِيبَ لَهُ. فإنْ تَوَضَّأَ وَصَلَّى قُبِلَتْ صَلاَتُهُ]. أخرجه الشيخان.

« تعارّ » أى استيقظ.

4. (3005)- *Ubâdetu'bnu's-Sâmit* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Geceleyin kim uyanırsa şunu söylesin:*

"Allah'tan başka ilah yoktur, O birdir, ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd de O'na aittir, O herşeye kâdirdir. Hamd Allah'a aittir, Allah münezzehtir, Allah büyüktür, bütün amel ve ibadetler için gereken güç ve kuvvet Allah'tandır.

Sonra Aleyhissalâtu Vesselâm buyurdular: *"Rabbim beni affet!" desin veya dua ederse duasına cevap verilir. Eğer abdest alır ve namaz kılarsa namazı kabul edilir."* [Buhârî, Teheccüd 21.]

AÇIKLAMA:

Geceleyin uyanma olarak tercüme ettiğimiz te'ârre kelimesi çeşitli ma'nâlara gelir: Uyanmak, intibaha gelmek, konuşmak, bilmek, yürümek gibi. Çoğunluk *"sesli olarak uyanmak"* olduğunu söylemiştir. Gece uyanışlarında ses çıkarılır ama zikir yapılmaz. Resulullah böyle fırsatlarda zikir yapılmasını teşvik buyurmaktadır. Bu sebeple mezkûr uyanışlarda söylenen zikirleri okumaya teşvik sadedinde hususi bir sevap vaad edilmektedir. İbnu Hacer, doğrudan uyanmak intibaha gelmek ma'nâlarını taşıyan istikâz ve intibah kelimeleri varken sesli uyanmak ma'nâ-

sına gelen te'ârr kelimesinin kullanılmasında söylenen sırrı görür. Ve ilave eder: Bu işte zikre alışan, zikirle ünsiyet edip yaşayışına zikir galebe çalan kimseler muvaffak olur. Böylelerinin uykuda ve uyanıklıkta içle-rinden geçen sözleri bile zikir olur. Nefsini terbiye edip bu vasıfları kazandıran kimse *"duasına icâbet"* ve "namazın makbuliyeti" gibi müstesna imtiyazlarla ikram görür. Bu hadisin şerhinde İbnu Battâl'ın dermeyân ettiği açıklama da burada kayda değer:

"Cenâb-ı Hakk, peygamberinin diliyle şu vaadde bulunmaktadır: *"Kim uykusundan uyanırken Rabbinin tevhidini söyler, mülkün O'na ait olduğunu iz'an eder, nimetini itirafla hamdeder, tesbih okuyarak O'nu layık olmadığı sıfatlardan tenzîh eder, tekbir getirerek saygısını izhâr eder. Allah'ın yardımı olmadıkça hiçbir şeye kudreti olmadığını beyanla teslim olursa, dua ettiği takdirde icâbet görecek, namaz kıldığı takdirde kabul edilecektir."* Öyle ise bu hadis kendisine ulaşan herkesin mucibiyle amel ederek ondan istifadesi, Rabbi karşısında ihlaslı bir niyyete girmesi gerekir."

Sözlerin en doğrusunu söyleyen haberlerin en hakikatlısını konuşan, beyanları, müjdeleri her çeşit mübalağa ve mücazefeden uzak olan Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu hadiste haber verdiği büyük avantajın kıymetini takdir etmenin ehemmiyetini anlayan büyüklerimizden bazıları, "Allah kimin tek bir hasenesini (hayırlı işini) kabul etse, artık ona azab etmez. Çünkü Allah Teâlâ işlerin neticelerini bildiği için sonra iptal edeceği bir şeyi önceden kabul etmez. Kişi yaptığı hayrın boşa gitmeyeceğinden emin oldu mu azab görmeyeceğinden de emin olmalıdır."

Bu gerçeğe binaen Hasan Basrî Hazretleri şöyle demiştir:

"Allah'ın tek bir secdemi kabul ettiğini bilmeyi ne kadar isterdim."

3006 ٥– وعن المغيرة بن شعبة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَامَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ حَتَّى تَوَرَّمَتْ قَدَمَاهُ. فَقِيلَ لَهُ: قَدْ غَفَرَ لَكَ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ؟ قَالَ: أَفَلاَ أَكُونُ عَبْداً شَكُوراً]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

5. (3006)- *Muğîre İbnu Şu'be* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ayakları kabarıncaya kadar geceleri kalkıp namaz kılardı. Kendisine: "Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını affetti (niye kendini bu kadar hırpalıyorsun?)" denildi.

"Şükredici bir kul olmayayım mı?" cevabını verdi." [Buhârî, Teheccüd 16, Tefsîr, Feth 1, Rikâk 20; Müslim, Sıfâtu'l-Münâfikîn 79, (2819); Tirmizî, Salât 304, (412); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 17, (3, 219).]

AÇIKLAMA:

1- *Resululah*'ın ubudiyette en ileri mertebede olduğu bilinen bir husustur. Cenab-ı Hakk'a ibadette gerek kemmiyet ve gerek keyfiyyet cihetiyle hiç kimse Aleyhissalâtu Vesselâm'a yetişemez. Sadedinde olduğumuz hadis bunu kısmen akssettirmektedir. *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ)' nin rivâyetinde أفلا أحبّ أن أكون عبداً شكوراً *"Allah'a şükreden bir kul olmamı istemiyeyim mi?"* buyrulmuştur. *İbnu Hacer, "Olmayayım mı?"* ibaresinin sebep ifade ettiğini belirterek, ma'nânın "Teheccüd kılmayı bırakayım mı? O takdirde şükreden bir kul olamam"demeye geldiğini söyler. Yani, Resulullah'ın mağfirete mazhar olarak geçmiş ve gelecek günahlarının affedilmiş olması, teheccüdün şükür olmasına sebeptir. Öyleyse Efendimiz: "Allah'ın bana lutfettiği mağfiret nimetine karşı nasıl olur da teheccüd şükrüyle mukabele etmem, bu şükrü terkederim?" buyurmuş olmaktadır.

İbnu Battâl der ki: "Bu hadisten şu husus anlaşılmaktadır: "Kişi, ibadet meselesinde meşakkati göze almalıdır, bedenin zarar verse bile. Zira, Aleyhissalâtu Vesselâm, günahlarının affedilmiş olduğunu bilmesine rağmen ayakları şişinceye kadar ibadet eder, zahmetlere girerse, cehenneme müstehak olup olmadığından emin olmak şöyle dursun, affa mazhar olup olmadığını bilmeyen başkalarının nasıl davranması gerekeceği açıktır."

İbnu Hacer bu noktada ihtirazî bir kayıd koyar: "Kişinin ibadette zahmeti tercihi bıkkınlık derecesine varmamalıdır. Resulullah için böyle bir hal mevzubahis değildir, çünkü O en mükemmel ahvâle sahipti. Rabbine ibadetten asla usanmıyordu, bu bedenine zarar verse bile. Nitekim وجعلت قرّة عيني في الصّلاة "Gözümün nuru namazda kılındı" buyurmuştur. Öyleyse başkaları bıkmaktan veya usanmaktan korkarlarsa, nefislerini fazla ibadete zorlamamaları gerekir. Bu kimseler şu hadisle amel etmeyi esas almalıdırlar: خذوا من الأعمال ما تطيقون فإنّ الله لا يملّ حتّى تملّوا "Amellerden, tâkat getireceğiniz miktarı esas alın, zira Allah, sizin şevkle yaptığınızdan hoşnut olur."

Bediüzzaman da, günümüz şartlarında en müstakîm kulluk yolunu, bu ikinci hadisin ruhuna uygun olarak sünnete uymak, farzları işlemek, büyük günahları terketmek ve bilhassa namazları tadil-i erkanıyla kılmak, namazların arkasındaki tesbihatı yapmak olarak tarif eder, açıklar.

2- Hadis, şükür için namaz kılmanın meşrû olduğunu göstermektedir.

3- Şükür, lisanla olduğu gibi amelle de olmaktadır. Tıpkı şu âyette

ifade edildiği üzere: اعْمَلُوا آلَ دَاوُدَ شُكْرًا **"Ey Dâvud hanedânı, şükür için çalışın"** (Sebe' 13).

4- Hadis, *Resulullah*'ın Allah karşısında duyduğu haşyetin büyüklüğünü ve ibadet husussundaki gayretini de göstermektedir. Ülemâ der ki: Peygamberler (aleyhimüsselâm), Allah'ın nimetinin büyüklüğünü yeterince bildikleri için, Allah'tan fevkalade korku hissetmişlerdir. Onlar biliyorlardı ki, Allah onlara haketmedikleri pek çok nimeti peşinen vermiştir. Bu yüzden onlar, her ne yapsa insanoğlunun ödeyemeyeceği kadar fazla olduğunu bildikleri nimetler mukabilinde kendilerine düşen şükrün bir kısmını da olsa yerine getirmek için büyük gayret sarfetmişlerdir.

5- *Kurtubî* bu hadis vesilesiyle, bir yanılgıya dikkat çeker: Bu soruyu Resulullah'a soran kimse, yani günahının affedilmiş olmasına rağmen ibadet yapmak için meşakkate girişinin sebebini soran kimse zannetmiştir ki: "Allah'a günahlardan korkulduğu için, mağfiret, merhamet taleb etmek gayesiyle ibadet edilir, öyle ise kim mağfirete mazhar olduğu kanaatine varırsa artık ibadete muhtaç değildir." İşte Resullah'ın cevabı bu inancın yanlışlığına dikkat çekmekte, ibadet yapmaya bir başka sebep göstermektedir: Bu sebep, bir kimsenin hiç de müstehak olmadığı bir nimete kavuşması, mağfirete mazhar olmasıdır. Bu hal, herkese çokça şükür etmek gerektiğini ortaya koyar. Çünkü:

Şükür, nimeti itiraftır ve nimete mukabil hizmet etmektir. Yani, kişi kendisine gelen iyiliğin hakkı olmadığı halde verildiğini bilirse işte bu şükürdür. Teşekkür etmek, bu durumda iyilik yapana: "Sen bana hakkım olmayan iyilikte bulundun, ben bunun idrakindeyim, sana memnuniyetimi; iyiliğini, lütfunu anladığımı ifâde ediyorum" demektir. Arapçada bunu çokça yapana Şekûr denmiştir. Şu halde yukarıda kaydettiğimiz Dâvud hânedânını şükretmeye çağıran âyetin sonunda وَقَلِيلٌ مِنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ **"Kullarım arasında şekûr olan (yani istifade ettiği nimetlerin tarafımdan verildiğini hakkıyla bilen) azdır"** âyeti mühim bir gerçeğe dikkatimizi çekmektedir. İnsanlar arasında pek az kimse nimetlerin Allah'tan olduğunun idrakiyle şükür için ibadet yapmaktadır. İbadetini yapmayanlar bir yana, yapanlar bile çoğunluk itibariyle bu mülahazadan uzaktır; cehennemden kurtulmak, cennete kavuşmak için ibadet yapılmaktadır. *Bediüzzaman*'ın ibadetin ne maksadla yapılması gerektiğini açıklayan bir cümlesi şöyledir: "Ey nefis! Ubudiyet, mukaddeme-i mükâfât-ı lâhika değil, belki netice-i nimet-i sâbıkadır. Yani "ibadet gelecekte mazhar olacağımız nimetlerin bir ön sebebi değildir, aksine

geçmişte mazhar olduğumuz nimetlerin neticesidir, onların şükrüdür." Üstad şöyle devam eder: "Evet, biz ücretimizi almışız. Ona göre hizmetle ve ubudiyetle muvazzafız."

Kendisini fakir, başkasına muhtaç durumda hisseden bir kimse bu ifadeye itirazla: "Ne nimetine mazhar olmuşum, herkesin şusu busu varken ben hepsinden mahrumum... vs." diyebilir. Bu düşüncede olanlara *Bediüzzaman* şu cevabı verir ve mazhar olduğu nimetleri hatırlatır:

"Ey nefis! Hayr-ı mahz (tam bir hayır) olan vücudu sana giydiren Hâlık-ı Zülcelâl, sana iştahlı bir mide verdiğinden Rezzâk ismiyle bütün mâtumâtı (yiyecekleri) bir sofra-i nimet içinde senin önüne koymuştur.

★ *Sonra sana hassasiyetli bir hayat verdiğinden, o hayat dahi mide gibi rızık ister. Göz, kulak gibi bütün duyguların eller gibidir ki, ruy-i zemin kadar geniş bir sofra-i nimeti o ellerin önüne koymuştur.*

★ *Sonra manevî çok rızık ve nimetler isteyen insaniyeti sana verdiğinden, âlem-i mülk ve melekût (görülen ve görülmeyen alemler) gibi geniş bir sofra-i nimet, o mide-i insaniyet'in önüne ve aklın eli yetişecek nisbette sana açmıştır.*

★ *Sonra nihâyetsiz nimetleri isteyen ve hadsiz rahmetin meyveleriyle tegaddi eden (gıdalanan) ve insaniyet-i kübrâ (en büyük insanlık) olan İslâmiyet'i ve imanı sana verdiğinden, daire-i mümkinât ile beraber esma-i hüsnâ ve sıfat-ı mukaddesenin dairesine şâmil bir sofra-i nimet ve saadet ve lezzet sana fethetmiştir (açmıştır).*

★ *Sonra îmanın bir nuru olan muhabbeti sana vermekle, gayr-ı mütenâhi bir sofra-i nimet ve saadet ve lezzet sana ihsan etmiştir.*

Yani cismâniyyetin itibariyle küçük, zaif, aciz, zelil, mukayyed (çok sınırlı) mahdut bir cüzsün. O'nun ihsaniyle cüz'i bir cüzden küllî bir küll-i nuranî hükmüne geçtin. Zira hayatı sana vermekle cüz'iyyetten bir nevi külliyete; ve insaniyyeti vermekle hakiki külliyete ve İslamiyet'i vermekle ulvî ve nuranî bir külliyete ve marifet ve muhabbeti vermekle muhît bir nura seni çıkarmış.

İşte ey nefis! Sen bu ücreti almışsın. Ubudiyyet gibi lezzetli, nimetli, rahatlı, hafif bir hizmetle mükellefsin! Halbuki buna da tembellik ediyorsun. Eğer yarım yamalak yapsan da güyâ eski ücretler kâfi geliyormuş gibi, çok büyük şeyleri mütehakkimâne istiyorsun. Ve hem, "Niçin duam kabul olmadı?" diye nazlanıyorsun. Evet senin hakkın naz değil, niyazdır. Cenâb-ı Hakk cenneti ve saadet-i ebediyyeyi mahz-ı fazl ve keremiyle ihsan eder.Sen daima rahmet ve keremine iltica et..."

M. Fethullah Gülen Hocaefendi ise şükür hakkında farklı boyutları ile şükrü tasavvufî yaklaşım içinde ele alır ve der ki; "Görülen herhangi bir iyiliğe karşı gösterilen memnûniyet ve minnettarlık ma'nâlarına gelen şükür; ıstılahta, insana bahşedilen duygu, düşünce, âzâ ve cevârihi yaratılış gâyeleri istikametinde kullanmaya denir ki; kalple, lisanla, îfâ edilebileceği gibi bütün uzuvlarla da yerine getirilebilir.

Lisanla şükür; vehmî bütün güç, kuvvet ve ihsan kaynaklarını nefyederek her türlü lütûf ve nimetlerin Allah'tan geldiğini kabul ve itirafla gerçekleşir. Evet, bütün iyilikleri, güzellikleri kısmet eden ve mebde'den müntehâya sebeplerini hazırlayan O olduğu gibi, vakt-i münâsibinde gönderen de yine O'dur. Takdir ve taksim eden, vakti gelince yaratıp semâvi sofralar halinde önümüze seren O olduğu için neticede minnet ve şükran da O'nun hakkıdır. O'nu görmezlikten gelerek sebeplere takılmak, hatta onlara serfürû edip minnettarlıkta bulunmak, hazırlanıp ayağımızın ucuna kadar getirilen bu sofranın hazırlanışı ve hazırlayanını nazara almadan, getirip önümüze koyan tablacıyı bahşişlere boğmaya benzer ki: ﴿يَعْلَمُونَ ظَاهِراً مِنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ﴾ **-Onlar, dünya hayatının sadece kendilerine bakan dış yüzünü bilirler, âhirete bakan yönünden ise bütün bütün gafildirler."** (Rum, 30/7) Evet bunlar, sırf sebeplere bakıp ilim ve marifet itibâriyle daha ilerisini göremeyen cahiller, nâkıslar ve nankörlerdir.

Kalple şükür; zâhir ve bâtın bütün nimetleri, bu nimetlerden yararlanmayı Allah'tan bilip hayatın bu anlayışa göre yönlendirilmesi, şekillendirilmesidir.. ve aynı zamanda lisan ve cevârihle yapılan şükrün de esasını teşkil eder ki: ﴿وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً﴾ **-O, gizli-açık nimetlerini bol bol size ihsan etmiştir"** (Lokman, 31/20) beyânı onun keyfiyet buudlarını; ﴿وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوهَا﴾ **-Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız da saymakla bitiremezsiniz"** (İbrahim, 14/34) fermân-ı sübhânîsi de kemmî sonsuzluğuna işaret etmektedir.

Cevârih ile şükre gelince, o, her uzuv ve her latifeyi yaratılış gayesi istikametinde kullanmak ve onlara mahsus kulluk vazifelerini yerine getirmekten ibaret sayılmıştır.

Ayrıca, lisânın şükrünü evrâd u ezkâr, kalbin şükrünü yakîn ve istikamet, cevârihin şükrünü de ibadet u tâat şeklinde yorumlayanlar da olmuştur. O'nun böyle bütün bir îmân ve ibadete taallukundan ötürüdür ki, O'na imanın yarısı nazarıyla bakmış, kendi şümûlü içinde sabırla müşterek mütalâa etmişlerdir.

Allah, kelâmında pek çok defa şükrü emretmiş ve onu;
﴿لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ ve ﴿وَسَيَجْزِى اللّٰهُ الشَّاكِرِينَ﴾ gibi âyetleriyle emrin ve halkın gayesini göstermiş; göstermiş ve:
﴿لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَاَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ اِنَّ عَذَابِى لَشَدِيدٌ﴾ **-Eğer şükrederseniz ben de nimetimi artırırım; şayet nankörlük yaparsanız, bilinizki azabım çok şiddetlidir"** (İbrahim, 14/7) fermanıyla şükredenlere mükâfaat vaadinde, küfrân-ı nimetde bulunanları da cezalandıracağı tehdidinde bulunmuştur. Bundan başka O, kendisine "Şekûr" demiş ve bütün nimetlerin asıl kaynağına ulaşma yolunu da şükre bağlamıştır; bağlamış ve bu mevzuun dolu dizgin şehsuvarlarından Hz. İbrahim'i: ﴿شَاكِرًا لِاَنْعُمِهِ﴾ **-O'nun nimetlerine karşı şükürle gerilmiş"** (Nahl, 16/121) sözüyle; Hz. Nuh'u da: ﴿إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا﴾ **Şüphesiz, o, şükürle oturup kalkan sadık bir bende idi"** (İsrâ, 17/3) beyanıyla tebcil ve takdir etmiştir. Şükür önemli bir amel ve kıymetli bir sermaye olmasına rağmen
﴿وَقَلِيلٌ مِنْ عِبَادِىَ الشَّكُورُ﴾ **-Kullarımdan şükredenler pek azdır"** (Sebe, 34/13) fehvasınca, hakîkî mânada âmili fazla olmayan bir ameldir. Gerçi,
﴿أَفَلَا أَكُونُ عَبْدًا شَكُورًا﴾ **-Rabbime çok şükreden bir kul olmayayım mı!"**(57) duygusuyla kıvrım kıvrım kıvrananlar ve bütün ömürlerini şükür kuşağında geçirenler de vardır ama, yine de sayıları oldukça azdır.

Evet, İnsanlığın İftihar Tablosu Şükür Kahramanı, değeri çok yüksek, âmili çok az bu önemli amelin en önde geleniydi. O, oturur-kalkar şükreder ve yanına gelenlere de şükür tavsiyesinde bulunurdu. اَللّٰهُمَّ اَعِنِّى عَلٰى ذِكْرِكَ وَشُكْرِكَ وَحُسْنِ عِبَادَتِكَ **-Allahım! Seni anmam, Sana şükredebilmem ve Sana ibadetlerin en güzeliyle yönelebilmem için bana yardım et."**(58) O'nun sabah akşam dilinden düşürmediği nurlu sözlerindendi.

Şükür, nimete mazhar olanın onu verene karşı iki büklüm olması, sevgi ve alâka ile O'na yönelmesi, bütün mazhariyetlerini itiraf etmesi ise, yukarıdaki peygamber sözü bu hususların en kestirmeden ifadesi sayılır.

Kimi aşa-ekmeğe, evlâd u ıyâle ve barınacağı mekâna; kimi bunlarla beraber varlığa, sıhhate ve afiyete; kimi bir adım daha ileri atarak îmâna, irfana, rûhânî zevklere ve itmi'nâna; kimi de hamd ve minnet şuuruna şükreder. Bu sonuncusuyla insan, acz, fakr ve yetersizliklerini birer

57– Buhârî, Teheccüd, 6; Müslim, Münâfikîn, 79-81; Tirmizî, Salât, 187.

58– Nesâî, Sehv, 60.

sermaye olarak kullanabilir de *teşekkür devr-i dâimleri salih dairesi* içine girerse, gerçek şâkirînden olur. Bir hadiste ifade buyrulduğu gibi, Dâvud Aleyhisselâm, Cenâb-ı Hakk'a: "Yâ Rabb! Senin şükrünü nasıl eda edebilirim ki, Sana şükür etmem dahi üzerimde şükrü gerektiren ayrı bir nimettir!" deyince, Cenâb-ı Hakk: "İşte şimdi tam şükrettin" buyururlar ki, zannediyorum مَا شَكَرْنَاكَ حَقَّ شُكْرِكَ يَا مَشْكُورُ -Ey her dilde meşkûr olan Allahım, Sana hakkıyla şükredemedik" sözüyle anlatılmak istenen de budur.

Hakîkî şükür, nimetin tam bilinmesiyle gerçekleşir; zira nimetin kaynağı ve onu verenin takdir edilmesi büyük ölçüde nimetin bilinmesine bağlıdır. Nimetin bilinmesinden kabûlüne, ondan da Cenâb-ı Hakk'a yönelmeye uzanan çizgide îmân ve İslâm'ın hazırlayıcılığı, Kur'an'ın belirleyiciliği üzerinde her zaman durulabilir. Evet, Allah'ın üzerimizde olan lütûfları îmanın ışığı altında ve İslam'ın emirlerini yaşarken daha bir belirginleşir, netleşir, duyulur-hissedilir hâle gelir ve Allah tarafından aczimize, fakrımıza merhameten ve ihtiyaçlarımıza binâen, hem de karşılıksız olarak verildiği görülür ki; bu da, o ihsan ve lütûfları bahşeden Zât'a karşı bizde senâ hislerini coşturur ve وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ - **Şimdi gel Rabbinin nimetini anlat da anlat!"** (Duhâ, 93/11) gerçeğine uyanarak emrolunduğumuz minnet ve şükran vazifesini ruhumuzun derinliklerinden fışkıran bir heyecanla yerine getiririz.

Aslında her insanda, nimete ve nimet verene karşı perestiş hissi vardır. Ama bu hissin uyarılacağı, uyarılıp yönlendirileceği âna kadar, tıpkı deryâda yaşayan mâhiler gibi başından aşağıya yağan nimetleri ne duyar ne hisseder. Dahası, onları çevresindeki basit sebeplere bile verebilir.. şayet etrafımızdaki nimetleri görmemeye körlük, sağırlık ve duygusuzluk diyeceksek, mazhar olduğumuz bunca şeyi kör, sağır ve duygusuz sebeplere havâle etmenin de inhiraf olmasında şüphe yoktur.

مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْقَلِيلَ لَمْ يَشْكُرِ الْكَثِيرَ **-Aza şükretmeyen çoğa da şükretmez"**[59] veya: مَنْ لَمْ يَشْكُرِ النَّاسَ لَمْ يَشْكُرِ اللّٰهَ **-İnsanlara karşı şükran ve minnet hissi taşımayan Allah'a da şükretmez"**[60] sözleri birinci şıkka bakar ve mutlak şükrün önemini hatırlatır. ﴿وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ﴾ **-Sadece bana şükredin ve zinhar nankörlükte bulunmayın** (Bakara, 2/152); veya ﴿وَاعْبُدُوهُ وَاشْكُرُوا لَهُ﴾ **-Yalnız O'na kullukta bulunun ve O'na**

59- Müsned, 4/278, 375.

60- Ebû Dâvud, Edeb, 11; Tirmizî, Birr, 35; Müsned 2/258, 295, 388; 3/32, 74.

şükredin" (Ankebût, 29/17) gibi âyetler de ikinci şıkkı nazara verir ve hakîkî tevhidi ihtar eder.

Ayrıca şükrün esasını teşkil eden hususlar itibariyle onu şu üç bölüm içinde mütâlaa etmek de mümkündür:

1- Herkes tarafından nimet olduğu kabul edilen, avam-havass, müslim-gayr-i müslim herkesin sevip arzu ettiği nesnelere karşı şükür ki açıktır, üzerinde fazla durmaya değmez.

2- Zâhiren bir kısım sevimsiz şeylere karşı şükür ki, dış yüzü itibâriyle ağır, îfâsı zor ve ancak hâdiselerin perde arkasına muttali olanlara Allah'ın lütfûdur ve rıza televvünlüdür.

3– Hayatlarını mahbûbiyet yörüngesinde sürdürenlerin şükrüdür ki, nimetlere hep nimeti veren açısından bakar, O'nun büyüklüğüyle lütufları, ihsanları duyar ve ömürlerini şuhûdun engin hazları içinde geçirirler.. kullukları ayrı bir zevk zemzemesi, gönül hayatları ayrı bir aşk u şevk tûfânı ve Hakk'la münasebetlerin ayrı bir temkin disipliniyle şuhûdun engin hazları içinde.

Böyleleri, sürekli mevcudu bağlama ve mefkudu avlama peşindedirler. Elde ettikleri mukaddes ve akdes feyizlerle her an daha bir renklenip, derinleşip yollarına devam ederken, nazar ağları da her an ayrı ayrı vâridlerle dolar ve taşar.."[61]

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنَا مِنْ عِبَادِكَ الْمُخْلَصِينَ الْمَحْبُوبِينَ الْمُقَرَّبِينَ

وَصَلَّى اللّٰهُ عَلَى سَيِّدِ الْمُخْلَصِينَ الْمَحْبُوبِينَ الْمُقَرَّبِينَ

3007 ٦– وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْهَا قالت: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ لاَ يَدَعُ قِيَامَ اللَّيْلِ، وَكَانَ إِذَا مَرِضَ أَوْ كَسِلَ صَلَّى قَاعِداً]. أخرجه أبو داود.

6. (3007)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gece namazını hiç terketmezdi. Öyle ki hastalanacak veya ağırlık hissedecek olsa oturarak kılardı." [Ebû Dâvud, Salât 307, (1307).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, teheccüd namazını Resulullah'ın bırakmadığını göstermektedir. Namaz kılabilecek dermanı bulundukça hasta bile olsa kılmıştır.

2- Ağırlık hissedince de oturarak kılması manidardır. Yani bu du-

61– M. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri, 1/135-140.

rumda Efendimizin kendisini zorlaması halinde ayakta kılması mümkündür, fakat zorlamayıp oturarak kılıyor. Bu durumdan hareket eden âlimler nafile namazların oturarak kılınabileceğine hükmederler. Hatta Nevevî: "Bu hususta ulemâ icma etmiştir"der.

İbnu Hacer el-Mekkî de şunu söyler: "Resulullah'ın oturarak kıldığı nafile namazın sevabının, ayakta kıldığı namazın sevabına eşit olması, O'nun hasâisindendir. Çünkü, oturarak kılınan namazın ayakta kılınana nisbetle sevabının yarım olmasını gerektiren ağırlıktan, Resulullah - sahih rivâyetle bildirildiği üzere- emin kılınmıştır.(62)

3- *Aliyyu'l-Kârî,* İbnu Hacer el-Mekkî'ye itirazen der ki: "Bir kimse "zaruret sebebiyle" farz veya nafile namazını oturarak kıldığı takdirde sevabı tam olur. Bu, hasâisten sayılmaz. Şâyet hadis, bu oturuşun zaruretle mi, zaruretsiz mi olduğunu belirtmeyip mutlak bırakmış olsaydı hüküm doğru olabilirdi."

3008 ٧– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: رَحِمَ اللهُ رَجُلاً قَامَ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلّى وَأَيْقَظَ امْرَأَتَهُ فَإِنْ أَبَتْ نَضَحَ فِي وَجْهِهَا المَاءَ. رَحِمَ اللهُ امْرَأَةً قَامَتْ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلَّتْ وَأَيْقَظَتْ زَوْجَهَا فَإِنْ أَبَى نَضَحَتْ فِي وَجْهِهِ المَاءَ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

7. (3008)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Allah, geceleyin kalkıp namaz kılan ve hanımını da uyandıran, hanımı imtina ettiği takdirde yüzüne su döken kula rahmetini bol kılsın. Allah, geceleyin kalkıp namaz kılan, kocasını da uyandıran, kocası imtina edince yüzüne su döken kadına da rahmetini bol kılsın." [Ebû Dâvud, Salât 307, (1308); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 5, (3, 205).]

AÇIKLAMA:

1- Burada kadın ve erkek, gece namazına teşvik edilmekte, ayrıca birbirlerini gece namazına kaldırmalarının fazileti belirtilmektedir. Âlimler bu işin sadece karı-kocaya mahsus olmadığını, aynı mânada olan diğer yakınların (mehârim) da bu hükme dahil olduğunu belirtirler.

2- İkaz ve uyandırmanın öncelikle tembih, mev'ize ile yapılması gereğine de dikkat çekilmiştir.

62– Burada kastedilen sahih rivâyet Müslim'de gelir: "Resulullah'ı oturarak namaz kılarken gören Abdullah İbnu Amr, "Oturarak kılınan namazın ayakta kılınana nisbetle sevabının yarım olacağını söylemiştiniz" demesi üzerine Efendimiz: "Evet, ama ben sizler gibi değilim" cevabını verir.

3- Kaldırılmak istenen kimse uykunun veya tembelliğin galebesiyle imtina gösterirse uyandırılmaları için imkan dahilinde olan uygun çarelere başvurulmalıdır. Yüzüne su dökme cevabı bunu ifade eder. *İbnu'l-Melek* bu hadisten hareketle, bir kimsenin hayra icbar edilmesinin caiz ve hatta müstehab olacağını söyler.

3009 ٨- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [قـال رسـولُ اللهِ ﷺ : يَعْقِدُ الشَّيْطَانُ على قافيَةِ رأسِ أحَدِكُمْ إذَا هُوَ نَامَ ثَلاثَ عُقَدٍ. يَضْرِبُ عَلَى مَكَانِ كُلِّ عُقْدَةٍ، عَلَيْكَ لَيْلٌ طَوِيلٌ فَارْقُدْ. فَإنِ اسْتَيْقَظَ فَذَكَرَ اللهَ انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ. فَإنْ تَوَضَّأَ انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ. فَإنْ صَلَّى انْحَلَّتْ عُقَدُهُ كُلُّهَا فَأصْبَحَ نَشِيطاً طَيِّبَ النَّفْسِ وَإلاَّ أصْبَحَ خَبِيثَ النَّفْسِ كَسْلاَنَ]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

« قافيةُ الرأس » مؤخرة، ومنه قافية الشّعر، وقيل وسطه، والمراد جميع الرأس.

8. (3009)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Biriniz uyuyunca ensesine şeytan üç düğüm atar. Her düğümü atarken, düğüm yerine eliyle vurarak "üzerine uzun bir gece olsun, yat" dilediğinde bulunur. Adam uyanır ve Allah'ı zikrederse bir düğüm çözülür, abdest alacak olursa bir düğüm daha çözülür, namaz kılarsa bütün düğümler çözülür ve böylece canlı ve hoş bir hâlet-i ruhiye ile sabaha erer. Aksi halde habis ruhlu (içi kararmış) ve uyuşuk bir halde sabaha erer." [Buhârî, Teheccüd 12, Bed'ü'l-Halk 11; Müslim, Müsâfirîn 207, (776); Muvatta, Kasru's-Salât 95, (1, 176); Ebû Dâvud, Salât 307, (1306); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 5, (3, 203).]

AÇIKLAMA:

1- Şeytanın enseye düğüm vurması ile ifade edilmek istenen ma'nâ, ulemâ arasında ihtilafa sebep olmuştur:

★ Bundan murad tembelliktir, şeytan tembelleşmeye sevkeder denmiştir. Buradaki tembelliği uyuşukluk, ağırlık, hantallık gibi kelimelerle ifade etmek de uygundur.

★ Bundan murad, şeytanın şaşırtması, uykuyu, rehaveti ve istirahati sevdirmesidir. Düğümün üçle kayıtlanması durumu te'kîd içindir. Veya bu halin ortadan kalkması üç şeyle tamamlanacağı içindir; zikir, abdest ve namaz... Sanki şeytan enseye attığı düğümle bu şeylerin her birinden kişiyi men etmektedir.

★ Düğüm mahalli olarak ensenin tahsisi, insandaki kuvve-i vâhime' nin ve onu kullanma mahallinin ense olması sebebiyledir. Vehim kuvveti, şeytana en ziyade itaat eden, en çabuk icâbet eden kuvvettir.

★ Eliyle vurması, düğümü sağlamlaştırmak içindir. "Vurma"nın perde çekme mânasına geldiği de söylenmiştir; yani uyuyanın uyanmaması için hissine perde çekilir.

2- Düğüm meselesinde mecaz mı var, hakikat mı? İhtilafı da yapılmıştır. Bazı âlimler: "Bu hakikattır, tıpkı sihirbazın sihir yaptığı kimse için düğüm vurması gibi şeytan da yatana uyuması için düğüm vurur" demiş; bu görüşü te'yîden hadisin şu vechini göstermiştir: إِنَّ عَلَى رَأْسِ كُلِّ آدَمِيٍّ حَبْلاً فِيهِ ثَلاثُ عُقَدٍ *"Her insanoğlunun başı üzerinde üç düğümlü bir ip vardır."* Buna "mecaz" diyen de olmuştur. Onlara göre, şeytanın uyuyana yaptığı zikir ve namazına mâni olma işi, sihirbazın, sihirlediği kimseyi istediğini yapmaktan engelleme işine benzemektedir.

Bu düğümlere bazıları yemek, içmek ve uyku demiştir. Zira çok yeyip içen çok uyur.

3- Düğümlerin açılmasına gelince:

★ Zikredince gaflet düğümü çözülmektedir.

★ Abdest alınca necâset düğümü çözülmektedir.

★ Namaz kılınca tembellik, ağırlık düğümü çözülmektedir.

4- Kişinin canlı ve hoş bir hâlet-i ruhiye ile sabaha ermesi, abdest alıp namaz kılmanın verdiği hafiflik, zindelik içinde olması, Rabbine ibadet etmiş olmanın, O'nun rızasını kazanmış olmanın rahatlığı, neşesi ve hazzını duymasıdır. Ayrıca şeytanın üzerine vurmuş olduğu düğümlerden ve ağırlıklardan halâs olmanın hafifliği de vardır.

5- Burada kastedilen namaz hangisidir? Teheccüd namazı mı, sabah namazı mı? Âlimler bu hususta da ihtilaf eder. Hadis mutlak gelmiştir, sabah veya teheccüd diye bir kayda yer vermez. Buhârî,buradaki namazın farz namaz olduğu ve hatta yatsı namazı olduğu kanaatini işar etmiştir. Yani hadis, yatsıyı kılmadan uyuyanları kastetmelidir.

Bazı âlimler, bununla teheccüd kastedildiğini ve hadisteki vaîd'in şiddetinden de "teheccüd'ün vacib olduğu" hükmünü çıkarmıştır.[63] *İbnu*

63– Vaîd'in şiddetinden "vücub"a hükmedilmesinin mânası: Dinin küçük günahlara gösterdiği ceza hafiftir, büyük günahlara ise ağırdır. Büyük günah vacibin terki, haramın işlenmesine terettüp eder. Öyleyse bir fiilin terkine şiddetli vaîd (tehdid) zikredilmişse o fiil vacibtir. İşlenmesine şiddetli vaîd varsa o da haramdır.

Hacer bu namazın teheccüd olmayacağı kanaatini te'yiden şu hadisi kaydeder: مَنْ صَلَّى الْعِشَاءَ فِي جَمَاعَةٍ كَانَ كَمَنْ قَامَ نِصْفَ لَيْلَةٍ *"Kim yatsıyı cemaatle kılarsa gecenin yarısında kalkmış demektir."* Şu halde cemaatle yatsıyı kılan gece namazına kalkmış sayılacak, dolayısiyle bu kimse geceleyin teheccüd için kalkmasa da bu hadisin tehdidine girmemektedir. Hatta ashabtan *Hz. Ebû Bekr* ve *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anhümâ)' nin vitir namazını yatsıdan sonra ve yatmazdan önce kılıp yattıkları, gece namazına kalkmadıkları rivâyet olunmuştur. İbnu Abdilberr, gerek farzları ve gerekse bir nafileyi muntazaman eda etmeyi âdet haline getirmiş bir kimsenin, namazını bazan istemeyerek kaçırsa bile bu tehdide dahil olmayacağını söyler: "Bu zemm namazı kılmayıp terkedenlere hastır. Farz namazını veya gece namazını kılmayı adet edinmiş kimseye gelince, bu kimseye uyku galebesiyle uyuyakalsa (ve namazını kaçırsa, rivâyette (3011'de gelecek) sabittir ki, Allah ona namazının ecrini verir ve uykusu ona (ilâhî) bir sadakadır."

İbnu Abdilberr şunu da ilave eder: "Bazıları bu hadisin, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in: لاَ يَقُولَنَّ اَحَدُكُمْ خَبُثَتْ نَفْسِي *"Sizden kimse nefsim habîs oldu demesin"* hadisine zıt düştüğünü söyler. Böyle bir şey mevcut değildir, zira buradaki yasaklama, habisliği kişinin nefsine izafe etmesidir. Halbuki öbür hadis bunun yapılmasını zemmetmektedir, her ikisinin de muteber olduğu durumlar ayrıdır."

6- *İbnu Hacer* hadisle ilgili olarak birkaç noktaya dikkat çeker. Özetle kaydediyoruz:

★ Hadisteki uykuda gece uykusu mezkûr ise de ona terettüp eden hüküm gündüz uykusuna da râcidir. Hususan kasdedilen namaz farz namaz olunca, bu daha açıktır. Gündüz uykusu da bazı namazların geçmesine sebep olabilir.

★ Bazı âlimler bu hadisten de istifade ederek, "Bir keçi sağma müddetince de olsa gece namazı vacibtir" demişlerdir. Ancak cumhur bunun mendub olduğuna hükmetmiştir.

★ *"Uyurken Ayete'l-Kürsî'yi okuyana şeytan yaklaşamaz"* hadisiyle bu hadisin mütearız olduğunu söyleyen olmuştur. Bu iddia yanlıştır, çünkü sadedinde olduğumuz hadisin, namaza kalkmak niyetinde olmaksızın yatanları kastettiği veya yatarken şeytanı defetmek üzere Ayete'l-Kürsî'yi okumadan yatanları kastetmiş olduğu söylenebilir.

★ Gece namazına -bazı hadislerde geldiği üzere (3015)- iki hafif rek'at kılınarak başlamasının sırrı, şeytanın attığı düğümü çözmede acele et-

mek içindir. Çünkü, hadisin ifadesine göre, namaz tamamlanmadıkça, çözülme tamam olmaz. Kısacık iki rek'at çözülmeyi hemen tamamlar.

★ Hadiste tahsis ile abdestin zikri, gâlib duruma göredir. Cenâbetten temizliği zikir de buna dahildir. Cünüp kimse gusletmeksizin şeytanın düğümünden kurtulamaz. Cünüp olan kimseye teyemmüm abdest ve guslün yerini tutar mı? sorusu akla gelir. Şüphesiz "yerini tutar" ancak abdestin uykuyu defetmedeki yeri ayrıdır.

★ Zikir hususunda belli bir şey belirtilmemiş. Zikrullah'a müteallik herşey câizdir. Kur'an tilâveti, hadis kırâati, şer'î ilimle iştigal gibi.

3010 ٩– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [ذُكِرَ رَجُلٌ عِنْدَ النَّبىِّ ﷺ فقيلَ مَا زَالَ نَائِمــاً حَتَّى أصْبَحَ، مَا قَامَ إلى الصَّلاَةِ. فــقَالَ ﷺ: ذلكَ رَجُلٌ بَالَ الشَّيْطَانُ في أُذُنِهِ]. أخرجه الشيخان والنسائى.

9. (3010)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında bir adamın zikri geçti ve sabaha kadar uyuduğu namaza kalkmadığı söylendi. *Aleyhissalâtu Vesselâm:*

"Bu adamın kulağına şeytan işemiştir" buyurdu." [Buhârî, Teheccüd 13, Bed"ü'l-Halk 11; Müslim, Müsâfirîn 205, (774); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 5,(3, 204).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste zikredilen şahsın ismi açıklanmamıştır. Ancak İbnu Hacer, hadisin başka vecihlerinden elde ettiği karîneye dayanarak bu şahsın *Abdullah İbnu Mes'ud*'un kendisi olduğunu, bir gece namaza kalkamaması üzerine durumu Resulullah'a "bir adam" diye hikaye edince Efendimizin *"Allah'a yemin olsun, geceleyin şeytan arkadaşınızın kulağına işemiş"* dediğini belirtir.

Namaz vaktinde uyumanın fenalığı bu suretle ifade edilmiştir: İbnu Mes'ud şöyle der: "Zarar ve şer olarak kişiye, sabaha kadar uyuması yeter, şeytan onun kulağına işemiş demektir."

2- Burada kalkılamayan namaz gece namazı mı, farz namaz mı? açık değil, ikisinin de olabileceği belirtilmiştir.

3- Şeytanın bevl'i hususunda ihtilaf edilmiştir. Bazısı bunun hakîkate hamli gerekir demiştir. Kurtubî ve bazıları: "Hakîkate hamline bir mâni yok, çünkü şeytan da yer içer, nikah yapar, öyleyse akıtmasına bir mâni yok."

★ Bazı âlimler: "Bundan maksad, şeytanın uyuyan kimsenin kulağını namaza kapaması, zikri dinlemesine mâni olmasıdır" demiştir.

★ Bazıları: "Şeytan kişinin kulağını bâtıl şeylerle doldurup, zikri dinlemesine engel olmasından kinâyedir" demiştir.

★ Bazıları: "Şeytanın onu alçaltmasından kinâyedir" demiştir.

★ Bazıları: "Bunun mânası: Şeytan onu istila eder; öylesine alçaltır ki, kendisine bevl için hazırlanmış bir kenef yapar. Çünkü başkasını alçaltanların âdeti hakaret ettiği kimsenin üstüne bevl etmektir" demiştir.

★ Bazıları: "Bu bir temsildir, uykunun ağırlığı sebebiyle namaza kalkamayanlar için getirilir, tıpkı kulağına bevl kaçıp da ağırlık basan ve işitme hissi fesada uğrayan kimse gibi. Araplar, "fesad"ı ifâde için bevl kelimesini kinâye ederler" demiştir.

4- *Tîbî* der ki: "Hadiste, gözün zikri daha uygun olduğu halde "kulak"ın zikredilmiş olması, uykunun ağırlığına işaret etmek içindir. Çünkü işitme organları uyanma vasıtalarıdır. "Bevl"in zikri de, çukurlara çabucak girmesi, damarlara hemen nüfuz ederek bütün âzâlarda tembellik hâsıl etmesi sebebiyledir."

3011 ١٠ــ وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالَتْ: [قالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا مِنْ امْرِئٍ تَكُونُ لَهُ صَلاَةٌ بِلَيْلٍ فَغَلَبَهُ عَلَيْهَا نَوْمٌ إلاَّ كُتِبَ لَهُ أجْرُ صَلاَتِهِ، وَكَانَ نَوْمُهُ عَلَيْهِ صَدَقَةً].

أخرجه الأربعة إلا الترمذي.

10. (3011)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"(Mûtad olarak) geceleyin namaz kılan bir kimse, uykunun galebe çalmasıyla (bir gece uyuyakalsa ve namazını kılamasa) Allah Teâlâ hazretleri onun namazının sevabını yine de yazar, onun uykusu (Allah'ın ona yaptığı bir ikram) bir sadaka olur."* [Muvatta, Salâtu'l-Leyl 1, (1, 117); Ebû Dâvud, Salât 310, (1314); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 61, (3, 257).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, insanın başına her zaman gelebilecek tabiî bir aksama mevzubahis edilmektedir: Uyku... Uyku sebebiyle müslümanlar namazlarını kaçırabilirler. Bu, farz da olabilir, mûtad kıldığı nafile ve mesela teheccüd de olabilir. *Resulullah* muntazaman namazını kılanlara, uyku sebebiyle vukûa gelen aksamalar hususunda mü'mini ciddi bir müjde ile teselli etmektedir: Namazı aynen kılınmış gibi Cenâb-ı Hakk sevabını yazmaktadır.

Burada: "Bu sûretle kaçırılan namaz öyleyse niye kaza ediliyor?" diye bir soru akla gelmektedir. Ulemânın verdiği cevap şu: "Âdetin devamını sağlamak ve ecrin katlanmasını sağlamak içindir."

2- Uykunun sadaka olması, Allah'ın bir ikramı ma'nâsındadır. Resulullah, seferde namazın kısaltılmasını da *"Allah'ın sana yaptığı bir sadakadır..."* diye ifade buyurmuştur. Keza oruçlunun, unutarak yemesi de rivâyetlerde ilâhî bir ikram olarak tavsif edilmiştir.

3012 ١١ – وعنها رَضِىَ اللّهُ عَنْهَا قالَتْ: [إنْ كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ لَيُوقظهُ اللّهُ تَعالى مِنَ اللَّيْلِ فَمَا يَجِئُ السَّحَرُ حَتَّى يَفرغَ مِنْ حِزْبِهِ]. أخرجه أبو داود.

11. (3012), Yine Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı Allah Teâlâ Hazretleri geceleyin uyandırmışsa seher vakti girinceye kadar, hizbini tamamlardı." [Ebû Dâvud, Salât 312, (1316).]

AÇIKLAMA:

Seher vaktini, âlimler gecenin son altıda biri olarak tavsif ederler. Şu halde Resulullah *(aleyhissâlatu vesselâm)* o vakte kadar gece zikrini tamamlamakta ve o esnada yatmaktadır. Kastalânî, "gece ibadet için kalkınca arkadan (bir miktar) uyumak vücudu dinlendirir, sabaha kadar uyanık kalmaktan hâsıl olacak zararı ve bedene gelecek gevşemeyi giderir" der. Çünkü arkadan şafak sökecek ve o zaman sabah namazı için kalkılacaktır. Şu halde sünnete uygun gece kalkması, gecenin son altıda birine kadar sürecektir. Son altıda birde yatılacak, şafakla birlikte tekrar kalkılacaktır.

3013 ١٢ – وعن مسروق قال: [سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهَا: أىُّ الْعَمَلِ كَانَ أحَبَّ إلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ؟ قَالَتْ: الدَّائِمُ. قُلْتُ: وَأىَّ حِينٍ كَانَ يَقُومُ مِنَ اللَّيْلِ؟ قَالَتْ: كَانَ يَقُومُ إذَا سَمِعَ الصَّارِخَ، تَعْنِى الدِّيكَ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

12. (3013)- *Mesrûk* (rahimehullah) anlatıyor: "Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'ye sordum:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a göre hangi amel efdaldi?" Bana:

"Devamlı olan!" diye cevap verdi. Ben tekrar:

"Gecenin hangi vaktinde kalkardı?" dedim.

"Bağıranı-yani horozu-işittiği zaman kalkardı!" diye cevap verdi." [Buhârî, Teheccüd 7, Rikâk 18; Müslim, Müsâfirîn 131, (741); Ebû Dâvud, Salât 312, (1317); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 8, (3, 208).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gece namazı hakkında bilgi verilmektedir. Gerçi hayırlı amelin devamlı yani belli bir sisteme ve periyoda göre yapılan olduğu belirtilirken namaz mevzubahis olmuyor. Ancak arkasından gelen sual, mevzûnun öncelikle namazla ilgili olduğunu göstermekte ve Efendimizin gece namazlarına muntazaman devam ettiğini göstermektedir. Devamdan maksad, aralıksız devam etmek değil, belli bir düzene uygun olarak devam etmektir.

2- *Resulullah*'ın gece kalkış vakti, horozun ötüşüyle tayin ediliyor. İslâm âlimleri bu hadisi açıklarken horozun umumîyet itibariyle gecenin yarısında öttüğünü söylerler. İbnu't- Tîn bu açıklamanın İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın meselemizi ilgilendiren bir beyanına muvafık düştüğünü belirtir. Bu beyanda (radıyallâhu anh): "Horozun ötmesi, gecenin yarısında veya az evvelinde veya az sonrasındadır" demektedir. Ancak *İbnu Battâl:* "Horoz gecenin üçte birinde öter" demiştir.

Hz. Âişe'nin Buhârî'de gelen bir diğer rivâyeti de Resulullah'ın seher vaktinde uyuduğunu te'yîd eder: مَا أَلْفَاهُ السَّحَرُ عِنْدِي إِلاَّ نَائِمًا "Seher vakti, Resulullah'ı benim yanımda her seferinde uyurken yakalamıştır."

Resulullah'ın takdir ettiği gece kalkışını açıklayan bir diğer rivâyeti *Abdullah ibnu Amr İbni'l-Âs* nakleder: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* açıklamıştır ki: *"Allah Teâlâ Hazretleri'ne en sevimli namaz Hz. Dâvud (aleyhisselâm)'un namazıdır, Allah'a en sevimli oruç da yine Hz. Dâvud'un orucudur. O, gecenin yarısında uyur, üçte birinde kalkar, altıda birinde uyurdu, bir gün oruç tutar, bir gün yerdi."*

Şu halde bu rivâyet de gecenin son altıda birinde uyuduğunu ifâde etmektedir. Bu mevzuya giren başka hadisleri de gözönüne alan şârihler, Resulullah'ın ramazan geceleri dışında seher vaktinde uyuduğunu belirtirler. Çünkü ramazan ayında seherde sahûr dediğimiz gece yemeğini yerlermiş.

Dilimizdeki seherle karıştırılmaması için bir kere daha belirtelim, bu hadislerde geçen seherden maksad şafak sökmezden önceki gecenin son altıda biridir. Dilimizde seher deyince daha çok şafağın sökmesiyle başlayan sabahın alacakaranlık vaktine denir, o vakit, sabah namazının kılındığı vakittir.

Özetlemek gerekirse: Horoz ötüşüyle-ki gece yarısına tesadüf etmektedir-kalkıp ibadete başlayan Resulullah, gecenin son altıda birinde tekrar yatmakta ve namaz vaktine kadar istirahat buyurmaktadır.

3014 ١٣- وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَتْ صَلاَةُ رسولِ اللهِ ﷺ مِنَ اللَّيْلِ عَشْرَ رَكَعَاتٍ: يُوتِرُ بِسَجْدَةٍ. وَيَرْكَعُ رَكْعَتَىِ الْفَجْرِ. فَتِلْكَ ثَلاَثَ عَشْرَةَ رَكْعَةً].

أخرجه الستة، وهذا لفظ مسلم وأبى داود.

13. (3014)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gece namazı on rek'atti. Bir rek'at de tek kılardı. Sabahın sünnetini iki rek'at kılardı. Böylece hepsi onüç rek'at olurdu." [Buharî, Teheccüd 10, Müslim, Müsâfirîn 121, 124, (736, 737); Muvatta, Salâtu'l-Müsâfirîn 8 (1, 120); Ebû Dâvud, Salât 316, (1334-1341-1361); Tirmizî, Salât 325, (439-445); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 30, 35, 36, 44, 53, (3, 230, 233, 234, 239). Bu metin Müslim ve Ebû Dâvud'da gelmiştir.]

AÇIKLAMA:

Bu hadis kaynaklarda muhtelif şekillerde gelmiştir. Teysîr'in kaydettiği metin Müslim ve Ebû Dâvud'un birer rivâyetine uymaktadır. Mesela bir rivâyette: "Resulullah'ın gece namazı onüç rek'atti, bir rek'atlik vitir ile sabahın iki rek'ati de buna dahildi" denmektedir.

Bir rivâyette de şöyle denmiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yatsı namazını -ki halk buna ateme derdi- kıldıktan sonra şafağın sökmesine kadar on bir rek'at namaz kılardı. Her iki rek'atte bir selam verirdi, bir rek'ati de tek kılardı. Müezzin sabah ezanını tamamlayıp, fecir vakti kesinlik kazanınca, müezzin kendisine gelirdi. Resulullah kalkar iki rek'at hafif namaz kılar, sağ tarafı üzerine yatar, müezzin O'na ikâmet okuyuncaya kadar öyle kalırdı."

Önceki rivâyetlerde Resulullah'ın gece ibadeti açıklandığı için burada tekrar etmeyeceğiz.

3015 ١٤- وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: إذَا قَامَ أحَدُكُمْ مِنَ اللَّيْلِ فَلْيَفْتَتِحْ صَلاَتَهُ بِرَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

وزاد: ثُمَّ لِيُطَوِّلْ بَعْدَ مَاشَاءَ.

14. (3015)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: Biriniz gece namazına kalkınca ilk önce iki hafif rek'atle namaza başlasın." [Müslim, Müsâfirîn 198, (768); Ebû Dâvud, Salât 313 , (1323, 1324).]

Ebû Dâvud'da şu ziyade var: "...Sonrada dilediğin kadar uzat."

AÇIKLAMA:

Bu hadis, teheccüd namazı kılmak üzere gece kalkınca, evvela iki hafif rek'atle namaza başlamanın meşruiyetine delildir. Burada hafiften maksat kısa demektir. Yani kısa sûrelerden okunmak suretiyle rek'atlerin uzunluğu kısa tutulacaktır. Böylece, geri kalan rek'atlerin daha şevkli kılınacağı şöylenmiştir. 3009 numaralı hadisin açıklamasında kaydettiğimiz üzere bazı âlimler, bu ilk iki rek'atin kısa tutulmasının hikmetini, o hadiste, zikri geçen ve namazı kılmakla zâil olacağı belirtilen şeytanın uyuyan kimsenin ensesine vurduğu üçüncü düğümün bir an önce çözülmesi için acele edilir diye açıklamışlardır.,

Aliyyü'l-Kârî bu hadisle ilgili olarak şu açıklamayı kaydeder: "El-Ezkâr'da denir ki: *"Bu iki rek'atten murad abdest üzerine kılınan iki rek'attir. Bu iki rek'atta tahfif (kısa sûrelerin okunması)müstehabtır. Çünkü, bunların hafif olacağına dair hem kavlî ve hem de fiilî rivâyetler gelmiştir. Bu hususta zâhir olan şudur: Bu iki rek'at teheccüdün bir parçasıdır, bunlar abdest namazı yerine geçerler. Çünkü abdestin tek başına kılınan bir namazı mevcut değildir. Böylece rivâyette şu hususa da bir işaret vardır: Kim bir iş yapmak isterse ona hafiften başlamalıdır, tedricen ağırlaştırmalıdır."*

Tîbî der ki: "Bu iki rekatın hafif olması namaza şevkle başlaması içindir. Bunlarla alışır, sonra artırır."

KIYÂMU'L-LEYL VE EHEMMİYETİ

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hayatında fevkalâde mühim bir yer tutan kıyâmu'l-leyl ile ilgili olarak, buraya kadar kaydettiğimiz hadisler ve onların açıklamalarıyla yetinmeyip, bu konuda "zaman" üzerine yapmış bulunduğumuz bir çalışmadan bir pasaj sunacağız:

KIYÂMU'L-LEYL (GECE KALKIŞI):

Gece zamanının değerlendirilmesinde mühim bir husus olan kıyâmu'l-leyl üzerinde müstakillen durmak gerekiyor. Zira dinin bu emri, bugün nerdeyse unutulacak derecede çoğunluğun hayatından çıkmış durumdadır.Halbuki, İslâm medeniyetinin parlama dönemlerini hazırlayan büyük medeniyet ustalarının hayatında gece kalkışı mühim yer tutmakta, onların verimli ve başarılı olmalarının âmillerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bugün kıyâmu'l-leyl'in ana gayesi olan teheccüd namazı "Peygamber'e farzdır, ümmete nafiledir" diye değerlendirip geçiliyor. Bu hüküm

fıkhen doğru da olabilir. Ancak, bu nafilenin "yaparsak sevabı var yapmazsak günahı yok"diye ifade edilen diğer dinî âdâb ve sünnetlerle bir tutulması, bizleri çok hatalı neticelere götürmektedir. Şöyle ki:

1- Bu "sünnet" bizzat Kur'ân-ı Kerîm'in emridir. Ve Kur'ân bu emri, mükerrer sûre ve âyetlerde tekrar ele almıştır. Birkaç örnek:

"Rabbinin adını sabah-akşam an (zikret). Geceleyin O'na secde et. O'nu geceleri uzun uzun tesbih et" (İnsan 26).

Bir diğer âyet: **"Onların dediklerine sabret; güneşin doğmasından ve batmasından önce Rabbini hamd ile tesbih et; gece saatlerinde ve gündüzleri de tesbih et ki, Rabbinin rızasına eresin"** (Tâ-hâ 130).

Şu âyette gece kalkanların kalkmayanlara üstünlüğü açıklanır: **"Geceleyin secde ederek ve ayakta durarak boyun büken, âhiretten çekinen ve Rabbinin rahmetini dileyen kimse inkâr eden kimse gibi olur mu?"** (Zümer 9).

Sûre-i Secde'de gerçek îmân ehlinin bazı vasıfları sayılırken, **"vücudlarını yataklardan uzak tutup korkarak ve umarak Rablerine yalvaranlar.."** vasfı da ilave edilir (Secde 16).

Şu âyette ehl-i Kitap'tan kıyâmu'l-leyl'de bulunanlar da övülür: **"Kitap ehlinin hepsi bir değildir; onlardan geceleri secdeye kapanarak Allah'ın âyetlerini okuyup duranlar vardır, bunlar Allah'a, âhiret gününe inanır, kötülükten men eder, iyiliklere koşarlar. İşte onlar iyilerdir"** (Âl-i İmrân 113).

Şu âyet, kıyâmu'l-leyl'i, Allah'ın vaadettiği fazl'a, kurtuluşa ve üstünlüğe erecek "kamil mü'min'in tamamlayıcı vasıflarından biri olarak dikkatlerimize arzeder: **"Müttakiler Rablerinin kendilerine verdiğini almış olarak bahçelerde ve pınar başlarındadırlar. Çünkü onlar bundan önce iyi davranan kimselerdi. Onlar geceleri az uyuyanlardı. Seher vaktinde bağışlanma dilerlerdi..."** (Zâriyât 16-18).

2- Kur'ân-ı Kerîm, gece kıyâmından, yukarıdaki âyetlerde görüldüğü şekilde teşvikkâr bir üslûbla bahsetmekle kalmaz, onun âdâbıyla ilgili bazı teferruâtı da belirtir. Nitekim, Müzzemmil sûresinde bu meseleye, çok farklı zaman aralıklarında nâzil olmuş iki ayrı pasajda temas edilir. Her ikisinde de *kıyâmu'l-leyl*'in ehemmiyeti ve müddeti üzerinde durulur.

Birinci vahiy, gece kalkmayı emreder ve *"farz"* telâkki edilecek bir kesinlik taşır. İkincisi, *kıyâmu'l-leyl*'den akşam ve yatsı namazlarının anlaşılmasına bile imkân sağlayacak bir tahfif ve kolaylık getirir, yapamayacak durumda olanlar için istisna zikreder.

Birinci vahiy: **"Ey örtünüp bürünen, gecenin yarısında, istersen biraz sonra, istersen biraz önce kalk ve ağır ağır Kur'ân oku. Doğrusu biz, sana taşıması ağır bir söz vahyedeceğiz. Şüphesiz gece kalkışı daha te'sirli ve o zaman okumak daha elverişlidir. Çünkü gündüz, seni uzun uzun alıkoyacak işler vardır"** (Müzzemmil 1-7).

Âyet-i kerîmenin icazı, *kıyâmu'l-leyl*'in miktarı hususunda, âlimleri şu rakamlara ulaşmaya sevketmiştir:

1- Gece müddetinin yarısı,

2- Dörtte üçü,

3- Üçte ikisi,

4- Dörtte biri...

Bazı rivâyetlerin tasrihine göre, emri Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bidâyette farz olarak anlar. Harfiyyen tatbik eder. Müslümanlardan bir kısmı da Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e uyar. Hatta, âyette ifade edilen zaman nisbetini koruyamama endişesiyle bütün gece "kıyâmu'l-leyl" yapanlar olur. Öyle ki bir çoğunun ayakları ve bacakları şişer.

Sûrenin başında gelen bu emrin, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve diğer müslümanlar tarafından nasıl anlaşıldığını, tatbikatının nasıl yapıldığını açıklayan ve mes'ele üzerine başka teferruât getiren müteakip vahye nazar edelim:

"(Ey Muhammed), şüphesiz Rabbin biliyor ki, sen ve beraberinde bulunanlardan bir grup, gecenin üçte ikisine yakın ve yarısı ve üçte biri kalkıyorsunuz. Halbuki, geceyi ve gündüzü Allah takdir eder, (Allah) bildi ki, siz onu bundan öte başaramaz-sınız. Onun için size lütûf ile baktı. Bundan böyle, Kur'ân'dan ne kolay gelirse okuyun. Allah bildi ki, içinizden hastalar olacak, diğer bir kısımları Allah'ın fazlından bir kâr aramak üzere yeryüzünde yol tepecekler. Diğer bir kısımları da Allah yolunda çarpışacaklar. O halde ondan ne kolay gelirse okuyun ve namazı kılın ve zekâtı verin.." (Müzzemmil 20).

Rivâyetler, buraya kadar bir kısmını kaydettiğimiz son âyetin, kıyâmu'l-leyl'i emreden, sûrenin başındaki ilk âyetten -8 ayla 10 yıl arasında değişen bir müddet-sonra geldiğini belirtirler. Burada gece kalkışıyla ilgili hafifletmeler ifâde edilmiştir. Ayrıca hastalar, cihada çıkanlar gibi bir kısım mazeret sahipleri "gece kalkışı"ndan muaf tutulmaktadır.

Âyetle ilgili olarak müfessirlerin ortaya koyduğu bazan ittifaklı, ba-

zan ihtilaflı bir kısım teferruâta girmeksizin mevzûmuz açısından ehemmiyet arzeden birkaç nokta tesbit edebiliriz:

1- *Kıyâmu'l-Leyl* bidâyette, en azından Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* için kesin bir emir olmuştur. Bir grup müslüman da Hz. Peygamber'e uyarak "kesin emir" telâkki etmiş ve tatbik etmiştir.

2- Bu emir sonradan tamamen neshedilmemiş, fakat vücubtan nedb'e çevrilmiştir. Yani farz olmaktan çıkarılmış, nafile kılınmıştır, artık isteyen yapacaktır.

3- *Kıyâmu'l-leyl* için ifade edilen faydalar şunlardır:

★ Gece kalkışı daha tesirlidir.

★ Gece okumak daha uygundur, gündüz fazla meşguliyet vardır.

★ Gece kalkışı, ağır olan ertesi günkü vazifenin hakkıyla yürütülmesinde bir nevi hazırlık safhası olmaktadır.

4- Kur'ân-ı Kerim, her asra hitap ettiği için, bu emre en az mendup (ihtiyarî) mânasında, her müslüman muhatap olmaya devam etmektedir.

5- Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünnetine uymak dinin tatbikatında yüce bir mertebe olması yönüyle, bu mertebeyi elde etmek isteyen mü'minler için de *kıyâmu'l-leyl* gerekmektedir.Zira, her hüşyâr (manevî uyanıklığa sahip) mü'minin en büyük ideali olan "Allah'ın muhabbet ve rızasını elde etmek" hedefi Cenâb-ı Hakk tarafından sünnete uymaya bağlanmıştır: "(Ey Resûlüm, inananlara şöyle) söyle: **"Eğer sizler Allah'ı seviyorsanız bana uyun, tâ ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın"** (Âl-i İmrân 31).

Ciddî ve ağır bir vazife olan dinin neşri açısından kıyâmu'l-leyl, kendisini din hizmetine adayanlar için ayrı bir ma'nâ taşımaktadır. Âyette görüldüğü üzere, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* "taşıması ağır bir vahy"e, bir vazifeye hazırlanması maksadıyla gece kalkışına çağrılmıştır. Din hizmetini gaye edinenler bu şartı aynen Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gibi yerine getirmeli, kendisini disipline etmeli, vazifesine hazırlanmalıdır.

6- *Kıyâmu'l-leyl* esas itibariyle, namaz ve Kur'ân tilâveti ifade ederse de, başka meşguliyete ve hususan ilmî tetebbuya mâni değildir. Nitekim az ileride görüleceği üzere, eser bırakan büyük âlimlerimiz, gecelerini ibadetle birlikte ilmî müzâkere ve araştırmalarla geçirmişlerdir.

Şu halde, en azından müessir şekilde İslâm'a hizmet etmek isteyenler ve Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sünetine uymak arzu edenler için ehemmiyetli bir "sünnet-i ilâhî", "bir nedb-i Kur'ânî" olan *kıyâmu'l-leyl*'in vakti ve müddeti hususunda biraz durmada fayda var:

KIYÂMU'L-LEYL'İN MÜDDETİ:

Gece kalkılacak müddetin yukarıda gecenin asgari dörtte biri, azâmi dörtte üçü olması gerektiğini belirtmiştik. Miktardaki bu büyük farklılık, temelde gece ve gündüz arasında mevsime veya üzerinde bulunulan coğrafî duruma bağlı olarak devamlı değişen uzunluk kısalıktan ileri gelir. Ferdin içinde bulunduğu içtimaî şartların değişikliği de göz önüne alınmış olmalıdır.

Kaba bir fikir verebilmek için ,belli bir yere göre, yılın en uzun gecesi ile en kısa gecesini alıp, verilen nisbetlere uygulayabiliriz: Azamî kalkış miktarını en uzun geceye, asgarî kalkış miktarını da en kısa geceye uygulayalım ve diyagramlarla şekle dökelim:

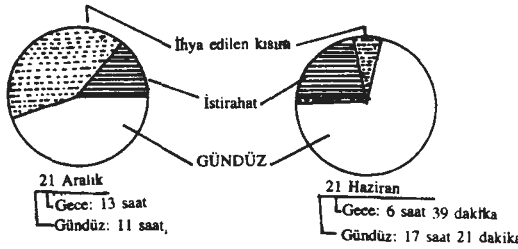

Şema 1: En az ve en çok ihyâ müddetleri.

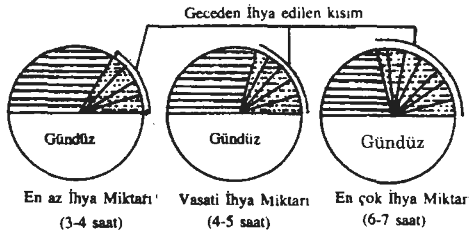

Şema 2: 12 saatlik bir gecede ihyâ edilecek miktârlar

Yılın en uzun gecesi (İstanbul esas alındıkta) 21 Aralık'ta 13 saattir.[64] Bunun dörtte üçü 9 saat 45 dakika yapar. Şu halde istirahat ve uykuya 3 saat 15 dakika kalmaktadır.

64– Bugünkü resmi takvimde bu, 15 saat 21 dakikadır. Fark şuradan ileri gelir: Gündüz dinî esaslara göre, fecr-i sâdıkla yani imsak saatiyle başlar, güneşin batışına kadar, (akşam namazı vakti veya iftar vakti) devam eder. Gece ise, akşamla başlar, imsak vaktine kadar devam eder. Nitekim Kadr sûresinde gecenin hududu fecr ânıyla sınırlandırılır. (3-5. âyetler). Yeni hesaplamada gündüz, güneşin doğuşundan batışına (akşam) vaktine kadar devam eder; sabahın ve akşamın alacakaranlıkları geceye dahildir.

Yılın en kısa gecesi 21 Haziran'da 6 saat 39 dakikadır. Bunun dörtte biri 1 saat 40 dakika yapar. Bu durumda istirahat için gözüken miktar 5 saat 3 dakikadır (Bak: Şema 1-2)

Bulunulan yerin ekvatora veya kutuplara yakınlığı, gece ile gündüz arasındaki müddet farkını son derece değiştirir. Öyle ki, kutuplara yaklaştıkça fark büyüyerek bir hafta, bir ay, altı ay süren "gündüzler"e yer verir. Ayet-i kerimede gelen kıyâmu'l-leyl ile ilgili miktarları, daha ziyade gece ile gündüz arasında çok büyük farklar bulunmayan bölgeler için düşünmek gerekecek. Dünyanın insanlarla meskun olan büyük kısmı böyledir. Hüküm ise daima ekseriyete göre verilir.

Kıyâmu'l-leyl'den maksad: Gece kalkışı, öncelikle ibadet içindir. Yani namaz ve tilâvet-i Kur'ân. Nitekim kıyâm kelimesi Kur'ân'da bazı kereler namazı ifade etmek için kullanılmıştır (Bakara 238). Böye olunca, kıyâmu'l-leyl gece namazı ma'nâsına da gelir.

Ancak, *kıyâmu'l-leyl*'den yalnızca ibadet anlamamak gerekir. Nitekim, şu âyet secde ve kıyâmı beraber zikreder:

"Onlar gecelerini Rabbleri için secde ve kıyâmla geçirirler" (Furkân 64). Burada "secde" ile namaz ifade edildiğine göre, kıyâm kelimesinde daha başka bir ma'nâ arayabiliriz, mesela "uyanıklık" gibi. Öyle ise geceleyin kalkan kişi, namaz ve tilavetle birlikte ilmî tetebbuâtla da meşgul olacaktır. Nitekim Buhârî, bu hususa delâlet eden rivâyetlere dayanarak, geceleyin ilmî teâti üzerine iki bâb açmıştır.

Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'den gelen bir rivâyet, onun gecedeki ilmî müzakereyi "namaz" olarak isimlendirip ona tercih ettiğini görmekteyiz.

İbnu Hacer'in belirttiğine göre, bir kısım âlimler bu rivâyetlerden hareketle: "İlim için geceleyin uyanık kalmak, nafile namaz için uyanık kalma yerine geçer" hükmünü çıkarmışlardır.

Büyük âlimlerimiz gecelerini üçe ayırmışlardır:

1- İstirahat,

2- İbâdet,

3- Müzakere (ilmî çalışma).

Müzakere bölümüne daha çok yer verilen bu prensibin tatbikatıyla ilgili, ibretâmiz bir menkîbeyi hadis ilminin büyük şahsiyetlerinden olan Tâbiîn'e mensup *Muhammed İbnu Şihâbu'z-Zührî*'den kaydedeceğiz:

Zührî (v. 124/741), gündüzleyin hocalarından öğrendiği yeni hadisleri, gece eve döndüğü vakit câriyesine tekrar ederek müzakere ederdi. Bir gün her zamankinden daha geç eve dönen Zührî, câriyesini uyumuş bulur.

Uyandırıp, yine de: "Bana falan rivâyet etti, o da falancadan dinlemiş, onun da Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan dinlediğine göre şöyle buyurmuştur.." diye ezberden hadis okumaya başlayınca, gözlerini oğuşturan câriye: "Bu rivâyetten bana ne?" diyerek hoşnudsuzluk ifâde eder. Zührî şu cevabı verir: "Bilmiyorum, bu senin işine pek yaramaz. Ancak bu hadisi ben yeni işittim, bir kimseye okuyarak müzakere etmem gerek."

İlmî tetebbuâtın umumiyetle gecenin son kısmında yani sabahtan önce olması da yapılan tavsiyeler arasındadır. "Zira denir, kişiye uyanıklık gecenin sonunda gelir. Çünkü o vakit, hizmetlerin ve ihsanların taksim vaktidir. Bir grubun nasibi az, bir grubun çoktur, bir grup da mahrumdur..."

Kıyâmu'l-leyl ve Âile: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* zaman mevzuunda ferde bir başka sorumluluk hatırlatmaktadır: Mü'min kişi, zaman meselesinde, ferdî planda problemini çözmekle yetinemez. Ailesini de bu hususta şuurlandırmalı, zamanla ilgili bir kısım alışkanlıkları onlara da aynen kazandırmalıdır. Bu meseleyi Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir hadislerinde gece kalkışıyla ilgili olarak, Hz. Dâvud (aleyhisselâm) örnek vererek tesbit eder: "Allah'ın Peygamberi Dâvud (aleyhisselâm)'un, ailesini de kaldırdığı bir saati vardı. O saatte âilesini uyandırır ve şöyle dedi: "Ey Davud ailesi, kalkın ve namaz kılın. Zira bu saatte Allah, sihirbaz ve (cahiliye küfrü üzerine olduğu halde) öşür alan kimselerin duası hariç, bütün duaları kabul eder."

Resulullah'ın da ramazanın son on gününde, âilesini geceleyin kaldırdığını, Hz. Âişe rivâyet etmektedir.

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* âileden bilhassa karı veya kocanın kalkması durumunda, diğerlerini de *kıyâmu'l-leyl*'e alıştırmaya teşvik eder: "Allah şu kişiye rahmetini bol kılsın: Geceleyin kalkar, namazını kılar, sonra da karısını uyandırır, o da namazını kılar. Şâyet kadın kalkmazsa yüzüne su serper. Allah şu kadına da rahmet etsin; geceleyin kalkar, namaz kılar. Sonra kocasını uyandırır. O da namaz kılar. Şâyet kalkmaktan imtina ederse yüzüne su serper (ve bu sûretle kaldırır.)"

Rivâyetlerden aile ferdleri arasındaki gece kaldırma işinin karı-koca arasında sınırlanmaması gerektiğini anlamaktayız. Zira Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, damadı olan Hz. Ali (radıyallâhu anh)'nin kapısını geceleyin çalarak onu ve kızı Fâtıma'yı uyandırarak namaz kılmalarını emretmiştir.

Burada şu noktayı da açıklamamız gereklidir: Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in âilesini kıyâmu'l-leyl için uyandırması, her gece yaptığı mûtad bir prensibi değildir. Hadiseyi rivâyet eden *Hz. Âişe,* bu-

nun ramazan ayının son on gününde olduğunu belirtir.Keza kızı Fâtıma ve damadı Hz. Ali'yi kaldırması da öyle. Rivâyet mûtad bir prensibi ifade etmiyor. Keza bir keresinde yanında geceleyen İbnu Abbas'ın müşâhedeleri de bunu te'yîd etmektedir.Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisi kalkıyor, fakat âilesini uyandırmıyor.

Gece Üzerinde Niçin Israr? Buraya kadar kaydedilen nâsslardan iki husus bilhassa dikkatimizi çekmektedir:

1- "Gece" ile ilgili âyetler "gündüz" ile ilgili âyetlerden sayıca daha çok (leyl = gece kelimesi 92, nehâr = gündüz kelimesi 57 adet).

2- *Kıyâmu'l-leyl* ile, yani gecenin değerlendirilmesiyle alakalı ilâhî emir Hz. Peygamber'e peygamberliğin ilk yıllarında geliyor. Yani gecenin tanzimi üzerine gelen ve dötte üç miktarına varıncaya kada büyük bir bölümünün uyanık geçirilmesini emreden Müzzemmil sûresi, geliş (nüzûl) sırası itibariyle 3. sırada yer almaktadır. Demek ki, ilk ilâhî emirlerden biri gecenin değerlendirilmesi ve tanzimi olmuştur. Halbuki gündüz vaktinin tanzimini böylesine teferruâtla ele alan bir âyet hiçbir zaman nâzil olmamıştır.

Bu durumu, gecenin beşerî hayattaki ehemmiyetiyle izah edebiliriz. Gerek başarıda ve gerekse başarısızlıkta olsun, insana hayatı boyunca derin ve kesin te'sir icrâ eden hususlardan biri, gece hayatıdır. Gece, insan hayatının yarısını teşkil ettiği halde, ihmal edilme, gafletle geçirilme tehlikesine maruzdur. Şu halde, ikaz ve uyarıların, ciddi dikkat çekmelerin bu hususta daha çok olması gerekmektedir. Kur'ân bunu yapmıştır.

İlâhî emirle geceyi tanzim edip değerlendirecek olan insan, gündüz vaktini de azami şekilde değerlendirecek demektir. Zira gece mes'elesinde muvaffakiyet bir azim, gayret ve irade işidir, şuur işidir.

Zor olanı halleden, kolay olanda takılır mı? Geceyi ihyâ eden, gündüzü öldürür mü? Bu hikmete binaen, daha peygamberliğin başında Cenâb-ı Hakk, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a zamanı iyi kullanma dersini vermek için kıyâmu'l-leyl'i emretmiştir.

Hz. Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in mûcizevi başarısında, gecenin değerlendirilmesi olan kıyamu'l-leyl'in mühim payını görmemek mümkün mü?

Gerek uhrevî kurtuluşunu ve gerekse İslâm'ın tekrar teâlisini gaye edinenlerin, rahmet-i Rahman'ın celb ve tecellisinde böylesine müessir bir vasıtayı şevkle tutmaları, *kıyâmu'l-leyl* kapısından vecdle girmeleri gerekmez mi?

DÖRDÜNCÜ FASIL

KUŞLUK NAMAZI

3016 ١ – عن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالتْ: [مَا سَبَّحَ رسُولُ اللّهِ ﷺ سُبْحَةَ الضُّحَى قَطُّ، وَإنِّى لأُسَبِّحُهَا]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

1. (3016)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kuşluk namazını her kılışında mutlaka ben de kıldım." [Buhârî, Teheccüd 5, 32; Müslim, Müsâfirîn 75, 77, (717, 718); Muvatta, Kasru's-Salât 29, (152-153); Ebû Dâvud, Salât 301, (1292, 1293); Nesâî, Savm 35, (4, 152).]

AÇIKLAMA:

1- Kuşluk namazının vakti, sabahleyin mekruh olan vaktin çıkmasıyla başlar. Mekruh vakit, güneşin doğmasından bir mızrak boyu, yani beş derece yükselmesine kadar olan vakittir. Türkiye'de kırk-elli dakikalık bir müddettir. Mekruh vaktin çıktığını anlama hususunda şu basit usülden de istifade edilebilir: Çeneyi göğse dayayarak güneşe doğru bakınca, eğer güneş ufukta görülemeyecek kadar yükselmişse artık kerâhet vakti çıkmıştır.

2- Hadiste kuşluk namazı *sübhatu'd-Duhâ* yani kuşluk sübha'sı diye ifâde edilmiş, namaz ma'nâsına gelen salât kelimesi kullanılmamıştır. Burada namaza tesbîh kökünden gelen sübha denmesi namazın nafile olmasındandır. Çünkü burada nafile ma'nâsınadır. Nafile namazın tesbîh aslından gelen sübha ile tesmiyesi farz namazlarda tesbîhin nafile olması sebebiyledir.

Şöyle de denmiştir: "Nafile namaz için sübha denmiştir, çünkü o farz namazdaki tesbîh gibidir."

3017 ٢ – وعن عبدالرحمن بن أبى ليلى قال: [مَا حَدَّثَنَا أحَدٌ أنَّهُ رَأى النَّبِىَّ ﷺ يُصَلِّى الضُّحَى غَيْرَ أُمِّ هَانِئٍ. فَإنَّهَا قَالَتْ: دَخَلَ عَلَىَّ رَسُولُ اللّهِ ﷺ بَيْتِى يَوْمَ الْفَتْحِ

فَاغْتَسَلَ وَصَلَّى ثَمَانِيَ رَكَعَاتٍ. فَلَمْ أَرَ صَلاَةً قَطُّ أَخَفَّ مِنْهَا. غَيْرَ أَنَّهُ يُتِمُّ الـرُّكُوعَ وَالسُّجُودَ]. أخرجه الستة.

2. (3017)- *Abdurrahman İbnu Ebî Leylâ* (rahimehullah) anlatıyor: "Bize, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kuşluk namazı kıldığını *Ümmü Hânî*'den başka kimse anlatmadı. O dedi ki:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Fetih günü, benim eve geldi, yıkandı ve sekiz rek'at namaz kıldı. Ben bundan daha hafif bir namazı hiç görmedim. Ancak rükû ve secdeleri tam yapıyordu." [Buhârî, Teheccüd 31, Teksîru's-Salât 12, Megâzî 50; Müslim, Hayz 71, (336); Müsâfirîn 80, (336); Muvatta, Kasru's-Salât 28, (1, 152); Ebû Dâvud, Salât 301, (1290, 1291); Tirmizî, Salât 346, (474); Nesâî, Tahâret 143, (1, 126); Gusl 11, (1, 202).]

AÇIKLAMA:

1- Kuşluk namazı en az iki en fazla sekiz rekat olarak kılınır. Sadedinde olduğumuz rivâyet, Fetih günü Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Mekke'de sekiz rekat kuşluk kıldığını ifade etmektedir.

2- *İbnu Ebî Leylâ*'nın ifadesinde de görüldüğü üzere, bu sünnet son derece yaygınlık kazanmamış olmalıdır. Bazı sahâbîler Hz. Peygamber'in kuşluk kıldığını görmemişler bile. Nitekim Abdullah İbnu Ömer bu namaza bid'a diyenlerdendir. Ancak "Ne güzel bid'a", "Bu, bid'aların en güzelidir" gibi tasvipkâr, takdirkâr ifadelerde bulunmuştur.

Buhârî'nin bir rivâyetinde Müverrik der ki: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e sordum: "Kuşluk namazı kılar mısın?" Bana "Hayır!" dedi. Ben tekrar sordum: "Ya Ömer?", "Hayır!" dedi. Ben: "Ya Ebû Bekr?" dedim. O: "Hayır!" demeye devam etti. "Pekala, dedim ya Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*?"

"Onun da kıldığını zannetmiyorum" cevabını verdi."

Hz. İbnu Ömer, Resulullah hakkında kesin bir redde yer vermiyor, "zannetmiyorum" diyor. Bunun sebebi, Resulullah'ın kuşluk kıldığını işitmiş olmasıdır.

Âlimler, İbnu Ömer'in inkârını "görmemiş" olmasıyla izah ederler. Efendimizi kuşluk kılarken görmüş olsaydı, sünnete bağlılığı ile meşhur olan İbnu Ömer'in bunu inkâr edeceğini akıl kabul etmez. İbnu Ömer'in Kuba'da ve Mekke'ye gelişinde kuşluk namazı kıldığına dair rivâyetler mevcut ise de bunların kuşluk vaktine rastlayan tahiyyetu'l-mescid ve ta-

vaf namazı oldukları söylenmiştir. Nitekim *İbnu Ömer*'den rivâyet edilen bir hadiste: كَانَ النَّبِىُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ لاَ يُصَلِّي الضُّحَى الاَّ انْ يَقْدَمِ مِنْ غَيْبَةٍ "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sadece seferden döndüğü zaman kuşluk kılardı" der. Yani sefer dönüşünü hep gündüze rastlatan *Aleyhissalâtu Vesselâm,* ilk iş olarak mescide gider, namaz kılar sonra evine giderdi. Hz. Abdullah *İbnu Ömer* bunu görmüş olmalı, Resulullah'ın evde kılmış olduğu kuşlukları görmemiş olmalıdır.

Öyleyse onun inkârı, Efendimizin bu namazı nefsülemirde kılmadığını ifâde etmez. İbnu Ömer'in kuşluğu kıldığını görmediğini ifâde eder. Nitekim *İbnu Mes'ud*'dan yapılan bir rivâyette, O'nun, kuşluk kılan bir cemaati görünce onları azarladığı ve انْ كَانَ وَلاَبُدَّ فَفِى بُيُوتِكُمْ "mutlaka kılacaksınız evlerinizde kılın" dediği belirtilir. Yani, bunun kılınmasında esas, evde kılınmış olmasıdır.

3- Fetih günü yaptığı gusülle ilgili rivâyetler de ihtilaflıdır. Sadedinde olduğumuz rivâyette Efendimiz Ümmü Hânî'nin evinde gusletmiştir. Halbuki bir rivâyette Ümmü Hânî, fetih günü Resulullah'a gider ve O'nun Mekke'nin yukarı kısmında yıkanır bulur. Bir rivâyette Resulullah'a bu sırada *Ebû Zerr* (radıyallâhu anh) perde tutmaktadır, bir başka rivâyette ise kızı Fâtıma perde tutmaktadır. Âlimler bu farklı durumları te'lif ederler.

★ Ümmü Hânî, iki ayrı hadiseyi rivayet etmektedir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın iki ayrı yıkanma hadisesi mevzubahistir. Biri Mekke' ye ilk geldiği sırada Mekke'nin yukarı kısmında, diğeri Ümmü Hânî'nin evinde, Mekke'nin yukarı kısmındaki yıkanması sırasında Hz. Fâtıma (radıyallâhu anhâ) ile *Ebû Zerr* hazretleri sırayla perde tutmuşlardır.

4- Bu namazın hafif olduğu belirtilir. Öyle ki bir rivâyette râvi: لاَ أَدْرِى أَقِيَامُهُ فِيهَا اطْوَلُ امْ رُكُوعُهُ امْ سُجُودُهُ "Bilmiyorum, kıyâmı mı daha uzun çekmişti, yoksa rükû veya secdesi mi?" der. Buradan hareketle kuşluk namazını hafif tutmanın müstehab olduğuna hükmedilmiş ise de, uzun da olabileceği, Resulullah'ın o gün fetih işleriyle ziyade meşgul bulunduğu için rek'atleri kısa tutmuş olabileceği söylenmiştir.

5- Kuşluk Namazı Kaç Rek'at? Fetih günü, Resulullah'ın kılmış olduğu namazla ilgili olarak da rivâyetler farklıdır. Bazısı her iki rek'atte selam verdiğini tasrîh ederken, bazısı da bu sarahate yer vermez. Ümmü Hânî sekiz rek'at kıldığını söylerken, İbnu Ebî Evfa'nın rivâyetinde iki rek'at kılmış olması mevzubahistir. Bu durumda: "İbnu Ebî Evfa sadece

iki rek'ati görmüş olabilir, sekiz diyen Ümmü Hânî ise tamamını görmüş olabilir" diye cevap verilmiştir. Diğer taraftan Resulullah'ın kıldığı kuşluk namazının miktarıyla ilgili farklı rivâyetlerde farklı rakamlar gelmiştir. *Hz. Âişe*'nin bir rivâyetinde "dört rek'at", "Hz. Câbir'in bir rivâyetinde "altı rekat" zikredilir. Tirmizî'nin bir rivâyetinde Efendimiz: مَنْ صَلَّى الضُّحَى ثِنْتَى عَشْرَةَ رَكْعَةً بَنَى اللّٰهُ لَهُ قَصْراً فِي الْجَنَّةِ"*Kim kuşluk namazını oniki rek'at kılarsa Allah ona cennette bir köşk bina eder*"buyurur. Taberânî'nin bir rivâyetinde kuşluk namazının oniki rek'at olmasına teşvik olduğu gibi, iki rek'at olabileceğini de ifâde eder: "Kuşluğu kim iki rek'at kılarsa gâfil-lerden yazılmaz. Kim dört kılarsa tevbe edenler arasına yazılır. Kim altı kılarsa, bu ona o gün kâfidir. Kim sekiz kılarsa âbidlerden biri olarak ya-zılır. Kim oniki kılarsa, Allah ona cennette bir köşk yapar." Nevevî bu mevzuda gelen muhtelif hadisleri ve sıhhat durumlarını gözönüne alarak: "Kuşluk namazının efdali sekiz rek'attir, en çoğu da oniki rek'attir" der.

3018 ٣- وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه قال: [أَوْصَانِي خَلِيلِي ﷺ بِصِيَامِ ثَلاَثَةِ أَيَّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ، وَرَكْعَتَى الضُّحَى، وَأَنْ أُوتِرَ قَبْلَ أَنْ أَرْقُدَ]. أخرجه الخمسة.

3. (3018)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Dostum Aleyhissalâtu Vesselâm, bana her ay üç gün oruç tutmamı, iki rek'at kuşluk, yatmazdan önce de vitir namazı kılmamı tavsiye etti."[Buharî, Teheccüd 33, Savm 60; Müslim, Müsâfirîn 85, (721); Ebû Dâvud, Salât 342, (1432); Tirmizî, Savm 54, (760); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 28, (3, 229).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)' ye üç şey vasiyet ediyor:

1- **Her ay üç gün oruç**: Bu üç gün eyyâmu'l-bîz denen ayın ortasındaki 13, 14 ve 15. günleridir. Bu üç gün için ayın başından, ortasından ve sonundan birer gün dahi denmiştir. Keza "Her on günün evvelindeki birinci gündür" diyen de olmuştur. "Her hangi bir kayıt olmaksızın mutlak olarak üç gündür" diyen de olmuştur.

2- **İki rek'at kuşluk namazı:** Bununla ilgili açıklama önceki hadiste geçti.

3- **Yatmazdan önce vitir kılmak:** Bu namazın vacib olduğunu belirttik. Ancak gece de kılınabilir. Zira vakti, yatsının bitiminden itibaren şafak sökmesine kadardır. Resulullah'ın yatmazdan önce kılınmasını tavsiye etmesi, uyuduktan sonra uyanamama tehlikesine binâendir. Uyan-

maktan emin olan, uyanmak için müessir tedbir almış olan için, gece kılmasının efdal olacağı söylenmiştir.

3019 ٤– وعن أبى ذرّ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قال رَسُولُ اللّهِ ﷺ : يُصْبِحُ عَلى كُلِّ سُلاَمى مِنْ أحَدِكُمْ صَدَقَةٌ، فَكُلُّ تَسْبِيحَةٍ صَدَقَةٌ، وَكُلُّ تَحْمِيدَةٍ صَدَقَةٌ، وَكُلُّ تَهْلِيلَةٍ صَدَقَةٌ، وَكُلُّ تَكْبِيرَةٍ صَدَقَةٌ، وَأمْرٌ بالْمَعْرُوفِ صَدَقَةٌ، وَنَهْىٌ عَنِ المُنْكَرِ صَدَقَةٌ، وَيُجْزِى مِنْ كُلِّ ذلكَ رَكْعَتَانِ يَرْكَعُهُمَا الْعَبْدُ مِنَ الضُّحَى]. أخرجه مسلم وأبو داود.

4. (3019)- *Ebû Zerr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Her gün, sizin her bir mafsalınız için bir sadaka terettüp etmektedir. Her tesbih bir sadakadır. Her tahmid bir sadakadır, her bir tehlîl bir sadakadır. Emr-i bi'l-ma'ruf bir sadakadır. Nehy-i ani'l-münker de bir sadakadır. Bütün bunlara kişinin kuşlukta kılacağı iki rek'at namaz kafi gelir."* [Müslim, Müsâfirîn 84, (720); Ebû Dâvud, Salât 301, (1286).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet kuşluk namazının ehemmiyetine parmak basmakta, sağlığımız için hergün vermemiz gereken, sadakaların yerini tek başına tutacağını belirterek, iki rekat kuşluk kılmaya teşvik etmektedir.

Müteâkiben kaydedilecek olan bir Müslim hadisi, insanda üçyüz altmış mafsal olduğunu belirtir. Buna göre irâdî olarak her bir mafsal için verilmesi gereken günlük sadaka 360 adedi bulmaktadır. Bu maddî sadakayı karşılayabilen iki rek'atlik namaz kıymetli bir ibadet olmalıdır.

Ne mutlu bunu yerine getirenlere!

3020 ٥– وعن بريدة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسولُ اللّهِ ﷺ : في الإنْسَانِ ثَلاثَمائَةٍ وَسِتُّونَ مَفصلاً. فَعَلَيْهِ أنْ يَتَصَدَّقَ عَنْ كُلِّ مفصلٍ مِنْهُ صَدَقَةً. قَالُوا مَن يُطِيقُ ذلِكَ؟ قالَ النُّخَاعَةُ في المَسْجِدِ يَدْفِنُهَا. وَالشَّىْءُ يُنَحِّيهِ عَنِ الطَّرِيقِ. فَإنْ لَمْ يَجِدْ فَرَكْعَتَانِ يَرْكَعُهُمَا مِنَ الضُّحَى، أخرجه أبو داود.

«النخاعة» بالضم: النخامة.

5. (3020)- *Büreyde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İnsanda üçyüzaltmış mafsal vardır. Her*

bir mafsal için bir sadakada bulunması gerekir." (Bunu işitenler): "Buna kimin gücü yeter?" dediler. *Aleyhissalâtu Vesselâm:*

"Mescidde toprağa gömeceği bir balgam, yoldan bertaraf edeceği bir engel... Bunları bulamazsa, kuşluk vakti kılacağı iki rekat namaz!" [Ebû Dâvud, Edeb, 172, (5242).]

3021 ٦– وعن أبى ذر وأبى الدرداءِ رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: قَالَ اللهُ تَعالى: ابنَ آدَمَ ارْكَعْ لِى أرْبَعَ رَكعَاتٍ أوَّلَ النَّهَارِ أكْفِكَ آخِرَهُ].

6. (3021)- *Ebû Zerr* ve *Ebû'd-Derdâ* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resullullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah Teâlâ hazretleri dedi ki: "Ey Âdemoğlu! Günün evvelinden benim için dört rek'at namaz kıl, ben de sana günün sonunu garantileyeyim."* [Tirmizî, Salât 346, (475).]

AÇIKLAMA:

Âlimler hadisten şu mânayı çıkarmışlardır: "Cenâb-ı Hakk şöyle buyurmaktadır: *"Ey insanoğlu, günün başında kalbini ibadetim için dünyevî meşguliyetlerden uzak tut, bana yönel. Ben de günün sonunda senin ihtiyaçlarını yerine getirerek senin zihnini o dünya meşgalesinden uzak tutayım."* Böylece kuşluk namazından itibaren günün sonuna kadar, kişinin ihtiyaçlarının karşılanması, hoşuna gitmeyen şeylerden onun korunması gibi dünyevî sıkıntılara karşı ilâhî bir garanti vaadedilmiş olmaktadır.

3022 ٧– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ حَافَظَ عَلى شُفْعَةِ الضُّحَى غُفِرَتْ ذُنُوبُهُ وإنْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ]. أخرجه الترمذي.

7. (3022)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim kuşluğun bir çift (namaz)ına devam ederse, deniz köpüğü kadar çok da olsa, Allah günahlarını affeder."* [Tirmizî, Salât 346, (476).]

3023 ٨– وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ صَلّى الضُّحَى ثِنْتَىْ عَشْرَةَ رَكْعَةً بَنَى اللهُ لَهُ تَعالى قَصراً في الجَنَّةِ مِنْ ذَهَبٍ]. أخرجه الترمذي.

8. (3023)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim kuşluk namazını oniki rek'at kılarsa Allah Teâlâ Hazretleri cennette onun için altından bir köşk bina eder."* [Tirmizî, Salât 346, (473).]

3024 ٩– وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت : [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُصَلِّى الضُّحى أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ وَيَزِيدُ مَا شَاءَ اللهُ].

9. (3024)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* kuşluğu dört kılar, (bazan) dilediğince de artırırdı." [Müslim, Müsâfirîn 78, 79, (719).]

3025 ١٠– وعن زيد بن أرْقَم رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:[قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : صَلاَةُ الأَوَّابِينَ حِينَ تَرْمَضُ الفِصَالُ مِنَ الضُّحَى]. أخرجهما مسلم.

10. (3025)- *Zeyd İbnu Erkam* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kuşluk namazı, boduğun (yani deve yavrusunun) ayağı kumdan yanmaya başladığı andan itibaren kılınır."* [Müslim, Müsâfirîn 43, (748).]

AÇIKLAMA:

Yerdeki kumlar ısındıkça ayakları yakmaya başlar. Deve yavrusunun ayağı yanmaya başladı mı, kuşluk namazının vakti girmiştir.

BEŞİNCİ FASIL

RAMAZANDA GECE KALKIŞI VE TERAVİH NAMAZI

3026 ١ – عن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْه قَال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يُرَغِّبُهُمْ فِي قِيَامِ رَمَضَانَ مِنْ غَيرِ أنْ يَأمُرَهُمْ بِعَزِيمَةٍ فَيَقُولُ: مَنْ قَامَ رَمَضَانَ إيمَاناً وَاحْتِسَاباً غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِه، فَتُوفِّىَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ وَالأمْرُ على ذلكَ ثُمَّ كَانَ الأمْرُ على ذلكَ خِلاَفَةَ أبِى بَكْرٍ، وَصَدْراً مِنْ خِلاَفَةِ عُمَرَ].

1. (3026)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh)'nin anlattığına göre: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onları, kesin bir emirde bulunmaksızın ramazan gecelerini ihyaya teşvik ederdi. (Bu maksadla) derdi ki: *"Kim ramazan gecesini, sevabına inanarak ve bunu elde etmek niyetiyle namazla ihya ederse geçmiş günahları affedilir."*

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* -bu tavsiyesi herhangi bir değişikliğe uğramadan- vefat etti. Bu durum (terâvihin ferden kılınması) Hz. *Ebû Bekr*'in hilafeti zamanında da böylece devam etti, Hz. Ömer'in hilafetinin başında da böyle devam etti."

3027 ٢ – وفي رواية: [مَنْ قَامَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ إيمَاناً وَاحْتِسَاباً غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ].

أخرجه الستة. وأخرج البخارى: « المَرْفُوعَ مِنْهُ فِي قِيَامِ رَمَضَانَ وَقِيَامِ لَيْلَةِ الْقَدْرِ ».

2. (3027)- Bir rivâyette şöyle gelmiştir: *"Kadir gecesini, kim sevabına inanıp onu kazanmak ümidiyle ihya ederse, geçmiş günahları affedilir."* [Buharî, Terâvih 1, Müslim, Müsâfirîn 174, (759); Ebû Dâvud, Salât 318, (1371); Tirmizî, Savm 83, (808) Nesâî, Siyam 39, (4, 154, 155); Muvatta, Salât fî Ramazan 2, (1, 119). Buhârî, Ramazan kıyamı ile, Kadir gecesi kıyamı üzerine ondan merfû rivâyet kaydeder.]

AÇIKLAMA:

1- Ramazan gecelerini ihya etmek demek o geceleri namaz kılarak

geçirmek demektir. Ancak Nevevî, ramazandaki kıyâmu'l-leylin, ramazan ayındaki terâvih namazını kılmakla hâsıl olacağını anlamıştır. Yani, terâvihi kılan kimse, kıyamdan matlub olan sevaba nâil olur, ancak bu, kıyâmu'r-ramazan teravihsiz olmaz ma'nâsına gelmez.

2- Ramazan gecesini ihya edenin uğrayacağı mağfiret büyük günahtan mıdır, küçüklerden midir, her ikisinden midir? *İbnu'l-Münzir*'e göre hadis mutlak geldiğine göre her ikisindendir. Ancak Nevevî, bu gibi ifadelerle küçük günahların kastedildiğni söylemiştir. İmamu'l-Haremeyn de bu hususta cezmeder (= kesin kanaat ifade eder.)

3- Hadiste terâvih namazının kılınmasıyla ilgili Nebevî tavsiye bunun evlerde ferdî olarak kılınmasını ifade eder. *Resulullah* ve *Hz. Ebû Bekr* devrinde terâvihler böyle yani ferdî olarak kılınmış ve durum Hz. Ömer' in hilafetinin başlarına kadar bu minval üzere devam etmiştir. Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in emriyle teravihler, *Übeyy İbnu Ka'b*'ın imamlığında cemaatle kılınmaya başlanmıştır. Bazı rivâyetlerde: "Bu, ramazanda halkın bir kimsenin arkasında tek bir cemaat teşkil etmesi ilk defa vukûa gelen bir hâdiseydi" denmiştir. *Hz. Ömer*, bir Buhârî, hadisinde, bu cemaatin daha önce olmayışına telmihte bulunarak: "Bu ne güzel bid'at" der.

3028 ٣– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ رَسولُ اللهِ ﷺ يَجْتَهِدُ في رَمَضَانَ مَالاَ يَجْتَهِدُ في غيرِه، وَفي العَشْرِ الأَواخِرِ أَشَدَّ، وَكَانَ يُحيِي لَيْلَهُ وَيُوقِظُ أَهْلَهُ وَيشُدُّ مِئْزَرَهُ]. أخرجه الخمسة.

« شَدُّ المِئْزَرِ » كناية عن اجتناب النساء أو عن الجِدْ والاجتهاد في العمل.

3. (3028)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ramazan ayında, diğer aylarda görülmeyen bir gayrete girerdi. Ramazanın son on gününde ise çok daha şiddetli bir gayrete geçerdi. Son on günde geceyi ihya eder, ailesini de (gecenin ihyası için) uyandırırdı, izarını da bağlardı." [Buhârî, Fadlu Leyleti'l-Kadir 5, Müslim, İ'tikâf 8, (1175); Ebû Dâvud, Salât 318, (1376); Tirmizî, Savm 73, (796); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 17, (3, 218).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, *Resulullah*'ın ramazan ayında daha çok zikrullah yapma gayretine girdiğini göstermektedir. Bu ayda artan fevkalâde gayret son on gününde daha da artmaktadır; zikir, ibadet, tevbe vs. şeklinde... Ramazandan artan gayret O ayın kudsiyetinden, yapılan ibadetlerin se-

vaben üstünlüğünden ileri gelir. Husûsan bin aydan hayırlı olduğu nâss-ı Kur'ân ile te'yîd edilen Kadir gecesi bu ayın içerisindedir. Hangi gün olduğu belirtilmediği için her gecenin Kadir gecesi olma ihtimali var. Efendimiz ona isabet etmek için de gayreti artırmış olabilir. Bu kıymetli gecenin son on günde olma ihtimali daha fazladır. Öyle ise bu günlerde daha çok gayrete gelerek her geceyi *"Kadir gecesi olabilir"* heyecanıyla karşılamak gerekir. Resulullah'ın yaptığı işte budur.

2- Şeddül-Mi'zer=İzarın bağlanması: Âlimler bununla, Resulullah'ın son on günde hanımlarını terketmiş olduğunun kinâye edildiğini belirtirler. Böylece ibadete daha çok vakit ayırma imkânı aramış olmaktadır.

3029 ٤– وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْه قال: [كَانَ رسولُ الله ﷺ يَقُومُ في رَمَضَانَ فَجِئتُ فَقُمْتُ إلى جَنْبِهِ. فَجاءَ رَجُلٌ آخَرُ فَقَامَ أيضاً حَتَّى كُنَّا رَهْطاً. فَلَمَّا أحَسَّ أنَّا خَلْفَهُ جَعَلَ يَتَجَوَّزُ في الصَّلاةِ. ثُمَّ دَخَلَ رَحْلَهُ فَصَلَّى صَلاةً لاَ يُصَلِّيهَا عِنْدَنَا. فَقُلْتُ لَهُ حِينَ أصْبَحْتُ: أفَطِنْتَ لَنَا اللَّيْلَةَ؟ قَالَ: [نَعَمْ، ذلِكَ الَّذِى حَمَلَنِى عَلَى مَا صَنَعْتُ]. أخرجه مسلم.

«التَّجَوُّزُ» الإسراع في العمل وتخفيفه.

4. (3029)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ramazanda geceleyin namaz kılardı. (Bir gece) gelip yanında ben de namaza uydum. Sonra bir erkek daha geldi, o da namaza uydu, derken (sayımız arttı ve) bir cemaat olduk. ***Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*** bizim arkasında olduğumuzu hissedince namazı hızlandırdı. Sonra (selam verip) ayrıldı ve evine girdi. Orada bizim yanımızda kılmadığı bir namaz kıldı. Sabah olunca kendisine:

"Bizim arkanıza durduğumuzu geceleyin farketmiş miydiniz?" diye sordum. Bana:

"Evet. Ve işte bu, beni o yaptığıma sevkeden şeydir. (Yani sizi arkamda hissedince namazı hızlı kılarak yanınızdan ayrıldım)" buyurdu." [Müslim, Siyam 59, (1104).]

3030 ٥– وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت: [صلّى رسولُ الله ﷺ في المَسْجِدِ فَصَلّى بِصَلاتِهِ نَاسٌ كَثِيرٌ ثُمَّ صَلَّى مِنَ القَابِلَةِ فَكَثُرُوا. ثُمَّ اجْتَمَعُوا مِنَ اللَّيْلَةِ الثَّالِثَةِ فَلَمْ يَخْرُجْ إلَيْهِمْ. فَلَمَّا أصْبَحَ قَالَ: قَدْ رَأَيْتُ صَنِيعَكُمْ فَلَمْ يَمْنَعْنِى مِنَ الخُرُوجِ إلَيْكُمْ

إلاَّ أنِّي خَشِيتُ أنْ تُفْرَضَ عَلَيْكُمْ، وذٰلكَ في رَمَضَانَ]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

5. (3030)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gece) mescidde (nafile) namaz kılmıştı. Birçok kimse de (ona iktida ederek) namaz kıldı. (Sabah olunca "Resulullah geceleyin mescidde namaz kıldı" diye konuştular.) Ertesi gece de Efendimiz namaz kıldı. (Halk yine olanları konuştu, katılacakların) sayısı iyice arttı. Üçüncü (veya dördüncü) gece halk yine toplandı. (Öyle ki mescid, insanları alamayacak hâle gelmişti.) Ancak aleyhissalâtu vesselâm (bu dördüncü gecede) yanlarına çıkmadı. Sabah olunca Efendimiz:

"Yaptığınızı gördüm. Size çıkmamdan beni alıkoyan şey, namazın sizlere farz oluvermesinden korkmamdır" dedi. İşte bu hadise ramazanda cereyan etmişti." [Buhârî, Salâtu't-Teravih 1, Cuma 29, 5; Müslim, Müsâfirîn, 177, (761); Muvatta, Salât-fi'r Ramazan 1, (1, 113); Ebû Dâvud, Salât 318, (1373, 1374); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 4, (3, 202).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadise çeşitli tariklerden farklı ifadelerle gelmiştir. Parantez içerisindeki ilavelerimiz rivâyetin başka vecihlerinden alınmadır.

2- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın "Size farz oluvermesinden kortuğum için namaza inmedim" sözü bazı âlimler tarafından müşkil bulunmuştu. Çünkü Resulullah farz namazlarla kılınan ve revâtib denen nafilelere devam etmiş, ashâb da devam etmiş ama yine de farz hükmünü almamışlardır. Bu sebeple, Resulullah'ın o sözü bazı yorumlara tâbi tutulmuştur:

★ *Muhibbu't-Taberî* der ki: "Muhtemeldir ki Cenâb-ı Hakk, Peygamberine: "Eğer sen bu namaza onlarla birlikte devam edersen, bu onların üzerine farz oluverir" diye vahyetmiştir de bu sebeple Resulullah, ashâbına tahfifi tercih etmiş ve devamdan vazgeçmiştir. Mamafih bu vahiy değildir de içinden bu düşünce geçmiştir, nitekim Allah'a yaklaştıran bazı amellere Efendimiz devam etmiş, bu da O'nun şahsı için farz oluvermiştir."

★ "Ümmetinden birinin, kendisinin devamlı kılmış olmasından hareketle bu namazın vacib olduğunu zannetmesinden korktu" diyen de olmuştur. Bu görüşe meyl eden *Kurtubî* der ki: "Namazın size farz oluvermesinden korktum" sözü, "Sizin onu farz zannetmenizden, böylece o zanna düşene farz oluvermesinden korktum" demektir. Nitekim bir müçtehid bir şeyin helal veya haram olduğunu zannetse, onun, bu zannıyla amel etmesi gerekir."

★ Şöyle de denmiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın burada ifade ettiği hüküm şu idi: Kendisi hayırlı bir amele devam eder, o amelde halk da O'na uyarsa bu amel onlara farz olur."

★ *İbnu Battâl* der ki: "Resulullah'ın bu sözü, gece namazı kendisine farz olduğu halde ümmetine farz olmadığı bir zamanda söylemiş olması da mümkündür. Bu sebeple, onlara çıktığı takdirde, onlar da uymaya devam edecek ve sonunda hüküm yönüyle onlarla kendisi arasında fark kalmayacak ve hepsine farz durumuna geçecek diye korkmuştur. Çünkü dinde asıl olan müsâvaattır: İbadet meselelerinde ümmeti ile Resulullah arasında müsâvaat vardır."

★ Şu da söylenmiştir: "Efendimizin, Ashâb'ın namaza devam etmeleriyle vacib olmasından, bilahare de devam etmekten acze düşüp, Resulullah'a uymayı bırakmak sebebiyle âsi duruma düşmelerinden korkmuş olması da muhtemeldir."

★ *Hattâbî* de, hadiste geldiği üzere, M'irâc'ta namazın farz olması sırasında Cenab-ı Hakk'ın: هُنَّ خَمْسٌ وَهُنَّ خَمْسُونَ لاَ يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَىَّ *"Namaz (günde) beş vakittir ve (aynı zamanda) elli (vakit değerinde)dir, bu söz artık benim nezdimde değişmez"* sözü gözönüne alınınca, sadedinde olduğumuz hadis müşkildir. Çünkü, Allah'ın "beş" hükmünün değişmeyeceğinden emin olduktan sonra nasıl olur da artmasından Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* korkuya düşer? der.

Hattâbî bu müşkili şöyle halleder: "Gece namazı Aleyhissalâtu Vesselâm'a farz idi. Şer'î amellerinde O'na uymak ümmetine farzdır. Yani, Resulullah'ın bu farza aralıksız devam etmesi halinde ümmetine farz idi. İşte bu sebeple, bu namazın vacibler arasında girmemesi için (dördüncü gece) onların yanına gidip onlarla bu namazı kılmayı terketti. Tâ ki, kendisine iktida yoluyla husule gelecek vücub'la, beşe, ziyade yeni bir farz hâsıl olmasın. Burada inşa (müstakil bir emir) yoluyla değil, iktida yoluyla hasıl olacak bir farz melhuzdur. Tıpkı, kişinin nezr ederek bir namazı nefsine vacib kılması gibi. Nezir namazı ona ziyâde bir vacibtir, ama bu, şeriatın aslından gelmez." Hattâbî sözüne devamla bir başka ihtimâl daha beyan eder:

"Allah namazı elli vakit olarak farz kıldı. Sonra peygamberinin şefaatiyle çoğunu kaldırdı. Eğer ümmet, kendisine bağışlanan kısma dönüp, peygamberlerinin kendileri için affedilmesini taleb ettiği kısmı iltizam edecek olursa bunun onların üzerine farz olması normal karşılanır, yadırganmaz. Nitekim onlardan önce bir kısım insanlar ruhbanlığı ilti-

zam etmişler, Allah da, onda düştükleri kusur sebebiyle onları şöyle diyerek kınamıştı: **"...Üzerlerine bizim gerekli kılmadığımız fakat kendilerinin güya Allah'ın rızasını kazanmak için ortaya attıkları ruhbaniyete bile gereği gibi riâyet etmediler..."** (Hadîd 27). Şu halde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ümmetinin de bu âyette zikredilenlerin durumuna düşmelerinden korkmuş olarak, onlara olan şefkatin sevkiyle bu amelden vazgeçmiştir."

Bu yorumlar üzerine de bazı münakaşalar devam eder, ancak biz bu kadarıyla yetiniyoruz.

3- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FEVÂİD:

★ *Kıyâmu'l-Leyl* cemaatle mendubtur, hususen ramazanda olursa... Çünkü Efendimizin vefatından sonra, farz olma endişesi mevcut değildir. Bu sebeple Hz. Ömer, terâvihlerin Übeyy İbnu Kab'ın arkasında cemaatle kılınmasını emretmiştir.

★ Bu hadiste Allah'ın kaderinden Allah'ın kaderine kaçmanın cevazı vardır.

★ Büyük, etbaının alışkanlıklarına ters düşen bir şey yapınca sebebini açıklamalı: hükmünü, hikmetini belirtmelidir.

★ Resulullah'ın dünyaya karşı zühdüne, dünyadan az şeyle iktifa etmesine, ümmetine karşı duyduğu şefkate ve re'fete örnek mevcuttur.

★ Fesada meydan vermemek için bazı maslahatı terketmeye örnek var.

★ İki maslahattan daha mühim olanı öne alınmıştır.

★ İmam olmaya niyet etmeksizin namaz kılmaya başlamış bulunan kimseye iktida edilebilir. Ancak bazı âlimler: "Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in böyle bir niyette bulunmadığını kesinlikle iddia edemeyiz, bu hususta bir sarahat nakledilmemiştir, zanla O'na muttali olunamaz" demiştir.

★ Cemaatle de kılınsa, nafile için ezan ve ikâmet okunması terkedilir.

3031 ٦– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه قال: [خَرَجَ رسولُ اللهِ ﷺ عَلى النَّاسِ في رَمَضَانَ وَهُمْ يُصَلُّونَ في نَاحِيَةِ المَسْجدِ: فَقَالَ: مَا هؤُلاَءِ؟ قيل أُنَاسٌ لَيْسَ مَعَهُمْ قُرآنٌ. وَأُبَىُّ بن كَعْبٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه يُصَلِّى بِهِمْ فَقَالَ: أَصَابُوا وَنِعْمَ مَا صَنَعُوا].

أخرجه أبو داود، وقال: هذا الحديث ليس بالقوى.

6. (3031)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) buyurdular ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ramazan'da, mescidin bir kenarında namaz kılmakta olan bir gruba uğramıştı.

"Bunlar ne yapıyorlar?" diye sordu. "Bunlar, yanlarında (ezberlenmiş fazla) Kur'ân bulunmayan kimselerdir. *Übeyy İbnu Ka'b* (radıyallâhu anh) bunlara namaz kıldırıyor!" dediler. Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "İsabet etmişler, bu davranış ne kadar iyi!" buyurdular." [Ebû Dâvud, Salât 318, (1377).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Resulullah'ın sağlığında, *Übeyy İbnu Ka'b*'ın ramazan ayında cemaatle (terâvih) namazı kıldırdığı fikrini zihne getirebilmektedir. Bu meselede, *İbnu Hacer*'in de belirttiği gibi, esas olan terâvih namazının Hz. Ömer zamanında resmen cemaatle kıldırmış olmasıdır. Meseleyi ilgilendiren bazı teferruâtı, sadedinde olduğumuz bâbın 1. ve 2. hadislerinde (3026-3027) açıkladık. Burada mevzubahis olan hâdise, terâvih dışındaki bir namaz da olabilir, kısmî bir cemaat de olabilir.

3032 ٧– وعن أبى ذرٍّ رَضِىَ اللّهُ عَنْه قـال: [صُمْنَا مَعَ رسولِ اللهِ ﷺ فلَمْ يقُمْ بنا شيْئاً مِنَ الشَّهْرِ حتَّى بَقِىَ سبعٌ مِنَ الـشَّهْرِ فـقَامَ بنا حتَّى ذَهَبَ ثُلُثُ اللَّيْلِ. ثُمَّ لَمْ يقُمْ بنا في الـسَّادِسَةِ وَقَامَ في الخَامسَةِ حتَّى ذَهَبَ شَطْرُ الـلَّيْلِ. فَقُلْنَا لَهُ: لَوْ نَفَّلْتَنا بقيَّةَ لَيْلَتِنا هذه؟ فـــقَالَ: إنَّه من قَامَ مَعَ الإمَامِ حتَّى يَنْصرِفَ كُتِبَ لَهُ قيامُ لَيلَةٍ. ثُمَّ لَمْ يقُمْ بنا حتَّى بَقِىَ ثَلاَثٌ مِنَ الشَّهْرِ فصـلَّى بنا فـي الـثَّالثَةِ ودَعَا أهْلَهُ ونِسَاءَه وقَامَ بنا حتَّى خَشينَا أنْ يَفُوتَنَا الفَلاحُ. قيلَ: ومَا الْفَلاَحُ؟ قـال: السَّحُورُ]. أخرجه أصحاب السنن وصححه الترمذي.

« السَّحُور » بفتح السين: ما يتسحر به، وبالضم: الفعل نفسه.

7. (3032)- *Hz. Ebû Zerr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile (bir ramazan) ayında beraber oruç tuttuk. Ay boyunca bize son yedi güne kadar hiç (ziyade) namaz kıldırmadı. Ayın son yedinci gününde gecenin üçte biri geçinceye kadar bize namaz kıldırdı. Altıncı gününde yine bir şey kıldırmadı. Beşinci gününde gecenin yarısı geçinceye kadar namaz kıldırdı. Kendisine: "Bu gecemizin geri kalan kısmında da bize nafile kıldırırsanız!" dedik. Talebimize karşı:

"Kim imamla namaza başlar, sonuna kadar devam ederse, kendisine gecenin tamamını namazla geçirmiş (sevabı) yazılır" buyurdular. Sonra Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, aydan son üç gece kalıncaya kadar başka namaz kıldırmadılar. Üçüncü gece bize namaz kıldırdılar. Ehline ve kadınlarına dua ettiler. Bize (o kadar uzun) namaz kıldırdılar ki "Felâh"ı kaçırmaktan korktuk.

(Ebû Zerr'e): "Felâh" nedir? diye soruldu:

"Sahûr!" cevabını verdi. (Sonra ayın geri kalan kısmında bize namaz kıldırmadı.)" [Ebû Dâvud, Salât 318, (1375); Tirmizî, Savm 81, (805); Nesâî, Sehv 103, (3, 83, 84), Kıyâmu'l-Leyl 4, (3, 202).]

AÇIKLAMA:

1- *Ebû Zerr* (radıyallâhu anh), bu rivâyette Resulullah'ın ramazan ayında terâvihi nasıl kıldırdığı hususunda bilgi vermektedir. Hangi seneye ait olduğunu tasrih etmediği ramazan gecelerinde son haftanın birkaç günü dışında farzdan başka namaz kıldırmamıştır. Farzları kılan Efendimiz odasına çekilmektedir.

2- Şu halde cemaate nafile namaz kıldırdığı günlerin tesbitine gelince: Eğer ramazanın 29 olmasını esas alırsak:

★ Sondan yedinci gün, 23 ramazandır.

★ Sondan altıncı gün, 24 ramazandır.

★ Sondan beşinci gün, 25 ramazandır.

Ramazan ayının otuz olması esas alınırsa hadiste geçen günleri tesbit için yukarıdaki rakamlara birer ilave etmemiz gerekecek: 24, 25, 26... Hadisin sonunda, parantez içerisinde kaydettiğimiz kısım, bazı rivâyetlerde mevcuttur. Ayın son iki gününde 28 ve 29. günlerinde oruç tutulmadığını ifade eder.

3- *Hattâbî,* Felâhla ilgili şu açıklamayı yapar: "Felâh'ın aslî mânası bekâdır. Sahûr yemeğine felâh denmesi, onun orucun bekâsına sebep ve yardımcı olmasından dolayıdır. Nitekim حيَّ علَى الفَلاَح "felâh'a gelin" denir, "yani "sizi cennette bâki kılacak amele gelin" demektir. Bazı âlimler, "Felâh'a götüren orucun itmâmına (tamamlanmasına) yardımcı olduğu için felâh denmiştir" der.

4- *Sâhur* kelimesi suhûr şeklinde de gelmiştir. İki okunuş da caizdir. Sahûr geceleyin yenen ve içilen şeylerdir. Suhûr ise, masdardır, fiilin kendisidir. Rivâyetlerde umumiyet itibariyle sahur şeklinde gelmiştir.

Ancak en-Nihâye'nin kaydına göre: "Doğrusu suhûr olmalıdır, çünkü sahûr yiyecek, bereket ve ecr ma'nâsına gelir, sevab fiildedir, ta'amda değil" de denmiştir."

5- *Aliyyu'l-Kârî:* Hadis, Ashâb'ın sahûr'a verdikleri ehemmiyeti göstermektedir, çünkü kaçırmaktan korktuklarını belirtmektedir.

6- Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu gecelerde kıldırdığı namazların kaç rek'at olduğuna dair rakam *Muhammed İbnu Nasri'l-Mervezî*'nin *Kıyâmu'l-Leyl*'deki bir rivâyetinde gelmiştir. O rivâyette Hz. Câbir der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ramazan ayında bize sekiz rek'at ve vitr kıldırdı. Müteakip gece gelince mescidde toplandık, gelip bize namaz kıldırmasını rica ettik. (Geldi) o gece sabaha kadar bize namaz kıldırdı. Kendisine:

"Ey Allah'ın Resulü, şu namazı bize kıldırmanız için size ricada bulunduk (da öyle geldiniz, kendi kendinize gelip bunu bize kıldırmadınız, bunun sebebi nedir?)" dedik. Bunun üzerine:

"Ben vitrin size farz oluvermesinden korktum!" buyurdu."

Huzeyfe (radıyallâhu anh)'den gelen bir rivâyette, namazla ilgili bazı teferruât yer almaktan başka "...Resulullah'ın ramazanın bir gecesinde kendilerine dört rek'atlik namaz kıldırdığını, bunun tamamlanması sırasında Hz. Bilâl'in gelip sabahı haber verdiğini belirtir."

Yine *Câbir* (radıyallâhu anh)'den kaydedilen bir rivâyette: "Bir ramazan günü Übeyy İbnu Ka'b'ın Resulullah'a gelerek: "Ya Resulullah bu gece benden bir hâdise vâki oldu (...) Mahallemden bazı kadınlar evime uğrayarak "biz Kur'an okuyamıyoruz, senin arkanda namaz kılmak istiyoruz" dediler. Ben de onlara sekiz rek'at ve vitr kıldırdım" dedi. *Aleyhissalâtu Vesselâm* sesini çıkarmadı, fakat rıza izhar etti" dendiğini görmekteyiz.

Hz. Ömer'in emri üzerine *Übeyy İbnu Ka'b*'ın halka onbir, -ve bazı rivâyetlerde onüç- rek'at kıldırdığını daha önce kaydetmiştik. Ramazanda halka cemaatle namaz kıldırma işini Hz. Ömer'in, Übeyy İbnu Ka'b'la birlikte Temîmü'd-Dârî'ye de verdiği, ikisinin birlikte bu vazifeyi üzerlerine aldıkları belirtilir.

3033 ٨– وعن عبدالله بن أبى بكر قال: [سَمِعْتُ أُبَيّاً رَضِىَ اللهُ عَنْه يَقُولُ: كُنَّا نَنْصَرِفُ فِي رَمَضَانَ مِنَ الْقِيَامِ فَنَسْتَعْجِلُ الخَدَمَ بِالطَّعَامِ مَخَافَةَ فَوْتِ السَّحُورِ]. أخرجه مالك.

8. (3033)- *Abdullah İbnu Ebî Bekr* anlatıyor: "Übeyy (radıyallâhu

anh)'i dinledim, diyordu ki: "Ramazanda (teravih) namazından ayrılıp, hizmetçilerden alelacele sahûr yemeği getirmelerini isterdik, çünkü vaktin çıkmasından korkardık." [Muvatta, es-Salât fi'r-Ramazân 7 (1, 116).]

ALTINCI FASIL

BAYRAM NAMAZLARI

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Arapçada bayram, عيد (îd) kelimesiyle ifâde edilir. Aslı, dönmek mânasına gelen عودة avdet kelimesinde gelir. Peş peşe tekrar etmek, her sene gelmek ma'nâsından, îd dendiği söylenmiştir.

3034 ١ – عن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال: [خَرَجَ رسولُ الله ﷺ يومَ عيدٍ فصلّى رَكْعَتَيْنِ لَمْ يُصَلِّ قَبْلَهُمَا ولاَ بَعْدَهُمَا]. أخرجه الخمسة.

1. (3034)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bayram günü çıkıp iki rekat namaz kıldırdı. Ne bunlardan önce ne de bunlardan sonra başka namaz kıldırmadı." [Buhârî, Iydeyn 8, 16, 18, 26, 32, Ezân 161, Zekât 21, 33, Tefsir, Mümtahine 1, Nikâh 124, libâs 56, 57, 59, İ'tisâm 16; Müslim, Iydeyn 13, (884); Ebû Dâvud, Salât 256, (1159); Tirmizî, Salât 387, (537); Nesâî, Iydeyn 29, (3, 193).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, musallada iki rekatlik bayram namazından başka nafile namazı kılınmadığını ifade etmektedir. Ebû Saîd'il-Hudrî'den gelen bir rivâyet, Resulullah'ın, evine dönünce iki rekat daha kıldığını ifade eder.

İbnu Kudâme, musallâda bayram namazından önce veya sonra nafile namazı kılmanın mekruh olduğu hususunda ulemânın icma ettiğini kaydeder. Ancak, Tirmizî'nin bir rivâyeti, Ashâbtan bazılarının bayram namazından önce ve sonra nafileyi tecviz ettiklerini kaydeder. Böyle olunca icma iddiası muallel hale düşmektedir.

Irakî de bir kısım *Sahâbe* ve *Tâbiîn*'in bunu caiz gördüklerini rivâyet eder. *İbnu Ebî Şeybe,* Tâbiîn'in bu husustaki görüşlerini kaydeder.

Ahmed İbnu Hanbel'den gelen bir rivâyete göre: "Kûfîler (Ebû Hanîfe, Evzâî, Sevrî) bayram namazından sonra, Basrîler (Hasan Basrî ve bir grup), bayram namazından önce namaz kılmışlardır. Medineliler ise (Zührî, İbnu Cüreyc, Ahmed) ne önce, ne sonra kılmamışlardır." *İmam Mâlik* bunu musallâda yasaklar. Ona göre mescidde kılınması hususunda iki rivâyet mevcuttur.

3035 ٢– وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُكَبِّرُ فِي الفِطْرِ وَالأَضْحَى في الأولى سَبْعَ تَكْبِيراتٍ وفي الثَّانيةِ خَمْسَ تَكْبِيراتٍ سِوَى تَكْبِيرَتَى الرُّكُوعِ]. أخرجه أبو داود.

2.(3035)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, fıtr (ramazan) ve kurban bayramlarının namazlarında, birinci rekatte yedi (ziyade) tekbir getirirdi, ikinci rekatte ise, iki rükû tekbirinden başka beş (ziyade) tekbir getirirdi." [Ebû Dâvud, Salât 252, (1149, 1150).]

AÇIKLAMA:

1- Bu tekbirlerin tavsifinde fakihler arasında bazı yorum farklılıkları mevcuttur. Nevevî'nin açıklamasına göre:

★ *Şâfiî*'ye göre, birinci rekatte iftitah tekbirinden başka yedi tekbir vardır, ikinci rekatte kıyâm tekbirinden başka beş ziyade tekbir vardır.

★ *İmam Mâlik, Ahmed* ve *Ebû Sevr*'e göre de rakam aynıdır, ancak birincideki "yedi"nin biri iftitah tekbiridir.

★ *Ebû Hanîfe* ve *Sevrî*'ye göre birincide beş, ikincide dört tekbir vardır, iftitah ve kıyâm tekbirleri bu rakamlara dâhildir.

2- Cumhur-u ulemâ bu ziyade tekbirlerin ard arda söylenmesi gereğini belirtir. *Atâ, Şâfiî* ve *Ahmed* ise her iki tekbirin arasına zikrullah girmesine müstehab derler. Bu görüş İbnu Mes'ud'dan da rivâyet edilmiştir.

3036 ٣– وعن كثير بن عبد الله عن أبيه عن جده قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُكَبِّرُ فِي العِيدَيْنِ فِي الأُولَى سَبْعاً قَبْلَ القِرَاءَةِ، وَفِي الثَّانِيَةِ خَمْساً قَبْلَ القِرَاءَةِ]. أخرجه الترمذي.

3. (3036)- *Kesîr İbnu Abdillah an ebîhi an ceddihî* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bayramlarda birinci rek'atte kırâatten önce yedi kere tekbir getiriyordu. İkinci rek'atte de kırâatten önce beş kere tekbir getiriyordu." [Tirmizî, Salât 386, (536).]

AÇIKLAMA:

1- Senedde geçen Kesîr İbnu Abdillah'ın babası, *Abdullah İbnu Amr İbni Avf*'tır. Dedesi de Amr İbnu Avf el-Müzenî (radıyallâhu anh)'dir. Bedir savaşı'na katılmış yüce sahâbîlerden, bahtiyârândan biridir. Hadisin mahreci budur (Amr İbnu Avf).

2- Burada, önceki rivâyette olduğu üzere, rakamlara birinci rek'atte iftitah tekbiri, ikinci rekatte kıyâm tekbiri dâhil değildir.

Tirmizî, hadisin sonuna şu bilgiyi ekler: "Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'nin Medine'de (yaptığı imamlık sırasında) bu hadiste târif edilene uygun şekilde bayram namazı kıldırdığı rivâyet edilmiştir. Bu aynı zamanda Medine Ehli'nin de kavlidir. İmam Mâlik, Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel ve İshak İbnu Râhûye de buna hükmetmişlerdir."

3- Hadiste dikkat çekmemiz gereken bir diğer husus, tekbirlerin yeridir: Her iki rekatte de kırâatten önce olduğunu söyler. Bu, Hanefî tatbikata uymaz. Çünkü Hanefîler, tekbirleri ikinci rekatte kırâatten sonra okurlar. Bu, *İbnu Mes'ud*un rivâyetine dayanır. Tirmizî aynı babta, az önce kaydettiğimiz açıklamasının devamında, İbnu Mes'ud'un bu rivâyetini verir. Şöyle buyurmuştur:

...تِسْعَ تَكْبِيرَاتٍ فِي الرَّكْعَةِ الأُولىٰ وَخَمْسَ تَكْبِيرَاتٍ قَبْلَ الْقِرَاءَةِ فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ
يَبْدَأُ بِالْقِرَاءَةِ ثُمَّ يُكَبِّرُ اَرْبَعاً مَعَ تَكْبِيرَةِ الرُّكُوعِ

"Birinci rek'atte dokuz tekbir vardır. Bunun beşi kırâatten öncedir.(65) İkinci rekatte kırâatle başlanır. Kıraat bitince rükû tekbiriyle birlikte dört tekbir getirilir."

Görüldüğü üzere, burada ikinci rekatte ziyade tekbirlerin kırâatten sonra rükûya gitmezden önce okunacağı, dödüncü tekbir olarak da rükû tekbirinin okunacağı açık olarak ifade edilmiştir.

İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh)'un bu mevkuf rivâyetini Abdurrezzak ve Ebû Davud tahric etmiştir. Bazılarına göre sened sahihtir. Rivâyetin aslına bakıldığı zaman, *İbnu Mes'ud* bu açıklamayı yaptığı zaman yanında *Hüzeyfe İbnu'l-Yeman, Ebû Musa el-Eş'arî, Saîd İbnu'l-Âs* gibi başka sahâbeler var (radıyallahu anhüm ecmaîn). *Saîd İbnu'l-Âs,* bayram tekbirleri hakkında soru tevcih eder. Huzeyfe (radıyallâhu anh): "Bunu

65- Birinci rekatteki dokuz tekbirin hepsi ziyade tekbirler değildir. Biri iftitah tekbiri, üçü ziyade tekbiri, beşincisi rükû'ya giderken çekilen tekbir, altıncısı secdeye giderken, yedincisi birinci secdeye, sekizinci ikinci secdeye giderken, dokuzuncusu secdeden ikinci rekate kalkarken çekilen tekbirlerdir.

Eş'arî'ye sor" der. Eş'arî de: "Abdullah'a sor, çünkü o bizim en eskimiz, en âlimimiz" der. Saîd soruyu ona tevcih eder. O şu cevabı verir: "Dört tekbir getirilir, sonra kırâate geçilir, sonra tekbir getirilip rükûya gidilir, ikinci rek'ate kalkınca kırâat yapılır, kırâatten sonra dört tekbir getirilir (dördüncüsü ile rükûya gidilir.)"

Hanefîler, başka rivâyetlerle de takviye edilmiş olan bu hadisle ameli esas almışlardır: İkinci rek'atte ziyade tekbirleri -ki zevâid tekbirleri denir- kırâatten sonra, rükûden önce okurlar.

3037 ٤ – وعن جابر بن سمرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [صَلَّيْتُ مَعَ رسولِ اللهِ ﷺ الْعِيدَيْنِ غَيْرَ مَرَّةٍ بِغَيْرِ أَذَانٍ وَلاَ إِقَامَةٍ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

4. (3037)- *Câbir İbnu Semüre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte, birçok kereler bayram namazını ezansız ve ikâmetsiz kıldım." [Müslim, Iydeyn 7, (887); Ebû Dâvud, Salât 250, (1148); Tirmizî, Salât 384, (532).]

AÇIKLAMA:

Bagavî, Şerhu's-Sünne'de, hadisin sahih olduğunu belirttikten sonra: "Sahâbe ve sahâbe olmayan ilim ehlinin tamamı bununla amel etmiştir. Bayram namazlarında ne ezan ne de ikâmet her ikisi de okunmaz. Diğer nafilelerde de okunmaz" der.

3038 ٥ – وعن نافع أن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال: [كَانَ رَسولُ اللهِ ﷺ وأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ رَضِىَ اللهُ عَنْهما يُصَلُّونَ الْعِيدَيْنِ قَبْلَ الْخُطْبَةِ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

5. (3038)- *Nâfi* (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) dedi ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Ömer ve Hz. Ebû Bekr (radıyallahu anhümâ), bayram namazlarını hutbeden önce kılarlardı." [Buharî, Iydeyn 7, 8; Müslim, Iydeyn 8, (888), Tirmizî, Salât 383, (531) Nesâî, Iydeyn 9, (3, 183).]

AÇIKLAMA:

Bayram hutbeleri, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında namazdan sonra okunmuştur. Halbuki cuma hutbeleri namazdan öncedir. Emevîler devrinde ilk defa *Hz. Muâviye*'nin Medîne vâlisi Mervân tarafından hutbelerin muhtevasını, medhe layık olmayanları medhetmek, sebbe müstehak olmayanları da sebbetmek sûretiyle siyasî ağırlıklı yap-

tıkları için cemaat bayram namazını kılar kılmaz camiyi terkederek hutbeleri dinlememeye başlamış, bunun üzerine hutbe dinlemeyi halka mecbur etmek için hutbe namazdan önceye alınmıştır. Ancak bu durum cemaat tarafından hoş karşılanmamış, bazı hâdiselere sebep olmuştur. Bununla ilgili bir vak'aya daha önce temas etmiştik.(66) Ancak, *Mervân*'dan önce *Hz. Osman*'ın "Cemaat namaza yetişsin" mülahazasıyla hutbeyi namazdan öne aldığı da söylenmiştir. *İbnu Hacer*, Hz. Osman'ın buna bazan, Mervân'ın ise her zaman başvurmuş olması sebebiyle hâdisenin Mervan'a nisbet edilmiş olabileceğini söyleyerek ihtilafı çözmeye çalışır. Ancak, Kadı İyâz'ın yorumunu da bilmemizde fayda var. İyâz bu bâbtaki rivâyetleri değerlendirerek hutbeyi öne alma işini ilk defa *Hz. Muâviye*'nin yaptı-ğını, ona uyarak Medine'de Mervân, Basra'da Ziyad'ın yaptığını söyler.

3039 – ٦ وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [شَهِدْتُ الْعِيدَ مَعَ رسول الله ﷺ فَبَدأَ بالصَّلاَةِ قَبْلَ الخُطْبَةِ بلا أذان ولاَ إقَامَةٍ. ثُمَّ قَامَ مُتَوَكِّئاً على بِلاَلٍ رضى الله عنه فأمر بتقوى الله وَحَثَّ عَلى طَاعَتِه ووعظ النَّاس وذَكَّرهُمْ. ثُمَّ أتَى النّسَاءِ فوعظهنَّ وذكّرهنَّ وَقَال: تصدّقْنَ. فإنَّ أكْثَرَكُنَّ حطبُ جهنَّم. فقامت امْرأةٌ من سطَةِ النّسَاءِ سفْعاءُ الْخدَّيْنِ. فقَالَتْ: لِمَ يا رَسُولَ الله؟ قَالَ: لأنَّكُنَّ تُكْثِرْنَ الشّكَاةَ وتَكْفُرْنَ العشيرَ. فَجَعَلْنَ يتصدَّقْنَ من حُلِيِّهِنَّ يُلْقِينَ في ثَوْبِ بِلاَلٍ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

« سطَةُ النساء » أوساطهن حَسَباً ونسباً.

« والسُّفعةُ » سواد في اللون.

« والشّكَاةُ » بفتح الشين: الشكوى.

« والعشير » الزوج.

6. (3039)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte bayrama katıldım. Efendimiz hutbeden önce, ezansız ve ikâmetsiz namaz kılardı. Sonra Bilâl (radıyallâhu anh)'e dayanarak kalktı. Allah'tan korkmayı emretti ve O'na itâate teşvik etti. İnsanlara vaaz edip (ölümü, âhireti, cenneti, cehennemi) hatırlattı.

Sonra kadınlar bölümüne geçti. Onlara da aynı şekilde vaaz etti, hatırlatmalarda bulundu. Ve:

66- 89. hadise ve açıklamasına bakılsın.

"Allah için tasadduk edin, zira sizin ekseriyetiniz cehennem odunusunuz!" buyurdu. Yanakları kararmış itibarlı kadınlardan biri kalkarak:

"Niçin ey Allah'ın Resûlü? dedi (niye cehennem odunlarıyız?)" Resulullah açıkladı:

"Zira siz kadınlar çok şikâyette bulunuyor, kocalarınıza nankörlük ediyorsunuz."

Bunun üzerine kadınlar takılarından tasadduk etmeye başladılar. Hz. Bilâl'in eteğine atıyorlardı." [Buhârî, Iydeyn 7; Müslim, Iydeyn 4, (885); Ebû Dâvud, Salât 248, (1141); Nesâî, Iydeyn 19, (3, 186, 187).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadise birçok sahâbe tarafından farklı ziyadelerle rivâyet edilmiştir. Burada kaydetmeye değer farklılıklar ihtiva eden bir vechi, Buhârî'nin Kitâbu'l-Hayz'da, *Ebû Saîdi'l-Hudrî* tarafından rivâyet edilmiştir. Aynen şöyle:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kurban veya ramazan bayramında (namaz için) musallâya çıktı. (Namazdan sonra) kadınlar kısmına geçti ve:

"Ey kadınlar cemaati! Sadaka verin, zira bana, sizler cehennem ehlinin ekseriyeti olarak gösterildiniz!" buyurdular. Kadınlar:

"Niye ey Allah'ın Resulü?" dediler.

"Lâneti çok yapıyorsunuz, kocalarınıza nankörlük ediyorsunuz. Ben aklı ve dini noksan olanlar arasında, iradesi kavî erkeklerin aklını sizin kadar çelen birini görmedim!" buyurdu. Kadınlar yine sordular:

"Ey Allah'ın Resulü! Dinimizin ve aklımızın noksanlığı nedir?"

"Kadının şehadeti erkeğinin şehadetinin yarısı değil mi?"

"Evet!" dediler.

"İşte bu, dedi. *Kadınların aklının noksanlığıdır. Kadınlar hayız oldukları zaman namaz kılmazlar, oruç tutmazlar öyle değil mi?"* diye sordu. Onlar:

"Evet!" dediler. Aleyhissalâtu Vesselâm:

"İşte bu, dedi, *onların dinlerinin noksanıdır."*

2- Buradaki ifadeler ilk bakışta kadınları istiskâl ediyor gibi gelebilir. Aslında öyle değildir. Çünkü dinimiz, kadın ve erkek her iki cinsi

aynı değerde mütâlaa eder. Ancak kadın ve erkek iki ayrı cinstir her ikisinin hayattaki farklı olan rolleri gereği aralarında fıtrattan yani yaratılıştan gelen bazı farklar vardır. Kadın anne olacaktır, şefkate muhtaç yavruları yetiştirecektir, bu sebeple onlar daha müşfîk, daha mülâyim, daha hissî bir mizâca sahiptirler. Bazı tabiblerin ifâdesiyle, kadın-erkek farkı her bir beden hücresinden kendini göktermektedir. İşte İslâm bu fıtrî farkı esas alarak, bir kısım hukukun zâyi olmaması için, onların şehâdetini nâkıs addetmiştir. Şahidlik bir hak olmayıp bir vazifedir. Bu sebeple şahidliğin noksan addedilmesi onların hukukunu zedelemez. Şahidliklerine başvurulacak dâvalarda hukukun korunmasına yönelik bir tedbirdir. Yarattığını en iyi bilen Yaratıcımız (Mülk 14), kadınların fıtratlarından gelen hissiliğin verdiği zaaf sebebiyle, iki kadının şehâdetinin bir sayılmasına ﴿اَنْ تَضِلَّ اِحْدٰيهُمَا فَتُذَكِّرَ اِحْدٰيهُمَا الْاُخْرٰى﴾ biri unuttuğunda diğerinin ona hatırlatması gerekçesini göstermiştir.

Resulullah, sadedinde olduğumuz hadiste onların, Yaratıcı tarafından beyan edilen bu fıtrî durumlarını aklen noksanlık olarak ifâde buyurmuştur. Yine aynı fıtrî zaafın bir başka tezâhürü olan lâneti çok yapma, hissiyata kapılarak çabuk parlama ve bunun neticesi olarak kocayla geçimsizlik çıkarma vs.'ye parmak basıyor.

Biz, kadınlara yapılan hususî bir hitabede, onların dikkatlerini fıtrî zaaflarına çekmeyi, onların lehine bir davranış olarak görüyoruz. Böylece zaafının şuuruna eren bir kimse, kendisini zayıf olduğu yerde hususi bir kollamaya tabi tutar ve kontrol altına alarak o cihetten gelecek zararı asgariye indirebilir.

Bu noktanın anlaşılması için *Resulullah*'ın وَيْلٌ لِلْاَعْقَابِ مِنَ النَّارِ uyarısını hatırlatmak isteriz. Abdest sırasında abdest uzuvlarında kuru yer bırakılmaması gerekmektedir. Resulullah bu hususu zihinlerde tesbit ederken, yüz veya kolu zikretmiyor. Ökçeyi zikrediyor ve: "Yazık ateşte yanacak o ökçelere!" diyor. Ökçeyi zikredişinin sebebi, onun ihmale uğraması ihtimalinin fazlalığındandır. Aslında yüz veya kol iyi yıkanmayarak kuru yer bırakılsa yine aynı şey söylenebilir: "Yazık ateşte yanacak o yüze -veya kola-!" Abdest uzvu olarak hangisi kuru kalırsa kalsın, hepsinin değeri ve hükmü aynıdır. Ancak ayağın tam yıkanabilmesi için hususi itina gösterilmesi gereklidir. İşte bu sebeple Efendimiz o hususa ayrı bir ağırlık vermiş, oraya dikkat çekmiştir.

Kadınlar içinde durum böyledir. Resulullah onların bu zayıf noktalarına dikkatlerini çekerek o cihette her an maruz kalacakları tehlikeye karşı her an uyanık olmalarını sağlamak istemiştir.

3- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FEVÂİD:

★ Kadınlara vaaz etmek, onlara dinin ahkâmını öğretmek, vazifelerini hatırlatmak müstehabtır.

★ Kadınları sadaka vermeye teşvik etmek müstehabtır.

★ Kadınların ta'lîmi için ayrı bir gün, ayrı bir zaman ayırmak, müstakil bir mecliste onlara hitab etmek de müstehabtır, yeter ki fitne ve fesaddan emin olunsun.

★ Kadınlar bayramlarda musallâya çıkabilirler.

★ Kadının kendi malından kocasının izni olmadan tasarruf hakkı vardır, sadaka vermesi caizdir. Bu tasarruf belli bir miktarla da kayıtlı değildir. Mâlikîler "Üçte bir çerçevesinde yetkilidir, fazlasında değil..." demiştir.

★ Sadaka, azabı uzaklaştıran sebeplerden biridir. Zira Aleyhissalâtu Vesselâm kadınlara sadaka emretti. Sebep olarak cehennem ehlinin ekseriyetini teşkil ettiklerini söyledi, yani ondan kurtulmak için sadaka vermelerini hatırlatmış oldu.

★ Nasihatı çok yapmak, muhataba göre sert çıkışmak müstehabtır.

★ Muhtaçlar için zenginlerden sadaka taleb etmek caizdir, tâlib muhtaç olmasa da.

★ Rivâyet, sahâbe hanımların cömertliğini, Resulullah'ın emirlerine icâbette acele ettiklerini de göstermektedir. Zira takılarından herkes yüzük, küpe, bilezik her ne varsa tasaddukta bulunmuşlardır.

★ Nankörlük haramdır.

★ Kötü sözleri çok kullanmak, lânet, sebb, şetm vs. haramdır. Nevevî bunları kebâirdan saymıştır.

★ Lânet kötülenmiştir, yani Allah'ın rahmetinden uzak kılınmasını taleb etmek dinimizde mezmumdur, dili alıştırmamalıdır.

★ Dinden çıkarmayan günahlara, tağliz maksadıyla küfür denmesi caizdir.

★ Akıl, ziyade ve noksan olabilir, îman da böyle.

★ Kadınlardaki noksanlığı zikretmek onları levm etme gayesi gütmez, çünkü bu, yaratılıştan gelmektedir. Bu noksanlar sebebiyle fitneye düşmelerini önlemek için bir uyarıdır. Nitekim hadiste azabın, noksanlıkları sebebiyle değil, küfran vs.'leri sebebiyle olacağı söylenmiştir.

★ Din noksanlığı sadece günah hâsıl eden şeylerle olmaz, daha umumi şeylerden de ileri gelebilir, zira bu nisbi, izafi bir durumdur. Sözgelimi kâmil, ekmelden nâkıstır. Bu sebeple hayızlı kadın, bu esnada namazı terketmekle günaha girmez, fakat namaz kılana nisbetle nâkıstır.

★ Hadiste talebenin hocasına, tâbi olanın tâbi olduğu kimseye anlamadığı hususlarda başvurmasının caiz olduğu ifade edilmektedir.

★ Bu rivâyet, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yüce ahlâklarına, müsâmaha, rıfk ve re'fet gibi sâmî sıfatlarına da delâlet etmektedir.

3040 ٧– وعن عبيدالله بن عبدالله بن عُتبة بن مسعود قال: [سَأَلَ عُمَرُ أَبَا وَاقِدٍ اللَّيْثِيَّ رَضِىَ اللهُ عَنْهما: مَا كَانَ يَقْرَأُ رسولُ اللهِ ﷺ في الأَضْحَى وَالْفِطْرِ. قالَ: كَانَ يَقْرَأُ فِيهِمَا بِقَافْ وَالْقُرآنِ المَجِيدِ. وَاقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وانْشَقَّ الْقَمَرُ]. أخرجه الستة إلا البخارى.

7. (3040)- *Ubeydullah İbnu Abdillah İbni Utbe İbni Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh), Ebû Vâkid el-Leysî (radıyallahu anhümâ)'ye sordu:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kurban ve ramazan bayramlarında ne kırâat buyururdu?"

"Resulullah bu namazlarda Kâf ve'l-Kur'âni'l-Mecid, *İkterebeti's-sâatu ve'n-Şakka'l-Kameru* sûrelerini okurdu" diye cevap verdi." [Müslim, Iydeyn 14, (891); Muvatta, Iydeyn 8, (1, 180); Ebû Dâvud, Salât 252, (1154), Tirmizî, Salât 385, (534); Nesâî, Iydeyn 12, (3, 183, 184).]

3041 ٨– وعن النعمان بن بشير رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَقْرَأُ فِي الْعِيدَيْنِ وَفي الجُمُعَةِ بِسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الأَعْلَى، وَهَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ، وَرُبَّمَا اجْتَمَعَا في يَوْمٍ وَاحِدٍ فَقَرَأَ بِهِمَا]. أخرجه الستة إلا البخارى.

8. (3041)- *Nu'mân İbnu Beşîr* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bayramlarda ve cumada *Sebbihi'sme Rabbike'l-A'lâ, Hel etâke* hadîsu'l-ğâşiye okurdu. Bazan cuma ve bayram bir günde birleşirlerdi. Resulullah bu sûrelerin her ikisini de (cuma ve bayram) namazlarında birlikte okurdu." [Müslim, Cum'a 62, (878); Muvatta, Cuma 19, (1, 111); Ebû Dâvud, Salât 242, (1122, 1123); Tirmizî, Salât 385, (533); Nesâî, Iydeyn 13, (3, 184).]

AÇIKLAMA:

Son iki rivâyet *Resulullah*'ın cuma ve bayram namazlarında Fati-

ha'dan sonra zamm-ı sûre olarak neleri okuduğunu göstermektedir. İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh)'un rivayetine göre, birinci rek'atte Kâf ve'l-Kur'âni'l-Mecid'i; ikinci rek'atte ise İkterebeti's-Sâatü Ve'n-Şakka'l-Kameru sûrelerini okumaktadır. *Nu'man İbnu Beşîr*'in rivâyetine göre birinci rekatte Sebbihi'sme rabbike'l-A'lâ'yı, ikinci rek'atte de Hel etâke *hadîsu'l-ğâşiye'yi* okumaktadır.

İki ayrı rivâyetin varlığı, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bunlardan birini seçmede musır olmadığını, bazan birini bazan ötekini ve hatta daha başka sûreleri de okumuş olabileceğini, ama yine de çoğunlukla bunları kırâat buyurduğunu ortaya kor. Nitekim, cumanın birinci rek'atinde Cuma sûresi'ni,ikinci rek'atte de Münâfikûn Sûresi'ni okuduğu da rivâyet edilmiştir (2881, 2883. hadisler).

Hasan-ı Basrî'nin, imamın bu namazlarda dilediği herhangi bir sûreyi de okuyabileceğine dair beyânını Ebû Hanîfe ve ashâbından İbnu Ebî Şeybe rivâyet etmiştir. İbnu Uyeyne, cumalarda sadece bu rivâyetlerde gelenleri okumanın mekruh olduğunu söylemiştir. İbnu Mes'ud, Hz. Ebû Bekr'in Bakara'yı okuduğunu rivâyet etmiştir. Bu hususta başka rivâyetler de mevcuttur.

CUMA VE BAYRAMIN AYNI GÜNE RASTLAMASI

3042 ١ – عن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسُولُ الله ﷺ : اجْتَمَعَ في يَوْمِكُمْ هذا عيدَانِ فَمَنْ شَاءَ أجْزَأهُ مِنَ الجُمُعَةِ وَإنَّا مُجَمِّعُونَ]. أخرجه أبو داود.

1. (3042)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şu gününüzde iki bayram bir araya geldi. Dileyene (bayram namazı) cuma için de yeterlidir. Biz her ikisini birleştiriyoruz."* [Ebû Dâvud, Salât 217, (1074); İbnu Mâce, İkâmet 166, (1311).]

AÇIKLAMA:

Muhtelif rivâyetler, gerek *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde ve gerekse daha sonra, bayram namazının cumaya rastladığını belirtir. Bu durumda iki bayramın bir günde ictima etmesi mevzubahistir: 1- Cum'a bayramı, 2- Kurban (veya Ramazan) bayramı.

Sadedinde olduğumuz rivâyet, bu durumda Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bayram namazını kıldırdığını, cumayı da kılıp kılmama hususunda cemaati muhayyer bıraktığını göstermektedir. Öyle ise, bayram namazı kılınması halinde, cuma namazını kılmanın da, kılmamanında caiz olması gerekir. Ancak bayramı kılamayana, cumayı kılmak muhayyer olmaz, farz olmaya devam eder. Bir grup âlim, imam ile üç kişiyi bu hükümden hariç tutmak kaydıyla buna hükmeder. Müteakiben kaydedilecek olan *İbnu'z-Zübeyr* hadisi (3044) meseleyi ashâbın da buna yakın anladığını göstermektedir.

İmam Şâfiî ve bir grup âlim ise, bu ruhsatı kabul etmezler. Onlara göre "cumanın vacib olma delili bütün cuma günlerine şâmildir, bayramın rastladığı gün de bu âmm hükme dahildir; tahsis ifade eden rivâyetler, sened yönüyle, bu hükmü değiştirecek güçte değildir."

Atâ'ya göre bu bâbta gelen hadis sahihtir ve ruhsat âmmdır, herkesi içine alır. *İbnu'z-Zübeyr* de böyle tatbik etmiştir. Görüleceği üzere İbnu'z-Zübeyr, bayramı kıldığı gün sadece cumayı değil, öğleyi de kıldırmamıştır. Bu hususu bazıları şöyle izah etmiştir: "Cuma günü cuma namazı asıldır, öğle namazı ona bedeldir. Bu görüşten şu netice çıkar: Aslın vücubu, eda imkânına rağmen düşerse, bedel de düşer." Ancak, cuma gününde öğle namazının asıl, cumanın bedel olduğunu, zira ilk defa öğlenin farz kılındığını, cuma namazının ise müteahhiren farz kılındığını söyleyerek bu görüşe itiraz eden de olmuştur. Bunlara göre cumayı kaçırana öğlenin icmâen farz olması da öğlenin asıl olduğuna bir delildir.

İbnu'z-Zübeyr hadîsinde bazı açıklama daha sonra gelecek.

3043 ٢- وعن أبى عبيد سعيد بن عبيد: [أَنَّهُ شَهِدَ الْعِيدَ مَعَ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ فَصَلَّى قَبْلَ الْخُطْبَةِ ثُمَّ خَطَبَ النَّاسَ فَقَالَ: إنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ نَهَاكُمْ عَنْ صِيَامِ هذَيْنِ الْعِيدَيْنِ. أَمَّا أَحَدُهُمَا فَيَوْمُ فِطْرِكُمْ مِنْ صِيَامِكُمْ، وَأَمَّا الآخَرُ فَيَوْمٌ تَأْكُلُونَ فِيهِ مِنْ نُسُكِكُمْ. قَالَ أَبُو عُبَيْدٍ: وَشَهِدْتُهُ مَعَ عُثْمَانَ فَصَلَّى قَبْلَ أَنْ يَخْطُبَ، وَكَانَ ذلِكَ يَوْمَ جُمُعَةٍ. فَقَالَ لأَهْلِ الْعَوَالِى: مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَنْتَظِرَ الْجُمُعَةَ فَلْيَفْعَلْ، وَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يَرْجِعَ إلَى أَهْلِهِ فَقَدْ أَذِنَّا لَهُ]. أخرجه الشيخان.

2. (3043)- *Ebû Ubeyd Saîd İbnu Ubeyd*'in anlattığına göre, Hz. Ömer (radıyallahu anh) ile bir bayramda beraber olmuştur. Hz. Ömer önce namaz kıldırmış, sonra hutbe okuyup halka şöyle hitab etmiştir:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sizleri bu iki bayram gününde oruç tutmaktan men etti. Bu iki bayramdan biri oruç tuttuğunuz aydaki ramazan bayramınızdır. Diğeri de kurbanlarınızdan yediğiniz günün bayramıdır!"

Ebû Ubeyd der ki: "Ben Hz. Osman (radıyallâhu anh) ile de bayram geçirdim. O da hutbeden önce namaz kıldırdı. Hatta bu bir cuma günüydü. Avâli halkına şöyle dediler:

"Kim cumayı beklemek isterse beklesin, kimde ailesine dönmek isterse dönsün kendisine izin verdik." [Buhârî, Edâhi 16, Savm 66, 67; Müslim, Siyâm 138, (1137).]

AÇIKLAMA:

1- Avâli, "Âliye"nin cem'idir, Medîne'ye yakın köylerin müşterek adıdır.

2- Bu hadis, bayramlardan biri cum'aya rastladığı takdirde, bayram-namazını kıldığı takdirde cumanın farziyyetinin düşeceğine hükmedenlere delil olmuştur. Bu hüküm, *Ahmed İbnu Hanbel*'den nakledilmiştir. Ancak, "izin verdik" ifadesinin "geri dönüşü olmayan bir izn"e delâlet etmede sarih olmadığı söylenerek hükme itiraz edilmiştir. Ayrıca, burada izin verilenlerin Avâli ahalisi olması üzerinde de durulmuştur. Çünkü onlar Medîne'ye olan uzaklıkları sebebiyle cuma onlara farz değildi denilmiştir:

3- Bu hadis, iki bayram günlerinde oruç tutmayı tahrim etmektedir. Haram edilen oruç nafile, nezir, kefâret,kaza her çeşit oruçtur. Bu hususta ülemâ icma etmiştir.

Yasağa rağmen tutmuş olan kimsenin hükmü hususunda ihtilaf edilmiştir.

★ *Ebû Hanîfe*'ye göre bu, oruç sayılır.

★ Cumhur, *Ebû Hanîfe*'ye muhalefet eder. Şöyle ki: Bir kimse "Onbeş gün sonra bir gün oruç tutacağım"dese ve o gün bayrama rastlasa, cumhura göre bu nezri tutmak gerekmez, *Ebû Hanîfe*'ye göre nezir sahihtir, orucu o gün tutmaz, bir başka gün kaza eder. Evzâî: "Kaza eder, ancak bayramı istisna etmeye niyetlenmiş idiyse kaza etmez" der. İmam Mâlik, -bir rivâyette-: "Kazaya da niyet etmiş idiyse kaza gerekir, değilse gerekmez" demiştir.

Buhârî'nin bir rivâyetine göre, bir adam *Abdullah İbnu Ömer*'e gelerek sorar:

"Bir kimse pazartesi günü oruç tutmaya niyet eder, bu da bayrama rastlarsa ne yapmalıdır?"

İbnu Ömer:

"Allah nezirlere uymayı, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da, bayram günü oruç tutmamayı emretti" diye cevap verir ve kesin bir fetvadan kaçınır.

Ülemâ, *İbnu Ömer*'in davranışını yorumlamada ihtilaf eder. Burada teferruata girmeyeceğiz. Şu kadar söyleyelim ki İbnu Ömer (radıyallâhu anh), sünnete bağlılığından neş'et eden verâsı sebebiyle kesin hükümden kaçınmasıyla meşhurdur, hele bu, ihtilâflı hadislerden ise.

3044 ٣– وعن عطاء بن أبى رَباح قال: [صَلّى بِنَا ابْنُ الزُّبَيْرِ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهما يَوْمَ عِيدٍ فِي يَوْمِ جُمُعَةٍ أوّلَ النَّهَارِ. ثُمَّ رُحْنَا إلى الجُمُعَةِ فَلَمْ يَخْرُجْ إلَيْنَا وَصَلَّيْنَا وُحْدَاناً، وَكَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهما بِالطَّائِفِ. فَلَمَّا قَدِمَ ذَكَرْنَا لَهُ فَقَالَ أصَابَ السُّنَّةَ].

3. (3044)- *Atâ İbnu Ebî Rebâh* merhum anlatıyor: "İbnu'z-Zübeyr (radıyallahu anhümâ), bize bir cuma günü gündüzün başında (bayram) namazı kıldırdı. Sonra biz (öğle vakti) cuma namazı kılmak üzere (mescide) gittik. *İbnu'z-Zübeyr,* bize (namaz kıldırmak üzere mescide) gelmedi. Biz de tek başımıza (öğle namazlarımızı) kıldık. O sırada İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) Tâif'te idi. Medîne'ye döner dönmez durumu ona açtık.

"Sünnet'e uygun hareket etmiş!" dedi.

3045 ٤– وفي رواية: [اجْتَمَعَ يَوْمُ الْجُمُعَةِ وَيَوْمُ الْفِطْرِ عَلَى عَهْدِ ابْنِ الزُّبَيْرِ. فَقَالَ: عِيدَانِ اجْتَمَعَا فِي يَوْمٍ وَاحِدٍ فَجَمَعَهُمَا جَمِيعاً فَصَلاَّهُمَا رَكْعَتَيْنِ بُكْرَةً لَمْ يَزِدْ عَلَيْهِمَا حَتَّى صَلَّى الْعَصْرَ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

4. (3045)- Bir başka rivâyette şöyle gelmiştir: "İbnu'z-Zübeyr zamanında ramazan bayramı cum'a gününe rastlamıştı."

"İki bayram, aynı günde bir araya geldiler!"dedi. Sonra ikisini birleştirip iki rek'at halinde sabah erkenden kıldırdı. Artık, ikindiyi kılıncaya kadar başka bir şey kılmadı." [Ebû Dâvud, Salât 217, (1071, 1072); Nesâî Iydeyn 32, (3, 194).]

AÇIKLAMA:

1- Daha önce de belirttiğmiz gibi bu mesele ihtilaflıdır. *İmam Şâfiî*'den rivâyet edilen iki kavlinden birine ve ülemânın ekseriyetinin görüşüne göre, bayramı kılan kimseye cum'ayı terketme ruhsatı verilmez. Çünkü vücub ifade eden delil mufassal değildir; yani istisnâî duruma yer vermez. Sadedinde olduğumuz hadisler ise, su götürür; aksi istikamette yoruma elverişlidir. Nitekim *İmâm Şâfiî*'den: "Ruhsat şehrin dışında oturanlara verilmiştir" diye kısıtlayıcı açıklama yaptığı da rivâyet edilmiştir.Bu hususa, Hz. Osman'ın şu sözü ile de istidlâl edilmiştir: "Avâli ahâlisinden kim bizimle cuma kılmak isterse (burada kalıp) kılsın, gitmek isteyen de gitsin." Bu hükme: "Hz. Osman'ın sözü ile Resulullah'ın sözü tahsis edilemez" diyerek karşı çıkmak isteyen de olmuştur.

★ *Hanefî* mezhebine göre, bayram cumaya rastladığı takdirde, belde ahalisine cuma vacibtir, bayram kılmakla sâkıt olmaz.

★ *Şâfiî* mezhebine göre, belde ahâlisinden, bayramın kılınması ile cum'a sakıt olmaz, köylerden gelenlerden sâkıt olur. Bayramı kılan, dilerse cumayı beklemeden geri dönebilir, cumayı terkedebilir.

★ *Ahmed İbnu Hanbel:* "Bu durumda bayram kılan kimse, bölge

halkından da olsa, köyden de gelse farketmez, cuma üzerlerinden düşer, sadece öğle namazı kılarlar" demiştir.

★ Atâ: "Hem cuma hem de öğle namazı her ikisi de düşer" demiştir.

2- Sadedinde olduğumuz hadis, *İbnu'z-Zübeyr* (radıyallahu anhümâ)' in öğleyi de kılmadığını ifade etmektedir. Bu hadise göre, cuma namazı meşrû olan sebeplerden biriyle kişinin üzerinden düştüğü takdirde öğleyi kılması da ona vacib olmaz. Atâ işte bu görüştedir. Bunlar görüşlerini, önce de temas ettiğimiz üzere, öğle namazını asıl kabul edip cumanın ona bedel olduğuna hükmetmelerine bina etmişlerdir. Ancak, çoğunluk bu yorumu muvafık bulmamıştır. Cumayı herhangi bir sebeple kılamayana öğleyi kılmak vacib olur.

3046 ٥ – وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ النَّبىُّ ﷺ لاَ يَغْدُو إلى الصَّلاَةِ يَوْمَ الْفِطْرِ حَتَّى يَأكُلَ تَمَرَاتٍ وَيَأكُلُهُنَّ وِتْراً]. أخرجه البخارى والترمذي.

5. (3046)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Ramazan bayramında, sayıca tek olan birkaç hurma yemedikçe namaza gitmezdi." [Buhârî, Iydeyn 4, Tirmizî, Salât 390, (543).]

AÇIKLAMA:

1- Resulullah'ın Ramazan bayramı namazına giderken birşeyler yemesinin hikmetini, bazı şârihler: "Kimse namaz kılıncaya kadar oruca devam ediliyor zannetmesin diyedir, sanki bu yanlışlığın yolunu kapamak istemiştir" şeklinde açıklamışlardır. Keza: "Oruç tutma vücûbundan sonra orucu açma vücûbu gelince, bunda da Allah'ın emrine uymada acele ve sür'at gerektiği içindir" diyen de olmuştur. Başka te'viller de yapılmıştır.

İbnu Kudâme, namazdan önce birşeyler yemenin müstehab olması hususunda bir ihtilâf bilmediğini belirtir.

2- Hurmanın tercihi, oruç sebebiyle zayıflayan basarın tatlı ile kuvvetlenmesi diye izah edilmiştir. Tâbiîn'den bazısı tatlı, şeylerin (hazımca) kolaylığı, kalbe kazandırdığı rikkat, imâna muvafık olması gibi çeşitli faziletleri sebebiyle, bayram günü mezkûr iftarı, hurma yoksa bal gibi tatlı bir şeyle yapmanın müstehab olduğuna hükmetmiştir. Tatlının, bevli tuttuğu da söylenen faziletleri arasındadır.

Esas olan, sade su ile de olsa iftar yapmaktır. Kurban bayramında ise, namaza kadar bir şeyler yenmemesi esastır.

3- Hurmanın tek kılınması Allah'ın birliğine işaret içindir. Resulul-

lah "tek" ile teberrük için imkân olan her şeyi tek yapardı: "Allah tek'tir teki sever" buyurmuştur.

3047 ٦ – وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [مِنَ السُّنَّةِ أَنْ تَخْرُجَ إلى الْعِيدِ مَاشِياً، وأَنْ تَأْكُلَ شَيْئاً قَبْلَ أَنْ تَخْرُجَ]. أخرجه الترمذي.

6. (3047)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) demiştir ki: "Bayram namazına yaya gitmen, çıkmazdan önce birşeyler yemen sünnettendir." [Tirmizî, Salât 382, (530); İbnu Mâce, İkâmet 161, (1296).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, bayram namazına yaya gitmenin müstehab olduğunu ifade ediyor. Hadis zayıf ise de aynı hükmü ifâde eden başka hadislerle takviye edilmiştir. Namazdan önce yeme, ramazan bayramına hastır. Kurban bayramında namazdan dönünceye kadar bir şey yenmez. Nitekim önceki hadiste geçti.

3048 ٧ – وعن بُرَيدة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ لاَ يَخرُجُ يَوْمَ الْفِطْرِ حتّى يَطْعَمَ وَلاَ يَطْعَمُ يومَ الأَضْحَى حَتَّى يُصَلِّيَ]. أخرجه الترمذي.

7. (3048)- *Büreyde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ramazan bayramı namazına bir şeyler yemeden çıkmazdı. Kurban bayramında ise, namazdan dönünceye kadar bir şey yemezdi." [Tirmizî, Salât 390, (542).]

3049 ٨ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [كانَ رسولُ اللهِ ﷺ يَأْخُذُ يومَ الْعِيدِ في طَرِيقٍ ثمَّ يرجِعُ في طَرِيقٍ آخَرَ]. أخرجه أبو داود.

8. (3049)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bayram namazına giderken bir yoldan gider, dönerken başka bir yoldan dönerdi." [Ebû Dâvud, Salat 254, (1156).]

AÇIKLAMA:

Hadis, bayram namazına gidiş ve gelişi başka başka yollardan yapmanın müstehab olduğunu ifade etmektedir. Bu, hem imam ve hem de me'mûm için böyledir. Ulemâ çoğunluk itibariyle böyle hükmetmekte müttefiktir. Ancak *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gidiş ve gelişi ayrı ayrı yollardan yapmasının hikmeti hususunda ihtilaf etmiştir.

3050 ٩– وعن أم عطية رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت: [أمرَنا رسولُ الله ﷺ أنْ تُخرِجَ في العِيدِ العَواتِقَ وذَواتِ الخُدُورِ والحُيَّضَ. فأمَّا الحُيَّضُ فيَشْهَدْنَ جَماعَةَ المُسْلمين ودُعاءهُمْ ويعتزِلْنَ مُصَلاَّهُمْ]. أخرجه الخمسة.

9. (3050)- *Ümmü Atiyye* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah bize, bayram namazlarına genç kızları, çadırda kalan genç bâkireleri, ve hayızlı kadınları da çıkarmamızı emretti. Hayızlıların da katılmaları müslümanların cemaatlerini görmeleri, dualarında hazır bulunmaları içindi, bunlar namazgâhların dışında kalacaklardı." [Buhârî, Iydeyn 15, 20, Hayz 23, Salât 2, Hacc 81; Müslim, Iydeyn 10, (890); Ebû Dâvud, Salât 247, (1136-1139); Tirmizî, Salât 388, (539, 540); Nesâî Iydeyn 3, 4, (3, 180, 181).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet ve benzerleri, bayram namazlarına mümkün mertebe herkesin katılmasının teşvik edildiğini göstermektedir. Muhaddar denen ve çadırda kalan genç kızların ve hatta namaz kılmayan hayızlı kadınların, küçük çocukların dahi katılmalarının taleb edilmesi rivâyetlerde gelmiştir.

2- Hadise rağmen Selef büyükleri kadınların bayrama çıkmaları hususunda ihtilaf etmiştir. Bir grup, bunu kadınların bir hakkı görür. *Hz. Ebû Bekr, Hz. Ali, İbnu Ömer* vs. bu görüştedir. Bazıları da buna karşıdır. *Urve, Kâsım, Yahya El-Ensârî, İmam Mâlik, Ebû Yusuf* bu görüştedir. Ebû Hanîfe bir defasında "caiz" derken, bir başka defasında "caiz değil" demiştir.

Hattâbî der ki: "Resulullah bütün kadınların bayram günü musallâya gelmelerini emretmiştir, tâ ki özrü olmayanlar namaz kılsın, özrü olanlar da yapılan duaların bereketinden müstefîd olsun. Hadiste, herkesin namazlara, zikir meclislerine katılması, sâlihlerin yakınlığını elde etmesine teşvik vardır, tâ ki onların bereketine nâil olsunlar."

Ümmü Atiyye'nin Ebû Dâvud'da gelen bir diğer rivâyetinde bu teşvikin neticesini görmekteyiz: "Hayızlı kadınlar insanların gerisinde durup herkesle birlikte tekbir getiriyorlardı."

3051 ١٠– وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال: [كَانَ رسولُ الله ﷺ يُخرِجُ العَنَزَةَ يومَ الفِطْرِ ويومَ الأضْحَى يَرْكُزُها فيُصَلِّي إليها]. أخرجه النسائى.

10. (3051)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ramazan ve Kurban bayramlarında yanında bir mızrak olduğu halde musallâya çıkıyor, (namaz sırasında kıble cihetine) sütre olarak dikiyor, ona doğru namazını kılıyordu." [Nesâî, Iydeyn 10, (3, 183).]

3052 ١١ – وعن ثعلبة بن زَهْدَمٍ: [أَنَّ عَلِيّاً رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ اسْتَخْلَفَ أَبَا مَسْعُودٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ عَلَى النَّاسِ فَخَرَجَ يَوْمَ عِيدٍ فَقَالَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنَ السُّنَّةِ أَنْ يُصَلَّى قَبْلَ الإِمَامِ]. أخرجه النسائى.

11. (3052)- *Sa'lebe İbnu Zehdem* anlatıyor: "Hz. Ali (radıyallâhu anh) Ebû Mes'ud (radıyallâhu anh)'u halkın başına koyup kendisi bayram günü namaza gitti ve: "Ey insanlar! dedi, imamdan önce namaz kılmak sünnette yoktur!" [Nesâî Iydeyn 6, (3, 181, 182).]

AÇIKLAMA:

Hz. Ali (radıyallâhu anh) burada, imamdan önce namaz kılmanın kerâhetine dikkat çekiyor. Yasaklama musallâya has gözükmüyor, mutlak olarak geldiğine göre evde de, mescidde de olsa imamdan ayrı olarak ondan önce namaz kılınmamalıdır.

İKİNCİ BÂB
BAZI SEBEPLERE BAGLI NAFİLELER

(Bu babta dört fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

KÜSÛF NAMAZI

İKİNCİ FASIL

İSTİSKA (YAĞMUR) NAMAZI

ÜÇÜNCÜ FASIL

CENAZE NAMAZI

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK NAMAZLAR

TAHİYYETÜ'L-MESCİD

İSTİHÂRE NAMAZI

HÂCET (DİLEK) NAMAZI

TESBİH NAMAZI

NAMAZA MÜTEALLİK BAZI HADİSLER

UMUMÎ AÇIKLAMA

İslam dinine göre, cin ve insanların yaratılışı ibadet içindir. İbadet kulla Allah arasındaki en yüce irtibattır. İbadetin zekât, oruç, hacc sadaka gibi değişik tezahürleri ve çeşitleri vardır. Bütün ibadet çeşitleri arasında en yücesi, en ulvî ve en kıymetlisi namazdır. Bu sebeple namaz, İslâm'ın direği ve alemi olmuştur.

Namaz İslâm'ın en ziyade üzerinde durduğu, en fazla ehemmiyet verdiği ibadettir. Büluğdan ölüme aklı başında her insana şâmildir; yaşı, cinsiyeti, içinde bulunduğu şartları ne olursa olsun namazı bırakması, muaf sayılması mümkün değildir. Âdetâ mü'min, namaz için yaratılmıştır; namaz kılmak için müslümandır.

Bu kıymetli, ehemmiyetli ibâdetin farz, vacib ve nafile nev'inden çeşitleri var. Bunlardan farzları ve farzlarla birlikte kılınan nafileleri (revâtib) gördük.

Burada, din tarafından tesbit edilen bazı vesilelerle kılınması gereken namazları göreceğiz. Bunlar vacib değildir, kılmayanlar günahkâr olmaz. Ancak yapan büyük fazilete erer, mü'minlik edebine kâmil mânada uymanın bazı adımlarını daha atmış olur. Bunlar da Resulullah'ın irşadıyla belirlenmiştir. Onlar sayesinde, ibadet yapmamız gereken mühim vakitleri öğrenir ve anlarız ki, farz ve vacibler dışında bazı hâricî durumlara, mevsimlere, coğrafî ve kevnî şartlara göre ortaya çıkan ibadet ve namaz vakitleri vardır.O vakitler gelince kulluğumuzu izhara, Resul-ü Ekrem'e ve sünnetine bağlılığımızı göstermeye koşmamız istenmektedir.

Evet hâlikımız mâbudumuzdur,

Bizleri âbidler,

Dünyayı da bir mâbet

Olarak yaratmıştır.

Farz dışı namazlar mâbedde âbidin edebidir.

Sadedinde olduğumuz bâbta göreceğimiz tahiyyetü'l-mescid, istihâre, hâcet, tesbih, cenaze... namazları, bu açıdan değerlendirilmeli ve bilinmelidir ki, güneşin batması akşam namazının vakti olduğu gibi, kuraklık da istiska (yağmur) namazının vaktidir. Diğerleri de öyle...

BİRİNCİ FASIL

KÜSÛF NAMAZI

Küsûf ve *hüsûf* namazları güneş ve ayın tutulmaları zamanında kılınan namazların adıdır. Bazı âlimler küsûf güneş tutulması için, husûf da ay tutulması için kullanılır demiştir. Aksini söyleyen de vardır. Ancak esas olan şudur: Küsûf ve hüsûf kelimeleri müteradif gibidir, her ikisi de hem güneş ve hem de ay tutulması için kullanılır. Bunların tutulmaları sırasında cemaatle olsun, münferiden olsun iki veya dört rek'at namaz kılmak müstehabtır. Bu namazlar musallâ denen sahrada da kılınabilir. Bu namaz ay ve güneşi tutulma halinden kurtarmak gaysiyle yapılan bir dua ma'nâsına gelmez. Herhangi bir kimsenin ölümü veya doğumuyla da bir alakası yoktur. Allah'ın tecellî eden âyeti karşısında duyulan haşyeti ibadetle ifâdeden, sünneti îfâ etmekten ibarettir.

Şiddetli rüzgar, fazla karanlık, yer sarsıntıları, gece vakti görülen fazla aydınlık, umumî salgın hastalıklar, büyük musibetler gibi mûtadın dışında vukûa gelen, hissiyat üzerinde müessir olup dikkatleri kendine çeken hadiseler hengâmında böylü küsûf ve hüsûf namazları nev'inden ibadetler yapılır, bu hadiselerin gerçek fâili Allah hatırlanır, sükûnete erilir, kendine gelinir.

3053 ١ – عن عائشة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [كُسِفَتِ الشَّمْسُ عَلى عَهْدِ رسولِ اللّٰه ﷺ فَقَامَ فَصَلَّى بِالنَّاسِ فَأَطَالَ الْقِرَاءَةَ، ثُمَّ رَكَعَ فَأَطَالَ الرُّكُوعَ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ فَأَطَالَ الْقِرَاءَةَ، وَهِيَ دُونَ قِرَاءَتِهِ الأُولَى، ثُمَّ رَكَعَ فَأَطَالَ الرُّكُوعَ، وَهُوَ دُونَ رُكُوعِهِ الأَوَّلِ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ، ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ، ثُمَّ قَامَ فَصَنَعَ فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ مِثْلَ ذلِكَ، ثُمَّ سَلَّمَ وَقَدْ تَجَلَّتِ الشَّمْسُ، ثُمَّ قَامَ فَخَطَبَ النَّاسَ فَقَالَ: إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لاَ

يُكْسَفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلاَ لِحَيَاتِه، وَلكِنَّهُمَا آيَتَانِ مِنْ آيَاتِ اللهِ تَعَالى يُرِيهِمَا عِبَادَهُ،
فَإِذَا رَأَيْتُمْ ذلِكَ فَافْزَعُوا إِلى الصَّلاَةِ]. أخرجه الستة.

1. (3053)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* zamanında güneş tutulmuştu. Hemen kalkıp halka namaz kıldırdı. Namazda kırâatı uzun tuttu. Sonra rükûya gitti, rükûyu da uzun tuttu.Sonra başını kaldırdı, bu sırada uzun okudu, ancak bu okuyuşu öncekinden daha kısa idi. Sonra tekrar rükû yaptı ve rükûyu uzattı, ancak önceki rükûdan kısa idi. Sonra başını kaldırdı, sonra secdeye gidip iki secde yaptı. Sonra kalkıp, birinci rek'atte yaptıklarını aynen yaptı. Sonra selam verdi. Artık güneşde açıldı.

Sonra kalkıp halka hitab etti. Dedi ki: *"Bilesiniz, güneş ve ay bir kimsenin ölümü veya hayatı için tutulmaz. Onlar Allah'ın âyetlerinden iki âyetidir, kullarına gösterir. Bunların tutulduğunu görünce namaza koşun."* [Buhârî, Küsûf 2, 4, 5, 13, 19, el-Amel fi's-Salât 11, Bed'ü'l-Halk 4, Tefsir, Maide 13; Müslim, Küsûf 1, 8, (901, 902, 903); Muvatta, Küsûf 1, (1, 186); Ebû Dâvud, 261, 263, 264, 265, (1177, 1180, 1187, 1188, 1190, 1191); Tirmizî, Salât 396, (561, 563); Nesâî, Küsûf 6, 7, 10, 11, (3, 127, 128, 129, 130).]

AÇIKLAMA:

1- Sadedinde olduğumuz hadis Resulullah'ın halka cemaatle küsûf namazı kıldırdığını ifâde ediyor. Bu namazın meşruiyyetinde ulemâ ittifak eder. Ancak hükmü hususunda ihtilaf edilmiştir:

★ Cumhur, müekked sünnet olduğunu söyler.

★ *Ebû Avâne,* Sahih'inde vacib olduğunu tasrih eder, İmâm Mâlik'in de bunu aynen cuma gibi değerlendirdiği belirtilmiştir.

★ *Ebû Hanîfe*'nin de vacib addettiğini *Zeyn İbnu'l-Münîr* nakletmiştir. Hanefîlerden bazıları vacib derse de, çoğunluk sünnet olduğuna hükmetmiştir.

2- *Küsûf namazının keyfiyeti:* Bu husus ihtilâflıdır. Bazıları dört rükû, dört secde ile iki rek'at olarak tarif eder. Sadedinde olduğumuz rivâyet, birinci rek'atte iki uzun rükû ile iki uzun kıyamdan bahseder. Kırâatlerin ve rükûların her biri, bir öncekine nazaran biraz kısa da olsa, normalde uzundur.

Bazı rivâyetler iki rükû ve dört secde ile iki rek'at, bazılarında altı rükû ve dört secde ile iki rek'at, bazılarında on rükû ve dört secde ile iki

rek'at olarak kılındığı belirtilir. Başka şekillerinin varlığına da Ebû Dâvud'da dikkat çekilir. Buhârî şârihi Aynî bu ihtilaflı tavsif ve târifleri, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu namazı farklı şekillerde birçok defalar kılmış olmasıyla izah eder. Rivâyetler, Efendimizin küsûf namazını güneş açılıncaya kadar devam ettirip açılmadan sonra selam verdiğini belirtir. Aynî küsuf namazının uzunluk ve kısalığını bu açılma müddetinin uzun sürmesi veya kısa çekmesi ile de irtibatlandırır. Aynî'ye göre, yerine ve ihtiyaca göre, hadislerde gelen şekillerden biri ile küsûf namazı kılınabilir; hepsi de caizdir.

★ *Hanefîler, İmam Mâlik, İmam Şafiî, Ahmed İbnu Hanbel, Ebû Sevr ve Leys İbnu Sad*'a göre küsuf namazı iki rekattir.

★ Hanefîler, İbrahim Nehâî ve Süfyan-ı Sevrî'ye göre küsûf namazı diğer nafileler gibi kılınır, yani her rek'atte bir rükû, iki secde yapılır. İmam-ı Âzam'ın: "Dileyenin dört rek'at ve hatta daha fazla rekat kılabileceğini" söylediği rivâyet edilmiştir.

★ Şâfiî'lerle diğer fakihler, küsûf namazının her rek'atinde iki rükû ve iki secde yapılarak kılınacağını söylemişlerdir. Böylece iki rek'atli bir küsûf namazında dört rükû, dört secde yapılmış olur.

★ *Tâvus, İbnu Cüreyc* ve *Hubeyd İbnu Ebî Sâbit,* küsûf namazının, her rek'atte dört rükû ve iki secde yaparak kılanacağını söylemişlerdir. Bu tarz, Hz. Ali ile İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'dan rivâyet edilmiştir.

★ *Katâde, Atâ İbnu Ebî Rebâh, İshak İbnu Râhûye* ve *İbnu Münzîr*'e göre her rekatte üç rükû ve iki secde yapılmalıdır.

3- Sadedinde olduğumuz hadis, küsûf namazından sonra Resulullah'ın halka hitabettiğini belirtir ise de, *Ebû Hanîfe, İmam Ahmed*'e göre bu namazdan sonra hutbe okunmaz. Çünkü, çoğunluk itibariyle rivâyetlerde Resulullah küsûf meydana gelince namaz kılmayı, dua etmeyi, sadaka vermeyi tavsiye buyurmuş, hutbe okunmasını emretmemiştir. Ancak İmam Şâfiî ve bir kısım muhaddislere göre namazdan sonra hutbe okumak müstehabtır.

İKİNCİ FASIL

İSTİSKA (YAĞMUR) NAMAZI

3054 ١- عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [أصابَتْ النَّاسَ سَنَةٌ فَبَيْنَا النَّبيُّ ﷺ يَخْطُبَ يَوْمَ الجُمُعَةِ إذْ قَامَ أعْرَابيٌّ، فقَالَ يَا رسُولَ اللهِ: هَلَكَ المَالُ، وَجَاعَ الْعِيَالُ، فادْعُ اللهَ لَنَا، فَرَفَعَ يَدَيْهِ وَمَا نَرَى في السَّمَاءِ قَزَعَةً، فَوَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ مَا وَضَعَهُمَا حَتَّى ثَارَ السَّحَابُ أمْثَالَ الجِبَالِ، ثُمَّ لَمْ يَنْزِلْ مِنْ عَلى المِنْبَرِ حَتَّى رَأيْتُ المَطَرَ يَتَحَادَرُ عَلى لِحْيَتِهِ، فَمُطِرْنَا يَوْمَنَا ذَلِكَ وَمِنَ الْغَدِ، وَمِنْ بَعْدِ الْغَدِ، وَالَّذِى يَلِيهِ حَتَّى الجُمُعَةِ الأُخْرَىٰ، فقَامَ ذلكَ الأعْرَابيُّ أوْ غَيْرُهُ، فقَالَ يَا رسُولَ اللهِ: تَهَدَّمَ الْبِنَاءُ وَغَرِقَ المَالُ، فَادْعُ اللهَ تَعَالى لَنَا، فَرَفَعَ يَدَيْهِ وَقَالَ: اللَّهُمَّ حَوَالَيْنَا وَلاَ عَلَيْنَا، فَمَا يُشِيرُ بِيَدِهِ إلى نَاحِيَةٍ مِنَ السَّحَابِ إلاَّ انْفَرَجَتْ، وَصَارَتِ المَدِينَةُ مِثْلَ الجَوْبَةِ].

وفي رواية: « اللَّهُمَّ حَوَالَيْنَا وَلاَ عَلَيْنَا. اللَّهُمَّ عَلَى الآكَامِ وَالظِّرَابِ وَبُطُونِ الأوْدِيَةِ، وَمَنَابِتِ الشَّجَرِ. قَالَ: فَانْقَلَعَتْ وَخَرَجْنَا نَمْشِى في الشَّمْسِ]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

« الْقَزَعَةُ »: بالتحريك: قطعة من الغيم، والجمع قزع.

1. (3054)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "İnsanlar kıtlığa maruz kaldılar. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir cuma günü hutbe verirken bir bedevî kalkıp:

"Ey Allah'ın Resûlü, malımız helâk oldu, horantamız aç kaldı, bizim için Allah'a dua ediver!" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu Vesselâm ellerini kaldırdı. Biz gökte bir bulut göremiyorduk. Nefsim elinde olan Zât'a yemin olsun, daha ellerini geri çekmeden semâda dağlar gibi bulutlar peydah oldu. Derken daha minberden inmemişti bile ki, sakalından

yağmur damlaları dökülmeye başladı. O gün, ertesi güne kadar yağmur yağdı. Daha sonraki günde de yağdı, onu takib eden günde de yağdı, hatta müteakip cumaya kadar yağış devam etti.

Öyle ki, o bedevî veya bir başkası kalkıp:

"Ey Allah'ın Resûlü, binalarımız yıkıldı, mallarımız suda boğuldu, bizim için Allah'a dua ediver (artık yağmur kesilsin)" dedi. Aleyhissalâtu Vesselâm ellerini kaldırıp:

"Allahım etrafımıza yağdır, üzerimize olmasın!" diye dua ettiler. Eliyle bulutlara doğru hangi istikametteki buluta işaret etti ise, bulutlar orada açıldı. Bütün Medîne buluttan temizlendi."

Bir rivâyette de de şöyle denmiştir: *"Allahım, (yağmur) etrafımıza yağsın, üzerimize değil! Allahım,dağların ve tepelerin üzerine, vadilerin içine, ağaç biten yerlere olsun!"* Hz. Enes der ki: "Bulut hemen çekildi, biz de çıkıp güneşte yürüdük." [Buhârî, İstiskâ 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 24, Menâkıb 25, Cum'a 34, 35, Edeb 68, Da'avât 24; Müslim, İstiskâ 9, (897); Muvatta, İstiskâ 3, (1, 191); Ebû Dâvud, Salât 260, (1174, 1175); Nesâî, İstiskâ 1, 9, 10, 17, 18, (3, 154, 155, 158, 160, 165, 177).]

3055 ٢- وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت: [شُكِيَ إلى رَسول اللّهِ ﷺ قُحُوطُ المَطَرِ، فَأمَرَ بِمِنْبَرٍ فَوُضِعَ لَهُ في المُصَلَّى، وَوَعَدَ النَّاسَ يَوْماً يَخْرُجُونَ فِيهِ قَالَتْ: فَخَرَجَ حِينَ بَدَا حَاجِبُ الشَّمْسِ، فَقَعَدَ عَلى المِنْبَرِ، فَكَبَّرَ وَحَمِدَ اللّهَ تَعَالى، ثُمَّ قَالَ: إنَّكُمْ شَكَوْتُمْ جَدْبَ دِيَارِكُمْ، وَاسْتِئْخَارَ المَطَرِ عَنْ إبَّانِ زَمَانِهِ عَنْكُمْ، وَقَدْ أمَرَكُمُ اللّهُ تَعَالى أنْ تَدْعُوهُ، وَوَعَدَكُمْ أنْ يَسْتَجِيبَ لَكُمْ، ثُمَّ قَالَ: الحَمْدُ لِلّهِ رَبِّ العَالَمِينَ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ. لاَ إلٰهَ إلاَّ اللّهُ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ. اللّهُمَّ أنْتَ اللّهُ لاَ إلٰهَ إلاَّ أنْتَ الغَنِيُّ وَنَحْنُ الفُقَرَاءُ، أنْزِلْ عَلَيْنَا الغَيْثَ، وَاجْعَلْ مَا أنْزَلْتَ لَنَا قُوَّةً وَبَلاَغاً إلى حِينٍ، ثُمَّ رَفَعَ يَدَيْهِ فَلَمْ يَزَلْ فِي الرَّفْعِ حَتَّى بَدَا بَيَاضُ إبْطَيْهِ، ثُمَّ حَوَّلَ إلى النَّاسِ ظَهْرَهُ، وَحَوَّلَ رِدَاءَهُ، وَهُوَ رَافِعٌ يَدَيْهِ، ثُمَّ أقْبَلَ عَلى النَّاسِ وَنَزَلَ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ، فَأنْشَأَ اللّهُ تَعَالى سَحَابَةً فَرَعَدَتْ وَبَرَقَتْ، ثُمَّ أمْطَرَتْ بِإذْنِ اللّهِ تَعَالى، فَلَمْ يَأْتِ مَسْجِدَهُ حَتَّى سَالَتِ السُّيُولُ، فَلَمَّا رَأى سُرْعَتَهُمْ إلى الْكِنِّ ضَحِكَ حَتَّى بَدَتْ نَوَاجِذُهُ، ثُمَّ قَالَ: أشْهَدُ أنَّ اللّهَ عَلى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، وَأنِّي عَبْدُ اللّهِ وَرَسُولُهُ]. أخرجه أبو داود.

2. (3055)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)*'a yağmur kıtlığından şikâyet edildi. Bunun üzerine bir minber getirilmesini söyledi. Musallaya minber kuruldu. Halka, oraya gidilecek gün tesbit edildi."

Hz. Âişe devamla der ki: "Güneşin kızıllığı ufukta görülür, görülmez yola çıktı. Musallaya varıp minbere oturdu. Tekbir getirdi. Allah'a hamdetti. Sonra:

"Sizler memleketinizin kuraklığa uğradığından, yağmurun normal yağma zamanında gelmeyip gecikmesinden şikâyetlendiniz. Allah (celle celâluhu) kendisine dua etmenizi emrediyor. Duanıza icâbet edeceğini vaadetti" buyurdular ve sonra şöyle dediler:

"Hamd âlemlerin Rabbine aittir ve Rahim'dir, âhiret gününün sâhibidir. Allah'tan başka ilâh yoktur. O dilediğini yapar. Ey Rabbimiz kendisinden başka ilah olmayan Allah'sın. Sen zenginsin, biz fakiriz. Üzerimize yağmur indir. İndirdiğini bize kuvvet ve güç kıl. Ecel zamanımıza kadar yetecek kıl!"

Bunu söyledikten sonra ellerini kaldırdı. O kadar yukarı kaldırdı ki, koltuk altı beyazlığı göründü. Sonra sırtını halka dönderdi, elbisesini ters çevirdi, elleri bu sırada hep kalkmış vaziyette idi. Sonra tekrar halka yöneldi. Minberden indi ve iki rek'at namaz kıldı. Anında Allah bulut hâsıl etti. Gök gürledi. Şimşek çaktı. Allah'ın izniyle yağmur başladı.

Resulullah daha mescidine dönmeden seller aktı. Aleyhissalâtu Vesselam, cemaatin sığınağa dönmekteki acelelerini görünce azı dişleri görününceye kadar güldü. Ve: "Şehadet ederim ki, Allah her şeye kâdirdir ve ben de Allah'ın kulu ve Resulüyüm" buyurdular." [Ebû Dâvud, Salât 260, (1173).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisler, kuraklık olduğu takdirde imamın halkı duaya çağırmasının müstehab olduğunu göstermektedir. İbnu Hibbân, Resulullah'ın burada mezkûr yağmur namazını, hicretin altıncı yılında kıldırdığını zikreder.

2- İkinci hadis, istiska namazının hutbesinde minberin üzerine çıkmanın müstehab olduğuna delildir.

3- İstiska namazı şehrin haricinde kılınmalıdır.

4- Yağmur namazına güneş doğarken gitmek müstehabdır. İbnu Abbâs'tan gelen rivâyetler, Resulullah'ın yağmur namazında, bayram namazındaki gibi yaptığını, bayram namazı vaktinde yağmur namazı kıldırdığını söyler. Ancak şârihler vakit hususunda ülemânın ihtilaf etti-

ğini belirtir. *İbnu Hacer:* "Râcih görüş şudur: "Yağmur namazı için muayyen bir vakit yoktur. Birçok hükmüyle bayrama benzese bile bunun muayyen bir günü olmaması sebebiyle ondan ayrılır" der. *İbnu Kudâme,* kerâhet vaktinde kılınmayacağı hususunda ulemânın icmâından bahseder.

5- Hadiste temas edilen: "Allah'ın dua etmemizi emretmesi" meselesi Kur'anda geçen اُدْعُونِى اَسْتَجِبْ لَكُمْ **"Dua edin icabet edeyim"** (Gâfir 60) âyetindedir.

6- Resulullah, hutbeye hamdele ile başlıyor, besmele çekmiyor. Aleyhissalâtu Vesselâm'ın tahmid'den başka bir şeyle hutbeye başladığını söyleyen hiçbir rivâyet mevcut değildir.

7- Yağmur namazında duâda eller mübâlağalı şekilde kaldırılmalıdır, bu müstehabtır.

8- Hatib elbisesini ters çevirirken kıbleye yönelmelidir.

3056 ٣- وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قـال: [أَصَابَنَا مَطَرٌ وَنَحْنُ مَعَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ فَحَسَرَ ثَوْبَهُ حَتّى أَصَابَهُ مِنَ الْمَطَرِ، فَقُلْنَا: لِمَ صَنَعْتَ هذَا؟ قَالَ: إنَّهُ حَدِيثُ عَهْدٍ بِرَبِّهِ]. أخرجه أبو داود.

3. (3056)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraberken bize yağmur isabet etti. Efendimiz elbisesini açtı, bedenine yağmur isâbet etti.

"Bunu niye yaptınız?" diye sorduk.

"O Rabbinden yeni geliyor" buyurdular." [Ebû Dâvud, Edeb 114, (5100), Müslim, İstiskâ 13, (898).]

AÇIKLAMA:

1- Yağmurun Rabbinden yeni geldiğini söylemesi: "Yağmur bir rahmettir, Allah Teâlâ onu yeni yaratmıştır, onunla teberrük olunmaya değer" demektir.

2- Yağmur suyundan teberrüken bedene sürünmek müstehabtır. Nevevî'ye göre avret yerleri dışında bedenin her tarafı yağmur sırasında açılıp ıslatılabilir. Bu hadise dayanarak bazı âlimler bu şekilde hükmetmiştir.

3- Bu hadise göre, mertebece, ilimce üstün olan bir kimse, sebebi anlaşılmayan bir şey yaptığı takdirde onunla amel etmek ve başkasını da o amele sevketmek için, mahiyetinin ne olduğunu o şahsa sormak müstehabtır.

4- Yağmur suyu kuyu suyundan efdaldir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

CENAZE NAMAZI

3057 ١– عن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال: [قالَ رَسولُ اللهِ ﷺ: مَنْ شَهِدَ الجَنَازَةَ حَتّى يُصلّى عَلَيْهَا فَلَهُ قِيرَاطٌ، وَمَنْ شَهِدَهَا حَتّى تُدْفَنَ فَلَهُ قِيرَاطَانِ، وَالْقِيرَاطُ مِثلُ أُحُدٍ]. أخرجه الخمسة، وهذا لفظ البخارى.

1. (3057)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim üzerine namaz kılıncaya kadar cenazede hazır bulunursa kendisi için bir kîrat sevab vardır. Kim de cenaze gömülünceye kadar hazır bulunursa iki kîratlık sevab vardır. Bir kîrat'ın miktarı Uhud dağı kadardır."* [Buhârî,Cenâiz 59; Müslim, Cenâiz 57, (946); Ebû Dâvud, Cenâiz 45, (3168); Nesâî, Cenâiz 54, 59, (4, 54-55, 76, 77); Tirmizî, Cenâiz 49, (1040); İbnu Mâce, Cenâiz 34, (1539).]

3058 ٢– وعنه رَضِىَ اللهُ عَنْه قال: [نَعىٰ النّبىُّ ﷺ النَّجَاشِىَّ رَحِمَهُ اللهُ في الْيَوْمِ الَّذِي مَاتَ فِيه، وَخَرجَ بِهِمْ إلى الْمُصَلَّى فَصَفَّهُمْ، وَكَبَّرَ عَلَيْهِ أرْبَعَ تَكْبيرَاتٍ]. أخرجه الستة.

2. (3058)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Necâşî rahimehullah'ın vefatını, ölümünün aynı gününde haber verdi. Ashâbıyla musallâya gitti, orada saf bağlatıp dört tekbir getirerek namaz kıldırdı."

3059 ٣– وفي أخرى للشيخين والنسائى: [نَعىٰ النَّجَاشِىَّ في الْيَوْمِ الَّذى مَاتَ فِيهِ وَقَالَ: اسْتَغْفِرُوا لأخِيكُمْ وَلَمْ يَزِدْ].

3. (3059)- Sahiheyn ve Nesâî'de gelen bir diğer rivâyette şöyle denir: " [Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*] Necâşî'nin ölüm haberini öldüğü günde haber verdi ve:

"Kardeşiniz için (Allah'tan) mağfiret taleb edin" dedi ve başka bir şey söylemedi." [Buhârî, Cenâiz 4, 55, 61, 65; Menâkibu'l-Ensâr 38; Müslim, Cenâiz 62, 63, (951); Muvatta, Cenâiz 14, (1, 226, 227); Ebû Dâvud, Cenâiz 62,(3204); Tirmizî, Cenâiz 37, (1022); Nesâî, Cenâiz 76, (4, 72).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm),* mü'min kardeşinin cenazesine katılmayı, ona karşı olan vazifelerinden biri olarat teşrî etmiş, birçok hadislerinde bunu tekrar etmiştir. Bu dinî vazifenin yerine getirilmesi büyük sevabı mucibtir. Ancak sevab, cenazeye katılma nisbetinde artmaktadır. En büyük sevab, namaz ve def'ine varıncaya kadar, cenaze ile ilgili hizmetlerin hepsine katılana verilecektir.

Şu halde en azından komşu ve yakınların cenazesine, defnedilinceye kadar iştirak etmek, yardımcı olmak dîn-i mübîn-i İslâm'ın vazettiği güzel âdâbtan biridir.

2- Son iki hadiste Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir mûcizesine şâhid olmaktayız: Habeşistan'da vefat eden Habeş kralı Necâşî'nin vefatını, aradaki bunca mesafeye rağmen öldüğü gün haber veriyor, gıyabında cenâze namazı kıldırıyor. Bilâhare gelen haber, Resulullah'ın namaz kıldırdığı aynı günde Necâşî'nin ölümünü bildiriyor ve önceki ihbarı doğruluyor.

3- *Necâşî,* aslında Habeş kralının ismi değil lakabıdır. Tıpkı Türk hükümdarlarına hâkan, İran krallarına kisra, Bizans krallarına kayser denmesi gibi. Asıl adı Ashame'dir (Arapçada Atiyye demektir).

Resulullah Hudeybiye sulhü üzerine civar meliklere elçiler göndererek İslâm'a davet etmişti. Amr İbnu Ümeyye ed-Damrî'yi de bir mektupla Necâşî'ye göndermişti. Necâşî, Resulullah'ın mektubunu alınca büyük bir saygı ile yüzüne sürer ve müslüman olur. Müslümanlığını Resulullah'a yazarak bildirir. Kendisine sığınan müslümanlara himayekâr olur, güzel muâmelede bulunur. Necâşî öldüğü zaman Resulullah, Ashâbına: قَدْ مَاتَ الْيَوْمَ عَبْدٌ صَالِحٌ يُقَالُ لَهُ اَصْحَمَةُ **"Bugün, kendisine Ashame denen sâlih bir kul vefat etti. Kalkın Ashame üzerine namaz kılın..."** der. Âl-i İmrân'ın 199. âyetinin Necâşî hakkında indiği belirtilmiştir: وَاِنَّ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ وَمَا اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ "Hakikat, ehl-i kitap içinde Allah'a, ve hem size indirilene, hem kendilerine indirilene -Allah'a büyük saygı gösteren kimseler olarak- inananlar da vardır...

Şunu da belirtelim: Resulullah'ın cenaze namazını kıldırdığı Necâşî ile, mektup yazdığı Necâşî'nin başka başka şahıslar olduğu da rivâyetlerde gelmiştir. Mamafih Aleyhissalâtu vesselâm'ın, müslüman olan *Necâşî*'nin vefatından sonra yerine geçen Necâşî'ye de mektup yazmış olması ihtimali üzerinde de durulmuştur.

4- Bir kimse öldüğü zaman bunu ilân etmek mübahtır. Bu sûretle halkın cenazeye iştirakleri sağlanır. Bazı âlimler ve Hanefîlerin ekseriyeti bunu müstahsen ve gerekli bulurlar. Böylece çok sayıda kimsenin cenaze namazına iştirâki ve dua etmeleri sağlanmış olur.

Şâfiîlerle, *Ahmed İbnu Hanbel* ölüm haberini ilân etmeyi mekruh addederler, sadece ölenin dost ve yakınlarına duyurmayı uygun görürler.

Nevevî, mekruh addedilen ölüm ilânının cahiliye âdetlerine uygun tarzda yapılan ilân olduğunu söyler. Belirttiğine göre cahiliye devrinde şerefli bir kimse ölünce bütün kabilelere atlı haberci gönderip: "Falanın ölmesiyle bütün Araplar helâk olmuştur" şeklinde ifadelerle bağırıp çağırmaya, feryad u figân etmeye yer verirlerdi. İslâm bu tarzı yasaklamıştır.

5- Hz. Peygamber'in, ölüm haberini mescidde verdiği hâlde namaz için müsallâya çıkmasından, cenaze namazının mescidde kılınmayacağı hükmünün çıkarılmasına sebep olmuştur.

6- Cenâze namazını saf teşkil ederek kılmak sünnettir.

7- Hadis gâib üzerine namaz kılınabileceğini gösterir. *İmam Şâfiî* ile İmam Ahmed gâib üzerine cenaze namazı kılınabileceğine kail olmuşlardır.

8- Cenâze namazında alınacak tedbirlerin sayısı ihtilaf konusudur. Râviler, üçten yediye kadar muhtelif sayıda rakamlar söylerler. İbnu Mes'ud: "Cenaze namazında imam kaç tekbir alırsa, cemaat de o kadar tekbir alır" demiştir.

3060 ٤– وعن عبدالرحمن بن أبى ليلى قال: [كَانَ زَيْدُ بْنُ أَرْقَمَ يُكَبِّرُ عَلَى جَنَائِزِنَا أَرْبَعاً، وَإِنَّهُ كَبَّرَ عَلَى جَنَازَةٍ خَمْساً، فَسَأَلْنَاهُ فقَالَ كَانَ النَّبى ﷺ يُكَبِّرُ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

4. (3060)- *Abdurrahman İbnu Ebî Leylâ* anlatıyor: "Zeyd İbnu Ebî Erkam cenazelerimiz üzerine dört tekbir getirirdi. Bir ara bir cenaze üzerine de beş tekbir getirmişti. Sebebini kendisinden sordum, dedi ki: "Resulullah o tekbirleri getirirdi." [Müslim, Cenâiz 72, (957); Ebû Dâvud, Cenâiz 58, (3197); Tirmizî, Cenâiz 37, (1023); Nesâî, Cenâiz 76, (4, 72).]

3061 ٥– وعن حميد بن عبدالرحمن قال: [صَلّى أَنَسُ بنُ مَالِكٍ رَضِىَ اللهُ عَنْه، وَكَبَّرَ ثَلاَثاً،

وَسَهَا فَسَلَّمَ، فَقِيلَ لَهُ: فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ، وَكَبَّرَ الرَّابِعَةَ ثُمَّ سَلَّمَ]. أخرجه البخارى في ترجمة.

5. (3061)- *Humeyd İbnu Abdirrahmân* anlatıyor: "Hz. Enes İbnu Mâlik (radıyallâhu anh) (cenaze) namazı kıldı. Yanılıp üç sefer tekbir getirdi ve selâm verdi. Kendisine (üç sefer tekbir getirdiği) söylendi. Bunun üzerine kıbleye yönelerek dördüncü bir tekbir daha getirdi ve sonra selam verdi." [Buhârî, Cenâiz 65, (Bunu ta'lik olarak, bâb başlığında zikretmiştir).]

AÇIKLAMA:

1- Cenaze namazında getirilecek tekbirlerin sayısı hususunda ihtilâflı rivâyetler gelmiştir. Teysîr'in yukarıda kaydettiği iki rivâyet, çoğunluğun benimsediği görüşü aksettirmektedir. Yani cenaze namazında tekbir sayısı dörttür.

İbnu Hacer'in kaydettiği açıklama şöyle: Selef bu tekbirlerin sayısında ihtilâf eder. Müslim'in *Zeyd İbnu Erkam*'dan rivâyetine göre beştir. Ve bunu Resulullah'a nisbet eder.

İbnu'l-Münzîr'in İbnu Mes'ud'dan rivâyetine göre, Benî Esed'den bir cenazeye namaz kıldırmış, beş tekbir getirmiştir.

Yine *İbnu'l-Münzir* ve başkalarının Hz. Ali'den rivâyetine göre, (radıyallâhu anh) Bedir ashâbına altı tekbir, sahâbeye beş tekbir, bir başka cenazeye dört tekbir alırdı.

Ebû Mâbed der ki: "İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın arkasında bir cenazenin namazını kıldım Üç kere tekbir getirmişti.."

Bu hususta başka görüşler de vardır.

Saîd İbnu'l-Müseyyeb'in dediğine göre, cenaze namazında tekbir sayısı dört ve beştir, Hz. Ömer, halkı dörtte birleştirdi.

Beyhakî'nin Ebû Vâil'den kaydettiğine göre, Resulullah zamanında tekbir sayısı yedi, altı, beş ve dört idi. Hz. Ömer, halkı dörtte birleştirdi.

Hülasa, büyük çoğunluk cenaze tekbirinin dört olduğunu söyler. *İbnu Hacer,* üç olduğunu söyleyen rivâyetler için: "İftitah tekbirini hesaba katmayanlara göre üç olmalıdır" diyerek üç diyenlerle dört diyenleri te'vil ve te'lif eder.

3062 ٦ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهما: [أَنَّهُ صَلَّى عَلَى جَنَازَةٍ فَقَرَأَ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ فَقِيلَ لَهُ فِي ذَلِكَ، فَقَالَ: إِنَّهُ مِنَ السُّنَّةِ]. أخرجه الخمسة إلا مسلماً، وهذا لفظ أبو داود.

6. (3062)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'ın anlattığına göre bir cenaze üzerine namaz kılmış ve namazda Fâtiha'yı okumuştur. Bu hususta kendisine (niye onu okuduğu) sorulunca: "Bu, sünnettendir!" diye cevap vermiştir." [Buhârî, Cenâiz 66, Ebû Davud, Cenâiz 59, (3198); Tirmizî, Cenâiz 39, (1026); Nesâî, Cenâiz 77, (4, 74, 75).]

AÇIKLAMA:

Fatiha'nın cenaze namazında okunmasının sünnetten olması demek, onun okunmasının meşruiyyetine delil var demektir. Nitekim *İbnu'l-Münzir, İbnu Abbâs, Hasan İbnu Ali, İbnu'z-Zübeyr, Misver İbnu Mahreme*den bunun meşruiyyetini nakletmiştir. Ancak sahâbenin: "...Sünnettendir" dediği şeyin hükmen merfu sayıldığı, çoğunluğun görüşüdür.

İmam Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhûye de böyle hükmetmiştir. *Ebû Hüreyre* ve *İbnu Ömer* "cenâze namazında kırâat yok" demişlerdir.

3063 ٧- وعن نافع: [أنّ ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما كانَ لاَ يَقْرَأُ في الصَّلاَةِ عَلَى الجَنَازَةِ]. أخرجه مالك.

7. (3063)- *Nâfi* rahimehullah anlatıyor: "İbnu Ömer, cenâze için kılınan namazda kırâata yer vermezdi." [Muvatta, Cenâiz 19, (1, 225).]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) cenaze namazında Fâtiha sûresini okumaz, dua ve senâ ile yetinirdi. Ebû Hüreyre ile Tâbiînden birçokları bu görüştedir, *Ebû Hanîfe, İmam Mâlik* de bu görüşte olmuşlardır.

Daha önceki rivâyette de görüldüğü üzere İbnu Abbâs, İbnu Mes'ud, Hasan İbnu Ali, İbnu'z-Zübeyr, Misver İbnu Mahreme Fâtiha okumanın meşruluğuna hükmetmişlerdir. İmam Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel de bu görüştedir. Bunlar Fâtiha'yı okumanın vacib olduğunu iddia etmezler müstehabtır derler. Fatiha'nın namazın neresinde okunacağı da tasrih edilmez. Ancak ilk tekbirden sonra okunacağına dair zayıf rivâyetler gelmiştir.

Beyhakî'de zayıf bir senetle Hz. Câbir'den gelen bir rivâyete göre, ilk tekbirden sonra Fâtiha'nın okunması meşrûdur. Nesâî'nin Ebû Ümâme'den kaydettiği bir rivâyette şöyle denir: "Cenaze namazında sünnet şudur: "Tekbir getirilir, sonra Fâtiha okunur, sonra Resulullah'a salât okunur, sonra ölüye dua edilir; kırâat sadece ilk tekbirdedir."

3064 ٨- وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال: [قال رَسولُ اللهِ ﷺ: إذَا صَلَّيْتُمْ عَلى المَيِّتِ فَأخْلصُوا لَهُ الدُّعَاءَ]. أخرجه أبو داود.

8. (3064)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Ölü üzerine namaz kıldınız mı ona ihlasla dua edin." [Ebû Dâvud, Cenâiz 60, (3199); İbnu Mâce, Cenâiz 23, (1497).]

AÇIKLAMA:

Cenâze için yapılan duanın hâlisâne olması gerekir. Yani ölünün istifade edeceğine inanarak samimi hislerle dua etmelidir. Hadis mutlak geldiğine göre, cenaze sâlih bir kişi de olsa gayr-ı sâlih bir kişi de olsa hüküm aynıdır, ayırım yapılmaksızın hayırlı dualarda bulunulmalıdır. Şârihler: "Çünkü günahlara bulaşan kimse, mü'min kardeşlerinin dua ve şefaatlarına daha çok muhtaçtır. Bu sebeple onlara getirilmiş, önlerine çıkarılmıştır."

3065 ٩- وعنه رَضِىَ اللهُ عَنْه: [وَسُئلَ كَيْفَ تُصَلِّى عَلى الجَنَازَةِ؟ فقَالَ: أتْبَعُهَا مِنْ بيتِ أهْلِهَا، فَإذَا وُضِعَتْ كَبَّرْتُ وَحَمِدْتُ اللهَ تَعَالى وَصَلَّيْتُ عَلى نَبِيِّه ﷺ ثُمَّ أقُولُ: اللَّهُمَّ إنَّهُ عَبْدُكَ، وَابْنُ عَبْدِكَ، وابنُ أمَتِكَ. كَانَ يَشْهَدُ أنْ لاَ إلهَ إلاَّ أنْتَ، وَأنَّ مُحَمَّداً عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ وَأنْتَ أعْلَمُ بِهِ، اللَّهُمَّ إنْ كَانَ مُحسناً فَزِدْ في إحْسَانِه، وَإنْ كانَ مُسِيئاً فَتَجاوَزْ عَنْ سَيِّئَاتِه. اللَّهُمَّ لاَ تَحْرِمْنَا أجْرَهُ، وَلاَ تَفْتِنَّا بَعْدَهُ]. أخرجه مالك.

9. (3065)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh)'nin anlattığına göre, kendisine: "Cenaze üzerine nasıl namaz kılarsın?" diye sorulmuştu. Dedi ki:

"Ailesinin evinden tâkibe başlarım, yere kondu mu tekbir getirir, Allah'a hamd, Resulüne salât eder, sonra şu duayı okurum:

"Ya Rabbi o senin abdindir, abdinin oğludur, câriyenin oğludur. O, senden başka ilah olmayıp sadece senin ilâh olduğuna, Muhammed'in senin kulun ve elçin olduğuna şehadet ederdi, sen onu (bizden) daha iyi bilirsin. Ey Allahım, eğer o muhsin ise ona yapacağın ihsanı artır. Eğer kötülerden ise, günahlarını affet. Ey Allahım, bizi (ona kılınan namazın) ecrinden mahrum etme, ondan sonra bize fitne verme." [Muvatta, Cenâiz 17, (228).]

AÇIKLAMA:

Hadis, cenâzeye katılan kimsenin, cenaze namazında kendisi için de dua etmesinin meşrû olduğunu göstermektedir. Zira sondaki iki talep ölü için değil, musalli içindir.

3066 ١٠ – وعن عوف بن مالك رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [صَلّى النّبيُّ ﷺ على جَنَازَةٍ فَحَفِظْنَا مِنْ دُعَائِه. اللّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ وارْحَمْهُ، وعَافِهِ واعْفُ عَنْهُ، وأكْرِمْ نُزُلَهُ، ووَسِّعْ مَدْخَلَهُ، وَاغْسِلْهُ بِالْمَاءِ وَالثّلْجِ وَالْبَرَدِ، وَنَقِّهِ مِنَ الخَطَايَا كَمَا يُنَقَّى الثّوْبُ الأبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ، وأبْدِلْهُ دَاراً خَيْراً مِنْ دَارِه، وأهْلاً خَيْراً مِنْ أهْلِه، وَزَوْجاً خَيْراً مِنْ زَوْجِه، وَأدْخِلْهُ الجَنَّةَ، وَأعِذْهُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَمِنْ عَذَابِ النَّارِ. قَالَ عَوْفٌ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: حَتّى تَمَنَّيْتُ أنْ أكُونَ أنَا ذلِكَ المَيْتَ]. أخرجه مسلم، واللفظ له والترمذي والنسائى.

10. (3066)- *Avf İbnu Mâlik* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir cenazenin namazını kıldırdı. Okuduğu duadan şunları ezberledik:

"Allahım, şunu mağfiret et ve şuna rahmet eyle. Âfiyet ver, affeyle, vardığı yerde ikramda bulun, girdiği yeri genişlet. Onun (günahlarını) kar ve buzla yıka, hatalardan pâk eyle, tıpkı elbisenin kirden pâk edilmesi gibi. Onu dünyadaki evinden daha iyi bir eve, ailesinden daha hayırlı bir âileye koy, eşinden daha hayırlı bir eşe ulaştır. Onu kabir âzabından, ateş âzabından sakındır."

Avf (radıyallâhu anh) der ki: "(Resulullah'ın bu dualarını işitince) o ölünün yerinde kendimin olmasını temenni ettim." [Müslim, Cenâiz 85, (963); Tirmizî, Cenâiz 38, (1025); Nesâî, Cenâiz 77, (4, 73).]

3067 ١١ – وعن الحسن أنه قال: [يُقْرَأُ عَلى الطِّفْلِ فَاتِحَةُ الْكِتَابِ، وَيَقُولُ: اللّهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا سَلَفاً وَفَرَطاً وَذُخْراً وَأجْراً]. أخرجه البخارى في ترجمة.

11. (3067)- *Hasan Basrî* (rahimehullah): "Çocuk üzerine Fâtiha okunur" der ve şöyle dua ederdi: "Ey Allahım, bunu bize öncü yap, karşılayıcı kıl, (âhiret) azığı ve ücret yap." [Buhârî, Cenâiz 66, (Bâb başlığında senetsiz olarak geçmiştir.]

AÇIKLAMA:

1- Cenâze namazında Fâtiha okunup okunmayacağının ihtilaflı bir mesele olduğu daha önce geçti (3063).

2- Ölen küçük çocukların, âilesi için karşılayıcı ve Allah indinde mağfiret vesilesi, âhiret azığı olacağı hadisten anlaşılmaktadır.

3068 ١٢ – وعن عطاء رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [صَلّى النَّبىُّ ﷺ على ابْنِهِ إبْراهِيمَ وَهُوَ ابنُ سَبْعِينَ لَيلَةً]. أخرجه أبو داود.

12. (3068)- *Atâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* oğlu İbrahim (ölünce) üzerine namaz kıldırdı. O zaman çocuk yetmişinci gününde idi." [Ebû Dâvud, Cenâiz 53, (3188).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, oğlu İbrahim üzerine namaz kılıp kılmadığı rivâyetlerde ihtilaflıdır. Hz. Âişe'nin bir rivâyetinde (3070), İbrahim'in 18 aylıkken öldüğü Resulullah'ın onun üzerine namaz kılmadığı belirtilir.

Senet yönüyle *Hz. Âişe*'nin rivâyeti akvâ'dır, ancak bazı âlimler "İsbat nefye tercih edilir" esasını iltizam ederler. Diğer taraftan İbrahim'in öldüğü gün, güneş tutulması da olmuştur. O gün Resulullah küsûf namazı kıldığı için, İbrahim'in cenazesiyle meşguliyet aksadığı için "namaz kılmadı" diye şüyû bulmuş olabileceği ihtimali üzerinde durulmuştur.

Namaz kıldırdı veya "kıldırmadı" diyen başka rivâyetler de var.

İÇİNDEKİLER

AKŞAM NAMAZI 7
YATSI NAMAZI 11
CEHRÎ OKUMA 19
TA'DÎL-İ ERKÂN 27
RÜKÛ VE SECDELERİN MİKTARI 35
RÜKÛ VE SUCÛDUN ŞEKLİ 41
SECDE ÂZÂLARI 51
KUNÛT 53
TEŞEHHÜD 59
Teşehhüdde Geçen Bazı Tâbirler 63
Teşehhüdden Sonra Dua 65
Teşehhüdün Ma'nâ ve Ehemmiyeti 71
CULÛS (KÂ'DE) = OTURMA 77
SELÂM 87
NAMAZIN EVSAFINI BİLDİREN BAZI HADİSLER 93
NAMAZIN UZUNLUGU VE KISALIGI HAKKINDA 97
NAMAZIN SEKİZ ŞARTI 101
BİRİNCİSİ: HADESTEN TAHÂRET 101
İKİNCİSİ: ELBİSE TEMİZLİGİ 106
ÜÇÜNCÜSÜ: SETRU'L-AVRET 109
DÖRDÜNCÜSÜ: NAMAZ KILINAN YERLER 122
BEŞİNCİSİ: NAMAZDA KONUŞMAMA 140
NAMAZIN ALTINCI ŞARTI: BAŞKA MEŞGULİYETLERİ TERK 155
NAMAZIN YEDİNCİ ŞARTI: KABE 169
NAMAZIN ŞARTLARI ÜZERİNE MUHTELİF HADİSLER 185

Çocuk Taşımak 185
Namazda Uyuklamak 186
Saçın Örülüp Bağlanması 187
İki Habisin (Büyük ve Küçük Abdest) Sıkışması 189
SECDELER ÜZERİNE FASIL 191
SEHİV SECDESİ 191
TİLÂVET SECDESİ 203
Umûmi Açıklama 203
İhtilaflar 205
Tilâvet Secdesinin Hükmü 206
Tilâvet Secdesiyle İlgili Tafsilat 211
Garânîk Hadisesi 215
Rivayet 217
Şeytan Kur'ân'a Müdahale Edemedi 221
Kalpleri Kör 221
Temenninin Birinci Manasına Göre Âyetin Manası 223
Temenninin İkinci Manasına Göre Âyetin Manası 224
Garânik Kıssası 226
Rivayetlerin Tenkidi 227
Rivayet Cihetinden Tenkidi 228
ŞÜKÜR SECDESİ 239

ALTINCI BÂB
BİRİNCİ FASIL: CEMAATİN FAZİLETİ 245
Cemaatin Fazileti Nereden Geliyor? 249
Cemaat Camide mi Olmalıdır? 250
İKİNCİ FASIL: CEMAATE DEVAM VACİBTİR 255
Cemaate "Sünnet-i Müekkede" Diyenlerin Açıklaması 259
ÜÇÜNCÜ FASIL: CEMAATİ ÖZRÜ OLAN TERKEDER 267
DÖRDÜNCÜ FASIL: İMAMIN VASFI 271
BEŞİNCİ FASIL: İMAMA UYANLARLA İLGİLİ AHKÂM VE ÂDÂB 291

YEDİNCİ BÂB
Umumî Açıklama 329
BİRİNCİ FASIL: CUMA NAMAZININ FAZİLETİ, VÜCÛBU VE AHKÂMI 331
Saatin Beşe Taksimi 333
İKİNCİ FASIL: CUMANIN VAKTİ VE EZANI HAKKINDA 349

ÜÇÜNCÜ FASIL: HUTBE VE HUTBE İLE İLGİLİ HUSUSLAR 353
DÖRDÜNCÜ FASIL: NAMAZ VE HUTBEDE KIRÂAT 367
BEŞİNCİ FASIL: CAMİYE GİRME VE OTURMA ÂDÂBI 371

SEKİZİNCİ ÂB
UMUMİ AÇIKLAMA 381
Yolculuğun Hükmü 384
BİRİNCİ FASIL: NAMAZIN KASRI (KISALTILMASI) 385
İKİNCİ FASIL: SEFERDE İKİ NAMAZIN CEMEDİLMESİ 395
ÜÇÜNCÜ FASIL: YOLCULUKTA NAFİLE NAMAZLAR 403
HAVF (KORKU) NAMAZI BÂBI 407
Umumî Açıklama 407

İKİNCİ KISIM

BİRİNCİ BAB
BİRİNCİ FASIL: BEŞ VAKİT NAMAZA BAGLI (RÂTİP) NAFİLELER 419
ÖGLE NAMAZININ NAFİLESİ 435
İKİNCİ NAMAZININ NAFİLESİ 439
AKŞAM NAMAZININ NAFİLESİ 443
YATSI NAMAZININ NAFİLESİ 447
CUMA NAMAZININ NAFİLESİ 449
İKİNCİ FASIL: VİTİR NAMAZI 453
ÜÇÜNCÜ FASIL: GECE NAMAZI 467
Kendi Güzelliğiyle Geceler 467
Kıyâmu'l-Leyl ve Ehemmiyeti 490
Kıyâmu'l-Leyl'in Müddeti 494
DÖRDÜNCÜ FASIL: KUŞLUK NAMAZI 499
BEŞİNCİ FASIL: RAMAZANDA GECE KALKIŞI VE TERAVİH 507
ALTINCI FASIL: BAYRAM NAMAZLARI 517
Cuma ve Bayramın Aynı Güne Rastlaması 527

İKİNCİ BÂB:
Umumî Açıklama 537
BİRİNCİ FASIL: KÜSÛF NAMAZI 539
İKİNCİ FASIL: İSTİSKA (YAGMUR) NAMAZI 543
ÜÇÜNCÜ FASIL: CENAZE NAMAZI 547
İÇİNDEKİLER 555

Prof. Dr.
İbrahim CANAN

HADİS ANSİKLOPEDİSİ

KÜTÜB-İ SİTTE

9. CİLT

AKÇAĞ

ZAMAN

KAPAK

Tufan BİLGE

DİZGİ VE MİZANPAJ

Salih KARAHAN

Said KASIM

TASHİH

Hacı ÇETİNKAYA

YAYINCI

AKÇAG YAYINEVİ

BASKI

GRAPHISCHER GROSSBETRIEB PÖSSNECK GMBH

EIN MOHNDRUCK BETRIEB

FEZA GAZETECİLİK A.Ş.

Çobançeşme Mah. Kalender Sok. No: 21

Yenibosna/İSTANBUL

Tel.: (0212) 551 14 77 - 652 33 50 (3 hat)

Fax: 652 24 23 Telex: 28 99 4

ORUÇ BÖLÜMÜ

BİRİNCİ BAB: ORUCUN VE RAMAZAN AYININ FAZİLETİ

İKİNCİ BAB: ORUCUN FARZLARI SÜNNETLERİ VE AHKÂMI

SABIR BÖLÜMÜ

SIDK (DOGRULUK BÖLÜMÜ)

SADAKA VE NAFAKA BÖLÜMÜ

SILA-İ RAHM BÖLÜMÜ

SOHBET BÖLÜMÜ

MEHİR BÖLÜMÜ

AV BÖLÜMÜ

ALLAHIN SIFATLARI BÖLÜMÜ

ÜÇÜNCÜ FASIL

CENAZE NAMAZI

(8. Cildin devamı)

3069 ١٣ – وعن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الطِّفْلُ لاَ يُصَلَّى عَلَيْهِ، وَلاَ يَرِثُ، وَلاَ يُورَثُ حَتَّى يَسْتَهِلَّ]. أخرجه الترمذي.

13.(3069)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Çocuk (doğumunda) ağlamadan ölürse üzerine namaz kılınmaz, vâris olmaz, ona da vâris olunmaz."* [Tirmizî, Cenâiz 43, (1032); İbnu Mâce, Cenâiz 26, (1508).]

AÇIKLAMA:

Ağlamak diye tercüme ettiğimiz kelime, *istihlal*'dir. Doğduğu zaman çocuğun çıkardığı ses ve ilk ağlamalardır. Bu ses onun canlı doğduğunun delilidir. Bir kısım hukuki ahkâm bu ağlamaya terettüp eder. Bu ses yoksa çocuk ölü doğmuş demektir. Buna namaz kılınmaz, vâris olamaz, kendisine de kimse vâris olamaz. Ancak, ağlama dışında diğer hayat belirtileri de muteber addedilir. Hapşırması, kımıldaması, hareket etmesi gibi..

Hattâbî der ki: "Düşük (ölü doğan) hakkında ulemâ ihtilaf etmiştir, namaz kılınır mı, kılınmaz mı? İbnu Ömer (radıyallâhu anh)'in: "Düşük üzerine, ağlamasa bile namaz kılınır"dediği rivâyet edilmiştir. İbnu Sîrîn ve *İbnu'l-Müseyyeb* de bu görüştedir. Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhûye: "Dört ay on günlük olan yani kendisine ruh üflenen her çocuğa namaz kılınır" demiştir. İshak der ki: "Miras ağlamakla tahakkuk eder, fakat namaz öyle değil, çünkü (dört ay on gün) geçen cenin, artık tam bir nefistir, kendisi hakkında şakî, saîd olacağı yazılmıştır. Namaz ondan hangi sebeple terkedilecektir?"

İbnu Abbâs'tan rivâyet edildiğine göre şöyle demiştir: "Ağladı mı vâris olur, üzerine namaz da kılınır."

Hz. Câbir: "Ağladı mı namazı kılınır, ağlamamışsa namaz kılınmaz" demiştir. Ashab-ı Re'y, Mâlik, Evzâî ve Şâfiî de bu görüştedir.

3070 ١٤ – وعن عائشة رَضيَ اللهُ عَنْها قالت: [مَاتَ إبْرَاهِيمُ بْنُ النَّبيِّ ﷺ، وَهُوَ ابنُ ثَمانِيَةَ عَشَرَ شَهراً فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِ]. أخرجه أبو داود.

14. (3070)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın oğlu İbrahim onsekiz aylık iken öldü; *Aleyhissalâtu vesselâm,* üzerine namaz kılmadı." [Ebû Dâvud, Cenâiz 53, (3187).]

AÇIKLAMA için 3068 numaralı hadise bakınız.

3071 ١٥ – وعن نافع بن أبي غالب قال: [صَلَّى أنَسٌ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَلى جَنَازَةِ رَجُلٍ فَقَامَ عِنْدَ رَأسِهِ فَكَبَّرَ أرْبَعَ تَكْبِيرَاتٍ، وَصَلَّى عَلَى امْرَأةٍ فَقَامَ عِنْدَ عَجِيزَتِهَا، وَكَبَّرَ أرْبَعاً، فَقِيلَ لَهُ: أهكَذَا كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَصْنَعُ؟ قَالَ: نَعَمْ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

15. (3071)- *Nâfi İbnu Ebî Gâlib* anlatıyor: "Hz. Enes (radıyallâhu anh) bir erkeğin cenaze namazını kıldırmıştı. Başının yanında durdu. Dört kere tekbir getirdi. Bir kadın üzerine de namaz kıldırdı. Kadının arka tarafında durdu, dört kere tekbir getirdi. Kendisine, "Resulullah böyle mi yapardı?" dendi. "Evet!" cevabını verdi." [Ebû Dâvud, Cenâiz 57, (3194); Tirmizî, Cenâiz 45, (1034).]

AÇIKLAMA:

Tirmizî hadisle ilgili olarak şu bilgiyi verir: "Ehl-i ilimden bir kısmı bununla amel etti, yani cenaze namazı kıldıran imam, namaz sırasında erkeğin baş hizasında, kadının da arka (bel) hizasında durur."

Ahmed İbnu Hanbel, Şâfiî, İshâk, bir rivâyette *Ebû Hanîfe* bu görüştedirler.

Hanefîlerin iltizam ettiği *Ebû Hanîfe*'nin meşhur görüşüne göre, imam ölünün göğsü hizasında durur, erkek-kadın ayırımı yapmaz.

İmâm Mâlik: "Kadın da olsa erkek de olsa ölünün başı hizasında durur" der. Ancak erkeğin orta hizasında, kadının da omuzları hizasında duracağına dair bir görüş daha nakledilmiştir.

Bazıları: "Kadının göğsü, erkeğin başı hizasında durur";

Bazıları: "Kadının göğsü, erkeğin de göğüsle göbeği arasında durur" demiştir.

3072 ١٦ – وعن عثمان، وأبي هريرة، وابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهم: [أَنّهمْ كَانُوا يُصَلُّونَ عَلى جَنَازَةِ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ فَيَجْعَلُونَ الرِّجَالَ مِمَّا يَلِى الإمَامِ، وَالنِّسَاءَ مِمَّا يَلِي الْقِبْلَةَ]. أخرجه مالك.

16. (3072)- *Hz. Osman, Hz. Ebû Hüreyre, İbnu Ömer* (radıyallahu anhüm) hazerâtı erkek ve kadınların cenâzeleri için namaz kılardı. Erkekleri imamın yanına, kadınları da kıble cihetine koyarlardı." [Muvatta Cenâiz 24, (1, 230).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis de ölünün namaz sırasında konduğu yerle ilgilidir. Sahâbe ve Tâbiînden pek çoklarının benimsediği ve *İbnu Abbas,* Ebû Hüreyre ve *Ebû Katâde*'nin "sünnet bu" dedikleri mezkur tarza muhalif rivayet de mevcuttur. *Hasan Basrî, Sâim* ve *Kâsım:* "Kadınlar imamın yanına, erkekler kıble cihetine konur" demişlerdir. Atâ'nın bu meseledeki görüşü ihtilâflıdır.

Bu faklılıklar, Resulullah'ın farklı amelinden ileri gelmiş olmalıdır.

3073 ١٧ – وعن محمد بن أبي حرملة: [أَنَّ زَيْنَبَ بِنْتَ أَبِي سَلَمَةَ تُوُفِّيَتْ، وَطَارِقٌ أَمِيرُ الْمَدِينَةِ فَأُوتِيَ بِجَنَازَتِهَا بَعْدَ الصُّبْحِ فَوُضِعَتْ بِالْبَقِيعِ، وَكَانَ طَارِقٌ يُغَلِّسُ بِالصُّبْحِ فَقَالَ ابنُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهمَا لأَهْلِهَا: إمَّا أَنْ تُصَلُّوا عَلَى جَنَازَتِكُمُ الآنَ، وَإِمَّا أَنْ تَتْرُكُوهَا حَتَّى تَرْتَفِعَ الشَّمْسُ]. أخرجه مالك.

17. (3073)- *Muhammed İbnu Ebî Harmele* anlatıyor: "Zeyneb Bintu Ebî Seleme ölmüştü, o sırada Medîne vâlisi Târık idi. Sabah namazından sonra cenazesi getirildi ve Bâkî mezarlığına konuldu. Târık, sabah namazını alaca karanlıkta kılardı. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) cenazenin sahibine:

"Cenâzenizin namazını ister hemen kılın, isterseniz güneşin yükselmesine kadar te'hîr edin" dedi. [Muvatta, Cenâiz 20, (1, 229).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, cenâze namazının kılınabileceği vakitle ilgili sarahat görmekteyiz. Sabah namazını vâli ilk vaktinde kıldırdığı için, ortalığın iyice ağarmasından önce cenâze namazı kılmaya vakit var demektir. *İbnu*

Ömer bu sebeple, ortalık ağarmadan cenâzelerine namaz kıldırabileceklerini söylemiştir. Ancak hemen kıldırmayıp, ortalığın ağarmasına kadar gecikecek olurlarsa kerâhet vakti gireceği için, artık güneşin doğup, bir miktar yükselmesine yani kuşluk vaktinin girmesine kadar cenâzelerine namaz kıldıramayacaklarını söylemiş oluyor.

Ulemâ ikindi namazından sonra güneşin sararma vaktine kadar, sabah namazından sonra da ortalığın aydınlanmasına kadar cenâze namazının kerâhetsiz olarak kılınacağını söylemiştir. Şâfiî hazretlerine göre, her vakit cenaze kılınabilir, zira mekruh vakitlerdeki nehiy nafile namazlarla ilgilidir, vacible değil.

3074 ١٨ – وعن نافع قال: [كَانَ ابنُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا يُصَلِّي عَلَى الجَنَازَةِ بَعْدَ الصُّبْحِ وبَعْدَ العَصْرِ إذَا صُلِّيَتَا لِوَقْتِيهِمَا]. أخرجه مالك.

وللبخاري في ترجمة باب بغير إسناد: « كَـانَ ابنُ عُمَرَ لاَ يُصَلِّي إلاّ طَاهِراً، وَلاَ يُصَلِّي عِنْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ، وَلاَ غُرُوبِهَا ويَرفَعُ يَدَيْهِ ».

18. (3074)- *Nâfi* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), sabah ve ikindi namazları vaktinde kılınmış ise bunlardan sonra cenaze namazı kılardı." [Muvatta, Cenâiz 21, (1, 229).]

Buhârî'nin bâb başlığında, senetsiz olarak şu rivâyet kaydedilmiştir: "İbnu Ömer mutlaka tâhir olarak cenaze namazı kılardı. Güneş doğarken ve batarken cenaze namazı kılmazdı. Ellerini (de her tekbirde) kaldırırdı." [Buhârî, Cenâiz 57.]

AÇIKLAMA:

1- Önceki hadiste açıklandığı üzere ikindi ve sabah namazının kılınmasından sonra başka namaz kılınıp kılınamıyacağı hususunda bazı teferruât ve münâkaşa vardır. *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) kerâhet vakti girmemişse mezkûr iki namazdan sonra da cenâze namazı kılınacağı görüşündedir.

2- *İbnu Ömer*'in sözü, cenâze namazının bâzı farklılıklarını hatırlatıyor. Resulullah cenâze namazına namaz yani salât ismini vermiştir, ama diğer namazlardan farklıdır: Rükû yok, secde yok, kırâat yok. Kırâat yerine tekbîr, tesbîh ve duâ okunur. Normal olarak, bu namazın abdestli kılınması gerekmektedir. Ancak bu hususta da bir farklılığı mevzubahis. Şöyle ki: Bir kimse cenazeye abdestsiz olarak iştirak etse, abdest almakla

meşgul olmaya kalksa namazı yetiştiremeyecek olsa bulunduğu yerde hemencecik teyemmüm yaparak namaza katılması tecviz edilmiştir.

Hasan-ı Basrî'den gelen iki farklı rivâyetin birinde, zikrettiğimiz durum sorulunca: "Teyemmüm eder, namazı kılar." der. Diğer bir rivâyette: "Teyemmüm etmez, abdestsiz namaz kılmaz" der.

Seleften birçoğu, abdest almaya gittiği takdirde namaza yetişememekten korkan kimseye teyemmümün kifâyet edeceğini söylemiştir: *Atâ, Sâlim, Zührî, Nehâî, Rebî'a, Leys ve Kûfelîler* (Hanefîler) hep bu görüştedir. *Ahmed İbnu Hanbel*'de de bu hususta bir rivâyet vardır. İbnu Abbâs' tan merfu rivâyet de kaydedilmiştir.

3- Hadisin en son fıkrası, İbnu Ömer (radıyallâhu anh)in cenaze namazı esnasında her tekbirde ellerini kaldırdığını ifade etmektedir. Bu hususta zayıf bir senetle merfu rivâyet de gelmiştir.

3075 ١٩ – وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها: [أنَّهَا لَمَّا مَاتَ سَعْدُ بنُ أبى وَقَّاصٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَتْ ادْخُلُوا بِهِ المَسْجِدَ حَتَّى أُصَلِّي عَلَيْهِ، فَأُنْكِرَ ذلِكَ عَلَيْهَا، فَقَالَتْ: مَا أسْرَعَ مَا نَسِيَ النَّاسُ، واللهِ لَقَدْ صَلَّى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلى ابْنَيْ بَيْضَاءَ فِي المَسْجِدِ: سُهَيْلٍ وَأخِيهِ]. أخرجه الستة إلا البخارى.

19. (3075)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ)'den anlatıldığına göre, Sa'd *İbnu Ebî Vakkâs* (radıyallâhu anh) vefat ettiği zaman, Hz. Âişe:

"Onu mescide sokun da ben de üzerine namaz kılayım" dedi. Ancak onun bu teklifi yadırgandı ve hüsn-ü kabul görmedi. Bunun üzerine Hz. Âişe:

"İnsanlar ne çabuk unutuyorlar, Allah'a yemin olsun Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Beyzâ'nın iki oğlu Süheyl ve kardeşinin namazlarını mescidin içinde kıldırdı" dedi." [Müslim, Cenâiz 99, (973), Muvatta, 22, (1, 229); Ebû Dâvud, Cenâiz 54, (3189, 3190); Tirmizî, Cenâiz 44, (1033); Nesâî, Cenâiz 70, (4, 68).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, namazı kılınması için, cenâze mescide sokulabilir mi, soklamaz mı meselesiyle ilgilidir. Bu hususta görüldüğü üzere tereddüt vâki olmuştur.

2- Sa'd İbnu Ebî Vakkâs, hicrî 55 yılında Akik'de vefat etmiş, Medîne' ye getirilmiştir. Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) Sa'd (radıyallâhu anh)'a karşı duyduğu takdir ve şefkat sebebiyle cenaze namazına katılıp dua etmek istemiştir. Resulullah'ın zevceleri, cenâze namazlarına erkeklerle katılma-

dıkları için evinden dışarı çıkması mümkün değildi. Cenaze mescide alındığı takdirde katılabilecekti, çünkü ikâmetgâhı mescidin avlusunda idi.

Hâdise, Müslim'in bir rivâyetinde biraz daha açık şekilde rivâyet edilmiştir:

"Abbâd İbnu Abdillah İbni'z-Zübeyr anlatıyor: "Sa'd İbnu Ebî Vakkâs vefat edince, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevceleri, cenazenin mescide getirilmesini, kendilerinin de cenaze namazını kılacakları haberini gönderdiler. Öyle yapıldı. Cenâze getirilip, hücrelerin önünde durduruldu. Sonra da peykelere bakan cenâzeler kapısından çıkarıldı.

Halkın, bu tatbikat sebebiyle kendilerini kınadığı, Ümmühâtu'l-Mü'minîn'in kulaklarına geldi: "Cenazeler mescide sokulmamalıydı!" deniliyordu.

Hz. Âişe bu dedikoduyu işitince şu açıklamayı yaptı:

"İnsanlar bilmedikleri herşeyi kınamada ne kadar da aceleciler! Cenâzeler mescide sokulduğu için bizi kınıyorlar. Halbuki Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Süheyl İbnu Beydâ'nın namazını mescidin içinde kıldırdı."

3- Bu hadis, mescidde cenaze namazı kılınır diyen cumhûr'un delilidir. Bunlar, ölmüş insanın temiz olduğunu kabul ederler, cenâzenin mescidin içine alınmasında beis görmezler. Nevevî, Şâfiî mezhebinde sahih görüşün bu olduğunu belirtir.

Ebû Hanîfe, İbnu Ebî Zi'b ve meşhur kavline göre İmam Mâlik, "mescidde cenaze namazı kılınmayacağını" söylemişlerdir. Ölünün necis olduğunu söyleyenler de bu görüştedirler. Temiz olduğunu söyleyenlerden de, mescide sokulmasını uygun görmeyenler vardır. Onlar mescidi kirletme endişesini ileri sürerler. Bunlar, Süheyl'e kılınan namazı, "Cenaze mescidin dışında, musalliler mescidin içerisindeydi" diye te'vil ederler. Cenâze dışarıda olduğu takdirde, cemaatin içerde olması ittifâkla câizdir. Şiddetli yağmur gibi bir özür halinde içeri alınabilir. Özürsüz almak tenzîhen mekruhtur. Ulemâ *Hz. Âişe*'ye itiraz edenlerin sahâbî olması sebebiyle, cenâzelerin dışarı konulmasını esas almıştır.

4- Hadiste geçen Beydâ, Süheyl'in annesinin vasfıdır. Kadının asıl adı Da'd'dır. Beyaz renkli olduğu için bu vasıf, lakab kılınmıştır. Süheyl'in kardeşleri Sehl ve Safvân'dır. Kocası Vehb İbnu Rabîa'dır. Kureyşlidir.

3076 ٢٠ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [صُلِّيَ عَلى عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنه في المَسْجِدِ]. أخرجه مالك.

20. (3076)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: (Babam) Ömer İbnu'l-Hattâb'ın cenâze namazı mescidde kılındı. [Muvatta, Cenâiz 23, (1, 230).]

AÇIKLAMA:

Hz. Ömer (radıyallâhu anh)in cenaze namazıyla ilgili daha teferruatlı bir rivâyet İbnu Ebî Şeybe'de gelmiştir: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh), Hz. Ebû Bekr'in namazını mescidde kıldırdı, Süheyb de Hz. Ömer'in cenâze namazını mescidde kıldırdı, cenâzeyi minberin karşısına koydu."

İbnu Abdilberr der ki: "Bu hâdise, sahâbîlerin huzurunda herhangi bir itiraz olmaksızın cereyan etti, yani (cenâzenin mescidin içine alınabileceğinde) sükûtî bir icma hâsıl olmuştur."

İbnu Abdilberr devamla der ki: "Bazılarının, Resulullah'ın Necâşî için cenâze namazı kılmak üzere musallâya çıkmış olmalarını, cenaze namazının mescidde kılınmasının câiz olmadığına hükmetmesi gafletten başka bir şey değildir. Çünkü cenâze namazının veya bayram namazının bir yerde kılınmış olması, bunların başka yerde kılınmasının mekruh olduğuna delil olmaz."

3077 ٢١– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ صَلَّى عَلَى جَنَازَةٍ فِي الْمَسْجِدِ فَلاَ شَيْءَ لَهُ، فِي نُسْخَةٍ فَلاَ شَيْءَ عَلَيْهِ]. أخرجه أبو داود.

21. (3077)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki "Kim cenaze namazını mescidin içinde kılarsa kendisine (bir sevap) yoktur" –bir nüshada– "aleyhinde bir şey yoktur." [Ebû Dâvud, Cenâiz 54, (3191).]

AÇIKLAMA:

Hadis muhtelif rivâyetlerde ihtilaflı gelmiştir: Bazılarında فَلاَ شَيْءَ لَهُ yani "lehine bir şey (bir sevap) yoktur" şeklinde gelirken, bazı nüsha-larda فَلاَ شَيْءَ عَلَيْهِ "Aleyhinde bir şey yoktur" فَلاَ أَجْرَ لَهُ "ona bir ecir yoktur" şeklinde de gelmiştir.

Hatîbu'l-Bağdadi "lehinde bir şey yoktur" şeklindeki rivâyetin mahfuz olduğunu belirtir.

İbnu Abdilberr "Ona bir ecir yoktur" rivâyetinde fâhiş hata olduğunu söyler. Hattâbî, bu babta bu hadisin değil Hz. Âişe'nin rivâyet ettiği 3075 numaralı hadisin esahh olduğunu belirtir ve sadedinde olduğumuz hadisin zayıf olduğunu söyler. Der ki: "Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ)'in cenâze namazlarını mescidde kıldırdıkları sabittir. Bilindiği üzere, Muhacir ve Ensâr'ın tamamı onların namazına şâhid oldular.

Mescidde kılınmış olmasını tenkid etmeyip kabûl etmeleri, bunun câiz olduğuna delildir."

Sadedinde olduğumuz hadisi bazı âlimler, "muhtemelen ecrin az olacağı kastedilmiştir" diyerek te'vîl cihetine gitmiştir: "Sevabı az olur, çünkü içeride kılan, namazı bitirince evine çekip gider ve defne katılmayabilir. Ama cenazenin yanında namaz kılan defne de katılır, böylece iki kıratlık ecri alır" (3057. Hadis).

3078 ٢٢– وعن أبي هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْه: [أنَّ امْرَأَةً سَوْدَاءَ كَانَتْ تَقُمُّ الْمَسْجِدَ، أوْ شَابّاً، فَفَقَدَهَا رَسُولُ اللهِ ﷺ فَسَأَلَ عَنْهَا أوْ عَنْهُ، فَقَالُوا: مَاتَ. قَالَ: أفَلاَ كُنْتُمْ آذَنْتُمُونِي؟ فَكَأنَّهُمْ صَغَّرُوا أمْرَهَا أوْ أمْرَهُ، فَقَالَ: دُلُّونِي عَلَى قَبْرِهَا فَدَلُّوهُ فَصَلَّى عَلَيْهَا، ثُمَّ قَالَ: إنَّ هٰذِهِ الْقُبُورَ مَمْلُوءَةٌ ظُلْمَةً عَلَى أهْلِهَا، وَإنَّ اللهَ يُنَوِّرُهَا لَهُمْ بِصَلاَتِي عَلَيْهِمْ]. أخرجه الشيخان واللفظ لمسلم، وأبو داود.

«الإيذَانُ»: الإعْلاَم. «تَقُمُّ»: أي تكنس المسجد.

22. (3078)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Siyahî bir kadın-veya bir genç-mescidin kayyumluk hizmetini yürütüyor (süpürüp temizliyor)du. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir ara onu göremez oldu *"Kadın-veya genç-hakkında (ne oldu?"* diye) bilgi sordu.

"O öldü!" dediler. Bunun üzerine

"Bana niye haber vermediniz?" buyurdular. Ashâb sanki kadıncağızın-veya gencin-ölümünü (mühim addetmeyip) küçümsemişlerdi. Aleyhissalâtu vesselâm: "Kabrini bana gösterin!" diye emrettiler. Kabir gösterildi. Resûl-i Ekrem kadının kabri üzerine cenaze namazı kıldı. Sonra:

"Bu kabirler, sâhiplerine karanlıkla doludur. Allah, onlar için kıldığınız namazla kabirleri onlara aydınlatır" buyurdular." [Buhârî, Cenâiz 67, Salât 72, 74; Müslim, Cenâiz 71, (956); Ebû Dâvud, Cenâiz 67, (3203).]

AÇIKLAMA:

1- Rivâyette, câminin temizlik işlerini yürüten kimsenin siyahî bir kadın mı, yoksa siyahî genç bir erkek mi olduğunda râvi şekke düşmüştür. Muahhar hadisçiler (Hammâd İbnu Huzeyme, Beyhakî) kesinlikle kadın olduğuna hükmederler ve isminin de Ümmü Mihcen olduğunu söylerler. Hattâ Resulullah'a bilgi veren de Hz. Ebû Bekr (radıyallâhu

anh)dir. İbnu Hibbân'ın rivâyetinde ashab: "Oruçlu olduğunuzu söylemiştiniz de sizi rahatsız etmek istemedik (biz defnettik)" ziyadesi gelmiştir. Ayrıca şu ziyade de mevcuttur: "Sonra kabre geldi, biz de arkasında saf tuttuk, dört kere tekbir getirerek namaz kıldık." İbnu Hibbân der ki: "Kendisiyle kılanlara müsaade etmiş olması, bunun başkaları için de caiz olduğunu, gömülmüş olan kimsenin üzerine namaz kılmanın Resulullah'ın hasâisinden olmadığını gösterir."

2- Cenazenin defnedilmesinden sonra onun için cenaze namazı kılınıp kılınmayacağı ihtilâflı bir mevzudur. İbnu'l Münzir'in nakline göre, cumhur bunun meşru olduğunu söylemiştir.

Ebû Hanîfe, İmam Mâlik, Nehâî ise câiz görmezler. Ancak bunlar: "Namazı kılınmadan defnedilmiş ise cenaze namazı kılınır, aksi halde câiz değil" derler.

3- Cenaze için namaz kılmayanların namaz kılmalarının meşruluğu da münâkaşa edilmiştir:

★ Bazıları: "Namaz kılmayanın da kılabilmesi için defin tehir edilir" demiştir.

★ Bazıları: "Defin geciktirmez, kılmamış olan kabrin üzerinde kılar' demiştir.

Sonradan kılma müddeti de münâkaşa edilmiştir. Bu husustaki görüşleri müteâkip açıklamada kaydedeceğiz.

4- HADİSTEN ÇIKARILAN HÜKÜMLER:

1- Mescidi temizleme işini bir kimse üzerine almalıdır, bu mühim bir hizmettir.

2- Bu hizmet kadına da erkeğe de verilebilir.

3- Mescidi temizleme işi faziletli, sevaplı bir hizmettir. Resulullah, bu hizmetten kazandığı şeref ve yücelik sebebiyle siyahî kadını aramış, kabri üzerinde namaz kılmıştır.

4- Eş-dost, tanıdık-hizmetçi bile olsa arayıp sormak gerekir.

5- Müslümanlara hizmet edenlere husûsî ilgi göstermek, hayır dua ederek iltifâtta bulunmak gerekir.

6- Kabir üzerinde cenaze namazı bazı şartlar dahilinde kılınabilir, câizdir.

7- Bir kimsenin ölümü müslümanlara duyurulmalıdır.

3079 ٢٣– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ صَلّى عَلى قَبْرٍ]. أخرجه مسلم.

23. (3079)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh): "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir kabrin üzerinde namaz kıldı" buyurmuştur" [Müslim, Cenâiz 70, (955).]

3080 ٢٤– وعن ابن المسيب: [أنَّ أُمَّ سَعْدٍ رَضِىَ اللهُ عَنْها مَاتَتْ وَالنَّبيُّ ﷺ غَائِبٌ، فَلَمَّا قَدِمَ صَلّى عَلَيْهَا وَقَدْ مَضَىٰ لِذلِكَ شَهْرٌ]. أخرجه الترمذي.

24. (3080)- *İbnu'l-Müseyyeb* (rahimehullah) anlatıyor: "Ümmü Sa'd (radıyallahu anhâ), Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yokken vefat etti. Gelince üzerine namaz kıldı. Bu esnada bir ay geçmişti.," [Tirmizî, Cenâiz 47, (1038).]

3081 ٢٥– وعن عقبة بن عامر رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّ النَّبيَّ ﷺ صَلّى عَلى قَتْلَى أُحُدٍ بَعْدَ ثَمَانِ سِنِينَ كَالْمُوَدِّعِ لِلأَحْيَاءِ وَالأَمْوَاتِ]. أخرجه أبو داود. والنسائي.

25. (3081)- *Ukbe İbnu Âmir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Uhud şehidleri için sekiz yıl sonra, sanki dirilerle (de), ölülerle (de) vedalaşıyormuşcasına cenaze namazı kıldı." [Ebû Dâvud, Cenâiz 75, (3223, 3224); Nesâî, Cenâiz 61, (3, 61, 62).]

AÇIKLAMA:

1- Bu üç hadis, definden sonra kabir üzerinde namaz kılmakla ilgilidir. Her üçü de definden sonra kabir üzerinde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namaz kıldığını göstermektedir.

2- Yukarıda da belirttiğimiz gibi, *Ebû Hanîfe, İmam Mâlik, Nehâî* gibi bir kısım ulemâ dışında büyük çoğunluk bu hadislere dayanarak definden sonra cenaze namazının cevazına hükmederler. Bunların ihtilaf ettiği husûs, müddetle ilgilidir. Yâni, definden en fazla ne kadar zaman içinde ölmüş olan kimsenin arkasından namaz kılınabilir? Yukarıda kaydedilen Enes hadisinde müddet belli değil. *İbnu'l-Müseyyeb* rivâyetinde bir ay, *Ukbe İbnu Âmir* rivâyetinde sekiz yıl mevzubahis olmaktadır. Ulemânın ihtilafı bunlara göredir.

★ Bazıları, "üç güne kadar" demiştir.

★ Bazıları, "bir ay "demiştir.

★Bazıları, "ceset çürümedikçe" demiştir. Çürüyüp çürümediğine zann-ı gâliple hükmedilir.

★ Bazıları, "öldüğü zaman cenazeye namaz kılmaya ehil olanlara mahsustur" demiştir.

★ Bazıları, "her zaman câizdir" demiştir.

★ Bazıları, "seferden gelen, bir aya kadar, evinde olan üç güne kadar cenaze namazı kılabilir" demiştir.

★ "Kabir üzerinde cenaze namazı kılınmaz" diyen de olmuştur.

3- *Resulullah*'ın Uhud şehidlerine sekiz yıl sonra namaz kılması meselesine gelince, *İbnu Hacer,* Uhud savaşının üçüncü hicrî senenin şevval ayında cereyan ettiğini ve *Resulullah*'ın hicretin onbirinci yılının rebiyyülevvel ayında vefat ettiğini hatırlatarak yedibuçuk yıldan daha az bir zaman tuttuğunu hesaplayıp, sekiz rakamının "yuvarlak hesap"la dile getirildiğine dikkat çeker.

Bazı âlimler cesedin çürümesinden sonra namazın câiz olmadığını gözönüne alarak "onlar şehiddir, şehidlerin cesetleri çürümüz" derler. Nitekim Muvatta"nın bir rivâyetine göre, Uhud şehidlerinden Amr İbnu Cemûh ile Abdullah İbnu Amr (radıyallahu anhümâ)ın kabirlerini vefatlarından 46 yıl kadar sonra sel açmış ve sanki yeni vefat etmiş gibi vücudlarında hiçbir değişiklik görülmemiştir. Mamafih, *Resulullah*'ın bu namazını efendimizin "hasâis"iyle izâh edenler, Uhud günü şehidlere namazı terketmesini, o zaman meşguliyetinin çokluğu ve buna ayıracak zamanın azlığı ile izah edenler, sekiz yıl sonra kılınan bu namazı istılâhî ma'nâda namaz değil, lügavi mâ'nâda dua ile izah edenler de olmuştur. Hasâis diyenler: Çünkü Aleyhissalâtu vesselâm bununla vedâlaşmayı kasdetmiştir. Onlara göre vedalaşma hayatta olanlarla yapılırsa veda ânında tezkir ve hayır duadan ibarettir, ölüler hakkında olunca onlar için Allah'tan mağfiret taleb etmektir, demiştir.

3082 ٢٦- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: تُوُفِّيَ الْيَوْمَ رَجُلٌ صَالِحٌ مِنَ الْحَبَشِ فَهَلُمُّوا فَصَلُّوا عَلَيْهِ. قَالَ: فَصَفَفْنَا عَلَيْهِ، فَكُنْتُ فِي الصَّفِّ الثَّانِي أَوْ فِي الثَّالِثِ فَصَلَّى عَلَيْهِ]. أخرجه الشيخان والنسائى.

26. (3082)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bugün Habeşli sâlih bir kimse öldü, haydi üzerine namaz kılın."

Râvi der ki: "Hemen saf yaptık (namaza durduk), ben ikinci safta - veya üçüncüde- idim. Aleyhissalâtu vesselâm onun üzerine (gıyabında)

namaz kıldı." [Buhârî, Cenâiz 55, 54, Menâkibu'l Ensâr 38; Müslim, Cenâiz 64, (952); Nesâî, Cenâiz 72, (4, 69, 70).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen "saf yaptık" ibaresi, cenaze namazında da diğer farzlarda olduğu gibi saflar halinde durulup, tesviyeye yani safların düzgün olması gereğine bir işarettir. Cenâze namazında saf yapma gereğine sadece Atâ hükmetmemiştir. *Abdurrezzak*'ın, *İbnu Cüreyc*'ten rivâyetine göre, Atâ'ya: "Cenâze namazında da halka saf yapması gerekir mi?" diye sorunca: "Hayır, halk bu namazda sadece tekbir getirir ve istiğfarda bulunur" diye cevap vermiştir.

Cenâze namazında da kadınlar en arkada yer alır. Herhangi bir sebeple kadının erkeklerin yanında yer alması hâlinde cenaze namazı iptal olmaz. Çünkü bu namaz, diğerleri gibi tam ma'nâsıyla bir namaz sayılmamıştır. Nitekim rükûsu, sücûdu yoktur.

2- Gıyabta namaz meselesine gelince, sadedinde olduğumuz hadîse göre bu caizdir. *İmam Şâfiî* ve *Ahmed İbnu Hanbel* bu görüştediler. Nevevî, "cenaze şehirde ise, yanına gitmeden namaz kılınmaz" der. Uzakta ölenler için cenâzenin huzuru şart kılınmamıştır. Hanbelîler "ölünün üzerinden bir ay geçmemiş olma" şartıyla gıyabında namaza cevaz verirler.

Mezhebimize (Hanefî) göre gâib bir ölü üzerine namaz câiz değildir. Çünkü kıble cihetinde sapma olur. Cenaze namazında ölü, namaz kılanlarla kıble arasında olması gerekir. Bu durumda ölü doğu tarafında olsa, namazda kıbleye dönülünce ölü arka tarafta kalır, ölü cihetine yönelecek olunsa, kıble arka cihette kalır.

Mâlikîlere göre de ölünün huzuru, namaz için şarttır.

3083 ٢٧ – وعن أبي برزة الأسلمي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ لَمْ يُصَلِّ عَلَى مَاعِزِ بنِ مَالِكٍ، وَلَمْ يَنْهَ عَنِ الصَّلاَةِ عَلَيْهِ]. أخرجه أبو داود.

27. (3083)- *Ebû Berze el-Eslemî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mâiz İbnu Mâlik'in cenazesine namaz kılmadı. Ancak ona namaz kılınmasını yasaklamadı da." [Ebû Dâvud, Cenâiz 52, (3186).]

AÇIKLAMA:

1- *Mâiz,* daha önce geçtiği üzere (1605. hadis) zina îtîrafıyla hadden öldürülen kimsedir.

2- Burada Resulullah'ın, namazını kılmadığı, yasaklamadığı da belirtilir. Müslim'in bir rivâyetinde, فَمَا اسْتَغْفَرَ لَهُ وَلاَ سَبَّهُ "Ona istiğfarda bulunmadı, kötü söz de söylemedi" denir. Ancak bir başka rivâyette Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ashâb'ın mağfiret dilemelerini emreder ve onlar da bunu yaparlar: قَالَ اسْتَغْفِرُوا لِمَاعِزِ بْنِ مَالِكٍ فَقَالُوا غَفَرَ اللّهُ لِمَاعِزِ بْنِ مَالِكٍ "Mâiz için mağfiret dinleyin" diye emretti, Ashab da: "Allah Mâiz'i mağfiret buyursun" dedi." Buhârî'de gelen bir Câbir hadisi ise; فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ خَيْراً وَصَلَّى عَلَيْهِ

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona hayır söyledi ve namaz kıldı" der.

Ebû Dâvud şârihi Azîmâbâdî'nin gösterdiği üzere, hadisçiler, Resulullah'ın Mâiz üzerine namaz kılmadığını ifâde eden rivâyetleri zayıf addederek "namaz kılmasını" esas almışlardır. Husûsen bir diğer zâniye olan Cüheyniye ile ilgili rivâyet bu şıkkı te'yîd eder. Kadın, recmen öldürüldükten sonra Resulullah'ın, namazını kıldırdığı sahih rivâyetlerde sarâhetle gelmiştir. Hatta bir rivâyette Hz. Ömer: "Ey Allah'ın Resulü!" bu kadın zina etmiş olduğu halde namazını mı kılıyorsun?" îtîrâzında bulunmuş, Resulullah: *"Öyle bir tevbe etti ki, Medîne halkından yetmiş kişiye taksim edilse kâfi gelirdi..."* cevabını vermiştir (1607. hadise bakın).

Bazı âlimlerin bu husustaki görüşlerini şöyle özetleyebiliriz:

★ *Zührî:* "Had sebebiyle kısâsen öldürülenin namazı kılınır, recmen öldürülenlerin kılınmaz" demiştir.

★ *Hz. Ali*'nin, recmettirdiği Şerrâhe'nin namazının kılınmasını emrettiği rivâyet edilmiştir. Ulemânın ekserisi bu görüştedir.

★ *Şâfiî* hazretleri: "Ehl-i kıbleden, iyi olsun kötü olsun, hiç kimsenin namazı terkedilmez" demiştir.

Ashab-ı Rey ve Evzâî: "Recmen öldürülen yıkanır, namazı kılınır" demiştir.

İmam Mâlik: "Herhangi bir had sebebiyle imam tarafından öldürülen kimsenin namazını imam (devlet reisi)kıldırmaz, dilerse âilesi ve başkaları kıldırır" demiştir.

Ahmed İbnu Hanbel: "İntihar edenin, devlet malından çalanın namazını devlet reisi kıldırmaz"demiştir.

Ebû Hanîfe: "Muhâriblerden (devlete isyan edenler) öldürülenler veya asılanlar için cenaze namazı kılınmaz"demiştir.

★ *Bazı Şâfiî'ler:* "Kişi namazı terkettiği için öldürülecek olursa na-

mazı kılınmaz, onun dışında had veya kısas sebebiyle öldürülenin namazı kılınır" demiştir.

3- NAMAZI KILINMAYANLAR:

★ İrtidad ettiği için öldürülenin namazı kılınmayacağı gibi, cenazesi müslüman mezarlığına da konmaz. Boş bir yerde bir çukur açılarak defnedilir.

★ *İmâm-ı Azam*'a göre İslâm devletine karşı muhârebe edenle, âsî çetecilere namaz kılınmaz.

★ Anasını veya babasını haksız yere âmden öldürenin namazı da kılınmaz.

★ Bir müslümanla evli olan gayr-ı müslimenin cenazesine -gebe olarak ölse bile- namaz kılınmaz, cenazesi müslüman mezarlığına konmaz. Ancak bir kavle göre, çocuğa tâbi olarak İslâm mezarlığına defnedilir. Fakat, çocuk da henüz anneden bir cüz sayılacağından annenin tâbi olduğu milletin mezarlığına gömülür.

★ Küffâr ile veya devlete isyan edenlerle savaşırken şehid olanların durumları ihtilâflıdır. İmam-ı Azam'a göre şehid yıkanmaz, fakat namazı kılınır. *Mâlik, Şâfiî* ve diğer birçoklarına göre, şehidler yıkanmadığı gibi, namaz da kılınmaz. Hasan-ı Basrî: "Yıkanır ve namaz kılınır" demiştir.

3084 ٢٨– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يُؤْتَى بِالرَّجُلِ الْمُتَوَفَّى وَعَلَيْهِ الـــدَّيْنُ فَيَسْأَلُ: هَلْ تَرَكَ لِدَيْنِهِ قَضَاءً، فَإِنْ حُدِّثَ أَنَّهُ تَرَكَ وَفَاءً صَلَّى، وَإِلاَّ قَالَ: صَلُّوا عَلَى صَاحِبِكُمْ، فَلَمَّا فَتَحَ اللّٰهُ عَلَى رَسُولِهِ ﷺ كَانَ يُصَلِّي وَلاَ يَسْأَلُ، وَكَانَ يَقُولُ: أَنَا أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ، فَمَنْ تَرَكَ دَيْناً، أَوْ كَلاًّ، أَوْ ضَيَاعـــاً، فَإِلَيَّ وَعَلَيَّ، وَمَنْ تَرَكَ مَالاً فَلِوَرَثَتِهِ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

28. (3084)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a üzerinde borç olan bir ölü getirildiği zaman:

"Borcunu ödeyecek bir mal bıraktı mı?" diye sorardı. Eğer yeterli mal bıraktığı söylenirse namazını kılardı. Aksi takdirde:

"Arkadaşınızın namazını kılın!" derdi. Ancak Allahu Teâlâ Hazretleri, Resûlüne fetihler müyesser ettiği zaman (her getirilenin) namazını kıldı ve (borcu var mı? diye) sormadı. Şöyle derdi:

"Ben mü'minlere nefislerinden evlâyım. Öyleyse, kim borç veya ağır bir yük veya horanta bırakırsa o banadır, benim üzerimedir. Kimde mal bırakırsa o da kendi vârislerinedir." [Buhârî, Ferâiz 4, 15, 25, Kefâlet 5, İstikrâz 11, Tefsîr, Ahzâb 1, Nafakât 15; Müslim, Ferâiz 14, (1619); Tirmizî, Cenâiz, 69, (1070); Nesâî, Cenâiz 67, (4, 66).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, müslümanların, maddî imkânlarının dar olduğu dönemlerde borçtan kaçınmalarını sağlamak için cenaze namazlarına katılmamak gibi manevî bir baskıya başvurmuştur. Ecel ne zaman geleceği belli olmadığı için, bu tedbirin herkes üzerinde müessir olduğu söylenebilir. Hangi sahabenin gönlü, cenazesine veya yakınının cenâzesine Resulullah'ın katılmamış olmasına razı olabilir?

Borçlanmama hususundaki tedbirin bir kısım lüks ve israf harcamalarını engelleyeceği söylenebilir. Günümüzde taksitli satışların yasaklandığını veya en azından sınırlandırıldığını düşünsek, lüksü artıran, hayatı pahalı kılan pek çok lüks sanayiinin gerileyeceğini söyleyebiliriz.

Şu halde Fahr-i Kâinât'ın, kuruluş ve tekevvün halindeki iktisâden pek mütevazi ve kıt imkânlı İslâm cemaati için almış olduğu borçlanmayı önleme tedbirini günlük hayata fevkalâde müessir, iktisâdî bir ameliye olarak değerlendirebiliriz.

Ancak borçtan mutlak kaçınmak, sâbit bir prensip olamaz, iktisâdî gelişmeleri önler. Bu sebeple Resulullah, cemiyetin hamleye geçme safhasında bu yasağı kaldırmıştır. Bu yasağın kalkışını noktalayan durumu *İbnu Abbâs* rivâyet etmektedir:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*borçlu olarak ölen kimsenin namazını kılmıyordu. Bir gün Ensâr'dan bir zât vefat etti. *Aleyhissalâtu vesselam:*

"Bunun borcu var mı?" diye sordu. "Evet!" dediler.

"Öyleyse cenazenizin namazını kılın!" buyurdu. Bunun üzerine Cebrâil aleyhisselâm gelerek şunları söyledi:

"Allah Teâlâ Hazretleri buyuruyor ki: "Benim nezdimde zâlim, ancak zulüm, israf ve isyân husûsunda borçlanandır. Horanta (çocuk-çoluk) sâhibi namuslu insana gelince, onun namına ben ödeyeceğim, kefiliyim."

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunları işitince, hemen o zâtın cenaze namazını kıldı ve bundan sonra:

"Her kim yoksulluk veya borç bırakırsa bu, bana yahut benim üzerime kalır, kim miras bırakırsa âilesi efradına kalır" buyurdu. Bundan böyle bu gibilerin namazlarını kıldı."

2- Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu borç ödeme işini nasıl, nereden yapıyordu? meselesi âlimleri farklı yorumlara, tahminlere sevketmiştir:

★ "Devlet reisi olarak müslümanların mâlî mesâlihinden yani amme harcamalarından yapmıştır" denmiştir.

★ "Kendi öz malından yapmıştır" denmiştir.

★ "Bu ödeme, *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a vacibti" denmiştir.

★ "Bu ödemeyi vecîbe olarak değil, teberru olarak yapıyordu" denmiştir.

Nevevî, "ihtilaf bizim mezhebimizin mensupları (Şâfiî) ve başkaları için iki yönlüdür" dedikten sonra Şâfiîlerin, borçlu olarak ölen kimsenin borcunun beytü'l-malden yani devlet hazinesinden ödenmesi hususunda ihtilaf ettiklerini, bir kısmının "gerekmez!"dediğini kaydeder ve hadisin sonunda geçen: *"Ben mü'minlere nefislerinden evlayım, öyleyse kim borç veya ağır bir yük veya horanta bırakırsa o banadır, benim üzerimedir, kim de mal bırakırsa o da kendi varislerinedir"* ibaresini şöyle anlar: "Resulullah, burada buyurmuştur ki: *"Sizin mesalihinizi (faydalı işlerinizi), herbiriniz için sağlığında da ölümünde de tanzim eden benim. Ben her iki halinizde de velinizim.Üzerinde borcu varsa ve bir mal da bırakmamışsa ben kendi malımdan öderim. Eğer mal bırakmışsa bu mal vârislerinindir, ondan bir şey almam. Eğer muhtaç, yoksul horanta bırakmışsa bana getirsinler, onların nafakası, bakımı bana aittir."*

3- *Resulullah*'ın borç ödeme işini devlet malından yaptığını söyleyen âlimler, bu hadisten hareketle, "fakirlerin borçlarının İslâm devletince ödenmesi gerekir" demiştir. Çünkü Resulullah'tan sonra O'nun vecibeleri devlete kalmıştır.

4- Hadisten, kişinin borçlarını sağlığında ödeyip temizlemesi gereği de anlaşılmaktadır.

5- Hadiste geçen: "Ben mü'minlere nefislerinden evlâyım" ibâresi, şu âyetten muktebestir: النَّبِيُّ اَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ **"Peygamber, mü'minlere nefislerinden evlâdır hanımları da anneleridir"** (Ahzâb 6).

3085 ٢٩ – وعن جابر بن سمرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [أُتِيَ النَّبِيُّ ﷺ بِرَجُلٍ قَتَلَ نَفْسَهُ، فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِ]. أخرجه مسلم والترمذي والنسائى.

29. (3085)- *Câbir İbnu Semüre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a, kendisini öldüren bir adam getirilmişti, üzerine namaz kılmadı." [Müslim, Cenâiz 107, (978); Tirmizî, Cenâiz 68, (1068); Nesâî, Cenâiz 68, (4, 66).]

AÇIKLAMA:

Hadis, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, intihar ederek kendi canına kıyan kimsenin cenaze namazını kılmadığını ifâde ediyor. Burada da görüldüğü üzere, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ashâbı intihar eden şahsa namaz kılmaktan men etmemiştir. Üstelik bazı rivâyetlerde "arkadaşınızın cenaze namazını kılın" dediği de görülmektedir. Resulullah'ın, böylelerinin cenaze namazına katılmaması, intihar ve benzeri fiillerden müslümanları men etmek içindir.

Her hâl u kârda müntehirin namazı kılınır mı, kılınmaz mı diye ulemâ da ihtilâfa düşmüştür. Hanefîlerden *Ebû Yusuf, Ömer İbnu Abdilaziz* ve *Evzâî* gibi bir kısım müçtehidler "kılınmaz" derken, *Hasan Basrî Nehâî, Katâde, Ebû Hanîfe, Şâfiî, Mâlik* gibi büyüklerinde yer aldığı cumhur-u ulemâ müntehirin namazının kılınacağını söylemiştir.

3086 ٣٠ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا مِنْ مَيِّتٍ تُصَلِّي عَلَيْهِ أُمَّةٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ يَبْلُغُونَ مِائَةً كُلُّهُمْ يَشْفَعُونَ لَهُ إلاَّ شُفِّعُوا فِيهِ]. أخرجه مسلم والترمذي والنسائي.

30. (3086)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Üzerine müslümanlardan, kendisine şefaat taleb eden yüz kişinin namaz kıldığı her ölüye mutlaka şefaat edilir."* [Müslim, Cenâiz 58, (947), Tirmizî, Cenâiz 40, (1029); Nesâî, Cenâiz 78, (4, 75).]

AÇIKLAMA:

Hadis, cenaze namazına katılan mü'minlerin, yaptıkları dua sebebiyle ölü lehinde, Allah nezdinde şefaatci vaziyetini aldıklarını, bu şefaatin ölü hakkında kabul göreceğini ifâde ediyor. Hadiste cemaate katılanlar yüz kişiyi bulursa denmiştir. Ancak ulemâ, bu bâbta gelen başka hadisleri de nazar-ı dikkate alarak şefaatin makbuliyeti için yüz rakamını şart görmemiş, rakam üzerinde ısrar etmemiştir. Nitekim, müteâkip iki hadisten biri, cemaatin sayısını "kırk" olarak ifade ederken, ikincisi "üç saf" demekte ve saflarda kaçar kişi bulunacağını belirtmemektedir.

Mütemmim açıklamayı orada kaydedeceğiz.

3087 ٣١ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَمُوتُ فَيَقُومُ عَلى جَنَازَتِهِ أرْبَعُونَ رَجُلاً لاَ يُشْرِكُونَ بِاللهِ شَيْئاً إلاَّ شَفَّعَهُمُ اللهُ تَعالَى فِيهِ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

31. (3087)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim, diyordu ki:

"Bir müslüman ölür, cenaze namazına Allah'a şirk koşmayan kırk kişi katılırsa, Allah bunların onun hakkındaki şefaatini mutlaka kabul eder." [Müslim, Cenaiz 59, (948); Ebû Dâvud, Cenâiz 45, (3170).]

3088 ٣٢ – وعن مالك بن هبيرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَمُوتُ فَيُصَلِّي عَلَيْهِ ثَلاَثَةُ صُفُوفٍ مِنَ المُسْلِمِينَ إلاَّ أوْجَبَ فَكَانَ مَالِكٌ رَضِيَ اللهُ عَنْه إذَا اسْتَقَلَّ أهْلَ الجَنَازَةِ جَزَّأهُمْ ثَلاَثَةَ صُفُوفٍ لِهذَا الحَدِيثِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

32. (3088)- *Mâlik İbnu Hübeyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir müslüman ölür ve üzerine, müslümanlardan üç saf namaz kılarsa, (Allah şefaati) mutlaka vâcib kılar."*

(Hadisin râvisi) Mâlik (radıyallâhu anh), cenazeye katılanlar az olursa, bu hadis sebebiyle cemaati üç safa taksim ederdi."[Ebû Dâvud, Cenâiz 43, (3166); "Tirmizî, Cenâiz 40 (1028).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisler, cenaze namazına çoklukla iştirake teşvik etmektedir. Cemaate iştirak hem ölenin lehine hem de katılanın lehine bir hadisedir. Çünkü, katılan da Uhud dağı azametinde sevaba nail olmaktadır. Bu kimse, ayrıca ölümü, hayatın faniliğini hatırlayacak, öbür âlemi, oradaki hesap, mizan, sırat, cennet, cehennem, ebediyyet gibi insanı ziyadesiyle alâkadar eden meseleleri tezekkür edecek, kendini yenileme, İslâmiyet'ini tazeleme, daldığı dünyevi meşgalelerden bir müddet olsun kaçma fırsatı bulacaktır. Böylesi fırsatlarla hayatının yönünü değiştirenlere, büyük bir uyanışla uyananlara bile çevremizde şahit olmaktayız. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vaadettiği Uhud azametindeki -def'ine de katıldığı takdirde iki Uhud azametindeki (3057)- sevab vaadinin neticesini böylece daha dünyada iken görenler çoktur.

2- Dikkat edince, ölünün namazdan istifadesinin iki şarta bağlandığı görülür:

1) Namaza iştirak edenler, ölü hakkında şefaatci olmalıdırlar, yâni Allah'tan samimiyetle mağfiret taleb edip hayır duada bulunmaları...

2) Hepsinin müslüman olması, aralarında müşrik bulunmaması, her hangi bir şeyi Allah'a şirk koşmaktan kaçınmaları... Nevevî, Kâdı İyâz'dan da naklen bu hadislerle ilgili olarak şu açıklamayı yapar:[1] "Dendi ki bu hadisler, (Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a farklı zamanlarda sorulmuş bulunan) suallere cevap olarak vârid olmuştur. Herbirinin sualine bunlardan biri cevap olarak söylenmiştir. Muhtemeldir ki, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yüz kişinin şefaatinin makbul olacağı haber verilmiştir. O da bunu ümmetine bildirmiştir, sonra da kırk kişinin şefaatinin makbul olacağı, en sonunda da, sayıları az bile olsa üç safın şefaatinin makbul olduğu.. O da bunu haber vermiştir. Yine muhtemeldir ki, burada kastedilen, muayyen sayı değildir, mefhum-u aded'dir. Usulcü cumhurlar[2] sayı mefhumuna delâlet eden rakamlarla amel etmişlerdir. Dolayısiyle yüz kişilik cemaatin şefaatini makbul olduğunu bildiren ihbardan, daha az sayıdaki cemaatin şefaati makbul değildir hükmü çıkarılmaz. Keza kırk kişilik cemaat de üç saflık cemaatten bahseden hadisle değerlendirilmeli, bu rakamlara bağlanıp kalınmamalıdır. Şu halde her bir hadis, kendisiyle amel edilmeye elverişlidir, sayıca kırktan ve üç saftan daha az bir cemaatin şafaatinin de makbul olacağı neticesine varılır."

Türbüştî der ki: "Bu hadisler arasında tezad yoktur. Çünkü, bu gibi rakamlarda takip edilen usule göre, iki sayıdan küçük olanı büyük olandan sonraya aittir. (Yani önce büyük sayıya yer veren hüküm gelmiştir, arkadan da küçük sayıya yer veren hüküm.) Çünkü Allah Teâlâ Hazretleri, bir ma'nâ için mağfiret vaadetmişse, bundan sonra artık vaadedilen fazilette noksanlaşma O'nun sünnetinde yoktur aksine faziletce artma vardır. Bu, Allah'ın kullarına fazlının çokluğuna delalet eder." *Türbüştî* nin bu açıklamasından şunu anlıyoruz: "Hadis'e göre, cenaze namazına iştirak eden "üç saf olabilecek cemaat" ma'nâsındaki bir kalabalığın ihlasla yapacakları dua Allah indinde makbul bir şefaattir. Bu asgari cemaat ma'nâsı için vaadedilen ilahi fazl, sayı arttıkça artabilir, ama sayının eksilmesi -ma'nânın altına düşmemek kaydıyla- vaadedilen fazlı

1– Tercümeyi yaparken daha anlaşılır kılmak için serbest hareket ettik.

2– Cemâhir-u Usuliyyûn, fıkıh, tefsir, kelam gibi farklı ilim dallarından her birinin usul âlimlerinin cumhurları (ekseriyeti teşkil eden kısmı) demektir.

iptal etmez. Asgari miktar üç saf olarak ifade edilmiş, rakam verilmemiştir. Her safı üçer kişi tutarsak on kişilik cemaat bile bu ma'nânın tezâhürüne yeterli sayılabilir.

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK NAMAZLAR

TAHİYYETÜ'L-MESCİD

3089 ١- عن أبي قتادة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : إذَا دَخَلَ أحَدُكُم الْمَسْجِدَ فَلْيَرْكَعْ رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ أنْ يَجْلِسَ]. أخرجه الستة.

1. (3089)- *Ebû Katâde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz mescide girince oturmazdan önce iki rek'at kılıversin."* [Buhârî, Salât 60, Teheccüd 25; Müslim, Müsâfirîn 69, (714); Muvatta, Kasru's-Salât 57, (1, 162); Ebû Dâvud, Salât 19, (367, 368); Tirmizî, Salât 235, (316); Nesâî, 37, (2, 53).]

3090 ٢- وعن كعب بن مالك رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إذَا قَدِمَ مِنْ سَفَرٍ بَدَأَ بِالْمَسْجِدِ فَصَلَّى فِيهِ رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ جَلَسَ لِلنَّاسِ]. أخرجه أبو داود.

2. (3090)- *Ka'b İbnu Mâlik* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir seferden dönünce önce mescide uğrar, orada iki rekat namaz kılar, sonra insanlar (ile görüşmek için) otururdu." [Ebû Dâvud, Cihâd 178, (2781); Buhârî, Salât 59 (bâb başlığında muallak olarak).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bizzat yaptığı ve ümmetine de tavsiye ettiği sünnetlerden biri tahiyyetü'l-mescid'dir. Yani bir mescide girildiği zaman iki rekat namaz kılınmalıdır. Mescide, vakit namazı kılmak veya herhangi bir namaz kılmak gibi bir maksadla girmek kaydı yoktur. Emir mutlak geldiğine göre, turistik bir gezi, mescidin sanatını seyretmek, serinlemek vs. gibi herhangi bir maksadla girilince bu namaz kılınmalıdır. Ancak mekruh vakitlerde kılmamak bilhassa Hanefîler için ehemmiyet taşır.

2- Şunu da belirtelim ki, bu çeşit nafilelerde kılınacak namazın âzamî miktarı yoktur. Ulemâ bu hususta ittifak eder. Asgarî miktar ihtilaflıdır. İki rek'atten daha azı ile bu sünnet yerine getirilmiş olmaz.

3- *Tahiyyetü'l-Mescid*'le ilgili emir vücub ifade eden bir emir değildir, nedb ifade eder. İbnu Battâl, Zâhirîlerin buna "vacib" dediklerini rivâyet etmiştir.

Hanefîler, bu emrin mekruh vakitler dışındaki zamanla ilgili olduğunu söylerler. İbnu Hacer, "Burada müteâriz iki âmm hüküm var, tahiyyetü'l-mescid emri her mescide girenedir, zaman hususunda tafsil yoktur; diğer taraftan belli vakitlerde de namazdan nehiy vardır, ikisi de âmmdır, öyleyse bu iki âmm ifadenin biri tahsis edilmelidir"der ve devamla, "bazılarının emri âmm kılıp, nehyi tahsise meyl ettiğini" söyler. Şâfiîler bunu iltizam ederek her vakitte tahiyyetü'l-mescidin kılınabileceğini söylemişlerdir. Bir kısmı da aksini söylemiş, nehyi âmm kılmış, emri tahsis etmiştir. Hanefîler ve Mâlikîler bu görüştedirler.

4- Bazı âlimler, hadiste geçen "oturmazdan önce" kaydını esas alarak, unutarak kılmadan oturan, artık tahiyyetü'l-mescid kılamaz demiştir. Ancak *İbnu Hacer, İbnu Hibbân*'ın kaydettiği bir rivâyete dayanarak bu görüşü isabetli bulmaz. Orada Resulullah oturmuş olan *Ebû Zerr*'e, iki rekat tahiyyetü'l-mescid kılıp kılmadığını sorar, "hayır!" cevabını alınca, قُمْ فَارْكَعْهُمَا "Kalk iki rek'ati kıl!" diye emreder. Şu halde oturmakla tahiyyetü'l-mescid sâkıt olmaz, hatırlayan kalkıp kılmalıdır. Muhibbu't-*Taberî,* "Şu söylenebilir: Tahiyyetü'l-mescidin oturmazdan önceki vakti fazilet vaktidir, oturduktan sonraki vakti cevaz vakti'dir" der.

5- Âlimler, bir mescide herhangi bir namazı kılmak veya farzı eda ve imama uymak için giren kimseye tahiyyetü'l-mescidin gerekmeyeceğini, kılınacak namazın bunun yerine geçeceğini söylerler.

6- Müslim'de gelen bir rivâyet, sadedinde olduğumuz Ebû Katâde hadisinin vürûd sebebiyle ilgili vak'ayı anlatır: "Ebû Katâde mescide girmişti. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı ashabının arasında oturmuş buldu. O da onlarla oturdu. Resulullah:

"Namaz kılmaktan seni alıkoyan nedir?" diye sordu.

"Sizi oturmuş, etrafınızı da insanlar çevirmiş gördüm" cevabı üzerine, Aleyhissalâtu vesselâm:

"Biriniz mescide girdi mi iki rek'at kılmadıkça oturmasın!" buyurdu." Hadisin İbnu Ebî Şeybe'de gelen vechinde Resulullah *(aleyhissalâtu ves-*

selâm) şöyle buyurmuştur: "Mescidlere hakkını verin!" Ashab sorar: "Mescidlerin hakkı nedir?" "Oturmazdan önce kılacağınız iki rek'attir" buyurur.

7- Ka'b İbnu Mâlik'in rivâyeti mevsul olarak daha önce geçmiştir. Orada (652. hadis), Tebük seferine katılmayışının hikâyesini uzunca bir rivayette anlatırken, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sefer dönüşü, önce mescide uğrayıp iki rek'at tahiyyetü'l-mescid kıldıktan sonra diğer beşerî münasebet ve ictimaî faaliyetlerine geçtiğini belirtir.

Sefer dönüşü önce mescide uğrayıp iki rek'at namaz kılma sünneti Resulullah'ın hasâisinden değildir. Buhârî, bu durumu belirtmek için sadedinde olduğumuz babta, Hz. Câbir'e de bunu emreden bir rivâyet kaydederek, fiilini ve emrini bir arada göstermiştir. Ancak bu, Resulullah'ın şahsî hayatında müste'mir bir sünnettir. *Ebû Dâvud*'daki rivâyette, Aleyhissalâtu vesselâm'ın Medîne'ye dönüşleri, hep gündüze rastlattığını, gece girmediğini, gelince de doğruca mescide gittiğini tasrih eder.

İSTİHARE NAMAZI

UMUMÎ AÇIKLAMA

İstihâre, "hayır" veya "hıyâre" aslından gelir. Hayır taleb etmek demektir. Daha doğrusu, iki şeyden birine muhtaç olana onların hayırlısını taleb etmek ma'nâsına gelir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir iş yapmaya karar verenlere istihârede bulunmayı tavsiye etmiştir. Bu muayyen âdâba uyarak rüyadan o işin hayırlı olup olmayacağı hususunda Allah'tan bir işaret taleb etmek ve bu işarete göre hareket etmektir.

İstihârede bulunmaya teşvik eden, ehemmiyetini haber veren birçok hadis vârid olmuştur. Bazıları zayıf ise de başta Buhârî olmak üzere pek çok muteber hadis kitaplarında yer alacak sıhhatte olanları da mevcuttur. Bazıları şöyledir: مِنْ سَعَادَةِ ابْنِ آدَمَ اسْتِخَارَتُهُ *"Allah'a istihâre, kişinin saadet vesilelerinden biridir."* مَا خَابَ مَنِ اسْتَخَارَ *"İstihare eden zarara düşmez."* اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ إِذَا اَرَادَ امْرًا قَالَ اللّٰهُمَّ خِرْ لِي وَاخْتَرْ لِي *"Resulullah bir iş yapacağı zaman şöyle dua ederdi: "Allahım, bana hayır ver ve benim için hayırlı olanı seç."*

3091 ١- عن جابر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يُعَلِّمُنَا الاسْتِخَارَةَ فِي الأُمُورِ كُلِّهَا كَمَا يُعَلِّمُنَا السُّورَةَ مِنَ الْقُرآنِ، يَقُولُ: إذَا هَمَّ أحَدُكُمْ بِالأمْرِ فَلْيَرْكَعْ رَكْعَتَيْنِ مِنْ غَيْرِ الْفَرِيضَةِ، ثُمَّ لْيَقُلِ: اللّٰهُمَّ إنِّي أسْتَخِيرُكَ بِعِلْمِكَ، وَأسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ، وَأسْألُكَ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيمِ؛ فَإنَّكَ تَقْدِرُ وَلاَ أقْدِرُ، وَتَعْلَمُ وَلاَ أعْلَمُ، وَأنْتَ عَلاَّمُ الْغُيُوبِ. اللّٰهُمَّ إنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أنَّ هذَا الأمْرَ خَيْرٌ لِي فِي دِينِي وَمَعَاشِي وَعَاقِبَةِ أمْرِي، أوْ قَالَ عَاجِلِ أمْرِي وَآجِلِهِ فَاقْدُرْهُ لِي وَيَسِّرْهُ لِي، ثُمَّ بَارِكْ لِي فِيهِ،

وَإنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أنَّ هـذَا الأمْرَ شَرٌّ لِي فِي دِينِي وَمَعَـــاشِي وَعَاقِبَةِ أمْرِي، أوْ قَالَ: عَاجِلِ أمْرِي وَآجِلِه، فَاصْرِفْهُ عَنِّي، وَاصْرِفْنِي عَنْهُ، وَاقْدُرْ لِي الْخَيرَ حَيْثُ كَانَ، ثُمَّ رَضِّنِي بِهِ قَالَ: وَيُسَمِّي حَاجَتَهُ]. أخرجه الخمسة إلا مسلماً.

1. (3091)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize, Kur'an'dan bir sure öğrettiği gibi her işte istihârede bulunmamızı öğretirdi. Derdi ki: *"Biriniz bir iş yapmaya arzu duyduğu zaman, farzlar dışında iki rek'at namaz kılsın, sonra şu duayı okusun: "Allahım, senden hayır taleb ediyorum, zira sen bilirsin. Senden hayrı yapmaya kudret taleb ediyorum, zira sen vermeye kadirsin, Rabbim yüce fazlını da taleb ediyorum. Sen herşeye kâdirsin, ben âcizim. Sen bilirsin, ben cahilim. Sen gayıbları bilirsin.*

Allahım, eğer biliyorsan ki bu işi bana dinim, hayatım ve sonum için -veya hâl-i hazırda ve ileride demişti- *hayırlıdır, bunu bana takdir et ve yapmamı kolay kıl. Sonra da onu hakkımda mübârek kıl. Eğer bu işin, bana dinim, hayatım ve akibetim için -veya hal-i hazırda ve ileride dedi- zararlıdır, onu benden çevir, beni de ondan çevir. Hayır ne ise bana onu takdir et, sonra da bana onu sevdir!"*

Hz. Câbir dedi ki: "Bu duadan sonra yapacağı işi zikrederdi." [Buhârî, Da'avât 48; Teheccüd 25, Tevhîd 10; Ebû Dâvud, Salât 366, (1538); Tirmizî, Salât 394, (480); Nesâî, Nikâh 27, (6, 80, 81); İbnu Mâce, İkâmet, 188, (1383).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın istihâreye günlük hayatta ne kadar fazla yer verdiğini ifâde etmektedir. Öyle ki Kur'an'dan sûre öğrettiği ciddiyette istihâre öğretmekte, "her işte" yani büyük-küçük, basit-mühim, yolculuk, evlenmek, ticaret vs. gibi her çeşit işte başvurulmasını tavsiye etmektedir.

Burada Kur'an öğretimi ile istihâre öğretimi arasında bir benzetme mevzubahistir. Bu iki öğretim arasındaki benzerliğin mahiyeti -teknik tâbiriyle vechü't-teşbih- nedir? Yeterince açık değildir. Her ne kadar "ciddiyet" diye kısmen kayıtlamış isek de bu, hadisin ilk nazarda anlaşılması içindir. Hadisin aslında bu kayıt yoktur. Âlimler, bu hususta muhtelif tahminlerde bulunmuşlardır. Şöyle ki:

★ Bazıları: "Bütün işlerde istihâreye olan umumî ihtiyaçtır, tıpkı namazda Kur'an'a olan umumî ihtiyaç gibi.." demiştir.

★ Bazıları der ki: "Burada murad, teheccüdle ilgili olarak İbnu Mes'ud hadisinde vâki olan alış tarzıdır: Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, elim ellerinin arasında olduğu halde bana teşehhüdü öğretti, veya Tahâvî'nin rivâyetinde: "Teşehhüdü Resulullah'ın ağzından kelime kelime aldım" veya Taberânî'nin rivâyetinde: "...harf harf aldım" denir.

★ *İbnu Ebî Cemre:* "Aradaki benzetme, istihâre duasının harf ve kelimelerinin yerli yerinde ezberlenmesi, ondan ziyade ve noksanın uzak tutulması, onun öğrenilmesi ve ona devam edilmesidir" der.

★ "Bu, ona gösterilecek ihtimam, bereketinin tahakkuku ve onun için izhar edilecek ihtiramdır" diyende olmuştur.

★ "Her ikisinin de vahiy yoluyla bilinmiş olmaları cihetinden, aralarındaki benzerlik mevzubahis olabilir" de denmiştir.

2- *İbnu Ebî Cemre*'nin de belirttiği üzere "her iş" tâbirinden mübah olan işleri anlayacağız. Çünkü farz, vacib, haram ve mekruh işler için *"yapayım mı, yapmıyayım mı?"* diye bir tereddütte, istihareye gerek yoktur. Mü'min farz ve vacibleri yapmakla mükellef olduğu gibi, haram ve mekruhlardan da kaçmakla mükelleftir. Dahası, müstehab olan, Resulullah'ın sünnetinde mevcut olan bir fiilin yapılması için de istihâreye başvurulmaz. İslâmî edebe aykırıdır. İstihâre, mübah işlerde olur. Bir de müstehab işlerden ikisi teâruz edecek olursa veya iş müstehab olmakla beraber yapılması muhayyerse birini tercih için veya yapmaya karar vermek, başlama zamanını tesbit için istihâre gerekli olabilir. Sözgelimi umreye gitmek isteyen kimse bu yıl mı gitsin gelecek yıl mı? Şu ayda mı bu ayda mı? gibi...

3- Burada kaydı gereken bir husus, hadiste geçen إذَا هَمَّ أحَدُكُمْ *"biriniz... arzu ettiği zaman"* ibâresiyle ilgilidir. Tercümede arzu etmek olarak çevirdiğimiz هَمَّ yapılacak iş hususunda akla düşen ilk arzudur. Bu arzunun yapılmasına kadar zihinde geçen bir kısım ruhî-aklî safhalar, mertebeler vardır. İbnu Hacer bunları şöyle sıralar: Önce himmet gelir, bunu lümme, bunu da hatre tâkib eder. Sonra niyet, sonra irâde, sonra da azimet gelir. Bunlardan ilk üç safhaya sorumluluk olmaz, ama son üçe (niyet, irade ve azimet) sorumluluk terettüp eder.

4- Hadiste "...zira sen bilirsin" diye tercüme ettiğimiz بِعِلْمِكَ tabirini, "ilmin sebebiyle" diye de anlamanın mümkün olduğu belirtilmiştir. Bu takdirde ma'nâ şöyle olur: *"Allahım, senden iki işten en hayırlısına gönlümü açmanı taleb ediyorum; zira sen, büyük-küçük bütün işlerin mahiyetini, ne olduğunu, ne olacağını bilirsin, işlerin en hayırlısını senden başka kimse bilemez."*

5- Bazı âlimler, istihâre namazını akşam ve sabahın sünnetleriyle kıyaslıyarak, birinci rek'atte *Kâfirûn,* ikinci rek'atte de *İhlâs* sûresinin okunmasını uygun görürler. Namazın sonunda da sadedinde olduğumuz hadiste geçen dua okunur. Şunu da kaydedelim ki, Nevevî gibi bir kısım âlimler, istihâre namazında Kâfirun ve İhlas sûrelerinin okunmasına "müstehab" derken, *el-Irâkî:* "Bu meseleye temas eden hadislerin hiçbirinde istihâre namazında hangi sûrelerin okunacağına dair bir kayda rastlamadım" demiştir.

6- Bazı âlimler de, kişi istihâre namazı kılıp, dualarını okuduktan sonra abdestli olarak kıbleye yönelerek yatar. Rüyada beyaz veya yeşil görmesi, niyetindeki şeyi yapmasının hayırlı olacağına; siyah veya kırmızı görmesi de hayır değil şer getireceğine delâlet eder.

Yapılacak iş hususunda taleb edilen işâreti alamayan kimsenin, aynı iş için istihâre namazını yedi kere tekrar etmesi gerektiğini *İbnu's-Sünnî*'nin *Hz. Enes*'ten kaydettiği merfû bir rivâyet göstermektedir:

اذا هَمَمْتَ بِامْرٍ فاسْتَخِرْ ربَّكَ فيه سبْعَ مرَّاتٍ ثمَّ انْظُرْ الى الّذى يَسبِقُ الى قَلْبِكَ فإنَّ الْخيْرَ فيه

"Bir iş için istihâre edince yedi kere tekrarla. Sonra kalbine ilk gelen hususa dikkat et, zira hayır ondadır." Bu hadisin zayıf olduğu belirtilmiştir.

7- *"Farzlar dışında"* tâbiri, farz namazların arkasından istihâre duası'nın okunmasıyla, istihâre sünnetinin yerine gelmeyeceğini gösterir. Bu iki rek'at namaz müstakillen kılınmalıdır.

HÂCET NAMAZI

3092 ١ — عن عبدالله بن أبي أوفى رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [قالَ رَسولُ اللهِ ﷺ: مَنْ كَانَتْ لَهُ إلى اللهِ تَعالى حَاجَةٌ، أو إلى أحَدٍ مِنْ بَني آدَمَ، فَلْيَتَوضَّأْ ولْيُحسِنِ الْوُضُوءَ، ثُمَّ لْيُصَلِّ رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ لْيُثْنِ عَلَى اللهِ تَعالى، ولْيُصَلِّ على النّبيِّ ﷺ، ثُمَّ لْيَقُلْ: لاَ إلهَ إلاَّ اللهُ الحَلِيمُ الْكَرِيمُ، سُبْحَانَ اللهِ رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، الْحَمْدُللهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ. أسْأَلُكَ مُوجِبَاتِ رَحْمَتِكَ، وَعَزَائِمَ مَغْفِرَتِكَ، والْعِصْمَةَ مِنْ كُلِّ ذَنْبٍ، والْغَنِيمَةَ مِنْ كُلِّ بِرٍّ، والسَّلاَمَةَ مِنْ كُلِّ إثْمٍ لاَ تَدَعْ لِي ذَنْباً إلاَّ غَفَرْتَهُ، ولاَ هَمّاً إلاَّ فَرَّجْتَهُ، وَلاَ حَاجَةً هِيَ لَكَ رِضاً إلاَّ قَضَيْتَهَا يا أرْحَمَ الرَّاحِمِينَ]. أخرجه الترمذي.

« عَزَائِمُ المَغْفِرَةِ »: الأسباب التى تعزم للعبد الغفران وتحققه.

1. (3092)- *Abdullah İbnu Ebî Evfâ* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kimin Allah'a veya herhangi bir insana ihtiyacı hâsıl olursa önce abdest alsın, abdesti de güzel yapsın,sonra iki rek'at namaz kılsın, sonra Allah Teâlâ Hazretlerine senâda bulunsun, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a salât okusun, sonra şu duayı okusun:*

"Halîm, kerîm olan Allah'tan başka ilâh yoktur. Arş-ı Azam'ın Rabbi noksan sıfatlardan münezzehtir. Hamd âlemlerin Rabbine aittir. Rahmetine vesile olacak amelleri, mağfiretini celbedecek esbabı (hakkımda yaratmanı) taleb ediyor, her çeşit günahtan koruman için yalvarıyor, her çeşit iyilikten zenginlik, her çeşit günahtan selâmet diliyorum. Rabbim! Affetmediğin hiç bir günahımı, kaldırmadığın hiçbir sıkıntımı bırakma! Hangi amelden razı isen onu ver, ey rahim olan, bana en ziyade rahmet gösteren Rabbim!" [Tirmizî, Salât 348, (479); İbnu Mâce, İkâmet 189, (1384).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, ilmihal kitaplarına "Hâcet namazı" diye giren namaz çeşidini teşrî etmektedir. Hadis, Allah'tan veya insanlardan herhangi bir talepte bulunacak olan kimsenin, talepte bulunmazdan önce, hâcet namazı kılmasının meşruluğunu belirtiyor ve bu namazın ne şekilde kılınacağını tarif ediyor:

★ Farz ve sünnetlerine riâyet ederek mükemmel şekilde abdest almak.

★ İki rek'at namaz kılmak. (Bazı âlimler rek'at sayısının onikiye kadar çıkabileceğini söylemiştir).

★ Namazdan çıkınca Allah'a hamd ve senâ, Resulullah'a salât ve selamdan sonra, hadiste zikredilen duayı okumaktır.

★ Sonra dünyevî ve uhrevî, ulaşmak istediği maksadı ne ise onu ister.

Bu son teferruat, hadisin Teysîr tarafından alınan vechinde yok ise de, *İbnu Mâce*'de gelen vechinde mevcuttur:

ثُمَّ يَسْأَلُ مِنْ أَمْرِ الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ مَاشَاءَ فَإنَّهُ يَقْدِرُ

"..sonra dünyevî veya uhrevî her ne dilerse taleb eder, çünkü Allah her şeye kadîrdir."

TESBİH NAMAZI

3093 ١ – عن ابن عباس رَضي لله عَنْهما، وأبي رافع رَضي اللهُ عنْه: [أنَّ رسـول الله ﷺ قَالَ لِلْعَبَّاس بن عبْدالمُطَّلب رَضِي اللهُ عنْه: يا عبَّاسُ يا عمَّاهُ، أَلاَ أُعْطيك، ألاَ أمْنحكَ، ألاَ أحبُوكَ، أَلاَ أفعلُ بكَ عشْرَ خصَال، إذْ أنْتَ فعلْتَ ذلكَ غفرَ اللهُ لكَ ذنبكَ أوَّلهُ وآخرهُ، قديمه وحديثه، خطأهُ وعمدهُ، صغيـرهُ وكبيرهُ، سرَّهُ وعلانيتهُ، عشرَ خصال، أنْ تُصلِّي أربعَ ركعَات، تقْرأُ فـي كلِّ ركْعَة فَاتحةَ الْكتَاب وسُورةً، فإذا فرغْتَ من الْقراءَة قُلْتَ: سبْحانَ اللهِ، والْحمْدُ للهِ، ولاَ إله إلاَّ اللهُ، واللهُ أكْبر خمس عشْرة مرَّةً، ثُمَّ تركعُ فتقُولُها وأنْتَ راكعٌ عشْراً، ثُمَّ ترفعُ رأسكَ من الـرُّكُوع فتقُولُها عشراً، ثُمَّ تهوى ساجداً فتقولُها وأنْتَ ساجدٌ عشْراً، ثُمَّ ترفعُ رأسكَ من الـسُّجُود فتقُولُها عشراً، ثُمَّ تسْجدُ فتقُولُها عشْراً، ثُمَّ ترفعُ رأسكَ فتقُولُها عشْراً، فـذلكَ خمْسٌ وسبعُونَ في كُلِّ ركْعَة، تفعلُ ذلكَ فـي أرْبعِ ركْعات، إن استطعْتَ أنْ تُصلِّيها فـي كُلِّ يوْمٍ مرَّةً فافعلْ، وإلاَّ ففي كُلِّ جُمُعَة مرَّةً، فإنْ لمْ تفْعلْ ففِي كُلِّ شهْرٍ مرَّةً، فـإنْ لمْ تفعلْ ففي كُلِّ سنة مرَّةً، فإنْ لمْ تفعلْ ففي عُمُرك مرَّةً]. أخرجه أبو داود عن ابن عباس والترمذي عن أبي رافع.

1. (3093)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) ve Ebû Râfi (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Abbâs İbnu Abdil-muttalib (radıyallâhu anh)'e dediler ki:

"Ey Abbas, ey amcacığım! Sana bir iyilik yapmayayım mı?[3] *Sana*

3– Burada sayılanlar, birbirine yakın ifâdeler, te'kiden tekrar gibidir. **"Sana ihsanda bulunmayayım mı?"** şeklinde tercüme daha uygun olabilecekti. Mantıkî teselsüle ve Tirmizî'deki vechine uygunluk bakımından "sana iyilik yapmayayım mı?" diye tercüme ettik. Ayrıca şunu da belirtelim: Teysîr, hatâen وَلاَ أعطِيك diye dizmiş, الاَ أُعْطِك olacak.

bağışta bulunmayayım mı? Sana ikram etmeyeyim mi? Sana on haslet(in hatırlatmasını) yapmayayım mı. Eğer sen bunu yaparsan, Alah senin bütün günahlarını önceki-sonraki, eskisi-yenisi, hatâen yapılanı-kasden yapılanı, küçüğünü-büyüğünü, gizlisini-alenîsini yani hepsini affeder. Bu on haslet şunlardır: Dört rek'at namaz kılarsın, her bir rek'atte Fatiha sûresi ve bir sûre okursun. Birinci rek'atte kırâati tamamladın mı, ayakta olduğun halde onbeş kere "Subhânallâhi velhamdülillâhi ve lâilâhe illallâhu vallâhu ekber" diyeceksin. Sonra rükû yapıp, rükûda iken aynı kelimeleri on kere söyleyeceksin. Sonra secde edip, secdede iken onları onar kere söyleyeceksin. Sonra başını secdeden kaldıracaksın, onları onar kere söyleyeceksin. Sonra tekrar secde edip aynı şeyleri onar kere söyleyeceksin. Sonra başını kaldırır, bunları on kere daha söylersin. Böylece her bir rek'atte bunları yetmişbeş defa söylemiş olursun.

Aynı şeyleri dört rek'atte yaparsın. Dilersen bu namazı her gün bir kere kıl. Her gün yapamazsan haftada birkere yap, haftada yapamazsan her ay da bir kere yap. Ayda olmazsa yılda bir kere yap. Yılda da yapamazsan hiç olsun ömründe bir kere yap." [Ebû Dâvud, Salât 303, (1297, 1299); Tirmizî, Salât 350, (482); İbnu Mâce, İkâmet 190, (1386, 1387).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, hadisleri tenkid etmekte aşırılığı ile tanınmış olan ve bu sebeple, değerlendirmelerine itibar edilmeyen İbnu'l-Cevzî tarafından mevzû addedilmiştir. Ancak ulemâ, İbnu'l-Cevzî'ye bu hükmünde katılmadığı gibi, hatası sebebiyle ciddî tenkidlerde bulunmuşlardır. İbnu Hacer: "İbnu'l-Cevzî bu hadisi mevzûlar arasında zikretmekle kötü yaptı" der ve hadisin, Buhârî tarafından El-Kırâatu Halfe'l-İmâm adlı kitabına alındığını, *Ebû Dâvud, İbnu Mâce, İbnu Huzeyme* ve Hâkim'in, kitaplarına "sahih" vasfıyla aldıklarını, Beyhakî gibi başka birçok muhakkik ulemânın, hadise "sahih" dediklerini kaydeder. Tirmizî, İbnul-Mübârek ve daha pek çok ilim ehli tesbîh namazını rivâyet edip faziletini beyan ettiler" der. Kaynaklarımız, başta İbnu'l-Mübârek olmak üzere, bazılarının ismini kaydederek bu namazı Selef büyüklerinin kıldığını belirtir. Hadis tenkidinde teşeddüdü ağır basan Dârakutnî de şöyle demiştir: وَاَصَحُّ شَيْءٍ فِي فَضَائِلِ سُورِ الْقُرْآنِ قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ وَاَصَحُّ شَيْءٍ فِي فَضْلِ الصَّلاَةِ صَلاَةُ التَّسْبِيحِ "Kur'an sûrelerinin fazileti üzerine gelen rivâyetlerin en sahihi İhlas sûresi hakkında gelendir. Namazın faziletiyle ilgili olarak gelen rivâyetlerin en sahihi de tesbih namazıyla ilgili olan hadistir." Ebû Musa el-Medînî, hadisin sıhhatini göstermek için bir cüz te'lif etmiştir.

2- Teysîr, hadisin Ebû Dâvud veçhini almıştır. Tirmizî'deki vechi şöyle başlar: يَا عَمِّ اَلاَ اَصِلُكَ اَلاَ اَحْبُوكَ اَلاَ اَنْفَعُكَ "Ey amcam, sana yakınlığımın hakkını vermeyeyim mi? Sana ihsanda bulunmayayım mı? Sana faydalı olmayayım mı?.."

3- Namazın bir de *İbnu'l-Mübârek* tarafından yapılan tarifi rivâyet edilmiştir. Bu tarife göre, ilk rekatta Fatiha'dan önce onbeş defa sübhânallâhi velhamdülillâhi ve lâ-ilâhe illallâhu vallâhu ekber diyecek, sonra eûzu-besmele çekip Fatiha'yı, zamm-ı sûreyi, sonra on kere yukarıda kaydedilen tesbihi okuyup rükûya gidecek, rükûda on tesbih okuyup başını kaldıracak, o vaziyette on tesbih daha okuyup secdeye gidecek, secdede on tesbih okuyup başını kaldıracak, on tesbih okuyup ikinci secde yapıp on tesbih okuyacak, böylece dört rekat kılacak, her rekatte yetmiş beş tesbih okuyacak; her rekate onbeş tesbihle başlayacak, sonra Fatiha, sonra on tesbih okuyacak.

4- Tirmizî, bu namazın gece de gündüz de kılınabileceğini, gece kılındığı takdirde her iki rekatte de selam verilmesinin daha iyi olacağını, gündüz kıldığı takdirde dilerse iki rekatte bir, dilerse dört rekati de kıldıktan sonra selam verilebileceğini belirtir. Bir kısım âlimler, bazı karineleri değerlendirerek, bu namazı, güneşin öğlede zevalinden sonra kılmayı efdal bulurlar.

5- *Hanefîler* ve cumhur, merfû olması sebebiyle İbnu Abbâs ve Ebû Râfi rivâyeti üzere tesbih namazı kılmayı benimsemiştir. Ancak Aliyyu'l-Karî, Mirkât'da der ki:

"Ubûdiyet yapan kimse bazan İbnu Abbâs hadisine uyarak, bazan da İbnu'l-Mübârek hadisine uyarak tesbih namazı kılmalı, namazı zevâlden sonra ve öğleden önce kılmalı; namazda bazan Zilzâl, Âdiyât, Feth ve İhlâs sûrelerini; bazan da Elhâküm, Asr, Kâfirûn ve İhlâs surelerini okumalıdır. Yapacağı dua da teşehhüdden sonra selamdan önce olmalı, sonra selam vermeli, dilediği şey için de duada bulunmalıdır." Aliyyu'l-Kârî sözünü şöyle noktalar: "Bu söylediklerimin her biri üzerine sünnet vârid olmuştur."

NAMAZA MÜTEALLİK BAZI HADİSLER

3094 ١– عن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [لاَ يَجْعَلْ أَحَدُكُمْ للشَّيْطَانِ شَيْئاً مِنْ صَلاَتِه، يَرَى أَنَّ حَقّاً عَلَيْهِ أَنْ لاَ يَنْصَرِفَ إلاَّ عَنْ يَمِينِهِ. لَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَثِيراً يَنْصَرِفُ عَنْ يَسَارِهِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

1. (3094)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) buyurdular ki: "Hiçbirinizin, namazından şeytana bir pay kalmamalıdır. Herkes namazdan çıkarken, sağından kalkmanın üzerine bir vecibe olduğunu sanır. Halbuki ben Resulullah'ın çok kere solu üzerinden kalktığını gördüm."[Buhârî, Ezân 159; Müslim, Müsâfirîn 59, (707); Ebû Dâvud, Salât 204, (1042); Nesâî, Sehv 100, (3, 81).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, namazdan ayrılırken illâ da sağdan kalkmak gerekir diye bir inanca saplanılmaması gerektiğine dikkat çekiyor. Hatta böyle bir saplantıyı "namazdan şeytana pay ayırmak" olarak tavsif ediyor. Burada görüldüğü gibi sadece *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh)'dan değil, *Hz. Enes, Amr İbnu Şu'ayb*, dedesinden, Hz. Ali'den gelen rivayetler de Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bazan sağından bazan solundan kalktığını belirtir. Sadece Enes'in rivâyetinde Efendimizin çoğunlukla sağdan kalktığı söylenmiştir.

Âlimler, sağdan da soldan da kalkmanın mübah olduğunu bildikten sonra, sağdan kalkmanın efdâl olduğunu söylerler.

3095 ٢– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَشْرَبُ قَائِماً وَقَاعِداً، وَيُصَلِّي حَافِياً وَمُنْتَعِلاً، وَيَنْصَرِفُ عَنْ يَمِينِهِ، وَعَنْ شِمَالِهِ]. أخرجه النسائي.

2. (3095)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aley-*

hissalâtu vesselâm)'ı ayakta ve otururken su içerken gördüm, yalınayak ve ayakkabalı olduğu halde namaz kılarken gördüm. Namazdan sağı ve solu üzerine ayrılırken de gördüm." [Nesâî, Sehv 100, (3, 82).]

3096 ٣– وعن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما: [أَنَّ رَفْعَ الصَّوْتِ بِالذِّكْرِ حِينَ يَنْصَرِفُ النَّاسُ مِنَ المَكْتُوبَةِ كَانَ عَلَى عَهْدِ رَسولِ اللهِ ﷺ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

3. (3096)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında, farz namazlardan çıkarken insanlar yüksek sesle zikrederlerdi." [Buhârî, Ezan 155; Müslim, Mesâcid 120, (583); Ebû Dâvud, Salât 191, (1002, 1003); Nesâî, Sehv 79, (3, 67).]

AÇIKLAMA:

İbnu Hacer: "Bu hadisten, namazdan sonra seslice zikretmenin caiz olduğu anlaşılmaktadır" der. Namazdan sonra cehrî olarak zikir meselesi münâkaşa edilmiştir. Umumîyetle caiz olmadığına meyledilir. Nevevî der ki: "İmam Şâfiî bu hadise dayanarak, sahâbenin başlangıçta kısa bir müddet, zikrin şeklini ta'lim maksadıyla cehrî olarak zikretmiş olduğuna hükmeder, bunu devamlı yapmadıklarını söyler. Muhtar görüş şudur: Hem imam ve hem de cemaat zikirlerini sessiz yaparlar. Ancak, ta'lim için ihtiyaç duydukları takdirde sesli yapabilirler."

3097 ٤– وعن أبي رمثة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [أَدْرَكَ رَجُلٌ مَعَ النَّبيِّ ﷺ التَّكْبِيرَةَ الأُولَى مِنَ الصَّلاَةِ فَصَلَّى نَبِيُّ اللهِ ﷺ، ثُمَّ سَلَّمَ عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ يَسَارِهِ حَتَّى رَأَيْنَا بَيَاضَ خَدَّيْهِ، ثُمَّ انْفَتَلَ، فَقَامَ الرَّجُلُ الَّذى أَدْرَكَ مَعَهُ التَّكْبِيرَةَ الأُولَى مِنَ الصَّلاَةِ يَشْفَعُ، فَوَثَبَ إلَيْهِ عُمَرُ رَضِىَ اللهُ عَنه فَأَخَذَ بِمَنْكِبِهِ فَهَزَّهُ، ثُمَّ قَالَ: اجْلِسْ إنَّهُ لَمْ يَهْلِكْ أَهْلُ الْكِتَابِ إلاَّ أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ فَصْلٌ بَيْنَ صَلَوَاتِهِمْ فَرَفَعَ النَّبِيُّ ﷺ بَصَرَهُ وَقَالَ: أَصَابَ اللهُ بِكَ يَا ابْنَ الخَطَّابِ]. أخرجه أبو داود.

4. (3097)- *Ebû Rimse* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir adam, namazın ilk tekbirine yetişerek Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte namaz kıldı. Aleyhissalâtu vesselâm önce sağına sonra soluna selam verdi. (Başını öylesine çevirdi ki, gerisinde olduğumuz halde) yanaklarının beyazlığını gördük. Sonra namazdan çıktı. Kendisiyle namazın ilk tekbire yetişen zât hemen kalkıp ilave namaza başladı. Hz. Ömer (radıyallâhu anh) ona doğru fırlayarak adamı omuzlarından yakalayıp sarstı ve:

"Otur! Ehl-i kitabı helâk eden şey, namazları arasına bir fâsıla bırakmamalarından başka bir şey değildir!" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* nazarını çevirip:

"Ey İbnu'l-Hattab, Allah seni (doğruya) isâbet ettirdi" buyurdu." [Ebû Dâvud, Salât 194, (1007).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Deybe,* bu hadisi biraz özetleyerek Teysîr'e almış durumda.

2- Hz.Ömer'in müdahalesi, adamın selam verildikten sonra herhangi bir zikre yer vermeden hemen namaza kalkmasından dolayıdır.

Hadisler, araya fasıla koymadan peş peşe namaz kılınmasını hoş karşılamamıştır. Namaz kıldıktan sonra bir miktar ilerlemek veya gerilemek yani yer değiştirmek bir fâsıla olduğu gibi, konuşmak, zikretmekde bir fâsıladır. Sadedinde olduğumuz hadiste Hz. Ömer ilerlemek veya gerilemek sûretiyle hâsıl edilecek fâsılayı kasdetmemektedir. Zira "otur" demiştir, "ilerle!" veya "geri gel!" dememiştir, zamanla belirlemiştir. Müslim'de *Hz. Muâviye*'den gelen bir rivâyet şöyle: "Cumayı kıldığı zaman, konuşmadıkça veya çıkmadıkça peşinden namaz kılma. Zira Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu bize emretti, konuşmadıkça veya çıkmadıkça namazın peşine namaz kılmamamızı söyledi."

3098 ٥– وعن أبي الشعثاء قال: [كُنَّا قُعُوداً فِي الْمَسْجِدِ مَعَ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ فَأَذَّنَ الْمُؤَذِّنُ، فَقَامَ رَجُلٌ يَمْشِي، فَأَتْبَعَهُ أَبُو هُرَيْرَةَ بَصَرَهُ حَتّى خَرَجَ مِنَ الْمَسْجِدِ، فَقَالَ: أَمَّا هذَا فَقَدْ عَصىٰ أَبَا الْقَاسِمِ ﷺ]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

5. (3098)- *Ebû Şa'sâ* (rahimehullah) anlatıyor: "Biz Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) ile birlikte mescidde oturuyorduk. Müezzin ezan okudu. Bir adam kalkıp yürümeye başladı. *Ebû Hüreyre,* adam mescidden çıkıncaya kadar gözleriyle onu takip etti ve:

"Şu adam Ebû'l-Kâsım *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a âsi oldu!" buyurdu." [Müslim, Mesâcid 258, (655); Ebû Dâvud, Salât 43, (536); Tirmizî, Salât 150, (204); Nesâî, Ezân 40, (2, 29).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, ezan okunurken mâzeretsiz olarak mescidden çıkmanın mekruh olduğuna delildir.

2- Bazı âlimler derler ki: İsyan, haram olan fiilin işlenmesi halinde hâsıl olur. Halbuki burada namaz henüz farz değilken adam çıkmış durumda; yani namaz ikâmetten sonra farz olur. Dolayısıyle bu davranışın "isyan"la ifade edilmesi vakâya mutabık düşmüyor. Ancak bazan ezân kelimesiyle ikâmet de kasdedilir. Bir de o sıralarda, ikâmet ezânın hemen peşinden okunduğu için böyle hükmetmek uygundur.

3- *Ebû Hüreyre*'ye âit olan bu söz hükmen merfû addedilmiştir. Çünkü, dini ilgilendiren değerlendirme şahsî içtihadla yapılamaz, hiçbir sahâbenin buna yetkisi yoktur. Öyle ise bu çeşit sahâbe sözü, Resulullah'tan öğrenilen bilgiye mebnidir.

3099 ٦– وعن سماك بن حرب قال: [قُلْتُ لجَابِرِ بنِ سَمُرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَكُنْتَ تُجَالِسُ رَسُولَ اللهِ ﷺ؟ قال: نَعَمْ كَثِيراً، كَانَ لاَ يَقُومُ مِنْ مُصَلاَّهُ الَّذِي يُصَلِّي فِيهِ الصُّبْحَ حَتّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ، وَكَانُوا، يَتَحَدَّثُونَ في أَمْرِ الجَاهِلِيَّةِ فَيَضْحَكُونَ وَيَتَبَسَّمُ رَسُولُ اللهِ ﷺ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

6. (3099)- *Simâk İbnu Harb* anlatıyor: "Câbir İbnu Semüre (radıyallâhu anh)'ye dedim ki:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la beraber oturdun mu?"

"Evet dedi, hemde çok. Sabah namazı kılınca, namaz kıldığı yerden güneş doğuncaya kadar kalkmazdı. Bu esnada (cemaat) birbirlerine cahiliye devri ile ilgili şeyler anlatırlar ve gülerlerdi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da tebessüm buyururlardı." [Müslim, Mesâcid 286, (670); Ebû Dâvud, Salât 301, (1294); Tirmizî, Salât 412, (585); Nesâî, Sehv 99, (3, 80).]

AÇIKLAMA:

Muhtelif sahâbe tarafından rivayet edildiği üzere *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* sabah namazlarından sonra mescidde kalarak, bağdaş kurup oturur ve ashâbı ile sohbet ederlerdi. Bir rivâyette bu halin güneş iyice doğuncaya kadar devam ettiği belirtilir. Bu esnada rüyalar anlatılıp tâbir edildiği, eyyâmu'l-Arap denen cahiliye devri hâdiseleri (tarih) tezekkür edildiği, israiliyât vs. başka şeylerin anlatıldığı rivâyetlerde açıktır. Yani ibâdet ve zikir meclisi belli bir müddette kültür halkasına dönüşmektedir.

Bu hadisenin dikkat çekmemiz gereken bir yönü, devamlı oluşudur. Yani yılın herhangi bir mevsimine veya ayına veya haftanın herhangi bir

gününe mahsus olmayıp her gün yapılmaktadır. Resulullah'ın muttarıd olan günlük meşguliyetlerinden bir bölümünü teşkil etmektedir. Resulullah'ın, bu tatbikatı bir kere terkettiği açık olarak belirtilmiştir: İlâ hadisesi vaki olunca... Yani hanımlarıyla bir ay ayrı yaşamaya karar verdiği gün namazı kılar kılmaz Meşrübe denen hususi odasına çekilmiş ve bu davranışı fevkâlede şaşırtıcı olmuş, başta Hz. Ömer olmak üzere bütün Ashab (radıyallâhu anhüm) mühim bir hadise var telâşına kapılmıştır. Gerçekten de hayat-ı Nebi'de bir kısım vahyin gelmesine de sebep olan mühim bir hadise vukua gelmiştir: Fahr-ı Kâinât, zevcelerinden bir ay boyu ayrı kalmaya karar vermiştir ki siyer-i Nebî'de îlâ Hâdisesi diye geçer.

Bazı rivâyetler, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kuşluk vaktine kadar mescitte kaldığını, kuşluk namazını kılarak mescitten ayrıldığını tasrih eder. Hatta bu davranışı ümmete tavsiye buyurmuştur. Bir *Ebû Dâvud* rivâyeti şöyle: مَنْ قَعَدَ فِي مُصَلاَّهُ حِينَ يَنْصَرِفُ مِنْ صَلاَةِ الصُّبْحِ حَتّى يُسَبِّحَ رَكْعَتَي الضّحَى لاَ يَقُولُ الاَّ خَيْراً غُفِرَ لَهُ خَطَايَاهُ وَانْ كَانَتْ اَكْثَرَ مِنْ زَبَدِ الْبَحْرِ "Sabah namazından çıkınca yerinde kalıp, kuşluk namazına kadar bekler ve iki rek'at kuşluk kılmaya kadar hayır olmayan sözlerden sakınırsa, denizin köpüğü kadar çok da olsa (küçük) günahları affedilir."

3100 ٧– وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ : لاَ تَغْلِبَنَّكُمُ الأعْرَابُ عَلَى اسْمِ صَلاَتِكُمْ، فَإنَّ اسْمَهَا فِي كِتَابِ اللّهِ الْعِشَاءُ وإنَّمَا يُعْتِمُ بِحِلاَبِ الإبِلِ].

أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

7. (3100)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bedevîler, sakın namazınızın isminde size galebe çalıp değiştirmesinler. Çünkü onun Kitabullah'taki ismi "işâ" (yatsı)dır. Bedevîler develerini sağarken karanlığa kalırlar da (yatsıya ateme derler)."* [Müslim, Mesâcid 228, (644); Ebû Dâvud, Edeb 86, (4984); Nesâî, Mevâkît 23, (1, 270).]

AÇIKLAMA:

Akşam namazı ile yatsı namazlarının Arapça isimlerinde bir tedahül ve iltibas mevzubahistir: Her ikisine de İşâ denebilmektedir. Bazı rivâyetlerde akşam'a "İşâ-yı evvel", yatsıya da "İşâ-yı âhire" denmiştir. Her ikisi birden işâyeyn (iki işâ) diye de tesmiye edilmiştir.

Ayrıca, Bedevîlerin akşama işâ, yatsıya da ateme dedikleri görülmüştür.

İşte sadedinde olduğumuz hadiste, Aleyhissalâtu vesselâm'ın, bu karışıklıklara meydan verilmemesini irşad buyurduğunu görmekteyiz.

Şunu da belirtelim ki, bazı rivâyetler gösteriyor ki, yatsıyı ifade için işâ yerine ateme kelimesini bazan Resulullah da kullanmıştır. Hz. Ebû Bekr ve İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) gibi bir kısım sahâbî de bu tesmiyenin caiz olduğu kanaatini izhâr etmişlerdir.

Nevevî bu durumu iki ihtimâle bağlar:

1- Yatsıya ateme denmesi de caizdir, bu sebeple Aleyhissalâtu vesselâm ateme'yi kullanmıştır.

2- *İşâ* kelimesini bilmeyen bir muhatabına yatsıyı ifade etmek için, bildiği kelime olan ateme'yi kullanmıştır. Nitekim Resulullah, konuşurken muhatabının anlayacağı kelimeleri kullanmayı tercih ederdi. Hadisin müteakiben kaydedeceğimiz Buhârî'deki vechi, Araplar arasında ateme kelimesinin daha yaygın ve akşama da işâ dediklerini göstermektedir: *"Sakın Bedevîler akşam namazının ismi hususunda size galebe çalmasın!... Onlar akşama işâ derler."*

İşâ, gece karanlığının başlangıcıdır. Daha önce de belirttiğimiz üzere batı ufkundaki gündüzün son izlerinin tamamen kaybolmasıyla başlar. Şu halde, akşama da işâ denmesinin hâsıl edeceği kargaşa açıktır.

İşte *Resulullah* bu kargaşayı önlemek istemiş olmalıdır. Yasak tahrîmî değil, tenzihîdir.

3101 ٨- وعن عبدالله بن مغفل رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ : لاَ تَغْلِبَنَّكُمُ الأَعْرَابُ عَلَى اسْمِ صَلاَتِكُمُ الْمَغْرِبِ. قَالَ: وَتَقُولُ الأَعْرَابُ: هِيَ الْعِشَاءُ]. أخرجه البخاري.

8. (3101)- *Abdullah İbnu Muğaffel* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bedevîler, akşam namazının isminde sakın size galebe çalmasınlar!"* (Resulullah devamla) dedi ki: *"Bedevîler ona (sadece) işâ derler."* [Buhârî, Mevâkît 19.]

AÇIKLAMA:

İbnu Hacer'in açıkladığı üzere, Resulullah'ın buradaki yasaklaması, önceki hadiste açıkladığımız iltibası önlemek maksadıyla, mutlak bir yasaklama değil, Bedevîlerin galebesini yasaklamaktır. Yani Bedevîler akşama sadece işâ derler, yatsıya da ateme. Halbuki Kur'an'da işâ kelimesiyle yatsı kastedilmiştir. Şu halde Bedevîlerin galebesiyle yatsıya ateme, akşama da işâ demek mutlak bir hal alırsa, Kur'an yanlış anlaşılabilir.

Şu halde, *Resulullah*'ın bu irşadından, kelimelerin bir dilde oturmuş, hitabete girmiş ma'nâlarında tağyirat yapılmaması gereği de anlaşılabilir. Şârihler, ateme kelimesinin yatsı, işâ kelimesinin de akşam yerine kullanılmasının örfte bulunması sebebiyle, Efendimizin bu hususta kesin bir yasak koymadığını; ateme kelimesi işâ'nın yerine kesin şekilde ikâme edilmediği müddetçe arada sırada ateme'nin yatsı ma'nâsında kullanılmasının caiz olduğunu belirtirler. Resulullah'ında buna başvurduğunu önceki hadiste açıkladık.

3102 ٩– وعن أبى برزة الأسلمى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَكْرَهُ النَّوْمَ قَبْلَ الْعِشَاءِ وَالْحَدِيثَ بَعْدَهَا]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

9. (3102)- *Ebû Berze el-Eslemî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yatsıdan önce uyumayı, sonra da konuşmayı mekruh addederdi." [Buhârî, Mevâkît 23; Müslim, Mesâcid 237, (647); Ebû Dâvud, Salât 3, (398); Tirmizî, Salât 125.]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın günlük hayat düzenini aksettiren rivâyetlerden biridir: Buna göre Efendimiz, yatsıyı kılmazdan önce yatmayı mekruh addetmiştir, çünkü gece kalkamayıp namazı kaçırma ihtimali vardır. Ayrıca yatsıdan sonra da oturup sohbet etmeyi hoş karşılamamaktadır. Bu da gece ibâdetine yani teheccüde mâni bir durumdur. Halbuki, *Resulullah* gecenin bir bölümünde her gün kalkıp geceyi ihya etmekle, namazla, zikrullahla geçirmektedir.

Resulullah'ın şahsî hayatında yaptığı, ümmetine de sünnettir. Kaldı ki pek çok hadislerinde gece namazını ümmetine tavsiye etmiştir (3002-3015 numaralı hadislerde geçti).

Ancak hemen belirtelim ki, bu söylenen, gâlib durumu ifâde eder. İhtiyaç halinde bazı gecelerde geç vakitlere kadar Efendimizin uyanık kaldığı olmuştur. Buhârî'nin bir rivayetinde kadınlar ve çocuklar uyuyacak kadar *Resulullah*'ın yatsıyı te'hir etmesi de mevzubahisdir. Durum ümmet içinde aynıdır. Ülemâ yatsıyı müteâkip yatmanın bir vecibe olmadığını belirtmiştir. Tirmizî, ilim ehlinin çoğunluğunun yatsı namazından önce uyumayı mekruh addettiğini, bazılarının da bilhassa ramazanda buna ruhsat verdiklerini belirtir. Mekruh olmamanın şartı namazın normal vaktinde kişiyi kaldıracak birinin olması veya o vakitte mutlaka uyanmak kişinin adetleri arasında kesinlik kazanmasıdır. Bu durumda önceden uyumanın bir mahzuru, kerâheti yoktur.

Namazdan sonraki konuşma kerâheti de, konuşmanın matlup, meşrû bir mevzu üzerinde olmaması, durumuyla kayıtlıdır. İlim tahsili, matlub mevzular üzerinde mübâhese maksadıyla yatsıdan sonra uyanık kalmanın mekruh olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca geç yatmanın, *kıyâmu'l-leyl*'e engel olmasının da bu kerâhetin sebepleri arasında yer aldığı belirtilmiştir.

3103 ١٠– وعن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَسْمُرُ مَعَ أَبِي بَكْرٍ فِي الأَمْرِ مِنْ أُمُورِ المُسْلِمِينَ، وَأَنَا مَعَهُمَا]. أخرجه الترمذي.

10. (3103)- *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, *Hz. Ebû Bekr* (radıyallâhu anh) ve yanlarında ben de bulunduğum halde müslümanların meselelerini (konuşmak için) gece geç vakte kadar uyanık kalırlardı." [Tirmizî, Salât 126).]

AÇIKLAMA:

Aynî, yasak olan uyanıklığın hayırsız sohbete, yasak olmayan uyanıklığın ise hayırlı sohbete hamledildiğini söyleyerek önceki hadisle bunu te'vil eder.

3104 ١١– وعن رجل من خزاعة من أصحاب رسُول الله ﷺ أنّه قال: [لَيْتَنِي صَلَّيْتُ فَاسْتَرَحْتُ فَكَأَنَّهُمْ عَابُوا ذٰلِكَ عَلَيْهِ، فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: أَقِمِ الصَّلَاةَ يَا بِلَالُ، وَأَرِحْنَا بِهَا].

11. (3104)- *Ashâb*'tan Huzâ'alı birinin rivâyet ettiğine göre, bir gün: "Keşke (yatsı) namazımı kılıp da istirahat etseydim" diye temennîde bulunmuştu. Kendisini bu sözü sebebiyle ayıpladılar. Onlara şu cevabı verdi:

"Ben *Resulullah*'ın şöyle söylediğini işittim: "Ey Bilâl, ikâmet oku da bizi rahatlat!"

3105 ١٢– وفي رواية لعليّ: [أُصَلِّي فَأَسْتَرِيحُ قَالَ: فَأُنْكِرَ ذٰلِكَ عَلَيْهِ، فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: قُمْ يَا بِلَالُ فَأَرِحْنَا بِهَا: يَعْنِي الصَّلَاةَ]. أخرجه أبو داود.

ومعنى «أَرِحْنَا بِهَا»: يعنى نستريح بأدائها عن شغل القلب بها.

12. (3105)- *Hz. Ali*'ye âit bir başka rivâyette, Hz. Ali: "Namazımı kılar istirahat ederim" demişti. Kendisini ayıpladılar. O da şu cevabı verdi:

"Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim. Şöyle demişti:

"Ey Bilâl kalk, bizi namazla istirahate kavuştur."[Ebû Dâvud, Edeb 86, (4985, 4986).]

AÇIKLAMA:

Burada *namazı* kılıp istirahat bulmak tâbirinde iki ma'nâ anlaşılmıştır:

1- Namaz kılınca ibadet, zikir, tesbih gibi kalbin hoşuna giden şeylerde meşguliyet insanı dinlendirdiği için Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. Bilâl'e "Bizi namazla meşgul etmek sûretiyle bizi dinlerdir" ma'nâsında, "Bizi namazla istirahete kavuştur" buyurmuştur. Resulullah, ibâdet ve zikir dışındaki dünyevî meşguliyetleri bir fazlalık, bir yorgunluk addediyordu. Namazdaki münâcaat sebebiyle dinleniyordu. Nitekim وَجُعِلَتْ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلاَة "Gözümün nuru namazda kılındı" buyurmuştur.

2- Bir de şu ma'nâ üzerinde durulmuştur: Namaz borcundan kurtulmak suretiyle rahatlamak.. Zira namaz vakti girip kişiye farz olduktan sonra, Rabbine karşı borçlu olma duygusu, mü'mini huzursuz eder; borcunu bir an önce edâ etmek bu sıkıntıdan kurtulmak demektir.

3106 ١٣ – وعن عثمان بن أبى العاص رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ: إنَّ الشَّيْطَانَ قَدْ حَالَ بَيْنِي وَبَيْنَ صَلاَتِي وَبَيْنَ قِرَاءَتِي يُلَبِّسُهَا عَلَيَّ، فقَالَ ﷺ: ذَاكَ شَيْطَانٌ يُقَالُ لَهُ خَنْزَبُ، فإذَا أحْسَسْتَهُ فَتَعَوَّذْ بِاللّٰهِ تَعَالى مِنْهُ وَاتْفِلْ عَنْ يَسَارِكَ ثَلاَثاً قال: فَفَعَلْتُ ذلِكَ فَأذْهَبَهُ اللّٰهُ تَعَالى عَنِّي]. أخرجه مسلم.

13. (3106)- *Osman İbnu Ebi'l-Âs* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü dedim, şeytan benimle namazımın ve kırâatimin arasına girip kıraatimi iltibas etmeme sebep oluyor, (ne yapayım?)"

Aleyhissalâtu vesselâm bana şu cevabı verdi: *"Bu Hınzeb denen bir şeytandır. Bunun geldiğini hissettin mi ondan Allah'a sığın. Sol tarafına üç kere tükür!"*

(Osman İbnu Ebî'l-Âs) de ki: "Ben bunu yaptım, Allah Teâlâ Hazretleri onu benden giderdi." [Müslim, Selâm 68, (2203).]

AÇIKLAMA:

Hınzeb kelimesi *Hanzeb,* Hunzeb şekillerinde de okunmuştur. Şeytanın namazdaki vesvesesi, kaç rek'at kıldığı neleri okuyup okumadığı hu-

susunda sebep olduğu yanılmalar, tereddütlerdir. Bu durumlar kalbin huzurunu, huşûsunu bozar. Şu halde bu çeşit vesveselerde çare olarak Allah'a sığınılacaktır.

ORUÇ BÖLÜMÜ

(Bu bölümde üç bâb var)

BİRİNCİ BÂB

ORUCUN VE RAMAZAN AYININ FAZİLETİ

İKİNCİ BÂB

ORUCUN FARZLARI, SÜNNETLERİ VE AHKÂMI

FASIL

ORUCUN RÜKÜNLERİ

NİYYET

NAFİLE ORUCUN NİYYETİ

ORUCU BOZAN ŞEYLERDEN KAÇINMAK

ORUÇLUNUN ÖPMESİ VE MÜBÂŞERETİ

UNUTARAK ORUCU BOZMA

ORUCUN ZAMANI

AŞÛRA ORUCU

RECEB ORUCU

ŞABAN ORUCU

ŞEVVALDEN ALTI GÜN

ZİLHİCCEDEN ON GÜN ORUCU

HAFTANIN GÜNLERİ

EYYÂMÜ'L-BÎZ

ORUCUN HARAM OLDUĞU GÜNLER

ORUCUN SÜNNETLERİ

İFTAR VAKTİ

İFTARDA TÂCİL

ÜÇÜNCÜ BÂB

ORUCU AÇMANIN MÜBAH OLMA ŞARTLARI

ORUCU YEMEYİ GEREKTİREN ŞEYLER

KEFÂRET

BİRİNCİ BÂB

ORUCUN VE RAMAZAN AYININ FAZİLETİ

GUFRANLA TÜLLENEN AY

Hiç dinmeyen bir neş'e, hiç bitmeyen bir zevk, hiç eksilmeyen bir aşkla, tütüp giden bir ay varsa o da Ramazandır. Bir sene içinde geçen bütün nazlı mevsimlerin, ayların özünü, ruhunu, gerçek ma'nâsını ve onlardan süzülmüş, toplanmış üsareleri en tatlı bir şive ile sunan Ramazan günleri, Ramazan geceleri; her lahza, gönülleri ayrı bir haz ve ayrı bir tatlılıkla sarar, şefkatle onları kucaklar, muhabbetle okşar ve yaşama zevkiyle coşturur.

Ramazan günleri, dünyanın her yanında husûsiyle müslüman ülkelerde ve müslümanlar arasında ve hele bizim dünyamızda bütün alâkalara merkez, bütün ruhani zevklere meydan, bütün heyecanlara sahne, bütün terakkîlere nurdan bir helezon ve bütün insânî hususiyetlerin inkişâfına açık bir fırsat, bir ganimet alanıdır.

Geceleri ayrı bir duygu, gündüzleri ayrı bir aydınlıkla tulû eden Ramazan günleri, gönüllere ayrı bir ruh çalar geçer.. ve toplumun birbirinden kopmuş parçalarını biraraya getirir, bütünleştirir, bütün inzivâzedelere cemaat yolunu açar ve onların gurbetlerini izâle eder.. herkese değişik buudda bir his ve fikir ziyafeti verir ve herkesi bir kere daha hayata uyarır.

Ramazan, minarelerin başındaki mahyâlardan camilerin derûnundaki âvizelere, mescitlere uzanan yolların sağındaki, solundaki kandillerinden evlerimizin içindeki lambalara, müminlerin yüzlerindeki duruluktan, gönüllerindeki aydınlığa kadar her yerde ışıkla tüllenir. Hele, dinin yeniden gençliğe erdiği günümüzde o, seher yellerine açık sahurları ve gizli lütufların tecellileriyle tüten iftarlarıyla öyle farklı bir hava, farklı bir ziya ve farklı bir şive ile gelip gönülleri okşar ki, olsa olsa ancak, aş-

kın vuslat ümidiyle kanatlanması bu kadar cezbedici, bu kadar imrendirici olabilir. Sanki Ramazan ayına kadar ruhun sonsuzluk iştiyaki ile insan arasında bir perde varmış da oruçla o perde aralanıyor gibi olur.. ve o âna kadar kalbin bir köşesinde sessiz sessiz uyuyan aşk u şevk birdenbire canlanır, kabarır, köpürür, bütün benliği sarar ve önüne geçilmez bir vuslat arzusuna inkılâb eder. Bu mukaddes arzuyu gerçekleştirme yolunda, üfül üfül bâd-ı tecellilerin estiği seherler kollanır, insanlar için hep ötelere açık birer menfez gibi müşahid bekleyen namaz vakitleri olabildiğince değerlendirilir.. ruhlara revh u reyhân teravihlerle gönüller coşturulur.. ve duygulara kâse kâse İlâhî nefahât içirilir.. derken, herkes derecesine göre adeta uhrevîleşir, ledünnîleşir ve birer melek halini alır.

Ramazan, Kur'ân ayı olması itibariyle bütün bir sene Kur'ân'dan uzak kalmış olanlar bile ciddi bir susamışlık içinde, kendilerini o nûrefşân iklimde bulur.. ve Kur'an'ın sağnak sağnak onların başlarına boşalttığı ruh, ma'nâ, esrar ve eltafla benliklerinin kurumaya yüz tutmuş bütün vadilerini sular.. bir baştan bir başa gönül dünyalarını tıpkı bir çiçek bahçesi haline getirir ve onları varolma zevkiyle coşturur. Onlar, Kur'ân'da bütün varlığı duyar ve dinler; duygu ve düşünceleriyle kanatlanır.. Kur'an'da bütün hilkatin soluklandığını hisseder, ürperir.. yer yer ra'şelerle kendilerinden geçer; zaman zaman da gözyaşlarıyla nefes alır, gözyaşlarıyla boşalır, aradan perdelerin kalktığını duyar, Allah'a yakınlardan daha yakın olduklarını hisseder ve kendilerini âdeta bir zevk zemzemesi içinde bulurlar.

Kur'an'ın ledünnî muhtevasını ancak, onda bütün varlığın sesini duyabilenler ve onun derinliklerinde insan ruhuna ait korku ve ümit, tasa ve sevinç, keder ve neş'e mûsikîsini birden dinleyebilenler anlar. O'nu sanki kendine inmiş gibi dinleyebilen zaman-üstü ruhlar, O'nda cennet meyvelerinin lezzetini, Firdevs bahçelerinin renk ve güzelliğini, Reyyan yamaçlarının çağlayan ve manzaralarını müşahede eder ve onunla gürül gürül hâle gelirler. Kur'ân'ı, Ramazan'ın şeffaflaştırıcılığı ve kalbin kadirşinas ölçüleriyle ele alıp onun derinliklerine yelken açabilen saf gönüller, her lâhza ayrı bir uhrevî kıymete ulaştıklarını hisseder ve her an "bekâ"nın ayrı bir buuduyla tanışırlar. Bu insanların düşünce ve hayatlarında "metafizik", "fizik"i tamamlar, ma'nâ da, maddenin gerçek muhteva ve değeri olur ve herşey perde arkası kıymetleriyle ortaya çıkar. Ve yine bu insanların çehrelerinde sanki, îlâhî isim ve sıfatların engin dairesine açık bulunmadan mülhem, gizli bir seziş, derin ve farklı bir anlayış ve Kur'ân'la inlemiş günlerin uhrevîliklerinden kalma bir olgunluk,

bir doygunluk, bir safvet, bir içtenlik ve imanın altın zevkleriyle beslenmiş bir letafet, bir câzibe ve bir mürüvvet çağlıyor gibi bir büyü hissedilir. Onlar, hiçbir şey konuşmasa, hiçbir şey anlatmasalar bile, o anlamlı tavırlarından, edâlarından, endamlarından, bakışlarından, duruşlarından bu ma'nâlar her zaman taşar gelir, gelir ve her tarafta yankılanırlar.

Kur'ân kanatlı ve Kur'ân buudlu Ramazan-ı şerif kadar gecesi ayrı nurâniliğe ve gündüzü de ayrı aydınlıklara açık bir başka ay yoktur. İnsan, her yeni Ramazan'la bir kere daha, hem de bütün tazeliğiyle Kur'ân'ı ve O'nun gökler ötesi kaynağını, tüllenen İlâhî ma'rifeti ve O'nun kevn ü mekânlara dağılmış işaretlerini, Allah aşkını ve O'nun inanmış simalardaki pırıl pırıl izlerini görür, duyar ve sezer. Evet, Ramazan'da Kur'ân bütün bir kaderin yonttuğu bu pırıl pırıl yüzlerin ve bütün bir ma'nânın iç derinliğini gösteren bu ışıl ışıl gözlerin hepsinde ayrı bir uhrevîlikle parıldar.. kadın-erkek, yaşlı-genç, zengin-fakîr, âlim-câhil, aristokrat-halk hemen herkes bu mübarek zaman diliminde hayat ve yaşayış basamakları itibariyle ramazanlanır ve Ramazan'la gelen ma'nâları soluklar...

Evet, herkes isti'dadına göre ve kabiliyetinin elverdiği ölçüde onunla değişik bir buudda, çeşitli münasebetsizliklerden, insanı başaşağı götüren rezîlelerden ve bütün manevî kirlerden arınır, nurlanır.. ve cennetlere ehil hale gelir. Ramazan ayı, yümün ve bereketiyle o kadar zengindir ki, gölgesine sığınan hemen herkes O'nun servet ve gınasından istifâde eder ve uhrevî sultanlıklara erebilir: Gençler-ihtiyarlar, sağlam mü'minler –ârızalılar, zekiler-ahmaklar, akıllılar-deliler, eşyanın perde arkasına kapalı olanlar-açık bulunanlar, bir işe yarayanlar-yaramayanlar, havadan nem kapanlar-yağmurun altında bile ıslanmayanlar, hâkim olmak için yaratılmış bulunanlar-mahkûm olarak dünyaya gönderilenler, binbir gâile içinde dahi dimdik ayakta durmasını bilenler-en küçük sarsıntıya mukavemet edemeyerek devrilip gidenler, hayatlarını karamsarlık içinde ve inleyerek geçirenler-cehennemlerin içinde bile ümit şakıyanlar, ömürlerini başkalarına dayanarak sürdüren dermansızlar-en onulmaz dertlerle kıvranırken dahi neş'eyle gürleyen iradeler, yaşayışlarını yeme, içme ve uyumaya göre programlamış tenperverler-yemeyi, içmeyi ve uyumayı aşmış gerçek insanlar.. Evet, bütün bu birbirinden ayrı, birbirinden farklı sınıflar, değişik ölçülerde de olsa, O'nun aydınlık ikliminde mutlaka başkalaşır, farklılaşır ve halinin müsaadesi nisbetinde bir yerlere ulaşırlar.

Ramazan'ın güzellik ve nuraniyeti ve o nuraniyete açık gözlere akseden varlığın ma'nâ dolu ihtişamı, bu birbirinden ayrı ve farklı gruplar üzerine saldığı sır dalga boyundaki bir kısım tayflar sayesinde, o, ken-

dine has tadı, havası, ruhu ve ma'nâsıyla gönüllere öyle bir siner ki, en inatçı kafalar bile mukavemet edemez ve ona teslim olurlar.

Ramazanda, herşeyi kendi sırlarıyla bürüyen geceler o kadar mûnis ve tatlı, insanın duygu ve düşüncelerini ayrı bir halâvetle kucaklayan gündüzler o kadar sıcak ve yumuşak, inanmış sîmalar o kadar hisli ve derin, Allah'a davet eden sesler o kadar şefkatli ve bunların hepsinin ifâde ettiği ma'nâlar o kadar duygulandırıcıdır ki, bu gufrân ayına sînelerini açabilenler muvakkaten dahi olsa, tasalardan, kederlerden birbir sıyrılıp cennet mutluluğunu duyabilirler.[29]

UMUMÎ AÇIKLAMA

Oruc'un Kur'ânî karşılığı savm ve sıyâm'dır. Lügat olarak masdar olup (yemek, içmek, konuşmak, yürümek gibi şeylerden) kendini tutmak ma'nâsına gelir. Şer'î bir ıstılâh olarak, husûsi bir zamanda hususî şeylerden, hususi şartlarla hususi bir tutmak diye târif edilmiştir. Râğıb *el-İsfehânî:* "Savm, aslında fiilden kendini tutmaktır, bu sebeple yürümekten kaçınan ata sâim (oruçlu) denmiştir" der. Şerîatte ise, mükellef kimsenin, şafağın sökme ânından (fecr) güneşin, batma ânına kadar, niyete mukarin olarak yemekten ve içmekten vazgeçip, meni getirmek ve kusmaktan imtina etmesine savm denmiştir.

Oruç, *Hüseyin Kâzım Kadrî*'nin açıklamasına göre Âzerî lehçesi'nden bize geçmiştir ve Farsça rûze kelimesinden bozmadır.

Dinimiz, orucu İslâm'ın ana rükünlerinen biri yapmıştır. Bedenle yerine getirilen bir ibadettir. Kur'ân-ı Kerîm, eski milletlere de orucun farz edildiğini bildirir: *"Ey îman edenler oruç sizden öncekilere farz edildiği gibi... size de farz edildi."* Âyette işaret edilen *"sizden öncekiler"*den maksad sadece yahudi ve hrıstiyanlar değildir. Belki Hz. Âdem'den beri yeryüzüne gelen bütün insanlar kastedilmektedir, zira dinler tarihi, hemen hemen bütün dinlerde bir nevi orucun varlığını ortaya çıkarmıştır.

★ Resulullah orucun bedene sıhhat, eve bereket getireceğini haber verir: صوموا تصحّوا *"Oruç tutun, sıhhat bulun."*

★ Birçok hadiste, orucun insanda ruhî terbiye vasıtası olan, en mühim erdemlerden "sabr"a alıştıracağı belirtilir. Bir hadis şöyle: الصّيام نصف الصّبر *"Oruç sabrın yarısıdır."*

★ Oruç günahlara karşı bir perde, bir siperdir:

4– M. Fethullah Gülen, Günler Baharı Soluklarken, s. 41-45.

الصّيام جنّة وهو حصن من حصون المؤمن *"Oruç bir perdedir, mü'minin sığınacağı kalelerden bir kaledir..."*

★ Oruç cehenneme karşı da bir perdedir: الصّيام جنّة وحصن حصين من النّار *"Oruç ateşe karşı bir perde, müstahkem bir kaledir."* الصّيام جنّة مالم يخرقها بالكذب او غيبة "Oruç ateşe karşı (sağlam) bir perdedir, yeter ki yalanya, gıybetle kişi onu yırtmamış olsun."

★ Oruç en makbul, en sevaplı bir ibâdettir نوم الصّائم عبادة وصمته تسبيح وعمله مضاعف ودعاءه مستجاب وذنبه مغفور *"Oruçlunun uykusu ibâdettir, susması tesbihtir, amelleri misliyle kabul edilir, duası makbuldür, günahı affedilir."* الصّيام لا رياء فيه قال الله تعالى هو لى وانا اجزى به *"Oruçta riya yoktur. Allah Teâlâ Hazretleri buyurur ki: "Oruç benim içindir, onun mükâfaatını ben vereceğim, oruçlu yiyecek ve içeceğini benim için bıraktı."* انّ الصّائم اذا اكل عنده لم تزل تصلّى عليه الملائكة حتّى يفرغ من طعامه *"Oruçlunun yanında birisi yemek yiyince melekler ona rahmet okurlar, bu hal, öbürü yemesini bitirinceye kadar devam eder."*

3107 ١– عن أبى هريرة رضى الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: كُلُّ عَمَلِ ابْنِ آدَمَ يُضَاعَفُ، الحسنةُ بعشرِ أمْثَالِهَا إلى سبعمائة ضعفٍ. قال الله تعالى: إلاَّ الصَّوْمَ فإنَّهُ لِي وأنَا أجْزِى بِهِ يَدَعُ شَهوتَهُ وطعامَهُ من أجْلِي: للصَّائِمِ فَرْحتَانِ، فَرْحَةٌ عِنْدَ فِطْرِهِ، وفَرْحَةٌ عِنْدَ لقاءِ رَبِّهِ، ولَخُلُوفُ فَمِ الصَّائِمِ أطْيَبُ عِنْدَ الله مِنْ رِيحِ المِسْكِ].

1. (3107)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Âdemoğlunun her ameli katlanır. (Zira Cenâb-ı Hakk'ın bu husustaki sünneti şudur): "Hayır ameller en az on misliyle yazılır, bu yediyüz misline kadar çıkar. Allah Teâlâ Hazretleri (bir hadis-i kudside) şöyle buyurmuştur: "Oruç bu kaideden hariçtir. Çünkü o sırf benim içindir, ben de onu (dilediğim gibi) mükâfaatlandıracağım. Kulum benim için şehvetini, yiyeceğini terketti."*

"Oruçlu için iki sevinç vardır: Biri, orucu açtığı zamanki sevincidir, diğeri de Rabbine kavuştuğu zamanki sevincidir. Oruçlunun ağzından çıkan koku (halûf), Allah indinde misk kokusundan daha hoştur."

3108 ٢– وفي رواية: [الصِّيَامُ جُنَّةٌ، فإذَا كَانَ يَوْمُ صَوْمِ أحَدِكُمْ فَلاَ يَرفُثْ، وَلاَ

يَصْخَبْ، فَإنْ شَاتَمَهُ أحَدٌ، أوْقَاتَلَهُ فَلْيَقُلْ إنِّي صَائِمٌ. إنِّي صَائِمٌ]. أخرجه الستة.

وقـوله «الصَّوْمُ لِي»: أي لم يشاركني فيه أحد، ولا عبـد به غيري، فإن سائر العبادات قد عبـدت بها الكفار آلهتـها، فأنا حينئذ أجزي به على قدر اختصـاصه بي، وأنا أتولى الجزاء عليه بنفسي، ولا أكله إلى أحد غيري.

«وَالخُلُوفُ» بضم الخاء: تغير ريح فم الصائم من ترك الأكل والشرب.

«وَالرَّفَثُ»: مخاطبة الرجل المرأة بما يريده منها، وقيل: هو التصريح بذكر الجماع، وهو الحرام في الحج على المحرم، وأما الرّفث في الكلام إذا لم يكن مع امرأة فلا يحرم لكن يستحب تركه.

«وَالصَّخَبُ»: الضجة والجلبة.

2. (3108)- Bir rivâyette de şöyle buyrulmuştur: *"Oruç perdedir. Biriniz birgün oruç tutacak olursa kötü söz sarfetmesin, bağırıp çağırmasın. Birisi kendisine yakışıksız laf edecek veya kavga edecek olursa "ben oruçluyum!" desin (ve ona bulaşmasın)."* [Buhârî, Savm 2, 9, Libas 78; Müslim, Sıyâm 164, (1151); Muvatta, Sıyâm 58, (1, 310); Ebû Dâvud, Sâvm 25, (2363); Tirmizî, Savm 55, (764); Nesâî, Sıyâm 41, (2,160-161); İbnu Mâce, Sıyam 1, (1638), Edeb 58, (3823).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, gösterilen kaynaklarda, gerek temas edilen meselelerin miktarı ve gerekse bu meselelerin tertibi yönünden farklı şekillerde gelmiştir. Buhârî'nin 9. bâbtaki rivâyeti Teysîr'in rivayetiyle daha fazla uygunluk arzeder.

2- Cenâb-ı Hakk'ın her bir hayır ameli en az on misliyle kabul etmesine dair sünneti Kur'ân-ı Kerim'le sabittir مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ اَمْثَالِهَا **"Kim bir hayır yaparsa ona on katı (sevap) verilir..."** (En'am 160). *Resulullah* bu âyete atıf yapmış olmalıdır.

Hadisin devamında bunun, yediyüz katına kadar çıkacağı belirtilmiştir. Bu rakam da Kur'an'da gelmiştir, ancak bu,"Allah'ın dilemesi" şartına bağlanmıştır:

مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ اَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ

"Mallarını Allah yolunda sarfedenlerin durumu, her başağında yüz tane olmak üzere yedi başak veren tanenin durumu gibidir. Allah dilediğine kat kat verir, Allah'ın lütfu geniştir..." (Bakara 261).

Hadis, orucun Allah nezdindeki hayır amelleri on misli ile yediyüz misli arasında değişen katlarıyla kabul etme sünnetine girmediğini, yani yediyüz mislinden daha fazla katlarıyla kabul edilecek bir amel olduğunu belirtiyor. Kadr sûresinde bu ziyadeye de temas edildiğini söyleyebiliriz: **"...Kadir gecesi bin aydan hayırlıdır.."** (Kadr 3).

Burada yapılan bir hayrın Allah tarafından otuzbin katıyla da kabul edileceğinin Kur'ânî bir delili mevcuttur. Hadiste Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Cenâb-ı Hakk'ın oruçlu hakkında, *"Oruç bu kaideden hariçtir... Ben onu dilediğim gibi mükâfaatlandıracağım.."* dediğini belirttiğine göre, kulun ihlâsı nisbetinde orucu sebebiyle otuzbin mislinden fazla bir mükâfaata bile mazhar olabileceği söylenebilir. İlâhî rahmetten bu umulabilir.

3- Orucun *"perde"* olmasına gelince: Bazı rivâyetlerde جُنَّةٌ مِنَ النَّارِ *"ateşe karşı perdedir"* şeklinde daha sarîh gelmiştir. Bazı rivâyetlerde ise: اَلصِّيَامُ جُنَّةٌ كَجُنَّةِ اَحَدِكُمْ مِنَ الْقِتَالِ *"Oruç, birinizin savaştaki zırhınız gibi ateşe karşı zırhınızdır"* veya جُنَّةٌ وَحِصْنٌ حَصِينٌ مِنَ النَّارِ *"Oruç, ateşe karşı kalkandır ve müstahkem bir kaledir."* Bazı rivâyetlerde اَلصِّيَامُ جُنَّةٌ مَالَمْ يَخْرِقْهَا بِالْغِيبَةِ *"Oruç, gıybetle yırtmadığı müddetçe, kişiye bir kalkan bir sığınaktır"* buyrulmuştur.

Hadislerin bazılarında orucun, sahibi için ateşe karşı bir sığınak, (bir perde, bir zırhlı, bir kalkan) olduğu tasrih edilmiş ise de bir kısmında mutlak gelmiştir. Şârihler bu ıtlaktan, başka yorumlara da ulaşmışlardır. *İbnu'l-Esîr,* en-Nihâye'de, orucun sahibini ezâ veren şehvetlerden koruduğunu belirterek, oruç tutan kimsede, nefsi kötülüklere sevkeden şehvetlerin kırılacağına dikkat çeker.

Kurtubî'ye göre oruç birkaç açıdan örtüdür:

★ Orucun ateşe örtü olması, meşruluğu yönüyledir. Öyle ise oruçluya, orucunu ifsad eden ve sevabını azaltan şeylerden koruması gerekir. Bu hususa, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şu sözü işaret eder: "Biriniz bir gün oruç tutacak olursa kötü söz sarfetmesin, bağırıp çağırmasın..."

★ Orucun (hâsıl ettiği) faide yönüyle de ona örtü denmesi murad edilmiş olabilir, bu da sahihtir. Çünkü oruç, nefsin şehvetlerini zayıflatır. Buna Aleyhissâlatu vesselâm'ın şu sözü işaret eder: "... Kulum benim için şehvetini... terketti."

★ Hâsıl olan sevap ve hasenatın katlanması sebebiyle de orucun örtü olması murad edilmiş olabilir, bu da sahihtir.

Kadı İyâz, el-İkmâl'de: "Bunun ma'nâsı şudur: "Oruç, günahlara karşı perdedir veya ateşe karşı perdedir veya bunların hepsine karşı perdedir" der.

Nevevî, hepsine karşı perde olmasında cezmeder.

İbnu'l-Arabî der ki: "Oruç, ateşe karşı perdedir, çünkü o, şehvetlerden kişinin kendisni tutmasıdır, ateş ise şehvetlerle kuşatılmıştır. Hâsılı, kişi dünyada şehvetlerden kendini tutarsa, bu onun için âhirette ateşe karşı bir perde olur."

Şunu da belirtelim ki: Ebû Ubeyde'den gelen bir rivâyette, gıybetin oruca zarar vereceği belirtilmiştir. Hz. Âişe'den gelen bir rivâyette ise gıybetin orucu bozacağı ifâde edilmiştir. İmam Evzâî bu hadisi esas alarak gıybetle orucun bozulacağına, o gün tutulan orucun kaza edilmesinin gerektiğine hükmetmiştir. Zâhirî fakihlerden *İbnu Hazm* daha da ileri giderek oruçlu olduğunu bilerek fiilî veya kavlî herhangi bir günaha âmden tevessül eden oruçlunun orucunun bozulacağına hükmetmiştir. *İbnu Hazm'*ı bu hükme sevkeden hususun, hadiste gelen فَلاَ يَرْفُثْ وَلاَ يَجْهَلْ "Kötü söz sarfetmesin, (bağırıp çağırmak gibi) cahillik yapmasın" emrinin mutlak olmasıdır. Bir başka hadiste gelmiş olan مَنْ لَمْ يَدَعْ قَوْلَ الـــــزُّورِ وَالْعَمَلَ بِهِ فَلَيْسَ لِلّٰهِ حَاجَةٌ في اَنْ يَدَعَ طَعَامَهُ وَشَرَابَهُ "Kim yalan söylemeyi, yalanla iş yapmayı bırakmazsa, Allah'ın onun yemesini içmesini terketmesine ihtiyacı yoktur" ifâdesi de İbnu Hazm'a delil olmuştur.

Bu meselede cumhur, nehyi tahrîme hamletmiş olmakla birlikte, orucun bozulması meselesinde farklı düşünmüştür. Evet cumhura göre, orucun bozulması üç sebepten biri ile meydana gelir: Yemek, içmek ve cima.

İbnu Abdilberr, orucun diğer ibâdetlere üstünlüğünü beyan sadedinde şöyle der: "Onun faziletini anlamada, ateşe karşı örtü olması sana kâfidir."

Nesâî'nin sahih bir senedle Ebû Ümâme'den kaydına göre:

"Ey Allah'ın Resûlü! dedim, senden alacağım müstesna bir amel emret!" Bana:

"Sana orucu tavsiye ederim, çünkü onun emsâli yoktur!" buyurdu." Cumhûr'un nezdinde meşhur olan, başka delile binaen namazın tercihidir.

4- Oruçlunun ağız kokusunun, Allah'a misk kokusundan daha hoş gelmesi ifadesi de üzerinde durmaya değer. Halûf, oruç sebebiyle oruçlunun ağzından çıkan kokuya denmiştir.Allah nezdinde kokunun iyiliği kötülüğü mevzubahis olamıyacağına göre, bu ifade ne demektir? İhtilaf edilmiş, farklı izahlar ileri sürülmüştür. Bazıları şöyle:

★ Bu bir mecazdır, güzel kokuların bize yakınlığını ifade için böyle bir mecaza başvurulması âdet olmuştur. Orucun Allah'a yakınlığını ifade için, bundan bir istiâre yapılmıştır. Öyleyse ma'nâ şöyledir: "Oruç Allah nezdinde, misk'in sizin nezdinizdeki iyiliğinden daha iyidir" veya "misk' in size yakınlığından daha çok oruç Allah'a yakındır."

★ Bu ifâdeden maksad, bu melekler hakkındadır, yani onlar, oruçlunun ağır kokusundan, sizin misk kokusundan hoşlandığınızdan daha çok hoşlanırlar.

★ Misk ve halûf'un Allah nezdindeki hükmü, sizin nezdinizdeki hükümlerinin zıddıdır.

★ Allah ona âhirette öyle bir mükâfaat verir ki, o sayede ağzının kokusu misk kokusundan daha hoş bir hâl alır.

★ Oruçlu öyle bir mükâfaata nâil olur ki, bu misk kokusundan daha hoştur.

★ Oruçlunun ağız kokusu, zikir ve ilim meclislerinde mûtad olan misk kokusundan daha sevaplıdır.

Bu altı vecihten ortaya çıkan netice, "hoş" ma'nâsının kabul ve rızaya hamlidir. Yani *"daha hoş"* demekle "Allah'ın kabulüne ve rızasına daha uygun" denmiş olmaktadır. el-Kâdı Hüseyn'in Ta'lik'ında naklettiğine göre, "kıyamet günü, bütün ibâdetlerin kendilerine has bir kokuları olacaktır. İşte orada orucun kokusu, diğer ibadetlere nazaran misk kokusu gibi olacaktır."

Söylenen son üç hususu te'yîd eden يوم القيامة "...Kıyâmet günü..." ziyadesi, bazı rivâyetlerde gelmiştir. Müslim'in rivâyeti şöyle: لَخُلُوفُ فَمِ الصَّائِمِ أَطْيَبُ عِنْدَ اللهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ رِيحِ الْمِسْكِ *"Oruçlunun ağız kokusu "Kıyâmet günü" Allah yanında misk kokusundan daha hoştur."*

Son olarak şunu da kaydedelim: Bazı tabipler bu kokuyu, sıhhat alâmeti görerek hayra yorarlar. Onlara göre vücuddaki fazla maddeler, zayıflamış hücreler, zararlı birikimler açlık sebebiyle vücut tarafından yakılarak temizlenirler. Burna hoş gelmeyen bu koku, tâbir caizse ileride, kanser dahil çeşitli hastalıklara sebep olabilecek zararlı maddelerin yakılmasından hâsıl olan dumanın kokusudur. Bunların oruçla yakılıp vücuttan atılması, sıhhat kaynağıdır.

5- Hadiste Cenâb-ı Hakk'ın, *"Oruç benim içindir.."* buyurmasındaki maksad nedir? Bu hususta münâkaşa edilmiş, farklı görüşler ileri sürülmüştür:

★ Bazıları: "Oruçta riya olmaz, diğer ibâdetlerde olabilir" demiştir. *Ebû Ubeyd*'in Garib'indeki sözü şöyle: "Biliyoruz ki, hayır amellerin hepsi Allah içindir ve bunların mükâfaatını da O verecektir. Allah bilir ya, Rab Teâlâ orucu kendine has kıldı, çünkü İbnu Âdem oruç tutunca, hariçte görülen bir fiilde bulunmaz, oruç daha çok içte kalan bir fiildir. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın لَيْسَ فِي الصِّيَامِ رِيَاءٌ *"Oruçta riya yoktur"* hadisleri de bu hususu te'yîd eder. Bu böyledir, çünkü oruç hâriç bütün ameller hareketle vukûa gelir. Oruç ise, insanlara saklı kalan niyetle yapılır."

★ Bazıları: *"...Orucun sevabını ben veririm..."* sözünden maksad "Onun sevabını, ecrinin ne kadar katlanacağını ben bilirim"demektir" diye açıklamıştır. Diğer ibâdetlerin sevabına bazı kimselerin muttali olması mümkündür, nitekim âyetler de haber vermiştir ki on mislinden yediyüz misline kadar ücret verilmektedir. Oruç bu takdirin dışında tutulmuştur.

★ Bazıları: *"...Oruç benim içindir.."* sözünün ma'nâsı: "Bana en sevgili, nezdimde en mûteber ibâdet" demektir" demiştir, (bu husus yukarıda açıklandı).

★ Bazıları: "Orucun Allah'a izafesi onu teşrif ve tazim gayesini güder, tıpkı Beytullah tâbirinde olduğu gibi..." demiştir.

★ Bazıları: "Şehvetlerden olan yemek vs'den istiğna Allah'a ait vasıflardandır. Şu halde oruçlu, O'na muvafık sıfatlarla Allah'a yakınlık kazanınca, Allah o sıfatı kendine izafe etmiştir.

Kurtubî der ki: "Kulların amelleri, onların hallerine uygundur, oruç hariç... Oruç, Hakk'ın sıfatlarına uygun bir sıfattır. Sanki şöyle demiştir: "Oruçlu bana uygun bir sıfatla bana yaklaşmaktadır."

★ Bazıları: "Ma'nâ böyledir. Ancak meleklere izafesi şartıyla... Zira bu ma'nâ meleklerin sıfatıdır" demiştir.

★ Bazıları: "Bu, Allah'a hastır, kulların bunda hiçbir nasibleri, hazları yoktur" demiştir.

★ Bazıları: "Orucun Allah'a nisbet edilişinin sebebi, oruçla başka şeylere ibâdet edilmediği içindir. Halbuki namaz, sadaka' tavaf vs. ile başka şeylere ibâdet edilegelmiştir" demiştir. Ancak bazı yıldıza ve heykellere tapanların oruçla da tapındıkları gösterilerek bu iddiaya itiraz edilmiştir.

★ Bazıları: "Oruç hâriç, kulların bütün ibâdetleri, üzerindeki kul haklarına verilir, oruç hâriç, o verilmez" demiştir. Bu mevzuya giren bir rivâyet şöyledir: "Kıyamet günü olunca, Allah kullarını hesaba çeker, üzerindeki kul haklarını amellerinden karşılar, öyleki oruç hâriç hiçbir

şeyi kalmaz. Allah bâki kalan hakları kendinden öder ve orucuna dokunmaz, onunla da kulunu cennete koyar."

Bu açıklamaya *Kurtubî,* bazı karînelere dayanarak itiraz ederse de *İbnu Hacer,* daha başka karîneler göstererek itiraza hak vermez.

3109 ٣– وعنه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قـال: [قال رسولُ اللّٰه ﷺ: مَنْ صَامَ يوْمـاً في سَبيلِ اللّٰه تَعالى جَعَلَ اللّٰهُ بينَهُ وبينَ النّارِ خَنْدَقاً كَمَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالأرْضِ]. أخرجه الترمذي.

3. (3109)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim Allah Teâlâ yolunda bir gün oruç tutsa, Allah onunla ateş arasına, genişliği sema ile arz arasını tutan bir hendek kılar."* [Tirmizî, Cihâd 3, (1624).]

3110 ٤– وعن أبى أمامة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قُلْتُ يَا رسـولَ اللّٰهِ: مُرْنِي بِأمْرٍ يَنْفَعُنِي اللّٰهُ تَعالى بِهِ، فقَالَ: عَلَيْكَ بِالصَّوْمِ فإنَّهُ لاَ عَدْلَ لَهُ]. أخرجه النسائي.

4. (3110)- *Ebû Ümâme* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü dedim, bana öyle bir amel emret ki (yaptığım takdirde) Allah beni mükâfaatlandırsın."

"Sana dedi, *orucu tavsiye ederim, zira onun bir eşi yoktur."* [Nesâî, Sıyam 43, (4, 165).]

3111 ٥– وعن سهل بن سعد رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قالَ رسـولُ اللّٰه ﷺ: إنَّ في الجَنَّةِ بَاباً يُقَالُ لَهُ الرَّيَّانُ لاَ يَدْخُلُهُ إلاَّ الـصَّائِمُونَ، فــإذَا دَخَلُوا أُغْلِقَ فَلاَ يَدْخُلُ مِنْهُ أحَدٌ].

أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

وزاد الترمذي: «وَمَنْ دَخَلَهُ لاَ يَظْمَأُ أبَداً».

5. (3111)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cennette Reyyân denilen bir kapı vardır. Oradan sadece oruçlular girer. Oruçlular girdiler mi artık kapanır, kimse oradan giremez."* [Buhârî, Savm 4, Bed'ü'l-Halk 9; Müslim, Sıyâm 166, (1152); Nesâî, Sıyam 43, (4, 168), Tirmizî, Savm 55, (765).]

Tirmizî'nin rivâyetinde şu ziyade var: "Oraya kim girerse ebediyyen susamaz."

AÇIKLAMA:

Bazı rivâyetlerde *"Cennetin sekiz kapısı vardır. Bunlardan biri,*

oruçluların girdiği Reyyân kapısıdır..” şeklinde gelmiştir.Reyyân kelimesinin kökü reyy’dir, kana kana içmek, suya doymak ma’nâsına gelir. Reyyân, suya kanmış, susuzluğu olmayan gibi ma’nâlara gelir.

3112 ٦– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ: مَنْ فَطَّرَ صَائِماً كَانَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِهِ غَيْرَ أَنَّهُ لاَ يَنْقُصُ مِنْ أَجْرِ الصَّائِمِ شَيْئاً]. أخرجه الترمذي.

6. (3112)- *Hz.Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: “Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: “Kim bir oruçluya iftar ettirirse, kendisine onun sevabı kadar sevap yazılır. Üstelik bu sebeple oruçlunun sevabından hiçbir eksilme olmaz.” [Tirmizî, Savm 82, (807); İbnu Mâce, Sıyâm 45, (1746).]

3113 ٧– وعنه رَضِىَ اللهُ عَنْهُ: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ: إذَا دَخَلَ رَمَضَانُ فُتِّحَتْ أَبْوَابُ الجَنَّةِ، وَغُلِّقَتْ أَبْوَابُ النَّارِ، وَسُلْسِلَتِ الشَّيَاطِينُ]. أخرجه الستة إلا أبا داود.

7.(3113)- Yine *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: “Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *“Ramazan ayı girdiği zaman cennetin kapıları açılır, cehennemin kapıları kapanır ve şeytanlar da zincire vurulur.”* [Buhârî, Savm 5, Bed’ü’l-Halk 11, Müslim, Sıyâm 2, (1079); Nesâî Sıyâm 5, (4, 129).]

AÇIKLAMA:

1- Ramazanda “Şeytanların bağlanması”, “Cennet kapılarının açılması”, “Cehennem kapılarının kapanması” gibi mefhumlar çeşitli yorumlara mevzu olmuştur. Biz burada sadece birkaç tanesini kaydedeceğiz:

Kâdı İyâz der ki: “Bunların, zâhirî ma’nâlarında olması, kelimelerin ilk ifâde ettiği hakikat üzere olmaları ihtimalden uzak değildir. Bütün bunlar, ramazan ayının girmesine ve hürmetinin büyüklüğüne ve mü’minlere eziyetten şeytanın men edildiğine bir alâmet, bir işarettir. Keza, sevabın ve affın çokluğuna bir işaret olması da ve şeytanın iğvalarını azaltmasına ve onların zincire vurulmuşa döndüklerine bir işaret olması da muhtemeldir.”

Kâdı İyâz sözlerine devamla der ki: “Bu ikinci ihtimali Müslim’de gelen İbnu Şihâb rivâyetindeki bir ziyade teyid eder: فُتِحَتْ أبْوَابُ الرَّحْمَةِ *“...Rahmet kapıları açılır.”*

İyâz der ki: “Cennet kapılarının açılmasından maksadın, cennete girmenin sebepleri olan ibâdetleri, Allah’ın kullarına açması olması da muhtemeldir. Keza cehennem kapılarının kapanmasından murad da himmetlerin, sahiplerini ateşe atan isyanlardan çevrilmesidir. Şeytanla-

rın bağlanmasından murad da onların mü'minleri şaşırtma ve şehvetleri tezyin gibi işlerden âciz bırakılmasıdır."

Zeyn İbnu'l-Münir der ki: "Birinci görüş (yani zâhirin esas alınması) evlâdır. Zira sözün zâhirî ma'nâsını bırakıp, te'vile gitmeye zorlayan bir zaruret mevcut değildir."

2- Bazı rivâyetlerde sema kapılarının açılması mevzubahistir. Türbüştî, bundan maksadın rahmetin inmesi olduğunu, kapanma halinin giderilmesinden maksadın da kulların amellerinin, bazan ilâhî yardımla, bazan de *hüsn-ü kabûl* ile yükselmesi olduğunu söyler. Devamla der ki: "Cehennem kapılarının kapanması ile de, oruçluların nefislerinin çeşitli kötülüklerin kirlerinden temizlenmesi ve şehvetlerin kırılması sonucu günaha sevkeden sebeplerden kurtulması ifâde edilmiştir."

Kurtubî de, hadisin zâhire hamlini tercih ettikten sonra der ki: "Şâyet: "Nasıl olur da ramazanda şerlerin ve isyanların çokca vukûunu görmekteyiz, eğer şeytanlar bağlansaydı bunlar meydana gelmezdi?" denilecek olursa cevabımız şöyle olur: "Evet, orucu şartlarına uyarak ve âdâbına riâyet ederek tutanlarda bu söylenen kötülükler çok az görülür. Bağlananlar ise şeytanların bir kısmıdır, hepsi değildir. Nitekim bu husus bazı rivâyetlerde gelmiştir. Mamafih hadisten maksad, ramazanda kötülüklerin azalmasını ifâdedir. Bu azalma ise müşâhede ile tesbit edilen bir gerçektir. Zira şerler bu ayda diğer aylara nazaran çok azalır. Esasen, hepsinin bağlanmasından şer veya günahın zuhur etmeyeceği neticesi de çıkarılamaz. Çünkü bunların şeytanlardan başka sebepleri de var: Kötü nefisler, çirkin âdetler insî şeytanlar gibi..."

Bazı âlimler, ramazanda şeytanların bağlanılmasını şu şekilde te'vil etmiştir: "Bu , mükelleften özrün kaldırıldığına bir işarettir. Sanki ona şöyle denmektedir: "Şeytanlar sana artık zarar yapamayacaklar, ne ibâdetleri terk, ne de kötülükleri işlemede onları bahane edip kendine sebep gösteremezsin."

3114 ٨– وفي أخرى للنسائى: [وَيُنَادِى مُنَادٍ كُلَّ لَيْلَةٍ: يَا بَاغِىَ الْخَيْرِ هَلُمَّ، وَيَا بَاغِىَ الشَّرِّ أَقْصِرْ].

8. (3114)- Nesâî'nin bir rivâyetinde şöyle gelmiştir: "Bir münâdi, her gece şöyle nidâ edip bağırır: "Ey hayır isteyen, gel! Ey şer isteyen kendini şerden tut!" [Nesâî, Savm 5, (4, 130).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin baş kısmı Teysîr'de hazfedilmiş. Aslı şöyle: *"Ramazan*

ayında sema kapıları açılır, cehennem kapıları kapanır her bir âsi (mârid) şeytan zincire vurulur ve bir münâdi her gece şöyle nidâ edip bağırır: "Ey hayır arayan gel! ey şer arayan, kendini şerden tut!"

2- *"Ey hayır arayan gel!.."* cümlesinin ma'nâsı: "Ey hayır arayan, hayırlı işi yapmaya koş, işte sana hayır yapacak ân. Zira bu vakitte az bir amel sebebiyle sana çok mükâfaat verilecektir. Ey bâtıl arayan kişi, sende bu işten vazgeç, kendini tut, zira şu ânlar tevbe zamanıdır."

3115 ٩– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [سُئِلَ رسـولُ اللهِ ﷺ أيُّ الصَّوْمِ أفْضَلُ بعدَ رَمَضَانَ؟ قَالَ: شَعْبَانَ لِتَعْظِيـمِ رَمَضَانَ، وأيُّ الـصَّدَقَةِ أفْضَلُ؟ قَالَ فـي رَمَضَانَ].

أخرجه الترمذي.

9. (3115)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Ramazandan sonra hangi oruç efdaldir?" diye sorulmuştu, şu cevabı verdi:

"Ramazanı ta'zim için Şa'bân!" Tekrar soruldu:

"Hangi sadaka efdaldir?"

"Ramazanda verilen!" cevabını verdi." [Tirmizî, Zekât 28, (663).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyette, ramazandan sonra en faziletli orucun Şa'bân ayında tutulacak nafile orucu olduğu ifâde edilmiştir, çünkü başlanmış olan oruca mutabakat (uygunluk) taşır.

Irakî der ki: "Müslim'de gelen Ebû Hüreyre hadisi buna muâraza eder: أفْضَلُ الصِّيَامِ بعدَ شَهرِ رَمَضَانَ شَهرُ اللهِ الْمُحَرَّمِ "Ramazandan sonra en hayırlı oruç, Allah'ın ayı olan Muharrem ayındaki oruçtur." Ancak (sadedinde olduğumuz) Enes hadisi zayıftır Ebû Hüreyre hadisi sahihtir, dolayısiyle bu, öncekine takdim edilir."

Ebû't-Tayyib es-Sindî, bir başka nokta-i nazardan hareket ederek bu iki hadis arasında teâruz görmez: "Mutlak olarak söylenince, ramazandan sonra muharremin efdal olması, ramazan orucuna ta'zim kasdedilince Şa'bân ayında tutulan orucun efdal olması caizdir."

İKİNCİ BAB

ORUCUN FARZLARI, SÜNNETLERİ VE AHKÂMI

3116 ١ – عن ابن عمر رَضِيَ الله عَنْهما: [أنَّ رَسُولَ الله ﷺ ذَكَرَ رَمَضَانَ فَقَالَ: لاَ تَصُومُوا حَتّى تَرَوُا الهِلاَلَ، وَلاَ تُفْطِرُوا حَتّى تَرَوْهُ، فإنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فاقْدُرُوا لَهُ].

أخرجه الستة إلا الترمذي.

وفي رواية للبخاري: « فَأنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَأكْمِلُوا الْعِدَّةَ ثَلاَثِينَ ».

ولمسلم والنسائي عن أبي هريرة: « فإنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَصُومُوا ثَلاَثِينَ يَوماً ».

« غُمَّ عَلَيْكُمْ ». أي غطاه شئ من السحاب، أو غيم أو غيره فلم يظهر.

1. (3116)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ramazanı zikrederek buyurdular ki: *"Hilâli görünceye kadar oruç tutmayın, yine (müteâkip) hilâli görünceye kadar da yemeyin. Bulut araya girerse ayı takdir edin."* [Buhârî, Savm 11, 5, 13, Talâk 25; Müslim, Sıyâm 9, (1080); Muvatta, Sıyâm 1, (1, 286); Ebû Dâvud, Savm 4, (2320); Nesâî, Savm 10, 11, (4, 134).]

Buhârî'nin bir rivâyetinde: "Bulut, görmenize mâni olursa sayıyı otuza tamamlayın" denmiştir.

Müslim ve *Nesâî*'nin *Ebû Hüreyre*'den kaydettikleri bir rivâyette: "Hava bulutlu ise otuz gün oruç tutun" denmiştir.

AÇIKLAMA:

1- Hadisin zâhiri, ramazan hilâli gündüz veya gece her ne zaman görülürse oruca başlamayı âmirdir. Ancak âlimler, gece görülmesi halinde ertesi gündüz oruca başlaması gereğine hamlederler.

Bazı âlimler zevâlden önce görülmesi ile sonra görülmesi arasını tefrik ederler.

2- Hadis, ramazan orucunu başlatmada da, sona erdirmede de hilâlin görülmesinin vacib olduğuna hükmetmektedir. Hilâlin şu veya bu sebeple görülememesi halinde takip edilecek yol hakkında bazı farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Hilâlin görülmesi beklendiği halde, görülmemesi durumunda tereddüd ortaya çıkar. Şâban ayından mı Ramazan ayından mı olduğu tam kestirilemeyen bugüne yevm-i şekk denir. Resulullah oruca başlamak için "hilali görme"yi şart koştuğu için yevm-i şekk'te oruç tutulması mekruh addedilmiştir. Bununla birlikte Ashâb'tan bazılarının yevm-i şekk'te oruç tuttuğu da rivâyet edilmiştir. *Hz. Âişe*, kızkardeşi *Esmâ, Hz. Ebû Hüreyre , Hz. Amr İbnu'l-Âs, Hz. Muâviye* (radıyallahu anhüm) bunlardandır.

Hava bulutlu olur da hilâl görülmezse Kûfe ulemâsı, *İmam Mâlik, Şâfiî Evzâî* ve *Sevrî* ve bir kavlinde *Ahmed İbnu Hanbel*'e göre o gün oruç tutmak vacib olmaz.

Ashâb'tan İbnu Ömer, bir kavlinde Ahmed İbnu Hanbel ve başka bir kısım âlimlere göre yevm-i şekk'te hava açık olursa -hilal görülmediği için- oruç tutulmaz, bulutlu olursa tutmak vacib olur.

Hasan Basrî, İbnu Sîrîn, bir rivayette Şa'bî ve bir kavlinde Ahmed İbnu Hanbel ve diğer bazı âlimlere göre yevm-i şekk'te oruç tutup tutmamak, imamın kararına bağlıdır: İmam oruç tutarsa halk da tutar, tutmazsa halk da tutmaz. İmam Şâfiî, yevm-i şekk'te oruca niyet etmeden sabahlamayı, ancak öğleye kadar yememeyi tavsiye eder: "Zevalden önce ramazan olduğu tebeyyün ederse, kişi oruca niyet eder ve devam ettirir, tebeyyün etmezse yer."

Yevm-i şekk'te nafile niyetiyle tutulacak oruç hususunda câiz mi, değil mi ihtilaf edilmiştir.

Bazıları kişinin âdeti olan orucu, o güne rastlarsa oruç tutmasında bir beis yoktur demiş, aksi halde nafile bile olsa tutmaması efdaldir demiştir. Bu hüküm ramazandan önceki ilk iki gün hakkında müteberdir. Ancak ramazanda üç ve daha fazla gün önceden nafile oruca niyet etmede kerâhet görülmemiştir. Ancak Şâfiî hazretleri, bu bâbta yasaklayıcı bir hadise dayanarak "Şâbânın yarısından sonra oruç tutmayı mekruh addetmiştir.

Şâfiî hazretlerine göre ramazan üç yolla sübût bulur:

1- Bizzat hilâli görmek,

2- Âdil şehâdet (bir kişi de olabilir),

3- Şâbân ayını otuz güne tamamlamak..

Ebû Hanîfe, İmam Mâlik, Evzâî, Sevrî gibi cumhuru teşkil eden pek çok âlimin görüşü bu noktada birleşir.

3117 ٢- وعن حذيفة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قالَ رَسولُ اللهِ ﷺ: لاَ تُقَدِّمُوا الشَّهْرَ حَتّى تَرَوُا الْهِلاَلَ، أوْ تُكْمِلُوا الْعِدَّةَ، ثُمَّ صُومُوا حَتّى تَرَوُا الْهِلاَلَ، أوْ تُكْمِلُوا الْعِدَّةَ].

أخرجه أبو داود والنسائي.

2. (3117)- *Huzeyfe* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Ramazan ayını, hilâli görmedikçe veya sayıyı ikmâl etmedikçe öne alıp başlatmayın. (Hilâli görüp veya sayıyı tamamladıktan) sonra müteakip hilâli görünceye veya sayıyı tamamlayıncaya kadar orucu tutun."*** [Ebû Dâvud, Savm 6, (2362); Nesâî, Savm 13, (4, 135, 136).]

AÇIKLAMA:

Hadis, ramazan ayının girdiği kesinlik kazanmadan, ayın başladığına hükmederek oruca başlamamayı emretmektedir. "Sayıyı tamamlama", bulut vs. sebebiyle hilâlin görülmemesi durumuyla ilgilidir. Şu halde ramazan hilâli görülemezse şâbân ayı otuza tamamlanıp, ramazana başlanacaktır.

Keza ramazan ayının sonu da hilâlin görülmesi ile tâyin edilecektir. Hilâl bulut vs. bir sebeple görülemezse ramazan ayı da otuza tamamlanacaktır. Sadedinde olduğumuz hadisten çıkan hüküm bu... Bazı ihtilaflı durumları bahsin sonunda göreceğiz.

3118 ٣- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَتَحَفَّظُ مِنْ شَعْبَانَ مَالاَ يَتَحَفَّظُ مِنْ غَيْرِهِ، ثُمَّ يَصُومُ لِرُؤْيَةِ رَمَضَانَ، فَإنْ غُمَّ عَلَيْهِ عَدَّ ثَلاَثِينَ يَوْماً ثُمَّ صَامَ]. أخرجه أبو داود.

3. (3118)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şâbân ayının günlerini hesapladığı kadar başka bir ayın günlerini hesaplamadı. Sonra ramazan hilâlini görünce oruca başlardı. Eğer bulut araya girer (hilâli göremez) ise (şâbânı) otuz gün olarak hesaplar, sonra ramazan orucuna başlardı." [Ebû Dâvud, Savm 6, (2325).]

3119 ٤- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [جَاءَ أعْرَابِيٌّ إلى النَّبِيِّ ﷺ فقَالَ: إنِّي

رَأيْتُ الهِلاَلَ. يعنى هلال رمضان، فـقَال: أتَشْهَدُ أنْ لاَ إلَه إلاَّ اللّٰهُ؟ قـال: نعم.
قـال: أتَشْهَدُ أنَّ مُحَمَّداً رسـولُ اللّٰهِ؟ قـال: نعَمْ. قـالَ يَا بِلاَلُ: أذّنْ في النَّاسِ أنْ
يَصُومُوا غَداً]. أخرجه أصحاب السنن.

4. (3119)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir Bedevî Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek:

"Ben hilâli -yani ramazan hilâlini- gördüm!" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdet getirirmisin?" diye sordu. Adam "evet" deyince:

"Muhammed'in Allah Resûlü olduğuna da şehâdet eder misiniz?" dedi. Adam buna da: "evet" diye cevap verince,Efendimiz:

"Ey Bilâl! dedi, halka yarın oruç tutmalarını ilân et!" [Ebû Dâvud, Sıyâm 14, (2340, 2341); Tirmizî, Savm 7, (691); Nesâî, Savm 8, (4,132); İbnu Mâce, Sıyâm 6, (1652).]

AÇIKLAMA:

1- Şârihler, bedevînin havanın bulutlu olduğu bir günde müracaat etmiş olacağına dikkat çekerler. Bedevî, çölde yaşayan kimse demektir.

2- *Aliyyü'l-Kârî:* "Hadiste, rü'yetin sübûtu için ihbarın kifâyet ettiğine ve şehâdet lafzına hâcet olmadığına delil vardır" der.

Hattâbî de şöyle söylemiştir: "Hadiste, ramazan hilâlini görme işini icra eden kimseye, "şehadet"le ilgili hükümlere uymak mecburiyetinde olmayıp ihbar'la ilgili hükümlere uymasının kâfi geleceğine delil vardır" der. Ayrıca ilave eder: "Hadiste keza, "müslüman hakkında aslolan onun adâlet sahibi olmasıdır" diyenlerin görüşlerine de delil mevcuttur. Çünkü Aleyhissalâtu vesselâm, bedevînin müslüman olup olmadığından başka bir şey sormadı. Onun müslüman olduğunu öğrendikten sonra adâlet sahibi midir, doğru sözlü müdür, araştırmadı."

Hemen belirtelim ki, kişinin getirdiği haberin makbul olması için, şehadetini kabul edilmesi için adâlet sahibi olması gerekir. Bu da onun sıdkı (doğru sözlülüğü), mürüvveti (insânî, ahlâkî, örfî değerlere bağlılığı) ve ehl-i sünnet akîdesinde olmasıyla tahakkuk eder.

3120 ٥– وعن ابن عمر رَضيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [تَرَا آى النَّاسُ الـهِلاَلَ فَأخْبَرْتُ رَسُولَ اللّٰهِ
أنِّى رَأيْتُهُ، فَصَامَ وَأمَرَ النَّاسَ بِصِيَامِهِ]. أخرجه أبو داود. (٢٥ – تيسير الوصول ج٢)

5. (3120)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Halk hilâli görmek için gayret sarfetti. Ben, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gördüğümü (tek başıma) söyledim. Sözüm üzerine oruç tuttu ve halka da oruç tutmalarını emretti." [Ebû Dâvud, Savm 14, (2342).]

3121 ٦– وعن حسين بن الحارث الجدلي عن الحارث بن حاطب رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [أمَرَنَا رسولُ اللّه ﷺ أنْ نَنْسُكَ لِرُؤْيَته، فَــإنْ لَمْ نَرَهُ، وَشَهِدَ شَاهِدَا عَدْلٍ نَسَكْنَا بِشَهَادَتِهِمَا].

أخرجه أبو داود. « النُّسُكُ » هنا الصوم.

6. (3121)- *Hüseyin İbnu'l-Hâris el-Cedelî, Hâris İbnu Hâtib* (radıyallâhu anh)'den anlatıyor: "Hâris dedi ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hilâli görünce oruç tutmamızı emretti, eğer biz göremez de iki âdil şâhid gördükleri hususunda şehâdet ederlerse, onların şehâdetlerine uyarak tutacaktık." [Ebû Dâvud, Savm 13, (2338).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste *"oruç"* diye tercüme ettiğimiz kelime nüsük'tür. Nüsük ise ibâdet demektir, daha ziyade hacc'la ilgili ibadetlerde kullanılır. Ancak, sadedinde olduğumuz bahis oruç üzerine olduğu ve Ebû Dâvud da, hadisi oruçla ilgili bölüme koyduğu için nüsük'ten muradın oruç olduğu söylenebilir. Mamafih bunu, hacc olarak da anlayıp: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (zilhicce) hilâlini görünce haccetmemizi emretti.." diye de tercüme etmemiz uygundur.

2- Hadis, hilalin görülmesinin kesinlik kazanması için iki âdil şâhidin gerektiğini beyan etmektedir. Önceki hadisle bunun arasında teâruz mevcuttur. Çünkü orada tek kişinin şehâdetinin hilâlin rü'yetinde yeterli olacağı ifade edilmektedir.

Hattâbî der ki: "Şevvâl hilâlinin rü'yetinin sübût bulması için iki âdil kişinin şehâdetinin makbuliyeti hususunda ihtilaf bilmiyorum. Ancak bir tek kişinin şehâdetinde ihtilaf edilmiştir. Çoğunlukla âlimler "iki âdil kişiden azının şehâdeti makbul değildir" derler. Ancak Hz. Ömer'den yapılan rivâyete göre o, kurban ve ramazan bayramlarını ilanda tek kişinin şehâdetini kabul etmiştir. Bazı hadisçiler buna meyl ederek "hilâlin rü'yeti meselesini, ihbar meselesi zımnında görüp, bu şehâdet meselesine girmez, (şehâdetteki şartlar bunda aranmaz)" demeye meyl etmişlerdir. Öyleyse ramazan ayının hilâlini görmede tek kişinin şehâdeti makbul olunca şevval ayının hilâlini görmede de makbul olur."

Bu istidlâle şöyle cevap verilmiştir: "Eğer, bu ihbâr nev'inden olsa idi, o meselede şöyle söylemek caiz olurdu: "Falanca bana haber verdi ki, hilâli görmüştür." Hilâlin rü'yetini isbatta başkasından yapılan bu hikaye tarzı caiz olmaz. Şu halde, bu isbat işi ihbâr nev'inden değildir. Buna delili de şudur: Hilali gören kimsenin ihbarının makbul olması için: "Şehâdet ederim ki, ramazan hilâlini şahsen gördüm" demelidir. Bu mûteberdir, çünkü bu meselede âdil olan tek kişi, bir grup âlim nezdinde, yeterlidir. Bu âlimler, İbnu Ömer'in rivâyetiyle de ihticac ederler." (3120. hadise bak).

Rü'yet-i hilâl'in sübûtunda tek şâhidin beyanına itibar edenler nezdinde kadın ve erkek müsâvidir.

3122 ٧- وعن أبي عمير بن أنس عن عمومة له من أصحاب رسول الله ﷺ: [أنَّ رَكْباً أتَوْا رسول الله ﷺ يَشْهَدُونَ أنَّهُمْ رَأوُا الهِلاَلَ بِالأمْسِ، فَأمَرَهُمْ أنْ يُفْطِرُوا، وَإذَا أصْبَحُوا أنْ يَغْدُوا إلى مُصَلاَّهُمْ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

7. (3122)- *Ebû Umayr İbnu Enes, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashâbından olan amcalarından naklettiğine göre, bir grup kimse Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a binekleriyle gelip: "Dün hilâli gördük" diye şehâdette bulundular. Bunun üzerine, Efendimiz onlara oruçlarını açmalarını, sabah olunca da musallâya (bayram namazına) gelmelerini emretti." [Ebû Dâvud, Salât 255, (1157); Nesâî, Iydeyn 2, (3, 180).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyetin başka vecihlerinden anlaşıldığı üzere, ramazanın otuzuncu günü, Medine'yi kaplayan bulut sebebiyle, hiç kimse hilâli göremez. Bu sebeple herkes oruca niyet eder. Ancak öğleden sonra günün sonlarına doğru gelen bir grup yolcu, bir gün önceden hilâli görmüş olduklarına şehâdette bulunurlar. Resulullah, bu şehâdet üzerine o günü bayram ilan eder ve oruçlarını yemelerini emreder. Ertesi sabah musallâya gelmelerini söylemesi, bayram namazını kılmaları içindir. Yani ramazanın otuzbirinci sabahında namaz kılınmış olacaktır.

Böylece bu hadis, bayramın girdiği, namaz vakti içinde belli olmadığı durumlarda bayram namazının, bayramın ikinci gününde de kılınabileceğine delil olmaktadır. *Evzâî, Sevrî, Ahmed, İshak, Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf* ve *Muhammed* bu görüştedirler. Bu aynı zamanda *Şâfiî* merhumun da kavlidir.

Hadisin zâhirine göre, ikinci günde kılınan bu namaz kaza değil, edâdır.

Hattâbî'nin *İmam Şâfiî*den nakline göre, bazı âlimler: "Bayramın girdiği, zevâlden önce bilinirse bayram namazı kılınır, aksi halde ne o gün ne de ertesi günü namaz kılınmaz. Çünkü bayram namazı, vakti içinde kılınır, başka vakitte kılınmaz" demiştir .

İmam Mâlik ve *Ebû Sevr*'in de bu görüşte olduğu belirtilir.

Hattâbî bu görüşleri naklettikten sonra: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünnetine uymak başkasının sünnetine uymaktan evlâdır. *Ebû Umayr* hadisi sahihtir, ona uymak vacibtir" der. Bu sözüyle Hattâbî, "Bayramın, zevalden az önce bilinmesiyle zevâlden sonra bilinmesi arasında, *Şâfiî, Mâlik* ve *Ebû Sevr*'in aksine olarak fark yoktur" demek ister. Zira hadiste, onların hilâli sonra gördüklerine delâlet eden bir karîne yoktur.

3123 ٨– وعن كريب قال: [اسْتَهَلَّ عَلَيَّ رَمَضَانُ وَأَنَا بِالشَّامِ فَرَأَيْتُ الهِلاَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، ثُمَّ قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ فِي آخِرِ الشَّهْرِ، فَسَأَلَنِي ابْنُ عَبَّاسٍ مَتَى رَأَيْتُمُ الهِلاَلَ؟ قُلْتُ: يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَقَالَ: أَنْتَ رَأَيْتَهُ؟ فَقُلْتُ: نَعَمْ، وَرَآهُ النَّاسُ وَصَامُوا وَصَامَ مُعَاوِيَةُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ فَقَالَ: لَكِنَّا رَأَيْنَاهُ لَيْلَةَ السَّبْتِ فَلاَ نَزَالُ نَصُومُ حَتَّى نُكَمِّلَ ثَلاَثِينَ، أَوْ نَرَاهُ. قُلْتُ: أَفَلاَ تَكْتَفِي بِرُؤْيَةِ مُعَاوِيَةَ وَصِيَامِهِ؟ فَقَالَ: هٰكَذَا أَمَرَنَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ]. أخرجه الخمسة إلا البخاري، وهكذا هو في كتاب الحميدي، يوم الجمعة، وكلهم قالوا ليلة الجمعة وهو الصحيح، وكذا هو في جامع الأصول ليلة الجمعة.

8. (3123)- *Küreyb* (rahimehullah) anlatıyor: "Ben Şam'da iken ramazan hilâli beklenmişti. Hilali bir cuma günü ben de gördüm. Sonra ayın sonunda Medîne'ye geldim. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ):

"Hilâli ne zaman görmüştünüz?" diye sordu. Ben:

"Cuma günü!" dedim. İbnu Abbâs tekrar:

"Sen de hilâli gördün mü?"dedi. Ben:

"Evet, hem ben, hem de halk gördü ve herkes oruç tuttu. Hz. Muâviye (radıyallâhu anh) de oruç tuttu!" dedim. *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ):

"Ama biz hilâli cumartesi gecesi gördük. Öyleyse otuza tamamlayıncaya veya hilâli görünceye kadar tutmalıyız" dedi. Ben:

"Hz. Muâviye'nin görmesiyle ve onun orucuyla iktifa etmiyor musun?" dedim. Cevaben:

"Hayır! Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize böyle emretti" dedi." [Müslim, Sıyâm 28, (1087); Ebû Dâvud, Savm 9, (2332); Tirmizî, Savm 9, (693); Nesâî, Savm 7, (4, 131).]

AÇIKLAMA:

1- Görüldüğü üzere, bir iş için *Şam*'a giden *Küreyb*, orada ramazan ayına girmiş ve herkesle birlikte hilâli cum'a günü görerek oruca başlamıştır. Medine'ye döndüğü zaman ramazan devam etmektedir ve burada oruca bir gün sonra başlanmıştır.

Şam'da bir gün önce başlanmış olan ramazan meselesinde İbnu Abbâs, Şam'a uymaya taraftar olmayıp, "hilâli görünceye kadar" görülmemesi halinde "ramazanı otuza tamamlayıncaya kadar" oruca devam kararı veriyor. "Şam'a niye uymuyorsun?" diye vâki olan suâle: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bu çeşit durumlarda, kendi rü'yetimize uymamızı) böyle amel etmemizi emretti!" şeklinde cevap veriyor.

2- Bu hadis, "Ramazan başlatma ve sona erdirme her belde kendi rü'yetine tâbidir, bir başka beldenin rüyeti onu bağlamaz" diyen âlimlerin dayanağı olmuştur. *İbnu Abbâs, Kâsım İbnu Muhammed, Sâlim İbnu Abdillah İbnu Ömer, İkrime, İshâk İbnu Râhûye* bu hadisin zâhiriyle hükmederek "Her beldenin rüyeti kendine hastır" demişlerdir.

Ancak cumhur denen büyük ekseriyet: "Beldelerden birinde daha önceden hilâlin görülüp oruca başlandığına dair haber geldiği takdirde, oraya uyulur, önceden yenen oruç da kaza edilir" hükmüne varmıştır. *Ebû Hanîfe* ve ashâbı, *İmam Mâlik, Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel* bu görüştedirler.

3- "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize böyle emretti" sözü ile İbnu Abbâs'ın: "Resulullah bize, iftar hakkında bir kişinin şehadetini kabul etmemizi emretti" demek istediği muhtemel olduğu gibi; "...beldemiz ehlinin rü'yetine itimad etmemizi, başka beldelerin rü'yetine itibar etmememizi emretti" demiş olması da muhtemeldir. İhtimal, istidlâli bozacağı için, bunlardan biriyle cezmetmeyip kesin hükme gitmek mümkün olmaz. Bu sebeple, bu mevzuda Resululah'tan rivâyet edilen ve 3116 numarada kaydedilen Buhârî hadisidir: "Hilâli görmedikçe oruca başlamayın, tekrar hilâli görmedikçe de oruca son vermeyin. Bulut görmenize mâni olursa sayıyı otuza tamamlayın."

3124 ٩ــ وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قـال: [قـالَ النَّبِيُّ ﷺ : الصَّوْمُ يومَ تَصُومُونَ وَالفِطْرُ يومَ تُفْطِرونَ، وَالأَضْحىٰ يومَ تُضَحُّونَ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

9. (3124)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"(Mûteber) oruç, (hep beraber) tuttuğunuz gündekidir, (Mûteber) iftar, (hep beraber) ettiğiniz gündekidir. (Mûteber) kurban (hep beraber) kurban kestiğiniz gündekidir." [Tirmizî, Savm 11, (697); Ebû Dâvud, Savm 5, (2324).]

AÇIKLAMA:

Tirmizî, hadisin ma'nâsını, bazı ilim ehlinin: "Ramazan orucunun başlama ve bitme günlerinin cemaatle ve insanların çoğunluğu ile yapılması gerekir" diye anladığını belirtir. Mübârekfûrî, Tirmizî Şerhi'nde hadis hakkında şu açıklamaları sunar: "Hattabî bu hadisin ma'nâsını şöyle açar: "İçtihada dayanılarak varılan hükümlerde düşülen hatanın sorumluluğu halktan kaldırılmıştır. Sözgelimi bir kavm, hilâli görme hususunda gayret sarfetmelerine (içtihad) rağmen hilâli göremeseler, bu durumda orucu otuza tamamlamadan bayram yapmazlar. Sonradan ramazanın yirmidokuz gün olduğu nazarlarında kesinlik kazansa, artık onlara ne günah, ne ayıplama hiçbir şey gerekmez, oruçları da iftarları da olmuş bitmiştir.

Arafat'ta vakfe gününde hata yapılsa da hüküm aynıdır, vakfenin iadesi gerekmez."

Münzirî, Telhîsü's-Sünen'de der ki: "Dendi ki, bu hadiste yevm-i şekkte ihtiyaten oruç tutulmayıp, herkesin oruç tuttuğu günde oruç tutmanın gereğine de işaret vardır."

Yine dendi ki: "Bu hadiste: "Hilâlin doğuşunu, ayın menzillerinin hesabı yoluyla bilen kimseye, bilmeyenlerden ayrı olarak, bu bilgisine göre oruca başlaması ve ramazanı sona erdirmesi caizdir" diyene red vardır."

Yine dendi ki: "Tek bir şâhid, hilâli görecek olsa, hâkim de onun şehâdetini mûteber addetmese, onun bu şehâdetiyle tutulan oruç ne kendi hakkında mûteberdir, ne de onu esas alarak tutan halk hakkında mûteberdir. Şevkânî der ki: "Bu sonuncu görüşü İmam Muhammed eş-Şeybânî benimseyip dedi ki: "Bir kimsenin kendi yakînine muhalif bile olsa, halkın hükmü ile, ayın hilâlinin görülmesi,o ferd için de, ister oruç ister hacc hususlarında kesinlik kazanır. Atâ ve Hasan Basrî'den de aynı görüş rivâyet edilmiştir. Ancak cumhur, bu noktada farklı hükmetmiştir. Derler ki: "Yakîn kesbettiği hususta, kendisine şahsî hükmü ne ise o tahakkuk eder." Hadisi cumhur, Hattâbî gibi tefsir eder."

Hadisin ma'nâsı hususunda şöyle diyen de olmuştur: "Bu, insanların hiziplere ayrılıp Resulullah'ın getirdiği hidâyete muhalefet edeceklerini

ihbar etmektedir. Bir kısmı hesapla amel edecek ve halktan bir grup bunu benimseyecek; bir grup da oruç ve Arafat'ta vakfeyi öne alacaklar ve bunu kendilerine bir şiar kılacaklar ki, Bâtinîler böyle yapmışlardır. Açıktan açığa hakkı iltizam eden bir grup da Resulullah'ın hidâyeti üzerine devam eder. Hadisteki halk (nâs) kelimesinden de murad bunlardır. Bunlar sayıca az bile olsalar sevâd-ı azam'ı (yani uyulması gereken çoğunluğu) teşkil ederler."

3125 ١٠ – وعن ابن عمر رَضيَ اللهُ عَنْهما قال: [قال رسولُ الله ﷺ: الشَّهْرُ كَذَا وَكَذَا وَكَذَا، وَصفَّقَ بيَديْهِ مرَّتَيْنِ بكُلِّ أصَابعِهِمَا، ونَقَصَ في الصَّفْقَةِ الثَّالثَةِ إبْهَامَ اليُمْنَى أو اليُسْرَى]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

10. (3125)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ramazan ayı şöyle, şöyle şöyledir* -bu sırada iki elini bütün parmaklarıyla iki sefer çırptı, üçüncü çırpışta sağ veya sol başparmağını yumdu.-"

3126 ١١ – وفي رواية لمسلم والنسائي: [إنَّا أُمَّةٌ أُمِّيَّةٌ لاَ نَكْتُبُ وَلاَ نَحسُبُ الشَّهْرُ هكَذَا وَهكَذَا، يَعْني مَرَّةً تِسعاً وَعِشْرِينَ وَمَرَّةً ثَلاثِينَ].

11. (3126)- *Müslim* ve *Nesâî*'de gelen bir rivâyette: *"Biz ümmi bir milletiz, yazmayız ve hesap yapmayız. Ay, şöyle şöyledir"* dedi. Yani bir defasında yirmidokuz, bir defasında otuz gösterdi" denmiştir." [Buhârî, Savm 13, 5, 11, Talâk 29; Müslim, Savm 13-15, (1080); Ebû Dâvud, Savm 4, (2319, 2320, 2321); Nesâî, Savm 17, (4, 139, 140).]

AÇIKLAMA:

1- Resulullah bu iki hadiste, ramazan ayının bazan 29, bazan 30 olduğunu parmaklarıyla göstererek tebliğ buyurmaktadır. Parmaklarıyla göstermenin gerekçesini de ifade etmiştir: "Biz ümmî bir milletiz."

Ümmî, hadisin de açıkladığı üzere okuma bilmeyen, yazı bilmeyen ma'nâlarına gelir. Kelimenin, "annesinden doğduğu gibi duran, doğduktan sonra okuma yazma öğrenmemiş, doğduğu şekilde câhil kalmış" ma'nâsına geldiği de belirtilmiştir.

İbnu Hacer, hadiste geçen "Biz ümmî bir ümmetiz" sözü ile, bu hadisin söylendiği andaki muhatapların veya Resulullah'ın kendisinin kaste-

dilmiş olabileceğini belirtir. Ancak bazı âlimler: "Bundan maksad, Arap kavmidir, çünkü yazı bilmezler" demiştir. Nitekim âyet-i kerime'de: هُوَ الَّذِى بَعَثَ فِي الأُمِّيِّنَ رَسُولاً مِنْهُمْ **"Ümmîler arasında kendilerine âyetlerini okuyan... onlara Kitab'ı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen O'dur"** (Cuma 2). Âyet-i kerîmede Arapların Ümmîler olarak tavsifi, onlarda okuma yazma bilenlerin pek nadir olmasından dolayıdır.

2- *İbnu Hacer* oruç, bayram, hacc gibi takvime müteallik işlerde hesaba değil, rü'yete' itibar edilmesi gerektiğini, hadislerin zâhirlerinden bunun anlaşıldığını belirtir. Ve: "Oruç hakkındaki bu hüküm, -sonradan hesabı bilenler çıkmış olsa bile- devam etmiştir" der. Bu kanaatine delil olarak 3116'da kaydettiğimiz Buhârî hadisinde geçen فَإنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَصُومُوا ثَلاَثِينَ يَوْماً *"Eğer bulut mâni olursa orucunuzu otuza tamamlayın"* ibâresini zikreder. "Bulut halinde Resulullah, "hesap bilenlere sorun!" demiyor" der. Ona göre bundaki hikmet, bulut halinde, mükelleflerin sayı hususunda eşit durumda olmasından ve otuza tamamlama ile herkesten aynı şekilde ihtilafın ve anlaşmazlıkların kalkacağındandır.

Biz *İbnu Hacer*'in sözünden, onun: "Eğer, havanın bulutlu olması halinde sayıyı değil hesabı esas aldığımız takdirde mü'minler arasında ihtilaf çıkar, çünkü hesap işinde ittifak sağlanmaz" demek istediğini anlamaktayız ki, hal-i hazırda, rü'yet-i hilâl meselesinde İslâm âlemindeki kargaşayı ifade etmektedir.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), hilâlin doğuşunun, başta güneş, diğer bir kısım yıldızların rağmına olarak, önceden, herkesin ittifak edeceği, şaşmaz bir şekilde hesap edilemeyip takvime bağlanamayacağını gâyb-âşina nübüvvet nazarıyla görmüş, mûcizâne bir sûrette bildirmiştir.

3127 ١٢– وعن أبى بكرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قَال: [قَال رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: شَهْرَا عِيدٍ لاَ يَنْقُصَانِ: رَمَضَانُ، وَذُوا الحِجَّةِ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

قيل: أراد بهذا تفضيل العمل في عشر ذى الحجة، وأنه لا ينقص في الأجر والثواب عن شهر رمضان.

12. (3127)- *Ebû Bekre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "İki bayram ayı eksilmezler: Bunlar Ramazan ve Zü'l-Hicce aylarıdır." [Buhârî, Savm 12; Müslim, Sıyâm 31, (1089); Ebû Dâvud, Savm 4, (2323); Tirmizî, Savm 8, (692).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisi anlamada âlimler ihtilaf etmiştir. Bir kısmı Ramazan ve Zilhicce aylarının daima otuz gün olduğunu iddia etmiştir. İbnu Hacer: "Bu mevcut müşâhedemize de terstir, binaenaleyh merduddur" der. Ayrıca Resulullah'ın 3116 numarada kaydedilen: "Hilâli görerek (ramazan) orucuna başlayın, hilâli görerek bayram edin, eğer bulut araya girerse otuza tamamlayın" hadisinin de bu merdud görüşe muhâlefet ettiğini belirtir. "Çünkü der, şâyet ramazan ebediyyen otuz olsaydı bu açıklamaya ihtiyaç kalmazdı."

Ebû'l-Hasen'in anlamasına göre, "Bu aylar, yirmidokuz veya otuz olmasıyla faziletçe bir artışa veya eksikliğe uğramaz."

★ Bazıları: "Bu iki ay birlikte artıp eksilmez. Yani biri yirmidokuzsa diğeri otuzdur, bu muvâzene ebediyyen böyledir"demiştir.

★ Bazıları: "Bunlarda yapılan amellerin sevabı yönüyle bunlar noksan olmaz" demiştir.

Bu son iki görüş Selef'ten meşhurdur. Buhârî nüshalarında çoğunlukla aynen nakledilmiştir. Buhârî: "İkisi de (bir yıl içinde) nâkıs olarak bir araya gelmezler" demiştir. Tirmizî, bunu: Biri nâkıs ise yani 29 gün ise diğeri otuzdur" diye daha açık olarak ifade eder. Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhûye böyle anlamışlardır.

★ Ahmed İbnu Hanbel: "Ramazan eksikse (29 ise), Zilhicce tamdır, zilhicce eksikse ramazan tamdır (30 gün)" der.

İshak İbnu Râhûye: "Ay yirmidokuz da olsa tamdır" demiştir. İshak' ın anlayışına göre, her iki ayda aynı yıl içerisinde eksik yani 29'ar gün olarak gelebilir.

★ Bazıları: "Otuz veya yirmidokuz olmasında ahkâm yönüyle bir eksiklik hâsıl etmez" demiştir.

★ Bazıları: "Nefsülemirde eksiklik yoktur, ancak hilâli görmede mâni çıkar" demiştir.

★ Bazıları: "Bunun ma'nâsı, kâhir ekseriyete göre, bu iki ay aynı yıl içerisinde eksik olarak gelmezler, ikisinin de eksik olmaları hâli pek nâdirdir" demiştir. İbnu Hacer bu görüşün en doğru görüş olduğunu belirtir. Nitekim Tahâvî der ki: "Hadisi zâhiriyle almak veya ikisinden birinin noksanlanmasına hamletmek tatminkâr olmaz, müşâhedemiz bunu reddeder, çünkü zaman zaman her iki ayın da aynı yıl içerisinde noksan geldiğini görmekteyiz.

★ *Zeyn İbnu'l-Münir* şöyle demiştir: "Bu söylenenlerin hiç biri itirazdan paçayı kurtaramaz. Bunlardan gerçeğe en yakın olanı şöyle demektir: "Murad şudur: "Müşâhede edilen sayı noksanlığı, her iki ayın da büyük bir bayram ayı olması sebebiyle telâfi olunur. Öyle ise bunların, diğer aylar gibi noksan diye tavsifleri caiz olmaz." Bu söz de netice itibâriyle İshâk'ın sözünü te'yîd eder.

★ *Beyhakî* der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu iki ayı diğerlerinden ayrı olarak zikretmiştir zira oruç ve hac ahkâmı bunlarla ilgilidir." Nevevî de buna cezmeder. Ve: "Doğru ve mûtemed görüş budur" der. Bunun ma'nâsı şudur: Bu iki ayla ilgili olarak beyan edilen her bir fazilet ve ahkâm, ramazan otuz veya yirmidokuz gün olsa da aynen hâsıl olacaktır, vakfeler dokuzuncu veya bir başka güne tesâdüf etse de aynıdır. Şurası da açıktır ki, bunun şartı, hilâlin aranmasında bir kusur olmamaya bağladır."

2- Bu hadisin hâsıl ettiği faide, orucu yirmidokuz gün tutanla, Arafat vakfesini arefe günü dışında yapan kimselerin içine gelen şekki izâle etmesidir. İbnu Hacer der ki: "Bazıları, sekiz zilhiccede vakfe imkanını müşkil addettiler. Aslında müşkilat mevcut değildir, zira, bazı hallerde iki şâhidin müşâhedesiyle mesela zilhiccenin başı perşembeye rastlamıştır, buna binaen cuma günü vakfeye durular. Ancak sonradan bunların yalan şehâdette bulundukları ortaya çıkabilir."

Tîbî bu ma'nâyı daha açık olarak şöyle beyan eder: "Hadisin zâhiri, bu iki ayın diğer aylarda bulunmayan meziyetle donatıldığını beyan etmektedir. Burada maksad diğer aylarda yapılan ibâdetin sevabının eksildiğini bildirmek değildir. Bilakis burada kastedilen şey, bu iki ayda iki bayram bulunması sebebiyle, bunlara terettüp edecek hükümde vukûa gelecek hatalarda zorluğu kaldırmaktır, çünkü bayramların günleri hakkında verilecek hükümde hataya düşmek daima mümkündür. Bundan dolayı, Resulullah *"eksilmeyen iki ay"* dedikten sonra, *"İki bayram ayı"* dedi. Bunlar yerine "Ramazan ve Zilhicce" demekle yetinmedi."

3- Hadiste ramazan ayına da "bayram ayı" denmektedir. Halbuki bayram ramazanın içinde değildir. Bu, bayramın ramazana yakınlığı veya bayram hilâlinin, bazan ramazanın sonunda görülmesi sebebiyledir. Ancak önçeki ihtimal kuvvetlidir. Nitekim, *Resulullah* bir hadislerinde: المغرب وتر النهار "Akşam namazı, gündüzün vitridir" buyurur. Halbuki akşam namazı cehrîdir ve gece namazlarına dahildir ve şer'î örfte güneşin batması ile gece başlar. Şu halde Resulullah'ın, akşamı bu hadiste gündüze dahil etmesi ona yakınlığı sebebiyledir.

4- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER:

★ Bu hadiste, "sevap" daima meşakkatin varlığına bağlı değildir, Allah dilerse, nâkıs ibadeti, tam olana sevapta dâhil edebilir.

★ Bazı âlimler buna dayanarak: "Ramazanda tek niyet kâfidir, çünkü hadis, ayı bir bütün olarak tek bir ibadet kılmaktadır, öyleyse tek niyet yeterlidir" demişlerdir.

★ Bu hadis, yirmidokuz da olsa otuz da olsa, ramazan ayının sevapca eşit olmasını, ay içerisinde işlenen sevaba bir bütün olarak bakılması ile olduğunu, teker teker günlerin tafsiline nazarla olmadığını iktiza eder.

FASIL

ORUCUN RÜKÜNLERİ

NİYYET

3128 ١– عن حفصة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت: [قالَ رسولُ اللّه ﷺ: مَنْ لَمْ يُجْمِعِ الصِّيَامَ قَبْلَ الْفَجْرِ فَلاَ صِيَامَ لَهُ]. أخرجه أصحاب السنن.

1. (3128)- *Hz. Hafsa* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim orucu fecirden önce niyetle (kesin kılmazsa) onun orucu yoktur."* [Ebû Dâvud, Savm 71, (2454); Tirmizî, Savm 33, (730); Nesâî, Savm 68, (4, 196, 197).]

3129 ٢– وعن عائشة وحفصة رَضِيَ اللّهُ عَنْهما أنهما قالتا: [لاَ يَصُومُ إلاَّ مَنْ أجْمَعَ الصِّيَامَ قَبْلَ الْفَجْرِ]. أخرجه مالك والنسائي.

2. (3129)- *Hz. Âişe* ve *Hz. Hafsa* (radıyallahu anhümâ) buyurdular ki: "Sadece şafaktan önce niyet edenlerin orucu mûteberdir." [Nesâî, Savm 68, (4, 197, 198); Muvatta, Sıyâm 5, (1, 288).]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Hafsa'nın rivâyeti, görüldüğü üzere, mevkuf veya merfû olma hususunda muzdariptir. Ancak sîkanın ziyadesi makbuldür kaidesi esas alınarak ref'ine hükmedilmiştir.

2- Kaydettiğimiz iki hadis, orucun muteber olması için niyetin şart olduğunu göstermektedir. Hadis mutlak geldiği için, zâhiri, farz veya nafile her çeşit namazı içine alır ve ferc-i sâdıktan önce niyet edilmediği takdirde orucun mûteber olmayacağını ifade eder. Nitekim İbnu Ömer, *Câbir İbnu Zeyd, İmam Mâlik, Müzenî, Dâvud-u Zâhirî* bu görüştedir. Ancak, geri kalan âlim ve imamlar, nafile orucun, gündüzleyin yapılacak

niyetle sahih olacağına hükmetmişlerdir. Onlar bu hükme giderken sadedinde olduğumuz hadisi Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'nin şu rivâyeti ile tahsis edip hükmün şümûlünü tahsis ederler. "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana (gündüzleyin) gelir: "Yanında yiyecek bir şey var mı?" diye sorardı. Ben, "Yok!" diye cevap verince: "Öyleyse ben oruç tutuyorum!" derdi."

3- *Tirmizî* şu açıklamayı kaydeder: "Bir kısım ilim ehline göre ramazan orucunda, veya bunun kazasında veya nezir orucunda geceden niyetini kesin şekilde yapmazsa orucu mûteber değildir."

Hanefîlere göre oruca niyetin vakti, güneşin batmasından ertesi günü istivâ anına (kaba kuşluk) kadar devam eder. İstivâ anından sonra niyet sahih değildir.

Ancak orucun çeşidine göre, bazı tefrikte bulunurlar:

★ Farz orucun niyeti güneşin batmasından kaba kuşluğa kadar devam eder.

★ Kaza, kefâret ve mutlak nezir oruçları için niyet, güneşin batmasından fecr-i sâdık'a kadardır,daha sonra yapılamaz.

★ Nâfile oruçlar için de güneşin batmasından ertesi günü istîvâ zamanına kadar caizdir.

4- Şâfiîlere göre kişi, orucu bozan bir amelde bulunmadığı müddetce güneşin batmasına kadar nafile oruca niyette bulunabilir.

5- *Mâlikîlere* göre, nafile orucun da niyet vakti Nısfu'n-Nehâr'a kadar uzatılamaz.

NAFİLE ORUCUN NİYYETİ

3130 ١- عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قـالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ ذَاتَ يومٍ هَلْ عِنْدَكُم شَيْءٌ؟ قُلْتُ: لاَ . قـالَ: فإنّي صَائِمٌ، فَلَمَّا خَرَجَ أُهْدِيَتْ لَنَا هَدِيَّةٌ، أَوْ جَاءَنَا زَوْرٌ، فَلَمَّا رَجَعَ رَسُـولُ اللهِ ﷺ قُلْتُ يَا رَسُـولَ اللهِ: أُهْدِيَتْ لَنَا هَدِيَّةٌ، أَوْ جَاءَنَا زَوْرٌ، وَقَدْ خَبَّأْتُ لَكَ شَيْئاً. قالَ: مَا هُوَ؟ قُلْتُ: حَيْسٌ. قالَ: هَاتِيه، فَجِئْتُ بِهِ فَأَكَلَ، ثُمَّ قالَ: كُنْتُ أَصْبَحْتُ صَائِماً]. قال مجاهد رحمه الله تعالى: إنما ذلك بمنزلة رجل يخرج الصدقة من ماله، فإن شاء أمضاها، وإن شاء أمسكها. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

1. (3130)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* bir gün bana:

*"Yanında (yiyecek) bir şey var mı?"*diye sordu.

"Hayır!" demem üzerine: "Ben oruc tutacağım!" buyurdu. Yanımdan çıkınca bize bir hediye geldi -veya bize bir grup misafir geldi.- Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* eve geri dönünce:

"Ey Allah'ın Resulü bize bir hediye geldi -veya bize ziyaretçiler geldi- sana yiyecek birşey hazırladım!" dedim.

"Nedir o?" diye sordu. Ben:

"Hays! (un, yağ, hurmadan yapılan bir yemek)" dedim.

"Getir onu!" buyurdu. Ben de getirdim. *Aleyhissâlatu vesselâm* onu yedi sonra:

"Oruçlu olarak sabahlamıştım" buyurdu."

Mücâhid (rahimehullah) der ki: "Bu, malından sadaka çıkaran adam gibidir, o dilerse çıkardığı sadakayı verir (yani kararını icra eder), isterse vermekten vazgeçer." [Müslim, Sıyâm 169, (1154); Nesâî, Savm 67, (4, 193-195); Tirmizî, Savm 35, (733, 734); Ebû Dâvud, Savm 72, (2455).]

3131 ٢– وعن أم الدرداء قالت: [كَانَ أَبُو الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ يَأْتِي نَهَاراً، فَيَقُولُ: عِنْدَكُمْ طَعَامٌ؟ فَإِنْ قُلْنَا لاَ. قَالَ: إِنِّى صَائِمٌ يومى هذا، وفعله أَبُو طَلْحَةَ، وأَبُو هُرَيْرَةَ، وابْنُ عَبَّاسٍ، وحُذَيْفَةُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهم]. أخرجه البخاري في ترجمة.

2. (3131)- *Ümmü'd-Derdâ* anlatıyor: "Ebû'd-Derdâ (radıyallâhu anh) gündüzleyin gelir: "Yanınızda yiyecek var mı?" diye sorardı. Şâyet biz: "Hayır, yok!" diyecek olsak: "Öyleyse bugün ben oruçluyum!" derdi. Ebû Talha, Ebû Hüreyre, İbnu Abbâs, Huzeyfe (radıyallahu anhüm) hep böyle yaptılar." [Buhârî, Savm 21, (Tercümede, yani bir bab başlığında zikretmiştir).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydettiğimiz iki hadis, nafile oruç için gündüzleyin niyet edilebileceğini ifâde etmektedir, yeterki imsak vaktinden itibâren yeme, içme, ilaç alma gibi oruca mâni bir amelde bulunulmamış olsun.

Ancak gündüzleyin oruca niyet hususu âlimler arasında ihtilaf edilmiştir. Yukarıdaki Ümmü'd-Derdâ rivâyeti İbnu Ebî Şeybe'de senetli olarak gelmiştir ve orada: "Ebû'd-Derdâ, bazan kuşluk vakti bize gelir ve yiyecek bir şey sorardı" denilir. Böylece bu uğrama ve taleplerin öğleden önce olduğunu anlamaktayız. Devamında: "Bazen olurdu bir şey veremezdik. O zaman: "Öyleyse ben bugün oruç tutacağım derdi" denmektedir.

Yine İbnu Ebî Şeybe'de Hz. Enes, Ebû Talha ile ilgili olarak şunu anlatır: "Ebû Talha, ehline gelip: "Yiyecek bir şey var mı?" diye sorar, eğer "hayır!" derlerse o gününü oruçla geçirirdi."

Hz. Muâz, Hz. İbnu Abbâs, Ebû Hüreyre gibi başka bir kısım sahâbîlerden de yemek arayıp bulamayınca oruca niyet etiklerine dair rivâyetler gelmiştir.

Önceki hadis (3130), bizzat Resulullah'ın da aynı şekilde, yiyecek bulamayınca oruca niyetlendiğini göstermektedir. Nevevî der ki: "Bu hadiste, güneşin zevalinden öncesine kadar nâfile oruca niyet edilebileceğini söyleyen cumhura delil mevcuttur."

Şâfiîler bu cevazı mutlak görürler. Yani öğleden önce de olur, sonra da.

İmam Mâlik, Leys ve İbnu Ebi Zi'b'e göre ise geceden niyet olmayınca tetavvû oruç câiz olmaz.

2- Önceki hadiste bazı ziyaretçilerin gelmesinin zikrinden maksad, o ziyaretçilerin yiyecek hediye getirmiş olmasını söylemektir. Hz. Peygamber'in, "Yiyecek bir şey var mı?" diye sorması orucunu bozmak istemesi olarak te'vîl edilmiştir. Ancak Nevevî bu te'vili tekellüflü bulur.

3-İmam Şâfiî ile ona muvafakat eden ulemâya göre, nâfile oruç bozulabilir, herhangi bir telâfi de gerekmez. Bazı sahâbelerle, Ahmed İbnu Hanbel ve İshak İbnu Râhûye'nin görüşleri de buna muvafıktır. Ancak tamamlanması müstehabtır.

Ebû Hanîfe'ye göre, nafile de olsa niyetten sonra oruç bozulmamalıdır, bozacak olursa kaza etmesi gerekir. *Mâlik, Hasan Basrî, İbrahim Nehâî* ve Mekhûl gibi başka bir kısım âlimler de bu görüştedirler.

İmam-ı Azam'a göre ziyafete çağrılmak, nafile orucu bozmaya meşrû bir özürdür.

ORUCU BOZAN ŞEYLERDEN KAÇINMAK

3132 ١- عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ ذَرَعَهُ القَيْءُ فَلَيْسَ عَلَيْهِ قَضَاءٌ، وَمَنِ اسْتَقَاءَ عَمْدًا فَلْيَقْضِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

« ذَرَعَهُ القَيْءُ » إذا غلبه من غير استدعاء.

1. (3132)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim kendiliğinden kusacak olursa, üzerine kaza gerekmez. Kim de isteyerek kusarsa orucunu kaza etsin."* [Ebû Dâvud, Savm 32, (2380); Tirmizî, Savm 25, (720); İbnu Mâce, Savm 16, (1676).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis kendiliğinden kusan kimsenin, orucunu kaza etmeyeceğini ifade ediyor. Kendiliğinden vukûa gelen kusma hâdisesinde ferdin bir taksiri olmadığı için kaza etmek terettüp etmediği halde, irâdî olarak kusana kaza terettüp etmektedir. İbnu'l-Münzir "Bu hususta icma var" der.

Âlimler büyük çoğunlukla bu hadisin zahirini esas almıştır. İradî olarak kusana kefâret gerekip gerekmeyeceği münâkaşa edilmiştir. Burada da ekseriyet "Kefâret gerekmez" diye hükmetmiştir.

İbnu Abbâs ve *İkrime,* vücuda giren şeyin orucu iptal edeceğini, çıkanın hiç bir zarar vermeyeceğini söylemişlerdir.

3133 ٢- وعن أبى سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: ثَلاَثٌ لاَ يُفْطِرْنَ الصَّائِمَ: الحِجَامَةُ، وَالقَيْءُ، وَالاحْتِلاَمُ]. أخرجه الترمذي.

2. (3133)- Ebû Saîd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Üç şey vardır orucu bozmaz: Hacamat olmak (kan aldırmak), kusmak, ihtilam olmak."* [Tirmizî, Savm 24, (719).]

3134 ٣- وعن معدان بن طلحة: [أنَّ أَبَا الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ حَدَّثَهُ: أنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَاءَ فَأَفْطَرَ، وأنَّهُ سَأَلَ ثَوْبَانَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنْ ذٰلِكَ فَقَالَ: صَدَقَ أنَا صَبَبْتُ لَهُ وَضُوءَهُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

3. (3134)- *Ma'dân İbnu Talha,* kendisine Ebû'd-Derdâ (radıyallâhu anh)'nın şunu anlattığını söylemiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kustu ve orucunu açtı. Sevbân (radıyallâhu anh)'a bu meseleyi sordu. Sevbân:

"Doğru söylemiş, o zaman abdest suyunu ben döktüm" dedi." [Ebû Dâvud, Savm 32, (2381); Tirmizî, Tahâret 64, (87).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Tirmizî'deki vechi daha vâzıh olarak şöyle gelmiştir: "Ebû'd-Derdâ anlatıyor: "Resulullah kustu ve orucunu açtı.Sonra da abdest aldı. Bilahare Dimeşk mescidinde, (Resulullah'ın azadlısı olan) Sevbân'a rastladım. Bu hadiseyi ona anlattım. Sevbân:

"Doğru söylemiş, (hâdise öyle cereyan etti ve hattâ) abdest suyunu ben döktüm" dedi."

2- Hadis, kusmanın abdesti bozacağını delil kılınmıştır. Ancak bazı âlimler, hadisin bu hususta sarih bir delil teşkil edemiyeceğini söylemiştir. Onlara göre, kusmadan sonra Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın abdesti istihbâben veya tesâdüfen alma ihtimali de vardır. Keza قَاءَ فَتَوَضَّأَ tâbirinde geçen fe'in sebep bildiren fe olması muhtemel ise de tâkip yani sıra bildiren fe olma ihtimali de vardır.

Her hâl u kârda Seleften bir çok büyük, kusmanın abdesti bozacağına hükmetmiştir: Zührî, Alkame, Esved, Şâbî, Urve İbnu'z-Zübeyr, Nehaî, Katâde, Hammâd, Sevrî, Hasan İbnu Sâlih, Evzâî vs. Hanefî görüşe göre ağız dolusu kusulacak olursa abdest bozulur, yeniden alınmalıdır.

İmam Şâfiî ve *İmam Mâlik*'e göre, kusmak abdesti bozmaz. Cumhur, "kusma kasda makrun olursa orucu bozar" demekte ittifak eder.

3135 ٤- وعن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [احْتَجَمَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ وَهُوَ مُحْرِمٌ وَاحْتَجَمَ وَهُوَ صَائِمٌ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

4. (3135)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ihramlı olduğu halde hacamat oldu. Keza oruçlu

iken de hacamat oldu." [Buharî, Savm 32, Tıbb 11; Müslim, Hacc 87, (1202); Ebû Dâvud, Savm 29, (2372, 2373); Tirmizî, Savm 61, (775, 776, 777).]

AÇIKLAMA:

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) bu rivâyetle hacamat olmanın yani kan aldırmanın orucu bozmayacağına işaret etmektedir. Bu meselede ulemâ ihtilaf etmiş ise de cumhur, mutlak sûrette kan vermekle orucun bozulmayacağına hükmetmiştir.

Hz. Ali, Atâ, Evzâî, Ahmed, İshak ve *Ebû Sevr* (rahimehumullah): "Hacamat yaptıran da yapan da orucunu bozar"diye hükmetmişlerdir. Bunlara göre oruç bozulursa da kaza gerekir; Atâ ise, "kefâret gerekir" de-miştir. Ancak kefârete hükmetmede Atâ yalnız kalır.

Şu hususu da belirtelim ki, iki hadis sonra kaydedileceği üzere, Hz. Peygamber'den sahih bir senedle أفطَرَ الْحَاجِمُ والْمَحْجُومُ *"Hacamat yapan da yaptıran da orucunu bozmuştur"* hadisi de rivâyet edilmiştir. Şârihler bu sonuncu hadisin mensuh olduğuna hükmederler. "Zira derler, bu hadisin bazı tariklerinde, Resulullah'ın bu hadisi Veda Haccı sırasında irâd buyurduğu tasrih edilmiştir. Diğeri ise daha önce yani Mekke fethi sırasında irâd edilmiştir. Öyle ise bunun mensuh olacağı açıktır."

3136 ٥ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [مَا كُنَّا نَدَعُ الحِجَامَةَ لِلصَّائِمِ إلاَّ لِكَرَاهَةِ الجَهْدِ]. أخرجه البخاري وأبو داود.

5. (3136)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz oruçlunun hacamat olmasını, sadece bîtap düşmesinden korkarak tertettik." [Ebû Dâvud, Savm 29, (2375); Buhârî, Savm 32.]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet dahi, hacamat olmanın orucu bozmayacağını ifade eder. Zira Hz. Enes, oruçlunun "Orucum bozulur" diye değil, "bîtap düşerim" korkusuyla hacamat olmaktan kaçındığını belirtmektedir. Oruçlunun kan aldırmasına Resulullah'ın ruhsatını ifade eden başka rivâyetler de mevcuttur.

Kan aldırmanın orucu bozmayacağı esas olmakla beraber, hacamat sebebiyle zayıf düşeceğinden korkulan kimseler hakkında mekruh olduğu belirtilmiştir. Böylece sadedinde olduğumuz hadisle, diğer ruhsat hadisleri cem edilmiş olmaktadır. Bazı âlimlerimiz: "Eğer zayıflama orucun açılmasına sebep olacak bir dereceye ulaşırsa kerâhet artar" demiştir.

Şevkânî, "her hâl u kârda oruçlunun hacamat olmaktan kaçınmasının evlâ olacağını.." söyler.

3137 ٦– وعن ابن أبي ليلى عن رجل صحابي قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ الحِجَامَةِ وَالمُوَاصَلَةِ، وَلَمْ يُحَرِّمْهُمَا إبْقَاءً عَلَى أصْحَابِي]. أخرجه أبو داود.

6. (3137)- *İbnu Ebî Leylâ,* Sahâbî bir zâttan naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hacamat olmaktan, muvâsaladan (üst üste birkaç gün oruc açmamaktan) yasakladı. Ancak bunları Ashâbına haram kılmadı. Kendisine: "Ey Allah'ın Resulü, sen sahûra kadar orucu devam ettiriyorsun" denildi de şu cevabı verdi:

"Ben sahûra kadar uzatıyorum, zira Rabbim bana yedirip içirmektedir." [Ebû Dâvud, Savm 29, (2374).]

3138 ٧– وعن رافع بن خديج رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أفْطَرَ الحَاجِمُ وَالمَحْجُومُ]. أخرجه الترمذي وصححه، وأخرجه أبو داود عن ثوبان وعن شداد ابن أوس رَضِيَ اللهُ عَنهما.

ومعنى «أفْطَرَ الحَاجِمُ وَالمَحْجُومُ» عند من ذهب إلى أن الحجامة لا تفطر أنهما تعرّضا للافطار. أما المحجوم: فللضعف الذى يلحقه من ذلك ونحوه، وأما الحاجم: فلا يأمن وصول شئ من دم المحجوم إلى حلقه فيبلعه، ونحوه ذلك.

7. (3138)- *Râfi' İbnu Hadîc* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular: *"Hacamat ettiren de, hacamat eden de orucunu açmıştır."* [Tirmizî, Savm 60, (774); Ebû Dâvud, Savm 28, (2367); İbnu Mâce, Savm 18 (1679, 1680, 1681).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin zâhirine göre hacamat olan da hacamat yapan da orucunu açmış sayılmaktadır. *Ahmed İbnu Hanbel* gibi bazı âlimler hadisi zâhirine göre anlayarak, kan aldıranın orucunun bozulacağına hükmetmiştir.

Ancak diğer bir kısım âlimler, bu hadisi şöyle anlamışlardır: "Kan aldırmak orucu bozmaz. Hadisin ma'nâsı şudur: Kan alanda aldıran da oruçlarının bozulmasına mâruzdurlar. Yani kan aldıran (mahcum), bu sebeple zaafa düşer ve orucu bozmak zorunda kalır. Kan alan da, kan aldıranın kanından boğazına bir şeyler kaçabilir, o da yutar veya tadından bir şey boğazına ulaşır. Şu halde her ikisi de oruçlarının bozulması tehlikesiyle başbaşadırlar. Nitekim nefsini tehlikeye atan için "kendini

helâk etti" denilir. Keza: "Kadı olan bıçaksız olarak kesilmiştir" sözü de kadılığın muhatarası (riski) için söylenir. Öyle ise hadis, kan aldırmanın muhtemel riskine dikkat çekmek için "kan alan da aldıran da orucunu bozmuştur"diye mübalağalı olarak ifadede bulunmuştur" denmiştir.

3139 ٨- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [جَاءَ رَجُلٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ: إِنَّ عَيْنِي اشْتَكَتْ فَأَكْتَحِلُ، وَأَنَا صَائِمٌ؟ قَالَ: نَعَمْ]. أخرجه الترمذي وصححه.

8. (3139)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir adam gelerek: "Ey Allah'ın Resulü, gözüm ağrıyor, oruçlu olduğum halde sürme çekiyorum (bu orucumu bozar mı?)" diye sordu. Resulullah: *"Hayır (bozmaz)"* dedi." [Tirmizî, Savm 30, (726).]

3140 ٩- وعن عبدالرحمن بن النعمان بن معبد بن هوذة عن أبيه عن جده قال: [أَمَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِالإِثْمِدِ المُرَوَّحِ عِنْدَ النَّوْمِ وَقَالَ: لِيَتَّقِهِ الصَّائِمُ]. أخرجه أبو داود.

« المُرَوَّح » بالحاء المهملة: المطيب بالمسك.

9. (3140)- Abdurrahman İbnu Nu'man İbni Ma'bed İbni Hevze an ebîhi an ceddihî anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* uyku sırasında gözlere miskle karıştırılmış ismid (sürmesi) çekilmesini emir buyurdu ve:

"Oruçlu bundan sakınsın!"dedi." [Ebû Dâvud, Savm 31, (2377).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis sürmenin orucu bozacağını ifade eder. İbnu Şübrüme ve *Abdurrahman İbnu Ebî Leylâ* bununla ameli esas almışlardır. Ancak diğer fukahâ ve muhaddisler bunlara muhalefet etmiş ve sürmenin orucu bozmayacağına hükmetmiştir. Çoğunluk, bu hadisin ihticac edilemeyecek kadar zayıf olduğunu söyler. *İbnu Ebî Leylâ* ve *İbnu Şübrüme* şu hadisi de görüşlerinin delilleri meyanında zikrederler: اَلْفِطْرُ مِمَّا دَخَلَ وَالْوُضُوءُ مِمَّا خَرَجَ *"Oruç, giren şey için, abdest de çıkan şey için bozulur."* Bu hadis, Buhârî'de muallak olarak gelmiştir.

Diğer taraftan, sürmenin orucu bozmayacağına hükmeden cumhur, sadedinde olduğumuz hadisin zayıf olduğunu söylemekle kalmaz, İbnu Mâce de Hz. Âişe'den gelen ve Aleyhissalâtu vesselâm'ın ramazanda oruçlu iken sürme çektiğini ifade eden hadisi delil olarak gösterir.

2- Hadiste geçen ismid, sürme yapılan taşın ismidir. Mürevvah, misk katılarak kokulandırılmış demektir. Şu halde ismid yalnız sürülmüyor, misk katılarak onun içerisinde kokulu hale getiriliyor.

ÖPME VE MÜBAŞERET

3141 ١ – عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [إنْ كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ لَيُقَبِّلُ بعْضَ أزْوَاجِهِ وَهُوَ صَائِمٌ، ثُمَّ ضَحِكَتْ].

1. (3141)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* oruçlu olduğu halde hanımlarından birini öperdi." (Hz. Âişe bunu söyleyip sonra güldü.)

3142 ٢ – وفي أخرى: [وَيُبَاشِرُ وَهُوَ صَائِمٌ، وَكَانَ أمْلَكَكُمْ لإرْبِهِ]. أخرجه الستة إلا النسائى، وهذا لفظ الشيخين.

«الإرْبُ» بكسر الهمزة، وسكون الراء: الذكر هنا، وبفتحهما: الحاجة، والمراد بها هنا حاجة الجماع.

2. (3142)- Bir başka rivâyette şöyle der: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* oruçlu iken mübâşerette bulunurdu. O, nefsine hepinizden çok hâkim idi." [Buhârî, Savm 24, 23; Müslim, Sıyâm 62-65, (1106); Muvatta, Sıyâm 14, (1, 292); Ebû Dâvud, Savm 33, (2382-2386); Tirmizî, Savm 31, (727-729).]

AÇIKLAMA:

Mübâşeret: Derinin deriye değmesi demektir. El ele tutuşmak bir mübâşerettir.

Hadisler, toptan en sonda açıklanacak.

3143 ٣ – وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّ عُمَرَ بنَ الخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْه قالَ: يَا رَسُولَ اللهِ صَنَعْتُ الْيَوْمَ أمْراً عَظِيماً، قَبَّلْتُ وَأنَا صَائِمٌ؟ قالَ: أرَأيْتَ لَوْ مَضْمَضْتَ بِالْمَاءِ؟

قُلْتُ: لاَ بَأْسَ. قَالَ: فَمَهْ]. أخرجه أبو داود.

وقوله «فَمَهْ» أى فماذا عليه، والهاء للسكت.

3. (3143)- *Hz. Câbir* anlatıyor: "Hz. Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallâhu anh) (bir gün telâşla gelerek):

"Ey Allah'ın Resulü! Bugün ben büyük bir hatada bulundum, oruçlu iken (hanımımı) öptüm!" dedi. Resulullah da şöyle cevapladı:

"Sen oruçlu iken mazmaza yapmaz mısın? (Bu orucunu bozar mı?)"

(Râvilerden İsa İbnu Hammâd rivâyetinde) der ki: "Dedim ki: "Bunda bir beis yok!" Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Öyleyse niye (öpmeden telaşa düşüyorsun?)" [Ebû Dâvud, Savm 33, (2385).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet *Hz. Ömer*'in oruçlu iken hanımını öptüğünü, sonra da büyük bir hata işlemiş olmanın zan ve telâşına düşerek Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a müracaat ettiğini göstermektedir. *Resulullah,* Hz. Ömer'i ikna için, oruçlu iken abdest sırasında ağzına su alıp almadığını sorar ve ağza alınıp sonra geri atılan suyun orucu bozmaması gibi, öpmenin de orucu bozmayacağını belirtir. Bu cevapla Efendimiz: "Ağza su almak, içmenin başlangıcıdır, ama içme demek değildir, öyle de öpmek, cimanın başlangıcıdır, ama cima değildir" demiş olmaktadır.

3144 ٤ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [سَأَلَ رَجُلٌ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ عَنِ الْمُبَاشَرَةِ لِلصَّائِمِ فَرَخَّصَ لَهُ، فَأَتَاهُ آخَرُ فَسَأَلَهُ فَنَهَاهُ، وَكَانَ الَّذِى رَخَّصَ لَهُ شَيْخاً وَكَبِيراً، وَالَّذِى نَهَاهُ شَابّاً]. أخرجه أبو داود.

4. (3144)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir adam *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a oruçlunun hanımıyla mübâşeretinden sordu. Aleyhissalatu vesselâm ruhsat verdi.

Arkadan bir başkası geldi, o da aynı şeyi sordu. Buna mübâşereti yasakladı.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ruhsat tanıdığı kimse yaşlı birisiydi, yasakladığı kimse de gençti." [Ebû Dâvud, Savm 35, (2387).]

3145 ٥ – وعن نافع: [أَنَّ عَبْدَ اللّٰهِ بنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا: كَانَ يَنْهَى عَنِ الْقُبْلَةِ

الْمُبَاشَرَةَ لِلصَّائِمِ]. أخرجه مالك.

5. (3145)- Nâfi merhum anlatıyor: "Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) oruçluyu öpme ve mübâşeretten men ederdi." [Muvatta, Sıyâm 20, (1, 293).]

AÇIKLAMA:

Öpme orucu bozar mı, bozmaz mı? Bu husus âlimler arasında münâkaşa edilmiştir. *Hz. Âişe*'den kaydedilen ilk iki rivâyete (3141, 3142), Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in oruçlu iken hanımlarını öptüğü belirtilmektedir. Ancak *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) ikinci rivâyette, Resulullah'ın nefsine herkesten ziyade hâkim olduğunu belirterek, oruçlu iken öpmenin riskine dikkat çekmektedir. *İbnu Ömer*'in bu meseledeki tutumunu aksettiren son rivâyet (3145) de öpme ruhsatını kayıtlamaktadır: Yaşlıya caiz, gence değil...

Âlimler rivâyetlerdeki bu ihtiyatî kayıtları da nazara alarak meseleyi yumuşak bir üslupla hükme bağlamışlardır. Nevevî şöyle der: "Oruçlunun öpmesi, şehvetini tahrik etmeyene haram değildir. Ancak evla olanı, terketmesidir. Mamafih bu ona mekruhtur da denemez. Şâfiî hazretleri: "Oruçlunun öpmesi, hakkında evla olana muhâliftir. Gerçi Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bunu yaptığı sâbittir, ancak onun, öpme hududunu aşmayacağı hususunda emin olunduğu halde, başkasının aşacağından korkulur. Nitekim *Hz. Âişe* كَانَ اَمْلَكَكُمْ لاِرْبِهِ "O nefsine en çok hâkim olanınız idi" demiştir. Şehveti harekete geçen hakkında öpmek, sahih kavle göre haramdır" der.

Kadı İyâz da şöyle demiştir: "Sahâbe ve tâbiînden bazıları öpmenin oruçluya mutlak olarak mübah olduğunu söylemiştir. Ahmed, İshak ve Dâvud bunlardandır. Mutlak olarak mekruh addedenler de olmuştur, *İmam Mâlik* bunlardandır. *İbnu Abbâs, Ebû Hanîfe, Sevrî, Evzâî* ve *Şâfiî* (rahimehümullah): "Gence mekruh, yaşlıya değil" demişlerdir. Bu, İmam-ı Mâlik'in de bir görüşüdür. İbnu Vehb, İmam Mâlik'in: "Nâfile oruçta mubah, nafile olmayanda değil" dediğini de nakleder.

Âlimler, öpme, meninin gelmesine sebep olmadıkça orucu bozmayacağı hususunda ihtilâf etmezler. Bu görüşe 3143 numarada kaydedilen hadisle varırlar. Orada görüldüğü üzere Resulullah, öpmenin orucu bozup bozmayacağı sorulunca: اَرَاَيْتَ لَوْ تَمَضْمَضْتَ *"Abdest sırasında mazmaza yapman (ağzını yıkaman) orucu bozar mı?"* buyurarak: "Hep bilirsi-

niz ki, içmenin mukaddimesi olan mazmaza orucu bozmaz, bunun gibi, cimanın mukaddimesi olan öpme de orucu bozmaz" demek istemiştir.

Son olarak şunu da kaydedelim: "Hattâbî'nin nakline göre, *İbnu Mes'ud* ve *Saîd İbnu Müseyyeb* öpene, öptüğü güne mukabil bir gün kaza etmesini söylemişlerdir.

UNUTARAK ORUCU BOZMA

3146 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسُولُ الله ﷺ: مَنْ نَسِيَ وَهُوَ صَائِمٌ فأكَلَ، أوْ شَرِبَ فَلْيُتِمَّ صَوْمَهُ، فإنَّمَا أطْعَمَهُ اللهُ وَسَقَاهُ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

1. (3146)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim oruçlu olduğu halde unutur ve yerse veya içerse orucunu tamamlasın. Çünkü ona Allah yedirip içirmiştir." [Buhârî, Savm 26, Eyman 15; Müslim, Sıyâm 171, (1155); Tirmizî, Savm 26, (721); Ebû Dâvud, Savm 39, (2398).]

AÇIKLAMA:

1- Unutularak yendiği takdirde oruçluya terettüp edecek ahkâm hususu, ulemâ arasında ihtilaflıdır. Cumhur kaza gerekmeyeceğine hükmetmiştir. *İmam Mâlik*, orucun bozulacağına ve kazanın vâcib olacağına hükmeder. *İmam Mâlik*'ten meşhur olan görüş bu ise de Mâlikîler arasında mesele üzerine farklı görüşler olmuştur. Bazıları farz ve nâfile orucu tefrik etmiştir. Dâvudî, bu görüşünde imama katılmaz ve hatta: "Mâlik'e bu hadis ulaşmamış olabilir, yahut da hadisi "günah'ın kalkmasıyla" te'vil etmiştir" der. İbnu Dakîku'l-Îd ise imamın kıyasla bu hükme vardığını söyler. "Zira der, burada orucun bir rüknü fevt olmuştur. Bu ise emredilenler durumundadır. Kâideten unutmak, emredilenlerde müessir olmaz. Kazânın vacib olmadığını söyleyenlerin dayanağı *Ebû Hüreyre* hadisidir. O hadis ise, orucun tamamlanmasını emretmektedir. Şu halde hadis, tamamlananı "oruç" olarak isimlendirmektedir..." İbnu'l-Arabî ise, İmam Mâlik'in, nezdinde muteber bir prensipten hareketle bu hükme vardığını söyler. Prensibine göre: "Haber-i vâhid, kaidelere aykırı şekilde gelirse onunla amel edilmez. Hadis, unutanın günaha girmeyeceğini be-

yan eden vechiyle ma'mûlün bih'dir. Ama kaza edilmeyeceği hükmünde amele elverişli olmaz, çünkü orucun rüknünü ihlal etmektedir. Nitekim namazın bir rek'ati unutulsa namaz yenilenir, rüknün eksikliği sıhhate mânidir..." İbnu Hacer, bu mütalâaya katılmaz. Şâri'nin oruca mahsus kaide koyduğunu, bunu namazla kıyaslamaya kalkmanın kaide içinden kaide çıkarmak olacağını, bu yola gidildiği takdirde amele sâlih çok az hadis kalacağını söyler.

2- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hadislerinde "unutarak yiyip içme"nin orucu bozmayacağı tasrih edilmiştir. Hasan Basrî ve Mücâhid, "unutarak hanımıyla cima etmenin" de orucu bozmayacağını tasrih etmişlerdir. *Hasan-ı Basrî* (rahimehullah): "Bu, unutarak yiyip içenin durumundadır" demiştir. Ancak Atâ'nın, soru üzerine: "Bu tamamen unutulmaz, ona kaza gerekir" dediği rivayet edilmiştir. Bu görüşünde *Atâ'ya Evzâî, Leys, Mâlik* ve Ahmed'in (rahimehumullah) katıldıkları belirtilir. Şâfiî'nin bir görüşü de budur. Görüldüğü üzere bu zikri geçenler yeme-içme ile cima'yı bir tutmamışlardır. Ahmed İbnu Hanbel'den meşhur görüşe göre, unutarak cima edene kefâret de gerekir.

Şunu da kaydedelim ki, cimâ için de orucun kazası gerekmeyeceğine hükmeden bazı Şâfiîler, bu hükme, hadisin bir vechindeki ıtlakı delil gösterirler: من افطر فى شهر رمضان *"Kim ramazan ayında unutarak orucunu açarsa..."* burada orucun "yeme, içme" sebebiyle açılması kayıtlanmamış, orucu bozan bütün sebepler kastedilmiş olmaktadır. Şu halde bazı hadislerde yeme-içme'nin zikri, çoğunlukla bu iki şeyin vukûa gelmesinden ve ağlebî durumunda bunlardan istiğnanın mümkün olmamasından dolayıdır.

3- Hadiste, Cenâb-ı Hakk'ın kullarına olan lütfu, onlara tanıdığı kolaylık görülmektedir. Meşakkat ve zorluğun kullar üzerinden kaldırılmasının örneği de hadiste mevcuttur.

4- *Ahmed İbnu Hanbel*'in bir rivayetinde hadisin vürûd sebebi de açıklanmaktadır: "Ümmü İshâk adında azadlı bir cariyenin anlatmasına göre, câriye Resulullah'ın yanında iken, Efendimize getirilen bir kap yemeği beraberce yerler. Kadıncağız oruçlu olduğunu hatırlar. Zülyedeyn, kadına: "Karnın doyduktan sonra mı?" deyince, Aleyhissalâtu vesselâm câriyeye:

"Orucunu tamamla, bu Allah'ın sana gönderdiği bir rızıktır" buyurur."

İbnu Hacer der ki: "Bu rivayette, az yiyenle çok yiyen arasında fark görmek isteyenlere red vardır."

ORUCUN ZAMANI

3147 ١ – عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُفْطِرُ مِنَ الشَّهْرِ حَتَّى نَظُنَّ أَنَّهُ لاَ يَصُومُ مِنْهُ، وَيَصُومُ مِنْهُ حَتَّى نَظُنَّ أَنَّهُ لاَ يُفْطِرُ مِنْهُ شَيْئاً، وَكَانَ لاَ تَشَاءُ أَنْ تَرَاهُ مِنَ اللَّيْلِ مُصَلِّياً إِلاَّ رَأَيْتَهُ، وَلاَ تَشَاءُ أَنْ تَرَاهُ نَائِماً إِلاَّ رَأَيْتَهُ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (3147)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bazan olurdu bir ay boyu oruç tutmazdı ve o aydan hiç oruç tutmayacağını zannederdik. Bazan da (öylesine ara vermeden) tutardı ki, o aydan hiç bir günü oruçsuz geçirmeyecek zannederdik. Sen onu, geceleyin namaz kılarken görmek istesen mutlaka görürdün. Geceleyin uyur görmek istesen mutlaka görürdün." [Buhârî, Savm 53, Teheccüd 11; Müslim, Sıyâm 180, (1158); Tirmizî, Savm 57, (769).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın nafile oruçları nasıl tuttuğunu açıklıyor. Hadiste , bir ay boyu ara vermeden nafile oruç tutmadığı görülmektedir. Ancak bazı aylar da sanki hiç ara vermiyormuşcasına sıkı şekilde nâfile tutmaktadır. Müteâkip hadiste görüleceği üzere, bir ayı tam olarak oruçlu geçirme hali ramazana mahsustur, onun dışındaki aylarda bu vâki olmamıştır.

2- Hadisin ikinci kısmında, *Resulullah*'ın gece namazlarını ve nâfile oruçlarını belli ve değişmez bir programa göre, gecenin hiç değişmeyen muayyen vaktinde ve ayın muayyen günlerinde icra etmediğini ifade etmektedir.

İbnu Hacer şu açıklamayı yapar: "Yani, Aleyhissalâtu vesselâm'ın nafile oruç ve nâfile namazdaki hali muhtelifti. Bazan gecenin evvelinde namaza kalkardı, bazan ortasında, bazan da sonunda; tıpkı, bazen ayın

başında, bazan ortasında, bazanda âhirinde oruç tuttuğu gibi. Kim onu, gecenin herhangi bir vaktinde namaz kılarken veya ayın herhangi bir vaktinde oruç tutarken görmek istese ve onu peş peşe tâkip etse, muhakkak ki, gece namazında veya nâfile orucunda görmek istediği şekilde görürdü. Hadis, Efendimizin orucu peş peşe tuttuğunu veya bütün gece namaz kıldığını ifade etmez."

3148 ٢– وعن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [مَا صَامَ رَسولُ اللّٰهِ ﷺ شَهْراً كَامِلاً قَطُّ غَيْرَ رَمَضَانَ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

2. (3148)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ramazan dışında hiçbir ayı tam olarak oruçlu geçirmedi." [Buhârî, Savm 53; Müslim, Savm 178 (1157);Nesâî, Savm 70, (4, 199).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin Nesâî'deki vechi hadisi daha anlaşılır kılmaktadır. Şöyle ki: "İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah öyle (ısrarlı peş peşe) oruç tutardı ki (orucu hiç) açmayacak derdik. (Bâzan da öylesine peş peşe) yerdi ki "oruç tutmak istemiyor" derdik. Medîne'ye geleliden beri bir ay boyu tam olarak peş peşe hiç oruç tutmadı."

BAZI FEVÂİD:

Yukarıda kaydedilen iki hadiste şu hususlar gözükmektedir:

★ Her ay nafile oruç tutmak müstehabtır.

★ Nâfile orucun belli bir günü yoktur. Yasaklanan günler dışında her gün oruç tutabilir.

★ Resulullah savm-ı dehr (yıl orucu) hiç tutmamıştır.

★ Hiç bir gece, gece boyu namaz kılmamıştır. Böyle yapışı, daha önce de geçtiği üzere, sonradan gelenler bunu farz zannetmesinler gayesine dayanıyordu. Aksi halde ümmete meşakkat verecek bir sünnet bırakmış olacaktı. Halbuki, kendisine bu meşakkate tahammül edebilecek güç verilmiş idi. Örnek olmak maksadıyla ibâdetlerde vasat bir yol tâkip etmiştir: Hem oruç tuttu, hem yedi, hem gece namazı kıldı, hem de uyudu."

AŞÛRA ORUCU

3149 ١ – عن قتادة رَضِىَ اللهُ عَنْه: [أنّ النّبىَّ ﷺ قـال: صِيَامُ عَاشُورَاءَ إنّى أحْتَسِبُ عَلى اللهِ أنْ يُكَفِّرَ السَّنَةَ الَّتى قَبْلَهُ]. أخرجه الترمذي وصححه.

1. (3149)- *Katâde* (rahimehullah) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Aşûra orucunun önceki yılın günahlarına kefaret olacağını Allah'ın (rahmeti)'nden umarım."* [Tirmizî, Savm 48, (752).]

AÇIKLAMA:

Aşûra günü, *İbnu Düreyd*'e göre İslâmî bir isimdir ve câhiliye devrinde bilinmemektedir. Ancak İbnu Dıhye bu iddiayı reddeder, bunun câhiliye devrinde mevcudiyetini gösteren deliller zikreder. Bunlardan biri *Hz. Âişe*'nin rivayetidir. Müteâkiben kaydedileceği üzere, Hz. Âişe cahiliye halkının Aşûra orucu tuttuğunu belirtir.

Aşûra günü hangi güne tekabül eder? Bu da münâkaşa edilmiştir. Ekseriyete göre, Muharrem'in onuncu günüdür.

Kurtubî der ki: "Aşûra, "aşîre"den (onuncu) alınmadır, mübâlağa ve ta'zim ifade eder. Aslında bu, onuncu gece için bir sıfattır. Çünkü o kelime, akd'in ismi olan 'uşr'dan me'huzdur (alınmadır), gün (yevm) kelimesi ona muzaf olmuştur. Yevm-i aşûra denince sanki onuncu gecenin günü kastedilir. Şu kadar ki, bu bir sıfata bedel olunca isim olma hâli ona galebe çaldı, bir de mevsufunu zikretme zahmetine gidilmeyip Leyl kelimesi atıldı ve sadece Aşûra dendi. Bu kelime böylece aşûra günü'ne alem oldu..."

Zeyn İbnu'l-Münîr der ki: "Âlimlerin çoğu, "aşûra"yı Muharrem ayının onuncu günü bilir. Bu aynı zamanda iştikak ve tesmiyenin de gereğidir. Aşûra'ya, Muharrem'in dokuzuncu günü diyen de olmuştur. Birinci durumda gün, giden geceye muzaftır. İkinci durumda ise, gelecek geceye muzaftır."

Bazıları: "Dokuzuncu güne aşûra denmesi, develerin içeri alınmasındandır" demiştir. Deveyi sekiz gün boyu otlatıp sonra dokuzuncu gün içeri alırlardı.

Hakem İbnu'l-A'rac anlatıyor: "İbnu Abbâs'a uğradım. O ridasına dayanmış duruyordu.

"Bana Aşûra gününden haber ver!" dedim. Şu cevabı verdi:

"Muharrem hilâlini gördün mü, saymaya başla ve dokuzuncu günü oruçlu olarak sabahla."

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* o gün oruç tutar mıydı?" dedim.

"Evet!" cevabını verdi."

Bu rivayetin zâhirine göre, Aşûra günü dokuzuncu gündür.

Müslim'in bir başka rivayeti de bunu te'yid eder: "İbnu Abbâs'tan gelen bir rivayete göre *Aleyhissalâtu vesselâm* لَئِنْ بَقِيتُ إِلَى قَابِلٍ لأَصُومَنَّ التَّاسِعَ *"Önümüzdeki seneye kadar yaşarsam Muharrem'in dokuzuncu gününde oruç tutacağım." Ve Resulullah bundan önce vefat etti."*

Bu rivayetin zâhiri, *Resulullah*'ın Muharrem'in onunda oruç tuttuğunu, önümüzdeki seneye ulaşırsa dokuzunda tutmaya azmettiğini gösterir. Bunun şu ma'nâya gelmesi muhtemeldir: Efendimiz sâdece dokuzla yetinmemiş, aksine onu, onuncu güne de izafe etmiştir. Bu izâfe, ihtiyaten olabileceği gibi hıristiyan ve yahudilere muhalefet olsun diye de olabilir. Bu ikinci ihtimal ercah'tır. Müslim'in bazı rivayetleri de bunu te'yid eder. *İbnu Abbâs*'tan merfû bir rivayette Efendimiz şöyle der: صُومُوا يَوْمَ عَاشُورَاءَ وَخَالِفُوا الْيَهُودَ صُومُوا يَوْماً قَبْلَهُ أَوْ يَوْماً بَعْدَهُ *"Aşûra günü oruç tutun, yahudilere muhalefet edin: Aşûradan bir gün önce veya bir gün sonra oruç tutun."*

İbnu Hacer der ki: "Bu Resulullah'ın son zamanlarda verdiği bir emirdir. Aleyhissalâtu vesselâm, vahiy gelmeyen hususlarda ehl-i kitaba muvafakat etmeyi severdi. Bu, bilhassa putperestlere muhalefet eden hususlarda böyleydi. Ne zaman ki Mekke fethedildi, İslâm dini her yerde şöhret ve üstünlük elde etti, derhal ehl-i kitaba muhalefeti de ilân etti. Bu meselede de öyle oldu. Önce: *"Biz Hz. Musa'ya sizden daha layık ve ehakkız"* diyerek onlara benzemeyi tercih etti. Sonra onlara muhalefeti uygun buldu ve Aşûra'ya bir gün önceden, bir gün de sonradan ilave yapılmasını emretti."

Bu hususu, Tirmizî'nin bir rivayeti te'yid eder: أَمَرَنَا رَسُولُ اللّهِ ﷺ بِصِيَامِ عَاشُورَاءَ يَوْمَ الْعَاشِرِ "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize, Muharrem'in onunda aşûra orucu tutmamızı emretti."

Bazı âlimler demiştir ki: "Resulullah'ın Müslim'deki : *"Eğer önünüzdeki seneye kadar yaşarsam Muharrem'in dokuzunda oruç tutacağım"* hadisi iki hususa muhtemeldir:

1- Resulullah bununla, dokuzuncu geceyi onuncu geceye nakletmeyi düşünmüş olabilir.

2- Dokuzuncu günü, oruçta onuncu güne ilave etmeyi düşünmüş olabilir.

Resulullah'ın, bunu gerçekleştiremeden vefat etmiş olması sebebiyle, iki günü oruçlu geçirmek ihtiyata muvafık düşer. Durum böyle olunca Aşûra orucu üç mertebe olmuş olmaktadır:

★ En aşağısı: Sadece Aşûra günü oruç tutmak.

★ Bir üst derecesi: Aşûra ile birlikte dokuzuncu günde de oruç tutmak.

★ En üstünü: "Dokuz ve onbirinci günlerde de oruç tutmak... Doğruyu Allah bilir." 3158 ve 3159 numaralı hadiste bazı ilave açıklama gelecek.

3150 ٢– وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ عَاشُورَاءُ يُصَامُ قَبْلَ رَمَضَانَ. فَلَمَّا نَزَلَ رَمَضَانُ كَانَ مَنْ شَاءَ صَامَ وَمَنْ شَاءَ أفْطَرَ]. أخرجه الستة إلا النسائى.

2. (3150)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ramazan (farz olmazdan) önce Aşûra orucu tutuluyordu. Ramazanın farziyeti indikten sonra onu dileyen tuttu, dileyen de tutmadı." [Buharî, Savm 69, Hacc 1, 47, Menâkıbu'l-Ensâr 26, Tefsîr, Bakara 24; Müslim, Sıyâm 115; Muvatta, Sıyâm 80, Ebû Dâvud, Savm 64, (2442, 2443); Tirmizî, Savm 49, (753).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, Buhârî'nin bir rivayetinde daha sarih olarak şöyle yer alır: "Hz.Âişe dedi ki: "Kureyş câhiliye devrinde Aşûra orucu tutuyordu. Bunu Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da tutuyordu. Medine'ye (hicretle) gelince, Aşûra'yı tuttu ve oradaki müslümanlara da tutmalarını emretti. Ramazan orucu farz edilince, Aşûra'yı terketti. Artık dileyen tuttu dileyen tutmadı."

Bu rivayette üç husus açıkça gözükmektedir:

★ Aşûra orucu Mekkelilerce bilinmekte ve tutulmakta ise de Medine' deki Araplarca tutulmamaktadır. Resulullah'ın emretmesi bu ma'nâya gelir.

★ *Resulullah*, ramazan farz edilmezden önce Aşûra'yı nâfile bir amel olarak değil, vâcib olarak tutmaktadır.

★ Ramazan orucu farz olunca Aşûra yasaklanmıyor; dileyen nâfile olarak tutmaya devam ediyor.

Başka rivâyetler, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın buna devam edenler arasında yer aldığını göstermektedir.

2- Bazı âlimler, bu rivayetten *Resûlullah*'ın Aşûra'yı emrettiği zamanı da tahmin ederler. Buna göre, hicret rebiyyülevvel ayında vukûa geldiğine göre, Aşûra'yı tutma emri, hicretin ikinci senesinin başında sâdır olmuş olmalıdır. Zaten ikinci sene içerisinde Ramazan orucu farz kılınmıştır. Bu duruma göre, Aşûra'yı tutma emri sadece bir seneye mahsus olmaktadır. Ondan sonra dileyenin tutmasına havale edilmiştir. Şu halde, farz edildiğine dair rivayetlerin nefsülemirde sıhhati halinde, bu hadis, mezkur farzın neshedildiğini gösterir. *Kâdı İyâz,* Selef'ten bazılarının Aşûra'nın farziyetinin devam etmekte olduğu kanaatini taşıdıklarını kaydeder. Ancak bu görüşü devam ettiren âlim kalmamıştır.

İbnu Abdilberr, Aşûra'nın artık farz sayılmadığı hususunda ulemânın icma ettiğini belirtir. İcma, onun müstehab olduğu merkezindedir.

Kureyş'in Aşûra orucu tutmasını *İbnu Hacer* şöyle izah eder: "Onlar bunu, geçmiş bir şeriatten almış olabilirler. Nitekim onlar, o günde ve başka günlerde Ka'be'nin örtüsüne tâzimde bulunuyorlardı."

İbnu Hacer, İkrime'den nakledilen şu rivayeti işittiğini kaydeder: "İkrime'ye bu hususta sorulunca demiştir ki: "Kureyş, cahiliye devrinde bir günah işledi. Bu onların çok ağırlarına gitti. Onlara, "Aşûra orucu tutun, bu günahınıza kefaret olur" denmiş, (onlar da tutmaya başlamışlar)."

3151 ٣– وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهـما قال: [قَدِمَ رَسولُ اللّهِ ﷺ المَدينَةَ فَرَأى اليَهُودَ تَصُومُ يَوْمَ عَاشُوراءَ فَقَالَ: مَا هذا؟ قَالُوا يَوْمٌ صَالِحٌ. هذا يَوْمٌ نَجَّى اللّهُ تَعَالى فِيهِ بَنِى إِسْرَائِيلَ مِنْ عَدُوِّهِمْ فَصَامَهُ مُوسىٰ. فَقَالَ ﷺ: أنَا أحَقُّ بِمُوسىٰ مِنْكُمْ فَصَامَهُ وَأَمَرَ بِصِيَامِهِ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

3. (3151)- *İbnu Abbâs* (radyallahu anhümâ) anlatıyor:"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine'ye gelince, yahudileri Aşûra günü oruç tutar gördü. Onlara:

"Bu da ne, (niçin oruç tutuyorsunuz)?" diye sordu.

"Bu, sâlih (hayırlı) bir gündür. Allah, o günde Benî İsrâil'i düşmanlarından kurtardı. (Şükür olarak) Hz. Musa o gün oruç tuttu." dedilir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Ben Musa'ya sizden daha layığım" buyurup o gün oruç tuttu ve müslümanlara da tutmalarını emretti." [Buhârî, Savm 69, Enbiya 22, Fedâilu'l-Ashâb 52, Tefsir, Yûnus 1, Tâ-hâ 1, Müslim, Sıyâm 127, (1130); Ebû Dâvud Savm 64, (2444).]

AÇIKLAMA:

Müslim'in bir rivayetinde, Aşûra gününün yahudilerin hangi kurtuluşuna tekabül ettiği belirtilmiştir. Yahudiler Resulullah'ın suâlini şöyle cevaplandırırlar: "Bu, büyük bir gündür. O günde Allah Hz.Musa ve kavmini kurtardı, Firavun ve kavmini de garkedip suda boğdu." Bir başka rivayette: "...Biz Allah'a şükür olsun diye bu orucu tutuyoruz" derler.

Ahmed İbnu Hanbel'in, Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'den bir rivayetinde şu ziyade yer alır: ...Bu gün, Hz. Nuh'un gemisinin Cûdi dağına oturduğu gündür. Hz. Nuh, o gün şükür orucu tuttu."

Bu rivayet, Resulullah'ın Medine'ye aşûra esnasında gelmiş olmasını gerektirdiği için zâhirde bir müşkilat gözükmektedir. Halbuki Aleyhissalâtu vesselâm, rebiyyülevvel ayında gelmiştir.

Bu müşkili *İbnu Hacer* şöyle açar: "Burada murad olan, Resulullah'ın onların Aşûra orucunu tuttuklarını ilk defa bilmesi zamanıdır. Suâl sorma vak'âsı ise hicretten sonra olmalıdır. Bu hicretten önce bunu bildiğini de ifade etmez. Rivayette mahfuz bazı kelimeler var. Şöyle takdir edilebilir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medîne'ye geldi. Aşûra gününe kadar ikâmet etti. O gün yahudileri oruç tutar buldu..."

Bir başka tevil de şöyle: "Şu da muhtemeldir: O yahudiler, Aşûra gününü şemsî takvime göre hesab ediyorlardı. Onların hesabınca Aşûra günü, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Medine'ye geldiği güne tesadüf etmiş olabilir." *İbnu Hacer* devamla der ki: "Bu tevil, müslümanların *Hz. Musa* (aleyhisselam)'a daha evlâ ve daha lâyık olduğunu ortaya koyan hususlardan biridir. Çünkü buna göre,mezkur günü kaybetmiş olmaktadırlar, müslümanlar ise o meselede Allah'ın irşadına mazhardırlar. Ne var ki, hadislerin siyâkı bu tevili reddeder, önceki tevile itimad gerekir."

İbnu Hacer, bu değerlendirmesini, sonradan bulduğu bir rivayetle şöyle cerheder: "Sonra *Taberânî*'nin el-Mu'cemu'l-Kebîr'inde, önce mezkur ihtimali te'yid eden bir rivayet buldum: Bu rivayet, Zeyd İbnu Sabit'in tercüme-i hâl'i esnasında geçmektedir. Ebû'z-Zinâd babasından, o da Hârice İbnu Zeyd İbni Sâbit'den, o da babası Zeyd'den rivayet ediyor: "Aşûra günü, insanların Aşûra dedikleri gün değildir. O gün, Kabe'nin örtüldüğü gündür. O gün, sene içerisinde dönmekte idi. Bunun gününü (tesbit için) falanca yahudiye gidip soruyorlardı. Tâ ki, o bunlara hesab ediversin. Yahudi ölünce Zeyd İbnu Sâbit'e gelip ondan sordular." Bu rivayetin senedi hasendir. Şeyhimiz (Nureddin) el-Heysemî, Zevâidu'l-Mesânid' de der ki: "Ben bunun ma'nâsını bilmiyorum."

Derim ki: "Ben onun ma'nâsını Ebû'r-Reyhân el-Bîrunî'nin Kitâbu'l-

Âsârı'l-Kadime'sinde buldum. Orada zikrettiği şeyin özeti şudur: "Câhil yahudiler, oruçlarında ve bayramlarında yıldızların hesabına dayanıyorlardı. Onların senesi şemsî idi, kamerî değil."

Derim ki: "İşte bundan ötürü, Aşûra meselesinde kendisine itimad edecekleri hesap bilen birisine muhtaç oldular."[5]

İbnu Hacer, İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'ın rivayeti ile Hz. Âişe'nin rivayeti arasında ihtilaf görmez. Ona göre, cahiliye Arapları ile yahudilerin Aşûra gününde farklı sebeplerle oruç tutmada birleşmeleri mümkündür. Nitekim Kurtubî der ki: "Kureyş, Aşûra orucunu tutmada geçmiş bir şeriata -mesela Hz. İbrahim'in şeriatına- dayanmış olabilir. Resulullah'ın orucu da onlara muvafakat icabı olabilir. Nitekim, Haccda böyle olmuştur. Veya, bu hayırlı bir amel olması sebebiyle, Allah o gün oruç tutmasına izin vermiş olabilir. Hicret edince yahudileri de o gün oruç tutar bulunca, bunun sebebini onlara sormuş, kendisi tutup, müslümanlara da tutmaları için emretmiş olabilir. Böyle hareket etmesi, yahudileri kazanmak gayesini de güdebilir, nitekim onları kazanmak maksadıyla bidâyette onların kıblelerine yönelmiştir. Başka ihtimaller de vardır."

İbnu Hacer der ki: "Her hâl u kârda, Aşûra'yı yahudilere uymak için tutmuş değildir. Zira o günün orucunu eskiden beri tutuyordu. Ancak bu ameli, yasaklanmayan hususlarda Ehl-i Kitab'a uygun olmayı sevdiği devreye rastlar."

Şunu da belirtelim ki, Müslim'in bir rivayetinde Aşûra günü "Yahudi ve Hıristiyanların kutladıkları büyük bir gün" olarak ifade edilir. Bunun hıristiyanlarca da kutlanmasını, âlimler Hz. İsa'nın da o gün oruç tutmuş olabileceği ve bunun Hz. Musa'nın şeriatında neshedilmeyen hükümlerden olabileceği ihtimaliyle izah ederler.

3152 ٤ــ وعن قيس بن سعد بن عبادة رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال: [كُنَّا نَصُومُ عَاشُورَاءَ، وَنُؤَدِّى زَكَاةَ الْفِطْرِ، فَلَمَّا نَزَلَ رَمَضَانُ وَنَزَلَتِ الزَّكَاةُ لَمْ نُؤْمَرْ بِهِ وَلَمْ نُنْهَ عَنْهُ، وَكُنَّا نَفْعَلُهُ].

أخرجه النسائى.

4. (3152)- *Kays İbnu Sa'd İbnu Ubâde* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Biz Aşûra günü oruç tutuyor ve sadaka-ı fıtrı ödüyorduk. Ramazan orucunun farziyyeti ve zekat emri inince artık onunla emredilmedik, ondan yasaklanmadık da, biz onu yapıyorduk." [Nesâî, Zekât 35, (5, 49).]

5– İbnu Hacer'in tercihi olan önceki te'vil ile, bu rivayet sayesinde güçlenmiş olan ikinci te'vil arasında ortaya çıkan açıklık hakkında yoruma girmeyişi dikkatimizi çekiyor.

RECEB ORUCU

3153 ١ – عن عبادة بن حنيف قال: [سَأَلْتُ سَعِيدَ بنَ جُبَيْرٍ عَنْ صَوْمِ رَجَبَ فَقَالَ سَمِعْتُ ابنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا يَقُولُ: كَانَ ﷺ يَصُومُ حَتَّى نَقُولَ لاَ يُفْطِرُ، وَيُفْطِرُ حَتَّى نَقُولَ لاَ يَصُومُ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

1. (3153)- Abbâd İbnu Hanîf anlatıyor: "Saîd İbnu Cübeyr (rahimehullah)'e Receb ayındaki oruçtan sordum. Bana şu cevabı verdi:

"İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'ı dinledim, şöyle demişti: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Receb ayında bazı yıllarda öyle oruç tutardı ki biz, "(Galiba) hiç yemeyecek (ayın her gününde tutacak)" derdik. (Bazı yıllarda da öyle) yerdi ki biz, (Galiba) hiç tutmayacak" derdik." [Buhârî, Savm 53; Müslim, Sıyâm 179, (1157); Ebû Dâvud, Savm 55, (2430).]

AÇIKLAMA:

1- Burada hadis *Abbâd İbnu Hanîf*'ten naklediyor. Bunda bir yanlışlık olsa gerek. Çünkü Müslim ve Ebû Dâvud'daki rivayetlerde Saîd İbnu Cübeyr'e soruyu yönelten *Osman İbnu Hakim el-Ensârî*'dir. Hadis Buhârî'de biraz vecizdir, receb'in zikri geçmez.

2- Bu hadisle ilgili olarak imam Nevevî şu açıklamayı sunar: "Zâhir şu ki, Saîd İbnu Cübeyr bu açıklaması ile şunu istidlâl etmeyi murad etmektedir: "Receb ayında oruç tutmak yasaklanmamıştır, ayrı bir hususiyetle mendub da kılınmamıştır. Aksine o, diğer aylar gibidir. Receb ayında tutulacak oruç için ne yasak ne de teşvik (nedb) edici bir rivayet sâbit değildir. Ancak oruç asıl itibariyle (bütün aylarda) mendub kılınmıştır." Sünen-i Ebû Dâvud'un bir rivayetinde ise; "Haram aylarında oruç tutmak mendub kılınmıştır. Receb de haram aylarından biridir" denilmiştir.

ŞÂBAN ORUCU

3154 ١ – عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَصُومُ حَتّى نَقُولَ لاَ يُفْطِرُ، وَيُفْطِرُ حَتّى نَقُولَ لاَ يَصُومُ، وما رَأيْتُهُ اسْتَكْمَلَ صِيَامَ شَهْرٍ قَطُّ إلاَّ رَمَضَانَ، وما رَأيْتُهُ في شَهْرٍ أكْثَرَ صِيَاماً مِنْهُ في شَعْبَانَ]. أخرجه الستة.

1. (3154)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bazan) oruca öyle devam ederdi ki, "(Bu ay) hiç yemiyecek" derdik. Bazan da öyle devamlı yerdi ki, "(Bu ay) hiç tutmayacak" derdik. Ben, onun ramazan dışında bir ayı tam olarak tuttuğunu görmedim. Herhangi bir ayda Şâban ayında tuttuğundan daha fazla tuttuğunu da görmedim." [Buhârî, Savm 52; Müslim, Sıyâm 175, (1156); Muvatta, Sıyâm 56, (1, 309); Ebû Dâvud, Savm 56, 59, (2431, 2434); Tirmizî, Savm 37, (736); Nesâî, Savm 70, (4, 199, 200).]

AÇIKLAMA:

1- Burada *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ),Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *Ramazan* dışında başka bir ayı tam olarak oruç tutarak geçirmediğini beyanla birlikte, Şâban ayında diğer aylardan daha çok oruç tuttuğunu bildirmektedir.

Öte yandan, müteakip hadiste (3155) görüleceği üzere Ebû Dâvud'un, Tirmizî'nin Sünen'lerinde Ümmü Seleme'den kaydedilen rivayette, Resulullah'ın Şâban ayını da tam tuttuğunu ifade etmektedir. Bu durumun te'lifende âlimler ihtilâf eder:

★ *İbnu Hacer:* "Yani, Şâbân'ın büyük kısmını oruçla geçirirdi" diye anlar. Nitekim, Tirmizî'nin nakline göre *İbnu'l-Mübârek:* "Bir kimse, ayın yarısından fazlasını oruçla geçirdiği takdirde: "Ayın tamamını oruçla geçirdi" demek arapça açısından caizdir; nitekim: "Falan kişi, gecesinin

tamamında namaz kıldı" denebilir, halbuki yemek de yemiş ve başka bazı işleriyle de meşgul olmuştur. (Burada verilen hüküm gâlib duruma bakar)" demiştir. Tirmizî der ki: "Sanki, *İbnu'l-Mübârek* bu açıklamasıyla iki hadisi cem etmiştir."

★ "Hepsi" diyerek "ekseriyet"i kastetme işini -nâdir kullanılması sebebiyle- Tîbî kabul etmek istemez. Der ki: "Hepsi (küll) kelimesi, şümûlü irade ve azla iktifayı defetmede başvurulan bir tekiddir. Öyle ise, bunun "bir kısmı (bazısı)" ile tefsiri buna aykırıdır." Tîbî devamla der ki: "Hadisi şu ma'nâya hamletmek gerekir: "Efendimiz, Şa'bân ayını bazan tam olarak oruçlu geçirdi, bazan da ekseriyetini. Böyle yapardı tâ ki insanlar bunun da Ramazan gibi farz olduğu vehmine kapılmasınlar.

★ Şöyle anlayanda olmuştur: "Hepsi kelimesinden murad, Resulullah'ın bazan ayın başından, bazan ortasından, bazan da sonundan tuttuğunu beyandır. Böylece ayın hiç bir kısmı oruçtan hâli kalmamış ve keza oruç da, hiçbir kısmına mahsus kılınmamış olmaktadır."

★ Zeyn İbn'l-Münir'de: "Hz. Âişe'nin sözü ya mübâlağaya hamledilip maksadın "ekseriyet" olduğu söylenecek, ya da ikinci sözünün birincisine nazaran müteahhir olduğunu, böylece Resulullah'ın başlangıçta Şa'bân'ın çoğu kısmında oruç tuttuğu halde sonradan tamamını oruçla geçirdiğini haber vermiştir" der.

İbnu Hacer, bu te'vilin bir zorlama olduğunu, en doğrusunun birinci te'vil olduğunu ve bunu *Hz. Âişe*'nin *Müslim*'de gelen (ve 3154 numarada kaydettiğimiz) şu rivayetinin desteklediğini söyler: وَلاَ صَامَ شَهْراً كَامِلاً قَطُّ مُنْذُ قَدِمَ الْمَدِينَةَ غَيْرَ رَمَضَانَ "Medine'ye geleliden beri ramazan dışında hiçbir ayı tam olarak oruçla geçirmedi."

2- Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Şâban ayında niçin daha çok oruç tutmakta idi? Bu husus farklı yorumlara sebep olmuştur:

★ *İbnu Battâl*'a göre Efendimiz, her ayda tutmakta olduğu üç günlük oruçları sefer gibi bazı sebeplerle zamanında tutamıyor ve bunlar birikiyordu. İşte bunlar toptan Şâban ayında tutuyordu. Bu te'vil de, Taberânî'de gelen bir Hz. Âişe rivayetine dayanmıştır: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* her ayda üç gün oruç tutardı. Bazan bunları te'hir eder ve böylece üzerinde bir yıllık oruç birikir, o da Şa'bânı oruçlu geçirirdi." Bu hadis zayıf bulunmuştur.

★ Şöyle diyen de olmuştur: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu, Ramazan ayına tazim için yapardı." Bununla ilgili bir hadis, Tirmizî'de gelmiştir: "Resulullah'a Ramazandan sonra hangi orucun daha efdal

olduğu soruldu da şu cevabı verdi: “Ramazanı ta'zim sebebiyle Şa'ban.” Bu hadis de zayıftır ve ayrıca Müslim'de gelen bir Ebû Hüreyre hadisine muhaliftir: أفْضَلُ الصَّوْمِ بَعْدَ رَمَضَانَ صَوْمُ مُحَرَّمٍ “Ramazandan sonra en efdal oruç, Muharrem'dir.”

★ Şâban'da daha çok oruç tutmasının hikmeti hakkında şu da söylenmiştir: “Resulullah'ın hanımları, Ramazan ayında tutamadıkarı borçlarını Şabân ayında kaza ediyorlardı...” İbnu Hacer bunu da muvafık bulmaz.

★ Bundaki hikmet için şu açıklama da yapılmıştır: “Bu ayı, Ramazan ayı takib etmektedir. Ramazan orucu farzdır. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Şa'bân ayındaki orucunu iki ayda tutulan nafile miktarınca artırmakta idi. Sebebi, Ramazan ayında tutamayacağı nâfileleri de böylece telâfi etmek istiyordu.”

★ *İbnu Hacer* bu babta söylenecek en evlâ sözün şu olduğunu kaydeder: “Bu bâbda Ebû Dâvud ve Nesâî'de kaydedilen şu hadis, öncekilerden daha sahihtir: “Üsâme İbnu Zeyd dedi ki:

“Ey Allah'ın Resulü! dedim,ben sizi hiçbir ayda Şa'bân'da tuttuğunuz kadar çok oruç tutar göremiyorum (bunun sebebi nedir)” Aleyhissalâtu vesselâm şöyle açıkladılar:

“Bu, halkın Ramazan'la Receb arasında gaflet ettiği bir aydır. Halbuki bu ay, amellerin Rabbülâlemîn'e yükseldiği bir aydır. Ben amelimin, oruçlu olduğum halde yükselmesini istiyorum.” [Bu hadisin metni 3156 numarada gelecek.)

3- Hadiste, Şabân'da oruç tutmanın fazileti anlatılmaktadır. Nevevî, hadiste en hayırlı ayın Muharrem olduğu ifade edildiği halde, Resulullah'ın bu ayda orucu daha da artırmayışının sebebini şöyle açıklar: “Muhtemelen, Aleyhissalâtu vesselâm bu hususu ömrünün sonunda öğrendi, böylece Muharrem ayında daha çok oruç tutma imkânı bulamadı. Veya, Muharrem aylarında, mesela yolculuk, hastalık gibi özürler ârız olmuş, fazla oruç tutmasına mâni olmuş olabilir.”

3155 ٢– وعن أم سلمة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت: [مَا رَأيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَصُومُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ إلاَّ شَعْبَانَ وَرَمَضَانَ]. أخرجه أصحاب السنن، واللفظ للترمذي والنسائى.

2. (3155)- *Ümmü Seleme* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: “Ben, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Şabân ve Ramazan dışında iki ayı peş peşe tam olarak oruçla geçirdiğini görmedim.” [Tirmizî, Savm 37, (736); Ebû Dâvud, Savm 11, (2335); Nesâî, Savm 70, (4, 200).]

AÇIKLAMA:

Tirmizî bu hadisi, "Şabân ayını Ramazan ayı ile birleştirme hususunda gelen rivayetler" adını taşıyan bir babta kaydeder. Hadisin Ebû Dâvud'daki vechi de şöyle: لَمْ يَكُنْ يَصُومُ مِنَ السَّنَةِ شَهْراً تَامّاً الاَّ شَعْبَانَ كَانَ يَصِلُهُ بِرَمَضَانَ "Resulullah, sene içerisinde, Ramazandan başka Şabân hariç hiçbir ayı tam olarak oruçla geçirmezdi. Şâban'ı tam tutar ve Ramazanla birleştirirdi."

Böylece Resulullah'ın üst üste iki ayı oruçlu geçirmiş olduğu bu rivayetlerle kesinlik kazanmaktadır. Tirmizî, aynı hükmü ifade etmek üzere *Ebû Seleme* ve *Hz. Âişe*'nin de rivayetlerine dikkat çeker ve Hz. Âişe'nin, "Resulullah'ın Şâban'da tuttuğundan daha fazla orucu bir başka ayda tuttuğunu görmedim. O, Şabân'ın çok azı hariç hepsini, hatta tamamını tutardı"dediğini kaydeder.

Daha fazla açıklama önceki hadiste geçti.

3156 ٣– وعن أسامة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قُلْتُ يَا رسولَ اللهِ لَمْ أَرَكَ تَصُومُ مِنْ شَهْرٍ مِنَ الشُّهُورِ مَا تَصُومُ مِنْ شَعْبَانَ؟ قَالَ: ذلِكَ شَهْرٌ يَغْفُلُ عَنْهُ النَّاسُ بَيْنَ رَجَبَ وَرَمَضَانَ، وَهُوَ شَهْرٌ تُرْفَعُ فِيهِ الأَعْمَالُ الَى رَبِّ الْعَالَمِينَ، وَأُحِبُّ أَنْ يُرْفَعَ عَمَلِى، وَأَنَا صَائِمٌ]. أخرجه النسائى.

3. (3156)- *Hz. Üsâme* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü dedim, Şabân ayında tuttuğun kadar başka aylarda oruç tuttuğunu göremiyorum (sebebi nedir?)" diye sordum. Şu cevabı verdi:

"Bu, Receb'le Ramazan arasında insanların gaflet ettikleri bir aydır. Halbuki O, amellerin Rabbülâlemîn'e yükseltildiği bir aydır. Ben, oruçlu olduğum halde amelimin yükseltilmesini istiyorum." [Nesâî, Savm 70, (4, 201).]

AÇIKLAMA için 3154 numaralı hadisin izahına bakılsın.

ŞEVVAL'DEN ALTI GÜN

3157 ١ – عن أيوب رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قال رَسولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ صَامَ رَمَضَانَ، وَأَتْبَعَهُ بِسِتٍّ مِنْ شَوَّالٍ كانَ كَصِيَامِ الدَّهْرِ]. أخرجه مسلم والترمذي.

1. (3157)- Eyub (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim Ramazan orucunu tutar ve ona Şevval ayından altı gün ilâve ederse, sanki yıl orucu tutmuş olur."* [Müslim, Sıyâm 204, (1164); Tirmizî, Savm 53, (759); Ebû Dâvud, Savm 58, (2432).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Ramazan orucundan sonra Şevval ayında altı gün daha nafile tutmayı teşvik etmektedir. Böylece, bir yıllık oruç tutmanın sevabı vaadedilmektedir. Şârihler bunun izahını şöyle yaparlar: "Cenâb-ı Hakk, Kur'ân-ı Kerim'de her bir hayır ameli on misliyle kabul edeceğini bildirmektedir (En'âm 160). Öyle ise Ramazan ayında tutulan oruç on ay yerine geçer. Altı gün on misliyle altmış gün eder. Bu da iki ay demektir, neticede Ramazan ve altı günlük Şevvâl orucu tam bir yıla denk gelmektedir."

ZİLHİCCE'DEN ON GÜN

3158 ١ – عن هنيدة بن خالد عن امرأته عن بعض أزواج النبيّ ﷺ قالت: [كَانَ رسولُ الله ﷺ يَصُومُ تِسْعَ ذِى الحِجَّةِ، وَيَوْمَ عَاشُوراءَ، وَثَلاَثَةَ أيَّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ أوَّلَ اثْنَيْنِ مِنَ الشَّهْرِ وَالخَمِيسِ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

1. (3158)- *Hüneyde İbnu Hâlid* hanımından, o da Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerinden birinden anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Zilhicce'den dokuz günle Aşûra günü oruç tutardı. Bir de her aydan üç gün, ayın ilk pazartesi ile perşembe günü oruç tutardı." [Ebû Dâvud, Savm 61, (2437); Nesâî, Savm 83, (4, 220).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, zilhiccenin ilk dokuz gününde oruç tutmanın faziletli ameller arasında olduğunu belirtmektedir. Bazı rivayetlerde "dokuz" değil, "on" denmiştir:

كَانَ النّبِىَ ﷺ يَصُومُ الْعَشْرَ وَثَلاَثَةَ أيَّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ الإثْنَيْنِ وَالْخَمِيسَ "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (Zilhicce'den) on günü, her aydan üç günü: Pazartesi ve iki perşembeyi oruçlu geçirirdi."

Diğer taraftan *Müslim*'de *Hz. Âişe*'den rivayet edilen bir hadiste, mezkur on günde Resulullah'ın hiç oruç tutmadığı ifade edilmiştir:

مَا رَأيْتُ رَسُولَ الله ﷺ صَائِماً في الْعَشْرِ قَطّ "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı (Zilhicce'nin ilk) on gününde hiç oruçlu görmedim.

Nevevî'nin açıklamasına göre, ulemâ şöyle demiştir: "Bu hadis, Zilhicce'nin on gününde oruç tutmanın mekruh olduğunu ilham etmektedir. Buradaki "on'dan murad, Zilhicce'nin evvelinden itibaren dokuz gündür.

Bu günlerde oruca teşvik eden rivayetler vardır, öyle ise sadedinde olduğumuz hadis te'vile muhtaçtır. Zira, Zilhicce'nin ilk dokuz gününde oruç tutmak mekruh değil, bilakis şiddetle müstehabtır. Bilhassa dokuzuncu gün ki Arefe'dir. O gün oruç tutmanın faziletiyle ilgili pekçok hadis var. Buhârî'deki bir rivayet şöyle: "Bunlardan yani Zilhicce'nin ilk on gününden daha faziletli sâlih amel günü yoktur."

Öyle ise *Hz. Âişe*'nin "Bu on günde oruç tutmadı" sözü te'vile muhtaçtır. Resulullah'ın ya hastalık, sefer gibi bir sebeple oruç tutmadığına veya oruç tuttuğu halde *Hz. Âişe*'nin görmediğine hamlolunur. *Hz. Âişe*' nin görmemesi, *Aleyhissâlatu vesselâm*'ın oruç tutmadığına delil olmaz. Az ileride 3 numaralı paragrafta Ahmed İbnu Hanbel'den kaydedeceğimiz rivayet de bu te'vili destekler.

2- Aşûra'nın hangi güne tekâbül ettiği ve oruçla karşılanmasının sebebi hususunda ulemanın ihtilafından daha önce bahsettik (3149. hadis). Sahâbî ve Tâbiîn'in cumhuruna göre bu, Zilhicce'nin onuncu günüdür. Ancak dokuz ve onbirinci günü olduğunu söyleyenler de olmuştur. Ebû İshâk, bu ihtilafı göz önüne alarak, Aşura orucunu kaçırmamak için bir evvelinden bir de sonrasından olmak üzere üç gün oruç tutarmış.

Bu güne Aşûra denmesinin sebebi, onun Muharrem'in onuncu günü olmasındandır, zâhir de bunu gösterir. Ancak: "Allah Teâlâ Hazretleri o günde peygamberlerinden on tanesine ikramda bulunduğu için böyle tesmiye edilmiştir" diyen de olmuştur.

3- Rivayetin *Nesâî*'deki bir vechinde, Resulullah'ın her ay tuttuğu üç oruç şöyle açıklanır: "...Her ayın ilk pazartesi ve iki perşembesi.."

Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde Hafsa validemizden rivayet edilen şu hadis, sadedinde olduğumuz hadisi takviye eder:

أَرْبَعٌ لَمْ يَكُنْ يَدَعُهُنَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ : صِيَامُ عَاشُورَاءَ وَالْعَشْرِ ثَلاَثَةُ أَيَّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ وَالرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْغَدَاةِ "Dört şey var ki, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (yaşadığı müddetçe) hiç bırakmadı: 1-Aşûra orucu, 2-(Zilhicce'den) on gün, 3- Her aydan üç gün, 4- Sabah namazından önce iki rek'at.."

Aşûra'yı kutlamayı bid'at telâkki edenler de var. Münâvî şu bilgileri dermeyan eder: "El-Mücellid el-Lügavî der ki: "Aşûra gününde tutulan oruç, o gün kılınan namaz, o günkü infak, kına, sürünme, sürmeleme üzerindeki rivayetler bid'attır. Bunları Hz. Hüseyin (radıyallâhu anh)'i katledenler ihdas ettiler. Hanefîlerin el-Kunye adlı kitaplarında denir ki: "Aşûra günü sürme çekmeyi terketmek gerekir, çünkü, Ehl-i Beyt'e buğz alâmeti vardır."

3159 ٢– وعن القاسم بن محمد قال: [كَانَتْ عَائِشَةُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا تَصُومُ يَوْمَ عَرَفَةَ، وَلَقَدْ رَأَيْتُهَا عَشِيَّةَ عَرَفَةَ يَدْفَعُ الإِمَامُ، ثُمَّ تَقِفُ حَتَّى يَبْيَضَّ مَا بَيْنَهَا وَبَيْنَ النَّاسِ مِنَ الأَرْضِ، ثُمَّ تَدْعُو بِالشَّرَابِ فَتُفْطِرُ]. أخرجه مالك.

2. (3159)- Kâsım İbnu Muhammed (rahimehullah) anlatıyor: "Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) Arefe günü oruç tutardı. Ben Arefe akşamı imamın (hacc emîrinin, Müzdelife'ye gitmek üzere) hareket ettiği sırada Hz. Âişe'nin yerinde kalarak halka kendi arasında bir boşluk açılana kadar bekleyip sonra içecek birşeyler isteyerek iftar yaptığını gördüm." [Muvatta, Hacc 133, (1, 375).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet Hz. Âişe'nin Arafat vakfesi sırasında oruç tuttuğunu göstermektedir.

İmam Mâlik, Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'nin hacıların hareket etmesini beklemekten maksadının, halkla arasında bir boşluğun hâsıl olması, ve halk tarafından iftardan başka bir şeyinin görülmemesi olduğunu belirtir ve ilave eder: "Bu teehhüründe, ay veya yıldız gibi bir şeyin doğmasını beklemek mevzubahis değildir."

Abdullah İbnu Zübeyr, Osman İbnu Ebî'l-Âs ve *İbnu Râhûye*'nin de Arafat'ta oruç tuttukları rivayet edilmiştir.

Katâde: "Duaya mâni olacak zayıflığa meydan vermiyorsa bunda bir beis yoktur" demiştir.

Atâ da: "Arefe kışa rastlayınca oruç tutarım, yaza rastlayınca tutmam" demiştir. Bu sözüyle, yaz sıcağında duaya mâni olacak zayıflık olursa oruç tutmamayı tercih ettiğini kastediyor.

İbnu Abdilberr, İbnu Ömer (radıyallâhu anh)'den şunu nakleder: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Ebû Bekr, Ömer ve Osman (radıyallâhu anhüm) ile birlikte hacc yaptım. Hiç biri de (o gün) oruç tutmuyordu, ben de tutmuyorum."

3160 ٣– وعن أبى قتادة رَضِىَ اللّٰهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: صِيَامُ يَوْمِ عَرَفَةَ إِنِّى أَحْتَسِبُ عَلَى اللّٰهِ تَعَالَى أَنْ يُكَفِّرَ السَّنَةَ الَّتِى قَبْلَهُ، وَالسَّنَةَ الَّتِى بَعْدَهُ]. أخرجه الترمذي.

3. (3160)- Ebû Katâde (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Arafat günü tutulan orucun, geçen*

yılın ve gelecek yılın günahlarına kefâret olacağına Allah'ın rahmetinden ümidim var." [Tirmizî, Savm 46, (749); İbnu Mâce, Sıyâm 40, (1730); Müslim, Sıyâm 196, (1162).]

AÇIKLAMA:

1- Nevevî'nin kaydettiğine göre âlimler, burada "Arafat orucu ile affı ümid edilen günahların segâir (küçük günahlar) olduğunu belirtmiş, "Kişinin segâiri yoksa kebâirinin hafifletileceği umulur, kebâiri de yoksa derecesi yükseltilir" demişlerdir.

Aliyyü'l-Kârî: Mirkât'ta İmâmul-Harameyn'in: "Bu, segâir için kefâret olur" dediğini, Kâdı İyâz'ın da: "Bu, Ehlis-Sünne ve'l-Cemâat'in görüşüdür, kebâire ancak tevbe veya Allah'ın rahmeti kefâret olur" dediğini kaydeder.

2- Hadis şöyle bir soruya açıktır: "Kişinin gelecek seneden şimdilik bir günahı yokken, bu oruç ona nasıl kefâret olabilir?.." bu soruyu şöyle bir cevap verilmiştir: "Bunun ma'nâsı, "Kişiyi, gelecek yıl Allah günah'tan korur" demektir." Şu da söylenmiştir: "Yani sene gelince günah işlerse geçmiş senenin kefâreti kadar sevab ve rahmet verilir" demektir."

HAFTANIN GÜNLERİ

3161 ١ – عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَتَحَرَّى صِيَامَ يَوْمِ الاثْنَيْنِ وَالخَمِيسِ]. أخرجه الترمذي والنسائى. « التَّحَرِّى »: التقصد.

1. (3161)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* pazartesi ve perşembe günlerinde oruç(la sevap) arardı." [Tirmizî, Savm 44, (745); Nesâî, Savm 70, (4, 202, 203); İbnu Mâce, Sıyâm 42, (1739).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Resulullah'ın haftanın iki gününde kasıt ve azimle oruç tuttuğunu göstermektedir. Kasıdla, azimle diyoruz, zira hadiste taharrî kelimesine yer verilmiştir. Bu, daha iyiyi araştırma, ona yönelme, kastetme ma'nâlarına gelir. Bazı âlimler "taharrî, sevap taleb etmek, mübâlağa ile ısrarla istemek ma'nâsına da gelir" demiştir.

Bu bâbta *Hz. Hafsa, Ebû Katâde* ve *Üsâme İbnu Zeyd*'den de rivayetler mevcuttur.

3162 ٢ – وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: تُعْرَضُ الأعْمَالُ عَلى اللهِ تَعَالى يَوْمَ الاثْنَيْنِ وَالخَمِيسِ، فَأُحِبُّ أنْ يُعْرَضَ عَمَلِى، وَأنَا صَائِمٌ]. أخرجه الترمذي.

2. (3162)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ameller Allah Teâlâ hazretlerine pazartesi ve perşembe günleri arzedilir. Ben, amelimin oruçlu olduğum halde arzedilmesini severim."* [Tirmizî, Savm 44, (747).]

AÇIKLAMA:

İbnu'l-Melek der ki: "Bu hadis, şu hadise muhalif değildir. يرْفَعُ عَمَلَ

اللّيْلِ قَبْلَ عَمَلِ النَّهَارِ وَعَمَلُ النّهَارِ قَبْلَ عَملِ اللّيْلِ *"Gece ameli, gündüz amelinden önce, gündüz ameli de gece amelinden önce yükseltilir."* Çünkü arzetme ile yükseltme arasında fark mevcuttur. Zira ameller haftalık olarak toplanıp bu iki günde arzedilmektedir. Bir Müslim hadisinde denir ki: تعرض اعمال النّاسِ فــي كُلِّ جُمُعَةٍ مرَّتَيْنِ يومَ الإثْنَيْنِ ويومَ الْخَميسِ فيُغْفَرُ لكُلِّ مؤْمِنٍ الاّ عَبْداً *"İnsanların amelleri, haftada iki sefer, pazartesi ve perşembe günleri arzedilir. Kardeşi ile arasında husûmet bulunan kul hariç her mü'min mağfiret görür. Bunlar sulh yapıncaya kadar, "Şu iki (zavallıya) bakın!" denilir."*

İbnu Hacer bu rivayetin, amellerin Şâban ayında yükseltileceğini haber veren hadisle de (3156. hadis) ihtilafa düşmediğini belirtir ve ilaveten der ki: "Çünkü haftalık amellerin ayrıca yükseltilmesi ve yıllık amellerin de toptan yükseltilmesi caizdir."

EYYÂMU'L-BÎZ

3163 ١ – عن عبدالله بن قتادة بن ملحان القيسي عن أبيه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُما قال: [كَانَ رَسولُ اللهِ ﷺ يَأْمُرُنا أنْ نَصومَ أيّامَ البِيضِ ثَلاثَ عَشْرَةَ، وأَرْبَعَ عَشْرَةَ، وَخَمْسَ عَشْرَةَ، وَقَالَ: هُنَّ كَهَيْئَةِ الدَّهْرِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

1. (3163)- *Abdullah İbnu Katâde İbni Milhân el-Kaysî,* babası (radıyallâhu anh)'ndan anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* bize eyyâm-ı bîz'de yani ayın onüç, ondört ve onbeşinci ünlerinde oruç tutmamızı emrederdi ve "Bunlar yıl orucu vaziyetindedir" derdi." [Ebû Dâvud, Savm 68, (2449); Nesâî, Savm 83, (4, 220, 221).]

AÇIKLAMA:

Bîz kelimesi dilimize de girmiş bulunan beyazdan gelir. Kamerî ayın 13. 14. ve 15. geceleri ayın en parlak, en beyaz olduğu safhadır. Ay akşamdan sabaha kadar gökyüzünden ayrılmaz, dünyayı aydınlatır. Bu sebeple o günlere, ayın en aydınlık geceleri ma'nâsında eyyâm-ı bîz denmiştir. Daha doğru şekliyle geceleri aydınlık olan günler denmesi gerekirken aydınlık, güne izafe edilerek "eyyâmu'l-bîz" (aydınlık günler) denilmiştir.

İşte Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* bu günlerde oruç tutmayı müstehab addetmiştir. *"Bu günlerde tutulacak oruçlar yıl orucu vaziyetindedir"* demek de, o günlerde oruç tuttulduğu takdirde sanki bütün yıl boyu oruç tutulmuş gibi sevap olur demektir. Bunun da hesabı, daha önce yaptığımız gibidir. Âyet-i kerîme (En'âm 160) hayırlı amellerin on misliyle mükafaatlandırılacağını haber verdiğine göre, ayda üç gün tutulan oruç, bir ay yerine geçer. Her ayda üç gün tutulunca toplamı yıl orucu olur.

3164 ٢– وعن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [كَانَ رَسولُ اللهِ ﷺ لاَ يُفْطِرُ أيّامَ البِيضِ

فِي حَضَرٍ، وَلاَ سَفَرٍ]. أخرجه النسائى.

2. (3164)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* eyyâmu'l-bîz'de oruç tutmayı hazerde de seferde de bırakmazdı." [Nesâî, Savm 70, (4, 198).]

3165 ٣ – وعن معاذة العدوية قالت: [سَألْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهَا أكَانَ النَّبىُّ ﷺ يَصُومُ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ ثَلاَثَةَ أيَّامٍ؟ قَالَتْ: نَعَمْ قُلْتُ: مِنْ أىِّ أيَّامِ الـشَّهْرِ كَانَ يَصُومُ؟ قَالَتْ: لَمْ يَكُنْ يُبَالِي مِنْ أيِّ الأيَّامِ يَصُومُ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

3. (3165)- *Muâzetu'l-Adeviyye* anlatıyor: "Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'den sordum: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* her ay üç gün oruç tutar mıydı?"

"Evet!" diye cevap verdi. Ben tekrar:

"Ayın hangi günlerinde tutardı?" dedim.

"Hangi günde oruç tuttuğuna ehemmiyet vermezdi" diye cevap verdi." [Müslim, Sıyâm 194, (1160); Ebû Dâvud, Savm 70, (2453); Tirmizî, Savm 54, (763).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ay içerisinde üç gün oruç tutmada ısrar ettiğini, ancak bu üç günün muayyen günlerde olmamasına da şuurla dikkat ettiğini göstermektedir. Âlimler, ayın belli günlerinde ısrar etmemesini, farz telakki edilmesi endişesiyle izah ederler: "Eğer hep aynı günlerde oruç tutsaydı halk bu günlerde oruç tutmayı farz telakki ederdi" derler.

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın her ay farklı günlerde nafile oruçlar tutmuş olması Ashâb ve sonkakilerde farklı telakkiler hâsıl etmiştir:

★ Bazı rivayetler bu üç günü eyyâm-ı bîz olarak tarif eder. Bu günler kamerî ayın 13, 14 ve 15. günleridir.

★ Bazılarına göre bunlar 12, 13 ve 14. günleridir.

★ Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'den gelen bir rivayette eyyâm-ı bîz'den murad ayın 12. günü ile ondan sonra gelen iki perşembedir.

★ Bu nafile oruçlar, Hasan Basrî'ye göre ayın başında, İbrahim Nehâî'ye göre sonunda tutulmalıdır.

★ *Hz. Âişe*'ye göre bir ay cumartesi, pazar ve pazartesi günleri; müteakip ay salı, çarşamba ve perşembe günleri oruç tutulmalıdır.

★ *Ümmü Seleme*'ye göre müstehab vakit, ayın ilk perşembesi ile onu takip eden pazartesi günleridir.

★ Bazılarına göre pazartesi ve perşembe günleri tutmak müstehabtır.

★ Her ayın ilk günü ile onuncu ve yirminci günleri oruç tutmanın müstehab olduğunu söyleyen de olmuştur.

★ Bir başka görüşe göre her ayın ilk günü ile onbir ve yirmibirinci günlerindeki oruç müstehabtır.

3166 ٤– وعن أبي ذر رضيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ صَامَ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ ثَلاَثَةَ أيَّامٍ فَذلِكَ صِيَامُ الدَّهْرِ، فَأنْزَلَ اللهُ تَعَالى تَصْدِيقَ ذلِكَ في كِتَابِهِ: مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أمْثَالِهَا. اليَوْمُ بِعَشْرَةِ أيَّامٍ]. أخرجه الترمذي والنسائى.

4. (3166)- *Hz. Ebû Zerr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim her ayda üç gün oruç tutarsa işte bu, yıl orucu olur. Allah Teâlâ hazretleri bu hususu te'yiden kitabında şu âyeti indirdi: مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أمْثَالِهَا **"Kim bir hayır işlerse o kendisinden on misliyle kabul edilir"** (En'am 160). Bir gün on misliyle kabul ediliyor." [Tirmizî, Savm 54, (761); Nesâî, Savm 82, (4, 219).]

3167 ٥– وعن عامر بن مسعود رضيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الْغَنِيمَةُ الْبَارِدَةُ الصَّوْمُ في الشِّتَاءِ]. أخرجه الترمذي.

5. (3167)- *Âmir İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Zahmetsiz ganimet kışta tutulan oruçtur."* [Tirmizî, Savm 74, (797).]

AÇIKLAMA:

Kışta tutulan oruç zahmetsiz ganimet'e benzetilmiştir. Çünkü kışta susuzluk duyulmaz. Ayrıca günler kısa olduğu için açlık da çekilmez. Hadis, kelimesi kelimesine tercüme edilince zahmetsiz *ganimet* değil, soğuk *ganimet* demek gerekir. Bundan maksad savaşmadan mukâtele ateşine maruz kalmadan elde edilen ganimettir. Ayrıca Arapça'da bârid (soğuk) kelimesi rahatlık, hoşluk gibi ma'nâlarda kullanılır. Soğuk su, soğuk hava bilhassa sıcağın şiddetli olduğu memleketlerde hoşa giden, aranan şeylerdir. Bundan hareketle hoş ve âsûde hayat ma'nâsına ayşun bârid (soğuk hayat) tabiri şâyi olmuştur.

3168 ٦– وعن ابن مسعود رضيَ اللهُ عنه قال: [قُلْتُ لِعَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: هَلْ كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَخْتَصُّ مِنَ الأيَّامِ شَيْئاً؟ قَالَتْ: لاَ. كَانَ عَمَلُهُ دِيمَةً، وَأيُّكُمْ يُطِيقُ

مَا كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُطِيقُ]. أخرجه الشيخان.

«الدِّيمَةُ»: المطر الدائم في سكون، تشبه به الأعمال الدائمة مع القصد والرفق.

6. (3168)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'ye: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* herhangi bir güne ayrı bir ehemmiyet verir miydi?" diye sordum.

"Hayır!" dedi ve ilave etti: "Onun ameli hafif ve devamlı yağan yağmur gibiydi. Hanginiz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tahammül ettiği şeye dayanabilir?" **[Buhârî, Savm 64; Rikâk 18; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 217, (783); Ebû Dâvud, Salât 317, (1370).]**

AÇIKLAMA:

1- Burada *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ), *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hafta veya ayın herhangi bir gününe hususi bir ehemmiyet atfetmediğini, bütün günleri aynı şekilde değerlendirdiğini ifade ediyor. Halbuki, yine bazı sahâbelerden ve hatta bizzat Hz. Âişe'den rivayet edilen bir kısım hadislerde Resulullah'ın bazan çok oruç tuttuğunu, bazan az oruç tuttuğunu görmekteyiz. Nitekim 3154 numarada kaydettiğimiz hadiste: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bazan oruca öyle devam ederdi ki, bu ay hiç yemiyecek derdik, bazan da öyle devamlı yerdi ki bu ay hiç tutmayacak derdik" demiştir.

Aradaki ihtilafı kaldırmak için: "Resulullah'ın, orucu bazan az, bazan çok tutma hali devamlı idi" denmiştir. Şu şekilde bir telif de yapılmıştır: "Resulullah nefsine ibâdeti bir vazife yapmış idi, ancak zaman zaman araya bazı sebepler girerek O'nu meşgul etmiş, ibadetinden alıkoymuştur. Fakat meşguliyet kalkınca ibâdetine devam etmiştir. Resulullah'ı farklı durumlarda gören kimseler, farklı rivayetlerde bulunmuşlardır."

2- كَانَ عَمَلُهُ دِيمَةً tâbiri üzerine durmaya değer. Dîme, asıl itibariyle sakin sakin devamlı yağan yağmura denmektedir. Sağanak dediğimiz çok yağan yağmur fazla devam etmez. Bol yağmur çoğu kere esintili de olur, sükûnetten uzaktır. Ama hafif yağmur, sâkindir ve devamlıdır. İşte Resulullah'ın ameli buna benzetilmiştir. Nitekim Aleyhissalâtu vesselâm خَيْرُ الأُمُورِ أَدْوَمُهَا وَإِنْ قَلَّ "İşlerin ve amellerin en hayırlısı az da olsa devamlı olanıdır" diyerek sistemli ve devamlı olan hayırlı amelleri övmüştür. Bir işin az da olsa devamlı olması bir sistemin ifadesidir. Sistem güven verir, netice hâsıl eder. Bu sebeple geçici olan çok amele itibar edilmemiş, tavsiye edilmemiştir.

ORUCUN HARAM OLDUĞU GÜNLER

3169 ١ – عن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : لاَ يَصْلُحُ الصِّيَامُ فِي يَوْمَيْنِ: يَوْمِ الْفِطْرِ وَيَوْمِ النَّحْرِ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي، وهذا لفظ مسلم.

1. (3169)- *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İki günde oruç câiz olmaz: Fıtır günü (Ramazan bayramının birinci günü) ve Nahr günü."* [Buharî, Savm 67, Fadlu's-Salât 6, Cezâu's-Sayd 26; Müslim, Sıyâm 288, (827); Ebû Dâvud, Savm 48, (2417); Tirmizî, Savm 58, (772).]

AÇIKLAMA:

Resulullah iki dinî bayramın birinci günlerinde oruç tutmayı yasaklamıştır.

Ancak, bir kimse oruç tutmaya nezretse bu da bayram gününe tesadüf etse, bu nezri yerine getirmesi şart mı? diye münakaşa edilmiştir.

Ülemâ bu iki bayram gününde nezir, kefâret tetavvû, kaza, temettü.. her çeşit orucun haram olduğunu söylemekte icma etmiştir. İhtilaf edilen husus, bu yasağa rağmen bayram günü oruç tutan kimsenin durumudur:

★ *Ebû Hanîfe* bu orucun "oruç" olduğuna hükmeder ve nezrin mün'akid olduğunu söyler.

Cumhur muhalefet ederek: "Zeyd, "geldiğim gün oruç tutacağım" diye nezretse ve bayram günü gelse bu nezir mün'akid olmaz" der. Hanefîler: "Nezir mün'akid olur, orucu kaza etmesi gerekir" der; bir rivayette "oruç tutması değil, fakir doyurması gerekir" denmiştir. Evzâî'ye göre de kaza gerekir, ancak niyyeten bayramı istisna etmişse kaza gerekmez. *İmam Mâlik*'ten bir rivayete göre kazaya niyet etmişse kaza eder, değilse etmez dediği rivayet edilmiştir.

İbnu Ömer bu meselede sorulunca cevap vermemiş, tevakkuf etmiştir.

Bu meselede ihtilafın aslı: "Nehiy, kendisinden yasaklanan şeyin sıhhatini iktiza eder mi?" sualine dayanır. Ekseriyet: "Hayır!"demiştir. Muhammed İbnu'l-Hasan, "Evet!" der ve: "Bayram günü oruç tutmanın mümkün olacağını, mümkün olunca da sıhhatinin sâbit olacağını" söyler. Ancak, kendisine: "Bu imkân aklidir, ihtilaf ise şer'î şeydedir, şer'an yasaklanan şeyin yapılması şer'an mümkün değildir" diye cevap verilmiştir.

Caiz görmeyenler şöyle birdelil daha getirirler: "Mutlak olarak nafile olan bir şey, yapılmaktan men edilirse, o artık mün'akid olmaz. Çünkü nehyedilen şeyin -tenzîhen veya tahrîmen haram olmasına bakılmadan- terki matlub olur; nafile ise yapılması matlubtur, öyle ise iki zıd bir araya gelemez."

Nevevî, bahsi şöyle hülâsa eder: "Ulemâ, bu iki günde nezir, tetavvû, kefâret vs. gibi herhangi bir maksadla oruç tutmanın haram olduğunu söylemekte icma eder. Bir kimse, o iki günde, müteammiden oruç tutmaya nezredecek olsa, *Şâfiî* ve cumhur: "Nezri mün'akid olmaz (yani bu nezr yerine getirilmesi gereken bir nezir değildir), kazası da gerekmez" derler. *Ebû Hanîfe* ise, "nezir münakiddir, kazası gerekir" der ve ilave eder: Şayet o iki günde oruç tutarsa, nezrini yerine getirmiş olur. Ancak bütün ulemâ bu meselede *Ebû Hanîfe*'ye muhalefet etmiştir."

3170 ٢– وعن عقبة بن عامر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : يَوْمُ عرفَة، ويَوْمُ النَّحْرِ، وأَيَّامُ التَّشْرِيقِ عِيدُنَا أَهْلَ الإِسْلاَمِ، وَهِىَ أَيَّامُ أَكْلٍ وَشُرْبٍ]. أخرجه أصحاب السنن، وصححه الترمذي.

2. (3170)- *Ukbe İbnu Âmir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Arefe günü, kurban günü ve teşrik günleri, biz müslümanların bayramıdır. Bu günler yeme-içme günleridir."*** [Ebû Dâvud, Savm 49, (2419); Tirmizî, Savm 59, (773); Nesâî, Menâsik 195, (5, 252); Tirmizî, hadisin sahih olduğunu söylemiştir.]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* burada kısmen bayram târifi sunmaktadır: Bayram ,yeme ve içme günleridir. Bu sebeple de o iki günde oruç tutmak yasaklanmıştır.

2- Bu hadiste teşrik günleri de bayram olarak tavsif edilmektedir. Teşrik günlerine "eyyâmu'l-Ma'dûdât" ve "eyyâmu'l-Minâ" da denir. Zilhicce'nin 11, 12 ve 13. günlerine tekâbül eder. Eyyâmu't-Teşrîk'in ta'yininde bazı ihtilaflar olmuş ise de esahh olan yevm-i nahr'i takib eden üç gündür. *Teşrîk* kurbanların etlerini güneşte kurutmak, sermek ma'nâsına gelir.

Eyyâmu't-Teşrîk'de oruç tutma meselesi ihtilaflıdır. Nevevî der ki: "O günlerde, hiçbir sûretle oruç helal olmaz diyenlere bu hadiste delil vardır." Şâfiî mezhebi'nin iki görüşünden muteber olanı da budur. *Ebû Hanîfe, İbnu'l-Münzir* vs. de bu görüştedir. Bir kısım ulemâ: "Herkes için, nafile ve diğer çeşit oruç tutmak caizdir" demiştir. Zübeyr İbnu'l-Avvâm, İbnu Ömer ve *İbn Sîrîn*'in de bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir. İmam Mâlik, Evzâî, İshâk İbnu Râhûye ve bir görüşünde Şâfiî: "Teşrîk günlerinde oruç, hacc-ı temettü yapanlara -kurbanlık bulamadıkları takdirde- caizdir, başkalarına değildir demişlerdir. Adı geçenler mezkur hükme giderken Buhârî'de *Hz Âişe* ve *İbnu Ömer*'den mevkûf olarak gelen şu hadise istinâd ederler: لَمْ يُرَخَّصْ فِي اَيَّامِ التَّشْرِيكِ اَنْ يُصَمْنَ الاَّ لِمَنْ لَمْ يَجِدِ الْهَدْى *"Teşrik günlerinde sadece kurbanlık bulamayanlara oruç tutma ruhsatı verilir."*

3171 ٣– وعن نبيشة الهذلي رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَيَّامُ التَّشْرِيقِ أَيَّامُ أَكْلٍ وَشُرْبٍ، وَذِكْرِ اللهِ تَعالى]. أخرجه مسلم.

«أَيَّامُ التَّشْرِيقِ»: ثلاثة أيام بعد يوم النحر، سميت بذلك لأنهم كانوا يشرّقون فيها لحوم الأضاحي في الشمس.

3. (3171)- *Nübeyşe el-Hüzelî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Teşrîk günleri yeme-içme ve Allah'a zikretme günleridir."* (Müslim, Sıyâm 144, (1141).]

AÇIKLAMA:

Burada İslâmî bayramın bir vasfını daha görüyoruz: Allah Teâlâ'ya zikir.. Bunu İslâmî telâkkide bayram ve tatil anlayışını tesbitte ehemmiyetli bir nokta olarak görüyoruz. Bayram sadece yeme, içme -ve günümüzün telâkkisinde olduğu üzere eğlence-demek değil, aynı zamanda Allah'ın daha ziyâde zikredileceği bir gündür. Bayram gününü, farz olan mûtad sabah namazının dışında bir ibâdetle yani bayram namazı ile başlatmak bu açıdan mânidardır.Nitekim, mü'minin haftalık bayramı olan cuma günü de hususi bir namaz ve hutbe ile başlar. Öyle ise mü'min Allah'a zikirle başlattığı bayram ve tatil gününü dinî bir muhteva içerisinde geçirmelidir. Yeme, içme,ziyaret gibi diğer davranışları dinî havayı bozmayacak şekilde yürütülmelidir.

3172 ٤– وعن صلة بن زفر قال: [كُنَّا عِنْدَ عَمَّارٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه فِي الْيَوْمِ الَّذى يُشَكُّ فِيــهِ مِنْ شَعْبَانَ أوْ رَمَضَانَ، فَأُتِينَا بِشَاةٍ مَصْلِيَّةٍ، فَتَنَحَّى بَعْضُ الْقَوْمِ، فَــقَالَ: إنِّي

صَائِمٌ، فقَالَ عَمَّارٌ: مَنْ صَامَ هذا الْيَوْمَ، فقَدْ عَصَى أبَا الْقَاسِمِ ﷺ]. أخرجه أصحاب السنن، وصححه الترمذي.

4. (3172)- *Sıla İbnu Züfer* anlatıyor: "Biz Şabândan mı, Ramazandan mı olduğu şüphe edilen günde Ammâr (radıyallâhu anh)'ın yanında idik. Bize kızartılmış bir koyun getirildi. Cemaatten biri: "Ben oruçluyum" diyerek geri çekildi. Ammâr: "Kim bugün oruç tutarsa, muhakkak olarak *Ebû'l-Kâsım (aleyhissalâtu vesselâm)*'a isyan etmiştir" dedi. [Ebû Dâvud, Savm, 10, (2334); Tirmizî, Savm 3, (686); Nesâî, Savm 37, (4, 153); İbnu Mâce, Sıyâm 3, (1645).]

AÇIKLAMA:

1- Buhârî bu hadisi muallak olarak kaydetmiştir.

2- Daha önce de kaydedildiği üzere, ulemâ yevm-i şekk'de oruç tutmayı haram olarak tavsif etmiştir. *İbnu Hacer*, hadisten bu hükme giderken, ülemânın "Sahâbî kendi hevâsına göre böyle davranmaz, bu hüküm Resulullah'tan olmalıdır" dediğini belirtir. Şu halde hadis, lafzen mevkûf ise de hükmen merfûdur.

3173 ٥– وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما يرفعه: [مَنْ صَامَ الأبَدَ فَلاَ صَامَ وَلاَ أفْطَرَ]. أخرجه النسائي.

5. (3173)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim ebed orucu tutarsa, ne oruç tutmuş, ne iftar etmiştir." [Nesâî, Savm 71, (4, 205, 206).]

AÇIKLAMA:

Hadiste savmu'l-ebed tâbiriyle ifâde edilen ebed orucu ile, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bayram ve teşrîk günleri dahil, yılın her gününde tutulan orucu kastetmiş olacağını belirtirler. "Çünkü derler, bu günlerde yedikten sonra yılın geri kalan günlerinde fasılasız oruç tutmak caizdir."

Ebed orucu tutan hakkında, "orucu da iftarı da yoktur" ifâdesi, sevabın düşeceğini ifade eder. Bazı şârihler hadisi şöyle izah ederler: "Sevabının azlığı sebebiyle hiç tutmamış gibidir, açlık ve susuzluğa tahammülü sebebiyle de hiç iftar etmemiş gibidir." Bazıları: "Hadis, bu oruçtan men etmek gayesini güden bir bedduadır" derken, bazıları da: "Böyle oruç tutan kimseye oruçtan bir nasib kalmaz, çünkü artık onun için oruç bir âdet hâlini almıştır. Yemesi de gerçek bir iftar sayılmaz, o yönden de bir hazzı, nasibi yoktur demiştir.

Bazıları: "Nehiy, sünnete muhalefet sebebiyle vârid olmuştur" demiştir.

3174 ٦- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قالَ رَسولُ اللّهِ ﷺ : إذَا انْتَصَفَ شَعْبَانُ فَلاَ تَصُومُوا]. أخرجه أبو داود، وهذا لفظه والترمذي.

6. (3174)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şabân ayı yarılandı mı artık oruç tutmayın."* [Ebû Dâvud, Savm 12, (2337); Tirmizî, Savm 38, (738).]

3175 ٧- وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قالَ رَسولُ اللّهِ ﷺ : لاَ يَتَقَدَّمَنَّ أحَدُكُمْ رَمَضَانَ بِصَوْمِ يَوْمٍ أوْ يَوْمَيْنِ إلاَّ أنْ يَكُونَ رَجُلاً كَانَ يَصُومُ صَوْماً فَلْيَصُمْهُ]. أخرجه الخمسة.

7. (3175)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizden kimse, ramazanı bir veya iki gün önceden oruç tutarak karşılamasın. Eğer bir kimse, önceden oruç tutmakta idiyse, orucunu tutsun."* [Buhârî, Savm 14; Müslim, Savm 21, (1082); Ebû Dâvud Savm 11, (2335); Tirmizî, Savm 2, (684); Nesâî, Savm 31, 32, (4, 149).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis ramazan ayının bir-iki gün öncesinden oruca başlamayı yasaklamaktadır. Âlimler hadisten, yasaklamanın, ramazan olabilir endişesine düşerek "ihtiyat düşüncesiyle" tutulacak oruca râci olduğunu anlarlar. Nitekim hadisin devamında, o günlerde ikiden fazla oruç tutmaya azmetmiş kimsenin önceden başladığı oruçlarını devam ettirerek Ramazan'dan bir-iki gün öncesini de oruçlu geçirebileceğini belirtir. Tirmizî de hadisi kaydettikten sonra: "Ehl-i ilim nezdinde amel bu hadise göredir, kişinin, ramazan olabilir düşüncesiyle, daha ramazan girmeden orucu önceden başlatmasını mekruh addettiler" der. Ayrıca şunu ilave eder: "Ancak, bir kimsenin tutmakta olduğu orucu o günlere denk gelirse, bunu tutmasında âlimler bir beis görmezler."

Bazıları: "Bir-iki gün önceden oruç tutma yasağındaki hikmet'i: "Yemek sûretiyle ramazan için kuvvet kazanmak, böylece oruç ayına daha güçlü, daha canlı girmektir" diye açıklamış ise de İbnu Hacer: "Bu, su götüren bir iddiadır, çünkü hadise göre, kişi üç veya döt gün önceden oruca başlayacak olsa bu caizdir" der. Mezkur yasağı: "Farz ile nafilenin karışma korkusu var" diye izah eden de olmuş ise de: "Nafileyi âdet edinene de cevaz verilmiştir" diyerek buna da itiraz edilmiştir. Bazıları yasağı: "Ramazana hükmetmek, rü'yete yani hilâlin görülmesine bağlanmıştır, kim bir-iki gün önceden başlarsa bu prensibe ta'n etmiş, (aykırı

hareket etmiş olur)" diye izah etmiştir. İbnu Hacer: "İtimad edilecek görüş budur" der. Devamla der ki:

"Hadiste beyan edilen istisnanın ma'nâsı şudur: Kimin virdi var ise ona o zamanda izin verilmiştir, çünkü ona alışmış ve ülfet peyda etmiştir. Kişinin alıştığı şeyi terketmesi ağır gelir. Şu halde bu, hiç bir şekilde ramazanı karşılamak demek değildir. Vacib oldukları için kaza ve nezir oruçları da buna dahil edilir. Bazı âlimler: "Kaza ve nezir oruçları, bunlara vefa göstermenin vacib olduğunu gösteren kat'i delillerle istisna edilir, kat'î olan zorla iptal olmaz" demiştir.

3176 ٨– وعنه أيضاً رَضِيَ اللهُ عنْهُ قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ صَوْمِ يَوْمٍ عَرَفَةَ بِعَرَفَةَ]. أخرجه أبو داود.

8. (3176)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Arefe günü Arafat'da oruç tutmayı yasakladı." [Ebû Dâvud, Savm 63, (2440).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî, "bu nehyin vücûb ifâde eden bir yasaklama olmayıp istihbâb ifade eden yani uyulması müstehab olan bir yasaklama olduğunu" söyler. "Çünkü der, muhrimi (ihramlı kimseyi) bundan nehyetti, tâ ki oruç sebebiyle zayıf düşüp, bu mübarek makamda dua ve tazarrudan geri kalmasın.

Kim de kuvvetli olur, oruç sebebiyle zaafa düşeceğinden korkulmazsa o gün onun oruç tutmasının efdal olduğu umulur. Nitekim -daha önce de geçtiği üzere- Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Arefe gününde tutulan oruç, geçen ve gelecek sene olmak üzere iki yılın günahına kefâret olur" buyurmuştur.

Ülemâ, hacc yapan kimsenin Arefe günü tutacağı oruç hususunda ihtilaf etmiştir. Osman *İbnu Ebi'l-As* ve *İbnu'z-Zübeyr*'in bu orucu tuttuğu rivayet edilmiştir. Ahmed İbnu Hanbel: "Buna gücü yetip yapabilen tutar; eğer yerse, o gün kuvvete ihtiyacı vardır" demiştir. İshak da bunu hacıya müstehab bilirdi. Atâ: "kışta tutarım, yazda tutmam" demiştir. İmam Mâlik, Süfyânu's-Sevrî ve Şâfiî, hacının Arafat'ta yemesini tercih ederler.

3177 ٩– وعنه رَضِيَ اللهُ عنْهُ قال: [قالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَصُومَنَّ أحَدُكُمْ يَوْمَ الجُمُعَةِ إلاَّ أنْ يَصُومَ يَوْماً قَبْلَهُ، أوْ يَوْماً بَعْدَهُ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي، وهذا لفظ البخاري.

9. (3177)- Yine *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Sizden hiç kimse, cuma günü oruç tutmasın. Ancak bir gün önceden veya sonradan oruç tutuyorsa bu takdirde cuma günü de oruç tutabilir."

3178 ١٠– وفي رواية لمسلم: [لاَ تَخُصُّوا لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ بِقِيَامٍ مِنْ بَيْنِ اللَّيَالِى، وَلاَ تَخُصُّوا يَوْمَ الْجُمُعَةِ بِصِيَامٍ مِنْ بَيْنِ الأَيَّامِ إلاَّ أنْ يَكُونَ فِي صَوْمٍ يَصُومُهُ أحَدُكُمْ].

10. (3178)- Müslim'in bir rivayetinde şöyle gelmiştir: *"Cuma gecesini, diğer geceler arasında gece namazına tahsis etmeyin, cuma gününü de diğer günler arasında oruç günü olarak tayin etmeyin ancak birinizin tutmakta olduğu oruç arasına denk gelirse o hâriç."* [Buhârî, Savm 63; Müslim, Sıyâm 147, 148; Ebû Dâvud, Savm 50, (2420); Tirmizî, Savm 42, (743).]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki iki hadis, cuma günü oruç tutmaya yasak getirmektedir. Yasak mutlak olmayıp kayıtlıdır: Tutulacak bir oruç için cumanın seçilmemesi esastır. Aksi takdirde kaza,nezir veya nafile niyetiyle başlanmış bulunan muayyen miktar bir oruca devam edilirken cum'aya rastladığı takdirde cumayı atlatmak sûretiyle programın bölünmesi gerekmez, bu takdirde cuma günü de oruç tutulabilir. Cumaya konan oruç yasağı, o günün de mü'minin haftalık bayramı olmasındandır. Bayram, yeme-içme ve ibâdet günüdür. Bu hususu Nevevî şöyle açıklar: "Ulemâ dedi ki: "Bu yasaktaki hikmet şudur: Cuma günü dua, zikir ve ibadet günüdür. Gusül ve namaza erkenden gidip onu bekleme, hutbeyi dinleme, namazdan sonra **"Namazı bitirince yeryüzüne dağılın, Allah'ın fazlından arayın ve Allah'ı çok zikredin"** (Cuma 10) âyeti gereğince Allah'ı çok zikretme gibi cumaya mahsus işler var. Öyle ise bunların canlılık ve şevk içinde yapılması, usanma ve yorgunluk hissedilmemesi için cuma günü yemek müstehabtır."

İbnu Hacer de şu açıklamayı yapar: "Hadisin yer verdiği istisnadan, cuma gününden önce ve sonra oruç tutacak kimseye veya eyyâm-ı bîz gibi, oruç tutulması müstehab olan günler cumaya rastlarsa veya arefe gibi bazı günlerde oruç tutmayı âdet edinen kimse, on günün cumaya ratladığını görürse cuma günü oruç tutmaya cevaz çıkmaktadır. Keza bir kimse: "Zeyd'in geldiği gün oruç tutacağım" dese, Zeyd de cuma günü gelse bu durumda da cevaz mevcuttur."

3179 ١١– وعن عبدالله بن بسر السلمي عن أخته الصماء رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ

ﷺ : لاَ تَصُومُوا يَوْمَ السَّبْتِ إلاَّ فِيمَا افْتَرَضَ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ، فإنْ لَمْ يَجِدْ أحَدُكُمْ إلاَّ لِحَاءَ عِنَبَةٍ، أوْ عُودَ شَجَرَةٍ فَلْيَمْضَغْهُ]. أخرجه أبو داود، وقال إنه حديث منسوخ، وحسنه الترمذي.

« لِحَاءُ الْعِنَبَةِ » . قشرها.

11. (3179)- *Abdullah İbnu Büsr es-Sülemî,* kızkardeşi es-Sammâ (radıyallâhu anhâ)'dan naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cumartesi günü oruç tutmayın, ancak Allah'ın size farzettiği şeyde o gün oruç tutarsınız. Biriniz yiyecek nev'inden bir şey bulamaz da sadece üzüm (asması) kabuğu veya bir ağaç çöpü bulacak olsa onu ağzından çiğnesin (ve yine de cumartesi günü oruçlu olmasın)."* [Ebû Dâvud, Savm 51, (2421); Tirmizî, Savm 43, (744); İbnu Mâce, Sıyâm 38, (1726); Ebû Dâvud hadisin mensuh olduğunu söylemiştir. Tirmizî de hasen demiştir.

AÇIKLAMA:

Burada da cumartesinin tek başına tutulması yasaklanmaktadır. Âlimler, cumada olduğu gibi bunun da münferiden oruçlu geçirilmesinin yasaklanmasındaki hikmeti "yahudilere muhalefet"le açıklarlar. Cumhur, buradaki yasağın da tahrîmî değil tenzîhî olduğuna hükmetmiştir. "Allah'ın farzettiği" istisnasına farzlar, nezirler, borçların kazası, kefaret gibi oruçların dâhil olduğu belirtilmiştir. Keza Arefe, Aşûra, Eyyâmu'l-Bîz gibi sünnet oruçların, vird dediğimiz ferdî nafile oruçlarımızın rastlaması halinde yine cumartesi günü oruç tutulabileceği âlimlerce belirtilmiş, bunların da mezkur istisnaya dahil olduğu gösterilmiştir. İbnu'l-Melek Zilhicce'nin onu'nu, Dâvudî orucu da bunlara dahil eder ve ilaveten der ki: "Yasaklanan şey, yahudilerin yaptığı üzere, cumartesi günü oruç tutmayı vacib bilircesine ona ziyade bir itina ve alâka göstermektir." Bazı âlimler, bu söylenen tarzda tutulacak cumartesi orucunun tenzîhî bir yasak olmakla kalmayıp tahrîmî olacağını söylemiştir.

2- Hadiste geçen لِحَاءَ عِنَبَةٍ tâbiri, bir üzüm tanesinin kabuğu ma'nâsına gelir ise de âlimler umumiyetle asma denen üzüm ağacının kabuğundan bir istiâre olduğunu belirtirler. Zaten arkadan da herhangi bir ağacın çöpü zikredilerek gayenin o gün oruç tutmama gereğini te'kîd etmek olduğu belirtilmiştir. Yani: "Yiyecek hiç bir şey bulunmasa bile, ağaç çöpü çiğneyerek oruç bozulmalıdır" denmekte, cumartesi orucundan sakındırılmaktadır.

ORUCUN SÜNNETLERİ

3180 ١ – وعن أنس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قَالَ رسولُ اللّٰهِ ﷺ : تَسَحَّرُوا فإنَّ في السَّحُورِ بَرَكَةً]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

1. (3180)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Sahûr yemeği yiyin, zira sahurda bereket var." [Buhârî, Savm 20, Müslim, Sıyâm 45, (1095); Tirmizî, Savm 17, (708); Nesâî, Savm 18, (4, 141).]

AÇIKLAMA:

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* burada sahûra kalkmayı emretmektedir. Âlimler, başka rivayetleri de gözönüne alarak bu emrin vacib ifade etmediğini, nedb ifade ettiğini söylerler. Hatta, İbnu Hacer'in kaydına göre İbnu'l-Münzir "sahurun mendub oluşunda ülemânın icmâını" nakletmiştir.

Sahûra kalkmak veya sahûr yemeği yemek, oruç tutacak kimsenin, orucun başlama (imsak) vakti olan fecirden önce bir şeyler yemesidir. Bundan murad çok şeyler yemek değildir. Resulullah تَسَحَّرُوا وَلَوْ بِجَرْعَةِ مَاءٍ *"Bir yudum su ile de olsa sahûr yapın"* buyurmuştur. İbnu Hacer: "Az miktardaki yiyecek ve içecekle de sahur yapılmış olur" der. *Ahmed İbnu Hanbel'in Ebû Saîdi'l-Hudrî* (radıyallâhu anh)'den kaydettiği bir hadiste Aleyhissalâtu vesselâm: "Sahur berekettir, sakın onu bırakmayın. Bir yudumluk su ile de olsa sahûr yapın. Zira Allah ve melekleri, sahûr yapanlara rahmet okurlar" buyurmuştur.

2- *İbnu Hacer,* hadiste, sahûr için vaadedilen bereketten muradın ecr ve sevap olduğunu söyler. Sahurun vereceği güçle orucun daha canlı, daha şevkli tutulacağını belirtir. Bazı âlimler bereketten maksadın sahûr'un se-

bep olduğu seher vakti uyanması ve duası olduğunu söylemiştir. Bazı âlimler sahûra kalkmakla çok cihetten bereket hâsıl olacağını söyler:

★ Sünnete uymak.

★ Ehl-i Kitab'a muhalefet.

★ İbadet etmeye sahûr yemeği ile güç kazanmak.

★ Şevk ve canlılıkta artış.

★ Açlığın sebep olacağı ahlâkî düşüklüğün atılması.

★ O sırada isteyeceklere, sadaka verme imkânına kavuşmak.

★ Dua ve ibâdetlerin kabul edilme vakti olan seher vaktinde dua ve zikre sebebiyet.

★ Uykudan önce ihmal edenlere oruca niyet etme imkânı.. vs.

3181 ٢- وعن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: فَصْلُ مَا بَيْنَ صِيَامِنَا وَصِيَامِ أَهْلِ الْكِتَابِ أَكْلَةُ السَّحَرِ]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

2. (3181)- *Amr İbnu'l-Âs* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bizim orucumuzla Ehl-i Kitab'ın orucunu ayıran fark sahûr yemeğidir."* [Müslim, Sıyâm 46, (1096); Ebû Dâvud, Savm 15, (2343); Tirmizî, Savm 17, (709); Nesâî, Savm 27, (4, 146).]

AÇIKLAMA:

Hadiste ehl-i kitapdan yahudi ve hıristiyanlarla müslümanların oruçları arasındaki farkın sahûr yemeği olduğu söylenmektedir.Hadisin açıklanması sadedinde şârih *Türbüştî* der ki: "Ma'nâ şudur: "sahûr yemeği, bizim orucumuzla ehl-i kitab'ın orucu arasında ayırdedici farktır. Çünkü Allah Teâlâ hazretleri İslâm'ın başında bize de haram iken sonradan helal kılmış ve sabah vakti girinceye kadar mübah saymıştır. Halbuki bunu onlara, uyuduktan sonra veya mutlak olarak haram kılmış idi. Şu halde bizim onlara muhalefetimiz, bu nimete karşı şükür yerine geçer." *Aliyyü'l-Kârî, İbnu Hümâm*'ın sahûr hakkındaki: "Bu, geçmiş peygamberlerin sünnetidir" sözünü, "sahih değildir" diye reddeder.

Hattâbî, hadiste sahûra teşvikten başka, İslâm dininin kolaylık olup, onda zorluğun bulunmadığına dair delil olduğunu belirtir.

3182 ٣- وعن زيد ثابت رَضِيَ اللهُ عنْه قال: [تَسَحَّرْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ: ثُمَّ قُمْنَا إلى

الصَّلاَةِ قِيلَ كَمْ كَانَ بَيْنَ ذٰلِكَ؟ قَالَ: قَدْرُ خَمْسِينَ آيَةً]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

3. (3182)- *Zeyd İbnu Sâbit* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte sahûr yemeği yedik, sonra namaza kalktık." Kendisine: "(Yemekle sahûr) arasında ne kadar zaman geçti?" diye sorulmuştu, şu cevabı verdi: "Elli âyet (okuyacak) kadar!" [Buhârî, Savm 19, Mevâkîtu's-Salât 27, Teheccüd 8; Müslim, Sıyâm 47, (1097); Tirmizî, Savm 14, (703); Nesâî, Savm 21, 22, (4, 143).]

AÇIKLAMA:

1- Burada sahûr vaktinin sonu ile, sabah namazı vaktinin başı hakkında soru sorulmuş olmaktadır.

2- *Zeyd İbn Sâbit*'in "elli âyet (okuyacak) kadar" şeklindeki târifini İbnu Hacer şöyle açıklar: "Yani ne uzun ne kısa olmayan orta uzunluktaki (mutavassıt) âyetlerden ne çok hızlı ne de çok yavaş olmayan orta hızla okunmak kaydıyla..."

Mühelleb ve diğer bazı âlimler der ki: "Bu hadiste bedenî amellerle zaman takdiri vardır. Araplar vakti bu tarzda takdir ederlerdi: "Bir keçi sağımı müddeti", "Bir deve kesimi müddeti..." gibi. Zeyd İbnu Sâbit bu tarzı bırakarak Kur'ân kırâatiyle takdire yer vermiş bulunmakta ve böylece, o vaktin tilâvet yoluyla ibadet yapma vakti olduğuna da dikkat çekmiş olmaktadır..."

İbnu Ebî Cemre bu ifadeyi değerlendirerek, Ashâb'ın, zamanlarını hep ibâdetle geçirdiklerine delil bulur.

Hadis, sahurun te'hirine de delildir. Geciktirmede sahûr yemeğinin gayesine ulaşması açısından fayda vardır. Âlimler Resulullah'ın her işte ümmetine en kolay, en muvafık olanı seçtiği gibi burada da aynı şeyi yaptığını belirtirler: "Sözgelimi derler, hiç sahûra kalkmasaydı bu, ümmetinin bir kısmına zor olurdu. Gece yarısında sahûra kalksaydı bu da en azından uykunun galebe çaldığı kimselere zor gelir ve sabah namazının terkine götürebilir veya seher vaktinde kalkmak için husûsi bir gayret gerektirebilirdi."

Kurtubî: "Hadiste, yemeği fecir vakti girmezden önce kesmeye delil var" der.

3183 ٤– وعن سهل بن سعد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كُنْتُ أَتَسَحَّرُ فِي أَهْلِي، ثُمَّ تَكُونُ بِي سُرْعَةٌ أَنْ أُدْرِكَ صَلاَةَ الْفَجْرِ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ]. أخرجه البخاري.

4. (3183)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben ailem içerisinde sahûr yemeği yiyordum. Sonra ben, sabah namazını Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte kılmak için sür'atli yiyordum." [Buhârî, Savm 19, Mevâkît, 27.]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, sahûr yemeğinin şafak sökme ânına yakın olarak yenmesine Ashâb'tan bir delil olmaktadır. Önceki rivayette de sahurun fecir vaktine kadar uzamamak kaydıyla imkan nisbetinde te'hirinin müstehab olduğu belirtilmişti.

Bu rivayet sabah namazını Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın karanlıkta ve vaktin başında kıldığına da delil olmaktadır.

3184 ٥ــ وعن زِرّ بن حبيش قال: [قُلْنَا لِحُذَيْفَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: أَيَّ سَاعَةٍ تَسَحَّرْتَ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ؟ قَالَ: هُوَ النَّهَارُ إِلاَّ أَنَّ الشَّمْسَ لَمْ تَطْلُعْ]. أخرجه النسائي.

5. (3184)- *Zirr İbnu Hubeyş* anlatıyor: "Huzeyfe (radıyallâhu anh)'ye: "Sen Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte hangi vakitte sahûr yedin?" diye sorduk. Şu cevabı verdi: "Gündüzdü, ancak güneş doğmamıştı." [Nesâî, Savm 20, (4, 142).]

AÇIKLAMA:

Sindî, buradaki nehâr (gündüz) kelimesi ile şerî nehâr'ın kastedilmiş olacağını,[6] şems (güneş) kelimesi ile de fecr'in kastedilmiş olacağını belirtir. Ve der ki: "Huzeyfe (radıyallâhu anh)'nin maksadı, fecrin doğmasına yakın sahûr yediklerini belirtmektir."

Kurtubî, bir önceki hadisle bu hadis arasında teâruz görür. Çünkü orada fecrin doğmasından önce sahur yemeye son verildiği belirtilirken, burada farklı kelimelere yer verilmektedir. *İbnu Hacer* şöyle bir açıklama getirir: "Bu iki hadis arasında muâraza yoktur. Hadisler, farklı hallere hamledilir. Bu rivayetlerden birinde (Resulullah'ın sahûra hep böyle) muntazam şekilde devamını gösteren husus yoktur. Böylece anlaşılır ki, *Hz. Huzeyfe*'nin anlattığı hadise daha önce vukûa gelmiştir."

Aynî böylesi bir cevabı tatminkâr bulmaz ve der ki: "Bu cevap yeterli

6– Şer'î örfde gündüz (nehar) fecirle başlar ve akşam vaktinin girmesiyle sona erer. Şu halde akşamdan yatsıya kadarki alaca karanlık, şer'an geceden sayıldığı gibi, fecirden güneşin doğmasına kadarki sabahın alaca karanlığı da gündüzden sayılır. Bu husus Kadr sûresinde de görülür.

değildir. Kesin cevap, *Hâfız Ebû Câfer et-Tahâvî*'nin verdiği cevaptır. O, Huzeyfe hadisini rivayetten sonra der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan Huzeyfe'nin yaptığı rivayete muhalif rivayet de gelmiştir. Bunlardan bazılarında Buhârî ve Müslim ittifak eder. Mesela biri şudur: لاَ يَمْنَعَنَّ اَحَدَكُمْ اَذَانُ بِلاَلٍ مِنْ سُحُورِهِ *"Bilâl'in ezanı yeyip içmenize mâni olmasın, çünkü o, geceleyin okur, ta ki (sabahın yakın olduğunu bildirerek) namaz kılmakta olanı istirahata göndersin, uyuyanınızı da uyandırsın."* Bilal hadisinin şu âyetin nüzulünden önceye âit olması muhtemeldir: وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الاَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الاَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ **"Tan yerinde, beyaz iplik siyah iplikten sizce ayırd edilinceye kadar yiyin için"** (Bakara 187). Ebû Bekr er-Râzi, hadisle ilgili olarak özetle şöyle der: "Bu rivayet, âhad hadislerinden olmaktan başka, *Hz. Huzeyfe*'den sübûtu da kesin değildir. Bi'n-netice buna dayanarak Kur'ân'a itiraz etmek caiz olmaz. Âyette "tan yerinde beyaz iplik siyah iplikten sizce ayırd edilinceye kadar yiyin için" dendiğine göre, fecrin beyazlığı kastedilmiş olan beyaz iplik'in ufuktan zuhûrundan itibaren oruç vacib olur, öyleyse, Allah Teâlâ'nın Kur'ân'da bu şekilde ha-ram kılması varken, fecir doğduktan sonra yeyip-içmek nasıl caiz olur?"

3185 ٦– وعن طلق بن علي رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: كُلُوا وَاشْرَبُوا، وَلاَ يَهِيدَنَّكُمُ السَّاطِعُ الْمُصْعِدُ حَتَّى يَعْتَرِضَ لَكُمُ الأَحْمَرُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

6. (3185)- *Talk İbnu Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Fecr-i kâzib size mâni olmasın, fecr-i sâdık karşınıza çıkıncaya kadar yiyin için."* [Ebû Dâvud, Savm 17, (2348); Tirmizî, Savm 15, (705).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, geceleyin ufukta zuhur eden ilk aydınlığa aldanmamaya dikkat çekmektedir. Zira, bu ilk aydınlık sabahın başlangıcı değil, belki habercisidir. Bu ilk aydınlığa fecr-i kâzib (yalancı fecir) denmektedir. Hadiste bu, Sâtı'u'l-mus'ıd diye ifâde edilmiştir.

Fecr-i sâdık denen sabahın başlangıcı olan hakikî fecr, hadiste ahmer kelimesiyle ifâde edilmiştir. Ahmer, lügat olarak kızıl, kırmızı ma'nâlarına gelir. Hadiste, başlangıcı kırmızı olan beyazlık kastedilir. Araplar bazı durumlarda ahmer (kızıl) kelimesinin beyaz ma'nâsında kullanmışlardır. Mesela hadiste Aleyhissalâtu vesselâm: بُعِثْتُ اِلَى الاَحْمَرِ وَالاَسْوَدِ "Ben kızıllara ve siyahlara peygamber olarak gönderildim" buyurmuştur. Burada kızıl diye

çevirdiğimiz ahmer kelimesi "beyaz" ma'nâsında kullanılmıştır. Ma'nâ: "Ben beyazlara da siyahlara da peygamber olarak gönderildim" demek olur. Keza Araplar إمرأة حمراء "kırmızı bir kadın" tabiriyle beyaz bir kadın kastederler.

Öyleyse hadis bize, sabahın beyazlığı yani fecr-i sâdık ufukta görülünceye kadar yeyip içmeye devamı irşâd buyurmaktadır.

3186 ٧– وللشيخين عن ابن مسعود رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [هُوَ الْمُعْتَرِضُ، وَلَيْسَ بِالْمُسْتَطِيلِ].

« لاَ يَهِيدَنَّكُمْ »: أى لا يزعجكم الفجر المستطيل فإنه الصبح الكذاب فلا تمتنعوا به عن الأكل والشرب.

7. (3186)- *Buhârî* ve *Müslim*'in İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan rivayetlerine göre, Resulullah, fecr-i sâdık'ı tarif ederken: "O, enlemesine görülen aydınlıktır, uzunlamasına görülen değil" buyurdu."[Buhârî, Ezân 13, Talâk 24, Haberu'l-Vâhid 1; Müslim, Sıyâm 40, (1093); Ebû Dâvud, Savm 17, (2347); Nesâî, Savm 30, (4, 148).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, fecr-i kâzib ile fecr-i sâdık'ı tarif etmektedir. Anlaşılacağı üzere fecr-i kâzib, ufukta yukarıdan aşağıya şâkûlî (dikey) şekilde inen bir aydınlıktır. Bu, kaybolmakta ve yerine doğu ufkunda ufkî (yatay) şekilde, ufuk boyunca uzanan bir aydınlık çıkmaktadır, işte bu *fecr-i sâdık*'tır. Bu, gittikçe genişler ve aydınlık artar.

Şu halde, yukarıdan aşağı uzanan aydınlığın zuhûr vakti geceye dahildir. O, sırada yenilip içilebilir, henüz sabah vakti girmemiştir.

3187 ٨– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إذَا سَمِعَ أحَدُكُمُ النِّدَاءَ، وَالإنَاءُ عَلى يَدِهِ فَلاَ يَضَعْهُ حَتّى يَقْضِيَ مِنْهُ حَاجَتَهُ]. أخرجه أبو داود.

8. (3187)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Biriniz ezanı işitince (yiyip-içtiği) kap elinde ise, ihtiyacını görünceye kadar onu bırakmasın." [Ebû Dâvud, Savm 18, (2350).]

AÇIKLAMA:

Hattabî der ki: "Bu, Aleyhissalâtu vesselâm'ın *"Bilal geceleyin ezân okur, siz İbnu Ümmi Mektûm da ezan okuyuncaya kadar yiyin için"*

sözüne râcidir. Veya ma'nâsı şöyledir: "Kişi ezanı işitir de sabah olup olmadığında şüpheye düşerse..." Şöyle ki: Mesela sema bulutlu olur, ezanı işitse de fecre delâlet eden alâmetlerin yokluğu sebebiyle fecrin doğduğu hususunda kesin bir bilgiye ulaşamaz; burada müezzine de güvenememekte haklıdır. Çünkü, mezkur alâmetler müezzine görünse ona da görünecekti. Kendisi bu alâmetleri göremediğine göre müezzin de görememiş, dolayısıyla ezanı yakîn değil, tahmin üzerine okumuş demektir. Ancak, sabahın doğduğu hususunda yakîn elde ederse, artık onun sabah vaktini bilmek için müezzinin ezanına ihtiyacı kalmaz. Zira, ona göre beyaz iplik siyah iplikten ayrıldı mı, artık yiyip içmekten uzak durmakla mükelleftir."

Beyhakî der ki: "Bu rivayet sahih ise, cumhura göre bunu, Aleyhissalâtu vesselâm'ın ezânın fecrin doğmasından önce okunduğu vakte hamletmek gerekir, tâ ki kişinin yiyip içmesi fecrin doğuşundan evvelde kalsın."

Azîmâbâdî der ki: *"Kim, bu hadisi ve: "Size İbnu Ümmi Mektûm ezan okuyuncaya kadar yiyin için -çünkü o şafak sökünceye kadar ezan okumazdı-"* hadisini ve keza "beyaz iplik siyah iplikten, yanınızda ayrılıncaya kadar yiyin için.." meâlindeki âyet-i kerîmeyi düşünecek olursa görür ki, bütün bu nasslarda mesele sabah vaktinin vuzuh kazanmasında düğümleniyor, bu da, fecrin ilk anlarından bir miktar gecikir, müezzin ise, beklemesi sebebiyle fecrin ilk ânlarına tesâdüf eder, işte bu anda yiyip içmek, fecrin vuzuh kazanma ânına kadar câiz olur. Ancak bu söylenen, ulemâ arasında meşhur olana muhaliftir. Onlar bu çeşit bir açıklamaya itimad etmezler.

Aliyyu'l-Kâri der ki: "Aleyhissalâtu vesselâm'ın hadiste geçen: *"İhtiyacını görünceye kadar onu (kabı) elinden bırakmasın"* sözü, fecrin henüz doğmadığı hususundaki bilgi veya zannının bulunma haline bağlıdır." İbnu Melek de aynı şekilde: "Bu, sabahın tulûunu bilmemesine bağlıdır. Şayet, doğduğunu bilir veya doğdu mu diye şekke düşerse, bu caiz olmaz" der.

Hülasa etmek gerekirse, ulemâ ve husûsan dört imâm, fecr'in doğuş ânında yemek ve içmekten sakınmak gerektiğine hükmetmişlerdir. Bu ma'nâ İbnu Abbâs ve Hz. Ömer (radıyallâhu anhümâ)'den de rivayet edilmiştir.

İFTAR VAKTİ

3188 ١ – عن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ : إذَا أقْبَلَ اللَّيْلُ مِنْ هَاهُنَا، وَأدْبَرَ النَّهَارُ مِنْ هَاهُنَا، وَغَرَبَتِ الشَّمْسُ فَقَدْ أفْطَرَ الصَّائِمُ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

1. (3188)- Hz. Ömer (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Gece şu taraftan (doğudan) gelince, gündüz de şu taraftan (batıdan) gidince, güneş de batınca oruçlu orucunu açmıştır." [Buhârî, Savm 43; Müslim, Sıyâm 51, (1100); Ebû Dâvud, Savm 19, (2351); Tirmizî, Savm 12, (698).]

AÇIKLAMA:

1- Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, iftar ânını târif ederken üç ayrı vasfın tahakkukunu zikretmektedir.

★ Gecenin gelmesi.

★ Gündüzün gitmesi.

★ Güneşin gitmesi...

Âlimler, bu üç şeyden her birinin diğerlerini gerektirdiğini, buna rağmen üçünü de ayrı ayrı zikrettiğini, çünkü bazı şartlarda sadece biri tahakkuk ettiği halde akşamın gelmediğini belirtir. Mesela kişi bir vadi içerisinde ise güneşin batmasını göremez, bu durumda karanlığın gelmesini ve aydınlığın gitmesini esas alır.

2- *"Oruçlu orucunu açmıştır"* ifadesini, Hattâbî: "Oruçlu orucunu açmış hükmündedir, yemese bile..." diye anlar. Bazıları: "Bu ifâdenin ma'nâsı: "Oruçlu orucunu bozma vaktine girmiştir, bozması câizdir" demiştir.

Hadiste, visâl denen hiç açmadan üst üste birkaç gün oruç tutmanın bâtıl olduğuna delil vardır.

Aynî, Resulullah'ın "oruçlu orucunu açmıştır" sözünün tazammun ettiği ma'nâyı şöyle açıklar: "Bu söz, kişinin iftar vaktine girdiğini ifâde eder, orucu bozan bir şey almadıkça, güneşin kaybolmasıyla orucun açıldığını değil..."

3189 ٢- وعن حميد بن عبدالرحمن: [أنَّ عُمَرَ وعُثْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما: كَانَا يُصَلِّيَانِ المَغْرِبَ حِينَ يَنْظُرَانِ إلى اللَّيْلِ الأَسْوَدِ قَبْلَ أَنْ يُفْطِرَا، ثُمَّ يُفْطِرَانِ بَعْدَ الصَّلاَةِ، وذلكَ في رَمَضَانَ]. أخرجه مالك.

2. (3189)- *Humeyd İbnu Abdirrahmân* anlatıyor: "Hz. Ömer ve Hz. Osman (radıyallâhu anhümâ), akşam namazını, gecenin karanlığını (ufukta) görür görmez daha iftarı açmadan kılarlar, namazdan sonra da oruçlarını açarlardı. Bunu ramazanda yaparlardı." [Muvatta, Sıyâm 8, (1, 289).]

AÇIKLAMA:

1- "Gecenin karanlığı"ndan maksad, güneş batarken doğu ufkunda görülen siyahlıktır. Bu siyahlığın belirmesi gecenin başlangıcı olmaktadır. Tam ufukta beliren siyahlık gittikçe büyüyerek bütün semayı kaplar. Gündüzle ilgili izler (aydınlık) batı ufkunda daralır ve tamamen kaybolunca yatsı vakti girer.

2- *Hz. Osman ve Hz. Ömer*'in iftarı te'hirleri, bunun meşrû olmasından ileri gelir. Eğer mekruh olsaydı bir yudum su ile de olsa acele açarlar, sonra namaza dururlardı. Ebû'l-Velîd el-Bâci, "iftarın yıldızların cıvıldaşmasına kadar te'hir edilmesinin mekruh olduğunu" söyler. Ancak şunu da belirtelim ki, Enes (radıyallâhu anh)'in İbnu Ebî Şeybe'de kaydedilen bir rivayetine göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir yudum su ile de olsa iftar etmeden namaz kılmazmış. İbnu Abbâs ve bir grup Selefin de iftardan önce namaz kılmadıkları rivayet edilmiştir.

Görüldüğü üzere mesele ihtilaflıdır. Müteakip hadisler meseleye daha da açıklık getirecektir.

İFTARDA TA'CİL

3190 ١– عن سهل بن سعد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : لاَ يَزَالُ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا عَجَّلُوا الْفِطْرَ]. أخرجه الثلاثة والترمذي.

1. (3190)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İnsanlar iftarda ta'cîle yer verdikleri müddetçe hayır üzere devam ederler."* [Buhârî, Savm 45; Müslim, Sıyâm 48, (1098); Muvatta, Sıyâm 6, (1, 288); Tirmizî, Savm 13, (699).]

3191 ٢– وعن مالك أنه سمع عبدالكريم بن أبى المخارق يقول: [مِنْ عَمَلِ النُّبُوَّةِ تَعْجِيلُ الْفِطْرِ، وَالإسْتِينَاءُ بِالسَّحُورِ].

«الاسْتِينَاءُ»: التأني والتأخير.

2. (3191)- *İmam Mâlik*'ten anlatıldığına göre, Abdulkerim İbnu Ebî'l-Muhârik'in şöyle söylediğini işitmiştir: "Nübüvvet (peygamberlik) amellerinden biri de iftarın ta'cîli (öne alınması), sahurun da te'hir edilmesidir." [Muvatta, Kasru's-Salât 46, (1, 158).]

3192 ٣– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُفْطِرُ قَبْلَ أنْ يُصَلِّي عَلى رُطَبَاتٍ، فإنْ لَمْ يَكُنْ فَعَلى تَمَرَاتٍ، فإنْ لَمْ يَجِدْ حَسَا حَسَوَاتٍ مِنْ مَاءٍ]. أخرجه أبو داود والترمذي واللفظ له.

3. (3192)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, namaz kılmazdan önce birkaç taze hurma ile orucunu açardı. Eğer taze hurma yoksa kuru hurma ile açardı. Eğer kuru hurma da bulamazsa birkaç yudum su yudumlardı." [Ebû Dâvud, Savm 22, (2556); Tirmizî, Savm 10, (694).]

3193 ٤– وعن معاذ بن زهرة قال: [بَلَغَنِي أنَّ رَسولَ اللهِ ﷺ كَانَ إذَا أفْطَرَ قال: اللّهُمَّ لَكَ صُمْتُ، وَعلى رِزْقِكَ أفْطَرْتُ].

4. (3193)- *Mu'âz İbnu Zühre* anlatıyor: "Bana ulaştı ki, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, iftar ettiği zaman şu duayı okurdu: *"Allahümme leke sumtü ve alâ rızkıke eftartü. (Ey Allahım senin rızan için oruç tuttum ve senin rızkınla orucumu açıyorum)"* [Ebû Dâvud, Savm 22, (2358).]

3194 ٥– وعن مروان بن سالم عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [كَانَ النَّبيُّ ﷺ يَقولُ إذا أفْطَرَ: ذَهَبَ الظَّمأُ، وابْتَلَّتِ الْعُرُوقُ، وَثَبَتَ الأجْرُ إنْ شَاءَ اللهُ تَعالى]. أخرجه أبو داود.

وزاد رزين، في أوله: « الحَمْدُ للهِ ».

5. (3194)- *Mervân İbnu Sâlim, Hz. İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ)' den nakledіyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) orucunu açınca şöyle derdi: "Susuzluk gitti, damarlar ıslandı, inşaallahu Teâlâ sevap kesinleşti."* [Ebû Dâvud, Savm 22, (2357). "Rezîn, duanın baş kısmına "Elhamdülillah" kelimesini ziyade etti."]

3195 ٦– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [وَاصَلَ النَّبيُّ ﷺ في آخرِ شَهْرِ رَمَضَانَ فَوَاصَلَ نَاسٌ مَعَهُ فَبَلَغَهُ ذلكَ فقَالَ: لَوْ مُدَّ لَنَا الشَّهْرُ لَوَاصَلْنَا وِصَالاً يَدَعُ الْمُتَعَمِّقُونَ تَعَمُّقَهُمْ. إنِّي لَسْتُ مِثْلَكُمْ، إنِّي أظَلُّ يُطْعِمُني رَبِّي وَيُسْقِيني]. أخرجه الشيخان والترمذي.

« المُوَاصَلَةُ »: هنا أن يصوم يومين، أو ثلاثة لا يفطر فيها.

و« التَّعَمُّقُ »: المبالغة، ومجاوزة الحد في الأمر.

ومعنى « يُطْعِمُنِي وَيُسْقِينِي » أى يعينني ويقوّيني عليه، فيكون ذلك بمنزلة الطعام والشراب لكم.

6. (3195)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ramazan ayının sonunda oruçları vasletti (yani hiç bozmadan birkaç gün ard arda devam ettirdi). Onunla birlikte halk da vasletti. Durum Resulullah'a ulaşınca:

"Eğer Ramazan ayı bizim için uzatılsaydı biz onu öyle bir vaslederdik ki derine dalanlar (aşırılar) bundan (aşırılıklarından) vazgeçmek zorunda kalırlardı. Ben sizin gibi değilim. Ben gölgelenirim. Rabbim bana

hem yedirir hem de içirir." [Buhârî, Savm 48; Temennî 9; Müslim, Savm 57-60, (1103-1105); Tirmizî, Savm 62, (778).]

AÇIKLAMA:

1- Sadedinde olduğumuz hadis, visâl'le ilgilidir. Oruçta visâl: Birkaç gün üst üste hiç iftar yapmadan orucu devam ettirmektir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu yapmış fakat ümmetine tavsiye etmemiştir. Kendisi istemediği halde visâl yapmada ısrar edenlere, yapamayacaklarını göstermek için izin vermiş, ancak Ramazan bitivermiştir. Bu husustaki adem-i rızasını ifade için: "Eğer ay uzasaydı, (ceza olarak) öylesine müsaade edecektim ki bu meselede aşırı gidenler tâkat getiremeyip hafifletilmesi için talepde bulunacaklardı" ma'nâsında beyanda bulunur.

İbnu Hacer, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu davranışını Tâif Kuşatması sırasındaki davranışına benzetir. Bu kuşatmada Tâifliler pek müstahkem olan kalelerine çekilince, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, kuşatmayı bırakıp geri çekilmeyi işâret buyurmuşlardı. Ancak askerler bundan hoşnud olmadılar, kuşatmayı devam ettirmek istediler. Resulullah da ertesi günü erkenden savaşmayı emretti. Birçoğu yaralandı ve çeşitli meşakkatlerle karşılaştılar. Bunun üzerine geri dönmeyi arzuladılar. Resulullah bu arzuyu uygun olarak rücû emri verince hepsi de memnun kaldı.

2- Bu rivayette visâl yapmanın kesinlikle yasaklanmadığı anlaşılmaktadır. Tahammül edebileceklere, tahammül edebilecekleri kadar visâl yapmalarına ruhsat verilmiş gibi.. Ancak إيَّاكُمْ وَالْوِصَالَ إيَّاكُمْ وَالْوِصَالَ *"Visâlden kaçının, visâlden kaçının.."* gibi daha sert ifâdelerle visâl'i yasaklayan hadisler de var. *İbnu'l-Arabî,* "Resulullah'ın Ashabına visâl orucu tutma izni onlara bir cezadır, ceza tarikiyle verilen müsaade şeriatten değildir, caiz değildir" der.

3- Hadiste geçen ta'ammuk, lügatte derine dalmak ma'nâsına gelir; aşırı gitmek, mübâlağa etmek, ölçünün dışına çıkmak gibi ma'nâlara gelir.

3196 ٧– وعن أبي بكر بن عبدالرحمن: [أنَّ أبَاهُ أخْبَرَ مَرْوَانَ أنَّ عَائِشَةَ وأُمَّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أخْبَرَتَاهُ أنَّ النَّبيَّ ﷺ كَانَ يُدْرِكُهُ الْفَجْرُ في رَمَضَانَ جُنُباً مِنْ غَيْرِ حُلْمٍ فَيَغْتَسِلُ وَيَصُومُ]. أخرجه الستة.

7. (3196)- *Ebû Bekr İbnu Abdirrahman*'ın anlattığına göre, babası,

Mervan'a "Hz. Âişe ve Ümmü Seleme (radıyallâhu anhümâ)'nin kendisine şunu haber verdiklerini söylemiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ramazan ayında, rüya sebebiyle olmaksızın cünüb olarak fecir vaktine ulaştığı olurdu da, kalkıp yıkanır ve orucunu tutardı."[Buhârî, Savm 22, 25; Müslim, Sıyâm 76, (1109); Muvatta, Sıyâm 12, (1, 291); Ebû Dâvud, Savm 36, (2388, 2389); Tirmizî, Savm 63, (779); Nesâî, Tahâret 123, (1, 108).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, cünüb olarak sabaha eren kimsenin orucu meselesine temas etmektedir. Selef ulemâsı bu mevzuda ihtilaf etmiştir: Cünübün orucu sahih mi, değil mi? Kasden olanla, unutarak olan veya farz oruçla nafile oruç arasında fark var mı yok mu?

Cumhur, bu meselede mutlak cevaza hükmetmiştir.

2- Hadiste geçen, rüya sebebiyle olmaksızın kaydını *Ümmü Seleme'*nin bir başka rivayeti açıklığa kavuşturur: كَانَ رَسُولَ اللهِ ﷺ يُصْبِحُ جُنُبـــاً مِنِّى فَيَصُومُ وَيَأْمُرُنِى بِالـصِّيَامِ "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* benden cünüb olarak sabaha erer, oruç tutar, bana da tutmamı emrederdi."

Kurtubî bu rivayette iki faide vardır der:

★ Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ramazanda cinsî temasta bulunmuş ve yıkanma işini âmmden fecrden sonraya bırakmıştır, gayesi bunun câiz olduğunu ümmete göstermektir.

★ Cünüb sabaha erme hâdisesi ihtilam sebebiyle değil, temas sebebiyledir. Çünkü Aleyhissalâtu vesselâm ihtilâm olmazdı, çünkü ihtilâm şeytandandır, O ise şeytana karşı ma'sumdur (korunmuştur).

Bazı âlimler "ihtilâmdan olmaksızın" kaydından hareketle, "Bu ibârede Resulullah'ın da ihtilâm olmasının caiz olduğuna işaret vardır, aksi takdirde bu istisnanın ma'nâsı olmazdı" demiştir. Kurtubî bunu: "İhtilâm şeytandandır, O, şeytana karşı masumdur" diye reddetmiştir. Fakat kendisine şu cevap verilmiştir: "İhtilâm kelimesi inzâl'e ıtlak olunur, nitekim inzâl rüyada hiçbir şey görmeksizin de vukûa gelir. Hz. Ümmü Seleme'nin cima ile kayıdlamaktan kasdı, bunu Ramazanda âmmden yapanın ertesi günkü orucunu bozar diye inananları reddetmede mübâlağa içindir.

3197 ٨– وعن عامر بن ربيعة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [رَأَيْتُ رَسولَ اللهِ ﷺ مَالاَ أعُدُّ، وَلاَ أُحْصِي يَسْتَاكُ وَهُوَ صَائِمٌ]. أخرجه البخاري، وأبو داود والترمذي.

8. (3197)- *Âmir İbnu Rebî'a* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı, oruçlu iken misvaklandığını sayamayacağım kadar çok gördüm." [Buhârî, Savm 27; Ebû Dâvud, Savm 26, (2364); Tirmizî, Savm 29, (725); (Buhârî'nin rivayeti muallaktır).]

3198 ٩– وعن ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما أنه قال: [يَسْتَاكُ الصَّائِمُ أوَّلَ النَّهَارِ وآخِرَهُ].

أخرجه البخاري في ترجمة.

9. (3198)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) şöyle demiştir. "Oruçlu, günün başında ve sonunda misvak kullanır." [Buhârî, Savm 25 (bâb başlığında (tercüme) kaydetmiştir).]

AÇIKLAMA:

Bu iki rivayet, oruçlunun misvak kullanmasının câiz olduğunu gösterir.Hattâbî, bazı âlimlerin günün sonuna doğru misvak kullanmanın mekruh olduğuna hükmettiğini belirtir. Onların mekruh demedeki maksadları, oruçlunun halûf denen ağız kokusunun iftar ânına kadar devamını temennî etmelerinden ileri gelmektedir. *İmam Şâfiî* ve Evzâî-nin bu görüşte olduğu belirtilir. *Ebû Hüreyre*'den yapılan şu rivayet, bu görüş sahiplerinin delili olmalıdır: "(Radıyallahu anh) Atâ'ya demiştir ki: "Misvak sana ikindiye kadardır. İkindiyi kıldın mı, artık onu bırak. Zira ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan şunu işittim: *"Oruçlunun halûfu (ağzındaki koku) Allah indinde, misk kokusundan daha hoştur."*

Mevzu üzerinde sıhhatçe üstün başka rivayetler de mevcuttur. Bu sebeple ulemâ ekseriyet itibâriyle oruçlunun misvak kullanmasını mekruh addetmemiştir.

3199 ١٠– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ مَنْ لَمْ يَدَعْ قَوْلَ الزُّورِ والْعَمَلَ بِهِ، فَلَيْسَ لله تَعَالَى حَاجَةٌ في أنْ يَدَعَ طَعَامَهُ وشَرَابَهُ]. أخرجه البخاري وأبو داود والترمذي.

10. (3199)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim yalanı ve onunla ameli terketmezse (bilsin ki) onun yiyip içmesini bırakmasına Allah'ın ihtiyacı yoktur."* [Buhârî, Savm 8, Edeb 51; Ebû Dâvud, Savm 25, (2326); Tirmizî, Savm 16, (707).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, zâhirde yalan, gıybet gibi dinen yasaklanmış sözleri bırak-

mayan kişinin orucu bırakmasını emrediyor gibidir. Ancak ulemâ bunu, yalandan zecr ve yasaklama olarak anlamıştır.

İbnu Battâl der ki: "Hadisin ma'nâsı, öylesi kişilere oruçlarını terketmeyi emretmek değildir. Asıl gayesi, yalandan ve onunla birlikte zikredilenlerden sakındırmaktır."

"Birlikte zikredilenler"den maksad, hadisin başka vecihlerinde gelen ziyadelerdir. Bazı rivayetlerde cehl, bazılarında hıyânet ve kizb (yalan) ziyade olarak zikredilmiştir. Öyleyse hadisi: "Kim oruçlu iken yalan, hıyânet ve cehalet gibi halleri bırakmaz, bunların mucibleriyle amel ederse..." demek olur.

2- Hadiste geçen zûr'dan murad İbnu Hacer'e göre, kizb (yalan), cehl ve sefeh'dir.

İbnu Hacer der ki: *"Allah'ın... ihtiyacı yoktur"* cümlesi (kullanıldığı gayede anlaşılmazsa) ma'nâsızdır. Çünkü Allah hiçbir şeye muhtaç değildir. Öyleyse onun ma'nâsı: "Allah, onun orucunu istemez" demektir. Şu halde ihtiyaç kelimesi isteme (irâde) kelimesi yerine konmuş olmaktadır."

İbnu'l-Münir, bununla adem-i kabûlün kinâye edildiğini, dolayısıyla o çeşit orucun makbul olmayacağını söyler.

İbnu'l-Arabî de: "Bu hadisin muktezası şudur: "Kim bu söylenenleri yaparsa orucundan sevap elde edemez, öyleyse ma'nâsı: "Orucun sevabı yalan ve beraberinde zikredilenlerin günahıyla terazide tartılamaz" demiştir.

Beyzâvî daha farklı bir yaklaşıma yer verir: "Orucun emredilmesinden maksad sadece açlık değilir. Bilakis ona bağlı olarak şehvetlerin (nefsânî arzuların) kırılması, nefs-i emmârenin nefs-i mutmainne'ye itaat ettirilmesidir. Öyleyse bu söylenenler hâsıl olmazsa, Allah oruca kabul nazarıyla bakmaz. "Allah'ın ihtiyacı yoktur" sözü adem-i kabul'den mecazdır. Sebebi nefyederek müsebbibi kastetmiştir."

İbnu Hacer der ki: "Beyzâvî, böyle diyerek sevabın azalacağına istidlal etmiştir. Ancak, büyük günahlardan içtinabla küçük günahlar örtülür" denilerek tenkid edilmiştir." *es-Sübkî el-Kebîr* bu itiraza şu cevabı vermiştir: "Sadedinde olduğumuz hadiste -ve başkasında- önceki görüşe kuvvetli delâlet vardır. Zira müstehcen söz (refes) bağırıp çağırma, yalan ve yalanın gereğiyle amel mutlak olarak yasaklandığı bilinen şeylerdendir. Oruç da mutlak olarak emredilen şeylerdendir. Eğer bu yasaklananlar oruç esnasında yapıldığında oruç onlardan müteessir olmasaydı onların hadiste "oruçta şartıyla" zikredilmelerinin anlaşılabilecek bir ma'nâsı olmazdı. Bu hadislerde zikredilmeleri bizi iki hususta uyar-

maktadır:

Biri: Bunların oruçta, diğer şeylere nazaran daha çirkin oldukları;

Diğeri: Orucun bunlardan selâmetini aramak... Orucun bunlardan selâmeti, oruçtaki mükemmelliğin artmasıdır. Öyle ise kelam, bütün gücüyle bunun, oruç için çirkinliğini belirtmelidir. Bunun muhtevasına göre oruç, onlardan sâlim kaldıkça mükemmelleşir." Sübkî devamla der ki: "Öyleyse, oruç onlardan sâlim kalmazsa noksanlaşır." Sübkî sözüne şöyle devam eder: "Şurası muhakkak ki teklifler muhtelif şekillerde ortaya çıkar ve işaret yoluyla onlarla başkalarına da dikkat çekilir. Oruçtan maksad -menhiyyatta olduğu üzere- mutlak yokluk (el-ademu'l-mahz) değildir. Çünkü, bi'l-icma, oruç için niyet şart kılınmıştır. Öyleyse, esas itibariyle oruçtan kastedilen şey her çeşit muhâlif şeylerden uzak durmaktır. Ancak bu çok zor olduğu için Allah Teâlâ hazretleri bu şartı hafifleştirerek orucu bozan şeylerden kaçınmayı emretti, bunda gâfil olanı da, oruca muhalif olan şeylere uzak durması için uyardı. Buna, Allah'ın muradını açıklayan hadislerin tazammun ettiği muhteva irşadda bulunmaktadır. Böylece, orucu bozan şeylerden içtinâb vâcib; oruca muhâlif şeylerden içtinâb da, orucu tamamlayıcı şeyler olur. Doğruyu Allah bilir."

İbnu Hacer, başka nakillerle hadisin tahliline şöyle devam eder: "Şeyhimiz, Şerhu't-Tirmizî'de der ki: "Tirmizî hazretleri bu hadisi tahriç ettikten sonra şöyle bir bâb başlığı koydu: مَا جَاءَ في التَّشْدِيدِ فِي الْغِيبَةِ للصَّائِمِ "Oruçlunun gıybet etmesinin şiddetle yasaklanması hususunda gelen hadisler bâbı." Bu ifâde müşkilat getirmektedir. Çünkü gıybet, ne yalan sözdür, ne de onunla ameldir. Çünkü gıybet, başkasını, hoşuna gitmeyecek şekilde zikretmektir. Halbuki yalan söz kizbtir. *Tirmizî,* (bu davranışında) diğer Sünen sahiplerine muvafakat etmiştir, onlar da gıybet diye başlık atıp, başlıktan sonra bu hadisi zikretmişlerdir. Sanki bunlar, "yalan söz ve onunla amel"in zikrinden "konuşma"nın yalandan korunmasının emredildiğini anladılar. Mamafih, bunda, hadisin bazı tariklerinden gelen ziyadeye işaret etmek de düşünülmüş olabilir. Bu ziyade cehl'dir. Cehl (cehalet, bilgisizlik) kelimesinin bütün günahlara ıtlakı uygun düşer.

"Onunla amel" kelimesine gelince, "bu yalan" kelimesine râcidir, "cehl" kelimesine dönmesi de muhtemeldir. Mamafih her ikisine dönmesi de makuldür."

3200 ١١ – وعنه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : إذَا دُعِيَ أَحَدُكُمْ إلى طَعَامٍ،

وَهُوَ صَائِمٌ فَلْيَقُلْ: إِنِّي صَائِمٌ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

11. (3200)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz yemeğe davet edilince, oruçlu ise; "Ben oruçluyum"desin."* [Müslim, Sıyâm 159, (1150); Ebû Dâvud, Savm 76, (2461); Tirmizî, Savm 64, (780, 781); İbnu Mâce, Sıyâm 47, (1750).]

AÇIKLAMA:

Nevevî der ki: "Bu hadis, özrünü beyan etmek, durumunu belirtmek maksadıyla böyle söylemesi gerektiğine hamledilir. Bu cevaptan sonra, müsâmaha gösterilir, davette hazır bulunması için ısrar edilmezse, gitme gereği üzerinden düşer. Müsâmaha edilmez ve ısrar edilirse dâvette hazır bulunması gerekir. Oruç, dâvete icabet etmemekte bir mâzeret değildir. Ancak davete katıldıktan sonra yemesi gerekmez, yememeye orucu bir mâzeret olur. Oruç tutmayan kimse bilâkistir, ona yemeğe iştirak gerekir. Oruç tutanla tutmayan arasında söylenen bu fark sahih hadislerde gelmiştir. Dâvetle ilgili bahiste bu husus açıkça belirtilmiştir. Oruçlu hakkında efdal olanı, -eğer onun orucu- ziyafet verene ağır gelecekse, orucunu açması müstehabtır, değilse açmamalıdır. Tabii ki bu hüküm,tutulan orucun nâfile olması haliyle ilgilidir. Eğer orucu farz ise, açması haramdır."

Bu hadis, ihtiyaç halinde oruç, namaz vesair nevden nâfile ibadetlerin izharında bir beis olmadığını da göstermektedir. Ancak şunu da bilelim ki, bir gerek olmadan nafilelerin izharı mahzurludur, gizlenmesi müstehabtır.

Hadis ayrıca, insanlarla iyi davranışa sevketmekte ve aradaki dargınlıkların düzeltilmesine, gönül alıcı olmaya, makûl sebep bulunduğu takdirde en güzel şekilde özür beyanına irşadda bulunmaktadır.

3201 ١٢ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ نَزَلَ بِقَوْمٍ فَلاَ يَصُومَنَّ إلاَّ بِإذْنِهِمْ]. أخرجه الترمذي، وقال: منكر لا نعرف أحداً رواه من الثقات غير هشام بن عروة.

12. (3201)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim bir kavme misafir olursa, onlar müsaade etmedikçe (nafile) oruç tutmasın."* [Tirmizî, Savm 70, (789); Tirmizî, hadis için; "Münkerdir, Hişâm İbnu Urve dışında sîka biri tarafından rivayet edildiğini görmedik" der.]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere, misafir olan kimsenin, ev sahibinden izin aldıktan sonra oruç tutması tavsiye edilmektedir. Bazı şârihler, yasağın tenzihî bir nehiy olduğunu belirtirler. Nafile oruç için ev sâhibinden izin istemek onların gönlünü almak içindir. *Ebû't-Tayyib,* yasakla ilgili olarak şu açıklamayı yapar: "Oruç sebebiyle eve zahmet vermemek içindir. Çünkü oruç tutan bazı kayıtlar getirir: Sahûrda, iftar vaktinde kendisine hususi yemek hazırlanır, oruçlu olmazsa ev sahibiyle birlikte yer içer ve onlara vereceği zahmet kalmaz. Misâfirliğin âdâbı ev sâhibine uymaktır, muhâlefet halinde bu edebi terketmiş olur."

3202 ١٣ – وعن أمّ عمارة بنت كعب رَضِيَ اللهُ عَنْها: [أنَّ النَّبيَّ ﷺ دَخَلَ عَلَيْها، فقدَّمَتْ إلَيْه طَعَاماً، فقَالَ لَهَا: كُلِي؟ فقَالَتْ: إنِّى صَائمَةٌ، فقَالَ: إنَّ الصَّائِمَ إذَا أُكِلَ طَعَامُهُ صَلَّتْ عَلَيْهِ المَلائكَةُ عليهِمُ السَّلامُ حَتَّى يَفْرَغُوا].

وفي رواية: «الصَّائِمُ إذَا أَكَلَ عِنْدَهُ المَفَاطِيرُ صَلَّتْ عَلَيْهِ المَلاَئكَةُ» أخرجه الترمذي.

13. (3202)- *Ümmü Ammâre Bintu Ka'b* (radıyallâhu anhâ)'ın anlattığına göre: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanına girmiştir. Ammâre yemek ikram edince, Aleyhissalâtu vesselâm:

"Sen de ye!" demiş, kadın: "Ben oruç tutuyorum" deyince Resulullah şöyle buyurmuştur:

"Oruçlu kimse, başkasına ikramda bulunur ve yemeğinden başkaları yerse, onlar yedikleri müddetçe melaike aleyhimüsselam oruçluya rahmet duasında bulunurlar."

Bir başka rivayette şöyle denmiştir: *"Oruçlunun yanında oruçsuzlar yemek yiyecek olurlarsa, melekler oruçluya rahmet okurlar."* [Tirmizî, Savm 67, (784, 785, 786).]

3203 ١٤ – وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَصُمِ المَرْأَةُ، وبَعْلُهَا شَاهِدٌ إلاَّ بإذْنِه]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

وزاد أبو داود: «فِي غَيْرِ رَمَضَانَ». والله أعلم.

14. (3203)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kadın, kocası varken izin almadan (nâfile) oruç tutmasın." [Buhârî, Nikâh 84, 86; Müslim,Zekât 84, (1026); Ebû

Dâvud, Savm 74, (2485); Tirmizî, Savm 65, (782); Ebû Dâvud'un rivayetinde, "Ramazan dışında" ziyadesi vardır."

AÇIKLAMA:

Hadis, kadın nafile oruç tutmak isteyince, beraber oldukları takdirde, kocasından izin almasını şart koşmaktadır. Ramazan orucu için böyle bir izin mevzubahis değildir. Bu husus bazı rivayetlerde tasrih edilmiştir: لاَ تَصُومُ الْمَرْأَةُ غَيْرَ رَمَضَانَ "Kadın ramazan orucu dışında... oruç tutamaz." Vaktin darlığı hâlinde, ramazan dışındaki vacibleri tutmak için de izin istemeyeceği şârihlerce belirtilmiştir.

Cumhûr-u ulemâ, bu hadisten hareketle, kocanın rağmına tutulacak nafile orucun haram olacağı hükmünde ittifak eder. Nevevî, Şâfiî ulemâdan bazısının "mekruh"dediğini kaydettikten sonra sahih olan kavlin "tahrim" olduğunu belirtir.

Nevevî, Müslim Şerhi'nde, bu tahrimin sebebini şöyle açıklar: "Erkeğin, kadın üzerinde her an istimtâ hakkı vardır. Bu hak, fevrî olarak (yani ânında) îfâsı gereken bir haktır. Ne nafile ibâdet sebebiyle ne de bilâhere yapılabilecek bir vâcib sebebiyle bu hak fevt olmaz, ortadan kalkmaz. Oruç, kocanın izni olmadan caiz olmaz. Eğer kendisinden istimtâ taleb ederse bu câiz olur ve orucu bozulur. Adet olarak, müslüman erkek, orucu ifsad ederek bozmaktan çekinir. Şurası da kesindir: Kendisi için evlâ olanı (oruç tutmasını) istemediğini ifade eden sâbit bir delil yoksa bunun hilafına hareket etmesidir. Sözgelimi koca yolcu idiyse, hadisteki "kocası varken" kaydı, kadına nâfile oruç tutmasını câiz kılar. Yoldan dönen erkek, kadınını oruçlu bulsa, orucu bozdurma hakkına sahiptir, bu mekruh da değildir. Erkeğin cimaya muktedir olamayacak şekilde hasta olması da onun yokluğu ma'nâsına dâhildir."

Hadisteki yasağı tenzîhî kerâhet anlayan Mühelleb, hadisin zâhirine ve dolayısıyla cumhûra da ters düşen görüşünü şöyle ifâde etmiştir: "Bu yasak karı-koca arasındaki dirlik için vazedilmiştir. Kadın, farz dışında da, erkeğe zararı olmayan ve vazifelerini aksatmayan ibâdetleri izin almaksızın yapma hakkına sâhiptir. Erkeğin, kadının başladığı ibadetlerden hiçbirini, izin almamış bile olsa, bozmaya hakkı yoktur."

Rivayet, erkeğin kadın üzerindeki hakkını te'kid etmekte, bunun yerine getirilmesinin, hayır yönüyle nâfile ibadetten üstün olduğunu ifade etmektedir. Çünkü erkeğin hakkı vâcib olan bir haktır. Vacibi yerine getirmek, nâfileyi yerine getirmekten önce gelir.

ÜÇÜNCÜ BÂB

ORUCU AÇMANIN MÜBAH OLMA ŞARTLARI

3204 ١ – عن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [خَرَجَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَامَ الْفَتْحِ إلى مَكَّةَ في رَمَضَانَ فَصَامَ حتّى بَلَغَ كُرَاعَ الْغَمِيمِ فصامَ النَّاسُ، ثُمَّ دَعَا بِقَدَحٍ مِنْ مَاءٍ فرفعهُ حتّى نَظَرَ النَّاسُ ثُمَّ شَرِبَ، فَقِيلَ لَهُ بَعْدَ ذلك: إنَّ بَعْضَ النَّاسِ قَدْ صَامَ، فَقَالَ: أُولئك الْعُصَاةُ، أُولئك الْعُصَاةُ]. أخرجه مسلم والترمذي.

1. (3204)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* fetih yılında Mekke'ye müteveccihen Ramazan ayında yola çıkmıştı. Kürâ'u'l-Ğamîm nam mevkiye gelinceye kadar kendisi de, beraberindekiler de oruç tuttular. Sonra orada bir bardak su istedi ve bardağı kaldırdı. Herkes bardağa baktı. Sonra sudan içti. Bundan sonra bazıları kendisine: "Halkın bir kısmı oruç tuttu" diye haber verdi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Onlar âsilerdir! Onlar âsilerdir!" buyurdular." [Müslim, Sıyâm 90, (1114); Tirmizî, Savm 18, (710); Nesâî, Savm 49, (4, 177).]

AÇIKLAMA:

1- *Kürâ'u'l-Gamîm,* Usfân yakınlarında bir vâdinin adıdır.

2- Burada yol sırasında başlanan ramazan orucunun bozulmasına nebevî bir örnek görülmektedir. Nevevî, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın orucu bozmayanlar hakkında *"Âsiler! Âsiler!"* diye söylenerek memnuniyetsizlik izhar etmiş olmasını iki ihtimalle izah eder:

★ Oruç tutanlar, oruçları sebebiyle zarar görmüş olabilirler.

★ *Resulullah* onlara belli bir maslahata binaen kesin bir dille orucu açmalarını emretmiştir de onlar bu emre rağmen oruçlarını açmamakta

direnmişlerdir. Elbette vâcib bir emre muhalefet isyandır ve Resulullah'ın, âsiler demesi yerindedir.

Her iki takdirde de, günümüzde yolcu, orucunu tuttuğu takdirde âsi sayılmaz, yeter ki bundan zarar görmesin.

Nevevî'nin birinci te'vilini te'yid eden bir ziyade Tirmizî'nin rivayetinde yer alır: "Resulullah'a denildi ki: "Oruç halka zahmet verir oldu."

3- Tirmizî, sefer sırasında tutulacak oruç hakkında ihtilaf edildiğini, Ashab'tan ve sonrakilerden bir kısmının sefer sırasında yemenin efdal olduğu kanaatinde olduklarını, öyle ki, tutanlara orucu iade etmek gerekeceğine hükmettiklerini, yine Ashab'tan ve sonrakilerden bir kısmının da, kendinde güç bulanların yolculuk sırasında oruç tutmalarının efdal olduğuna, yemelerinin de caiz olduğuna hükmettiklerini belirtir.

Ahmed ve *İshak* birinci görüşü, *Süfyân-ı Sevrî, İmam Mâlik* ve *İbnu'l-Mübârek, Ebû Hanîfe, Şâfiî* de ikinci görüşü iltizam edenlerdendir.

Ömer İbnu Abdilaziz, يُرِيـــدُ اللهُ بِكُمُ الْيُسر **"Allah sizin için kolaylık diler, zorluk dilemez"** (Bakara 185) âyetinden hareketle: "Bu meselede efdali, kişiye kolay gelenidir; eğer yemek kolaysa hakkında efdal olanı yemektir, oruç kolaysa o efdaldir; nitekim, bazılarına yolculuk da olsa ayı içinde tutmak kolaydır, sonradan kaza etmek zor olur, bunun hakında da tutmak efdaldir" demiştir.

3205 ٢ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كُنَّا مَعَ النَّبيِّ ﷺ فِي سَفَرٍ فَمِنَّا الصَّائِمُ، وَمِنَّا الْمُفْطِرُ فَنَزَلْنَا مَنْزِلاً فِي يَوْمٍ حَارٍّ، أَكْثَرُنَا ظِلاًّ صَاحِبُ الْكِسَاءِ، وَمِنَّا مَنْ يَتَّقِي الشَّمْسَ بِيَدِهِ، فَسَقَطَ الصُّوَّامُ وَقَامَ الْمُفْطِرُونَ فَضَرَبُوا الأَبْنِيَةَ، وَسَقَوْا الرِّكَابَ، فَقَالَ ﷺ: ذَهَبَ الْمُفْطِرُونَ الْيَوْمَ بِالأَجْرِ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

2. (3205)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz bir seferde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraberdik. Aramızda bir kısmı oruç tutuyor bir kısmı da tutmuyordu. Sıcak bir günde bir yerde konakladık. Gölgelenenlerin çoğu elbisesi olanlardı. Bir kısmımız güneşe karşı eliyle korunuyordu. Derken oruçlular yığılıp kaldılar, oruçsuzlar kalkıp çadırları kurdular, hayvanları suladılar. Bunun üzerine, Resûl-i Ekrem aleyhissalâtu vesselâm:

"Bugün sevabı oruçsuzlar kazandı!" buyurdular." [Buhârî, Cihâd 71; Müslim, Sıyâm 100, (1119); Nesâî, Savm 52, (4, 182).]

AÇIKLAMA:

Hadis, bir sefer sırasında karşılaşılan bir durumu aktarmaktadır: Sıcağın tesiriyle çalışamaz hale gelen oruçlulara bedel, çadır kurmak, develeri sulayıp yemlerini vermek,ordunun yemeğini hazırlamak gibi her çeşit hizmetleri oruçsuzların görmesi ve buna karşılık sevabı olanların kazanması...

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu durumu *"Bugün sevâbı oruçsuzlar kazandı"* cümlesi ile ifâde buyurmuştur. Şârihler, "Bu cümleyle diğerlerini sevap kazanmadığı kastedilmemiş, aksine oruçsuzların daha çok kazandığı belirtilmiştir" derler. Oruçsuzlar, hem hizmet sevabını ve hem de öbürlerinin oruçtan kazandıklarının bir mislini kazandıkları için onlar sevabca üstündürler.

★ Bazı âlimler, bu hadise dayanarak: "Gazve sırasındaki hizmetin nafile oruçtan üstün olduğunu" söylemiştir.

★ Hadis, cihad sırasında yardımlaşmaya teşvik etmektedir.

★ Seferde yemek, oruç tutmaktan evlâdır.

★ Seferde oruç câizdir. Bu hadis "sefer sırasında tutulan oruç, oruç sayılmaz" diyenleri yalanlar.

3206 ٣- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ النَّبِيُّ ﷺ فِي سَفَرٍ فَرَأَى رَجُلاً قَدِ اجْتَمَعَ عَلَيْهِ النَّاسُ. وَقَدْ ظُلِّلَ عَلَيْهِ، فقَالَ مَالَهُ؟ فَقَالُوا: رَجُلٌ صَائِمٌ، فقَالَ رَسولُ اللهِ ﷺ: لَيْسَ الْبِرَّ أنْ تَصُومُوا فِي السَّفَرِ].

وفي رواية: «لَيْسَ مِنَ الْبِرِّ الصَّوْمُ فِي السَّفَرِ». أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

3. (3206)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir seferdeydi. Etrafına insanların toplandığı bir adam gördü, ona gölge yapıyorlardı.

"Nesi var?" diye sordu.

"Oruçlu biri!" dediler. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Seferde oruç birr (Allah'ı memnun edecek dindarlık) değildir!" buyurdular."

Bir rivayette: *"Seferde oruç birr'den değildir"* denmiştir." [Buhârî, Savm 36, Müslim, Sıyam 92, (1115); Ebû Dâvud, Savm 43, (2407); Nesâî, Savm 48, (4, 176).]

AÇIKLAMA:

Hadisin başka vecihlerinde bu seferin Fetih Seferi olduğu belirtilir.

Oruç ağır geldiği için Hz. Peygamber adama bozmasını emreder. Bu kıssada ihtiyaç olunca ruhsatla amel etmenin müstehab olduğu gözükmektedir. Haliyle ruhsatın terki de mekruh olmaktadır. Nitekim hadisin bir vechinde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, عَلَيْكُمْ بِرُخْصَةِ اللّٰهِ الَّتِي رَخَّصَ لَكُمْ "Allah'ın size tanıdığı ruhsata uyun" buyurmuştur.

3207 ٤– وعن عائشة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قالت: [سَأَلَ حَمْزَةُ بنُ عَمْرٍو الأَسْلَمِيُّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ عَنِ الصَّوْمِ فِي السَّفَرِ، وَكَانَ كَثِيرَ الصِّيَامِ، فَقَالَ إِنْ شِئْتَ فَصُمْ، وَإِنْ شِئْتَ فَأَفْطِرْ]. أخرجه الستة.

4. (3207)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Hamza İbnu Amr el-Eslemî (radıyallâhu anh), Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan yolculuk sırasında tutulan orucu sordu. Kendisi çok oruç tutan birisi idi. Resulullah şöyle cevap verdiler:

"Dilersen tut, dilersen tutma." [Buhârî, Savm 33; müslim, Sıyâm 103, (1121); Muvatta, Sıyam 24, (1, 295); Tirmizî, Savm 19, (711); Ebû Dâvud, Savm 42, (2402); Nesâî, Savm 56, (4, 185).]

AÇIKLAMA:

Yukarıda geçen iki hadis, sefer sırasında tutulan oruçla ilgilidir. Birinci rivayet, sefer sırasında tuttuğu orucu kendisine dokunan kimse ile ilgilidir. Resulullah ona orucu tecviz etmemiş ve bozmasını emretmiş, *"seferde oruç, Allah'ı razı edecek amel (birr) değildir"* buyurmuştur. İkinci hadis, herhangi bir vak'a olmaksızın, yolculuk sırasında tutulacak orucun hükmü hakkında soran kimseye cevabı ihtiva ediyor. Bu cevap kişiye ruhsattır: "Dileyen tutar, dileyen tutmaz."

Ancak hemen belirtelim ki, bu meselede selef ulemâsı ihtilâf etmiştir. Bazıları sefer sırasında tutulan oruç farzın yerine geçmez, mutlaka kazası gerekir diyecek kadar ifrat etmiştir. Bunlar Kur'ân-ı Kerîm'de gelen فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ **"Hasta veya yolculukta olan, tutamadığı günlerin sayısınca diğer günlerde tutsun..."** (Bakara 185) âyetinin zâhiri ile önceki rivayette kaydedilen Resulullah'ın لَيْسَ مِنَ الْبِرِّ الصِّيَامُ فِي السَّفَرِ "seferde oruç "birr"den değildir" hükmünü esas alırlar. Bunlara göre, "Birr'in mukabili ism yani günahtır. Öyleyse, seferde oruç tutan günahkârsa, tuttuğu oruç oruç sayılmaz, farzı ödemez, kaza edilmesi gerekir." Ehl-i Zâhir'in bir kısmı da bu kanaattedir.

Bu meseledeki farklı görüşleri 3204 numaralı hadisin açıklamasında özet olarak kaydettiğimiz için tekrar etmeyeceğiz, oraya bakılsın.

3208 ٥ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كُنَّا مع النَّبيِّ ﷺ فمِنَّا الصَّائمُ، ومِنَّا المُفْطِرُ فلا الصَّائِمُ يَعيبُ على المُفْطِرِ، ولا المُفْطِرُ يَعيبُ على الصَّائِمِ]. أخرجه الثلاثة وأبو داود.

5. (3208)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraber (seferde) idik. Bir kısmımız oruçlu bir kısmımız oruçsuz idi. Ne oruçlu oruçsuzu ayıplıyor, ne de oruçsuz, oruçluyu kınıyordu." [Buhârî, savm 37, Müslim, Sıyâm 98, (1118); Muvatta, 23, (1, 295); Ebû Dâvud, Savm 42, (2405).]

AÇIKLAMA:

Hadisin Ebû Dâvud'daki vechinde, bu seferin Ramazan'da cereyan ettiği tasrih edilir. Şu halde sefer sırasında tutulduğu belirtilen oruç, farz oruçtur. Bu rivayet de, yol sırasında dileyenin ramazan orucunu tutabileceğini göstermektedir. Şu halde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *"sefer'de oruç birr'den değilir"* sözü (3206), oruca tahammül edemeyecekler, bîtap düşecekler hakkındadır. Bu durumda olmayanların oruç tutmalarına kimsenin bir diyeceği yoktur. İbnu Hacer der ki: "Âlimlerin kanaati şudur: "Kim kendinde oruç tutma gücü görürse tutar, zira bu, müstahsendir, kim kendini zayıf hissederse o da yer, zira bu da müstahsendir." Sefer sırasındaki oruç hakkında yapılan bu açıklama da daha önce belirtildiği üzere itimada şayandır ve münâkaşayı kaldırıcı mahiyettedir."

3209 ٦ – وعن أبي الدرداء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [خَرَجْنا مع رسولِ اللهِ ﷺ في رَمَضانَ في حَرٍّ شَديدٍ حتَّى إنْ كانَ أحَدُنا لَيَضَعُ يَدَهُ على رأْسِهِ من شِدَّةِ الحَرِّ، وما فينا صائمٌ إلاَّ رسولُ اللهِ ﷺ، وابنُ رواحةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

6. (3209)- *Ebû'd-Derdâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz çok şiddetli sıcak bir mevsimde, Ramazan ayında Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte sefere çıktık. Hararetin şiddetinden herkes elini başına koyuyordu. Aramızda oruçlu olarak sadece Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile İbnu Ravâha vardı." [Buhârî, Savm 35; Müslim, Savm 108, (1122); Ebû Dâvud, Savm 44, (2409).]

3210 ٧ – وعن عمرو بن أُمية الضمري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَدِمْتُ على رسولِ اللهِ ﷺ من سَفَرٍ فقالَ: انْتَظِرِ الغَداءَ يا أبا أُمَيَّةَ. قُلْتُ يا رسولَ اللهِ: إنِّي صائمٌ. قال: إذاً أُخْبِرُكَ عَنِ المُسافِرِ، إنَّ اللهَ تَعالى وَضَعَ عَنْهُ الصِّيامَ ونِصْفَ الصَّلاةِ]. أخرجه النسائي.

7. (3210)- *Amr İbnu Ümeyye ed-Damrî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir sefer dönüşü Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a uğradım. Bana: *"Ey Ebû Ümeyye, sabah yemeğini bekle (beraber yiyelim)"* buyurdular. Ben: "Oruçluyum" dedim.

"Öyleyse gel yaklaş, sana yolcudan haber vereyim (de dinle!" dedi ve devamla:) "Allah Teâlâ Hazretleri yolcudan orucu ve namazın yarısını kaldırdı" buyurdu." [Nesâî, Savm 50, (4, 178).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Nesâî'de birkaç vechi zikredilmiştir. Ma'nâ aynı olsa da bazı ziyade ve noksanlar var.

2- Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* "orucu...kaldırdı" demekle, "yolcuyu, yol esnasında oruç tutup tutmamak arasında muhayyer bıraktı, yolculuk esnasında tutma mecburiyetini kaldırdı" demiştir. Bu husus daha önceki hadislerde açıklandı. Değilse "yolcudan orucun farziyyeti kaldırdı" demek istenmiyor, zira bizzat âyet-i kerîme sonradan aynı miktarın tutulacağını belirtmiştir. (Bakara 185). Namazın yarısının kaldırıl-ması, dört rek'atli farz namazların iki rek'at olarak kısaltılması demektir.

3211 ٨– وعن رجل من بني عبدالله بن كعب بن مالك اسمه أنس بن مالك قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إنّ اللّٰهَ تَعَالى وَضَعَ شَطْرَ الصّلاَةِ عَنِ الْمُسَافِرِ، وَأرْخَصَ لَهُ في الإفْطَارِ وَأرْخَصَ فِيهِ لِلْمُرْضِعِ وَالْحُبْلَى إذَا خَافَتَا عَلَى وَلَدَيْهِمَا]. أخرجه أصحاب السنن.

8. (3211)- *Abdullah İbnu Ka'b İbni Mâlikoğullarından ismi Enes İbnu Mâlik* olan bir adamdan anlatıldığına göre, demiştir ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah Teâlâ Hazretleri, yolcudan namazın yarısını kaldırdı, oruca da yeme hususunda ruhsat tanıdı. Ayrıca çocuk emziren ve hâmile kadınlara, çocukları hususunda endişe ettikleri takdirde, orucu yeme ruhsatı tanıdı."* [Ebû Dâvud, Savm 43, (2408); Tirmizî, Savm 21, (715); Nesâî, Savm 51, (4, 180-182), 62, (4, 190); İbnu Mâce, Sıyâm 12, (1668).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, ramazan ayında oruç yemelerine ruhsat verilenlerden bazılarını açıklamaktadır:

1- Yolcular: Bunlar hakkındaki teferruât daha önceki rivayetlerde geçti.

2- Çocuk emziren kadınlar,

3- Hâmile kadınlar..

Emzikli ve hâmile kadınların ramazan orucunu yemelerine bu hadis ruhsat tanımaktadır. Ancak, âlimler bunlar hakkında bazı farklı sonuçlara ulaşırlar. Şöyle ki:

★ Bazıları: "Bunlar oruçlarını kaza ederler ve fakir doyururlar, çünkü yemeleri kendi nefisleri için değil" demiştir. Bunların, kazadan başka fakir de doyurmaları gereğine hükmedenler arasında Mücâhid, Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel (rahimehumullah) hazerâtı vardır.

★ *İmam Mâlik:* "Hâmile kadın orucunu kaza eder, kefârette bulunmaz, çünkü hasta mesâbesindedir, emzikli kadın ise hem kaza eder, hem de kefârette bulunur" demiştir.

★ *Hasan-ı Basrî* ve *Atâ:* "Hâmile ve emzikli kadınlar kaza ederler, fakir doyurmazlar, tıpkı hastada olduğu gibi" derler.

Ebû Hanîfe ve ashâbı ile *Evzâî* ve *Süfyân-ı Sevrî*'nin görüşü de böyledir.

3212 ٩– وعن محمد بن كعب قال: [أَتَيْتُ أَنَسَ بنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ في رَمَضَانَ وَهُوَ يُرِيدُ سَفَراً، وَقَدْ رُحِّلَتْ لَهُ رَاحِلَتُهُ، وَلَبِسَ ثِيَابَ سَفَرِهِ فَدَعَا بِطَعَامٍ فأَكَلَ، فَقُلْتُ: لَهُ سُنَّةٌ؟ قَالَ: نَعَمْ، ثُمَّ رَكِبَ]. أخرجه الترمذي.

9. (3212)- Muhammed İbnu Ka'b anlatıyor: "Ramazan'da Enes İbnu Mâlik (radıyallâhu anh)'in yanına geldim. Sefer hazırlığı yapıyordu. Devesi hazırlandı, yolculuk elbisesini giydi. Yemek getirtip yedi. Ben kendisine:

"(Yola çıkarken orucu bozmak) sünnet midir?"diye sordum.

"Evet!" dedi ve bineğine atlayıp yola çıktı." [Tirmizî, Savm 76, (799, 800).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, öncelikle Ramazanda sefere çıkan kimsenin daha evini terketmeden orucunu açabileceğine delil olmaktadır.Nitekim, yolcunun ne zaman müsâferet ahkâmına tâbi olacağı hususu münakaşalıdır ve "daha evinde iken yolculuğu başlar" diyenlerin delillerinden biri de bu hadistir.

İbnu'l-Arabî, Tirmizî, şerhi el-Ârıza'da: "Hadis sahihtir ve Ahmed İbnu Hanbel bununla amel etmiştir dedikten sonra Mâlikîlerin buna katılmadıklarını ve fakat daha evinde iken yiyen kimseye kefâret gerekip gerekmiyeceğinde ihtilaf ettiklerini belirtir. İmam Mâlik: "Kefâret gerekmez" demiştir. *İbnu'l-Arabî,* "gerekir" diyenleri de belirttikten sonra: "Hadisin sahih olması sebebiyle gerekmemelidir" der. Yolculuk, ekseri-

yete göre, ikâmet edilen beldenin dış evlerini çıktıktan sonra başlar (Sefer namazı bahsi daha önce geçti (2896-2922).]

3213 ١٠– وعن مالك: [أنَّهُ بَلَغَهُ أنّ عُمرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ كَانَ إذَا كَانَ فِي سَفَرٍ فِي رَمَضَانَ فَعَلِمَ أنّهُ دَاخِلُ المَدِينَةِ مِنْ أوّلِ يَوْمِهِ دَخَلَ وَهُوَ صَائِمٌ].

10. (3213)- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre, Hz. Ömer (radıyallâhu anh) Ramazan ayında yolcu ise ve Medine'ye günün başında gireceğini tahmin etmişse, oruçlu olarak şehre girerdi." [Muvatta, Sıyâm 27, (1, 296).]

3214 ١١– وعن منصور الكلبي: [أنّ دِحْيَةَ بنَ خَلِيفَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ: خَرَجَ مِنْ قَرْيَةٍ مِنْ دِمَشْقَ إلَى قَدْرِ قَرْيَةِ عَقَبَةَ مِنَ الفُسْطَاطِ، وَذلِكَ ثَلاَثَةُ أمْيَالٍ فِي رَمَضَانَ فَأفْطَرَ وَأفْطَرَ مَعَهُ نَاسٌ كَثِيرٌ، وَكَرِهَ آخَرُونَ أنْ يُفْطِرُوا، فَلَمّا رَجَعَ إلَى قَرْيَتِهِ. قَالَ: وَاللّهِ لَقَدْ رَأيْتُ اليَوْمَ أمْراً مَا كُنْتُ أظُنُّ أنِّي أرَاهُ: إنَّ قَوْماً رَغِبُوا عَنْ هَدْىِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ وَأصْحَابِهِ. اللّهُمَّ اقْبِضْنِي إلَيْكَ]. أخرجه أبو داود.

11. (3214)- *Mansûr el-Kelbî* anlatıyor: "Dıhye İbnu Halîfe (radıyallâhu anh), Ramazan'da Dımeşk'e bağlı köylerden (Mizze adındaki) birinden çıkıp Fustat'tan Akabe köyüne olan mesafe kadar bir yol aldı. Bu mesafe üç millik bir uzaklıktı. Dıhye ve beraberindekilerden bir kısmı (o gün) orucu yediler. Bir kısmı ise orucu yemeyi uygun görmediler. Dıhye, köyüne dönünce;

"Vallahi bugün, vukûa geleceği hiç aklımdan geçmeyen bir hâdise ile karşılaştım: Bir kısım kimseler Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ve ashâbı'nın sünnetini beğenmediler" dedi. Bunu, o gün orucu açmayanlar için söylemişti. Dıhye (radıyallâhu anh) bu hayıflanmasını şöyle noktaladı:

"Allahım artık beni yanına al!" [Ebû Dâvud, Savm 46, (2413).]

AÇIKLAMA:

Hadis, Dıhye (radıyallâhu anh)'nin üç millik bir mesafede oruc yediğini, bazılarının da bu mesafeyi, oruç yemeyi meşrû kılan bir uzaklık kabul etmeyerek yemediklerini göstermektedir. Mevzu, münâkaşa edilmiştir. Bazıları gerek âyet ve gerekse hadiste "şer'î sefer"i tahdid eden mesafe ile sınırlayan bir kaydın olmadığını iddia eder. Bu rivayeti de bir bakıma delil gösterirler.

Hattabî der ki: "Bu rivayette, orucu yemenin câiz olduğu seferi, muayyen bir mesafe ile sınırlandırmayanlara delil var. Bunlar sadece "sefer" ismini esas alırlar ve zâhire dayanırlar. Bu görüşün Dâvud-ı Zâhirî ile diğer Zâhirîlere ait olduğunu zannediyorum. Fakat fakihler, orucu yeme ruhsatını sadece namazın kasredilmesini caiz kılan mesafedeki yolculuk için tanırlar. Bu mesafe Irak ulemâsına göre üç günlük mesafedir. Hicaz ulemâsınca iki gece veya buna yakın müddettir."

Hattâbî devamla der ki: "...Dıhye, hadiste Resulullah'ın kısa mesafede oruç açtığını zikretmiyor, "Bazı insanlar Resulullah'ın sünnetinden hoşlanmadılar" diyor; belki de bunlar aslında, orucu yemekle ilgili ruhsatı kabul etmekten hoşlanmadılar. Ayrıca, Dıhye (radıyallâhu anh)'nin burada,"sefer (yolculuk)" kelimesinin lügat ma'nâsını esas almış olması da muhtemeldir. Nitekim, pek çok sahabe ona bu meselede muhâlefet etmiştir. İbnu Ömer, İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) dört berîd'den daha kısa mesafeye yapılan yolculuklarda namazı kasretme ve orucu yeme hususunda ruhsat görmezlerdi. Bu iki sahâbî, fıkıhca ve ilimce Dıhye (radıyallâhu anh)'den çok ileri idiler."[7]

Bu hadisle ilgili olarak Beyhakî merhum da şunu söylemiştir: "Bize Dıhyetü'l-Kelbî'den rivayet edilen hadise gelince, sanki o, bu hadiste seferde ruhsat tanıyan âyetin zâhirini esas almış gibi. Dolayısıyla, "Resulullah'ın ve ashâbının sünnetinden yüz çevirdiler" sözüyle de, orucun yendiği sefer müddetinin takdirinde değil, âyetin tanıdığı ruhsatı kabul etmede sünnetten ayrıldıklarını kasdetmiş olmalıdır."

3215 ١٢– وعن عبيد بن جبير قال: [كُنْتُ مَعَ أَبِي بَصْرَةَ الْغِفَارِيِّ صَاحِبِ رَسُولِ اللهِ ﷺ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فِي سَفِينَةٍ مِنَ الْفُسْطَاطِ فِي رَمَضَانَ فَدَفَعَ فَقَرَّبَ غَدَاؤُهُ، فَقَالَ: اقْتَرِبْ. قُلْتُ: أَلَسْتَ تَرَى الْبُيُوتَ؟ قَالَ: أَتَرْغَبُ عَنْ سُنَّةِ رَسُولِ اللهِ ﷺ، فَأَكَلَ وَأَكَلْتُ]. أخرجه أبو داود.

12. (3215)- *Ubeyd İbnu Cübeyr* rahimehullah anlatıyor: "Ben, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashâbından olan Ebû Basra el-Gıfârî (radıyallâhu anh) ile Fustat'tan yola çıkan bir gemide Ramazan'da beraberdik. (İskenderiye'ye gitmek istiyordu. Ebû Basra ve beraberindekiler) gemiye çıkarıldı. [Daha evleri tamamen geçmemişti ki sofra emretti.] Sabah yemeği getirildi. Bana da: "Yaklaş (beraber yiyelim!" dedi. Ben:

"Evleri hâlâ görmüyor musun?" dedim.. Bana

"Yoksa sen Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünnetinden hoş-

7– Bir berîd dört fersah, bir fersah dört mil, bir mil dörtbin zirâdır. Yani bir berîd 64 bin zirâdır (Nihaye 1, 116).

lanmıyor musun?" dedi. Bunun üzerine o yedi, ben de yedim." [Ebû Dâvud, Savm 45, (2412).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste yola çıkan oruçlunun orucunu daha şehri tamamen terketmeden açabileceğine delil var. Rivayetin Ebû Dâvud'daki aslında yer alan -ve mevzumuz açısından ehemmiyetli olan- bir ziyadeyi köşeli parantez içerisine aldık. Rivayet gösteriyor ki, Ashâb'tan bir kısmına göre oruçlu olan kimse yola çıkacak olursa, daha evleri tamamen geride bırakmadan orucunu açması sünnettir.

Hattâbî der ki: "Bu hadiste, oruçlu mukîm yola çıkacak olsa aynı gün içinde orucunu açmalı" diyenlere delil var. Bu, Şa'bî'nin sözüdür. Ahmed İbnu Hanbel de bunu benimsemiştir. Hasan Basrî hazretleri: "Bu kimse dilerse, çıkmak istediği gün evinde iken orucunu açar"der. İshak İbnu Râhûye: "Ayağını bineğine koyar koymaz açabilir" demiştir.

Ebû Hanîfe ve *Ashâbı:* "yola çıkan aynı gün yemez" demiştir. İmam Mâlik, Evzâî ve Şâfiî'de aynı görüştedir. Nehâî, Mekhûl ve Zührî'den de bu görüş rivayet edilmiştir."

3216 ١٣ـ وعن سلمة بن المحبق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ أَدْرَكَهُ رَمَضَانُ فِي السَّفَرِ وَلَهُ حَمُولَةٌ تَأْوِي بِهِ إِلَى شِبَعٍ فَلْيَصُمْ رَمَضَانَ حَيْثُ أَدْرَكَهُ].

أخرجه أبو داود.

« الْحُمُولَةُ » : بالضمّ: الأحمال، وبالفتح: الإبل يحمل عليها. أى من كان صاحب أحمال.

13. (3216)- *Seleme İbnu'l-Muhabbak* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim sefer sırasında Ramazan'a erer ve beraberinde kendisini karnını doyuracak yere götürecek bir bineği varsa nerede olursa olsun orucunu tutsun."[Ebû Dâvud, Savm 44, (2410, 2411).]

AÇIKLAMA:

Burada, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bineği olan yolcuları, oruç tutmaya teşvik etmektedir. Yani kim biniti olduğu halde seyahat yapmakta ve biniti de onu akşama evine ulaştırabilecek durumda ise ramazan orucunu tutmalıdır. Ancak Tîbî, bu emrin, evlâ ve efdal olanı yapmaya bir teşvik olduğunu söyler. "Çünkü der, seferde orucun yenmesine mutlak olarak delâlet eden nasslar var." Bazı âlimler, sefer müddeti her ne olursa olsun, orucun yenmesinin caiz olduğunu söylerler.

ORUCU YEMEYİ GEREKTİREN ŞEYLER

3217 ١ – عن نافع: [أنَّ ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما كانَ يَقُولُ: يَصُومُ رَمَضانَ مُتَتابعاً مَنْ أفْطَرَهُ مِنْ مَرَضٍ أوْ سَفَرٍ].

1. (3217)- *Nâfi* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) diyor ki: "Ramazanı, hastalık ve sefer sebebiyle yiyenler, onu peş peşe tutarlar." [Muvatta, Sıyâm 45, (1, 304).]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ), Ramazan orucu meşru bir mazeretle yenmişse, bunun kazasının peş peşe yapılmasının vâcib olduğu kanaatinde idi. *Hz. Ali, Hasan Basrî* ve *Şâbî* de aynı kanaati ileri sürmüşlerdir. Bu aynı zamanda Ehl-i Zâhir'in görüşüdür.

Eimme-i Erba'a (İmam-ı Azam, Şâfiî, Mâlik ve Ahmed İbnu Hanbel) ve cumhur bunun müstehab olduğuna inanırlar. Birçok sahâbe de bu kanaattedir. Her ne kadar kıyasa göre, edanın sıfatını kazanın sıfatına katmak ve borçtan bir an önce kurtulmak için peş peşe tutmak icab ederse de...

3218 ٢ – وعن ابن شهاب: [أنَّ أبَا هُرَيرَةَ وابنَ عبّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما اخْتَلَفَا في قَضَاءِ رَمَضَانَ، فَقَالَ أحَدُهُمَا: يُفَرِّقُ بينَه، وَقَالَ الآخَرُ: لاَ يُفَرِّقُ. لاَ أدْرِى أيُّهُمَا قالَ يُفَرِّقُ، وَلاَ أيُّهُمَا قالَ: لاَ يُفَرِّقُ]. أخرجهما مالك.

2. (3218)- *İbnu Şihâb* anlatıyor: "Ebû Hüreyre ve İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) Ramazan orucunun kazası hususunda ihtilaf ettiler. Biri: "Araları açılabilir" dedi. Diğeri, "açılmaz!" dedi. Ben hangisinin "açılabilir" dediğini, hangisinin de "açılamaz!" dediğini bilmiyorum." [Muvatta, Savm 46, (1, 304).]

AÇIKLAMA:

Ramazan orucu kaza edilirken peş peşe mi tutulacak, yoksa bazan tutup bazan yemek suretiyle araları açılabilecek mi ihtilaf edilmiştir. Bu rivayette *İbnu Şihâb, Ebû Hüreyre* ile *İbnu Abbâs* arasındaki ihtilafı hatırlıyor, ancak hangisinin hangi görüşü ileri sürdüklerini hatırlayamıyor. *İbnu Abdilberr, İbnu Abbâs* ve *Ebû Hüreyre,* her ikisinin de, Ramazan'ın kazasında ayırmayı caiz gördüklerini, bu hususun sahih rivayetle geldiğini belirtir. Onlar, فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ (Bakara 185) âyetine dayanarak ayırmada bir beis görmemişlerdir. Hz. Âişe, bu âyetin önce فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ مُتَتَابِعَاتٍ şeklinde, yani: *"Hasta veya yolculukta olan, tutamadığı günlerin sayısınca diğer günlerde "peş peşe" tutsun"* şeklinde "peş peşe" kelimesiyle indiğini sonradan "peş peşe" kelimesini düştüğünü belirtir. Zürkânî, rivayetteki "düştü" اسقطت kelimesinin muhtemelen نسخت "neshedildi" ma'nâsında kullanıldığını söyler. Böylece Ramazanı ayrı ayrı kaza etmek esas olmuştur.

3219 ٣– وعن عائشة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قالت: [كَانَ يَكُونُ عَلَيَّ الصَّوْمُ مِنْ رَمَضَانَ فَمَا أَسْتَطِيعُ أَنْ أَقْضِيَ إلاَّ فِي شَعْبَانَ، وَذٰلِكَ لِمَكَانِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ]. أخرجه الستة.

3. (3219)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Üzerimde Ramazan orucu bulunurdu da ben onları ancak Şabân ayında kaza edebilirdim. Bu, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mevkii sebebiyle idi." [Buhârî, Savm 40; Müslim, Sıyâm 151, (1146); Muvatta, Sıyâm 54, (1, 308); Ebû Dâvud, Savm 40, (2399); Tirmizî, Savm 66, (783); Nesâî, Savm 64, (4, 191).]

AÇIKLAMA:

Hz. Âişe, her kadın gibi Ramazanda tutamadığı oruçları Şâban'da kaza ettiğini belirtiyor. Bu kaza işinin niçin Şabân ayına kaldığını farklı rivayetlerde gelen ziyadeler aydınlatır: Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Şabân ayının hemen hemen tamamını oruçla geçirmektedir. Resulullah'ın zevceleri, borçlarını, böylece Resulullah'la birlikte Şabân ayında kaza etmektedirler. Müslim'in bir rivayetinde *Hz. Âişe:* "Bizden (Resulullah'ın zevcelerinden) biri, Resulullah'ın zamanında Ramazan'da orucunu yeyince, Resulullah'la birlikte (yani o hayatta iken), Şabân ayı gelinceye kadar orucunu kaza etmeye muktedir olamazdı" demektedir. Tirmizî'nin rivayetinde bu hâlin Resulullah vefat edinceye kadar devam ettiği ifâde edilmiştir.

İbnu Hacer, bazı âlimlerin, bu hadisten hareketle Hz. Âişe'nin Şâ-

ban'dan önce hiç nafile oruç tutamadığını söylediklerini belirtir. "Zira demişlerdir, üzerinde farz var iken nafile tutması caiz değildi."

Bu hadisten, Ramazan'dan kalan borcun kazasını te'hir edilmesi caiz görülmüştür. Te'hir için özürün olup olmaması farketmez. Câiz olmasaydı *Hz. Âişe* te'hir etmezdi. Üstelik bu tehirin Resulullah'ın ıttılâının dışında olması da mümkün değildir. *Hz. Âişe* şer'î ruhsatın varlığını bilmese yapmazdı. Mutlaka bunu biliyordu da öyle yaptı... şeklinde açıklama yapılmıştır.

3220 ٤ – وعنها رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ مَاتَ وَعَلَيْهِ صَوْمٌ صَامَ عَنْهُ وَلِيُّهُ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

قيل «صَامَ عَنْهُ وَلِيُّهُ» على ظاهره، وهو قول الشافعي القديم، وقيل: المراد به الكفارة فعبر عنها بالصوم إذ كانت تلازمه، وعليه أكثر الفقهاء.

4. (3220)- Yine *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim üzerinde oruç borcu olduğu halde ölürse, velîsi ona bedel tutar."[Buhârî, Savm 42; Müslim, Sıyâm 153, (1174); Ebû Dâvud, Savm 41, (2400).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, oruç borcu olduğu halde ölen kimseye bedel, velîsinin oruç tutabileceği beyan edilmektedir. Ancak âlimler, bu mevzuda gelen diğer rivayetleri de göz önüne alarak aralarında ihtilaf etmişlerdir. Çünkü şu çeşit sorular mevzubahis olmaktadır: Bütün oruçlar oruçla mı ödenir, bazısı yemekle olabilir mi, hepsi yemekle olamaz mı, mutlaka velî mi orucunu tutmalı, bir başkası tutamaz mı? vs...

Bu sorulara cevap sadedinde Hasan Basrî: "Onun oruç borcunu ödemek niyetiyle otuz kişi bir gün oruç tutsa bütün borcu ödenir, bu câizdir" demiştir.

Ashâbu'l-hadis, ölenin yerine oruç tutmanın caiz olduğunu söyler.

İmam Şâfiî, kavl-i kadîminde "hadis sahihse caizdir" der. Beyhakî, bunun sahih olduğunu, bu hadisle amelin vacib olduğunu söylemiştir. Bu görüşe göre, ölüye bedel oruç tutmak, velîsine müstehabtır ve bu, ölüyü borçtan kurtarır. Nevevî, sadedinde olduğumuz hadisle müteâkiben kaydedeceğimiz hadislere dayanarak bu görüşü tercih eder.

Ebû Hanîfe, Mâlik ve kavl-i cedîdinde Şâfiî hazerâtı: "Ölüye bedel oruç tutulamaz" demişlerdir.

Ahmed, İshâk, Ebû Ubeyd ve kavl-i kadîminde Şâfiî: "Ölüye bedel sadece nezir orucu tutulabilir" derler.

Bunu caiz görenler "velî"den murad nedir? Bu hususu araştırmışlardır. "Her bir yakın", "vâris", "asabe" gibi değişik şeyler söylemişlerdir. Birinci görüşe "ercah" denmiştir.

Ayrıca: Bedenî ibadette niyabetin olmayacağı esasından hareketle bu, velîye mi has? diye sorulmuştur. Hayatta niyabet olmayınca ölünce de olmaması esastır. Ancak rivayetle sabit delil vârid olan hususta bu prensip geçersizdir. Öyle ise oruçta niyabet olabileceği hususunda bu rivayet geldiğine göre, bu sınır içinde kalmak şartıyla caiz olacağına bazı âlimler hükmetmiştir. Bunlar, velî bu hususta bir yabancıya başvurarak ölüsü adına oruç tutuvermesini söylese,o da tutsa, haccda olduğu gibi oruçta da caiz olacağına hükmederler. Müteakip hadis de bu görüşte olanları te'yid eder.

3221 ٥ــ وعن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهـما قال: [جَاءَتِ امْرَأَةٌ إلى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَتْ: إنَّ أُمِّي مَاتَتْ وَعَلَيْهَا صَوْمُ نَذْرٍ، أفَأَصُومُ عَنْهَا؟ قَالَ: أرَأيْتِ لَوْ كَانَ عَلَى أُمِّكِ دَيْنٌ فَقَضَيْتِهِ أكَانَ يُؤَدِّي ذلِكِ عَنْهَا؟ قَالَتْ: نَعَمْ. قالَ: فَصُومِي عَنْ أُمِّكِ]. أخرجه الخمسة.

5. (3221)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Bir kadın Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek: "Annem vefat etti, üzerinde de nezir orucu borcu var, kendisine bedel oruç tutabilir miyim?" dedi. Resulullah:

"Annen üzerinde borç olsaydı da sen ödeyiverseydin, bu borç onun yerine ödenmiş olur muydu?" diye sordu. Kadın:

"Evet!" deyince, Aleyhissalâtu vesselâm:

"Öyleyse annene bedel oruç tut!" buyurdu." [Buhârî, Savm 42; Müslim, Savm 156, (1148); Ebû Dâvud, Eymân 25, (3307, 3308); Tirmizî, Savm 22, (716).]

AÇIKLAMA:

Buna benzer muhtelif rivayetler vârid olmuştur.

Bazılarında soru soran bir kadındır, bazılarında bir erkek. Bazılarında annenin yerine, bazılarında kız kardeşin yerine oruç tutmaktan sorulmuştur. Bazılarında nezir borcu mevzubahistir. Nezri, bir kısım âlimler "oruç", bir kısım âlimler de "hacc" diye tefsir etmiştir vs..

Bir kısım âlimler bu farklılıklara bakarak haberin muzdarib olduğuna hükmetmiştir. Ancak İbnu Hacer, yaptığı tahkikle bu benzer rivayetlerde farklı vak'âların mevzubahis olduğunu, aynı hükmün çıkarılacağı değişik rivayetlerin yapılmış olduğunu söyler. Öyle ki kaynaklarını zikrederek nezir orucundan soranla, nezir haccından soranın isimlerini ayrı ayrı belirtir ve ızdırab iddiasını reddeder. Rivayetlerden çıkan hükümde ihtilaf olmadıktan sonra soru soranların erkek mi kadın mı olduğu, soruların anneyle ilgili olarak mı, kız kardeşle ilgili olarak mı sorulduğu hususlarında ihtilaf olmasının menfî bir değer taşımayacağını da ayrıca belirtir.

Hülasa, *İbnu Hacer'*e göre ölen adına oruç tutulabilir, ancak bu bir vecîbe değildir, mendubtur.

3222 ٦– وعن مالك: [أنَّهُ بلَغَهُ أنَّ ابنَ عُمَرَ كَانَ يُنكِرُ أنْ يَصُومَ أحَدٌ عَنْ أحَدٍ، أوْ يُصلِّي أحَدٌ عَنْ أحَدٍ].

6. (3222)- *İmam Mâlik'*e ulaştığına göre İbnu Ömer (radıyallâhu anh), bir kimsenin diğer bir kimse yerine oruç tutmasını veya bir kimsenin başka bir kimse yerine namaz kılmasını münker addederdi." [Muvatta, Sıyâm 43, (1, 303).]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer, hayatta olanların birbirlerine bedel ne namaz ne de oruç ibadetlerini eda edemeyecekleri görüşündedir. Çünkü bu iki ibâdet bedenî amellerdir, şahsen icra edilmesi gerekir. Namazın, nâfileten bile olsa ne ölü ne de diri adına kılınamayacağında icma edilmiştir. Diri adına oruç tutulabilir mi bunda ihtilaf var. Ölü adına oruç tutulabilir mi? 3220 numaralı rivayette kaydettiğimiz üzere cumhur, "Hayır!" demiştir. Ancak tutulabileceğini söyleyenler de olmuştur.

3223 ٧– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كُنْتُ أنَا وَحفْصَةُ صَائِمَتيْنِ فَأُهْدِيَ لَنَا طَعَامٌ فَأكَلْنَا مِنْهُ، فَدَخَلَ النَّبيُّ ﷺ فَقَالَتْ حَفْصَةُ: وَبَدَرَتْنِي بِالْكَلَامِ، وَكَانَتْ بِنْتَ أبِيهَا يَا رَسُولَ اللهِ: إنِّي أصْبَحْتُ أنَا وَعَائِشَةُ صَائِمَتيْنِ مُتَطَوِّعَتيْنِ فَأُهْدِيَ لَنَا طَعَامٌ فَأفْطَرْنَا عَلَيْهِ، فَقَالَ ﷺ: اقْضِيَا مَكَانَهُ يَوْماً آخَرَ]. أخرجه مالك، وأبو داود والترمذي.

7. (3223)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Ben ve Hafsa oruçlu idik. Bize yiyecek hediye edildi. Ondan yedik. Resulullah *(aleyhissalâ-*

tu vesselâm) yanımıza girdi. Hafsa (cür'ette) babası gibiydi, sözde benden evvel davranıp:

"Ey Allah'ın Resûlü, biz, Âişe ve ben nafile oruca niyet etmiş, bu niyetle sabaha kavuşmuştuk. Bize bir yemek hediye edildi. Biz de ondan yedik" dedi. Aleyhisalâtu vesselâm:

"Bunun yerine bir başka gün kaza orucu tutun!" buyurdu." [Muvatta, Sıyam 50, (1,306); Ebû Dâvud, Savm 73, (2457); Tirmizî, Savm 36, (735).]

AÇIKLAMA:

Zürkânî, hadisin şerhinde şunu belirtir: "Buradaki emir vücûb ifade eder. Yani, nâfile niyetiyle tutulan oruç bozulacak olursa bilahare kazası vacibtir." ***Ebû Hanîfe, Ebû Sevr, Mâlik*** böyle hükmetmişlerdir. İmam Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhûye: "Kaza gerekmez, ancak başlanan nafilenin bozulmayıp tamamlanması müstehabtır" demişlerdir. "Vacib olur" diyenler, bu hadisten başka, ثُمَّ أَتِمُّوا الصِّيَامَ الى اللَّيْلِ **"Sonra orucu geceye kadar tamamlayın** (Bakara 187); وَمَن يعظم حرمات الله فهو خير له عند ربه **"Allah'ın yasaklarına kim saygı gösterirse bu Rabb'inin katında onun hayrınadır"** (Hacc 30) âyetlerini de hüccet göstermişlerdir. Onların bu görüşlerini destekleyen başka hadisler de mevcuttur. Biri; şöyle: اذا دُعِيَ اَحَدُكُمْ الى طَعَامٍ فَلْيُجِبْ فإنْ كَانَ مُفطِراً فَلْيَأكُلْ "Biriniz yemeğe çağırılınca icâbet etsin, oruç tutmuyor ise yemekten yesin." Birinci âyette, orucu tamamlama emri âmmdır; farza da, nafileye de şâmildir. İkinci âyette Allah'ın haramlarına saygı emredilmektedir, "orucun yenmesi saygı değildir" denmiştir.

"Nafileyi yiyene kaza gerekmez" diyenler, Ümmü Hânî tarafından rivayet edilen şu hadisle ihticâc etmişlerdir: دَخَلَ عَلَيَّ النَّبِيُّ ﷺ وَاَنَا صَائِمَةٌ فَأُتِيَ بِانَاءٍ مِنْ لَبَنٍ فَشَرِبَ ثُمَّ نَاوَلَنِى فَشَرِبْتُ فَقُلْتُ انِّي كُنْتُ صَائِمَةً وَلَكِنَّ كَرِهْتُ اَنْ اَرُدَّ سُؤْرَكَ فَقَالَ: انْ كَانَ مِنْ قَضَاءِ رَمَضَانَ فَاقْضِ يَوْماً فَكَانَهُ وَانْ كَانَ مِنْ غَيْرِهِ فَانْ شِئْتَ فَاقْضِ وَانْ شِئْتَ فَلاَ تَقْضِ "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanıma girdi. Ben o sırada oruçluydum. Yanımda bir süt kabı vardı. Ondan içti ve bana uzattı. Ben de içtim. "Ben oruçluydum, ancak sizden gelen artığın reddi hoşuma gitmedi" dedim. Bana şu cevabı verdi: *"Orucun eğer ramazan kazası ise, sonra yerine bir gün oruç tutarak kaza et. Başka bir oruçsa, dilersen kaza et, dilersen kaza etme."*

Zürkânî bu bahsin açıklamasını geniş tutmuştur.

3224 ٨– وعن أسماء بنت أبى بكر رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [أَفْطَرْنَا عَلى عَهْدِ رسول الله ﷺ يَوْمَ غَيْمٍ، ثُمَّ طَلَعَتِ الشَّمْسُ: قِيلَ لِهِشَامٍ: فَأُمِرُوا بِالْقَضَاءِ؟ قَالَ: بُدٌّ مِنْ قَضَاءٍ].

أخرجه البخاري، وأبو داود.

8. (3224)- *Esma Bintu Ebî Bekr* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resulullah zamanında bulutlu bir günde orucumuzu açtık. Sonra güneş doğdu. Hişâm'a; "Kaza emredildi mi?" diye soruldu. "Kazasız olur mu?" diye cevap verdi." [Buhârî, Savm 46; Ebû Dâvud, Savm 23, (2359).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, bulut sebebiyle güneş battı zannıyla orucunu açtığı halde, sonradan güneşin batmamış olduğu anlaşılan durumda terettüp edecek hükmü belirtmektedir. Bu mesele ulemâ arasında ihtilaf konusu olmuş ise de *Eimme-i Erbaa*'nın da yer aldığı cumhur, bu şekilde hata ile erken açılan orucun bilahare kazasının vacib olduğuna hükmetmiştir.

3225 ٩– وعن أسلم قال: [فَعَلَ ذلِكَ عُمَرُ، يَعْنِي الْقَضَاءَ، وَقَالَ الْخَطْبُ يَسِيرٌ: وَقَدِ اجْتَهَدْنَا]. أخرجه مالك. «الْخَطْبُ» الأمر والشأن.

9. (3225)- *Eslem* rahimehullah anlatıyor: "Ömer bunu, yani kazayı yerine getirdi ve dedi ki: "Bu iş basittir, içtihadda bulunduk." [Muvatta, Sıyâm 44, (1, 303).]

AÇIKLAMA:

Burada, hadis özetlenerek kaydedilmiştir. Aslı şöyle: "Bir gün Ramazanda, Hz. Ömer bulutlu bir günde orucunu açtı. Akşam oldu, güneş battı biliyordu. Bir adam gelerek:

"Ey mü'minlerin emîri, güneş çıktı!"diye haber getirdi. Hz. Ömer:

"Mesele basittir, (güneş battı diye) içtihad etmiştik" diye cevap verdi."

İmam Mâlik şu açıklamayı yapar. "Hz. Ömer, mesele basittir الخطب يسير sözüyle, doğruyu Allah bilir ya, anladığımız kadarıyla, bu orucun kazasını ve bunun hafif bir külfet olduğunu kastetmiş: "Bunun yerine bir gün tutarız" demek istemiştir."

Bir başka rivayette Hz. Ömer şöyle demiştir: "Ey muhataplarım! Kim orucunu açmış ise, bilsin ki bir günlük kaza kolaydır, kim de henüz açmadı ise, orucunu tamamlasın."

Görüldüğü üzere, Hz. Ömer'den yapılan bu rivayetle, Resulullah'tan yapılan önceki rivayet muhteva ve hüküm itibariyle farklı değiller.

3226 ١٠ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قال رسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ أفْطَرَ يوماً مِنْ رَمَضَانَ مِنْ غَيْرِ مَرَضٍ، وَلاَ رُخْصَةٍ لَمْ يَقْضِهِ صَوْمُ الدَّهْرِ كُلِّهِ، وَإنْ صَامَهُ]. أخرجه البخاري تعليقاً، وأبو داود والترمذي.

10. (3226)- *Hz Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ramazan ayında, hasta veya ruhsat sahibi olmaksızın kim bir günlük orucunu yerse, bütün zaman boyu oruç tutsa bu orucu kaza edemez."* [Buhârî, Savm 29; Tirmizî, Savm 27, (723); Ebû Dâvud, Savm 38, (2396).]

AÇIKLAMA:

Hadis, Ramazanda meşru bir mazereti olmaksızın kasıtlı olarak oruç yiyen kimsenin davranışının Allah indindeki kötülüğünü belirtmektedir: Ramazanda yenen bir günlük orucu bütün dehir boyu (dehir sınırsız zaman demektir) tutulacak oruçlar kaza edemiyor. *İbnu'l-Münîr,* bunu: "Yani, orucu zamanında eda etmenin faziletini kaza sûretiyle telâfi etmenin imkânı yok" diye açıklar. *İbnu Mes'ud*'dan yapılan bir rivayette şöyle denmiştir: *"Ramazan ayında sebepsiz olarak bir gün yiyen Allah'a kavuşuncaya kadar dehir orucu da tutsa onu karşılayamaz. Allah dilerse affeder, dilerse azablandırır."* Bu rivayet, görüldüğü üzere İbnu'l-Münir'in açıklamasından biraz farklıdır, vakti içinde tutulmayacak Ramazan orucunun Allah'ın affi ile telafi edilebileceğini ifade ederek, ümid ve tevbe kapısını açık bırakmaktadır.

KEFÂRET

3227 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [جَاءَ رَجُلٌ إلى النَّبيِّ ﷺ فقَالَ يَا رسولَ اللهِ: هَلَكْتُ. قالَ: ما أهْلَكَكَ؟ قالَ: وَقَعْتُ على أهْلِي وأنَا صَائِمٌ، فقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: هَلْ تَجِدُ رَقَبَةً تَعْتِقُهَا؟ قَالَ: لاَ. قالَ: فَهَلْ تَسْتَطِيعُ أنْ تَصُومَ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ؟ قالَ: لاَ. قالَ: هَلْ تَجِدُ إطْعَامَ سِتِّينَ مِسْكِيناً؟ قالَ: لاَ. قالَ: فَاجْلِسْ، فَبَيْنَا نَحْنُ عَلى ذلكَ إذْ أُتِيَ ﷺ بعَرَقٍ فيه تَمْرٌ، فقَالَ: أيْنَ السَّائِلُ؟ قالَ: أنَا. قالَ: خُذْ هَذَا فَتَصَدَّقْ بِه. قَالَ: أعَلَى أفْقَرَ مِنِّي، فَوَاللهِ ما بَيْنَ لاَبَتَيْهَا أهْلُ بيتٍ أفْقَرُ مِنَّا، فَضَحِكَ رسولُ اللهِ ﷺ، ثُمَّ قال: أطْعِمْهُ أهْلَكَ]. أخرجه الستة إلا النسائي.

« وَالْعَرَقُ » الزّنبيل.

« اللَّابَةُ » الأرض ذات الحجارة السود الكثيرة، وهى الحرة ولابتا المدينة: حرّتاها من جانبيها.

1. (3227)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir adam geldi ve: "Ey Allah'ın Resulü, helâk oldum" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Seni helâk eden şey nedir?" diye sorunca:

"Oruçlu iken hanımıma temas ettim" dedi. Bunun üzerine Resulullah'la aralarında şu konuşma geçti:

"Âzad edecek bir köle bulabilir misin?"

"Hayır!"

"Üst üste iki ay oruç tutabilir misin?"

"Hayır!"

"Altmış fakiri doyurabilir misin?"

"Hayır!"

"Öyleyse otur!" Biz bu minval üzere beklerken, Aleyhissalâtu vesselâm'a içerisinde hurma bulunan bir büyük sepet getirildi.

*"Soru sahibi nerede?"*diyerek adamı aradı. Adam:

"Benim! Buradayım!" deyince, Aleyhissalâtu vesselâm:

*"Şu sepeti al,tasadduk et!"*dedi. Adam:

"Benden fakirine mi? Allah'a yemin ediyorum. Medine'nin şu iki kayalığı arasında benden fakiri yok!" cevabını verdi. Bunun üzerine Resulullah güldüler ve:

"Öyleyse bunu ehline yedir!" buyurdular." [Buhârî, Savm 29, 31, Hibe 20, Nafakât 13, Edeb 68, 95, Kefâretu'l-Eymân 3, 4, Hudud 26; Müslim, Sıyâm 81, (1111); Muvatta, Sıyâm 28, (1, 296, 297); Ebû Dâvud, Savm 37, (2390, 2391, 2392, 2393); Tirmizî, Savm 28, (724).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis Ramazan ayında oruçlu iken cimâ edene kefâret gerektiğini ifade etmektedir. Âlimler kıyasla yeme ve içmenin de aynı hükme girdiğini belirtmişlerdir.

Kefâret kelimesi, giymek, örtmek ma'nâsına gelen ke-fe-re kökünden gelir. Çiftçi, tohumu toprakla örttüğü; gece, eşyaları,bulut da güneşi örttüğü için her üçüne de kâfir (örten) denir. Mesela كَفَرَتِ الشَّمْسُ النُّجُومَ *"Güneş yıldızları örttü"* cümlesi, kelimenin kök ma'nâsını anlamamıza yardımcı olur. Şu halde kefâret, işlenen bazı günahların örtülmesini sağlayan ibâdet ma'nâsına gelir. Ancak bu, bir nevi cezadır. Söz gelimi, ramazanda tutmaya niyet ettiğimiz bir orucu meşru bir mazeret olmadan bozarsak bu bir günahtır, bunun cezası, yukarıdaki hadiste de görüldüğü üzere ya bir köle âzad etmek, ya altmış gün ard arda oruç tutmak, ya da altmış fakirin bir günlük yiyeceğini karşılamaktır. Bunlardan birini yerine getirmek sûretiyle ramazanda niyetli orucunu bozma günahını örtmüş olur. İşte bu cezaya kefâret denir.

Yemini bozmanın zıhâr yemini yapmanın, hatâen katlin de kendilerine has kefâretleri var. Kefâreti yerine getiren kimse, o günahı işlememiş gibi olur.

2- Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a durumunu arzedip sual soran zâtın şahsiyeti kesinlikle bilinmemekle beraber bazı müellifler Süleyman -veya Seleme- İbnu Sahr olduğunu söylemiştir.

3- Hadis farklı vecihlerden rivayet edilmiştir. Rivayetlerde ziyade ve noksanlar olsa da, hadisten çıkarılacak hükme te'sir edecek değişiklik yok, hepsi de ramazanda kasden oruç bozana kefâret gerektiğinde ittifak eder.

4- Burada kaydedeceğimiz bir husus, adamın cevapları karşısında Efendimiz Aleyhissalâtu vesselâm'ın gülmeleridir. Rivayetler bu gülüşü "kesici dişleri görülünceye kadar", "azı dişleri görülünceye kadar" gibi farklı şekillerde ifade ederler. Hatta bir rivayette, "ön dişleri görüldü" tabiri kullanılmıştır.

Bu hadis vesilesiyle *İbnu Hacer*'in Resulullah'ın gülmesi üzerine dermeyan ettiği bazı açıklamaları kaydetmeyi faydalı buluyoruz: ثَنَايَاهُ "dişleri görüldüğü" ifadesi bir rivayet hatası olabilir. Bunun doğrusu kesici dişler انيابه olması daha muvafıktır. Çünkü ön dişler umumiyetle tebessümle de ortaya çıkar. Halbuki hâdisenin siyâkı, tebessümün arttığını ifâde etmeyi kasdetmektedir. Öte yandan Resulullah'ın çoğunlukla tebessüm tarzında güldükleri, O'nun, umumî vasıfları arasında bilinmektedir. Hatta: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* sadece ahirete müteallik şeylerde gülerdi, dünyevî olan meselelerde sadece tebessüm ederdi" denmiştir... Bazı âlimler: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu hâdisede gülüşünün sebebi, adamın halindeki mübâyenet (zıtlık)dir. Yaptığının neticesinden korkmuş ve elinden gelebilecek bütün imkanları seferber ederek hatasını telafi etmek arzusuyla geldiği halde Resulullah'ta bulduğu ruhsat karşısında, cinayetinin kefâreti için tasadduk etmesi maksadıyla kenisine verilen şeyi bizzat yeme hususunda tamahkârlık gösterdi" demiştir. Bazı âlimler: "Resulullah adamın sözlerindeki tatlılık, ağırbaşlılık ve hitaplarındaki gönül alıcılıkla, gayeye ulaşmadaki musırrâne tavrına gülmüş olmalıdır" demiştir.

5- HADİSTEN ÇIKARILAN İSTİFADELER:

★ Hududa girmeyip, içtihada giren meselelerde fetva sormak üzere gelen kimseye ta'zir ve ceza verilmez. Nitekim Aleyhissalâtu vesselâm Ramazan'ın hürmetini ihlâl eden bedevîyi cezalandırmamıştır. İyâz der ki: "Çünkü gelişinde, fetva soruşunda onun yaptığından pişmanlığı ve vazgeçtiği gözükmektedir. Üstelik, fetva için her gelene ceza verilecek olsa bunun korkusuyla kimse fetva sormaya gelmez. Hududa giren bir fiille gelecek olursa o ayrı."

Buhârî, bu hususla ilgili olarak Kitâbu'l-Muhâribin'de şu ma'nâda bir bâb açmıştır: "Had dışında bir günah işleyen, gelir imama haber verirse, fetva sormak için geldikten sonra ceza verilmez bâbı."

★ Kefâret mertebelidir. Yani imkânı olan köle azad eder, olmayan iki ay ard arda oruç tutar, bunu yapamayacak durumda olan altmış fakiri doyurur.

Sadece *İmam Mâlik,* bu üçten biriyle kefâretini yerine getirmede ferdin muhayyer olduğunu söylemiştir. Diğerleri "Bu sıraya riayet vacibtir" der.

★ Kefârette fakire yardım edilir.

★ Kefâretten yakınlara vermek câizdir.

★ Hibe ve sadaka (akdinin gerçekleşmesinde) kabzetmek kâfidir, dille "aldım kabul ettim" demeye gerek yoktur.

★ Kefâret, nafakasını karşılamak mecburiyetinde olduğu horantanın nafakasından artandan verilir. Bu kadar imkânı olmayana gerekmez.

★ İnsan bir şeye taaccüb edince gülmede mübâlağa edebilir.

★ Yemin taleb edilmeden Allah'ın adına veya sıfatlarına yemin etmek caizdir.

★ Fakirlik iddiasında fakir ve miskinin sözüne itimad esastır, tahkik yapılmaz. Nitekim adam: "Medine'nin iki kayalığı arasında benden fakiri yok" deyince Resulullah delil istemedi, tahkik yapmadı.

★ Zann-ı gâlib üzerine yemin câizdir, kesin delillere dayalı bilgisi olmasa bile. Çünkü hadiste adam, kendilerinden daha muhtaç kimse olmadığı hususunda yemin etmiştir, halbuki daha fakir birinin olması mümkündür. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu yemin sebebiyle adama müdahale etmemiştir.

★ Çirkin işleri ifade ederken kinâyeye başvurulmalıdır. Adam fiilini, "Hanıma temas ettim" diye kinâye yolunu tercih etmiştir.

★ Talebeye rıfkla muamele ve tâlimde tatlılık müstehabtır. Teklif ediciler dine ısındırmak, günaha pişman kılmak, korku hissi duyurmak hususunda titiz davranmalıdır.

★ Mescidde, namazdan başka dinî maslahatlar için oturmak câizdir, ilim neşri gibi...

★ İbadette yardımlaşmak müstehabtır.

★ Dara düşen müslümanın kurtuluşu için çalışmalıdır.

★ Bir kişiye günlük ihtiyacından fazlası verilebilir.

★ Kefâreti bir aileye vermek caizdir.

6- HADİSTEN ÇIKAN HÜKÜMLER:

Aynî, bu babta gelen hadislerden bazı farklı hükümlere gidildiğini belirtir:[8]

1- Bir kısım âlimler, hadisin bazı vecihlerinde yer alan تَصَدَّقْ بِهَا "Bunu tasadduk et!" ifâdesini esas almış ve Ramazanda gündüzleyin bilerek temasta bulunan kimseye "kefâret değil, sadece sadaka gerekir" demiştir. Bir rivayette İmam Mâlik, Avf İbnu Mâlik el-Eşca'î, Abdullah İbnu Rihem bu görüştedirler. Aynî, rivayetin Ebû Hüreyre'nin bazı ziyadelerle kaydettiği vechini esas alarak bunların isabetsizliğini belirtir.

Bazılarına göre, sadakanın tamamını ödemekten âciz olan kişinin borcu, zenginlik anına kadar te'hir edilir. Bazıları, Resulullah'ın bedevîye emrini tetavvu olarak yaptığını, fakirliği sebebiyle o anda ödemesi gereken bir vecibe kılmadığını, bu sebeple, verdiği hurmayı nefsi ve âilesi için sarfetmesine izin verdiğini belirtirler.

Şâfiîler bu hususta iki görüşe yer vermiştir: Bir kısmı, "Resulullah'ın bu adama fakirliği sebebiyle kefâret hurmasını yeme izni vermesi, ona mahsus bir ruhsattır, umumî bir kaide değildir" der. Bu görüşe binâen İbnu'ş-Şihâb der ki: "Zamanımızda bir adam böyle bir iş yapsa, bunun mutlaka kefâret ödemesi gerekir. Resulullah'ın bu davranışına "mensuhtur", "sadece o zata mahsustur" diyenler de olmuştur. Ashabımızdan bazıları: "Bu adam kendine tanınan üç kolaylıkla hususî bir imtiyaza mazhar kılınmıştır"der. O imtiyazlar şunlardır.

★ Oruca gücü yettiği halde fakir doyurma ruhsatı,

★ Kefâreti kendine sarfetmek,

★ Onbeş sâ miktarıyla yetinme.[9]

2- Öncekiler, mezkûr sadakanın miktarı hususunda ihtilaf etseler de İmam Şâfiî ve Mâlik demişlerdir ki: "Bu husustaki vâcib miktar her fakir için bir müddür. Bir müdd ise bir sâ'ın dörtte biridir. Nitekim, Ebû Dâvud'un Hişâm İbnu Sa'd'dan kaydettiği rivayette sepette 15 sâ' olduğu belirtilmiştir."

Şâfiîler bu açıklamayı, kefâret miktarının tesbitinde esas yaparlar. Böylece 15 sâ', 60 müdd yapar. Halbuki Hanefîlerde bir sadaka-i fıtır miktarı, buğdaydan yarım sâ', hurmadan bir sâ'dır. Bunu tasrih eden ri-

---

8- Mühim noktalarını özetleyerek kaydediyoruz.

9- Sepetteki hurmanın onbeş sâ miktarında olduğu bazı rivayetlerde tasrih edilmiştir.

vayetler mevcuttur. Dârakutnî'nin İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'dan kaydettiği bir rivayette kefâret-i zıhâr için şöyle denir: يُطْعِمُ كُلَّ يَوْمٍ مِسْكِيناً نِصْفَ صَاعٍ مِنْ بُرٍّ *"Her gün, bir fakire bir sâ' miktarında buğday verin."*

3- *Şâfiî, Dâvud-u Zâhirî* ve diğer Zâhirîler bu hadisten hareketle "cimâ sebebiyle kadın ve erkeğe ayrı ayrı birer kefâret gerekmez, her ikisine bir kefâret yeterlidir, çünkü hadiste Aleyhissalâtu vesselâm, kadını hiç mevzubahis yapmamıştır, onun hakkında hükümde bulunmamıştır" demiştir. *Ebû Hanîfe, Mâlik, Ebû Sevr* ise, "Kadına da kefâret gerekir, çünkü kocanın teklifine itaat etti" demişlerdir. *Evzâî,* rıza gösterenle, rızası hilafına mecbur kalan kadın arasında fark görmezken; *İmam Mâlik* -mezhepteki meşhur görüşüne göre- "Erkek onun adına oruç dışındaki kefâretlerden birini öder" der. Bazıları, "Zorlanan kadın için, erkeğe de kadına da bir şey terettüp etmez" demiştir.

4- Kefâretin miktarı, altmış fakirin doyurulmasıdır. Hasan Basrî'den yapılan bir rivayete göre kırk fakirin yirmi sâ' ile doyurulması yeterlidir.

Ebû Hanîfe, altmış fakire verilecek miktarın bir fakire verilmesini tecviz etmiştir. Ancak bu veriş def'aten olmamalı, altmış ayrı günde olmalıdır. Çünkü bunları ayrı ayrı vermek vacibtir.

5- Kefârette tertip vacibtir: Önce köle azad eder, bulamazsa iki ay oruç tutar, gücü yetmezse altmış fakir doyurur. *Ebû Hanîfe* ve Şâfiî bu görüştedir. İmam Mâlik bu meselede tahyîr'i esas alır.

6- Hadiste "köle azadı" derken, "köle" kelimesinin mutlak gelmesi, âzad edilecek kölenin müslüman-kâfir, kadın-erkek, büyük-küçük herhangi birinin olabileceğini ifade eder.

7- İki ayı üst üste tutmak şarttır. Arada Ramazan olmamalıdır. Oruç tutulması haram olan bayram ve teşrîk günleri de olmamalıdır. İbnu Ebî Leyla dışında bütün âlimler bu görüştedir.

8- Yenen gün için iki aylık kefâret orucuna ilâveten, o günü ayrıca kaza da etmek gerekir mi? İhtilaf edilmiştir: *Ebû Hanîfe* ve Ashabı, *İmam Mâlik, Süfyân-ı Sevrî, Ebû Sevr, Ahmed, İshâk* (rahimehumullah), "Kaza da gerekir" demişlerdir. Evzâî: "Köle azad ederek veya yemek vererek kefâreti yerine getirmişse, yediği güne bedel bir gün oruç tutar, iki ay oruç tutarak kefâret ödemişse, yediği gün buraya dahil olur, ayrıca birde yediği günün orucuna gerek yok" demiştir. Kaza gerekir diyenler, sadedinde olduğumuz hadisin *İbnu Mâce'de Ebû Hüreyre*'den kaydedilen bir vechinde yer alan وَيَصُومُ يَوْماً مَكَانَهُ "Bozduğu güne bedel de bir gün oruç tutar" ziyadesini esas alırlar.

9- Bir ramazanda birkaç kere cimâda bulunan kimseye her defası için ayrı kefâret gerekmez. Hatta, önceki ramazandan kefâret borcu olan kimse, bunu ödemeden müteakip ramazanda tekrar kefâreti gerektiren fiilde bulunsa hepsi için tek kefaret yeterlidir. Ancak Mâlik, Şâfiî ve Ahmed: "Her biri için ayrı kefâret gerekir" derler. Hanefîler: "Bir kefâret borcu ödendikten sonra tekrar kefâreti gerektiren bir fiil işlenmişse yeniden kefâret gerekir" demiştir.

10- Sadedinde olduğumuz hadiste zımnî temlikin cevazına delil var. تَصَدَّقْ بِهَذَا "Sepetlerini tasadduk et!" sözü bunu göstermektedir. Kurtubî der ki: "Bu sözden, sepettekini, -kefâretine bedel- tasadduk etmesi için o adama temlik etmiş olması lâzım gelir."

3228 ٢ – وعن مالك: [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ أَنَسَ بنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ كَبِرَ حَتَّى كَانَ لاَ يَقْدِرُ عَلَى الصِّيَامِ فَكَانَ يَفْتَدِي].

2. (3228)- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre, *Enes İbnu Mâlik* (radıyallahu anh) yaşlanınca oruç tutamaz oldu. O zaman orucu yedi ve oruca bedel fidye ödedi." [Muvatta, Sıyâm 51, (1, 307).]

AÇIKLAMA:

Resulullah'ın hizmetçisi olan *Enes İbnu Mâlik,* Muâmmerîn denen uzun müddet yaşayan sahâbîlerden biridir. Yaşı hususunda kaynaklar 99 ile 110 arasında farklı rakamlar verirler. Sadedinde olduğumuz rivayet, Hz. Enes'in ömrünün sonlarında oruç tutamayacak kadar tâkattan kesildiğini, bu sırada orucu yeyip fidye verdiğini belirtir, İmam Mâlik aynı rivayetin devamında, her bir gün yerine müdd-ü Nebî *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile bir müdd verdiği tasrih eder.

Ancak, İmam Mâlik, Hz. Enes'in tutamadığı oruç için verdiği fidyenin vâcib olmadığını, yani bunu vermesinin Enes'e vâcib olmadığını söyler ve "Bunu güçlü iken yapması bana daha uygun geliyor" der.

İmam Mâlik'e göre oruca tahammül edemiyecek durumda olan kimseye oruç farz olmaz, dolayısıyla fidye de gerekmez. Onun nazarında Hz. Enes'in verdiği fidye, bir müstehabı yerine getirmek içindir. Cenâb-ı Hakk, tâkat getiremeyecek olana orucu vâcib kılmamıştır.

İbu Abdilberr: "Oruç fidyesi, ne kitap, ne sahih sünnet ne de icmâ ile sabit değildir. Farzlar ise, bu üç yoldan biriyle sübut bulur" der.

3229 ٣- وعنه: [أنَّهُ بَلَغَهُ أنَّ عَبْدَ اللّٰهِ بن عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما سُئِلَ عَنِ الحَامِلِ إذَا خَافَتْ عَلى وَلَدِهَا، وَاشْتَدَّ عَلَيْهَا الصِّيَامُ، فَـقَالَ: تُفْطِرُ وَتُطْعِمُ مَكَانَ كُلِّ يَوْمٍ مِسْكِيناً مُدّاً مِنْ حِنْطَةٍ بِمُدِّ النَّبِيِّ ﷺ].

3. (3229)- Yine *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre, Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e "Hâmile kadın, karnındaki çocuk için endişeye düşecek olur ve oruç da kendisine ağır gelmeye başlarsa ne yapmalı?" diye sorulmuştu. Şu cevabı verdi:

"Orucu yer, her gün için bir fakire, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın müddü ile bir müdd buğday verir." [Muvatta, Sıyâm 52, (1, 308).]

AÇIKLAMA:

İmam Mâlik, hadisin devamında, ilim ehlinin, hâmile kadın için: "Bilahare kaza eder" diye hükmettiklerini belirtir. Delil olarak فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضـاً اَوْ عَلى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ **"Kim de hasta veya yolcu olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun"** (Bakara 185) âyetini gösterir ve çocuğu hakkında korkan kadının âyette geçen "hasta" grubundan sayılacağını söyler.

Hâmile ve hatta emzikli kadın için fukahâ "kaza"ya hükmeder, "fidye gerekmez' der. Yukarıda kaydedilen âyetten çıkarılan hükme göre, yolculuk ve hastalık gibi dînen meşru bir özürle orucunu yiyen kimse, kaza edecek vakit bulamadan vefat edecek olsa fidye de gerekmez. Fidye verilmesini vasiyet etmiş ise, terikesinin üçte birinden verilir. Aynı kimse, bunu tamamen veya kısmen kaza edebilecek fırsat bulduğu halde kaza etmeden vefat edecek olsa, malı varsa tutamadığı gün adedince fidye vermeyi vasiyet etmesi gerekir. Bu da malının üçte birinden ödenir.

3230 ٤- وعن ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما: [عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: مَنْ مَاتَ وَعَلَيْهِ صِيَامُ شَهْرِ رَمَضَانَ، فَلْيُطْعِمْ مَكَانَ كُلِّ يَوْمٍ مِسْكِيناً]. أخرجه الترمذي، وصحح وقفه على ابن عمر.

4. (3230)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim, üzerinde Ramazan ayının orucu olduğu halde ölecek olursa, (ölünün velîsi) her bir gün yerine, bir fakire yiyecek versin."* [Tirmizî, Savm 23, (718).]

AÇIKLAMA:

Tirmizî, bu hadisi kaydettikten sonra şu açıklamaya yer verir: "Bu meselede âlimler ihtilaf etmiştir. Bir kısmı, "ölenin yerine oruç tutulur" demiştir. Ahmet İbnu Hanbel ve İshâk İbnu Râhûye bu görüştedirler. Bunlar derler ki: "Ölü üzerinde şâyet nezir orucu varsa, bu onun adına tutulur, eğer Ramazan orucundan borç varsa, bu ona bedel fidye verilerek ödenir." İmam Mâlik, Süfyân ve İmam Şâfiî de: "Kimse, kimsenin yerine oruç tutamaz" demişlerdir."

Hanefîler de hiç kimsenin bir başkasının yerine oruç tutamayacağına hükmetmişlerdir. Ulemâ namaz, oruç gibi bedenî ibadetlerin, ölü olsun, sağ olsun bir başkası adına yapılamayacağına hükmetmiştir. Ancak şu kadar var ki, kişi kendisi için tuttuğu orucun veya kıldığı namazın sevabından bir başkasına da bağışlayabilir, sırf onun adına niyet ederek oruç tutamaz, namaz kılamaz.

Ancak, ölünün yerine oruç tutulacağını söyleyenler âlimler de, bu hususta vârid olan rivayetlere dayanırlar. Nitekim bunlardan birkaçını daha önce kaydettik (3220, 3221). Gerekli açıklamaları orada yaptık.

3231 ٥– وعن القاسم بن محمد: [أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: مَنْ كَانَ عَلَيْهِ قَضَاءُ رَمَضَانَ فَلَمْ يَقْضِهِ وَهُوَ قَوِيٌّ عَلَى صِيَامِهِ حَتَّى جَاءَ رَمَضَانُ آخَرُ، فَإِنَّهُ يُطْعِمُ مَكَانَ كُلِّ يَوْمٍ مِسْكِيناً مُدّاً مِنْ حِنْطَةٍ، وَعَلَيْهِ مَعَ ذٰلِكَ الْقَضَاءُ]. أخرجه مالك.

5. (3231)- *Kâsım İbnu Muhammed* rahimehullah'dan anlatıldığına göre şöyle diyordu: "Üzerinde Ramazan borcu olan kimse, kaza edecek güç ve kuvvette olduğu halde, müteakip Ramazan gelinceye kadar bunu tutmamış ise, her bir gün yerine bir fakire bir müdd buğday vermeli ve orucu ayrıca kaza etmelidir." [Muvatta, Sıyâm 53, (1, 308).]

AÇIKLAMA:

1- *Zürkânî* hadisi açıklarken, *Ebû Hanîfe* ve iki ashabı (Ebû Yusuf ve Muhammed) hariç, cumhûrun bu hadîsin hükmüne uygun şekilde, kazaya kalan oruç için fidye olarak her bir güne bedel bir müdd buğday verilmesinde ittifak ettiğini belirtir. *Ebu Hanîfe* ve ashâbı ise, daha önce de belirttiğimiz gibi, yarım sa' miktarı buğday demiştir. Eşheb ise "Medine'de bir müdd, başka taraflarda bir tam ve üçte bir müd $\left(1\frac{1}{3}\right)$ " demiştir. Mekke'de ödenecek miktar hakkındaki görüşte ihtilâf edilmiştir: Medine'deki miktarda mı, başka taraflardaki miktarda mı?

2- Fidye ile birlikte kaza gerektiği meselesinde ihtilaf edilmemiştir. Eimme-i Erbaa ve cumhûr, sıhhatli olduğu halde önceden oruç borcuyla yeni Ramazan'a giren kimse için: "İkinci Ramazan'ı tutar, sonra öncekini kaza eder, ayrıca fidye gerekmez" derler. Ancak cumhûra muhalefetle "Sıhhatli olarak kavuşmuş olduğu ikinciyi tutar. Önceki borcu için fidye verir, kaza gerekmez" diyen de olmuştur.

Ebû Hanîfe ve Ashâbı: "Bu kimseye sadece kaza gerekir, ayrıca fidye gerekmez, zira Allah Teâlâ Hazretleri, فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ "...Hasta veya yolcu olan, tutamadığı günlerin sayısınca diğer günlerde tutsun" (Bakara 185) buyurmuş, -kazanın gecikmesi sebebiyle- fidye ödeme hususunda sükût etmiştir'" derler. Bu mütâlaaya şöyle cevap verilmiştir: "Kur'an'"da zikredilmemiş olması, sünnette sabit olmamasını, o meseleyle ilgili olarak Resulullah'tan hiçbir şeyin bulunmamasını gerektirmez" Nitekim Dârakutnî ve başkaları *Ebû Hüreyre*'den, *Saîd İbnu Mansur* ve *Dârakutnî İbnu Abbâs*'tan, *Abdurrezzâk, Ömer İbnu'l-Hattâb*'tan bu durumdaki kimseye "fidye de gerekir" diye rivayette bulunmuşlardır. İbnu Abdilberr: "Bu meselede altı sahâbîden rivayet mevcuttur ve bunların hiçbirinden mevzuyla ilgili bir muhalefet bilinmemektedir" der.

Ulemâ, şu âyet hakkında ihtilaf etmiştir: وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ

"Oruca dayanamayanlar bir fakiri doyuracak kadar fidye verir" (Bakara 184)

İbnu Ömer, Buhârî'deki bir rivayette, bunun mensuh olduğunu söylemiştir.

Sahiheyn'de *Seleme İbnu'l-Ekva':* "Bu âyet indiği zaman isteyen tutuyor, isteyen de yiyip bir fakirin günlük nafakasını fidye olarak veriyordu. Bu hal, devamındaki âyet ininceye kadar devam etti. O âyet inince bu neshedildi. Kadı İyâz: "Cumhur bu görüşü esas aldı" der.

Âlimler, ayrıca yukarıdaki âyetten neshedilmeyip devam eden bir hüküm var mı, bu hususta da ihtilaf etmiştir. İbnu Ömer (radıyallahu anh) ve cumhûrdan rivayet edildiğine göre "yaşlılık sebebiyle oruç tutmaya tâkat getiremeyenler hakkında fidye verme hükmü bâkidir." Ancak seleften bir grup, *Mâlik, Ebû Sevr* ve *Dâvud-u Zâhirî:* "Fidye tamamen mensuhtur. Oruç tutmaya tahammül edemeyene oruç yoktur" demiştir. *İmam Mâlik,* oruca tâkat getiremeyenin fidye vermesine "vacib" değil "müstehab" demiştir.

Katâde: "Ruhsat, oruca gücü yeten yaşlı hakkındaydı, sonra onun hakkında neshedildi, güç getiremeyen hakkında bâkî kaldı" der.

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) ve başkaları da: Âyet, oruca gücü yetmeyen hasta ve yaşlı hakkında inmişti. Sonra onun hakkında neshedildi ve takat getiremeyen hakkında bâkî kaldı" demiştir. Bu âyet onun nazarında muhkem'dir, ancak güç yetiremeyen hasta iyileşince kaza eder.

Âlimlerin çoğu: "Hastaya fidye ödemek gerekmez" kanaatindedir.

Zeyd İbnu Eslem, Zührî ve Mâlik şöyle hükmederler: Âyet muhkemdir, hasta olduğu için yiyip sonra iyileşen, fakat müteâkip Ramazan girinceye kadar orucunu kaza etmeyen kimse hakkında nâzil olmuştur. Buna, yeni Ramazan orucu farz olur, sonra Ramazan bittikten sonra borcunu kaza eder ve her bir gün için de bir müdd buğday fidye öder. Ancak, hastalığı fasılasız ikinci Ramazan'a kadar devam eden kimseye fidye ödemek gerekmeksizin sadece borcunu kaza etmesi gerekir."

Hasan Basrî hazretleri de: يُطِيقُونَهُ **"Ona tâkat getiremeyenler..."** ibâresindeki zamir "fidye"ye râcidir, oruca değil, sonra bu neshedildi" der. Şu halde, ona göre âyet "âmm"dır.

Selef'ten bazısı da bu zamirin fidye vermeye râci olduğunu, ancak düşkün yaşlılar hakkında geldiğini söylemiştir. Âyet, bu görüş sahibine göre muhkemdir.

SABIR BÖLÜMÜ

SABIR

"Ağrı, acı, tahammülü güç ve katlanması zor hâdise ve vak'alar karşısında dişini sıkıp dayanma ma'nâlarına gelen sabır; açık-kapalı اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ **-Sabırla yardım isteyiniz."** (Bakara, 2/45) اصْبِرُوا وَصَابِرُوا **-Sabredin ve sabırda yarışın"** (Al-i İmrân, 3/200) âyetlerinde ifade edildiği gibi sabrın aynını emir.. yahut وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ **-Onlara karşı acelecilik etme"** (Ahkaf, 46/35) وَلَا تُوَلُّوهُمُ الْأَدْبَارَ **-Onlara arkalarınızı dönüp kaçmayın."** (Enfâl, 8/15) beyanlarında olduğu gibi onun zıddını yasaklama.. الصَّابِرِينَ وَالصَّادِقِينَ **-Sabredenler, hayatlarını sadakat çizgisinde sürdürenler"** (Al-i İmrân, 3/17) ifadelerinde geçtiği gibi bu vasıflardan dolayı senada bulunma.. وَاللّٰهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ **-Allah sabredenleri sever"** (Al-i İmrân, 3/146) fermanında görüldüğü gibi Allah sevgisine mazhariyetlerini anlatma.. اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصَّابِرِينَ **-Allah sabredenlerle beraberdir"** (Bakara, 2/153) iltifatında müşahede edildiği gibi sabrı yaşayanları maiyet-i İlâhiye ile payelendirme.. وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ **-Şayet sabredecek olursanız bu sabredenler için işin en hayırlısıdır"** (Nahl 16/126) irşadkâr beyanından anlaşıldığı gibi sabırla mahz-ı hayra erilmesini be-yan وَلَنَجْزِيَنَّ الَّذِينَ صَبَرُوا اَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ **-Elbette o sabredenlere mükafaatlarını, yaptıkları işlerin en güzeline göre vereceğiz"** (Nahl, 16/96) uhrevî mücazatı nazara veren tesellibahş fermanıyla sâbirîn olanları müjdeleme.. "بَلَى إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُمْ مِنْ فَوْرِهِمْ **Şayet sabr u sebat eder ve itaatsizlikten sakınırsanız, şunlar da şu dakikada üzerinize geliverirlerse..."** (Âl-i İmrân, 3/125) yardım

vaadeden beyanlarıyla sabredenlere İlâhî imdadı hatırlatma gibi, Allah tarafından, değişik yönleriyle sürekli nazara verilen çok önemli bir kalbi ameldir.. ve bir zaviyeden de, diyanetin yarısını şükrün teşkil etmesine karşılık diğer yarısının ünvanıdır.(10)

Bu mülâhazayı pekiştiren Hz. Ruh-i Seyyidi'l-En'am'dan şeref-südur olmuş: عَجَبـــاً لأمْرِ الْمُؤْمِنِ إنَّ أمْرَهُ كُلَّهُ خَيْرٌ، وَلَيْسَ ذَاكَ لأحَدٍ إلاَّ لِلْمُؤْمِنِ، إنْ أصَابَتْهُ سَرَّاءُ شَكَرَ فَكَانَ خَيْراً لَهُ وَإنْ أصَابَتْهُ ضَرَّاءُ صَبَرَ فَكَانَ خَيْراً لَهُ *-Mü'minin durumu şayan-ı takdirdir, niye olmasın ki; onun her işi hayırdır ve bu da mü'minden başkası için müyesser değilir. O, neşe ve sevinç ifade eden bir duruma mazhar olunca şükreder, bu onun için hayır olur; herhangi bir sıkıntıya maruz kaldığında da sabreder, bu da yine onun için hayır olur*"(11) sözü ne manidardır.

Sabır; sabredilen hususlar itibariyle aşağıdaki bölümlere ayrılır!

1- Allah'a kulluğun zorluklarına katlanma ma'nâsına ibadet u taate karşı sabır..

2- Günah yolunun nefse hoş gelmesine mukabil masiyet duygusuna karşı sabır.

3- Hakk'ın kaza ve kaderine rıza göstermeyi de ihtiva eden semavî ve arzî belalara karşı sabır.

4- Dünyanın cazibedar güzellikleri karşısında yol-yön değiştirmeden çizgiyi korumada sabır..

5- Zaman ve vakit isteyen işlerde, zamanın çıldırtıcılığına karşı sabır..

Bunlardan bazıları kulun iradesiyle alâkalı olsa da, bazılarında asla insanın dahli söz konusu değildir.

Sabır; kendi keyfiyeti ve tahakkuku itibariyle de altı kısım içinde mütalâa edilmiştir:

1- Sabr lillah ki; Allah için sabretme ma'nâsına gelir ve sabır mertebelerinin ilkidir.

2- Sabr billah ki; sabrın Allah'tan bilinmesidir ve evvelki mertebeye göre bir kadem daha ileri sayılır.

3- Sabr alallah ki; "Her işte hikmeti vardır"deyip, Hakk'ın celâli ve cemâlî tecellileri karşısında aceleciliğe girmeme sabrıdır.

10- Beyhakî, Şuabu'l-Îman, 4/109.

11- Müslim, Zühd, 64.

4- Sabr fillah ki; Allah yolunda kahr u lütfu bir bilme sabrıdır ve evvelkilere göre hem ağırlığı hem de derece farkı vardır.

5- Sabr maallah ki; maiyet ve kurbiyet-i İlâhiyeye dair hususiyetleri itibariyle bulunduğu makamın esrarına riayetle beraber Hakk'la beraber olabilme sabrıdır.

6- Sabr anillah ki; vuslata karşı dişini sıkıp dayanma azmidir ve hakikat aşıklarının sabrıdır.

Bunlardan başka bazıları, sabrı, başa gelen şeyler karşısında edebini bozmamak.. bazıları, iyi-kötü hâdiseleri tefrik etmemek.. bazıları, kendine rağmen yaşamak.. bazıları, kahr u lütfu aynı ruh haletiyle karşılamak.. bazıları, Kitap ve sünnetle gelen mesajları cennet davetiyesi gibi kabul etmek.. bazıları, Sevgili uğrunda can-canan herşeyi feda edebilmek şeklinde ifade etmişlerdir ki; hepsinin kendine göre bir mahmilinin bulunduğu söylenebilir.

Ayrıca sabredilecek herhangi bir mes'ele karşısında dişini sıkıp dayanana "sâbir"; sabretmeyi tabiatiyle bütünleştirmiş olana "mustabir"; sabır mevzuunda tam bir vicdan rahatlığına ermiş bulunana "mutasabbir"; bu hususta hiç zorlanma hissetmeyene "sabûr"; herkesin sabrettiği şeylerden daha ağırlarını göğüsleyebilecek babayiğite de "sabbâr" denir.

Bu arada işarî tefsirciler de, sabrı, Kur'an-ı Kerim'in bazı âyetleriyle irtibatlandırarak şu kabil yorumlarda bulunmuşlardır:

﴿اِصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا﴾ (Âl-i İmrân, 3/200) "âyetinde اِصْبِرُوا ile insan nefsinin taate karşı sabrı, صَابِرُوا kelimesiyle maruz kalınan şeyler karşısında dayanılması, رَابِطُوا sözüyle de Allah'a karşı aşk u iştiyakın devam ettirilmesi.. veya اِصْبِرُوا ile sabr fillah, صَابِرُوا ile sabr billah, رَابِطُوا ile de sabr maallah.. yahut اِصْبِرُوا ifadesiyle nimetlere karşı duygu, düşünce istikameti, صَابِرُوا ile zorluk ve sıkıntılara katlanma azmi, رَابِطُوا ile de herşeye rağmen Allah'la münasebetin devam ettirilmesi kastedilmiştir.

Erbab-ı Hakikatçe sabra bir diğer yaklaşım ise; iyi-kötü herşeyin Cenâb-ı Hakk'tan bilinip, aklın zâhirî nazarında iyi olanlara şükürle, nahoş görünen şeylere karşı da rıza ile mukabelede bulunma şeklindedir. Ancak insanın, altından kalkamayacağı musibetler, zor eda edeceği mükellefiyetler ve çoklarının yuvarlanıp içine düştüğü günahlara girme endişesiyle halini Allah'a arzetmesi, o çok ağır sorumlulukları için O'ndan

yardım istemesi ve günahlardan korkup O'nun sıyanetine sığınması da kat'iyen şikayet değildir. Şikayet olması şöyle dursun böyle bir tavır çok defa şahsın niyet ve düşüncesine göre tazarru, niyaz, tevekkül ve teslimiyet bile sayılabilir.

Hz. Eyyub'un ﴿رَبِّ إِنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ﴾ **-Rabbim gerçekten bana zarar dokundu; Sen merhamet edenlerin en merhametlisisin"** (Enbiyâ, 21/83) şeklindeki sızlanışı.. ve Hz. Yakub'un ﴿إِنَّمَا أَشْكُوا بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللّٰهِ﴾ **-Ben bu dağınıklık ve tasamı sadece Allah'a açıyorum"** (Yusuf, 16/86) mahiyetindeki iniltisi isti'taf buudlu böyle bir tazarru ve niyazdır. Zaten Cenâb-ı Hakk da Hz. Eyyub için: ﴿إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِراً نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ﴾ **-Doğrusu biz onu sabırlı bulduk, O ne güzel kuldur! Zira O hep evvâb ve yüzü Allah kapısındadır"** (Sâd, 38/44) diyerek onun tevekkül ve teslimiyet derinlikli sözlerini sabır içinde aynı şükür kabul etmiyor mu?

Başta büyük peygamberler olmak üzere, bütün enbiyâ, asfiyâ ve evliyâ sabrın her çeşidini temsilin yanında, Hakk'la sımsıkı irtibatlı oldukları halde, halkın içinde dişlerini sıkıp "sabr anillah" yaşamaları, onların en mümeyyiz vasıflarıdır ve erişilmezliklerinin emaresidir. Zaten İnsanlığın İftihar Tablosu ve peygamberlik semasının güneşi Efendiler Efendisi de: ...أَشَدُّ النَّاسِ بَلاَءً الأَنْبِيَاءُ ثُمَّ الأَمْثَلُ فَالأَمْثَلُ Belanın en zorlusuna maruz peygamberlerdir; sonra da derecesine göre diğer makbul insanlar"[12] buyurmuyor mu?

Sabır; hem zirve insanların hali hem de zirveleşme yolunda olanların güç kaynağıdır. Zirvelere ulaşmış kimseler, o makamın gereği olarak, sabrın her çeşidini hemde en iyi şekilde temsil ederek mazhariyetlerinin bedelini ödemeye çalışırlar; haklarında zirvelere ulaşma takdiri yapılmış kimseler de çeke çeke, katlana katlana, başkalarının bin türlü ibadetle ulaştıkları şahikalara sabır dinamizmiyle ulaşırlar. Bir hadîste: "Cenâb-ı Hakk, kuluna, ameliyle ulaşması zor bir makam takdir buyurmuşsa ibadet u taatıyla o zirveye ulaşması imkânsız görünen o kimseyi nefsi ve ailesi itibariyle müptela kılar.. sonra da o iptilaya karşılık ona sabır verir; derken, kulunu yükseltip o menzile erdirir"[13] buyrulur.

Bu açıdan denebilir ki; bela, mükellefiyetin ağırlığı ve masiyetin

12- Tirmizî, Zühd, 56; İbn Mâce, Fiten 23; Dârimî Rikak, 67; Kenzü'l-Ummâl, c. 3 Hadis nu. 6183.

13– İbn Hibban, 4/248; Kenzü'l-Ummâl, c. 3. Hadis nu: 6822.

baskısı, potansiyel birer rahmet olduğu gibi, bunlar karşısında gerekli tavrı almak da bu rahmetin özü sayılabilir. Bu özün özü ve esası da, ne bu ağır yükten ne de ona katlanma keyfiyetinden kimsenin haberdar olmamasıdır.. bu hususla alâkalı ne hoş söyler Fuzûlî:

Aşıkım dersin belâ-yı aşktan âh eyleme

Âh edip ağyarı âhından âgâh eyleme!

Evet, insan yerinde ocaklar gibi yanmalı ama, gam izhar etmemelidir. Yerinde dağların altında kalıp ezilmeli ama, kimseye dert dökmemelidir.

Bu ölçüler içindeki bir sabır mülâhazasını Hz. Mevlâna, Mesnevi'sinde şöyle özetler:

Bir buğdayın, insana gıda ve kuvvet, onun dizlerine derman, gözlerine nur ve yaşamasına esas olabilmesi için, onun toprağın bağrına gömülmesi, toprakla mücadele ede ede filizlenip gelişmesi, sonra biçilip harmanda dövülmesi, samandan ayrılıp değirmende öğütülmesi, teknelerde yoğrulup hamur haline getirilmesi, fırınlara atılıp ateşte pişirilmesi, sonra dişlerle bir kere daha parçalanıp mideye gönderilmesi şart ve zarurîdir.

Bunun gibi, insanın insanlığa yükselip bir işe yarar hale gelmesi için de, onun çeşitli imbiklerden geçirilerek defaatla elenmesi, elenip özünü bulması elzemdir. Yoksa, insânî kabiliyetlerle mücehhez olduğu halde hedefe ulaşamayıp yollarda kalabilir.

-Kul bela çekici olunca, öd ağacı da yanıcı olunca iyi olur" (Mecmuatü'l-Maarif) demişlerdi ki gayet latiftir!

Her çeşidiyle sabır kullukta bir zirvedir. Bu zirvenin zirvesi de rızadır.. ve zannediyorum Allah katında rıza mertebesinden daha yüksek bir paye de yoktur".(14)

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Sabır lügatta hapis ma'nâsına gelir. Arapçada قتله صبرا "Onu öldürmek için hapsetti" demektir. Şer'î ıstılah olarak, dinin övdüğü, teşvik ettiği ahlakî bir sıfatı, ruhi bir kemali ifade eder.

Nevevî şu açıklamayı sunar: "Sabr'ın ma'nâsı: Nefsi emredilen şeylerde tutmak, hapsetmektir, bu da ibâdetlerin meşakkatlerine tahammül, belalara tahammül ve günah dışındaki zararlara tahümmülle gerçekleşir. Sabır, zâhidlerin ve âhiret yoluna sü'lûk edenlerin en mühim

14– M. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri, s. 141-147.

esaslarından biridir. Ruhî terbiyeyi ele alan kitapların hepsinde sabır bölümü yer alır."

Sabırla ilgili âyet çoktur. Kur'ân-ı Kerim, insanların âhireti kazanabilmeleri için, hayat boyu imtihan edileceği şeylerden birinin sabır olduğunu ifade eder. Bu âyet şöyle buyurur:

﴿وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَىْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الاَمْوَالِ وَالاَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ﴾ **"Behemahal sizi biraz korku, biraz açlık ve biraz mal, can ve mahsul eksikliği ile imtihan ederiz. Sabredenleri müjdele** (Bakara 155);

﴿إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ اَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾ **"Sabredenlerin mükâfaatları muhakkak hesapsızdır"** (Zümer 10); ﴿وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ اِنَّ ذٰلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الاُمُورِ﴾ **"Her kim sabreder ve suç bağışlarsa, bu hareket arzu edilen en iyi işlerdendir"** (Şurâ 43); ﴿وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتّٰى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ﴾ **"İçinizden mücâhede edenler, sabır gösterenler belli oluncaya kadar elbette sizi imtihan ederiz."** (Muhammed 31)

Hadislere göre sabır üçtür:

Taatte sabır, masiyete ve musibete karşı sabır. Aleyhissalâtu vesselâm şöyle buyurur:

اَلصَّبْرُ ثَلاَثَةٌ فَصَبْرٌ عَلَى الْمُصِيبَةِ وَصَبْرٌ عَلَى الطَّاعَةِ وَصَبْرٌ عَنِ الْمَعْصِيَةِ ... الخ Yani: "Sabır üçtür: Musibetlere karşı sabır, taatte (kullukta) sabır, günah işlememekte sabır. Kim, kaldırılıncaya kadar musibete güzelce sabrederse Allah ona üçyüz derece yazar. Her iki derece arasında sema ile arz arasındaki mesafe kadar yücelik vardır. Kim de taatte sabrederse Allah ona altıyüz derece yazar. Her iki derece arasında arzların başladığı hududla, arzların bittiği son nokta arasındaki mesafe kadar yücelik vardır. Kim de masiyete (günaha) karşı sabrederse Allah ona dokuzyüz derece yazar. İki derece arasında arzların hududu ile Arş'a kadar olan mesafe arasındaki yücelik vardır."

اَلصَّبْرُ نِصْفُ الاِيمَانِ وَالْيَقِينُ الاِيمَانُ كُلُّهُ "Sabır îmanın yarısıdır, yakîn, îmanın ta kendisidir" اَلصَّبْرُ وَالاِحْتِسَابُ اَفْضَلُ مِنْ عِتْقِ الرِّقَابِ وَيُدْخِلُ اللّٰهُ حَاجِبَهُنَّ الْجَنَّةَ بِغَيْرِ حِسَابٍ "Sabır (ve sabrın) mükâfatını ümid etmek köle azad etmekten daha hayırlıdır. Allah sabır ve ümîd sahiplerini, sorusuz sualsiz cennete koyar." اَلصَّبْرُ مِنَ الاِيمَانِ بِمَنْزِلَةِ الرَّاْسِ مِنَ الْجَسَدِ "Sabırla iman arasındaki ilgi, bedenle baş arasındaki ilgi gibidir." وَالصَّلاَةُ نُورٌ وَالصَّدَقَةُ بُرْهَانٌ وَالصَّبْرُ ضِيَاءٌ وَالْقُرْآنُ حُجَّةٌ

"...Namaz nurdur, sadaka bürhandır, sabır ziyâdır, Kur'ân hüccettir..."; من يتصبر يصبره الله وما اعطي احد عطاء خيرا واوسع من الصبر *"...Bir kimse sabretmek isterse Allah ona sabır verir. Hiçbir kimseye sabırdan daha hayırlı ve daha geniş bir nimet verilmemiştir"* عجبا لأمر المؤمن ان امره كلّه له خير وليس ذلك لأحد الاّ للمؤمن ان اصابته سرّاء شكر فكان خيرا له وان اصابته ضرّاء صبر فكان خيرا له "Mü'minin hali hayrete değer doğrusu. Zira her bir işi onun için hayırlıdır. Bu meziyet sadece mü'mine hastır. Çünkü o nimete kavuşsa şükreder, bu ise onun için hayırlıdır. Musibete uğrasa sabreder, bu da onun için hayırlıdır. ليس الشّديد بالصّرعة انّما الشّديد الّذي يملك نفسه عند الغضب "Pehlivan, insanları güreşte yenen değildir, bilakis, hiddet anında kendisini zabteden ve iradesine sahip olandır" من كظم غيظا وهو قادر على ان ينفذه دعاه الله سبحانه على رؤس الخلائق يوم القيامة حتّى يخيّره من الحور العين ماشاء "Bir kimse öfkesinin icâbını yapmaya kâdir olduğu halde öfkesini yenerse, Allah Teâlâ Kıyamet gününde halkın gözü önünde onu çağırır, huriler için-den istediğini seçmekte muhtar kılar."

3232 ١ـ عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [أتَى النَّبيُّ ﷺ عَلى امْرَأَةٍ تَبْكِي عَلي صَبيٍّ لَهَا، فقَالَ: اتَّقِي اللّٰهَ وَاصْبِرِي، فـقَالَتْ: وَمَا تُبَالِي بِمُصِيبَتِي؟ فَلَمَّا ذهَبَ. قيلَ لَهَا: إنَّهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَأخَذَهَا مثلُ المَوْتِ، فَأتَتْ بَابَهُ فَلَمْ تَجِدْ عَلَى بَابِهِ بوَّابِينَ فَأتَتْهُ، فقَالَتْ: يَا رسُولَ اللهِ لَمْ أعْرِفْكَ، فقَالَ: إنَّمَا الصَّبْرُ عِنْدَ الصَّدْمَةِ الأولَى]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

1. (3232)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (ölen) çocuğu için ağlamakta olan bir kadına rastlamıştı:

"Allah'tan kork ve sabret!" buyurdu. Kadın (ızdırabından kendisine hitab edenin kim olduğuna bile bakmadan):

"Benim başıma gelenden sana ne?" dedi. *Resulullah(aleyhissalâtu vesselâm)* uzaklaşınca,kadına:

"Bu Resulullah idi!" dendi. Bunun üzerine, kadın çocuğun ölümü kadar da söylediği sözden dolayı (utanıp) üzüldü. (Özür dilemek için) doğru Aleyhissalâtu vesselâm'ın kapısına koştu. Ama kapıda bekleyen kapıcılar görmedi, doğrudan huzuruna çıktı ve:

"Ey Allah'ın Resulü, (o yakışıksız sözü) sizi tanımadan sarfettim (bağışlayın!" dedi. Aleyhissâlatu vesselâm:

"Makbul sabır, musibetle karşılaştığın ilk andakidir" buyurdu." [Buhârî, Cenâiz 43, 7, 32, Ahkâm 11; Müslim, Cenâiz 14, (626); Ebû Dâvud, Cenâiz 27, (3124); Tirmizî, Cenâiz 13, (987) Nesâî, Cenâiz 22, (4, 22).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin *Buhârî'*de gelen bir başka vechinde kadının, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)'*a: "Git başımdan, benim musibetim sana gelmedi" dediği; bir başka vechinde: "(Nasihat kolaydır çünkü) bana gelen musibetten âzâdesin" dediği kaydedilmiştir.

2- Hadis, Resulullah*(aleyhissalâtu vesselâm)'*ın kapıcı kullanmadığını göstermektedir. Kadın bizzat huzura çıkabilmektedir. Resulullah'ın tevazu hâlini gösteren diğer bir husus, yolda, sokakta dolaşırken peşini takip eden maiyet ekibine yer vermemesidir. Normal olarak melîk ve büyükler haşmet izharı için bir grup maiyetle dolaştıkları halde, Aleyhissalâtu vesselâm tek başına dolaşmakta ve bu sebepledir ki, ağlayan kadın onu tanıyamamaktadır.

Tîbî der ki: *"...Kadına: "Bu Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm'dır"* denince, kadın içinden korku ve heybet hissetti ve onun da diğer melîkler gibi, halkın onlara ulaşmasını engelleyen kapıcı ve koruyucuların olacağını zannetti, ancak gidince tasavvur ettiğinin aksine bir durumla karşılaştı."

3- "Makbul sabır musibetle karşılaştığın ilk andakidir" sözü, "Kalbe hücum eden ilk duygular sırasında, onun gereklerine uymayıp sebat edilirse işte bu makbul sabırdır, Allah'ın mükâfaat vaadettiği sabırdır.

Hattâbî, biraz farkla şöyle der: "Sâhib-i şeriatca övülen sabır, musibet âniden geldiği anda ortaya konan sabırdır, bundan sonraki sabır değildir. Çünkü zamanla musibet de unutulur. Bazıları: "Kişi musibet sebebiyle sevaba mazhar olmaz, zira musibet kendi elinde değildir, kişi musibet karşısındaki metânet ve güzel sabrı sebebiyle sevap kazanır" demiştir.

İbnu Battâl: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kadına hem helâk ve hem de sevaptan mahrum kalma musibetlerinin cem olmamasını arzu ederek müdahale etmiştir" der.

*Resulullah'*ın bu sözü hakkında Tîbî şu değerlendirmeyi yapar: "Resulullah'tan bu sözü, kadının "Sizi tanımadım..." demesi üzerine, hikmetli bir üslûbla sâdır olmuştur. Sanki kadına şunu demiştir: "Özür dilemeyi bırak, zira ben Allah için olmayan şeylerde öfkelenmem, sen kendi nefsine bak."

Zeyn İbnu'l-Münîr de şöyle der: "Kendisine yaptığı takva ve sabr tavsiyesine uyarak, üzüntünün sevkiyle sarfettiği sözlerden özür dilemek üzere geldiği zaman, kadına, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* o şekilde cevap vermekle: "Bu sabrın zamanı, hâdisenin olduğu ilk andı, Cenâb-ı Hakk'ın sabredenlere vaadettiği sevap da o anda yapılan sabırdadır" demek istemiştir."

4- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FEVÂİD:

★ Resulullah mütevazidir, cahillere karşı rıfkla muamele etmektedir.

★ Musibete düşenlere müsamaha etmektedir.

★ Özür dileyenin özrünü kabul etmiştir.

★ Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-Münker ihmal edilmemektedir.

★ Kâdılar, halka karşı kapısını kapamamalı, halkın temasını önleyecek engeller koymamalıdır.

★ Kendisine *emr-i bi'l-ma'ruf* yapılan kimse buna uymalıdır, emredenin kim olduğunu bilmese de.

★ Fazla üzüntü, yasaklardan biridir, zira Aleyhissalâtu vesselâm bu üzgün kadına sabır ve takva emretmiştir.

★ Bazı can sıkıcı durumların olma ihtimali bulunsa bile emr-i bi'l-ma'ruf yapılmalıdır.

★ Söz, niyet edilene tesadüf etmezse, bunun hükmü yoktur. Bazı âlimler bu prensipten hareketle: "Amr, Ey Hind sen boşsun dese bu söz Amra'ya rast gelse, Amra boş olmaz' demiştir.

★ Kabir ziyareti erkeğe de kadına da câizdir.

★ Ziyareti yapılan mezar müslümana ve kâfire ait olmuş farketmez.Bazıları "Kâfir kabri ziyaret edilmez" demişse de cumhur bu görüşü reddeder.

3233 ٢ـ وعن أمّ سلمة رضِيَ اللّهُ عَنْها قالت: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللّه ﷺ يَقُولُ: مَا مِنْ مُسْلِمٍ تُصِيبُهُ مُصِيبَةٌ، فَقَالَ مَا امَرَهُ اللّهُ: إنَّا للّه وَإنَّا إلَيْهِ راجِعُونَ اللَّهُمَّ أجُرْنِي في مُصِيبَتِي، وَاخْلُفْ لِي خَيْراً مِنْهَا، إلاَّ أخْلَفَ اللّهُ لَهُ خَيْراً مِنْهَا. قَالَتْ: فَلَمَّا مَاتَ أبُو سَلَمَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قُلْتُ: أيُّ المُسْلِمِينَ خَيْرٌ مِنْ أبِي سَلَمَةَ؟ أوَّلُ بَيْتٍ هَاجَرَ إلَى

رَسُولَ اللهِ ﷺ، ثُمَّ إنِّي قُلْتُهَا فَأَخْلَفَ اللهُ تَعَالى لِي رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَتْ: فَأرْسَلَ إلَيَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ حَاطِبَ بْنَ أبِي بَلْتَعَةَ يَخْطُبُنِي لَهُ فَقُلْتُ: إنَّ لِي بِنْتاً وَأنَا غَيُورٌ، فَقَالَ ﷺ: أمَّا ابْنَتُهَا فَنَدْعُوا اللهَ يُغْنِيهَا عَنْهَا، وَأدْعُو اللهَ تَعَالى أنْ يَذْهَبَ بِالْغَيْرَةِ].

أخرجه مسلم ومالك، وأبو داود والترمذي.

2.(3233)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı şunları söylerken işittim:

"Kendisine bir musibet gelen müslüman Allah'ın emrettiği: "İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râci'ûn, allâhümme ecirnî fî musîbetî vahluf lî hayran minhâ: "Biz Allah'ınız ve ancak O'na döneceğiz. Bana bu musîbetim için ücret ver. Ve bana bunun arkasından daha hayırlısını ver" derse Allah o musibeti alır ve mutlaka daha hayırlısını verir."

Ümmü Seleme der ki: "Ebû Seleme (radıyallahu anh) vefat ettiği zaman ben: "Ebû Seleme'den daha hayırlı olan hangi müslümar var? Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ilk hicret eden hâne, onun hânesiydi" dedim. Ben bunu söyledikten sonra Allah, onun yerine bana Resullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı verdi. Şöyle ki: Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bana Hâtîb İbnu Ebî Belte'a'yı göndererek kendisi için beni istetti. Ben: "Benim (küçük) bir kızı çocuğum var, ayrıca ben kıskanç bir kadınım. (Resulullah'ın ise birçok hanımı var, imtizacsızlıktan korkarım)" diye cevap verdim. Resulullah*(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Kız çocuğuna gelince, Allah'a dua ederiz, onu kendisinden müstağni kılar, kıskançlığı için de Allah'a gidermesini dua ederim" buyurdular. [Müslim, Cenâîz 3, (918); Muvatta, Cenâiz 42, (1, 236); Ebû Dâvud, Cenâiz 22, (3119); Tirmizî, Da'avât 88, (3506).]

AÇIKLAMA:

1- Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ), Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevce-i pâklerindendir. Adı Hind'dir. Babası *Ebû Ümeyye İbnu'l-Muğîre*'dir. Resulullah'la izdivacından önce *Ebû Seleme İbnu Abdi'l-Esed* ile evli idi. Ondan Seleme, Ömer, Dürre ve Zeyneb adında çocukları oldu.

Ümmü Seleme, Habeşistan'a ilk hicret edenlerdendi, oradan da Medine'ye hicret etti. *Resulullah*'la evlenmesi hicretin dördüncü senesine rastlar. Üçüncü yılı da denmiştir. Kocası ve kendisi ilk müslümanlardandı. Bu sebeple inancı uğruna birçok sıkıntılara katlanmıştı. Mekke'den,

Medine'ye hicret edecekleri sırada yakınları, Ümmü Seleme'nin kocasıyla hareket etmesine mâni olmuşlar bu sebeple bir yıl kadar kocasından ve çocuklarından ayrı kalmış ve bu esnada mütemâdiyen ağlamıştır. Sonunda merhamete gelen yakınları Medine'ye gitmesine izin verirler. Resulullah'ın onunla izdivacında, onu, İslâm için çektikleri sebebiyle mükâfaatlandırma maksadı da görüllebilir. Ancak Ümmü Seleme'nin fevkalâde akıllı olduğu, pek isabetli görüşler beyan ettiği belirtilir. Hatta Hudeybiye'de Mekkelilerle, o yıl umre yapmadan geri dönme şartı gibi bazı şartlarla yaptığı antlaşma sebebiyle Resulullah'a karşı küskün bir havaya giren ve Resulullah'ın "Kurbanlarınızı kesin, traş olun, ihramdan çıkın" gibi emirlerine uymak itemeyen Ashab karşısında Ümmü Seleme'nin: "Ya Resulallah! Sen kurbanını kes, onlar da sana uyarak kurbanlarını kesecektir" tavsiyesi meşhurdur. Zira Resulullah bu tavsiyeye uyar, kurbanını keser, Ashâb da birer birer Resulullah'ın dedilerini yerine getirirler. Bu hâdise Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)'nin yüksek zeka ve isabetli re'yine örnek olarak gösterilir.

Ümmü Seleme validemiz 59 hicrî yılında vefat etmiştir. Ölüm senesi hususunda başka rakamlar da söylenmiştir. Resulullah'ın en son vefat eden zevcesi Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) olmuştur.

2- Musibete uğrayan kimseye Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu hadiste, İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râci'ûn demeyi ve kaydedilen duayı yapmayı tavsiye buyurmaktadır.

3- Hadisin bazı vecihlerinde, Ebû Seleme'nin öleceği sırada bu duayı okuduğu belirtilir. Hatta Ümmü Seleme'nin "Ebû Seleme'den daha hayırlı hangi müslüman var?" demesi, nazarında onun yerinin doldurulamayacak bir kıymet taşıdığını ifade eder. *Ebû Seleme* aynı zamanda, Resulûllah'ın süt kardeşi ve halasının oğludur.

Müslim'in bir rivayetinde Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ): "Ebû Seleme vefat edince Resulullah'ın bana emrettiği gibi söyledim, sonra Allah bana ondan daha hayırlısını yani Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı ihsan buyurdu" der.

4- Musibet, hadislerde mü'mine eziyet veren her şey diye târif edilmiştir. Musibet sırasında انّا لله و انّا اليه راجعون denmesi, Kur'ân-ı Kerîm'in emridir (Bakara 156). Bunu söylemeye istirca denir. Bunu söylemek kaza ve kadere teslimiyet ve rızanın ifadesidir. Zira "Biz Allah'ınız ve Allah'a dönücüyüz" ma'nâsının içinde, mal ve can herşeyimizin Allah'a ait oldu-

ğunu, mülk sahibinin mülkünde dilediği gibi tasarruf yetkisine sahip olduğunu itiraf etmemiz, kabul etmemiz mevzubahistir.

Resulullah küçük bile olsa her musibet karşısında istirca okumamızı tavsiye etmektedir. Rivayete göre Aleyhissalâtu vesselâm'ın kandili sönünce bile istirca ettiği belirtilmiştir. *Hz. Âişe:* "Bu bir kandildir" diyerek istircaı mucib ciddi bir şey yok demek istemiş, ancak Efendimiz: "Mü'mini rahatsız eden her şey musibettir" demiştir.

Nevevî: "Bu hadiste mendubun, me'murun bih (yani, vacib olmayan, mendub olan şeylerin yapılması da emredilmiştir) olduğuna delil vardır, muhtar olan mezheb de budur. Çünkü Hz. Peygamber'e istirca emredilmiştir" der.

3234 ٣- وعن أبي سنان قال: [دَفَنْتُ ابْنِي سِنَاناً، وأَبُو طَلْحَةَ الخَوْلاَنِيُّ جَالِسٌ عَلى شَفِيرِ القَبْرِ، فَلَمَّا فَرَغْتُ قَالَ: أَلاَ أُبَشِّرُكَ؟ قُلْتُ: بَلَى. قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو مُوسَى الأَشْعَرِيُّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِذَا مَاتَ وَلَدُ العَبْدِ. قَالَ اللهُ لِمَلاَئِكَتِهِ: قَبَضْتُمْ وَلَدَ عَبْدِي؟ فَيَقُولُونَ: نَعَمْ، فَيَقُولُ: قَبَضْتُمْ ثَمَرَةَ فُؤَادِهِ؟ فَيَقُولُونَ: نَعَمْ: فَيَقُولُ: مَاذَا قَالَ عَبْدِي؟ فَيَقُولُونَ حَمِدَكَ وَاسْتَرْجَعَ، فَيَقُولُ: ابْنُوا لِعَبْدِي بَيْتاً فِي الجَنَّةِ، وَسَمُّوهُ بَيْتَ الحَمْدِ]. أخرجه الترمذي.

3. (3234)- *Ebû Sinân* anlatıyor: "Oğlum Sinan'ı defnettiğimde kabrin kenarında Ebû Talha el-Havlânî oturuyordu. Defin işinden çıkınca bana:

"Sana müjde vermeyeyim mi?" dedi. Ben:

"Tabiî, söyle!" dedim.

"Ebû Musa el-Eş'arî (radıyallahu anh) bana anlattı" diye söze başlayıp Resulullah'ın şu sözlerini nakletti:

"Bir kulun çocuğu ölürse, Allah meleklere şöyle söyler:

"Kulumun çocuğunu kabzettiniz mi?"

"Evet," derler.

"Yani kalbinin meyvesini elinden mi aldınız?" Melekler yine:

"Evet" derler. Allah tekrar sorar:

"Kulum (bu esnada) ne dedi?"

"Sana hamdetti ve istircâda bulundu" derler. Bunun üzerine Allah Teâlâ hazretleri şöyle emreder:

"Öyleyse, kulum için cennette bir köşk inşa edin ve bunu Beytu'l-hamd (hamd evi) diye isimlendirin." [Tirmizî, Cenâiz, 36, (1021).]

3235 ٤- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنْه قال: [قال رَسولُ الله ﷺ: يَقُولُ اللهُ عزَّ وجَلَّ: مَنْ أذْهَبْتُ حَبِيبَتيهِ فصبَرَ واحْتَسَبَ لَمْ أرْضَ لَهُ ثَواباً دُونَ الجَنَّةِ]. أخرجه الترمذي وصححه.

قلت وأخرجه البخاري أيضاً، ولفظه: عن أنس رَضِيَ اللهُ عنْه قال: « سَمِعْتُ النَّبيَّ ﷺ يقولُ: إنَّ اللهَ تَعالى قالَ إذَا ابْتَلَيْتُ عَبْدِي بِحَبِيبَتَيْهِ، ثُمَّ صَبرَ عوَّضْتُه عنْهُما الجَنَّةَ: يُرِيدُ عَيْنَيْهِ » واللهُ أعلم.

4. (3235)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah Teâlâ hazretleri şöyle demiştir: "Ben kimin iki sevdiğini almışsam ve o da sevabını umarak sabretmişse, ona cennet dışında bir mükâfaat vermeye razı olmam."* [Tirmizî, Zühd 58, (2403).]

Derim ki: "Bu hadisi Buhârî de tahric etti. Ondaki ibare şöyle: "Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: *"Allah Teâlâ hazretleri buyurdu ki: "Ben kulumu iki sevdiğiyle imtihan edersem o da sabır gösterir (ve sevap umarsa) onlara bedel cenneti veririm."* [Buradaki "iki sevdiği" ile gözlerini kastediyor." Doğruyu Allah bilir."] [Buhârî, Marzâ 7.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste, kişi sevdiği şeylerin kaybı karşısında sabra çağırılmakta ve bunun sevabının büyük olacağı müjdelenmektedir. Hadislerde mü'minin imtihan olunduğu iki sevgilisinden maksad, gözleridir. Göz'ün "sevgili" olarak tesmiyesi, onların insanda en kıymetli organları teşkil etmelerinden dolayıdır. Gözlerin kaybı, diğer organlara nazaran insanda daha büyük hüsran meydana getirir. Onların elden gitmesiyle, ne görmek istediği hayrı görebilir ne de kaçınmak istediği şerden kaçabilir."

2- Hadisin Tirmizî'deki vechinde احْتَسَبَ yani sevap umarsa ziyadesi yer alır. Bunu âlimler mücerred sabretmenin uhrevî faydası olmayacağı şeklinde anlarlar. Sabrın uhrevi mükâfaata sebep olabilmesi için niyyet şarttır. Bu da, sabrı, "Allah'ın mükâfaatlandıracağını düşünerek" yapmakla olur. Allah'ın dünyadaki imtihanı, kula olan garazı, gadabı sebe-

biyle değildir. Bilakis, Allah sevdiği kuluna bazı kötülükleri ondan defetmek için veya günahlarına kefâret olmak için yahut da mertebesini yüceltmek için musibetlere müptelâ kılar. Kul bunları rıza ile karşılarsa murad-ı ilâhî hâsıl olur. Aksi takdirde onun sabrı şu Selmân hadisindeki sabra benzer: *"Mü'min hastalanırsa Allah onun hastalığını ona bir kefâret ve af vesilesi kılar. Fâcir hastalanırsa o da şu deveye benzer: "Sahibi onu bağlamış, sonrada salıvermiştir; niçin bağlandığını, niçin salıverdiğini bilemez."*

3236 ٥- وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قالَ رَسولُ اللهِ ﷺ: إنَّ اللهَ لاَ يَرْضَى لِعَبْدِهِ المُؤْمِنِ إذَا ذَهَبَ بِصَفِيِّهِ مِنْ أهْلِ الأرْضِ فَصَبَرَ واحْتَسَبَ بِثَوابٍ دُونَ الجَنَّةِ]. أخرجه النسائي.

5. (3236)- *Abdullah İbnu Amr İbnu'l-Âs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Mü'min kul, arz ahalisi içindeki has sevdiği (evladı) elinden alındığı zaman sabreder ve mükâfaat umarsa Allah o kulu için cennetten aşağı bir mükâfaata razı olmaz."* [Nesâî, Cenâiz 23, (4, 23).]

AÇIKLAMA:

Burada, evladı elinden alındığı yani öldüğü zaman sabreden mü'minin mükâfaatı dile getirilmektedir. Doğrudan evlad denmeyip, evladın anne veya baba yanındaki sevgi açısından yeri zikredilmektedir: Arz ahalisi içinde en ziyade sevdiği, Mamafih hadis, çocuğu olmayan bir kimsenin çok fazla sevdiği bir yakınını da içine alacak bir mâhiyettedir. Öyle ise evlad kadar sevdiği bir yakınını şu veya bu şekilde kaybeden mü'min, onun mükâfaatını düşünerek sabrederse, onun bu sabrı karşılık-sız kalmayacaktır. Çünkü hadis-i kudsîde *"Kulum beni nasıl bilirse ben ona öyle davranırım"* buyrulmuştur.

3237 ٦- وعن عطاء بن أبي رباح قال: [قالَ لِي ابنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما: ألاَ أُرِيكَ امْرَأةً مِنْ أهْلِ الجَنَّةِ؟ قُلْتُ: بَلى. قالَ: هذه المَرْأةُ السَّوْدَاءُ أتَتِ النَّبِيَّ ﷺ فَقالَتْ: إنِّي أُصْرَعُ، وَإنِّي أتَكَشَّفُ فَادعُ اللهَ لِي. قالَ: إنْ شِئْتِ صَبَرْتِ وَلَكِ الجَنَّةُ، وَإنْ شِئْتِ دَعَوْتُ اللهَ تَعالى أنْ يُعَافِيَكِ؟ قالَتْ: أصْبِرُ فَادْعُ اللهَ لِي أنْ لاَ أتَكَشَّفَ فَدعَا لَهَا]. أخرجه الشيخان.

6. (3237)- *Atâ İbnu Ebî Rabâh* rahimehullah anlatıyor: "İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) bana:

"Sana cennet ehlinden bir kadın göstereyim mi?" dedi. Ben de: "Evet göster" dedim.

"İşte dedi, şu siyah kadın var ya, o, Resulullah'a gelip: "Ben saralıyım, (nöbet gelince) üstümü başımı açıyorum, Allah'a benim için dua ediver (hastalıktan kurtulayım) dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Dilersen sabret, sana cennet verilsin, dilersen sana şifa vermesi için Allah'a dua edivereyim"* dedi. Kadın: "Öyleyse sabredeceğim, ancak üstümü başımı açmamam için dua ediver" dedi. Resulullah da ona öyle dua etti" [Buhârî, Marzâ 6; Müslim, Birr 54, (2576).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, sara gibi dünyevî belalara da sabretmek gerektiğini, karşılığında cennet gibi yüksek bir mükâfaat olduğunu göstermektedir.

2- Azimet ve şiddeti ihtiyar, ruhsatlı amelden efdaldir, yeter ki tâkat edeceğinden emin olsun. Ancak tahammül edemeyecekler ruhsatla amel etmelidirler.

3- Hastalıkların hepsini dua ve Allah'a iltica ile tedaviye çalışmak, akâkir (yaralamalarla) tedaviye çalışmaktan daha nâfi, daha faydalıdır. Bunun te'siri, bedenin buna karşı göstereceği tepki (infiâl), ilacın bedende hâsıl edeceği tesirden daha fazladır. Ancak bunun faydası iki şarta bağlıdır: Biri hastadan gelir. Bu, onun tam bir sıdkla iyileşmeye niyet etmesidir. Diğeri tedavi edene bağlıdır: Kuvvetli bir teveccüh, kalbinde kuvvetli bir takva ve tevekkül bulundurmasıdır" (İbnu Hacer).

4- Tedaviyi terketmenin câiz olduğu da gözükmektedir. Hadisin Buhârî'deki vechinde şöyle bir ziyade var: "Atâ, Ümmü Züfer'i, o uzun siyah kadını Ka'be'nin örtüsü üzerinde gördüğünü söyledi." Bu ziyade kısmın açıklanması sadedinde bir kısım rivayetler getirilmiştir. Bunlardan biri Tâvus rahimehullah'a ait. Der ki: "Resulullah'a tedavi için mecnunlar da getirilirdi. O, bunların göğüslerine vurmak suretiyle tedavi ederdi. Ümmü Züfer denen mecnûne bir kadın getirildi. Aleyhissalâtu vesselâm onun da göğsüne vurdu, ama iyileşmedi." Bu rivayetin bir başka vechinde şu ziyade var: "Kadın hakkında hayırlı senada bulunuyordu... Resulullah buyurdu ki: *"Hastalığı onu dünyada takip ederse, ahirette onun için hayır vardır."* Bazı rivayetler bu kadının ismini Su'ayra, (Sükayra veya Sükeyra) diye tesbit etmiştir. İbnu Sa'd'ın zikrine

göre, bu Hz. Hatîce'nin berberi (mâşıta)dir ve Resulullah'ı zaman zaman ziyaret eden Hz. Hatîce'nin eski arkadaşlarından biridir.

3238 ٧– وعن عطاء بن يسار رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قالَ رَسولُ اللهِ ﷺ: إذَا مَرِضَ الْعَبْدُ بَعَثَ اللهُ تَعالى إلَيْهِ مَلَكَيْنِ فَقَالَ: انْظُرُوا مَاذَا يَقُولُ لِعُوَّادِهِ؟ فَإنْ هُوَ إذَا جَاءُوهُ حَمِدَ اللهَ، وَأثْنَىٰ عَلَيْهِ رَفَعَا ذلِكَ إلَى اللهِ وَهُوَ أعْلَمُ، فَيَقُولُ: لِعَبْدِي عَلَيَّ إنْ تَوَفَّيْتُهُ أنْ أُدْخِلَهُ الجَنَّةَ، وَإنْ أنَا شَفَيْتُهُ أنْ أُبْدِلَهُ لَحماً خَيْراً مِنْ لَحْمِهِ، وَدَماً خَيْراً مِنْ دَمِهِ، وَأنْ أُكَفِّرَ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ]. أخرجه مالك.

7. (3238)- *Atâ ibnu Yesâr* rahimehullah anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kul hastalandığı zaman Allah Teâlâ hazretleri ona iki melek gönderir ve onlara: "Gidin bakın, kulum yardımcılarına ne diyor bir dinleyin!" der.*

Eğer o kul, melekler geldiği zaman Allah'a hamdediyor ve senalarda bulunuyor ise, onlar bunu, her şeyi en iyi bilmekte olan Allah'a yükseltirler. Allah Teâlâ hazretleri, bunun üzerine şöyle buyurur: "Kulumun ruhunu kabzedersem, onu cennete koymam kulumun benim üzerimdeki hakkı olmuştur. Şâyet şifâ verirsem, onun etini daha hayırlı bir etle, kanını daha hayırlı bir kanla değiştirmem ve günahlarını da affetmem üzerimdeki hakkı olmuştur." [Muvatta, Ayn 5, (2, 940).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, mü'min kul hastalandığı zaman sabredip Allah'a şikayetçi olmaz ve hamdederse kazanacağı sevabın büyüklüğünü haber vermektedir. Hadisin üslûbu, bu mükâfaatı âdeta kesin bir vaad olarak ifade etmektedir. Bir başka hadiste: اذا مَرِضَ الْعَبْدُ خَرَجَ مِنْ ذُنُوبِهِ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أمُّهُ "Kul hastalanınca günahlarından arınır ve anneden yeni doğmuş gibi günahsız olur" buyurmuştur.

Bazı âlimler, bu hadisle sadedinde olduğumuz hadis arasında teâruz görmezler."Çünkü derler, sadedinde olduğumuz hadis, hadiste zikredilen hususî mükâfaatı sabır ve hamd-ü sena şartına bağlamıştır. Bu sonuncu hadis ise, hastalık sebebiyle günahların affını vaadetmektedir, burada, önceki hadiste vaadedilen hususî mükâfaat vaadedilmemektedir."

3239 ٨– وعن خباب بن الأرت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [شَكَوْنَا إلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ وَهُوَ

مُتَوَسِّدٌ بُرْدَةً في ظِلِّ الْكَعْبَةِ. فَقُلْنَا: أَلاَ تَسْتَنْصِرُ لَنَا، أَلاَ تَدْعُو لَنَا؟ فَقَالَ: قَدْ كَانَ مَنْ قَبْلَكُمْ يُؤْخَذُ الرَّجُلُ فَيُحْفَرُ لَهُ في الأَرْضِ فَيُجْعَلُ فِيهَا ثُمَّ يُؤتَى بِالْمِنْشَارِ، فَيُوضَعُ عَلَى رَأْسِهِ فَيُجْعَلُ نِصْفَيْنِ، وَيُمْشَطُ بِأَمْشَاطِ الْحَدِيدِ مَا دُونَ لَحْمِهِ وَعَظْمِهِ، مَا يَصُدُّهُ ذلِكَ عَنْ دِينِهِ، وَاللهِ لَيُتِمَّنَّ اللهُ تَعَالَى هذَا الأَمْرَ حَتَّى يَسِيرَ الرَّاكِبُ مِنْ صَنْعَاءَ إِلَى حَضْرَمَوْتَ، فَلاَ يَخَافُ إِلاَّ اللهَ، وَالذِّئْبَ عَلَى غَنَمِهِ، وَلكِنَّكُمْ تَسْتَعْجِلُونَ]. أخرجه البخاري، وأبو داود والنسائي.

8. (3239)- *Habbâb İbnu'l-Eret* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ka'be'nin gölgesinde bir bürdeye yaslanmış otururken, gelip (müşriklerin yaptıklarından) şikâyette bulunduk:

"Bize yardım etmiyor musun, bize dua etmiyor musun?" dedik. Şu cevabı verdi:

"Sizden önce öyleleri vardı ki, kişi yakalanıyor, onun için hazırlanan çukura konuyor, sonra getirilen bir testere ile başının ortasından ikiye bölünüyordu. Bazısı vardı, demir taraklarla taranıyor, vücudunda sadece et ve kemik kalıyordu. Bu yapılanlar onları dininden çeviremiyordu. Allah'a kasem olsun Allah bu dini tamamlayacaktır. Öyle ki, bir yolcu devesine bindi mi San'a'dan kalkıp Hadramevt'e kadar gidecek, Allah'tan başka hiçbir şeyden korkmayacak, koyunu için de sadece kurttan korkacak. Ancak siz acele ediyorsunuz" [Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 29, Menâkıb 25, İkrâh 1; Ebû Dâvud, Cihâd 107, (2649); Nesâî, Zînet 98, (8, 204).]

3240 ٩ – وعن أُسامة بن زيد رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [أَرْسَلَتْ بِنْتُ النَّبِيِّ ﷺ إِلَيْهِ أَنَّ ابْنًا لِي احْتُضِرَ فَاشْهَدْهُ، فَأَرْسَلَ يَقْرَأُ السَّلاَمَ وَيَقُولُ: إِنَّ لِلّهِ مَا أَخَذَ، وَلِلّهِ مَا أَعْطَى، وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِأَجَلٍ مُسَمًّى، فَلْتَصْبِرْ وَلْتَحْتَسِبْ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

9. (3240)- *Üsâme İbnu Zeyd* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kızı (Zeyneb), babasına birisini göndererek "Oğlum ölmek üzere, son nefesini verirken yanında hazır ol" diye rica etti. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, adamı geri çevirirken:

"Selamımı söyle ve şunu hatırlat: Alan da Allah'tır, veren de Allah'tır. Her şeyin O'nun yanında muayyen bir eceli vardır.Sabretsin ve Allah'ın (sabredenlere vereceği) mükâfaatı düşünsün!" [Buhârî, Cenâiz 33,

Marzâ 9, Kader 4, Eymân 9, Tevhîd 2, 25; Müslim, Cenâiz 11, (923); Ebû Dâvud, Cenâiz 28, (3125); Nesâî, Cenâiz 22, (4, 21, 22).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ı ölmekte olan çocuğu için çağıran kızı hangisidir, rivayette belli değil. İbnu Ebî Şeybe'nin Musannaf'ında geçen bir rivayette Hz. Zeyneb (radıyallahu anhâ)in olduğunu tasrih eder. Ancak, bazı rivayetlerin sağladığı karîneler Hz. Fâtıma'nın olma ihtimalini de ortaya çıkarmıştır. Ölmekte olan çocuğun kim olduğu da çok net değildir. Rivayetlerde bazan "oğlum", bazın da "kızım" diye geçmektedir. Ebû Dâvud'un rivayetinde "...oğlum veya kızım" şeklinde râvinin şekki ile kaydedilmiştir. İbnu Hacer, bunun Ümâme olduğunu belirtir ve rivayetlerde geçen "oğlum" ifadesinin yanlış olduğunu, doğrusunun "kızım" olması gerektiğine dikkat çeker. Açıklamasına göre, Ümâme şiddetle hastalanmış, Resulullah gelmiş, halini görünce gözyaşlarını tutamamış ve ağlamıştır. Duası üzerine, şifa bulmuş, Resulullah'ın vefatından sonra da yaşamıştır. *Hz. Ali, Hz. Fatıma*'nın vefatından sonra onunla evlenmiş, şehid edilinceye kadar beraber yaşamışlardır.

2- *"Veren de alan da Allah'tır" diye tercüme ettiğimiz ibâreyi: "Evladlardan almış oldukları da Allah'ındır, verdikleri de Allah'ındır"* şeklinde tercüme etmek de mümkündür.

3- Buhârî'nin bir rivayeti, Hz. Zeyneb (radıyallahu anhâ)'in Resulullah'a ikinci sefer adam göndererek ısrar ettiğini, bir başka rivayette ise Resulullah'ın, üçüncü sefer yapılan ısrar üzerine kızının evine şeref verdiklerini belirtir. Beraberinde Abdurrahman İbnu Avf da mevcuttur.

Hz. Zeyneb'in ısrarını *İbnu Hacer* iki sebeple izah eder:

"1-Câhillerin, kendisi hakkıda: "Resulullah'ın yanında kıymeti yok" şeklinde, yapacakları zu-i zannı kırmak için ısrar etmiş olabilir.

2-Allah ona, "Resulullah'ın yanına gelmesi, içinde bulunduğu kederini duası ve huzuru bereketiyle gidereceği hususunda ilhamda bulunmuş olabilir. Nitekim bu zannı Allah gerçekleştirmiştir."

Resulullah'ın ilk çağırmada gelmemesi için de şu tahminde bulunur: "Zâhir şu ki, Efendimiz, Rabbine teslimiyette mübâlağa maksadıyla önce imtina etmiştir. Yahut da bu çeşit dâvetlere icâbetin, düğün davetine icâbetteki gibi şart olmadığını göstermek, bu ve benzeri davetlere müsbet cevap vermemenin câiz olduğunu beyan etmek için de gelmemiş olabilir."

4- *Resulullah* Hz. Zeyneb'e gelirken yanında bir grup sahâbî vardır:

Ubâdetu'bnu's-Sâmit, Üsâme İbnu Zeyd, Sa'd İbnu Ubâde, Mu'âz İbnu Cebel, Übeyy İbnu Ka'b, Zeyb İbnu Sâbit vs. Hatta Resulullah çocuğun ıztırabı karşısında ağlayınca Sa'd İbnu Ubâde: "Ya Resulullah bu da ne?" diyerek taaccübünü ifade eder. Resulullah da şu cevabı verir:

"Bu, kullarının kalbine Allah tarafından konmuş olan merhamettir. Allah, kullarından merhametli olanlara rahmet kılar."

5- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FEVÂİD:

★ Muhtazar (ölüm hâlinde) olanın yanına, bereket ve duaları ümid edilenlerin çağırılmaları câizdir.

★ Bu maksadla yemin vermek câizdir.

★ Tâziye ve geçmiş olsun ziyaretlerine, izin alınmadan gidilebilir. Bu, düğün gibi değil, düğün ziyafetine katılmak için izin şarttır.

★ Yemin verildiği zaman, yemin sahibini kurtarmak maksadıyla gerekeni yapmak müstehabtır.

★ Selamı konuşmadan öne almak müstehabtır.

★ Hastaya geçmiş olsun ziyareti yapılır, hasta küçük de olsa, faziletçe düşük de olsa.

★ Faziletli kişiler, halktan kopmamalıdırlar, ilk daveti reddetseler bile müteakiben icâbet müstehabtır.

★ Tâbî durumdakiler, kendilerine müşkil gelen hususları imamdan sormalıdırlar.

★ Sual edeb çerçevesinde olmalıdır.

★ Allah'ın mahlukatına şefkat ve merhamete insanlar teşvik edilmeli, kalb katılığından korkutulmalıdır.

★ Bağırıp çağırmadan ağlamak câizdir.

3241 ١٠– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [اشْتَكَى ابنٌ لأَبِي طَلْحَةَ، فَمَاتَ وَأَبُو طَلْحَةَ خَارِجٌ، وَلَمْ يَعْلَمْهُ، فَلَمَّا رَأَتِ امْرَأَتُهُ أَنَّهُ قَدْ مَاتَ هَيَّأَتْ شَيْئاً، وَنَحَّتْهُ فِي جَانِبِ الْبَيْتِ، فَلَمَّا جَاءَ أَبُو طَلْحَةَ قَالَ: كَيْفَ الْغُلَامُ؟ قَالَتْ: قَدْ هَدَأَتْ نَفْسُهُ، وَأَرْجُو أَنْ يَكُونَ قَدِ اسْتَرَاحَ، فَظَنَّ أَبُو طَلْحَةَ أَنَّهَا صَادِقَةٌ، ثُمَّ قَرَّبَتْ لَهُ الْعَشَاءَ وَوَطَّأَتْ لَهُ الْفِرَاشَ فَلَمَّا أَصْبَحَ اغْتَسَلَ، فَلَمَّا أَرَادَ أَنْ يَخْرُجَ أَعْلَمَتْهُ بِمَوْتِ الْغُلَامِ فَصَلَّى مَعَ

النَّبِيَّ ﷺ ثُمَّ أَخْبَرَهُ بِمَا كَانَ مِنْهَا، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ : لَعَلَّهُ أَنْ يُبَارِكَ اللهُ لَكُمَا فِي لَيْلَتِكُمَا، فَجَاءَهُمَا تِسْعَةُ أَوْلَادٍ كُلُّهُمْ قَرَؤُا الْقُرْآنَ]. أخرجه البخاري.

10. (3241)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ebû Talha'nın bir oğlu hastalandı. Sonunda Ebû Talha evde yokken vefat etti. Çocuğun öldüğünü bilmiyordu. Hanımı, çocuğun öldüğünü görünce (çocuğun defni için gerekli) hazırlığı yaptı, onu evin bir kenarına koydu. Ebû Talha (akşam olup) eve gelince: "Çocuk nasıl oldu?" diye sordu. Hanımı, "Sükûnete erdi istirahate kavuşmuş olmasını umarım" (diye yuvarlak bir) cevapta bulundu. Ebû Talha hanımının doğru söylediğini zannetti.

Sonra hanımı, akşam yemeğini getirdi. Yatağını hazırladı. (Sonra kocası için süslendi. *Ebû Talha* temasta bulundu.) Sabah olunca *Ebû Talha* gusletti. Evden çıkacağı zaman hanımı çocuğun ölümünü haber verdi. *Ebû Talha, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'la sabah namazı kıldı. Sonra kadının yaptığını bir bir anlattı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Allah gecenizi hakkınızda mübârek kılmış olsun" buyurdular. Sonra onlara (Allah Teâlâ Hazretleri) dokuz evlat verdi, hepsi de Kur'an'ı okudular." [Buhârî, Cenâiz 42, Akîka 1.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, ölüm karşısında soğukkanlılık ve teslimeyete güzel bir örnek sunmaktadır. Hadiste zikri geçen kadın Ümmü Süleym (radıyallahu anhâ)'dir, *Hz. Enes*'in annesi. Ölen çocuk da *Ebû Talha*'nın Ümmü Süleym'den doğan oğlu Ebû Umayr'dır.

2- Hadiste geçen هَيَّأَتْ شَيْئًا tâbirini: "Hanım kocasına yiyecek bir şeyler hazırladı." "Kocası için süslenip hazırlandı" diye yorumlayanlar da olmuştur. Ancak İbnu Hacer, bazı rivayetlerde gelen karînelere dayanarak çocuğun yıkanma, kefenlenme gibi defin hazırlığını yaptığını anlar.

3- *Ümmü Süleym*'in ölüm karşısındaki metânet ve kadere olan teslimiyetini belirtmek için, bazı rivayetlerde gelen bir ziyadeyi kaydetmek isteriz: Çocuğun ölümünü ertesi sabah Ebû Talha'ya şöyle haber verir: "Ey Ebû Talha! Bir kimse bir başkasına malını iâreten verse, sonra âriyetlerini taleb etse, bunu kullanan kimse vermekten imtina edebilir mi?" Ebû Talha, "Hayır!" der. Ümmü Süleym devam eder: "Öyleyse oğlun için Allah'tan ecir bekle!" Ebû Talha kızar ve: "Beni kirlenmeye bıraktın sonra oğlumun ölümünü haber verdin ha!" der. Bir rivayette Ümmü Süleym: "Allah çocuğu bize iâre olarak vermişti, şimdi bizden geri aldı" der.

4- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FAİDELER:

★ Gücü olunca şiddeti benimseyip ruhsatı terketmek evladır.

★ Musibetlere karşı teselli müstehabtır.

★ Kadın kocası için süslenip nefsini taleb edebilir.

★ Resulullah'ın duasının makbûl olduğu görülmektedir.

★ Kim Allah rızası için bir şeyi terkederse Allah onun yerine daha iyisini verir.

3242 ١١- وعن القاسم بن محمد قال: [هَلَكَتِ امْرَأَةٌ لِي فَأَتَانِي مُحَمَّدُ بنُ كَعْبٍ الْقُرَظِيُّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ يُعَزِّينِي بِهَا، وَقَالَ: إِنَّهُ كَانَ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ رَجُلٌ فَقِيهٌ عَالِمٌ عَابِدٌ مُجْتَهِدٌ، وَكَانَتْ لَهُ امْرَأَةٌ، وَكَانَ بِهَا مُعْجَباً فَمَاتَتْ، فَوَجَدَ عَلَيْهَا وَجْداً شَدِيداً حَتَّى خَلاَ فِي بَيْتٍ وَأَغْلَقَ عَلَى نَفْسِهِ، وَاحْتَجَبَ فَلَمْ يَكُنْ يَدْخُلُ عَلَيْهِ أَحَدٌ، فَسَمِعَتْ بِهِ امْرَأَةٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ فَجَاءَتْهُ فَقَالَتْ: إِنَّ لِي إِلَيْهِ حَاجَةً أَسْتَفْتِيهِ فِيهَا لَيْسَ يَجْزِينِي إِلاَّ أَنْ أُشَافِهَهُ بِهَا، وَلَزِمَتْ بَابَهُ، فَأُخْبِرَ بِهَا فَأَذِنَ لَهَا، فَقَالَتْ: أَسْتَفْتِيكَ فِي أَمْرٍ، قَالَ: وَمَا هُوَ؟ قَالَتْ: إِنِّي اسْتَعَرْتُ مِنْ جَارَةٍ لِي حُلِيّاً، فَكُنْتُ أَلْبَسُهُ زَمَاناً، ثُمَّ إِنَّهَا أَرْسَلَتْ تَطْلُبُهُ أَفَأَرُدُّهُ إِلَيْهَا؟ قَالَ: نَعَمْ وَاللّٰهِ. قَالَتْ: إِنَّهُ قَدْ مَكَثَ عِنْدِي زَمَاناً؟ فَقَالَ: ذَاكِ أَحَقُّ لِرَدِّكِ إِيَّاهُ، فَقَالَتْ لَهُ: يَرْحَمُكَ اللّٰهُ أَفَتَأْسَفُ عَلَى مَا أَعَارَكَ اللّٰهُ، ثُمَّ أَخَذَهُ مِنْكَ وَهُوَ أَحَقُّ بِهِ مِنْكَ، فَأَبْصَرَ مَا كَانَ فِيهِ وَنَفَعَهُ اللّٰهُ بِقَوْلِهَا]. أخرجه مالك.

11. (3242)- *Kâsım İbnu Muhammed* anlatıyor: "Hanımım vefat etmişti. Bana, *Muhammed İbnu Ka'b el-Kurazî,* ta'ziye (baş sağlığı dilemek) maksadıyla uğradı. Ve şunu anlattı:

"Benî İsrail'de fakih, âlim, âbid, gayretli bir adam vardı. Onun çok sevdiği bir karısı vefat etmişti. Onun ölümüne adam çok üzüldü, öyle ki, bir odaya çekilip kapıyı arkadan kapattı, yalnızlığa çekildi, kimse yanına giremedi. Onun bu halini, Benî İsrail'den bir kadın işitti. Yanına gelip: "Benim onunla bir meselem var, kendisine bizzat sormam lazım" dedi. Halk oradan çekildi. Kadın kapıda kalıp:

"Mutlaka görüşmem lâzım" dedi. Birisi adama seslendi:

"Burada bir kadın var, senden bir şeyler sormak istiyor, "mutlaka

bizzat görüşmem lâzım, bizzat sormam lazım" diyor. Herkes gitti kapıda sadece o kadın var ve ayrılmıyor." İçerdeki adam:

"O'na müsaade edin gelsin" dedi. Kadın yanına girdi. Ve:

"Sana birşey sormak için geldim" dedi. Adam: Nedir o? deyince kadın anlattı:

"Ben komşumdan iâreten bir gerdanlık almıştım. Onu bir müddet takındım ve iâreten kullandım. Sonra onu benden geri istediler. Bunu onlara geri vereyim mi?" Adam:

"Evet, vallahi vermelisin!" dedi. Kadın:

"Ama o epey bir zaman benim yanımda kaldı. (Onu çok da sevdim)" dedi. Adam:

"Bu hal senin, kolyeyi onlara iâde etmeni daha çok haklı kılıyor, zira onu iâre edeli çok zaman olmuş" demişti(ki, bu cevabı bekleyen kadın) atıldı:

"Allah iyiliğini versin! Sen Allah'ın sana önce iâre edip, sonra senden geri aldığı şeye mi üzülüyorsun? O, verdiği şeye senden daha çok hak sahibi değil mi?" dedi. Adam bu nasihat üzerine içinde bulunduğu duruma baktı (ve kendine geldi). Böylece Allah, kadının sözlerinden adamın istifade etmesini sağladı." [Muvatta, Cenâiz 43, (1, 237).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, âlimin de ilim bakımından kendisinden geri olacaklardan nasihat dinleyip istifâde edeceğine delil olmaktadır. Ayrıca, faziletçe, üstün kişinin bile zaman zaman hata yapabileceğini, faziletçe geri olanın da bilakis, isabetli kararlar verebileceğini görmekteyiz.

2- Kadının uydurduğu kolye hikâyesi, maksadı ifade için başvurulan bir hiledir. Dinimizin emrettiği yalan sınıfına girmez. Görüldüğü üzere bunda bir aldatma ve buna bağlı bir suistimal mevcut değil, bilakis bir ıslah, bir hayır düşünülmüş ve muvaffak da olunmuştur. Bu düzmece hikaye sebebiyle kadın zemmedilemez, bilakis taktir edilir. Nitekim, önceki hadiste gördüğümüz üzere Ümmü Süleym (radıyallahu anhâ), buna yakın bir temsili *Ebû Talha*'ya anlatmış, bilahare *Ebû Talha, Ümmü Süleym*'in söylediklerini ve yaptıklarını Resulullah'a anlatmış, Resulullah da gecelerini tebrik etmiştir, Ümmü Süleym'i kınamamıştır.

3243 ١٢ – وعن أبي موسىٰ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ أَحَدَ أَصْبَرُ عَلَى أذى سَمِعَهُ مِنَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ، إِنَّهُ لَيُشْرَكُ بِهِ وَيُجْعَلُ لَهُ الوَلَدُ، وَيُعَافِيهِمْ وَيَرْزُقُهُمْ]. أخرجه الشيخان.

12. (3243)- *Ebû Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İşittiği şeyin verdiği ezaya azîz ve celil olan Allah'tan daha sabırlı kimse yoktur. Çünkü O'na şirk koşulur, evladlar nisbet edilir. O, yine de onlara âfiyet ve rızık vermeye devam eder."* [Buhârî, Edeb 71, Tevhîd 3; Müslim, Sıfâtu'l-Münâfikîn 49, (2803).]

3244 ١٣ – وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ يَحْكِي نَبِيّاً مِنَ الأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ السَّلاَمُ ضَرَبَهُ قَوْمُهُ فَأَدْمَوْهُ وَهُوَ يَمْسَحُ الدَّمَ عَنْ وَجْهِهِ وَيَقُولُ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِقَوْمِي فَإِنَّهُمْ لاَ يَعْلَمُونَ]. أخرجه الشيخان.

13. (3244)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben, peygamberlerden (aleyhimüsselâm) birinin acıklı bir hikâyesini anlatmış olan Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı şu anda sanki tekrar seyrediyor gibiyim. Demişti ki: *"Kavmi ona şiddetle vurup yaralamıştı. O hem akan kanlarını siliyor, hem de: "Allah'ım, kavmimi mağfiret et, çünkü onlar bilmiyorlar"* demişti. [Buhârî, İstitâbe 4, Enbiya 50; Müslim, Cihâd 105, (1792).]

AÇIKLAMA:

Hadisin başka vecihlerinde buradaki peygamberin Hz. Nuh aleyhisselâm olduğu tasrih edilmiştir. Bir rivayet şöyle: "Hz. Nuh'a kavmi vurmuş ve bayıltmıştı. O, bilahare ayılınca şöyle dua eti: "Allahım kavmime hidâyet ver, zira bilmiyorlar."" Gerçi yaralama ile bayıltma aynı şey değildir. Binaenaleyh burada kastedilen peygamberin şahsiyetinde bir kapalılık mevcuttur. Haz. Nuh'la ilgili olduğu kabul edilecek olsa bile bunun, bidayetlerle ilgili olması gerekir. Zira, kavminin yola geleceğinden ümid kesen Hz. Nuh bilahare, bizzat Kur'ân-ı Kerim'in şehâdetiyle şöyle diyecektir: رَبِّ لاَ تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّاراً **"Rabbim, yeryüzünde hiç bir inkârcı bırakma!"** (Nuh 26).

Resulullah'ın başından da benzer hâdiseler geçmiştir. Uhud Savaşı sırasında yüzünden yara almış, dişi kırılmıştır. Aleyhissalâtu vesselâm, o zaman: "Peygamberlerinin yüzünü yaralayan bir kavmi Allah nasıl iflah eder?" buyurmuş, bunun üzerine şu meâldeki âyet inmiştir: **"Allah'ın onların tevbelerini kabul veya onlara azab etmesi işiyle senin bir alâkan yoktur. Çünkü onlar zâlimlerdir."** (Âl-i İmrân 128). Bazı rivayetler Resulullah'ın hem Ciirrâne'de hem de Uhud'da, "Allah'ım kavmimi mağfiret et, çünkü onlar bilmiyorlar" diye dua ettiğini de belirtirler. (15)

Kurtubî, Resulullah'la ilgili bu rivayetlerden hareketle, sadedinde

olduğumuz hadiste Aleyhissalâtu vesselâm'ın bir başka peygamberi değil, kendisini anlattığını iddia etmiştir. Ancak Nevevî, Resulullah'ın anlattığı vak'anın daha önce yaşayan bir peygamberle ilgili olduğuna hükmeder. Ayrıca Resulullah'ın da Uhud'da aynı şeyi yaşadığını kaydeder. İbnu Hacer, Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Huneyn Savaşı akabinde Ciirrâne'de ganimet taksimi sırasında yaralanıp benzer bir duada bulunduğunu anlattıktan sora Kurtubî'nin hükmünde yanıldığını belirtir. Dipnotta kaydettiğimiz rivayeti Ahmet İbnu Hanbel'den aktardıktan sonra İbnu Hacer, Kutubî'yi cevaplandırma sadedinde der ki; "Abdullah'ın bu sözünden, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın da aynı şekilde alnını silmiş olması gerekmez. Zâhir olan şu ki: Abdullah, o geçmiş peygamberin sildiği şekilde, Resulullah'ın da alnını siliş tarzını hikâye etmiştir, böylece Kurtubî'nin zannının yanlış olduğu ortaya çıkar."

3245 ١٤ – وعن عبدالرحمن بن القاسم قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ لِتُعَزِّ المُسْلِمِينَ فِي مَصَائِبِهِمُ المُصِيبَةُ بِي]. أخرجه مالك.

وفي رواية للترمذي: « مَنْ أُصِيبَ بِمُصِيبَةٍ فَلْيَذْكُرْ مُصِيبَتَهُ بِي، فَإِنَّهَا أَعْظَمُ المَصَائِبِ ».

14. (3245)- *Abdurrahman İbnu'l-Kâsım* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Benim (yokluğumdan hâsıl olan) musibet, müslümanları musibetlerinde teselli etmelidir."* [Muvatta, Cenâiz 41, (1, 236).]

Bir başka rivayette[16] şöyle denmiştir: "Kim bir musibete uğrarsa, benim yokluğum sebebiyle maruz kaldığı musibetini hatırlasın. Çünkü bu, en büyük musibettir."

AÇIKLAMA:

Hadis, kelime itibariyle: "Benim musibetim, müslümanları, musibetlerinde tâziye etsin" demektedir. Ancak, şârihler buradaki taziyeyi teselli ve sabır olarak anlamışlardır. Öyle ise hadis müslümanlara şöyle seslenmektedir: "Başınıza bir kısım musibetler geldiği zaman bunu büyütmeyin, düşünün ki musibetin büyüğü benim yokluğumla gelmiştir."

15– Ciirrâne'de ganimet taksimi sırasına meydana gelen izdihamda yaralanmış, bunun üzerine Resulullah: *"Allah'ın kavmine gönderdiği bir kulu tekzib ettiler ve yaraladılar. O da hem alnından kanı siliyor hem de: "Rabbim kavmime mağfiret et, onlar bilmiyorlar"* diyordu. Abdullah dedi ki: "Sanki ben Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bakıyor gibiyim: Hem o adamı anlatıyor, hem de alnını siliyordu."

16– Teysîr, bu hadisi Tirmizî'ye nisbet ediyor. Ancak orada bulamadık. *İbnu Mâce*'de lafız yönüyle biraz fakll kaydedilmiştir. (Cenâiz 55).

Zürkânî, Resulullah'ın gitmesiyle gelen musibetin büyüklüğünü şöyle açıklar: "Müslümana gelen her musibet, Resulullah sebebiyle gelenin gerisindedir (daha hafiftir). Çünkü kişiye gelen her belanın bir karşılığı, telafisi vardır. Ama, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yerini dolduracak, O'nun yokluğu musibetini telafi edecek bir şey yoktur. Ölümü ile semâvî haber kesilen, mü'minler için rahmet, din için doğru olan bir kimsenin ortada kalkmasıdan daha büyük bir musibet olur mu?"

Musibetler çoğu kere kişiyi gafletten uyandırır, hatadan, dalâletten çevirir. Bu sebepledir ki bir nevi nimet olmaktadır ve hatta âyet-i kerîme sabretmek kaydıyla musibete düşenlere müjdeler vermektedir: وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ الَّذِينَ اِذَا اَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ **"Kendilerine musibet geldiği zaman sabreden ve "Biz Allah'ınız ve O'na döneceğiz" di-yenleri (Allah'ın büyük mükâfaatıyla) müjdele"** (Bakara 155).

3246 ١٥ – وعن يحيى بن وثاب عن شيخ من أصحاب النبي ﷺ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: الْمُسْلِمُ الَّذِي يُخَالِطُ النَّاسَ، وَيَصْبِرُ عَلَى أَذَاهُمْ خَيْرٌ مِنَ الَّذِي لاَ يُخَالِطُهُمْ، وَلاَ يَصْبِرُ عَلَى أَذَاهُمْ]. أخرجه الترمذي.

15. (3246)- *Yahyâ İbnu Vessâb,* Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashâbından bir yaşlıdan naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İnsanlara karışıp onların ezalarına katlanan müslüman, onlara karışmayıp, ezâlarına katlanmayandan hayırlıdır."* [Tirmizî, Kıyâmet 56. (2509); İbnu Mâce, Fiten 23, (4032).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, inziva mı daha hayırlı, cemiyete karışmak mı? sualine, kayıtlı olarak: *"Cemiyete karışmak"* cevabını vermektedir. Ancak hemen belirtelim ki, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu meselede kesin bir tavrı yoktur. Bazı rivayetlerde inzivayı tavsiye ederken, burada olduğu üzere, bazı rivayetlerde de cemiyete karışmak tavsiye edilir. Demek ki, şartlara ve şahıslara göre verilecek hüküm değişebilecektir ve esas olan da budur. Resulullah, inzivayı daha ziyade fitne yani dahilî kargaşanın hüküm sürdüğü zamanlarda tavsiye etmektedir.

Ulemânın bu mevzudaki değerlendirmesini geniş olarak 4762. Hadis'te kaydedeceğiz.

SIDK (DOĞRULUK) BÖLÜMÜ

Sıdk mevzuuna M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin kaleme aldığı "sıdk" başlıklı yazısındaki mütalaalarını okumakla başlayalım.

SIDK

Doğru düşünce doğru söz, doğru davranış ma'nâlarını ihtiva eden sıdk; Hakk yolcusunun her çeşit yalana karşı kapanıp, hayatını doğru-luğa göre planlaması, sadâkatin emin bir temsilcisi olması; diğer bir tabirle, duygu, düşünce, söz ve davranışlarında doğruluğu tabiatının bir parçası haline getirip, şahsî hayatından insanlarla olan muamelesine, hakkı ilan adına şehâdetinden mizahlarına kadar; hatta وكونوا مع الصادقين **-Her zaman doğrularla beraber olun!"** (Tevbe, 9/119) fehvâsınca, dost ve arkadaş çevresi itibariyle hep doğruluk aramasıdır ki; hadisin ifadesiyle böyleleri yüce divanda *"sıddîk"*, aksine tasavvur ve düşüncelerinden davranış ve muamelelerine kadar yalanlarla içli-dışlı yaşayan ve hayatı-nı hilâf-ı vâkiler çizgisinde sürdürenler de o ulu divanda *"kezzâb"* olarak kaydedilir.(17)

Sıdk, Hakk'a ulaştıran yolların en sağlamı, sâdıklar da bu vuslatın talihli namzetleridir. Sıdk, amelin ruhu ve özü, düşünce istikametinin de en yanıltmaz mihengidir. Sıdkla mü'min münafıkdan, ehl-i cennet de ashâb-ı nârdan ayrılır. Sıdk, peygamber olmayanlarda bir peygamberlik sıfatıdır ve bu sıfat sayesinde halâyık ve kapı kulları, sultanlarla aynı nimetleri paylaşırlar. Allah bu dîn-i mübînin başlangıcında, hem onun tebliğcisini hem de bu ilâhî mesaja ilk defa "evet" deyip koşanı sıdkıyla tavsif ederek والذى جاء بالصدق وصدق به **-Sıdk mesajıyla gelen ve O'nu gönülden tasdik eden..."** (Zümer, 39/33) diyerek tebcil buyurmuştur.

17- Buhârî, Edeb 69; Müslim, Birr, 103-105; Ebû Dâvud, Edeb, 80.

Sıdk; ferdin, amel ve davranış bütünlüğünü koruyup, tehlike anında ve yalanla kurtulması söz konusu olduğu yerlerde bile, gizli-açık iç ve dış ayrılığına düşmemesi, düşünce ve davranış mütabakatını yakalayabilmek için halden hale girmesi ve kıvrım kıvrım kıvranmasıdır ki; Hz. Cüneyd: "Sâdık kimse günde kırk defa halden hale döner durur; mürâî ise, kırk sene ızdırapsız olduğu yerde kalır."[18] der.

Sıdkın en aşağı mertebesi, şahsın iç-dış, gizli-açık her halinin aynı çizgide cereyan etmesidir. Bundan sonra duygu, düşünce, tasavvur ve niyetlerde sâdık olma derecesi gelir. Bu itibarla sâdıklar, söz ve davranışlarında doğruluktan ayrılmayan kahramanlar; sıddîklar da, hayal, tasavvur, duygu, düşünce hatta mimiklerine kadar her hal ve tavırları doğruluğa kilitlenmiş Hakk eri babayiğitlerdir.

Sözde, davranışta, azimde, azme vefada, amelde ve muamelede bütün meleke ve kabiliyetlerini doğruluğa yönlendirme kâmil bir sadakat ve aynı zamanda bir peygamberlik vasfıdır ki, Kur'ân-ı Kerim: وَاذْكُرْ فِى الْكِتَابِ اِبْرَاهِيمَ اِنَّهُ كَانَ صِدّيقًا نَبِيًا **-O yüce kitapta olanlar arasında İbrahim'i hatırla ki O sıddîk bir nebiydi"** (Meryem, 19/41) diyerek, mutlak zikrin masruf olduğu işte bu zirveyi ihtar etmiştir. Sıdk, Enbiyâ-i İzâmın en önde gelen vasfı, her devirde imâna ve Kur'ân'a hizmet mesleğinin en güçlü dinamiği olduğu gibi, öteki âlem itibariyle de her mü'min için en sağlam bir kredi kartı ve en geçerli bir itibar senedidir. Allah: "هَذَا يَوْمُ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ **-Doğru olanlara doğruluklarının fayda verdiği gün bugündür"** buyurarak bu önemli hakikate dikkatlerimizi çeker.(Maide, 5/119).

Enbiyâ, asfiyâ ve mukarribîni zirveler zirvesine ulaştıran ve onlara mânevî terakkilerinde berk ve burak olan sıdk, şeytan ve onun avanesini aşağıların aşağısına sürükleyen de yalandır. Düşünceler ancak sıdkın kanatlarıyla pervaz eder ve değerler ufkuna ulaşabilir.. davranışlar ancak sadâkat zemininde neşv ü nemâ bulur..yalvarış ve yakarışlar ancak sıdkla edâ edildiği ölçüde "İsm-i Azam"a iktiran etmiş gibi,rahmet arşına ulaşır ve hüsn-ü kabul görür.. evet sıdk, âdetâ İsm-i A'zam iksiri gibi tesir eder. Beyazid-i Bistâmî, kendisinden İsm-i Azam'ı soranlara: "Siz, Allah'ın isimleri içinde İsm-i Asgar (küçük isim) gösterin, bende size İsm-i Azam'ı göstereyim" der ve ilâve eder: "Bence İsm-i A'zam tesiri yapacak birşey varsa, şüphesiz o da sıdktır; sadâkatle hangi isim okunsa, o İsm-i Azam olur."[19]

18– Kuşeyrî, er-Risâletü'l-Kuşeyriyye, s. 211.

19– Ebû Nuaym, Hilyetü'l-Evliya, 10/39.

Evet, Hz. Adem'in alnında tevbe nurunu parlatan sıdktır.. dünyanın tufana gömüldüğü bir dönemde, tufan peygamberine sefine-i necât olan sıdktır. Alev alev ateşler içinde Hz. Halil'i berd u selâma ulaştıran sıdktır.. evet o, âdiyât içinde emekleyip duran kimseleri hârikulâdeliklere yükselten bir peyk ve varlığın perde arkası kapılarını açan sırlı bir anahtardır. O peykle seyahat eden takılıp yollarda kalmaz, o anahtarı kullananın da yüzüne kapılar kapanmaz. Bu engin mülâhaza, aşıklar sultanı Hz. Mevlânâ tarafından ne hoş terennüm edilir..

- "Aşığın sıdkı cansızlara da tesir eder; insanın kalbine müessir olması neden tuhaf sayılsın? Hz. Musa'nın sıdkı; dağa, asâya, hatta o muhteşem deryâya bile tesir etmişti. (Hz. Musa'nın Tur dağındaki tecelli esnasında âsasının yılan olduğu, (Tâ-Hâ, 20/17-20) Benî İsrâil'i Nil'den geçirirken onu deryâya çalınca, oniki yolun açıldığına işaret ediyor ki, (Şuara, 26/63) bunların hepsi Kur'ân âyetleriyle sâbittir). Hz. Ahmed'in sıdkı ise Ay'ın cemaline, hatta o parlak Güneş'e tesir etmişti.

Kur'ân, değişik âyetleriyle, gerçek mü'min olmayı, insanın söz ve davranışlarından iç âlemine kadar her hal ve tavrını sıdka göre dizayn etmesine ve sadakat etrafında örgülemesine bağlamıştır. Ayrıca böyle bir tanzim ve düzenlemeyi de dünyevî mutluluk ve uhrevî saadetin esası saymıştır. İşte Beyân-ı Sıdk'tan birkaç pırlanta:

1- " وَقُلْ رَبِّ اَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَاَخْرِجْنِى مُخْرَجَ صِدْقٍ **-De ki: Rabbim! Gireceğim yere doğrulukla girmeye, çıkacağım yerden doğrulukla çıkmaya beni muvaffak eyle!.."** (İsra, 17/80)

2- " وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِى الْآخِرِينَ **-Bana sonrakiler içinde bir lisan-ı sıdk (ve bir yâd-ı cemil) lûtfeyle!"** (Şuara, 26/84).

3- " وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا اَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ **-İman edenleri Rableri nezdinde kadem-i sıdk (ve hüsn-ü istikbâl)le müjdele!"** (Yunus 10/2).

4- " إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ فِى مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ **-Şüphesiz müttakîler, cennet bahçelerinde ve ırmaklar başında, O gücü herşeye yeten Sultanlar Sultanı'nın nezdinde sıdk oturağı (ve otağında)dırlar.."** (Kamer, 54/54-55).

Evet, müdhal-i sıdk, muhrac-i sıdk, lisân-ı sıdk, kadem-i sıdk, mak'ad-ı sıdk ünvanıyla dünyadan ta ukbâya uzanan bir çizgide, hem uzun bir yola, hem yol azığına hem de neticeye işaret buyrulmuştur.

Dünya bir sistem ve bir fabrika gibi bütünüyle ahiret hesabına işlediği için, onlar bir işe teşebbüs ederken, bir beldeye girerken, bir yere

hicret ederken, bir yerde ikamete karar verirken; otururken, kalkarken hep sıdkı, sadakati gözetler, bir müdhal-i sıdk, muhrac-i sıdk, lisan-ı sıdk, kadem-i sıdk ve mak'adı sıdk mülahazasıyla davranır.. öbür âlem hedefli yaşar ve sürekli bahtlarına tebessümler yağdırırlar.

Niyet ve kasıtta sâdık olmak başta gelir.. evet, doğru düşünce, doğru karar ve doğru davranışa niyet, sıdkın ilk basamağıdır. Ayrıca sıdka azmeden insanın, karar ve niyetinden dönmemesi, düşünce ve azmini sarsacak ortam ve sâiklerden de uzak kalması şarttır.

İkinci basamak; dünyada kalmayı ve yaşamayı, sırf hakkı tutup kaldırmak ve Allah'ın rızasına mazhar olmak için arzu etmektir ki; bunun da bir kısım emareleri vardır: Her zaman nefsinin eksik ve kusurlarını görmek, dünyanın cazibedâr güzellikleri karşısında "pes" etmemek, dünyevî endişelerle yol ve yön değiştirmemek bunlardan sadece birkaçı..

Üçüncü basamak; sıdkın tamamen bir vicdan marifeti haline getirilmesi ve insan tabiatının her hal ve her tavrında sadâkate düğümlenmesidir ki, o da, en büyük mertebe sayılan rıza makamının ifadesi olan şu mübarek sözle ifade edilir: رَضِيتُ بِاللّٰهِ رَبًّا وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا وَبِمُحَمَّدٍ ﷺ رَسُولًا [20] Evet, en büyük sadâkat, Rabbin rububiyyetine rızâda, İslâm'ın İlâhî sistem olarak kabullenilmesinde ve Rûh-u seyyidü'l-Enâm'ın rehberliğine teslimiyettedir. Gerçek insan olmanın yolu da bu çok ağır, çok zor sorumluluğu yüklenmekten geçer. Sözlerimizi bir güzel manzumeyle noktalayalım:

İnsana sadâkat yaraşır görse de ikrâh;
Yardımcısıdır doğruların Hz. Allah!"[21]

UMUMÎ AÇIKLAMA

Sıdkla ilgili bölümde, iki hadis yer almaktadır.Halbuki, gerek Kur'an ve gerekse Sünnet, yani yüce dinimiz İslamiyet sıdk ve kizb meselesine müstesna bir yer vermiştir. Sıdkın güzelliği ve ona teşvik, kizbin çirkinliği ve ondan sakındırma hususunda beyanlar çokça gelmiştir. Bu mevzuda okuyucularımızı aydınlatmak için, mahdut sayıdaki hadisler ve onların gerektirdiği açıklamalarla yetinmeyerek, derli-toplu bazı bilgileri ön açıklama şeklinde burada sunmayı gerekli gördük.

Sıdk: Sözün öze ve kendisinden haber verilen şeye mutabakatı diye

---

20– Müslim, İman, 56; Nesâî, Cihad, 18; Müsned, 1/208.

21– M. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri, 1/123-128.

tarif edilmiştir. Bu şartlardan biri eksik olursa söz, sıdk sayılmaz, ya kizb (yalan) olur, ya da bu iki şey arasında müteređdid kalır. Tıpkı münafığın "Muhammed Allah'ın Resulüdür" demesi gibi... Bu söz, kendisinden haber verilene nisbetle sıdktır dense sahih olduğu gibi, Söz'ün öz'e uymaması yönüyle kizb dense bu da doğrudur. Kendisinden hep sıdk sâdır olan kimseye sıddîk denir.

Sıdk sadece sözde olmaz; niyet, irade, azm ve amelde de olur.

Sıdk'ın zıddı kizb'dir. Birini anlamak için diğerini de bilmek, beraber mütalaa etmek gerekir.

Gazalî der ki: "Kizb, günahın çirkin olanlarındandır. Li-aynihi haram değildir. Çirkinliği, onda bulunan zarar sebebiyledir. Bu sebeple, maslahata götüreceği ayan beyan belli ise yalana cevaz verilir." Onun bu yorumuna itiraz edilmiş ve: "Bu sözden, yalandan zarar hâsıl olmadığı hallerde yalanın mubah olması neticesi çıkar, böyle bir mubah yoktur" denmiştir. Bu itiraza şöyle cevap verilmiştir: "Yalan, asıl itibariyle kesinlikle yasaktır, ancak bir maslahata sebep olanına cevaz verilmiştir, başkasına değil."

Sıdk, İslam'ın en ziyade övdüğü hasletlerden biridir, kizb de en ziyade reddettiği...

Birkaç hadis:

اَلْكَذِبُ كُلُّهُ اِثْمٌ اِلاَّ مَا نَفَعَ بِهِ مُسْلِمٌ وَ دَفَعَ بِهِ عَنْ دِينٍ *"Yalanın her çeşidi günahtır, bir müslumana fayda sağlayanla, borç defedileni hâriç."*

اَلْكَذِبُ يُسَوِّدُ الْوَجْهَ وَالنَّمِيـــمَةُ عَذَابُ الْقَبْرِ *"Yalan yüzü karartır, nemîme (söz taşımak) kabirde azabtır";*

يُطْبَعُ الْمُؤْمِنُ عَلَى كُلِّ شَىْءٍ اِلاَّ الْخِيَانَةَ وَالْكَذِبَ *"Mü'minde her huy bulunabilir, yalan ve hıyânet hâriç."*

Münâvî der ki: Yalanın çirkinliği, peşinden bütün fevâhişi (çirkinlikleri, yasakları) getirmesi sebebiyledir. Yalanın terkiyle fevâhiş de terkedilir. Yalanın çirkinlikle münasebeti,sıdk'ın güzellikle olan münasebeti gibidir. Bu sebeple yalanın -bir zaruret ve maslahat dışında- haramiyeti hususunda ulemâ icma etmiştir.

Gazâli yalan için *"Büyük günahların analarındandır"* demiştir. Yine der ki: "Kişi yalancı bilinirse sözüne güven kalmaz, gözlerden düşer, nazarlarda değersiz olur. Yalanın çirkinliğini anlamak istersen, başkalarının yalanının çirkinliğine bak, nefsin ondan ne kadar nefret duyacak gör, yalanın sahibini ne kadar istihkâr edeceğine, söyleyeceği yalanını ne kadar çirkin bulacağına dikkat et..."

Bazı hakîm kişiler: "Bütün günahların tevbe ile terkedileceği ümid edilir, kizb hariç. Nice hırsızın düzeldiğini, nice ayyaşın rücû ettiğini görürüz de, yalancının vazgeçtiğini görmeyiz" demiştir. Belki de bu telâkkinin sevkiyle, hadisciler, Resulullah hakkında bir kere de olsa yalan vâki olan bir kimseden artık ebediyen hadis rivayeti kabul etmezler. Tevbe edip ıslah-ı hal etse bile. Nazarlarında bütün günahlardan tevbe makbuldür, kizb ale'r-Resûl hariç.

Beyhakî yalanın beş mertebesinden bahseder.

★ Çirkinlikte ve haramlıkta en yüce mertebesi Allah adına söylenen yalandır.

★ İkinci mertebeyi Resulullah adına söylenen yalan tutar.

★ Üçüncü mertebedeki gözüne, diline ve diğer organlarına karşı söylediği yalandır.

★ Dördüncü mertebede valideynine karşı yalanı gelir.

★ Beşinci mertebe de yakınlarına yaptığı yalandır. Yakınlarına söylediği yalan başkalarına söyleyeceğinden daha ağırdır.

Râğıb, yalan olabilecek sözleri şöyle açıklar: "Yalan ya hiç aslı olmayan bir kıssayı uydurmaktır, yahut kıssaya ilâvede bulunmaktır, yahut kıssayı eksiltmektir yahut tahriftir. Söz konusu olan tahrif ibâreyi değiştirmek suretiyle yapılır.(22) Yoktan uydurmaya iftira, uydurma, eksiltme, artırma denir.

Başkasına yalan söylemek isteyen, bunu ya kişinin huzurunda yada gıyabında söyler. Yalanın en büyüğü, kişinin huzurunda yapılan uydurmadır. Buna bühtan da denir.

Kişiyi yalana sevkeden âmil, dünya menfaatine olan sevgi, reislik sevdasıdır. Bir hadiste, "Üç tanesi hariç bütün yalanların kişinin aleyhine olduğu" belirtilmiştir:

كُلُّ الْكَذِبِ يُكْتَبُ عَلَى إِبْنِ آدَمَ الاَّ ثَلاَثٌ اَلرَّجُلُ يَكْذِبُ فِى الْحَرْبِ فَانَّ الْحَرْبَ خُدْعَةٌ وَالرَّجُلُ يَكْذِبُ الْمَرْأَةَ فَيُرْضِيهَا وَالرَّجُلُ يَكْذِبُ بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ لِيُصْلِحَ بَيْنَهُمَا

Ruhsat verilen bu üç yalan şunlardır:

★ Harb esnasında düşmana karşı söylenen yalan. Burada yalan caizdir çünkü "Harb bir hîledir."

22– Burada kıssadan murad, rastgele anlatılan bir hikaye, muhayyel edebî bir vak'a tasviri değildir. Herhangi bir şahsı zemm veya medh gibi, bir hakkı elde etmek, birini hakkından mahrum etmek gibi maksadlarla mesele çıkarmak, meseleyi saptırmak tağyir etmek vs.dir.

★ Erkeğin, gönlünü hoş ederek, âile dirliğini sağlamak maksadıyla hanımına karşı söylediği yalan.

★ İki kişi arasında sulh ve antlaşma sağlamak maksadıyla söylenen yalan.

BEDİÜZZAMAN'A GÖRE SIDK VE KİZB: Sıdk ve kizbin İslam içtimaiyyatındaki yeriyle ilgili bir tahlili Bediüzzaman merhumdan aynen iktibas ediyoruz. Tahlilin sonunda göreceğiz ki merhum zamanımızda hiç bir suretle yalana fetva vermemekte, ya sıdk ya sükut demektedir.

"Bütün hayatımdaki tahkikatımla ve hayat-ı içtimaiyyenin çalkalanmasıyla hülasa ve zübdesi bana kat'î bildirmiş ki, sıdk, İslamiyet'in üssü'l-esasıdır ve ulvî seciyelerinin râbıtasıdır ve hissiyat-ı ulviyesinin mizacıdır. Öyle ise, hayat-ı içtimaiyemizin esası olan sıdkı, doğruluğu içimizde ihya edip onunla mânevî hastalıklarımızı tedavi etmeliyiz.

Evet sıdk ve doğruluk İslamiyet'in hayat-ı içtimâiyesinde ukde-i hayatiyesidir. Riyakârlık, fiilî bir nevi yalancılıktır. Dalkavukluk ve tasannu alçakça bir yalancılıktır. Nifak ve münâfıklık muzır bir yalancılıktır. Yalancılık ise: Sâni-i Zülcelâl'in kudretine iftirâ etmektir. Küfür, bütün envâıyla kizbdir, yalancılıktır. İman sıdktır, doğruluktur. Bu sırra binaen kizb ve sıdkın ortasında hadsiz bir mesafe var. Şark ve Garb kadar birbirinden uzak olmak lâzım geliyor. Nar ve nur gibi birbirine girmemek lazım.Halbuki, gaddar siyaset ve zalim propaganda birbirini karış-tırmış, beşerin kemalâtını da karıştırmış.

Bu sıdk ve kizb, küfür ve iman kadar birbirinden uzak, Asr-ı saadette sıdk vasıtasiyle Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın âlâ-yı illiyyîne çıkması ve o sıdk anahtarıyla hakaik-i mânîye ve hakaik-i kâinat hazinesi açılmak sırriyle, içtimâiyat-ı beşeriye çarşısında sıdk en revâçlı bir mal ve satın alınacak en kıymetli bir meta hükmüne geçmiş.

Ve kizb vasıtasıyla Müseylime-i Kezzab'ın emsâli, esfel-i sâfiline sükût etmiş ve kizb o zamanda küfriyat ve hurafatın anahtarı olduğunu o inkılâb-ı azîm gösterdiğinden kâinat çarşısında en fena, en pis bir mal olup, o malı satın almak değil; herkes nefret etmesi hükmüne geçen kizb ve yalana, elbette o inkılâb-ı azîmin saff-ı evveli olan ve fıtratlarında en revaçlı ve medâr-ı iftihar şeyler almak ve en kıymetli ve revâçlı mallara müşteri olmak fıtratında bulunan Sahâbeler; elbette, şüphesiz bilerek ellerini yalana uzatmazlar. Kizb ile kendilerini mülevves etmezler. Müseylime-i Kezzab'a kendilerini benzetmezler. Belki, bütün kuvvetleriyle ve meyl-i fıtrîleriyle en revâçlı mal ve en kıymettâr meta ve hakikatların

anahtarı Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın âlâ-yı illiyyîne çıkmasının basamağı olan sıdk ve doğruluğa müşteri olup, mümkün olduğu kadar sıdk'tan ayrılmamaya çalıştıklarından, ilm-i Hadisçe ve ulemâ-i şeriat içinde bir kaide-i mukarrere olan "Sahâbeler, daima doğru söylerler. Onlardaki rivayet, tezkiyeye muhtaç değil. Peygamberden *(aleyhissalâtu vesselâm)* rivayet ettikleri hadisler, bütün sahihdir" diye ehl-i şeriat ve ehl-i Hadisin ittifakına kat'î hüccet ve mezkur hakikattir.

İşte Asr-ı Saadet'teki inkılâb-ı azîm, sıdk ile kizb, iman ile küfür kadar birbirinden uzak iken zaman geçtikçe gele gele birbirine yakınlaştı. Ve siyaset propagandası bazan yalana ziyade revaç verdi. Fenalık ve yalancılık bir derece meydan aldı. İşte bu hakikat içindir ki Sahâbelere kimse yetişemez...

Necat yalnız sıdkla, doğrulukla olur. "Urvetü'l-vüska" sıdktır. Yani, en muhkem ve onunla bağlanacak zincir doğruluktur. Amma maslahat için kizb ise, zaman onu neshetmiş. Maslahat ve zaruret için bazı âlim "muvakkat" fetvası vermişler. Bu zamanda o fetvâ verilmez. Çünkü, o kadar su-istimal edilmiş ki yüz zararı içinde bir menfaatı olabilir. Onun için hüküm maslahata bina edilmez. Meselâ: Seferde namazı kasretmenin sebebi, meşakkattir. Fakat illet olamaz. Çünkü, muayyen bir haddi yok. Su-i istimale düşebilir. Belki illet yalnız sefer olabilir. Aynen öyle de maslahat dahi yalan söylemeye illet olamaz. Çünkü muayyen bir haddi yok, su-i istimale müsait bir bataklıktır. Hükm-ü fetva ona bina edilmez. Öyle ise: إِمَّا الصِّدْقُ وَإِمَّا السُّكُوتُ yani yol ikidir, üç değildir. Ya doğru ya yalan, ya sükût değildir.

İşte şimdi beşerin ortadaki dehşetli yalancılığıyla ve tezvîratlariyle emniyet-i umumiyenin ve rûy-i zemin asâyişlerinin zir-ü zeber olması kizble ve maslahatın su-i istimâli ile olmasından, elbette o üçüncü yolu kapatmaya beşeri mecbur ediyor ve kat'î emir veriyor. Yoksa, bu yarım asırda gördükleri umumi harpler ve dehşetli inkılâblar ve sükutlar ve tahribatlar, başlarına bir kıyâmeti koparacak.

Evet, her söylediğin doğru olmalı; fakat her doğruyu söylemek doğru değil. Bazan zarar verse sukût etmek, yoksa yalana hiç fetva yok. Her söylediğin hak olmalı, fakat her hakkı söylemeye senin hakkın yok. Çünkü hâlis olmazsa su-i tesir eder, hak, haksızlıkta sarf olur."

3247 ١– عن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إنَّ الصِّدْقَ يَهْدِي إلى الْبِرِّ، وَإنَّ الْبِرَّ يَهْدِي إلى الجَنَّةِ، وَإنَّ الرَّجُلَ لَيَصْدُقُ، وَيَتَحَرَّى الصِّدْقَ حَتَّى يُكْتَبَ

عِنْدَ اللهِ صِدِّيقاً، وَإِنَّ الْكَذِبَ يَهْدِي إِلى الْفُجُورِ، وَإِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِي إِلى النَّارِ، وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَكْذِبُ وَيَتَحَرَّى الكَذِبَ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللهِ كَذَّاباً]. أخرجه الستة إلا النسائي.

1. (3247)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sıdk insanı birr'e (Allah'ı razı edecek iyiliğe) götürür, birr de cennete götürür. Kişi, doğru söyler ve doğruyu arar da sonunda Allah'ın indinde sıddîk (doğru sözlü) diye kaydedilir. Yalanda kişiyi haddi aşmaya götürür. Haddi aşmak da ateşe götürür. Kişi yalan söyler ve yalanı araştırır da sonunda Allah'ın indinde yalancı diye kaydedilir."* [Buhârî, Edeb 69; Müslim, Birr 102, 103, (2606, 2607); Muvatta, Kelam 16, (2, 989); Ebû Dâvud, Edeb 88, (4989); Tirmizî, Birr 46, (1972).]

3248 ٢– وعن أبي الجوزاء قال: [قُلْتُ لِلْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ رَضِىَ اللهُ عَنْهُما: مَا حَفِظْتَ مِنْ رَسولِ اللهِ ﷺ؟ قالَ: حَفِظْتُ مِنْهُ: دَعْ مَا يَرِيبُكَ إِلى مَالاَ يَرِيبُكَ، فَإِنَّ الصِّدْقَ طُمَأْنِينَةٌ، وَالْكَذِبَ رِيبَةٌ]. أخرجه الترمذي وصححه النسائي.

2. (3248)- *Ebi'l-Cevzâi* rahimehullah anlatıyor: "Hasan İbnu Ali (radıyallâhu anhümâ)'ye: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan ne ezberledin?"diye sordum. Şu cevabı verdi:

"Aleyhissalâtu vesselâm'dan *"Sana şüphe veren şeyi terket, emin olduğun şeye ulaşıncaya kadar git. Zira sıdk (doğruluk) kalbin itminanıdır, yalan şüphedir."* [Tirmizî, Kıyâmet 61, (2520); Nesâî, Eşribe 50, (8, 327, 328).]

AÇIKLAMA:

1- Sıdk bölümünde yer alan iki hadisi müştereken açıklayacağız. Birinci hadiste sıdk'ın ehemmiyeti ve neticesi belirtilmekte, ikinci hadiste de mutlaka sıdkı aramamız tavsiye edilmekte, sıdkından emin olmadığımız şeyden emin oluncaya kadar kaçmamız istenmektedir.

★ Birr nedir?

Birinci hadiste sıdk'ın insanı birr'e ulaştıracağı ifade edilmekte ve ideal bir hedef olarak gösterilen birr'e ulaşma vasıtası olarak sıdk gösterilmektedir. Öyleyse birr nedir?

Birr: Hâlis amel-i sâlih demektir. Yani birr'le Allah rızası için yapılan bütün sâlih ameller ve hayırlar ifade edilir. Bazı nasslarda anne-baba hukukuna riayet, bazılarında Allah'a ve âhirete iman, taat, ibadet, ahde vefa,

sıdk, istikâmet üzere olmak, sevdiği maldan Allah yolunda harcamak... bu kelime ile veya bu kökten gelen bir başka kelime ile ifade edilmiştir.[23]

Birr'in zıddı fücûr, ukuk, fuhş, günah, isyan gibi fenalığı ifade eden bütün kelimelerdir.

Şu halde hadis, sıdk'ın, kişiyi yaratılışımızın gayesi olan hâlis ibadete götürecek, dolayısıyla Allah'ın rızasına erdirecek yegâne vasıta olan mutlak hayra yani birr'e ulaştıracağını haber vermektedir.

Sıdk bu ma'nâda bir bakıma İslam'dır da. Çünkü vahy-i ilâhîdir, hiçbir şüphe bulunmayan, eksiklik-fazlalık taşımayan hakikattir ve ayrıca her çeşit hayırlara, kemallere, faziletlere iyi amellere sahip çıkmış, tavsiye ve teşvikte bulunmuştur. Sonradan, başkaları tarafından keşfedilecek, onların elinde görülecek sıdk'lara (hikmetlere) "müslümanın yitiği" namına vererek hiç bir sıdk'a bîgane kalınmamasını, soğuk davranılmamasını irşad buyurmuştur. Öyleyse İslam'ı bulan, onu yaşayan birr'e erer, rızaya kavuşur.

2- *Sıdk*'ın kişiyi nasıl yüceltip cennete götüreceğinin fiilî, canlı bir örneğini Kur'an-ı Kerim kaydeder: *Ka'b İbnu Mâlik*...Hikayesini daha önce kendi ağzından uzunca kaydettiğimiz (652. hadis) bu sahâbî, nefsine uyup Tebük seferine katılmamıştır. Bu sefere katılmamakta o yalnız değildir, pek çok münafık da bu seferden yan çizmiştir. Ama sefer dönüşü, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, katılmayanları sigaya çekince herkes bir mâzeret uydurur, özür beyan eder ve *Aleyhissalâtu vesselâm* da özürlerini kabul eder. *Ka'b İbnu Mâlik,* özür uydurmayıp, suç itirafında bulunan yani sıdk'tan ayrılmayan üç samimi müslümandan biridir. Resulullah bunları: "Allah'ın emri gelinceye kadar kimse onlarla konuşmayacak" diye cezalandırır. Elli gün kadar tecrid ve boykot edilme hayatı yaşarlar. Bizzat Kur'an-ı Kerim'in ifadesiyle "Bütün genişliğine rağmen dünya onlara dar gelecek" kadar sıkıntılar çekerler. Ancak, sonunda sıdklarının mükâfaatı olarak lütufların en büyüğü en şahânesi olan aff-ı İlâhî'ye mazhar olurlar. **"...Allah, tevbe ettikleri için onların tevbesini kabul etmiştir. Çünkü O, tevbeleri kabul eden, merhametli olandır. Ey iman edenler! Allah'tan sakının ve doğrularla beraber olun!"** (Tevbe 117-119).

23– Bir âyet meâli şöyle: **"Yüzlerinizi doğudan yana ve batıdan yana çevirmeniz birr (iyi olmak) değildir. Lâkin birr (iyi olan) Allah'a, âhiret gününe, meleklere, kitaba, peygamberlere inanan, O'nun sevgisiyle yakınlarına, yetimlere, düşkünlere, yolculara, yoksullara ve köleler uğrunda mal veren, namaz kılan, zekat veren ve âhidleştiklerinde ahidlerine vefa gösterenler, zorda, darda ve savaş alanında sabredenlerdir..."** (Bakara 177).

Evet başta Ka'b, diğer iki arkadaşını bu ilahî lutfa mazhar kılan tek şey doğru sözlü olmaları, sıdk'tan ayrılmamaları idi. Rabbimiz Teâlâ Hazretlerinin, vak'ayı özetleyip, affını belirttikten sonra: "Ey iman edenler, Allah'tan sakının doğrularla beraber olun" buyurması, af, ittika (sakınma) ve sıdk arasındaki sıkı irtibatı belirtmiş olmaktadır.

Esasen, *Ka'b İbnu Mâlik*'in kendisi, bir sûreye isim olabilme ehemmiyetini taşıyan aff-ı ilahî'ye mazhariyetinin sebebini sıdk bilmekte ve bunu şuurla ifade etmektedir.

مَا اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيَّ مِنْ نِعْمَةٍ بَعْدَ إِذْ هَدَانِى لِلإِسْلاَمِ اَعْظَمَ فِي نَفْسِي مِنْ صِدْقِى اَنْ لاَ اَكُونَ كَذَبْتُ فَاهْلِكَ كَمَا هَلَكَ الَّذِينَ كَذَبُوا "Allah Teâlâ Hazretleri'nin beni mazhar ettiği İslam hidayetinden sonra bana en büyük lütfu sıdkımdır, yalan söylememiş olmamdır. Şayet sıdktan ayrılsaydım helak olurdum, nitekim yalan söyleyenler hep helâk oldular."

3- Hadisin *Müslim, Ebû Dâvud* ve *Tirmizî*'deki vechi, عَلَيْكُمْ بِالصِّدْقِ فَاِنَّ الصِّدْقَ "Size sıdk (doğruluktan ayrılmamak) gerekir, çünkü sıdk..." diye başlar ve yalandan yasaklayan kısmı da, وَاِيَّاكُمْ وَالْكَذِبَ فَاِنَّ الْكَذِبَ "Sakın yalana yaklaşmayın zira yalan..." şeklinde devam eder.

Sıdk'la ulaşılan birr'in kurtuluşa götüreceğini ifade eden Kur'ânî (âyetlerden biri şudur: اِنَّ الْاَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ وَاِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ **"İyiler (ebrâr=birr sahipleri) şüphesiz nimet içindedirler. Fâcirler (Allah'ın emrinden çıkanlar) da cehennemdedirler"** (İnfitar 13).

4- Hadis, sıdk'ın hayat boyu devam etmesi gereğine irşad eder, Sıddîkler arasına yazılmanın şartı, sıdktan hiç ayrılmamaya, doğru olmaktan usanmamaya bağlıdır. Sıddîk, sıdk'ta mübâlağa eden, hiç mi hiç sıdk'tan doğruluktan ayrılmayan demektir. Gramer açısından mübâlağa ifade eden bir kelimedir.

5- *Fücûr:* Lügat açısından çatlamak, yarılmak, bölünmek gibi ma'nâlara gelir, nitekim sabah aydınlığının ufukta çatlaması haline fecir denmiştir, aynı köktendir. Öyleyse dinî bir tâbir olarak fücûr, diyânet perdesini yırtmak, şeriatın koyduğu sınır ve hududun dışına çıkmak demektir. *Fesâd*'a olan meyle, meâsi ve günahlara dalmaya da fücûr denmiştir. Nasıl ki birr'le her çeşit hayır ifade edilmişse, onun zıddı demek olan fücûr'la da her çeşit şerr ifade edilmiştir. Aynı ma'nâda olmak üzere fısk da kullanılır.

6- *"Kaydedilmek"* veya *"yazılmak"*tan murad, burada "hükmedilmek"tir. Sıdk sahibinin Allah'ın yanında sıddîk diye yazılıp kaydedilmesi, Allah'ın, onun hakkında bu hükmü vermesi, Mele-i A'lâ denen mukarreb meleklerin teşkil ettiği yüce mecliste onu sıddîk olarak zikretmesi ve bu hükmünü arz ehlinin kalblerine de atmasıdır. *İmam Mâlik,* hadisi *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh)'un rivayeti olarak aynen kaydettikten sonra bizce son derece ehemmiyetli ve mânidar olan şu ziyadede bulunur: *"...Kul, yalan söylemeye ve yalana tabi olmaya devam eder ve böylece kalbinde siyah bir benek teşekkül eder. (Yalana devam ettikçe büyüyerek) bütün kalbi siyahlaştırır. Böylece, artık Allah indinde yalancılar arasında kaydedilir."*

Ulemâ der ki: "Bu hadiste sıdkı araştırmaya -ki bu ona yönelmek, ona tabi olmak ve ondan ayrılmamak hususlarında itina göstermektir- ve yalandan ve yalan mevzuunda gevşeklik göstermekten sakınmaya teşvik var. Şayet gevşek davranacak olursa, bu hemen artar ve öyle biliniverir."

Bazı âlimler, hadiste gerek sıdk ve gerekse kizb için taharri (aramak, araştırmak, peşine düşmek) kelimesinin kullanılmasından şöyle bir sonuç çıkarmışlardır: "Bu kelimenin kullanılmış olması, hakiki sıdk'a yer vererek kizb'den korunan kimseye, sıdk'ın zamanla bir seciyye haline geleceğine ve sıdk ile tavsif edilmeye hak kazanacağına işâret vardır. Yalan'ı taharri edene de aksi durum..."

7- İkinci hadiste şekke ve şüpheye düşülen şeyden kaçma emredilmekle sıdk'ta ulaşılacak kemale veya gerçek sıddîk olabilmede takip edilecek yola işaret edilmiş olmaktadır. Yani gerek söz ve gerekse davranıştan yasak mı değil mi, iyi mi-kötü mü, sünnet mi-bid'at mı karar veremeyip vicdanen kararsızlık ve tereddüt içerisinde kalındığı hallerde uygun ve selametli olanı, doğruya daha yakın olanı ondan kaçınmaktır, söz ise söylememek, fiil ise yapmamaktır. Mükellef, bir ucu dine temas eden meselelerde işini kesin bilgi ve yakîne bina etmelidir. Kalbin, bir işte şüpheye düşmemesi o işin sıdkına delil olmaktadır. *"Çünkü, diyor Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), kalb sıdk'tan mutmain olur, (sükûnete erer)."*

Hadiste geçen rîbe, nefsin huzursuzluğu ve ızdırabı yani kararsızlığıdır. Öyleyse bir işin, kalbi şekkte bırakacak mahiyette olması kalbte sıkıntıya sebep olur, işin sahih ve sâdık olması da kalbte itminan ve huzura sebep olur.

Bu hususun daha iyi anlaşılması için şunu da hatırlamamızda fayda var: Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* dinde nassla belirlenip tavsif edilmeyen meselelerin varlığına başka hadislerde dikkat çeker:

"Helal olan şeyler beyan edilmiştir, haram olan şeyler de beyan edilmiştir. Bu ikisi arasında durumu belli olmayan şeyler de vardır, insanların çoğu bunları bilemez. Kim şüpheli şeylerden kaçınırsa dinini ve ırzını (şerî ithamdan) temize çıkarmış olur. Şüpheli şeyleri işleyen haramı işlemiş olur, tıpkı koruluğun (yasak bölgenin) kenarında koyun otlatan çoban gibi; her an koyun buraya kayabilir. Bilesiniz, her melîkin bir koruluğu vardır, bilesiniz Allah'ın koruluğu da O'nun haram kıldıklarıdır.."

Şu halde hayatta her an, âyet ve hadislerde durumu belirtilmemiş yeni meselelerle karşılaşabileceğiz. Bu durumda şüphesiz en selametli yol, "bilen"e sormaktır. Ya bilen de yoksa, veya bilen'in kim olduğunu bilmiyorsak, veya şartlarımız bilene sorup netice alıncaya kadar yeterli fırsat tanımıyorsa vs... Hattâ bilen diye başvurduğumuz kimseden aldığımız cevap da bizi tatmin etmeyebilir.

İşte bütün bu durumlarda, bazı rivayetlerde beyan edilmiş olan bir prensiple daha da açıklanmış olan sadedinde olduğumuz hadis bize rehber olmalıdır. Sözünü ettiğimiz prensip, "günah"ı kalbin titremesi, istikrahı olarak tarif etmektedir: الإِثْمُ حَزَّازُ الْقُلُوبِ "Günah kalblerin titremesidir." Bir başka rivayet, böylesi şüpheli meselelerde fetvâ alırsa bile, yine vicdanın sesinin esas alınabileceğine parmak basar: اِسْتَفْتِ نَفْسَكَ وَإِنْ أَفْتَاكَ الْمُفْتُونَ "Fetvâ verenler sana fetvâ vermiş olsa bile, nefsine bir sor, fetvayı nefsinden al."

Münâvî: Bu nefsin, (nefs-i emmâre değil, Rabbinin emir ve yasaklarından razı olmuş) "nefs-i mutmainne" olduğunu, bu nefsin hak ile bâtılı, sıdkla kizbi tefrik edip ayıran bir nur olduğunu söyler. Resulullah bu tavsiyeyi Ashâb-ı Kiram'dan Vâbisa (radıyallâhu anh)'ya yapmıştır. O'nun bu evsafta bir şahsiyet olduğu belirtilir.

Münâvî der ki: "Nefsin, âkibeti iyi veya kötü olan şeyi hissedecek bir şuuru vardır." Yani bir bakıma, tamamen tefessüh etmedikçe, fıtratı tamamen bozulmadıkça, iyiyi ve kötüyü hissedip iyiye iyi, kötüye kötü diyebilecek bir cihazın her vicdanda bulunduğu kabul edilmektedir. Bu cihaz Vâbisa (radıyallâhu anh) gibi bazılarında hassastır, faaldir. Bazılarında ise sönmüştür, paslanmıştır, aktif değildir. Nefs-i emmârenin galebe çaldığı her şeyi egosentrik gözle değerlendiren insanların derûnlarından gelen sese nasıl güvenilebilir, bu ses hakiki fıtrî vicdandan mı yoksa nefisten mi geliyor nasıl ayırdedilebilir?

İşte bu sebeple şârihler umumiyetle bu hükmün Hz. Vâbısa ile alâ-

kalı olduğunu, genelleştirilemeyeceğini söylemişlerdir. Vâbısa'dan başkası için de olabilme ihtimali üzerinde duranlar: "Hadis, Allah'ın kalblerini yakin nuruyla parlattığı, bu sebeple başkasına, şer'î delile dayanmaksızın sırf sezgi (hads) veya meyil ile fetva verenler hakkındadır" demiştir. Aksi takdirde: "Şer'î delile dayanarak verilen fetvaya, gönlünden tasvib gelmese de uyması gerekir" derler.

Müftülerin fetvâsı karşısında ihtiyatlı olmayı gerektiren bir sebep, Hüccetü'l-İslam tarafından özetle şöyle açıklanmıştır: "Müçtehidler ve onların mukallidleri hükümlerini (nefsülemr'e göre değil) kendilerine zâhir olan delillere göre verirler. Bundan dolayı fetvadan sonra verâ sahiplerine, bir de: "Onlar sana fetva vermiş de olsa kalbine de danış" denir. Çünkü günahın kalbte hasıl ettiği titremeler vardır. Meselâ, (dâva sonunda haklı çıkıp, ihtilaflı) malı kabzeden kimse, içinde bir titreme duyuyorsa Allah'tan korkması gerekir. O malı, zâhiri delillerle kendisine hükmeden ulemânın fetvâsına dayanarak helal addetmemelidir. Çünkü onları fetvâyı öyle vermeye zorlayan bir kısım zaruri kayıtlar, tahminler vardır. Şüpheleri aşmak ve çekinmek dindarların hâli ve âhiret yolcularının adetidir."

"Size doğruluk yaraşır. Doğruluk insanı iyiliğe, o da cennete çeker, götürür. İnsan, kendini bir kere doğruluğa verip, o yola yöneldi mi, hep doğru söyler, doğruyu araştırır. Böylece o insan, Allah katında "Sıddîk" olarak yazılır.

Yalandan sakınınız. Yalan insanı fücura, bataklığa,o da cehenneme ulaştırır. Bir insan, kendini bir kere yalana kaptırdı mı, daima yalan söyler,neticede Allah katında yalancı olarak yazılır.."[23]

Doğruluk, peygamberler şiarı, yalan ise kâfir ve münafık sıfatı. Doğruluk, bugünü, yarını kucaklayan önemli bir esas; yalan, zamanın çehresine çalınmış siyah bir leke. Yalan ikliminden mes'ut yaşamış ve ebedî mutluluğa ermiş bir tek fert gösterilemez.. doğruluğun, ebedî saadet istikâmetinde uzayıp giden aydınlık yolunda ise, dünya ve ukbâ kaybına uğramış bir tek tâlihsize rastlanmaz.

Yalan, küfrün en önemli esası, nifakın en bâriz alameti, Allah'ın bildiğine muhalif iddiada bulunmanın adıdır. Bilhassa günümüzde yalan, bütünüyle ahlâkı tahrip etmiş, dünyayı yalancıların harası haline getirmiş öyle korkunç bir içtimâî hastalıktır ki, hayatın kapılarını ona açıp yurtta-yuvada, çarşıda-pazarda, parlamentoda-kışlada ona "serbest dola-

---

23 – Buhârî, Edeb, 69; Müslim, Birr, 105; Ebû Dâvud, Edeb, 80.

şım" hakkı tanıyan hiçbir millet iflâh olmamıştır ve olamaz da. Buna karşılık İslâmiyetin en ehemmiyetli esası, imanın en bâriz hassası, Muhammedî ahlâkın temel taşı, enbiyâ ve evliyânın en mümeyyiz vasfı, maddî ve manevî terakkinin biricik mihveri de doğruluktur.

Biri meleklerin, diğeri şeytanların; biri Hakk'ın mükerrem kullarının, diğeri habis ruhların, biri insanlığın iftihar tablosu O en müstesna varlığın -aleyhi ekmelü't-tehâyâ,- diğeri de deccalların sıfatıdır.

Metinde karşılıklı zikredilen kelimelerden (بِرّ) bütün hayırları ihtiva eden, bütün salihata açık olan öyle şümullü bir kelimedir ki, doğru düşünce, doğru söz, doğru niyet, doğru davranış ve doğru yaşayış gibi pek çok mevzuyu o başlık altında toplamak ve bütün hayırları ona irca etmek mümkündür. İkinci kelime olan (فُجُورْ) ise evvelki kelimenin aksine, bilumum şerleri ihtiva etmesi, bilumum sâlihata kapalı olması bakımından her türlü sapık düşünce, sapıkça söz ve sapıkça davranışlara ana başlık olabilecek mahiyette, âdetâ bir cehennem çekirdeği gibidir.

Hadis metninde, صِدِّيقْ ile كَذَّابْ arasında bir mukabele bahis mevzuudur. Bunlardan ilkini, doğruluk onda ikinci bir fıtrat haline gelmiş dosdoğru insan şeklinde tercüme edeceksek, ikincisine, tabiatı yalanla bütünleşmiş profesyonel yalancı demek uygun olur zannederim. Her iki kelimede de mübalağa sığası kullanılmış ki; o da, kendini doğruluğa adamış, doğru düşünen, doğru konuşan, doğru davranan ve doğru oturup-doğru kalkan birinin, bugün olmasa da yarın mutlaka, göklerde ve yerde doğruluk ve Hakk'a yakınlığın remzi; kendini yalana salmış, yalan düşünen, yalan konuşan, yalanla oturup, yalanla kalkan birinin de er-geç yalancılığın sembolü haline geleceğine işaret buyurulmuştur.

Bu alabildiğine uzun ve kısa, bir hayli aydınlık ve sisli, oldukça tehlikeli ve güvenli ayrı ayrı yolların son durakları da cennet ve cehennem. Bu yollardan birinde, her menzilde ayrı bir avans, ayrı bir teşvik primi, yol gidip cennetle noktalanıyor, yolcu da cennete ulaşıyor.. diğerinde ise, yol boyu onca dezavantaj, onca handikaptan sonra gidilip ebedî hüsrana kapaklanılıyor.

Bu hadisi, Efendimizin "sıdk"ını anlattığımız yerde de zikretmiştik. Ancak burada dikkatle üzerinde durmak istediğimiz husus, doğruluğun dünya ve ahirete ait neticelerini; yalanın hem ferdî hem de içtimâî hayata getirdiği zararları bu kadar kısa ve özlü cümlelerle ifade edebilmedeki Efendimiz'e ait muvaffakiyettir. Evet sadece şu hadisi inceleyen adam, katiyyen bilecek ve anlayacaktır ki, bu kadar uzun, tafsilatlı meseleleri,

bu kadar kısa ve can alıcı şekilde anlatma, ancak Allah Rasûlü'ne has bir mazhariyettir. Başkasının, bu mevzuları, bu şekilde ifade edebilmesi mümkün değildir."[24]

24– M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 1/225-226.

SADAKA VE NAFAKA BÖLÜMÜ

(Bu bölümde üç fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

SADAKA VE NAFAKANIN FAZİLETLERİ

İKİNCİ FASIL

SADAKA VE NAFAKAYA TEŞVİK

ÜÇÜNCÜ FASIL

SADAKANIN AHKÂMI

UMUMÎ AÇIKLAMA

Sadaka, İslam kitabında birçok ma'nâlarda kullanılan bir kelimedir. Lügat olarak sıdk (doğruluk)kökünden gelir, Allah'a karşı kulluğumuzda sıdk ve sadâkat ma'nâsı taşır. Sadaka vermek demek olan *"tasadduk"* da taharri-i sıdk ma'nâsını tazammun eder.

Sadaka, dinî bir tabir olarak birçok ma'nâda kullanılmıştır: Bir nevi vergi demek olan zekât, sadaka-ı fıtr, nafile olarak yapılan her çeşit maddî bağışlar...

Sadaka, dinî bir tabir olması sebebiyle bir hayır amelinin dinen sadaka sayılabilmesi için üç vasıf beraber olmalıdır.

★ Fakr: Yani muhtaç olana verilmelidir.

★ Allah için olmalıdır: "İnsaniyet, iyi vatandaşlık gibi duygularla yapılan bağışlar dinî sadaka olmaz.

★ Temlîk, verilen kimsenin mülkü kılmak demektir. Sadaka ya vacibtir, ya nâfile. Vacib kısmı zekat, öşür, sadaka-ı fıtr gibi çeşitlere ayrılır.

Kur'an-ı Kerim, farz ve nafile bütün çeşitlerine şâmil olarak, nerelere sadaka verileceğini belirtmiştir. Bunlar cem'an sekiz kısımdır:

اِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِى الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ وَابْنِ السَّبِيلِ **"Sadakalar ancak şunlar içindir: Fukara, mesâkin, onun üzerine me'mur olanlar, müellefetülkulûb, köleler hakkında, borçlular, Allah yolundakiler, yolda kalmışlar... Allah tarafından kat'î olarak böyle farz kılındı. Allah alîmdir, hakîmdir"** (Tevbe, 60).

Burada dikkatimizi çeken husus, öncelikle farz zekatın kastedildiği, bu âyette sayılan sekiz kısımdan zekat üzerine çalışanlarla müellefe-i

kulûb hariç hepsi muhtaç ve fakirleri teşkil etmektedir. Bazı âlimler, İslam devlet gelirlerinin öncelikle bu esasta harcanması gerektiğini söylemiştir. Zekatın fukara ile olan bu alâkasındandır ki, sadakanın sıhhatine fakire verme şartı istikrar etmiştir. Bir hadislerinde Efendimiz: "Ben sadakayı zenginlerinizden alıp fakirlerinize vermek için gönderildim" buyurur.

Allah için yapılan her bir hayırlı amel sadaka olunca, hadislerde farklı şekillerde bu kelimeye yer verildiği görülür. Ebû Zerr hazretleri sadaka yapmaya gücü yetmeyenler hakkında sorunca: "Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)*: *"Başkalarına fenalık yapmaktan korun, zira bu, kendi nefsine yaptığın bir sadakadır"* buyurur.

Yolculukta dört rekatlik namazın iki rekate indirilmesinden hayrete düşen *Hz. Ömer*'i ikna için Aleyhissalatu vesselâm: *"Bu Allah'ın yaptığı bir sadakadır. O'nun sadakasını kabul edin."*

Bir hadiste: *"Her ma'ruf (iyi kabul edilen) sadakadır* (كُلُّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ) denmiştir.

Şu halde: Pek değişik hayırlar "sadaka" olarak tanıtılmıştır.

تَعْدِلُ بَيْنَ اثْنَيْنِ صَدَقَةٌ وَتُعِينُ الرَّجُلَ فِى دَابَّتِهِ فَتَحْمِلُهُ عَلَيْهَا اَوْ تَرْفَعُ لَهُ عَلَيْهَا مَتَاعَهُ صَدَقَةٌ وَالْكَلِمَةُ الطَّيِّبَةُ صَدَقَةٌ وَكُلُّ خَطْوَةٍ تَمْشِيهَا صَدَقَةٌ وَتُمِيطُ الْاَذَى عَنِ الطَّرِيقِ صَدَقَةٌ *"İki kişi arasında adalet yapman sadakadır. Bir kimseye hayvanına binmede veya yükünü üzerine koymada yardım etmen sadakadır. Güzel bir söz sadakadır. Namaza giderken attığın her adım sadakadır. Yoldan eza veren şeyi kaldırman sadakadır."*

اِنَّ بِكُلِّ تَسْبِيحَةٍ صَدَقَةً وَكُلِّ تَكْبِيرَةٍ صَدَقَةً وَكُلِّ تَحْمِيدَةٍ صَدَقَةً وَكُلِّ تَهْلِيلَةٍ صَدَقَةً وَاَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ صَدَقَةٌ وَنَهْىٌ عَنْ مُنْكَرٍ صَدَقَةٌ *"...Her bir tesbih sa-dakadır, her bir tekbir sadakadır, her bir tahmid sadakadır, her bir tehlil sadakadır. Emr-i bi'l-ma'ruf sadakadır, nehy-i ani'l-münker sadakadır."*

مَامِنِ امْرِءٍ تَكُونُ لَهُ صَلاَةٌ بِلَيْلٍ فَغَلَبَهُ عَلَيْهَا نَوْمٌ اِلاَّ كَتَبَ اللّٰهُ لَهُ اَجْرَ صَلاَتِهِ وَكَانَ نَوْمُهُ صَدَقَةً عَلَيْهِ
"Gece namazı kılan bir kimseye (bir gün) uykusu galib gelir namaza kalkamazsa, Allah namaz sevabını yine de yazar, uykusu da sadaka yerine geçer."

EN HAYIRLI SADAKA

اَفْضَلُ الصَّدَقَةِ اَنْ يَتَعَلَّمَ الْمَرْءُ الْمُسْلِمُ عِلْمًا ثُمَّ يُعَلِّمَهُ اَخَاهُ الْمُسْلِمَ "En faziletli en üstün sadaka, müslüman kişinin ilim öğrenmesi, sonra da müslüman kardeşine öğretmesidir."

BİRİNCİ FASIL

SADAKA VE NAFAKANIN FAZİLETİ

3249 ١– عن أبي هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَـال: [قَـالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَا تَصَدَّقَ أحَدٌ بِصَدَقَةٍ مِنْ طَيِّبٍ، وَلاَ يَقْبَلُ اللّهُ إلاَّ الطَّيِّبَ، إلاَّ أخَذَهَا الـرَّحْمٰـنُ بِيَمِينِهِ وَكِلْتَا يَدَيْهِ يَمِينٌ، وَإنْ كَانَتْ تَمْرَةً. فَتَرْبُو فِي كَفِّ الـرَّحْمٰـنِ حَتَّى تَكُونَ أعْظَمَ مِنَ الْجَبَلِ كَمَا يُرَبِّى أحَدُكُمْ فَلُوَّهُ أوْ فَصِيلَهُ]. أخرجه الستة إلا أبا داود.

قوله « فَتَرْبُو » أى تكثر وتزيد.

« وَكَفُّ الرَّحْمٰـنِ » هنا كناية عن محل قبول الصدقة التي توضع فيه، وإلا فلا كف لله ولا جارحة؛ تعالى الله عما يقول الظالمون والمجسمون علواً كبيراً.

« وَالْفَلُوُّ » المُهر أو ما يولد. « والْفَصِيلُ المُهْر أول ما يولد.

« وَالْفَصِيلُ » ولد الناقة إلى أن يفصل عن أمه.

1. (3249)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Temiz şeylerinden kim ne tasadduk ederse -ki Allah sadece temizi kabul eder- Rahmân onu sağ eliyle alır -ki O'nun her iki eli de sağdır- bu sadaka bir tek hurma bile olsa, O, Rahmân'ın avucunda dağdan daha iri oluncaya kadar büyür, tıpkı sizin bir tayı veya bir boduğu büyütmeniz gibi (O da sadakanızı büyütür)."* [Buhârî, Zekât 8; Müslim, Zekât 63, (1014); Muvatta, Sadakât 1, (2, 995); Tirmizî, Zekât 28, (661); Nesâî, Zekât 48, (5, 57); İbnu Mâce, 28, (1842).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, Allah Teâlâ hazretlerinin temiz ve helal kazançtan yapılan

hayırları kabul edeceğini belirtmektedir. *Kurtubî,* Allah'ın haram kazançtan yapılan sadakaları kabul etmeyişini, "Çünkü o mal, tasadduk edene ait değildir. Kendine ait olmayan malda tasarruftan kişi yasaklanmıştır. Halbuki, burada tasadduk eden kimse, yasağa rağmen hareket etmiş olmaktadır. Allah bunu ondan kabul edecek olsa muhal bir durum ortaya çıkar. Bu iş aynı anda hem yasaklanmış hem emredilmiş olur."

2- *"Sağ elle alması"* meselesine gelince: Önce şunu belirtelim, Allah'a el nisbet edilmesi bir teşbihten ibarettir. Allah hiçbirşeye benzemez. O'nun bizim gibi eli, ayağı olması mevzubahis olamaz. Ancak ilâhî ve Rabbânî hakikatleri insanların anlayabilmeleri için, insanların me'lufu oldukları tabirlerle ifade etmek vazgeçilmesi imkansız bir zarurettir. Âyet ve hadislerde buna sıkça rastlanır. Kelimlerin âlem-i şehadetle ilgili zâhiri ma'nâlarında takılıp kalarak Allah'ı insana benzetmek, kelamın maksudu olan ma'nâyı aramamak büyük hata olur. Geçmişte bir kısım insanlar bu hataya düşerek hem gereksiz münakaşalara ve hem de itikadi bozukluk ve sapmalara sebep olmuşlardır.

Tirmizî, Ehl-i Sünnet âlimlerinin: "Bu çeşit hadislere inanırız ancak teşbih tevehhüm etmeyiz, keyfiyeti hakkında da bir şey söylemeyiz" dediklerini kaydeder.

Mâzirî bu sözdeki hakiki maksadı şöyle açıklar: "Bu ve benzeri hadislerde, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* Arapların kitapta alıştıkları üsluba uygun olarak ifade-i meramda bulunmaktadır, maksadı, anlamalarını sağlamaktır. Sağ el tabiriyle sadakanın makbuliyetini kinaye etmiştir, terbiye (büyütme) tabiriyle de sevabın artırılmasını kinaye etmiştir."

Kadı İyâz da şunu söyler: "Razı olunan şey sağ elle karşılanıp onunla alınması sebebiyle, benzer durumlarda hep aynı ifadeye yer verilir ve makbuliyet, sağ el ile istiare edilir."

Bazıları: *"Sağ el ile kabul ciheti ifade edilir, çünkü sol el bunun zıddıdır."*

Bazıları: "Murad, kendisine sadaka verilen sağ eldir. Bunu mülk ve tahsis izafetiyle Allah'a izafe etmiştir, çünkü bu sadakayı alan kimsenin sağ eline Allah rızası için koymuştur."

Bazıları: "Bundan maksad süratle kabul edildiğini ifade etmektir" demiştir.

Zeyn İbnu'l-Münir'in yorumu da şöyle: "Rıza ve kabul'ün "sağ elle almak"la kinaye edilmesi, ma'kul ma'nâların zihinde tesbitini yapmak, ruhlarda, maddî şeylerin anlaşılması seviyesinde anlaşılmasını sağla-

maktır. Bir başka ifadeyle, böylece kişi, sadakasının kabul edileceği hususunda şekke düşmez, nasıl ki, bir şeyin sağ elle alındığını gözleriyle gören kimsenin bundan şekke düşmediği gibi. Ancak buradaki alma, alışageldiğimiz alma, onu alan da insanî bir uzuv değildir."

3- Sadakanın artmasını ifade eden tabirler muhtelif rivayetlerde farklı kelimelerle ifade edilmiştir: "(Tek hurma tanesi) dağdan daha büyük olur"; *"Kıyamet günü... Uhud dağından daha büyük..."* "Tek lokma Uhud dağı kadar olur." Bazı rivayetlerde, Resulullah'ın sözünü te'yiden Kur'an'dan şu âyet-i kerîme ilave edilmiştir: يَمْحَقُ اللّٰهُ الرِّبٰوا وَيُرْبِى الصَّدَقَاتِ **"Allah ribayı eksiltir, sadakaları artırır"** (Bakara 276).

4- Sadakanın artmasını ifade ederken deve ve at yavrularının (boduk ve tay) zikrinde de âlimler incelik görürler: Bunlar en büyük hayvanlardır, artmanın ziyade olacağına işaret vardır. Ayrıca, sadaka amelin ürünüdür, ürün (yavru) ise en ziyade terbiyeye, itinaya muhtaçtır. İtina ve alâka güzel olursa en mükemmel şekilde büyür. Öyleyse, insanoğlunun ameli de böyledir. Hususen sadakayı kişi helal kazancından, kazancının iyisinden Allah yolunda tasadduk ederse, onun terbiyesi (yani büyütülüp artırılması) ile bizzat Allah ilgilenecek, bir hurma danesini dağ kadar büyütecek demektir.

3250 ٢ – وعنه رَضِى اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: بَيْنَا رَجُلٌ في فَلاةٍ من الأرْضِ إذْ سَمِعَ صَوْتاً في سَحَابَةٍ اسْقِ حَدِيقَةَ فُلانٍ. فتَنَحَّى ذلكَ السَّحَابُ فأفْرَغَ مَاءَهُ في حَرَّةٍ فإذَا شَرْجَةٌ مِنْ تِلْكَ الشِّرَاجِ قَدِ اسْتَوْعَبَتْ ذلكَ المَاءَ. فتَتَبَّعَ المَاءَ فإذَا رَجُلٌ قَائِمٌ في حَدِيقَةٍ يُحَوِّلُ المَاءَ بِمِسْحَاتِهِ. فقَالَ لَهُ: يَا عَبْدَاللهِ، مَا اسْمُكَ؟ قَالَ فُلانٌ، الاسْمُ الَّذِي سَمِعَ في السَّحَابَةِ. فقَالَ لَهُ: يَا عَبْدَاللهِ، لِمَ سَألْتَنِي عَنْ اسْمِي؟ قَالَ: سَمِعْتُ صَوْتاً في السَّحَابِ الَّذِي هذَا مَاؤُهُ يَقُولُ: اسْقِ حَدِيقَةَ فُلانٍ، لاِسْمِكَ. فَمَا تَصْنَعُ فِيهَا؟ قَالَ: أمَّا إذْ قُلْتَ هذَا فإنِّي أنْظُرُ إلى مَا يَخْرُجُ مِنْهَا فأتَصَدَّقُ بِثُلُثِهِ. وآكُلُ أنَا وَعِيَالِي ثُلُثَهُ، وأرُدُّ فِيهَا ثُلُثَهُ]. أخرجه مسلم.

« الحَرَّةُ » بفتح الحاء: الأرض ذات الحجارة السوداء.

« والشَّرْجَةُ » واحدة الشِّراج وهي مسايل الماء إلى السهل من الأرض.

« والمِسحاةُ » المِجْرَفة من الحديد.

2. (3250)- Yine *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir adam boş bir arazide giderken bulut içinden gelen bir ses işitti: "Falancanın bahçesini sula!" diyordu. O bulut uzaklaşarak suyunu bir ketire (kayalığa) boşalttı. Derken oradaki sel yollarından biri bu suların tamamını akıtmaya başladı. Adamda suyun istikametini takiben yürüdü. Bir müddet sonra, suyu bahçesine çevirmek üzere elinde bir kürek, çalışan bir adam gördü. Ona:*

"Ey Allah'ın kulu ismin ne?"diye sordu.

"Falan!"dedi. Bu isim, adamın buluttan işittiği isimdi. Bu sefer o sordu:

"Ben sana şu suyu getiren buluttan bir ses işitmiştim, senin ismini söyleyerek "Falanın bahçesini sula!" diyordu. Sen bahçede ne yapıyorsun?"

"Madem ki sordun söyleyeyim. Ben bu bahçeden çıkan mahsule nezaret ederim. Ondan çıkan mahsülün, üçte birini tasadduk ederim. Üçte birini ben ve ailem yeriz, üçte birini de bahçeye iâde ederim" dedi." [Müslim, Zühd 45, (2984).]

3251 ٣- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: سَبَقَ دِرْهَمٌ مائَةَ ألْفِ دِرْهَمٍ. قيلَ: وَكَيْفَ ذلِكَ يَا رَسولَ اللهِ؟ قَالَ: كَانَ لِرَجُلٍ دِرْهَمَانِ فَتَصَدَّقَ بِأجْودِهِمَا وَانْطَلَقَ آخَرُ إلى عُرْضِ مَالِهِ فَأخْرَجَ مِنْهُ مائَةَ ألْفِ دِرْهَمٍ فَتَصَدَّقَ بِهَا]. أخرجه النسائي.

« عُرْضُ الشَّيْءِ » جانبه وناحيته.

3. (3251)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir dirhem, yüzbin dirhemi geçmiştir."

"Bu nasıl olur, ey Allah'ın Resulü?" diye sordular. Şu cevabı verdi.

"Bir adamın iki dirhemi vardı. Bunlardan daha iyisini tasadduk etti. Diğeri ise, malının yanına varıp, malından yüzbin dirhem çıkardı ve onu tasadduk etti." [Nesâî, Zekât 49, (5, 59).]

AÇIKLAMA:

Hadis, bağışlanan malın Allah yanındaki kıymeti, onun azlığına çokluğuna bakmadığını, bağışlayanın haline ve niyyetine baktığını göstermektedir. Hadiste bir dirhem veren, malının yarısını vermiş olmaktadır. Ayrıca o, ancak kavîlerin bağışta bulunabileceği bir halde vermiş olmaktadır. Böylece bunun ücreti, himmeti nisbetinde olacaktır. Halbuki

zengin olan kişi, malının yarısını vermiş değildir. Ayrıca hiç kimsenin bağışta bulunamayacağı bir halde de değildir. Yani normal olarak herkesin bağış yapacağı bir haldedir. Ve yine muhtemeldir ki, bu fakirin bağışı, zenginin bu çok parayı bağışlamasına da sebep olmuştur. Bu durumda, fakirin ücreti, zengininkini geçer. Çünkü sebep olması bakımından zenginin ücretini aynen bir misliyle almıştır. Buna kendi koyduğu tek dirhem dahil olunca zengini geçmiş olmaktadır. Gerçi hadiste bu tevili destekleyen bir karîne mevcut değildir. Çünkü tek dirhemi veren fakirin önce davrandığı, zenginin buna bakarak hamiyete geldiği ve fedakârlıkta bulunduğunu söylememize imkan verecek bir ifade yoktur. Ancak, fakirin koyduğu tek dirhemin sevabını bu derece artıran husus, niyetindeki hulûsiyetten gelebilir. "Yarabbi, imkanım olsaydı senin yolunda daha ziyade tasaddukta bulunurdum. Sen, uğrunda bütün malların, canların feda edileceği yegane Rabbimizsin. Senin yolunda harcananın boşa olmadığına, onu binlerle yüzbinlerle katlayarak mükâfaatlandıracağına inanıyorum, ben kulundan bunu kabul buyur ey Rabbim!" diyerek yapılan az bağışın, "Kimsenin yapamadığı kadar bağış yapmaktayım" havası içinde çok bağış yapandan, Allah indinde daha makbul olacağını kavramak zor olmaz. Esasen hadiste de, نِيَّةُ الْمُؤْمِنِ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِه *"Mü'minin niyyeti amelinden daha hayırlıdır"* buyurulmuştur.

3252 ٤ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهما: [أنَّهُ جَاءَهُ سَائِلٌ: فَقَالَ لَهُ ابنُ عَبَّاسٍ: أتَشْهَدُ أنْ لاَ إلهَ إلاَّ اللّهُ وَأنَّ مُحَمَّداً رسولُ اللّهِ؟ قال: نعم. قال: فَتَصُومُ وَتُصَلِّي؟ قال: نَعَمْ. قال: سَألْتَ وَللسَّائِلِ حَقٌّ، إنَّهُ يَحِقُّ عَلَيْنَا أنْ نَصِلَكَ. فأعْطَاهُ ثَوْباً وقال: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ: مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَكْسُو مُسْلِماً ثَوْباً إلاَّ كَانَ في حِفْظِ اللّهِ تَعَالى مَا دَامَ عَلَيْهِ مِنْهُ خِرْقَةٌ]. أخرجه الترمذي.

4. (3252)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ)'ın anlattığına göre, kendisine bir dilenci gelmiş o da dilenciye sormuştur:

"Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın O'nun elçisi olduğuna şehadet ediyor musun?" Adam, "Evet!" deyince tekrar sormuştur. "Oruç tutuyor musun?" Adam tekrar "Evet!" demiştir. Bunun üzerine İbnu Abbâs:

"Sen istedin. İsteyenin bir hakkı vardır. Bizim de isteyene vermek, üzerimize vazifedir" der ve ona bir elbise verir. Sonra ilaveten der ki:

"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı işittim şöyle demişti: *"Bir müslümana elbise giydiren her müslüman mutlaka Allah'ın hıfzı altındadır, tâ o giydirdiğinden bir parça onun üzerinde bulundukça."* [Tirmizî, Kıyâmet 42, (2485).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, müslümanları giydirmeye teşvik etmektedir.Hatta hadiste gelen "müslüman" kaydı ve buna ilaveten Hz. İbnu Abbâs'ın dilenciyi imanı açısından imtihan etmiş olması, gayr-ı müslimin giydirilmesinde burada vaadedilen sevabın olmayacağı hükmünün çıkarılmasına yol açmıştır.

2- Hadis ayrıca, yeni ve sağlam giyecek vermeye de teşvik etmiş olmaktadır. Zira elbise ne kadar dayanırsa fakirin üzerinde o kadar uzun müddet kalır. Hadis ise, elbise eskiyinceye kadar yani kullanıldığı müddetçe, bağışı yapana dünyevî ve uhrevî himaye-i İlâhî vaadetmektedir.

3- Bu hadis, fakirlik mi üstün, zenginlik mi? İhtilafında *"zenginlik"* diyenlere delil sunmaktadır. Çünkü, fayda ve ihsan Allah'ın sıfatlarındandır. Allah Teâlâ Hazretleri kendi sıfatlarından biriyle muttasıf olanları sever. Zenginlik ve cömertlik sıfatı da, Zât-ı akdeslerinin sıfatı olduğuna göre, zenginlik ve cûd'u sevecektir.

4- *İbnu Abbâs*'ı وَلِلسَّائِلِ حَقٌّ "İsteyenin bir hakkı vardır" demeye sevkeden husus şu âyet-i kerime olabilir: وَفِى اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ **"Onların mallarında muhtaç ve yoksullar için bir hak vardır"** (Zâriyât 19). Mamafih bu husus bazı hadislerde de ele alınmıştır. Ahmed İbnu Hanbel ve Ebû Dâvud'da rivayet edilen bir hadiste, لِلسَّائِلِ حَقٌّ وَإِنْ جَاءَ عَلَى فَرَسٍ "İsteyen, at üzerinde gelse bile ona bir hak vardır."

Sâil'i, İbnu'l-Esîr, "Dilenen, isteyen" diye tarif eder. Mahrum'u İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) ve Mücâhid: "Beytü'l-maldan (şu veya bu şekilde) herhangi bir pay almayan, geçimini sağladığı bir geliri veya mesleği olmayan fakir kimse" olarak tavsif eder. *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ): "Kazancı ihtiyacını karşılayamayan fakir" diye tarif etmiştir. Dahhâk: "Malını (sel, yangın, âfet gibi bir sebeple) kaybeden kimse" diye tarif ederken, Zührî de: "İnsanlara ihtiyacını açmayan, onlardan hiçbir şey istemeyen kimsedir" demiştir.

İslam âlimleri, dilencilik yaparak nefsini alçaltan kimseyi sû-i zanla karşılamamak, güler yüz, tatlı söz ve ikramla karşılamak gerektiğine hükmetmişlerdir. *Hattâbî, "Dilenen, at üzerinde bile gelse ona bir hak vardır"*

hadisinde dilenciler hakkında hüsn-ü zan edilmesinin "emredildiğini" belirtir; "onları tasdik imkanı varken tekzible karşılamamak icab ettiğine" dikkat çeker. Hadisin: "Dilencinin görünüşü seni şüpheye atsa bile, ata binerek gelmiş olsa bile onu mahrum bırakma" diye emrettiğini söyler ve ilave eder: "Zira, bazan kişinin atı olur ama, geride bıraktığı ailesi ve borcu da olur ve içinde bulunduğu bu şartlar sadaka almasını caiz kılar. Bazan da adam yolcudur, memleketinde zengin olsa bile sadaka alması caizdir." İbnu'l-Esîr gâzi ve borçluların da sadaka almalarının câiz olduğunu belirtir.

Hülasa âlimler, çeşitli meşru sebepler göstererek, kapıya gelenlerin boş çevrilmemesi gerektiği sonucuna varırlar. Ancak, fakir diye sadakadan verilen kimsenin fakir olmadığının ortaya çıkması halinde alınacak tavır hususunda ihtilaf edilmiştir. *Ebû Hanîfe* ve *İmam Muhammed, Hasan Basrî,* verenden sadaka borcu düşer demişlerdir. Sevrî ve iki görüşünden birisinde *Şâfiî* ve *Ebû Yusuf* sadaka borcunun düşmeyeceğini söylemişlerdir.

3253 ٥- وعن أبي سعيد رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ: [أنَّ أعْرَابيّاً قَـالَ يَا رَسُولَ اللّهِ: أخْبِرْنِي عَنِ الهِجْرَةِ. فقَالَ: وَيْحَكَ إنَّ شَأْنَهَا شَدِيدٌ، فَهَلْ لَكَ مِنْ إبلٍ؟ قالَ: نَعَمْ. قالَ: فَتُعْطِي صَدَقَتَهَا؟ قَـالَ: نَعَمْ. قالَ: فَهَلْ تَمْنَحُ مِنْهَا؟ قَالَ: نَعَمْ. قَـالَ: فَتَحْلُبُهَا يوْمَ وِرْدِهَا؟ قَالَ: نَعَمْ. قـالَ: فَاعْمَلْ مِنْ وَرَاءِ الْبِحَارِ فإنَّ اللّهَ لَنْ يَتِرَكَ مِنْ عَمَلِكَ شَيْئـاً]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

5. (3253)- *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir bedevî gelerek: "Ey Allah'ın Resulü! Bana hicretten haber ver!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Vah sana! O ağır bir iştir. Senin develerin var mı?" dedi. Adam, "Evet!" deyince:

"Zekatlarını veriyor musun?" diye sordu. Adam yine "Evet!" deyince:

"Öyleyse sen o uzaklarda kal ve çalış, zira Allah senin amelinden hiçbir şeyi eksiltmeyecektir" buyurdu." [Buhârî, Zekât 36, Edeb 95; Müslim, İmâret 87, (1865); Ebû Dâvud, Cihâd 1, (2477); Nesâî, Bey'a 11, (7, 144).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah*'a yapılan bu müracaat Mekke Fethi'nden sonra olmalıdır. Çünkü ondan önce hicret, her mü'mine farz-ı ayn mesabesinde idi. Hicretle ilgili bölümde genişçe tahlil edeceğimiz üzere (5779. hadisten sonraki tahlil) hem müslümanların azınlık kalarak azılı düşmanlar

içerisinde eriyip gitmemeleri, hem de Medine'de zayıf durumda olan İslam Devletinin güçlenmesi için, her yeni müslüman, her ne zorluk olursa olsun, Medine'ye hicret etmek zorunda idi. Buradaki hadis, bedevînin işinin başında kalmasını, bu takdirde amelinden hiçbir şey eksiltilmeyeceğini tavsiye etmektedir. Bu tavsiye, şartların değiştiğini, herkesin dilediği yerde İslam'ı yaşayabilecek hale geldiğini ifade eder.

2- Hadiste develerin zekatı meselesi de geçmektedir. Ancak bu husus zekâtla ilgili bölümde tahlil edildiği için burada meseleye girmeyeceğiz.

3254 ٦- وعن أبي هريرة رَضِي الله عَنْهُ قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الـصَّدَقَةُ تُطْفِئُ غَضَبَ الرَّبِّ وَتَدْفَعُ مِيتَةَ السُّوءِ]. أخرجه الترمذي.

6. (3254)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sadaka Rabbin öfkesini söndürür ve kötü ölümü bertaraf eder."*[Tirmizî, Zekât 28, (664).]

AÇIKLAMA:

Hadiste, kulların isyanları karşısında gadaba gelen Cenâb-ı Hakk'ın öfke ve gadabını, sadakanın gidereceği ifade edilmektedir. Kötü ölümden murad, Resulullah'ın istiâzede bulunduğu ölüm tarzlarıdır: *Göçük altında kalmak, kayalıktan düşmek, boğulmak, yanmak, ölüm anında şeytanın çarpması, savaştan kaçarken öldürülmek gibi...* Bazı âlimler de bundan muradın "âni gelen ölüm" olduğunu, "asılmak gibi herkese teşhir edilen ölüm" olduğunu söylemiştir.

NAFAKA

3255 ١- عن أبي هريرة رَضِي الله عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مَا مِنْ يَوْمٍ يُصْبِحُ فِيهِ الْعِبَادُ إلاَّ وَمَلَكَانِ يَنْزِلاَنِ مِنَ السَّمَاءِ يَقُولُ أحَدُهُمَا: اللَّهُمَّ أعْطِ مُنْفِقـاً خَلَفـاً؛ وَيَقُولُ الآخَرُ: اللَّهُمَّ اعْطِ مُمْسِكاً تَلَفاً]. أخرجه الشيخان.

وفي أخرى: [يَقُولُ اللهُ تَعَالى: يَا ابْنَ آدَمَ أنْفِقْ أُنْفِقْ عَلَيْكَ].

1. (3255)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kulların sabaha erdiği her günde iki melek semadan iner ve bunlardan biri şöyle dua eder: "Ey İlahımız! İnfak edene halef (devam) ver." Diğeri de şöyle dua eder:*

"Ey İlahımız! Cimriye de telef ver." [Buhârî, Zekât 28; Müslim, Zekât 57, (1010).]

Bir başka rivayette: *"Allah Teâlâ Hazretleri şöyle der: "Ey Âdemoğlu! Sen infak et, ben de sana infak edeyim!"* şeklinde gelmiştir.

AÇIKLAMA:

1- Hadisin bir başka vechinde Resulullah şöyle buyurmuşlardır: *"Güneşin doğduğu her günde, güneşin iki tarafında iki melek, cin ve ins hariç Allah'ın bütün mahlukâtının işiteceği bir şekilde şöyle bağırırlar: "Ey insanlar! Rabbinize gelin.Bilin ki az ve yeterli olanı, çok ve oyalayıcı olandan daha hayırlıdır!" Güneş batarken de iki tarafındaki iki melekten biri: "İnfak edene halef (devam, karşılık) ver"; diğeri de: "Ey İlahımız cimriye de telef ver"; diye dua eder."*

2- *Nevevî*, burada teşvik edilen infakın tâat yolunda, aileye, müsafire harcananlarla, Allah rızası için yapılan tetavvuât nev'inden yapılan harcamalar olduğunu belirtir. *Kurtubî* ise: "Buraya her çeşit vacib ve mendub harcamalar girer, mendub harcamalardan kaçınan bu duaya mazhar olamaz. Ancak kime mezmum olan cimrilik galebe eder de, üzerindeki hakkın edasından kaçınırsa veya eda etse bile bunu gönül hoşluğu ile yapmazsa bedduaya mazhar olur" der.

3256 ٢– وعن أبي ذَرّ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قالَ رَسولُ اللهِ ﷺ : مَا منْ عبْدٍ مُسلمٍ يُنفقُ مِنْ كُلِّ مَالٍ لَهُ زوجَيْنِ في سَبيـلِ اللهِ تعـالى إلاَّ استَقبلَتْهُ حجبةُ الجَنَّةِ كُلُّهم يدعوه إلى مَا عِنْدَهُ. قِيلَ: وكَيْفَ ذلِك قـالَ: إنْ كَانَ إِبِلاً فَبَعِيرَيْنِ وإنْ كَانَ بقراً فبقرتَيْنِ].

أخرجه النسائي.

2. (3256)- *Ebû Zerr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Müslüman olan bir kul, sahib olduğu her bir maldan Allah yolunda bir çiftini infak ederse, cennetin kapıcıları onu mutlaka karşılar ve her biri kendi beklediği kapıdan girmesi için dâvet eder."

"Bu nasıl olur?" diye sorulmuştu, şöyle cevap verdi;

"Diyelim ki malı deve cinsindendir, iki deve; sığır cinsindendir, iki sığır (infak eder)." [Nesâî, Cihâd 45, (6, 48-49).]

AÇIKLAMA:

Önceki rivayette Allah rızası için harcanan az da olsa, ehemmiyet ve değerinin fazla olduğunu ifade ediyordu. Bu hadis, Allah rızası için yapıla-

cak büyük harcamaların ne kadar değerli bir amel olduğunu ifade etmektedir. Sadedinde olduğumuz hadiste mâlik olunan malların her birinden birer çift bağışa teşvik edilmektedir. Az malı olanlar, yarısından ibâret olan bir dinarı veya bir keçiyi kolayca bağışlayabilir. Ama çok malı olanlar mallarının yüzde birini bile teşkil etmeyen bir çift sığır veya deveyi vermekte daha bir zorluğa düşer, karar veremez. Resulullah bu hadiste bu çeşit bağışlarla nefsin cimriliğinin kırılmasına teşvik buyurmaktadır.

3257 ٣– وعن أبي هريرة رَضِى اللهُ عَنْهُ قال: [قال رَسولُ اللهِ ﷺ : دينارٌ أنْفَقْتَهُ في سَبيلِ اللهِ، وَدِينَارٌ أنفقتَهُ فـي رقَبةٍ، ودينَارٌ تَصَدَّقْتَ به علـى مِسكينٍ، ودينـارٌ أنفقتهُ على أهْلِكَ! أعْظَمُهَا أجراً الّذي أنْفَقْتَهُ على أهْلِكَ]. أخرجه مسلم.

3. (3257)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir dinar var Allah yolunda harcadın, bir dinar var köle âzad etmede harcadın, bir dinar var fakirler için tasadduk ettin, yine bir dinar var onu da ailen için harcadın. İşte (hep hayırda harcanan) bu dinarların sana en çok sevap getirecek olanı ehlin için harcadığındır."* [Müslim, Zekât 39, (995).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, aile efradına harcamaya teşvikte bulunmaktadır.Esasen aile ihtiyaç içinde kıvranırken dışarıya harcamak caiz değildir. Aileye harcamak bir bakıma farzın ifasıdır, diğer harcamalar mendubtur. Elbette farz amelin sevabı ile nafile amelin sevabı bir değildir.Başkaları için harcamak, ihtiyaçtan artan üzerinden yapılmalıdır. Nitekim âyet-i kerime'de, ويسئلونك ماذا ينفقون قل العفو **"Sana ne infak edeceklerini sorarlar. De ki: "Artanı..."** (Bakara, 219) buyurulmaktadır. Burada "artan" ihtiyaç fazlasıdır. *"Aile için harcamak farz nev'indendir"* dedik, çünkü kişiye aile efradının nafakasını karşılaması onun üzerindeki mükellefiyetlerden biridir. Hanımı, çocukları, muhtaç iseler yaşlı anne babasının nafakaları buraya girer. Nafaka deyince giyecek, yiyecek, mesken gibi zaruri ihtiyaçları anlamamız gerekir. Aslında bunların da kesin bir sınırı yoktur. Dinimiz, mevki ve içtimâî muhite göre emsali esas alır. Örfün değerlerine yer verir. Şu halde israfa, lükse gitmemek, vasatı esas almak prensip kılınarak aileye harcayıp, başka hayırlara da para ayırmalıdır. Aksi takdirde, kendi seviyemizin şartlarını esas almadığımız imkânları iyi olanlara göre hayat standardı tutturmaya

çalıştığımız takdirde bu hadisten de aldığımız fetva ile, hayır hasenata ayıracak tek kuruşumuzun olmadığı zehâbına düşebiliriz, bu yanlış olur.

3258 ٤ – وعن أبي مسعود البدرى رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : إنَّ الْمُسْلِمَ إذَا أنْفَقَ عَلَى أَهْلِهِ نَفَقَةً وَهُوَ يَحْتَسِبُهَا كَانَتْ لَهُ صَدَقَةً]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

4. (3258)- *Ebû Mes'ud el-Bedrî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Müslüman kişi, ailesinin nafakası için harcar ve bundan sevap umarsa bu ona sadaka olur."* [Buhârî, Nafakât 1, İman 41; Müslim, Zekât 48, (1002); Nesâî, Zekât 60, (5, 69); Tirmizî, Birr 42, (1966).]

AÇIKLAMA:

1- Aile için harcamaların "sadaka" olacağı birçok rivayette gelmiştir. Bazı rivayetlerde "ihtisâb (sevap ummak)" kaydı yoktur. Ama bu kaydın olması maksada bir başka canlılık, aile için harcamaya bir başka şuur katıyor. Zira fıtrî ve tabiî olarak büyük çoğunluğuyla bütün insanlık, ailesi için harcar. İnanan kimsenin bunu bir ibadet şuuruyla yapması,bu harcamaya bir başka ehemmiyet ve hasbilik katacaktır. Mühelleb'in bir açıklaması burada kayda değer: *"Ailenin nafakası kişi üzerine vacibtir. Bu hususta ulemâ icma eder. Şâri bu farzı sadaka olarak tesmiye etmiştir. Tâ ki, farz vazifeyi yerine getirmenin sevabı olmadığı zannına düşülmesin. Zira herkes bilirki sadaka vermede sevap var. Şârî, aile için harcamanın da sadaka vermek gibi olduğunu haber vermektedir. Tâ ki sevab için ailelerini ihmal ederek başkalarına harcamasınlar. Bunda önce farz olan harcamaya teşvik var. Bu yapıldıktan sonra nafile olan harcama yapılır."*

2- Hadisdeki *"nafaka"* kelimesinin üzerinde de durmak gerekir. Nafaka zaruri ihtiyaçları ifade ettiğine göre, bu vasfı taşımayan lüks ve fuzuli harcamalar sadaka sayılmayabilecektir. İsraf imkânlarının çok arttığı ve insanların ideolojik, görünmez güçlerle şuurlu ve sistemli bir şekilde çeşitli vasıtalarla israfa itildikleri günümüz şartlarında müslümanların bu noktada şuurlu olması gerekir. Aksi takdirde, zaten çeşitli sinsî dalavereler ve tuzaklarla soyulan müslüman, eline geçen sınırlı imkânlarını *"ailemin ihtiyaçlarına harcıyorum"* diyerek zaruri nafakanın dışındaki lüks harcamalarda tüketir ve hayır yolunda harcamaya gelince, *"kazancım nafakama yetmiyor ki!.."* diyebilir. Bunu diyen büyük hasârete düşer. Halbuki zaruri nafaka üzerinde düşünecek olsa ister mesken ve tefrişi, ister elbise ve zinetler ve isterse yiyecek ve içeceklerde, tasarruf edecek lüzumsuz harcamalar bulunabilir.

3259 ٥ - وعن ابن مسعود رضى الله عنه قال: [قال رَسولُ الله ﷺ: مَنْ وَسَّعَ عَلى عيالِه يَوْمَ عَاشُوراءَ وَسَّعَ اللهُ عَلَيْهِ سَائِرَ سَنَتِه. قال سُفْيانُ: إنَّا قَدْ جَرَّبْنَاهُ فوَجَدْنَاهُ كَذلكَ].

أخرجه رزين.

5 (3259)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim ailesine Aşûra günü geniş (cömert) davranırsa Allah da ona senenin geri kalan günlerinde geniş davranır."* Süfyan Sevrî derki: "Biz bunu denedik ve öyle bulduk." [Rezîn tahric etmiştir. (Câmi'üs-Sağîr (Şerhi Feyzu'l-Kadîr)de mevcuttur) 6, (235).]

AÇIKLAMA:

1- Aşûra günü Muharrem'in onuncu günüdür. Bu gün hakkında geniş bilgi daha önce geçti (3149-3152).

2- *Münâvî*, geniş davranmayı "nafaka'da" diye kayıtlar ve böylece israf yapılmamasına dikkat çekmiş olur.

3- *Münâvî,* "O günde Hz. Nuh aleyhisselâm'ın ve yanındakilerin, Tûfan'dan kurtulmuş olarak ilk defa karaya indiklerini, selamet ve bereket içinde, ailelerinin geçimliklerini hazırlamakla emrolunduklarını, böylece bu günün geçim vazifelerinde bir genişlik ve bolluk günü olduğunu, bu bolluğa her sene katılmanın bir sünnet kılındığını" -eslâftan naklen- belirtir. O gündeki bolluk ve bereketin tecrübeyle sabit olduğunu birçokları söylemiştir. *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) bunlardan biridir. *İbnu Uyeyne:* "Biz bunu elli veya altmış yıl denedik" diyerek te'yid etmiştir.

İKİNCİ FASIL

TASADDUK VE İNFAKA TEŞVÎK

3260 ١ – عن حارثة بن وهب رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قالَ رَسولُ اللّٰه ﷺ: تَصَدَّقُوا: فَيُوشِكُ الـرَّجُلُ أنْ يَمْشِـى بِصَدَقَةٍ. فَيَقُولُ الَّذى يُعْطَاهَا: لَوْ جِئْتَنَا بِهَا بِالأَمْسِ قَبِلْتُهَا. فَأمَّا الآنَ فَلاَ حَاجَةَ لِى فيهَا! فَلاَ يَجِدُ مَنْ يَقْبَلُهَا مِنْهُ] أخرجه الشيخان والنسائي.

1. (3260)- *Hârise İbnu Vehb* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sadaka verin. Kişinin eline parayı alıp sadaka olarak vermek üzere çıktığı ve fakat kendisine bağışta bulunulan kimsenin "Bunu dün getirmiş olsaydın kabul ederdim, ama şu anda ona ihtiyacım yok" diye cevap vereceği ve böylece sadakasını kabul edecek bir kimseyi bulamadan sadakası elinde olduğu halde geri döneceği zaman yakındır."* [Buhârî, Fiten 24, Zekât 9; Müslim, Zekât 58, (1011); Nesâî, Zekât 64, (5, 77).]

3261 ٢ – وعن أبي موسىٰ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قالَ رَسولُ اللّٰه ﷺ: لَيَأْتِيَنَّ عَلى النَّاسِ زَمَانٌ يَطُوفُ الرَّجُلُ فِيـــهِ بِالـصَّدَقَةِ مِنَ الذَّهَبِ فَلاَ يَجِدُ أحَداً يَأخُذُهَا مِنْهُ، وَتَرى الـرَّجُلَ الْوَاحِدَ يَتبَعُهُ أرْبَعُونَ امْرَأةً يَلُذْنَ بِهِ مِنْ قِلَّةِ الرِّجَالِ وَكَثْرَةِ النِّسَاءِ]. أخرجه الشيخان.

2. (3261)- *Ebû Mûsa* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Muhakkak ki insanlar üzerine öyle bir zaman gelecek ki, o vakit kişi altından sadaka ile (çarşı pazar) dolaşır da bunu kendisinden sadaka olarak kabul edecek tek kişi bulamaz. O zaman, tek bir erkeğe kırk tane kadının tâbi olduğunu ve kadınların çokluğu ve erkeklerin azlığı sebebiyle ona sığındıklarını görürsün."* [Buhârî, Zekât 9; Müslim, Zekât 59, (1012).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisler, âhir zamanda bolluğun artacağını, öyle ki zekat kabul

edecek kimsenin kalmayacağını haber vermektedir. Hadiste zekat malı olarak altın kelimesinin zikri, ma'nâyı te'kid içindir. Çünkü insanlar arasında tedavül eden kıymetli eşyaların en değerlisi, taşıma ve saklanması en kolay olanı altındır. İnsanlar sunulan altına bile istiğna gösterirlerse, gözleri, gönülleri son derece doymuş demektir. Bu da o devirde bolluğun fevkalâde artacağını ifade eder. Bu ma'nâ birçok hadislerde ifade edilmiştir. Aynî'ye göre, bu hal fitnelerin artması ve insanlar arasında öldürme hadiselerinin çoğalmasıyla hâsıl olur. Elli kadının bir erkeğe sığınmaya çalış-maları da aynı devrenin vasıfları olarak zikredilmiş olması da bu ma'nâyı te'yid eder. Zira fitnelerde daha ziyade erkekler hayatını kaybeder. Geriye kalan zevceler, yakınlarının himâyeye muhtaç kadın ve kızları epeyce bir yekun tutar. Hadisler, bu hâlin Kıyâmete yakın vâki olacağını, bu esnâda bolluğun, sadaka kabul edecek kimse kalmayacak derecede artacağını belirtir. Bazı hadisler, bu bolluğun *Hz. İsa*'nın zuhur edip, Deccal'ı öldürme-sinden sonra vukûa geleceğine işaret eder.

Mezkur bolluğa temas eden hadislerden Müslim'de kaydedilen bir rivayet şöyle:

لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَكْثُرَ فِيكُمُ الْمَالُ فَيَفِيضَ حَتَّى يَهُمَّ رَبَّ الْمَالِ مَنْ يَقْبَلُ مِنْهُ صَدَقَةً وَيُدعى إلَيْهِ الرَّجُلُ فَيَقُولُ لاَ اَرَبَ لِي فِيهِ *"Aranızda mal çoğalmadıkça Kıyamet kopmaz. Mal o kadar artacak ki, mal sahibi aceb sadakamı kim alır? diye endişeyle fakir arayacak. Sadaka vermek üzere biri çağrılacak olsa, "ihtiyacım yok!"diye cevap verecek."*

Bir başka hadis, Arabistan çöllerinde nehirler akıp, çayırlıklar hâsıl olacağını haber verir.

Bütün bu hadisler, ilerleyen teknik vasıtalar sebebiyle mi, yoksa sağlanacak olan sulh-ü umumî sebebiyle mi, yoksa bazı şârihlerin söylediği üzere, Kıyâmetin yaklaştığını anlayan insanların mal hırsını bırakmaları sebebiyle mi, her ne ise Kıyâmete yakın, bolluk ve bereketin artacağını haber vermektedir. *İbnu't-Tîn* der ki: *"Bu hâl, Hz.İsa'nın inmesinden sonra, arz bereketini çıkardığı, bir narla bir âilenin doyduğu, yeryüzünde tek kâfirin kalmadığı zamanda husûle gelecektir."*

Sadedinde olduğumuz hadis, bu bolluğun, hiç beklenmedik bir tarzda sür'atle gelebileceğine dikkat çekerek, sadaka verme fırsatlarını değerlendirmeyi emretmektedir.

3262 ٣– وعن علي رضى الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ : بَادِرُوا بِالصَّدَقَةِ فإنَّ الْبَلاَءَ لاَ يَتَخَطَّاهَا]. أخرجه رزين.

3. (3262)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sadaka vermede acele edin. Çünkü belâ sadakanın önüne geçemez."* [Rezîn tahriç etmiştir. (Câmi'u's-Sağîr şerhi Feyzu'l-Kadîr'de mevcuttur) 3, (195).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste belâ ile sadaka, yarış yapan iki ata benzetilmiştir. İlâhî kanun, sadaka atını, belâ atının geçemiyeceği hükmüne bağlamıştır. Yani, kişi belâ henüz gelmemişken sadaka verebilirse, artık belâ gelmeyecek demektir.

3263 ٤ – وعن أنس رَضِى اللهُ عَنْه قَـال: [قَـال رسـولُ اللهِ ﷺ: لَمَّا خَلَقَ اللهُ الأَرْضَ جَعَلَتْ تَميـــــدُ وتَتَكفَّأُ فَأَرْسَاهَا بالْجبَال فاستَقَرَّتْ. فَتَعجَّبَ المَلائكَةُ مِنْ شدَّة الجِبَال. فــقَالَتْ: يا ربَّنا هلْ خَلَقْتَ خَلْقـــاً أشَدَّ مِنَ الجبَال؟ قَالَ: نَعَم، الحَديد. قَــالُوا: فَهَلْ خَلَقْتَ خَلْقــاً أشَدَّ مِنَ الحَديـد؟ قَالَ: نَعَم، النَّار. قَالُوا: فَهَلْ خَلَقْتَ خَلْقاً أشَدَّ مِنَ النَّارِ؟ قـالَ: نَعَم. المَاءَ. قالُوا: فَهَلْ خَلَقْتَ خَلْقاً أشَدَّ مِنَ المَاء؟ قَالَ: نَعَم، الرِّيحَ. قالُوا: فَهَلْ خَلَقْتَ خَلْقاً أشَدَّ مِنَ الرِّيحِ؟ قالَ: نَعَم، ابْنَ آدَمَ إذَا تَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ بيَمينه فَأَخْفَاهَا عَنْ شمَالِه]. أخرجه الترمذي.

« مَادَتِ الأَرْضُ » تميد: إذا تحركت واضطربت.

4. (3263)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah arzı yarattığı zaman, arz sallanmaya (tıpkı bir hurma ağacı gibi sağa sola) yalpalar yapmaya başladı, bunun üzerine dağlarla onu sâbitleştirdi ve böylece arz istikrarını buldu. Melekler dağların şiddetine hayrette kaldılar.*

"Ey Rabbimiz,dediler, dağlardan daha şiddetli bir mahluk yarattın mı?"

"Evet, buyurdu. Demiri yarattım."

"Demirden daha şiddetli bir şey yarattın mı?" dediler. Hak Teâlâ:

"Evet,dedi. Ateşi yarattım."

"Ateşten daha ağır bir şey yarattın mı?" diye yine sordular. Hak Teâlâ:

"Evet, dedi, suyu yarattım!"

*"Sudan daha şiddetli bir şey yarattın mı?"*dediler. Hak Teâla tekrar cevap verdi:

"Evet, rüzgârı yarattım."

"Rüzgârdan daha şiddetli birşey yarattın mı?" diye yine sordular. Hak Teâlâ:

"Evet insanoğlunu yarattım" dedi ve devam etti: *"Eğer o, sağ eliyle sadaka verir, sol eli görmeyecek kadar gizlerse (daha şiddetlidir)."* [Tirmizî, Tefsir, Muavvizateyn 2, (3366).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, insanın, sayılanların hepsinden daha güçlü olduğu neticesi çıkmaktadır. Bu gücün sadakayı gizli verme şartına bağlanması, sadakada gizliliğin ehemmiyetini belirtir.

Bazı şârihler hadisle ilgili olarak şu açıklamayı sunar: "İnsanoğlunun sadaka vermesi, rüzgar ve diğer zikredilenlerin hepsinden daha şiddetlidir. Çünkü burada nefse muhalefet, tabiat ve şeytanı kahretme var. Yukarıda zikri geçenlerden hiçbirinden bu hal husûle gelmez." Veya şu da söylenebilir: *"Madem ki insanın sadakası Allah'ın gazabını söndürmektedir ve Allah'ın gazabına şiddet ve zorlukta hiçbir şey mukabil olamaz, eğer bir kimseye Allah'ın azabının rüzgârla inmesi taraf-ı İlâhiden kararlaştırılsa, o da bu sırada bir fakire gizlice sadaka verecek olsa, mezkur azabı bu sadaka giderir, böylece rüzgardan daha şiddetli olmuş olur."*

Tîbî de şöyle demiştir: "İnsanoğlunun cibilliyetinde arzın tabiatından olan tutmak (kabz) ve cimrilik vardır. Keza istilâ ve şöhretini intişar ettirme arzusu da onun cibilliyetindendir ve bu iki vasıf ateş ve rüzgârın tabiatında da vardır. Öyleyse, insanoğlu vermek suretiyle arzî cibilliyetine, gizlice yapmak suretiyle de ateş ve rüzgâra ait cibilliyetine muhalefet ederse, bunların hepsinden daha şiddetli (güçlü) olmuş olur."

3264 ٥ – وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ وَهُوَ عَلَى المِنبرِ وذَكَرَ الصَّدَقَةَ والتَّعَفُّفَ عَنِ المَسْأَلَةِ، اليَدُ العُلْيَا خيرٌ مِنَ اليَدِ السُّفْلَى «والعُلْيَا» هِىَ المُنْفِقَةُ «والسُّفْلَى» هِىَ السَّائِلَةُ]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

5. (3264)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* minberde, sadakadan ve dilenmeye tevessül etmemekten bahsettiği sırada:

"Üstteki el, alttaki elden hayırlıdır!" buyurdu. "Üstteki" infak eden, "alttaki" de dilenen demektir." [Buhârî, Zekât 18; Müslim, Zekât 94, (1033); Muvatta, Sadaka 8, (2, 998); Ebû Dâvud, Zekât 28, (1648); Nesâî, Zekât 52, (5, 61).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada vermeye teşvik ederken dilenmekten caydırmaktadır. Bunu yaparken kinayeye başvurmuştur. Veren kimseyi yukarı el (veya üstteki el), alan, yani dilenen kimseyi de aşağı el (veya alttaki el) tabirleri ile kinaye etmiştir.

Hadisin sonunda yer alan "Üstteki" infak eden, "Alttaki" de dilenen demektir" açıklamasının *İbnu Ömer*'e ait olduğunu şârihler belirtir.

3265 ٦– وعن عديِ بن حاتم رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ اتَّقُوا النَّارَ وَلَوْ بشقِّ تَمْرَةٍ].

6. (3265)- *Adiyy İbnu Hâtim* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Yarım hurma ile de olsa kendinizi ateşten koruyun"* buyurdu.

3266 ٧– وفي رواية: [مَنِ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ أنْ يَسْتَتِرَ مِنَ النَّارِ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ فَلْيَفْعلْ].

أخرجه الشيخان والنسائي.

7. (3266)- Bir rivayette de: *"Sizden kim, bir yarım hurma ile de olsa ateşten korunabilirse, bunu yapsın" buyurmuştur."* [Buhârî, Zekât 10, 9, Menâkıb 25, Edeb 34, Rikâk 49, 51, Tevhid 24, 36; Müslim, Zekât 66-67, (1016); Nesâî, 63, (5, 74-75).]

3267 ٨– وعن أبي هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قـال: [قيـلَ يَا رَسُولَ اللّهِ، أيُّ الصَّدَقَةِ أفْضَلُ؟ قَالَ: جُهْدُ المُقِلِّ، وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ]. أخرجه أبو داود.

« الجُهْدُ » بالضم: الوسْعُ والطاقة من المقلّ الذي ماله قليل فهو يعطي بقدر ماله.

8. (3267)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir gün: "Ey Allah'ın Resûlü! dendi, hangi sadaka daha üstündür?"

"Fakirin cömertliğidir. Sen bakımıyla mükellef olduklarından başla." [Ebû Dâvud, Zekât 40, (1677).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, kişinin ailesine harcadığı şeylerin de sadaka ve hatta daha üstün bir sadaka olduğunu belirtiyor. Ayrıca fakirin cömert davranmasının, zenginin cömertliğinden üstün olduğunu belirtiyor. Öyleyse, tasadduk etmek için zengin olacağı zamanı beklemek veya o işin zenginlere has bir fazilet olduğunu söylemenin yanlışlığına da dikkat çekiyor. Kişi sadaka hususunda her fırsatı değerlendirmeli, az da olsa tasadduk etme-

li, hatta bu azın, Allah indinde, zenginin vereceği çoktan daha kıymetli olacağı belirtilmektedir.

3268 ٩– وعن سعيد بن المسيب رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [أَتَى سَعْدُ بـنُ عُبَادَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ رسولَ اللّهِ ﷺ فقَالَ: أَيُّ الصَّدَقَةِ أَعْجَبُ إِلَيْكَ؟ قالَ: المَاءُ]. أخرجه أبو داود.

9. (3268)- *Said İbnu'l Müseyyeb* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Sa'd *İbnu Ubâde* (radıyallâhu anh), Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek sordu:

"Senin hoşuna giden sadaka hangisidir."

"Su!" cevabını verdi." [Ebû Dâvud, Zekât 41, (1679-1680).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "su"yu en üstün sadaka ilân etmesi, iki muhtemel sebebe bağlanmıştır:

★ Suyun o devirde Medine'de azlığı.

★ En ziyade ihtiyaç duyulan madde oluşu...

Su temin edip dağıtma hususunda yapılan bu teşvik, İslam âleminde sebil adı altında insan ve hayvanlara su *te'min hizmetlerinin* gelişip müesseseleşmesine sebep olmuştur. Yollara, kırlara, çarşılara, dağ başlarına kısacası canlıların uğrak yerlerine çeşmeler, sarnıçlar, kuyular te'sis edilmiş, bunların inşaası sadaka-i câriye addedilmiştir. Bu maksadla yapılan eserler bazan bir sanat, bazan bir tarih âbidesi olarak yurdumuzun her tarafını tezyin etmektedir.

Bir çift kelâmı, canlıların susuzluğunu gideren yüzbinlerle hayır müessesesine vesile olan Resûl'ün makamı ne yücedir! Ya Rabb! Ahiretteki susuzluğumuzun giderilmesinde de O'nun şefaatini bize yâr eyle!

3269 ١٠– وعن زيد بن أسلم رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قال رسـولُ اللّهِ ﷺ: أَعْطُوا السَّائِلَ وَلَوْ جَاءَ عَلَى فَرَسٍ]. أخرجه مالك.

10. (3269)- *Zeyd İbni Eslem* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Dilenci at üzerinde de gelse ona sadaka verin."* [Muvatta, Sadaka 3, (2, 992).]

3270 ١١– ولأبي داود رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ: [لِلسَّائِلِ حَقٌّ وَلَوْ جَاءَ عَلَى فَرَسٍ].

11. (3270)- *Ebû Dâvud*'daki bir rivayette: "Dilenci için bir hak vardır, at üzerinde gelse bile" buyurmuştur." [Ebû Dâvud, Zekât 33, (1665).]

AÇIKLAMA:

Açıklaması 2352 numaralı hadiste geçti.

3271 ١٢ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: مَا نَقَصَ مَالٌ مِنْ صَدَقَةٍ، وَمَا زَادَ اللهُ عَبْداً بِعَفْوٍ إلاَّ عِزّاً، وَلاَ تَوَاضَعَ عَبْدٌ للهِ إلاَّ رَفَعَهُ اللهُ]. أخرجه مسلم ومالك والترمذي.

12. (3271)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

★ *"Mal sadaka ile eksilmez."*

★ *"Allah affı sebebiyle kulun izzetini artırır."*

★ *"Allah için mütevazi olan bir kimseyi Allah yüceltir."* [Müslim, Birr, 69, (2588); Tirmizî, Birr 82, (2030); Muvatta, Sadaka 12, (2, 1000).]

3272 ١٣ – وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أَمَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مِنْ كُلِّ جَادٍّ عَشَرَةَ أَوْسُقٍ مِنَ التَّمْرِ بِقِنْوٍ يُعَلَّقُ فِي المَسْجِدِ لِلْمَسَاكِينِ]. أخرجه أبو داود.

13. (3272)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hurma mahsülünden her on vask miktara, fakirler için, bir salkım hurmanın mescide asılmasını emretti." [Ebû Dâvud, Zekât 32, (1662).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) henüz fetihler başlamadan önce, fakirlerin ve hususan Suffa'da kalanların rızıklarını te'min için bir kısım tedbirler almıştı. Bu tedbirlerden birini burada görmekteyiz: Mescide hurma salkını astırmak... Devamlı mescidde bulundurulan bu salkımlardan ihtiyaç sahipleri değnekleri ile bir miktar hurma düşürür ve onları yiyerek açlığını giderirdi. Müteakip hadiste görüleceği üzere bu hurma salkımlarının bazan kalitesizlerine rastlanmış, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kalitelisinin asılması için dikkatleri çekmiştir.

Hattâbî bu sadakanın farz olan ve zekat denen sadaka olmadığını, mendub nev'inden sadaka olduğunu belirtir.

Hadis, her on vask miktarı hurma mahsulü için bir hurma salkımının fakirlerin istifadesi için mescide asılmasını, Aleyhissalâtu vesselâmın emrettiğini göstermektedir.

3273 ١٤ – وعن عوف بن مالك رضيَ اللهُ عنه قال: [خَرَجَ النّبيُّ ﷺ : يَوْماً وَبِيَدِهِ عَصاً، وقد علّق رجلٌ قنو حشفٍ فجعل يطْعُنُ فيــه ويقول: لَوْ شاء ربُّ هذه الصّدقة تصدّق بأطْيَب منْ هذا إنّ ربّ هذه الصّدقة يأكُلُ حَشَفــاً يوم القيامَة]. أخرجه أبو داود والنسائي. « القِنو » العذق بما فيه من الرطب.

14. (3273)- *Avf İbnu Mâlik* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir gün elinde âsası olduğu halde çıktı. Adamın biri çürüklü bir hurma salkımı asmış idi. Aleyhissalâtu vesselâm salkıma değneğini dürtüyor ve:

"Bu sadakanın sahibi, keşke bundan daha iyisini tasadduk etmek isteseydi. Bu sadakanın sâhibi, Kıyâmet günü çürük hurma yiyecek" diyordu." [Ebû Dâvud, Zekât 16, (1608); Nesâî, Zekât 27, (5, 43, 44).]

3274 ١٥ – وعن جرير رضيَ اللهُ عنه قال: [أتَى النّبيَّ ﷺ قَوْمٌ حُفَاةٌ عُرَاةٌ مُجْتَابِي النِّمَارِ أوِ العَباءِ مُتَقَلّدِي الــسُّيُوفِ عَامّتُهُمْ مِنْ مُضَر. فتمعّرَ وجْهُ رسُولِ اللهِ ﷺ لمَا رأى بِهِم مِنَ الفَاقَة، فَدخلَ ثُمّ خرجَ. فأمرَ بلالاً رضِيَ اللهُ عنْه فأذّنَ وأقامَ فصلّى؛ ثُمّ خطبَ فــقالَ: يا أيُّها النّاسُ اتّقُوا ربّكُمُ الّذي خلَقَكُمْ منْ نفْسٍ واحدةٍ وخلقَ منْها زوْجها الآية؛ إنّ اللهَ كانَ عليْكُمْ رقيبــاً. والآيَة الّتي في الحشْرِ اتّقُوا اللهَ ولْتنْظُرْ نفْسٌ ما قدّمتْ لِغَدٍ. تصدّقَ رجُلٌ منْ ديـنارِه، منْ درهمِه، منْ ثوْبِه، منْ صاعِ بُرِّه، منْ صاعِ تمْرِه، حتّى قالَ: ولَوْ بِشِقّ تمْرةٍ؛ فجاءَ رجُلٌ منَ الأنْصارِ بِصُرّةٍ كادتْ كفُّهُ تعْجزُ عنْها! بلْ قدْ عجزتْ. ثُمّ تتابعَ الــنّاسُ حتّى رأيْتُ كوْمَيْنِ منْ ثيابٍ وطعامٍ حتّى رأيْتُ وجْه رسُــولِ اللهِ يتهلّلُ كأنّهُ مُذْهبَةٌ. فــقالَ: منْ سنّ في الإسْلامِ سُنّةً حسنةً فلهُ أجرُها وأجرُ منْ عملَ بها بعْدهُ منْ غيْرِ أنْ ينْقُصَ منْ أُجُورِهِمْ شيْءٌ؛ ومنْ سنّ فــي الإسْلامِ سُنّةً سيّئةً كانَ عليْهِ وِزْرُها ووِزْرُ منْ عمِلَ بِها منْ بعْدِهِ منْ

غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَىْءٌ]. أخرجه مسلم والنسائي.

قوله « مُجتابي النِمَارِ » أي لابسيها، والنمار جمع نمرة وهى شَمْلة مخطّطة من مآزر الأعراب.

« تمعّرَ » أي تغير وتلوّن من الغضب.

15. (3274)- *Hz. Cerîr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a üstü başı yok, ayakları çıplak, sadece kaplan postu gibi çizgili bedevî peştamalı -veya abalarına- sarınmış, kılıçları boyunlarında asılı oldukları halde hepsi de Mudarlı olan bir grup geldi. Onların bu fakir ve sefil halini görmekten Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yüzü değişti. Odasına girdi, tekrar geri geldi. Hz. Bilâl'e ezan okumasını söyledi. O da ezan okudu, sonra ikâmet getirdi. Namaz kılındı.

Aleyhissalâtu vesselâm namazdan sonra cemaate hitabetti ve:

"Ey insanlar! Sizi tek bir nefisten yaratıp, ondan zevcesini halk eden ve ikisinden de pek çok erkek ve kadın var eden Rabbinizden korkun. Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'ın ve akrabanın haklarına riayetsizlikten de sakının. Allah şüphesiz görüp gözetmektedir." (Nisâ 1) âyetini okudu. Bundan sonra Haşir sûresindeki şu âyeti okudu:

"Ey insanlar, Allah'tan korkun. Herkes yarına ne hazırladığına baksın. Allah'tan korkun, çünkü Allah işlediklerinizden haberdardır" (Haşr 18). Resulullah sözüne devamla: "Kişi dinarından, dirheminden, giyeceğinden, bir sa' buğdayından, bir sa' hurmasından tasadukta bulunsun. Hiçbir şeyi olmayan, yarım hurma da olsa mutlaka bir bağışta bulunmaya gayret etsin" buyurdu. Derken *Ensâr*'dan bir zât, nerdeyse taşıyamayacağı kadar ağır bir bohça ile geldi. Sonra halk sökün ediverdi (herkes bir şey getirmeye başladı). Öyle ki, az sonra biri yiyecek, diğeri giyecek maddesinden müteşekkil iki yığının meydana geldiğini gördüm. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* memnun kalmıştı, yüzünün yaldızlanmış gibi parladığını gördüm. Şöyle buyurdular:

"İslam'da kim bir hayırlı yol açarsa, ona bu hayrın ecri ile, kendisinden sonra o hayrı işleyenlerin ecrinin bir misli verilir. Bu, onların ecrinden hiçbir şey eksiltmez de. Kimde İslâm'da kötü bir yol açarsa, ona bunun günahı ile, kendinden sonra onu işleyenlerin günahı da verilir. Bu da onların günahından hiçbir eksilmeye sebep olmaz." [Müslim, Zekât 69, (1017); Nesâî, Zekât 64, (5, 75-76).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis *Resulullah*'ın ihtiyaç içinde olanlara, onlar ihtiyaç arzetmeden yardıma koşmasına örnek olmaktadır. Zira, huzur-u Nebevî'ye gelen bedevîlerin halinden fakirlikleri okunuyordu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, onlardan bir yardım talebi vâki olmadan en müessir bir üslupla müslümanları yardıma davet etmiştir.

2- Yapılan yardımlardan Aleyhissalâtu vesselâm son derece memnun kalmış, bu hal, görünüşüne bile aksetmiştir. Ancak, en ziyade yardım etme işini başlatandan memnun olmuş, onun zor taşıyacağı bir bohça ile gelmesi, diğerlerinin de yardım için koşmalarında müessir olmuştur. Efendimizin, *"İslam'da kim hayırlı biryol açarsa..."* ifadesi ilk defa bohça getiren bu zatla ilgilidir. Onun, diğerlerine sebep ve örnek olması yönüyle, o anda yapılan bütün yardımlardan hâsıl olan sevaba da iştirak edeceğini, ancak onun iştirakinin, öbürlerinin sevabından bir eksilmeye sebep olmayacağını anlıyoruz.

Efendimiz, kötülüğe öncülük yapanların da aynı şekilde, sonradan aynı yolda giderek kötülük yapanların günâhına iştirak edeceğini belirtiyor. Nitekim bir başka hadiste, *Hz. Âdem* aleyhisselâm'ın oğlu Kâbil'e -yeryüzünde haksız yere ilk kan döken insan olması hasebiyle- Kıyâmete kadar dökülecek olan her haksız kanın günahından bir mislinin yazılacağı belirtilmiştir.

Hadis, iyi çığırlar açmaya, hayır müesseseleri kurmaya, insanların istifade edeceği yeni keşifler, buluşlar yapmaya fevkalâde teşvik ettiği gibi; kötü işler yapmaktan, faydasız, zararlı icadlar ortaya koymaktan da fevkalâde zecr etmektedir.

3- Va'z ve nasihatlerde en müessir yolu aramak, maksadı, imkân nisbetinde âyetlerle ifade etmek müstehab olmaktadır. Zira Aleyhissalâtu vesselâm iki ayrı âyetle sözlerini takviye buyurmuşlardır.

3275 ١٦ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: قَالَ رَجُلٌ لأَتَصَدَّقَنَّ اللَّيْلَةَ بِصَدَقَةٍ. فَخَرَجَ بِصَدَقَتِه فَوَضَعَهَا فِي يَدِ سَارِقٍ. فَأَصْبَحُوا يَتَحَدَّثُونَ تُصُدِّقَ اللَّيْلَةَ عَلَى سَارِقٍ. فَقَالَ: اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ، عَلَى سَارِقٍ. لأَتَصَدَّقَنَّ بِصَدَقَةٍ. فَخَرَجَ بِصَدَقَتِهِ فَوَضَعَهَا فِي يَدِ زَانِيَةٍ. فَأَصْبَحُوا يَتَحَدَّثُونَ: تُصُدِّقَ اللَّيْلَةَ عَلَى زَانِيَةٍ. فَقَالَ: اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ عَلَى سَارِقٍ وَزَانِيَةٍ. لأَتَصَدَّقَنَّ بِصَدَقَةٍ. فَخَرَجَ بِصَدَقَتِهِ

فَوَضَعَهَا في يَدِ غَنِيٍّ، فَأَصْبَحُوا يَتَحَدَّثُونَ: تُصُدِّقَ اللَّيْلَةَ عَلى غَنِيٍّ. فَقَالَ: اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ عَلى سَارِقٍ وَزَانِيَةٍ وَغَنِيٍّ، فَأُتِيَ فَقِيلَ لَهُ: أَمَّا صَدَقَتُكَ فَقَدْ قُبِلَتْ، أَمَّا السَّارِقُ فَلَعَلَّهُ أَنْ يَسْتَعِفَّ عَنْ سَرِقَتِهِ، وَأَمَّا الزَّانِيَةُ فَلَعَلَّهَا أَنْ تَسْتَعِفَّ عَنْ زِنَاهَا، وَأَمَّا الْغَنِيُّ فَلَعَلَّهُ أَنْ يَعْتَبِرَ فَيُنْفِقَ مِمَّا أَعْطَاهُ اللّٰهُ تَعالى]. أخرجه الشيخان والنسائي.

16. (3275)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir adam: "Bu gece mutlaka bir sadaka vereceğim!" deyip, sadakasıyla çıktı. Fakat (farkına varmadan) onu bir hırsızın avucuna sıkıştırdı. Sabah olunca herkes:*

"Bu gece bir hırsıza sadaka verilmiş!" diye dedikodu yaptı. Adam:

"Ya Rabbi bir hırsıza sadaka verdiğim için sana hamdediyorum" dedi ve ilâve etti: "Ancak mutlaka bir sadaka daha vereceğim!"

Yine sadakasıyla çıktı. (Gece karanlığından bu sefer de) bir zaniyenin avucuna sıkıştırdı. Sabahleyin herkes:

"Bu gece bir zâniyeye sadaka verilmiş!"diye dedikodu yaptı. Adam:

"Allah'ım bir hırsız ve zâniyeye sadaka verdiğim için sana hamdolsun! Ancak yine de bir sadakada bulunacağım!" dedi. Sadakasıyla birlikte sokağa çıktı. (Karanlıkta) bu sefer de bir zenginin eline sıkıştırdı. Sabahleyin herkes:

"Bu gece bir zengine sadaka verilmiş!" diye dedikodu yaptı. Adam:

"Allah'ım, bir hırsız, bir zâniye ve bir zengine sadaka verdiğim için sana hamdediyorum!" dedi. (Bilahare rüyasında ona gelip şöyle denildi):

"Senin sadakaların kabul edildi. Şöyle ki: (İhlasla yani Allah rızası için vermen sebebiyle) hırsızın hırsızlıktan vazgeçip iffete gelmesi, zâniyenin zinadan vazgeçmesi, zenginin ibret alıp Allah'ın kendine verdiklerinden tasadduk etmesi umulur." [Buhârî, Zekât 14; Müslim, Zekât 78, (1022); Nesâî, Zekât 47, (5, 55-56).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste sadaka veren şahsın ismi belli değildir. Ancak Ahmed *İbnu Hanbel*'de gelen zayıf bir rivayette Benî İsrail'den olduğu tasrih edilmiştir.

2- Bir rivayette adam "Bu gece sadaka vereceğim" der ve üç ayrı yerde aynı şeyi tekrar eder. Yani, adam sadakayı karanlıkta, yani gizlice

verme azmindedir. Bu durumdan anlaşılıyor ki hırsız, zâniye, zengin gibi sadaka verilmesi münâsib olmayan kimselere vermiş olması kasdî değil, bilâkis bir yanılmadır.

3- Adamın Allah'a hamdetmesi, *İbnu Hacer*'e göre: "Allah'ım, hamd bana değil, sanadır, çünkü sadakam müstehak olmayanın eline kondu, ama bu sadaka benim değil, senin iradenle yapıldığı için hamd sanadır, çünkü Allah'ın iradesinin tamamı güzeldir, hoştur." Ancak Tîbî bu hamdi, *İbnu Hacer*'in tatminkar bulmadığı bir başka zâviyeden açıklar: "Adam müstehak olana sadaka vermeye azmetmiş olmasına rağmen (yanlışlıkla) zâniyenin eline koymuş olmakla beraber, yine de hamdediyor, zira durumu zâniyeden daha kötü olan birine de tasadduk edebilirdi, sadakasını öyle birine vermemiş olduğu için hamdetmiştir veya şu da söylenebilir: Adam hamd'i tesbih yerine söylemiştir, çünkü insanı taaccüp ve hayrete sevkeden bir şey meydana gelince kişi, Allah'ı tâzim için **Sübhânallah!** der, aynı durumda tesbih yerine tahmidde bulunmak da Arap örfünde câridir. Herkes, adamın fiilinden taaccüb edince, kendisi de taaccüb etmiş ve "Allah'ım, zâniyeye (sadaka vermiş olmaktan) sana hamdederim" demiştir."

İbnu Hacer, "her ikisini de kabul edilebilir bulmadığını" belirttiği bu tevilleri kaydettikten sonra şunu söyler: "Adam sadakasını (ihlasla) verdikten sonra, gerisini Allah'a bıraktı ve Allah'ın yaptığından râzı oldu. Sonra da o hâle hamdetti. Çünkü o verdikten sonra bütün hallerde O'na hamdedilir. Allah'tan başkasına hoş olmayan şey sebebiyle hamdedilmez. Nitekim Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hoşuna gitmeyen şeyler için de: اَللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ عَلَى كُلِّ حَالٍ *"Ey Allah'ım, her hal için hamd sanadır"* dediği sahih rivayetlerde gelmiştir."

4- Adama gelen kimdi, nasıl gelmişti hususu da çok açık değildir. Bazı rivayetler rüyada gelindiğini tasrih etmiş ise de âlimler "rüyada gördü", "hâtif bir melekten işitti", "bir peygamber haber verdi", "âlimler böyle fetva verdiler" gibi farklı tahminler yürütmüşlerdir.

5- HADİSTEN ÇIKAN BAZI HÜKÜMLER:

★ Sadaka, o devirde, sadece hayır ehlinden olan ihtiyaç sahiplerine aitti. Bu sebepledir ki, sadakanın zikredilen üç sınıfa verilmiş olmasından hayrete düşüp dedikosunu yaptılar.

★ Hadîs, hâlis niyetle yapılan sadakanın, liyakatlisini bulmasa bile Allah nazarında makbul olduğunu göstermektedir. Ancak fakihler, bu

hal farz olan zekatın başına gelse, bunun borcu düşürüp düşürmeyeceğinde ihtilaf etmiştir. Hadis, bu hususta ne evet ne de hayıra delâlet etmiyor. *İmam-ı A'zam, İmam Muhammed, Hasan Basrî, İbrahim Nehâî* (rahimehümullah) fakir zannı ile zekât verilen kimsenin sonradan zengin olduğu anlaşılacak olsa, verenden zekat borcunun düşeceğine ve yeniden zekât vermek gerekmediğine hükmederler. *İmam Şâfiî, Süfyan-ı Sevrî, Ebû Yusuf, Hasan İbnu Sâlih* gibi bazıları, bunun zekatın yerine geçmeyeceğini, yeniden zekât vermesi gerekeceğini söylemişlerdir. "Çünkü derler, adam içtihadında yanılmış ve zekâtını yerine verememiştir. Şu halde yanında su olduğunu unutarak teyemmümle namazını kılan kimse, suyu hatırladığı zaman namazını iade ettiği gibi bu da zekâtını iâde etmelidir."

★ Yerini bulmayan sadakanın tekrarı müstehabtır.

★ Sadaka ihlâsla ve gizlice verilirse fazileti büyüktür.

★ Fâsık kimselere sadaka vermek haram değilse de mekruhtur. Bir kısım âlimler: "Sadaka için sâlih kimseler aranmalıdır, hâli iyi olmayanlara verilirken hâlini düzeltmesi şartı konmalıdır" demiştir. Böyle birinin "namaz kılarım", "oruç tutarım", "kötülüğü terkederim" demesi kâfidir, (tahkik edilmez) demişlerdir.

★ Fakir olan hırsız ve fâhişeye zekât vermek câizdir. Ancak zekât ve sadaka alan kimsenin de kendine dikkat edip, kötü hallerinden vazgeçmesi, zenginin de zekât ve sadaka kabul etmemesi gerekir.

★ Hüküm vermede zâhir esastır, nefsü'l-emir araştırılmaz. Hilafı anlaşılıncaya kadar zâhire göre verilen hüküm mûteberdir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

SADAKANIN AHKÂMI

3276 ١ – عن أبي هريرة رَضيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ خَيْرُ الصَّدَقَةِ مَا كَانَ عَنْ ظَهْرِ غِنيٍّ، وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ]. أخرجه البخاري وأبو داود والنسائي.

1. (3276)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sadakanın en hayırlısı zenginlik halinde verilendir. Nafakasını vermek zorunda olduklarından başla."* [Buhârî, Zekât 18; Nafakât 2; Ebû Dâvud, Zekât 39, (1676); Nesâî, Zekât 53, (5, 62).]

AÇIKLAMA:

1- Burada ifadedeki nefiyden murad hakikat değil, kemaldir. Yani ma'nâ şöyledir: *"Kâmil ve mükemmel sadaka ancak zenginlik halinde verilendir."* Bir başka ifadeyle sadaka veren kimsenin kendisi veya bakmak zorunda oldukları, muhtaç durumda olmamalı veya ne kendisini ne de onları muhtaçlar sırasına indirecek şekilde her şeyini tasadduk etmemelidir. Diğer teberrular da hep bu esasa dahildir.Keza elindeki malına bedel borcu olan kimsenin de sadaka vermesi caiz addedilmemiştir.

2- Bu çeşit hadislerde *ehl* ve *iyâl* kelimeleri geçmektedir. Aralarında terâdüf olmakla birlikte farklılık olduğu da kabul edilmiştir. Şöyle ki:

Ehl daha ziyade zevce ve akârib (yakınlar) ma'nâsına kullanılır.

İyâl ise, zevce ve hizmetçiler ma'nâsına gelir.

Kişi, ehl ve iyâlin nafakasını vermekle mükelleftir. Şu halde, kişi harcamayı önce aile halkının nafakasına yapacaktır. Ulemâ, âileye bakma işinin farziyyetinde icma eder. Ancak takdirinde ihtilaf husûle gelmiştir.

"Nafakasını vermek zorunda olduklarından başla" emrinde ehem

yani daha ehemmiyetli olana öncelik verme prensibi gözükmektedir. Öncelik hakkı dâima şer'î emirlerdedir. Çünkü ilâhî emirdir, hem dünyaya hemde âhirete bakar.

3- Hadisle ilgili olarak *Nevevî* der ki: "Bu sadaka, bütün malını tasadduk etmekten daha hayırlıdır. Çünkü, malının tamamını bağışlayan kimse, bilahare çoğunlukla pişman olmaktadır. Hele muhtaç duruma düştü mü kesinlikle pişmanlık geçirmekte ve bağışlamamış olmayı temenni etmektedir. Halbuki, bağıştan sonra, kendisini başkasına muhtaç kılmayacak şekilde malının bir kısmını bağışlayan kimse, bağışından hiçbir zaman pişman olmaz, bilakis onunla memnuniyet ve sürur duyar. Ulema, malının tamamını tasadduk hususunda ihtilaf etmiştir. Bizim mezhebimize (Şâfiî) göre, borcu olmayan, (bağışın getireceği) darlık ve fakirliğe sabredemiyecek horantası bulunmayan kimse için müstehabtır. Bu şartlara tam olarak sahip olmayan kimsenin, bütün malını bağışlaması mekruhtur."

Kadı İyâz, "Ülemânın cumhuru ve her taraftaki imamların, kişinin bütün malını bağışlamasını caiz gördüğünü, ancak bazılarının: "Bu durumda bütün bağışı geri iade edilir" dediğini ve bu görüşün Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'den rivayet edildiğini, Şam ulemâsının: "Bu durumda üçte biri kabul edilir" dediğini, bazılarının: "Yarıyı aşarsa fazlası reddedilir dediğini ve bu görüşün de Mekhûl'den rivayet edildiğini" kaydeder.

Ebû Cafer et-Taberî de şunu söylemiştir: "Hepsini bağış caiz ise de, müstehap olanı, buna yer vermemesi ve üçte birin bağışıyla yetinmesidir."

3277 ٢ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [أمَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَوْمـاً بالصَّدَقَة فقَالَ رَجُلٌ: يا رَسُولَ اللهِ، عِنْدِى دِينَارٌ؟ قَـالَ: تَصَدَّقْ بِهِ عَلـى نَفْسِكَ. قَـالَ: عِنْدِي آخَرُ؟ قَالَ: تَصَدَّقْ بِهِ عَلى وَلَدِكَ. قالَ: عِنْدى آخَرُ. قالَ: تَصَدَّقْ بِهِ عَلى زَوْجِكَ. قالَ: عِنْدِي آخَرُ. قالَ: تَصَدَّقْ بِهِ عَلـى خَادِمِكَ. قالَ: عِنْدِي آخَرُ قالَ: أنْتَ أبْصَرُ بِهِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

2. (3277)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün sadaka (nafaka) vermeyi emretmişti. Bir adam:

"Ey Allah'ın Resûlü, dedi yanımda bir dinarım var!

"Onu kendine tasadduk et (kendi nafakan için harca)! buyurdu. Adam:

"Yanımda bir dinar daha var(sa)?"dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Onu da çocuklarına tasadduk et" buyurdular. Adam tekrar:

"Bir başka dinarım daha var(sa)?" deyince:

"Onu da zevcene tasaddduk et!" emrettiler. Adam bu sefer:

"Başka bir dinarım daha var(sa)?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Onu da hizmetçine tasadduk et!" deyince, adam tekrar atıldı:

"Bir başka dinarım var(sa)?" Aleyhissalâtu vesselâm:

"Onun nereye verileceğini sen daha iyi bilirsin" cevabını verdi." [Ebû Dâvud, Zekât 45, (1691); Nesâî, Zekât 54, (5, 62).]

AÇIKLAMA:

Burada, aile fertlerinin, ihtiyaç yönünden aralarındaki hiyerarşi gözükmektedir. Başta kişinin kendisi gelmektedir. Evladın, zevceden önce gelmesini *Tîbî:* "Çocuklar nafakaya zevceden daha muhtaçtır, çünkü zevce boşanma hâlinde bir başkasıyla evlenebilir" diye izah eder. *Hattâbî* ise şu açıklamayı yapar: "Eğer düşünecek olursan, bu tertipte, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın kişiye evlâ ve yakın oluşlarını esas aldığını görürsün. Nitekim önce kendine, sonra da çocuğuna tasadduk etmeyi emretti. Çocuk kendisinin bir parçası durumundadır. Babayı zâyi edecek olsa, helâk olur ve kendisine infakta babanın yerini tutacak birini bulamaz. Üçüncü sırada zevceyi zikretti ve bunu evlâddan sonraya aldı. Zira, erkek, kadına infak edecek para bulamasa kocasıyla boşandırılır, bu halde ona yeni zevce veya nafakasını vermesi gereken bir zî-rahm (yakını) el atabilir. En sonunda köleyi zikretti, çünkü nafakasından aciz kalsa onu satabilir ve kölenin nafakası, onu satın alan ve ona mâlik olana terettüp eder. Hadisin sonundaki, *"Sen daha iyi bilirsin"* sözü "Geri kalan paranı istersen tasadduk edersin, istersen tasarruf edersin" demektir."

Hattâbî devamla der ki: "Bundan kıyasla bazı âlimler şu hükümlere ulaşmışlardır:

★ Erkek, kadın için de sadaka-i fıtır vermelidir.

★ Yiyeceğinden bir sa'dan fazla artan kimseye, çocuğuna bedel sadaka vermesi gerekir. Çünkü çocuğun hakkı zevceninkinden önce gelir.

★ Çocuğun nafakası, nesebten gelen ba'ziyyet (bir parçası olma) sebebiyle vacib olur.

★ Kadının nafakası ise, "istifade"nin karşılığı olarak vacib olur.

★ Karı-koca arasındaki hukuk, boşanma ile ortadan kalkabilir, ne-

seb ise ebediyen kalkmaz."

Hattâbî, "bu hadiste geçen sadaka kelimesinin nafaka ma'nâsında olduğunu da" söyler ki, tercüme sırasında buna dikkat çektik.

3278 ٣– وعن أبي سعيد الخدرى رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [دَخَلَ رَجُلٌ المَسْجِدَ بِهَيْئَةٍ بَذَّةٍ وَالنَّبيُّ ﷺ يَأْمُرُ بِالصَّدَقَةِ. فَتَصَدَّقَ النَّاسُ فَأَعْطَاهُ النَّبيُّ ﷺ ثَوبَيْنِ. ثُمَّ قَالَ: تَصَدَّقُوا! فَطَرَحَ الرَّجُلُ أَحَدَ ثَوبَيْهِ. فَقَالَ ﷺ: أَتَرَوْنَ إِلَى هذَا الَّذى رَأَيْتُهُ بِهَيْئَةٍ بَذَّةٍ فَأَعْطَيْتُهُ ثَوبَيْنِ. ثُمَّ قُلْتُ: تَصَدَّقُوا. فَطَرَحَ أَحَدَ ثَوبَيْهِ. خُذْ ثَوبَكَ وَانْتَهَرَهُ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

3. (3278)- *Hz. Ebû Saîdi'l-Hudrî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sadaka vermeyi emrettiği sırada mescide, düşük kıyafetli bir adam girdi. Halk bağışta bulundu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* adama iki parça giyecek verdi.Sonra halka tekrar:

"Sadaka verin!" diye hitabetti. Derken o adam üzerindeki iki parçalık elbisenin bir parçasını çıkarıp (sadaka olarak) attı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* :

"Benim kılık kıyâfetini düşük görerek iki parça giyecek verdiğim şu adamı siz de görüyor musunuz? "Sadaka verin!" dediğim zaman, kendisine az önce verdiğim iki parçadan birini çıkarıp (sadaka olarak) attı."(Resulullah adama yönelip): *"Elbiseni al!"* dedi ve adamı (niye böyle yapıyorsun? diye) azarladı." [Ebû Dâvud, Zekât 39, (1575); Nesâî, Cuma 26, (3, 106), Zekât 59, (5, 63).]

3279 ٤– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قَال: [جَاءَ رَجُلٌ بِمِثْلِ بَيْضَةٍ مِنْ ذَهَبٍ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَصَبْتُ هـذِهِ مِنْ مَعْدِنٍ فَخُذْهَا فَهِيَ صَدَقَةٌ، مَا أَمْلِكُ غَيْرَهَا. فَأَعْرَضَ عَنْهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ. ثُمَّ أَتَاهُ مِنْ قِبَلِ رُكْنِهِ الأَيْمَنِ. فَقَالَ: مِثْلَ ذلِكَ. فَأَعْرَضَ عَنْهُ فَأَتَاهُ مِنْ قِبَلِ رُكْنِهِ الأَيْسَرِ. فَقَالَ: مِثْلَ ذلِكَ. فَأَعْرَضَ عَنْهُ ثُمَّ أَتَاهُ مِنْ خَلْفِهِ. فَقَالَ: مِثْلَ ذلِكَ. فَأَخَذَهَا ﷺ فَحَذَفَهُ بِهَا فَلَوْ أَصَابَتْهُ لأَوْجَعَتْهُ؛ وَقَالَ يَأْتِي أَحَدُكُمْ بِمَا يَمْلِكُ فَيَقُولُ: هذِهِ صَدَقَةٌ؟ ثُمَّ يَقْعُدُ يَتَكَفَّفُ النَّاسَ. خَيْرُ الصَّدَقَةِ مَا كَانَ عَنْ ظَهْرِ غِنىً]. أخرجه أبو داود.

« يَتَكَفَّفُ النَّاسَ » يسألهم ويطلب منهم ما يأخذه ببطن كفّه.

4. (3279)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Adamın biri yumurta büyüklüğünde bir altın getirip:

"Ey Allah'ın Resûlü, şunu bir mâdende ele geçirdim, bunu alın, tasadduk ediyorum! Bundan başka birşeyim de yok" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm (memnuniyetsizliğini ifade için) ondan yüzünü çevirdi. Sonra adam Resûlullah'ın sağ tarafından yaklaşıp aynı şeyleri söyledi. Efendimiz yine adamdan yüzünü çevirdi. Adam bu sefer sol tarafından yaklaştı, aynı şeyleri söyledi. Resulullah yine adamdan yüzünü çevirdi, sonra adam arka cihetinden yine yaklaşıp önceki sözlerini aynen tekrar etti. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm onu aldı ve adama attı. Eğer değseydi canını yakacaktı. Buyurdular ki:

"Biriniz bütün sahib olduğu serveti getirip: "Bunu sadaka olarak veriyorum" diyor ve sonra da oturup halka avuç açıyor! Hayır. Sadakanın hayırlısı zenginlikten sonrakidir." [Ebû Dâvud, Zekât 39, (1673).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette, bütün servetini tasadduk etmek isteyen bir zâta karşı Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın tavrını görmekteyiz. Bu bağışı kabul etmemek... Aleyhissalâtu vesselâm'in bu tavrına başka örnekler de var. Söz gelimi, hasta yatarken, kendisini ziyarete gelen Resulullah'a, Sa'd *İbnu Ebî Vakkâs* (radıyallâhu anh) servetinin tamamının Allah yolunda harcaması için vasiyet etmek arzusunu açar. Aleyhissalâtu vesselâm bunu uygun bulmaz. إِنَّكَ اَنْ تَذَرَ وَرَثَتَكَ اَغْنِيَاءَ خَيْرٌ لَكَ مِنْ اَنْ تَذَرَهُمْ عَالَةً يَتَكَفَّفُونَ النَّاسَ *"Sen, varislerini insanlara el açan fakirler olarak bırakma, zenginler olarak bırak. Bu senin için daha hayırlı"* der.

Kişinin bütün servetini bir kerede bağışlamasını hoş karşılayan rivayetler de mevcut. Meselâ Hz.Ebû Bekr örneği meşhurdur. O'nun bir seferinde bütün malını bağışlamasını yadırgamamış, "Ailene ne bıraktın?" sorusuna *Hz. Ebû Bekr*'in "Allah ve Resûlünü!" cevabını hoş karşılamıştır. *Hattâbî, Resulullah*'ın bu davranışını, "onun niyetindeki doğruluğu ve yakînindeki kuvveti bildiği ve toptan bağışını reddettiği şahıs hakkında düştüğü, "fitneye duçar olur" endişesine "onun hakkında düşmediği için" diye açıklar.

Bu farklı vak'aları göz önüne alan bazı şârihler hadiste geçen عَنْ ظَهْرِ غِنًى *"Zenginlikten sonraki..."*tabirini *Hz. Ebû Bekr* misalinde olduğu üzere kalbi zenginlik veya başka misalde olduğu üzere maddî zenginlik olarak anlamıştır.

Sindî der ki: "Eğer sadaka, verildikten sonra, sahibini dilenmekten müstağni kılacak bir zenginlik bırakıyorsa, -bu zenginlik "kalb kuvveti" şeklinde de olabilir" geriye kalan "bir miktar servetin varlığı" şeklinde de olabilir- bu sadaka güzeldir. Bilakis sahibini, tasadduktan sonra, güçlük içinde bırakacak ve muhtaç hale düşürecek olursa böylesi bağış caiz olmaz."

3280 ٥- وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [قال رسول الله ﷺ: إذا أنفقت المرأة من طعام بيتها غير مفسدة فلها أجرها بما أنفقت وللزوج بما اكتسب وللخازن مثل ذلك لا ينقص بعضهم من أجر بعض شيئاً]. أخرجه الخمسة.

5. (3280)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Eğer kadın, evin yiyeceğinden zarar vermeyecek şekilde infak ederse, kadın infak ettiği için, erkek de kazandığı için sevaba kavuşurlar, malı koruyan vekilharc için de aynı şekilde sevab vardır. Bunlardan birinin sevabı diğerinin sevabından hiçbir şey noksanlaştırmaz."* [Buhârî, Zekât 26, 17, 25, Büyû 12; Müslim, Zekât 80, (1024); Ebû Dâvud, Zekât 44, (1685); Tirmizî, Zekât 34, (671, 672); Nesâî, Zekât 57, (5, 65).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıdaki hadis, ilk nazarda evin reisi durumunda olan erkeğin kazancından verilecek sadakanın hükmünü açıklıyor gözükmekte ve kadının bazı kayıtlarla vermesi halinde, hem kendisine ve hem de kocasına sevap kazandıracağını göstermektedir.

Ancak âlimler, burada infak ile sadece "sadaka"nın kastedildiğinde ittifak etmezler. Teferruâtı İbnu'l-Arabî'den takip edelim: "Selef ulemâsı, kocasının malından kadının infakı meselesinde ihtilaf etmiştir. Bazıları: "Bu caizdir, ancak maldan eksilme hissedilmeyecek kadar az bir miktarda olmalıdır" demiştir. Bazıları bu cevazı, "kocanın icmâlî bir tarzda da olsa vereceği izin" şartına bağlamıştır. Mamafih, bu izin meselesi, cemiyetin âdetine de hamledilebilir, (yani kadınların vermesi âdetten ise, erkekler de bunu biliyorlarsa, ayrıca bir de izin gerekmeyebilir, örfen bu izin var kabul edilir. Nitekim denmiştir ki: Hicaz ahâlisinin âdetinde kocaların kadınlarına ve hizmetçilerine misafirleri ağırlamaları, fakirlere, dilencilere, komşulara bağışta bulunmaları için izin vermek câri idi. Resulullah, ümmetini bu güzel âdete teşvik etmiş olmaktadır). "Zarar vermemek" kaydında hepsi ittifak eder, (bundan maksat israf etmemek, lüzumsuz aşırı harcamalara yer vermemektir. Bu takdirde sevabtan

mahrum kalınacaktır). Bazıları: "Kadın, köle ve vekilharcın infakından kastedilen şey (muhtaçlara, dilencilere yapılan sadaka değil), mal sahibinin horantasına onların ihtiyaçları için yapılan harcamadır, bunun ev sahibine zarar verecek şekilde ölçüsüz olmaması gerekir" demiştir. Bazıları kadınla hizmetçiyi bir tutmamış: "Kadının, kocanın malında hakkı vardır, evin nezâretine yetkilidir, dolayısıyla hizmetçinin aksine, onun tasaddukta bulunması caizdir, ama hizmetçi (veya köle) efendisinin malında tasarruf yetkisi yoktur, onun hakkında izin şarttır" demiştir. Ancak bu görüş, "kadın, hakkını ayırdıktan sonra bundan tasaddukta bulunsa bu kendine aittir, yetkisindedir, fakat hakkı olmayan şeyden tasadduk edecek olursa mesele aslına rücû eder" denilerek tenkid edilmiştir."

2- Şu hususu da belirtmek gerekir: Burada hadis, kocanın malından "zarar vermeyecek şekilde" infak etmeyi şart koşmaktadır. Müteakiben görüleceği üzere, diğer bir kısım hadisler de kocanın iznini şart koşmaktadır. Âlimler, bu iki şarta riâyet edilmeden yapılacak infaklardan sevap hâsıl olmayacağını ve hatta bunun haram olacağını belirtirler.

Nevevî şöyle der: "Kadın, kocasından sarih bir izin olmaksızın veya örfte câri bir izin bulunmaksızın infak edecek olursa, bu ona helâl olmaz, sevab da getirmez, bilakis günaha girer."

3- Hadis, ayrıca emanette emin olmanın, cömert ruhlu olmanın, hayır işlerini gönül rızası ile yapmanın, hayır işlerine yardımcı ve teşvikçi olmanın gereğine ve faziletine dikkat çekmektedir.

3281 ٦– وعن أبي أُمامة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تُنْفِقُ المَرْأَةُ مِنْ بَيْتِ زَوْجِهَا إلاَّ بِإذْنِهِ. قِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ: وَلاَ الطَّعَامَ؟ قَالَ: ذلِكَ أفْضَلُ أمْوَالِنَا]. أخرجه الترمذي.

6. (3281)- *Ebû Ümâme* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* :

"Kadın kocasının evinden, onun izni olmadan infak edemez!" buyurmuştu ki sordular:

"Ey Allah'ın Resulü! yiyecek de mi veremez?"

"Evet buyurdular, *o mallarımızın en kıymetlisidir."* [Tirmizî, Zekât 34, (670).]

3282 ٧– وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قال رسولُ الله ﷺ: لاَ يَجُوزُ لاِمْرَأةٍ عَطِيَّةٌ إلاَّ بِإذْنِ زَوْجِهَا].

7. (3282)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* :

"Kadının ihsanda bulunması, ancak kocasının izniyle caizdir!" buyurdular."

3283 ٨– وفي رواية: [لاَ يَجُوزُ لاِمْرَأَةٍ أمْرٌ فِي مَالِهَا إذَا مَلَكَ زَوْجُهَا عِصْمَتَهَا].

أخرجه أبو داود والنسائي.

8. (3283)- Bir rivayette şöyle buyurmuştur: *"Koca, kadının ismetine (nikâhına) sahipse, kadının kendi malında da tasarrufu caiz olmaz."* [Ebû Dâvud, Büyû 86, (3546, 3547); Nesâî, Zekât 58, (5, 65, 66).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen üç hadisin üçü de evden kadının infak yetkisini mevzubahis etmekte ve bunu kocanın iznine bağlamaktadır. Hadislerin zâhiri mutlak olduğu için, yasak, miktarla cinsle kayıtlı değildir, az da olabilir, çok da; yiyecek de olabilir, giyecek veya bir başka şey de... Birinci hadiste olduğu üzere, belki de işe yarayacak en az miktar yiyecekten olabileceği için "Yiyecek de mi?.." diye soruya mevzu olmuştur. Efendimiz *"o, mallarımızın en kıymetlisidir"* diyerek ondan da verilebilecek en az miktarı dahi "izn"e bağlamış olmaktadır.

Hadisin zâhiri bu olmakla beraber, ulemâ yasağın şiddetini, farklı şartlara göre tahfif etmiştir.

Aynî der ki: "Bu yasağın hükmü:

★ Çeşitli beldelerin âdetine;

★ Kocaların bu husustaki müsâmaha ve rıza durumuna;

★ Verilen malın az veya çokluğuna, kıymet durumuna;

★ Verilen şeyin, dayanıklı veya hemen çürüyüp bozulacak cinsten oluşuna vs.'ye göre değişir."

2- Kadının kendi malı olursa. Üçüncü hadisin zâhiri, kadının kendine has malı üzerindeki tasarrufunu da kocanın iznine bağlamaktadır.[25] Ancak bu hususta ulema ihtilaf etmiştir. Neylü'l-Evtâr'ın kaydına göre:

25– Bazı âlimler, bu hadiste de erkeğin malının kastedildiğini, malı kadına nisbetin -onun tasarrufunda bulunması sebebiyle -mecaz olduğunu, böylece nehyin tahrim ifade ettiğini söylemiştir. Ancak İslam dini, kadına erkekten ayrı ve müstakil mülk edinme hakkı tanıması haysiyetiyle, hadiste kadının şahsî malının kastedilmesi de mâkuldür ve çoğunlukla ulemâ öyle anlamış ve görüleceği üzere o paralelde hüküm getirmiştir.

★ Leys: "Kocanın izni olmadan, kadın kendi malından da infak edemez, bu yasak mutlaktır, ehemmiyetsiz bir miktar hâriç, tamamında tasarruf yetkisi olmadığı gibi, üçte birinde de tasarruf yetkisi yoktur, kadın reşid olsa da olmasa da hüküm böyledir..." demiştir.

★ *İmam Mâlik* ve *Tâvus:* "Kadın, kendi malından üçte bir miktarında tasarruf yetkisine sahiptir, daha fazlasına yetkisi yoktur, kocasının izni şarttır" demiştir.

★ Cumhur ise, mutlak sûrette câiz olduğu, kadın sefih değilse malında tasarruf için kocasından izin almaya gerek olmadığı görüşüne zâhib olmuştur. İbnu Hacer, cumhurun gerek Kur'an'dan ve gerekse sünnetten bir çok delile dayandığını belirtilir.

Hattâbî der ki: "Bu, fukahanın çoğunun yanında iyi geçinmeleri için kocanın da gönlünü yapma ma'nâsında anlaşılmıştır, (değilse, kadın kendi malından tasarruf edebilmek için kocadan izin almaya mecburdur, ma'nâsında değil). *İmam Mâlik:* "Kadının bu babtaki tasarrufu kocadan izin çıkmadıkça reddedilir" demiştir. Onun bu hükmü, henüz reşid olmamış kadınla ilgili olabilir. Nitekim Resulullah'ın kadınlara, *"Sadaka verin!"* demesi ve bunun üzerine kadınların kocalarından izin almadan, yüzük, küpe, bilezik neleri varsa Hz. Bilâl'in eteğine atmaları sahih rivayetlerle sâbittir."

3- Hadiste, "koca kadının ismetine sahipse" denmektedir. Buradaki ismetten maksad nikâh'dır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de, لاَ تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ "Kâfir zevcelerinizi (nikâhınız altında) tutmayın" âyetinde, عِصَم ile nikâhlı kadınlar kastedilmiş olmaktadır.

3284 ٩– وعن أبي موسىٰ رَضِيَ اللهُ عَنْه: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اَلْخَازِنُ الْمُسْلِمُ الأَمِينُ الَّذِى يُعْطِي مَا أُمِرَ بِهِ طَيِّبَةً بِهِ نَفْسُهُ أَحَدُ الْمُتَصَدِّقِينَ]. أخرجه الشيخان.

9. (3284)- *Ebû Musa* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Müslüman emin vekilharc, kendisine emredilen malı, gönül hoşluğu ile verdiği takdirde tasadduk edenlerden biri olur (ve sevaba iştirak eder)."* [Buhârî, Zekât 25; Müslim, Zekât 79, (1023).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Buhârî'deki vechi bazı ziyadeler ihtiva eder: "Mal sahibinin emrini eksiksiz tam olarak, gönül hoşluğu ile icra ederek kendisine emredilen şeyi, söylenen kimseye aynen veren müslüman, emin vekilharc, (sevabta), bağışta bulunan iki kişiden biri olur."

2- Hadis sadaka sevabına iştirak için, vekilharc'ta bazı şartlar aramaktadır:

★ Önce müslüman olması şartını koşmaktadır, çünkü gayr-i müslim, müslüman niyetiyle hareket edemez.

★ Emin olma şartını da koşmuştur, çünkü hâin, günahkardır, sevaba iştirak edemez.

★ Bir diğer şart emredilen miktara uymaktır, fazlası da, noksanı da ihânet sınıfına girer.

★ Son bir şart gönül hoşluğudur, tâ ki amelinin mahiyetini niyetiyle bozmasın, İslâm'da niyet, âdetleri ibâdetlere çevirecek kadar ehemmiyetlidir. Niyeti kaybederse sevabtan mahrum kalır.

3285 ١٠ – وعن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [حَمَلْتُ على فَرَسٍ في سَبيلِ اللهِ فأضَاعَهُ الّذي عِنْدَهُ فَأَرَدْتُ أنْ أشْتَرِيَهُ وَظَنَنْتُ أنَّهُ يَبيعُهُ بِرُخْصٍ. فَسَأَلْتُ النَّبيَّ ﷺ فقَال: لاَ تَشْتَرِهِ وَلاَ تَعُدْ في صَدَقَتِكَ، وَإنْ أعْطَاكَهُ بِدِرْهَمٍ. فَإنَّ الْعَائِدَ في صَدَقَتِهِ كَالْعَائِدِ في قَيْئِهِ]. أخرجه الستة.

وفي رواية لمالك: «كَالْكَلْبِ يَعُودُ في قَيْئِهِ».

10. (3285)- Hz. Ömer (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben Allah yolunda bir at tasadduk etmiş idim. Ona sâhip olan kişi, hayvanın bakımını ihmal etti. Bunun üzerine atı satın almak istedim. Biraz ucuza satar diye düşünüyordum. Önce Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'a bir sorayım dedim:

"Sakın ha! buyurdu, *ne onu satın al ne de sadakana dön, hatta onu sana bir dirheme verse bile. Zira sadakasına dönen, kustuğuna dönen gibidir!.."* buyurdular." [Buhârî, Zekât 59, Vesâya 31, Cihâd 119, 137; Müslim, Hibât 3, (1621); Muvatta, Zekât 50, (1, 282); Ebû Dâvud, Zekât 9, (1793); Tirmizî, Zekât 23, (668); Nesâî, Zekât 100, (5, 108, 109).]

Muvatta'nın bir rivayetinde şu ziyade vardır: "...(Sadakasına dönen) kusmuğuna dönen köpek gibidir."

AÇIKLAMA:

1- "Ben Allah yolunda bir at tasadduk etmiştim" diye yapılan tercümenin kelimelere bağlı tercümesi şöyledir: "Ben, Allah yolunda bir ata adam bindirdim." Bu ifadeden maksad rivayetin devamından anlaşıldığı üzere bağış ve tasadduktur.

2- *İbnu Sa'd*'ın kaydına göre, bu atın adı *Verd*'dir. *Temîmu'd-Dârî* (radıyallâhu anh) Resul-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'a hediye etmiş, Aleyhissalâtu vesselâm da Hz. Ömer'e bağışlamıştı. Hz. Ömer'in bağışladığı zâtın ismi bilinmiyor.

3- Bazı şârihler atın vakıf olduğunu söylemiştir, ancak Resulullah'ın "Sadakadan dönme" ifadesi, bunun vakıf değil, hibe olduğuna delil kılınmıştır.

4- Allah yolunda tabiri de farklı yorumlara sebep olmuştur. Yani "Allah rızası için" anlaşılabileceği gibi, "cihad'da kullanılmak" veya "hacc'da kullanılmak için" ma'nâsına da anlaşılabilir. Rivayetin metni herhangi bir ihtimali kuvvetlendirmiyor.

5- Bu hadisten hareketle bazı âlimler, "tasadduk edilen şeyi geri almak haramdır, akit bâtıldır" demiştir. Bunlar bu hükmü, "kusmuğa dönmek" teşbihinden çıkarırlar. "Çünkü derler, kusmuk haramdır." Ancak bazıları *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın bu teşbihe, yasak fiilî istikrah yani nefret ettirmek için yer verdiğini söylemiş ve: "Sadakanın geri alınması haram değil mekruhtur, akit de bâtıl değil sahihtir" diye hükmetmiştir. Bu görüşte olanlar, *Kûfe* ulemâsı, *Şâfiî, Mâlik* başta olmak üzere cumhurdur. *Hasan Basrî* ve *İbnu Sîrîn* gibi bazıları da sadaka başkasının eline geçtikten sonra normal fiatıyla satın alınmasında bir beis görmemiştir. Bunlar Resulullah'ın yasaklamasını, rivayette de görüldüğü üzere Hz. Ömer'in ucuz fiata satın almak istemesine hamlederler.

6- Bu hadisin hükmü kefâret, nezir, zıhâr vs. sadakalarına da teşmil edilmiştir. Ancak verâset yoluyla geri gelirse kerâhet olmadığı söylenmiştir. Zâhirîler buna da mekruh demiştir.

Buhârî'nin bir rivayeti, İbnu Ömer'in, tasadduk ettiği birşeyi satın alacak olsa tekrar tasadduk ettiğini belirtir.

7- Hadisten şu hükümler çıkarılmıştır:

★ Sadakayı geri almak mekruhtur.

★ Cihada her vasıta ile yardımcı olmak, gazveye destek vermek faziletli amellerdendir.

★ Allah yolunda "bindirmek", temlik etmek demektir.

★ Bindirilen kimse, bağışlananı satabilir, parasından istifade edebilir

3286 ١١- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنهما [أَنَّ رَجُلاً قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، إنَّ أُمِّي تُوفِّيَتْ. أَيَنْفَعُهَا أَنْ أَتَصَدَّقَ عَنْهَا؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: إنَّ لِي مِخْرَافاً، فَأَنَا أُشْهِدُكَ أَنِّي قَدْ تَصَدَّقْتُ بِهِ عَنْهَا]. أخرجه الخمسة إلا مسلماً. « المخراف » الحديقة.

11. (3286)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam gelerek:

"Ey Allah'ın Resulü, annem vefat etti. Ben onun için tasaddukta bulunsam ona faydası olur mu?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Evet!" deyince, adam:

"Benim bir meyveliğim var. Sizi şâhid kılıyorum, onu annem için tasadduk ediyorum!" dedi." [Buhârî, Vesâyâ 15, 20, 26, Ebû Dâvud, Vesâyâ 15, (2882); Tirmizî, Zekât 33, (669); Nesâî, Vesâyâ 8, (6, 252, 253).]

3287 ١٢ – وعن سعد بن عُبادة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ إنَّ أُمِّي مَاتَتْ. فأيُّ الصَّدَقَةِ أفْضَلُ؟ قال: المَاءُ. فَحَفَرَ بِئْراً وَقَالَ: هذهِ لأُمِّ سَعْدٍ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

12. (3287)- *Sa'd Ibnu Ubâde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü dedim, annem vefat etti, (onun adına) yapacağım sadakanın hangisi efdaldir?"

"Su" buyurdular. Bu cevap üzerine Sa'd bir kuyu kazdı ve: "Bu kuyu Sa'd'ın annesi için" dedi." [Ebû Dâvud, Zekât 42, (1679, 1680, 1681); Nesâî, Vesâyâ 9, (6, 254, 255).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın "su"yu en efdal sadaka olarak tavsifi iki sebebe bağlanmıştır.

★ Su, o devirde Medine'de azdır ve bu sebeple kıymetlidir.

★ İnsanların yaşayabilmek için en çok muhtaç oldukları şeylerden biri sudur. Gerek dinî ve gerekse dünyevî hususlarda su en başta gelen temel ihtiyaçlar arasında yer alır. Öyle ise onun kıymeti, Medine gibi sıcak bir beldede daha da artacaktır. Bu hadisin hükmünü bugün bile aynen koruduğunu söyleyebiliriz.

2- Sa'd, rivayetinin sonunda kendisini üçüncü bir şahıs gibi zikretmekte, "kuyu kazdım" demeyip kuyu kazdı demekte, annem demeyip "...Sa'd'ın annesi.." demekte.. Bu üslup değişikliği yanlış anlamaya meydan vermemelidir.

3- Son iki rivayet, ölü adına hayır yapılabileceğini gösteren delillerdir. Nesâî'nin bir rivayetinde Sa'd önce vefat eden annesi adına sadaka verip veremiyeceğini sorar. Cevap müsbet olunca hangi sadakanın efdal oduğunu sorar. Bunun üzerine, "Su!" cevabını alır.

SILA-İ RAHM BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

İslam'ın çokça ehemmiyet verdiği hususlardan biri de sıla-i rahm'dir. Yani akrabalar, yakınlar arasındaki münasebet.. Bunun iyi olması, karşılıklı sevgi, saygı ve yardımlaşma esasına dayanması gerekmektedir.

Rahm, kelime olarak rahmet'ten gelir; rahmet, *"acımak", "şefkat duymak"* ma'nâlarını taşır. Türkçemizde *sıla-i rahm* tabiri içerisinde rahm şeklinde kullanılan bu kelime, arapça aslında rahim şeklinde kullanılır. Akrabalık, hısımlık, yakınlık, kuvvet, kerâbet gibi farklı kelimelerle dile getirilen beşeri yakınlığı ifade eder.

Sıla, ulaşmak, kavuşmak ma'nâsına gelen vüsûl kökünden masdardır.

Öyleyse sıla-i rahm, tabir olarak, kısaca akrabalara kavuşmak ma'nâsına gelir. Şârihler atiyye (ihsan), şefkat, merhamet, yardım, görüşme, ziyaret gibi değişik ma'nâları sıla-i rahme izafe ederler. Daha değişik ifade ile yakınlarımıza karşı dinimizin tahmil ettiği bir kısım vazifelerimiz vardır ki, bunların yerine getirilip ifa edilmesine sıla-i rahm denmiştir. Sözgelimi iş ve ikâmet yerimiz akrabalardan uzaklarda ise zaman zaman ziyaretlerine gitmek, mektup yazıp telefon etmek; yakında ise arada sırada görüşmek, yardımımıza muhtaçsa yardım etmek, hastaysa ziyaret etmek, bir meselesi varsa ilgilenmek; sürûrunda tebrik, üzüntüsünde teselli ve taziyede bulunmak, hal hatır sormak, selam vermek vs. hepsi *sıla-i rahm'e* dâhildir. Bütün bu sayılanlar akrabalar arasındaki mânevi bağları güçlendirir, artırır, insanı hayata daha çok bağlar, ferdleri bencillik, yalnızlık gibi kötü hislerden ve böylesi duyguların getireceği marazi hal ve durumlardan korur. Allah'ın rızasına, rahmetinin tecellisine sebep olur.

Sıla-i rahim öncelikle akrabalara karşı talebedilmiş ise de, komşu-

lara, arkadaşlara, meslekdaşlara, iş arkadaşlarına, din kardeşlerine ve her çeşit tanıdıklara karşı da vazife ve borç kılınmıştır. Sözgelimi, karşılaştığımız bir mü'mine, tanımasak bile verilen bir selâm, yaşlı bir kimseye yer gösterme, otobüste yer verme, düşen bir çocuğu kaldırma, soran kimseye adres tarif etme, içtimâî münasebetlerde güler yüzlü, tatlı sözlü olma, hayırhah ve yardımsever tavrı takınma vs. vs. hepsi birer sıla-i rahim'dir. Şu halde sıla-i rahmi, bu sayılanlardan sadece biri olarak anlamak büyük bir eksiklik olur. Âlimler sıla-i rahm'in dereceleri olduğunu, en yüksek derecesinin nikah düşmeyecek derecedeki yakın akrabalar arasında bulunduğunu, buna riayetin farz olduğunu söylerler. Bu görüşe göre amca, dayı çocukları arasında farz olmaz. En aşağı derecesini de selamlaşma olarak ifade eden olmuştur. Bazı âlimler, miras babında zevi'l-erhâm denen bütün akrabaya farz olduğuna hükmetmiştir.[26]

Cenâb-ı Hakk'ın insanlar arasına böyle bir bağı koyup buna vâcib emirler arasında yer vermesi, insanlara olan büyük nimet ve rahmetlerinden biridir. Fert ve cemiyetlerin birbirlerini karşılıklı olarak sevme ve saymalarının mayasını sıla-i rahm teşkil eder. Dinimiz beşerî saadetin vazgeçilmez şartlarından olan sıla-i rahm'in terkini büyük günahlardan addetmiştir. Buna kat-ı rahim de denir, yani rahm'ı (akrabalık bağlarını) koparmak, geniş ma'nâsıyla beşeri bağları koparmak demektir.

Resulullah meselenin ehemmiyetini şu hadisleriyle tesbit eder:

انّ اللّٰهَ خَلَقَ الْخَلْقَ حَتّٰى اذا فرغ مِنْهُمْ قامَتْ الرَّحِمُ فقالَتْ: هذا مقامُ العائذِ من القَطيعة

"Allah Teâlâ Hazretleri mahlukatı yaratıp bu işten fâriğ olduğu zaman, rahim ayağa kalkarak dedi ki: "Bu, kat edilmekten (koparılmaktan) sığınanın makamıdır." Cenâb-ı Hakk cevaben:

"Evet sana sıla yapana, benim sıla yapmam, senden kopup alâkayı kesene benim de kopup alâkayı kesmem yetmez mi, bundan razı değil misin?" buyurdu. Rahm:

"Evet razıyım!" deyince, Cenâb-ı Hakk:

"Bu sana verildi!" diye hükmetti. Sonra Resulullah: "Dilerseniz şu âyeti okuyun" dedi. (Meâlen): **"Geri dönerseniz yeryüzünde bozgun-**

26– *Sıla-i rahm,* tabiriyle aynı menşe'den olması hasebiyle zevi'l-erhâm hakkında da açıklama kaydetmemiz, mevzumuz açısından faydalı olacaktır. *en-Nihâye*'de şu açıklamaya yer verilir: "Zû-rahm mahrem veya zû-rahm da denen zevi'l-erhâm, akrabalardır. Seninle aranızda neseb bağı olan herkes hakkında kullanılır. Ferâiz'de (miras bahsinde) kadın cihetinden akrabalara zevi'l-erhâm denir ve şöyle ifade edilir: Zû-rahmi mahrem -ve muharrem- bunlar nikahı haram olan kadınlardır. Anne, kız, kız kardeş, hala, teyze gibi. Sahâbe ve Tâbiînden ulemanın çoğu bu görüştedir. Ebû Hanîfe ve Ashabı da bu görüştedir.

culuk yapmanız ve akrabalık bağlarını kesmeniz beklenmez mi sizden? İşte Allah'ın lânetlediği, sağır kıldığı ve gözlerini kör ettiği bunlardır. Bunlar Kur'ân'ı düşünmezler mi? Yoksa kalbleri kilitli midir?" [Muhammed 23-24.]

Müslim'in bu rivayeti, sıla-i rahm'in insanlığın yaratılışıyla birlikte yaratılmış olduğunu gösterir. Yine bu hadisten anlıyoruz ki, Allah'ın insanlara rahmet ve merhametinin tecellisi, sıla-i rahmin edası şartına bağlanmış olmaktadır. Bizzat Kur'ân sıla-i rahm'i kesenlere Allah'ın lânetini yani rahmetinden mahrumiyeti haber vermektedir. Buna hangi mü'minin gönlü razı olur?

Sıla-i rahm'in ehemmiyetini belirten hadis çoktur. Birkaçını kaydediyoruz: لاَيَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَاطِعُ رَحِمٍ "Sıla-i rahm'i kesen cennete giremez."

اَلـــرَّحِمُ مُعَلَّقٌ بِالْعَرْشِ تَقُولُ: مَنْ وَصَلَنِي وَصَلَهُ اللّٰهُ وَمَنْ قَطَعَنِي قَطَعَهُ اللّٰهُ *"Rahim, Arş-ı A'lâ'ya asılı olarak şöyle der: "Kim bana sıla yaparsa Allah ona vâsıl olsun, kim de beni koparırsa Allah da ondan kopsun."* Yani: "Sıla-i rahmi yerine getirerek insanlara karşı olan vazifelerini yapan kimseye Allah rahmetiyle muamele etsin, bu vazifeyi yapmayanlar da Allah'ın rahmetinden mahrum kalsın."

Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam Aleyhissalâtü vesselâm'a gelerek:

"Ey Allah'ın Resulü! Benim akrabalarım var. Ben onlara sıla-i rahm yapıyorum, onlar mukabele etmeyip alakayı kesiyorlar. Ben onlara iyilik yapıyorum, onlar bana kötülük yapıyorlar. Ben onlara yumuşak davranıyorum onlar bana karşı cahillik yapıyorlar!" dedi. Bunun üzerine Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* :

"Eğer dediğin gibi isen, sanki onlara sıcak kül yediriyor gibisin. Sen bu şekilde devam ettikçe, onlara karşı Allah'ın yardımı seninle olacaktır."

صِلَةُ الرَّحِمِ وَحُسْنُ الْخُلُقِ وَحُسْنُ الْجِوَارِ يَعْمُرْنَ الدِّيَارَ وَيَزِدْنَ فِى الْأَعْمَارِ *" Sıla-i rahm, güzel ahlâk, başkalarıyla iyi geçinmek, beldeleri mâmur, ömürleri uzun eder."*

صِلَةُ الْقَرَابَةِ مَثْرَاةٌ فِى الْمَالِ مُحَبَّةٌ فِى الْاَهْلِ مَنْسَأَةٌ فِى الْاَجَلِ *"Yakınlara sıla, malda zenginliği, ailede sevgiyi ömürde uzamayı artırır."*

صِلْ مَنْ قَطَعَكَ وَاَحْسِنْ مَنْ اَسَاءَ اِلَيْكَ وَقُلِ الْحَقَّ وَلَوْ عَلَى نَفْسِكَ*"Senden kopandan sen kopma, sana kötülük yapana sen iyilik yap, aleyhine bile olsa hakkı söyle."*

Son olarak şu hususu da kaydedelim ki, Resulullah *(aleyhissalâtu*

vesselâm) 'ın daha peygamberlik gelmezden önce mümtaz vasıflarından biri sıla-i rahme verdiği ehemmiyet idi. Öyle ki Hz. Peygamber, risâletin ilk tezahürleri karşısında ve bilhassa Cebrâil aleyhisselâm'la ilk karşılaşması akabinde korkmuş ve Hz. Hatice'ye bunu açmıştı. Hz. Hatice, korkmaması, Allah'ın kendisini mahçup etmiyeceği hususunda teselli ederken Resulullah'ı ikna etmek üzere zikrettiği delillerden biri Aleyhissalâtu vesselâm'ın sıla-i rahm'e riayet etmesi idi.

Peygamberliğin ilk yıllarından itibaren Resulullah'ın, muhataplarını ısrarla davet ettiği şeylerden biri yine sıla-i rahim'di. Hatta, Herakliyus, peygamberlik iddiasında bulunan Muhammed hakkında bilgi edinmek üzere ticarî maksadla Şam'a gelmiş olan *Ebû Süfyan* ve yanındakileri çağırtıp "Size ne emrediyor?" diye sorulunca *Ebû Süfyan*'ın saydıkları arasında sıla-i rahm'i de görmekteyiz:

"Bize namazı, sadakayı, iffeti ve sıla-i rahmi emrediyor."

3288 ١– عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قال رسولُ الله ﷺ: الرَّحِمُ مُعلَّقَةٌ بالعَرْشِ. تَقُولُ: مَنْ وَصَلَنِي وَصَلَهُ اللهُ. وَمَنْ قَطَعَنِي قَطَعَهُ اللهُ]. أخرجه الشيخان.

1. (3288)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Rahim Arş'a asılıdır, der ki: "Kim beni sıla ederse Allah da ona sıla etsin. Kim benden koparsa Allah da ondan kopsun."* [Buhârî, Edeb 13; Müslim, Birr 17, (2555).]

3289 ٢– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: مَنْ سَرَّهُ أنْ يَبْسُطَ اللهُ تَعالى لَهُ في رِزْقِهِ، وأنْ يَنْسأَ لَهُ في أثَرِهِ فَلْيَصِلْ رَحِمَهُ]. أخرجه البخاري والترمذي.

2. (3289)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim, rızkının Allah tarafından genişletilmesini, ecelinin uzatılmasını isterse sıla-i rahim yapsın."*

3290 ٣– وعند الترمذي: [تَعَلَّمُوا مِنْ أنْسَابِكُمْ مَا تَصِلُونَ بِهِ أرْحَامَكُمْ فَإنَّ صِلَةَ الرَّحِمِ مَحَبَّةٌ في الأهْلِ، مَثْرَاةٌ في المَالِ، مَنْسَأةٌ في الأثَرِ]. «يَنسأ» أى يؤخر. «والأثَر» هنا الأجل.

3. (3290)- *Tirmizî*'deki rivayet şöyle: "Nesebinizden sıla-i rahm yapacaklarınızı öğrenin. Zira sıla-i rahim akrabalarda sevgi, malda bolluk, ömürde uzamadır." [Buhârî, Edeb 12; Tirmizî, Birr 49, (1980).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste Resulullah, sıla-i rahm için neseb yani akrabaları öğrenmeyi emretmektedir. Âlimler bu hadise dayanarak sıla yapılması gerekenlerin valideyn'den ibaret olmayıp, bütün zevi'l-erhâma (babalar, dedeler, amcalar, dayılar vs.) şâyi olduğunu söylemişlerdir. Akrabalara karşı gösterilecek sıla-i rahm, onlara yakınlaşma, şefkat ve ihsandan ibarettir.

2- *Sıla-i rahm*'in ömürde uzamaya sebep olması meselesi, ecelin değişmeyeceğini beyan eden âyetle teâruz eder. Buna cevap sadedinde: "Amelde bereket ve tevfik hâsıl olması, ömrün boşa gitmemesidir, bu durumlar sanki ömrün artması gibidir" denmiştir. Ayrıca: "Sıla-i rahim, öldükten sonra hayırla yâdedilmeye sebeptir" veya "salih evlatların varlığına sebeptir" de denmiştir. Şurası muhakkak ki, mâdem ki Resulullah, Hak namına konuşarak, sıla-i rahmin ömrün uzamasına sebep olduğunu bildirmiştir. Şu halde bu, mahiyetini anlamakta zorluk çeksek de âlemde mevcut diğer eceli geciktiren sebeplerden biri olmalıdır. Allah kimin ömrünün uzun olmasını dilerse onu sıla-i rahim yapmada muvaffak kılar. Esasen bir mü'min için bu meselenin iman mantığınca anlaşılmasında zorluk mevcut değildir. Çünkü, Resulünün müjdesine inanarak, vaadedilen mükâfaata ermek niyetiyle yapacağı ameller, (sıla-i rahimler) boşa gitmeyecek, *"Kul, Allah hakkında nasıl zanda bulunursa, Allah kula öyle muamele eder.."* fehvâsınca, ömrünün uzatılacağı inancıyla sıla-i rahm yapanlara Cenâb-ı Hakk, daha uzun ömür verebileceği gibi, bu maksadla harcadığı ömür dilimlerini, başka maksadlarla harcadığı ömür dilimlerine nazaran en az on katı olmak üzere kat kat sevaplara mazhar ederek, daha uzun bir ömür yaşamış olma sevabını verebilecektir.

Bu meselede *İbnu Hacer* üç ayrı açıklama kaydeder:

Birincisi şöyle: "Bu artma, taâte yardım sebebiyle ömürde bereketten ve âhirette faydası olacak bir şeyle vaktini mamur kılarak, boş geçmesinden böylece korumuş olmaktan kinayedir. Buna benzer bir başka rivayet ümmet-i Muhammed'in ömrüyle ilgilidir. Aleyhissalâtu vesselâm ümmetinin ömrünü, diğer ümmetlerin ömrüne nisbetle çok kısa olmakla birlikte, leyle-i Kadr'i vererek telafi ettiğini belirtmiştir.Hülasa, sıla-i rahm, tâatın bereketlenmesine ve masiyetten korunmaya bir sebeptir, böylece kendisinden sonra hayırlı yâd devam eder ve sanki ölmemiş gibi (sevabı devam eder). Kişiye yardım sağlayan şeyler arasında, kendisinden sonra istifade edilecek ilim, sadaka-i câriye ve sâlih evlad da vardır."

Âlimler, meseleyi bir başka açıdan ele alarak şöyle izah ederler: "Ömrün artması kinaye olmayıp, hakikattir. Bu artış, Allah'ın ilmine nisbetle değil, ömürle ilgili müvekkel meleğin ilmine nisbetledir. Âyetin değişmez diye bildirdiği ömür Allah'ın ilmine göredir. Sözgelimi, müvekkel meleğe: "Falanın ömrü, sıla-i rahim yaparsa yüz yıldır, yapmazsa altmış yıldır" dendiğini farzedelim. Allah'ın ilminde bu kimsenin sıla-i rahim yapıp yapmayacağı önceden bellidir. Ama meleğin ilminde ise, artıp eksilme mümkündür. İşte bu durumda يَمْحُوا اللّٰهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ وَعِنْدَهُ اُمُّ الْكِتَابِ **"Allah dilediğini siler, dilediğini sâbit bırakır. Ana kitap onun katındadır"** (Ra'd 39). Âyette temas edilen mahv ve isbat (yani silme ve sâbit bırakma) meleğin ilminde bulunana nisbetledir. Ana Kitapta (Ümmü'l-Kitap) olan ise Allah'ın ilminde olandır ve elbette bunda silme mevzubahis değildir. İşte buna kaza-i mübrem, öncekine ise kaza-i muallak denir." Bu inanç sebebiyle Hz. Ömer'in: *"Ya Rab! Beni şakî yazdınsa sil!"* diye dua ettiği belirtilir. *"Senin ilminde şakî isem değiştir"* demezmiş. Zira Allah'ın olacak bir şey hakkındaki bilgisi asla değişmez. O'nun bildiği şekilde olur.

Âlimler bu iki izah şeklinden öncekinin, sadedinde olduğumuz hadise daha uygun düştüğünü söylerler.

Tîbî'den kaydedildiğine göre şöyle demiştir: "Önceki vecih daha muvafıktır. Buna, Fâik'in müellifi (Zemahşerî)'nin sözü işaret eder. Der ki: "Ma'nânın şöyle olması caizdir: "Allah, rahim'in eser ve aslını dünyada uzun müddet devam ettirir, bunu sıla-i rahmi yapmayanın eserini hemen yok ettiği gibi çabucak yok etmez."

Üçüncü bir açıklama *Teberânî*'nin Mûcemu's-Sağîr'inde gelmiştir: *Ebû'd Derda* anlatıyor: "Resulullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanında "Kim sıla-i rahimde bulunursa eceli uzatılır" diye zikredilmişti, Aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ömürde ziyade olmaz. Allah Teâlâ Hazretleri: **"Ecelleri geldiği zaman bir saat ne ileri alınır ne de geriye.."** (A'raf 34) buyurmaktadır. Ancak kişinin, kendisine vefatından sonra dua edecek hayırlı zürriyet olur."

Yine *Taberânî*'nin Mûcemu'l-Kebîr'inde gelen merfu bir hadiste: "Allah, eceli gelen kimsenin ömrünü uzatmaz, ömrün ziyâdeleşmesi sâlih zürriyet demektir" buyurmuştur.

İbnu Fûrek, ömrün artmasından maksadın sıla-i rahim yapan kimsenin anlayış ve aklından âfâtın nefyedilmesi olduğunda cezmetmiştir.

3- Hadis, neseb öğrenmenin mendub olduğunu ifade etmektedir.

3291 ٤– وعن ميمونة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [أَعْتَقْتُ وَلِيدَةً وَلَمْ أَسْتَأْذِنْ رسُولَ اللهِ ﷺ فَلَمَّا كَانَ يوْمَهَا الَّذي يَدُورُ عَلَيْهَا فيهِ. قَالَتْ يا رسُولَ اللهِ: أَشَعَرْتَ أَني أَعْتَقْتُ وَلِيدَتِي. قالَ: وَفَعَلْتِ؟ قالت: نَعَمْ. قالَ: أَمَا إِنَّكِ لَوْ أَعْطَيْتِهَا أَخْوَالَكِ كَانَ أَعْظَمَ لأَجْرِكِ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

4. (3291)- *Meymûne* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'dan izin almadan bir câriye azad ettim. Resulullah'ın benimle kalma günü gelip, beraber olduğumuz zaman:

"Ey Allah'ın Resûlü, câriyemi azad ettim, farkettiniz mi?" dedim.

"(Sahi mi söylüyorsun), bunu yaptın mı?" dedi. Ben, "Evet!" deyince:

"Keşke onu dayılarına verseydin, senin için daha hayırlı olacaktı!" buyurdular." [Buhârî, Hibe 15; Müslim, Zekât 44, (999); Ebû Dâvud, Zekât 45, (1690).]

3292 ٥– وعن سلمان بن عامر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قالَ رَسولُ اللهِ ﷺ: الصَّدَقَةُ عَلى المِسْكِينِ صَدَقَةٌ، وَعلى ذِى الرَّحِمِ ثِنْتَانِ: صَدَقَةٌ وَصِلَةٌ]. أخرجه النسائي.

5. (3292)- *Selmân İbnu Âmir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Fakirlere yapılan tasadduk bir sadakadır, ama zî-rahm'a (yani akrabaya) yapılan ikidir; Biri sıla-i rahim, diğeri sadaka."* [Nesâî, Zekât 82, (5, 92); Tirmizî, Zekât 26, (658); İbnu Mâce, Zekât 28, (1844).]

AÇIKLAMA:

1- Son iki hadis, sadaka ve bağış gibi hayırlarda, önce yakınları düşünmeye teşvik etmektedir. Köleyi azad etmektense muhtaç bir yakına bağışlamak, sadakayı rastgele bir fakire vermektense, yakınlığı olan birine vermek evlâdır. Bu hayır amelinde iki ayrı hayır gösterilmektedir:

a- Sadaka,

b- Sıla-i rahm,

Resulullah böylece sıla-i rahm'e ehemmiyet vermeye, itina göstermeye teşvik etmektedir.

2- Birinci hadisi rivayet eden Meymûne, Resulullah'ın zevce-i pâklerinden olan *Meymûne Bintu'l-Hâris*'dir (radıyallâhu anhâ).

3- Hadis kadınların, kendi mallarında, kocalarına sormadan tasarrufta bulunabileceklerini göstermektedir. Çünkü Hz. Meymûne câriyesini âzâd ettikten sonra *Resulullah*'a bilgi verme kabilinden mevzubahis etmiş, Resulullah da onu bu davranışı sebebiyle muâheze etmemiş, sadece daha evlâsına işâret buyurmuştur. Meymûne (radıyallâhu anhâ), malında tasarrufa şayet yetkili olmasaydı, Hz. Peygamber, akdi iptal ederdi.

4- *İbnu Hacer,* bu hadisten hareketle: *"Akrabaya hibede bulunmak mutlak olarak efdaldir"* denemez, zira bazı yakınlar gerçekten muhtaçtır,bazıları da değildir" der. Keza ilave eder: "Akrabaya hibe etmek de azad etmekten mutlak olarak efdaldir denemez. Zira açıkladığımız üzere bu, ahvale göre değişir."

SOHBET BÖLÜMÜ

(Bu bölümde onsekiz fasıl var)

BİRİNCİ FASIL

ERKEĞİN HANIMI ÜZERİNDEKİ HAKLARI

İKİNCİ FASIL

KADININ KOCASI ÜZERİNDEKİ HAKKI

ÜÇÜNCÜ FASIL

SOHBET ÂDÂBI

DÖRDÜNCÜ FASIL

MECLİS (OTURMA) ÂDÂBI

BEŞİNCİ FASIL

ARKADAŞIN VASFI

ALTINCI FASIL

KARŞILIKLI SEVME VE SAYMA

YEDİNCİ FASIL

DAYANIŞMA VE YARDIMLAŞMA

SEKİZİNCİ FASIL

İZİN TALEBİ

DOKUZUNCU FASIL

SELAMLAŞMA

ONUNCU FASIL

MÜSÂFAHA

ONBİRİNCİ FASIL

HAPŞIRMA VE ESNEME

ONİKİNCİ FASIL

HASTA ZİYARETİ VE FAZİLETİ

ONÜÇÜNCÜ FASIL

BİNME VE TERKİYE BİNDİRME

ONDÖRDÜNCÜ FASIL

KOMŞULUK HAKKI

ONBEŞİNCİ FASIL

KÜSÜŞME

ONALTINCI FASIL

KUSURLARI ARAŞTIRMA VE ÖRTME

ONYEDİNCİ FASIL

KADINLARA BAKMAK

ONSEKİZİNCİ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

UMUMÎ AÇIKLAMA

Arapçadaki aslî ma'nâsına oldukça yakın bir kullanışla dilimize de girmiş bulunan sohbet, beraber olmak, arkadaşlık etmek, karşılıklı münasebette bulunmak, mülâzemet etmek gibi ma'nâlara gelir. Dilimizde daha ziyade karşılıklı olarak dostça, samimi duygularla konuşmaya sohbet deriz. Sözgelimi telefonla konuşma sohbete girmez, daha ziyade beraberlik aranır. Tatsız bir konuşmaya da sohbet demeyiz, hattâ resmiyetin girdiği konuşma da sohbetin dışında kalır. Sadedinde olduğumuz bölümde sohbet'e daha geniş bir ma'nâ ile, insanî beraberlikler girmektedir. Karı-koca beraberliği, bu beraberlikten doğan haklar, komşu-luk, yolculuk beraberlikleri, bu beraberliklerde ortaya çıkan hukuk, âdâb; ziyaretler, ziyaret âdâbı; dayanışma, selamlaşma, küsüşme, barışma, kadınlara bakmak, dedi-kodu tecessüs, kusurları araştırmak vs..

Bölümümün fasıl başlıklarından da anlaşılacağı üzere sohbetle, medeniyyû'n-bittab yani yaratılış icabı medenî kabul edilen insanın medenîliği gereği hâsıl olan içtimâî münasebetlerin pek çoğu kastedilmektedir. İnsan hayatının her safhasına ışık tutup en iyi tarzı, en güzel istikameti, her hususta ilâhî değerleri beyan eden din-i mübîn-i İslâm, beşerî sohbetin Allah'ın rızasına uyacak, insanları kâmil ma'nâda saadet ve maâliyata götürecek edeb ve âdâbı da beyan etmiştir. Şu halde sadedinde olduğumuz bölümde bu âdâbı açıklayan hadisleri göreceğiz. "Sohbetler"imizi bu âdâb çerçevesinde yürüttüğümüz ölçüde imanî samimiyetimiz ortaya çıkacak ve İslamımız tezahür edecek ve Allah'ın mü'minlere vaadettiği nimetlere yine o nisbette mazhar olma liyakatını kazanacağız.

Tevfik Allah'tandır.

BİRİNCİ FASIL

ERKEĞİN HANIMI ÜZERİNDEKİ HAKLARI

3293 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رَسولُ اللهِ ﷺ: لَوْ كُنْتُ آمِراً أحَداً أنْ يَسْجُدَ لأَحَدٍ لأمَرْتُ الزَّوْجَةَ أنْ تَسْجُدَ لِزَوْجِهَا]. أخرجه الترمذي.

1. (3293)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şayet ben bir insanın başka bir insana secde etmesini emredecek olsaydım, kadına, kocasına secde etmesini emrederdim."* [Tirmizî, Rada' 10, (1159)]

AÇIKLAMA:

Dinimiz, Allah'tan başkasına secdeyi şiddetle yasaklamış ve haram kılmıştır. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* İslâmî esaslara göre işleyecek ailedeki kocanın hanımı karşısındaki hukukunun büyüklüğünü ifade etmek için böyle mübalağalı bir üsluba başvurmuştur. İslam'da aile dirliği kocanın hâkimiyetine dayandırılmıştır. Âyet-i kerîme, âilede erkeğin reisliğini esas kılmıştır, ama bunu nafaka temin etme sebebine bağlamıştır. Nafakanın te'mini itaati gerektiren bir hukuk getirmektedir. Âyet aynen şöyle: اَلـرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا اَنْفَقُوا مِنْ اَمْوَالِهِمْ **"Erkekler kadınlar üzerine hâkimdirler. O sebeple ki, Allah onlardan kimini (erkekleri) kiminden (kadından) üstün kılmıştır. Bir de (erkekler onların) mallarından infak etmektedirler. İyi kadınlar itaatli olanlardır..."** (Nisa 34).

Aile dirliği büyük ölçüde itaate dayandığı için, itaat meselesi birçok hadiste tekrar tekrar ele alınarak teyid edilmiştir. *Tirmizî*, yukarıdaki hadisi kaydettikten sonra bu mevzuda *Mu'az İbnu Cebel, Sürâka İbnu Mâlik, Hz. Âişe, İbnu Abbâs, Abdullah İbnu Ebî Evfâ, Talk İbnu Ali,*

Ümmü Seleme, Enes ve *İbnu Ömer* (radıyallahu anhüm ecmâîn)'den de rivayetler olduğunu belirtir. Bunların hepsini burada kaydetmek uzun kaçar. Abdullah İbnu Ebî Evfâ'nın rivayeti şöyle:

"Muaz İbnu Cebel (radıyallâhu anh) Şam'dan dönmüştü, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'a secde etti.

"Ey Muaz bu da ne?" diye sorunca:

"Şam'a gitmiştim. Orada insanların piskopos ve patriklerine secde ettiklerini gördüm. Bunu sana yapmak, içimden geçti"dedi. Bunu işiten Efendimiz:

"Sakın bunu yapmayın. Eğer ben bir kimsenin Allah'tan başka birine secde etmesini emretseydim, kadına, kocasına secde etmesini emrederdim. Muhammed'in nefsi kudret elinde olan Zât'a yemin ederim, kadın kocasına olan hakkını eda etmedikçe Rabbine olan hakkını eda edemez. Kocası nefsini taleb etse, kadın havıd üzerinde bile olsa bunu men edemez."

Hz. Enes'in rivayeti de şöyle: "Bir insanın diğer bir insana secdesi doğru olmaz, şayet doğru olsaydı, üzerindeki hakkının büyüklüğü sebebiyle kadının kocasına secde etmesini emrederdim..."

3294 ٢– وعن أم سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَيُّمَا امْرَأَةٍ مَاتَتْ وَزَوْجُهَا عَنْهَا رَاضٍ دَخَلَتِ الجَنَّةَ]. أخرجه الترمذي.

2. (3294)- *Ümmü Seleme* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hangi kadın, kocası kendisinden razı olarak vefat ederse, cennete girer."* [Tirmizî, Radâ 10, (1161).]

3295 ٣– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا مِنْ رَجُلٍ يَدْعُو امْرَأَتَهُ إلى فِرَاشِهِ فَتَأْبَى عَلَيْهِ إلاَّ كَانَ الَّذِي في السَّمَاءِ سَاخِطاً عَلَيْهَا حَتَّى يَرْضَىٰ عَنْهَا زَوْجُهَا].

3. (3295)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Nefsim kudret elinde olan Zât-ı Zülcelâl'e yemin ederim, bir erkek hanımını yatağa davet ettiğinde kadın imtina edip gelmezse, kocası ondan razı oluncaya kadar semada olan (melekler) ona gadab ederler."*

3296 ٤– وفي رواية: [إذَا دَعَا الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ إلى فِرَاشِهِ فَأَبَتْ أَنْ تَجِيءَ فَبَاتَ غَضْبَانَ

لَعَنَتْهَا الْمَلاَئِكَةُ حَتَّى تُصْبِحَ، وَفي رواية. حتَّى تَرْجِعَ].

4. (3296)- Bir başka rivayette şöyle denmiştir: "Erkek, kadınını yatağına çağırır, kadında gelmeye yanaşmaz, erkek öfkelenmiş olarak sabahlarsa, melekler sabaha kadar -bir rivayette yatağa gelinceye kadar- kadına lânet okurlar."

3297 ٥– وفي رواية: [إذَا بَاتَتِ الْمَرْأَةُ مُهَاجِرَةً فِرَاشَ زَوْجِهَا لَعَنَتْهَا الْمَلاَئِكَةُ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

5. (3297)- Bir başka rivayette: *"Kadın küskünlükle kocasının yatağından ayrı olarak sabahlarsa, melekler onu lânetler"* denmiştir. [Buhârî, Nikâh 85, Bed'ü'l-Halk 6; Müslim, Nikâh 120-122 (1436); Ebû Dâvud, Nikâh 41, (2141).]

AÇIKLAMA:

Bazı hadislerde kadının başta gelen vazifeleri arasında zikredilen tâat'ın mühim maddelerinden biri, yatağa icabettir. Erkek yatağa dâvet edince, buna icabet etmesi gerekmektedir. Bazı hadislerde: *"Fırın üzerinde olsa bile.."* veya *"Havıd (deve semeri) üzerinde olsa bile.."* diye, yani "yarıda bırakılması zor olan bir işte bile olsa mutlaka emre icabet etsin" ma'nâsında te'kid edilmiştir.

Yukarıdaki rivayetler sebepsiz, meşru olmayan bir mâzeretle emre icabet etmeyen, kocasının yatak dâvetine uymayan kadının bu davranışına terettüp eden manevî müeyyideyi beyan etmektedir: Kocasının davetine icabet edinceye, kocasını razı ve memnun kılıncaya kadar meleklerin lânetine maruz kalmak... Mü'mine bir kadın için bu pek büyük bir hasâret ve zarardır.

Şârihler, "yatak" kelimesiyle münâsebet-i cinsiye'nin kinaye edildiğini belirtirler. Utanma vesilesi olan meselelerin zikrinde Kur'ân ve hadiste sıkça kinâyeye başvurulmuştur, örneği çoktur.

Hadiste geçen "sabah oluncaya kadar..." ibâresi, imtina hadisesinin geceye mahsus olduğu intibâını vermekte ise de, bu hal, kadının gündüzleri olacak davete imtinasına cevaz vermez. Gecenin zikri, istirahat ve yatma vaktinin gece olması, gündüzleri maişet kazanma meşguliyetinin galebe çalması sebebiyledir. Ayrıca bazı hadislerde, "gece" veya "gündüz" ayırımına yer verilmeden aynı durum mevzubahis edilmiştir.

Hz. Câbir'in bir rivayeti şöyle: *"Üç kişinin namazı kabul edilmez ve hiç bir hayırları semaya yükseltilmez:*

★ *Geri dönünceye kadar, kaçan köle;*

★ *Ayılıncaya kadar, sarhoş;*

★ *Râzı edinceye kadar, kocasını darıltan kadın."*

3296 numaralı rivayette geçen "erkek öfkeli olarak sabahlarsa" ifadesi, kadının her icabet etmeme hâlinin aynı derecede olmadığını belirtir. Yani erkek, kadının gelmeyişini mâzur addetmiştir veya çağırma hakkından vazgeçmiştir ve hanımına bu davranışı sebebiyle kızmamıştır. Şu halde yatağa gelmeme halleri, aynı manevî müeyyideyi icab ettirmemektedir. Kadının yataktan ayrı sabahlaması meselesi de böyle.

Mühelleb, sadedinde olduğumuz hadislerden hareketle: "Bedenlerdeki olsun, mallardaki olsun hukukun men edilmesi, mağfiretiyle örttükleri hariç, Allah'ın gadabını gerektiren durumlardır" der ve hadisten şu hükmü çıkarır.

"Hadis, müslüman âsiye, eyleme geçmesini önlemek için, korkutma maksadıyla lânette bulunmanın câiz olduğunu göstermektedir. Şâyet fiili işlerse, ona lânet değil, af ve hidayet duasında bulunmak gerekir."

Bazı âlimler bu istidlali hoş karşılamamışlar ve demişlerdir ki: "Müslüman için, rahmetten uzak olması ma'nâsına lânet okumak uygun değildir. Muvafık olanı, onun için hidayet, af ve masiyetten dönmesi için dua etmektir. Lâneti tecviz edenler, lânetin örfî ma'nâsını düşünmüş olmalıdırlar. Bu da, kötü söz söylemek ma'nâsına olan sebbetmektir. Bunun da caiz olduğu durum, günaha düşenin bu kötü sözden ders alıp, utanma ve dönüş yapma hâline bağlıdır. Sadedinde olduğumuz hadiste meleklerin bunu yapmış olması, insanların da lânet okumasına mutlak cevâzı ifade etmez."

Bazı âlimler hadisten şu hükümleri de çıkarmıştır.

★ Melekler, mâsiyet ehline, mâsiyete devam ettikleri müddetce beddua etmektedirler. Bu onların, itaat edenlere de taatte oldukları müddetçe hayır dua ettiklerini ifade eder.

★ Meleklerin duası, hayra da olsa şerre de olsa makbuldür. Bu sebeptendir ki, *Aleyhissalâtu vesselâm,* onların duasıyla korkutmuştur.

★ Kocaya yardım ve rızasını aramaya irşâd var.

★ Erkeğin cimayı terketmeye sabrı, kadınların sabrından daha zayıftır.

★ Erkeğe en kuvvetli teşvik nikah yönünden gelmektedir. Bu sebeple şârî bilhassa bu hususta kadının yardımcı olmasına ehemmiyet atfetmiş, teşriatta bulunmuştur.

★ Hadis, hiçbir meselesini ihmâl etmeyip, herhangi bir arzusuna müma'nâat edeni bile meleklerin bedduasına mazhar etmek suretiyle alakasını gösteren, hukukunu koruyan Allah'a, erkeğin bu nimetlerine bedel, itaat etmesi, ibadetlerine sabır göstermesi gereği anlaşılır. Evet kula düşen, Rabbinin kendinden taleb ettiği hakları yerine getirmektir. Aksi takdirde onun davranışı, ihsanı bol bir zengine muhtaç durumda olan fakirin gösterdiği kabalık ve nankörlükten daha çirkin kaçar.

3298 ٦– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قيلَ يَا رسولَ الله أيُّ النِّسَاءِ خَيْرٌ؟ قالَ الَّتي تَسُرُّهُ إذَا نَظَرَ، وَتُطِيعُهُ إذَا أمَرَ، وَلاَ تُخَالِفُهُ فِي نَفْسِهَا وَمَالِهَا بِمَا يَكْرَهُ]. أخرجه النسائي.

6. (3298)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü! dendi, hangi kadın daha hayırlıdır?"

"Kocası bakınca onu sürura garkeden, emredince itaat eden, nefis ve malında, kocasının hoşuna gitmeyen şeyle ona muhalefet etmeyen kadın!" diye cevap verdi." [Nesâî, Nikâh 14, (6, 68).]

3299 ٧– وعن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يُسْأَلُ الرَّجُلُ فِيمَ ضَرَبَ امْرَأتَهُ؟]. أخرجه أبو داود.

7. (3299)- *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Erkeğe, hanımını ne sebeple dövdüğü sorulmaz."* [Ebû Dâvud, Nikâh 43, (2147).]

AÇIKLAMA:

1- Dinimiz, bazı şartlarla kadınların dövülebileceğini kabul eder. Bu husus Kur'ân-ı Kerîm'in şu âyetiyle sâbittir: وَاللاَّتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ **"Serkeşlik etmelerinden endişelendiğiniz kadınlara öğüt verin, yataklarında onları yalnız bırakın, nihâyet dövün. Size itaat ediyorlarsa aleyhlerinde yol aramayın.."** (Nisa 34).

★ Görüldüğü üzere, kadın keyfî değil, itaatsizliği sebebiyle -Bagavî' nin ifadesiyle *"Nikah'ın getirdiği hakların yerine getirilmemesi halinde"*- dövülebilecektir. Âyette geçen nüşûz, sevretmek, karşı gelmek, dik başlılık etmek gibi ma'nâlara gelir.

★ *Nüşûz*'undan korkulan kadınlar hemen dövülmez:

★ ★ Önce nasihat edilir.

★ ★ Nasihattan anlamazsa, ceza olarak yatakta yalnız bırakılır.

★ ★ Bundan da anlamazsa en son safhada dövülür. Veda hutbesinde, kadınların şiddetli (yaralayıcı) olmayacak şekilde dövülmesi emredilmiştir.

★ Dövmede İslam'ın vaz'ettiği başka kayıtlar da var:

★ ★ Başa vurulmamalıdır.

★ ★ Vücudun tehlikeli noktalarına da vurulmamalıdır.

★ ★ Çubuk, bükülü mendil gibi yaralayıcı olmayan bir şeyle vurulmalıdır.

★ ★ Darbe sayısı had cezası miktarından aşağı olmalıdır. Sayı hususunda ulemâ ihtilaf eder. Te'dibî vurmaların üç darbeyi geçmemesi umumiyetle benimsenmiştir. Ona kadar vurulabileceğini, hatta daha fazla sayıda vurulabileceğini de söyleyenler olmuştur.

2- Kocasına, niçin dövdüğünün sorulmayışını âlimler kayda bağlamışlardır. Bu yasak mutlak değildir: "Eğer, dinin cevaz verdiği hudud çerçevesinde dövmüşse" denmiştir.

Şu halde dinin meşru kıldığı şartların dışına çıkarak dövülmesi halinde erkek muâheze edilebilir. Söz gelimi, yaralayıcı şekilde dövmüşse meşru hududdan dışarı çıkmış demektir.

3300 ٨– وعن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [جَاءَتِ امْرَأَةُ صَفْوَانَ بنِ المُعَطّلِ رَضِيَ اللهُ عَنْه إلى رَسُولِ اللهِ ﷺ وصَفوانُ عِنْدَهُ. فقَالَتْ: يَا رسُولَ اللهِ زَوجِي يَضرِبنِي إذا صَلَّيْتُ، ويُفطِّرني إذا صُمْتُ، ولاَ يُصلّي صَلاةَ الفَجْرِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ. فسَأَلَهُ عمَّا قَالَتْ. فقَالَ يَا رسُولَ اللهِ: أمَّا قَوْلُهَا يَضرِبُنِي إذَا صَلَّيْتُ! فإنَّها تَقْرأُ بِسُورتَيْنِ وقَدْ نَهَيْتُها. فقَالَ لَهَا رسولُ اللهِ ﷺ: لَوْ كَانَتْ سُورَةً وَاحِدَةً لَكَفَتِ النَّاسَ، وأَمَّا قَوْلُهَا يُفطِّرُنِي إذَا صُمْتُ فَإنَّهَا تَنْطَلِقُ تَصُومُ وأَنَا رَجُلٌ شَابٌّ لاَ أَصْبِرُ. فقَالَ ﷺ: لاَ تَصُومُ امْرَأَةٌ إلاَّ بِإذْنِ زَوْجِهَا، وأَمَّا قَوْلُهَا إنّي أُصَلّي حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ فإنَّا أهْلُ بَيْتٍ قَدْ عُرِفَ لَنَا ذلكَ لاَ نَكَادُ نَسْتَيْقِظُ حَتّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ. فقَالَ ﷺ: فإذَا اسْتَيْقَظْتَ يَا صَفْوَانُ فَصَلِّ]. أخرجه أبو داود.

8. (3300)- *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Safvân İbnu Muattâl (radıyallâhu anh)'ın hanımı, yanında Savfân da bulunduğu bir anda Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'a gelerek:

"Ey Allah'ın Resülü, namaz kıldığım zaman kocam beni dövüyor, oruç tuttuğum zaman da orucumu bozduruyor, güneş doğuncaya kadar da sabah namazını kılmıyor!" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* , hanımının bu söyledikleri hakkında Safvân'a sordu. Safvân:

"Ey Allah'ın Resülü! "Namaz kıldığım zaman dövüyor" sözüne gelince, o zaman (bir rekatte uzun) bir sûre okuyor. Halbuki ben bunu yasakladım" dedi. Resulullah kadına:

"İnsanlara tek sûrenin okunması yeterlidir" buyurdu. Safvân devam etti:

"Oruç tuttuğum zaman bozduruyor" sözüne gelince, "Hanımım oruç tutup duruyor. Ben gencim, hep sabredemiyorum" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Bir kadın kocasının izni olmadan (nafile) oruç tutamaz!" buyurdular. Safvân devamla:

"Güneş doğuncaya kadar sabah namazı kılmadığım sözüne gelince, biz (gece çalışan) bir aileyiz, bunu herkes biliyor. (Sabaha yakın yatınca) güneş doğuncaya kadar uyanamıyoruz" diye açıklama yaptı. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Ey Safvân, uyanınca namazını kıl!" buyurdular." [Ebû Dâvud, Savm 74, (2459).]

AÇIKLAMA:

1- Safvân (radıyallâhu anh)'ın hanımı namazda iki uzun sûre okur olmalı ki müdahale mevzuu olmuştur. Tîbî: "Tek sûrenin okunması mevzubahis ise, bu Fatiha sûresi olmalıdır" der.

2- *Hattâbî* bu hadiste bazı fıkhî bilgilerin bulunduğuna dikkat çeker:

★ Erkeğin hanımından istifadesi için belli bir vakit yoktur, bütün ahvâlde caizdir.

★ Erkeğin hakkını kullanmasına kadın müma'nâat edecek olursa, erkek onu şiddetli olmayacak şekilde dövebilir.

Kadın hacc için ihrama girecek olursa erkek ona mâni olabilir, hacca göndermeyebilir. Zira, erkeğin kadın üzerindeki hakkı muacceldir. Al-

lah'ın hakkı ise muahhardır. Atâ İbnu Ebî Rebah böyle hükmeder. Bütün imamlar, nâfile haccına erkeğin mâni olabileceğinde ittifak ederler.

3- *Safvân İbnu Muattal* ailesi geceler boyu su çeker, sabaha doğru yatarlardı. Bu hadisi bir kısım şârihler ihtiyatla karşılamıştır. Hem senedce zayıf, hem de metinde nekâret vardır: Namazda tek sureye ruhsat, sabah namazının güneşin doğmasına kadar tehir edilmesine ruhsat gibi. Azîmâbâdî şu açıklamayı dermeyan eder: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın: *"Uyanınca namazını kıl!"* sözü -hadisin sahih olması halinde- dikkat çekici bir ruhsattır. Cidden ilâhî bir lütuftur, Resulullah'tan ümmetine bir rıfkı, bir şefkatidir. Safvân'ın işi sanki fıtrî bir meleke haline gelmiş ve çalışma âdeti onu istilâ etmiş ve artık ondan vazgeçmesi imkânsız hale gelmiş gibidir. Bu durumda, bu halin sahibi, kendisine baygınlık gelen kimse menzilesidir, mazur addedilir, ayıplanmaz. Mamafih bu halin her zaman değil, bazen ârız olması da muhtemeldir. Bu da yanında uyandırıp uykusunu açacak birilerinin olmamasından ileri gelebilir. Böylece uyku, güneş doğuncaya kadar devam etmiş olabilir. Bu durum her zaman değil arada sırada olan bir haldir. Çünkü insanın her vakit böyle olması ihtimalden uzaktır. Dolayısıyla arada sırada bu durumla karşılaşan insan hakkında namazı vaktinde kılmaktan kaçıyor diye düşünmek câiz olmaz."

4- Şunu da kaydedelim ki, hadisi bazı âlimler sened yönüyle ihticac edilemeyecek kadar zayıf addedmiş, metnindeki hüküm yönüyle de münker bulmuştur: *"Bilhassa sabah namazının güneş doğduktan sonra kılınmasına Resulullah'ın ruhsat vermesi oldukça uzak bir ihtimaldir, bir yanlışlıktır"* demişlerdir.

3301 ٩ـ وعن أبي الورد بن ثمامة قال: [قَـالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ لابْنِ أَعْبَدَ ألاَ أُحَدِّثُكَ عَنِّي وَعَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ رَسُـولِ اللّٰهِ ﷺ وَكَانَتْ مِنْ أَحَبِّ أَهْلِهِ إلَيْهِ؟ قُلْتُ بَلى. قَالَ: إنَّهَا جَرَّتْ بِالرَّحى حَتّى أَثَّرَتْ فِي يَدِهَا. وَاسْتَقَتْ بِالْقِرْبَةِ حَتَّى أَثَّرَتْ فِي نَحْرِهَا. وَكَنَسَتِ الْبَيْتَ حَتّى اغْبَرَّتْ ثِيَابُهَا. فَأَتِيَ النَّبِيُّ ﷺ بِخَدَمٍ. فَقُلْتُ لَهَا: لَوْ أَتَيْتِ أَبَاكِ فَسَأَلْتِهِ خَادِمـاً؟ فَأَتَتْهُ فَوَجَدَتْ عِنْدَهُ حُدَّاثاً فَرَجَعَتْ. فَأَتَاهَا مِنَ الْغَدِ فَقَالَ: مَا كَانَتْ حَاجَتُكِ؟ فَسَكَتَتْ. فَقُلْتُ: أَنَا أُحَدِّثُكَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ؛ إنَّهَا جَرَّتْ بِالرَّحَى حَتّى أَثَّرَتْ فِي يَدِهَا، وَحَمَلَتْ بِالْقِرْبَةِ حَتّى أَثَّرَتْ فِي نَحْرِهَا. فَلَمَّا أَنْ جَاءَ

الخَدَمُ أمَرْتُها أنْ تَأتِيَكَ تَسْتَخْدِمُكَ خادماً يَقيها حرَّ ماهي فيه. فقَالَ: إتّقِ اللهَ يَا فاطمَةُ. وأَدِّي فريضَةَ ربِّكِ، واعْمَلِي عمَلَ أهْلِكِ، إذَا أخَذْتِ مَضْجَعَكِ فَسَبِّحِي ثَلاثاً وَثَلاثِينَ، واحْمَدِي ثلاثاً وَثلاثِينَ، وكَبِّرِي أرْبَعاً وثَلاثِينَ. فذلكَ مائَةٌ هِيَ خيرٌ لَكِ مِنْ خَادِمٍ. قَالَتْ: رَضِيتُ عَنِ اللهِ وعَنْ رَسولِهِ ﷺ، ولَمْ يُخْدِمْهَا]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

9. (3301)- *Ebû'l-Verd İbnu Sümâme* anlatıyor: "Hz. Ali (radıyallâhu anh) İbnu Ağyed'e dedi ki: "Sana kendimden ve Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın kızı Fâtıma (radıyallâhu anhâ)'dan -ki o, babasına, ailesinin en sevgili olanı idi- bahsedeyim mi?"

"Evet, bahsedin!" dedim. Bunun üzerine:

"Fâtıma (radıyallahu anhâ) değirmen çevirirdi; elinde yaralar meydana gelirdi. Kırba ile su taşırdı. Bu da boynunda yaralar açtı. Evi süpürüyordu. Üstü başı toz-toprak oldu. (Bu sıralarda) Resûlullah'a bir kısım köleler getirilmişti. Fâtıma'ya:

"Babana kadar gidip bir köle istesen!" dedim. Gitti. Aleyhissalâtu vesselâm'ın yanında bazılarının konuşmakta olduklarını gördü ve döndü. Ertesi gün Resulullah Fâtıma'ya gelerek:

"Kızım ihtiyacın ne idi?" diye sordu. Fâtıma sükût edip cevap vermedi. Ben araya girip:

"Ben anlatayım Ey Allah'ın Resûlü!" dedim ve açıkladım: "Fâtıma'nın değirmen kullanmaktan elleri yara oldu, kırba ile su taşımaktan da omuzları incindi. Köleler gelince ben kendisine, size uğramasını, sizden bir hizmetçi istemesini ve böylece biraz rahata kavuşmasını söyledim. Bu açıklamam üzerine Resulullah:

"Ey Fâtıma, Allah'tan kork, Allah'a olan farzlarını eda et, âileyin işlerini yap. Yatağına girince otuzüç kere sübhânallah, otuzüç kere elhamdülillah, otuzdört kere Allahuekber de. Böylece hepsi yüz yapar. Bu senin için hizmetçiden daha hayırlıdır..." buyurdular. Fâtıma (radıyallâhu anhâ):

"Allah'dan ve Allah'ın Resulünden razıyım" dedi. Resulullah ona hizmetçi vermedi." [Buhârî, Fedâilul Ashâb 9, Humus 6, Nafakât 6, 7, Da'avât 11; Müslim, 80, (2727); Tirmizî, Da'avât 24, (3405); Ebû Dâvud, Harâc 20, (2988, 2989), Edeb 109, (5062, 5063).]

AÇIKLAMA:

1- Burada, bidayet-i İslâm'da kadınların ev işlerinde çalıştıklarını görmekteyiz. Hatta *Hz. Peygamber*'in en sevgili kızı Fâtıma'nın ev işlerinin en ağırını, en çok rahatsız edenini bile yaptığını, bu yüzden ellerinin yara, omuzlarının ezik ve bere içinde kaldığını görmekteyiz. Bu çeşit rivayetler çoktur. *Resulullah*'ın baldızı *Esmâ* (radıyallâhu anhâ)'nın tarlada çalıştığı, ata yem hazırladığı, at tımar ettiği rivayetlerde belirtilmiştir.

Sadedinde olduğumuz rivayet, bu işleri bir peygamber kızının yaptığını, hizmetçi istediği zaman Resulullah'ın hizmetçi vermeyip ondan daha hayırlı olan bazı tesbihatı tavsiye ettiğini göstermektedir. Şu halde bu işlerin kadınlar tarafından yapılmasını, Efendimiz normal ve tabiî karşılamış olmaktadır.

Hadisin bazı vecihlerinde, Resulullah, *"Suffa Ashabı ihtiyaç içerisinde kıvranırken ben size hizmetçi veremem..."* mealinde cevap vermiş, *"fazla köle olsa satıp, parasıyla Suffa Ashâbı'nın bazı ihtiyaçlarını karşılamaya çalışacağını"* belirtmiştir. Bazı rivayetlerde: "Bedir yetimleri (ihtiyaçta) sizi geçti"; bir başka rivayette: "Ey Fâtıma sabret, kadınların en hayırlısı ailesine faydalı olandır" der. Hülasa hadis, çok farklı vecihlerle rivayet edilmiştir. Hepsinde pek faydalı ziyadeler var.

2- BAZI FEVÂİD: Âlimler, muhtelif vecihlerindeki ziyadeleri de nazar-ı dikkate alarak bu hadisten pek çok ibretler, düsturlar, hükümler çıkarmışlardır. Bazılarını kaydediyoruz:

★ *Resulullah* uyku sırasında muhtelif zikirlerin okunabileceğini belirtmiştir. İsteyen bunlardan birini veya bir kaçını okuyabilir. Şartlara, ahvâle, eşhasa ve evkâta göre bunlardan her birinin ayrı bir fazileti vardır.

★ *İbnu Battâl:* "Bu hadiste, fakirliği zenginlikten üstün addedenlere delil var. Çünkü Resulullah: "Size hizmetçiden daha hayırlı olanı söyleyeyim mi?" demiş ve onlara zikir öğretmiştir. Eğer zenginlik üstün olsaydı onlara hizmetçi verirdi ve zikri de öğretirdi. Şu halde hizmetçi vermeyip zikir talimiyle yetinmesi, Efendimizin onlara Allah indinde daha hayırlı olanı tercih ettiğini gösterir" demiştir.

İbnu Hacer buna itiraz eder ve der ki: "Bu iddia, Hz. Peygamber'in yanında fazla hizmetçi olmasına rağmen böyle yapması halinde doğrudur. Halbuki rivayetler açıkca ifade ediyorki, Resulullah, satıp parasını Ehl-i Suffe'nin veya Bedir yetimlerinin nafakasına harcamak için bunla-

ra hizmetçi vermemiştir." Buradan hareketle Kadı İyâz: "Bu hadiste "Fakir zenginden efdaldir" hükmünü çıkaranlara delil yoktur" der.

★ Hadiste gelen *"hayırlı olma"* meselesinde de ihtilaf edilmiştir. Kadı İyâz, hadisin zâhirine göre: "Resulullah, onlara âhiretle ilgili amelin, her hâl u kârda dünya işlerinden daha hayırlı olduğunu öğretmek istemiştir. Onlara hizmetçi vermek mümkün olmayınca, bununla yetindi, sonra istekleri olmayınca, onlara istediklerinden daha efdal ecir hâsıl edecek bir zikir öğretti" der.

Kurtubî de: "Onları zikre havale etti, ta ki bu, ihtiyaç halinde, duanın yerine geçsin yahut da Resulullah kendisi için sevdiğini kızı için de sevmesi sebebiyle böyle yaptı, çünkü Aleyhissalâtu vesselâm, ecri büyük olması sebebiyle fakrı ve sabrederek onun sıkıntısına katlanmayı tercih ediyordu" der.

Mühelleb de şöyle der: "(Aleyhissalâtu vesselâm) kızına, âhirette ona daha çok fayda verecek olan zikri öğretti. Ehl-i Suffe'yi ise, onlar nefislerini karın tokluğuna, ilim dinlemeye ve sünnet öğrenmeye vakfettikleri, mal ve iyal kesbini düşünmedikleri için tercih etti."

★ Bu hadis, humus'un taksiminde ilim talebelerinin öne alınması gereğini ifade eder.

★ Hadis Selef-i Sâlihin'in içinde bulunduğu geçim darlığı, kıtlık ve sıkıntıyı gösterir. Allah onları, dünyaya tabi olmaktan korumak için, elde etme imkânına rağmen dünyaya bulaştırmamış, ondan uzak tutmuştur. Bu, enbiya ve evliyanın büyük çoğunluğunun yoludur.

★ *İsmaîl el-Kâdi:* "Bu hadis, humusu imamın dilediği gibi taksim edeceğini gösterir. Çünkü köleler, humustandır. Humus'un beşte dördü ganimetcilerin hakkıdır" der. İmam Mâlik ve bazıları böyle hükmetmiştir.

★ *Mühelleb* der ki: "Hadiste, kişinin âhireti dünyaya tercihte kendi gittiği yola, ehlini de sevketmesinin örneği vardır, yeter ki onların da bu işe gücü yetsin."

★ Bazı âlimler: "Kişi, kızının ve kocasının evine izin almadan girebilir, yataklarına oturabilir" demiş ise de, diğer bir kısım âlimler rivayetin bir vechinde "izin alarak girdi" kaydını gösterek "izinsiz girme" istidlâline karşı çıkmıştır.

M. Fethullah Gülen Hocaefendi de "Sonsuz Nur" adlı eserinde bu hadiseye yer vererek, hadisin kaydından sonra şu değerlendirmeleri yapıyor:

"Bunun ma'nâsı şu idi: Ben senin nazarını uhrevî alemlere çeviriyorum.. ve orada senin, bana ulaşman ve benimle beraber olman için de iki yol var: Birincisi Rabbine karşı kulluk vazifende kusur etmemen. İkincisi de; kocana karşı vazife ve mükellefiyetlerini yerine getirmen. Eğer bir hâdim, senin kocana karşı vazifelerinde senin yerini alır ve senin yapman gerekenleri o yaparsa, bu bir ölçüde senin eksik kalmana sebebiyet verebilir. Oysaki senin zülcenaheyn olman lazımdır. Bir insan nasıl en mükemmel kul olur ve Allah'a kulluğunu en mükemmel şekilde yerine getirir? Bir insan nasıl en mükemmel insan olur ve üzerindeki mükellefiyetleri kusursuz ve arızasız yerine getirir? İşte sana düşen bunları araştırmaktır.

Sen evvelâ, Rabbine karşı kulluğunu en mükemmel şekilde eda et ve mükemmel bir kul ol! Sonra da Ali gibi kıyâmete kadar gelecek ehlullah'ı sulbünde taşıyan büyük bir insana karşı, mükellefiyetlerini yerine getir ve mükemmel bir insan ol! Ol ki, bütün mükemmeliyetlerin ve mükemmellerin toplanma yeri olan cennette benimle beraber olabilesin!

Burada, *Hz. Ali* ile ilgili, istidrâdî bir hususu arz etmeden geçmeye gönlüm razı olmuyor. Hz. Ali ki, Allah Resûlü ona, kızını hem de hiç tereddüt etmeden vermişti. Çünkü onda, Hz. Fâtıma gibi bir Nebi kızına koca ve bir nebiye damat olma liyakatı vardı. Zira o şâh-ı evliya idi.. ve evliyaya baba olabilecek mahiyette yaratılmıştı. Öyle ki, Allah Rasûlü bir gün ona şöyle buyuracaktı: "Yâ Ali! Her peygamberin nesli kendinden devam etmiştir; Benim neslimi ise, sen devam ettireceksin."[27] Yani benim soy ağacımı sen sulayacak, sen yetiştirecek ve sen tımar edeceksin. Neticede semerâtı toplayanlar da benimle beraber, Ehl-i Beyt içinde seni de anacaklar. Binaenaleyh, meseleye bu yönüyle bakılacak olursa, Hz. Ali'ye itaat, aynen Allah Rasûlü'ne itaattır. Allah Rasûlü'ne itaat da Allah'a itaat demektir.

Zaten umumi ma'nâda kocalık hakkı için, Efendimiz şöyle buyurmaktadır: "Eğer Allah'tan başkasına secde bahis mevzuu olsaydı, kadınlara, kocalarına secde etmelerini emrederdim."[28] Eğer böyle birşey caiz olsaydı, *Hz. Ali* bunu çoktan hak etmişti. Evet, eğer erkeğe secde bahis mevzuu olsaydı, başta *Hz. Ali* gelirdi. Hz. Fâtıma'nın zü'l-cenâheyn olması için *Hz. Ali* ve ona hizmet bu denli önemli olunca Hz. Fâtıma'nın hizmetçi kullanması, onun kanatlarından birinin kırılması demektir. Böyle tek kanatlı biri ise *Hz. Hasan*'a, *Hz.Hüseyin*'e, *Şah-ı Geylânî*'ye.. ve

27- Bediüzzaman, Lem'alar, 4. Lem'a'nın 4. Nüktesi.

28- Ebu Dâvud, Nikâh, 41.

kıyamete kadar gelecek bütün aktâba, müceddidîne, müçtehidîne ana olamazdı. Allah Rasûlü onu bu büyüklükte bir ana yapmak için, âdeta dünyaya ait bütün alakalarını kesiyor, onun nazarını tamamen ahirete çeviriyordu. Zira Allah (cc) da O'nu böyle yapmış ve böyle terbiye etmişti: Evet, dünyaya gelmeden babasını almış.. ve O, gözünü dünyaya açtığında, baba adına dayanacak birşey bulamamıştı. Altı yaşına gelince de diğer desteğini çekip almış.. ve daha hayatının mebdeine O'na nur-u tevhide, sırr-ı ehadiyete giden yolları açmıştı. Vakıa, belli bir süre, izzet ve azamete perde, bakıp himaye edene de şeref, Abdulmuttalip vesâyeti yaşanmıştı ama, bu O'nun nazarında artık delik deşik olan sebepler adına hiçbir şey ifade etmiyordu. *Ebû Talib*'in bakımı görümü ise, amcalık himayesini aşamamış bir vesayet.. ve uhrevî buuduyla Hz. Ali'ye baba olmaya bahşedilmiş külfet suretinde bir nimetti. Bu yakınlık sayesinde bir gün gelecek O da Ali'yi alıp yanında yetiştirecek, şâh-ı merdân, haydar-i kerrar ve şah-ı evliya haline getirecekti.[29] Allah (cc), O'na böyle davranmış, esbabı bütün bütün çekip almış.. ve O'nu bütün hissiyatıyla kendine tevcih etmişti. Âdeta "Sen sebepler âleminde gezemezsin, sen her noktada رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَاِلَيْكَ اَنَبْنَا وَ اِلَيْكَ الْمَصِيرُ (Mümtehine, 60/4) hakikatını temil etmelisin. Allah'a güvenmeli ve Allah'a dayanmalısın." demişti.

Fâtıma O'nun kızıydı. Hakk'ın terbiye adına kendisine lutfettiği ve ihsanda bulunduğu şeyleri o kızından esirgeyemezdi. O kız ki, Hz. Hasaneynden hâtemü'l-evliyaya kadar, birçok velinin anası olacaktı. Bu itibarla onun bu mübarek meyvelere çekirdek olabilecek mahiyette yetiştirilmesi lazımdı. İşte bundan dolayı Efendimiz, bir taraftan fevkalâde re'feti, şefkati, sevgisi ve gönüllerinde taht kurmanın yanında, diğer taraftan da Fatıma'nın nazarını hep uhrevî âlemlere çeviriyordu".[30]

29– İbn Hişâm, Sîre, 1/262.

30– M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 1/369- 371.

İKİNCİ FASIL

KADININ KOCASI ÜZERİNDEKİ HAKKI

3302 ١ – عن أبي هُرَيْرَة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسُولُ الله ﷺ: اسْتَوْصُوا بالنِّسَاءِ فَإنَّ المَرأةَ خُلِقَتْ مِنْ ضِلَعٍ وإنَّ أعْوَجَ مَا في الضِّلَعِ أعْلاهُ. فإنْ ذَهَبْتَ تُقيمُهُ كَسرْتَهُ، وإنْ تَرَكْتَهُ لَمْ يَزَلْ أعْوَجَ، فَاسْتَوْصُوا بالنِّسَاءِ خَيْراً]. أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (3302)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kadınlara hayırhah olun, zira kadın bir eğe kemiğinden yaratılmıştır. Eğe kemiğinin en eğri yeri yukarı kısmıdır. Onu doğrultmaya kalkarsan kırarsın. Kendi hâline bırakırsan eğri halde kalır. Öyleyse kadınlara hayırhah olun."* [Buhârî, Nikâh 79, Enbiya 1, Edeb 31, 85, Rikâk 23; Müslim, Radâ 65, (1468); Tirmizî, Talâk 12, (1188).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis muhtelif vecihlerde rivayet edilmiştir. Burada zikri gereken ziyâdeli bir vechi şöyle: *"Kadın eğe kemiğinden yaratılmıştır. Asla bir istikamet üzere doğru olmayacaktır. Ondan istifâde etmek istersen eğri hâliyle istifade et, doğrultmaya kalkarsan kırarsın. Onun kırılması, boşanmasıdır."*

2- Hadis kadınların kendilerine has tabiatları olduğuna, bu tabiatın fıtrî olup istenen şekilde değiştirilemeyeceğine, onu kendi tabiî şekliyle kabul etmek, mevcut hali üzere uyum yapma yolları aramak icabettiğine, onların eğriliklerine tahammül etmek gerektiğine dikkat çekiyor. Aksi halde istenen şekilde bir istikamet vermek, onu kırmak demek olacaktır. Bu da boşanmadır. Hadisin bir vechinde: *"Kadın eğedendir, doğrultursan kırarsın. Ona iyi muâmelede bulun onunla yaşa"* denir.

Bu vechinden daha iyi anlaşılacağı üzere, *Resulullah* kadınların

hassas bir mizaç üzere yaratıldıklarına, onlara iyi muamele yapıldığı takdirde onlarla uyum içinde yaşanabileceğine dikkat çekmektedir.İmam Gazâli: "Kocanın karısı ile iyi geçinmesi, ona karşı güzel ahlakla muamelede bulunması, kadının hakkıdır. Güzel ahlaktan murad kadına ezacefa etmemek değil, onun ezasına tahammül göstermektir, Resulullah'ın yolundan giderek kadının taşkınlık ve gazabına karşı halim selim davranmaktır" der. Bazı âlimler bu hadiste Resulullah'ın kadınlara olan şefkat ve merhametini görürler.

3- Hadis kadınların bidayette eyeği kemiğinden yaratıldığına da parmak basıyor. Yani ilk kadın Hz. Havva aleyhisselâm'ın, Hz. Âdem aleyhisselâm'dan yaratıldığına dikkat çekiyor. Başka rivayetlerde daha sarih olarak Hz. Havvâ'nın Hz. Adem'in en kısa olan sol eyeği kemiğinden yaratıldığı ifade edilmiştir. Esâsen Kur'an muhtelif âyetlerinde insanlığın bir tek nefisten (Hz. Âdem'den) yaratılıp sonradan çoğaltıldığını açıklar. Âyette bir tek nefisten nasıl yaratıldılar? Eyeğisinden mi, hangi eyeğisinden? gibi teferruata girilmez. Nisa sûresindeki âyet şöyle:

يَا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِى خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالاً

كَثِيرًا وَنِسَاءً **"Ey insanlar sizi bir nefisten yaratan, ondan da zevcesini (Havva'yı) yaratan Rabbinizden korkun. Sonra da o ikisinden çok sayıda erkek ve kadınlar yarattı"** (Nisâ 1).

4- Âlimler kadınların eğriliği deyince onların hırçınlığı, hissiliği, aklen zayıf oluşu, en basit bir hadisede boşanma taleb etmesi, kocanın gücünü aşan talep ve isteklerde bulunması, aile sırrını ifşa etmesi, nankörce davranması, dedikodu yapması gibi umumiyetle fıtrî olan zaaflarını anlarlar. Şu halde *Resulullah*, sadedinde olduğumuz hadiste, kadınların bu fıtrî hallerine dikkat çekerek, onların bu zaaflarını gidermeye kalkma yanlışlığına düşmeden, bu hallerine tahammül ederek geçinme yollarını aramayı tavsiye etmektedir. Onlarla güzel geçinmede nebevî tavsiyenin esası tahammül, anlayış ve iyi davranıştır.

Hz. Havva'nın, Hz. Âdem'in (a.s.) eğe kemiğinden yaratılması...

"İnsan, tekâmül neticesi şu hali iktisab etmiş bir varlık değildir. O müstakillen, bir nevi olarak yaradılmıştır. Yoksa, nevilerin değişmesi neticesinde birşeyler iktisab ede ede bu hale gelmemiştir. İstifa-i tabii'ye (natürel seleksiyon) uğrayarak da bu hale gelmiş değildir. İnsan, nev'i olarak Allah tarafından yaradılmıştır. Hz. Âdem de bir bakıma, Hz. Mesih gibi mucize olarak yaradılmıştır. Sebebler âlemi içinde mucizeyi izah etmeye de imkan yoktur. Doğrusu, canlının meydana gelişini, ne tabiat-

çılar,ne de tekâmülcüler pozitif olarak ispat etmiş değillerdir. Ortaya attıkları nazariyeler, ilmî bir tarafı olmayan tutarsız şeylerdir ve çok zayıf payandalar üzerinde durmaktadırlar... Yapılan haklı tenkidler karşısında da, artık iflas etmiş sayılırlar. Bu hususda yazılmış eserler, yapılmış konuşmalar var; istifade için onlara başvurulabilir...

Sebepler alemi içinde bir meseleyi ele alırken, onu illet-malûl (sebeb-netice) dengesi içinde "tenâsüb-ü illiyet prensibi"ne göre ele alırız. Meselâ diyoruz ki; bir tohumdan bir ağacın meydana gelmesi için, Allah'ın (c.c.) izniyle evvelâ buna zemin, toprak, vasat, atmosfer, tohumun ve tohumun da ukde-i hayatiyesinin müsaid olması gibi şartlar lazımdır. İşte bu sebepler, omuz omuza verince *"illet-i tâmme"* dediğimiz şey meydana gelir. Bu illet (sebeb), malûlün (netice) vücudunu zaruri kılar. Yani, Allah'ın izniyle bu sebepler toplanınca, bir ruşeym bir başak, bir yumurta da bir civciv olur.

İnsanın ilk yaradılışı bir mucizedir. Bu meseleyi sebeb-netice münasebeti içinde şöyle ele alabiliriz. Diyelim ki; bir canlıdan, diğer bir canlı elde etmek için, bir kuşla bir tavuğu veya bir atla merkebi çiftleş-tirdiniz; birincisinden hiçbir şey olmaz. İkincisinden de nesli devam etmeyecek olan katır meydana gelir. Burada illet eksiktir; yani "tenâsüb-ü illiyet" prensibine göre neticeye gitmede kusur vardır. Ama, erkek ve kadından, bir insanın elde edilmesi için, erkek spermi, kadının rahminde yumurta ile bütünleşirse, mualece tam, sebebler eksiksiz ve herşey mükemmeldir. O zaman Allah'ın emri ve izniyle cenin teşekkül edebilir, büyür... geçireceği safhaları geçirir ve dünyaya gelir. Burada, sebebler tam içtima ettiğinden, beklediğiniz neticeyi elde etmiş olursunuz. Vakıa, harikulâde kabilinden Allah (c.c) onu da değiştirebilir ve ayrı bir kabiliyette, değişik mahiyette de dünyaya getirebilir..

Evet bu, işin esbab içinde izahıdır. Mesele, illetler -ma'luller, sebebler-neticeler üstü cereyan ederse, o zaman evolüsyonla, naturel seleksiyonla değil, Allah'ın (c.c) ve Resulünün (s.a.v.) anlattığı şekilde kabul etmemiz iktiza eder. Allah diyor ki: "Sizin izah edemediğiniz noktayı ben size anlatayım; "Bu bir mucizedir. Hz. Âdem annesiz babasız; Hz. Mesih ise babasız bir mucizedir. Allah, herhangi bir varlığı bazan anasız, bazan babasız meydana getirdiği gibi, bazan de hem anasız, hem de babasız yaratabilir. Ve işte, Hz. Âdem'in yaratılması da böyledir ve bu yaratılışı sebeblerle izah etmeye, imkân yoktur. Kur'ân-ı Kerim meydan okuyor. "Gezsinler yeryüzünü, hilkat nasıl başladı görsünler." (Ankebut 20) Yokluktan varlığa geçişi nasıl izah edecekler?

Bunun gibi, Hz. Havva'nın, Hz. Âdem'den yaratılması meselesi de,

başka bir mucizedir. Onun için, sebeblerin cereyanı içinde bunu da, izah edemiyoruz. Tabii edemiyoruz diye inkâra kalkışmak da, safdillik olur. Çünkü aynı şey Hz. Âdem ve Hz. Mesih için de bahis mevzuudur.

Hz. Âdem ve Havva'nın yaratılışı unutulduğu için, *Hz. Mesih*'in yaratılışı ile Allah,yeniden ilk yaratılışa nazarları çeviriverdi ve Hz. Mesih'in dünyaya gelişini soranlara: "Allah'ın nezdinde Hz. İsâ'nın durumu, Hz. Âdem'in durumu gibidir. Allah onu topraktan yarattı. Sonra da ona **"ol" dedi ve oluverdi."** (Âli İmrân/59) buyurmaktadır.

Evet , insanlık ilk mebdei unutmuştu. Hz. Mesih'le Allah (c.c) onu yeniden hatırlatıverdi.

Şimdi serrişte edilmek istenen Hz. Havva'nın, Hz. Âdem'in eğe kemiğinden yaratılması meselesine gelelim: Ben bu hususda da yine bir diyalektik yapılmak istendiği kanaatindeyim. Diyalektiğe mevzu teşkil eden husus şu: Hz. Âdem'in kaburgalarının en küçük, en kısa kaburgasından bir parça alınıp, ondan Hz. Havvâ yaratılıyor.. Niye eğe kemiği ve niye Hz. Âdem'den? Evvelâ şuna dikkatinizi rica edeceğim; insanın Allah tarafından yaratıldığına o kadar kuvvetli deliller vardır ki, bunu inkâr etmek mümkün değildir. Ve aynı zamanda bu, Allah'ın varlığına zâhir ve bâhir bir delildir. Kâinat binlerce kanun, nizam ve prensibleriyle aynı şeyi anlatıyor. İnsanın, enfüsî hüviyeti, iç alemi, kalbi, sırrı, daha keşfedilemeyen bir sürü letâifi hep Allah'ı gösteriyor. Daha bunlar gibi Allah'ın varlığına kati şâhid olacak binlerce delil var. Hemen herkes; feylosof, mütefekkir, kelamcı, bu delillerden bir kısmına tutunmuş, onlarla sahil-i selâmete çıkmağa çalışıyor. Hele bunların bin tânesi bir araya getirilince, Allah'ın varlığını gösteren ne müthiş, ne güçlü bir delil olur, kıyası dahi kabil değil.

Şimdi bir kısım inkârcılar, bütün delillere gözlerini kapayarak sadece Hz. Âdem'in eğe kemiğinden, Hz. Havva'nın, yaratılması meselesini inkâra vesile gibi göstermek istemektedirler. Bunların durumunu Büyük Mürşit şöyle bir misalle dile getiriyor: "Arkadaş! Nefsin vücudunda bir körlük vardır. O körlük onun vücudunda devam ettiği müddetçe, hakikat güneşinin görünmesine bir engel teşkil eder. Evet, müşahede ile sabittir ki; bir mimar elinden çıktığını gösteren kat'i, yakînî bürhan ve delillerle dolu büyük bir kalede, küçük bir taşda, küçük bir muvezenesizlik görülse, o kör olası nefis, o kaleyi tamamen inkâr eder ve altını üstüne getirir. İşte nefsin cehaleti, hamakati bu gibi insafsızca tahribattan anlaşılır." Bu düpedüz bir şartlanmışlık, bir peşin hükümlülük ve muhakemesizlikden başka birşey değildir.

Evet, ister insan, ister kâinat, baştan aşağıya, Allah'ın varlığı hakkında, binlerce delil, binlerce beyan olarak bu hakikatı ilân ettiği halde herşeye böyle tek taraflı bakmak, mahrumiyet değil de ya nedir..?

Eğe kemiği meselesi, Buhârî, Müslim, Ahmed b. Hanbel'in Müsned' inde anlatılıyor. Bu kitaplarda zikredilen hadis-i şerif, Hz. Havva'nın, Hz. Âdem'in eğe kemiğinden yaratıldığını ifade ettiği gibi, Kur'ân-ı Kerim de Nisâ suresinde "Ey insanlar O Allah'a karşı gelmekten sakının, korkun ve himayesine girin ki, O sizi bir nefisten yarattı ve eşini de ondan yarattı" şeklinde meseleye temas ediyor. Burada arap dilinin karakteristik hususlarından birisine dikkatinizi rica edeceğim. Dişiye râci zamirler "Hâ" şeklinde, erkeğe râci zamirler "Hu" şeklindedir. Bunu aşağıdaki âyette açık olarak görmek mümkündür: **"Sizi bir nefisden yarattı; eşinizi de ondan yarattı."** (Zümer 6) Bu ifade üzerinde biraz duralım.Demekki, Cenâb-ı Hakk evvelâ Hz. Havva'yı zât-ı Âdem'den değil de mâhiyet-i Âdem'den yarattı. Çok dakik bir husustur bu. Nefs-i Âdem, mâhiyet-i Âdem'den başkadır. Meselâ bir insanın, "zatı budur, boyu şu kadar, kilosu bu kadar, edası şöyledir"denilir. Birde onun mahiyeti, iç ve dış alemi, düşünceleri, Allah'a yakınlık ve uzaklığı vardır. Eğer bir insan esas benliği ile ele alınacaksa, ikinci şıkkı, yani mâhiyetiyle ele alınacaktır. Aslında öbür yanı, sırf bir iskelettir. Şimdi bu ma'nâdaki bir insan, benliği ve nefsi itibariyle başka, cesedi itibariyle başkadır. Kur'an-ı kerim Hz. Havva'nın hilkatini ele alırken: "minha" sözüyle "o nefisten" diyor: Âdem'den değil.

Ayrıca hadis mütevatir olmayıp, âhâdi olduğu için, böyle tek kişinin rivayet ettiği bir hadisi âyetle izah etmek icab eder. Bu husus âyet ve hadislerin izahında önemli bir usuldür. Âyet burada mütevatir ve Allah'ın kelâmıdır. Öyle ise, hadisi âyete ircâ etmek ve mübhem noktaları âyetle aydınlatmak gerekir. Evvela, Resul-ü Ekrem'in (s.a.v.) bu Hadis-i Şerif'i ifade buyururken bu sözün söylenmesine esas teşkil eden hususun bilinmesi çok önemlidir ve mutlaka buna dikkat etmek lazım gelir. Buyuruyor ki: "Kadınlara hayır tavsiye edin." Yani, onlara daima iyiliği, güzelliği anlatın ve nasihatçı olun ki, istikamet kazansınlar. Çünkü kadın eğe kemiğinden yaratılmıştır. Eğer onları çarçabuk düzeltmeye kalkarsanız kırıverirsiniz; İhmal ederseniz, bu sefer de eğri kalırlar. Demek ki, burada sözün irâdına sebeb olan şey, yani hadisin üzerinde dönüp durduğu husus, "menat" kadının terbiyesi ve ev siyasetidir. Evet, onu çabuk düzelteyim derseniz kırıverirsiniz; hiç düzeltmeyeyim derseniz, bu defa da olduğu gibi kalır.

Allah'ın Resulü (s.a.v.) bunu anlatmak için bir husus tesbit ediyor. O da, erkeğe nisbeten kadının eğriliğe daha müsait olması, inceliği ve kırılırlığı.. Demek ki, esasen Hadis-i Şerif'te anlatılmak istenilen şey, Hz. Havva'nın eğe kemiğinden yaratılmış olması değil; kadının kendi haline bırakılırsa eğri kalacağı, ölçüsüz bir düzeltmeye gidince de, kırılacağı hususudur.

Tabii, burada ifadenin bu şekilde irâd edilmesi ne hikmete binâendir, o da ayrı bir mesele..

Resul-ü Ekrem (s.a.v.) bunu ifade ederken, "min dılaihî" "eğe kemiğinden" demiş. Buradaki "min" Türkçemizde, "den" karşılığıdır. Ama bu bazan "teb'iz" içindir, bir şeyin bir parçasından, bazısından demektir. Bazen "beyan" ma'nâsına gelir, şu cins şeyden demektir. Binâen-aleyh, burada Resul-ü Ekrem (s.a.v.) meseleyi kestirip atmadığına göre, başka ma'nâlar da akla gelebilir.

Efendimiz'in (s.a.v.) bu türden pek çok ifadeleri vardır... Meselâ buyuruyor ki, *"Her canlının bir şeytanı vardır. Hayvanların şeytanı da şudur."* Kaçan bir deve münasebeti ile, bunu söylüyor. Ve devam ediyor; *"Deve şeytandan yaratılmıştır." Şeytanın artığından gibi bir şey...* Esasen Efendimiz (s.a.v.) bu ifadelerinde; nasıl insanların şeytanları var; öyle de, hayvanlar içinde de, şeytanların yaptığı şeyleri yapanlar vardır; diyerek şeytandan ziyade, şeytanca davranışa dikkati çekmiştir. Aslında bizler de duygusuz hissiz bir adama: "Bu adam odundandır." deriz. Elbetteki hiç kimse, bu adamın maddesinin odun olduğuna hükmetmez. Belki duygusuz, katı, en ufak bir hassasiyet yoktur, ma'nâsına hamleder ve öyle anlar. Bunun gibi "Falan insan şeytandır" dendiği zaman; iğfal, idlâl eder, insanları baştan çıkarır ma'nâsı kasdedilmiştir.

Şimdi, başta söylediğim âyetin ma'nâsına dikkat ederek Efendimiz'in (s.a.v.) sözüne bakalım. Kadın, erkeğin "eğe kemiği"nden yaratılmıştır. Yani, bir bakıma kadın erkeğin bir parçasındandır; yani, aynen erkeğin cinsinden ve mâhiyetinden bir varlıktır. Yani onun protein çorbası ne ise, onun ki de odur. Yoksa aynı cinsten olmasalar, telkih ve aşılama olmadığı gibi nesil de üremez. Çünkü âyetin sonunda şöyle diyor:

"Sonra onlardan birçok erkek ve kadınlar üretiverdi." (Nisa-1) ayrı cinsten olsa üreme olmayacaktı. Demek ki aynı olması lazım...

Hadiste "dıla" kelimesinin kullanılması, kök itibariyle eğrilik tabirinden daha çok, eğriliğe meyilli olduğuna, çabuk eğrilebilecek durumda olduğuna işaret içindir.

Resul-ü Ekrem (s.a.v.) bu tabiri seçmişlerdir. Yani kadın erkekten

daha çabuk bozulabilir ki, böyle bir husus, münakaşası yapılmayacak kadar açıktır ve hal-i âlem buna şâhiddir. Evet, bugün ehl-i gaflet, ehl-i dalâlet; kadını, erkekleri baştan çıkarmak için bir olta olarak kullanmaktadır. Hele şu 20. asırda kadın, öyle pâyimâl olmuştur ki, hiçbir devirde onun bu kadar zebil olduğunu göstermek mümkün değildir. Reklamlar müessir olsun diye en âdi reklamlarda dahi onun âlet edilmesi, hadisde işaret buyurduğu gibi, onun boşluk ve zaaflarını göstermesi bakımından fevkalâde manidâr olur.. Tekerleklerin üzerine, helâ ve banyo malzemesi üzerine, sucuk ve sosis üzerine yapıştırılan kadın resimlerini izah etmek mümkün müdür? Ve bu bayağı şeylerle kadın arasındaki münasebet nedir?.. Demek ki, kadın ehl-i dalâlet ve ehl-i gaflet tarafından bir kısım eğriliğe-büğrülüğe alet edilecekmiş ki, ileride zuhur edecek böyle bir eğriliği, Resul-ü Ekrem (s.a.v.) erkeğin en eğri tarafından alınmış diye ifade buyurdular. Evet, sanki kadın, o cinsin en eğri yanlarını nefsinde toplamış da bir ma'nâda eğriliğin timsali olmuş gibidir. Herhalde bu hususu ifade etmek için, bundan daha güzel ve tatlı bir tâbir seçilemezdi.

Ayrı bir hususu daha bu münasebetle ele alalım. Tevratın Tekvin bölümünde Hz. Havva'nın, Hz. Âdem'in bir tarafından alınıp yaratıldığı açıkça ifade edilmektedir. Esasen Hz. Âdem'in herhangi bir tarafından Hz. Havva'nın alınmasında hiç bir beis yoktur. Allah'ın mucize olarak yarattığı Hz. Âdem, daha su-toprak arası bir halde iken, o çorbanın bir tarafından bir parça alınıp, ondan da Hz. Havva'nın yaratılması, hiçte istiğrab edilecek bir husus değil. Aslında, ilk hilkat bir mucizedir. Hz. Âdem de, Havva da bu mucizenin eseridirler. İlim, bu hususta kolsuz, kanatsız, gözsüz ve sağırdır ve ilk hilkat için birşey söyleyememekte, ma'kul bir tefsir getirememektedir. Binâenaleyh ilk hilkati zaten mucize olarak ele alıyor ve Allah'ın dediğine teslim oluyoruz. Bunu da ceffelkalem, körü körüne değil, bilakis, atomdan-kâinata, herşeyde Allah'ın ilim, irade ve kudretinin Kahhar hakimiyetini ilim ve fen pencerelerinden göre göre, hissede hissede kabul ediyoruz.

Doğruyu O bilir ve doğru O'nun dediklerinde aranmalıdır".(31)

3303 ٢– وعن عمرو بن الأحوص رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : اسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ خَيْراً فَإِنَّهُنَّ عَوَانٌ عِنْدَكُمْ. لَيْسَ تَمْلِكُونَ مِنْهُنَّ شَيْئاً غَيْرَ ذلكَ إلاَّ أَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ. فَإِنْ فَعَلْنَ فَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ ضَرْباً غَيْرَ مُبَرِّحٍ. فَإِنْ

31– M. Fethullah Gülen, Asrın Getirdiği Tereddütler, 2/154-162.

أطَعْنَكُمْ فَلاَ تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلاً. ألاَ إنَّ لَكُمْ عَلَى نِسَائِكُمْ حَقّاً، وَلِنِسَائِكُمْ عَلَيْكُمْ حَقّاً. فَحَقُّكُمْ عَلَيْهِنَّ أنْ لاَ يُوطِئْنَ فُرُشَكُمْ مَنْ تَكْرَهُونَ، وَلاَ يَأْذَنَّ فِي بُيُوتِكُمْ لِمَنْ تَكْرَهُونَ، ألاَ وَحَقُّهُنَّ عَلَيْكُمْ أنْ تُحْسِنُوا إلَيْهِنَّ فِي كِسْوَتِهِنَّ وَطَعَامِهِنَّ]. أخرجه الترمذي.

«عوانٍ» جمع عانية وهي الأسيرة، شبه المرأة في دخولها تحت حكم الزوج بالأسير.

و«المبرّحُ» الشديد والشاق.

2. (3303)- *Amr İbnu'l-Ahvas* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kadınlara karşı hayırhah olun. Çünkü onlar sizin yanınızda esirler gibidirler. Onlara iyi davranmaktan başka bir hakkınız yok, yeter ki onlar açık bir çirkinlik işlemesinler. Eğer işlerse yatakta yalnız bırakın ve şiddetli olmayacak şekilde dövün. Size itaat ederlerse haklarında aşırı gitmeye bahâne aramayın. Bilesiniz, kadınlarınız üzerinde hakkınız var, kadınlarınızında sizin üzerinizde hakkı var. Onlar üzerindeki hakkınız, yatağınızı istemediklerinize çiğnetmemeleridir. İstemediklerinizi evlerinize almamalıdır. Bilesiniz onların sizin üzerinizdeki hakları, onlara giyecek ve yiyeceklerinde iyi davranmanızdır."* [Tirmizî, Tefsîr Tevbe, (3087).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis karı-koca arasındaki karşılıklı hak ve vazifeleri tesbitte temel nasslardan biridir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın veda hutbesinden bir parçadır. Tirmizî'deki aslı çok daha uzundur. Burada şunu hatırlatmamızda fayda var. Bu hadis, İslam'ın insanlık tarihinde icra ettiği büyük inkılablardan birine temas etmektedir: *"Kadın hakları.."* Kadın hakkı mefhumu sadece cahiliye Araplarına yabancı bir mefhum değildir. Yakın zamana kadar Batı dünyası dahil, bütün insanlığın meçhulü idi. İlk defa İslam, kadının da hukukundan bahsetmiş, erkekle hukukî eşitliğe yükseltmiştir. Hz. Ömer der ki: "(Cahiliye devrinde) Allah'ın kadınlar hakkında koyduğu hükümler gelinceye kadar biz onlara hiçbir değer atfetmezdik."

2- Hadisteki istîsa vasiyet kabul etmek ma'nâsına gelir. Yani Resulullah şöyle demiş olmaktadır: "Ben kadınlar hakkında hayır tavsiye ediyorum, siz onlar hakkındaki bu tavsiyemi kabul edin." *Bazı âlimler: "Kadınlar hakkında kendinizden hayır arayın" veya: "Biriniz diğerinizden*

kadınlar hakkında hayır talebetsin" şeklinde anlamanın da uygun olacağını söylemiştir.

3- Hadisin müteakip kısmı şu ma'nâda anlaşılmıştır: "Siz kadınlar hakkında bu hayırhahlık dışında başka bir davranışa yetkili değilsiniz, onlara kötü davranma hakkına sahip değilsiniz, yeter ki çirkin bir iş yapmasınlar..."

Şu halde onlara kötü davranma hakkı, onların "çirkin iş" yapmalarıyla doğuyor. Çirkin bir iş yapmadıkları müddetçe erkek kötü davranma hakkına sahip değildir. Kötü davranırsa hakkı olmayan bir iş, yani zulüm yapmış olur. Bunun Allah katında mes'uliyeti vardır.

Çirkin iş nedir? Âyette nüşûz diye geçen kelime hadiste fâhişe diye gelmiştir. Hatta bu hadisi, mezkur âyetin tefsiri olarak bile görmemiz mümkündür. en-Nihâye'ye göre, *fuhş, fevâhiş, fâhişe* Allah'a isyan ve günah nev'inden işlenen fiillerin pek çirkinlerine denir. Bunların en çirkini zinâ olduğu için çoğunlukla fâhişe, zinâ ma'nâsında kullanılır. Hattâ dilimizde fuhş deyince nerdeyse zinâyı fâhişe deyince de zâniyeyi kastederiz. Fâhiş bir hata, fâhiş bir fiyat dediğimiz zaman kelimeyi aslî ma'nâsında kullanmış oluruz. Şu halde hadiste geçen fâhişe, mübeyyine, *"pek açık olay çirkinlik"* diye anlaşılmalıdır. Hadiste kastedilen şey de , gerek sözle, gerekse fiille işlenen her çeşit çirkinlikler, ahlaksızlıklar olmalıdır. Bu tabiri "zinâ" olarak anlamak mümkün değildir. Çünkü zinâ fazîhasının dindeki hükmü, dayakla nihayet bulan bir terbiye vetiresi değil, recm denen ağır bir cezadır.

4- Yatakta yalnız bırakmayı, İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) "yatakta sırtını dönüp konuşmamaktır" diye tefsir etmiştir. Ancak "Bir başka yatağa geçmek" diye tefsir eden de olmuştur.

5- Şiddetli olmayan dövme mevzuunda Nevevî şu açıklamayı sunar: "Şiddetli dövme (darb-ı müberrih) şiddetli, ağır dövmedir. Hadis buna izin vermiyor. Hadisin ma'nâsı: "Kadınları şiddetli ve ağır olmaksızın dövün" demektir. Berh, meşakkat demektir. Gayr-ı müberrih tâbiri dilimizde umumiyetle yaralayıcı olmaksızın diye tercüme edilmiştir. Ancak, kelimenin aslı yara'dan ziyade, meşakkati, fazla acıyı ifade etmektedir.

Resulullah, *"Size itaat ederlerse aşırı gitmeyin"* buyurarak, "kendilerinden istenen hususlara riâyet etmeleri halinde, zulmen yataklarını ayırmak, dövmek gibi muamelelerde bulunmayın, kötü davranmaya bahâne aramayın" demek istemiştir.

6- Erkeğin kadın üzerindeki hakkı olarak zikredilen "yatağı, isten-

meyene çiğnetmemesi" tâbirini Nevevî şöyle açıklar: "Bunun ma'nâsı, evlerinize girip oturmalarını istemediğiniz kimselerden hiçbirine bu hususta müsaade etmemeleridir. Bunun yabancı bir erkek olması ile, kadının akrabalarından bir kadın olması arasında fark yoktur. Yasak bunların hepsine şâmildir."

3304 ٣- وعن حكيم بن معاوية عن أبيه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: مَا حَقُّ زَوْجَةِ أَحَدِنَا عَلَيْهِ؟ قَالَ: أَنْ تُطْعِمُهَا إِذَا طَعِمْتَ، وَأَنْ تَكْسُوهَا إِذَا اكْتَسَيْتَ، وَلاَ تَضْرِبِ الْوَجْهَ، وَلاَ تُقَبِّحْ، وَلاَ تَهْجُرْ إِلاَّ فِي الْبَيْتِ]. أخرجه أبو داود.

3. (3304)- *Hakîm İbnu Mu'âviye* babası *Mu'âviye* (radıyallâhu anh)' den anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü! dedim, bizden her biri üzerinde, zevcesinin hakkı nedir?"

"Kendin yiyince ona da yedirmen, giydiğin zaman ona da giydirmen, yüzüne vurmaman, takbîh etmemen, evin içi hariç onu terketmemen." [Ebû Dâvud, Nikâh 42, (2142, 2143, 2144).]

AÇIKLAMA:

1- Daha önce kaydedilen hadisteki dövme ruhsatına burada bir kayıt zikredilmektedir: Başa vurmamak... Resulullah, kadın dayağı haketse bile, başına vurulmamasını, onun haklarından biri olarak zikretmektedir. Âlimler, te'dîb sırasında başa vurmaktan kaçınmanın vacib olduğunu belirtir.

2- *Takbîh etmek,* kötü söz söylemek ma'nâsında anlaşılmalıdır. Yani her çeşit rencide edici sözler.. Hakaret etmek, sebbetmek, ayıplamak, beddua etmek lânetlemek vs. Bütün bunları İslam yasaklamıştır. Erkek, hanımına karşı rencide edici sözlere dilini alıştıracak olursa, kadın da dayanamayıp mukabele etti mi dirlik kalmaz. Bu çeşit küçük görülen davranışlar, aile huzurunu bozup, boşanmaya kadar götürebilir. Halbuki boşanma, gerek erkek, gerek kadın ve gerekse çocuklar için büyük bir yıkım ve şekâvettir.

3- *Evin içi hâriç onu terketmemek* tâbiri, yine önceki hadiste geçen "yatakta terketme"nin açıklanması mâhiyetindedir. Kadını yatakta terketmek, bir başka eve, bir başka mahal ve hatta şehre gitmek şeklinde de gerçekleşebilir. Ancak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* , o ihtimale binaen meseleye açıklık getirmiştir. Kadın yatakta terk'le cezalandırılacaksa bu müştereken yaşanan meskenin içerisinde cereyân etmelidir. Aynı ev içerisinde bir başka odaya veya aynı oda içerisinde bir başka

yatağa geçme şeklinde olabilir. Ne kadını evden uzaklaştırmak, ne de erkek, evi terketmek şeklinde bir "yatakta ayırma cezası" İslamî değildir. Esasen Tercümân'ül-Kur'ân olan *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ)'ın bunu "aynı yatakta kadına arkasını dönüp konuşmamak" şeklinde açıkladığını önceki hadiste kaydetmiştik.

ÜMMÜ ZER' HADİSİ

3305 ١ – عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [جَلَسَ إِحْدَى عَشْرَةَ امْرَأَةً فَتَعَاهَدْنَ وَتَعَاقَدْنَ أَنْ لاَ يَكْتُمْنَ مِنْ أَخْبَارِ أَزْوَاجِهِنَّ شَيْئاً. قالَتْ الأُولَى: زَوْجِي لَحْمُ جَمَلٍ غَثٍّ عَلى رَأْسِ جَبَلٍ. لاَ سَهْلٌ فَيُرْتَقَى وَلاَ سَمِينٌ فَيُنْتَقَلُ؛ وفي رواية للبخاري: فَيُنْتَقَى. قالت الثَّانِيَةُ: زَوْجِي لاَ أُبُثُّ خَبَرَهُ، إِنِّي أَخَافُ أَنْ لاَ أَذَرَهُ إِنْ أَذْكُرْهُ أَذْكُرْ عُجَرَهُ وَبُجَرَهُ. قَالَتِ الثَّالِثَةُ: زَوْجِي الْعَشَنَّقُ. إِنْ أَنْطِقْ أُطَلَّقْ، وَإِنْ أَسْكُتْ أُعَلَّقْ. قَالَتِ الرَّابِعَةُ: زَوْجِي كَلَيْلِ تِهَامَةَ، لاَ حَرٌّ وَلاَ قُرٌّ، وَلاَ مَخَافَةَ وَلاَ سَآمَةَ. قَالَتِ الخَامِسَةُ: زَوْجِي إِنْ دَخَلَ فَهِدَ، وَإِنْ خَرَجَ أَسِدَ، وَلاَ يَسْأَلُ عَمَّا عَهِدَ، قَالَتِ السَّادِسَةُ: زَوْجِي إِنْ أَكَلَ لَفَّ، وَإِنْ شَرِبَ اشْتَفَّ، وَإِنِ اضْطَجَعَ الْتَفَّ، وَلاَ يُولِجُ الْكَفَّ لِيَعْلَمَ الْبَثَّ. قَالَتِ السَّابِعَةُ: زَوْجِي عَيَايَاءُ أَوْ غَيَايَاءُ طَبَاقَاءُ، كُلُّ دَاءٍ لَهُ دَوَاءٌ، شَجَّكِ أَوْ فَلَّكِ أَوْ جَمَعَ كُلاًّ لَكِ. قَالَتِ الثَّامِنَةُ: زَوْجِي المَسُّ مَسُّ أَرْنَبٍ، وَالرِّيحُ رِيحُ زَرْنَبٍ. قَالَتِ التَّاسِعَةُ: زَوْجِي رَفِيعُ الْعِمَادِ، طَوِيلُ النِّجَادِ، عَظِيمُ الرَّمَادِ، قَرِيبُ الْبَيْتِ مِنَ النَّادِ. قَالَتِ الْعَاشِرَةُ: زَوْجِي مَالِكٌ، وَمَا مَالِكٌ؟ مَالِكٌ: خَيْرٌ مِنْ ذلِكَ، لَهُ إِبِلٌ كَثِيرَاتُ المَبَارِكِ، قَلِيلاَتُ المَسَارِحِ وَإِذَا سَمِعْنَ صَوْتَ المِزْهَرِ أَيْقَنَّ أَنَّهُنَّ هَوَالِكُ. قَالَتِ الحَادِيَةَ عَشْرَةَ: زَوْجِي أَبُو زَرْعٍ. وَمَا أَبُو زَرْعٍ؟ أَنَاسَ مِنْ حُلِيٍّ أُذُنَيَّ. وَمَلأَ مِنْ شَحْمٍ عَضُدَيَّ. وَبَجَّحَنِي فَبَجِحَتْ إِلَيَّ نَفْسِي. وَجَدَنِي فِي أَهْلِ غُنَيْمَةٍ بِشِقٍّ. فَجَعَلَنِي فِي أَهْلِ صَهِيلٍ وَأَطِيطٍ وَدَائِسٍ وَمُنَقٍّ. فَعِنْدَهُ أَقُولُ فَلاَ أُقَبَّحُ. وَأَرْقُدُ فَأَتَصَبَّحُ. وَأَشْرَبُ فَأَتَقَنَّحُ. أُمُّ أَبِي زَرْعٍ. فَمَا أُمُّ أَبِي زَرْعٍ؟ عُكُومُهَا رَدَاحٌ. وَبَيْتُهَا فَسَاحٌ. ابْنُ أَبِي زَرْعٍ. فَمَا ابْنُ أَبِي زَرْعٍ؟ مَضْجَعُهُ كَمَسَلِّ شَطْبَةٍ، وَيُشْبِعُهُ ذِرَاعُ الجَفْرَةِ. بِنْتُ

أَبِي زَرْعٍ، فَمَا بِنْتُ أَبِي زَرْعٍ؟ طَوْعُ أَبِيهَا، وَطَوْعُ أُمِّهَا، وَمِلْءُ كِسَائِهَا. وَفِي رِوَايَة: وَصِفْرُ رِدَائِهَا، وَغَيْظُ جَارَتِهَا. جَارِيَةُ أَبِي زَرْعٍ، فَمَا جَارِيَةُ أَبِي زَرْعٍ؟ لاَ تَبُثُّ حَدِيثَنَا تَبْثِيثاً، وَلاَ تُنَقِّثُ مِيرَتَنَا تَنْقِيثاً، وَلاَ تَمْلأُ بَيْتَنَا تَعْشِيشاً. قَالَتْ: خَرَجَ أَبُو زَرْعٍ وَالأَوْطَابُ تُمْخَضُ فَلَقِيَ امْرَأَةً مَعَهَا وَلَدَانِ لَهَا كَالْفَهْدَيْنِ: يَلْعَبَانِ مِنْ تَحْتِ خَصْرِهَا بِرُمَّانَتَيْنِ. فَطَلَّقَنِي وَنَكَحَهَا، فَنَكَحْتُ بَعْدَهُ رَجُلاً سَرِيّاً، رَكِبَ شَرِيّاً، وَأَخَذَ خَطِيّاً، وَأَرَاحَ عَلَيَّ نَعَماً ثَرِيّاً، وَأَعْطَانِي مِنْ كُلِّ رَائِحَةٍ زَوْجاً؛ وَقَالَ: كُلِي أُمَّ زَرْعٍ! وَمِيرِي أَهْلَكِ. قَالَتْ: فَلَوْ جَمَعْتُ كُلَّ شَيْءٍ أَعْطَانِيهِ مَا بَلَغَ أَصْغَرَ آنِيَةِ أَبِي زَرْعٍ. قَالَتْ: عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: كُنْتُ لَكِ كَأَبِي زَرْعٍ لأُمِّ زَرْعٍ]. أخرجه الشيخان.

وقد سقط حديث أم زرع من تجريد قاضي القضاة، وقد أثبتُّه هنا من جامع الأصول لشهرته، وقد أفرد شرح هذا الحديث بالتأليف، وقد رأيت أن أذكرها هنا من الكلام عليه ما تمس إليه الحاجة مما لابد منه. فأقول وبالله التوفيق:

قول الأولى: «زوجي لحمُ جملٍ غثٍّ» أي مهزول.

«على رأسِ جبَلٍ» أى صعب الوصول إليه. وصفته بقلَّة الخير، تقول: هو كلحم الجمل لا كلحم الضأن، ومع ذلك مهزول رديئ صعب المتناول لا يوصل إله إلا بمشقة شديدة.

وقول الثانية: «لا أَبُثُّ خَبَرَهُ» أي لا أنشره وأشيعه.

وقولها: «إنّي أَخافُ أنْ لاَ أَذَرَه» أي خبره طويل، إن شرعت في تفصيله لا أقدر على إتمامه لكثرته.

«وَالْعُجَرُ وَالْبُجَرُ» المراد بهما عيوبه الباطنة وأسراره الكامنة.

«وَالْعُجَرُ» تعقد العَصَب والعروق حتى ترى ناتئة في الجسد.

«وَالْبُجَرُ» نحوها إلا أنها في البطن خاصة.

وقول الثالثة «زوجِي العَشَنَّقُ» هو الطويل بلا نَفْع. فإذا ذكرت عيوبه طلّقني، وإن سَكَتُّ عنها علّقني، فتركني لا عزباً ولاَ مُزوَّجة. قال الله تعالى: «فَتَذَرُوها كالمُعلَّقة».

وقول الرابعة: « زَوجِي كَليلِ تهامةَ. لا حرٌّ ولاَ قرٌّ، ولاَ مَخافةَ ولاَ سآمةَ » هذا وصف بليغ، وصفته بعدم الأذى، وبالراحة، ولذاذة العيش، والاعتدال. كليل تهامة: الذي لا حرَّ فيه ولا برد مفرطين، وأنها لا تخاف غائلته لكرم أ أخلاقه، ولا تخشى منه مللاً ولا سآمة.

وقول الخامسة: « زوجي إنْ دَخلَ فَهدَ إلى آخرِه » هذا مدح بليغ، وصفته بكثرة النوم إذا دخل بيته وعدم السؤال عمّا ذهب من متاعه وما بقي لقولها « ولاَ يَسألُ عمّا عَهدَ » أى عما عهده في البيت من متاعه وماله لكرمه.

وقولها « وإنْ خرَج أسِدَ » أى إذا خرج إلى الناس ومارس الحرب كان كالأسد، تصفه بالشجاعة.

وقول السادسة: « زَوجِي إنْ أكَلَ لَفَّ » أي أكثر من الطعام وخلط من صنوفه حتى لا يُبقي شيئاً.

« وإنْ شَرِبَ اشْتَفَّ » أي استوعب جميع ما في الإناء.

« ولاَ يولجُ الكَفَّ لِيَعلَمَ الْبَثَّ » هذا ذمّ له. أرادت أنه إذا اضطجع ورقد التف في ثيابه ناحية ولم يضاجعني ليعلم ما عندي من محبته ولا بثَّ هناك إلا محبة الدنوِّ من زوجها.

وقول السابعة: « زَوجِي عَياياءُ أو غَياياءُ » إلى آخره.

« عَياياءُ » بمهملة ومعجمة، ومعناه بالمهملة الذى لا يُلْقِح وهو العنين الذي تُعيِيه مُباضَعة النساء ويعجز عنها، وبالمعجمة: الذى لا يهتدي إلى مسلك من الغيَّاية وهي الظلمة.

ومعنى « طَباقاءُ » المنطبقة عليه أموره حمقاً، وقيل الغبيّ الأحمق الغَدْم.

وقولها « كُلُّ داءٍ لَهُ دَوَاءُ » أي جميع أدواء الناس مجتمعة فيه.

« والشَّجُّ » جرح الرأس.

« والفَلُّ » الكسر والضرب. تقول: أنا معه بين جرحِ رأسٍ أو ضربٍ وكسرِ عضْوٍ أو جمع بينهما.

وقول الثامنة: « زوجِي المسُّ مسُّ أرنب، والرِّيحُ ريحُ زَرْنَبٍ »(١) وصفته بلين الخُلُق، والجانب، وحسن العشرة، وأنه طيب الريح أو طيب الثناء في الناس.

وقول التاسعة: « زوجي رفيعُ العمادِ » إلى آخره. فرفيع العماد وصف له بالشرف وسناء الذكر والرفعة في قومه.

---

(١) هو نبت طيب الرائحة، وقيل هو شجرة عظيمة بالشام بجبل لبنان لا تثمر لها ورق أخضر بن الخضرة والصفرة، وقيل هو حشيشة دقيقة طيبة الرائحة ليست بلاد العرب.

« وَطَوِيلُ النِّجَادِ » بكسر النون وصفٌ له بطول القامة، والنِّجاد حمائل السيف، والطويل يحتاج إلى طولِ حمائل سيفه، والعرب تمدح بذلك.

« وعظيم الرَّمادِ » وصف له بالجود وكثرة الضيافة من اللحوم والخبز فيكثر وقوده ويُكْثِرُ رماده.

وقولها « قريبُ البيتِ من النادِ » أي النادي، وهو مجلس القوم، وصف له بالكرم والسؤدد لأنه لا يقرِّب البيت من النادي إلا من هذه صفته لأن الضِّيفان يقصدون النادي، وأصحاب النادي يأخذون ما يحتاجون إليه في مجلسهم من البيت القريب من النادي، وهذه صفة الكرام، واللئام بخلاف ذلك.

وقول العاشرة: « زَوْجِي مَالِكٌ » إلى آخره. تقول هو خير مما أصفه به، له إبلٌ كثيرة فهي باركة بفنائه لا يوجهها تسرح إلا قليلاً عند الضرورة، ومعظم أوقاتها تكون باركة بفنائه، فإذا نزل به الضيف قراهم من ألْبانها ولحومها.

« وَالمِزْهَرُ » بكسر الميم: عود الغناء الذي يضرب به. وأرادت أن زوجها عوَّد إبله إذا نزل به الضِّيفان انتحرَ لهم منها، وإتيانهم بالعيدان والمعازف والشراب، فإذا سمعت الإبل صوت المِزهر علمن أنه قد جاءه الضِّيفان وأنهن منحورات هوالك.

وقول الحادية عشرة « زوجِي أَبُو زَرْعٍ » إلى آخره.

فمعنى « أَنَاسَ » بنون ومهملة من النوس وهي الحركة من كل شئ متدلّ.

« وأُذُنَيّ » بتشديد الياء على التثنية: أي حلاَّني قِرطَة وشُنوفاً فيها فهي تَنُوس: أي تتحرك لكثرتها.

ومعنى « مَلأَ مِنْ شَحْمٍ عَضُدَيَّ » أي أسمنني وَملأ بدني شحماً لأن العضدين إذا سمنا فغيرهما أولى.

ومعنى « بَجَّحَنِي » بتشديد الجيم.

« فَبَجَحْتُ » بكسر الجيم وفتحها، والفتح أفصح. أي فرحني ففرحت وعظمني فعظُمت عند نفسي.

وقولها « وَجَدَنِي في أَهْلِ غُنَيمةٍ » بضم الغين تصغير الغنم، أرادت أهلها كانوا أصحاب غنم لا أصحاب خيل وإبل، لأن الصهيل أصوات الخيل، والأطيط أصوات الإبل وحنينها، والعرب إنما تعتدّ بأصحابها لا بأصحاب الغنم.

وقولها « بِشِقٍّ » بكسر الشين وفتحها. قال أبو عبيد: هو بالفتح والمحدّثون يكسرونه يعني بشق جبل: أي ناحيته لقلتهم وقلة غنمهم.

وقولها « ودائسٍ » هو الذي يدوس الزرع في بيدرة.

« وَمُنَقٍّ » بضم أوله وفتح ثانيه على المشهور، وقد يكسر، وتشديد القاف. والمراد به بالفتح عند الجمهور الذى يُنَقِّي الطعام: أي يخرجه من تِبنه وقُشوره ويِنقيه بالغربال: أي أنه صاحب زرع يدوسه ويُنقيه.

وقولها « فَعِنْدَهُ أَقُولُ فَلاَ أُقَبَّحُ » أي لا يقبح قولي فيرده بل يقبله مني.

« وأرقُدُ فَأتصبَّحُ » أي أنام الصُّبحة: أى بعد الصباح لكفايتها بمن يخدمها.

وقولها « وَأشْرَبُ فَأتَقَنَّحُ » بالنون بعد القاف وبالميم بدل النون. فمعناه بالميم: أروي حتى أدع الشراب من شدة الريّ، وبالنون أُقطّع الشراب وأتمهّل فيه.

« وَالْعُكُومُ » الأعدال وأوعية الطعام.

« وَالرَّدَاحُ » العظيمة الكبيرة.

« وبيتُهَا فَسَاحٌ » بفتح الفاء وتخفيف السين المهملة، أى واسع.

وقولها « مضجعهُ كمسلِّ » بفتح الميم والسين المهملة وتشديد اللام.

« وَشَطْبَة » بشين معجمة مفتوحة ثم طاء مهملة ساكنة موحدة ثم هاء: ما شُطب من جريدة النخل: أي شُقَّ لأن الجريدة يشقق منها قضبان. فمرادها أنه مهفهف قليل اللحم كالشطبة، وهو ما يمدح به الرجل، وقيل أرادت أنه كالسيف يسل من غمده.

وقولها « وَتُشْبِعُهُ ذِرَاعَ الجَفْرِة » الذراع مؤنثة وقد تذكر. والجفرة بفتح الجيم الأنثى من أولاد المعز، وقيل من الضأن، وهي ما بلغت أربعة أشهر وفُصلت عن أمها، وأرادت أنه قليل الأكل، والعرب تمدح به.

وقولها « طَوْعُ أَبِيها وَطَوْعُ أُمِّهَا » أي مطيعة لهما منقادة لأمرهما.

ومعنى « مِلْءُ كِسَائِهَا » ممتلئة الجسم سمينة. وفي رواية صِفْرُ رِدَائِهَا بكسر الصاد والصفر الخالي: أي ضامرة البطن.

« وَغَيْظُ جَارَتِهَا » المراد بالجارة هنا: الضرة أى يغيظ ضرتها ما ترى من حسنها وجمالها خَلْقاً وخُلْقاً.

وقولها « لاَ تَبُثُّ حَدِيثَنَا تَبْثِيثاً » بالثاء أي لا تشيعه وتظهره بل تكتمه.

« وَلاَ تُنَقِّثُ مِيرَتَنا » الميرة الطعام المحبوب. ومعنى لا تنقّث لا تفسدها ولا تفرقها وتذهب بها، وصفتها بالأمانة.

« وَلاَ تَملأُ بيتَنَا تَعْشِيشاً » بالعين المهملة أي لا تترك الكناسة والقُمامة فيه متفرقة كعُشِّ الطائر بل هي مُصلحة للبيت معتنية بتنظيفه. وروي بالغين المعجمة من الغش في الطعام.

« وَالأَوْطَابُ » جمع وَطْب بفتح الواو وسكون الطاء وهي أسقية اللبن التي يُمخض فيها.

ومعنى « يَلْعَبَانِ مِنْ تَحْتِ خَصْرِهَا بِرُمَّانَتَيْنِ » قال أبو عبيد: معناه أنها ذات كفل عظيم فإذا استلقت على قفاها نتأ الكفَلَ بها من الأرض حتى تصير تحتها فَجْوة يجري فيها الرمان.

« وَالسَّرِيُّ » بالمهملة السيد الشريف، وقيل السخي.

« وَالشَّرِيُّ » بالمعجمة: الفرس الفائق الخيار.

« وَالخَطِّي » بفتح الخاءِ المعجمة وكسرها والفتح أشهر: الرمح منسوب إلى الخط: قرية بساحل البحر عند عُمان، وسميت الرماح خطّية لأنها تحمل إلى هذا الموضع وتُثقب فيه.

« وَأَرَاحَ عَلَيَّ نَعَماً ثَرِيّاً » أي أتى بها إلى مُراحها وهو موضع مبيتها، والنعم الإبل والبقر والغنم.

« وَالثَّرِيُّ » بالمثلثة وتشديد الياء: الكثير من المال وغيره.

« وَأَعْطَانِي مِنْ كُلِّ رَائِحَةٍ » أي ما يروح من الإبل والبقر والغنم والعبيد.

« زوجاً » أي اثنين.

« وَمِيرِي أَهْلَكِ » بكسر الميم من الميرة: أي أعطيهم وأفضلي عليهم، وقوله ﷺ لعائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْهَا: « كُنْتُ لَكِ كَأَبي زرعٍ لأُمِّ زَرْعٍ» قال العلماء: هو تطييب لنفسها وإيضاح لحسن عشرته إياها. ومعناها أنا لك كأبي زرع وكان زائدة أو للدوام والله أعلم.

1. (3305)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Onbir kadın oturup, kocalarının ahvalini haber vermede ve hiçbir şeyi gizlemeyecekleri hususunda birbirlerine kesin söz verip anlaştılar:

• **Birincisi (zemmederek):** "Benim kocam (yalçın) bir dağın başındaki zayıf bir devenin eti gibidir. Kolay değil ki çıkılsın, semiz değil ki götürülsün" dedi. (Yani kocasının sert mizaçlı, huysuz, gururlu oluşuna, ailenin kendisinden istifade etmediğine işaret etti.)

• **İkincisi (de zemmederek):** "Ben kocamın haberini fâş etmek

istemem, çünkü korkarım. Eğer zikretmeye başlarsam büyük-küçük herşeyini söyleyip bırakmamam gerekir, (bu ise kolay değil)" dedi. (Bu sözüyle kocasının çok kötü olduğuna işaret etti).

• **Üçüncüsü (zemmederek):** "Benim kocam uzun boyludur, konuşursam boşanırım, konuşmazsam muallakta bırakılırım" dedi. (Bu da kocasının akılca kıt olduğunu belirtmek istedi).

• **Dördüncüsü (överek):** "Kocam Tihâme gecesi gibidir. Ne sıcaktır, ne soğuktur. Ne korkulur, ne usanılır" dedi.

• **Beşincisi:** "Kocam içeri girince pars,[32] dışarı çıkınca arslan gibidir. Bana bıraktığı (ev işlerinden hesap) sormaz" dedi.

• **Altıncısı:** Kocam yedi mi (üst üste katlayıp) çok yer, içti mi sömürür, yattı mı sarınır. Benim kederimi anlamak için (elbiseme) elini sokmaz." (Bu da kocasının kendisiyle ilgilenmediğini, yiyip içmekten başka birşey düşünmediğini söylemek ister.)

• **Yedincisi:** "Kocam tohumsuzdur (erlik yapmaktan acizdir). Her dert onundur (vücudunda çeşitli hastalıklar var). Başımı yarar, vücudumu yaralar, (bunları yapmak için) herşeyi toplar, (her eline geçeni kullanır, vurur)" dedi.

• **Sekizincisi:** "Onun (vücuduna) dokunmak tavşana dokunmak gibi (yumuşak)tır. Güzel kokulu bitki gibi hoş kokar"dedi.

• **Dokuzuncusu:** "Kocamın direği yüksektir (evi rahattır), kılıcının kını uzundur (boylu posludur), ocağının külü çoktur, evi meclise yakın (misafirperver) bir adamdır" dedi.

• **Onuncusu:** "Kocam mâliktir, hem de ne mâlik! Artık akıl ve hayalinizden geçen her hayra mâliktir. Onun çok devesi vardır. Develerin çökecek yerleri çok, yaylakları azdır. Çalgı sesini duydular mı helâk olacaklarını anlarlar. (Yani develer yayılmaya salınmaz, kesilmek üzere bekletilir, çalgı ve eğlence sesi duyunca kesileceklerini anlarlar demektir.)

• **Onbirincisi:** "Kocam Ebû Zer'dir. Amma ne Ebû Zer'dir! Anlatayım: Kulaklarımı zinetlerle doldurdu, bazularımı yağla tombullaştırdı. Beni hoşnut kıldı, kendimi bahtiyar ve yüce bildim. O beni Şıkk denen bir dağ kenarında bir miktar davarla geçinen bir ailenin kızı olarak buldu. Beni atları kişneyen, develeri böğüren, ekinleri sürülüp daneleri har-

32– *Kâmus*'ta Âsım'ın açıklamasına göre pars, köpek gibi avda kullanılan bir hayvandır. Avladığını yemez, sahibine getirir, uykuyu çok sever. Hikayede kadın, kocasının iyi kazanıp ailesine getirdiğini, ailesinin harcama ve işlerine karışmadığını ifade ediyor. Dışarıda arslan olması, çalışıp kazanmasından kinaye olmalıdır.

manlanan müreffeh ve mesud bir cemiyete getirdi. Ben onun yanında söz sahibiyim, hiç azarlanmam. (Akşam) yatar sabaha kadar uyurum. Doya doya süt içerim. Ebû Zer'in annesi de var: Ümmü Ebû Zer. Ama o ne annedir! Onun zahire anbarları büyük, hararları iri, evi geniştir.

Ebû Zer'in oğlu da var. Ama ne nezaketli gençtir o. Onun yattığı yer, kılıcı çekilmiş kın gibidir. Onu dört aylık bir kuzunun tek budu doyurur, (az yer). Ebû Zer'in bir de kızı var. Ama o ne terbiyelidir. Babasına itaatkârdır. Anasına da itaatkârdır. Vücudu elbisesini doldurur. Endamıyla (kuma ve akranlarını) çatlatır.

Ebû Zer'in bir de câriyesi var. O ne sadakatli, ne iyi cariyedir. Aile sırrımızı kimseye söylemez, evimizin azığını asla ifsad ve israf etmez, evimizde çer çöp bırakmaz, temiz tutar. Nâmusludur, eve kir getirmez.

Bir gün *Ebû Zer* evden çıktı. Her tarafta süt tulumları yağ çıkarılmak için çalkalanmakta idi. Yolda bir kadına rastladı. Kadının, beraberinde, pars gibi çevik iki çocuğu vardı, koltuğunun altından kadının memeleriyle oynuyorlardı. (Kocam bu kadını sevmiş olacak ki) beni bıraktı, onunla evlendi. Ondan sonra ben de şeref sâhibi bir adamla evlendim. O da güzel ata binerdi. Hattî mızrağını alır ve akşam üzeri deve ve sığır nev'inden birçok hayvan sürer, bana getirirdi. Getirdiği her çeşit hayvandan bana bir çift verirdi. (Bu kocam da bana):

"Ey Ümmü Zer! Ye, iç ve akrabalarına ihsanda bulun!" derdi. Ümmü Zer der ki: "Buna rağmen, ben bu ikinci kocamın bana verdiklerinin hepsini bir araya toplasam, *Ebû Zer*'in en küçük kabını dolduramaz."

Bu hadisi rivayet eden *Hz. Âişe* der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (gönlümü almak için):

"Ey Âişe, buyurdular, ben sana Ebû Zer'in Ümmü Zer'e nisbeti gibiyim. (Şu farkla ki Ebû Zer Ümmü Zer'i boşamıştır, ben seni boşamadım. Biz beraber yaşayacağız)." [Buhârî, Nikâh 82; Müslim, Fedâilü's-Sahâbe 92, (2448).

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, çok veciz, edebî, teşbihli bir üslub ve garib kelimelerle kadınlar arasında cereyan eden bir muhâvereyi nakletmektedir. Muhavere onbir kadın arasında geçmekte ve kadınlar kocalarını medh veya zemmederek anlatmaktadırlar. Rivayetin sanat yönü ve edebi zevki, tercümede maalesef kaybolmaktadır. Bu hadisten, bunu rivayet eden Hz. Âişe'nin edebî gücünü ve onun müstesna ve mümtaz şahsiyetini anlamak mümkündür.

2- Hadiste yer verilen teşbihlerle ifade edilmek istenen ma'nâyı tercüme sırasında parantez içi ilaveler veya dipnotlar halinde kısaca belirtmeye çalıştık. Âlimler bu teşbihleri daha da geniş açmışlar, hatta bazan aynı ibâreden birbirine ters düşen yorumlara gitmişlerdir. Zikri geçen onbir kadının şahsiyet ve isimlerini tesbite çalışanlar da olmuştur. Bazılarının ismi söylenmiş ise de bazıları mübhemliklerini korumuştur. Ancak isimden bahseden rivayetlerin mevsuk ve güvenilir olmadığını âlimler ayrıca belirtir. Bu çalışmamızda, çok gerekli olmayan teferruata yer vermediğimiz için, sadedinde olduğumuz rivayetle alakalı bu nevi teferruata girmedik.[33]

3- Hadis Sahiheyn'de Hz. Âişe'nin bir rivayetidir. Sadece sondaki *"Ey Âişe ben sana, Ebû Zer'in Ümmü Zer'e nisbeti gibiyim"* kısmı merfûdur. Ancak diğer bazı rivayetlerde ve mesela Nesâî'nin Abbâd İbnu Mansur'dan kaydettiği bir rivayette hadisin her tarafı merfûdur. Hz. Âişe hadise şöyle başlar: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana bu-yurdular ki: *"Ben sana, Ebû Zer'in Ümmü Zer'e nisbeti gibiyim"* dedi. Ben de: "Ey Allah'ın Resulü, annem babam sana kurban olsun, Ebû Zer'de kim?" diye sordu. Anlatmaya başladı: "Kadınlar toplandı..." ve hadisi böylece Aleyhissalâtu vesselâm sonuna kadar anlatır.

4- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FEVÂİD

★ Kadınlara iyi muamelede bulunmak gerekir. Onlara gösterilecek yakınlık, mübah meseleler çerçevesinde sohbet, mizah bu iyi muamelenin bir parçasıdır. Resulullah bu hikayeyi Hz. Âişe'den dinlemiş veya Hz. Âişe'ye anlatmıştır.

★ Erkek hanımına mizah yapmalı, şakalaşmalı, kadının şımarmasına meydan vermeyecek ölçüde kendisini sevdiğini ihsas etmeli ve hatta söylemelidir.

★ Hadiste malla övünmek yasaklanmakta, dinî meselelerdeki faziletin söylenmesinin caiz olduğu beyan edilmektedir.

★ Erkek, ailesine onlarla olan durumunu haber verebilir. Bilhassa yaptığı ihsanlara küfrân müşahede ettiği zaman bunu hatırlatması uygundur.

★ Kadın, kocasının kendisine yaptığı iyilikleri zikredebilir.

★ Erkek hanımlarından birine, diğerinin yanında söz ve fiille hususî bir ikramda bulunabilir. Ancak bu, diğerlerine cevre müncer olmamalıdır.

33– Hadisle ilgili teferruatı merak edenler Ahmed Davudoğlu'nun Müslim Şerhi'ne bakabilirler. 10, 308-315. (*İbnu Hacer, hadisin şerhine tam yirmibeş sayfa tahsis eder.*)

★ Çok evli olan kimse, kadınlarıyla, onların nöbetleri dışında da sohbet edebilir.

★ Eski ümmetlerden ibretli temsiller anlatılabilir.

★ Ruhları hafifletmek, gönülleri neşelendirmek maksadıyla bir kısım nükteli hikayeler, nezih fıkralar anlatılabilir.

★ Kadınları, kocalarına sâdık ve vefâdar olmaya, nazarlarını onlara hasredip, iyiliklerine şükranda bulunmaya teşvik var.

★ Kadın kocasından bildiği iyi ve kötü tarafları anlatabiliyor, tavsifte mübâlağaya da kaçabiliyor. Yeter ki bunu âdet haline getirmesin, bu durumda mürüvvetin kırılmasına sebep olur.

★ *Hattâbî,* "Kişiyi kendisinde bulunan bir kusuruyla zikretmek caizdir, yeter ki, bunu yapmaktan nefret ettirmek kastedilsin, bu gıybet sayılmaz" diye bir hüküm çıkarmış, ancak Ebû Abdullah et-Teymî buna karşı çıkıp şöyle demiştir: "Bu şekilde istidlâl Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın, kocasını gıybet eden kadını bizzat işitip, müdahalede bulunmaması halinde doğru olurdu. Amma, hazır olmayandan yapılan hikaye böyle değil. Şöyle ki, halk içinde birisi: "Herhangi muayyen bir şahsı belirtmeden) "Beş para etmeyen bir kimsedir" diyecek olsa bunda bir mahzur yoktur." *İbnu Hacer,* Hattâbî'nin de bunu kastetmiş olabileceğini söyleyerek, hakkındaki tenkidin yersiz olduğunu söyler.

Mazirî der ki: "Böylesi bir özür beyanına, bu hadis yanında zikredilen kimse, kadınları kocalarının gıyabında konuşurlarken dinleyip onları bu davranışlarında ikrar etmiş olsaydı, ihtiyaç duyulurdu. Ama hadiste cereyan eden vak'a böyle değil. Hadiste Hz. Âişe, Resulullah'a gâib, meçhul kadınların hallerini hikaye etmiştir. Şu halde burada özür aramak gereksiz. Şayet bir kadın, kocasının hoşlanmayacağı bir halini vasfetmiş olsa, bu davranış, Kur'ân-ı Kerîm'in haram ettiği gıybet olur; bu konuşana da dinleyene de haramdır. Böyle bir konuşma sadece hâkimin huzurunda şikayet makamında yapıldığı takdirde haram olmaz. Ama tekrar edelim, bu söylediğimiz muayyen bir şahısla ilgilidir. Fakat şahsı bilinmeyen meçhul birisi hakkında olursa bunu dinlemekte bir mahzur yoktur. Zira kişi, yanında zikredildiği kimsenin kendisini tanıdığını bilmesi halinde rahatsız olur.

Şurası da mâlum ki, bu şahıslar zaten meçhul kimseler. İsimleri şöyle dursun ne şahısları ne de zatları bilinmemektedir. Kadınların müslüman oldukları sabit değil ki haklarında gıybet hükmüne gidilsin. Öyleyse söylenen sebeple bununla istidlâl bâtıl olur."

★ Daha önce evlenmiş bir dulla nikâhlanmayı mekruh addedenleri, bu hadis te'yid etmektedir. Zira, Ümmü Zer, ikinci kocasının elinden geldiğince kendisine iyilikler yapıp ikramlarda bulunduğunu itiraf etmesine rağmen, ilk göz ağrısı olan birinci kocasını unutamamakta ve ikinciyi evvelkiyle kıyaslayarak alçaltmaktadır.

★ Sevgi kusuru örtmeye, görmemeye sevketmektedir. Nitekim Ümmü Zer önceki kocasının, kendisini boşamış olmak gibi ciddi bir kötülüğüne rağmen, sevgisi sebebiyle hâlâ faziletlerini mübalağalı şekilde söylemektedir. Rivayetin bazı vechinde Ebû Zer de onu boşamaktan pişmanlık ifade etmektedir.

★ Hadis, meçhul olması kaydıyla bir kadının vasfedilip mehâsininin erkeklere söylenmesinin caiz olduğunu da göstermektedir. Muayyen bir kadının bir erkek yanında tavsifi veya kadından, yabancı bir erkeğin bakması haram olan kısımlarının zikri caiz değildir.

★ Benzetme (teşbih), benzetilenle benzeyenin her hususta eşitliğini gerektirmez. Nitekim Resulullah, *"Ben sana Ebû Zer gibiyim"* demiştir. Maksadı, *Ebû Zer*'le *Ümmü Zer* arasındaki ülfetteki benzerliği hatırlatmaktır; onun serveti, çocukları, hizmetçisi, hanımını boşaması vs. değildir.

★ Kinaye ile boşama, niyetin mukarenetiyle gerçekleşir. Nitekim Resulullah Ebû Zer'e kendisini benzetti, ama bununla Hz. Âişe'yi boşama niyeti yoktu. Halbuki Ebû Zer karısını boşamış birisi idi.

★ Mühelleb'e göre fazilet ehli hangi dinden olursa olsun, onun fazileti örnek alınabilir, taklid edilebilir. Zira Ümmü Zer, Ebû Zer'in iyi davranışlarını anlatınca Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu kendine örnek alarak, Hz. Âişe'ye söylediğini söylemiştir.

Kadı İyâz bu yoruma şu şekilde itiraz etmiştir: "Hadisin siyakında, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın Ebû Zer'i örnek edindiğini gerektiren bir karîne yok. Bilakis Aleyhissalâtu vesselâm, Hz. Âişe'ye karşı davranışının, *Ebû Zer*'in Ümmü Zer'e karşı davranışına benzediğini ifade etmiştir."

Bu itirazı mâkul bulmamak mümkün değil, zira örnek almak, önceden dinde olmayan bir şeyde olur. Böylece kişi bir başkasını örnek alarak, kendindeki eksikliği giderir. Halbuki sadedinde olduğumuz rivayette Resulullah, aradaki benzerliğe dikkat çekmiştir. Mühelleb, hükmünü ümmet hakkında bazı kayıdlar tahtında ifade etse daha uygun olurdu: "Güzel olan bir şeyi bir başka din mensubundan almak caizdir" şeklinde. Bu durumda şu soru akla gelir: "Acaba İslâm'ın ihmal ettiği bir güzellik var mıdır?"

★ Kişiyi yüzüne karşı medhetmek caizdir, yeter ki şımarıp fesada uğramayacağından emin olunsun.

★ Hadis, konuştukları zaman kadınların çoğunlukla kocalarından söz ettiklerine delildir. Erkekler bunun hilafınadır. Zira onlar umumiyetle geçim meselelerinden söz ederler.

★ Garip kelimelerin kullanılmasına, zorlamaya, yapmacıklığa kaçmıyorsa sözde secîe yer verilmesine cevaz var. Bu husus hikâyenin Arapça aslını okuyunca, Arapça bilenler te'yid edilecektir. *Kadı İyâz*, konuşmalarda edebî sanatlardan pekçoğuna yer verildiğini söyler. Şârihler bunları gösterir ve açıklar. Teysîr, hadiste geçen garip kelimelerin, teşbihli ibârelerin açıklanmasına, ihtiyaca binâen beş sayfadan fazla yer ayırmıştır.

3306 ٢- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قالَ رَسولُ اللهِ ﷺ : لاَ يَفْرِكْ مُؤْمِنٌ مُؤْمِنَةً. إنْ كَرِهَ مِنْها خُلُقاً رَضِيَ آخَرَ]. أخرجه مسلم.

2. (3306)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir mü'min erkek, bir mü'min kadına buğzetmesin. Çünkü onun bir huyunu beğenmezse başka bir huyunu beğenir."* [Müslim, Radâ 61, (1469).]

AÇIKLAMA:

Nevevî, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) 'ın, erkekleri kadınlara küsüp darılmaktan yasakladığını belirtir. Çünkü bazı huyları hoş olmasa bile, mutlaka hoşlanacağı başka huyları vardır. Sözgelimi kadın hırçın ve huysuzdur ama dindardır, namusludur, ailesine, çocuklarına düşkündür.

Şu halde, *Aleyhissalâtu vesselâm,* diğer birçok hadislerinde olduğu gibi, burada da erkeklerin, kadın tabiatı hakkında sağlıklı bir telâkkiye kavuşarak onlar karşısında sabırlı ve anlayışlı olmalarını sağlamaya çalışmaktadır.

3307 ٣- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : مَا رَأَيْتُ مِنْ نَاقِصَاتِ عَقْلٍ وَدِينٍ أَغْلَبَ لِذِى لُبٍّ مِنْ إِحْدَاكُنَّ. قَالَتِ امْرَأَةٌ مِنْهُنَّ جَزْلَةٌ: وَمَا نُقْصَانُ العَقْلِ وَالدِّينِ؟ قَالَ: أَمَّا نُقْصَانُ العَقْلِ فَإِنَّ شَهَادَةَ امْرَأَتَيْنِ بِشَهَادَةِ رَجُلٍ. وَأَمَّا نُقْصَانُ الدِّينِ فإِنَّ إِحْدَاكُنَّ تُفْطِرُ رَمَضَانَ وَتُقِيمُ أَيَّاماً لاَ تُصَلِّي]. أخرجه أبو داود.

و « اللُّبُّ » العقل.

و « الجَزْلَة » التامة. وقيل ذات كلام جزْل: أى قوى شديد.

3. (3307)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* :

"(Ey kadınlar topluluğu!) Ben, akıl sahiplerine aklı ve dini nâkıs olanlardan galebe çalan sizin kadarını hiç görmedim!" demişti. İçlerinden dirâyetli bir kadın:

"Bizim aklımızın ve dinimizin noksanlığı nedir?" diye sordu.

"Aklınızın noksanlığı, şâhidlikte, iki kadının şehâdetinin bir erkek şehâdetine denk olmasıdır. Dindeki noksanlık ise, (ay hali sebebiyle) ramazanda oruç yemeniz ve bazı günler namaz kılmamanızdır" cevabını verdi." [Ebû Dâvud, Sünnet 16, (4679). Bu, Sahîheyn'de geçen uzunca bir hadisten bir parçadır. Müslim, İman 132, (79); Buhârî Hayz 6; İbnu Mâce, Fiten 19, (4003).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayet birçok vecihten gelen hadislerden biridir, aslı uzuncadır. Meselâ Buhârî'deki bir vechine göre, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir bayram günü (Kurban veya Ramazan), hutbe sırasında musallânın kadınlar kısmına geçerek, kadınlara hususi hitapta bulunur:

"Ey kadınlar topluluğu! Sadaka verin, zira bana cehennem ehlinin ekseriyetini kadınların teşkil ettiği gösterildi! Kadınlar:

"Niye ey Allah'ın Resûlü!" diye sorarlar.

"Siz lâneti fazla yapıyor, kocalarınıza nankörlük ediyorsunuz. Ben azim sahibi erkeğin aklını çelmede aklı ve dini noksanlardan sizin kadar ileri olanı hiç görmedim" buyurdu. Kadınlar:

"Ey Allah'ın Resûlü aklımızın ve dinimizin noksanlığı nedir?" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Kadının şehâdeti erkeğin şehâdetinin yarısı değil mi?" dedi. Kadınlar, "Evet!" deyince:

"İşte bu onun aklının noksanlığıdır. Hayız olduğu zaman namaz ve orucu terketmiyor mu?" buyurdu. Kadınlar yine, "Evet" dediler.

"İşte bu da dinlerinin noksanlığıdır" buyurdular."

2- Cehennem ehlinin çoğunu kadınların teşkil etmesini, bazı âlimler, irade sahibi erkeklerin aklını çelerek kötü söz ve davranışlara itilmelerine sebep olmalarıyla izah ederler: "Böylece onların günahına ortak olurlar. Buna kendi günahları da inzimam edince, kadınlar erkeklere nazaran daha ziyade günahkâr duruma düşerler."

3- Akıl: Hadiste akıl bahsi geçmektedir. Âlimler onu "İlim", *"Bazı zarurî ilimler"*, *"Bilinen hakikatların arasını temyiz gücü"* gibi tariflere tabi tutarlar. Aklın mahiyeti, kısımları, insanda bulunduğu yer hakkında ihtilaf edilmiştir. Burada teferruâta girmeyeceğiz. Resulullah, kadınların "Aklımızın noksanlığı nedir?" "Dinimizin noksanlığı nedir?" şeklindeki sorularına, onlara kızıp, levm etmeden anlayacakları bir dille cevap vermiştir. "Şehâdetiniz erkeğin şehâdetinin yarısı..." demekle, فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ اَنْ تَضِلَّ اِحْدَيهُمَا **"Erkeklerinizden iki şâhit tutun. Eğer iki erkek bulunmazsa, şâhidlerden râzı olacağınız bir erkek, -biri unuttuğunda diğeri ona hatırlatacak- iki kadın olabilir"** (Bakara 282).

Kadınlardan iki şâhidin bir şâhid yerine geçmesi, bu onları levm değildir. Onların fıtrî zaaflarını tescildir. Hissilik esas olması sebebiyle zabt yönüyle nâkıstırlar. Âyet-i kerîme, *"Birinin unuttuğunu diğeri hatırlatır"* buyurarak bu fıtrî farklılığa dikkat çeker.

İbnu Hacer: "Diğerinin yardımını taleb etmek zabtının azlığını haber vermektir, bu da aklının noksanlığına işaret eder" der.

4- Hadisten istinbat edilen fevâid'e daha önce de kısaca temas edilmişti. Burada yeri gelmişken bir kere daha belirtelim ki kadınlardaki bazı fıtrî zaafı söylemek, bu onları levm etmek ma'nâsına gelmez. Bilakis yaratılıştan fıtratına konan ve menfi tezâhürlere de sebep olabilen bir vasfına dikkat çekmektedir. Bu, ihmal ve dikkatsizlik gibi levm'i gerektiren irâdî bir kusur değildir. Zaaflarına dikkat çekerek, o cihetten gelecek mahzurlara karşı uyarmak, tedbire davet etmek -İbnu Hacer'in ifadesiyle- "onlar sebebiyle fitneye düşmekten tahzîr" etmektir. Nitekim, Resulullah aklî ve dinî noksanlıkları sebebiyle değil, fakat:

1- Lâneti çok yapmaları,

2- Kocalarına nankör olmaları,

3- Erkeklerin akıllarını çelmeleri sebebiyle ateş terettüp ettiğini belirtmiştir.

Kadınların dinî yönden noksanlıkla tavsif edilmeleri hususunda şu açıklamayı yapar: "Bazıları bunu anlamakta zorluk çektiler. Aslında mesele açıktır. Şöyle ki: Din, İman ve İslam her üç kelime de bir ma'nâya gelir. Nitekim bu hususu birçok kereler açıkladık. Yine açıkladık ki, bütün ibadet ve tâatler de iman ve din olarak isimlendirilmiştir. Bu husus sâbit olunca, kimin ibadeti çok olursa imanının ve dininin arttığını, kimin de ibadeti azalırsa dininin eksildiğini anlarız. Şunu da kaydedelim ki,

din noksanlığı bazan günah hâsıl eder; özürsüz olarak namaz oruç vs. bir farz ibadetin terki gibi; bazan de mecburi şekilde ve günaha meydan vermeden hâsıl olur, hayızlının namazı terketmesi gibi. Şöyle bir soru akla gelebilir: "Yolcu ve hasta mûtad olarak yaptıkları bir kısım nafile ibadetleri, yolculuk ve hastalık sebebiyle yapamasalar, yol ve hastalık esnasında aynen yapmış gibi sevaba mazhar olduklarına göre, kadın da mazur ise, hayızlı olduğu günlerde terkettiği namaz sebebiyle sevap kazanmaz mı?"

Bu soruya cevabımız şudur: Bu hadisin zâhirine göre, kadınlar sevap almazlar. Aradaki farka gelince, hasta ve yolcu bu nafile ibadetleri onlara ehliyeti oldukça devamlı yerine getirme niyetiyle yapıyorlardı. Hayızlı kadın ise böyle değil. Onun niyeti, hayız vaktinde namazı terketmektir. Dahası, hayız vaktinde namaza niyeti haramdır. Bunun nazîri devamlı kılmaya niyet etmeden bazan nafile kılıp bazan kılmayan kimsedir. Böyle biri yolcu veya hasta olsa, bu esnada nâfile namaz sevabından mahrum kalır.

★ Hadis, sadaka ve iyilik yapmaya teşvik etmekte, istiğfar ve diğer tâatlerin çokça yapılmasını istemektedir.

★ Ayrıca, yapılan iyiliklerin kötülükleri götüreceğine ve sadakanın azabı önleyeceğine delil var. Zira nankörlük, lanetleme gibi günahlara bedel, gelecek cehennem cezasına karşı sadaka tavsiye edilmiştir.

★ Hadis (Nevevî'ye göre), kocaya ve iyiliğe karşı nankörlüğün büyük günahlardan olduğunu ifade eder. Çünkü ateşle tehdid, mâsiyetin büyük günah oluşunun alâmetidir.

★ **LANET:** Hadis, lanetin de çok çirkin günahlardan olduğunu ifade eder. Âlimler hadisten lanetin büyük günah olduğu hükmünü çıkarmaktan kaçınırlar. Çünkü hadis "Laneti çok yapıyorsunuz" demektedir. Küçük günahlar çoğalınca büyük olur. Ancak Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* : لَعْنُ الْمُؤْمِنِ كَقَتْلِهِ *"Mü'mine lânet, onu katletmek gibidir"* demiştir. Ulema lânetin haram olduğunda ittifak eder. Zira lânet lügatte uzaklaştırma ve tardetme, şer'î örfte "Allah'ın rahmetinden uzak kılma" ma'nâsına gelir. Hali ve son durumu kesinlikle bilinmeyenin, Allah'ın rahmetinden uzak olmasını dilemek caiz olmaz. Bu sebeple ulemâ: "İster müslüman, ister kâfir ve isterse hayvan olsun, muayyen bir zâta lanet etmek caiz değildir" demiştir. Bir kimsenin son hâlini sadece Allah bilir. Öyleyse *Ebû Cehil* ve iblis gibi küfür üzerine öldüğü veya öleceği şeri bir nassla bilinmeyenlere açıkça lânet caiz olmaz. Amma, vasıfla lânet ha-

ram edilmemiştir. Eğreti saç takan, eğreti saçı taşıyan, dövme yapan, dövme yaptıran, riba yiyen, riba yediren, musavvirler, zâlimler, fâsıklar, kâfirler, tarlalardan hudud taşlarının yerlerini değiştirenler, kendisini azad eden efendisinden bir başkasını eski efendisi diye iddia eden, kendini babasından başkasına nisbet eden, İslam'da bid'a çıkaran, bid'acıyı himâye eden... gibi hadislerde lânet izâfe edilenler. Bu vasıflara, şahıs tayini yapmadan lânet edilebilir.

Hadis herçeşit kaba ve çirkin sözleri, şetmi fazla yapmaktan yasaklamaktadır.

TEKFİR: Hadis, Allah'ı inkâr edenlerden başkalarına da küfür kelimesinin izafe edilmesinin caiz olduğunu göstermektedir. Biz bunu dilimizdeki nankörlük veya *küfrân-ı nimet* kelimeleriyle karşılıyoruz. Kocaya veya iyiliğe veya nimete nankör olmak veya küfrânda bulunmak gibi. Bu çeşit kullanmalarda, imânı selbeden -yani Allah'ı inkâr ma'nâsındaki- küfür kastedilmez. Ancak, nimetleri inkârın haram olduğu belirtilmiştir.

★ Hadis imanın artıp eksildiğine delildir.

★ İmam, vali gibi halkın büyüklerinin halka vaaz ve nasihat etmelerine, hayra teşvik, şerden tahzirlerine örnek görülmektedir.

★ Talebenin hocaya, tâbinin metbûa, memurun âmire, sözlerinden anlayamadığı hususlarda başvurup tavzih istemesine örnek var. Hadiste dirâyetli bir kadın *Resulullah*'a sual tevcih etmiştir.

★ Hadis, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın yüce ahlâklarına, güzel müsâmahalarına, rıfkına, re'fetine nezâketine delil olmaktadır.

زَادَهُ اللّٰهُ تَشْرِيفاً وَتَكْرِيماً وَتعْظِيماً

3308 ٤ – وعن أسامة بن زيد رَضِيَ اللّٰه عَنْهُما قال: [قال رسولُ اللّٰه ﷺ: مَا تَرَكْتُ بَعْدِي فِتْنَةً هِيَ أَضَرُّ عَلَى الرِّجَالِ مِنَ النِّسَاءِ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

4. (3308)- *Üsâme İbnu Zeyd* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Erkeklere kendimden sonra kadınlardan daha zararlı bir fitne bırakmadım."* [Buhârî, Nikâh 17; Müslim, Zikr 97, (2740); Tirmizî, Edeb 31, (2781).]

AÇIKLAMA:

Burada *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* erkeklerin en çok kadın sebebiyle fitneye düşeceğine dikkat çekmektedir. Sübkî, bu hadisten

halkın yanlış ma'nâ çıkardığını belirtir. Şöyle ki: Hadis, kadın sebebiyle bir kısım düşmanlıkların ve fitnelerin çıktığını haber verdiği halde, halk "kadının uğursuz olduğu", "insanlar üzerinde kötü tesirler hâsıl ettiği" inancına kapılmıştır. Sübkî, ulemâdan hiçbirinin böyle bir iddiada bulunmadığını belirtir. Sözüne şöyle devam eder: "Kim kadının bunda sebep olduğunu söylerse o cahildir. Nitekim Şâri, yağmurun yıldızın tesiriyle hâsıl olduğuna inanan kimseye küfr nisbet etmiştir. Şerrin, hiçbir medhali olmayan kadın sebebiyle vukua geldiğini söyleyen kimseye ne denmez? Gerçek şu ki kaza ve kaderin hükmü ona muvafakat edip tesadüf eder, nefis de bu durumdan tedirginlik duyar. Kim bu halle karşılaşırsa bilsin ki, fiilin ondan geldiğine itikad etmedikçe onu terketmesinde bir zarar yoktur."

Şurası muhakkak ki, fıtrat gereği erkekler kadınları sever. Hatta dünya metâı arasında sevdikleri şeylerin en başında kadın gelir. Nitekim âyet-i kerîmede, insana sevdirilen dünya nimetleri sayılırken önce kadın zikredilmiştir: زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ **"Kadınlara, oğullara, kantar kantar altın ve gümüşe, nişanlı atlar ve develere, ekinlere karşı aşırı sevgi beslemek insanlara güzel gösterilmiştir"** (Âl-i İmrân 14).

Evlad bile kadın sebebiyle sevilir. Öyle ki sağ ve yanında olan kadının çocuğu, ölmüş olan eski kadının çocuğundan daha çok sevilir. Hükemâdan biri der ki: *"Kadınların hepsi şerdir. Asıl büyük şer onlardan müstağnî olunamayıştır. Akıl ve din yönüyle eksik olmasına rağmen, erkeği de akıl ve dini noksan olanların yapacağı işleri yapmaya sevkederler. Dinî umurun peşine düşmekten alıkoyarlar, dünya işlerinin peşine takarlar. İşte bu en büyük fitne ve fesaddır."* Müslim'in bir rivayetinde Aleyhissalâtu vesselâm: واتَّقُوا النِّسَاءَ فَـــإنَّ أوَّلَ فِتْنَةِ بَنِي اسرائيـل كَانَتْ فِي النِّسَاءِ *"Kadınlardan kaçının; zira İsrailoğullarına ilk fitne kadın yüzünden düştü."*

Hadislerde kadın fitnesi derken, sadece yabancı kadınlara karşı düşülecek zaaf kastedilmiyor. Bilakis kişinin hanımı, kızı, kızkardeşi hepsi dahildir. Kendi hanımından düşeceği fitnenin daha beter olabileceği söylenmiştir.

3309 ٥ـ وعن مُطَرِّف بن عبدالله، وكان له امرأتان فخرج مِنْ عِنْدِ إحْدَاهُمَا فلَمَّا رَجَعَ قالَتْ لَهُ: [أتَيْتَ مِنْ عِنْدِ فُلاَنَةَ؟ قَالَ: أتَيْتُ مِنْ عِنْدِ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ فَحَدَّثَنَا عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ: أنَّ أقَلَّ سَاكِنِي الجَنَّةِ النِّسَاءُ]. أخرجه مسلم.

5. (3309)- *Mutarrıf İbnu Abdillah*'ın anlattığına göre, bu zatın iki hanımı vardı. Bunlardan birinin yanından çıkmıştı. Geri dönünce, hanımı: "Falan hanımın yanından geliyor olmalısın!" dedi. Mutarrıf: "Hayır, dedi İmrân İbnu Husayn'ın yanından geliyorum. O bana Resulullah'ın şu sözünü nakletti:

"Cennet sakinlerinin en azı kadınlardır." [Müslim, Zikir 95, (2738).]

3310 ٦– وعن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ مِنْ أَعْظَمِ الأَمَانَةِ عِنْدَ اللهِ يَوْمَ القِيَامَةِ الرَّجُلُ يُفْضِي إلَى امْرَأَتِهِ، والمَرْأَةُ تُفْضِي إلَى زَوْجِهَا ثُمَّ يَنْشُرُ أَحَدُهُمَا سِرَّ صَاحِبِهِ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

6. (3310)- *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şüphesiz ki Kıyamet günü, Allah'ın en çok ehemmiyet vereceği emanet, kadın-koca arasındaki emanettir. Kadınla koca birbiriyle içli dışlı olduktan sonra, kadının esrarını erkeğin neşretmesi, o gün en büyük ihanettir."* [Müslim, Nikâh 123, (1437); Ebû Dâvud, Edeb 37, (4870).]

AÇIKLAMA:

Hadiste içli-dışlı olmak diye çevirdiğimiz اَفْضَى اِلَى tabiri, daha ziyade münasebet-i cinsiyeden kinayedir. Erkeğin, hanımıyla olan hususî hayatını başkalarına anlatması, görüldüğü üzere dinen yasaklanmıştır. Esasen mürüvvet ve insanlık bakımından da hoş değildir.

3311 ٧– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت: [قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنِّي لأَعْلَمُ إذَا كُنْتِ عَنِّي رَاضِيَةً وَإذَا كُنْتِ عَلَيَّ غَضْبَى. فَقُلْتُ: وَمِنْ أَيْنَ تَعْرِفُ ذلِكَ؟ قَالَ: إذَا كُنْتِ عَنِّي رَاضِيَةً فَإنَّكِ تَقُولِينَ: لاَ، وَرَبِّ مُحَمَّدٍ. وَإذَا كُنْتِ عَلَيَّ غَضْبَى. قُلْتِ: لاَ، وَرَبِّ إبْرَاهِيمَ. قُلْتُ: أَجَلْ يَا رَسُولَ اللهِ، وَاللهِ مَا أَهْجُرُ إلاَّ اسْمَكَ]. أخرجه الشيخان.

7. (3311)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* , bana:

"Ben senin bana kızdığın ve benden razı olduğun zamanları biliyorum" buyurdular. Ben: "Bunu nereden anlıyorsunuz?" diye sordum:

"Benden râzı oldun mu bana: "Hayır Muhammed'in Rabbine yemin olsun!" diyorsun. Bana öfkeli olunca: "Hayır! İbrahim'in Rabbine yemin olsun!" diyorsun" dedi. Ben:

"Doğru, ey Allah'ın Resulü, ben sadece senin adını terkederim?" dedim." [Buhârî, Nikâh 108, Edeb 63; Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 90, (2439).]

AÇIKLAMA:

Hadis, karı-koca arasında cereyan eden bazı dargınlıkların Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile zevce-i pâkleri arasında da cereyan ettiğini göstermektedir.

Ancak, Ümmühâtü'l-Mü'minîn'den Resulullah'a hâsıl olan kırgınlık, isimde kalmaktadır. Kalblerinde yer etmiş olan hakiki sevgiye kadar uzanıp onu haleldar etmemektedir.

Tîbî, Hz. Âişe'nin "sadece adını terkederim" sözünde pek latif bir hasr bulur. "Çünkü der. Hz. Âişe âkil kişinin ihtiyarını selbeden öfke halinde bile, kalbindeki sevgide bir değişiklik olmadığını beyan etmektedir."

İbnu'l-Münir de şu yorumu yapar: "Hz. Âişe'nin bu sözden muradı, sadece lafzî tesmiyeyi bıraktığını, kalbinin ise Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın zât-ı kerimelerine sevgi ve muhabbetle bağlılığı bırakmadığını beyandır."

Âlimlerin açıklamasına göre *Hz. Âişe*'nin, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'a zaman zaman kızması, kıskançlık sebebiyledir. Resulullah, başka zevceleri de olan bir insandır. Kadınlar fıtrî olan kıskançlık damarıyla zaman zaman aralarında bir kısım hadiseler çıkarmışlardır. Resulullah'ın müdâhale ettiği haller bile var, belli bir hudud çerçevesinde kaldığı müddetçe kıskançlığı sebebiyle kadın kınanmaz. Ama işi iftiraya, haksızlığa, yalana, tecâvüze başvuracak kadar ileri götürürse ayıplanır. Kıskanç olmamak irâdî değil ama ifrata götürmek irâdidir, müktesebdir, bu noktada sorumluluk başlar. Nitekim *İmam Mâlik* ve ona tâbi olan ülemâ: "Kadın, kıskançlığın sevkiyle kocasına kazifte bulunsa, ondan hadd düşer" diye hükmetmişlerdir. *İmam Mâlik* bu istidlali, Resulullah'ın إِنَّ الْغَيْرَى لاَ تُبْصِرُ اَسْفَلَ الْوَادِى مِنْ اَعْلاَهُ "Kıskanç kadın vadinin tepesiyle dibini birbirinden ayıramaz" hadisine dayanarak yapmış ve "Böyle olmasaydı, Hz. Âişe cidden günahkâr olurdu. Çünkü Resulullah'a kızmak ve onu terketmek büyük günahtır" der.

Yeri gelmişken, kıskançlığın ve onun tezahürü olacak bazı davranışların Resulullah -dolayısiyle İslam- nazarında nasıl mâzur addedilecek bir durum olduğunu belirtmek için bir hadis daha kaydetmek isteriz:

إِنَّ اللّٰهَ تَبَارَكَ وَتعالى كَتَبَ الْغَيْرَةَ عَلَى النِّسَاءِ وَالْجِهَادَ عَلى الرِّجَالِ فَمَنْ صَبَرَ مِنْهُنَّ لَهُ اَجْرُ شَهِيدٍ

"Allah erkeklere cihadı, kadınlara da kıskançlığı yazmıştır. Onlardan kim kıskançlığına dayanır sabrederse şehid sevabı kazanır."

İSLAM'DA KADININ YERİ

İslam'a atılan iftiralardan biri, kadınlarla ilgili olduğu için, yeri gelmişken kadın bahsini, daha önce yaptığımız bir çalışmadan iktibas ederek biraz açacağız.

Burada, kadınların manevî yönden erkeklerle eşitliğini temin etmek maksadıyla, tarih boyunca insanların iliklerine işleyen kadınları istihkâr edici peşin hükümlerin yıkılabilmesi için Hz. Peygamber'in kadın meselesine hususî ağırlık verip, ahlâkî bir kısım esaslar koyduğunu göreceğiz.

İslam'dan önceki Arap cemiyetinde kadınlara ve kız çocuklarına karşı umumî bir istihkâr hakimdi. Kur'an'ın ifadesiyle **"Birine kız doğduğuna dair haber gelse öfkelenir, çehresi bozulurdu"** (Nahl, 58). Bu istihkar, birçok durumlarda kız çocuklarını diri diri toprağa gömmeye kadar götürmüştür (Nahl 59).

Hz. Ömer: "Cahiliye devrinde kadına hiçbir değer vermezdik, İslâm gelip, Allah'ın onlardan bahsettiğini görünce (...) onların üzerimizde bazı hakları olduğunu gördük" der. Nitekim hadis: *"Kadınlar erkeklerin anne-baba bir kardeşleridir", "Allah Teâlâ size kadınlar için hayırhâh olmanızı tavsiye eder, zira onlar anneleriniz, kızlarınız ve teyzelerinizdirler", "Allah Teâlâ eşini senin için bir libâs, seni de onun için bir libâs kılmıştır" gibi pek çok ibârelerle dâima kadından bahsetmiş, riâyet edilmesi gereken hukuku, hürmet edilmesi gereken şahsiyeti olduğunu tekrar etmiştir.*

Câhiliye Arapları, kadını, erkeğin mülkiyet ve tasarrufundaki diğer eşyalarından biri olarak telakki ederek hiçbir hukukî şahsiyet tanımamasına âmil olarak, kadının savaş yapamayacağına dâir vicdanlarda hâkim olan umumî kanaat zikredilir.

İslâm dini kadınları hukuken erkeklerle aynı seviyeye getirip erkeklerin sâhip oldukları bütün haklara onları da sahip kılmaktan başka, Allah karşısında da her hususta eşit mes'uliyetler yüklemiştir. Namaz, oruç zekât gibi bütün vecibeler kadına da terettüb etmekte, emre uyduğu veya uymadığı takdirde aynı müeyyidelere mâruz kalmaktadır. Bu söylediklerimizi: "Kadınlara cuma, cenâze bir de cihâd hâriç, erkeklere farz olanların hepsi farz kılınmıştır" hadis-i şerifi hülâsa eder.

Öte taraftan *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* kadınların istihkâr edilmesine sebep olan espriyi kökten kaldırmak için kadınların

askerî seferlere katılmasına mâni olmamıştır. Bütün gazvelere kadınların katıldığını teyid eden rivayetler var. Buhârî, Kitâbu'l-Cihâd'da meâlen: "Kadınların cihadı", "Kadınların deniz seferlerine katılması", "Kişinin hanımını seferde yanına alması", "Kadınların gazvesi ve erkeklerle mukâtelesi", "Kadınların gazvede erkeklere su taşıması", "Gazvede kadınların yaralıları tedavisi", "Kadınların yaralı ve ölüleri harp sahasından (geri) çekmeleri" adları altında tam yedi ayrı bâbta ilgili hadisleri vererek bu hususun sünnetteki ehemmiyetini tebârüz ettirir.

Bu davranış, muhtemelen kadınların harp edemeyecekleri hususundaki kötü kanaati kökten yıkmayı istihdaf ediyordu. Ancak Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadınlar konusunda her tarafta insanların iliklerine işlemiş olan menfî telakkiyi yıkabilmek için başkaca tedbir ve telkinlere de yer vermiştir.

1- Kızı da erkeği de Allah iradesiyle yaratmıştır: "Evladlarınız size Allah'ın bir bağışı (hibesi)dir. Dilediğine kız, dilediğine erkek verir." Şu halde bu ilâhî hibeye karşı sâdece sevinç ve şükür izhâr etmek lâzımdır. **"Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin fayda yönüyle size daha yakın olduğunu bilemezsiniz"** (Nisâ 11) âyetinin de ifade ettiği üzere kız veya oğullardan hangisinin daha hayırlı olacağı meçhuldür. Şu halde biri için üzülmek ilâhî ihsânı beğenmemek, kadere itiraz etmek ma'nâlarını tazammun edeceğinden mü'minlik edebiyle bağdaşmaz. Hatta İslâm müellifleri, doğumda kız haberi gelince, cahiliye düşüncesine muhalefet için daha fazla sevinç izhar edilmeli derler. Nitekim Hz. Âişe'ye ailelerinden bir doğum haberi ulaşınca kız mı erkek mi diye hiç sormayıp, yaratılışı tam mı diye sorduğu, evet cevabını alınca da: "Alemlerin rabbine hamdolsun" diye dua ettiği belirtilir.

2- Müteaddid hadislerde kız çocuğu yetiştirmenin Allah indindeki ecrinin büyüklüğü ifade edilmiştir: "Kimin üç kız çocuğu olur da, onlara sabreder, kendi malından yedirir, içirir ve giydirirse, kızlar Kıyâmet günü ateşle onun arasında perde olur." Bu ecri elde etmek için yetiştirilecek kız çocuğunun üç olması da şart değildir, iki ve hatta terbiyesi iyi yapılmış olan bir kız çocuğu için de aynı vaad beyân edilmiştir. Tirmizî'nin bir tahricinde, haklarında Allah'tan korkup (iyi muamele etmek) şartıyla bunların kızı veya kız kardeşi bulunmalarının da farketmeyeceği belirtilir.

Hadislerde umumiyetle gelen, kızlara iyilik (ihsan)da bulunmak tabirinde geçen iyilik (ihsan)dan muradın onlara gösterilen sabır, onlara yedirip içirip giydirme, terbiyelerini iyi yapıp evlendirme, şefkat etme, işlerini tekeffül etme gibi pek çok umûrâ şâmil olduğunu, *İbnu Hacer* ha-

disin çeşitli varyantlarını şahit göstererek ifade eder. *Zeynü'd-Din el-Irâkî,* Resûlullah'ın kızlar için taleb ettiği iyiliğin (ihsân) tam olarak gerçekleşmesini, onlara bağırıp çağırmama, surat asmama, memnuniyetsizlik ve istiskâl izhar etmeme şartlarına bağlar ve: "Zirâ bunların hepsi iyiliği (ihsan) bulandırır, gölgeler" der.

3- Diğer bazı hadislerde de *"kızlara karşı nefret duymayın, zira onlar kıymetli can yoldaşlarıdır"; "...Zira ben de kızların babasıyım ve anneleri de kıymetli can yoldaşlarıdır"* diyerek kızları istihkâr etmeyi yasaklar. Ahmet İbnu Hanbel'in, kız evlâdı dünyâya gelen kimseleri, "Peygamberler de kız babalarıdır" diye tebrik ve teselli ettiği belirtilir.

4- Bazı hadislerde de, kızlardan hoşa gitmeyecek şeyler hususunda mutlak sabır istenmektedir. *"Kim kızlarla (veya kızlar vesilesiyle maruz kaldığı hoşuna gitmeyen şeylerle) imtihân olundukta onlara sabrederse, (kızlar) ateşe karşı kendisine perde olurlar."* İbnu Hacer, burada imtihân edilen şeyler bizzat kızlar mı yoksa onlar vesilesiyle insana ulaşan nâhoş şeyler mi diye ihtilaf edildiğini belirtir. Kız çocuğunun kastedildiği görüşünü iltizâm eden Nevevî: "Halk kızlardan nefret ettiği için, kızlar ibtilâ yâni imtihan sebebi" olarak tavsif edilmişlerdir" der. Kezâ aynı ma'nâyı te'yid etmek üzere "Kimin kızı doğar da onu gömmez, horlamaz, oğlan çocuğunu ona tercih etmezse, Allah o kimseyi bu kızı vesilesiyle cennetine kor" denmektedir.

5- Bazı durumlarda kızların oğlanlara takdim edildiğini görmekteyiz. Her şeyden önce, kız ve erkek çocukların bir hibe-i ilâhîye olduğunu belirten âyette kızlar önce zikredilmektedir: **"..dilediği kimseye kız evlâd verir, dilediği kimseye de erkek evlâd verir"** (Şûrâ 49). Bu takdimden bâzı âlimler, kızların erkeklere nazaran daha hayırlı olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Bunu te'yid eden bir hadis, Vâsile'ye vakfen rivayet edilir: "Bir kadının ilk doğumunun kız olması, onun uğurlu ve hayırlı olmasındandır. Zira Cenâb-ı Hakk âyet-i kerime'de önce kızları zikreder."

Sünnette de Hz. Peygamber, ihsân ve ikramda kızla erkek çocuk arasında eşit davranmayı emrettikten sonra: *"Eğer ben, birisini üstün tutacak olsaydım, kızları üstün tutardım"* der. Nitekim Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın sefere çıkarken son vedalaştığı, seferden dönünce de ilk uğradığı kimsenin kızı Fâtıma olduğu belirtilmektedir.

Hadislerde gelen bu çeşit ifadelerin bir sonucu olarak terbiye kitaplarımızda "Çarşıdan getirilen değişik yeni bir şey olursa, bunu çocuklar arasında taksim yaparken kızlardan başlamalı. Zira onlar kalben daha hassas, ruhen daha incedirler" kaidesi yer etmiştir. Aynı ma'nâ, Âdâb-ı

Menâzil'de 10. hicrî asrın Türkçesiyle aynen şöyle ifade edilir: "Hususan kızcağızlara şefkati artık gerektir. Zira kızcağızların gönlü yumuşak ve kalpleri zayıftır. Ve sünnet oldur ki: Bir kimse yabandan gelse, oğlancıklar karşı varsalar, evvel kızcağızlarını eline almak gerek."

Erkeklere nazaran, kızlarda "umumiyetle mevcut" zaaf ve acz sebebiyle onların hakkının zayi olmaması için sünnet daima çeşitli ifadelerle dikkati çekmiştir: "İki zayıfın hakkına dikkat edin: Biri yetim, biri kadın."

Keza: *"En hayırlınız kadınlarına ve kız çocuklarına karşı en hayırlı olanınızdır"* hadisi ve çocuklara ve bilhassa kız çocuklarına iyi muamelenin lüzumuna delâlet etmektedir. İbnu Hacer Hz. Peygamber'in kız torunu Ümâme, sırtında olduğu halde namaz kılmasını da Câhiliye Araplarında kız çocuklarına karşı mevcut nefret hissine muhâlefet olarak değerlendirir.

Söylediklerimizi hülâsa edersek, sünnet, kızların terbiyesinde onları cemiyetin istihkâr edilen bir sınıfı olmaktan kurtarıp, erkeklerle manevî eşitliğe kavuşturabilmek için gereken her çeşit tedbiri almış, maddî-manevî müeyyideler koymuştur. Kadın okuma-yazma, ilim talebinde bulunma hakkına dâima sahiptir. Kızlara yazı öğretilmeyeceği hususundaki hadis mevzu olup, kadınlara karşı eskiden beri duyulan cahiliye taassubunu dile getirmektedir. Her şeye rağmen sünnet, kadının kadın, erkeğin de erkek olarak yetiştirilmesini, kıyâfet ve bir kısım ahvâlde birbirinden mutlaka ayrılmasını emretmektedir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

SOHBET ÂDÂBI

3312 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ إيّاكُمْ والظَّنَّ فإنَّ الظَّنَّ أكْذَبُ الحَديثِ، وَلاَ تَجَسَّسُوا، وَلاَ تحَسَّسُوا، وَلاَ تَنَافَسُوا، وَلاَ تَحَاسَدُوا، وَلاَ تَبَاغَضُوا، وَلاَ تَدَابَرُوا، وَكُونُوا عِبَادَ اللهِ إخْوَاناً كَمَا أمَرَكُمُ اللهُ تَعَالَى: المُسْلِمُ أخُو المُسْلِمِ، لاَ يَظْلِمُهُ، وَلاَ يَخْذُلُهُ، وَلاَ يَحْقِرُهُ. بِحَسْبِ امْرِئٍ مِنَ الشَّرِّ أنْ يَحْقِرَ أخَاهُ المُسْلِمَ. كُلُّ المُسْلِمِ عَلَى المُسْلِمِ حَرَامٌ، مَالُهُ وَدَمُهُ وَعِرْضُهُ. إنَّ اللهَ لاَ يَنْظُرُ إلَى صُوَرِكُمْ وَأجْسَادِكُمْ، وَلَكِنْ يَنْظُرُ إلَى قُلُوبِكُمْ وَأعْمَالِكُمْ. التَّقْوَى هَهُنَا، التَّقْوَى هَهُنَا، التَّقْوَى هَهُنَا، وَيُشِيرُ إلَى صَدْرِهِ. ألاَ لاَ يَبِعْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَيْعِ بَعْضٍ، وَكُونُوا عِبَادَ اللهِ إخْوَاناً. وَلاَ يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أنْ يَهْجُرَ أخَاهُ فَوْقَ ثَلاَثٍ]. أخرجه الستة إلا النسائي، وهذا لفظ مسلم.

« التَّجَسُّس » بالجيم: البحث عن عورات النساء، وبالحاء: استماع الحديث.

و« التَّدابُر » التقاطع والتهاجر.

1. (3312)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sakın zanna yer vermeyin. Zira zan, sözlerin en yalanıdır. Tecessüs etmeyin, haber koklamayın, rekâbet etmeyin, hasedleşmeyin, birbirinize buğzetmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin, ey Allah'ın kulları, Allah'ın emrettiği şekilde kardeş olun.*

Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona (ihânet etmez), zulmetmez, onu mahrum bırakmaz, onu tahkir etmez.

Kişiye şer olarak, müslüman kardeşini tahkir etmesi yeterlidir. Her müslümanın malı, kanı ve ırzı diğer müslümana haramdır.

Allah sizin suretlerinize ve kalıblarınıza bakmaz, fakat kalplerinize ve amellerinize bakar. Takva şuradadır -eliyle göğsünü işaret etti-:

Sakın ha! Birinizin satışı üzerine satış yapmayın. Ey Allah'ın kulları kardeş olun. Bir müslümanın kardeşine üç günden fazla küsmesi helâl olmaz." [Buhârî, Nikâh 45, Edeb 57, 58, Ferâiz 2; Müslim, Birr 28-34, (2563-2564); Ebû Dâvud, Edeb 40, 56, (4882, 4917); Tirmizî, Birr 18, (1928).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, çok değişik vecihlerde rivayet edilmiştir. Her rivayette bir kısım ziyade ve noksanlar var. Burada zikri geçmeyen bazı mühim ziyadeleri kaydediyoruz: وَلاَ تَنَاجَشُوا “Pazarlığa girip yalandan fiat yükseltmeyin”; وَلاَ تَقَاطَعُوا “Bölünüp dağılmayın”; وَلاَ تَهَاجَرُوا “Birbirinize küsmeyin”; وَلاَ يَبِعْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَيْعِ بَعْضٍ “Birbirinizin satışı üzerine satış yapmayın”; وَلاَ يَخْطُبُ الرَّجُلُ عَلَى خِطْبَةِ اَخِيهِ حَتَّى يَنْكِحَ اَوْ يَتْرُكَ “Kişi kardeşinin istediği kıza talip olmasın, tâ evleninceye veya kesinlikle vazgeçinceye kadar.”

2- Hadis, müslümanlar arası münasebetlerin temel prensiplerini vazetmektedir. Bu münasebetlerin esası kardeşliktir. Diline, rengine, coğrafyasına, içtimâi mevkiine, iktisâdî durumuna bakılmaksızın bütün inananlar kardeştir. Bu iman kardeşlerinin müşterek perdeleri *Hz. Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)* , müşterek anneleri de, *Resulullah*'ın zevceleri, Ümmühâtu'l-Mü'minîn'dir (radıyallahu anhünne ecmâîn). Öyleyse kardeşler arasında caiz olan şeyler burada da caiz, caiz olmayan şeyler burada da caiz değildir.

Bu münasebet esasları nelerdir?

★ Müslüman kardeşi için zanna yer vermemek. Yâni, şekke düşmemek. Şekk, kişinin kalbine delilsiz olarak ârız olan şeydir. Bazı âlimler bunu su-i zan diye açıklamıştır. Şu halde hadis, kardeşi hakkında zannı yasaklamakla “İnsanların ayıplarını araştırmayın, aklınıza düşen kötü zanların, kötü dedikoduların tahkîk etmek üzere peşine düşmeyin” demektedir. Zaten zannın, hadiste, *“en yalan söz...”* olarak tavsifi, onun hiçbir aslı astarı olmayan, insan vehmine şeytanın attığı bir kuruntu olduğunu ifade eder. Elbette kuruntuyla amel edilmemeli, peşine düşülmemelidir. Böylesi zannın, açık yalandan daha kötü ilân edilmesi, İbnu Hacer'in açıklamasıyla, yalanın çirkinliği herkesçe bilindiği ve bu sebeple kolay kolay ona yer verilmediği içindir. Halbuki yalanın zanna dayananı gizlidir. Çoğunu aldatır, cüret ettirir. Bu sebeple bu çeşit yalana daha çok rastlanır. Hadis, bunu yasaklamaktadır. Bu mevzuda âyet de

nâzil olmuştur. Rabbimiz (meâlen) şöyle buyurur: **"Ey iman edenler! Zannın çoğundan sakının, Zirâ zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Birbirinizi gıybet etmeyin. Hanginiz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır?"** (Hucurât 12)

Bazı âlimler bu hadisten hareketle: Ahkâmda içtihad ve reyle amelin yasak olduğunu söylemiştir. Ancak Nevevî, hadisin hiçbir surette, ahkâma müteallik içtihada giren "zann"ı mevzubahis etmediğini kesin bir dille söyler. Kurtubî "şerî zannın iki cânibten birini gâlib kılmak olduğunu" söyler ve "Bu hadisten şer'î zannın inkârını istidlâl edenlere iltifat edilmez" der.

★*Tecessüs:* Dilimizde de olan bu kelime, casusların yaptığı gibi halkın haberini toplamak ma'nâsına gelir. Tahassüs ise, bütün hislerle, beş duyu ile haber toplamak, âdeta havadan nem kaparcasına, koklayarak insanların girdisini çıktısını, kusurunu, ayıbını, söylentisini toplamaya çalışmaktır. İşte bu yasaktır.

Âyette, Hz. Yakup, hayatlarından ümidini kesmediği Yusuf ve kardeşi için haber toplamalarını oğullarına emrederken: اِذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَاَخيهِ **"Ey oğullarım, gidin Yusuf'u ve kardeşini arayın"** (Yusuf 87) der ve tahassüs kelimesini kullanır.

★ *Hased:* Hadisin yasakladığı mezmum ahlâklardan biridir. Bunu şârihler, "Bir şahsın, nimetin layık olan kimseden zevalini temenni etmesi" diye tarif ederler. Bu duygunun insanda fıtrî olarak varlığı kabul edilir. Şu halde hadiste yasaklanan husus bu duyguyu taşımak değil, bu duygu mucibince amel etmek, bunun gerçekleşmesi için fiile geçmek, koşuşturmaktır. His hâlinde kalması zarar vermez. İstenen, onun frenlenmesidir. Ancak bu frenleme işinin tesâdüfi değil, şuurlu ve irâdî olması gerekir. Acz sebebiyle hasedin gereğini yapmayanla, gücü yettiği halde yapmayan farklıdır. Resulullah'ın istediği bu ikinci kısımdır. Bunda nefsî mücahede var, bunda Allah rızası için, Resulünün emrine uymak için ortaya konan bir gayret var.

Şu kaydedeceğimiz hadis, sadedinde olduğumuz hadiste yasaklanan bazı hislerin fıtrî olduğunu belirtir ve bir kurtuluş yoluna dikkat çeker: ثَلاَثٌ لاَ يَسْلَمُ مِنْهَا اَحَدٌ الطِّيَرَةُ وَالظَّنُّ وَالْحَسَدُ قيل فمَا الْمَخْرَجُ منْهَا يا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: اذَا تَطَيَّرْتَ فَلاَ تَرْجِعْ وإِذَا ظَنَنْتَ فَلاَ تَحَقَّقْ وَاذَا حَسَدْتَ فَلاَ تَبْغِ *"Üç şey vardır, kimse onlardan sâlim değildir: Uğursuzluk, zan, hased..."* Resulullah'a bunlardan kurtuluş yolu nedir? diye sorulunca şu cevabı verdi: *"Uğursuzluk içinden geçince hoşlandığın işi bırakma, zanna düşünce araştırmaya kalkma, hased duyunca da gereğiyle amel etme."*

Şu halde, zan ve hasedden kurtuluş, bu hislerin peşine düşmemek suretiyle gerçekleşir. Hasan el-Basrî hazretleri de şöyle der: "İçinde hased olmayan insan yoktur. Kim bu hissi aşıp, peşine düşmez ve zulme yer vermezse, hased yapmamış olur."

★ *Tedâbür:* Birbirlerini terketmek demektir. Küsüşmek diye tercüme ettik. Aslında kelime birbirlerine sırt çevirmek, yani karşılaştıkları, görüştükleri zaman sırtlarını dönmek ma'nâsına gelir. İbnu Abdilberr: "İ'raz yani yüzünü çevirmek tedâbürle ifade edilmiştir, zaten yüzünü çeviren sırtını dönmüş olur" der. Tedâbür'ü düşmanlık olarak anlayan da olmuştur. Hattâ *Kadı İyâz,* "Hadisteki ma'nâ "mücadele etmeyin, yardım-laşın" demektir" der. *İmam Mâlik* bunu, "selamlaşmadan yüz çevirmek" olarak anlamış ve "Bunun, iki müslüman karşılaşınca birbirlerine selamdan yüz çevirmelerinden başka bir ma'nâya geleceğini zannetmiyorum" demiş, bu durumda ilk selam verenin onların hayırlısı olduğunu belirtmiştir.

★ *Tebâğuz:* Birbirine buğz etmek, kin taşımak. Bunun da esas itibariyle mükteseb olmadığı belirtilir. Şu halde, bu da fıtrîdir. Ancak irâdî olarak gelişir veya baskı altında tutulur. Hadis buğzetmeyi yasaklamakla, buna götüren sebeplere tevessül etmeyi yasaklamış olmaktadır. Bazı âlimler: "Maksad, buğza, kinleşmeye götüren bâtıl hevanın yasaklanmasıdır" diye özetlemiştir.

İbnu Hacer bu telakkiyi dar bulur ve tebâğuzun yasaklanması, hevanın yasaklanmasından âmmdır, çünkü hevâya uymak bunun sadece bir çeşididir, tebâğuzun (kinleşmenin) hakikati, iki kişinin arasında bunun cereyanıdır. Sadece birinden vâki olunca da buğz denmiştir. Buğzun mezmum olanı, Allah için olmayanıdır. Allah için buğzetmek vacibtir ve bunu yapan Allah'ın hakkına tazimden dolayı sevaba erer. Birbirlerine buğz eden iki kişiden biri veya her ikisi, Allah indinde selâmet ehlinden olsa, -içtihadı ile diğerinin hatâdar olduğuna hükmederek bu hatası sebebiyle buğzeden kimse gibi- bu, Allah indinde ma'zurdur" der.

★ Hadisin sonunda: *"Ey Allah'ın kulları kardeş olun!"* denmektedir. Bir başka rivayette *"Allah'ın emrettiği şekilde!"* ziyadesi mevcuttur.

Hadis: *"Bu yasaklananları terkederseniz gerçek kardeşler olursunuz"* demektedir. Ma'na-i muhalifi: "Bu söylenenleri terketmezseniz düşmanlar olursunuz" demektedir. Öyleyse "kardeşler olun!" demenin ma'nâsı: "Zikredilenler gibi, sizi kardeş kılacak şeyleri iktisab ediniz" demektir. Ma'nâ böyle olunca iktisabı gereken şey sayıca artar: Bir kısmı terk nevinden, bir kısmı fiil.

Kurtubî der ki: "Kardeşler olun!" emrinin ma'nâsı şefkatte, merha-

mette, muhabbette, dostlukta, yardımlaşmada, hayırhâhlıkta neseb kardeşleri gibi olun" demektir.Kardeşliğin, Allah'ın emrettiği şekilde olması, Hz. Peygamber'in zikrettiği hususlara riayet edilmesi demektir, çünkü kardeşliğin gerçek ma'nâda tahakkuku onlarsız olmaz. Bu vasıfları Allah'a nisbet, Resulullah'ın O'nun adına tebliğ etmesi sebebiyledir..."

İbnu Abdilberr der ki: "Hadis, şer'î bir günah işlemedikçe müslümana buğz edip ondan yüz çevirmenin, sohbetten sonra kopmanın, Allah'ın ona verdiği nimet sebebiyle ona hased etmenin haram olduğunu ifade ettiği gibi, neseb kardeşi ile olan muamelesi gibi muamelede bulunmasının, hiç bir surette kusurunu araştırmamasının gerektiğini de ifade etmektedir. Bu vecîbeler hazır müslüman hakkında olduğu gibi gâib olanlar hakkında da câridir. Pek çok meselede ölülelerle dirilerin hukuku müşterektir."

İSLAMÎ TERBİYEDE MÜHİM BİR ESAS: FITRÎ DUYGULARIN YÖNLENDİRİLMESİ

Sadedinde olduğumuz hadisin açıklaması sırasında kaydettiğimiz bir hadiste Resulullah zan ve hased duygularının fıtrîliğini haber vermektedir. İslam âlimleri diğer bir çok huyların da mükteseb değil, fıtrî olduğunu belirtir. Şu halde İslamî terbiyede bunları insandan çıkarıp atmak diye bir mesele mevcut değildir. Ama bunların istikâmetini değiştirmek gerekmektedir. Esasen Resulullah da buna temas etmiştir: *"Müslümana buğzetmemek, müslümana hased etmemek, adâvette bulunmamak"* emredilmiştir. Bir kısım kötülüklere, kötülükleri fiil haline getirenlere, İslam'a, müslümana kin ve adâvet besleyenlere nefis hesabına değil, Allah hesabına olmak üzere kin câizdir, adâvet gereklidir.

Bu duygular yaratılışımızda olduğuna göre bunların meşru bir kullanılma yerleri olmalıdır.

Öyleyse terbiyeciler mü'min muhataplarına hitab ederken insanda "yasaklanan" bu huyların meşru ve kullanılması caiz olan yerlerini açıklamaları, iyi göstermeleri gerekir. Bu meseleye geniş yer veren *Bediüzzaman*'a göre, zamanımızdaki vaizler buna riayet etmediği için halka müessir olamıyorlar. Şöyle irşad eder:

"...Tahmin ederim ki, nâsihlerin nasîhatları, şu zamanda tesirsiz kaldığının bir sebebi şudur ki; ahlâksız insanlara derler: "Hased etme! Hırs gösterme! Adâvet etme! İnad etme! Dünyayı sevme! Yani, fıtratını değiştir" gibi zâhiren onlarca mâlâyutâk (güç getirilemeyecek) bir teklifte bulunurlar. Eğer deseler ki: "Bunların yüzlerini hayırlı şeylere çeviriniz, mecralarını değiştiriniz." Hem nasihat tesir eder, hem daire-i ihtiyarlarında bir emr-i teklif olur."

Hemen kaydedelim ki, merhum bahsin başında, bu hislerin yüzlerini, hayırlı şeylere nasıl çevrileceğini, mecralarının nasıl değiştirileceğini daha açık daha müşahhas şekilde göstermeye ehemmiyet vermiştir.

Ona göre, insanın hakiki kemâle ulaşmasının yolu, insan fıtratındaki *"şiddetli merak"*, *"hararetli muhabbet"*, *"dehşetli hırs"*, *"inadlı taleb"* gibi hisleri hayra yöneltmekten geçer. Bu hisler aslında ahireti kazanmak için verilen sermaye hükmündedir. İnsan ise bunları dünyanın fâni umuruna harcayarak elmas almaya mahsus sermayesini cam parçalarına yatırarak büyük ziyana düşmektedir. Açıklamasına şöyle devam eder:

"Aşk, şiddetli bir muhabbettir; fâni mahbublara müteveccih olduğu vakit ya o aşk, kendi sahibini daimî bir azab ve eleme bırakır; veyahud o mecâzî mahbub, o şiddetli muhabbetin fiyatına değmediği için bâki bir mahbubu arattırır, aşk-ı mecâzî, aşk-ı hakîkiye inkılâb eder.

İşte insanda binlerle hissiyat var. Herbirisinin aşk gibi iki mertebesi var. Biri mecâzî, biri hakîkî. Meselâ: Endişe-i istikbal hissi, herkeste var; şiddetli bir surette endişe ettiği vakit, bakar ki, o endişe ettiği istikbale yetişmek için elinde senet yok. Hem rızık cihetinde bir taahhüd altında ve kısa olan bir istikbal o şiddetli endişeye değmiyor. Ondan yüzünü çevirip, kabirden sonra hakîkî, uzun ve gâfiller hakkında taahhüd altına alınmamış bir istikbale teveccüh eder. Hem mala ve câha karşı şiddetle bir hırs gösterir. Bakar ki: Muvakkaten onun nezaretine verilmiş o fâni mal ve âfetli şöhret ve tehlikeli ve riyaya medar olan câh (mevki), o şiddetli hırsa değmiyor. Ondan, hakîkî câh olan merâtib-i maneviyeye ve derecat-ı kurbiyyeye ve zâd-ı âhirete ve hakîki mal olan a'mâl-i sâlihaya teveccüh eder. Fena haslet olan hırs-ı mecâzî ise, âli bir haslet olan hırs-ı hakîkîye inkılâb eder. Hem meselâ: Şiddetli bir inad ile; ehemmiyetsiz zâil, fâni umurlara karşı hissiyatını sarfeder. Bakar ki, bir dakika inada değmeyen bir şeye, bir sene inad ediyor. Hem zararlı, zehirli bir şeye inad namına sebat eder. Bakar ki bu kuvvetli his, böyle şeyler için verilmemiş. Onu onlara sarfetmek, hikmet ve hakikata münafidir. O şiddetli inadı, o lüzumsuz umuru zaileye vermeyip, âlî ve bâkî olan hakaik-i imaniyeye ve esasat-ı İslâmiyeye ve hıdemât-ı uhreviyyeye sarfeder. O haslet-i rezile olan inad-ı mecazî, güzel ve âlî bir haslet olan hakîkî inada, -yani hakta şiddetli sebata- inkılâb eder.

İşte şu üç misal gibi, insanlara verilen cihazât-ı maneviyeyi, eğer nefsin ve dünyanın hesabıyla istimal etse ve dünyada ebedî kalacak gibi gâfilâne davransa, ahlâk-ı rezîleye ve israfat ve abesiyete medar olur. Eğer hafiflerini dünya umuruna... ve şiddetlilerini vezâif-i uhreviyeye ve maneviyeye sarfetse, ahlak-ı hamideye menşe, hikmet ve hakikata muvafık olarak saadet-i dareyne medar olur."

3313 ٢- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: حَقُّ المُسْلِمِ على المُسْلِمِ خَمْسٌ: رَدُّ السَّلامِ، وَعِيادَةُ المَرِيضِ، وَاتِّباعُ الجَنازَةِ، وإجابَةُ الدَّعْوَةِ، وتَشْمِيتُ العَاطِسِ]. أخرجه الخمسة.

وزاد مسلم في رواية: «وإذَا دَعَاكَ فَأجِبْهُ، وإذَا اسْتَنْصَحَكَ فَانْصَحْ لَهُ».

2. (3313)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Müslümanın, müslüman üstündeki hakkı beştir: "Selamını almak, hasta ziyaretine gitmek, cenazesine katılmak, davetine icabet etmek, hapşırınca yerhamükallah demek." [Buhârî, Cenâiz 2; Müslim, Selam 4, (2162); Ebû Dâvud, Edeb 98, (5030); Tirmizî, Edeb 1, (2738); Nesâî, Cenâiz 52, (4, 52).

Müslim'in bir rivayetinde şu ziyade vardır: *"Eğer seni davet ederse icâbet et, senden nasihat taleb ederse ona nasihat et."*

AÇIKLAMA:

1- Burada müslümanın müslümana karşı vazifesi "beş" olarak ifade edilmiştir. Tirmizî'nin rivayetinde "altı" denilir ve altıncı olarak "Kendisi için istediğini onun için de istemek.." olduğu belirtilir. Bir başka rivayette "yedi" denir ve "mazluma yardım.." da zikredilir.

2- Sadedinde olduğumuz hadiste sayılan hususlar, *"müslümanın müslüman üzerindeki hakkı..."* olarak ifade edilmiştir. Bazı rivayetlerde أمرنا النبىُّ ﷺ بسبعٍ ونهانا عن سبعٍ "Hz. Peygamber bize yedi şeyi emretti, yedi şeyi de yasakladı.." şeklinde ifade edilmiştir.

İbnu Hacer'in açıklamasına göre, bu ifadeleri değerlendiren bir kısım âlimler, bunu "vacip" olarak hükme bağlamışlardır. Yani bu sayılan vazifeleri, müminin, mü'min kardeşine ifası vacibtir. Hatta bu hususu te'yid eden hadis dahi gösterilmiştir: خمسٌ تجبُ للمسلمِ على المسلمِ *"Beş şey vardır ki bunlar bir müslümanın üzerine diğer müslümana karşı "vacip" bir vazifedir..."*

Mâlikîlerden bazıları ile, Zâhirîlerin cumhuru bunun vücubunda israr etmiştir. İbnu Ebî Cemre "bazılarının "farz-ı ayn" dediğini belirtir.

Bunun, *Resulullah* tarafından ya bizzat vacib kelimesi, ya da vücûb ifade eden bir üslubla geldiğine dikkat çeken *İbnu'l-Kayyim:* "Bu husus sarîh şekilde vücûb kelimesiyle gelmiş olmaktan başka, vücub'a delâlet eden

hakk kelimesiyle, zahiriyle vücûba delâlet eden bir lafızla, hakikatı vücûb ifade eden emir sigasıyla ve *Sahâbî*'nin: "Resulullah bize emretti" lafzıyla gelmiştir" der ve şu neticeye ulaşır: "Şurası muhakkak ki, fakihler, birçok şeyin vacip olduğuna bu kadar delile dayanmadan hükmetmişlerdir."

Bazıları da bu vazifelerin farzı kifaye olduğuna, bir kısmı yapınca diğerlerinden düşeceğine hükmetmiştir. Hanefîlerle Hanbelîlerin çoğunluğu bu görüştedir.

*Şâfiîlerle, Mâlikîler*den bir grup, bunun müstehab olduğuna, bir kişinin yapmasıyla diğerlerinden sâkıt olacağına hükmederler.

3314 ٣– وعن أبي موسى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: أَطْعِمُوا الجائِعَ، وَعُودُوا المَرِيضَ، وفُكُّوا الْعَانِيَ]. أخرجه البخاري وأبو داود. « العاني » الأسيرُ.

3. (3314)- *Ebû Musa* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Aç'ı doyurun, hastayı ziyaret edin, esirleri hürriyetine kavuşturun." [Buhârî, Mardâ 4, Cihad 171, Nikâh 71, Ahkâm 23; Ebû Dâvud, Cenâiz 11, (3105).]

3315 ٤– وعن أبي ذرّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: يَا أَبَا ذَرٍّ لاَ تَحْقِرَنَّ مِنَ المَعْرُوفِ شَيْئاً وَلَوْ أَنْ تَلْقَى أَخَاكَ بِوَجْهٍ طَلْقٍ. وَإِذَا اشْتَرَيْتَ لَحْماً أَوْ طَبَخْتَ قِدْراً فَأَكْثِرْ مَرَقَتَهُ وَاغْرِفْ لِجَارِكَ مِنْهُ]. أخرجه الترمذي.

4. (3315)- *Ebû Zerr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ey Ebû Zerr! Mâruf'dan (iyilik) hiç bir şeyi hakir görme, hatta bir kardeşini güler bir yüzle karşılaman bile (basit bir şey değildir). Et satın aldığın veya bir tencere kaynattığın zaman suyunu artır, ondan komşuna bir avuç (kadar da olsa) ver."* [Tirmizî, Et'ime 30, (1834).]

AÇIKLAMA:

Ma'ruf, aklın ve şeriatın güzel bulduğu, tasvib ettiği her şeydir. Türkçemizdeki iyilik kelimesi kısmen bunu karşılayabilir. Allah'a ibadet ve taat, insanlara ihsan sayılan her şey bu kelimeyle ifade edilebilir. İnsanların görüp garipsemediği, normal karşıladığı bir fiil, bir durum, adaletli bir iş, aile ve başkalarıyla hoş sohbet, güler yüz hep ma'ruf sayılmaktadır. *Resulullah,* güler yüzü de ma'ruftan saymıştır. Çünkü bu, mü'minin kalbine sürûr verir. İşte bu ma'ruftur.

Gönderilecek çorba suyunun avuçla ifadesi, az bile olsa yapılacak iyiliğin gerekli ve makbul olduğunu ifade eder.

DÖRDÜNCÜ FASIL

MECLİS (OTURMA) ÂDÂBI

3316 ١ – عن أبي سعيد الخدري رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: إيّاكُمْ وَالجُلُوسَ في الطُّرُقَات. قَالُوا يا رَسُولَ الله: مَا لَنَا بُدٌّ مِنْ مَجَالِسنَا، نَتَحَدَّثُ فِيهَا. فَقَالَ: إذَا أَبَيْتُمْ إلاَّ المَجْلسَ فَأعْطُوا الطَّرِيقَ حَقَّهُ. قَالُوا: وَمَا حَقُّهُ يَا رسولَ الله؟ قال: غَضُّ الْبَصرِ، وَكَفُّ الأذَى، وَرَدُّ السَّلاَمِ، وَالأمْرُ بالْمَعْرُوفِ، وَالنَّهْيُ عَنِ المُنْكَرِ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

وزاد في أخرى عن عمر: «وَتُغيثُوا المَلْهُوفَ، وَتَهْدُوا الضَّالَّ».

1. (3316)- *Ebû Saîd el-Hudrî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün):

"Sakın yollarda oturmayın!" buyurmuştu.

"Ya Resulullah dediler, oturmadan edemeyiz, oralarda (oturup) konuşuyoruz."

"Mutlaka oturacaksınız, bari yola hakkını verin!" buyurdu. Bunun üzerine:

"Ey Allah'ın Resûlü, onun hakkı nedir?" diye sordular.

"Gözlerinizi kısmak, (gelip geçeni) rahatsız etmemek, selama mukabele etmek, emr bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münker yapmaktır!" dedi." [Buhârî, İsti'zân 2 Mezâlim 22; Müslim, Libas 114, (2121); Ebû Dâvud, Edeb 13, (4815).]

Hz. Ömer'den yapılan bir başka rivayette şu ziyade var: *"Yardım isteyen mazluma yardım edersiniz, yolunu kaybedene rehber olursunuz."*

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* Ashâb-ı Kiram haze-

râtına yollarda oturmamalarını söylediği halde, onların itirazları mevzubahis olmaktadır. Bu durumdan "Ashab, Resulullah'a itiraz eder miydi?" diye bir soru akla gelebilir.

Kadı İyâz şu açıklamayı sunar: "Hadiste, Aleyhissalâtu vesselâm'ın onlara olan emrinin vücub için olmayıp teşvik ve daha iyiyi gösterme maksadını güttüğüne delil vardır. Zira, eğer vücub anlamış olsalardı kesinlikle bu itirazı yapmazlardı. Emirlerin vacip ifade etmediği iddiasında olanlar bu hadisle de istidlâl ederler.

İbnu Hacer der ki: "Ashabın, ihtiyaçları sebebiyle şikayet mevzuu yaptıkları hususu hafifletici bir nesh vâki olmasını ümid etmiş olmaları da muhtemeldir. Bu söylediğimizi, şu rivayet de te'yid etmektedir: فَظَنَّ الْقَوْمُ أَنَّهَا عَزْمَةٌ "Kavm bunu bir vecîbe zannetti." Bir başka rivayette şöyle derler: لِغَيْرِ مَا بَأْسٍ قَعَدْنَا نَتَحَدَّثُ وَنَتَذَاكَرُ "Biz zararsız bir şey için otururuz, otururur konuşuruz, müzâkerelerde bulunuruz."

2- Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ashabın itirazı üzerine bazı şartlarla yolda oturmaya izin verir. Bu şartlar muhtelif rivayetlerde farklı ziyadeler halinde 14 ayrı âdâba çıkmaktadır:

1) Selam vermek,

2) Güzel söz,

3) Hapşırana yerhamukâllah demek,

4) Selama mukabele,

5) Yük taşıyana yardım,

6) Mazluma yardım,

7) İmdat isteyene koşmak,

8) Yol sorana göstermek,

9) Yolunu kaybedene rehber olmak,

10) Emr-i bi'l-ma'rufta bulunmak,

11) Münkerden nehyetmek,

12) Eza vermekten kaçınmak,

13) Gözünü (haramdan) kısmak,

14) Allah'ı çokça zikretmek.

Bu hususların ehemmiyeti çeşitli hadislerde takrir edilmiştir.

Sokakta oturma yasağına, genç kadınların da hazır bulunarak fitneye düşme endişesi de müessir olmalıdır. Çünkü, ihtiyaçları sebebiyle dışarı çıkmaktan ve sokaklardan geçmekten kadınlar yasaklanmamış oldukları için, onlara bakmadan hâsıl olacak fitne endişesi vardı. Keza evinde kaldığı takdirde faydalı bir meşguliyet içinde olması muhtemelken sokağa çıkarak gerek Allah'ın ve gerekse müslümanların bir kısım hukukunu ihlal etmesi, bazı münkerleri görmesi gibi zararlı ihtimaller de mevcuttu. Bu durumda müslümana emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker terettüp eder, yapmazsa günaha girer, keza gelip geçenlere selam vermek durumunda kalır, bu çokça hâsıl olursa her gördüğüne mukabele etmekten aciz kalabilir, böylece farzın terki ile günaha girer. Kişi fitneden kaçmak ve nefsini sindirmekle sorumludur. Bütün bu sebeplere binaen Şârî, yollarda oturmayı terke çağırdı, ashab, birbirleriyle anlaşma, görüşme, dinî meseleleri müzakere, mübah şeyleri konuşarak gönüllerini ferahlatmak gibi bazı maslahatlar sebebiyle yolda oturmaya olan ihtiyaçlarını zikrettiler. *Resulullah* da onlara mezkur mahzurları izale edici tedbirlere riayet kaydıyla yollarda oturmaya ruhsat verdi. Yukarıda zikredilen ondört maddelik âdâbtan herbiriyle ilgili muhtelif hadisler ve hatta âyetler vârid olmuştur.

3317 ٢– وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما قال: [قال رسولُ اللّه ﷺ: إذَا كَانُوا ثَلاَثَةً فَلاَ يَتَنَاجَى اثْنَانِ دُونَ الثَّالِثِ فَإنَّ ذلكَ يُحْزِنُهُ]. أخرجه الثلاثة وأبو داود. وأخرجه الخمسة إلا النسائي عن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ بمعناه.

2. (3317)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Üç kişi beraberken, ikisi aralarında hususî konuşmasınlar, bu öbürünü üzer."* [Buhârî, İsti'zân 45; Müslim, Selâm 36, (2183); Muvatta, Kelam 13, (2, 988, 989); Ebû Dâvud, Edeb 29, (4852).]

Bu ma'nâda bir rivayet İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan gelmiştir. Hadisi *Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud* ve *Tirmizî* kaydetmişlerdir.

AÇIKLAMA:

1- *Necve,* fısıldaşmak, gizli konuşmak ma'nâsına gelir. Bu hadis üç kişilik bir gruptan, iki kişinin üçüncüyü hariç kılarak fısıldaşmalarını yasaklamaktadır. Ya konuşma müştereken olmalıdır veya alenî olmalıdır. Bir başka hadiste bunlara bir başkasının katılması halinde, hususî konuşmaya cevaz vermektedir. Çünkü bu sırada öbürleri de aralarında konuşabilirler.

Yani esas itibariyle hususî konuşma yasaklanmış değildir. Üç kişiden ikisinin hususî konuşması yasaklanmıştr.

Hususî konuşma üzerine âyet de mevcuttur: يَا اَيُّهَا الَّذِيـنَ آمَنُوا إِذَا تَنَاجَيْتُمْ فَلاَ تَتَنَاجَوْا بِالإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ **"Ey iman edenler gizli konuştuğunuz zaman, günah işlemeyi, düşmanlık etmeyi ve peygambere karşı gelmeyi fısıldaşmayın"** (Mücadele 9).

İbnu Ömer, üç kişiden biriyle hususî konuşmak isteyince, dördüncü birini daha çağırdıktan sonra: "Siz ikiniz biraz istirahat buyurun" der, arkadaşıyla hususî konuşurmuş.

Bazı âlimler: *"Bu cemaat on kişi de olsa, bir kişiyi yalnız bırakarak hususî konuşamazlar"* diyerek mevzuya açıklık kazandırmışlardır.

Hadiste esas olan, bir kişinin yalnız bırakılmamasıdır. O, kendi aleyhinde bir konuşma yapıldığı vehmine kapılabilir ve kopma husule gelir. İmam Mâlik: "Bu, insanların birbirlerine buğzedip kopmalarını önleyen güzel bir edebtir" demiştir.

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hususî konuşmakta olan iki kişiye, onlardan izin almadan sokulmayı da yasaklamıştır:

اِذَا تَنَاجَى اثْنَانِ فَلاَ يَدْخُلْ مَعَهُمَا غَيْرُهُمَا حَتّى يَسْتَأْذِنَهُمَا

Son olarak şunu da belirtelim ki, bazı âlimlerin: "Bu yasak, sefer halinde kişinin kendisini emniyette hissedemediği, arkadaşına güvenmediği veya tanımadığı veya emin olmayıp kendisinden korktuğu yerlerle ilgilidir, hazerde ve emniyetli yerlerde hususî konuşmanın mahzuru yoktur" dediği de rivayet edilmiştir. Nitekim *Ahmed İbn Hanbel* şu hadisi rivayet etmiştir: "Resulullah buyurdu ki: وَلاَ يَحِلُّ لِثَلاَثَةِ نَفَرٍ يَكُونُونَ بِاَرْضِ فَلاَةٍ اَنْ يَتَنَاجَى اثْنَانِ دُونَ صَاحِبِهِمَا "Üç kişi bir tenha yerde iseler, bunlardan ikisinin hususî konuşması helâl olmaz."

Ancak çoğunluk bu yoruma katılmaz. *Kurtubî* "Bu boş bir iddia, delile dayanmayan bir tahsistir" der. İbnu'l-Arabî de: "Hadis lafzıyla da, ma'nâsıyla da âmmdır. Yasağın illeti "üzmek"tir. Bu ise hazerde, seferde mevcuttur. Dolayısıyla yasağın iki hale de şâmil olması gerekir." der.

3318 ٣– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [لَمْ يَكُنْ شَخْصٌ أَحَبَّ إِلَيْهِمْ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ: وَكَانُوا إِذَا رَأَوْهُ لَمْ يَقُومُوا لَهُ، لِمَا يَعْلَمُونَ مِنْ كَرَاهِيَتِهِ لِذلِكَ]. أخرجه الترمذي.

3. (3318)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ashab'a Resulullah

(aleyhissalâtu vesselâm) 'dan daha sevgili kimse yoktu. Buna rağmen *Aleyhissalâtu vesselâm*'ı gördükleri zaman ayağa kalkmazlardı, çünkü O'nun bundan hoşlanmadığını biliyorlardı." [Tirmizî, Edeb 13, (2755).]

3319 ٤– وعن أبي أُمامة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [خرجَ علَيْنَا رسولُ الله ﷺ يَوْماً على عَصاً فقُمْنَا إليْهِ. فقَالَ: لاَ تَقُومُوا كَمَا تَقُومُ الأعَاجِمُ يُعظِّمُ بَعْضُهَا بعْضاً]. أخرجه أبو داود.

4. (3319)- *Ebû Ümâme* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir gün Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanımıza geldi, elinde bir âsa (değnek) vardı. Biz ayağa kalktık.

"Yabancıların birbirlerini büyüklemek için ayağa kalkmaları gibi ayağa kalkmayın" buyurdu." [Ebû Dâvud Edeb 165, (5230).]

3320 ٥– وعن أبي مِجْلَزٍ قال: [خرَجَ مُعَاوِيَةُ عَلى ابْنِ الزُّبَيْرِ وابنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُم. فقَامَ ابْنُ عَامِرٍ وجَلَسَ ابْنُ الزُّبَيْرِ. فقَالَ مُعَاوِيَةُ لابْنِ عَامِرٍ: اجْلِسْ فإنِّي سَمِعْتُ رسولَ الله ﷺ يَقُولُ: مَنْ سَرَّهُ أنْ يَمْثُلَ لَهُ الرِّجَالُ قِيَاماً فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

5. (3320)- *Ebû Miclez* rahimehullah anlatıyor: "Hz. Muâviye (radıyallâhu anh), *İbnu'z-Zübeyr* ve *İbnu Âmir* (radıyallâhu anhüm)'in yanlarına geldi. *İbnu Âmir* ayağa kalktı, *İbnu'z-Zübeyr* oturdu (kalkmadı). *Hz. Muâviye* (radıyallâhu anh), İbnu Âmir'e:

"Otur, zira Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın : *"İnsanların kendisi için ayağa kalkmalarından hoşlanan kimse ateşteki yerini hazırlasın"* buyurduğunu işittim" dedi. [Ebû Dâvud, Edeb 165, (5229); Tirmizî, Edeb 13, (2756).]

3321 ٦– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [قال رسولُ الله ﷺ: لاَ يُقِيمَنَّ أحَدُكُمْ رَجُلاً مِنْ مَجْلِسِهِ ثُمَّ يَجْلِسُ فِيهِ وَلَكِنْ تَوَسَّعُوا وتَفَسَّحُوا يَفْسَحِ اللهُ لَكُمْ. وكَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا إذَا قَامَ رَجُلٌ مِنْ مَجْلِسِهِ لَمْ يَجْلِسْ فِيهِ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

6. (3321)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizden kimse, bir başkasını yerinden kaldırıp sonra da oraya oturmasın. Ancak (halkayı) genişletin, yer açın, Allah da size genişlik versin."*

Birisi yerinden kalkacak olsa, *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallâhu

anhümâ), oraya oturmazdı." [Buhârî, İsti'zan 31, Cuma 20; Müslim, Selam 27, (2177); Tirmizî, Edeb 9, (2750, 2751); Ebû Dâvud, Edeb 18, (4828).]

AÇIKLAMA:

Buraya kadar kaydettiğimiz altı hadisin altısı da, hürmeten insanlara ayağa kalkmayı yasaklamaktadır. Aksini ifade eden rivayetlerin de varlığı sebebiyle mevzu ülemâ arasında epeyce münakaşa edilmiştir. Nevevî başta, bir kısım ulema tecviz ederken, İbnu'l-Hâcc el-Mâlikî başta, bir kısmı da bunun caiz olmadığına hükmetmiştir.

el-Ezkâr'da *Nevevî* şunları söyler: "Cemaate dâhil olana kalkmak suretiyle ikramda bulunmaya gelince, bize göre, bu gelen zât, herkesçe bilinen ilim irfan sahibi, şerefi, mevkii, makamı olan birisi ise buna kalkmak müstehabtır. Bu kalkma birr'dir, ikramdır, ihtiramdır ,riya ve yersiz büyükleme değildir. Selef ve halefin adeti hep böyle olmuştur. Ben bu hususta müstakil bir risale (cüz) telif ettim. Risalede cevaza delâlet eden hadisleri, Selefin söz ve fiillerini topladım. Ayrıca muhalif rivayetleri de koyup bunlara da cevaplar verdim. Bu mevzuda tereddüde düşen, kitabı görmek isterse, tereddüdünün zâil olacağını ümid ediyorum."

İbnu'l-Hacc el-Mâlikî, Nevevî'nin bu risalesini el-Medhal'inde aynen nakleder. Nevevî'nin her bir delilini kendince tenkid eder. Nevevî'nin dayandığı en kuvvetli delil, Sahîheyn'de geçen şu rivayettir: انّ اهل قريظة نزلوا علـــى حكم سعد فارسل الـــنّبيّ ﷺ اليه فجاء فقال قوموا الى سيّدكم... "Kureyzalılar Sa'd'ın hakemliğine razı olunca Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Sa'd'ı çağırdı. Sa'd gelince: *"Büyüğünüz geldi, ayağa kalkın"* dedi.

İbnu'l-Hâcc, bu rivayetle ilgili şu açıklamayı yapar: "Buradaki ayağa kalkma emri, münakaşa edilen meseleyle ilgili değildir. Bu, onun bineğinden indirilmesi için verilmiş bir emirdi. Çünkü Sa'd hasta idi. Nitekim onun hasta olduğu bazı rivayetlerde belirtilmiştir.

Hâfız İbnu'l-Hacer der ki: "Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde, Hz. Âişe'nin bir rivayetinde Benû Küreyza gazvesi ile ilgili kıssada Sa'd İbnu Muaz (radıyallâhu anh)'ın geliş hikayesi uzunca anlatılır. Burada Ebû Saîd der ki: "Sa'd İbnu Muaz görünür görünmez, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* : *"Efendinize kalkın!"* buyurdu, onlar da onu indirirler. Bu rivayetin senedi hasendir."[34] Bu ziyâde, münakaşası olan ayağa kalkmanın meşruluğuna Sa'd kıssasından istidlâl etmeyi yaralar."

34– Rivayetin sened yönüyle hasen olması, hükmüyle amel edilebilecek derecede sıhhatli olduğunu ifade eder.

İmam Nevevî hazretlerinin dayandığı hadislerden biri de Ka'b İbnu Mâlik'in tevbesiyle ilgili rivayette (654. hadis) geçen şu ibaredir: *"Talha İbnu Ubeydillah* kalktı, bana doğru koşup musafaha yaptı ve beni tebrik etti."

İbnu'l-Hacc buna da: "Talha İbnu Ubeydillah onu tebrik etmek, musafaha etmek için kalkmıştır, eğer kalkması, münakaşa edilen meseleyle ilgili olsaydı, o bu işte yalnız kalmazdı. Oysa, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın da ona kalktığı veya kalkmayı emrettiği veya orada hazır olanlardan birinin bunu yaptığı rivayet edilmiştir. Kalkma işini, aralarındaki kuvvetli muhabbet sebebiyle sadece Talha yapmıştır. Çünkü âdet böyledir. Bilindiği üzere tebrik, müjdeleme ve benzeri davranışlar aradaki sevgi ve samimiyete göre cereyan eder. Selam bunun aksinedir, çünkü o, tanıdık tanımadık herkese karşı meşru bir davranıştır."

Nevevî hazretlerinin dayandığı hadislerden biri *Hz. Âişe*'nin bu rivayetidir: "Ben suretçe, sîretçe, doğrulukça, Resulullah'a Fatıma (radıyallâhu anhâ) kadar benzeyen bir başkasını görmedim. O, Resulullah'ın yanına girince, kalkar, elinden tutar, onu öper ve kendi yerine oturturdu: "Resulullah onun yanına girince, Fâtıma babasına kalkar, elinden tutar, öper ve yerine oturturdu."

Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesâî'de gelen bu rivayetle ilgili olarak İbnu Hâcc şu açıklamayı yapar: "Resulullah'ın bu kalkışı muhtemelen, kızına ikram olsun diye yerine oturtmak içindi, münakaşa edilen ma'nâda bir kalkma değildir. Hususen evinin darlığı ve serginin azlığı göz önüne alınacak olursa bu husus daya iyi anlaşılır. Onun yerine oturtma arzusu mutlaka kalkmasını gerektiriyordu."

Nevevî'nin dayandığı bir diğer rivayet, *Ebû Dâvud*'un *Ömer İbnu's-Sâib*'ten kaydettiği şu hadistir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün oturuyordu. *Ömer İbnu Sâib*'in süt babası yanına geldi. Aleyhissalâtu vesselâm elbisesinin bir kısmını onun için yere koydu o da üzerine oturdu. Sonra annesi geldi. Elbisesinin diğer taraftaki kısmını da onun için yere yaydı, annesi de bunun üzerine oturdu. Sonra süt kardeşi geldi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* "kalkıp" onu da önüne oturttu."

İbnu'l-Hacc, bunu da şöyle cevapladı: "Eğer bu kalkış, münakaşa edilen ma'nâdaki kalkış olsaydı, Resulullah'a ebeveyn, kardeşten daha üstün olması gerekirdi. (Halbuki ebeveyni için kalkmayıp) kardeşi için kalktı, öyleyse bu kalkma ya örtüyü yahut da yeri genişletmek içindi."

Nevevî ile *İbnu'l-Hacc* arasındaki cedel uzar. Bazı âlimler, bu rivayetleri te'lif etmeye çalışmıştır. Mesela bazıları der ki:

"Enes hadisi, münakaşalı olan kişinin kişiyi görünce ayağa kalkması meselesine temas eder. Hz. Âişe hadisin zâhiri bunun caiz olduğunu gösterir. İbnu'l-Hacc'ın bu hadisle ilgili cevabı tatminkâr değildir. İkisini cem hususunda ihtilaf edilmiştir."

Bazıları: "Enes hadisi tenzihî kerâhete delâlet eder" derken, bazıları da: " Bu büyükleme yoluyla kalkmaya hamledilir" demiştir.

Keza: "Hz. Âişe hadisi, birr ve ikram yoluyla kalkmaya delâlet eder" denmiştir, başka yorumlar da yapılmıştır. Şurası muhakkak ki, kişinin, hastayı bineğinden indirmek için kalkması, yahut seferden gelen için kalkması, nimete eren için tebrik maksadıyla kalkması, yeri genişletmek için kalkması bi'l-ittifak caizdir.

Aynî, Ebû'l-Velid İbnu Rüşd'den şu notu kaydeder:

"Ayağa kalkma dört çeşittir:

1- Yasak olan kalkma: Bu büyüklenerek kendisine ayağa kalkılmasını isteyenler için yapılan kalkmadır. Burada sadece kendisini büyüklemek maksud olmayıp, kendine kalkanları küçültme duygusu da vardır.

2- Mekruh olan kalkma: Bu, kalkanlara karşı kibirlenmeyen, büyüklenmeyen, fakat bu yüzden içine, yasak olan büyüklenme duygusunun düşmesinden korkulan kalkmadır. Bunda ayrıca, cebbarlara benzeme durumu da vardır.

3- Caiz olan kalkma: Bu, hiç arzu etmeyenlere, birr ve ikram olsun diye yapılan ayağa kalkmadır, bunda cebbârlara benzemeyeceği hususunda tam bir kanaat olmalıdır.

4- Mendup olan kalkma: Bu, seferden dönenlere, gelişlerinden sevinilerek, selam vermek için yapılan ayağa kalkmadır.

Keza yeni bir nimete kavuşan kimseye, onu tebrik etmek veya musibete uğrayanı da taziye etmek için ayağa kalkmak bu gruba girer."

İmam Gazalî de: "Büyüklemek için yapılan ayağa kalkma mekruhtur, birr ve ikram yoluyla kalkma mekruh değildir" demiştir.

İbnu Hacer, meseleyi "mekruhtur", "değildir" gibi kesip atmayı uygun bulmaz, yukarıda kaydettiğimiz farklı yaklaşımlarla değerlendirmenin daha muvafık olacağını söyler.

Son olarak, bu mevzunun ehemmiyetini tescilen, Rabbimizin meseleye temas eden bir irşadını kaydedeceğiz: يَا اَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللهُ لَكُمْ **"Ey iman edenler! Toplantılarda size**

"yer açın" denince, yer açın ki, Alllah da size genişlik versin..." (Mücadele 11).

3322 ٧- وعن وهب بن حذيفة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ : إذَا خَرَجَ الرَّجُلُ لِحَاجَتِه ثُمَّ عَادَ فَهُوَ أحَقُّ بِمَجْلِسِه]. أخرجه الترمذي وصححه.

7. (3322)- *Vehb İbnu Huzeyfe* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir kimse ihtiyacı için çıkar, sonra geri dönerse, önceki yerine oturmaya (herkesten ziyade) hak sahibidir."* [Tirmizî, Edeb 10, (2752).]

AÇIKLAMA:

Nevevî şu açıklamayı sunar: "Ashabımız dediler ki: "Bu hüküm, mescid veya bir başka yerde mesela namaz için oturmuş olmasına rağmen bir müddet sonra, abdest almak gibi ufak bir meşguliyetle, geri gelmek üzere orayı terkeden kimse ile ilgilidir. İşte bu kısa ayrılış, oranın bu kimseye mahsus olmasını iptal etmez. Döndüğü zaman, o vakte mahsus olmak üzere, o yere ehaktır. Söz gelimi şayet birisi oturmuş ise, onu kaldırma hakkına sahiptir. Oturan kimseye de, bu hadise göre orayı terketmesi gerekir. Ashabımız nezdinde sahih görüş budur. Önceki oturan dönünce sonrakinin orayı terketmesi vaciptir. Bazı âlimler: "Bu müstehabtır, vacip değildir" diye hükmeder. *İmam Mâlik* bu görüştedir. Doğrusu, önceki görüştür. Ashabımız der ki: "Kişinin kalktığı zaman yerinde kendine ait bir seccade ve benzeri bir şey bırakması ile, bırakmaması arasında bir fark yoktur, her iki durumda da kalkan dönünce o yere ehaktır. Başka vakitlerde değil" hükmünü de koymuştur." 3329 numaralı hadiste Resulullah'ın, ufak ihtiyaçları için çıkışlarda, dönünce aynı yerine oturduğu belirtilir.

Kadı İyâz der ki: "Ülemâ, fetvâ tedris için mescidde aynı yerde oturmayı itiyad (alışkanlık) haline getiren kimse hakkında ihtilaf etmiştir. İmam Mâlik'ten hikaye edildiğine göre, Bu kimse, oraya ehaktır, yeter ki bilinsin" görüşündedir."

Kadı İyaz der ki: Cumhurun benimsediği görüşe göre, bu bir istihsandır, vacip bir hak değildir. Muhtemelen İmam Mâlik de bunu kastetmiştir."

Sahibi bulunmayan avlu ve yollardaki oturma yerleri hakkında da aynı hükme varılmıştır: "Bunlardan birine oturmayı itiyad haline getiren bir kimse, maksadı hâsıl oluncaya kadar orada oturmaya ehaktır."

İyâz der ki: Mâverdî bunu, münakaşayı kesmek üzere Mâlik'ten nakletmiştir"

Kurtubî, "Cumhurun bunu bir vecîbe olarak görmediğini" belirtir.

3323 ٨– وعن جابر بن سمرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كُنَّا إِذَا أَتَيْنَا النَّبِيَّ ﷺ جَلَسَ أَحَدُنَا حَيْثُ يَنْتَهِي]. أخرجه أبو داود.

8. (3323)- *Câbir İbnu Semüre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'a geldiğimiz zaman, (halkanın) sonuna otururduk." [Ebû Dâvud, Edeb 16, (4825); Tirmizî, İsti'zân 29, (2723).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Ashabın, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın huzurunda edeb içerisinde olduklarını belirtir. O'nun meclisindekiler halkalar halinde nizama girerlerdi. Sonradan gelenler öne geçmek için mevcut halkaları yarmaz, halkanın son kısmında yerini alırdı. Böylece cemaat geldikçe halka tamamlanırdı.

3324 ٩– وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَحِلُّ لِرَجُلٍ أَنْ يَجْلِسَ بَيْنَ اثْنَيْنِ إِلاَّ بِإِذْنِهِمَا]. أخرجه أبو داود، والترمذي؛ وعنده: «أَنْ يُفَرِّقَ بين اثنين».

9. (3324)- *Amr İbnu Şuayb an ebîhi an ceddihî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir kimsenin, izin almadan iki kişinin arasına oturması helâl olmaz."* [Ebû Dâvud, Edeb 24, (4844, 4845); Tirmizî, Edeb 11, (2753); Tirmizî'nin rivayetinde: "İzinleri olmadan iki kişinin arasını açması kişiye helâl olmaz" şeklinde gelmiştir.]

AÇIKLAMA:

Bu yasağın hikmeti, yan yana oturmuş bulunan kimselerin arasında sevgi ve samimiyet ve hususî mesele bulunabilir. Bu durumda izinlerini olmadan aralarına oturan kimse onlara sıkıntı ve rahatsızlık verir, huzurlarını bozar. Resulullah işte bunu yasaklamaktadır.

3325 ١٠– وعن أبي سعيد الخدري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: خَيْرُ المَجَالِسِ أَوْسَعُهَا]. أخرجه أبو داود.

10. (3325)- *Ebû Saîdi'l-Hudrî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Meclislerin en hayırlısı geniş olanıdır." [Ebû Dâvud, Edeb 14, (4820).]

3326 ١١ – وعن أبي مِجْلز [أنَّ رَجُلاً قَعَدَ وَسْطَ الحَلَقَةِ. فَقَالَ حُذَيْفَةُ بنُ اليمانِ رَضِيَ اللّٰهُ عنه: مَلْعُونٌ عَلَى لِسَانِ مُحَمَّدٍ ﷺ مَنْ جَلَسَ وَسْطَ حَلْقَةٍ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

11. (3326)- *Ebû Miclez* anlatıyor: "Bir adam halkanın ortasına oturmuştu. Huzeyfetu'bnu'l-Yemân (radıyallâhu anh) dedi ki: "Halkanın ortasında oturan, Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)* diliyle lanetlenmiştir." [Ebû Dâvud, Edeb 17, (4826); Tirmizî, Edeb 12, (2754).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî bu yasaklamanın, sonradan gelip, halkanın boş yerine oturmayıp omuzlardan atlayarak ortaya geçip oturanla ilgili olduğunu belirtir. Sebebi de, insanlara verdiği eziyettir. Ortaya oturmakla birbirlerini görmeye mâni teşkil eden bir perde olmaktadır. Böylece işgal ettiği bu yer sebebiyle insanlara zarar ve sıkıntı kaynağı olmuştur.

3327 ١٢ – وعن جابر بن سمرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [دَخَلَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ الْمَسْجِدَ فَرَآهُمْ حِلَقاً. فَقَالَ: مَالِي أَرَاكُمْ عِزِينَ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

12. (3327)- *Câbir İbnu Semüre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mescide girince cemaatı bir kısım halkalar halinde gördü ve: *"Sizleri niye böyle dağınık gruplar halinde görüyorum?" buyurdu."* [Müslim, Salât 119, (430); Ebû Dâvud, Edeb 16, (4823).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) , mescidde cemaatin öbek öbek çeşitli gruplar yaptığını görünce, "Niye böyle dağınıksınız, tek bir cemaat halinde değilsiniz?" diye müdahale etmiştir. Hattâbî, "bu müdahalenin sebebini tek cemaat teşkil etmemelerine" bağlar.

3328 ١٣ – وعن عمرو بن الشريد عن أبيه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [مَرَّ بِي النَّبيُّ ﷺ وَأَنَا جَالِسٌ، وَقَدْ وَضَعْتُ يَدِي الْيُسْرَى خَلْفَ ظَهْرِي، وَاتَّكَأْتُ عَلَى أَلْيَةِ يَدِيَّ. فَقَالَ: أَتَقْعُدُ قِعْدَةَ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ]. أخرجه أبو داود.

13. (3328)- *Amr İbnu'ş-Şerîd,* babasından (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben oturduğum sırada, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ba-

na uğradı. O sırada sol elimi sırtımın gerisine koymuş, (sağ) elimin kabası üzerine dayanmıştım. Bana:

"Gadaba uğramışların oturuşuyla mı oturuyorsun?" dediler." [Ebû Dâvud, Edeb 26, (4848).]

AÇIKLAMA:

Tîbî, "Hadiste geçen "gadaba uğramışlar"dan muradın yahudiler olduğunu söyler.

Aliyyü'l-Kârî, meseleyi bu şekilde kesip atmanın doğru olmayacağına dikkat çeker ve böyle bir oturuş gerçekten onların şiarı olması halinde bu iddianın doğru olacağını söyler. Ona göre, "gadaba uğramışlar'la yürüyüş, oturuş vs. tavırlarıyla üzerlerinden kibir ve kendini beğenme zâhir olan kâfirlerin, fâcirlerin, mütekebbir ve cebbarların hepsinin kastedildiğini söylemek daha doğrudur."

Ancak şu da bir gerçek ki *Fatiha*'daki mağdûbi aleyhim'le ilgili olarak gelen sahih rivayetler, bunlardan maksadın yahudiler olduğunu belirtir.

3329 ١٤ – وعن أبي الدرداء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذَا جَلَسَ جَلَسْنَا حَوْلَهُ، وَكَانَ إذَا قَامَ وَأَرَادَ الرُّجُوعَ نَزَعَ نَعْلَيْهِ أوْ بَعْضَ مَا كَانَ عَلَيْهِ فَيَعْرِفُ ذلكَ أصْحَابُهُ فَيَثْبُتُونَ]. أخرجه أبو داود.

14. (3329)- *Ebû'd-Derda* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* oturdu mu, etrafına biz de otururduk. Kalkar, (fakat geri) dönmeyi arzu ederse ayakkabılarını veya üzerinde olan (rida, sarık gibi) bir şeyi çıkarır (yerine koyar)dı. Böylece ashabı (geri geleceğini) bilir ve yerlerinde otururlardı." [Ebû Dâvud, Edeb 30, (4854).]

AÇIKLAMA:

Burada, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cemaat âdâbı belirtilmektedir. Oturunca Ashab da etrafında halkalanmaktadır. Resulullah şâyet bir ihtiyaç sebebiyle kalkacak olursa, az sonra dönmeyi düşündüğü takdirde kalktığı yere, üzerinden bir şeyler çıkarıp koymaktadır. Böylece Ashâb-ı Kîrâm (radıyallâhu anhüm), Aleyhissalâtu vesselâm'ın geri geleceğini anlar ve yerlerini terketmezlerdi, yani cemaat dağılmaksızın Resulullah'ın geri dönüşünü beklerlerdi.

3330 ١٥ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا كَانَ أحَدُكُمْ في

الشَّمْسِ].

وفي رواية: «فِي الْفَيْءِ فَقَلَصَ عَنْهُ الظِّلُّ فَصَارَ بَعْضُهُ فِي الشَّمْسِ وَبَعْضُهُ فِي الظِّلِّ فَلْيَقُمْ». أخرجه أبو داود.

15. (3330)- *Hz.Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz güneşte olunca -bir rivayette gölgede olunca- gölge ondan kalkar da, yarısı gölgede kalacak olursa oradan kalksın."* [Ebû Dâvud, Edeb 15, (4821).]

3331 ١٦ – وعن قيس عن أبيه [أَنَّهُ جَاءَ وَالنَّبِيُّ ﷺ يَخْطُبُ، فَقَامَ فِي الشَّمْسِ فَأَمَرَهُ فَتَحَوَّلَ إِلَى الظِّلِّ]. أخرجه أبو داود.

16. (3331)- *Kays,* babasından naklediyor: "(Bir seferinde mescide) gelmişti, ki, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hutbe irad ediyordu. (Konuşmayı dinlemek üzere) güneşe dikildi. Ancak *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* , kendine gölgede durmasını emretti ve gölgeye geçti."[Ebû Dâvud, Edeb 15, (4822).]

AÇIKLAMA:

Bu iki hadisten birincisinde yarı gölge yarı güneşte durmak yasaklanmaktadır. Şârihler hadisteki müphemliğe dayanarak ya tam gölge veya tam güneşe geçmeyi emrettiğini belirtirler. Şu halde yasak, bu hadise göre, gölgede veya güneşte durmakla ilgili değil, yarı gölge yarı güneşte durmakla ilgilidir.

Ancak ikinci hadis, sarîh bir şekilde güneşte durmayıp gölgede durmayı tavsiye ettiğini göstermektedir. Şu halde yarı gölge yarı güneşte durmak, sırf güneşte durmaktan daha şiddetli bir yasaktır.

BEŞİNCİ FASIL

ARKADAŞIN VASFI HAKKINDA

DOST VE ARKADAŞLIK

"Dost ve arkadaşlarını aziz tutup onlara ikramda bulunan kimse, düşmanlarına karşı bir sürü müdafaacı ve kendine arka çıkacak kimseler kazanmış olur.

İnsanın sadık arkadaşa ihtiyacı, sair zaruri ihtiyaçlarından daha ehemmiyetsiz ve geri değildir. Dost ve ahbapları itibariyle huzur ve emniyet içinde bulunan bir ferd, diğer bir çok hususlarda da güvene ermiş sayılır.

Akıllı bir insan, çevresiyle münasebetleri bozulduğunda, onlarla arasındaki hoşnutsuzluğu çarçabuk giderip, dostluğunu yenilemesini bilen insandır. Bundan daha akıllısı da, titizlik gösterip dostlarıyla hiçbir zaman uyumsuzluğa düşmeyen kimsedir.

Arkadaşlar arasında, sevgi ve alakanın devamı, meşru yol ve makul işlerde birbirlerine karşı gösterecekleri anlayış ve ferâgat düşüncesine bağlıdır. Düşünce ve davranışlarında birbirlerine karşı fedakâr olmayan kimselerin dostlukları da kısa ve geçici olur.

Bir insanın dostlarına karşı sadakatı, onların acılarını vicdanında duyup, lezzetlerini, kendi lezzetleri gibi bildiği ölçüdedir. Dostlarının ağlamasıyla ağlayamayan, onların gülmesiyle gülemeyen vefâlı dost sayılamaz.

Gerçek dostluk ve kardeşlik, dost ve kardeşlerin dünyevî durumlarının, parlak olmadığı günlerde dahi, onlarla münasebetini devam ettirdiği nisbette belli olur. Kötü günlerde ve tehlike anında, dostlarının yanında bulunmayan birinin, dostlukla alakası yoktur.

Çevresiyle sık sık çekişip münâzaa edenlerin dostları da az olur. Dostlarının hem çok hem de vefalı olmasını arzu eden kimse, onlarla gereksiz münakaşalardan katiyyen kaçınmalıdır.

Dostluk, herşeyden evvel bir gönül işidir. Onun riya ve aldatmaca-

larla elde edileceğini sananlar hep aldanmışlardır. Böylelerinin çevresinde tabasbus ve yaltaklanmaya aldanmış üç-beş safderûn, muvakkaten toplansa bile, uzun süre dostluklarını devam ettireceklerine katiyyen ihtimal verilemez".(35)

3332 ١ – عن أبي موسى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَال رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَثَلُ الجَلِيسِ الصَّالِحِ وَجَلِيسِ السُّوءِ كَحَامِلِ الْمِسْكِ وَنَافِخِ الْكِيرِ فَصَاحِبُ الْمِسْكِ إمَّا إنْ يُحْذِيَكَ وَإمَّا أنْ تَبْتَاعَ مِنْهُ، وَنَافِخُ الْكِيرِ إمَّا أنْ يُحرِقَ ثِيَابَكَ أوْ تَجِدَ مِنْهُ رِيحاً خَبِيثَةً]. أخرجه الشيخان.

« يُحْذِيكَ » يعطيك.

1. (3332)- *Ebû Musa* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İyi arkadaşla kötü arkadaşın misâli, misk taşıyanla körük çeken insanlar gibidir. Misk sahibi ya sana kokusundan verir veya sen ondan satın alırsın. Körük çekene gelince ya elbiseni yakar yahut da sen onun pis kokusunu alırsın."* [Buhârî, Büyû 38; Zebâih 31; Müslim, Birr 146, (2628).]

AÇIKLAMA:

Misk, bir nevi geyikten elde edilen bir kokudur. Bunun teşekkülü hakkında İbnu Hacer şu açıklamayı nakleder: "Misk, hayvanın göbeğinde senenin belli bir mevsiminde toplanan bir kandır. Kan toplanınca orası şişer ve geyik de, bu şişen kısım düşünceye kadar ondan rahatsızlık hisseder. Hayvanın yaşadığı bölgedeki insanlar, bu yumruların düşmesi için bir kısım tedbirler alırlar. Câhız, hayvanın Çin'de yetiştiğini zikreder."

Misk asıl itibariyle kan olsa da, istihâleye uğradığı için temiz kabul edilir. Bedene ve elbiseye sürülmesinde hiçbir beis görülmez. Misk'in tâhir olması hususunda İslam âlimleri icma etmiştir.

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da, Ashab da onu sürünme maddesi olarak kullanılmışlardır. Kokuların en güzeli olduğu söylenir.

Sadedinde olduğumuz hadiste Resulullah iyi arkadaşı misk satıcısına benzetir, çünkü ondan dünyevî veya uhrevî bir faide, bir nur bulaşacaktır. Hadis böyleleriyle arkadaşlığa teşvik ettiği gibi uzaktan yakından dünyevî veya uhrevî bir zarar dokunacak kimselerle de arkadaşlık etmemeyi emretmiş olmaktadır.

35– M. Fethullah Gülen, Ölçü veya Yoldaki Işıklar 1/94-97.

3333 ٢- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رَسولُ اللهِ ﷺ: المَجالسُ بالأمَانَة إلاَّ ثلاثة مَجَالِسَ: سَفْكُ دمٍ حَرَامٍ، أوْ فَرْجٌ حَرَامٌ، وَاقْتِطَاعُ مَالٍ بغَيْرِ حَقٍّ]. أخرجه أبو داود.

2. (3333)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şu üçü hâriç bütün meclisler emniyettedir: "Haram kan dökülen meclis, haram ferc bulunan meclis, haksız mal taksimi yapılan meclis."* [Ebû Dâvud, Edeb 37, (4869).]

AÇIKLAMA:

Hadisten iki farklı ma'nâ anlaşılmıştır. İbnu Raslân'a göre metinde mahzuf bir kelime var. Şöyle takdir etmek gerekir: "Meclis, ona dâhil olanların emniyetli (ve güvenilir) olmalarıyla güzelleşir" veya "Meclisin güzellik ve şerefi, orada meydana gelenler, söylenen ve yapılanlar hususunda mecliste hâzır olanların emniyetli olmalarıyladır."

Aliyyü'l-Kârî Mirkât'da der ki: "Hâdisin ma'nası şudur: "Mecliste bulunanlardan birinin kötü bir hâlini gördüğü zaman, mü'mine düşen, onu sağda solda yaymamasıdır. Ancak üç mecliste görülen kötülükler hariç..."

Şu halde bu üç çirkinliğin işlendiği veya kararlaştırılıp akdinin yapıldığı meclisler, orada hazır bulunanların sükûtlarıyla emniyette olmamalıdır. İtiraz, müdâhale, ihbar yoluyla oranın emniyeti mutlaka haleldar edilmelidir. Aksi takdirde onların günahına taraftarlık etmiş, zulüm karşısında susarak ona iştirak etmiş olur.

3334 ٣- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [بَعَثَنِي رسُولُ اللهِ ﷺ في حَاجَةٍ فَأبْطَأتُ على أُمّي. فَلَمَّا جِئْتُ قَالَتْ: مَا حَبَسَكَ؟ قُلْتُ: بَعَثَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ في حَاجَةٍ. قَالَتْ: وَمَا هِيَ؟ قُلْتُ: إنَّهَا سِرٌّ. قَالَتْ: لاَ تُحَدِّثَنَّ بِسِرِّ رَسولِ اللهِ ﷺ أحَداً]. أخرجه الشيخان، واللفظ لمسلم.

3. (3334)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni, bir ihtiyacı için göndermişti. Bu yüzden anneme dönmekte geciktim. Eve gelince annem:

"Niçin geciktin?" diye hesaba çekti.

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* , dedim, beni bir iş için göndermişti."

"Ne işiydi o?" diye annem sordu.

"O sırdır söyleyemem!" deyince, annem:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın sırrını sakın kimseye açmayasın!" dedi." [Buhârî, İsti'zân 46; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 145, (2482). Metin Müslim'e aittir.]

AÇIKLAMA:

Hadis, sır tutma ile ilgilidir. Buhârî hadisi, "Sırrı muhafaza" adını verdiği bir bâbta rivayet eder. Hadis, muhtelif vecihlerden rivayet edilmiştir.

Bazı âlimler, bu sırrın Hz. Peygamber'in zevceleriyle ilgili olabileceğini, aksi takdirde, gizlemenin Hz. Enes'e helal olmayacağını söylemiştir. İbnu Battal: "Ehl-i ilmin benimsediği görüşe göre: "Sahibine zarar getirecek bir sırrı fâş etmek mübah olmaz" der ve çoğunluğun: "Ancak adam ölünce, sağlığında gizlenmesi gereken şeylerin gizlenmemesinde bir zaruret görülmez. Yeter ki, bunda adam için bir zillet, bir alçaltma mevzubahis olmasın" dediğini belirtir.

İbnu Hacer, bu hususta şu açıklamayı yapar: "Görünen o ki: Bir kimseyle ilgili sırların, ölümünden sonra söylenmesi veya söylenmemesi hususunda kesin bir hükme gitmeyip, bir taksime tâbi tutmak uygundur:

1- *Mübah olanlar:* Bunların zikri müstehab da olabilir, hatta sır sahibi istemese bile. Söz gelimi kişinin tezkiyesine bakan kerametler, menkîbeler vs. böyledir.

2- Mutlak olarak mekruh olanlar: Bunlar bazan haram da olabilir. İşte İbnu Battâl buna işaret etmiş olmalıdır.

3- Vacib olanlar: Bazı sırların söylenmesi vacib olabilir. Sözgelimi yerine getirmemekte mazur olduğu üzerindeki haklar gibi. Kendisinden sonra, onun işlerine bakarak kimsenin yanında zikredildiği takdirde o hakları yerine getireceği umulur."

Sırrın korunması sadedinde vârid olan hadislerden biri Enes (radıyallâhu anh)'e aittir: احفظْ سرّي تكنْ مؤمناً *"Sırrımı koru, güvenilir ol!" Bir diğer hadis de şöyle:* انّما يتجالسُ المُتجالسونَ بالأمانة فلا يحلُّ لأحدٍ انْ يفشيَ على صاحبه ما يكره *"Birbirine emniyet ederek oturup konuşanlardan hiçbirisine, aradaşının hoşlanmayacağı bir şeyi fâş etmesi helal olmaz."* Bir diğer hadiste إذا حدّث الرّجلُ بالحديث ثمّ التفتَ فهي امانة *"Bir kimse bir şey konuşur, sonra da etrafına bakınırsa bu emanettir (sır olarak saklanmalıdır)."*

Şu halde arkadaşlıkla ilgili mühim âdâbtan biri sır tutuculuktur. Ağzı gevşeklik hoş olmadığı gibi, ağzı gevşeklerle samimiyet de hoş değildir.

ÇOCUK TERBİYESİ BAKIMINDAN ARKADAŞIN EHEMMİYETİ:

Kaydedilen hadisler, büyükler için arkadaşın ehemmiyetine ve arkadaşlığın bazı mühim âdâbına dikkat çekti. Biz arkadaşlığın çocuk terbiyesi açısından çok büyük bir ehemmiyet taşıdığını bu vesile ile göstermek maksadıyla Hz. Peygamber'in Sünnet'inde Terbiye adlı kitabımızdaki bir tahlili aşağıda sunuyoruz.

Bir çocuk (ve hattâ büyük) için âileden sonra, her gün düşüp kalktığı arkadaşlar zümresi, onu saran içtimâî muhitlerin ikinci halkasını teşkil eder. Bu muhit, çocuğun bir kısım alışkanlıklar kazanmasında âile muhitinden daha da müessir olabilmektedir. Zamanımız terbiyecileri nazarında son derece ehemmiyet kazanarak, "çocuklar yaşıtlarını kendilerine yetişkinlerden daha yakın buldukları için, ihtirasları onların yaptıklarıyla daha fazla kamçılanmaktadır" şeklinde izah edilen bu husus, müslüman âlimlerince de böyle değerlendirilmiştir. Bunlardan İbnu Sinâ: "Mektepte çocuk, edebi güzel, alışkanlıkları arzu edilen şekilde olan başka çocuklarla düşüp kalkmalıdır. Zira, bir çocuk diğer bir çocuk için daha çok telkin gücüne sahiptir. Çocuk arkadaşıyla ünsiyet eder, (çok şeyi) ondan kapar" der. Şu halde arkadaşlar zümresinin iyi veya kötü oluşunun, çocukta kesin bir hüküm icra edeceği yeni ve eski bütün terbiyecilerce kabul edilmektedir.

Büyükler için de aynı derecede ehemmiyetli olan arkadaş meselesine Kur'ân-ı Kerîm: **"Mü'minler, mü'minlerden ayrılıp kafirleri dost edinmesin. Bunu her kim yaparsa Allah'la ilişiği kesilmiş olur"** (Âl-i İmrân 28) âyetiyle, Hz. Peygamber de: *"Kişi dostunun dini üzeredir. Öyle ise herbiriniz dost edindiği kimselere dikkat etsin"* emri ile kesin bir üslubla temas ederler. Hz. Peygamber'den gelen bir başka rivayette de: *"Sâdece mü'minle arkadaşlık et, (öyle ki) senin yemeğinden sadece muttakî olan yesin"* denmektedir. Sahih senedle geldiği tasrih edilen bir rivayette de sırf dünyevî maksada yönelen mâlâyânî lehviyatın girdiği meclislerden sakınmak emredilmektedir.

Sık sık beraber olunan arkadaşın ehemmiyetini zihinlerde tesbit için bir de teşbihe yer verilir: *"İyi arkadaşla kötü arkadaşın misâli misk satıcısı ile demirci körüğüne benzer. Misk satıcısından misk satın almasan bile mutlaka kokusu sana ulaşır. Demirci körüğü ya evini, ya elbiseni yakar (...) hiç biri olmasa bile onun pis kokusu sana mutlaka ulaşır."* Ebû Dâvûd'un tahricinde "Sana karası bulaşmasa bile kokusu ulaşır" denir.

Arkadaşla ilgili hadislerden mülhem olarak, İslâm terbiyecileri, bu mevzuya büyük bir ehemmiyet atfederek eserlerinde behemahal yer ayırırlar. Hattâ Gazâli: "Terbiyenin aslı ve esâsı, çocukları kötü arkadaşlarından hıfzetmektir" der. *el-Îcî* çocukların düşüp kalktığı kimselerin ehl-i hayırdan olmalarını; İbnu Miskevehy, çirkin ve bayağı sözlerin konuşulduğu meclislere uğratılmamalarını tavsiye eder. Yine el-Îcî "gerek kesben, gerek tab'an kendisinde fazilet bulunan bir kimsenin, bunu, fazilet ehline müdâvemet ve şer ehlinden tamamen kopmak sûretiyle korumasını" tavsiye eder.

Zenginlerin, lüks yüzünden çocukların terbiyesini ihmâl etmeleri sebebiyle, *Ebû Hüreyre:* "Zengin çocuklarıyla düşüp kalkmayın, onların fitnesi bâkirelerin fitnesinden daha fenâdır" der ki: Kınalızâde, sefer ve kıllet-i akl ve maâş şâyi ve fâşi olan bu *"ekâbirzâdeler"*i ehl-i hezl'in "essefihçelebi" diye târif ettiğini kaydeder. Gazâli de refâhın gevşettiği kimselerle şâir ve ediblerden de çocukların korunmasını talep eder.

Ne sünnette ne de müteakip terbiyecilerde çocuğun akran ve arkadaşlardan tecrid edilmesi diye bir tavsiyeye rastlanmaz. Çocuk behemahal arkadaşlarıyla bir araya gelecek, onlarla oynayacak, çocukluğunu yaşayacaktır. Sünnette bunun misalleri çok vardır: Çocuğun yalnız ve hatta sadece kardeşleriyle düşüp kalkması, onun bir kısım içtimâî his ve melekelerinin nâkıs kalmasına sebep olacaktır. Günümüz terbiyecileri, çocuğun ruh sağlığının korunması ve hattâ ruhî bozukluklara mâruz olanları tedâvi için, çocuğu kaynaşabileceği akranlar grubu içerisinde koymaya büyük ehemmiyet vermektedirler. *"Arzuya şâyân olan sosyal itiyadlar, en iyi şekilde insanın kendi yaşındakilerle düşüp kalkmasıyla öğretileceğine"* inanılmıştır.

Arkadaş meselesinde nazara alınması gereken bir husus, yaşıtlarına dikkat etmek ise de diğer bir husus cinsiyete dikkat etmektir. Cinsî terbiye ile ilgili bahiste açıklandığı üzere, bir çocuğun uzun müddet karşı cinsten olanlarla düşüp kalkması, onun, o cinse ait davranışları kazanmasına yol açmaktadır. Resâilu İhvânu's-Safâ'da câri âdetlere uzun müddet uymakla ahlâkta onlara benzerlik hâsıl olup, kuvvet bulacağı ifade edildikten sonra: *"Şecâatli (...) ve sâlih kimselerin yanında yetişen çocukların çoğu onların ahlâkını aynen kaptığı gibi, kadın ve muhannislerin yanında yetişen çocuklar da aynen onlar gibi olurlar"* denmektedir.

Arkadaş seçimi hususunda dinin koyduğu tahdîddeki şiddetin hikmetini beyân sadedinde İbnu Teymiyye'nin yapmış olduğu psikolojik bir tahlil burada nakle değer. Ehemmiyetine binaen tam tercümesini veriyo-

ruz. Der ki: "Umur-u zâhirede birbirine benzeme, umur-u bâtınada da biririne benzemeyi icabettirir. Zâhiri hal ve gidişte müşâreke, arada zaman ve mekân bakımından uzaklık bile bulunsa, karşılıklı tenâsüb ve kaynaşmayı icabeder. Bu söylediğimiz müşâhedenin te'yid ettiği bir husustur. O hâlde şunu söyleyebiliriz. Az da olsa arkadaşlık ve berâber ikâmet, yukarıda zikredilenlerin vuku bulması ve onların mel'un ahlâklarının iktisabı için kâfi bir sebeptir. Fesâdın sebebi açık olmayıp gizli olması hasebiyle hüküm ona (yani müşriklerle beraberliğe) bağlandı ve tahrim ona tevcîh edildi. Zâhirde de sebep, berâber oluşlarıdır ve bu aynı zamanda mezmum olan ef'al ve ahlâkta, hattâ bizzat inançlarda müşâbehetin de sebebi olma durumundadır. Bu sebeple kâfirle düşüp kalkan, onun gibi olur. Kezâ zâhirde (hârici ahvâlde) görülen müşâreke içte bir nevi sevgi, muhabbet ve dostluk iras eder, tıpkı içteki muhabbetin dışta benzerlik husûle getirmesi gibi. Bu söylediğimiz de (aklî bir kıyasdan ziyade) gözlerimizle müşâhede ettiğimiz harici bir gerçektir. Zirâ aynı bölgeden olan iki kişi, diyâr-ı gurbette karşılaşacak bir araya gelecek olsalar, aralarında derhal bir sevgi ve bir kaynaşma meydana gelir. Bu, yaratılıştan gelen beşerî bir haslettir ve münasebetlerde ehemmiyetli bir yer tutar.

Şu halde umûr-u dünyevîyede benzerlik, kalbte dostluk ve sevgi meydana getirirse, umûr-u diniyyede benzerlik neler yapmaz? Öyle ise müşriklerle dostluk imana münâfidir." *İbnu Teymiye* sözlerini şu âyetle tamamlar: **"Ey imân edenler! Yahudilerle hıristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostlarıdır. İçinizden kim onları dost ve yardımcı edinirse o da onlardandır. Allah düşmana dostluk etmekle nefislerine zulmedenleri hak yoluna eriştirmez"** (Maide, 51).

Görüldüğü gibi bu izah, müşrikle arkadaşlığı yasaklayan bir hadis vesilesiyle yapılmış da olsa, arkadaşlık (ve hattâ muhit) mevzuuna giren meselelerin hepsinin psikolojik sebeplerini izah etmektedir.

KİŞİ SEVDİGİ İLE BERABERDİR:

Arkadaşın ehemmiyetini en ziyade tebâruz ettiren (vurgulayan) hadislerden biri: اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ "Kişi sevdiği ile beraberdir" hadisidir.[36] Bu hadis, dünyayı da ahireti de kucaklayan bir vüs'ate sahiptir. Bu beraberliği İslâm âlimleri sadece mekanda beraberlik olarak da görmezler. *Münâvî:* "Tab'an, aklen mükâfaaten ve mahallen beraberlik" der ve açıklar: "Bir şeye ihtimam gösteren herkes istese de istemese de tab'ı icabı ona ve onun ehline müncezib olur. Her insan, memnun da olsa gayr-ı

36– Bu hadis az ileride 3347, 3348. hadislerde kaydedilecek.

memnun da olsa, kendine uygun olana meyleder. Bu sebeple yüce ruhlar, özleriyle, himmetleriyle, amelleriyle yücelere müncezib olurlar. Alçak ruhlar da özleriyle aşağılara müncezib olurlar. Kim kendisinin Refik-i Â'la (yüce dost) ile mi, aşağılarla mı beraber olacağını bilmek isterse nerede olduğuna baksın, bu dünyada iken kimlerle beraber olduğuna dikkat etsin. Zira ruh, bedeni terketti mi, artık dünyada iken müncezib olduğu dostla beraber olur. Çünkü ona o dost münâsibtir. Kim Allah'ı severse, o dünyada da âhirette de onunla beraberdir. Eğer konuşacak olsa Allah'a konuşur, söz söylese Allah'tan söyler, hareket etse Allah'ın emriyle olur, sükût etse Allah'la birlikte olur. O, daima Allah adına, Allah için ve Allah'ladır.

Ancak şu da bilinmelidir: Ülemâ, mahbubda birlik olmadıkça muhabbetin sahih olmayacağı, kim muhabbet iddia eder ve fakat şeriatın haram-helâl, emir-yasak hududunu muhâfaza etmezse, doğru sözlü olmadığında ittifak etmiştir. "Kişi sevdiğiyle beraberdir" hadisiyle: "Kim bir kavmi ihlasla severse bu onların zümresindendir, hattâ onların amellerini yapmamış bile olsa, çünkü kalben yakınlık sabit olmuştur."

Tirmizî'nin rivayetinde *Hz. Enes* (radıyallâhu anh): "Müslümanlar, bu hadise sevindikleri kadar başka hiçbir şeye sevinmediler" der.

Hadisin zımnında, hayırlı kimseleri (peygamberler, sahâbîler veliler, şehidler, sıddîkler) ebedî hayatta onlarla beraber olmak ve cehennemden halâs bulmak ümidiyle sevmeye teşvik var. Keza Allah için sevmeye teşvik olduğu gibi, müslümanlar arasında kinleşmekten de terhib ve korkutma var. Çünkü kim, müslümanlara husumete devam ederse, bu mümtaz beraberliği kaybeder.

Hadiste, ayrıca kâfirler arasındaki sevişme, onların da cehennemdeki beraberliklerini netice verecektir ama o ne kötü yerdir.

SEVGİ KURTULUŞ VASITASIDIR:

Kalbteki sevme hâdisesinin, insanın ebedî kurtuluş veya ebedî helâketine nasıl sebep olacağının anlaşılması, izahı gereken bir husustur. Bu sebeple *İbnu Hacer*'in bu hadisi şerh ederken kaydettiği bir açıklamayı sunacağız. Ancak önce şunu bilmemiz gerekiyor: Buhârî, hadisi şu başlığı taşıyan bâbta kaydeder:

بَابُ عَلاَمَةِ الْحُبِّ فِي اللهِ لِقَوْلِهِ تَعَالَى : اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللهُ **Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun, Allah da sizi sevsin"** âyeti mucibince Allah için sevmenin alâmeti bâbı..." Buhârî, bu başlığın altına اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ "Kişi sevdiğiyle beraberdir" hadisini kaydeder.

Şârihler bâb başlığı ile hadis arasında irtibat kuramazlar. "Allah için sevmenin alâmeti" ayrı bir mevzu, "kişinin sevdiğiyle beraber olması" ayrı bir mevzu. Pek çok şârih, aradaki irtibatı belirtemez. Ancak Kirmânî'nin getirdiği bir yorum, hem Buhârî'nin kurduğu irtibatı, hem de yukarıda sözünü ettiğimiz "Sevginin necat veya helâket sebebi oluş meselesini" anlamamıza yardımcı olacaktır.

Yoruma göre, "Bâb başlığında kastedilen şey, kulun Allah'ı sevmesinin alâmetidir. Ayet-i kerîmeye göre bu, sadece ve sadece Resulullah'a ittiba etmekle hâsıl olur. Hadis ise, -her ne kadar bu meselede esas, Aleyhissalâtu vesselâm'ın bütün emirlerine imtisal etmenin gereğini ifade ediyor ise de- bir lütuf olarak, buna inanmak suretiyle de hâsıl olduğunu ifade eder. Yani, âyetin gereği olan bütün amellere ittiba tam olarak yerine gelmese de, bunu yapanlara gösterilen muhabbet ve onlarla beraberlik, kurtuluşun aslının hâsıl olması için kâfidir. Çünkü onları sevmek, amelleri, taatleri sebebiyledir. Muhabbet kalbin derinliklerinden gelen bir duygudur. Allah ise, Peygamber'in emirlerini tam olarak işleyen kimseleri sevenleri, itikadları sebebiyle mükâfaatlandırır. Çünkü, Allah'ın mükafaatlandırmasında niyet asıldır, amel niyete tâbidir. Ayrıca beraberlik için derecelerde müsâvaat şart değildir. (Bir ziyafet sofrasına çok farklı derecelerdeki insanlar iştirak edip, beraber olabilirler)."

Mevzuyu tamamlayan bir izahı az ileride 3348 numaralı hadisin açıklamasında *Bediüzzaman*'dan kaydedeceğiz.

ALTINCI FASIL

KARŞILIKLI MUHABBET

3335 ١- عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: وَالَّذي نَفْسِي بِيَده لاَ تَدْخُلُوا الجَنَّةَ حَتَّى تُؤْمِنُوا، وَلاَ تُؤْمِنُوا حَتّى تَحَابُّوا. ألاَ أدُلُّكُمْ عَلَى شَيْءٍ إذَا فَعَلْتُمُوهُ تَحَابَبْتُمْ؟ أفْشُوا السَّلاَمَ بَيْنَكُمْ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

1. (3335)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Nefsim yed-i kudretinde olan zâta yemin ederim ki, imân etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe imân etmiş olmazsınız! Yaptığınız takdirde birbirinizi seveceğiniz şeyi haber vereyim mi? Aranızda selamı yaygınlaştırın!"* [Müslim, İmân 93, (54); Ebû Dâvud, Edeb 142, (5193); Tirmizî, İsti'zân 1, (2589).]

AÇIKLAMA:

Ülemâ selamın yaygınlaştırılmasından maksadın, Resulullah'ın sünnetini ihya için halk arasında neşretmek olduğunu söylemiştir. Nevevî, burada arzu edilen sünnete uyan selâmın, en azından muhatabın işiteceği kadar sesin yükseltilmesi olduğunu belirtir. "Ses yükseltmediği takdirde sünneti ifa etmiş olmaz" der.

3336 ٢- وعن النعمان بن بَشير رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قال رسولُ الله ﷺ: مَثَلُ المُؤْمِنِينَ فِي تَوَادِّهِمْ وَتَرَاحُمِهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ مَثَلُ الجَسَدِ إذَا اشْتَكَى مِنْهُ عُضْوٌ تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ الجَسَدِ بِالسَّهَرِ وَالحُمَّى]. أخرجه الشيخان.

2. (3336)- *Nu'man İbnu Beşîr* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Birbirlerini sevmede, birbirlerine merhamette, birbirlerine şefkatte mü'minlerin misâli, bir bede-

nin misâlidir. Ondan bir uzuv rahatsız olsa, diğer uzuvlar uykusuzluk ve hararette ona iştirak ederler." [Buhârî, Edeb 27; Müslim, Birr 66, (2586).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* cemiyeti ve hususan mü'minler cemaatini, yani bir küll olarak ümmeti, bir cesede benzetmiştir. İnsanların her biri mü'minlerden müteşekkil bu küllî bedenin bir uzvu durumundadır. Nasıl ki bedende sadece bir uzuv ve mesela bir parmak rahatsız olsa o beden bütünüyle huzursuz olur, uykusuz kalır, hararet basar vs. Şu halde mü'min, parçası olduğu cemiyette bazı uzuvlarının ızdırabı karşısında ilgisiz kalamaz, onlara şefkat ve merhamet duygularıyla bağlıdır. Bu duygular, insanlığımız ve bilhassa imânımız icabı herkeste olması gerekir. Resulullah bir başka hadislerinde meseleyi daha da vazıh olarak vaz'ederler:

لَنْ تُؤْمِنُوا حَتّى تَرْحَمُوا قَالُوا كُلُّنَا رَحِيمٌ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ: إنَّهُ لَيْسَ بِرَحْمَةِ اَحَدِكُمْ صَاحِبَهُ وَلَكِنَّهَا رَحْمَةُ النَّاسِ رَحْمَةُ الْعَامَّةِ *"Merhametli olmadıkça imân etmiş olmayacaksınız."*

"Ey Allah'ın Resulü dediler, hepimiz merhametliyiz."

"Hayır dedi, *bundan maksad ehlinize olan merhametiniz değil, bilakis halka, umuma olan merhametinizdir."*

2- Burada kastedilen imânın kendisi değil, kemâlidir. Şu halde nefyedilen iman da kâmil ma'nâdaki imandır. Aksi takdirde birbirini sevmeyen mü'minleri tekfir gerekir ki, hiçbir âlim hadisten bunu anlamış değildir.

3- *İbnu Ebî Cemre,* hadiste geçen terâhum, tevâdüd, te'âtuf, kelimelerinin ma'nâca birbirine yakın olmakla beraber aralarında latif bir fark olduğunu gösterir ve şu açıklamayı yapar. Terâhum'dan maksad iman kardeşliğiyle birbirine acımaktır, bir başka sebeple değil.

Tevâdüd: Muhabbeti celbeden sılaya yer vermektir: Ziyaretleşmeler, hediyeleşmeler gibi.

Te'âtuf: Birbirine yardım etmektir: Elbise bağı gibi...

4- Kâdı İyâz: "Bütün mü'minlerin bir tek bedene benzetilmesi, sahih bir benzetmedir. Maksad ince bir hakikatın anlaşılmasını kolaylaştırmaktır, ma'nâları görünen suretler şekline dökmektir."

Hadiste müslümanların üzerimizde olan haklarının büyük olduğu ifade edilmekte, yardımlaşma ve dayanışmaya teşvik olunmaktadır. *İbnu Ebî Cemre:* "Aleyhissalâtu vesselâm, imânı cesede, ehlini âzâlarına benzetti, çünkü imân asıldır, fürûu tekliflerdir. Cesed de bir asıldır ağaca

benzer, azaları da dallara budaklara. Âzâlardan biri rahatsız olsa, tıpkı bir ağaç gibi diğer uzuvlarda rahatsızlık çıkar. Dallardan birine vurulacak olsa diğer bütün dallar onun tesiriyle kıpırdanırlar."

3337 ٣– وعن المقدام بن معد يكرب رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللّه ﷺ: إذَا أحَبَّ أحَدُكُمْ أخَاهُ فَلْيُخْبِرْهُ أنَّهُ يُحِبُّهُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

3. (3337)- *Mikdam İbnu Mâdikerib* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz kardeşini (Allah için) seviyorsa ona sevdiğini söylesin."* [Ebû Dâvud, Edeb 122, (5124); Tirmizî, Zühd 54, (2393).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* , burada bir kimseye ziyade bir sevgi duyduğumuz takdirde bunu kendisine söylememizi tavsiye buyurmaktadır. Şârihler, bu haber verme ile, karşılıklı olarak sevginin artacağını, o sebeple Resulullah'ın bu tavsiyede bulunduğunu belirtirler.

Hattâbî: "Hadisin ma'nâsı sevişmeye, kaynaşmaya bir teşviktir. Zira kişi, kardeşine kendisini sevdiğini haber verince, bu sâyede onun kalbinin kendine meyletmesini sağlar ve sevgisini celbeder" der.

Hattabî, hadisten şu ma'nâyı istihrac eder: "Eğer kişi bilirse ki seviliyor, kendisini sevenin nasihatini kabul eder. İçinde bulunduğu bir ayıbı terketmesi veya kendinden vâki olan hatayı düzeltmesi için haber verince bunu reddetmez, kabul eder. Eğer bunu önceden bilmezse, hakkında suizan etmiş olmasına zâhib olur ve nasihatini kabul etmez. Hatta bu durum arada soğukluğa ve düşmanlığa sebep olabilir."

Bağdadî der ki: "Bu teşvik, sevginin Allah için olması şartına bağlıdır. Dünyevî bir tamah veya hevâ için olan sevginin bildirilmesi mevzubahis değildir. Dünya ve ihsan için sevgi izhâr etmek bir dalkavukluk ve düşüklüktür."

Hadisle ilgili olarak Münâvî şu hususa dikkat çeker: "Hadisin zahiri kadınlara şâmil değildir. Çünkü hadiste geçen ahad احد kelimesi erkekler için kullanılır, vâhid ma'nâsındadır. Kadınlar kastedilseydi ihdâ إحْدَى demesi gerekirdi. Ancak, tağlib yoluyla kadına da şâmil kılınabilir. Betahsis erkeğin zikri, çoğunlukla hitabın onlara gelmesi sebebiyledir. Bu durumda bir kadın, diğer bir kadını Allah için sevecek olursa sevdiğini ona söylemesi mendubtur.

2- Bağdâdî'den de kaydettiğimiz üzere sevgiden maksad Allah için sevmektir. Sadedinde olduğumuz hadisin metninde bu kayıt yoksa da başka hadislerde gelmiştir. 3341-3345 numaralar arasında yer alan hadislerde görüleceği üzere, Resulullah ısrarla, tekrarla mü'minleri, Allah için birbirlerini sevmeye teşvik etmiştir. Bu sebeple metnin tercümesine bu tabiri parantez içerisinde kaydettik.

Münâvî: "Mü'min, mü'min kardeşini onda bulunan güzel sıfatları sebebiyle sevmelidir" der ve devam eder: "Çünkü âlî himmet ve yüce ahlâk sâhiplerinin şe'ni, onlarda bulunan bu makbul sıfatlar sebebiyle sevgidir, muhabbettir. Çünkü onlar, zâtlarında buldukları kemâl sebebiyle bu hasletlerde kendilerine iştirak edenleri severler. Böylece onlar, hakikat-ı hâlde kendi zâtları ve sıfatlarından başka bir şeyi sevmiş olmuyorlar. Aynı şekilde, bunu zâtî muhabbete şümûlü de iddia edilmiştir, yeter ki fâsid maksadlardan ârî olsun."

3338 ٤ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كَانَ رَجُلٌ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ، فَمَرَّ رَجُلٌ فقَالَ: يا رسولَ اللهِ! إنِّي أُحِبُّ هذا. قالَ: أَعْلَمْتَهُ؟ قالَ: لاَ. قالَ: فَأَعْلِمْهُ. فَلَحِقَهُ. فقَالَ: إنِّي أُحِبُّكَ في اللهِ. فقَالَ: أَحَبَّكَ الَّذي أَحْبَبْتَني لَهُ]. أخرجه أبو داود.

4. (3338)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın yanında bir adam vardı. Derken oradan birisi geçti. (Aleyhissalâtu vesselâm'ın yanındaki):

"Ey Allah'ın Resulü! dedi, ben şu geçeni seviyorum."

"Pekiyi kendisine haber verdin mi?" diye Aleyhissalâtu vesselâm sordu.

"Hayır!" deyince,

"Ona haber ver!" dedi. Adam kalkıp, gidene yetişti ve:

"Seni Allah için seviyorum!"dedi. Adam da:

"Kendisi adına beni sevdiğin Zât da seni sevsin!" diye mukabelede bulundu." [Ebû Dâvud, Edeb 122, (5125).]

3339 ٥ – وعن يزيد بن نعامة الضبي رَضِيَ اللهُ عَنْه: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: إذَا آخَى الرَّجُلُ الرَّجُلَ فَلْيَسْأَلْهُ عَنِ اسْمِهِ واسْمِ أبِيهِ وَمِمَّنْ هُوَ فإنَّهُ أوْصَلُ لِلْمَوَدَّةِ]. أخرجه الترمذي.

5. (3339)- *Yezîd İbnu Nu'âme ed-Dabî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir kimse, bir başkasıyla kardeşleştiği zaman, ilk iş ismini, babasının ismini ve kimlerden*

olduğunu sorsun. Çünkü böyle yapmak, sevginin artmasına daha uygundur." [Tirmizî, Zühd 54, (2394).]

3340 ٦– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قـال: [سَمِعْتُ رسـول الله ﷺ يَقُولُ: أحْبِبْ حَبِيبَكَ هَوْناً مَا عَسَى أنْ يَكُونَ بَغِيضَكَ يَوْماً مَا، وأبْغِضْ بَغِيضَكَ هوناً مَا عَسَى أنْ يَكُونَ حَبِيبَكَ يَوْماً مَا]. أخرجه الترمذي وصحح وقفه.

« الهَوْنُ » الرّفق، وإضافة ما إليه تُفيدُ التقليل، يعنى أحبه حباً قَصْداً لاَ إفراط فيه.

6. (3340)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın şöyle söylediğini işittim:

"Dostunu severken ölçülü sev, günün birinde düşmanın olabilir. Düşmanına da buğzunu ölçülü yap, günün birinde dostun olabilir."[Tirmizî, Birr 60, (1998).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, bazı rivayetlerde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın, bazı rivayetlerde de *Hz. Ali* (radıyallâhu anh)'nin sözü olarak rivayet edilmiştir. Bir hadisin bu şekilde ref ve vakfına ihtilâf olursa, kaideten ref'i esas alınır ve hadis merfu addedilir.

2- Önceki hadislerde hep dostla olan münasebetler üzerinde durulduğu halde burada düşmana temas edilmekte ve mühim bir âdâb belirtilmektedir: *Ölçülü olmak....* Biz de bu vesile ile bir mü'minin, düşmanıyla münasebetlerinde takip etmesi gereken siyaseti biraz açmak istiyoruz:

Kur'an ve Sünnette en çok müteyakkız ve uyanık olunması, her an kendisiyle mücadele içerisinde ve ona karşı tetikte bulunulması gereken düşman olarak, kişinin nefis ve şeytanı [Yusuf 53; Haşr 19; Furkân 43; Kasas 50; Câsiye 23; Fâtır 6; Zuhruf 62)] gösterilmiş olmakla beraber, harici düşman meselesine de yer verilmiştir. Burada daha ziyade, affetme talep edilirse de, ölçü dahilinde, yapılan miktarı tecâvüz etmeksizin kötülüğe karşılık vermeye de müsaade edilmiştir.

Hz. Peygamber, *"Allah, kötülüğü kötülükle yok etmez, ancak iyilikle yok eder"* düsturuna tâbi olarak, şahsî hayatında kötülüğü kötülükle karşılamaz, daha ziyade affeder ve bağışlardı. O'nun bu affedici, bağışlayıcı ve kötülüklere iyilikle, mukabele edici davranışları düşmanlarını yok ediyor. "Az önce nazarımda dünyânın en menfur kimsesi iken, şimdi dünyanın en sevgilisi oldun" itiraflarını yaptıran âni değişiklikler, kalbî fe-

tihler yaptırıyordu. Az önce kendisini öldürmek kastiyle dolu olan kimse, uğrunda canını fedâ etmeye hazır bir hâlet kazanıyordu.

Şahsen tatbik ettiği affedici politikanın müslümanlar tarafından da tatbikini istemiş: *"Kötülüğe iyilikle mukabele etmekle kötülüğü yok et ve insanlara güzel ahlâkla muâmele et"* demiştir. İnsanlara afla muamele hususunda Kur'ân'da pek çok âyet gelmiştir.

Ancak bütün bu şahsî fiillerine, Kur'ânî ve şifâhî tavsiyelerine rağmen kötülük yapanların, daha açık ifadesiyle düşmanın, tecziye edilerek haddinin bildirilmesine izin verilmiştir. Burada, hıristiyanlığın ve tatbikatta hıristiyanlar arasında bile sözde kalmış olan, sağ yanağa tokat vurulunca sol yanağı da uzatmak (yâni kötülük yapana kötülükle muâmele etmemek) prensibi mevcut değildir. Âyet-i kerîme şöyle der: **"Kötülüğün cezası da ona denk bir kötülüktür. Fakat kim bağışlar ve (kendisiyle düşmanı) arasını düzeltirse, onun mükâfaatı Allah'a âittir. Elbette O, zâlimleri sevmez"** (Şûrâ 40).

Zâlim taraf, misliyle ceza görmediği takdirde, mazlum taraf da intikam hislerini kabartarak, tahdid ve kontrolü imkânsız alışkanlıklara yol açmak suretiyle düşmanlıkların teselsül edip gideceğinden korkulmuştur. Aile ve hatta kabile ve aşiretlerin tükenmesiyle neticelenen kan davalarının menşeinde bu çeşit normal şekilde tatmin edilmemiş hisler bulmak mümkündür. Misliyle ceza bunları önleyecek mahiyette olduğu için, Kur'an'da: **"Kısasta sizin için hayat var"** (Bakara 179) denmekten başka, misli taşıp, haddi tecavüz edici davranışlar, şiddetli azabla tehdid edilmiştir [Bakara 178, Şûrâ 40-42).] Bütün bunların temelinde yatan kin, buğz gibi beşeri huylar da Hz. Peygamber'in diliyle takbih edilmiştir.

Netice olarak:

"Dostuna sevginde ölçülü bağlan,

Belki de bir gün düşmanın olur.

Düşmana buğzunda ölçülü davran,

Belki de bir gün has dostun olur."

şeklinde de ifade edebileceğimiz, sadedinde olduğumuz hadis, "Düşmanların dahi başkaca faidesi olur. Çünkü düşman daima bir kimsenin kusurlarını taharrî idub söyleyeceklerinden bir daha işlememeyi ihtâr etmek olur. Bizim en büyük düşmanımızı hâriçte arayıp nefsimizde aramamak hatalı olur (...)" şeklinde son derece ölçüye dâvet eden ifâdelerin terbiye kitaplarımızda yer almasına vesile olmuştur.

3341 ٧– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رَسولُ اللهِ ﷺ : يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ يومَ القِيَامَةِ أيْنَ المُتَحَابُّونَ بِجَلاَلِي ؟ اليَوْمَ أُظِلُّهُمْ في ظِلِّي يومَ لاَ ظِلَّ إلاَّ ظِلِّي]. أخرجه الترمذي وصححه.

7. (3341)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Aziz ve Celîl olan Allah Teâlâ hazretleri Kıyamet günü şöyle diyecek: "Benim celâlim adına sevişenler nerede? Gölgemden başka hiçbir gölgenin bulunmadığı şu günde onları gölgemde gölgelendireyim!"* (37) [Müslim, Birr 37, (2566); Muvatta, Şi'r 13, (2952).]

AÇIKLAMA:

Cenâb-ı Hakk'ın gölgesi olmayacağına göre, hadisi lafzî ma'nâsıyla anlamak uygun düşmez. Cenâb-ı Hakk'ın, Kıyamet günü tecelli edecek olan rahmet ve himayesi böyle teşbihli bir üslupla ifade edilmiştir. Çeşitli vesilelerle tekrar ettiğimiz bir hususu bir kere daha hatırlayalım: Âyet ve hadislerde gelen bu çeşit müteşâbih ifadelerin ma'nâ-yı lügavisine değil, ma'nâ-yı maksuduna bakmak gerekir. Selef ulemâsı bu çeşit ifadeleri: *"Kastedilen muradı Allah bilir"* diyerek yoruma gitmemiş ise de, müteahhir ulemâ, duyulan lüzum üzerine, bazı te'vil ve yorumların gereğine inanmış ve müteşabih ifadeleri makul ma'nâlara tevcih etmiştir.

Şu halde, bu hadiste Resul-i Ekrem, mü'minlere birbirlerini Allah'ın rızasını elde etmek maksadıyla sevmelerini tavsiye ediyor. Buna terettüp edecek sevabın büyüklüğüne dikkat çekiyor.

3342 ٨– وعن معاذ بن جبل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ : يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: المُتَحَابُّونَ في جَلاَلِي لَهُمْ مَنَابِرُ مِنْ نُورٍ يَغْبِطُهُمُ النَّبِيُّونَ وَالشُّهَدَاءُ]. أخرجه مسلم ومالك.

8. (3342)- *Hz. Mu'âz İbnu Cebel* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah Teâlâ hazretleri buyuruyor ki: "Benim celâlim adına birbirlerini sevenler var ya! Onlar için nurdan öyle minberler vardır ki, peygamberler ve şehidler bile onlara gıbta ederler." [Tirmizî, Zühd 53, (2391).]

3343 ٩– وعن أبي إدريس الخولانى عن معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عن النبي ﷺ قال: [يَقُولُ اللهُ تَبَارَكَ

37– Teysir'in elimizdeki baskısında bu hadisle müteakip hadisin kaynaklarını göstermede teknik bir hata ile takdim tehir yapılmış olmalı.

وَتَعَــــالى: وَجَبَتْ مَحَبَّتِي لِلْمُتَحَابِّينَ فِيَّ، وَلِلْمُتَجَالِسِينَ فِيَّ، وَلِلْمُتَزَاوِرِينَ فِيَّ، وَلِلْمُتَبَاذِلِينَ فِيَّ]. أخرجه مالك.

9. (3343)- *Ebû İdrîs el-Havlanî, Mu'âz İbnu Cebel* (radıyallâhu anh)'den naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah Tebâreke ve Teâlâ Hazretleri şöyle hükmetti: "Benim rızam için birbirlerini sevenlere, benim için bir araya gelenlere, benim için birbirlerini ziyaret edenlere ve benim için birbirlerine harcayanlara sevgim vacip olmuştur."* [Muvatta, Şi'r 16, (2, 953, 954).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin, Muvatta'da esbab-ı vürûduyla ilgili uzun bir aslı var. Teysir, sadece merfu kısmını almış.

2- Hadiste geçen ve *"Benim için biraraya gelenler..."* diye tercüme ettiğimiz mücâlese, meclis ve cemaat teşkil etmek demektir. Yani Allah'ı zikretmek veya Allah'ın rızasına vesile olacak bir maksadla bir araya gelmek demektir. Cüneyd rahimehullah, halvet halinde meşgul iken, ihvanları ziyaretine gelir. Halveti bırakıp onların yanına gelir ve şöyle der: "Eğer bilsem ki, sizinle beraber oturmaktan daha hayırlı bir şey var, onu yapar, yanınıza gelmezdim. Ne var ki, havâsla beraber olmanın, tam bir huzura ermede ve ilmin neşrinde, başka hiçbir şeyde olmayan bir tesiri var."

3- *Mütebâzil:* (Birbirine harcayan) tabiri, el-Bâcî'ye göre, "nefislerini, mallarını düşmanla cihadda harcayan, Allah'ın rızasını kazanma yoluna koyan" demektir. Ama başka âlimler: "Arkadaşının bütün hallerinde ciddî meseleleri için, Allah'ın rızasını düşünerek malını, nefsini harcayanların her biri..." diye açıklamış; Hicret sırasında mağarada nefsini, daha sonraki fırsatlarda da malının tamamını bezleden Hz. Ebû Bekr (radıyallâhu anh)'i misal vermişlerdir.

4- *Mütevâzir:* Allah rızasından başka bir gâye gütmeyen ziyaretlerde bulunanlar demektir.

5- Hadisin Taberânî'de gelen bir veçhinde mütesâddıkîn ziyadesi gelmiştir, bu da: "Birbirlerine tasadduk edenler..."

Allah rızası için bu işleri yapanlar kalplerini sadece O'nunla meşgul etmiş, başka şeyleri kalblerinden çıkarmış oldukları ve tevhide bağlamış bulundukları için hadiste vaadedilen mükâfaata hak kazanırlar.

3344 ١٠ – وعن أبي ذر رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللّه ﷺ: أَفْضَلُ الأَعْمَالِ الحُبُّ

فِي اللّٰهِ، وَالْبُغْضُ فِي اللّٰهِ]. أخرجه أبو داود.

10. (3344)- *Hz. Ebû Zerr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Amellerin en faziletlisi Allah için sevmek, Allah için buğzetmektir." [Ebû Dâvud, Sünnet 3, (4599).]

AÇIKLAMA:

Hadis, sırf Allah rızası için olan sevmeleri ve sırf O'nun rızası için olan nefret ve buğzları en üstün amel olarak değerlendirmektedir. Her insanda sevgi ve nefret vardır ve bunları mutlak isti'mal edecektir. Şu halde mü'min, bu hislerini iradesi ile yönlendirerek, sevdiklerini Allah için sevse, sevmediklerini de yine Allah için sevmese kazancı büyük olacaktır. Menfaat, korku gibi dünyevî emrivâkilerin tesiriyle sevmek veya nefret etmek araya girdi mi hasaret büyük oluyor.

Âlimler derler ki: *"Allah için sevmenin gereklerinden biri, Allah'ın evliya ve asfiyalarını sevmektir. Onları sevmenin şartlarından biri de onların bıraktığı sünnete uyup, onlarla yetinmek, bidata yer vermemek ve onların tavsiyelerine uymaktır."*

Fâsıklara, zâlimlere ve günahkârlara karşı meşru ölçüde buğzetmek "Allah için buğz"a girer.

İbnu Raslân der ki: "Bu hadis gösteriyor ki, kişinin Allah için buğzetmesi gereken düşmanlarının olması gerekir, nitekim Allah için sevdiği dostlarının olması da gerektiği gibi. Bu hususu şöyle açıklarız: "Eğer sen, bir insanı, Allah'a mutî ve Allah nezdinde mahbub diye seversen, Allah'a âsi olacak olsa, ona buğzetmen gerekir. Çünkü Allah'a âsi olmuştur ve Allah nazarında menfurdur. Öyleyse kim (birisini) bir sebeple severse, zarurî olarak, ona, bunun zıddıyla nefret edecektir. Bu iki sıfat birbirisiz olamayan, biri diğerini gerektiren iki vasıftır. Âdet olarak bu durum, sevgi ve nefretlerde muttarıddır."

Taberânî Mu'cemu'l-Kebîr'de merfu olarak İbnu Abbâs'tan şunu kaydeder: "İman bağlarının en sağlamı Allah için dostluk, Allah için düşmanlık, Allah için sevgi, Allah için nefrettir."

3345 ١١ — وعن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إِنَّ مِنْ عِبَادِ اللّٰهِ نَاساً مَا هُمْ بِأَنْبِيَاءَ وَلاَ شُهَدَاءَ يَغْبِطُهُمُ الأَنْبِيَاءُ وَالشُّهَدَاءُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لِمَكَانِهِمْ مِنَ اللّٰهِ تَعَالَى. قَالُوا: يَا رَسُولَ اللّٰهِ فَخَبِّرْنَا مَنْ هُمْ؟ قَالَ: هُمْ قَوْمٌ تَحَابُّوا بِرُوحِ اللّٰهِ عَلَى غَيْرِ

أَرْحَامٍ بَيْنَهُمْ، وَلاَ أَمْوَالَ يَتَعَاطَوْنَهَــــا. فَوَاللهِ إنَّ وُجُوهَهُمْ لَنُورٌ، وَإنَّهُمْ لَعَلَى نُورٍ. لاَ يَخَافُونَ إذَا خَافَ الـنَّاسُ، وَلاَ يَحْزَنُونَ إذَا حَزِنَ الـنَّاسُ. وَقَرَأ هــذِهِ الآيــةَ: ألاَ أنَّ أوْلِيَاءَ اللهِ لاَ خَوْفٌ عَلَيهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ]. أخرجه أبو داود.

11. (3345)- Hz. Ömer (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah'ın kulları arasında bir grup var ki, onlar ne peygamberlerdir ne de şehidlerdir. Üstelik Kıyamet günü Allah indindeki makamlarının yüceliği sebebiyle peygamberler de, şehidler de onlara gıpta ederler."

Orada bulunanlar sordu:

"Ey Allah'ın Resulü! Onlar kim, bize haber ver!"

"Onlar aralarında ne kan bağı ne de birbirlerine bağışladıkları bir mal olmadığı halde, Allah'ın ruhu (Kur'ân) adına birbirlerini sevenlerdir. Allah'a yemin ederim, onların yüzleri mutlaka nurdur. Onlar bir nur üzeredirler. Halk korkarken, onlar korkmazlar. İnsanlar üzülürken, onlar üzülmezler.

Ve şu âyeti okudu: اَلا انَّ اَوْلِيَاءَ اللهِ لاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَهُمْ يَحْزَنُونَ **"Haberiniz olsun Allah'ın dostları var ya! Onlara ne korku var ne de onlar üzülecekler"** (Yunus 62). [Ebû Dâvud, Büyû 78, (3527).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen Allah'ın ruhu tabirindeki ruh'tan maksad Kur'ân'dır. Ruh'u Kur'ân'la tevil eden ulemâ şu âyeti delil getirmiştir: وكَــــذلِكَ اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ رُوحاً مِنْ اَمْرِنَا **"İşte biz sana emrimizden bir Ruh (Kur'ân) vahyettik"** (Şûrâ 52). Kur'ân'ın Ruh olarak isimlenmesi, kalblerin onunla hayat bulmasındandır, tıpkı nefislerin ve bedenlerin hayatı ruhlarla olması gibi. Ancak bununla muhabbet kastedilmiştir, yani "Alah'ın kalblerine îka ettiği, Allah için olan hâlis muhabbet sayesinde birbirlerini severler" demektir.

3346 ١٢ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا أحَبَّ اللهُ تَعالى العَبْدَ نَادَى جبْرِيـلَ: إنَّ اللهَ يُحِبُّ فُلاَنــاً فَأحْبِبْهُ. فَيُحِبُّهُ جبْرِيـلُ. ثُمَّ يُنَادِي في أهْلِ السَّمَاءِ: إنَّ اللهَ يُحِبُّ فُلاَنــاً فَأحِبُّوهُ فَيُحِبُّهُ أهْلُ الـسَّمَاءِ. ثُمَّ يُوضَعُ لَهُ القَبُولُ فــي

الأَرْضِ]. أخرجه الثلاثة والترمذي.

وزاد مسلم: وَإِذَا أَبْغَضَ عَبْداً نَادى جبْرِيلَ: «إِنّى أُبْغِضُ فُلاَناً فَأَبْغِضْه. فَيبْغِضُه جبْرِيلُ، ثُمَّ يُنَادِي في أَهْلِ السَّمَاءِ: إنَّ اللّهَ يُبْغِضُ فُلاَناً فَأَبْغِضُوهُ، ثُمَّ تُوضَعُ لَهُ الْبَغْضَاءُ في الأَرْضِ».

12. (3346)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Allah bir kulu sevdi mi Hz. Cebrâil aleyhisselâm'a:

"Allah falanı seviyor, onu sen de sev!" diye seslenir. Onu Cebrâil de sever. Sonra o, sema ehline: "Allah falanı seviyor, onu siz de sevin!" diye nidâ eder, derken, bütün sema ehli de onu sevmeye başlar. Sonra onun için arz (halkı arasına hüsn-ü kabûl) konur." [Buhârî, Tevhid 33, Edeb 41; Müslim Birr 157, Muvatta, Şi'r 15; Tirmizî, Tefsîr, Meryem (3160).] Hadisin Müslim' deki rivayetlerinde şu ziyade var:

"Allah Celle Celâluhu, bir kula da buğzetti mi Cebrâil Aleyhisselâm'a: "Ben falancaya buğzettim sen de buğzet!" diye seslenir. Ona Cebrâil de buğzetmeye başlar. Sonra Cibrîl sema ehline nidâ eder:

"Allah Celle Celâluhu falan kimseye buğzetti, siz de buğzedin!" Sonra yeryüzüne onun için buğz vaz'edilir."

AÇIKLAMA:

1- Hadis, insanın iyi ve kötü halleriyle semâvât ahalisi olan meleklerin ilgisini göstermektedir. İnsanoğlunun davranışları kendine münhasır kalmıyor. Cenâb-ı Hakk, onun razı olduğu hallerinden memnuniyetini, razı olmadığı hareketlerinden de buğzunu sema ahalisine derhal duyurup, onların da rahmet dualarını veya tel'inlerini sağlıyor. Bu hadis insanları hep hayra teşvik etmekten başka, insanın *halife-i zemin* olarak Allah indindeki ehemmiyetini de göstermektedir: İyi veya kötü, onun her hali, ilâhî saltanatın uçsuz bucaksız semâvât memâlikinin ahalisi olan bütün melekleri ilgilendiren mühim bir hadise olmaktadır.

2- Allah'a kulu sevdiren sebep, kulun iyi niyeti, ihlası, hayır amelidir. Allah'ın insanı sevmesi, ondan razı olması, onun hayrını istemesi, ona rahmetiyle muamele etmesi demektir. Buğzu da, kulun isyanı ve küfrü sebebiyledir, onun şekâvet ve cezalandırılmasına irade buyurmasını, rahmet ve mağfiretini esirgemesini ifade eder.

3- *Kabûl*'ün veya buğzun yeryüzüne konması, kulun ameline tabi ola-

rak yeryüzü ahalisine sevdirilmesi veya sevdirilmemesi demektir. Şu halde yeryüzünde Allah dostlarının samimi sevgilerine mazhar olmak isteyenlerin de öncelikle Allah'ı razı edecek fiillerde bulunması gerekmektedir.

3347 ١٣ – وعن أبي ذر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ، الرَّجُلُ يُحِبُّ الْقَوْمَ وَلاَ يَسْتَطِيعُ أَنْ يَعْمَلَ عَمَلَهُمْ؟ قالَ: أَنْتَ يَا أَبَا ذَرٍّ مَعَ مَنْ أَحْبَبْتَ].

13. (3347)- *Hz. Ebû Zerr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü! dedim. Kişi, bir kavmi sever, fakat onların amelini işleyemezse, (sonu ne olacak)?"

"Ey Ebû Zerr, buyurdu, *sen sevdiğinle berabersin!"*

3348 ١٤ – وفي لفظ الترمذي: [المَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ]. أخرجه أبو داود عن أبي ذرّ والترمذي عن صفوان بن عسّال.

14. (3348)- *Tirmizî*'nin bir rivayetinde: *"Kişi sevdiğiyle beraberdir"* denmiştir. [Buhârî, Edeb 96; Müslim, Birr 165, (2640); Ebû Dâvud, Edeb 122, (5126); Tirmizî, Zühd 50, (2388).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Hacer*'in belirttiğine göre, bu hadis, yirmi kadar sahâbi tarafından rivayet edilmiştir.(38)

2- Bu hadisle ilgili geniş açıklamayı 3334 numaralı hadisten sonra yer verdiğimiz, Çocuk Terbiyesi Bakımından Arkadaşın Ehemmiyeti başlığını taşıyan kısmın sonunda kaydettiğimiz, "Kişi Sevdiği ile Beraberdir" pasajında yaptığımız için burada tekrar etmeyeceğiz. Ancak Resulullah'ın hem mertebece düşük, hem de sayıca pek çok insanlarla, âhirette nasıl beraber olacabileceği meselesini açıklayan bir bahsi *Bediuzzaman*'dan kaydedeceğiz. Merhum önce soruyu sorar, sonra cevabını verir.

"SUAL: اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ sırrınca: "Dost dostuyla beraber cennette bulunacaktır. Halbuki, basit bir bedevî, bir dakîkada sohbet-i Nebeviyyede lillah için bir muhabbet peyda eder o muhabbetle cennette Peygamber *aleyhissalâtu vesselâm*'ın yanında bulunması lazım gelir. Halbuki, gayr-i mütenâhî feyze mazhar Resul-i Ekrem *aleyhissalâtu vesselam*'ın feyzi, bir basit bedevî feyziyle nasıl birleşir?

38– *Ebû Nu'aym* bu hadisin bütün senetlerini müstakil bir cüz'de toplamış, te'lifine, Kitâbu'l-Muhibbîn Ma'a'l-Mahbûbîn (كِتَابُ الْمُحِبِّينَ مَعَ الْمَحْبُوبِينَ) (28) adını vermiştir.

EL-CEVAP: Bir temsil ile, şu ulvî hakikata şöyle bir işaret ederiz ki, meselâ, gayet güzel ve şa'şaalı bir bağda, muhteşem bir zat, gayet büyük bir ziyafet, gayet müzeyyen bir seyrangah, öyle bir surette ihzar etmiş ki: Kuvve-i zâikanın hissedecek bütün lezâiz-i mat'ûmatı câmi, kuvve-i basıranın hoşuna gidecek bütün mehasini şâmil, kuvve-i hayaliyyeyi keyiflendirecek bütün garaib-i müştemil ve hakeza... bütün havass-ı zahire ve batınayı okşayacak ve memnun edecek herşeyi içine koymuştur. Şimdi iki dost var. Beraber o ziyafete giderler. Bir locada, bir sofrada oturuyorlar. Fakat birisinin kuvve-i zâikası pek az olduğundan cüz'i zevk alır. Gözü de az görüyor. Kuvve-i sâmmesi (koklama duygusu) yok. Sanayi-i garibeden anlamaz. Hârika şeyleri bilmez. O nüzhetgâhın, binden ve belki milyondan birisi, kabiliyeti nisbetinde ancak zevk ederek istifade eder. Diğeri ise, bütün zahirî ve bâtınî duyguları, akıl ve kalb ve hırs ve latifeleri, o derece mükemmel ve o mertebe inkişaf etmiştir ki: o seyrangâhtaki bütün incelikleri, güzellikleri ve letaifi ve garaibi, ayrı ayrı hissedip zevk ederek, ayrı ayrı lezzet aldığı halde, o dost ile omuz omuzadır. Madem, bu karmakarışık, elemli ve daracık şu dünyada böyle oluyor. En küçük ile en büyük beraber iken, Serâ'dan Süreyya'ya kadar fark oluyor. Elbette, dâr-ı saadet ve ebediyet olan cennette, bittariki'l- evlâ dost, dostu ile beraber iken; herbirisi istidadına göre sofra-ı Rahmanirrahim'den, istidatları derecesinde hisselerini alırlar. Bulundukları cennetler ayrı ayrı da olsa, beraber bulunmalarına mâni olmaz. Çünkü, cennetin sekiz tabakası bir birinden yüksek oldukları halde, umumun damı Arş-ı A'zam'dır. Nasıl ki, mahrûtî (koni biçiminde) bir dağın etrafında, birbiri içinde birbirinden yüksek, kaidesinden zirvesine kadar surlu daireler bulunsa, o daireler birbirinin üstündedir... Fakat, birbirinin güneş görmelerine mâni olmaz, birbirinden geçebilir, bir birine bakar. Öyle de: Cennetler de buna yakın bir tarz ile olduğu, ehâdisin mütenevvî rivâyâtı işaret ediyor."

3349 ١٥— وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسولُ اللهِ ﷺ: الأَرْوَاحُ جُنُودٌ مُجَنَّدَة، مَا تَعَارَفَ مِنْهَا ائْتَلَفَ، وَمَا تَنَاكَرَ مِنْهَا اخْتَلَفَ]. أخرجه مسلم. وأبو داود، وأخرجه البخاري عن عائشة.

15. (3349)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Ruhlar toplanmış cemaatler (gibidir). Onlardan birbiriyle (önceden) tanışanlar kaynaşır, tanışmayanlar ayrılırlar." [Buhârî, Enbiya 2; Müslim, Birr 159, (2638); Ebû Dâvud, Edeb 19, (4834).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis insan ruhlarının grup grup toplanmış cemaatler olduğunu belirtmektedir. Mücennede "karşılıklı olarak (mütekâbilen)" ma'nâsına geldiği gibi "karışık olarak (muhtaliten)" ma'nâsına da gelir. Nitekim ruhların bir kısmı hizbullah'ı, bir kısmı da hizbuşşeytan'ı teşkil etmektedir.

Hadisteki, *teârüf,* birbirlerini tanımak demektir. Öyleyse, bedenlere girmezden önce birbirlerini tanımış olanlar, beden giydikten sonra da bir araya gelirler, iyiler iyiler hizbini, kötüler de şerirler hizbini meydana getirir. Önceden tanışmayan ruhlar beden giydikten sonra dünyada biraraya gelecek olsalar kaynaşamazlar.

Bu hadisi Nevevî: "Ruhlar, "toplanmış cemaatler" veya "muhtelif nevler" şeklindedir" diye anlar. Tanışmaları için de: "Ruhları yaratırken hepsinin fıtratına koyduğu müşterek bir hassa sebebiyledir." Bazıları: "Ruhların sıfatlarının ve ahlâklarının uygunluk içinde yaratılmış olmaları sebebiyle tanışıp kaynaştıklarını" söylemiştir. Bazı âlimler de: "Ruhlar toplu olarak yaratıldılar, tabiatları birbirine uzak olanların birbirlerinden nefret edip muhalefetle dağıldıklarını" söylemiştir.

Hattabî ve diğer bazıları da "Ruhların kaynaşması, Allah'ın onları başlangıçta şekâvet ve saâdet üzere yaratmış olmasındandır. Nitekim ruhlar mütekâbil iki kısımdan meydana gelir. Dünyada bedenler karşılaşınca, yaratıldıkları esasa göre kaynaşır veya zıdlaşırlar. Hayırlılar hayırlılara, şerirler de şerirlere meylederler" demiştir.

İbnu'l-Cevzî der ki: "Bu hadisten şu istifade elde edilir: "Kişi, fazilet ve salâh sahibi bir kimseden nefret duyar ise, ona bunun sebebini araması gerekir, ta ki bunun izalesine çalışıp kendindeki mezmum vasıftan kurtulsun. Aksi durum için de aynı şey söylenebilir."

Kurtubî de şöyle der: "Ruhlar, ruh olması itibariyle bir iseler de, birçok sebeplerle birbirlerinden ayrılırlar ve tenevvü ederler, tek bir evden pekçok şahıslar ortaya çıkar. Aynı nev'e has bir ma'nânın, o nev'in ferdlerinde müştereken bulunması sebebiyle aralarında bir tenasüb hâsıl olur. Bundan dolayı, her bir nev'in şahıslarının nevleriyle uyuştuğunu, muhalifiyle zıdlaştığını müşahede edersin. Ayrıca, bazan aynı nev'e giren bir kısım fertlerin bazılarıyla uyuşurken, diğer bazılarıyla zıdlaştığını da görürüz. Bu, ittifak ve infiradı hâsıl eden bazı şeylerin o ferdlerde bulunması sebebiyledir."

YEDİNCİ FASIL

DAYANIŞMA VE YARDIMLAŞMA

İNSANLIK

İnsan, başkalarına karşı iyi-kötü bütün davranışlarında nefsini mizan kabul ederek her şeyi onunla tartmalı; nefsine hoş gelen şeyleri başkaları için de istemeli, nefsinin hoşlanmadığı bir muameleden başkalarının da hoşlanmayacağını katiyyen hatırdan çıkarmamalıdır. Böylece o, hem yanlış davranışlardan, hemde başkalarını rencide etmekten kurtulmuş olur.

Sen, kendine yapılan ihsanların vicdanını yumuşattığını ve ihsanda bulunan zatlara karşı sevgi ve alaka duyduğunu düşünerek, başkalarınında seni sevip, alaka duyacakları bir yolu keşfedip çıkarabilirsin. "İnsan iyiliğin kölesi", iyilik de şerrinden endişe edilen kimselere karşı en sağlam bir sığınaktır.

İnsanın olgunluk ve kemâli, fenalık gördüğü şahıslar hakkında dahi hakperestlikten ayrılmayıp, elden geldiğince iyilik yapmasıyla belli olur. Evet insan, kötülük gördüğü kimseler hakkında dahi mürüvvet ve insanca davranışlardan ayrılmamalıdır. Zira, kötülük yapmak hayvanî bir davranış; kötülüğe kötülükle mukabele, insanda ciddi bir kusur ve eksiklik; fenalığa iyilikle karşılık vermek ise, bir civanmertlik ve âlicenaplıktır.

Başkalarına yararlı olmanın sınırı yoktur. Himmeti yüce bir fert, başkaları için ruhunu feda etmeye kadar diğergâm olabilir. Ne var ki, böyle bir civanmertliğin insan için bir fazilet olması, o insanın samimiyet, hasbilik, niyet duruluğu, ırk ve aşiret taassubundan uzak bulunmasına bağlıdır.

Bir şahsın insanlık ve mürüvveti, dost ve ahbaplarına karşı yakınlığı ve bu yakınlığın da devamıyla kâbildir. Onlara yakınlık gösterilmeden mürüvvetten dem vurmak; mücerred bir iddia, onlara karşı iyiliklerimizi,

onların bize olan iyiliklerine bağlamak ve yer yer o iyilikleri keserek onları cezalandırmak da ham ruhluluk ve hakikata ermemişliğin ifadesidir.

Bir insanın diğer insanlara karşı en büyük iyiliklerinden biri de, onların uygunsuz davranışlarını görmemezlikden gelip kusurlarına karşı göz yummak şeklinde olur. Halkın kusurlarını araştırmak bir edepsizlik, onları sağda-solda anlatıp durmak affedilmez bir nakîse; onların işledikleri fenalıkları yüzlerine söylemek ise, fertleri birbirine bağlayıp vahdet içinde bulunduran kardeşlik zincirine indirilmiş bir darbedir. Heyhat ki, böyle bir darbe ile rencide edilmiş egolar yeniden bütünleşerek bir vahdet teşkil etsinler...!

İnsanlara ettiği en büyük iyilikleri ehemmiyetsiz, onlardan gördüğü en küçük ihsanları büyük görüp takdir edenler, ilâhî ahlâka yükselmiş ve vicdanında huzura ermiş kâmil kimselerdir. Böyleleri ne ettikleri iyilikleri başa kakarlar, ne de gördükleri alâkasızlıktan şikayet ederler.[39]

3350 ١ – عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسولُ اللهِ ﷺ: المُسْلِمُ أَخُو المُسْلِمِ لاَ يَظْلِمُهُ وَلاَ يُسْلِمُهُ، وَمَنْ كَانَ فِي حَاجَةِ أَخِيهِ كَانَ اللهُ فِي حَاجَتِهِ، وَمَنْ فَرَّجَ عَنْ مُسْلِمٍ كُرْبَةً فَرَّجَ اللهُ عَنْهُ بِهَا كُرْبَةً مِنْ كُرَبِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ سَتَرَ مُسْلِماً سَتَرَهُ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ]. أخرجه أبو داود.

وزاد رزين في رواية: [وَمَنْ مَشَى مَعَ مَظْلُومٍ حَتَّى يُثْبِتَ لَهُ ثَبَّتَ اللهُ تَعَالى قَدَمَيْهِ عَلَى الصِّرَاطِ يَوْمَ تَزِلُّ الأَقْدَامُ].

1. (3350)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, onu tehlikede yalnız bırakmaz. Kim, kardeşinin ihtiyacını görürse Allah da onun ihtiyacını görür. Kim bir müslümanı bir sıkıntıdan kurtarırsa, Allah da o sebeple onu Kıyamet gününün sıkıntısından kurtarır. Kim bir müslümanı örterse, Allah da onu kıyamet günü örter."* [Ebû Dâvud, Edeb 46, (4893); Tirmizî, Hudud 3, (1426); Buhârî, Mezâlim 3, İkrâh 7; Müslim, Birr 58, (2580).]

Rezîn bir rivayette şunu ilave etti: *"Kim, hakkı sübût buluncaya kadar mazlumla birlikte olursa, ayakların kaydığı günde Allah onun ayağını Sırat'ta sâbit kılar."*

---

39 – M. Fethullah Gülen, Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 1/90-93.

AÇIKLAMA:

1- Hadiste İslâm kardeşliğinin nasıl gerçekleşeceği belirtilmektedir. Görüldüğü üzere müslüman, iman kardeşine karşı bazı vazifelerle mükellef durumda: Zulmetmeyecek, tehlikeye atmayacak, sıkıntısını giderecek, yardımına koşacak ve örtecek.

Resulullah "Örtme" işini mutlak bırakmıştır. Bu sebeple şârihler: "Bedenini örtmek, ayıbını örtmek, ihtiyacını örtmek, gıybetini yapmamak suretiyle kusurlarını örtmek vs." diye her çeşit örtme'yi anlamışlardır.

Şunu da belirtelim ki, müslümanı örtmek, zulüm veya fesadı örtmeye müncer olmamalıdır. Bazı kusurlar, başkasına tecavüz ve zulüm şeklinde veya fesad, fitne şeklinde olabilir. Böylesi ayıplar örtülmez, yetkililere ihbar edilir. Bu müstehabtır, gıybet değildir. Keza ma'siyet işleyen, o davranışından imkân nisbetinde yasaklanır. Ama âciz kalınır, vazgeçirilemezse, bir fesada sebep olmayacaksa hâkime başvurulur. Örtülmesi gereken bir ayıpsa, bu halka karşı örtülür. Adamla kendi arasında kalmak şartıyla kusur sâhibi ikâz edilebilir. İbnu Hacer: "Örtme işi, işlenmiş, bitmiş günahlar için geçerlidir. Müdahale, ikâz işi, bulaşılmış, yapılmakta olan günah içindir. Vazgeçmediği takdirde hâkime gitmek vaciptir. Bu gıybet değil bilakis vacip olan nasihattır" der.

2- Hadis müslümanları kardeş ilan ederken mutlak zikretmiştir. Öyleyse bu kardeşliğe hür, köle, bâliğ, mümeyyiz hepsi girer. Öyleyse müslümanın bunlardan birine zulmü haramdır.

3- Müslümana yapılacak yardımın hükmü şartlara göre farklıdır: Farz, vacib, mendub olabilir.

Taberânî'nin bir başka tarikten yaptığı rivayette şu ziyade vardır: وَلاَ يُسْلِمُهُ فِي مُصِيبَةٍ نَزَلَتْ بِهِ *"Başına gelen bir musibette yardımsız bırakmaz."* Müslim'in bir rivayetinde وَلاَ يَحْقِرُهُ... *"...onu tahkir etmez, şer olarak müslümana, müslüman kardeşini tahkir etmesi yeterlidir"* denmiştir. Yine Müslim'de: *"Kul kardeşinin yardımında olduğu müddetçe Allah o kulun yardımındadır"* denmiştir.

4- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FEVÂİD:

★ Verilecek karşılıklar, tâat cinsinden olacaktır.

★ Bir kimse, din kardeşliğini kastederek: "Falan, kardeşimdir" diye yemin etse hânis olmaz.

3351 ٢- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رَسولُ اللهِ ﷺ: مَنْ نَفَّسَ عَنْ مُؤْمِنٍ كُرْبَةً مِنْ كُرَبِ الدُّنْيَا نَفَّسَ اللهُ عنه كُرْبَةً مِنْ كُرَبِ يَوْمِ القِيَامَةِ، وَمَنْ يَسَّرَ عَلى مُعْسِرٍ يَسَّرَ اللهُ عَلَيْهِ في الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ، وَمَنْ سَتَرَ مُسْلِماً سَتَرَهُ اللهُ في الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ، وَاللهُ في عَوْنِ العَبْدِ ما كَانَ العَبْدُ في عَوْنِ أخِيهِ، وَمَنْ سَلَكَ طَرِيقاً يَلْتَمِسُ فيهِ عِلْماً سَهَّلَ اللهُ لَهُ طَرِيقاً إلى الجَنَّةِ، وَمَا اجْتَمَعَ قَوْمٌ في بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِ اللهِ تَعالى يَتْلُونَ كِتَابَ اللهِ وَيَتَدارَسُونَهُ بَيْنَهُمْ إلاَّ نَزَلَتْ عَلَيْهِمُ السَّكِينَةُ وَغَشِيَتْهُمُ الرَّحْمَةُ وَحَفَّتْهُمُ المَلاَئِكَةُ وَذَكَرَهُمُ اللهُ فِيمَنْ عِنْدَهُ، وَمَنْ بَطَّأَ بِهِ عَمَلُهُ لَمْ يُسْرِعْ بِهِ نَسَبُهُ]. أخرجه مسلم، واللفظ له، وأبو داود والترمذي.

2. (3351)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim bir mü'minin dünyevi kederlerinden birini giderirse, Allah da onun Kıyamet günü kederlerinden birini giderir. Kim bir fakire kolaylık gösterirse, Allah da ona dünyada ve ahirette kolaylık gösterir. Kim bir müslümanı örterse, Allah da onu dünya ve âhirette örter. Kişi kardeşinin yardımında olduğu müddetçe, Allah da onun yardımındadır. Kim ilim aramak düşüncesiyle bir yola düşerse, Allah onun cennete olan yolunu kolaylaştırır. Bir grup, Allah'ın kitabını okumak ve aralarında tedris etmek üzere Allah'ın evlerinden birinde toplanırsa, üzerlerine mutlaka sekîne iner ve onları rahmet kaplar, melekler onları sarar. Allah da onları yanında bulunan mukarreb meleklere anar. Bir kimseyi ameli yavaşlatırsa, nesebi hızlandıramaz."* [Müslim, Zikr 38, (2699); Ebû Dâvud, Edeb 68, (4946); Tirmizî, Hudud 3, (1425); Birr 19, (1931); Kırâat 3, (2946).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, birçok hadiste ayrı ayrı ele alınıp övülen güzel ahlâklardan en mühimlerini topluca zikredip tafdil etmekte ve onlara teşvikte bulunmaktadır. Mü'minlerin, iman kardeşlerine maddî manevî yardımları, ilgileri, nasihatlari, kusurlarını örtüp gıybetlerini etmemeleri, ilim taleb etmeleri gibi hem ferdî yönden, hem de içtimâî yönden fevkalâde mühim neticeler hâsıl edecek olan faziletler topluca mevzubahis edilmiştir.

Nevevî hazretleri: "Bu hadis bütün ilimleri, kaideleri ve âdâbı bir araya toplayan mühim bir hadistir" der.

2- Hadiste geçen sekîne, (Kadı İyâz'a göre) burada rahmet ma'nâsınadır. Ancak itmi'nân ve vekâr ma'nâsının akdem olduğu söylenmiştir.

3- Hadiste, mescidde Kur'an okumak maksadıyla toplanmanın fazileti ifade edilmektedir. Bazı âlimler, bu fazileti mescide hasretmezler. Medrese, ribât ve benzeri yerlerde bu maksadla yapılacak toplanmalarda aynı faziletin olacağını söylemişlerdir. Nitekim bir başka hadiste Aleyhissalâtu vesselâm yer hususunda herhangi bir kayıd koymaksızın Allah'ı zikretmeye salih bütün mekânları ifade edecek bir üslubla şöyle buyurmuştur: لاَ يَقْعُدُ قَوْمٌ يَذْكُرُونَ اللّهَ عَزَّ وَجَلَّ إلاَّ حَفَّتْهُمُ الْمَلاَئِكَةُ وَغَشِيَتْهُمُ الـرَّحْمَةُ *"Bir cemaat Allah'ı zikretmek için (herhangi bir yere) oturursa onları melekler sarar, rahmet bürür."*

4- Hadisin en son cümlesinde, *"kimi, ameli yavaşlatırsa, nesebi hızlandıramaz..."* buyrulmuştur. Bunun ma'nâsı: "Kimin ameli eksikse, o amel sahibi kimselerin mertebesine ulaşamaz. Hiç kimse, manevî mertebeleri katetmede nesebinin şerefine, ecdadının faziletine umut bağlamamalıdır. Yakınlarına güvenip amelde ihmâle yer vermemelidir" demektir.

3352 ٣– وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قالَ رَسولُ اللّهِ ﷺ: الدِّينُ النَّصِيحَةُ. قالُوا: لِمَنْ يَا رَسُولَ اللّهِ؟ قَالَ: للهِ وَلِكِتَابِهِ وَلِرَسُولِهِ وَلأئِمَّةِ الْمُسْلِمِينَ وَعَامَّتِهِمْ الْمُسْلِمُ أخُو الْمُسْلِمِ لاَ يَخْذُلُهُ وَلاَ يَكْذِبُهُ وَلاَ يَظْلِمُهُ. إنَّ أحَدَكُمْ مِرْآةُ أخِيهِ، فَإنْ رَأى بِهِ أذَى فَلْيُمِطْهُ عَنْهُ]. أخرجه الترمذي.

3. (3352)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) hazretleri anlatıyor: "Resulullah buyurdular ki: *"Din nasihatten (hayırhahlıktan) ibarettir!"* Yanındakiler sordu: "Kimin için ey Allah'ın Resulü?" *"Allah için, kitabı için, Resulü için, müslümanların imamları ve hepsi için! Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona yardımını kesmez, ona yalan söylemez, ona zulmetmez. Herbiriniz, kardeşinin âyinesidir, onda bir rahatsızlık görürse bunu ondan izale etsin."* [Tirmizî, Birr 17, 18, (1927, 1928, 1930); Müslim, İman 95, (55).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada dini, bir nasihat olarak tarif etmektedir. *"Din nasihattır"* cümlesi, bazı vecihlerde üç kere tekrar edilmiştir. Bazı âlimler bu ifadeyi, "Dinin direği nasihattır" diye anlamıştır. Hatta âlimlerden birçok cemaatler, İslâmî ahkâmı özetleyen dört hadisten biri olarak bu hadisi görmüşlerdir."[40]

40– Diğer üç hadis şunlardır: 1- انَّمَا الأعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ **"Ameller niyetlere göredir."** 2- مَنْ عَمِلَ عَمَلاً لَيْسَ عَلَيْهِ أمْرُنَا فَهُوَ رَدٌّ **"Bizim emrimize uymayan amel merduddur."** 3- ألْحَلاَلُ بَيِّنٌ وَالْحَرَامُ بَيِّنٌ **"Helal da haram da açıklanmıştır. Arada şüpheli şeyler var, şüpheli şeylerden kaçının."**

Nasihat'ın ma'nâsına gelince, lügat olarak hulûs demektir.

İbnu'l-Kayyim bunu, "Hayır isteği, nasihat edilen kimsenin hayra ermesini dilemektir" diye açıklar. Dilimizdeki hayırhahlık kelimesiyle karşılamak uygundur. Öyleyse:

★ Allah için nasihat: Allah'ın varlığı, birliği, kemal sıfatlarıyla tavsifi, noksan sıfatlardan tenzihî hususlarında sıhhatli bir itikad, ibadetinde de ihlaslı olmak, sevgiyi, buğzu, dostluğu onun adına yapmak, her çeşit şirkten uzak bir niyet beslemektir.

★ Kitabullah hakkında nasihat: Onun kelamullah olduğunu tasdik etmek, hiçbir mahlukun sözüne benzemediğini te'yid etmek, onu hakkıyla tilâvet etmek, yanında huşu ve edeb üzere olmak, tahrifatçılara, taarruz edenlere karşı müdâfaa etmek, ahkâmıyla amel etmek, içindeki ilimleri anlamak, mev'ızelerinden ibret almak, acaibi üzerinde tefekkürde bulunmak, müteşâbih âyetlerine teslim olup kurcalamamak, âmm, hâs, nâsih ve mensuh âyetlerinin hakikatlerini araştırmak, ilmini neşretmek, Kur'ân'a çağırmak vs.

★ Resulullah hakkında nasihat: O'nun nübüvvet ve risaletini tasdik, bütün getirdiklerine iman etmek, emir ve yasaklarına itaat etmek, sevdiklerini sevmek, düşmanlarına düşman olmak, hakkını ululamak, hürmet etmek, sünnetini ihya etmek, davasını ve şeriatını neşretmek, O'na yapılan töhmetleri reddetmek, sünnetine uyanları, ehl-i beytini sevmek, sünnetinde bid'at çıkaranlardan kaçınmak vs.

★ İmamlar hakkında nasihat: Hakta onlara yardımcı olmak, hak olan emirlerinde onlara itaat etmek, onlara hakkı duyurmak, gaflet ettikleri şeyleri rıfkla hatırlatmak, onları zulümleri sebebiyle (ve dünyevî hesapların sevkiyle) isyan etmemek, arkalarında namaz kılmak, onlarla cihada katılmak, onlara vergi vermek. Bütün bunlar imamların, mü'minlerin işlerini yapmalarına bağlıdır.

★ Müslümanların hepsi hakkında nasihat ise: Onları dünyevî ve uhrevî maslahatlarında irşâd etmek, eza vermekten kaçınmak, dinlerinde bilmediklerini öğretmek, sözle, fiille yardımcı olmak, ayıplarını örtmek, açıklarını kapamak, zararlarını def, menfaatlerini celbetmek, rıfkla, ihlasla emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münkerde bulunmak, şefkat etmek, büyüklerine saygı, küçüklerine merhamet; hîle hasedi terk, kendisi için sevdiğini onlar için de sevmek, kendisi için istemediğini onlar için de istememek onların mallarını, canlarını, ırzlarını sözle, fiille müdafaa etmek.. Buraya kadar sayılan nasihat çeşitlerinin hepsine onları teşvik etmek, himmetlerini Allah'a tâate tahrik etmek.

Seleften bir kısım kimseler, nasihatı dünyalarına zarar verecek derecede ileri götürmüştür.

İbnu Battâl merhum der ki: "Bu hadiste nasihat din ve İslam olarak isimlendirilmiştir. Din ise, hem söz ve hem de amelle ilgilidir." Devamla der ki: "Nasihat farzdır, bunu yerine getiren olursa, geri kalanların üzerinden düşer." Yine der ki: "Nasihat herkesin tâkatı nisbetinde yapılması gerekir. Nasihatci bilirse ki nasihatı kabul edilecek, sözüne itaat edilecek ve kendisine bir kötülük gelmeyecek, o zaman nasihat eder. Kendine eza geleceğinden korkarsa nasihat edip etmeme hususunda serbesttir."

3353 ٤ – وعن عاصم الأحول قال: [قُلْتَ لأنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أبَلَغَكَ أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: لاَ حِلْفَ فِي الإسْلاَمِ. فَقَالَ: قَدْ حَالَفَ النَّبِيُّ ﷺ بَيْنَ قُرَيْشٍ وَالأنْصَارِ فِي دَارِي]. أخرجه الشيخان، واللفظ لهما، وأبو داود.

وعنده: فِي دَارِنَا مَرَّتَيْنِ أوْ ثَلاَثاً.

4. (3353)- Asım el-Ahvel merhum anlatıyor: "Hz. Enes (radıyallâhu anh)'e "Sana Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın: *"İslam'da dayanışma akdi (hılf) yoktur!"* dediği ulaştı mı?" diye sordum. Şu cevabı verdi.

"Kureyşle Ensar arasında, benim evimde dayanışma antlaşması yaptı." [Buhârî, Edeb 67, Kefâlet 2, İ'tisam 16; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 204, (2529); Ebû Dâvud, Ferâiz 17, (2926).]

Ebû Dâvud'un rivayetinde: "Resulullah, bizim evde Ensarla Muhacir arasında iki veya üç kere dayanışma akdi yaptı" şeklindedir.

AÇIKLAMA:

Hılf, lügat olarak antlaşmadır. Cahiliye Araplarında iki çeşit antlaşma vardı:

1) Kabîlelerin aralarında, fitne, kıtâl ve yağmalarda bulunmak üzere yaptıkları işbirliği ve dayanışma antlaşması. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* , bu ma'nâdaki cahiliye antlaşmasını yasaklamış ve: لاَ حِلْفَ فِي الاسْلاَمِ "İslâm'da antlaşma (hılf) yoktur" buyurmuştur.

2) Cahiliye devrinde bir de mazlumlara yardım ve sıla-i rahim maksadıyla te'sis edilen hılfler (antlaşmalar) vardı. Hılfu'l-Mütetayyibîn antlaşması gibi... Resulullah bu çeşitten olan hılflar için de: وَإنَّمَا حِلْفٌ كَانَ فِي

الْجَاهِلِيَّةِ لَمْ يَزِدْهُ الإسْلاَمُ إلاَّ شِدَّةً *"Cahiliye devrindeki hayırlı antlaşmalara İslâm daha şiddetle sahip çıkar"* buyurmuştur.

Nitekim *Resulullah,* İslam'dan sonra Ensar'la Muhacirlerin arasını akit yoluyla kardeşlemiştir. Sadedinde olduğumuz hadiste "Kureyş"ten maksad Muhacirlerdir. Nitekim hadisin bazı vecihlerinde Kureyş yerine, "Muhâcirler" kelimesi kullanılmıştır. Bu antlaşmaya muâhat (kardeşleme akdi) de denir. Başlangıçta bu kardeşler her hususta ortak idiler ve hatta birbirlerine vâris olabiliyorlardı. Sonradan veraset neshedilmiştir.

Cahiliye devrinde, Bi'set'ten bir müddet önce yapılan bir hılf vardı ki buna *Hılfu'l-Mütetayyibîn* denmiştir. Şöyle ki: Kureyş'ten bir grup toplanır, mazlumlara yardım etmek, halk arasında adâleti hâkim kılmak gibi insanî güzel işlerde yardımlaşmak hususunda kesin karar alıp hılf (akid) yaparlar. Bu akid Bi'setten sonra da devam eder. Bu akde iştirak edenler arasında Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* da vardı. Rivayete göre, Abdu'd-Dâr, Cumah, Mahzum, Adiyy, Ka'b, Sehmoğulları aralarında bir yardımlaşma akdi kurmuşlardı ve bunlara Ahlâf deniyordu.

Abdu Menâfoğulları, Abdu'd-Dâroğullarının elinde bulunan Ka'be'yle ilgili hicâbe, rifâde, liva, sikâye gibi hizmetleri almak isteyince *Abdu'd-Dâroğulları* vermeye yanaşmaz. Her iki grup da adamlarını yalnız bırakmamak üzere birer akid yaparlar. Abdu Menâfoğulları, içinde tîb (kokulu madde) bulunan bir kap getirip, Ka'be'nin yanına akit (hılf) yapmak üzere koyarlar. Sonra herkes bu tîbe ellerini batırmak suretiyle hılf (dayanışma) akdi yaparlar. İşte bunlara Mütetayyibîn denmiştir.

Abdu'd-Dâroğulları ve onların dostları da mukabil bir akid yaparak birbirlerini yalnız bırakmayacaklarına kesin söz verirler. İşte bunlara da Âhlaf (yeminliler) denmiştir.

3354 ـ ٥ وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [قال رَسولُ اللهِ ﷺ: انْصُرْ أخَاكَ ظَالماً أوْ مَظْلُوماً. قِيلَ: أنْصُرُهُ إذَا كَانَ مَظْلُوماً، فَكَيْفَ أنْصُرُهُ ظَالماً؟ قَالَ: تَحْجُزُهُ عَنِ الظُّلْمِ، فإنَّ ذلِكَ نَصْرُهُ]. أخرجه البخاري والترمذي.

5. (3354)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kardeşine zalim de olsa mazlum da olsa yardım et."* "Mazlumsa yardım ederim, zâlime nasıl yardım ederim?" diye sorulmuştu.

"Onu zulümden alıkoyarsın, bu da ona yardımdır" buyurdu." [Buhârî, Mezâlim 4, İkrah 7; Tirmizî, Fiten 68, (2256).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) , "yardım" mefhumuna burada değişik bir vüs'at getirmektedir.Zâlimi zulmünden vazgeçirici bir şeyler yapmak, zâlim kardeşe yapılacak yardımdır. Şüphesiz, "yardım" deyince ilk hatıra gelen mazluma karşı yapılan yardımdır: Gasbedilen hakkının verilmesini sağlamak, zulümden korumak, zâlime karşı çeşitli desteklerle mağduriyetini gidermek gibi.

Beyhakî der ki: "Zalim de nefsinde mazlumdur. Böylece kişinin nefsine yaptığı maddî ve manevî zulümden caydırılması ona yardım olur."

3355 ٦ــ وعن أبي الدرداء رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: مَنْ ذَبَّ عَنْ عِرْضِ أخيه رَدَّ اللهُ النَّارَ عَنْ وَجْهِهِ يوْمَ الْقِيَامَةِ]. أخرجه الترمذي.

6. (3355)- *Ebû'd-Derda* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* : "Kim kardeşinin ırzını müdafaa ederse, Kıyamet günü Allah, onun yüzünden ateşi çevirir." [Tirmizî, Birr 20, (1932).]

AÇIKLAMA:

1- *Irz:* Kişinin haysiyet, şeref, itibar gibi mânevî şahsiyyetini ifade eder. Şu halde ırzının korunması, gıybetinin önlenmesidir. Çünkü gıybeti yapılan kimsenin haysiyet ve itibarı zedelenir.

2- Yüz, Arapçada şahsiyeti ifade eder. Yüzden ateşin çevrilmesi, kişiden azabın kaldırılması demektir.

3356 ٧ــ وعن أبي موسى رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كَانَ رسولُ الله ﷺ إذَا أتَاهُ طَالِبُ حَاجَةٍ أقْبَلَ عَلى جُلَسَائِهِ. فـقَالَ: اشْفَعُوا تُؤْجَرُوا، ويَقْضِي اللهُ عَلى لِسَانِ نَبِيِّهِ مَا شَاءَ]. أخرجه الخمسة.

7. (3356)- *Ebû Musa* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* , bir ihtiyaç taleb eden kimse gelince arkadaşlarına yönelir ve:

"Şefaat edin, ecir kazanın! Allah da Resulünün diliyle dilediğine hükmetsin!" derdi." [Buhârî, Edeb 37, Salât 88, Mezâlim 5; Müslim, Birr 145, (2627); Ebû Dâvud, Edeb 126, (5131); Tirmizî, İlim 14, (2674); Nesâî, Zekât 65, (5, 78).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, yukarıda belirtilen kaynaklarda farklı ziyadelerle gelmiştir.

Ebû Dâvud'un bir rivayetinde: "Ücrete ermeniz için bana şefaatçi olun. Allah, Peygamberinin diliyle dilediği hükmü verecektir" buyurmuştur.

Yine *Ebû Dâvud*'da gelen bir diğer rivayette *Hz. Mu'âviye:* "Şefaat edin, ücrete erin. Zira ben, bir işin olmasını dilediğim halde icra etmeyi te'hir ederim, ta ki sizler şefaatçi olun ve ücrete erin. Zira Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* : "Şefaat edin, ücrete erin" buyurmuştur" der.

2- Şârihler hadisi şöyle anlarlar: "Bir ihtiyaç sahibi bana ihtiyacını arzedince, siz o ihtiyacın görülmesi için muhtaç lehine benim nezdimde şefaatçi olun, işini görmem için bana talepte bulunun. Zira siz şefaatçi olursanız, ben sizin şefaatinizi kabul etsem de etmesem de siz ücrete erersiniz."

3- Hadisin sonundaki وَيَقْضِي اللّٰهُ عَلَى لِسَانِ نَبِيِّهِ مَاشَاءَ ibâresi de şöyle anlaşılmıştır: "Şayet ben onun ihtiyacını, şefaatiniz sebebiyle görürsem, bu, Allah'ın takdiriyledir, şayet görmezsem yine O'nun takdiriyledir."

Bazı âlimler de şöyle yorumlamıştır: "Resulünün lisanı üzere vahiy veya ilham yolu ile, taleb edileni vermek veya vermemek şeklinde O'nun dileği zâhir olur. Öyleyse şefaat mendubtur ve şefaat edene mutlaka sevab hâsıl olur, ihtiyaç görülse de görülmese de."

4- HADİSTEN ÇIKARILAN FEVÂİD:

★ Hadiste hem bizzat yapmak, hem de sebep olmak suretiyle hayır yapmaya teşvik var.

★ Sıkıntının giderilmesi ve zayıfa yardım için büyüğe şefaatçi olmak meşrudur. Çünkü herkes bu maksadla reise ulaşamaz, ve yanına girmeye muvaffak olamaz. Halbuki reis ondan haberdar olsa ve gerçek halini bilse yardımcı olabilecektir. Şu halde reise şefaat suretiyle durumun açıklanması gerekir. Nitekim Resulullah halkla kendi arasına bir perde, bir mania koymadığı halde, "şefaat edin" demiştir.

★ Şefaat sadece büyükler nezdinde yapılmaz, halk arasında da birbirlerine karşı meselelerinde, kırgınlıkların giderilmesinde, ihtiyaçların görülmesinde yapılır. Müstehabtır.

★ Âlimler, hudud (yani, cezası Kur'ân-ı Kerim'de tesbit edilen büyük günahlar) dışındaki bütün meselelerde şefaatin müstehab olduğunu belirtirler. Hususan kendisinden küçük kusurlar vâki olan ve bilhassa iffet ve haya sâhibi kimseler lehinde şefaat, daha çok ehemmiyet ve gereklilik arzeder.

Fesadda ısrar edenler, kötü davranışlarıyla meşhur olanlar için şe-

faat câiz olmaz, ta ki bu hallerinden zecredilsinler. Keza hakkın iptali, zulmün işlenmesi gibi menfi maksadlarla şefaat yapılmaz. Bu noktada Mâun suresi hatırlanabilir: Cenâb-ı Hakk orada, yardıma mani olanları tehdid etmektedir.

3357 ٨– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: إنَّ مِنْ إجْلاَلِ الله تَعَالى إكْرَامَ ذِي الشَّيْبَــةِ المُسْلِمِ، وَحَامِلِ القُرْآنِ غَيْرِ الغَالِي فِيــهِ، وَلاَ الجَافِي عَنْهُ. وَإكْرَامَ ذِي السُّلْطَانِ المُقْسِطِ]. أخرجه أبو داود.

8. (3357)- Yine *Ebû Musa* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Şu hususlar da Allah'ı büyüklemenin birer şubesidir:

★ *Bir müslüman yaşlıya ikramda bulunmak.*

★ *İçindekiyle amel hususunda ölçüyü aşmayan ve ondan uzaklaşmayan Kur'an hâmiline (hâfızına) ikramda bulunmak.*

★ *Âdil olan iktidar sâhibine ikram."* [Ebû Dâvud, Edeb 23, (4843).]

AÇIKLAMA:

İkram, burada dilimizdeki ma'nâsında anlaşılmamalıdır. Çünkü dilimizde daha dar, daha maddî bir ma'nâda ihsan etmek, sunmak ma'nâlarında kullanırız. Halbuki burada değer vermek ma'nâsına gelir. Daha doğru bir ifadeyle, kendisine verdiğimiz değer gereği, değer verdiğimizi ifade eden her çeşit davranış, ikramdır. Söz gelimi, yanımızda kıymeti olan bir şeyin bağışı, hürmet ve tâzim göstermek, yer vermek, selam vermek, ayağa kalkmak, tatlı sözlerle ve mütebessim bir yüzle hitabetmek vs. hepsi birer ikramdır.

★ Hadiste geçen, müslüman yaşlıya ikram, ona meclislerde yer vermek, rıfk ve şefkat duymak, hürmet göstermektir. Resulullah bunları, Allah'a gösterilen saygının bir parçası ilan etmektedir. Çünkü müslümanlar, peygamberlerinin tâlimiyle yaşlıların Allah indindeki değerlerini bildikleri için bu değere binâen onlara ikram etmektedirler.

Resulullah bu hadisiyle, en müessir bir uslûbla yaşlılara hürmete teşvik etmiş olmaktadır.

★ Kur'an hâmiline ikram için de aynı şeyler söylenebilir. Ancak hadis, bu hususta iki mühim kayıd koymaktadır. Bu kayıdlar daha ziyade hâmil-i Kur'ân'ı uyarmaya yönelik:

1) Hâmil-i Kur'ân, Kur'ân hususunda haddi aşmamalı, yani Kur'ân'la amel etme, ona uyma, onu okurken mahrecine, tecvidine riayet etme gibi hususlara riayet etmeli.

2) Kur'ân'dan uzaklaşmamalı, onu okumaktan yüz çevirmemelidir.

Bazı âlimler, hadisteki *"gulüvv"*ü tecvidde mübâlağa ve ma'nâyı düşünemiyecek kadar hızlı okumak diye anlamış, *"cefâ"*yı da, Kur'an'ı öğrendikten sonra terkedip unutmak diye değerlendirmiştir, çünkü Kur'ân'ın unutulması kebâirden sayılmıştır.

3358 ٩– وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: مَا أَكْرَمَ شَابٌّ شَيْخاً لِسنّه إلاَّ قَيَّضَ اللّهُ تعالى لَهُ مَنْ يُكْرِمُهُ عِنْدَ سِنّه].

9. (3358)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular:

"Bir genç, ihtiyar bir kimseye yaşı sebebiyle ikramda bulunursa, Allah yaşlılığında ona ikram edecek kimseleri mutlaka takdir eder." [Tirmizî, Birr 75, (2023).]

3359 ١٠– وقال ﷺ [لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَرْحَمْ صَغِيرَنَا وَيُوَقِّرْ كَبِيرَنَا].
زاد في رواية: «وَيأْمرْ بِالْمَعْرُوفِ وَينْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ». أخرجه الترمذي.

10. (3359)- Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Küçüklerimize merhamet, büyüklerimize sayı göstermeyen bizden değildir."

Bir rivayette şu ziyade gelmiştir: *"...Ma'rufu emretmeyen, münkerden nehyetmeyen (de bizden değildir)."* [Tirmizî, Birr 15, (1920).]

3360 ١١– وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْهَا: [أَنَّهَا مَرَّ بِهَا سَائِلٌ فَأَعْطَتْهُ كِسْرَةً، وَمَرَّ بِهَا آخَرُ وَعَلَيْهِ ثِيَابٌ وَلَهُ هَيْئَةٌ فَأَقْعَدَتْهُ فَأَكَلَ. فَقِيلَ لَهَا فِي ذلِكَ؟ فَقَالَتْ. قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: أَنْزِلُوا النَّاسَ مَنَازِلَهُمْ]. أخرجه أبو داود.

11. (3360)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ)'nin anlattığına göre, "Kendisine bir dilenci uğramıştır, o da bir parça ekmek vermiştir. (Bir müddet sonra) üstü başı düzgün, kıyafeti yerinde bir dilenci daha uğramıştır. Hz. Âişe onu oturtup yemek yerdirmiştir.

Kendisine bunun sebebi sorulunca şu açıklamayı yapmıştır: "Resu-

lullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* : "İnsanlara mevkilerine göre ikramda bulunun" buyurmuştu." [Ebû Dâvud, Edeb 23, (4842).]

AÇIKLAMA:

Hadis, herkese din, ilim ve şerefteki yerine uygun tarzda muamele edilmesini irşad buyurmaktadır. Bu, sünnetin cemiyet içerisinde yaygınlaşıp, fiile dönüşmesi halinde insanları kılık kıyafette, yaşayışta, nezaket ve diyanette daha bir dikkatli ve titiz olmaya zorlayacaktır.

Münâvî şu açıklamayı sunar: "Yani herkese kadrine göre hürmet edin, dinde, ilimde, şerefteki haline uygun muamelede bulunun. Hâdimle efendi arasını, reisle ona tabi olanların arasını bir tutmayın. Çünkü bu, kalblerde düşmanlık ve kini tahrik eder. Keza imamlara hitapla, halka hitap da bir olmamalıdır."

Askerî, bu hadisi emsal ve hikmetlerden saymış ve demiştir ki: "Bu, Mustafa *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın ümmetini terbiye ettiği düsturlardan biridir. Bu sâyede halk, ülemâ ve evliyaya hürmet borcunu eda eder, yaşlılara ikram, büyüklere saygıda bulunur."

SEKİZİNCİ FASIL

İSTİ'ZAN (İZİN TALEBİ)

UMUMÎ AÇIKLAMA:

İsti'zan: Bir başkasının evine girerken veya bir aile içerisinde küçükler büyüklerin odalarına -en azından günün belli saatlerinde- girerken izin istemek demektir.

İslam'ın getirdiği muâşeret âdâbının mühimlerindendir. Mühim diyoruz, zira meseleye Rabbimiz Teâlâ Hazretleri Kur'ân-ı Kerim'de (Nur 27, 58-59) yer vermiş, isti'zânı emretmiş. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu hususta pek çok ısrarlı beyanlarda bulunmuştur. Bir âyet (meâlen) şöyle: **"Ey iman edenler, evlerinizden başka evlere, izin almadan seslenip sahiplerine selam vermeden girmeyiniz. Eğer düşünürseniz bu sizin için daha iyidir."** [Nur 27).

Hiç kimse, isti'zanın medenî hayatın gereklerinden biri olduğunu inkâr edemez.

Şüphesiz isti'zân'ın teşri edilmesinin pekçok sebep ve hikmetleri vardır. İslâmî hayatın kâmil ma'nâda yaşanmasında, İslâmî terbiyenin kâmil ma'nâda verilmesinde isti'zân prensibinin uygulanmasının ciddi bir payı olmalıdır.

Şurası muhakkak ki, bu herşeyden önce insanlarda fıtrî olan mahremiyet duygusunun bir gereğidir. İslam bu duygunun muhafazasına itina göstermiş, avret, halvet, ihtilat, tesettür gibi mefhumlara bağlı pek çok İslâmî değerlerin korunmasını bu duyguya bağlamıştır. Az ileride gelecek olan "İsti'zân göz sebebiyledir" hadisi, söylediğimiz hususu aydınlatır, İslam'ın mesken telakkisini açıklarken, meskenin geniş olmasında ısrar edip, dar meskeni reddettiğini belirtmiştik.[41] Bu ısrar bir cihetten

41– İkinci cilt 49-60. sayfalara bakılmalıdır.

de mahremiyetin korunması prensibine dayanır. Çünkü dar meskende mahremiyet yeterince korunamaz ve ona bağlı değerler kaybolur.

Şu halde, isti'zân bahsinin daha iyi anlaşılması için İslâm'ın mahremiyet anlayışı üzerine bir ön tahlil sunacağız:

Sünnet açısından ev, sâdece soğuğa sıcağa karşı bir ilticâ yeri değil, aynı zamanda insanda fıtrî olan mahremiyeti sağlama yeridir. Bu sebeple eve "haram" denmiş ve buraya sâhibinin izni olmadan girilmesi yasaklanmıştır.

Sünnetin beyânlarına göre mahremiyeti ihlâl, sâdece "girmek" fiiliyle tahakkuk etmez, "bakmak"la da vukûa gelir. Bu sebeple Ebû Dâvud'un bir rivayetinde: "Hiç kimse izin almaksızın başkasının evinin içine bakmasın, kim izinsiz bakarsa aynen girmiş gibidir" buyrulur ve bu fiil, "helâl olmayan fiiller" meyânında zikredilir.

"İzin istemek (isti'zân) göz sebebiyle vaz edilmiş" olduğu için henüz tahakkuk etmeden gözün içeriye kaymamasına dikkat etmek gerekecektir. Bu sebeple Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kapıyı çalarken, kapıya yüzünü dönerek değil, yan dönerek durmayı emretmiştir. Hz. Peygamber'in kendisi de öyle hareket etmiştir. "Kim, bir başkasının evine ıttılâ peydâ ederken gözü çıkarılır da diyet için mürâcaat etmeye kalkarsa bilsin ki hiç bir hak talep etmeye hakkı yoktur" hükmü bu meselenin ciddiyet ve ehemmiyetini tesbit eder. Hz. Peygamber, kendi evine pencereden izinsiz bakmış olan bir adama, elindeki tarağa göstererek: "Bilseydim ki içeri bakıyordun, şu tarağı gözüne sokardım" demiştir. İbnu Abbâs'ın bildirdiğine göre Hakem İbnu Ebi'l-Asi'yi içeriye bakarken tesbit eden Hz. Peygamber: "Ben sağ olduğum müddetçe Medine'de oturmayacaksın" diyerek Tâif'e sürmüştür.

Hz. Peygamber'in: "Bir kimse, kapısı açık bırakılmış (veya giriş kısmında perde olmayan) bir eve uğrar da (içeriye) bakarsa kabahat onda değil, ev sâhibindedir" sözü, mahremiyeti bozmama hususunda sadece yoldan geçenin veya eve uğrayan ziyâretçinin değil herkesin, bütün ev sahiplerinin dikkat etmesi gerektiğini ifade etmektedir. Her aile dışarıya karşı mahremiyetin temini için gerekli tedbiri almalı, bunu te'min vasıtası olan perde, kapı vs.'ye dikkat etmelidir. Aksi takdirde mahremiyetin ihlâli vak'asında ev sâhibi kabahatlidir.

Bu hadis, müslümanları, evlerin plânlamasında mahremiyyet unsurlarının yerleştirilmesinde itinâya davet etmektedir. Kapılar ve pencereler bu maksada en uygun şekilde yerleştirilmelidir. Umumiyetle giriş

kapılarının arkasında yer alan aralık (antre) kısmı bu maksatla ihdâs edilmiş olabilir. Şu halde bâzı yeni plânlamalarda bunun ihmâli, bir eksiklik olarak değerlendirilmelidir.

Dâhilî Mahremiyet: Meskenin şâmil olması gereken muhtemel plânı incelerken de belirttiğimiz üzere plâna, sâdece âile dışındakilere karşı duyulan mahremiyet değil, "zevce ve sağ elin sâhib olduğu (yâni câriye) dışında kalan" bütün âile efrâdına karşı korunması emredilen mahremiyyet de te'sir etmektedir. *Hz. Câbir*'den, "Kişi çocuğundan, -ne kadar yaşlı da olsa- annesinden, erkek kardeşinden, kız kardeşinden ve babasından izin almalıdır" dediği rivayet edildiğine göre, bunlarla berâber yaşandığı takdirde, bu ferdlerden her birinin birbirlerine -en az Kur'ân'ın belirttiği üç vakitte- isti'zânla gidip gelecekleri şekilde yerleştirilmeleri gerekecektir. Yukarıdaki hadisi "Burada zikredilen fertlerin ayrı ayrı evlerde yaşamaları hâline râcidir" diye yapılabilecek muhtemel bir itirazı şu hadisle cevaplandırabiliriz: "Atâ İbnu Yesâr anlatıyor: "Hz. Peygamber'e bir adam gelerek sordu: "Yâ Resûlullah annemin yanına girerken izin isteyeyim mi?" "evet" cevabını verince adam tekrar: "Eğer ben evde onunla berâbersem?" Hz. Peygamber tekrar, "izin iste" dedi. Adam itirazla: "Ben ona hizmet etmekteyim" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (Öfkeyle): "Annenden izin iste, onu üryân olarak görmekten hoşlanır mısın?"dedi. Adam, "hayır" deyince: "Öyle ise (her seferinde yanına girerken) annenden izin iste" buyurdu.

Bilhassa bu son rivayette, hayatının büyük bir kısmını geçirdiği evinde fertlerin, gönlünce ve kılık kıyâfet bakımından da oldukça serbest olabilmesi için behemahal müsait, müstakil bir odaya muhtâç olduğu ifâde edilmektedir. Müslüman âile, geçici darlıklar müstesnâ, devamlı dar yerlerde kalmamalıdır. Bülûğ safhasını aşan -ve hatta bülûğa yaklaşan- aile fertleri, anne baba dâhil, müstakil birer odaya sâhip olmalıdır, sünnetin ulaşılmasını istediği ideal mesken tipi budur. Evet, sünnetten anladığımıza göre İslâm'ın ideal meskeni, bülûğa ermiş her ferde bir oda bahşeden meskendir denilebilir.

Burada bir kere daha tekrar edelim ki günümüz sosyologları dar meskenin zararları üzerinde ısrarla durmaktadırlar. Bunlar çok yönlü olarak mahzurludurlar. Ezcümle, dar meskenlerde ve bunların bir araya gelmesiyle teşkil edilen muhitlerde, zamanla, cemiyette hâkim bir kısım değer ölçülerinin kaybolduğu, bunların yerine, cemiyete ters düşen yeni değerlerin çıktığı binnetice telakki ve davranışların da değişerek, yeni davranışların ortaya çıktığı tesbit edilmiştir. Bu sebeple gecekondu diye

ifâde edilen dar ve nâmüsâit yerlerde kalanlar sosyal yönden "anormaller" olarak kabul edilmekte ve "cemiyetin kayıpları" nazarıyla bakılmaktadır. Araştırmalar, uzun müddet böyle dar yerlerde kalanların, müsâit meskenlere geçtikleri zaman, buralara intibâk edemedikleri, yeni ve normal hayat şartlarına intibâk edebilmeleri için "bunların, her seferinde tâkip edilmeleri ve yeniden terbiyeden geçirilmeleri" gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Bu meseleye ciddiyetle eğilen Hollanda, Belçika, İngiltere, A.B. Devletleri, Fransa gibi ileri memleketlerde, bu, "sosyal yönden bozulmuşlar"a normal ev verilmezden önce, "yeniden terbiye edilerek" cemiyete kazandırılmak düşüncesiyle, hususî surette inşâ edilmiş mutavassıt lojmanlarda belli bir müddet (10-12 ay civarında) oturmaya icbâr edilmişlerdir.

Batı Medeniyetinin Zevâli (le Declin de l'occident) adlı eseriyle ün yapan Spengler'in ifadesinde, medeniyetlerin çöküş sebebi olarak gösterilen "Medenînin kısırlığı" bir başka deyişle doğum azalması, sosyologlarca geniş ölçüde mesken şartlarına bağlanmış olması da bize enteresan gelmektedir. Bazı Batılı araştırmacılar "Çok dar ve gayr-i müsâit meskenlerde, davranışlarda her çeşit kontrolün kaybolmaya yüz tutması sonucu, doğumun fizyolojik bir hâl olarak arttığını, müsait meskenlerde oturan ailelerde de tabii bir şekilde arttığını, bu ikisi arasında kalan nâmüsâid evlerde ise azalmaya yüz tuttuğunu" iddia etmiştir.

3361 ١ – عن رِبْعي بن حراش قال: [عن رجل من بني عامر إنهُ استأذَنَ على النّبيّ ﷺ وَهُوَ في بيْتٍ فقالَ: ألجُ؟ فقَالَ ﷺ لخادمه: اُخرُجْ إلى هذا فعلّمْهُ الاستئْذانَ فقلْ لَهُ قلِ: السّلامُ عليكُمْ، أأدخُلُ؟ فسمعهُ الرّجُلُ. فقَالَ: السّلامُ عليكُمْ، أأدخُلُ؟ فأذِنَ له النّبيُّ ﷺ فدَخَلَ]. أخرجه أبو داود.

1. (3361)- *Rıb'î İbnu Hirâş,* Benî Âmir'e mensub bir adamdan naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir evde bulunduğu sırada, yanına girmek için:

"Girebilir miyim?" diye izin istedi. *Aleyhissalâtu vesselâm* hizmetçisine:

"Çık, şu gelene isti'zân âdâbını öğret, bu maksadla ona: "Esselâmün aleyküm, girebilir miyim?" demesini söyle!" buyurdu. Adam bunu işitmişti, (hizmetçiyi beklemeden):

"Esselâmü aleyküm, girebilir miyim?" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da adama izin verdi, o da girdi. [Ebû Dâvud, Edeb, 137, (5177, 5178), 5179).]

3362 ٢– وعن قيس بن سعد بن عبادة رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [زَارَنَا رَسولُ اللهِ ﷺ في مَنْزِلنَا فـقَالَ: السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ. فَرَدَّ أبِي رَدّاً خَفِيّاً. فَقُلْتُ لأبِي ألاَ تَأذَنَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ؟ فـقَالَ: ذَرْهُ يُكثِرُ عَلَيْنَا مِنَ السَّلاَمِ. فـقَالَ ﷺ: السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ. فَرَدَّ سَعْدٌ رَدّاً خَفِيّاً. ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ. ثُمَّ رَجَعَ فَاتَّبَعَهُ سَعْدٌ فقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، إنِّي كُنْتُ أسْمَعُ تَسْلِيمَكَ، وَأرُدُّ عَلَيْكَ رَدّاً خَفِيّاً لِتُكْثِرَ عَلَيْنَا مِنَ السَّلاَمِ. فَانْصَرَفَ مَعَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَأمَرَ لَهُ سَعْدٌ بِغُسْلٍ فَاغْتَسَلَ، ثُمَّ نَاوَلَهُ مِلْحَفَةً مَصْبُوغَةً بِزَعْفَرَانٍ أوْ وَرْسٍ فَاشْتَمَلَ بِهَا. ثُمَّ رَفَعَ يَدَيْهِ ﷺ وَهُوَ يَقُولُ: اللَّهُمَّ اجْعَلْ صَلَوَاتِكَ وَرَحْمَتَكَ عَلَى آلِ سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ. ثُمَّ أصَابَ مِنَ الطَّعَامِ فَلَمَّا أرَادَ الانْصِرَافَ قَرَّبَ لَهُ سَعْدٌ حِمَاراً قَدْ وَطَّأ عَلَيْهِ بِقَطِيفَةٍ، فَرَكِبَ رَسُولُ اللهِ ﷺ. فـقَالَ سَعْدٌ: يَا قَيْسُ أصْحَبْ رَسُولَ اللهِ ﷺ؛ فَصَحِبْتُهُ. فَقَالَ لِي رَسُولُ اللهِ ﷺ: ارْكَبْ مَعِي، فَأبَيْتُ. فـقَالَ: إمَّا أنْ تَرْكَبَ وَإمَّا أنْ تَنْصَرِفَ، فَانْصَرَفْتُ]. أخرجه أبو داود.

2. (3362)- *Kays İbnu Sa'd İbni Ubâde* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bizi, evimizde ziyaret etti. Ve:

"Esselâmü aleyküm ve rahmetullah!" dedi. Babam, çok hafif bir sesle mukabelede bulundu. Babama: "Resulullah'a izin vermiyor musun?" dedim. O:

"Bırak, bize çokça selam okusun!" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tekrar:

"Esselamü aleyküm ve rahmetullah!" dedi. Sa'd yine hafif bir sesle mukabele etti. Sonra Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tekrar:

"Esselâmü aleyküm ve rahmetullah!"dediler ve döndüler. Sa'd peşine düştü ve:

"Ey Allah'ın Resulü, ben senin selamını işitiyordum. Ancak, bize daha fazla selam vermen için alçak sesle mukabele ediyorum" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm onunla birlikte geri döndü. Ondan su isteyip gusletti. Sonra Sa'd, zâferan veya versle boyanmış bir havlu verdi, Aleyhissalâtu vesselâm onu sarındı. Sonra ellerini kaldırıp:

"Allah'ım, Sa'd İbnu Ubâde ailesine mağfiret ve rahmet buyur!" diye dua etti. Sonra yemek yedi. Geri dönmek isteyince Sa'd, bir merkeb yaklaştırdı. Üzerine kadife bir örtü yaymıştı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* merkebe bindi. Sa'd, bana:

"Ey Kays, Resulullah'a refakat et!" dedi. Ben de refakat ettim. Yolda Aleyhissalâtu vesselâm bana:

"Benimle sen de bin!" dedi, ben imtina edince:

"Ya binersin, ya dönersin!" buyurdular. Ben de geri döndüm." [Ebû Dâvud, Edeb 138, (5185).]

3363 ٣– وعن عوف بن مالك رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [أَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ وَهُوَ فِي قُبَّةٍ مِنْ أَدَمٍ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَرَدَّ عَلَيَّ وَقَالَ: ادْخُلْ. قُلْتُ: أَكُلِّي يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: كُلُّكَ. فَدَخَلْتُ؛ قَالَ إِنَّمَا قَالَ ذٰلِكَ مِنْ صِغَرِ الْقُبَّةِ]. أخرجه أبو داود.

3. (3363)- *Avf İbnu Mâlik* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Tebük Gazvesi sırasında Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'a uğradım. Deriden yapılmış bir çadırda idi. Selam verdim. Selamıma mukabele etti ve:

"Gir!" buyurdu. Ben:

"Tam olarak mı, ey Allah'ın Resulü?" dedim.

"Tam olarak gir!" dedi. Ben de girdim."

(Râvi) der ki: "Tam olarak mı gireyim?" diye sorması, çadırın küçüklüğünden dolayı idi." [Ebû Dâvud, Edeb 92, (5000, 5001); Buhârî, Cizye 15; İbnu Mâce, Fiten 25, (4042).]

AÇIKLAMA:

Ebû Dâvud, bu hadisi mizah üzerine açtığı bir babta kaydeder ve mizaha giren bazı rivayetler kaydeder. Şârihler Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın zaman zaman mizaha yer verdiğini, ashâbın da Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'a mizâhî şakalar yaptığını belirtir. Ancak, bu hadisin sonunda görüldüğü üzere, çadırın küçüklüğü de mevzubahistir.

Bu rivayette, sondaki bu cümle aynı hadisin devamı gibi görünse de, *Ebû Dâvud*'da senetçe farklı ikinci bir hadis olarak yer alır."

3364 ٤– وعن عبدالله بُسْر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذَا أَتَى بَابَ قَوْمٍ لَمْ يَسْتَقْبِلِ الْبَابَ مِنْ تِلْقَاءِ وَجْهِهِ وَلٰكِنْ مِنْ رُكْنِهِ الأَيْمَنِ أَوِ الأَيْسَرِ. ثُمَّ يَقُولُ: السَّلَامُ

عَلَيْكُمْ، السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ، وذلكَ أنَّ الدُّورَ يَوْمَئِذٍ لَمْ يَكُنْ عَلَيْهَا سُتُورٌ]. أخرجه أبو داود.

4. (3364)- *Abdullah Büsr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir kavmin kapısına gelince, yüzüyle kapıya dönmezdi. Sağ veya sol omuzunu çevirirdi. Sonra da:

"Esselâmü aleyküm, esselâmü aleyküm!" derdi. Böyle yapışı o sıralarda kapılarda örtü olmayışındandı." [Ebû Dâvud, Edeb 138, (5186).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis yabancı bir eve geldiğimiz zaman kapıyı vururken duruş âdâbını tâyin etmektedir. Kapıya yüzünü dönerek durmamak, fakat yan durmak gerekmektedir. Bundan maksad, kapı açılınca gözün içeri kaymaması ve henüz müsaade çıkmadan evin mahremiyetine ıttılâ olunmaması ve bu esnada selam vermek, içeriye duyurmak ve izin taleb etmek içindir. Zamanımızda kapılar muhkem olduğu için, bu tarzda duyurma yapmak imkânsız denecek kadar zordur. Bunun yerine ya zile basılır, ya da kapıya vurulur. Vurarak izin talebi hadislerde de gelmiştir. *Hz. Câbir,* Resulullah'ın kapısını vurarak çaldığını belirtir.

İki sefer selam verilmesi, miktar tayin etmek için değildir. Çünkü normalde bu üçtür.

3365 ٥– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [حَدَّثَنِي عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عنه قَـالَ: اسْتَأْذَنْتُ عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ ثَلاَثاً فَأَذِنَ لِي]. أخرجه الترمذي.

5. (3365)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh) bana anlatmıştı: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'dan üç sefer izin istedim ve bana izin verdi." [Tirmizî, İsti'zân 3, (2692).]

AÇIKLAMA:

Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in bu izin meselesi îlâ hadisesi sırasında cereyan eder: Resulullah bir ara hanımlarına kızıp onları bir ay kadar terkettiği zaman meşrübe denen bir tenezzüh odasına çekilmişti. Resulullah o gün, mûtadı hilâfına cemaatini sabah namazını kılar kılmaz terketmiş, sohbete kalmamıştı. İşte bu hal Hz. Ömer'i rahatsız etmiş, bir şeyler olduğunu sezmişti. Resulullah'la görüşmek üzere gitti ise de Aleyhissalâtu vesselâm, yanına girmeye izin vermedi. Hz. Ömer bu şekilde üç ayrı defa gelerek izin ister. Üçüncüden de netice alamayınca üzülerek döner. İşte bundan sonradır ki Aleyhissalâtu vesselâm Hz. Ömer'i çağırtır.

3366 ٦– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: إذَا دَخَلَ الْبَصرُ فَلاَ إذْنَ، زاد في رواية: إنَّمَا الاسْتِئْذَانُ مِنَ النَّظَرِ].

6. (3366)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Göz içeri girdi mi artık izin yok." Bir rivayette de şu ziyade gelmiştir: *"İzin istemek görme sebebiyledir."* [Ebû Dâvud, Edeb, 136, (5173).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, izinsiz yabancı evin içine bakmaktan şiddetle zecretmektedir. Çünkü, içeri görüldüğü takdirde izinsiz girilmiş yani haram işlenmiş oluyor. İzin istemek haram işlememek içindir. İçeri görülünce, artık izin istemeye hacet kalmaz. Çünkü içeri izinsiz girilmiş, haram işlenmiştir, izin ma'nâsız kalmıştır. İçeri izinsiz girmekle, izinsiz bakmak günahta eşittir, ikisi de haramdır.

"İzin istemek nazar sebebiyledir" hadisini Kirmânî şöyle açıklar: "Girişte izin istemeyi, dinimiz, gözün ev halkının avretine bakmaması ve hallerine muttali olmaması için teşrî etmiştir."

3367 ٧– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: إذَا دُعِيَ أحَدُكُمْ إلى طَعَامٍ فَجَاءَ مَعَ الرَّسُولِ فَإنَّ ذلكَ إذْنٌ لَهُ]. أخرجهما أبو داود.

7. (3367)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Biriniz yemeğe çağırıldığı vakit, elçi ile birlikte gelince bu onun için izin sayılır, (ayrıca izin istemeye gerek yoktur)." [Ebû Dâvud, Edeb 140, (5189-5190).]

AÇIKLAMA:

Bir kimsenin, elçi göndererek birini evine dâvet etmesi halinde, davetli, elçi ile birlikte geldiği takdirde eve girerken izin isteme durumunda değildir. Ancak ev erkeklere mahsus değilse, ihtiyaten izin isteyebilir. Nitekim, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* , bir seferinde *Ashâb-ı Suffe'ye Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh)'yi göndermiş ve hepsini evine davet etmiş idi. Geldikleri zaman izin isteyerek girdiler. Hülasa "elçiye rağmen izin müstehab..." denilmiştir.

3368 ٨– وعن عطاء بن يسار: [أَنَّ رَجُلاً سَأَلَ رسولَ الله ﷺ فقَالَ: أَسْتَأْذِنُ على أُمِّي؟ فقَالَ نَعَمْ. فقَالَ الرَّجُلُ: إِنِّي معَهَا في الْبَيْتِ. فقَالَ: اسْتَأْذِنْ عَلَيْهَا. فقَالَ: إِنِّي خَادِمُهَا؟ فقَالَ رسولُ الله ﷺ: اسْتَأْذِنْ عَلَيْهَا، أَتُحِبُّ أَنْ تَرَاهَا عُرْيَانَةً؟ قَالَ: لاَ. قَالَ: فَاسْتَأْذِنْ عَلَيْهَا]. أخرجه مالك.

8. (3368)- Atâ İbnu Yesâr (rahimehullah) anlatıyor: "Bir adam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'a sordu:

"Annemin yanına girerken izin isteyeyim mi?"

"Evet iste."

"Ama ben evde onunla beraber kalıyorum."

"Annenin yanına girerken izin iste!"

"Ama ben ona hizmet ediyorum."

"Anneden izin iste! Anneni çıplak görmen hoşuna gider mi?"

"Hayır!"

"Öyleyse ondan izin iste!" [Muvatta, İsti'zân 1, (2, 963).]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere, isti'zân sadece yabancılara karşı konulmuş değildir. İnsanın en yakınlarından olan annenin yanına girerken bile, aynı evde beraber yaşansa bile isti'zân İslâm terbiyesinde gerekli bir prensiptir. Pek çok içtimâî ve ferdî değerlerin, dinî değerlerin korunması buna riayete bağlıdır.

3369 ٩– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ لي رسولُ الله ﷺ إِذْنُكَ عَلَيَّ أَنْ يُرْفَعَ الحِجَابُ، وَأَنْ تَسْمَعَ سِوَادِي حَتَّى أَنْهَاكَ]. أخرجه مسلم.

« سِوَادِي » أى صوتي.

9. (3369)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana buyurdular ki:

"Senin, yanıma girmen için iznin, perdenin kaldırılması ve benim fısıltımı işitmendir. Seni ben men edinceye kadar iznim böyle devam edecek." [Müslim, Selam 16, (2169).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, izne delil olmak üzere bazı alâmetlerin konulabileceğini gösterir. Şu halde, böyle mâlum bir alâmet konmuş ise, giriş iznine delâlet eden bu alâmetin izharı halinde izin almadan giriş yapılabilir. Büyüklerin, makam sahiplerinin kapılarında, devlet dairelerinde böyle alâmetler olabilir: Perde çekilmesi, ışık yakılması gibi.. Sadedinde olduğumuz hadiste *İbnu Mes'ud*'a, *Aleyhissalâtu vesselâm,* perde kalkması ile fısıltının işitilmesini alâmet kılmıştır.

3370 ١٠ – وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ فَدَقَقْتُ الْبَابَ فَقَالَ: مَنْ ذَا؟ فَقُلْتُ: أَنَا. فَخَرَجَ وَهُوَ يَقُولُ: أَنَا، أَنَا، كَأَنَّهُ يَكْرَهُهُ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

10. (3370)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'a gelmiştim. Kapıyı çaldım:

"Kim o?" buyurdular.

"Benim!" dedim. (Beni almak üzere) çıktı ama:

"Ben! Ben!" diye söyleniyordu. (Belliydi ki kendimi tanıtma tarzımı) beğenmemişti." [Buhârî, İsti'zân 17; Müslim, Âdâb 38, (2155); Ebû Dâvud, Edeb 139, (5187); Tirmizî, İsti'zân 18, (2713).]

AÇIKLAMA:

İzin istenen kimse "benim" demenizle, sesten sizi tanımayacak biri ise ismi söylemek gerekir. Ancak "Her seferinde isim söylemek şarttır" denemez. Duruma bağlı.

3371 ١١ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنه: [أَنَّ رَجُلاً اطَّلَعَ مِنْ بَعْضِ حُجَرِ النَّبِيِّ ﷺ فَقَامَ إِلَيْهِ النَّبِيُّ ﷺ بِمِشْقَصٍ فَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَيْهِ يَخْتِلُ الرَّجُلَ لِيَطْعَنَهُ]. أخرجه الخمسة.

11. (3371)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir adam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın hücrelerinden birinden içeriye bakmıştı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* elinde bir okla adama kalktı. Onu batırmak için, ihtiyatla adamın üzerine gitmesini seyreder gibiyim." [Buhârî, Diyât 23, 15, İsti'zân 11; Müslim, Âdâb 42, (2157); Ebû Dâvud, Edeb 136, (5171); Tirmizî, İsti'zân 17, (2709); Nesâî, Kasâme 44, (7, 60).]

3372 ١٢ – وفي أخرى للنسائي: [أَنَّ أَعْرَابِيًّا أَتَى بَابَ النَّبِيِّ ﷺ فَأَلْقَمَ عَيْنَيْهِ خَصَاصَةَ

الْبَابِ فَبَصُرَ بِهِ النَّبِيُّ ﷺ فَتَوَخَّاهُ بِجَرِيدَةٍ أَوْ عُودٍ لِيَفْقَأَ عَيْنَهُ فَانْقَمَعَ. فَقَالَ لَهُ: أَمَا إِنَّكَ لَوْ ثَبَتَّ لَفَقَأْتُ عَيْنَكَ].

« الْمِشْقَصُ » سهم له نصل طويل أو عريض.

و« خَصَاصَةُ الْبَابِ » الأَنْقَابُ وَالشُّقُوقُ التي تَكون فيه.

و« التَّوَخِّي » القصد. و« انْقَمَعَ » تَغَيَّبَ.

12. (3372)- *Nesâî*'nin bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir:

"Bir bedevî, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın kapısına geldi. Gözlerini kapının kırıklarına yapıştırdı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* adamı farketti. Gözünü patlatmak üzere elinde bir çubukla üzerine yürüdü. Adam hemen sırra kadem bastı. Resulullah *"Eğer yerinde kalsaydın gözünü oyduydum!"* buyurdular." [Nesâî, Kasâme 44, (8, 60).]

AÇIKLAMA:

Son iki hadis, haram olan izinsiz eve bakmanın cezasını tesbit etmektedir. *İmam Şâfiî* (rahimehullah) hadisin zâhirini esas almıştır. Ona göre, izinsiz olarak birinin evine bakarken gözü çıkarılsa, diyet gerekmez. Bazıları: "O, bu hükme şu kayıtla varır: *"Eğer bakan kimse, ihtira rağmen aldırmaz, bakmaya devam ederse, bu takdirde gözü oyulsa diyet gerekmez"* diye hükmetmiştir" derler. Ancak sahih olan şu ki, Şâfiî'ye göre, hadis mutlak olduğu için gözü oyulana diyet yoktur.

Ebû Hanîfe diyete hükmeder, gözün oyulmasına cevaz vermez; der ki: "Dışardan bakmak, eve izinsiz girmekten daha ağır bir suç değildir. Kaldı ki, izinsiz girmenin cezası da da gözün oyulması değildir. Öyleyse dışardan bakmakla hiç oyulmaz. Hadis, zecrde mübâlağaya hamledilir."

Mâlikîler de *Hanefîler* gibi hükmederler, bakanın ne gözüne, ne de bir başka uzvuna kasdedilemeyeceğini söylerler.

İSTİ'ZÂNLA İLGİLİ BAZI ÂDÂB

Mâzirî der ki: "İsti'zân şu şekilde olur: "Selâmun aleyküm, gireyim mi?" der. Sonra ismini söyleyip söylememede muhayyerdir."

İbnu'l-Arabî, اَلاِسْتِئْذَانُ ثَلاَثَةٌ *"İsti'zân üç keredir"* hadisine dayanarak: "Birincide içeridekilere duyurma yapmış olursunuz, ikincide onları sulha

kavuşturursunuz, üçüncüde de girmek veya dönmek hususunda cevap alırsınız" der.

İbnu Abdilberr der ki: "Ulemânın çoğu, "isti'zânda üçü geçmemek gerekir" demiştir. Ancak, "İçerdekiler duymamışsa üçü geçmede bir beis yok" diyen de olmuştur. Bazıları da, üçü geçmeyi mutlak olarak caiz görmüştür. Bunlara göre, "Madem ki üçten sonra geri dön emri bir vecîbe değil, ibâhedir ve bu, izin isteyene kolaylık gayesini gütmektedir, öyleyse bu emir gelmedikçe üçten fazla izin istemek caizdir."

DOKUZUNCU FASIL

SELAMLAŞMAK

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Dinimizin fazlaca ehemmiyet verip üzerinde ısrar ettiği içtimâî müesseselerden biri de selamlaşmadır.

Tîbî selamın vaz'ediliş hikmetlerini şöyle açıklar:

1- Karşılaşanların birbirlerinden duyacakları korkuyu izale,

2- Mü'minin hâline muvafık olan tevazu,

3- Ta'zim... Zira selamla ya sevgisini kazanmak düşünülür, ya da istenmeyen bir durumun bertaraf edilmesi.

Selâm'ın ne ma'nâya geldiği hususunda ülemâ ihtilaf eder:

★ Bir hadis-i şerifte selam'ın Allah'ın isimlerinden biri olduğu belirtilmiştir. Böyle olunca esselâmu aleyküm demek, Allah'ın ismi üzerine olsun demektir.

Kadı İyâz, muhâfaza ma'nâsına geldiğini, es-selâmu aleyke'nin, "Allah' ın muhafaza ve koruması senin üzerine olsun" demek olduğunu, "Allah seninle olsun" "Allah'la beraber olasın" makamında bir dua olduğunu belirtir.

★ Bazı âlimler, "Allah yaptıklarına muttalidir" ma'nâsını taşıdığını söylemiştir.

★ Bazıları da şöyle der: "İçerisinde her çeşit hayır ma'nâlarını toplamış, fesad unsurlarını da tardetmiş bir ism-i ilahî, amellerin başında hayır ümidiyle zikredilir. Selam da, böyle karşılaşmalarda zikredilen bir Allah ismidir."

★ Bazıları: "Selam" selâmet demektir, nitekim Cenâb-ı Hakk, bu ma'nâda olmak üzere: فَسَلَامٌ لَكَ مِنْ اَصْحَابِ الْيَمِينِ **"Artık sağcılardan selam sana!"** (Vakıa 91) buyurmuştur" demiştir.

Bu ma'nâda, selam veren kimse, selam verdiği zâta şöyle demiş olmaktadır: "Sen benden selâmettesin, benden sana bir zarar dokunmayacaktır, korkmayasın!"

"İbnu Dakîki'l-Îd, İlmâm Şerhi'nde der ki: "Selam birçok ma'nâlarda kullanılır: Selâmet, tahiyye (selam verme), Allah'ın isimlerinden bir isim." Devamla der ki: "Bazan sırf tahiyye ma'nâsında gelir, bazan sırf selâmet ma'nâsında gelir, bazan da her iki ma'nâya çalacak şekilde gelir. Şu âyette olduğu gibi: وَلاَ تَقُولُوا لِمَنْ اَلْقَى اِلَيْكُمُ السَّلاَمَ لَسْتَ مُؤْمِناً **"...Size selâm verene mü'min değilsin demeyin..."** (Nisa 94). Burada selam kelimesi hem tahiyye'ye (= selam verme) ve hem de selâmete muhtemeldir."

Müslümanların, aralarında selamlaşmaları ilâhî bir emirdir: وَاِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِاَحْسَنَ مِنْهَا اَوْ رُدُّوهَا **"Size bir selam verildiği zaman ondan daha iyisiyle selam verin veya aynıyla mukabele edin."**(Nisa 86). İslam ulemâsı bu âyete dayanarak, selama mukabele etmeyi ilâhî emir bilmiş ve farz olduğuna hükmetmiştir. Ulemâ, âyete tahiyye emrinin âmm gelmiş olmasından hareketle, selamlaşmanın selam kelimesi ile olması gereğinde ittifak eder. Dolayısıyla "es-selâmu aleyküm" diye verilen selama, صَبَّحْتَ بِالْخَيْرِ *"Hayırlı sabahlar"* veya صَبَّحْتَ بِالسَّعَادَةِ *"Mutlu sabahlar"* ve benzeri bir tâbirle mukabelenin câiz olmayacağını söylemişlerdir.

Şu var ki ilk selam veren, selamdan başka bir kelime kullandı ise, buna mukabele gerekir mi, gerekmez mi ihtilaf edilmiştir. "Mukâbeleyi vacib kılan en aşağı hudud, selam vereni işitmektir, bu durumda cevaba müstehak olur" denmiştir.

Selam'a işaretle mukabele yeterli olmaz, hattâ bundan nehiy gelmiştir: Tirmizî'nin bir rivayetinde: *"Yahudi ve hıristiyanlara benzemeyin, çünkü yahudilerin selamı parmaklarla işarettir, hıristiyanların selamı da avuçlarla işarettir"* denmiştir. 3378 numaralı hadiste Tirmizî'den kaydedilecek Esma hadisi bu meseleyi cerhetmez. Çünkü o hadisin, bir rivayette "Selam verdi" diğerinde, "İşaretle selam verdi" şeklinde iki ayrı vechini, âlimler, "Hem sözle hem işaretle selam verdi, ikisini birleştirdi" diye te'vile tabi tutmuşlardır. Ancak, "işaretle selam yasağı mutlak değildir. Daha çok hissi ve şer'î bir mahzuru olmayanlaradır. Dilsizlik gibi hissî, namazda olmak gibi şer'î mahzuru olanlar, işaretle selama mukabele edebilirler" denmiştir. Sağıra selam da böyle, işaretle verilebilir.

Selam Arapça olmayan bir kelamla olursa cevaba müstehak olur mu?

Buna "olur" ve "olmaz" diyenler dışında üçüncü bir görüş daha ileri

sürülmüştür. Buna göre, Arapçayı güzel telaffuz edene Arapça mukabele vaciptir. *İbnu Dakîki'l-Îd* der ki: "Görünen şu ki: Selam kelimesi dışında bir elfaz kullanarak ifâde edilen tahiyye, müstehabın terki sınıfına girer, mekruh değildir. Ancak bunu yapan kimse, dünya ehlinin büyüklerini ta'zimde kullanıldığı bilinen bir tabiri kullanmak maksadıyla selamı terketmişse bu mekruhtur."

Özür yoksa, selama anında mukabele etmek gerekir. Şayet, cevabı te'hir eder, sonra yetişip mukabeleye kalkarsa, bu selamın cevabı sayılmaz. Ulemâ uzaktan gönderilen veya mektupla yapılan selamı da hemen almak gerektiğini belirtmiştir.

Kur'ân-ı Kerim, gidilen yabancı evlere girerken selam vermeyi emrettiği gibi (Nur 27), kendi evine girerken selam vermeyi de emreder: **"Evlere girdiğinizde nezdinizden olan mübârek ve hoş selamla kendinizi selamlayın"** (Nur 61). Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyuruyor: يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَفْشُوا السَّلاَمَ وَأَطْعِمُوا الطَّعَامَ وَصِلُوا الأَرْحَامَ وَصَلُّوا وَالنَّاسُ نِيَامٌ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ بِسَلاَمٍ *"Ey insanlar, selamı yayın, yemek yedirin, akrabaya ilgi gösterin, herkes uykuda iken namaz kılın, selametle cennete girin."*

Bir Muvatta hadisi şöyledir: "Tufeyl İbnu Ubeyy anlatıyor: "Abdullah *İbnu Ömer* (radıyallâhu anh)'e uğrar, onunla çarşıya çıkardık. Biz çarşıya çıkınca Abdullah, hurda şey satan kıymetli şey satan, miskin her kime uğrarsa selam verirdi.

Günün birinde Abdullah'ın yanına gelmişti. "Beraber çarşıya çıkalım" dedi. Ben de kendisine "Çarşıda ne yapacaksın, alış-veriş işlerine vâkıf değilsin. Eşyanın fiatını soramaz, pazarlık yapamazsın, pazar yerinde oturmazsın, otur, burda konuşalım!" dedim. Abdullah: "Ey Ebû Bâtın! Biz selam vermek için çıkıyoruz, rastladıklarımıza selam vereceğiz!" dedi.

3373 ١ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رَسولُ اللهِ ﷺ: إذَا انْتَهَى أَحَدُكُمْ إلى المَجْلِسِ فَلْيُسَلِّمْ. فإنْ أَرَادَ أنْ يَقُومَ فَلْيُسَلِّمْ. فَلَيْسَتِ الأولَى بِأَحَقَّ مِنَ الآخِرَةِ].

أخرجه أبو داود والترمذي.

1. (3373)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz bir meclise gelince selam versin. Kalkmak isteyince de selam versin. Birinci selâm sonuncudan evla değildir (ikisi de aynı ölçüde ehemmiyetlidir).* [Tirmizî, İsti'zân 15, (2707); Ebû Dâvud, Edeb 150, (5208).]

AÇIKLAMA:

Selam, bir nevi selamet ve sulh duasıdır. Şu halde bir meclise gelen kimse selam verecek, yani cemaatı, kendi huzurundan selamette, sulhta olduklarını, kendisinden bir fenalık gelmeyeceğini bildirmiş olacak. İkinci selam da ayrılışından dolayı onlara bir şer, bir zarar gelmeyeceğini ilân etmektir. Şu halde her ikisine de ihtiyaç vardır.

Nevevî: "Bu hadisin zahiri, kendisine ayrılık sırasında selam verene mukabele etmenin cemaate vacib olduğuna delildir" der. Ancak, Kâdı Hüseyn ve başkaları bu görüşe katılmaz: "Bazı kimseler, ayrılık sırasında selam vermeyi adet edinmiştir. Bu, mukabele edilmesi müstehab olan bir duadır, vâcib değildir, çünkü vâcib olan selam lika sırasında olanıdır, ayrılık sırasında değil" der.

Bazı âlimler, buna da karşı çıkarak: "Selam hem gelme ve hem de ayrılma sırasında sünnettir. Mukabeleye gelince: "Lika sırasında verilen selâma mukabele vacib olduğu gibi, ayrılık sırasında verilen selama da mukabele vacibtir" demiştir. Sahih olan da budur.

3374 ٢– وعن كَلَدَة بن الحنبل قال: [بَعَثَنِي صَفْوَانُ بْنُ أُمَيَّةَ إلى رَسُولِ الله ﷺ بِلَبَن وَلِبَإٍ وَضَغَابِيس، وَالنَّبيُّ ﷺ بأعلى مكَّةَ. قال: فَدَخَلْتُ عليه ولم اسْتَأذِنْ ولم أُسَلِّمْ. فقالَ: ارْجِعْ فَقُلِ السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ، أأدْخُلُ؟ فَفَعَلَ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

وعند أبي داود «جَدَايَة» بدل اللبأ.

«الضَّغَابِيسُ» صِغَارُ القِثَّاء.

2. (3374)- *Kelede İbnu Hanbel* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Safvân İbnu Ümeyye (radıyallâhu anh) benimle, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'a süt, ağız ve bir miktar salatalık gönderdi. Aleyhissalâtu vesselâm o sırada Mekke'nin yukarısında idi.

İzin istemeden selam vermeden huzuruna girdim. Bana:

"Dön, esselâmu aleyküm, gireyim mi? de!" buyurdu. Ben de öyle yaptım." [Tirmizî, İsti'zân 18, (2711); Ebû Dâvud, Edeb 137, (5176).]

3375 ٣– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قالَ لِي رسولُ الله ﷺ: يَا بُنَيَّ إذَا دَخَلْتَ عَلَى أهْلِكَ فَسَلِّمْ يَكُنْ سَلاَمُكَ بَرَكَةً عَلَيْكَ وَعَلَى أهْلِ بَيْتِكَ]. أخرجه الترمذي وصححه.

3. (3375)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana buyurdular ki:

"Ey oğulcuğum, âilene girdiğin zaman selam ver ki, selamın, hem senin üzerine hem de aile halkına bereket olsun!" [Tirmizî, İsti'zân 10, (2699).]

3376 ٤– وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [سُئِلَ رسـولُ اللّه ﷺ: أيُّ الإسْلاَمِ خَيْرٌ؟ قـالَ: تُطْعِمُ الطَّعَامَ، وَتَقْرَأُ السَّلاَمَ على مَنْ عَرَفْتَ وَمَنْ لَمْ تَعْرِفْ].

أخرجه أبو داود. قلت: وأخرجه البخاري في كتاب الإيمان من صحيحه بهذا اللفظ، والله أعلم.

4. (3376)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah'a: "İslâm'ın hangi ameli daha hayırlı?" diye sorulmuştu.

"Yemek yedirmen, tanıdığın ve tanımadığın herkese selam vermen" diye cevap verdi." [Ebû Dâvud, Edeb 142, (5194).]

AÇIKLAMA:

Resulullah'a İslâm'ın en hayırlı hasleti mükerrer defa sorulmuştur. Soru bazan "En hayırlı amel hangisi? diye sorulur. Resulullah bunlara farklı cevaplar vermiştir. Cevaplar muhataba ve bulunulan yer ve şartlara göre değişmiştir: Cihad, ilk vaktinde kılınan namaz, birru'l-vâlideyn, hacc-ı mebrur vs... Sadedinde olduğumuz hadiste "en hayırlı amel" olarak *"yemek yedirmek ve herkese selam vermek"* gösterilmiştir.

Nevevî, selamın her rastlanana verilmesi gereğini anlar ve sadece tanıdıklara verilmesinin uygun olmayacağını belirtir. "Böyle yapmada der, ameli ihlaslı yapmak yani Allah'a has kılmak ve mütevâzi olmak ve İslâm'ın bir şiârı olan selamın yayılması vardır."

Bu açıklamadan şunu anlıyoruz ki, selam sadece tanıdıklara verildiği takdirde, bundaki ihlas zedeleniyor, ama tanımadıklara da verilince dinin bir emri olarak, sünneti yerine getirmek düşüncesiyle yapılmış oluyor. Ulemâ *"ihlaslı bir dirhem amelin, ihlassız batmanlarla amelden üstün olduğunu"* söyler.

Şu halde selamlaşmanın hakkı verildiği takdirde, mü'mine kolay, kolay olduğu kadar da kârlı bir amel kapısı açılmış olmaktadır.

Hadis, karşılaştığımız kimseden selam beklemeden selam vermeye teşvik etmektedir. Buda kişiye tevazu kazandırmakta ve böylece mütevâzi olmanın Allah indindeki mükâfaatını elde etmektedir.

Selam, bu haliyle mü'minlere karşı rahîm ve raûf olan Resul-i Ek-

rem'in ümmet-i merhûmesine, ayn-ı rahmet, mahz-ı re'fet olan bir lutfu, bir hediyesi olmaktadır.

3377 ٥ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه [أنَّهُ مَرَّ عَلى صِبيَانٍ فَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ، وَقَال: كَانَ رَسولُ اللهِ ﷺ يَفْعَلُهُ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

5. (3377)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh)'in anlattığına göre, kendisi bir grup çocuğa uğrar ve onlara selam verir. Yanındakilere de şu açıklamayı yapar: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* böyle yapardı!" [Buhârî, İsti'zân 14; Müslim, Selam 14, (2168); Ebû Dâvud, Edeb 147, (5202); Tirmizî, İsti'zân 8, (2697).]

AÇIKLAMA:

Selamla ilgili birçok edeb ve teferruat var. Bunlardan biri küçüklerin büyüklere selam vermesidir. Burada ise, büyüklerin ve hatta Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın çocuğa selam vermesi örneği vardır. Ebû Davud'un rivayetinde,

اَتى رَسُولُ اللهِ عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلى غِلْمَانٍ يَلْعَبُونَ فَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* oynayan çocuklara rastlamıştı, onlara selam verdi" denilmiştir. Bir başka rivayette Hz. Enes: "Ben çocuklarla beraber (oynarken) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize rastladı ve bize selam verdi..." der.

Resulullah'ın çocuklara selam vermesi, onlardan selam alması ile ilgili örnekler bunlara münhasır değildir. Yani, Resulullah'ın çocuklara selam vermesi, rivayetlerde sübût bulmuş bir hâdisedir.

Her şeye rağmen, yukarıda da temas ettiğimiz gibi, çocuklar teklif ehli olmadıkları için onlara selam verilip verilmeme meselesinde ihtilaf edilmiştir. Hasan Basrî verilmemesi re'yinde idi. İbnu Sîrîn selam verir fakat onları dinlemezdi. *İbnu Battâl* der ki: "Çocuklara selam vermede onların şeriatın âdâbına alıştırılmaları vardır." Bazı âlimler: "Çocuğa selam verilir; ancak çocuğun mukabele etmesi ona farz değildir, çünkü çocuk farz ehli değildir. Ancak çocuğun velisi selama mukabele etmesini çocuğa tenbih etmelidir, bu onun terbiyesi için gereklidir" demiştir.

Çocuğun farz ehlinden olmaması sebebiyle: "Çocuğun da bulunduğu bir cemaate selam verildiği zaman bu selama sadece çocuğun mukabelede bulunması, onlar üzerinden borcu düşürmez, mutlaka bir büyük mukabelede bulunmalıdır" hükmü getirilmiştir.

3378 ٦ – وعن أسماء بنت يزيد رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [مَرَّ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ في نِسْوَةٍ

فَسَلَّمَ عَلَيْنَا]. أخرجه أبو داود والترمذي.

وفي رواية للترمذي: [فَأَلْوَى يَدَهُ بِالتَّسْلِيمِ].

6. (3378)- *Esmâ Bintu Yezîd* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* biz bir grup kadına uğramıştı, selam verdi." [Ebû Dâvud, Edeb 148, (5204); Tirmizî, İsti'zân 9, (2698); Buhârî, İsti'zân 15. Tirmizî'nin bir rivayetinde: "Eliyle selamladı" denmiştir.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın rastladığı kadınlara da selam verdiğini göstermektedir. Abdurrezzak'ın Musannaf'ında kadının erkeğe, erkeğin kadına selam vermesinin mekruh olduğuna dair bir rivayet gelmiştir. Cevaza delâlet eden rivayetler bunun zaa'fı sebebiyle nekâretine hükmettirmiştir. Ancak cevazın "Fitne korkusu yoksa" şartına bağlı olduğu belirtilmiştir. Bu takdirde Abdurrezzak'ın rivayeti fitne korkusuna hamledilir. Halîmî: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ismet'i sebebiyle fitneden emindi, öyleyse kim fitne hususunda nefsinden emin ise selam verir, aksi takdirde sükût eslemdir" der. Müslim'de gelen bir rivayet Ümmü Hâni'nin, Resulullah'a guslederken uğradığını ve selam verdiğini belirtir.

Mâlikîler, mahzuru bertaraf etmek (yani sedd-i zerî'a) maksadıyla, kadına selam bahsinde, gençle yaşlı arasında tefrik yapmayı esas almışlardır. Kûfîlere göre, "Kadınların erkeklere ilk selam veren olması meşru olmaz. Zira, onlar ezan ve ikâmet okumaktan, cehren kırâatte bulunmaktan men edilmişlerdir. Ancak mahrem hariç, kadın, mahrem olanlara selam verir" derler.

Şâfiî fakih el-Mütevelli der ki: "Kadın erkeğin zevcesi veya mahremi veya câriyesi ise o zaman selamlaşma, erkeğin erkeğe selamı gibi olur. Kadın erkeğe yabancı ise, bakılır güzelse ve onun sebebiyle fitneye düşmekten korkulursa, ister ilk vermede isterse mukabelede selam câiz olmaz. Kim erken başlayarak selam verirse mekruh bir iş yapmış olur. Öbür tarafın mukabele etmemesi gerekir, kadın, fitneden emin olunan bir yaşlı ise, selam caizdir."

İbnu Hacer bahsi şöyle tamamlar: "Şu halde, bu görüşle Mâlikîler arasındaki farkın özü, gencin güzel olup olmamasına dayanıyor. Mâlikîler genç için ayırım yapmazken, burada güzel olanı tefrik edilmektedir, çünkü güzellik, mutlak gençliğin hilafına fitneye düşme sebebidir. Şayet

bir mecliste kadın ve erkek beraber olursa, fitneden emin olma durumunda selamlaşmaları caizdir."

2- KADINLA SELAMLAŞMA MESELESİNDE İMAM-I NEVEVÎ'NİN AÇIKLAMASI:

Kadınlara selam bahsini Nevevî daha vâzıh bir özetlemeye tabi tutar. Der ki:

★ "Kadınlar cemaat halinde iseler onlara selam verilir."

★ "Kadın tekse, ona kadın, kocası, efendisi, mahremi selam verir;

★ "Kadın kendisine şehvet duyulmayacak kadar yaşlı ise yabancı erkeğin ona selam vermesi müstehabtır, kadının da erkeğe selam vermesi müstehabtır. Bunlardan hangisi önce vermişse mukabele diğerine gerekli olur."

★ "Eğer kadın, şehvet duyulan biri ise genç de olsa, yaşlı da olsa ona ecnebî erkek selam vermez, erkeğe de kadın vermez. Şayet biri selam verecek olsa, mukabeleye müstehak olmaz ve hatta mukabele mekruh olur. Bu, mezhebimizinin (Şâfiî) ve cumhurun görüşüdür."

3- Sadedinde olduğumuz hadisin Tirmizî'deki bir vechi, kadınlara işaret suretiyle elle selam verileceğine delâlet eder. Hadisin bu vechinde Esmâ (radıyallâhu anhâ) şöyle der: "Birgün biz, bir grup kadın, mescidde iken Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mescide uğradı bize eliyle selam verdi." İki farklı rivayeti bazı âlimler: "Hem söz ve hem de işareti birleştirdi" diye te'vil etmiştir.

3379 ٧– وعن عبيدالله بن أبي رافع عن علي بن أبي طالب رَضِيَ اللّهُ عَنْه. قال أبو داود رَفَعَهُ الحَسَنُ بْنُ عَليٍّ أيْ عَنْ رسول الله ﷺ قَالَ: [يُجزِئُ عَنِ الجَمَاعَةِ إذَا مَرُّوا أنْ يُسَلِّمَ أحَدُهُمْ ويُجزِئُ عَنِ الجُلُوسِ أنْ يَرُدَّ أحَدُهُمْ]. أخرجه أبو داود.

7. (3379)- *Ubeydullah İbnu Ebî Râfi, Hz. Ali* (radıyallâhu anh)'den nakletmiştir: Ebû Dâvud derki: "Hasan İbnu Ali ise bunu merfu olarak yani Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'dan rivayet etmiştir. Bir cemaat giderken, yeri gelince içlerinden bir kişinin selam vermesi hepsi için yeterlidir. Oturanlar adına da bir kişinin mukabelesi yeterlidir." [Ebû Dâvud, Edeb 152, (5210).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisin iki ayrı tarikten geldiği anlaşılmaktadır. Hadis bi-

rine göre Hz. Ali'nin sözüdür, diğerine göre Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın sözü. Daha önce de belirttiğimiz gibi, bu durumda ref'in esas alınması kâidedir.

2- *Aliyyu'l-Kâri* der ki: "Karşılaşma halinde selam vermek müstehab bir sünnettir, vâcib değildir. Aynı zamanda kifâye bir sünnettir de. Yani cemaat hâlinde olunduğu takdirde gerek vermede ve gerekse mukabelede bulunmada bir kişi yaptı mı cemaatten vazife düşer. Ancak hepsi birden selamlaşmaya iştirak ederse bu efdaldir. Selama mukabele, bütün ulemânın ittifakıyla farzdır. Hepsi birden mukabele etse bu da efdaldir."

3380 ٨– وعن أبي أمامة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رَسولُ اللهِ ﷺ: إنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِاللهِ مَنْ بَدَأَهُمْ بِالسَّلَامِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

8. (3380)- *Ebû Ümâme* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Allah'a en makbul insan, karşılaşmada selama önce davranandır." [Ebû Dâvud, Edeb 144, (5197); Tirmizî, İsti'zân 6, (2695).]

3381 ٩– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رَسولُ اللهِ ﷺ: يُسَلِّمُ الرَّاكِبُ عَلَى المَاشِي، وَالمَاشِي عَلَى القَاعِدِ، وَالْقَلِيلُ عَلَى الكَثِيرِ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

9. (3381)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Binekte olan yürüyene, yürüyen oturana, az çok'a selam verir." [Buhârî İsti'zân 4, 5, 6; Müslim, Selam 1, (2160); Ebû Dâvud, Edeb 145, (5198, 5199); Tirmizî, İsti'zân 4, (2704, 2705).]

3382 ١٠– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَمَّا خَلَقَ اللهُ آدَمَ عَلَى صُورَتِه طُولُهُ سِتُّونَ ذِرَاعاً. قال: اذْهَبْ فَسَلِّمْ عَلَى أُولئِكَ نَفَرٌ مِنَ المَلَائِكَةِ جُلُوسٌ فَاسْتَمِعْ مَا يُحَيُّونَكَ، فَإِنَّهَا تَحِيَّتُكَ وَتَحِيَّةُ ذُرِّيَّتِكَ. فقَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ. فَقَالُوا: السَّلَامُ عَلَيْكَ وَرَحْمَةُ اللهِ فَزَادُوهُ وَرَحْمَةُ اللهِ. فَكُلُّ مَنْ يَدْخُلُ الجَنَّةَ عَلَى صُورَةِ آدَمَ. فَلَمْ يَزَلِ الخَلْقُ يَنْقُصُ بَعْدُ حَتَّى الآنَ]. أخرجه الشيخان.

10. (3382)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah Teâlâ Hazretleri, Hz. Âdem (aleyhisselâm)'ı kendi sureti üzere ve boynunu da altmış zirâ olarak yaratınca:*

"Git, şu oturan meleklere selam ver, onların seni nasıl selamlayacaklarına da dikkat et, dinle. Zira o selam, senin ve zürriyetinin selamı olacaktır" dedi. (Bunun üzerine Âdem onlara gidip):

"Esselâmü aleyküm!" diye selam verdi. Melekler: "Es-selâmü aleyke verahmetullahi" dediler ve selama mukabele ederken verahmetullahi'yi ilâve ettiler. Cennete her giren Hz. Âdem suretinde (ve boyu da altmış arşın boyunda) olacak. Halk şu ana kadar (boyca) hep eksilmektedir." [Buhârî, İsti'zân 1, Enbiya 1; Müslim, Cennet 28, (2841).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen "kendi" zamirinin Allah'a veya Âdem'e râci olması ihtimali var. Âlimler her iki ihtimale de yer verip ma'nayı ona göre tevil etmişlerdir.

★ Allah'a râci olduğu takdirde, Allah'ı insana benzetmek gibi bir durum ortaya çıkacaktır. Halbuki Kur'ân-ı Kerim, لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ buyurarak Allah'ın hiç bir şeye benzemediğini beyan etmektedir. Ancak âlimler bu hususta maddî bir benzerliğin kastedilmediğini, insanlara Allah'ın ilim, hayat, semî (işitme), basar (görme), kelam (konuşma) gibi sıfatlardan verilmiş olmasının kastedildiğini belirtmişlerdir.

★ *Zamir*'in Hz. Âdem'e râci olması takdirinde, ma'nâ şöyle olur: "Allah Âdem'i, yeryüzünde hangi suret üzere yaşadı ise o suret üzere yarattı." Başka bir ifade ile: *"Âdem'in cennetteki ilk yaratılışındaki sureti ile, yeryüzündeki sureti aynı idi. Kendi neslinden gelen insanlar gibi tavırdan tavıra, halden hale geçmedi. Suret değişikliğine uğramadı."* Bilindiği üzere bir insan anne karnındaki alak halinden başlamak üzere ihtiyarlayıp ölünceye kadar çeşitli haller geçirir, suretler değiştirir.Şu halde bu hadis, *Hz. Âdem*'in bu halleri geçirmediğini, ölüm ânındaki sureti üzere yaratıldığını beyan etmiş olmaktadır. Bu te'vil vak'aya daha muvafık gözükmektedir. Çünkü Hz. Âdem diğer insanlar gibi nutfeden yaratılmadı. Anne rahmindeki safhalardan geçmedi. O önce kalıp halinde, yaşadığı suret üzere tam ve eksiksiz olarak yaratılıp bilâhere ruh üflendi. Bu hususu te'yid eden rivayetler mevcuttur. Yaratılışla ilgili İslâm'ın temel görüşü de budur. Bu görüş "Her insan nutfeden yaratılmıştır, nutfe için insan gereklidir. Öyleyse insanlığa bir başlangıç tayin edilemez, ezelden beri olagelmiştir" diyen Dehrîlerin iddiasını reddeder. Keza "İnsanlık tabiatın tesiriyle vücut bulmuştur" diyen tabiatçıların görüşünü de veya şimdilerde olduğu üzere "maymundan gelmiştir" diyen Darvincilerin görüşünü de reddeder.

İnsanı, Cenâb-ı Hakk, kudretiyle Rahmân'a has semî, basar, hayat, kelam gibi bir kısım mümtaz sıfatlarla mücehhez olarak yaratmıştır.

2- Hz. Âdem'in altmış zirâ boyunda yaratılması: İbnu Hacer, buradaki zirâ (arşın) kelimesinin iki ihtimal taşıdığını belirtir:

1) Hz. Âdem'in zirâ'ı ile altmış zirâ.[42]

2) Halen bilinen zirâ ile altmış zira.

Birinci ihtimal esas alındığı takdirde Hz. Âdem'in boyu, kendi zirâ'ına göre tayin edilmiş olur. Şârihlere göre birinci ihtimal daha kavî gözükmektedir. Çünkü herkesin ziraı, boyunun dörtte biri kadardır. Eğer bilinen zirâ kadar olsa, eli, bu boydaki vücudunun yanında çok kısa kalır.

Ebû Hüreyre'den gelen merfu bir rivayette Hz. Âdem'in boyunun 60, eninin 7 zirâ olduğu tasrih edilir.

3- Hadiste, yaratılıştan hemen sonra, Hz. Âdem'in meleklere selam vermekle emrolunmasını esas alan bazı âlimler, "Selam vermek vâcibtir" diye hükmetmiş ise de bu zayıf bir te'vil olarak kabul edilmiştir.

İbnu Abdilberr, selam vermenin sünnet olduğunda icma edildiğini nakleder. Selama mukabelede bulunmak farzdır.

4- Bazı hadislerde: "Yahudiler, sizi selâmınız ve âmin demeniz sebebiyle kıskandıkları kadar başka bir şeyde kıskanmazlar" buyrulmuştur. Bu hadise dayanan âlimler, selam verme işinin, İslâm'da olduğu kadar, daha önce gelip geçen ümmetlerin hiçbirinde teşrî edilmediğini söylerler, her millette bir selam verme an'anesi vardır diye itiraz edilebilir. Ancak İslâmî selamın muhtevası ve mâhiyeti farklıdır. Nitekim cahiliye devrinde de selamlaşma vardı, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* o selamı yasakladı, İslâmî selamı teşrî etti. *Ebû Dâvud*'un bir rivayeti şöyle:

اِنَّ عِمْرَانَ بْنَ حُصَيْنٍ قَالَ: كُنَّا نَقُولُ فِى الْجَاهِلِيَّةِ اَنْعَمَ اللّٰهُ بِكَ عَيْنًا وَ اَنْعِمْ صَبَاحًا فَلَمَّا كَانَ الْاِسْلَامُ نُهِينَا عَنْ ذٰلِكَ *"İmran İbnu Husayn der ki: "Biz cahiliye devrinde en'amallâhu bike aynen ve en'am sabâhan (Allah sevdiğine kavuştura, sabahta mesud kıla) derdik. İslâm bizi bundan yasakladı."*

Ebû Zerr-i Gıfarî hazretleri müslüman oluş hikayesini anlatan uzun hadislerinde, "Resulullah'ı İslâmî selamla ilk selamlayan ben oldum..." der.

Bugünkü elfazıyla İslâmî selamın, bu ümmete bir imtiyaz olarak Al-

42– **Zirâ,** arşın da denen bir uzunluk birimidir, metre gibi. Ancak kol boyuna da zirâ denir. Dirsekten parmak uçlarına kadar olan uzunluk. Şu halde burada, kol boyu uzunluğu anlaşılacaktır.

lah tarafından tahsis edildiği muhtelif rivayetlerde gelmiştir. Müslümanların bunu başka elfazlarla değiştirmemeleri, Resullerinin şeâirine sahip çıkmaları gerekir. Çünkü pekçok hadis ve hatta âyet-i kerime selam üzerinde elfazını da zikrederek durmuştur. Bir hadiste: جَعَلَ اللّٰهُ السَّلاَمَ تَحِيَّةً لأُمَّتِنَا وَأَمَانًا لأَهْلِ ذِمَّتِنَا "Allah selamı, ümmetim için bir tahiyye (selamlaşma vâsıtası) ve zimmet ehlimiz için de bir emniyet kıldı" buyurmuştur.

5- Cennete her girenin Hz. Âdem suretinde girmesini, âlimler cennete girenlerin her çeşit noksan sıfatlardan arınmış olarak gireceği şeklinde yorumlamışlardır. Siyahlık, sakatlık, körlük vs. hepsi cennete girerken bertaraf edilecektir.

6- İnsanların boyca eksilmesi: Hadisin son cümlesinde, insanların boyca eksilmekte olduğu ifade edilmektedir. Âlimler bunu, her çağda insanların boyca biraz daha kısalarak zamanımıza kadar böyle geldiği şeklinde anlarlar. *İbnu Hacer,* "Boy kısalması bu ümmete kadar devam etti, artık bu şekilde kesinleşip kaldı" der. İbnu't-Tîn şu açıklamayı yapar: "Nasıl ki, her şahsın boyu yavaş yavaş büyür, ancak büyüme saatler veya günler arasında sezilmez, ancak günler artınca büyümenin farkına varılır. İnsanlığın boyca gerilemesindeki durum dahi böyledir." Şârihler bu hükmü müşâhede ile zıdlık içinde bularak müşkil'e dikkat çekerler: "Geçmiş ümmetlerden bize intikal eden eserlere baktığımız zaman müşkilatla karşılaşırız. Mesela Semüd Kavmi'nin yaşadığı memleket gibi... Onlardan kalan meskenler, boylarının, daha önce belirttiğimiz tertip açısından aşırı uzun boylu olmadıklarına delâlet eder. Ancak şurası muhakkak ki, onlar çok eski sayılmazlar. Onların Hz. Âdem'le aralarındaki zaman farkı ile, bizimle olan zaman farkı bir değildir. Bize çok daha yakındırlar."

3383 ـ ١١ ـ وعن عمران بن حصين رَضيَ اللّهُ عَنْهما قال: [كُنَّا عنْدَ رسُولِ اللّهِ ﷺ فَجَاءَ رَجُلٌ فَسلَّمَ فَقَالَ: السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ. فَرَدَّ عَلَيْهِ رسُولُ اللّهِ ﷺ السَّلاَمَ؛ ثُمَّ جَلَسَ، وَقَالَ النَّبيُّ ﷺ: عَشْرٌ، ثُمَّ جَاءَ آخَرُ فَقَالَ: السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللّهِ. فَرَدَّ عَلَيْهِ فَجَلَسَ فَقَالَ: عِشْرُونَ، ثُمَّ جَاءَ آخَرُ فَقَالَ: السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللّهِ وَبَرَكَاتُهُ. فَرَدَّ عَلَيْهِ فَجَلَسَ فَقَالَ ثَلاَثُونَ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

11. (3383)- *İmrân İbnu Husayn* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Biz *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın yanında iken bir adam gelerek selamı verdi ve:

"Esselâmu aleyküm!" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* selamına mukabele etti. Adam da oturdu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*;

"On (sevap kazandı!)" dediler. Sonra birisi daha geldi.

"Esselâmu aleyküm ve rahmetullâhi!"dedi. Aleyhissalâtu vesselâm onun selamına da mukabele etti. Adam oturdu. Aleyhissalâtu vesselâm.

"Yirmi!" dediler. Sonra biri daha geldi ve:

"Esselâmu aleyküm ve rahmetullâhi ve berekâtuhu" dedi. Resulullah, selamına mukabele etti, adam da oturdu. Hz. Peygamber bu sefer:

"Otuz!" buyurdular." [Ebû Dâvud, Edeb 143, (5195); Tirmizî, İsti'zân 2, (2690).]

AÇIKLAMA:

1- *Ebû Dâvud* hadisi, كَيْفَ السَّلاَمُ "Selam nasıl verilmeli?" adını verdiği bir bâbta rivayet etmiştir. Böylece bu hadisin, ne şekilde selam verileceğini öğretmek gayesini güttüğünü anlıyoruz.

2- Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* en kısa selamın esselamu aleyküm şeklinde olmasını meşru addetmiş, buna on sevap terettüp edeceğini belirtmiştir. Zaten, âyette de belirtildiği üzere her hayır amelimiz en az on misliyle mükâfaatlanmaktadır. Hadisin devamında, selama ilave edilen her kelime için on sevabın daha ilave edildiğini görmekteyiz. Böylece, esselamu aleyküm ve rahmetullahi ve berekâtuhu şeklindeki selamın otuz sevab kazandırdığı belirtilmektedir.

3- Hadis, selama ilk başlayan kimsenin hadiste geldiği şekilde ziyade edilen kelimeleri katarak selam vermesinin müstehab olduğunu göstermektedir. Bazı şârihler, ziyadeli kelimelerle selam vermenin meşru olup olmayacağını araştırmışlardır. Muvatta'da gelen bir haberde İbnu Abbâs "selamın bereketle son bulmasını" söyler. Bunu te'yid eden bir rivayeti *Beyhakî,* Şu'abu'l-İmân'da kaydetmiştir: Buna göre, bir adam İbnu Ömer'e gelince, Esselamu aleyküm ve rahmetullahi ve berakâtuhu ve mağfiretuhu diye selam verince *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ):

"Sana, ve berâkatuhu yeterlidir ve berekâtuhu da olur!" diye müdâhale eder.

Muvatta'nın bir diğer rivayetinde *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ)'e Esselâmu aleyke ve rahmetullahi ve berekâtuhu ve'l-gâdiyâtu ve'r-râihâtu[43] diye selam veren birisine ilk vehlede: وَ عَلَيْكَ اَلْفًا "Söylediğin senin

43– Bunlarla amelleri yazmak üzere gelen melekler kastedilmiş olmalıdır *(el-Bâcî)*

üzerine de bin kere olsun!" diye cevap vererek berekâtuhu üzerine ziyadeyi tasvib etme tavrını takınmış ise de, bilâhere bunda, "şeriatın ötesine geçme" gibi bir hal bularak mekruh addetmiştir.[44]

Bu mevzuda daha tatminkar merfu bir rivayeti Zürkânî kaydeder. Aynen veriyoruz: "Hz. Selmân (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir adam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'a gelerek:

"Esselâmu aleyke!" dedi. Resululah da:

"Ve aleyke(sselamu) ve rahmetullahi!" diye cevap verdi. Sonra bir başkası geldi.

"Esselamu aleyke ve rahmetullahi!" diye selam verdi. Aleyhissalâtu vesselam buna da:

"Aleykesselamu ve rahmetullahi ve berekâtuhu!" diye cevap verdi. Sonra bir başkası geldi ve:

"Esselâmü aleyke ve rahmetullahi ve berekâtuhu!" diye selam verdi. Aleyhissalâtu vesselâm bu zâta da:

"Ve aleyke!" diye cevap verdi. Adam:

"Falan ve falan gelip size selam verdiler, siz de onlara, bana söylediğinizden daha fazlasını söyleyerek mukabele ettiniz" dedi. Resulullah ona şu cevapta bulundu:

"Sen bize söyleyecek bir şey bırakmadın ki. Allah Teâlâ Hazretleri فَاِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِاَحْسَنَ مِنْهَا اَوْ رُدُّوهَا **"Size bir selam verildiği zaman, ondan daha iyisiyle mukabele edin veya aynıyla selam verin..."** (Nisa 86) buyurmuştur. Biz sana aynısıyla mukabele ettik."

Ebû'l-Velîd İbn Rüşd, kaydettiğimiz bu âyette gelen *"daha iyisiyle mukabele edin"* fıkrasına dayanarak: "Selamı ilk verenin tahiyyesi bereket kelimesiyle sona erecek olursa, mukabele edenin, buna başka kelimeler ilâve etmesinin caiz olacağını" söyler. Nitekim, Ebû Dâvud'da metnini müteakiben kaydedeceğimiz *Mu'az İbnu Enes* rivayetinde, İmran hadisinin bir benzeri zikredilir. Devamında, bir başkasının gelip "ve mağfiretuhu" kelimesini de ilave ettiği ve bana Resulullah'ın "Kırk (sevab)" dediği belirtilir. Keza *İbnu Sünnî*'nin bir rivayetinde Resulullah'ın "Esselamu aleyke ya Resulellah!" selamına, "Ve aleykesselamu ve rah-

---

44– Azîmâbadî'nin Tirmizî Şerhi'nde dikkatinden kaçan bir hataya burada dikkat çekmek isteriz. Onun şerhte kaydına göre وَالْغَادِيَاتِ وَالرَّائِحَاتِ kelimelerini, *İbnu Ömer,* kendisine selam veren zatın selamına mukabele ederken ilave etmiş olmalıdır. Halbuki bu ziyade kelimelerin, İbnu Ömer'e selam veren zât tarafından söylendiği, rivayette açıktır.

metullahi ve berekâtuhu ve mağfiretuhu ve rıdvanuhu" diye cevap verdiği belirtilir.

Yâni, selamlaşmada ve berekâtuhu kelimesinin üzerine ziyade yapılmasının cevazına delâlet eden rivayetler de vardır. Gerçi bunlar zayıftır; ancak, *İbnu Hacer*'in belirttiği üzere bunlar bir araya gelince birbirlerini takviye ederek, cevaza bir karîne teşkil ederler.

3384 ١٢– ولأبي داود عن معاذ بن أنس بمعناه. وزاد [ثُمَّ أتَى أخَرُ فقَالَ: السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ الله وَبَرَكَاتُهُ وَمَغفِرَتُه. فَرَدَّ عَلَيْهِ رسولُ الله ﷺ وَقَالَ: أرْبَعُونَ ثُمَّ قَالَ: هكَذَا تَكُونُ الْفَضَائِلُ].

12. (3384)- *Ebû Dâvud*'da *Muâz İbnu Enes*'ten aynı ma'nâda bir rivayet vardır. Ayrıca şu ziyade yer alır:

"Sonra bir diğeri geldi ve dedi ki: "Esselamu aleyküm ve rahmetullahi ve berekâtuhu ve mağfiretuhu." Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mukabelede bulundu ve:

"Kırk (sevap)" deyip ilave etti: *"Böylece (ziyade edilen her kelime için) sevap artar."* [Ebû Dâvud, Edeb 143, (5196).]

3385 ١٣– وعن أبي تميمة الهُجيمي عن أبي جُريٍّ عن أبيه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [أتَيْتُ رسولَ الله ﷺ فَقُلْتُ: عَلَيْكَ السَّلاَمُ يَا رسولَ الله. فقَالَ: لاَ تَقُلْ عَلَيْكَ السَّلاَمُ. فإنَّ عَلَيْكَ السَّلاَمُ تَحِيَّةُ المَوْتَى. إذَا سَلَّمْتَ فَقُلِ: السَّلاَمُ عَلَيْكَ. فَيَقُولُ الرَّادُّ وَعَلَيْكَ السَّلاَمُ].

أخرجه أبو داود والترمذي.

13. (3385)- *Ebû Temîme el-Hüceymî, Ebû Cüreyy el-Hüceymî*'den, o da babasından (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'a gelip:

"Aleyke's-selâm ya Resulellah. (Sana selam olsun ey Allah'ın Resulü!)" dedim. Bana hemen müdâhale etti:

"Aleyke's-selâm deme. Çünkü aleyke's-selâm diye verilen selâm, ölülerin tahiyyesidir. Selam verdiğin zaman, "Esselamu aleyke" de! Sana mukabele eden de, "Ve aleykesselâm!" der." [Ebû Dâvud, Libas 28, (4084), Edeb 151, (5209); Tirmizî, İsti'zân 28, (2722, 2723).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste ölülere verilecek selamın nasıl olacağı ilham ediliyor

gibi. Ancak Resulullah'ın kabristana girince: "Esselamu aleyküm ehl-i dâr-ı kavm-i mü'minîn" şeklinde selam veridiği sabittir. Burada selamda dua, lehine dua edilenin isminden önce zikredilmiştir, tıpkı canlılara verilen selamda olduğu gibi. Şârihler, sadedinde olduğumuz hadiste, *Resulullah*'ın, muhataplarının âdetlerine atıfta bulunmuş olacağına dikkat çekerler. Çünkü, bazı cahiliye şiirinde örneğine rastlandığı üzere, Araplar, cahiliye devrinde ölülerine selam verirken önce isim zikrederlerdi. Şu misalde olduğu gibi.

... عَلَيْكَ سَلاَمُ اللّٰهِ قَيْسِ بْنِ عَاصِمٍ وَرَحْمَتُهُ إِنْ شَاءَ يَتَرَحَّمَا

Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'nin (Ebû Dâvud)'da rivayet ettiği şu hadise göre, ölülerle dirilere verilen selam arasında bir fark yoktur. Ulemâ bunu esas almıştır. اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ خَرَجَ الَى الْمَقْبَرَةِ فقَالَ: السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ دَارَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ وَإِنَّا انْشَاءَ اللّٰهُ بِكُمْ لاَحِقُونَ "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün) mezarlığa gitti. Varınca: *"Esselamu aleyküm dare kavm-i mü'minîn"* (Selam size olsun ey mü'minler evinin ahalisi) diye selam verdi ve ilave etti: "Biz de inşaallah size iltihak edeceğiz."

Ancak, beddua yapılıyorsa, hakkında beddua yapılacak kimsenin ismi önce zikredilir. عليه لَعْنَةُ اللّٰه *"Allah'ın lâneti üzerine olsun"* sözünde olduğu gibi. Bunun Kur'ân'da da örneği vardır: وَانَّ عَلَيْهِ لَعْنَتِي إِلَى يومِ الـدِّيـن **"Lânetim Kıyamet gününe kadar onun üzerine olsun"** (Sâd, 78).

3386 ١٤ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إذَا سَلَّمَ عَلَيْكُمُ الْيَهُودُ فَإِنَّمَا يَقُولُ أَحَدُهُمْ: السَّامُ عَلَيْكَ. فَقُلْ: وَعَلَيْكَ]. أخرجه الستة إلا النسائي.

14. (3386)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Yahudiler size selam verince onlardan biri, "es-sâmu aleyküm" der, sen de ona, "Ve aleyke!"* de." [Buhârî, İsti'zân 229; İstitâbe 4; Müslim, Selam 8, (2164); Muvatta, Selam 3, (2, 960); Ebû Dâvud, Edeb 149, (5206); Tirmizî, Siyer 41, (1603).]

3387 ١٥ – وعن أنس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه يرفعه: [إِذَا سَلَّمَ عَلَيْكُمْ أَهْلُ الْكِتَابِ فَقُولُوا وَعَلَيْكُمْ]. أخرجه الشيخان.

15. (3387)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh), Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın şu sözünü nakletmiştir:

"Ehl-i Kitap size selam verince onlara "Ve aleyküm" diye cevap verin."

[Buhârî, İsti'zân 22; Müslim, Selam 6, (2163); Ebû Dâvud, Edeb 149, (5207); Tirmizî, Tefsir, Mücâdele (3296).]

3388 ١٦ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : لاَ تَبْدَءُوا الْيَهُودَ وَلاَ النَّصَارى بِالسَّلاَمِ، وَإِذَا لَقِيتُمُوهُمْ فِي طَرِيقٍ فَاضْطَرُّوهُمْ إِلى أَضْيَقِهِ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

16. (3388)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Hıristiyan ve yahudilerle karşılaşınca önce siz selam vermeyin, (onlar size versinler, siz mukabele edin). Bir yolda onlarla karşılaşınca, (kenardan geçmeleri için) yolu onlara daraltın." [Müslim, Selam 13, (2167); Tirmizî, İsti'zân 12, (2701); Ebû Dâvud, Edeb 149, (5205).]

AÇIKLAMA:

1- Son üç hadis, ehl-i kitap denen yahudi ve hıristiyanlarla selamlaşma âdâbını beyan etmektedir. Bu âdâbı şöyle özetleyebiliriz:

1) Selam her şeyden önce bir dua ve bir teşrifdir. Muhataba kıymet verme, onu şereflendirmedir. Bu sebeple hadis der ki: "Ehl-i Kitap mağdub ve dâll olmaları, münderis ve muharref bir şeriata tabi olmaları, Allah hakkında iftiralarda bulunmaları, insanları ve menfaatleri ilahlaştırmaları sebebiyle onlar teşrife layık değillerdir. Öyleyse önce selam vererek onları teşrif etmeyin, tâzim izhâr etmeyin. Bırakın, onlar size selam versinler, siz selamlarına mukabele edin."[45]

2) Selamlarına mukabele ederken: "Ve aleyküm" (Sizin üzerinize de olsun!) deyin. Çünkü onlar sizin hakkınızda hayır düşünmezler. Bir nevi hayır duası olan, "Allah'ın selameti, sulhü, huzuru üzerinize olsun" ma'nâsında bir dua olan es-selamu aleyküm demeye dilleri varmaz; sözü eğerler büğerler, başka şeyler söylerler. Mesela es-sâmu aleyküm "âcil ölüm üzerinize olsun!" derler. Öyleyse siz de onlara "ve aleyküm" (sizin de üzerinize olsun) diyerek selamlarına mukabele edin."[46]

3) Ehl-i kitaba karşı izzet-i İslâm'ı koruyun, İslâmî benlik ve şahsi-

45– Yahudi ve hıristiyanlara evvela müslümanların selam vermesini caiz gören âlimler vardır. Ancak ekseriyet bunu caiz görmez. Bazısı mekruh görürken, Nevevî gibi bazıları haram kabul eder.

46– Ulemâ bu ve benzeri durumlarda, akılsızca davranışlar karşısında *Resulullah*'ın yaptığı gibi mülâyemetle, sabırla davranmanın daha iyi olacağını söylemiştir.

yetinizi unutmayın, bu hususta taviz vermeyin. Bu maksadla yolda karşılaştığınız zaman tevazu olsun düşüncesiyle kenara çekilmeyin. Şuurla hareket ederek onu yana çekilmeye zorlayın. Böylece o, görmezlikten gelerek selam vermeden de geçemez. Size selam vermek mecburiyetinde kalır.

Bu üç noktayı işleyen hadisler birçok sahâbe tarafından rivayet edilmiştir.

Bu hadislerde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın ihbar-ı gayb nev'inden, istikbalde vukua gelecek şeyleri haber verme nev'inden mühim bir mucizesini görmekteyiz: Ehl-i kitap, tarih boyu müslümanlara hep düşmanca hislerle hareket etmiştir. Bugünde böyledir, yarın da öyle olacaktır. Nice fırsatlarda müslümanlar onlar karşısında hakkı, adaleti teslim etmiş, insaftan ayrılmamış olmasına rağmen, onlar her fırsatı müslümanların aleyhine azami ölçüde değerlendirmesini bilmişler, hakka, adalete, insafa, insanlığa, hümanizm adına kendilerinin koyduğu prensiplere uymamışlardır.Şu son yılların, beynelmilel vüs'atteki her hadisesinde, müslümanların mağduriyetleri de mevzubahis olunca, görmezden, duymazdan gelmenin ötesinde, zalimleri alkışlamışlar ve desteklemişlerdir. Filistin meselesinde, yahudilerin Lübnan başta olmak üzere dünyanın her tarafında icra ettikleri katliamları, devlet terörü hâdiselerinde, Kıbrıs meselemizde, Bulgaristan'daki, Yunanistan'daki müslümanların katliam ve tehcirleri meselesinde, ne diğer müslümanlar ne de Türkiye hiçbir Batı desteği görmemiştir. Komünist idaresine baş kaldıran Doğu Avrupa memleketleri (Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Bulgaristan, Romanya, Doğu Almanya), hıristiyan âlemin tam desteğine mazhar olurken, aynı komünist idarenin haksızlıklarına ve onun kışkırtması olan Ermeni katliamına karşı protesto gösterisinde bulunan mâsum Azerî müslümanlarına silahla mukabele edip binlerce insanı katleden komünist Rusya'yı kınamak şöyle dursun, tasdik, te'yid ve tasvip etmişler, destek vermişlerdir. Hatta yalan haberlerle kışkırtmaktan sıkılmamışlardır bile...

2- Ehl-i Kitab hakkında Resulullah'ı bu tavsiyeleri yapmaya zorlayan bir çok hâdiseler olmuştur. Bunu anlatan rivayetlerden birini Buhârî kaydetmektedir: "Hz. Âişe anlatıyor: "Yahudilerden bir grup Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın huzuruna girdi ve: "Essâmu aleyke (ölüm üzerine olsun)" diye selam verdi. Ben ne dediklerini anlayıp:

"Sâm ve lânet size olsun" dedim. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hemen atılarak:

"Ey Âişe, ağır ol! Çünkü Allah her işte rıfkla (tatlılıkla) hareket etmeyi sever!" buyurdular. Ben:

"Ey Allah'ın Resulü, ne söylediklerini işitmedin mi?" dedim. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* :

"Ama ben de, "Size de!" dedim" cevabını verdiler.

Esasen Kur'ân-ı Kerim, müslümanlar dinlerini terketmedikçe Kıyamete kadar ehl-i kitabın müslümanlara düşmanlıktan vazgeçmeyeceğini ifade etmektedir: وَلَنْ تَرْضٰى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارٰى حَتّٰى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ إِنَّ هُدَى اللّٰهِ هُوَ الْهُدٰى **"Kendi dinlerine uymadıkça, yahudi ve hıristiyanlar senden asla hoşnud olmayacaklardır. De ki: "Doğru yol, ancak Allah'ın yoludur"** (Bakara 120).

BATILI NİÇİN BÖYLE?

Sadedinde olduğumuz hadislerin bize vermek istediği mesajın hakikatı kavranmadığı takdirde, pek kesif Batı propagandasıyla parazitlenerek kendi ölçülerini kaybetmiş, neye iyi, neye kötü diyeceği, kimi dost kimi düşman bileceği hususlarında tereddütlere düşmüş müslüman esprilerin birçoğu, bu hadisleri değerlendirmekten uzak kalabilir. Hadislerin o devre baktığını, günümüzde hıristiyanların değiştiğini söyleyebilir. Dahası, hadisler hakkında mü'minlik edebine yakışmayacak mütâlaalarda bile bulunabilir. Bu sebeple, mevzuun aydınlanması için Batının bugün bile müslümanlara karşı ciddi bir tavır değişikliğine gitmediğini kendi kaynaklarına inen bir tahlille belirtmeye çalışacağız.

Hemen belirtmek isteriz ki, Batı, kendini üstün görür ve kendi dışındakileri, yaratılıştan eksik ve geri görür. Ona göre insanlık ikiye ayrılır: Aryen ırkından gelen Batılılar ve bu ırk dışında kalan diğerleri. Her çeşit kemal sıfatlar Aryen ırkından olanlara hastır; düşük vasıflar da Aryen dışındakilere... Onlardaki ırk ayırımı sadece beyaz-siyah ayırımı değildir. Temelde batılı olan-batılı olmayan ayırımıdır. Bu ayırım medenî-barbar, Avrupalı-yerli, Batılı-Doğulu gibi değişik tabirlerle ifade edilmiştir. Tabirlerin farklılığı, mefhumların da farklılığını gerektirmiyor. Yani barbar, yerli, doğulu neticede aynı mefhum ve medlûlü ifade eder. Açıklayalım:

Medenî-Barbar: "Ne âyetlerde, ne de hadislerde, insanlığı bugünkü ma'nâda bir medenî-gayr-ı medenî diye ayırıma rastlamayız. Böylesi bir ayırım Avrupa'ya hastır ve târihen, kadim Yunan ve Roma devirlerine kadar gider. Zira onlar Yunanca ve Latince bilmeyen bütün yabancılara barbar diyorlardı. Bu ayırım Roma dünyasının medeniyet deyince Greko-

Latin kültürünü anlamasından ileri geliyordu. Neticede barbar, medeniyetin dışında kalan, aşağı, medeniyetsiz, vahşî ma'nâlarını taşıyordu. Onlardan Batı dillerine intikal eden bu kelime, Batılı olmayanlar için aynen kullanılmaya devam etmiştir. Vahşî, gayr-ı medenî, insaniyetten uzak vs. ma'nâlarına gelir. Avrupa, kelimenin ifade ettiği ma'nâya o kadar samimiyetle inanmıştır ki, mesela dilciler, barbar diye şöhret yapan yabancı dillerde çok büyük bir şekil zenginliği görünce apışıp kalmışlardır.

Avrupalı-Yerli: Batılıların kendilerini esas alma prensibiyle yaptığı yeni bir ayırım ilk nazarda tabiî olmakla beraber, yerli'ye izafe edilen vasıflar ve onlar karşısında takınılan Avrupaî tavır, en azından biz müslümanlar için gayr-ı tabiidir, gayr-ı insânidir ve son derece rahatsız edicidir. Fransızlar bu yerlilere *"medenî seviyelerinin düşüklüğü"* gerekçesiyle belli kanunlara tabi normal vatandaş muamelesi yapmamayı prensip edinirken -meselâ 1881'lerde işgal ettiği Cezayir'e, 1944'lerde normal vatandaş hakkı tanımış ve o da kâğıt üzerinde kalmıştır-. İngilizler yerlileri toptan katliama tabi tutmuşlardır. Onları bu davranışlara iten "yerli" karşısındaki Batı telâkkisini bir Batılı'dan, Toynbee'den dinleyelim. Der ki:

"Biz Batılılar, insanları "yerliler" olarak vasıflandırdık mı, onları zımmen beşerî değerlerden tecrid ederiz. Biz onları, kendileriyle karşılaştığımız diyarları talan edip kirleten vahşî hayvanlar yerine koyuyoruz. Onlara, bizdeki aynı duyguları taşıyan insanlar olarak değil, keşfettiğimiz yerlerde rastladığımız mahallî bitki ve hayvan türlerinin bir parçası olarak bakıyoruz. Biz onları "yerliler" olarak düşündükçe, onları tamamen imha etmeye veya günümüzde daha geçerli göründüğü üzere, onları ehlileştirme hakkına sahip olduğumuza hükmediyor ve mâsumâne (belki de tamâmen haksız olmaksızın) ırkı ıslâh ettiğimize inanıyoruz... Ancak hiçbir zaman onları anlama zahmetine katlanmıyoruz" (L'Histoire, p. 46).[47]

Sömürgeci asker takımının kafasına "yerli"yi, o bölgede rastlanan "bitki ve hayvan türlerinden bir tür" olarak sokan Batı, onlardaki her

47– *Toynbee, L'Histoire,* p. 46. Okuyucuya, batılılar ile aramızda bir mukayese imkânı tanımak için tarihçi İlhan Bardakçı tarafından neşredilen Üçüncü Mustafa'ya âit bir fermanı burada kaydetmeyi uygun bulduk. İbretle okunmalı: "Buğdan ve Eflak'dan gelen şikayetlere bakılırsa, hıristiyan ahâlinin dertlerine eğilmemişsin. Mora ve Hicâz'a yeni idarecilerin gönderilmesine çalışılan bu zamanda, sen sadrazamdan istediğim odur ki, seçeceğin insanları namus ehli arasında arayacaksın. Dinleri ve dilleri başkadır diye, ihmalini görmek istemem. Onlar ki, benim tebaamdır. Bilesin ki, İstanbul içindeki tebaanın sahip olduğu haklara sahiptirler. Hiçbirisini incitmeyesin..." *(Bizimle Dört Mukayese, Tercüman, 9.2.983.)*

çeşit merhamet duygusunu kaldırarak, ırgat olarak bedâva çalıştırmadan, toptan imhâya varıncaya kadar[48] -Batılı menfaatin gerektirdiğiher çeşit muameleyi yerliye icra etmede tereddüd göstermeyecek fetvayı vicdânen verdirecek birtakım ilmî(!) nazariyeleri de ilim adına ileri sürmekten geri durmamıştır. Bu cümleden olarak Fransız içtimâiyâtçılardan Levy-Bruhl tarafından ileri sürülen ve bilâhare bazı ehl-i vicdan Batılılarca bile hiçbir ilmî esasa dayanmadığı için kınanan "Yerlide mücerred mefhumları düşünme ve tefekkür etme kaabileyeti bulunmadığı, onlarda medenîlerden tamamen farklı bir mantık ve düşünce sistemi bulunduğu ve bu farklılığın fıtrî olduğu"na dair nazariye burada zikre değer. Bu hususu başka örnekleriyle daha geniş olarak bir başka kitabımızda[49] incelediğimiz için, burada bu kadarıyla keserek "yerli" tâbirine mümâsil bir başka tâbiri açıklayacağız:

Şarklı: Batı'nın şarklı karşısındaki tavrı "yerli" karşısındaki tavrından hiç farklı değilir. O, daha işin başında "şarklı (oriental)" kelimesine günlük sıfat olarak "tedennî, durgunluk, tefessüh, istibdâd, hurâfe ve gayr-i aklîlik" sıfatlarını yakıştırıp, kafalara yerleştirerek, günlük içtimâî değerlendirmelerde zihnî kalıp ve boya yapmıştır.

Şark ve şarklı karşısındaki düşünce tarzlarını daha bâriz hâle getirmek maksadıyla şu koyacağımız pasaj, sıradan bir kimseye değil, pek çok eserleriyle şöhret yapmış ve ciddî te'sirler husûle getirmiş bir Fransız feylesofuna (J.-M. Guyeau) âittir. Bize muasır sayılacak kadar da yaşadığı devir yakındır (vefatı: 1888). Feylosofumuz, doğum kontrolünün Batılılar için zararlarını anlattığı uzunca bir tahlîlinde Batı efkâr-ı umumiyesini ikna etmek maksadıyla şu açıklamaya da yer verir.

"Hayvan yetiştiricilerin, hayvanları üretmede başvurdukları prensip-

48– Burada İslâm'da Çocuk Hakları adlı kitabımızın giriş kısımından şu pasajı aynen alıyoruz: "Her millet kendi medeniyetini, kendi değerlerini ve kendi medeniyetdaşlarını üstün görmüş, dışında kalanlara küçümser bir nazarla bakmışsa da bu ayırım Batı'nınki kadar kıyasıya olmamıştır. Arapçadaki acem (Arapçayı konuşmayı bilmeyen), Türklerdeki gâvur, eski Latinlerdeki barbar kelimesi bu ayırımı ifade eder... Batılı efendinin Batılı olmayan "yerlileri" insandan ziyade ruhsu hayvanlar, "iş yapan makineler veya zevkini tatmine yarayan âletler" yerine tuttuğu, pek çok müelliflerce ifade edilmiştir. Batılı iş adamlarını en usta yerli işçinin ücretini, en acemi beyaz işçinin ücretine nazaran, en az 4-5 misli daha az ödemeye sevk eden düşünce bu telâkkinin neticesidir" (s. 11-13)

49– İslâm'da Çocuk Hakları s. 10-11. *Levy Bruhl*, 1949'larda neşredilen Carnet'sinde bu fikirlerinden vazgeçtiğini ifade etmiştir. Ancak bunu, ilmî hasbilik olarak değerlendirmede acele etmemek, müteyakkız olmak gerekir. Zira İkinci Cihan Savaşı'ndan sonra, sömürme sistemi değişmiş neocolonialisme (Yeni sömürgecilik) denen yeni metodda bu nazariyeye ihtiyaç kalmamıştır. Yeni sömürge sistemi, geri kalmış memleketleri, kendi menfaatlarına göre şartlandırılmış yerli aydınlarla idare etmeye, sık sık ihtilallerle istikrarsız halde tutmaya dayanır. Bu onlar için daha kolay, daha az zahmetli bir sömürmedir.

leri, insanların çoğaltılmasında tatbik etme yollarını arayan Malthus'cular bir noktayı unutuyorlar. O da şudur: Her çeşit yetiştirme işinde temel prensip "üstün ırkların çoğalmasını teşvik ve temindir." Söz gelimi, kaliteli bir boğa on aded âdi boğaya müreccahtır. Öyle ise sığırlar ve davarlar hakkında câri olan bir prensip insanlar hakkında fazlasıyla mûteberdir: Bir Fransız, ırkının ilmî ve estetik kaabileyetleri sebebiyle, bir zenci, bir Arap, bir TÜRK, bir Kırgız, bir Çinliye nazaran ortalama YÜZ DEFA DAHA ÜSTÜN içtimâî bir serveti temsil eder. Müstakbel insanlık içerisinden, Kırgızların veya TÜRKLER'in lehine kendi kendimizi bertaraf etmemiz, hattâ Malthus nokta-i nazarından bile tam bir aptallıktır."

3389 ١٧– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أنَّ رَجلاً مَرَّ علَى النَّبيّ ﷺ وَهُوَ يَبُولُ فَسَلَّمَ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

وزاد أبو داود: [ثُمَّ اعتَذَرَ إلَيْهِ وَقالَ: إنِّي كَرِهْتُ أنْ أذْكُرَ اللهَ إلاَّ عَلَى طُهْرٍ].

17. (3389)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bevl ederken bir adam ona uğradı ve selam verdi. Ancak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* , selamına mukabelede bulunmadı." [Müslim, Hayz 115, (370), Ebû Dâvud, Tahâret 8, 124, (16, 330, 331); Tirmizî Tahâret 67, (90); Nesâî, Tahâret 33, (1, 36).]

Ebû Dâvud'un bir rivayetinde şu ziyade var: "Sonra adama (selama mukabele etmeyişinin) özrünü beyan etti: *"Ben, temiz değilken Allah'ı zikretmeyi uygun bulmadım."*

AÇIKLAMA:

Burada abdest bozarken selam vermenin kerâheti teşrî edilmektedir. Âlimler ittifakla: "Büyük veya küçük abdest bozana selam veren kimsenin, selamına mukabele görmeye müstehak olmadığına bu hadis delildir" demiştir.

Bu hallerde selamın mekruh olduğunda ihtilaf etmezler. Abdest bozmak üzere oturana sadece selam değil, hapşırınca hamdetmek veya hapşırana yerhamükâllah demek, tesbih vs. gibi her çeşit zikir mekruhtur. Yanlışlıkla verilse bile bu selama, bevl bittikten sonra cevap vermenin câiz olduğu belirtilmiştir.

Bu bâbta farklı hadisler gelmiştir. Bazıları *Resulullah*'ın abdest aldıktan -veya teyemmüm ettikten sonra selama mukabele ettiğini ve hatta yukarıda Ebû Davud'dan ziyade olarak kaydettiğimiz hadiste görüldüğü üzere- selama kubale edemeyişinin sebebini abdestsiz olmakla izah ettiğini belirtir.

Ancak, abdestsiz olunduğu zaman selama mukabele edilmeyeceği meselesine itiraz edilmiş, bu hükmün neshedildiği belirtilmiştir.

ONUNCU FASIL

MUSÂFAHA (TOKALAŞMA) ÜZERİNE

3390 ١- عن قتادة: [قُلْتُ لأَنسٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْه: أَكَانَتِ الْمُصَافَحَةُ فِي أَصْحَابِ رسولِ الله ﷺ؟ قالَ: نَعَمْ]. أخرجه البخاري والترمذي.

1. (3390)- Katâde rahimehullah anlatıyor: "Hz. Enes (radıyallâhu anh)'a sordum: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın Ashâbı arasında müsâfaha var mıydı?" Bana:

"Evet!" diye cevap verdi." [Buhârî, İsti'zân 27; Tirmizî, İsti'zân 31, (2730).]

3391 ٢- وعن البراء رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: مَا مِنْ مُسْلِمَيْنِ يَلْتَقِيَانِ فَيَتَصَافَحَانِ إلاَّ غُفِرَ لَهما قَبْلَ أنْ يَتفرَّقا]. أخرجه أبو داود والترمذي. وهذا لفظه.

2. (3391)- Hz. Berâ (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İki müslüman karşılaşıp musâfahada bulununca, ayrılmalarından önce (küçük günahları) mutlaka affedilir."* [Ebû Dâvud, Edeb 153, (5211, 5212); Tirmizî, İsti'zân 31, (2729).]

3392 ٣- وفي أخرى للترمذي عن ابن مسعود يرفعه قال: [مِنْ تَمامِ التَّحيَّةِ الأَخْذُ بالْيَدِ].

3. (3392)- *Tirmizî*'nin İbnu Mes'ud'dan kaydettiği bir diğer rivayette şöyle buyrulmuştur: *"(Musâfaha etmek üzere mü'min kardeşin) elinden tutulması selamlaşma cümlesindendir."* [Tirmizî, İsti'zân 31, (2731).]

3393 ٤- وعن عطاء الخراساني: [أنَّ رسولَ الله ﷺ قالَ: تَصَافَحُوا يَذْهَبِ الْغِلُّ، وتَهَادُوا تَحَابُّوا وَتَذْهَبِ الشَّحْنَاءُ]. أخرجه مالك.

4. (3393)- *Atâ el-Horasânî* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Musâfaha edin ki, kalblerdeki kin gitsin, hediye-*

leşin ki birbirinize sevgi doğsun ve aradaki düşmanlık bitsin."[Muvatta, Hüsnü'l-Hulk 16, (2, 908).]

AÇIKLAMA:

1- Burada kaydedilen dört hadis, musâfahanın meşruiyyetini te'yid etmektedir. Mesele hakkında başka rivayetler de mevcuttur. İslâm ülemâsı musâfahayı Resûlullah'ın teşvik ettiğini ve bunun sünnet-i müekkede olduğunu belirtmiştir. Ulemânın bazı ahvalde buna ısrarla devam etmesi onun sünnet olma vasfını değiştirmez. Bir rivayette Efendimiz: قَدْ اَقْبَلَ اَهْلُ الْيَمَنِ وَهُمْ اَوَّلُ مَنْ حَيَّانَا بِالْمُصَافَحَةِ *"Yemenliler geldiler ve bizi musâfaha yaparak selamlayan ilk kimseler oldular"* buyurmuştur.

Şu rivayet selamlaşmada eğilmeyi yasaklar:

عَنْ اَنَسٍ: قِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ الرَّجُلُ يَلْقَى اَخَاهُ اَيَنْحَنِي لَهُ قَالَ: لاَ. قَالَ فَيَأْخُذُ بِيَدِهِ وَيُصَافِحُهُ قَالَ نَعَمْ *"Hz. Enes* anlatıyor: "Resulullah'a: "Kişi kardeşine rastlayınca ona (hurmet ve selam için) eğilmeli midir?"diye sorulmuştur. *"Hayır!"* diye cevap verdi. "Elinden tutup musâfaha da mı yapamaz?" deyince: *"Elbette bunu yapar!"* diye cevap verdi."

İbnu Battal der ki: "Musâfahayı bütün âlimler hoş karşıladılar. *İmam Mâlik* önce mekruh addetmiş ise de sonradan o da müstehab bulmuştur." Nevevî "Karşılaşmalarda musâfaha etmenin sünnet olduğunu söylemekte ulemâ icma eder" der.

Berâ'nın bir rivayeti meâlen şöyledir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'la karşılaştım, elimi tutup benimle musâfahada bulundu. Ben: "Ey Allah'ın Resulü dedim, ben, bunun Acemlere has bir âdet olduğunu sanıyordum."

"Biz musâfaha yapmaya onlardan ehakkız!" cevabını verdi."

Bazı devirlerde, yer yer sabah ve ikindi namazlarından sonra cemaate katılanların, aralarında musâfaha etmeleri âdet kılınmıştır. Nevevî bu gelenek hakkında: "Musâfahanın sabah ve ikindi namazlarının peşine tahsis edilmesine gelince, İbnu Abdisselâm, bunu mübah bid'atler zımnında misâl olarak zikreder" açıklamasını sunar.

İbnu Hacer, musâfaha emrinin umumî olduğu, ancak, yabancı kadınlarla ve yakışıklı olan sakalı çıkmamışlarla (emred) musâfahanın bu emirden istisna tutulduğunu belirtir.

2- 3392 numaralı hadiste "elden tutma", selam cümlesinden gösterilmiştir. Bundan maksad musâfaha mıdır, pek açık değil. Buhârî, musâ-

faha olma ihtimaline yer verir. Ancak musâfaha etmeden bir başka-sının elini, avucu içine alma durumu da olabilir. Âlimler her iki ma'nâyı da makbul addederler. Hz. Enes'in bir rivayeti şöyle: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* , bir kimseyle karşılaşınca (musâfaha ederdi), kişi elini çekinceye kadar Aleyhissâlatu vesselâm elini onun elinden çekmezdi, keza adam yüzünü çevirinceye kadar yüzünü de çevirmezdi."

3- 3393 numaralı hadiste, hediyeleşmeye de teşvik buyrulmuştur. İslâm'ın hediyeleşmeye verdiği ehemmiyeti ve bu mevzu üzerine gelen diğer bir kısım rivayetleri kitabımızın Hediye ile ilgili bölümünde (5780-5787) göreceğimiz için burada açıklama yapmıyoruz.

ONBİRİNCİ FASIL

HAPŞIRMA VE ESNEME HAKKINDA

3394 ١– عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [عَطَسَ رَجُلاَن عِنْدَ النَّبيِّ ﷺ فَشَمَّتَ أحَدَهُمَا وَلَمْ يُشَمِّتِ الآخَرَ. فَقِيلَ لَهُ فِي ذلكَ؟ فَقَالَ: هذَا حَمِدَ اللهَ تَعَالى وَهذَا لَمْ يَحْمَدِ اللهَ تَعَالى]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

1. (3394)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın yanında iki kişi hapşırdı. Efendimiz, bunlardan birine teşmitte bulundu (yâni *"yerhamukâllah!"* dedi), diğerine teşmitte bulunmadı. Niye böyle davrandığı sorulunca:

"Şu, Allah Teâlâ'ya hamdetti, öbürü Allah Teâlâ'ya hamdetmedi!" cevabını verdi." [Buhârî, Edeb 127; Müslim, Zühd 53, (2991); Ebû Dâvud, Edeb 102, (5039); Tirmizî, Edeb 4, (2743).]

3395 ٢– وفي أخرى لمسلم عن أبي موسى: [إذَا عَطَسَ أحَدُكُمْ فَحَمِدَ اللهَ تَعَالى فَشَمِّتُوهُ وَإنْ لَمْ يَحْمَدِ اللهَ فَلاَ تُشَمِّتُوهُ].

2. (3395)- Müslim'in *Ebû Musa*'dan yaptığı bir diğer rivayette şöyle buyrulmuştur: *"Biriniz hapşırır ve hamdederse, ona teşmitte bulunun, Allah'a hamdetmezse teşmitte bulunmayın."*

AÇIKLAMA:

1- İslamî âdâbtan biri de teşmittir. Teşmit lügat olarak tebrik ma'nâsına gelir. Bereketle dua edilince, Arap "ona teşmitte bulundu" der. *Hz. Ali*'nin *Hz. Fâtıma* ile evlenmeleriyle ilgili rivayette, Resûlullah'ın onlara yaptığı bereket duası, شَمَّتَ عَلَيْهِا diye ifâde edilmiştir. Kelimenin şemâta kökünden geldiği de ileri sürülmüştür. Bu, düşmana gelen kötü-

lükle sevinmek demektir. Bu durumda, teşmit, düşmanı sevindirecek hale düşmemesi için yapılan dua ma'nâsına gelir. Veya hamdedince şeytanı üzecek bir hal ortaya koymuş, şeytanın hâli sebebiyle de kişi sevinmiştir. Kelimeyle ilgili başka açıklamalar da yapılmıştır. Teferruat mühim değil.

Dinî bir tabir olarak, teşmît, hapşıran kimse elhamdülillah dediği takdirde ona "yerhamukallah (Allah sana rahmet kılsın)!" diyerek dua etmektir. Aslında hapşırana dua etmek İslam'a has bir âdet değildir. Diğer milletlerde de birtakım güzel temennîlerde bulunulduğu görülür. Ancak İslâm dini bunda ısrar etmiş ve bütün ümmete şâmil bir formüle bağlamıştır.

Hadisin vürud şekli, sarih emir ifade etmesi sebebiyle hükmün vâcib olduğunu ifade eder. Ancak İslâm ulemâsı teşmît'in vücubuna hükmetmez, müstehab olduğunda ittifak eder.

Teşmît'in formülüne gelince, bunun hapşıran tarafından söylenecek olan tahmid kısmında farklılıklar bulunduğu gibi, teşmît kısmında da var. Şöyle ki:

★ Bazı rivayetler, hapşıranın sadece "elhamdülillah" diyeceğini ifade eder.

★ Bazı rivayetler, *"Elhamdülillah alâ külli hâl (her bir durum için Allah'a hamdolsun)"* demek gerektiğini ifade eder.

★ Bazı rivayetler ise, *"Elhamdülillâhi Rabbilâlemîn"*'in söylenmesi gerektiğini ifâde eder.

★ Bazı rivâyetlerde: "Elhamdülillâhi Rabilâlemîn alâ külli hâlin mâ kâne. (Ne olursa olsun her bir durum için âlemlerin Rabbine hamd olsun!)" denmesi gerektiği ifâde edilir.

Hz. Ali'nin el-Edebü'l-Müfred'de kaydedilen bir rivayeti şöyle: "Kim hapşırdığı zaman اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ عَلَى كُلِّ حَالٍ مَا كَانَ derse ebediyyen ne kulak, ne dil (ne de karın) ağrısı çeker." Bu söz Hz. Ali'nin gözükmekte ise de, bu çeşit sahâbe sözü hükmen merfu addedilir, zîra haber verilen husus, içtihadla söylenecek bir şey değildir, ihbâr-ı gaybî nev'indendir. Ancak vahiyle söylenebilir.

★ Şu rivayet hapşıranın, zikrine başka kelimeler de ilâve edebileceğini gösterdiği gibi, bunun müstehab olduğunu da ifâde eder:

"Ümmü Seleme (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Bir adam, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın yanında hapşırmıştı, *elhamdülillah* dedi. Aleyhissalâtu vesselâm *"Yerhamukâllah!"* buyurdular. Derken, bir diğer

kimse de hapşırdı ve اَلْحَمْدُلله رَبِّ الْعَالَمِينَ حَمْداً طَيِّباً كَثِيراً مُبَارَكاً فيه dedi. Efendimiz: "Bu, öbürüne ondokuz derece üstünlük kazandı" buyurdular.

★ *İbnu Ömer*'den gelen bir rivayette, "hapşıranın hamdeleye salvele de ilâve ederek: اَلْحَمْدُ لله رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلاَةُ عَلَى رَسُولِ الله ﷺ demesi daha hoştur." Bir diğer rivayette "bu güzelse de sünnete uygun değildir" denilmektedir.

★ Hamdele'den sonra şehadet de getirilmesi mekruh addedilmiştir.

★ *Taberânî* demiştir ki: "Hapşıranın, elhamdülillah demekle, buna Rabbi'l âlemîn veya alâ kulli hâl lâfızlarından birini ziyade etme hususunda mütehayyirdir. Delillerin ortaya koyduğu husus ise şudur: "Bunlardan her biri o esnada söylenmesi gereken zikri karşılar; lâkin hangi zikir daha çok senâ ifâde ediyorsa o efdaldir, yeter ki me'sur (sünnette rivayet edilmiş) olsun."

★ Nevevî, el-Ezkâr'da der ki: "Ülemâ, hapşıranın *"elhamdülillah"* demesinin müstehab olduğunda ittifak etmiştir. Ancak elhamdülillâhi Rabbilâlemîn derse bu daha iyidir, şayet elhamdülillah alâ kulli hâl derse bu efdaldir."

2- Sadedinde olduğumuz hadis, hapşırınca hamdetmeyene teşmît'te bulunmamak gerektiğini ifade etmektedir. Ancak, hamdettiğini işitirse, teşmitte bulunmak bir vazife olmaktadır. Çeşitli hadisler bunu takrir etmiştir.

Bir rivayette: *"Müslümanın müslüman üzerindeki hakları altıdır"* dendikten sonra bunlar arasında teşmit de zikredilir. Zâhirîlerin cumhuru ile Mâlikîlerden bazıları hadisin zâhirini esas alarak teşmit'in vâcib olduğuna hükmetmiştir. Cemaat halinde, bir kişinin söylemesiyle diğerlerinden düşen bir farz-ı kifaye olduğunu söyleyenler de olmuştur. Hanefîler ve Hanbelîlerin cumhuru bu görüştedir. *Şâfiîlerle Mâlikîlerden* bir grup müstehab olduğuna, bir kişi söyleyince cemaatten sâkıt olacağına hükmetmiştir.

3396 ٣– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رَسُولُ الله ﷺ: شَمِّتْ أخَاكَ ثَلاثاً فَمَا زَادَ فَهُوَ زُكَامٌ]. أخرجه أبو داود.

3. (3396)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kardeşine üç kere teşmitte bulun, üçten fazla (hapşırırsa) artık bu nezle olmuştur."* [Ebû Dâvud, Edeb 100, (5036); Tirmizî, Edeb 5, (2745); İbnu Mâce, Edeb 20, (3714).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, hapşırana üç kere yerhamukâllah deneceğini hapşırmaya devam ettiği takdirde, bunun nezle gibi bir rahatsızlıktan ileri gelmesinin anlaşılacağından, artık her seferinde teşmît gerekmeyeceğini ifade eder. Hatta, hadisin *Tirmizî*'deki vechinde: فَانْ زَادَ فَانْ شِئْتَ فَشَمِّتْهُ... وَانْ شِئْتَ فَلاَ "...*Hapşırana üç kere teşmîtte bulun. O hapşırmaya devam ederse sen muhayyersin, dilersen teşmîtte bulun, dilersen bulunma*" buyrulmuştur.

Ancak, bazı rivayetlerde üçten sonra teşmîti açık bir üslupla nehyetmiştir: فَانْ زَادَ عَلَى ثَلاَث فَهُوَ مَزْكُومٌ وَلاَ يُشَمِّتْهُ بَعْدَ ثَلاَث "...üçten fazla hapşırırsa, (artık anlaşılmıştır ki) o nezlelidir, teşmîtte bulunmasın." Şârihler bunun kavî, *Tirmizî*'nin rivayetinin zayıf olduğunu belirtirler. Şu halde üçten fazla teşmitte bulunmamak esastır.

3397 ٤ – وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: إنَّ اللّهَ يُحِبُّ الْعُطَاسَ وَيَكْرَهُ التَّثَاؤُبَ. فَإذَا عَطَسَ أَحَدُكُمْ فَحَمِدَ اللّهَ فَحَقٌّ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ سَمِعَهُ أَنْ يَقُولَ: يَرْحَمُكَ اللّهُ، وَأَمَّا التَّثَاؤُبُ فَإنَّهُ مِنَ الشَّيْطَانِ؛ فَإذَا تَثَاءَبَ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلاَةِ فَلْيَكْظِمْ مَا اسْتَطَاعَ وَلاَ يَقُلْ هَاهْ فَإنَّ ذلِكُمْ مِنَ الشَّيْطَانِ، يَضْحَكُ مِنْهُ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

قوله: « فليكظم » أي لا يفتحْ فاه.

4. (3397)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah hapşırmayı sever, esnemeden hoşlanmaz. Öyleyse sizden biri hapşırır ve Allah'a hamdederse, bunu işiten her müslüman üzerine, yerhamukâllah demesi hak (bir vazife)dir. Ancak esnemeye gelince, işte bu, şeytandandır. Biriniz namazda esneyecek olursa, imkân nisbetinde kendini tutsun ve hah diye ses çıkarmasın. Zira bu, şeytandandır, şeytan kendisine gülüyor demektir."* [Buhârî, Edeb 125, 128, Bed'ül-Halk 11; Müslim, Zühd 56, (2994); Ebû Dâvud, Edeb 97, (5028); Tirmizî, Salât 273, (370), Edeb 7, (2747, 2748).]

AÇIKLAMA:

1- Hattâbî: "Allah'a nisbet edilen sevmek, hoşlanmamak gibi ifadelerin ma'nâsı, hapşırma ve esneme fiillerinin sebebine bakar. Zira, hap-

şırma bedenin hafifliğinden, mesâmâtın açılmasından ve fazla doygunluğun olmayışından ileri gelir. Bu, esnemenin zıddı bir haldir. Çünkü o, bedenin iyice dolmuş olmasından, bir de çok ve karışık yemekten hâsıl olan ağırlıktan ileri gelir. Önceki hal, ibâdet için şevk verir. İkinci hal bilâkis gaflete sevkeder" der.

2- Rivayetler hapşırmanın bazı çeşitlerine dikkat çeker:

★ Şârihler, hadiste Allah'ın sevdiği belirtilen hapşırmanın nezleden hasıl olan hapşırma olmadığını belirtirler. Çünkü, tahmîd ve teşmît bunun için emredilmiş, öbürü için emredilmemiştir. Mamafih teşmîti her ikisine teşmil eden âlim de vardır.

★ Hapşırmanın namazda olanıyla namaz dışında olanı da tefrik edilmiştir. Tirmizî'nin bir rivayeti şöyle: اَلْعُطَاسُ وَالنُّعَاسُ وَالتَّثَاؤُبُ فِى الصَّلاَةِ مِنَ الشَّيْطَانِ *"Namazda hapşırma, uyuklama ve esneme şeytandandır."* Burada "namazdaki hapşırma", esneme ile bir tutulmaktadır.

★ *Abdurrezzak*'ın bir rivayetinde, şeytandan olduğu belirtilen yedi şeyden birinin, "şiddetli hapşırma" olduğu belirtilir. Şu halde, hapşırırken imkân nisbetinde başkasını rahatsız etmeyecek şekilde hafif yapmaya gayret edilmelidir. Nitekim müteakip hadis hapşırmanın âdâbını takrir etmektedir.

3- Hadiste geçen, *"Hamdedeni işitene teşmît hak bir vazifedir"* ibaresinden hareket eden âlimler, "Hapşıranın hamdetme hususunda acele davranmasının müstehab olduğu" hükmünü çıkarmışlardır. *İbnu Dakîki'l-Îd,* bazı âlimlerden şu görüşü nakleder: "Kişi hapşıranı görünce teennî ile hareket etmeli, sükûnet bulmasını beklemeli, teşmît için acele etmemelidir." İbnu Dakîki'l-Îd, teşmit için zâten tahmidin işitilmesinin şart olduğunu belirterek bu tavsiyenin gâyesini açıklar.

Buhârî'nin el-Edebü'l-Müfred'de kaydettiği bir rivayete göre, İbnu Ömer (radıyallâhu anh) mescidde iken, mescidin bir tarafından bir hapşırma işitir. O tarafa yönelerek: "Hamdetti isen yerhamukâllah der. Bu rivayeti de, teşmit için tahmid'in gerekli olduğu hususunda delil olarak zikretmişlerdir.

4- Esnemede kendini tutma emri, esnemeyi durdurmanın kişinin elinde olduğu ma'nâsına gelmez; çünkü esneme hâsıl olunca onun gerçek şekilde durdurulması mümkün olmaz. Öyleyse buradaki durdurma, esnemenin tabiî şekilde olmasını önlemek, ondan meydana gelecek vücud hareketlerini asgariye indirmektir. Hadisin sadedinde olduğumuz vechi

"namazda diye kayıtlarken bazı vecihleri bu kayda yer vermez ve *"Biriniz esneyecek olursa..."* diye mutlak gelir. Bir rivayette: *"Biriniz esneyecek olursa elini ağzı üzerine koysun, (köpek gibi) havlamasın, zira şeytan ona güler"* denmiştir. Burada ağzın sonuna kadar açılması, köpeğin havlamasına benzetilmiştir. Zira köpek havlarken başını kaldırır ve ağzını açar.

5- Esnemenin şeytandan olması, şeytanın bunu sevmesindendir. Çünkü, şeytan insana gaflet veren, hayrını azaltan, namazını kesen her şeyi sever. Ayrıca, esneme umumiyetle çok yemekten hâsıl olan bir hâlettir. Çok yeme de şeytan işidir. *Türbüştî* şu açıklamayı sunar: "Bunun şeytana nisbeti, şeytanın kulun Allah'ın önünde duyacağı huzur ve kendinden geçercesine yapacağı mürâcaattan alacağı zevk gibi mendub şeyler arasına girmeyi sevmesindendir."

3398 ه‍- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ النَّبِىُّ ﷺ إذَا عَطَسَ غَطَّى وَجْهَهُ بِيَدَيْهِ أوْ بِثَوْبِهِ وَغَضَّ بِهَا صَوْتَهُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

5. (3398)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hapşırdığı zaman, yüzünü elleriyle veya elbisesiyle örterdi ve sesini de kısardı." [Ebû Dâvud, Edeb 98, (5029); Tirmizî, Edeb 6, (2746).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, hapşırma sırasında dikkat edilmesi gereken edebe dikkat çekmektedir. Bu hususlar bazı hadislerde Nebevî bir emir olarak belirtilirken, burada Nebevî bir amel olarak ifade edilmektedir: Yüzün, yani bilhassa ağzın elbise veya elle örtülmesi, sesin kısılması. Her iki edeb de yakınlardakini rahatsız etmekten korur. Ağzın veya yüzün örtülmesi, hapşırma sırasında ağız ve burundan tükrük ve sair parçaların etrafa sıçramasını önler, sesin kesilmesi de rahatsızlık verici bir gürültünün asgariye inmesini sağlar.

İbnu Hacer, başka rivayetleri de göz önüne alarak hapşırmanın edebiyle ilgili olarak şunları sayar: "Sesini kısması, hamdini yüksek sesle yapması, ağız ve burnundan akanlarla arkadaşına eza vermemesi için yüzünü örtmesi, hapşırması ile zarar vermemesi için başını sağa sola çevirmesi."

İbnu'l-Arabî, hapşırırken sesi kısmanın hikmetini, "sesin yükselmesinde uzuvlar için eza var" diyerek izah eder. Diğer edeblerin hikmetiyle ilgili olarak, kaydedilene yakın şeyler söyler.

İbnu Dakîki'l-Îd, teşmîtin faydaları zımnında müslümanlar arasında uyuşma sağlamayı ve sevgi kazanmayı zikreder. Ayrıca hapşıranın nefsini de te'dip ettiğini söyler: "Çünkü der, rahmetin zikredilmesinde, mükelleflerin çoğunda mevcut olan günahı hatırlatma bulunduğu için, hapşıran, nefsin gururunu kırıp tevazuya yer vermiş olur."

3399 ٦- وعن أبي موسىٰ رضي الله عنه قال: [كَانَ الْيَهُودُ يَتَعَاطَسُونَ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ يَرْجُونَ أنْ يَقُولَ لَهُمْ: يَرْحَمُكُمُ اللهُ. فَيَقُولُ: يَهْدِيكُمُ اللهُ وَيُصْلِحُ بَالَكُمْ]. أخرجه أبو داود والترمذي وصححه.

6. (3399)- *Ebû Musa* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Yahudiler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın huzurlarında zoraki hapşırırlar ve bununla kendileri için *yerhamukumullah* demesini umarlardı. Resûlullah ise onlara: *"Allah size hidayet versin ve aklınızı ıslah etsin."* derdi." [Ebû Dâvud, Edeb 101, (5038); Tirmizî, Edeb 3, (2740).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, gayr-ı müslimlere teşmît'te bulunmanın meşruluğunu ifade ettiği gibi, onlara nasıl teşmît yapılacağını da göstermektedir. Rahmet mü'minlere has olduğu için, gayr-ı müslimlere hiçbir durumda Allah'ın rahmeti dilenmez. Onlara en iyi dua, hidayetlerini temenni etmektir. Teşmît'te de aynı şey yapılacaktır.

Resûlullah gayr-ı müslimlere yazdığı mektuplara, اَلسَّلاَمُ عَلَى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَى "Selam hidayete tabi olanlara olsun" diye başlardı. Onların selamlarına da, ve aleyküm diye mukabele ettiğini daha önce belirttik (3386-3388).

ONİKİNCİ FASIL

HASTA ZİYARETİ VE FAZİLETİ

3400 ١ – عن علي رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال النبيُّ ﷺ: مَا مِنْ رَجُلٍ يَعُودُ مَرِيضاً مُمْسِياً إلاَّ خَرَجَ معَهُ سبْعُونَ ألْفَ مَلَكٍ يَسْتَغْفِرُونَ لَهُ حَتّى يُصْبِحَ، وكَانَ لَهُ خَرِيفٌ في الجَنّة، وَمَنْ أتَاهُ مُصْبِحاً خَرَجَ معَهُ سبْعُونَ ألْفَ مَلَكٍ يَسْتَغْفِرُونَ لَهُ حَتّى يُمْسِيَ، وَكَانَ لَهُ خَرِيفٌ في الجَنَّة]. أخرجه أبو داود والترمذي.

« الخريف » هنا الحائط من النخل.

1. (3400)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim bir hastayı akşam vakti ziyaret ederse onunla mutlaka yetmişbin melek çıkar ve sabaha kadar onun için istiğfarda bulunur. Ona cennette bir bahçe hazırlanır. Kim de hastaya sabahleyin giderse, onunla birlikte yetmişbin melek çıkar, akşam oluncaya kadar ona istiğfarda bulunur. Ona cennette bir bahçe hazırlanır."* [Ebû Dâvud, Cenâiz 7, (3098); Tirmizî, Cenâiz 2, (969); İbnu Mâce, Cenâiz 2, (1442).]

3401 ٢ – وعن ثوبان رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ عَادَ مَرِيضاً لَمْ يَزَلْ في خُرْفَةِ الجَنّة حَتّى يَرْجِعَ]. أخرجه مسلم والترمذي.

2. (3401)- *Hz. Sevbân* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hasta ziyaretinde bulunan kimse, ziyaretten dönünceye kadar cennet meyveleri arasındadır."* [Müslim, Birr 40, (2568); Tirmizî, Cenâiz 2, (967).]

3402 ٣ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ تَوَضّأَ فَأحْسَنَ الْوُضُوءَ، وَعَادَ أخَاهُ المُسْلِمَ مُحْتَسِباً بُوعِدَ مِنَ النّارِ مَسِيرَةَ سَبْعِينَ خَرِيفاً].

قال أنس: «الْخَرِيفُ» العام. أخرجه أبو داود.

3. (3402)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim abdest alır ve abdestini mükemmel kılar sevab ümidiyle müslüman kardeşini hasta iken ziyaret ederse, ateşten, yetmiş yıllık yürüme mesafesi kadar uzaklaştırılır."* [Ebû Dâvud, Cenâiz 7, (3097).]

AÇIKLAMA:

1- Burada kaydedilen hadisler, hasta ziyaret etmenin ehemmiyetini belirtmektedir. Sonuncu hadiste, ziyaret sırasında abdestli olmaya teşvik edilmektedir. Bazı âlimler abdestli olmanın hikmetini şöyle açıklamıştır: *"Hasta ziyareti bir ibadettir. İbadetlerin abdestli olarak yapılması, onu en mükemmel şekilde yapmak demektir, bu ise efdaldir."*

2- Her işte olduğu gibi bunun da Allah rızası için yapılması, sevab elde etmek niyetiyle yapılması gerekmektedir. Başka gayelerle yapılan ziyaretlerin aynı şekilde sevablı olmayacağı anlaşılmaktadır.

3403 ٤ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: مَنْ عَادَ مَرِيضاً أَوْ زَارَ أخاً لَهُ في اللهِ تَعالى نَادَاهُ مُنَادٍ: أَنْ طِبْتَ وَطَابَ مَمْشَاكَ وَتَبَوّأْتَ مِنَ الجَنَّةِ مَنْزِلاً].

أخرجه الترمذي. «تَبَوّأْتَ» أي اتخذت.

4. (3403)- *Hz.Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim Allah rızası için bir arkadaşını ziyaret eder veya bir hastaya geçmiş olsun ziyaretinde bulunursa, bir münâdi ona şöyle nidâ eder: "Dünya ve âhirette hoş yaşayışa eresin. Bu gidişin de hoş oldu. Kendine cennette bir yer hazırladın."* [Tirmizî, Birr 67, (2009).]

3404 ٥ – وعن زيد بن أرقم رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [عَادَنِي رسولُ الله ﷺ مِنْ وَجَعٍ كَانَ بِعَيْنَيَّ]. أخرجه أبو داود.

5. (3404)- *Zeyd İbnu Erkam* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gözümdeki bir ağrı sebebiyle beni ziyaret etti." [Ebû Dâvud, Cenaiz 9, (3102).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın, Ashab hasta

olduğu zaman ziyaretlerine gittiğini göstermektedir. Bu mesele ile ilgili başka örnekler de rivayet edilmiştir. Bir rivayet, *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh)'a baygınlık geçirdiği sırada uğradığını ve ayrılıncaya kadar yanından ayrılmadığını haber verir.

2- Bu hadisten çıkarılan bir diğer hüküm, hafif rahatsızlıklar için dahi ziyaretin meşruiyetidir.Zira göz ağrısı korkutucu, ağır bir hastalık değildir. Baş ve diş ağrılarını da bu sınıftan mütâlaa edebiliriz. Bazı hanefî âlimler göz ağrısı gibi hafif rahatsızlıklar için geçmiş olsun ziyaretini uygun görmemiş ve hatta mekruh olduğunu söylemiştir. Ancak görüldüğü üzere bu hadis, nassa dayanmayan o çeşit iddiaları tekzib etmektedir. Hadis, *Buhârî* tarafından *el-Edebü'l-Müfred*'e alınmıştır, âlimler sıhhati hususunda kesin kanaat sahibidir.

3405 ٦– وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت: [لَمَّا أُصِيبَ سَعْدُ بنُ مُعَاذٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْه يَوْمَ الخَنْدَقِ فِي أَكْحَلِهِ. ضَرَبَ لَهُ رَسُولُ اللّهِ ﷺ خَيْمَةً فِي المَسْجِدِ لِيَعُودَهُ مِنْ قَرِيبٍ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

6. (3405)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Sa'd İbnu Mu'az, Hendek savaşı sırasında kol damarından yaralanınca, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onun için mescide bir çadır kurdurdu. Maksadı, onu daha yakından ziyaret etmek (ve ilgilenmek)ti. " [Ebû Dâvud,Cenâiz 8, (3101); Nesâî, Mesâcid 18, (2, 45).]

AÇIKLAMA:

Hadiste mescidin tedavi yeri gibi kullanılma örneği mevcuttur. Yaralanan *Sa'd İbnu Mu'az* için Hz. Peygamber mescidin içerisinde çadır kurdurup, daha yakından tedavisiyle ilgilenmek istiyor. Bilindiği üzere Sa'd İbnu Mu'az (radıyallâhu anh), Ensar'ın iki liderinden biridir. Diğer itibarlı lider *Sa'd İbnu Ubâde*'dir. Aleyhissalâtu vesselâm bu davranışıyla, insanların itibar edip mevki ve makam verdiği kimselere de hususi muamele etme, böylece onu sevenlerin gönlünü kazanma örneği de vermiş olmaktadır.

Âlimler hadisten şu hükümleri de çıkarırlar:

★ Özre binâen mescidde ikâmet caizdir.

★ Sultan veya âlim, ziyaretine ehemmiyet verdiği hasta şahısların ziyaretinde zorlukla karşılaştığı hallerde, hastanın, ziyareti kolay ve daha yakın bir yere taşınması caizdir.

3406 ٧– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: مَنْ عَادَ مَرِيضاً لَمْ يَحْضُرْ أجلُهُ فَقَالَ عِنْدَهُ سَبْعَ مَرَّاتٍ: أسْألُ اللهَ العَظِيمَ رَبَّ العَرْشِ العَظِيمِ أنْ يَشْفِيكَ إلاَّ عَافَاهُ اللهُ تعالى مِنْ ذلكَ المَرَضِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

7. (3406)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim eceli gelmeyen bir hastayı ziyaret eder ve yanında şu duayı yedi kere okursa, Allah ona bu hastalığından mutlaka şifa verir: Es'elullahe'l-azîme Rabbe'l-Arşi'l-azîmi en yeşfiyeke. (Büyük Arş'ın Rabbi olan Allah'tan senin için şifa taleb ediyorum.)* [Ebû Dâvud, Cenâiz 12, (3106); Tirmizî, Tıbb 32, (2084).]

3407 ٨– وعن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: إذَا دَخَلْتُمْ عَلى مَرِيضٍ فَنَفِّسُوا لَهُ في أجَلِهِ فإنَّ ذلكَ يُطَيِّبُ نَفْسَهُ]. أخرجه الترمذي.

8. (3407)- *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir hastanın yanına girince, ona sağlık ve uzun ömür temennisiyle onu rahatlatın. Zira böyle yapmak onun gönlünü hoş eder."* [Tirmizî, Tıbb 35, (2088).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadislerinde, hastayı ziyaret ederken uyulması gereken mühim bir edebe dikkat çekmektedir: Onunla yapılacak konuşmanın ve ona yapılacak duanın mahiyetine gelince; bunlar, hastayı ferahlatacak, hayata sevgi ve bağlılığını artıracak, yaşama ümidini verecek tarzda olmalıdır. Hadiste geçen tenfîs, ferahlatma, nefes aldırma ma'nâsına gelir. Şârihler bunun "Allah ömrünü uzun etsin", "şifa versin", "afiyet versin" gibi sözlerle gerçekleşeceğini belirtir. *Tîbî* bu hadisi: "Yani uzun ömre heveslendirin" diye yorumlar. Bazıları: "Eceli hususundaki endişesini gidererek ferahlandırın bu da uzun ömür dilemek, hastalığın gitmesine dua etmekle ve "mühim bir şey yok, korkacak bir şey yok, Allah sana şifa verecektir, hastalığın ağır değil" gibi sözler söylemekle gerçekleşeceğine" dikkat çekmiştir. Gerçi bu çeşit sözler mukadder olan eceli değiştirmez ise de hastayı rahatlatır, gönlünü hoş eder. Hadis, hasta ve sakatlara güler yüz, tatlı söz ve mültefit davranışla muamele etmede bir beis olmadığını tebliğ etmekten başka, böyle davranmaya teşvik etmekte ve gönül alıcılığı ziyaret âdâbı kılmaktadır.

3408 ٩– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّ غُلاماً مِنَ اليَهُودِ كَانَ يَخْدُمُ النَّبيَّ ﷺ فَمَرِضَ

فَعَادَهُ النّبيُّ ﷺ فقعدَ عنْدَ رَأسِه فقَال لَهُ: أسْلِمْ. فَنَظَرَ إلى أبيه وهو عنده، فقَالَ أطِعْ أبا القاسِمِ فأسلَم، فخرج النبيُّ ﷺ وَهُوَ يَقُولُ: الحَمْدُ لله الَّذي أنْقَذَهُ بِى مِنَ النَّارِ]. أخرجه البخاري وأبو داود.

9. (3408)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Yahudilerden bir çocuk Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'a hizmet ediyordu. Bir gün hastalandı. Resûlullah onun ziyaretine geldi. Baş ucunda oturdu ve: *"Müslüman ol!"* buyurdu. Çocuk yanında durmakta olan babasına baktı. Babası da: *"Ebû'l-Kasım*'a itaat et!" diye emretti. Çocuk derhal müslüman oldu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* oradan ayrıldığı vakit şöyle diyordu:

"Onu benim vesilemle ateşten kurtaran Allah'a hamdolsun." [Buhârî, Cenâiz 80, Merdâ 11; Ebû Dâvud, Cenâiz 5, (3095).]

AÇIKLAMA:

Hadisten âlimler bazı fevâid çıkarmışlardır:

★ Müşriğin istihdamı, hastalanınca da ziyareti caizdir.

★ İyi niyet taşımak esastır.

★ Küçüğün istihdamı câizdir.

★ Çocuğa islâm'ı arzetmek caizdir.

★ Çocuğun İslâm'ı câizdir. Çünkü hadiste, "Benim vesilemle onu ateşten kurtaran Allah'a hamdolsun!" denmiştir.

★ Çocuk küfrü anlar olsa ve küfür üzerine ölse, ahirette bunun cezasını çekecektir.

3409 ١٠ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [مِنْ السُّنَّةِ تَخْفِيفُ الجُلُوسِ، وَقِلَّةُ الصَّخَبِ في عِيَادَةِ المَرِيضِ]. أخرجه رزين.

10. (3409)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Hastayı ziyaret ederken az oturmak ve az gürültü yapmak sünnettendir." [Rezîn ilavesidir. Buhârî, İlm 39, Cihad 176 Cizye 6; Megazî 83, İ'tisâm 26, Mardâ 17.]

AÇIKLAMA:

Burada, hasta ziyareti âdâbı olarak zikredilen hastanın yanında az oturmak ve az gürültü yapmak prensibi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesse-*

lâm)'ın hastalığı sırasında, vasiyet yazmak üzere kâğıt ve kalem isteyince hazır bulunanların bu durumda bir şey yazılması caiz mi, değil mi? diye münakaşa etmeleri üzerine Hz. Peygamber'in "Beni terkedin" (قُومُوا عَنِّى) sözün-den çıkarılmıştır.

ONUÇÜNCÜ FASIL

BİNME VE TERKİYE ALMA

3410 ١ – عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [لَمَّا قَدِمَ النَّبيُّ ﷺ مَكَّةَ اسْتَقبَلَهُ أُغَيْلِمَةُ بَنِي عَبْدِ المُطَّلِبِ فَحَمَلَ وَاحِداً بينَ يدَيْهِ وَآخرَ خَلْفَهُ]. أخرجه البخاري والنسائي.

1. (3410)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'ye geldiği zaman kendini, Abdulmuttaliboğullarının çocukları karşıladılar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* birini önüne, diğerini de arkasına bindirdi." [Buhârî, Umre 13, Libâs 99, 100; Nesâî, Menâsik 121, (5, 212).]

3411 ٢ – وعن عبدالله بن جعفر رَضِيَ اللهُ عَنْهما أنه قال له ابن الزبير: [أتَذْكُرُ إذْ تَلَقَّيْنَا رسولَ اللهِ ﷺ أنَا وأنْتَ وَابنُ عَبَّاسٍ؟ قالَ: نَعَمْ. فَحَمَلَنَا وَتَرَكَكَ]. أخرجه الشيخان، وهذا لفظهما، وأبو داود.

2. (3411)- *Abdullah İbnu Câfer* (radıyallâhu anhümâ), İbnu'z-Zübeyr'in, kendisine şunları söylediğini anlatmıştır: "Hatırlar mısın, hani biz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ı karşılamıştık: Ben, sen ve İbnu Abbâs!"

Abdullah: "Evet hatırlıyorum" , demiş ve ilâve etmiştir: "Bizi bineğine almış, seni terketmişti." [Buhârî, Cihâd 196; Müslim Fedâilu's-Sahâbe 65, (2427); Ebû Dâvud, Cihâd 60, (2566).]

3412 ٣ – وعن معاذ رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [كُنْتُ رِدْفَ رسولِ اللهِ ﷺ على حِمَارٍ يُقَالُ لَهُ عُفَيْرٌ]. أخرجه أبو داود.

3. (3412)- *Hz. Muâz* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın Ufeyr denen merkebinin terkisinde idim." [Ebû Dâvud, Cihâd 53, (2559).]

3413 ٤ – وعن أبي المَلِيح عن رجل قال: [كُنْتُ رَدِيفَ رَسولِ اللهِ ﷺ فَعَثَرَتْ بهِ الدَّابَّةُ.

فَقُلْتُ: تَعِسَ الشَّيْطَانُ. فَقَالَ: لاَ تَقُلْ ذلِكَ، فَإِنَّكَ إِذَا قُلْتَهُ تَعَاظَمَ حَتّى يَكُونَ مِثْلَ الْبَيْتِ، وَيَقُولُ: صَرَعْتُهُ بِقُوَّتِي، وَلَكِنْ قُلْ: بِسْمِ اللهِ، فَإِنَّكَ إِذَا قُلْتَ ذلِكَ تَصَاغَرَ حَتّى يَكُونَ مِثْلَ الذُّبَابِ]. أخرجه أبو داود.

4. (3413)- *Ebû'l-Müleyh,* bir adamdan naklen demiştir ki: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın terkisinde idim. Hayvanın ayağı kaydı, Ben, "Kör şeytan!" demiş bulundum. Bana:

"Böyle söyleme, zira böyle söylersen o büyür, hatta ev kadar olur ve "kendi gücümle onu yere attım!" der. Fakat sen: "Bismillah!" de, zirâ böyle söylersen o küçülür ve sinek kadar olur." [Ebû Dâvud, Edeb 85, (4982).]

3414 ٥ـ وعن عبدالله بن بريدة عن أبيه رَضِيَ اللهُ عَنْه: [جَاءَ رَجُلٌ مَعَهُ حِمَارٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ ارْكَبْ، وَتَأَخَّرَ الرَّجُلُ. فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لأَنْتَ أَحَقُّ بِصَدْرِ دَابَّتِكَ مِنِّي إِلاَّ أَنْ تَجْعَلَهُ لِي: قَالَ: فَإِنِّي قَدْ جَعَلْتُهُ لَكَ. فَرَكِبَ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

5. (3414)- *Abdullah İbnu Büreyde,* babasından (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Beraberinde bir merkeb olan bir zat Hz. Peygamber'e gelerek:

"Ey Allah'ın Resûlü! Bin!"dedi ve adam (kayarak, hayvanın) terkisine geçti. Aleyhissâlatu vesselâm:

"Hayır, hayvanın önüne binmeye sen benden daha çok hak sâhibisin, hakkını bana bağışlarsan o başka!" buyurdu. Adam da: "Önü sana bağışladım!" dedi. Bunun üzerine hayvana bindi." [Ebû Dâvud, Cihâd 65, (2572); Tirmizî, Edeb 25, (2774).]

AÇIKLAMA:

Bu kısımda kaydedilen beş hadis, *Resûlullah*'ın terkisine aldığı kimseler hakkında bilgi vermektedir. Bu meseleye müstakil bir başlık tahsis edilecek kadar ehemmiyet verilmiştir. Çünkü, Resûlullah'la birlikte aynı anda aynı hayvana beraber binmek, yani hayvan üzerinde Aleyhissalâtu vesselâm'ın terkisinde veya önünde yer almak bir şeref vesilesidir. Bu şerefe kimlerin erdiğini âlimler araştırmıştır. Hattâ *İbnu Mende*'nin Ma'rifetu Esâmî Irdâfu'n-Nebî adında bir te'lifi vardır. Burada otuzdört kadar sahâbînin bu şerefe erdiği görülmektedir. Şu halde, hem bir hayvana birden fazla kimsenin binmesinin şer'î cevazını göstermek, hem de zikrettiğimiz şerefe erenlerin başlıcalarını belirtmek üzere Teysîr'de bu bâba yer verilmiş olmaktadır.

ONDÖRDÜNCÜ FASIL

KOMŞUYU HİMAYE

3415 ١– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا زَالَ جِبْرِيلُ يُوصِينِى بِالْجَارِ حَتّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ سَيُوَرِّثُهُ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

1. (3415)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hz. Cebrâil aleyhisselâm bana komşu hakkında o kadar aralıksız tavsiyede bulundu ki, komşuyu vâris kılacağını zannettim."* [Buhârî, Edeb 28; Müslim, Birr 140, (2624); Ebû Dâvud, Edeb 132, (5151); Tirmizî, Birr 28, (1943).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, komşunun komşusuna karşı bir kısım ahlâkî vecibeler içerisinde olduğunu tebârüz ettirmektedir. Cebrâil aleyhisselâm öylesine bu meselede Resûlullah'a ısrarlı ve devamlı uyarılarda bulunmuştur ki, Aleyhissalâtu vesselâm, bunun sonunda Cebrâil'in Cenâb-ı Hakk'tan komşuyu komşuya vâris kılan bir vahiy getireceği zannına kapılmıştır.

2- Âlimler hadiste geçen bu vâris kılmadan maksadın ne olduğunda ihtilâf etmiştir:

★ Bazısı, *"akrabalarla birlikte malda hisse sahibi kılmaktır"* demiştir.

★ Bazısı, *"iyilik ve sıla yönüyle, vârislerin derecesine koymaktır"* demiştir.

Birincinin daha kavî olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü, ikinci şık zâten devam etmektedir. Zâten rivâyet, Resûlullah'ın içinden geçen verâset hadisesinin vâki olmadığına işaret etmektedir. Bunu yine Buhârî'de kaydedilen Hz. Câbir'in bir rivayeti te'yid eder: حَتَّى ظَنَنْتُ انَّهُ يَجْعَلُ لَهُ مِيراثًا *"...o kadar ki, komşuya bir miras kılacak zannettim."*

İbnu Ebî Cemre der ki: "Miras iki kısımdır: Hissî (maddî) ve mânevî, Hissî olan, hadiste kastedilen mirastır. Mânevî olan ise ilim mirasıdır. Burada ilim mirası da mülâhaza edilebilir, çünkü yine, Resûlullah'tan gelen bir hadise göre komşunun komşu üzerindeki haklarından biri muhtaç olduğu bilgiyi öğretmesidir."

3- Hadiste geçen komşu kelimesi mutlak gelmiştir.Müslüman-kâfir, hür- köle, dindar-fâsık, dost-düşman, yerli-yabancı, faydalı-zararlı, akraba-gayr-ı akraba, evce yakın-uzak, hepsine şâmildir. Ancak aralarında mertebe farkı vardır, bazısı bazısından üstündür. En üstünü önceki sıfatların hepsini cem eden, sonra en çoğunu cem edendir. Böylece birini cem edene kadar devam eder. Aksini yâni en uzağını da ikinci sıfatları en ziyade cem eden teşkil eder. Böylece her birine, hâline göre hakkının ödenmesi gerekir. Bazen iki veya daha fazla sıfatın teâruz ettiği, bunlardan birinin üstün veya her ikisinin de müsâvi olduğu durumlar da olabilmektedir. Bu hususu Taberânî'nin Hz. Câbir'den kaydettiği şu merfu rivayet te'yid eder: "Komşu üç çeşittir: "Bir komşu vardır, (onun, üzerinizde) tek hakkı vardır. Bu, müşrik komşudur. Bunun sadece komşuluk hakkı vardır. Komşu vardır, (üzerinizde) iki hakkı vardır. Bu müslüman olan komşudur. Bunun hem komşuluk, hem de müslümanlık hakkı vardır. Diğer bir komşunun (üzerinizde) üç hakkı vardır. Bu, akraba olan komşudur. Bunun hem komşuluk hem müslümanlık, hem de akrabalık hakkı vardır."

İbnu Ebî Cemre der ki: "Komşuyu himâye îmânın kemâlindendir. Câhiliye halkı bile buna riâyet ederdi. (Resulullah'ın komşu ile alâkalı) tavsiyesine uymanın yolu açıktır: Kişi, şahsî gücüne göre, çeşitli şekilde iyilikler yapmakla bu vasiyeti yerine getirmiş olur: Hediye sunma, karşılaşınca selam verme, güler yüz gösterme, halini hatırını sorma, muhtaç olduğu hallerde yardım vs.gibi. Keza komşuyu rahatsız edici maddî ve manevî her çeşit davranışlardan, sebeplerden kaçınmak da buna girer. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* , komşusu şerlerinden emin olmayan kimseden imanı nefyetmiştir. Bu hadis, komşu hakkının büyüklüğünü, ona zarar vermenin kebâirden olduğunu haber vermede mübalağalı bir beyân üslubudur."

İbnu Ebî Cemre, açıklamasına devamla şunları söyler: "Bu hususta durum, komşunun sâlih veya gayr-ı sâlih oluşuna göre değişir. Hepsine şâmil olanı, komşu için hayırhah olmak, hayırlıyı tavsiye etmek, hidayeti için dua etmek, -söz ve fiille zarar vermenin vâcib olduğu durum dışında- ona zarar vermeyi terketmektir. Sâlih kimseye mahsus olanlar, söylenenlerin hepsidir. Sâlih olmayanlara mahsus olanlarda, onun irti-

kab ettiği kötülükleri yapmaktan kaçınmak, duruma göre imkân nisbetinde iyilikle mukabele etmek, emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münkerde bulunmak; kâfire va'z ve nasihatta bulunmak. İslâm'ı arzetmek, islâm'ın güzelliklerini açıklayıp rıfkla ona tergip ve teşvik etmek; keza fâsığa da hâline uygun şekilde rıfkla va'z ve nasihat etmek, kusurlarını başkalarına karşı örtmek, rıfkla onlardan nehyetmek; bunları yerine getirirse ne âlâ, yerine getirmezse, onu te'dib gayesiyle, sebebini de beyan ederek küsmek."

Komşunun üzerimizdeki haklarıyla ilgili uzunca bir rivayeti 3418 numaralı hadisin açıklamasında kaydedeceğiz.

3416 ٢– وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده قال: [ذُبِحَتْ شَاةٌ لاِبْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا فَقَالَ لأَهْلِهِ: هَلْ أَهْدَيْتُمْ مِنْهَا لِجَارِنَا الْيَهُودِيِّ؟ قَالُوا: لاَ. قَالَ: ابْعَثُوا لَهُ مِنْهَا، فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: مَا زَالَ جِبْرِيلُ يُوصِينِي بِالْجَارِ، وَذَكَرَ الْحَدِيثَ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

2. (3416)- *Amr İbni Şu'ayb an ebîhi an ceddihî* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) için bir koç kesildi. İbnu Ömer, ailesine: "Ondan yahudi komşumuza hediye ettiniz mi?"diye sordu. "Hayır!" cevabını alınca:

"Bundan ona da gönderin. Zira ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın: *"Cebrail bana komşu hakkında o kadar aralıksız tavsiyede bulundu ki, komşuyu vâris kılacağını zannettim" dediğini işittim" buyurdu."*
[Ebû Dâvud, Edeb 132, (5152); Tirmizî, Birr 28, (1944).]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivayette, kesilen koyundan yahudi komşusuna da göndermeyi emredenin Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) olduğu ifade edilmektedir. Halbuki, hadisin gerek Tirmizî ve gerekse Ebû Dâvud'daki asıllarına bakınca, bu emri verenin, Abdullah İbnu Ömer değil, *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallâhu anhümâ) olduğunu görürüz, yani hadisin bizzat râvisi. Kanaatimizce, bu bir rivayet hatasıdır veya eserde sıkça rastlandığı üzere, dizgi hatasıdır. Zira Amr ile Ömer arasında, imla yönüyle, Amr'ın sonuna ilave edilen vav farkı vardır, bu vav düşünce Amr, Ömer olur (عمرو Amr, عمر = Ömer) Bu ihtimâl daha kavîdir.

3417 ٣– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قال رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَ يَدْخُلُ الجَنَّةَ مَنْ لاَ

يَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ]. أخرجه الشيخان، واللفظ لمسلم.

« البَوَائِقُ » الغوائل والشرور: جمع بائقة، وهى الداهية.

3. (3417)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Komşusu, zararlarından emin olmayan kimse cennete giremez." [Buhârî, Edeb 29; Müslim, İman 73, (46).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, *Buhârî*'de daha şiddetli bir üslûbla gelmiştir:
وَاللهِ لاَيُؤْمِنُ وَاللهِ لاَيُؤْمِنُ وَاللهِ لاَيُؤْمِنُ قِيــــلَ مَنْ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ الَّذى لاَ يَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ
Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah'a yemin olsun inanmamıştır, Allah'a yemin olsun inanmamıştır, Allah'a yemin olsun inanmamıştır!"* "Kim ey Allah'ın Resûlü?" diye sorulunca: *"Komşusu zararlarından emin olmayan kimse!"* cevabını verdi."

Şu halde, bu rivayette komşuya karşı davranışın ehemmiyeti fevkalâde büyütülmüş olmaktadır. Çünkü komşusu, kendisinden kötülük mü gelir diye endişe duyduğu kimseden, iman nefyedilmektedir.

2- Hadîste geçen bevâik, bâika'nın cem'idir. Âniden gelen ve zarar veren, helak eden şey demektir. *Ahmet İbnu Hanbel*'in bir rivâyetinde "Bevâik nedir?" diye sorulur, Resulûlllah da, *"Onun şerri"* diye açıklar.

3- Âlimler komşuyu, sözleri veya fiilleriyle rahatsız edenden imânın nefyedilmesini kemâle hamlederler. Yâni "o kimsede kâmil ma'nâda iman yoktur" demektir, "kâfir olur" demek değildir" derler. Şurası muhakkak ki, âsi kimsenin imânı kâmil değildir.

Nevevî der ki: "Bu gibi meselelerde imanın nefyedilmesinde iki çeşit açıklama câridir:

1- Hadis, onu helal addeden hakkındadır.

2- Hadîsin ma'nâsı: "Kâmil mü'min değildir" demektir."

Dînin yasakladığı herhangi bir şeyi helal addederek yapma ile, haram addetmekle beraber, nefsinin galebesiyle, cehâletle yapmak aynı neticeye götürmüyor. Helâl addeden kâfir olur, helâl addetmeden işleyen fâsık olur, günahkâr olur. Biri tevbe ederse îmâna döner; diğeri tevbe ile günahtan arınır.

İbnu Hacer der ki:"Hadîsten muradın şöyle olması da ihtimalden

uzak değildir: "Hiç azab görmeden cennete girmek gibi, mü'minin mazhar olacağı bir mükâfaatla mükâfaatlanamaz" demektir. Veya bu hadîs, zecr ve tağlîz yani caydırma ve sertlik gösterme makamında beyan edilmiştir, zâhiri murad değildir."

İbnu Ebî Cemre der ki: "Aralarında duvar gibi bir engel bulunan iki komşusunun hukukuna riâyet ve hakların korunmasına bu derece ehemmiyet verilir, birbirlerine iyilik yapıp, zarar verici sebeplerden kaçma-ları emredilirse, aralarında duvar gibi bir mânia bulunmayan iki şahıs arasındaki hukuka riâyetin ne kadar ehemmiyetli olduğu anlaşılır. Bunlar kesinlikle birbirlerine muhalif davranışlarla birbirlerini rahatsız etmemelidir. Böylelerinin birbirlerinin sürûruyla sürûrlandıkları hüzünleriyle hüzünlendikleri rivâyet edilmiştir. Öyleyse her iki tarafında, tâate müteallik amelleri çoğaltmak ve ma'siyete müteallik amellerden kaçınmaya devam etmek sûretiyle birbirlerini razı edip gönüllerini alacak davranışlara ehemmiyet vermeleri gerekir. Böyle komşular, birbirlerinin hukukuna riâyet hususunda diğer komşulardan çok daha fazla vecîbe içindedirler."

3418 ـ ٤ وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ، وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلْيُحْسِنْ إِلَى جَارِهِ، وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلْيَقُلْ خَيْراً أَوْ لِيَسْكُتْ]. أخرجه الشيخان، وأبو داود، واللفظ له.

4. (3418)- Yine Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: *"Kim Allah'a ve âhirete inanıyorsa misafirine ikrâm etsin. Kim Allah'a ve âhirete inanıyorsa komşusuna ihsanda (iyilikte) bulunsun. Kim Allah'a ve âhirete inanıyorsa hayır söylesin veya sükût etsin."* [Buhârî, Edeb 31, 85, Nikâh 80, Rikâk 23; Müslim, İmân 74, (47); Ebû Dâvud, Edeb 132, (5154).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîste de komşu hukukunun ehemmiyeti îmanla tartılarak takrîr ve tesbit edilmektedir. Allah'a inanan, hadiste sayılan hususlara ehemmiyet vermelidir, çünkü hiçbir davranış Allah'ın bilgisiden kaçmamakta, hepsi zabtedilmektedir. Ahiret hesap yeridir, her yapılan iş orada karşımıza çıkacaktır: Ağızdan çıkan her kelâm, komşuya yapılan her davranış... Din bunların üzerinde ısrarla durduğuna göre, bu hususlardaki iyi davranışlar, hayırlı sözler fevkalâde değerlidir, kötü davranışlar ve hayırlı olmayan sözler ve fevkalâde hesabı çetin olan amellerdir.

2- Hadîste zikredilen "iman"la, kâmil iman kastedilmiştir. Allah ve âhiretin zikri, mebde ve me'âd'ın hatırlatılmasıdır. Yani şöyle denmek istenmiştir: "Kim kendisine yaratan Allah'a inanırsa; kim, amellerinin âhirette hesaba çekilip karşılık göreceğine inanırsa zikredilen amelleri yapsın."

3- Hadisin bazı vecihlerinde "komşusuna ihsanda bulunsun" yerine, "komşusuna eza vermesin" denmiştir. "İhsan" bazan "ikrâm" diye gelmiştir. Her iki kelime de iyiliklerin maddî ve manevî her çeşidine şâmildir. Bir kısım hadislerde bunlar, "eziyet etmeyi terk" olarak tefsir edilmiştir. Bir hadis şöyle: عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ: قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ مَا حَقُّ الْجَارِ عَلَى الْجَارِ قَالَ: اِنِ اسْتَقْرَضَكَ اَقْرَضْتَهُ وَاِنِ اسْتَعَانَكَ اَعَنْتَهُ "Ya Resulullah, komşunun komşuda hakkı nedir?" diye sorulmuştu; şöyle açıkladı: *"Senden borç isterse borç vermen, yardım dileyince yardım etmen, hastalanınca ziyaret etmen, muhtaç olunca ihtiyacını görmen, fakirleşince yardım etmen, bir hayra kavuşunca tebrîk etmen, musîbete uğrayınca taziyette bulunman, ölünce cenâzesine katılman, izni olmadıkça binanı onun binasından daha yüksek yapıp rüzgârına mâni olmaman, çorbanda az da olsa ona da göndermek sûretiyle tencerenin kokusuyla onu rahatsız etmemen. Bir meyve satın alınca ona da hediye et, eğer bunu yapmazsan meyveyi evine (komşuna göstermeden) gizlice taşı. Onu, çocuğun da dışarı götürüp, komşunun çocuğunu gayza atmasın."*

4- Komşuya ikrâm etmenin hükmü hususunda ulemâ der ki: "Bu, şahıslara ve durumlara göre değişir. Bazan farz-ı ayn olur, bazan farz-ı kifaye ve bazan da müstehab. Hepsi de mekârim-i ahlâktandır."

5- Hadiste misâfire ikrâm da mevzubahistir. Bu hadis misafirlikle ilgili bölümde (3487-3492) müstakillen geleceği için burada açıklama yapmıyoruz.

6- Hadiste geçen *"Kim Allah'a ve âhirete inanıyorsa ya hayır söylesin, ya sükût etsin"* ibaresine gelince, âlimler bunu cevâmi'u'l-kelim' den yani Resûlullah'ın az kelamla çok ma'nâ ifade ettiği veciz sözlerden biri sayarlar. "Çünkü derler, ağızdan çıkan sözlerin tamamı ya hayırdır, ya şerdir, ya da bunlardan birine meyyâldir. Farz veya nâfile, matlub olan bütün sözler hayra dahildir, bunlara, bütün çeşitleriyle müsaade edilmiştir. Şerre gelince, bunlar da şer olduğu açık olan ve şerre te'vil edilenlerdir. Bunların söylenmeyip, sükût edilmesi emredilmiştir."

3419 ٥ـ وعن عائشة رضيَ اللهُ عنْها قالت: [قُلْتُ يَا رسولَ اللهِ: إنَّ لِي جَارَيْنِ فَإلَى أيِّهِمَا أُهْدِي. قالَ: إلَى أقْرَبِهِمَا مِنْكَ بَاباً]. أخرجه البخاري وأبو داود.

5- (3419)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "(Bir gün), ey Allah'ın Resûlü! dedim, iki komşum var, hangisine (öncelikle) hediyede bulunayım?"

"Sana kapı itibarıyla hangisi yakınsa ona!" cevabını verdi." [Buhârî, Edeb 32, Şüf'a 3, Hibe 16; Ebû Dâvud, Edeb 132, (5155).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, komşular arasında tedric yapmada yakınlığın esas alınmasını irşad buyurmaktadır. Halbuki bâbın ilk hadisini (3415) açıklarken kaydettiğimiz üzere bu tedrici yapmada çeşitli unsurlar araya girmektedir: Akrabalık, mü'minlik, müttakîlik dostluk vs. gibi. Burada mutlak bir üslubla yakın olanın önceliği belirtilmektedir. Âlimler yakına tanınan bu evleviyeti, şu hikmetlere bağlarlar:

★ En yakında olan, komşusunun evine hediye vs. nev'inden ne girerse görür ve uzakta olana nisbetle bunlara muttali olur.

★ En yakındaki, komşusunun başına gelen ciddî durumlarda icâbet etmede daha çabuktur ve bilhassa gaflet vakitlerinde ondan önce kimse imdadına koşamaz.

2- İbnu Ebî Cemre der ki: "En yakına hediyede bulunmak mendubtur. Çünkü hediye zâten asıl itibariyle vâcib bir amel değildir. Öyleyse burada bu tertibe riâyet de vacib olamaz. Hadisten şu prensip çıkarılmıştır: Amelde en üstün olanı tercih etmek evladır."

3- Keza hadiste ilmin amele takdim edilmesi vardır.

4- Komşuluk hududunu tayinde ihtilâf edilmiştir:

★Hz. Ali (radıyallâhu anh) derki: "Sesimizi işiten herkes komşudur."

★ Bazı âlimler: "Mescidde seninle sabah namazını kılan komşudur" demiştir.

★ *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ): "Komşuluğun sınırı her cihetten kırk evdir" demiştir. *Evzaî* ve *Hasan Basrî* de bu görüştedir. Mamafih Resûlullah'ın da: اَلاَ انَّ اَرْبَعِينَ دَاراً جَارٌ Haberiniz olsun kırk ev komşudur" dediği de rivayet edilmiştir. *İbnu Şihâb*'ın: "Kişinin sağından, solundan, önünden ve arkasından kırk ev komşusudur" dediği rivayet edilmiştir. Âlimler, bununla taksimi kastetmiş olma ihtimalinin bulunduğunu, bu durumda her bir cihete on ev düştüğünü söylerler.

3420 ٦– وفي أخرى للشيخين عن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ لاَ

تَحْقِرَنَّ جَارَةٌ لِجَارَتِهَا وَلَوْ فِرْسِنَ شَاةٍ].

«الفِرْسِنُ» خُفُّ الْبعير، وقد استعير هنا للشاة فسمى ظِلفُها به.

6. (3420)- *Buhârî* ve *Müslim*'in Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'tan yaptığı bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: *"Komşu kadın komşu kadından gelen koyun paçasını bile küçük görmesin."* [Buhârî, Edeb 30, Hibe 1; Müslim, Zekât 90, (1030); Tirmizî, Velâ 6, (2131).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada, istifade edilemeyecek kadar basit şeylerle de olsa hediyeleşmeye teşvik buyurmaktadır. Hadisin zâhirî ma'nâsı, hediye olarak gelen en kıymetsiz birşey bile olsa bunun hakir görülüp horlanmamasını tavsiye etmektedir. Hususan kadınların zikredilmesi, sevgi ve husumetin kaynağı onların olmasından, bu çeşit hediyeleşmelerin, daha ziyade kadınlar arasında cereyan etmesindendir. Ayrıca bu durumlarda infial ve aksülamel göstermede de onlar daha çabuk davranırlar.

3421 ٧- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ لاَ يَمْنَعْ أَحَدُكُمْ جَارَهُ أَنْ يَغْرِزَ خَشَبَةً فِي جِدَارِهِ، ثُمَّ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: مَالِي أَرَاكُمْ عَنْهَا مُعْرِضِينَ؟ وَاللهِ لأَرْمِيَنَّ بِهَا بَيْنَ أَكْتَافِكُمْ]. أخرجه الستة إلا النسائي.

«أَكْتَافِكُمْ» يروى بالتاء: أى على ظهوركم فلا تقدرون على الإعراض عنها؛ وبالنون جمع كَنَفَ، وهو الناحية. يعنى أنه يجعلها بين أظهرهم كلما مروا بأفنيتهم رأوها فلا ينسونها.

7- (3421)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sizden kimse, duvarına, komşusunun kiriş saplamasına mâni olmasın."

Ebû Hüreyre'den hadisi rivayet eden zat der ki: "Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh), sonra şunu ilâve etti: "Görüyorum ki, bunu hoş karşılamadınız. Allah'a yemin olsun, onu omuzlarınız arasına uzatırım." [Buhârî, Mezâlim 20; Müslim, Müsâkât 36, (1609); Muvatta, Akdiye 32 (2, 745); Ebû Dâvud, Akdiye 1, (3634); Tirmizî, Ahkâm 18, (1353).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste, komşuluk haklarının hududlarını tayinde değişik bir örnek görmekteyiz: Ev inşaatına başlayan komşu, ihtiyaç duyduğu takdirde inşaat kirişini komşusunun duvarına saplayabilmelidir. Bu meselenin hükmünde ihtilaf edilmiştir:

★ *Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhûye* ve diğer bir kısım hadisçiler, eski kavlinde *Şâfiî* ve *Mâlikîlerden İbnu Habîb:* "Duvar sâhibi razı olsa da olmasa da komşusu duvara kiriş saplayabilir, itiraz ederse icbâr edilir" demiştir.

★ *Hanefîler* ve yeni görüşünün meşhur olanında İmam Şâfiî: "Duvar sahibinin izni olmadan koyamaz, itiraz ederse icbâr da edemez" demiştir. Bunlar hadisteki emrî nebde; nehyi de tenzihe hamlederler. Böylece bu hadisle, müslümanın malının, rızası olmadan, başkasına haram olduğunu beyân eden delilleri cem'etmiş olurlar.

2- *Ahmed İbnu Hanbel*'in bir rivayetinde şu ziyade vardır: فَلَمَّا حَدَّثَهُمْ أَبُو هُرَيْرَةَ بِذَلِكَ طَأْطَؤُا رُؤُسَهُمْ "Ebû Hüreyre bu hadisi rivayet edince başlarını eğdiler." Ebû Hüreyre'nin sözünü Hattâbî şöyle açıklar: "Bunun ma'nâsı: "Eğer siz, bu hükmü gönül rızasıyla kabûl edip onunla amel etmezseniz ben kirişi omuzlarınıza zorla koyacağım." Böylece mübâlağa ifade etmek istemiştir. Bu açıklamaya İmâmu'l-Harameyn başkalarına uyarak tâbi olmuştur." Hattâbî der ki: "Bu, Medine'ye emir olduğu zaman Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'tan vâki olmuştur."

Mâlikî âlimlerden Mühelleb, Ebû Hüreyre'nin: "Görüyorumki bunu hoş karşılamadınız" sözünden hareketle, o devirde Ebû Hüreyre'nin bu görüşüne muhalif bir tatbikatın bulunduğuna hükmeder. "Zira der, eğer bu hadis vücub ifade etseydi, Sahâbe bundan bîhaber olmazdı, Ebû hüreyre hatırlatınca da hoşnutsuzluk izhâr etmezlerdi. Öyleyse hüküm, onlar yanında bunu hilafına takarrur etmiş olmasaydı, bu farizayı bilmemeleri caiz olmazdı. Şu halde bu durum, mezkur emri, Ashâb'ın istihbâba hamletmiş olmalarına delildir." Ancak bu açıklamaya: "İmâmu'l-Haremeynin, hoşnutsuzluk izhâr eden bu kimselerin sahabî olduğunu nereden bildiği anlaşılmıyor. Belki de onlar bu hükmü bilmeyen kimselerdi. Ebû Hüreyre'nin hitab ettiği bu kimselerin gayr-i fakîh olmaları da câiz değil midir? Aslında bu husus açıktır. Şayet onlar sahâbî veya fakîh olsalardı Ebû Hüreyre onlara böyle davranmazdı" diyerek itiraz edilmiştir.

Görüldüğü üzere, sadedinde olduğumuz hadisin hükmü hususunda münakaşa edilmiştir.

3422 ٨- وعن سَمُرة بن جُندَب رَضِيَ اللهُ عنه قـال: [كَانَ لِى عَضُدٌ مِنْ نَخْلٍ فِـي حَائِطِ رَجُلٍ مِنَ الأَنْصَارِ، وَمَعَ الــرَّجُلِ أَهْلُهُ. فَكَانَ سَمُرَةُ يَدْخُلُ إِلــى نَخْله فيَتَأَذّى به الــرَّجُلُ. فَطَلَبَ إِلَيْهِ أَنْ يُنَاقِلَهُ فَأَبَى. فَأَتَى الأَنْصَارِيُّ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَذَكَرَ لَهُ ذلِكَ. فَطَلَبَ إِلَيْهِ رَسولُ اللهِ ﷺ أَنْ يَبِيعَهُ فَـأَبَى. فَطَلَبَ أَنْ يُنَاقِلَهُ فَأَبَى. قـال: فَهَبْهُ لِى، وَلَكَ كَذَا وَكَذَا أَجراً رَغْبَةً فيه. فَأَبَى؛ فقَالَ: أَنْتَ مُضَارٌّ، ثُمَّ قَالَ لِلأَنْصَارِيّ اذْهَبْ فَاقْلَعْ نَخْلَهُ]. أخرجه أبو داود.

« الْعَضُدُ » هنا طريقة من النخل.

« وَالْمُضَارُّ » الذى يضُر رَفيقه وشريكه وجارَه.

8. (3422)- *Semüre İbnu Cündeb* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ensâr' dan bir zâtın bahçesinde benim bodur bir hurma ağacım vardı. O zât ailesiyle beraberdi. Semüre, kendi ağacına gitmek üzere bahçeye girerdi. Bu girişten bahçe sâhibi rahatsız oluyordu. Kendisine o ağacı (bir başka yerdeki ağaçla) değiştirmeyi taleb etti. Ama Semüre kabul etmedi. Bunun üzerine Ensârî (radıyallâhu anh) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'a gelip durumu anlattı. Resûlullah Semüre'ye o ağacı satmasını taleb etti; fakat o kabul etmedi. Bu sefer (bir başka yerdeki ağaçla) değiştirmeyi teklif etti, o bunu da kabul etmedi. Resûlullah: *"ağacı ona bağışla!"* dedi ve buna rağbet etmesi için "şöyle şöyle ecir var!" buyurdu. Semüre yine kabul etmedi. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* :

"Sen muzır birisin!" dedi. Sonra Ensârî zâta dönüp:

"Git, onun hurmasını sök!" buyurdu." [Ebû Dâvud, Akdiye 31, (3636).]

AÇIKLAMA:

1- Bodur hurma diye tercüme ettiğimiz عَضُد kelimesinin ma'nâsı hususunda ulemânın farklı açıklamaları olmuştur. Başına elle ulaşılan kısa boylu hurma ağacı ma'nâsına gelen عَضِيد yerine عَضُد diye kullanıldığına dâir yapılan açıklamayı esas alarak bodur bir hurma ağacı diye tercüme ettik.

2- Resûlullah'ın "Ağacı ona bağışla" sözünü, ulemâ, kesin bir emir değil, teşvik ve şefaat makamında söylenmiş bir emir olarak yorumlar.

3- *"Sen muzır birisin"* sözü "sen başkasına zarar vermek isteyen birisin" diye açıklanmıştır.

Hadisten: "Başkasına zarar vermek isteyenin zararı defedilir" diye hüküm çıkarılmıştır.

3423 ٩– وعن أبي صِرمَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ : مَنْ ضَارَّ ضَارَّ اللّهُ بِهِ، وَمَنْ شَاقَّ شَقَّ اللّهُ عَلَيْهِ]. أخرجه أبو داود.

9. (3423)- *Ebû Sırma* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim (bir müslümana) zarar verirse Allah da ona zarar verir. Kim de (bir müslüman) ile, nizaya husumete girerse Allah da onunla husûmete girer."* [Ebû Dâvud, Akdiye 31 (3635); Tirmizî, Birr 27, (1941); İbnu Mâce, Ahkâm 17, (2342).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin *Ebû Dâvud*'daki aslı مَنْ ضَارَّ اَضَرَّ اللّهُ بِهِ وَمَنْ شَاقَّ شَقَّ اللّهُ عَلَيْهِ şeklindedir.

2- Hadis bir rivayette "müslümana" diye tasrih eder. Yani *"Kim, bir müslümana -ki bu komşu olur, yolcu olur, müşteri... vs olur aynıdır- gerek malı ve gerekse şahsı ve ırzı yönünden haksız yere bir zarar verecek olursa, Allah ona ameli cinsinden bir ceza takdir ederek onu zarara so-kar" demektir. Keza "müslümanlara haksız yere husûmet edip meşakkat verene de Allah aynı cinsten ceza olarak ona meşakkat verir"* demektir.

Hadis, hangi suretle olursa olsun komşu veya bir başkasına zarar vermenin haram olduğuna delildir.

ONBEŞİNCİ FASIL

KÜSÜŞMEK HAKKINDA

DARILMA YOK DAYANMA VAR

"Ortalık henüz alacakaranlık içinde iken, etrafa hakkın mesajlarını duyuran sen oldun. Kadirnâşinaslar bilmeseler dahi, bunun böyle olduğuna yer-gök şahittir. Sakın usûl bilmezlerin haline bakıp da sitemkâr olma! Ettiğin hizmeti halk takdir etmese de Hakk biliyor ya!..

Sen seciyenin gereğini yaptın ve şimdi etrafın âdeta lâlezâr... Çevrende boy atıp gelişen bu kadar gül varken üç-beş dikenden şikayet niye? Ve hele bu uğursuzluk, yetiştirmedeki bir kusur ve eksikliğe reaksiyon ise..

Hakk'a dilbeste olmuş bir gönül için, âhiret yolundaki hizmetlerin mükâfaatını dünyada istemek görgüsüzce bir davranış değil mi? Hem, dünya ve içindekiler fâni; âhiret akıllara durgunluk veren o güzellik ve ihtişamiyle bâkî değil mi..? Öyleyse gel! Hakk yolundaki cehdinin karşılığını istemekten vazgeç! Öteler ve ötelerin ötesi sana yetmez mi?

Halkın sana karşı olan teveccühünü -haklı dahi olsa- bir büyüklük emâresi sayıp hüsn-ü zannın verdiği makamlara bel bağlamamalısın. Ve hele başkalarını kendinden küçük görme gibi bir görgüsüzlüğe katiyyen düşmemelisin! Zira Hakk katındaki kıymet ve değer, ruh safveti ve gönül yüceliğine göredir. Cismaniyete değer vererek, etin kemiğin altında kalıp ezilmek ne acı bir talihsizliktir..!

Büyüklere karşı hürmet hissi bir esas olsa bile, ona talib olmamak gerektir. Başkalarının sana karşı olan hürmeti istenmeden ve beklenmeden kendi kendine geldiği takdirde zararsız olmasına karşılık, arzu edilip arkasına düşüldüğünde, vaslına erilmez bir mahbub olur ve insanı sefaletler, ızdıraplar içinde bırakır.

Halkın büyük görüp ve göstermelerine bel bağlayıp güvenmemelisin! Evvelâ böyle bir teveccüh, gökler ötesi "hüsn-ü kabûl"ün bir aksi olması

itibariyle makbul sayılmalıdır. Yoksa, arzu edilecek bir şey değildir. Bir an keyiflendirse bile, çok zamanlar ağlatır ve inletir. Böyle gelip geçici iltifatlarla aldanıp gönlünü karartmamalısın!

Hizmetin büyüyüp genişlemesi ölçüsünde, hasımlarınla olduğu gibi çevrenle de imtihan olacağını hiç düşündün mü? Düşün! Ve Hakk'ın elinde birer imtihan unsuru olarak kullanılan dostlarına karşı mürüvvetli ol!

Sakın; milletine karşı verdiğin hizmetleri, elinin altında bulunanlara ettiğin iyilikleri onların yüzlerine çarparak çevreni kendinden bîzâr etme! Unutma ki, yaptığın şeyler birer vazife, sen de bir mükellef ve mes'ulsün!

Okuduğun kitaplar, düşünüp tahlil ettiğin mevzular ve soluk soluğa Hakk yolundaki mücâhedelerin nisbetinde, mahviyet içinde ve "kahr u lütfu bir bilme" çizgisinde değilsen, her hamlende benliğin kızıl pençesiyle kıstırıldığını düşün ve ürper!

Zinhâr! Bana, ettiğin hizmetlerin büyüklüğünden, boy boy fedâkârlıklarından bahisler açma! Ortaya koyduğun eserlerini mîrî malı gibi, arkadaşlarının gayretine terettüb etmiş ilâhî bir lütuf olarak görebiliyor musun, hizmette ön saflarda, ücrette gerilerin gerisinde bulunabiliyor musun, rica ederim onu bana naklet! Naklet ki, şeker-şerbet olan dilin gönlümü âbâd kılsın.

İlmim, izzetim, onurum deyip nefis türküleriyle düşmanlarını memnun, dostlarını da dilgîr etme! Varsa meziyetin, bırak öbür âlem için sümbül versin, başak bağlasın! Ve senin hayatının destanları meleklerin ebedî nağmeleri olarak kalıp gitsin."[50]

3424 ١ – عن أبي أيوب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: لاَ يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أنْ يَهْجُرَ أخَاهُ فَوْقَ ثَلاثِ لَيَالٍ، يَلْتَقِيَانِ فَيُعْرِضُ هذا وَيُعْرِضُ هذا، وَخَيْرُهُمَا الَّذِي يَبْدَأُ بِالسَّلاَمِ]. أخرجه الستة إلا النسائي.

1. (3424)- *Hz. Ebû Eyyûb* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir müslümana, kardeşine üç günden fazla küsmesi helâl değildir. Yani, bunlar karşılaşırlar da her biri diğerinden yüz çevirir. Bu ikisinden hayırlı olanı, birinci olarak selam verendir."* [Buhârî, Edeb 62, İsti'zân 9; Müslim, Birr 25, (2560); Muvatta, Hüsnü'l-Hulk 13, (2,906, 907); Ebû Dâvud, Edeb 55, (4911); Tirmizî, Birr 21, (1933).]

3425 ٢ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: لاَ يَحِلُّ لِمُؤْمِنٍ أنْ

50– M. Fethullah Gülen, Ölçü veya Yoldaki Işıklar 1/54-58.

يَهْجُرَ مُؤْمِناً فَوْقَ ثَلاَثٍ. فَإِنْ مَرَّتْ بِهِ ثَلاَثٌ فَلْيَلْقَهُ وَلْيُسَلِّمْ عَلَيْهِ، فَإِنْ رَدَّ عَلَيْهِ فَهُمَا شَرِيكَانِ فِي الأَجْرِ، وَإِنْ لَمْ يَرُدَّ فَقَدْ بَاءَ بِالإِثْمِ].

وفي أخرى: [مَنْ هَجَرَ فَوْقَ ثَلاَثٍ فَمَاتَ دَخَلَ النَّارَ]. أخرجه أبو داود.

2. (3425)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir mü'minin diğer bir mü'mine üç günden fazla küsmesi helâl olmaz. Üzerinden üç gün geçince, ona kavuşup selâm versin. Eğer o selama mukabele ederse ecirde her ikisi de ortaktır. Mukabele etmezse günah onda kalmıştır."*

Bir diğer rivâyette şöyle buyrulmuştur: *"Kim üç günden fazla küs kalır ve ölürse cehenneme girer."* [Ebû Dâvud, Edeb 55, (4912, 4914).]

3426 ٣- وعن أبي خِراشٍ السُّلَمِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ هَجَرَ أَخَاهُ سَنَةً فَهُوَ كَسَفْكِ دَمِهِ]. أخرجه أبو داود.

3. (3426)- *Ebû Hırâş es-Sülemî* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim kardeşine bir yıl küserse, bu tıpkı kanını dökmek gibidir."* [Ebû Dâvud, Edeb 55, (4915).]

AÇIKLAMA:

1- Hadîste *hicret* veya *hicrân* kelimeleriyle ifâde edilen içtimâî hâdiseyi dilimizdeki küsmek kelimesiyle karşılıyoruz. Çünkü hicret'i, şârihler: "Şahsın, bir başkasıyla karşılaştığında konuşmayı terketmesi" olarak tarif ederler ve hicret'in lügatte esas itibârıyle, fiil veya söz olarak terk ma'nâsına geldiğine dikkat çekerler. Bu terk'ten murad vatandan ayrılma ma'nâsındaki hicret değildir.

2- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, yukarıda kaydedilen örneklerde de görüldüğü üzere, müslümanlar arasında üç günden fazla devam edecek küsüşmeleri yasaklamıştır. Nevevî, ulemâdan naklen der ki: "Müslümanlar arasında üç günden fazla küsüşmek nassla haramdır. Ancak üç güne kadar küsmenin mübah olduğu, hadîsin mefhumunda mevcuttur. Güç güne kadar olan küsmeler affedilmiştir, çünkü insanoğlu gadab üzere mecbûldür, öfkelenmek onun cibiliyetinde vardır. Bundan ötürü, dönmesi ve gadab hâlinin izâlesi için o miktardaki küsmeye müsâmaha edilmiştir." *Ebû'l-Abbâs el-Kurtubî* der ki: "Müddet hususunda muteber olan üç gecedir. Öyle ki, küsmeye gündüzleyin başladı ise, akşama kadar olan kısmı hesaba katmaz, o günün gecesini esas alır ve üçüncü gecenin bi-

timiyle, mazhar olduğu af da sona erer." Günah dışı bırakılan üç günün hesaplanmasında gündüzü nazara almayıp sadece geceyi esas alan bu görüşe îtiraz edilmiştir. Sözgelimi cumartesi öğlede küsüşme başladı ise salı öğlede bu müddetin dolması gerektiği, salı akşamını beklemenin câiz olmadığı belirtilmiştir. Bu müddetin haram dışı kalması, o müddet esnasında küsmenin sebebi olan öfke hâlinin geçeceğine inanıldığı içindir.

3- Muhibbu't-Taberî yasaklanan küsmenin, karşılaşınca selamı kesmek olduğunu söyler. Ancak ulemâ, bunun "konuşmayı kesmek" olduğunu söyler ve selamı kesmenin konuşmayı kesmede dâhil olduğuna dikkat çeker.

4- Hadîste üç günün içinde (veya sonunda) selama ilk başlayanın küsüşenlerin hayırlısı olduğunu belirtmiştir. *Taberî*'nin bir rivâyetinde şu ziyade vardır: يَسْبِقُ اِلَى الْجَنَّةِ *"...cennete öbüründen önce girer."* Bir başka rivâyette küsmeyi devam ettirenler *"halktan kopmuşlar"* نَاكِثَانِ عَنِ الْحَقِّ olarak tavsif edilir. Bir başka hadîste *"Küs halde öldükleri takdirde her iki tarafın da cennete girmeyeceği"* belirtilir: فَاِنْ مَاتَا عَلَى صِرَامِهِمَا لَمْ يَدْخُلاَ الْجَنَّةَ جَمِيعاً

5- Âlimlerin çoğu *"Selamlaşmak ile küsme sona erer"* demiştir. Ancak, *Ahmet İbnu Hanbel:* "Daha önceki hâle aynen dönmedikçe küsme ortadan kalkmaz" demiştir. Keza: "Konuşmayı terk ona eza veriyorsa, selamla küsme sona ermez" demiştir. *Kâdı İyâz:* "Konuşmayı kesmişse, selam verse bile, bize göre, öbürü aleyhine şehadeti makbûl olmaz (zira bu, aralarında bir husûmetin varlığına delildir)" der.

Küsmenin selamlaşma ile sona ereceği görüşünde olanlar, İbnu Mes'ud'dan rivâyet edilen mevkuf bir hadîste geçen şu ibâre ile de istidlâl ederler: وَرُجُوعُهُ اَنْ يَأْتِيَ فَيُسَلِّمَ عَلَيْهِ "Küsmeden vazgeçmesi, arkadaşına gelip ona selam vermesidir."

6- Hadîste geçen "kardeşine" tabiri, küsme ile ilgili ahkâmın müslümanlara mahsûs olduğuna delil kılınmıştır. Şu halde kâfire küsmenin herhangi bir müddeti yoktur.

İbnu Abdilberr'in şu sözünü de bilmemiz faydalıdır: "Ulemâ üç günden fazla küs durmanın haram olduğunda icma eder. Ancak bir istisna vardır: Eğer bir kimseyle konuşmanın onun dînine bir fesad vereceği ihtimâli varsa veya bu yüzden nefsine veya dünyasına zarar verecek bir şeyin hâsıl olacağı husûsunda korkulursa, onunla konuşulmaması câiz olur. Nice güzel küsme, eza verici kaynaşmadan hayırlıdır."

7- Bazan, konuşmamak üzere nezredenlere ve yemîn edenlere rastlanmaktadır. Ulemânın bu mevzudaki hükmü, yemini bozmak ve fakat

nezir için kefâret ödemektir. Çünkü, tâat üzere nezretmiş ise bu nezîr mün'akid olur. Mesela şöyle demiştir: *"Konuşursam köle âzad edeyim veya şu kadar namaz kılayım"* gibi. Haram, mekruh ve hatta mübah üzere nezretmişse bu nezir mün'akid olmaz.

Buhârî'nin bu meseleyle ilgili olarak kaydettiği *İbnu'z-Zübeyr* örneği burada hatırlatmaya değer: *Hz. Âişe*'yi üzecek bir sözü yeğeni olan *Abdullah İbnu'z-Zübeyr*'in sarfettiği kulağına gelince Âişe validemiz, *İbnu'z-Zübeyr*'le ebediyen konuşmamak üzere yemîn eder. Küsüşmenin uzaması üzerine araya giren şefaatcileri de *Hz. Âişe* nezrim var diyerek reddeder. *İbnu'z-Zübeyr,* bir grupla Hz. Âişe'nin huzuruna girerek özür diler ve Hz. Peygamber'in mü'minin kardeşine üç günden fazla küsmenin haram olduğuna dair hadîsini hatırlatır. Ve bu hususta ısrar eder. Sonunda Hz. Âişe, *İbnu'z-Zübeyr*'le konuşur ve nezrine mukabil kırk köle âzâd eder. (51)

Râvi der ki: "Hz. Âişe, bilahere bu nezri hatırladıkça ağlar, göz yaşlarıyla başörtüsünü ıslatırdı."

3427 ٤ـ وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: تُعْرَضُ الأعْمَالُ في كُلِّ خَميسٍ وَاثْنينِ فَيَغفِرُ اللهُ عزَّ وَجَلَّ في ذلكَ اليَوْمِ لِكُلِّ امْرِئٍ لاَ يُشْرِكُ بِاللهِ شَيْئاً إلاَّ مَن كَانَتْ بَيْنَه وبَيْنَ أخِيهِ شَحْنَاءُ. فَيَقُولُ: اتْرُكُوا هذَيْنِ حَتَّى يَصْطَلِحَا]. أخرجه مسلم، ومالك، وأبو داود، والترمذي. «الشَّحْنَاءُ» العداوة.

4. (3427)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ameller her perşembe ve pazartesi günü arzedilir. Aziz ve Celîl olan Allah o gün, Allah'a hiçbir şirk koşmayan kulun günahını affeder. Bundan sadece kardeşiyle arasında düşmanlık olanı istisna eder, (onu affetmez) ve der ki: "Bu ikisini barışıncaya kadar terkedin."* [Müslim, Birr 36, (2565); Muvatta, Hüsnü'l-Hulk 17, (2, 908); Ebû Dâvud, Edeb 55, (4916); Tirmizî, Birr 76, (2024).]

3428 ٥ـ وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [اعْتَلَّ بَعِيرٌ لِصَفِيَّةَ بِنْتِ حُيَيٍّ، وَعِنْدَ زَيْنَبَ فَضْلُ ظَهْرٍ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ لِزَيْنَبَ: أعْطِيهَا بَعِيراً. فَقَالَتْ: أنَا أُعْطِي تِلْكَ

51– Ezvac-ı tâhirât radıyallahu anhünne'nin maddî yönden darlık içinde olduklarına dair genel malumatımızla bu rivayet çelişkili gözükür. Şunu bilelim ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vefatından sonra gelişen fetihler, Mekke ve Medine'ye fevkalâde servetin akmasını sağlamış, eski fakirlik kalmamıştır. Güzel bir cariye, ağırlığınca parayla satılacak kadar, para değer kaybına uğramıştır.

الْيَهُودِيَّةَ؟ فَغَضِبَ النَّبِىُّ ﷺ فَهَجَرَهَا ذَا الْحِجَّةِ وَالْمُحَرَّمَ وَبَعْضَ صَفَرٍ]. أخرجه أبو داود.

5. (3428)- *Hz.Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Safiyye Bintu Huyeyy'in devesi hastalandı. *Zeyneb Bintu Cahş*'ın yanında fazla deve vardı. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* ona:

"Safiyye'ye bir deve ver!" buyurdu. Zeyneb:

"Ben bu yahudi kızına deve mi verecek mişim?" diyerek (red cevabı verdi). *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* ona kızıp, Zilhicce ve Muharrem ayları ile Safer ayının bir kısmı boyunca küstü." [Ebû Dâvud, Sünnet 4, (4602).]

AÇIKLAMA:

Burada, küsme bahsinin değişik bir rivayeti mevzubahistir.Zira öncekiler âmm ve mutlak bir ifade ile üç günden fazla küsmeleri gayr-ı meşru ve hattâ haram ilân ederken, burada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hanımlarından birine aylar boyu devam eden küsmesinden bahsetmektedir.

Şu halde bu hadisle, bazı küsmelerin meşruiyetine dikkat çekilmiş olmaktadır. Çünkü umumî olan yasak, küsmesi için meşru bir sebebi olmayan kimselere mahsustur. Öyleyse meşru olan caiz ve hattâ gerekli olan küsmeler de vardır. Söz gelimi masiyete giren insana, bundan vazgeçmesi için küsülebilir. Buhârî, bu maksadla Tebük seferine katılmayan *Ka'b İbnu Mâlik*'le elli gün boyunca konuşmayı Resûlullah'ın yasakladığına dair rivayeti kaydeder.[52]

Bu mevzu üzerine *İbnu Hacer*'in muhtelif âlimlerden derlediği açıklamayı kaydediyoruz: *"...câiz olan küsmek, işlenen cürmün miktarına göre farklılıklar arzeder. Söz gelimi isyankâr olan kimse, Ka'b ve iki arkadaşının kıssasında olduğu üzere, konuşmayı terk suretinde küsmeye müstehak olur. Aile ve kardeşler arasındaki kızmalarda selam ve kelâm devam etmekle birlikte ismini söylemeyi terketmek veya surat asmak suretiyle küsmek de caiz olabilir..."*

Taberî der ki: *"Ka'b İbnu Mâlik*'in kıssası, şer'î emirlere âsi olanlara küsmede asıldır. Bu durumda fâsık ve bid'a ehline küsme meşru iken, kâfire küsülmemesi, izâhı zor bir durum ortaya kor. Çünkü bu, küfrü sebebiyle fâsığın fıskından daha şiddetli bir cürüm işlemiş olmaktadır. Fâsık ve bid'at ehli ne de olsa tevhid ehlidir." İbnu Battâl, Taberî'nin bu mütâlaasına şöyle açıklama getirir: "Allah'ın, kulların maslahatı bulunan ahkâmı var. O, kullarının hâlini herkesten iyi bilir, öyle ise O'nun emir-

52– Ka'b İbnu Mâlik ve iki arkadaşıyla ilgili kıssa uzun uzadıya daha önce geçti. 654. hadis.

lerine teslim olmaları gerekir." Böylece, bunların bir kısmını, ma'nâsı anlaşılmayan ibâdetler teşkil ettiği kanaatini ortaya kor. Bu meseleye bâzı başka âlimler de şu açıklamayı getirmiştir: Küsme, iki mertebelidir: 1-Kalble olan küsme, 2-Dille olan küsme. Kâfire olan küsme kalbledir, sevginin ve bilhassa harbî kâfir ise yardımlaşma ve dayanışmanında terkiyle husul bulur. Şu halde bununla konuşmayı kesmek suretiyle küsme meşru olmaz, çünkü küsme, onu küfründen vazgeçirecek değildir. Ama müslüman âsi öyle değil. Zira bu, küsme sebebiyle çoğunlukla halini düzeltir. Kâfir ve âsi her ikisi de tâate davet, emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i anil münker maksadıyla kendileriyle konuşulma meselesinde müşterektirler. Burada meşru olan, sevgi ve samimiyetle konuşmayı terketmektir.

Kadı İyâz, bu meyanda 3311 numaralı hadiste dile getirilen Hz. Âişe'nin Resûlullah'a karşı olan öfkesiyle ilgili olarak şu açıklamayı yapar: "Hz.Âişe'nin *Resûlullah*'a olan öfkesi bu meseledeki ciddiyete rağmen -zira Resûlullah'a öfkelenmek büyük günahlardandır- mağfirete mazhar olmuştur, çünkü onu buna sevkeden şey, kadınların fıtratına konmuş olan kıskançlıktır. Bu ise, aşırı muhabbetten neş'et eder. Öyle ise, bir öfke ki buğza ve kin tutmaya sevketmez, bu öfke mağfirete mazhar olur. Affedilmeyecek olan buğz, küfür ve isyana götüren buğzdur. Nitekim *Hz. Âişe*, o hadiste öfkesini anlatırken: "Ben sadece ismini terkediyorum" demiştir. Bu, onun kalbinin Resûlullah'ın sevgisiyle dolu olduğunu ifade eder."

Şu halde, sadedinde olduğumuz hadis, kalbî olmayan, terbiyevî maksada yönelik, muhatabın hatasını idrâk ettirici mahiyetteki âile efradı arasında cereyanı câiz olan küsmeye nebevî bir örnek olmaktadır.

ONALTINCI FASIL

İNSANLARIN KUSURLARINI ARAŞTIRMAK VE ÖRTMEK

3429 ١ - عن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [صَعِدَ رَسُولُ اللّه ﷺ المِنْبَرَ فنَادَى بأعْلا صَوْته: يَا معْشَرَ مَنْ أسْلَمَ بلِسَانه ولَمْ يُفْضِ الإيمَانُ إلى قَلْبه، لاَ تُؤْذُوا المُسْلمِين، ولاَ تُعَيِّرُوهُمْ، ولاَ تَتَبَّعُوا عَوْرَاتِهِمْ، فإنَّهُ مَنْ تَتَبَّعَ عَوْرَةَ أخِيهِ المُسْلِمِ تَتَبَّعَ اللّهُ عَوْرَتَهُ، وَمَنْ تَتَبَّعَ اللّهُ عَوْرَتَه يَفْضَحْهُ وَلَوْ في جَوْفِ رَحْلِه، ونَظَرَ ابنُ عُمَرَ يَوْماً إلى الْكَعْبَةِ فقَالَ: مَا أعْظَمَكِ! وَمَا أعْظَمَ حُرْمَتكِ! والمُؤْمِنُ أعْظَمُ حُرْمَةً عِنْدَ اللّه مِنْكِ]. أخرجه الترمذي.

1. (3429)- *Hz.Abdullah İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "(Bir gün) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* minbere çıkıp yüksek sesiyle şöyle nidâ etti:

"Ey diliyle müslüman olupda kalbine iman nüfuz etmemiş olan (münafık)lar! Müslümanlara eza vermeyin, onları kınamayın, kusurlarını araştırmayın. Zira, kim müslüman kardeşinin kusurunu araştırırsa, Allah da kendisinin kusurlarını araştırır. Allah kimin kusurunu araştırırsa, onu, evinin içinde (insanlardan gizli) bile olsa rüsvay eder."

İbnu Ömer bir gün Ka'be'ye nazar etti ve:

"Şânın ne yüce, hürmetin ne yüce! Ancak mü'minin Allah yanındaki hürmeti senden de yüce!" dedi." [Tirmizî, Birr 85, (2033).]

AÇIKLAMA:

1- Burada *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* insanların kusurlarını araştırmayı münâfıklık olarak ifâde buyurmaktadır. Zîra diliyle müslüman olup kalbine iman ulaşmayanlar münafıktır. Ancak imanı "kemaliyle" diyerek kayıtlayacak olursak müslümanın da kastedildiği anlaşılır

ve böylece hitaba müslüman ve münâfık her iki grup da dâhil olur. Şârihler hadisi böyle anlarlar. Nitekim hadisin devamında *"kim müslüman kardeşinin kusurunu araştırırsa"*tabiri için, müslüman kardeşi tabiri geçmektedir. Münâfık müslümana kardeş olamayacağına göre, Resûlullah, hitabında fâsık müslümanı da kastetmiş olmaktadır. Şu halde, hadiste sadece münâfıkların kastedildiğini söyleyenler hadisin zâhirine muhalefet etmiş olur. Hadisin daha âmm olan vechiyle hükmetmek daha doğru, daha isâbetli olur.

2- Müslümanlara eza vermeyin ibâresindeki müslümanlar'la "kâmil müslümanlar", yâni diliyle ikrar eden ve kalbiyle de inanmış bulunan müslümanlar kastedilmiş olmaktadır.

3- Müslümanın kınanması demek, geçmiş zamanda işlediği günahları, hataları, kusurları sebebiyle ayıplanması geçmişinin başına kakılması demektir. Âlimler, müslüman kişi hâlini düzeltmiş ise, eski günahlarından tevbe ettiğinin bilinmesi ile bilinmemesi arasında fark görmezler, her iki halde onların başına kakılmasının câiz olmayacağını söylerler.

Ancak, işlemekte olduğu esnada görülen veya yakın zamanda işlemiş olduğu ve fakat tevbe ettiği görülmeyen günahı sebebiyle ayıplanmasına gelince, bu işin, muktedir olan herkese vacib olduğu belirtilmiştir. Hatta duruma göre fiiline hadd veya ta'zir gerekebilir. Bu durumda müdahale, emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l-münker sınıfına girer.

4- Müslüman kardeşinin kusurunu araştırmama emri, "kâmil müslüman" diye kayıtlanmıştır. Fâsık bu yasaktan hariç tutulmuştur, çünkü ondan sakınmak ve başkalarını da sakındırmak gerekir.

Müslümanın kusurunu araştırmayı âyet-i kerime de yasaklamıştır: **"Mü'minler arasında hayasızlığın yayılmasını arzu edenlere, işte onlara, dünya ve âhirette can yakıcı azâb vardır. Allah bilir, siz ise bilmezsiniz"** (Nur 19).

"Ey iman edenler! Zannın çoğundan sakının. Zira zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin (kusurunu arayıp) tecessüs etmeyin, kimse kimseyi gıybet etmesin. Hanginiz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır...?" (Hucurat 12).

5- Bu hadiste müslümanın hürmetinin Ka'be'den üstün olduğu ifade edilmektedir. Bu ifâde sadedinde olduğumuz rivayette İbnu Ömer'in sözü gibi gözükmektedir. Ancak hadisin İbnu Mâce'deki vechinde, ifadenin Resûlullah'a ait olduğu sarihtir: "İbnu Ömer der ki: "Ben Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı tavaf ederken gördüm. Ziyâret sırasında Ka'be'ye hitaben şunu söylüyordu: *"Sen ne temizsin, senin kokun da ne hoş, ne temiz.*

Sen ne ulusun, senin hürmetin ne yüce. Muhammed'in ruhunu elinde tutan Zât'a yemin ederim ki, mü'minin Allah indindeki hürmeti, mal ve canının hürmeti, senin hürmetinden daha büyük. Mü'min hakkında hayırdan başka zanda bulunmamızın hürmeti (haramlığı) da böyledir. (Biz onun hakkında sâdece hüsn-i zanda bulunmakla mükellefiz.)"

İnsanın hürmetinin Ka'be'nin hürmetinden yüce oluşu ilk nazarda garipsenebilir. Ama âyet-i kerime'nin, insanı **"mükerrem"** (İsra 70) ve **"yeryüzünün halifesi"** (En'am 25) ilân ettiğine dikkat eder ve yine Kur'an'da **bir insanın haksız yere öldürülmesinin bütün insanlığı öldürmeye denk tutulduğu'nu** (Mâide 32) göz önüne alırsak meseleyi hakkıyla takdir edebiliriz.

3430 ٢– وعن عقبة بن عامر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : مَنْ رَأى عَوْرَةً فَسَتَرَهَا كَانَ كَمَنْ أَحْيَا مَوْءُودَةً]. أخرجه أبو داود.

2. (3430)- *Ukbe İbnu Âmir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim bir ayıp görür ve onu örterse, diri diri gömülmüş bir kızı ihya etmiş gibi olur."* [Ebû Dâvud, Edeb 45 (4891).]

3431 ٣– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رَسولُ اللهِ ﷺ : لاَ يَسْتُرُ عَبْدٌ عَبْداً فِي الدُّنْيَا إلاَّ سَتَرَهُ اللهُ تَعالَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ]. أخرجه مسلم.

3. (3431)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir kul dünyada bir kulu örterse, Allah Kıyamet günü onu mutlaka örter."* [Müslim, Birr 72, (2590).]

3432 ٤– وعن زيد بن وهب قال: [أُتِىَ ابنَ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَقِيلَ لَهُ: هذَا فُلاَنٌ تَقْطُرُ لِحيَتُه خَمراً. فَقَالَ عَبْدُاللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: إنَّا قَدْ نُهِينَا عَنِ التَّجَسُّسِ وَلَكِنْ إنْ يَظْهَرْ لَنَا شَيْءٌ نَأْخُذْ بِهِ]. أخرجه أبو داود.

4. (3432)- *Zeyd İbnu Vehb* anlatıyor: "İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh)'a (bir adam) getirilip: "Şu herif falancadır, sakalından şarap damlıyor" denildi. Abdullah (radıyallâhu anh):

"Ben tecessüsten men edildim. Lâkin bize bir şey zâhir olursa onu ele alırız!" cevabını verdi." [Ebû Dâvud, Edeb 44, (4890).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisler müslümanda görülecek çirkin bir hal, bir davranış olursa

onun gizlenmesi, neşredilmemesi gereğini takrir etmektedir. Âlimler: "Bu fiil yapılmış, bitmiş bir günah bile olsa örtülmelidir, yeter ki fâili onu gizli yapmış bulunsun" demiştir.Tâbiî ki bu açıklama, fıskını alenî yapan fâsığın örtülmesinin gerekmeyeceğini ifade eder. Âlimler bu ma'nâyı: "Fâsık-ı mütecâhiri gıybet günah değildir" diye bir başka tarzda hükme bağlamışlardır.

İslâmî âdâb, alenî işlenmeyen günahların peşine düşülmesini yasaklamıştır. İctihadla değil, nassla mâsiyet olduğu sabit olan bir günah alenî işlenecek olursa devlet yetkililerinin müdâhale hakkı doğar. Hâdisenin alenîyet kazanması iki şâhiddir. Zina suçunda dört erkek şâhid şart koşulmuştur. İslam, günümüzde olduğu gibi, hususî ve görünmez tedbirlerle, gizli istihbarat teşkilatlarıyla ayıpların araştırılmasına, mâsiyet olduğu nassla kesinlikle sabit olmayan -bir başka deyişle ferdî ictihadla masiyet olduğuna hükmedilen hususlarda- insanlara devlet görevlisinin bile müdahale etmesine müsaade etmez. Bu çeşit müdâhalelerin insanları ifsâd edeceği kabul edilmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: اِنَّكَ اِنْ تَتَبَّعْتَ عَوْرَاتِ النَّاسِ اَفْسَدْتَهُمْ اَوْ كِدْتَ اَنْ تُفْسِدَهُمْ "Eğer sen insanların kusurlarını araştıracak olursan onları ifsad edersin -veya- ifsâd noktasına getirirsin" buyurmuştur.

Bir başka hadiste Aleyhissalâtu vesselâm: اِنَّ الْاَمِيرَ اِذَا ابْتَغَى الرِّيبَةَ فِى النَّاسِ اَفْسَدَهُمْ *"Eğer emîr (devlet reisi) insanlar arasındaki şüpheli şeylerin peşine düşecek olursa onları ifsâd eder"* buyurmuştur.

Bilhassa günümüzde diktatörlüğün artıp, insanların inançlarına varıncaya kadar, **-Ben size müsaade etmeden inanır mısınız?.... ellerinizi ayaklarınızı çaprazlama keseyim de görün!'** (A'râf 123) diyen Firavunvâri- devlet müdahaleciliğinin arttığı bir devrede, yüce dinimizin bu prensibinin daha iyi anlaşılması için 3430 numarada özet olarak kaydedilen *Ukbe İbnu Âmir* hadisini aynen kaydediyoruz. İbretle okunmalıdır:

Ukbe'nin kâtibi Duceyn(53) anlatıyor: "Ukbe'ye:

"Benim bazı komşularım var, şarap içiyorlar, onları polise haber vermek istiyorum, gelip götürsünler" dedim. Kabul etmeyip:

"Bunu yapma, ancak onlara va'z u nasihat et ve (ihbar ederim diye) tehdid et!"dedi. Ben öyle yaptım ama yine de vazgeçmediler. Tekrar Ukbe (radıyallâhu anh)'a geldim ve: "Ben (dediğiniz gibi) onları şaraptan nehyettim ama dinlemediler, içmeye devam ediyorlar. Artık polis çağıracağım, gelip yakalasınlar!" dedim. Ukbe yine razı olmadı ve:

53– Ukbe İbnu Âmir sahâbîdir ve Mısır'da vâlilik yapmıştır.

"Yazık sana, bu yapılır mı? Zira ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: *"Kim bir mü'minin kusurunu örterse, kabre diri gömülmüş kızcağıza hayat vermiş gibi olur"* cevabını verdi."

Bu bahsi M. Fethullah Gülen Hocaefendinin "insana saygı" başlıklı makalesi ile bitirelim.

İNSANA SAYGI

"İnsanı, insan olduğu için sevmek ve saygılı olmak; Yaratıcıya saygılı olmanın ifadesidir. Yoksa kendi gibi düşünenleri sevmek ve saymak, samimi ve insanca bir sevgi ve saygı değil, bir bencillik ve insanın kendi kendini putlaştırması demektir. Hele hele,temel düşünce ve tasavvurda, aynı çizgide olup da, tıpa tıp bizim gibi düşünmeyenleri horlama ve hakir görme bir mürüvvetsizlik ve hodgâmlıkdır.

Bizler, geleceğin mimar ve kurucularını, meseleleri çıkış noktalarına, sebeplere göre değil, gâyelere göre mütâlaa edecek yüksek himmetli bir kadro olarak düşünüyoruz. Madem ki, aynı düşüncede olan bizler, değişik yol ve stratejilerle dahi olsa hep aynı noktaya varmak için çırpınıp duruyoruz, ne diye bu yüce hedefin mukaddes yolcularını karalayacağız...?

İnsanlığın gelecekde alacağı cebrî keyfiyet, hele içinde bulunduğumuz dünya itibariyle, bizi o türlü dikkat ve teyakkuza zorluyor ki, şu anda aceleden vereceğimiz herhangi bir kararın, ilerde telâfisi imkânsız hatalara sebebiyet verme ihtimali vardır. Bunun içindir ki, geleceğin mimarları, kuracakları dünyayı, insanlık sevgi ve saygısına dayalı bir ma'nâ ve "görünüm" içinde kurma mecburiyetindedirler.

Muasır dünya, getirdiği şeylerle bizi karanlık yollara saldı. Ve şu anda, ne olduğunu bilmediğimiz bir sürü mes'ele ile karşı karşıya bulunuyoruz. Halline uğraşdığımız bu meseleler alabildiğine muğlak görünmekde, neticeleri de o nisbette tenakuzlarla dolu.. Evet; insanlığa âb-ı hayat getirmek için Kafdağına azmetmiş binlerce Hızır var; fakat, hiçbirinde ölümsüzlük iksirinin emaresi mevcut değil. Ve bu havari taslaklarının bütün gayretlerine rağmen, insanlık ruhuna saygı ciddi tehlikelerle yüz yüze bulunmaktadır.

Bizler, yıllar yılı hep böyle didinip durduk; fakat bir türlü yarının kaidelerini oluşturacak terkiblere ulaşamadık. Ulaşamazdık da; zira, duygu ve düşüncelerimizin farklı şeyler va'dedişi ve farklı şeyler getirişi, bizleri, elinde kırık bir plak ve yarım bir beste kapı kapı dolaşan müzisyenler haline getirmişdi. Her ferd, eline aldığı (doğru)nun bir parçasıyla, başka doğruları inkâr ve herkesi elindeki parçacığa ittibâ etmeye mecbur

saydığı müddetçe, telâhuk-u efkâra,[54] yeni terkiplere ve kurtarıcı reçetelere ulaşmağa imkân var mıdır? Hele, ikna edilmeyenlere karşı tekfîr, tecrîm[55] hatta fiilî tecavüz silâhı da kullanılacak olursa..

Bugün, usuldeki bu yanlışlıklarla varılan nokta, çok hazin ve düşündürücüdür. Omuz omuza aynı yolda yürüyen insanlar, birbirlerini tanımaz olmuşlardır. Doğrular ve yanlışlar, asıl kaidelerinden kaydırılarak, grupların hevesine göre, kaypak raylara oturtulmuştur. Böyle bir curcuna içinde ne hedefin yüceliğini ne de vesilenin ondan farklılığını seçmek mümkün değildir.

Günümüzün insanı, bahardan kâm almak için seyre çıkıp da, bir sarı çiçeğe bağlanmış gibidir. Aslında o, vesileler için kavgaya tutuşduğu bu yolda, çokdan hedefe varma ümidini yitirmiştir. Artık yaptığı şey sırf uğraşmak için uğraşmak ve hareket etmek için hareket etmekden ibarettir. Ma'bedde, turistlere şirin görünmeye kendini kaptırmış mihmandar, nasıl ma'bede hizmet ve Yaradan'a kulluğu unutur; öyle de, bugün, herhangi bir klik ve partiye dilbeste olanlar, hedef ve gayeye karşı yâd ve bigâne kalmışlardır.

Günümüzün insanı, baharın yolunda bir çiçeğin mahkûmu; deryanın peşinde bir katrenin zebûnu olmuşdur. Bana öyle geliyor ki, ona yeni bir bakış kazandıracağımız ânâ kadar da, bu perestişkârlığın önüne geçmek mümkün olmayacaktır. Ama, herşeye rağmen bizler, doğruya tercüman olmakla mükellefiz. Keşke olabilseydik..!

Gözümüze giren ve kalbimizi dolduran hava ne kadar cazib ve bağlayıcı olursa olsun, gönül verdiğimiz hakikati unutmamıza asla cevaz verilemez. Aynı kamp içinde bulunan bizler, birbirimize yabancı kalamayız. İyinin ve güzelin tekeli elimizde değil ki, aynı hedefe doğru bir başka yolun yolcusuna savaşımız tecviz edilsin.

Farklı düşüncedeki birinin, yol ve sisteminin kritiğini yapabiliriz. Bu, aklın farklı işleyişinin ifâdesidir. Ama, eğer, aynı ufka ulaşmak için çırpınıp duruyorsak, hiç olmazsa onun düşüncesine de saygı göstermeliyiz. Bu, aynı hedefe yönelik bulunmanın, aynı imanı taşıyor olmanın aynı terminolojiyi kullanmanın ve nihayet herşeyin üstünde Yüce Yaratıcının tebcil ettiği mukaddes ma'nâya saygılı olmanın gereğidir.

İnsana saygılı olalım! Onun hâvi bulunduğu yüce hakikatlara saygılı olalım. Yaratanından ötürü, onu sevip saymasını bilelim. Bu anlayış içinde geliştirebildiğimiz bir topluluk, eninde sonunda kendine gelecek ve kaybettiği şeyleri telâfi etmesini bilecektir".[56]

54– Telâhuk-u efkâr: Fikirlerinin birbirine iltihakı, geçmesi.

55– Tekfîr ve tecrîm: Küfür ve günâh isnadı.

56– M. Fethullah Gülen, Çağ ve Nesil, 30-32.

ONYEDİNCİ FASIL

KADINA BAKMA HAKKINDA

3433 ١ – عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قال رَسولُ اللهِ: ألاَ لاَ يَخْلُونَّ رَجُلٌ بِامْرَأةٍ إلاَّ مَعَ ذي مَحْرَمٍ]. أخرجه الشيخان.

1. (3433)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sakın bir erkek, yanında mahremi olmadıkça yabancı bir kadınla yalnız kalmasın." [Buhârî, Nikâh 111, Cezâu's-Sayd 26, Cihâd 140, 181; Müslim Hacc 424, (1341).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, nikâh düşecek durumda olan bir kadınla halveti yani başbaşa yalnız kalmayı yasaklamaktadır. Böylece hadis kadın-erkek münasebetlerinde İslâm'ın mühim bir esasını vaz'etmiş olmaktadır. Bu bâbta bir çok hadis vârid olmuştur. Birkaçını kaydediyoruz: لاَ تَدْخُلوا علـى الْمُغيـبَات فَانَّ الـشَّيْطَانَ يَجْري مِنِ ابْنِ آدَمَ مَجرى الدَّمِ "Beraberinde kocası olmayan kadınların yanına girmeyin, zirâ şeytan, insanoğluna (damarlardaki) kan gibi nüfuz eder." لاَ يدْخُلُ رجلٌ على مُغيـبَةٍ الاَّ ومعه رجلٌ او اثْنان "Bir erkek, beraberinde kocası olmayan kadının yanına kendisiyle birlikte bir veya iki kişi olmaksızın girmesin";
ايَّاكُمْ وَالـدُّخُولَ علـى الـنِّسَاءِ فَقَالَ رجُلٌ: يَا رَسُولَ اللهِ أرَأيْتَ الْحَمْوَ قَالَ: الْحَمْوُ الْمَوْتُ "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular: *"Kadınların yanına girmekten kaçının."* Bir adam: "kocasının (kardeş, amca, amca oğlu gibi) yakınları da mı?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Yakını ölümdür"* bu-

yurdu."(56) لاَ يَخْلُوَنَّ رَجُلٌ بِامْرَأةٍ فَانَّ ثَالِثَهُمَا الشَّيْطَانُ *"(Yabancı) bir kadınla yalnız kalmayın, çünkü onların üçüncüsü şeytandır."*

2- *Kadının Mahremi:* Nikâhı ebediyen kendisine haram olan kimselerdir.

3- Bu hadislerde erkeğin, kadının yanına girmesi sarih olarak yasaklanmıştır, aynı yasak kadının erkeğin yanına girmesine de şâmildir. Ayrıca girme yasağı, kadınla yalnız kalma yasağını da içine alır. Bazı âlimler *hamv*'ı dilimizdeki kaynata yani kocanın babası veya kızın babası diye tarîf ederler. Günümüzde kelime bu ma'nâda kullanılır. Ancak Nevevî, hadiste, yukarıda açıkladığımız gibi kocanın yakını ma'nâsında kullanıldığını belirtir; ancak kocanın babaları ile oğullarını bundan hariç tutar. "Çünkü, der, onlar kadının mahremleridir (nikâh düşmez), bu sebeple kadının yanına onların girmesi câizdir. Öyleyse hadisteki hamv'dan murad, kadın bekar olsaydı evlenmesi helâl olan kocanın kardeşi, kardeşinin oğlu, amcası, amcasının oğlu, kız kardeşinin oğlu ve benzerleridir. Cemiyetin adeti bu sayılanlar hususunda tesâhüle dayanır, yani gevşeklik gösterilir, erkeğin erkek kardeşi, kardeşinin hanımıyla yalnız kalır. İşte Resûlullah bunu ölüme benzetmiştir. Yani bu, yasaklamada ecnebiden evladır."

Kadının kocasının yakınlarıyla yalnız kalmasını Efendimizin ölüme benzetmesindeki gaye farklı şekillerde açıklanmıştır:

★ "Yakınla halvet, mâsiyet vâki olduğu takdirde dinin helâkine veya masiyet olur da recm gerekirse gerçekten ölüme sebep olur, yahut da kocası kıskançlığın sevkiyle boşaması halinde vukua gelen ayrılıkla kadının helâkine sebep olur. Kurtubî'nin yer verdiği bu açıklamaya Taberî bir başka ufuk getirir:

★ "Kişinin, kardeşinin veya yeğeninin zevcesiyle halveti ölüm makamındadır. Araplar hoş olmayan şeyi ölüme teşbih ederler."

★ *İbnu'l-Arabî* de der ki: "Bu, yani ölüm, Arapların misâl olarak zikrettikleri bir kelimedir, nitekim الأَسَدُ الْمَوْتُ "arslan ölümdür" derler, yani "arslana yaklaşmada ölüm var" demektir. Bu durumda hadisin ma'nâsı şöyle olur. "Kadın, kocasının yakınıyla halvetten sakınsın, tıpkı ölümden sakındığı gibi."

★ Bazı alimler şu ma'nânın da muhtemel olduğunu söylmişlerdir: "Kadın bir erkekle yalnız kaldı mı âfet kaynağı olur, kadına karşı hiç

57– Yakın diye tercüme ettiğimiz hamv kelimesi, kocanın baba, oğul, kardeş, yeğen, amca, amca oğlu gibi akrabalarının hepsini ifade eder; sadece kayın, yeğen vs. ile tercümesi nâkıs olur.

kimseden emin olunamaz. Öyleyse kadının yakını ölüm olsun, yani kadınla ölümden başka hiç kimsenin halvet yapması caiz değildir. Nitekim, kabir için "Kadının ne iyi sıhrıdır" denmiştir Bu, kemal mertebesindeki kıskançlık ve hamiyetin gereğidir."

★ *Ebû Ubeyd:* "Yakın, ölümdür" hadisinin ma'nâsı: "Yakın, ölsün fakat kadınla halvet yapmasın" demektir." der. Nevevî buna itiraz ederek der ki: "Bu fasid bir sözdür. Hadisten murad "kocanın yakını ile halvet bir başkası ile halvetten daha fazladır. Bu sebeple bundan hâsıl olan şer, yabancıdan hâsıl olan şerden fazladır. Yakının, bir yabancıya nisbetle herhangi bir yadırganmaya uğramadan kadınla teması ve halvet etmesi daha çok imkân dahilinde olduğu için fitne, yakınla daha çok imkân dahilindedir."

★ *Kadı İyâz* da şunu söylemiştir: "Hadisin ma'nâsı şudur: "Yakınlarla halvet dinde fitne ve helâke sebep olur. Bu sebeple Resûlullah onu, ölüm helâkine benzetti ve hadisi tağlîz (sertlik gösterme) makamında irad etti.

★ *Kurtubî* der ki: "Hadisin ma'nâsı şudur: "Kocanın yakınlarının, kocanın karısının yanına girmesi kötülük ve fesadda ölüme benzer, yani bu, açık bilinen bir haramdır. Halkın bu husustaki gevşekliği sebebiyle Resûlullah, ondan zecretmede mübalâğaya başvurarak ölüme benzetti."

★ Son olarak *"Yakın, ölümdür"* ibaresini, bazı âlimlerin: "Yani, bu kaçınılmaz bir hal; yakın, zevceden sakındırılamaz, tıpkı ölümden kaçınılmayacağı gibi" şeklinde anlamak da ihtimallerden biridir" dediğini kaydetmek isteriz.

3434 ٢– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّ امْرَأةً كَانَ فِي عَقْلِهَا شَيْءٌ. فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ، لِي إلَيْكَ حَاجَةٌ. قَالَ: يَا أُمَّ فُلاَنٍ انْظُرِي إلَى أيِّ السِّكَكِ شِئْتِ حَتَّى أقْضِيَ لَكِ حَاجَتَكِ فَخَلاَ مَعَهَا فِي بَعْضِ الطُّرُقِ حَتَّى فَرَغَتْ مِنْ حَاجَتِهَا]. أخرجه مسلم وأبو داود.

2. (3434)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Aklında bir şeyler olan bir kadın vardı. Bir gün Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a:

"Ey Allah'ın Resulü! Benim sana bir ihtiyacım var!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Ey ümmü fülan, yollardan hangisini dilersen bak da ihtiyacını göreyim" dedi. Kadınla birlikte bir sokağa gitti, kadın da ihtiyacını arzetti." [Müslim, Fedâil 76, (2326); Ebû Dâvud, Edeb 13, (4818, 4819).]

AÇIKLAMA:

1- Şârihler, Hz. Peygamber'e fetva soran bu kadının, Hz. Hatice'nin

bir tarayıcısı *Ümmü Züfer* olduğunu belirtir. Kadın, meselesini kimsenin işitmesini istemediği için hususi şekilde arzetmek istiyordu. Bu sebeple tenha bir yer arıyordu. Resûlullah ona, istediği yere kadar gidebileceklerini söyledi. Rivayetin *Ebû Dâvud*'daki vechi daha teferruatlı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadına: *"Sokakların hangisini istersen oraya oturup (seni dinleyecek ve) ihtiyacını göreceğim"* der. Rivayet şöyle devam eder: "Resûlullah ve kadın oturdular ve onun meselesi halloluncaya kadar orada kaldılar."

Hadisin bir benzeri Buhârî'de Enes'ten gelmiştir. Şöyle der: "Ensardan bir kadın, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a geldi. Resûlullah onunla (yolların birinde) başbaşa kaldı. Şöyle söylediğini işittim: "Allah'a yemin olsun, siz (kadınlar) bana insanların en mahbub olanlarısınız." Burada, Hz. Enes'in "Başbaşa kaldı." فَخَلاَ بِهَا sözüyle, "gözden tamamen kayboldular" demek istemediği, hazır bulunanların, kadının şikayetlerini ve aralarında geçecek konuşmaları işitmeyecek kadar bir uzaklaşmayı kastettikleri belirtilmiştir. Hatta Mühelleb: "...nitekim Enes, bu konuşmada söylenen son cümleyi işitmiş ve rivayet etmiştir" diye yorumuna delil getirir, ilaveten de şunu söyler: "Enes, onların konuşmalarını nakletmemiştir, çünkü işitmemiştir." Burada şunu ilave edebiliriz: "Resûlullah bu görüşmeyi niye hücrelerinin birinde yapmadı da sokakta yaptı? diye bir soru hatıra gelebilir. Hücrelerinde yapması haram olan halvet olurdu. Sokak da olunca, kadının aradığı hususiyet tahakkuk etmekte ve fakat haram olan halvet vukua gelmemektedir. Bir kere daha tekrar edelim: Resûlullah kadın-erkek münasebetlerinde şeriatın zevâhirine aynen müraat etmiş, peygamberlik hususiyetini mevzubahis etmemiştir.

2- Hadis, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın geniş bir hilm ve hudutsuz bir tevazuya sahip olduğunu, büyük-küçük herkesin ihtiyaçlarını görmede fevkalâde sabırlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca fitneden emin olunduğu takdirde yabancı kadınla sırrî olarak bilgi alış-verişinde bulunmanın caiz olacağı, kişinin diyanetini yaralamayacağı anlaşılmaktadır. Ancak,bu hususta *Hz. Âişe*'nin dediği gibi وَأَيُّكُمْ يَمْلِكُ اِرْبَهُ كَمَا كَانَ ﷺ يَمْلِكُ اِرْبَهُ "Bu meselelerde herkes Resûlullah gibi olabilir mi?"

3435 ٣– وعن جرير رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [سَأَلْتُ النَّبيَّ ﷺ عَنْ نَظَرِ الفُجَأَةِ. فقَالَ اصْرِفْ بَصَرَكَ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

3. (3435)- *Hz. Cerîr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a âni bakıştan sordum. Bana:

"Nazarını hemen çevir!" buyurdu." [Müslim, Âdâb 45, (2159); Ebû Dâvud, Nikâh 44, (2159); Tirmizî, Edeb 29, (2777).]

AÇIKLAMA:

1- Burada mevzubahis olan âni bakış, kasıdsız ve gayr-i irâdî olarak bir kadının görülüvermesidir. *Resûlullah,* herhangi bir yerde, ihtiyarsız olarak nazarımıza ânîden çarpan bir kadına irâdî olarak bakmaya devam etmeyi yasaklamakta nazarlarımızı derhal çekmeyi emretmektedir. Müteakip hadiste daha sarih olarak görüleceği üzere, böyle, göze birden ilişen kadına ihtiyarsız ilk bakmanın herhangi bir günahı yoktur. Ancak irâdî olarak bakmaya devam edilirse bu bakış haram hududuna girer ve günah işlenmiş olur. Esasen zinâya giden yolun ilk basamağında bakmak yer aldığı için, zina fazîhasının önlenmesinde mühim ön tedbirlerden biri, göze hakim olmak, harama bakmamaktır. İslâm âlimleri nazarın kalbi bozan en mühim âmillerden biri olduğunu kabul eder. Hatta Selef-ten bazıları "Nazar kalbe düşen zehirli bir oktur" demiştir. Rabbimiz Teâlâ ve Tekaddes Hazretleri zina ile nazar arasındaki bu sıkı irtibat sebebiyle ferclere sahip olmayı emrettiği aynı âyette gözleri kısmayı da emretmiştir: وَقُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ اَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذٰلِكَ اَزْكٰى لَهُمْ **"Mü'min erkeklere söyle, gözlerini kıssınlar ve ferclerine (cinsiyet organlarına hâkim olup, zinâdan) muhafaza etsinler. Bu, onlar için (kalbin temizliğinde, dinin lekesiz kalmasında) en temiz yoldur"** (Nur 30). İbnu Kesir: "Fercin muhafazası bazan onun zinadan uzak tutulmasıyla, bazan da nazarı haramdan korumakla olur" der. Bir Buhârî hadisinde Resûlullah, "göz zinası"ndan (زِنَا الْعَيْنِ) bahseder ve bunun, bakmak (نَظَرٌ) olduğu belirtir.

Ulemâdan bir kısmı, bu hadisi esas alarak: *"Kadının yolda giderken yüzünü örtmesi farz değildir"* hükmünü vermiştir. Ancak erkeklerin irâdî olarak yabancı kadına bir-iki zaruret hali dışında bakması haramdır.

Şeriat-ı garrâmızın tecviz ettiği haller şâhidlik, tedavi ve evlenmektir. Bunlar da hacet miktarı olmalıdır. Samimi bir niyetle evlenmeye karar veren erkek, evlenmek istediği kızın yüzüne bakabilir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu tavsiye buyurmuştur.

İslâm sadece kadına değil, emred olan yani henüz sakalı çıkmamış (parlak) erkek delikanlılara da bakmayı yasaklamıştır.

Resûlullah der ki: *"Kıyamet günü bütün gözler ağlayacaktır, ancak şunlar müstesna:*

★ *Allah'ın haramlarına bakmayan gözler.*

★ *Allah yolunda seher vakti uyanık olan gözler.*

★ *Allah korkusuyla sinek başı (gibi yaşlar) döken gözler."*

Az önce kaydedilen âyetin devamında Rabbimiz kadınlara da ayrıca hitab edip, onlara da gözlerini kısmalarını emreder: وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ اَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ *"Mü'min kadınlara söyle, onlar da gözlerini kıssınlar ve ferclerini muhafaza etsinler..."*

Bu âyetten, âlimlerden bir kısmı kadınların yabancı erkeklere, şehvetle veya şehvetsiz olarak bakmalarının câiz olmadığı hükmünü çıkarmışlardır. Bu hükmü te'yid eden ve 3440 numarada gelecek olan bir rivayette, "Ümmü Seleme ile Meymûne vâlidelerimiz *Aleyhissalâtu vesselâm*la otururken yanlarına İbnu Ümmi Mektum gelir. Aleyhissalâtu vesselâm zevcelerine örtünmelerini emreder. Gelenin âmâ olduğu, kendilerini göremeyeceği hatırlatılınca, *Aleyhissalâtu vesselâm:* اَفَعَمْيَاوَانِ اَنْتُمَا اَلَسْتُمَا تُبْصِرَانِهِ "Sizler de mi körsünüz, onu görmüyor musunuz?" buyurur.

Bazı âlimler, kadınların şehvetle olmadığı takdirde erkeklere bakmasının haram olmadığını söylemiştir. Nitekim, *Resûlullah, Hz. Âişe*'ye bayram günü oynayan Habeşlileri seyretmesine müsaade etmiştir. Nevevî, bu hadisi: *"O sırada Hz. Âişe henüz büluğa ermemişti ve mükellef değildi. Veya örtünme emri henüz gelmemişti"* diye te'vil eder. İbnu Hacer bu te'vile katılmaz ve hadisin bazı vecihlerinde, hâdisenin Habeşistan heyetinin gelmesinden sonra olduğunun belirtildiğini, bu heyetin de yedinci hicrî yılında geldiğini, o sene Hz. Âişe'nin onaltı yaşında olması gerektiğini söyler. Kadınların diz-kapağı ile göbek arası dışında erkeklere bakabileceğini söyleyenler, bir de *Fâtıma Bintu Kays* hadisini delil getirirler. Buhârî ve Müslim'de gelen hadise göre, Resûlullah, kocasından boşanan Fatıma'ya, iddetini İbnu Ümmi Mektum'un evinde geçirmesini söyler ve: *"O, âmâ bir kimsedir, onun yanında elbiseni çıkarabilirsin"* der. Mukabil görüşte olanlar: "Bu, gözü kısmakla da olabilir, aynı evde olmak mutlaka bakmayı gerektirmez" diye cevap vermişlerdir. Ebû Dâvud 3440'da gelecek Ümmü Seleme hadisinin Resûlullah'ın zevcelerine mahsus, Fatıma Bintu Kays hadisinin ise bütün mü'min kadınlara mahsus olduğunu söyleyerek iki zıd rivayeti te'lif eder. *İbnu Hacer* bu telifi takdir eder ve bazı başkalarının da takdir edip beğendiklerini belirttikten sonra kendisi de şöyle bir teklif getirir: "İbnu Ümmi Mektum'a karşı örtünme emri, onun âmâ olması sebebiyle, vukuunu farkedemeyeceği herhangi bir

yerinin açılma ihtimaline binâendir. Öyleyse, bakma yasağı mutlak şekilde dâimî olmaz." Ayrıca der ki: "Bu hususu, kadınların mescidlere, çarşılara, seferlere, yüzleri örtülü olarak çıkmalarına verilen cevaz da teyid eder. Onların örtünmeleri erkeklerin onları görmemeleri içindir. Ama, kadınların görmemesi için de erkeklere örtünmeleri emredilmez. Bu durum, iki cins arasındaki hükmün farklılığına delildir. Gazâlî de bu şekilde ihticac etmiştir. Suyûtî'nin görüşü de böyledir."

3436 ٤– وعن بريدة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ لِعَلِيٍّ: يَا عَلِيُّ لاَ تُتْبِعِ النَّظْرَةَ النَّظْرَةَ، فَإِنَّ لَكَ الأُولَى، وَلَيْسَتْ لَكَ الثَّانِيَةُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

4. (3436)- *Hz. Büreyde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. Ali (radıyallâhu anh)'a buyurdular ki:

"Ey Ali, bakışına bakış ekleme. Zira ilk bakış sanadır, ama ikinci bakış aleyhinedir." [Tirmizî, Edeb 28, (2778); Ebû Dâvud, Nikâh 44, (2149).]

Bu hadisin şerhi sadedinde hepimize ölçü olan değerlendirmeleri içinde M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin mütalaalarını okuyalım.

"Gözlerimizi çarşı ve sokaklarda haram manzaralardan sakınmalıyız:

Çarşıya ve sokağa her çıkışımızda gözlerimize bir takım haramların girmesi muhtemeldir. Gözlerimizi kapasak, yürümemiz mümkün olmayacak; açsak, o zaman da arzu edilmeyen sahneler, ruh dünyamızda bulantı hâsıl edip, bizi günahlara sokacaktır.

Haram karşısında gözünü yuman insan, hiç bir zaman maddî-manevî bir kayba uğramaz.. Ve, bu hassasiyeti gösteren insandan kimseye herhangi bir fenalık gelmez. Verimli, dürüst samimi çalışan ve gerçekten hizmet veren böyle bir insan, hiç bir zaman şeytanca yaşayışın kurbanı da olmaz. Öte yandan, kendini bu aç bakışlara arzeden karşı cinsin, bundan maddî-manevî kazandığı hiç bir şey yoktur. Kazanmak şöyle dursun, kendisi, muhatapları, toplumu ve memleketi adına neleri kaybedip, neleri kaybettirdiğine hastaneler, hapishaneler, mahkeme koridorları ve gazete sütunları en büyük şahitlerdir. Unutmayalım ki, en verimli meyveleri, zararlı ışınlardan ve şerârelerden korunan yeryüzü tarlaları verir; buna karşılık, yakıcı bakışlara ve öldürücü ışınlara korumasız maruz kalıp, neticede delik deşik olan derbeder gönüllerden ve felç olmuş iradelerden ne beklenir ki!

Bu çerçevede;

a) Çarşı ve pazarda gözlerimize haramların girmesi daima muhtemeldir:

"Öyle bir zaman gelecek ki, imanı muhafaza etmek, elde kor tutmak gibi olacak" diyor *Aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz;* evet, "kor; atsan iman gider, tutsan elin yanar."

Ve, yine buyuruyor: *"Nazar (bakış) şeytanın zehirli oklarından bir oktur."* Kalbe saplandı mı, ya da göz hunisiyle kalbe indi mi bakışı bulandırır, başı döndürür. Ve, sonra Rabbü'l-Alemîn'e tercüman oluyor: "Kim onu Benim korkumdan dolayı terkederse, kalbine öyle bir iman neşvesi ve halâveti atarım ki, onun zevkini gönlünün derinliklerinde duyar."

Şeytanın bu zehirli oklarına karşı tavrını ortaya koyan ve her işte olduğu gibi, bu hususta da yine yakınlarından başlayan Aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz, bakınız ne yapıyor?

Hacc'da, bir merkubun üzerinde Arafat'tan inerken, sağdan-soldan geçen kadınlara gözü ilişmesin diye, terkisine aldığı amcası Hz. Abbas'ın oğlu Fazl'ın başını bir sağa bir de sola çeviriyor. Hadiseye dikkat edelim: Bir defa hadise, böyle bir duygunun âdeta imkânsız olduğu Hacc'da meydana geliyor. İkinci olarak, Mü'minlerin Annesi Âişe validemiz'in ifadesiyle, kadınların erkeklerden ayrı ve yüzlerini dahi göstermeden geçip gittikleri bir dönemde Efendimiz, kendisi hakkında böyle bir şeyin asla düşünülemeyeceği yiğit amcazedesi Fazl'ın başını hem de kendi terkisindeyken sağa sola çeviriyor. Ve bu hadise, Asr-ı Saadet'in o daima okşayıcı, nazarları, kalbleri yumuşatıcı, burcu burcu vahy ve Cibril nefesi kokan ve daha dünyâda iken ahiret'i ruhlara duyurup yaşatan hava ve ikliminde cereyan ediyor! Rica ederim, bugün bile bir mescide girdiğimizde veya bir cemaatin huzuruna vardığımızda, istesek de fena hisler düşünemezken, böyle bir şeyin hiç de mümkün olmadığı bir durumda, nazarına başka hayaller girmesin, serseri bir ok gelip kalbini delmesin, içine fısk u fücur nüvesi serpilmesin diye, Fazl'ın yüzünün bir o yana, birde bu yana çevrilmesini nasıl değerlendireceğiz?

Bu hâdisenin ifâde ettiği ma'nâ şudur: Orman hiç yanmasın diye mes'eleyi kökten ele alıp, ormanda bir kibrit çöpüne dahi müsaade etmeme; ortada hiç savaş ihtimali yokken dahi, binlerce askerin bulunduğu karargâh içinde yine nöbeti aksatmama ve bir saniye olsun gözü yummama.. Evet, haramlara, fuhşa, tecâvüzlere, cinayetlere ve daha nelere nelere götürücü sebeplerin bütününü ortadan kaldırma.. belki bir gün yılan, çıyan sızar diye tüm delikleri kapama.. ve bir bakış, bir gülüş, bir dokunuşla nice hayatların sönüp gitmesinin, nice yuvaların yıkılmasının

önüne aşılmaz setler çekme.. yani, fenalıklara iten sebepleri ortadan kaldırma ve günahları tâ baştan önleme; işte Allah'ın çizdiği yol!

Yine Efendimiz, yedi yaşında müslüman olup, kendi havasıyla büyüyen amcası oğlu ve nesl-i pâkini devam ettirecek damadı Hz. Aliye, "Ya Ali, birinci bakış lehinedir, fakat ikincisi aleyhinedir"buyururlar. Yani, irâde dışı ilişen birinci bakışta günah yok ise de, ikinci ve diğer bakışlarda irâde devrede olduğu için, nefsin rolü vardır ve bu bakış, kişiyi alıp götürebilecek bir zincirin ilk halkası olduğundan haramdır. Efendimiz, harama götüren yolu, tâ baştan bu şekilde önlemekte ve günahlara geçit vermemektedir.

b) Canımız her sıkıldıkta sokağa çıkmamalıdır:

Canı sıkılan sokağa mı çıkmalı? Ne kadar çarpık bir anlayış! Şeytanın rahatlıkla içeriye sızıp çalışabileceği bir gedik.. Can sıkıntısını sokakta geçireceğini sanan insan, yağmurdan kaçarken doluya tutulan gibi olur.

Can sıkıntısı, kalbin tatminsizliğinden, Allah ve Resûlü ile münasebet kurulamayışından, ibadetlere bağlı olamamaktan, arkadaşsızlıktan, okuma ve tefekkür adına boş bulunmaktan, meşguliyetsizlikten, hizmet etmemekten kaynaklanır. Böyleleri için şeytanın nüfuz edeceği menfez ve gedikler hazır demektir. Şeytandan yanmış insanın, yeniden şeytanın oklarının yağdığı mevzilerde dolaşması, deniz suyu içmekten içi yanmış birinin susuzluğunu gidermek için tekrar denize koşmasına benzer.

Mes'elenin bir de şu yönü var: Can sıkıntısı, Allah'ın "Kâbız" ismiyle kalbi sıkması olarak da anlaşılabilir. Dolayısıyla da o, bir ibtilâ ve imtihandır. Böyle bir imtihan neticesinde kulun sebat ve sadakat derecesi ortaya çıkar. Yani kul, canı sıkıldığı, kalbi daraldığı zamanlarda da ibadetleri yapacak mı diye Allah kendisini dener. Şurası da iyi bilinmelidir ki, bu halet içinde edâ edilen namaz, arkadaşların iştiyak atmosferinde, cemaat içinde şevk ve neş'e ile kılınan namazdan çok daha sevaplıdır; çünkü o anda insan âdeta muharebe hattındadır. Sonra, güneşin bulutlar arkasına saklanması gibi, bu hal de geçicidir; Allah bu defa "Bâsıt" ismiyle onun kalbini genişletir, kendisine şevk verir. Mağrem nisbetinde mağnem, yani meşakkat ve zorluk nisbetinde mükâfaat ve sevap peylenmiş olur.

c) Çarşı ve pazara çıkarken bazı hususlara dikkat edilmelidir.

İnsanın alıştığı günahlardan uzaklaşması da, uyuşturucu tiryakisinin hapını bulamayınca bunalımlara girmesi misali şiddetli ruhî sıkıntılara sebeb olur ve kendisi için günah atmosferi hazır olunca da, hemen içine düşüverir. Dolayısıyla, ister günahkârlar için, ister yılandan akrep-

ten kaçar gibi günahtan kaçanlar için olsun, çarşı-pazara çıkışta dikkat edilecek bazı hususlar vardır ki, onlara da şöyle bir göz atmamız yerinde olur zannederim.

1- Çarşı ve pazara lüzumsuz yere çıkmamalı, işleri toptan görmeye çalışmalıdır. Günahların seylap halinde aktığı yerlerden herhangi bir iş, ya da imana hizmet adına herhangi bir vazife bahis mevzuu olmadığı sürece uzak kalmak lâzımdır.

2- Yolun hakkını vermeyi düşünmelidir. Sahabe-i Kiram efendilerimiz, çok defa hak ve hakikatı anlatmak için dışarıya ve çarşı-pazara çıkarlardı. *Hz. Ebû Bekir* de, *Hz. Ömer* de, *Hz. Ebû Zer* de (radıyallahü anhüm) bunu yapardı. Böyle bir gaye ile çıkanlar, sokağın ve yolun hakkını vererek günahlara girmekten korunmuş olurlar. Efendimiz (s.a.v.), Ashabını yol kıyılarına ve sokaklara oturmaktan men ederdi. "Oturmamızda maslahat ve faydalar var ya Resûlallah" dediklerinde de, "Öyleyse yolun hakkını verin" yani yolun taş ve dikenlerini temizleyin, gelip geçenlerin selâmlarını alın, selâm verin ve emr-i bi'l-maruf, nehy-i ani'l-münker'de bulunup hakikatı anlatın buyururlardı. İşte bu halis niyet mevcut olduğu sürece seyyiat ve günahlar hasenata dönüşebilir.

3- Dışarıya müteyakkız ve mücehhez olarak çıkmalıdır. İnsan mayınlı tarlada nasıl yürüyor, can düşmanlarının bulunduğu bir bölgede nasıl mücehhez ve müsellah dolaşıyorsa, öyle de, günahların kol gezdiği çarşı-pazarda da mücehhez ve müsellah bulunmalıdır. Yoksa, hissiyatıyla başbaşa, hazırlıksız, silahsız, bomboş bir halde ve şeytanın zehirli oklarına karşı mânevî kalkan ve mânevî kurşunlarını hazırlamadan çıkarsa, o zaman ruhunu kötülükler, günah manzaraları ve her türlü süfliyat sarabilir. Hele bu durum bir kaç kere tekrarlanırsa, artık o, duyguları ölmüş, günahlara, kötülüklere karşı kayıtsızlaşmış ve haramlara bigâne bir halde çarşı-pazar dolaşır ki, şeytanın istediği de budur...

4- Dışarıya çıkmadan önce gerilime geçmelidir. Çarşı pazara çıkmadan önce, yüreğimizi hoplatacak, heyecanımızı coşturacak, gözlerimizi yaşartacak ve hislerimizi harekete geçirecek bir şeyler okuyup, birşeyler seyredip, birşeyler dinlemeli ve öyle çıkmalıyız.. evet, ancak böyle bir gerilimle çarşı pazara çıkmalıdır ki, günahlara karşı bir sütre meydana getirilmiş olsun.

5- Dışarda iyi arkadaşlarla birlikte olunmalıdır. Sokağa çıkarken, orada bizi bekleyen bir sürü düşmanın mevcut olduğu düşünülerek, bu düşmanlara karşı bir-iki muhafızla, yani arkadaşla çıkmalıdır. Çarşıya pazara çıkarken, ruh dünyamızı ayakta tutan mutlaka bir-iki arkadaşın

yanımızda bulunması şarttır. İnsanın iç murakabesi çok defa kendisini frenlemeye, korumaya kâfi gelmeyebilir. İmanımız tam ma'nâsıyla berrak ve çok safiyane olmalıdır ki, her an Allah'ın murakabesinde bulunduğumuzu duyup hissedelim. Bu da her zaman mümkün olmayabilir.. evet, bazen öyle zayıf anlarımız olabilir ki, kendimize hâkim olamayız ve nazarımız harama kayabilir, ruhumuzda bir yara meydana gelebilir, fena düşünceler kafamıza tohumlar gibi saçılmış ve günahlar ruhumuzda mayalanmış olabilir. Ama yanımızda bir-iki arkadaş olduğunda, güzel şeyler konuşur ve güzel şeylerin müzakeresini yapabiliriz. Hem, arkadaşların gözleriyle kendimizi kontrol altında tutar ve nazarlarımıza, kulaklarımıza dikkat edebiliriz. Bazen, o esnada Cenâb-ı Hakk'ın bizi kontrol ettiğini düşünemeyebiliriz ama, arkadaşımıza karşı ayıp olmasın diye kendimize çeki-düzen verme gereği duyarız. Belki riya olur, sunilik olur ama, olsun; zira bu, fenalıklardan günahlara girmekten daha iyidir.. hemde, riya müsbet âmellerde -meselâ namazda,- amelin ruhunu ifsat etse de, menfi amellerde böyle bir zarar sözkonusu değildir. Meselâ insan, sırf riya için zina etmese, zina etmemiş olur; görmesinler diye hırsızlık yapmıyorsa, yapmamış olur. Göz zinası, kulak zinası, el ve ayak zinası, düşünce zinası, evet, ne olursa olsun insanın hayâline fıskı, günahı çekebilecek her şey, her fena düşünce gösteriş için dahi olsa terk edildiğinde, o günah, elini ve pençesini ruhlarımıza salmadığı sürece selâmette sayılırız. Evet, güzel bir söz ya da güzel bir nasihat dinleme, güzel bir yazı okuma, güzel bir şey seyretme veya güzel bir manzarayı mütalâa etmekle marifete, haşyete, mehâbete uyanmak gibi güzelliklerle dolmuş olarak evden çıkacak, buğu buğu bu tesirlerin altında işimizin başına, mektebimize, vazifemize, hizmetimize gidecek ve bunların tesirini devamlı ruhlarımızda hissedecek ve böylece şeytandan, günahlardan korunmuş olacağız.

6- İrâde dışı bulaşan şeyler temizlenmelidir. Bu kadar gayretimize rağmen üzerimize yine de sağdan soldan irademiz haricinde gelip bulaşan, kalb ve ruhumuzu yaralayan çamurlar ve lekeler olabilir. Bu türlü durumlarda ise hemen ibadetlerin vesayası altına girip Cenâb-ı Hakk'a yönelmek icabeder. Bir gün beyninden vurulmuş gibi huzur-u Risaletpehanî'ye bir sahâbi gelir, kendini yere atar ve: "Mahvoldum ya Resulellah, caddeden geçen bir kadına baktım ve dokundum" diye inler. Derken o esnada âyet nâzil olur: **"Günün iki yanında namaz kılın; şüphesiz ki, iyilikler kötülükleri giderir."** (Hud, 11/114) Evet namazlar Allah indinde günahları silip süpüren şeylerdir. Hadiste, namazların namaz aralarında işlenen küçük günahlara keffaret olduğu ifade edilir.

Rabbimize karşı yaptığımız kulluklar, namazlar,niyazlar, -İnşaallah- elimizde olmadan ve irademizi aşarak gelip bize çarpan günahlara keffaret olacaktır. Ayrıca, harama her göz kapama, insana bir vacip işlemiş gibi sevab kazandırır.

7- Günahlar, tevbe ve istiğfarla temizlenmelidir. Her günahta küfre giden bir yol vardır. Her şeyden önce günah, kulun Cenâb-ı Hakk'ın inayet atmosferinden dışarı çıkması ve ilahî teminatı reddetmesi demektir. Ayrıca kul, günah işlemekle şeytana tam hedef olmuş sayılır; günahlar arttıkça da Allah'ın himaye ve koruması azalır.

Günah, bir pas, bir leke ve bir kirdir; öyle ki, hadisin ifadesiyle, üst üste biriken lekeler,derhal tevbe ve istiğfarla temizlenmezse, kalbî hayatımızla Rabbimizin bize bakışı arasına girip, O'ndan gelen tecellileri keser, rahmet esintilerini perdeler ve bizi inayetten mahrum bırakır. Himayesiz kalan bir kalb ise, neticede -Allah korusun- şeytanın küfürle vurabileceği bir vaziyet kesbetmiş sayılır.

İkinci olarak, kendini mahcub edecek bir günah işleyen insan, kimsenin bu günahı görmesini istemez. Ama, Allah'ın ve meleklerin onun yaptıklarını gördüklerinin de farkındadır. Onun hep bu zayıf anını kollayan şeytan, bu esnada ona, "keşke şu günahımı gören olmasaydı; ya da keşke şu şey, günah olmasaydı!" dedirtir.

Günahta ısrar ve onu küçük görme de, insanı küfre itebilir. İnsan, günahlara alışmış ve onlardan kopamıyorsa, bazen böylelerini o levsiyattan kurtarayım derken daha kötü durumlara itmiş oluruz. Meselâ, "içki içme!" dediğimiz birisi, "bir kadeh haram olmaz; hem bu kadarını da katı buluyorum" diyecek ve küfre ait benzeri sözlerle o günahın kurbanı olacaktır. Keza namaz kılmıyorsa, "gel, kıl" ısrarları karşısında, gelmeme ısrarında bulunacak ve sonunda da "gelmiyorum" deyiverecektir.

Esasen günah, ısrar edildiği, zararsız bilindiği, tevbe ve istiğfar ile de temizlenmediği zaman günah olur. Yoksa, kendisinde ısrar edilmediği, zararı bilinip korkulduğu, tevbe, istiğfar ve samimi bir nedamet ile terkedildiği zaman ise, -Kur'ân'ın ifadesiyle- inşaallah affa mazhar olacaktır. Dağlar cesametinde de olsa, -şirk hariç- Allah'ın affetmeyeceği günah yoktur. Elverir ki, O'nun af, merhamet ve ğufran kapısına varılsın.[58]"

3437 ٥ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [أَتَى رَسُولُ اللهِ ﷺ فَاطِمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا بِعَبْدٍ قَدْ وَهَبَهُ لَهَا وَعَلَيْهَا ثَوْبٌ إِذَا قَنَّعَتْ بِهِ رَأْسَهَا لَمْ يَبْلُغْ رِجْلَيْهَا، وَإِنْ غَطَّتْ بِهِ رِجْلَيْهَا

58– M. Fethullah Gülen, İnancın Gölgesinde, 2/182-190.

لَمْ يَبْلُغْ رَأْسَهَا. فَلَمَّا رَأَى النَّبِىُّ ﷺ مَا تَلْقَاهُ مِنَ التَّحَفُّظِ قَالَ: لَيْسَ عَلَيْكِ بَأْسٌ إِنَّمَا هُوَ أَبُوكِ وَغُلاَمُكِ]. أخرجه أبو داود.

5. (3437)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Fâtıma (radıyallâhu anhâ)'ya, bir köle getirdi. Bunu ona hibe etmişti. Hz. Fâtıma'nın üzerinde (çok uzun olmayan) bir elbise vardı, elbiseyi başına çekecek olsa öbür ucu ayaklarına ulaşmıyordu. Elbisesiyle ayaklarını örtecek olsa üst ucu başına yetişmiyordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, örtünme hususunda mâruz kaldığı sıkıntıyı görünce:

"Bu kıyafette olmanın sana bir mahzuru yok, zira, karşındakiler baban ve kölendir." buyurdu." [Ebû Dâvud, Libâs 35, (4106).]

AÇIKLAMA:

Hadis bâzı âlimlerce, kölenin kadın efendisine bakabileceğine delil kılınmıştır. Köle, kadının mahremlerinden sayılır. Halvet halinde bulunabilir, beraber yolculuk yapabilirler. Mahrem olan kimseye bakması helâl olan yerlerine bakmak, köleye de helâldir. *Hz. Âişe, Saîd İbnu Müseyyeb*, iki görüşünden birinde Şâfiî ve Ashabı ve Seleften ekseriyetin görüşü böyledir.

Ancak cumhur, köleyi de ecnebi gibi kabul etmiştir. *"Çünkü* derler, *azad edildikten sonra kadın efendisine nikâhı helâldir."*

Bazı âlimler bu hadiste gelen gulâm kelimesinin hem "köle" hem de "oğlan" ma'nâsına gelmesini esas alarak, hadiste geçen kölenin henüz çocuk olduğuna hükmederler.

3438 ٦ – وعن أم سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْها: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ عِنْدَهَا وَفي الْبَيْتِ مُخَنَّثٌ. فَقَالَ لِعَبْدِ اللهِ بنِ أبى أُمَيَّةَ أَخِي أُمِّ سَلَمَةَ: يَا عَبْدَ اللهِ إِنْ فَتَحَ اللهُ لَكُمْ غَداً الطَّائِفَ فَإِنِّي أَدُلُّكَ عَلَى ابنة غَيْلاَنَ فَإِنَّا تُقْبِلُ بِأَرْبَعٍ وَتُدْبِرُ بِثَمَانٍ. فَقَالَ ﷺ: لاَ يَدْخُلَنَّ هؤُلاَءِ عَلَيْكُمْ. يَعْنِى الْمُخَنَّثِينَ فَحَجَبُوهُ. قَالَ ابنُ جُرَيجٍ: الْمُخَنَّثُ هِيتٌ]. أخرجه الثلاثة وأبو داود.

قوله: « تُقْبِلُ بِأَرْبَعٍ » أي بأربع عكن.

« وَتُدْبِرُ بِثَمَانٍ » أراد أطراف العكن الأربع من الجانبين.

6. (3438)- Ümmü Seleme (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanımda idi. Evde bir muhannes vardı. Bu muhannes, Ümmü Seleme'nin kardeşi Abdullah İbnu Ebî Ümeyye'ye: "Ey Abdullah, şayet yarın Allah Tâif'in fethini müyesser kılarsa, ben sana Gaylân'ın kızını göstereceğim. Çünkü o, gelirken dört, giderken sekizdir" der. Bu söz üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:

"Böyleleri bir daha yanınıza girmesin" buyurdu. Bu sözüyle muhannesleri kasdetmişti. Bundan sonra onu, (evlerine girmekten) men ettiler."
[Buhârî, Megâzî 56, Nikâh 113, Libâs 62; Müslim, Selâm 32, (2180); Muvatta, Vasiyyet 5, (2, 767); Ebû Dâvud, Edeb 61, (4929).]

AÇIKLAMA:

1- Muhannes kadınlaşmış erkek demektir. Ahlâkında, davranışlarında, konuşma tarzında ve bütün davranışlarında kadına benzeyen kimsedir. Bu hal, bazan yaratılıştandır. Böyleleri levmdilmezler; ancak kendilerini buna zorlayan ferdlere de rastlanır. İşte bu mezmumdur ve müdâhale edilmesi gerekir. Sesi ve bazı halleriyle yaratılıştan kadına benzeyenlere hünsâ denir. Zikri geçen zâtı *Resûlullah*'ın hünsâ bilmesi, ilk gördüğünde yasaklamayışının sebebini izah eder. Bâzı rivayetler, herkesçe onun cimaya ihtiyaç duymayan biri olduğunun bilindiğini belirtir.

Peygamberimiz Medine'den bazı muhannesleri sürmüştür. Ebû Dâvud'da, ellerini ve ayaklarını kınalayan bir muhannesin Medine'den iki gece uzaklıktaki Nakî tam mevkiye sürüldüğü belirtilir. Öldürülmesini teklif edenlere *Resulullah,* "Ben musallî olanları öldürmekten nehyolundum" cevabını verir. Bu sürülen kimsenin Hit adını taşıdığı belirtilir. Hind di-yen de olmuştur başka isimler de var. Sürüldüğü yerin adı da farklıdır. Bundan, birden fazla kimsenin sürüldüğü hükmüne varılabilir. Nitekim Âmirî, bunların dört aded olduğunu kaydeder.

2- Gelirken dört, giderken sekiz sözüyle kadının önden bakınca karnında dört boğum göründüğünü, arkadan bakınca bu boğumların sağlı sollu iki taraftan da görünmesi sebebiyle sekiz görüneceğini ifade eder. *İbnu Hacer,* bu tasvirin kadının şişman olduğunu ifade ettiğini, o devirde umumiyetle erkeklerin şişman kadınlara rağbet ettiklerini belirtir.

3- *Resûlullah* bir çok hadislerinde erkeklerin kadınlara, kadınların da erkeklere benzemesini yasaklamıştır. Bir hadisleri şöyle: اِشْتَدَّ غَضَبُ اللّٰهِ عَلـى قَوْمٍ رَغِبُوا عَنْ خَلْقِ اللّٰهِ وَتَشَبَّهُوا بِالـنِّسَاءِ *"Allah'ın yaratışından nefret ederek*

kadınlara benzeyenlere Allah'ın öfkesi şiddetlidir." Bir başka hadis de şöyledir: *"Kadınlardan kendisini erkeklere benzetenlerle, erkeklerden kendilerini kadınları benzetenlere Allah lanet etsin."*

4- *Resûlullah*'ın Hît'i sürgün edişinde başlıca üç sebep gösterilmiştir.

★ Kadınlara ihtiyaç duyan biri olduğu halde bunu gizleyerek, kendinin herkesçe kadınlara ihtiyacı olmayan biri bilinmesine sebep olması.

★ Kadınların güzelliklerini ve avret yerlerini erkeklere alenî şekilde anlatmasıdır. Bu, dinimizin yasakladığı bir edebsizliktir. Kadının erkeğini, erkeğin hanımını tasvir etmesi memnudur. Bir rivayette Hît, vasfettiği kız hakkında daha müstehcen tabirler kullanmıştır: *"Ağzı papatya çiçeği gibi, oturduğu zaman iki olur, konuşursa renk saçar gibi..."*

★ Kadınların en mahrem yerlerine muttalî olmuştur, bunları başka kadınlar bile kolay kolay öğrenmez. İşte bu sebeplerle Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu sürmüştür.

Sadedinde olduğumuz hadisin şerhinde başka teferruatlar da var, bu kadarını yeterli görüyoruz.

3439 ٧– وعن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [لَعَنَ رسولُ اللّٰه ﷺ المُخَنَّثِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالْمُتَرَجِّلَاتِ مِنَ النِّسَاءِ. وقَالَ: أَخْرِجُوهُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ]. أخرجه البخاري، وأبو داود والترمذي.

7. (3439)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* erkeklerden kadınlaşanlara, kadınlardan da erkekleşenlere lânet etti ve: *"Onları evlerinizden çıkarın!" şeklinde ferman buyurdu."* [Buhârî, Libas 62, Hudûd 33; Ebû Dâvud, Edeb 61, (4930); Tirmizî, Edeb 34, (2785, 2786).]

3440 ٨– وعن أم سلمة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [كُنْتُ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ وَعِنْدَهُ مَيْمُونَةُ بِنْتُ الحَارِثِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها. فَأَقْبَلَ ابنُ أُمِّ مَكْتُومٍ وَذٰلِكَ بَعْدَ أَنْ أُمِرْنَا بِالحِجَابِ؛ فَدَخَلَ عَلَيْنَا. فَقَالَ ﷺ: احْتَجِبَا مِنْهُ. فَقُلْنَا يَا رَسُولَ اللّٰهِ، أَلَيْسَ هُوَ أَعْمَى لاَ يُبْصِرُنَا؟ فَقَالَ: أَفَعَمْيَاوَانِ أَنْتُمَا؟ أَلَسْتُمَا تُبْصِرَانِهِ]. أخرجه أبو داود والترمذي وصححه.

8. (3440)- *Ümmü Seleme* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında idim. Yanında Meymûne Bintu'l-Hâris (radıyallâhu anhâ) da vardı. (Bu esnada) İbnu Ümmi Mektum

bize doğru geliyordu. -Bu vak'a, tesettürle emredilmemizden sonra idi- ve yanımıza girdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize:

"Ona karşı örtünün!" emretti. Biz:

"Ey Allah'ın resulü! O, âmâ ve bizi görmeyen (ve varlığımızı tanımayan) bir kimse değil mi?" dedik. Bunun üzerine:

"Siz de mi körlersiniz, siz onu görmüyor musunuz?" buyurdu." [Ebû Dâvud, Libas 37, (4112); Tirmizî, Edeb 29, (2779).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, önce de temas ettiğimiz gibi, kadının erkeğe, erkeğin kadına bakmasına haram diye hükmedenlerin delilidir. Bu meselede aksi görüş de vardır. Nevevî: *"Esahh olan, her ikisinin de nazarlarının haram olmasıdır"* der. Nevevî, kadınlara gözlerini kısmalarını emreden âyeti (Nur 30) de kaydettikten sonra şunu söyler: "Çünkü kadın insanlığın iki cinsinden biridir. Onlara, erkeklere kıyasen diğer cinse (erkeklere) bakmak haram edilmiştir. Burada bakma yasağı fitne korkusu sebebiyledir. Bu, kadınlar hakkında daha açıktır, çünkü onlar şehvetçe daha şiddetli, akılca daha kıttırlar; dolayısıyla onlara fitne erkeklerden daha çabuk ulaşır."

Bu mevzu üzerine geniş açıklamayı 3435 numaralı hadiste kaydettik.

3441 ٩ – وعن أبي أسَيْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ الله ﷺ وَهُوَ خارِجٌ من المَسْجِد، وَقَدْ اخْتَلَطَ الرِّجَالُ مع النِّسَاءِ في الطَّرِيق. فقالَ: اسْتَأخِرْنَ فليس لَكُنَّ أنْ تَحْقُقْنَ الطَّرِيقَ. عَلَيْكُنَّ بِحَافَاتِ الطَّرِيقِ. فَكَانَتِ المَرْأةُ تُلْصِقُ بالجِدَارِ حتّى إنَّ ثَوْبَهَا لَيَتَعَلَّقُ بالجِدَارِ مِنْ لُصُوقِهَا به]. أخرجه أبو داود.

« تَحْقُقْنَ الطَّرِيقَ » أي تَرْكَبْنَ حَقَّهَا، وَهُوَ وَسَطُهَا.

9. (3441)- *Ebû Üseyd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, mescidden çıkıyordu. Yolda kadınlarla erkeklerin karışmış vaziyette olduklarını görünce, kadınlara:

"Sizler geride kalın. Yolun ortasından gitmeyin, kenarlarından gidin!" diye ferman buyurdu. Bundan sonra, kadınlar nerdeyse duvara değecek şekilde kenardan yürürdü. Bazan bu değmeler sebebiyle, elbisenin duvara takıldığı olurdu." [Ebû Dâvud, Edeb 180, (5272).]

3442 ١٠ – وعن ابنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [نَهَى رَسُولُ الله ﷺ أنْ يَمْشِيَ الرَّجُلُ

بَيْنَ الْمَرْأَتَيْنِ]. أخرجه أبو داود.

10. (3442)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, erkeğin iki kadın arasında yürümesini yasakladı." [Ebû Dâvud, Edeb 180, (5273).]

AÇIKLAMA:

Erkeğin iki kadın arasında yürümesi hayaya, mürüvvete ve vekâra aykırı bulunmuştur. Yasağın sebebi budur. Ancak hadis umumiyetle zayıf addolunmuştur.

3443 ١١ – وعن ابن مسعودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: الْمَرْأَةُ عَوْرَةٌ فَإِذَا خَرَجَتْ اسْتَشْرَفَهَا الشَّيْطَانُ]. أخرجه الترمذي.

11. (3443)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kadın avrettir, dışarı çıktı mı şeytan ona muttalî olur."* [Tirmizî, Rada 18, (1173).]

AÇIKLAMA:

1- *Avret,* ortaya çıktığı, görüldüğü takdirde utanılan her şeydir. Kadının avret olarak ifâdesi, kadından da haya duyulduğu içindir. Bu hadis "kadın, avret (utanılacak şey) sahibi olduğu için böyle denmiştir" şeklinde de açıklanmıştır.

2- Şeytanın kadına istişrâfı (ıttılâı) farklı şekillerde yorumlanmıştır:

★ Kadını erkekler nazarında tezyin eder.

★ Şeytan kadına onu iğva etmek ve onunla başkalarını da iğva etmek için bakar.

İstişrâf lügat olarak bir şeye bakmak üzere gözünü kaldırmak ve daha iyi görmek için elini kaşı üzerinde açıp gölgelemektir.

Bu durumda hadis, kadının lüzumsuz yere sokağa çıkmasının hoş olmadığını takrir buyurmaktadır. Âlimler hadisten: "Kadın çıkınca, şeytan başkasıyla onu şaşırtmak, onunla da başkasını şaşırtmak, böylece her ikisini veya ikisinden birini fitneye atmak için dikkatini onun üzerine toplar" ma'nâsını çıkarmışlardır.

Buradaki şeytandan Resûlullah, cinnî şeytanı kasdettiği gibi fâsıklardan insî şeytanı da kastetmiş olabilir. Zira *Nâs* suresinde şeytanın insî ve cinnî olabileceği ifâde edilmiştir.

3444 ١٢ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسولُ اللهِ ﷺ مَعَ إحْدَى نسائه فمرَّ به رَجُلٌ فَدَعَاهُ وَقَالَ: هذه زَوْجَتِي. فَقَالَ يا رسولَ اللهِ: مَنْ كُنْتُ أظُنُّ به فَلَمْ أكُنْ أظُنُّ بِكَ. فقَالَ: إنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِنِ ابنِ آدَمَ مَجْرَى الدَّمِ]. أخرجه مسلم.

12. (3444)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadınlarından biriyle beraber idi. Yanından bir adam geçti. Aleyhissalâtu vesselâm adamı çağırarak:

"Bu benim zevcemdir!" dedi. Adam:

"Ey Alah'ın Resulü! Ben herkesten şüphe etsem de sizden şüphe etmem!" deyince, Aleyhissalâtu vesselâm:

"Şeytan insana kanın nüfuz ettiği gibi nüfuz eder!" buyurdular." [Müslim, Selâm 23, (2174).]

AÇIKLAMA:

Bu hâdise, birinci ciltte kaydedilen 103 numaralı hadise benzemektedir. Muhaddisler her iki rivayetin de aynı hâdiseye ait olabileceği gibi, iki ayrı hâdiseye de ait olabileceğini söylemiştir. Şu kadar var ki, öbür rivayette Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* i'tikafta iken, gece vakti ziyaretine gelen *Safiyye*'yi uğurlamak üzere mescidin kapısına geldiği sırada iki kişi geçer. Resûlullah onları "Ağır olun!" diye çağırır.

Her iki rivayetin aynı hadiseye ait olması hâlinde, sadedinde olduğumuz rivayet te'vil olunur: "Geçenler iki idi, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* birisi ile konuştuğu için burada bir adam mevzubahis edilmiştir" denilir.

Hadisten çıkan hükümler için 103 numaralı hadisin açıklamasına bakılmalıdır.

ONSEKİZİNCİ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

3445 ١ – عن أبي ذرٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْه قـال: [قـال لِي رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَا أَبَا ذَرٍّ فَقُلْتُ: لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ يَا رَسُولَ اللهِ وَأَنَا فِدَاؤُكَ]. أخرجه أبو داود.

1. (3445)- *Ebû Zerr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana:

"Ey Ebû Zerr!" dedi. Ben:

"Ey Allah'ın Resûlü, buyurun! Emrinizdeyim, canım sana feda olsun!" diye cevap verdim." [Ebû Dâvud, Edeb 162, (5226).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, bir büyüğe hürmeten "canım sana feda olsun", "kurbanın olayım!" gibi tabirleri kullanmanın câiz olup olmadığı meselesine cevap teşkil etmekte ve câiz olduğuna delil olmaktadır. Rivayette gözükmüyor ise de, hadis böyle bir soruya cevap sadedinde söylenmiş gibi. *Ebû Bekr İbnu Ebî Âsım,* cevaza delâlet eden rivayetleri göz önüne alarak şu hükme varır: "Kişi bu tabiri sultanına, büyüğüne, ilim sahiplerine, kardeşlerinden sevdiklerine karşı kullanılabilir, bunda bir mahzur yoktur. Hattâ, onu büyüklemek ve muhabbet izhâr etmek maksadıyla yapınca sevab da kazanır. Bunu söylemek haram olsaydı, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu söyleyeni ondan men ederdi. Bunun Resûlullah' tan başkası için söylenmesi de câizdir, aksini bilmiyorum."

3446 ٢ – وعن أبي سعيد الخدري رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: لاَ تُصَاحِبْ إلاَّ مُؤمِناً، وَلاَ يَأْكُلْ طَعَامَكَ إلاَّ تَقِيٌّ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

2. (3446)- *Ebû Saîdi'l-Hudrî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sadece mü'minle arkadaşlık et. Senin yemeğini muttakî olan yesin." [Ebû Dâvud, Edeb 19, (4832); Tirmizî, Zühd 56, (2397).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen *"Sadece mü'minle arkadaşlık et!"* sözü iki ma'nâya muhtemeldir:

1- Kâmil mü'minle arkadaşlık yap.

2- Kâfir ve münâfıklarla arkadaşlık yapma, çünkü onlar kişinin diyanetine zarar verir. "Mü'min"den murad bütün mü'minler sınıfıdır.

Hadisin ikinci kısmı, yemeğimizden sadece muttakî olanların yemesini irşad buyurmaktadır.

Şu halde, bu hadiste arkadaşlık, mertebelere ayrılmış olmaktadır: "Mü'minden başkası arkadaş olamaz. Yani her mü'minle konuşmak, diğer beşerî münasebetler, ziyaretler, selamlaşmalar vs. caizdir. Ama evine davet edip yemek yedirecek kadar ileri seviyeye götürülecek bir arkadaşta ittikâ aranmalıdır. Bir başka deyişle müttakî olmayan fâsık, gevşek bir mü'minle arkadaşlık, yemeğe çağırılacak kadar ilerletilmemelidir."

Gerçekten de arkadaş vardır selamlaşılır; arkadaş vardır sokakta beraber gezilir; arkadaş vardır, çayhâneye oturulup çay içilir; arkadaş vardır, evde bile beraber oturulabilir; arkadaş vardır, zaman zaman evlerde müşterek yemek yenilir.

Bu arkadaşlık dereceleri daha da çoğaltılabilir. Dikkat edersek bu sayılan arkadaşlıkların samimiyet derecelerinin farklı olduğunu görürüz. Arkadaşımız çoktur ama pek azıyla evde yemek yeriz. Öyleyse evde birlikte yemek arkadaşlığın ileri samimiyetteki derecesini gösterir. İşte hadis, bu derece ileri samimiyet kuracağınız kimseleri muttakîlerden seçin demiş olmaktadır.

3447 ٣– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قال رسولُ اللّه ﷺ: المَرْءُ عَلى دينِ خَليلِه فَلْيَنْظُرْ أحَدُكُمْ مَنْ يُخَالِلُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

3. (3447)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kişi dostunun dini üzeredir. Öyleyse her biriniz, kiminle dostluk kuracağına dikkat etsin."* [Ebû Dâvud, Edeb 19, (4833); Tirmizî, Zühd 45, (2379).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, arkadaşlığın ehemmiyetine dikkat çekmektedir. O kadar ki

arkadaşlar birbirine ciddî tesirlerde bulunabilmekte, "din"le ifâde edilen îtikad, âdet, sîret, ahlâk gibi hususlarda benzemeler husûle gelmektedir.

Bu sebeple hadisin devamında, sıkı dostluk kuracağımız kimsenin ahvâlini iyice bir tedkik ve teemmülden geçirip ondan sonra dostluğa girmemiz tavsiye buyrulmaktadır. Bir başka hadiste: "Müşriklerle beraber yaşamayın, onlarla cimada bulunmayın. Kim onlarla beraber yaşar veya cimada bulunursa onlardan olur" buyrulmuştur.

İyi arkadaş edinme adına tesbit ve düşüncelerini uzun uzadıya anlatan M. Fethullah Gülen'in mütalaalarını "İnancın Gölgesinde" ***adlı kitabından birlikte takip edelim.***

"Allah insanı içtimâî bir varlık olarak yaratmıştır. Yalnız yaşayan bir insan, hemdört yandan hücum eden dalâlet rüzgarları karşısında kuvvetsiz, desteksiz, hemde dualarının kabul olması gibi avantajlardan mahrum kalabilir. Bunun da ötesinde, şeytanın zehirli okları karşısında boy hedefi haline gelebilir.. Bu itibarla, Aleyhissalâtü vesselâm, "Yalnız yaşayan şeytandır" buyururlar. Evet, yalnız yaşayan insan, er geç şeytanın tuzağına düşebilir, şeytana paçayı kaptırabilir ve onun kızıl pençesine av olabilir. Şeytanın zihne ve hayale attığı her kötü düşünce, yalnızlık ve can sıkıntısı toprağında boy atıp gelişecek bir çekirdek gibidir. Fikir, gönül ve ruhunu kötülük ve günah çekirdeklerinin doldurduğu yalnız bir insana, bu çekirdeklerin er-geç iç tazyik ve zorlamalarla dal-budak halinde dışarı taşarak, günah meyvelerini vermemesi imkânsız denecek derecede zordur. Her insan, zaman zaman kendini zorlayan bu kabil düşünce ve hayallerin kendisini nasıl kıstırdığını ve bu kötü düşüncelerin kökünün, daha çekirdek halindeyken kurutulmasının lazım geldiğini, kim bilir kaç defa hissetmiş ve nedametle kıvranmıştır..! Evet, hizmetteki kardeşlerimiz ve aradaşlarımız, zihin, kalb ve ruhumuzun şeytana ait kötülük tohumlarınca işgal edilmemesi ve daha başlangıçta bunların temizlenmesi adına bizim son derece faydalı yardımcılarımızdır.

İnsan konuşurken, dinlerken ya da bakarken, zihin ve hayal faaliyetleri bu duygulara bağlı olarak şekillenir ve renklenir. Siz bu üç faaliyetin üçünü birden yaparken, sözgelimi arkadaşınızla konuşur, ona sorular sorar veya sorularına cevap verir, yani hem konuşur, hem dinler, hemde düşünürken, hayal aleminizde seyahatlar tertip edemezsiniz. Zira zihin faaliyetleriniz ve dikkatiniz, konuşmanızda, dinlemenizde ve düşünmenizde odaklaşmış ve bir nevi hapsolmuştur. Bunun tersine, arkadaşlarından kopmuş bir insan, serbest kalmış zihniyle, hele bir de yorganı başına çekince, istediği veya şeytanın kendini sürüklediği hayal âlemlerine da-

lar gider; öyle zaman da olur ki, encamı ürpertici bu hayalî seyahattan yara almadan geriye dönemez...

Evet, insan, yalnız kalmaktan yılandan-çıyandan kaçar gibi kaçmalıdır; çünkü yalnızlık yılanca, çıyanca düşüncelerin insan ruhunu sarmasına yol açar. İki kişi olmada da aynı tehlikeler bahis mevzuu olabilir; çünkü iki kişinin bir fenalık ve kötülük üzerinde anlaşması, zayıf bir ihtimalde olsa mümkündür. Üç kişininse, -ihtimal hesaplarına göre- günahlarda fenalıklarda anlaşıp bir araya gelmesi âdeta imkansızdır. Bu hakikata parmak basan Allah Rasûlü, "İki kişi de şeytandır; üç kişi ise cemaattir" buyururlar. Üç kişi, bir cemaat teşkil eder ve şeytanın insana nüfuz edeceği delikleri, çok daha küçültmüş olurlar. İster evli, ister bekâr olalım, evde, mektepte, iş yerinde, sokakta ve çarşıda bizi aralarına alıp, üzerimize kanatlarını gererek, duygu ve düşüncelerimizi şeytânî esintilerden koruyacak ruh ve irade insanı arkadaşlara ihtiyacımızın varlığı ortadadır.

Çok defa ve çok yerde kendi kalbimiz, kendi gücümüz bizi canlı ve diri tutmaya yetmeyebilir. Bakışlarımız buğulanıp, sinelerimizi sis ve duman sarabilir; kalbimiz katılaşıp, aşk u heyecanımız, günlük işler ve bu çok renkli hayat içinde kaybolmaya, erimeğe yüz tutulabilir ve meydana gelebilecek bir kabz hali sonucu -Allah korusun- sefahete düşebiliriz. Ama, en az üç kişilik bir cemaatimiz olsa, o zaman diğer iki şevkli ve canlı arkadaşımızdan hiç olmazsa birinin bast haline misafir olur, onun rahmet oluğundan beslenir, onun esintileriyle serinler ve o hava ve atmosfer içinde aşk u şevk teneffüs edebiliriz.

a) İyi arkadaş insanı Cennete götürür:

Burada yeri gelmişken şu mühim hususu da belirtmeliyiz: Evet, arkadaş ama, her arkadaş değil; iyi arkadaş seçeceğiz. Eskilerin eskimeyen şu sözleri ne güzeldir: "Bana arkadaşını söyle, sana kim olduğunu söyleyeyim." "Üzüm üzüme baka baka kararır." "Gül, güller arasında yeşerir." "İyi arkadaş, insanı Cennet'e, kötü arkadaş da Cehennem'e götürür." "İyi arkadaş, misk satan gibidir, hiç olmazsa kokusundan istifade edilir; kötü arkadaş ise, körükçüye benzer ki, hiçbir yanından rahatsız olmasanız bile, en azından kokusundan rahatsız olursunuz." Evet, her insan, arkadaşlarından iyi-kötü mutlaka birşeyler kapar.

b) İyi arkadaşlar içinde olunmalıdır:

Ebed yolunda ebed soluyan, sîmaları hakikat gamzeden, iradelerinde Allah'ın iradesi nümayân öyle dostlar, ahbablar, arkadaşlar vardır ki, yanlarına gittiğiniz, atmosferlerine girdiğiniz zaman, Nebî ile diz dize

gelmiş gibi kuvvet kazanır, aşkla, şevkle dolarsınız. Onların iksir-misâl söz ve davranışları, içinizde yosun gibi yeşermeye başlamış kötü duygu ve düşünceleri bir hamlede siliverir. İyi arkadaş, nasihatlarıyla sizin yüreğinizi hoplatacak, içinize aşk, heyecan salacak, düşüncenize aydınlık getirecek ışıktan bir dosttur. Münevver ve münevvir dostlar, has ahbablar, evet bize lazım olan, işte bunlardır.

Pek çok mıknatısın bulunduğu bir zemine madenî bir parça atsanız, hangi mıknatısın manyetik gücü fazla ise, onu kendine çeker ve bünyesine yapıştırır.. meteorlar, çekim kuvveti ve hayyiz gücü ağır basan tarafa yönelirler.

O halde, evlâdlarınızın kalbleri imanlı, kafaları aydın, anne babalarına itaatkâr, vatan ve milletlerine hizmetkâr, dürüst, faziletli, fedakâr olmalarını mı aruz ediyorsunuz? Öyleyse, onları balmumu gibi eritip, istediğiniz şekli alabilecek temiz arkadaşlara emanet etmeniz gerekir. Böylece onlar, kendi seviyelerinde, emsallerinin muhitinde, içinde bulundukları potanın şeklini alacaktır. Diyelim ki, bir ortaokul talebesini üniversite sıralarına oturtunuz ve onun için binbir emek, binbir masrafta bulundunuz, bu yanlış yaklaşımla ne ona bir şey verebilir, ne de kendiniz bir şey elde edebilirsiniz! Aynen bunun gibi, bir genci kolundan tutup, kendinden çok ileri yaşta insanların bulunduğu camilere götürseniz, hatta keşif ve kerametiyle insanın içinden geçenleri okuyan evliyaullahtan birine teslim etseniz, yine de o delikanlıyı orada tutamaz, kalbini ve kafasını tatmin edemezsiniz. Her şeyden evvel o, kendisi gibi inanan ve davranan gençlerin bulunup bulunmadığına bakacaktır. Emsalini göremediğinde ise, nazarları daima sevimli bulmadığı simalara takılacak ve tatmin olmayacaktır. "Müslümanlık iyi, güzel ama, sadece ihtiyarların yer değiştirme ruh haleti içinde esneyerek camiye gelenlerin ve ilmî meselelerden habersizlerin dini" diyecek, bu durumda da ona tesir etmeniz imkânsız olacaktır. Bu itibarla bir gence iman adına birşeyler verilmek istenirken, onun akıl ve mantık seviyesiyle ilim ve düşünce derecesini hesaba katmanın yanısıra, İslâm'ın yaşanabilirliği ve kâbil-i tatbik olduğu da kendisine gösterilmelidir ki, yaşama arzusunu duysun ve "Onlar yapıyor, ben niye yapmıyayım; onlar kılıyor, ben niye kılmıyayım, onlar koşturuyor, ben neden koşturmayayım; onlar okuyor, ben neden okumayayım" desin, düşünsün ve yapsın.. İşte, böyle bir ruh haletinin meydana gelmesi de, ancak gül kokulu, selvi endamlı, aydın sîmalı, misk dağıtan ve Cennet'e yol açan arkadaşlar topluluğu içinde mümkün olabilecektir. Karşı yakada ise, hiç de tasvir etmediği düşünmediğimiz bir nesil var; içki alışkanlıkları, kumar özentileri, fuhşa ait düşünce ve davranışlarıyla

boşlukta, doymamış, serazat bir nesil.. Evlâdlarını sevdiklerini ve onlara merhamet ettiklerini söyleyen anne-babalar, evlâdlarına karşı gerçekten merhametli iseler, onları ışık suvarilerine teslim edeceklerdir...

Nasihat edenleri dinlemek de, ülfetimizin dağılması, kalbimizin yumuşaması ve şeytanın vesveselerine, günahların zorlamalarına karşı koyabilmemiz için de koruyucu ve besleyici çarelerdendir. İnsan, aklı, mantığı ve muhakemesiyle hususiyet arzeden bir varlık olduğu gibi, coşan gönlü, ürperen vicdanı, yaşaran gözleriyle de bir kalb, bir ruh ve bir duygular yumağıdır. Bu itibarla da, o iç âleminde derinleşmeye, ruh dünyasında zenginleşmeye, tefekkür hayatında genişlemeye muhtaçtır. Evet o, yer yer içinde oluşan aysberglerin eritilmesine muhtaç olduğu gibi, manevî gıdasızlığını izale edecek, manevî süt akıtan çeşmelerede şiddetli bir iştiyak duyar. Kur'ân, Efendimize defaatle "Anlat" der ve O iki Cihan Güneşi de, *"Din nasihattır"* buyurur.. evet bir yanda, çatlama noktasına kadar "anlatma" talim edilirken, diğer yanda da yine hadisin ifadesiyle *"ya öğreten,ya öğrenen, ya da dinleyen ol; dördüncüsü olma!"* tavsiyesinde bulunularak, iki uç âdeta bir noktada birleştirilmekte ve dikkat nazarları, yerinde anlatmaya, yerinde de dinlemeye çekilmektedir. Hele, Efendimiz'in bizzat, Kur'an'ı talim ettiği Ashab'ına, "Okuyun da dinleyelim!" demesi ne kadar mânidardır!..

O halde insanın, yüreğini coşturup yumuşatacak, içindeki kararmış his ve duyguların kirini, pasını izale edecek, onun ebedî âlemlere şevkini kamçılayacak, bu arada dinî, ilmî dakik mes'elelerle fikir dünyasını aydınlatacak vaiz ve nâsihleri dinlemesi de, yine onun için ekmek kadar, hava kadar mühim bir ihtiyaçtır. Bu sebeple insan, "bunu biliyorum, bir daha neden dinleyeyim ki!" dememeli; nasıl yemek, içmek devamlı tekerrür ediyor ve bıkmak şöyle dursun, bunlara daima ihtiyaç duyuluyor, öyle de, kalb ve ruhun gıdası sayılan, ayrıca şeytan ve günahların şerrinden de koruyucu rol oynayan nasihat ve sohbetleri dinlemek de, onun için belki bin kat daha lüzumlu bir ihtiyaçtır. Halk arasında, va'z ve sohbetlere devam eden bir çok kişinin içkiyi, kumarı bıraktığını, pek çok fenalıkları terkettiğini, hayırlara koşar olduğunu duyar ve dinlersiniz. Anlatan bir aşk ve heyecan insanı olmasa, gözü yaşlı ve ihlaslı anlatmasa da, yine tesir edebilir; çünkü te'sir ettirecek Allah'tır. Bence, günümüzde mahrum bulunduğumuz hususlardan biri de işte budur. Seleflerimiz va'z ederken, cami ihtizaza gelir, gönüller aşk ve heyecanla dolar; çoğu kez va'z tamamlanamazdı. Bir kere,dinleyen içi yıkanmış olarak döner giderdi. Ama, yine de ümitsiz değiliz; her bitişin ardından bir doğuş başlatan Allah'ın, aşkla coşan, gözü yaşlı, bağrı yanık o gönül erlerini bir kere daha göndereceğine inancımız tamdır.

c) Nasihatçı ve ikazcı arkadaş edinilmelidir:

Nasihatçı ve ikazcı bir arkadaş edinmenin ehemmiyetini de burada ifade etmeliyiz. Şimdiye kadar ele aldığımız bahislerle alakalı olarak üstümüzde âdeta kayyumluk ve bekçilik yapacak iyi bir arkadaşı ikazcı tayin edip, ona ruhsat ve yetki vermek de çok önemlidir. Evet, böyle bir arkadaş olmalıdır ki, bizde bir gevşeklik, ülfet, günaha biraz meyil gördüğü, az bir kayma müşahede ettiği zaman hemen ikazda bulunsun, yerinde sertçe kulağımızı çeksin ve başımızı salladığımız zaman da elimizden tutup, bizi sâhil-i selâmete çıkarsın.. biz de, sıkıldığımız, kendimizde bir sönme müşâhede ettiğimiz ve ayağımızın kaydığını hissettiğimiz zaman hemen kalkıp, Hızır çeşmesine koşar gibi, bu vefalı ve emin dost, bu güzel arkadaşın kucağına koşalım ve "Sen bir bahçıvansın, hele beni bir gül bahçelerinde dolaştır; birşeyler anlat bana! Beni şu hayatın girdaplarından, şu günah labirentlerinden çek al, al da, aydınlık iklimlere ulaştır" demeliyiz. Ailemizle alakalı bir mesele ortaya çıktığında, ya da ticaretimizde bir sarsıntı olduğunda, nasıl hemen heyecan içinde erbabına koşarız; midemiz veya böbreğimiz sancılandığında nasıl hemen soluğu doktorda alırız; ebedî hayatımızı tehdit eden günah mikroplarına ve şeytanın vesvese ve aldatmalarına karşı da, kuvve-i maneviyemizi takviye edici ilaç ve şifa arkadaşımıza aynen öyle koşmalıyız".[59]

3448 ٤– وعن أبي الدرداء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: ألاَ أُخبِرُكُمْ بأفْضَلَ مِنْ دَرَجَةِ الصِّيَامِ وَالصَّلاَةِ وَالصَّدَقَةِ؟ قَالُوا: بَلى. قَالَ: إصْلاَحُ ذَاتِ الْبَيْنِ فَإنَّ فَسَادَ ذَاتِ الْبَيْنِ هِيَ الْحَالِقَةُ]. أخرجه أبو داود والترمذي وصححه.

وزاد: «لاَ أقُولُ تَحْلِقُ الشَّعْرَ، وَلكِنْ تَحْلِقُ الدِّينَ».

4. (3448)- *Ebû'd-Derda* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Size oruç, namaz ve sadakanın derecesinden daha üstün olan şeyi haber vermeyeyim mi?"

"Evet (Ey Allah'ın resulü, söyleyin!)" dediler.

"İnsanların arasını düzeltmektir. Çünkü insanların arasındaki bozukluk (dini) kazır." [Ebû Dâvud, Edeb 58, (4919); Tirmizî, Kıyamet 57, (2511).]

Tirmizî'de şu ziyade gelmiştir: *"Ben saçı kazır demiyorum, velâkin dini kazır (diyorum)."*

59– M. Fethullah Gülen, İnancın Gölgesinde, s. 175-181.

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen *zâtu'l-beynle* kalplerde bulunan ülfet, muhabbet gibi, insanları kaynaştıran hasletler anlaşılmıştır. Bu durumda ıslah-ı zâtı'l-beyn bu kaynaşma vasıtalarını iyileştirme, güçlendirme ma'nâsına gelir. Ancak, aynı tabirle kalplerdeki düşmanlık, küsme, kırılma gibi hallerin de kastedilmiş olabileceği kabul edilmiştir. Bu durumda *ıslah-ı zâtı'l-beyn* kırgınlıkların giderilmesi, küslerin barıştırılması gibi ma'nâlara gelir. Her iki te'vil de sonuçta birleşir, çünkü muhabbet ve kaynaşmayı netice vermektedir.

2- Hadis, insanlar arasındaki kırgınlığın küçümsenmemesine dikkat çeker, bunun *dini götüren* ve *kazıyıp atan* bir hal olduğunu belirtir. Çünkü kalbte kırgınlık, kin, husûmet yerleşti mi, kişi artık aklıyla, sağ duyusuyla hareket edemez, onun birçok davranışlarında dinin yönlendirici, frenleyici rolü müessir olamaz. Bu menfi durumdan, Allah korusun her çeşit kötülükler neşet eder, bu çeşit ferdlerin hayatında ne din, ne diyanet, ne de hamiyet-i diniyye kalır. Bu hale düşen insanlar, kendine düşman bildiği kimselere galebe çalmak için kâfirin bile yardımını taleb edebilir, bu yardımı garantilemek için dininden, dinî mukaddesâtından tavizler verebilir, müşriklerle, din düşmanlarıyla işbirliği yapabilir. Şuurlu müslümanlar hadisin bu irşadına uyarak, bir taraftan keskin bir ustura gibi dinin kazınmasında müessir olacak bu durumları düzeltmeyi mühim bir vazife bilirken, diğer taraftan da insanları bu çeşit durumlara itmemenin çok mühim olduğunu anlarlar. Bu hislerin doğmasına basiretsizce zemin hazırlayanlar, kin sahibi insanların dinde merhametsizce işleyecekleri tahribatın sorumluluğuna iştirak edebilecektir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu ciddi tehlikeye çarpıcı kelimeler kullanarak dikkat çekmektedir. Tirmizî'nin bir rivayetinde, "Resûlullah'ın: *"Bu kazıyıcıdır" derken, "bu saçı kazıyor" demek istemiyorum, lâkin dini kazıyor demek istiyorum"* demiş olduğu belirtilir.

Şu halde, bu meş'um neticeleri önleyici ıslah ve barıştırma çalışmaları, namaz, oruç, sadaka gibi ferdî ibadetlerden çok daha üstün olacaktır. Sadedinde olduğumuz hadis bu vak'aya parmak basmıştır. Bu, fevkalâde şümullü hayırlara menşe' olan ıslah işinin ehemmiyetini tebârüz ettiren diğer bir husus, bu yolda yalan söylemeye bile fetva verilmiş olmasıdır. Evet, İslâm nazarında en merdûd ve en meş'um bir şey ilan edilen kizb, insanlar arasını bulup barıştırmada tecviz edilmiş, mubah addedilmiştir.

3449 ٥ — وعن ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [خَطَبَنَا عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ بِالجَابِيَةِ فقَالَ: يَا

أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي قُمْتُ فِيكُمْ كَقِيَامِ رسول الله ﷺ فينا. قَالَ: أُوصِيكُمْ بِأَصْحَابِي ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ يَفْشُو الْكَذِبُ حَتَّى يَحْلِفَ الرَّجُلُ وَلاَ يُسْتَحْلَفُ، وَيَشْهَدَ الشَّاهِدُ وَلاَ يُسْتَشْهَدُ. أَلاَ لاَ يَخْلُوَنَّ رَجُلٌ بِامْرَأَةٍ إِلاَّ كَانَ ثَالِثُهُمَا الشَّيْطَانَ، عَلَيْكُمْ بِالْجَمَاعَةِ، وَإِيَّاكُمْ وَالْفُرْقَةَ: فَإِنَّ الشَّيْطَانَ مَعَ الْوَاحِدِ وَهُوَ مِنَ الاثْنَيْنِ أَبْعَدُ، مَنْ أَرَادَ بُحْبُوحَةَ الْجَنَّةِ فَلْيَلْزَمِ الْجَمَاعَةَ. مَنْ سَرَّتْهُ حَسَنَتُهُ وَسَاءَتْهُ سَيِّئَتُهُ فَذلِكُمْ الْمُؤْمِنُ].

أخرجه الترمذي وصححه.

5. (3449)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh), el-Câbiye'de bize hitaben:

"Ey insanlar, dedi. Ben, (şu hutbeyi okumak üzere) aranızda kalkıyorum, tıpkı, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın da bizim aramızda kalktığı gibi. (O kalkıp) şöyle demişti: *"Size Ashâbımı, sonra da onların peşinden gelecekleri [sonra da bunların peşinden gelecekleri] tavsiye ediyorum. Daha sonra (gelenler arasında) yalan, öylesine yayılacak ki, kişi, kendisinden yemin taleb edilmediği halde yemin edecek, şâhidliği istenmediği halde şehâdette bulunacak. Haberiniz olsun, bir erkek bir kadınla baş başa kaldı mı onların üçüncüsü mutlaka şeytandır. Size cemaati tavsiye ederim. Ayrılıktan sakının. Zira şeytan, tek kalanla birlikte olur. İki kişiden uzak durur. Kim cennetin ortasını dilerse, cemaatten ayrılmasın. Kimi yaptığı hayır sevindirir ve kötülüğü de üzerse, işte o, mü'mindir."*
[İbnu Mâce, Ahkâm 27, (2363); Tirmizî, Fiten 7, (2166).]

Bu hadisin şerhi adına yine Muhterem Fethullah Gülen Hocaefendinin cemaat, cemaatleşme ve benzeri noktalardaki görüşlerini aktaralım.

"Cemaat halinde yaşamak, hayatı bir zarurettir:

Allah, insanı toplum içinde yaşayacak bir varlık olarak yaratmış ve onu hem cinslerinin arasına salmıştır. İnsan, maddî ve manevî yönleriyle ancak toplum ve cemaat içinde yaşayabilir. Onun içindir ki, Hz. Adem' den bu yana hep cemaat öne çıkmış, fert arka planda kalmıştır. Şu kadar ki, bazı devreler ve zaman dilimlerinde bu mes'ele, diğerlerine nazaran daha bir ehemmiyet kesbetmiş ve adeta bir zaruret halini almıştır. Kaldı ki, büyük çoğunluğu itibariyle hayvanlar bile toplu halde yaşarlar, öyle ise en mükerrem varlık olan insan,hayatının her safhasında toplu halde yaşamak mecburiyetindedir. İslâm, bu meseleyi daha bir pekiştirir ve öne alır. Öyle ki, mü'min tek başına namaz kılarken bile, "İyyâke na'bü-

dü ve iyyâke nestaîn -Ancak Sana ibadet ederiz ve ancak Senden yardım bekleriz" der; "ederim, beklerim"demez. Bir mü'min, günlük şahsî işlerinden ibadetlerine kadar her meselesinde Kur'ân ve Sünnetle cemaat içine itilir, kendisine cemaat olmanın avantajları gösterilir ve hayatının büyük bir bölümü cemaatle irtibatlandırılır.

Cemaatleşme, bugün her zamankinden daha zarurîdir.

Bugün küre-i arz, bütün milletleri ve devletleriyle tek bir ülke görünümü almıştır. Ulaşım ve haberleşme, çeşitli vasıtalarla çok kısa zamanda temin edilir olmuş, milletlerin birbiriyle yakın münasebetlerde bulunması sayesinde teknolojik, iktisadî, siyasî ve silah üstünlüğü bakımından dünya birbiriyle yarışır hale gelmiştir. Bu yarış, her milleti kendi bünyesinde cemaatleşmeye götürmüş, hatta asrın getirdiklerinin zarurî bir neticesi olarak topyekün insanlık, kendini bu yarış ruh ve şuuru içinde bulmuştur.

Dünya çapında ideolojiler, 18'inci asırdan bu asra genç fidanlar gibi sarkmış ve orijinal bulunarak, Hiistiyanlığa da bir reaksiyon olarak kendilerine sahip çıkılmış, o fidanları gövdeleştirmek isteyenler, dünyanın hemen her yerinde topluluklar meydana getirmek ve kitleleşmek için var güçleriyle ve bütün imkânlarıyla mücâdele vermişler ve cihan harplerinde yenik düşenler önde görünenlere yetişme hatta geçme hırs ve azmiyle ayrı bir cemaatleşme yoluna girmişlerdir. Asırların dev çınarı Osmanlı Devleti'ne karşı devam edegelen Haçlı seferleri, esasen yine birlik içinde toplum oluşturmanın örneklerini teşkil etmekteydi. Bugün, aynı topluluklar çok değişik nam ve ünvanlarla kendilerini hissettirmekte ve paktlar, pazarlar, bloklar şeklinde ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bunun ötesinde, kendi bünyelerinde tabii seyirlerini tamamlayan ya da tamamlamış görünen milletler, görünen ve görünmeyen kollarıyla başka milletlerin içine sızmaya ve oralarda kendi türkülerini söyleyecek cemaatler teşkil etmeye başlamışlardır. Burada, nezahet ve nezaketinize sığınarak, inkâr-ı uluhiyetin baş temsilciliğini yapan, hasm-ı azam Rusya ile Çin'i misal olarak vermek istiyorum: Geriye dönüşe ve tepeden hızla inişe geçtikleri şu dönemde, geçmişte milletimize yaptıklarının cezası olarak baş aşağı gelişlerini -inşaallah- göreceğiz.[60] Siz isterseniz, ülkemizdeki kolejleri, kültür hareketleri, beşinci kol faaliyetleri her çeşit neşriyatları ve nefsanî hayat anlayışları ile Amerika, İngiltere, Fransa ve Almanya'yı ve daha başkalarını da yapıp ettikleri ve başlarına gelenlerle düşünebilirsiniz.

Memleketimiz, memerr-i efkârdır, yani Doğu ve Batı kültürlerinin uğrak yeridir. O, asırlar boyu ipek yoluyla Doğu-Batı ticaretinin uğrak

60– Bu ifadeler, 1980 öncesine aittir. (İ.H.)

yeri olduğu gibi, bütün fikirlerin de uğrayıp geçtiği veya yerleşip kaldığı bir ülke olmuştur. Sanki her geçen, her uğrayan bu verimli toprağa bir kaç tohum atıp, öyle gitmiştir.

Şimdi siz söyleyin: Tarih boyunca sağlı-sollu, önlü-arkalı bunca toslamalar, vurup geçmeler.. tarihî, millî ve dinî kayaklı düşüncelerle toplu atan hasım yürekler ve bütün bunların hâsıl ettiği korkunç dalga ve esintiler karşısında eğer bir ve beraber olmasaydık, bu günlere gelip ulaşmamız mümkün olur muydu? Bu soruyu çevirip şöyle de sorabiliriz: Sayısız dişlerin ve dişlilerin (tek dişi kalmışlar birleşince, cemaatler halinde çok dişliler olur) peş peşe amansız saldırıları karşısında mukavemet edebilmemiz, millî bütünlüğümüzü koruyabilmemiz, hayatiyetimizi hem de başkalarına hayat nefhederek sürdürebilmemiz için cemaatleşmeye, evet, sağlam ve sarsılmaz bir cemaat teşkil etmeye ihtiyacımız var mıdır, yok mudur? Dünyâ üzerimize cemaatler halinde ve mekanize birliklerle gelirken, onların karşısına fertler halinde ve tüfeklerle nasıl çıkabiliriz? Gerçek şu ki, toplu atan yürekleri top da sindiremez. Topumuzun, tüfeğimizin olmadığı yerde, hiç olmazsa yüreklerimiz, vahdetle gürül gürül olmalıdır.

Farklı kültürlerden farklı cemaatler ortaya çıkar. Önceki devirlerde farklı doktrinler, değişik fikrî cereyanlar ve kültürler gelişip boy atmadığı ve insanların çoğuna tek tip kültür hakim olduğu için, tek bir kişinin arkasından -hak veya bâtıl adına- büyük topluluklar sürüklenip gidebiliyordu. Belli bir kültür ve anlayış içinde yetişen insanlar, daha saf olup, daha kolay yönlendirilebiliyor ve bugünkü anlayışla, kitle ruh haletinden, yani toplum psikolojisinden istifade etmek çok daha rahat ve kolay oluyordu. Bu sebeple bir Hasan Sabbah, bir Bedrettin yığınları harekete geçirebiliyor ve onları apaçık bâtılların duyguları, düşünceleri kanlı delileri haline getirebiliyorlardı.

Bugün ise, yukarıda da kısmen temas ettiğimiz gibi, herkes ayrı ayrı kültürlerden istifade edebilmekte ve çok farklı dünyâ görüşleri insanlar arasında çok çabuk yayılmaktadır. Evet, her seviye ve anlayışta, her inanç ve düşüncede dünyanın öbür ucunda yazılan herhangi bir eser, çok kısa zamanda beri ucunda alıcı, okuyucu bulmakta ve tesir icra etmektedir. Bu, şu demektir: Böyle farklı kültürlerin içiçe yaşadığı bir devirde insanlar birbirlerinden kopuktur; toplum hayatı yerine ferdî hayat hakimdir. "Ben de okuyorum; dünyâyı senin kadar ben de biliyorum" gibi, bilmekten, ilme vukuftan, kültürlü olmaktan doğan "Ben de" anlayışıyla herkes âdeta arslandır. Bu insanlar, dünyaya ait meseleleri öğrenip, dünyayı tanımada sanki müsavi gibidirler. Denk olanlar ise birbirini iter. Böyle bir vasatta her fert, kendi bilgisi, kendi iktidarı, kendi kabiliyeti ve

kendi kapasitesinin kendisine kafi geldiği inancıyla, "Orman bana ait" deyip, tek başına dolaşmak istemekte, kimsenin vesaya ve koruması altına girmeyi düşünmemekte, hatta bunu lüzumsuz saymaktadır.

Önce şurası iyi bilinmelidir ki, bir ferd, dalâlet adına tahripkâr cemaatler karşısında tek başına mukavemet edemez. Bir insan "gavs" bile olsa, şahsi dehâsıyla, kültür ve ilim dünyasıyla, hatta keşif ve kerametleriyle asrımızın dalâletleri ve günah tufanları karşısında tek başına yaşayamaz; yaşasa da, sürüden ayrı kaldığı için her zaman kurtlara yem olabilir. Ayrıca, cemaat içinde bulunmanın getireceği feyizlerden, sağlayacağı avantaj ve lütuflardan da mahrum kalır. Ayakları cemaat zeminine basmayan insan, ayaklar altında bir yaprak ve bir tüy gibidir; bu yandan üflesen öte yana, öte yandan üflesen bu yana savruluverir. Bu yüzdendir ki, Gavs-i A'zamlar, İmâm-ı Rabbânîler, Muhyiddin İbn Arabîler bile bu asırda yaşasalardı, herhangi bir cemaatin bir uzvu olmak isteyeceklerdi. Sahabe devrinin o en kuvvetli, en iktidarlı ve meleklere parmak ısırtacak insanları bile cemaatleşme ve birlik teşkil etme lüzumunu duymuşlardı. Bu sebeple, hasımlarımızın içtimâî kanal ve kollarla geçeceğimiz yollarda kurdukları sayısız tuzaklara ve onların cemaatçe hücumlarına, ayrıca manevî hasımlarımız olan şeytana, nefse ve günah tufanlarına karşı yem olmaktan, boğulmaktan bizi koruyacak en mühim sığınak, cemaatleşmedir. Evet, bu fikre davet, günümüzün en hayatî meseleleri arasındadır.

Cemaatte her zaman kuvvet vardır

İki fert ayrı ayrı olduklarında 1'i aşamazken, yan yana gelince 11 olur. Üç ayrı "1" yanyana geldiğinde 111'e ulaşır. Şimdi basitçe rakam bazında ifade etmeye çalıştığımız bu durumu, karanlıkta elinde meş'ale tutan bir kişinin meydana getireceği aydınlıkla, 11 ya da 111 kişinin meydana getireceği aydınlığı mukayase ederek düşünün. Bir hazineyi kaldırmada da aynı durum söz konusudur. Buna bir de pâzu kuvvetinin yanında kabiliyetlerin, ilmin, idrakın ve düşüncelerin ittifakını ekleyin. Ayrıca gaye ve ideal birliği ve cehd ve azim müşterekleri de varsa, işte o zaman, gerçekten topların sindiremeyeceği yürekler gürül gürül ses getirmeye başlar. Aynen bunun gibi, iç alemlerinin, ruh ve kalb dünyalarının hayat dereceleri çok ulvî olan ve sîmalarında melek çehrelerini müşahede edebileceğiniz, arkadaşların şefkat, merhamet ve nurdan tebessümlerle süslenmiş aydın bakışları altında ışıklaştığınızı düşündüğünüzde, şeytanın aldatmalarına ve günahların yakıcılığına karşı nasıl bir atmosfer içinde bulunduğunuzu daha iyi anlayacaksınız. Bu atmosfer içinde direnç kazanacak olan zayıf kalbiniz ve irâdenizin fer ve kuvveti de artacaktır. Bu sayede, zülcenâheyn, yani iki kanatlı, çift yönlü bir kuvvete sahip olacaksınız.

Cemaatte rahmet ve cemaatle dualarda makbûliyet vardır:

Hadisin beyanıyla, Allah'ın rahmeti cemaatle beraberdir. Cemaat üzerinde dolaşan bir bulut, adeta altına girene rahmet yağdırır. Bir kişinin duası sadece bir ferdin duası olup, taşıdığı rahmet damlaları da o kadardır. Halbuki, tam olarak ittihad etmiş, ağız gönül birliği içindeki bir cemaatin duasının karşılığı, tek tek her ferde inen miktarın kat kat üstündedir ve sağanak sağanaktır. Eğer rahmete açık semereli bir ağaç olmak istiyorsanız, orman içinde bir ağaç olmaya bakınız; tek başınıza kaldığınızda hiçbir rahmet düşmez.. kuruyup gidebilirsiniz; ama ormana mutlaka rahmet inecek ve siz de o rahmetten bol bol yararlanacaksınız. Yine diyelim ki, siz bir sivilsiniz, silahınız yok, kuvvet ve kudretiniz de sermayeniz kadar.. Oysa, askerde tek başınıza bile olsanız, iktidarınız, silahınız, ferdî kabiliyet ve cesaretinizin yanısıra, içinde bulunduğunuz birliğin kuvvet ve iktidarını da yanınızda bulur ve yerinde bir paşayı, hatta bir orduyu bile esir edebilirsiniz.

İster hayır adına, isterse şer adına olsun, her hal ü kârda cemaatin işgücü ve tesiri her türlü tasavvurun üstünde olduğu gibi, böyle bir şahs-ı manevînin Allah'a teveccüh edip yalvarması da Cenâb-ı Hakk'ın rahmetini ihtizaza getirmesi ve ilâhî imdada vesile olması bakımından çok önemlidir. Hatta o kadar ki, ehl-i dalâlet bile bir cemaat halinde dua etse, bazı ahvalde sizin tek başınıza yaptığınız duaları geri çevirebilir. O halde, dalâlet cemaatlerine karşı mukabele ve mukavemet edebilmek için, mü'minlerin de cemaatleşmeye, cemaat halinde müdafaaya ve cemaat ruhuyla duaya ihtiyaçları vardır.

Cemaat içinde bulunmanın bir büyük faydası da şudur: Kişinin masiyetleri, günahları, dualarının kabul semasına yükselmesine engel olabilir; cemaatin dualarının kabul olacağı ise, kat'i gibidir. Bir kudsi hadisde Allah (cc) şöyle buyurur: "Hümü'l kavmü lâ yeşkâ bihim celîsühüm- Onlar öyle bir cemaattir ki, onlarla bir arada bulunan bedbaht olmaz." Evet, gül bahçesinde bulunan, hiç olmazsa o bahçenin kokusundan istifade eder.

Cemaat, paratoner gibidir:

Cemaat, ilâhî rahmeti câzibesi ve duasıyla davet edip sînelere ulaştırmada vasıta olduğu gibi, belâ ve musibetlerin def'ine de önemli bir vesiledir. Semâ, kendine açılan semâvî sîmalıların elleri ve gönülleriyle çok alakadardır. Evet, cemaat halinde, dua ve yakarış, Rahmete açılan avuçlara semâvî tebessümleri celbederken, aynı zamanda yere uzanan âfet ve musibetlerinde def'ine sebeptir. Paratonerden uzak kalanlara, şeytanın şimşekten okları her an isabet edebilir. Bazen de ondan iki gün

uzak kalan dört gün, dört gün uzak kalan sekiz gün uzaklaşmış gibi, kendini boşluk ve kasvet içinde bulabilir. Bu, tıpkı ışığın kaynağından uzaklaştıkça, karanlığın ziyadeleşmesi gibidir.[61]»

3450 ٦– وعن أبي موسى رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ إذَا مَرَّ أحَدُكُمْ في مَجْلِسٍ أوْ سُوقٍ وفي يَدِهِ نَبْلٌ فَلْيَأخُذْ بنِصَالِهَا لاَ يَخْدِشُ بهَا مُسْلماً. قال أبو موسى رَضِيَ اللهُ عنه: واللهِ مَا مُتْنَا حتَّى سَدَّدْنَاهَا بَعْضَنَا في وُجُوهِ بَعْضٍ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

« التسديد » التصويب.

6. (3450)- *Ebû Musa* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: buyurdular ki: *"Sizden biri bir meclis veya bir çarşıdan geçerken elinde ok bulunduğu takdirde, okun demir kısmını tutsun, onunla bir müslümanı yaralamasın."* Ebû Musa (radıyallâhu anh) derdi ki: "Biz, vallahi, onları ölmezden önce birbirimize yönelttik." [Buhârî, Fiten 7, Salât 67; Müslim, Birr 124, (2615); Ebû Dâvud, Cihad 72, (2587).]

AÇIKLAMA:

Hadis, müslümanlar hususunda, *Rasûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ne kadar müşfik ve merhametkâr olduğunu göstermektedir. Müslümanlar birbirlerini incitmekten, rahatsız etmekten, maddî-manevi yaralara sebep olmaktan son derece kaçınmalıdırlar.

Ebû Musa (radıyallâhu anh), Aleyhissalâtü vesselâm'dan sonra çıkan fitneye işaret ediyor: "Biz çarşı pazarda dolaşırken demir kısmının gafletle değmesinden hâsıl olacak rahatsızlığa bile meydan vermememiz için uyarıldığımız okları, Resûlullah'ın vefatından sonra, birbirimizi öldürmek için kullandık, zehî gaflet!" demek istiyor, hayıflanıyor.

3451 ٧– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [نهَى رسولُ اللهِ ﷺ أنْ يُتَعَاطَى السَّيْفُ مَسْلُولاً]. أخرجه أبو داود والترمذي.

« التعاطي » الأخذ والعطاء، والمراد عدم شهره بين الناس.

7. (3451)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* çıplak olarak kılınç teati edilmesini yasakladı." [Ebû Dâvud, Cihâd 73, (2588); Tirmizî, Fiten 5, (2164).]

61– M. Fethullah Gülen, İnancın Gölgesinde, 2/168-175.

MEHİR BÖLÜMÜ

Bu bölümde iki fasıl var

BİRİNCİ FASIL

MEHRİN MİKTARI

İKİNCİ FASIL

MEHRİN AHKÂMI

UMUMÎ AÇIKLAMA

Mehir, sadak ve *sevk,* evlenme sırasında kadına verilmesi gereken bir bedeldir. Nikahın sahih olmasının şartlarından biridir. Bu olmaksızın nikâh sahih olmaz. Ancak bilahere kadın mehrinden vazgeçebilir. Zirâ mehir kadının şahsi malıdır, onu dilediği gibi tasarruf eder, kimse karışamaz şöyle veya böyle tasarruf etmek için kimse onu icbar edemez. Evlenilen kadın ehl-i kitap dahi olsa mehir hakkı aynen mevcuttur.

Mehrin nikâh için şart olması, Kur'ân-ı Kerim'de yer almış olmasından ileri gelir. Ayet-i kerime:

وَآتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا **"Kadınlara mehirlerini cömertçe verin. Eğer ondan gönül hoşluğu ile size bir şey bağışlarsa onu âfiyetle yeyin."** (Nisâ 4).

Mehrin âzâmî miktarı hususunda bir hudud yoktur. Resûlullah devrinde, mehir olarak hurma bahçesinin bile verildiği olmuştur.

Asgarî miktarı hususunda ülemâ ihtilâf eder. Hanefîlere göre en az on dirhem gümüş olmalıdır.

Mâlikîlere göre hâlis altından bir dinarın dörtte biri, hâlis gümüşten de üç dirhemdir veya bunların kıymetinde maldır.

İmam Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel, Sevrî, Dâvud-u Zâhirî, İbnu Ebî Leylâ'ya göre, mehrin muayyen bir miktarı yoktur. Her mal olan şey az olsun çok olsun mehir olabilir. Bununla beraber *İmam Ahmed İbnu Hanbel*'e göre mehrin on dirhemden az olmaması müstehabtır, dörtyüz dirheme kadar olması mesnundur, ziyade olmasında bir beis yoktur.

Nikâh akdi sırasında mehir miktarının tesbit edilmesi sünnettir. Akid zamanında mehir belirlenmemiş ise veya belirlenen miktar sahih kabul edilmemiş ise buna *mehr-i misil* gerekir. Yani o devirde o bölge halkı, o emsal kadının nikâhında ne miktar mehir vermeyi örfleştirmiş ise o esas

alınır. Buna mehr-i misil denir. Nikâh sırasında zikredilen mehre, mehr-i müsemmâ denir.

Mehr-i müsemmânın âzâmi miktarına şer'an miktar tayin olunmamış, iki tarafın mütâbakatına bırakılmıştır. Akid sırasında tesmiye edilen yani bilfiil zikredilerek mütabakatla tesbit edilen meblağ ne kadar yüksek olursa olsun, onun kadına ödenmesi gerekir. Bu husus, âyet-i kerime ile garanti altına alınmıştır:

﴿وَاِنْ اَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ اِحْدٰيهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا﴾

"Bir eş yerine başka bir eş almak isterseniz, birincisine bir yük altın vermiş olsanız bile, ondan bir şey almayın..." (Nisâ 20). Burada Rabbimiz Teâlâ Hazretleri boşanma halinde, kadına mehr-i müsemmânın bir yük altın bile olsa verilmesini emreder. Yük'ün sayısı, kilosu yoktur. Bu hususta *Hz. Ömer*'e itiraz eden kadının kıssası meşhurdur: *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh), kadınlara verilen bu mehrin âzamî miktarını tesbit etmek niyetiyle, bir cuma hutbesinde: "Kadınlara mehir verirken aşırı gitmeyin..." deyince, cemaatten bir kadın atılarak: "Ey Ömer, senin buna hakkın yok. Zirâ âyet-i kerime'de Cenâb-ı Hakk: *"Birisine bir yük altın da vermiş olsanız bile ondan birşey almayın..."* buyurmuştur" der. Hz. Ömer kadına hak verir ve kararından rücû eder.

Yeri gelmişken şunu da belirtelim: Mehir, evlenme anında peşin verilebileceği gibi, önce borçlanıp sonra da verilebilir. Veya bir kısmı önce verilir, bir kısmı borç olarak tesbit edilir, sonradan ödenir. Peşin ödenene mehr-i muaccel denir. Koca, hayat boyu borçlu kalabilir. Bu esnada boşanma olursa, boşanma sırasında erkeğin mehir borcunu ödemesi gerekir. Ölmüş ise geride bıraktığı mal, vârisler arasında taksim edilmezden önce, ondan mehir ödenir, geri kalan, taksime tabi tutulur.

Görüldüğü üzere, mehir müessesesi son derece ciddi bir müessesedir ve kadınların korunmasına, istikballerinin garanti edilmesine yöneliktir.

Bugün bu müessesenin işletilmemesinden hâsıl olan bir kısım ızdırapların günahı İslâmiyet'e yükletilemez. Aksamaların vebâli, müesseseyi işletmeyen, bu emre riâyet etmeyen cemiyete ve müslümanlara aittir. Bir de kadınlarımızın cehaleti bu meselede büyük rol oynamaktadır. Bu hususları bilip, evlenme sırasında açık ve net olarak medar-ı bahs edip gereğini yapması gerekir. Mehir gibi ağır, maddi bir yükün altına giren bir erkek karısını kolay kolay boşayamaz.

Çok mevziî ve aksak-topal bir vaziyette câri olan bu müessesenin, aslî ruhuna uygun olarak ihyası, kadınlarımızın himayesi, boşanmaların azalması, İslâm'a yöneltilen iftiraların yersiz olduğunun fiilen gösterilmesi için gereklidir. وبه نستعين

BİRİNCİ FASIL

MEHRİN MİKTARI

3452 ١ – عن سهل بن سعد رَضيَ اللهُ عَنْه قال: [جَاءَت امْرأةٌ إلى رَسُول الله ﷺ فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ الله؟ جئتُ أهَبُ نَفْسي لَكَ. فَنَظر إلَيْهَا فَصعَّدَ النَّظَرَ فيـها وَصَوَّبَهُ وطَأطَأ رَأْسَهُ. فَلَمَّا رَأتْ أنَّهُ لَمْ يَقْضِ فِيهَا شَيْئاً جَلَسَتْ. فقَامَ رَجُلٌ فقَالَ: يا رَسولَ الله إنْ لَمْ يَكُنْ لَكَ بِهَا حَاجَةٌ فَزَوِّجْنيـهَا، فـقَالَ: فَهَلْ عِنْدَكَ مِنْ شَيْءٍ؟ فـقَالَ: لاَ؛ وَاللهِ يَا رسـولَ الله. فـقَالَ: اذْهَبْ إلَى أهْلِكَ فَانْظُرْ هَلْ تَجِدُ شَيْئـاً فَذَهَب. ثُمَّ رجع فقَالَ: لاَ؛ وَاللهِ يَا رَسُولَ الله! مَا وَجَدْتُ شَيْئاً. فـقَالَ: انْظُرْ وَلَوْ خَاتماً مِنْ حَدِيدٍ. فَذَهَبَ ثُمَّ رَجَعَ فقَالَ: لاَ وَاللهِ يا رسولَ الله، وَلاَ خَاتَماً مِنْ حَدِيـدٍ. وَلَكِنْ هذَا إزَاري. قالَ سَهْلٌ: مَالَهُ رِدَاءٌ، فَلَهَا نِصْفُهُ فـقَالَ ﷺ: مَا تَصْنَعُ بِإزَارِكَ إنْ لَبِسْتَهُ لَمْ يَكُنْ عَلَيْهَا مِنْهُ شَيْءٌ وَإنْ لَبِسَتْهُ لَمْ يَكُنْ عَلَيْكَ مِنْهُ شَيْءٌ. فَجَلَسَ الـرَّجُلُ حَتَّى إذَا طَالَ مَجْلِسُهُ قَامَ فَرَآهُ رسولُ الله ﷺ مُوَلِّياً فَأمَرَ بِهِ فَدُعِيَ فـقَالَ: مَاذَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ؟ قالَ: مَعِي سُورَةُ كَذَا وَكَذَا، عَدَّدَهَا. فـقَالَ: تَقرؤُهُنَّ عَنْ ظَهْرِ قَلْبِكَ؟ قـالَ: نَعَمْ. قـالَ: اذْهَبْ، فَقَدْ مَلَّكْتُكَهَا].

وفي رواية: « أنْكَحْتُكَهَا بِمَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ ». أخرجه الستة.

1. (3452)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir kadın gelerek:

"Ey Allah'ın Resûlü, dedi. Sana nefsimi bağışlamaya geldim."

Aleyhissalâtu vesselâm kadına şöyle bir nazar edip sonra tepeden

tırnağa gözden geçirdi, bir de sâbit baktı ve sonunda (hiçbirşey söylemeden) başını yere eğdi.

Kadın, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, hakkında hiç bir hükme varmadığını görünce oturdu. Derken bir adam doğrulup:

"Ey Allah'ın Resûlü! Sizin ona ihtiyacınız yoksa onu bana nikahlayın!"dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Yanında (buna mehir olarak verecek) bir şeyler var mı?" diye sordu. Adam:

"Vallahi yok ey Allah'ın Resûlü!" deyince:

"Ailene git, bir şeyler bulabilecek misin bir bak!" dedi. Adam gitti ve az sonra geri geldi:

"Hayır, vallahi ey Allah'ın Resulü hiç bir şey bulamadım!" dedi. Resûlullah tekrar:

"İyi bak, demirden bir yüzük de mi yok!" buyurdu. Adam tekrar gidip yine geri geldi ve:

"Hayır! Vallahi ya Resûlullah, demirden bir yüzük bile yok! Ancak işte şu izârım[62] var, yarısı onun olsun" dedi. Sehl der ki: "Adamın ridası yoktu" Aleyhissalâtu vesselam:

"İzarın ne işe yarar? Onu sen giyecek olsan onun üzerinde birşey olmayacak, şayet o giyecek olsa senin üzerinde bir şey kalmayacak!" buyurdular. Bunun üzerine adam oturdu. Epey bir müddet oturduktan sonra, kalktı.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onun döndüğünü görünce, geri çağırılmasını söyledi. Adamı çağırdılar.

"Kur'ân'dan ne biliyorsun (hangi sureler ezberinde?)" diye sordu. Adam:

"Şu şu sûreleri biliyorum!" diye bildiklerini saydı.

"Yani sen bunları ezbere okuyor musun?" diye tekrar sordu. Adam:

"Evet!" deyince, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Haydi git, ben kadını sana temlîk ettim" buyurdu."

Bir rivayette: *"Kur'an'dan bildiklerin(i öğretmen) mukabilinde onu sana nikâhladım" buyurdu."* [Buharî, Nikâh 6, 32, 35, 37, 40,44, 50, 51, Vekâle 9, Fedâilu'l-Kur'ân 21, 22, Libas 49; Müslim, Nikâh 76, (1425); Muvatta, Nikâh 8, (2, 526); Ebû Dâvud, Nikâh 31, (2111); Tirmizî, Nikâh 22, (1114); Nesâî, Nikâh 62, (6, 113).]

62– İzâr belden aşağıyı örten giyecek (peştemal); rida ise omuz-bel arasını örten giyecek.

3453 ٢– وفي رواية لأبي داود عن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه: [قُمْ فَعَلِّمْهَا عِشْرِيــنَ آيَةً وَهِيَ امْرَأَتُكَ].

2. (3453)- Ebu Dâvud da kaydedilen bir *Ebu Hüreyre* rivâyetinde: *"Kalk buna yirmi âyet öğret, o senin hanımındır"* denmiştir.

3454 ٣– وفي أخرى له عن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قال رسـولُ اللهِ ﷺ: مَنْ أعْطَى في صَدَاقِ امْرَأَتِهِ مِلْءَ كَفِّهِ سَوِيقاً أوْ تَمْراً فَقَدْ اسْتَحَلَّ].

3. (3454)- Yine *Ebu Dâvud*'un Câbir'den yaptığı bir diğer rivayette: "Resûlullah: *"Kim mehir olarak bir avuç kavud veya hurma verirse kadını kendine helâl kılmış olur"* buyurmuştur.

3455 ٤– وعن عبدالله بن عامر عنْ أبيه: [أنَّ امْرَأَةً مِنْ بَنِي فَزَارَةَ تَزَوَّجَتْ عَلَى نَعْلَيْنِ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أرَضِيتِ مِنْ نَفْسِكِ وَمَالِكِ بِنَعْلَيْنِ؟ قَالَتْ نَعَمْ. فَأجَازَهُ النَّبِيُّ ﷺ]. أخرجه الترمذي وصححه.

4. (3455)- *Abdullah İbnu Âmir* babasından naklediyor: "Benî Fezâre' den bir kadın bir çift ayakkabı mehir mukabilinde evlendi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Nefsin ve malın için bir çift ayakkabıya razı mısın?"* diye sordu. Kadın: "Evet!" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu evliliğe müsaade etti." [Ebû Dâvud, Nikâh 30-31, (2110, 2112); Tirmizî, Nikâh 21, (1113).]

AÇIKLAMA:

1- Burada, nefsini *Resûlullah*'a bağışlayan bir kadın ve bu vesile ile teselsül eden bir kısım gelişmeler mevzubahistir. Bu hadise Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hayatında tek değildir, birkaç kere vukûa gelmiştir. Hatta âyet-i kerime bu meseleye sârih olarak temas eder:

﴿وَامْرَأَةً مُؤْمِنَةً اِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ﴾ **"...Nefsini peygambere (mehirsiz) hibe eden mü'min kadın..."** (Ahzâb 50).

Vak'anın teaddüdünden olacak, nefsini hibe eden kadının ismi muhteliftir. Kimisi zayıf, kimisi sahih muhtelif rivayetler, şu kadınların nefislerini Resûlullah'a hibe ettiklerini belirtir: *Havle Bintu Hakîm* veya *Ümmü Şerîk, Fâtıma Bintu Şüreyh, Leyla Bintu'l-Hatim, Zeyneb Bintu Huzeyme, Meymûne Bintu'l-Hâris.* İbnu Abbâs, (radıyallâhu anhümâ),

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın (mubah olmalarına rağmen) nefsini hibe edenlerden hiçbiri ile evlenmediğini belirtmiştir.

2- Hadiste geçen sana temlîk ettim tabirinin "sana mehirsiz olarak nikahladım" ma'nâsında anlaşılması gerektiği belirtilmiştir. Çünkü İslâm'da hür kimsenin köleleştirilmesi diye bir şey mevcut değildir.

3- Tepeden tırnağa baktı tabirinin Arapça aslını Kurtubî "Yukarıdan aşağıya, aşağıdan yukarıya birkaç sefer (teemmül ederek, tedkik ederek) baktı" diye anlar.

4- Vak'anın sadedinde olduğumuz vechinde, Resûlullah'ın en sonda başını önüne eğip sükut buyurduğunu ifade eder. Ancak, bir başka vechinde: "Benim kadına ihtiyacım yok!" dediği belirtilir. İbnu Hacer, iki rivayeti şöyle te'vil eder: "Öyle anlaşılıyor ki, Resûlullah önce sükut buyurarak ihtiyacı olmadığını ifâde etti. Kadın talebini tekrarlayınca bizzat sözle tasrih etmek zorunda kaldı."

Resûlullah'ın sükûtu bir başka edebtir. Çünkü kadının yüzüne karşı menfi cevap vermek istememiş, ancak kadın ümidle ısrar edince mecbur kalmıştır. Vahiy beklemek üzere veya vereceği uygun cevabı hazırlamak üzere cevabı geciktirmiş olabileceği de söylenmiştir.

5- Kadına müşteri çıkan zâtın, Ensârdan biri olduğu belirtilmiş, ancak ismi tasrih edilmemiştir. Bu zâtın, vücudunu belden aşağı örten bir izârdan başka bir giyeceği olmadığı anlaşılıyor. Burada şunu belirtelim ki kıssa sahibi zâtın fakirliğini ve bu meyanda bir ridâsının dahi yokluğunu ifade için, râvi: Sehl (radıyallahu anh)'ın açıklayıcı mahiyetteki مَالَهُ رِدَاءٌ "onun ridası da yoktu" cümlesi kıssa sahibinin sözlerinin arasına girince, مَالَهُ رِدَاءٌ 'dan sonraki kelâm Sa'd'a mal edilerek, ifadeye şöyle bir ma'nâ verilmiştir.

"Bir ridası yoktu ki onu da kadına vererek üzerindekilerin yarısını ona vermiş olsun." *İbnu Hacer,* müteahhir ulemâdan bir kısmının ma'nâ sahih de olsa, bu hatalı esasa dayandıklarını belirtir.

Şu halde, yanında değil, evinde de bir demir yüzük veya benzeri bir şey bulamayan Ensarî tek varlığı olan izarını göstermiş ve onun yarısını vermeyi teklif etmiş oluyor. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Bunu kendin kullanıyorsun, kadına verecek olsan çırılçıplak kalacaksın, öyleyse izârını mevzubahis etme"* ma'nâsında irşadda bulunuyor. *İbnu Hacer,* buradaki nefiyden maksad kemâldir öyleyse "izârını ikiye bölünce ne sen tam bir tesettür sağlayabilirsin ne de kadın, şu halde izarını bölme" ma'nâsın-

da bir tevilde bulunur ve hadisin bir vechinin bu tevili teyid ettiğini belirtir: Adam: "Vallahi şu izarımdan başka birşey bulamadım. Bunu kadınla kendi aramda taksim edeyim"dedi. Resûlullah: *"Elbisende senin ihtiyacını taşan bir fazlalık yok"* dedi. Keza bir başka rivayette: "...Lâkin şu ridamı bölüp yarısını kadına verebilirim, geri yarısı da bana kalır" demiştir. Sonuçta Kur'an'dan öğretebileceği birkaç sure üzerine anlaştırıyor.

Yani bu hadiste *Resûlullah* birkaç sure öğretilme işini, kadına verilecek olan mehir olarak takdir ediyor. Bu sureler kaç tanedir, hangileridir? gibi sorulara çok kesin olmayan değişik ve farklı cevaplar rivayetlerimizde gelmiştir.

★ Bir rivayette: *"Resûlullah* bir kadınla erkeği, Kur'an'dan kadına iki sure öğretmesi şartıyla evlendirdi"denir.

★ Bir rivayette adamın, Bakara veya onu tâkib eden sureyi bildiğini söylediği tasrih edilmiştir.

★ Bir başka rivayette, *sûretu'l-Bakara* ve *sûretu'l-Mufassal*'ı bildiği belirtilir.

★ Bir başka rivayette, "Resûlullah, Ashabından yanında hiçbir şeyi olmayan bir erkeği Bakara suresini öğretmek şartıyla evlendirdi" denir.

★ Bir başka rivayette, mehir olarak mufassal surelerden birini öğretme şartıyla evlendirdiği;

★ Bir başka rivâyette *"kadına yirmi âyet öğret, o, artık karın olsun"* dediği;

★ Bir başka rivayette: *"Onu sana, dört veya beş sûre öğretmen şartıyla nikahlıyorum"* buyurduğu;

★ Bir başka rivayette: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (bir erkeği), kadına Kur'an'dan bir sure öğretmesi kaydıyla evlendirdi" dediği;

★ Bir rivayette adam, *Resûlullah*'ın; *"Kur'an'dan bir şey biliyor musun?"* sualine: *"İnnâ a'tâyna kelkevser"* cevabını verdiği, Aleyhissalâtu vesselâm'ın, "bunu ona mehir yap!" ferman ettiği belirtilmiştir.

İbnu Hacer bu çeşitten çeşitli rivayetleri kaydettikten sonra bu farklılıkları iki ihtimal üzere cem eder:

★ Râviler hâdise ile ilgili farklı yönleri zaptetmiş olabilir. Biri diğerinin zaptetmediğini zaptetmiştir.

★ Hâdise bir değil, müteaddiddir.

Buna bir üçüncü ihtimal olarak; Hem hâdisenin müteaddid olması, hem de her birinin farklı şekillerde rivayet edilmiş olması da söylenebilir.

6-Hadisten ulemâ pek çok hüküm çıkarmıştır. Buhârî bu maksadla hadîsi vekâlet, Kur'ân'ın faziletleri, nikâh, libâs, tevhid gibi bölümlerde farklı bâblarda tekrar etmiştir. Biz mehirle ilgili bazılarına dikkat çekeceğiz:

★ Nikâh için mehir şarttır fakat asgarî bir sınırı yoktur. Şartlara göre, Kur'an'dan *İnnâ a'taynâ* suresinin öğretilmesi bile, yerine göre mehir olarak takdir edilebilmektedir. Nitekim, bahsin umumi açıklama kısmında belirttiğimiz üzere, başta *Şâfiî* ve *Ahmed İbnu Hanbel* olmak üzere birçok fakih bu hükmü esas almıştır. İmamlar arasında bu mesele üzerine geçen münâkaşa ve delillerine girmeyeceğiz. Ancak şunu bir kere daha belirtmek isteriz: Nikâh için mehrin şart olduğunda, câriye dışında, mehirsiz kadına temasın haram olduğunda İslâm ulemâsı icma etmiştir. Peşin verecek bir şey olmasa bile, akid sırasında muahharan ödenecek olan meblağ zikredilmelidir. Bu ihmal edilirse, mihr-i misil var kabul edilir.

★ Sadece *Resûlullah*'a mahsus olmak üzere hibe kelimesiyle nikâhın cevazı. Bu, ümmetten bir başkası için câiz görülmemiştir.

★ İmam, kimsesi olmayan kadını, kendi rızası olunca evlendirilebilir. Bu yetkinin de sadece Resûlullah'a ait olduğunu söyleyen âlim de vardır. Ancak esas olan, belirtilen husustur.

★ Evlenmek istenen kadının mehâsinini teemmül etmeye cevaz var. Bu teemmül, kadına hakiki talepten önce veya evlenmeye kesin karar vermezden önce de olabilir, câizdir. Zira Resûlullah birkaç kere, tepeden tırnağa kadını nazardan geçirmiştir.

★ Hibe, kabulle gerçekleşir. Rivayette kadın nefsini hibe etmiş ise de, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* "kabul ettim" demediği için kadın Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcesi olmamıştır.

★ Herhangi bir evlenme talebini, karşı taraf reddedince, bir başka talep câizdir.

★ Nikâh için akid sırasında mehir miktarının belirtilmesi evlâdır, ihtilâfı önler, kadının menfaati daha iyi korunmuş olur. Çünkü kadın, gerdekten önce ayrılacak olursa mehr-i müsemmânın yarısına hak kazanır.

★ Mehir borcunun geciktirilmeden ödenmesi müstehabtır.

★ Hadis, yemin teklif edilmeden te'kiden yemin edilmesinin caiz olduğunu gösterir, ancak ulemâ zaruret yoksa "mekruh"tur der.

★ Mehir için kıymeti bulunan bir şey ileri sürülmelidir. Kıymetsiz bir şeyin mehir olamayacağında, böyle bir şeyle nikâhın haram olduğunda icma edilmiştir. Müslim'in bir rivayetinde *Hz. Câbir:* "Resûlullah zama-

nında, bir avuç "hurma" veya unla nikâhı helâl addederdik. Bu hal, Hz. Ömer'in yasaklamasına kadar devam etti" der. Beyhakî, Hz. Ömer'in miktara bağlı bir yasak koymadığını, mehrin ta'ciliyle ilgili bir yasak koyduğunu, aslolanın Hz. Câbir'in söylediği önceki durum olduğunu belirtir.

★ Cumhur bu rivayete dayanarak "Demir yüzük ve ona muâdil değerdeki eşya ile nikâh caizdir" demiştir. Bazı âlimler demirden yüzük-tabirinin mehir miktarında azlığı ifade için mübâlağa maksadıyla kullanıldığını söylemiştir.

★ Bazı âlimler, bu hadiste peşin verilmesi gereken mehrin mevzubahis olabilme ihtimali üzerinde durmuştur. Yani, gerdekten önce mutlaka peşin bir şeyler verilmeli, mehir kılınmalıdır demiştir.

Bazıları: "Bu miktar, mezkur şahsa aittir, başkası için câiz olmaz" demiştir. Ancak, "hadislerde gelen hükmün hususiyet arzettiğini söylemek delile tâbidir, delil yoksa hükmün âmm olması esastır, burada öyle bir delil yoktur" diye itiraz edilmiştir.

★ Bazıları, "demir yüzük kullanılması caizdir" demiştir.

★ Bazıları: "Mehrin ta'cili vacibtir, te'hiri caiz olsaydı, Resûlullah mehir olarak tesbit edilecek miktarı bilahere ödemeye muktedir olup olmadığını sorardı" demiştir. Buna cevaben: "Resûlullah evlâ olana işaret etmek istemiş olabilir, vacibi takrir değil" denmiştir.

★ Kişinin mülkiyetinde bulunan bir şeyi mehir olarak vermesi, onu mülkiyetinden çıkarır. Mesela: Câriyesini mehir olarak verse, artık onunla cinsî münâsebet haram olur. Câriyeyi, yeni sâhibinin izni olmadan istihdam da edemez.

★ Bazıları bu hadisten şu hükmü çıkarmıştır: "Bir kimse birisine: "Filanca kadını bana nikâhla" dese, o da: "Onu sana şu miktar mehirle nikahladım" dese, nikâh akdinin sıhhati için bu yeterlidir; zevc'in kabul ettim demesine gerek yoktur." Hanefîlerden Ebû Bekr er-Râzi bu görüştedir. Şâfiîlerden Râfiî bunu zikretmiştir. Bu görüş, bazı itirazlar getirmiştir.

★ Bazı âlimler nikâh ve tezvic kelimeleri kullanmadan, bu ma'nâya delâlet eden başka kelimelerle de nikah akdinin yapılabileceğine hükmetmiştir, yeter ki nikâh kasdına delâlet eden temlîk, hibe, sadaka, bey' gibi bir kelimeye mehrin zikri mukarenet etsin. Bu görüş sahipleri icâre, âriyet ve vasiyet lafızlarının kullanılmasını nikâh için yeterli bulmazlar. İhlâl (helâl kılma), ibâhe (mübah kılma) kelimelerinde ihtilaf edilmiştir. Hanefîler nikâh kasdı ile ebedîliğe delâlet eden her lafzın yeterli ola-

cağını söyler. Bunu, sadedinde olduğumuz hadisin مَلَّكْتُكَهَا "onu sana temlik ettim" lafzından çıkarırlar. İhtilâf, hadisin başka vechinde زَوَّجْتُكَهَا "onu sana zevce kıldım" şeklinde gelmiş olmasından ileri elmiştir. Bu hususta bazı ihtilâflar olmuştur.

★ Bir kimsenin kıymetçe kendisinden çok üstün olanla evlenme arzusu izhâr etmesi kınama sebebi olamaz.

★ Nikâhı kıyılan kadının sükutu teyid sayılır. Yeter ki onu, konuşmaktan korku veya hayâ veya benzeri bir şey men etmemiş olsun.

★ Kufüvlük (denklik) hür olmakta, dinde, nesebte aranır, malda değil; zira hadiste adamın hiç bir şeyi olmadığı halde, kadın razı oldu.

★ İhtiyaç sahibi, ihtiyacını talepte ısrarlı olmamalı, rıfk ve teennîden ayrılmamalıdır.

★ Fakir kişi, mehir bulabildi ise, diğer vecibeleri yerine getirip getiremeyeceği araştırılmadan evlendirilebilir, yeter ki hâli bilinsin ve beğenilen birisi olsun. Nitekim, hadiste sâdece mehir üzerinde durulmuştur.

★ "Şahid olmasa da nikâh sahih olur" diyen olmuşsa da, bu hadisenin cemaat huzurunda olduğu belirtilmiştir. İbnu Habîb: "Bu hadis لاَ نِكَاحَ اِلاَّ بِوَلِي وَشَاهِدَيْ عَدْلٍ *"Veli ve âdil iki şâhid olmadıkça nikâh sahih olmaz"* hadisi ile mensuhtur" demiştir.

★ Veli olmasa da nikâh sahih olur diyen olmuş ise de; ona da: Kadının hususî velisi olmaması mümkün, ancak "Sultan, velisi olmayanın velisidir" hadisi mucibince, Resûlullah kadının velisi sayılacağından bu da reddedilmiştir.

★ İmam raiyyetinin meselelerine ilgi göstermelidir, en hayırlıya irşadda bulunmalıdır.

★ Mehirde karşılıklı rıza ve mutabakat esastır.

★ Kadın evlenme teklifi yapabilir.

3456 ٥ـ وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [تَزَوَّجَ أَبُو طَلْحَةَ أُمَّ سُلَيمٍ رَضِيَ اللهُ عَنْها فَكَانَ صَدَاقُ مَا بَيْنَهُمَا الإِسْلاَمَ. أَسْلَمَتْ أُمُّ سُلَيْمٍ قَبْلَ أَبِي طَلْحَةَ فَخَطَبَهَا فَقَالَتْ: إِنِّي قَدْ أَسْلَمْتُ فَإِنْ أَسْلَمْتَ نَكَحْتُكَ. فَأَسْلَمَ. فَكَانَ صَدَاقُ مَا بَيْنَهُمَا الإِسْلاَمَ].

أخرجه النسائي.

5. (3456)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) buyurdular ki: "Ebû Talha, Ümmü Süleym (radıyallâhu anhâ)'la evlendi. Aralarındaki mehir müslüman olmaktı. *Ümmü Süleym, Ebû Talha*'dan önce müslüman olmuştu. *Ebû Talha, Ümmü Süleym*'i istetince, Ümmü Süleym: "Ben müslüman oldum, sen de müslüman olursan evlenirim" dedi. Bunun üzerine o da müslüman oldu. Ümmü Süleym'in mehir olarak istediği şey müslüman olması idi." [Nesâî, Nikâh 63, (2, 114).]

3457 ٦– وعن أبي العَجْفَاءِ السُلميّ قال: [خَطبَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْه يَوماً فقَالَ: ألاَ لاَ تَغَالَوْا في صَدُقَات النِّسَاءِ. فـإنَّ ذلكَ لوْ كَانَ مكْرُمَةً في الدُّنْيَا وَتَقْوىٰ عنْدَ اللهِ في الآخِرَةِ كَانَ أوْلاَكُمْ بِهِ رسُولُ اللهِ ﷺ، مَا أصْدَقَ امرَأةً منْ نِسَائِه ولاَ أُصْدِقَت امْرَأةٌ منْ بنَاته أكْثَرَ من اثْنَتَيْ عَشْرَةَ أُوقِيَّةً]. أخرجه أصحاب السنن.

6. (3457)- *Ebû'l-Acfâ es-Sülemî* anlatıyor: "Bir gün, Hz. Ömer (radıyallâhu anh), cuma hutbesi verdi ve hutbede şöyle söyledi: "Sakın, kadınların mehirlerini artırmayın, zira bu, eğer dünya için bir şeref, âhiret için de bir takva olsaydı buna en çok Resulullah lâyık idi. Halbuki O, kadınlarından veya kızlarından hiç birine oniki okiyyeden fazla mehir takdir etmemiştir." [Ebû Dâvud, Nikâh 29, (2106); Tirmizî, Nikâh 22, (1114); Nesâî, Nikâh 66, (6, 117, 118); İbnu Mâce, Nikâh 17, (1887).]

3458 ٧– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها: [وَسُئلت كم كان صداقُ رسول الله ﷺ لأزْوَاجِهِ؟ قَالَتْ: ثِنْتَيْ عَشْرَةَ أُوقِيّةً وَنَشّا، أتَدْرِي مَا النَّشُّ؟ قُلْتُ: لاَ. قالَتْ: نصْفُ أُوقِيّةٍ، فذلكَ خَمْسُمائَةِ دِرْهَمٍ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

7. (3458)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ)'ya: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hanımlarına verdiği mehir ne idi?"diye sorulmuştu şu cevabı verdi:

"Oniki okiyye ve bir neşş idi. Neşş nedir biliyor musunuz? Yarım okiyyedir. Bunun tamamı beşyüz dirhem eder." [Müslim, Nikâh 78, (1426); Ebû Dâvud, Nikâh 29, (2105); Nesâî, Nikâh 66, (6,116, 117).]

3459 ٨– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّ رسولَ الله ﷺ: أعْتَقَ صَفيّةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا وَجعَلَ عِتْقَهَا صَدَاقَهَا]. أخرجه الخمسة.

8. (3459)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Safiyye (radıyallâhu anhâ)'yı âzad etti ve onun âzad-

lığını mehri yaptı." [Buhârî, Nikâh 68, Büyû 108, Cihad 74; Müslim, Nikâh 78, (1365); Ebû Dâvud, Nikâh 6, (2054); Tirmizî, Nikâh 23, (1115); Nesâî, Nikâh 64, (6, 114).]

3460 ٩– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [لَمَّا قَدِمَ عَبْدُالرَّحْمٰنِ بن عَوْفٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه آخى النَّبىُّ ﷺ بينَهُ وبينَ سَعْد بـنِ الرَّبِيعِ الأنْصَارِيِّ، وَعِنْدَ الأنْصَاريِّ امْرأتَانِ فَعَرَضَ عَلَيْه أنْ يُنَاصِفَهُ أهْلَهُ وَمَالَهُ. فـقَالَ لَهُ: بارَكَ اللهُ لَكَ في أهْلِكَ وَمالِكَ، دُلُّوني عَلى السُّوقِ. فــأتَى السُّوقَ فَرَبِحَ شَيْئاً مِنْ أقِطٍ وَسَمْنٍ. فَرَآهُ النَّبيُّ ﷺ بَعْدَ أيَّامٍ وَعَلَيْهِ وَضَرٌ مِنْ صُفْرَةٍ. فقَالَ: مَهْيَمٌ يا عَبْدَالرَّحْمٰنِ؟ قَالَ: تَزَوَّجْتُ أنْصَارِيَّةً. قَالَ: فَمَا سُقْتَ إلَيْهَا؟ قالَ: وَزْنَ نَوَاةٍ مِنْ ذَهَبٍ. قالَ: أوْلِمْ وَلَوْ بِشَاةٍ]. أخرجه الستة.

وزاد في رواية: بعد قوله «مِنْ ذَهَبٍ قال: فَبَارَكَ اللهُ لَكَ».

«الْوَضَرُ» هنا: أثر من خُلوف أو طيب.

«ومَهْيَمٌ» كلمة يمانية بمعنى ما أمرك وما شأنك.

«وَالنَّوَاةُ» اسم لما وزنُه خمسةُ دَرَاهِمَ كَمَا سموا الأربعين أوقية والعشرين نشاً.

9. (3460)- Yine *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Abdurrahman İbnu Avf (radıyallâhu anh) Medine'ye gelince Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu *Sa'd İbnu Rebî el-Ensârî* ile kardeşledi. el-Ensarî (zengin birisiydi ve) iki hanımı vardı. Abdurrahman'a malını ve ehlini yarı yarıya paylaşmayı teklif etti. Abdurrahmân:

"Allah malını ve ehlini sana mubârek kılsın. Bana pazarı göster kâfi!" dedi. Pazara geldiler. O gün keş ve yağ alıp satmaktan bir miktar kazanç elde etti. Bir müddet sonra, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, onunla karşılaşınca, üzerinde sürünme maddesinin izlerini gördü ve:

"Hayırdır! Neler oldu Ey Abdurrahmân?" diye sordu.

"Ensârî, bir kadınla evlendim!" dedi. Resûlullah:

"İyi de kadına mehir olarak ne verdin?" buyurdu. Abdurrahmân:

"Bir nevât (beş dirhem) altın!" deyince, Aleyhissalâtu vesselâm:

"Birde ziyafet ver, bir tek koyunla da olsa!" ferman etti." [Buhârî, Nikâh 7, 49, 54, 56, 68, Büyû 1, Kefâlet 2, Edeb 67, Da'avât 53, Menâkibu'l-Ensâr 3, 50; Müslîm, Nikâh 79, (1427); Muvatta, Nikâh 47, (2, 545); Tirmizî, Nikâh 10, (1094), Birr 22, (1934); Ebû Dâvud, Nikâh 30, (2109); Nesâî, Nikâh 67, (6, 119, 120).]

Bir rivayette "...altın" kelimesinden sonra "Allah sana mübarek kılsın" ziyadesi vardır.

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın teşkilatçılığını, Ashab'ın İslâm için, din kardeşleri için fedâkarlıkta ne derecelere ulaştıklarını görmede fevkalâde ehemmiyeti olan bir rivayettir.

2- Hadisin burada kaydedilmeyen vecilerinde bâzı kıymetli ziyadeler var. Meselâ Buhârî'nin bir rivayetinde *Sa'd İbnu Rebî, Abdurrahman İbnu Avf* (radıyallâhu anhümâ)'ya şöyle der: "Ben Ensâr'ın en zenginiyim. Malımı ikiye böleyim. Ayrıca iki tane de hanımım var. Bak, bunlardan hangisi hoşuna giderse onu bana söyle, boşayayım, iddeti (bekleme müddeti) sona erince onunla evlen."

Rivâyette görüldüğü üzere, ticârî ruha sahip olan Abdurrahman (radıyallâhu anh), ondan sadece alış-veriş merkezini, çarşıyı sorar. Kendisine Kaynuka Çarşısı gösterilir. Orada yağ, peynir alış-verişiyle para artırır ve kısa bir müddet sonra mehir olarak verecek kadar para biriktirerek Medineli bir kadınla evlenir.

3- Mehir kelimesi sevk olarak ifade edilmiştir. En-Nihâye'de Arapların, câhiliye devrinde mehir olarak, kadına deve göndermeleri sebebiyle mehre sevk (gönderme) dendiğini, zaman içinde, bu maksadla verilen her şeye sevk dendiğini açıklar. Böylece kelime mehrin müterâdifi olur, sadak gibi.

Bu hadis Abdurrahman'ın mehir olarak bir nevât altın verdiğini ifade ediyor. Nevât, beş dirhem ağırlığında bir miktarın adıdır, bir birimdir. Nitekim kırk dirhem ağırlığı okiyye, yirmi dirhem ağırlığa da neşş denir. Şu halde nevât, neşş, okiyye birer ağırlık birimi olmaktadır.

3461 ١٠ – وعن أم حبيبة رَضِيَ اللهُ عَنْها: [أَنَّهَا كَانَتْ تَحْتَ عُبَيْدِ اللهِ بـنِ جَحْشٍ، فَمَاتَ بِأَرْضِ الحَبَشَةِ فَزَوَّجَهَا النَّجَاشِيُّ رَحِمَهُ اللهُ تَعَالَى النَّبِيَّ ﷺ وَأَمْهَرَهَا عَنْهُ أَرْبَعَةَ آلَافِ دِرْهَمٍ وَبَعَثَ بِهَا إِلَيْهِ مَعَ شُرَحْبِيلَ بنِ حَسَنَةَ وَكَتَبَ بِذَلِكَ إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَبِلَ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

10. (3461)- *Ümmü Habîbe* (radıyallâhu anhâ)'nın anlattığına göre, *Ubeydullah İbnu Cahş*'ın nikahı altında idi. Ubeydullah Habeşistan'da vefat etti. Necâşi rahimehullah, onu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a

nikâhladı. Ve Resûlullah'a bedel, Ümmü Habîbe'ye dörtbin dirhem mehir verdi. Sonra onu, Aleyhissalâtu vesselâm'a Şürahbil İbnu Hasene ile birlikte gönderdi ve (mehir miktarını) Resûlullah'a mektupla bildirdi. Resûlullah aynen kabul etti." [Ebû Dâvud, Nikâh 29, (2107, 2108).]

AÇIKLAMA:

1- Ümmü Habîbe (radıyallâhu anhâ), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevce-i pâklerinden biridir. O sıralarda Mekkelilerin şefi durumundaki Ebû Süfyân'ın kızıdır. Resûlullah'ın bununla evlenmesi, Mekke ile Medine arasının yumuşamasını sağlamıştır. Hatta bir ara *Ebû Süfyân,* Medine'ye kadar gelip, adamlarınca ihlâl edilen Hudeybiye Sulhü'nün yenilenmesine çalışmıştır. Medine'ye gelince kızının yanına inmiştir. Müşrik olduğu için, kızının itibar etmemiş olması ayrı mesele...

2- Necâşi isim değil, ünvandır. Bizde hâkan, padişah, hân kelimeleri lider için kullanıldığı gibi, Habeş dilinde de Necâşi kelimesi kullanılmıştır. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la irtibatı olan *Necâşi*'nin adı Eshame'dir, müslüman olmuştur. Bazı âlimler sahabî kabul ederse de muhadram olması esahhtır, zira Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la sohbeti olmamıştır. Ancak, Habeşistan'a göçen müslümanlara verdiği himaye sebebiyle İslâm'a hizmeti büyük olmuştur, cezahullahu hayran kesîra.

3- *Hattâbî* der ki: "Necâşi, onu Resûlullah'a nikâhladı" demek, Necâşi mehrini ödedi demektir. Nikâh akdi'nin Necâşi'ye nisbeti, mehir'in onun tarafından verilmesinden dolayıdır. Siyer yazanlar, bu nikâhı kıyan kimsenin *Halid İbnu Saîd İbni'l-Âs* olduğunu belirtir. Bu zat, o sırada müşrik olan *Ebû Süfyân*'ın amcasının oğlunun oğludur. Nikâhı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* adına kabul eden de Amr İbnu Ümeyye ed-Damrî'dir. Zira, Resulullah bu maksadla onu tevkil etmiş idi."

Resûlullah'ın Ümmü Habîbe ile nikâhlanma zamanı ve yeri biraz ihtilaflıdır. Umumiyetle Habeşistan'da altıncı hicrî senede nikahlandığı kabul edilir. Rivayete göre, Aleyhissalâtu vesselâm, Amr İbnu Ümeyye ed-Damrî'yi Necâşî'ye göndermiş, Ümmü Habîbe'yi kendisi için istemesini, dörtyüz dinar mehir ile nikâhını kendi üzerine kıyıvermesini, sonra da Ümmü Habîbe'yi Şurahbil İbnu Hasene ile kendisine göndermesini rica etmiştir.

Necâşî, Ümmü Habîbe'ye elçi olarak câriyesi Ebrehe'yi gönderip durumunu anlatmış. Ümmü Habîbe de akrabası olan Hâlid İbnu Saîd İbni'l-Âs'ı getirtip nikâh için vekâletini vermiştir.

Ebrehe bu karara memnun kalır ve sevincini Ümmü Habîbe'ye gümüş iki bilezik ve bir yüzük hediye ederek ifade eder.

Akşam olunca *Necâşî, Cafer İbnu Ebî Tâlib* ve oradaki diğer mü'minlere haber vererek toplar. Necâşi şu hutbeyi okur:

اَلْحَمْدُ لله الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ السَّلاَمِ الْمُؤْمِنِ الْمُهَيْمِنِ الْعَزِيزِ الْجَبَّارِ اَشْهَدُ اَنْ لاَ اِلَهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَاَنَّ
مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ اَرْسَلَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ

Sonra şunları söyler: *"Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın davetine icabet ettim. Ümmü Habîbe'ye dörtyüz dinar altın mehir veriyorum."*

Anında çıkarıp, herkesin önünde bu parayı ortaya kor. Halid İbnu Saîd de söz alıp şunları söyler:

اَلْحَمْدُ لله اَحْمَدُهُ وَاَسْتَعِينُهُ وَاَشْهَدُ اَنْ لاَ اِلَهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ وَاَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ
وَرَسُولُهُ اَرْسَلَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ.

"Ben de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın davetine icabet ediyor, Ümmü Habîbe'yi Resulullah'a nikahlıyorum. Allah, Resûlullah'a mübarek kılsın."

Bu konuşmalardan sonra mehir, *Halid İbnu Saîd*'e teslim edilir, o da kabzeder.

Cemaat kalkmak ister, ancak Necâşî "...oturun!" der ve ilave eder: "Zira, peygamberlerin sünneti, evlendikleri vakit, nikah üzerine yemek yemektir." Yemek getirtir ve beraber yeyip sonra dağılırlar.

Bu nikâhın hicretin yedinci yılında olduğu da söylenmiştir. Keza nikâhın Medine'de, Habeşistan dönüşünde kıyıldığı da söylenmiştir. Ancak doğru olan önceki kaydettiğimizdir.

İKİNCİ FASIL

MEHRİN AHKÂMI

3462 ١– عن عقبة بن عامر رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّ رسولَ الله ﷺ قال لِرَجُلٍ: أتَرْضَى أنْ أُزَوِّجَكَ مِنْ فُلانَةَ؟ قال: نَعَمْ، وقَالَ لِلْمَرأة: أتَرْضَينَ أنْ أُزَوِّجكِ مِنْ فُلانٍ؟ قالَتْ: نَعْ . فَزَوَّجَ أحَدَهُمَا مِنْ صَاحِبه. فَدَخَلَ بِهَا ولَمْ يَفرِضْ لَهَا صَدَاقـــاً وَلَمْ يُعْطِهَا شَيْئاً، وَكَانَ مِمَّنْ شَهِدَ الحُدَيْبِيَّةَ، وكَانَ لَهُ سَهْمٌ بِخَيبر. فَلَمَّا حَضَرَتْهُ الوَفَاةُ قال: إنَّ رسُولَ الله زَوَّجَنِي فُلانَةَ وَلَمْ أفْرِضْ لَهَا صَدَاقاً وَلَمْ أُعْطِهَا شَيْئاً. وَإنِّي أُشْهِدُكُمْ أنِّي قَدْ أعْطَيْتُهَا مِنْ صَدَاقِهَا سَهْمِي بِخَيبر. فَأَخَذَتْهُ فَبَاعَتْهُ بَعْدَ مَوْتِه بِمائَة ألْفٍ].

1. (3462)- *Ukbe İbnu Âmir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir adama:

"Sana falan kadını nikâhlasam razı mısın?" diye sordu. Adam, "Evet!" deyince, bu sefer o kadına sordu: *"Seni falan erkekle nükâhlasam razı olur musun?"*

Kadın, "Evet!" deyince bunları birbirlerine nikâhladı. Erkek, kadınla gerdeğe girdi, ama kadın için bir mehir belirlemedi herhangi bir şey de vermedi. Bu erkek, Hudeybiye gazvesine katılanlardan biriydi, Hayber'de onun da hissesi vardı. Adam ölceği zaman:

"Resûlullah falan kadını bana nikâhladı ama ben ona bir mehir belirlemedim, peşin olarak da bir şey vermiş değilim. Şimdi sizleri şâhid kılıyorum, kadına mehir olarak Hayber'deki hissemi veriyorum!" dedi. Kadın onu aldı ve erkeğin vefatından sonra yüzbin (dirhem)e sattı."

3463 ٢– زاد أحد الرواة في أول هذا الحديث: [قَالَ النَّبيُّ ﷺ: خَيرُ النِّكَاحِ أيْسَرُهُ].

أخرجه أبو داود.

2. (3463)- Râvilerden biri, bu hadisin baş kısmına şu ilavede bulundu: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Nikahların en hayırlısı en kolayıdır."* [Ebû Dâvud, Nikâh 32, (2117).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, nikâhı imkân nisbetinde kolaylaştırmanın gereğini gösteriyor. Nitekim ikinci rivayet olarak kaydedilen rivayette Resûlullah: *"En hayırlı nikah en kolay olanıdır"* buyurarak nikâhın kolaylaştırılmasını irşad buyurmaktadır. Zorluk, çoğu kere mehir meselesinden gelir. Fazla mehir istenmesi herkesin yenebileceği bir zorluk değildir. Mihr-i müeccel mâkul bir miktarda tutulsa da mihri muaccel denen evlenmeden önce yapılan harcamaların imkân nisbetinde mütevazi tutulması uygundur. Hele günümüzde evlenme yaşının yükselmesi, bir kısım bekârların artması buradan ileri gelir. Halbuki dinimizin ruhu, bülûğa eren gençlerin fazla geciktirilmeden evlendirilmesini âmirdir. İmâm-ı Azam hazretleri yirmibeş yaşını dede olma yaşı olarak tavsif eder. Günümüzde, bilhassa okuyan nesil 25-30'dan sonra evlenebilmektedir. Erken evlilik bekârlıktan hâsıl olacak fitneleri önler. Unutulmasın ki, her şeyin bir mevsimi vardır. Evlenme dahi öyledir. Yaş ilerledikçe evlenme kararına varmak zorlaşmaktadır.

Bekârlığın ferdî ve içtimâî afetleri saymakla bitmez.

2- Ancak, evlenme kolaylaştırılırken, kadının hukuku zayî olmamalıdır. Onun mehri garanti edilmelidir. Onun mehr-i muaccel hususunda göstereceği anlayışı da erkek mehr-i müeccelde göstermelidir. Kaydedilen hadiste olduğu gibi.

Hudeybiye Gazvesi, altıncı hicri yılda, umre maksadıyla yapılan bir gazvedir. Müslümanlar bu maksadla yola çıkmışlar ancak Mekke yakınlarındaki Hudeybiye nâm mevkiye gelince Mekkeli müşrikler, yollarını keserek umrelerine mâni olmuştur. Sonunda pek çok hayırların, fetihlerin sebebi olan Hudeybiye Sulhü aktedilir ve o yıl umre yapmadan müslümanlar geri dönerler. Antlaşma gereği müteakip sene umretu'l-kaza yapılır.

3464 ٣– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [وَسُئِلَ عَنِ امْرَأَةٍ مَاتَ عَنْهَا زَوْجُهَا وَلَمْ يَدْخُلْ بِهَا وَلَمْ يَفْرِضْ لَهَا صَدَاقاً؟ فَقَالَ: لَهَا الصَّدَاقُ كَامِلاً، وَعَلَيْهَا الْعِدَّةُ، وَلَهَا الْمِيرَاثُ. فَقَالَ مَعْقِلُ بنُ سِنَانٍ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ قَضَى فِي بَرْوَعَ بِنْتِ وَاشِقٍ بِمِثْلِهِ. فَفَرِحَ

بها ابنُ مسعود]. أخرجه أصحاب السنن، وهذا لفظ الترمذي.

3. (3464)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh)'ın anlattığına göre ona, kocası ölen bir kadından soruldu, kocası ona mehir tesbit etmemiş, henüz kendisiyle gerdek de yapmamış. Kadına şu cevabı verdi:

"Kadın mehrin tamamını alır (ne eksik, ne fazla) iddet bekler ve mirasa da iştirak eder.

Ma'kıl İbnu Sinân söz alarak dedi ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim, Berva' Bintu Vâşık için bunun misli bir hüküm vermişti." Bu açıklamaya İbnu Mes'ud sevindi." [Ebû Dâvud, Nikâh 32, (2114); Tirmizî, Nikâh 44, (1145); İbnu Mâce, Nikâh 18, (1891); Nesâî, Nikâh 68, (6, 121).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, *İbnu Mes'ud*'un şahsi bir fetvasını gösteriyor. Şöyle ki: Kendisine bazıları gelip bir kadının durumunu belirterek fetva sorarlar.

Kadın evlenmiş, ancak kocası henüz gerdek yapmadan vefat etmiş, ayrıca sağlığında kadına mehir hususunda bir şey de söylememiş.

İbnu Mes'ud'un hükmü şudur:

★ Kadın mehrin tamamını yani, mehr-i misil ne ise onu alır. (Şayet mehri tesmiye edip miktar belirtseydi yine tamamını alacaktı.)

★ Kadın, gerdek yapılmış gibi iddet bekler.

★ Kadın mirasa da iştirak eder.

İbnu Mes'ud bu hükmü verince cemaat içinde hazır bulunan *Ma'kıl İbnu Sinân,* ayağa kalkıp böyle bir vak'aya, Resûlullah'ında aynı hükmü verdiğine şâhid olduğunu söyler. Bu açıklama *İbnu Mes'ud*'u sevindirir, çünkü fetvasında hata etmemiştir. Resûlullah'ın hükmüne uygunluk arzetmiştir.

2- Ashabtan bir kısmı, ***Ebû Hanîfe*** ve Ashabı, ***İbnu Sîrîn, İbnu Ebî Leyla, Ahmed İbnu Hanbel*** bu görüştedir.

Hz. Ali, İbnu Abbâs, İbnu Ömer gibi Ashab'tan diğer bir grup, *İmam Şâfiî, Evzâî, Leys* biraz farkla şöyle hükmetmiştir: "Bu kadın mirasa iştirak eder, iddet bekler, fakat mehir alamaz."

3465 ٤– وعن نافعٍ: [أنَّ ابنةً كَانَتْ لِعُبَيْدِ اللهِ بنِ عُمرَ رَضيَ اللهُ عنْهما وأُمُّها بنتُ زَيْدِ بنِ الخَطّابِ، وكَانَتْ تَحتَ ابنٍ لِعبدِ اللهِ بنِ عُمرَ. فَمَاتَ عنْها ولَمْ يَقربْها ولَمْ يُسمِّ لَها صَداقاً. فَجاءَتْ أُمُّها تَبغِي مِنْ عبْدِ اللهِ صداقَها. فقالَ لَها ابنُ عُمرَ: لا

صَدَاقَ لَهَا وَلَوْ كَانَ لَهَا صَدَاقٌ لَمْ أُمْسِكْهُ وَلَمْ أَظْلِمْهَا. فَأَبَتْ أنْ تَقْبَلَ مِنْهُ فَجعَلُوا بَيْنَهُمْ زَيْدَ ابنَ ثَابِتٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه. فَقَضَى أنْ لاَ صَدَاقَ لَهَا وَلَهَا المِيرَاثُ]. أخرجه مالك.

4. (3465)- *Nâfi* anlatıyor: "Ubeydullah İbnu Ömer'in bir kızı vardı. Annesi de *Bintu Zeyd İbni'l-Hattâb* idi. Bu kız, Abdullah İbnu Ömer'in bir oğlunun nikahı altında idi. Oğlan, Zeyd İbnu'l-Hattab'ın kızıyla gerdek yapmadan vefat etti, üstelik henüz mehir de tesbit etmemişti. Kızın annesi, Abdullah'a gelerek kızın mehrini taleb etti. İbnu Ömer (radıyallâhu anh), kadına: "Kızınıza mehir yoktur. Eğer mehir olsaydı onu asla tutmaz verirdim, aksi halde kıza zulmetmiş olurum" dedi. Kadın onun hükmünü kabul etmek istemedi. Aralarında, Zeyd İbnu Sâbit (radıyallâhu anh)'ı hakem yaptılar. O, kızın mehir hakkının bulunmadığına, fakat mirasa iştirak hakkı olduğuna hükmetti." [Muvatta, Nikâh 10, (2, 527).]

3466 ٥– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما أنه قال: [لِكُلِّ مُطَلَّقَةٍ مُتْعَةٌ إلاَّ الَّتِي تُطَلَّقُ وَقَدْ فُرِضَ لَهَا وَلَمْ تُمَسَّ فَحَسْبُهَا نِصْفُ مَا فُرِضَ لَهَا]. أخرجه مالك.

5. (3466)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) demiştir ki: "Boşanan her kadının bir istifâde (tazminat) hakkı vardır. Bu tazminattan, kendisine mehir tayin edildiği halde, temas vâki olmadan boşanan hariçtir. Böyle bir kadın, kendisi için tesbit edilen mehrin yarısını alır." [Muvatta, Talâk 45, (2, 573).]

AÇIKLAMA:

Burada, boşanan kadının mağduriyetinin telafisi için, maddî bir menfaat (mut'a) ödenmesi gereği dile getirilmektedir. Rivayette bu menfaate mut'a denmektedir. Bugünkü karşılığı tazminattır. İmam Mâlik, bunun ne asgarî ne de azamî miktarıyla ilgili bir hududu olmadığını belirtir. Ancak *Abdurrahman İbnu Avf* (radıyallâhu anh)'ın boşadığı hanıma "mut'a" olarak bir cariye bağışladığını kaydeder.

3467 ٦– وعن ابن المسيب قال: [قَضَى عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْه. أنَّهُ إذَا أُرْخِيَتِ السُّتُورُ في النِّكَاحِ وَجَبَ الصَّدَاقُ]. أخرجه مالك.

6. (3467)- *İbnu'l-Müseyyeb* anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh): "Nikâhda perdeler indirildi mi mehir vacib olur" diye hükmetti." [Muvatta, Nikâh 12, (2, 5285).]

AÇIKLAMA:

Burada hadis biraz özetlenerek kaydedilmiş. Aslı daha açık olmak

üzere şöyledir: "Hz. Ömer: "Bir kadını bir erkek nikâhlar, sonra (kadının yanına girip) perdeleri çekerse (kadına temas etse de etmese de) mehir artık vacib olur" demektedir.

Burada perdelerin çekilmesi demek, erkekle kadının halvet yani başbaşa kalma halleri demektir. Bu tahakkuk edince evlilik akdi her yönüyle tamamlanmış sayılır.

Şayet böyle bir durumda ihtilâf çıksa, kadın erkeğin temas ettiğini iddia etse, erkek de bunu inkâr etse, bu durumda temas vukua gelmiş olması esas alınır ve kadın mehri hak eder.

3468 ٧- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [لَمَّا تَزوَّجَ عَلِيٌّ فَاطِمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما أَرَادَ أَنْ يَدْخُلَ بِهَا فَمَنَعَهُ رسولُ اللهِ ﷺ حَتَّى يُعْطِيَهَا شَيْئاً. فَقَالَ: لَيْسَ لِي شَيْءٌ. فَقَالَ ﷺ: أَعْطِهَا دِرْعَكَ. فَأَعْطَاهَا دِرْعَهُ ثُمَّ دَخَلَ بِهَا]. أخرجه أبو داود والنسائي.

7. (3468)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Hz.Ali, Fâtıma (radıyallâhu anhümâ)'yı nikâhlayınca, hemen gerdek yapmak istedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ise, mehir olarak bir şeyler verinceye kadar buna mâni oldu. Hz. Ali (radıyallâhu anh): "Benim verecek bir şeyim yok!" demişti. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Ona zırhını ver!" buyurdu. Hz. Ali (radıyallâhu anh) (bu maksadla) zırhını verdi, sonrada gerdek yaptı." [Ebû Dâvud, Nikâh 36, (2125, 2126); Nesâî, Nikâh 76, (6, 129).]

AÇIKLAMA:

Hadis, evlenen erkeğin, kadına gerdeğe girmezden önce, mutlaka bir şeyler vermesi, onun için bazı harcamalar yapması gereğini ifade etmektedir. Bu, kadının gönlünü hoş etmeye yönelik bir davranıştır. Bu, her tarafta bilinen insanî bir örftür. İslâm bu örfü te'yid etmiş, daha da takviye etmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Hz. Ali'ye zırhını sattırarak satın aldırdığı bazı şeyleri, günümüzün örfünde düğün öncesi yapılan harcamalar, takılar, giyecekler karşılar.

3469 ٨- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [أَمَرَنِي رسولُ اللهِ ﷺ أَنْ أُدْخِلَ امْرَأَةً عَلَى زَوْجِهَا قَبْلَ أَنْ يُعْطِيَهَا شَيْئاً]. أخرجه أبو داود.

8. (3469)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bana, kocası kadına bir şey vermezden önce kadını kocasına göndermemi emretti." [Ebû Dâvud, Nikâh 36, (2128).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, nikâhın sıhhati için, kocanın kadına gerdekten önce mehir vermesinin şart olmadığını ifade eder. Bu hususta ihtilaf bilinmiyor. Daha önce geçen "nikahın sıhhati için mehir şarttır ifadesi ile bu ifade arasında zıtlık mevcut değildir. Çünkü nikâhta mehir vardır. Bu, ya zikredilerek belirlenir. Bu takdirde mihr-i müsemmâ olur, bunun miktarı iki tarafın mütabakatına vâbestedir. Yahut da mehrin hiç zikri geçmez. Bu durumda mehr-i misil zımnen var kabul edilmiştir. Şu halde nikâhta mehrin yokluğu demek, kadına "mehir olarak hiç bir şey verilmeme şartı" üzerine nikâh yapmak demektir. İşte İslâm'ın yasakladığı budur. Buna rağmen böyle nikah yapılırsa şart bâtıl, nikah sahihtir ve mehr-i misil vacib olur.

3470 ٩ـ وعن عُقْبَةَ بن عامر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَحَقُّ مَا أَوْفَيْتُمْ بِهِ مِنَ الشُّرُوطِ مَا اسْتَحْلَلْتُمْ بِهِ الْفُرُوجَ]. أخرجه الخمسة.

9. (3470)- *Ukbe İbnu Âmir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Yerine getirilmeye en ziyade lâyık olan şart, fercleri helâl kılmak üzere kabul ettiğiniz şartlardır."*[Buhârî, Nikâh 52, Şurût 6; Müslim Nikah 63, (1418); Ebû Dâvud, Nikâh 63, (2139); Tirmizî, Nikâh 31, (1127); Nesâî, Nikâh 42, (6, 92, 93).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste nikâha müteallik şartlara uyulması emredilmektedir. Ancak bu şartların neler olduğu belirtilmemiştir. Hattâbî der ki: "Nikâhtakı şartlar muhteliftir." Bazılarına uymak bilittifak vacibtir. Bu, Allah'ın emrettiği **"kadını iyilikle tutmak veya hoşlukla salıvermek"** (Bakara 231) şartı gibi Bazı âlimler, sadedinde olduğumuz hadisi buna hamletmiştir. Bazılarına da bilittifak uymamak gerekir. (Yâni meşru olmayan şartlara uyulmaz.) Hanımın, kız kardeşini boşamasını taleb etmesi gibi. (İbnu Mes'ud: "Kadın, kız kardeşinin boşanmasını şart koşamaz"der.) Bazı şartlara uyma hususunda ihtilaf edilmiştir. Kadının, nikâh sırasında, kocasına bir başka kadınla evlenmeme şartını koşması gibi, veya kendi evinden bir başka eve götürmemesi şartı gibi.

İbnu Hacer, nikahla ilgili şartlar hususunda şu bilgileri verir. Şâfiî mezhebinde nikâhtaki şartlar iki çeşittir:

★ Bir kısmı mehre müteallikitir. Bunu yerine getirmek vacibtir. Mehrin dışında kalanın hükmü, duruma göre muhteliftir.

★ Bir kısmı kocanın hakkına müteallikitir. Bundan ayrıca bahsedilecektir.

★ Bir de akdi yapanın kendisi için, mehirden ayrı olarak koştuğu şart vardır. Bazıları buna hulvân der. Hulvân, kimin hakkı? Bu, ihtilaflıdır. Bir kısım âlimler, “mutlak olarak kadının” derken, “akid yapan herkesin” veya “sadece kızın babasının diğer yakınlarının değil” demiştir. İmam Şâfiî: “Eğer aynı akidde vâki olursa kadın için mehr-i misil vâcib olur, akid dışında vâki olursa vacib olmaz” demiştir.

İmam Mâlik: “Akid halinde vâki olursa kimin için hibe edilmişse bu, onun olur demiştir. Bu hususta merfu hadis de gelmiştir. Nesâî'de *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs*'ın rivayetine göre Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: “Hangi kadın, nikâh kıyılmazdan önce bir mehir veya hibâ (mehir harici hediye) veya ide (vaad) üzerine nikâhlanmış ise bu şey, sadece kadınındır. Nikâh kıyıldıktan sonra verilen ise, kime verildi ise ona aittir...”

Tirmizî sadedinde olduğumuz hadisi tahriç ettikten sonra: “Bazı sahâbeler bununla amel etmiştir, mesela Hz. Ömer bunlardandır. Der ki: “Adam kızını evlendirir ve (bulunduğu yerden) çıkarılmayacak diye şart koşarsa bu şarta uyulmalıdır.”

İmam Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel ve *İshak* da böyle demiştir. Ancak onlar uyulması gereken şartı, nikâhın gerektirdiği şartlar olarak anlamışlardır. Söz gelimi kadına iyi muamele, nafakasını, giyeceğini, süknâsına temin etmek, kadının haklarından hiçbir şeyi noksan kılmamak gibi. Keza erkeğin kadına: “İzinsiz evinden dışarı çıkmama, nefsini men etmeme, malından rızası çerçevesinde tasarruf etme”yi şart koşması gibi. (Bunlar nikâh akdinde zaten var, hiç zikredilmese bile.)

Öte yandan nikâhın muktezasına ters düşen şartlar da vardır: Kadın için gece taksiminde âdil olmama, iyi davranmama, infâk etmeme gibi. Bu çeşit şartlara uyulmaz. Nikâh akdinde bu şartlar yer almış olsa bile nikâh sahihtir; ancak mehr-i misil vacib olur. Bir görüşte mehr-i müsemmâ vacibtir, bu çeşit şartların te'siri yoktur. Şâfiînin bir kavline göre, bu durumda nikâh bâtıl olur.

Ahmed ve bir cemaat: “Şarta mutlak olrak uymak gerekir” demiştir.

İbnu Dakîki'l-Îd, hadisi, nikâhın muktezası olan şartlara hamletmeyi yersiz bulur. Der ki: “Sonradan koşulan şartlar nikâhın getirdiği vecibelere müessir olamaz. Bunların yerine getirilmesi için yeni bir şarta gerek yok. Zaten hadisin siyakı bunun aksine hüküm getiriyor. Çünkü أَحَقُّ الشُّرُوطِ “şartların en layıkı” tabiri, bir kısım şartlara uymanın gereğini ifade ederken, diğer bir kısım şartlara uymanın daha çok gerektiğini ifade etmektedir. Nikâh akdinin muktezası olan şartların hepsi, uymanın vücubu hususunda eşittirler.” Tirmizî'nin kaydına göre Hz. Ali: “Allah'ın koyduğu

şart insanların koyacağı şarttan önce gelir" demiştir. Tirmizî ilâve eder: "Bu, Sevrî'nin ve bir kısım Kûfe ulemâsının da görüşüdür. Netice olarak hadiste kastedilen şartlar, caiz olan şartlardır, yasaklanan şartlar değildir."

Bu hususta Hz. Ömer'in görüşü nedir? Bunda ihtilâf edilmiştir. İbnu Vehb'in bir rivayetine göre: "Bir adam bir kadınla evlenir ve kızı evinden çıkarmama şartını kabul eder. Mesele bir müddet sonra ihtilâf kaynağı olur ve Hz. Ömer'e çıkarırlar. Hz. Ömer bu şartı reddeder ve: "Kadın kocasıyla birliktedir" hükmünü verir. *Ebû Ubeyd:* "Bu meselede Hz. Ömer'den yapılan rivayetler birbirine zıddır" der...

Leys, Sevrî ve *Cumhûr* Hz. Ali'nin kavliyle hükmeder ve der ki: "Meselâ mehr-i misil yüz dinar olsa kadın memleketinde kalmak şartıyla elli dinara razı olsa, erkek kadını memleketinden çıkarır, mehir olarak da müsemmâ olan elli dinarı borçlanır."

Hanefîler der ki: "Kadın, bu durumda geri kalan elli dinarı da isteme hakkına sahiptir." Şâfiî: "Nikâh sahihtir, şart lağvdir;[63] erkek mehr-i misil ödemek zorundadır" der.

Ülemâ: "Kadın, erkeğe "bana temas etmeyeceksin" diye bir şart koşsa buna uyulmaz"demekte icmâ etmiştir.

Sadedinde olduğumuz Ukbe hadisini nedb'e hamletme gereğini kuvvetleniren bir hadiste Resulullah şöyle ferman etmiştir: كُلُّ شَرْطٍ لَيْسَ فِي كِتَابِ اللهِ فَهُوَ بَاطِلٌ "Allah'ın kitabında olmayan her şart bâtıldır." Temas, iskân gibi hususlar kocanın haklarındandır. Bunları ortadan kaldıracak bir şart, Kitabullah'a aykırıdır ve bâtıldır. Bir başka hadiste اَلْمُسْلِمُونَ عِنْدَ شُرُوطِهِمْ اِلاَّ شَرْطًا اَحَلَّ حَرَامًا اَوْ حَرَّمَ حَلاَلاً "Müslümanlar şartlarına uyarlar, yeter ki bu şartlar haramı helâl, helâli de haram kılmasın" buyrulmuştur. Bir diğer hadis şöyle: اَلْمُسْلِمُونَ عِنْدَ شُرُوطِهِمْ مَا وَافَقَ الْحَقَّ "Müslümanlar, hakka muvafık oldukça şartlarına uyarlar."

Taberânî, Mu'cemu's-Sağîr'de Hz. Câbir'den şu rivayeti kaydeder: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Ümmü *Mübeşşir Bintu'l-Berâ İbnu Ma'rur*'u istetmişti.Kadın: "Ben kocama, benden sonra başka evlenmemesini şart koşarım" dedi.Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Bu şart uygun değildir" buyurdu."

Hadiste yasaklanan şartlardan biri, kadının evlenmek için, erkekten önceki hanımını boşaması şartıdır. Buhârî bu hususa müstakil bir bab tahsis etmiştir.

63– Lağv demek, hukukî değeri olmayan boş söz demektir.

AV BÖLÜMÜ

(Bu bölümde üç fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

KARA AVI

İKİNCİ FASIL

DENİZ AVI

ÜÇÜNCÜ FASIL

KÖPEKLER HAKKINDA AÇIKLAMA

UMUMÎ AÇIKLAMA

İnsanların geçim kaynaklarından biri de avdır. Hatta geçimi sadece avcılığa dayanan cemaatlerin yeryüzünde yaşadığı bilinmektedir. Ayrıca av deyince, günümüzde pek mevziî olarak zevk için yapılan avlanmalar anlaşılmayacaktır. Bugün, iktisadî hayatta büyük bir yer tutan balıkçılık,avcılığın şümûlüne girer ve İslam dininde deniz avı olarak mütâlaa edilir.

Ferdî ve içtimâî hayattaki ehemmiyeti nisbetinde av meselesi Kur'an ve hadiste yer almış avla ilgili gerekli hükümler beyan edilmiştir: Yenen, yenmiyen av hayvanları, kara ve deniz avı, av hayvanlarından hangi şartlar altında istifade edilebilir? vs... Kur'an-ı Kerim'de, avla ilgili âyetlerin yer aldığı surenin Sofra ma'nâsına gelen Mâide diye isimlenmesi, ilk âyetinin av'la ilgili olması mânidardır: "Ey iman edenler! Akidleri yerine getirin. İhramda iken avlanmayı helâl görmeksizin -bildirilecek olanlar dışındaki- hayvanlar size helâl kılındı..." (Mâide 1).

"Ey iman edenler! Gıyabında, kendisinden kimin korktuğunu ortaya koymak için (ihramlıyken) elinizin ve mızraklarınızın ulaştığı avdan bir şeyle, Allah andolsun ki sizi dener..." (Mâide 94).

"Deniz avı ve onu yemek, size de yolcularada, geçimlik olarak helâl kılınmıştır. İhramlı bulunduğunuz sürece kara avı size haram kılınmıştır.." (Mâide 96).

BİRİNCİ FASIL

KARA AVI

3471 ١ – عن عدي بن حاتم رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: إنَّا قَوْمٌ نَتَصَيَّدُ بِهذه الْكِلاَبِ. فَمَا يَحِلُّ لَنَا مِنْهَا؟ فَقَالَ: إذا أرْسَلْتَ كِلاَبَكَ الْمُعَلَّمَةَ وَذَكَرْتَ اسْمَ اللهِ فَكُلْ مَا أمْسَكْنَ عَلَيْكَ إلاَّ أنْ يَأكُلَ الْكَلْبُ فَلاَ تَأكُلْ فَإنِّي أخَافُ أنْ يَكُونَ إنَّمَا أمْسَكَ عَلى نَفْسِهِ، وَإنْ خَالَطَهَا كَلْبٌ مِنْ غَيْرِهَا فَلاَ تَأكُلْ]. أخرجه الخمسة

1. (3471)- *Adiyy İbnu Hâtim* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "(Bir gün): "Ey Allah'ın Resulü! Biz, şu köpeklerle avlanıyoruz. Bunlardan bize helâl olanı hangisidir? diye sormuştum, şu açıklamayı yaptı:

"Muallem (terbiye edilmiş) köpeğini besmele çekerek gönderdin mi, senin için tuttuğunu ye. Ancak köpek kendisi yemeye kalkmışsa onu yeme. Zira bu durumda ben, avı köpeğin kendisi için yakalamış olmasından korkarım. Eğer senin gönderdiğin köpeklere başka bir köpek karıştı da (hangisinin yakaladığı belli değilse) yine yeme." [Buhârî, Büyû 3, Zebâih 1, 2, 3, 7, 8, 9, 10, Tevhid 13; Müslim, Sayd 1, (1929); Ebû Dâvud, Sayd 2, (2847-2851); Tirmizî, Sayd 1-7, (1465-1471); Nesâî, Sayd 1-8, (7, 179-183), 19-23, (7, 193-195).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, değişik vecihlerde rivayet edilmiştir. Birçok veçhinde şu ziyade yer alır: "Resulullah'a mi'razla avlanan hayvandan sordum. Dedi ki: "Demiri değerek öleni ye, enlemesine değerek öleni yeme, bu, vurularak (kan akmaksızın) ölen gibidir."

Burada *mi'raz* bir ucunda kesici demiri bulunan bir sopadır. Avcı bunu av hayvanına fırlatır, demir kısmı isabet ederse, hayvanı yaralayarak öldürür. Bu durumda av helâldir. Eğer diğer ucu değer veya sopanın

orta kısmı değerse, hayvanda yara açmaz, dolayısıyla darbe tesiriyle ölmüş olur. Her ne suretle olursa olsun, kan akmadan ölen hayvan helâl sayılmadığı için bu avın eti yenmez. Ancak darbe tesiriyle sersemleyen hayvana ölmeden yetişilir ve kesilirse o zaman yenilir.

2- Köpeğin terbiye edilmiş (muallem) olması, onun, yakaladığı hayvana göstereceği tavırla bilinir: "Eğer avdan yemişse o muallem değildir, onun yakaladığı yenilmez. Yakaladığı hayvanı olduğu gibi getirmişse, hiç yememişse o muallem sayılır, getirdiği yenilir."

3- Av köpeğinin yanında, onunla salınmayan başka bir köpek görülürse, av yine yenilmez, çünkü muallem olan mı yakaladı, bu yabancı olan mı yakaladı bilinemez. Âlimler bu mesele vesilesiyle şu kaideyi belirtirler: "Kesilen hayvanı mubah kılan husus *"kesme işi"*dir, bu hususta şekk hâsıl olursa, o hayvan yenmez." Öyle ise öldüreceği hayvan helâl addedilen muallem köpek tarafından mı öldürüldü, muallem olmayan köpek tarafından mı öldürüldü şeklinde girecek bir şüphe, avı yenmez kılmaktadır.

3472 ٢ــ وعن أبي ثعلبة الخشني رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ إنَّا بِأرْضِ قَوْمٍ أهْلِ كِتَابٍ. أفَنَأكُلُ في آنِيَتِهِمْ؟ وَبِأرْضِ صَيْدٍ، أصِيدُ بِكَلْبِي المُعَلَّمِ وَبِقَوْسِي، وَبِكَلْبِي الَّذِي لَيْسَ بِمُعَلَّمٍ، فَمَا يَصْلُحُ لِي؟ قَالَ: أمَّا مَا ذَكَرْتَ مِنْ أهْلِ الْكِتَابِ فَإنْ وَجَدْتُمْ غَيْرَهَا فَلاَ تَأكُلُوا فِيهَا، وَإنْ لَمْ تَجِدُوا فَاغْسِلُوهَا وَكُلُوا فِيهَا، وَمَا صِدْتَ بِقَوْسِكَ وَذَكَرْتَ اسْمَ اللهِ عَلَيْهِ فَكُلْ. وَمَا صِدْتَ بِكَلْبِكَ المُعَلَّمِ فَذَكَرْتَ اسْمَ اللهِ عَلَيْهِ فَكُلْ. وَمَا صِدْتَ بِكَلْبِكَ غَيْرِ مُعَلَّمٍ فَأدْرَكْتَ ذَكَاتَهُ فَكُلْ]. أخرجه الخمسة.

2. (3472)- *Ebû Salebe el-Huşenî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: [Bir gün Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a:]

"Ey Allah'ın resulü! Biz Ehl-i Kitab'ın yaşadığı bir diyardayız. Onların kaplarından yiyebilir miyiz? Ve biz av memleketindeyiz; hem muallem (öğretilmiş) köpeğimle ve hem de yayımla avlanıyorum, muallem olmayan köpeğimle de avlandığım olur. Bunlardan hangisi benim için uygundur?" diye sordum. Buna şu cevabı verdi:

"Ehl-i Kitapla ilgili sorundan başlayalım: "Başka bir kap bulabilirseniz, onların kabından yemeyiniz. Başka kap bulamazsanız, onları önce yıkayıp sonra içlerinden yemek yiyin.

(Ava gelince), yayınla avladığın ve üzerine besmele çektiğin avını ye.

Muallem köpeğinle avladığın ve üzerine besmele çekmiş bulunduğun avı da ye. Muallem olmayan köpeğinle avladığın hayvana yetişmiş, kesmiş isen onu da ye!" [Buharî, Sayd 4, 10, 14; Müslim, Sayd 12-14, (1932); Ebû Dâvud, Sayd 2, (2850, 2855, 2856, 2857); Tirmizî, Sayd 1, (1464); Nesâî, Sayd 4, (7, 181).]

3473 ٣– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: إذَا رَمَيْتَ بِسَهْمِكَ فَغَابَ عَنْكَ فأدْرَكْتَهُ فَكُلْهُ مَالَمْ يُنْتِنْ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

3. (3473)- Yine *Ebû Sa'lebe* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Okunu attıktan sonra kaybetmiş olsan ve (üç gece) sonra (okun isabet ettiği ava) erişsen, bu av kokmadıkça onu yiyebilirsin."* [Müslim, Sayd 9, (1931); Ebû Dâvud, Sayd 4, (2861); Nesâî, Sayd 20, (7, 193, 194); Buhârî, Sayd 8.]

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydedilen iki hadiste, açıklanması gereken birkaç mesele var:

1- Ehl-i Kitab'ın kaplarının yiyecek işlerinde kullanılması: Onların en azından domuz gibi, İslâm'ın necis addettiği şeyi çokça kullandıkları için, kaplarının yıkanmadan kullanılması yasaklanmıştır. Ancak bu meselede fukaha farklı görüşler ileri sürmüştür.

Bu hadisi esas alanlar, ehl-i kitabın kaplarının yıkanmadan kullanılmamasına hükmetmiştir. Ancak bunların kullanılmasını esas alanlarda olmuştur. *İbnu Dakîki'l-Îd,* buradaki ihtilafın "asıl"la "gâlib"in ihtilâfından ileri geldiğini belirtir. Ona göre, sadedinde olduğumuz hadisin delâlet ettiği hükmü esas alanlar "galib durum"dan hâsıl olan zannın "asıl"dan hâsıl olan zanna galebe çaldığı görüşüne dayanmışlardır. "Asıl" olan temizliktir. Gelib durum ehl-i kitabın bizce necis olan şeylere sıkça yer vermeleridir. "Necâset tahakkuk edinceye (yani necâsetin varlığı iyice bilininceye) kadar asıl ile hükmetmek gerekir" diyenler, öbürlerine iki ayrı cevap verirler:

1) Hadiste gelen yıkama emri, istihbâba hamledilir. Böylece ihtiyaten, hem hadisin hükmü ile hem de asıl ile amel edilmiş olur.

2) *Ebû Sa'lebe* hadisinden murad, Ehl-i kitab'ın kabında necaseti bizzat gören kimsenin halidir. Bu durumda, yıkamadan o kabı kullanamaz. Nitekim bazı rivayetlerde mecusilerin kabının yıkanması mevzubahis edilmiştir. Zira onlar hayvanlarını kesmezler, dolayısıyle kapları necistir. Der ki: "Ebû Sa'lebe hadisinde kastedilen kap, içerisinde domuz eti

pişirilmiş veya şarap içilmiş olan kaptır. Nitekim bu durum *Ebû Dâvud*'un rivayetinde tasrih edilmiştir:

اِنَّا نُجَاوِرُ اَهْلَ الْكِتَابِ وَهُمْ يَطْبَخُونَ في قُدُورِهِمُ الْخِنْزِيرَ وَيَشْرَبُونَ في آنِيَتِهِمِ الْخَمْرَ

"Biz ehl-i kitapla komşuyuz. Onlar tencerelerinde domuz pişiriyorlar, kaplarında şarap içiyorlar..."

Aksi görüşü müdafaa eden fakihler, küffârın necis şeylerde kullanılmayan kaplarını kastederler. Onlara göre o kapların kullanılması, yıkanması bile caizdir, ancak yıkanmasını onlar da evlâ görür. Ama bunu, ihtilâftan kurtulmuş olmak için söylerler, kerâhet bulunduğu için değil."

İbnu Hacer der ki: "Birinci cevaba göre, bu kapların yıkanmadan kullanılması mekruh olabilir. Hadisin zâhir hükmü de budur. Başka kap olsa bile, yıkanarak kullanılmaları ruhsattır. Başka kap yoksa kullanılmaları kerâhetsiz câizdir. Zirâ, ondan yemek mutlak olarak yasaklanmıştır. İzin ise, iki şarta bağlı kılınmıştır: a) Başka kabın yokluğu, b) Onların yıkanması.

İbnu Hazm ez-Zâhirî, Ehl-i Kitab'ın kaplarının kullanılmasını iki şartın da tahakkukuyla tecviz eder, değilse haram olduğuna hükmeder: 1) Başka kap olmamalıdır. 2) Mutlaka yıkanmalıdır.

2- Hadiste, yayla avlanılan hayvanın besmele çekilmiş olması kaydıyla yenmesine ruhsat verilmektedir. Av ve zebîhalara yani kesilen hayvanlara besmele çekme -ki tesmiye de denir- işi, ulemâ arasında ihtilaf edilen bir konudur.

Hemen belirtelim ki, av ve zebîhalara tesmiyenin meşruiyeti, bi'licmâ sâbittir. Bu hususta ihtilâf yoktur. İhtilâf, yemenin helâl olması için bunun şart olup olmadığı hususundadır.

★ Ebû Hanîfe, Mâlik, Sevrî ve ulemanın cumhurları unutarak besmeleyi terkedenin kestiğinin veya avladığının yenmesini caiz görürler, âmmden terkedeninkinin yenmiyeceğini söylerler.

★ *İmam Şâfiî* ve bir grup fakihe göre -ki bu, *İmam Mâlik* ve Ahmed' den de rivayet edilmiştir- tesmiye sünnettir, bir kimse sehven de, âmmden de terketse kestiği, avladığı yenilir, hayvanın helâl oluşuna zarar vermez.

★ *Ahmed İbnu Hanbel*'in râcih görüşüne, *Ebû Sevr* ve bir kısım ulemânın tercihine göre, tesmiye vacibtir, çünkü Adiyy hadisinde (3471) tesmiye şart kılınmıştır. Bu hükme gitmede başka karîne ve deliller de ileri sürülmüştür.

Bu mevzuda ulemânın farklı mütâlaaları var, teferruata burada girmeyeceğiz.

3- *Ebû Sa'lebe* hadisinin son kısmında avcı, okunu attıktan sonra avı zamanında bulamayıp birkaç gün sonra bulması halinde bunun helâl olma şartları belirtiliyor: Av kokmadıkça helâldir. Ancak, hadisin başka vecihlerinde geldiğine göre, hayvan üzerinde, kendi okundan başka bir okun izine rastlanmamalıdır. Yani hayvanın ölmesine sâdece avcının attığı ok sebep olmuş olmalı, başka bir sebep daha araya girmemelidir. Başka bir sebebin de araya girmesi, hayvanı haram kılar. Nitekim daha önce, muallem olan köpeğe bir başka köpeğin de iştirakiyle, hayvanın yakalanması halinde avın haram olacağı belirtilmişti. Burada şu hususun bilinmesi gerek: Âlimler, ölüme sebep olan bir başka sebep derken, sadece bir başka ok izini kastetmezler, ölüme sebep olucu herhangi bir sebepten gelen bir izi kastederler. Öyle ise tereddüt halinde avın behemahal haram olacağı belirtilir. Hadisin bir başka vechi şöyle: "Hayvanda okunu bulur, herhangi bir vahşi hayvanın eserini görmezsen ve okunla öldüğünü anlarsan onu yersin."

İmam Şâfiî, ölümü avcının nazarından hariçte meydana gelen avın yenmesine hükmetmiş ise de, Nevevî ve Beyhakî gibi Şâfiî ülemâsı bunu sâbit sünnete muhalif bulurlar.

Nevevî, kokmuş yemeği Resulullah'ın haram etmediğini zikrederek, buradaki nehyin tahrimî değil, tenzihî olduğunu belirtir. Bazı âlimler üç değil iki günde geçmiş olsa kokmuşsa, yemenin mekruh olduğunu belirtirler.

3474 ٤– وعن سعد بن أبي وقاص رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه: [أَنَّهُ سُئِلَ عَنِ الْكَلْبِ المُعَلَّمِ إذَا قَتَلَ الصَّيْدَ؟ فقَالَ: كُلْ وَإِنْ لَمْ يَبْقَ مِنْهُ إلاَّ بَضْعَةٌ وَاحِدَةٌ]. أخرجه مالك بلاغاً.

4. (3474)- *Sa'd İbnu Ebî Vakkas* (radıyallâhu anh)'a öğretilmiş (muallem) bir köpek avı öldürecek olursa, yenilip yenmiyeceği sorulmuştu:

"Ye dedi, ondan sadece bir parça da kalmış olsa." [Muvatta, Sayd 7, (2, 493).]

Bu hadis, muallem köpek, üzerine gönderildiği avı yakalamakla kalmayıp, bir miktar yiyecek olsa, köpeğin artığı durumunda olan avın etinin yenilebileceğini ifade etmektedir. Hadis aslında mürsel ise de, daha önce kaydedilen hadis bunu takviye eder. İmam Mâlik'ten gelen meşhur görüş budur. Şâfiî'nin kavl'i kadîmi de böyledir. Başka âlimler de bu görüşü benimsemiştir. Ayrıca bu görüş şu âyetin zâhirine de uygundur: فَكُلُوا مِمَّا اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ **"...Öğrettiğiniz avcı hayvanların sizin için tuttuklarını yiyin ve üzerine Allah'ın adını anın"** [Mâide 4).

Âlimler der ki: "Köpeğin getirdiği artık parça yenir, çünkü, yemesinden sonra bâki kalan, "bize tuttuğu şey"dir, bu da âyetin zâhirine göre helâldir."

İmam Mâlik'e ve yeni görüşünde Şâfiî'ye göre köpeğin artığı yenmez, muallem de olsa. Ancak, nehiy kerâhete hamledilerek bu iki görüş cem edilmiş ve muallem köpeğin öldürdüğü ve hatta ucundan yediği avın helâl olacağı umumiyetle kabul edilmiştir. Nitekim, Ebû Dâvud'da kaydedilen bir rivayetinde, "Ebû Sa'lebe denen bir bedevî sorar:

"Ey Allah'ın Resulü, benim muallem köpeklerim var, onlar(ın avları) hakkında bana fetva ver!" der. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Senin için yakaladıklarını ye!"*der. Adam tekrar sorar: "Yakaladığından yerse?"

"Yakaladığından yese de!" diye cevap verir:

3475 ٥– وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده [أَنَّ رَجُلاً قَالَ يَا رَسُولَ اللهِ: إِنَّ لِي كِلاَباً مُكَلَّبَةً، فَأَفْتِنِي فِيهَا. فَقَالَ: مَا أَمْسَكَ عَلَيْكَ كَلْبُكَ فَكُلْ. قَالَ: وَإِنْ قَتَلَ. قَالَ: وَإِنْ قَتَلَ. قَالَ: أَفْتِنِي فِي قَوْسِي؟ قَالَ: مَا رَدَّ عَلَيْكَ سَهْمُكَ فَكُلْ. قُلْتُ: وَإِنْ تَغَيَّبَ عَلَيَّ؟ قَالَ: وَإِنْ تَغَيَّبَ عَلَيْكَ، مَا لَمْ تَجِدْ فِيهِ أَثَرَ سَهْمٍ غَيْرِ سَهْمِكَ أَوْ تَجِدْهُ قَدْ صَلَّ: أَيْ أَنْتَنَ]. أخرجه النسائي.

5. (3475)- *Amr İbnu Şu'ayb an ebîhi an ceddihî* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam dedi ki:

"Ey Allah'ın Resûlü, benim öğretilmiş köpeklerim var. Onlar hakkında bana fetva ver!" Aleyhissalâtu vesselâm:

"Köpeğin senin için tuttuğu şeyi ye!" buyurdular. Adam:

"Köpek, avı öldürmüşse?" dedi.

"Öldürse de!" buyurdular.

"Yayım hakkında da bana fetva ver!" dedi.

"Okunun sana geri getirdiğini ye!" buyurdu.

"Avı gözden kaybetmişsem?"dedim. *"Avı gözden kaybetsen de! buyurdu, yeter ki, av üzerinde senin okundan başka bir ok izine rastlamamış olasın. Veya onu kokmuş bulmamış olasın."* [Nesâî, Sayd 16, (7, 191).]

3476 ٦– وعن عبدالله بن مغفل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ الْخَذْفِ،

وقـال: إنَّهُ لاَ يَقْتُلُ الصَّيْدَ، وَلاَ يَنْكَأُ الْعَدُوَّ. وَإنَّهُ يَفْقَأُ الْعَينَ ويَكْسِرُ السِّنَّ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

« الخــذف » بالخاء المعجمة: رميك حصاة أو نواة تأخذها بين سبابتيك أو تأخذ خشبة فترمي بها بين إبهامك والسبابة.

« وَنَكَأتُ العودَ » إذا قشرتَه، والنَّكْءُ في الجُرْحِ مُسْتعارٌ منه.

« وفقأتُ العيْنَ » إذا شقَقْتَها وبخصْتَها.

6. (3476)- *Abdullah İbnu Muğaffel* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* parmakla çakıl atmayı yasakladı ve: *"O, avı öldürmez, düşmanı paralamaz; ancak göz patlatır, diş kırar! "* buyurdu." [Buhârî, Edeb 122, Tefsîr Feth 5, Zebâih 5; Müslim, Sayd 54, (1954); Ebû Dâvud, Edeb 178, (5270); Nesâî, Kasâme 37, (8, 47).]

AÇIKLAMA:

Dilimize umumiyetle sapan diye çevrilen hazf'ı, lügatçiler iki parmak arasından çakıl veya çekirdek gibi küçük cisimleri fırlatmak olarak tarif ederler: Baş parmağın iç kısmı ile şehadet parmağının dış ucu arasında fırlatma. Mihzafe (sapan) denen âletle küçük taşların atılması da aynı masdarla ifade edilir. Bu atışların hiçbirisi av üzerinde yara açacak, kan akıtacak mahiyette değildir. Büyük hayvanlara sadece eziyet verir. Küçükleri öldürse de kan akıtmayacağı için, o av yenmez. Şu halde göz çıkarma, diş kırma nev'inden hasıl edeceği sakatlamalar av hayvanına işkenceden başka bir zarar vermez. Bu sebeplerle Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* parmak ve sapanla çakıl fırlatmayı, taş atmayı yasaklamıştır.

Bazı şârihler, helâl olan avlama tarzını bizzat Kur'an-ı Kerim'in tayin ettiğini belirtirler:

﴿يَا اَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللّٰهُ بِشَيْءٍ مِنَ الصَّيْدِ تَنَالُهُ اَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ﴾ **"Ey iman edenler! Gıyabında kendisinden kimin korktuğunu ortaya koymak için (ihramlıyken) elinizin ve mızraklarınızın ulaştığı avdan bir şeyle, Allah andolsun ki sizi imtihan eder"** (Maide 94).

Şu halde âyet, avlamada "elle tutmayı" "rimâh" yani "mızraklarla öldürmeyi" esas almaktadır. Mızrağın zikri, avın yaralayıcı aletle olması gereğine işarettir. Taş atmakla, sopa vurmakla öldürülen av helâl olmaz. Bu çeşit öldürülene mevkûze denir, temiz değildir, necistir, yenmez. Mev-

kûze'nin yenebilmesi için ölmezden önce ayrıca bıçak vurulması, kan akıtılması gerekir. Bıçak yetişmeden, darbe tesiriyle ölen hayvan yenmez.

3477 ٧- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ أَكْلِ صَيْدِ كَلْبِ الْمَجُوسِي]. أخرجه الترمذي.

7. (3477)- *Hz.Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)*, mecusî köpeğinin avladığı avın etini yemeyi yasakladı." [Tirmizî, Sayd 2, (1466).]

AÇIKLAMA:

Begavî, bu hadisi açıklarken der ki: "Müslüman kimsenin mecusinin köpeğiyle avladığı helâldir. Ama mecusinin müslüman köpeğini kullanarak avladığı haramdır, ancak müslüman, hayvan ölmezden önce ona yetişir ve keserse bu takdirde helâl olur. Şayet bir müslüman ve bir mecusi av üzerine köpek göndermede ortak davransalar ve hayvan avı yakalasa ve öldürse bu hayvan haramdır *Aliyyül'l-Kâri* der ki: "Hayvanın etinin yenmesi için, ulemânın: "Keseni müslüman olmalıdır" şartını koyması, âyette geçen ﴿إِلاَّ مَا ذَكَّيْتُمْ﴾ (Mâide, 3) ibâresine dayanır. Keza kitâbî olması şartı da ﴿وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ﴾ **"...Kitap verilenlerin yemeği size helâl, sizin yemeğiniz de onlara helâldir"** (Mâide 5) âyetine dayanır. Burada helâl olan yemeklerinden murad (şeriatlarının esasına uygun olarak) kestikleridir. Zira, kesilen cinsten olmayan mutlak yiyecek hangi kâfirden olursa olsun helâldir. Kitâbîlerin kestiklerinin helâl olması için, kesim sırasında kitâbînin Allah'ın isminden başka bir isim zikretmemesi şart koşulmuştur. Öyle ki, kesim sırasında Hz. İsa'nın ismi veya bir azizin ismiyle kesecek olsa, kestiği yenmez. Zira âyette: ﴿وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللهِ بِهِ﴾ **"...Allah'tan başkası için kesilen hayvanı haram kılmıştır"** (Bakara 173) buyrulmuştur. Tevhide inanmadıkları için mecûsî ve putperestlerin kestikleri yenmez."

İKİNCİ FASIL

DENİZ AVI

3478 ١- عن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [بَعَثَنَا رسولُ الله ﷺ وَنَحْنُ ثَلاثمَائَة رَاكِب، وَأَميرُنَا أَبُو عُبَيْدَةَ بن الجَرَاحِ نَرْصُدُ عيرَ قُرَيْشٍ، وَزَوَّدَنَا جِرَاباً فيه تَمْرٌ لَمْ يَجِدْ لَنَا غَيْرُهُ، وَكَانَ أَبُو عُبَيْدَةَ يُعْطِينَا تَمْرَةً تَمْرَةً. قيل كَيْفَ كُنْتُمْ تَصْنَعُونَ بها؟ قال: كُنَّا نَمَصُّهَا كما يَمَصُّ الصَّبِي، ثُمَّ نَشْرَبُ عَلَيْهَا المَاءَ فَتَكْفِينَا يَوْمَنَا إلى اللَّيْلِ. فَلَمَّا فَنِيَ وَجَدْنَا فَقْدَهُ، فَأَقَمْنَا بالسَّاحِلِ نِصْفَ شَهْرٍ فأصابنا جُوعٌ شَدِيدٌ حَتَّى أَكَلْنَا الخَبَطَ، فَسُمِّي جَيْشَ الخَبَط. فألقى لَنَا الْبَحْرُ دَابَّةً يُقَالُ لَهَا الْعَنْبَرُ. فَقَالَ أَبُو عُبَيْدَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: مَيْتَةٌ، ثُمَّ قال: لاَ. بَلْ نَحْنُ رُسُلُ رَسُولِ الله ﷺ، وَفي سَبِيلِ الله وَقَدِ اضْطُرِرْنَا. فَأَكَلْنَا مِنْهَا نِصْفَ شَهْرٍ وَادَّهَنَّا مِنْ وَدَكِهَا حَتَّى ثَابَتْ أَجْسَامُنَا فَأَخَذَ أَبُو عُبَيْدَةَ ضِلْعاً مِنْ أَضْلاَعِهَا فَنَصَبَهُ ثُمَّ نَظَرَ إلى أَطْوَلِ رَجُلٍ وَأَطْوَلِ جَمَلٍ فَحُمِلَ عَلَيْهِ فَمَرَّ تَحْتَهُ وَجَلَسَ في حِجَاجِ عَيْنِهَا أَرْبَعَةُ نَفَرٍ. وَأَخْرَجْنَا مِنْ عَيْنِهِ كَذَا وَكَذَا قُلَّةَ وَدَكٍ وَتَزَوَّدْنَا مِنْ لَحْمِهِ. فَلَمَّا قَدِمْنَا المَدِينَةَ ذَكَرْنَا ذَلكَ لِرَسُولِ الله ﷺ فَقَالَ، هُوَ رِزْقٌ أَخْرَجَهُ اللهُ تَعَالى لَكُمْ! فَهَلْ مَعَكُمْ مِنْ لَحْمِهِ؟ فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهِ مِنْهُ فَأَكَلَ]. أخرجه الستة.

« الخَبَطُ » ورقُ شجرٍ يُخبطُ بِعَصاً أَوْ نَحْوِهَا فينتثرُ فتأكُلُهُ الإبلُ.

« وَالْوَدَكُ » دَسَمُ اللَّحْمِ وَدُهْنُهُ.

« وَحِجَاجُ الْعَيْنِ » العظمُ المستديرُ حولها الّذي فيه الحدقةُ وهُوَ وقبُ الْعَيْنِ.

« وَالْقُلَّةُ » هي الحبُّ العظيمُ معروفةٌ بالحجاز تأخذ القلة منها مزادةً من الماء.

1. (3478)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bizi gazveye gönderdi. Biz üçyüz kişilik bir gruptuk, komutanımız da *Ebû Ubeyde İbnu'l-Cerrâh* (radıyallâhu anh) idi. Kureyş'in kervanını takip ediyorduk. Azığımız da bir dağarcık içine konmuş hurmadan ibaretti. Başka bir şeyimiz yoktu. Ebû Ubeyde bundan bize [önce avuç avuç veriyordu, sonra] tane tane vermeye başladı. Kendisine:

"Bununla nasıl idare ediyordunuz?"diye soruldu. Şu cevabı verdi:

"Biz hurmayı âdeta emiyorduk, bebeğin emmesi gibi. Sonra da üzerine su içiyorduk. Bu bize geceye kadar yetiyordu. Tükendiği zaman yokluk içinde kaldık. İki hafta sahilde ikâmet ettik, şiddetli açlık geçirdik. Öyle ki ağaç yaprakları yedik. Ordumuza yaprak ordusu dendi. (Bu esnada) deniz bize anber (balinaya benzer bir balık, adabalığı.) denen bir hayvan attı. *Ebû Ubeyde* (radıyallâhu anh) buna önce, "meytedir (yani leştir, yenmesi haramdır)" dedi. Sonra da: "Hayır, meyte değildir, bizler Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın elçileriyiz, Allah için buradayız, üstelik muzdar durumdayız" dedi.

Ondan iki hafta boyu yedik. Yağından da süründük. Hatta vücudumuz kendine geldi, eski halini aldı. *Ebû Ubeyde*, hayvanın kaburgalarından bir kemik alıp yere dikti. Sonra en boylu şahsı ve en boylu deveyi aradı. Adam deveye bindirildi ve kaburganın altından geçti. Hayvanın göz çukurunun içine tam dört kişi oturdu. Gözünden nice kulle (63) yağ çıkardık. Etinden kendimize azık yaptık. Medine'ye gelince durumu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a anlattık.

"Bu, Allah'ın sizin için (denizden) çıkardığı bir rızıktır. Beraberinizde, etinden hala var mı?" buyurdu. Biz de bir miktar gönderdik. O, bundan yedi." [Buhârî, Sayd 12, Şirket 1, Cihad 124, Megâzî 64; Müslim, Sayd 17, (1935); Muvatta, Sıfatu'n-Nebiyy 24, (2, 930); Ebû Dâvud, Et'ime 47, (3840); Tirmizî, Kıyâmet 35, (2477); Nesâî, Sayd 35, (7, 207, 209).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, deniz hayvanlarının kendiliğinden ölmüş olanlarının yenilebileceğini göstermek maksadıyla kaydedilmiştir.

Rivayette görüldüğü üzere *Ebû Ubeyde* önce bunun meyte (leş) olduğuna ve haram olduğuna içtihad eder. Fakat sonradan:

63– Kulle: Takriben ikiyüzelli ve daha fazla rıtl hacminde bir ölçek.

1- Allah yolundasınız;

2- Muzdarsınız diye içtihad ederek helâl olduğuna hükmeder, askerler de yerler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın o etten taleb edip yemesi, onun helâl olduğunu göstermek, askerlerin gönlünü o hususta hoş kılmak içindir. Çünkü *(aleyhissalâtu vesselâm)* muzdar olmadığı halde o etten yemiştir.

Hattâbî der ki: "Bu hadis, denizin bütün hayvanlarının mübah, meytesinin de helâl olduğuna delildir. Zira *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "O etten daha var mı, bana da tattırsanız" buyurmuş ve getirileni yemiştir. Bu hal refah halidir, zaruret değil. *Hz. Ebû Bekr* (radıyallâhu anh)'ın da şöyle söylediği rivayet edilmiştir: "Denizdeki her hayvanı Allah sizin için kesmiş, temiz kılmıştır." Muhammed İbnu Ali'nin, "Denizde olan her şey temizdir" dediği rivayet edilmiştir. Evzâî de şöyle derdi: "Hayatı denizde geçen her canlı helâldir." Kendisine "timsah da mı?" denince "Evet!" demiştir.

Şâfiî mezhebinin galip görüşü, bütün deniz hayvanlarının helâl olması merkezindedir. O sadece kurbağayı istisna tutar, bu da onun öldürülmesi hakkında yasak geldiği için.

Ebû Sevr: "Suya sığınan her şey helâldir. Kesilenler ancak kesilmekle helâl olur. Balık gibi kesilmeyenin ölüsü de dirisi de helâldir."

Ebû Hanîfe, balık dışındaki deniz hayvanlarını mekruh addeder.

Süfyân-ı Sevrî: "Yengeçte bir beis olmayacağını ümid ederim" demiştir.

İbnu Vehb: "Leys İbnu Sa'd'a su domuzu, su köpeği, su insanı ve bütün deniz hayvanları hakkında sordum. Şu cevabı verdi: "Su insanı, hiçbir halde yenmez. Domuza gelince, insanlar domuz diyorsa yenmez, zîra Allah Teâlâ Hazretleri domuzu haram kıldı. Köpeklere gelince, denizde de karada da onda bir beis yoktur."

Hattâbî, Leys İbnu Sa'd'ın "ism"e ve "benzeme"ye ehemmiyet veren bu görüşüne katılmaz, âlimlerin yılana benzeyen ve hatta deniz yılanı denilen balığın helal olduğunda ihtilaf etmediklerini belirttikten sonra der ki: "Bu hal, deniz hayvanları hususunda isimlerin ma'nâsına ve benzerliklere itibar etmenin bâtıl olduğuna delâlet eder. Bunların hepsi balıktır, şekilleri suretleri farklı olsa da. Allah Teâlâ Hazretleri ﴿أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ﴾ **"Deniz avı ve onu yemek size de yolculara da geçimlik olarak helâl kılınmıştır"** (Mâide 96) buyurmaktadır. Bu âmm hükmün içine deniz hayvanlarından avlananların hepsi girer. İstisna için delil gereklidir. Resûlullah *(aleyhissalâtu ves-*

selâm)'a denizin suyundan sorulmuştu. Şu cevabı verdi: الطَّهُورُ مَاؤُهُ الْحِلُّ مَيْتَتُهُ *"Suyu temiz, meytesi helâldir."* Burada hiçbir istisna yapmadan bütün deniz mahluklarını kasdetti. Kaziyyenin âmm olması, o hususta istisna edilenlerin dışında kalan her şeyin mubah olmasını gerektirir. İstisna da delille sübût bulur."

İslâm ulemâsının, deniz hayvanları ile alakalı umumî görüşlerini böylece kaydettikten sonra mezhebimiz olan Hanefî mezhebinin daha hususî bazı kayıdlarını belirtmemizde gerek var. Zira tatbikatta mezheplere göre amel esastır.

Ömer Nasuhi Bilmen, bu hususta şu özetlemeyi yapar:

"Daima suda yaşayan, suda barınan=taayyüş eden hayvanlardan her nevi balık etleri yiyilebilir helâldir. Kalkan balığı, sazan balığı, yunus balığı, yılan balığı bu cümledendir. Fakat diğer su hayvanları habâisten sayılır. Yenilmeleri caiz olmaz. Meselâ yengeçler, midyeler, istiridyeler, istakozlar helâl değildir, etleri yenilemez.

Kezâlik deniz insanı, deniz aygırı, deniz hınzırı gibi balık suretinde bulunmayan deniz hayvanlarının yiyilmeleri helâl olmadığı gibi avlanmaları da helâl olmadığı görülmektedir.

Suda kendi kendine zâhiren sebepsiz olarak ölüpde suyun yüzüne çıkan balıklar yenilmez. Fakat suyun açılıp kurumasından dolayı ölen, fazla sıcaktan veya soğuktan dolayı ölen veya kuşlar tarafından öldürülen, su içinde bağlı tutulmakla ölen, buz arasında sıkışarak ölen balıklar yenilebilirler. Balıklarda boğazlamak icabetmez.."

Burada hatıra şu soru geliyor: Bugün, deniz ve nehir ve sularının sanayi artıklarıyla kirlenmesinden hâsıl olan zehirlenmeler de balıkların ölümüne sebep olmaktadır. Yukarıda kaydedilen ölüm sebepleri arasında bu gözükmediğine göre, hükmümüz ne olacaktır? Bu balıklar yenmeli mi, yenmemeli mi?

Kanaatimizce bunun kesin cevabını tabiblerin vermesi gerekir. Tabibler insan sağlığına zarar vereceği kanaatindeler. Esasen, iktibasımızın baş kısmında belirtildiği üzere, mezhebimize göre "Suda kendi kendine zâhiren sebepsiz olarak ölüpde suyun yüzüne çıkan balıklar yenilmez" hükmü esastır. Sanayi artıklarıyla zehirlenen balıkları bu gruba dahil ederek yememek ihtiyata muvafıktır. Deniz hayvanlarıyla ilgili bazı teferruat 3493 numarada gelecek.

3479 ٢- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [قال رسـولُ الله ﷺ : مَا أَلْقَاهُ الْبَحرُ أَوْ جزر عَنْهُ فكُلُوهُ، وَمَا مَاتَ فيه وطفا فَلا تَأْكُلُوهُ]. أخرجه أبو داود.

ورُوى موقوفا على جابرٍ قال: « لاَ بَأسَ بِمَا لَفَظَهُ الْبَحرُ».

« جزَرَ » البحرُ عن السمك بالجيم: إذا نقص عنه وبقي على الأرض.

« ولَفَظَ البحرُ السمَكَ » بفتح الفاء إذا ألقاه على جانبه.

2. (3479) Yine *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Denizin dışarı attığı veya yarısından çekildiği balığı yiyin. Denizin içinde ölmüş ve suyun üstüne çıkmış (tâfi) balığı yemeyin."[Ebû Dâvud, Et'ime 36, (3815).]

AÇIKLAMA:

"Denizin ölüsü helâldir" hükmünü bu hadis kayıtlamaktadır. Eğer ölü, karaya vurmuşsa helal olan budur. Değilse, karaya vurmayan suyun üstünde serbest olan deniz ölüsü "helal" grubuna girmez. Ebû Hanîfe ile Şâfiî mezhebi arasındaki bazı farklar buradan gelir. Suyun üzerinde yüzen ölü balığın yenmeyeceğini söyleyenler buna dayanırlar. Diğer taraftan yüzen ölünün yeneceğine dair *Hz. Ebû Bekr, Hz. Ebû Eyyub el-Ensârî*'den rivayet gelmiştir. *İbnu Ebî Rebâh, Mekhûl, İbrahim Nehâî, Mâlik, Şâfiî, Ebû Sevr* hep bu görüşü benimsemişlerdir.

Hz. Câbir ve *İbnu Abbâs, Câbir İbnu Zeyd, Tâvus, Ashab-ı Re'y* ise yüzen ölmüş balığın kerahetine hükmetmişlerdir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

KÖPEKLER HAKKINDA

3480 ١ – عن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [قال رسولُ الله ﷺ: مَنْ اقْتَنَى كَلْباً إلاَّ كَلْبَ صيْدٍ أوْ مَاشِيَةٍ انْتُقِصَ مِنْ أجْرِهِ في كُلِّ يومٍ قيراطَانِ، وكَانَ أبو هريرة يَقُولُ: أوْ كَلْبَ حَرْثٍ]. أخرجه الستة إلا أبا داود.

1. (3480)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Av ve çoban köpeği dışında köpek besleyenin ecrinden her gün iki kıratlık eksilme olur."* (Sâlim derki: "Ebû Hüreyre (bu hadisi rivayet ederken): "...Veya ziraat köpeği" derdi,) çünkü o ziraat sahibi idi." [Buhârî, Sayd 6; Müslim, Müsâkât 50, (1574); Muvatta, İsti'zân 12, (2, 969); Tirmizî, Ahkâm 4, (1487); Nesâî, Sayd 12-14 (7, 187-188).]

3481 ٢ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: مَنْ اتَّخَذَ كَلْباً إلاَّ كَلْبَ مَاشِيَةٍ أوْ صَيْدٍ أوْ زَرْعٍ نَقَصَ مِنْ أجْرِهِ كُلَّ يومٍ قيراط]. أخرجه الخمسة.

2. (3481)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sürü veya av veya ziraat köpeği dışında bir köpek besleyen kimsenin ecrinden her gün bir kırat eksilir." [Buhârî, Hars 3, Bed'ü'l-Halk 14; Müslim, Müsâkât 58, (1579); Ebû Dâvud, Sayd 1, (2844); Tirmizî, Ahkâm 4, (1490); Nesâî, Sayd 14, (7, 188, 189).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* köpeklerle ilgili olarak bir çok beyânlarda bulunmuştur. Burada o hadislerden sâdece iki tanesi yer almaktadır. Bu iki hadis, köpek beslemeyi birkaç istisna dışında yasaklamaktadır. Bu istisnalar koyun köpeği, av köpeği ve ekin köpeğidir.

Köpekle ilgili hadislerden birkaçını kaydediyoruz: "İbnu Ömer anlatı-

yor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* köpeklerin öldürülmesini emir buyurdu ve Medine civarına da köpeklerin öldürülmesi için haber gönderdi."

Yine *İbnu Ömer* der ki: "...Biz de Medine ve etrafına dağılarak öldürmedik köpek bırakmadık. Hatta çöl halkından bir kadına refakat eden köpeğini dahi öldürdük."

Hz. Câbir anlatıyor: "Resûlullah bize köpekleri öldürmeyi emir buyurdu. Hatta kadın, köpeği ile çölden gelirdi de biz o köpeği bile öldürürdük. Sonra Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* köpekleri öldürmeyi yasakladı ve: *"Halis siyahını, iki noktalısını öldürmeye bakın, çünkü o şeytandır"* buyurdu."

"Abdullah İbnu Mugaffel anlatıyor: "Resûlullah buyurdu ki: *'Eğer köpek, ümmetlerden bir ümmet olmasaydı hepsinin öldürülmesini emrederdim. Öyleyse onların siyah olanlarını öldürün."*

2- Köpek besleyenin ecrinden bazı rivayetlerde bir, bazı rivayetlerde iki kîrat eksilme olacağı belirtilmiştir.

Kîrat nedir? Lügatte beş arpa ağırlığı veya yarım dânik ve bir şeyin yirmidörtte biri gibi ma'nâlara gelir. Burada kesin bir miktar aramak gerekmez, "Allah'ın bildiği bir miktar" olarak anlamanın uygun olacağı belirtilmiştir. Yani köpek besleyen bir kimsenin her gün sevabından bir cüzü eksilecektir.

Bu eksilmenin sebebi, "meleklerin köpeğin olduğu yere girmemesi" ile izah edilmiştir. Bazı âlimler: "Köpek başkalarını rahatsız ettiği için" demiştir. köpeğin necaset yemesi, pis koku yayması, bazılarının şeytan olması, kaplara ağzını sokması gibi başka sebepler de zikredilmiştir. Ancak burada Resûlullah'ın koyduğu bir yasağın işlenmesi vardır.

Zamanımızda köpek beslemenin çevre kirliliğinden, insanları meşgul ederek zamanlarını öldürmeye, insanların insanlarla olan beşerî münasebetlerini azaltmaya varıncaya kadar saymakla bitmeyen yeni mahzurları ortaya çıkmıştır. Şu halde yasağı mülâhaza ederken bunların hepsini göz önüne almak gerekir.

Âlimler, bazı rivayetlerde "bir," bazı rivayetlerde "iki kîrat"lık eksilmeden bahsedilmiş olmasını da dikkate alarak bunun sebebini belirtmeye çalışırlar: "Az eziyet (veya zarar) veren, fazla eziyet (veya zarar) veren köpeğe göre değişir" demişlerdir. Resûlullah'ın bu beyanlara, farklı zamanlarda yer vermiş olması da muhtemeldir. Söz gelimi evvela bir kîrat eksilmeden bahsedilmiş, sonra yasağın şiddeti artırılarak zararın iki kîrat olduğu söylenmiş olabilir.

3- ULEMÂNIN HÜKMÜ:

Şâfiîlerden *Nevevî*'ye göre "İhtiyaç yokken köpek beslemek haramdır.

Av, ziraat ve çoban için köpek beslemek caizdir. Ev ve sokakların korunması için köpek beslemek hususunda iki nokta-i nazar var: Birine göre caizdir, diğerine göre değil. Esahh olan görüş şudur: Madem ki, hadislerde üç maksadla köpek beslemeye izin verilmiştir. Buna kıyasla sahih bir ihtiyaç olursa başka maslahatlar içinde beslenebilir."

Hanefîlerden *İbnu'l-Hümâm,* "av , çoban ve ziraat maksadlarıyla köpek beslemek bi'l-icmâ caiz ise de hırsız veya düşman korkusu olmadan (sırf zevk, moda olsun diye) köpek beslemenin câiz olmadığını" belirtir ve eve sokulmaması gerektiğini söyler.

Mâlikîler, bu meselede biraz daha yumuşak davranırlar. Onlar, belirtilen maksadlarla beslenen köpeklerin temiz olduğuna da hükmederler. Ancak diğer mezhep mensupları bu görüşü, köpeğin su içtiği kabın yedi kere yıkanmasını emreden hadise aykırı bularak tenkid ederler.

4- ÇEVRE TEMİZLİĞİ VE KÖPEK:

Bilhassa sosyetik muhitlerde olmak üzere Batı'ya özenti şeklinde köpek besleme merakı memleketimizde yaygınlık kazanma vetîresine girmiştir. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* İslâm diyarlarının böyle bir musibetle karşılaşacağını önceden görerek, bu meseleye ayrı bir ehemmiyet atfetmiş, köpek besleme işini müstakillen ele alıp uyarmış ve yasaklamanın fiilî örneğini vermiştir. Öyle ise, her müslüman bu konuda sağlıklı bir bilgi ve net bir kanaat sahibi olmalıdır.Bu maksadla, hem köpek konusunda buraya kadar kaydedilenleri özetlemek, hemde İslam'ın koyduğu köpek besleme yasağının çevre temizliği açısından ehemmiyetini tebârüz ettirmek için, bu maksadla kaleme alınmış bir tahlilimizi aynen sunuyoruz:

"Çevre ve yolların temizliğinden bahsederken, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın köpek beslemekle ilgili olarak koyduğu bir yasaktan bahsetmemiz gerekmektedir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine devrinde köpek beslemeyi yasaklar ve şöyle der:

"Kim bir köpek beslerse, her gün amelinden bir kîrat eksilir. Çoban, tarla veya av köpeği bundan hariçtir." Tarla köpeğinin istisnâya dahil edilmesi bütün rivayetlerde mevcut değildir ve hatta sahâbe arasında münâkaşalıdır.

Köpek mevzuunda *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* bu yasaklama ile yetinmez, bizzat öldürülmelerini de emreder. Öldürme emrinden çoban ve av köpeğini hariç tutar.

Rivayetler, bu maksadla Medine sokaklarına ve yakın çevresine hususî vazifelilerin çıkarıldığını ve şehrin birara tek köpek kalmayacak şekilde temizlendiğini tasrih eder. *Hz. Câbir*'in bir açıklaması, emrin ilk

çıktığı sıralarda çölden Medine'ye gelen kimsesiz kadınlara refakat eden köpeklerin bile öldürüldüğünü, ancak, sonradan bunun yasaklandığını belirtir. Âmâ olan Ümmü Mektum'un rehberliğinden istifade ettiği köpeğinin öldürülmemesi için yaptığı müracaat, önce müsbet karşılanır ise de, sonradan onun köpeği de öldürülür. Her hâl ü kârda istisna kılınanları belirtirken bile, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın:

"Eğer köpekler, ümmetlerden bir ümmet olmasaydı hepsinin öldürülmesini emrederdim" demiş olması, onun bu mevzudaki azmini ve kararlılığını göstermeye yeterlidir.

Fazla teferruata girmeden şunu da ilave edeceğiz: *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm),* köpeğin necisliği hususunda da ısrar eder. Öyle ki, köpeğin herhangi bir kaba değmesi halinde, kabın yedi ayrı su ile iyice yıkanıp, sonunda da toprakla ovulmadan temiz addedilemeyeceğini belirtir. Buradan hareket eden fakihler köpeğin salyasından, herhangi bir kuyuya tek damla dahi düşecek olsa kuyunun pis addedilmesi gerektiği, binaenaleyh bu kuyunun kullanılabilmesi için, suyunun tamamen boşaltılması icab ettiği hükmünü getirirler.

Köpekten uzak durulmasının ehemmiyetini tebârüz ettirmek için, *Resûlullah,* köpeğin bulunduğu eve (rahmet) meleklerinin girmeyeceğini de belirtmiştir. Bazı rivayetlerde belirtildiğine göre, Resûlullah'tan habersiz eve giren köpek sebebiyle vahiy kesilmiş, bilâhare Cebrâil aleyhisselâm, "Evinde köpek var, köpek bulunan eve giremem" diye açıklamıştır.

Yeri gelmişken küçük bir istitradla, bu yasağın çevre temizliği açısından arzettiği ehemmiyete dikkat çekmek istiyoruz. Böyle bir yasağın bulunmaması sebebiyle, zevk için köpek besleme geleneğini yürüten Avrupalılar, bilhassa büyük şehirlerde, köpek pisliği yüzünden ciddî şekilde rahatsızdırlar. Köpek besleme âdetinin bulunmadığı bir Doğulu turist, bir Batı merkezine geldiği zaman en ziyâde köpek pisliğinden mutazarrır olur ve ilk dikkatini çeken şeylerden biri bu olur. Nitekim bir gazete haberi, Batılı mühim merkezlerden biri olan Paris'in kaldırımlarına, köpeklerin günde 20 ton pislik bıraktığını, bunu temizletmek için, belediyenin yılda 20 milyon frank (680 milyon Türk lirası) para harcadığını yazıyor. Acaba Fransa, dünyayı sömüren bir devlet vasfını kaybederek, sırf kaldırım temizliğine bu kadar para harcamayacak duruma düşse veya şark memleketlerinde olduğu gibi, belediyecilikte ve beledî hizmetlerde yeterince teşkîlatlanamamış bir durumda olsa, Paris'e kokudan girilebilir mi? Bir başka deyişle, günün birinde bu moda, Doğunun büyük şehirlerinde de (meselâ İstanbul veya Ankara'da) aynı ölçüde yaygınlaşsa, buralar acaba ne hâle gelir?"

ALLAH'IN SIFATLARI BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA

Sıfat bahsi Kelâm ilmine giren bir mevzudur. Bir başka ifade ile, İslâm'ın Allah inancı, Allah hakkında bir kısım sıfatların varlığını kabul etmekle ortaya çıkar. Sıfata inanılmazsa, o sıfatları taşıyan zât hakkında bilgi sahibi olunamaz. Çeşitli dinlerdeki Allah inancının farklılıklar arzetmesi temelde Allah'a izâfe edilen bu sıfat farklılıklarından ileri gelir. Hatta *Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat*'le *Mûtezile* fırkası arasındaki farklılık da sıfat meselesinde düğümlenir.

Kelâmcılar, İslâm'ın Allah inancını "Allah'ın yüce zâtı hakkında vacib olan kemâl sıfatlarıyla beraber mümtenî olan noksan sıfatları bilip öylece itikat eylemektir" diye tarif etmişlerdir. Bu açıdan Allah'ın başlıca üç çeşit sıfatı vardır:

1- Vücud Sıfatı: Bu, Allah'ın varlığını ifade eder.

2- Selbî Sıfatlar: Bunlar mahlukatta bulunmayan sıfatları ifade eder. Bunlar Allah'a mahsus sıfatlardır. Allah'ı mahlukattan herhangi birine şu veya bu şekilde benzetmemek için, bunların mahlukatta olmadığını bilmek ve belirtmek gerekir. Bunu belirtmekten maksad, Allah'ı tenzihtir, mahlukattan başka ve ayrı olduğunu beyandır. Esasen selbetmek, ayırmak, soymak gibi ma'nâlara gelir.

Selbî sıfatlar çoktur, hepsi sayılmaz. Başlıcaları zikeredilir, bunlar da beştir.

★ *Kıdem:* Allah'ın varlığının başlangıcı yok demektir. Zıddı hudûs' tur, sonradan olmak demektir, bu ise mahlukun vasfıdır.

★ *Beka:* Allah'ın varlığının sonu yok demektir. Zıddı fenâ'dır, son bulmak demektir, bu da mahluka ait bir vasıftır.

★ *Muhalefetun li'l-havadis:* Allah'ın sonradan meydana gelen şeylere yani mahlukata hiç bir surette benzememesi demektir.

★ *Kıyam bi-nefsihî:* "Varlığı kendi zâtının gereğidir, var olmak için bir yaratıcıya, bir başka şeye muhtaç değildir. Halbuki bütün mahluklar var olabilmek, varlığını devam ettirebilmek için çok şeylere muhtaçtır.

★ *Vahdaniyyet:* Allah'ın zât, sıfat ve fiillerinden biridir, tektir, yardımcı, ortak vs.'si bulunmaz demektir. Zıddı kesrettir, çokluktur. O'nun dışında her varlık mürekkeptir, Allah ise mürekkep değildir, vahiddir.

Dikkat edersek bu beş vasfın her biri Cenâb-ı Hakk'tan mahlukata olan benzerlikleri reddetmekte, Kur'an da ifade edilen لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ "O-nun bir benzeri yoktur" hükmünü tahkik etmektedir.

3- Sübûtî Sıfatlar: Bunlar Allah'ın zâtında mevcut, zâtının gereği olan sıfatlardır. Yani Allah'ın varlığını kabul edince, o sıfatları haiz olduğunu da kabul etmek gerekir. Allah onlarsız düşünülemez. Bunlar *hayat, ilim, irade, kudret, semî, basar, kelâm* ve *tekvin*'dir. Öyleyse Allah hayat sıfatıyla hayy'dir, diridir. İlim sıfatlarıyla âlimdir; geçmiş-gelecek, uzak-yakın, büyük-küçük her şeyi bilir. İrade sıfatıyla müriddir yani dilemek, istemek sahibidir. Kudret sıfatıyla kadîrdir, her istediğini yapmaya gücü yeter, onda acz yoktur. Semî sıfatıyla işitir; basar sıfatıyla görür; kelâm sıfatıyla konuşur ve nihâyet tekvin sıfatıyla yaratır. Bu sıfatlar Allah hakkında vâcib sıfatlardır, onlarsız Allah düşünülemez. Kur'an-ı Kerim bu sıfatlarla Allah'ı tavsif eder. Bunlar Allah'ın zâtıyla birlikte vardır ve kadîmdir. Bunlarla ilgili teferruat İslâm'daki itikadî mezhepleri ortaya çıkarmıştır. Hatta hristiyanlık-yahudilik gibi semâvî ve -diğer- gayr-ı semâvî dinler ve bir kısım felsefi sistemler arasındaki itikadî farklılıklar çoğunlukla Allah'a izafe edilen bu sıfatlarla ilgilidir. Bir başka deyişle, İslâm itikadının orijinallitesi bu sıfatlar mevzuundaki telakkisinde yatar. Müslümanların itikadî bütünlüğe, imânî kemâle ermeleri bunları iyi bilmelerine bağlıdır. Bu sebeple Allah'ın sıfatları bahsinin her müslümanca iyi hazmedilmesi, eksiksiz kavranması gerekir.

Sadedinde olduğumuz bahiste, bu mevzuya giren sadece birkaç hadis vardır. Bunlar vesilesiyle sunacağımız bazı açıklamaların konuyu bütünüyle kavramada eksik kalacağı muhakkaktır, mutlaka bâzı kelâm kitaplarına müracaat etmek gerekli ve zarûrîdir.

3482 ١ــ عن أبي موسى رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قامَ فِينَا رسولُ الله ﷺ بخَمْسِ كَلِمَاتٍ.
فقَالَ: إنَّ اللهَ تعالى لاَ ينامُ ولاَ ينبَغِي لَهُ أنْ ينامَ. يخفِضُ القِسْطَ ويرفعُهُ ويرفَعُ إليهِ

عَمَلُ اللَّيْلِ قَبْلَ عَمَلِ النَّهَارِ. وَعَمَلُ النَّهَارِ قَبْلَ عَمَلِ اللَّيْلِ. حِجَابُهُ النُّورُ. لَوْ كَشَفَهُ لَأَحْرَقَتْ سُبُحَاتُ وَجْهِهِ مَا انْتَهَى إِلَيْهِ بَصَرُهُ مِنْ خَلْقِهِ]. أخرجه مسلم.

« سُبُحَاتُ وَجْهِ اللهِ » أنوارهُ: أي لو انكشفَ من أنوار الله التي تَحجُبُ العِبادَ عنه شيءٌ لأهلك كُلَّ مَنْ وقع عليه ذلك النورُ كما خرَّ موسى عليه السلام صَعِقاً، وتَقَطَّعَ الجبلُ دَكّاً لَمَّا تجلَّى اللهُ سُبحانَهُ وتعالى.

1. (3482)- *Ebû Musa* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* aramızda ayağa kalkıp şu beş cümleyi söyledi:

"Allah Teâlâ Hazretleri uyumaz, zaten O'na uyku da yakışmaz. Kıstı (tartıyı, rızkı) indirir ve kaldırır. Geceleyin yapılan amel, gündüzleyin yapılandan önce; gündüzleyin yapılan amel de geceleyin yapılan amelden önce Allah'a yükseltilir. O'nun hicabı nurdur. Eğer o perdeyi açacak olsa, vechinin sübuhâtı, basarının ihâta ettiği bütün mahlukatını yakardı." [Müslim, İman 293 (179).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Cenâb-ı Hakk'ın bazı sıfatlarını zikretmektedir:

1- Uyumama Sıfatı: Bu, Kur'ân-ı Kerim'de: ﴿لاَ تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلاَ نَوْمٌ﴾ **"O'nu ne uyuklama tutar ne de uyku"** (Bakara 255) diye ifade edilmiştir. Uyku ve uyuklama bir kısım canlı mahluklarla ilgili bir sıfattır. Allah ise ondan münezzehtir.

Bu sıfat, Cenâb-ı Hakk'ın mahlukat üzerine her an tasarrufta bulunduğunu ifade eder. Bu ilâhî ilginin bir an kesildiğini düşünmek, bütün varlık âleminin yokluğa mahkûm edilmesi olur.

2- *Kıst,* tartı demektir. Rızk ma'nâsında kullanıldığı da kabul edilmiştir. Allah'ın kıst'ı indirmesi, kulların amellerini tartarken, rızıklarını verirken mizanın kefelerini kaldırıp indirmesidir. Bu teşbihle, rızıkların taksim ve takdirinin ferd ferd, ayrı ayrı yapıldığı ifade edilmiş olmaktadır. Bir bakıma Cenâb-ı Hakk'ın uyanıklığının şümûlü böyle dile getirilmiş olmaktadır: *"Allah hiç kimsenin rızkından, amelinden gafil değildir, herbirini ayrı ayrı tartar. Kefeler her ferd için iner, tartar, kalkar, öbürü için tekrar iner..."*

Kıst'la rızık kastedilince, hadisin "...kısar, kaldırır" yani, "rızkı bazılarına kısar (az verir), bazılarına kaldırır (çok verir) ma'nâsına geldiği de söylenmiştir.

3- *"Geceleyin yapılan amel gündüzleyin yapılandan önce... Allah'a yükseltilir"* cümlesi, her günün ameli günün sonunda, gecenin ameli de gecenin sonunda ayrı ayrı Cenâb-ı Hakk'a arzedilir, ömrün hiç bir günü hesapsız geçmez, her gününden Allah'a hesap vardır, demektir. Amelleri Allah'a arz işini hafaza melekleri yapar; günlük olarak tuttukları amel defterini günün (veya gecenin) sonunda Allah'a arz ederler.

4- Hicab, perde demektir. Allah, insanlara şah damarından daha yakın olduğu halde, insanlar, araya giren perdeler sebebiyle Allah'tan uzaktırlar, Zât-ı Zülcelâl'i göremezler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Allah'la kul veya Hâlık'la mahluk arasındaki perdenin maddî olmayıp nurânî olduğunu bildirmiştir.

Bazı rivayetlerde nûr yerine, nâr denmiştir.

Nûr'la nâr arasındaki fark veya nurânî ile maddî arasındaki fark nedir? Tam çözülmüş değildir. İlim ve tekniğin ilerlemesi bu hususlarda daha müteyakkız olmaya, Resûlullah'ın nur'la neyi kasdettiğini daha sağlıklı anlamaya yardımcı olmaktadır. Zira en son nazariyelere göre madde ışına (nur'a) dönüşebilmektedir. Şu halde nur, nar ve hatta madde müşterek bir öz'ün farklı kesafetteki temeyyüünden, esma-i ilâhîye' nin feyz-i ilahî suretinde farklı mertebelerdeki tecellisinden ibarettir. Hepsinin aslını, bazı hadislerde geldiği üzere, Nur-u Muhammedî *(aleyhissalâtu vesselâm)* denen bir ilk, bir irade-i kün teşkil etmektedir. Öyle ise hâlıkla mahluk arasındaki "hicab" izafî bir vakı'adır, Mahlûktan Hâlık'a perdedir, görülmesine manidir, Hâlık'tan mahluka nurdur, aydınlıktır, görmesine engel değildir. Allah "evvel"dir, "ahir"dir, "zâhir"dir, "bâtın"dır, her şeyi "bilen"dir.

5- Allah'ın vechi *"Zât"*ı demektir. Vech (yüz) birçok dillerde olduğu gibi Arapçada dahi şahsın yani zâtın kendisini ifade eder. Nitekim dilimizde de "yüzün ak veya kara olması" tabirinde şahsiyetin tebriesi veya tezyifi kastedilir. Öyleyse Allah'ın vechi, Allah'ın zâtı demektir ve basarının ihâtâsı tabiriyle bütün mümkinât yani mahluk âlem kastedilmiştir. Zirâ O'nun basar ve ilmi bütün varlıkları kuşatır. Hiç bir şey O'nun nazarından hâriç, ilminden dışarı değildir.

6- *Subuhât*'a gelince, bu kelime Sübha'nın cem'idir. Sübha, lügat olarak tenzih, takdis ve tebrie gibi ma'nâlara gelir. Bu sebeple Cenâb-ı Hakk'ın takdisine yönelik tahmid, tekbir, temcid, tehlil vs. her çeşit zikre mecâzî olarak tesbih denir.

Nafile ibâdetlerin, hadislerde çoğu kere Sübha kelimesiyle ifade

edilmesi, farzlardaki "tesbihât"ın nafile olmasından ileri gelir. Kelimenin kök ma'nâsını ve hadisteki kullanılışını böylece anladıktan sonra "subuhâtu Vechini" yani Allah'ın vechi'nin sübühatı tabirine geçebiliriz. Allah'ın subuhatından murad, en-Nihâye'de kaydedildiği üzere Allah'ın celâli ve azametidir. Bazı âlimler "Vechi'nin Ziyası"dır demiştir. Sübühâtu'l-Vech'i, ayrıca "O'nun güzelliği" diye anlayan da olmuştur. Bu görüş sahipleri kanaatlerini şöyle delillendirirler: "Sen güzel yüzlü birini görünce Sübhanallah!" dersin Bu tabiri "Allah'ın tenzihi" olarak yani "Vechi mukaddestir, münezzehtir" şeklinde anlayan da olmuştur. Bunu, fiille mef'ul arasında cümle-i mu'tarıza görüp ma'nâyı şöyle anlayan da olmuş-tur: "Eğer onu açacak olsa basarının yetiştiği her şeyi yakardı."

Bütün bu söylenenlerden daha makbul bir ma'nâ şöyle ifade edilebilir: "Allah'ı kullara karşı perdeleyen nurlardan bir nur inkişaf edecek olsa, bu nur, değeceği her şeyi helâk eder, tıpkı böyle bir inkişâfta Hz. Musa'nın bayılıp düşmesi ve Allah'ın tecellî etmesiyle dağların parça parça olması gibi." (Nihâye'den).

3483 ٢ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ الله ﷺ : إذَا قَاتَلَ أحَدُكُمْ أخَاهُ فَلْيَجْتَنِبِ الْوَجْهَ]. أخرجه الشيخان.

وزاد مسلم: « فَإنَّ اللهَ خَلَقَ آدَمَ عَلى صُورَتِه ».

2. (3483)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Sizden biri kardeşiyle dövüşünce yüze vurmaktan sakınsın." [Buhârî, Itk 20; Müslim, Birr, 112, (2612).]

Müslim'in rivayetinde şu ziyade var: *"...Zira Allah Âdem'i kendi suretinde yaratmıştır."*

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) her hususta edeb beyan etmiştir. Burada kavga yaparken bile riayet edilmesi gereken İslâmî edebi beyan etmektedir: Yüze vurmamak...

Bu yasak, tedib, ta'zir ve hatta hadd cezası uygulanması dahil bütün darblara şâmildir. Nitekim, zina yapan bir kadının recmedilmesine hükmedince: ارْمُوا واتَّقُوا الْوَجْهَ *"Taşlayın, fakat başa vurmaktan sakının"* ferman buyurmuştur. Şu halde, başa vurma yasağı, sadece başta bulunan hassas organların zarara uğraması tehlikesini gözetmiyor. Çünkü, burada kesinlikle ölüme mahkum olan birisi mevzubahistir. Öyleyse daha şümullü

nokta-i nazarlar vardır. İşte bunu hadisin Müslim'deki ziyadesinden anlıyoruz: "Allah, Âdem'i kendi suretinde yaratmıştır." Kendi diye ifade ettiğimiz zamir kime racidir? Bunu bazı şârihler madruba yani dövülene irca etmiştir. Bazıları da Allah'a. Allah'a irca edenler, hadisin bir başka vechini delil göstermiştir: انَّ اللّهَ خَلَقَ آدَمَ عَلى صُورَةِ الرَّحْمنِ *"Allah Âdem'i, Rahman suretinde yaratmıştır."* Bu vecihte Allah'ı mahluka benzetme olduğu için bazı müşkilat çıkmıştır. Ama te'vil yoluyla hadise, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in itikad esaslarına uygun "teşbih"ten uzak bir ma'nâ verilmiştir: "Allah insanı Rahmân'da bulunan ilim, hayat, semî, basar vs. sıfatlarla yarattı ve bunlarla diğer mahluklardan üstün kıldı."

Hadisin bu vechinin zayıf olduğunu iddia edenlere bu ma'nâyı teyiden gelen başka rivayetler gösterilerek cevap verilmiştir: مَنْ قَاتَلَ فَلْيَجْتَنِبِ الْوَجْهَ فَانَّ صُورَةَ وَجْهِ الانْسَانِ عَلى صُورَةِ وَجْهِ الرَّحْمنِ *"Kim kavga yaparsa yüze vurmaktan kaçınsın, zira insan yüzünün şekli, Rahman'ın yüzünün şekli gibidir"* لاَ تَقُولَنَّ قَبَّحَ اللّهُ وَجْهَكَ وَوَجْهَ مَنْ اشْبَهَ وَجْهَكَ فَانَّ اللّهَ خَلَقَ آدَمَ عَلى صُورَتِهِ *"Allah senin yüzünü, sana benzeyenin yüzünü çirkin kılsın" demeyin. Zira Allah, Âdem'i kendi suretinde yaratmıştır."* اذَا قَاتَلَ احَدُكُمْ فَلْيَجْتَنِبِ الْوَجْهَ فَانَّ اللّهَ خَلَقَ آدَمَ عَلى صُورَةِ وَجْهِهِ *"Sizden biri kavga yaparsa yüzden sakınsın, zira Allah, Âdem'i kendi yüzünün suretinde yaratmıştır."*

Sahâbe'den *Süveyd İbu Mukarrin,* bir adamın çocuğuna tokat vurduğunu görünce şöyle demiştir: اوَمَا عَلِمْتَ انَّ الصُّورَةَ مُحْتَرَمَةٌ "Bilmez misin, yüz muhteremdir?"

Bu mevzuya giren bazı açıklamalar 3382 numaralı hadiste geçmiştir.

3484 ٣– وعن أنس رَضيَ اللهُ عنه قال: [كَانَ رسولُ الله ﷺ يُكْثِرُ أنْ يقولَ: يَا مُقَلِّبَ القُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ. فَقُلْتُ: يَا رسولَ الله قَدْ آمَنَّا بِكَ وَبِمَا جِئْتَ بِهِ فَهَلْ تَخَافُ عَلَيْنَا؟ قَالَ: نَعَمْ. إنَّ القُلُوبَ بَيْنَ إصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمنِ يُقَلِّبُهَا كَيْفَ يَشَاءُ]. أخرجه الترمذي.

3. (3484)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu duayı çok yapardı:

"Ey kalbleri çeviren Allahım! Kalbimi dinin üzerine sâbit kıl!"

Ben (bir gün kendisine):

"Ey Allah'ın resulü! biz sana ve senin getirdiklerine inandık. Sen bizim hakkımızda korkuyor musun?" dedim. Bana şöyle cevap verdi: *"Evet! Kalpler, Rahmân'ın iki parmağı arasındadır. Onları istediği gibi çevirir."* [Tirmizî, Kader 7, (2141).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste zikredilen kalb, insan göğsünde yer alan ve etten yaratılmış olan maddî kalb değildir. Çünkü bu, hayvanlarda da var. Kalbten murad ruhânî bir latife-i Rabbaniyedir. Bu latife insanın hakikatını teşkil eder: İdrak sâhibi emir ve yasağa muhatap, yaptıklarından sorumlu olan bu latifenin eskiler, maddî kalple bir ilişkisi bulunduğunu kabul etmiştir: Âlet kullananın o âletle ilgisi nevinden veya bir yere yerleşinin o yerle olan ilgisi nevinden bir ilgi.

2- Kalbin itâat-isyan, huzur-gaflet, iman-küfür gibi pek değişik halleri vardır. Sadedinde olduğumuz hadis, Cenâb-ı Hakk'ın kalb üzerindeki tasarrufunu, kişiyi bu hallerden dilediğine çevirebileceğini belirtmektedir. Allah hakkında bu inanç, İslâm itikadının gereğidir. Zira Allah'ın gücüne, tasarrufuna hiçbir hudud konamaz. Aksini düşünmek acz nisbet etmek olur. Allah acz dahil hiçbir noksan sıfatla muttasıf değildir.

3- *Hz. Enes*'in "...bizim hakkımızda korkuyor musun?" sorusunun ma'nâsı şudur: "Senin bu sözün, kendi hakkında söylenmemiş olmalıdır. Zira sen hataya ve zelleye karşı ismete (korunmaya) mazharsın. Hususan din hususunda kalbin dönmesi mevzubahis olamaz. Öyleyse bu duadan murad ümmetin tâlimidir. Acaba sizde, bize Cenâb-ı Hakk'ın lutfettiği iman nimetinin zevâli veya kemâlden noksana düşmesi endişesi mi var?"

Resûlullah bu ma'nâyı taşıyan soruya, "Evet!" diye cevap vermiş, ümmeti hakkında korkmakta olduğunu te'yid etmiştir: "Allah kalbleri dilediği gibi çevirir."

Tebliğci açısından son derece ehemmiyetli bir prensibi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu hadiste vaz'etmiş olmaktadır:

"İnsanın ne iman üzere, ne de fısk ve küfür üzere devamlılığı yoktur." İnsan hâricî te'sirlerle her an değişebilir. Ne "ben iyiyim" deyip hal-i hazır halimize güvenmeliyiz, ne de herhangi bir insan için "Bu iyidir!" veya "Bu kötüdür!" diye kestirip atmalıyız. Bugün için iyidir ama, yarın değişebilir. Öyle ise iyilik üzere devamı için gayret gereklidir. Kötü de bugün kötüdür, ama düzelebilir, düzeltmek için gayret göstermelidir.

Yani insanlar hakkında kesin hüküm verip atâlete düşmemelidir.

İyiler kötüleşebilir, kötüler iyileşebilir. Zira kalb, değişkendir. Allah dilediği gibi değiştirir.

4- Allah'a parmak nisbeti, müteşâbih bir ifadedir. Cenâb-ı Hakk'ın zâtıyla ilgili bir kısım şuûnu anlayabilmemiz için bu çeşit teşbihlere sıkça yer verilmiştir. Bu teşbihler hakikatı üzere alınmamalıdır. Müteahhir ülemâ, kullanılış gayesine uygun bir ma'nâ ile tevil eder. Parmak burada Allah'ın meşiet ve iradesini ifade etmek için kullanılmıştır. Parmağın cemi değil de tesniye olması yani "parmaklar" şeklinde değil de iki parmak şeklinde ifade edilmesi Kudret-i Rabbaniyye'nin kalbte, "hayır" ve "şer" şeklinde zuhur edeceğine işaret kabul edilmiştir.

Keza *"el"* değil de *"parmak"* kelimesinin kullanılması bir ma'nâ inceliği taşımaktadır. Zira parmak, küçüklüğü sebebiyle, kalbi değiştirmede elden daha süratli, daha mâhirdir. Âlimler: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Allah'ın bu husustaki sür'atini muhataplara daha iyi duyurabilmek için parmak kelimesini tercih etmiştir" derler.

İÇİNDEKİLER

ÜÇÜNCÜ FASIL: CENAZE NAMAZI (8 ciltten devam) 7

Namazı Kılınmayanlar 20

DÖRDÜNCÜ FASIL: MÜTEFERRİK NAMAZLAR: TAHİYYETÜ'L-MESCİD 27

İSTİHARE NAMAZI 31

HÂCET NAMAZI 35

TESBİH NAMAZI 37

NAMAZLA İLGİLİ BAZI HADİSLER 41

ORUÇ BÖLÜMÜ

BİRİNCİ BAB: ORUCUN VE RAMAZAN AYININ FAZİLETİ 53

GUFRANLA TÜLLENEN AY 53

İKİNCİ BAB: ORUCUN FARZLARI SÜNNETLERİ VE AHKÂMI 67

ORUCUN RÜKÜNLERİ 81

NAFİLE ORUCUN NİYYETİ 83

ORUCU BOZAN ŞEYLERDEN KAÇINMAK 87

ÖPME VE MUBÂŞERET 93

UNUTARAK ORUCU BOZMA 97

ORUCUN ZAMANI 99

AŞÛRA ORUCU 101

RECEB ORUCU 107

ŞABAN ORUCU 109

ŞEVVALDEN ALTI GÜN 113

ZİLHİCCEDEN ON GÜN 115

HAFTANIN GÜNLERİ 119

EYYÂMU'L-BİZ 121
ORUCUN HARAM OLDUGU GÜNLER 125
ORUCUN SÜNNETLERİ 133
İFTAR VAKTİ 141
İFTARDE TA'CİL 143
ÜÇÜNCÜ BAB: ORUCU AÇMANIN MÜBAH OLMA ŞARTLARI 153
ORUÇ YEMEYİ GEREKTİREN ŞEYLER 163
KEFÂRET 171
SABIR BÖLÜMÜ 183
SABIR 183
SIDK (DOGRULUK BÖLÜMÜ) 209
SIDK 209
SADAKA VE NAFAKA BÖLÜMÜ 225
Umumî Açıklama 227
BİRİNCİ FASIL: SADAKA VE NAFAKANIN FAZİLETİ 229
NAFAKA 236
İKİNCİ FASIL: TASADDUK VE İNFAKA TEŞVİK 241
ÜÇÜNCÜ FASIL: SADAKANIN AHKÂMI 255
SILA-İ RAHM BÖLÜMÜ 267
SOHBET BÖLÜMÜ 275
Umumî Açıklama 277
BİRİNCİ FASIL: ERKEGİN HANIMI ÜZERİNDEKİ HAKLARI 279
KADININ KOCASI ÜZERİNDEKİ HAKKI 293
Hz. Havva'nın Hz. Âdem'in (a.s.) eğe kemiğinden yaratılması 294
Ümmü Zerr Hadisi 303
La'net 317
Tekfîr 318
İslâm'da Kadının Yeri 322
ÜÇÜNCÜ FASIL: SOHBET ÂDÂBI 327
İslâmî Terbiyede Mühim Bir Esas: Fıtrî Duyguların Yönlendirilmesi 331
DÖRDÜNCÜ FASIL: MECLİS (OTURMA) ÂDÂBI 335
BEŞİNCİ FASIL: ARKADAŞIN VASFI HAKKINDA 349
Dost ve Arkadaşlık 349
Kişi Sevdiği İle Beraberdir 355

Sevgi Kurtuluş Vasıtasıdır 356
ALTINCI FASIL: KARŞILIKLI MUHABBET 359
YEDİNCİ FASIL: DAYANIŞMA VE YARDIMLAŞMA 373
İNSANLIK 373
SEKİZİNCİ FASIL: İSTİ'ZAN (İZİN TALEBİ) 387
İsti'zanla ilgili Bazı Adab 397
DOKUZUNCU FASIL: SELAMLAŞMAK 399
Batılı Niçin Böyle? 417
ONUNCU FASIL: MUSÂFAHA (TOKALAŞMA) ÜZERİNE 421
ONBİRİNCİ FASIL: HAPŞIRMA VE ESNEME HAKKINDA 425
ONİKİNCİ FASIL: HASTA ZİYARETİ VE FAZİLETİ 433
ONÜÇÜNCÜ FASIL: BİNME VE TERKİYE ALMA 439
ONDÖRDÜNCÜ FASIL: KOMŞUYU HİMAYE 441
ONBEŞİNCİ FASIL: KÜSÜŞMEK HAKKINDA 453
DARILMA YOK DAYANMA VAR 453
ONALTINCI FASIL: İNSANLARIN KUSURLARINI ARAŞTIRMAK VE ÖRTMEK 461
İNSANA SAYGI 465
ONYEDİNCİ FASIL: KADINA BAKMA HAKKINDA 467
ONSEKİZİNCİ FASIL: MÜTEFERRİK HADİSLER 485

MEHİR BÖLÜMÜ

Umumî Açıklama 501
BİRİNCİ FASIL: MEHRİN MİKTARI 503
İKİNCİ FASIL: MEHRİN AHKÂMI 517

AV BÖLÜMÜ

Umumî Açıklama 527
BİRİNCİ FASIL: KARA AVI 529
İKİNCİ FASIL: DENİZ AVI 537
ÜÇÜNCÜ FASIL: KÖPEKLER HAKKINDA 543
Çevre Temizliği ve Köpek 545
ALLAH'IN SIFATLARI BÖLÜMÜ 547
İÇİNDEKİLER 555

Prof. Dr.
İbrahim CANAN

HADİS ANSİKLOPEDİSİ

KÜTÜB-İ SİTTE

10. CİLT

AKÇAĞ

ZAMAN

KAPAK

Tufan BİLGE

DİZGİ VE MİZANPAJ

Salih KARAHAN

Said KASIM

TASHİH

Hacı ÇETİNKAYA

YAYINCI

AKÇAĞ YAYINEVİ

BASKI

GRAPHISCHER GROSSBETRIEB PÖSSNECK GMBH

EIN MOHNDRUCK BETRIEB

FEZA GAZETECİLİK A.Ş.

Çobançeşme Mah. Kalender Sok. No: 21

Yenibosna/İSTANBUL

Tel.: (0212) 551 14 77 - 652 33 50 (3 hat)

Fax: 652 24 23 Telex: 28 99 4

ALLAH'IN SIFATLARI BÖLÜMÜ

MİSAFİRLİK (ZİYAFET) BÖLÜMÜ

DAMÂN BÖLÜMÜ

TAHARET BÖLÜMÜ

BİRİNCİ BAB: SULARIN AHKÂMI

İKİNCİ BAB: NECASETİN İZALESİ

ÜÇÜNCÜ BAB: İSTİNCA HAKKINDA

DÖRDÜNCÜ BAB: ABDEST HAKKINDADIR

BEŞİNCİ BAB: ABDESTİ BOZAN ŞEYLER

ALTINCI BAB: MEST ÜZERİNE MESH ETMEK

YEDİNCİ BAB: TEYEMMÜM

SEKİZİNCİ BAB: GUSÜL HAKKINDA

DOKUZUNCU BAB: HAYIZ HAKKINDA

YİYECEKLER BÖLÜMÜ

BİRİNCİ BAB: YEME ÂDÂBI

İKİNCİ BAB: MÜBAH VE MEKRUH YİYECEKLER

ÜÇÜNCÜ BAB: HARAM YİYECEKLER

DÖRDÜNCÜ BAB: RESULULLAH VE ASHABININ YEDİĞİ YEMEKLER VE ONLARIN MEDHİ

BEŞİNCİ BAB: BAZI VESİLELERLE YENEN YEMEKLER

TIB VE RUKYE BÖLÜMÜ

BİRİNCİ BAB: TEDAVİNİN CEVAZI

ALLAHIN SIFATLARI

(Dokuzuncu Ciltten Devamı)

3485 ٤ - وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رسولَ الله ﷺ يَقْرأُ هذه الآية إنَّ اللهَ يَأمُرُكُم أنْ تؤَدُّوا الأمانَاتِ إلى أهْلِهَا إلى قَوْلِه إنَّ اللهَ كَانَ سَمِيعاً بَصِيراً فَرَأيْتُ رسولَ الله ﷺ يَضَعُ إبهَامَهُ على أُذُنِه وَالَّتِى تَلِيهَا على عَيْنِه]. أخرجه أبو داود.

4. (3485)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı şu âyetleri okurken işittim. (Meâlen): **"Hiç şüphesiz Allah size, emânetleri ehline teslim etmenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne güzel öğüt veriyor. Şüphesiz Allah işitir ve görür"** (Nisa 58). Bu sırada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın baş parmağını kulağına, onu takib eden (şehadet) parmağına da gözünün üzerine koyduğunu gördüm." [Ebû Dâvud, Sünnet 19, (4728).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *Ebû Dâvud*'da Cehmiyye Fırkası'na reddiye olarak kaydedilmiştir. Cehmiyye başlığını taşıyan bir bâbta yer alır. Hadis buraya biraz özetlenerek alınmış. Nitekim aslında şöyle devam eder "...İbnu Yunus dedi ki: "Mukri dedi ki: "Yani Allah işitici (semî) ve görücüdür (basîr), yani Allah'ın işitmesi ve görmesi vardır."

Yunus dedi ki: "Mukri dedi ki: "Bu, Cehmiyye'ye bir reddir."

Ebû Dâvud der ki: "Bu, Cehmiyye'ye reddir."

Cehmiyye: Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in dışında kalan sapık bir fırkadır. Mensupları Allah'ın ezelî sıfatlarını nefyederler, ilaveten derler ki: "Allah'a işitmek, görmek gibi mahlukata mahsus vasıflar izafe etmek, Allah'ı kula benzetmektir, öyleyse Allah'a hayy (diri), âlim, mütekellim (konu-

şan) gibi sıfatlar nisbet edilemez. Çünkü bu sıfatlar insanlarda da vardır." Onlara göre Allah'a kâdir, hâlık, fâil, muhyi, mümît gibi sıfatlar verilmelidir. Çünkü onların iddiasına göre, "mahlukat bu sıfatlarla tavsif edilemezler." Buradan da anlaşılacağı üzere Cehmiyye, insanın bir şey yapmaya kâdir olmadığını, Allah tarafından yazılmış ve yaratılmış fiilleri yapmaya mecbur olduğunu iddia eder. Ayrıca Kur'an'ın mahlûk olduğunu söyler.

Asıl mevzuumuza gelecek olursak, sadedinde olduumuz hadiste *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, âyette *"Şüphesiz Allah işitir ve görür"* ibaresini okuyunca, kulak ve gözüne işaret buyurmuş olmakta, böylece Allah'ın işitme ve görme fiillerine sahip olduğunu ikrar etmiş olmaktadır. Bu davranışta, insanlarda mevcut sıfatları Allah'tan nefyeden Cehmiyye fırkasına bir nevi reddiye olacağı açıktır.

Hattâbî der ki: "Resûlullah'ın "Allah işitici ve görücü.." meâlindeki ibâreyi okuyunca parmaklarını kulak ve göz üzerine koymasının ma'nâsı, Allah Teâlâ Hazretlerini görme ve işitme fiillerini isbattır, göz ve kulağı değil. Çünkü bunlar organdır. Allah organ sâhibi olmamakla mevsuftur. Çünkü O, insanlara mahsus sıfat ve vasıflardan münezzehtir. Allah organ sâhibi, cüz sahibi, kısımlar sahibi değildir. "O'nun benzeri yoktur. O semî ve basîrdir (لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ)

Bazı Ehl-i Sünnet ulemâsı, *Hattâbî*'ye bu sözü sebebiyle karşı çıkmış ve demiştir ki: "Hattâbî'nin, "Allah Teâlâ Hazretlerine ... göz ve kulak'ı isbat değildir" sözü tahkik ehlinin sözü değildir. Ehl-i tahkik, Allah Teâlâ Hazretlerini, kendisi ve Resûlü tarafından zât-ı ilâhi'yi tavsifte kullanılmış olan vasıflarla tavsif edenler, Allah için, Kur'an ve Sünnette gelmemiş olan vasıflar uydurmazlar. Nitekim Allah Teâlâ Hazretleri kendisini şöyle tavsif eder: ﴿وَلِتُصْنَعَ عَلَى عَيْنِي﴾ **"(Ey Mûsa! Gözümün önünde yetişesin diye seni sevimli kıldım"** (Tâ-Hâ 39); ﴿وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا﴾ **"Nezaretimiz ve vahyimiz altında gemiyi yap"** (Hud 37). Hattâbî'nin; "Allah organ sahibi, cüz sahibi, kısımlar sahibi değildir" ifadesi bid'a ve uydurma bir sözdür. Bunu Seleften hiç kimse, ne nefiy ne de isbat maksadıyla söylememiştir. Bilakis, onlar Allah'ı, kendisinin nefsini vasfettiği sıfatlarla tavsif etmişler, sükut ettiği şeylerde de sükut etmişlerdir. Bu tavsifi yaparken nasıl olduğunu (keyfiyet) söylememişler, temsil getirmemişler, Allah'ı bir mahluka da benzetmemişlerdir. Kim O'nu mahluka benzetirse kâfir olur. Ne Allah'ın kendini tavsifi, ne de Resulünün O'nu tavsifi teşbih değildir. Allah'a işitme ve görme sıfatlarının isbatı haktır."

Hemen belirtelim ki burada atıfta bulunulan Selef görüşüne göre, Kur'an'da Allah'a nisbet edilen bütün sıfatlar "nasıl?" denmeksizin haktır. Âyette, ﴿وَيَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ﴾ dendiğine göre O'nun vechi (yüzü) vardır. Âyette ﴿خَلَقْتُ بِيَدَىَّ﴾ dendiğine göre O'nun iki eli vardır. Âyette, ﴿تَجْرِى بِأَعْيُنِنَا﴾ denildiğine göre O'nun gözü vardır. Âyette, ﴿وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا﴾ dendiğine göre O kıyamet günü gelecektir. Hadiste ifade edildiği üzere Allah dünya semasına iner.

Selef, "âyette ve hadiste gelen bu vasıflara inanırız, nasıl olduğunu sormayız, bunlardan gerçek muradı Allah bilir, biz bir fikir beyan etmeyiz" ma'nâsında açıklamalar yaparlar.

Şüphesiz burada ulemâ arasında cereyan eden kelâmî münakaşanın teferruatına girmeyeceğiz. Ancak Selefin nokta-i nazarını kavramada yardımcı olacak ve yine teşbih meselelerine giren Allah'ın Arş üzerine istîvası ile ilgili olarak izhar edilen birkaç beyan daha nakledeceğiz: İbnu Hacer Fethu'l-Bâri'de Ümmü Seleme'den şu rivayeti kaydeder: "İstiva [1] (Kur'anda zikredildiğine göre) meçhul değil, nasıl olduğu ma'kul (anlaşılır) değil, bunu ikrar (kabul) etmek imandır, inkârı da küfürdür."

Rebîa İbnu Ebî Abdirrahmân tarîkinden gelen rivayete göre, Allah'ın Arş'a nasıl istîva ettiği sorulmuş, o şu cevabı vermiştir: "İstîva meçhul değildir, nasıl olduğu makul değildir, Allah'a risalet, Peygamberlerine tebliğ, bize de teslim düşmektedir."

Evzâî de şöyle söylemiştir: "Biz ve Tâbiîn sayıca çoktuk. Şunu söylerdik: "Allah Arş'ındadır, biz sünnette Allah hakkında vârid olan sıfatlara inanırız."

Bir başka tarîkte Evzâî şöyle anlatır: "Kendisinden, ﴿ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ﴾ âyeti hakkında sorulmuştu şu cevabı verdi: "O, nefsini kendi vasfettiği şekildedir."

Beyhakî'nin bir kaydına göre *Abdullah İbnu Vehb* anlatıyor: "Biz *İmam Mâlik*'in yanında idik. Bir adam yanına girerek: "Ey Ebû Abdillah, اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى buyruluyor. Allah nasıl istiva etti?" dedi. *İmam Mâlik* başını eğip bir miktar düşündü; derken birden bir ter bastı. Sonra başını kaldırıp:

1- *İstiva:* اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى âyetinde haber verilen hakikattır. Allah'ın Arş'a istivası, Allah'a mekan izâfe etme manasına geldiği için ciddî tartışmalar cereyan eden bir meseledir. Kaydettiğimiz rivayet selefin bu meselediki tavrını aydınlatır.

"Rahman, kendini vasfettiği şekilde Arş üzerine istivâ etmiştir. Bu nasıl oldu? denmez. Nasıllık O'ndan kaldırılmıştır. Zannımca sen mutlaka bid'at sahibi birisisin!" der ve adamın meclisten çıkarılmasını emreder.

İmam Mâlik'ten bir başka rivayet, onun şöyle söylediğini bildirir: "...O'nu ikrar vacibtir, ondan sual bid'attir."

Şu halde Cehmiyye fırkası, Ehl-i Sünnet'in kaydedilen mezkur ikrarına karşı çıkıp bunun teşbih oldugunu, yani Allah'ı insanlara benzetmek olduğunu söylemiştir.

İshak İbnu Râhûye: "Bu teşbih değildir. Eğer dersek ki "Allah'ın bizimki gibi bir eli vardır"; işte o zaman teşbih olur" diyerek Cehmîlere cevap vermiştir.

Sevrî, Mâlik, İbnu Uyeyne, İbnu'l-Mubârek gibi Selef büyükleri bilittifak: "Bu hadislere, herhangi bir tefsir ilâve etmeksizin inanırız" demişlerdir.

İbnu Abdilberr der ki: "Ehl-i Sünnet, Allah hakkında Kitap ve Sünnette gelen bu sıfatları ikrarda icmâ ederler, bunlardan hiçbirine keyfiyet (yani "nasıl oldukları hususunda yorum") nisbet etmezler. Fakat Cehmiyye, Mûtezile ve Hâricîler: "Kim bu isimleri ikrar ederse Allah'ı insanlara benzetmiş olur" demişlerdir.

Selef'in, müteşâbihât karşısında kemâl mertebesinde bir imân gerektiren bu nokta-i nazarı, bilhassa Yunan felsefesinin, entellektüel çevrelerde yaygınlık kazanmasıyla her meselenin aklî izahlarının araştırıldığı muahhar zamanlarda imanı zayıflamış, teslimiyeti azalmış insanları tatmin etmez hale gelmiştir. Bu durum, ulemâyı müteşâbihât karşısında farklı bir yaklaşıma sevketmiştir: Te'vîl...

Müteahhirûn dediğimiz *Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat* ulemâsı, neticede Allah'ı insanlara benzeten müteşâbih âyetleri Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat inancına muvafık bir kısım açıklamalara tâbi tutmuşlardır. Meselâ Gazalî'ye göre, Allah'a el, yüz, parmak ve suret gibi insana benzemeyi veya maddî olmayı gerektiren âyet ve hadisleri dinleyen kimse, bu sözlerden iki ma'nânın kastedilmiş olacağını bilmelidir.

1) Ya kelimenin lügat ma'nâsı alınır: Bu durumda Allah'a madde ve cisim nisbet edilmiş ve Allah mahlukata benzetilmiş olacak. Kur'an'da Allah'ın hiç bir benzerinin olmadığı ifade edildiğine göre bu ma'nâ kastedilmiş olamaz.

2) Yada kelime istiare maksadıyla kullanılır: Bu durumda meselâ el ile başka bir ma'nâ kastedilmiştir ve o ma'nâ cisim değildr. Nitekim "Memleket emîrin elindedir" dendiği zaman burada istiare yapılır. Söz-

gelimi emirin eli kesik bile olsa, söylenen söz doğrudur ve kastedilen ma'nâ anlaşılır. Öyleyse âyet ve hadislerde Allah'la ilgili olarak, teşbih ifade eden, şekil ve madde hatıra getiren kelimeler lügat ma'nâsında kullanılmış değildir, isti'aredir. O kelimelerin dilde cârî mecâzî ma'nâları anlaşılmalıdır.

İşte müteahhir ülemanın, Cenâb-ı Hakk'ın şuûnatıyla ilgili olarak âyet ve hadislerde gelen bir kısım ibareleri İslâm itikadına uygun aklî açıklamalara kavuşturma işine te'vil denmiştir. *İmam Mâturidî, İmam Eş'arî* ve *İmam Gazalî* tarafından işlenen bu metod ümmetce benimsenmiştir.

Aynı mevzuya ait kendisine "Allah'ın isimleri ve sıfatları arasında derece mevzubahis midir" diye yöneltilen soruya verdiği cevapta M. Fethullah Gülen Hocaefendi şu mütalaaları serdeder:

"Biz, bize ait isimleri anne ve babamızın isimlendirmesiyle değil de sonradan elde edeceğimiz maharetlere göre almış olsaydık kimimiz ekmek pişiren ma'nâsına "Habbaz", kimimiz, marangozluk işlerini iyi becermesiyle "Neccâr".. vs. gibi isimler alırdık. Yani kimin mahâreti hangi yönde ise, alacağı isim o ma'nâyı ifade eden bir isim olurdu. Bazan bu isimler, mübalağa kalıbıyla da ifade edilir. Meselâ normal setredene "Sâtir", fakat, tastamam ve kusursuz setredene ise "Settâr", normal hamdedene "Hâmid", hamd vazifesini tam yerine getirene de "Hammâd" denir.

Halbuki, bizim isimlerimiz, sonradan kazanacağımız mahârete göre değil de anne ve babalarımızın arzusuna göre verilir. Hatta bazan, hiç de bize uygun düşmeyen veya bizimle alakası olmayan bir isimle de isimlendirilebiliriz.

Böyle bir benzetme ilk bakışda kaba ve sevimsiz görülebilir. Ne var ki, mücerret hakikatların anlatılmasında öteden beri hep aynı yolda hareket edilmiş ve ifade tenezzülâtına gidilmiştir.

Cenâb-ı Hakk'a ait isimler, kâinatta icraatı müşahede edilip ve yine O güzel isimler sahibi tarafından, O'nun has kulları vasıtasıyla bize tâlim edilmiş isimlerdir. Meselâ, kâinatta apaçık gördüğümüz bir güzellik vardır. Gökkuşağı gibi bu güzellikler birbiri içinde bütün varlığı sarmış durumundadır. Ovada, obada, çiçekte baharda, gözde ve kaşta bir güzellikler cümbüşü hâkimdir. Bu güzelliklerin sadece dış yüzüne bakıp hayranlığını ifade için, binlerce senedir, binlerce edip ve şâir hep bu güzellikleri destanlaştırmaya çalışmış, yine de söylenmesi mümküne kıyasla, çok az şey söyleyebilmişlerdir. Anlatılmakla bitiremeyeceğimiz bütün bu güzellikler elbette Cenâb-ı Hakk'ın bu ma'nâyı ifade eden bir ismine dayanmaktadır ki o da "Cemîl" ismidir.

Yine, kâinatta ince bir nizam ve intizam dâhilinde, rızık tevziatı yapılmaktadır. Hücreden gergedana kadar her canlı kendine münasip bir rızkla beslenmektedir. İbadet ve tesbihler meleğe rızık olurken, et insana, kemiği de cinlere rızık olmaktadır. İşte gözle gördüğümüz rızka ait bu faaliyet, hiç şüphesiz, Cenâb-ı Hakk'ın bir "Rezzâk" ismi olduğunu isbat etmektedir.

Eğer biz Cenâb-ı Hakk'ın *"Cemîl"* ve *"Rezzâk"* isimlerini bilmemiş olsaydık icraatını gördükten sonra, O'na hitaben "Sen Cemilsin", "Sen Rezzâksın" diyecektik. Bunun gibi, diğer isimlerini de icraatından anlayıp yine, O'na o isimlerle seslenecektik. İşte Cenâb-ı Hakk, icraatını gösterdikten sonra, bizi yanıltmamak için kendisini bu isimlerle tesmiye etmiştir. Ancak Esmâ-i İlâhî istikrâîdir. Biz, Zât-ı Ulûhiyet hakkında kendi kafamızdan isim uyduramayız.

Bu isimler, *Zât-ı Ulûhiyette,* bunlara medâr olabilecek bir kısım sıfatlara dayanmaktadır. Yine yukarıdaki misalden hareketle söyleyecek olursak, kendisine "Habbâz" ismi verilen bir insanda eğer ekmek yapma sıfatı yoksa veya "Neccâr" bir marangozluk sıfatına sahip değilse bu isimlerin ona verilmesi mümkün değildir. İşte, Cenâb-ı Hakk'ın, herşeyin yüzüne perçinlediği güzelliklerle kendisinde varlığını kabul etiğimiz ve belli bir seviyedeki insanların da müşahede ettiği "Cemîl" ismi, bütün güzelliklerin kaynağı olan "Cemâl" sıfatına dayanmaktadır. Bunun gibi bütün isimler kendilerine kaynak olacak bir sıfata, bütün sıfatlar da "Şe'n"e -ki, bunu beşer için kullanacak olursak, kâbiliyet ve istidât diyebiliriz, ancak Cenâb-ı Hakk için böyle bir tabir kullanmamız doğru değildir- dayanmaktadır. Demek oluyor ki fiiller isimlere, isimler sıfatlara, sıfatlar Şuûnât-ı İlâhîyeye ve Şuûnat-ı İlâhiye ise Cenâb-ı Hakk'ın Zâtına dayanmaktadır. İşin burasında duruyor ve Allah Rasûlü gibi, "Seni hakkıyla bilemedik Ey Maruf" diyoruz. Ve yine Hz. Ebû Bekr gibi "Seni anlamaktan âciz olmak Seni anlamak demektir" diyor ve edeble iki büklüm oluyoruz.

O vardır. Varlığını iliklerimize kadar hissediyoruz. Fakat O'nu idrak etmekten de âciz bulunuyoruz. O'ndan daha âyân bir nesne yoktur, ama O yine de bir mevcûd-u meçhuldür.

Şimdilik, O'nun isim ve sıfatları arasındaki farka, böyle avamca bir bakışla iktifa ediyor ve tafsilâtını bir başka zamana bırakıyoruz".[2]

2– M. Fethullah Gülen, Asrın Getirdiği Tereddütler, 3/57-59.

MİSAFİRLİK (ZİYAFET) BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA

Ziyâfet kelimesi dilimizde daha ziyade düğün, doğum, başarı, açılış gibi mutlu fırsatlarda bir nevi kutlamalaya yönelik yemeklerin adıdır. Ziyafet yemeğine, umumiyetle toplu halde bir cemaatin iştiraki mevzubahistir, tek kişiye yedirilen yemeğe ziyafet denmez. Kelimenin Arapça aslı ise daha ziyade ağırlamak ma'nâsına gelir. Yani, evde bir yabancıyı ağırlamak misafir etmek... Bu açıdan Arapça ziyafet kelimesinin dilimizdeki yaygın karşılığı *"misafirlik"*tir. Misafir etmek, misafir ağırlamak, misafir olmak, misafirperver, misâfirperverlik gibi değişik tabirler dilimizde yaygındır. Şimdilerde konuk kelimesi misafir yerine ikâmeye çalışılıyor ve yukarıda kaydettiğimiz tabirler konuk etmek, konuk olmak, konukseverlik gibi tabirlerle karşılanmaya zorlanıyor ise de henüz uydurukçuların bekledikleri ölçüde halka inmiş değil. Halkımızın hâlen atalarından devraldığı *misafir'i , misafirperverlik*'i devam ettirmektedir.

Öte yandan "misafir" kelimesi Arapça aslında yolcu, "müsaferet" de yolculuk ma'nâsına gelir. Dilimizdeki *"ağırlamak"*la ilgisi yoktur.

Bu kısa açıklamayı, dilimize Arapçadan girmiş olmalarına rağmen, kullanışta farklı bir ma'nâ kazandıkları için ziyâfet ve müsâferet kelimelerinin iltibas edilmemesi için yaptık. Çünkü bazı hallerde, kitaplarımızda bu kelimelerin dikkat edilmeden aslî ma'nâlarıyla kullanılıverdiğine de rastlarız.

Şu halde, Teysîru'l-Vüsûl'de ziyafet kelimesiyle gelen bu bahis, misafirlikle ilgilidir. Bu sebeple bölümün başlığını, kelimenin dilimizdeki ma'nâsına uygun olarak misafirlik diye koyduk.

Yüce dinimiz, vazgeçilmesi mümkün olmayan bu beşerî müesseseye ehemmiyet vermiş, bununla ilgili birçok âdâb teşrî etmiştir. Mü'min ev sahibi de olsa, misafir de olsa bu âdâbı bilip riayet etmelidir.

3486 ١- عن أبي كريمة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَيْلَةُ الضَّيْفِ حَقٌّ عَلى مُسْلِمٍ. فَمَنْ أَصْبَحَ بِفِنَائِهِ فَهُوَ عَلَيْهِ دَيْنٌ إِنْ شَاءَ اقْتَضَى وَإِنْ شَاءَ تَرَكَ]. أخرجه أبو داود.

1. (3486)- *Ebû Kerîme* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir gece misafir olmak müslümanın hakkıdır. Kim, (bir ev sahibinin) avlusunda sabahlarsa, ağırlanma masrafı, (ev sahibi) üzerine bir borç olur. (Misafir) dilerse o hakkını alır, dilerse terkeder (almaz)."* [Ebû Dâvud, Et'ime 5, (3750).]

3487 ٢- وفي رواية له قال: [أَيُّمَا رَجُلٍ ضَافَ قَوْماً فَأَصْبَحَ الضَّيْفُ مَحْرُوماً فَإِنَّ نَصْرَتَهُ حَقٌّ عَلى كُلِّ مُسْلِمٍ حَتَّى يَأْخُذَ بِقِرَى لَيْلَتِهِ مِنْ زَرْعِهِ وَمَالِهِ].

«الْقِرَى» نُزُلُ الضيفِ وهُو ما يُعَدُّ له ويحضرُ إليه من طعامٍ وشرابٍ ونحوه.

2. (3487)- Bir başka rivayette *(Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm'* ın) şöyle söylediği kaydedilmiştir: *"Kim bir cemaate misafir olur ve fakat misafir, (ağırlanmaktan) mahrum kalırsa, -ona yardım, her müslüman üzerine hak (bir vazife) olması hasebiyle- bir gecelik (ağırlanma) masrafını o cemaatin ekininden ve malından alır."* [Ebû Dâvud, Et'ime 5, (3751).]

AÇIKLAMA:

Bu iki rivayet, bir yolcunun, uğradığı yerde bir gecelik bakılma hakkından bahsetmektedir. Yani bir gece ağırlanmak yolcunun hakkı, ağırlamak da ev sahibinin -veya yolcunun indiği mahallin- vazifesidir. Öylesine kesin bir hak ve vazife tahakkuk etmektedir ki, yolcu bir gecelik yeme-içme nevinden ihtiyacını almaya yetkili olmakta, ev sahibi de ödemek mecburiyetinde kalmaktadır. İkinci hadis, daha sarih bir ifade ile beyan eder ki, ev sahibi, bu borcunu ödemediği takdirde zulmetmiş olacaktır, dolayısıyla misafir, ev sahibinin ekin ve malından, şeriatın kendine tanıdığı hakkı zorla izinsiz alabilecektir. Bu, hırsızlık değildir.

Ahmed İbnu Hanbel ve *Leys,* hadislerin zâhirini esas almış ise de, cumhur meseleye bazı kayıdlar getirmiş ve bunun mutlak bir vacib olmadığını söylemiştir. Bir kısmına göre: "Bu ve benzeri hadisler, İslam'ın bidâyetiyle ilgilidir, zira o esnada misafir ağırlamak vacib idi, sonradan bu vücub neshedildi." Bu görüşe şu itiraz yapılmıştır: "Resûlullah'ın şeriatının muayyen bir zamana, belli bir hale tahsis etmek delille mümkündür. Bu meselede böyle bir delil yoktur, öyleyse hüküm her devirde geçerlidir, üstelik burada şer'î kaidelere muhalif bir husus da mevcut

değildir. Çünkü misafirin ağırlanması meselesi teşri edildikten sonra, ev sâhibine kendisine gelen her misafiri ağırlaması gerekir. Misafir de, şer'an sabit olan bu hakkı, diğer hakları gibi taleb edebilir..."

Hattâbî şu açıklamayı yapar: "Hadisin ma'nâsı şudur: "Misafirin (bir gece ağırlanması), maruf bir örf, güzel bir âdet olarak haktır. Misafirin ihtiyaçlarının karşılanması ve ona hüsn-ü kabul gösterilmesi tarih boyunca âlicenap kimselerin vasfı ve sâlih kişilerin âdeti olmuştur. Misafirin ihtiyacını karşılamamak bütün dillerde kötülenmiş, öylesi kimseler de ayıplanmış, levmedilmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da nitekim: "Kim Allah'a, âhirete inanıyorsa misafirine ikramda bulunsun" buyurmuştur."

İkinci hadiste, bir köy ve obaya inen müslümanın ağırlanması, ora halkının hepsine bir vazife olduğu ifade edilmektedir. Birinin bu vazifeyi yerine getirmesi, diğerlerini borçtan kurtarır; hiç kimse sahiplenmezse, hepsi borçlu, zâlim durumuna düşer.

Hattâbî, bu vecîbeyi ızdırâr haliyle kayıtlar. Yani, "Yolcu muzdar durumda ise, ihtiyacı olur kendi imkânları bulunmazsa ve açlıktan telef olmaktan korkarsa..." der. Ve ilave eder: "Eğer yolcu bu vasıflardan birinde ise, nefsini kurtaracak kadar yiyeceği kardeşinin malından alma hakkına sahip olur." Böyle yapan kimseye yapılacak muamele hususunda âlimler ihtilaf etmiştir.

★ Bir kısmı, "Yolcu bunun kıymetini sahibine ödemelidir" demiştir. Şâfiînin görüşü bu merkezdedir.

★ Bir kısmı da, "Ona kıymetini ödemek gerekmez" demiştir. Bunu ashab-ı hadisten bir grup söyler. Delil olarak, hicret sırasında Hz. Ebû Bekr' in, Kureyş'li bir kimseye ait, başında sahibi değil, çobanı bulunan sürünün bir koyunundan sağdığı sütü Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın içme hadisesini de gösterirler. Bunların diğer bir delili, *İbnu Ömer* tarafından rivayet edilen şu hadistir: مَنْ دَخَلَ بَائِطًا فَلْيَأْكُلْ مِنْهُ وَلاَ يَأْخُذْ مِنْهُ خُبْنَةً "Bir bahçeye giren kimse, ondan yesin, fakat eteğinde de götürmesin."

Hasan Basrî hazretleri de şöyle demiştir: "Bir kimse, susuz olduğu halde develere rastlarsa sahibine üç kere ünlesin, cevap verirse ne âla (ihtiyacını arzeder... vs.), cevap alamazsa deveyi sağıp sütünü içsin."

Zeyd İbnu Eslem der ki: "Bir meyte (leş) ve bir müslümanın malından yemek zorunda kalan bir kimse hakkında sordular da "meyteyi yer" dedi. Abdullah İbnu Dinar ise: "Kişi bu durumda müslüman kimsenin malını yer"demiştir. Muzdar kimseye her ikisini helâl addetmeyen âlim de vardır.

Görüldüğü üzere teferruatta bazı farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Sonç olarak misafiri ağırlamanın vacib olduğunu ifade eden hadislerin diğer bazı nasslarla tahsis edildiği söylenebilir. Nitekim ulemânın ihtilâfı da buna delil olmaktadır.

Tahsiste istinad edilen âyet ve hadisler vardır. Bir âyette: وَلاَ تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ **"Mallarınızı aranızda bâtıl yollarla değil, karşılıklı rızaya dayanan ticaretle yeyin.."** (Nisâ 29) buyrulmaktadır. Keza bir hadisinde Resûlullah da gönül hoşluğuna dayanmaksızın başkasının malını yemeyi haram kılmıştır.

3488 ٣- وعن عقبة بن عامر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قُلْتُ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ إنَّكَ تَبْعَثُنَا فَنَنْزِلُ بِقَوْمٍ لاَ يَقْرُونَنَا. فَمَا تَرَى؟ فَقَالَ: إذَا نَزَلْتُمْ بِقَوْمٍ فَإنْ أمَرُوا لَكُمْ بِمَا يَنْبَغِى لِلضَّيْفِ فَاقْبَلُوا وَإلاَّ فَخُذُوا مِنْهُمْ حَقَّ الضَّيْفِ الَّذِى يَنْبَغِى لَهُمْ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

3. (3488)- *Ukbe İbnu Âmir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a dedim ki:

"Siz, bizi (sefere) gönderiyorsunuz. Bir yere vardığımız zaman, ahalisi ihtiyaçlarımızı görmezlerse ne yapmalıyız?" (Resûlullah bize) şu cevabı verdiler:

"Bir kavme inince, onlar misafire davranılması gereken muameleyi size de yaparlarsa ikrâmlarını kabul edin. Aksi takdirde, misafire yapmaları gereken ikrâm kadarını onlardan (zorla da olsa) alın." [Buhârî, Edeb 85, Mezâlim 18; Müslim, Lukâta 17, (1727); Ebû Dâvud, Et'ime 5, (3752); Tirmizî, Siyer 32, (1589).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis *Tirmizî*'nin rivayetinde birazcık farkla şöyle gelmiştir: "..Dedim ki: "Ey Allah'ın Resûlü! biz bir kavme uğruyoruz, onlar bizi misafir etmezler ve üzerlerinde bize karşı olan ağırlama vazifesini yerine getirmezlerse, biz de onlardan bunu almayalım mı?" Şu cevabı verdi:

"Eğer zorla almanızı gerektirecek kadar imtina ederlerse, zorla alın."

Tirmizî, hadisle ilgili olarak şu açıklamayı sunar: "Onlar gazve için sefere çıkıyorlardı. Yol esnasında bir kavme uğradıkları zaman, parayla satın alacak yiyecek bulamıyorlardı. İşte bunun için Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Onlar şayet [satmaktan] imtina edecek olurlar ve size de zorla almaktan başka çare kalmazsa zorla alın"* buyurmuştur. Hadis, bazı rivayetlerde bu şekilde müfesser (açıklanmış olarak) rivayet edildi."

2- *Tirmizî*'nin de açıkladığı üzere, "zorla alma" işi, Resûlullah devrinde, henüz beytu'l-mal'in yani devlet hazinesinin kurulmadığı devirde,

gazveye çıkan orduların erzakları tükendiği zaman takip edecekleri yolu göstermektedir. *Resûlullah* bu talimiyle, muzdar kalan ordunun yağmacılığa düşmesine meydan vermemiştir. Zira ağırlama çerçeve-sinde yapmaları gereken ikram kadarını alın, fazlasını değil, ma'nâsında bir talimat vermektedir. Ağırlama vazifesi de "bir gün"le sınırlandı-rıldığına göre, sefer halinde muzdar kalan ordunun, bulunduğu bölge ahalisinden zorla alabileceği miktar fevkalâde tahdid edilmiş olmaktadır.

Tirmizî, hadisi *"Ehl-i zimmenin malından helâl olan miktar hakkında gelen rivayet"* adını verdiği bir babta kaydeder. Böylece, gayr-ı müslim bile olsa, insanların malından ızdırar halinde zorla alma miktarı böylece tahdid edilmiş, yağmacılık yasaklanmış olmaktadır. *Tirmizî*'nin başlığına rağmen, şârihler hükmün müslümanlar için de aynı şekilde muteber olduğunu belirtirler.

Hattâbî başta olmak üzere bir kısım âlimler bu hükmün Resûlullah devrinin bidâyetleriyle kayıtlı olduğunu belirttikten sonra: *"Bugün ise, ordunun erzakı beytü'l-mal'a aittir, müslümanların malında hakkı yoktur"*der. Daha önce de belirttiğimiz gibi, hadisin hükmünü mensuh kabul etmek hem usul yönünden hemde vak'a yönünden muvafık değildir. Günümüzde sefere çıkan İslâm ordusu şu veya bu sebeple muzdar kalsa, komutan eratını her halde telef olmaya veya vazifesini yapmasına imkân tanımayacak derecede açlığa terketmeyecek, bulunduğu mahalde sivil halk varsa, onlardan ihtiyacını görecektir. Sivil halk yardıma, parayla vermeye yanaşmazsa?.. Elbette ki zorla da olsa alacaktır. Belirtilen bu durumda zorla almayı Resûlullah'ın yasaklaması, eşyanın tabiatına zıt olurdu. Aynı hali tek başına olan bir yolcu içinde düşünebiliriz. Kendini helak olmaya mı terketsin, yardımdan kaçınan insanlardan zorla alsın mı? İşte Resûlullah'ın bu tabiî durumda irşadı ve rehberliği var: *"Alınan miktar yağma ve hırsızlık mahiyetinde olmamalı, günlük ihtiyacın karşılanması ve ev sahibinin yapacağı ikrâm ölçüsünde olmalıdır."*

Şu halde bu nebevî ölçü bugün de muteberdir, yarın da muteber olacaktır.

3489 ٤ – وعن عوف بن مالك رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قُلْتُ: يَا رَسولَ اللّٰهِ، الرَّجلُ أَمُرُّ بِهِ فَلاَ يُقْرِينِى ثُمَّ يَمُرُّ بِى أَفَأُجَازِيهِ قَالَ: بَلْ أَقْرِهِ، وَرَآنِى رَثَّ الثِّيَابِ فَقَالَ: هَلْ لَكَ مِنْ مَالٍ؟ قُلْتُ: مِنْ كُلِّ المَالِ قَدْ أَعْطَانِى اللّٰهُ تَعَالى مِنَ الإبِلِ وَالغَنَمِ قال فَلْيُرَ عَلَيْكَ].

أخرجه الترمذي وصححه. « الثِّيَابُ الرَّثَّةُ »: الخلقة الردية.

4. (3489)- *Avf İbnu Mâlik* (radıyallâhu anh) anlatıyor:

"Ey Allah'ın Resûlü dedim, ben bir adama uğrasam, o beni ağırlamasa, sonra o bana uğrasa ben ona yaptığını yapayım mı?"

*"Hayır!"*dedi, *sen onu ağırla!"*

Bir gün Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni eskimiş bir elbise içerisinde görmüştü.

"Senin malın yok mu (da böyle giyiniyorsun)?" diye sordu.

"Allah bana deve, koyun, [sığır, at, köle] her maldan verdi!" dedim.

"Öyleyse buyurdular, *üzerinde görülmelidir!"* [Tirmizî, Birr 63, (2007).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet iki ayrı kısım ihtiva etmektedir: Birinci kısım misafir ağırlamakla ilgili. Burada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, "sizi ağırlamaktan kaçınan kimseyi bile ağırlayın" ma'nâsında ifade-i kelâmda bulunarak misafirperverliğe teşvik buyurmaktadır. Bu meselede, kötü davranana iyi davranarak mukabele etme prensibi hatırlatılmaktadır. Esâsen, âyet-i kerime bunu her hususa şâmil olacak şekilde mutlak olarak vaz'etmiştir: ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ السَّيِّئَةَ **"Kötülüğü en iyi ile sav.."** (Mü' minûn 96).

İkinci kısım, kişinin zenginliğiyle mütenasib şekilde giyinmesiyle ilgili... Zengin kişi eski, pejmürde kıyafet taşımamalıdır. Bir rivayette: "Allah sana nimet vermişse, Allah'ın nimetinin ve ikrâmının eseri, üzerinde görülmelidir: فَاِذَا اَتَاكَ اللّٰهُ مَالاً فَلْيُرَ اَثَرُ نِعْمَةِ اللّٰهِ عَلَيْكَ وَكَرَامَتِهِ buyrulmuştur.

Böylece Resûlullah: "Allah'ın sana çeşitli nimetleriyle lütuflarda bulunduğu ve dolayısıyla zengin olduğunun bilinmesi için yeni elbise giy" buyurmuş olmaktadır.

Begavî der ki: "Bu hadis, imkân olduğu takdirde, mübâlağaya kaçmadan yeni ve temiz elbiselerle güzel giyinmenin meşru olduğunu takrir etmektedir." Âlimler, bazı hadislerin de tasrihatına dayanarak, elbise ile tefâhuru, dikkatleri çekecek kadar elbiseye itina göstermeyi mekruh addederler. Bunun Acemlere mahsus bir âdet olduğunu belirtirler. Ancak *Aliyyu'l-Kârî,* bu meselede Arapların Acemleri geçtiğini belirtir. Beyhakî'nin *Ebu Hüreyre* (radıyallâhu anh)'tan kaydettiği bir rivayette Aleyhissalâtu vesselâm elbisede iki şöhreti (dikkat çekiciyi) yasaklamıştır: Çok ince olması-çok kalın olması, çok yumuşak-çok sert olması, çok uzun-çok kısa olması, ikisi ortası olmaktır, mutavassıd olmaktır."

Libasla ilgili geniş bilgi giyeceklerle ilgili (libas) bölümünde ele alınacaktır. Hususen Umumî Açıklama kısmında derli toplu bilgi verilecektir. (5233-5304. hadisler).

3490 — ٥ وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : اَلضِّيَافَةُ ثَلاَثَةُ اَيَّامٍ.

فَمَا سِوَى ذَلِكَ فَهُوَ صَدَقَةٌ]. أخرجه أبو داود.

5. (3490)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Misafirlik üç gündür. Bundan fazlası sadakadır." [Ebû Dâvud, Et'ime 5, (3749).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Ebû Dâvud'daki aslı daha uzundur. Hadis buraya kaydedilirken terkedilen kısımları daha önce geçti ise de, rivayeti mealen bütün halinde kaydediyoruz: *"Kim Allah'a ve âhirete inanıyorsa misafirine ikrâm etsin. Onun câizesi bir gün ve bir gecedir. Misafirlik üç gündür. Bundan fazlası sadakadır. Ev sahibine sıkıntı verecek kadar ikâmet, misafire helâl değilir."*

2- Hadis hakkında *İbnu'l-Esîr,* en-Nihâye'de şu açıklamayı sunar: "Yolcu üç gün misafir edilir. Birinci gün misafir için külfete katlanılır, iyilik ve ikramda elden geldiğince cömert davranılır. İkinci ve üçüncü günde ise, mevcut olun sunulur, evin âdetinin dışına çıkılıp ziyade bir ikrâmda bulunulmaz. Sonra ev sâhibi, misafire bir gün ve gece yetecek bir şeyler verir. Buna câize denir. Bu, yolcunun bir konaktan diğer bir konağa kadar yürümesine yetecek miktardır. Bundan fazlası, sadaka ve iyiliktir, dilerse yapar, dilerse yapmaz. Hadis, misafirin üç günden fazla kalmasını mekruh addetmiştir, tâ ki ikâmeti ev sâhibine sıkıntı sebebi olmasın. Aksi takdirde sadaka, minnete ve ezâya dönüşür."

3491 ٦ – وَعَنْ أبي شريح العدوي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قال رسولُ اللهِ ﷺ : مَنْ كَانَ يُؤمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ جَائِزَتَهُ. قَالُوا: وَمَا جَائِزَتُهُ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: يَوْمُهُ وَلَيْلَتُهُ، وَالضِّيَافَةُ ثَلاثَةُ أيَّامٍ، وَمَا وَرَاءَ ذَلِكَ فَهُوَ صَدَقَةٌ، وَلاَ يَحِلُّ لَهُ أنْ يُقِيمَ عِنْدَهُ حَتَّى يُؤْثِمَهُ. قَالُوا: كَيْفَ يُؤْثِمُهُ؟ قَالَ: يُقِيمُ عِنْدَهُ وَلَيْسَ لَهُ شَيْءٌ يَقْرِيهِ بِهِ]. أخرجه الستة إلا النسائي.

« الجَائِزَةُ » : العطية. قال الإمام مالك: يكرمه ويتحفه ويحفظه يوماً وليلة ويضيفه ثلاثة أيام.

ومعنى « يؤثمه » يوقعه في الإثم.

6. (3491)- *Ebû Şüreyh* el-Adevî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim Allah'a ve âhirete inanıyorsa, misafirine "câize"sini ikrâm etsin."*

Yanındakiler sordular:

"Ey Allah'ın Resulü! Câizesi de nedir?" Aleyhissalâtu vesselâm açıkladı:

"Bir gecesi ve gündüzüdür. Misafirlik üç gündür. Bundan fazlası sadakadır. Misafire, ev sahibini günaha sokuncaya kadar yanında kalması hoş değildir.

Tekrar sordular:

"Misafir ev sahibini nasıl günaha sokar?" Aleyhissalâtu vesselâm açıkladı:

"Adamın yanında ikâmet eder kalır, halbuki kendisine ikrâm edecek bir şeyi yoktur." [Buhârî, Edeb 85, 31, Rikâk 23; Müslim Lukata 77, (48); Muvatta, Sıfatu'n-Nebiyy 22, (2, 929); Ebû Dâvud, Et'ime 5, (3748); Tirmizî, Birr 43, (1968, 1969).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisteki "iman"dan maksad kâmil imandır. "Yani "Kim kâmil ma'nâda Allah'a ve âhirete inanıyorsa" demektir. Yani misâfire gönlünden koparak yapılabilen ikrâm, kişinin mükemmel bir iman sahibi olduğunun delillerinden biridir.

2- Âlimler, hadiste zikredilen "misafire ikrâm"ın güler yüz, tatlı söz ve üç gün yemek yedirmekle gerçekleşeceğini belirtir. İlk gün imkân nisbetinde genişçe ikram edilecek, diğer iki gün de külfete girmeden, tekellüfe yer vermeden ne varsa o ikrâm edilecektir.

3- Câize, ikrâm atâ ma'nâsına gelir. Misâfire ilk gün ve gecede yapılan ikrâm diğer günlerde yapılandan farklı olduğu için bu adı almıştır. Çünkü diğer iki günde mutad şeyler takdim edilecektir.

Nevevî der ki: "Müslümanlar misafir ağırlamanın meşruiyyeti ve onun İslâm'ın te'kid ettiği meseleler arasında yer aldığı hususunda icmâ ederler. Şâfiî Mâlik, Ebû Hanîfe merhumlar ve cumhur bunun sünnet olduğu hususunda müttefiktirler." Ahmed İbnu Hanbel ve Leys: "Bu, kırlarda ve köylerde yaşayanlara bir gün ve gece vacibtir, şehirlerde yaşayanlara değil." Cumhur, bu ve benzeri hadisleri istihbâb'a ve mekârim-i ahlâka hamletmiştir. Hattâbî ve bazılarının da bunu muzdar durumdakilere hamlettiklerini daha önce kaydetmiştik.

4- Misafirin ev sâhibini günaha sokması, çeşitli şekillerde olabilir. Misâfir üç günden fazla kalacak olsa, ev sahibi "Niye kalıyor?" diye gıybetini yapabilir. Onun sebebiyle, kendisine rahatsızlık verici bazı şeyler ârız olabilir, hatta misafir hakkında su-i zanna düşmesi de mümkündür. Hadiste, ev sahibinin misafire ikrâm edecek bir şeylerinin olmaması sebebiyle darlanacağı da belirtilmiştir.

DAMÂN BÖLÜMÜ

Damân: Latin harfleriyle yeni imlâda "zamân", "zemân" diye yazıldığına da rastlanır. Başkasının üzerindeki vacib bir hakkı ilzâm etmek, (deruhte etmek, kendi üzerine almak), bir şeyin, misliyattan ise mislini ve kıyemiyâttan ise kıymetini vermektir. Bu durumda demân, kefil olmak ma'nâsınadır da. Kefil için dâmin (zâmin), damîn (zamîn) tabirleri de kullanılır ki, demân bu ma'nâda, kefâlet sahibi demektir.

Kitabımız, bu mevzu için tek bir hadise yer vermiştir.

3492 ١ – عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهما [أنَّ رَجُلاً لَزِمَ غَرِيماً لَهُ بِعَشْرَةِ دَنَانِيـرَ. فَقَالَ: مَا أُفَارِقُكَ حَتَّى تَقْضِيَنِى أَوْ تَأتِىَ بِحَمِيلٍ. فَتَحَمَّلَ بِهَا رَسُولُ اللّهِ ﷺ فَأتَاهُ بِهَا مِنْ وَجْهٍ غَيْرِ مَرْضِىٍّ فَقَضَاهَا عَنْهُ وقال: الحَمِيلُ غَارِمٌ]. أخرجه رزين.

« الحميل » الكفيل والضامن.

1. (3492)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam, kendisine on dinar borcu olan kimsenin peşini bırakmadı. Ve hattâ dedi ki:

"Sen bunu bana ödeyinceye veya bir kefil gösterinceye kadar peşini bırakmayacağım." Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* o borcu üzerine aldı. Bunun üzerine adam, münasip olmayan bir tarzda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a parayı getirdi. Resûlullah, borcu adam adına ödeyiverdi ve şunu söyledi:

"Kefil, borçludur."[Rezîn tahric etmiştir. Ebû Dâvud, Büyû' 2, (3328); İbnu Mâce, Sadakât 9, (2406).]

AÇIKLAMA:

1- Rezîn tarafından tahric edildiği belirtilen bu rivayet *Ebû Dâvud*

ve *İbnu Mâce*'de mevcuttur. Ancak, her ikisinde de metinler farklıdır. Sonda geçen "Kefil borçludur" cümlesi her ikisinde de mevcut değildir. Hadisin İbnu Mâce'deki aslı şöyle:

"Resulullah zamanında bir adam, kendisine on dinar borcu bulunan bir kimsenin peşini bırakmadı. Borçlu:

"Sana verecek hiç bir şeyim yok!" dedi ise de alacaklı:

"Hayır! vallahi parayı ödeyinceye veya bir kefil gösterinceye kadar peşini bırakmayacağım!"dedi ve adamı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a götürdü.

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona sordu:

"Ne kadar, mühlet veriyorsun?"

"Bir ay!" dedi. Resûlullah da:

"Öyleyse ben ona kefilim!" buyurdu. Borçlu *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın söylediği vakitte geldi. Resûlullah adama:

*"Bu [altını] nereden elde ettin?"*diye sorunca, adam:

"Bir mâdenden" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Bunda hayır yok!" buyurdu ve borcu, ona bedel ödeyiverdi."

2- Resûlullah'ın getirilen altını reddetmesi, izahı müşkil bir hadise olmuştur. Rivayette altının niçin reddedildiği sarih olarak belirtilmemiştir. Bu hususta Hattâbî, birkaç ihtimâl üzerinde durur:

★ *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın madenden elde edilen altını reddedip *Ebû Dâvud*'daki şekliyle- *"buna ihtiyacımız yok, onda hayır yok"* demesi, sanki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın muttali olduğu hususî bir sebebe dayanmaktadır. Çünkü madenden elde edilen altına temellük edilemez, o, mal kılınamaz, mübah değildir diye bir hüküm mevcut değildir. Zira, altın ve gümüşün tamamı madenlerden çıkarılır. Dahası, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* el Kabaliyye madenlerinin işletme imtiyazını Bilâl İbnu'l-Hâris'e vermiş idi. Onlar bu işletmeyi yürütüyorlar, karşılığında vergi ödüyorlardı...

(Resûlullah'ın borçlunun getirdiği altını almayışı) şundan da olabilir. Maden sahipleri, madenlerin toprağını bunu işleyenlere satmış, onlar da bundaki altın veya gümüşü çıkarmış olabilirler. Bu ise bir aldanmadır, bu toprakta gerçekten bir şey var mı yok mu bilinemez. Nitekim ulemâdan bir kısmı, madenlerin toprağının satılmasını mekruh addetmişlerdir. *Atâ, Şa'bî, Süfyânu's-Sevrî, Evzâî, Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel* ve *İshak İbnu Râhûye* bunlardandır.

★ *(Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın reddetme tavrında) bir başka yön daha var. O da şu: "Resûlullah'ın: "Buna ihtiyacımız yok, onda hayır yok" sözünün ma'nâsı: "Bu altın revaçta değil, o bizim ihtiyacımızı görmez" demektir. Bu da Resûlullah'ın alacaklıya, madrûb para olan dinar ödemeyi tekeffül etmiş olmasındandır. Adamın getirdiği altın ise henüz madrub olmayan (basılmayan) ham altındı. Yanında da ham altından para basacak kimse yoktu. O zaman dinarlar Rum diyarından getiriliyordu. İslâm'da ilk sikke basan ve madrub dinar ortaya koyan kimse Emevi halifesi Abdülmelik İbnu Mervân'dır.

★ *Resûlullah*'ın mezkur tavrı bir başka sebebe de dayanabilir: "Aleyhissalâtu vesselâm, bu altına bir şüphe ârız olduğu için onu almayı mekruh görmüş olabilir." Bu da, onun madenden çıkarılış sırasında bir hile ve aldatmanın ona karışmış olma ihtimalinden ileri gelmiştir. Şöyle ki o zaman, bunu işletenler, elde edilen altının öşrü (onda biri) veya humsu (beşte biri) veya üçte biri mukabilinde bu işletmeyi yürütüyorlardı. Bu ise bir aldatmadır. Çünkü işletmede çalışan kimse, ham topraktan çalışma sonunda bir şey elde edilecek mi, edilmeyecek mi bilemezdi. Bu işte çalışanlarla yapılan akid tıpkı kaçan köle veya kaybolan deve üzerine yapılan alış-veriş akdine benziyordu. Çünkü akid sırasında mevcut olmayan kaçmış kölenin veya kaybolmuş devenin geri gelmeleri meçhuldü.

Bu işte keza bir başka zarar ve nefisleri aldatma vardır. Şöyle ki: Altının çıkarıldığı ocak orada çalışan kimseler üzerine yıkılma ihtimali taşır. Bu sebeple onun orada toprak işlemesini ve ondan altın çıkarmasını mekruh addetmiş olabilir.

Resûlullah zamanında, Araplara madrub dinarlar Rum diyarından getirilirdi. İslam'da dinarı ilk basan Abdulmelik İbnu Mervân olmuştur. Onun bastırdığı dinarlar halen tedavüldedir ve Mervâniye denilir.

3- Sadedinde olduğumuz hadiste kefâlet ve damânın meşruiyyeti gözükmektedir.

4- Ayrıca hadis, borçlunun peşine düşmenin meşruiyyetini, borcunu ödeyinceye kadar başkaca ticarî tasarruflardan yasaklanmasının meşruiyyetini de ifade etmektedir.

TAHARET BÖLÜMÜ

(Bu bölümde dokuz bab vardır)

BİRİNCİ BAB

SULARIN AHKÂMI

İKİNCİ BAB

NECASETİN İZALESİ

(Bu bab beş fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

BÜYÜK VE KÜÇÜK ABDESTLE İLGİLİ MESELELER

İKİNCİ FASIL

MENİ HAKKINDADIR

ÜÇÜNCÜ FASIL

HAYIZ KANI

DÖRDÜNCÜ FASIL

KÖPEK VE DİĞER HAYVANLAR

BEŞİNCİ FASIL

DERİLER

ÜÇÜNCÜ BAB

(Bu babta iki fasıl var)

BİRİNCİ FASIL

İSTİNCANIN ÂDÂBI

İKİNCİ FASIL

İSTİNCADA KULLANILAN MADDELER

DÖRDÜNCÜ BAB

ABDEST HAKKINDA

(Bu babta üç fasıl var)

BİRİNCİ FASIL

ABDESTİN FAZİLETLERİ

İKİNCİ FASIL

ABDESTİN SIFATI

ÜÇÜNCÜ FASIL

ABDESTİN SÜNNETLERİ: DOKUZDUR

1- Misvak

2- İki Elin Yıkanması

3- Sümkürme, Ağız ve Burnu Yıkama

4- Sakal ve Parmakları Hilalleme

5- Kulakları Meshetme

6- Abdesti Eksiksiz Yapmak

7- Suyun Miktarı

8- Mendil

9- Dua ve Besmele

BEŞİNCİ BAB

ABDESTİ BOZAN ŞEYLER

1- Ön ve Arka vs. Yollardan Bir Şeyin Çıkması: Dört Çeşittir

★ Yel Çıkması

★ Mezî Akması

★ Kusmuk

★ Kan

2- KADINA VE FERCE DEĞMEK (Meshetmek)

★ Kadına Değmek

★ Zekere Değmek

3- UYKU, BAYGINLIK VE KENDİNDEN GEÇME

4- ATEŞTEN PİŞENİ YEMEK

★ Abdest

★ Abdesti Terk hakkında

5- DEVE ETİ

6- MÜTEFERRİK HADİSLER

ALTINCI BAB

MESTLER ÜZERİNE MESHETMEK

YEDİNCİ BAB

TEYEMMÜM

SEKİZİNCİ BAB

GUSÜL HAKKINDADIR

(Altı Fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

CENABETTEN GUSÜL

İKİNCİ FASIL

HAYIZLI VE NİFASLININ GUSLÜ

ÜÇÜNCÜ FASIL

CUMA VE BAYRAMLARDA YIKANMA

DÖRDÜNCÜ FASIL

CENAZE YIKAMAK VE BUNDAN YIKANMAK

BEŞİNCİ FASIL

MÜSLÜMAN OLANIN YIKANMASI

ALTINCI FASIL

HAMAM HAKKINDA

DOKUZUNCU BAB

(Hayız Hakkında İki Fasıl Var)

BİRİNCİ FASIL

HAYIZLILARLA İLGİLİ AHKÂM

İKİNCİ FASIL

MÜSTAHAZA VE NİFASLILAR

UMUMÎ AÇIKLAMA

İslâm, bütün beşerî sistemler ve diğer dinî nizamlar arasında temizliğe en çok yer veren bir dindir. Bütün ibadetler ve her çeşit dinî hayat temizlik üzerine kurulur. Hadis ve Fıkıh kitapları önce temizlik bahisleriyle başlar. İslam'ın yarısı temizlik kabul edilir. Bu bahis, beden temizliğinden çevre temizliğine kadar çok değişik sahalara temas eder. Konunun ehemmiyeti ve dağınıklığı sebebiyle hadislere geçmezden önce, bu umumî açıklama kısmında İslam'da temizliğin yeri ve ehemmiyeti hakkında derli toplu bir tahlil sunacağız. Burada bazılarına mealen ve özetleyerek temas ettiğimiz hadisler bilâhare metinleriyle ve tam olarak gelecektir.

İSLAM VE TEMİZLİK

Temizlik, gerek maddî gerek manevî olsun bir müslümanın mutlaka riayet etmesi gereken bir husustur. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm) "Temizlik imanın yarısıdır", "Namazın anahtarı temizliktir"* gibi beyanlarıyla temizliksiz dînî hayatın, dindârlığın mümkün olamayacağını mü'minlerin vicdanına yerleştirmeye çalışmıştır. İman-İslâm kelimelerinin aynılık ve gayrılığı üzerinde âlimlerin yaptığı münakaşa bir tarafa, bizzat sahih hadislerde gelmiş olan: *"Allah'a iman nedir biliyor musunuz?(...) (açıklayayım, Allah'a iman) Allah'tan başka tanrı olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Ramazan orucu tutmak, ganimetten beşte birini vermektir"* ifadesi nazara alınmış olsa bile çoğu kere imanla dinin kastedildiği, böylece "temizlik"in dinin, dinî hayatın yarısını, hem de ikinci yarının tahakkuku için şart olan evvelki yarıyı teşkil ettiğini anlarız. Tabiîdir ki bu durum, müslüman nazarında temizliğin ehemmiyetini fevkalâde artırmış oluyor, zira maddî manevî bütün amellerin makbul ve muteber olması bunun varlığına bağlanmıştır. Nitekim hadiste: "Temizlik olmayınca namaz kabul edilmez" denmektedir.

Aslında kabul edilmesi için koşulan temizlik şartı namaza has değildir. Allah için yapılan her bir şeyin kabul edilmesi, onun temiz olmasına bağlıdır. "İbadet riya ile kirlenirse makbul değildir." "Sadaka, zekât meşru yoldan kazanılmış helâl maldan değilse makbul değil", "Yenip içilen şeyler, alınan gıdalar temiz değilse yapılan duaların, edilen ibadetlerin hiçbirisi makbul değil", *"Allah temizdir ve sadece temiz olanı kabul eder."* *"Sözün temiz olanı, amelin salih olanı O'na yükselir."* (Fâtır, 10; Bakara 264; Mâûn 6.]

Şu halde kişi müslüman olabilmek, Allah'a layık olabilmek için pek çok yönlerden, maddeten ve mânen temiz olmak zorundadır.

Burada temizlik şartı mutlaktır. Maddî temizlik veya manevî temizlik diye tahsise imkân yoktur. Zira önce de söylediğimiz gibi İslâm ceset ve ruhu ayrı ayrı mütâlaa ederek, birini tafdil diğerini ihmâl etmiyor, ikisinin de terbiye ve kemâlini istiyor, ikisinin de terbiyesinde temizliği ilk şart kılıyor. Ruhu kirleten şirk, kibir, ucub, yalan, gıybet, haset, gadab, dedikodu, mâlâyânî şeylerle iştigal, haram nazar, fısk, gaflet, kötü söz, yeis, fahr, israf, cimrilik, merhametsizlik... gibi mânevi kirlerden (3) şiddetle nehyedildiği gibi, ibadete mâni bir kısım maddî pisliklerden de haber verip bunlardan da uzak durmayı emretmektedir.

Hattâ Kur'ân-ı Kerim'in bazı âyetleri, birçok dinî emirlerin, "temizlik"in gerçekleşmesi için konulmuş olduğunu ifade etmektedir. Meselâ namaz kılmak için şart olan gusül, abdest veya (hîn-i hâcette ikisinin yerini tutmak üzere) teyemmüm gibi vasıtalarla temizlik yapılmasını emreden âyetten sonra: "Allah (bu emirle) size bir güçlük dilemez, fakat sizi tertemiz yapmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister" (Mâide 6) dendiği gibi, zekâtla ilgili olarak da "Onların mallarından bir zekât al ki onunla kendilerini temizlemiş, tezkiye etmiş olasın" (Tevbe 103) denmektedir. Hz. Peygamberin: "Her şey için bir zekât (temizleyici) vardır, cesedin zekâtı da oruçtur" sözü, orucun da bir başka temizlik için konduğunu ifade etmektedir. Bilindiği üzere, zekât lügatte nemâ (artma) ma'nâsına geldiği gibi tathir (temizleme) ma'nâsına da gelmekte ve şer'î örfte iki ma'nâda birlikte kullanılmaktadır.

Bu ifadeler az önce söylediklerimizin zıddına, insana farz kılınan amellerden esas maksadın "insanı hakîkî temizliğe kavuşturmak" oldu-

---

3– Manevi kirlerin çeşitleri ve bunlardan temizlenme yolları hakkında bütün ahlâk kitapları açıklamalarda bulunmaktadır. Bu konuda bilhassa İhyâ'nın Acâibu'l-Kalb, Riyâdatu'n-Nefs, Âfetu'l-Lisân Zemmü'l-Gadab ve'l-Hıkd ve'l-Hased, Zemmü'l-Kibr ve ve'l-Ucb... Zemmü'l-Gurûr bölümleri yeterli açıklamalarda bulunur (İhyâ 3 ve 4. ciltler).

ğunu göstermektedir. Yani temizlik, dinde hem vasıta hem gâye olmaktadır.

İslâm'da temizliğe birinci plânda verilen bu ehemmiyetin bir ifadesi olarak hemen hemen bütün hadis ve fıkıh kitapları, taharetle ilgili bölüme en başta yer verirler, ondan sonra diğer bölümlere geçerler. Meselâ Kütüb-i Sitte'nin, Buhârî dışında kalan beş kitabı böyledir. Buhârî en başa Kitâbu'l-İmân'ı koymuştur.

Gazalî, İslâm'ın mü'minlerden taleb ettiği maddî ve manevî temizliği dört mertebeye ayırır:

1- Zâhir'in temizliği: Bu hadesten, necâsetten ve fuzûliyattan temizliktir.

2- İnsan âzâlarının (cevârih) bir kısım cürüm ve günahlardan temizliği.

3- Kalbin mezmum ahlâklardan, takbih edilen düşüklüklerden (rezâil) temizlenmesi.

4- Sırrın Allah'tan başka herşeyden temizlenmesi -ki bu Enbiyâ ve Sıddîkin'e has bir temizlik mertebesidir.-

İslâm'ın temizlik anlayışının sahip olduğu bu genişlik ve şümûlü belirttikten sonra hemen ilâve edelim ki biz burada daha ziyade bedenî terbiyeye taalluk eden "zâhir"in temizliği üzerinde duracağız.

Sünnette gelen beyanlara bakınca zâhirin temizliği deyince sadece insan bedeninin temizliği söz konusu değildir. Elbisenin, meskenin ve hatta yaşanan muhit ve çevrenin de temizliği söz konusudur. Zirâ insan bu söylenenlerin hepsiyle birlikte gerçek bütünlüğünü bulmaktadır ve bunların her birisi insan üzerinde te'sir icra etmektedir. Bu sebeple bir müslümanın içinde yaşadığı fizik ve sosyal çevrenin de maddî ve manevî yönlerden kendi akîde iklimine uygun olması, imân şartlarına göre tanzim edilmiş bulunması gerekmektedir. Biz burada bunlardan en mühimleri olan beden ve elbise temizliği ile mesken ve muhit temizliğine temâs edeceğiz.

Beden (Ve Elbise) Temizliği: Biri hades denen ve gözle görülmeyen hük-mi pislikten, diğeri de gözle görülen ve necâset denen maddî pislikten olmak üzere iki ayrı temizliği gerçekleştirmektir. Hades denen hükmî pislik sadece insan vücudu için mevzubahistir. İki çeşittir, birincisi cinsî münasebet veya ihtilâmla hâsıl olur, bundan temizlenmek için bütün vücudun yıkanması gerekir. Diğeri abdesti bozan hallerle hâsıl olur ve vücudun her an dışarı ile teması olan el, yüz, kol ve ayakların yıkan-masını gerektirir. Bu temizlikler olmayınca namaz kılınamaz.

Bütün vücudun yıkanması, sâdece büyük hades (cünüplük) şartına bağlı değildir. Bunun dışında normal olarak bir müslümanın haftada en az bir defa yıkanması gerekmektedir. Hz. Peygamber: *"Sizden cumaya gelen yıkansın"* demekle kalmaz, *"Cuma günü yıkanmak bülûğa ermiş herkese vacibtir"* diyerek tekid eder. *Hz. Ali* ve *Hz. Osman* gibi Ashab'tan bazılarının cünüp olmadığı halde, soğuk bile olsa her gün yıkandıkları belirtilir.

Gerek abdest ve gerekse guslün nâkıs olmaması "Allah'ın emrettiği şekilde" mükemmel olması gerekmektedir. Her ne kadar abdest âzâlarının ikişer ve hatta birer defa yıkanması yeterli ise de mükemmel olması için, hiç bir kuruluk kalmayacak şekilde üçer defa yıkanması lazımdır. Hz. Peygamber alelacele abdest alıp ökçelerini iyi yıkamayan kimseyi görünce *"yazık ateşte yanacak olan ökçelere, (abdesti tam al)"* diye uyarmış, tırnak kadar kuru yer bırakan kimseyi "abdestini tam alması için" geri çevirmiş, ihmâli mümkün olan parmak araları için de: *"Su ile ovulmazsa Kıyamet günü Allah ateşle ovacaktır"* diye dikkat çekmiştir. Abdest bozulmadıkça aynı abdestle birkaç vaktin namazını kılmak caiz ise de her vakit için yeni bir abdest teşvik edilmiş, Selef bunu "nur üstüne nur (nûrun alâ nûr)" olarak tavsif etmiştir. Hz. Peygamber'in Mekke' nin fethedildiği güne kadar her namaz için ayrı abdest aldığı, o gün aynı abdestle beş vakti kıldığı belirtilmiştir.

Hz. Peygamber günlük temizliğin mecburî vasıtası olan abdeste teşvik olarak, müslümanların Kıyamet günü adest uzuvlarında zuhur edecek nurdan bir parlaklıkla diğer ümmetler arasında temayüz edeceğini belirtmekten başka, abdest alan kimse uzuvlarını yıkadıkça o uzuvlarla işlenmiş olan günahların, (onlarda bulunması muhtemel maddî kirler gibi) su ile akıp gideceğini, böylece günahlardan arınmış olarak çıkacağını, abdestin iki vakit arasında işlenen günahlara kefâret olacağını belirtir.

Sünnet, bilhassa el ve ağız gibi hıfzıssıhha noktasından ehemmiyet taşıyan uzuvların yıkanmasını, sadece namaz vakitlerine hasretmemiştir. Uykudan kalkıldığı zaman, abdest almazdan önce, ilk iş ellerin yıkanması gerektiğine dikkat çeker ve: *"El nerede geceledi bilemezsiniz"* der. Kezâ (el ve) parmakların yıkanmasında mübâlağalı davranarak iyice yıkanması, aksi takdirde (Kıyamet günü) ateşle yakılacağı bildirilir. Bu meyânda istincadan sonra ve gusül esnasında pislikler yıkandıktan sonra temizliğin tam olabilmesi için ayrıca toprağa sürtülmesi gerekmektedir.

Yemekten evvel ve sonraki yıkamalardan başka, süt gibi yağlı herhangi bir şey (yenilip) içilecek olsa arkadan "yağlı olduğu için" yıkanması icâbetmektedir. Bilhassa yatma esnasında ellerin mutlaka temiz olması is-

tenmektedir. Yatmadan önce, abdest alıp ayaklar da dahil bütün abdest uzuvlarının yıkanmasını tavsiye etmekten başka, bilhassa ellerin mutlaka yıkanması gerektiğini belirtmek için Hz. Peygamber şöyle buyurur: *"Elinde bulaşık kokusu olduğu halde yıkamadan uyuyan kimseye herhangi bir rahatsızlık isabet ederse, kendisinden başkasında kabahat aramasın."*

Ağız temizliğinde mühim bir husus misvaktır. Hz. Peygamber her abdest alışında misvak kullanmakla yetinmez, bu vakitler dışında da sık sık misvak kullanırdı. *"Ben dişlerimi o kadar misvaklarım ki (bazan) ön dişlerim sökülecek diye korkarım"* diyen Hz. Peygamber'in namaz için evden her çıkışında misvak kullandığı, eve her girişinde ilk yaptığı şeyinde dişlerini misvaklamak olduğu, kezâ herhangi bir sebeple gece uyandığı zaman da dişlerini misvakladığı belirtilir. Misvakın ehemmiyetini belirtmek için *"Eğer ümmetime müşkilat çıkarmış olmaktan (korkmasaydım) her namazda misvak emrederdim"; "Misvak kullanın! Zirâ o, ağız için temizlik vesilesi, Rabbülâlemîn içinde rıza ve hoşnutluk sebebidir. Cebrâil her gelişinde bana misvak tavsiye etti. O kadar ki bana ve ümmetime farz kılınacak diye korktum" buyurur. Yine aynı maksatla: "Kirâmen kâtibîn meleklerini, sahibi bulundukları kimseyi, dişlerinin arasında yemek kırıntısı olduğu halde namaza durur görmek kadar hiç bir şey rahatsız etmez"* der ve misvak kullanılarak kılınan namazın misvaksız kılınana nazaran 70 defa üstün olduğunu söyler.

Beden ve elbise temizliğinin diğer bir şartı istincâ ve istibrâdır. Yani gerek büyük abdest gerekse küçük abdest bozduktan sonra bunların bedene ve elbiseye bulaşmasına meydan vermemektir. Bu maksadla def-i hacetten sonra su kullanmak gerekmektedir. Su olmadığı takdirde taşla en az üç kere silmek şarttır.Hz. Peygamber'in önce taş, sonra da su kullanmak suretiyle her ikisiyle temizlik yaptığı, helâda su kullandığı gibi, helâdan çıktıktan sonra da mutlaka her defasında ellerini yıkadığı *Hz. Enes* ve *Hz. Âişe* tarafından bildirilmektedir. Büyük abdestten sonraki temizliği su ile yapmanın ehemmiyetine bir âyetle Kur'an-ı Kerim de işaret ederek teşvikte bulunur. Mezkûr âyet Medine yakınında bulunan Kuba köyü hakkında gelmiştir ve şöyle der:

"(...) Orada (pisliklerden) iyice temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da böyle çok temizlenenleri sever" (Tevbe, 108). Bu âyet üzerine Hz. Peygamber, Kubalılara Allah tarafından övülen temizliklerinin ne olduğunu sorunca, helâda su kullandıklarını söylerler.

Hz. Peygamber ehemmiyet verilmeyip ihmâl edilmesi mümkün olan idrar bulaşmalarına ayrı bir ağırlık vererek dikkati çekmekte, ehemmiyeti-

ni nazara arzetmektedir: *"Sidikten temizlenin. Zira kabir azabının umumu sidik yüzündendir."* Diğer bazı hadislerde de kabir azabının sidik ve gıybet yüzünden olduğu belirtilir ki böylece idrar bulaşmaları bizzat Kur'an-ı Kerim'de *"ölmüş kardeşinin etini yemek"* olarak tavsif edilen gıybet kadar kötülenmiş, aynı derekede olduğu ifade edilmiş oluyor. Ayakta küçük abdest bozulabileceğine dair rivayetler mevcut ise de, sıçramalardan emin olunmayan hallerde oturarak yapılması gerektiği anlaşılmaktadır.

Beden temizliği konusunda Hz. Peygamber gusül, abdest, istincâ, istibrâ, misvak gibi buraya kadar belirtmiş olduğumuz temizliklerin yapılmasını emretmekle kalmaz, başka hususlara da temas eder. Bu meyanda bıyıkların, tırnakların kesilmesi, koltuk altı ve etek traşlarının yapılmasını da emretmiş, bu fazlalıkların atılmasında en çok kırk günün geçilmemesini istemiştir.

Sağ ve Sol Ellerin Kullanılışı: Sünnetin temizlik hususundaki hassasiyetinin bir başka tezahürü sağ ve sol ellerin yapacağı işlerde kendini göste-rir. Zira ayakkabı, elbise giyme, baş tarama, temizlik vs. bütün işlerde "sağdan başlamayı" prensip edinen *Hz. Peygamber*, pisliklerin temizlenmesi, zaruret halinde temiz olmayan bir şeye dokunma gibi kirletici işlerin daima sol elle yapılmasını; yemek yemek, yiyeceklere dokunmak gibi temiz olması istenen işlerin de dâima sağ elle yapılmasını emretmektedir. Bu cümleden olarak istincânın, abdest alırken burun temizliğinin gusül esnasında vücuttaki pis yerlerin ve vücuda bulaşan pisliklerin temizlenmesinin daima sol elle yapılması prensip kılınmış, küçük abdest bozma sırasında bile sağ elle zekere dokunulmaması emredilmiştir.

Buna karşılık yemeğin sağ elle yenmesi emredilmiştir. Hz. Peygamber'in bu hususa verdiği ehemmiyeti göstermek için soluyla yiyen bir kimseye "Sağınla ye" dediği zaman, berikisi kibirlenerek "sağımla yiyemiyorum" deyince, "yiyemez ol" diye beddua etmiş olmasını hatırlatmamız kâfidir.

Mekân ve Çevre Temizliği: Namaz kılınan ve zikir yapılan yerler de her çeşit necâsetten uzak olmalıdır. Pis kokulardan meleklerin hoşlanmadığı ve pislik bulunan yerlere meleklerin girmediği belirtilir. "Necaset sebebiyle" mezbele, mezbaha, hamam ... da namaz" yasaklanmıştır. Bu cüm-leden olarak necis ilan edilmiş olan köpeğin bulunduğu eve, bekletilmiş idrârın bulunduğu eve (rahmet) meleklerinin girmeyeceği haber verilmiştir. Kezâ meskenin bir parçası olan gusül yapılan yerinde temiz tutulması istenmiş, bilhassa küçük abdest bozulmaması emredilmiştir.

Diğer bir kısım rivayetler beden ve meskenden başka, çevrenin de te-

miz tutulmasını emretmektedir. Bu cümleden olarak Müslim'in bir tahricinde Hz. Peygamber: *"Lânete uğrayanlar olmayın"* der. Yanındakiler bunların kim olduğunu sorunca: *"Herkesin gelip geçtiği yolla, gölgelendikleri (kuytu) yerlere abdest bozanlar"* cevabını verir. Bir başka rivayette lânet vesilesi olan bu yerlere bir üçüncüsü ilave edilmektedir: "Su yolları" Yani buralara da abdest bozulması yasaklanmıştır. Bazı rivayetlerde "meyveli ağacın altı" da aynı yasağa dahil edilmiştir. Hemen belirtelim ki şârihlerin de belirttiği gibi kirletilmesi yasaklanan gölgeden murad, sadece ağaç gölgesi değil, halkın dinlenme ve tenezzüh için oturdukları bütün gölgelere şâmildir. Yine bir kısım rivayetlerde, kirlendiği takdirde temizlenme ümidi olmayan "durgun suya abdest bozulması" da yasaklanmıştır.

Rivayetlerin bir kısmında lâneti gerektiren husus, abdest bozmakla kayıtlanmayıp "eza vermek" şeklinde ifade edilmiştir: "Müslümanları yollarında rahatsız edenlere, lanetleri vacib olmuştur" gibi. Bilhassa rahatsızlık veren her şeyin kastedildiği "ezâ"nın uğrak yerlerinden kaldırılmasına ayrı bir ehemmiyet verilmiştir. Bu durumda herkesin istifadesine açık yerlerin şu veya bu şekilde rahatsız edici atıklar, lüzumsuz eşyalar, döküntüler vs. ile kirletilmemesi istenmektedir.

Şu halde "Müslümanları yollarında rahatsız edenlere, lanetleri vacib olmuştur" tehdidinin şümûlüne çevre kirletenlerin hepsi dahildir. Hatta bir kısım hayvanların toprakta açmış olduğu deliklere akıtmanın yasaklandığına dair rivayetler de nazara alınırsa, sünnetin sadece insanları değil, hayvanları bile rahatsız edici çevre kirletmelerinden kaçınılmasını emrettiği anlaşılır.

BİRİNCİ BAB

SULARIN AHKÂMI

3493 ١ – عن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْه قـال: [جَاءَ رَجُلٌ إلى رَسـول الله ﷺ فـقَالَ: إنَّا نَرْكَبُ الْبَحْرَ ونَحْمِلُ مَعَنَا الْقَلِيلَ مِنَ المَاءِ. فــإنْ تَوَضَّأنَا بِهِ عَطِشْنَا أفَنَتَوضَّأُ بِمَاءِ الْبَحْرِ؟ فقَالَ: هُوَ الطَّهُورُ مَاؤُهُ الحِلُّ مَيْتَتُهُ]. أخرجه الأربعة.

1. (3493)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir adam Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelip:

"Ey Allah'ın Resûlü! Biz gemiye binip, beraberimizde az bir su alabiliyoruz. Abdestlerimizi bu su ile alsak susuz kalacağız. Deniz suyu ile abdest alabilirmiyiz?" diye sordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Evet, denizin suyu temizdir, meytesi de helâldir" cevabını verdi." [Muvatta, Tahâret 12, (1, 22); Ebû Dâvud, Tahâret 41, (83); Tirmizî, Tahâret 52, (69); Nesâî, Miyah 5, (1, 176).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a bu soruyu soran sahâbînin adı hususunda farklı rivayetler vardır. Bizce isim ehemmiyet taşımaz. Mühim olan hadisteki fıkıhtır. Ahmed, Hâkim ve Beyhakî tarafından tahric edilen bir rivayet, bu sorunun balıkçılar tarafından sorulduğunu ifade eder. Arabistan kıyılarında, o devirlerde icrâ edilen balıkçılık hakkında açıklayıcı bazı teferruatı da ihtiva etmesi yönüyle ehemmiyetli olan rivayeti aktarıyoruz: "Biz, bir gün Resûlullah'ın yanında idik. Bir balık avcısı gelerek sordu:

"Ey Allah'ın Resûlü! Biz balık avı için denize açılırız. Beraberimize bazı kap-kacak alırız. Gemiye binerken karaya yakın bir yerde avlanıp dönmeyi düşünürüz. Bazan böyle yakında balık buluruz, bazan da bula-

mayız. Öyle olur ki, başlangıçta aklımızda olmayan uzaklıklara açılmış oluruz. Bu uzaklıkta ihtilam olan veya abdest alan oluyor. Beraberimizdeki su ile yıkanacak veya abdest alacak olsak bizi susuzluk helâk edebilir. Bu endişeyle deniz suyunu yıkanma veya abdest almada kullanmamıza ne dersiniz?"

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu soru karşısında deniz suyu için tahûr tabirini kullanır. Tahûr, hem temiz hem temizleyici ma'nâsına gelen mastar-isimdir. Kendisiyle temizlik yapılan şey demektir. Âyet-i kerimede de yağ-mur suyu tahûr diye isimlendirilmiştir. وانزلنا من السماء ماء طهورا **"Ölü bir yeri diriltmek ve yarattığımız nice hayvan ve insanları sulamak için gökten tertemiz su indirmişizdir."** (Furkan 49).

2- *Meyte:* Şer'an yenmesini helâl kılacak bir tarzla olmaksızın ölen hayvandır. Kur'an meyteyi haram kılmıştır (Bakara 173). Burada, denize ait olan meytenin helâl olduğu belirtilmektedir. Âlimler bu hadiste kastedilen meyte'yi şöyle tarif ederler: *"Sadece denizde yaşayan hayvanlardan denizde ölmüş olanıdır, "mutlak olarak denizde ölen" hayvan değildir. Zira, lügat açısından deniz meytesi deyince sadece denizde yaşa-yan hayvanın meytesi anlaşılır."*

Daha önce de temas ettik. Balık dışındaki deniz mahluklarının yenip yenmeyeceği hususunda âlimler ihtilaf etmiştir.

★ Hanefîler, "balık dışındaki mahluklar haramdır" der.

★ Ahmed İbnu Hanbel, "Kurbağa ve timsah dışındaki her şey yenir"der.

★ *Mâlik* ve *İbnu Ebî Leyla*, "Denizde ne varsa yenir" der.

★ Şâfiîlerde farklı görüşler var:

★★ *İbnu Hacer* der ki: "Bütün çeşitleriyle balığın helal olduğu hususunda ülemâ ihtilaf etmez. Ancak şeklen karada yaşayanlara benzeyen deniz mahlukları hususunda ihtilaf edildi. Söz gelimi insana, köpeğe, domuza, yılana benzeyen deniz hayvanları var!" Hanefîlerin ve Şâfiîlerden bir kısmının görüşüne göre balıktan başkası yenmez, haramdır. *Şâfiî* mezhebinin resmi görüşüne göre ise deniz mahlukları mutlak olarak helaldir. Bu aynı zamanda Mâlikîlerin de görüşüdür, ancak bunlar bir rivayette domuzu istisna ederler. Bu görüşte olanlar Kur'an'da geçen احل لكم صيد البحر **"Deniz avı ve onu yemek size de yolculara da helâl kılınmıştır"** (Mâide 96) âyetini delil getirirler.

★★ Şâfiîlerden bir grup âlim: "Karadaki benzeri helâl olan helâl, haram olan haramdır" demiş, ayrıca hem karada hem denizde yaşayanları da hükümden hariç tutmuşlardır. Bunlar iki çeşittir:

1) Etlerinin yenmesi hususunda yasak gelenler: Mesela kurbağa gibi. Bunu *Ahmed İbnu Hanbel* de -hakkında gelen öldürme yasağı sebebiyle- istisna eder. Timsah da -deniz hayvanı olmasına rağmen- istisna edilenlerdendir. Çünkü kesici (köpek) dişleriyle saldırmaktadır. Tuzlu denizlerdeki köpek balığı, yılan, akreb, yengeç, kaplumbağa da insan tabiatının iğrenç bulması ve onlardan gelebilecek zehir sebebiyle müstesnalar arasında tutulmuşlardır.

2) Hakkında bir mânî vârid olmayanlar. Bunlar tezkiye yani şeriatın derpîş ettiği kesim şartıyla helâldir, kaz[4] ve su kuşu gibi.

Bu bahse giren bazı ilave açıklamalar 3478 numarada geçti.

3494 ٢– وعن أبي سعيد الخدرى رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ إنَّا نَسْتَقِى لَكَ المَاءَ مِنْ بِئْرِ بُضَاعَةَ، وَتُلْقَى فِيهَا لُحُومُ الْكِلاَبِ، وَخِرَقُ المَحَائِضِ، وَعِذَرُ النَّاسِ؟ فقَالَ: إنَّ المَاءَ طَهُورٌ لاَ يُنَجِّسُهُ شَىْءٌ]. أخرجه أصحاب السنن.

وهذا لفظ أبي داود، وقال: « سَمِعْتُ قُتَيْبَةَ بْنَ سَعِيدٍ قَالَ: سَأَلْتُ قَيِّمَ بِئْرِ بُضَاعَةَ عَنْ عُمْقِهَا. قَالَ: أَكْثَرُ مَا يَكُونُ المَاءُ فِيهَا إلى الْعَانَةِ. قُلْتُ. فَإذَا نَقَصَ؟ قَالَ: دُونَ الْعَوْرَةِ. قَالَ: أبُو داود: قَدَّرْتُ أنَا بِئْرَ بُضَاعَةَ بِرِدَائِى، مَدَدْتُهُ عَلَيْهَا ثُمَّ ذَرَعْتُهُ فَإذَا عَرْضُهَا سِتَّةُ أذْرُعٍ؛ وَسَأَلْتُ الَّذِى فَتَحَ لِى بَابَ الْبُسْتَانِ، هَلْ غُيِّرَ بِنَاؤُهَا عَمَّا كَانَتْ عَلَيْهِ؟ قَالَ: لاَ. وَرَأَيْتُ فِيهَا مَاءً مُتَغَيِّرَ اللَّوْنِ ».

2. (3494)- *Ebû Saîdi'l-Hudrî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a:

"Ey Allah'ın Resûlü! Biz senin için Budâ'a kuyusundan su alıyoruz. Halbuki onun içerisine (ölmüş) köpeklerin leşleri, kadınların hayız bezleri, insan pislikleri atılıyor, (ne yapalım, su almaya devam edelim mi?)" diye sordular. Şu cevabı verdi:

"Su temizdir, onu hiçbir şey kirletmez." [Ebû Dâvud, Tahâret 34, (66); Tirmizî, Tahâret 49, (66); Nesâî, Miyâh 2, (1, 174).]

4– Kelimenin aslı الْبَطّ Kâmus'ta kaz diye açıklanır. Ördekle iltibası da mevzubahistir. Mün-

Bu, *Ebû Dâvud*'un metnidir. Ebû Dâvud der ki: "Kuteybe İbnu Saîd'i işittim. Dedi ki: "Budâ'a kuyusunun kayyimine derinliğini sordum. Suyun en çok olduğu durumda kasıklara kadar çıkar" dedi. "Azaldığı zaman?" dedim, "Avret mahallinin (dizinin) altına düşer" dedi. *Ebû Dâvud* der ki: "Budâ'a kuyusunu ridam ile bizzat takdir ettim. Üzerine ridâmı gerdim. Sonra ridâmı ölçtüm. Kuyunun genişliği altı zira idi. Bahçenin kapısını bana açan kimseye: "Kuyunun süregelen yapısı hiç değiştirildi mi?" diye sordum. Bana "Hayır!" dedi. Kuyunun içindeki suyun rengini değişmiş gördüm."

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Tirmizî'de "Su temizdir, onu hiçbir şey kirletmez" başlığını taşıyan bir babta, *Ebû Dâvud* ve *Nesâî*'de "Budâ'a kuyusu hakkında" ismini taşıyan bir babta kaydedilir.

Budâ'a kuyusu'nu şârihler, Medine'de meşhur bir kuyu olarak açıklarlar. Türbüştî: "Budâ'a Medine'de Benî Sâ'ide'nin ikâmet ettiği yer (dâr)" der ve bunların Hazreç kabilesine mensup bir kol olduğunu belirtir. Tahâvî, Vâhidî'nin bir rivayetine dayanarak "Budâ'a'nın Medine bahçelerine su götüren bir su yolu olduğunu, dolayısıyla *Budâa*'nın suyunun durgun değil akarsu olduğunu" söylemiştir. Ancak başta İbnu Hacer, olmak üzere muhakkik âlimler bunu merdud bulurlar. Su yolu olsa "kuyu" denmezdi üstelik burası Hicaz ahalisince mâruf bir kuyu diye cevap verirler.

Tîbî, kuyuya pis şeylerin atılmasıyla ilgili haberi şöyle açıklar: "Kuyu, bir kısım köylülerin inmesi muhtemel vadilerden gelen sel yataklarının geçtiği bir noktada idi. Vadilere gelen köylüler, zikri geçen pislikleri konakladıkları yerlerin etrafına atıyorlardı. Yağmurların hasıl ettiği seller bunları sürükleyip kuyuya atıyordu. Bu durumu, râvi, dinleyenlerce insanların dinî zaafları sebebiyle kuyuya bizzat attıkları vehmine düşecekleri bir üslubla anlatmış olmalıdır. Böyle bir davranış, müslüman bir vicdanın asla tecviz etmeyeceği bir şeydir. Öyleyse, en faziletli bir asırda, insanların en müberrâ ve en temizini teşkil eden kimselerden bu davranışı nasıl bekleriz?"

Biz şunu ilave etmek isteriz: Temizliğe son derece kıymet veren, Umumî Açıklama kısmıda da belirtildiği üzere- maddî ve manevî yapısı temizlik üzerine bina edilen müslüman şöyle dursun, temizlik meselesi, hayatında bu kadar sistematize edilmemiş sıradan bir gayr-i müslim kişi, bir sağduyu sahibi insanın tabiatı köpek ölüsü, kadınların aybaşı bezi gibi kerih şeylerin atıldığı kuyudan su alıp içmeyi kabul eder mi? Rivayet

sırasında ravilerin bazı teferruatı atmış olması da ihtimalden uzak değildir. Yani Budâ'a Kuyusu, cahiliye devrinde, belirtilen durumlara maruz kalmış öyle bir geçmişi bulunan bir kuyudur da sonradan bazı ıslah ve temizleme ameliyesi geçirmiş olarak kullanıma açılmıştır vs. Ancak râviler rivayet sırasında bu çeşit teferruatı tayyetmişlerdir. Nitekim, yukarıda kaydettiğimiz üzere Türbüştî de buna yakın bir ihtimâle yer vermektedir.

Ayrıca şunu da bilmemiz gerek: Budâ'a Kuyusu suyu bol olan bir kuyudur. Suyu iki kulle'den fazladır. İçerisine düşen pislik, renk, koku ve tadını değiştirmedikçe pis sayılmaz. İslâm'ın akar su ile, miktarca iki kulleyi aşan durgun su hakkında hükmü budur. Şah Veliyullah ed-Dehlevî, Hüccetullahu'l-Bâliğa'da şu açıklamayı sunar:

"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın *"Su temizdir, onu hiçbir şey kirletmez"* hadisinin ma'nâsı şudur: "Madenler, pislikle karşılaşınca kirlenmez (yani asliyeti bozulmaz). İçerisinden pis şey ayıklanıp atıldı mı, eğer asli vasıfları (ki suyun asli vasıfları renk, koku, tad ve akıcılığıdır) değişmemişse bozulmaz. Hiç, Budâ'a kuyusunun içerisinde pisliklerin istikrar kesbetmiş olduğu ihtimaline yer verilebilir mi, bu mümkün mü? Zirâ insanoğlu, tabiatı icabı bu çeşit pisliklerden kaçınmayı kendisine değişmez bir âdet kılmıştır. Öyleyse, Resûlullah'ın böylesi pis bir yerden su alması olacak şey değil. Gerçek şu olmalıdır: "Kuyuya, kasıdlı olmaksızın bazı pislikler düşmüş olabilir, nitekim zamanımızda da kuyular bu durumda değil midir? (Zaman zaman pislik düşme hadiseleri olmaktadır.) Ama görülünce bunlar çıkarılmaktadır. İslam geldiği vakit, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a o kuyunun, kendi nazarlarındaki temizliğinden ayrı olarak (eski haline atıf yaparak) şeriat nazarındaki temizlik durumunu sordular. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara: "Su temizdir, onu hiçbir şey kirletmez" diye cevap verdi. Yani sizin nezdinizdeki pislik dışında, başka bir pislik onu kirletmez."

Şah Veliyullah'ın açıklaması, suyun tabiatının temiz olduğu, suda onu pisleten necasetten eser olmadığı takdirde, suyun alındığı kuyuya bir zamanlar pislik düşmüş olmasından dolayı şeriatın o suya "pistir" diye bir hüküm koymayacağı prensibini nazar-ı dikkate arzediyor.

Bu hususun anlaşılması için şunu da hatırlatalım: Günümüzde büyük şehirlerin su sıkıntısını çözmede başvurulan yollardan biri, şehirde kullanılıp kanalizasyonlarla atılan suların bir kısım tasfiye muamelelerinden geçirilerek tekrar kullanılır ve içilir hale getirilmesidir. Bunların denemesi yapılmış, lağım sularından her çeşit zararlı maddeler ayıklanıp mikrobik maddeler dezenfekte edildikten sonra su içilebilir hale getirilmiştir. Şayet

su, içerisinde karışan pisliklerle asliyetini bozsa idi, bu netice elde edilemezdi. Şu halde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *"Su temizdir; onu hiçbir şey kirletmez"* ifadesi, ancak vahy-i ilahî ile konuşabilen, eşyanın sırrı kendisine açılmış, eşyanın hakikatını olduğu gibi gören, bilen,[5] makam-ı nübüvvete mazhar bir zatın mu'ciznümâ bir sözüdür. Böyle bir hakikatı, böyle bir kesinlikle, Aleyhissalâtu vesselâm'ın içinde bulunduğu içtimâî şartlarda bir başka kimsenin söylemesi mümkün değildir.

Zamanımızın gelişen tekniği bu sözün doğruluğunu ispatlamıştır: Su, içerisine karışan pis maddeler sebebiyle kirlenir, ama aslî tabiatı bozulmaz. O tabiat daima temizdir. İçerisine sonradan giren maddeler tasfiye edilip suyun içerisinden ayıklandı mı geriye "pislik tutmayan temiz su" kalır. Esasen tabiatta bu yapılmaktadır. Kirlenen suyun kirliliği tabiatta temizlenmemiş olsaydı, yeryüzünde, dünya kurulalıdan beri kirlenen sular sebebiyle bugün temiz su kalır mıydı?

3495 ٣- وعن ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ وَهُوَ يُسْأَلُ عَنِ المَاءِ يَكُونُ في الْفَلاَةِ مِنَ الأَرْضِ وَمَا يَنُوبُهُ مِنَ الدَّوَابِّ وَالسِّبَاعِ. فَقَالَ: إذَا كَانَ المَاءُ قُلَّتَيْنِ لَمْ يَحْمِلِ الْخَبَثَ]. أخرجه أصحاب السنن.

« يَنُوبُهُ » : يتردّد إليه من دابة وسبع.

3. (3495)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı dinledim. Kendisine çöl bir arazide bulunan bir sudan ve ona uğrayan hayvan ve vahşilerden soruluyordu. Şöyle cevap verdi:

"Eğer su iki kulle miktarında olursa pislik taşımaz!"[Ebû Dâvud, Tahâret 33 (63, 64, 65); Tirmizî, Tahâret 50, (67); Nesâî, Miyah 3, (1, 175); İbnu Mâce, Tahâret 75, (517, 518).]

AÇIKLAMA:

Burada *Resûlullah*'a tenha arazide bulunan ve vahşi, yırtıcı hayvanların sırayla uğrayıp susuzluklarını giderdikleri sudan sorulmaktadır. Hadiste söylenmemiş ise de ma'nâdan şu husus da anlaşılmaktadır: Su, boş ve tenha arazide olması haysiyetiyle buraya gelen vahşilerin suya salyalarını salmaları, içine abdest bozmaları, ayaklarıyla girmeleri vs. hepsi dahildir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), suyun miktarı iki kulle olduğu

---

5- Resulullah'ın bir duası şöyledir: اَللّٰهُمَّ أَرِنِى حَقَائِقَ الْأَشْيَاءِ كَمَا هِىَ "Ey Allah'ım, bana eşyanın gerçek hakîkatını göster."

takdirde onun temiz sayılması gerektiğini söylüyor. Bir başka ifade ile su belli bir miktarı aşıyorsa veya akar vaziyette ise, içine düşen pis ve zararlı maddeleri tasfiye etme, temizleme hususiyetine sahip demektir. Suyun içindeki bir kısım mikroorganizmalar bu tasfiye ve temizleme işini yapıyor demektir.

KULLE NEDİR?

Kulle'yi lügatçiler ve şârihler büyük küp diye tarif ederler. Hatta Mücâhid'in, *Kulletân*'ı, *Cerretân* diye tarif ettiği belirtilir. Yani kulle'yi, cerre (küp) olarak açıklamış "büyük" kaydını koymamıştır. Bazı açıklamalar kulle'yi "250 rıtl ve daha fazla miktarda su alan küp" diye tarif eder. Ancak bu, müştereken benimsenmiş bir miktar değildir.

Şu halde hadis iki kulle miktarında suyun kirlenme şartını belirtmektedir. *Şâfiîler* bu hadisi esas alırlar. Onlara göre, suyun miktarı iki kulle ise, bu su, kokusu veya tadı veya rengi bozulmadıkça, ondan vahşi hayvan su içse veya içerisine pislik düşse yine de temiz sayılır. Eğer su, iki kulleden az ise ona düşen pislik, renk, tad ve kokudan herhangi bir değişiklik yapmasa da pistir.

Hanefîler suyun temizini pisinden ayırmada daha ziyade reye dayanan farklı tahdidlerde bulunmuşlardır. Bu meyanda kulleteyn'den çok, havz-ı kebîr (büyük havuz) tabirine yer verirler. Hanefîlerde büyük havuz tabiri durgun sularla ilgili olarak kullanılır. Büyük havuzun tavsifinde oniki ayrı tarife yer verilmiştir.(6)

Biz bu teferruata girmeden, en ziyade benimseneni kaydedeceğiz. Sathı (yüzeyi), yüz arşın kare genişliğinde olan havuz, büyük havuzdur. Havuz, kare şeklinde ise her bir kenarı on arşın olmalıdır, yuvarlak ise, çevresinin otuzaltı arşın olması gerekir. Ayrıca bu havuzdaki suyun derinliği, su avuçlanınca dibi açılmayacak kadar olmalıdır. Şâfiîlerin esas aldığı kulle hadisi sıhhat yönüyle daha sahih ise de, Tahâvî'nin dikkat çektiği üzere, kulle'nin herkesçe maruf bir miktarı olmadığı, örfen küpün büyüğüne de küçüğüne de kulle dendiği için, hadisle miktar tayini mümkün görülmemiş ve bu yüzden Hanefîlerce bu hadis esas alınmamıştır.

Su akıyor ise, azlığına çokluğuna bakılmaz. Bir saman çöpünü taşıyacak kadar bir akmaya sahipse, temizlik ve kirlilikte, büyük havuz gibi mütâlaa olunur. Yani koku, renk, tad gibi üç aslî vasıftan biri, içine düşen pislik sebebiyle değişmemişse o su temiz sayılır.

6– Yukarıda belirtildiği üzere kulle'de mübhem bir miktara delâlet etmesi sebebiyle, *İbnu Hacer*'in belirttiği üzere, çok suyun tayininde Şâfiîler dokuz farklı görüş ileri sürmüşlerdir.

Son olarak şunu söyleyelim: Şeriat-ı garrâmızın koyduğu bu prensipler, insanda mevcut fıtrî ve tabiî temyiz imkânlarına dayanır. Günümüzün tekniği suyun faydalı ve zararlı olma vasıflarını tesbitte bir kısım ölçme aletleri geliştirmiştir. Bütün bu teknik gelişmelere rağmen dinin koyduğu ölçüler değerini kaybetmez, zira insanoğlu beraberinde ölçüm âletleri taşıyamaz. Dağda, kırda, gezinti mahallerinde, yolculuk sırasında her an su problemiyle değişik şekillerde karşılaşabiliriz. Temiz ve pis su hakkında dinimizin koyduğu esasları bilmek bir kısım yanlışlıkları ve riskleri asgariye düşürür. Unutmayalım ki, bugün tekniğin hâlâ girmediği nice köy ve hattâ kasabalarımız var. Buralarda temiz ve pis su mevzuunda dinimizin ölçülerinin bilinmesi gereklidir.

Şu hususu da kaydedelim ki, temizliği hususunda hiçbir şüphe olmayan su varken, şeriatın aradığı zevâhire göre temiz sayılması gerekmesine rağmen içimizde kuşku duyduğumuz suyu kullanmamız gerekmez. Aksi takdirde şeriatın aradığı şartlar yeterlidir. Bu şartları haiz olmayan sulardan kaçınılmalıdır. İçmede de, temizlikte de kullanılamaz.

Su ile ilgili bir kısım ilâve açıklamalar müteakip hadislerde gelecek.

3496 ٤ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَبُولَنَّ أَحَدُكُمْ فِي الْمَاءِ الدَّائِمِ الَّذِي لاَ يَجْرِى ثُمَّ يَغْتَسِلُ فِيهِ]. أخرجه الخمسة وهذا لفظ الشيخين.

4. (3496)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyuruyorlar ki: *"Sakın sizden kimse, durgun suya akıtmasın, bilahare onda yıkanır."* [Buhârî, Vudû 68, Müslim, Tahâret 95, (282); Ebû Dâvud, Tahâret 36, (69, 70); Tirmizî, Tahâret 51, (68); Nesâî, Tahâret 46, (1, 49), Gusl 1, (1, 197).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis durgun suyu insan idrarının pisleteceğini ifade etmektedir. Âlimler, durgun suyun pislenmesinde insan sidiği ile diğer hayvanların sidiği arasında hüküm itibariyle fark olmadığını belirtirler.

2- Hadisteki *"durgun su"*dan maksad miktarı az olan yani büyük havuz derecesine ulaşamayan sudur. Az su ile çok suyun miktarları nelerdir? Bu husus, önceki hadiste açıklandığı üzere, ulemâ arasında ihtilaflıdır. Şârihler bu ihtilafın Şâri (aleyhisselâm)'ın tesâhülunden ileri gelmediğini, Resûlullah'ın ümmete genişlik ve ruhsat olsun diye kasden miktar tayinini açık yapmadığını belirtirler.

3- Hadisin bazı vecihlerinde فيه yerine منه geçmektedir. منه olunca ma'nâ akıntıları suyun içine girerek değil, o sudan alarak yıkanma yasağını ön plana getirir. Yani her iki kullanış da, içerisine akıtılan su ile yıkanmayı gerek girerek ve gerekse alarak yasaklamaktadır. Ancak arada ufak bir fark var. Şöyle ki:

فيه olan hadis girerek yıkanmayı nassan yasaklarken, alarak yıkanmayı istinbatla yasaklar. منه olan hadis, bilakis, alarak yıkanmayı nassan, girerek yıkanmayı istinbâten yasaklar.

4- *İmam Mâlik*'ten bir rivayete göre, suyun vasıflarının değişmediği hallerde bu yasak tenzihîdir, diğer imamlar bunu "çok" hakkında söylerler. *Kurtubî,* az-çok ayırımı yapmadan, seddü'z-zerî'a kaidesince tahrime hamletmenin de mümkün olduğunu söyler, "Çünkü, der, akıtma, suyun kirlenmesine müncer olur."

3497 ٥– ولمسلم في أخرى: [لاَ يَغْتَسِلُ أَحَدُكُمْ في المَاءِ الدَّائِمِ وَهُوَ جُنُبٌ. قَالُوا: كَيْفَ يَفْعَلُ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ؟ قال يَتَنَاوَلُهُ تَنَاوُلاً].

5. (3497)- Müslim'in bir diğer rivayetinde (yine Ebû Hüreyre şöyle rivayet etmiştir:) "Sizden hiç kimse, cünübken durgun suyun içinde yıkanmasın."

Ebû Hüreyre'ye sordular: "Peki nasıl yıkanacak, Ey Ebû Hüreyre?" O: "Sudan alıp alıp yıkanacak!" diye cevap verdi." [Müslim, Tahâret 97, (283).]

AÇIKLAMA:

1- Burada durgun suda, cünübken yıkanılması yasaklanmaktadır. Bazı âlimler, bu hadisten hareketle kullanılmış suyun (mâ-i müstâmel) pis olduğuna hükmetmiştir. Bunlara göre: "Önceki hadiste bevl etmek yasaklanmakta idi, bunda ise yıkanmak. Öyle ise her ikisi de suyu necis kılmaktadır. Bu sebeple ikisinden de yasaklandı, her iki yasak da haram ifade eder." Ancak bu görüşe itiraz edilmiş; yıkanmanın, suyu kirleteceği için değil, suyun temizleyicilik vasfının korunması için yıkanma yasağının yapıldığı söylenmiştir. Zira mâ-i müsta'mel temizdir, fakat temizleyici değildir.

Ebû Dâvud'un bir rivayeti her iki yasağı yanyana zikreder: لاَ يَبُولَنَّ اَحَدُكُمْ فِى الْمَاءِ الدَّائِمِ وَلاَ يَغْتَسِلْ فِيهِ مِنَ الْجَنَابَةِ *"Sizden hiç kimse durgun suya akıtmasın, durgun suda cenabetlikten yıkanmasın."* Şu halde, Ebû Hü-

reyre'nin açıklaması, yıkanmanın âdâbını gösterdiği gibi hikmetini de kısmen açıklar: Avuç avuç veya bir kapla sudan alarak yıkanmak esastır. Böylece suyun içine girilerek yıkanma yasağı, onun temiz kalarak başkalarınca da kullanılmasını sağlamış olmaktadır.

2- HADİSTEN ÇIKARILAN HÜKME GELİNCE:

Hemen yukarıda belirtildiği üzere, bu hadis, bir kısım âlimlerce mâ-i müsta'mel'in necis olduğu hükmünü vermelerinde delil olmuştur. Ancak bu hususta ittifak değil, ihtilâf edilmiştir.

Önce *mâ-i müsta'mel*'in ne olduğunu belirtelim. Bu, lügat olarak kullanılmış su demektir. Ancak şer'î açıdan her kullanılmış suya mâ-i müsta'mel denilmez. Bu tabir, bir hadesi yâni hükmî necâseti gidermek, farzı yerine getirmek veya sevap kazanmak için insan bedeninde veya uzvunda kullanılan sudur. Abdest almada, abdest uzuvlarını yıkamada, cenabetlikten temizlenmede, bütün bedeni yıkamada kullanılan su, yemeklerden evvel ve sonra elleri sünnete uymak niyetiyle yıkamada kullanılan, abdestli olduğu halde, bir başka meclise gidince tekrar abdest alınan su[7] hep mâ-i müsta'mel sayılır. Bu suya, mezhebimizden bazı imamlar meselâ *İmam-ı A'zam* ve *Ebû Yusuf* necis demiş olmasına rağmen *İmam Muhammed* tâhir (temiz) demiştir. Hatta İmam-ı A'zam'dan yapılan bir rivayete göre, mâ-i müsta'mel necâset-i galîza'dır, hakiki necâseti temizleyen su ile bunun arasında fark yoktur. Ne var ki, İmam Muhammed de bu suyun temizleyici olmadığını söyler, yâni temizdir, fakat temizleyici değildir. Mezhep fetvası İmam Muhammed merhumun görüşüne göre verilmiştir. Mâ-i müsta'mel'in temiz addedilmesi, sözgelimi abdest sırasında vücuddan ayrılan suyun elbisemize bulaşmasıyla onu tencis etmiş olmaz. Ulemânın ihtilâfı rahmet ve mezhebimizce İmam Muhammed'in görüşü esas ise de mâ-i müsta'mel'den kaçınmak, abdest ve gusül sırasında sıçrantılardan korunmak gerekir. Dinî hayatımızın daha sağlıklı olması için fetvayı değil azîmeti iltizam edip takvaya talip olmamız icab eder. Hem unutmamamız gerekir ki, mezhebimizin imamı Ebû Hanîfe de -bir kavlinde- bunu necaset-i galîza saymıştır, kaydettik.

Şâfiîlerin hükmüne gelince, *Nevevî,* hadisle ilgili olarak şu açıklamayı sunar: "Mezhebimiz ve diğer mezheplerin ulemâsı, az da olsa çok da olsa durgun suda yıkanmayı mekruh addederler. Aynı şekilde akan bir kaynakta yıkanmak da mekruhtur. el-Buveytî'de *İmam Şâfiî* der ki: "Cü-

7– İmam Züfer abdestli insan, abdestini bozmadan ikinci bir abdest daha alacak olsa, bu suya ma-i müsta'mel demez. Su hem temiz, hem temizleyicidir.

nüb kimsenin, suyu akan veya sabit duran bir kuyuda yıkanmasını kerih görürüm, keza durgun bir suda yıkanmasını da kerih görürüm, bu da az olmuş çok olmuş farketmez." Gerek mezhebimize mensup gerekse diğer fakihler bu ma'nâya uygun hükme varmışlardır. Şurası muhakkak ki, bu kerahet tenzihîdir, tahrimî değil.

Cünüb kimse durgun suda yıkansa bu su mâ-i müsta'mel olur mu olmaz mı? sorusuna gelince: Bu meselede mezhebimizin fakihleri nezdinde ma'ruf olan tafsilat var. Şöyle ki: Eğer su iki kulle veya daha fazla ise, bu su mâ-i müsta'mel olmaz, hatta içinde bir çok kimseler farklı zamanlarda yıkansalar da şayet su iki kulleden az ise, cünüb kişi içine niyetsiz olarak dalıp sonradan suyun altında niyet edecek olsa, cünüblükten çıkar, su da mâ-i müsta'mel olur. Bu kimse meselâ dizlerine kadar suya girip, vücudunun geri kısmını daldırmazdan önce niyet edecek olsa, su derhal vücudun geri kalan kısmına nisbetle mâ-i müstâ'mel olur. Bu durumda, vücudun sâdece niyetten önce suya batan kısmından cünüblük kalkacağında ittifak edilmiştir. Geri kalan kısmından ise, tamamen suya batırmış ise, muhtar ve meşhur görüşe göre yine cünüblük kalkar. Çünkü su, yıkanan kimseye nisbetle, ondan ayrılınca müsta'mel olur.

Mezhebimizin âlimlerinden *Ebû Abdillah el-Hıdrî:* "(Dizlerine kadar battıktan sonra niyet edip suya batan kimsenin) geri kalan kısmı cünüblükten kurtulmaz" demiştir. Ama mezhepte makbul görüş, öncekidir. Ancak bu hüküm, vücuda değen suyun, vücuddan ayrılmadan bedenin tamamiyle batma haline bakar. Aksi halde batan kısmından su ayrılıp durgun suya karışmasından sonra bedenin geri kalan kısmını batıracak olursa bu takdirde cünüblükten çıkmaz. Bu hususta da ittifak vardır, ihtilâf yoktur.[8] İki kişi birlikte kulleteyn'den az olan bir suya beraber girseler, ikisi birden cünüblükten temizlenmeye niyet etseler, ikisi de temizlenmiş olur ve su da müsta'mel olur. Bu iki kişiden biri daha önce niyet etse, cünüblükten o çıkar ve su diğerine nisbetle müstâmel olur. Diğeri de niyet edecek olsa, artık bu müstâmel su onu temizleyemez. O, mezhebimizin sahih olan görüşüne göre cünüblükten çıkamaz. Şazz bir görüşe göre, o da çıkar. Bu iki kişi dizlerine kadar bu az suya girip niyet etseler, bedenlerinin o miktarından cenabet çıkar su da müstamel olur, geri kısmını yıkasalar cenabetten kurtulmazlar, şazz görüşe göre geri kısmı da kurtulur.

Niyetin araya girmesiyle girmemesi arasındaki farkın anlaşılması için, mâ-i müstamel için bidayette yaptığımız tarifin bilinmesi gerek.

8– Çünkü ma-i müsta'mel necis addedilmiştir. Su vücuddan ayrılınca müsta'mel sayıldığına göre, ayrılan kısım necistir. İki kulleden az olan suya necis bir şey karışınca necis olur. Necis su ile cenabetten temizlenilmez.

3498 ٦ – وعن يحيى بن عبدالرحمن: [أنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ خَرَجَ في رَكْبٍ فيهِم عَمْرُو بنُ العَاصِ حتّى وَرَدَا حَوْضاً. فقَالَ عَمْرُو بنُ العَاصِ: يَا صَاحِبَ الحَوْضِ، هَلْ تَرِدُ حَوْضَكَ السِّبَاعُ؟ فقَالَ عُمَرُ بنُ الخَطّابِ: يَا صَاحِبَ الحَوْضِ لاَ تُخبِرْنَا فإنّا نَرِدُ عَلى السِّبَاعِ وتَرِدُ عَلَيْنَا، وإنّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: لَهَا مَا أخَذَتْ في بُطُونِهَا ومَا بَقِيَ فهُوَ لَنَا طَهُورٌ وشَرَابٌ]. أخرجه مالك إلى قوله: وترد علينا، وأخرج باقيه رزين.

6. (3498)- *Yahya İbnu Abdirrahmân* rahimehullah anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh), içerisinde *Amr İbnu'l-Âs*'ın da bulunduğu bir grupla yola çıkmıştı. Bir havuza geldiler. Amr İbnu'l-Âs (radıyallâhu anh):

"Ey havuz sahibi, havuzunda vahşi hayvan sulanıyor mu?" diye sordu. Hz. Ömer, hemen araya girip:

"Ey havuz sahibi bize bunu söyleme: Zira biz, vahşinin peşinden su alacağız, o da bizim peşimizden sulanacak. Çünkü ben, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *"Vahşinin karnına aldığı onundur, geri kalan da bize temizdir ve içeceğimizdir"* dediğini işittim" dedi." [Muvatta, Tahâret 14, (1, 23, 24).]

AÇIKLAMA:

Burada vahşî hayvanların artığı meselesi mevzubahis. Amr İbnu'l-As bu artığı necis bilmekte, su ihtiyaçlarını önlerine çıkan havuzdan gidermezden önce vahşi hayvanların bu suya banıp banmadıklarını sormaktadır. Tabiî ki hayvanlar banmışsa su kirlidir, ondan istifade edemeyecektir.

Ancak *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh) bu mevzuda farklı bir bilgiye sahip: Vahşilerin artığı suyu kirletmez, içilebilir. Havuz sahibine "...Bize bunu söyleme" demesinin ma'nâsı, *Zürkânî*'ye göre: "Bizi asıl olan yakîn üzere bırak. Burada asıl olan suyun temiz olmasıdır. Bilmediğimiz takdirde kirliliğine değil, temizliğine hükmedeceğiz. Bize göre kirlenmiş olması bir şekkdir, şekk ise arızîdir, asıl olan yakîni bozmaz.(9) Yani haber versen de vermesen de her iki durum da nazarımızda birdir" demektir. Bu ma'nâya, Hz. Ömer'in müteakip cümlesi delil olmaktadır. Zira orada hükmü kesindir: "Bir vahşinin peşinden su alacağız, o da bizim peşimizden sulanacak: Yani, "Her şeye rağmen sudan alacağız, bâri vahşi buradan sulandı" diyerek içimize rahatsızlık atma demek istemektedir.

Hz. Ömer, bu davranışıyla sünnete muhalif bir harekette bulunmuş

9– Dinimizin küllî kaidelerdendir: **"Şekk ile yakîn zâil olmaz."**

olmuyor. Çünkü Resûlullah'tan bu meselede şunu hatırlatmaktadır: *"Vahşinin karnına aldığı onundur, geri kalan da bize temizdir ve içeceğimizdir."*

Bu açıklama ve hüküm Mâlikîlere göredir. Onlar, az sayılan temiz suya düşen pislik, onun tad, koku, renk gibi aslî vasıflarından birini değiştirmedikçe, az suyun kirli (necis) sayılmayacağına hükmederler, sadece mekruh addederler. Halbuki diğer mezheplere göre az sayılan (küçük havuz veya iki kulleden az olan) suya tek damlalık necis bir şey de düşse pis sayılır. Binaenaleyh, artıklar mevzuunda da hüküm şöyledir: Köpek, kurt, aslan, kaplan, domuz gibi yırtıcı hayvanların, vahşi kedilerin artıkları pistir, zaruret olmadıkça ne içilir, ne de temizlikte kullanılır. Bu hayvanların salya ve terleri de necistir, karıştığı, bulaştığı şeyleri aynı şekilde necis kılarlar.

3499 ٧- وعن حميد الحميرى قال: [لَقِيتُ رَجُلاً صَحِبَ النَّبِىَّ ﷺ أرْبَعَ سِنِينَ كَمَا صَحِبَهُ أبُو هُرَيْرَةَ. قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ أنْ تَغْتَسِلَ الْمَرْأةُ بِفَضْلِ الرَّجُلِ أوْ يَغْتَسِلَ الرَّجُلُ بِفَضْلِ الْمَرْأةِ، زاد في رواية: وَلْيَغْتَرِفَا جَمِيعاً]. أخرجه أبو داود، واللفظ له، والنسائي.

7. (3499)- *Humeyd el-Hımyerî* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a, *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh)'ın yaptığı gibi dört yıl arkadaşlık yapmış bir zatın yanına geldim. Dedi ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, erkeğin artığıyla kadının gusletmesini veya kadının artığıyla erkeğin gusletmesini yasakladı."

Bir rivayette şu cümleyi ziyade etti: "İkisi birden suya ellerini soksunlar!" [Ebû Dâvud, Tahâret 40, (81); Nesâî, Tahâret 147, (1, 130).]

AÇIKLAMA:

Hadis, açık olarak görüldüğü üzere, karıyla kocanın birbirlerinin artığıyla yıkanmalarını men etmektedir. Her ikisi aynı anda sudan almaları halinde caizdir. Ancak, kaptan suyu birisi diğerinden önce alırsa caiz değildir.

Hadisten çıkan hüküm bu olmakla beraber bu babta başka hadisler de var. Bazıları müteakiben görüleceği üzere, kadın ve erkeğin birbirlerinin artığı ile abdest almaları veya gusletmeleri meselesinde farklı görüşler ileri sürülebilmiştir. Şöyle ki:

1) Kadın ve erkek birbirlerinin artığı ile beraber de, arka arkaya da temizlenebilirler.

2) Birbirlerinin artığı ile temizlenmek mekruhtur.

3) Beraber temizlenirlerse caizdir.

4) Kadın hayız, erkek cünüb değilse temizlik caizdir.

5) Erkeğin artığı ile kadının temizlenmesi caizdir, kadının artığı ile erkeğin temizlenmesi mekruhtur.

6) Temizliğe beraber başladı iseler, aynı kaptan temizlik, her ikisine de caizdir, aynı anda veya peşpeşe su almaları farketmez.

Bu altı farklı görüşten birincisi muhtar olan görüştür. Yani birbirlernin artığı ile kadın ve erkek temizlik yapabilirler. Nitekim 3499, 3500, 3503 numaralı hadisler, bunun örneğini bizzat Resûlullah'tan göstermektedir. Keza 3504 numaradaki hadis bu tatbikatın Resûlullah devrinde, Ashab arasında cârî olduğunu göstermektedir.

3500 ـ٨ وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [اغْتَسَلَ بَعْضُ أزْوَاجِ النَّبِيِّ ﷺ في جَفْنَةٍ فَجَاءَ رسولُ اللهِ ﷺ لِيَغْتَسِلَ مِنها أوْ يَتَوَضَّأَ. فَقَالَتْ: إنِّي كُنْتُ جُنُباً. فقَالَ ﷺ: إنَّ المَاءَ لاَ يَجْنُبُ]. أخرجه الترمذي وصححه.

8. (3500)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerinden biri bir tekne içerisinden su alarak yıkanmıştı. Aynı teknede yıkanmak veya abdest almak üzere Aleyhissalâtu vesselâm geldi. Zevcesi:

"Ben cünübtüm!" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Su cünüb olmaz!" buyurdular." [Tirmizî, Tahâret 48, (65); Ebû Dâvud, Tahâret 35, (68); İbnu Mâce, Tahâret 33, (370, 371).]

AÇIKLAMA:

1- *Cenâbet* kelimesi asıl itibariyle uzaklık ma'nâsına gelir. Bu sebeple garib yani gurbette olan kimseye de cünüb denir. Münâsebet-i cinsiyede bulunan kimseye cünüb denmesi, Kur'an okumak, namaz kılmak gibi bazı ibadetlerden uzak kalmasından dolayıdır. Cünüb olan kimse ağız, burun ve boğaz dahil bütün vücudu yıkamadan bu uzaklıktan (yasaktan) kurtulamaz.

2- Yukarıda da belirtildiği üzere, aynı kaptaki su ile kadın ve erkeğin gusletmesi veya abdest alması caizdir. Nehyedici hadisin mukaddem, tecviz edenin ise muahhar olduğu, dolayısıyle öncekinin mensuh

bulunduğu belirtilmiştir. *Hattâbî* şu rivayeti kaydeder: أربعٌ لا يجنبن: الثّوب والإنسان والأرض والماء *"Dört şey cünüb olmaz: Elbise (hayızlının ve cünübün teri ile kirlenmez), insan (cünüb olunca kirlenmez, binaenaleyh cünüb bir kimse ile veya müşrikle müsâfaha edecek olsa kirlenmez), toprak (bir yerde cünüb kimsenin yıkanması ile orası kirlenmez), su (cünüb kimse elini batırmakla veya içinde yıkanmakla kirlenmez)."*

3- Bu hadisten şu hüküm de çıkarılmıştır: Cünüb kimse elini yıkamadan su kabına daldırarak su alsa, o su mâ-i müsta'mel sayılmaz. Mamafih yıkanma işinin tekne içinde cereyan etmiş olabileceği ihtimalinden hareketle "mâ-i müsta'mel temizdir" hükmüne giden olmuşsa da, *"teknenin içinde yıkanmak âdet değildir, ondan elle su alınmıştır"* diye itiraz edilmiştir.

3501 ٩ – وعن أبي جحيفة قال: [خَرَجَ عَلَيْنَا رسولُ الله ﷺ في الْهَاجِرَةِ فَأُتِىَ بِوَضُوءٍ فَتَوَضَّأَ فَجَعَلَ النَّاسُ يَأْخُذُونَ مِنْ فَضْلِ وَضُوئِهِ، مَنْ أَصَابَ مِنْهُ شَيْئاً يَمْسَحُ بِهِ، وَمَنْ لَمْ يُصِبْ مِنْهُ أَخَذَ مِنْ بَلَلِ يَدِ صَاحِبِهِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي، واللفظ للشيخين.

9. (3501)- *Ebû Cuhayfe* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öğle vakti yanımıza çıktı. Kendisine abdest suyu getirildi. Abdest aldı. Halk, onun abdest suyundan arta kalanı kapışmaya başladı. Bir parça alabilen, onu (teberrüken) vücuduna sürünüyor idi. Hiç alamayan, arkadaşının elindeki yaşlığa değmeye çalışıyordu." [Buhârî, Salât 17, Vudû 40, 93, 94, Ezân 18, 19, Libâs 3, 42; Müslim, Salât 249-253 (503); Nesâî, Tahâret 103, (1, 87); Ebû Dâvud, Salât 102, (688).]

AÇIKLAMA:

Ashab, *Resulullah*'ın abdest suyu ile teberrükte bulunmuştur. Muhtelif rivayetler bunu te'yid eder. Buhârî'nin bir rivayetinde, Ashab'ın bu sudan kapabilmek için aralarında "mukâtele" ettiklerini ifade eder. Tabiî ki gerçek bir kavga mevzubahis değil, ama bir tezâhüm ve itişme mümkündür. Bu artığa yetişemeyenlerin, Resûlullah'ın elindeki su bulaşığıyla teberrük cihetine gitmelerinin belirtilmesi, söylediğimiz hususu teyid eder. Aleyhissalâtu vesselâm traş olduğu zaman saçlarını, terlediği zaman terini toplama gayreti rivayet edilmiştir. Bu rivayetler Ashab'ın Aleyhissalâtu vesselâm'a gösterdiği alâka ve sevginin derecesini anlamamızda yardımcı olur.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu çeşit alâka ve teberrük gayretine müdahale etmemiş, sükûtuyla rıza göstermiştir.

3502 ١٠ – وعن نافع: أنَّ ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [لا بَأسَ أنْ يُغْتَسَلَ بِفَضْلِ المَرأةِ ما لَمْ تَكُنْ حَائِضاً أوْ جُنُباً]. أخرجه مالك.

10. (3502)- *Nâfi* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anh) dedi ki: "Kadın hayızlı veya cünüb olmadıkça artığıyla yıkanmada bir beis yoktur." [Muvatta, Tahâret 86, (1, 52).]

AÇIKLAMA için 3500 numaralı hadise bakın.

3503 ١١ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كُنْتُ أغْتَسِلُ أنَا والنَّبىُّ ﷺ من إناءٍ واحدٍ تَختَلِفُ أيْدِينا فيه مِنَ الجَنَابَةِ].

وفي رواية: «مِنْ قَدَحٍ يُقَالُ لَهُ الفَرَقُ. قَالَ سُفْيَانُ: وَالْفَرَقُ ثَلاثَةُ آصُعٍ». أخرجه الخمسة إلا الترمذي، وهذا لفظ الشيخين.

«الْفَرَقُ»: بفتح الراء وسكونها: قدح يسع ستة عشر رطلاً.

«وَالصَّاعُ»: مكيال يسع أربعة أمداد. «وَالْمُدُّ»: رطل وثلث بالعراقي.

11. (3503)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Ben ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tek bir kaptan su alarak cenabetten yıkanıyorduk ve ellerimiz kabın içine beraber girip çıkıyordu.

Bir başka rivayette şöyle gelmiştir: "...Farak denen bir kaptan." Süfyân der ki: "Bir farak, dört sa' hacminde (bir ölçek) dir." [Buhârî, Gusl 2, 9; Müslim, Hayz 40, 45, (319, 321); Ebû Dâvud, Tahâret 39, (77), 97, (237), 102, (257); Nesâî, 130, 144, 145, 146, 148, Gusl 12, (1, 203).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, farklı şekillerde rivayet edilmiştir. Bir vechinde Hz. Âişe: "Ben ve Resûlullah aynı kaptan su alarak yıkanırdık. Bazan O, benden önce davranır (sudan alırdı) bazan da ben, O'ndan önce davranır (sudan alır)dım. Ben önce alınca: "Bana da bırak!" derdi. O önce alınca da ben, *"Bana da bırak!"* derdim."

2- Farak, Onaltı rıtl hacminde bir ölçek.

3- Daha fazla açıklama için 3500 numaralı hadise bakılsın.

3504 ١٢ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [كَانَ الرِّجَالُ وَالنِّسَاءُ يَتَوَضَّأُونَ في زَمَانِ رسولِ اللهِ ﷺ جَمِيعاً مِنْ إنَاءٍ وَاحِدٍ]. أخرجه البخاري ومالك، وأبو داود والنسائي.

12. (3504)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında erkekler ve kadınlar beraberce bir kaptan abdest alıyor idiler." [Buhârî Vüdû 43; Muvatta, Tahâret 15, (1, 24); Ebû Dâvud, Tahâret 39, (79, 80); Nesâî, Tahâret 52, (1, 57).]

AÇIKLAMA:

Şârihler, abdest sırasında kadın ve erkeklerin aynı kabın etrafında abdest alma hadisesinin örtünme emrinden önceye ait olduğunu belirtirler. "Örtünmenin farz kılınmasından sonra kadın ve erkekler ayrılmıştır, beraber abdest almaları mevzubahis olamaz" derler. Böyle bir beraberliğin karı-koca ile mahremlere tecviz edilebileceği de ayrıca belirtilmiştir.

3505 ١٣ – وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قالَ لِي رسولُ اللهِ ﷺ لَيْلَةَ الجِنِّ مَا في إدَاوَتِكَ؟ قُلْتُ: نَبِيذٌ. قَالَ: ثَمَرَةٌ طَيِّبَةٌ وَمَاءٌ طَهُورٌ، فَتَوَضَّأَ مِنْهُ]. أخرجه أبو داود، واللفظ له والترمذي. «الإدَاوَةُ»: المطهرة، وهى إناء من جلد كالسطيحة ونحوها.

13. (3505)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Cin gecesinde bana:

"Kabında ne var?" diye sordular. Ben: "Nebîz!" dedim.

"Güzel bir meyve, temiz bir sudur" buyurdular. Sonra da onunla abdest aldılar." [Ebû Dâvud, Tahâret 42, (84); Tirmizî, Tahâret 65, (88).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Resûlullah'ın cinlerle buluştuğu gecede, nebîz denen hurma şırası ile abdest aldığını ifade etmektedir.

2- *Nebîz:* Hurma, üzüm, buğday, bal, arpa gibi hammaddeden yapılan bir şıradır. Bu maddeler suyun içinde ıslatılmak suretiyle elde edilir. Bu şıra tahammür etmediği takdirde temizdir. Ancak temizleyici değildir. Bu sebeple ulemâ nebîzin temizlikte ve dolayısıyla abdest ve gusülde kullanılmayacağına hükmetmiştir. Su, renk, koku, tad, akıcılık gibi kendine has vasıflarından birini haricî bir maddenin karışması ile kaybederse, bu ikinci madde temiz dahi olsa mutlak su olmaktan çıkar, mukayyed su olur. Mukayyed su temiz dahi olsa temizleyici değildir. Sadedinde

olduğumuz hadiste nebîzin temiz olduğunda şüphe mevzubahis değil, ancak temizleyici değildir, abdestte kullanılamaz.

Rivayetin senedinde yer alan *Ebû Zeyd* sebebiyle hadisin zayıf olduğu belirtilir. Ayrıca senedde kopukluk da var. *İbnu Hibbân, Ebû Zeyd'* den ülemânın tek bir hadis rivayet ettiklerini; bu hadisin de Kitap, Sünnet, İcma ve Kıyas'a muhalefet ettiğini söyler. *Ebû Hanîfe:* "Nebîzden başka su olmazsa, nebîzle abdest alınabilir" demiştir. Ebû Yusuf bu durumda, "teyemmüm"e hükmeder. İmam Muhammed, "Her ikisi de" der. Ebû Hanîfe'nin Ebû Yusuf'un görüşüne rücû ettiği de rivayet edilmiştir.

Aynî, *Ebû Bekr er-Râzî'*den naklen, bu üç görüşün de üç ayrı rivayet halinde Ebû Hanîfe'den mervî olduğunu, bunlar arasında "Nebîzle, niyet şartıyla abdest alıp teyemmümü terk" rivayetinin meşhur olduğunu belirtir.

Ebû Dâvud'un rivayetinde nebîzle abdest almayı -başka su olmasa dahi- İmâm Şâfiî ve Ahmed ve İshâk rahimehumullah hazerâtının reddettiklerini, İshak'ın "Kişi böyle bir durumda nebîzle abdest alacak olsa arkadan bir de teyemmüm etse bence daha uygun olur" dediğini kaydeder.

Nebîzle abdest olmayacağını kesin bir dille ifade edenler فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا **"...Bu durumlarda su bulamazsanız temiz bir toprağa teyemmüm edin..."** (Nisâ 43) âyetine istinad ederler. İbnu'l-Arabî nebîzin su sayılmayacağını çünkü içerisine, ıslatılan maddeden tad, renk gibi hususiyetlerin geçtiğini belirtir. Tirmizî, nebîzle abdesti reddedenlerin Kur'an'ın ruhuna daha yakın ve daha isabetli olduklarını belirtir. Tahâvî de, sadedinde olduğumuz İbnu Mes'ud hadisinin zayıflığını belirttikten sonra "Ne seferde, ne hazerde nebîz ile abdest alınamayacağına" hükmeder.

İbnu'l-Arabî, "Su ile teyemmüm arasına başka bir şey koymayı, Kur'an'ın az yukarda kaydettiğimiz sarih hükmünün bir nevi neshi olacağını, halbuki Kur'an'ın bir âyetini, yine Kur'an'ın bir başka âyetinin veya mütevatir bir hadisin neshedebileceğini sahih bile olsa haber-i vâhidle Kur'an'ın neshi mümkün değilken böyle zayıf bir hadisle Kur'an'ı neshetmenin mümkün olamayacağını" söyler.

Bu hususta mevzunun leh ve aleyhinde başka mütalaalar da dermeyan edilmiştir. Hepsini vermeye gerek görmüyoruz. Şu kadarını söyleyelim ki, bütün bu açıklamalar İmam-ı Azam'ın "su olmadığı durumda nebîzle abdest alınır" fetvasını cerhe yönelmiştir.

SU HAKKINDA SON SÖZ

ON VASIF VE KORUNMA TEDBİRLERİ

Sadece insan değil, bütün canlılar açısından, suyun arzettiği hayatî ehemmiyet, tâ ilk çağlardan beri insanların dikkatini çekmiştir. Bundandır ki eski hikmet, hayatın dört ana unsurundan biri olarak suyu görmüştür. Toprak, Ateş, Hava, Su. Kur'ân-ı Kerim de bir âyetinde: **"Biz her şeyi sudan canlı kıldık"** (Enbiya 30) buyurur. *İbn-u Kayyîm,* et-Tıbbu'n-Nebevî adlı kitabında geçmiş nesillerin su hakkındaki telâkkilerini şöyle hülâsa eder: "Su, hayatın (ana) maddesidir, içeceklerin de efendisi. Kainatı teşkil eden unsurlardan biridir, daha doğrusu aslî unsurudur. Zira semavat onun buharından arz da köpüğünden yaratıldı. Allah her şeyi onunla hayattâr ve canlı kıldı."

İnsan için suyun ehemmiyeti, sadece içeceğimiz olmasından veya yiyeceklerimizin hazırlanmasındaki rolünden ileri gelmez; sıhhatimiz için zarurî olan temizlik vasıtasıdır da... Öyle ise suyun hem temizliğe, hem de içilmeye elverişli olması, bu maksadlarla bazı vasıfları taşıması gerekmektedir. Bizden önce yaşayan insanlar, suyun "cevdet" yâni "iyi" olması için onda on vasıf aramışlardır.

1- *Renk:* Su, saf olmalı, her çeşit renklilikten ârî bulunmalıdır.

2- *Koku:* Su kokusuz olmalıdır.

3- *Tad:* Tadı hoş olmalı, Fırat ve Nil nehirlerinin tadında olmalıdır.

4- *Ağırlık:* Hafif ve akıcı olmalıdır.

5- *Mecrası:* Suyun aktığı yatak temiz olmalıdır.

6- *Menba:* Su, uzak bir menbadan gelmelidir.

7- Güneş ve rüzgar isabet etmelidir. Menba uzak olmadığı takdirde güneş ve rüzgar te'sir icra edemez.

8- *Kıvam:* Suyun kıvamı akıcı olmalıdır.

9- *Miktar:* Su çok olmalıdır. Bu takdirde karışan yabancı maddeleri dışarı atar.

10- Mansab: Akış istikameti kuzeyden güneye veya batıdan doğuya doğru olmalıdır.

Bu açıklamaları kaydeden kaynağımız ilâve eder: "Sayılan vasıflar kâmil ma'nâda, şu dört nehirde bulunur: Nil, Fırat, Ceyhan, Seyhan."

Şu halde suyun sağlığımıza elverişli olması, kirlenmelerinden korunması için dinimiz, bazı tahdidler koymuş, tedbirler emretmiş olmalıdır.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hadislerinde suların kirletilmesi meselesini de ele alarak bir kısım beyanlarda bulunur. Bazan çevre ile ilgili olarak yukarıda kaydettiğimiz yasaklar meyanında bazanda müstakillen bu meseleyi ele alır. *Hz. Muaz* ve *Hz. Câbir* (radıyallâhu anhümâ) tarafından iki ayrı tarîkten nakledilen bir hadiste, "gölge ve yol" ile birlikte "mevârid" yani su mecraları da zikredilerek, büyük abdest bozulması yasaklanır. *İbnu Ömer* (radıyallâhu anh)'in rivayetinde Resûlullah nehir kenarlarına büyük abdest bozmayı yasaklar.

Hz. Câbir (radıyallâhu anh)'den gelen bir rivayet akarsuya küçük abdest bozmayı yasaklar.

Yine *Hz. Câbir* ve *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) tarafından rivayet edilen hadislerde istifade edilecek olan durgun suya bevl edilmesi yasaklanmaktadır.

Bazan "istifade edilecek" kaydı olmaksızın, mutlak şekilde birikmiş su" ya bevl edilmemesi emredilmiştir.

Suların kirlenmelerden korunması ile ilgili nebevî alâkadan bahsederken, kuyularla ilgili olarak Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*' den vârid olan tâlimata da dikkat çekmemiz gerekir. Zira bunlardan bir kısmı kuyu sularının pislikten korunmasına râcidir. Bu tâlimâtlardan birine göre, eskiden kalma kuyuların etrafında (yarı çapı) elli, yeni açılan kuyuların etrafında ise, yirmibeş zirâ'lık bir dairenin harim olarak boş bırakılması gerekmektedir.

Bir diğer talimât da, hayvan ağıllarının kuyuya kırk zirâdan daha yakına yapılmamasını emreder.

İKİNCİ BAB
NECASETİN İZALESİ
(Bu babta beş fasıl var)

BİRİNCİ FASIL

BÜYÜK VE KÜÇÜK ABDESTLE İLGİLİ MESELELER

İKİNCİ FASIL

MENİ İLE İLGİLİ MESELELER

ÜÇÜNCÜ FASIL

HAYIZ KANI İLE İLGİLİ MESELELER

DÖRDÜNCÜ FASIL

KÖPEK VE DİGER HAYVANLAR

BEŞİNCİ FASIL

DERİLER

BİRİNCİ FASIL

BÜYÜK VE KÜÇÜK ABDESTLE İLGİLİ MESELELER

3506 ١ – عن أمّ قيس بنت محصن رضيَ اللهُ عَنْها: [أنَّها أتَتْ بابنٍ لها صغيرٍ لَمْ يأكُلِ الطَّعَامَ إلى رسولِ اللهِ ﷺ فأجْلَسَهُ في حِجْرِهِ فبَالَ على ثوْبِهِ فدَعَا بماءٍ فنَضَحَهُ ولَمْ يغْسِلْهُ].

وفي رواية: «فرَشَّهُ». أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين.

«النَّضْحُ»: رش الماء على الشئ، ولا يبلغ الغسل.

1. (3506)- *Ümmü Kays Bintu Mihsan* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Ben, henüz yemek yemeyen küçük bir oğlumla Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gitmiştim. Varınca, çocuğu kucağına oturttu. Derken çocuk elbisesine akıttı. Su getirtip elbisesini serpti, fakat yıkamadı."

Bir rivayette: "...çiledi" denmiştir. [Buhârî, Vüdû 59; Müslim,Tahâret 103, (287); Muvatta, Tahâret 110, (1, 64); Ebû Dâvud, Tahâret 139, (374); Tirmizî, Tahâret 54, (71); Nesâî, Tahâret 189, (1, 157).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, çocukların sidiğinin, büyüklerinkinden farklı mütâlaa edildiğini göstermektedir. Çünkü sidik necasettir, bulaştığı yerin yıkanarak temizlenmesi gereklidir, aksi takdirde namaz sahih olmaz. Bazı rivayetlerde kız çocuklarının sidiklerinin de büyüklerinki gibi yıkanması gerektiği, oğlan çocuklarının sidiğine su çilemenin yeterli olacağı ifade edilmiştir.

2- Hadis, henüz anne sütüyle beslenen, onun dışında başka bir şey yeyip içmeyen oğlan çocuklarının idrarlarının necaset-i galîza sayılmayacağını; yıkamaksızın, üzerine su serpmekle-çilemekle- temizlenmiş ad-

dolunacağını ifade etmektedir. Ancak başka nasslar muvacehesinde ulemâ bu meselede üç farklı görüş benimsemiştir.

1) Şâfiî'ye göre bu hadis esastır: Erkek çocukların sidiğine su çilemek yeterlidir, temiz sayılır. *Hz. Ali, Atâ, Hasan Basrî, Zührî, Ahmed, İshak* ve *İbnu Vehb* gibi birçok âlim hep böyle hükmetmişlerdir.

2) Kız ve erkek her iki çocuk için de su çilenmesi yeterlidir. Bu, Evzâî'nin görüşüdür. İmam Mâlik ve Şâfiî'den de bu görüş rivayet edilmiştir. *İbnu'l-Arabî* bunu, erkek ve kız çocuklarının karnına hiç bir şey girmemek şartıyla akıtmaları kaydıyla nakleder. Nitekim bazı âlimler, çocuğun yeni doğmuş ve henüz hiçbir şey yememiş bir çocuk olacağı ihtimalini belirtirler. Zira yeni doğan çocukların tahnîk için Resûlullah'a getirilmeleri adetti.

3) Kız ve erkek çocuğu, idrarlarının yıkanması hususunda eşittirler ve temizlik, yıkanmadan hâsıl olmaz. Hanefîler ve Mâlikîler bu görüştedir. İbnu Dakîki'l-Îd: "Bu görüşte kıyasa gittiler. Onlar, hadiste geçen "yıkanmadı" tabiriyle "yıkamada mübâlağaya yer vermedi" demek istediğini söylerler" der.

3507 ٢– وعن لبابة بنت الحارث قالت: [كَانَ الحَسَنُ بنُ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنهما فِي حِجْرِ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَبَالَ عَلَى ثَوبِه، فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: الْبسْ ثَوْباً، وَأعْطِنِي إزَارَكَ حَتَّى أغْسِلَهُ. قَالَ: إنَّمَا يُغْسَلُ مِنْ بَوْلِ الأُنْثَىٰ وَيُنْضَحُ مِنْ بَوْلِ الذَّكَرِ]. أخرجه أبو داود.

2. (3507)- *Lübâbe Bintu'l-Hâris* anlatıyor: "Hz. Ali'nin oğlu Hasan (radıyallâhu anhümâ), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kucağında idi, elbisesine akıttı. Ben atılıp:

"Ey Allah'ın Resûlü (yeni) bir elbise giy. İzârını da bana ver yıkayayım!" dedim. Cevaben:

"Kız çocuğun idrarı olsa yıkanırdı; ancak erkek çocuğun idrarı su çilemek suretiyle temizlenir!" buyurdular." [Ebû Dâvud, Tahâret 137, (375).]

3508 ٣– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [بينَا نَحْنُ فِي المَسْجِدِ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ إذْ جَاءَ أعْرَابِيٌّ، فقَامَ يَبُولُ فِي المَسْجِدِ، فقَالَ أصْحَابُ رَسُولِ اللهِ ﷺ: مَه مَه، فقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تُزْرِمُوهُ دَعُوهُ، فَتَرَكُوهُ حَتَّى بَالَ، ثُمَّ إنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ دَعَاهُ، فَقَالَ لَهُ: إنَّ هذِهِ المَسَاجِدَ لاَ تَصْلُحُ لِشَيْءٍ مِنْ هذَا البَوْلِ وَالْقَذَرِ: إنَّمَا هِيَ لِذِكْرِ اللهِ

تَعَالى، والصَّلاَةِ وقِرَاءَةِ القُرْآنِ، وأَمَرَ رَجُلاً مِنَ القَوْمِ فَجَاءَ بِدَلْوٍ مِنْ مَاءٍ فَشَنَّهُ عَلَيْهِ]. أخرجه الشيخان، وهذا لفظهما، والنسائي.

« لاَ تُزْرِمُوهُ » بتقديم الزاى على الراء: لا تقطعوا عليه بوله.

وقوله « فَشَنَّهُ عَلَيْهِ » بالمهملة: أى صبه عليه، وبالمعجمة: فرّقه عليه من جميع جهاته، ورشه عليه.

3. (3508)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte mescidde otururken bir bedevi çıkageldi. Durup mescidin içine akıtmaya başladı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashab'ı kalkıp:

"Dur! dur!" diyerek [üzerine yürümeye] kalktılar ki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* müdâhale etti:

"Kestirmeyin, bırakın tamamlasın." Ashab müdâhale etmedi, adam da ihtiyacını tamamladı. Sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, adamı yanına çağırdı ve:

"Bu mescidler, idrar ve pislik bırakma yeri değildir. Allah'ın zikredildiği yerlerdir. Buralarda namaz kılınır. Kur'an okunur" dedi. Sonra cemaatten birine bir kova su getirmesini emretti. Kova gelince sidiğin üzerine boşalttı." [Buhârî, Vudû 57, 58, Edeb 35; Müslim, Tahâret 99, (284); Nesâî, Tahâret 45, (1, 48).]

AÇIKLAMA:

1- *Bedevî* (Arap): Bâdiye'de yani çölde yaşayan demektir. Bunun Arap veya Acem olması şart değildir. Şehirde yaşamayan ma'nâsına gelir. Bunlar hayat şartları icabı, şehir hayatında incelip gelişen bir kısım âdâb-ı muâşeret ve görgü kaidelerinden mahrumdurlar. Şehirlilerce kaba karşılanan davranışları vardır. Bu onların eksikliğinden veya terbiyesizliklerinden ileri gelmez, bilakis içinde yaşadıkları cemaatte bu değerlerin yokluğundan ileri gelir. Bu sebeple Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bedevîlere karşı son derece anlayışlı davranmış, kasda mebni olmayan, onların alışkanlıklarından gelen kabalıkları, eksiklikleri, mülâyemetle karşılayıp tatlılıkla öğretme yoluna gitmiştir. Hadisin *İbnu Mâce* ve *İbnu Hibbân*'da gelen vechinde, *Resulullah*'ın bu davranışından bedevînin ne kadar memnun kaldığını öğrenmekteyiz. Bedevî der ki: "Resulullah -ki ona annem babam feda olsun- kalktı, beni ne azarladı, ne de kötü söz söyledi..."

Sadedinde olduğumuz hadiste, söylediğimiz bu hususa çarpıcı bir örnek görmekteyiz. Bir bedevi kalkıp mescidin içine akıtmaya kalkıyor.

Cemaatin bedce olan müdâhalesine mâni olan *Resûlullah*, işini görüp bitirinceye kadar ona müsaade ediyor. Sonra çağırıp, mabedlerin pislik bırakma yeri değil, ibadet yeri olduğunu öğretiyor. Bu bir ceza, azarlama değil, tamamen bir öğretim faaliyetidir.

İbnu Hacer, iki sebepten dolayı, akıtmasının sonuna kadar serbest bırakmış olacağını söyler:

★ Zaten akıtmaya başlamıştı ve mescidin bir kısmı kirlenmişti. Müdahale, kirliliği artırabilirdi. Zira kesmemesi halinde elbisesini, bedenini mescidin başka bir yerini kirletmeyeceğinden emin olunamazdı.

★ Kesmesi halinde bu, adama zararlı olurdu.

2- Bu bedevînin *Akra İbnu Hâbis, Zü'l-Huveyrisa, Uyeyne İbnu Hısn* gibi bedevî asıllılardan biri olma ihtimali üzerinde durulmuştur. Ancak hiçbiri hakkında kesin bir hükme gidilememiştir.

3- Hadisin başka vecihlerinde cemaatin bed bir müdâhalede bulunduğunu ve hatta üzerine yürüdüğünü görmekteyiz. Ancak, Aleyhissalâtu vesselâm bunu önlüyor. Hatta Buhârî'nin bir rivayetinde halka: فَاِنَّمَا بُعِثْتُمْ مُيَسِّرِينَ وَلَمْ تُبْعَثُوا مُعَسِّرِينَ "Sizler suhuletli (ve nezaketli) davranmakla vazifelisiniz, kabalık (ve zorluk çıkarmak)la değil" hitabında bulunur. Nitekim rivayetler, Resûlullah'ın her nereye bir vazifeli gönderse: يَسِّرُوا وَلاَ تُعَسِّرُوا diye tenbihatta bulunduğunu belirtir. Tatlılık ve müsamaha hem peygamberin hemde peygamber adına tebliğ yapacakların müşterek vasıfları olduğu için, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* muhataplarına بُعِثْتُمْ "gönderildiniz" demiştir. Halbuki ba's "gönderilmek", aslında sadece peygamberin vasfıdır.

4- Hadis bize şu hususu göstermektedir: Nezafet o ana kadar yeterli ölçüde Ashab'ın ruhunda yeretmiş, benimsenmişti. Bu sebeple hemen bedevînin üzerine atıldılar.

5- Hadis emr-i bi'l-ma'ruf ve'n-nehy-i ani'l-münkerin de Ashabca ne derece benimsendiğini göstermektedir.

6- *Resulullah* Ashab'a "Bedeviye niye müdahale ediyorsunuz?" dememiş, durmalarını söylemiştir. Aslında, Ashab bir fenalığa müdâhale ederek yerinde bir iş yapmıştır. Ancak Resulullah iki mefsedetten (fenalıktan) birini, daha doğrusu hafifini tercih etmiştir. Az önce belirttiğimiz üzere, müdâhale edilseydi daha fazla fenalık husule gelecekti. Böylece maslahatın küçüğü terkedilerek daha büyüğü kazanılmış olmaktadır. Bu her zaman cârî olan bir prensiptir.

7- *Resûlullah*, hemen su dökülmesini emretmekle, fenalığın (mefsedet) telafisinde acele davranma prensibini vaz'etmiş olmaktadır.

8- Necasetin temizlenmesinde en iyi vasıta sudur. Zira güneş ve rüzgarın tesiriyle kuruması yeterli olsaydı, su dökülmesini emretmezdi.

9- SU DÖKEREK TEMİZLİKLE İLGİLİ ÇIKARILAN HÜKÜMLER:

İbnu Hacer derki: "Toprak üzerine düşen necaset yıkantısı temizdir.[10] Buna, düşmeyen de dahildir. Zira necasetten yıkanan yerde kalan yaşlılık da necaset yıkantısı durumundadır. Oradan toprak taşındığına dair bir rivayet gelmediğine göre, anlaşılır ki, o yaşlığın temizliği hususundaki hüküm kesinlik kazanmıştır. O temiz olunca, ondan ayrılanda aynı şekilde temiz hükmüne sahip olur, zira arada bir fark yok. Buradan, toprak tarafından emilme şartının konmadığı da istidlâl edilir. Zira, böyle bir şart olsaydı, yerin temizliği, kurumasına mütevakkıf olurdu. Aynı şekilde, elbisenin sıkılması da şart koşulamaz, çünkü (elbisede kalanla akan arasında) fark yoktur. Muvaffık, Muğnî'de bu husustaki ihtilâfı hikâye ettikten sonra der ki: "Evla olanı, mutlak olarak temizliğine hükmetmektir. Zirâ Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (yerin temizliği için) bedevinin idrarı üzerine su dökmekten başka bir şart koşmadı."

10- Cahil kimseye rıfkla muamele etmeli ve ona bilmediği şeyi sertlik göstermeden öğretmelidir. Bu husus, bilhassa kazanılması istenen kişi hakkında ayrı bir ehemmiyet kazanır.

11- Hadis, mescidlere saygı göstermek ve onları temiz tutmak gereğine parmak basar.Hatta bazı rivayetlerin zâhiri, mescidlerin sadece namaz, Kur'an ve zikir dışında hiçbir maksadla kullanılmamasını ifade eder. Ancak ümmet bu hasr, bu sınırlama ile amel edilmeyeceği hususunda icma etmiştir. İbnu Hacer der ki: "Bu zikredilenler veya onların ma'nâsında olanlar dışında bir şeyin mescidde yapılması evlâ olana muhaliftir" der.

12- Yeryüzü, üzerine su dökülerek temizlenir. Bir de oyulmasına gerek yoktur. Hanefîler pislenen yerin oyulmasını da şart koşar. Ancak yer yumuşaksa, dökülen suyu hemen emiyorsa pis yerin oyulmasına gerek yok derler. Eğer yer sertse, suyu emmiyorsa, temizlenmesi için o pis yerin oyulup atılmasını şart koşarlar.

İbnu Hacer, Hanefîlerin bu hükümde biri mevsul, ikisi mürsel üç hadise dayandıklarını söyledikten sonra mevsul olanın da sened yönüyle zayıf olduğunu belirtir.

10– Hattâbî, bol su dökülme şartını koyar ve yıkantının temiz olmasını, "içerisinde pisliğin renk veya kokusunun zâhir olmaması" şartına bağlar.

3509 ٤ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ أَعْرَابِيًّا دَخَلَ الْمَسْجِدَ، وَرَسُولُ اللهِ ﷺ جَالِسٌ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ قَالَ: اللَّهُمَّ ارْحَمْنِي وَمُحَمَّداً، وَلاَ تَرْحَمْ مَعَنَا أَحَداً، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: لَقَدْ تَحَجَّرْتَ وَاسِعـاً، ثُمَّ لَمْ يَلْبَثْ أَنْ بَالَ فِي الْمَسْجِدِ فَأَسْرَعَ إِلَيْهِ النَّاسُ، فَنَهَاهُمْ رَسُولُ اللهِ وَقَالَ: إِنَّمَا بُعِثْتُمْ مُيَسِّرِينَ وَلَمْ تُبْعَثُوا مُعَسِّرِينَ، صُبُّوا عَلَيْهِ سَجْلاً مِنْ مَاءٍ، أَوْ قَالَ ذَنُوباً مِنْ مَاءٍ]. أخرجه الخمسة إلا مسلماً، وهذا لفظ أبي داود والترمذي رحمهما الله.

4. (3509)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, mescidde otururken, bir bedevi girip iki rek'at namaz kıldı. Sonra da şöyle dua etmeye başladı: "Allah'ım, bana da, Muhammed'e de rahmet et. Bizden başka kimseye rahmet etme!"

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* atılıp:

"Geniş alanı daralttın!" dedi. Derken adam hemen kalkıp mescidin içine akıtmaya başladı. Halk da hemencecik üzerine yürüdü. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onları yasaklayıp:

"Kolaylaştırıcılar olarak gönderildiniz, zorlaştırıcılar olarak gönderilmediniz. Üzerine bir kova su dökün!" ferman buyurdular." [Buhârî, Vudû 58; Ebû Dâvud, Tahâret 138, (380); Tirmizî, Tahâret 112, (147); Nesâî, Tahâret 45, (1,48, 49).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste geçen vak'a önceki hadistekinin tıpkısıdır. Bu sebeple temizlikle ilgili kısımların açıklamasını önceki hadisin açıklamasına bırakıyoruz. Burada fazla olarak, mescide gelen bedevinin iki rekat namaz kıldığı, arkadan da sadece kendisi ve *Resûlullah* için Allah'tan rahmet taleb eden bir duada bulunduğu, *Resûlullah*'ın o çeşitten bir duada bulunmayı uygun görmeyerek müdahale ettiği kaydedilmektedir.

Hattâbî, تَحَجَّرْتَ kelimesinin حَجْر hacr'dan geldiğini belirtir. Hacr: Dilimize de hukukî bir tâbir olarak giren bu kelime, yasak koymak, malından tasarrufta bulunma yetkisini almak ma'nâsına gelir. Öyleyse Resûlullah, bedeviye: *"Sen Allah'ın herkese şâmil olan rahmetini kendinle bana tahsis ederek genişi daralttın"* demek istemiştir. Böylece anlaşılıyor ki, namazdan sonra yapılan duada kişi kendisi ve yakınları için Allah'tan rahmet, mağfiret isterken, diğer mü'minler için de istemelidir. İslâmî duânın edebi bunu gerektirmektedir.

3510 ٥ – ولأبي داود في أخرى: [خُذُوا مَا بَالَ عَلَيْهِ مِنَ التُّرَابِ، فَأَلْقُوهُ وَأَهْرِيقُوا عَلَى

مَكَانَهُ المَاءَ]. قال أبو داود: وهذه الرِّوايَةُ مُرْسَلَةٌ لأنَّ ابْنَ مَعْقِلٍ لَمْ يُدْرِكْ النبيَّ ﷺ.

« تَحَجَّرْتَ وَاسِعاً » أى ضيقت السعة.

وَ« الذَّنُوبُ » الدلو العظيمة.

وكذلك « السَّجْلُ » ولا يسمى سجلاً إلا إذا كان فيه ماء.

5. (3510)- *Ebû Dâvud*'un diğer bir rivayetinde şöyle denmiştir: *"Üzerine akıttığı toprağı alın ve onu atın, yerine su dökün!"*

Ebû Dâvud derki: "Bu rivayet mürseldir. Çünkü İbnu Ma'kıl, Resûlullahla karşılaşmadı." [Ebû Dâvud, Tahâret 138, (381).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, mescidin içinde bedevinin akıtarak kirlettiği yerin oyularak pis toprağının başka bir yere atılmasını emretmiş, kalan yere de tekrar su dökülmesini ferman buyurmuştur.

Bu hadis mürseldir; çünkü *İbnu Ma'kıl* Resûlullah'la karşılaşmamıştır.

3511 ٦ – وعن أبي عبدالله الجشمى قال حدثنا جندب رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [جَاءَ أَعْرَابِيٌّ فَأَنَاخَ رَاحِلَتَهُ ثُمَّ عَقَلَهَا، ثُمَّ دَخَلَ المَسْجِدَ فَصَلَّى خَلْفَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ، فَلَمَّا سَلَّمَ رَسولُ اللّهِ ﷺ أَتَى الأَعْرَابِيُّ رَاحِلَتَهُ فَأَطْلَقَهَا، ثُمَّ رَكِبَ، ثُمَّ نَادَى: اللَّهُمَّ ارْحَمْنِي وَمُحَمَّداً، وَلاَ تُشْرِكْ مَعَنَا فِي رَحْمَتِنَا أَحَداً، فَقَالَ رَسولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ تَرَوْنَ أَضَلُّ هذَا أَوْ بَعِيرُهُ؟ أَلَمْ تَسْمَعُوا إلَى مَا قَالَ؟ قَالُوا: بَلَى]. أخرجه أبو داود.

6. (3511)- *Ebû Abdullah el-Cüşemî* anlatıyor: "Bize Cündüp radıyallahu anh anlattı ve dedi ki: "Bir bedevi geldi. Devesini önce ıhtırdı, sonra bağladı. En sonra mescide girip Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın arkasında namaz kıldı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* selam verince, bedevi bineğinin yanına gelerek bağını çözüp, üzerine bindi. Sonra da seslice şöyle duada bulundu:

"Allahım, bana ve Muhammed'e rahmet et. Rahmetimizde bir başkasını bize ortak kılma!" Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* müdâhale edip:

"Bunu mu, yoksa devesini mi, hangisini daha şaşkın görüyorsunuz? Ne söylediğini duymadınız mı?" buyurdular. Oradakiler: "Evet! duyduk" dediler." [Ebû Dâvud, Edeb 42, (4885).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet de öncekiler gibi, bedevi ile ilgili. Belki de mescide akıtandan başka bir bedevinin hikayesi. Çünkü bu, *Resûlulah (aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından yadırganıp âdâb dışı bulunan duayı, devesine bindikten sonra yapmıştır.

Resûlullah, adam hakkında, câhilâne yaptığı duası sebebiyle "Bunu mu, yoksa devesini mi, hangisini daha şaşkın görüyorsunuz?" diyerek yaptığı duayı alenen reddetmiştir. *Hattâbî* edall'i "echel" diye açıklar. Echel, câhil ma'nâsına gelir. Biz "şaşkın" diye tercümeyi daha uygun bulduk, zirâ dalâlette şaşırma ma'nâsı daha galip. Hattâbî, Allah'ın rahmetini daraltmayı cehaletle tevil eder. Ancak, bunun bir şaşkınlık olduğu da rahatça söylenebilir.

Resûlullah en sonda: *"Onun ne söylediğini duymadınız mı?"* diyerek, hakkında kullandığı tahkiri bu sebeple hakettiğine dikkat çekmiştir.

3512 ٧– وعن أمّ سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْها: [أَنَّهَا قـالَتْ لَهَا امْرَأَةٌ إِنِّى أُطِيلُ ذَيْلِى، وَأَمْشِى فِي الْمَكَانِ الْقَذِرِ، فـقَالَتْ أُمُّ سَلَمَةَ: قـال رسُولُ اللهِ ﷺ: يُطَهِّرُهُ ما بعْدَهُ]. أخرجـه الأربعة إلا النسائي.

7. (3512)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Bir kadın bana: "Ben eteğimin zeylini fazla uzatıyorum ve pis yerlerde de yürüyorum? (Bu hususta ne dersiniz?)" diye sordu. Bende ona Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın:

"(Pis yerlere değen eteği) ondan sonrası temizler" dediğini söyledim." [Muvatta, Tahâret 16, (1, 24); Ebû Dâvud, Tahâret 140, (383); Tirmizî, Tahâret 109, (143).]

AÇIKLAMA:

Eza, rahatsızlık veren herşey demektir. Taş, toprak, çer-çöp, diken, herhangi bir pislik bulaşığı vs.

Zeyl, kelime olarak kuyruk, uç kısım, çıkıntı, ilâve gibi ma'nâlara gelir. Burada entarinin yere bakan kısmı. *Zeyl* denmesi için yere değmesi şart değil. Sadedinde olduğumuz rivayette, yere değecek kadar uzun tutulan kadın elbisesi mevzubahistir. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* pis bir yere değerek kirlenen zeylin, arkadan temiz yere değmek suretiyle temizlendiğini ifade etmektedir. *Ümmü Seleme*'ye meseleyi soran kadın,

yere değen eteğinin kirlenmiş sayılıp sayılmayacağı hususunda tereddüde düşmüş olmalı. *İmam Şâfiî:* "Yere değen eteğin temiz sayılması için yerin kuru olması gerekir" der. Aksi takdirde, yaş bir pislik çamaşıra bulaşıp kalacak olursa, onun temiz sayılmaması gerektiğini, yaş bir yere değerse onun bir başka yere değmesiyle temizlenmesi mümkün olmaz, yıkanması gerekir, der. *Ahmed İbnu Hanbel* de hadiste bevl bulaşan bir eteğin bir başka yere değerek temizleneceğinin kastedilmediğini, kirli bir yerden geçerken oraya değen eteğin temiz bir yerden geçildiği takdirde oraya değmesiyle temizleneceğinin kastedildiğini belirtir. İmam Mâlik bundan: "Toprağın bir yeri bir başka yerini temizler. Bir kimse önce kirli bir yere bassa, sonra da kuru temiz bir yere bassa, bu ikinci yerin öncekinin pisliğini temizleyeceğini" anlar. *Hattâbî* bu nakillerden sonra, "Bevl gibi bir necâset, elbise veya bedene bulaşacak olsa ancak su ile yıkamakla temizlenebileceği hususunda ümmetin icma ettiğini" belirtir.

3513 ٨- ولأبي داود في أخرى: [أنَّ امْرَأةً مِنْ بَنِي عَبْدِ الأشْهَلِ قالَتْ: قُلْتُ يَارَسُولَ اللهِ: إنَّ لَنَا طَرِيقـاً إلى المَسْجِدِ مُنْتِنَةً، فَكَيْفَ نَفْعَلُ إذَا مُطِرْنَا؟ فـقـال: ألَيْسَ بَعْدَهَا طَرِيقٌ هِيَ أطْيَبُ مِنْهَا؟ قُلْتُ: بَلَى. قالَ: فَهذِهِ بِهذِهِ].

8. (3513)- *Ebû Dâvud*'un bir diğer rivayetinde şöyle denmiştir: "Benî Abdul-Eşhel'den bir kadın anlatıyor:

"Ey Allah'ın Resûlü dedim. Bizim mescide giden yolumuz pis kokulu (topraktır). Yağmur yağınca ne yapalım?"

"Sizinkinden sonra, ondan daha temiz bir yol yok mu?" diye sordu. "Evet!" deyince:

"İşte bu öbürünü telafi eder, (temizler)!" buyurdu." [Ebû Dâvud, Tahâret 140, (384).]

3514 ٩- وله في أخرى عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا وَطِئَ أحَدُكُمْ بِنَعْلِهِ الأذَى، فإنَّ التُّرَابَ لَهُ طَهُورٌ].

9. (3514)- Yine *Ebû Dâvud*'da *Ebû Hüreyre*'den bir rivayet şöyle: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* buyurdular ki: "Sizden biri, ayakkabısıyla bir pisliğe basarsa, bilesiniz, toprak onu temizler." [Ebû Dâvud, Tahâret 141, (385, 386).]

AÇIKLAMA:

Bu iki rivayet, pis yoldan geçildiği veya pis bir şeye basıldığı tak-

dirde, temiz bir yerden geçme hâlinde, ayakkabının bu temiz yerlere değerek temizleneceğini ifade ediyor, yeter ki ayakkabı üzerinde pislik eseri gözükmesin.

Hattâbî, Meâlim'de, *Evzâî'nin* bu meselelerde ikinci hadisin zâhirini esas aldığını, "Ayakkabı veya meste bulaşan pisliğin temizlenmesi için, toprağa sürtülmesinin yeterli olacağını, onunla namaz kılınabileceğini söylediğini" kaydeder. İbrahim Nehâî'nin bu durumda, ayakkabı veya mestte pislikten ne bir koku ve ne de bir eser kalmadığı hususunda emin oluncaya kadar silmeye devam ettiği rivayet edilmiştir.

İmam Şâfiî bu meselede şöyle demiştir: "Necasetler ister yerde, ister elbise veya ayakkabıda olsun su ile yıkanmadıkça çıkmaz."

Bagavî der ki: "Ulemâ, çoğunluk itibariyle bu hadisin zahiriyle hükmetmiş ve: "Bir ayakkabı veya mestin ekseriyetine bir pislik bulaşsa, toprakla ovulup necasetin çoğunlukla çıkarılması halinde temizdir, onunla namaz kılınabilir" demiştir. Şâfiî'nin eski görüşü de budur. Yeni görüşünde su ile yıkanmasını şart koşar."

Bazı fakihler, ayakkabının sert olması sebebiyle pisliği emmiyeceği, dolayısıyla hükmün yaş ve kuru her iki pisliğe şâmil olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Hadisin zâhiri de mutlak olup, her ikisini de içine almaktadır.

3515 ١٠ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [إذَا مَرَّ ثَوبُكَ، أوْ وَطِئْتَ قَذَاراً رَطْباً فَاغْسِلْهُ، وَإنْ كَانَ يَابِساً فَلاَ عَلَيْكَ]. أخرجه رزين.

10. (3515)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) diyor ki: "Elbisen yaş bir pisliğe değdi ise veya öylesi bir necâsete ayakkabınla bastı isen, o pisliği su ile yıka. Pislik kuru ise, bir beis yok." [Rezîn tahric etmiştir.]

AÇIKLAMA:

Rivayet hüküm itibariyle öncekilere benzemektedir.

İKİNCİ FASIL

MENİ HAKKINDA

3516 ١– عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كُنْتُ أغْسِلُ الجَنَابَةَ مِنْ ثَوْبِ رَسولِ اللهِ ﷺ فَيَخْرُجُ إلى الصَّلاَةِ، وَإنَّ بُقَعَ المَاءِ في ثَوْبِهِ]. أخرجه الخمسة، وهذا لفظ الشيخين.

1. (3516)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın elbisesine bulaşan meniyi yıkıyordum. O, elbisesinde ıslak kısım (kurumamış) olduğu halde namaza giderdi." [Buhârî, Vudû 64, 65; Müslim, Tahâret 108, (289); Ebû Dâvud, Tahâret 136, (371, 372, 373); Tirmizî, Tahâret 85, 86, (117, 118); Nesâî, Tahâret 187, 188, (1, 156).]

3517 ٢– ولمسلم في أخرى: [أنَّ رَجُلاً نَزَلَ بعَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، فَأَصْبَحَ يَغْسِلُ ثَوْبَهُ، فَقَالَتْ عَائِشَةُ: إنَّمَا كَانَ يُجْزِيكَ أنْ تَغْسِلَ مَكَانَهُ، فَإنْ لَمْ تَرَهُ نَضَحْتَ حَوْلَهُ، لَقَدْ رَأَيْتُنِي أفْرُكُهُ مِنْ ثَوْبِ رسولِ اللهِ ﷺ فَرْكاً فَيُصَلِّي فيهِ].

وفي أخرى: [وَلَقَدْ رَأَيْتُنِي، وَإنِّي لأَحُكُّهُ مِنْ ثَوْبِ رسولِ اللهِ ﷺ يَابِساً بِظُفُرِي].

2. (3517)- *Müslim*'in bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: "Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'ya bir zât misafir oldu. Adam sabahleyin, elbisesini yıkamaya başladı. Hz. Âişe ona:

"Sana, (meni) bulaşan yeri [gördüysen] orasını yıkaman kâfi idi, göremediğin takdirde etrafını yıkardın. Ben, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın elbisesinden (meni bulaşığını) ovalamak suretiyle çıkardığımı biliyorum. O, (bir de yıkamaksızın) onun içinde namaz kılardı."

Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "İyi biliyorum kurumuş meni bulaşığını Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın çamaşırından tırnağımla kazıyarak çıkarıyordum." [Müslim, Tahâret 105, 109, (288, 290).]

AÇIKLAMA:

1- Elbiseye meni bulaştığı takdirde onun nasıl temizleneceğini bu iki rivayet göstermektedir:

★ Bulaştığı yerin yıkanması... Bu henüz kurumamış olma haliyle ilgilidir. Elbisenin bulaşık kısmının su ile yıkanması yeterlidir.

★ *Ovalamak suretiyle...* Bu kurumuş olma halinde temizleme usulüdür. Ovalamada bulaşık kısım, su kullanılmadan çamaşır kendi kendine sürtülerek meni eserinin küçük parçacıklar halinde dökülmesini sağlamaktan ibarettir. *Hz. Âişe,* kuru bulaşığın ovalama yerine tırnakla kazınması suretiyle de çıkarılabileceğini belirtmektedir.

2- Ovalama veya kazıma suretiyle meninin temizleme kolaylığı, meninin necislik durumu hakkındaki anlayıştan gelir. Âlimler meni necis midir değil midir, münakaşa etmiştir.

★ Hanefîlerle, Mâlikîlere göre necistir. Ancak *Ebû Hanîfe* merhum, meninin kuru olması halinde elbisenin ovalanmasını temizlik için yeterli gördüğü halde *İmam Mâlik,* yaş da olsa kuruda olsa mutlaka yıkanması gerektiğini söyler. Meninin necis olduğunu söylemekle beraber, yıkanmadan namaz kılınmış olduğu takdirde namazın iadesinin gerekmiyeceğini söyleyen âlim de çıkmıştır: *Leys* ve *Hasan İbnu Hayy* gibi.

★ Şâfiîlere ve Hanbelîlere göre meni temizdir. Dâvud-u Zâhirî'nin de böyle hükmettiği bilinmektedir. Ashab'tan Hz. Ali, Sa'd İbnu Ebî Vakkas, Abdullah İbnu Ömer ve Hz. Âişe (radıyallahu anhüm)'ün de bu görüşte olduğu rivayet edilmiştir.

Şunu hemen belirtmek isteriz: Meniye necis diyenler, onun yıkandığını gösteren hadisleri esas almışlardır. Necis değil diyenler de ovalamakla temizleneceğini ifade eden hadisleri esas almışlardır. Şeriat-ı garrâmız ruhsat ve kolaylık dinidir. *Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)* bu meselede de ruhsat murad etmiş olmalı ki, ihtaflı beyanlarda bulunmuştur.

★ *Nevevî,* hayvan menisinin hükmü hakkında da açıklamada bulunur:

★★ Köpek, domuz ve onların menisinden doğan hayvanların menisi kesinlikle necistir.

Diğer hayvanların menisi hakkında üç görüş var:

★★★ Eti yensin yenmesin bu hayvanların menisi temizdir.

★★★ Hepsi necistir.

★★★ Eti yenenlerin menisi temiz, yenmeyenlerinki necistir.

3- Âlimler hadisten şu hükmü de çıkarmışlardır: Kadınlar, kocaların elbisesini yıkamak gibi kadını ilgilendiren hizmetleri yaparlar. Bu, sünnete uyan âdâb ve iyi geçimin de yoludur.

4- Önder durumundaki büyüklerin hususi halleri ve hattâ istihya duyulan meseleleri, ibret alınması, örnek tutulması maksadıyla başkalarına anlatılabilir. Ashab, bu mülâhaza ile *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'la ilgili pekçok teferruatı anlatmaktan çekinmemiştir.

3518 ٣– وعن يحيى بن عبدالرحمن بن حاطب: [أنَّهُ اعْتَمَرَ مَعَ عُمَرَ بنِ الخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ في رَكْبٍ فِيهِمْ عَمْرُو بنُ العَاصِ، وَإنَّ عُمَرَ عَرَّسَ بِبعْضِ الطَّرِيقِ قَرِيباً مِنْ بَعْضِ الْمِيَاهِ، فَاحْتَلَمَ عُمَرُ بنُ الخَطَّابِ، وقَدْ كَادَ أنْ يُصبِحَ فلَمْ يَجِدْ مَعَ الرَّكْبِ مَاءً فَرَكِبَ حَتّى جَاءَ المَاءَ، فَجَعَلَ يَغسِلُ مَا رَأى مِنْ ذلكَ الاحْتِلاَمِ حَتّى أسْفَرَ، فقَالَ لَهُ عَمْرُو بنُ الْعَاصِ: أصْبَحْتَ، وَمَعَنَا ثِيَابٌ، فَدَعْ ثَوبَكَ يُغْسَلُ، فقَالَ عُمَرُ: وَا عَجَباً لَكَ يَا ابنَ الْعَاصِ، لَئِنْ كُنْتَ تَجِدُ ثِيَاباً أفَكُلُّ النَّاسِ يَجِدُ ثِيَاباً؟ واللهِ لَوْ فَعَلْتُهَا لَكَانَتْ سُنَّةً، بَلْ أغْسِلُ مَا رَأيْتُ وَأنْضَحُ مَا لَمْ أرَهُ]. أخرجه مالك.

3. (3518)- *Yahya İbnu Abdirrahman İbni Hâtıb*'ın anlattığına göre, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'la -içerisinde Amr İbnu'l-Âs (radıyallahu anh)'ın da bulunduğu bir cemaatle birlikte umre yapmıştır- sefer esnasında su kaynaklarından birine yakın olan bir yolda *Hz. Ömer*, sabaha doğru mola verdi. (Herkes gibi kendisi de yattı. Bu esnada) ihtimal oldu. Sabah olunca kafilede, (yıkanması için yeterli) su bulunamadı. Hayvanını binip (yakınındaki) suya kadar geldi. Derhal bu ihtilâmdan kalan meni bulaşığını yıkamaya başladı. Derken ortalık ağardı. Amr İbni'l-Âs (radıyallahu anh), Hz. Ömer'e:

"Sabah oldu. Yanımızda temiz elbise var, şu elbiseni (yıkamayı) bırak, bilahare yıkanır" dedi. Ancak Hz. Ömer kendisine:

"Ey İbnu'l-Âs, hayret doğrusu! Yani sen elbise buldun diye herkes elbise mi bulacak? Allah'a yemin olsun ben senin söylediğini yapsam bu bir sünnet olur. Hayır, ben gördüğüm (meniyi) yıkarım ve görmediğime de su çiler (temizlenmiş addeder)im!"dedi." [Muvatta, Tahâret 83, (1, 50).]

AÇIKLAMA:

Hadiste *Hz. Ömer*'in elbisesi üzerinde görülen meni bulaşığını yıka-

makta olduğu, görülmeyen kısımları da terkettiği anlaşılmaktadır. *Amr İbnu'l-Âs:* "Sabah vakti oldu, yanımızda yedek temiz çamaşır var, sana ondan verelim giy, elbisenin tamamı bilahare yıkansın!" teklifinde bulunur.

Ancak *Ebû'l-Velid el-Bâcî*'nin belirttiği üzere, Resûlullah'ın "Size benim sünnetime, benden sonra da Hülafa-i Râşidîn'in sünnetine uymak düşer" hadisinin ümmette hâsıl ettiği tesir sebebiyle gönüllerde tuttuğu makamın derecesini iyi bilen Hz. Ömer, fevkalâde bir şuur ve ferasetle bu teklifi kabul etmiyor ve ümmete böyle bir durumda uyması gereken pratik ve kolay yol ne ise onu gösteriyor: "Gözle görülen meni bulaşığını yıkayıp geri tarafa da su çilemek suretiyle temizliğine hükmetmek..."

Ebû'l-Velid el-Bâcî, bu hadise dayanarak Mâlikî mezhebinde "su çileme" işinin vacib olduğunu belirtir: "Çünkü der, vakit daralmışken, halka hemen namaz kıldırma işi varken, bunu tehir etmek, ancak namaza mani vacib bir iş sebebiyle olur." *Ebû Hanîfe* ve Şâfiî rahimehümullah: "Şüpheye dayanılarak su çilemek gerekmez, görülmeyen bulaşık, yok farzedilir, çamaşırının geri kalan kısmının temizliğine hükmedilir" demişlerdir.

3519 ٤– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [إنَّمَا المَنِيُّ بِمَنْزِلَةِ المُخَاطِ فَامِطْهُ عَنْكَ وَلَوْ بِإذْخِرَةٍ]. أخرجه الترمذي بغير إسناد.

4. (3519)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) buyurmuştur ki: "Meni, sümük menzilesindendir. Öyleyse bunu kendinden, izhir otuyla da olsa sil at!" [Tirmizî, Tahâret 86, (117).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayeti, *Tirmizî* sened vermeksizin ta'lik olarak, bir başka hadisi açıklarken kaydetmiştir. Hadis, bu rivayette mevkuf yani İbnu Abbâs'ın şahsî fetvası gibi gözükmektedir. Ancak, Atâ'dan gelen bir rivayette hadisin merfu yani Hz. Peygamberin sözü olduğu tasrih edilmiştir.

2- *İzhir,* Mekke ve Medine'de yetişen kokulu bir ottur. Temizlik işlerinde yaygın şekilde kullanılmıştır.

Meni bulaşığının hükmüyle ilgili ulemânın görüşünü önceki rivayetlerde açıkladık.

ÜÇÜNCÜ FASIL

HAYIZ KANI

3520 ١– عن أسماء بنت أبى بكر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قالت: [جَاءَتِ امْرَأَةٌ إلى النبيِّ ﷺ فقالَتْ: إحْدَانَا يُصيبُ ثَوْبَهَا مِنْ دَمِ الحَيْضَةِ، كَيْفَ تَصْنَعُ بِهِ؟ قالَ: تَحُتُّهُ، ثُمَّ تَقْرُصُهُ بِالْمَاءِ، ثُمَّ تَنْضَحُهُ، ثُمَّ تُصَلِّي فِيهِ]. أخرجه الستة.

1. (3520)- *Esmâ Bintu Ebî Bekr* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir kadın *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek:

"(Ey Allah'ın Resûlü!) Birimizin çamaşırına hayız kanı bulaşınca ne yapmalıdır?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Önce kazır, sonra parmak ucuyla bulaşan yeri yıkar, sonra da [kan görülmeyen yere] su çiler" buyurdu." [Buhârî, Hayz 9, Vudû 63; Müslim, Tahâret 110, (291); Muvatta, Tahâret 103, (1, 60, 61); Ebû Dâvud, Tahâret 132, (360, 361, 362); Tirmizî, Tahâret 104, (138); Nesâî, Tahâret 185, (1, 155).]

3521 ٢– وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت: [مَا كَانَ لإحْدَانَا إلاَّ ثَوْبٌ وَاحِدٌ تَحِيضُ فِيهِ، فإذَا أصَابَهُ شَيْءٌ مِنْ دَمٍ قَالَتْ بِرِيقِهَا فَمَصَعَتْهُ بِظُفْرِهَا]. أخرجه البخارى، وهذا لفظه، وأبو داود. وله في أخرى: [فَتَقْصَعُهُ بِرِيقِهَا].

2. (3521)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "[Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevceleri olan] bizlerden her birinin, içinde hayız olduğu bir tek elbisesi vardı. Ona hayız kanı değecek olsa, onu tükrüğü ile ıslatır, sonra onu tırnağı ile ovalar (yıkar)dı" dedi." [Buhârî, Hayz 11; Ebû Dâvud, Tahâret 132, (352, 364).]

3522 ٣– وفي أخرى للبخارى قالت: [كَانَتْ إحْدَانَا تَحِيضُ، ثُمَّ تَقْرُصُ الدَّمَ مِنْ ثَوْبِهَا

عِنْدَ طُهْرِهَا فَتَغْسِلُهُ، وَتَنْضَحُ سَائِرَهُ ثُمَّ تُصَلِّي فِيهِ].

«المَصْعُ» التحريك والفرك، وهو المراد بالقصّ كما في رواية أبي داود.

3. (3522)- Buhârî'nin bir diğer rivayeti şöyle: "(Hz. Âişe) dedi ki: "Bizden biri hayız olur, sonra temizlenince, (bulaşma) kanı, elbisesinden kazır ve elbisenin geri kısmına su serper sonra da içinde namaz kılardı." [Buhârî, Hayz 9; Ebû Dâvud, Tahâret 107, (269), 132, (357), 142, (388); Nesâî, Tahâret 179, (1, 150, 151).]

AÇIKLAMA:

1- Hayız kanı, yıkanması vacib olan necasetlerdendir. Bu kanın diğer kanlardan veya necasetten necislik yönüyle bir farkı yoktur. Bu hususta icma edilmiştir. Ancak, yıkanmasının kolay olması için önceden kazınması, ovulması müstehabtır.

2- Âlimler her çeşit necasetin temizlenmesinde yegâne vasıtanın temiz su olduğunu söylemiştir. Ancak *Ebû Hanîfe* ve *Ebû Yusuf* bütün temiz mâyilerin necaseti çıkarılabileceğini söylemiştir. Onların bu hükümdeki delillerinden biri 3521 numaralı hadistir. Orada kanın tükrükle ıslatılması zikredilmektedir. "Tükrük temiz olmasaydı elbise daha da kirlenirdi" denmiştir.

3- Kan lekesi temizlendikten sonra elbisenin geri kalan kısmına su çileme meselesine bazı âlimler itiraz etmişlerdir: "(Kanın bulaşıp bulaşmadığı hususunda) şüpheye düşülen elbiseye su çilemek hiç bir fayda sağlamaz. Çünkü şayet temizse, bir çilemeye hâcet yok. Eğer kirlenmiş ise böyle bir çileme ile zaten temizlenmez."

Şu halde bu hadisler, hayız kanının elbiseye bulaşması halinde, bulaşık kısmın yıkanmasıyla elbisenin temiz olacağını, yıkanan yerin ıslaklığı kurumadan o elbisenin içinde namaz kılınabileceğini belirtmektedir.

DÖRDÜNCÜ FASIL

KÖPEK VE DİGER HAYVANLAR HAKKINDA

3523 ١ – عن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْه: [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قالَ: طَهُورُ إنَاءِ أحدِكُمْ إذَا وَلَغَ فيهِ الْكَلْبُ أنْ يَغْسِلَهُ سَبْعَ مَرَّاتٍ أُولاَهُنَّ بِالتُّرَابِ]. أخرجه الستة، واللفظ لمسلم.

1. (3523)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdularki: ***"Bir kaba, köpek banmışsa onun temizlenmesi, yedi kere su ile yıkanmasına bağlıdır, hatta bunların ilki toprakla olmalıdır."*** [Buhârî, Vudû 33; Müslim, Tahâret 97, (279); Muvatta, Tahâret 35, (1, 34); Ebû Dâvud, Tahâret 37, (71, 72, 73); Tirmizî, Tahâret 68, (91); Nesâî, Miyâh 7, (1, 176, 177).]

AÇIKLAMA:

Şâfiî, Ahmed ve *Cumhur,* bu hadise dayanarak köpek bir kaptaki suyu içtiği takdirde, o kabın yedi kere yıkanmasının vacib olduğuna hükmetmiştir. *Ebû Hanîfe,* başka delili esas alarak üç kere yıkamanın yeterli olduğuna hükmeder. Nevevî, toprakla yıkamanın ma'nâsını "Suyu bulandıracak miktarda toprağın suya katılmasıdır" diye açıklar. "Suyu toprağa katmak veya toprağı suya atmak, yahut da yerden topraklı su almak arasında fark görülmemiştir. Fakat necaset değen yerin toprakla meshedilmesi yeterli bulunmamıştır" der.

Hadiste, az suya düşen bir pislik, suyun vasıflarını değiştirmese de kirleneceğine delil görülmüştür. Çünkü köpeğin içmesi sırasında akan salyası suyun vasıflarını değiştirmez.

Bu konuda aynı hadisin şerhi mahiyetinde M. Fethullah Gülen Hocaefendinin söylediği şeyleri birlikte okuyalım.

"O devirde, bugün bizim bazı eşyayı sterilize etmede kullandığımız maddeler yoktu. Dezenfekte ameliyesi için Allah Resûlü, o gün daha çok

toprağı tavsiye ediyordu. Ancak sonradan ilmî çalışmalar neticesinde anlaşılmıştır ki, su gibi toprakda aynı ameliyeyi yapmaktadır. Ayrıca toprak tetralit ve tetrasklin gibi maddeler de ihtiva etmekte ki; bu maddeler bir kısım mikropları dezenfekte etmekte kullanılan maddelerdir. Demek oluyor ki Allah Resûlü, toprakla yıkamayı tavsiye etmekle, o kabın evvela sterilize edilmesini emretmiş oluyordu.

Bundan başka, hadis-i şerifte şu hususlara da dikkat çekilmiştir. Köpekte olması muhtemel bazı hastalıklar, insan vücudunda da yaşama şansına sahiptirler. Bu husus ise, günümüzde oldukça yeni sayılan mevzulardan biridir.

• **İkincisi:** Köpek dışkısı gibi şeyler, bütünüyle insan sağlığına zararlı olabilir. Salyası da bu cümledendir... Belli bir safhadan sonra onlardan bulaşacak hastalıkların önünü almak da âdetâ mümkün değildir. Onun için sterilize çok önemlidir.

• **Üçüncüsü:** İlkini toprakla yıkama emrinin dikkat çeken ayrı bir tarafı da, toprağın o anda sterilize mikrobu haline gelmesi ve onunda ayrıca bir rivayete göre altı, diğer bir rivayete göre yedi defa yıkanması gerektiği hususudur. Nitekim bu mevzu, Almanya ve İngiltere'de çıkan bazı mecmualarda dile getirilmiş ve Efendimiz'in doğru beyânı, onlar tarafından da tasdik edilmiştir.

Efendimiz, köpekler mevzuunda o kadar hassas davranmışlardır ki; hatta bir defasında kendi içtihatlarıyla onların öldürülmesini bile emretmiştir.(11) Ancak daha sonra bu emri durdurmuş ve şöyle buyurmuştur: *"Eğer köpekler tek başına bir ümmet olmasalardı, onların öldürülmesini emrederdim."*(12)

Bunun ma'nâsı şudur: Eğer köpek, değişik milletler içinde insan, hayvan, nebatât ve cemadât vs. gibi, başlı başına ekolojik dengeyle alakalı unsurlardan biri olmasaydı ve şeriat-ı fıtriye'ye göre varlığında zaruret bulunmasaydı onların öldürülmesini emrederdim. Çünkü köpek, mikrop yuvası bir varlıktır...

Bu son durum itibariyle Efendimizin meseleye yaklaşması da ayrı bir mucize.. zira görülüyor ki, şimdilerde yeni yeni hecelemeye başladığımız tabiattaki nizam veya ekolojik denge, tâ o günlerde, ulu orta köpeklerin bile öldürülemeyeceği prensibiyle ele alınıyor ve kanunlaştırılıyor. Biz ancak 1400 sene sonra kelaynaklar, balinalar, fiiller ve gergedanların

11- Buhârî, Bediü'l-Halk, 17; Müslim,Tahâret, 93.

12- Ebû Dâvud, Edâhî 21; İbn Mâce, Sayd, 2; Müsned, 4/85.

soylarının tükenmemesini, dolayısıyla tabiattaki dengenin bozulmamasını hecelemeye başladık. Oysaki Allah Resûlü, bin bu kadar sene evvel: *"Eğer köpekler kendi başlarına bir millet ve ümmet olmasalardı"* derken, çok erken dönemlerde çok hayatî bir meseleyi hatırlatıyordu.

Evet, Allah (cc) kâinatı yaratmış ve kâinatı teşkil eden unsurlar arasında umumî bir denge meydana getirmiştir ki: وَوَضَعَ الْمِيزَانَ * اَلَّا تَطْغَوْا فِى الْمِيزَانِ **"O bir mizan va'zetti. Ta ki siz de bu dengeyi bozmayasınız"** (Rahmân, 55/7,8) âyeti de bu genel prensibi ihtar etmektedir. Evet, Allah Resûlü bir denge insanıydı. Elbetteki dengeyi koruyacak ve yukarıda zikredilen ifadesiyle, köpekleri öldürtmeyecekti. Sadece bu birkaç kelimelik cümlesinde dahi, bizim tesbit edebildiğimiz birkaç mucizevî yön var ki, ileride aynı cümle kimbilir daha nice hakikatlara ilham kaynağı olacaktır. Bu sözün söylendiği tarih itibariyle, bir insan, bütün hayatı boyunca düşünüp sadece bu tek cümleyi söylemiş olsaydı, bu, onu dahiler arasında saymamıza yeterdi. Halbuki Allah Resûlü'nün bu sözü ve benzeri daha binlerce ifadesi var. Dehâyı O'nun kapısındaki dilencilikle baş başa bırakıp bu sözü de noktalayalım:

Kesin bir dille ve hiçbir tereddüde yer vermeden katiyen ifade ediyor ve diyoruz ki; hâdiseler ve vâkıalar, o kendilerine mahsus dilleriyle her zaman Allah Resûlü'nü tasdik edip: "Sen Allah'ın Resûlü'sün ve sen doğru sözlüsün" demektedirler. Hassasiyet-i ilmiye ilerledikçe bir gün bütün insanlarında, aynı şeyleri söyleyeceğinde şüphemiz yok. Evet, bugün ilimler tıpkı birer casus gibi varlığın içine dalmış, Efendimizin söylediği ve Kur'an'ın zikrettiği hakikatleri incelemekte ve bu incelemelerin aydınlığında hakikate uyanmış hassas ruhlar, her geçen gün Allah Resûlü'nün doğruluğunu daha da derinden duyup hissetmekte ve O'nu yüz bin minareden cihana duyurmaya çalışmaktalar..."(13)

3524 ٢ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [كَانَتِ الْكِلاَبُ تُقْبِلُ وَتُدْبِرُ فِي الْمَسْجِدِ فِي زَمَانِ رَسُولِ اللهِ ﷺ، فَلَمْ يَكُونُوا يَرُشُّونَ شَيْئاً مِنْ ذٰلِكَ]. أخرجه البخاري، وهذا لفظه، وأبو داود.

والمراد بقوله « تُقْبِلُ وَتُدْبِرُ» عبورها في المسجد حيث لم يكن أبواب من غير تلويث ببول ونحوه.

2. (3524)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Köpekler *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde mescidin içinde gidip gelir-

13– M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 1/131-133.

lerdi. Bu sebeple mescidi yıkamak için içine su serpmezlerdi." [Buhârî, Vudû 33; Ebû Dâvud, Tahâret 139, (382).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen metin, hadisin Buhârî'deki vechidir. Ebû Dâvud'un metninde تَبُولُ ziyadesi de var, yani köpeklerin "siğdiği" de belirtilir.

2- Şu halde mescidde köpek dolaşıyor, gidiyor geliyor, akıtıyor, fakat yıkanmıyor. *Ebû Dâvud* bu hadisi "Kuruyunca toprağın temiz olması" adını taşıyan bir babta kaydeder. Şârihler: "Bu hadiste, toprağa bir pislik değer, sonra bu pislik güneş veya rüzgârla kurur ve yerinde pisliğe ait bir iz kalmazsa o tapraǧın temiz olacağına dair delil vardır; çünkü su serpilmemesi toprağın kurumuş olmasına ve temizlenmesine delildir" derler.

Hattâbî, bu halin nâdiren vuku bulmuş olabileceğini belirtir: "Mescidlere köpeklerin rastgele girerek kudsiyetini ihlâl etmeleri caiz değildir. O zaman, mescidde köpeklerin girip çıkmasına mani olacak kapı yoktu" der.

3- Ulemâ, kurumakla toprağın temizlenmesi meselesinde ihtilâf etmiştir:

★ *Ebû Hanîfe* ve *İmam Muhammed* rahimehumullah: "Güneş, topraktan necâseti temizler, yeter ki necasetten eser gözükmesin" demiştir.

★ *Ebû Kılâbe:* "Toprağın kuruması, temizliğidir" der.

★ *Şâfiî* ve *Ahmed İbnu Hanbel:* "Toprağa necaset değmişse bunu sadece su temizler" der.

Bazı âlimler, bu hususta daha önce geçmiş olan (3508) hadisleri de göz önüne alarak necâset değen toprağın temizlenmesinde iki yol var derler: *"Biri üzerine su dökmek, diğeri de rüzgâr veya güneşte kurumasıdır."*

3525 ٣- وعن كبشة بنت كعب بن مالك، وكانت تحت ابن أبي قتادة: [أَنَّ أَبَا قَتَادَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دَخَلَ عَلَيْهَا فَسَكَبَتْ لَهُ وَضُوءاً، فَجَاءَتْ هِرَّةٌ تَشْرَبُ مِنْهُ، فَأَصْغَى لَهَا الإِنَاءَ حَتَّى شَرِبَتْ. قَالَتْ: فَرَآنِي أَنْظُرُ إِلَيْهِ، فَقَالَ: أَتَعْجَبِينَ يَا ابْنَةَ أَخِي؟ قَالَتْ: فَقُلْتُ: نَعَمْ، فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: إِنَّهَا لَيْسَتْ بِنَجَسٍ، إِنَّمَا هِيَ مِنَ الطَّوَّافِينَ عَلَيْكُمْ أَوِ الطَّوَّافَاتِ]. أخرجه الأربعة.

3. (3525)- *Kebşe Bintu Ka'b İbnu Mâlik* -ki, İbnu Ebî Katâde'nin nikâhı altında idi- anlatıyor: "Ebû Katâde (radıyallahu anh) yanıma girdi. Kendisine abdest suyu hazırladım. Bu sırada, sudan içmek üzere bir kedi geldi. Ebû Katâde kabı uzattı, kedi içti."

Kebşe sözlerine devamla der ki: "Ebû Katâde kendisine bakmakta olduğumu gördü ve:

"Ey kardeşimin kızı, buna hayret mi ediyorsun?" dedi. Bende:

"Evet!" demiş bulundum. Bunun üzerine:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Kedi necis değildir. Kedi sizin etrafınızda çokça dolaşır"* buyurdular" dedi." [Muvatta, Tahâret 13, (1, 23); Ebû Dâvud, 38, (75); Tirmizî, Tahâret 69, (92); Nesâî, Tahâret 54, (1, 55).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, kedilerin esas itibariyle necis olmalarına rağmen, evde ev halkı ile haşir-neşir olmaları, her tarafı suhuletle dolaşmaları, gelip sık sık sürtünmeleri sebebiyle onlardan kaçınma zorluğu, kap kacağı koruma imkânsızlığı gibi bir kısım durumlardan ötürü, onlara karşı korunma hususunda ruhsat tanındığını ifade etmektedir.

2- Hadiste kedilere karşı rıfkla muâmele etmek gerektiği, onlara karşı iyi muamelenin mükâfaatının umulabileceği irşad buyrulmaktadır.

3526 ٤– وعن داود بن صالح بن دينار النمار عن أمه: [أَنَّ مَوْلاَتَهَا أَرْسَلَتْهَا بِهَرِيسَةٍ إِلَى عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا. قَالَتْ: فَوَجَدْتُهَا تُصَلِّي، فَأَشَارَتْ إِلَيَّ أَنْ ضَعِيهَا، فَجَاءَتْ هِرَّةٌ فَأَكَلَتْ مِنْهَا، فَلَمَّا انْصَرَفَتْ عَائِشَةُ مِنْ صَلاَتِهَا أَكَلَتْ مِنْ حَيْثُ أَكَلَتِ الهِرَّةُ، وَقَالَتْ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: إِنَّهَا لَيْسَتْ بِنَجَسٍ إِنَّمَا هِيَ مِنَ الطَّوَّافِينَ عَلَيْكُمْ، وَإِنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَتَوَضَّأُ بِفَضْلِهَا]. أخرجه أبو داود.

4. (3526)- *Dâvud İbnu Sâlih İbni Dinâr et-Temmâr*, annesinden anlatıyor: "Efendim beni, Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'ya bir miktar yemekle gönderdi. Gelince Hz.Âişe'yi namaz kılıyor buldum. Bana, elimdekini koymamı işâret etti. (Ben de bıraktım). Ancak bir kedi gelerek üzerinden yedi.

Hz. Âişe (radıyallahu anhâ), namazından çıkınca, kedinin yediği yerden yemeği (bir miktar) yedi. Sonra da şu açıklamayı yaptı: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Kedi necis değildir, o sizi çokça dolaşan birisi-*

dir" demişti. Ben ayrıca Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kedinin artığıyla abdest aldığını gördüm." [Ebû Dâvud, Tahâret 38, (76).]

AÇIKLAMA:

1- Gönderilen yemek herîsedir. Herîse, dövülmüş buğday ve etten yapılan bir yemek çeşididir.

2- Hadis, namazda işarette bulunmanın câiz olduğunu da göstermektedir. Buna cevaz ifade eden başka örnekler, rivayetlerde gelmiştir.

3- *Hattâbî* der ki: "Hadisten çıkan hükümlerden biri, kedinin zât itibariyle temiz olduğudur. Öyleyse artığı temizdir; içilebilir, abdest alınabilir, bunlarda bir kerahet yoktur. Hadis yine delâlet eder ki: Zâtı tâhir olan her vahşinin -ister yerde yürüyen ister kuş nevinden olsun- eti yenmese bile artığı temizdir." Tirmizî'ninde açıklamasına göre, kedinin artığının temiz olması, Sahabe, Tâbiîn ve Etbâuttâbiîn ulemâsından ekseriyetinin müşterek görüşleridir. Şâfiî, Ahmed, İshak bunlardandır. Ebû Yusuf, İmam Muhammed de bu görüştedirler.

Ebû Hanîfe ise, kedinin herhangi bir vahşi gibi necis olduğunu, ancak tahfif edildiğini, dolayısıyla artığının haram değil mekruh olduğunu söyler. O, bu meselede Ahmed İbnu Hanbel ve Dârakutnî'nin tahriç ettikleri السِّنَّوْرُ سَبُعٌ "Kedi vahşi hayvandır" hadisine dayanır.

3527 ٥ – وعن ميمونة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت: [سُئِلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ فَأْرَةٍ سَقَطَتْ فِي سَمْنٍ، فَقَالَ: أَلْقُوهَا وَمَا حَوْلَهَا، وَكُلُوا سَمْنَكُمْ]. أخرجه الستة إلا مسلماً، وهذا لفظ البخاري.

5. (3527)- *Meymûne* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yağa düşen fareden soruldu. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Onu ve etrafındaki kısmı atın, yağınızı yiyin!" buyurdu. " [Buhârî, Vudû 67, Zebâih 34; Muvatta İsti'zân 20, (2, 971, 972); Ebû Dâvud, Et'ime 48, (3841, 3843); Tirmizî, Et'ime 8, (1799); Nesâî, Fera' ve'l-Atîre 15, (7, 178).]

3528 ٦ – وفي رواية لأبي داود عن أبي هريرة: [فَإِنْ كَانَ جَامِداً فَأَلْقُوهَا وَمَا حَوْلَهَا، وَإِنْ كَانَ مَائِعاً فَلَا تَقْرَبُوهُ].

6. (3528)- *Ebû Dâvud*'un *Ebû Hüreyre*'den kaydettiği bir rivayette şöyle gelmiştir: "(Eğer yağ) donmuşsa fareyi ve etrafındaki yağı kaldırıp atın, yağ sıvı ise, artık ona yemek niyetiyle) yaklaşmayın."

AÇIKLAMA:

Nesâî'nin bir rivayetinde bu yağın donmuş olduğu tasrih edilir. Ulemâ, donmuş yağa herhangi bir necâset düşerse, o kısmın atılmasıyla geri kalan kısmın yenileceğini söylemiştir. "Ancak derler, yağa düşen pislikten yağın geri kalan kısmına herhangi bir eser, bir parça sirâyet etmediğinden emin olmak gerekir. Böyle bir sirâyet endişesi varsa, emâre görülürse tamamı atılır."

Yağ sıvı ise, hükümde ihtilâf edilmiştir.

★ Cumhur, necâsetin değmesiyle yağın tamamiyle kirleneceğine hükmeder. Zührî, Evzâî, Ahmed gibi bazıları muhalefet etmiştir. Ahmed İbnu Hanbel mâyi bir şeye pislik düştüğü takdirde, (tad, koku, renk gibi) bir değişiklik olursa kirleneceğini söylemiştir. İmam Mâlik'ten de buna yakın bir rivayette bulunulmuştur.

★ *Ebû Hanîfe,* "Böyle bir mâyinin yenilmesi içilmesi caiz değildir, satışı ve kandilde yakılması câizdir" demiştir.

★ *Şâfiî* hazretleri, "Yenmesi de satılması da câiz değildir, kandilde yakılabilir" demiştir.

3529 ٧– وفي أخرى له عن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ مَرَّ بِغُلاَمٍ يَسْلُخُ شَاةً وَمَا يُحْسِنُ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ: تَنَحَّ حَتَّى أُرِيكَ، فَأدْخَلَ يَدَهُ بَيْنَ الْجِلْدِ وَاللَّحْمِ فَدَخَسَ بِهَا حَتَّى دَخَلَتْ إلى الإبْطِ، ثُمَّ مَضَى فَصَلَّى لِلنَّاسِ وَلَمْ يَتَوَضَّأْ].

زاد في رواية: «يَعْنِي لَمْ يَمَسَّ مَاءً».

«الدَّخْسُ» بخاء معجمة: الدس.

7. (3529)- Yine *Ebû Dâvud*'da Ebû Saîd (radıyallahu anh)'tan kaydedilen bir rivayette denir ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir koyunu beceriksizce yüzmekte olan bir köleye uğramıştı. Ona:

"Çekil de sana göstereyim!" dedi. Derhal elini deri ile et arasına soktu. Elini, bütün kolu koltuğa kadar derinin altında kalacak şekilde ilerletti. Sonra gidip abdest almadan halka namaz kıldırdı."

Bir rivayette, "Yani suya değmedi" ziyadesi vardır. [Ebû Dâvud, Tahâret 73, (185).]

AÇIKLAMA:

Burada abdest almadan, "elini yıkamadan" demektir. Nitekim bir rivayette gelen ziyade bu hususu tasrih etmektedir. Sadedinde olduğumuz hadis, pişmemiş ete elin değmesi halinde yıkama mecburiyeti olup olmadığını belirtme sadedinde vârid olmuştur. Görüldüğü üzere, taze ete değmekle el yıkama zarureti hâsıl olmuyor.

BEŞİNCİ FASIL

DERİLER HAKKINDA

3530 ١ – عن مرثد بن عبدالله اليزنى قال: [رَأيْتُ على ابْنِ وَعْلَةَ السَّبَائِيِّ فَرْواً فَمَسَسْتُهُ، فَقَالَ: مَالَكَ تَمَسُّهُ، قَدْ سَأَلْتُ ابنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّهُ عَنهُما؟ فَقُلْتُ لَهُ: إنَّا نَكُونُ بِالْمَغْرِبِ، وَمَعَنَا الْبَرْبَرُ وَالَمجُوسُ نُؤتَى بِالْكَبْشِ وَقَدْ ذَبَحُوهُ، وَنَحنُ لاَ نَأكُلُ ذَبَائِحَهُمْ، وَيَأتُونَنَا بِالسِّقَاءِ يَجْعَلُونَ فِيهِ الْوَدَكَ، فَقَالَ ابنُ عَبَّاسٍ: قَدْ سَأَلْنَا رَسولَ اللّهِ ﷺ عَنْ ذلِكَ فَقَالَ: دِبَاغُهُ طَهُورُهُ]. أخرجه الستة إلا البخارى، وهذا لفظ مسلم.

وفي رواية للنسائى: « وَلَهُمْ قِرَبٌ يَكُونُ فِيهَا اللَّبَنُ وَالَماءُ وَذَكَرَ نَحوَهُ ».

« الْوَدَكُ »: دسم اللحم.

1. (3530)- *Mersed İbnu Abdillah el-Yezenî* anlatıyor: "İbnu Va'le es-Sebâî'nin üzerinde bir kürk gördüm ve elimle dokundum. Bana:

"Kürke niye elini değdin?"dedi. Ben bu hususta İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'ya sordum ve dedim ki: "Biz Mağrib'te yaşıyoruz. Bizimle birlikte Berberîler ve Mecusîler de var. Onlar bize kestikleri koyunu getiriyorlar. Kestiklerini yemiyoruz. Bize, içerisine iç yağı konmuş deriden mâmul dağarcık getiriyorlar (bunu kabul edelim mi)?" İbnu Abbâs cevaben dedi ki:

"Bundan biz de *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a sormuştuk: *"Derinin debbağlanması onun temizliğidir"* buyurdular." [Müslim, Hayz 106, (366); Muvatta, Sayd 17, (2, 498); Ebû Dâvud, Libâs 41, (4123); Tirmizî, Libâs 7, (1723); Nesâî, Fera ve'l-Atîre 9, (7, 173.)]

Nesâî'nin bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Onların, içerisinde süt ve su bulunan kırbaları (deriden mamul su kapları) var..." gerisi yukarıdaki gibi..

3531 ٢– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أَنَّ رسول اللهِ ﷺ مَرَّ بِشَاةٍ مَيْتَةٍ فقَال: هَلاَّ انْتَفَعْتُمْ بِإِهَابِهَا؟ قَالُوا: إِنَّهَا مَيتَةٌ. قالَ: إِنَّمَا حَرُمَ أَكْلُهَا].

وفي أخرى: «هَلاَّ أَخَذْتُمْ إِهَابَهَا فَدَبَغْتُمُوهُ فَانْتَفَعْتُمْ بِهِ». أخرجه الستة إلا أبا داود، وهذا لفظ الشيخين.

«الإِهَابُ»: الجلد قبل الدباغ.

2. (3531)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ölmüş (ve terkedilmiş) bir koyuna rastlamıştı.

"Bunun derisinden faydalanmıyor musunuz?" buyurdular. Oradakiler:

"Ama bu meytedir (leşdir, istifâdesi caiz değildir)"dediler. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Meytenin yenmesi haramdır!" buyurdular."

Bir başka rivayette : *"Bunun derisini alıp, debbağlayarak istifâde etmiyor musunuz?"* demiştir. [Buhârî, Büyû 101, Zekât 61, Zebâih 30; Müslim, Hayz 100, 103, 104, (363, 364, 365); Muvatta, Sayd 16, (2, 98); Ebû Dâvud, Libâs 41, (4120, 4121); Tirmizî, Libâs 7, (1727); Nesâî, Fera' ve'l-Atîre 9, (7, 171, 172).]

3532 ٣– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [سُئِلَ رسولُ اللهِ ﷺ عَنْ ذَكَاةِ المَيْتَةِ، فَقَال: ذَكَاةُ المَيْتَةِ دِبَاغُهَا]. أخرجه الأربعة إلا الترمذي، وهذا لفظ النسائي، جعل الدباغ بمنزلة الذبح لأن المذبوح طاهر.

3. (3532)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a meytenin zekâtından (kendiliğinden ölen hayvanın derisinin nasıl temiz kılınacağından) sorulmuştu.

"Meytenin zekâtı (temiz kılınması) onun debbağlanmasıdır" diye cevap verdi." [Muvatta, Sayd 18, (2, 498); Ebû Dâvud, Libâs 41, (4124); Nesâî, Fera ve'l-Atîre 9, (7, 174).]

AÇIKLAMA:

1- Kaydettiğimiz bu hadisler, İslâmî usule uymadan öldürülen veya kendiliğinden ölen hayvanların, etlerinin yenilmesi haram olsa da derilerinden istifâde edilebileceğini ifade eder. Bu çeşit hayvanların derilerinin debbağlanması, o hayvanın tezkiyesi hükmüne geçmektedir. Tezkiye, hayvanın şerî usule göre kesilmesi, böylece etinin temiz kılınması demek-

tir. Normalde tezkiye edilmeyen hayvanın eti gibi derisi de temiz değildir. Ancak, derisi debbağlanıp işlendi mi, tezkiye edilmiş olmakta ve kullanılması helâl hâle gelmektedir.

2- Ancak, ulemânın debbağlama ile derinin tezkiyesi meselesinde farklı görüşler ileri sürdüğünü bilelim:

1) *Şâfiî*'ye göre köpek ve hınzır dışındaki bütün hayvan meytelerinin derileri debbağlanmak suretiyle temizlenir. Derinin içi de dışı da temizdir, kuru veya mâyi her çeşit eşya ve yiyecek maddesi, içine konabilir. Eti yenen yenmeyen hayvan derisi arasında da bir fark yoktur. *Hz. Ali* ve *Abdullah İbnu Mes'ud'un da bu görüşte olduğu rivâyet edilmiştir.*

2) Debbağlama deriyi temizlemez. Ömer İbnu'l-Hattâb, oğlu Abdullah, *Hz. Âişe* (radıyallahu anhüm ecmâîn) bu görüştedirler. *Ahmed İbnu Hanbel*'in iki rivayetinden meşhur olanı böyle olduğu gibi, *İmam Mâlik'*ten gelen iki rivayetten biri de böyledir.

3) Debbağlamakla eti yenen hayvanların meytelerinin derisi temizlenir, yenmeyenlerinki temizlenmez. *Evzâî, İbnu'l-Mübârek, Ebû Sevr, İshak İbnu Râhûye* bu görüştedir.

4) Hınzır dışında bütün meytelerin derileri, debbağlamakla temizlenir. Bu Ebû Hanîfe'nin görüşüdür.

5) Bütün derilerin dışı temizlenir, fakat içi temizlenmez. Dolayısıyla kurularda kullanılır, ıslak ve yaş şeylerde kullanılmazlar. Üstünde namaz kılınır, içinde kılınmaz. İmam Mâlik'in meşhur görüşü budur.

6) Herşey, köpek ve hınzır dahil hem içiyle hem dışıyla temizlenir. *Ebû Dâvud-u Zâhirî*'nin ve diğer Zâhirîlerin görüşüdür. *Ebû Yusuf*'un da böyle söylediği hikaye edilmiştir.

7) Meytenin derisinden, debbağlanmadan da istifade edilebilir. Onların hem yaş, hem kuru her çeşit eşya koymada kullanılması caizdir. Bu da Zührî'nin görüşüdür. Nevevî, bu görüşün şazz olduğunu, iltifat edilmemesi gerektiğini söyler.

3- Bâzı hadislerde debbağlama ameliyesi kesme yerine konulmuştur (3532). Çünkü debbağlanınca, deri kesilmiş gibi temiz olmaktadır.

4- Bu hadislerde, sünnetle Kur'an'ın tahsis edileceğine delil bulunmuştur. Çünkü meytenin haram olduğunu bildiren حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ (Mâide 3) âyeti meytenin her parçasına şâmildir: Et, deri, yün vs... Hadis, âyetin yasağını "yeme"ye tahsis etmiştir.

3533 ٤ – وعن سودة بنت زمعة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [مَاتَتْ لَنَا شَاةٌ فَدَبَغْنَا مَسْكَهَا ثُمَّ مَازِلْنَا نَنْبِذُ فِيهِ حَتَّى صَارَ شَنّاً]. أخرجه البخاري والنسائي.

« المَسْكُ » بفتح الميم: الجلد. « وَالشَّنُّ »: القربة البالية.

4. (3533)- Sevde Bintu Zem'a (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Bizim bir koyunumuz öldü. Derisini debbağladık. Sonra eskiyinceye kadar içerisinde nebîz yaptık." [Buhârî,Eymân 21; Nesâî, Fera' ve'l-Atîre 9, (7, 173).]

3534 ٥ – وعن عبدالله بن عكيم رَضِيَ اللهُ عَنه: [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَتَبَ إلَى جُهَيْنَةَ قَبْلَ مَوْتِهِ بِشَهْرٍ: لاَ تَنْتَفِعُوا مِنَ المَيْتَةِ بِإهَابٍ وَلاَ عَصَبٍ]. أخرجه أصحاب السنن.

وفي رواية الترمذي: « قَبْلَ مَوْتِهِ بِشَهْرَيْنِ ».

5. (3534)- *Abdullah İbnu Ukeym* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ölümünden bir ay önce Cüheyne kabilesine şöyle yazdı:

"Meytenin ne deri ne de sinirinden istifâde etmeyin." [Ebû Dâvud, Libâs 42, (4127, 4128); Tirmizî, Libâs 7, (1729); Nesâî, Fera' ve'l-Atîre 10, (7, 175).]

Tirmizî'nin rivayetinde: "Ölümünden iki ay önce..." şeklinde gelmiştir.

AÇIKLAMA:

Hadis, önceki rivayetlerle teâruz halindedir. Buna göre, debbağlamakla da meytenin derisi temizlenmez ve kullanılamaz. Ancak hadis, ulemâ tarafından muzdarib bulunduğu için amel edilemeyecek kadar zayıf addedilmiş ve böylece amel dışı tutulmuştur. Bir ara *Ahmed İbnu Hanbel*'in, hadiste geçen "Ölümünden iki ay önce" tabirine bakarak: "Resûl-i Ekrem'in en son verdiği emrin bu olduğu anlaşılmaktadır" diyerek, bunun hükmünü esas aldığı, ancak bir müddet sonra, hadisteki ızdırab sebebiyle onun da terkettiği, rivayetlerde gelmiştir.

Ancak bazı tahkikler, hadisteki ızdırab iddiasının vârid olmadığını ortaya koymuştur. Bu durumda hadisi amel dışı bırakan husus, sıhhatce kendisinden üstün olan rivayetlere muhalefeti gösterilmiştir. Fakat, teâruzun giderilmesinde lügavî tahlil esas alınmıştır. Şöyle ki:

Hadiste geçen ve deri ma'nâsına gelen ihâb'ın, debbağlanmamış deri için kullanıldığı belirtilmiştir. Deri debbağlandıktan sonra ihâb diye isimlenmez, kırba veya şenn gibi isimler alır.

İbnu Hacer bu hadisteki yasağı, köpek ve domuz derisine veya derinin içine hamlederek veya hadisin râvisi olan *Abdullah İbnu Ukeym*'in, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sağlığında bir yaşında bir çocuk olduğunu söyleyerek müşkili halletmeye çalışanları makul bulmaz.

3535 ٦– وعن أسامة رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّ رَسولَ اللهِ ﷺ نَهَى عَنْ جُلُودِ السِّبَاعِ].

6. (3535)- *Hz. Üsâme* (radıyallahu anh) der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yırtıcı hayvanların derilerini kullanmayı yasakladı." [Ebû Dâvud, Libâs 43, (4132); Tirmizî, Libâs 37, (1771); Nesâî, Fera' ve'l-Atîre 12, (7, 176).]

AÇIKLAMA:

Bu ve bu babta gelen başka hadisler, yırtıcı hayvanların -ki öncelikle arslan ve kaplan kastedilmektedir- derilerinin kullanılmasını yasaklamaktadır. Ulemâ nehye istidlâl etmiştir. Ancak yasağın hikmeti hususunda farklı mütâlaalar ileri sürülmüştür.

★ *Beyhakî* der ki: "Yasaklama, deri üzerinde varlığını devam ettiren kıllar sebebiyledir. Çünkü debbağlamanın kıla bir tesiri olmaz."

★ "Nehyin, debbağlanmamış yırtıcı derisiyle alâkalı olması da muhtemeldir. Çünkü debbağlanmayan yırtıcı derisi pistir veya yasak, bu derilerin müsrif ve kibirli insanların minderi olmasındandır."

ÜÇÜNCÜ BAB
İSTİNCA HAKKINDADIR

(Bu babta iki fasıl var)

BİRİNCİ FASIL

İSTİNCANIN ÂDÂBI

İKİNCİ FASIL

İSTİNCADA KULLANILAN CİSİMLER

BİRİNCİ FASIL

İSTİNCANIN ÂDÂBI

3536 ١- عن أبي موسى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ ذَاتَ يَوْمٍ فَأَرَادَ أَنْ يَبُولَ فَأَتَى دَمِثاً فِي أَصْلِ جِدَارٍ فَبَالَ، ثُمَّ قَالَ: إِذَا أَرَادَ أَحَدُكُمْ أَنْ يَبُولَ فَلْيَرْتَدْ لِبَوْلِهِ]. أخرجه أبو داود. «الدَّمِثُ»: الموضع اللين الذي فيه رمل.

«وَالارْتِيَادُ»: التطلب، واختيار الموضع.

1. (3536)- *Ebû Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir gün Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte idim. Aleyhissalâtu vesselâm küçük abdest bozmak ihtiyacını duymuştu. Hemen bir duvarın dibine, kumlu toprak bulunan bir noktaya gelip abdest bozdular. Sonra da:

"Sizden biri, küçük abdest bozmak isteyince bevli için uygun bir yer arasın!" buyurdular." [Ebû Dâvud, Tahâret 2, (3).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, küçük abdest bozmak için, yumuşak bir yer aramanın gereğine dikkat çekiyor. Zirâ idrar sert yere değince sıçrayıp üst-başı kirletebilir.Hadiste Resûlullah'ın, "demis" denen idrarı gelince hemen emici yumuşak topraklı bir yer araştırdığı belirtilmektedir.

3537 ٢- وعن المغيرة بن شعبة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذَا أَتَى لِحَاجَتِهِ أَبْعَدَ فِي المَذْهَبِ]. أخرجه أصحاب السنن، وصححه الترمذي.

2. (3537)- *Mugîre İbnu Şu'be* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kaza-yı hâcet için gidince, yoldan uzak olurdu." [Ebû Dâvud, Tahâret 1, (1); Tirmizî, Tahâret 16, (20); Nesâî, Tahâret 16, (1, 18, 19).]

3538 ٣– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: اتَّقُوا اللاَّعِنَيْنِ. قالُوا: وَمَا اللاَّعِنَانِ؟ قَالَ: الَّذِي يَتَخَلَّى فِي طَرِيقِ النَّاسِ، أَوْ ظِلِّهِمْ]. أخرجه مسلم، وهذا لفظه، وأبو داود.

3. (3538)- Hz. *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"İki lânetten korkun!"* buyurdular. Ashab:

"İki lânet de nedir?" diye sorunca, açıkladılar:

"İnsanların yollarına abdest bozanla, gölgelerine abdest bozanlardır!" [Müslim, Tahâret 68, (269); Ebû Dâvud, Tahâret 14, (25).]

AÇIKLAMA:

Bu sonuncu hadis, halkın lânetine sebep olan iki davranışa dikkat çekmektedir. Gelip geçtikleri yerlerle, gölgelendikleri yerlerin kirletilmesi. Bunların, halkı rahatsız edici kirletmelerden uzak tutulması gerekmektedir. Hususan abdest bozmaktan kaçınılmalıdır.

Hadis *lâin* yani "lânet edenden sakının" buyurmaktadır. Sonra bunlar kimdir diye sorulunca: "Yola ve gölgeye abdest bozan..."diye açıklanmaktadır. Yâni lânet edici bizzat abdest bozan olmaktadır. Denir ki: "Buralara abdest bozana halkın küfredip, lânet okuması âdettendir. Öyleyse halkın bu lânetine, kendisi sebep olduğu için sanki kendisi lânet etmiş gibi ifâde edilmiştir."

Şu hususu da belirtelim ki, burada zikredilen yasak, her bir yol, her bir gölge için değildir. İnsanların gelip geçtiği yol, oturup dinledikleri, kaylûle yaptıkları, zaman zaman iltica ettikleri gölgelerdir. Çünkü nâdir durumlarda geçilen yollarla pek seyrek uğranılan gölgeler yasağa girmemelidir.

3539 ٤– وله في أُخرى عن معاذ: [اتَّقُوا المَلاَعِنَ الثَّلاَثَ: الْبَرَازَ فِي المَوَارِدِ، قَارِعَةِ الطَّرِيقِ، والظِّلِّ]. «الْبَرَازُ» بفتح الباء: موضع قضاء الحاجة.

4. (3539)- Yine *Ebû Dâvud, Hz. Muâz* (radıyallahu anh)'tan şu rivayeti kaydetmiştir: *"Lanete sebep olan üç yere abdest bozmaktan kaçının: Su yollarına, işlek yollara ve gölgeliklere."* [Ebû Dâvud, Tahâret 14, (26).]

Açıklama önceki hadiste yapıldı.

3540 ٥– وعن عبدالله بن سرجس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ أَنْ يُبَالَ فِي

الْجُحْرِ. قِيلَ لِقَتَادَةَ: وَمَا يُكْرَهُ مِنَ الْبَوْلِ فِي الْجُحْرِ؟ قَالَ: كَانَ يُقَالُ إِنَّهَا مَسَاكِنُ الْجِنِّ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

5. (3540)- *Abdullah İbnu Sercis* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (yer üzerindeki haşerat) deliklerine akıtmayı yasakladı."

Katâde'ye: "Bu deliklere akıtmak niye mekruh kılındı?" diye sorulmuştu. Şu cevabı verdi:

"Bunların cinlere ait meskenler olduğu söyleniyordu."[Ebû Dâvud, Tahâret 16, (29); Nesâî, Tahâret 30, (1, 33, 34).]

AÇIKLAMA:

Cuhr, arazide görülen zararlı haşere delikleridir. Yerin içerisinde onlara ait yuvalar vardır. Geceleri ve kış mevsimlerinde oralara girip barınırlar. Buralara abdest bozmak, rahatsız edilen o hayvanlardan bazı zararların gelme ihtimâlini artırdığı gibi, o hayvanlarında huzursuz edilmesine sebep olur. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, alemlere rahmettir, birçok emirlerinde hem insanlara hem de başka mahlukat ve hayvanlara rahmet olacak esaslar vazetmiştir. Bu hadiste ifade edilen yasağın hayvanlara da bir rahmet olduğunu söyleyebiliriz.

3541 ٦ـ وعن عبدالله بن مغفل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَبُولَنَّ أَحَدُكُمْ فِي مُسْتَحَمِّهِ فَإِنَّ عَامَّةَ الْوَسْوَاسِ مِنْهُ]. أخرجه أصحاب السنن.

وزاد أبو داود: «ثُمَّ يَغْتَسِلُ فِيهِ».

6. (3541)- *Abdullah İbnu Mugaffel* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizden kimse hamam yaptığı yere akıtmasın. Zira vesveselerin çoğu bu yüzden hâsıl olur."*[Ebû Dâvud, Tahâret 15 (27); Tirmizî, Tahâret 17, (21); Nesâî, Tahâret 32, (1, 34).]

Ebû Dâvud'un rivayetinde şu ziyade var: *"...sonra dönüp içinde yıkanacaktır."*

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, yıkanılacak yere akıtılması yasaklanmaktadır. Yasak mutlak gelmiş ise de bir kısım âlimler, bu yasağın, yıkanılacak yerin durumuna bağlı olduğunu belirtirler. Yâni yıkanma yeri yumuşaksa ve

idrara geçit sağlayacak bir menfez de yoksa bu durumda, yer idrarı emecek ve pisliği orada sabit tutacaktır. Bu durumda akıtmak yasaktır. Aksine yer sert olsa ve üzerinden idrar akıp gitse veya pis suyun cereyanını sağlayacak bir menfez bulunsa bu durumda akıtma yasağı yoktur. Nevevî: *"Yerin sert olup sıçrantı değmesi ihtimali olursa yasaktır; bir menfezin bulunması gibi bir sebeple sıçrantının değmesinden endişe edilmezse yasak da yoktur"* derler.

Bâzı âlimler *Nevevî*'nin, az önce ulemâdan kaydettiğimiz mülâhazaya ters düştüğüne dikkat çekmiştir. Zirâ ulemâ yasağı yumuşak yere hamlederken, Nevevî sert yere hamletmiştir. Bâzı âlimler meseleyi şöyle halleder: *"Yasağı yerin yumuşak veya sert olmasına hamletmek yanlıştır. En doğrusu yıkanma yerine akıtmamaktır. Çünkü bir çok vesveseler bundan hâsıl olmaktadır. Öyleyse yıkanma mahalleri ne hal üzere olursa olsun mutlak olarak akıtma işinden kaçınmalıdır."*

3542 ٧– وعن أُميمة بنت رُقية رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ قَدَحٌ مِنْ عِيدَانٍ تَحْتَ سَرِيرِهِ يَبُولُ فِيهِ مِنَ اللَّيْلِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

7. (3542)- *Ümeyme Bintu Rukiyye* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın karyolasının altında bulundurduğu hurma kütüğünden bir çanağı vardı. Geceleyin ona küçük abdest bozardı." [Ebû Dâvud, Tahâret 13, (24); Nesâî, Tahâret 28, (1, 31).]

3543 ٨– وعن أبي أيوب رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّ النَّبىَّ ﷺ قَالَ: إِذَا أَتَيْتُمُ الْغَائِطَ فَلاَ تَسْتَقْبِلُوا الْقِبْلَةَ وَلاَ تَسْتَدْبِرُوهَا، ولٰكِنْ شَرِّقُوا أَوْ غَرِّبُوا].

قال أبو أيوب: فلما قدمنا الشام وجدنا مراحيض قد بنيت قبل القبلة فننحرف عنها ونستغفر الله. أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين.

8. (3543)- *Ebû Eyyub* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Helâya gittiğiniz vakit, (abdest bozarken) kıbleye ne önünüzü ne de arkanızı dönmeyin. Fakat yüzünüzü doğuya ve batıya dönderin."

Ebû Eyyub der ki: "Şam'a gelince helâların yönlerinin hep kıble cihetine inşa edildiğini gördük. Onları (kullanırken yönünü yan çeviriyor, ayrıca Allah'tan mağfiret de diliyorduk." [Buhârî, Vudû 11, Salât 29; Müslim, Tahâret 59, (264); Ebû Dâvud, Tahâret 4, (9); Tirmizî, Tahâret 6, (8); Nesâî, Tahâret 19, 20, 21, (1, 21, 22, 23).]

AÇIKLAMA:

Burada meskenle inancın bağıntısını gösteren bir numûne ile karşı karşıyayız. Her kültürün kendine has meskeni ve bu meskenin temel hususiyetleri vardır. İslâm meskeninin bir hususiyeti, helâların yön itibariyle insanın ön veya arka fercinin kıbleye gelmiyecek şekilde olmasıdır. Bu bir İslâmî edebtir.

Hadiste geçen *"Yüzünüzü doğuya ve batıya dönderin"* emri Medine halkıyla ilgilidir. Ama kıblesi doğu veya batı cihetinde olan kimselerin, "doğu"ya ve "batı"ya yönelmemeleri gerekir.

Bazı âlimler, 3545 numarada kaydedilecek hadisi esas alarak, kıbleye yönelme yasağının bilhassa önü açık geniş araziler için mevzubahis olduğunu; kapalı ve dar yerlerde o kadar mühim olmadığını belirtirler.

3544 ٩– وفي رواية لمالك: [أَنَّ أَبَا أَيُّوبَ قَالَ وَهُوَ بِمِصْرَ: وَاللهِ مَا أَدْرِى كَيْفَ أَصْنَعُ بِهٰذِهِ الْكَرَايِيسِ، وَقَدْ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِذَا ذَهَبَ أَحَدُكُمْ لِغَائِطٍ، أَوْ بَوْلٍ فَلاَ يَسْتَقْبِلِ الْقِبْلَةَ، وَلاَ يَسْتَدْبِرْهَا بِفَرْجِهِ].

قوله «شَرِّقُوا أَوْ غَرِّبُوا»: أمر لأهل المدينة، ولمن قبلته على ذلك السمت، فأما من كانت قبلته إلى الشرق، أو الغرب فلا يستقبلهما.

«وَالْمَرَاحِيضُ»: جمع مرحاض: وهو المغتسل، وموضع قضاء الحاجة.

«وَالْكَرَايِيسُ»: بياءين معجمتين بنقطتين من تحت جمع كرياس، وهو الكنيف المشرف عل سطح بقناة إلى الأرض، فإذا كان أسفل فليس بكرياس.

9. (3544)- *İmam Mâlik*'in bir rivayeti şöyledir: "Ebû Eyyub (radıyallahu anh) Mısır'da iken demiştir ki: "Vallahi bu kiryas denen kenefleri nasıl kullanacağımı bilemiyorum. Zira Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: ***"Biriniz büyük veya küçük abdest bozunca kıbleye yönelmesin, arka fercini de çevirmesin"*** demişti." [Muvatta, Kıble 1, (1, 193).]

AÇIKLAMA:

Kiryâs: Mısır'da İslâmî fetihten önce yerden yüksek şekilde inşa edilmiş helâya denir. Yer seviyesinde helâlara kiryâs denmez. *Ebû Eyyub*'un sözünden bunların istikâmetinin kıbleye baktığı anlaşılmaktadır.

3545 ‎١٠ – وعن مروان الأصغر قال: [رَأَيْتُ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَاخَ رَاحِلَتَهُ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ، ثُمَّ جَلَسَ يَبُولُ إِلَيْهَا، فَقُلْتُ لَهُ: يَا أَبَا عَبْدِالرَّحْمٰنِ أَلَيْسَ قَدْ نُهِيَ عَنْ هٰذَا؟ قَالَ: بَلَى إِنَّمَا نُهِيَ عَنْ ذٰلِكَ فِي الْفَضَاءِ، فَإِذَا كَانَ بَيْنَكَ، وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ شَيْءٌ يَسْتُرُكَ فَلاَ بَأْسَ]. أخرجه أبو داود.

10. (3545)- *Mervân el-Asgar* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'yı devesini kıble istikametine ıhtırmış, sonra onun duldasına çömelip deveye doğru yönelerek akıtıyorken gördüm. Kendisine:

"Ey Ebû Abdirrahmân, bu tarz akıtmaktan nehyedilmedik mi?" dedim.

"Evet, ama bundan, açık arazide nehyedildik. Seninle kıble arasında sana perde olan birşey varsa bu durumda akıtmanda bir beis yok!" dedi." [Ebû Dâvud, Tahâret 4, (11).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, abdest bozma sırasında ön veya arkayı kıbleye çevirme yasağının açık araziye mahsus olduğunu ifade etmektedir.

Hemen belirtelim ki bu mesele ülemâ arasında çeşitli münâkaşalara sebep olmuştur. Öyle ki, Hz. Câbir'den gelen bir hadise dayanarak kapalı yerde ön kısmın da kıbleye dönebileceğini söyleyenler olmuştur. Dayandıkları delillerin münakaşasına girmeden, ulemânın bu hususta ileri sürdüğü görüşleri hülasa edeceğiz.

1) Bir rivayette *Ebû Hanîfe* ve *Ahmed İbnu Hanbel*'e göre, kıbleye karşı abdest bozmak açık arazide ve evde câiz değil fakat kıbleye arkasını dönerek abdest bozmak kırda da evde de caizdir. Ancak İbnu Hacer, bu iki imamdan meşhur görüşün "kırda da, evde de kıbleye karşı abdest bozmanın mutlak haram olduğu"dur der. Şâfiîlerden Ebû Sevr, Mâlikîlerden İbnu'l-Arabî, Zâhirîlerden İbnu Hazm da bu görüşü tercih etmişlerdir.

2) *İmam Mâlik* ve *Şâfiî* hazretlerine göre, açık arazide kıbleye karşı kaza-yı hâcet haramdır, evlerde değildir. Abbas İbnu Abdilmuttalib, Abdullah İbnu Ömer, İshak İbnu Râhûye, Şa'bî ve bir rivayette Ahmed İbnu Hanbel de böyle hükmetmişlerdir.

3) *Ebû Eyyub el-Ensârî, Mücâhid, İbrahim Nehâî, Süfyân-ı Sevrî, Ebû Sevr* -bir rivayette *Ahmed İbnu Hanbel'e göre*- kırda ve evde kıbleye karşı abdest bozmak câiz değildir.

4) *Urve İbnu'z-Zübeyr, İmam Mâlik,* -bir rivayette Ahmed İbnu Hanbel'e [14] göre, kırda ve evde kıbleye karşı abdest bozmak câizdir.

Şârihler bu mesele hakkında üç farklı görüş daha kaydederler:

1) *Ebû Yusuf,* sadece evlerde Ka'be'ye arkasını dönerek abdest bozmayı caiz görür.

2) *İbnu Sîrîn* ve *Nehâî*'ye göre Ka'be'ye olsun, Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya olsun ön veya arkayı dönerek abdest bozmak mutlak surette haramdır.

3) Ebû Avâne'ye göre, Ka'be'ye önünü veya arkasını dönerek abdest bozmak yalnız Medinelilerle, Medine hizasında yaşayanlara haramdır. Ka'be'nin şarkında veya garbında yaşayanlara haram değildir.

NOT: Zamanımızda mesken planlamasını yapan birçok mühendisimiz maalasef planlamalarda İslâmî değerleri göz önüne almamaktadırlar. Müslümanlar bu yüzden kaza-yı hâcet sırasında sıkıntıyı düşmektedirler. Asıl olan bu değer-lerin korunmasında hassas olmak ise de, ulemânın ihtilâfını bilmede de fayda var. İhtilâf bizim için rahmettir. Fiilimiz bu müçtehid imamlarımızdan birinin gö-rüşüne uydu mu, bizim için bir rahatlama, bir kurtuluş mevzubahistir. Bu sebeple mühim olan görüşlerin hepsini yazdık.

Her şeye rağmen, sünnette uygun olmayan helâların kullanımıyla ilgili hadiseyi rivayet eden Ebû Eyyub el-Ensarî Hazretlerinin bir sünneti bize de rehber olmalıdır. Der ki: "Şam'a geldiğimizde, helaları hep kıble istikametinde inşa edilmiş bulduk. Biz kullanırken yan dönüyor, ayrıca Allah'a istiğfarda bulunuyorduk."

İnancımıza uymayan helaları normal karşılamıyacağız, elden geldikçe İslâmlaştırarak kullanacağız ve de, Allah'a istifar edeceğiz. Tâ ki, inancımıza tersliklerin şuurunda olalım, şuurumuzu canlı tutalım, gafletle zaman içinde normal görmeye başlamayalım!

3546 ١١ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [ارْتَقَيْتُ فَوقَ بَيْتِ حَفْصَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْها لِبَعْضِ حَاجَتِي، فَرَأَيْتُ رسولَ اللّهِ ﷺ يَقْضَى مُسْتَقْبِلَ الشَّامِ مُسْتَدْبِرُ القِبْلَةِ].

أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين.

11. (3546)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir ihtiyacım için, (bir gün kız kardeşim Hz.) Hafsa (radıyallahu anhâ)'nın evinin damına çıkmıştım. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı, yüzünü Şam'a, arkasını da kıbleye çevirmiş olarak kaza-yı hâcet yapıyor gördüm."

14– Ahmed İbnu Hanbel, hadise aşırı bağlılığı sebebiyle, her rivayete uygun görüş beyan etmek onun umumî vasfıdır. Bir mesele ile alakalı rivayet adedince kendisinden görüş nakledildiğine sıkça rastlanır. Burada, onun bu durumunun tipik örneğini görmekteyiz. Âlimlerin, dört noktada hülasa edilen farklı görüşlerinin her biriyle ilgili bir görüş Ahmed İbnu Hanbel'den rivayet edilmektedir. (rahimehullah)

[Buhârî, Vudû 12, 14, Humus 4; Müslim, Tahâret 62, (266); Muvatta, Kıble 3, (1, 193, 194); Ebû Dâvud, Tahâret 5, (12); Tirmizî, Tahâret 7, (11); Nesâî, Tahâret 22, (1, 23).]

3547 ١٢ – ولمسلم في أخرى: [قَالَ عَبْدُاللّهِ يَقُولُ نَاسٌ: إذَا قَعَدْتَ لِحَاجَتِكَ، فَلاَ تَقْعُدْ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ، وَلاَ بَيْتِ الْمَقْدِسِ، لَقَدْ رَقِيتُ عَلى ظَهْرِ بَيْتِ حَفْصَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهَا وذكَرَ الْحَدِيثَ].

12. (3547)- *Müslim*'in bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: "Abdullah anlatıyor: "Halk: "Kaza-yı hâcet için çömelince ne kıbleye karşı ne de Mescid-i Aksa'ya yönelme" demektedir. Halbuki ben, bir işim için Hafsa (radıyallahu anhâ)'nın evinin damına çıkmıştım..." Gerisi aynen devam eder. [Müslim, Tahâret 61, (266).]

AÇIKLAMA:

3545 numarada açıklandığı üzere, bu rivayet, abdest bozma sırasında, müslümanların ilk kıblesi ve Resûlullah'ın Mi'rac sırasında göğe yükselme mahalli ve de mecma-i enbiya olan Kudüs istikametinde yönelmeyi de yasaklayan rivayete muhalefet etmektedir. Bu rivayet sebebiyledir ki, cumhur, "Kaza-yı hâcet sırasında Kudüs'e yönelinmez" diye bir hüküm vermemişlerdir. Buna haram diyen sadece *İbnu Sîrîn* ve *İbrahim Nehâî*'dir, rahimehumallah.

3548 ١٣ – وعن حُذيفة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [كُنْتُ مَعَ النّبيِّ ﷺ فَانْتَهىٰ إلى سُبَاطَةِ قَوْمٍ فَبَالَ قَائِماً].

13. (3548)- *Hz. Huzeyfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraber idim. Bir kavmin küllüğüne gelince durup, ayakta küçük abdest bozdu."

3549 ١٤ – وفي رواية عن أبي وائل قال: [كَانَ أبُو مُوسىٰ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ يُشَدِّدُ في الْبَوْلِ، وَيَبُولُ في قَارُورَةٍ وَيَقُولُ: إنَّ بَنِى إسْرَائِيلَ كَانَ إذَا أصَابَ جِلْدَ أحَدِهِمْ بَوْلٌ قَرَضَهُ بِالْمَقَارِيضِ، فَقَالَ حُذَيْفَةُ: وَدِدْتُ أنَّ صَاحِبَكُمْ لاَ يُشَدِّدُ هذَا التَّشْدِيدَ، لَقَدْ رَأيْتَنِى أنَا وَرَسُولُ اللّهِ ﷺ نَتَمَاشىٰ، فَأتىٰ سُبَاطَةَ قَوْمٍ خَلْفَ حَائِطٍ، فَقَامَ كَمَا يَقُومُ أحَدُكُمْ فَبَالَ، فَانْتَبَذْتُ مِنْهُ فَأشَارَ إلَيَّ فَجِئْتُ فَقُمْتُ عِنْدَ عَقِبِهِ حَتّى فَرَغَ].

أخرجه الخمسة: وهذا لفظ الشيخين.

«السُّبَاطَة»: الكناسة والزبالة.

قال الخطابى. وسبب بوله ﷺ قائماً مرض اضطره إليه.

«وَالانْتِبَاذُ»: الانفراد والاعتزال ناحية: وإدناؤه إليه ليستتر به عن المارّة.

14. (3549)- *Ebû Vâil*'den gelen bir rivayet şöyle: "Ebû Musa (radıyallahu anh) küçük abdest hususunda çok titiz davranır (üzerine sıçrantı değmemesi için azami gayreti gösterirdi. O kadar ki) küçük abdestini bir şişe içerisine bozar ve: "Benî İsrâil'den birinin bedenine sidik değecek olsa, adam kirlenen derisini bıçakla kazırdı" derdi.

(Bunu işiten) Huzeyfe (radıyallahu anh) dedi ki: "Arkadaşınızın titizliği bu kadar ileri götürmemesini tercih ederim. Ben, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la bir beraberliğimizi hatırlıyorum. Beraber yürüyorduk. Derken bir kavmin bir duvar gerisindeki küllüğüne rastladık. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, tıpkı sizden birinin ayakta bevletmesi gibi durup ayakta bevletti. Ben bu esnada kendilerinden uzaklaşmak istedim. Bana yakın durmamı işaret buyurdu. Geri gelip, hemen arkasında dikilip abdestini bozuncaya kadar bekledim." [Buhârî, Vudû 62, 60, 61, Mezâlim 27; Müslim, Tahâret 73, 74, (273); Ebû Dâvud, Tahâret 12, (23); Tirmizî, Tahâret 9, (13); Nesâî, Tahâret 24, (3, 25).]

AÇIKLAMA:

1- Müteakip bazı rivayetlerde görüleceği üzere, küçük abdesti erkeklerin ayakta bozması hoş karşılanmamış, çömelerek yapmaları tavsiye edilmiştir. Ancak bunun bir vecibe ifade etmediğini, daha güzele irşad eden bir tavsiye olduğunu gösteren rivayetlerde var. İşte sadedinde olduğumuz rivayet bunlardan biridir. Zirâ, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın da ayakta abdest bozduğunu haber vermektedir.

Meseleyi tahlil eden *İbnu Hacer*, o devirde, Arap örfünde erkeklerin ayakta bevletmelerinin esas olduğunu belirtir. Zira bazı rivayetler, Resûlullah'ın çömelerek abdest bozmasının, görenler tarafından çarpıcı bulunduğunu ifade eder. Meselâ Adurrahman İbnu Hasene'nin rivayetinde şu ifade yer alır: "...Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* çömelerek bevletti. Biz: "Resûlullah'a bakın, kadınların bevlettiği gibi bevletmektedir" dedik..." İbnu Mâce'nin bir rivayetinde şu ifadeye yer verilmiştir: "Arapların âdeti ayakta bevletmekti." Keza sadedinde olduğumuz Huzeyfe hadisinde de: "...Tıpkı sizden birinin ayakta bevletmesi gibi durup ayakta bevletti..." denmektedir.

Şu halde, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu umumi âdete, çömelerek bevletmede daha fazla tesettür bulunduğu ve idrar bulaşma ihtimali asgariye düştüğü için muhalefet etmiş ve çömelerek küçük abdest bozmuştur. *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) de: "Kur'an kendisine inmeye başladığı günden beri, ayakta bevletmedi" der.

2- Hadiste geçen sübâte, küllük, çöplük, mezbelelik gibi değişik kelimelerle karşılanabilir. Bir kısım ailelerin çöplerini, küllerini müştereken attıkları yere denir. Umumiyetle evlere yakın bir yerde bulunur. Buradaki yığın, çer-çöp ve külden ibaret olduğu için, tabiatı yumuşaktır, idrarın sıçramasına, elbiseyi kirletmesine meydan vermez.

3- Hadiste, Resûlullah abdestini bozmaya başlayınca Huzeyfe'nin oradan uzaklaştığını; ancak Resûlullah'ın onu yanına çağırdığını görmekteyiz. *İbnu Hacer,* onu yakınında tutmada Aleyhissalâtu vesselâm'ın iki maksad gütmüş olabileceğini belirtir:

1) Bu halde, müşâhedesini önlemek.

2) İhtiyaç halinde çağırınca sesini duyurmak veya işaret edince işaretini görmesi.

4- *İbnu Hacer:* "Burada abdest bozarken konuşmaya cevaz hükmü mevcut değildir" der. Bazı rivayetlerde "Yaklaş" dedi" şeklindeki ifade, diğer bir kısım rivayetlerde "yaklaş diye işaret etti" diye gelmiştir. Nitekim sadedinde olduğumuz rivayette de böyledir.

5- *Resûlullah*'ın, burada âdetine muhalif olarak işlek yoldan uzaklaşmamış olması bâzı yorumlara sebep olmuştur:

★ *Resûlullah,* müslümanların işleriyle meşgul olduğu için meclis uzamış, abdesti sıkışmış olabilir. Huzeyfe'yi arkasında durdurarak gelip geçeceklere karşı perde yapmıştır, önünde zâten duvar olduğu belirtilmiştir.

★ *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm),* bazı hallerde yoldan uzaklaşmaksızın da abdest bozulabileceğini, bunun cevazını göstermek için böyle yapmıştır.

Ayrıca, bu fiil küçük abdestle ilgili, büyükle değil. Küçük abdest az bir açılma ile bozulabilir, büyük abdest için uzaklaşmak, daha dikkatli olmak gerekir, zira daha ziyade açılmak mevzubahistir. Şurası da açıktır ki, yoldan uzaklaşmanın asıl maksadı tesettürdür. Bu ise, küçük abdestte mâniaya yaklaşmak ve eteği salmakla sağlanabilir.

Şunu da kaydedelim ki, *Resûlullah*'ın *Huzeyfe*'yi yanına çağırıp arkasında, kendisine sırtını dönmüş olarak durdurmaktaki gayesi onunla te-

settür etmektir. Taberânî'nin bir rivayetinde, Huzeyfe'ye: يَاحذيقة استرني *"Ey Huzeyfe bana perde ol!"* emretmiştir.

6- *İbnu Hacer*, hadisten çıkarılan bazı faidelere de dikkat çeker:

★ İki mefsedetden daha şiddetlisi hafifiyle defedilir.

★ İki maslahatın her ikisini temin mümkün olmazsa, en büyük olanı gerçekleştirilir.

★ Ümmetin maslahatı için oturmalarını uzatıyor, Ashab'a yaptığı çeşitli ziyaretleri çokça yapıyordu. Bu durumlarda bevl ihtiyacı zuhur edince normal vakitlerdeki âdeti üzere uzaklara gidip ümmetin maslahatıyla ilgili alakalarını geciktirmemiştir, tâ ki bundan hâsıl olacak zararlar önlenmiş olsun. Böylece, iki işten daha mühim olana dikkat edip, *Huzeyfe*'yi kendine yaklaştırarak yoldan geçeceklere karşı perde yapmadaki maslahatı, onu kendinden uzak tutmadaki maslahata takdim etti. Zirâ her ikisini birleştirmek mümkün değildi.

3550 ١٥ — وعن نافع قال: [رَأَيْتُ ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما يَبُولُ قَائِماً]. أخرجه مالك.

15. (3550)- *Nâfi* rahimehullah anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anh)'ı ayakta bevlederken gördüm." [Muvatta, Tahâret 112, (1, 65).]

3551 ١٦ — وعن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [رَآنِي النَّبيُّ ﷺ أَبُولُ قَائِماً: فقَالَ يَا عُمَرُ: لاَ تَبُلْ قَائِماً: فَمَا بُلْتُ قَائِماً بَعْدُ].

16. (3551)- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben ayakta abdest bozarken, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni gördü ve:

"Ey Ömer, ayakta akıtma" buyurdu. Ondan sonra hiç ayakta akıtmadım."

3552 ١٧ — وروى عبيد الله عن نافع عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ عُمَرُ: مَا بُلْتُ قَائِماً مُنْذُ أَسْلَمْتُ]. أخرجه الترمذي، وقال هذا أصح عن عمر، وضعف الرواية الأولى. قال: ومعنى النهى عن البول قائماً على التأديب لا على التحريم.

قال وقد روى عن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: « إنَّ مِنَ الجَفَاءِ أَنْ يَبُولَ الرَّجُلُ قَائِماً ».

« الجَفَاءُ »: خلاف البر واللطف.

17. (3552)- *Ubeydullah, Nâfi*'den, o da *Abdullah İbnu Ömer* (radıyal-

lahu anh)'dan anlattığına göre, Hz. Ömer (radıyallahu anh): "Ben müslüman olduğum zamandan beri ayakta abdest bozmadım!" demiştir." [Tirmizî, Tahâret 8, (12).]

Tirmizî: "Bu, Hz. Ömer'den daha sıhhatli olan rivayettir. Önceki rivayet zayıftır" der. Keza ilaveten der ki: "Ayakta abdest bozma yasağı tedib içindir, tahrim için değil." Yine der ki: "İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Kişinin ayakta akıtması, nefsine karşı işlediği bir kabalıktır."

AÇIKLAMA:

Ayakta abdest bozma meselesi de medar-ı bahs olan mevzulardan biridir. Yukarıdaki rivayetlerin bir kısmı tecviz ederken, bir kısmı yasaklamaktadır. *Tirmizî*'nin açıklaması da mevzuyu aydınlatacak mahiyettedir. Tahrim ifade eden kesin bir yasaklama mevzubahis değildir. İbnu Hacer der ki: *"Hz. Ali, Hz. Ömer, Zeyd İbnu Sâbit* ve diğer bir kısım sahabîlerden ayakta abdest bozduklarına dair rivayetler gelmiştir. Bu rivayetler, ayakta bevletmenin kerâhetsiz câiz olduğunu gösterir, yeter ki sıç-rantıdan emin olunsun." Ayakta bevl hussunda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan kesin bir yasak vârid ve sâbit olmadığı belirtilmiştir.

3553 ١٨ - وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها [أَنَّها كَانَتْ تَقُولُ: مَنْ حَدَّثَكُمْ أَنَّ النَّبِـىَّ ﷺ كَانَ يَبُولُ قَائِماً فَلاَ تُصَدِّقُوهُ، مَا كَانَ يَبُولُ إلاَّ قاعِداً]. أخرجه الترمذي والنسائي.

18. (3553)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ)'dan rivayete göre şöyle derdi: "Size kim, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı ayakta bevlettiğini söylerse, sakın onu tasdik etmeyin. O, daima çömelerek abdest bozardı." [Tirmizî, Tahâret 8, (12); Nesâî, Tahâret 25, (1, 26).]

3554 ١٩ - وعن عبدالله بن جعفر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [أَرْدَفَنِى رَسولُ اللهِ ﷺ ذَاتَ يَوْمٍ خَلْفَهُ فَأَسَرَّ إلَىَّ حَدِيثاً لاَ أُحَدِّثُ بِهِ أَحَداً مِنَ النَّاسِ، وَكَانَ أَحَبَّ مَا اسْتَتَرَ بِهِ رسولُ اللهِ ﷺ لِحَاجَتِهِ هَدَفٌ أَوْ حَائِشُ نَخْلٍ]. أخرجه مسلم.

« الهَدَفُ »: هنا المرتفع.

« والحَائِشُ »: الحائط من النخل.

19. (3554)- *Abdullah İbnu Câfer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir gün Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni, bineğinin terkine bin-

dirdi. Bana halktan kimseye söylemiyeceğim bir sözü sır olarak söyledi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kaza-yı hâcet için perdelendiği şeylerin O'na en hoş geleni ya bir tümsek veya bir hurma kümesiydi." [Müslim, Hayz 79, (342); Ebû Dâvud, Cihâd 47, (2549).]

3555 ٢٠ – وعن عبدالرحمن بن حسنة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [خَرَجَ عَلَيْنَا رسـول اللهِ ﷺ، وفي يده كَهيئَةِ الدَّرَقَةِ فوضعها، ثُمَّ جلس خلفها، فبال إليها، فـقال بعضُ القومِ: انظُرُوا يَبُولُ كَمَـا تَبُولُ المَرْأَةُ، فَسمعه، فـقال: أما علمتَ ما أصابَ صاحبَ بني إسرائيـلَ؟ كَانُوا إذَا أصابهم شيءٌ مِنَ البَوْلِ قَرَضُوهُ بالمَقَارِيـضِ فَنَهَاهُمْ صاحِبُهُم فَعُذِّبَ في قَبْرِهِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

20. (3555)- *Abdurrahman İbnu Hasene* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* , elinde kalkan gibi bir şey olduğu halde bize doğru geldi ve onu yere bıraktı. Sonra onun gerisine çömelip ona doğru küçük abdest bozdu. Yanımızdakilerden biri: "(Resûlulah'a) bakın tıpkı kadınlar gibi abdest bozuyor" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm bu sözü işitmişti:

"Benî İsrail'in arkadaşının başına geleni işitmedin mi" dedi ve devam etti: *"Onlara idrar bulaşınca, bıçakla idrarın değdiği yeri kazıyorlardı. Arkadaşları onları bu tatbikattan yasakladı. Bu adam, yasaklaması sebebiyle kabrinde azaba uğradı."* [Ebû Dâvud, Tahâret 11, (22); Nesâî, Tahâret 26, (1, 26-28).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, çömelerek abdest bozmaya teşvik eden rivayetlerden biridir. Ayrıca abdesti çömelerek bozmadaki maksad da açıklık kazanmaktadır: Sıçrantıdan üst başın korunması...

2- Hadis, farklı vecihlerde gelmiştir. Bazı rivayetlerde sıçrantının bedene değmesi, bazılarında ise elbiseye değmesi mevzubahistir. Bu farklılıktan çıkan sonuç şudur: *"Eğer bedene değmişse, bıçakla bedenin yani derinin kazınması; elbise ise, elbisenin kesilip atılması mevzubahistir."* Bazı âlimler *"maksad elbisedir"* demiş ise de diğer bir kısmı, zâhiri esas alarak: "Beden de soyulmuş olabilir ve bu İsrailoğullarına yüklenen "tahammülü aşan yüklerden (ısr) biridir" demiştir. Ancak en sıhhatli rivayet olan Buhârî'nin rivayetinde beden değil, elbise mevzubahistir.

3- Rivayet, sıçrantıdan kaçınma hususunda Benî İsrail şeriatının

koyduğu ağır yükü kaldıran kimsenin, bu davranışı sebebiyle kabirde azaba uğratıldığını ifade ediyor. Resûlullah bu hikaye ile, sıçrantıdan kaçın-manın ehemmiyetini zihinlerde tesbit etmek istemiş, bu meselede titizlik göstermeyen müslümanlarında aynı âkibete uğrayabileceğine dikkat çekmiştir.

4- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, İslâm'ın bir çok hakikatını, farklı üsluplarla tekrar tekrar tebliğ etmiş olmaktadır. Bu, zihinlerde yer etmesi bakımından daha müessir bir tebliğ metodu olmaktadır. Böylece dînî bir hakikat, mücerredlikten çıkıp müşahhaslaşmış, daha iyi kavranır, hissedilebilir hale gelmiş olmaktadır.

3556 ٢١ – وعن أبي سعيد رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رسولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: لاَ يَخْرُجُ الرَّجُلاَنِ يَضْرِبَانِ الْغَائطَ كَاشِفَيْنِ عَنْ عَوْرَتِهِمَا يَتَحَدَّثَانِ، فَإِنَّ اللهَ تَعَالَى يَمْقُتُ على ذلكَ]. أخرجه أبو داود.

« يَضْرِبَانِ » أى يقصدان الخلاء. ومعنى « يَمْقُتُ » يبغض.

21. (3556)- *Ebû Saîd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim, şöyle demişti: "İki kişi beraberce helaya gidip, avretleri açık kaza-yı hâcet ederken konuşmasınlar. Zira Allah Teâla Hazretleri, bu hale gadab eder." [Ebû Dâvud, Tahâret 7, (15).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, abdest bozma esnasında konuşmayı yasaklamaktadır. Hadiste iki erkek zikredilmiştir. İki kadın veya kadın-erkek için de aynı yasak mevzubahistir. Hatta bir kadınla bir erkeğin bu vaziyette bulunmaları çok daha kabih bir durum ortaya koyar. Hadis, İbnu Hibbân'da şöyle gelmiştir:

لا يَقْعُدُ الرَّجُلاَنِ علَى الْغَائطِ يَتَحَدَّثَانِ يرى كُلٌّ منْهُمَا عورةَ صاحبه فإنَّ اللهَ يَمْقُتُ على ذلكَ

"İki kişi helaya birbirlerinin avretlerini görecek şekilde kurulup konuşmasınlar. Zira bu duruma Allah gadab eder."

Hadisin üslûbu, Allah'ın sadece "konuşma" sebebiyle değil, konuşma dahil, duruş vaziyeti sebebiyle de gadab ettiğini ifade etmektedir.

3557 ٢٢ – وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [كَانَ النَّبىُّ ﷺ إذَا أرَادَ الحَاجَةَ لَمْ يرفَعْ ثَوْبَهُ حَتَّى يَدْنُوَ مِنَ الأَرْضِ]. أخرجه أبو داود والترمذي، وهذا لفظه.

22. (3557)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aley-*

hissalâtu vesselâm) kaza-yı hâcette bulunmak istediği zaman yere yaklaşıncaya kadar elbisesini kaldırmazdı." [Ebû Dâvud, Tahâret 6, (14); Tirmizî, Tahâret 10, (14).]

3558 ٢٣– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّ النبيَّ ﷺ قَالَ: مَنِ اكْتَحلَ فَلْيُوتِر. مَنْ فَعَلَ فَقَدْ أحْسَنَ ومَنْ لاَ فَلاَ حَرَجَ، وَمَنْ استَجْمَرَ فَلْيُوتِرْ، مَنْ فعل فقَدْ أحسَنَ ومَنْ لاَ فَلاَ حَرَجَ، وَمَنْ أكَلَ فَمَا تَخَلَّلَ فَلْيَلْفِظْ وَمَا لاَكَ بِلسَانِه فَلْيبْتَلِعْ مَنْ فَعَلَ فَقَدْ أحْسَنَ ومَنْ لاَ فَلاَ حَرَجَ، وَمَنْ أتَى الْغَائِطَ فَلْيستَتِرْ، فإنْ لَمْ يَجِدْ إلاَّ أنْ يَجْمَعَ كَثِيباً مِنْ رَمْلٍ فَلْيَسْتَدْبِرْهُ، فَإنَّ الشَّيْطَانَ يَلْعَبُ بِمَقَاعِدِ بَنِي آدَمَ، مَنْ فَعَلَ فَقَدْ أحْسَنَ وَمَنْ لاَ فَلاَ حَرَجَ]. أخرجه أبو داود.

«الاسْتِجْمَارُ» الاستنجاء بالجمار، وهى الحجارة الصغار.

«وَالْوِتْرُ» الفرد، وقوله. «فَلْيَلْفِظْ» أى فليرمه من فيه.

و«لاَكَ» الشئ يلوكه: إذا أداره في فيه. وَ«الْكَثِيبُ» ما اجتمع من الرمل مرتفعاً.

23. (3558)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim gözüne sürme çekerse teklesin. Bu sözümü kim tutarsa işi en güzel şekilde yapmış olur, tutmayana bir mahzur yok. Kim abdest bozduktan sonra taş kullanarak temizlenirse teklesin. Kim böyle yaparsa güzel yapar, kim de yapmazsa bir mahzur yok. Kim yemek yer ve dişlerinin arasından bir şey çıkarırsa onu dışarı atsın, kim de diliyle çıkarmışsa onu yesin. Kim bu söylediğimi yaparsa güzel yapar, kim de yapmazsa bir mahzur yok. Kim helâya giderse (imkân nisbetinde) tesettürde bulunsun, (kuytu bir yer) bulamazsa, hiç olmazsa kum (taş vs.,den) bir tümsek yapıp ona arkasını dönsün, zira şeytan, insanoğlunun makadlarıyla (oturak kısmıyla) oynar. Kim bunu yaparsa en güzelini yapmış olur, yapamayana bir beis yok." [Ebû Dâvud, Tahâret 19, (35).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* burada, günlük hayatımızı ilgilendiren bazı âdâbı belirtmektedir. Yapacağımız işlerin en güzel şekli belirtilmekte, ancak bu şekle uymanın bir vecibe olmadığı, uyulmadığı

takdirde bir günah bulunmayacağı belirtilmektedir. Böylece bu rivayetten de anlıyoruz ki, Resûlullah'ın sünnetlerinden bir kısmına uymak bir vecibe değildir, terki bir günah gerektirmiyor. Ama uyulması, o âdi işimizi "sevaba vesile olan bir sünnet" derecesine çıkarıyor. Sadedinde olduğumuz hadisteki "tekleme" örneklerinde olduğu gibi.. Söz gelimi gözüne sürme çeken, sürmedanlığın iğnesini gözünden geçirirken sayıyı tek tutacak şekilde dikkatli olursa hem işini görmüş, hem de bir sünnet icra etmiş olur. Keza istinca da öyle. Burada asıl olan temizliktir. Temizliğin tam olduğu hususunda gönlün mutmain olmasıdır. Ama tek ile sona erdirmek mümkündür, böylece bir sünnet de yerine getirilmiş olur.

Mü'min böylece, sünnete uyma gayretiyle her bir günlük işinde ve davranışlarında, ölçüsüz, şuursuz, gelişigüzel iş yapma yerine, dikkatli ve şuurlu olma alışkanlığını kazanır, âdetleri de ibadete dönüşmüş olur, kazancı büyük olur.

2- Yemekten sonra dişlerin arasından dille çıkarılanın yutulması câiz bulunurken, başka bir şeyle çıkarılanın dışarı atılmasındaki hikmeti bazı şârihler "bu esnada kanatılmış olabilir" diye yoruma bağlamıştır. Şüphesiz bu bir ihtimal. Ancak, sırf bununla izah eksik kalır. Madem ki Resûlullah sebep beyan etmemiş, kanama mevzubahis olmasa da atılması esastır, ancak şartlara göre atılmamasında da bir beis yoktur.

3- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* abdest bozacağımız zaman etraftan bakanların görmeyeceği şekilde kuytu bir bir yer aramamızı ısrarla tavsiye etmektedir. Hiç bir şey bulamazsak, mevcut imkanlarla (bu taştır, kumdur, otdur, çalı çırpıdır vs.) bir tümsek yapıp ona arkamızı vererek tesettüre riayet etmemizi tavsiye ediyor. Bu hususun önceki meselelerde olduğu gibi, "yapamazsanız bir mahzur yoktur" nevinden olmadığını, dinî açıdan ciddi olduğunu ihsas için şeytana atıf yapmıştır. Ancak, içinde bulunulan şartlar gereği yapılamayacak olursa, söz gelimi çölde-belde şartlar elvermeyebilir, bu durumda mahzur olmadığı da belirtilmiştir. Usulcüler açısından haram hükümlerin beyanında şeytan, cehennem, küfür gibi mefhumlara atıf yapılır. Şu halde abdest bozarken tesettüre imkânlar ölçüsünde azamî derecede riâyet bir vecibedir, ihtiyarî değildir. Şârihler, sütresiz olunca, rüzgârın esme durumunda, idrarı alıp elbiseye, bedene değdireceğini, insanların nazarlarının avret mahallerine düşeceğini, bütün bunların şeytanın bir oynaması olduğunu belirtirler.

4- Hadisin daha iyi anlaşılması için şu husus da bilinmelidir. Cahiliye devri Arap geleneğinde helâ yoktu. İslâm'ın başında da bu geleneğe uyulmuş, kaza-yı hâcet için Medine'nin dışındaki tenhalara gidilmiştir.

Bazı rivayetlerde kadınların gruplar halinde akşamdan akşama oralara gittikleri belirtilir. Tesettür âyeti gelip, kadınların dışarı çıkmaları tahdid edilince, evlere yakın yerlerde helâlar inşa edilmiştir. Resûlullah'ın hücre-i saadetlerine de helâ yapılmıştır.(15)

Şu halde, Resûlullah'ın hitaplarının öncelikle o cemiyetin insanına olduğunu düşünüp bunlardan prensip çıkaracağız. Aksi takdirde günümüz şartlarında şehirde yaşayan bir insan için bu tavsiyeler ma'nâsız kalabilir. Ama köylerde, kırlarda yaşayanlar için, şehir şartları dışında kalan insanlar için, hadislerin mesajı hala bâki ve geçerlidir.

3559 ٢٤ – وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أنّ النبىّ ﷺ كَانَ إذَا أرَادَ الْبَرَازَ انْطَلَقَ حتّى لاَ يرَاهُ أحَدٌ]. أخرجه أبو داود.

24. (3559)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* abdest bozmak isteyince hiç kimsenin göremeyeceği kadar uzaklara giderdi." [Ebû Dâvud, Tahâret 1, (2).]

3560 ٢٥ – وعن سلمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ [وقال له المشركون: إنّا نَرَى صَاحِبَكُمْ يُعَلِّمُكُمْ حتَّى الخِرَاءَةَ. قَـــال: أجَلْ، لَقَدْ نَهَانَا أنْ يَسْتَنْجِىَ أحَدُنَا بيمينه، أوْ يستَقْبِلَ الْقِبلَةَ بِغَائِطٍ أوْ بَوْلٍ، ونهـى عَنِ الرَّوْثَةِ وَالعِظَامِ، وقـــال: لاَ يَسْتَنْجِى أحَدُكُمْ بِدُونِ ثَلاثَةِ أحْجَارٍ]. أخرجه الخمسة إلا البخاري، واللفظ لمسلم.

25. (3560)- *Hz. Selmân* (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre, müşrikler kendisine: "Sizin arkadaşınızın (Aleyhissalâtu vesselâm) sizlere helâda abdest bozmayı bile öğrettiğini görüyoruz" demişlerdir. O da onlara şöyle cevap vermiştir:

"Evet ,doğrudur. Resûlümüz *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bizi sağ elimizle istinca yapmaktan nehyetti, büyük veya küçük abdest bozarken, kıbleye yönelmektende nehyetti. Abdest bozduktan sonra istinca ederken kurumuş hayvan mayısını veya kemiği kullanmamızı da nehyetti ve dedi ki:

"Sizden kimse, üç taştan daha azı ile istinca etmesin." [Müslim, Tahâret 57, (262); Tirmizî, Tahâret 12, (16); Ebû Dâvud, Tahâret 4, (7); Nesâî, Tahâret 37, 42, (1, 38, 39, 43).]

3561 ٢٦ – وله في رواية عن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَـال رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا اسْتَجْمَرَ

15– Bu hususta teferruat için 2. cilt, 66. sayfaya bakılabilir.

أَحَدُكُمْ فَلْيُوتِرْ].

قال الخطابى «الخِرَاءَةُ» مكسورة الخاء ممدودة الألف: التخلى والقعود للحاجة. قال: وأكثر الرواة يفتحون الخاء، ولا يمدون الألف، وقال الجوهرى في الصحاح: الخراءة بالفتح والمد.

26. (3561)- Yine *Müslim*'de Hz. Câbir'den gelen bir rivayet şöyle:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biriniz istincada taş kullanırsa teklesin." [Müslim, Tahâret 24, (239).]

3562 ٢٧ – وعن أبي قتادة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ [أَنَّ النبىَّ ﷺ قالَ: إِذَا بَالَ أَحَدُكُمْ فَلاَ يَأْخُذْ ذَكَرَهُ بِيَمِينِهِ، وَلاَ يَسْتَنْجِ بِيَمِينِهِ، وَلاَ يَتَنَفَّسْ فِي الإِنَاءِ]. أخرجه الخمسة، واللفظ للبخارى.

27. (3562)- *Ebû Katâde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz bevlederken zekerini sağ eliyle tutmasın, sağ eliyle istinca etmesin, (su içerken) kabın içine solumasın."* [Buhârî, Vudû 18, 19, 25; Müslim, Tahâret 63, (267); Ebû Dâvud, Tahâret 18, (31); Tirmizî, Tahâret, 11, (15); Nesâî, Tahâret 23, 42, (1, 25, 43).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, sağ ele tekrîmen, onunla bazı kirli işlerin yapılmasını yasaklamaktadır: Bevl esnasında tenasül organını tutmak, istinca yapmak, yâni avret mahallinin temizliğinde sağ eli kullanmak... Sağ el, daha ziyade temizlik gerektiren işlerde kullanılmak üzere kirletici kullanışlardan uzak tutulmuştur. Çeşitli rivayetler, *Resûlullah*'ın sağ elini yeme-içme, elbise verme ve alma gibi işlerde kullandığını belirtir. Temizleme işlerinde de sol elini kullanırdı. İhtiyacı olmadan sağ elle bu yasaklanan şeyleri yapmak Şâfiîlere göre tenzîhen, Hanbelîlelere ve Zâhirîlere göre de tahrîmen mekruhtur.

2- Kabın içine soluma meselesine gelince: Başka hadislerde suyun en az üç solukta içilmesi esastır. Bu durumda kaba soluma şöyle olabilir: Ağzını kaba dayayınca üç ayrı solukta içer ama kabı ağzından ayırmaz ve mecbur kalarak kabın içine solur. Şu halde bu, yasaklanmış olmaktadır. Öyle ise hadis, suyun üç ayrı fâsılada içilirken acele etmeden, her fâsılada kabın ağızdan uzaklaştırılıp, soluk alıp vererek içilmesini irşad buyurmuş olmaktadır.

3563 ٢٨ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَتْ يَدُ رَسُولِ اللهِ ﷺ الْيُمْنَى لِطَهُورِهِ

وَطَعَامِهِ، وَكَانَتْ يَدُهُ الْيُسْرَى لِخَلاَئِهِ، وَمَا كَانَ مِنْ أَذىً]. أخرجه أبو داود.

28. (3563)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)*'ın sağ eli, suyuna ve yiyeceği (ne değmek) içindi. Sol eli de istinca ve kirletme hâsıl edecek şeyler içindi." [Ebû Dâvud, Tahâret 18, (33).]

AÇIKLAMA:

İslâm'a göre, sağ ve sol elin kullanılacağı mahaller ve işler birbirinden farklıdır. Nevevî bunu şöyle açıklar: "Şeriatte kaide şudur: Değer verilen kıymetli, şerefli işler sağla yapılır ve sağdan başlanır. Hakir işler ise sol elle yapılır ve soldan başlanır. Değer verilen amellere elbise, şalvar, mest giymek, mescide girmek, misvak kullanmak, sürme çekmek, tırnakları kesmek, bıyık kesmek, saç taramak, koltuk altını yolmak, başı traş etmek, namazda selam vermek, yıkanacak uzuvları yıkamak, helâdan çıkmak, yemek-içmek, musâfaha yapmak, Haceru'l-Esved'i istilâm ve bu ma'nâdaki bütün ameller örnektir. Zıddı ma'nâyı taşıyan amellere de helâya girmek, mescidden çıkmak, sümkürmek, istincada bulunmak, elbise, şalvar, mest çıkarmak ve benzerleri örnek olarak zikredilebilir. Bunlarda solla başlamak, sol eli kullanmak müstehabtır. Bu kaide sağın değeri ve şerefi sebebiyledir."

3564 ٢٩– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ عُثْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ: مَا مَسَسْتُ ذَكَرِي بِيَمِينِي مُنْذُ بَايَعْتُ بِهَا رَسُولَ اللهِ ﷺ وَأَسْلَمْتُ]. فسر ذلك بأنه لم يستنج بها. أخرجه رزين.

29. (3564)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Osman (radıyallahu anh)'ı işittim. Diyordu ki: "Resûlullah'a biatta kullandığım sağ elle, müslüman olduğum o günden beri zekerime hiç değmedim."

Bu söz, "O, sağ eliyle hiç istincada bulunmamıştır" şeklinde tefsir edilmiştir. [Rezîn tahriç etmiştir. İbnu Mâce, Tahâret 15, (311).]

3565 ٣٠– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ إِذَا دَخَلَ الْخَلاَءَ وَضَعَ خَاتَمَهُ]. أخرجه أبو داود.

30. (3565)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* helâya girince yüzüğünü çıkarırdı." [Ebû Dâvud, Tahâret 10, (19); Tirmizî, Libâs 16, (1746); Nesâî, Zînet 54, (8, 178).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın helâya girerken yüzüğünü parmağından çıkarması üzerindeki yazı sebebiyle olabilir. Çünkü yüzüğün üzerinde مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ *"Muhammed Resulullah"* yazılı idi.

3566 ٣١– وعنه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: [أنَّ النَّبِىَّ ﷺ كَانَ إذَا دَخَلَ الخَلاَءَ قَالَ: اللّٰهُمَّ إنِّى أعُوذُ بِكَ مِنَ الخُبْثِ وَالخَبَائِثِ]. أخرجه أبو داود.

31. (3566)- Yine *Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* helâya girince: *"Allahümme innî eûzü bike mine'l-hubsi ve'l-habâis, (Ya Rabbi! Pislikten ve pislenmekten sana sığınırım)"* derdi." [Ebû Dâvud, Tahâret 3, (4).]

3567 ٣٢– وزاد في رواية: [إنَّ هذهِ الحُشُوشَ مُحْتَضَرَةٌ، فَإذَا أتَى أحَدُكُمُ الخَلاَءَ فَلْيَقُلْ: أعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الخُبْثِ وَالخَبَائِثِ].

32. (3567)- Bir rivayette şöyle gelmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurmuştur ki: *"Şu kenefler, (cin ve şeytanların) hazır bulundukları yerlerdir. Öyleyse biriniz helâya girince: "Eûzu billahi mine'l-hubsi ve'l-habâis" (Pislikten ve pislenmekten Allah'a sığınırım) desin."* [Ebû Dâvud, Tahâret 3, (6).]

AÇIKLAMA:

Huşş, esas itibariyle hurma kümesi demektir. Evlerde helâ yapılmazdan önce bunların gölgesinde kaza-yı hâcet yapıldığı için huşş, helâ veya kenef ma'nâsında kullanılmıştır.

İKİNCİ FASIL

İSTİNCADA KULLANILAN CİSİMLER

3568 ١ – عن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رسولُ اللّه ﷺ إذَا خَرَجَ لِحَاجَتِهِ تَبِعْتُهُ أنَا وَغُلامٌ مِنّاً مَعَنَا إدَاوَةٌ مِنْ يَعْنِى يَسْتَنْجِى بِه]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي، وهذا لفظ الشيخين.

1. (3568)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kaza-yı hâceti için çıktığı zaman ben ve bizden (Ensardan) bir gulam (oğlan), O'nu takip ederdik. Beraberimizde, istinca etmesi için su kabı olurdu." [Buhârî, Vudû 16, 15, 17, 56, Salât 93; Müslim, Tahâret 70, (271); Ebû Dâvud, Tahâret 23, (43); Nesâî, Tahâret 41, (1, 42).]

AÇIKLAMA:

1- Abdest bozduktan sonra yapılan temizliğe istinca denir. Bunun su ile olması efdaldir. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın üç taşla kaba temizliği yaptıktan sonra ayrıca su ile yıkandığı bir çok rivayetlerde gelmiştir. Sadedinde olduğumuz rivayet bunlardan biridir. Gerek küçük ve gerekse büyük abdestten sonra *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın su kullandığını teyid eden çok sayıda rivayet var, müteakiben bir kısmı kaydedilecektir. Şu halde sünnete ve hem de sağlığa en uygun olanı önce taşla temizleyip, sonra su ile güzelce yıkamaktır. Günümüz şehir hayatında taş mümkün değildir. Ancak bu maksadla hazırlanmış kâğıtlar onun yerini tutar. Başka kağıtlardan kaçınmalıdır.

2- Şunu da hemen belirtelim: İstincada su kullanmak bir vecibe değildir, istihbabtır. Hatta su kullanmayan sahâbîler de mevcuttur. İbnu Hacer bazılarını kaydeder:

★ *Huzeyfe İbnu'l-Yemân* (radıyallahu anh), kendisine su ile istincadan sorulduğu vakit: "Elden pis koku çıkmaz" cevabını vermiştir.

★ *Nafi, Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anh)'in su ile istinca etmediğini" söylemiştir.

★ *İbnu'z-Zübeyr* (radıyallahu anh): "Biz su ile istinca etmezdik" demiştir.

★ *İmam Mâlik, Resûlullah*'ın su ile istincasını inkâr etmiştir.

Bütün bunlara rağmen, bizzat Buhârî ve Müslim'de, Resûlullah'ın istincada su kullandığı sahih rivayetlerde gelmiştir. Bunları İmam Mâlik görmemiş olabilir.

3- Hadiste geçen gulâm, daha ziyade oğlan çocuğu demektir. Sütten kesilme ile yedi yaş arasındaki oğlan çocukları... Ancak mecaz olarak büyüklere de gulâm dendiği olur. *İbnu Mes'ud,* Mekke'de koyun güderken *Resûlullah* ona: "Sen bilgili bir gulâmsın!" demiştir. Bu kelime bazan köle ma'nâsında da kullanılır. Başka rivayetler, buradaki gulâmın *İbnu Mes'ud* olduğunu ifade eder. Bu durumda *Hz. Enes*'in "Bizden" kelimesi, "sahâbe"den veya *Resulullah*'ın hizmetçileri'nden, diye anlaşılması muvafık düşecek. Bazı rivayetlerde gelen "Ensâr'dan" tasrihi ile bu durum arasındaki tezad, *"Ensâr kelimesinin bütün sahâbilere ıtlakı câizdir"* diye tevil edilmiştir.

4- Bazı rivayetlerde, *Hz. Enes*'in, su kabı ile birlikte bir de değnek (aneze) aldığı belirtilir. Bu, ne işe yarıyordu? Üzerine elbisesini koyarak sütre yapmak, zararlı haşerelere karşı korumak, yeri deşeleyip yumuşatmak, istincadan sonra abdest alınca kılınacak namaz için sütre yapmak gibi farklı izâhlar yapılmıştır. Sonuncu ihtimali *İbnu Hacer* daha kavî bulur. Zira *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm),* abdest tazeleyince umumiyetle iki rek'at nâfile namaz kılardı.

3569 ٢- وعن جرير رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فَأَتَى الخَلاَءَ فَقَضَى حَاجَتَهُ، ثُمَّ قَالَ يَا جَرِيرُ: هَاتِ طَهُوراً، فَأَتَيْتُهُ بِالْمَاءِ فَاسْتَنْجَى، وَقَالَ بِيَدِهِ فَدَلَكَ بِهَا الأَرْضَ]. أخرجه النسائي.

2. (3569)- *Cerîr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte idim. Helâya gitti ve kaza-yı hâcette bulundu sonra: "Ey Câbir suyu getir!" diye ferman etti. Ben de suyu götürdüm, eliyle istinca etti. Sonra elini yere sürttü." [Nesâî, Tahâret 43, (1, 45); İbnu Mâce, Tahâret 29, (358).]

3570 ٣- وَعَنْ سفيان بن الحكم أو الحكم بن سفيان الثقفي قال: [كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَ بَالَ

يَتَوَضَّأُ]. أخرجه أبو داود وهذا لفظه والنسائي.

3. (3570)- *Süfyan İbnu'l-Hakem* veya *Hakem İbnu Süfyan es-Sakafî* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bevledince abdest alır ve (istincada) su kullanırdı." [Ebû Dâvud, Tahâret 64, (166, 167, 168); Nesâî, Tahâret 102, (1, 86).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen intidâh'tan maksadın, su ile istinca olduğu belirtilmiştir. Çoğunlukla âdet taşla istinca yapmaktı, su ile değil. Resûlullah farklı davranınca rivayete sebep olmuştur.

Ayrıca buradaki intidâh'tan, istibra denen idrar sızıntısının kesildiğine kanaat getirdikten sonra, tekrar sızıntı mı geldi diye düşülecek vesveseyi bertaraf etmek kaydıyla ferc üzerine su serpe işi de anlaşılmıştır. Nevevî, cumhurun bu kanatte olduğunu, hadisten bu ikinci ma'nâyı anladıklarını belirtir. Yani abdest aldıktan sonra, bilahare sızıntı mı vâki oldu diye bir vesveseye düşmemek gayesiyle çamaşırın ferce değecek kısmına bir miktar su serpilmelidir. Bu, erkeklere has bir meseledir. Zira kadınlar bir müddet bekleyince onlarda idrar sızıntısı hemen kesilir. Erkeklerde ise şahsa, şartlara ve hatta yaşa tâbi olarak az veya çok bir müddet sonrada sızıntı gelebilir. Az miktarda da olsa bu sızıntı abdesti bozar. Şu halde bazı ahvâlde, insan sızıntı geldi diye vesveseye düşebilmektedir. Resûlullah bu vesveseyi önlemek için intidâh denen, abdestten sonra ferc cihetine su serpmeyi sünnet kılmıştır.

3571 ٤ـ وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: جَاءَنِي جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ، فقَالَ: يَا مُحَمَّدُ إِذَا تَوَضَّأْتَ فَانْتَضِحْ]. أخرجه الترمذي.

«الاَنْتِضَاحُ» رشّ الماء على الثوب بعد الوضوء لئلا يعرض للمتوضئ أنه قد خرج من ذكره بلل، وقيل: المراد به الاستنجاء بالماء، وكانوا يستنجون بالحجارة غالباً.

4. (3571)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* anlatıyor: "Bana Cibrîl aleyhisselâm geldi ve:

"Ey Muhammed, abdest aldınmı intidâhda bulun!" diye emretti" dedi." [Tirmizî, Tahâret 38, (50).]

AÇIKLAMA:

İntidâh -yukarıda da açıklandığı üzere- abdestten sonra elbiseye su

serpmektir, maksad abdest alan kimsenin, zekerinden yaşlık geldiğine dair vesveseye düşmesini önlemektir. Mamafih bundan maksadın su ile istinca yapmak olduğu da söylenmiştir, çünkü o zaman Araplar çoğunlukla taşla istinca ederlerdi.

3572 ٥– وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت: [بَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ فقامَ عُمرُ خَلْفَهُ بكُوزٍ ماءٍ، فقَالَ: مَا هذا يَا عُمرُ؟ فقَالَ: ماءٌ تَتَوضَّأُ بهِ، فقَالَ: ما أُمِرْتُ كُلَّمَا بُلْتُ أنْ أتَوَضَّأَ، وَلَوْ فَعَلْتُ لَكَانَتْ سُنَّةً]. أخرجه أبو داود.

5. (3572)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bevletti. Hz. Ömer de arkasında, elinde su kabı olduğu halde durdu. Resûlullah onu görünce:

"Bu da ne, ey Ömer?" buyurdular. Hz. Ömer: "Sudur, yıkanırsın!" dedi.

Resûlullah:

"Ben her bevledişimde abdest almakla emrolunmadım, bunu yapacak olsam bu, (ümmete vacib) bir sünnet olur" buyurdular." [Ebû Dâvud, Tahâret 22, (42); İbnu Mâce, Tahâret 20, (327).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın küçük abdest bozduktan sonra zaman zaman su kullanmadığını görmekteyiz. Her seferinde su kullanmış olsaydı, abdest bozmalardan sonra su kullanmak vacib olurdu. Ümmet ise her zaman su bulup, su ile istinca yapmada müşkilâta maruz kalırdı.

Hadiste geçen tevaddu, abdest almak ma'nâsında olmamalı; yıkamak, yıkanmak, su kullanmak, istinca etmek gibi ma'nâlarda anlaşılmalıdır.

Keza sünnet kelimesi de, vâcib olan amel ma'nâsında anlaşılmalıdır.

3573 ٦– وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه: [أنَّ رسولَ اللّهِ ﷺ قالَ لأهْلِ قُبَاءَ: إنَّ اللّهَ قَدْ أحْسَنَ الثَّنَاءَ عَلَيْكُمْ في الطُّهُورِ، فَمَا ذلكَ؟ قَالُوا: نَجمَعُ في الاسْتِنْجَاءِ بَيْنَ الأحْجَارِ والمَاءِ]. أخرجه رزين.

6. (3573)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kuba ahalisine:

"Allah, temizlik hususunda sizi övmektedir. Bu neden ileri geliyor?" diye sordular. Onlar:

"Biz dediler, istincada taşla suyu birleştiriyoruz: (önce taşla silip arkadan da su ile yıkıyoruz)." [*Rezîn tahric etmiştir. İbnu Kesir Tefsiri, 3, 456.*]

AÇIKLAMA:

Tevbe sûresinin 108. âyeti, o zaman için Medine'nin banliyösü durumunda olan Kuba köyü ahalisi hakkında nâzil olmuştu. Âyet meâlen şöyledir: "...Orada, arınmak isteyen insanlar vardır. Allah arınmak isteyenleri sever."

İşte bu âyet üzerine, yukarıdaki rivayette görüldüğü üzere, Resûlullah, *"bu övgünün sebebi nedir?"* diye Kubalılara sormuştur. Onlar da, abdest bozunca önce taşla temizlenip arkadan su ile tahâretlendiklerini söylerler.

3574 ٧- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: إِذَا ذَهَبَ أَحَدُكُمْ إِلَى الْغَائِطِ فَلْيَذْهَبْ مَعَهُ بِثَلاَثَةِ أَحْجَارٍ يَسْتَطِيبُ بِهِنَّ، فَإِنَّهَا تُجْزِئُهُ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

7. (3574)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz helâya giderken beraberinde üç tane de taş götürüp onlarla temizliğini yapsın. Bunlar ona yeterlidir."* [Ebû Dâvud, Tahâret 21, (40); Nesâî, Tahâret 40, (1, 41, 42).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, istinca için üç taşın kifayet edeceğini belirtmektedir. Üç taş kullandıktan sonra bâki kalan bulaşık ma'füvvdür, yani şer'an affedilmiştir, namaza mâni değildir. Taştan sonra su da kulanmak müstahsen ve hatta müstehab ise de vacib değildir, suyun kullanılmaması şerî nokta-i nazardan bir kusur sayılmaz. Selef ulemâsının ekseriyeti taş kullanmanın yeterli olacağını ittifakla söylemiştir. *Sevrî, İbnu'l-Mübârek, Şâfiî, Ahmed* ve *İshak* böyle hükmetmişlerdir.

Hadis, istincanın üç taşla olması gerektiğine delildir.

3575 ٨- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أَتَى النَّبِيُّ ﷺ الْغَائِطَ فَأَمَرَنِي أَنْ آتِيَهُ بِثَلاَثَةِ أَحْجَارٍ فَوَجَدْتُ حَجَرَيْنِ وَالْتَمَسْتُ الثَّالِثَ فَلَمْ أَجِدْهُ، فَأَخَذْتُ رَوْثَةً فَأَتَيْتُهُ بِهَا، فَأَخَذَ الْحَجَرَيْنِ، وَأَلْقَى الرَّوْثَةَ، وَقَالَ: إِنَّهَا رِكْسٌ]. أخرجه البخاري وهذا لفظه والترمذي والنسائي، وقال: الركس: طعام الجن.

«الرِّكْسُ» شبيه بالرجيع.

8. (3575)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* abdest bozmaya çıkmıştı. Bana üç taş bulmamı söyledi. İkisini buldum, üçüncü taşı aradım fakat bulamadım. Onun yerine bir kurumuş mayıs aldım ve onu getirdim. Taşları aldı, mayısı attı ve:

"Bu necistir!" buyurdu." [Buhârî, Vudû 20; Tirmizî, Tahâret 13, (17); Nesâî, Tahâret 38, (1, 39, 40).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen revs'i mayıs olarak çevirdik, fışkı veya gübre de denebilir. Lügatler eşek, katır ve at gübrelerine revs dendiğini belirtirler. Hattâ hadisin bir vechinde bunun eşek mayısı olduğu tasrih edilmiştir.

2- Hadisten Tahâvî, tahâretlenmede taşın illa da üç adet olmasının zarurî olmadığını istidlâl eder, çünkü Aleyhissalâtu vesselâm iki taşı da kabul buyurmuştur.

3- Riks kelimesi, Nesâî'de "cinlerin gıdası" diye açıklanmış ise de *İbnu Hacer* bunu garipser. Riskin pislik ma'nâsında olduğunu belirtir.

Müteakip rivayette de görüleceği üzere hayvan mayısı, kemik ve kömürün taharette kullanılamayacağı açıkça ifade edilmiştir. Bu mesele üzerine başka rivayetler de gelmiştir.

3576 ٩– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [لَمَّا قَدِمَ وَفْدُ الجِنِّ عَلى رسولِ اللهِ ﷺ قالُوا: يَا رسولَ اللهِ أنه أُمَّتَكَ أنْ يَسْتَنْجُوا بِعَظْمٍ، أوْ رَوْثٍ أوْ حُمَمَةٍ، فَإنَّ اللهَ جعَلَ لَنَا فِيهَا رِزْقاً، فَنَهَانَا رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ ذلِكَ]. أخرجه أصحاب السنن، وهذا لفظ أبي داود.

و«الْحُمَمَةُ» الفحمة.

9. (3576)- Yine *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Cinlerin heyeti *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelince:

"Ey Allah'ın Resûlü! Ümmetini kemikle, mayısla veya kömürle istinca yapmaktan nehyet. Zirâ, Allah onlarda bize bir rızk yarattı!" dediler. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bizi, onları tahârette kullanmaktan menetti." [Tirmizî, Tahâret 14, (18); Nesâî, Tahâret 35, (1, 37); Ebû Dâvud, Tahâret 20, (39); Müslim, Salât 50, (450).]

3577 ١٠– وعن رويفع رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [قـال لِي رَسُولُ اللهِ ﷺ يَا رُوَيْفِعُ: لَعَلَّ الحَيَاةَ سَتَطُولُ بِكَ بَعْدِي، فَأخْبِرِ النَّـاسَ أنَّهُ مَنْ عَقَدَ لِحْيَتَهُ، أوْ تَقَلَّدَ وَتَـراً، أوِ

اسْتَنْجَى بِرَجِيعِ دَابَّةٍ أَوْ عَظْمٍ، فَإِنَّ مُحَمَّداً مِنْهُ بَرِئٌ]. أخرجه أبو داود والنسائي واللفظ له.

«عَقَدَ لِحْيَتَهُ» أى عالجها حتى تتعقد وتتجعد، من قولهم جاء فلان عاقداً عنقه إذا لواها. وقيل إن الأعاجم كانت تفعل ذلك فنهوا عن التشبه بهم.

«تَقَلَّدَ وَتَراً» كانوا يفعلون ذلك ويزعمون أنها ترد العين، وتدفع عنهم المكاره فنهوا عنه.

و«الرَّجِيعُ» الروث والعذرة.

10. (3577)- *Rüveyfi* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana:

"Ey Rüveyfi' dedi, *umarım benden sonra çok yaşayacaksın. İnsanlara haber ver ki, kim sakalını kıvırcık kılar, (atın boynuna) kiriş takar, bir hayvan mayısı veya kemikle istincada bulunursa bilsin ki Muhammed ondan berîdir."* [Ebû Dâvud, Tahâret 20, (36); Nesâî, Zînet 12, (8, 135).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), burada bazı yasaklarda bulunmaktadır:

1- Sakalın kıvırcık kılınması, hususî muameleden geçirerek salık ve düzgün halinin bozularak kıvırcık bir mahiyet kazandırılmasıdır. Bazıları savaşlarda sakalları bağlamanın adet olduğunu; ancak Resûlullah'ın, bunu salmalarını emrettiğini söyler. *İbnu'l-Esîr,* sakala kıvırcık şekil kazandırma işini, kibir maksadıyla ve dikkat çekmek, taaccüp uyandırmak için yaptıklarını söyler. Bu sakal modasının Acemlere ait olduğu, onlara benzeme hâsıl olmaması için bu yasağın konduğu da söylenmiştir.

2- Atların boynuna yay takmak da yasaklanmaktadır. Bu yasak, hayvanın boğulma tehlikesiyle karşılaşması veya onların, yayı göz değmesine karşı koymak, bazı uğursuzlukları defetmek düşüncesiyle takmış olmaları sebebiyle konmuştur. Zira, İslam'da bu çeşit inançlara yer yoktur. Hayvanların koşma durumlarında boyunlarındaki yayın nasıl bir tehlike arzedeceği açıktır. Resûlullah hayvanların boyunlarına takılan kirişlerin kesilmesini ayrıca emretmiştir.

3- Hayvan mayısı veya kemikle istinca da yasaklanmaktadır. Bunlarında sıhhat yönünden bir kısım riski beraberinde getirdikleri söylenebilir. Ancak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, onların cinlerin yiyeceklerini teşkil ettiklerini söyleyerek yasağın sebebini beyan etmiştir.

YAKIN VE UZAK ÇEVRENİN TEMİZLİĞİ:

Günümüzde ciddi tehlikeler arzeden çevre kirlenmesi meselesine de temizlik bahsinde hususî bir başlıkla yer vermemiz münasibtir. Bugün "çevreciler"in üzerinde durduğu meselelerden hiç biri İslâmî kaynaklarda ihmal edilmiş değildir. Ancak bunlar, günümüzde olduğu gibi müstakil bir "çevre kirlenmesi" başlığı altında değil, değişik bahislerde dağınık olarak gelir. İslam'ın âyet ve hadislerle temas ettiği çevre meselelerinin birçoğunu "İslam'da Çevre Sağlığı" adlı müstakil bir çalışmamızda bir arada göstermeye çalıştık. Aşağıda "yakın ve uzak çevrenin temizliği" ile ilgili bazı meseleleri topluca vereceğiz. Kaydedilecek hadislerden bir kısmının, daha önce, Arapça metinleriyle geçtiğini de belirtelim.

İslam dini, temizliği imanın şartlarından biri kılmıştır. İbadetlerin kabul edilmesinin ilk şartı, maddî ve manevî temizlik olduğu gibi, imanda kemâlin şartı da temizliktir: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir hadislerinde: *"Temizlik imanın yarısıdır"* buyurur.

Burada ehemmiyeti belirtilen temizlik, mutlaktır. Yani hem maddî, hem manevî temizlikler buna dahildir. Konumuz açısından maddî temizliği açıklamamız gerekirse, bunun başlıca dört kısımda ele alındığı görülür:

1- Beden temizliği.

2- Elbise temizliği

3- Mekân temizliği,

4- Gıda temizliği.

Bu dört kalem maddî temizliğe riayet edilmediği takdirde ibadetlerin kabul edilmeyeceği hadislerde beyan edilmiştir.

Biz burada, öbür kalemleri bir tarafa bırakarak mekân temizliği üzerine duracağız.

MEKAN TEMİZLİĞİ: Mekân temizliği deyince, her müslümanın iyi bildiği bir husus, namaz kılınan yerin maddi yönden de temiz olması gereğidir. Herhangi bir maddî necasetle kirlenmiş bulunan yerde namaz kılınmadığı gibi, umumiyet itibariyle pis olan yerlerde Allah'ın zikri de yasaklanmıştır. Hadislerde "mezbele, hamam, mezbaha, makbere, deve ağılı" hususen belirtilir, buralarda ibadet yapılamaz.

Ev temizliğinde ısrar eden *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm),* necis olduğu beyan edilen köpeğin, bekletilmiş idrarın bulunduğu eve rahmet meleklerinin girmeyeceğini belirterek, bu çeşit mekân ve havayı

kirletici şeylerden evin korunmasını emretmiş oluyor. Cemaate gelenin, sarmısak, soğan gibi başkalarını rahatsız edici kerih kokulardan da kaçınmasını emreden Hz. Peygamber bu vesile ile, insanları rahatsız eden her şeyin, melekleri de rahatsız ettiğini belirtir.

Şu halde mü'min, insanları rahatsız eden her çeşit durumlardan kaçınarak, çevresinde bunlara imkân vermemesi gerekmektedir.

Herkese açık olan yerlerin her yönden temizliği ayrı bir ehemmiyet taşır. Bu sebeple Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, uzak kabilelere bile yolladığı tamimlerle "mescidlerin temiz tutulmasını" tenbih eder. Mescid-i Nebevî'nin temizliğinde hassasiyet gösteren Ümmü Mihcen'e gösterilen hususi alaka bu vesile ile kayda değer: Ümmü Mihcen öldüğü zaman, kendisine haber verilmeden defnedilmiş olduğunu duyunca, duruma üzülür ve telâfi için, cemaati toplayarak yeniden "cenaze namazı" kıldırır.

AVLU VE MEYDANLARIN TEMİZLİĞİ: *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, sadece beden ve ev temizliği üzerinde durmaz. Âlimlerce, "evin dışa uzantısı" kabul edilerek ayrılmaz bir parçası bilinmiş olan "avlular"ın temiz tutulmasına da ayrıca dikkat çeker: Bezzâr'ın Müsned'inde yer alan bir rivayette şöyle buyurur:

"Allah pâk ve nazîftir, pâklık ve nezâfeti sever; kerîm ve cömerttir, kerem ve cömertliği sever. Öyle ise, avlularınızı ve boş sahalarınızı temiz tutun. Yahudilere de benzemeyin onlar çöplerini evlerde toplarlar."

MESÎRE (PİKNİK) YERLERİNİN TEMİZLİĞİ: Çevre sağlığı deyince hatıra gelen mühim mevzulardan biri "mesîre"dir. Buna yenilerde piknik denmektedir. Mesîreye çıkmak, günümüzde bilhassa şehirlerde yaşayanlar için normal hayatın bir parçası, hem de kolay kolay vazgeçilemeyen, nerdeyse zarurî bir parçası halini almış durumdadır. Hafta sonlarında, bir haftalık çalışma hayatının sıkıntılarına karşı bir ferahlama, bir dinlenme fırsatı elde etmek üzere, imkan nisbetinde kırlara, suyu, havası ve manzarası daha değişik, daha sakin yerlere gidilmektedir.

Mesîre yerlerinde en ziyade aranan husus güzellik, temizlik ve sukûnettir. Ancak ne var ki, çoğu kere buraların daha önce gelenler tarafından çeşitli artıklarla kirletilmiş, koku ve manzarasının bozulmuş olduğunu üzülerek görürüz. Bilhassa yatıp yuvarlanarak oynamayı seven çocuk taifesi için tehlikeli bir hal arzeden şişe kırıklarından hâlî bir köşeyi beyhûde arar dururuz.

Hz. Peygamber'in hadislerinde uzak çevrenin de her çeşit rahatsızlık verici kirletmelerden korunmasıyla ilgili emirler gelmiştir. Müslim'in bir

rivayetinde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurur: "Lânete uğramışlardan olmaktan sakının!" Ashab: "Bunlar da kim, ey Allah'ın Resûlü?" diye sorunca, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* açıklar:

"Halkın gelip geçtiği yolla, gölgelendikleri (kuytu) yerlerde abdest bozanlardır."

Bazı rivayetlerde "halkın gölgelendiği" kaydı konmaksızın "meyveli ağaçların diplerine" abdest bozmak da yasaklanmıştır.

Şârihlerin de belirttiği gibi, kirletilmesi yasaklanan gölgeden murad, sadece meyveli ağaçların gölgesi değildir. Halkın tenezzüh ve dinlenmek için oturduğu bütün gölgeler yasağa dahildir. Ağaç gölgesi, duvar gölgesi, kaya vs.gölgesi hepsi birdir. Yeter ki, insanların şu veya bu maksadla iltica ve istifadeleri bilinir ve görülür olsun. Ayrıca bir mü'min hadiste ifade edilen yasağı sadece "abdest bozma" olarak anlamaz, her çeşit kirlenmelere teşmîl eder. Zira o devir için şişe, konserve kutusu, kağıt paket artığı gibi kirleticiler mevzubahis değildi. Diğer yandan, gelip geçene rahatsızlık veren bir diken, bir dal parçasının tek kelime ile "eza"nın bertaraf edilmesinin ehemmiyeti ifade edilmiştir. Bu çeşit hadislerin ma'nâyı muhaliflerini arayacak olursak, mesîre yerlerini insanlara -ve hatta hayvanlara- rahatsızlık verecek şeylerle kirletmenin dinen ne kadar büyük bir hata olduğunu anlarız.

YOLLARIN TEMİZLİĞİ: Hadislerde yollarla ilgili talimat daha çok yer alır. Yolların genişliğinden inşâsına, temiz tutulmasına, başkalarını rahatsız edecek işgallerden korunmasına kadar pek çok teferruata *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* temas etmiştir. Biz bunlardan sadece, mevzumuzu ilgilendirenlere kısaca temas edeceğiz:

Hadiste ısrarla üzerinde durulan hususlardan bilhassa yolların temizliği ve muhafazası, konumuzu yakından ilgilendirir. Bir hadiste, rahatsızlık veren şeylerin -ki ezâ diye ifade edilir- yollardan kaldırılması "imandan bir şube" olarak tavsif edilmiştir:

"İman yetmiş küsur şubedir. En üst şubesi "lâ ilâhe illâllah" sözü, en aşağısı da yoldan "ezâ"yı (rahatsız edici şeyi) kaldırmaktır. Hayâ da imandan bir şubedir." Bu hadis farklı tariklerle birçok hadis kitaplarında yer alır.

Yine bazı hadis kitaplarında yer alan bir rivayette; "yoldan *"ezâ"*yı kaldırmak, *"sadaka"* olarak tarif edilir. Bu sadakanın ehemmiyetini belirtmek için Hz. Peygamber aynı değerde olan başka "sadaka"ları da zikreder: "İki kişi arasında adaletli iş yapmak", "hayvanını yüklemede bir kimseye yardımcı olmak", "güzel söz", "namaz için atılacak her adım" gibi.

Bir hadislerinde, yolda rastladığı bir ağaç dalını, insanlara zarar veriyor diye kesip kaldıran kimsenin, bu ameli sebebiyle cennete gittiğini haber veren Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir başka hadislerinde şöyle buyurur:

"Ümmetimin iyi ve kötü bütün amelleri bana arzedilip gösterildi. İyi amelleri arasında, yoldan atılmış olan "ezâ"yı da gördüm. Kötü amelleri arasında ise, (herkesin gözüne çarpan) yere gömülmemiş tükrük de vardı."

Yine Müslim'de kaydedilen bir rivayette Hz. Peygamber'in, kendisini (cennete götürecek) faydalı bir amel soran kimseye, şu cevabı verdiğini görmekteyiz: *"Müslümanların yolundan "ezâ"yı kaldır."*

EZÂ NEDİR? Yukarıda kaydedilen hadislerde dikkatimizi çeken bir husus ezâ kelimesidir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* yoldan temizlenecek şeyin cinsini belirterek "taş", "diken", "pislik" vs. demiyor, hepsinin yerine geçecek "ezâ" kelimesini kullanıyor. Bu kelime lügat açısından büyük olmayan zarar ve ayıp (kusur) ma'nâsına gelir. Ancak yukarıdaki hadislerde bununla yoldan gelip geçenlere rahatsızlık veren her şey kastedilmektedir. Bu kelime Kur'an ve hadiste "rahatsızlık veren" şeyler hakkında sıkça kullanılmıştır.

YOLU KİRLETENLERE LÂNET: Yoldan "ezâ"yı temizlemek ne kadar ehemmiyetli, ne kadar değerli sevaplı bir amel ise, onu kirletmek de o kadar kötü ve mezmum bir amel olmaktadır. Yukarıda kaydedilen hadislerde bu ma'nâ mevcuttur. Ancak, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, "kirletilmesi" için de müslümanları uyarmıştır. "Müslümanları yollarında rahatsız edenlere, onların lânetleri vacib olmuştur." Müteâkip açıklamalarımız, "ezâ"nın sadece kirletmelerden ileri gelmeyip, haksız işgallerden de ileri gelebileceğini gösterecektir.

Yol dâhil her yerde, her durumda her halde mü'minleri rahatsız edici şeylerden, yâni "ezâ"dan ümmetini uzaklaştırmak maksadıyla Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur: *"Allah mü'mine eziyet edilmesini sevmez."*

Bir mü'min, elbette bilerek Rabbinin hoşlanmadığı şeyleri yapmaz. Yapsa ısrar etmez, tevbe edip terkeder.

DÖRDÜNCÜ BAB
ABDEST HAKKINDADIR
(Bu babta üç fasıl var)

BİRİNCİ FASIL

ABDESTİN FAZÎLETLERİ

İKİNCİ FASIL

ABDESTİN SIFATI

ÜÇÜNCÜ FASIL

ABDESTİN SÜNNETLERİ

BİRİNCİ FASIL

ABDESTİN FAZÎLETLERİ

3578 ١ – عن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْه: [أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قالَ: ألاَ أدُلُّكُمْ على مَا يَمْحُوا اللهُ به الخَطَايَا، وَيَرْفَعُ به الدَّرَجَاتِ؟ قالُوا: بَلَى يَا رَسُولَ اللهِ. قالَ: إسْبَاغُ الوُضُوءِ عَلَى المَكَارِهِ، وَكَثْرَةُ الخُطَا إلى المَسَاجِدِ، وَانْتِظَارُ الصَّلاَةِ بَعْدَ الصَّلاَةِ، فذلِكُمُ الرِّبَاطُ، فذلِكُمُ الرِّبَاطُ، فذلِكُمُ الرِّبَاطُ]. أخرجه مسلم ومالك والترمذي والنسائى.

قوله «عَلَى المَكَارِهِ» معناه أن يتوضأ مع البرد الشديد والعلل التي يتأذى معها بمسّ الماء وما أشبه ذلك من الأسباب الشاقة.

وقوله «فذلِكُمُ الرِّبَاطُ» شبه الأعمال المذكورة بمرابطة المجاهدين ونزّلها منزلتها.

1. (3578)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Alah'ın hataları silmeye ve dereceleri yükseltmeye vesile kıldığı şeyleri size söylemiyeyim mi?"

"Evet ey Allah'ın Resûlü, söyleyin!" dediler. Bunun üzerine saydı:

"Zahmetine rağmen abdesti tam almak. Mescide çok adım atmak. (Bir namazdan sonra diğer) Namazı beklemek. İşte bu ribâttır, işte bu ribâttır, işte bu ribâttır." [Müslim, Tahâret 41, (251); Muvatta, Sefer 55, (1, 161); Tirmizî, Tahâret 39, (52); Nesâî, Tahâret 106.]

AÇIKLAMA:

Ribât, lügat olarak nefsi hapsetmek ma'nâsına gelir. Ancak, kendisini cihada vermek suretiyle Allah yoluna hapsedenler için bu tabir kullanılır, böyle kimselere murâbıt denir. Abdestini tam alıp namazlarını mescidde

kılan ve birini kılınca diğer namazın gelmesini bekleyen kimse de kendini ruhen, kalben Allah yoluna bağlamış gibidir. Bir nevi murâbıttır.

Bu hadisin de ele alındığı "Sonsuz Nur" adlı eserinde "Hataları Silip Dereceleri Yükselten Ameller" başlığı altında M. Fethullah Gülen Hocaefendi şunları söylüyor:

"Evvela, Allah Rasûlü, أَلاَ kelimesiyle, sözünün başında tenbih yapıyor ve muhatabları uyarıyor. Zira hadîsin devamında anlatılacak olan meseleler, dikkat isteyen meselelerdir. Zaten onların yapılması, ancak dikkat ve uyanıklıkla mümkündür. Bazı davranışlara insan, uyku halinde de muvaffak olabilir. Meselâ, bir insan uyuduğu için zina etmese veya uyuduğu için gıybette bulunmasa, en azından böyle günahlara girmemiş olur. Fakat bizim üzerinde durmak istediğimiz davranışlar, bizzat uyanıklık isteyen ve ancak uyanık olanların yapmaya muvaffak olacakları amellerdendir. Onun için, sözün başına tenbih edatı olan أَلاَ getirilmiştir.

"Hata" kelimesi de, hadîste dikkat çeken bir kelimedir. Her insan hata işler. Hatta hatası olmadığını söyleyen bir insan, en büyük hatayı yapmış sayılır. Hata işlememek enbiyaya mahsusdur; herkes hata işler, hata işleyenin en hayırlısı da tevbe edendir.(16) İşte burada Allah Rasûlü, insanı gayyâya doğru sürükleyen hatalardan kurtulma çaresini haber vermek istiyor.

Sadece hatadan kurtulmak yeterli değil, insanın derece derece yükselmesi ve mesafe alması da çok önemlidir. Aslında hatanın silinmesi de onun bir derece yükselmesi demektir. Diğer yapacağı amellerle de o, ayrı derinliklere ulaşacaktır. Böylece insan menfi-müsbet bu amelleri sayesinde nurdan bir helezon içine girecek ve sürekli nâmütenâhîliğe doğru pervaz edecektir. Zannediyorum, Marifet-i İlâhî deryasında yelken açmak da bu olsa gerek...

Bu amellerden birincisi, en zor şartlarda abdest almaktır. Ancak bu abdest, arızasız, kusursuz olmalıdır. Karda, kışta, soğukta, bazan suyun abdest alınmaz gibi olduğu anlarda...

İkincisi, mescid yolunda ömür tüketmektir. Böyle bir ömür, bir gün çürüyen bir çekirdek gibi, ahirette cennet meyvesi veren bir ağaç haline gelecektir. Çok uzak mescidlere gitmek ve ayağın hiç mescidden kesilmemesi, bu da ikinci ameldir.

Hedef: Namaz

Üçüncüsü ise, bir namazın ardından iştiyak içinde diğer namazı bek-

16– Tirmizî, Kıyame 49; İbn Mâce, Zühd 30.

lemektir. Bu da, bir başka hadîste de ifade edildiği gibi, kalbin mescide bağlı (asılı) olması, demektir.[17]

Namaz, ruhun istirahatı, vicdanın tenezzühüdür. Herkesin, birşeye karşı zaaf ve şehveti vardır. Allah Rasûlü'nün şiddetli iştiyak ma'nâsına şehveti ise, namaza karşıdır.[18] Onun içindir ki, her defasında Bilâl'e seslenir: أَرِحْنَا يَا بِلاَلُ *"Bilâl, bizi biraz rahatlat! (İçimize su serp!)"*[19] der.

Ve جُعِلَ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلاَةِ "Namaz, bana gözümün aydınlığı kılındı"[20] buyurarak bu hususa işaret eder. Zannediyorum, bizim cennete girerken duyacağımız arzu ve iştiyakı, Allah Rasûlü, her namaza duruşunda hissediyordu ve onun için de, bir namazdan sonra diğer namazı iştiyakla bekliyordu.

Hadîste üç ayrı şey anlatılıyor: Ancak, dikkat edilirse bütün bu üç şeyin de namaz etrafında dönüp durduğu hemen anlaşılır.

Namaz, insan hayatında, ucu miraca dayanan ve insanı, insanî hakikatlara karşı en güzel şekilde uyaran, tenbihte bulunan, önemli bir faktördür ki, mü'minin miracı sayılmıştır.

Namaz, dinin direğidir[21] ve sefine-i dini namaz yürütür. O, olmayınca, dinin uzun süre ayakta durması mümkün değildir. Namaz, nasıl bizâtihi tenbih işidir; öyle de edası da, aynı şekilde bir münebbih olarak yerine getirilmelidir. İnsan, namazını kalbi ve duyguları başka bütün meşgalelerden âzâde olarak edâ etmelidir. Onun içindir ki, insanın abdest için sıkıştığı bir durumda namaza durması makbul sayılmamıştır[22] Evet, insan, kafası böyle şeylerle meşgulken namaza durmamalıdır. Çünkü o anda insanın kafası, iki şeyle meşgul olur. Ve bu gibi durumlarda ise, ekseriyetle çok önemli hususlar kaçırılmış olur. Ayrıca, böyle bir vaziyette namaza durmada, namaza da hakaret vardır. Zira o, hemen geçiştiri-liverecek kadar basit bir iş değildir. O, hemen aradan çıkarılıversin diye değil, arayı aydınlatsın diye vardır.

Namaza Hazırlık

Diğer taraftan, huzur-u kalple namaz kılmak için yapacağı bütün ön

17- Tirmizî, Zühd 35.

18- Mecmeu'z-Zevaid, 2/271

19- Müsned, 5/364,371

20- Müsned 3/128

21- Kenzu'l-Ummâl, 7/284

22- İbn Mâce, Tahâret, 114; Müsned, 5/250

hazırlıklar da, aynen namaz gibi insana sevap kazandırır. Onun için evvela, atması gerekli olan şeyleri atacak ve ibadet turnikesine sadece ibadet duygusuyla girecek ve namazda kendisini meşgul edecek bütün tesirlerden kurtularak, namaza öyle duracaktır. Böylece namaza durma anına kadar geçen her merhale, o insana yine sevap kazandıracaktır. Çünkü onun niyeti, huzur içinde namaz kılmaktır ve mü'minin niyeti amelinden hayırlıdır.[23] Düşünmeli ki, bir başkası, bu ihtiyacını görürken sadece ihtiyacını görmüş olur; halbuki mü'min ıtrahatında dahi sevap kazanır.. evet onun istincası, istibrası hep sevaptır.

Aslında ihtiyacın giderilmesi, abdestin alınması, insanı ruhen namaza hazırlamaları itibariyle de, oldukça ehemmiyetlidirler. İster bu abdest uzuvlarının yıkanması esnasında vücuddaki elektriklenmenin mecrâ değişikliğine uğramasından, isterse getirilen başka izahlar sebebiyle olsun, netice değişmez. Aslında mü'min abdest alırken, bu gibi hikmetleri hiç de aklına getirmez. O, abdesti ne için alıyorsa sadece onu düşünür. Düşündükleri arasında en birinci sırayı da namaz alır.

Abdest için yapılan hazırlık, tenbihin birincisi, abdest ise ikincisidir. Sonra ezan okunur, bu da, üçüncü defa insanı namaz için uyarır. Aslında hem abdest alırken, hem de abdestin sonunda mesnun olan artık suyu içmek, dua okumak gibi sünnetleri yerine getirirken insan, hep metafizik bir gerilime girmektedir. Ardından buna, bir de sünnet olan namazı kılmak eklenir ki, böylece insan farzı kılmaya tam hazır hâle gelir.

Evet, namaz turnikesinde herşey bize namazı hatırlatıyor. Ta işin başında minarelerden yükselen lâhûtî sadâ, gerilimimizi artırabildiğince artırıyor ve biz Allah'ın büyüklüğünü vicdanımızda duymaya başlıyoruz. Gideceğimiz mescide ulaşmak için, adımlarımızı daha da sıklaştırıyoruz.. böylece ezanla, ötelerden gelen bir çağrıya icabet ediyor gibi ritmimizi artırıyoruz. Ezanı okuyan ses, sona doğru erimeye yüz tutarken, biz de, vicdan ve ruhumuzla âdetâ eriyoruz. Sonra mescide gelip nafile namaza duruyoruz. Bu da, bir bakıma bizim için farzın kapılarını zorlama oluyor. Ve sanki nâfilemizle teveccüh ettiğimiz Rabbimize şöyle demek istiyoruz: Allahım istiyorum ki hep Sana teveccüh edeyim.. aradığımı Sen'de bulayım... Seni görüp, Seni duyayım... Ve hep Seni soluklayayım. Çünkü Sen'in dışında başka taraflara bakmak, başkalarını görmek, başka şeylerle meşgul olmak fuzûlidir. Ben fuzûli şeylerden kaçıyor, çok önemli bir şeye teveccüh ediyorum.

23– Mecmeu'z-Zevaid, 1/61,109

Nafilede, kapıyı böylesine zorlamak ve hak kapısının tokmağına dokunmak, farza şuurluca girebilme halini yakalamaya çalışmak, farzla konsantre olmak için önemli vesilelerdir.

Abdest, yapacağı tesiri yapmıştı... Ezan da yaptı.. ve nafile ile üçüncü adımı da atmış olduk. İşte tam bu esnada, nağmesi sûzişî bir müezzin kalkıyor, kemal-i samimiyetle Allah'a yöneliyor ve kamet getiriyor. Bizim için bu, artık heyecan adına bardağı taşıran son damla oluyor...

Bu son noktada olsun, vicdan heyecana gelmiyor, Allah'a tam teveccüh edemiyor ve "mihrabım neredesin!" deyip inleyemiyorsa o işte bir noksanlık var demektir.

Müezzin kamet getirmekle, Allah'tan başka insanı meşgul edecek herşeye son darbeyi indirir ve kul da "Allahü Ekber" deyip namaza bu mülâhaza ile girer, sonra da rükûa giderken, secdeye varırken hep bu sözü tekrar eder. Böylece her rükünde Rabbinin büyüklüğünü, kendisinin de küçüklüğünü ilan ederek: "Rabbim, Sen büyüksün, ben de küçük" der büyük azametiyle durur, küçük de O'nun karşısında tam bir kulluk ve kölelik şuuru içinde serfürû eder, düşüncesiyle kıvranır durur. Siz isterseniz buna, namazla konsantre olmanın umûmî serancamesi diyebilirsiniz.

İnsan, namazda Allah'a ulaşır.. hem öyle ulaşır ki, Hz. Muhammed Mustafa'nın Mirac'ta Allah'a mülaki olup, verdiği selamı, o da tahiyyatta, doğrudan doğruya Cenâb-ı Hakk'a yöneltir ve o selâmı tekrar eder.

Hataların Temizlenmesi

Hadîs-i şerifte hataların mahvedilmesinden bahsedilerek يَمْحُوا اللّٰهُ "hataları siler temizler" deniliyor. Burada "mahv" yazılmış birşeyin silinmesi, demektir. Öyle ise, hata bir nüve halinde tabiat-ı beşerde var. İnsan bu nüveyi ya nemalandırır veya gelişmesine fırsat vermez. Allah Rasûlü'nün, tavsiye ettiği hususların yapılmasıyla Cenâb-ı Hakk, bu hataları silip süpürür ve kabiliyet-i şerri de kabiliyet-i hayra çevirir.

يَمْحُوا اللّٰهُ مَا يَشَٓاءُ وَيُثْبِتُ وَعِنْدَهُٓ اُمُّ الْكِتَابِ âyetinde de bu hakikata işaret edilir. Âyet şöyle demektedir: **"Allah dilediğini silip, iptal eder, (dilediğini de) isbat edip sabit bırakır. Bütün kitapların aslı O'nun yanındadır"** (R'ad, 13/39).

Demek oluyor ki, hata istidat olarak insan tabiatından ayrılmayan bir araz ve her insan için çok önemli bir husus... Öyle ise, onun temizlenmesi ve silinmesi de mutlaka herkesi ilgilendirecektir.

Her insan, hata işleyebilir, hattâ hayatını inhiraflar içinde sürdürebilir. Ancak bu hataların silinerek, yerlerine âli derecelerin kaydedilmesi de, her zaman ve herkes için mümkündür. İşte böyle bir bahtiyarlığa mazhar olma yollarından biri de, herşeye rağmen, bütün sıkıntılara katlanarak abdest almaktır.. ikinci olarak ciddi bir arzu ve iştiyakla sürekli mescidlere koşmak, sonra da âdetâ kalbi mescide asılı kalmak ve hayatının diğer parçalarına da nur saçayım diye, yine mescide gelmek niyetiyle mescidden ayrılmak.. ve üçüncü olarak, namazdan sonra başka bir namazı intizar etmek. Bunlar, hem hataları siler, götürür hem de insanı, derece derece arş-ı kemalata urûc ettirir.

Ribat

Allah Rasûlü, bu amelleri "Ribat" olarak takdim buyurmuş ve bu kelimeyi üç defa tekrarlamıştır.

"Ribat", maddî-manevî bereketin, akıp akıp gelmesine denildiği gibi, her türlü belâ ve musibetin geleceği noktalara karşı uyanık olma ve dikkat kesilmeye.. ve kendini bir işe, bir şeye bağlama ve adamaya da denir. Zaten, tehlike noktalarını beklemek üzere, kendini o işe adamış askere de "Murâbıt" denilmektedir. "Murâbıt"ın cem'isi "Murâbitûn" kelimesidir. Bir zamanlar, bu isim adı altında bir devlet de kurulmuştu.

Kur'ân-ı Kerim: يَا اَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ **"Ey iman edenler! Sabredin, sebat gösterin ve (cihad için) hazırlıklı ve uyanık bulunun! Allah'tan korkun ki başarıya eresiniz"** (Âl-i İmran, 3/200) buyurarak bize işte bu rabıtayı emretmektedir.

Başka bir âyette de : وَاَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ **"Onlara (düşmanlara) karşı gücünüz yettiğince kuvvet ve cihad için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın.."** (Enfal, 8/60) buyurulmakla değişik bir zaviyeden "ribât" a dikkat çekilmektedir.

Ribat, kendini adama, vakfetme ma'nâlarına geldiğine göre, insan, tastamam abdest alır.. mescidle evi arasında âdetâ mekik dokur.. sürekli kalbi mescidde evine veya işine bu düşünce ile dönerse o insan, kendini Allah'a adamış, vakfetmiş demektir.

Bu ifadesiyle Allah Rasûlü bir cinas kapısı da açıyor ve diyor ki: Aslında ribat, düşman karşısında, askerlerin ülke sınırlarını korumak üzere kendilerini vakfetmelerine denir. Dış düşmanlara karşı hazırlıklı olmak ve onların gelebileceği noktalara tahşidat yapmak, bu bir ribat olduğu gibi, bir de insanın, şeytan ve nefis denen düşmanlara karşı bir kavgası vardır.. ve bu kavga bir ma'nâda o cihattan daha büyüktür.

İnsan ise, bu her iki cihadı da yerine getirmekle mükelleftir. Bunlardan biri, küçük cihad, "cihad-ı asgar", diğeri ise büyük cihad, "cihad-ı ekber"dir. Düşmanla yaka-paça olurken, insan çok defa nefsine ait, aldatıcı şeyleri düşünme fırsatını bulamaz; böyle bir insanın, tenin, cesedin, bedenin altında kalma ihtimali daha azdır. Zira, bütün benliğini cihad düşüncesi sarmış ve onu bütünüyle meşgul etmektedir. Fakat o, rahata, rehavete çekildiği zaman, ruhunu fena şeylerin sarma ihtimali yüksektir. Onlara karşı ruh dünyasını koruma ve kollama mecburiyetindedir. Bu da bir cihaddır ve bu cihadda kullanacağı en mühim silah da namazdır. Cihad, yerine göre farz-ı kifaye, yerine göre farz-ı ayn olur. Maddî cihadla, iç cihad arasında, farziyette de bir benzerlik vardır. Onun içindir ki Allah Rasûlü, bir muharebeden dönerken: "Küçük cihaddan büyük cihada dönüyoruz" buyurmuşlardır.[24]

İnsanın kalbinin camiye asılı olması; yani namazla içli dışlı bulunması ve Nebi'nin anlayışıyla namaza şehvet hissiyle bağlanması âdetâ onun bir namaz âşıkı kesilmesi, kesilmesi ve namazın, o şahıs için göz aydınlığı haline gelmesi, cephede nöbet bekleyen insanın ameline denk ve müsavi tutulmuştur.

Bu hadisle ilgili mülâhazalarımıza kısa bir hülâsa getirecek olursak: İkisi daha ziyade davranışlarla, diğeri de niyetle alâkalı öyle üç şey ki, duygu ve düşünce itibariyle insanı bir çeper içine alıyor, اِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ *"Şüphesiz iyilikler kötülükleri siler-süpürür götürürler"* inşirahbahş fermanı gereğince, onu geçmişteki günahlarından arındırıyor ve geleceğin muhtemel hatalarına karşı da, ibadet aşkı, Hakk'la irtibat ve niyet gücüyle techiz edip savaştırıyor.

Birincisi; su ve hava unsurlarının rahat abdest almaya müsait olmadığı; suyun da, havanın da soğuduğu veya nedretinden dolayı suyun, abdeste sarfedilmeyecek kadar kıymetlendiği durumlarda -tabiî hayatî ve zarûrî ahval müstesna- özene özene abdest almak, çok derin bir hulûs, ciddi bir sevap hırsı ve alabildiğine bir kulluk iştiyakı ister ki, yerine getirebilsin. Eğer bir insan bütün bu derinlikleri göstermenin ifadesi olarak, en ağır şartlar altında abdest alabiliyorsa, gönlü ma'mûr ve O'nunla irtibatlı demektir. Zaten -buradaki "cihet-i câmia" da irtibattır- böyle aydınlık bir dünyada, lekeler kıymık kıymık gidip ruhun derinliklerine saplansalar bile, kat'iyen kalıcı olamazlar. Abdestin, vücudun elektriğini dengelemesi.. insanın abdestle büyük ölçüde streslerini yenmesi.. ve ru-

24– Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, 1/511,512

hun günde beş defa metafizik güçle yenilenmesi bizim için mahfuz ve müsellem olmakla beraber, mevzûnun çerçevesini aştığı için geçiyoruz...

İkincisi; bir ma'nâda mirac.. ve Allah'a ulaşma yolunda gidip gelip mescidlerin yollarını aşındırma.. bedenin zindeleşmesi ve fizikî gücün korunması mahfuz.. ruhun, idrakları aşan neşvelerle şahlanması, kalbin, daha namaza girmeden namaz mülâhazalarına dalması, tam Allah huzuru sayılan mühim bir ibadet için gerekli konsantrasyonun sağlanması ve "çokça adım" sözüyle ifade edilen bu uzun yolda ayrı ayrı buudlarda değişik mülâhazalara dalınması, dalınıp başkalaşılması ve bu başkalaşmalar içinde kara geçmişlerin nedametlerle silinip, iniltilerle ak'a boyanıp aklanması, hayrın, yeni hayırlara vesile olması ma'nâsında öyle salih bir dairedir ki fâsid daire karşılığında kullanıyorum bu dairede seyahate azmetmiş birinin geçmişi, لِيَغْفِرَ لَكَ اللّٰهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ "Neticede Allah senin geçmiş günahlarını yarlığayacak" beyanından nebean eden vefaya; geleceği de وَمَا تَأَخَّرَ "gelecek günahlarını da.." hısn-ı hasînine emanettir. Onun içindir ki, bu seyahatin her menzilinde gözler, " مَا يَمْحُوا اللّٰهُ بِهِ الْخَطَايَا " ile açılır-kapanır, gönüller de " وَيَرْفَعُ بِهِ الدَّرَجَاتِ " beşaretiyle coşar...

Üçüncüsü; âşığın vuslat bekler gibi, namaz vakitlerini beklemesi ve o mübarek vakitleri, tıpkı "evkat cetveli" gibi kullanarak, hayat ve faaliyetlerini ona göre tanzim etmesi, öyle tasavvurları aşan bir zaman anlayışıdır ki; insan o sayede, amellerin belli zaman dilimlerine dağılmasından meydana gelen boşlukları, ancak, böyle bir niyet buuduyla doldurabilir, namazdaki huzuru ve Hakk'a yakınlığı namaz dışına da taşıyabilir ve bütün dünyevî meşgalelerini Allah'la irtibatlandırıp hepsini ibadet haline getirebilir. Bu itibarladır ki, sınırlılığı içinde niyet sayesinde sınırsızlaşan pek çok ibadet gibi, intizar ruhuyla kılınan namaz da, aynen maddî-ma'nevî cihad gibi " رِبَاط " sözüyle insanın Rabbi'yle münasebetinin ünvanı olmuştur.

Bu da, abdest ufkunda tüllenip, namazla semavîleşen mü'minin aydınlık dünyasından, küçük bir kesit takdim etme adına, yine O'ndan, alabildiğine kısa fakat derin, oldukça az kelime fakat şümullü bir söz örneği..."[25]

Şüphesiz bu, sulh döneminde böyledir. Savaş, cihad sırasında mücâhid olmak gerekir, onun yerini hiçbir şey tutmaz.

3579 ٢ – وعن عقبة بن عامر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [كَانَتْ عَلَيْنَا رِعَايَةُ الإِبِلِ، فَجَاءَتْ نَوْبَتِي

25– M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 1/261-268.

أرْعَاهَا فرَوَّحتُهَا بعَشيٍّ، فأدْرَكْتُ رَسُولَ الله ﷺ قائماً يُحَدِّثُ النَّاسَ، وأدْرَكْتُ مِنْ قَوْلِهِ: مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَتوَضأُ فيُحْسِنُ وُضُوءَهُ، ثُمَّ يَقُومُ فيُصَلِّى رَكْعتَيْنِ يُقْبلُ عَلَيْهِمَا بقَلْبِهِ ووَجْهِهِ إلاَّ وَجبَتْ لَهُ الجَنَّهُ، فَقُلْتُ: مَا أجْوَدَ هذا فإذَا قائِلٌ يقُولُ بينَ يَدَىَّ: الَّتِى قَبْلَهَا أجْوَدُ، فَنَظَرْتُ فإذَا هُوَ عُمَرُ ابنُ الخَطَّابِ، فقَالَ: إنِّى قَدْ رَأيْتُكَ جِئْتَ آنفاً قَالَ: مَا مِنْكُمْ مِنْ أحَدٍ يَتَوَضَّأُ فيُبْلِغُ أوْ فيُسْبِغُ الْوُضُوءَ، ثُمَّ يَقُولُ: أشْهَدُ أنْ لاَ إلَهَ إلاَّ الله وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، وَأشْهَدُ أنَّ مُحمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُ إلاَّ فُتِّحَتْ لَهُ أبْوَابُ الجَنَّةِ الثَّمَانِيَةُ يَدْخُلُ مِنْ أيِّهَا شَاءَ]. أخرجه الخمسة إلا البخاري، وهذا لفظ مسلم.

وفي رواية أبي داود: [فَيُحْسِنُ الْوُضُوءَ].

وعند الترمذي بعد قوله ورسوله: [اللَّهُمَّ اجْعَلْنِى مِنَ التَّوَّابِينَ واجْعَلْنِى مِنَ المُتَطَهِّرِينَ].

2. (3579)- *Ukbe İbnu Âmir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Üzerimizde develeri gütme işi vardı, (bunu sırayla yapıyorduk.) (Bir gün) gütme nöbeti bana gelmişti. Günün sonunda develeri kıra ben çıkarıyordum. (Bir gün, nöbetimden dönüşte) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a geldim, ayakta halka hitabediyordu. Söylediklerinden şu sözlere yetiştim:

"Güzel abdest alıp, sonra iki rekat namaz kılan ve namaza bütün ruhu ve benliği ile yönelen hiç kimse yoktur ki kendisine cennet vâcib olmasın!"

(Bunları işitince kendimi tutamayıp): "Bu ne güzel!" dedim. (Bu sözüm üzerine) önümde duran birisi:

"Az önce söylediği daha da güzeldi!" dedi. (Bu da kim? diye) baktım. Meğer Ömer İbnu'l-Hattâb'mış. O, sözüne devam etti:

"Seni gördüm, daha yeni geldin. Sen gelmezden önce şöyle demişti: "Sizden kim abdestini alır ve bunu en güzel şekilde yapar, sonra da: "Eşhedü en lâ ilâhe illallâh ve eşhedü enne Muhammeden abduhû ve Resûlühü. (Şehâdet ederimki Allah'tan başka ilâh yoktur ve yine şehâdet ederim ki Muhammed Allah'ın kulu ve Resûlüdür)" derse, kendisine cennetin sekiz kapısı da açılır; hangisinden isterse oradan cennete girer."

Ebû Dâvud'un rivayetinde *"abdesti güzel yaparsa..."* denmiştir.

Tirmizî'nin rivayetinde *"...resûlühü (Allah'ın ...Resûlü)"* kelimesinden sonra *"Allah'ım, beni tevbe edenlerden kıl, temizlenenlerden kıl"* duası da vardır. [Ebû Dâvud, Tahâret 65, (169); Tirmizî, Tahâret, 41, (55).]

3580 ٣- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه: [أَنَّ رسولَ اللّهِ ﷺ قالَ: إذَا تَوَضَّأَ الْعَبْدُ الْمُسْلِمُ أَوِ الْمُؤْمِنُ، فَغَسَلَ وَجْهَهُ خَرَجَ مِنْ وَجْهِهِ كُلُّ خَطِيئَةٍ نَظَرَ إلَيْهَا بِعَيْنِهِ مَعَ الْمَاءِ، أَوْ مَعَ آخِرِ قَطْرِ الْمَاءِ، وَإذَا غَسَلَ يَدَيْهِ خَرَجَ مِنْ يَدَيْهِ كُلُّ خَطِيئَةٍ بَطَشَتْهَا يَدَاهُ مَعَ الْمَاءِ، أَوْ مَعَ آخِرِ قَطْرِ الْمَاءِ، فإذَا غَسَلَ رِجْلَيْهِ خَرَجَتْ كُلُّ خَطِيئَةٍ مَشَتْهَا رِجْلاَهُ مَعَ الْمَاءِ، أَوْ مَعَ آخِرِ قَطْرِ الْمَاءِ حَتَّى يَخْرُجَ نَقِيّاً مِنَ الذُّنُوبِ]. أخرجه مسلم، وهذا لفظه، ومالك والترمذي.

3. (3580)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *Mü'min -veya müslüman- bir kul abdest aldı mı yüzünü yıkayınca, gözüyle bakarak işlediği bütün günahlar su ile -veya suyun son damlasıyla- yüzünden dökülür iner. Ellerini yıkayınca elleriyle işlediği hatalar su ile birlikte- veya suyun son damlasıyla- ellerinden dökülür iner. Ayaklarını yıkayınca da ayaklarıyla giderek işlediği bütün günahları su ile- veya suyun son damlasıyla- dökülür iner. (Öyle ki abdest tamamlanınca) günahlardan arınmış olarak tertemiz çıkar."* [Müslim, Tahâret 32, (244); Muvatta, Tahâret 31, (1, 32); Tirmizî, Tahâret 2, (2).]

3581 ٤- وعن عثمان رَضِيَ اللّهُ عَنْه: [أَنَّ رسولَ اللّهِ ﷺ قالَ: مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ خَرَجَتْ خَطَايَاهُ مِنْ جَسَدِهِ حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أَظْفَارِهِ].

4. (3581)- *Hz. Osman* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim abdest alır ve abdestini güzel yaparsa hataları vücudundan tırnak diplerine varıncaya kadar çıkar dökülür."*

3582 ٥- وفي رواية: [أَنَّ عُثْمَانَ رَضِيَ اللّهُ عنه تَوَضَّأَ، ثم قال: رَأَيْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ تَوَضَّأَ نَحْوَ وُضُوئِي هذا ثُمَّ قالَ: مَنْ تَوَضَّأَ هكذا غُفِرَ له ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَكَانَتْ صَلاَتُهُ وَمَشْيُهُ إلَى الْمَسْجِدِ نَافِلَةً]. أخرجه الشيخان.

5. (3582)- Bir başka rivayette şöyle gelmiştir: "Hz. Osman (radıyallahu anh) abdest aldı ve dedi ki:

"Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şu benim abdestim gibi abdest aldığını, sonra da şöyle söylediğini gördüm: *"Kim bu şekilde abdest alırsa geçmiş günahları affedilir, namazı ve mescide kadar yürümesi de nafile (ibadet) olur."* [Buhârî, Vudû 25; Müslim, Tahâret 8, (229).]

3583 ٦– وعن عمرو بن عبسة السلمى رَضيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: مَا مِنْكُمْ مِنْ رَجلٍ يُقرّبُ وَضُوءَهُ فيتمضمضُ ويستنْثرُ إلاَّ خرّتْ خطاياه مِنْ وجْهِهِ وَفِيهِ وَخَيَاشِيمِهِ، ثُمَّ إذا غسلَ وجْهَهُ كما أمرَهُ اللهُ إلاَّ خرّتْ خطايا وجْهِهِ منْ أطْرَافِ لحيَتِهِ مَعَ المَاءِ، ثُمَّ يغْسِلُ يديْهِ إلى المِرْفقيْنِ إلاَّ خرّتْ خطايا يديْهِ منْ أنامِلِهِ مع المَاءِ، ثُمَّ يمسحُ رأسَهُ إلاَّ خرّتْ خطايا رأسِهِ منْ أطْرَافِ شعرِهِ مع المَاءِ، ثُمَّ يغْسِلُ رِجْليْهِ إلى الْكعْبيْنِ إلاَّ خرّتْ خطايا رِجْليْهِ منْ أنامِلِهِ مع المَاءِ فإنْ هُوَ قامَ فصلّى فحمِدَ اللهَ وأثْنَى عليْهِ، ومجّدَهُ بالّذى هُوَ لهُ أهْلٌ، وفرّغَ قلبهُ للهِ إلاَّ انصرفَ منْ خطيئتِهِ كيومِ ولدتْهُ أُمُّهُ]. أخرجه مسلم.

6. (3583)- *Amr İbnu Abese es-Sülemî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sizden kim abdest suyunu hazırlar, mazmaza ve istinşakta bulunur (ağzına ve burnuna su çeker) ve sümkürürse, mutlaka yüzünden, ağzından, burnundan hataları dökülür. Sonra Allah'ın emrettiği şekilde yüzünü yıkarsa, sakalın(ın bittiği mahallin) etrafından su ile birlikte yüzü ile işlediği günahlar dökülür. Sonra dirseklere kadar kollarını yıkayınca, ellerinin günahları su ile birlikte parmak uçlarından dökülür gider. Sonra başını meshedince, başının günahları saçın etrafından su ile birlikte akar gider. Sonra topuklarına kadar ayaklarını yıkayınca, ayaklarının günahları, parmak uçlarından su ile birlikte akar gider. Sonra kalkıp namaz kılar, Allah'a hamd ve senâda bulunur. Ona layık şekilde tazimini gösterir ve kalbinden Allah'tan başkasını(n korku ve muhabbetini) çıkarırsa, annesinden doğduğu gündeki gibi bütün günahlarından arınır." [Müslim, Müsâfirîn 294, (832).]

3584 ٧– وعن عبدالله الصنابحى رَضيَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّ رسولَ الله ﷺ قالَ: إذا توضّأ الْعبْدُ المُؤْمِنُ فمضْمضَ خرجتْ الخطايا منْ فيهِ، فإذا استنْثرَ خرجتِ الخطايا منْ أنفِهِ، فإذا غسلَ وجْهَهُ خرجتْ الخطايا منْ وجْهِهِ حتّى تخْرُجَ منْ تحتِ أشْفارِ عيْنيْهِ، فإذا غسلَ يديْهِ خرجتِ الخطايا منْ يديْهِ حتّى تخْرُجَ منْ تحتِ أظْفارِ يديْهِ، فإذا مسحَ

بِرَأْسِهِ خَرَجَتِ الْخَطَايَا مِنْ رَأْسِهِ حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ أُذُنَيْهِ، فَإِذَا غَسَلَ رِجْلَيْهِ خَرَجَتِ الْخَطَايَا مِنْ رِجْلَيْهِ حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أَظْفَارِ رِجْلَيْهِ، ثُمَّ كَانَ مَشْيُهُ إِلَى الْمَسْجِدِ وَصَلاَتُهُ نَافِلَةً لَهُ]. أخرجه مالك والنسائي.

7. (3584)- *Abdullah es-Sünâbihî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Mü'min kul abdest aldıkta mazmaza yaptı mı (ağzını yıkadı mı) günahlar ağzından çıkar. (Burnunu sümkürdü mü) günahlar burnundan çıkar, yüzünü yıkadı mı günahlar göz kapaklarının altına varıncaya kadar yüzünden çıkar. Ellerini yıkadı mı günahlar tırnak diplerine varıncaya kadar ellerinden çıkar. Başını meshetti mi, günahlar kulaklarına varıncaya kadar başından çıkar. Ayaklarını yıkadı mı, günahlar ayak tırnaklarının altına varıncaya kadar ayaklarından çıkar. Sonra mescide kadar yürümesi ve kılacağı namaz nafile (bir ibadet) olur."* [Muvatta, Tahâret 30, (1, 31); Nesâî, Tahâret 35, (1, 74); İbnu Mâce, Tahâret 6, (283).]

3585 ٨– وعن أبي أمامة الباهلى رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [سَمِعْتُ عَمْرو بن عَبْسَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه يَقُولُ: قُلْتُ لِرَسُولِ اللّهِ ﷺ كَيْفَ الْوُضُوءُ؟ قَالَ: أَمَّا الْوُضُوءُ، فَإِنَّكَ إِذَا تَوَضَّأْتَ فَغَسَلْتَ كَفَّيْكَ فَأَنْقَيْتَهَا، وَغَسَلْتَ وَجْهَكَ وَيَدَيْكَ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ، وَمَسَحْتَ رَأْسَكَ، وَغَسَلْتَ رِجْلَيْكَ إِلَى الْكَعْبَيْنِ اغْتَسَلْتَ مِنْ عَامَّةِ خَطَايَاكَ، فَإِنْ أَنْتَ وَضَعْتَ وَجْهَكَ لِلّهِ عَزَّ وَجَلَّ خَرَجْتَ مِنْ خَطَايَاكَ كَيَوْمِ وَلَدَتْكَ أُمُّكَ. قَالَ أَبُو أُمَامَةَ: فَقُلْتُ يَا عَمْرُو بنَ عَبْسَةَ: انْظُرْ مَا تَقُولُ: أَكُلُّ هذَا يُعْطَى فِي مَجْلِسٍ وَاحِدٍ؟ فَقَالَ: أَمَا وَاللّهِ لَقَدْ كَبُرَتْ سِنِّى، وَدَنَا أَجَلِى، وَمَا بِى مِنْ فَقْرٍ فَأَكْذِبَ عَلَى رَسُولِ اللّهِ ﷺ وَلَقَدْ سَمِعَتْهُ أُذُنَاىَ وَوَعَاهُ قَلْبِى مِنْ رَسُولِ اللّهِ ﷺ]. أخرجه مسلم والنسائي.

وهذا لفظ النسائي، وهو طرف حديث طويل يتضمن إسلام عمرو بن عبسة، وسيجئ إن شاء الله تعالى في كتاب الفضائل من حرف الفاء.

8. (3585)- *Ebû Ümâme el-Bâhilî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Amr *İbnu Abese* (radıyallahu anh)'ı dinledim, diyor ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Abdest nasıl alınır?" diye sordum. Şöyle açıkladı:

"Abdest mi? Abdest alınca şöyle yaparsın: Önce iki avucunu tertemiz

yıkarsın. Sonra yüzünü ve dirseklerine kadar ellerini yıkarsın. Başını meshedersin, sonra da topuklarına kadar ayaklarını yıkarsın. (Bunları tamamladın mı) bütün günahlarından arınmış olursun. Bir de yüzünü Aziz ve Celil olan Allah için (secdeye) koyarsan, anandan doğduğun gün gibi, hatalarından çıkmış olursun."

Ebû Ümâme der ki: "Ey Amr İbnu Abese dedim, ne söylediğine dikkat et! Bu söylediklerinin hepsi bir defasında veriliyor mu?"

"Vallahi dedi, bilesin ki artık yaşım ilerledi, ecelim yaklaştı. (Allah'tan ölümden çok korkar bir haldeyim), ne ihtiyacım var ki, Allah Resûlü hakkında yalan söyleyeyim! Andolsun söylediklerim, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan kulaklarımın işitip, hafızamın da zabtettiklerinden başkası değildir." [Müslim, Müsâfirin 294, (832); Nesâî, Tahâret 108, (1, 91, 92).]

Bu hadis, Nesâî'nin metninden alınmadır. Amr İbnu Abese (radıyallahu anh)'ın müslüman oluşunu anlatan uzunca bir hadisin son kısmıdır. Hadisi tam olarak, Fazîletliler Bölümü'nde kaydedeceğiz.

AÇIKLAMA:

1- Müellifimiz, *Amr İbnu Abese*'nin müslüman oluşuyla ilgili menkibe'yi Fazîletliler bölümünde kaydetmeyi vaadettiği halde, o bölüme baktığımız zaman *Amr İbnu Abese* (radıyallahu anh)'la ilgili bir bab koymadığını görüyoruz. Gözden kaçmış olduğu anlaşılıyor. Biz, burada mevzubahis olan hadisin Müslim'deki vechinin burada yer almayan kısmının tercümesini aşağıya koymayı uygun bulduk:

"Ebû Ümame anlatıyor: "Amr İbnu Abese es-Sülemî şunu anlattı:

"Ben cahiliye devrinde bütün insanların dalâlette olduğunu ve asla doğru yolda olmadıklarını biliyordum. Zira insanlar putlara taparlardı. Derken işittim ki, Mekke'de bir zat çıkmış, bazı haberlerde bulunuyormuş. Derhal deveme atlayıp O'na geldim. Bir de gördüm ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gizlenmiş, (henüz açıktan tebliğde bulunmuyor). Kavmi de O'nun aleyhinde pek cür'etkâr. Bunun üzerine O'na acıyıp Mekke'de yanına gittim. Kendisine: "Sen nesin?" dedim.

"Ben peygamberim!" diye cevap verdi. Ben tekrar sordum:

"Peygamber ne demektir?"

"Beni Allah gönderdi!" dedi. Kendisine:

"Peki seni ne ile gönderdi?"dedim.

"Beni sıla-i rahm ile, putları kırmakla, Allah'ı bir bilip hiçbir ortak koşmamakla gönderdi" dedi. Ben tekrar:

"Bu işte seninle olan kimler var?" dedim.

"Bir hür ve bir köle!" cevabını verdi. O gün için, iman edenlerden Resûlullah'la beraber olanlar *Hz. Ebû Bekr* ve *Hz. Bilâl* idi, (radıyallahu anhümâ).

"Sana ben de uyuyorum!" dedim. Bunun üzerine *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Bugün için söylediğini yapamazsın. Halimi ve insanların halini görmüyor musun? Fakat şimdilik ailene dön. Benim ortaya çıktığımı işittin mi bana gel" buyurdular. Ben de aileme döndüm.

Resûlullah Medine'ye geldiğinde ben hâlâ ailemde idim. Ben ondan haberler soruyor (gelişmeleri takip ediyordum). Medine'ye gelince de halka sormuştum. Derken, o sıralarda Yesrib ahalisinden bir grup Medineli yanıma geldi.

"Medine'ye gelmiş olan şu adam ne yaptı?" diye sordum.

"İnsanlar süratle ona koşuyor. Kendi kavmi O'nu öldürmek istedi, ancak bunda muvaffak olamadılar" diye cevap verdiler. Kalkıp Medine'ye geldim, doğru huzuruna çıktım. "Ey Allah'ın Resûlü dedim, beni hatırladınız mı?"

"Evet! Sen bana Mekke'de gelen zât değil misin!" buyurdular. Ben:

"Evet!" deyip sözlerime devamla:

"Ey Allah'ın Resûlü! Allah'ın sana öğrettiği ve benim meçhulüm olan şeylerden haber ver, bana meselâ namazdan bahset!" dedim. Şu açıklamayı lütfettiler:

"Sabah namazını kıl, sonra güneş doğup yükselinceye kadar namazdan uzak dur. Zira güneş bu doğma anında şeytanın iki boynuzu arasında doğar ve bu esnada kâfirler ona secde ederler. Sonra gölge mızrağa ağıncaya kadar namaz kıl.[26] *Zira namaz meşhuddur (melekler şâhid olurlar), mahzurdur (melekler kılınırken hazır bulunurlar). Sonra tekrar namaz kılmaktan vazgeç, zira bu sırada cehennem kaynatılır. Gölge öne geçti mi tekrar namaz kıl, zira namaz meşhuddur, mahzurdur. Onu ikindiyi kılıncaya kadar kılmaya devam et. Sonra tekrar güneş batıncaya ka-*

26– Gölgenin mızrağa ağması, mızrağın gölgesinin yere düşmemesi demektir. Zeval vakti denen tam öğle vaktinde güneş dik vurduğu için gölge olmaz. Bu vakit, öğlenin kerâhet vaktidir.

dar namaz kılmaktan vazgeç, zira güneş şeytanın iki boynuzu arasından batar ve bu sırada kâfirler ona secde ederler!"

Ben tekrar:

"Ey Allah'ın Resûlü! Ya abdest? Bana ondanda açıklamada bulunsanız!" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm buyurdular:

"Sizden kim abdest suyunu hazırlar..."

Hadisin devamı, yukarıda 3583 numarada kaydettiğimiz şekilde devam eder, burada tekrar yazmaya gerek görmüyoruz.

2- Hadiste geçen "güneşin şeytanın iki boynuzu arasında doğması" tabiri ile ilgili açıklama daha önce 2418 numaralı hadiste geçti.

3- Keza *meşhud* ve *mahzur* tabirleri de 2419 numaralı hadiste açıklandı.

3586 ٩ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قال: مَنْ تَوَضَّأَ عَلى طُهْرٍ كَتَبَ اللهُ لَهُ بِهِ عَشْرَ حَسَنَاتٍ]. أخرجه الترمذي.

9. (3586)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim abdestli olduğu halde abdest tazelerse, Allah bu sebeple kendisine on (misli) sevab yazar."*[Tirmizî, Tahâret 44, (59).]

AÇIKLAMA:

Burada, abdestli olduğu halde abdest almak kastediliyor. Böylece *Resûlullah* daima abdestli bulunmaya teşvik etmiş olmaktadır.

On sevabtan maksad, abdest almanın sevabının on katıdır. Zira sıkça geçtiği üzere, Rabbimiz Teâlâ Hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'de, her bir hayır amelin on misliyle değerlendirileceği müjdesini vermektedir: مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا Ancak şunu da belirtelim: On misli sevab asgari miktardır. Kur'an'da sevabın yediyüz misli, otuzbin misli ve hatta hesapsız misli de (بِغَيْرِ حِسَابٍ) vaadedilmiştir.

Abdest üzerine abdestin, israf olmaması için önceki abdestle bir namaz kılınmış veya meclis değişmiş olmalıdır. Buna riâyet edilmezse abdest üzerine abdest israf olacağından mekruh addedilmiştir. Abdest üzerine abdesti, nûrun ala nûr diye tavsif eden rivayetin merfû (Resûlullah'ın sözü) olmadığı belirtilmiştir.

3587 ١٠ – وعن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قـال: مَنْ تَوَضّأَ فقَالَ: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ. كُتِبَ فـي رَقٍّ، ثُمَّ طُبِعَ بِطَابِعٍ، ثُمَّ رُفِعَ تَحْتَ الْعَرْشِ فَلَمْ يُكْسَرْ إلى يومِ الْقِيَامَةِ]. أخرجه رزين.

10. (3587)- *Ebû Saîd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim abdest alıp: "Sübhâneke Allahümme ve bihamdike estağfiruke ve etûbu ileyke. (Rabbim seni tenzîh ederim, Allah'ım hamdim sanadır, senden bağışlanmak isterim, tevbem de sanadır)" derse, bu bir kâğıda yazılır, sonra bir mühür üzerine nakşedilir, sonra da Arş'ın altına kaldırılır ve Kıyamete kadar (mühür) kırılmaz."* [Rezîn tahric etmiştir.]

İKİNCİ FASIL

ABDESTİN SIFATI

3588 ١ – عن حمران مولى عثمان: [أنَّ عُثْمَانَ رَضِىَ اللهُ عَنْه دَعَا بِمَاءٍ فَأفْرَغَ على كَفيْه ثَلاَثَ مَرَّاتٍ فَغَسَلَهُمَا، ثُمَّ ادْخَل يميـنه فـي الإنَاءِ فَمَضْمَض واسْتَنْثَر، ثُمَّ غَسَل وَجْهَهُ ثَلاَثـاً ويَدَيْه إلـى المِرْفَقَيْن ثَلاثَ مرَّاتٍ، ثُمَّ مَسَحَ بِرأسه، ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْه ثَلاَثَ مَرَّاتٍ إلى الكَعْبَيْن، ثُمَّ قـالَ: رَأيْتُ رسولَ اللهِ ﷺ تَوَضَّأ نَحْوَ وُضُوئِى هذا، ثُمَّ قَالَ: مَنْ تَوَضَّأ نحو وُضُوئِى هذَا، ثُمَّ صَلّى رَكْعَتَيْنِ لاَ يُحَدِّثُ فِيهِما نَفْسَهُ غَفَرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِه]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي، وهذا لفظ الشيخين.

1. (3588)- *Humrân Mevlâ Osman* anlatıyor: "Hz. Osman (radıyallahu anh) su istemişti. (Getirdim. Aldı ve) üç kere ellerine dökerek yıkadı. Sonra sağ elini kaba sokup mazmaza ve istinşakta bulundu (ağzına ve burnuna su alıp yıkadı). Sonra üç kere yüzünü, arkasından da dirseklerine kadar üç kere ellerini yıkadı. Sonra başına meshetti, sonra da topuklarına kadar ayaklarını üçer sefer yıkadı ve:

"Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı, şu abdestim gibi abdest alırken gördüm" dedi. Abdesti bitince de şöyle demişti:

"Kim şu abdestim gibi abdest alır, arkasından iki rek'at namaz kılar ve namazda kendi kendine (dünyevî bir şey) konuşmazsa geçmiş günahları affedilir." [Buhârî, Vudû 24, 28, Savm 27; Müslim, Tahâret 3, 4, (226); Ebû Dâvud, Tahâret 50, (106); Nesâî, Tahâret 27, 28, 93, (1).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî, kişinin namazda nefsine konuşmasını vesvese olarak değerlendirir. Öyle ise nefsine konuşmaması, imkân nisbetinde vesveseye yer

vermemesidir. Bâzı âlimler, "kendi kendine konuşma"yı, kişinin namazda irâdî olarak namazın edebine yakışmayacak dünyevî şeyler düşünmesi, zihnini böyle şeylerle meşgul etmesi olarak yorumlar. Esâsen, irâdî olmaksızın zihinden geçen hâtırât bu ümmetten affedilmiştir, onların sorumluluğu yoktur. Şu halde irâdî olarak namaz edebine uygun hâlâtın muhâfazasına çalışılacaktır. O vakit hadiste vaadedilen feyze mazhar olunur inşaallah.

3589 ٢- ولمسلم في أخرى عن ابن أبي مليكة قال: [سُئِلَ عُثْمَانُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ الْوُضُوءِ فَدَعَا بِمَاءٍ فَأُتِيَ بِمِيضَأَةٍ، فَأَصْغَى عَلَى يَدِهِ الْيُمْنَى، ثُمَّ أَدْخَلَهَا فِي الإِنَاءِ فَمَضْمَضَ ثَلاَثاً، وَاسْتَنْثَرَ ثَلاَثاً، وَذَكَرَ نَحْوَ مَا تَقَدَّمَ، وَفِيهِ: ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ فَأَخَذَ مَاءً فَمَسَحَ رَأْسَهُ وَأُذُنَيْهِ فَغَسَلَ بُطُونَهُمَا وَظُهُورَهُمَا مَرَّةً وَاحِدَةً].

2. (3589)- *Ebû Dâvud*'un İbnu Müleyke'den kaydettiği bir başka rivayette şöyle gelmiştir: "Hz. Osman (radıyallahu anh)'tan abdest hakkında (nasıl alınacağı) sorulmuştu. Hemen su istedi ve derhal bir abdest kabı getirildi. Kaptan önce sağ eli üzerine su döktü (ve onu yıkadı), sonra sağ elini kaba batırdı, üç kere mazmaza, üç kere istinşakta bulundu... [önceki hadiste geçtiği üzere zikretti. Hadiste şu ziyâde var]: "Sonra elini daldırıp su aldı ve başına, kulaklarına meshetti, kulaklarının iç ve dışlarını birer kere meshetti." [Ebû Dâvud, Tahâret 50, (108).]

3590 ٣- وله في أخرى: [فَأَفْرَغَ بِيَدِهِ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى، ثُمَّ غَسَلَهُمَا إِلَى الْكُوعَيْنِ]. وله في أخرى: «وَمَسَحَ رَأْسَهُ ثَلاَثاً».

3. (3590)- Yine *Ebû Dâvud*'un bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: "Sağ eliyle sol eli üzerine su döktü, sonra her ikisini de bileklere kadar yıkadı." [Ebû Dâvud, Tahâret 50, (109).]

Yine *Ebû Dâvud*'un bir diğer rivayetinde "Başını üç kere meshetti" denmiştir. [Ebû Dâvud, Tahâret 50, (110).]

AÇIKLAMA:

1- 3589 numaralı hadis'i Teysîr müellifi Müslim'in rivayeti olarak göstermektedir. Ancak gerek tercümede gerekse kaynak kısmında gösterdiğimiz üzere rivayet Ebû Dâvud'dadır, Müslim'de değil. Bu bir zühuldür.

2- Yine 3589 numaralı hadisin sonunda kulağını meshetti ifadesinin

Arabî aslı, kulağını yıkadı şeklinde ifade edilmiştir. Ancak, şârihlerinde anladığı üzere mesh olarak anlamak gereklidir. Abdestte kulağın yıkanması mevzubahis değildir.

3- 3590 numarada kaydedilen "Başını üç sefer meshetti" ifadesi Hz. Osman'ın abdest tarzının bir ihtisarıdır. Yani diğer uzuvları nasıl yıkadığını anlatmıyor, zira bu bilinmektedir. Ancak başı üç sefer meshetmesi değişik bir tarz. Bu sebeple sadece onun farklı yönünü zikretmiş olmakta. Böylece başa da birkaç sefer ıslak elle değmenin bir mahzuru olmadığı anlaşılmaktadır.

3591 ٤ – وعن عبد خير قال: [أَتَانَا عَلِيٌّ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ وَقَدْ صَلَّى فَدَعَا بِطَهُورٍ، فَقُلْنَا: مَا يَصْنَعُ بِالطَّهُورِ وَقَدْ صَلَّى؟ مَا يُرِيدُ إِلاَّ لِيُعَلِّمَنَا، فَأُتِيَ بِإِنَاءٍ فِيهِ مَاءٌ وَطَسْتٌ، فَأَفْرَغَ مِنَ الإِنَاءِ عَلَى يَمِينِهِ فَغَسَلَ يَدَيْهِ ثَلاَثاً، ثُمَّ تَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ ثَلاَثاً، فَمَضْمَضَ وَنَثَرَ مِنَ الْكَفِّ الَّذِى يَأْخُذُ فِيهِ، ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ ثَلاَثاً، وَغَسَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى ثَلاَثاً، وَغَسَلَ يَدَهُ الشِّمَالَ ثَلاَثاً، ثُمَّ جَعَلَ يَدَهُ فِي الإِنَاءِ فَمَسَحَ بِرَأْسِهِ مَرَّةً وَاحِدَةً، ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَهُ الْيُمْنَى ثَلاَثاً، وَرِجْلَهُ الْيُسْرَى ثَلاَثاً، ثُمَّ قَالَ: مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَعْلَمَ وُضُوءَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ فَهُوَ هذَا]. أخرجه أصحاب السنن، واللفظ لأبي داود والنسائي.

4. (3591)- *Abdu Hayr* anlatıyor: "Hz.Ali (radıyallahu anh) bize geldi ve namaz kıldı. (Namazdan sonra abdest) suyu istedi.

"Suyu ne yapacak, namazı kıldı ya! Herhalde bize öğretmek istiyor!" dedik. İçinde su olan bir kapla bir leğen getirildi. Kaptan sağ eline su döktü. Üç defa ellerini yıkadı. Sonra üç kere mazmaza ve istinşakta bulundu. Mazmaza ve istinşakı su aldığı eliyle yaptı. Sonra üç kere yüzünü yıkadı, sağ elini üç kere yıkadı, üç kere sol elini yıkadı. Sonra elini kaba batırdı, bir kere başını meshetti. Sonra üç kere sağ ayağını yıkadı, üç kere sol ayağını yıkadı. Sonra: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın abdestini bilmek kimin hoşuna giderse, işte o böyledir!" dedi."[Ebû Dâvud, Tahâret 50, (111); Tirmizî, Tahâret 37, (48); Nesâî, Tahâret 75, (1, 68).]

3592 ٥ – وفي أخرى للنسائى: [فَمَسَحَ بِرَأْسِهِ، وَأَشَارَ شُعْبَةُ مَرَّةً مِنْ نَاصِيَتِهِ إِلَى مُؤَخَّرِ رَأْسِهِ، ثُمَّ قَالَ: لاَ أَدْرِى أَرَدَّهُمَا أَمْ لاَ].

5. (3592)- Nesâî'nin bir diğer rivayeti şöyledir: "...Başını meshetti." -

Şu'be, bir defasında alnından başının gerisine kadar (eliyle) işaret etti-sonra dedi ki: "Ellerini tekrar geri getirip getirmediğini bilmiyorum." [Nesâî, Tahâret 76, (1, 68-69).]

3593 ٦– ولأبي داود في أخرى عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [دَخَلَ عَلَيَّ عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، وَقَدْ أَهرَاقَ المَاءَ فَدَعَا بِوَضُوءٍ فَأَتَيْنَاهُ بِتَوْرٍ فيه مَاءٌ، فَقَالَ يَا ابنَ عَبَّاسٍ: أَلاَ أُرِيكَ كَيْفَ كَانَ يَتَوَضَّأُ رَسُولُ اللهِ ﷺ؟ قُلْتُ: بَلَى. قَالَ: فَأَصْغَىٰ الإِنَاءَ عَلَى يَدَيْهِ فَغَسَلَهَا، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ الْيُمْنَىٰ فَأَفْرَغَ بِهَا عَلَى الأُخْرَى، ثُمَّ غَسَلَ كَفَّيْهِ ثُمَّ تَمَضْمَضَ وَاسْتَنْثَرَ، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَيْهِ فِي الإِنَاءِ جَمِيعاً فَأَخَذَ بِهِمَا حَفْنَةً مِنْ مَاءٍ فَضَرَبَ بِهَا عَلَى وَجْهِهِ، ثُمَّ أَلْقَمَ إِبْهَامَيْهِ مَا أَقْبَلَ مِنْ أُذُنَيْهِ، ثُمَّ الثَّانِيَةَ، ثُمَّ الثَّالِثَةَ مِثْلَ ذلِكَ، ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِهِ الْيُمْنَىٰ قَبْضَةً مِنْ مَاءٍ فَصَبَّهَا عَلَى نَاصِيَتِهِ فَتَرَكَهَا تَسِيلُ عَلَى وَجْهِهِ، ثُمَّ غَسَلَ ذِرَاعَيْهِ إِلَى المِرْفَقَيْنِ ثَلاثاً ثَلاثاً، وَمَسَحَ رَأْسَهُ وَظُهُورَ أُذُنَيْهِ، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَيْهِ جَمِيعاً فِي الإِنَاءِ، فَأَخَذَ حَفْنَةً مِنْ مَاءٍ فَضَرَبَ بِهَا عَلَى رِجْلِهِ، وَفِيهَا النَّعْلُ فَغَسَلَهَا بِهَا، ثُمَّ الأُخْرَى مِثْلَ ذلِكَ. قَالَ: قُلْتُ: وَفِي النَّعْلَيْنِ؟ قَالَ: وَفِي النَّعْلَيْنِ].

وللنسائي في أخرى: «ثُمَّ تَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ بِكَفٍّ وَاحِدٍ ثَلاثَ مَرَّاتٍ».

6. (3593)- *Ebû Dâvud*'da, İbnu Abbâs'tan yapılan bir diğer rivayet şöyledir: "Ali (radıyallahu anh) yanıma girdi. Su dökmüş (küçük abdest bozmuş) idi. Abdest suyu istedi. İçinde su olan bir kap getirdik. Bana:

"Ey İbnu Abbâs! Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın nasıl abdest aldığını sana göstereyim mi?"dedi. Ben de: "Evet göster!" dedim. Bunun üzerine su kabını elleri üzerine eğdi ve ellerini yıkadı. Sonra sağ elini kaba soktu, onunla diğeri üzerine su döktü, sonra iki avucunu yıkadı. Sonra mazmaza ve istinşakta bulundu. Sonra iki elini birden kaba soktu. İkisiyle birlikte su avuçlayıp yüzüne çarptı. Sonra başparmaklarını kulaklarının ön kısmına soktu. Sonra ikinci, üçüncü sefer aynı şeyleri tekrar etti. Sonra sağ eliyle bir avuç su aldı ve bunu alnına döktü ve yüzü üzerinde akmaya bıraktı. Sonra dirseklerine kadar kollarını üçer kere yıkadı. Başını ve kulaklarının arkasını meshetti. Sonra tekrar her iki elini beraberce kaba soktu. Bir avuç su alıp onu pabuç içinde olan (sağ) ayağına vurdu ve o su ile ayağını yıkadı. Sonra aynı muameleyi diğer ayağına, (sola) yaptı."

(Abdullah el-Havlanî) der ki: "(İbnu Abbâs'a) sordum: "Ayaklar ayakkabı içinde olduğu halde mi?"

"Evet dedi, ayakkabı içinde olduğu halde." Ben tekrar sordum:

"Ayakkabı içinde mi?"

"Evet! dedi, ayakkabı içinde!" Ben tekrar sordum: "Ayakkabı içinde mi?"

"Evet! dedi, ayakkabı içinde." [Ebû Dâvud, Tahâret 50, (117).]

Nesâî'nin bir diğer rivayetinde şöyle denmiştir. "...Sonra bir avuç su ile üçer defa mazmaza ve istinşakta bulundu." [Nesâî, Tahâret 76, (1, 68).]

AÇIKLAMA:

Hz. Ali (radıyallahu anh)'ın burada gördüğümüz abdest tarifinde bir-iki noktaya dikkat çekmemiz gerekmektedir:

1- Yüzü yıkarken, avuçlanan suyun yüze vurularak yüzün yıkanması esastır. Bu, müstehab addedilmiştir. Ancak, Şâfiî'lere göre, suyu yüze vurmamak abdestin mendublarından biridir.

2- Kulağın iç kısmı yâni yüze bakan kısmı yüzden sayılmakta ve yüzle birlikte yıkanmaktadır. Baş parmakların kulağa sokulmasının ma'nâsı budur. Ancak bu husus münakaşalıdır. Bâzı âlimler bu ibâreyi "baş parmağını kulakla favori arasında kalan tüysüz yere (beyazlığa) koydu" diye anlamıştır. Nitekim bu anlayışta olan *Mâverdî,* kulakla sakalın üst uzantısı arasındaki bu beyazlığı da yüzden saymıştır. Esasen *Şâfiî* mezhebinin kabulü de böyledir. *İmam Mâlik:* "Kulakla sakal arasında kalan beyazlık yüzden değil"der.

Keza kulağın dış kısmı da başla birlikte meshedilmelidir. *Hasan İbnu Sâlih, Şa'bî, Zührî* böyle hükmederler. Dâvud-u Zâhirî de kulakların yüzden olduğuna ve yıkanmaları gerektiğine hükmeder.

Geri kalan ülemâ, kulağı baştan kabul eder ve başla birlikte meshedilmesine hükmeder.

3- Yüzün yıkanmasından alna dördüncü sefer su dökülmesi, ülemânın icmaına aykırı bir durumdur. Bu, izahı zor bir müşkildir. Üç sefer yıkama sırasında su ulaşmayan bir yer kalmış olabilir, burayı tamamlamak üzere buna yer vermiş olabilir diye bir te'vile gidilmiştir. Bazı âlimler de: "Abdest alan kimseye yüzü yıkadıktan sonra alnına bir miktar su koyup akıtması müstehabtır" diye hükmetmiştir. Diğer taraftan *Hz. Hasan*'dan gelen bir rivayette, Resûlullah'ın abdestini alıp tamamladıktan sonra bir miktar suyu alnında, secde ettiği yere akıttığını belirt-

miştir. Bu iki rivayet arasında farklılık var: Hz. Ali abdest esnasında yapmakta, Resûlullah ise abdesti tamamladıktan sonra.

4- Bu hadis, Hz. Ali'nin ayağında ayakkabı olduğu halde ayaklarını yıkadığını ifade etmektedir. Şârihler: Ayaklar her ne kadar ayakkabı içinde olsa da dökülen suyun ayakların altına da üstüne de ulaşmış olmasının mümkün olduğunu belirtirler ve delil olarak rivayette: "O su ile ayağını yıkadı" denmiş olmasını gösterirler.

Râfizîler bu hadisi esas alarak ayağın meshedilmesinin vacib oldu-ğunu söylemiştir. Bazıları da, yine buna dayanarak: "Kişi muhayyerdir, dilerse yıkar, dilerse mesheder" demiştir. Ancak ulemâ: "Ayakların yıkanmasından bahseden bundan çok daha kuvvetli deliller varken bununla amel edilemez" demiş, ayrıca az yukarıda kaydettiğimiz üzere, bizzat riva-yet, bu suyun ayağın altına ve üstüne ulaştığını ifade etmektedir. Ayrıca Hz. Ali'den gelen bir başka rivayette *Hz. Ali* "Bu, hades vâki olmayan (yani abdesti henüz bozulmamış olan) kimsenin abdestidir: هذا وَضُوءُ مَنْ لَمْ يُحْدِثْ demiştir.

Ayakkabının içinde ayağın yıkanması ve dolayısıyla bu hadiste "ayağın meshedilmesi"nin kastedilmediği hususu 3599 numaralı hadiste daha geniş olarak açıklanacaktır.

5- Hadisin sonunda *Abdullah el-Havlanî*'nin "Ayaklar ayakkabı içinde olduğu halde mi?"diye üç kere sorması ayakkabının içinde ayak yıkama işinin hayret uyandırmasından ileri gelmiştir. Şunu da belirtelim ki, bazı şârihler soru sahibinin *Abdullah el-Havlânî* değil, İbnu Abbâs olduğunu ve soruyu cevaplayanın da İbnu Abbâs olmayıp Hz. Ali olduğunu söylemiştir (Allâhu a'lem).

6- Bu hadisin zayıf olduğu, başta Buhârî, olmak üzere bazı âlimlerce belirtilmiştir.

3594 ٧- وعن عبدالله بن زيد بن عاصم الأنصارى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [وَقِيلَ لَهُ تَوَضَّأْ لَنَا وُضُوءَ رَسُولِ اللهِ ﷺ، فَدَعَا بِإنَاءٍ فَفَعَلَ نَحْوَ مَا تَقَدَّمَ، وَفِيهِ: فَمَسَحَ بِرَأْسِهِ، فَأقْبَلَ بِيَدَيْهِ وَأدْبَرَ، بَدَأَ بِمُقَدَّمِ رَأْسِهِ، ثُمَّ ذَهَبَ بِهِمَا إلَى قَفَاهُ ثُمَّ رَدَّهُمَا حَتَّى رَجَعَ إلَى الْمَكَانِ الَّذِى بَدَأَ مِنْهُ، ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ]. أخرجه الستة.

وفي رواية لمسلم: « وَمَسَحَ بِرَأْسِهِ ثَلاثاً ».

7. (3594)- *Abdullah İbnu Zeyd İbni Âsım İbni'l-Ensârî* (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre, kendisine:

"Bizim için, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın abdestiyle bir abdest al (da görelim)!" diye talepte bulunuldu. O, hemen bir kap [su] isteyip, önceki hadiste anlatılan şekilde abdest aldı. Abdest alışını anlatan rivayette şu farklı açıklama var:

"Başını meshettikte ellerini (saçları üstünde) ileri ve geri doğru yürüttü. (Şöyle ki: Mesh ameliyesine) başın ön kısmından başladı ellerini enseye doğru götürdü. Sonra, başladığı yere kadar geri getirdi. Sonra ayaklarını yıkadı." [Buhârî, Vudû 38, Müslim, Tahâret 18, 19, (235, 236); Muvatta, Tahâret, 1, (1, 18); Ebû Dâvud, Tahâret 50, (118, 119, 120); Tirmizî, Tahâret 27, 36, (35, 47); Nesâî, Tahâret 80, 81, 82, (1, 71, 72).]

Müslim'in bir rivayetinde şöyle denmiştir: "Başını üç kere meshetti."

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisi *Buhârî* "Başın tamamını meshetme" adını verdiği bir babta kaydeder. Her ne kadar Teysîr'e alınan vechinde başın tamamının meshini ifade eden sarih bir tabir yok ise de, bazı vecihlerinde ثُمَّ مَسَحَ رَأْسَهُ كُلَّهُ denilerek tamamının meshi ifade edilmiştir. Mamafih sadedinde olduğumuz vechinde meshe, başın ön kısmından "iki elle başlayıp enseye kadar gidilmesinin zikredilmesi, tamamının meshine delâlet etmektedir. Ayrıca âyet-i kerîmenin وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ **"Başlarınızı meshedin"** (Mâide 6) diye mutlak emretmesi de meshin, başın tamamına şâmil olması hususunda bâzı âlimlere kanaat vermiştir. İmam Mâlik, İbnu Uleyye ve bir rivayette *Ahmed İbnu Hanbel* bunlardandır. *İmam Şâfiî,* "Âyetin, başın tamamını da, bir kısmını da kasdetme ihtimali vardır" der. Hadisten gelen delile dayanarak "bir kısmının kastedilme" ihtimalini tercih eder. Hanefî ülemâsı da "bir kısmın meshi"ni esas alır. Ancak "bu kısım"ın miktarı hususunda Şâfiî'ler ve Hanefîler farklı görüşlere ulaşırlar. Şâfiî'lere göre ıslak elle saçın tek teline dokunmak yeterlidir.Hanefîler başın dörtte birini kabul ederler.

2- Hadiste meshin önden arkaya mı, arkadan öne mi olacağı çok sarih değildir. Her iki ihtimali destekleyen yorumlar ve hatta rivayetler yapılmışsa da rivayetlerin mecmuundan önden arkaya doğru olma ihtimalinin daha kavî olduğu anlaşılmıştır. "Önden arkaya yapılır, sonra tekrar öne getirilir" diyenler iki ayrı görüşü birleştirmiş olurlar. Biz tercümeyi, bazı ilave kelimelerle önden arkaya anlaşılacak şekilde netleştirerek yaptık. Âlimlerin tahlillerini vermeyi gereksiz görüyoruz.

3595 ٨– وللبخاري رحمه الله: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ تَوَضَّأَ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ].

وفي رواية لأبي داود عن المقدام «بن معدى كرب»: «ثُمَّ مَسَحَ بِرَأْسِهِ وَأُذُنَيْهِ ظَاهِرِهِمَا وَبَاطِنِهِمَا».

وفي أخرى: «وَمَسَحَ بِأُذُنَيْهِ ظَاهِرِهِمَا وَبَاطِنِهِمَا، وَأَدْخَلَ أَصَابِعَهُ فِي صِمَاخِيْ أُذُنَيْهِ».

«وَالصِّمَاخُ»: ثقب الأذن.

8. (3595)- *Buhârî* rahimehullah'ın bir rivayetinde şöyle denmiştir:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (abdest uzuvlarını) ikişer kere yıkayarak abdest aldı." [Buhârî, Vudû 23.]

Ebû Dâvud'un bir rivayetinde, *Mikdâm İbnu Ma'dikerb*'den şu kaydedilir: "Sonra başını, içiyle ve dışıyla iki kulağını meshetti."[Ebû Dâvud, Tahâret 50, (121).]

Yine, *Ebû Dâvud*'un bir başka rivayetinde şöyle denmiştir: "Kulaklarını içleriyle dışlarıyla meshetti, parmaklarını kulaklarının deliklerine soktu." [Ebû Dâvud, Tahâret 123.]

3596 ٩– وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إلَى رسول الله ﷺ يَسْأَلُ عَنِ الْوُضُوءِ، فَأَرَاهُ ثَلاثاً ثَلاثاً، ثُمَّ قَالَ: هكَذَا الْوُضُوءُ، فَمَنْ زَادَ عَلى هذَا أَسَاءَ وَتَعَدَّى وَظَلَمَ]. أخرجه أبو داود والنسائي، وهذا لفظه.

9. (3596)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir bedevi gelerek, abdestten sordu. Resûlullah ona uzuvların üçer kere yıkanmasını gösterdi. Sonra da:

"Abdest işte böyle alınır! Kim buna bir ziyâdede bulunursa, fena bir iş yapmış olur, haddi aşar ve zulmeder" buyurdu." [Ebû Dâvud, Tahâret 51, (135); Nesâî, Tahâret 105, (1, 88).]

Bu metin Nesâî'ye aittir.

3597 ١٠– وفي رواية أبي داود: [ثُمَّ مَسَحَ بِرَأْسِهِ، وَأَدْخَلَ إِصْبَعَيْهِ السَّبَّاحَتَيْنِ فِي أُذُنَيْهِ، وَمَسَحَ بِإِبْهَامَيْهِ عَلَى ظَاهِرِ أُذُنَيْهِ، وَبِالسَّبَّاحَتَيْنِ بَاطِنَ أُذُنَيْهِ وَفِيهَا: هكَذَا الْوُضُوءُ، مَنْ زَادَ عَلَى هذَا أَوْ نَقَصَ فَقَدْ أَسَاءَ وَظَلَمَ، أَوْ ظَلَمَ وَأَسَاءَ].

10. (3597)- *Ebû Dâvud*'un bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "...Sonra

başını meshetti. Şehadet parmaklarını kulaklarına soktu. Başparmaklarıyla kulaklarının dışlarını meshetti. Şehadet parmaklarıyla kulakların içini meshetti..." Rivâyetin sonunda şu ifade var:

"Abdest işte böyledir. Kim buna ziyadede bulunur veya bundan eksiltme yaparsa kötü bir iş yapmış ve zulmetmiş olur -yahut zulmetmiş ve kötü bir iş yapmış olur-" [Ebû Dâvud, Tahâret 51, (135).]

Nesâî'nin rivayetinde özetle şöyle denmiştir: "...Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir bedevi geldi ve ondan abdest hakkında sordu. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* abdestin alınışını, uzuvları üçer sefer yıkayarak gösterdi, sonra şöyle söyledi: *"Abdest işte böyledir. Kim buna ziyâdede bulunursa kötü bir iş yapmış, haddi aşmış ve de zulmetmiş olur."* [Nesâî, Tahâret 105, (1, 88).]

3598 ١١– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [تَوَضَّأَ رسولُ اللهِ ﷺ مَرَّةً مَرَّةً]. أخرجه البخاري، وهذا لفظه، وأبو داود والنسائي.

11. (3598)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* uzuvlarını birer kere yıkayarak abdest aldı." [Buhârî, Vudû 22; Ebû Dâvud, Tahâret 53, (1, 38); Nesâî, Tahâret 84, 85, (1, 73, 74).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetler, *Resûlullah*'ın abdesti farklı şekillerde aldığını göstermektedir: Bazan uzuvları üçer sefer yıkamış, bazan ikişer, bazan da birer. İçinde bulunduğu şartların bunda tesiri olduğu muhakkak. Ancak, abdest uzuvlarının yıkanmasında kesin bir standart olmadığını ve dolayısıyle üçer, ikişer ve hatta birer kere yıkamanın câiz olduğunu göstermek için, rivayetlerde görüldüğü üzere, farklı şekillerde abdest almıştır. Gerçi bu şerî cevazı, *Aleyhissalâtu vesselâm* şifâhî olarak da duyurabilirdi, ama fiilen göstermenin ayrı bir müessiriyeti var. Suyun az, vaktin dar olduğu bazı şartlarda, Resûlullah'ın bu sünnetine, şeriatımızın bu ruhsatına müslümanlar her zaman mürâcaat edebilirler.

2- Abdestin nasıl alınacağını soran bedeviye Resûlullah'ın cevabı şifahî olmayıp fiilî olması, yâni Aleyhissalâtu vesselâm'ın abdest alarak bizzat göstermesi, öğretmede imkân nisbetinde göze hitabetmenin müessiriyetine bir işarettir. Nazarî bilgiye nazaran pratik ve amelî müşâhede metodu, hem öğretme kolaylığı ve hem de tesirli olma avantajı taşımaktadır. Öğretimde imkân nisbetinde bu yoldan istifade edilmelidir.

3599 ١٢– وفي رواية أبي داود عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [أَتُحِبُّونَ أَنْ أُرِيكُمْ كَيْفَ

كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَتَوَضَّأُ، فَدَعَا بِإِنَاءٍ فِيهِ مَاءٌ فَاغْتَرَفَ غَرْفَةً بِيَدِهِ الْيُمْنٰى فَتَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ، ثُمَّ أَخَذَ أُخْرٰى فَجَمَعَ بِهَا يَدَيْهِ، ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ ثُمَّ أَخَذَ أُخْرٰى فَغَسَلَ بِهَا يَدَهُ الْيُمْنٰى، ثُمَّ أَخَذَ أُخْرٰى فَغَسَلَ بِهَا يَدَهُ الْيُسْرٰى، ثُمَّ قَبَضَ قَبْضَةً مِنَ الْمَاءِ، ثُمَّ نَفَضَ يَدَهُ، ثُمَّ مَسَحَ رَأْسَهُ وَأُذُنَيْهِ، ثُمَّ قَبَضَ قَبْضَةً أُخْرٰى مِنَ الْمَاءِ فَرَشَّ عَلٰى رِجْلِهِ الْيُمْنٰى وَفِيهَا النَّعْلُ، ثُمَّ مَسَحَهَا بِيَدَيْهِ، يَدٌ فَوْقَ الْقَدَمِ، وَيَدٌ تَحْتَ النَّعْلِ، ثُمَّ صَنَعَ بِالْيُسْرٰى مِثْلَ ذٰلِكَ].

12. (3599)- *Ebû Dâvud*'un bir rivayetinde İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) şöyle der: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın nasıl abdest aldığını size göstermemi ister misiniz?"

İçinde su olan bir kab istedi, sağ eliyle bir avuç su aldı, mazmaza ve istinşak yaptı, sonra bir avuç daha aldı, bununla iki elini birleştirip (iki eliyle) yüzünü yıkadı. Sonra bir avuç daha aldı bununla sağ elini yıkadı. Sonra bir avuç daha aldı, bununla sol elini yıkadı. Sonra bir avuç su daha aldı, sonra elini çırptı, sonra başını ve kulaklarını meshetti. Sonra bir kabza su daha aldı sağ ayağının üzerine serpti, ayağından nalın olduğu halde, sonra onu iki eliyle meshetti, elin biri ayağın üstünde, diğeri de nalının altında. Sonra aynı şeyi sol ayağa yaptı."[Buhârî, Vudû 7; Ebû Dâvud, Tahâret 52, (137); Nesâî, Tahâret 84, 85, (1, 73, 74.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, abdest uzuvlarının birer avuç su ile yıkanışına örnek olmaktadır. Mazmaza ve istinşakta, her ikisi için bir avuç su kullanılmıştır.

2- Burada, nalın içinde olan ayağına bir avuç su dökmesi, ayağın alt kısmını yıkamadığı ma'nâsına alınmamıştır. *İbnu Hacer:* "İki eliyle meshetti demek, suyun ayağın tamamını ihata etmesini kolaylaştırmaktır" der. Nitekim Buhârî, غَسْلُ الرِّجْلَيْنِ فِي النَّعْلَيْنِ "Nalın İçindeki Ayakların Yıkanması" diye isimlendirdiği babta, Abdullah İbnu Ömer'in bu mevzuyu aydınlatan bir rivayetini kaydeder. Buna göre, Aleyhissalâtu vesselâm, tüysüz nalınlar giymekte ve onlar ayağında olduğu halde (yani nalınlarını ayağından çıkarmadan) abdest almakta ve ayaklarını da öylece yıkamaktadır.

Buradaki meshetti tabirini, şârihler delketti yani ovdu diye anlarlar. Şu halde, suyun ayağın tamamına ulaşması için eliyle yardımcı olmuştur.

3593 numaralı hadiste de belirtildiği gibi bu hadis, bazı izahlara tabi tutulmuşsa da sahih rivayetlere muhalefeti sebebiyle şazz ve dolayısıyla amel edilemeyecek kadar zayıf addedilmiştir.

3600 ١٣ – وفي أخرى لأبي داود والترمذي عن الرّبيع بنت معوذ بن عفران رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت: [فَغَسَلَ كَفَّيْهِ ثَلاثاً، ووَضّأ وَجْهَهُ ثَلاثاً، ومضمض واستنشق مرّةً، ووَضّأ يَدَيْهِ ثلاثاً ثــلاثــاً، وَمَسَحَ بِرَأسه مَرَّتَيْنِ بَدأ بِمُؤَخّرِ رَأسِهِ، ثُمَّ بِمُقَدَّمه، وبأذُنَيْه كِلْتَيهِما، ظُهُورِهِمَا وَبُطُونِهِمَا، ووَضّأ رِجلَيْهِ ثَلاثاً ثَلاثاً].

13. (3600)- Ebû Dâvud ve Tirmizî'nin bir başka rivayetinde Rübeyyi Bintu Muavvız İbni Afrâ (radıyallahu anhâ) der ki: "...avuçlarını üç kere yıkadı, yüzünü üç kere yıkadı, bir kere mazmaza ve istinşak yaptı. Ellerini üçer üçer yıkadı. Başını iki kere meshetti. Başının gerisinden başladı, sonra önünden. İki kulağını da (meshetti) içlerini de, dışlarını da. Ayaklarını da üçer üçer yıkadı." [Ebû Dâvud, Tahâret 50, (126); Tirmizî, Tahâret 25, (33).]

3601 ١٤ – وفي أخــرى: [فَمَسَحَ الرَّأسَ كُلَّهُ مِنْ قَرْنِ الشَّعْرِ كُلَّ نَاحِيَةٍ لِمُنْصَبِّ الشَّعْرِ لاَ يُحَرِّكُ الشَّعْرَ عَنْ هَيْئَتِهِ].

14. (3601)- Bir diğer rivayette: "Başın tamamını meshetti. Bunu, başın tepesinden başlayıp saçın döküldüğü her tarafa ulaşacak şekilde saçın şeklini bozmadan icra etti" denmiştir. [Ebû Dâvud, Tahâret 50 (128).]

3602 ١٥ – وفي أخــرى: [فَمَسَحَ رَأسَهُ، وَمَسَحَ مَا أقْبَلَ مِنْهُ وَمَا أدْبَرَ، وَصُدْغَيْهِ وَأُذُنَيْهِ مَرَّةً وَاحِدَةً].

وفي أخرى: [مَسَحَ بِرَأسِهِ مِنْ فَضْلِ مَاءٍ كَانَ فِي يَدِهِ].

15. (3602)- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "...Başını meshetti, başın öne gelen kısmını da, arkaya gelen kısmını da, şakaklarını da, kulaklarını da birer birer meshetti." [Ebû Dâvud, Tahâret 50, (129).]

Bir diğer rivayette: "Elinde arta kalan su ile başını meshetti" denmiştir. [Ebû Dâvud, Tahâret 50, (130).]

AÇIKLAMA:

Kaydedilen son üç rivayet ve onların ilâveleri, *Resûlullah*'ın, abdesti değişik şekillerde aldığını göstermektedir. Bunların hepsi, abdest alma

tarzında ruhsattır, kolaylıktır. Söz gelimi 3600'de, uzuvlar üçer kere yıkanırken, mazmaza ve istinşak birer kere, başın meshi geriden öne doğru olmak üzere iki kere yapılır. 3601'de meshin, başın tepe noktasından aşağıya doğru, saçın düzeni hiç bozulmayacak tarzda ve tamamını içine alacak şekilde yapıldığı; 3602'de başın tamamına şâmil bu meshin elde arta kalan ıslaklıkla yapıldığı, yeni bir su alma cihetine gidilmediği belirtilir.

3603 ١٦ – وعن أبي أمامة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [تَوَضَّأَ رسولُ الله ﷺ فغَسَلَ وَجْهَهُ ثلاثاً، وَيَدَيْهِ ثلاثاً، وَمَسَحَ رَأْسَهُ ثلاثاً وَقالَ: الأُذُنَانِ مِنَ الرَّأْسِ].

قال حماد: لا أدرى الأذنان من الرأس من قول أبي أمامة أم من قول رسول الله ﷺ؟

أخرجه أبو داود والترمذي وضعفه، وهذا لفظه.

وعند أبي داود قال: «وَكَانَ يَمْسَحُ المَأْقَيْنِ: يَعْنِى الخُفَّيْنِ، وقالَ فِيهِ أَيْضاً: الأُذُنَانِ مِنَ الرَّأْسِ».

16. (3603)- *Ebû Ümâme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* abdest aldı ve bunu, yüzünü üç, ellerini üç sefer yıkayarak, "Kulaklar baştandır" deyip başını da üç sefer meshederek yaptı."

Hammâd der ki: "Birrivayette geçen "Kulaklar baştandır" ibaresi, *Ebû Ümâme*'nin sözü mü yoksa Resûlullah'ın sözü mü bilemiyorum." [Tirmizî, Tahâret 29, (37); Ebû Dâvud, Tahâret 50, (134).]

Bu metin Tirmizî'nindir. Ebû Dâvud'da şu ifade de yer alır: "Göz pınarlarını da meshederdi." O rivayette: "Kulaklar baştandır" da demiştir.

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet başın üç ayrı sefer meshedildiğni söylemekten başka *"kulağın baştan sayıldığını"* ifade etmektedir. Yani kulaklar yüzün devamı değil, başın bir parçasıdır. Bu tasrihin şu pratik neticesi var: Yüzden sayıldığı takdirde abdest sırasında yüzün tabi olduğu ahkâma tabi olması ve dolayısıyla "yıkanması" gerekir. Baştan sayılınca da başın tabi olduğu ahkâma yani meshe tâbi olması gerekir. Burada, "kulağın baştan olduğu" tasrih edilmiş, ancak bu ifade, râvilerden Ebû Ümâme'nin bir derci mi yoksa Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sözü mü olduğu hususunda şüphe edildiği belirtiliyor. Râvilerin zaman zaman hadislere açıklayıcı cümle ve kelimeleri rivayet sırasında ilâve ettiklerini usul bahislerinde görülür. Bu işe derc, bu çeşit hadislere de müdrec hadis denir. Burada olduğu gibi, derc ihtimali olan hadisler zayıf kabul edilmiştir.

2- Kulağın baştan mı, yüzden mi olduğu meselesi ihtilâflıdır. Umumiyetle baştan kabul edilir ve onların yıkanması değil, baş için ıslatılan aynı elle, bir defada başla birlikte meshi esas alınır. Bu sebeple, meshedilmeyecek olsalar abdestin bütünlüğüne halel gelmez, sâdece abdestin sünnetlerinden biri terkedilmiş olur. Kulağın baştan olduğu görüşü, *Ebû Hanîfe, İmam Mâlik* ve *Ahmed İbnu Hanbel* (radıyallahu anhüm)'ün müşterek tercihleridir. Resûlullah'ın ashabından ehl-i ilm'in çoğu, *Süfyân-ı Sevrî, İbnu'l-Mübârek, İshak İbnu Râhûye* gibi Tâbi'înden birçokları hep aynı görüşte olmuştur. Bâzı âlimler de: "Kulağın ön kısmı yüzden, arka kısmı baştandır" demiştir. İbnu Hacer, "Kulaklar baştandır" hadisinin sekiz ayrı rivayette geldiğini gösterdikten sonra, bu rivayetlerden her birinin, müstakil olarak değerlendirince zayıf olduklarına hükmedileceğini belirtir.

3- Hadiste yer verilen bir diğer husus göz pınarlarının meshedilmesidir. Göz pınarı diye tercüme ettiğimiz ma'k kelimesi lügatçiler açısından gözün burna yakın ucunu ifade eder. Ancak şârihler, gözün kulağa bakan ucunun da bu kelimeyle ifade edildiğine dikkat çekerler. Türkçemizde de bu her iki tarafı ayrı ayrı ifade edecek kesin kelimelerimiz yok. Sadece göz pınarı tabirimiz var, bu da yerine göre her iki ucu da ifâde etmek için kullanılabilmektedir. Bir de, göz ucuyla bakmak tâbirinde kullanılan göz ucuyla terkibimiz var ise de kullanılışta diğerinden kesin bir ayrılık taşımaz.

Tîbî, göz pınarlarının meshedilmesini, suyun oraları yıkamasında mübalağayı sağlamak içindir, çünkü göz, sürme vs. kalıntısından, ça-pakdan hâli olmaz. Bunlar akıp göz kenarlarında kururlar. Öyle ise bu çeşit katı maddelerin birikme yeri olan göz pınarlarının abdest sırasında hususi bir itinâ ile temizlenmesi gerekmektedir. Mezhebimize göre çapak lar, suyun alta geçmesine de mânidir. Hem abdest hem de gusül için bir kısım ciddi mahzurlara da sebep olabilirler. Öyleyse hadîs, bunların bertaraf edilmesi için göz pınarlarının meshedilmesini sünnet kılmıştır.

3604 ١٧– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أخْبَرَنِي عُمَرُ بنُ الخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أنَّ رَجُلاً جَاءَ إلى رَسُولِ اللهِ ﷺ وَقَدْ تَوَضَّأ وَتَرَكَ عَلَى قَدَمِيه مِثْلَ مَوْضِعِ الظُّفْرِ، فَقَالَ لَهُ رسولُ اللهِ ﷺ: ارجِعْ فَأحْسِنِ الْوُضُوءَ. قال: فَرَجَعَ فَتَوَضَّأ، ثُمَّ صَلّى]. أخرجه مسلم وأبو داود.

17. (3604)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) şunu söyledi: "Bir adam Resûlullah *(aleyhissalâtu vesse-*

lâm)'a gelmişti. Bunun abdest almış fakat ayaklarının üzerinde tırnak kadar bir yeri yıkamadan bırakmış olduğunu gördü. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, adama derhal müdâhale etti:

"Git abdestini güzel kıl!" Adam gidip yeniden abdest aldı, sonra namazını kıldı." [Müslim, Tahâret 31, (243); Ebû Dâvud, Tahâret 67, (171).]

3605 ١٨– ولأبي داود في أخرى، عن بعض أصحاب رَسُولِ الله ﷺ: [أنَّ النَّبِىَّ ﷺ رأى رَجُلاً يُصلِّى في ظَهْرِ قَدَمِهِ لُمْعَةٌ قَدْرُ الدِّرْهَمِ لَمْ يُصِبْهَا المَاءُ فَأمَرَهُ أنْ يُعِيدَ الوُضُوءَ وَالصَّلاَةَ].

18. (3605)- Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde Resûlullah'ın ashabından biri şöyle anlatır: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ayağının sırtında dirhem büyüklüğünde bir kısma su değmemiş olduğu halde namaz kılmakta olduğunu görmüştü, derhal abdesti ve namazı iade etmesini emretti." [Ebû Dâvud, Tahâret 173.]

AÇIKLAMA:

Bu iki hadis, abdest sırasında cahillik veya dikkatsizlik sebebiyle yıkanması gereken yerlere suyun ulaşmaması halinde, o kuru kalan yer çok küçükde olsa, abdestin sahih olmayacağını gösterir. Ülemâ bunda ihtilâf etmez.

Ancak, eksikliğin tamamlanması için sadece o uzvun yıkanması yeterli mi, yoksa abdest yeniden alınmalı mı meselesinde ihtilâf edilmiştir. Ebû Hanîfe birinci hadisteki "...güzel kıl" emrini esas alarak, sadece o uzvun yıkanmasını yeterli bulur. "Güzel kıl" emri, eksiği tamamlamakla yerine gelir. Aleyhissalâtu vesselâm abdesti iade etmeyi emretmedi" der. Ebû Hanîfe, abdestte uzuvların peşpeşe yıkanmasını vâcib görmez. Ancak bir kısım âlimler uzuvların yıkanmasının peşpeşe olmasını vâcib görmüştür. Bunlar "Resûlullah sadece o uzvun yıkanmasını emretmedi, "Abdestini güzel yap!" dedi, yâni yeniden al dedi..." şeklinde te'vil yaparlar. *Kadı İyaz* bu görüştedir.

İmam Şâfiî, kavl-i cedidinde, âyet-i kerimede zikredilen emri esas almış: "Allah âzâların yıkanmasını farz kılmıştır. Kim onları yıkarsa emri yerine getirmiş olur. İster peş peşe yapsın, isterse araya fasıla koysun farketmez" demiştir. Buna İbnu Ömer'in bir tatbikatını delil göstermiştir: Buhârî, İbnu Ömer'in ayaklarını, diğer uzuvları kuruduktan sonra yıkadığını rivayet eder. *İbnu'l-Müseyyib, Atâ* ve bir grup fakihde böyle hükmetmiştir.

İmam Mâlik ve Rebî'a: "Kim bunu kasden yaparsa abdesti iâde eder. Kim de unutarak yaparsa bir şey gerekmez" derler. İmam Mâlik'ten: "Aradaki fâsıla yakınsa kalan uzvu yıkayarak abdestini tamamlar, fazla zaman geçmişse yeni baştan abdest alır" dediği de rivayet edilmiştir.

Katâde ve *Evzâî:* "Yıkananlar kurudu ise iâde eder" demişlerdir. Ancak kurumayı mi'yar almak gerektiğine dâir delil olmadığı belirtilmiştir. Tahâvî: "Abdest uzvunun kuruması abdesti bozan bir hades değildir, nitekim abdest uzuvlarının hepsinin kurumasıyla abdestin bozulduğuna hükmedilmez" demiştir.

Âlimler, bu münakaşayı yaparken, zayıf olması sebebiyle ikinci hadisi (3605) delil kılmazlar. Halbuki hadiste -ayaktaki kuruluk sebebiyle- hem abdestin hem de namazın "iadesi" sarih olarak emredilmektedir.

3606 ١٩ – وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [تَخَلَّفَ عَنَّا النَّبىُّ ﷺ في سَفْرَةٍ سافَرْنَاها فأدْرَكنا وقد أرْهَقَتْنَا الصَّلاةُ ونَحنُ نَتوضَّأُ، فَجعَلْنَا نَمْسحُ علَى أرْجُلِنَا، فنَادَى بِأعْلَى صَوْتِهِ: وَيْلٌ لِلأعْقَابِ مِنَ النَّارِ مَرَّتَيْنِ أوْ ثَلاثاً]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي، وهذا لفظ الشيخين.

19. (3606)- *İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Beraber olduğumuz bir sefer sırasında, bir ara Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bizden geride kaldı, sonra tekrar kavuştu. Bu sırada namaz vakti girmişti. Bizler de abdest alıyor, ayaklarımıza meshediyorduk. (Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*) yüksek sesle nidâ etti:

"Ökçelerin ateşte vay hâline!" Bunu iki veya üç kere tekrarladı." [Buhârî, İlm 3, 30, Vudû 27, 29; Müslim, Tahâret 25-28, (240-242); Muvatta, Tahâret 5, (1, 19); Ebû Dâvud, Tahâret 46, (97); Nesâî, Tahâret 89, (1, 77, 78).]

3607 ٢٠ – ولمسلم في أخرى: [تَعَجَّلَ قَوْمٌ عِنْدَ الْعَصْرِ فَتَوضَّئُوا وَهُمْ عِجَالٌ فَانْتَهينَا إلَيْهِمْ، وأعْقَابُهُمْ تَلُوحُ لَمْ يَمَسَّهَا المَاءُ، فقَالَ النَّبىُّ ﷺ: وَيْلٌ لِلأعْقَابِ مِنَ النَّارِ، أسْبِغُوا الْوُضُوءَ].

20. (3607)- Müslim'in bir diğer rivayetinde şöyle denir: "Halk ikindi namazı sırasında acele etti ve bir kısmı alelacele abdest aldı. Biz onlara ulaştık. Ökçelerine su değmemiş, parlıyordu. Bunun üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Ökçelerin ateşte vay hâline! Abdesti tam alın!" buyurdular." [Müslim, Tahâret 26, (241).]

3608 ٢١ – قال الترمذي: [وَقَدْ رُوِىَ عَنِ النَّبىِّ ﷺ: وَيْلٌ لِلأعْقَابِ وبُطُونِ الأقْدَامِ مِنَ النَّارِ].

21. (3608)- Tirmizî derki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan şöyle rivayet edildi:

"Ökçe ve ayak çukurlarının ateşte vay haline." [Tirmizî, Tahâret 31, (41).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste abdest alırken, abdest uzuvlarının dikkatlice yıkanması, kuru, su değmemiş bir nokta bırakılmaması gerektiği ifâde edilmiştir. Âlimler, ökçe zikredilmiş olmakla birlikte bu hususta (yani iyi yıkanmamakta) ökçeye iştirak eden bütün abdest uzuvlarının aynı tehdide dahil olduğunu belirtirler. Ökçenin zikri onların kuru kalmış olmasının görülmesinden ileri gelir.

2- Ökçenin zikriyle ilgili olarak şunu da söyleyebiliriz: Resûlullah, abdest uzuvlarının yıkanmasında gösterilmesi gereken titizliğe, en ziyade ihmâle uğraması muhtemel olan uzvu nazara vererek dikkat çekmiştir. Yani, kolda veya yüzde kuru yer kalacak olsa kola da veyl, yüze de veyl olacaktır, fark yoktur.

3- Vay haline diye tercüme ettiğimiz veyl kelimesinin ma'nâsı hususunda şârihler ihtilâf eder. İbnu Hacer, en makbul görüşün "cehennemdeki bir vadinin adı" olduğunu söyler. İbnu Huzeyme der ki: "Eğer meshetmek, (ayaktaki hadesi bertaraf etmeye yönelik) gayeyi hâsıl etseydi ateşle korkutulmaması gerekirdi." İbnu Huzeyme, bu sözüyle Şiilerin kitaplarında, bu mevzuda gelen muhalefete cevap vermiş olmaktadır. Onlar âyette gelen: وامسحوا برؤسكم وارجلكم الى الكعبين "..**Namaza kalktığınızda yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi, -başlarınızı meshedip- topuk kemiklerine kadar ayaklarınızı yıkayın"** (Mâide 6) âyetinin kıraatinin zahirini esas alıp وارجلكم (ayaklarınızı) lafzını برؤسكم (başlarınızı) kelimesine atfederek ayakların da baş gibi meshedileceğine hükmederler. Zamanımızda Sünnîler arasında enaniyeti kavî, ilmi sığ, Selefe saygı ve teslimiyeti zayıf veya hiç yok bazıları da bir nevi teşeyyü sirayetinin tezâhürü olarak, ayağa meshetmek suretiyle abdest alınacağı iddiasında bulunmaktadır. Halbuki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*' ın

ne şekilde abdest aldığını bildiren rivayetler mütevâtirdir. Çıplak aya-ğa mesh vermek diye bir mesele mevzubahis değildir. Gerçi 3599 numa-ralı hadiste ayakkabısını çıkarmadan ayağına su serpmek suretiyle ayağını yıkaması, mesh verme durumunu hatırlatmakta ise de, orada izahı yapıldığı üzere, ülemâ hem o rivâyeti zayıf addetmiş hem de, onun mesh ma'nâsına gelmiyeceğini göstermiştir.

O rivayetin ayağa mesh vermeyi ifade ettiğini kabul edecek olsak bile, sadedinde olduğumuz hadis, ökçedeki kuruluğa, daha önceki hadisler ayak üzerinde kalan dirhem büyüklüğündeki kuruluğa müsaade etmemektedir. Şu halde ortada bir teâruz var demektir. Deliller teâruz edince işimize geleni değil, objektif kıstaslarla kavî olanları, çoğunluk tarafından rivâyet edilenleri tercih etmek gerekmektedir. Ehl-i sünnet ulemâsı mütekaddim ve müteahhiriyle bu meselde ihtilaf etmemiş, "ayakların yıkanması" hususunda icma etmiştir. Ayaklara meshetmek yeterlidir iddiası, Resûlullah'ın "Sonradan ihdas edilenler bid'attir, bid'atler dalâlettir, dalâlet ise ateştedir" tehdidine giren bir durumdur. Cenâb-ı Hakk'tan ümmet-i merhûme'yi bu çeşit dalâletlere düşmekten korunmasını niyaz ederiz.

Bu mevzuyu *İbnu Hacer* şöyle özetler: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın abdestinin sıfatıyla ilgili mütevatir rivayetler O'nun ayaklarını yıkadığını gösterir. Resul-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)* Allah'ın emrini açıklamakla vazifelidir (mübeyyin). *İbnu Huzeyme* ve başkalarının Amr İbnu Abese'den rivayet ettikleri abdestin fazileti ile ilgili uzun bir hadiste şöyle denir: وَيَغْسِلُ قَدَمَيْهِ كَمَا أَمَرَهُ اللّٰهُ "...Sonra da, Allah'ın kendisine emrettiği şekilde ayaklarını yıkardı..." Bu meselede Ashab'ın hiçbirinden muhâlefet sabit değildir. Sadece *Hz. Ali, İbnu Abbâs* ve *Hz.Enes* (radıyallahu anhüm)'ün farklı görüşleri olmuştur. Ancak bilâhare onlar da görüşlerinden rücû etmişlerdir, bu husus da rivayetlerle sâbittir. Abdurrahman *İbnu Ebî Leyla* der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashab'ı ayakların yıkanmasında icma etmiştir."

Şunu da ilâve etmede fayda var: Ayakların abdestte yıkanmaması İslâm'ın temel esprisine de zıt düşer. Zîrâ, abdest uzuvları içinde en ziyade kirlenmeye ve -vücudun ağırlığı yüklendiği için- çokça terleyip pis kokular neşretmeye en müsait olanı ayaktır. Abdest sırasında ayakların yıkanmayıp meshle geçiştirilmesi, mescidleri kısa zamanda girilmez hâle getirir. Halbuki abdestin gayesi temizliktir, pis kokuları asgariye düşürmektir. Abdest cemaat halinde kılınması esas olan namazlarda günde beş vakit bir araya gelecek olan insanları, birbirlerini rahatsız etmeyecek

şartlara sokar. Ayağın yıkanmasının terki, bu gâyeyi önler. Zamanımızda, ayakların yıkanması esas olduğu halde, mescidlerde çoğu kere en ziyade rahatsızlık duyulan husus ayak kokusudur.

Sünnete, farza aykırı bir anlayışla ayaklara meshetmeyi müdafaa edenlerin dedikleri olduğu takdirde, bir müddet sonra câmilere ayakkabılarla girilmesini teklif etmeleri kaçınılmaz olacaktır, el-ıyazu billah!

4- Hadisten şu faideler de çıkarılmıştır:

★ Câhil kendi hâline bırakılmaz, öğretilir.

★ Menfi fiil inkâr edilirken ses yükseltilir.

★ İyi anlaşılması için mesele tekrar edilir.

3609 ٢٢ – وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّهُ سُئِلَ عَنِ الْمَسْحِ على الْعِمَامَةِ فقَالَ: لاَ حَتَّى يُمْسَحَ الشَّعْرُ بِالْمَاءِ]. أخرجه مالك.

22. (3609)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh)'tan anlatıldığına göre, kendisine sarık üzerine meshetmekten sorulmuştu. Şu cevabı verdi:

"Hayır, olmaz, su ile saça değilmelidir!" [Muvatta, Tahâret 38, (1, 35).]

3610 ٢٣ – وعن ثوبان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [بَعَثَ رسولُ اللهِ ﷺ سَرِيَّةً فَأَصَابَهُمُ الْبَرْدُ، فَلَمَّا قَدِمُوا على رسولِ اللهِ ﷺ أَمَرَهُمْ أَنْ يَمْسَحُوا عَلى الْعَصَائِبِ وَالتَّسَاخِينِ]. أخرجه أبو داود.

«الْعَصَائِبُ»: العمائم لأن الرأس يعصب بها.

و«التَّسَاخِينُ»: الخفاف لا واحد لها.

23. (3610)- *Hz. Sevbân* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir seriyye göndermişti. Askerler soğukla karşılaşıp üşüdüler. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a döndükleri zaman, onlara sarıklarının ve mestlerinin üzerine meshetmelerini emretti."

3611 ٢٤ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [رَأَيْتُ رسولَ اللهِ ﷺ يَتَوَضَّأُ وَعَلَيْهِ عِمَامَةٌ قِطْرِيَّةٌ فَأَدْخَلَ يَدَهُ تَحْتَ الْعِمَامَةِ فَمَسَحَ بِمُقَدَّمِ رَأْسِهِ وَلَمْ يَنْقُضِ الْعِمَامَةَ]. أخرجه أبو داود.

«الْقِطْرِيُّ»: ثوب أحمر له أعلام، وفيه بعض الخشونة، وقيل البرود القطرية: حلل جياد تحمل من قبل البحرين. قال الأزهري: وفي البحرين قرية يقال لها قطرية.

24. (3611)- *Hz.Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)*'ı abdest alırken gördüm. Üzerinde çizgili kırmızı bir sarık vardı. Elini sarığın altına soktu, başının ön kısmını meshetti, sarığını çözmedi." [Ebû Dâvud, Tahâret 57, (147).]

AÇIKLAMA:

1- Kaydettiğimiz bu üç rivayet, sarık üzerine meshetmekle ilgilidir. Bu mevzuda cevaz ifade eden ve etmeyen başka rivayetler de var. Bazıları sarığın üzerine meshetmenin caiz olduğunu söylemiştir. Hz. Ebû Bekr, *Hz. Ömer, Hz. Enes* (radıyallahu anhüm), Tâbiîn ve Etba'ut tâbiînden Evzâî, Ahmed İbnu Hanbel, İshâk İbnu Râhûye, Ebû Sevr gibi bazıları da sarığa meshin yeterli olacağını söylemiştir.

Sarık üzerine meshin yeterli olmayacağını söyleyenler de var: Ebû Hanîfe, Süfyân-ı Sevrî, İmam Mâlik, İbnu'l-Mubârek, Şâfiî gibi, cumhurun görüşü budur.

2- Hadiste geçen kıtrî, bir kumaş çeşididir. Sertçe, üzerinde bazı çizgi ve alâmetler olan kırmızı renkli bir kumaş. Bahreyn'de Kıtr denen bir karyede imâl edildiği için kıtrî denmiştir.

3- Hadisten hareketle kırmızı renkli kumaşın sarık olara kullanılabileceğine hükmedilmiştir. Ancak hadis zayıftır.

4- Abdest alma sırasında başta sarık kalabilir. Abdest alırken başlarındaki sarıklarını atan müvesvislere, hadis cevaz hususunda delildir.

3612 ٢٥- وعن ثابت بن أبي صفية قال: [قُلْتُ لأبي جعفرٍ وهُوَ مُحمّدٌ الْبَاقِرُ: حَدّثَكَ جَابِرٌ رَضِيَ اللّهُ عنه أنّ النّبىَّ ﷺ تَوَضّأَ مَرّةً مَرّةً، ومَرّتَيْنِ مَرّتَيْنِ، وثَلاثاً ثَلاثاً؟ قال: نَعَمْ].
وفي رواية: «مَرّةً مَرّةً. قال: نَعَمْ» أخرجه الترمذي.

25. (3612)- *Sâbit İbnu Ebî Safiyye* anlatıyor: "Ebû Cafer'e -ki Muhammed el-Bâkır'dır- dedim ki: "Hz. Câbir (radıyallahu anh), sana Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın uzuvlarını birer birer, ikişer ikişer ve üçer üçer yıkayarak abdest aldığını söyledi mi?"

Bu soruma: "Evet!" diye cevap verdi."

Bir rivayette de: "Birer birer yıkayarak abdest aldı mı?"diye sordum; "Evet!" diye cevap verdi" şeklinde gelmiştir. [Tirmizî, Tahâret 35, (45, 46).]

3613 ٢٦- وعن عبدالله بن زيد رَضِيَ اللّهُ عَنْه: [أنّ النّبىَّ ﷺ تَوَضّأَ مَرّتَيْنِ مَرّتَيْنِ، وقال:

هُوَ نُورٌ عَلَى نُورٍ].

26. (3613)- *Abdullah İbnu Zeyd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ikişer ikişer yıkayarak abdest aldı ve: "Bu, nur üzerine nurdur" buyurdu."

3614 ٢٧- وعن عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّ رَسولَ اللهِ ﷺ تَوَضَّأَ ثَلاثاً ثَلاثاً، وَقَالَ: هذَا وُضُوئِي وَوُضُوءُ الأنْبِيَاءِ مِنْ قَبْلِي، وَوُضُوءُ إبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ]. أخرجهما رزين.

27. (3614)- *Hz. Osman* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, uzuvlarını üçer üçer yıkayarak abdest aldı ve şöyle buyurdu:

"Bu benim ve benden önceki diğer peygamberlerin ve İbrahim aleyhisselâm'ın abdestidir." [Rezîn tahric etmiştir.]

AÇIKLAMA:

Buraya kaydettiğimiz üç rivayet *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın farklı zamanlarda abdest uzuvlarını birer, ikişer, üçer kere yıkayarak abdest aldığını ifade etmektedir. Hatta bazı rivayetler, bazı uzuvlarını üç yıkarken, diğer bazılarını iki ve bir yıkayarak karma bir şekilde abdest aldığını göstermektedir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

ABDESTİN SÜNNETLERİ

(Bunlar dokuzdur)

BİRİNCİ SÜNNET:

MİSVAK

3615 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لَوْلاَ أنْ أشُقَّ على أُمَّتِي لأمَرْتُهُمْ بِالسِّوَاكِ عِنْدَ كُلِّ صَلاَةٍ]. أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين.

وفي رواية مالك: «مَعَ كُلِّ وُضُوءٍ».

1. (3615)- *Ebû Hüreyre* radıyallahu anh anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Eğer ümmetim üzerine zahmet vermeyecek olsaydım, her namazda misvak kullanmalarını emrederdim."* [Buhârî, Cuma 8, Temenni 9; Müslim, Tahâret 42, (252); Muvatta, Tahâret 115, (1, 66); Ebû Dâvud, Tahâret 115, (46); Tirmizî, Tahâret 18, (22); Nesâî, Tahâret 7, (1, 12).]

Bu metin Sahiheyn'in metnidir.

Muvatta'nın rivâyetinde: *"...her abdestte..."* denmiştir.

3616 ٢ – ولأبي داود والترمذي عن زيد بن خالد الجهني رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [سَمِعْتُ رسولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: لَوْلاَ أنْ أشُقَّ على أُمَّتِي لأمَرْتُهُمْ بِالسِّوَاكِ عِنْدَ كُلِّ صَلاَةٍ، وَلأخَّرْتُ صَلاَةَ الْعِشَاءِ إلى ثُلُثِ اللَّيْلِ].

2. (3616)- *Ebû Dâvud* ve *Tirmizî*'nin Zeyd İbnu Hâlil el-Cühenî (radıyallahu anh)'tan kaydettikleri rivâyet şöyledir:

"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim: *"Ümmetime zahmet vermeyecek olsam, her namazda misvak kullanmalarını emrederdim ve yatsı namazını da gecenin üçte birine kadar te'hir ederdim."* [Ebû Dâvud, Tahâret 25, (47); Tirmizi, Tahâret 18, (23).]

3617 ٣– زاد الترمذي قال: [فَكَانَ زَيْدُ بنُ خَالِد يَشْهَدُ الصَّلاَةَ وَسِوَاكُهُ على أُذُنه مَوْضِعَ الْقَلَمِ مِنْ أُذُنِ الْكَاتِبِ لاَ يَقُومُ إلى الصَّلاَةِ إلاَّ اسْتَنَّ، ثُمَّ يردُّه إلى موضعه].

3. (3617)- Tirmizî şu ziyâdede bulundu: "Zeyd İbnu Hâlid, namaza geldiği zaman misvağı kulağının üstünde olurdu, tıpkı kâtibin, kulağı üstündeki kalemi gibi. Misvaklanmadan namaza durmazdı. Misvaklandıktan sonra yine yerine koyardı." [Tirmizî, Tahâret 18, (23).]

3618 ٤– وعن حذيفة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ إذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ يَشُوصُ فَاهُ بِالسِّوَاكِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

وهذا لفظ الشيخين « يَشُوصُ »: أي يدلك.

4. (3618)- *Hz. Huzeyfe* radıyallahu anh anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gece (namaza) kalktığı vakit ağzını misvakla ovalardı." [Buhârî, Cuma 8, (2, 212), Vudû 73, Teheccüd 9; Müslim, Tahâret 45, (254); Ebû Dâvud, Tahâret 30, (55); Nesâî, Tahâret 2, (1, 8) Bu metin Sahîheyn'e aittir.]

3619 ٥– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُوضَعُ لَهُ وَضُوؤُهُ وَسِوَاكُهُ، فإذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ تَخَلَّى، ثُمَّ اسْتَاكَ].

5. (3619)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın abdest suyu ve misvâkı (akşamdan hazırlanıp yanına) konulurdu. Gece kalkınca abdest bozar, sonra misvaklanırdı."

3620 ٦– وفي أخرى: [كَانَ لاَ يَرْقُدُ مِنْ لَيْلٍ وَلاَ نَهَارٍ فَيَسْتَيْقِظُ إلاَّ تَسَوَّكَ قَبْلَ أنْ يَتَوَضَّأَ]. أخرجه مسلم وأبو داود، واللفظ له والنسائي.

6. (3620)- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "(Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*) gece ve gündüz yattığında ve kalktığında mutlaka abdest almazdan önce misvaklanırdı." [Ebû Dâvud, Tahâret 27, 30, (51, 56, 57); Müslim; Tahâret 45, (253); Nesâî, Tahâret 8, (1, 13), Metin Ebû Dâvud'a ait.]

3621 ٧– وعنها رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ: السِّوَاكُ مَطْهَرَةٌ لِلْفَمِ مَرْضَاةٌ لِلرَّبِّ تَعالَى]. أخرجه النسائي.

7. (3621)- Yine *Hz. Âişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resulullah

(aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: *"Misvak ağız için temizlik vasıtasıdır. Rab Teâlâ için de rıza vesîlesidir."* [Nesâî, Tahâret 5, (1, 10).]

3622 ٨– وعن أبي موسى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أَتَيْتُ رسولَ اللهِ ﷺ، وَهُوَ يَسْتَنُّ بِسِوَاكٍ فِي يَدِهِ يَقُولُ: اع اع، وَالسِّوَاكُ فِي فِيهِ كَأَنَّهُ يَتَهَوَّعُ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي، وهذا لفظ البخاري. «التَّهَوُّعُ»: التقيؤ.

8. (3622)- *Hz. Ebû Musa* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a uğramıştım. Elindeki bir misvakla dişlerini misvaklıyordu ve ü, ü diye bir ses çıkarıyordu, misvak ağzındaydı, sanki kusuyor gibiydi." [Buhârî, Vudû 73; Müslim, Tahâret 46, (255); Ebû Dâvud, Tahâret 26, (49); Nesâî, Tahâret 3, (1, 9).]

3623 ٩– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أَنَّ النَّبيَّ ﷺ قالَ: أَرَانِي فِي المَنَامِ أَسْتَاكُ بِسِوَاكٍ، فَجَاءَنِي رَجُلَانِ أَحَدُهُمَا أَكْبَرُ مِنَ الآخَرِ فَنَاوَلْتُ الأَصْغَرَ مِنْهُمَا، فَقِيلَ لِي: كَبِّرْ، فَدَفَعْتُهُ إِلَى الأَكْبَرِ مِنْهُمَا]. أخرجه الشيخان.

9. (3623)- *İbnu Ömer* radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Rüyamda gördüm ki, bir misvakla dişlerimi misvaklıyorum. İki kişi yanıma geldi, biri diğerinden bü-yüktü. Elimdeki misvakı onlardan küçük olana uzattım. Bana: "(Büyüğü) büyükle!" dendi. Bunun üzerine misvağı büyük olana verdim."* [Buhârî, Vudû 74; Müslim, Rü'ya 19, (2271). Hadisi, Buhârî muallak (senetsiz) olarak kaydetmiştir, Müslim ise senetli olarak kaydetmiştir]

3624 ١٠– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ يُعْطِينِي السِّوَاكَ لأَغْسِلَهُ فَأَبْدَأُ بِهِ فَأَسْتَاكُ، ثُمَّ أَغْسِلُهُ فَأَدْفَعُهُ إِلَيْهِ]. أخرجه أبو داود.

10. (3624)- *Hz. Âişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana misvağını yıkamam için verirdi. (Teberrük için, yıkamazdan) önce kendim kullanırdım, sonra yıkayıp ona verirdim" [Ebû Dâvud, Tahâret 28, (52).]

AÇIKLAMA:

1- Beden temizliğinde *Resûlullah(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ehemmiyet verdiği hususlardan biri de diş temizliğidir. Sünnete göre, dişleri temizlemenin en pratik ve en müessir vâsıtası misvaktır. Sünnete uygun

olan misvâk, erâk ağacından yapılan çubuklardan ibârettir; ince lifleri, kendine has kokusu vardır. Kullanılacak çubuğun müstehab şekli şöyledir. Kullanan kişinin serçe parmağı kalınlığında, karışı uzunluğunda ve kuru olmalıdır. Ucu suda ıslatılınca yumuşar.

Su değmeden dişlere vurulur, sürtme işi yukarıdan aşağı değil enlemesine yapılır. Sadece dişlere değil, diş etlerine, dile ve hatta damağa da misvak yapılır, üç su verilir. Hadîsler, misvaklarken, çubuğun sertçe kullanılmasını tavsiye eder. Müstehab olan her abdest alışta, yatarken, yataktan kalkınca kullanılmasıdır. Misvaktan gâye sadece dişlerdeki kırıntıların, artıkların temizliği değildir.

2- Âlimler misvakın pek çok faydasını sayarlar. Bazılarını şöyle hatırlatabiliriz:

★ *Resûlullah*'ın mühim bir sünneti yerine gelmiş olur.

★ Allah'ın rızasına vesîledir.

★ Ağız temizliğini sağlar.

★ Dişleri parlatır, diş etlerini kırmızı kılar.

★ Ağız sağlığını sağlar, ağız kokusunu giderir.

★ Dişlerin sağlamlığını artırır, diş taşlarını önler.

★ Diş etlerini kuvvetlendirir.

★ Diş çürümelerini önler.

★ Zekâyı artırır.

★ Sesi güzelleştirir, konuşmayı kolaylaştırır.

★ Göze kuvvet verir.

★ Son nefeste kelime-i şehâdeti hatırlattırır.

★ İhtiyarlığı geciktirir.

★ Mideyi takviye edip, mide hastalıklarını önler.

★ Hazmın kolaylaşmasını sağlar.

★ Can çekişmeyi kolaylaştırır.

★ Bedenin rutubetini keser.

★ Sevabı artırarak ömrü bereketli kılar.

Pek çok hastalığın sindirim sistemi ve bilhassa mideden kaynaklandığı göz önüne alınınca mide sağlınığına fevkalâde te'sir edecek olan ağız temizliği ve onun yegane vâsıtası misvakın faydaları saymakla bit-

mez. Sadece "Mideyi takviye etmesi'nin hâsıl edeceği neticeler bütün organlarımıza, dolayısıyla hayatımızın seyrine müessirdir.

3- *Resûlullah* misvakın olmadığı durumlarda parmakla da olsa dişlerin ovulmasını tavsiye etmiştir. Fakihlerimiz, erâk ağacından yapılanı sünnete muvafık bulur ise de başkaca sert ağaçtan da misvak yapılabileceğini söylemiş ve hatta bezle de dişlerin ovulabileceğini belirtmiştir. Bazı yörelerimizde geven kökünden bile misvak yapılmaktadır. Erâk ağacından yapılanın yerini tutmasa da naylon fırçalar da kullanılabilir. Şu halde dinimiz diş temizliğini esas almış olmakta, bunun en güzel vasıtasının da erâk ağacından imâl edilen misvakın olduğunu söylemekte, fakat "illa da bu ağaçtan mamul olanla" diye bir ısrarda bulunmamaktadır. Dindar doktorlarımızın tavsiye ve rehberliğinde imkânımız dâhilinde olan vâsıtalarla behemahal dişlerimizi temiz tutmalıyız.

Resûlullah'tan ağız temizliği ile alakalı olarak kitaplarımızın kaydettiği bazı tavsiyeler:

"Ağızlarınız Kur'an yoludur, onları misvak ile temizleyin."

"Misvak kullandıktan sonra kılınan bir namaz, misvak kullanmadan kılınan namazdan sevab yönüyle yetmişbeş kat üstündür."

"Niye sararmış dişlerinizle yanıma giriyorsunuz? Dişlerinizi misvaklayın."

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) gece gündüz, mukim ve sefer halinde misvak kullanmayı hiç ihmâl etmemiştir. Buhârî'nin bir rivayeti, ölüm döşeğinde iken bile misvakı ihmâl etmediğini belirtir. Ashab-ı Kiram da misvaka gereken ehemmiyeti vermiştir. Rivâyetler, kulaklarının arkasında misvak taşıdıkları halde yola çıktıklarını belirtir.

4- Aynî, misvakın sünnet-i müekkede olduğunu, mendubiyeti husûsunda icmâ vâki olduğunu; Evzâî"nin: "O, abdestin yarısıdır" dediğini kaydeder.

5- Misvak hususunda ulemânın ihtilafı var: Bu neyin sünnetidir?

★ Bazıları, "Abdestin sünnetidir" demiştir.

★ Bazıları, "Namazın sünnetidir" demiştir.

★ Bazıları, "Dinin sünnetidir" demiştir.

Ebû Hanîfe rahimehullah "Dinin sünnetidir" diyenlerdendir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* pekçok kereler abdeste mukârin olmaksızın da misvak kullandığı için, misvağı, dinin sünneti olarak değerlendiren görüş daha kuvvetli ve isabetli gözükmektedir. Hidâye'de müstehab

olduğu ifâde edilir. *İmam Şâfiî* de böyle hükmetmiştir. İbnu Hazm: "O, sünnettir, her namazda yapılabilirse efdaldir. Cuma günü ise gerekli bir farzdır" der. *Ehl-i Zâhirin* "vacib" dediği, İshak İbnu Râhûye'nin: "O vâcibtir, kişi kasden terkederse namaz bâtıldır" dediği rivâyet edilmiştir. Nevevî, İshak'tan yapılan bu rivâyeti yanlış bulur.

6. *M. Fethullah Gülen Hocaefendi* ise şunları söylüyor

"Kütüb-ü Sitte'nin (Altı Hadîs Kitabı) ittifakla rivayet ettikleri ve arkasında kırk'a yakın sahâbenin imzası bulunan, bu yönüyle de mütevatir olan bir hadîslerinde de Allah Resûlü: لَوْلاَ اَنْ اَشُقَّ عَلَى اُمَّتِى لاَمَرْتُهُمْ بِالسِّوَاكِ عِنْدَ كُلِّ صَلاَةٍ *"Eğer ümmetime zor geleceğinden çekinmeseydim, her namazın başında onlara misvak kullanmalarını emrederdim"* buyuruyorlar.[26]

Ümmetini zora koşma endişesini taşıdığından dolayı, böyle bir emirde bulunmamış. Yoksa, misvak kullanmak da, aynen abdest gibi namazın farzlarından olacaktı. Böyle bir şey ise, bu dinin ruhu olan kolaylık prensibine aykırı düşecekti. Çünkü herkes, her yerde misvak bulamayabilirdi...

Misvak kullanmak farz değildir; ama mühim bir sünnettir. Eskiler bu mes'ele üzerine ciltlerle kitap yazmışlar. Yeni araştırmacılarımız da değişik buudlarıyla misvak mevzuunu ilmî tahlillere tâbi tutup araştırdılar. Gelecekte -İnşaallah- onları da okuyacaksınız...

Sivaklama, "diş temizleme" demektir ve bu sadece misvakla olmaz; parmaklarla, tuzla, macunla, daha başka şeylerle de yapılabilir. Evet, isteyen istediği şekilde dişini temizleyebilir; buna kimsenin diyeceği birşey yoktur. Ancak, misvağın da kendine göre bir kısım hususiyetlerinin bulunduğu gözardı edilmemelidir.

Şimdi, bir din düşünün ki, o dinin mübelliği (Bâni ve kurucusu değil. Çünkü dinin kurucusu ve bânisi sadece Allah (cc)'tır. Efendimiz, O'nun tebliğcisidir.) günde beş-on defa misvak kullanmayı, hem de bir sünnet olarak misvak kullanmayı emretmektedir. Bu itibarla diyebiliriz ki, bu din; günümüzün diş temizliği, diş hijyeni anlayışını çok gerilerde bırak-maktadır. Halk yığınları bir yana, ben, diş hekimlerinin dahi, günde beş-on defa dişlerini fırçalayacağını zannetmiyorum. Halbuki Efendimiz'in -en azından- günlük diş temizliği, bu adedi buluyordu. Gece birkaç defa kalkar; namaz kılar ve her namazdan evvel mutlaka misvak kullanırdı.[27] Sabah namazında, işrâk ve kuşluk namazlarında, öğle, ikindi, akşam ve yatsı na-

---

26– Buhârî, Cuma 8; Müslim, Tahâret, 42; Ebu Dâvud, Tahâret, 25; Tirmizî, Tahâret, 18; Nesaî, Tahâret,6; İbn Mâce, Tahâret, 7; Müsned, 1/80

27– Buhârî, Vudû' 73; Müslim, Tahâret, 46, 47.

mazlarında; namaza durmadan ve abdest alırken sürekli misvak kullandığı gibi, birşey yiyip içtikten sonra da dişlerini temizlemeyi ihmal etmezlerdi. Şimdi bütün bunları sayacak olursak, zannediyorum verdiğimiz rakamdan daha fazla Allah Resûlü'nün misvak kullandığına yani, dişlerini temizlediğine şahit oluruz. "[28]

ABDESTİN İKİNCİ SÜNNETİ:

ELLERİN YIKANMASI

3625 ١ ــ عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ مَنَامِهِ فَلاَ يَغْمِسْ يَدَهُ فِي الإِنَاءِ حَتّى يَغْسِلَهَا ثَلاثاً، فَإِنَّهُ لاَ يَدْرِى أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ].

أخرجه الستة، وهذا لفظ مسلم.

وفي رواية لأبي داود: «فَإِنَّهُ لاَ يَدْرِى أَيْنَ كَانَتْ تَطُوفُ يَدُهُ».

1. (3625)- *Hz. Ebû Hüreyre* radıyallahu anh anlatıyor: "Resulllah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Uykudan uyanınca, sizden hiç kimse, üç sefer yıkamadıkça ellerini kaba banmasın. Çünkü o, ellerin geceyi (vücudunun neresinde) geçirdiğini bilemez."* [Buhârî, Vudû 26; Müslim, Tahâret 87, (278); Muvatta, Tahâret 9, (1, 21); Ebû Dâvud, Tahâret 49, (103, 104, 105); Tirmizî, Tahâret 19, (24); Nesâî, Tahâret 1, (1, 6, 7).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet Buhârî'de biraz farkla şöyle gelmiştir. *"...Biriniz uykusundan uyandığı vakit, abdest suyuna batırmazdan önce elini üç kere yıkasın, çünkü ellerin nerede gecelediğini bilemezsiniz."*

İbnu Huzeyme'nin rivâyetinde: *"...kabına veya abdest suyuna..."* denmiştir. Şu halde kastedilen şey abdest için hazırlanan su veya onun konduğu kaptır. Gusül için hazırlanan kaplar -ve kıyasla bütün su kapları- aynı hükme tâbidir.

2- Hadîs, gece uykusundan uyanınca ellerin yıkanmasını âmirdir. Gündüz uykusu da kaylûle adı ile meşrû olmasına rağmen be-tahsis gecenin zikri, gâlib duruma göredir. Uyumanın asıl vakti gecedir ve gece uykusu daha uzundur.

3- Cumhur, bu emri mendub olarak değerlendirmiştir. Ancak Ahmet İbnu Hanbel "gece uykusu"ndan uyanınca vâcib olduğunu söyler, gündüz için müstehab der. Şayet yıkamadan batıracak olsa ekseriyet suyun necis

28– M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 1/134-135.

sayılmayacağında ittifak ederken; *İshâk, Dâvud* ve *Taberî,* "Necîs olur" demiştir. Bunlar, böyle bir suyun dökülmesiyle ilgili hadîste gelen emri esas almıştır, ancak cumhur, o hadîsin zayıf olduğunu söyler. Cumhûru, bu emri vâcibe hamletmekten uzaklaştıran karîne, hadîsteki şekk uyandıran durumdur. Zirâ bir emre şekk ârız oldumu vücûbu ortadan kaldırır. Burada el'in temiz olması asıldır, geceleyin kirlenmiş olması muhtemeldir. Beyzavî der ki: "Hadîste, bu emrin verilmesinin sebebi necâset ihtimâ-lidir. Zirâ Şârî *(aleyhissalâtu vesselâm),* bir hüküm zikreder, arkadan da bir illet kaydederse bu hükmün, o sebep için verildiğine delil olur."

Uyuyanın elinin kirlenmiş olması ihtimali yıkanmasını gerektirirse, uyanık kimsenin eline pislik bulaşmış olabileceğine dair bir şekke düşmesi de elinin yıkanması husûsunda aynı hükmü getirir.

Ebû Avâne, bu hadîsin hükmünün vâcib olmadığına bir başka delil gösterir: İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ'nın bir rivâyetine göre Aleyhissalâtu vesselâm uyanınca doğrudan gidip duvarda asılı bulunan kabın (şenn) suyu ile abdest almıştır.

4- Hadîste geçen sizden biri tâbirinden hareketle bu hükmün Resûlullah'tan başkasıyla ilgili olduğu söylenmiş ise de, uyanıklık (yakaza) halinde abdestten önce ellerini yıkadığına dair sahîh rivâyetlerde gelen sünneti ile cevap verilmiştir. Öyleyse uykudan sonra müstehab olması evladır. Resûlullah'ın, bazan terki "bunun cevâzını beyan içindir' denmiştir.

5- Şunu da kaydedelim ki, bâzı âlimler: "Bu taabbüdî bir emirdir, elin pislenmesi husûsunda şekke düşene de düşmeyene de, uyanık olana da, uykudan kalkana da gereklidir" demiştir. Bu durumda elin yıkanması takarrüb ve rıza-yı İlâhi için yapılmış olacaktır. Bu maksadla yapmak amelin en üstün derecesini teşkil eder.

6- Üç sefer yıkamak'la sınırlamanın gözle görülmeyen pislik için olduğu belirtilmiştir. Gözle görülen pislik varsa elbette ki onun izâlesine kadar yıkamaya devam edilecektir. Mamâfih bazı rivâyetlerde, sayı zikredilmeden yıkama emri de gelmiştir: فَلاَ يَضَعْ فِي الْوَضُوءِ حَتَّى يَغْسِلَهَا "...yıkayıncaya kadar ellerini abdest suyuna bandırmasın."

Burada nehiy tenzîhidir. Yaparsa müstehab terkederse mekruhtur. Üçten az yıkandığı takdirde kerâhet kalkmaz, Şâfiî hazretleri böyle hükmetmiştir.

7- Hadîsteki el tabirinden maksat avuç'tur. Kollar girmez. Bu tasrihi şunun için yapıyoruz: Hadîslerde bazan el (yed) ile dirseğe kadar olan kısım kastedilir.

Bütün bu söylenenler, uykudan uyananlar hakkındaki hükümdür. Uyanık olan kimse hakkında da bunu yapmak, Hz. Osman ve Abdullah *İbnu Zeyd*'den gelen bir rivâyete binâen müstehabtır. Şu farkla ki, uyanık kimsenin bu ön yıkamayı terkedip, doğrudan elini abdest için suya banması mekruh değildir, çünkü bunun hakkında nehiy vârid olmamıştır. Ayrıca *Ebû Hüreyre*'nin böyle yaptığı ve terkte bir beis görmediği de rivâyet edilmiştir. Keza Hz. Bera ve İbnu Ömer'den de benzeri amel rivâyet edilmiştir.

8- Elin nerede gecelemiş olduğu meselesine gelince: Bundan maksad bedenin neresinde demektir. İmam Şâfiî der ki: "Araplar o zamanda taşla istinca yaparlardı, memleketleri sıcaktı, uyuyunca terlemeleri de muhtemeldir. (Uyurken, terin ve kaşıntının sebebiyle) elini kirli yerlerde veya bir sivilce veya bir hayvan kanı veya bir başka pislik üzerinde dolaştırmış olması muhtemeldir. Bütün bu durumlar, elin kirlenmiş olma ihtimalini artırdığı için uyanınca ilk iş, yıkanmasının gereğini ortaya koyar."

9- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FAİDELER:

★ Tam güven vereni esas almalıdır.

★ İbadette ihtiyatla amel edilmelidir.

★ Utandırıcı hususlar anlaşılacak bir üslubla kinaye yoluyla ifade edilmelidir.

★ Necâsetin üç kere yıkanması müstehabtır. Zirâ necâset vehmine düşünülünce üç sefer yıkamak emredilirse, necâset görülünce üç sefer yıkanması evla olur.

★ Namaz için ruhsat verilen istinca mahallinin kirli olabileceği kabul edilmiştir.

★ Uykudan kalkınca elleri yıkamak gerekir.

★ *"Erkek uzvuna değmek abdest gerektirir"* diyenlerin görüşüne destek var.

★ Az su, "abdest almak niyetiyle" içine el sokulmakla mâ-i müstâmel olmaz.

ABDESTİN ÜÇÜNCÜ SÜNNETİ:

İSTİNSAR, İSTİNŞAK VE MAZMAZA

3626 ١ — عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: مَنْ تَوَضَّأَ فَلْيَسْتَنْثِرْ،

وَمَنِ اسْتَجْمَرَ فَلْيُوتِرْ]. أخرجه الستة إلا الترمذي، وهذا لفظ البخاري.

1. (3626)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim abdest alırsa istinsarda bulunsun (sümkürsün), kim taşla istinca yaparsa teklesin."* [Buhârî, Vudû 25; Müslim, Tahâret 20, 22, (237); Muvatta, Tahâret 2, 3, (1,19); Ebû Dâvud, Tahâret 55, (140); Nesâî, Tahâret 70, 72, (1, 66, 67).]

AÇIKLAMA:

1- *İstinsar:* Burunda olan bir şeyi şiddetle neşretmek, atmak ma'nâsına gelir ki sümkürmek deriz. Mamafih abdest sırasında burna su çekip dışarı salmak suretiyle burnu temizlemek ma'nâsına gelen istinşak ma'nâsında istinsâr denilmiştir. Bir başka ifade ile istinşak, suyu burunda hâsıl edilen hava akımıyla burnun üst boşluklarına çekmek, istinsar da çekilen bu suyu şiddetle dışarı atmaktır. İstinşak'tan maksad burnun içini tanzif etmek; istinsar da, bu dahili pisliği su ile dışarı atmaktır.

2- *İsticmâr:* Büyük abdestten sonra istinca denen temizliği taşla yapmaya isticmâr denmektedir ve bunun 3 veya 5 veya 7 gibi tek sayıda olması tavsiye edilmektedir.

3- Bazı âlimler, bu hadisi esas alarak istinşakın (burnu yıkamanın) sahih olabilmesi için istinsârın yani sümkürmenin şart olduğunu söyleyerek bunun vâcib olduğuna hükmetmiştir: *Ahmed İbnu Hanbel, İshâk İbnu Râhûye* gibi. Cumhur ise, istinsârın mendub olduğuna hükmeder. Delilleri, Resûlullah'ın bir bedeviye abdesti tarif ederken istinsardan bahsetmediğini gösteren Tirmizî'deki bir rivayettir: تَوَضَّأْ كَمَا أَمَرَكَ اللهُ *"Allah'ın sana emrettiği şekilde abdestini al"* der ve âyete havâle eder. Âyette ise istinşak zikri geçmez.

3627 ٢– وفي رواية مسلم: [إِذَا تَوَضَّأَ أَحَدُكُمْ فَلْيَجْعَلْ فِي أَنْفِهِ مَاءً، ثُمَّ لِيَنْتَثِرْ].
وفي أخرى: «فَلْيَسْتَنْشِقْ بِمَنْخِرَيْهِ مِنَ المَاءِ، ثُمَّ لِيَنْتَثِرْ».

2. (3627)- Müslim'in bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Sizden biri abdest alınca burnuna su çeksin, sonra sümkürsün." [Müslim, Tahâret 20, (237).]

Bir diğer rivayette: *"...Burun deliklerine su çeksin, sonra sümkürsün" şeklindedir."* [Müslim, Tahâret 21, (237).]

3628 ٣– وفي أخرى لهما وللنسائى: [إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ مَنَامِهِ فَلْيَسْتَنْثِرْ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَبِيتُ عَلَى خَيَاشِيمِهِ].

3. (3628)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz uykudan uyandığı zaman üç kere sümkürsün. Zirâ şeytan, burnunun içinde geceler."*[Buhârî, Bed'ül-Halk 11, (6, 243); Müslim, Tahâret 23, (238); Nesâî, Tahâret 73, (1, 67).]

AÇIKLAMA:

Şeytanın burunda gecelemesi, hadisin zâhirine göre her uyuyana mahsus bir durumdur. Ancak, şeytana karşı korunma tedbirlerine başvurmayan kimselere mahsus olması da muhtemeldir. Nitekim bazı hadislerde yatmazdan önce Âyete'l-Kürsî okuyan kimseye şeytanın yaklaşmayacağı zikredilir. Bir hadiste de "Lâilahe illallâhu vahdehû lâ şerîke leh, lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr" zikrini günde yüz defa okuyanlara vaadedilen hayırlardan biri de şeytana karşı sığınak (hırz) olmasıdır.

Hadiste geçen ve burnun iç kısmının "şeytana geceleme yeri (yuva) olması" mefhumunu hakikat olarak anlamak isteyen âlimler olmuştur. Bunlar: "Zira derler, burun, vücudun kalbe açılan yollarından biridir. Nitekim vücudda bununla kulaktan başka kalbe açılan menfez yoktur, her taraf kapalıdır. Bir hadiste şeytan kapalı kapıları açamaz denmiş ve esneme esnasında ağızın kapatılması tavsiye edilmiş, sebep olarak da şeytanın girmemesi söylenmiştir. Şu halde bütün bu zikredilenler şeytanın gerçekten burunda gecelediği ma'nâsını te'yid eder."

Ancak bu ifadeyi bir istiare kabul edip ma'nâyı hakikate değil mecaza hamledenler de olmuştur. Bunlara göre, burnun içinde hâsıl olan pislik şeytana pek muvafık düşer. Çünkü o, bütün pislikleri, kirlilikleri, küfürleri, şerleri sever. Öyleyse istiare yoluyla bunlara şeytan denmiş, orasının şeytana yakışan bir hal aldığı belirtilmek istenmiştir. Öyleyse burnu şeytana lâyık halden kurtarmak gerekir, bu da temizlikle olur. Şu halde burada şeytanın zikri, temizliğe teşvikte müessiriyet kazanmak, o hususta muhatabı ikna içindir.

3629 ٤ – وعن عبدالله بن زيد رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [رَأَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ مَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ مِنْ كَفٍّ وَاحِدٍ فَعَلَ ذَلِكَ ثَلاثاً]. أخرجه الترمذي.

4. (3629)- *Abdullah İbnu Zeyd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı bir avuç su ile hem mazmaza hem de istinşak yaparken gördüm, bunu üç kere yapmıştı." [Tirmizî, Tahâret 22, (28).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisten hareketle bazı âlimler mazmaza ve istinşakın üç avuç su ile yapılacağına hükmetmiştir. Şöyle ki; Bir avuç alıp mazmaza ve istinşâk yapacak, bir avuç daha alıp tekrar mazmaza ve istinşak yapacak, üçüncü avuçla da mazmaza ve istinşak yapacak. Böylece mazmaza ve istinşak her seferinde birleştirilmiş olacaktır. *Şâfiî* ve *Ahmed İbnu Hanbel* bu görüştedir.

Ebû Hanîfe'ye göre ise mazmaza ile istinşak ayrı ayrı yapılmalıdır: Üç avuç su ile üç kere mazmaza yapılır. Sonra da üç avuç su ile üç kere istinşak yapılır.

Bu hükümde, *Ka'b İbnu Amr*'ın bir rivayeti esas alınmıştır: "Ka'b der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* abdest aldı. Üç kere mazmaza, üç kere istinşakta bulundu. Herbirinde yeni su aldı." Hanefîler bu meselede başka rivayetleri de delil olarak göstermişlerdir.

Mazmaza ve istinşakı birleştirme ve ayırma hususundaki ihtilaf câiz değil şeklinde bir ihtilaf değil, efdaliyete müteallik bir ihtilaftır. Nitekim, birleştirmeyi Hanefîler de tecviz ederler.

3630 ٥ – وعن طلحة بن مصرّف عن أبيه عن جده رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [دَخَلْتُ عَلى رسولِ الله ﷺ وَهُوَ يَتَوَضّأُ وَالمَاءُ يَسِيلُ مِنْ وَجْهِهِ وَلِحْيَتِهِ عَلى صَدْرِهِ فَرَأَيْتُهُ يَفْصِلُ بَيْنَ المَضْمَضَةِ وَالاسْتِنْشَاقِ]. أخرجه أبو داود.

5. (3630)- *Talha İbnu Musarrıf an ebîhi an ceddihî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına girdim, abdest alıyordu. Su, yüzünden ve sakalından göğsüne akıyordu. Mazmaza ve istinşakın arasını da ayırmıştı." [Ebû Dâvud, Tahâret 54, (139).]

AÇIKLAMA için önceki hadise bakılmalıdır.

3631 ٦ – وعن علىّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّهُ دَعَا بِوَضُوءٍ فَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ وَنَثَرَ بِيَدِهِ اليُسْرَى، ثُمَّ قَالَ: هكَذَا طُهُورُ نَبِيِّ اللهِ ﷺ]. أخرجه النسائي.

6. (3631)- *Hz.Ali* (radıyallahu anh)'tan anlatıldığına göre, su istemiş ve mazmaza ve istinşak yapmış, sol eliyle sümkürmüş sonra da:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın temizliği böyleydi" demiştir. [Nesâî, Tahâret 74, (1,67).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, abdest alırken sümkürme işinin sol elle olacağını ifade etmektedir.

ABDESTİN DÖRDÜNCÜ SÜNNETİ:

SAKAL VE PARMAKLARI HİLALLEMEK

3632 ١ـ عن عثمان بن عفان رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّ النَّبِـيَّ ﷺ كَانَ يُخَلِّلُ لِحيَتَهُ]. أخرجه الترمذي وصححه.

1.(3632)- *Osmân İbnu Affân* (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sakalını hilâlliyor idi." [Tirmizî, Tahâret 23, (31).]

AÇIKLAMA:

Hilallemek veya tahlîl etmek, araya geçirmek ma'nâsına gelir. Sakalın hilâllenmesi, parmakların sakalın arasına sokulmasıdır. Yani suyun, abdest sırasında sakalın dibine nüfuzunu sağlamak için, parmaklarla sakalı taramak, yollar açıp suyun aralara girmesini sağlamaktır. Parmakların hilallenmesi de bir elin parmakları arasına diğer elin parmaklarını sokarak hareket ettirmek, suyun parmak aralarına iyice nüfuzunu ve oraların eksiksiz temizlenmesini sağlamaktır.

Hadis, hilâllemenin meşruiyyetine delâlet eder. Ancak, bunun hükmü hususunda ülemâ ihtilâf etmiştir. Bazıları, hem abdestte hem de gusülde vacib olduğuna hükmetmiştir: *Hasan İbnu Sâlih, Ebû Sevr* ve Zâhirîler bu görüştedir.

İmam Mâlik, Şâfiî, Sevrî ve *Evzâî* gibi bir kısım fukaha, sakalı hilâllemenin abdestte vacib olmadığını söylemiştir.

İmam Mâlik ve *Medine* ulemâsının bir kısmı ise "cenâbet guslünde de vâcib olmadığını" söylemiştir.

Şâfiî, Ebû Hanîfe ve bunların ashabları *Sevrî, Evzâî, Leys, Ahmed, İshâk, Ebû Sevr, Dâvud-u Zâhirî, Taberî* ve Ehl-i ilmin ekseriyeti, sakalı hilâllemeyi sadece cenâbet guslünde vâcib görmüştür, abdestte görmemiştir.

İbnu'l-Arabî, sakalın hilâllenmesi hususunda İmam Mâlik'ten iki ayrı görüş rivayet edildiğine dikkat çeker: "Birine göre, sakal kesîf dahi olsa vacibtir. Diğerine göre sünnettir, çünkü o, bazan batın hükmüne geçer, gözün içi gibi."

3633 ٢– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّ النَّبىَّ ﷺ كَانَ إذَا تَوَضَّأ أخَذَ كَفًّا مِنْ مَاءٍ فَيُدْخِلُهُ تَحْتَ حَنَكِهِ، وَيُخَلِّلُ بِهِ لِحْيَتَهُ ويَقُولُ: هكَذَا أمَرَنِى رَبِّى عَزَّ وَجَلَّ]. أخرجه أبو داود.

2. (3633)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* abdest alınca bir avuç su alır, onu çenesinin altına tutup onunla sakalını hilâller ve: *"Aziz ve Celîl olan Rabbim böyle emretti"* derdi. [Ebû Dâvud, Tahâret 56, (145).]

3634 ٣– وعن المستورد بن شداد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [رَأيْتُ النَّبىَّ ﷺ إذَا تَوَضَّأ يُدَلِّكُ أصَابِعَ رِجْلَيْهِ بِخِنْصَرِهِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

3. (3634)- *Müstevrid İbnu Şeddâd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı gördüm. Abdest aldığı zaman ayaklarının parmaklarını serçe parmağı ile hilâlliyordu." [Tirmizî, Tahâret 30, (40); Ebû Dâvud, Tahâret 58, (148).]

3635 ٤– وعن لقيط بن صبرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: أخْبِرْنِى عَنِ الوُضُوءِ. قَالَ: أسْبِغِ الْوُضُوءَ، وَخَلِّلْ بَيْنَ الأصَابِعِ وَبَالِغْ فِي الاِسْتِنْشَاقِ إلاَّ أنْ تَكُونَ صَائِماً]. أخرجه أصحاب السنن.

«إسْبَاغُ الْوُضُوءِ»: إتمامه، وإفاضة الماء على الأعضاء تاماً كاملاً، وزيادة على مقدار الواجب.

4. (3635)- *Lakît İbnu Sabıra* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Dedim ki: "Ey Allah'ın Resûlü! Bana abdestten haber ver!" Aleyhissalâtu vesselâm:

"Abdesti tam al, parmaklar arasını hilâlle, istinşak'da mübâlağa yap, oruçlu olursan mübalâğa yapma" buyurdu." [Ebû Dâvud, Tahâret 55, (142, 143, 144); Tirmizî, Tahâret 30, (38); Nesâî, Tahâret 71, 92, (1, 66, 79).]

ABDESTİN BEŞİNCİ SÜNNETİ:

KULAKLARI MESHETMEK

3636 ١– عن الربيع بنت معوذ رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [تَوَضَّأ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَأدْخَلَ إصْبَعَهُ فِي جُحْرَى أُذُنَيْهِ]. أخرجه أبو داود.

1. (3636)- *Rebî' Bintu Muavviz* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* abdest aldı, (bu esnada) elini kulaklarının hücresine soktu." [Ebû Dâvud, Tahâret 50, (131).]

3637 ٢– وعن نافع قال: [كَانَ ابنُ عُمَرَ يأخُذُ المَاءَ بأُصبعيهِ لأُذُنيهِ]. أخرجه مالك.

2. (3637)- *Nâfi* merhum anlatıyor: "İbnu Ömer, kulakları için suyu parmağıyla alırdı." [Muvatta, Tahâret 37, (1, 34).]

ABDESTİN ALTINCI SÜNNETİ:

ABDESTİ TAM ALMAK

3638 ١– عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّ النّبيَّ ﷺ قالَ: إنَّ أُمَّتي يُدْعَوْنَ يومَ القِيَامَةِ غُرّاً مُحَجَّلِينَ مِنَ آثارِ الْوُضُوءِ، فَمَنِ استْطَاعَ مِنْكُمْ أنْ يُطِيلَ غُرَّتَهُ فَلْيَفْعَلْ].

1. (3638)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ümmetim Kıyamet günü çağırıldıkları vakit abdestin izi olarak (nurdan) bir parlaklıkları olduğu halde gelirler. Öyleyse kimin imkânı varsa parlaklığını artırsın."*

3639 ٢– وفي أخرى: [أنَّ أبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْه تَوضَّأَ فَغَسَلَ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ حَتّى كَادَ يَبْلُغُ المَنْكِبَيْنِ، ثُمّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ حَتّى رَفَعَ إلى السَّاقَيْنِ، ثُمّ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: إنَّ أُمَّتِي يَأْتُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ غُرّاً، فَذَكَرَ الحَدِيثَ]. أخرجه الشيخان والنسائي، وهذا لفظ الشيخين.

2. (3639)- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) abdest aldı, yüzünü yıkadı, ellerini yıkadı ellerini yıkarken nerdeyse omuza kadar yıkıyordu. Sonra ayaklarını yıkadı ve nerdeyse bacaklarına kadar yükseldi. Sonra dedi ki: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, *"Ümmetim Kıyamet günü (abdest uzuvlarındaki) parlaklıkla gelir.."* Gerisi yukarıdaki gibi devam ediyor.

3640 ٣– ولمسلم في أخرى قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: تَبْلُغُ الحِلْيَةُ مِنَ المُؤمِنِ حَيْثُ يَبْلُغُ الوُضُوءُ].

«الْغُرَّةُ وَالتَّحْجِيلُ»: بياض في وجه الفرس وقوائمه، وذلك مما يحسنه ويزينه فاستعاره للإنسان، وجعل أثر الوضوء في الوجه واليدين والرجلين كالبياض الذي هو للفرس.

3. (3640)- Müslim'in diğer bir rivayetinde şöyle denmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *"...Mü'minin zîneti, abdestin yükseldiği yere kadar yükselir.."* [Buhârî, Vudû 3; Müslim, Tahâret 34, 35, 40, (246, 250); Nesâî,Tahâret 110, (1, 94, 95).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* burada abdestin faziletini beyan etmektedir. Ahirette, abdest sebebiyle müslümanlar hususî bir nurla temayüz edeceklerdir. Bu nur, bazı hayvanların alınlarındaki veya bacaklarındaki beyazlığa benzetilmiştir. Dilimizde sakar veya seki tabir edilen bu beyaz lekelerin Arapçada karşılığı gurre ve tahcil'dir.(29) Gurre, beyazlığa denir. Ayaklarında beyazlığı olan ata da *muhaccel* denir.

Şu halde Kıyamet günü ellerde ve ayaklarda hâsıl olacak parlaklık tahcîl'le, başta hasıl olacak parlaklık ise gurre ile ifade edilmiştir.

2- *Ebû Hüreyre* hadisinde bu parlaklıkların yükseltilmesi yâni artırılması tavsiye edilmektedir. Bununla abdest sırasında yıkanması farz yerlerin sınırlarını aşarak yıkamak kastedilmiş olmaktadır. Hatta Ebû Hüreyre (radıyallahu anh)'ın ayaklarını baldırlarına kadar, kollarını pazu ve omuzlarına kadar yıkadığı belirtilir. Bunun nihaî hududu ihtilaflıdır. Sadedinde olduğumuz hadiste, *Ebû Hüreyre* kollar için omuzlara kadar, ayaklar için dizlere kadar demiştir. Ancak bazıları, kollarda pazuların, ayaklarda baldırların yarısına kadar olacağını, bu hududun müstehab olduğunu söylemiştir. "Bunun muayyen hududu yoktur, ayakta topukları biraz geçmek, kollarda da dirsekleri biraz geçmek yeterlidir" diyen de olmuştur. Bazı âlimler yaz ve kış şartlarına göre bu hududun daha uzun ve daha kısa tutulabileceğine de işaret etmiştir.

3- Şunu da kaydedelim ki, Ebû Hüreyre hadisindeki: *"Kimin imkânı varsa parlaklığını artırsın"* ibaresinin Resulullah'ın sözü değil, Ebû Hüreyre'nin sözü olması ihtimaline yer verilmiştir. Bu sebeple fakihler, abdest uzuvlarının "uzatılması" meselesinde ısrarlı olmamışlardır.

4- *Halîmî, Ebû Hüreyre* hadisiyle istidlal ederek abdestin bu ümmete has bir imtiyaz olduğunu söylemiş, bu hükme, hadiste Resûlullah'ın: *"Bu benim ve benden önceki peygamberlerin abdestidir"* sözüyle itiraz edenlere: "Rivayette abdest, önceki ümmetlere nisbet edilmiyor, sadece peygamberlere nisbet ediliyor, önceki ümmetlere emredilmemiş olduğu

29- Tahcîl, asıl olarak hacl'den gelir. Hacl ayağa takılan halhal'dır. Muhaccel, ayaklarında beyazlık olan at'a denir.

anlaşılmaktadır. Halbuki hem Hz. Peygamber'e hem de O'nun ümmetine emredilmiştir" diye cevap verilmiştir. Ancak gerek *Hz. İbrahim*'in zevceleri *Hz. Sârâ* ve gerekse Benî İsrail'den Cüreyc'le ilgili kıssalarda abdest alma namaz kılma tabirleri geçmektedir. Bunları da dikkate alan muhakkik âlimler: "Bu ümmetin imtiyazı olan husus, gurre ve tahcîl'dir, abdestin aslı değil" demiştir.

ABDESTİN YEDİNCİ SÜNNETİ:

SUYUN MİKTARI

3641 ١ – عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كانَ رَسولُ اللهِ ﷺ يَغْتَسِلُ بِالصَّاعِ إلى خَمْسَةِ أمْدادٍ ويَتَوَضَّأُ بِالْمُدِّ].

وفي رواية: «بِخَمْسَةِ مَكاكِيكَ، ويَتَوَضَّأُ بِمَكُّوكٍ».

وفي أخرى: «بِخَمْسَةِ مَكَاكِي» أخرجه الخمسة، وهذا لفظ الشيخين.

وفي رواية الترمذي: «أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قال: يُجزِى في الْوُضُوءِ رِطْلاَنِ من ماءٍ».

وعند أبي داود: «وكَانَ يَتَوضَّأُ بِإناءٍ يَسَعُ رِطْلَيْنِ، وَيَغْتَسِلُ بِالصَّاعِ».

«المَكُّوكُ»: المُدّ.

1. (3641)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (miktarca) bir sa'dan beş müdd'e kadar olan su ile yıkanır, bir müdd su ile abdest alırdı."

Bir başka rivayette: "...beş mekkûk ile yıkanır, bir mekkûk ile de abdest alırdı" denmiştir.

Bir diğer rivayette: "...beş..." denmiştir.

Tirmizî'nin rivayetinde "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Abdest için iki rıtl su kâfidir."*

Ebû Dâvud'un rivayetinde: "...Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* iki rıtl ihtiva eden kapla abdest alır, bir sâ' ile guslederdi" denmiştir. [Buhârî, Vudû 47; Müslim, Hayz 51, (325); Ebû Dâvud, Tahâret 44, (95); Tirmizî, Salât 425, (609); Nesâî, Tahâret 59, (1, 57, 58).]

AÇIKLAMA:

Burada *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın abdest ve gusülde kul-

landığı su miktarı belirtilmektedir. Ancak günümüzde ölçü birimleri ne sâ'dır, ne rıtl, ne de mekkûk. Belirtilen miktarları kavramada bu bir zorluk olduğu gibi, şer'î kitaplarımızda müdd'ün, farklı hacimler ihtivâ eden çeşitlerinden bahsedilmesi, mevzumuzun anlaşılmasında bir başka zorluk ortaya koymaktadır.

Rıtl, müdd ve sâ arasındaki münasebeti ve bunların gram cinsinden miktarını bahsin sonuna bırakarak burada şunu söyleyeceğiz: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, Şâfiîlere göre, abdest suyu 530 gr, yani yarım litreden biraz fazladır. Hanefîlere göre ise bir litre kadardır. Efendimizin gusül için kullandığı su ise, Şâfiîlere göre 2, 120 litre ile 2,650 litredir; Hanefîlere göre ise 4, 24 ile 5, 3 litre arasındadır.

2- Sadedinde olduğumuz hadis, Resûlullah'ın her zaman aynı miktar su ile yıkanmadığını, bazan az, bazan daha fazla su ile yıkandığını göstermektedir. Bu, bir sâ' ile beş müdd arasında değişmektedir. Şu halde bu hususta kesin bir miktar tayin etmek gereksizdir. İsrafa yer vermemek şartı ile su kullanımında serbest davranılabilir.

3642 ٢ – وعن سفينة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يُغَسِّلُهُ الصَّاعُ مِنَ المَاءِ مِن الجَنَابَةِ، وَيُوَضِّيهِ المُدُّ]. أخرجه مسلم والترمذي.

2. (3642)- *Sefîne* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı bir sa' miktarındaki su cenâbetten yıkar, bir müdd su da abdestine yeterdi." [Müslim, Hayz 52, (326); Tirmizî, Tahâret 42, (56).]

3643 ٣ – وعن أم عمارة رَضِيَ اللّهُ عَنْها: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ تَوَضَّأَ فَأُتِيَ بِإِنَاءٍ فِيهِ مَاءٌ قَدْرُ ثُلُثَي المُدِّ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

وزاد: « قَالَ شُعْبَةُ فَأَحْفَظُ أَنَّهُ غَسَلَ ذِرَاعَيْهِ، وَجَعَلَ يَدْلُكُهُمَا، وَجَعَلَ يَمْسَحُ أُذُنَيْهِ بَاطِنَهُمَا، وَلَا أَحْفَظُ أَنَّهُ مَسَحَ ظَاهِرَهُمَا].

3. (3643)- *Ümmü Ammâre* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* abdest aldı. Bu maksadla kendisine içerisinde üçte iki müdd miktarında su bulunan bir kab getirilmişti."[Ebû Dâvud, Tahâret 44, (94); Nesâî, Tahâret 59, (1, 58).]

Nesâî şunu ilâve etmiştir: "Şu'be der ki: "Ben, Aleyhissalâtu vesse-lâm' ın kollarını yıkadığını ve onları ovduğunu, kulaklarının iç kısmını meshettiğini öğrendim. Ancak kulakların dışını da meshettiğini bilmiyorum."

3644 ٤ – وعن عبدالله بن زيد رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [جَاءَنَا رَسولُ اللّهِ ﷺ فأَخْرَجْنَا لَهُ مَاءً فِي تَوْرٍ مِنْ صُفْرٍ فَتَوَضّأَ]. أخرجه أبو داود.

4. (3644)- *Abdullah İbnu Zeyd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bize Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gelmişti. Kendisine bakır kapta su getirdik, onunla abdest aldı." [Ebû Dâvud, Tahâret 47, (100).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis renkçe altına benzeyen sarı renkteki bakır ve tunçtan mâmul kapların kullanılmasında dinî bir mahzur olmadığını göstermektedir. Sufr hem bakır, hem de tunç ma'nâsına gelir.

3645 ٥ – وعن أبيّ بن كعب رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قالَ رَسولُ اللّهِ ﷺ: إنّ لِلْوُضُوءِ شَيْطَاناً يُقَالُ لَهُ الْوَلْهَانُ فَاتّقُوا وَسْوَاسَ المَاءِ]. أخرجه الترمذي.

5. (3645)- *Ubeyy İbnu Ka'b* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Abdest (sırasında) vesvese veren bir şeytan vardır. Adı da el-Velehân'dır. Öyleyse suyun vesvesesinden kaçının.."* [Tirmizî, Tahâret 43, (57).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, abdest alırken vesveseye yer vermemek gerektiğini ders vermektedir. Abdest sırasında bir çok kimsede görülen bir vesvese hâline dikkat çekilmektedir. Nitekim bâzı insanlar abdeste başlar fakat bitiremez, uzuvları yeterince yıkamadığı, hatta yıkamaktan unuttuğu, bazı yerleri kuru bıraktığı, üç kere değil de iki veya bir kere yıkadığı vehimlerine düşer. Ezanla abdest almaya başladığı halde farzın son rek'atine yetişir veya hiç cemaate yetişemez. Bilhassa kış şartlarında uzuvların günde beş kere uzun müddet su ile muamele görmesinden hâsıl olan bazı çatlamalar, kanamalar, hastalıklar da araya girer. Bunları sıkça çevremizde görürüz. Bu çeşit müvesvislere "Mikroptan korunmak" gibi bir başka ad altında namazlaniyazla ilgisi olmayan çevrelerde bile sıkça rastlanmaktadır.

Şu halde *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu beşerî zaafa, su şeytanı el-Velehân'ın vesvesesi ismini vererek dikkat çekmektedir. Velehân, "aklın gitmesi, duyulan vecd sebebiyle mütehayyir ve şaşkın kalmak" ma'nâsına gelen bir masdardır. Ancak, Arapçada masdar isim ola-

rak kullanılabilir. Masdardan yapılan isim mübâlağa ifade eder. Bu durumda Velehân "çokça vesvese veren", "aklı çelen", "şaşkınlaştıran" ma'nâsına gelir. "Abdest şeytanı"nın el-Velehân diye isimlendirilmesi, abdest sırasında onun ciddi bir şekilde vesvese vermesinden ileri gelir. Bu sırada nasıl bir vesvese verdiğini yukarıda açıkladık.

2- *Ulemâ,* bu hadisin abdest sırasında suyu isrâf etmenin yasaklandığına delil olduğunu belirtir.

İslam fukahâsı, nehir kenarında bile olsa abdest alırken su israfının nehyedildiği hususunda icmâ etmiştir.

ABDESTTE SU İSRAFININ YASAK OLMASINDAKİ MA'NÂ

Asırların verdiği ülfetle ehemmiyeti ve gerçek ma'nâsı zihin ve amellerimizden çıkmış bulunan dinimizin mühim müesseselerinden biri, abdest alırken suyu isrâf etme yasağıdır. Bu yasağın ruhunda, her çeşit isrâfın yasaklanması, tâbiatın korunması, sevilmesi, sayılması gibi günümüz insanlığının, bâhusus çevrecilerin ısrarla üzerinde durduğu meseleler mündemiçtir. Asrî önemine binaen, bu yasakla ilgili bir yorumumuzu buraya aynen kaydetmede fayda mülâhaza ediyoruz:

"Atalarımız hayat için ehemmiyetine rağmen bol ve bedâvalığına telmihan suyu bolluk ve kolaylık sembolü yapmışlar; "Su gibi devlet bulasın" sözü, "su kadar kıymetli olan nimetlere, suyun elde edilmesindeki kolaylık ve bollukla ulaşasın" demektir.

Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* sudan pahalı olan eşyada yapılacak israfın fenalığını ifade için, bu pek ucuz olan suda yapılacak israfın kötülüğünü belirtmede ısrar etmiştir: "Abdest alırken az su kullanılmalıdır, fazlası israftır, mekruhtur yani yasaktır."

Bu yasak, kanaatimizce, tabiatın israftan korunması mes'elesinde İslâm'ın sunduğu en vurucu, en ikna edici örnektir. Çünkü abdest sırasında su israfının mekruh kılınması, suyun az olması, çölde veya yolda bulunulması gibi yasağı "makul kılıcı" bir şarta bağlanmamıştır. Suyun çok bol bulunduğu hallerde de israf mekruhtur. Şöyle ki: "Bir rivayette belirtildiğine göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm),* kendisine abdest hususunda soru soran bir bedeviye, uzuvlarını üçer def'a yıkamak suretiyle abdest almayı fiilen gösterdikten sonra, ilâve eder: "Abdest böyle alınır, kim buna ilâvede bulunursa kötü yapmış, haddi aşmış ve zulmetmiş olur." Hadiste geçen "zulmetmiş olur" tabiri düşündürücüdür. Şârihlerimizin, "sevabtan mahrum bırakmakla nefsine zulmetmiştir" şeklindeki tavzihleri, tâbirden bizim: "Yersiz kullandığı için eşyaya zul-

metmiştir, emânete ihânet ettiği için Mâlik-i Hakîki'ye karşı zulmetmiştir" ma'nâ ve hükümlerini de çıkarmamıza mâni değildir.

Şu hadis bu hususta daha sarihtir: "Sa'd abdest alırken Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* çıkageldi. Onun çok su kullanarak abdest aldığını görünce: "Bu israf da ne?" diye müdâhale etti. Sa'd'ın: "Abdestte israf olur mu?" diye sorması üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu açıklamayı yaptı: "Evet, akmakta olan bir nehir kenarında olsanız da!"

Yasağın Tahlîli: Abdestle ilgili olarak gelen israf yasağının ciddiyet ve şümûlünü iyice kavramak için mes'ele üzerine şu tahlili yürütebiliriz:

1- Şurası muhakkak ki, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* her dinî mes'elede olduğu gibi, burada da ciddi ve mühim bir yasağı beyân etmektedir.

2- Yasak, kazanılması için emek ve zahmet gerektirmeyen, para harcanmayan yâni sırf bedâva olan bir nesne mevzubahis edilerek ifade edilmiştir. Nehirde akan su...

3- Burada israf edilen su, tabiata hiç bir eksiklik getirmiyor, kirlenme ilâve etmiyor, dengeye te'sir etmiyor.

4- Canlılara zarar vermiyor.

5- İsrafa sebeb olan fiil, aslında farz bir fiildir, keyfî bir iş değildir: Namaz için gerekli olan temizlik...

Görünüşe göre, esas maksada bir noksanlık değil, mükemmellik katacak mâhiyettedir: Abdest uzuvlarının çokça yıkanması, temizliği artırıcı olabilir, eksiltici değil.

Şimdi düşünelim: Sayılan bu beş hafifletici şarta rağmen, abdest sırasında nehir suyunun fazla kullanılması kesin bir mekruh, nebevî bir yasak olursa, bu şartlara uymayan bir işteki israf ne derece bir yasak olur? Yani işlenen bir israf:

★ Elde edilmesi zahmet, masraf veya en azından "zaman kaybı" gerektiren bir eşya da olsa;

★ Tabiata eksilme, kirlenme getirse, dengeye te'sir etse;

★ Canlılara zarar verse;

★ Ma'nâsız, keyfî, zevkî bir maksadla yapılsa;

★ Esas maksada ters düşse.

Yiyecek, giyecek ve diğer günlük istihlâk maddelerinde yapılan israflar gibi.

Kırda gezerken gereksiz yere koparılan bir çiçek, kırılan bir ağaç dalı bile, fazla kullanılan abdest suyu hakkında beyân edilen yasağa kıyasla daha büyük bir cinayet olur.

Bu mukayese ile gittiğimiz takdirde odun, kömür, elektrik, benzin, kâğıt, kalem gibi masraf ve emek gerektiren, dünyanın tabiî servetine eksilme getiren, istihlâkı tabiatın kirlenmesine sebeb olan, insanlara zarar veren maddelerde düşülen israfların dinî açıdan değeri daha iyi anlaşılır.

Nehirde akan suyun abdest sırasında israf edilmesinin yasaklığı vicdanda yer etmiş bulunan bir mü'minin, başka çeşit israflar karşısında ruhunun derinliklerinde nasıl titremeler hissedeceği açıktır.

Şu halde, tabiatın makul bir istimali ve israfla heder edilmekten korunması da, herşeyden önce vicdanların iman ile doyurularak, sünnetinde en güzel örnekler bulunan sevgili Peygamberimize intisab ettirilmesine bağlıdır.

NETİCE olarak şunu söylemek isteriz: Abdestle ilgili olarak Peygamberimiz Hz. Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ve tek başına alındığı takdirde tam anlaşılamayan bu yasağın mühim gayelerinden biri de, her gün mübâşeret ettiğimiz eşyaları, başka bir ifade ile, bize emânet edilmiş bulunan tabiatı kullanırken ölçülü olmayı, günde beş kere mü'min vicdanlara hatırlatma ve iktisadlı olmayı, fiillerine perçinlemektir.

Beş kere abdest, beş kere tabiata saygı ve iktisad dersidir.

SA', MÜDD, RITL:

Bu ölçü birimlerinin mahiyeti hakkında Tecrid-i Sarih mütercimi merhum *Ahmed Naim Bey*'in bir tahkihini aynen kaydediyoruz:

SA': Beş rıtl-ı Bağdâdî ile bir sülüs rıtl $\frac{1}{3}$ istiâb eden kaba denir. Bir müdd de bir sâın dörtte biri miktarıdır. Bu şâfiîlerden Nevevî'nin verdiği hesaptır. Ancak bu ölçek pek ihtilaflı olduğundan ihtilâfların derecesini anlamak isteyenler Kamus Tercemesinden müdd, sâ, mekkûk, rıtl kelimelerine mürâcaat edebilirler. Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz hazretlerinin muhtelif miktarlarda su ile abdest alıp iğtisal buyurduklarına dair diğer pek çok rivayetler de vardır. Buradaki miktarlar orta yapılı bir kimsenin yıkanacak âzâsı üzerinden akacak suyun en az miktarını gösterir. Bedenin âzâsı üzerinden su akıttıktan sonra bu miktardan da az su ile hades giderilebilir. İsraf dedirtmeyecek ziyadesiyle de caizdir. Medine-i Münevvere'de kullanılan müdd -ki fukahâ arasında

"Müdd-ü Nebevî" namıyla maruftur- $1\frac{1}{3}$ rıtl miktarı alan bir hacim ölçüsüdür. Dört müdd, bir sâ'dır. Ancak müdd ile sâ'ın miktarlarını anlamak, mikyâs tutulan rıtlın ne miktar olduğunu bilmeye bağlıdır. Rıtlın ise Bağdâdîsi, Şâmîsi vardır. Yani birinin küsûru İran, diğerininki Roma ölçüleri olup hesap edilince takribi bir miktar gösteren iki ölçektir. Rıtl-ı Bağdâdî (130), daha doğrusu İmam Nevevî'nin tahkikine göre $128\frac{4}{7}$ dirhemdir. Esahh olan, ikinci takdiri se de kesirli olduğundan buna $1\frac{3}{7}$ dirhem; diğer tabirle bir miskâl katarak kesirsiz (130) dirhem itibâr edilmiştir, deniliyor.

$1\frac{3}{7}$ rıtl olan bir Müdd-ü Nebevî bu hesaba göre $171\frac{3}{7}$ veya (130) dirhem hesabına göre $173\frac{1}{3}$ dirhem eder ki en doğru hesap ve takdire göre bir dirhem (3.0898) gram ettiğinden bu miktar su 0,530 yâni yarım litreden biraz ziyadece bir şey tutar. Bu miktar bugün sucuların kullandıkları su bardaklarından üçünün aldığı sudan azdır. Bu imam Şâfiî ile Hicaz fukahasının takdîri olup Ebû Hanîfe ile Irak fukahasına göre ise bir müdd, iki rıtl olduğundan abdest suyunun miktarı (1,06) litre eder ki, beş kadehten biraz ziyadecedir.

Rıtl-ı Şâmî: Kâmus Tercümesi'nin rıtl maddesinde beyân edildiğine göre (12) okiyye ve her okiyye (40) dirhem olduğundan bu hesaba göre (480) ve bir müdd (620) dirhem olmak lazım gelirse de yine Kâmus'un mekkûk maddesinde tafsil edildiğine göre bir okiyye $1\frac{2}{3}$ istâr,bir istâr $4\frac{1}{2}$ miskal, bir miskâl de $1\frac{3}{7}$ dirhem olduğundan bir rıtl -yine İmam Nevevî'nin bildirdiği üzere- $128\frac{4}{7}$ ve bir müdd $171\frac{3}{7}$ dirhem olmuş olur. Bu hesaba göre okiyye Kamus mütercimінin rıtl maddesinde dediği gibi kırk dirhem değil, Hicazlıların takdirine göre $10\frac{5}{7}$ ve Iraklıların takdirine göre $21\frac{3}{7}$ dirhem olmuş olur. Meğer ki o maddede dirhem nâmiyle gösterdiği başka ölçü ola.

Resûl-ü Ekrem Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz hazretlerinin -buradaki rivayete nazaran- abdest suyu işte bu kadar az miktardadır. Gusül için kullandıkları su da -bu rivayete nazaran- dörtten beş müdd

kadardır ki, o da $685\frac{5}{7}$ ve $857\frac{1}{7}$ dirhem eder ki aşağı yukarı (2,120)'den (2,650) litreye kadar eder. Irak fukahasının müddü iki rıtl itibar ettiklerine göre ise bu miktar takriben (4,24)'den (5,3) litreye kadardır.

ABDESTİN SEKİZİNCİ SÜNNETİ

MENDİL

3646 ١ – عن عائشة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [كـانَ لِرَسُولِ اللّٰهِ ﷺ خِرْقَةٌ يُنَشِّفُ بِها بَعْدَ الْوُضُوءِ]. أخرجه الترمذي.

1. (3646)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın abdest aldıktan sonra kurulandığı bir bezi vardı." [Tirmizî, Tahâret 40, (53).]

3647 ٢ – وعن معاذ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [رَأَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ إذا تَوَضّأَ مَسَحَ وَجْهَهُ بِطَرَفِ ثَوْبِهِ]. أخرجه الترمذي.

2. (3647)- *Hz. Mu'âz* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı gördüm, abdest alınca elbisesinin bir kenarıyla yüzünü siliyordu." [Tirmizî, Tahâret 40, (54).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayetler *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın abdest aldıktan sonra yüzünü ve kollarını kurutmak üzere mendil (havlu, bez vs.) kullandığını ifade eder. Ancak Tirmizî, bu babta gelen hadislerin hep zayıf olduğunu söyler ve: "Bu babta Resûlullah'tan hiçbir sahih rivayet gelmedi" der.

Yine Tirmizî'nin bildirdiğine göre, Ashab ve daha sonra gelenlerden bir kısım ilim ehli abdestten sonra kurulanmak için mendil vs. kullanmaya cevaz verirken, diğer bir kısmı ise hiç tecviz etmemiştir. Tecviz etmeyenler, kıyamet günü, abdest suyunun tartılacağını kabul ederler. Zührî إنّمَا كُرِهَ المِنْديـــلُ بَعْدَ الْوُضوءِ لأنّ الوُضوءَ يوزَنُ "Mendil mekruh addedilmiştir, çünkü abdest suyu (Kıyamet günü) tartılacaktır" demiştir. Bu düşünceye göre, abdest suyu tartılacağına göre onu silerek izâle etmek mekruhtur.

Abdestten sonra kurulanma meselesinin hükmü, görüldüğü şekilde ihtilaflı ise de umumiyetle kurulanmanın cevazına hükmedilmiştir.

ABDESTİN DOKUZUNCU SÜNNETİ:

DUA VE BESMELE

3648 ١- عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قالَ رَسولُ اللهِ ﷺ: لاَ صَلاَةَ لِمَنْ لاَ وُضُوءَ لَهُ، وَلاَ وُضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللهِ عَلَيْهِ]. أخرجه أبو داود.

1. (3648)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular: *"Abdesti olmayanın namazı yoktur. Üzerine Allah'ın ismini zikretmeyen kimsenin abdesti de abdest değildir."* [Ebû Dâvud, Tahâret 48, (101).]

3649 ٢- وعن رباح بن عبدالرحمن بن أبي سفيـان بن حويطب عن جدته عن أبيها قال: [سَمِعْتُ رَسولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: لاَ وُضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللهِ عَلَيْهِ]. أخرجه الترمذي.

2. (3649)- *Rabâh İbnu Abdirrahman İbnu Ebî Süfyan İbnu Huveytip an ceddetihî an ebîhâ*'dan rivayete göre demiştir ki:

"Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim. Diyordu ki: "Üzerine Allah'ın ismini zikretmeyen kişinin abdesti yoktur."[Tirmizî, Tahâret 20, (25).]

3650 ٣- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [سَمِعْتُ رَسولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: مَنْ ذَكَرَ اللهَ تَعـالى أوَّلَ وُضُوئِهِ طَهُرَ جَسَدُهُ كُلُّهُ، وَإذَا لَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللهِ لَمْ يَطْهُرْ مِنْهُ إلاَّ مَوْضِعُ الْوُضُوءِ]. أخرجه رزين.

3. (3650)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim. Diyordu ki: *"Kim abdestinin başında Allah'ı zikrederse bedeninin tamamı temizlenir. Eğer Allah'ın ismini zikretmezse bu kimsenin sadece abdest uzuvları temizlenir."*[Rezîn tahric etmiştir. Feyzu'l-Kadîr, 6, 128).]

3651 ٤- وعن موسى رَضِيَ اللهُ عَنْه قـال: [أتَيْتُ رَسـولَ اللهِ ﷺ وَهُوَ يَتَوَضَّأُ فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: اللَّهُمَّ اغْفِرْلِى ذَنْبِى، وَوَسِّعْ لِى فِي دَارِى، وَبَارِكْ لِى فِي رِزْقِى]. أخرجه رزين.

4. (3651)- *Ebû Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a geldim,abdest alıyordu. Şu duayı okuduğunu işittim: "Allahümma'ğfirlî zenbî ve vassi'lî ve bârik lî fî rızkî (Allah'ım güna-

hımı mağfiret et evimi bana genişlet, rızkımı bana mubârek kıl."[Rezîn tahric etmiştir. İbnu's-Sünnî Amelü'l-Yevm ve'l-Leyl, 5, 10).]

AÇIKLAMA:

1- *Besmele:* Allah'ı, "Bismillâhirrahmânirrahîm" diye anmaktır. Tesmiye ise Allah'ı herhangi bir ismiyle anmaktır.

2- Abdest alırken besmele çekmenin hükmü münâkaşa edilmiştir. Ahmed İbnu Hanbel ve Zâhirîler, bunu emreden hadislerden hareketle tesmiyeyi abdest için vacib addetmişler, besmele çekilmeden alınan abdestin abdest sayılmayacağına hükmetmişlerdir. Bunlar, besmeleyi terk işinde unutarak terkle, kasden âmmden terk arasında da fark görmezler. Ancak diğer üç imam ve bir rivayette de Ahmed İbnu Hanbel tesmiyeyi müstehab addederler.

Şah Veliyyullah Dehlevî 3649 numaralı hadisi açıklarken: "Abdestte tesmiyenin rükün veya şart olmasında bu hadis nassdır. Ancak, hadisin "tesmiye olmazsa abdest mükemmel olmaz" ma'nâsında olması da muhtemeldir, ancak böylesi te'villere gönlüm razı olmuyor, çünkü o, lâfza muhâlefet getiren uzak te'villerden olmaktadır" der. Fakat Aliyyü'l-Kâri, bu ifadeyi kemâl'in nefyine hamletmek gerekeceğinde cezmeder: Burada, ehl-i Zâhir'e muhalif olarak, kemal'in nefyine hamledilmiştir. Çünkü *İbnu Ömer* ve *İbnu Mes'ud*'dan gelen rivayetlerde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Kim abdest alır ve üzerine Allah'ın ismini zikrederse, bu abdest bütün bedeni için temizlik olur. Kim de abdest alır, üzerine Allah'ın ismini zikretmezse, bu abdest sâdece abdest uzuvları için bir temizlik olur" buyurmuştur.

BEŞİNCİ BAB
ABDESTİ BOZAN ŞEYLER

(Altı Fer'e ayrılan sebeplerle abdest bozulur)

• **BİRİNCİ FER':**

Vücuddan Çıkan Bozucular:

1- YEL

2- MEZİ

3- KUSMUK

4- KAN

• **İKİNCİ FER':**

KADIN VE FERCE DEĞMEK

1- KADINA DEĞMEK

2- FERCE DEĞMEK

• **ÜÇÜNCÜ FER':**

UYKU, BAYILMA

• **DÖRDÜNCÜ FER':**

ATEŞTE PİŞENİN YENMESİ

1- ABDEST GEREKTİREN

2- ABDEST GEREKTİRMEYEN

• **BEŞİNCİ FER':**

DEVE ETLERİ

• **ALTINCI FER':**

MÜTEFERRİK HADİSLER

BİRİNCİ FER'

VÜCUDDAN ÇIKAN BOZUCULAR

1- YEL

3652 ١- عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: لاَ وُضُوءَ إلاَّ مِنْ صَوْتٍ، أَوْ رِيحٍ].
وفي رواية: [إذَا كَانَ أَحَدُكُمْ فِي المَسْجِدِ فَوَجَدَ رِيحاً بَيْنَ أَلْيَتَيْهِ فَلاَ يَخْرُجْ حَتَّى يَسْمَعَ صَوْتاً، أَوْ يَجِدْ رِيحاً]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي، وهذا لفظ الترمذي.

1. (3652)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ses ve koku olmadıkça abdest alınmaz."*

Bir rivayette şöyle gelmiştir: *"Biriniz mescidde iken, kabaları arasında bir yel hissetse ses işitmedikçe veya koku duymadıkca dışarı çıkmasın."*

3653 ٢- ولمسلم: [إذَا وَجَدَ أَحَدُكُمْ فِي بَطْنِهِ شَيْئاً فَأَشْكَلَ عَلَيْهِ أَخَرَجَ أَمْ لاَ؟ فَلاَ يَخْرُجَنَّ مِنَ المَسْجِدِ حَتَّى يَسْمَعَ صَوْتاً، أَوْ يَجِدَ رِيحاً].

2. (3653)- *"Sizden biri, karnında bir şeyler hissetse ve fiilen çıkıp çıkmadığı hususunda tereddüd içinde kalsa, bir ses işitmedikçe veya bir koku duymadıkça mescidden çıkmasın."*

3654 ٣- وعند أبي داود: [إذَا كَانَ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلاَةِ فَوَجَدَ حَرَكَةً فِي دُبُرِهِ أَحْدَثَ، أَوْ لَمْ يُحْدِثْ؟ فَأَشْكَلَ عَلَيْهِ، فَلاَ يَنْصَرِفْ حَتَّى يَسْمَعَ صَوْتاً، أو يَجِدَ رِيحاً].

3. (3654)- Ebû Dâvud'da şöyle gelmiştir: *"Biriniz namazda iken, dübüründe bir hareket hissetse ve abdestinin bozulup bozulmadığı hususunda tereddüde düşse, bir ses işitmedikçe veya bir koku duymadıkça mescidi terketmesin."* [Müslim, Hayz 99, (362); Tirmizî, Tahâret 56, (74, 75); Ebû Dâvud, Tahâret 68, (177).]

3655 ٤ – وعن عبدالله بن زيد رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [شُكِيَ إلى النَّبيِّ ﷺ الرجلُ يُخَيَّلُ إلَيْهِ أنَّهُ يجِدُ الشَّيْءَ فِي صَلاَتِهِ قَـالَ: لاَ يَنْصَرِفْ حَتَّى يَسْمَعَ صَوْتاً أوْ يَجِدَ رِيحـاً].

أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

4. (3655)- *Abdullah İbnu Zeyd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a, namazda iken hayaline abdesti bozuldu gibi gelen bir adamdan bahsedilmişti. Şöyle ferman buyurdular:

"Sesi işitip kokuyu duymadıkça namazı sakın terketmesin."

3656 ٥ – وزاد أبو داود في رواية: [إذَا دَخَلَ أحَدُكُمُ المَسْجِدَ فَوَجَدَ شَيْئاً بيْنَ ألْيَتيهِ فَلاَ يَخْرُجْ حَتَّى يَسْمَعَ فَشِيشَهَا أوْ طَنِينَهَا].

«الْفَشِيشُ» خروج ريح من نحو السقاء، أراد صوت الريح التي تخرج من الإنسان.

5. (3656)- Ebû Dâvud bir rivayette şu ziyadede bulunmuştur: *"Biriniz mescide girince, kabaları arasında bir şey hissedecek olsa, çıkanın sesini işitmedikçe sakın mescidden dışarı çıkmasın."* [Buhârî, Vudû 4, 34, Büyû 5; Müslim, Hayz 98, (361); Ebû Dâvud, Tahâret 68, (176); Nesâî, Tahâret 116, (1, 99).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisler namaz esnasında veya mescide girince abdestin bozulduğuna dair vesveseye düşüldüğü takdirde takip edilecek yolu göstermektedir. Karşılaşılan duruma vesvese diyoruz. Çünkü, abdestinin bozulduğu hususunda kanaate sahip olan müslümanın hâli tereddüt olmaz, bilir ki abdesti bozulmuştur. Abdesti bozulan, abdest allmadıkça namaz kılamaz. Abdestinin bozulduğuna hükmeden kimsenin ses ve koku duymaya ihtiyacı yoktur. Ya kulağı sağır, burnu hasta olan kimse ne olacak? Şu halde hadis, abdestin bozulduğuna dair kalbe gelecek vesveseyi mevzubahis etmektedir.

Nevevî der ki: "Hadisin ma'nâsı şudur: Abdestin bozulması yelin çıkmasına bağlıdır. Bunun sesini işitmek veya kokusunu duymak şart değildir, bu hususta müslümanlar icma eder."

Sadedinde olduğumuz hadis (3656) İslâm'ın temel prensiplerinden birini teşkil eder ve fıkhın büyük bir kaidesini vaz'eder. Bu kaide şudur: Eşyanın, hilâfı kesinlik kazanmadıkça aslı üzere devamının esas alınmasıdır. [Bu, Mecelle'de "şekk ile yakîn zâil olmaz" diye ifade edilmiştir.] Öyle ise, asıl ne ise onun varlığı kabul edilir. Bu aslî hal şüphe ile kalkmaz, kesin bilgi ile kalkar. Sadedinde olduğumuz mesele de bu hususla ilgilidir.

"Her kim, abdesti olduğunu yakinen bilip dururken hades vâki oldu diye bir tereddüde düşecek olursa abdestin devam ettiğine hükmedecektir, çünkü içine gelen bu tereddüt, bir vehimdir. Böylesi bir vehmin namazın içinde gelmesiyle dışında gelmesi arasında fark yoktur. Bu görüş, hem bizim mezhebimizin (Şâfiî) ve hem de halef ve selef'ten cumhurların müşterek görüşüdür."

Öyleyse kim abdestli olduğu hususunda kesin bilgisi (yakîni) varken bozulduğuna dair şekke düşecek olursa abdestli olduğuna hükmedip şekke itibar etmeyecek; kim de hades vâki olduğu hususunda yakîni hâsıl olur da abdestinin devamı hususunda tereddüde düşecek olursa abdestinin bozulduğuna hükmedecektir.

İbnu'l-Mübârek de şöyle demiştir: "Kişi hades hususunda şekke düşerse, yakîn kesbetmedikçe abdest gerekmez. Yakîni de şöyle anlarız: O hususta yemin edebilmelidir."

3657 ٦– وعن عليّ بن طلق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: إذَا فَسَا أحَدُكُمْ في الصَّلاَةِ فَلْيَنْصَرِفْ فَلْيَتَوَضَّأْ، وَلْيُعِدِ الصَّلاَةَ]. أخرجه أبو داود.

6. (3657)- *Ali İbnu Talk* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Biriniz namazda yellenirse derhal namazdan çıksın, abdest alsın ve namazı iade etsin." [Ebû Dâvud, Salât 193, (1005).]

3658 ٧– والترمذي لفظه: [أتَى أعْرَابِيٌّ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ: الرَّجُلُ مِنَّا يَكُونُ فِي الْفَلاَةِ، وَتَكُونُ مَعَهُ الرُّوَيْحَةُ، وَيَكُونُ فِي المَاءِ قِلَّةٌ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذَا فَسَا أحَدُكُمْ فَلْيَتَوَضَّأْ، وَلاَ تَأْتُوا النِّسَاءَ فِي أعْجَازِهِنَّ، فَإنَّ اللهَ لاَ يَسْتَحْيِي مِنَ الحَقِّ].

7. (3658)- Bu hadisin Tirmizî'deki lâfzı şöyle: "Bir bedevi gelerek: "Ey Allah'ın Resulü! bizden bir kimse çölde bulunsa, azıcık bir yel kaçırsa, suyu da az ise (ne yapmalıdır)?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Sizden biri yellenecek olursa abdest alsın. Kadınlara da arkalarından temas etmeyiniz. Bilesiniz ki Allah hakk(ın sorulması ve açıklanmasıyla ilgili hususlarda sizden) utanma talebinde bulunmaz." [Tirmizî, Radâ 12, (1164-1166).]

AÇIKLAMA:

1- *Ali İbnu Talk* (radıyallahu anh)'tan gelen bu rivayet, mühim bir pedogojik prensip vazetmektedir: Hakkı öğrenmede veya öğretmede is-

tihya (utanma) olmamalıdır. Yani hayat için lüzumlu ve gerekli olan bilgilerin öğretilmesinde ve sorup öğrenilmesinde utanma olmamalıdır. Elbette ki utanma ve istihya mekârim-i ahlâktandır, güzel bir haslettir. Ancak dinin öğrenilmesi ve öğretilmesi hususlarında bu olmamalıdır. Bir başka ifade ile, utanma vesilesi olan meselelerle ilgili sorularımız varsa utanma duygusu bunları sormamıza mâni olmamalıdır veya sorulmuşsa anlaşılacak bir açıklıkla anlatmamıza mâni olmamalıdır. Din-i Mübîn-i İslam, bu meselelerin öğretilmesi ve öğrenilmesi mevzubahis olduğu vakit utanma ile hareket ederek meselelerin kapalı bırakılmasını meşru addetmemiştir.

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, birçok rivayetlerde görüldüğü üzere, o çeşit meseleleri tebliğ ederken âyet-i kerimeden muktebes olarak (Ahzâb 53) إِنَّ اللّٰهَ لاَ يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ diyerek söze başlamıştır. Bu ibârenin: **"Hak meselesinde Allah utanmanızı istemez"** şeklinde tercümesi muvafık düşer.

2- Hadis, ayrıca fıkhî olarak, namaz kılarken şu veya bu sebeple yel kaçması vukû bulduğu takdirde abdestin mutlaka bozulacağını, namazdan hemen çıkılması gerektiğini ifade ediyor. Aslında, yel çıkması namaz dışındaki vâki olsa yine abdest bozulur. Bu hadis, yelin abdesti bozacağına kesin delildir. Buna zıt olan şöyle bir hadis daha rivayet edilmiştir: إذَا احْدَثَ أَحَدُكُمْ وَقَدْ جَلَسَ فِي آخِرِ صَلاَتِهِ قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمَ فَقَدْ جَازَتْ صَلاَتُهُ *"Biriniz namazda son celsede iken selam vermeden önce, abdestini bozan bir hâl vuku bulsa, namazını kılmış sayılır."* Bu durumda namaz tamam sayılır, çünkü selam vermek namazın vâciblerindendir. Öyleyse, oturmuş olmakla farz yerine gelmiş, farz yerine geldikten sonra vâcib olan selamdan önce abdesti bozulmuştur. Vacibin terki namazda bir eksiklik ise de iptalini gerektirmez. Gerçi bu hadisin zayıf olduğu da söylenmiştir.

3- Hadiste istihyâyı gerektiren bir meseleye daha temas edilmiştir: Kadınlara arka uzuvlarından temas. Bu, âyet-i kerime ile tesbit edilen temas edebine münafidir. Zira Rabbimiz Teâlâ Hazretleri bu edebi şöyle tesbit eder: نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ **"Kadınlarınız sizin tarlanızdır, tarlanıza istediğiniz gibi gelin"** (Bakara 223). Âlimler, burada kadınların çocuk ekilen bir tarlaya teşbih buyurulduğunu, binaenaleyh ekim maksadı esas olan temasın ekim yeri olan ön uzva olacağının irşad edildiğini söylerler. Gerçi Resûlullah başka hadisleriyle de kadınlara arka uzvundan teması şiddetle yasaklamıştır. Şu halde bu mesele, âyet ve hadislerle kesin ve açık şekilde beyan edilmiştir.

2- MEZİ

3659 ١- عن محمد بن الحنفية قال: [قَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ: كُنْتُ رَجُلاً مَذَّاءً فَاسْتَحْيَيْتُ أَنْ أَسْأَلَ رسولَ اللهِ ﷺ لِمَكَانِ ابْنَتِهِ، فَأَمَرْتُ الْمِقْدَادَ بنَ الأَسْوَدِ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ فَسَأَلَهُ فقَالَ: يغسِلُ ذَكَرَهُ وَيتوضَّأُ]. أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين.

1. (3659)- *Muhammed İbnu Hanefiyye* anlatıyor: "Hz. Ali (radıyallahu anh) dedi ki: "Ben mezisi akan bir kimseydim. Bunun hükmü hususunda -kızı hanımım olması sebebiyle- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a soramamıştım. Mikdâd İbnu'l-Esved (radıyallahu anh)'a söyledim, o sordu. Şu cevabı almıştık:

"(Mezisi gelen kimse) zekerini yıkar ve abdest alır."

3660 ٢- وفي رواية مالك وأبي داود، عن المقداد: [أَنَّ عَلِيّاً رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ أَمَرَهُ أَنْ يَسأَلَ لَهُ رسولَ اللهِ ﷺ عَنِ الرَّجُلِ إِذَا دَنَا مِنِ امْرَأَتِهِ فَخَرَجَ مِنْهُ الْمَذْىُ مَاذَا عَلَيْهِ؟ قَالَ عَلِيٌّ: فَإِنْ عِنْدِى ابْنَةَ رسولِ اللهِ ﷺ، وَأَنَا أَسْتَحْيِى أَنْ أَسْأَلَهُ. قَالَ الْمِقْدَادُ: فَسَأَلْتُ رسولَ اللهِ ﷺ عَنْ ذلِكَ فَقَالَ إِذَا وَجَدَ أَحَدُكُمْ ذلِكَ فَلْيَنْضَحْ فَرْجَهُ بِالْمَاءِ، وَلْيَتَوَضَّأْ وُضُوءَهُ لِلصَّلاَةِ].

زاد أبو داود في أخرى: «لِيَغْسِلْ ذَكَرَهُ وَأُنْثَيَيْهِ».

2. (3660)- Muvatta ve Ebû Dâvud'un rivayetlerinde Mikdâd şöyle demiştir: "Hz. Ali (radıyallahu anh), bana kendisi için Resûlullah'tan: "Kadınına yakınlaşınca mezisi akan kimseye ne gerektiği hususunda sormamı söyledi. Ali ilâveten dedi ki: "Zira yanımda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kızı var, bu sebeple bizzat sormaktan utanıyorum."

Mikdâd der ki: Ben bu mesele hakkında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sordum. Şu cevabı verdi:

"Biriniz buna rastlarsa fercini su ile yıkasın. Namaz abdesti ile abdest alsın."

Ebû Dâvud bir başka rivayette şu ziyadeyi kaydeder: *"...zekerini ve iki husyesini yıkasın."* [Buhârî, Gusl 13, İlm 51, Vudû 34; Müslim, Hayz 17, (303); Muvatta, Tahâret 53, (140); Tirmizî, Tahâret 83, (114); Nesâî, Tahâret 112, (1, 96, 97), Gusl 28, (1, 213); Ebû Dâvud, Tahâret 93, (206, 207, 208, 209).]

3661 ٣- وله في أخرى قال علي رَضِيَ اللهُ عَنْه: [كُنْتُ رَجُلاً مَذَّاءً فَجَعَلْتُ أغْتَسِلُ حَتَّى تَشَقَّقَ ظَهْرِى، فَذَكَرْتُ ذلكَ لِلنَّبِيِّ ﷺ أوْ ذُكِرَ لَهُ، فَـقَالَ: لاَ تَفْعَلْ، إذا رَأيْتَ المَذْىَ فَاغْسِلْ ذَكَرَكَ، وَتَوضَّأْ وُضُوءَكَ لِلصَّلاَةِ، فإذا فَضَخْتَ المَاءَ فَاغْتَسِلْ].

3. (3661)- Yine Ebû Dâvud'un bir diğer rivayeti şöyledir: "Hz. Ali (radıyallahu anh) dedi ki: "Ben mezisi akan bir kimseydim, yıkanmaya başladım. (Sonunda) sırtım çatlayacak hale geldim. Durumu Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a zikrettim -veya ona zikredildi-. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:

"Öyle yapma, (her seferinde yıkanma)! Meziyi gördün mü, zekerini yıka, sonra da namaz abdestiyle abdest al. Ancak meni atacak olursan o zaman yıkan!" buyurdular." [Ebû Dâvud, Tahâret 83, (206).]

AÇIKLAMA:

1- Üçü de *Hz. Ali* ile ilgili olan bu rivayetler mezi akıntısının guslü gerektirmediğini ifade etmektedir.

2- Mezî, erkek tenasül uzvundan gayr-ı irâdi olarak gelen renksiz, kaygan ve sünen bir maddedir. Meniden ayrıdır. Meni şehvetle ve hızla geldiği halde, bu sızıntı halinde akar.

3- Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, mezi sebebiyle yıkanma gerekmiyeceğini, fakat bulaşığının yıkanması gerektiğini belirtmektedir.

4- 3660 numarada Ebû Dâvud'un bir rivayetinde kaydedilen "İki husyesini de yıkasın" ibaresini açıklama sadedinde *Hattâbî* der ki: "Fazladan bir temizlik olarak husyelerin de yıkanmasını Aleyhissalâtu vesselâm emretmiştir. Zira mezi, bazan dağılarak husyelere de değer." Ve dahi denir ki: "Soğuk su husyelere değince, mezi akıntısını durdurur, bunun için Aleyhissalâtu vesselâm onların yıkanmasını emir buyurmuştur.

Şunu da belirtelim ki, Ebû Dâvud'da *Sehl İbnu Hanif*'ten gelen bir rivayet, Sehl'in mezi elbiseye değince ne yapacağını sorduğunu; Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın da: "Bir avuç su alıp mezi bulaşığının değdiği kısma serp, bu sana yeter" dediğini görüyoruz.

Âlimler, elbiseye değen mezi hususunda ihtilaf etmiştir:

★ Bazıları, "yıkanmadıkça elbise temiz sayılmaz" demiştir. Şâfiî ve İshâk bu görüştedir.

★ Bazıları, "Su çilemek yeterli olur" demiştir. Ahmed İbnu Hanbel böyle diyenlerdendir.

3662 ٤ – وعن سهل بن حنيف رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كُنْتُ أَلْقَى مِنَ الْمَذْى شِدَّةً وَعَنَاءً، وَكُنْتُ أُكْثِرُ مِنْهُ الاغْتِسَالَ، فَسَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَقَالَ: إِنَّمَا يُجْزِئُكَ مِنْ ذلكَ الْوُضُوءُ، فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: فَكَيْفَ بِمَا يُصِيبُ الثَّوْبَ مِنْهُ؟ فَقَالَ: يَكْفِيكَ بِأَنْ تَأْخُذَ كَفًّا مِنْ مَاءٍ فَتَنْضَحَ بِهَا مِنْ ثَوْبِكَ حَيْثُ تَرَى أَنَّهُ أَصَابَهُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

4. (3662)- *Sehl İbnu Hüneyf* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben mezi akıntısından epey bir sıkıntıda idim. Bu yüzden sık sık gusül yapıyordum. Sonunda Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bu husustan sordum. Bana:

"Meziden dolayı sana abdest kâfidir!" buyurdular.

"Ey Allah'ın Resûlü! elbiseye değen meziden ne yapmalıyım?" dedim.

"Bir avuç su alıp, bunu, mezinin değdiğini zannettiğin yerlere serpmen sana yeterlidir!" cevabını verdi." [Ebû Dâvud, Tahâret 83, (210); Tirmizî, Tahâret 84, (115); İbnu Mâce, Tahâret 70, (506).]

AÇIKLAMA:

Açıklama önceki hadiste geçmiştir. Şu kadarını öz olarak söyleyebiliriz: Fukahâca "Sidikler, tersler, meniler, bevlden sonra gelen vedi adındaki mâyiler, mülâabe zamanında tenasül uzvundan çıkıp mezi denen rutubetler, ağız dolusu kusuntular, herhangi bir uzuvdan çıkıp akan kanlar, kadınlara mahsus âdet, lohusalık ve istihâze hallerindeki kanlar" necâset-i galîzadan (ağır pislik) sayılmıştır. Bunlar temizlenmeden namaz kılınmaz. Sadece Şâfiîler ile Hanbelîlere göre meni temizdir.

"Necâset-i galîza sayılan bir şeyin katı ise bir miskalden yani yirmi kırattan (bir miskal 1,5 dirhem; 1 dirhem = yaklaşık 3,09 gram eder; 1,5 miskal de 4,6 gram yapar), mâyi ise el ayası sahasından geniş miktarı, giderilmesi kabil olunca namazın sıhhatine mani olur. Bu miktarlar ise necâset-i kaliledir, namazın sıhhatine mani olmaz, mâfüv sayılır."

3663 ٥ – وعن عبدالله بن سعد الأنصارى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَمَّا يُوجِبُ الْغُسْلَ، وَعَنِ الْمَاءِ يَكُونُ بَعْدَ الْمَاءِ، فَقَالَ: ذلكَ الْمَذْىُ، وَكُلُّ فَحْلٍ يُمْذِى فَتَغْسِلُ مِنْ ذلكَ فَرْجَكَ وَأُنْثَيَيْكَ، وَتَوَضَّأْ وُضُوءَكَ لِلصَّلاَةِ]. أخرجه أبو داود.

5. (3663)- *Abdullah İbnu Sa'd el-Ensârî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan guslü gerektiren şeyler nelerdir, sudan sonra olan sudan sordum. Şu cevabı verdi:

"Bu mezîdir. Her erkek mezi ifrâz eder. Mezî akınca fercini ve husyelerini yıkarsın, ve namaz abdestiyle de abdest alırsın." [Ebû Dâvud, Tahâret 83, (211).]

3664 ٦– وعن عمر رَضِيَ اللّٰه عَنْه قال: [إنّي لأجِدُهُ يَتَحَدَّرُ مِنّي مِثْلَ الخَرِيزَةِ، فإذَا وَجَدَ أحَدُكُمْ ذلكَ فَلْيَغْسِلْ ذَكَرَهُ وَلْيَتَوَضَّأْ وُضُوءَهُ لِلصَّلاةِ. يَعْني المَذْى]. أخرجه مالك.

6. (3664)- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben de (mezîyi), kendimden ipek ipliği gibi iner görürdüm. Öyleyse bunu sizden biri görünce (telaşlanmayıp) zekerini yıkasın ve namaz abdestiyle abdest alsın." -Burada mezîyi kastetmiştir.-" [Muvatta, Tahâret 54, (1, 41).]

3- KUSMUK

3665 ١– عن أبي الدرداء رَضِيَ اللّٰه عَنْه: [أنّ النّبيَّ ﷺ قاءَ فَتَوَضَّأَ. قالَ مَعْدَانُ: وَلَقِيتُ ثَوْبَانَ مَوْلَى رَسُولِ اللّٰه ﷺ رَضِيَ اللّٰه عَنْه فِـــي مَسْجِدِ دِمَشْقَ فَذَكَرْتُ لَهُ ذلكَ فَسَألْتُهُ، فقالَ: صَدَقَ وَأنَا صَبَبْتُ لَهُ وَضُوءَهُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

1. (3665)- *Ebû'd-Derdâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir keresinde) kustu ve abdest aldı." Ma'dân der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın âzadlısı Sevbân (radıyallahu anh)'a Şâm camiinde rastladım. Bu meseleyi ona hatırlattım ve ondan (mahiyetini) sordum. Şu cevabı verdi:

"Doğru söylemiş, o zaman abdest suyunu da Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kendilerine ben dökmüştüm." [Ebû Dâvud, Savm 32, (2381); Tirmizî, Tahâret 63, (87).]

AÇIKLAMA:

Bâzı âlimler, bu hadisi kusmanın abdesti bozduğu hususunda delil-kabul etmiştir. *Süfyân-ı Sevrî, İbnu'l-Mübârek,Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhûye, Zühri, Alkame, Esved, Şa'bî, Urvetu'bnu'z-Zübeyr, Nehâî, Katâde, Evzâ'î* vs.

Bazı âlimler de bu hadisin kusma sebebiyle abdestin bozulduğuna delil olmadığını söylemiştir. *İmam Mâlik, Şâfiî* gibi.

Bu rivayeti kusmanın abdesti bozacağı hususunda delil kabul eden-

ler قَاءَ فَتَوَضَّأَ ibaresinde فَتَوَضَّأَ 'nın başında yer alan fe'yi sebebiyye olarak değerlendirmişlerdir. Muhalif görüş sahipleri, o harfi, sebebiyye olarak değerlendirmezler. Bu hükmü te'yid eden başka rivayetler dahi var ise de, muhalifler onların da zayıf olduğunu ileri sürerler. Şâfiî mezhebinden olan Nevevî hazretleri: "Kanama, kusma, namazda gülme sebebiyle abdestin bozulacağı veya bozulmayacağı hususunda sahih bir hadis yoktur" der.

Hanefî ülemâsı, ağız dolusu kusma'nın abdesti bozacağını kabul etmiştir.

4- KAN

3666 ١ - عن المسور بن مخرمة: [أَنَّهُ دَخَلَ عَلَى عُمَرَ بْنِ الخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ اللَّيْلَةِ الَّتِي طُعِنَ فِيهَا فَأَيْقَظَ عُمَرَ لِصَلاَةِ الصُّبْحِ، فَقَالَ عُمَرُ: نَعَمْ، وَلاَحَظَّ فِي الإِسْلاَمِ لِمَنْ تَرَكَ الصَّلاَةَ، فَصَلَّى عُمَرُ وَجُرْحُهُ يَثْعَبُ دَماً]. أخرجه مالك.

« يَثْعَبُ »: يسيل.

1. (3666)- *Misver İbnu Mahreme*'nin anlattığına göre: "Ömer İbnu'l-Hattab (radıyallahu anh)'ın hançerlendiği gece huzuruna girdi ve Ömer'i sabah namazı için uyandırdı. Ömer (radıyallahu anh):

"Namazı terkedenin İslam'dan nasibi yoktur!" buyurdu. Sonra Ömer, yarasından kan aktığı halde namaz kıldı." [Muvatta, Tahâret 51, (1,39-40).]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Ömer'in namaz için uyarılması hadisesi, hançerlendiği günün sabah namazında olmuştur. Şöyle ki: İbnu Abdilberr, İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'tan şunu nakleder: "Ömer (radıyallahu anh) hançerlenince, ben, Ensâr'dan bir grupla birlikte onu evine taşıdık. Bir baygınlık geçirdi. Ortalık ağarınca ayıldı. Birisi: "Onu namazdan başka bir maksadla rahatsız etmeyin" dedi. Biz de: "Ey mü'minlerin emîri, namaz (vaktidir)" dedik. Gözlerini meshetti sonra: "Halk namazını kıldı mı?"diye sordu: "Evet!" dedik."

2- *Ebû'l-Velîd el-Bâcî,* bu rivayetten istidlal ederek sabah vaktinin geceden olduğunu söylemiştir. Çünkü rivayette: "...hançerlendiği gece..." tabiri var. Halbuki o, sabah namazı esnasında hançerlenmiştir. Şunu hemen belirtelim ki, Misver'i sabah vakti'ni "gece" diye ifade etmeye sevkeden husus, Hz. Ömer'in sabah namazını, sabah vaktinin ilk vaktinde

kıldırmış olmasındandır. Nitekim Şâfiî'ler de ilk vaktinde yani daha ortalık karanlıkken kılarlar. O durumda, sabah gecenin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Ancak ülema büyük ekseriyetiyle, fecr-i sâdıkın girmesiyle -ortalık henüz karanlık bile olsa- gecenin sona erdiğini, gündüzün başladığını kabul eder. Güneş batıp, akşam namazının girmesine kadar gündüz devam eder. Akşam namazı, ortalık aydınlık olmasına rağmen geceden sayılır.

3- *Suyutî,* tembellikle namazı terkedenleri tekfir edenlerin bu hadisin zahirini esas aldıklarını söyler. Ancak, ulema büyük ekseriyetiyle namazı inkâr ederek terkedenlerin kâfir olacağına hükmetmiş, tembelliği tekfir sebebi görmemiştir. *İbnu Abdilberr:* "Namazı terkedenin İslâm'dan nasibi yoktur" ibaresiyle "İslâm'dan büyük bir nasibi yoktur" demeyi kastetmiş olma ihtimaline dikkat çeker ve "Nitekim şu hadiste de böyle bir-durum mevzubahistir" der. لاَ صَلاَةَ لِجَارِ الْمَسْجِدِ الاَّ فِي الْمَسْجِدِ وَلاَ ايمَانَ لِمَنْ لاَ امَانَةَ *"Mescide yakın olan ancak mescidde namaz kılabilir, emaneti olmayanın imanı olmaz, hakiki fakir kapı kapı dolaşan kimse değildir."*

3667 ٢ – وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ فِي غَزْوَةِ ذَاتِ الرِّقَاعِ، فَأَصَابَ رَجُلٌ امْرَأَةَ رَجُلٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَحَلَفَ لاَ أَنْتَهِى حَتَّى أُهْرِيقَ دَماً مِنْ أَصْحَابِ مُحَمَّدٍ، فَخَرَجَ يَتْبَعُ أَثَرَ النَّبِيِّ ﷺ، فَنَزَلَ النَّبِىُّ ﷺ مَنْزِلاً فَقَالَ: مَنْ رَجُلٌ يَكْلَؤُنَا؟ فَانْتَدَبَ رَجُلٌ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ، وَرَجُلٌ مِنَ الأَنْصَارِ فَقَالَ: كُونَا بِفَمِ الشِّعْبِ، فَلَمَّا خَرَجَ الرَّجُلاَنِ إِلَى فَمِ الشِّعْبِ اضْطَجَعَ الْمُهَاجِرِىُّ، وَقَامَ الأَنْصَارِىُّ يُصَلِّى، فَأَتَى الرَّجُلُ، فَلَمَّا رَأَى شَخْصَهُ عَرَفَ أَنَّهُ رَبِيئَةٌ فَرَمَى بِسَهْمٍ فَوَضَعَهُ فِيهِ فَنَزَعَهُ حَتَّى رَمَاهُ بِثَلاَثَةِ أَسْهُمٍ، ثُمَّ رَكَعَ وَسَجَدَ، ثُمَّ أَنْتَبَهَ صَاحِبَهُ، فَلَمَّا عَرَفَ أَنَّهُمْ قَدْ نَذِرُوا بِهِ هَرَبَ، فَلَمَّا رَأَى الْمُهَاجِرِىُّ مَا بِالأَنْصَارِىِّ مِنَ الدِّمَاءِ. قَالَ: سُبْحَانَ اللّهِ! أَلاَ أَنْبَهْتَنِى أَوَّلَ مَا رَمَاكَ؟ قَالَ: كُنْتُ فِي سُورَةٍ أَقْرَؤُهَا فَلَمْ أُحِبَّ أَنْ أَقْطَعَهَا]. أخرجه أبو داود.

«الاَنْتِدَابُ»: الإجابة إلى ما يؤمر به الإنسان.

و«الرَّبِيئَةُ»: الذي يحفظ القوم ويأتيهم بخبر العدوّ لئلا يهجم عليهم.

2. (3667)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte Zâtu'r-Rikâ' gazvesine çıktık. (Askerlerden)

bir kişi, müşriklerden birinin hanımına temasta bulundu. Kocası da: "Muhammed'in Ashabından kan dökmeden geri dönmeyeceğim" diye yemin etti. Evinden çıkıp Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı takibe koyuldu.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir yerde mola verdi ve:

"Kim bizi (nöbet tutup) koruyacak?" diye sordu. Muhacir ve Ensâr' dan birer adam vazifeyi üzerlerine aldılar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bunlara:

"Şu geçidin girişini tutun (orada bekleyin)!" diye ferman buyurdu.

Bu iki zat, geçidin ağzına gelince Muhacirden olanı yattı. Ensârî de namaz kılmaya başladı.

Derken takipçi adam da oraya geldi. (Namazdaki nöbetçinin) silüetini görünce anladı ki, bu askerlerin koruyucusudur, derhal bir ok attı ve ok, eliyle koymuşcasına hedefini buldu. Ensârî oku çıkarıp (namazına devam etti). Müşrik (isabet ettiremedim düşüncesiyle atmaya devam etti.) Öyle ki üçüncü okunu da attı. Ensârî de (yaraya aldırmadan) aynı şekilde namazına devam etti. Bir müddet sonra arkadaşı uyandı. (Müşrik bunların iki kişi olduğunu görünce) yerinin farkına vardıklarını anladı ve kaçtı.

Muhâcirden olan zât, Ensârî arkadaşındaki kanı görünce:

"Sübhânallah! Sana ilk oku atınca beni niye uyandırmadın?" diye sordu. Arkadaşı:

"Öyle bir sûre okuyordum ki, kesmek istemedim" diye cevapladı." [Ebû Dâvud, Tahâret 79, (198).]

AÇIKLAMA:

1- Hadise'nin Ensârî kahramanı Abbâd İbnu Bişr, Muhâcirî kahramanı Ammar İbnu Yâsir'dir.

Abbâd, Ashâb'ın ilklerinden ve büyüklerindendir. Medine'de Mus'ab İbnu Umeyr'in eliyle ilk İslâm'a girenlerden biridir. Sa'd İbnu Mu'az, Üseyd İbnu Hudayr (radıyallahu anhümâ)'dan da önce İslâm'a girmiştir. Bedir, Uhud başta olmak üzere Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın katıldığı bütün gazvelere iştirak etmiştir. Kab İbnu Eşref'i öldüren grupta da yer almıştır.

Ashab'ın faziletce önde gelenlerinden biridir. *Hz. Âişe:* "Ensârdan üç kişi var ki, fazilette kimse bunlardan önde düşünülmemiştir, üçü de *Benî Abdi'l-Eşhel*'dendir: Sa'd İbnu Mu'âz, Useyd İbnu Hudayr ve Abbâd İbnu Bişr" der. *Hz.Âişe*'nin rivayetine göre, *Resulullah (aleyhissalâtu ves-*

selâm) birgün Abbâd'ın sesini işitir ve derhal şu duayı yapar: اللّٰهُمَّ ارْحَمْ عَبَّادًا "Rabbim Abbâd'a rahmetini bol kıl!" Enes anlatıyor: "Useyd İbnu Hudayr ve Abbâd İbnu Bişr, zifiri karanlık bir gecede, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında idiler. Evlerine gitmek üzere huzurdan ayrıldılar. Önlerini, onlardan birinin deyneği aydınlatmaya başladı. Onun ışığında beraber yürüyorlardı. Yolları ayrılınca, her ikisinin de deyneği bunlardan her birinin önlerini aydınlatmaya başladı."

Abbâd (radıyallahu anh), Yemâme Savaşı'nda kırkbeş yaşlarında olduğu halde şehit düşmüştür, Cenab-ı Hakk'tan, bu ümmete emsali fedâkar âbid, mücahitler vermesini ve onu da bizlere şefaatçi kılmasını dileriz.

2- Hadise'nin İbnu İshak'taki vechi, bu safhayı, daha açık nakletmektedir: "...(Takipçi müşrik) bir ok attı. Eliyle koymuşcasına isabet ettirdi. Namaz kılmakta olan *Ensârî* (Abbâd İbnu Bişr), oku çıkardı ve kıyâmda sâbit kaldı. (Müşrik isabet ettiremedim zanniyle) bir ok daha attı. Onu da eliyle koymuş gibi isabet ettirdi. (Ensârî) oku çekip yanına koydu kıyamına devam etti. Müşrik bir üçüncü ok daha attı, onu da eliyle koymuş gibi isabet ettirdi. (Ensarî) onu da bedeninden çekti (ve namazına devam etti) sonra rükû ve secdeye gitti..." vak'anın İbnu İshak'taki rivayetinin son kısmı da burada kayda değer. Abbâd, muhâcir arkadaşının (Ammâr'ın) "Beni niye daha önce uyarmadın?" sorusuna verdiği cevapta şöyle der: "...Bana ard arda ok atmaya devam edince rükûya gittim ve seni uyandırdım. Allah'a kasem olsun. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın beklememi emrettiği bir gediğin korunması mevzubahis olmasaydı, okuduğum sureyi terkedip kesmemden önce ruhum bedenimi terkederdi."

Görüldüğü üzere, *Ensarî,* namazdan aldığı hazzı bozmamak için üç okun verdiği ızdıraba rağmen namazını kesmiyor.

Bu mümkün mü? Bu nasıl bir hâlet, nasıl bir hâl ki Kur'an'ın ve namazın zevki üç ok yarasının verdiği acıya ve ızdıraba galebe çalıyor?

Şüphesiz bunu bizlerin anlaması oldukça zor! Bunun için önce Ashâbın yüce makamını bilmek, idrak etmek ve te'yid etmek gerek. Bu meseleyi anlamamızda bize yardımcı olacak bir açıklamayı Bediüzzaman yapmaktadır. Gerçi onun bu açıklaması ilmî bir açıklama değil, hâli bir beyândır. Fiilen yaşanmayınca anlaşılmaz. Ancak büyüklerimizin hâlle de ilgili olsa anlattıkları bu çeşit hadiseler de bizim için bir hüccettir, bir ip ucudur. Öyleyse, Sahabe ile alakalı bir müşkilimizin vuzuha kavuşmasında Bediüzzaman'ın şahsî tecrübesinden istifade edeceğiz. Merhum der ki: "Bir zaman, bir tek tesbihin, bir tek namazda, Sahâbelerin tarz-ı telakkisine

yakın bir surette bana inkişafı, bir ay kadar ibadet derecesinde ehemmiyetli göründü. Sahabelerin yüksek kıymetini onunla anladım."(30)

Demek ki, onlar, Rabbülâlemîn'in Habibi, Halili olan Fahr-ı Kâinat Efendimiz Resûl-i Ekrem'le sohbetten, onun terbiye ve tenvirinden öyle bir feyz, öyle bir kemâl alıyorlar ki, onlar için namaz, bir başka hâlete geçme vesilesi oluyor. Onun tek bir tesbihatı Bediüzzaman gibi maneviyat eri, tefekkür piri bir zatın bir aylık namazına bedel olursa bizlerin belki birkaç yıllık namazına bedel olacak bir feyz, bir manevi zevk veriyor demektir. Bunu söylemekle, Sahabenin mevkiini, makamını kavrayabildiğimizi, müşkülümüzü ilmî bir kesinlikle tamamiyle hallettiğimizi iddia etmiş değiliz. Meselenin anlaşılmasına ve birazcık kavranmasına yardımcı olacak ufak bir pencere açmış oluyoruz.

Selef-i sâlihîn'den günümüze milyonlarca İslâm ülemâsının ittifakla Sahâbe hakkında hüsn-ü zanda bulunmuş olması, onları hiçbir istisna yapmaksızın udul kabul etmesi, arkadan gelecek en yüce mertebeye eren bir velinin bile, en âmi bir Sahabi'nin mertebesine yetişemeyeceği hususunu beyan etmeleri delilsiz, hakikatsiz, hissî bir davranış değildir. Bu ülemâ ordusunun onlar hakkında âyet, hadis ve keşfiyatlarına dayanan bu icma ve ittifakları da Ashab (radıyallahu anhüm ecmâîn)'ı anlamada bir diğer penceredir.

Şu halde, kaydettiğimiz bu iki pencerenin aydınlığında bakacak olursak üç ok yarasına rağmen *Abbâd İbnu Bişr* (radıyallahu anh)'ın namazına nasıl devam ettiğini anlayabiliriz.

اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنَا مَحَبَّتَهُمْ

30– Bediüzzaman, burada atıfta bulunduğu haletini bir başka yerde biraz daha açar ve der ki: "Bir zaman kalbime geldi niçin Muhyiddin-i Arabî gibi hârika zatlar Sahabelere yetişemiyorlar? Sonra namaz için سُبْحَانَ رَبِّيَ الْاَعْلٰى derken şu kelimenin ma'nâsı inkişaf etti. Tam ma'nâsıyla değil fakat bir parça hakikatı göründü. Kalben dedim: Keşke bir tek namaza bu kelime gibi muvaffak olsaydım, bir sene ibadetten daha iyi idi. Namazdan sonra anladım ki, o hâtıra ve o hal, Sahabelerin ibadetteki derecelerine yetişilmediğine bir irşaddır. Evet, Kur'an-ı Hakim'in envârıyla hâsıl olan O inkılâb-ı azîm-i ictimâîde, ezdat (zıtlar) birbirinden çıkıp ayrılırken, şerler bütün tevâibiyle (kendine tabi olan şeylerle) zulümâtıyla ve teferruatıyla ve hayır ve kemalat bütün envarıyla ve netâiciyle karşı karşıya gelip bir vaziyette ve müheyyic bir zamanda, her zikir ve tesbih bütün ma'nâsının tabakatını turfanda ve terâvetli ve taze ve genç bir surette ifade ettiği gibi, o ınkılâb-ı azimin tarrakası (gürültüsü) altında olan insanların bütün hissiyatını, letâif-i maneviyesini uyandırmış, hatta vehim, hayal ve sır gibi duygular hüşyâr ve müteyakkız bir surette o zikir, o tesbihlerdeki müteaddit ma'nâları kendi zevklerine göre alır.. emer. İşte, şu hikmete binaen bütün hissiyatları uyanık ve letâifleri hüşyar olan sahabeler envar-ı imaniyye ve tesbihiyyeyi câmi olan kelimat-ı mübârekeyi dedikleri vakit, kelimenin bütün ma'nâsiyle söyler ve bütün letaifiyle hisse alırdı."

"Kişi sevdiğiyle beraberdir. Rabbimiz! Kalblerimizi Ashab-ı Kirâm'ın sevgisiyle hayatlandır! Âmin."

3- Bu hadisten bazı âlimler iki hüküm çıkarmışlardır:

1) Arka ve ön yollardan çıkmayan kan, az veya çok farketmeksizin abdesti bozmuyor, temizliğe mani değildir. *Şâfiî, Mâlik* hazretleri başta olmak üzere bir grup Sahâbî ve Tâbiîn ülemâsı: "Vücuddan, iki yol dışında kanın çıkması abdesti bozmaz" diye hükmetmiştir.

İbnu Mes'ud, Sâlim İbnu Abdillah, İbnu Abbâs, Câbir, Ebû Hüreyre, Hz. Âişe, Hasan Basrî, Kasım (İbnu Muhammed), Atâ, Tâvus, Mekhul, Rebî'a, Ebû Sevr, Dâvud-u Zâhirî bu görüştedir. Bagavî: "Sahâbe ve Tâbiîn'in çoğu bu görüştedir" der.

2) Yaralardan akan kanlar temizdir, yaralı kan bulaşmasından ma'fuvvdur. Mâlikiler bu görüştedir. Mücahidlerin yaralarından akan kanlarla ıslanan elbiselerinin içinde namaz kıldıklarını ifade eden çok sayıda rivayet gelmiştir. Resûlullah'ın namazdan önce kan bulaşığının yıkanmasını veya kanlı elbisenin değiştirilmesini emrettiğine dair rivayet gelmemiştir. Nitekim Hendek Savaşı sırasında yaralanan Sa'd (radıyallahu anh) için mescidin içinde çadır kurulmuş, kanları mescide akar olduğu halde orada kalmış ve bu hal üzere vefat etmiştir. Hz. Ömer'in de yarasından kanlar akarken sabah namazını kılması da yaradan akan kanın temizliğine gösterilen deliller arasında zikredilir.

Teysîr müellifi, abdesti bozan şeyler zımnında kandan bahsettiği halde, kaydettiği hadisten kanla abdestin bozulmayacağı hükmü çıkmaktadır. Hemen belirtelim ki, bu bahsi ilgilendiren yegâne rivayet, bu bahse alınmış olan bu iki rivayet değildir. Hanefîler kan meselesinde başka hadislerle amel edip bunları te'vil etmişlerdir. Onlar *Temîmü'd-Darî* ve *Zeyd İbnu Sâbit* (radıyallahu anhümâ) tarafından rivayet edilen: الْوضوء مِن كُلِّ دمٍ سَائِلٍ "Akan her kan sebebiyle abdest alınır" hadisini esas almışlardır. Nasbu'r-Râye'de başka rivayetler de kaydedilir. Hanefîler buna dayanarak vücuddan kan çıkar ve akarsa bunun abdesti bozacağını kabul eder. Bozmayan miktar, yaranın üzerinden çıkıp etrafa dağılmayan, olduğu yerde kalan katreciktir.

Bazı Hanefîler, Hz. Enes hadisinde: "Resûlullah'ın haberi olsaydı abdest tazelemeyi, namazı iade etmeyi emrederdi" diye te'vil getirmiştir. Ayrıca Câbir hadisinin zayıflığı da belirtilmiştir.

İKİNCİ FER'

KADINA VE FERCE DEGME

(Bu fer'in iki nevi var)

BİRİNCİ NEV': KADINA DEGME

3668 ١ – عن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها: [أنَّ رَسولَ اللهِ ﷺ قَبَّلَ امْرَأةً مِنْ نِسائِه، ثُمَّ خَرَجَ إلى الصَّلاةِ وَلَمْ يَتوضّأ. قَالَ عُرْوَةُ، فَقُلْتُ لَهَا: وَمَنْ هِىَ إلاّ أنْتِ؟ فَضَحِكَتْ].

أخرجه أصحاب السنن.

1. (3668)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadınlarından birini öptü, sonra dönüp namaza gitti, abdest tazelemedi."

Urve rahimehullah der ki: "Kendisine: "Bu, sizden başka bir hanımı olmamalı!" dedim. *Hz. Âişe* gülmekle cevap verdi." [Ebû Dâvud, Tahâret 69, (178, 179, 180); Tirmizî, Tahâret 63, (86); Nesâî, Tahâret 121, (1, 104); İbnu Mâce, Tahâret 69, (502).]

3669 ٢ – وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهما: [أنَّهُ كَانَ يَقُولُ: قُبْلَةُ الرَّجُلِ امْرَأتَهُ وَجَسُّهَا بِيَدِهِ مِنَ المُلامَسَةِ، فَمَنْ قَبَّلَ امْرَأتَهُ أوْ جَسَّهَا بِيَدِهِ فَعَلَيْهِ الْوُضُوءُ]. ومثله عن ابن مسعود، أخرجه مالك.

2. (3669)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Erkeğin hanımını öpmesi veya ona eliyle dokunması hep mülâmese (değme) sayılır. Öyleyse kim hanımını öperse veya eliyle dokunursa abdest alması gerekir." Bu rivayetin bir benzeri İbnu Mes'ud'dan gelmiştir. [Muvatta, Tahâret 64, (1, 43).]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki rivayet, kadına eliyle dokunarak veya öperek veya bir

başka şekilde değme ile ilgilidir. Birinci rivayete göre, kadına öpme dahil, herhangi bir şekilde değme abdesti bozmamaktadır. İkinci rivayete göre ise abdest bozulmakta ve yeniden abdest almak gerekmektedir. *Hz. Ali, İbnu Mes'ud, Atâ, Tâvus, Ebû Hanîfe, Süfyân es-Sevrî* birinci hadisteki hükümle amel etmişlerdir. Bu hükmü te'yid eden başka rivayetler de mevcuttur. Müslim'de gelen bir rivayete göre, Hz. Âişe aynen şöyle der: "Bir gün Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı yatakta bulamadım. (Karanlıkta sağı solu) yoklarken elim ayaklarının altına rastladı, secdede idi ve şöyle diyordu: "Rabbim, gazabından sana sığınırım..."

Sahîheyn'de gelen bir diğer rivayette Hz. Âişe, ayakları kıble istikametinde uzanmış olarak yattığını, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın secdeye giderken, eliyle ayaklarına dürttüğünü, böylece ayaklarını topladığını, fakat sonradan tekrar uzattığını, secde sırasında her seferinde ayağını dürttüğünü ve kendisinin de ayaklarını topladığını ve Resulullah'ın da secde ettiğini nakleder.

Ancak *İbnu Mes'ud, İbnu Ömer, Zührî, Mâlik, Evzâî, Şâfiî, Ahmed, İshâk* öpmede abdest gerektiğine hükmetmişlerdir. Bunların da şer'î delilleri var: Âyet-i Kerime'de أَوْ لاَمَسْتُمُ النِّسَاءَ denmiş, bu لَمَسْتُمْ şeklinde de okunmuştur. Burada lems (değme), abdesti bozan amiller arasında sayılmıştır. Âyet, lâmestüm diye okununca cimâ ma'nâsına te'vili daha zahir ise de, lemestüm diye okununca elle değmek ma'nası daha zâhir olmaktadır ve cimâ dışındaki her çeşit değmeler de o mânaya girmekte, dolayısıyla kadına ne suretli olursa olsun "değme"den abdest bozulmaktadır. Yorumunda ihtilâf edilen âyet meâlen şöyle: **"Ey iman edenler... Eğer hasta olur veya bir sefer üzerinde bulunursanız yahud sizden biriniz ayak yolundan gelirse yahud da kadınlara dokunup da su bulamazsanız o vakit temiz bir toprağa teyemmüm edin..."** (Nisa 43)

İbnû Abbâs (radıyallahu anhümâ) âyetteki lems'ten maksadın cimâ olduğunda cezmederek bu te'vili reddeder. Ülemâ umumiyetle İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın te'vilini, Ashabtan diğerlerinin te'viline tercih etmeyi prensip edinmiştir. Çünkü O, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *"Allah'ım, ona Kur'an'ın te'vilini öğret"* duasına mazhar olmuştur. Kur'an'la ilgili tefsirde otoritedir. "Çünkü derler, te'vili ona Allah öğretmiştir."

Âyette geçen لَمَسْتُمْ kelimesinin cimâ'dan kinaye olup olmadığı hususunda ülemânın yaptığı ilmî münakaşaya bu kadar işareti yeterli görüyor delillerine, cevaplarına yer vermiyoruz.

3670 ٣– وعن أبيّ بن كعب رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّهُ قَالَ يَا رسولَ اللهِ: إذا جَامَعَ الرّجُلُ امْرَأتَهُ فَلَمْ يُنْزِلْ؟ قال: يغسِلُ مَا مَسَّ المَرْأةَ مِنْهُ، ثُمَّ يَتَوضّأُ ويُصَلّي]. أخرجه الشيخان.

3. (3670)- *Übeyy İbnu Ka'b* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü dedim, bir kimse hanımıyla cima yapsa fakat inzal olmasa yıkanması gerekir mi?"

"Kadına değen kısmını yıkar, sonra abdest alır ve namaz kılar!" buyurdular." [Buhârî, Gusl 29, Müslim, Hayz 85, (346).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, inzal vâki olmadıkça boy abdestinin gerekmiyeceğini ifade etmektedir. Bu ma'nâyı ifade eden انَّمَا المَاءُ مِنَ المَاءِ *"Su, ancak sudan dolayı icabeder"* nev'inden başka rivayetler de var. Ancak ülemâ bu hadislerin başka hadislerle neshedildiğinde ittifak eder. Bu nâsihlerden biri şudur: اذَا الْتَقَى الخِتَانَانِ وَغَابَتِ الْحَشَفَةُ وَجَبَ الغُسْلُ انزلَ اوْلَمْ يُنْزِلْ *"İki hitan kavuşur ve haşefe kaybolursa, inzal olsa da olmasa da gusül gerekir."*

Burada *hıtân* sünnet mahallidir. *İbnu Hacer* iki hitanla erkeğin hitanının kastedildiğini belirtir. Haşefe de baş kısımdır. Bu durumda erkek uzvunun baş kısmı kadın uzvunda kaybolunca şer'an cimâ hâsıl olmuştur, inzal olsa da olmasa da farketmez, cimâye terettüp eden ahkam tahakkuk eder. Bu ahkamdan biri yıkanmadır, yani boy abdesti.

Ancak şunu da belirtelim ki, inzal vâki olmadıkça, boy abdestinin gerekmiyeceği kanaatini koruyan *Sahâbe* ve *Tâbiîn*, –azınlık teşkil etseler de- olmuştur. Hatta Atâ'nın şu sözü rivayet edilir: "İnzal olmasam bile yıkanmadan huzur bulamıyorum, sebebi de bu husustaki ulemânın ihtilâfıdır." İhtilâfu'l-Hadis'te Şâfiî Hazretleri de şöyle demiştir: "Su, sudan gerekir" hadisi sâbittir, ancak mensuhtur... Bölgemizdeki bazı âlimler (Hicazlılar) bize bu meselede muhalefet ederek: "İnzal olmadıkça gusül gerekmez." dediler."

Belirttiğimiz gibi neshe rağmen bir ihtilaf mevzubahis ise de, cumhur guslün gerekeceğinde ittifak etmiştir.

İKİNCİ NEV': ZEKERE DEĞMEK

3671 ١ – عن طلق بن عليّ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَدِمْنَا عَلَى رَسولِ اللهِ ﷺ فَجَاءَ رَجُلٌ كَأنَّهُ

بَدَوِيٌّ، فَقَالَ يَا رسولَ اللهِ: مَا تَرَى فِي مَسِّ الرَّجُلِ ذَكَرَهُ بَعْدَ مَا يَتَوضَّأُ؟ فَقَالَ ﷺ: وَهَلْ هُوَ إلاَّ مُضْغَةٌ مِنْهُ، أَوْ قَالَ بَضْعَةٌ مِنْهُ]. أخرجه أصحاب السنن، واللفظ لغير الترمذي.

1. (3671)- *Talk İbnu Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına geldik. (Biz huzurlarında iken) bir adam geldi. Sanki o bir bedevi idi.

"Ey Allah'ın Resulü! dedi, kişi abdest aldıktan sonra zekerine değerse ne gerekir (abdesti bozulur mu, bozulmaz mı?)" Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu cevabı verdi:

"O, kendisinden bir parça değil midir?" [Ebû Dâvud, Tahâret 71, (182, 183); Tirmizî, Tahâret 62, (85); Nesâî, Tahâret 120, (1, 101). Bu metin Tirmizî'nindir.]

3672 ٢– وعن بسرة بنت صفوان رَضِيَ اللهُ عَنْها: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: مَنْ مَسَّ ذَكَرَهُ فَلاَ يُصَلِّي حَتَّى يَتَوَضَّأَ]. أخرجه الأربعة، وهذا لفظ الترمذي.

2. (3672)- *Büsre Bintü Safvân* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Zekerine değen abdest almadıkça namaz kılmasın."* [Tirmizî, Tahâret 61, (82, 83, 84); Muvatta, Tahâret 58, (1, 42); Ebû Dâvud, Tahâret 70, (181); Nesâî, Tahâret 118, (1, 100).]

3673 ٣– وعن مصعب بن سعد بن أبي وقاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كُنْتُ أُمْسِكُ المُصْحَفَ عَلَى سَعْدِ بنِ أَبِي وَقَّاصٍ فَاحْتَكَكْتُ، فَقَالَ سَعْدٌ: لَعَلَّكَ مَسَسْتَ ذَكَرَكَ؟ قُلْتُ: نَعَمْ. قَالَ: قُمْ فَتَوَضَّأْ فَتَوَضَّأْتُ، ثُمَّ رَجَعْتُ]. أخرجه مالك.

3. (3673)- *Mus'ab İbnu Sa'd İbni Ebî Vakkâs* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben, Sa'd İbni Ebî Vakkâs (radıyallahu anh)'a Kur'an tutuyordum. Bir ara kaşındım. Sa'd:

"Her halde zekerine değdin?"dedi. Ben "evet" deyince:

"Kalk, abdest al!" emretti. Ben de gidip abdest alıp geri döndüm" [Muvatta, Tahâret 59, (1, 42).]

3674 ٤– وعن نافع قال: [كُنْتُ مَعَ ابنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما فِي سَفَرٍ فَرَأَيْتُهُ بَعْدَ أَنْ طَلَعَتِ الشَّمْسُ تَوَضَّأَ ثُمَّ صَلَّى، فَقُلْتُ لَهُ: إنَّ هذِهِ لَصَلاَةٌ مَا كُنْتَ تُصَلِّيهَا؟ فَقَالَ: إنِّي بَعْدَ أَنْ تَوَضَّأْتُ لِصَلاَةِ الصُّبْحِ مَسَسْتُ فَرْجِي، ثُمَّ نَسِيتُ أَنْ أَتَوَضَّأَ فَتَوَضَّأْتُ

وَعَدْتُ لِصَلاَتِي]. أخرجه مالك.

4. (3674)- *Nâfi* rahimehullah anlatıyor: "Ben, bir sefer sırasında İbnu Ömer (radıyallahu anh)'le beraberdim. Güneş doğduktan sonra onun abdest alıp namaz kıldığını gördüm. Kendisine: "Bu şimdiye kadar kıldığınızı hiç görmediğim bir namaz!" dedim. Şu açıklamayı yaptı:

"Sabah namazı kılmak üzere abdest aldıktan sonra fercime dokundum. Sonra da abdest almayı unuttum (ve namaz kıldım. Şimdi bu durumu hatırlayınca) yeniden abdest alıp namazımı iade ettim." [Muvatta, Tahâret 60, (1, 42, 43).]

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydedilen dört hadis, kişinin cinsiyet organına değdiği takdirde abdestinin bozulup bozulmayacağı ile alâkalıdır. İlk hadis, böyle bir durumda abdestin gerekmeyeceğini ifade etmekte ise de, diğer üç rivayet gerekeceğini ifade etmektedir.

Şu halde, ülemânın ihtilâf ettiği bir mesele ile karşı karşıyayız. Nitekim bir kısım ülema elle zekere değme'yi, abdesti bozan sebepler arasında görmüşlerdir: Hz. Ömer, oğlu Abdullah, Ebû Eyyub el Ensârî, Zeyd İbnu Hâlid, Ebû Hüreyre, Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs, Câbir, Hz. Âişe, Ümmü Habîbe, Büsre Bintu Safvân, iki rivayetten birinde Sa'd İbnu Ebî Vakkâs; yine iki rivayetten birinde İbnu Abbâs, Urve İbnu Zübeyr, Süleyman İbnu Yesâr, Atâ, Ebân İbnu Osman, Câbir İbnu Zeyd, Zührî, Mus'ab İbnu Sa'd, Saîd İbnu'l-Müseyyeb ve başkaları. İmam Şâfiî ile Ahmed İbnu Hanbel de bu görüştedir. İmam Mâlik'in meşhur görüşü de böyledir.

Diğer bir kısım ülemâ ise zekere değmekle abdestin bozulmayacağına hükmetmiştir. Bunlar da, Talk İbnu Ali'den kaydedildiği üzere buna cevaz veren rivayetlere dayanırlar. Talk'ın rivayetinde Resûlullah مُضْغَةٌ مِنْهُ "Kendisinden birparça değil mi?"demiştir. Mudğâ, et parçası demektir. Gerçi râvi "bad'a" mı dedi "mudğa" mı dedi mütereddid ise de, ikisi de aynı ma'nâya gelen müterâdif kelimelerdir. Hz. Ali, Ammâr İbnu Yâsir, Abdullah İbnu Mes'ud, Abdullah İbnu Abbâs, Huzeyfe İbnu'l-Yemân, İmrân İbnu'l-Husayn, Ebû'd-Derdâ, iki rivayetin birinde Sa'd İbnu Ebî Vakkâs, iki rivayetin birinde Saîd İbnu'l-Müseyyeb, Saîd İbnu Cübeyr, İbrahim Nehâî, Rebî'a İbnu Ebî Abdirrahmân, Süfyân es-Sevrî, Ebû Hanîfe ve Ashâbı, Yahya İbnu Ma'in ve Ehl-i Kûfe hep bu görüştedirler.

Talk hadisini, hadis münekkidleri Büsre hadisinden daha sıhhatli bulmuşlardır. Ancak, Büsre hadisini esas alanlar, Talk hadisinin mensuh olduğunu ileri sürmüşlerdir. Delilleri de Talk'ın, Büsre'ye nazaran çok önceleri müslüman olması, Fakat muhakkikler böyle bir gerekçe ile neshe hükmedilemeyeceğini söylemiştir. Yine de Büsre hadisinin turukundaki çokluk, bazı şevâhidin varlığı, yukarıda belirtildiği üzere bir kısım ülemânın onunla amel etmesine sebep olmuştur. Ülemamızın cümlesinden Allah razı olsun, onların ihtilafı ümmete rahmettir.

ÜÇÜNCÜ FER':

UYKU, BAYILMA, KENDİNDEN GEÇME

3675 ١ – عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كَانَ أصْحَابُ النّبيِّ ﷺ يَنَامُونَ ثُمَّ يُصلُّونَ وَلاَ يَتَوَضّئُونَ. قِيلَ: لِقَتَادَةَ: سَمِعْتَهُ مِنْ أنَسٍ؟ قَـالَ: إِيْ وَاللهِ]. أخرجه مسلم، وهذا لفظه، وأبو داود والترمذي.

1. (3675)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah'ın ashabı uyurlar, sonra abdest almadan namaz kılarlardı:

(Enes'ten bunu rivayet eden) Katâde'ye:

"Bu sözü Enes'ten bizzat işittin mi?" diye sorulmuştu:

"Vallahi evet!" diye te'yid etti." [Müslim, Hayz 125, (376); Ebû Dâvud, Tahâret 80, (200); Tirmizî, Tahâret 58, (78).]

3676 ٢ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أنّهُ كَانَ يَنَامُ جَالِساً، ثُمّ يُصَلّي، وَلاَ يَتَوضّأُ]. أخرجه مالك.

2. (3676)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'den anlatıldığına göre, oturarak uyur, sonra kalkar, abdest almadan namaz kılardı." [Muvatta.]

3677 ٣ – وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَـال رَسُولُ اللهِ ﷺ : الْعَيْنَانِ وِكَاءُ السَّهِ، فَمَنْ نَامَ فَلْيَتَوَضّأْ]. أخرجه أبو داود.

« الْوِكَاءُ »: مَا يشدّ به رأس القربة ونحوه.

« وَالسَّه »: الاست، وقيل: حلقة الدبر.

3. (3677)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Gözler, halkanın bağıdır, öyleyse uyuyan abdest alsın." [Ebû Dâvud, Tahâret 80, (203).]

3678 ٤- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أنَّهُ رَأى رَسُولَ اللهِ ﷺ نَامَ وَهُوَ سَاجِدٌ حَتّى غَطَّ وَنَفَخَ، ثُمّ قَامَ يُصَلّى، فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: إنَّكَ قَدْ نِمْتَ قَالَ: إنَّ الْوُضُوءَ لاَ يَجِبُ إلاَّ عَلَى مَنْ نَامَ مُضْطَجِعاً، فَإنَّهُ إذَا اضْطَجَعَ اسْتَرْخَتْ مَفَاصِلُهُ].

أخرجه أصحاب السنن، وهذا لفظ الترمذي.

4. (3678)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'ın anlattığına göre, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı secde halinde uyurken görmüş ve hatta Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* horlayıp solumuş, sonra kalkıp (abdest almadan) namaz kılmıştır.

İbnu Abbâs der ki:

"Ey Allah'ın Resulü dedim, siz uyudunuz, (abdestiniz bozulmuş olmalı değil mi)?" Bana şu açıklamayı yaptı: *"Abdest, yatarak uyuyana gerekir. Zira yatarak uyuyunca mafsalları rehâvet basar."* [Tirmizî, Tahâret 57, (77); Ebû Dâvud, Tahâret 80, (202); Nesâî, Ezân 41, (2, 30).]

AÇIKLAMA:

1- Uykunun abdesti bozup bozmayacağı meselesi de ülemâ arasında ihtilâf edilmiştir.

Beyhakî, Ebû Hüreyre (radıyallahu anh)'nin şu sözünü kaydeder: "Çömelerek (ihtiba) uyuyan, ayakta uyuyan ve secde halinde uyuyan kimseye abdest gerekmez. Uyuyan yatacak olursa kalkınca abdest almalıdır." İbnu Hacer bu rivayetin senetce muteber olduğunu ve Hz. Ebû Hüreyre'nin şahsî bir açıklaması (mevkuf) olduğunu belirtir.

2- Tirmizî hazretleri bu mesele hakkında şu açıklamada bulunur: "Ülemâ uyuyan kimsenin abdesti hususunda ihtilaf etmiştir. Çoğunluk, oturarak veya ayakta uyuyana abdest gerekmeyeceği, sadece, yatarak uyuyana gerekeceği görüşündedir. *Sevrî, İbnu'l-Mübârek, Ahmed İbnu Hanbel* bu görüştedir. Bazıları: "Aklına galebe çalacak (şuurunu kaybedecek) derecede uyursa, artık abdest gerekir" demiştir. İshâk İbnu Râhûye'nin görüşü budur.

Şâfiî hazretleri: "Oturarak uyuyup rüya görür veya uyuklama sebebiyle mak'adı oynarsa abdesti bozulur" demiştir. Esasen bu mevzuda Şâfiî hazretlerinden birkaç görüş rivayet edilmiştir. İbnu Hacer'in kaydına göre, Şâfiî'nin kavl-i kadîmine göre oturandan başkasının abdesti mutlak olarak bozulmaz. Ancak şu tafsilatı sunar: "Namaz haricinde ise

bozulur, dahilinde ise bozulmaz." Yeni görüşünde: "Yere iyi oturmuş olan kimsenin abdesti uyku ile bozulmaz; iyi oturmayanınki bozulur." Şâfiî'den yapılan bazı rivayetleri yorumda âlimler ihtilaf eder.

3- *İbnu Hacer*'in kaydına göre, gerek Sahâbe ve gerekse Tâbiîn'den bazılarının "uyku abdesti bozan bir hadestir" demeye gelen ifadelerle, "azı da çoğu da abdesti bozar" görüşünde olduğunu nakleder. *Ebû Ubeyde* ve *İshak İbnu Râhûye* bu görüştedir. Nitekim Safvân İbnu Usâl (radıyallahu anh)'ın yaptığı bir rivayette şu ibare de yer alır: إلاّ غـائط أو بول أو نـوم ...Bu rivayette, "küçük abdest, büyük abdest ve uyku"nun arası eşit tutulmakta ve uykuya bir kayıt da getirilmemektedir. İbnu'l-Münzir, hadisin "uyku"yu âmm bir tarzda zikretmiş olması sebebiyle bununda bir hades sayılması gereğine meyleder. Bu hadisi İbnu Hüzeyme ve bazıları "sahih" addetmiştir.

Halbuki, ayakta veya oturarak uyumanın abdesti bozmayacağına hükmedenler "uyku'nun hades değil, hadesin sebebi olduğunu benimsemişlerdir.

4- *Hz. Ali* (radıyallahu anh)'in rivayetinde, "gözler halkanın bağıdır" denmekte, bununla gözle yel tutma arasındaki irtibat belirtilmektedir. Halka diye çevirdiğimiz seh, insanın mak'adı ma'nâsına geldiği gibi anüs ma'nâsına da gelmektedir. Şu halde, hadiste uyuyan kimsenin kendisini kontrol edemeyip, bilhassa yel kaçması şeklinde vâki olacak hadesin farkına varamayacağı belirtilmiş oluyor. Bu açıdan, uyku hades değil, hadese sebeptir -veya fıkhî tabiriyle mazannetü'l-hades'tir.- Şu halde hadis, uyanık kimsenin halkanın bağını tutup dahilden yel çıkmasına mani olacağını ifade ediyor. Uyuyunca, müteakip hadiste ifade edildiği üzere mafsallar gevşeyecek ve yel kaçması da olabilecektir.

5- Hülasa etmek gerekirse bu meselede dokuz görüş ortaya çıkmıştır.

1) Hangi halde olunursa olunsun uyku abdesti bozmaz. Bu görüşte olanlar Hz.Enes'ten yapılan şu rivayete dayanırlar: "Resulullah'ın ashabı yatsıyı beklerken başları (sağa sola) dalgalanacak kadar uyurlardı, sonra abdest almadan namazlarını kılarlardı." Bunlara göre "uyku abdesti bozsaydı Allah bunu vahiy ile bildirirdi."

2) Uyku her durumda abdesti bozar. Az da olsa, çok da olsa farketmez, otururken de yatarken de, hangi hal üzere olunursa olunsun. Bunda Safvân Hadisi'ne dayanırlar: "Biz seferde iken Resulullah bize emirde bulunarak cenâbet hali hariç, büyük abdest bozma, küçük abdest bozma,

uyuma gibi hallerin hiç birinde mestlerimizi üç gün üç gece çıkar-mamamızı söylerdi."

3) Çok uyku her bir durumda abdesti bozar, azı hiçbir durumda bozmaz. Sübülü's-Selam'da bunların uykuyu tek başına abdest bozucu görmedikleri belirtilir.

4) Namaz kılan kimsenin hey'eti üzerine dururken uyuyanın uykusu namazı bozmaz: Rükû, sücud, kıyam, kuûd (oturma) halleri gibi.. Bu durumlardan birinde uyuyanın namazı bozulmaz. Yan yatarak, sırt üstü yatarak uyuyanın abdesti bozulur.

5) Rükû ve secde halinde olanın uykusu abdesti bozar. Ahmed İbnu Hanbel böyle demiştir.

6) Rükû ve secde dışındaki uyku abdesti bozar. Böyle diyenler *Ahmed İbnu Hanbel*'in Zühd'de ki bir rivayetini esas alırlar.
"اذَا نَامَ الْعَبْدُ وَهُوَ سَاجِدٌ يَقُولُ اللّٰهُ انْظُرُوا الى عَبْدِى رُوحُهُ عِنْدِى وَهُوَ سَاجِدٌ لِى "*Kul secde ederken uyursa Allâh-u Zülcelal Hazretleri şöyle der: "Kuluma bakın. Ruhu benim yanımda, kendisi ise bana secde ediyor."*

Burada secde mevzubahistir, kıyasla rükûya da dahil etmişlerdir.

7) Sadece secde edenin uykusu abdesti bozar. Bu da Ahmed İbnu Hanbel'den rivayet edilmiştir.

8) Namazda, hangi hal üzere uyunursa uyunsun abdest bozulmaz, namazın dışında uyku abdesti bozar. İmam Şâfiî ve hatta Ebû Hanîfe'ye de nisbet edilen zayıf bir görüştür.

9) Mak'adı (oturağı) yere sağlam şekilde oturmuş olarak uyuyanın abdesti bozulmaz, aksi halde az uyusa da çok uyusa da; namazın içinde de dışında da olsa bozulur. Şâfiînin görüşü budur.

Sübülü's-Selam'da Emîr el-Yemânî der ki: "En doğrusu şudur: İnsanda şuur kalmayacak şekilde galebe çalan uyku (en-nevmü'l-müsteğrik), abdesti bozar."

Son olarak Hanefîlerin görüşünü kaydedelim: "Yan yatarak veya bağdaş kurarak veya dirseklere dayanarak veya ayakları oturak yerinin altından bir tarafa uzatarak yahut namaz haricinde secde eder gibi bir vaziyette bulunarak uyumak; veya oturup uyuyan kimsenin uyanmaksızın, oturağı, yerinden tamamen yukarı kalkacak olsa abdesti bozulur. Oturağı yere tam yerleşmiş vaziyette oturarak uyumak, namazda iken ayakta veya oturarak veya rüku ve secde halinde uyumak abdesti bozmaz."

3679 ٥ – وعن عبيدالله بن عبدالله بن عتبة قال: [دَخَلْتُ على عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهـا، فَقُلْتُ لَهَا: ألاَ تُحَدِّثِينى عَنْ مَرَضِ رسول الله ﷺ؟ فـقَالَتْ: بَلَى، ثَقُلَ النّبىُّ ﷺ، فـقَالَ: أصَلّى النَّاسُ؟ قُلْنَا: لاَ، وَهُمْ يَنْتَظِرُونَكَ يَا رسـولَ الله قَالَ: ضَعُوا لى مَاءً في المِخْضَبِ. قَالَتْ: فَفَعَلْنَا فَاغْتَسَلَ، ثُمّ ذَهَبَ لِينُوءَ فَأُغْمِىَ عَلَيْهِ، ثُمّ أفَاقَ، فـقَالَ: أصَلّى النَّاسُ؟ فَقُلْنَا: لاَ وَهُمْ يَنْتَظِرُونَكَ يَا رَسُـولَ الله. قَـالَ: ضَعُوا لى مَاءً في الْمِخْضَبِ فَفَعَلْنَا فَاغْتَسَلَ، ثُمَّ ذَهَبَ لِيَنُوءَ فَأُغْمِىَ عَلَيْهِ، ثُمَّ أفَاقَ، فـقَالَ: أصَلّى النَّاسُ؟ فَقُلْنَا: لاَ وَهُمْ يَنْتَظِرُونَكَ يَا رَسُولَ الله. قَـالَتْ: وَالنَّاسُ عُكُوفٌ يَنْتَظِرُونَ رَسُولَ اللهِ ﷺ لِصَلاَةِ عِشَاءِ الآخِرَةِ]. أخرجه الشيخان.

وهو طرف من حديث طويل أخرجاه، وسيجئ في حرف الميم في ذكر وفاة رسول الله ﷺ من كتاب الموت.

«المِخْضَبُ»: المركن والاجانة.

وقوله «لِيَنُوءَ»: أى لينهض ليقوم.

5. (3679)- *Ubeydullah İbnu Abdillah İbni Utbe* anlatıyor: "Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'nin yanına girip, kendisine:

"Bana *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hastalığından bahsetmez misiniz?" dedim.

"Elbette" dedi ve anlattı: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hastalığı ağırlaşmıştı. Bir ara:

"Halk namazı kıldı mı?" diye sordu.

"Hayır ey Allah'ın Resûlü, sizi bekliyorlar" dedik.

"Benim için leğene su koyun!" diye emrettiler. Dediğini yaptık. Yıkandılar. Sonra kalkmaya çalıştı. Ancak üzerine baygınlık geldi. Az sonra açıldı. Tekrar: "Halk namazı kıldı mı?" diye sordu.

"Hayır, ey Allah'ın Resulü, sizi bekliyorlar!" dedik. Halk oturmuş, yatsıyı kılmak üzere Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı bekliyordu."
[Buhârî, Ezân 51, 39, 46, 47, 67, 68, 70, Vüdû 45, Hibe 14, Farzu'l-Hums 4, Enbiya 19, Megazî 83, Tıbb 21, İtisâm 5; Müslim, Salât 90, (418); Nesâî, İmamet 40, (2, 101, 102).]

3680 ٦– وعن أسماء بنت أبي بكر رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أنَّهَا قَالَتْ: فِي صَلاَةِ الْكُسُوفِ قُمْتُ حَتّى تَجَلاّنِي الْغَشْيُ، وَجَعَلْتُ أصُبُّ فَوْقَ رَأْسِي مَاءً. قَالَ عُرْوَةُ رَحِمَهُ اللهُ وَلَمْ تَتَوَضَّأْ]. أخرجه الشيخان.

6. (3680)- *Esma Bintu Ebî Bekr* (radıyallahu anhümâ), küsuf namazıyla ilgili rivayetinde der ki: "... Ben de (Resulullah'a uyarak) namaza durdum. (Namazı öylesine uzattı ki) üzerime baygınlık geldi. Başımın üzerine su dökmeye başladım."

Urve rahimehullah der ki: "Abdest almadı." [Buhârî, Vudû 37, İlm 24, Küsuf 10, 11, Sehv 9, Itk 3, İ'tisam 2; Müslim, Küsuf 11 (905).]

AÇIKLAMA:

1- Bu sonuncu rivayet, Esma (radıyallahu anhâ)'nın uzunca bir rivayetinden bir parçadır. Buhârî ve Müslim'de tamamı tahric edilmiştir. Rivayette, mevzumuzu ilgilendirmeyen diğer bir kısım teferruat meyanında Hz.Esmâ'nın, uzunca kılınan bir küsuf namazı sırasında üzerine baygınlık geldiği, buna tedbir olarak tepesine su boşalttığı baygınlıktan sonra abdest tazelemeden namaza devam ettiği anlatılmaktadır. Muhaddisler, hadisin böyle parçalanarak içindeki fıkha göre parça parça rivayet edilmesini "caiz!" görürler. Hadiste bu davranış çeşidine taktî'u'l-hadis denir.

2- Burada Esma (radıyallahu anhâ), üzerine baygınlık geldiğini söylemektedir. Ancak, akıl ve şuurunu kaybetme derecesinde bir baygınlık değildir. Çünkü kendisine su dökerek tedavi uygulayabilmektedir. Âlimler bu durumu nazar-ı dikkate alarak, hafif baygınlık geçirmek abdesti bozmaz diye değerlendirmişlerdir.

DÖRDÜNCÜ FER':

ATEŞTE PİŞENİN YENMESİ

(Bu iki çeşittir: Abdest gerektiren; abdest gerektirmeyen)

BİRİNCİ ÇEŞİT:

ABDEST GEREKTİREN

3681 ١ – عن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْه: [أَنَّهُ وَجَدَهُ عَبْدُاللّهِ بنُ قَارِظٍ يَتَوضّأ على المَسْجِد، فَقَالَ: إنَّمَا أتَوَضّأ مِنْ أثْوَارِ أقطٍ أكَلْتُهَا لأنّى سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ: تَوَضّئُوا مِمّا مَسّتِ النّارُ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى، وهذا لفظ مسلم، وله عن عائشة مثله.

« الأَثْوَارُ »: جمع ثور، وهى: قطعة من الأقط، وهو لبن جامد مستحجر.

1. (3681)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh)'den nakledildiğine göre, Ebû Hüreyre mescidde abdest alırken yanına Abdullah İbnu Kârız gelir. Ona, Ebû Hüreyre şu açıklamayı yapar: "Bir keş (kurumuş çökelek) parçası yedim, bu sebeple abdest alıyorum. Çünkü ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *"Ateşte pişen şeyler yiyince abdest alın"* dediğini işittim." [Müslim, Hayz 90, (352); Nesâî, Tahâret 122, (1, 105, 106); Tirmizî, Tahâret 58, (79); Ebû Dâvud, Tahâret 76, (194). Bu, Müslim'in lafzıdır. Müslim'de Hz. Âişe'den de buna benzer bir rivayet mevcuttur.

AÇIKLAMA:

Ateşte pişen bir nesne yenilince abdest tazelemek gerektiği hususu münakaşa edilmiştir. Selef ve halef ülemâsı ekseriyetle ateşte pişen şeyin abdesti bozmayacağına hükmetmiştir. Ancak bir grup ülemâ da sadedinde olduğumuz hadisle amel ederek ateşte pişen yenilince abdest tazelemenin vacib olduğuna hükmetmiştir. *İbnu Ömer, Ebû Talha, Enes İbnu Mâlik, Ebû Musa, Hz. Âişe, Zeyd İbnu Sâbit, Ebû Hüreyre, Ömer İbnu Abdilaziz, Ebû Kılâbe, Hasan Basrî* ve bazıları bu görüştedir.

Abdest gerekmeyeceğine kâni olan ekseriyet, bunlara birkaç açıdan cevap vermişlerdir.

★ *Nesh:* 2684 numaralı Câbir hadisini gösterilerek sadedinde olduğumuz hadisin neshedildiği söylenmiştir. İşaret ettiğimiz hadisin bazı vecihlerinde Hz. Câbir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın en son iki icraatından biri, ateşin değiştirdiğinden abdest alma mecburiyetinin terkidir" demiştir.

★ Ateşin değiştirdiğinden abdest emri istihbab ifade eder, vücub değil. *Hattâbî* ve *İbnu Teymiye* bu kanaattedir.

★ Abdestten murad, bu meselede ağız ve ellerin yıkanmasıdır, namaz abdesti değil. Bu yorum zayıf bulunmuştur.

★ Meseleyi *Hülefa-yı Râşidîn*'in tatbikatına bakarak çözmeyi esas alan muhakkik âlimler, onların ateşte pişen birşey yedikleri zaman abdest tazelemediklerini tesbit ederler. Bir rivayette Hz. Câbir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la, *Hz. Ebû Bekr* ve *Hz. Ömer* (radıyallahu anhümâ) ile ekmek, et yedim; namaz kıldık, onlar abdest almadılar" der.

Ateşte pişen yenilince abdestin terkiyle ilgili başka rivayetler de var. Bazılarını müteakiben zikredeceğiz. Abdesti gerekli görmeyenler arasında *Hz. Ebû Bekr, Hz.Osman, Hz. Ali, Hz. Ömer, İbnu Mes'ud, İbnu Abbâs, Âmir İbnu Rebî'a, Ebû Ümâme, Muğire İbnu Şu'be, Câbir,* (radıyallahu anhüm); Tâbiîn'den *Ubeyde es-Selmânî, Sâlim İbnu Abdillah, Kasım İbnu Muhammed, Mâlik, Şafiî ve ashabı, Hicaz ehli, Süfyân Sevrî, Ebû Hanîfe ve Ehl-i Kûfe, İbnu'l-Mübârek, Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhûye* vs. vardır.

Râcih olan, ekseriyetin tercihi olduğu açıktır.

İKİNCİ ÇEŞİT:

ABDESTİN GEREKTİRMEYEN

3682 ١ – عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ أَكَلَ كَتْفَ شَاةٍ وَصَلَّى، وَلَمْ يَتَوضَّأْ]. أخرجه الستة إلا الترمذي، وهذا لفظ الشيخين.

وللبخارى أخرى: «أَنَّهُ انْتَشَلَ عَرْقاً مِنْ قِدْرٍ».

ولمسلم: «أَنَّهُ انْتَهَشَ مِنْ كَتِفٍ، ثُمَّ صَلَّى وَلَمْ يَتَوضَّأْ».

«انْتَشَلَ الْعَرْقَ»: أخذه بيده من القدر.

و« الْعَرْقُ »: العظم إذا كان عليه لحم.

و« انْتَهَشَ اللَّحَمَ »: بشين معجمة وغير معجمة: أخذه بمقدم أسنانه.

1. (3682)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* koyun budu yedi ve namaz kıldı, abdest almadı." [Buhârî, Vudû 50, Et'ime 18; Müslim, Hayz 91, (354); Muvatta, Tahâret 91, (1, 25); Ebû Dâvud, Tahâret 75, (187); Nesâî, Tahâret 123, (1, 108).]

Buhârî'nin bir başka rivayetinde: "Tencereden eliyle etli kemik aldı" denmiştir.

Müslim'in bir rivayetinde: "Budu kemirdi, sonra namaz kıldı, abdest tazelemedi" denmiştir.

3683 ٢– وعن عمرو بن أُمية الضمرى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّهُ رَأَى رَسُولَ اللهِ ﷺ يَحْتَزُّ مِنْ كَتِفِ شَاةٍ بِيَدِهِ فَدُعِيَ إِلى الصَّلاَةِ فَأَلْقَى السِّكِّينَ الَّذِى يَحْتَزُّ بِهَا ثُمَّ قَامَ فَصَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ]. أخرجه الشيخان والترمذي، وهذا لفظ الشيخين.

2. (3683)- *Amr İbnu Ümeyye ed-Damrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı gördüm, elindeki koyun budundan parça kesiyordu, ezan okundu. Hemen et dildiği bıçağı bırakıp namaza koştu, abdest almadı." [Buhârî Vudû 50, Ezan 43, Cihad 92, Etime 20, 26; Müslim, Tahâret 92, (355); Tirmizî, Et'ime 33, (1837).]

3684 ٣– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [خَرَجَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَأَنَا مَعَهُ فَدَخَلَ عَلَى امْرَأَةٍ مِنَ الأَنْصَارِ، فَذَبَحَتْ لَهُ شَاةً، وَأَتَتْ بِقِنَاعٍ مِنْ رُطَبٍ فَأَكَلَ مِنْهُ ثُمَّ تَوَضَّأَ لِلظُّهْرِ وَصَلَّى، ثُمَّ انْصَرَفَ فَأَتَتْهُ بِعُلاَلَةٍ مِنْ عُلاَلَةِ الشَّاةِ فَأَكَلَ ثُمَّ صَلَّى الْعَصْرَ وَلَمْ يَتَوَضَّأْ]. أخرجه الأربعة، وهذا لفظ الترمذي.

ولأبي داود والنسائي قال: [كَانَ آخِرُ الأَمْرَيْنِ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ تَرْكُ الْوُضُوءِ مِمَّا غَيَّرَتِ النَّارُ].

« الْقِنَاعُ »: الطبق.

« والعلالة »: بقية الشئ.

3. (3684)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aley-*

hissalâtu vesselâm) çıktı, beraberinde ben de vardım. Ensârdan bir kadına uğradı. Kadın ona bir koyun kesti. Bir tabak tâze hurma getirdi, ondan yeyip sonra öğle için abdest aldı ve namaz kıldı. Sonra (namazdan) ayrıldı. Kadın ona koyundan arta kalan birşeyler getirdi. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* onu da yiyip ikindiyi kıldı, bu sırada abdest almadı." [Muvatta, Tahâret 25, (1, 27); Tirmizî, Tahâret 59, (80); Ebû Dâvud, Tahâret 75, (191, 192); Nesâî, Tahâret 23, (1,108). Bu Tirmizî'nin lafzıdır.]

Ebû Dâvud ve Nesâî'nin rivayetinde: "Resûlullah'ın son iki icraatından biri, ateşin değiştirdiğinden abdest almayı terketmekti" denmiştir.

3685 ٤– وعن عبيد بن ثمامة المرادي قال: [قَدِمَ عَلَيْنَا مِصْرَ عَبْدُاللّٰهِ بنُ الْحَارِثِ ابن جَزْءٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه مِنْ أَصْحَابِ رسول الله ﷺ فَسَمِعْتُهُ يُحَدِّثُ فِي مَسْجِدِ مِصْرَ قَالَ: لَقَدْ رَأَيْتُنِي سَابِعَ سَبْعَةٍ، أَوْ سَادِسَ سِتَّةٍ مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فِي دَارِ رَجُلٍ فَمَرَّ بِلَالٌ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه فَنَادَهُ بِالصَّلَاةِ فَخَرَجْنَا، فَمَرَرْنَا بِرَجُلٍ وَبُرْمَتُهُ عَلَى النَّارِ، فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ: أَطَابَتْ بُرْمَتُكَ؟ قَالَ: نَعَمْ، بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي، فَتَنَاوَلَ مِنْهَا بَضْعَةً، فَلَمْ يَزَلْ يَعْلُكُهَا حَتَّى أَحْرَمَ بِالصَّلَاةِ، وَأَنَا أَنْظُرُ إِلَيْهِ]. أخرجه أبو داود.

4. (3685)- *Ubeyd İbnu Sümâme el-Murâdî* anlatıyor: "Abdullah *İbnu'l-Hâris İbni Cez'* (radıyallahu anh), Mısır'a yanımıza geldi. Kendisi Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabından idi. Mısır Camii'nde şu hadisi anlatırken işittim: "Ben öyle hatırlıyorum ki, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la bir adamın evinde oturan yedi kişiden yedincisi veya altıdan altıncısıydım. Derken Bilâl (radıyallahu anh) geçti ve ezan okudu. Biz de çıktık. Giderken bir adama uğradık, tenceresi ateş üstündeydi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona: *"Tenceren yeterince pişti mi?"* diye sordu. Adam:

"Evet, annem babam sana feda olsun!" dedi. Resulullah bunun üzerine bir parça aldı. Çiğnemesi devam ederken namaz için iftitah tekbiri aldı. Ben bu sırada ona bakıyordum."[Ebû Dâvud, Tahâret 75, (193).]

3686 ٥– وعن سويد بن النعمان رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ عَامَ خَيْبَرَ حَتَّى إِذَا كُنَّا بِالصَّهْبَاءِ، وَهِيَ مِنْ أَدْنَى خَيْبَرَ صَلَّى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ الْعَصْرَ، فَلَمَّا صَلَّى دَعَا بِالْأَطْعِمَةِ، فَلَمْ يُؤْتَ إِلَّا بِسَوِيقٍ فَأَمَرَ بِهِ فَثُرِّيَ، فَأَكَلَ وَأَكَلْنَا، ثُمَّ قَامَ إِلَى الْمَغْرِبِ

فَمَضْمَضَ وَمَضْمَضْنَا، وَلَمْ يَتَوَضَّأْ]. أخرجه البخارى ومالك والنسائي.

«ثُرِّيَ»: أى بلّ بالماء.

5. (3686)- *Süveyd İbnu'n-Nu'mân* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hayber Seferine Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte çıktık. Hayber yakınlarında olan Sahbâ'ya vardığımız zaman *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* ikindi namazı kıldı. Namaz bitince yiyecek getirilmesini ferman buyurdu. Sadece kavut getirilmişti. Bunun su ile ıslatılmasını emir buyurdu.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) da, biz de ondan yedik. Sonra akşam namazına kalktı. Ağzını mazmaza etti. Biz de ağızlarımızı mazmaza ettik. Fakat abdest almadı." [Buhârî, Vudû 51, 54, Cihâd 123, Megazî 35, 38, Et'ime 7, 9, 51; Muvatta, Tahâret 20, (1, 26); Nesâî, Tahâret 124, (1, 108, 109.]

3687 ٦- وعن أنس رَضِيَ الله عَنْه: [أَنَّ رسولَ الله ﷺ شَرِبَ لَبَناً فَلَمْ يَتَمَضْمَضْ وَلَمْ يَتَوَضَّأْ وَصَلَّى]. أخرجه أبو داود.

الفرع الخامس: في لحوم الإبل

6. (3687)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* süt içti. Ne mazmaza yaptı ne abdest aldı; namazını kıldı."

AÇIKLAMA:

1- Burada kaydedilen altı hadisten her biri ateşte pişen bir şey yendikten sonra abdest alınmayacağını ifade eden sünnetleri aksettirmektedir. Bu mesele ile ilgili gerekli açıklamaları 3681 numaralı hadiste yaptığımız için burada tekrar etmeyeceğiz.

2- Son rivayetteki yıkama, sadece ağzın yıkanmasıdır, abdest değildir. Esâsen ağızda yemek kırıntıları olduğu halde namaza durmayı Resulullah nehyetmiş, melekleri en ziyade rahatsız eden bir durum olarak tavsif buyurmuştur, daha önce kaydettik.

BEŞİNCİ FER':

DEVE ETLERİ

3688 ١– عن جابر بن سمرة رَضِىَ اللهُ عَنْه: [أنَّ رَجُلاً سأَلَ رسولَ اللهِ ﷺ أتَوَضّأ مِنْ لُحُومِ الْغَنَمِ؟ قال: إنْ شئْتَ فَتَوَضّأ، وَإنْ شئْتَ فَلاَ تَتَوَضّأ. قَالَ: أتَوَضّأ مِنْ لُحُومِ الإبلِ؟ قَالَ: نَعَمْ. فَتَوَضّأ مِنْ لُحُومِ الإبلِ. قَالَ: أُصَلّى في مَرَابِضِ الْغَنَمِ؟ قَالَ: نَعَمْ. قالَ: أُصَلّى في مَبارِكِ الإبلِ؟ قالَ: لاَ]. أخرجه مسلم.

1. (3688)- *Câbir İbnu Semure* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek:

"Koyun eti sebebiyle abdest alayım mı?" diye sordu:

"Dilersen abdest al, dilemezsen alma!" diye cevap verdi. Adam bunun üzerine:

"Deve eti sebebiyle abdest alayım mı?" diye sordu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu sefer:

"Evet, deve eti sebebiyle abdest al!" cevabını verdi. Adam tekrar:

"Koyun ağıllarında namaz kılayım mı?" diye bir başka sual sordu:

"Evet!" cevabını aldı. Tekrar sordu:

"Pekala, deve ağıllarında namaz kılayım mı?"

"Hayır!" buyurdu Aleyhissalâtu vesselâm." [Müslim, Hayz 97, (360).]

3689 ٢– ولأبى داود والترمذي، عن البراء رَضِىَ اللهُ عَنْه: [لاَ تُصَلُّوا في مَبَارِكِ الإبلِ فإنّهَا مِنَ الشَّيَاطِينِ، وَسُئِلَ عَنْ مَرَابِضِ الْغَنَمِ. فَقَالَ صَلُّوا فِيهَا فإنّهَا بَرَكَةٌ].

2. (3689)- Ebû Dâvud ve Tirmizî'de Berâ (radıyallahu anh)'nın rivayetlerine göre Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle demiştir:

"Deve ağıllarında namaz kılmayın, çünkü onlar şeytandandır.

Koyun ağıllarından soruldu:

"Oralarda kılın, çünkü onlar berekettir" buyurdular." [Ebû Dâvud, Tahâret 72, (184); Tirmizî, Tahâret 60, (81).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydettiğimiz Müslim hadisi, deve etinin abdesti bozacağını belirtiyor. Ancak ülemâ bu meselede ihtilaf eder. *Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer, Hz.Ali, Hz. Osman, Abdullah İbnu Mes'ud, Übeyy İbnu Ka'b, Abdullah İbnu Abbâs, Ebû'd-Derdâ, Ebû Talha* (radıyallahu anhüm) ve Tâbiîn ve *Etbaut-Tabiîn*'in cumhuru bu meyanda *Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî* hazeratı deve eti yemenin abdesti bozmayacağını söylerler.

Ahmed İbnu Hanbel, İshâk, Yahya İbnu Yahya, Ebû Bekr İbnu'l-Münzir, İbnu Huzeyme, İmam Beyhakî gibi bazı büyükler de deve eti yemenin abdesti bozacağına hükmederler.

Cumhur-u ülemâ, deve etinin abdesti bozacağına hükmedenlere 3684 numarada Hz. Câbir (radıyallahu anh)'den kaydettiğimiz Ebû Dâvud hadisiyle cevap verirler. Orada "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın en son iki icraatından birinin ateşte pişen şeyi yemek sebebiyle abdest almayı terketmek olduğu" ifade edilmektedir. Dolayısıyla cumhur, o amelle, bu hadislerin mehsuh olduğuna hükmetmiştir.

2- Koyun ve deve ağıllarında namaz kılma meselesine gelince: Hz. Berâ (radıyallahu anh)'nın rivayetine göre, koyun ağıllarında namaz kılmak caizdir. Ülemânın hükmü de böyledir, zira aleyhte delil mevcut değildir. Deve ağıllarında namaz mekruhtur. Umumiyetle kerâhet-i tenzîhiyye denmiştir. Ancak deve pisliğine necâset diyenler, pisliğin bulunması halinde, deve ağıllarındaki namaza kerâhet-i tahrîmiye hükmünü vermiştir. Sebebi hususunda ihtilaf edilmiştir. Bazı âlimler, deve ağıllarının koyun ağılığından daha pis koktuğunu sebep göstermiştir. Çünkü necislik yönüden aralarında fark gözetilmemiştir.Yani birinin sidik veya gübresi diğerine göre daha galiz veya daha hafif iddiasında bulunulmamıştır. Sözgelimi, Ebû Hanîfe ve İmam Şâfiî rahimehümâllah her iki hayvanın sidiklerinin necis olduğunu söylerken, İmam Mâlik her ikisinin de temiz olduğunu söylemiştir.

Bazı âlimler, hadisteki yasağın deve ağıllarına kaza-yı hâcet için oturmaya müteallik olduğunu söylemiş; bazıları da: "Develer ürkek olduğu için, namaz kılan kimse endişe içinde namazını kılarak huzur bula-

mayacak, belki de namazını bozacak; bu sebeple nehiy vârid olmuştur" demiştir.

Esasen hadiste gelene: "Çünkü onlar şeytandandır" ibaresi bu çeşit ma'nâları çıkarmaya elverişli mutlak bir ifadedir. "Develerin şeytandan olması" demek, onlardan şeytana yaraşan kötü işler sudûr etmesi demektir. Veliyyü'd-Din el-Irâkî der ki: "Onlar şeytandandır" sözünün, hakikatı üzere olma ihtimali de var, çünkü onların nefisleri şeytandır, nitekim Kûfe ülemâsı, şeytanı: "İns, cin ve hayvandan her bir mütecâviz, mütemerriddir." diye tarif etmiştir.." der. Kini, intikamıyla meşhur olan devenin bu ma'nâda şeytan olarak tavsifi lisan-ı nübüvvete pek muvafıktır ve hayatları hep develerle geçen insanlara ihtiyat uyarısı ziyadesiyle yerindedir.

Koyunların bereket olarak yadedilmesi de onların mizaçlarına muvafık bir tabirdir. Onlarda, develerdeki gibi fıtrî bir temerrüd ve tecavüz ve kin yoktur. Mûnis ve uysal hayvanlardır. Hatta, hadisin Şâfiî hazretlerinin kaydettiği vechinde "sekîne" tabiri de koyunların tavsifi zımnında gelmiştir. Yani "sükûnet, emniyet sahibi mahluklardır" demek olur. Öyleyse hadis, "onların içinde namaz kılacak kimse, onlardan tecavüz gelecek endişesine düşmez, namazını bozmaz, huzur içinde kılar" demek istemiştir.

ALTINCI FER'

MÜTEFERRİK HADİSLER

3690 ١ – عن ابن مسعود رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [كُنَّا لاَ نَتَوضَّأُ مِنْ مَوْطِئٍ، ولاَ نَكُفُّ شَعْراً وَلاَ ثَوْباً]. أخرجه أبو داود.

«المَوطِئ» ما يوطأ في الطريق من الأذى.

1. (3690)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz, yollarda ayağa bulaşan pislik sebebiyle abdest tazelemezdik." [Ebû Dâvud, Tahâret 81, (204); İbnu Mâce, İkâmet 67, (1041).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen mevti', yollarda ayağa bulaşan pisliktir. Hattâbî, İbnu Mes'ud'un "ayağa bulaşan pislik sebebiyle abdesti yenilemezdik, iade etmezdik" demek istediğini belirtir. *Irâkî,* buradaki vudû (abdest) kelimesinin lügavî ma'nâsında olma ihtimalini belirtir. Lügatte yıkamak ma'nâsında olduğuna göre "ayağa bulaşan pisliği yıkamazdık" ma'nâsına gelebileceğini belirtir. *İmam Beyhakî,*"Bundan maksad kuru pisliktir. Yürüyen kimsenin ayakları yoldaki kuru pisliklere değmekle kirlenmiş sayılmaz, Ashab bu nevi pisliklere değdi diye ayaklarını yıkamazlardı" der. Hatta Marifet adlı kitabına şöyle bir bab açar: بَابُ النَّجَاسَةِ الْيَابِسَةِ يَطَأُهَا بِرِجْلِهِ أَوْ يَجُرُّ عَلَيْهَا ثَوْبَهُ "Kişi-nin üzerine ayağıyla bastığı veya elbisesini değdirdiği kuru pisliğin hük-münü beyan bâbı..."

Tirmizî der ki: "Bu, ilim ehlinden birçoğunun benimsediği görüştür. Derler ki: "Kişi, pis bir yere basarsa, ayağını yıkaması vacib değildir, yeter ki bu pislik yaş olmasın. Yaş ise, sadece değdiği yeri yıkaması yeterlidir, (abdestini iade etmesi gerekmez)."

3691 ٢– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [بَيْنَمَا رَجُلٌ يُصَلِّي مُسْبِلاً إِزَارَهُ. إِذْ قَالَ لَهُ

رسول الله ﷺ: اذْهَبْ فَتَوضَّأْ. فَذَهَبَ فتوضّأ، ثُمَّ جاءَ ثُمَّ قال: اذهبْ فتوضّأ. فَذَهَبَ فَتَوَضَّأَ. ثُمَّ جَاءَ فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رسول الله ﷺ مَالَكَ، أَمَرْتَهُ أنْ يَتَوضَّأ؟ فَقَالَ: إنَّهُ كَانَ يُصَلِّى وَهُوَ مُسْبِلٌ إزَارَهُ وإنَّ اللهَ لاَ يَقْبَلُ صَلاَةَ رَجُلٍ مُسْبِلٍ إزَارَهُ].

أخرجه أبو داود.

2. (3691)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam izarını salmış olarak namaz kılarken, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona:

"Git, abdest al!" ferman buyurdu. Adam gitti abdest aldı, sonra gelip tekrar namaza durdu. [Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tekrar]:

"Git abdest al!" emretti. Adam gitti, abdest aldı, geri geldi. Bir adam:

"Ey Allah'ın Resûlü, ona niye abdest almasını emir buyurdunuz?" diye sordu.

"O, dedi, izârını sarkıtmış olarak namaz kılıyordu. Allah, izarını sarkıtan erkeğin namazını kabul buyurmaz.!" [Ebû Dâvud, Libas 28, (4086).]

AÇIKLAMA:

1- *İzâr:* Belden aşağı giyilen libasa denir. Kadınların eteği gibi, veya banyodan çıkınca belden aşağıya örtmek üzere sarılan uzunca havlu. Erkeklerde bu alt giysinin uzunluğu baldır ortalarına kadar uzamalıdır. Daha uzunu şer'an hoş karşılanmamıştır. Hele topuklardan aşağı inecek kadar uzatılması mekruhtur. İşte isbâl, izâr'ın yere değecek kadar uzun tutulmasıdır. Bu, kadınlarda meşrudur. Hatta kadınlarda yerde sürünmesine bile cevaz verilmiştir. Ancak erkeklerde bu, kibir alameti, kadınlara benzeme kabul edilmiş, hoş karşılanmamıştır. Hattâ hadiste: ما اسفل مِنَ الْكَعْبَيْنِ مِنَ الازَارِ فِي النَّارِ *"İzar'dan topuklardan aşağı inen kısım ateştedir"* buyurulmuştur. Gerçi bu ifade kadınlara da şâmil gözükmekte ise de ülemâ, başka rivayetleri de nazar-ı dikkate alarak kadınların uzatabileceğini belirtmiştir, ancak bu, onlar hakkında da bir cevazdır, vecibe değil. Bu mevzuya libasla ilgili bölümde (5233-5304) geniş yer vereceğiz (5242. hadis)

2- Burada hatıra gelen bir husus şudur: *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, adama abdest tazelemeyi emretmiştir, ama adam abdestsiz değildir. Yani, ikinci adamın sorusuna Aleyhissalâtu vesselâm'ın verdiği cevabtan anlıyoruz ki, adam abdestsiz olduğu için değil, izârını uzun giydiği için abdest tazelemeyi emretmiştir. Bu iki durum arasında irtibat bula-

mayan âlimler şöyle bir izah getirmişlerdir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona abdesti emretmiştir, ta ki, günahkâr kimselere, hatalarına abdestin bir kefâret olduğuna ve onları hatalara sevkeden gadab ve benzeri şeyleri de izale ettiğini bildirsin ve bunu içlerine iyice yerleştirsin."

Tîbî'nin açıklaması da şöyle: "Adam abdestli olduğu halde kendisine abdest emredilmesindeki sır, adamın bu emrin sebebi hususunda tefekkür etmesi ve işlediği fiilin şenâetine (çirkinliğine) ve Cenâb-ı Hakk'ın, -zâhirî temizlik, bâtinî temizliğe müessir olmasına binaen- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zâhirî temizlik emrinin bereketiyle bâtınını da tekebbür ve gurur kirlerinden temizleyeceğine vakıf olmasını sağlamaktır."

Bazı şârihler: "Hadiste, izarı fazla uzatmanın şiddetli bir çirkinlik olduğuna ve Cenâb-ı Hakk'ın böyle, elbisenini uzatarak namaz kılanların namazını kabul etmeyeceğine ve bu kimseye namazı da abdesti de iade etmesi gerekeceğine delil var" demiştir.

ALTINCI BAB

MEST ÜZERİNE MESHETMEK

UMÛMÎ AÇIKLAMA

Mesh, Arapçada elle değmek, elle temas etmek ma'nâsına gelir. Dinimiz bir kolaylık olmak üzere abdest alırken, mukimlere 24 saat, misafirlere üç gün üç gece olmak üzere, mest üzerinden meshetmeye ve mestleri çıkararak ayakları yıkama zahmetine girmemeye ruhsat tanımıştır. Tanınan bu ruhsat sadece mest için değil, onun yerine geçebilecek çizme, potin, bot gibi ayakları topuklara kadar örten her çeşit ayakkabıları ve hatta kendileriyle üç mil kadar yürünebilecek derecede kuvvetli, kalın çoraplar ve konçlu aba terlikler içindir.

Sünnete uygun mesh şöyle yapılır: Mestin üzerine ayağın parmakları ucundan aşık kemiklerini aşmak üzere inciklere doğru, açık vaziyetteki el parmakları sürülür. Sağ ayak sağ elle, sol ayak sol elle meshedilir. Bu maksadla eller, temiz su ile ıslatılmış olmalıdır. Topukları örtmeyen mestlere mesh yapılmaz. Mestlerden birinde, topuktan aşağı kısımda ayak parmaklarından küçüğü ile üç parmak büyüklüğünde yırtık, sökük ve delik varsa mesh câiz olmaz. İki ayaktaki bu yırtıklar cemedilmez, birindeki yırtıklar cemedilir. Mestler bağsız olarak ayakta duracak derecede kalın olmalı, dışarıdan suyu hemen emmemelidir. Meshin yapılabilmesi için, ayağın ön kısmında en az üç küçük el parmağı kadar bir kısım olmalıdır. Ayağın birini yıkayıp diğerini meshetmek câiz olmaz.

3692 ١ — عن المغيرة بن شعبة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فقَالَ: يَا مُغِيرَةُ خُذِ الإِدَاوَةَ؟ فَأَخَذْتُهَا. فَانْطَلَقَ رسولُ الله ﷺ حَتَّى تَوَارَى عَنِّى فَقَضَى حَاجَتَهُ، وَعَلَيْهِ جُبَّةٌ شَامِيَّةٌ، فَذَهَبَ لِيُخْرِجَ يَدَهُ مِنْ كُمِّهَا فَضَاقَتْ. فَأَخْرَجَ يَدَهُ مِنْ أَسْفَلِهَا فَصَبَبْتُ عَلَيْهِ فَتَوَضَّأَ وُضُوءَهُ لِلصَّلاَةِ وَمَسَحَ عَلَى خُفَّيْهِ، ثُمَّ صَلَّى]. أخرجه الستة.

1. (3692)- *Muğire İbnu Şu'be* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la beraberdim. Bana:

"Ey Muğire, su kabını al!" emretti. Ben de onu aldım. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* [la tenhaya gittik. O] benim gözümden kayboldu, kazayı hâcet yaptı, (geri döndü). Üzerinde Şâmî bir cübbe vardı. (Abdest almak için hazırlık yaptı. Cübbesinin yenlerini çemreyip) kollarını çıkarmaya çalıştı. Ancak (yenler) dardı. Ellerini (yenlerin uç kısmından geri çıkarıp cübbeyi sırtına koyup kollarını) alttan çıkardı. Ben su döktüm, namaz için abdest aldı. Mestleri üzerine meshetti, sonra namaz kıldı."

3693 ٢- وفي أخرى قال:[فَأَهْوَيْتُ لأَنْزِعَ خُفَّيْهِ. فَقَالَ: دَعْهُمَا فَإِنِّي أَدْخَلْتُهُمَا طَاهِرَتَيْنِ فَمَسَحَ عَلَيْهَا]. هذا لفظ الشيخين.

2. (3693)- Bir diğer rivayette: "Mestlerini çıkarmada yardımcı olmak için eğildim. Bana:

"Bırak onları, zira ben, abdestli olarak mestlerimi giyindim" buyurdu ve üzerlerine meshetti." Bu Sahiheyn'in lafzıdır.

3694 ٣- ولمسلم رحمه الله في أخرى: [أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ مَسَحَ عَلَى الْخُفَّيْنِ وَمُقَدَّمِ رَأْسِهِ وَعَلَى عِمَامَتِهِ].

3. (3694)- "Müslim merhumun bir diğer rivayetinde: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mestleri, başının ön kısmı (alnı) ve sarığı üzerine meshetti" denilmiştir.

3695 ٤- ولأبي داود في أخرى: [أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ مَسَحَ عَلَى الْخُفَّيْنِ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: نَسِيتَ؟ فَقَالَ: بَلْ أَنْتَ نُسِّيتَ، بِهذَا أَمَرَنِي رَبِّى عَزَّ وَجَلَّ].

4. (3695)- Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mestleri üzerine meshetmişti; ben:

"Ey Allah'ın Resulü! yoksa unuttunuz mu?" dedim.

"Bilakis, dedi, *belki sana unutturuldu. Aziz ve celil olan Rabbim, bana böyle emretti."*[Buhârî, Vudû 48, 35, 49, Salât 7, 25, Cihâd 90, Megâzî 80, Libâs 10, 11; Müslim, Tahâret 77, 79, 81, 82, (274); Muvatta, Tahâret 42, (1, 36); Ebû Dâvud, Tahâret 59, (149, 150, 151); Tirmizî, Tahâret 72, (97, 98, 99, 100); Nesâî, Tahâret 96, 97, 100, 87, (1, 82, 83, 84, 76).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis mest üzerine meshetmenin caiz olduğunu belirtmekte-

dir. *İbnu'l-Mübârek:* "Mest üzerine meshetmenin cevazı hususunda Ashabta bir ihtilaf yoktur, zira kimden bu hususta menfi bir haber gelmişse, aynı zattan müsbet bir haber de sâbit olmuştur" der. İbnu Abdilberr de: "Mâlik dışında selef fakihlerinin hiçbirinden bu cevazı inkâr eden rivayet gelmemiştir" der ve ilave eder: "Mâlik'in de te'yid ettiğine dair sarih rivayet vardır." Şâfiî, Ümm'de Mâlikîlerin meshin cevazını inkâr ettiklerine işaret ederse de bugün Mâlikîlerde iki görüş vardır:

1) Mutlak olarak caizdir

2) Mukime değil, müsâfirîne caizdir.

2- *İbnu'l-Münzir,* ülemânın mest üzerine meshetmek mi, yoksa mestleri çıkarıp yıkamak mı, hangisi efdal? ihtilafına düştüklerini belirtir. Ona göre Hâricîlerin ve Râfizîlerin ta'nı sebebiyle meshin efdal olacağını söyleyen olmuştur. Kâide şudur: "Muhaliflerin ta'n ettiği sünnetlerin ihyası, terkinden efdaldir."

Nevevî der ki: "Birçok sahabî, sünneti küçük görme sebebiyle olmamak kaydıyla, meshi terkedip, ayakları yıkamak efdal" demiştir. Nitekim aynı şeyi sefer sırasında namazı kasretmenin, tamamlamaya efdaliyeti hakkında da söylemişlerdir. Bir kısım huffâz, mest üzerine meshin tevâtürle sâbit olduğunu söylemiştir. Hasan Basrî bunun yetmiş sahâbî tarafından rivayet edildiğini belirtir.

3- Nevevî, mesh'in seferde ve hazerde, bir ihtiyaca mebni olsun olmasın, hatta evinde kalan kadına, yürüyemeyen sakata bile caiz olduğu hususunda icma edildiğini belirtir. Sadece İmam Mâlik'ten farklı görüşler rivayet edildiğine dikkat çektikten sonra: "Onun mezhebinde de meşhur görüş, diğer mezheplerde olduğu gibidir" der.

4- Hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın abdest bozmak üzere tenhaya gittiğini, beraberinde abdest suyu taşıdığını, abdest bozduktan sonra hemen abdest alıp, namaz kıldığını gösteriyor. Bu namaz farz namazlardan biri olmayıp, abdest alınca kılınmasını sünnet kılıp tavsiye etti iki rekatlik abdest namazı olmalıdır.

5- Abdest alırken cübbenin kolu, darlığı sebebiyle yukarıya doğru çemrenememiş, bu sebeple koldan tamamen çıkarılıp cübbe omuzda bırakılıp, kollar cübbenin altından çıkarılmıştır. Bu cübbenin önünün kapalı olduğu anlaşılmaktadır. Bu hal ihtiyaç durumunda caiz ise de cemaat arasında caiz olmayacağı, böylesi bir giyinmenin meşru sayılmayacağı açıktır.

6- 3693 numaralı rivayette geçen ibare bazı farklı anlamlara imkan tanımıştır. Şöyle ki: *Resulullah*'ın: "Ben mestlerimi abdestli olarak giydim" ibaresini Şâfiîler: "Abdest tamamlandıktan sonra giydim" şeklinde

anlayarak, abdest tamamlanmadan giyilen mestlere mesh edilemeyeceği hükmünü çıkarmışlardır. Yani, bir insan abdest alırken ayağından yıkamaya başlasa, ayağının birini yıkayıp kurulasa ve hemen mestini giyse, diğerini de yıkayıp giyinse, sonra diğer uzuvlarını yıkasa veya normal sırayla yıkayarak ayaklarına gelse, ayaklarından birini yıkar yıkamaz mestini giyse, sonra diğerini yıkasa ve mestini giyse, bu abdesti bozulunca, o mestlerin üzerine meshedemez, çünkü mestlerini tam temizlik üzere giymemiştir. Zira ayağın biri yıkanmış, ama diğeri yıkanmadığı için tam temiz sayılmaz, tam temiz sayılmadan mestini giymiş olmaktadır. Tam temiz sayılması için abdest işi tamamen bitmiş olacak. İşte bu durumda giyilen mest Şâfiîlere göre meshetmek için elverişlidir. Bu meselede Mâlikiler, Hanbelîler ve İshak İbnu Râhûye ve Şâfiî hazretleri gibi hükmetmişlerdir.

Hanefîler bu anlayışta değildir. Abdest tamamlanmadan mest giyilmiş olsa dahi o mest üzerine meshedilebilir; yeterki, mesti giymezden önce ayak yıkanmış olsun. Süfyân Sevrî, Yahya İbnu Âdem, Müzenî, Ebû Sevr, Dâvud-u Zâhirî de Ebû Hanîfe gibi hükmederler. Abdest kemalini bulmadan mest giyilebilir.

7- Sadedinde olduğumuz hadisin 3694 numaralı vechinde mest ve sarık üzerine mesh meselesi mevzubahistir. Ülemâ arasında bu, ihtilaflı bir konudur. Şöyle ki:

★ Ahmed İbnu Hanbel'e göre yalnız sarık üzerine mesh caizdir, ancak sarık abdestli iken sarılmış olmalıdır. *Hz. Ebû Bekr, Ebû Ümâme, Sa'd İbnu Mâlik, Ebû'd-Derdâ, Ömer İbnu Abdilaziz, Hasan Basrî, Katâde, Evzâî, Mekhul* hazeratının sarık üzerine meshettikleri rivayet edilir.

★ Bunu bir kısım âlimler caiz görmezler ve وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ **"Başlarınıza meshedin"** (Mâide 6) âyetiyle istidlâl ederler. Bu anlayışa göre sarık üzerine yapılan mesh, başa mesh sayılmaz. Âlimler teyemmüm sırasında yüzün üzerindeki örtüye yapılacak meshi teyemmüm için yeterli görmezler, yüze meshetmek gerekir diye hükmederler. Başa yapılacak meshi de buna benzetirler. Bu görüşü müdâfaa eden Hattâbî: "Allah başa meshetmeyi farz kıldı, sarık üzerine meshi bildiren hadis ise te'vile muhtaçtır. Öyleyse, yakînen bilinen bir husus bırakılıp ihtimalle amel edilmez"der. *Urve, İbrahim Nehâî, Şâbi, Kasım İbnu Muhammed, İmam Mâlik, İmam Şâfiî, Ebû Hanîfe* rahimehümullah sarık üzerine meshi caiz görmezler.

Sarık üzerine meshi caiz görenler iki şart koşarlar:

1) Sarık üst çenenin altına kadar inmelidir, büyük veya küçük olmasının farkı yoktur.

2) Sarık bütün başı kaplamalıdır, bundan sadece adete göre, açılması icabeden kulaklar ve başın ön kısmı müstesnadır. Sarık üzerine meshederken başın açık kısımlarını meshetmek müstehaptır. İbnu'l-Münzir: Kalansüve denen külah üzerine meshetmeyi kimsenin tecviz etmediğini, sadece Hz. Enes'ten kalansüve üzerine meshte bulunduğu, rivayetlerde geldiğini belirtir.

8- "Başının ön kısmına (alnına) ve sarığının üzerine meshetti" ifadesi hakkında Nevevî şu açıklamayı yapar: "Bu hadis, başın tamamına değil, bir kısmına meshetmek yeterlidir" diyen âlimlerimizin delillerindendir. Zira, eğer başın tamamına meshetmek farz olsaydı, Resûlullah bu miktarla yetinmezdi çünkü bir uzuvda hem aslı, hem bedeli meshetmek câiz değildir. Nitekim ayağın birinin üzerindeki meste meshedip, diğerini yıkamak caiz değildir. Başa meshi sarığın üzerinden tamamlamak İmam Şâfiî ve bir grup âlime göre müstehabtır. Bu, temizliğin bütün başa sirayeti için yapılır. Sarık üzerine de mesh için sarığın abdestli giyilmesi, giyilmemesi diye bir şart yoktur. Sadece sarığa meshedip başa hiç dokunmamak bizim mezhebimize göre caiz değildir. *Mâlik, Ebû Hanîfe* ve ekseri ülemânın görüşü de budur. Sadece Ahmed İbnu Hanbel yalnızca sarık üzerine meshi yeterli görmüştür. Seleften bir cemaat de bu hususta ona muvafakat etmiştir." Nitekim onların ismini yukarıda kaydettik.

Kadınların başörtüsü üzerine mesh caiz mi değil mi, bu hususta da ihtilaf edilmiştir. Bir görüşe göre caiz, diğerine göre değildir. Başı korumak üzere sarılan şey üzerine mesh caiz görülmemiş, "çıkarılması zor değildir" denmiştir.

9- Sadedinde olduğumuz hadislerden 3695 numaralı rivayette Muğîre İbnu Şu'be'nin "ayağınızı yıkamayı gâliba unuttunuz?" sözü üzerine Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: "...Belki sen unuttun.." ifadesinde kastedilen unutma nedir? Âlimler birkaç ihtimal üzerinde durur:

★ *Resulullah:* "Sen, mest üzerine meshetme cevazını unuttun galiba!" demek istemiş olabilir.

★ Veya: "Sen benim Şârî olduğumu unuttun ve bana unutma nisbet ettin" demek istemiştir. Bu mânada Resûlullah'ın unutmasının câiz olmayacağı ifade edilmiş olmaktadır.

★ Veya: "Sen hiçbir ihtimale yer vermeden kesin bir üslubla bana unutma nisbet ettin. Halbuki bunu bana Rabbim vahiyle emretti..." demek istemiştir.

3696 ٥– وعن بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ رسولَ اللهِ ﷺ مَسَحَ الخُفَّيْنِ وَالخِمَارَ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

5. (3696)- *Hz. Bilâl* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mestleri ve örtüsü üzerine meshetti."

3697 ٦– وفي أخـــرى لأبي داود: [كَانَ ﷺ يَخرُجُ لِحَاجَتِهِ فآتِيـــهِ بِالْمَاءِ فيتَوَضَّأُ وَيَمْسَحُ عَلى عِمَامَتِهِ وَمُوقَيْهِ].

6. (3697)- Ebû Dâvud'un rivayetinde şöyle denmiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ihtiyacı için (araziye) çıkardı. Ben de O'na su taşırdım. (Kaza-yı hâcet yapınca) abdest alırdı. Bu sırada sarığı ve "bot" ları üzerine meshederdi." [Müslim, Tahâret 84, (275); Ebû Dâvud, Tahâret 59, (153); Tirmizî, Tahâret 75, (101); Nesâî, Tahâret 86, 96 (1, 75, 81).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayetlerin her ikisi de *Hz. Bilâl* (radıyallahu anh)'e aittir. Bunlarda Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kaza-yı hâcetten sonra abdest aldığı ve abdest sırasında hem mest ve hem de sarık üzerine meshettiği belirtiliyor.

Birinci rivayette sarık yerine himâr kelimesi kullanılmıştır. Bu kelime daha ziyade kadın baş örtüsü demektir. Ancak sarık yani amâme kastedildiği bellidir. Nitekim başka rivayetlerde ve mesela ikinci hadiste amâme kelimesine yer verilmiştir.

İkinci rivayette ise, mest'i ifade eden huff yerine mûk kelimesi kullanılmış, bununla da mest diye tercümesi yapılan huff kastedilmiştir. Mûk'un dilimizdeki karşılığı nedir? Biz, kelime farklılığına dikkat çekmek için "bot" dedi isek de günümüzdeki botu anlamamız hata olabilir. Ahterî, mûk'un Farsça asıllı olduğunu söyler ve bunun mest'in de üzerine giyilen bir ayakkabı çeşidi olduğunu belirtir: "...Acemler iç edîk üzerine giyerler..." der.

Şu halde bu rivayetler, gerek sarık ve gerekse mest üzerine meshetmenin cevazına hükmeden ülemânın delillerinden biridir. Gerekli açıklama 3695 numarada yapıldığı için burada tekrar etmeyeceğiz.

3698 ٧– وعن أبي عبيدة بن محمد بن عمار بن ياسر قال: [سَأَلْتُ جَابِرَ بنَ عَبْدِاللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهمَا عَنِ المَسْحِ عَلى الخُفَّيْنِ. فقَالَ: السُّنَّةُ يَا ابنَ أخِي؛ وَسَأَلْتُهُ عَنِ المَسْحِ عَلى العِمَامَةِ فقَالَ: أمِسَّ الشَّعْرَ]. أخرجه الترمذي.

7. (3698)- *Ebû Ubeyde İbnu Muhammed İbnu Ammâr İbnu Yâsir*

anlatıyor: "Câbir İbnu Abdillah (radıyallahu anh)'a mest üzerine meshetme hususunda sordum.

"Ey kardeşimin oğlu, bu sünnettir" buyurdu. Bunun üzerine sarık üzerine meshetme hakkında sordum:

"Saça meshet!" diye cevap verdi." [Tirmizî, Tahâret 75, (102).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî* başta olmak üzere pek çok ülemânın "sarık üzerine meshetmek câiz değildir" diye verdikleri hükmü te'yid eden rivayetlerden biridir. Zirâ, "saçına meshet!" cevabını, sorulan sual çerçevesinde değerlendirince "sarık üzerinden yapılacak mesh caiz değildir" ma'nâsı çıkar. Hattâbî der ki: "Allah başı meshetmeyi farz kılmıştır (Mâide 6). Öyleyse başı meshetme hususundaki hadis te'vil götürür. Dinde titiz olan kimse Allah'ın emri açıkken muhtemel olanla amel edip, amelde riske düşmez. Baş(taki sargı) üzerine meshetme hususunda meste kıyas etmek uzak bir ihtimaldir. Zira mestin çıkarılması, sarığın hilâfına, meşakkate sebeptir."

3695 numaralı hadiste daha geniş açıkladık.

3699 ٨– وعن جرير بن عبدالله البجلى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّهُ تَوَضَّأَ وَمَسَحَ على خُفَّيْهِ فَقِيلَ: تَفْعَلُ هذَا؟ قَالَ: نَعَمْ. رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ بَالَ ثُمَّ تَوَضَّأَ وَمَسَحَ على خُفَّيْهِ].

أخرجه الخمسة.

قال الأعمش، قال إبراهيم النخعى: فكان أصحاب عبدالله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يُعجبهم هذا الحديث لأن إسلام جرير رَضِيَ اللهُ عَنْهُ كان بعد نزول المائدة، هذا لفظ الشيخين.

8. (3699)- *Cerîr İbnu Abdillah el-Becelî* (radıyallahu anh)'nin anlattığına göre, Cerîr, abdest alıp mestleri üzerine meshedince, kendisine:

"Mest üzerine mesh mi yapıyorsun" diye sormuşlardır. O da:

"Evet demiştir, ben *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ı gördüm. Bevletti sonra abdest aldı. (Sıra ayaklarına gelince, yıkamayıp) mestlerinin üzerine meshetti" dedi. [Buhârî, Salât 25; Müslim, Tahâret 73, (272); Tirmizî, Tahâret 70, (93); Nesâî, Tahâret 96, (1, 81).]

A'meş der ki: "İbrahim Nehâî dedi ki: "Bu hadis, Abdullah İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un ashabını taaccübe (hayrete) sevkediyordu, çünkü Cerîr (radıyallahu anh)'in müslüman oluşu Mâide sûresinin nüzûlünden sonra idi."

AÇIKLAMA:

Hadiste, mest üzerine mesh'in cevazı gözükmektedir. Rivayette, Mâide sûresinin zikriyle kastedilen husus sûrenin tamamı değil, abdestle ilgili âyettir: فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِ **"..Ey iman edenler, namaza kalktığınızda yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi -başlarınızı meshedip- topuk kemiklerine kadar ayaklarınızı yıkayın"** (Mâide 6). Nevevî'ye göre, "Cerîr (radıyallahu anh)'in İslâm'a girişi, bu âyetin nuzulünden önce ise, mest üzerine meshetmekle igili hadisin bu âyetle neshedilmiş olma ihtimali ortaya çıkar. Ama, onun İslâm'a girmesi müteahhir olunca, mesh yoktur ve bu hadisiyle amel edilir ve hadis, Mâide suresindeki mezkur âyette mest giyenlerin kastedilmediğini gösterir. Böylece sünnet, ayet-i kerimeyi tahsis etmiş olur."

Hadisin müteakip vechi, Cerîr (radıyallahu anh)'in *Mâide* suresinden sonra müslüman olduğunu tasrih etmektedir.

3700 ٩– وفي رواية أبي داود قـال: [فَمَا يَمْنَعُنِى أَنْ أَمْسَحَ؟ وَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَمْسَحُ. فقَالُوا: إِنَّمَا كَانَ ذلكَ قَبْلَ نُزُولِ المَائِدَةِ. قَالَ: مَا أَسْلَمْتُ إِلاَّ بَعْدَ نُزُولِ المَائِدَةِ].

9. (3700)- Ebû Dâvud'un rivayetinde Cerîr şöyle demiştir: "Meshetmekten beni ne alıkoyacak? Zira ben *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ı meshederken gördüm!"

Bu sözü üzerine Cerîr'e : "Bu, Mâide suresinin nüzûlünden önceydi" dendi de şu cevabı verdi: "Hayır! Ben kesinlikle Maide suresinin nüzûlünden sonra müslüman oldum." [Ebû Dâvud, Tahâret 59, (154).]

3701 ١٠– وعن بـريـدة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ: [أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ: صَلَّى الصَّلَوَاتِ يَوْمَ الْفَتْحِ بِوُضُوءٍ وَاحِدٍ، وَمَسَحَ عَلَى خُفَّيْهِ. فَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ. لَقَدْ صَنَعْتَ الْيَوْمَ شَيْئاً لَمْ تَكُنْ تَصْنَعُهُ. فَـقَالَ عَمْداً صَنَعْتُهُ يَا عُمَرُ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى. وليس في رواية الترمذي والنسائي ذكر المسح.

10. (3701)- *Hz. Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Mekke'nin fethedildiği gün, beş vakit namazın hepsini tek bir abdestle kıldı ve mestlerine meshetti. Hz. Ömer (radıyallahu anh):

"Bugün, hiç yapmadığın bir şeyi yaptın!" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Âmmden (bilerek) yaptım ey Ömer" cevabını verdi." [Müslim, Tahâret 86, (277); Ebû Dâvud, Tahâret 66, (172); Tirmizî, Tahâret 45, (61); Nesâî, Tahâret 101, (1, 86). Tirmizî ve Nesâî'nin rivayetinde mesh'in zikri geçmez.]

AÇIKLAMA:

Normalde *Aleyhissalâtu vesselâm* efendimiz her namaz için ayrı bir abdest alırdı. Bu hal, Feth-i Mekke gününe kadar devam etti. O gün tek abdestle bütün namazları kılmıştır.

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Bu birleştirme ve mest üzerine meshetme işini âmmden yani kasdî olarak yaptım" demekle bu iki amelin câiz olduğunu ifade etmek istemiştir, yâni "birleştirme ve meshetme amelinin câiz olduğunu göstermek için kasden böyle yaptım" demek istemiştir. Şârihler, bu hadisten hareketle: "Büyük ve küçük abdestler sıkıştırmadıkça, bir abdestle istediğin kadar namaz kılabilirsin, bu mekruh değildir" diye hükmetmişlerdir.

Nevevî, Şerhu Müslim'de der ki: "Bu hadiste birçok ilim vardır. Bunlardan birine göre, tek abdestle farz ve nafile namazlar, hades vâki oluncaya kadar kılınabilir."

Tahâvî, bazı âlimlerin اِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلاَةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ **"Namaza kalkınca yüzlerinizi yıkayın.."** âyetine dayanarak "abdestli de olsa her namazda abdest almak vacibtir" diye hükmettiğini kaydeder. Ancak bâzı âlimler bunu vecibe değil, istihbab zımnında söylemiş olabileceklerini belirtir. Yani her namazda abdest tazelemek müstehabtır. Bu hükme itiraz edilemez. Bir abdestle birçok namazın kılınmasının cevazını ifade eden birçok rivayet vardır. Âyeti de âlimler şöyle tevil ederler: "[Abdestsiz olduğunuz halde) namaza kalkınca yüzlerinizi yıkayın..." Yâni âyete (abdestsiz olduğunuz halde) ibaresini takdir ederler.

Bazıları âyetteki emrin âmm olduğunu, dolayısıyla abdestsizlere vâcib ma'nâsında, abdestli olanlara da mendub ma'nâsında abdest almayı emrettiğini söylemiştir.

Bazıları da: "Bidayette vücub ifade etmekteydi, sonradan vücub hükmü neshedilerek mendub kılındı" demiştir. Nitekim Abdullah İbnu Hanzala el-Ensarî bu yorumu te'yid eden bir rivayette bulunmuştur:

اِنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ اَمَرَ بِالْوُضُوءِ لِكُلِّ صَلاَةٍ طَاهِراً كَانَ اَوْ غَيْرَ طَاهِرٍ فَلَمَّا شَقَّ عَلَيْهِ وَضَعَ عَنْهُ الْوُضُوءَ الاَّ مِنْ حَدَثٍ "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* abdestli abdestsiz herkese, her bir namaz için abdest almalarını emretti. Ama bu, insan

üzerine zor gelince, hades vâki olanlar (abdesti bozulanlar) dışındakilerden bu emri kaldırdı."

3702 ١١ – وعن المغيرة رَضِيَ الله عَنْهُ قال: [تَوَضَّأَ رَسولُ الله ﷺ ومَسَحَ عَلَى الجَوْرَبَيْنِ وَالنَّعْلَيْنِ]. أخرجه أبو داود والترمذي وصححه.

وقال أبو داود، وكان ابن مهدى لا يحدث بهذا الحديث لأنّ المَعْرُوفَ عَنِ المغيرة رَضِيَ الله عَنْهُ أن النبى ﷺ مَسَحَ عَلَى الخُفَّيْنِ.

قال: وروى هذا عن أبي موسى الأشعوى رَضِيَ الله عَنْهُ عن النبى ﷺ. أنه مسح على الجوربين وليس بالمتصل ولا بالقوى.

قال أبو داود: ومسح على الجوربين عليّ بن أبي طالب وابن مسعود والبراء ابن عازب وأنس بن مالك وأبو أمامة وسهل بن سعد وعمرو بن حريث. وروى ذلك عن عمر بن الخطاب وابن عباس رَضِيَ الله عَنْهُم.

11. (3702)- *Hz. Muğîre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* abdest aldı ve çoraplarının ve ayakkabılarının üzerine meshetti." [Ebû Dâvud, Tahâret 61, (159); Tirmizî, Tahâret 74, (99).]

Ebû Dâvud der ki: "İbnu Mehdi, bu hadisi rivayet etmezdi. Çünkü Muğire (radıyallahu anh)'den bilinene göre Aleyhissalâtu vesselâm mestlerine meshediyordu."

Yine Ebû Dâvud der ki: "Bu hadis Ebû Musa el-Eş'ari (radıyallahu anh) tarafından da rivayet edilmiştir: "Aleyhissalâtu vesselam çorapları üzerine meshetti." Ancak bu rivayet muttasıl ve kuvvetli değildir, (zayıftır)."

Ebû Dâvud der ki: "Çorap üzerine *Ali İbnu Ebî Tâlib, İbnu Mes'ud, Bera İbnu Azib, Enes İbnu Mâlik, Ebû Ümâme, Sehl İbnu Sa'd ve Amr İbnu Hureys (radıyallahu anhüm ecmâîn) de meshetmiştir. Bu tatbikat Ömer İbnu'l-Hattâb ve İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'dan da rivayet edilmiştir."

AÇIKLAMA:

Bu rivayet *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın çoraplarının üzerine de meshettiğini göstermektedir. Tahâvî ayakkabının da zikredilmiş olmasına rağmen asıl maksadın çorap olduğunu, tek başına çorap üzerine meshedilebileceğinin beyan edildiğini belirtir. Ancak, çorabın yürümeye mukavim olması gerekmektedir. Mukavemet, üç mil kadar yürü-

meye dayanıklı olarak belirlenmiştir. Çorap üzerine mesheden Sahabelerden on kadarının ismi geçer: *Hz.Ali, Ammâr, Ebû Mes'ud el-Ensârî, Hz. Enes, İbnu Ömer, Berâ, Bilâl, Abdullah İbnu Ebî Evfa, Sehl İbnu Sa'd, Ebû Umâme, Amr İbnu Hureys, Amr İbnu Abbâs* (radıyallahu anhüm ecmâîn).

Tirmizî, kalın olması şartıyla; *Süfyân-ı Sevri, İbnu'l-Mübârek, Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel, İshâk İbnu Râhûye* gibi pek çok fakihin çorap üzerine meshedileceği görüşünde olduklarını kaydeder. Ebû Yusuf ve İmam Muhammed de bu görüştedirler. İmam-ı Azam ise, deriden, kalın ve mest gibi büyük olmasını şart koşmuştur.

Şunu da belirtelim ki, çorapla ne kastedildiği hususunda ülemâ ihtilaf etmiştir. Bir kısmı bunun deriden bir kısmı koyun yününden, bir kısmı da keçi kılından, ketenden, ibrişimden olacağını söylemiştir. Resulullah'ın meshettiği çorabın deriden olduğunu iddia eden âlim bile mevcuttur. Şârihlerin çorap için, "deri"den veya "yün"den veya "kıl"dan veya "pamuk"tan olur" demeleri, kendi yörelerindeki örfe göredir.

Aslında hadiste çorap üzerine meshi tecviz eden hadis mutlaktır. Hadisin zâhirine bakılınca her çeşit çorabın anlaşılması mümkündür. Ancak ülemâ Kur'an'ın zâhirine göre, abdestte asıl olanın, ayakların yıkanması olduğunu göz önüne almış, çoraba meshi tecviz eden hadisin, mest üzerine meshe cevaz veren hadis gibi, bütün imamlarca sıhhati hususunda ittifak edilmediğini görerek kayıtsız şartsız çorap üzerine meshetmeyi uygun bulmamıştır. Müslim, bu duruma işâreten, لاَ يُتْرَكُ ظَاهِرُ الْقُرْآنِ بِمِثْلِ اَبِى قَيْسٍ وَهُزَيْلٍ "Kur'an'ın zâhiri -ki ayağın yıkanmasıdır- Ebû Kays ve Hüzeyl gibi zayıf râvilerin rivayetiyle terkedilmez" der. Şu halde mest gibi topukları örtecek kadar boylu, üç mil yürümeye tahammül edebilecek kadar sert ve sağlam olmasını şart koşmuştur. Mutlaka deriden olmasını şart koşanlar da olmuştur.

Ülemânın bu husustaki hassasiyeti ve ihtilâfı göz önüne alınarak çoraba meshetme hususunda çok titiz olmak, fıkıh kitaplarında gelen şartları eksiksiz taşımayan çoraplara meshetmekten kaçınmak yani bu meselede ihtiyatı esas almak, diyanetimizi şüpheli durumlardan siyanet endişesinin gereğidir. Çorapta aranan şartların tahakkuku da her zaman için şüphe kaynağıdır. Üstelik çabuk kirlenerek fena kokular neşretmeye başlayan ayakları, sağlığımız ve medenî hayatımız için sıkça yıkamaya mecbur iken, son derece kayıtlı ve meşkuk bir cevazı prensip ittihaz ederek meshetmek, başka mazurları peşinde getirecektir.

Rehberimiz Resul-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)* böyle durumlarda şüpheli şeylerden kaçınmamızı tavsiye buyurmaktadır: دَعْ مَا يُرِيبُكَ إِلَى مَالاَ يُرِيبُكَ Şunu da belirtelim ki, günümüzde giyilmesi yaygınlık kazanan naylon çoraplar meshedilecek çorap tavsifine uymaz; tek başına dik duracak kalınlıkta değildir.

3703 ١٢ – وعن اوس بن أوس الثقفى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ أَتَى كِظَامَةَ قَوْمٍ، يعنى الميضأة فَتَوضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى نَعْلَيْهِ وَقَدَمَيْهِ]. أخرجه أبو داود.

« الكظامة » : آبار متقاربة بعضها مفجور في بعض.

« والميضأة » الإناء الذي يتوضأ منه كالأداوة.

12. (3703)- *Evs İbnu Evs es-Sakafî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı, bir kavmin kuyusuna gelmiş, abdest alırken gördüm. Abdestini aldı, ayakkabılarına ve ayaklarına meshetti." [Ebû Dâvud, Tahâret 62, (160).]

AÇIKLAMA:

1- "Kuyu" diye tercüme ettiğimiz kizâme kelimesi kezâim'in müfredi (tekili)dir. Kizâme birbiriyle irtibatlı olarak kazılan kuyulara denir. Bunlar yakın olarak kazılır, yer altından açılan kanallarla birbirleriyle irtibatlandırılır, birinin suyu diğerini takviye ederek daha fazla birikme sağlanır, meyilli arazilerde aşağıdaki kuyudan su dışarı akar; bir nevi pınar elde edilir. Bu sun'î isteme kizâme denilmiştir.

2- Hadiste geçen kademeyh (ayakları..) kelimesini, *İbnu Raslân* cevrebeyn (çorapları...) olarak te'vil eder, yani "ayaklarını meshetmek'ten maksad çoraplarını meshetmektir" der. *İbnu Kudâme* ise, burada Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ayakkabıların ayağın sırtında yer alan kayışlarını meshettiğinin ifâde edildiğini; dolayısiyle, ayakkabı kayışlarının ve ayağı örten çorapların görülen kısımlarını meshetmiş olduğunu belirtir.

Çorap üzerine meshle ilgili açıklama az yukarıda geçti.

3704 ١٣ – وعن المغيرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ يَمْسَحُ عَلَى أَعْلَى الخُفِّ وَأَسْفَلِهِ]. أخرجه أصحاب السنن، وهذا لفظ الترمذي.

13. (3704)- *Muğire* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mestin üst ve aşağı kısımlarını meshederdi."

3705 ١٤ – وعند أبي داود: [أنّ النبيّ ﷺ مَسَحَ عَلى ظَهْرِ الخُفَّيْنِ]. وفي أخرى للترمذي مثله.

14. (3705)- Ebu Dâvud'un rivayetinde şöyle gelmiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mestlerinin sırtlarına meshederdi.

Tirmizî'nin bir başka rivayetinde de böyle denmiştir. [Tirmizî 72, 73, (97, 98); Ebu Dâvud, Tahâret 63, (161, 165); Nesâî, Tahâret 63, (1, 62).]

3706 ١٥ – وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [لَوْ كَانَ الدِّينُ بالرَّأى لكَانَ أَسْفَلُ الخُفِّ أَوْلَى بِالْمَسْحِ مِنْ أَعْلاَهُ، وَلَكِنْ رَأَيْتُ رَسولَ اللهِ ﷺ يَمْسَحُ أَعْلاَهُ]. أخرجه أبو داود.

15. (3706)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) buyurdular ki: "Eğer din insanın fikrine göre olsaydı, mestin altını meshetmek, üstünü meshetmekten evlâ olurdu. Ancak ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mestin üstünü meshettiğini gördüm." [Ebu Dâvud, Tahâret 62, (162).

3707 ١٦ – وفي رواية قال: [رَأَيْتُ عَلِيّاً رَضِيَ اللهُ عَنْهُ تَوَضّأَ فَغَسَلَ ظَاهِرَ قَدَمَيْهِ، وقال: لَوْلاَ أنّي رَأَيْتُ رسولَ اللهِ ﷺ يَفْعَلُهُ، وساق الحديث].

16. (3707)- Bir başka rivayette şöyle gelmiştir: "Hz. Ali (radıyallahu anh)'yi abdest alırken gördüm, ayağının sırtını meshetti ve dedi ki: "Eğer ben *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ı böyle yapar görmeseydim (ayağın altını meshetmeye daha layık düşünürdüm) dedi."

3708 ١٧ – وفي أخرى: [مَا كُنْتُ أرَى بَاطِنَ الْقَدَمَيْنِ إلاَّ أَحَقَّ بِالْغَسْلِ حَتّى رَأَيْتُ رسولَ اللهِ ﷺ يَمْسَحُ عَلى ظَاهِرِ خُفَّيْهِ].

17. (3708)- Birdiğer rivayette de şöyle gelmiştir: "Ben, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ayağın üstünü meshettiğini görünceye kadar, daima, altını meshetmenin evlâ olduğunu düşünürdüm." [Ebu Dâvud, Tahâret 63, (162, 163, 164).]

AÇIKLAMA:

1- Her üçü de *Hz. Ali* (radıyallahu anh)'den yapılan bu rivayetler, meshetme meselesinde mantık aramamak gerektiğini vurgulamaktadır. Eğer meshetme hadisesi yani ıslak elle mestlerin üzerine dokunmak bir temizlik ise, bunu ayağın altına yapmak daha uygun olur, çünkü kirlenmeye maruz kısım ayağın altıdır. Hal böyle iken, ayağın altı değil üstü

meshedilmektedir. Şu halde bu, dinimizin mü'minlere sağladığı bir kolaylık ve bir ruhsattır. Dinimizin pek çok meselesinde olduğu gibi bunda da Şârî *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın koyduğu düsturlara uymak esastır.

2- Rivayetin Arapça aslında mesh kelimesi yerine gusl (yıkama) kelimesi geçmektedir. *Vekî* başta, bütün ülemâ, "bundan maksadın mesh olduğunu" belirtmiştir. Zira zâhir ma'nâsında olduğu şekilde, maksad yıkama olsaydı ayağın altı ve üstü diye bir ayırım zaten yapılmazdı, çünkü ayak meshedilmediği zaman altıyla üstüyle topuklara kadar yıkanacak ve zerre kadar kuru yer bırakılmayacaktır.

Keza ayakların meshi tabiriyle ayağa giyilen mestlerin meshi kastedilmektedir. Mamafih rivayetin bir vechinden diğerine, bu kelimelerin her ikisi de, asıl maksadın anlaşılmasına imkan tanıyacak şekilde kullanılmaktadır. İltibasa meydan kalmasın diye yine de açıklamayı uygun gördük.

3- Hadis üzerine Dehlevî'nin bir açıklamasını aynen kaydediyoruz: "Şâfiî merhum der ki: "Mestin üstünü meshetmek farzdır, altını meshetmek ise sünnettir." *Ebû Hanîfe* ise, "sadece üstü meshedilir" demiştir..."

4- Bu hadis, şerî meselelerde, herkese göre değişebilecek "akıl ve mantığın" değil, dinin emrettiği şeyin, sünnete uyan tarzın esas alınması gerektiğini anlamada mühim bir örnektir.

3709 ١٨ – وعن شريح بن هانئ قال: [أَتَيْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا أَسْأَلُهَا عَنِ الْمَسْحِ عَلَى الْخُفَّيْنِ. فَقَالَتْ: عَلَيْكَ بِابْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ فَاسْأَلْهُ، فَإِنَّهُ كَانَ يُسَافِرُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فَسَأَلْنَاهُ فَقَالَ: جَعَلَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ وَلَيَالِيَهُنَّ لِلْمُسَافِرِ، وَيَوْماً وَلَيْلَةً لِلْمُقِيمِ]. أخرجه مسلم والنسائي.

18. (3709)- *Şüreyh İbnu Hâni* anlatıyor: "Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)' ye mest üzerine meshetmekten sormaya geldim. Bana:

"Sana Ebû Talib'in oğlu [Hz. Ali] (radıyallahu anh)'yi tavsiye ederim, git ona sor. Zira o, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte seyahatlerde bulunmuştur!" dedi. Bunun üzerine gidip ona sordum. Şu cevabı verdi:

"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), (mesh müddetini) yolcu için üç gün üç gece tuttu, mukim için de bir gün bir gece tuttu." [Müslim Tahâret 85, (276); Nesâî, Tahâret 99, (1, 84); İbnu Mâce, Tahâret 86, (552).]

3710 ١٩ – وعن صفوان بن عسال رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَأْمُرُنَا إِذَا كُنَّا

مُسَافِرِينَ أَنْ لاَ نَنْزِعَ خِفَافَنَا ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ وَلَيَالِيَـهِنَّ إلاَّ مِنْ جَنَابَةٍ وَلكِنْ مِنْ بَوْلٍ وَغَائِطٍ وَنَوْمٍ]. أخرجه الترمذي وصححه، والنسائى واللفظ للنسائى. وعند الترمذي: إذا كُنّا سَفْراً.

19. (3710)- *Safvân İbnu Assâl* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yolcu olduğumuz zaman, bize mestlerimizi üç gün üç gece, cenâbet hali dışında küçük ve büyük abdest bozma ve uyku sebebiyle çıkarmamamızı emrederdi." [Tirmizî, Tahâret 71, (96), Da'avât 102, (3529, 3530); Nesâî, Tahâret 98, (1, 83, 84); İbnu Mâce, Tahâret 86, (554).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, yolculuk esnasında meshin üç gün üç gece süreceğini göstermektedir. Mukim için de bu müddet yirmidört saattir, yani bir gün bir gece. Abdestini almış olarak mestlerini giyen kimse, durumuna göre, bu müddet içerisinde, abdest tazelerken ayaklarını yıkamak mecburiyetinde değildir. Bahsin başında belirtildiği şekilde mestinin üzerinden meshetmesi yıkama yerine geçer. Tirmizî'nin kaydına göre İmam Mâlik "mukim için de müsâfir için de mesh'in nihai hududu yoktur" demiştir. Leys İbnu Sa'd ve Hasan Basrî de bu görüştedir. Şevkânî, Ashab'tan Hz.Ömer, Ukbe İbnu Âmir, Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhüm ecmâîn)'den de bu ma'nâda rivayetler olduğunu kaydeder. Keza Şa'bi, Rebîa ve İmam Mâlik'in ashabının ekseriyeti bu görüştedir. Bunlar Ebû Dâvud'da gelen ve müteakiben kaydedeceğimiz Ubeyy İbnu Ammâre hadisine (3711) dayanırlar.

2- Hadis, cenabet halini meshten istisna kılmaktadır. Cünübün yıkanması, ayaklarını da yıkaması gereklidir.

3- Şu da bilinmelidir: Meshetme müddeti mestin giyilme anından başlamaz, hadesin vâki olduğu andan itibaren başlar.

3711 ٢٠ – وعن أبيّ بن عمارة رَضِيَ اللهُ عَنْه، [وَكَانَ قَدْ صَلّى مَعَ رسولِ الله ﷺ إلى القِبْلَتَيْنِ. أنّهُ قالَ: يَا رسولَ الله، امْسَحُ عَلَى الخُفَّيْنِ؟ قالَ: نَعَمْ. قالَ: يَوْماً؟ قالَ: وَيَوْمَيْنِ. قالَ: وَثَلاثَةً؟ قالَ: نَعَمْ، وَمَا شِئْتَ]. أخرجه أبو داود.

20. (3711)- *Ubeyy İbnu Ammâre* (radıyallahu anh) -ki bu Sahâbî, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte her iki kıbleye namaz kılan ilklerdendir- anlatıyor: "Bir gün Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek sordum:

"Ey Allah'ın Resulü! Mestlerimin üzerine meshedeyim mi."

"Evet!" buyurdular. Ben tekrar:

"Bir gün mü?" dedim.

"Bir gün!" buyurdular. Ben tekrar:

"İki gün (olsa)?" dedim.

"İki gün!" buyurdular. ben tekrar:

"Üç gün (olsa)?" dedim.

"Evet! dilediğin kadar!" buyurdular."

3712 ٢١– وفي رواية قال: [حتّى بَلَغَ سَبْعاً؛ قَالَ رسولُ الله ﷺ: نَعَمْ مَا بَدَالَكَ، وَقَدِ اخْتُلِفَ في إسْنَادِهِ وَلَيْسَ بِقَوِيٍّ].

21. (3712)- Bir rivayette de "...Hatta yediye kadar ulaştı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, sonunda:

"Evet! Sana uygun geldiği kadar!" buyurdular." [Ebû Dâvud, Tahâret 60, (158).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, önceki hadisin (3710) açıklamasında da belirttiğimiz üzere, gerek mukim ve gerekse müsafir için, mesh müddetine sınırsızlık getirmektedir. Kişi ihtiyaç duyduğu müddetçe mestlerine mesh edilebilecektir. Yine önceki rivayette belirttiğimiz üzere Sahâbe ve Tâbiînden bazıları bu görüşe uymuştur. Ancak cumhur, hadisteki zayıflığı göz önüne alarak bununla amel etmemiştir. Nitekim Ebû Dâvud da, hadisi kaydettikten sonra şu bilgiyi verir: "Hadisin senedinde ihtilaf edilmiştir, kuvvetli bir rivayet değildir, (zayıftır)."

3713 ٢٢– وعن خزيمة بن ثابت رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنّ النبيّ ﷺ قَالَ: المَسْحُ عَلَى الخُفَّيْنِ لِلْمُسَافِرِ ثَلاَثَةُ أيّامٍ، ولِلْمُقِيمِ يومٌ وَلَيْلَةٌ، وَلَوِ اسْتَزَدْنَاهُ لَزَادَنَا]. أخرجه أبو داود والترمذي.

22. (3713)- *Huzeyme İbnu Sâbit* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Mest üzerine meshetmenin müddeti yolcu için üç gündür. Mukim için bir gün bir gecedir!" "(Bir başka rivayette şu ziyade gelmiştir):

"Biz müddetin uzatılmasını taleb etseydik, bize mutlaka uzatırdı." [Ebû Dâvud, Tahâret 60, (157); Tirmizî, Tahâret 71, (95); İbnu Mâce, Tahâret 86, (553).]

AÇIKLAMA:

İmam Şâfiî hazretleri hadisin son kısmını şöyle açıklar: "Bunun ma'nâsı, "biz bundan daha çok isteseydik "evet!" diyecekti."

İbn Seyyidü'n-Nâs der ki: "Bu ziyâde sâbit olsaydı bile hüccet olamazdı. Zira, bu vakitleme işine konan ziyâde, zanna bağlanmış bir keyfiyettir. Yani şâyet Ashab taleb etmiş olsaymış, Resulullah müddeti artıracakmış. Bu ifade, Ashab'ın böyle bir talebte bulunmadığı, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın da mesh müddetini artırmadığı hususunda açık ve sarihtir. Öyleyse, vukua gelmediğine delâlet eden bir haberle ziyade nasıl sâbit olur?"

Şevkânî merhum da şöyle der: "Rivayetin sahih olduğunu kabul etsek, (yine ziyadeye delil olmaz, çünkü) hadiste ifade edilen ziyadeyi Sahâbe zannetmiş olmaktadır, zanla hüccet sabit olmaz. Diğer taraftan, mesh müddetinin üç gün üç gece ile sınırlandırıldığı hususunda sahâbeden bir cemaat tarikiyle gelmiştir. Ütelik bunlar, Huzeyme (radıyallahu anh) gibi zanda da bulunmuyorlar."

YEDİNCİ BAB

TEYEMMÜM

3714 ١– عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [خَرَجْنَا مَعَ رسولِ اللهِ ﷺ في بَعْضِ أسْفَارِهِ حتّى إذَا كُنَّا بالْبَيْدَاءِ، أوْ بذات الجَيْشِ انْقَطَعَ عِقْدٌ لِي، فأقَامَ رسولُ اللهِ ﷺ على الْتِمَاسِه، وأقَامَ النَّاسُ معهُ، ولَيْسُوا على ماءٍ، ولَيْسَ معَهُمْ ماءٌ. فأتَى النَّاسُ إلى أبي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه: ألا ترَى في مَا صَنَعَتْ عَائِشَةُ؟ أقَامَتْ برسول الله ﷺ وَالنَّاسُ مَعَهُ، ولَيْسُوا على ماءٍ ولَيْسَ معَهُمْ مَاءٌ؛ فَجَاءَ أبُو بَكْرٍ ورسولُ الله ﷺ وَاضِعٌ رأْسَهُ عَلَى فَخذِي، قَدْ نَامَ. فقَالَ حَبَسْتِ رسُولَ اللهِ ﷺ وَالنَّاسَ، ولَيْسُوا على ماءٍ ولَيْسَ مَعَهُمْ مَاءٌ. قالتْ: فَمَا تَبَنِي أبُو بَكْرٍ وقَالَ: مَا شَاءَ اللهُ أنْ يَقُولَ، وَجَعَلَ يَطْعُنُنِي بيده في خَاصِرَتِي فَمَا يَمْنَعُنِي مِنَ التَّحرُّكِ إلاَّ مَكَانُ رسُولِ اللهِ عَلَى فَخذِي. فَنَامَ رسولُ اللهِ ﷺ حتّى أصْبَحَ عَلَى غَيْرِ مَاءٍ: فأنْزَلَ اللهُ تعالى آيَةَ التَّيَمُّمِ: فَتَيَمَّمُوا].

قال أسيد بن حُضَير، وهو أحد النقباء: [مَاهِيَ بأوَّلِ بَرَكَتِكُمْ يا آلَ أبِي بَكْرٍ. قالَ: فَبَعَثْنَا الْبَعِيرَ الَّذِي كُنْتُ عَلَيْهِ فَوَجَدْنَا الْعِقْدَ تَحْتَهُ]. أخرجه الستة إلا الترمذي، وهذا لفظ الشيخين.

1. (3714)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la bir seferde beraber idik. Beydâ nam mevkiye veya Zâtu'l-Ceyş denen yere gelmiştik ki benim bir kolyem kop(up kaybol)du. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu aramak için kaldı, O'nunla birlikte herkes orada kaldı. Bir su başında da değillerdi. Üstelik beraberlerinde su da yoktu.

Halk *Hz. Ebû Bekr* (radıyallahu anh)'e uğrayıp:

"Âişe'nin yaptığını gördüm mü! Hem Resulullah'ı, hem de herkesi burada oyaladı. Bir su başında değiller, beraberlerinde su da yok!" demişler. Resulullah başını dizlerimin üzerine koymuş uyurken Ebû Bekr (radıyallahu anh) çıkageldi.

"Sen *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ı da halkı da, burada hapsettin. Bir su başında değiller, beraberlerinde su da yok!" diyerek, babam beni azarladı ve Allah'ın dilediğince başka şeyler de söyledi. (Öfkesini daha da yenemeyip) eliyle böğrüme böğrüme dürterek (canımı yaktı). Resulullah'ın başı dizimin üzerinde olduğu için kımıldamamaya çalıştım.

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sabaha kadar, susuz olarak uyudu. Sabah olunca Allah Teâlâ Hazretleri, teyemmüm âyeti'ni inzâl buyurdu: **"...Su bulamazsanız temiz toprağa teyemmüm edin, yüzlerinizi ve ellerinizi onunla meshedin. Allah size zorluk yapmak murad etmez, bilakis sizi temizlemek, ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister, ola ki şükredersiniz"** (Mâide 6).

Üseyd İbnu Hüdayr -ki (Akabe biatına katılan) nakiblerden biridir- dedi ki:

"Ey Ebû Bekr âilesi! Bu, sizin ilk bereketiniz değildir."

(Hz. Âişe) sözüne devam ederek) dedi ki: "Bindiğim deveyi dürtüp kaldırdım. (Kaybolan) kolya altında çıktı."

3715 ٢– وفي رواية أبي داود قال: [بَعَثَ رسولُ اللهِ ﷺ أُسَيْدَ بنَ حُضَيْرٍ وأُنَاساً مَعَهُ في طَلَبِ قِلاَدَةٍ أَضَلَّتْهَا عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا فَحَضَرَتِ الصَّلاَةُ فَصَلَّوا بِغَيْرِ وُضُوءٍ فَأَتَوُا النَّبيَّ ﷺ فَذَكَرُوا لَهُ ذلِكَ فَأُنْزِلَتْ آيَةُ التَّيَمُّمِ].

زاد في رواية: فَقَالَ أُسَيْدٌ يَرْحَمُكِ اللهُ، مَا نَزَلَ بِكِ أَمْرٌ تَكْرَهِينَهُ إلاَّ جَعَلَ اللهُ فِيهِ لِلْمُسْلِمِينَ وَلَكِ فَرَجاً.

«النُّقَبَاءُ» جمع نقيب، وهو المقدم على جماعة يكون أمرهم مردوداً إليه كالعريف وهو أكبر منه، والمراد بالنقباء هنا: سُبَّاق الأنصار إلى الاسلام في العقبة، جعلهم النبي ﷺ نقباء على قومهم، وكان أُسيد منهم.

2. (3715)- Ebû Dâvud'un rivayetinde *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) derki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Üseyd İbnu Hudayr (radıyallahu anh)'la *Hz. Enes'i, Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ)'nin kaybettiği kolyeyi ara-

maya gönderdi. Bu esnada namaz vakti girdi. Abdestsiz namaz kıldılar. Gelip durumu Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a haber verdiler. Bunun üzerine teyemmüm âyeti indirildi."

Bir rivayette şu ziyade gelmiştir: "Üseyd, Hz. Âişe'ye: "Allah rahmetini bol kılsın, senin başına hoşlanmadığın her ne gelmiş ise onda Allah senin için de müslümanlar için de bir ferec (sıkıntıdan kurtulma) kılmıştır" dedi." [Buhârî, Teyemmüm 2, Fedailu'l-Ashab 5, 30, Tefsir, Nisâ 10, Mâide 3, Nikâh 65, 125, Libas 52, Hudud 39; Müslim, Hayz 108, (367); Muvatta, Tahâret 89, (1, 53, 54); Ebû Dâvud, Tahâret 123, (317); Nesâî, Tahâret 194, (1, 163, 164).

AÇIKLAMA:

1- *Teyemmüm:* Lügatte kasdetmek, niyet etmek ma'nâsına gelir. Şer'i bir ıstılah olarak, namaz ve benzeri tahâret gerektiren ibadetleri mübah kılmak için abdest veya gusül temizliği yapma niyetiyle elleri ve yüzü meshetmek üzere toprağa kasdetmek demektir. Kelimenin bu ma'nâda çokça kullanılması sonucu, teyemmüm *elleri* ve *yüzü* toprakla meshetmek ma'nâsını kazandı. Kelime, bu kullanışta lügat açısından mecazi bir ma'nâ taşırsa da, önceki ma'nâ da şerî hakikatı ifade eder.

2- Teyemmüm bir azimet midir, yoksa ruhsat mıdır? Bu hususta ihtilaf edilmiştir. Ancak bazı âlimler meseleye bir başka nokta-i nazardan yaklaşarak: "Suyun olmadığı durumlarda azimet, hastalık halinde ruhsattır" demiştir.

3- Teyemmüm hangi durumlarda yapılır, nasıl yapılır? gibi sorularımız müteakip hadislerde gelecek; geniş açıklamayı 3723 numarada yapacağız.

4- İslam üleması, teyemmümün Muhammed ümmetine has bir ruhsat, bir rahmet-i ilahi olduğunu belirtirler. Yani Cenâb-ı Hakk, önceki milletlere tanımadığı bir kolaylığı bu ümmete tanımıştır. Suyun olmadığı durumlarda ibadeti terketmek veya kendini pis bilerek ibadete devam etmek sıkıntısından kurtarmıştır.

5- Bu hadisenin hangi seferde geçtiği, rivayetimizde belli değil. Ülemâ da bu meselede tam ittifak edememiştir. *İbnu Sa'd, İbnu Hibbân, İbnu Abdilberr,* hicretin beşinci yılında vukua gelen Müreysi de denen Benî Müstalik seferinde cereyan ettiğini cezmen söylerler. Hz. Âişe ile ilgili olan İfk Hadisesi de bu seferde cereyan etmiştir.[31] İfk hadisesinin başlangıcı da Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'nin kaybolan bir kolyesi ile ilgilidir.

31– İfk hadisesi için 718 numaralı hadise bakılsın.

İbnu Hacer, sadedinde olduğumuz hadisenin de Benî Müstalik seferinde geçtiğine dair tahminim doğru olması halinde, bu sefer esnasında kolye kaybolma hadisesinin iki kere meydana gelmiş olacağını söyler. "Çünkü der, bunlar iki ayrı kıssadır, zira hadiselerin muhtevasında bu husus açıktır." *İbnu Hacer*, konu üzerindeki ihtilâfı belirterek, "Şeyhlerimizden biri, bunu (yani iki hadisenin de Benî Müstalik seferinde cereyan etmesini) imkânsız görmekte ve demektedir ki: "Çünkü Müreysî Kadid ile Sakil arasında Mekke cihetindedir. Bu kıssa ise Hayber cihetinde cereyan etmiştir, çünkü *Hz. Âişe* hadiste: Beyda ve Zâtu'l-Ceyş nâm mevkilerini zikretmektedir. Bu iki yer, Nevevî'nin de cezmen söylediği üzere Medine ile Hayber arasında yer alırlar."

Bu itirazı kaydeden İbnu Hacer, muhtelif kaynaklarda gelen rivayetlerdeki bir kısım farklılıklara dayanarak ileri sürülmüş olan farklı görüşleri de kaydeder. Açıklamasının başında kendisi kesin bir görüş beyan etmeksizin İbnu't-Tîn'in cezmen beyan ettiği görüşün haklılığını ihsas eder. *İbnu't-Tîn*'e göre, Beydâ, Mekke-Medine yolu üzerinde yer alan Medine yakınlarındaki *Zü'l-Huleyfe'dir, Zâtu'l-Ceyş de Zü'l-Huleyfe'* nin gerisindedir.

Ancak, bazı âlimler de İfk hadisesi ile, sadedinde olduğumuz hadisenin farklı seferlerde olduğunu söylemiştir. Taberânî'nin -az sonra kaydedeceğimiz- bir rivayeti bu meselede sarahat ifade eder.

İbnu Hacer, sadedinde olduğumuz hadisin bir başka vechinde yer alan: فَوَاللهِ مَا نَزَلَ بِكِ مِنْ أمْرٍ تَكْرَهِينَهُ إلاَّ جَعَلَ اللهُ لَكِ مِنْهُ مَخْرَجاً وَجَعَلَ لِلْمُسْلِمِينَ فِيهِ بَرَكَةً *"...Allah'a kasem olsun, seni üzen bir hadise başına gelince Allah ondan sana mutlaka bir çıkış kılmakta ve müslümanlara da onda bir bereket (ve hayır) halketmektedir"* ziyadesini kaydederek: "Bu ziyade, teyemmüm hadisesinin İfk hadisesinden sonra cereyan ettiğini ihsâs eder ve böylece kolye yitirme hadisesinin müteaddid olduğunu söyleyenleri takviye eder" diyerek daha net bir tavır ortaya koyar.

Teyemmüm hadisesinin, İfk hadisesinden sonra vukûa gelmiş olacağını te'yid sadedinde İbnu Hacer, İbnu Ebî Şeybe'nin Ebû Hüreyre'den kaydettiği bir hadise atıf yapar. Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) bu rivayette der ki:

لَمَّا نَزَلَتْ آيَةُ الـــتَيَمُّمِ لَمْ أدْرِ كَيْفَ أصْنَعُ "Teyemmüm âyeti nâzil olunca nasıl (teyemmüm) yapacağımı bilmiyordum." İbnu Hacer der ki: "Bu rivayet, teyemmüm âyetinin *Benî Müstalik* seferinden sonra nâzil olduğunu gösterir. Çünkü *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) yedinci hicrî senede müs-

lüman oldu, halbuki Benî Müstalik daha önce vukua geldi, bu hususta hiçbir ihtilaf yok."

Taberânî hadisine gelince, orada Hz. Âişe şunları söyler: "Kolye hadisem vukua gelip, iftiracılar (ehl-i İfk), dediklerini dedikten sonra, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la bir başka sefere daha kaltıldım. Bu defa da yine kolyem kayboldu. Aranması için halk, yolundan kaldı. Ebu Bekr bana: "Kızcağızım, her seferinde elâleme sıkıntı ve bela oluyorsun" diyerek beni payladı. Derken teyemmüme ruhsat veren âyet indi. Bunun üzerine Ebû Bekr: إنّكِ لَمُبَارَكَة *"Sen ne mübâreksin!"* dedi ve (bu iltifatını) üç kere tekrar etti."

6- Hz. Âişe'nin bu rivayetlerde "babam" diye değil de "Ebû Bekr" diye sözetmesinde bazı âlimler bir nükte görürler: "Babam demeyişi babalığın şefkat ve mülayemet gerektirmesindendir. Halbuki Hz. Ebû Bekr, Hz. Âişe'yi hem sözle hem de fiille itab etmiş, te'dib etmiştir. Bu ise şefkate muhaliftir. Bu sebeple Hz. Âişe, babasını zikrederken, bir yabancı yerine koyarak ismini zikretmiştir, "babam" dememiştir."

7- HADİSTE GEÇEN BAZI FEVAİD:

Bu rivayette pek çok istifadeli ibretler, düsturlar var. Mühimlerinden bir kaçını kaydedeceğiz:

★ İmam, müslümanların hukukuna itina göstermelidir, bu hukuk az bile olsa. Görüldüğü gibi, Hz. Âişe'nin kolyesi için ordu yolundan kalmıştır. Bazı rivayetler, bu kolyenin oniki dirhem kıymetinde olduğunu belirtir.

★ Kadın, kocası olsa bile, babasına şikayet edilebilir. Gerçi rivayetten, Hz. Ebû Bekr'e şikayet etmelerinin Resulullah'ın uyumakta olmasından ve uyandırmak istememelerinden ileri geldiği anlaşılmaktadır. Ashab -vahiy gelebilir- düşüncesiyle *Aleyhissalâtu vesselâm*'ı uyandırmazlardı.

★ Fiil, sebeb olarak nisbet edilebilir. Zira halk, hadiseyi Hz. Âişe'ye nisbet etmiş, "Âişe'nin yaptığını gördün mü?" diye Hz. Ebû Bekr'e şikayet etmiştir.

★ Kişi, kocasıyla beraber olan kızının yanına izinsiz girebilir, yeter ki, kocasıyla mubâşeret halinde olmadığı hususunda yakîni olsun.

★ Kişi, kızını te'dib edebilir, kızı evlenmiş, yaşlanmış , evinden ayrılmış olsa bile. Keza kişi, terbiyevi sorumluluğu kendisine ait olan birisini, imam izin vermese de terbiye edebilir.

★ Kendisine gelen zahmet sebebiyle, hareket ettiği takdirde uyuyana rahatsızlık verecek olan kimsenin bu zahmete sabredip kımıldamaması müstehabtır. Aynı sabrı namaz kılan, Kur'an okuyan, bir ilimle meşgul olan ve benzeri durumdaki kimseler için dahi göstermek müstehabtır.

3716 ٣– وعن عمار بن ياسر رضي الله عنه: [أن رسول الله ﷺ عرس بأولات الجيش، ومعه عائشة رضي الله عنها. فانقطع عقد لها من جزع ظفار فحبس الناس ابتغاء عقدها ذلك حتى أضاء الفجر وليس مع الناس ماء فتغيظ أبو بكر رضي الله عنه عليها وقال: حبست الناس وليس معهم ماء. فأنزل الله على رسوله ﷺ رخصة التطهر بالصعيد الطيب. فقام المسلمون مع رسول الله ﷺ فضربوا بأيديهم إلى الأرض. ثم رفعوا أيديهم ولم يقبضوا من التراب شيئاً فمسحوا وجوههم وأيديهم إلى المناكب، ومن بطون أيديهم إلى الآباط]. أخرجه أبو داود والنسائي.

زاد أبو داود قال ابن شهاب في حديث: ولا يعتبر بهذا الناس، قال أبو داود: وكذلك رواه ابن إسحاق قال فيه عن ابن عباس رضي الله عنهما وذكر ضربتين.

وفي رواية للنسائي: «ولم ينفضوا من التراب شيئاً».

3. (3716)- *Ammâr İbnu Yâsir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, beraberinde *Hz. Âişe*'nin de bulunduğu bir seferinde, Ûlât'ul-Ceyş nâm mevkide geceleyin istirahat molası vermişti. Bu esnada *Hz.Âişe* (radıyallahu anhâ)'nin Yemen boncuğundan mamul kolyesi koptu. Bunun aranması, askerleri yolundan alıkoydu ve sabah aydınlığı girdi. İnsanların yanında su yoktu. *Hz. Ebû Bekr* (radıyallahu anh) Âişe'ye kızdı ve hatta:

"Herkesi yolundan alıkoydun, yanlarında su da yok!" diye çıkıştı. Derken Allah Teâlâ Hazretleri, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a, temiz toprakla temizlenme ruhsatını indirdi.

Bunun üzerine müslümanlar, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la kalkıp ellerini kaldırdılar. Topraktan hiçbir şey almadılar, yüzlerini ve omuzlarına kadar ellerini meshettiler. Ellerinin içlerinden de koltuk altlarına kadar meshettiler."

Ebû Dâvud şu ziyadede bulunmuştur: "Bir hadiste İbnu Şihâb der ki: "Âlimler bu hadise itibar etmediler." Ebû Dâvud der ki: "Hadisi, İbnu

İshak da böyle rivayet etti ve rivayette *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'dan onun "iki vuruş zikrettiğini" kaydetti."

Nesâî'nin bir rivayetinde "Topraktan hiçbir şey çırpmadılar" denmiştir.

3717 ٤ – وفي أخرى لأبي داود: [أَنَّهُمْ تَمَسَّحُوا وَهُمْ مَعَ رَسولِ اللهِ بالصَّعِيدِ لِصَلاَةِ الْفَجْرِ، فَضَرَبُوا أَكُفَّهُمْ بالصَّعِيدِ ثُمَّ مَسَحُوا التُّرَابَ بِوُجُوهِهِمْ مَسْحَةً وَاحِدَةً. ثُمَّ عَادُوا فَضَرَبُوا أَكُفَّهُمْ بالصَّعِيدِ مَرَّةً أُخْرَى فَمَسَحُوا بِأَيْدِيهِمْ كُلِّهَا إلى المَنَاكِبِ وَالآبَاطِ مِنْ بُطُونِ أَيْدِيهِمْ].

وله في أخرى، قال ابن الليث: «إلى ما فَوْقَ المِرْفَقَيْنِ».

«جَزْعُ ظَفَارِ. وجزعُ أظفارِ» فأما ظفار بوزن قطام فهو مدينة باليمن ينسب الجزع إليها، وأما أظفار فهو اسم لنوع من الجزع يعرفونه.

و«الصَّعِيدُ» التراب، وقيل وجه الأرض.

والمراد «بالطَّيِّبِ» الطاهر منه.

4. (3717)- Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde şöyle denmiştir: "Ashab, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte sabah namazı için, toprakla meshlendiler. Bu maksadla avuçlarını toprağa vurup toprakla yüzlerine bir defa meshettiler. Sonra tekrar dönüp avuçlarını toprağa bir kere daha vurup, ellerinin tamamı ile ellerinin içlerinden koltuk altlarına, omuzlarına kadar meshettiler."

Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde, *İbnu'l-Leys:* "Dirseklerinin yukarısına kadar..." demiştir. [Ebû Dâvud, Tahâret 123, (318, 319, 320); Nesâî, Tahâret 196, 197, 198, (1, 166-168).]

AÇIKLAMA:

1- Başka rivayetlerde, Hz. Âişe'nin mezkur kolyeyi kız kardeşi Esmâ (radıyallahu anhâ)'dan âriyeten alıp takındığı belirtilir. Ayrıca bu kolyenin siyahlı beyazlı bir boncuk olup Yemen sahillerinde yer alan Zafâr veya (Zıfâr) şehrinde yapıldığı belirtilir. Kıymeti 12 dirhemdir.

2- Ûlâtu'l-Ceyş, 3714 numaralı rivayette *Zâtu'l-Ceyş* ve *Beyda* olarak tesmiye edilen aynı yerin adıdır. *Zülhuleyfe* nam mevki'in gerisinde bir yerin adıdır.

3- Ta'ris, gecenin sonunda yolcunun istirahat ve uyumak için konaklamasına denmiştir. Dilimizdeki mola vermek tabiri gece-gündüz ayırımı yapmadan bütün istirahatlar için kullanılır; "gece" ile kayıtladık.

4- Teyemmüm, hadiste yapılan tarife göre önce ellerin dış kısmının bidayetinden başlayıp omuza kadar, sonra da avuç içinin iptidasından başlayıp koltuk altına kadar meshetme şeklinde olduğu anlaşılmaktadır.

5- Ebû Dâvud, bu hadise ülemânın itibar etmediğini, yani teyemmüm sırasında omuzlara, koltuk altlarına kadar meshetme cihetine gitmediğini ifade ediyor. Ancak bazı âlimler, Zührî'nin bu hadiste tarif edildiği şekil-de teyemmümde bulunduğunu rivayet etmiştir.

6- Bu rivayetin *Nesâî*'de kaydedilen ziyadesinde, eller yere vurulduktan sonra ellere yerden yapışan kaba toprak parçalarının düşmesi için, ellerin şehadet parmakları boyunca birbirine vurulup çırpılmadığı belirtiliyor. Halbuki 3718'de görüleceği üzere bazı rivayetlerde bunun aksi sabittir, yani eller önce çırpılıp yerden yapışan kaba parçalar döküldükten sonra mesh'e geçilir. Çırpmanın bazan üflemekle yapıldığı da zikredilmektedir.

3718 ٥ - وعن شقيق قال: [كُنْتُ بَيْنَ عَبْدِاللهِ بنِ مَسْعُودٍ وَأَبِي مُوسَىٰ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فَقَالَ أَبُو مُوسَىٰ: أَرَأَيْتَ يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمٰنِ لَوْ أَنَّ رَجُلاً أَجْنَبَ فَلَمْ يَجِدِ الْمَاءَ شَهْراً، كَيْفَ يَصْنَعُ بِالصَّلَاةِ؟ فقَالَ: لَا يَتَيَمَّمُ وَإِنْ لَمْ يَجِدِ الْمَاءَ شَهْراً. فَقَالَ أَبُو مُوسَىٰ: كَيْفَ بِهٰذِهِ الآيَةِ فِي سُورَةِ الْمَائِدَةِ. فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيداً طَيِّباً. قَالَ عَبْدُاللهِ: لَوْ رُخِّصَ لَهُمْ فِي هذه الآيَةِ لأَوْشَكَ إِذَا بَرَدَ عَلَيْهِمُ الْمَاءُ أَنْ يَتَيَمَّمُوا بِالصَّعِيدِ. فَقَالَ لَهُ أَبُو مُوسَىٰ: وَإِنَّمَا كَرِهْتُمْ هذَا لِذَا؟ قَالَ: نَعَمْ. فَقَالَ أَبُو مُوسَىٰ لِعَبْدِ اللهِ: أَلَمْ تَسْمَعْ قَوْلَ عَمَّارٍ لِعُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: بَعَثَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ فَأَجْنَبْتُ فَلَمْ أَجِدِ الْمَاءَ فَتَمَرَّغْتُ فِي الصَّعِيدِ كَمَا تَتَمَرَّغُ الدَّابَّةُ. ثُمَّ أَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَذَكَرْتُ لَهُ ذٰلِكَ. فَقَالَ: إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ أَنْ تَصْنَعَ هكَذَا، وَضَرَبَ بِكَفَّيْهِ ضَرْبَةً عَلَى الأَرْضِ ثُمَّ نَفَضَهَا ثُمَّ مَسَحَ بِهَا ظَهْرَ كَفِّهِ بِشِمَالِهِ أَوْ ظَهْرَ شِمَالِهِ بِكَفِّهِ، ثُمَّ مَسَحَ بِهَا وَجْهَهُ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

5. (3718)- Şakik merhum anlatıyor: "Ben, Abdullah İbnu Mes'ud ile *Ebû Mûsa* (radıyallahu anhümâ) arasında idim. Ebû Musa, İbnu Mes'ud'a:

"Ey Ebû Abdirrahman! Bir adam cünüb olsa ve bir ay boyu su bulamasa ne yapar, namazı nasıl kılar, ne dersin?"diye sordu.

"Suyu bir ay bulamasa da teyemmüm etmez!" dedi. Ebû Musa:

"Pekala Mâide suresindeki şu âyete ne dersin فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا "...**Su bulamazsanız temiz bir toprakta teyemmüm edin, yüzlerinizi, ellerinizi onunla meshedin"** (Mâide, 6).

Abdullah şu cevabı verdi:

"Bu âyette Ashaba ruhsat verilmiş olsaydı çok geçmeden su soğuyunca da toprakla teyemmüm etmeye yeltenirlerdi."

Ebû Musa da ona:

"Siz teyemmümü bu sebeple mi hoş bulmuyorsunuz?" dedi. İbnu Mes'ud "Evet!" deyince, *Ebû Musa, Abdullah*'a:

"Sen Ammâr'ın Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ)'e ne dediğini duymadın mı?"

Dedi ki: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* beni bir vazifeyle yola çıkarmıştı. Sefer esnasında cünüb oldum. Su da bulamadım. Bunun üzerine hayvanların bulanması gibi ben de toprağa bulandım. Sonra Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelip durumu kendisine arzettim. Bana:

"Sana şöyle yapman kâfi idi!" dedi (ve gösterdi), iki avucuyla yere bir vurdu, sonra avuçlarını çırptı, sonra soluyla (sağ) avucunun sırtını veya sol avucunun sırtını (sağ) avucuyla meshetti. Sonrada onunla yüzü-nü de meshetti." [Buhârî, Teyemmüm 7, 4, 5, 8; Müslim, Hayz 110 (368); Ebû Dâvud, Tahâret 123 (321); Nesâî, Tahâret 202, (1, 170).]

3719 ٦– وعند مسلم: [إنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ أنْ تَقُولَ بِيَدِكَ هكَذَا، ثُمَّ ضَرَبَ بِيَدِهِ الأرْضَ ضَرْبَةً وَاحِدَةً. ثُمَّ مَسَحَ الشِّمَالَ عَلَى الْيَمِينِ، وَظَاهِرَ كَفِّهِ وَوَجْهَهُ. قَالَ عَبْدُ اللهِ: أوَلَمْ تَرَ عُمَرَ لَمْ يَقْنَعْ بِقَوْلِ عَمَّارٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا].

6. (3719)- Müslim'in rivayetinde [Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle demiş olmalı]: "Ellerinle şöyle yapman sana yeterdi." Sonra (bizzat göstererek) ellerini bir kere yere vurdu. Sonra soluyla sağını, yani avucunun içini ve dışını meshetti.

Abdullah da: "Görmedin mi, Ömer (radıyallahu anh), Ammâr (radıyallahu anh)'ın sözüne kanaat getiremedi" dedi." [Müslim, Tahâret 110, (368).]

3720 ٧– وفي أخرى: [أَنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قال: إِنَّمَا يَكْفِيكَ أَنْ تَقُولَ هكذا وَضَرَبَ بِيَدِهِ الأَرْضَ فَقَبَضَ يَدَيْهِ فَمَسَحَ وَجْهَهُ وَكَفَّيْهِ]. وهذا لفظ الشيخين.

7. (3720)- Bir diğer rivayette şöyle geldi: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Senin şöyle yapman sana yeterdi"* buyurdular ve (göstermek için) ellerini yere vurup çırptı, yüzünü ve avuçlarını meshetti." Bu Sahiheyn'in ibaresidir. [Buhârî, Teyemmüm 6; Müslim, Hayz 111, (368).]

3721 ٨– وعن عبدالرحمن بن أبزى: [أَنَّ رَجُلاً أَتَى عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَقَالَ: إِنِّي أَجْنَبْتُ فَلَمْ أَجِدْ مَاءً؟ فقال لَهُ: لاَ تُصَلِّ. فقال عَمَّارٌ: أَمَا تَذْكُرُ يَا أَمِيرَ المُؤمنِينَ إِذْ أَنَا وَأَنْتَ فِي سَرِيَّةٍ فَأَصَابَتْنَا جَنَابَةٌ فَلَمْ نَجِدِ المَاءَ. فَأَمَّا أَنْتَ فَلَمْ تُصَلِّ، وَأَمَّا أَنَا فَتَمَعَّكْتُ فِي التُّرَابِ وَصَلَّيْتُ؛ فَقَالَ ﷺ: إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ أَنْ تَضْرِبَ بِيَدَيْكَ الأَرْضَ ثُمَّ تَنْفُخُ ثُمَّ تَمْسَحُ بِهِمَا وَجْهَكَ وَكَفَّيْكَ. فَقَالَ عُمَرُ: اتَّقِ اللهَ يَا عَمَّارُ. فَقَالَ: إِنْ شِئْتَ لَمْ أُحَدِّثْ بِهِ. فَقَالَ عُمَرُ: نُوَلِّيكَ مَا تَوَلَّيْتَ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي، وهذا لفظ الشيخين.

8. (3721)- *Abdurrahman İbnu Ebzâ* anlatıyor: " Bir adam Hz. Ömer (radıyallahu anh)e gelerek:

"Ben cünüb oldum, su da bulamadım (ne yapayım)?" diye sordu. Hz. Ömer:

"Namaz kılma!" diye cevap verdi. (Orada bulunan Ammâr radıyallahu anh söze girip):

"Ey mü'minlerin emîri! Hatırlıyor musun? Ben ve sen bir seriyyede beraberdik. Cenâbet olduk ve su bulamadık. O zaman sen namaz kılmamış, ben ise toprağa bulanarak kılmıştık. (Sonra da bu durumu kendisine açınca), Aleyhissalâtu vesselâm bana:

"Ellerini yere vurup sonra üfleyip sonra onlarla yüzünü ve ellerini meshetmen sana kâfi idi" buyurdular" dedi.

Hz. Ömer (radıyallahu anh):

"Ey Ammâr Allah'tan kork!" dedi. Ammâr:

"Dilersen bu hadisi kimseye söylemiyeyim!" deyince, Hz. Ömer

"(Vallahi asla! Bu meselede) seni altına girdiğin sorumlulukla başbaşa bırakıyorum" diye cevap verdi."

3722 ٩- وعند أبي داود: [إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ أَنْ تَقُولَ هكَذَا، وَضَرَبَ بِيَدَيْهِ الأَرْضَ ثُمَّ نَفَخَهُمَا ثُمَّ مَسَحَ بِهِمَا وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ إِلَى نِصْفِ الذِّرَاعِ].

وفي أخرى له: «وَلَمْ يَبْلُغِ الْمِرْفَقَيْنِ ضَرْبَةً وَاحِدَةً».

وفي أخرى له: «إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ».

9. (3722)- Ebû Dâvud'da rivayet şöyledir: *"...Sana şöyle yapman yeterli idi"* (dedi ve göstermek için) ellerini yere vurdu, sonra onlara üfürüp elleriyle yüzünü ve kollarının yarısına kadar ellerini meshetti."

Yine Ebû Dâvud'un bir başka rivâyetinde: "...sonra ellerini yere vurdu, sonra birbirine vurarak (yapışan toprak parçalarını) çırptı, sonra yüzünü ve kol kemiğinin ortasına kadar kollarını meshetti, dirseğe ulaşmadı (bütün bu mesh ameliyesini yere) bir vuruşta (yaptı)."

Bir diğer rivâyette: "...dirseğe kadar" denmiştir.

3723 ١٠- وأخرج الترمذي من هذا الحديث: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ أَمَرَهُ بِالتَّيَمُّمِ لِلْوَجْهِ وَالْكَفَّيْنِ. قال: وَقَدْ رُوِيَ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: تَيَمَّمْنَا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ إِلَى الْمَنَاكِبِ وَالآبَاطِ].

«السَّرِيَّةُ» قطعة م الجيش تبلغ أربعمائة.

وقوله «نُوَلِّيكَ مَا تَوَلَّيتَ» أى نكلك إلى ما قلت ونردّ إليك ما وليته نفسك ورضيت لها به.

10. (3723)- Bu hadisten Tirmizî, şu kısmı tahric etmiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine (Ammâr'a), yüze ve ellere teyemmüm yapmasını emretti."

(Tirmizî) der ki: "Ammâr'ın şöyle söylediği rivâyet edildi: "Biz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte omuzlara ve koltuk altlarına kadar teyemmüm ettik." [Buhârî, Teyemmüm 4, 5, 7, 8; Müslim, Hayz 112 (368); Ebû Dâvud, Tahâret 123, (318, 319, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328); Nesâî; Tahâret 196, 199, 200, (1, 165-170).]

AÇIKLAMA:

1- 3718-3723 numaralar arasında kaydedilen altı rivâyetin hepsi de Ammâr (radıyallahu anh)ın teyemmüm yapması ile ilgilidir. Bu hâdise, kitaplarımızda az çok farklarla değişik vecihlerden rivayet edilmiştir. Teysîr, bunlardan bir kısmını yukarıda gördüğümüz üzere nakletmektedir. Bu rivâyetlerden, özetle şu husûsları tespit etmekteyiz:

1) *Hz. Ammâr* (radıyallahu anh), henüz vahiy gelmeden, susuz kaldığı bir sefer sırasında şahsî insiyatifi ile teyemmüme benzer bir tatbikatta bulanarak, bütün vucudunu toprağa bulamıştır. Bu tatbikat da, hayvanlardan mülhem olduğu anlaşılmaktadır. Zirâ "Hayvanların toprağa bulanmaları gibi... bulandım" demektedir. Durumu Resulullah'a anlatınca Aleyhissalâtu vesselâm te'yid etmiş, ancak bütün vücudu bulamadan nasıl teyemmüm edeceğini tarif etmiştir.

2) *Teyemmüm* hususunda Ashab arasında bazı farklı anlamalar mevzubahis olmuştur. Mesela *Ebû Musa* ile *İbnu Mes'ud, Hz. Ömer'le Ammâr* arasında farklı anlamalar olduğu anlaşılmaktadır.

★ *Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'in Ammâr'a: "Allah'tan kork!" demesini, şârihler Hz. Ömer'in anlatılan hâdiseyi unutmasına yorarlar. Ammâr İbnu Yâsir'in: "Dilersen bu hadisi kimseye söylemiyeyim" sözüyle şunu demek istediğini belirtirler: "Eğer sen, bu hâdiseyi anlatmamamdaki maslahatın anlatmamdaki maslahattan fazla olacağı kanaatinde isen, ben anlatmaktan vazgeçerim. Zîrâ, mâsiyet olmayan emirlerinde halifemize itaat vâcibtir. Bu sünneti tebliğ işi ise hâsıl olmuştur."

Hz. Ömer'in böyle bir yasak koymak istemediği, hatırlayamamasına rağmen, Ammâr'a güvenerek, sorumluluğu kendinde olmak kaydıyla, rivâyet etmeye izin verdiği anlaşılmaktadır. Zîrâ Hz. Ömer, rivayetin Ebû Dâvud'daki vechinde geldiği üzere te'kidli bir şekilde yemin vererek Ammâr'ı rivayette serbest bırakır: كَلاَّ وَاللهِ لَنُوَلِّيَنَّكَ مِنْ ذلِكَ مَا تَوَلَّيْتَ "Asla (onu rivayetten yasaklamak istemem). Allah'a yemin olsun, sen sorumluluğu üzerine aldıkça biz de seni bu işte yetkili kılacağız."

Kaydedilen bu ibare kapalı olduğu için, bu ma'nâya biraz yorum katarak ulaşılmıştır. Hadis üzerine Sindî'nin yorumu özde aynı ise de biraz daha açıktır: "Yani "Seni, girişmiş bulunduğun, bildiğin hususlarda tebliğ ve fetva vazifesi ile yetkili (vâli) kıldık." Sanki, Hz. Ömer, ilk başta hatırlayamadığını ve dolayısıyla onunla fetva vermesini uygun bulmadığını söylemek istedi; ancak sonradan "Ey Ammâr bununla fetva vermekte serbestsin (sana itimadım var, iyice bilmediğin, hatırlamadığın hususlarda cür'etkâr olmazsın)" demiştir." (Sindî'nin açıklaması bitti.)

2- 3722 numaralı hadise göre, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* teyemmümü gösterirken, ellerini kollarının yarısına kadar meshetmiştir, müteakip (3723) numaralı hadise göre ise kolları omuza kadar meshetmiştir. Âlimler bu rivâyetleri Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan teyemmüm'ün nasıl yapılacağını görmezden önce, Sahâbe'nin kendi kendile-

rine kıyas yoluyla yaptıkları teyemmüm tatbikatı olarak yorumlamıştır. Yâni bu tarzları, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* onlara emretmiş olmaksızın onlar ilk başta yapmışlardır. Sonradan Resulullah göstermiş, Ashab da, aşağıda açıklayacağımız tarza uygun olarak tatbik etmişlerdir. Ne var ki muhaddislerimiz, hadîsleri mensuhtur diye rivayetten vazgeçmeyip, hepsini olduğu şekilde rivâyet etmişler ve eserlerine almışlardır. Bir babta hepsini görmek, şeriatımız için bir zenginlik, ülemâmız için bir fazilettir. Bilhassa Sünen sahipleri, tek bir fakih tarafından bile amel edilen hadisleri, zıddiyet hadisleri olarak kaydedip zaafına dikkat çekmiştir.

Şunu da hatırlatmada fayda var: Fıkhî bablarda, öncelikle en sahih, çoğunluk tarafından amel edilen hadisler kaydedilirken müteâkiben daha zayıf olan ve zıddiyet hadisi dediğimiz, zaafı sebebiyle amelde terkedilmiş olan hadisler kaydedilir. Bu, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud ve Tirmizî'de görülen müşterek prensiptir. İstisnâî olarak Nesâî hazretleri, şayet varsa o babın zayıf hadisini önce kaydedip, sonradan daha sahihlerini kaydederek, öncekinin zaafını belirtir. Bu sözümüz "Nesâî'nin bablarda kaydettiği ilk hadisler zayıftır" şeklinde anlaşılmamalıdır. Bu yanlışlığa düşülmemesi için "şâyet varsa..." dedik. Zira, her babta zayıf hadis olması gerekmez. Bu husûsların iltibas edilmemesi için Kütüb-i Sitte imamlarının hadis alma ve kitaplarını tanzim etmede takip ettikleri hususiyetler bir kere daha okunmalı ve kavranmalıdır.

3- TEYEMMÜM NASIL YAPILIR?

Teyemmümle ilgili farklı rivayetleri ve gerekli açıklamaları gördükten sonra, ilmihal kitaplarında açıklanan şekilde nasıl teyemmüm edeceğimizi belirtelim:

Teyemmüme başlarken namaz için niyet edilerek besmele çekilir. Hanbelîler besmeleye "vacib" demiştir.

Kollar sıvanmış, parmaklar açılmış olarak eller yeryüzü cinsinden temiz bir şeye (toprak, kum, alçı, mermer, madenî taşlar, kiremit, tuğla, yakut, zümrüt, mercan, kaya tuzu, çamurla sıvanmış duvar) vurulur, ileri sürülüp geri çekilerek kaldırılır.[32]

32– Nemli veya yanık toprak ile yer cinsinden olmayan bir şey ile karışık olup o şeye gâlip bulunan toprak ile teyemmüm olabilir. Kurumadıkça çamur ile teyemmüm olunmaz. Külle, demir, altın, bakır gibi eriyerek şekil değiştirmiş madenlerle, incilerle, camlarla kumaş ve hayvan derileriyle teyemmüm olmaz. Çünkü bunlar yer cinsinden sayılmaz. Ancak üzerlerinde toz varsa olur. *İmam Şâfiî*'ye göre teyemmüm sadece toprakla yapılır. *İmam Mâlik*'e göre, otlar, ağaçlar ve kar ile de caiz olur.

Kaldırınca, şayet ele yapışmış iri toprak vs. parçaları varsa, eller birbirine yanlarıyla vurularak bunlar çırpılır ve dökülmesi sağlanır. Sonra elin içi ile bütün yüz meshedilir. Yüzün meshi bir kere olur.

Sonra eller önceki şekilde ikinci sefer toprağa vurulur ve eller çırpılarak yapışan iri parçalar silkelendikten sonra sol elin baş parmağını ayırıp, diğer parmakların iç kısmı ile sağ elin dış tarafı parmakların en ucundan başlamak sûretiyle dirseğe kadar meshederek çekmeli, sonra sol el daha dirsekte iken, sağ kolun iç tarafına yönelip, yine sol elin serçe parmağı ile baş parmağını halka edip baş parmağı da beraber olmak üzere, ayası ile, sağ elin dirseğinden itibaren iç tarafı bileğine kadar meshetmeli ve baş parmağının üstüne mesheylemelidir. Tabii ki, bu esnada sağ elin başparmağı içeriye doğru meyillendirilecektir, ta ki elin iç kısmına sol el değmesin, ve parmağın dışına sol elin baş parmağı rahatça değebilsin.

Sağ elin meshi böylece bittikten sonra, aynı şekilde sağ elin içiyle de sol el meshedilir.

Teyemmümde bu tertibe riâyet edilmeli, araya fâsıla girmemelidir.

Ayak ve başa mesh gerekmez. Parmak araları hilâlellenir.

Abdesti bozan haller teyemmümü de bozar. Ayrıca, teyemmümü meşru kılan hallerin kalkması da teyemmümü bozar.

TEYEMMÜMÜ MEŞRU KILAN SEBEPLER ŞUNLARDIR:

1) Suyun bulunamaması.

2) Suyu kullanmaya manî şer'i bir özrün bulunması:

★ Su bir mil (yani dörtbin adım) uzakta ise yok farzedilir.

★ Su olsa bile yıkandığı taktirde hastalanacak veya hastalığı artacak ise. Bunu tecrübesi veya hâzık müslüman doktorun tavsiyesi ile bilebilir.

★ Bazan su yakındadır, ancak almaya gittiği takdirde mal, can ve ırzına veya emânetinde olan şeye bir tehlike gelmesi ihtimâli vardır. Bu durum da teyemmümü meşru kılar.

★ Bazan de abdest veya gusle yetecek suyumuz olsa bile miktarca azdır, içmeye su sıkıntısı çıkacaktır. Böyle durumlarda da teyemmüm câizdir.

★ Dinimiz, su kullandığı takdirde geçen zaman sebebiyle bayram ve cenâze namazı kaçırılacaksa, bu durumda da teyemmümü tecviz etmiştir. Cuma ve diğer namazlar gibi, bedeli veya kazası olan namazlar için teyemmüme cevaz verilmemiştir.

Teyemmüm, duruma göre hem abdest ve hem de gusül yerine geçen bir temizliktir.

Teyemmümle ilgili teferruat için ilmihal kitaplarına bakılmalıdır.

3724 ١١ – وعن عمران بن حصين رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [رَأَى رَسولُ اللهِ ﷺ رَجُلاً مُعْتَزِلاً لَمْ يُصَلِّ مَعَ الْقَوْمِ. فقَالَ يا فُلاَنُ: مَا مَنَعَكَ أَنْ تُصَلِّي مَعَ الْقَوْمِ؟ فـقَالَ يا رَسُولَ اللهِ أَصَابَتْني جَنَابَةٌ وَلاَ مَاءَ. قالَ: عَلَيْكَ بِالـصَّعِيدِ فَإِنَّهُ يَكْفِيكَ]. أخرجه الشيخان والنسائي وهذا لفظهم.

11.(3724)- *İmrân İbnu Husayn* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir kenara çekilmiş halkla birlikte namaz kılmayan bir adam gördü.

"Ey fülan! Halkla birlikte niye namaz kılmıyorsun?" diye sordu. Adam:

"Ey Allah'ın Resulü, cenâbet oldum, su da yok" deyince:

"Toprağı kullan, o sana yeterlidir" buyurdular." [Buhârî, Teyemmüm 6, 8, Menâkıb 25, Müslim, Mesâcid 317, (682); Nesâî, Tahâret 203, (1, 171).]

3725 ١٢ – وعن أبي ذر رَضِيَ اللهُ عَنْه [أَنَّ رَسـولَ اللهِ ﷺ قال: إِنَّ الصَّعِيـدَ الطَّيِّبَ وَضُوءُ الْمُسْلِمِ وَإِنْ لَمْ يَجِدِ الْمَاءَ عَشْرَ سِنِينَ فَإِذَا وَجَدَ الْمَاءَ فَلْيَمَسَّهُ بَشَرَتَهُ فَـإِنَّ ذٰلِكَ خَيْرٌ]. أخرجه أصحاب السنن، وهذا لفظ الترمذي.

12. (3725)- *Ebû Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "On yıl boyu su bulamasa da, temiz toprak müslümanın abdest suyudur. Suyu bulunca, bedenini onunla meshlesin, zira bu daha hayırlıdır." [Ebû Dâvud, Tahâret 125, (332, 333); Tirmizî, Tahâret 92, (124); Nesâî, Tahâret 204, (1, 171).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin vürud sebebiyle ilgili bir hadise var, Teysîr müellifi onu tayyetmiş. Şu halde rivayetin aslı şöyle:[33]

"Ebû Zerr Hazretleri anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*' ın yanında bir miktar zekat malı (koyun ve deve) toplanmıştı. Bana: "Ey

33– Rivayet farklılıklarını birleştirerek veriyoruz.

Ebû Zerr, bunları kıra götür otlat!" emrettiler. Ben Medine'ye üç mil mesafedeki Rebeze'ye gittim. (Yanımda ailem de vardı.) Orada cünüb oldum. İçmeye yetecek kadar suyum vardı. Namazlarımı yıkanmaksızın kılıyordum. (Bu şekilde) beş veya altı gün geçirdim. Sonra Medine'ye Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına döndüm.

"Bu, Ebû Zerr midir?" buyurdular, sükut ettim, cevap vermedim. Tekrar:

"Bu, anasız kalasıca Ebû Zerr değil mi?" buyurdular. Ben:

"Evet ey Allah'ın Resulü, ancak helak oldum!" dedim.

"Niye helak oldun, sebep ne?" diye sordular.

"Ben (kırda) suyu içmede kullandım. Beraberimde ailem de vardı. Cünüb oldum, yıkanmadan namaz kıldım" dedim. Bunun üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm* benim için su emretti. Siyah bir câriye, büyükçe bir tas içerisinde su getirdi. Tas dolu değildi, su, içerisinde çalkalanıyordu. Ben bir devenin gerisinde kuytulanıp yıkanarak Resulullah'a geldim.

"Ey Ebû Zerr, buyurdular, on yıl boyu su bulamasan bile, toprak temizdir. Suyu bulunca, vücudunu onunla meshet."

2- Âlimler, toprakla teyemmüm etmenin sefer hâline mahsus bir ruhsat olmadığı hususunu bu rivayetten çıkarmışlardır. Kişi, mukim bile olsa su bulunmadığı takdirde, toprak temizlikte suyun yerine geçebilecek, on yıl boyunca dahi teyemmüm yapabilecektir. *Resulullah, Ebû Zerr* (radıyallahu anh)'in teyemmümsüz namaz kılmasını tecviz etmemiştir.

3- Hadisten, ayrıca vaktin çıkmasıyla teyemmümün bozulmayacağı, aynı teyemmüm birçok vakitlerin namazının kılınabileceği hükmü çıkarılmıştır.

4- Hadisin sonunda geçen "Suyu bulunca, bedenini onunla meshet" ibaresi "su ile yıka (yani su ile guslet, su ile abdest al)" demektir. Âlimler, bu ibareden: "Abdest ve teyemmüm beraberce caizdir" ma'nâsının çıkarılmaması gerektiğine dikkat çekerler.

3726 ١٣ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما أنه قال، وقد سئل عن التيمم: [إنَّ اللهَ تَعالى قالَ في كِتَابِهِ حِينَ ذَكَرَ الْوُضُوءَ: فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأيْدِيَكُمْ إلى المَرَافِقِ. وَقالَ في التَّيَمُّمِ: فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأيْدِيكُمْ. وَقالَ: وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أيْدِيَهُمَا، وَكَانَ السُّنَّةُ في الْقَطْعِ الْكَفَّيْنِ: إنَّمَا هُوَ الْوَجْهُ وَالْكَفَّيْنِ، يَعْنِى التَّيَمُّمَ]. أخرجه الترمذي.

13. (3726)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'a teyemmümden sorulmuştu. Dedi ki:

"Allah Teâlâ Hazretleri, Kitab-ı Mübîn'de, abdesti zikrederken şöyle buyurmuştur: فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ **"Yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın."** Teyemmüm hakkında da şöyle buyurdu: فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ **"Yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin"** (Yine âyet-i kerîme'de Cenâb-ı Hakk) şöyle buyurdular: وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا **"Erkek ve kadın hırsızın elini kesin."** Hırsızın elini kesmede sünnet (bilekten itibaren) avuç kısmı kesmektir (bilek- dirsek arası kesilmez), öyleyse, teyemmüm yapılacak kısım yüz ve (bileğe kadar) ellerdir. [Tirmizî, Tahâret 110, (145).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, teyemmüm yapılacak uzuvlar hakkında İbnu Abbâs'ın farklı bir yorumunu göstermektedir: "Eller, dirseğe kadar değil, bileklere kadar meshedilmelidir. Çünkü, Kur'an'da geçen yed-el kelimesinin, hırsızın cezalandırılması bahsinde, bileğe kadar olan kısım olarak anlaşıldığı görülmektedir." Şu halde İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), sadece ellerin meshedilmesini teyemmüm için yeterli görmektedir.

3727 ١٤ – وعن طارق: [أَنَّ رَجُلاً أَجْنَبَ فَلَمْ يُصَلِّ فَأَتَى النَّبِيَّ ﷺ فَذَكَرَ لَهُ ذلِكَ فَقَالَ: أَصَبْتَ. فَأَجْنَبَ آخَرُ فَتَيَمَّمَ وَصَلَّى فَأَتَاهُ فَقَالَ نَحْوَ مَا قَالَ لِلآخَرِ، يَعْنِى أَصَبْتَ]. أخرجه النسائي.

14. (3727)- *Târık* anlatıyor: "Bir adam cünüb oldu ve namaz kılmadı. Sonra Resulullah'a gelerek, durumu O'na arzetti. Aleyhissalâtu vesselâm:

"İsabetli davranmışsın!" buyurdular. Bir diğer zât da cünüb olmuştu, teyemmüm edip namazını kıldı. Sonra o da Resulullah'a gidip durumunu arzetti. Aleyhissalâtu vesselâm ona da aynı şeyi söyledi, yani "isabetli davranmışsın!" dedi." [Nesâî, Tahâret 205, (1, 172).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, teyemmüm âyeti nüzûl etmiş olsa bile, henüz yeterince taammüm etmemiş olduğu bir zamanda cereyan eden bir vak'ayı haber vermelidir. Her iki zât da içtihadla hareket ettiği için, her ikisi de isabet etmiş olmaktadır. Gerçi birinci zat, teyemmüm ederek namaz kılma

imkânı varken bunu yapmayıp namazı terketmekle isabetsiz bir içtihadda bulunmuştur. Ancak, *Resulullah*, cevaplarında umûmî şartları gözönüne almış olmalıdır.

Ülemânın rivâyet hakkında yorumu budur.

3728 ١٥ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [أَصَابَ رَجُلاً جُرْحٌ عَلَى عَهْدِ رسول الله ﷺ ثُمَّ احْتَلَمَ. فَأُمِرَ بِالاغْتِسَالِ فَاغْتَسَلَ فَمَاتَ. فَبَلَغَ ذلك النَّبِيَّ ﷺ فقَالَ: قَتَلُوهُ، قَتَلَهُمُ اللهُ. أَلاَّ سَأَلُوا إِذْ لَمْ يَعْلَمُوا؟ فَإِنَّمَا شِفَاءُ الْعِيِّ السُّؤَالُ. إِنَّمَا يَكْفِيهِ أَنْ يَتَيَمَّمَ، وَأَنْ يَعْصِبَ عَلَى جُرْحِهِ خِرْقَةً ثُمَّ يَمْسَحَ عَلَيْهَا وَيَغْسِلَ سَائِرَ جَسَدِهِ]. أخرجه أبو داود.

15. (3728)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında bir adam yaralanmış, sonra da ihtilam olmuştu. Kendisine yıkanması emredildi. Adam yıkandı ve öldü. Onun haberi Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ulaşmıştı. (Öfke ile) şunları söyledi:

"Onu öldürmüşler, Allah da onların canını alsın! Madem bilmiyorlardı, niye sormadılar? Bilgisizliğin şifası sualdir. Ona, teyemmüm yeterliydi. Yarasına bir bez sarılmalı ve üzerinden meshedilmeli, sonra da bedeninin geri kalan kısmı yıkanmalıydı." [Ebû Dâvud, Tahâret 127, (337); İbnu Mâce, Tahâret 93, (572).]

AÇIKLAMA:

1- Ebû Dâvud'da hadisin Hz. Câbir (radıyallahu anh) vechinde şöyle denir: "Bir sefere çıkmıştık, bizden birine taş isabet etti ve başı yarıldı. Adamcağız, bilahere ihtilam oldu. Ne yapacağı hususunda arkadaşlarına:

"Benim için teyemmüm etmeye bir ruhsat buluyor musunuz?" diye sordu.

"Sen suyu kullanmaya muktedirsin, sana ruhsat göremiyoruz" dediler. Adam yıkandı ve öldü. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına gelince, hâdise haber verildi. (Öfkeyle) şunları söyledi:

"Öldürmüşler! Allah da onları öldürsün! Madem bilmiyorlardı, niye sormadılar. Bilgisizliğin şifası sormaktır. Ona, teyemmüm edip yarasının üzerine bir bez sarması, sonra sarığının üzerini meshetmesi, bedeninin geri kalan kısmını da yıkaması yeterliydi." buyurdular."

2- *Hattâbî* der ki: "Bu hadiste şu hususlar var:

★ *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, bilmeden fetva verenleri ayıp-

lamış, ayrıca aleyhlerinde beddua etmiş ve öldürme günahında bulunmuş olmaları vaîdini (tehdid) ifade etmiştir.

★ Hadiste, teyemmüm ve vücudun diğer kısımlarını su ile yıkama işi cem edilmiştir. Bunlardan biri tek başına kâfi görülmemektedir. Ashab-ı Re'y der ki: "Kişinin âzâlarından birinin az bir kısmı yaralanırsa su ve teyemmüm cem edilir, çoğunluk kısmı yaralanmışsa sadece teyemmüm yeterli olur." İmam Şâfiî'ye göre yara az da olsa çok da olsa bedenindeki sağlıklı uzuvlar için teyemmüm kâfi gelmez, mutlaka yıkanmalıdır."

3- *Şevkâni* Neylü'l-Evtâr'da der ki "Câbir hadisi, zarar görmekten korkulduğu takdirde, teyemmüme yönelmenin câiz olduğuna delalet eder. *İmam Mâlik, Ebû Hanîfe,* iki görüşünden birinde Şâfi'î bu görüştedirler. Ancak *Ahmet İbnu Hanbel* ve iki görüşünün birinde Şâfi'î, zarar korkusuyla teyemmümün câiz olmayacağına hükmederler." Şevkâni açıklamasına şöyle devam eder: "Hadis, sargılar üzerine meshetmenin vâcib olduğuna da delalet eder. Mamafih bu hükmü te'yid eden daha açık rivayet de gelmiştir. *İbnu Mâce, Hz. Ali*'den şu hadisi kaydeder: أَمَرَنِى رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ أَمْسَحَ عَلَـى الجَبَائِرِ "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sargıların üzerine meshetmemi emretti"

Muhaddisler bu hadisi zayıf bulur ise de *Ebû Hanîfe* ve Yedi Fakihler ve arkadan gelenler, sargıların üzerine meshetmenin vacib olduğuna hükmetmiştir. Şâfiî hazretleri bir şartla buna katılır: Onun temizlik üzere konmuş olması ve sargının altında sadece zaruri olan şey bulunmasıdır.

Bunlara göre, mezkur mesh su ile olur, toprakla değil.

Ebû Hanîfe'den rivayet edildiğine göre, meshe gerek yoktur, helal da değildir, tıpkı zorluk arzeden ibadet gibi sâkıt olur. Çünkü, yaralı uzuv bir başka uzuv gibidir, abdest âyetinin hükmü bu sakat uzva şâmil değildir.

Hz. Câbir ve Hz. Ali (radıyallahu anhümâ) hadîslerinin senedindeki zayıflık sebebiyle amele elverişle olmadığı belirtilmiş ise de Hz. Câbir hadisinin senedlerinin çokluğu onu güçlendirir ve ihticaca elverişli hale getirir. Onu ayrıca Hz. Ali'nin rivayeti de güçlendirir. Ancak Câbir hadisi, gusül, teyemmüm ve meshi birleştirmeye delâlet etmektedir."

3729 ١٦– وعن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [احْتَلَمْتُ في لَيْلَةٍ بَارِدَةٍ فـي غَزْوَةِ ذَاتِ السَّلَاسِلِ فَأَشْفَقْتُ إنِ اغْتَسَلْتُ أنْ أهْلَكَ. فَتَيَمَّمْتُ ثُمَّ صَلَّيْتُ بِـأَصْحَابِى الصُّبْحَ فَذَكَرُوا ذٰلِكَ لِلنَّبِيِّ ﷺ فَـقَالَ: يَا عَمْرُو، صَلَّيْتَ بِأَصْحَابِكَ وَأَنْتَ جُنُبٌ؟ فَأَخْبَرْتُهُ

بِالَّذِى مَنَعَنِى عَنِ الاغْتِسَالِ، وَقُلْتُ: إنِّى سَمِعْتُ اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ: وَلاَ تَقْتُلُوا أنْفُسَكُمْ إنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيماً فَضَحِكَ رسولُ اللّٰهِ ﷺ وَلَمْ يَقُلْ شَيْئاً]. أخرجه أبو داود.

16. (3729)- *Amr İbnu'l-Âs* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Zâtu's-Selâsil Gazvesi'nde, soğuk bir gecede ihtilam oldum. Yıkandığım taktirde helak olacağımdan korktum. Böylece teyemmüm yapıp, arkadaşlarıma sabah namazını kıldırdım.

Bu hadiseyi Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a anlattılar. Bana:

"Ey Amr! Sen cünüb olduğun halde arkadaşlarına namaz mı kıldırdın?" diye sordu. Ben de yıkanmama mâni olan durumu haber verdim ve dedim ki: "Ben Allah'ın şöyle söylediğini işittim: وَلاَ تَقْتُلُوا أنْفُسَكُمْ انَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيماً **"Kendinizi öldürmeyin, Allah sizlere karşı rahîmdir"** (Nisa 29).

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) güldüler ve hiçbir şey söylemediler." [Ebu Dâvud, Tahâret 126, (334, 335).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, soğuk şiddetli olduğu takdirde, teyemmümün cevazına iki cihetten delil görülmüştür:

1- *Resululah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tebessüm edip memnûniyet izhâr etmesinden...

2- Amr İbni'l-Âs (radıyallahu anh)'ı davranışı sebebiyle tashihte bulunmayışından. Resulullah, yanında yapılan veya söylenen bir meseleye müdahale etmeyip sükût buyurursa, bu Aleyhissalâtu vesselâm'ın kabul etmesine delil sayılmış ve buna *"takrîrî sünnet"* denilmiştir. Çünkü, Resûlullah'ın bâtılı te'yid ve tasvip edeceği, bâtıl karşısında sükut edip takrir edeceği kabul edilemez bir haldir. Tebessüm ise, cevaz hususunda, sırf sükût etmekten daha sarih, daha kavî bir delil olur. Resulullah'ın gülmesi, Ashabı'nı, gerektiği zaman isabetli içtihad ederek problemini çözecek seviyede görmenin memnuniyetinden olabilir. Bu hal Resulullah'ın da şânını yüceltir. Zira kendi terbiyelerinin eseri olmaktadırlar.

Hattâbî der ki: "Hadiste, Resulullah'ın, suyu kullanma imkânının yokluğunu, suyun yokluğuna denk tuttuğunu, bu imkansızlığı, beraberinde su olduğu halde susuzluktan korkarak, suyu içmek için saklayıp, telef olmak endişesiyle teyemmümle yetinen insan gibi mülâhaza etmiş olduğunu görmekteyiz."

İbnu Raslân der ki: "Suyu ısıtma imkânı olan kimsenin veya tehlikeyi bertaraf edecek şekilde tedricî olarak yıkayabilecek olan kimsenin, -ki bir uzvu yıkar ve onu örter, sonra bir başka uzvu böylece korumalı olarak yıkayıp abdestini tamamlayabilir- teyemmüm etmesi caiz değildir." Ama buna muktedir olamayan kimsenin teyemmüm edip namaz kılabileceği ekseri ülemâca kabul edilmiş bir ruhsattır.

Şunu da kaydedelim ki, *Hasan Basrî* ve Atâ rahimehumâllah "ölecek de olsa yıkanmalıdır" derler ve soğuğu özür kabul etmezler. Onlar, İbnu Mes'ud'un daha önce kaydettiğimiz (3718. hadis) şu sözüne dayanmış olmalılar: "Bu âyetle onlara (Ashab'a) ruhsat verilseydi, çok geçmeden, sular soğuyunca da toprakla teyemmüm etmeye yeltenirlerdi."

3730 ١٧– وعن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [خَرَجَ رَجُلاَنِ في سَفَرٍ فَحَضَرَتِ الصَّلاَةُ وَلَيْسَ مَعَهُمَا مَاءٌ فَتَيَمَّمَا صَعِيداً طَيِّباً فَصَلَّيَا. ثُمَّ وَجَدَا المَاءَ في الْوَقْتِ. فَأَعَادَ أَحَدُهُمَا الصَّلاَةَ وَالْوُضُوءَ وَلَمْ يُعِدِ الآخَرُ. ثُمَّ أَتَيَا رَسُولَ اللهِ ﷺ فَذَكَرَا ذَلِكَ لَهُ فَقَالَ لِلَّذِى لَمْ يُعِدْ: أَصَبْتَ السُّنَّةَ وَأَجْزَأَتْكَ صَلاَتُكَ، وَقَالَ لِلَّذِى تَوَضَّأَ وَأَعَادَ: لَكَ الأَجْرُ مَرَّتَيْنِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

17. (3730)- *Ebû Saîd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "İki kişi bir sefere çıktılar. Derken namaz vakti girdi. Beraberlerinde su olmadığı için temiz toprakla teyemmüm ettiler ve namazlarını kıldılar. Sonra vakti içinde su buldular. Bunlardan biri, abdesti de namazı da iâde etti, diğeri iâde etmedi.

Sonra *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelince durumu anlattılar. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, iâde etmeyene:

"Sünnete isabet ettin, namazın sana yeterlidir!" dedi. Abdesti ve namazı iade eden zâta da:

"Sana iki kat ücret var!" ferman buyurdu." [Ebû Dâvud, Tahâret 128, (338, 339); Nesâî, Gusl 27 (1, 213).]

3731 ١٨– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: [أَنَّهُ أَقْبَلَ مِنْ أَرْضِهِ بِالْجُرُفِ فَحَضَرَتِ الصَّلاَةُ بِمِرْبَدِ النَّعَمِ فَتَيَمَّمَ وَصَلَّى ثُمَّ دَخَلَ الْمَدِينَةَ وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ فَلَمْ يُعِدْ].

18. (3731)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'in anlattığına göre, "Curuf nâm mevkideki tarlasından dönüyordu. Mirbedu'n-Ne'am (denen deve ağılından) geçerken namaz vakti girdi. Hemen teyemmüm edip na-

mazını kıldı. Sonra Medine'ye döndüğünde güneş henüz yüksekteydi (ve namazın vakti çıkmamıştı). Ama namazını iade etmedi."

3732 ١٩ – وفي رواية عن نافع: [أَنَّهُ أَقْبَلَ هُوَ وَابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُما مِنَ الْجُرُفِ حَتَّى إِذَا كَانَا بِالْمِرْبَدِ نَزَلَ عَبْدُاللّٰهِ فَتَيَمَّمَ صَعِيداً طَيِّباً فَمَسَحَ بِوَجْهِهِ وَيَدَيْهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ ثُمَّ صَلَّى]. أخرجه مالك. قلت: وأخرجه البخاري في ترجمة، والله أعلم.

19. (3732)- Bir başka rivayette, (bu hadiseyi) Nâfi rahimehullah şöyle anlatır: "Ben ve İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), Curuf nâm mevkiden beraber dönüyorduk. Mirbed'e gelince Abdullah devesinden inip, temiz toprakla teyemmüm yaptı, yüzüne dirseklerine kadar ellerine meshetti, sonra namaz kıldı." [Buhârî, Teyemmüm 3, [önceki rivayet bab başlığında muallak (senetsiz) olarak zikredilmiştir]; Muvatta, Tahâret 90, (1, 56).]

AÇIKLAMA:

1- Mirbed, veya Mirbedü'n-Ne'am, Medine'ye bir veya iki mil mesafede bir yer adıdır. Deve ağılı ma'nâsına gelir. Mu'cemu'l-Bûldân'da deve pazarı ma'nâsına geldiği de belirtilir. İbnu Hacer buranın Medine'ye bir mil (dörtbin adım) uzaklıkta olduğunu belirtir. Demek ki, develerin korunduğu, yerine göre alım satımlarının da yapıldığı, Medine dışında bir ağılpazar durumunda bir yer olup Ağıl veya Deve Ağılı diye meşhur olmuştur. Nitekim, bazı şehirlerimizin dışında yakın zamana kadar ve -Erzurum gibi bazılarında hâlen- hayvan pazarı adında yerler mevcut olagelmiştir.

Curuf'un da Medine'ye üç mil mesafede bir yer olduğu belirtilir.

2- *Ebû'l-Velid el-Bâcî, Curuf* ile *Medine* arasında namazı kasretmeyi gerektirecek müsâferet mesafesinin bulunmamasını nazar-ı dikkate alarak bu hadisten, hazerde suyun olmaması durumunda teyemmüm yapılabileceğine delil olduğuna dikkat çeker. Ancak İbnu Sahnûn, Muvatta Şerhi'nde babasının şu yorumunu kaydeder: "Hadisin ma'nâsı, "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) abdestliydi" demektir. Çünkü o, rivayet edildiği üzere, her namaz için taze abdest alırdı. Böyle olunca, namaz vakti girince, su olmadığı için, abdeste bedel teyemmüm yaptı."

Muhammed İbnu Mesleme, "İbnu Ömer, namazın (müstehab olan ilk) vaktini kaçırmaktan korktuğu için Mirbed'de teyemmümle namaz kıldı" der.

El-Bâcî, Buhârî'nin tercümede kaydettiği -önceki rivayeti de gözönüne alarak; "Güneş yüksekte olsa da sararmanın başlamış olması muhte-

meldir" veya "İbnu Ömer, vaktin daraldığı zannına düşerek namazı kılmış, sonradan durum tebeyyün etmiş de olabilir" der. Bazı âlimler İbnu Ömer'in vaktin girmesiyle teyemmümünün helal olduğu görüşünde olabileceği te'vilinde de bulunmuştur.

Yeri gelmişken tekrar edelim: Ebû Hanîfe, Şâfiî, İmam Mâlik ve ashâbı, hazerde dahi teyemmümün câiz olduğu görüşündedirler. Ebû Yusuf'la Züfer rahimehümâllah, hazerde olan (yani yolcu olmayan) kimsenin vakit çıksa bile suyu buluncaya kadar teyemmüm yapamayacağı kanaatindedir.

3- 3730 numarada geçen hadisteki birkaç noktayı açıklamada fayda var:

★ *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* burada, "Sünnete isabet ettin" sözüyle "Sünnetle sabit olan, vacib olan şerîate (hükme) tesadüf ettin" demek istemiştir.

★ "Sana iki kat ücret var" sözü: "Sana her iki namazın da ayrı ayrı sevabı var, çünkü her ikisi de sahihtir, her ikisi de sevaba layıktır. Allah hiçbir sahih ve güzel ameli ücretsiz, sevabsız bırakmaz" demektir.

★ *Hattâbî,* Meâlim'de bu hadisteki bazı fıkhî hükümlere dikkat çeker.

★★ Namazı ilk vaktinde kılma hususunda acele davranmak sünnettir, bu hüküm teyemmümle kılınan namazda da, abdestle kılınan namazda da muteberdir. Gerçi bu meselede ülemâ bazı ihtilâfta bulunmamış değildir. Mesela:

★★★ İbnu Ömer'in "Vaktin başı ile sonu arasında teyemmüm etmede muhayyerdir" dediği rivayet edilmiştir.

★★★ *Atâ, Ebû Hanîfe, Süfyan, Ahmed İbnu Hanbel* bu görüştedir. *İmam Mâlik* de bir kayıdla aynı görüşü benimser. Onun kaydı: "Su bulma ümidi olmayan bir yerde olunursa, vakit kaybetmeden hemen teyemmüm edip namaz kılmak efdaldir" şeklindedir.

★★★ Zührî, "Vaktin çıkmasından korku hâsıl olmadıkça teyemmüm edilmez" demiştir.

Muhayyer bırakanlar, su bulma ümidi melhuz olduğu için su ile abdest almak için te'hirin cevazına hükmetmişlerdir. Değilse, asıl olan, namazı ilk vaktinde kılmaktır.

4- TEYEMMÜMLE NAMAZ KILAN, SONRA SU BULURSA?

Aynı hadiste (3730) geçen, teyemmümle namaz kılıp, sonra vakit çıkmadan suyu bulan kimse hakkında da ihtilaf edilmiştir.

Hattâbî bu hususta şu görüşleri kaydeder:

★ *Atâ, Tâvus, İbn Sîrîn, Mekhûl, Zührî,* "Namazı iade eder" demiştir.

★ Evzâî iadenin müstehab olduğu, vacib olmadığı kanaatindedir.

★ *İbnu Ömer*'in hükmüne dayanan bir grup "İâde etmek gerekmez" demiştir. Şâ'bî, Mâlik, Süfyân-ı Sevrî, Ashab-ı Re'y, Şâfiî, Ahmed ve İshak hep bu görüşü iltizam etmiştir.

SEKİZİNCİ BAB
GUSÜL HAKKINDA

(Bu babta altı fasıl var)

BİRİNCİ FASIL

CENABETTEN GUSÜL

İKİNCİ FASIL

HAYIZ VE NİFASTAN GUSÜL

ÜÇÜNCÜ FASIL

CUMA VE BAYRAMLARDA GUSÜL

DÖRDÜNCÜ FASIL

ÖLÜLERİ YIKAMA VE BU SEBEPLE GUSÜL

BEŞİNCİ FASIL

MÜSLÜMAN OLANIN GUSLÜ

ALTINCI FASIL

HAMAMLAR HAKKINDA

BİRİNCİ FASIL

CENABETTEN GUSÜL

UMÛMÎ AÇIKLAMA

Gusl, yıkanmak ma'nâsına gelen iğtisâl'in karşılığıdır. *Gasl* yıkamak demektir. Gusl'ün (yıkanmanın) hakikatı: "Suyun âzâlar üzerinden akması" diye tarif edilmiştir. Âlimler, şerî guslün tamam olması için âzâların "elle de ovulması gerekli midir?" diye ihtilaf etmiş, ekseriyet, "Bu, vacib değildir" demiştir. *İmam Mâlik ve el-Müzenî* vacib olduğunu söylemiştir. *İbnu Battâl,* bu hususta, yıkanmaları sırasında abdest uzuvlarının üzerinden elin geçmesi gereğindeki icma ile ihticac etmiş ve "Aralarında fark olmaması sebebiyle, kıyas yoluyla, gusülde de bu vacib olur" demiştir. Ancak, abdest için "elin suya batması yeterlidir" prensibi zikredilerek, böyle bir icmanın olmadığı dolayısıyla *İbnu Battâl*'ın yaptığı kıyasın da bâtıl olduğu belirtilmiştir.

Dinimizde farz kılınan gusül cenabetten, hayız ve nifas'tan temizlenmek için yapılan gusüldür.

3733 ١ – عن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: إذَا جَلَسَ بيْنَ شُعَبِهَا الأرْبَعِ ثُمَّ جَهَدَهَا فقَدْ وَجَبَ الْغُسْلُ].

زاد في رواية: [وإنْ لَمْ يُنْزِلْ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي، وهذا لفظ الشيخين.

وعند أبى داود، بَعْدَ قوله الأرْبَعِ: [فَألْزَقَ الخِتَانَ بالْخِتَانِ فَقَدْ وَجَبَ الغُسْلُ].

1. (3733)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Erkek, kadının dört uzvu arasına çöker ve kadına mübâşeret ederse gusül vacib olur."*

Bir rivayette de şu ziyade var: "...İnzal olmasa bile."

Ebû Dâvud'un rivayetinde dört uzvu kelimesinden sonra "..hitana (sünnet mahalli) hitanı kavuşturursa, gusül vacib olur" denmiştir.

3734 ٢– وفي رواية مالك، عن عائشة: [إذَا جَاوَزَ الْخِتَانُ الْخِتَانَ فَقَدْ وَجَبَ الْغُسْلُ فَعَلْتُهُ أَنَا وَرَسُولُ اللهِ ﷺ فَاغْتَسَلْنَا].

قيل « شُعَبُهَا الأَرْبعُ » رجلاها وشَفْرَاهَا، وقيل ساقاها ويداها.

ومعنى « جَهَدَهَا » باشرها.

2. (3734)- *İmam Mâlik*'in *Hz. Âişe*'den kaydettiği bir rivayette: "Hitân, hitanı geçince gusül vacib olur, ben ve Resulullah böyle yaptık ve yıkandık" denmiştir. [Buhârî, Gusl 28; Müslim, Hayz 87, (348); Muvatta, Tahâret 71, (1, 45, 46); Ebû Dâvud, Tahâret 84, (216) Nesâî, Tahâret 129, (1, 110, 111); İbnu Mâce, Tahâret 111, (610).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, inzal vâki olmasa da hitan denen sünnet mahallinin, yani erkek uzvunun uç kısmının kadının uzvuna girmesiyle gusül gerektiğini belirtmektedir. Yani guslün vücubu için esas olan, inzâl değil, sünnet mahallinin girmesidir.

Hitân, erkek uzvundaki kısım için kullanılan bir tabirdir. Kadın için de kullanılması, tağlib yoluyladır. Anne ve babaya ebeveyn denmesi gibi.

2- Hadiste *dört uzuv* diye tercüme ettiğimiz Şu'abu'l-Erbaa tabiri geçer. Şu'ab şube'nin cem'idir. Dilmize girmiş bir tabir olup, bir bütünün bir kısmı, bir parçası ma'nâsına gelir.

Bu dört uzuvla ne kastedildiği hususunda âlimlerin yorumları muhteliftir:

★ İki el, iki ayaktır.

★ İki ayak, iki uyluk (fahz)dır.

★ İki ayak, iki dudaktır (şefr).

★ Fercin dört bir yanıdır.

★ Ayaklar, bacaklardır.

★ Uyluklar ve dudaklardır.

"Bu tabirden maksad cimadır, Resulullah kinaye ederek, sarahatten kaçınmıştır" denmiştir.

3- Keza *mübâşeret* diye tercüme ettiğimiz tabir, ameli ifade eder. Şârihler, bununla erkek uzvunun dahil edilmesinin kastedildiğini belirtirler. Şu halde şer'î cima, bu tavsif edilen şekille tahakkuk etmektedir.

3735 ٣– وعن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّ رسـولَ الله ﷺ: أرْسَلَ إلى رَجُلٍ من الأنْصَارِ فَجَاءَ وَرَأسُهُ يَقْطُرُ. فقَالَ رَسـولُ الله ﷺ: لَعَلَّنَا أعْجَلْنَاكَ؟ فقَالَ: نَعَمْ يَا رَسُولَ اللهِ. قـالَ: فـإذَا أُعجِلْتَ أوْ أقْحَطْتَ فـلاَ غُسْلَ عَلَيْكَ وَعَلَيْكَ الْوُضُوءُ].

أخرجه الشيخان، وأبو داود، وهذا لفظ الشيخين.

«الإقْحاطُ» عدم الإنزال.

3. (3735)- *Ebû Saîd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ensâr'dan birine adam göndererek, yanına çağırttı. Ensârî başından sular damlaya damlaya geldi.

Aleyhissâlatu vesselam:

"Herhalde sana acele ettirdik?" buyurdu. Ensârî:

"Evet ey Allah'ın resulü! deyince:

"Acele ettirilir ve inzal olmazsan gusletmen gerekmez. Sadece abdest gerekir" buyurdular."

3736 ٤– وفي أخرى لمسلم: [أنَّ النَّبىَّ ﷺ قالَ: إنَّما المَاءُ مِنَ المَاءِ].

4. (3736)- Müslim'in bir diğer rivayetinde: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Suyu (yıkanmayı), su (meninin gelmesi) gerektirir"* buyurdu" denmiştir.

3737 ٥– وللنسائى، عن أبي أيوب رَضِيَ اللهُ عَنْه مرفوعاً: [المَاءُ مِنَ المَاءِ].

5. (3737)- Nesaî'nin *Ebû Eyyub* (radıyallahu anh)'den kaydettiği bir rivayette de Resulullah: *"Su, sudan dolayıdır"* buyurmuştur. [Buhârî, Vudû 34; Müslim, Hayz 81-83, (343-345); Ebû Dâvud, Tahâret 84, (217); Nesaî, Tahâret 132, (1,115).]

AÇIKLAMA:

1- Kaydedilen son üç rivayet guslün vacib olması için mutlaka inzal olma gereğini ifade etmektedir. Ancak bu hüküm kesinlikle mensuhtur. Bu meselede ülemânın bi'l-icma kabul ettiği görüş, önceki hadislerde ifade edilen hükümdür: Guslün gerekmesi için, erkek uzvunun baş kısmının girmesi yeterlidir. Sadece *Hişam İbnu Urve, A'meş, Süfyan İbnu U-*

yeyne ve Dâvud-u Zâhirî'nin neshe kâil olmadıkları rivayet edilmiştir. Ashabtan bazılarının da meni gelmediği takdirde cimadan dolayı yıkanma gerekmeyeceği görüşü var ise de: *İmam Nevevî,* bunların vefatından sonra guslün gerekeceği hususunda ümmet arasında icma vâki olduğu belirtilir. *Ebû Hanife, İmam Şâfiî, İmam Mâlik, Ahmed İbnu Hanbel* ve bunların tabileri arasında bu meselede ihtilaf yoktur. Zâhirîlerden birçoğu da bu görüştedir.

2- 3735 numaralı hadisteki vak'anın kahramanı, Müslim'in bir rivayetindeki tasrihe göre *İtbân İbnu Mâlik*'tir, Bedir gâzilerindendir (radıyallahu anh). *İbnu Hacer*, İtbân'ı, Resulullah'ı evinin bir köşesinde namaz kılıvermesi için çağıranlardan olduğunu, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın onun evine gelerek, çağırtmasının bu maksadla olabileceğini belirtir. Esasen Müslim'in bir rivayetinde vak'a: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ensar'dan birine uğrayıp, kendisini sesledi (çağırdı)..." diye başlar.

Mamafih bazı rivayetlerde çağırtılan zatın isminin Salih olduğu tasrih edilir. İbnu Hacer, hadisenin taaddüd edebileceğine dikkat çeker.

3- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER:

★ Karîneye göre hüküm caizdir, zira Resulullah Sahâbî'nin gecikmesi ve başından su akma durumunu değerlendirerek, onu acele mi ettirdiğini? ifade buyurmuş, o da "Evet!" demiştir.

★ Ashab, *Resulullah*'ın çağrısına sür'atle icabet etmektedir, gecikmemektedir.

★ Her an temizlik üzere bulunmak müstehabtır. Zira İtbân yıkanmak için geciktiği halde, Resulullah itabda bulunmamıştır.

3738 ٦ – وعن أبَيّ بن كعب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [إنَّمَا كَانَ المَاءُ مِنَ المَاءِ رُخْصَةً في أوَّلِ الإسْلاَمِ ثُمَّ نُهِيَ عَنْهَا، وقَالَ: إنَّما المَاءُ مِنَ المَاءِ في الاحْتِلاَمِ]. أخرجه أبو داود والترمذي، وهذا لفظه وصححه.

6. (3738)- *Übeyy İbnu Ka'b* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Su, sudan gerekir" hükmü İslam'ın bidayetinde bir ruhsattı. Sonra bundan nehyedildi." Übeyy ilaveten der ki: *"Su, sudan gerekir"* hükmü ihtilâm hakkında muteberdir." [Ebû Dâvud, Tahâret 84, (214, 215); Tirmizî, Tahâret 81, (110, 111).]

AÇIKLAMA:

Rivayet, yıkanmanın gerekmesi için inzal olmayı şart kılan hükmün

ihtilam hakkında cârî olduğunu belirtmektedir. Kişi ihtilam olsa ve fakat inzâl olmasa (meni gelmese) yıkanmak gerekmez.

3739 ٧– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها: [أَنَّ رسولَ اللهِ ﷺ : سُئِلَ عَنِ الرَّجُلِ يَجِدُ الْبَلَلَ وَلَمْ يَذْكُرِ احْتِلاَماً. قَالَ: يَغْتَسِلُ؛ وعَنِ الرَّجُلِ يرَى أَنْ قَدِ احْتَلَمَ، لاَ يَجِدُ بَلَلاً؟ قَالَ لاَغُسْلَ عَلَيْهِ. قَالَتْ أُمُّ سُلَيْمٍ: وَالمَرْأَةُ تَرَى ذلكَ، أَعَلَيْهَا غُسْلٌ؟ قَالَ: نَعَمْ. النِّسَاءُ شَقَائِقُ الرِّجَالِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

« الشَّقِيقُ » : المثل والنظير.

7. (3739)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah'a, "bir kimse elbisesinde ıslaklık bulsa, ancak ihtilam olduğunu hatırlamasa (yıkanması gerekir mi?)" diye sorulmuştu.

"Evet, yıkanmalıdır!" diye cevap verdi. Sonra, ihtilam olduğunu görüp de, yaşlık göremeyen kimseden soruldu:

"Ona gusül gerekmez" dedi. Ümmü Süleym (radıyallahu anhâ) sordu:

"Bunu kadın görecek olursa, kadına gusül gerekir mi?"

Buna da:

"Evet! kadınlar, erkeklerin emsalleridir!" diye cevap verdi." [Ebû Dâvud, Tahâret 95, (236); Tirmizî, Tahâret 82, (113).]

AÇIKLAMA:

1- Yıkanmanın meni gelmesiyle vacib olacağını tesbit eden rivayetlerden biri de budur: Kişi, çamaşırında meni yaşlığı bulacak olsa ihtilam olduğunu hatırlamasa da yıkanmalıdır. Rüyasında ihtilam olsa bile inzal vâki olmasa, yani çamaşırında yaşlık bulamasa, ona da yıkanma gerekmemektedir. Şu halde guslün medârı, meninin gelmesidir.

2- Kadınların ihtilâm olma durumlarında hüküm erkeklerinki gibidir. *Resulullah* arada fark olmadığını *"Kadınlar, erkeklerin emsâlidir"* diyerek ifade buyurmuştur. Şakîk aslında anne-baba bir kardeş demektir. Kelime lügat olarak شَقٌ dan gelir, yani bölünüp ayrılmak, kopmak demektir. *Hz. Havva, Hz. Âdem*'in eğesinden yaratılmış olması haysiyetiyle, kadın erkekten kopan bir parça gibi ifade edilmiştir.

3740 ٨– وعنها رَضِيَ اللهُ عَنْها: [أَنَّ أُمَّ سُلَيْمٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا. سَأَلَتْ رَسُولَ اللهِ ﷺ

عَنِ الْمَرْأَةِ تَرَى فِي مَنَامِهَا مَا يَرَى الرَّجُلُ، هَلْ عَلَيْهَا مِنْ غُسْلٍ؟ فَقَالَ: نَعَمْ، إذَا رَأَتِ الْمَاءَ. قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا: فَقُلْتُ لَهَا: تَرِبَتْ يَدَاكِ. فَقَالَ رسولُ اللّٰه ﷺ: دَعِيهَا يَا عَائِشَةُ، وَهَلْ يَكُونُ الشَّبَهُ إلاَّ مِنْ قِبَلِ ذلكَ؟ إذَا عَلاَ مَاؤُهَا مَاءَ الرَّجُلِ أَشْبَهَ الْوَلَدُ أَخْوَالَهُ، وإذَا عَلاَ مَاءُ الرَّجُلِ مَاءَهَا أَشْبَهَ الْوَلَدُ أَعْمَامَهُ]. أخرجه مسلم، وهذا لفظه، ومالك وأبو داود والنسائي.

8. (3740)- Yine *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ümmü Süleym (radıyallahu anhâ) *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Rüyasında, erkeğin gördüğünü gören kadın hakkında sorarak, gusül gerekip gerekmeyeceğini öğrenmek istedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Evet!, suyu görürse!" cevabını verdi. Âişe (radıyallahu anhâ) [Ümmü Süleym'e yönelip:]

"Allah hayrını versin(neler söylüyorsun)?"[34] diye ayıpladı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* [Âişe'ye yönelerek]:

"Ey Âişe, bırak onu, (dilediğini sorsun!) Öyle olmasa (çocuklarda anne tarafına) benzerlik olur mu? Kadının suyu erkeğin suyuna üstün gelirse, çocuk dayılarına benzer; erkeğin suyu kadınınkine üstün gelirse, çocuk amcalarına benzer" buyurdular." [Müslim, Hayz 33, (314); Muvatta, Tahâret 84, (1, 51); Ebû Dâvud, Tahâret 96, (237); Nesâî, Tahâret 131, (1, 112,113).]

3741 ٩– ولمسلم في أخرى: [أَنَّ مَاءَ الرَّجُلِ غَلِيظٌ أَبْيَضُ، وَمَاءَ الْمَرْأَةِ رَقِيقٌ أَصْفَرُ. فَمِنْ أَيِّهِمَا عَلاَ أَوْ سَبَقَ يَكُونُ الشَّبَهُ].

ومعنى قولها: «تَرِبَتْ يَدَاكِ» التعجب والإنكار عليها دون الدعاء.

9. (3741)- Müslim'in bir diğer rivayetinde şu ziyade var: *"...Erkeğin suyu koyu ve beyazdır. Kadının suyu sarı ve akışkandır. Bunlardan hangisi üstün olur veya öne geçerse benzerlik hâsıl olur."* [Müslim, Hayz 30, (311); Buhârî Menâkıbu'l-Ensâr 49.)]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Buhârî ve diğer kaynaklarda muhtelif vecihlerden gelmiştir. *Hz. Enes*'ten gelen bir vechinde Hz. Âişe, Ümmü Süleym'e, "Allah hay-

---

34– تَرِبَتْ يَمِينُكَ sağ elin topraklansın demektir. Ancak, hayret makamında bir tabirdir. Ağır bir beddua sayılmaz. Dilimizdeki Allah hayrını versin tabiri bu makamda kullanılır.

rını versin kadınları rezil rüsvay ettin" diyerek müdahale etmiştir. Resulullah da: "Allah senin hayrını versin.." diye Hz. Âişe'ye müdahale etmiştir.

Bazı vecihlerde bu soruyu kimin sorduğu belirtilmez, "Bir kadın sordu" denilir.

Bir rivayette, *Ümmü Süleym*, mezkur soruyu sorduğunu belirttikten sonra, "bundan utandım" der.

2- Hadiste başlıca şu hususlar dikkatimizi çekmektedir:

★ Kadınlar, zaman zaman meraklarını çeken hacâletâver sorularını Resulullah'a sorabilmektedir. *Aleyhissalâtu vesselâm* bu meselelerde, kadınlara edeb çerçevesinde cevap vermektedir. Resulullah'ın, dinlerini öğrenmede utanma duygusunun bir engel teşkil etmemesi için çevresini bu hususta serbest olmaya teşvik ettiğini daha önce belirttik.

★ *Resulullah* kadınların da ihtilam olduğunu belirtmekte, onların menilerinin erkeğinkinden farklı olduğunu, çocukların anne veya baba tarafına benzemesinin, -bazı rivayetlerde erkek veya kız oluşlarının- bu menilerden birinin önce gelme veya üstün gelme gibi durumlarıyla alâkalı olduğunu söylemektedir. Bu meseleyi biraz daha vâzıh kılmak için, çocuğun cinsiyeti ve benzemesi üzerine, *İbnu Hacer*'den bilistifade yaptığımız bir tahlili aynen sunuyoruz:

ÇOCUĞUN CİNSİYETİ VE BENZEMESİ

Hadis ve âdâb kitaplarında çocuğun cinsiyeti -ve bâhusus insanlar nezdinde matlub olarak erkek çocuk elde etmek- hususunda bâzı rivayetler yer almaktadır. Bunlardan bazıları sağlam bir asla dayanmamakla beraber, bizzat sağlam rivayetlerde yer alanı da mevcuttur.

Sahih rivayetlerde geldiğine göre, Hz. Peygamber bir suale cevap zımnında der ki: *"Çocuğun anne veya babasına çekmesine gelince, eğer erkeğin suyu, kadının suyunu geçerse, yani daha evvel gelirse* سبق *çocuk erkeğe çeker, eğer kadının suyu erkeğin suyunu geçerse çocuk kadına çeker."* Müslim'in *Hz. Âişe*'den olan tahricinde: *"Eğer erkeğin suyu, kadının suyuna galebe çalarsa* علا *çocuk amcalarına benzer, kadının suyu erkeğin suyuna galebe çalarsa* علا *çocuk dayılarına benzer"* denmektedir. Yine Müslim'de Hz. Peygamber'in mevlası Sevbân tarafından rivayet edilen hadiste Resûl-i Ekrem: *"Erkeğin suyu beyaz, kadının suyu sarıdır, ikisi birleşir ve bu birleşme ânında erkeğin menisi kadının menisine galebe çalarsa* علا *Allah'ın izniyle çocuk erkek olur, eğer kadının menisi erkeğin menisine galebe çalarsa çocuk Allah'ın izniyle kız olur"* demektedir.

Verdiğimiz misallerde de görüldüğü üzere erkek veya kadın menilerinden birinin diğerine üstün gelme keyfiyyeti, farklı rivayetlerde bazan سبق ve bazanda علا kelimeleriyle ifade edilmiştir. Mezkur hadisler İslam ülemâsı nezdinde çeşitli yorumlara sebep olmuştur. سبق ile meninin rahme evvel gelmesi anlaşıldığı gibi, üstüngelme, galebe çalma yâni ulüvv علا de anlaşılmıştır, ulüvvle de erken gelme سبق kesret ve kuvvetin kastedildiği ileri sürülmüştür. Nevevî, "kesret-i şehvet gibi" diyerek kesret ve kuvvetle sadece meninin kesretinden kinâye olmadığına dikkat çeker.

Meseleyi hadisin farklı vecihleri çerçevesinde ele alan İbnu Hacer, Sevbân tarafından rivayet edilen: "Erkeğin menisi kadının menisine galebe çalarsa erkek olur..." meâlindeki hadisi "realitedeki müşâhedeye" muhalif bularak "müşkil olmakla" damgalar: "Bu hadis bir cihetten müşkildir. Zira, hadise göre, erkeğin suyunun galebe çalması halinde çocuğun kız değil erkek olması ve amcalarına benzemesi gerekmektedir. (...) Halbuki müşahedemiz bunun hilafını ortaya koymaktadır. Zira çocuk bazan erkek olmakta, amcalarına değil dayılarına benzemektedir." Kurtubî der ki: "Sevbân hadisinin tevili, ulüvvden (galebe çalma, üstün gelme) muradın sebk (evvel gelme) olması ile tebeyyün eder." İbnu Hacer burada ortaya çıkan ihtilâfı hall hususunda şöyle bir izah yapar: "Derim ki: Kurtubî'den naklen söylediğimiz, Hz. Âişe hadisinde geçen ulüvv kelimesinin tevilidir. Sevbân hadisindeki ulüvv kelimesi (tevil olunmaksızın) lügat ma'nâsında alınmalıdır. Böylece sebk (evvel gelme) çocuğun erkek veya kız olmasına sebep ve alâmet olur, ulüvv (üstün gelme) de benzemeye sebep ve alamet olur. (Mesele bu tarzda ele alınınca) yukarıda varlığını öne sürdüğümüz işkâlde ortadan kalkar. Sanki benzemenin sebebi olan ulüvvden murad, içerisinde diğerinin kaybolur derecede azınlıkta (mağmur) kalmasına müncer olacak şekildeki çokluktur. İşte bu çokluk hangi tarafta olursa o cihete benzeme husule gelmektedir. Mesele böyle olunca karşımıza altı durum çıkmaktadır:

1- Erkeğin suyu önce gelir ve daha çok olur, bu halde çocuk hem erkek olur, hem de baba tarafına benzer.

2- Bunun aksi.

3- Erkeğin suyu önce gelir, kadınınki daha çok olur; bu durumda çocuk erkek olur, fakat anne tarafına benzer.

4- Bunun aksi.

5- Erkeğin suyu önce gelir, miktarca ikisininki de eşit olur; bu halde çocuk erkektir, fakat hiç bir tarafa benzemez.

6- Bunun aksi."

Münâvî, İbnu Hacer'in bu taksimatını tamamlayan bir başka şık ilave eder: Her ikisi de aynı anda gelirse, çocuk hünsâ olur.

Cinsiyet mevzuunda bu sahih rivayetlerin dışında umumiyetle, "Denir ki" şeklinde tedlîsi bir ifade ile sunulan rivayetlerin birinde münasebete besmele ve -az önce sahih rivayetten verdiğimiz- dua ile başlayıp, duaya: *"Ya Rabbî! Bu münâsebeten bir çocuk verirsen ismini Muhammed koydum derse..."* bir diğerinde de: *"Cimâdan sonra sağ tarafa yatıp hafif uyunursa -İnşâllah çocuk erkek olur"* denmektedir.

Cinsiyetle ilgili bu teferruata yer verişimiz, bu konuda âlimlerin düşüncesini belirtmek ve rivayetlerden sağlam olanını göstermek içindir. Bütün bu izahlar, görüldüğü üzere, nazaridir. Bilhassa cinsiyetin taayyününde, İbnu'l-Kayyim'in dediği gibi, "tabiî bir sebep göstermek imkânsızdır. Burada tek sebep, Cenâb-ı Hakk'ın meşîetidir." Bu mevzuda günümüz tabâbeti de kesin bir şey söylemekten âcizdir.(35)

3742 ١٠ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قال: إنَّ تَحْتَ كُلِّ شَعْرَةٍ جَنَابَةً فَاغْسِلُوا الشَّعْرَ وَأَنْقُوا الْبَشَرَ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

10. (3742)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Her bir kılın dibinde cünüblük vardır. Saçları yıkayın, deriyi paklayın." [Ebû Dâvud, Tahâret 98, (248); Tirmizî, Tahâret 78, (106).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis vücudda en ufak bir parçanın yıkanmaması halinde cenabetin devam edeceğini belirtmektedir. Tek bir kıl dibi dahi olsa su mutlaka ulaşmalı, tam temizlik hâsıl olmalıdır. Bu hadisten hareketle, bazı âlimler, gusül sırasında saç örgülerinin açılmasının gerektiğini söylemiştir. Bunlara göre, örgü çözülmedikçe saç cenabetten yıkanmış olmaz. *İbrahim Nehâî* bu görüşte olanlardandır.

Ancak, fukaha kâhir ekseriyetiyle, "Örgü çözülmese de saç diplerine su olaşırsa bu yeterlidir" demiştir.

2- Paklamak olarak çevirdiğimiz inkâ, deriyi kirlerden, bulaşıklar-

35– Bugünün tıbbı, çocuğun cinsiyetine tesir eden faktörler meselesinde kesin bir şey söylememekte, doğumda erkek nisbetinin çokluğunu "tabiî bir kanun" olarak kabul etmekte ve harplerden sonra bu nisbetin arttığını belirtmektedir. (Bak. T. R. Kazancıgil, Kadında Kısırlık İ.Ü. Tıp Fak. Yayını İstanbul, 1958 s. 19.)

dan temizlemek ma'nâsına gelir. Şu halde deriye suyun ulaşmasına mani olacak kirlerin bedenden paklanması gerekmektedir. Aksi takdirde deriye suyun değmesine mani olan kirler, cenabetin temizlenmesine de mani olur.

3743 ١١ – وعن علي رضيَ اللهُ عنه: [أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قالَ: مَنْ تَرَكَ مَوْضِعَ شَعْرَةٍ مِنْ جَنَابَةٍ لَمْ يَغْسِلْهَا فُعِلَ بِهِ كَذَا وَكَذَا مِنَ النَّارِ. قَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: فَمِنْ ثَمَّ عَادَيْتُ رَأْسِي، فَمِنْ ثَمَّ عَادَيْتُ رَأْسِي، فَمِنْ ثَمَّ عَادَيْتُ رَأْسِي ثَلاثاً، وَكَانَ يَجُزُّ شَعْرَهُ]. أخرجه أبو داود.

11. (3743)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Kim, yıkamadan tek bir saç kılının dibini kuru bırakırsa, ateşte nice nice azablara dûçar olacaktır."***

Hz. Ali (radıyallahu anh) der ki: "Bu(nu işitmem) sebebiyle başıma düşman oldum. Bu sebeple başıma düşman oldum. Bu sebeple başıma düşman oldum." Nitekim Hz. Ali saçlarını keserdi." [Ebû Dâvud, Tahâret 98, (249).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* gusül sırasında bütün bedene suyun değmesinin ehemmiyetini vurgulamak için tek bir kıl dibinin ihmal edilmesinin, ateşte nice azablara sebep olacağını dile getiriyor. Kesin bir miktar vermeksizin nice nice diyerek hem miktarca çokluğa, hem de müddetçe fazlalığa ima etmiş olmaktadır.

2- *Hz. Ali* (radıyallahu anh), Aleyhissalâtu vesselâm'dan bunu işittikten sonra, acaba bir tek kılın dibine suyun ulaşmasına engel mi olur endişesiyle saçını kestirmiştir. Saçını kestirme hadisesini "Başıma düşman oldum" sözüyle ifade etmektedir. Bu sözü ile saçını kestirmeyi kasdettiğini, rivayetin son cümlesinden anlamaktayız: "Nitekim Hz. Ali saçlarını keserdi" denmektedir.

3- Saç kesme ile ilgili olarak şunu kaydedelim: Dinimiz saçın kesilmesini emretmez. Dileyen keser, dileyen uzatır. Ama başın bir kısmını traş edip, bir kısmını uzatmayı *Resulullah* yasaklamıştır. Kadınların saç kesmesi yasaklanmıştır.

3744 ١٢ – وعن ثوبان رَضِيَ اللهُ عنهُ قال: [اسْتَفْتَى النَّبِيُّ ﷺ عَنِ الْغُسْلِ مِنَ الْجَنَابَةِ.

قَالَ: أَمَّا الرَّجُلُ فَلْيَنْشُرْ رَأْسَهُ فَلْيَغْسِلْهُ حَتَّى يَبْلُغَ أُصُولَ الشَّعْرِ. وَأَمَّا الْمَرْأَةُ فَلاَ عَلَيْهَا أَنْ لاَ تَنْقُضَهُ لِتَغْرِفْ عَلَى رَأْسِهَا ثَلاَثَ غَرَفَاتٍ بِكَفَّيْهَا]. أخرجه أبو داود.

12. (3744)- *Hz. Sevbân* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a cenâbetten temizlenmek hususunda sorulmuştu. Buyurdular ki: *"Erkek ise, saçını açsın ve su kılların dibine varıncaya kadar yıkasın. Kadın ise, saçını(n örgüsünü) açmamasının ona bir zararı yok. Başına elleriyle üç kere su avuçlayıp döksün."* [Ebû Dâvud, Tahâret 100, (255).]

AÇIKLAMA:

1- Görüldüğü üzere bu hadis, kadınla erkek arasında saçı açıp açmama hususunda tefrik yapmaktadır: Erkekler açmalıdır, kadınların açması gerekmez.

Ancak ülemâ kadınlar hususunda ihtilaf etmiş, dört ayrı görüş ileri sürmüştür.

★ Cumhurun görüşüne göre: Kadının hayız ve cenabetten yıkanmak için saçını çözmesi gerekmez, yeter ki su, içiyle dışıyla saçın her tarafına değmiş olsun. Yani saç diplerine başın derisine, saçın örülmüş salık haldeki kısmının içine dışına su tamamen ve kesinlikle ulaşacak. Şu halde cumhur suyun her tarafa ulaşmasını esas almıştır. Saç örülmüş vaziyette de olsa bu mümkündür. Bu hükme varmada, 3743 numarada Hz. Ali (radıyallahu anh)'den kaydettiğimiz hadisle, konu üzerine gelen başka rivayetlere dayanılmıştır. Bunlardan biri Hz. Ümmü Seleme'den gelmiştir. Ümmü Seleme hadisinde Resulullah: وَاغْمِزِى قُرُونَكِ عِنْدَ كُلِّ حَفْنَةٍ *"Suyu her döküşte örgülerini oğuştur"* emreder. Başka rivayetler, gusül sırasında Aleyhissalâtu vesselâm'ın saçın derisine değdiğinden emin oluncaya kadar saçlarını parmaklarıyla hilallediğini belirtir.

★ İkinci görüşe göre, kadın da saçını her hâlukârda çözmelidir. Bu, *İbrahim Nehâî*'nin görüşüdür. *İbnu'l-Arabî* onun bu görüşünü: "Her halde, umumî yıkama emrine dayanmaktadır. Resulullah'ın ruhsatını görmemiş olduğu anlaşılıyor, görseydi buna hükmetmezdi" diyerek yorumlar.

★ Üçüncüsü, *Ahmed İbnu Hanbel, Hasan Basrî* ve *Tâvus*'un görüşüdür. Buna göre: Hayızdan temizlenirken saç açılmalıdır, fakat cenabetten temizlikte açılmasa da olur. Bu görüş mensupları, Hz. Enes'ten gelen bir rivayeti esas almışlardır: "Kadın hayızdan temizlenince saçını tamamıyla çözer, hıtmi ve üşnân ile yıkar.[36] Cenabetten yıkanırken başına suyu

36- Hıtmî ve Üşnân, bilhassa baş temizliğinde kullanılan bir ot çeşidi.

döker ve sıkar." Hz. Âişe'den gelen bir rivayette, hayızdan yıkanırken, Resulullah'ın ona: *"Saçını çöz ve yıkan"* dediğini göstermekterdir. Bu görüş mensuplarının dayandığı başka rivayetler de var.

★ Dördüncü görüşe göre: "Kadınların örülmüş saçlarının bir kısmının içine su ulaşmasa da örgülerini çözmek vâcib değildir. Ama erkeklere ise, içine dışına suyun ulaşması çözmeden mümkün değilse, çözmek vacibtir."

Bu görüş, hem rivayet ve hem de dirayet yönüyle kuvvetlidir. Çünkü sahih rivayetlerin delâletiyle icma, umumî bir şekilde içiyle dışıyla saçın saç dipleri ve bütün derinin yıkanmasının vacib hususunda mün'akid olmuştur. Kadın-erkek ayırımı bu hususta yoktur. Ancak, Şârî aleyhissalâtu vesselâm, kadınların örgülerinin açılmaması hususunda ruhsat tanımıştır. Çünkü onlar saçlıdır ve saçları örgülüdür, her seferinde örgüyü bozmaları bir zorluk sebebidir. Bu zorluktan dolayı, onları saçlarını çözmekten affetmiştir. Örgülerin çözelmeme ruhsatı, örgünün iç kısmına suyun değmemesi haline de ruhsat getirmiştir. Ancak, saç diplerine su mutlaka değmelidir. Şu halde ruhsat, sallanan kısımla ilgilidir. Erkeklerde böyle bir zorluk olmayacağı için, onlar bu ruhsattan hariç tutulmuşlardır. Saçlarının her tarafına su değmelidir.

Bu ruhsatı te'yid eden bir-iki rivayet kaydedelim: "Hz. Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) çok örgüsü bulunduğunu zikrederek, "Gusül sırasında bunları açayım mı?" diye sorunca:

"Hayır! başına üç kere su döküp (ovuşturman) yeterli!" diye cevap verir.

Keza Hz.Âişe örgülerin çözülmesi gerektiği kanaatini izhâr eden Abdullah İbnu Ömer hakkında şunları söyler:

"Şu İbnu Ömer'e hayret doğrusu! Kadınlara yıkandıkları zaman örgülerini çözmelerini emretmiş! Bari saçlarını traş etmelerini de emretseydi.."

Meseleyle ilgili bu münakaşalardan sonra ilmihale intikal eden nihaî hüküm son maddede kaydettiğimize muvafık olarak şöyledir: "Saçların, sakalların, kaşlar ile bıyıkların aralarına ve altlarındaki cilde kadar su geçecektir. Velev ki bunlar pek sıkı bulunmuş olsun. Binaenaleyh bunların araları ve dipleri kuru kalırsa gusl tamam olmuş olmaz. Şu kadar var ki, kadınların aşağıya sarkmış olan saçlarının her halde yıkanması lâzım değildir. Elverir ki, su bunların diplerine yetişmiş olsun. Erkeklerde ise, bir zaruret bulunmadığı cihetle, böyle sarkmış saçların da her tarafını yıkamak icab eder."

3745 ١٣ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها: [أنَّ النّبى ﷺ : كَانَ إذَا اغْتَسَلَ مِنَ الجَنَابَة بَدَأَ فَغَسَلَ يَدَيْه. ثُمَّ يَتَوَضَّأُ لِلصَّلاَة. ثُمَّ يُدْخِلُ أصَابِعَهُ فِي المَاءِ فَيُخَلِّلُ بهَا أُصُولَ الشَّعْرِ. حتّى إذَا ظَنَّ أنَّهُ قَدْ أرْوَى بَشَرَتَهُ أفَاضَ المَاءَ عَلَيْه ثَلاَثَ مَرَّاتٍ. ثُمَّ غَسَلَ سَائِرَ جَسَدِه. ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْه]. أخرجه الستة.

13. (3745)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cenabetten gusledince önce ellerini yıkamaktan başlardı, sonra namaz abdesti gibi abdest alırdı. Sonra parmaklarını suya batırır, onlarla saç diplerini hilallerdi. Deriyi ıslattığı kanaati hasıl olunca tepesinden üç kere su dökerdi. Sonra da bedeninin geri kalan kısımlarını yıkardı. En sonra da ayaklarını yıkardı."

3746 ١٤ – وفي أخرى: [بَدَأَ فَغَسَلَ يَدَيْه قَبْلَ أنْ يُدْخِلَهُمَا الإنَاءَ].

14. (3746)- Bir diğer rivayette: "...Suya sokmazdan önce ellerini yıkayarak başlardı" denmiştir.

3747 ١٥ – وفي أخرى: [بَدَأَ بِيَمِينِه فَصَبَّ عَلَيْهَا مِنَ المَاءِ فَغَسَلَهَا ثُمَّ صَبَّ المَاءَ على الأذَى الَّذى بِه بِيَمِينِه وَغَسَلَ عَنْهُ بِشِمَالِه]. هذا لفظ الشيخين.

15. (3747)- Bir başka rivayette: "Sağ elini yıkayarak başlar, onun üzerine su döker, sonra sağ eliyle vücudundaki ezânın üzerine su döker, sol eliyle de onu yıkardı..." denmiştir. Bu Sahîheyn'in lafzıdır.

3748 ١٦ – وفي رواية أبي داود. قالت عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُفِيضُ عَلَى رَأسِهِ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ، وَنَحنُ نُفِيضُ خَمْساً مِنْ أجْلِ الضَّفْرِ].

16. (3748)- Ebû Dâvud'un bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, başı üzerine üç kere su dökerdi. Biz ise, örmelerimiz sebebiyle beş kere dökerdik."

3749 ١٧ – وفي رواية للشيخين قالت: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذَا اغْتَسَلَ مِنَ الجَنَابَة دَعَا بِشَيْءٍ نَحْوِ الحِلاَبِ فَأخَذَ بِكَفِّه فَبَدَأَ بِشِقِّ رَأسِهِ الأيْمَنِ ثُمَّ الأيْسَرِ. ثُمَّ أخَذَ بِكَفَّيْه فَقَالَ بِهِمَا عَلَى رَأسِه].

17. (3749)- Sahiheyn'in bir rivayetinde şöyle denir: "Resulullah *(aley-*

hissalâtu vesselâm), cenabetten yıkandığı zaman (süt sağılan kab gibi) bir kab(ta su) isterdi. Onu eliyle tutar, başının sağ tarafını yıkayarak başlar, sonra da sol kısmını yıkardı. Sonra iki avucuyla su alır, onlarla başına dökerdi."

3750 ١٨- وفي أخرى للبخاري، قالت: [كُنَّا إذَا أصَابَتْ إحْدَانَا جَنَابَةٌ أخَذَتْ بِيَدِهَا اليُمْنَى عَلَى شِقِّهَا الأيْمَنِ، وَبِيَدِهَا الأخْرَى عَلَى شِقِّهَا الأيْسَرِ].

«الحِلاَبُ»: المحلب، وهو الإناء الذي يحلب فيه.

18. (3750)- Buhârî'nin diğer bir rivayetinde (Hz.Âişe) şöyle demiştir: "(Resulullah'ın zevcelerinden) birimiz cenâbet olduğu vakit, eliyle üç kere başının üzerine su döker, sonra eliyle üç kere sağ tarafına su döker, diğer eliyle de sol tarafına dökerdi." [Buhârî, Gusl 1, 15, 19; Müslim, Hayz 35, (316); Muvatta, Tahâret 67, (1, 44); 80, (1, 45); Ebû Dâvud, Tahâret 98, (240, 241, 242, 243, 244), 100, (253); Nesâî, Tahâret 152, 153, 155, 156, 157, (1, 132-135); Tirmizî, Tahâret 76, (104).]

AÇIKLAMA:

1- Görüldüğü üzere Hz. Âişe'den bazı farklarla yapılan bu rivayetler, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ve zevce-i pâklerinin gusül yapışlarını teferruatı ile açıklamaktadır. Bu rivayetleri şöyle özetleyebiliriz:

a) Önce namaz abdesti gibi abdest almak. Bu maksadla:

★ İlk olarak, suyu dökerek ellerini yıkamak.

★ Eza (meni bulaşığını) yıkamak. Bazı rivayetlerde "fercini yıkamak" şeklinde daha açık ifade edilmiştir. Böylece, yıkanma sırasında, kaptan avuçla su alınırken, suyun kirlenme ihtimali bertaraf edilmiş olmaktadır.

★ Temizlenmiş olan elleri suya batırmak suretiyle abdestini almak, müteakiben geleceği üzere ayakların yıkanması guslün sonuna bırakılacaktır (3751. hadis)

b) Yine ellerini batırıp ıslatarak saç diplerini hilalleyip ıslatmak; böylece yıkamaya geçince dökülen suyun, israf edilmeden başın her tarafına nüfuzunu sağlamak.

c) Üç kere başa su döküp yıkamak. Kadınlar saçları sebebiyle başlarına beş kere su dökmektedirler.

d) Baştan sonra, yine üçer sefer olmak suretiyle vücudun önce sağ, sonra sol tarafı elle ovuşturularak yıkanacaktır.

e) En sonda ayak yıkanacak, böylece, sıçrantılardan hâsıl olan kirlenmeler de son defa temizlenmiş olacaktır.

Vücudun parçalar halinde yıkanmasında iki maksad güdülmüş olsa gerektir.

★ Az su kullanılarak israfın önlenmesi..

★ Kuru yer kalma ihtimalinin bertaraf edilmesi. Bu tertibe riayet edilmeden rastgele dökülerek yıkanma durumunda bazı noktaların gözden kaçma ihtimali olduğu gibi, yıkanma sırasında gelecek bu çeşit vehimler sebebiyle daha çok su kullanma da melhuzdur. Halbuki, Resulullah yıkanma sırasında da suyun israf edilmesinden sakınmayı prensip ittihaz etmiştir. Vücud parçalar halinde yıkanınca, her bir parça teker teker olunca, dikkatle yıkanmış olmaktadır.

2- Hadislerin ışığında sünnete uygun şekilde guslün nasıl yapıldığını böylece kaydettikten sonra şunu belirtmek isteriz: Gusülde esas olan bütün bedenin yıkanmasıdır. Hanefîlerde yıkanması gereken "beden"e ağız ve burnun iç kısmı da dahildir. Bu yıkama, her ne suretle yerine gelse muteberdir, gusül hâsıl olur. Sözgelimi, ağız ve burnunu da yıkama şartıyla suyun içine banıp çıkmak suretiyle her tarafına suyun değmesini sağlayan kimse gusül yapmış sayılır. Ancak, yukarıdaki rivayetlerdeki tertibe göre yapmak sünnettir ve bu tertiple yapmada "sünnet işlemiş olma" sevabı da vardır.

3751 ١٩ – وعن ميمونة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [سَتَرْتُ النَّبىَّ ﷺ وَهُوَ يَغْتَسِلُ مِنَ الجَنَابَةِ فَغَسَلَ يَدَيْهِ ثُمَّ صَبَّ بِيَمِينِهِ عَلَى شِمَالِهِ فَغَسَلَ فَرْجَهُ وَمَا أَصَابَهُ. ثُمَّ مَسَحَ بِيَدِهِ عَلَى الحَائِطِ أَوِ الأَرْضِ. ثُمَّ تَوَضَّأَ وُضُوءَهُ لِلصَّلاَةِ غَيْرَ رِجْلَيْهِ. ثُمَّ أَفَاضَ عَلَيْهِ المَاءَ ثُمَّ نَحَّى رِجْلَيْهِ فَغَسَلَهُمَا، هذَا غُسْلُهُ مِنَ الجَنَابَةِ]. أخرجه الخمسة.

19. (3751)- *Hz. Meymûne* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cenabetten yıkanırken ben O'na perde oldum, (şöyle yıkanmıştı):

Önce ellerini yıkadı. Sonra sağ eliyle (kaptan) solu üzerine su dökerek fercini ve (meniden) bulaşanları yıkadı. Sonra elini duvara -veya yere- sürdü. Sonra namaz abdesti gibi abdest aldı, ancak ayaklarını yıkamayı terketti. Sonra üzerine su döktü. Sonra ayaklarını çekip yıkadı. Aleyhissalâtu vesselâm'ın cenabetten guslü işte böyledir." [Buhârî, Gusl 1, 5, 7, 8, 10, 11, 16, 18, 21; Müslim, Hayz 4, (317); Ebû Dâvud, Tahâret 98 (245); Tirmizî, Tahâret 76, (103); Nesâî, Tahâret 161, (1, 137); Gusl 15, (1, 204); 22, (1, 208).]

3752 ٢٠ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أنَّ عُمَرَ سَأَلَ رسولَ الله ﷺ عَنِ الغُسْلِ مِنَ الجَنَابَةِ. فَقَالَ يَبْدأُ فيُفْرِغُ على يَدهِ اليُمنى مرَّتينِ أو ثلاثاً ثمَّ يُدْخِلُ اليُمنى في الإنَاءِ. ثمَّ يَصُبُّ بها على فَرْجِه، ويَدُهُ اليُسرى على فَرْجِه، فيَغسِلُ ما هُنالكَ حتَّى يُنقِّيَه، ثمَّ يَضَعُ يَدهُ اليُسرى على التُّرابِ إنْ شاءَ، ثمَّ يَصُبُّ على يَدِه اليُسرى حتَّى يُنقِّيَها. ثمَّ يَغْسِلُ يَدَيْه ثلاثاً، ويَستنشِقُ، ويَتَمضمَضُ، ويَغسِلُ وجهَهُ وذِراعَيهِ ثلاثاً ثلاثاً حتَّى إذَا بلَغَ رأسَهُ لَمْ يَمسَحْ وأَفْرَغَ عليْهَا المَاءَ]. أخرجه النسائي.

20. (3752)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "(Babam) Ömer (radıyallahu anh) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a cenabetten nasıl yıkanacağını sordu. *Aleyhissalatu vesselâm* dedi ki:

"(Kişi) sağ eli üzerine su dökerek başlar, iki veya üç kere döker (ve ovalayıp yıkar). Sonra sağ elini kaba sokar (avuçladığı suyu) ferci üzerine boşaltır, bu sırada sol eli ferci üzerindedir. Dökülen su ile oralarındaki (meni bulaşığı)nı temizleninceye kadar yıkar. Sonra isterse elini toprağa koyar, sonra sol eli üzerine, temizleninceye kadar su döker. Sonra üç kere ellerini yıkar. İstinşakta bulunur (burnuna su çekip yıkar). Mazmaza yapar (ağzına su alıp yıkar). Yüzünü ve kollarını üçer kere yıkar. Başına sıra gelince meshetmez, suyu döker (ve bedeninin geri kalan kısmını yıkar)." [Nesâî, Gusl 18, (1, 205, 206).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetlerde gusül yaparken avret yerlerinin yıkanmasından sonra elin toprağa vurulması mevzubahis edilmekte ve İbnu Ömer'in rivaytinde "isterse" kaydı geçmektedir. Şu halde bu, şartlara göre, arzuya bağlı olarak yapılabilecek bir ruhsattır. Rivayetlerden *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın zaman zaman buna yer verdiği anlaşılmaktadır. Günümüzde sabun kullanmak bunu karşılamalıdır.

2- Hadiste avret yerinin yıkanmasında *"üç kere su döker"* denmiyor; *"temizleninceye kadar"* deniyor. Şu halde üçleme vazgeçilmez bir vecibe değildir. Vicdanın, temizliğin hâsıl olduğu hususundaki kanaati esastır.

3- Bu rivayetlerdeki diğer bazı farklı ifadeler gusül işinin icrasında Resulullah'ın teferruatta teşeddüt göstermediğini, farzların yerine getirilmesini esas alıp, tâlî hususlarda zamana ve şartlara göre serbest davrandığını ifâde etmektedir.

3753 ٢١ – وعن أم سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ؟ إنِّي امْرَأَةٌ أَشُدُّ ضَفْرَ رَأسِي، أَفَأَنْقُضُهُ لِلْحَيْضَةِ وَالْجَنَابَةِ؟ قَالَ: لاَ، إنَّمَا يَكْفِيكِ أَنْ تَحْثِي عَلَى رَأْسِكِ ثَلاَثَ حَثَيَاتٍ ثُمَّ تُفِيضِي عَلَيْكِ الْمَاءَ فَتَطْهُرِينَ]. أخرجه الخمسة إلا البخاري، وهذا لفظ مسلم.

« الْحَثْيُ »: أخذ الماء بالكفين ورميه على الجسد.

21. (3753)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "(Bir gün) ey Allah'ın Resulü! dedim. Ben çok örgüsü olan bir kadınım. Hayız ve cenabetten yıkanırken örgüleri çözeyim mi?"

"Hayır! buyurdular *başının üzerine, ellerine üç kere su avuçlayıp dökmen, sonrada bedenine su döküp yıkanman sana yeterlidir."* [Müslim, Hayz 58, (330); Ebû Dâvud, Tahâret 100, (251, 252); Tirmizî, Tahâret 77, (105); Nesâî, Tahâret 150, (1, 131).]

3754 ٢٢ – وعن عبيد بن عمير الليثي قال: [بَلَغَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا. أَنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ عُمَرَ يَأْمُرُ النِّسَاءَ إذَا اغْتَسَلْنَ أَنْ يَنْقُضْنَ رُؤُسَهُنَّ. فَقَالَتْ: يَا عَجَبًا لاِبْنِ عُمَرَ وَهُوَ يَأْمُرُ النِّسَاءَ أَنْ يَنْقُضْنَ رُؤُسَهُنَّ؟ أَفَلاَ يَأْمُرُهُنَّ أَنْ يَحْلِقْنَ؟ لَقَدْ كُنْتُ أَغْتَسِلُ أَنَا وَرَسُولُ اللهِ ﷺ مِنْ إنَاءٍ وَاحِدٍ وَمَا أَزِيدُ أَنْ أُفْرِغَ عَلَى رَأْسِي ثَلاَثَ إفْرَاغَاتٍ].

أخرجه مسلم. « أَفْرَغْتُ الإنَاءَ »: إذا قلبت ما فيه من الماء.

22. (3754)- *Ubeyd İbnu Umayr el-Leysî* anlatıyor: "Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'ye, *Abdullah İbnu Ömer*'in, kadınlara yıkandıkları zaman örgülerini açmalarını emrettiği haberi ulaşmıştı, şöyle dedi:

"İbnu Ömer'e hayret doğrusu! Kadınlara başlarını çözmelerini emrediyormuş, bir de traş olmalarını emretmiyor mu? Ben ve Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* aynı kaptan (beraberce) yıkanırdık. Ben, başıma üç kere su dökmekten başka birşey yapmazdım (da Resulullah müdahale edip "örgülerini de çöz" demezdi)." [Müslim, Hayz 59, (331).]

3755 ٢٣ – وعن قتادة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ أَنَسَ بنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حَدَّثَهُمْ: أَنَّ رسولَ اللهِ ﷺ طَافَ عَلَى نِسَائِهِ بِغُسْلٍ وَاحِدٍ]. أخرجه الخمسة إلا مسلماً.

23. (3755)- *Katâde* rahimehullah anlatıyor: "Hz. Enes (radıyallahu anh)'in bize anlattığına göre, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tek bir

gusülle, bütün hanımlarını dolaştığı olmuştur." [Buhârî, Gusl 12, 24, Nikâh 4, 102; Ebû Dâvud, Tahâret 75, (218); Tirmizî, Tahâret 106, (140); Nesâî, Tahâret 170 (1, 143).]

3756 ٢٤- وعن أبي رافع رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ: طَافَ ذَاتَ يَوْمٍ عَلَى نِسَائِهِ وَيَغْتَسِلُ عِنْدَ هذه وَعِنْدَ هذه. قَالَ: فَقُلْتُ لَهُ يَا رسول اللهِ أَلاَ تَجْعَلُهُ غُسْلاً وَاحِداً آخِراً؟ قَالَ: هذا أَزْكَى وَأَطْيَبُ وَأَطْهَرُ]. أخرجه أبو داود.

«الزَّكَاءُ»: الطهارة والنّماءُ.

24. (3756)- *Ebû Râfi* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir gün bütün hanımlarına uğradı. Her birisinin yanında ayrı ayrı yıkandı. Kendisine:

"Ey Allah'ın Resulü dedim, en sonunda bir kere yıkansanız olmaz mı?"

"(Olmasına olur, ancak) böyle yapmak daha temiz daha hoş ve daha paktır!" buyurdular. [Ebû Dâvud, Tahâret 86, (219).]

3757 ٢٥- وعن أبي سعيد الخدرى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ رسول اللهِ ﷺ قَالَ: إِذَا أَتَى أَحَدُكُمْ أَهْلَهُ ثُمَّ بَدَا لَهُ أَنْ يُعَاوِدَ فَلْيَتَوَضَّأْ بَيْنَهُمَا]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

25. (3757)- *Ebû Saîdi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz ehline temas eder sonra tekrar etmek dilerse ikisi arasında abdest alsın."* [Müslim, Hayz 27, (308); Ebû Dâvud, Tahâret 86, (220); Tirmizî, Tahâret 107, (141); Nesâî, Tahâret 107, (1, 142).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisler, kişi cünübken yıkanmaksızın, müteakip temaslarda bulunabilip bulunamayacağı ile ilgilidir. İbnu Hacer'in kaydettiğine göre:

1- Cünüb olan bir kimsenin, yıkanmadan, ikinci kere hanımına temas edebilmesi için yıkanmak gerekmediği hususunda ülemâ icma etmiştir.

2- İki temas arasında abdest gerekli midir? Bu hususta ülema ihtilaf eder:

★ *Ebû Yusuf,* "bu müstehab değildir" demiştir.

★ Cumhur ise, "müstehabtır" demiştir.

★ Zâhirîler ve Mâlikîlerden İbnu'l-Habib, "Vacibtir!" demişlerdir. Bunlar yukarda kaydedilen Ebû Saîd hadisiyle ihticac etmişlerdir.

★ Bazıları, *Ebû Saîd* hadisindeki vudû (abdest) kelimesini lügat ma'nâsında anlayarak, namaz abdestinin değil "yıkama"nın kastedildiğini söylerler ve maksud'un "fercin yıkanması" olduğunu belirtirler. İbnu Huzeyme, bu yıkamanın da bir vecibe değil nedb ifade ettigine kâildir. Zira *Ebû Saîd* rivayetinin bir veçhinde لأنّه انشط للعود "*...zira yıkamak, tekrar dönmeyi daha aktif kılar"* buyurmuştur: "Şu halde der, bu yıkama (abdest) emri "irşad" veya "nedb" içindir." Ebû Saîd hadisindeki emrin vücub değil "nedb" ifade ettiğinin bir başka delili Hz. Âişe'nin bir rivayetidir: كَانَ النبى ﷺ يُجامِعُ ثُمّ يعُودُ ولاَ يتوضّأ "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* temas eder, abdest almaksızın tekrar temas ederdi."

3- Bu mesele şöyle bir sual ortaya çıkarmıştır: "Resulullah gecelerini hanımlarıyla taksim etmiş idi. Her kadına bir gece ayırmıştı. Bu durumda, bir gecede hepsini dolaşmak nasıl mümkün olmuştur?

Şöyle cevap verilmiştir: "Taksim meselesinin bir vecibe olması ihtilaflıdır. *Ebû Saîd:* "Bu Resulullah üzerine vâcib değildi, teberru ve tekerrüm için eşit bir taksime yer vermiştir" der. Ancak ülemâ çoğunlukla bunun vacib olduğunu söyler. Bu durumda Resulullah'ın hepsini dolaşması hanımlarının rızası ile oluyordu." İbnu Abdilberr der ki: "Hadisin ma'nâsı şudur: "Resulullah bunu, seferden döndüğü ve henüz hanımlardan hiç birine muayyen bir gün ayırmamış bulunduğu zamanlarda yapardı. Bu durumlarda hepsini dolaşır, sonra gün taksimi yapar, buna göre yanlarına giderdi. Yine de gerçeği Allah bilir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevceleri hep hürdü. Hürler hakkında Aleyhissalâtu vesselâm'ın sünneti, taksimde adâlet edip hiçbirine günü dışında temas etmemekti."

3758 ٢٦- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها: [أنّ رسـول اللهِ ﷺ: كَانَ يَغْتَسِلُ وَيُصلّي الرَّكْعَتيْنِ بِصَلاَةِ الْغَدَاةِ، ولاَ أراهُ يُحْدِثُ وُضُوءاً بعْدَ الْغُسْلِ]. أخرجه أصحاب السنن.

26. (3758)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yıkanır, (sabahtan önce) iki rekat namazla sabah namazını kılardı. Gusülden sonra *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın bir de abdest aldığını zannetmiyorum." [Tirmizî, Tahâret 79, (107), Nesâî, Tahâret 162, (1, 137); Ebû Dâvud, Tahâret 99, (250).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gusülden sonra yeniden abdest almadığını, gusül sırasında aldığı abdestle namaz kıldığını ifade etmektedir.

Tirmizî, bu hükmün Sahâbe ve Tâbiînden pekçok zâtın müşterek görüşü olduğunu belirtir. Hadislerin çoğunda gusle başlarken Resulullah'ın abdest aldığı belirtilmiştir. Bu sebeple gusülden önce abdest almak, herkesçe bilinen sünnetlerden biridir. Fakat, rivayetlerde gusülden sonra da abdest aldığına dâir açıklık gelmemiştir. Aksine Hz. Âişe'den كَانَ رَسُولُ اللهِ عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ لاَ يَتَوَضَّأُ بَعْدَ الْغُسْلِ "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gusülden sonra abdest almazdı" dediği rivayet edilmiştir. Öyleyse, gusül esnasında abdesti bozacak bir hal vukû bulmadıkça bu ilk abdest muteber olmakta, onunla namaz kılanabilmektedir.

3759 ٢٧– وعنها رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت: [كُنْتُ أَغْتَسِلُ أَنَا وَالنَّبِىُّ ﷺ مِنْ إِنَاءٍ وَاحِدٍ مِنْ قَدَحٍ يُقَالُ لَهُ الْفَرَقُ].

قال سفيان رحمه الله: « الْفَرَقُ » ثلاثةُ آصع.

27. (3759)- Yine *Hz. Âişe* anlatıyor: "Ben ve Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, farak denen tek bir kaptan beraber guslederdik."

Süfyan der ki: "Bir farak üç sa'dır."

3760 ٢٨– وفي أخرى عن أبي سلمة قال: [دَخَلْتُ عَلَى عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا. أَنَا وَأَخُوهَا مِنَ الرَّضَاعَةِ فَسَأَلْنَاهَا عَنْ غُسْلِ رَسُولِ اللهِ ﷺ مِنَ الْجَنَابَةِ فَدَعَتْ بِإِنَاءٍ قَدْرَ الصَّاعِ فَاغْتَسَلَتْ، وَبَيْنَنَا وَبَيْنَهَا سِتْرٌ، فَأَفْرَغَتْ عَلَى رَأْسِهَا ثَلاَثاً. قَالَتْ: وَكَانَ أَزْوَاجُ النَّبِيِّ ﷺ يَأْخُذْنَ مِنْ رُؤُسِهِنَّ حَتَّى تَكُونَ كَالْوَفْرَةِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي، وهذا لفظ الشيخين.

« الْوَفْرَةُ »: أن يبلغ شعر الرأس إلى شحمة الأذن، والجمة أطول من ذلك.

28. (3760)- *Ebû Seleme*'nin yaptığı diğer bir rivayette şöyle gelmiştir: "Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'nin yanına girmiştim. Yanımda Hz. Âişe'nin süt kardeşi vardı. Kendisine, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in cenabetten nasıl yıkandığını sorduk. Bir sa' miktarında bir kap getirtti ve onunla yıkandı. Âişe ile aramızda bir perde vardı. (Yıkanırken) üzerine üç kere su döktü ve dedi ki:

"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevceleri, saçları kulak memesi civarında olması için saçlarının başlarını alırlardı." [Buhârî, Gusl 2; Müslim, Hayz 41, 42, (319, 320); Muvatta, Tahâret 68, (1, 44, 45); Ebû Dâvud, Tahâret 97, (238); Nesâî, Tahâret 144, (1, 127).]

AÇIKLAMA:

1- Birinci rivayet (3759) *Hz. Âişe* ile ***Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)***'ın aynı zamanda beraberce gusül yaptıklarını ifade etmektedir. *İbnu Hacer*'in kaydettiğine göre, bazı âlimler bu rivayete dayanarak karı ve kocanın birbirlerinin avret yerlerini görmesinin caiz olduğu hükmünü çıkarmışlardır.

2- Bu hadislerden kadın ve erkeğin, birbirlerinin artığını gusül ve abdestte kullanabilecekleri hükmü çıkarılmıştır. Ayrıca hadis karı ve kocanın aynı anda yan yana gusül yapmalarının caiz olduğunu da ifade etmektedir. İmamlardan *Ahmed İbnu Hanbel* ile *Dâvud-u Zâhirî*'nin kadın önce yıkandığı takdirde, onun artığı ile erkeğin gusledemeyeceği görüşünde olduğu rivayet edilmiştir. Ahmed İbnu Hanbel hakkında aksi görüş de rivayet edilmiştir.

3- Farak bir ölçeğin adıdır. Ne miktar hacme sahip olduğu ihtilaflı ise de, sadedinde olduğumuz rivayette *Süfyan İbnu Uyeyne* üç sa' olduğunu söylemiştir. İki sa' olduğunu söyleyen de var, ancak umumiyetle üç sa' kabul edilmiştir. Rıtl olarak da onaltı rıtl'dır. Bunların değeriyle ilgili uzun açıklamayı daha önce kaydettik. Burada şu kadarını tekrar kaydedelim: 1 sa' = 4 müddür, 1 müdd = 530 gr'dır. Böylece 1 sa' = 2120 gram civarında yani iki litreyi biraz aşan bir sudur.

Şu halde *Hz. Âişe* yıkanmada 2,5 litreden az su kullanmıştır. Üç sa' da ortalama dokuz litre civarında bir hacimdir.

Büyük şehirlerimizde su sıkıntısının şiddetle hissedilmeye başlandığı zamanımızda, su kullanımında Nebevî ölçülere riayetin ehemmiyet ve zarureti ortaya çıkmaktadır.

4- İkinci hadiste, *Hz. Âişe*'nin süt kardeşi olarak zikri geçen zâtın kim olduğu net olarak bilinmemektedir. Çünkü, biri *Kesîr,* diğeri ***Abdullah İbnu Zeyd*** adında iki süt kardeşi mevzubahistir. Süt kardeşle Hz. Âişe'ye gelen *Ebû Seleme, Hz. Âişe*'nin kız kardeşlerinden Ümmü Gülsüm'ün süt oğludur. Böylece Hz. Âişe onun teyzesi durumundadır. Kadı İyaz der ki: "Bu iki zat, Hz. Âişe yıkanırken, mahrem olan yakının, görmesi haram olmayan baş kısmını görmüştür. Zira görmeyecek olsalar onların yanında fiilen göstermesinin bir ma'nâsı kalmazdı. Göremeyecekleri şekilde olsa onlar: "Âişe bize şöyle anlattı" derlerdi." Aradaki perde, mahremlerinin görmesi haram olan kısımlarının örtülmesi içindir.

Sahâbe-i Kiram hazerâtının önde gelen fakihlerinden olan *Hz. Âişe*'nin, yıkanma sırasında kullanılacak suyun miktarını zihinlerde tesbit

maksadıyla böyle fiilî bir gösterme yolunu tercih etmesi, suda israftan kaçınmanın şeriatımız nazarında ne kadar mühim olduğunu ifade etmesi bakımından cidden manidardır.

5- İkinci rivayetin sonunda geçen "Resulullah'ın zevceleri saçlarını kulak memesi hizasında keserlerdi" şeklinde tercüme ettiğimiz ifade Müslim'deki rivayete göre, Hz. Âişe'nin sözü olmayıp râvi'nin (Ebi Seleme'nin) sözüdür. *Kadı İyâz* merhuma göre, bu ifade Ezvâc-ı Tâhirât'ın irtihal-i Nebî'den sonraki durumunu tasvir etmektedir. Yani muhtemelen onlar, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vefatından sonra zîneti terkettikleri için saç uzatıp örmekten vazgeçmişlerdir. Zira normalde, saçlarının -o devrin Arap âdeti üzere- uzun ve örgülü olması gerekir. Nitekim 3753 numaralı hadiste Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)'nin saç örgülerinin çokluğunu zikrederek, gusül sırasında bunları çözüp çözmeyeceği hususunda soru sorduğunu gördük. Ayrıca, Ümmühât-ı Mü'minîn Resulullah'ın sağlığında saçlarını kestiklerine dair rivayet gelmemiştir.

6- Saç tarzını ifade eden vefre'yi, lügâtcılar kulak hizasına kadar uzatma diye açıklarlar. Limme ise, omuza kadar uzanan saça denmiştir. Aksini söyleyenler de olmuştur.

3761 ٢٩– وعن محمد الباقر قال: [كُنَّا عِنْدَ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وَعِنْدَهُ قَوْمٌ فَسَأَلُوهُ عَنِ الْغُسْلِ فَقَالَ: يَكْفِيكَ صَاعٌ. فَقَالَ رَجُلٌ: مَا يَكْفِينِي. فَقَالَ جَابِرٌ: كَانَ يَكْفِي مَنْ هُوَ أَوْفَى مِنْكَ شَعْراً وَخَيْرٌ مِنْكَ، يَعْنِي النَّبِيَّ ﷺ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

29. (3761)- *Muhammed el-Bâkır* rahimehullah anlatıyor: "Hz. Câbir (radıyallahu anh)'in yanında idik. Yanında gusülden soran bir grup insan vardı. Şöyle cevap verdi:

"Bir sa' su sana yeter!" Bir adam:

"Bana kâfi gelmez diye itiraz etti. Hz. Câbir:

"Ama, saçı senden daha çok ve senden daha hayırlı olan zâta yetiyordu!" dedi. Onun burada kasdettiği "hayırlı zât" Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* idi." [Buhârî, Gusl 3, 4; Nesâî, Tahâret 144, (1, 128), (İbnu Hacer, bu rivayetin Müslim'de bulunmadığını söyler).

3762 ٣٠– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كُنْتُ أَغْتَسِلُ أَنَا وَالنَّبِيُّ ﷺ مِنْ تَوْرٍ مِنْ شَبَهٍ]. أخرجه أبو داود.

30. (3762)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ben ve Resulullah

(aleyhissalâtu vesselâm) sarıdan mamul bir kaptan su alarak yıkanırdık." [Nesâî, Tahâret, 47, (98, 99).]

AÇIKLAMA:

Tevr'i, *İbnu Hacer* "taştan veya bir başka şeyden imâl edilen tencere" olarak açıklar. Tevr'in maddesi olan şebeh de bakır gibi sarı renkli bir maden olarak açıklanır. Tunç ve benzeri bir madde olabilir, sarı diye tercüme ettik.

3763 ٣١- وعن يعلى بن أُمية رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ رأى رَجُلاً يغْتَسِلُ بِالْبرازِ فَصعدَ المنْبَرَ فَحمدَاللهَ وأثْنى عليْه. ثُمّ قال: إنَّ اللهَ حَيٌّ ستيرٌ يُحبُّ الْحَيَاءَ وَالسّتْرَ فإذَا اغْتَسلَ أحَدُكُمْ فلْيسْتَتِرْ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

31. (3763)- *Ya'la İbnu Ümeyye* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* açıkta (izarsız) yıkanan bir adam görmüştü. Derhal minbere çıkarak, Allah'a hamd ve senâda bulunduktan sonra:

"Allah diridir ve ayıpları örtücüdür, hayayı ve örtünmeyi sever. Öyleyse biriniz yıkanınca örtünsün" buyurdu." [Ebû Dâvud, Hamâm 2; Nesâî, Gusl 7, (1, 200).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Cenâb-ı Hakk'ın Settâr (örtücü) ismini hatırlatarak, o ismin gereği olarak kulların örtünmelerini istediğini belirtmektedir. Şu halde bu emri yerine getirmek, Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanmak ma'nâsına gelir. Böylece mü'minler haya ve örtünmeye teşvik edilmiş olmaktadır.

3764 ٣٢- وعن أبي السمح رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كُنْتُ أخْدُمُ النّبيَّ ﷺ فَكَانَ إذَا أرَادَ أنْ يَغْتَسِلَ قالَ: ولّنِي قفَاكَ. فأُوَلّيهِ قفَاىَ فأسْتُرُهُ بِهِ]. أخرجه النسائي.

32. (3764)- *Ebû's-Semh* (radıyallahu anh) anlatıyor:"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a hizmet ediyordum. Yıkanmak isteyince:

"Bana enseni dön!" derdi. Ben de ensemi dönerdim. Böylece ona perde olurdum." [Nesâî, Tahâret 143, (1, 126).]

3765 ٣٣- وعن أم هانئ بنت أبي طالب رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت: [ذَهَبْتُ إلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ

عَامَ الْفَتْحِ فَوَجَدْتُهُ يَغْتَسِلُ وَفَاطِمَةُ ابْنَتُهُ تَسْتُرُهُ بِثَوْبٍ]. أخرجه مسلم.

33. (3765)- *Ümmü Hâni Bintu Ebî Tâlib* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "(Mekke'nin) Fethi gününde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına gittim. O'nu yıkanır buldum. Kızı Fâtıma da bir giyecekle O'na perde yapıyordu." [Müslim, Hayz 70, (336).]

3766 ٣٤– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ : اغْتَسَلَ فَأُتِيَ بِمِنْدِيلٍ فَلَمْ يَمَسَّهُ وَجَعَلَ يَقُولُ بِالْمَاءِ هكَذَا]. أخرجه النسائي.

34. (3766)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yıkanmıştı. (Kurulanması için) bir havlu getirildi. Onunla kurulanmayıp:

"Su(yun) ıslaklığı ile böyle (daha iyi)!" buyurdular." [Nesâî, Tahâret 162, (1, 138).]

3767 ٣٥– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [كَانَتِ الصَّلاَةُ خَمْسِينَ، وَالْغُسْلُ مِنَ الْجَنَابَةِ سَبْعَ مَرَّاتٍ، وَغَسْلُ الثَّوْبِ مِنَ الْبَوْلِ سَبْعَ مَرَّاتٍ. فَلَمْ يَزَلْ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَسْأَلُ حَتَّى جُعِلَتِ الصَّلاَةُ خَمْساً وَغُسْلُ الْجَنَابَةِ مَرَّةً وَغَسْلُ الْبَوْلِ مِنَ الثَّوْبِ مَرَّةً]. أخرجه أبو داود.

35. (3767)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:"Namaz elli vakitti, cenabetten gusül de yedi defa idi. Elbiseden sidiğin yıkanması da yedi defa idi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (azaltılmasını Cenâb-ı Hakk'tan) taleb ede ede namaz beş'e, cenabetten gusül bire, elbiseden sidiğin temizlemesi bir kereye indirildi." [Ebû Dâvud, Tahâret 98, (247).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Mi'rac sırasında cereyan eden hadiseyi kasdetmiş olmalı. Ancak, Mi'râc gecesiyle ilgili rivayette sadece namaz mevzubahis edilmektedir: Cenâb-ı Hakk'la mülâkat yapmış olarak dönmekte olan Resulullah Hz. Musa'ya uğrar. Hz. Musa: "Rabbin ümmetine ne emretti?" diye sorar. Resulullah: *"Elli vakit namaz!"* deyince Hz. Musa bunun çok olduğunu söyler, azaltılması için Allah Teâlâ'ya müracaat etmesini tavsiye eder. Resulullah'ın müracaatı üzerine namaz bir miktar azaltılır. Dönüşte Hz. Musa'ya tekrar uğrar. Hz. Musa miktar için "Ümmetin bunu da yapamaz, tekrar müracaat et, azalttır tavsiyesinde bulunur.

Resulullah bu şekilde mükerrer müracaatlarda bulunur ve beşe kadar indirtir. Hz. Musa buna da çok derse de Resulullah tekrar müracaat etmekten utanır.

İşte bu rivayette, sadedinde olduğumuz hadiste zikri geçen gusül ve elbise temizliği mevzubahis edilmez.

Dehlevî der ki: "Elbisenin bir kere yıkanması Şâfiînin mezhebine göredir, onlarda üç kere yıkamak mendubtur. *Ebu Hanîfe*'ye göre görülmeyen pisliğin yıkanması üç kerede tahakkuk eder, bu vacibtir." Hanefî fakihlerden Burhânuddin el-Merginânî der ki: "Necaset iki çeşittir, görülen ve görülmeyen. Görülenin temizliği, onun izâlesiyle sağlanır. Görülmeyenin temizliği , yıkayanın "pisliğin temizlendiğine dair zann-ı gâlibi" hasıl oluncaya kadardır. Tekrar, pisliğin çıkması içindir, üç rakamının tesbiti, zann-ı galib çoğunlukla üçte hâsıl olduğu içindir. Bu hususu şu hadis de teyid eder: "Biriniz uykudan uyandığı zaman üç sefer yıkamadıkça elini suya batırmasın."

Hadisin mânası: "Hıtmînin yıkandığı su ile yetinirdi (onunla birlikte cenabetten de temizlenmeye niyet ederdi)" demektir.

3768 ٣٦– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [رُبَّمَا اغْتَسَلَ رَسولُ اللهِ ﷺ مِنَ الجَنَابَةِ ثُمَّ جَاءَ فَاسْتَدْفَأَ بِي فَضَمَمْتُهُ إِلَيَّ وَأَنَا لَمْ أَغْتَسِلْ]. أخرجه الترمذي.

36. (3768)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Bazen Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cenabetten yıkanır, sonra (üşümüş olarak gelip) bana sokulup benim ısıtmamı isterdi, ben de O'nu bağrıma bastırıp ısıtıyordum. Bundan dolayı ben ayrıca yıkanmıyordum."

3769 ٣٧– وعنها رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَغسِلُ رَأْسَهُ بِالخِطْمِيِّ وَهُوَ جُنُبٌ يَجتَزِئُ بِذلِكَ وَلَا يَصُبُّ المَاءَ]. أخرجه أبو داود.

ومعناه أنه كان يكتفي بالماء الذي يغسل به الخطمى فقط.

37. (3769)- Yine *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cenabetten yıkanırken başını hıtmî (denen otla) yıkardı. Bununla yetinir, (hıtmîli su) üzerine ayrıca su dökmezdi."[Ebû Dâvud, Tahâret 101, (256).]

AÇIKLAMA:

Hatmî diye de okunabilen hıtmî'nin temizlikte kullanılan bir bitki

olduğu belirtilmektedir. Hadis, Resulullah'ın cenabetten temizlenirken başını hıtmî otunun karıştırılmış yani içerisine ıslatılmış bulunduğu su ile yıkandığını belirtmektedir. Onunla yetinip, üzerine su dökmemesi, hususi hazırlanan bu su ile yıkadıktan sonra saf su ile ikinci bir kere yıkamadığını ifade etmektedir. *İbnu Raslân* der ki: "Bu iktifa işi, sidr veya hıtmîyi baş üzerine koyup onunla yıkama halinde caizdir. Zira bu yıkama yeterli olur, ayrıca sırf yıkamak için bir de ikinci su dökmeye gerek kalmaz. Ancak sidri suyun içine atar, sonra onunla başını yıkarsa, bu durumda kâfi gelmez, arkadan ayrıca (durulamak için) saf su icabeder; iltibas edilmemesi için bu hususa dikkat edilmelidir. Muhtemeldir ki, *Aleyhissalâtu vesselâm* hıtmî karışık olan su ile yıkamazdan önce başını saf su ile yıkayarak başından cenabeti gidermiş, sonra da bedeninin geri kalan âzâlarını yıkamıştır. Ayrıca hıtmînin az olup suyun aslî vasfını fazla değiştirmemiş olması da muhtemeldir."

İbnu Raslân'ın bu tahdidi, suyun tâhir ve mutahhir (temiz ve temizleyici) olması için aslî vasıflarını muhafaza etme şartına binaen koyduğu izah gerektirmeyecek bir husustur.

İbnu Raslan وَلَا يَصُبُّ عَلَيْهِ الْمَاءَ ifadesinde geçen "aleyhi"deki zamiri iki şekilde tevil eder: "Baş'a da râci olabilir, hıtmîye de raci olabilir. Zamir "Baş'a raci olunca ma'nâ şöyledir: Hıtmî'yi izale ettiği suyu döker, onu izâleden sonra baş üzerine başka bir su dökmez." Zamir hıtmî'ye râci olduğu takdirde ma'nâ "suyun, bedene taşmasına yer vermezdi" olur.

Hadisin sonunda kaydedilen açıklamayı, Münzirî: "Dedi ki" diyerek kaydeder. Buna göre "Hıtmî ile yıkanan baş cenabeti gidermemiştir. Hıtmî bulaşığının gitmesi için dökülen saf su sırasında cenabetin de gitmesine niyet edilmiştir ve hıtmî bulaşığı çıkınca cenabetten de temizlenilmiş olmaktadır. Hıtmî bulaşığı gidince, cenabetten temizlenmek için yeniden yıkanmaya gerek yoktur" demek olmaktadır. Bu teferruatı bilmekte fayda var. Zira çeşitli kokular, losyonlar, temizlik maddeleri ile karışık haldeki mayilerle cenabetten temizlenirken bunların bilinmesi gerekir. Şerîatımıza göre, bir mayi temiz bile olsa, içerisine katılan yabancı madde ile temizleyicilik vasfını kaybeder. Sözgelimi gülsuyu ile cenabetten temizlik yapılamaz. Bu, onun pis addedilmesinden dolayı değildir. Dinin koyduğu temizleyicilik vasfı olmamasından dolayıdır. Suyun hem temiz, hem de temizleyici olması için aslî ve tabiî vasıflarını koruması lazım: Rengi, kokusu, tadı, akıcılığı değişmemelidir. *İbnu Raslân*'ın açıklamaları ile ileri sürdüğü ihtimallerin hepsi Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hıtmî karışık su ile yıkandığına dair çok vecîz şekilde gelen rivayeti bu prensip çerçevesinde açma gayretinden ileri gelmektedir.

3770 ٣٨– وعنها رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كُنَّا نَغْتَسِلُ وَعَلَيْنَا الضِّمَادُ، وَنَحْنُ مَعَ رَسولِ اللهِ ﷺ مُحِلاَّتٍ وَمُحْرِمَاتٍ]. أخرجه أبو داود.

38. (3770)- Yine *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Biz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın beraberinde ihramlı ve ihramsız her iki durumda da bulunduk. Bu esnada saçlarımız yapıştırılmış bulunduğu halde yıkanırdık." [Ebû Dâvud, Tahâret 100, (254).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen *zımâd,* lügat açısından sargı ma'nâsına gelir. en-Nihâye'de *İbnu'l-Esir* der ki: "Aslı, bağlamaktır. Rahatsız uzvun bağlandığı beze denmiştir. Sonra yara vs. üzerine, sargısız bile olsa, ilaç koymaya denmiştir."

Şârihler bu hadiste zımâd ile, saçı sabit tutmak için sürülen maddenin kastedildiğini belirtirler. Bu madde tîyb denen kadınlara ait sürünme maddesi de olabilir, başka bir şey de. Fakat rahatsız uzva sarılan bez değil. Bu durumda mâna şöyle olur: *"Biz saç örgülerimizi zamk, tîyb, hıtmî vs. ile yapıştırır, sonra da yıkanırdık, tîyb vs.den sürdüğümüz yapıştırma, tutturma maddesi örgüler açılmadığından, olduğu şekilde kalırdı."*

Ma'nânın şöyle olabileceği de belirtilmiştir: "Biz yıkanır ve hıtmînin yıkandığı su ile iktifa ederdik de ondan sonra başka bir su kullanmazdık. Yani, hıtmîyi temizlediğimiz su ile cenabetten de yıkanmaya niyet eder, sonra gusül için ayrıca başka bir su kullanmazdık." İstinbat edilen bu ma'nâyı *Hz. Âişe*'den kaydettiğimiz bir önceki hadisin (3769) de teyid ettiği belirtilmiştir.

3771 ٣٩– وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُقْرِئُنَا الْقُرآنَ عَلى كُلِّ حَالٍ مَالَمْ يَكُنْ جُنُباً]. أخرجه أصحاب السنن، واللفظ للترمذي وصححه.

39. (3771)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, cünüb olmadıkça her halimizde bize Kur'an okutup ta'lim ederdi."

3772 ٤٠– وفي أخرى للنسائى: [كَانَ رَسولُ اللهِ ﷺ يَخْرُجُ مِنَ الخَلاَءِ وَيَقْرَأُ الْقُرآنَ وَيَأكُلُ اللَّحمَ وَلَمْ يَكُنْ يَحْجُبُهُ مِنَ الْقُرآنِ شَيْءٌ لَيْسَ الْجَنَابَةَ].

40. (3772)- Nesâî'nin bir başka rivayetinde şöyle gelmiştir: "Resulul-

lah *(aleyhissalâtu vesselâm)* helâdan çıkınca Kur'an okur, bizimle et yerdi. Cenabet halinden başka hiçbir şey O'nunla Kur'an arasına perde olmazdı." [Ebû Dâvud, Tahâret 91, (229); Tirmizî, Tahâret 111, (146); Nesâî, Tahâret 171, (1, 144).]

AÇIKLAMA:

Bu hadislerde, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cünüb hali dışında yani abdestli veya abdestsiz olduğu halde Kur'an-ı Kerim'i okuduğunu, okuttuğunu haber vermektedir. Helâdan çıkınca veya et yiyince Kur'an okuması, bunun caiz olduğunu göstermek içindir. "Et" yemenin zikredilmesi, etin bulaşık bırakan, arkadan eli ve ağzı yıkamayı gerektiren bir bulaşmaya sebep olması sebebiyledir. Böylece bu çeşit bulaşıkların da Kur'an okumaya mâni olmadığı belirtilmiş oluyor, yeter ki cenabet kirliliği olmasın. Küçük hades'in Kur'an okumaya mani olmadığı hususunda ülemânın icmaından bile bahsedilmiştir.

Cünübün ve hayızlının Kur'an okuması meselesi biraz ihtilaflıdır. Büyük ekseriyet haram olduğunda ittifak etmiştir. İmam Mâlik cünübün tek âyet ve o miktarda Kur'an'ı okuyamayacağını söylerse de hayızlının okuyabileceğini, aksi takdirde Kur'an'ı unutacağını söylediği rivayet edilmiştir. "Çünkü demiştir, hayız müddeti günlerce uzar, cenabet hali uzamaz." İkrîme ve *İbnu'l-Müseyyeb*'in de cünüb'ün Kur'an okumasında beis görmedikleri kaydedilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'in cenabetken okunabileceği iddiası daha ziyade, Müslimde yer alan bir rivayete dayanır. Orada Hz. Âişe (radıyallahu anhâ): كَانَ رَسُولُ اللهِ عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ يَذْكُرُ اللهَ عَلَى كُلِّ اَحْيَانِهِ *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bütün hallerinde Allah'ı zikrederdi"* buyurmaktadır.

"Bütün hallerinde" deyince buna cenâbet hali de dahildir, zikrullah'ın içinde Kur'an kırâati de dahildir.

Keza *İbnu Abbas*'tan kaydedilecek olan müteakip rivayetde bu görüşü teyid edecektir.

Bu iddiaya şu şekilde cevap verilmiştir: *Hz. Âişe*'nin rivayeti, sadedinde olduğumuz Ali (radıyallahu anh) hadisiyle tahsis edilmiştir. Yani hadiste geçen zikrullah tabirinin âmm olan ma'nâsı tahsis edilerek "Kur'an kırâatı dışında kalan zikr"diye anlaşılmıştır. Hatta Aynî: "Hz. Âişe'nin hadisi, Hz. Ali'nin hadisine muâraza etmez, arada bir zıtlık yoktur, zira Âişe (radıyallahu anhâ) Kur'an kırâatı dışındaki zikri kasdetmiştir" der. Sübülü's-Selam müellifi de şu açıklamayı yapar: "Hz. Âişe

hadisini, Hz. Ali hadisi ile başka birçok hadis tahsis etmiştir. Nitekim bu hadis, büyük ve küçük abdest bozma ve cima halleriyle de tahsis edilmiştir. Nitekim âyet-i kerimede de öyle ifade edilmiştir: يَذْكُرُونَ اللهَ قِيَامـــاً وَقُعُوداً وَعَلَى جُنُوبِهِمْ **"(Onlar) Allah'ı ayakta, oturarak ve yanları üstüne yattıkları zaman zikrederler"** (Âl-i İmrân 191).

3773 ٤١ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أَنَّهُ لَمْ يَرَ بِالْقِرَاءَةِ لِلْجُنُبِ بَأْساً]. أخرجه رزين. قلت: وَعلقه البخاري، والله أعلم.

41. (3773)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'dan rivayet edildiğine göre, O cünüb kimsenin Kur'an okumasında bir beis görmezdi." [Rezin tahric etmiştir. [Buhârî bab başlığında muallak olarak kaydetmiştir [Buhârî, (Hayz 7).]

Açıklama için önceki rivayete bakılmalıdır.

3774 ٤٢ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ رَسولُ اللهِ ﷺ إذَا أَرَادَ أَنْ يَنَامَ وَهُوَ جُنُبٌ غَسَلَ فَرْجَهُ وَتَوضَّأَ وُضُوءَهُ لِلصَّلاَةِ]. أخرجه الستة، وهذا لفظ البخاري.

42. (3774)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, cünübken uyumak istediği takdirde fercini yıkar ve namaz abdestiyle abdest alırdı."

3775 ٤٣ – وفي أخرى لمسلم: [كَانَ إذا أَرَادَ أَنْ يَأكُلَ أَوْ يَنَامَ تَوَضَّأَ وُضُوءَهُ لِلصَّلاَةِ].

43. (3775)- Müslim'in bir rivayetinde: "...Yemek veya uyumak istediği zaman namaz abdestiyle abdest alırdı" denmiştir.

3776 ٤٤ – وله في أخرى عن عبدالله بن أبي قيس قال: [سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْها عَنْ وِتْرِ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَذَكَرَ الحَدِيثَ، وَفِيهِ قُلْتُ. كَيْفَ كَانَ يَصنَعُ في الجَنَابَةِ، أَكَانَ يَغْتَسِلُ قَبْلَ أَنْ يَنَامَ، أَوْ يَنَامُ قَبْلَ أَنْ يَغْتَسِلَ؟ قَالَتْ: كُلُّ ذلكَ قَدْ كَانَ يَفْعَلُ. رُبَّمَا اغْتَسَلَ وَنَامَ، وَرُبَّمَا تَوَضَّأَ فَنَامَ. قُلْتُ: الحَمْدُلله الَّذى جَعَلَ في الأَمْرِ سَعَةً].

44. (3776)- Müslim'in, *Abdullah İbnu Ebî Kays*'tan yaptığı diğer bir rivayette Abdullah derki: "Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'ye Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vitir namazından sordum..." Hadisi zikreder. Hadiste şu ibare de var:

"Hz. Âişe'ye: "Resulullah cünübken ne yapardı, uyumadan önce yıkanır mıydı. Veya yıkanmadan önce uyur muydu?" diye sordum? Bana şu

cevabı verdi: "Bunların hepsini yapardı. Bazan yıkanır ve sonra uyurdu, bazan abdest alır ve uyurdu." Bunu işitince:

"Bu meselede genişlik koyan Allah'a hamdolsun!" dedim.

3777 ٤٥– وفي رواية أبي داود عن غضيف بن الحارث قال: [قلتُ لعائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها: أرأيْتِ رسولَ الله ﷺ كَانَ يغْتَسلُ منَ الجَنَابَةِ في أوَّلِ اللَّيْلِ أمْ في آخرِه؟ قالَتْ: رُبَّمَا اغْتَسَلَ في أوّلِ اللَّيْلِ، ورُبَّمَا اغتسَلَ في آخرِهِ. قُلْتُ: اللهُ أكْبَرُ، الحَمْدُللهِ الَّذى جَعَلَ في الأمْرِ سَعَةً. قُلْتُ: أرَأيْتِ رسولَ اللهِ ﷺ، كَانَ يُوترُ أوّلَ اللَّيْلِ أمْ آخرَهُ؟ قَالَتْ: رُبَّمَا أوْتَرَ أوّلَ اللَّيْلِ ورُبَّمَا أوْتَرَ آخرَهُ. قُلْتُ: اللهُ أكْبَرُ، الحَمْدُللهِ الَّذى جَعَلَ في الأمْرِ سَعَةً. قُلْتُ: أرَأيْتِ رسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ يَجْهَرُ بالقُرآنِ أمْ يَخْفِتُ بهِ؟ قَالَتْ: رُبَّمَا جَهَرَ بهِ، ورُبَّمَا خفَتَ به قُلْتُ: اللهُ أكْبَرُ، الحَمْدُللهِ الَّذى جَعَلَ في الأمْرِ سَعَةً].

45. (3777)- Ebû Dâvud'un rivayetine, Gudayf İbnu'l-Hâris der ki: "Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'ye sordum:"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cenabetten gecenin başında mı yıkanırdı sonunda mı?"

"Bazan başında, bazan da sonunda yıkanırdı" dedi. Ben:

"Allahu ekber! bu meselede genişlik veren Allah'a hamdolsun!" dedim ve tekrar sordum.

"Vitir namazını gecenin evvelinde mi kılardı, âhirinde mi?"

"Bazan evvelinde bazan âhirinde kılardı" dedi. Ben:

"Allahu ekber! Bu meselede genişlik veren Allah'a hamdolsun!" dedim ve tekrar sordum:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kur'ân'ı açıktan mı okurdu sessiz mi okurdu?"

"Bazan açıktan okur bazan da sessiz okurdu" dedi. Ben:

"Allahu ekber! dedim. Bu meselede kolaylık koyan Allah'a hamdolsun!"

3778 ٤٦– وفي رواية الترمذي وأبي داود أيضاً: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ يَنَامُ وَهُوَ جُنُبٌ وَلاَ يَمَسُّ مَاءً].

قال الترمذي: «وَقَدْ رُوِيَ عَنْهَا أنَّهُ كَانَ يَتَوضَّأُ قَبْلَ أنْ يَنَامَ وَهُوَ أصَحُّ».

46. (3778)- Tirmizî ve Ebû Dâvud'un bir rivayetinde de şöyle gelmiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, cünübken uyur ve hiç suya dokunmazdı."

Tirmizî derki: "Hz. Âişe'den, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın uyumazdan önce abdest aldığı da rivayet edilmiştir ve bu rivayet en sahih olanıdır."

3779 ٤٧ – وفي رواية للنسائى: [كَانَ إذَا أرادَ أنْ يَأكُلَ أوْ يَشْرَبَ غَسَلَ يَدَيْهِ ثُمَّ يَأكُلُ أوْ يَشْرَبُ].

47. (3779)- Nesâî'nin bir riveyetinde: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yemek veya içmek istediği zaman ellerini yıkar sonra yer içerdi" denmiştir. [Buhârî, Gusl 27, 25; Müslim, Hayz 21, (305, 307); Muvatta, Tahâret 77, (1, 47, 48); Ebû Dâvud, Tahâret 88, 90 (222, 223, 224, 226, 228); Salât 343, (1437); Tirmizî, Tahâret 87, (118, 119); Nesâî, Tahâret 163, 164, 165, 166 (1, 138-139), Gusl 4, 5, (1, 199).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetler, cenabetten temizlenmezden önce yani henüz gusül yapmış iken:

★ Uyunabileceğine,

★ Yiyip içilebileceğine,

delâlet etmektedir. Böylece *Hz. Ali* (radıyallahu anh)'den Ebû Dâvud ve başka kitaplarda rivayet edilen: انَّ المَلائِكَةَ لاَ تَدْخُلُ بيتاً فيه كَلْبٌ وَلاَ صورةٌ ولاَ جُنُبٌ "İçinde köpek, resim ve cünüb bulunan eve (rahmet getiren) melekler girmez" hadisinin zayıflığı -veya bazı te'villerle kabul edilmesi gerektiği- anlaşılmaktadır. Nitekim, Hattâbî, bu hadisin de sıhhatine kaildir ve ma'nâyı şöyle tevcih eder: "Buradaki cünübten murad yıkanmaktan hoşlanmayan ve terketmeyi âdet haline getiren kimsedir, yıkanmayı tehir eden kimse değildir." Hattâbî hadisle ilgili açıklamasına devam eder: "...Köpekten de murad beslenmesine izin verilen köpek olmamalıdır, resim de ayak altına atılmış canlı resmi olmalıdır."

2- Cünüb iken, yeme, içme ve uyuma hususlarında dinin sağladığı ruhsat ve kolaylık ashab arasında sevinmeye ve hamdetmeye vesile olmuştur. Çünkü şartları, bunları gerektirebilir. Derhal yıkanma hususunda kesin emir olsaydı bazı zorlukları beraberinde getirecekti. Sahabelerin Allahu ekber demeleri taaccüp ifade eder. Beklemedikleri bir lütufla karşılaşmanın sevincini böyle ifade etmek Arapların adetlerindendir.

3- Her şeye rağmen yani yıkanmayı te'hir etmeye, herhangi bir yıkanma veya abdeste yer vermeden yiyip içmeye ruhsat verilmiş olmasına rağmen avret yerlerinin ve ellerin yıkanması ve hatta abdest alınması müstehabtır. Şunu da belirtelim ki, bu söylenen husus ruhsattır. Azimet, guslün ta'cilidir. Dinî hayatımızın güçlenmesi için ruhsatlarla değil, azîmetlerle amel etme gayretinde olmalıyız. Şu halde guslün ta'cili efdaldir.

4- Bazı âlimler uyumak niyetiyle alınacak abdestle, yemek içmek niyetiyle alınacak abdest arasında fark görmek istemişler; cumhur yeme, içme ve uyuma da namaz abdestiyle abdest alma gereğine kâil olmuştur. Şevkânî: *"Bazan namaz abdestiyle abdest almak bazanda elleri yıkamakla iktifa edilmeli"* diye hükme bağlar. Ancak "elleri yıkamak'la iktifa edilecek yıkamanın yiyip içmeye mahsus olduğunu, uyumak için ise namaz abdestiyle abdest almak gerektiğini" belirtir: "Çünkü, der bu hususa temas eden hadisler arasında bir ayrılık yok."

5- 3778 numaralı hadiste Vitr namazının da tehir edilebileceğine temas edilmiştir. Vitrin, gecenin evvelinde, ortasında ve âhirinde kılınabileceği başka rivayetlerle sâbittir. İlgili bahiste açıkladığımız için ona girmeyeceğiz.

3780 ٤٨– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [ذَكَرَ عُمَرُ بنُ الخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ أَنَّهُ تُصِيبُهُ الجَنَابَةُ مِنَ اللَّيْلِ. فَقَالَ ﷺ: تَوَضَّأْ واغْسِلْ ذَكَرَكَ ثُمَّ نَمْ]. أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين.

48. (3780)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh), geceleyin cünüb olduğunu, (ne yapması gerektiğini) sordu. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Abdest al, uzvunu yıka, sonra uyu!"* buyurdular." [Buhârî, Gusl 27, 25; Müslim Hayz 25, (306); Muvatta, Tahâret 76, (1, 47); Ebû Dâvud, Tahâret 87 (221); Nesâî, Tahâret 167, (1, 140); Tirmizî, Tahâret 88, (120). Bu metin Sahîheyn'e aittir.]

3781 ٤٩– وعن نافع قال: [كَانَ ابنُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما إذَا أَرَادَ أَنْ يَنَامَ أَوْ يَطْعَمَ وَهُوَ جُنُبٌ غَسَلَ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ إلى المِرْفَقَيْنِ وَمَسَحَ رَأْسَهُ ثُمَّ طَعِمَ أَوْ نَامَ]. أخرجه مالك.

49. (3781)- *Nâfi* rahimehullah anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), cünübken uyumak veya yemek istediği zaman, yüzünü ve dirseklerine kadar ellerini yıkar, başını mesheder, sonra yer veya uyurdu." [Muvatta, Tahâret 78, (1, 48).]

3782 ٥٠ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أنّ النّبـيّ ﷺ لَقِيَهُ في بَعْضِ طُرُقِ المَدِينَةِ وَهُوَ جُنُبٌ فَانْخَنَسَ مِنْهُ فَذَهَبَ فَاغْتَسَلَ. ثُمّ جَاءَ فَقَالَ لَهُ: أيْنَ كُنْتَ يَا أبَا هُرَيْرَةَ؟ فَقَالَ: كُنْتُ جُنُباً فَكَرِهْتُ أنْ أُجَالِسَكَ وَأنَا عَلَى غَيْرِ طَهَارَةٍ. قَالَ: سُبْحَانَ اللهِ! إنّ المُؤْمِنَ لاَ يَنْجُسُ]. أخرجه الخمسة، وهذا لفظ البخاري.

«انخنس»: أى استتر واختفى.

50. (3782)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh)'nin anlattığına göre: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine sokaklarından birinde kendisine rastlamıştır. *Ebû Hüreyre* bu sırada cünüb olduğu için, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın nazarından sıvışarak gidip yıkanır gelir. Gelince *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Ey Ebû Hüreyre neredeydin?" diye sorar.

"Ben cünübtüm, pis pis sizinle oturmak istemedim" cevabında bulunur. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Sübhânallah! (bilmez misin ki) müslüman pis olmaz!" ferman eder." [Buhârî, Gusl 23, 24; Müslim, Hayz 115, (371); Ebû Dâvud, Tahâret 97, (231); Tirmizî, Tahâret 89, (121); Nesâî, Tahâret 172, (1, 145, 146).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah*'ın *"Müslüman pis olmaz"* sözünden bazı Zâhirîler "Kâfirin pis olduğu" hükmünü çıkarmışlar ve necâsetu'l-ayn'a nisbet etmişlerdir. Buradan çıkan tabii netice, onların ter ve tükrüklerinin de necis sayılmasıdır. Bu görüşlerini انّمَا المُشْرِكُونَ نَجَسٌ **"Müşrikler necis (pis)tir"** (Tevbe 28) âyetiyle de delillendirmişlerdir.

Ancak cumhur bu görüşte değildir. Onlar hadisi: "Ondan murad, mü'min âzâları temizdir, çünkü o pislikten kaçınmayı âdet edinmiştir, müşrik onun hilafınadır, çünkü onda necasetten korunma gayreti yoktur." diyerek açıklamışlardır. Yine cumhur, âyeti de şöyle tevil eder: "Ondan murad, onların itikad ve pisliğe bulaşmaları yönüyle de necis olmalarıdır. Nitekim Allah, *Ehl-i Kitab*'ın kadınlarıyla evlenmeyi mubah kılmıştır. Bilindiği üzere, beraber yatan kimseler kadınların terlerinden sâlim kalamazlar, öyle ise kitabiye kadının terinden erkeğe bulaşır. Bununla birlikte, erkeğe, kitabiye kadının guslü sebebiyle ayrı bir gusül gerekmez, onun sebebiyle de tıpkı müslüman kadın sebebiyle yapılan gusül

gerekmektedir. Öyleyse, anlaşılırki canlı olan insan, necisu'l-ayn değildir. Çünkü bu meselede kadınla erkek arasında bir fark mevcut değildir."

2- *Ebû Hüreyre*'nin sıvışmasının sebebi, 3784 numaralı hadiste görüleceği üzere, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashabından biriyle karşılaşınca onları eliyle meshedip duada bulunması idi. *Ebû Hüreyre* de zannediyordu ki, cünüb kişi hadesle necis olmuştur. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mutad üzere, bu halde kendisine meshedip dokunacak diye korkmuştu ve koşarak yıkanmaya gitmiştir. Ama Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onun "ben pisim" sözünden ortaya çıkan bu anlayışını reddetmiş, "Sübhanallah!" diyerek, bu kadar açık bir hususu bilmemesinden duyduğu hayreti ifade buyurmuştur.

3- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FAYDALAR:

★ Bu hadis, mühim işler sırasında temiz olmanın müstehab olduğuna delildir. Ayrıca fazilet ehli kimselere hürmet ve onları büyükleme ve onlarla beraberliği en mükemmel bir hey'etle (kılık-kıyafetle) yürütmenin müstehab olduğuna da delil teşkil etmektedir.

★ Hadiste, tâbi olanların ayrılırken metbu'dan yani tâbi olduğu kimseden izin almasının müstehab olduğu hükmü de çıkarılmıştır. Zira *Resulullah, "Neredeydin?"* diye sormuştur. Buradan anlaşılmıştır ki, ayrılmazdan (sıvışmazdan) önce O'na, nereye gittiğini haber vermesi gerekirdi.

★ Metbû, kendisine tabi olan kimse sormasa bile, onu doğru olana uyarması gerekir.

★ Yıkanmayı tehir etmek caizdir.

★ Cünübün teri temizdir, çünkü cenabetle bedeni pis olmuyor.

★ Kadından sağılan süt de pis değildir.

★ Yıkanmazdan önce bir kısım işleri yapmak caizdir.

3783 ٥١– وعن حذيفة بن اليمان رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّ النّبِىَّ ﷺ: لَقِيَهُ وَهُوَ جُنُبٌ فَحَادَ عَنْهُ فَاغْتَسَلَ. ثُمَّ جَاءَ فقَالَ: كُنْتُ جُنُباً. قالَ: إنَّ المُسْلِمَ لاَ يَنْجُسُ]. أخرجه مسلم، واللفظ له، وأبو داود والنسائي.

51. (3783)- *Huzeyfe İbnu'l-Yemân* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la bir gün karşılaştığımızda cünüb idim, hemen yolumu çevirip gidip yıkandım. Bilahare gelince:

"(Böyle sizi görünce alelacele sıvışmamın sebebi) cünüb olmam idi!" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Müslüman (cenabetle) pis olmaz ki!" buyurdular."

3784 ٥٢ – وفي رواية النسائي: [كَانَ رسـولُ الله ﷺ إذَا لَقِيَ الرَّجُلَ مِنْ أصْحَابِه مَسَحَهُ وَدَعَا لَهُ. قـالَ: فَرَأَيْتُهُ يَوْمـاً بُكْرَةً، فَحُدْتُ عَنْهُ. ثُمَّ أتَيْتُهُ حِينَ ارْتَفَعَ النَّهَارُ. فَـقَالَ: إنِّي رَأَيْتُكَ فَحُدْتَ عَنِّي. فَقُلْتُ: لأنِّي كُنْتُ جُنُبـاً فَخَشِيتُ أنْ تَمَسَّنِي. فَقَالَ رسولُ الله ﷺ: إنَّ المُؤْمِنَ لاَ يَنْجُسُ].

«حَادَ»: أى تنحى.

52. (3784)- Nesâî'nin rivayetinde hadis şöyledir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Ashabından bir erkekle karşılaşınca onu mesheder ve ona dua ediverirdi. Bir gün erken vakitte *Aleyhissalâtu vesselâm'ı* (sokakta) gördüm. Hemen yolumu ondan çevirdim. (Eve gidip yıkandıktan sonra) güneş yükselince yanına geldim. Bana:

"(Sabahleyin) seni görmüştüm, hemen yolunu benden çevirdin!" buyurdular. Ben de açıkladım:

"Çünkü ben cünübtüm (bu halde) bana dokunmanızdan korktum."

"Şurası muhakkak ki dedi Aleyhissalâtu vesselâm, *mü'min necis olmaz!"* [Müslim, Hayz 116, (372); Ebû Dâvud, Tahâret 92, (230); Nesâî,Tahâret 172, (1, 145).]

AÇIKLAMA için 3782 numaralı hadise bakın.

3785 ٥٣ – وعَنْ أبِى هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قالَ: [أُقِيمَتِ الصَّلاَةُ وَعُدِّلَتِ الصُّفُوفُ قِيَاماً فَخَرَجَ إلَيْنَا رَسـولُ الله ﷺ فلَمَّا قامَ مُصَلاَّهُ ذَكَرَ أنَّهُ جُنُبٌ. فَـقَالَ لَنَا: مَكَانَكُمْ. ثُمَّ رَجَعَ فَاغْتَسَلَ. ثُمَّ خَرَجَ إلَيْنَا وَرَأسُهُ يَقْطُرُ. فَكَبَّرَ وَصَلّى فَصَلَّيْنَا مَعَهُ]. أخرجه الستة إلا الترمذي، وهذا لفظ البخاري.

53. (3785)- *Hz. Ebu Hüreyre* radıyallahu anh anlatıyor: "Namaza kalkılıp saflar düzlenmişti ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* geldi, namazgahına geçti. O anda cünüb olduğunu hatırladı. Bize: *"Yerinizde durun!"* deyip, hemen ayrılıp yıkanmaya gitti. Gusledip dönünce başından henüz su damlıyordu. Tekbir getirdi, namaza durdu. Beraber namaz kıldık..."

3786 ٥٤ – وعن أبي بكر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّ رسـولَ الله ﷺ دَخَلَ في صَلاَةِ الفَجْرِ

فَأَوْمَأَ بِيَدِهِ أَنْ مَكَانَكُمْ، ثُمَّ جَاءَ وَرَأْسُهُ يَقْطُرُ فَصَلَّى بِهِمْ].

54. (3786)-*Ebu Bekre* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, sabah namazını kıldırmak üzere (mescide) girmişti. Eliyle *"Yerinizde durun!"* diye işaret buyurdu (ve çıktı). Sonra başından su damladığı halde geri geldi ve cemaate namazlarını kıldırdı."

3787 ٥٥ - وفي رواية: [فَلَمَّا قَضَى الصَّلاَةَ قَالَ: إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ، وَإِنِّي كُنْتُ جُنُباً].

أخرجه أبو داود.

55. (3787)- Bir rivayette: "...Namazı tamamlayınca: *"Ben de bir insanım. (İlk geldiğimde) cünübtüm"* buyurdu" denmiştir. [Buhârî, Gusl 17, Ezan 24, 25; Müslim, Mesâcid 157, (605); Muvatta, Tahâret 79, (1, 48); Ebu Dâvud, Tahâret 94, (234, 235); Nesâî, İmamet 14, (2, 81, 82).]

AÇIKLAMA:

1-Yukarıdaki rivayetlerde, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sabah vaktinde cünüb olduğunu unutarak, cemaate namaz kıldırmak üzere camiye gelip namazgahına kadar geçtiğini görmekteyiz. Namaza duracağı sırada durumunu hatırlıyor; cemaate beklemelerini işaret buyurarak, hemen gidip yıkanıp dönüyor ve namazı kıldırıyor. Namazdan sonra, özrünü belirterek durumu tavzih ediyor. Ülema, bu hadisten peygamberlerin ibadet hususunda unutmalarının caiz olduğu hükmünü çıkarmıştır.

2-HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FAYDALAR:

Hadis, zaruret halinde, ikamet okunduktan sonra bile mescidden çıkılabileceğine delildir. Çünkü bir hadiste Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, ezandan sonra mescidden çıkmış olan bir kimse için: أَمَّا هـــذَا فَقَدْ عَصَـــى أَبَا الْقَاسِمِ *"Şu var ya Ebu'l-Kasım'a âsi oldu"* buyurarak, namaz sırasında camiden çıkmayı yasaklamıştı. Şu halde bu yasak zaruret dışı çıkmalarla ilgilidir.

★ Mâ-i müsta'mel (abdest ve gusulde kullanılmış su) temizdir.

★ İkametle namazın arasını ayırmak caizdir. Çünkü rivayet, ikametin yenilenmediğini göstermektedir. Bazı âlimler bunu *"zaruret"*le kayıtlamışlardır. İmam Mâlik, "İkametten sonra tahrim tekbiri getirilecek olursa, ikamet yenilenmelidir" diye hükmetmiştir, yeter ki çıkma bir özre mebni olmasın.

★ Dinî meselelerde haya olamaz. Ancak abdestsizlik gibi bir durumun farkına varan kimsenin mevhum bir özür izhar etmesi muvafık olur: Mesela burnu kanamış intibaını vermek üzere eliyle veya mendille burnunu tutarak namazdan ayrılması gibi...

★ Cemaat, gerektiği durumda, imamı ayakta bekleyebilir, bu caizdir. Bu, bazı hadislerdeki yasaklanmış olan kıyam değildir.

★ Mescidde uyurken ihtilam olan kimsenin mescidden çıkmazdan önce teyemmüm etmesi gerekmez. Bu hususu şârihler bilhassa belirtirler, zira *Süfyân-ı Sevri* ve *İshak İbnu Râhûye* ve bazı Mâlikîlerden rivayet edildiğine göre onlar böyle bir hükümde bulunmuşlardır. Ancak hadis, bu hükmün merdud olduğu hususunda sarihtir.

★ İkametle namaz arasında konuşmak caizdir.

★ Cünüb, yıkanmayı hadesin vâki olduğu andan tehir edebilir, caizdir.

3788 ٥٦– وعن سليمان بن ياسر: [أَنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ صَلَّى بِالنَّاسِ الصُّبْحَ ثُمَّ غَدَا إِلَى أَرْضِهِ بِالْجُرُفِ فَوَجَدَ فِي ثَوْبِهِ احْتِلَاماً. فَقَالَ: إِنَّا لَمَّا أَصَبْنَا الْوَدَكَ لَانَتِ الْعُرُوقُ فَاغْتَسَلَ وَغَسَلَ الاحْتِلَامَ مِنْ ثَوْبِهِ وَعَادَ لِصَلَاتِهِ].

56. (3788)- *Süleyman İbnu Yesar* rahimehullah anlatıyor: "Hz. Ömer radıyallahu anh halka sabah namazını kıldırdı ve arkadan Curuf nam mevkideki arazisine gitti. Orada, elbisesinde meni bulaşığı gördü.

"Biz dedi, yağlı yeyince, damarlarımız gevşedi (bu yüzden ihtilam olduk)."

Derhal yıkanda ve elbisesinde gördüğü meni bulaşığını da yıkadı. Sonra, namazını iade etti."

3789 ٥٧– وفي رواية بعد قوله احتلاماً فقال: [لَقَدِ ابْتُلِيتُ بِالاحْتِلَامِ مُنْذُ وُلِّيتُ أَمْرَ النَّاسِ، فَاغْتَسَلَ وَغَسَلَ مَا رَأَى فِي ثَوْبِهِ مِنَ الاحْتِلَامِ، ثُمَّ صَلَّى بَعْدَ ارْتِفَاعِ الضُّحَى مُتَمَكِّناً]. أخرجه مالك.

57. (3789)-Bir başka rivayette *"meni"* kelimesinden sonra şu ibare yer alır: "Halkın işini üzerime alalıdan beri ihtilam olmaya başladım" dedi. Derhal yıkanıp elbisesinde gördüğü bulaşığı yıkadı. Sonra kuşlukta güneş tam olarak yükselince namazını kıldı." [Muvatta, Tahâret 80, 81, 82, (1, 49).]

1- *Curuf,* Medine'ye Şam istikametinde üç mil mesafede bir yer adıdır.

2- Meni diye çevirdiğimiz kelime ihtilam şeklinde gelmiş, ihtilam eseri demektir, *meni* maksuddur.

3- Meninin Hz. Ömer nazarında necis olduğu anlaşılmaktadır. Bazı âlimlere göre, aslı itibariyle temiz sayılsa da bevl, mezi ve vedi yolundan çıktığı için necis addedilmesine kafidir.

4- Hz. Ömer'in: "Halkın işini üzerime aldığım günden beri ihtilam olmaya başladım" sözünün *Zürkânî'* de şöyle açıklandığını görürüz: "Doğruyu Allah bilir ya, bu hal, onun devlet işleriyle gece gündüz meşgul olup kadınlarını ihmal etmesinden ileri gelmiştir. Bu sebeple ihtilam olma hadisesi artmıştır."

5- Bazı âlimler, imam ve diğer memurların kendi dünyevî işlerine de zaman ayırması caizdir hükmünü çıkarmıştır.

6- *Zürkânî,* hadisi şerhederken Hz. Ömer'le ilgili olarak şunları kaydeder: "Dendi ki, Hz. Ömer Medine'ye gelen heyetlere yemek veriyor ve gönüllerini hoş etmek için oturup onlarla kendisi de yiyordu. Ancak, ondan gelen meşhur habere göre, halife olunca önceki yaşayış tarzını değiştirmemişti, o da herkes gibi yiyor, hususi yemek yaptırmıyordu. Böyle davranışı onlara örnek olup, israf yapmamayı öğretmek içindi. Muhtemelen, halkı bundan önce, darlık içindeydi, bu sebeple yağ ve tereyağı gibi şeyleri yemiyordu. Bu davranışıyla, az istihlakte diğer müslümanlar gibi olmayı hedefliyordu." Bu maksadla, tereyağı pahalı kaldığı müddetçe zeytinyağı yemeye azmedip, halk tereyağı yiyinceye kadar tereyağı yemekten imtina ettiğini belirten Zürkânî, Hz. Ömer'in halk zenginleşip tereyağı ve benzeri kıymetli yağlar yemeye başladıktan sonra onlardan yemeye başladığını kaydeder.

7- *Zürkânî,* hadisten şu hükmü de çıkarır: "Hz. Ömer'in namazı tek başına iade etmesi gösterir ki, imam unutarak yanlışlıkla cünüb veya abdestsiz olarak namaz kıldırır, cemaat de onun bu halini bilmeyerek namaz kılarsa, hatırlayınca imam iade etse de cemaate iade gerekmez, onların namazları sahihtir. Tabii ki, durumu bilirlerse onların namazı da bâtıl olur."

İmam Şâfiî ve *İbnu Nâfi* der ki: "İmama uyanlar bilmedikleri takdirde iki cihetinki de sahihtir. Zira cemaat, imamın halini bilmekle mükellef değildir. Sehv'de değil, taammüdde imam günahkar olur."

Ebu Hanîfe: "Her iki tarafın (yani hem imamın hem de cemaatin) namazı da bâtıldır. Çünkü cemaatin namazı imamın namazına bağlıdır" demiştir.

İKİNCİ FASIL

HAYIZLI VE NİFASLI KADINLARIN YIKANMASI

3790 ١- عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها: [أنَّ امْرَأةً مِنَ الأنْصَارِ سَأَلَت النَّبيَّ ﷺ عَنْ غُسْلِها مِنَ المَحِيضِ: فَأَمَرَهَا كَيْفَ تَغْتَسِلُ. ثُمَّ قَالَ: خُذِى فِرْصَةً مِنْ مِسْكٍ فَتَطَهَّرِى بِهَا. قَالَتْ: كَيْفَ أَتَطَهَّرُ بِهَا؟ قَالَ: تَطَهَّرِى بِهَا. قَالَتْ: كَيْفَ؟ قَالَ سُبْحَانَ اللهِ! تَطَهَّرِى. فَاجْتَذَبْتُهَا إلَىَّ. فَقُلْتُ تَتَبَّعِى بِهَا أَثَرَ الدَّمِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

1. (3790)- *Hz. Âişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Ensârdan bir kadın, Resûlullah, *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a hayızdan nasıl yıkanacağını sordu. Bunun üzerine, Aleyhissalâtu vesselâm da nasıl yıkanacaksa öyle emretti ve dedi ki:

"Miske bulanmış bir (bez, pamuk vs.) parçası al. Onunla temizlen!"

"Onunla nasıl temizleneceğim?" diye kadın tekrar sordu. Resûlullah: *"Onunla temizlen!"* buyurdu. Kadın tekrar etti: "Nasıl?"

Resûlullah:

"Sübhânallah!, temizlen!" dedi. (Baktım ki anlamıyor;) kadını kendime çektim ve: "O parçayı, kan bulaşığına tatbik etti" dedim..." [Buhârî, Hayz 13, 14, İ'tisam 24; Müslim, Hayz 60, 61, (332); Ebu Dâvud, Tahâret 122, (314, 315, 316); Nesâî, Tahâret 159, (1, 135-137).]

3791 ٢- وفي أخرى: [خُذِى فِرْصَةً مُمَسَّكَةً فَتَوَضَّئِى ثَلاثاً ثُمَّ إنَّ النَّبىَّ ﷺ اسْتَحيَا وَأَعْرَضَ بِوَجْهِهِ]. وهذا لفظ الشيخين.

2. (3791)- Diğer bir rivayette: *"...misklenmiş bir parça al, üç kere yıka!"* buyurdu. Sonra Aleyhissalâtu vesselâm utanarak yüzünü çevirdi" denmiştir. [Bu Sahîheyn'in metnidir.]

3792 ٣– ولمسلم في أخرى: [أنَّ أسْمَاءَ، وَهِيَ بِنْتُ شَكَلٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: سَأَلَتِ النّبِيَّ ﷺ عَنْ غُسْلِ الْمَحِيضِ. فَقَالَ: تَأْخُذُ إحْدَاكُنَّ مَاءَهَا وَسِدْرَهَا فَتَطَهَّرُ فَتُحْسِنُ الطُّهُورَ فَتَصُبُّ عَلى رَأسِهَا فَتَدْلُكُهُ دَلْكاً شَدِيداً حَتّى تَبْلُغَ شُؤُنَ رَأسِهَا. ثُمَّ تَصُبُّ عَلَيْهَا الْمَاءَ. ثُمَّ تَأْخُذُ فِرْصَةً مُمَسّكَةً فَتَطَهَّرُ بِهَا. قَالَتْ أَسْمَاءُ: وَكَيْفَ أَتَطَهَّرُ بِهَا؟ قَالَ سُبْحَانَ اللهِ! تَطَهَّرِي بِهَا. قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: كَأَنَّهَا تَخْفى ذلكَ: تَتَبَّعِي بِهَا أثَرَ الدّمِ، وَسَأَلْتُهُ عَنْ غُسْلِ الجَنَابَةِ فَقَالَ: تَأْخُذُ مَاءً فَتَطَهَّرُ فَتُحْسِنُ الطُّهُورَ أوْ تَبْلُغُ الطُّهُورَ، ثُمَّ تَصُبُّ عَلى رَأسِهَا فَتَدْلُكُهُ حَتَّى يَبْلُغَ شُؤُنَ رَأسِهَا، ثُمَّ تُفِيضُ عَلَيْهَا المَاءَ. فَقَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: نِعْمَ النِسَاءُ الأنْصَارِ، لَمْ يَكُنْ يَمْنَعُهُنَّ الْحَيَاءُ أنْ يَتَفَقَّهْنَ فِي الدِّينِ].

«الفِرصَةُ»: بكسر الفاء: القطعة من صوف أو قطن أو غيره.

و«شئُونُ الرأس»: مواصل فتائل القرون وملتقاها، والمراد إيصال الماء إلى منابت الشعر مبالغة في الغسل.

3. (3792)-Müslim'in diğer bir rivayetinde metin şöyledir: "Esma -ki Bintu Şekel'dir- radıyallahu anhâ, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a, hayızdan nasıl yıkanacağını sormuştu. Şöyle cevap verdi:

"Sizden biri, suyunu ve sidresini alır, sonra temizlenir, ve temizliğini de güzel yapar. Sonra başına suyu döker, başını şiddetli şekilde eliyle ovalar, tâ ki su saçın diplerine kadar ulaşsın. Sonra üzerine su döker. Sonra misklenmiş bir (bez) parçası alır, onunla temizlenir!"

Esmâ: "Onunla nasıl temizlenir?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Sübhanallah! Onunla temizlen!"* dedi. Hz. Âişe radıyallahu anhâ -sanki sözünü gizlemek isteyerek (fısıldayarak)- kadına: "Onu kan bulaşığına tatbik et" dedi. Esma der ki: "Cenabetten yıkanma hususunda da sordum. Bana: *"Su al, temizlen ve temizliği güzel kıl veya temizliği mübalağalı yap, sonra başına su dök ve onu ovala, tâ su saç diplerine varıncaya kadar. Sonra üzerine su dök!"* dedi. Âişe radıyallahu anhâ devamla der ki: "Ensar kadınları ne iyi kadınlardı, haya onların dinlerini öğrenmelerine mâni olmadı." [Müslim, Hayz 61, (332).]

3793 ٤– وعن أمية بنت أبي الصلت عن امرأة من بنى غفار قد سماها. قالت: [أَرْدَفَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلَى حَقِيبَةِ رَحْلِهِ قَالَتْ: فَوَاللهِ لَنَزَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إلَى الصُّبْحِ فَأَنَاخَ، وَنَزَلْتُ عَنْ حَقِيبَةِ رَحْلِهِ فَإِذَا بِهَا دَمٌ مِنِّى، وَكَانَتْ أَوَّلَ حَيْضَةٍ حِضْتُهَا: قَالَتْ: فَتَقَبَّضْتُ إلَى النَّاقَةِ وَاسْتَحْيَيْتُ. فَلَمَّا رَأَى رسولُ اللهِ ﷺ مَابِى، وَرَأَى الدَّمَ. قَالَ: مَالَكِ لَعَلَّكِ نَفِسْتِ؟ قُلْتُ: نَعَمْ. قَالَ: فَأَصْلِحِي مِنْ نَفْسِكِ. ثُمَّ خُذِى إنَاءً مِنْ مَاءٍ فَاطْرَحِي فِيهِ مِلْحاً. ثُمَّ اغْسِلِي مَا أَصَابَ الْحَقِيبَةَ مِنَ الدَّمِ. ثُمَّ عُودِى لِمَرْكَبِكِ. قَالَتْ: فَلَمَّا فَتَحَ رسولُ اللهِ ﷺ خَيْبَرَ رَضَخَ لَنَا مِنَ الْفَيْءِ قَالَتْ: وَكَانَتْ لاَ تَطَّهَّرُ مِنْ حَيْضَةٍ إلاَّ جَعَلَتْ فِي طَهُورِهَا مِلْحاً، وَأَوْصَتْ بِهِ أَنْ يُجْعَلَ فِى غُسْلِهَا حِينَ مَاتَتْ]. أخرجه أبو داود.

« نَفِستِ المَرْأَةُ »: بضم النون وفتحها مع كسر الفاءِ: إذا ولدت، وبفتح النون فقط: اذا حاضت:

« وَالرَّضْخُ »: العطاء القليل.

« وَالْفَيْءُ »: مايحصل للمسلمين من أموال الكفار وديارهم بغير قتال.

4. (3793)- *Ümeyye Bintu Ebi's-Salt, Benî Gıfârlı* -isminde zikrettiği- bir kadından nakleder ki, kadın şöyle demiştir: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, beni devesinin döşüne serilen örtünün üzerine bindirdi." Kadın devamla der ki: "Allah'a yemin olsun, sabahleyin indi ve deveyi ıhtırdı. Ben de terkiden indim... Örtüde benden bulaşan kan vardı. Bu benim ilk hayız kanım idi. Görünce deveye doğru sıçradım ve utandım... Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bendeki bu hali farkedip, kanı da görünce:

"Neyin var? Belki de hayız oldun?" buyurdular. Ben "Evet!" dedim. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: *"Öyleyse (hayız görenlerin tedbirlerine başvurarak) kendine çekidüzen ver. Sonra da bir su kabı al, içerisine tuz at. Sonra örtüye değen kanı yıka, sonra bineğine dön!"* ferman buyurdular.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hayber'i fethettiği zaman ganimetten bize de bağışta bulundu.

(Ümeyye Bintu Ebi's-Salt) der ki: "(Gıfarlı Sahabiyye), suyuna tuz

katmadan hayız kanını yıkamazdı. Öldüğü zaman cenazesinin yıkanacağı suya da tuz atılmasını vasiyet etmiştir." [Ebu Dâvud, Tahâret 122, (313).]

AÇIKLAMA:

1- Son hadisle ilgili olarak Hattâbî der ki: *"Hadiste, elbisenin yıkanmasında ve kan bulaşığının temizlenmesinde suya tuz atıldığı görülmektedir. Halbuki tuz, bir gıda maddesidir. Öyleyse, bir çamaşıra sabun iyi gelmezse onun bal ile yıkanması caiz olur. Keza mürekkep değen bir şey de sirke ile yıkanabilir."* Hattabî bu misalleri zikrettikten sonra temizlik maddesi olarak, gerekiyorsa her çeşit gıda maddesinin kullanılabileceğine dair bir netice çıkarır.

2-Hadiste geçen *hakîbe,* devenin semerden sonra gelen arka kısmına serilen bir nevî çuldur. Resûlullah, kızı bunun üzerine oturtmuştur. Bunun üzerine oturanın normal havıd (semer) üzerinde oturanla teması mümkün değildir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

CUMA VE BAYRAM GUSLÜ

3794 ١– عن أبى سعيد رَضِىَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ الله ﷺ : غُسْلُ الْجُمُعَةِ وَاجِبٌ عَلى كُلِّ مُحْتَلِمٍ، وَأَنْ يَسْتَنَّ، وَأَنْ يَمَسَّ طِيباً إنْ وَجَدَ]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

1. (3794)- *Ebu Saîd* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cuma guslü her muhtelime (büluğa erene) vacibtir. Misvaklanması, bulduğu taktirde koku sürünmesi de öyle."* [Buhârî, Cuma 2, 3, 12, Ezan 161; Şehâdât 18; Müslim, Cuma 5, (846); Muvatta, Cuma 4, (1, 102); Ebu Dâvud, Tahâret 129, (341); Nesâî, Cuma 6, 8, (3, 92-93).]

3795 ٢– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْه أنه كان يقول: [غُسْلُ الجُمْعَةِ وَاجِبٌ عَلى كُلِّ مُحْتَلِمٍ كَغُسْلِ الْجَنَابَةِ]. أخرجه مالك.

2-(3795)- *Hz. Ebu Hüreyre* radıyallahu anh derdi ki: "Cuma günü gusletmek, her muhtelim'e (büluğa ermiş kimseye) tıpkı cenâbet guslü gibi vacibtir." [Muvatta, Cuma 2, (1, 101).]

3796 ٣– وعن البراء بن عازب رَضِىَ اللهُ عَنْه قال: [قال رَسُولُ الله ﷺ حَقّاً عَلى الْمُسْلِمينَ أنْ يَغْتَسِلُوا يومَ الجُمْعَةِ وَلْيَمَسَّ أحَدُهُمْ مِنْ طِيبِ أهْلِهِ فإنْ لَمْ يَجِدْ فَالْمَاءُ لَهُ طِيبٌ]. أخرجه الترمذي

3. (3796)- *Bera İbnu Âzib* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Müslümanların cuma günü yıkanmaları, üzerlerine hak olmuştur. Her biri ailesinin kokusundan sürünsün. (Koku) bulamazsa, su onun sürünme maddesi olsun. Yani hem yıkansın hem koku sürünsün, koku yoksa, artık, su (yıkanma) ile yetinsin."* [Tirmizî, Salat 381, (525).]

3797 ٤– وعن ابن السباق: [أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قالَ في جُمُعَةٍ منَ الجُمَعِ: يَا مَعْشَرَ المُسْلمينَ! إنَّ هذَا يومٌ جعلَهُ اللهُ تعالى عيداً فاغْتَسِلُوا. وَمَنْ كَانَ عندَهُ طيبٌ فلا يَضُرُّهُ أنْ يمسَّ منهُ، وعليكُمْ بالسِّوَاكِ]. أخرجه مالك.

4. (3797)- *Ubeydullâh İbnu's-Sebbâk* rahimehullah'tan gelen bir rivayette, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* cumalardan birinde şöyle buyurmuştur: *"Ey müslümanlar! Bu öyle bir gündür ki, Allah Teâlâ Hazretleri onu (sizlere) bayram kılmıştır, öyleyse yıkanın. Kimin yanında bir tîyb (sürünme maddesi) varsa ondan sürünmesinde bir zarar yoktur. Size misvakı da tavsiye ediyorum."* [Muvatta, Tahâret 113, (1, 65-66); İbnu Mâce, İkametu's-Salât 83, (1098). (İbnu Mâce'de rivayet mevsuldür).]

3798 ٥– وعن ابن عمر وأبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهما قالا: [بَيْنَا عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عنهُ يَخْطُبُ النَّاسَ يومَ الجُمُعَةِ إذْ دخلَ عُثْمانُ بنُ عفَّانَ فناداهُ عُمَرُ: أيَّةُ سَاعةٍ هذهِ؟ فقالَ إنِّي شُغِلْتُ اليومَ فلَمْ أنْقَلِبْ إلى أهْلِي حتَّى سمعتُ التَّأْذِينَ، فلَمْ أزِدْ على أنْ توضَّأْتُ فقالَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عنهُ: والوُضُوءُ أيضاً، وقدْ علمتَ أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ كانَ يأمُرُنَا بالغُسْلِ]. أخرجه الستة إلا النسائي.

5. (3798)- *İbnu Ömer* ve *Ebu Hüreyre* radıyallahu anhümâ anlatıyorlar: "Cuma günü, Ömer İbnu'l-Hattab hutbe verirken, Osman İbnu Affan mescide girdi. Ömer radıyallahu anh minberden ona seslendi. "Vaktin farkında mısın, (niye cumaya geciktin?)"

Hz. Osman:

"Bugün meşguliyetim vardı. Eve gelir gelmez ezanı işittim. Abdest almanın dışında bir oyalanmam da olmadı!" açıklamasında bulundu.

Hz. Ömer radıyallahu anh:

"Keza abdest(le yetinmen de bir eksiklik). Biliyorsun, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize yıkanmayı da emretmişti."

3799 ٦– وفي حديث أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه: [ألَمْ تَسْمَعْ رسولَ اللهِ ﷺ يقولُ إذا جاءَ أحدُكُمُ الجُمُعَةَ فلْيَغْتَسِلْ].

6. (3799)- *Ebu Hüreyre*'nin bir hadisinde: "(Hz. Ömer, Hz. Osman'a:) "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Biriniz cumaya giderken yıkan-*

sın" dediğini duymadın mı?" demiştir. [Buhârî, Cuma 4; Müslim, Cuma 3, (845); Muvatta, Cuma 3, (1, 101, 102); Ebu Dâvud, Tahâret 129, (340); Tirmizî, Salât 255, (493).]

AÇIKLAMA:

1- Cuma günü müslümanın haftalık bayram ve tatil günüdür. O günün daha önce açıkladığımız[37] pekçok faziletleri vardır. Bunlardan biri cemaatle kılınan cuma namazı'dır. Bu namaz hutbeye bağlıdır. Münferid kılınamadığı için müslümanlar o vesile ile büyük cemaatler halinde bir araya gelirler. Bu toplanmada birbirlerini hiçbir surette rahatsız etmemelidirler. Resûlullah bu maksadla, en yeni, en temiz elbiselerin giyilmesini irşad buyurmuş, güzel koku sürülmesini tavsiye etmiş ve cuma guslü'nü emretmiştir. Bu irşadlara riayet edildiği takdirde, nezafet yönüyle cemaatten hâsıl olabilecek rahatsızlıklar asgariye düşecektir. *İbnu Hacer* der ki: *"Cuma günü gusül ve nezafetin emredilişindeki hikmetin cemaati kötü kokularla rahatsız etmemek olduğu anlaşılınca, namaza kadar gün boyu kirlenmekten kokan kimselerin, guslü, namaza gitme anına kadar te'hir etmeleri uygun olur. Nitekim, İmam Mâlik gusülle camiye gitme arasına fasıla girmemesi şartını bu mülahaza ile koymuş olmalı. Böyle yapılınca gusül ile hâsıl olan temizlik bozulmadan camiye gitme garantilenmiş olur."* İbnu Abdilberr guslü namazdan sonra yapan kimsenin cuma guslü yapmış sayılmayacağı, bu gusülle hadisteki emrin yerine gelmiş olmayacağı hususunda ülemanın icma ettiğini söyler. Keydedilen hadislerde görüldüğü ve müteakip bir kısım hadislerde de görüleceği üzere *Aleyhissalâtu vesselâm efendimiz* cuma günü yıkanma işine ayrı bir ehemmiyet atfetmiştir. Buna göre, her insan haftada en az bir sefer yıkanmalıdır, bunu da cuma gününe rastlatmalıdır (3806). Bazı hadislerde bu guslün, cenabetten temizlenme guslü gibi olması şeklinde ifade edilmiş, bazı âlimler, buna dayanarak, o gün temasta bulunmanın müstehab olacağını belirtmiştir. Bu irşad-ı nebevî, bir bakıma, cuma günü yıkanmayı garantilemeye yönelik bir tedbir olarak değerlendirilebilir.

2- Cuma guslünün, ehemmiyetini duyurma, fiiliyatını garantileme hususunda *Resûlullah*'ın yer verdiği bir başka tedbir, guslün hükmüyle ilgilidir. Yukarıda kaydedilen ilk iki hadiste görüldüğü üzere, birçok hadislerde vacib kelimesiyle ifade edilmiştir. *Vacib,* dinî bakımdan, yapılmadığı takdirde günahı gerektiren kesin bir emri ifade eder, tıpkı farz gibi... Nitekim 3798 numaralı hadiste, *Hz. Ömer*'in *Hz. Osman* gibi Ashab'ın önde gelen bir büyüğüne bu sebeple nasıl çıkıştığını gördük. Keza

37– 3042-3052 numaralı hadislere bakılsın.

3800 numaralı hadiste, Sahabe'nin cuma guslü farz mı değil mi münakaşasını yaptığını göreceğiz. Bir kısım fakihlerin farz ma'nâsında vacib olduğuna hükmetmiş olması da cuma guslü'nün ehemmiyetini göstermeye yeterlidir. Ancak şunu belirtelim ki, ekseri ülema cuma guslü'ne *"müstehab"* demiştir. Bunlar hadislerde gelen emir sigasını nedb'e, vücub sigasını te'kid'e hamlederek tevilde bulunurlar. Resûlullah'ın bu husustaki beyanları ve ısrarları çok da olsa, sadece nassların zahirini esas alan Zâhirîler ile *Ahmed İbnu Hanbel* gibi bazıları bu gusle farz derken, diğer imamlar sünnet-i müekkede demiştir.

3- Ülemâ cuma guslünün cuma namazına katılanlar hakkında teşrî edildiğini belirttikten sonra kadın ve çocuğa da gerekip gerekmediğini münakaşa etmiştir. *İbnu Hacer,* kadın ve çocuğa cuma farz değil ise de, cumanın faziletinden istifade maksadıyla cuma namazına katılacak olanların kim olursa olsun, cumanın diğer âdâbları meyanında cuma guslü'ne de riayet etmeleri gereğini kaydeder. Namaza sadece tesadüfen katılmış bulunanlardan bu gereğin düşeceğini belirtir. Ancak -İbnu Hacer'e göre zayıf addedilse de- bir kısım ülema cuma guslü'nün namaza değil, güne tabi olduğu kanaatindedir. Bunlara göre, o güne eren herkes gusletmelidir, namaza gitse de gitmese de, cuma namazı kendine farz olsa da olmasa da.

4- Yukarıda 3798 numarada kaydedilen rivayette, cuma hutbesi okuduğu sırada mescide giren *Hz. Osman*'a, *Hz. Ömer*'in "Niçin geciktin?" ma'nâsındaki hitabı basit bir sual olmayıp, bu davranışı reddetme, bu davranıştan dolayı Hz. Osman'ı tevbih etme, sigaya çekme ma'nâsında ciddi bir tavır almadır. Halife sıfatıyla Hz. Ömer'in izhar ettiği bu hal, cuma meselesinin şeriatteki ehemmiyetini anlama noktasında üzerinde durulması gereken bir husustur. Unutmayalım ki *Hz. Osman,* ashab arasında sıradan biri değil, ileri gelenlerden, itibarlı biridir. Farklı rivayetlerde gelen ziyadeler meseleyi daha vâzıh hale getirmektedir. Bir rivayette Halife-i zî-şan: "Namaza niye vaktinde gelmiyorsunuz?" diye sormuştur. Bir diğer rivayette: مَا بَالُ رِجَالٍ يَتَأَخَّرُونَ بَعْدَ النِّدَاءِ *"Şu erkeklere ne oluyor ki namaza ezandan sonra geliyorlar?"* demiştir.

Muhtemelen Hz. Ömer, bunların hepsini söylemiştir, ancak râviler, hatırlayabildiklerini rivayet etmişlerdir. Bir rivayette Hz. Osman'ın cevabı şöyledir: انْقَلَبْتُ مِنَ السُّوقِ فَسَمِعْتُ النِّدَاءَ *"Çarşıdan dönmüştüm ki ezanı işittim..."* Sadedinde olduğumuz rivayetteki: "Abdest alma dışıda bir oyalanmam olmadı" açıklaması *Hz. Osman*'ın, evde oyalanmayıp, abdesti alıp mescide hemen geldiğini ve hutbenin bidayetlerinde içeri girdiğini gösterir. Ancak *Hz. Ömer* buna rağmen sigaya çekmiştir.

Şunu da belirtelim ki: Hz. Ömer, *Hz. Osman*'ın cevabında ikinci bir hata daha tesbit etmiştir: Cumaya gelirken abdestle yetinmesi. Yani gerekli olan cuma guslünü terketmiş olması. Hz. Ömer, keza "abdest!" sözüyle: *"Gecikmekte mazursun ama ya guslü terketmen? Sen sadece erken gelme faziletini kaybetmekle kalmadın, guslü de terkedip abdestle yetindin. Burada da kayba uğradın"* demek istemiştir.[38] Rivayetler Hz. Osman'ın cevap verdiğini belirtmez. Belki de sükut ederek vakit hususundaki gafletini beyan etmekle bu ikinci sual de aynı şekilde özür beyan etmiş olduğuna hükmetmiştir. Zira guslün terki de vakti bilememe hususundaki gafletin bir neticesi olmuştur. Önceki cevabında ezanı işitince gusül yaparak hutbeye yetişme şıkkından ikincisini tercih etmiş olduğunun beyanı da mevcuttur. Esasen hadislerde hem hutbeye yetişme ve hem de gusletme her ikisine de teşvik edilmiştir. Hz. Osman bunlardan hutbeye yetişmeyi tercih etmiş olmaktadır.

5- *İbnu Ömer* hadisinden (3798) çıkarılan FAYDALAR'dan bazıları:

★ Hutbe okurken minberde ayakta durulur.

★ İmam, raiyyetinin durumuyla ilgilenir, onlara faydalı olan şekli hatırlatır, emreder. Faziletli hususu ihlal edenlere müdahale eder.

★ Hutbe esnasında emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerde bulunmak hutbe edebine aykırı değildir, hutbeyi ifsad etmez.

★ Hutbe sırasında hatibin müdahalesine muhatap olan kişi, hatibe cevap verebilir.

★ Yetkiliye, özür beyan edilir.

★ Cuma günü, ezandan önce meşguliyet mubahtır, hatta "namaza erken gelme", "cuma guslü yapma" gibi faziletleri terke müncer olsa bile. Çünkü *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) bu vak'adan sonra cuma günleri çarşının kapanmasını emretmemiştir. Hatta *İmam Mâlik* bu rivayete dayanarak cuma günü, ezandan önce çarşının kapatılmayacağı hükmünü vermiştir. Çünkü demiştir, *"Hz. Ömer zamanında açıktı, ve Hz. Osman gibi birisi çarşıya gitmiştir."*

★ Faziletli insanlar da çarşıya gidebilir, ticaret yapabilir.

★ Cumaya erken gitme fazileti ezandan önceki gelmede hâsıl olur.

38– Cuma guslü vacib değil diyenler bu hadisi delil gösterir. Ancak vacib diyenler Hz. Osman'ın sabahleyin gusletmiş olabileceğini söylerler ve delil olarak *"Hz. Osman radıyallahu anh'ın her gün guslettiğini"* ifade eden rivayetleri gösterirler. Zira bazı rivayetler onun her gün mutlaka guslettiğini beyan etmektedir. اِنَّ عُثْمَانَ لَمْ يَكُنْ يَمْضِى عَلَيْهِ يَوْمٌ حَتَّى يُفِيضَ عَلَيْهِ الْمَاءَ

3800 ٧– وعن عكرمة قال: [جَاءَ نَاسٌ مِنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ إلى ابنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما فَقَالُوا: أَتَرى الْغُسْلَ يومَ الْجُمُعَةِ وَاجِباً؟ قَالَ: وَلَكِنَّهُ أَطْهرُ وَخَيْرٌ لِمَنِ اغْتَسلَ، وَمَنْ لَمْ يَغْتَسِلْ فَلَيْسَ عَلَيْهِ بِوَاجِبٍ، وَسَأُخْبِرُكُمْ كَيْفَ بَدَأَ الْغُسْلُ؟ كَانَ النَّاسُ مَجْهُودِينَ يَلْبَسُونَ الصُّوفَ وَيَعْمَلُونَ عَلى ظُهُورِهِمْ، وَكَانَ مَسْجِدُهُمْ ضَيِّقاً مُقَارِبَ السَّقْفِ، إنَّمَا هُوَ عَرِيشٌ فَخَرَجَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فِي يَوْمٍ حَارٍّ وَعَرِقَ النَّاسُ في ذلِكَ الصُّوفِ حَتّى ثَارَتْ مِنْهُمْ رِيَاحٌ آذَى بِذلِكَ بَعْضُهُمْ بَعْضاً، فَلَمَّا وَجَدَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ تِلْكَ الرِّيحَ قَالَ: أَيُّهَا النَّاسُ، إذَا كَانَ هذَا الْيَوْمُ فَاغْتَسِلُوا، وَلْيَمَسَّ أَحَدُكُمْ أَفْضَلَ مَا يَجِدُ مِنْ دُهْنِهِ وَطِيبِهِ. قَالَ ابنُ عباسٍ: ثُمَّ جَاءَ اللّٰهُ تَعالى بِالْخَيْرِ وَلَبِسُوا غَيْرَ الصُّوفِ وَكُفُوا الْعَمَلَ وَوُسِّعَ مَسْجِدُهُمْ، وَذَهَبَ بَعْضُ الَّذِى كَانَ يُؤْذِى بَعْضُهُمْ بَعْضاً مِنَ الْعَرَقِ]. أخرجه الشيخان وأبو داود، وهذا لفظه.

7. (3800)- *İkrime* rahimehullah anlatıyor: "Iraklılardan bir grup kimse *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'a gelerek: "Cuma günü gusletmek vacib midir ne dersin?" diye sordu. *İbnu Abbâs* şu açıklamayı yaptı: " [Farz değil], ancak temizliğe çok uygundur ve gusleden için pek hayırlıdır. Yıkanmayan üzerine de vacib değildir. Ben size guslün nasıl başladığını anlatayım: "İnsanlar meşakkatli işler yapıyorlar ve yünlü elbiseler giyiyorlardı. Çalışmaları çoğunlukla sırtlarında yük taşımak şeklinde oluyordu. Mescidleri dardı ve tavan alçaktı, yani arîş (denen üzeri hurma dallarıyla örtülmüş çardak) şeklindeydi. Sıcak bir günde Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (minbere) çıktı. Cemaat yün elbiselerin içinde terlemişti. (Terleri sebebiyle) onlardan çıkan kokular ortalığı sardı ve herkesi rahatsız etti. Koku Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a da uzanınca "Ey insanlar, bugün yıkanın. Ayrıca herkes, bulabildiği en güzel kokuyu sürünsün!" buyurdular."

İbnu Abbas açıklamasına devam etti: "Bilahare Cenab-ı Hakk'ın lütfu yetişti (bolluk arttı), herkes yünlüden başka elbiseler giydiler, çalışmaları hafifledi, mescidleri genişletildi. Birbirlerini rahatsız eden terlerin bir kısmı ortadan kalktı."

3801 ٨– وَلَفْظُ الشيخين عن طاوس قال: [قلت لابن عباس: ذَكَرُوا أَنَّ النَّبيَّ ﷺ قَالَ:

اغتسِلُوا يَوْمَ الْجُمُعَةِ واغْسِلُوا رُؤُسَكُمْ وإنْ لَمْ تَكُونُوا جُنُباً، وأَصِيبُوا مِنَ الطِّيبِ.

قال ابن عباس: أمَّا الغُسْلُ فنعمْ. وأمَّا الطِّيبُ فلا أدْرِى].

8. (3801)- Sahîheyn'in Tâvus'tan kaydettikleri rivayette, Tâvus der ki: *İbnu Abbâs* radıyallahu anhümâ'ya sordum: "Halk, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Cuma günü yıkanın, başlarınızı da yıkayın, cünüb olmasanız dahi!. Ayrıca koku da sürünün!"* buyurduğunu söylüyorlar, (ne dersiniz, doğru mudur?)"

İbnu Abbâs şu cevabı verdi: "Guslü emretmesi doğrudur. Kokuya gelince, o hususta bir şey bilmiyorum!" [Ebu Dâvud, Tahâret 130, (353); Buhârî, Cuma 6; Müslim, Cuma 8, (848).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Sahîheyn'den kaydedilen vechinde yer alan *"cünüb olmasanız dahi cuma günü yıkanın!"* emri şöyle açıklanmıştır: "Cuma günü, cünübseniz yıkanın, cünüb değilseniz cuma için yıkanın."

2- Bu hadisten bazı âlimler şu hükmü çıkarmıştır: "Cuma günü cenâbet'ten yıkanmak, cuma guslü'nün de yerine geçer, cuma güslü'ne niyet etmiş olsa da olmasa da." Bunu şu sebeple kaydediyoruz: Bazı âlimler başka rivayetlerden hareketle, cenâbet'ten temizlenmek için yapılan guslün cuma guslü sayılmayacağı, cuma için müstakil bir gusül gerektiği hükmünü çıkarmıştır.

Bu mesele münakaşalı ise de, ülema umumiyetle şu hususta müttefiktir: "Fecir doğmazdan önce yapılan gusül cuma guslü sayılmaz."

3- "Cuma günü yıkanın" emrini, "başlarınızı da yıkayın" emrinin takip etmesinin mübalağa ve te'kid için olacağı ifade edilmiştir. Yani "Vücudunuzu tam olarak yıkayın, başa su döküp geçmek kafi değil, şayet örgülü ise saçlarınızı da açarak yıkamayı tam yapın, cuma guslü için de böylesi bir gusül muteberdir" denmek istenmiştir.

4- *Cuma guslü*'nün emredilişi ile alakalı olarak *İbnu Abbâs* radıyallahu anhümâ'nın yaptığı açıklama cuma guslü'nün mahiyet ve gayesini anlamada manidardır. Bir kısım âlimler, buna dayanarak cuma guslü'nün vacib olmamaktan öte, koku sürünerek, ter vs. kokusunu bastırmanın da bu guslün yerine geçebileceğini söylemiştir. Ancak bu çeşit aşırı iddialar reddedilmiştir.

Bir kısım hadisler, yıkanmayı emretmekle kalmamış, koku sürün-

meyi de emretmiştir. Öyleyse birinin, diğerinin de yerini tutması makul olamaz. Dinde esas olan, maslahatı sebebin yerine ikâme etmek değil, o işin asıl sebebi olan emr'i yerine getirmektir. Öyleyse Resûlullah'tan vârid olan emir, cuma günü gusletmektir, bunu bu niyetle yapan, sünnete uyarak ibadet yapmış olma ecrini alacaktır. "Ben zaten nazifim" düşüncesiyle koku sürünmekle iktifa eden kimse, bu ibadeti terketmiş ve faziletinden mahrum kalmış olur. Sırat-ı müstakim münferid fetvalarda değil, cumhurun fetvalarındadır.

5- *İbnu Abbâs* radıyallahu anhümâ'nın cuma günü koku da sürünme hususuyla ilgili soruya *"Bilmiyorum!"* diye cevap vermesi, ne kadar büyük de olsa Ashabtan bazılarının sünnette gelen her meseleyi bilmediğini, bilmeyince de hiç çekinmeden *"Bilmiyorum!"* dediğini, böyle bilmemelerin onların yüceliğine nâkisa olmadığını gösterir.

3802 ٩ – وعن سمرة بن جندب رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: مَنْ تَوَضَّأَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَبِهَا وَنِعْمَتْ، وَمَنِ اغْتَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَالْغُسْلُ أَفْضَلُ]. أخرجه أصحاب السنن.

قوله «فبها ونعمتْ» أى فبهذه الخصلة، يعنى الوضوء ينال الفضل.

وقيل فبالسنة أخذ ونعمت السنة هذه.

9. (3802) -*Semüre İbnu Cündeb* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cuma günü kim abdest alırsa bununla (o, sünneti yerine getirmiş, fazilete ermiş) olur ve (sünneti yapmış olma) nimetine erer. Ama cuma günü kim de guslederse (bilsin ki) gusül daha faziletlidir."* [Ebu Dâvud, Tahâret 130, (354); Tirmizî, Salât 357, (497); Nesâî, Cuma 9, (3, 94).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, cuma guslünün vacib olmadığını, abdest almanın da onun yerine geçebileceğini ifade eden hadislerden biridir. Bazı âlimler فَبِهَا deki zamiri Sünnet olarak te'vil edip فَبِهَا ifadesini "Sünneti işlemiş olur" diye açıklığa kavuşturmuştur. *İbnu'l-Esir,* aynı ifadeyi *"Abdestle fazilete erer"* diye yorumlamıştır. Zamirin müennes olması göz önüne alınarak sünnet, haslet, fiil (amel) gibi ma'nâlara da te'vil edilmiştir.

Hadisin son cümlesi olan *"Cuma günü kim de gusledeerse (bilsin ki) gusül daha faziletlidir"* ifadesini değerlendiren Hattâbî: "Burada çok açık olarak abdestin cuma için kifayet edeceği beyan edilmiştir" der ve devam-

la: "Yine açıktır ki cuma guslü bir fazilettir, farîza değil" diye hükmeder. Tirmizî de aynı görüştedir.

"Bu hadis, cuma guslü'nün kişiye vacib olmaksızın fazilet taşıdığına delâlet eder" buyurur.

Bu rivayet birçok tarikten gelmiştir.

3803 ١٠ – وعن يحيى بن سعيد: [أنّه بلغه رسولَ الله ﷺ قال: مَا على أحدِكُمْ لَوْ اتَّخذَ ثوبَيْنِ لِجُمُعَتِهِ سِوَى ثوبَيْ مِهْنَتِهِ]. أخرجه مالك.

«المَهنةُ»: بفتح الميم وسكون الهاء: العمل والخدمة، وروى بكسر الميم.

10. (3803)- *Yahya İbnu Saîd* rahimehullah anlatıyor: "Bana ulaştığına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur: "Sizler, günlük iş takımınızdan hariç bir de cuma takımınız olsa ne kaybedersiniz?" [Muvatta, Cuma 17, (1, 110); Ebu Dâvud, Salât 219, (1078); İbnu Mâce, İkametu's-Salât 83, (1095).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste iki parçalı elbise ma'nâsına *sevbeyn* tabiri geçmektedir. Günümüzde altlı üstlü takım dediğimiz elbiseyi ifade eder. Bu *kamis* ve *rida'* veya *cübbe* ve *rida'*dan ibarettir.

2- Görüldüğü üzere, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, müslümanın haftalık bayramı olan cuma günlerinde giymek üzere husûsî bir elbise tavsiye etmektedir. Cuma ile ilgili olarak sadece yıkanmak, koku sürünmek, dişleri misvaklamak gibi bazı işler üzerinde durulmamış, bir de hususî takım tavsiye edilmiştir. Ülemanın da belirttiği gibi, bu tavsiye bir vecibe değil, imkanı olanlara bir irşaddır, istihbab ve tahsindir. Bu tavsiye sadece cumalara değil, bayramlara da şâmildir. Rivayetler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cuma ve bayramlarda en güzel elbiselerini giydiğini, sarık sarıp koku süründüğünü belirtir.

3804 ١١ – وعن نافع أن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [كَانَ لاَ يَرُوحُ إلَى الجُمُعَةِ إلاَّ ادَّهَنَ وَتَطَيَّبَ إلاَّ أنْ يَكُونَ حَرَاماً].

11. (3804)- *Nâfi'* rahimehullah der ki: "İbnu Ömer radıyallahu anhüma ihramlı olmadıkça yağlanıp kokulanmadan cumaya gitmezdi" [Muvatta, Cuma 17, (1, 110).]

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste, *Resûlullah*'ın tavsiye buyurduğu hususun Ashab tarafından tatbik edildiğine *İbnu Ömer*'den bir örnek görmekteyiz. Yağlanma ve kokulanmayı beraberce yapması, bu davranışının cuma günü tezeyyün gayesini güttüğünü ifade eder. Selman-ı Farisî radıyallahu anh der ki: *"Kişi, cuma günü yıkanır ve elinden geldiğince paklanır, yağından yağ, evindeki kokudan koku sürünür çıkıp gider, iki kişinin arasını açmaksızın farz olan namazını kılar, imam konuşunca sessizce dinlerse bu cuma ile diğer cuma arasındaki (küçük) günahları mutlaka affedilir."*

3805 ١٢ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما: [أَنَّهُ كَانَ يَغْتَسِلُ يومَ الفِطْرِ قَبْلَ أَنْ يَغْدُوَ إلى المُصَلّى].

12. (3805)- *İbnu Ömer* radıyallahu anhümâ'nın, Fıtır bayramında, musallaya gitmezden önce yıkandığı rivayet edilmiştir. [Muvatta, Iydeyn 2, (1, 177).]

3806 ١٣ – وعن جابر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: عَلَى كُلِّ رَجُلٍ مُسْلِمٍ فِي كُلِّ سَبْعَةِ أَيَّامٍ غُسْلُ يَوْمٍ؛ وَهُوَ يَوْمُ الجُمُعَةِ]. أخرجَ الثلاثة مالك.

13. (3806)- *Hz. Câbir* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: *"Her müslüman yedi günde bir kere yıkanmalıdır, bu gün de cuma günü olmalıdır."* [Nesâî, Cuma 8, (3, 93).]

DÖRDÜNCÜ FASIL

ÖLÜNÜN YIKANMASI VE ÖLÜ YIKAYANIN YIKANMASI

3807 ١- عن أم عطية الأنصارية رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [دَخَلَ عَلَيْنَا رسولُ الله ﷺ حينَ تُوفِّيَت ابْنَتُهُ فقَالَ: اغْسِلْهَا ثَلاثاً، أوْ خَمْساً، أوْ أكْثَر من ذلكَ، إنْ رَأيْتُنَّ ذلك، بماءٍ وَسِدْرٍ. وَاجْعَلْنَ في الآخِرَةِ كَافُوراً. فَإذَا فَرَغْتُنَّ فَأذِنَّنِي. فَلَمَّا فَرَغْنَا آذَنَّاهُ فَأعْطَانَا حَقْوَهُ. فقَالَ: أشْعِرْنَهَا إيَّاهُ: يَعْنِي إزَارَهُ].

وزعم ابن سيرين. أن الأسيرين. أن الأشعار، ألفقنها فيه. وكذلك كان ابن سيرين يأمر المرأة أن تُشْعَر ولاَ تُؤَزَّرُ.

1. (3807)- *Ümmü Atiyye el-Ensâriye* radıyallahu anhâ anlatıyor. "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kızı (Zeyneb radıyallahu anhâ) vefat ettiği zaman yanımıza girdi ve: *"Onu sidreli su ile üç veya beş veya -gerek görürseniz- daha fazla yıkayın. Sonuncu yıkamaya kâfûr koyun. Yıkama işini bitirdiğiniz mi bana haber verin!"* buyurdu. İşimiz bitince Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı çağırdık. Bize kendi izarını verdi ve: *"Ona, önce bunu sarın!"* dedi."

3808 ٢- وفي أخرى: [اغْسِلْنَهَا وِتْراً ثَلاثاً، أوْ خَمْساً، أوْ سَبْعاً، أوْ أكْثَرَ منْ ذلكَ وَبْدَأْنَ بِمَيَامِنِهَا وَمَوَاضِعِ الْوُضُوءِ مِنْهَا. وَفيهَا قَالَتْ أُمُّ عَطيَّةَ: إنَّهُنَّ جَعَلْنَ رَأسَ بِنْتِ النَّبِيِّ ﷺ ثَلاثَةَ قُرُونٍ، نَقَضْنَهُ ثُمَّ غَسَلْنَهُ ثُمَّ جَعَلْنَهُ ثَلاثَةَ قُرُونٍ. قَالَ سُفْيَانُ: نَاصِيَتَهَا وَقَرْنَيْهَا].

2. (3808)-Bir diğer rivayette: *"Onu üç, beş, yedi ve daha fazla olmak üzere tek olarak yıkayın. Sağ tarafından ve abdest uzuvlarından yıkamaya başlayın"* buyurdu" demiştir. Aynı rivayette Ümmü Atiyye radıyal-

lahu anhâ: "Yıkayan kadınlar, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kızının başına üç örgü yaptılar. (Şöyle ki): Önce saçının örgülerini bozdular sonra yıkadılar, en sonda tekrar üç örgü yaptılar."

Süfyan der ki: "Örgünün ikisi yanda biri alnında idi."

3809 ٣- وفي أخرى: [فَضَفَرْنَا شَعَرَهَا ثَلاثَةَ قُرُونٍ وأَلْقَيْنَاهَا خَلْفَهَا]. أخرجه الستة وهذا لفظ الشيخين.

3. (3809)-Bir diğer rivayette: "Biz saçına üç örgü yaptık ve örgüleri arkasına koyduk" denmiştir. [Buhârî, Cenâiz 12, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17; Müslim, Cenâiz 36, (939); Muvatta, Cenâiz 2, (1, 222); Ebu Dâvud, Cenâiz 33, (3142, 3143, 3144, 3145, 3146); Tirmizî, Cenâiz 15, (990); Nesâî, Cenâiz 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, (4, 28-32).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetlerde zikri geçen kimsenin ismi müphem olarak gelmiştir, "Resûlullah'ın bir kızı" şeklinde. Ancak bazı rivayetlerde Ebu'l-Âs *İbnu'r-Rebî'* radıyallahu anh'ın hanımı olan Zeyneb radıyallahu anhâ olarak tasrîh edilmiş ise de bazı rivayetlerde *Hz. Osman* radıyallahu anh'ın zevcesi olan Ümmü Külsüm radıyallahu anhâ olduğu belirtilmiştir. Ancak Müslim'in rivayetinde Zeyneb'in ismi geçer, bunun Zeyneb olması daha çok kabul görmüştür. *İbnu Hacer:* "...Ümmü Atiyye radıyallahu anhâ her ikisinin cenazesinde hazır bulunmuş olabilir" diyerek rivayetleri cem etmenin mümkün olduğunu söyler. Bu te'lifi makul kılan bir husus şudur: İbnu Abdilberr, bu hadislerin yegane râvisi durumundaki Ümmü Atiyye'nin cenazeleri yıkamayı meslek edinmiş birisi olduğunda cezmeder. Öyleyse her ikisinin de cenazesinde meslek icabı bulunmuş olmaktadır.

2- Cenazenin en az üç kere yıkanacağı, tek kılmak şartıyla beş, yedi şeklinde -duyulan ihtiyaca göre- daha fazla sayıda da yıkanabileceği belirtilmiştir.

3- Cenazeyi yıkamada su tek başına kafi geldiği halde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sidre ile yıkanmasını, sonuncu defa da suya kâfûr konmasını emretmiştir.

Sidre (cem'i sidr gelir), bir ağaç olup, kurutulup dövülen yaprakları yıkanmalarda sabun gibi temizlik maddesi olarak kullanılır.

Kâfûr: Hindistan'da yetişen bir ağacın zamkından yapılan beyaz renkli, kokulu bir maddedir. Cenazenin sonuncu defa bununla yıkanması, kokusu sebebiyledir.

Kadı İyaz, sidrenin kullanılmasının, cenazedeki bazı pisliklerin giderilmesi için birinci yıkamada kifayet edeceğini, müteakip yıkamalarda sidre kullanılmasına gerek olmadığını kaydeder. Sidrenin ayrıca, cenazenin bozulmasını geciktirme, şayet varsa bazı haşereleri izale etme gibi başka faydalarına da dikkat çeker. İbnu'l-Hümam der ki: "Hadis cenazeyi yıkarken temizlikte değil nezafette mübalağa etmenin matlub olduğunu ifade eder." Ona göre sadece su, tek başına temizlik için yeterlidir. Suyun ısıtılması, sidre ve kâfûr'un kullanılması gibi hususlar daha ziyade şer'an matlub olan nezafet ve nezâhetin artırılmasına yöneliktir.

Bazı âlimler, cesedin önce saf su ile yıkanıp kaba pisliklerinin giderilmesinin, sonra sidreli su ile yıkanıp temizliğin tamamlanmasının, en sonunda da kâfûrlu su ile yıkayıp kokulanmasının uygun olacağını söylemiştir. El-Hidâye'ye göre evla olanı ilk iki yıkamayı su ve sidre ile yapmaktır.

Şunu da belirtelim ki, bazı âlimler, hadisten her yıkamada sidreli su kullanma gereğini anlamıştır.

4- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* kendi izarını teberrüken veriyor ve bunun Hz. Zeyneb'in cesedine ilk sarılan şey olmasını söylüyor. Gerçi hadiste *"bunu ona şiâr yapın"* denmektedir. Şi'ar, Arapçada bedene ilk giyilen şey ma'nâsına gelir. Dilimizde "iç gömlek" tabiriyle karşılayabiliriz. Hadisteki: *"Ona şiâr yapın"* ifadesini, "Ona önce bunu sarın" diye çevirdik. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kendi izarını kefenin altına şiâr kılınmak üzere vermesi, kızı Zeyneb'e bereket ulaşması gayesine matuf olmalıdır.

5-Hadiste Hz. Zeyneb radıyallahu anhâ'nın saçının üç örgü halinde tanzim edilip arka tarafına salındığı belirtilmektedir. Kurtubî, bu ameliyenin Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın emriyle mi, yoksa Ümmü Atiyye'nin şahsen istihsan ederek mi yaptığının rivayetlerde tasrih edilmediğini, iki halin de muhtemel olduğunu söyler. Netice olarak ülema, bu hususta ihtilaf etmiştir. Bazıları kadının saçlarının örülmesine karşı çıkmış, diğer bazıları da sadedinde olduğumuz hadisi esas alarak örülmesi gereğine hükmetmiştir. Evzâî ve Hanefîlere göre kadının saçı-nın bir miktarı yüzüne, bir miktarı da arkaya salınır. Nevevî, Ümmü Atiyye'nin muamelesine Resûlullah'ın muttali bulunmuş ve takrir etmiş olması gereğine hükmeder. *İbnu Hacer* ise *Saîd İbnu Mansur*'un bir rivayetini kaydederek, meselenin Resûlullah'ın emrine dayandığını belirtir: عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ قَالَتْ: قَالَ لَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ اغْسِلْنَهَا وِتْرًا وَاجْعَلْنَ شَعْرَهَا ضَفَائِرَ "Onu üç kere yıkayın, saçını da örgüler halinde tanzim edin."

3810 ٤ – وعن أم قيس بنت محصن رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت: [تَوَفِّى ابْنِى فَجَزِعْتُ عَلَيْهِ فَقُلْتُ لِلَّذِى يُغَسِّلُهُ: لاَ تُغَسِّلِ ابْنِى بِالْمَاءِ الْبَارِدِ فَيَقْتُلَهُ، فَانْطَلَقَ عُكَّاشَةُ ابْنُ مِحْصَنٍ إلى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَأَخْبَرَهُ بِقَوْلِهَا. فَتَبَسَّمَ ثُمَّ قَالَ: مَا قَالَتْ، طَالَ عُمُرُهَا؟ فَلاَ نَعْلَمُ امْرَأَةً عَمَرَتْ مَا عَمَرَتْ]. أخرجه النسائي.

4. (3810)- *Ümmü Kays Bintu Mihsan* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Oğlum ölmüştü. Bu sebeble çok üzüldüm. Onu yıkayan kimseye: "Oğlumu soğuk su ile yıkama, oğlumu öldüreceksin!" dedim. Bunun üzerine *Ukkâşe İbnu Mihsan* radıyallahu anh hemen Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gidip benim söylediklerimi haber verdi. Resûlullah tebessüm buyurup: *"Böyle mi söylüyor! Onun ömrü uzadı."* Biz, onun gibi uzun yaşayan bir başka kadın bilmiyoruz" dedi." [Nesâî, Cenâiz 29, (4, 29).]

AÇIKLAMA:

1-Bu rivayetin son kısmını, *İbnu Hacer,* el-İsâbe'de biraz farkla kaydeder. Buna göre "Biz, onun gibi uzun yaşayan bir başka kadın bilmiyoruz" cümlesi Hz. Peygamber'in sözü değildir, râvinin sözüdür. Halbuki yukarıdaki rivayette bu cümle, sanki Hz. Peygamber'in *"Böyle mi söylüyor, onun ömrü uzadı"* ifadesinin devamıdır ve hepsi Hz. Peygamber'in sözüdür. Ama, İsâbe'de araya konan قَالَ (dedi ki) kelimesi ile, sözün devamı râviye ait olmakta, böylece hadis hem daha net bir ma'nâ kazanmakta, hem de Sindî'nin dediği gibi Resûlullah'ın bir mucizesi ortaya çıkmaktadır.

2- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ukkâşe'ye dediği "Böyle mi söylüyor...?" ifadesi taaccüp ifade eden bir istifhamdır. Dolayısiyle soğuk su ile cenaze yıkanmasını yadırgamamış, normal karşılamış olmaktadır. Ülema bunu cevaza hamletmiştir.

3811 ٥ – وعن أبي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قَالَ: مَنْ غَسَّلَ الْمَيِّتَ فَلْيَغْتَسِلْ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

وزاد: [وَمَنْ حَمَلَهُ فَلْيَتَوَضَّأْ].

5. (3811)- *Hz. Ebu Hüreyre* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm): "Kim ölü yıkarsa, yıkansın"* buyurdular." Ebu Dâvud'un rivayetinde: *"Kim de cenaze taşırsa abdestlensin"* ziyadesi mevcuttur. [Ebu Dâvud, Cenâiz 39, (3161); Tirmizî, Cenâiz 17, (993).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, cenaze yıkayan kimseye gusletmeyi, taşıyana da abdest almayı emretmektedir. Hadis, muhtelif tariklerden de gelmiştir. Âlimler, hadisin sıhhatini mazbut bulmadıkları için hükmüyle amel hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Hadisle ilgili olarak Tirmizî şu açıklamayı yapar: "Hadis hasendir. *Ebu Hüreyre* radıyallahu anh'tan mevkuf (kendi sözü) olarak da rivayet edilmiştir. Ölüyü yıkayan kimse hakkında ülema ihtilaf etmiştir. Ashab ve daha sonra gelenlerden bir kısım ilim ehli: "Ölü yıkayana gusletmesi gerekir" demiştir, bazıları da, "Abdest gerekir" demiştir. İmam Mâlik: "Ölü yıkayanın gusletmesini müstehab addederim, bunu vacib görmüyorum" demiştir. Şâfiî'nin hükmü de böyledir. *Ahmed İbnu Hanbel:* "Kim ölü yıkarsa ona gusletmesinin vacib olmayacağını ümid ediyorum. Abdeste gelince, hakkında söylenebilecek şeyin en azıdır." İshak İbnu Râhûye: "Abdest gereklidir" derken, Abdullah İbnu Mübarek de: "Ölü yıkamaktan dolayı ne gusül, ne de abdest vardır" demiştir."

Bu görüşte olanlar, Beyhakî'nin İbnu Abbâs tarikinden kaydettiği bir rivayete daha dayanırlar. Orada *Resûlullah: "Ölülerinizi yıkama sebebiyle size gusletmek gerekmez. Ölüleriniz, tâhir olarak ölür, necis değillerdir. Ellerinizi yıkamak size kâfidir"* buyurmaktadır. *İbnu Hacer,* bu rivayetle *Ebu Hüreyre* rivayetinin arasını şöyle te'lif eder: "Ebu Hüreyre hadisindeki emir vücub değil nedb ifade eder, veya gusül ile, *İbnu Abbas* hadisinde tasrih edildiği üzere ellerin yıkanması kastedilmiştir."

3815 numarada kaydedilecek bir Muvatta rivayetine göre, Hz. Ebu Bekr radıyallahu anh vefat edince, hanımı Esma Bintu Umeys onu yıkar ve işi bitince etrafındaki muhacirlere sorar: "Bugün çok soğuk bir gün, ben oruçluyum da. Bana gusletmem gerekir mi?" Orada bulunanlar: "Hayır!" derler.

Şu halde, bu şekilde cenaze yıkayan kimseye gusül emrinin vücub değil, istihbab ifade ettiğine delâlet eden rivayetler mevcuttur. Öte yandan *Abdullah İbnu Mübarek* gibi, bazı büyükler de bunun müstehab bile olmayacağına kâil olmuşlardır.

Sadedinde olduğumuz hadisin mensuh olduğunu söyleyenler de çıkmıştır. Bazı âlimler nesh iddiasını reddederler. "Zanla nesh sübut bulmaz" derler ve hadisin ihticaca elverişli sıhhatte olmadığını söylerler.

Bu mevzuyu *İbnu Ömer'*den kaydedilen bir rivayet de aydınlatır: "Biz ölüyü yıkardık. (İşi bitince) bazılarımız yıkanırdı, bazılarımız yıkanmazdı."

Hattâbî der ki: "Ölü yıkamaktan gusül yapmanın veya taşımaktan dolayı da abdest almanın vacib olduğuna hükmeden tek fakih bilmiyorum. Bu meseledeki emir, istihbab için beyan edilmişe benziyor. Şu da mümkündür: Yıkayan kimseye yıkantı suyundan sıçramalar olmuştur, ölünün bedeninde yeri bilinmeyen bazı necaset bulaşığı vardır, böylece yıkayan kimseye pis su isabet eder, bu sebeple tam olarak arınmak için tepeden tırnağa bir gusülde bulunmak muvafık olur."

Hattâbî, taşıyanın abdest almasıyla ilgili emrin de şöyle bir açıklamaya dahi tabi tutulduğunu kaydeder: "Taşıyan abdestli olmalıdır, ta ki cenaze namazına katılabilsin."

3812 ٦– وعن ناجية بن كعب: [أَنَّ عَلِيّاً رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: لَمَّا مَاتَ أَبُو طَالِبٍ أَتَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ فَقُلْتُ: إِنَّ عَمَّكَ الشَّيْخَ الضَّالَّ قَدْ مَاتَ فَقَالَ: اذْهَبْ فَوَارِ أَبَاكَ، ثُمَّ لاَ تُحْدِثَنَّ شَيْئاً حَتَّى تَأْتِيَنِي فَوَارَيْتُهُ فَأَتَيْتُهُ فَأَمَرَنِي فَاغْتَسَلْتُ فَدَعَا لِي].

أخرجه أبو داود والنسائي.

« المُوارَاةُ »: الستر، وأراد به الدفن.

6. (3812)- *Nâciye İbnu Ka'b* anlatıyor: "Hz. Ali radıyallahu anh dedi ki: "Ebu Tâlib ölünce *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelip: "Dalâlette olan ihtiyar amcan öldü" dedim. Bana: *"Git babanı göm! Sonra, bana gelinceye kadar hiçbir şey yapma!"* buyurdular. Ben de gidip gömdüm ve *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelip haber verdim. Bunun üzerine bana yıkanmamı emir buyurdular ve yıkandım... Sonra bana dua ediverdi [ancak duayı ezberleyemedim]." [Ebu Dâvud, Cenaiz 70, (3214); Nesâî, Tahâret 128, (1, 110), Cenâiz 84, (4, 79).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, *Hz. Ali* radıyallahu anh'ın babası ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın da amcası olan *Ebu Tâlib*'in defniyle ilgilidir. Rivayet müşrik olarak öldüğünü tasrih eder ve yıkanmaksızın ve üzerine namaz kılınmaksızın defnedildiğini belirtir.

2- Rivâyet, *Resûlullah*'ın *Hz. Ali*'ye, definden sonra yıkanmayı emrettiğini ifade etmektedir. "Yıkanma işinin kâfir cenazesinin defniyle alakalı bir emir olabileceği ihtimaline temas edilmiştir." Değilse, önceki hadiste belirttiğimiz üzere müslüman cenazeye yapılan muamelelerden herhangi birisi sebebiyle kesin bir yıkanma emri vârid olmamıştır.

3-Hadisin sonunda köşeli parantez içerisinde kaydettiğimiz ziyade Nesâî'nin rivayetinde mevcuttur.

3813 ٧– وعن عائشة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَغْتَسِلُ مِنْ أَرْبَعَةٍ: مِنَ الْجَنَابَةِ، وَلِلْجُمُعَةِ، وَمِنَ الْحِجَامَةِ، وَمِنْ غُسْلِ المَيِّتِ]. أخرجه أبو داود.

7. (3813)-*Hz. Âişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah, dört şeyden dolayı guslederlerdi: "Cenâbet, cuma, hacâmat, ölü yıkamak." [Ebu Dâvud, Cenâiz 39, (3160).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, hükümleri farklı olan dört ayrı yıkanmayı, aynı hükmü, aynı vasfı taşıyor intibaını verecek şekilde beraber zikretmiş durumdadır:

★ Cenabetten yıkanmak farzdır.

★ Cuma güslü'nü Resûlullah'ın yaptığını, istihbab olarak emir buyurduğunu daha önc belirttik.

★ Hacâmat(kan aldırma)tan sonraki gusül temizlik içindir. Hacâmat olan kimsenin üzerine kan sıçramaları olabilir, bundan emin olunamaz. Bu sebeple vacib olmaksızın nezafet maksadıyla istihbab olarak yıkanmak söylenmiş olabilir.

★ Ölü yıkama sebebiyle de yıkanmanın vacib olmayacağı hususunda ülemanın ittifakını yukarıda kaydettik.

Bu hadisin zayıf olduğuna da dikkat çekilmiştir.

3814 ٨– وعن نافع: [أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما: حَنَّطَ ابناً لِسَعِيدِ بْنِ زَيْدٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ وَحَمَلَهُ. ثُمَّ دَخَلَ المَسْجِدَ وَصَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ]. أخرجه البخاري في ترجمة ومالك.

8. (3814)- *Nâfi* anlatıyor: "İbnu Ömer radıyallahu anhümâ, Saîd İbnu Zeyd'in bir oğlunu mübaşereten tahnît yaptı ve (kabre) taşıdı. Sonra mescide girip, abdest almaksızın namaz kıldı." [Buhârî, Cenâiz 8. Bab başlığında senetsiz olarak rivayet etmiştir. Muvatta, Tahâret 18, (1, 25).]

AÇIKLAMA:

1- Ölüyü tahnît etmek. Ölüyü kokulamak maksadıyla hanût (veya hınat) tatbik etmek. *Hanût:* "Ölünün kefen ve bedenine konulan kokulu maddedir. Resûlullah'a hangi Tanûtu daha çok seversiniz? diye sormuşlar da, *"Kâfûr!"* diye cevap vermiş. Bir başka rivayette Semud kavminin, hak-

larında azabın geleceğine kanaatleri hâsıl olunca, hemen Cife'ye dönüp pis kokmamak için kefenlenip sabır otuyla tahnitlendikleri belirtilir.

Şu halde hanût, ölüyü kokulamak ve hatta cesedin bozulmasını geciktirmek için ölüye tatbik edilen her çeşit koku maddesine denmiştir.

2- *Mübaşereten* demek, eli ölünün cesedine değerek demektir. İbnu Ömer tahnît işini, koku maddesini eliyle cesede sürerek yapmış olmalı. Âlimler, müslümanın ölümle necis olmayıp bilakis cesedinin temiz kaldığı hususundaki kabullerine, bu hadisi de delil kılarlar. "Şayet ceset temiz olmasaydı, *İbnu Ömer* elini değmekten sakınırdı veya değdikten sonra yıkardı" demişlerdir. Bu kanaatte olan âlimlere göre, *"Ölüyü yıkamaktan maksad temizlik değil, teabbüddür, yani yıkama emrini yerine getirmek suretiyle kulluk yapmak, ibadet ifa etmektir. Eğer ölünün cesedi necis olsaydı ne su, ne sidre ile ne de tek başına su ile yıkamakla temizlenmiş olmazdı."*

Şu halde bu rivayet 3811 numarada geçen hadisin zayıf olduğunu, hükmüyle amel edilmeyeceğini ifade eder. Zira Buhârî ve Muvatta'da yer almakla senet yönünden üstünlüğü açıktır.

3815 ٩ — وعن عبدالله بن أبي بكر بن محمد بن عمرو بن حزم: [إنَّ أَسْمَاءَ بِنْتَ عُمَيْسٍ امْرَأَةَ أَبِى بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: غَسَّلَتْ أَبَا بَكْرٍ حِينَ تُوُفِّيَ. ثُمَّ خَرَجَتْ فَسَأَلَتْ مَنْ حَضَرَهَا مِنَ الْمُهَاجِرِينَ، فَقَالَتْ: إِنِّي صَائِمَةٌ، وَإِنَّ هذَا يَوْمٌ شَدِيدُ الْبَرْدِ فَهَلْ عَلَيَّ مِنْ غُسْلٍ؟ فَقَالُوا: لاَ]. أخرجه مالك.

9. (3815)- *Abdullah İbnu Ebî Bekr İbni Muhammed İbni Amr İbni Hazm* anlatıyor: "Hz. Ebu Bekr'in hanımı Esmâ Bintu Umeys radıyallahu anhümâ vefat ettiği zaman Hz. Ebu Bekr'i yıkadı. Sonra (dışarı) çıkıp, cenazenin yanında hazır bulunan muhacirlere: "Ben oruçluyum. Şu gün de, çok soğuk bir gün. Bana gusül gerekir mi?" diye sordu. Hepsi birden, "Hayır!" dediler." [Muvatta, Cenâiz 3, (1, 223).]

AÇIKLAMA için 3811 numaralı hadise bakılsın.

BEŞİNCİ FASIL

MÜSLÜMAN OLUNCA GUSÜL

3816 ١- عن قيس بن عاصم رَضِىَ اللهُ عَنْه قال: [أَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ أُرِيدُ الإِسْلاَمَ. فَأَمَرَنِى أن أغْتَسِلَ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ]. أخرجه أصحاب السنن.

وفي رواية الترمذي والنسائي: [أَنَّهُ أسْلَمَ فَأَمَرَهُ].

1. (3816)- *Kays İbnu Âsım* radıyallahu anh anlatıyor: "Müslüman olmak arzusuyla *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelmiştim. Bana su ve sidre ile yıkanmamı emir buyurdu." [Ebu Dâvud, Taharet 131, (355); Tirmizî, Salât 429, (605); Nesâî, Tahâret 127, (1, 109).]

Tirmizî ve Nesâî'nin bir rivayetinde: "(Kays) müslüman oldu, (Resûlullah) ona yıkanmayı emretti" denmiştir.

3817 ٢- وعن عُثيم بن كثير بن كليب عن أبيه عن جده: [أَنَّهُ جَاءَ رسولَ اللهِ ﷺ فقَالَ: قَدْ أَسْلَمْتُ فقَالَ لَهُ رسولُ اللهِ ﷺ: أَلْقِ عَنْكَ شَعَرَ الْكُفْرِ. يَقُولُ: إحْلِقْ قَالَ: فَأَخْبَرَنِى آخَرُ أنَّ النّبىَّ ﷺ قالَ لآخَرَ مَعَهُ: أَلْقِ عَنْكَ شَعَرَ الْكُفْرِ واخْتَتِنْ]. أخرجه أبو داود.

2. (3817)- *Useym İbnu Kesîr İbni Küleyb an ebîhi an ceddihî*'nin anlattığına göre (ceddi Küleb), *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek: "Müslüman oldum!" der. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Üstünden küfür saçını at!"* der ve traş olmasını söyler, Useym'in babası dedi ki: "Bana bir başka (sahabî)nin bildirdiğine göre Aleyhissalâtu vesselâm, beraberinde olan bir diğerine de: *"Üzerindeki küfür tüyünü at ve sünnet ol!"* buyurmuştu." [Ebu Dâvud, Tahâret 131, (356).]

AÇIKLAMA:

Bazı âlimler bu hadislerden hareketle yeni müslüman olan bir kim-

seye yıkanmayı emretmek gerektiğini, bu nebevî emrin vücub ifade ettiğini söylemiştir. Ancak, *Hattâbî:* "Ülemanın çoğuna göre, bu yıkanmanın vacib olmayıp müstehab" olduğunu belirtir. İmam Şâfiî merhum: "Kafir müslüman olunca, bir de yıkanması hoşuma gider, şayet yıkanmasa cünüb sayılmaz, abdest alıp namaz kılması ona kafidir" demiştir.

Ahmed İbnu Hanbel ve *Ebu Sevr,* hadisin zâhirinden hareketle bir kafir müslüman olduğu vakit öncelikle yıkanmasının vacib olduğunu belirtirler. "Çünkü derler, kafirlik günlerinde, cima, ihtilam gibi yıkanmayı gerektiren hallerden uzak değildir. Ancak yıkanmaz, yıkansa bile ondan (bu yıkanma) sahih ve muteber olamaz. Zira cenâbetten yıkanmak, dinin farzlarından bir farzdır. Bu da, namaz ve zekat gibi, ancak imandan sonra makbuldür. O ise bu guslü, henüz imana girmezden önce yapmıştır."

İmam Mâlik de müslüman olunca kafirin yıkanması gerektiği görüşünde idi.

Şirkten henüz çıkmamış iken abdest alıp sonra müslüman olan müşrikin durumunda ihtilaf edilmiştir. Ashab-ı Re'y'den bazıları: "Müşrikken aldığı abdestle namaz kılabilir, ancak müşrikken teyemmüm etmiş idiyse, müslüman olunca bu teyemmümle namaz kılması caiz olmaz, su bulamazsa müslüman olunca yeniden teyemmüm yapar. Bunlara göre, aradaki fark şundan ileri gelir: Teyemmümde niyet esastır. Müşrik'in ibadet niyeti ise sahih olmaz. Halbuki su ile temizlik niyeti mütevakkıf değildir. Öyle ise müşrikken temizlik yapmış ise, bu tıpkı müslüman kimsenin temizliği gibi sahihtir.

İmam Şâfiî: "Bir kimse müşrikken abdest alsa veya teyemmüm yapsa sonra müslüman olsa, namaz için abdesti yenilemesi gerekir, teyemmüm de böyledir, aralarında fark yoktur." Ancak, müşrik cünüblükten yıkanıp müslüman olsa, bunun durumu hakkında Şâfiî'nin ashabı ihtilaf etmiştir. Bazıları, "yeniden gusül yapması vacibtir, tıpkı abdestte olduğu gibi" demiştir. Bu daha muvafık, daha doğru gözükmektedir. Bir kısmı da "İkisi arasında fark görüp her halukârda abdesti tazelemesi gerekir, ancak guslü yenilemesi gerekmez" demiştir. Hepsi şunu demekte ittifak eder: "Müslüman olur ve kendisine kafirken cünüblük isabet etmediğini yakinen bilirse, ona gusül gerekmez."

"Müslüman olunca, kafire yıkanması vacibtir" diyenlerin kavli, hadisin zahirine uygundur. Çünkü emrin hakikatı, aksine bir hüküm ifade ettiğini gösteren karîne olmadığı müddetçe, vücub ifade eder.

2-İkinci hadiste saç kesilmesi mevzubahistir. Âlimler, her müslüman

olan kimseye yıkanma gereği gibi bir de saçını traş etme diye bir vecibe yüklenmediğini, sadedinde olduğumuz hadiste geçen *"küfür saçı"*ndan muradın, küffâra alamet olan bir saç olacağını belirtmişlerdir. Nitekim hadiste *"saçını da kes"* denmemiş, *"küfür saçını kes"* denmiştir. Saçın küfre nisbet edilmiş olması *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın muhatabında küfre alamet olan hususî bir saçın varlığını ifade eder. Nitekim kâfirler, her beldede kendilerine has saç şekli tesbit etmişler, moda ortaya koymuşlardır. Mısır'da, Hindistan'da, saçın hiç kesilmeyen kısımları vardır. Zaman zaman traş olsalar bile, o hususi kısma dokunmazlar. Bu bir nevi onların dinlerinin, inançlarının bir gereğidir, milliyet sembolüdür. Şu halde böylesi bir kısım saç İslam'la küfür arasında bir alâmet-i farika olmaktadır. Şu halde, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Üseym'in ceddine ve yanındakilere, böylesi bir alamet saçın kesilmesini emretmiş olmalıdır.

3- Hadis son kısmında *"sünnet ol!"* emri de yer almaktadır. Bazı âlimler buna dayanarak, müslüman olan kafirlerin bir de sünnet olmalarını vacib olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Ancak hadisin, zaaf sebebiyle, vücub tesbit edecek güçte olmadığını belirtmiştir.

ALTINCI FASIL

HAMAM HAKKINDA

3818 ١- عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها: [أنَّ رسـول الله ﷺ: نَهَى الرِّجَالَ والنِّسَاءَ عَنْ دُخُولِ الْحمَّامِ: قَالَتْ ثُمَّ رَخَّصَ لِلرِّجَالِ أنْ يَدْخُلُوهُ فِي الْمَآزِرِ].

1. (3818)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm kadınları da erkekleri de hamama girmekten nehyetmişti. Sonradan, izarlarına sarınmış olarak erkeklerin girmesine izin verdi."

3819 ٢- وفي رواية [أنَّ عَائِشَةَ دَخَلَ عَلَيْهَا نِسْوَةٌ مِنْ نِسَاءِ أهْلِ الشَّامِ فَقَالَتْ: لَعَلَّكُنَّ مِنَ الكُورَةِ الَّتِي يَدْخُلْنَ نِسَاؤُهَا الْحَمَّامَاتِ؟ قُلْنَ: نَعَمْ. قَالَتْ: أمَا إنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ الله ﷺ يَقُولُ: مَامِنْ امْرَأةٍ تَخْلَعُ ثِيَابَهَا فِي غَيْرِ بَيْتِهَا إلاَّ هَتَكَتْ مَا بَيْنَهَا وبَيْنَ اللهِ مِنْ حِجَابٍ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

«الْكُورَةِ» اِسْمٌ يَقَعُ عَلَى جِهَةٍ مِنَ الأرْضِ مَخْصُوصَةً كَالشَّامِ والعِرَاقِ وفَلَسْطِينَ ونَحْوَ ذلِكَ.

2. (3819)- Bir başka rivayette şöyle denmiştir: "Hz. Âişe radıyallahu anhâ'nın yanına, Şamlı kadınlardan bir grup girmişti. Hz. Âişe: "Sizler herhalde, hanımları hamamlara giren bölgedensiniz!" dedi. Kadınlar: "Evet!" diye cevap verdiler. *Hz. Âişe:* "Ama ben *Resûlullah(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Elbisesini evinden hariç bir yerde çıkaran her kadın, mutlaka Allah'la kendi arasındaki perdeyi yırtmış olur"* dediğini işittim" buyurdu. [Ebu Dâvud, Hammam 1, (4009, 4010); Tirmizî, Edeb 43, (2803, 2804).]

3820 ٣- وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أنَّ رَسُولَ الله ﷺ قال: سَتُفْتَحُ لَكُمْ أرْضُ الْعَجَمِ، وَسَتَجِدُونَ فِيهَا بُيُوتاً يُقَالُ لَهَا الْحَمَّامَاتُ فَلاَ يَدْخُلَنَّهَا الرِّجَالُ إلاَّ

بِالأُزُرِ، وَامْنَعُوا مِنْهَا النِّسَاءَ إِلاَّ مَرِيضَةً أَوْ نُفَسَاءَ]. أخرجه أبو داود.

3. (3820)-*Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Size Acem diyarının fethi müyesser olacak. Oralarda hammam denen evlere rastlayacaksınız. Sakın ola erkekler onlara izarsız girmesinler. Nifas veya hastalık hali dışında kadınların oralara girmesine izin vermeyin."* [Ebu Dâvud, Hammâm 1, (4011).]

3821 ٤ – وعن جابر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه: [أَنَّ رسولَ اللّٰه ﷺ قال: [مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلاَ يَدْخُلِ الْحَمَّامَ بِغَيْرِ إِزَارٍ، وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلاَ يُدْخِلْ حَلِيلَتَهُ الْحَمَّامَ مِنْ غَيْرِ عُذْرٍ، وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلاَ يَجْلِسْ عَلَى مَائِدَةٍ يُدَارُ عَلَيْهَا الْخَمْرُ]. أخرجه الترمذي والنسائي.

4. (3821)-*Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah ve ahiret gününe inanan kimse izarsız hammâma girmesin. Kim Allah'a ve ahirete inanıyorsa, bir özrü olmadan hanımını hammâma sokmasın. Kim Allah'a ahirete, inanıyorsa üzerinde içki bulunan sofraya oturmasın."* [Tirmizî, Edeb 43, (2802); Nesâî, Gusl 2, (1, 198).]

AÇIKLAMA:

1- Bu dört rivayet *"hammâm"* üzerine. Bu rivayetlerde hamamların *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde Araplarca pek bilinmediğini, Acemler (gayr-ı Araplar) tarafından bilindiğini görmekteyiz. Buralara gitmek, önceleri erkek ve kadın bütün müslümanlara yasaklanmış olduğu halde, sonradan bazı kayıtlarla erkeklere serbest kılınmıştır. İzarlarına sarınmış olarak girmek... İzar, belden aşağıyı örten giyecek olduğuna göre, avret yerlerini açarak hamamlara gitmek yasaklanmış olmaktadır. Allah'a ve ahirete inanan her müslüman avret yerlerini hamamlarda bile açmamalıdır. Şu halde hadisler, avret yerlerini açarak hamama gitmeyi kesin bir dille haram kılmaktadır.

2- Kadınların hamama gitmesi meselesine gelince, bazı hadisler mutlak olarak tahrim ederken (1, 2 ve 4. hadisler), bir hadiste de (3. hadis) tedaviye yönelik bir özre binaen kadınların da hamama gitmesine ruhsat tanıyor. Şu halde izarlı ve tesettürlü de olsa, kadınların hamama gitmeleri zaruret olmadıkça haram edilmiş olmaktadır.

Gazalî'nin kaydına göre, Ashab, *Şam*'da hamamlara gidince, bir kısmı:

"Şu hammam denen evler ne iyi yerdir, orada bedeni kirden temizliyoruz" demişlerdir. Bir kısmı da: "Şu hammam denen evler ne kötü yerdir, avretler açılıyor, haya gidiyor" demiştir. Gazali: "Afetinden kaçınıldığı takdirde, (temizlik, tedavi gibi bir) faide düşünerek gitmede bir beis yoktur" der.

Bazı şârihler kadınlar hakkında yasaklanmasını şöyle izah etmiştir. "Çünkü onların bedenlerinin her tarafı avrettir, örtülmesi farzdır, hiçbir yerlerinin zaruret olmadıkça açılması caiz değildir. Hastadır, tedavi için girer veya nifastan çıkmıştır, temizlenmek için girer. Veya cünübtür, hava soğuktur, su ısıtma imkanı yoktur ve soğuk su kullanması halinde zarar göreceğinden korkulmaktadır. Bu gibi zaruretler karşısında kadınların avretlerini örtmeleri kaydıyla girmelerine izin verilmiştir."

Görüldüğü üzere hamamlar, kadınlar hakkında da mutlak olarak haram kılınmamıştır.

DOKUZUNCU BAB
HAYIZ HAKKINDADIR

(Bu babta iki fasıl var)

BİRİNCİ FASIL

HAYIZLILARLA İLGİLİ AHKÂM

İKİNCİ FASIL

MÜSTEHÂZE VE NİFAS HALLERİ

UMUMÎ AÇIKLAMA

Hayz, kelime olarak akmak demektir. Örfte kadınların belli yerlerinden muayyen vakitlerde kanlarının akmasıdır. Dilimizde ay hali veya aybaşı hali veya âdet hali de denir. Hayız gören kadına Arapça olarak hâiz denilir. Aslında hâiz, ism-i fail ve müzekkerdir. Ancak bu hal kadınlara mahsus olduğu için haize denmeksizin, hâiz'le kadın kastedilir. Kur'an'da mahîz kelimesi hayz ma'nâsında kullanılmıştır. Bu halle ilgili olarak âyette şöyle buyurulur: **"(Ey Muhammed!) Sana kadınların aybaşı hali (mahîz) hakkında da sorarlar. De ki: "O bir ezadır. Aybaşı halinde iken kadınlardan uzak kalın, temizlenmelerine kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri zaman Allah'ın size buyurduğu yoldan yaklaşın." Allah şüphesiz daime tevbe edenleri sever, temizlenenleri de sever"** (Bakara 222).

Hayız hali, kadınlarda büluğ yaşı ile başlar ve yeis hali denen hamilelikten ümid kesilme devresine kadar devam eder.

Hayız (veya âdet) hali, kadınlarda en az dokuz yaşında görülmeye başlar. İstisnâî durumlarda da olsa altı yaşında da adet halinin olabileceği kabul edilmiştir. Bu hal normal olarak elli veya ellibeş yaşına kadar devam eder. Daha evvel âdet halinin kesildiği de olur. Âdet halinin kesilmesine iyâs denir. Bu maksadla iyâs yaşı veya *sinn-i iyâs* tabirleri kullanılır. Bu yaşa ulaşan kadına da âyise denir.

Âdet müddeti, mezheplere göre farklı olabilir. Şâfiîlere göre bu müddetin en az sınırı bir gün bir gece, en çoğu on beş gündür. Mâlikîlere göre ise, en azı, kanı görecek kadar zamandır. Bir saat bile olabilir. Âdet müddeti Hanefîlere göre en az üç gün üç gece yani yetmişiki saat, en fazla on gün on gecedir, yani ikiyüzkırk saattir. Bu iki müddet arasında görülecek kanlar âdet kanı sayılır. Bu müddet esnasında kanın devamı şart değildir, zaman zaman kesilebilir. Sözgelimi bir kadın üç gün kan

görüp sonra iki gün kesilse, sonra tekrar üç gün görse, bu sekiz günlük müddet onun âdet süresini teşkil eder. Kadının takarrur eden müddetinden fazla kan gelecek olursa o kan âdet kanı sayılmaz. Mesela bir kadının mutad kan görme müddeti yedi olarak takarrur etti ise, sekizinci ve dokuzuncu... günlerde göreceği kan istihâze kanıdır, bir özre bağlı olarak gelmektedir.

Bazı kadınlarda âdet günleri sabit değildir, devamlı değişir. Bunlar bir ay beş, bir başka ay altı veya daha fazla günlerde kanama görebilirler. Bu durumlarda ihtiyatla hareket edip, böyle bir kadın altıncı gün yıkanır, namazını kılar, çünkü bunun istihâze kanı olma ihtimali var. Müddet uzaması -veya kısalması- üst üste iki ay devam edince müddetin değiştiğine hükmedilir. Mutaddan fazla olan kanama on güne çıksa bunun âdet olması melhuzdur, on günü taşarsa âdet sayılmaz. Mesela mutadı yedi gün olan bir kadının kanaması on gün devam etse bu hayz sayılır, onbir gün devam etse, yediden fazlası istihâze kanı sayılır. Böyle değerlendirmenin sebebi, hayz halinin on günden fazla olmayacağının kabul edilmesinden ileri gelir.

Hayız halinde namaz, oruç gibi ibadetler terkedilir, zevciyat muamelesi yapılamaz, Kur'an okunamaz, Mushaf'a el sürülemez, camiye girilemez, Kabe tavaf edilemez.

Görüldüğü üzere, hayz hali ile ilgili bilinmesi gereken bir kısım ahkam vardır. Her müslüman erkek kadının bunları bilmesi gerekir. Teferruat için mutlaka ilmihal kitaplarına müracaat edilmelidir.

BİRİNCİ FASIL

HAYIZLI VE HAYIZLIYLA İLGİLİ HÜKÜMLER

3822 ١- عـن أنـس رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّ الْيَهُودَ كَانُوا إذَا حَاضَتِ الْمَرْأةُ فيــهِمْ لَمْ يُؤاكلُوهَا وَلَمْ يُجَامعُوهَا فِي الْبُيُوت فَسَأَلَ أصْحَابُ النَّبيِّ ﷺ فــأنْزَلَ اللهُ تعــالى: وَيَسْألُونَكَ عَنِ المَحِيضِ؟ قُلْ هُوَ أذىً فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فـي الْمَحِيضِ إلى آخـر الآية. فقَالَ: رسولُ الله ﷺ: اصْنَعُوا كُلَّ شَيْءٍ إلاَّ النِّكَاحَ. فَبَلَغَ ذلكَ الْيَهُودَ. فقَالُوا: ما يُرِيدُ هذَا الرَّجُلُ أنْ يدَعَ مِنْ أمْرِنَا شَيْئــاً إلاَّ خَالَفَنَا فيـه فَجَاءَ أُسَيْدُ بنُ حُضَيْرٍ وَعَبَّادُ بنُ بِشْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهــمــا. فَقَالاَ يَا رَسُولَ الله: إنَّ الْيَهُودَ تَقُولُ كَذَا كَذَا، أفَلاَ نُجَامِعُهُنَّ؟ فَتَغَيَّرَ وَجْهُ رســول الله ﷺ حَتّى ظَنَّا أنَّهُ قَدْ وَجَدَ عَلَيْهِمــا فَخَرَجَا فَاسْتَقْبَلَتْهُمَا هَدِيَّةٌ مِنْ لَبَنٍ إلى رسول الله ﷺ فَأرْسَلَ فِي آثَارِهِمَا فَسَقَاهُمَا فَعَرَفَا أنَّهُ لَمْ يَجِدْ عَلَيْهِمَا]. أخرجه الخمسة إلا البخارى، وهذا لفظ مسلم.

«وَجَدَ عَلَيْهِ» يجد موجدة إذا غضب.

1. (3822)- *Hz. Enes* (radıyallau anh) anlatıyor: "Yahudilerin şöyle bir âdeti vardı: İçlerinde bir kadın âdet görmeye başlayınca, onunla beraber yiyip içmezler, evlerde beraber oturup kalkmazlardı. Bu durumu Ashab (radıyallahu anhüm) *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a sordular. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti inzal buyurdu. (Meâlen): **"(Ey Muhammed!) Sana kadınların aybaşı halinden sorarlar. De ki: "O bir ezadır. Aybaşı halinde iken kadınlardan uzak kalın. Temizlenmelerine kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri zaman Allah'ın size buyurduğu yoldan yaklaşın..."** (Bakara 222) âyeti üzerine *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* "Kadınlarınızla nikah (zevciyat mu-

amelesi) dışında her şeyi yapın!" buyurdu. Bu ruhsat yahudilere ulaşınca: "Bu adam ne yapmak istiyor? Bize muhalefet etmediği bir şey bırakmadı!" dediler. (Bu sözü işiten) *Üseyd İbnu Hudayr* ve *Abbad İbnu Bişr* (radıyallahu anhümâ) gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü! yahudiler şöyle şöyle söylüyorlar" diye haber verdiler. "Biz kadınlarla beraber oturup kalkmıyacak mıyız?" dediler. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın rengi öylesine değişti ki, biz onlara kızdığını zannettik. Onlar da hemen çıkıp gittiler. Derken onlar yolda Resûlullah'a gönderilen hediye sütle karşılaştılar. Resûlullah o sütü hemen bunların peşisıra içmeleri için gönderdi. Böylece anladılar ki, *Aleyhissalâtu vesselâm* kendilerine gücenmemiştir." [Müslim, Hayz 16, (302); Ebu Dâvud, Nikah 47, (2165); Tirmizî, Tefsir, Bakara, (2981); Nesâî, Tahâret 181, (1, 152).]

AÇIKLAMA:

1- Şârihler, Ashab'ın sualinin âyetin nüzulünden önceye aid olduğunu, bunu "önceki şeriatler bizim de şeriatimizdir" inancına binaen sormuş olabileceklerini belirtir.

Nevevî, âyette geçen birinci mahîz'den muradın kan olduğunu belirtir. İkincisi ihtilaflıdır. Umumiyetle hayız olduğu kabul edilmiştir. Ferc olduğunu, hayız zamanı olduğunu söyleyen âlim de vardır.

Useyd ile *Abbâd* (radıyallahu anhümâ)'nın, "Hayızlı kadınlarla beraber oturup kalkmıyalım mı?" sözüyle neyi kastettiklerinde âlimler ihtilaf etmiştir. Bazıları, *"maksad, kadınlarla bir arada yaşamak, beraber yiyip içmek"* derken, bazıları da "münasebet-i cinsiyedir" demiştir. Muhtemelen bunlar, yahudilere muhalefeti bu meselede de sürdürüp kadınlarla cinsî münâsebeti devam ettirme ruhsatı almak istemişler, ancak bu arzuları şeriat-ı İslamiye'ye muhalif olduğu için Resulullah aleyhissalâtu vesselam'ın canı sıkılmış ve öfkesinden rengi değişmiştir.

Yine de *Aleyhissalâtu vesselâm,* Ensar'ın yüce şahsiyetinin gönüllerini hoş etmeyi ihmal etmemiş, peşlerine gönderdiği sütle, haklarındaki iltifat-ı nebevîyenin devam etmekte olduğunu ihsas buyurmuştur.

3823 ٢ـ وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قالَ: مَنْ أتَى حَائِضاً فِي فَرْجِهَا، أوِ امْرأةً فِي دُبُرِهَا، أوْ كَاهِناً فَقَدْ بَرِئَ مِمَّا أُنْزِلَ عَلَى مُحَمَّدٍ ﷺ]. أخرجه الترمذي.

2. (3823)- Hz. Ebu Hüreyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim hayızlının fercine veya bir kadının dübürüne (arka uzvuna) temas ederse veya kahîne uğrarsa Mu-*

hammed'e ihdirilenden teberrî etmiş (yüz çevirmiş) olur." [Tirmizî, Tahâret 102, (135); İbnu Mâce, Tahâret 122, (639).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* efendimiz, bu hadislerinde, dîn-i mübîn-i İslam'ın yasakladığı üç ameli şiddetli bir üslubla reddetmektedir:

★ Hayızlı kadınla münasebet-i cinsiyye.

★ Kadınlara arka uzuvdan temas.

★ Gaybî umuru öğrenmek veya bir işe karar vermede yardımını te' min gibi bir maksadla kahine müracaat etmek.

Bu ameller, hadiste, İslam'dan yüz çevirmek olarak tavsif ediliyor.

Tirmizî: "Bu hadisin ma'nâsı tağliz (yani yasakta şiddetli bir üsluba yer vermek)'dir" dedikten sonra: "Nitekim Resulullah'tan şu hadis rivayet edilmiştir: "Kim hayızlı kadına temas ederse bir dinar tasadduk etsin" der."

Sadedinde olduğumuz hadisten maksadın tekfir değil, tağlîz olduğunu belirtme sadedinde *Tirmizî* der ki: "Hayızlı kadına temas küfrü gerektiren bir amel olsaydı, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, bu günah için kefarette bulunmayı emretmezdi."

2- Kadınlara arka uzvundan teması dinimiz şiddetle yasaklar. Bu davranış, münasebet-i cinsiye âdâbını tesbit eden âyete de aykırıdır: نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ اَنَّى شِئْتُمْ **"Kadınlarınız sizin tarlanızdır, tarlanıza istediğiniz gibi gelin, (çocuk yaparak) istikbal için hazırlıklı olun, Alah'tan sakının (kadına bu âdâba uymayan temasta bulunmayın)"** (Bakara 223).

Resûlullah bir hadislerinde: *"Hanımına arka uzvundan temas edenin yüzüne Allah bakmaz"* der. Böyleleri bazı hadislerde "...mel'un" olarak tavsif edilmiştir.

3- Kâhin meselesi daha önce çok geniş şekilde geçmiş olmakla birlikte, burada kısaca şu açıklamayı *Cezerî*'den kaydediyoruz: "Kâhin, gelecek zamanda olacak hadiselerden haber veren, gizli şeyleri (esrarı) bilme iddiasında bulunan kimsedir. Araplarda bu evsafta meşhur kâhinler vardı. Şıkh ve Satîh vs. gibi... Bunlardan bazıları emirleri altında cinnî ve hüddam bulunduğunu, kendileri ne gaybtan haber getirdiğini iddia eder. Bir kısmı bazı ön işaretlerden hareketle, olacağı bildiklerini söylerler. Mesela soru sahibinin sözünden, davranışından, halinden hareketle

sorulan şeyin yerini bildiklerini iddia ederler. Bunlara daha ziyade arrâf denir: Çalınan veya kaybedilen bir eşyanın yerini bildikleri husussundaki iddia sahipleri gibi." Sadedinde olduğumuz hadis "kâhine gelen" demekle kâhin, arrâf, müneccim, falcı vs. gibi değişik adlar altında gaybî bilme iddiasında bulunan bütün insanları kasdeder.

4- *Tirmizî*'nin dediği gibi hadiste esas olan tağlîz ve teşdîd olmakla birlikte bası şârihler şöyle demiştir: *"Helal addederek arka uzuvdan temas veya kâhinin söylediğini tasdik maksadıyla ona gelmek bunların haramiyetini inkar etmektir; bu durumda küfür (te'vil edilmez), zahirine hamledilir. "Helal addetme" ve "tasdik etmek" olmadığı takdirde bu fiillerin hükmü küfran-ı nimet olarak tevil edilir."*

3824 ٣- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَتْ إحْدَانَا إذَا كَانَتْ حَائِضاً وَأرَادَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أنْ يُبَاشِرَهَا أمَرَهَا أنْ تَتَّزِرَ بإزَارٍ فِي فَوْرِ حَيْضَتِهَا ثُمَّ يُبَاشِرُهَا وَأيُّكُمْ يَمْلِكُ إرْبَهُ كَمَا كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَمْلِكُ إرْبَهُ]. أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين.

وفي رواية أبي داود: [فِي فَوْجِ حَيْضَتِهَا].

3. (3824)- *Hz. Âişe* (radıyalllahu anhâ) anlatıyor: "Bizden biri hayızlı olur, *Resûlullah (aleyhissalâtu ve vesselâm)* da onunla mübaşeret etmek dilerse, ona, hayız olur olmaz izarını bağlamasını emreder, sonra mubaşeret ederdi. Sizden hanginiz, nefsine, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın nefsine hâkim olduğu kadar hâkim olur?"

Ebu Dâvud'un bir rivayetinde, "fevr" (evvelinde -ki "hayz olur olmaz" diye karşıladık-) yerine "fevh" denilmiştir (ki bu da "çoğunda" ve "evvelinde" ma'nâsına gelir).

3825 ٤- وفي رواية النسائي عن جميع بن عمير قال: [دَخَلْتُ عَلَى عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا مَعَ أُمِّي وَخَالَتِي فَسَألَتَاهَا كَيْفَ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَصْنَعُ إذَا حَاضَتْ إحْدَاكُنَّ؟ قَالَتْ: كَانَ يَأمُرُنَا إذَا حَاضَتْ إحْدَانَا أنْ تَأتَزِرَ بِإزَارٍ وَاسِعٍ ثُمَّ يَلْتَزِمُ صَدْرَهَا وَثَدْيَيْهَا].

4. (3825)- Nesâî'nin Cümay' İbnu Umayr'dan kaydettiği bir rivayette şöyle denmiştir: "Ben, annem ve teyzemle birlikte Hz. Âişe (radıyallahu anha)'nin yanına girdim. Onlar *Hz. Âişe*'ye: "Hayızlı iken, sizlerle Aleyhisalâtu vesselâm ne şekilde mübaşerette bulunurdu?" diye sordular. Âişe validemiz:

"Hayız olduğumuz zaman bize, geniş bir izar giymemizi emreder, sonra sîne ve göğsümüze iltizâmda (temasta) bulunurdu."

3826 ٥ – وعند مالك: [أنَّ عُبَيْدَ اللهِ بنِ عَبْدِاللهِ بن عُمَرَ، أرْسَلَ إلى عَائشَةَ يَسْألُهَا: هَلْ يُبَاشِرُ الرَّجُلُ امرأتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ؟ فَقَالَتْ: لِتَشُدَّ إزَارَهَا عَلى أسْفَلِهَا ثُمَّ يُبَاشِرُهَا إنْ شَاءَ].

5. (3826)- Muvatta'nın rivayetinde şöyledir: "Ubeydullah İbnu Abdillah İbni Ömer (radıyallahu anhümâ), Hz. Âişe'ye göndererek -kişi, hayızlı olan hanımıyla mubaşerette bulunabilir mi?- diye sordurdu. Hz. Âişe radıyallahu anhâ: "Kadının alt kısmına izarını bağlatsın sonra onunla mubâşerette bulunsun" cevabını verdi."

3827 ٦ – وفي رواية لأبي داود والنسائي: [أنَّ رسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ يُبَاشِرُ الْمَرْأةَ مِنْ نِسَائِهِ وَهِيَ حَائِضٌ إذَا كَانَ عَلَيْهَا إزَارٌ إلى أنْصَافِ الْفَخِذَيْنِ وَالرُّكْبَتَيْنِ مُحْتَجِزَةً].

«فورُ حَيضتِها، وفوحُ حَيضتِها» بالراء والحاء المهملتين: أى أوله ومعظمه.

و«الاحتجازُ» شد الإزار على العورة، ومنه حجزة السراويل، والحاجز الحائل بين الشيئين.

6. (3827)- Ebu Dâvud ve Nesâî'nin bir rivayetinde şöyle denmektedir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zevcelerinden bir kadınla hayızlı olduğu halde mubaşeret ederdi. Yeter ki, uyluklarının ortasına kadar izarı uzanmış olsun veya dizleri örtülü bulunsun." [Buhârî, Hayz 5; Müslim, Hayz 1, 4, (293, 295); Muvatta, Tahâret 95, (1, 58); Ebu Dâvud Tahâret 107, (267, 268, 273); Tirmizî, Tahâret 99, (132); Nesâî, Hayz 12, 13, (1, 189).]

AÇIKLAMA:

1- Hemen belirtelim ki, bu hadislerde geçen mubâşeret'ten maksat derilerin biribirine değmesidir. Beşere, deri demektir. Bâşere ise, karşılıklı olarak derileri değdirmek. Öyleyse sadedinde olduğumuz hadislerde, mübaşeretle cinsî münâsebet olmaksızın ellemek, öpmek gibi herhangi bir şekilde karı-kocanın birbirlerine bedenen değmeleri kastedilmektedir.

Sadedinde olduğumuz rivayetler, hayızlı kadınla göbekle diz arası hariç başka yerleriyle mübaşeretin caiz olduğunu ifade etmektedir.

2- Hayırlı kadınla mübâşeret meselesi muhtelif rivayetlerde farklı te-

ferruatlarla ele alınmıştır. Bu teferruâttan bir kısmını gördük, bir kısmı müteakip hadislerde gelecek. Bu meseleyi Avnu'l-Mabud şöyle özetler:

"Hayızlı kadınla mubâşeret muhtelif kısımlara ayrılır:

★ Onlara ferclerinden cima suretiyle mübâşeret: Bu bi'l-icma haramdır. Bunun haram oluşu Kur'an ve sünnet'in nasslarıyla sâbittir.

★ Göbekten yukarı ve dizlerden aşağıda kalan kısımlarla mübaşeret: "Bu zekerle, elle, öpmekle vs. şekillerin hepsiyle olabilir, helaldir. Ülema bunun helal olduğunda ittifak etmiştir.

★ Ön ve arka uzva olmamak kaydı ile göbekten aşağısı ile de mübaşeret. Bu meselede Şâfiî'ler üç görüş ileri sürmüşlerdir:

★★ "En meşhuruna göre haramdır. *İmam Mâlik* ve *Ebu Hanîfe* de bu görüştedir. Ülemanın ekseriyetinin görüşü budur.

★★ Mekruh olmakla beraber haram değildir. Nevevî der ki: "Bu, delil açısından en kavî olan görüştür, muhtar olan da budur."

★★ Üçüncü görüşe göre, mübâşeret eden kimse, ferce temas etmekten nefsini tutabilecek güçte ise ve -ister şehvet yönüyle zayıflığı sebebiyle, isterse verasının (dindarlığının) kuvveti sebebiyle- kendisine güveniyorsa caizdir- değilse caiz değildir. Bu cevaza kâil olanlar arasında *İkrime, Mücahid, Hasan Basrî, Şa'bi, İbrahim Nehâî, Süfyan-ı Sevrî, Evzâî, Ahmed İbnu Hanbel, İmam Muhammed, Tahâvî; Mâlikîlerden Esbağ* vs. var." Mübarekfurî der ki: "Bu, cemaatin kâil olduğu "Cima hariç, hayızlı kadının bütün uzuvlarıyla mübaşeret etme cevazı" sahih delillere muvafıktır."

Ancak ihtiyata muvafık olanı göbek, diz kapağı arasına mübaşeretten kaçınmaktır. *Hz. Âişe* validemiz, hiç kimsenin nefsini hâkim olmada Resûlullah'a yetişemeyeceğini noktaladıktan sonra *Resûlullah*'ın hayızlı hanımlarına izarlarını bağlatarak diz kapağı ile göbek arasını kapattırdığını bilhassa belirtir.

3828 ٧– وعن زيد بن أسلم رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّ رَجُلاً سَأَلَ النّبىَّ ﷺ فَقَالَ: مَا يَحِلُّ لِى مِنَ امْرَأَتِى وَهِىَ حَائِضٌ؟ فــــقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لِتَشُدَّ عَلَيْهَا إِزَارَهَا ثُمَّ شَأْنُكَ بِأَعْلاَهَا]. أخرجه مالك.

7. (3828)- *Zeyd İbnu Eslem* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a sordu: "(Ey Allah'ın Resûlü!) Hanımım hayızlı iken bana helal olan nedir?" *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Üzerine izarını bağlasın, yukarısına istediğinde serbestsin."* [Muvatta, Tahâret 93, (1, 57).]

3829 ٨– وعن معاذ رَضيَ اللهُ عَنْه قال: [قُلْتُ يَارسولَ اللهِ ﷺ، مَا يُحِلُّ لِي مِنَ امْرَأَتِي وَهِيَ حَائِضٌ؟ قَالَ: مَا فَوْقَ الإِزَارِ، وَالتَّعَفُّفُ عَنْ ذٰلِكَ أَفْضَلُ]. أخرجه رزين.

8. (3829)- *Hz. Muaz* radıyallahu anh anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü! dedim, hanımım hayızlı iken bana helal olan nedir?" *"İzar'ın yukarısı, ancak bundan da sakınsan daha iyi olur!"* buyurdular." [Rezîn tahric etti. (Ebu Dâvud, Tahâret 83, (212, 213).]

3830 ٩– وعن عكرمة عن بعض أزواج النبى ﷺ: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ إِذَا أَرَادَ مِنَ الحَائِضِ شَيْئاً أَلْقَى عَلَى فَرْجِهَا ثَوْباً]. أخرجه أبو داود.

9. (3830)- İkrime, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerinden birinden naklen anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, hayızlı hanımlarıyla bir mübaşerette bulunmak dileyince hanımının ferci üzerine bir şey örterdi..." [Ebu Dâvud, Tahâret 107, (272).]

AÇIKLAMA:

Bu hadislerle ilgili açıklama 3827 numarada geçti. Nevevî'nin orada kaydettiğimiz görüşü, bilahassa sonuncu rivayete müstenid olmalı.

3831 ١٠– وعن ابن عباس رَضيَ اللهُ عَنْهما: [أَنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قَامَ: إِذَا وَقَعَ رَجُلٌ بِأَهْلِهِ وَهِيَ حَائِضٌ فَلْيَتَصَدَّقْ بِنِصْفِ دِينَارٍ]. أخرج أصحاب السنن.

10. (3831)- *İbnu Abbâs* radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kişi, hayızlı karısıyla cinsî münasebette bulunursa (hatasına kefaret olarak) yarım dinar tasadduk etsin."*

3832 ١١– وفي رواية قال: [إِذَا أَصَابَهَا أَوَّلَ الدَّمِ، وَالدَّمُ أَحْمَرُ فَدِينَارٌ، وَإِنْ أَصَابَهَا فِى انْقِطَاعِ الدَّمِ، وَالدَّمُ أَصْفَرُ، فَنِصْفُ دِينَارٍ].

قال الترمذي: قد روى هذا الحديث عن ابن عباس موقوفاً.

11. (3832)- Bir rivayette ise şöyle denmiştir: "Kişi hayızlı hanımına, hayız halinin başlangıcında, kan kırmızı renkte iken temas ederse bir dinar tasadduk etsin. Kanın kesilmeye yüz tutup akıntının sarardığı zaman temas eden, yarım dinar tasadduk etsin."

Tirmizî der ki: "Bu hadis İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ'dan mevkuf (kendi sözü) olarak da rivayet edilmiştir."

3833 ١٢ – وفي رواية أبي داود: [عَنِ النَّبِـيِّ ﷺ فِي الَّذِى يَأْتِى أَهْلَهُ وَهِيَ حَائِضٌ. قَالَ: يَتَصَدَّقُ بِدِينَارٍ أَوْ نِصْفِ دِينَارٍ]. قالَ أبو داود: هكذا الرواية الصحيحة.

12. (3833)- Ebu Dâvud'un bir rivayetinde hayızlı karısına temas eden kimse hakkında *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm')*ın: *"Bir veya yarım dinar tasadduk etsin"* dediği kaydedilmiştir.

Ebu Dâvud der ki: "Bu rivayet (yani İbnu Abbâs'ın "bir veya yarım..." diyerek yaptığı rivayet) sahihtir, (diğer "...yarım dinar..." diyen rivayet bu kadar kavî değildir.)"

3834 ١٣ – وفي رواية قـال: [إذَا أَصَابَهَا فِي الـدَّمِ فَدِينَـارٌ، وإذَا أَصَابَهَا فِى انْقِطَاعِ الدَّمِ فَنِصْفُ دِينَارٍ].

13. (3834)-Bir rivayette şöyle denmiştir: "Kişi hanımına kanama halinde temasta bulunmuşsa bir dinar, kanın kesilme halinde temas etmişse yarım dinar tasadduk eder." [Tirmizî, Tahâret 103, (136, 137); Ebu Dâvud, Tahâret 106, (264, 265, 266); Nesâî, Tahâret 182, (1, 153); İbnu Mâce, Tahâret 123, (640).]

AÇIKLAMA:

1-Kaydettiğimiz son dört rivayet, hayızlı hanımına hataen temasta bulunmanın hükmü ve müeyyidesi üzerinedir. Hadislerin hepsi aslında birdir ve mahreci İbnu Abbâs'tır, ancak metinde ve isnadında ızdırab vakî olmuştur. Hadis bazan merfu bazan mevkuf olarak rivayet edilmiştir.

2-Hanımına hayızlı iken temas eden kimse hakkında ülemanın hükmü de farklı olmuştur. *Hattâbî* der ki: "Ülemanın ekserisi "bu kimseye bir şey gerekmez, Allah'a istiğfar eder" diye hükmetmiştir."

Bunlar *"Bir şey gerekmez"* derken metindeki ızdırabı gösterirler, çünkü hadisin muhtelif vecihlerinde farklı müeyyideler gelmiştir. Şöyle ki:

★ Bir rivayette: *"Bir dinar, yarım dinar"* diye tereddütlü gelmiştir.

★ Bir rivayette: *"Bir dinar tasadduk eder, bulamazsa yarım dinar"* denir.

★ Bir rivayette: *"Kanama hali ile kanın kesilmesi haline göre bir veya yarım dinar"* tefriki yapılır.

★ Bir rivayette: *"Kan kırmızı ise bir dinar, sarı ise yarım dinar"* denir.

★ Bir rivayette: *"Kan yeni ise bir dinar tasadduk eder, sarı ise yarım dinar..."* denir.

Ancak bazı âlimler, ızdıraba rağmen hadisin bütün vecihlerinde bir müeyyidenin zikredilmiş olmasını gözönüne alarak: "Bu hadisler, hayızlı kadına temasta bulunan erkeğe kefaretin vacib olduğuna delildir" demiştir. Hattâbî, bu hükme varanlar meyanında *Katâde, Ahmed İbnu Hanbel,* ve *İshak İbnu Râhûye*'yi kaydeder. *İmam Şâfiî* merhum da kavl-i kadîminde bu görüşü iler sürmüş, sonra kavl-i cedidinde "Bir şey gerekmez" demiştir.

Bir şey gerekmez diyenlerin ileri sürdükleri bir fikirlerine göre, hadis sahih bir senetle merfu olarak rivayet edilmemiştir, mürsel veya İbnu Abbas'a göre mevkuftur, "Kesin bir hüccet olmadıkça insanlar müeyyideden berîdir" demişlerdir.

İbnu Abbâs ise şöyle hükmediyordu: "Kanamanın başında hanımına temas eden kimse bir dinar tasadduk eder, kanamanın sonlarında temas etmiş ise yarım dinar." Katâde: "Hayız halinde temas eden bir dinar, kadın yıkanmazdan önce temas eden yarım dinar tasadduk eder" derdi. *Ahmed İbnu Hanbel*'in de: "O kimse bir dinarla yarım dinar arasında muhayyerdir" dediği rivayet edilmiştir. Hasan Basrî hazretleri ise: "Bu kimseye, hanımına ramazan ayında temas eden kimseye terettüp eden ceza terettüp eder" demiştir.

3835 ١٤ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كُنتُ أغْسِلُ رأسَ النَّبِيِّ ﷺ وأنَا حَائِضٌ]. أخرجه الستة.

14. (3835)- *Hz. Âişe* radıyallahu anhâ "Ben hayızlı iken Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın başını yıkardım" demiştir. [Buhârî, Hayz 2, İ'tikaf 2, 3, 4, 19, Libâs 76; Müslim, Hayz 10, (297); Muvatta, Tahâret 102, (1, 60); Ebu Dâvud, Savm 79, (2467, 2469); Tirmizî, Savm 80, (804); Nesâî, Hayz 20, (1, 193).]

3836 ١٥ – وعنها رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَتَّكِئُ فِى حِجْرِى وَأنَا حَائِضٌ فَيَقْرأُ القُرآنَ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

15 (3836)-Yine *Hz. Âişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* ben hayızlı iken kucağıma yaslanır ve Kur'an okurdu." [Buhârî, Hayz 13, Tevhid 52; Ebu Dâvud, Tahâret 103, (260); Nesâî, Hayz 16, (1, 191).]

3837 ١٦ – وعنها رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قالَ لِى رَسُولُ اللهِ ﷺ نَاوِلِينِى الخُمْرَةَ مِنَ المَسْجِدِ فَقُلْتُ: إنِّى حَائِضٌ. فقَالَ: إنَّ حَيْضَتَكِ لَيْسَتْ فِى يَدِكِ]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

«الخُمْرَةُ»: حصير صغير من ليف أو غيره بقدر الكف، وهو الذى يتخذه الآن الشيعة للسجود.

«والحِيضَةُ»: بكسر الحاء: الحالة التي تلزمها الحائض، وبفتحها الدفعة الواحدة من دفعات الحيض.

16. (3837)-Yine *Hz. Âişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* (bir gün) bana (kendisi mescidde iken) *"Humra'yı bana getiriver!"* buyurdular.

"Hayızlıyım" diye cevap verdim.

"Senin hayızın elinde değil ki!" dediler." [Müslim, Hayz 11, (298); Ebu Dâvud, Tahâret 104, (261); Tirmizî, Tahâret 101, (134); Nesâî, Hayz 18, (1, 192).]

3838 ١٧ـ وعن ميمونة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَضَعُ رَأْسَهُ فِى حِجْرِ إحْدَانَا فَيَتْلُوا الْقُرآنَ وَهِىَ حَائِضٌ، وَتَقُومُ إحْدَانَا بِخُمْرَتِهِ إلَى الْمَسْجِدِ فَتَبْسُطُهَا وَهِىَ حَائِضٌ]. أخرجه النسائي.

17. (3838)- *Hz. Meymûne* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bizden biri hayızlı olduğu halde onun kucağına başını koyar, Kur'an okurdu. Bizden birimiz hayızlı iken Resûlullah'ın humrasını mescide taşır ve yayardı." [Nesâî, Hayz 19, (1, 192).]

3839 ١٨ـ وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أنَّ جَوَارِيَه كُنَّ يَغْسِلْنَ رِجْلَيْهِ وَيُعْطِينَهُ الْخُمْرَةَ وَهُنَّ حُيَّضٌ]. أخرجه مالك.

18. (3839)- *İbnu Ömer* radıyallahu anhümâ'dan rivayete göre, "câriyeleri hayızlı oldukları halde ayaklarını yıkarlar, humrasını kendisine verirlerdi. [Muvatta, Tahâret 88, (1, 52).]

AÇIKLAMA:

1- Kaydettiğimiz son beş rivayette hayızlı iken kadınların yapabileceği bazı işlerle, hayızlının yanında yapılabilecek bazı işlere örnek verilmektedir.

★ İlk rivayette, *Hz. Âişe,* Resûlullah'ın başını yıkamıştır. Demek ki hayızlı bir kadın, başkasının başını yıkayabilmekte, bu çeşit temizlikler yapmasına hayız hali bir ma'ni teşkil etmemektedir.

★ Müteakip rivayette hayızlı olan *Hz. Âişe*'nin kucağına başını koyan Resûlullah Kur'an okumaktadır. Hatta *Nevevî,* bu rivayete dayanarak: "Kur'an-ı Kerim'i, yatarak, hayızlı kadına yaslanarak, necasete yakın bir yerde bulunarak okumaya cevaz vardır" demiştir.

★ 3837 numaralı hadiste, hayızlı kadının mescidin haricinde olduğu halde, mescidden bir şey alıp, bir başkasına verebileceğini göstermektedir. Bu başkası mescidin içinde veya dışında olması farketmez, her ikisi de caizdir.

2- Hadiste geçen humra, üzerine secde etmeye mahsus küçük bir seccadedir. Onun humra diye tesmiyesi, namaz kılan kimsenin yüzünü yere karşı örtmesidir. Bazıları bunun yüzü isti'ab edecek büyüklükte, secde etmeye mahsus küçük bir örtü olduğunu söylemiş ise de üzerine oturulabilecek kadar büyük olana da humra dendiğini te'yid eden rivayetler vardır. Humra hasır da olabilir, kumaş da. Günümüzde şiîler, Kerbela toprağından yapılmış avuç içi büyüklüğünde bir parçayı beraberlerinde taşıyarak namazda secdelerini onun üzerine yaparlar. Bu tatbikat humra'yı andırmaktadır.

Şunu da belirtelim ki, 3837 numaralı hadis'te *Hz. Âişe* humra'yı mescidden mi getirecek, yoksa, mescidde olan Resûlullah'a dışarıdan mı uzatacaktı, ihtilaf edilmiştir. Hadis, iki şekilde anlaşılmaya müsaittir. Kadı İyaz, ***Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)***'ın mescidde, itikafta, olduğunu hücresinde olan *Hz. Âişe*'ye oradan seslenerek humra'yı vermesini taleb ettiğini, *Hz. Âişe* hayızlı olması sebebiyle elini mescide uzatmaktan korktuğunu söyler. Resûlullah onun endişesinin yersiz olduğunu belirtmek için: "Hayız elinde değildir" buyurur. Aynı görüşte olan Nevevî der ki: "Hz. Âişe'ye mescide girip humrayı oradan getirmesini emretmiş olsaydı be-tahsis elini zikretmesinin bir ma'nâsı kalmazdı."

Ancak, ***Ebu Dâvud, Nesâî, Tirmizî, İbnu Mâce, Hattâbî*** ve imamların çoğu, aksi kanaattedir. Yani humra'nın mescidden getirilmesi istenmektedir. Hayızlı kadın bu durumda mescide girecek değildir. Humra'yı bir başkası mescidden ona uzatacak, o da mescidden eve getirecektir. Veya elini mescide uzatarak humra'yı (seccadeyi) alıp getirecektir. Hatta âlimler bir hadise dayanarak demiştir ki: "Bir kimse falan eve girmeyeceğim, falan mescide girmeyeceğim diye yemin etse, o eve ve o mescide gidip eliyle içeriden bir şey alsa hânis olmaz, çünkü, bir parçasının girmesi, kendisinin girmesi demek değildir."

3840 ١٩– وعن أم سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [بَيْنَا أنَا مُضْطَجِعَةٌ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فى

الْخَمِيلَةِ إذْ حِضْتُ فَانْسَلَلْتُ فَأخَذْتُ ثِيَابَ حَيْضَتِي فَلَبِسْتُهَا. فقَالَ لِي رسولُ اللهِ ﷺ: أنَفِسْتِ؟ قُلْتُ: نَعَمْ فَدَعَانِي فَاضْطَجَعْتُ مَعَهُ فِي الْخَمِيلَةِ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

«الْخَمِيلَةُ»: كِسَاءٌ لَهُ خَمَلٌ أوْ إزَارٌ.

19. (3840)- *Ümmü Seleme* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Ben, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte kadife bir örtünün altında yatıyordum. Ay halimin başladığını farkettim. Hemen örtünün altından kayıp hayız elbisemi bulup giyindim. *Resûlullah(aleyhissalâtu vesselâm):* "Hayız mı oldun?" buyurdular. "Evet!" dedim. Beni yanına çağırdı. Örtünün altında beraber yattık." [Buhârî Hayz 4, 21, 22, Savm 24; Müslim, Hayz 5, (296); Nesâî, Tahâret 179, (1, 149, 150).]

AÇIKLAMA:

1-Bu rivayet, sarih bir şekilde, ümmühâtu'l-mü'mînîn'den her birinin bir hayız elbisesi olduğunu göstermektedir. Bunun, diğer elbiselere nazaran daha geniş olduğu önceki bir rivayette (3825) geçmiş idi.

2-Bu rivayet, hayızlı kadınların kocalarıyla beraber aynı örtünün altında kalacaklarına bir başka delil olmaktadır. Ebu Dâvud'un bir rivayetinde *Hz. Âişe* radıyallahu anhâ buna ters düşen bir beyanda bulunur: "Ben ay hali olduğum zaman yataktan hasırın üzerine inerdim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da bana yaklaşmazdı. Ben de temizleninceye kadar ona yaklaşmazdım." Bazı âlimler bunun mensuh olduğunu kabul ederler, çünkü aksini ifade eden rivayetler fazladır. Bazı âlimler de bunu tenezzüh ve ihtiyata hamletmiştir. *İbnu Abbâs* radıyallahu anhümâ, ay hali başlayınca hanımından ayrı yatarmış, Resûlullah'ın zevcelerinden Meymûne radıyallahu anhâ -ki *İbnu Abbâs*'ın halasıdır- bunu işitince, haber göndererek: "Sen Resûlullah'ın sünnetinden yüz mü çeviriyorsun? Allah'a kasem olsun, O *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hayızlı kadınlarından biri ile yatar, aralarında dizleri geçecek kadar bir örtüden başka bir şey bulunmazdı" demiştir. Müteakib hadis de bu hususta muknî bir örnek olacaktır. Âyet-i kerimede gelen **"Hayız halindeki kadınlardan uzak kalın!"** (Bakara 222) emri, cima yapmayın ma'nâsında anlaşılmıştır.

3841 ٢٠ – وعن عمارة بن غراب: [أنَّ عَمَّةً لَهُ حَدَّثَتْهُ أنَّهَا سَألَتْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنهـــا فَقَالَتْ: إحْدَانَا تَحِيضُ وَلَيْسَ لَهَا وَلِزَوْجِهَا إلاَّ فِرَاشٌ وَاحِدٌ؟ فَقَالَتْ عَائِشَةُ: أُخْبِرُكِ مَا صَنَعَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: دَخَلَ لَيْلاً وَأنَا حَائِضٌ فَمَضَى إلَى مَسْجِدِهِ قَالَ أبو

داود: يعنى مَسْجِدَ بيته فَلَمْ ينصرف حتّى غلبتنى عيناى وأوجعه البرد: فقال: أدنى منّى. فقلتُ: إنّى حائض. فــقال: وإنْ اكشفى عن فخذيك. فكشفتُ فخذىَّ. فوضع خدّه وصدره على فخذىَّ، وحنيتُ عليه حتّى دفئ فنام]. أخرجه أبو داود.

«حنى عليه» يحنى إذا أنثنى عليه مائلا، وحنا عليه يحنو إذا عطف عليه وأشفق.

20. (3841)- *Umâre İbnu Gurâb*'ın anlattığına göre, bir halası kendisine *Hz. Âişe* radıyallahu anhâ'dan şöyle sorduğunu anlatmıştır: "Birimiz hayız olduğumuz zaman kocamızla ayrı yatmamız mümkün değil, tek yatağımız var."

Hz. Âişe şu cevabı vermiştir: "Ben sana Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yaptığını anlatayım: "Bir gece eve girdi. Ben o sırada ay hali görüyordum. Mescidine geçti. -Ebu Dâvud der ki: "Bundan maksad evindeki namazgahıdır.- (Orada namaz kıldı), fakat bir türlü ayrılmadı. Derken benim gözlerim kapanmış, soğuk da onu üşütmüş. Gelip "Bana yaklaş!" dedi. Ben de: "Hayızlıyım!" dedim. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* "Öyle de olsa! Uyluklarını aç!" dedi. Uyluklarımı açtım. Göğüs ve yanağını uyluklarımın üzerine koydu. Ben de üzerine eğildim. Isınıp uyuyuncaya kadar böyle durduk." [Ebu Dâvud, Tahâret 107, (270).]

3842 ٢١– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كُنْتُ أشْرَبُ مِنَ الإناءِ وأنَا حائضٌ ثُمَّ أُناوِلُهُ النّبىَّ ﷺ فيضعُ فاهُ على موْضِعِ فيَّ]. أخرجه مسلم بهذا اللفظ.

21. (3842)- *Hz. Âişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Ben hayızlı iken su içer, sonra kabı *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a verirdim, O da ağzını, ağzımın değdiği yere koyardı."

3843 ٢٢– وأبو داود والنسائي، ولفظهما: [كُنْتُ أتعرَّقُ العرْقَ وأنَا حائضٌ فأعْطيه رَسُولَ اللهِ ﷺ فيضعُ فمَهُ فى الْموْضِعِ الّذى وضعْتُ فمى فيه].

22. (3843)- Ebu Dâvud ve Nesâî'de de şu rivayet gelmiştir: "Ben ay halinde iken etli kemiği dişleyerek yer, sonra da *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a uzatırdım. O da ağzını, tam ağzımı koymuş bulunduğum yere koyar(ak yer)dı."

3844 ٢٣– وفي أخرى للنسائي: [أنَّ شُرَيحَ ابْنَ هَانِئٍ سألَ عَائشَةَ: هَلْ تأكُلُ المرْأةُ مع

زَوْجِهَا وَهِىَ طَامِثٌ؟ قَالَتْ: نَعَمْ، كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يَدْعُونِى فَآكُلُ مَعَهُ وَأَنَا عَارِكٌ فَكَانَ يَأْخُذُ الْعَرْقَ فَيُقْسِمُ عَلَيَّ فِيهِ فَأَخُذُهُ فَأَتَعَرَّقُ مِنْهُ وَيَضَعُ فَمَهُ حَيْثُ وَضَعْتُ فَمِى مِنَ الْعَرْقِ فَيُقْسِمُ عَلَيَّ فِيهِ فَأَخُذُهُ فَأَشْرَبُ مِنْهُ، ثُمَّ أَضَعُهُ فَيَأْخُذُهُ فَيَشْرَبُ مِنْهُ فَيَضَعُ فَمَهُ حَيْثُ وَضَعْتُ فَمِى مِنَ الْقَدَحِ].

«الطامِثُ» المرأة الحائض، وهى العارك.

و«العَرْق» العظم عليه بقية اللحم.

و«تعرَّقه» أكل اللحم الباقي عليه.

23. (3844)-Nesâî'nin bir diğer rivayeti şöyle: "Şureyh İbnu Hâni, Hz. Âişe radıyallahu anhâ'ya: "Bir kadın hayızlı iken kocası ile birlikte yemek yer mi?" diye sordu. Hz. Âişe "Evet dedi, benim kanamam varken Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm beni çağırırdı, ben de onunla birlikte yerdim. (Bu sırada) etli kemiği alır, (bana uzatır, önce benim başlamam için) bana yemin verirdi. Ben de onu alır ve bir miktar dişler (sonra Resûlullah'a uzatırdım). O da ağzını, kemikte tam benim ağzımı koyduğum yere koyar(ak yemeye başlar)dı. İçecek bir şey istediği olur, getirince ondan önce benim içmem için bana yemin verirdi, bunun üzerine ben de kabı alır bir miktar içer, sonra bırakırdım. Bu sefer onu Aleyhissalâtu vesselâm alır, kabın tam benim ağzımı koyduğum yerine ağzını koyarak içerdi." [Müslim, Hayz 14, (300); Ebu Dâvud, Tahâret 103, (259); Nesâî, Tahâret 177, (1, 148).]

3845 ٢٤– وعن عبدالله بن سعد الأنصارى رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [سَأَلْتُ النَّبِىَّ ﷺ عَنْ مُؤَاكَلَةِ الحَائِضِ فقَالَ: وَاكِلْهَا]. أخرجه الترمذي.

24. (3845)- *Abdullah İbnu Sa'd el-Ensârî* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a hayızlı kadınlarla beraber yemek hususunda sordum. *"Onunla beraber yiyin!"* buyurdular." [Tirmizî, Tahâret 100, (133).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayetler, Ashab arasında hayızlı iken kadınlarla beraberlikler hususunda bazı tereddütlerin yaygın olduğunu ve hatta bunun sonradan devam bile ettiğini göstermektedir. Belki de yahudilerdeki tatbikat buna

sebep olmuştur. Bahsin başında da geçtiği üzere yahudiler, hayız gören kadınları tam bir tecride tabi tutuyor imişler. Ancak İslam, hayızlı kadını, onlarla cinsî münasebette bulunma yasağı koyma dışında beşerî münâsebetlerden uzaklaştırmamıştır. Yeme, içme ve yatmada beraberliği esas aldığı gibi mübâşerette bulunmaya bile ruhsat tanımıştır. İbadet hususunda sınırlamaya sebep olan hades halinin, maddî değil, hükmî bir pislik olduğunu, kadının eli veya dudağıyla dokunması sebebiyle dokunduğu şeylere bu pisliğin geçmeyeceğini kabul eder. Bu sebepledir ki, Resûlullah Hz. Âişe'ye hayızlı halinde başını yıkatmış, su içtiği kaptan ağzını ağzının değdiği yere koyarak su içmiş, kemik üzerindeki etten ısırdığı yerden ısırarak yemiştir.

Bütün bunlar, hayızlı kadınla münasebetlerin nerelere kadar caiz olduğunu gösterir.

3846 ٢٥- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: [أَنَّ امْرَأَةً قَالَتْ لَهَا: أَتُجزى إِحْدَانَا صَلاَتَهَا إِذَا طَهُرَتْ؟ فَقَالَتْ: أَحَرُورِيَّةٌ أَنْتِ؟ كُنَّا نَحِيضُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فَنُؤْمَرُ بِقَضَاءِ الصَّوْمِ وَلاَ نُؤْمَرُ بِقَضَاءِ الصَّلاَةِ]. أخرجه الخمسة.

«الحَرُورِيـةُ»: جماعة من الخوارج نزلوا قرية تسمى حروراء؛ وقولها أحرورية أنت؟ تريد أنها خالفت السنة وخرجت عن الجماعة كخروج أولئك عن جماعة المسلمين.

25. (3846)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ)'nın anlattığına göre, bir kadın kendisine: "Temizlendiğimiz zaman kıldığımız mutad namaz bize yeter mi (hayızlı iken kılamadıklarımızın kazası gerekir mi?)" diye sormuş, o da şu cevabı vermiştir:

"Sen Harûriyye (Hâricî) misin? Biz Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'la beraberken ay hali gördüğümüzde, tutamadığımız oruçları kaza etmemizi söylerdi, fakat namazların kazasını söylemezdi." [Buhârî, Hayz 20; Müslim, Hayz 67, (335); Ebu Dâvud, Tahâret 105, (262, 263); Tirmizî, Taharet 97, (130); Savm 68, (787); Nesâî, Hayz 17, (1, 191, 192), Savm 64, (4, 191).]

AÇIKLAMA:

1- Harûrî (müennesi: Harûriyye) Kûfe'ye iki mil mesafedeki Harûra köyüne mensup demektir. Burası, Hâricîlerden bir fırkanın Hz. Ali'ye karşı ilk defa bir araya gelip teşkilatlandıkları yer olduğu için Hâricî ma'nâsında Harûrî denmiştir.

Hz. Âişe'nin , kendisine soru soran kadına: "Sen Harûriyye misin?" demekle, "sen sünneti terk mi ediyorsun, herkesin müşterek tatbikatından ayrı mı kalmak istiyorsun? Sünnete göre, hayız halinde kılınmayan namazların kazası yoktur!" demek istemiştir. Hâricî fırkaların hepsinde müşterek olan bir umde (prensip) Kur'an'da geleni esas alıp, sünnetin ilave ettiklerini reddetmektir.

Hz. Âişe radıyallahu anhâ, kendisine soru tevcih eden kadına -ki bazı rivayetler Mü'âze diye tesmiye eder- istifham-ı inkarî tevcih etmiş, sorusunun yersiz olduğunu belirtmiştir.

2- Yeri gelmişken şunu belirtelim ki, hayızlı kadının orucu kaza etmekle birlikte namazı kaza etmeyişini ülema şöyle izah eder: "Namaz her gün tekerrür etmektedir, zorluk sebebiyle kazasına gerek yoktur. Halbuki oruç öyle değil, o hergün tekerrür etmez, senede bir aydır. Öyleyse onun kazası gerekir."

Ancak *Hz. Âişe,* meseleyi: "Resûlullah, ay halinde kılmadığımız namazların kazasını emretmedi" diyerek, daha kestirmeden izahla yetinmiştir.

3847 ٢٦– وعن أم بُسَّة واسمها مُسَّة الأزدية قالت: [حَجَجْتُ فَدَخَلْتُ عَلَـى أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَـا. فَقَلْتُ: يا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ، إنَّ سَمُرَةَ بنَ جُنْدبٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه يأمُرُ النِّسَاءَ أنْ يَقْضِينَ صَلاَةَ الْمَحِيضِ. فَقَالَتْ: لاَ يَقْضِينَ. كَانَتِ المَرْأةُ مِنْ نِساءِ رسولِ اللّٰهِ ﷺ تَقْعُدُ فِي النِّفَاسِ أرْبَعِينَ لَيْلَةً لاَ يَأمُرُهَا النَّبيُّ ﷺ بِقَضَاءِ صَلاَةِ النِّفَاسِ].

أخرجه أبو داود.

26. (3847)- *İsmi Müssetü'l-Ezdiyye* olan Ümmü Büsse anlatıyor: "Hacc yapmıştım. Hacc sırasında Ümmü Seleme radıyallahu anhâ'ya uğradım. Kendisine, "Ey mü'minlerin annesi, Semüre İbnu Cündüb radıyallahu anh, kadınlara, hayız sırasında kılınmayan namazların kazasını emrediyor (ne dersiniz)?" diye sordum, şu cevabı verdi: "Hayır, kaza etmezler. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm kadınlarından biri, nifas sebebiyle kırk gece (namaz kılmadan) dururdu da, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* nifas namazını kaza etmesini emretmezdi." [Ebu Dâvud, Tahâret 121, (312).]

AÇIKLAMA:

1-Hadiste geçen "Resûlullah'ın kadınları" tabiriyle zevcelerinin kas-

tedilmediği belirtilir. Kadınları diye çevirdiğimiz nisa kelimesi zevce dışındaki kızlar, cariyeler ve yakın akrabaları da içine alır.

2- *Tirmizî* der ki: "Sahabe, Tâbiîn ve daha sonrakilerden ehl-i ilim, nifas gören (doğum yapan) kadınların kırk gün namazı terkedeceklerinde icma etmişlerdir. Yeter ki, daha önce temizlik hâsıl olmasın. Bu taktirde kadın temizlendiğini farkedince yıkanır ve namazına başlar. Kırk günden sonra kan görmeye devam ederse, âlimler çoğunluk itibariyle: "Kırktan sonra görülen kan sebebiyle namazı terketmez" demiştir. *Süfyan Sevrî, İbnu'l-Mübarek, Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhûye* hep böyle hükmetmiştir."

Hasan Basrî'nin: "Kan devam ederse elli gün namazı bırakır" dediği, Atâ ve Şa'bî'nin "altmış gün bırakır" dediği rivayet edilmiştir.

Bu görüşlerin en doğrusu ve delili en kuvvetli olanı kırk gün diyendir. Ekalli (asgarî müddeti) için kesin rakam yoktur, temizlenir temizlenmez yıkanıp namaza başlar.

3848 ٢٧ - وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها: [أَنَّهَا قَالَتْ فِي المَرْأَةِ الحَامِلِ تَرَى الدَّمَ: أَنَّهَا تَدَعُ الصَّلَاةَ]. أخرجه مالك بلاغاً.

27. (3848)-*Hz. Âişe* radıyallahu anhâ, kanama gören hamile kadın hakkında şunu söylemiştir: "Böyle bir kadın namazı bırakır." [Muvatta, Tahâret 100, (1, 60). İmam Mâlik bu rivayeti belâğ (senetsiz) olarak kaydetmiştir.]

AÇIKLAMA:

Hamile kadının kan görmesini, *Hz. Âişe* radıyallahu anhâ, onun hayız olması ile yorumladığı için namazı terkedeceğine hükmetmiştir. *İbnu'l-Müseyyeb, İbnu Şihab,* meşhur görüşünde Mâlik, kavl-i cedidinde Şâfiî ve başkaları hamile kadının hayız göreceği görüşündedirler. Hepsi bu görüşte, *Hz. Âişe*'den yapılan sadedinde olduğumuz rivayete dayanır.

Ancak Ebu Hanîfe ve Ashabı, Ahmed İbnu Hanbel, Süfyan Sevri hamile kadının hayız olmayacağı görüşündedirler. Bunların en kuvvetli delilleri, cariyenin hayızla hamile olmadığının kabul edilmesi. "Eğer derler, hamile kadın hayız görse idi, hayız haliyle onun hamile olmadığına (istibrasına) hükmedilmezdi."

Aksi görüşte olanlar şu cevabı verirler: "Hayız halinin, rahmin hamilelikten berî oluşuna delâleti, gâlib duruma göredir. Hamile kadının hayız görme hali pek nadir görülen bir vak'adır. Bu meselede nadirin varlığı galible nakzedilemez."

3849 ٢٨ - وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما أنّهُ قال: [لاَ تَقْرَأُ الحَائِضُ وَلاَ الْجُنُبُ شَيْئاً مِنَ الْقُرآنِ]. أخرجه الترمذي.

28. (3849)- *İbnu Ömer* radıyallahu anhümâ: "Ne hayızlı kadın ne de cünüp kimse Kur'an'dan hiçbir şey okuyamaz" buyurdu. [Tirmizî, Tahâret 98, (131).]

AÇIKLAMA:

1-Bu rivayet cünüb ve hayızlının Kur'an'dan az veya çok bir parça okuyamayacağını ifade etmektedir. Bu babta hepsi de zayıf olan bir kısım rivayetler gelmiştir. Ülema bunların birbirlerini destekliğini ve ortaya çıkan hükümle amel etmek gerektiğini söylemiştir.

Tirmizî der ki: "Sahabe, Tâbiîn ve daha sonra gelen ehl-i ilmin çoğu bu görüştedir. Süfyan Sevrî, İbnu'l-Mubârek, Şafiî, Ahmed ve İshak: "Ne hayızlı, ne cünüb Kur'an'dan hiçbir şey okuyamazlar, sadece bir âyetin bir tarafını, bir harfi ve benzer bir şeyi okuyabilirler. Cünüb, ve hayızlının tesbih ve tehlil getirmesine ruhsat tanınmıştır" demişlerdir.

2- Cünüb ve hayızlının Kur'an okumasına çoğunluğun haram dediği belirtildiğine göre, azınlık tarafından ileri sürülen bazı istisnâî görüşler olmalıdır. Onların da bilinmesi faydalıdır:

★ *İbrahim Nehâî,* cünüb kimsenin bir âyet okumasında bir beis görmezmiş.

★ *İbnu Abbâs*'ın da cünübün Kur'an okumasında bir beis görmediği rivayet edilmiştir. Bunlar Resûlullah'ın bütün hallerinde Allah'ı zikrettiğine dair rivayeti esas alırlar. Ayrıca, hacc sırasında hayız olan Hz. Âişe'ye, "tavaf dışında hacıların bütün yaptıklarını yapmasını" emretmiştir. Hacıların yaptıkları arasında zikir, telbiye, dua, kıraat hepsi olduğuna göre, bunlar caiz olmalıdır demişlerdir. Tavafın yasaklanışı onun hususi bir namaz olması sebebiyledir.

Buhârî de bu görüşü iltizam ettiğine imada bulunmuştur.

3- Mezhebimizde (Hanefî) esas olan şudur:

★ Cünüb ve hayızlı kimseler, gusletmedikçe namaz kılamaz, Kur'an kasdıyla bir ayet bile okuyamaz. Ancak dua ve senaya dair âyetleri, Kur'an niyetiyle değil, dua ve sena niyetiyle okuyabilir, caizdir. Söz gelimi cünüb olan veya âdet gören bir kadın, dua niyetiyle Fatiha'yı okuyabilir.

Bu durumda çocuklara, kelime kelime Kur'an öğretmenin caiz olduğu da söylenmiştir.

★ Kur'an-ı Kerim'e bir, hatta yarım âyet olsun el sürülemez. Mushaf elle tutulamaz. Mushaf'a bağlı olmayan bir kılıf, bir havlu ile tutulabilir. Çanta veya sandıkta ise bu kaldırılabilir. Bunda beis yoktur.

★ Ka'be tavaf edilemez, zaruret olmadan mescide girilemez.

★ Âyet yazılı levha ve parayı da elle tutamaz.

4-Cünüb veya hayızlıya yıkanmadan önce mekruh olan işler:

★ Dinî kitapları elle tutup okumak.

★ Elini, ağzını yıkamadan yiyip içmek.

★ Elde tutulmayıp, yerde duran bir kağıda Kur'an yazmak.

Cünüb ve hayızlı kimse Kur'an'a bakabilir, bu mekruh değildir.

NOT: Bahsin sonuna yani 3865. hadisten sonra hayız halinde temizlik üzerine bir açıklama koyacağız.

İKİNCİ FASIL

İSTİHÂZE VE NİFAS HAKKINDA

UMUMÎ AÇIKLAMA:

İstihaze, hayız kanı olmayan, bir özre binaen kadından gelen kana denir. İstihâze kanaması olan kadına müstehâze denir, bir bakıma özürlü demektir. *Hayızlı* ile müstehâze'nin dinî bakımdan tabi oldukları hükümler farklıdır. Önceki fasılda hayızlının ahkamını gördük. Bu fasılda müstehâze ile ilgili bazı hususi durumları mevzubahis eden hadisleri göreceğiz.

3850 ١ـ عن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها: [أنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ بِنْتَ جَحْشٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهَا: اسْتُحِيضَتْ سَبْعَ سِنِينَ فَسَأَلَتْ رسولَ اللهِ ﷺ. فَأَمَرَهَا أنْ تَغْتَسِلَ، وقَالَ هذا عِرْقٌ، فَكَانَتْ تَغْتَسِلُ لِكُلِّ صَلاَةٍ]. أخرجه الخمسة، وهذا لفظ البخارى.

1. (3850)- *Hz. Âişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Ümmü Habîbe bintu Cahş radıyallahu anhâ tam yedi yıl boyu istihâze kanı gördü. Ne yapacağı hususunda Resûlullah'a sordu. Aleyhissalâtu vesselâm yıkanmasını emretti ve *"Bu, damar (kanıdır)"* dedi. Ümmü Habîbe her namazda yıkanırdı."

3851 ٢ـ ولمسلم: [أنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهَا الَّتِى كَانَتْ تَحْتَ عَبْدِالرَّحْمنِ ابنِ عَوْفٍ رَضِىَ اللهُ عَنْه شَكَتْ إلى رَسُولِ اللهِ ﷺ الدَّمَ. فَقَالَ لَهَا: امْكُثِى قَدْرَ مَا كَانَتْ تَحْبِسُكِ حَيْضَتُكِ ثُمَّ اغْتَسِلِى. فَكَانَتْ تَغْتَسِلُ عِنْدَ كُلِّ صَلاَةٍ].

2. (3851)-Müslim'in bir rivayeti şöyledir: "Ümmü Habîbe radıyallahu anhâ -ki Abdurrahman İbnu Avf'ın nikahı altında idi- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a kanamasından şikayet etti. Ona şu tavsiyede bulundu: *"Hayız (müddetin normalde ne kadar devam ediyor ve) seni bekletiyor idiyse o müddetce bekle, sonra yıkan!"* Ümmü Habibe her namazda yıkanırdı."

3852 ٣– وله في أخرى، قالت عَائشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: [كَانَتْ تَغْتَسِلُ فِى مِرْكَنٍ فِي حُجْرَةِ أُخْتِهَا زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا حَتَّى تَعْلُو حُمْرَةُ الدَّمِ المَاءِ].

3. (3852)-Müslim'in bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: "Hz. Âişe dedi ki: "Ümmü Habîbe, kız kardeşi Zeyneb Bintu Cahş'ın hücresinde bir leğenin içinde yıkanırdı. Kanın kızıllığı (bazan) suya galebe çalardı."

3853 ٤– وعند النسائي: [أنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ اسْتُحِيضَتْ لاَ تَطْهُرُ، فَذُكِرَ شَأْنُهَا لِرَسُولِ اللهِ فَقَالَ: لَيْسَتْ بِالْحَيْضَةِ، وَلَكِنَّهَا رَكْضَةٌ مِنَ الرَّحِيمِ، لِتَنْظُرْ قَدْرَ أَقْرَائِهَا الَّتِى كَانَتْ تَحِيضُ بِهَا فَتَتْرُكُ الصَّلاَةَ ثُمَّ تَنْتَظِرُ بَعْدَ ذلِكَ فَتَغْتَسِلُ عِنْدَ كُلِّ صَلاَةٍ].

4. (3853)- Nesâî'nin rivayeti şöyledir: "Ümmü Habibe müstehâze idi (devamlı kanaması olurdu), hiç temiz olmazdı. Durumu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a söylenmişti. Şöyle buyurdular: *"Bu, hayız değildir, rahimin bir rahatsızlığıdır. Normal zamanda hayız kanının geldiği kirlilik müddetine baksın. (Her ay) o müddet boyunca namazını terketsin. Sonra bu müddet çıkınca her namaz vaktinde yıkansın."*

3854 ٥– وله في أخرى: [أَمَرَنَا أَنْ تَتْرُكَ الصَّلاَةَ قَدْرَ أَقْرَائِهَا وَحَيْضَتِهَا وَتَغْتَسِلَ وَتُصَلِّى. فَكَانَتْ تَغْتَسِلُ عِنْدَ كُلِّ صَلاَةٍ].

5. (3854)- *Nesâî*'nin bir diğer rivayeti şöyle: "Ümmü Habibe radıyallahu anhâ'ya *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, (Her ayda) hayız olup kirli bulunduğu kadar namazı terketmesini, sonra yıkanıp namazını kılmasını emretti. O, her namaz vaktinde yıkanırdı." [Buhârî, Hayz 26; Müslim, Hayz 64, 66, (334); Ebu Dâvud, Tahâret 111, (288, 289, 290, 291); Tirmizî, Tahâret 96, (129); Nesâî, Hayz 2, 3, 4, (1, 181, 182).]

AÇIKLAMA:

1-Bu rivayetlerde adı geçen istihâzeli kadın Ümmü Habîbe *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın baldızıdır. Yani, ümmühâtu'l- mü' minîn olma şerefine eren yüce validemiz Zeyneb Bintu Cahş radıyallahu anhâ'nın kız kardeşidir.

Rivayetten de sarih olarak anlaşıldığı üzere müzmin bir kanama haline dûçardır. Öyle ki yıkandığı zaman kanın rengi suyun rengini kızıla boyamaktadır.

2-Hadislerde Resûlullah'ın tavsiyesi bazan "her vakit için abdest al ve namaz kıl" şeklindedir, bazı rivayetlerde ise "...her vakit için yıkan ve namazı kıl" şeklindedir.

Ayrıca *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ümmü Habîbe'ye verdiği yıkanma emri bazı rivayetlerde mutlaktır. Bu çeşit emirden her namaz için yıkanma gereği anlaşılabildiği gibi, bazan yıkanmanın yeteceği de anlaşılabilir. Ebu Dâvud'da gelen bir rivayette yıkanma emri her namaz için olmaktadır.

Rivayetlerdeki bu farklılıklara tabi olarak, fukaha da meseleyi farklı şekillerde hükme bağlamıştır:

★ Cumhur, her namaz için yeni bir abdest almasına hükmetmiş, bu abdestle, eda veya kaza sadece bir namaz kılabileceğini söylemiştir. Aynı vakitte ikinci bir namaz için yeni bir abdest almalıdır.

★ Hanefîlere göre, abdest namaz vaktiyle ilgilidir. Öyleyse, vakit girince aldığı abdestle, hem o vaktin farzını hem de o vakit içinde dilediği kadar başka kaza namazları kılabilir.

★ Malikîlere göre, kadının her bir namaz için abdest alması müstehabtır, vacib değildir. Yeter ki kanama dışında bir başka hades vukua gelmesin.

★ *Ahmed İbnu Hanbel* ve *İshak İbnu Râhûye* ise: "Kadının, her namaz vaktinde gusletmesi ihtiyata uygundur" demişlerdir.

3- Hadis, bir kadının, kadınlıkla ilgili meselelerini bir erkekten bizzat sormasının caiz olduğnu göstermektedir.

4- Hadiste, kadının, hayız kanını istihâze kanından tefrik edebildiği takdirde, bunu hayız itibar edeceğine, böylece hayız zamanının başlangıç ve bitme vaktine kendisinin karar verebileceğine delil vardır. Böylece hayız müddeti bittikten sonraki kanamaları istihâze kanı sayılır ve mezhebine göre, yukarda açıklanan şekilde amel eder. Sözgelimi Hanefî ise, vakit girince abdestini tazeler, o abdestle ikinci bir namaz vakti girinceye kadar özür kanaması sebebiyle abdesti bozulmamış sayılır ve dilediği kadar namaz kılabilir, Kur'an'a el sürebilir, camiye girebilir vs. Yani abdestliye caiz olan amellerin hepsini yapabilir.

3855 ٦– وعن حمنة بنت جحش رَضِيَ اللهُ عَنْهـا قالت: [كُنْتُ أُسْتَحَاضُ فِي بَيْتِ أُخْتِي زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا. فَقَلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: إِنِّى أُسْتَحَاضُ حَيْضَةً كَثِيرَةً شَدِيدَةً، فَمَا تَرَى فِيهَا؟ قَدْ مَنَعَتْنِى الصَّلاَةَ وَالصَّوْمَ. قَالَ: أَنْعَتُ لَكِ

الكُرْسُفَ فإنَّهُ يُذْهِبُ الدَّمَ. قَالَتْ: هُوَ أكْثَرُ مِنْ ذلكَ. قالَ: فَاتَّخذِى ثَوْباً. قَالَتْ: هُوَ أكْثَرُ مِنْ ذلكَ. إنَّمَا أثُجُّ ثَجّاً. قال رَسُولُ الله ﷺ: سَآمُرُكِ بأمْرَيْنِ، أيُّهُمَا فَعَلْتِ أجْزَأ عَنْكِ مِنَ الآخَرِ، وَإنْ قَوِيتِ عَلَيْهِمَا فَأنْتِ أعْلَمُ. قَالَ لَهَا: إنَّمَا هذه رَكْضَةٌ مِنْ رَكَضَاتِ الشَّيْطَانِ، فَتَحَيَّضِى سِتَّةَ أيَّامٍ أوْ سَبْعَةَ أيَّامٍ في عِلْمِ اللهِ ثُمَّ اغْتَسِلِى حَتَّى إذَا رَأيْتِ أنَّكِ قَدْ طَهُرْتِ وَاسْتَنْقَأتِ فَصَلِّى ثَلاثاً وَعِشْرِينَ لَيْلَةً أوْ أرْبعاً وَعِشْرِينَ لَيْلَةً وأيَّامَهَا وَصُومِى. فإنَّ ذلكَ يُجزِئُكِ، وَكذلكَ فَافْعَلِى فِي كُلِّ شَهْرٍ كَمَا تَحِيضُ النِّسَاءُ وَكَمَا يَطْهُرْنَ لِمِيقَاتِ حَيْضِهِنَّ وَطُهْرِهِنَّ، وَإنْ قَوِيتِ عَلى أنْ تُؤَخِّرِى الظُّهْرَ وَتُعَجِّلِينَ العَصْرَ فَتَغْتَسِلِينَ وَتَجْمَعِينَ بينَ الصَّلاَتَيْنِ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ، وَتُؤَخِّرِينَ المَغْرِبَ وَتُعَجِّلِّينَ الْعِشَاءَ، ثُمَّ تَغْتَسِلِينَ وَتَجْمَعِينَ بَيْنَ الصَّلاَتَيْنِ فَافْعَلِى، وَتَغْتَسِلِينَ مَعَ الْفَجْرِ فَافْعَلِى، وَصُومِى إنْ قَدَرْتِ عَلَى ذلكَ قالَ رَسُولُ الله ﷺ: وَهذَا أعْجَبُ الأمْرَيْنِ إليَّ؛ وبَعْضُ الرُّوَاةِ قَالَ: قالتْ حَمْنَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا هذا أعْجَبُ الأمْرَيْنِ إليَّ، وَلَمْ يَجْعَلْهُ مِنْ قَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ]. أخرجه أبو داود واللفظ له، الترمذي لنحوه.

وعنده بدل قوله: «فَاتَّخذِى ثَوْباً فَتَلَجَّمِى».

«الثَّجُّ»: السيل، وأرادت أنه يجرى كثيراً. و«الرَّكْضَةُ»: الضربة والدفعة.

و«التلجم»: كالاستثفار وهو أن تسدّ المرأة فرجها بخرقة عريضة توثق الدم.

6. (3855)- *Hamne Bintu Cahş* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Ben, kızkardeşim Zeyneb Bintu Cahş radıyallahu anhâ'nın yanındaydım, istihâze kanamam vardı. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a:

"Ey Allah'ın Resûlü! Ben çok şiddetli şekilde istihâze kanamasına maruzum, bu hususta ne tavsiye edersiniz? Bu hal benim namaz ve orucuma mani oluyor" dedim. Bana:

"Sana pamuğu vasfeyliyeyim: O, kanı gidericidir (fercine pamuk koy)" buyurdular. Ben:

"Ama akıntı pamuğun mani olacağı miktardan çok fazla!" dedim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm):*

"Öyleyse bez kullan!" buyurdular. Ben:

"Akıntı bezin durduracağı miktardan da fazla! Şarıl şarıl akıyor" dedim. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm dedi ki:

"Sana iki şey söyleyeceğim, hangisini yaparsan, diğerinin de yerine geçer. İkisini de yapabilecek durumdaysan birini seçmek sana ait, dilediğini seç! Bu kanama, şeytanın tekmelerinden bir tekme(si yani zarar vermesi)dir. Sen kendini Allah'ın ilminde altı yedi gün hayızlı bil (orucu ve namazı terket). Sonra yıkan ve kendini hayızdan temizlenmiş bil ve yirmiüç veya yirmidört gece ve gündüz namaz kıl, (bu esnada farz veya nafile) oruç tut. Bu, sana yeterlidir. Kadınların her ay hayız görmeleri, hayızlı ve temizlik günlerinin olması gibi, bu şekilde senin de hayız ve temizlik günlerin olacak. (Bu, sana söyleyeceğim iki şeyden birincisidir. İkinci hususa gelince, o da şudur): Eğer öğleyi te'hir ve ikindiyi de ta'cil edip, ikisi için gusletmeye gücün yeterse öğle ile ikindiyi birleştir. Keza akşamı geciktirip yatsıyı tacil etmek, sonra da gusletmek suretiyle de bu iki namazı birleştir. Sabah için de ayrıca guslet. Bu şekle gücün yeterse orucunu da böylece tutarsın."

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), (birini seçmede beni muhayyer bıraktığı bu iki tarzı zikrettikten sonra ilaveten dedi ki: *"Bu, (ikincisi, zikrettiğim) tarz, benim daha çok hoşuma gidenidir."*

Râvilerden biri dedi ki: "Hamne radıyallahu anhâ dedi ki: "Bu, iki tarzdan benim daha çok hoşuma gidenidir. Ravî böylece, bu sözün Resûlullah'a ait olmayıp Hamne'ye ait olduğunu ifade etmiş oldu." [Ebu Dâvud, Tahâret 1100, (287); Tirmizî, Tahâret 95, (125).]

AÇIKLAMA:

1-Bu hadis, önceki hadiste ismi geçen *Ümmü Habîbe*'nin kardeşi Hamne'nin de istihâzeli bir kadın olduğunu göstermektedir. Bazı şârihler rivayetlerde gelen bilgilere dayanarak Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm zamanında müstehâze olan kadınların isimlerini tadâd eder: Ümmü Habîbe Bintu Cahş ve bunun iki kız kardeşi: Zeyneb ve Hamne; Resûlullah'ın zevcelerinden Meymûne'nin anne bir kızkardeşi Esma, Fatıma Bintu Ebî Hubeyş, Sehle Bintu Süheyl, Sevde Bintü Zema'a (Resûlullah'ın zevcesi), Zeynep Bintu Ümmü Seleme, Esma el-Hârisiyye ve Bâdiye Bintu Gaylân. Bunlardan bazılarıyla ilgili rivayet gelecek.

2-Şârih Hattâbî, hadiste geçen "altı-yedi gün" tabirini Resûlullah'ın tahdid maksadıyla zikretmeyip, emsalinin durumuna göre itibar etmesine bir işaret olarak zikrettiğini belirtir. Bu sebeple "...altı veya yedi..." şeklinde olması gereken tercümeyi altı-yedi şeklinde yapmayı uygun bul-

duk. Yani kadın, normal hayız müddetinin hatırlıyabilirse onu esas alacaktır. Bu müddetin, Hanefîlere göre 3 ile 10 gün arasında değiştiğini belirtmiş idik. Hatırlayamazsa -ki böylelerine fıkhen mütehayyire denir- ailesindeki, kendi yaşındaki emsallerine göre takdir edecektir. Resûlullah bu takdirde telmîhan 6-7 demiş olmalıdır. Hanefîler mütehayyire'nin zann-ı galible hareket edeceğini, daha da olmazsa ihtiyaten azami müddet olan 10 günü esas alıp, kendini her ay on gün hayızlı addedeceğini söyler.

3- "Allah'ın ilminde..." ifadesi ile senin altı gün mü yedi gün mü hayızlı olduğunu Allah bilir. Bu müddet seninle Allah arasındadır, O senin ne miktar tayin edeceğini bilir" veya "Allah'ın hükmünde yani sana emrettiğim Allah'ın hükmüyledir", "Allah sana kadınlarının âdetini bildirmektedir: Altı veya yedidir" şeklinde farklı ma'nâların kasdedilmiş olduğuna şârihler dikkat çekmiştir.

4-Hiç kesilmeyen kanamaya (istihâzeye) maruz kalan kadına Resûlullah iki yol tavsiye etmektedir ki, kadın bunlardan birini tercihte muhayyerdir:

1) Her ayda muayyen günlerde kendini hayızlı addedip diğer günlerde temiz bilmek ve temizlik günlerinde önceki hadiste açıklandığı şekilde, kendini özürlü addederek özürlülerin tabi olacağı şartlara göre namazını kılıp, orucunu tutmaktır.

2) Kendini her gün, bazı kayıtlarla, ibadet yapacak şekilde temiz addetmektir: Yani öğle ile ikindiyi, ikindinin ilk vakti girerken; akşamla yatısıyı da yatsının ilk vakti girerken birleştirerek gusül üzerine kılmaktır. Bu şıkta meşakkat fazladır. Çünkü günde üç kere yıkanma mevzu bahistir:

1) Sabah namazı için yıkanmak,

2) Öğle-ikindi namazları için yıkanmak,

3) Akşam-yatsı namazları için yıkanmak.

Bu tarzda ayrıca ayın her gününde namaz kılmak durumu da mevcuttur. Meşekkati fazla olduğu için Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm -veya Hamne radıyallahu anhâ- bu tarzın "daha hoş" olduğunu söylemiştir. Çünkü ücreti fazladır. Ücret meşakkat nisbetinde artar.

Hadisin ma'nâsı yukarıda açıkladığımız şekilde olmakla birlikte, bu ma'nâ üzere amelde bazı tereddütler hasıl olmuştur. Hanefîler âdet görmeye başlayan müstehâze için, *Hz. Âişe*'den Müslim'de gelen ve 3851 numarada kaydedilen hadiste geçen اُمْكُثِ قَدْرَمَا كَانَتْ تَحْبِسُكِ حَيْضَتُكِ ثُمَّ اغْتَسِلِي emr-i

nebevîsini esas kılmıştır. Yani önceki âdet müddetini esas alıp ona göre amel edecektir. Mütehayyire ise zann-ı galible hayız müddetini tesbit edecektir, zann-ı galibte bulunamazsa ihtiyatı esas alır ve azami hayız müddeti olan 10 güne göre kendini hayızlı bilir. Yeni hayız görmeye başlayan bir kız aynı zamanda istihâzeye de maruz olursa, hayızla istihâze kanını ayırdedebiliyorsa, kendi hayız müddetini bu yolla tesbit eder. Zira hadiste: اذا كَانَ دمُ الْحيْضَة فإِنّه اسودُ يعرف *"Kan, hayız kanı ise bu siyahtır, renginden bilinir"* buyurulmuştur. Âdetini tefrik edemeyecek durumda olan için sadedinde olduğumuz Hamne hadisinde belirtilen 6-7 ile amel eder, zira bu kadınların çoğunluğunun durumunu dile getirmektedir diyen de olmuştur. Şâfiî hazretleri, böyle durumdaki kızın -şek ile namazın terki caiz olmaz kaziyesinden hareketle- hayız müddetinin en azı olan bir gece ve gündüzü esas alıp, ondan sonrasını temiz addetmesi, yıkanıp namazlarını kılması gereğine hükmetmiştir.

3856 ٧- وعن أسماء بنت عميس رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّهِ إنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ أبِى حُبَيْشٍ اسْتُحِيضَتْ مُنْذُ كَذَا وَكَذَا فَلَمْ تُصَلِّ. فَقَالَ: سُبْحَانَ اللّهِ! هذَا مِنَ الشَّيْطَانِ، لِتَجْلِسْ فِى مِرْكَنٍ. فَإذَا رَأتْ صُفْرَةً فَوْقَ المَاءِ فَلْتَغْتَسِلْ لِلظُّهْرِ وَالْعَصْرِ غُسْلاً وَاحِداً، وَتَغْتَسِلْ لِلْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ غُسْلاً وَاحِداً، وَتَغْتَسِلْ لِلظُّهْرِ وَالْعَصْرِ غُسْلاً وَاحِداً، وَاغْتَسِلْ لِلْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ غُسْلاً وَاحِداً، وَتَغْتَسِلْ لِلْفَجْرِ غُسْلاً وَاحِداً، وَتَوَضَّأْ فِيمَا بَيْنَ ذلِكَ. قَالَ ابنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُمَا لَمَّا اشْتَدَّ عَلَيْهَا الْغُسْلُ أمَرَهَا أنْ تَجْمَعَ بَيْنَ الصَّلاَتَيْنِ]. أخرجه أبو داود.

7. (3856)- *Esma Bintu Umeys* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü! dedim. Fatıma Bintu Ebî Hubeyş, şu şu kadar zamandan beri kanama geçiriyor, namazı bıraktı!" (Bu sözün üzerine Aleyhissalâtu vesselâm):

"Sübhanallah! (hiç namaz bırakılır mı?) Bu şeytandan (bir oyun. Kapılmamalıydı. Söyleyin ona), bir leğene (su koyup içine) otursun. Eğer suyun üstünde (kanamadan hâsıl olan) bir sarılık görürse, öğle ve ikindi için tek bir gusül yapsın; akşam ve yatsı için de tek bir gusül yapsın. Sabah için de ayrı bir gusül yapsın. Bu arada (kılacağı namazlar için) abdest alsın" buyurdular." İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ der ki: "(Her namaz için) gusletmek, kadıncağıza zor gelmeye başlayınca iki namazın arasını birleştirmeyi emretmişti." [Ebu Dâvud, Tahâret 116, (296).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, kanaması olan Fatıma Bintu Ebî Hubeyş'in, içerisinde su bulunan bir leğene oturmasını söylemesinin sebebi, kanamanın hayız kanaması mı, istihaze kanaması mı olduğunu tefrik etmesi içindir. Çünkü, kan suyun üzerinde sarı renk hâsıl ederse bu müstehâze kanıdır. Başkaca bir renk ise de hayızdır.

Bu muamele, kanamanın mahiyetini tesbit içindir. Yıkanma işi bu suyun içinde olmaz. Zira su artık necis olmuştur, leğenin dışında yıkanmalı veya o suyu döktükten sonra leğeni temizlik âdâbına uygun olarak bu maksadla kullanmalıdır.

2- *"Bu arada abdest alsın"*dan maksad, mesela öğle ile ikinde için yıkanmışsa, "ikindi namazını kılmaya ayrıca abdest alsın" demektir. Akşamla yatsı için yıkanmışsa, "yatsı namazını kılmazdan önce abdest alsın" demektir.

Bu meseledeki mezheplerin görüş farklılıklarını daha önce belirtmiştik (3854. hadis).

3857 ٨– وعن أم سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [إنَّ امْرَأةً كَانَتْ تَهْرَاقُ الدِّمَاءَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ. فَاسْتَفْتَتْ لَهَا أُمُّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا النَّبِيَّ ﷺ، فَقَالَ: لِتَنْظُرْ عَدَدَ الأيَّامِ وَاللَّيَالِي الَّتِى كَانَتْ تَحِيضُ فِيهَا مِنَ الشَّهْرِ قَبْلَ أنْ يُصِيبَهَا الَّذِى أصَابَهَا فَلْتَتْرُكِ الصَّلاَةَ قَدْرَ ذلِكَ مِنَ الشَّهْرِ، فَإذَا خَلَّفَتْ ذلِكَ فَلْتَغْتَسِلْ، ثُمَّ لِتَسْتَثْفِرْ بِثَوْبٍ ثُمَّ لِتُصَلِّ]. أخرجه الأربعة إلا الترمذي.

8. (3857)- *Ümmü Seleme* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında bir kadının kanaması vardı. Ümmü Seleme radıyallahu anhâ, onun adına, hükmü, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan soruverdi. Resûlullah:

"İstihâze kanı başlamazdan önce, bir ay içerisinde, kaç gün ve gece hayız kanı gelmekte olduğuna baksın, her ay o kadar müddette namazı terketsin. Bu zaman çıkınca hemen yıkansın ve (fercine pamuk koyup) bir bezle sargı yaparak namazını kılsın." [Muvatta, Tahâret 105, (1, 62); Ebu Dâvud, Tahâret 108, (274, 275, 276, 277, 278); Nesâî, Hayz (1, 182).]

AÇIKLAMA:

1- en-Nihâye'de istisfâr (استثفار) için şu açıklama yapılır: "Kadının,

pamuk tıkadıktan sonra, fercini genişçe bir bezle sarıp bezin iki ucu üst üste kavuşunca ortasından bir şeyle bağlamasıdır. Böylece kanın akmasına mani olur."

2-Bu hüküm, özür (istihâze) kanı başlamazdan önce ayın hangi günlerinde hayız gördüğünü bilen kadının hükmüdür. O müddet boyunca kendini hayızlı bilir, müddet dolunca yıkanır ve artık kanamaya rağmen temiz sayılır. Şu farkla ki her vakit için abdest tazeleyecektir, tıpkı diğer özür sahipleri gibi.

3-Bu hadisi esas alan bazı âlimler: "Âdet görmekte olan bir kadın, istihâze kanamasına dûçar olunca, bu kanama sırasında, âdet kanamasını temyiz edebilse de edemese de, temyizi âdetine tevafuk etse de etmese de, eski âdet durumuna göre hareket eder" diye hüküm vermiştir.

3858 ٩- وعن سُمَيٍّ مولى بن أبي بكر بن عبدالرحمن: [إنَّ القَعْقَاعَ وَزَيْدَ بـنَ أسْلَمَ أرْسَلاَهُ إلى سَعِيد بـنِ المُسَيِّبِ رَحِمَهُ اللهُ. يَسأَلُهُ: كَيْفَ تَغْتَسِلُ المُسْتَحَاضَةُ؟ قال: تَغْتَسِلُ مِنْ ظُهْرٍ إلى ظُهْرٍ وَتَتَوَضَّأُ لِكُلِّ صَلاةٍ فَإنْ غَلَبَهَا الدَّمُ اسْتَثْفَرتْ بِثَوْبٍ]. أخرجه أبو داود.

قال: وكذلك: روى عن ابن عمر وأنس رَضِيَ اللهُ عَنهم، وهو قال سالم بن عبدالله والحسن وعطاء رحمهم الله.

وقال مالك: أظن حديث ابن المسيب من طهر إلى طهر، إنما هو من ظهر إلى ظهر ولكن الوهم دخل فيه.

ورواه المسور بن عبدالملك فقال فيه: من طهر إلى طهر. فقلبها الناس من ظهر إلى ظهر.

قلت: ذكر القاضى عياض أن رواية المعجمة صحيحة. والله أعلم.

9. (3858)- *Sümeyy Mevla İbnu Ebî Bekr İbni Abdirrahman* anlatıyor: "Ka'ka ve Zeyd İbnu Eslem, beni, Saîd İbnu Meseyyeb rahimehullah'a gönderip müstehâzenin nasıl yıkanacağını sordular. Saîd şöyle açıkladı: "Müstehâze, öğleden öğleye yıkanır ve her namaz için abdest alır. Şayet kan galebe çalacak olursa bir bezle sargı yapar." [Ebu Dâvud, Tahâret 114, (301).]

(Ebu Dâvud) der ki: "İbnu Ömer ve Enes radıyallahu anhüm'den de bu şekilde (yani "öğleden öğleye yıkanır" diye) rivayet edildi. Bu, aynı zamanda Sâlim İbnu Abdillah, Hasan Basrî ve Atâ rahimehumullah'ın görüşüdür."

İmam Mâlik dedi ki: "Zannım o ki, İbnu Müseyyeb'in hadisi مِنْ طُهْرٍ إلـى طُهْرٍ "temizlik vaktinden temizlik vaktine" olacaktı: مِنْ ظُهْرٍ إلـى ظُهْرٍ öğle vaktinden öğle vaktine" şeklinde gelmiştir. Herhalde buna bir vehim karışmış."

Bu hadisi el-Misver İbnu Abdilmelik de rivayet etmiştir. Onun rivayetinde de مِنْ طُهْرٍ إِلَى طُهْرٍ *"temizlik vaktinden temizlik vaktine"* şeklinde gelmiştir. Şu halde râviler bunu مِنْ ظُهْرٍ إِلَى ظُهْرٍ *"öğleden öğleye"* diye çevirmiş olmalı. Derim ki:[39] "Kadi İyaz'ın zikrine göre, مِنْ ظُهْرٍ إِلَى ظُهْرٍ şeklinde noktalı rivayet sahihtir. Doğruyu Allah bilir."

AÇIKLAMA:

Bu rivayete göre, *İbnu Müseyyeb*, müstahâze'nin öğleden öğleye yıkanacağına fetva vermiştir. Hatta, *Ebu Dâvud, Abdullah İbnu Ömer* ve Enes Hazretlerinden de bu şekilde rivayet olduğunu, Hasan Basrî, Sâlim, Atâ gibi tâbiîn büyüklerinin de bu görüşte olduklarını kaydeder.

Ancak ne var ki, *İmam Mâlik* bu rivayette bir tashif olacağı kanaatindedir. İmla noktasız olarak مِنْ طُهْرٍ إِلَى طُهْرٍ şeklinde olmalıdır. Bu durumda ma'nâ, müstehaze'nin temizlik vaktinden temizlik vaktine yıkanacağını ifade eder. Bu ise hayzın inkıta vakti demektir. Yani yıkanma öğleden öğleye değil, hayız kanamasının kesilme anında yapılıp müteakip kesilmesi anına kadar yapılmayacaktır, tıpkı, müstehâze olmayan normal kadındaki gibi. *Hattâbî* de İmam Mâlik'in görüşüne katılır ve: "Çünkü, müstehâzenin öğleden öğleye yıkanmasının bir ma'nâsı yoktur" der. İlaveten hiçbir fakihin böyle bir kavline rastlamadığını belirtir ve doğrusunun مِنْ طُهْرٍ إِلَى طُهْرٍ olması gerektiğini te'yid eder.

Münakaşaya dahil olan *Ebu Bekr İbnu'l Arabî,* Hattâbî'ye katılmaz ve der ki: "Onun istib'adı doğru değildir. Çünkü, müstehâze olan kadından, sebep olduğu meşakkat sebebiyle her namazda yıkanmak düşecek olursa, hiç olsun günde bir sefer, öğlenin sıcak vaktinde yıkanır, bu da temizlik için uygundur."

3859 ١٠ – وعن علي رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [الْمُسْتَحَاضَةُ إِذَا انْقَضَى حَيْضُهَا اغْتَسَلَتْ كُلَّ يَوْمٍ وَاتَّخَذَتْ صُوفَةً فِيهَا سَمْنٌ أَوْزَيْتٌ]. أخرجه أبو داود.

10. (3859)- *Hz. Ali* radıyallahu anh anlatıyor: "Müstehâze, hayız müddeti sona erince her gün yıkanır. Üzerine tereyağı veya zeytinyağı sürülmüş bir yün kullanır." [Ebu Dâvûd, Tahâret 115, (302).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, bir önceki rivayette gelen "öğle" kaydını kaldırmaktadır.

39– Bu sözün sahibi *Teysir* müellifi *İbnu Deybe*'dir.

Yani, istihâzesi olan kadın her gün yıkanmalı, ancak hangi saatte yıkanacağı hususunda bağlayıcı bir kayıt mevcut değildir. Hz. Ali radıyallahu anh'ın şahsî fetvası olduğu anlaşılan bu rivayette, müstahâze olan kadınlara bir başka tavsiye daha yapılmaktadır: Ferclerinin üzerine tereyağı veya zeytinyağı sürülmüş bir yün parçası bağlamak. Şârihler, yağın, kanamaya sebep olan damarı yumuşatarak kanamayı durduracağını belirtirler.

3860 ١١ – وعن عبدالله بن سفيان قال: [سَأَلَتْ امْرَأَةٌ ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما فقَالَتْ: إِنِّي أَقْبَلْتُ أُرِيــــدُ أَن أَطُوفَ بِالْبَيْتِ، حَتَّى إِذَا كُنْتُ عِنْدَ بَابِ الْمَسْجِدِ هَرَقَتِ الـدِّمَاءَ فَرَجَعْتُ حَتَّى ذَهَبَ ذٰلِكَ عَنِّي. ثُمَّ اغْتَسَلْتُ حــــتَّى إِذَا كُنْتُ عِنْدَ بَابِ الْمَسْجِدِ هَرَقَتِ الدِّمَاءَ ثُمَّ جِئْتُ فَكَذٰلِكَ فــقَالَ: إِنَّمَا ذٰلِكَ رَكْضَةٌ مِنَ الشَّيْطَانِ فَاغْتَسِلِي ثُمَّ اسْتَثْفِرِي بِثَوْبٍ، ثُمَّ طُوفِي]. أخرجه مالك.

11. (3860)- *Abdullah İbnu Süfyan* rahimehullah anlatıyor: "Bir kadın, İbnu Ömer radıyallahu anhümâ'ya şöyle sordu: "Kabe'yi ziyaret maksadıyla gelmiştim. Tam Mescid-i Haram'ın kapısına geldiğim sırada kanamam başladı ve derhal geri dönüp, kanama duruncaya kadar bekledim. Sonra yıkandım. Tekrar tavaf için geldiğimde, kapının yanında yine kan geldi. Aynı şekilde geri döndüm, size geldim." Abdullah şu cevabı verdi: "Bu şeytandan gelen bir zarardır. Bu durumda yıkan. Pamuk tıkayarak bir bez bağla, sonra da tavafını yap!" [Muvatta, Hacc 124, (1, 371).]

AÇIKLAMA:

Burada kadının sual sormasına sebep olan kanama hadisesi, ay hali kanaması değildir. Şârihler, kanamanın, geri dönüp bekleme, yıkanıp ikinci sefer ziyarete gelme hadiselerinin aynı gün içerisinde cereyan etmiş olacağını belirtirler. Nitekim bu çeşit âdet dışı kanamalar, hadislerde hep رَكْضَةٌ مِنَ الشَّيْطَانِ diye şeytandan gelen bir zarar olarak ifade edilmişlerdir. Rekza, kelime olarak darbe, tekme gibi ma'nâlara gelir. Kanamanın şeytan darbesi olarak tavsifi, ibadete mani olması sebebiyledir. Ayrıca, bunun ibadeti ibtal edeceğine dair verdiği vesvese sebebiyle de şaytana nisbet edildiği söylenmiştir.

İbnu Abdilberr, Abdullah İbnu Ömer'in *"yıkan"* fetvasını, kanamanın ne hayız kanı olduğu ne de müstehâze'nin Ka'be'yi ziyareti için yıkanmasının vacib olduğu kanaatine binaen vermediğini, bilakis onun "Ka'be'yi

ziyaretten önce yıkanmak mendubtur" kanaatini taşıdığını, kadına olan "yıkan, sonra da tavafını yap!" emrini buna binaen verdiğini belirtir.

3861 ١٢ – وعن عكرمة قال: [كَانَتْ أُمُّ حَبِيبَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا تُسْتَحَاضُ، وَكَانَ زَوْجُهَا يَغْشَاهَا. وَمِثْلُهُ عَنْ حَمْنَةَ بِنْتِ جَحْشٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا]. أخرجه أبو داود.

12. (3861)- *İkrime* rahimehullah anlatıyor: "Ümmü Habîbe radıyallahu anhâ müstehaze idi. Kocası ona temasta bulunurdu. Aynı hal Hamne Bintu Cahş radıyallahu anhâ için de mevzubahis idi." [Ebu Dâvud, Tahâret 120, (309).]

3862 ١٣ – وعن أم عطية رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها قالَتْ: [كُنَّا لاَ نَعُدُّ الْكُدْرَةَ والصُّفْرَةَ بَعْدَ الطُّهْرِ شَيْئاً]. أخرجه أبو داود والنسائي.

13. (3862)- *Ümmü Atiyye* radıyallahu anhâ anlatıyor: "(Hayız müddetimiz dolup) temizlik dönemi başladıktan sonra görülen bulanık ve sarı akıntıyı ciddiye almazdık.." [Ebu Dâvud, Tahâret 119, (307, 308); Nesâî, Hayz 7, (1, 186, 187).]

AÇIKLAMA:

1- Dârimî'nin rivayetinde "...yıkandıktan sonra" denmiştir.

2- *Hattâbî* der ki: "Ülema, temizlikten sonra gelen akıntı hususunda ihtilaf etmiştir."

★ Hz. Ali'den rivayete göre: "Bu, hayız değildir, onun için namaz terkedilmez, abdestini alır, namazını kılar" demiştir. *Süfyan Sevrî* ve *Evzâî'* nin görüşü de budur.

★ *Saîd İbnu'l-Müseyyeb:* "Kadın böyle bir şey gördü mü, yıkanır sonra namaz kılar" demiştir. Ahmed İbnu Hanbel de bu kanaattedir.

★ *Ebu Hanîfe'*nin "Hayızdan ve kanın kesilmesinden sonra, kadın bir veya iki gün sarı ve bulanık akıntı görürse ve bu on günü aşmazsa, bu hayızdan kaynaklanır, saf beyaz akıntıyı görünceye kadar yıkanmaz" dediği nakledilmiştir.

★ Bu mevzuda *Şâfiî*'ler farklı görüşler ileri sürmüştür. Mezhebin Ashab'ından meşhur olan görüş şöyledir: "Kadın, eğer âdet kanının kesilmesini müteakip onbeş gün geçmeden sarılık veya bulanıklık görürse bu hayız kanıdır." Bazıları: "Âdet günlerinde bunu gördü ise hayızdır, âdet günlerinin dışında gördü ise, itibar etmemelidir." der. Ancak, bu hal yeni

hayız görmeye başlayan kızın başına gelmiş ve ilk defa kan görürken sarılık veya bulanıklık görmüş ise, bu halde -fakihlerin çoğuna göre- kız henüz âdet görmeye başlamış sayılmaz. Bu görüş Hz. Âişe ve Atâ'dan da rivayet edilmiştir. Şâfiî'nin Ashabından bazısı da: "Hayza yeni başlayacak olan kızın gördüğü bulanıklık ve sarılığın hükmü hayız hükmüdür" demiştir.

3863 ١٤ – وعن مرجانة مولاة عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ النِّسَاءُ يَبْعَثْنَ إلَى عَائشَةَ بالدُّرْجَةِ فِيهَا الْكُرْسُفُ، فِيهِ الصُّفْرَةُ مِنْ دَمِ الحَيْضِ يَسْألْنَهَا عَنِ الصَّلاَةِ فَتَقُولُ: لاَ تَعْجَلْنَ حَتّى تَرَيْنَ الْقَصَّةَ الْبَيْضَاءَ تَعْنِى الطُّهْرَ]. أخرجه البخاري في ترجمة، ومالك.

«الْقَصَّةُ»: اَلْجَصُّ، والمعنى أن تخرج الخرقة التي تحتشى بها المرأة بيضاء نقية، وقيل إن القصة كالخيط الأبيض تخرج بعد انقطاع الدم كله.

14. (3863)- *Mercâne Mevla Âişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Kadınlar Hz. Âişe radıyallahu anhâ'ya içerisinde pamuk bulunan bez (veya kap) gönderirlerdi. Bu pamuklar hayız kanıyla sarı lekeler taşırdı. (Bu safhada) namaz kılınıp kılınmayacağını sorarlardı.

Hz. Âişe radıyallahu anhâ: "Beyaz akıntıyı görünceye kadar acele etmeyin!" diye cevap verirdi. Beyaz akıntıdan temizliği kastederdi." [Muvatta, Tahâret 97, (1, 59); Buhârî, bunu bab başlığında senetsiz olarak kaydetmiştir (Hayz 19).]

AÇIKLAMA:

1- Burada, hayız hallerinin sona erip ermediğinde tereddüde düşen hanımların başvurdukları değişik bir yol görmekteyiz: Akıntılarını tutmak üzere bağladıkları pamuğu Hz. Âişe radıyallahu anhâ'ya göndererek, akıntının pamuk üzerindeki renginden, bunun hayız akıntısı olup olmadığını teşhis ettirmek.

Hz. Âişe, akıntı lekeli ve renkli olduğu müddetce namaza başlanılmasında acele etmemelerini söylüyor.

2- Rivayetten, müslüman kadınların hayız hallerini takipte eskiden beri pamuk kullandıkları görülmektedir. Beyazlığı ve rutubeti emici vasfı sebebiyle pamuk pratik olmalıdır. Ufak bir leke pamuk beyazlığında kendini hemen göstereceğinden hayız akıntılarının teşhis ve tahlilinde eskiden beri birinci derecede müracaat vasıtası yapılmıştır.

İmam Mâlik: "Beyaz akıntı hususunda kadınlara sordum. Gördüm ki, bu onlar nezdinde malum bir şeydir, akıntıyı temizliğe erince görmektedirler" der.

3864 ١٥ – وعن ابنة زيد بن ثابت [أَنَّهُ بَلَغَهَا: أَنَّ نِسَاءً كُنَّ يَدْعِينَ بِالْمَصَابِيحِ مِنْ جَوْفِ اللَّيْلِ يَنْظُرْنَ إِلى الطُّهْرِ، فَقَالَتْ: مَا كَانَ النِّسَاءُ يَصْنَعْنَ هذا، وَعَابَتْ عَلَيْهِنَّ]. أخرجه البخاري في ترجمة، ومالك.

15. (3864)- *Zeyd İbnu Sâbit*'in kızından nakledildiğine göre, kulağına, bir kısım kadınların gece yarısı, temizliklerini kontrol için, lamba getirtir oldukları haberi ulaşır. O, bu davranıştan dolayı kadınları ayıplar ve: "(Sahabe) kadınları böyle yapmazlardı!" der. [Muvatta, Tahâret 98, (1, 59). Bunu Buhârî bab başlığı olarak (senetsiz) kaydetmiştir. (Hayz 19).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayet sahibi *Zeyd İbnu Sâbit*'in kızının isim belli değildir. Radıyallahu anh'ın Hasene, Amra, Ümmü Külsûm vs. birçok kızı mevcuttur. Ancak bu rivayetin hangisine ait olduğu kesin olarak bilinememektedir. *İbnu Hacer, Abdullah İbnu Ömer* radıyallahu anhümâ'nın oğlu Sâlim'in zevcesi olan Ümmü Külsûm'e ait olabileceğini ima eder, "Ondan başkasının rivayetine hiç rastlamadım" der. Ancak Suyûtî, Ümmü Sa'd olduğunu cezmen söyler.

2- *Zeyd İbnu Sâbit*'in kızının, temizliklerini kontrol için gece yarısı lamba getirten kadınları ayıplayışının sebebi -şârihlere göre- gereksiz bir külfete girmeleridir. *İmam Mâlik*'e göre, "Kadınlara düşen, temizliklerine, uyuyacakları zaman veya sabah namazına kalktıkları zaman bakmaktır, gecenin yarısında değil." *İbnu Battal* ve bir kısım ülemaya göre gece yarısı kontrol etme işi, dinde zorluk ve usanma getirir, bu ise mezmumdur. İbnu Abdilberr gece yarısının namaz vakti olmadığına da dikkat çeker.

Ancak *İbnu Hacer,* gece yarısının yatsı namazının vakti olduğunu belirttikten sonra, bu ayıplamada bir başka sebep arar: "Muhtemelen, kontrolün gece yapılması sebebiyledir. Çünkü gecede halis beyazlık, diğer renklerden tam ayırdedilemez. Dolayısıyle, gece kontrolde bulunan kadınlar, temizlenmedikleri halde, kendilerini temizlenmiş sayabilirler ve temizlikten önce namaz kılarlar."

3865 ١٦ – وعن أم سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَتِ النُّفَسَاءُ عَلى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ

ﷺ تقعُدُ بعْدَ نِفاسِها أربَعينَ يوماً وأربعين ليلَةً، وَكُنَّا نَطْلي على وُجُوهِنا الْوَرسَ تَعْني مِنَ الْكَلَفِ] . أخرجه أبو داود والترمذي.

16. (3865)- *Ümmü Seleme* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm devrinde, nifas olan kadınlar nifaslarından sonra kırk gün kırk gece otururlardı. Biz yüzlerimize vers -yani kelef alarak- sürerdik..." [Ebu Dâvud, Tahâret 121, (311); Tirmizî, Tahâret 105, (139).]

AÇIKLAMA:

1-Hadiste, nifasla doğum kastedilmektedir. Nifastan sonra kırk gün oturmak'tan maksad, o esnada temiz sayılmamaları, temizken yapılması helal olan şeylerden uzak kalmalarıdır. Oruç tutmamak, namaz kılmamak gibi. Tirmizî, Sahabe, Tâbiîn ve daha sonra gelen selef ülemasının, doğumdan sonra kadının tam kırk gün oruç tutmayıp, namaz kılmayacağında icma ettiklerini belirtir. Nifas, doğumdan sonra gelen kandır. Bu kan kırk gün devam eder. Daha önceden kesilmesi halinde yıkanıp namaz ve oruca başlayabilir. Kırk günden sonra gelecek kanı, âlimlerin çoğu istihâze kanı addeder. Mezhebimizce de esas olan bu görüştür.

2- Hadisin ikinci kısmında, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm devrinde kadınların kendi aralarında veya evlerinde kocalarına karşı bazı güzellik maddeleri süründükleri görülmektedir.

★*Vers,* boyamada kullanılan sarı bir bitki. Kadınlar yüzlerine kırmızılık kazandırarak güzelleşmek için kullanırlarmış. Bitki Yemen'de yetişir.

★ *Kelef,* kızılla siyah arası bir renktir. Bu renk yüze sürülür. Yüzün rengine siyah ve kızıla çalan (esmerimsi) bir renk kazandırmaktadır. Rivayet, kadınların bu rengi elde etmede vers'i kullandıklarını ifade etmektedir.

HAYIZ HALİNDE TEMİZLİK

Hayız hali, kadınların temizliğe son derece titiz olmaları gereken bir devredir. Dinimiz bu sebeple mesele üzerinde ısrarla durmuş, pek çok teferruâta yer vermiştir. Biz, kitabımızın yer verdiği hadisler ve onların gerektirdiği açıklamalar çerçevesinde meselenin tebellür etmesine çalıştık. Ancak açıklamaları, geçmiş asırlarda hayız dönemi temizliğinin nasıl yapılması, hayız devresine giren kadınlarımızın nelere dikkat etmesi gerektiğiyle ilgili hususları, bu sahanın mütehassısı bir müslüman hekimden aynen aktarmayı uygun görüyoruz. Alacağımız pasaj, ta'lîmî (didaktik) bir maksadla hazırlandığı için okuyan, kolayca anlayabilecektir.

(CEMİYET VE TEMİZLİK YÖNÜNDEN) AYBAŞI

Soru: "Memleketimizde genç kızlar, umumiyetle hangi yaşta aybaşı görmeğe başlarlar?"

Cevap: "12-13 yaşları arasında."

Soru: "Genç bir kızın aybaşı görmeye başlayacağı, dış görünüşünden anlaşılabilir mi?"

Cevap: "Dikkatli ve anlayışlı bir anne, kızının vücudundaki belli yerlerin serpilmeye başlamasından, onun aybaşı görmeye başlayacağını anlayabilir."

Soru: "12 yaşına yaklaşan bir kıza sahip olan bilgili ve anlayışlı bir anneye, bu devrede düşen en mühim vazife nedir?"

Cevap: "Böyle bir devrede, bilgili ve anlayışlı bir anneye düşen en mühim vazife, kızını aybaşı mevzuunda aydınlatmaktır. Bunun için de, kızıyla bir arkadaş gibi konuşup, ona günün birinde idrar yolundan biraz kan geldiğini göreceğini, bunun gayet normal bir hadise olduğunu, bundan korkmaması gerektiğini; çünkü anne olacak her genç kızda belli bir yaşdan itibaren bunun görüldüğünü ve görüleceğini; bunun adına renkli yani aybaşı dendiğini; bunun, gebelik ve lohusalık durumları hariç, 45-50 yaşına kadar muntazaman ve her ay görüleceğini; çünkü Allah'ımızın kadınları bu hilkatte ve bu fıtratta yarattığını; bunda, nice ilâhî gayeler bulunduğunu ve aybaşılı devrede temizliğe bilhassa dikkat edilmesi gerektiğini söylemesi lazımdır."

Soru: "Anne bu vazifesini yapmazsa ne olur?"

Cevap: "Cahilliğini, veya kızına karşı olan şefkatsizliğini isbat etmiş olur. Aynı zamanda kızının, hayatta çekingen, içli, kızgın, hiddetli ve soluk benizli olmasına sebep olmuş olur."

Soru: "Ya anne, kızına öğüt verecek derecede bilgili değilse ne yapsın?"

Cevap: "Yüce Peygamberimiz bir hadis-i şerifinde: "İlim istemek -bilgili olmak- müslüman olan her erkek ve kadın için farzdır" buyurdular. Bu hadis-i şerife göre, müslüman her anne için, bu bilgileri öğrenmek mecburidir. Fakat burada belirtmek yerinde olur ki, bu hususta kabahatin çoğu, annelere, kız çocuklarına faydalı bilgileri öğretmeyen, onlara bu imkanları vermeyen ve hatta onları okur yazar bile edemeyen; üstelik onların giyimlerine, iffetlerine, ibadetlerine sataşan, vatan ve millet sevgisinden mahrum okul kaçkınlarının; veya gönlü ve midesi komünizme, kapitalizme, faizci putperest izmlere bağlı diplomalı hainlerin ve ahbesciler grubunundur."

Soru: "Aybaşı denince akla ilk gelecek nedir?"

Cevap: "Temizlik."

Soru: "Neden temizlik?"

Cevap: "Çünkü bir kadının sıhhatli, huzurlu ve neş'eli olması, maddî bakımdan, aybaşı günlerinde riayet edeceği temizlik derecesine ve dolayısıyle aybaşısının her ayın belli günlerinde başlayıp bitmesine, aybaşı kanının normal mikdarda ve ağrısız olarak gelmesine, yani normal bir aybaşı görmesine bağlıdır."

Soru: "Yani kadınlar için temizlik mevzuu, erkeklerinkinden daha mı mühimdir?"

Cevap: "Çok daha mühimdir."

Soru: "Kadınlar için temizlik mevzuu neden çok daha mühimdir?"

Cevap: "Çünki aybaşı, gebelik, doğum ve lohusalık gibi fizyolojik olaylar, hormonal faaliyetler, kadınların, temizlik konusunda çok daha dikkatli ve titiz olmalarını gerektirir.

- *Ayrıca, Kadınlarda cinsi organların bulunduğu yerin hususiyeti, yani iki abdest yolu arasında bulunması,*

- ***Buradaki akıntılar ve döküntüler ile,***

- ***Bu bölgede bol miktarda bulunan yağ bezlerinin meydana getirdiği ifrazlar,***

- ***Bu bölgeye mahsus tüyler,***

- ***Aybaşı halinde ve bundan sonraki günlerde sızıntı ve akıntıların çoğalması,***

- ***Aybaşı kanının kendisine mahsus ağır kokusu.***

- ***Gene aybaşı günlerinde kadınların vücutlarından, ter ve nefeslerinden, kasık aralarından, göğüs altlarından (Menotoksin) adı verilen zehirli bir kokunun etrafa yayılması... gibi sebepler; kadınların temizliğe ne derece ehemmiyet vermeleri gerektiğini anlatır sanırım."***

Soru: "Aybaşı günlerinde kadınların ter ve nefeslerinden etrafa zehirli bir koku mu yayılır?"

Cevap: "Evet; o günlerde her kadının ter ve nefesinden, etrafa -az veya çok- böyle zehirli bir koku yayılır. Hatta bu, bazan o derece şiddetli olabilir ki, mayaların üremesini durdurabilir, çiçekleri soldurabilir, sirke ve konserveleri bozabilir. Nitekim bazı uyanık kadınlar, bunun farkına

vardıkları için, aybaşı günlerinde çiçek bakımı ile; maya, sirke ve konserve gibi işlerle yakından meşgul olmazlar."

Soru: "Temizliğin kadın için fevkalade olan önemini anlamış olduk. Peki kadın, bu temizliği nasıl yapmalıdır."

Cevap: "Her kadın ve genç kız, bu temizlik için:

- Tülbendden kesilip dikilmiş yumuşak bir bezi, veya bir deniz süngerini, bir de iyi kaliteli bir sabunu, el altında bulundurmalıdır.

- Gerek normal ve gerekse aybaşılı günlerinde günde en az bir defa ılık sabunlu su ile tülbendi veya deniz süngerini ıslatarak kasık aralarını yıkayıp kurulamalıdır.

- Ayrıca geceleri yatarken dişlerini temizlemeli, ve ayaklarını - bilhassa ayak parmaklarının arasını- sabunla yıkamalıdır.

- Her kadın ve her genç kız, normal günlerinde -hiç olmazsa- gün aşırı, aybaşılı günlerinde ise hergün, mutlaka ılık su ile yıkanmalıdır. Ve bu yıkanma esnasında, kasık aralarını, göğüs ve koltuk altlarını, parmak aralarını, gene sabunlu bezle yıkamalıdır.

Temizliği böylesine yapmayan bir kadın, sosyetenin hangi koluna mensup olursa olsun, mesleği ne olursa olsun, isterse milyoner olsun, istediği kadar güzel ve giyimli bulunsun, isterse dudakları rujlu, tırnakları ojeli, gözleri rimelli olsun; piyasanın bütün parfüm ve deodorantlarını kullansın, ve istediği kadar naylonlar giysin, sırtında vizon kürk taşısın; kolunda, boğazında isterse piyasanın bütün altın ve pırlantalarını göstersin; değil mi ki gereken temizliği yapmamıştır, kim olursa olsun, böyle bir kadın mutlaka kirli ve mutlaka pistir.

Saçını berbere şu kadar liraya yapdırdığını iftiharla anlatan ve bunun bozulmaması için aybaşı günlerinde yıkanmaktan ve temizlenmekten kaçınan, gerektiği anda boy abdesti almaya yanaşmayan nice kadınlar vardır ki; onulmaz dertlerle hastahane köşelerinde inim inim inlemişler, rahim veya meme kanserine tutularak hayattan göçüp gitmişlerdir.

Kadın ve erkek bütün insanlar, bekledikleri ve özledikleri huzur ve sıhhate, ancak imanla, ibadetle ve temizlikle kavuşabilirler."

Soru: "Bir kadın, aybaşı günlerinde yıkanıp temizlenirken, neden sıcak ve soğuk su değil de, ılık su kullanmalıdır?"

Cevap: "Çünkü soğuk su ile yıkanırsa, aybaşı sebebiyle vücudunun ne de olsa yorgun ve halsiz olduğu bir devrede kendisini üşütmüş olur ki, bu hal, bir çok tehlikeli hastalıklara yol açar.

Kasık arası temizliğini soğuk su ile yaparsa, hem bu bölgeyi üşüterek mikropların faaliyetini artırmış olur; hem de soğuk su bazı hassas kadın ve kızlarda aybaşının vaktinden önce ve âni kesilmesine sebep olur."

Soru: "Sıcak suyun mahzuru nedir?"

Cevap: "Aybaşı kanının artmasına sebeb oluşudur."

Soru: "Aybaşılı bir kadın, hangi cins bezleri tutunmalıdır?"

Cevap: "Aybaşılı bir kadının tutunacağı bezler:

- *Gayet yumuşak, mesela tülbendden kesilip dikilmiş,*

- *Mutlaka ütülenmiş,*

- *Kolaylıkla değiştirilebilen bezler olmalıdır."*

Soru: "Bu iş için pamuk kullanmayı tavsiye eder misiniz?"

Cevap: "Düşük kaliteli ve kaba elyaflı pamukların kullanılmasını tavsiye etmem; çünkü bu nevi pamuklar kanamayı artırırlar.

Fakat; eczahanelerde satılan rule halinde veya dışı steril yani mikropsuz gazlı bezle sarılı hususi pamuklar var ki, bunların kullanılmasını her bakımdan tavsiye ederim. Çünki bu sayede hem ütü, hem de yıkama külfetinden kurtulunmuş olur. Gerektiği zaman bu pamuktan bir bez büyüklüğünde kesilerek kilotun içine yerleştirilir. Kirlenince de çekip atılır."

Soru: "Parasından çekinmeyenler için aybaşı günlerinde kullanılmak üzere kilot ve bez olarak bilhassa neleri tavsiye edersiniz?"

Cevap: "Bunlar için kilot olarak tuhafiye mağazalarında satılan ve hususi surette aybaşı günleri için yapılmış olan özel kilotu; bez olarak da eczahanelerde bulunan ve gene bu iş için yapılmış olan (Pak Band)ı tavsiye ederim.

Bir defa alınan kilot, seneler senesi kullanılacak sağlamlıktadır. Fakat pak band, bazı aileler için fiatlı gelebilir. Çünki her bez, bir defa kullanılacaktır.

Bunun için en iyisi, manifaturacılarda pek ucuza satılan tülbentden birkaç metre alıp ütüleyerek el altında hazır bulundurmalıdır.

Gerekince rule pamuktan bir bez büyüklüğünde, yani 5-6 cm. kadar bir makasla kesip, üzerine ütülenmiş tülbentden bir parça keserek kılıf şeklinde sarılmalı ve normal iç donunun içine veya hususi yerine yerleştirmelidir.

Kirlenen kılıfların yıkanıp ütülenerek tekrar kullanılması da mümkündür. Bu sayede masraf yalnız pamuk masrafından ibaret kalır."

Soru: "Ne de olsa bu bir masraf değil midir?"

Cevap: "Sıhhat ve temizlik yönünden, sayılamayacak kadar faydalar sağlayan şu tavsiyemiz, herhalde büyük bir masraf sayılmaz.

Hem, kızlarına binlerce liralık çeyiz hazırlamadan çekinmeyen ve bazı Anadolu vilayetlerinde olduğu gibi dünürlük işlerinde hayvan satarcasına pazarlığa girişen bu hareketleriyle, nice gençlerin kötü yollara gitmelerine sebebiyet veren anne ve babalar;

Nişan ve düğün merasimlerini; lüks gazinolarda, meşhur otellerde bir gecede binlerce lira sarfiyle alkol buharları arasında yapanlar veya buna özenenler ve böylece ilâhî bir gaye ve ma'na taşıyan evlilik hayatını ve bunun saadetini, sarhoş çığlıkları arasında hemen ilk gününden lekeleyip kirletenler;

Kızlarının ve ailelerinin sıhhatleriyle ilgili şu tavsiyeler için, nasıl olur da israftır diyebilirler?"

Soru: "Aybaşılı bir kadın için başka tavsiyeleriniz var mıdır?"

Cevap: "Ilık su ile her gün bir defa yıkanan, ılık sabunlu tülbent veya süngerle günde en az bir defa kasık arasını temizleyip kurulayan bir kadın, ayrıca ev içinde güzel kokular da sürünmelidir."

Soru: "Bunun için bir esans söyleyebilir misiniz?"

Cevap: "Bu bir zevk mes'elesidir; hatta bu esansı çamaşırların arasında da bulundurmalıdır."

Soru: "Yukarıda bahsettiğiniz temizlik, yalnız evli kadınlar için midir? Yoksa evli olmayan genç kızlar da bu temizliği aynı şekilde yapmaya mecbur mudurlar?"

Cevap: "Elbette mecburdurlar. Bilhassa genç kızların bu temizliğe küçük yaştan alışmış olmaları, onların hayatları boyunca sıhhatli olmalarını sağlar.

Bazı kızlar, annelerinin de yanlış öğütlerine uyarak, kızlık zarının zedeleneceği düşüncesiyle kasık aralarını temizlemekten korkarlar; ve hatta kızlık zarının eriyeceğini sanarak limon ve sirke gibi şeyleri yemekten çekinirler. Bütün bunlar, boş ve yanlış düşüncelerdir. Cinsel organların yapısını bilmemenin neticesidir.

Bahsedildiği şekilde ılık sabunlu tülbent veya süngerle kasık arasını temizlemekte genç kızlar için hiçbir tehlike yoktur."

Soru: "Aybaşı günlerinde kadınlar ve genç kızlar, başka nelere dikkat etmelidirler?"

Cevap: "Her türlü yorgunluktan sakınmalıdırlar. En güzel elbiselerini giyip, bilhassa tuvaletlerine emek çekmelidirler. Günlerini daima dualı ve neş'eli geçirmelidirler. Annelerinden ve akrabalarından aybaşı günlerini, sıkıntılı ve sinirlilikle geçirenleri örnek almamalıdırlar.

Sancıları varsa, kanamaları normalden çok veya az ise, hülasa şikâyetleri mevcut ise, hiç vakit geçirmeden bir doktora müracaat etmelidirler.

Soğuk duşlardan, kendilerini ve bilhassa ayaklarını üşütmekten, uzun yol yürümekten, ata ve bisiklete binmekten, ayaklı dikiş makinesi kullanmaktan, ağır yük kaldırmaktan, uykusuzluktan sakınmalıdırlar.

Fena koku neşreden yiyeceklerden çekinmelidirler.

Genç kızlar bilhassa bu günlerinde; annelerine, babalarına ve kardeşlerine hürmet ve sevgide kusur etmemelidirler.

Evli kadınlar da kocalarına ve dolayısiyle erkekler de eşlerine, böyle günlerde daha fazla bir sevgi ve anlayış göstermelidirler. Çünkü bir çok aile buhranları, kadınların aybaşılı günlerinde, eşlerin karşılıklı anlayışsızlıkları ve yersiz davranışları yüzünden olmaktadır."

Soru: "Vücudun belli yerlerindeki tüylerin giderilmesi nasıl olur?"

Cevap: "Bunun için, ya tıraş bıçağı, ya mikropsuz özel -yapışkan-sökücü maddeler, yahut da tahâret pudrası kullanılır. Tıraş bıçağı kullanılacaksa, bunun için iyi markalı bir tıraş bıçağı, tıraş makinesine yerleştirildikten sonra 3 dakika kadar çok sıcak bir su içinde tutulup mikropları kırılır. Soğuyunca kullanılır.

Diğerleri için de, kutularındaki tarifeye uymak doğru olur." (40)

40– Bu parça, Konyamızın muhterem doktorlarından Dahiliye Mütehassısı Dr. Ali Kemal Belviranlı'nın "İslam Prensipleri" kitabından alınmıştır. Yazı aynı ta'lîmî uslûbla, soru-cevap şeklinde aybaşı halinin dinî yönlerini açıklayarak devam eder.

YİYECEKLER BÖLÜMÜ

(Bu bölümde beş bab var)

BİRİNCİ BAB

YEME ÂDÂBI

★ YİYECEK ALETLERİ

★ BESMELE

★ YEMEK NE SURETLE YENMELİDİR?

★ EL VE AĞZIN YIKANMASI

★ ÇOK YEMENİN ZEMMİ

★ MÜTEFERRİK ÂDÂBLAR

İKİNCİ BAB

MUBAH VE MEKRUH YİYECEKLER

(Bu babta iki fasıl var)

BİRİNCİ FASIL

HAYVANLARDAN MÜBAH VE MEKRUH OLANLAR

★ Keler ★Tavşan ★ Sırtlan ★ Kirpi ★ Toy ★ Çekirge ★ At

Pislik Yiyenler (Sadır Hayvanı)

★ Haşereler ★ Muzdar

★ Cizye ve Sadaka Devesi★ Et

İKİNCİ FASIL

HAYVANÎ OLMAYAN MEKRUH YİYECEKLER YABANCILARIN YEMEĞİ

★

ÜÇÜNCÜ BAB

HARAM YİYECEKLER

★

DÖRDÜNCÜ BAB

HZ. PEYGAMBER VE ASHABININ YEDİKLERİ VE BUNLARIN MEDHİ

★

BEŞİNCİ BAB

BAZI VESİLELERLE YENEN YEMEKLER

★ DÜGÜN ZİYAFETİ

★ AKÎKA

★ FERE' VE ATÎRE KURBANLARI

UMUMÎ AÇIKLAMA

İnsanların millî ve dinî şahsiyetlerinin tekevvününde temel teşkil eden kültürel unsurları bazı ana esaslara irca etmek gerekirse bunlardan birini mutfak teşkil eder.(41) Mutfak deyince sadece yeme-içme maddelerini anlamıyoruz. Yenilmesi ve içilmesi helal olanlar, mübah ve mekruh olanlar, haram olanlar, mukaddes olanlar, bunlarla ilgili âdâblar, inançlar, tarzlar vs. hepsi *mutfak*'a dahildir.

Evet her kültürün, her medeniyetin kendine has bir kıyafeti olduğu gibi bir de mutfağı vardır. Dolayısiyle İslam'ın da hususi bir mutfağı vardır. Müslüman kalmanın şartları arasında, İslam kıyafetinin muhafazası gibi mutfağının da korunması icabeder. Kâmil ma'nâda müslüman olmak için İslam mutfağından yemek şarttır. Başka bir ifade ile gayr-ı müslim mutfaktan beslenerek müslüman kalmak zordur. Veya kendi kendimizi aldatmadır.

Sözgelimi İslam mutfağında şarap, domuz, leş, yırtıcı hayvan eti, besmelesiz kesilmiş hayvan eti, böcek, haşerât yoktur.

Kur'an ve hadis, bu kültürel müesseseye geniş yer verir. Sadece temel meselelerini değil en tabiî meselelerine, en küçük âdâbına varıncaya kadar her şeyini ele alır, kendi hükmünün şeklini eksiksiz verir, bir başka kültürden taklid ve iktibasa gerek bırakmaz. İslam'ın mensublarına, aynen ibadet gibi, inanç meseleleri, kıyafet ölçüleri gibi, bunları da öğrenip tatbik etmek, muhafaza etmek düşer.

Tekrar ediyoruz: İslam medeniyet dinidir. Bütün medenî müesseselere kendi ölçü ve şablonlarını vazeder, mensubunu hiçbir hususta yabana muhtaç etmez.

İşte bu bahiste, İslam mutfağını ana ve ta'li meseleleriyle tanıtan hadisleri göreceğiz.

41– Diğer unsurların başlıcaları: İnanç, kıyafet, nikah, mesken, dil, eğlence... vs.'dir.

Hadislere geçmezden önce *"mutfak"*la ilgili bazı âyetleri kaydedeceğiz. Şimdiden şunu bilmemizde fayda var: Kur'an-ı Kerim'in en uzun surelerinden birinin adı Mâide yani sofra'dır, ve baş tarafı yiyecekle ilgili temel meseleleri vaz eder. Mâide suresinin, Kur'an-ı Kerim'in ilk surelerinden biri oluşu (5. sure) da mevzuumuz açısından ehemmiyet taşır.

"...O peygamber onlara ma'rufu emreder, münkerden nehyeder, temiz şeyleri helal, murdar şeyleri haram kılar..." (A'raf 157).

"Ey insanlar! Yeryüzündeki temiz ve helal şeylerden yiyin!..." (Bakara 168).

"Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına kesilenler, -canları çıkmadan önce kesmemişseniz, boğulmuş, bir yerine vurularak öldürülmüş, düşüp yuvarlanmış, başka bir hayvan tarafından süsülmüş, yırtıcı hayvan tarafından yenmiş olanlar- dikili taşlar üzerine boğazlananlar... size haram kılındı... Açlıktan darda kalan günaha kaymaksızın yiyebilir... (Ey Muhammed!) sana, kendilerine neyin helal kılındığını soruyorlar, de ki: "Size temiz olanlar helal kılındı, Allah'ın size öğrettiği üzere alıştırıp yetiştirerek öğrettiğiniz avcı hayvanların sizin için tuttuklarını yiyin ve üzerine Allah'ın adını anın... Bugün, size temiz olanlar helal kılındı. Kitap verilenlerin yemeği size helal, sizin yemeğiniz de onlara helaldir." (Maide 3-5).

"Deniz avı ve onu yemek size de, yolculara da geçimlik olarak helal kılınmıştır. İhramlı bulunduğunuz sürece kara avı size haram kılınmıştır..." (Mâide 96).

"Aranızda mallarınızı haksızlıkla yemeyin; bildiğiniz halde günaha girerek insanların mallarından bir kısmını yemek için onu hâkimlere aktarmayın" (Bakara 188).

"Ey iman edenler! Faizi kat kat alarak yemeyin. Allah'tan sakının ki, başarıya eresiniz" (Ali İmrân 130).

"Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda haksızlıkla değil, karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle yeyin, haram ile nefsinizi mahvetmeyin" (Nisa 29).

"Elde ettiğiniz ganimetleri temiz ve helal olarak yeyin..." (Enfal 69).

"Allah'ın âyetlerine inanıyorsanız, üzerine Allah'ın adı anılmış olan şeyden yeyin" (En'am 118).

"Üzerine Allah'ın adının anılmadığı kesilmiş hayvanları yemeyin, bunu yapmak Allah'ın yolundan çıkmaktır" (En'am 121).

"Taze et yemeniz... için denizi size musahhar kılan O'dur" (Nahl 14).

"Ehlî hayvanlarda size ders vardır; onlardan çıkan sütten size içiririz... Onlardan yersiniz" (Mü'minûn 21).

"Ey âdemoğulları!.. Yeyin için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah müsrifleri sevmez" (A'raf 31).

Mevzumuzu ilgilendiren başka âyetler de var. Bu kadar nümune sunmakla yetiniyoruz.

BİRİNCİ BÂB

YEME ÂDÂBI

❒ YİYECEK ALETLERİ

3866 ١ – عن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [مَا عَلِمْتُ النَّبِىَّ ﷺ أكَلَ عَلَى سُكُرُّجَةٍ قَطُّ،
وَلاَ خُبِزَ لَهُ مُرَقَّقٌ قَطُّ، وَلاَ أكَلَ عَلَى خِوَانٍ قَطُّ، قِيلَ لِقَتَادَةَ: فَعَلاَمَ كَانُوا يَأكُلُونَ؟
قَالَ عَلَى السُّفَرِ]. أخرجه البخارى والترمذي.

«السُّكُرُّجَةُ» بضم أوله وثانيه وثالثه وتشديده: إناء صغير يجعل فيه القليل من الأدم والكواميخ وهى فارسية.

1. (3866)-*Hz. Enes* radıyallahu anh anlatıyor: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ne sükürrüce (denilen tahta sofra) üzerinde yemek yediğini, ne ona inceltilmiş (yufka) ekmek[43] yapıldığını ve ne de yemek masası (hıvân) üzerinde yemek yediğini hatırlamıyorum."

Enes'in bu sözünü rivayet eden Katâde'ye "Pekiyi neyin üzerinde yemek yiyorlardı?" diye sorulmuştu, "Sofralar üzerinde" diye cevap verdi." [Buhârî, Et'ime 8, 26, Rikak 17; Tirmizî, Et'ime 1, (1789).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yemek yediği sofra hakkında bilgi vermektedir. Buna göre, sükürrüce ve hıvân denen sofraları kullanmamıştır.

Hıvân (huvân da denmektedir), Arapçaya başka dilden girmiş (muarreb) bir kelimedir. Aynî'nin açıklamasına göre; "Altında bitişik vaziyette

---

42– İnceltilmiş (murakkak) ekmek deyince dilimizdeki yufka veya şebit de denen ev ekmeği hatıra gelir ise de pastamsı ekmekler de kastedilmiş olabilir.

bakırdan sehpası bulunan boyu bir zira uzunluğunda bakırdan büyük bir tepsidir. Üzerine tereffüh maddeleri konmuş olarak ehl-i keyf zenginin önüne en az iki ve daha fazla kimse tarafından taşınarak konur." Bunun kullanımının aynı zamanda ihtişam, itibar, zenginlik ifadesi olduğu anlaşılmaktadır. Nebevî ahlakın esası olan tevazu ve abdiyete aykırı olduğu izah gerektirmeyecek kadar açıktır.

Sükürrüce: en-Nihâye bunu, "üzerinde az bir katık yenen küçük bir kabtır. İçerisine çoğunlukla iştah açıcı çerezler konur. Farsça bir kelimedir" diye açıklar. *Irâkî Şerhut-Tirmizî*'de: "Resûlullah bunda yemek yemeyi iki sebeple terketmiş olabilir: Ya o zaman bu Arabistan'da imal edilmiyordu, ya da bunu küçük bulmuştur. Çünkü Muhammed ailesinin âdeti, sofrada bir araya gelip kalabalık halinde yemek yemekti. Yahut da bu, üzerine hazmettirici şeyler koymaya mahsus bir kap olarak biliniyordu. Halbuki *Âl-i Muhammed* doyuncaya kadar yiyemiyorlardı ve hazmettirici yeme ihtiyacı duymuyorlardı." Dolayısıyla Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın asla bu şekilde yemek yemediği ifade edilmiştir.

Sufer: Sofralar demektir, müfredi *sufre*'dir. Sufre, kök itibariyle sefer (yolculuk) kelimesinden gelir ve yolcunun beraberinde taşıdığı yiyecek yani azık demektir. Ancak, Araplar zamanla bu isimle, azığın içerisinde taşındığı bohçayı tesmiye etmişler ve azık bohçasına sufre demişlerdir. Âdetlerine göre, bu bohça yuvarlak ve deriden mamul idi. Ne var ki zamanla yemek konan her şeye deriden veya bir başka şeyden mamul olup olmadığına bakılmaksızın sofra demek âdet olmuştur.

Şu halde *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* herkes tarafından teşkil edilen sofra tarzı çerçevesinde yemek yer, zengin ve tereffüh ehline mahsus sofra tarzına yer vermezmiş. Bu sebeple, rivayette *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın ne hıvân, ne de sükürrüce'de yemek yemeyip sofrada yediği ifade edilmiştir.

Şu halde, bu rivayet, sadece yiyip içitiğimiz gıda maddelerinin, İslam'ın derpîş ettiği helal ve temiz şeylerden olmasına dikkat etmemizin kafi olmadığı, yiyecek maddelerimizin konduğu sofra malzemesine de dikkat etmemiz gerektiğini ifade etmektedir. Bu gereklilik, muhakkak ki bir vecibe değil, ama ideal budur. İslam'da kemali arayacak mü'minlerin dikkat edecekleri hususlardan biri olmalıdır.

3867 ٢– وعن أبي حازم قال: [سَأَلْتُ سَهْلَ بنَ سعْدٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْه: هَلْ أَكَلَ النبىُّ ﷺ النّقِىَّ؟ فقَالَ: مَا رَأى النبىُّ ﷺ النّقِىَّ مُنْذُ ابْتَعَثَهُ اللّهُ تعالى حتى قَبَضَهُ فَقُلْتُ:

هَلْ كَانَتْ لَكُمْ مَنَاخِلُ؟ فَقَالَ: مَا رَأَى النَّبِىُّ ﷺ مُنْخُلاً مِنْ حِينِ ابْتَعَثَهُ اللّٰهُ تَعَالى حَتّى قَبَضَهُ. قُلْتُ: كَيْفَ كُنْتُمْ تَأْكُلُونَ الشَّعِيرَ غَيْرَ مَنْخُولٍ؟ قَالَ: كُنَّا نَطْحَنُهُ وَنَنْفُخُهُ فَيَطِيرُ مِنْهُ مَا طَارَ وَمَا بَقِىَ ثَرَّيْنَاهُ فَأَكَلْنَاهُ]. أخرجه البخاري والترمذي.

«النَّقِىُّ»: الطعام الأبيض الحوارى.

2. (3867)- *Ebu Hazım* rahimehullah anlatıyor: "Sehl İbnu Sa'd radıyallahu anh'a sordum: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hiç (kepeksiz has undan yapılmış) beyaz ekmek yedi mi?" Bana şu cevabı verdi: "Hayır! Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Allah'ın O'nu peygamber olarak gönderdiği günden ölünceye kadar hiç beyaz ekmek görmedi." Ben tekrar sordum: "Elekleriniz var mıydı?"

"Hayır! dedi, *Aleyhissalâtu vesselâm* Allah'ın kendisini peygamber olarak gönderdiği günden ölünceye kadar hiç elek görmemiştir."

"Öyleyse, dedim, siz arpa ununu elemeden nasıl yiyebiliyordunuz?"

"Arpayı öğütüyorduk, sonra üflüyorduk. Üfrüğümüzün tesiriyle uçabilen (kepek) uçuyor geri kalan kısmına su katıp [hamur yapıyor] ve yiyorduk" diye cevap verdi." [Buhârî, Et'ime 22, 10; Tirmizî, Zühd 38, (2365).]

AÇIKLAMA:

1- *"Nakiy"*, huvvârâ da denen, birkaç kere elekten geçerek kepeği alınmış, beyaz hale gelmiş un demektir. Dilimizde has un diye ifade ederiz.

2-Sadedinde olduğumuz hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde Araplar tarafından eleğin fazla bilinmediğini ve kullanılmadığını ifade etmektedir. Bu sebeple, elenmeden yenmesi zor olan arpa ununun bile üfrükle uçurulabilen kaba kepeklerinin alınmasından sonra yemek yapıldığı belirtilmektedir.

Bu rivayet, *Resûlullah*'ın şahsî sünnetinde unun kepekli olarak kullanılmasının esas olduğunu göstermekle beraber, elemenin mekruh olmadığını da ifade etmektedir. Zira Sehl'e sorulan sorudan, Ashab tarafından eleğin kullanılmaya başlandığı, önceden üflemekle yapılan kepek alma ameliyesinin artık elekle yapılmaya başlandığı anlaşılmaktadır.

Bilhassa arpa ununun üflemek gibi çok basit bir metodla kepeğinin alınması, arpanın temel beslenme vasıtası olması, *Resûlullah* ve Ashab'ı zamanında beslenmenin gerçek ma'nâda bir yaşama vasıtası olduğunu ifade eder. Zira kepeği yeterince ayıklanmamış unun besleyici yönü fazla

olduğu gibi, çok kepeğin, hele arpa ununun kepeklisinden yapılan ekmeğin sertliği ve damak tadı yönünden noksanlığı, onun zevk için, tereffüh için değil, hayatımızın devamı için gerekli olan beslenmek maksadıyla yendiğinin delili olmaktadır. Buradan çıkan netice şudur: Resûlullah ve Ashabı, yemeği, pek çok maddî ve manevî hastalıkların, içtimâî marazların kaynağı olan "zevk için değil", yaşamak için yemişler, hayatlarında "iyi yemek", "yiyerek tereffühte bulunmak" gibi sakil bir gayeye yer vermemişlerdir. Beslenme, belki de tarihte ilk defa geniş şekilde onların hayatında fıtrî ve yaratılış gayesine uygun kullanılma ortam ve imkanına kavuşmuştur.

3- *İbnu Hacer,* Sehl'in açıklamasında, bi'setten önceyi ifadesinin dışında tutmaya çalıştığına dikkat çeker. "Çünkü der, o dönemde Aleyhissalâtu vesselâm Suriye'ye gitmiştir, dolayısiyle orada beyaz ekmeği ve eleği görmüş olabilir. Ama bi'set'ten sonra Mekke, Medine ve Tâif'ten dışarı çıkmamıştır. Buralar hep Arap memleketleridir, elek yok, beyaz un yoktur. Gerçi, Şam civarından sayılan Tebük'e kadar gitmiştir, ancak oraları fethetmemiş ve fazla kalmamıştır, dolayısiyle beyaz un ve eleği bu kısa ikameti sırasında görmemiştir."

4-BİR SORU VE CEVABI:

Burada hatıra gelecek bir soru var: Bazı rivayetler Resûlullah ve Ashabının günlerce aç kaldığını, açlıktan karınlarına taş bile bağladıklarını ifade ederken, diğer bazı rivayetler, bunların tam aksine *Resûlullah*'ın, ailesinin bir yıllık ihtiyacını ayırdığını, ganimetten gelen bir deveyi dört kişi arasında pay ettiğini, umresi sırasında yüz deveyi kurban edip fakirlere yedirdiğini, bir bedeviye bir koyun sürüsünün verilmesini emrettiğini vs., ifade eder. Ayrıca bir kısım rivayetler de zengin, mal mülk sahibi ashabtan, bunların nefisleriyle birlikte mallarını da Allah yolunda harcadıklarından bahseder: *Hz. Ebu Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Talha* (radıyallahu anhüm ecmâîn) vs. gibi... Sözgelimi Resûlullah, Ashabını Allah yolunda bağışta bulunmaya davet edince *Hz. Ebu Bekr* gelmiş, bütün malını; Hz. Ömer gelmiş malının yarısını bağışlamıştır. Yine O, askerlerin techizini emretmiş, Hz. Osman bu maksadla bin deve vermiştir vs. Yani Ashabın zenginliğini ifade eden örnek hadisler var.

Bu iki zıt durum nasıl izah edilebilir?

Şârihler bu meseleyi tahlil edip şöyle açıklığa kavuşturmuşlardır: "Bu söylenenler, onların yaşadığı farklı devreleri ifade eder. Maldan kaçınıp, darlığı tercih etme diye bir gaye yoktur. Bilakis bu rivayetler ba-

zan ikram ifade eder, bazan da çok yemenin, doyuncaya kadar yemenin mekruh olduğunu ifade eder."

İbnu Hacer bu hususa dikkat çektikten sonra der ki: "Zenginliği mutlak olarak nefyetme ma'nâsında çıkarılacak bir hüküm, kaydettiğimiz hadisler muvacehesinde, çok su götürür. *İbnu Hibban* Sahih'inde, Hz. Âişe' den şunu kaydeder:

مَنْ حَدَّثَكُمْ انَّا كُنَّا نَشْبَعُ مِنَ التَّمْرِ فَقَدْ كَذَبَكُمْ فَلَمَّا افْتُتِحَتْ قُرَيْظَةُ اصَبْنَا شَيْئاً مِنَ التَّمْرِ وَالْوَدَكِ

"Kim, size bizim hurmaya doyduğumuzu söylerse size yalan söylemiş olur. Kureyza fethedildiği zaman bir miktar hurma ve iç yağı ele geçirdik." Keza Hayber'in fethiyle ilgili bahiste geçtiği üzere *Hz. Âişe* der ki: "Hayber fethedilince artık "Hurmaya doyacağız" dedi." Yine Hz. Âişe'nin -Kitabu'l-Et'ime'de geçen- bir rivayeti şöyledir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hurmaya doyduğumuz sırada vefat etti." İbnu Ömer radıyallahu anhümâ'nın bir sözü şöyledir: "Hayber fethedilince hurmaya doyduk."

Bu rivayetleri kaydeden *İbnu Hacer* sözlerine şöyle devam eder: "Gerçek şu ki, ashaptan pek çoğu Hicretten önce Mekke'de iken büyük bir darlık içerisinde idi. Medine'ye göçünce çoğunun durumu böyle idi. Ensar, onlara ev ve emlak bağışladılar. Benî Nâdir'in fethi ve bunu takip eden fetihlerden sonra, maddî durumu düzelen muhacirler, bağışladıkları mal ve mülklerini Ensar'a iade ettiler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şu sözü de bu hususu açıklar: "Allah yolunda benim çektiğim korkuyu kimse çekmemiştir, Allah yolunda maruz kaldığım eziyete kimse maruz kalmamıştır. Benim üzerimden öyle otuz gün ve gecenin geçtiği olmuştur ki, Bilal'le ikimizin yiyeceği, Bilal'ın bir koltuğunun altında gizleyebileceği kadardan fazla değildi." *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu durumu, dünyada bolluk ve genişlik hâsıl etme imkanına sahip olduğu halde, kendisi için iradî olarak seçmekte idi. Nitekim Tirmizî, Ebu Ümâme'den naklen kaydeder ki: عَرَضَ عَلَىَّ رَبِّى لِيَجْعَلَ لِى بَطْحَاءَ مَكَّةَ ذَهَباً فَقُلْتُ لاَ

يَا رَبِّ وَلَكِنْ اَشْبَعُ يَوْماً وَاَجُوعُ يَوْماً فَإِذَا جُعْتُ تَضَرَّعْتُ إِلَيْكَ وَاِذَا شَبِعْتُ شَكَرْتُكَ

"Rabbim, bana, Mekke kumlarını altına çevirmeyi teklif etti, ben: "Hayır! ey Rabbim. Ben bir gün tok, birgün aç olmayı diliyorum. Acıktım mı sana tazarrûda bulunurum, doydum mu sana şükrederim" dedim."

❐ BESMELE ÇEKMEK

3868 ١ — عن حذيفة قال: [كُنَّا إِذَا حَضَرْنَا عِنْدَ النَّبِىِّ ﷺ عَلَى الطَّعَامِ لَمْ نَضَعْ أَيْدِيَنَا حَتَّى يَبْدَأَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَيَضَعَ يَدَهُ. وَإِنَّا حَضَرْنَا مَعَهُ مَرَّةً طَعَاماً، فَجَاءَتْ

جَارِيَةٌ كَأَنَّهَا تَدْفَعُ. فَذَهَبَتْ لِتَضَعَ يَدَهَا فِى الطَّعَامِ، فَأَخَذَ النَّبِىُّ ﷺ بِيَدِهَا ثُمَّ جَاءَ أَعْرَابِىٌّ كَأَنَّمَا يُدْفَعُ فَذَهَبَ لِيَضَعَ يَدَهُ فَأَخَذَ بِيَدِهِ، ثُمَّ قَالَ: إِنَّ الشَّيْطَانَ لَيَسْتَحِلُّ الطَّعَامَ أَنْ لاَ يُذْكَرَ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ، وَإِنَّهُ جَاءَ بِهٰذِهِ الْجَارِيَةِ لِيَسْتَحِلَّ بِهَا فَأَخَذْتُ بِيَدِهَا، فَجَاءَ بِهٰذَا الأَعْرَابِىِّ لِيَسْتَحِلَّ بِهِ، فَأَخَذْتُ بِيَدِهِ، وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ إِنَّ يَدَهُ لَمَعَ يَدِهِمَا فِى يَدِى. ثُمَّ ذَكَرَ اسْمَ اللّٰهِ تَعَالَى وَأَكَلَ] أخرجه مسلم وأبو داود.

قوله « كَأَنَّهَا تُدفعُ » أى كأن وراءها من يدفعها إلى قدامها.

1. (3868)- *Huzeyfe* radıyallahu anh anlatıyor: "Biz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında yemeğe oturunca, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yemeye başlamadıkça, kesinlikle elimizi yemeğe vurmazdık. Bir seferinde yine O'nunla yemeğe oturmuştuk. Derken bir cariye (küçük kız çocuğu) geldi, sanki arkasından bir iteni var gibi hemen elini yemeğe soktu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* elinden tuttu. Arkadan bir bedevî geldi, sanki onun da arkasından iten biri vardı, alelacele o da elini yemeğe soktu. Aleyhissalâtu vesselâm onun da elinden tuttu. Ve şunu söyledi:

"Şeytan, üzerine Allah'ın ismi zikredilmeyen yemeği kendine helal addeder. Nitekim, sayesinde yemeğimizi kendine helal kılmak için bu cariyeyi getirdi. Ben de elinden tuttum. Bunun üzerine şu bedevîyi getirip onunla yemeği kendine helal kılmak istedi, ben onun da elinden tuttum. Nefsim elinde olan Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun şeytanın eli o ikisinin eliyle birlikte avucumdadır." "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bunları söyledikten sonra besmele çekip yemeye başladı." [Müslim, Eşribe 102, (2017); Ebu Dâvud, Et'ime 16, (3766).]

3869 ٢– وعن عائشة رَضِيَ اللّٰه عَنْها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ إِذَا أَكَلَ أَحَدُكُمْ طَعَاماً فَلْيَقُلْ بِسْمِ اللّٰهِ، فَإِنْ نَسِىَ فِي الأَوَّلِ فَلْيَقُلْ فِي الآخِرِ، بِسْمِ اللّٰهِ فِي أَوَّلِهِ وَآخِرِهِ].

أخرجه أبو داود والترمذي.

2. (3869)- *Hz. Âişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizden kim bir şey yerse "Bismillah (Allah'ın adıyla)" desin. Bidayette söylemeyi unutmuşsa, sonunda şöyle söylesin: "Bismillahi fî evvelihî ve âhirihî (başında da sonunda da Bismillah)."* [Ebu Dâvud, Et'ime 16, (3767); Tirmizî, Et'ime 47, (1859).]

3870 ٣– وعنها رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت: [كَان رَسُولُ اللهِ ﷺ : يَأْكُلُ طَعَاماً في سِتّةٍ مِنْ أَصْحَابِهِ، فَجَاءَ أَعْرَابِيٌّ فَأَكَلَهُ بِلُقْمَتَيْنِ، فَقَالَ ﷺ : أَمَا إِنَّهُ لَوْ سَمّى لَكَفَاكُمْ].

أخرجه الترمذي.

3. (3870)- Yine *Hz. Âişe* demiştir ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ashabından altı kişi içerisinde yemek yiyordu. Derken bir bedevî geldi. (Besmele çekmeksizin) iki lokmada yutuverdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Eğer bu adam besmele çekseydi yemek hepinize yeterdi!" buyurdu." [Tirmizî, Et'ime 47, (1859).]

3871 ٤– وعن وحشى بن حرب عن أبيه عن جده وحشى بن حرب الجبشى: [أَنَّ أَصْحَابَ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالُوا: يَا رسُولَ اللهِ إِنَّا نَأْكُلُ وَلاَ نَشْبَعُ، قَالَ: فَلَعَلَّكُمْ تَفْتَرِقُونَ؟ قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ: فَاجْتَمِعُوا عَلى طَعَامِكُمْ، وَاذْكُرُوا اسْمَ اللهِ عَلَيْهِ يُبَارِكْ لَكُمْ فِيهِ].

أخرجه أبو داود.

4. (3871)- *Vahşî İbnu Harb an ebîhi an ceddihî Vahşî İbnu Harb el-Habeşî* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashabı dediler ki: "Ey Allah'ın Resûlü! biz yiyoruz, ancak bir türlü doymuyoruz (ne yapalım)?" Bunun üzerine, Resûlullah: *"Ayrı ayrı yemekte olmayasınız?"* diye sordu. "Evet" dediler. Resûlullah da: *"Öyleyse yemeğinizde toplanın (bir sofra kurarak hep beraber yiyin), yemeğe Allah'ın ismini zikrederek (Bismillahirrahmanirrahim diyerek) başlayın. Böyle yaparsanız yemeğiniz, hakkınızda mübarek kılınır."* [Ebu Dâvud, Et'ime 15, (3764); İbnu Mâce, Et'ime 17, (3286).]

3872 ٥– وعن أمية بن مخشى رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ جَالِساً وَرَجُلٌ يَأْكُلُ فَلَمْ يُسَمِّ حَتّى لَمْ يَبْقَ مِنْ طَعَامِهِ إلاَّ لُقْمَةٌ، فَلَمَّا رَفَعَهَا إلى فِيهِ. قَالَ: بِسْمِ اللهِ أَوَّلَهُ وَآخِرَهُ. فَضَحِكَ ﷺ . ثُمَّ قَالَ: مَازَالَ الشَّيْطَانُ يَأْكُلُ مَعَهُ فَلَمَّا ذَكَرَ اسْمَ اللهِ اسْتَقَاءَ مَا فِي بَطْنِهِ]. أخرجه أبو داود.

5. (3872)-*Ümeyye İbnu Mahşiyy* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* otururken bir adam besmele çekmeden yemek yiyordu. Yemeğini yemiş, geriye tek lokması kalmıştı. Onun ağzına kaldırırken: "Bismillâhi evvelehû ve âhirahû" dedi. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* güldü ve:

"Şeytan onunla birlikte yemeye devam etti. Ne zaman ki Allah'ın ismini zikretti, karnındakileri hep kustu!" buyurdu." [Ebu Dâvud, Et'ime 16, (3768).]

3873 ٦– وعن جابر رَضِيَ اللّٰهُ عنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : إذَا دَخَلَ الرَّجُلُ مَنْزِلَهُ فَذَكَرَ اللّٰهَ عِنْدَ دُخُولِهِ وَعِنْدَ طَعَامِهِ. قَالَ الشَّيْطَانُ: لاَ مَبِيتَ لَكُمْ وَلاَ عَشَاءَ، وَإنْ ذَكَرَ اللّٰهَ عِنْدَ دُخُولِهِ وَلَمْ يَذْكُرْهُ عِنْدَ عَشَائِهِ يَقُولُ: أدْرَكْتُمُ الْعَشَاءَ وَلاَ مَبِيتَ لَكُمْ، وَإنْ لَمْ يَذْكُرِ اللّٰهَ عِنْدَ دُخُولِهِ وَلاَ عِنْدَ عَشَائِهِ. قَالَ: أدْرَكْتُمُ الْمَبِيتَ وَالْعَشَاءَ].

أخرجه مسلم وأبو داود.

6. (3873)- *Hz. Câbir* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kişi evine döndüğü zaman içeri girerken ve yemek yerken Allah'ın adını zikrederse, şeytan (avenelerine): "Size burada gecelemek de yok akşam yemeği de yok!" der. Ama kişi, eve girerken Allah'ı zikreder fakat akşam yemeğini yerken zikretmezse, şeytan (avenelerine): "Akşam yemeğine kavuştunuz ama burada gecelemeniz mümkün değil!" der. Adam eve girerken ve yemeğe başlarken "Bismillah!" diyerek Allah'ı zikretmezse, şeytan (avanelerine): "Yemeğe de yetiştiniz, yatmaya da!" der."* [Müslim, Eşribe 103, (2018); Ebu Dâvud, Et'ime 16, (3765).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen altı rivayetin hepsi de yemek sırasında Tesmiye'nin gereğini belirtmektedir. *Tesmiye,* 3869. hadiste tarif edildiği üzere, bismillah demektir. *Nevevî*'ye göre efdal olanı bismillahirrahmanirrahim demektir. Ancak zikri geçen hadis bismillah demenin kifayet edeceğini, bu kadarının da sünnete uygun olduğunu ifade eder. Dilimizde zaten *tesmiye* kelimesinden ziyade besmele'yi kullanırız ve bunla bismillahirrahmanirrahim demeyi kastederiz. Rivayetlerden besmele ile ilgili olarak şu âdâbları tesbit edebiliriz:

★ Besmele, yemeğe başlarken çekilmelidir.

★ Unutulduğu zaman, hatırlanılan yerde besmeleye yer verilmelidir. Sonradan çekilen besmelenin bismillahi evvelehu ve ahirehu şeklinde olması müstehabtır. Evveli ile ilk yarısı, ahiri ile ikinci yarısının kastedilmiş olduğu söylenmiştir.

★ Besmele yemeğe bereket katmakta, yiyenlerin doymalarına katkıda bulunmaktadır.

★ Besmele çekilmeyince yemeğe şeytan da ortak olmakta, yemeğin bereketi kaçmaktadır.

★ Yemek imkan nisbetinde cemaat halinde yenmelidir. Aile ferdleri yemekte bir araya gelmeli, ayrı ayrı yememelidirler. Âyet-i kerimede gelen لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَأْكُلُوا جَمِيعاً أَوْ أَشْتَاتاً **"Beraber veya ayrı ayrı yemenizde bir beis yoktur"** (Nur 61) denmiş olması, ruhsata, kolaylığa hamledilmiştir: "Kişi evde yalnızsa tek başına da yiyebilir..." ma'nâsında. İnsanların dünya telaşı, televizyon gibi sebeplerle, birbirlerine yabancılaştıkları günümüz şartlarında; sofrada bari bir araya gelmek daha da ehemmiyet kazanmıştır. Bu sünnet, şuurla ihya edilmelidir.

★ Eve girerken ve yemeğe başlarken çekilen besmele şeytanın evdeki nasibini kesmekte, gecelemesini önlemektedir.

★ Cemaat halinde yemek yerken, en azından ilk başlayanın besmele çekmesi gerekir. Aksi takdirde ilk başlayan besmeleyi terketse, şeytan o yemekten yeme imkanına kavuşmaktadır. Onun yemeği istihlal etmesi (kendine helal addetmesi), yeme imkanına kavuşması demektir. Nevevî cemaatten ilk başlayanlar besmele çektiği takdirde, terkedenler de olsa şeytanın o yemekten yemeye muktedir olmayacağını söyler. Nitekim 3868 numaralı hadisin sonundan, Resûlullah'ın henüz yemeye başlamadan kız çocuğunun ve bedevînin besmelesiz girişiverdikleri anlaşılmaktadır.

2- ŞEYTAN'IN YEYİP İÇMESİ

Hadiste geçen, şeytanın yiyip içme meselesi hususunda âlimler bazı farklı yorumlara yer vermişlerdir. Konunun açıklığa kavuşması için kaydetmemizde fayda var: *Türbüştî,* sonradan çekilen besmele sebebiyle şaytanın yediğini kusması (3872. hadis) ile ilgili olarak der ki: "Yani, şeytanın lehine olan hissesi besmele ile elinden alınarak aleyhine bir vebale dönüşmüş oldu." Tîbî der ki: "Bu te'vil, şeytanın yemekteki bereketi götürme hususunda bir nasibi olduğuna hamledilir. Bu babta gelen hadisler, yemek için besmele çekmenin meşruiyyetine ve unutan kimsenin yemek esnasında bismillahi evvelehu ve ahirehu demesinin gereğine delalet eder." el-Hedy'de der ki: "Sahih olan, yeme sırasında besmele çekmenin vücubudur. Bu hüküm, *Ahmed İbnu Hanbel*'in Ashabı nezdinde mevcut olan iki görüşten biridir. Besmeleyi emreden hadisler sahihtir ve sarihtir, muarız bir rivayet olmadığı gibi muhalefeti caiz kılan ve zahirinden çıkmayı gerektiren bir icma da mevcut değildir. Besmeleyi içme ve yemede terkedene şeytan ortak olmaktadır."

Neylü'l-Evtar'da denir ki: "Selef ve halef'in muhaddis ve diğer ülemasının cumhuru şu görüştedir: "Şeytanın yemekten yemesi zahire hamledilir, (rivayetlerde geldiğine göre) şeytanın iki eli ve iki ayağı vardır, onların erkeği, dişisi vardır, (besmele çekerek) defedilmediği takdirde, gerçekten elleriyle yer. Ancak şu da söylenmiştir: "Onun yemesi mecaz ve istiaredir." Keza şu da söylenmiştir: "Onların yemesi koklama ve koku olmadan ibarettir, yeme, içme diye bir şey olmamalıdır." es-Sahîh'de sabittir ki: "Şeytan soluyla yer, soluyla içer." *Vehb İbnu Münebbih* demiştir ki: "Şeytanın çeşitli cinsleri var. Halis cinler yeyip içmezler, nikahlaşmazlar, onlar bir nevi rîh' tır (rüzgardır). Bir cinsi de var ki bütün bu sayılanları yaparlar, ve doğumla dünyaya gelirler, bunlar es-Se'âlâ ve el-Gaylân ve benzeri cinsleridir."

Şeytanla ilgili münakaşada Kelâbâzî de şöyle der: "Şeytan bir cisimdir. Onun sağ eli olabilir. Fakat sağ eliyle yemek yemez. Çünkü onun yaratılışı aksine çevrilmiştir. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* da onun yaptığı gibi yapmaktan men etmiştir. (Bunun ma'nâsı) insanın solu uğursuzdur denebilir. Buna delil *Resûlullah*'ın, sol eli taharetlenmeye ayırması ve Kıyamet gününde kafire kitabının solundan verilmesidir. Binaenaleyh şeytanın da her iki eli sol olabilir. Zira kendisi uğursuzdur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yemeğin bereketi gitmesin diye mü' mine sol eliyle yemesini yasak etmiştir."

Aynî, şeytanlar hakkında âlimlerin üç ayrı görüş ileri sürdüklerini kaydeder:

★ Şeytanların bir kısmı yer içer.

★ Bir kısım şeytanlar yiyip içmezler.

★ Bütün şeytanlar yiyip içerler.

Aynî, üçüncü görüşün sâkıt olduğunu söyler.

YEMEK NE SÛRETLE YENMELİDİR?

3874 ١ – عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَأْكُلَنَّ أَحَدُكُمْ بِشِمَالِهِ وَلاَ يَشْرَبَنَّ بِهَا، فإِنَّ الشَّيْطَانَ يَأْكُلُ بِشِمَالِهِ وَيَشْرَبُ بِهَا]. أخرجه مسلم ومالك وأبو داود والترمذي.

1. (3874)- *İbnu Ömer* radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Sizden kimse sakın sol eliyle yiyip içmesin. Çünkü şeytan soluyla yer içer." [Müslim, Eşribe 106, (2020); Muvatta, Sıfatu'n-Nebiyy 5, (2, 922, 923); Ebu Dâvud, Et'ime 20, (3776); Tirmizî, Et'ime 9, (1801).]

3875 ٢– وعن سلمة بن الأكوع رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [أَكَلَ رَجُلٌ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ بِشِمَالِه. فَقَالَ لَهُ: كُلْ بِيَمِينِكَ. فَقَالَ: لاَ أَسْتَطِيعُ، مَا مَنَعَهُ إلاَّ الْكِبْرُ فَقَالَ ﷺ: لاَ اسْتَطَعْتَ. فَمَا رَفَعَهَا إلَى فِيهِ بَعْدَ ذلِكَ]. أخرجه مسلم.

2. (3875)- *Seleme İbnu'l-Ekva'* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında bir adam[43] sol eliyle yemek yemişti.

"Sağınla ye!" ferman buyurdu... Adam: "Yiyemiyorum!" dedi. Bunun üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Yiyemez ol! Onu böyle demeye kibri sevketti!" buyurdular. Bundan sonra elini ağzına kaldıramadı." [Müslim, Eşribe 107, (2021).]

3876 ٣– وعن عمر بن أبي سلمة قال: [كُنْتُ غُلاَماً في حِجْرِ النَّبِيِّ ﷺ، وَكَانَتْ يَدِى تَطِيشُ فِي الصَّحْفَةِ. فقَالَ لِى رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَا غُلاَمُ سَمِّ اللهَ، وَكُلْ بِيَمِينِكَ وَكُلْ مِمَّا يَلِيكَ. فَمَا زَالَتْ تِلْكَ طِعْمَتِى بَعْدُ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

3. (3876)- *Ömer İbnu Ebî Seleme* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın terbiyesinde bir çocuktum. Yemekte elim, tabağın her tarafında dolaşıyordu. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bana ikazda bulunda:

"Evlat! Allah'ın ismini an, sağınla ye, önünden ye!" Bundan sonra hep böyle yedim." [Buhârî, Et'ime 2, 3, Müslim, Eşribe 108, (2022); Muvatta, Sıfatu'n-Nebiyy 32, (2, 934); Ebu Dâvud, Et'ime 20, (3777); Tirmizî, Et'ime 47, (1858).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu üç hadislerinde yemek âdâbından bilhassa "sağ elle yeme" üzerinde durmaktadır. İslâmî âdâbta sağ elle yemek, solla yemek yememek mühim bir esastır. Bu hususun ehemmiyeti hadislerin muhtevasından, emrin te'kidli bir uslûbla ifade edilmesinden anlaşılmaktadır. Şöyle ki:

★ Birinci rivayette, *"sakın!"* kelimesiyle ifade edebildiğimiz te'kidlerle solla yemek yasaklanmaktadır.

★ İkinci rivayette *"sağınla ye!"* emrine kibir göstererek yiyemiyorum! diyen kimse gadab-ı nevebî'ye sebep olarak "Yiyemez ol!" beddu-

43– Bir rivayette bu Sahâbî'nin *Büsr İbnu Ra'î el-Îr radıyallahu anh* olduğu belirtilir.

asına maruz kalmıştır. Solla yemek Resûlullah'ın nazarında basit bir mesele olsa, her halde böylesi bir bedduada bulunmazdı.

★ Üçüncü rivayette, çocuğun ikaz edildiği davranışlardan birinin sağ eliyle yeme olduğunu görmekteyiz.

2- *Ömer İbnu Ebî Seleme, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevce-i pâkleri Ümmü Seleme'nin önceki kocası *Ebu Seleme*'den -ki adı Abdullah'tır- oğludur. Yani Resûlullah'ın üvey oğludur. *İbnu Hacer*'e göre Hicretten iki yıl önce (Habeşistan'da) doğmuş olmalıdır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın nezareti ve terbiyesi altında büyümüştür.

3-Hadisler, yemeği sağ elle yemenin gerektiğini ifade ederler. Bunun hükmü ihtilaflıdır. Şâfiîlerden çoğu mendub demiştir. Gazalî ve Nevevî de böyle hükmetmiştir. Ancak *İmam Şâfiî er-Risale ve el-Ümm*'de vacib olduğuna hükmetmiştir. *İbnu Hacer* 3875 numarada Seleme İbnu Ekva' dan kaydedilen Müslim rivayetinde solla yemek hususunda gelen vaîd'i göstererek sağla yemenin vacib olduğu görüşünü iltizam eder ve bunu te'yid eden başka rivayetler kaydeder.

İbnu'l-Arabî de: "Şeytana nisbet edilen bütün fiiller haramdır." Kaidesinden hareketle sol elle yemenin haram olduğuna hükmeder.

Kurtubî, sağla yemenin mendub olduğuna hükmeder. Hadisteki emri "sağı, sola teşrif etme" kabilinden görür. "Çünkü der, sağ el umumiyetle soldan daha kuvvetli, işe daha yatkın, her çeşit işi yapmada daha erken davranandır. Sağ (yemin), yümn'den (uğur) müştaktir. Cenâb-ı Hakk da ehl-i cenneti sağa nisbet edip ashabu'l-yemîn (defteri sağından verilenler-sağcılar) diyerek sağ'ı şerefli kılmıştır..."

★ Şeytan ve kafirlerin amellerine benzetilen amelleri yapmaktan kaçınmak gerek.

★ Şer'i hükme muhalefet edene beddua caizdir.

★ Yeme halinde bile emr-i bi'l-maruf nehy-i ani'l-münker yapılmalıdır.

★ Yeme-içme âdâbını öğretmek müstehabtır.

★ *Ömer İbnu Ebî Seleme* radıyallahu anh, emre imtisal ve gereğiyle amelde örnektir.

3877 ٤– وعن عبدالله بن عكراش بن ذؤيب عن أبيه قال: [بَعَثَنِى قَوْمِى بَنُو مُرَّةَ ابنِ عَبيدٍ بِصَدَقَاتِ أَمْوَالِهِمْ إِلى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَدِمْتُ الْمَدِينَةَ فَوَجَدْتُهُ جَالِساً بَيْنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالأَنْصَارِ. فَأُتِينَا بِجَفْنَةٍ كَثِيرَةِ الثَّرِيدِ وَالْوَذْرِ. فَأَقْبَلْنَا نَأْكُلُ مِنْهَا فَخَبَطْتُ

بِيَدِى فِي نَوَاحِيهَا، وَأَكَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ فَقَبَضَ بِيَدِهِ الْيُسْرَى عَلَى يَدِى الْيُمْنَى ثُمَّ قَالَ: يَا عِكْرَاشُ كُلْ مِنْ مَوْضِعٍ وَاحِدٍ، فَإِنَّهُ طَعَامٌ وَاحِدٌ. ثُمَّ أُتِينَا بِطَبَقٍ فِيهِ أَلْوَانُ التَّمْرِ وَالرُّطَبِ فَجَعَلْتُ آكُلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيَّ، وَجَالَتْ يَدُ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِي الطَّبَقِ. فَقَالَ: يَا عِكْرَاشُ كُلْ مِنْ حَيْثُ شِئْتَ فَإِنَّهُ غَيْرُ لَوْنٍ وَاحِدٍ. ثُمَّ أُتِينَا بِمَاءٍ فَغَسَلَ يَدَهُ وَمَسَحَ بِبَلَلِ كَفِّهِ وَجْهَهُ وَذِرَاعَيْهِ وَرَأْسَهُ وَقَالَ يَا عِكْرَاشُ: هٰذَا الْوُضُوءُ مِمَّا غَيَّرَتِ النَّارُ]. أخرجه الترمذي.

« الْوَذْرُ » جمع وذرة بسكون الذال: وهى القطعة من اللحم.

4. (3877)- *Abdullah İbnu İkrâş İbnu Züeyb* babasından naklediyor: "Kavmim Benî Mürre İbnu Abîd, benimle mallarının sadakasını Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gönderdi. Medine'ye gelince O'nu *(aleyhissalâtu vesselâm)* Muhacir ve Ensar'ın arasında oturmuş buldum. Elimden tutup beni Ümmü Seleme radıyallahu anhâ'nın evine götürdü. Varınca: *"Yiyecek bir şey var mı?"* diye sordu. Bize, içerisinde bolca serîd ve (kuşbaşı) et parçaları olan bir tepsi getirildi. Ondan yemek için yanaştık. Ben elimle kabın her tarafını yokladım. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* önünden yedi. (Bir ara) sol eliyle sağ elimden tuttu ve: *"Ey İkrâş! bir yerden ye. Çünkü (kabın içindeki yemek) tek bir yemektir. (Her taraf birdir)"* buyurdu. Sonra bize, içerisinde taze ve kuru çeşitli hurmalar bulunan bir tabak getirildi. Bu sefer önümden yemeye başladım. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın eli ise, tabağın her tarafında dolaşıyordu. Bana da: *"Ey İkrâş! Dilediğin yerinden (alıp) ye. Çünkü (tabağın içindekilerin hepsi) aynı çeşit değil"* buyurdu. Sonra bize su getirildi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* elini yıkadı elinin ıslaklığı ile yüzünü kollarını ve başını meshetti ve: "Ey İkrâş! Bu, ateşte pişenden (yenince alınması gereken) abdesttir" buyurdu." [Tirmizî, Et'ime 41, (1849); İbnu Mâce, Et'ime 11, (3274).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayete göre, normalda çorba, pilav, fasulye vs. gibi her tarafı aynı olan yemeklerde kendi önünden yemek edeb iken, meyve gibi farklı kalite ve evsafta yiyecek maddesi ihtiva eden tabaklarda önden değil, seçerek yemek edeb olmaktadır. Bazı âlimler, bu hadisten hareketle, tabak içerisindeki meyvenin aynı çeşit olması halinde, tıpkı yemekteki gibi, önden yenmesi, tabağın sağının solunun karıştırılmaması gerektiğini söylemiştir. Yine bu hadisten hareketle, tabak içerisindeki yiyecek madde-

si, her ne cinsten olursa olsun, çeşitlilik arzederse onda da eli dolaştırıp seçme yapmanın caiz olduğuna hükmedilmiştir. Ancak şunu da kaydedelim ki, müteakip hadiste yer alan "kenarlardan yemek" emri göz önüne alınınca, bu hadiste yer alan "dilediği yerinden yemek" ruhsatına, ortayı istisna kaydı konması gerekir. Çünkü orta kısım bereketin indiği yerdir.

2- Yemekten sonra el yıkama işi, abdest'le ifade edilmiştir. Ancak, bu ıstılahî, dinî abdest değil, örfî abdesttir, yemekten sonra icra edilen el yıkama hadisesidir. Hadis, bu yıkamanın ateşte pişen yemek sebebiyle olduğunu belirtir. Şüphesiz ateşte pişen yemekler, meyve gibi çiğ yenenlere benzemez. Onların bulaşığı, kokusu vs. rahatsızlık yapabilir, yemekten sonra ellerin yıkanması meşrudur, mesnundur.

3878 ٥– وعن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: تَنْزِلُ البَرَكَةُ وَسَطَ الطَّعَامِ فَكُلُوا مِنْ حَافَتَيْهِ وَلاَ تَأْكُلُوا مِنْ وَسَطِهِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

5. (3878)- *İbnu Abbâs* radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bereket yemeğin ortasına iner. Öyleyse kenarlardan yiyin, ortadan yemeyin."* [Tirmizî, Et'ime 12, (1806); Ebu Dâvud, Et'ime 18, (3772).]

3879 ٦– ولفظ أبي داود: [إذَا أَكَلَ أَحَدُكُمْ طَعَاماً فَلاَ يَأْكُلْ مِنْ أَعْلاَ الصَّحْفَةِ وَلْيَأْكُلْ مِنْ أَسْفَلِهَا، فإنَّ الْبَرَكَةَ تَنْزِلُ مِنْ أَعْلاَهَا].

6. (3879)- Ebu Dâvud'daki rivayet şöyledir: *"Sizden biri, bir yemek yeyince yemek kabının üstünden yemesin, aşağısından yesin. Zira, bereket üstünden iner."*

AÇIKLAMA:

Bu hadis, yemeğin ortasından değil, kenarlarından yenmesini emretmektedir. Bu ma'nâyı te'yid eden başka rivayetler de mevcuttur. Hepsi, yemeğin önce kenarlarından yenilip orta kısmının en sona bırakılmasını emretmekte ittifak ederler. Şâfiî, fakihlerden Râfiî ve başka bazıları: "Serîd'in en üstünden ve tepsinin ortasından ve sofra arkadaşının önünden yemek mekruhtur. Ancak bu, meyvede olursa ondan bir beis yoktur" demiştir. Fakat, buradaki "mekruh" hükmü tenkid edilerek Şâfiî'nin el-Ümm'de bu davranışa haram hükmünü verdiği gösterilmiştir. Şâfiî hazretleri haram derken, sadedinde olduğumuz hadiste gelen nebevî nehiyle istidlal etmiştir. *İmam-ı Gazalî* de şöyle söyler: "Keza kişi, çöreğin or-

tasından yemez, etrafından yer. Ancak ekmek az olursa ekmeği parçalar. Kenardan yeme emrinin sebebi, hadiste, bereketin yemeğin ortasına indiği-nin bildirilmiş olmasıdır."

3880 ٧– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [نَهىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَنْ يَقْرِنَ الرَّجلُ بيْنَ التَّمْرَتَيْنِ إلاَّ أَنْ يَسْتَأْذِنَ أَصْحَابَهُ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

7.(3880)- *İbnu Ömer* radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kişinin arkadaşlarından izin almadan iki hurmayı birlikte yemesini yasaklamıştır." [Buhârî, Et'ime 44, Mezâlim 14, Şirket 4; Müslim, Eşribe 151, (2045); Ebu Dâvud, Et'ime 44, (3834); Tirmizî, Et'ime 16, (1815).]

AÇIKLAMA:

1- *Kırân:* İki şeyin arasını birleştirmek ma'nâsında mastardır. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadislerinde, cemaat içinde olunduğu zaman, iki hurmayı bir defada yemeyi yasaklıyor. Müteakib açıklama-larda görüleceği üzere, hurmanın zikriyle ortaya konan yasak her çeşit yiyeceğe şâmildir. Yani başkalarıyla beraber iken, mevcut bir yiyeceğin mütesâviyen yenmesi prensibi vaz edilmektedir. Hangi şartlarda bir kimse kendisini tercih ederek fazla yiyebilir? Vaz edilen prensibe göre, kimsenin fazla yememesi gerekir. Ancak arkadaşlarından izin alırsa yiyebilir. Arkadaşlarından maksadın o hurmaya (veya yiyeceğe) iştirak edenler olduğunu bir Müslim rivayeti tasrih etmiştir. Onlar izin verirlerse kırân yapması yani iki hurmayı birlikte yemesi caiz olur. Bu mesele, ilk nazarda basit gibi görülürse de ülemanın ciddiyetle durmasından da anlaşıla-cağı üzere, cemaat halinde yendiği takdirde uyulması gereken son derece mühim bir yemek edebini tesbit etmektedir. Bu durumlarda bencillik ve oburluğun din açısından nasıl çirkin addedildiğini göstermek gayesiyle mesele üzerine İslam ülemasının nasıl hassasiyet gösterdiklerini görme-de fayda mülahaza ediyor ve *İbnu Hacer*'den bazı özetlemeler yapıyoruz: Nevevî der ki: "Bir kimsenin arkadaşlarına sormadan yemesinin yasak-lığı hususunda ülema ittifak etmiş, "izin verirlerse kırân yapmasında hiç bir beis yoktur" demişlerdir, fakat bu nehiy tahrime mi delalet eder, kerahet ve edebe mi delalet eder, ihtilaf etmişlerdir. Kadı İyaz, "Zâhirîlere göre tahrim ifade ettiğini" nakleder. Zâhirîlerin dışındakiler "Kerahet ve edeb ifade eder" demişlerdir.

Bazı âlimler: *"Doğru olanı, tafsildir"* dedikten sonra açıklar:

★ Eğer yiyecek maddesi aralarında ortak ise, bu durumda arkadaşlarının iznini, rızasını almadıkça kırân (ikişer yemek) haramdır. Rızaları,

onların bunu tasrih etmeleri veya tasrih ifade eden bir davranış, bir karîne ve bir delil izhar etmeleri ile gerçekleşir, yeter ki bu karîneler zannın ötesinde kesin bir şekilde rızalarına kanaat versin. Ne zaman ortakların rızasından şüphe hâsıl olursa, haram olur.

★ Yiyecek başkasının ise, veya sadece birinin ise ve bir tane yemeye rızası varsa, bu durumda rızası olmadan iki tane almak haramdır ve kendisiyle beraber yiyenlerden izin istemesi müstehabtır, vacib değildir.

★ Yemek kendisinin ise, ona öbürlerini davet etmiş ise, (bu mal sahibinin onlarla yerken) fazla alması haram olmaz. Ancak yiyecek az ise, eşitliğin gerçekleşmesi için fazla almasında bir beis yoktur. Lakin edeb odur ki, yemekte de teeddübte bulunsun, çok yeme hususunda hırsa, oburluğa yer vermesin. Şu kadar var ki, acelesi var ve bir işe yetişme durumunda ise, dilediği şekilde davranabilir, kınanmaz.

Hattâbî der ki: "Hadisteki hüküm, Ashab devriyle, yiyeceğin dar olduğu zamanla ilgilidir. Günümüzde mal bolluğu sebebiye bu durumlarda izin istemeye gerek yoktur."

Nevevî hazretleri, bütün bu tahlilleri kaydettikten sonra Hattâbî'nin değerlendirmesine katılmaz. Der ki: "Mesele onun söylediği gibi değildir. Gerçek yukarıda belirttiğimiz gibidir, şartlara göre, ayrı ayrı hükme gitmek en uygun yoldur. Zira, (hadiste gelen meseleleri değerlendirmede şayet sebep sabitse sebebin hususiliğine değil, lafzın umumîliğine itibar edilir, ya bir de sebep sabit olmazsa, bu durumda, (Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir prensip vaz ediyor demektir) mutlaka lafzın ifade ettiği hükmün umumi ma'nâsının esas alınması gerekir."

Mevzu ile alakalı olarak *İbnu Hacer*'in dermeyân ettiği açıklamalar şöyle devam eder: "İbnu Şâhin, en Nâsih ve'l-Mensuh'da şu hadisi *-Müsned-i Bezzâr*'dan naklen- kaydeder:

كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنِ الْقِرَانِ فِي التَّمْرِ وإنَّ اللّٰهَ وَسَّعَ عَلَيْكُمْ فَاقْرِنُوا

"Sizi hurmada kırân (birleştirme) yapmaktan men etmiştim. Allah size şimdi bolluk verdi. Artık kırân yapabilirsiniz." İbnu Hacer, hadisin senedçe zayıflığına dikkat çektikten sonra Hazîmî'nin şu mütalaasını kaydeder: "Nehiy hadisi daha sahih ve daha meşhurdur, fakat bu mesele, ibadetlerle ilgili olmayıp, dünyevî maslahatlarla alakalı olduğu için fazla ehemmiyet taşıyan bir mevzu değildir. Dolayısiyle, böylesi hususlarda (cevaz için) kaydettiğimiz kadarı ile iktifa edilebilir. Bunun cevazı hususunda vâki olan icma-i ümmet de söyleneni destekler." İbnu Hacer der ki: "Hazîmî'nin cevaz'dan muradı, kişinin mevzubahis olan yiyeceğe sahip

olma halinde olmalıdır, hatta Nevevî'nin takrir ettiği gibi, bu sahiplik, kendisine verilen izin yoluyla da tahakkuk etmiş olsa bile. Aksi takdirde, ülemadan hiçbiri, başkasının malında onu izni olmadan kırân yapmasını (kendini tercih edip öne olmasını) tecviz etmemiştir. Öyle ki, iki kişinin önüne ikram olarak yemek koyan kimsenin, bunlardan birinin diğerine kendisini tercih etmesine razı olmayacağına delâlet eden bir karîne bulunsa, birinin bilerek kendini tercih etmesi haramdır. Rızasına bir karîne ortaya çıksa, bu meselede birbirlerine karşı keremde övünme araya girer, (bu hoş olmayan bir şeydir)." *Ebu Musa el-Medînî* Zeylül'l-Garîbîn'de Hz. Âişe ve Câbir radıyallahu anhümâ'dan, oburluk ve arkadaşına karşı âdice bir tamahkarlık bulunması sebebiyle kıran'ın kötülüğünü zikretmiştir. İmam Mâlik der ki: "Kişinin, beraber olduğu arkadaşından daha fazla yemesi (mürüvvet açısından da) hiç hoş değildir."

3881 ٨– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَقْطَعُوا اللَّحْمَ بِالسِّكِّينِ، فإِنَّهُ مِنْ صُنْعِ الأَعَاجِمِ وَانْهَشُوهُ نَهْشاً فَإِنَّهُ أَهْنأُ وَأَمْرأُ]. أخرجه أبو داود.

8. (3881)- *Hz. Âişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Eti bıçakla kesmeyin. Çünkü bu, yabancıların işidir. Siz dişlerinizle kemirerek yiyin. Çünkü bu, sıhhat ve âfiyet için daha iyidir."* [Ebu Davud, Et'ime 21, (3778).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadislerinde pişmiş eti bıçakla kesmeyi yasaklamakta ve ön dişlerle kemirerek yemeyi tavsiye etmektedir. Sebep olarak yabancıların böyle yaptığı gösterilmiştir. Yani et yeme tarzında bile gayr-ı müslimlere benzememek istenmektedir.

Şârihler, etin bıçakla kesilmesini mütekebbir ve mütereffih olan İranlıların yaptığını, dolayısiyle bıçakla kesmede kibirlenme bulunduğunu belirtirler. Şârihler ayrıca pişmemiş eti bıçakla parçalamanın mekruh olmadığını da belirtirler. Nitekim Sahîheyn'de *Resûlullah*'ın bıçakla et kestiği rivayet edilmiştir. Bu, sadedinde olduğumuz hadise muarız değildir, çünkü, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* çiğ eti kesmiş ve ihtiyaç halinde etin bıçakla kesilebileceğini, bunun caiz olduğunu böylece göstermiştir. Nitekim *Beyhakî* der ki: "Etin bıçakla kesilmesi ile alakalı yasak, pişmesi mükemmel olan et hakkındadır."

3882 ٩– وعن أبي جحيفة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: لاَ آكُلُ مُتَّكِئاً]. أخرجه

أصحاب السنن.

«المُتَّكِئُ» المراد به هاهنا: المعتمد على الوطاء الذي تحته.

9. (3882)- *Ebu Cuhayfe* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Ben dayanarak yemem." [Buhârî, Et'ime 13; Tirmizî, Et'ime 28, (1831); Ebu Dâvud, Et'ime, 17, (3769); İbnu Mâce, Et'ime 6, (3262).]

AÇIKLAMA:

1- Burada *Resûlullah*, dayanarak yemek yemediğini ifade buyurmaktadır. Hadisin vürûd sebebiyle ilgili bir açıklama, İbnu Mâce'nin, Abdullah *İbnu Büsr*'den kaydettiği bir kıssada geçer. Buna göre, Abdullah şöyle anlatır: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a koyun (eti) hediye etmiştim. Resûlullah yemek üzere hemen dizlerinin üzerine çöktü. Bir bedevî: "Bu oturuş da ne?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Allah beni kerim bir kul kıldı, anîd (inadcı) olan cebbar bir kul kılmadı!" cevabında bulundu."

İbnu Battal, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yemek yerken diz çökmesini "Allah'a karşı tevazu" olarak yorumlar. Sonra Zührî'den şu mürsel rivayeti kaydeder: "Daha önce hiç gelmemiş bulunan bir melek Resûlullah'a gelerek: *"Allah Teâlâ Hazretleri, seni kul bir peygamber olmakla melik bir peygamber olmak arasında muhayyer bıraktı!"* dedi. Resulullah, müsteşarı durumundaki Cebrâil aleyhisselâm'a baktı. Cebrail, mütevazi olmasını ima etti. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: *"Ben kul peygamber olmayı tercih ediyorum!"* buyurdular."

Râvi der ki: "(Resûlullah) dayanarak hiç yemek yemedi." Nesâî'de İbnu Abbâs'tan mevsul olarak geldiği belirtilen bu rivayetin son cümlesi Ebu Dâvud'da ufak bir farkla aynen gelmiştir: لاَ آكُلُ مُتَّكِئاً "Ben dayanarak yemem." Yine Ebu Dâvud'da *Amr İbnu'l-Âs*'tan gelen bir rivayette şöyle denir: "Resûlullah'ın dayanarak yemek yediği hiç görülmemiştir." *İbnu Şâhin,* en-Nâsih adlı eserinde Atâ'nın mürseli olarak şöyle bir rivayet kaydeder: "Cibril aleyhisselâm Resûlullah'ı dayanarak yemek yerken görmüştü, Onu bundan yasakladı." Enes radıyallahu anh'tan gelen bir rivayet de bunu te'yid eder." Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı Cibrîl dayanarak yemekten menetmişti, bundan sonra dayanarak hiç yemedi." Şu halde bu rivayet, dayanarak yemekten Resûlullah'ı Cebrail aleyhisselâm men etmiştir, bu edeb, ilâhî bir menşe'ye dayanmaktadır.

2- Dayanma (ittika) nedir? Âlimler bunu tavsif ve ta'rifte ihtilaf ederler:

★ Bazıları: Yemek için oturunca, herhangi bir surette bir yerlere tutunmaktır demiştir.

★ Bazıları: Bir tarafına meyletmesi (kaykılması) demiştir.

★ Bazıları da sol eli üzerine yere dayanmaktır demiştir.

★*Hattâbî* der ki: "Halk, dayanan deyince bir tarafına yaslanarak yemek yiyeni anlar, ama aslında böyle değil, bilakis, ondan murad altındaki mindere iyice oturmak, mıhlanıp kalmaktır; öyleyse hadisin ma'nâsı şöyle olmalıdır: "Ben yemek yerken mindere mıhlanırcasına oturup kalmam. Bu, çok yiyenlerin işidir. Ben, gıdama yetecek kadar yerim, bu sebeple (hemen kalkmaya hazır vaziyette) iğreti olarak otururum."

★ Ancak şunu da belirtelim ki, zayıf bir senedle gelen bir rivayette: زَجَرَ النَّبِىُّ ﷺ اَنْ يَعْتَمِدَ الرَّجُلُ عَلَى يَدِهِ الْيُسْرَى عِنْدَ الأَكْلِ *"Resûlullah yemek sırasında sol elinin üzerine dayanarak yiyen bir kimseyi bundan zecretti"* denir.

Şu halde bu rivayete göre dayanmaktan maksad, sol el üzerine dayanmak olmaktadır. *İmam Mâlik:* "Bu tarz, dayanma çeşitlerinden biridir" der.

İbnu Hacer, İmam Mâlik'in bu sözünü şöyle yorumlar: "Bu sözde, yemek yiyen hakkında "dayanmakta" olduğu hükmünü verdirebilecek her oturuş tarzının İmam Mâlik'ce mekruh addedildiğine bir işaret vardır."

★*İbnu'l-Cevzî,* dayanmaktan (ittikâ) muradın bir tarafa yaslanmak olduğunda kesin fikir beyan eder ve Hattâbî'nin inkarını kaale almaz.

★ en-Nihâye'de *İbnu'l-Esîr* der ki: "Kim dayanmayı, bir tarafa yaslanmak olarak tefsir ederse, bunu tıb mesleğine uygun olarak te'vil etmiş olur. Zira tıbbın iddiasına göre, yenen şey, bu durumda, sindirim yolunda kolayca hareket edemez ve kişiye âfiyet sağlayamaz, bilakis ezaya sebep olur."

3-Selef, yerken dayanma (ittikâ)nın hükmü hususunda da ihtilaf etmiştir:

★*İbnu'l-Kâss,* dayanmadan yemenin *Resûlullah*'ın hasâisinden olduğunu zannetmiştir. Beyhakî buna katılmaz ve: "Bu, başkası için de mekruh olabilir, zira bu büyüklenenlerin işidir ve asıl itibariyle Acem krallarından alınmadır" der. Beyhakî devamla: "Kişide dayanmadan yemesine mani olan bir hal var ise, bu durumda onun dayanması mekruh değildir" der ve bu suretle yiyen selef büyüklerinden örnekler verir. Böylece Beyhakî dayanarak yeme cevazını, onların zarurete hamlettiklerini söylemek ister. Ancak *İbnu Hacer,* bu te'vile katılmaz ve *İbnu Abbâs, Halid İbnu'l-Velîd, Ubeyde es-Selmanî, Muhammed İbnu Sîrîn, Atâ, İbnu Yesar* ve *Zührî* gibi büyüklerin, yerken dayanmayı mutlak olarak caiz gördükleri-

ne dair *İbnu Ebî Şeybe*'nin rivayetinden örnek kaydeder ve der ki: "İttika'nın mekruh olması veya önceki ihtilaf sabit olunca, yemek yiyene müstehab olan oturuş tarzı şudur: Dizlerinin üzeriyle ayaklarının sırtı üzerine oturmalı veya sağ ayağını dikip sol ayağını yatırıp üzerine oturmalıdır."

Şu halde, dayanarak oturmak mekruh değil diyenler, "hemen kalkacakmış gibi iğreti olan dışındaki oturmalara mekruh" diyen görüşe katılmıyorlar demektir.

★*İmam Gazalî,* yatarak yemedeki kerahetten sebze yemeyi hariç tutmuştur.

4- Kerahetin sebebi hususunda da ihtilaf edilmiştir. Bu hususta gelen en kuvvetli görüş *İbnu Ebî Şeybe*'nin, İbrahim Nehâî tarikinden kaydettiği görüştür: "Selef karınlarının büyüyeceği endişesiyle dayanarak yemeyi mekruh addetmiştir." *İbnu'l-Esîr*'in tıb nokta-i nazarından kaydettiği de buna yakın bir mülahazadır.

3883 ١٠ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَـالَ: [رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ جَالِساً مُقْعِياً يَأْكُلُ تَمْراً]. أخرجه مسلم وأبو داود.

10.(3883)- *Hz. Enes* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı çömelir vaziyette durup hurma yerken gördüm." [Müslim, Eşribe 149, (2044); Ebu Dâvud, Et'ime, 17, (3771).]

AÇIKLAMA:

1- Önceki rivayet gibi, bu da *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yemek yerken yere bağdaş kurarak veya diz çökerek iyice yerleşip oturmadığını, dizlerini dikmek suretiyle, birkaç lokma alıp kalkacak kimsenin oturuşuyla iğreti oturduğunu göstermektedir.

2- Hadiste oturuş tarzı olarak zikredilen muk'iyye şöyle tarif edilir: "Kişinin kollarını yere değecek şekilde oturup bacaklarını dikmesi, elini de yere koymasıdır. Bu tarz oturuş namazda yasaklanmıştır. Namazda iki secde arasında ayaklar üzerine yapılan oturma ise sabit bir sünnettir."

3884 ١١ – ولأبي داود في أخـرى: [أُتِيَ النَّبِيُّ بِتَمْرٍ عَتِيقٍ، فَجَعَلَ يُفَـتِّشُهُ يُخْرِجُ مِنْهُ السُّوسَ]. «الإِقْعَاءُ»: في الأكل أن يجلس الآكل على وركيه مستوفزاً غير متمكن.

11. (3884)- *Ebu Dâvud*'da gelen diğer bir rivayette: "Resûlullah'a bayat bir hurma getirilmişti. Kurtları çıkarmak için kontrol etmeye başladı." [Ebu Dâvud, Et'ime 43, (3832, 3833).]

AÇIKLAMA:

Burada *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bayat hurma getirilince kurtlu hurmaları tetkik edip kurtlarını çıkartmaya çalıştığını görmekteyiz.

Âlimler, hadisten kartlanmış olma ihtimali bulunan hurmaları kontrol etmeden yemenin mekruh olduğu hükmünü, çıkarmışlardır. Hadisten çıkarılan diğer bir hükme göre, Kurtlanan meyve necis sayılmaz, onu yemek mekruh değildir, yeter ki kurdundan ayıklansın.

Aliyyu'l-Kâri der ki: "İbnu Ömer'den Taberânî'nin hasen bir senetle kaydettiği bir rivayette *Resûlullah*'ın, hurmanın içindeki (kurdu) araştırmayı yasakladığı belirtilmektedir." Kâri, bunu kaydettikten sonra: "Buradaki yasaklama, vesveseyi defetmek için yeni hurmaya hamledilir veya, Resûlullah'ın tedkik etme fiili, cevazı beyan etmeye hamledilir. Bu durumda yasaklama kerâhet-i tenzihiye ifade eder" der.

3885 ١٢ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا أَكَلَ أَحَدُكُم طَعَاماً فَلاَ يَمْسَحْ يَدَهُ حَتّى يَلْعَقَهَا]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

« اللَّعْقُ »: اللحس.

12. (3885)- *İbnu Abbâs* radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Biriniz yemek yeyince, yalamadıkça veya yalatmadıkça elini (mendile) silmesin." [Buhârî, Et'ime 52; Müslim, Eşribe 129, (2031); Ebu Dâvud, Et'ime 52, (3847).]

3886 ١٣ – وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أَمَرَ رسولُ اللهِ ﷺ بِلَعْقِ الأَصَابِعِ وَالصَّحْفَةِ، وَقَالَ: إنَّكُمْ لاَ تَدْرُونَ فى أىِّ طَعَامِكُمُ البَرَكَةُ، فإذَا وَقَعَتْ لُقْمَةُ أَحَدِكُمْ فَلْيَأْخُذْهَا وَلْيُمِطْ مَا كَانَ بِهَا مِنْ أذىً، وَلاَ يَدَعْهَا لِلشَّيْطَانِ، وَلاَ يَمْسَحْ يَدَهُ بِالْمِنْدِيلِ حَتّى يَلْعَقَ أَصَابِعَهُ فَإنَّهُ لاَ يَدْرِى فِي أىِّ طَعَامِهِ البَرَكَةُ]. أخرجه مسلم والترمذي.

13. (3886)- *Hz. Câbir* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, parmakların ve kapların yalanmasını emretti ve dedi ki: *"Siz, bereketin, yemeğinizin hangi (parça)sında olduğunu bilemezsiniz. Öyleyse, birinizin lokması düşecek olursa, onu alıp, bulaşan ezayı temizlesin, sakın şeytana terketmesin. Parmaklarını yalamadıkça elini mendille de silmesin. Zira o, taamınızın hangisinde bereket bulunduğunu bilemez."* [Müslim, Eşribe 136, (2034); Tirmizî, Et'ime 11, (1803).]

3887 ١٤ – وزاد رزين في رواية عن أنس: [فَإِنَّ آنِيَةَ الطَّعَامِ تَسْتَغْفِرُ لِلَّذِى يَلْعَقُهَا وَيَغْسِلُهَا وَتَقُولُ: أَعْتَقَكَ اللّٰهُ مِنَ النَّارِ كَمَا أَعْتَقْتَنِى مِنَ الشَّيْطَانِ].

14. (3887)- *Rezîn, Hz. Enes* radıyallahu anh'tan yaptığı bir rivayette şu ziyadeyi kaydetmiştir: "Zira yemek kabı, kendisini yalayıp yıkayana istiğfarda bulunur ve: "Beni şeytandan kurtardığın gibi, Allah da seni ateşten kurtarsın" der."

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah bu rivayetlerde, israf olmaması için yemekten sonra parmak ve kaplarda bulaşık bırakılmamasını emretmektedir. Gıda olabilecek her parça insan vücudunda hayatî hizmete katkıda bulunabileceğine göre, onun israf edilmesi şeytana nisbet edilmeye layık bir zarardır.

2-Bazı âlimler, burada mevzubahis edilen mendilin, abdest aldıktan sonra elleri ve yüzü kurulamada kullanılan mendil olmayıp, bir kısım bulaşıkları silmek üzere kullanılan mendil olduğunu belirtirler. Biz zamanımızda bunlara mendil değil, el bezi diyoruz. Rivayet, el bezi mahiyetindeki temizlik vasıtalarının Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde de kullanıldığını ifade etmesi yönüyle de dikkat çekicidir.

3- Hadislerde bazan elin, bazan parmakların yalanmasının zikri geçer. Nitekim, Müslim'de *Ka'b İbnu Mâlik*'ten gelen bir rivayette: كَانَ رَسُولُ اللّٰه ﷺ يَأكُلُ بِثَلاثِ اصَابِعَ فإذَا فَرَغَ لَعَقَهَا "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yemeği üç parmağıyla yer, yemekten kalkınca onları yalardı" buyurularak, Resûlullah'ın üç parmağıyla yediği mevzubahis edilir. Şârihler parmaklarla elin veya el ile parmakların kastedilmiş olabileceğine, bunun Arap uslûbunda cari olduğuna dikkat çekerler. Ebu Bekr İbnu'l-Arabî, bazı yemeklerin elin tamamının iştirakiyle yenebilceğine, bir kısım parmaklarla yenmesinin mümkün olmayacağına dikkat çeker ve buna örnek olarak Resûlullah'ın etli kemiği kemirip, eti dişlediğine dair rivayeti hatırlatarak: "Bu, elin tamamını kullanmadan yapılamaz" der. Ancak, bazı âlimler "Elin tamamını, yemek yerken kullanmak caiz ise de, sünnet olanı üç parmağı kullanmaktır" diye *İbnu'l-Arabî*'ye cevap vermiştir. Kadı İyaz "üçten fazla parmakla yemek oburluktan, su-i edebten, lokmayı büyük tutmaktan ileri gelir..." der.

4- Hadisin sonunda *"veya yalatmadıkça"* tabiri de yer almaktadır. Nevevî, bundan muradın başkasına yalatmak olduğunu belirtir ve "Bun-

dan iğrenmeyen başkalarına yalatmalıdır: Zevce, cariye, hizmetci, evlad ve bunlar ma'nâsında herhangi bir yakın olabilir: "Talebe gibi, yalamada bereket olduğuna itikad eden biri" der. Bu yalatma işini koyun gibi bir hayvana da yaptırmasının mümkün olduğunu belirtir.

Şurası muhakkak ki bu âdâb, o devrin şartlarına muvafıktır. Günümüzde kaşık ve çatal gibi yemek vasıtalarının yaygınlaşması, yalama veya yalatma ihtiyacını asgariye düşürmüş, bazı çevrelerde tamamen kaldırmıştır bile. Her hâl u kârda hadisin hümkî israftan kaçınmada titizliğin azamisini gösterme ma'nâsında, geçerliliğini her devirde aynı şekilde muhafaza etmektedir.

Şunu da belirtelim ki, bazı âlimler "parmaklarını kendi ağzına yalatmadıkça" diye de anlayarak "yalatma"yı "yalama" ma'nâsında te'kid olarak tekrara hamletmişlerdir.

5- Yalamaya farklı hadislerde değişik illetler (sebepler) gösterilmiştir:

★ Bereketin zayi olmasını önlemek. *"Zira, bereketin taamın hangisinde olduğunu bilemezsiniz"* buyrulmuştur. Yani yediğimiz kısımda mı, parmakta kalan kısımda mı?

★ Bazı rivayetlerde parmağın iyice yalanmadan silinmesi halinde silme işinde kullanılacak mendilin fazla kirleneceği hususu zikredilmiştir.

★ Bazı âlimler, bu emirden başka illetler de çıkarmışlardır: Mesela *Kadı İyaz:* "Az bile olsa taamın küçük görülmemesi, hürmet edilmesi gayesini de güder" der.

★ Bir rivayette, dökülen, israf edilen artıkların şeytana nasib olacağı belirtilmiştir.

Âlimler, Bir hadiste, sadece bir sebebin zikri başka sebep ve maslahatların varlığını nefyetmez derler. Sadedinde olduğumuz meselenin şeytana nisbeti, bunun pekçok maslahatlara şâmil olduğunun delilidir.

6- Sadedinde olduğumuz hadislerde geçen Bereket'le ne kastedilmiş olabileceği hususunda Nevevî der ki: *"Bereket'ten murad, ondan hâsıl olan beslenmedir, sonun ezâdan selamette kalmasıdır, kişinin yapacağı ibadete güç vermesidir."*

7- Parmak yalamak meselesine gelince: Bu husus insan tabiatında iğrenme hasıl edebileceği için eskiden beri âlimler bu mesele üzerinde bazı açıklama yapma ihtiyacı duymuşlardır. *İbnu Hacer* der ki: "Hadiste, parmak yalamayı iğrenç bulanlara red vardır. Evet, bunu yeme sırasında yaparsa iğrenme hâsıl olur. Zira, parmağının üzerinde tükrük bulaşığı

olduğu halde, parmağını tekrar yemeğe sokmaktadır." Hattâbî der ki: "Tereffüh'ün akıllarını bozmuş bulunduğu bazıları bunun ayıpladılar ve parmakları yalamanın çirkin bir iş olduğunu zannettiler. Bu herifler sanki, parmak veya tabaktan yaladıkları taamın, yediklerinin bir parçası olduğunu bilmiyorlar. Öyleyse diğer parçaları iğrenç olmayan bir şeyin küçük bir parçası da iğrenç olamaz. Burada yaptığı iş, dudağının içiyle parmağını emmekten öte bir şey değildir. Hiç bir aklı başında olan hiçbir kimse, bunda bir beis olmadığı hususunda şüpheye düşmez. Kişi bazan mazmaza yapar ve bu esnada parmağını ağzına sokarak dişlerini ve ağzının içini ovalar. Ama kimse buna iğrenç veya su-i edeb demez."

8- Hadis, yemekten sonra eli meshetmenin müstehab olduğunu da ifade eder. Kadı İyaz: "Eli silmenin münasib olduğu yer, yıkamaya gerek olmayan durumlardır. Yıkamakla çıkabilecek bulaşıkların olmadığı durumlar gibi. Çünkü, başka hadislerde yemekten sonra elin yıkanması teşvik edimiş, terkedilmemesi için uyarılmıştır."

Sadedinde olduğumuz 3885 numaralı hadis, yalanmadan önce elin yıkanmasını da, silinmesini de men etmeyi iktiza etmektedir. Zira bereketi elde etmek maksadıyla yıkama ve silmeden önce yalama hususunda emir sarihtir. Sonra da, kokuyu gidermek için yıkamanın mendub olacağı anlaşılır. Yıkamaya işarette bulunan hadisler de buna hamledilir. Nitekim bir *Ebu Dâvud* hadisinde: *"Kim elinde yemek kokusu olduğu halde yıkamadan geceler ve kendisine bir (fenalık) isabet ederse kendinden başka kimseyi suçlamasın"* buyrulmuştur.

9- Hadis, Allah'ın fazlından hiçbir şeyi ihmal etmemek gerektiğini de ifade etmektedir: Bu, örfçe hiçbir ehemmiyet taşımayan yiyecek ve içecek nev'inden azıcık bir şey bile olsa.

10- *Ka'b İbnu'l-Ucre*, yalamanın nasıl olacağını açıklamaktadır:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı üç parmağıyla yemek yerken gördüm. Bunlar baş parmak, şehadet parmağı ve orta parmak idi. Sonra, silmezden önce bu üç parmağını yalarken gördüm. Şu sırayla yalamıştı: orta parmak, sonra onu takib eden, sonra da baş parmak." Bazı âlimler bu sıralamayı şöyle açıklar: "Bundaki sır şudur: "Sanki orta parmak öbür ikisine nazaran daha uzun olduğu için daha fazla bulaşığa maruzdur. Böylece onda daha çok taam kalmıştır. Ayrıca o uzun olduğu için, diğerlerinden önce yemeğe banmaktadır. Yalayan kimsenin avucunun içi muhtemelen yüzüne doğru olur. Bu durumda, orta parmaktan başladı mı sağ cihetinde olan baş parmağa geçer, böylece ondan da sağda olan baş parmağa geçer."

❑ EL VE AĞZIN YIKANMASI

3888 ١- عن سلمان رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَرَأْتُ فِي التَّوْرَاةِ إِنَّ بَرَكَةَ الطَّعَامِ الْوُضُوءُ بَعْدَهُ فَذَكَرْتُ ذٰلِكَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ، فَقَالَ: بَرَكَةُ الطَّعَامِ الْوُضُوءُ قَبْلَهُ وَالْوُضُوءُ بَعْدَهُ].

أخرجه أبو داود والترمذي.

1. (3888)- *Hz. Selman* radıyallahu anh anlatıyor: "Tevrat'ta okudum: *"Yemeğin bereketi, yemekten sonra (el ve ağzı) yıkamadadır"* diyordu. Bunu *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a söyledim:

"Yemeğin bereketi yemekten önce ve sonraki yıkamalardadır" buyurdular." [Ebu Dâvud, Et'ime, 12, (3761); Tirmizî, Et'ime 39, (1847).]

3889 ٢- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنَّ الشَّيْطَانَ حَسَّاسٌ لَحَّاسٌ فَاحْذَرُوهُ عَلَى أَنْفُسِكُمْ مَنْ بَاتَ وَفِي يَدِهِ غَمَرٌ فَأَصَابَهُ شَيْءٌ فَلاَ يَلُومَنَّ إِلاَّ نَفْسَهُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

« حَسَّاسٌ »: شديد الحس والإدراك.

« لَحَّاسٌ »: كثير اللحس لما يصل إليه.

« وَالْغَمَرُ » بفتح الميم: ريح اللحم وزهومته.

2. (3889)- *Ebû Hüreyre* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûllullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şeytan muhakkak ki hassastır, cidden pek hassastır. Kendinizi ondan sakındırın. Kim elinde et kokusu olduğu halde geceler, sonra da kendisine bir fenalık ulaşırsa sakın ha nefsinden başkasını suçlamasın."* [Tirmizî, Et'ime 48, (1861); Ebu Dâvud, Et'ime 54, (3852).]

AÇIKLAMA:

1- *Selman-ı Fârisî,* İslam'la şereflenmezden önce hristiyan olmuş bir zattı. Onun Tevrat'tan okuması o dönemde cereyan etmiş olmalıdır. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a, Tevrat'tan okuduğu mesele hususundaki sorma işini "yemeğin bereketi, yemekten sonra ellerin yıkanması mıdır?" diye tahkik maksadıyla yapmış, Resûlullah da bunu yanlış değil, fakat eksik bularak, gerçek durumu ifade buyurmuştur: *"Yemeğin bereketi, ellerin yemekten hem evvel ve hem de sonra yıkanmasıdır"* buyurmuştur.

Önceki yıkama tekrîm'dir, yani yemeğe, nimete hürmet etme, değer

verme ma'nâsına gelir, ni'met-i ilahiye'ye bir nevi ta'zim ifade eder. Meselenin temizlik ve dolayısiyle hıfzıssıhha yönü izaha gerek olmayacak kadar açıktır. Sonraki yıkama ise bulaşığın izalesine, kokuların giderilmesine yöneliktir.

2- *Aliyyu'l-Kâri,* "Resûlullah'ın cevabı, Tavrat'ın maruz kaldığı tahrifata nebevî bir işaret olabileceği gibi, Muhammedî şeriatın, nimeti, ta'zim ifade eden temizlikle karşılamak için yemekten önce el yıkamayı ziyade ettiği ma'nâsına da gelebileceğini" söyler. Nitekim bu davranış بُعِثْتُ لأُتَمِّمَ مَكَارِمَ الأخْلاَقِ *"Güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim"* hadisine pek muvafık düşmektedir.

Bu hususta şöyle bir açıklama da yapılmıştır: "Yemekten önce ellerin yıkanmasındaki hikmet şudur: "Elleri yıkadıktan sonra yemek sıhhat ve afiyete daha uygun olur, çünkü eller, iş sebebiyle kirlenmelerden hâlî kalmaz, öyleyse onları yıkamak temizlik ve pâklık hâsıl eder. Çünkü, yemeden maksad ibadet ve kulluğumuzun ifasında güç elde etmektir. Öyleyse yeme işi de namazda olduğu gibi temizlik esasına bina edilmeye, elleri yıkayarak başlamaya ziyadesiyle layıktır.

İkinci yıkamaktan maksad ise, ellerin ve ağzın bulaşıklardan temizlenmesidir."

Aliyyu'l-Kârî, "yemeğin bereketi, yemekten önce ellerin yıkanmasıdır" hadisiyle ilgili şöyle bir açıklama daha yapıldığını kaydeder: "Yemeğin bizzat kendisinde artma ve ziyadeleşmedir, yemekten sonraki yıkamadaki bereket ise, nefsin sükunete ermesine ve istikrarını bulmasına sebep olmak, tâatlara imkan hazırlayıp, ibâdetlere kuvvet vermek gibi hizmetler sebebiyle yemeğin hâsıl edeceği fayda ve eserlerindeki artma ve ziyadeleşmedir. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* hadislerinde, mübalağa kasdıyla yıkama işini, bereketin kendisi olarak ifade etti. Aslında ise, esas kastedilen bereket "el yıkama"dan hâsıl olan şeylerdir."

El yıkamaya teşvik edici bir hadiste Efendimiz şöyle buyurur: *"Kim, Allah'ın, evindeki hayrı artırmasını seviyorsa yemek hazır olunca ve kalkınca ellerini yıkasın."*

3890 ٣– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [خَرَجَ رسولُ اللهِ ﷺ: يَوْماً مِنَ الخَلاَءِ فَقُدِّمَ إلَيْهِ طَعَامٌ، فَقَالُوا: ألاَ نَأتِيكَ بِوَضُوءٍ؟ فقَالَ: إنَّمَا أُمِرْتُ بِالْوُضُوءِ إذَا قُمْتُ إلَى الصَّلاَةِ]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

3. (3890)- *İbnu Abbas* radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah

(aleyhissalâtu vesselâm) bir gün heladan çıkmıştı. Hemen kendisine bir yemek takdim edildi. (O da kabul buyurdu. Ashabtan bazısı:) "Size abdest suyu getirmeyelim mi?" dediler. Onlara: *"Namaza kalkınca abdest almakla emrolundum!"* cevabını verdi.." [Müslim, Hayz 118, (374); Ebu Dâvud, Et'ime 11, (3760); Tirmizî, Et'ime 40, (1848); Nesâî, Tahâret 101, (1, 85).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, yemekten önce el yıkamanın terkiyle ilgilidir. Nitekim hadis, Tirmizî'de "Yemekten önce el yıkamayı terketme babı" adını taşıyan bir babta kaydedilmiştir.

Görüldüğü üzere, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kazâ-yı hacetten dönmüştür, henüz bir abdest tazeleme ameliyesi cereyan etmeden yenilecek bir şey ikram edilmiş, Resûlullah da bu ikramı kabul buyurmuşlardır. Ancak, yemekten önce, hep elini yıkadığını, helâdan sonra abdest tazelediğini görerek, bunu vacib addeden Ashabtan bazıları, atılarak: "Abdest suyu getirmeyelim mi? Abdestinizi almayacak mısınız?" diye hatırlatmada bulunmuşlardır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, çoğunlukla takip ettiği sünnet hep abdestli olmak, yemekten önce elleri yıkamak ise de, bunu bir vecibe olarak yapmadığını, abdest alma işinin sadece namaz için kalkınca "vecibe" olduğunu beyan ederek, abdest almayı (ve ellerini yıkamayı) terkediyor.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada abdestin her zaman vacib olmadığını belirtmek istemiş, vacib olduğu hallerden en ziyade karşılaşılanı zikretmiştir: Namaz. Hakikat-ı halde namaz dışında da bazı haller abdestli olmamızı vacib kılar: Tilâvet secdesi, Kur'an'a el değmek, Ka'be'yi tavaf etmek... gibi. Ancak Resûlullah o fırsatta ilmihal dersi vermiyordu ki, bütün teferruâta yer versin. Belirtmek istediği husus, abdestsiz olunabileceği, el yıkamadan da yemek yenilebileceği idi. Bu çeşit fırsatlar olmayıp bu cevazlar beyan edilmese ve Ashab'ın zannı üzere meseleler kalsaydı, arkadan gelen müslümanlar bir kısım zorluklarla karşılaşabilirdi. Hakîm olan Rabbimiz, Resûlü'nü çok farklı şartlarda, değişik muhataplar içerisinde müteaddit ve mükerrer imtihanlara ibtila ederek şeriatının her yönünü açıklığa kavuşturmuştur. Bu, Rabbimizin bu ümmet-i merhume'ye büyük lütuf ver rahmetlerinden biridir.

Aliyyu'l-Kâri, Resûlullah'ın, o sırada abdest almayı nefyetmesinde, abdestli de olmayı tecvize münafi bir durumun olmadığını, yemekten önceki veya başka biri olsun, farketmeksizin örfî yıkamanın istihbabından öte abdestli olmanın müstehab olduğunu da ifade ettiğini belir-

tir. Ve devamla der ki: "Gerçek şu ki, *(aleyhissalâtu vesselâm)*, o sırada ellerini, cevazı beyan için yıkamadı. Ayrıca, Resûlullah'ın cevabından çıkarılacak vücub hükmünün nefyi de te'kidli olarak ifade edilmiştir. Hülasa bu hadis, yemekten önce ellerin yıkanması mutlak olarak nefyedilmiştir şeklinde hüküm çıkarmaya kesinlikle yeterli değildir. Zaten, *Resûlullah*'a vaz edilmiş sualin içerisinde, Resûlullah'ın müste'mir âdetinin yemekten önce elini yıkamak olduğu görülmektedir. Hatta hadisten, şer'i abdestin yani namaz için alınan abdestin nefyedilip, örfî abdestin yani sadece elleri yıkama'nın bâki kaldığı hümkünü çıkarmak dahi mümkündür. Şu halde bu ihtimalin varlığı da, önceki istidlali (yani hadisten, yemekten önce el yıkamanın nefyedildiği hükmünü) düşürür."

Aliyyu'l-Kâri burada selef arasında cereyan eden bazı ihtilafa îmada bulunmaktadır. Zira onlar arasında, yemekten önce ellerin yıkanmasına karşı çıkanlar olmuştur. Sözgelimi, İmam Mâlik ve Süfyan-ı Sevrî'den böyle bir kanaat rivayet edilmiş ve hatta Sevrî'nin tutumu, "onun, Acem âdeti" olmasıyla izah edilmiştir.

Ancak cumhur, hem yemekten önce ve hem de yemekten sonra el yıkamayı istihbab etmede ittifak eder.

❑ ÇOK YEMEYİ ZEMM

3891 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قـال: [أَضَافَ النَّبِيُّ ﷺ : ضَيْفـاً كَافِراً، فَأَمَرَ لَهُ بِشَاةٍ فَحُلِبَتْ فَشَرِبَ حِلاَبَهَا، ثُمَّ أُخْرَى فَشَرِبَ حِلاَبَهَا، حَتّى شَرِبَ حِلاَبَ سَبْعِ شِيَاهٍ، ثُمَّ إِنَّهُ أَصْبَحَ فَأَسْلَمَ، فَأَمَرَ لَهُ بِشَاةٍ فَحُلِبَتْ فَشَرِبَ حِلاَبَهَا، ثُمَّ أُخْرَى فَلَمْ يَسْتَتِمَّهُ، فَـقَالَ ﷺ : إِنَّ الْمُؤْمِنَ لَيَشْرَبُ فِى مِعىً وَاحِدٍ وَالْكَافِرُ يَشْرَبُ فِى سَبْعَةِ أَمْعَاءٍ]. أخرجه الثلاثة والترمذي.

قوله «في سَبْعَةِ أَمْعَاءٍ»: تمثيل لرضا المؤمن باليسير من الدنيا، وحرص الكافر على الكثير منها.

1. (3891)- *Hz. Ebu Hüreyre* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kafir bir misafir ağırlamıştı. Derhal onun için bir keçinin sağılmasını emretti. Keçi sağıldı. Kafir sütünü içti. Sonra diğer bir keçinin daha sağılmasını emretti. (Adam doymadı). Bu suretle tam yedi keçinin sütünü içti.

Adam yatıp, sabah olunca müslüman oldu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir keçi sağılmasını emretti. Sütünü adam içti, sonra ikinci bir

başka keçi daha sağıldı. Fakat bunun sütünü tamamen içemedi. Bunun üzerine *Resûlullah (aleyhissalâtu veselâm): "Mü'min bir mideye içer, kâfir ise yedi mideye içer"* buyurdular." [Buhârî, Et'ime 12; Müslim, Eşribe 186, (2063); Muvatta, Sıfatu'n-Nebiyy 10, (2, 924); Tirmizî, Et'ime 20, (1820).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, muhtelif tariklerden bazı farklı ziyade ve noksanlarla gelmiş bulunmaktadır. *İbnu Hacer* bu zatın Cahcâh el-Gıfâri olduğu kanaatindedir. Nevevî ve *Kadı İyaz*'ın, Nadra İbnu Nadra olabileceğini, bazılarının da Sümâme İbnu Üsâl olabileceğini söylediklerini belirtir. Zira bunlarla da ilgili olarak benzeri kıssalar rivayet edilmiştir. Bu hadisenin birçoklarının başından geçmiş olması ihtimalden uzak değildir.

2- *İbnu Ebî Şeybe, Ebu Ya'la, Bezzâr* ve *Taberânî*'den naklen Cahcâh el-Gıfârî'nin hikayesini *İbnu Hacer,* kendi ağzından naklettiğine göre, "bu zat yakınlarından bir grupla birlikte müslüman olmak niyetiyle huzur-u risaletpenâhîye gelirler ve *Resûlullah*'la birlikte akşam namazında hazır olurlar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* selam verince: "Herkes yanında oturanın elinden tutsun (yemeğe götürsün)" ferman buyurdu. Ben yalnız kalmıştım. Ben ise iri ve uzun boylu bir kimseydim. Kimse beni gelip almamıştı. Beni de Resûlullah kendi evine götürdü. Benim için bir keçi sağdı. Hepsini içtim. Benim için bir keçi daha sağdı, onu da içtim. Böylece tam yedi keçi sağdı, hepsini içtim (daha da doymamıştım). Sonra bana bir tencere yemek geldi, onu da bitirdim. (Resûlullah'ın hizmetçisi) Ümmü Eymen (dayanamayıp): "Resûlullah'ı aç bırakanı Allah aç bıraksın!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Sus, Ümmü Eymen! O rızkını yedi, bizim rızkımız Allah'a aittir!"* buyurdular. İkinci gece olup akşamı kılınca Aleyhissalâtu vesselâm önceki akşam yaptığını yaptı: Benim için bir keçi sağdı. Bu sefer içtim ve doydum. Ümmü Eymen radıyallahu anhâ (şaşırmıştı]: "Bu (dünkü) misafirimiz değil mi?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Bu gün, o mü'mindir, bir tek mideye yedi. Dün ise yedi mideye yemişti. Kâfir, yedi mideye yer, mü'min ise tek bir mideye yer"* buyurdular."

İbnu Hacer'in Cahcâh tarikinden kaydettiği bu rivayetten daha kuvvetli olduğunu belirttiği Ebu Gazvân rivayeti de şöyle: "Abdullah İbnu Amr anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a yedi kişi gelmişti. Ashabtan her biri bir adam götürdü. *Resûlullah* da bir adam götürdü. Ona ismini sordu. Adam: "Ebu Gazvân!" dedi. Resûlullah onun için tam yedi keçi sağdı. O hepsini içti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Müslüman olmaz mısın ey Ebu Gazvân?"* buyurdular. Adam:

"Evet!" dedi ve müslüman oldu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* adamın göğsünü meshetti. Sabah olunca ona tek bir koyun sağıldı. Sütünü bitiremedi bile. Resûlullah sordu:

"Ey Ebu Gazvân neyin var? Niye tamamlamadın?"

"Seni peygamber olarak gönderen Zât'a yemin olsun doydum!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm da:

"Senin dün yedi miden vardı. Bu gün ise tek miden var!" buyurdular."

3- Hadisin ma'nâsı hususunda ülema ihtilaf etmiş, farklı mütalaalarda bulunmuşlardır. Hem hadisin anlaşılması hem de ülemanın bu çeşit hadisleri izah etmede ne gibi ince tahlillere girdiğini göstermek için, bahsi İbnu Hacer'den takip edeceğiz:

★ Bazıları: "Hadisten murad, zâhiri değildir: Bu, müslüman ve onun dünyadaki zühdü ile kâfir ve onun dünyaya olan hırsını göstermek için verilmiş bir temsildir" demiştir. Böyle düşünenlere göre: "Mü'min dünyevî şeylere kıymet vermemesi sebebiyle tek bir mideye yer, kâfir ise dünyevî şeylere rağbetinin şiddeti ve dünyalığı çok yığması sebebiyle yedi mideye yer. Burada ne gerçek mideler, ne de yeme hususu murad edilmektedir. Asıl kastedilen şey, dünyalığın iktisabında azlık ve çokluktur. Hadiste sanki, dünyalığı tamah yeme ile, dünyalığa götüren yollar da midelerle ifade edilmiş olunmaktadır. Kastedilen ma'nâ ile zikredilen teşbih arasındaki alaka, izah gerektirmeyecek kadar açıktır. Hadisi, dünyaya gösterilen rağbete hamledenler, "nasıl ki derler, falan kimse dünyayı hopur hopur yiyor denince onun dünyaya fazlaca rağbet ve hırs gösterdiği ifade edilirse, mü'min tek bir mideye yer denmekle de dünyaya karşı hırsı yok, ondan yetecek kadar, az bir şeyin peşindedir denmek istenmiştir." Keza, "Kâfir yedi mideye yer" sözüyle de dünyaya rağbet ediyor, çok şeylerin peşine hırsla düşüyor denmek istenmiştir."

★ Bazıları da şöyle demiştir: "Bunun ma'nâsı şudur: "Mü'min helal yer, kâfir haram yer. Helalin varlığı vücudca daha azdır, haram ise çoktur."

★ Bazıları da demiştir ki: "Hadisten murad mü'mini az yemeye teşviktir. Çünkü bilirse ki, çok yemek kafire has bir sıfattır, mü'min az yemeyi esas alır. Zira, mü'minin nefsi, kâfire mahsus sıfatla muttasıf olmaktan nefret eder. Çok yemenin kâfire has bir sıfat olduğu hususuna Cenâb-ı Hakk'ın şu sözü delâlet eder: **"Durakları ateş olduğu halde, kâfirler zevklenirler ve hayvanlar gibi yerler"** (Muhammed 12).

★ Bazı âlimler ise: "Hadisin ma'nâsı zâhiri üzeredir, te'vile hacet yoktur" demiştir. Ancak zâhirini esas alanlar da farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

★★ **Birinci görüş:** Bazıları: "Bu bir şahıs hakkında vârid olmuştur. El-Mü'min kelimesinin başındaki Lâm, ahdiyedir (yani kastedilen birini ifade eder), cinsiyye değildir (yani bütün mü'minleri ifade etmek için kullanılmamıştır). *İbnu Abdilberr* bu hususta cezmeder (kesin kanaat beyan eder) ve şöyle der: "Bunu umuma (bütün mü'minlere) hamletmeye imkan yoktur, zira böyle bir iddiayı, müşahede reddeder, kabul etmez. Nice kafirler var ki mü'minlerden az yer ve nice mü'minler var ki kafirden çok yer ve nice kâfir var ki müslüman olmuş da yeme miktarını değiştirmemiştir." İbnu Abdilberr sözü sadedinde olunan hadise getirerek: "Ebu Hüreyre hadisi, bunun muayyen bir zat hakkında vürûd ettiğine delâlet eder." Bu sebeple olacak ki *İmam Mâlik* bu hadisi, mutlak bir hadisin peşine getirmiştir.(44) Buhârî de aynı şeyi yapar. Sanki Buhârî, bu davranışıyla şöyle demektedir: "Bu adam kâfirken yedi mideye yemekte idi, müslüman olunca, yedikleri özleştirilip hakkında mübarek kılındı. Böylece kafir iken kendisine yeterli olan yedi kısımdan bir kısmı kifayet eder hale geldi."

Bu görüşü, *İbnu Abdilberr*'den önce *Tahâvî*, Müşkilü'l-Âsâr'da beyan etmiş ve: *"Bu hadis, hususi bir kafir hakkındadır yani yedi koyunun sütünü içen kâfir hakkındadır"* demiştir. Tahâvî, ilaveten: "Hadisin, indimizde, söylediğimiz dışında bir başka veche hamli mevzubahis değildir" açıklamasını yapar. Bu görüşe Tahâvî'den önce Ebu Ubeyde'nin yer verdiğini görmekteyiz.

Şunu kaydetmemiz de faydalıdır: Bu te'vilin "Hadisin râvisi olan İbnu Ömer, bundan husûs değil, umûm anlamıştır, bundan dolayı, çok yiyen kimseyi görünce, onu yanına girmekten men etti ve bu hadisle ihticac etti" diye tenkid etmişlerdir. Bu kanaatte olan İbnu Hacer de şöyle der: "Şu da var ki, daha önce kaydedildiği üzere hadisenin mükerrer şahıslarla alakalı olarak bir çok vak'alarda cereyan ettiği kabul edilince ve mezkur hadis, onlardan her bir vakanın arkasından, benzer hadiseye mazhar olan kişi hakkında kaydedildikten sonra bunu tek bir şahsa hamletmek nasıl mümkün olur?"

★★ **İkinci görüş şöyledir:** "Hadis ekseriyeti ifade zımnında beyan olunmuştur, gerçek aded kastedilmemiştir." Bunlara yedi denmiş olması çoklukta mübalağa içindir. Nitekim ayet-i kerime'de وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ **"Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem olsa, denizler mürek-**

44– Burada İbnu Abdilberr şunu demek ister: "İmam Mâlik bu hadislerde muayyen bir şahsın kastedildiği kanaatinde olduğu için *"Mü'min, bir mideye; kâfir ise yedi mideye yer"* şeklinde mutlak gelen hadisi kaydettikten sonra, hadisin belli bir şahısla ilgili olarak rivayet edilen vechin peşine kaydetmiştir. Kaideten, mutlak mukayyede hamledilir. Öyleyse bu hadisler muayyen şahıslarla ilgilidir, her mü'minle, her kafirle değil."

kep olsa ve -yedi misli deniz de yedekte bulunup yazılsa- yine de Allah'ın sözleri bitmezdi" (Lokman 27). Yani hadisin ma'nâsı şudur: "Mü'mine yakışan hususlardan (şe'n) biri de yeme işini az yapmasıdır, çünkü o, ibadete müteallik amellerle meşguldür ve çünkü o, bilmektedir ki tabi olduğu şeriat-ı garrası kendisine yemekten maksadın "açlığı örtmek", "hayatın devamını sağlamak" ve "İbadete yardım etmek" olduğunu öğretmektedir, ve çünkü o, yemede üç noktada özetlenen bu maksadın dışına çıktığı takdirde vereceği hesaptan korkmaktadır. Kâfir ise, bu söylenenlerin hilafınadır. Zira o, şeriatın tayin ettiği maksadı takip edip o hududda durmaz, bilakis nefsin şehvetine tabi olur, her hangi bir haram korkusu olmaksızın kendini arzularının peşine salıverir. Böylece mü'minin yiyeceği -zikrettiğimiz sebebe binaen- kâfirin yiyeceğine nisbet edilince, yedide biri kadar olur. Ancak bu söylenenden, her kâfir ve her mü'min hakkında aynı nisbetin cari olduğu hükmü çıkmaz. Bazan mü'minlerden çok yiyenler çıkar. Bu, bazan âdetten, bazan hastalık gibi herhangi bir başka sebepten ileri gelir. Kâfirler arasında da az yiyenler olur, bu da onların tabiblerin beyan ettiği sıhhatle ilgili tavsiyelerine uymalarından veya ruhbanların tavsiye ettiği riyazete yer vermelerinden veya mi'de zaafı gibi bir başka sebepten ileri gelebilir."

Tîbî der ki: "Bu hususta söylenenin hülasası şudur: Mü'minin şe'ni zühd hususunda hırs göstermesi, kafirin hilafına, yaşamasına yetecek kadar yemekle iktifa etmesidir. Öyleyse bu vasfa uymayan bir mü'min veya kafirin varlığı, hadisi yaralamaz." Cenâb-ı Hakk'ın şu sözü de bu hususu te'yid eder: الـــــزَّانِى لاَ يَنْكِحُ اِلاَّ زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً **"Zina eden erkek ancak zina eden veya putperest bir kadınla evlenebilir"** (Nur 3). Nitekim, hür bir kadınla evlenen zâni ve hür bir erkekle evlenen zâniye mevcuttur.

★★ **Üçüncü görüş:** Bu hadisteki "mü'min" den murad kamil seviyedeki tam bir imana sahip olan mü'mindir. Zira, kimin müslümanlığı güzel olur, imanı kemale ererse onun fikri, ölüm ve ölüm sonrası ile ilgili şeylerle meşgul olur, böylece korkunun şiddeti ve düşüncenin kesafeti ve kendi nefsine olan acıması, onu nefsani arzuların peşine düşmekten alıkoyar. Nitekim Ebu Ümâme'nin yaptığı bir rivayette Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur: مَنْ كَثُرَ فِكْرُهُ قَلَّ طَعَامُهُ وَمَنْ قَلَّ تَفَكُّرُهُ كَثُرَ طَعَامُهُ وَقَسَا قَلْبُهُ "Kimin fikri fazlaysa yemeği azdır, kimin tefekkürü azsa yemeği çok, kalbi de katıdır." *Ebu Saîd* tarafından rivayet edilen bir başka hadis de aynı şeye dikkat çeker: اِنَّ هذَا الْمَالَ حُلْوَةٌ خَضِرَةٌ فَمَنْ اَخَذَهُ بِاشْرَافِ نَفْسٍ

كَانَ كَالَّذِى يَأْكُلُ وَلاَ يَشْبَعُ *"Bu mal tatlı ve hoştur. Ama bilesiniz! kim onu nefsâni hırsla alırsa, yediği halde doymayan kimse gibi olur."*

Öyleyse bu hadisler, *"mü'min"*den kastedilenin yeyip içmede orta yolu tutan kimse olduğuna delil olur. "Kafir"le kastedilen de şe'ni oburluk ve hırs olan ve hayvanlar gibi çok yiyen yeme işini bünyesinin sıhhati gibi makul bir maslahata binaen yapmayan kimsedir. Bu görüşü kaydeden Hattâbî der ki: "Selef büyüklerinin nicelerinden çok yedikleri rivayet edilmiştir, ancak bu hal, onların imanlarında bir noksanlık sebebi değildir."

★★ **Dördüncü görüş:** Hadisten murad "mü'min, yemesi-içmesi sırasında besmele çeker, şeytan ona yeme-içmede ortak olmaz, böylece az bir yiyecek de ona kâfi gelir; kafir ise, besmele çekmez, şeytan bu sebeple ona ortak olur" denmiştir. Bu husus daha önce geçti (3868-3873. hadisler).

★★ **Beşince görüş:** "Mü'min yiyeceğe karşı az hırs gösterir, bu sebeple yiyeceği, hakkında mübarek kılınır, yiyecek de bereket kazanır böylece az bir yemekle doyar. Kafir ise, yiyeceğe hayvan gibi tamahkar bir gözle bakar, az onu doyurmaz." Bu görüş öncekine dahil edilebilir, ikisi tek bir cevap sayılabilir.

★★ **Altınca görüş:** Nevevî'ye aittir, der ki: "Muhtar olan şu ki, bundan murad bazı mü'minler tek bir mideye yerler, kâfirlerin çoğu yedi mideye yerler. Bundan, her yedi mideden birinin mü'minin midesi gibi olması gerekmez."

Midelerin farklı oluşlarına, Kadı İyaz'ın ehl-i teşrih'den (anatomi doktorlarından) kaydettiği husus delildir. Onlar demiştir ki: *"İnsan mideleri yedidir.* (45)

1) Mide,

2, 3, 4) Buna bağlı üç mide daha: Bevvâb, sâim, rakîk. Bunlar incedirler.

5) A'ver (kör barsak).

6) Kolon,

7) Müstakîm. Bunlar kalındırlar."

Böylece hadisin ma'nâsı şöyle olur: Kafir, hırsla yediği için, bu midelerin hepsi dolu olmayınca doymaz. Mü'min ise bunlardan birinin dolması doyurur.

Kirmânî, tabiblerden, bu yedi midenin tesmiyesini nakleder. Buna

---

45– Burada, mide kelimesiyle sindirim borusunu anlamamız gerekecek. Sindirim borumuzun, şerhte mideden itibaren değişen kısımlarının sayıldığını görmekteyiz. Mide, oniki parmak barsağı, kör barsak, kalın barsak, kalın barsağın son kısmı.

göre: İlkine mide, sonra birbirine bitişik olan üçüne rikâk (inceler) ki bunlar onikiler (oniki parmak barsağı), sâim (ince barsak), kolon, sonra üç kalın: Fânifî, müstakim, a'ver(kör).[46]

★★**Yedinci görüş:** *Nevevî*'ye aittir. Der ki: "Kafirdeki yedi ile, şu sıfatların kasdedilmiş olması da muhtemeldir: Hırs, oburluk, tul-u emel, tamah, su-i tab' (kötü huy), haset, yağ sevgisi. Mü'mindeki tek şeyle de ihtiyacının örtülmesi kastedilmiştir."

★★ **Sekizinci görüş:** *Kurtubî*'ye aittir. Der ki: "Yemek şehveti yedidir: Tabiat şehveti, nefis şehveti, göz şehveti, ağız şehveti, kulak şehveti, burun şehveti ve açlık şehveti. Müslümanı yemeye sevkeden zarurî şehvet bu sonuncusudur. Kafir ise sayılanların hepsiyle yer." İbnu Hacer der ki: *Kurtubî*'nin bu mütalaasının aslını özet olarak *Kadı Ebu Bekr İbnu'l-Arabî*'nin sözleri arasında gördüm. Der ki: "Hadiste geçen yedi mide, beş duyu ile şehvet ve ihtiyaçtan kinayedir."

Ülemâ der ki: "Hadisten alınacak esas, dünyalık hususunda azlığa teşvik, bunda zühd, ve harama gitmeden elde edilene kanaat etmeye terğibtir. Gerek cahiliye devrinde ve gerekse İslam döneminde akıllı kimseler hep açlığı övmüşler, çok yemeyi zemmetmişler..." İbnu't-Tîn der ki: "Yeme hususunda insanlar üç kısımdır: Bir grup var, her yiyeceği, ihtiyaç olsa da olmasa da yer. Bu, cahil takımının amelidir. Bir grup var, acıktığı zaman, açlığı örtecek kadar yer. Bir grup var ki, bunlar nefislerini açlığa mahkum ederler, bu davranışlarıyla nefsin şehvetini kırıp, dizginlemek murad ederler. Bunlar yedikleri vakit ihtiyaçlarını örtecek kadar yerler."

3892 ٢– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: طَعَامُ الاثْنَيْنِ كَافِي الثَّلاثَةِ، وَطَعَامُ الثَّلاثَةِ كَافِي الأَرْبَعَةِ]. أخرجه الثلاثة والترمذي.

2. (3892)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İki kişinin yiyeceği üç kişiye de yeter. Üç kişinin yiyeceği de dört kişiye yeter."*[Buhârî, Et'ime, 11; Müslim, Eşribe 178, (2058); Muvatta, Sıfatu'n-Nebiyy 20, 52, (928); Tirmizî, Et'ime 21, (1821).]

3893 ٣– وفي أخرى لمسلم والترمذي، عن جابر: [طَعَامُ الاثْنَيْنِ يَكْفِي الأَرْبَعَةَ، وَطَعَامُ الأَرْبَعَةِ يَكْفِي الثَّمَانِيَةَ].

3. (3893)- Müslim ve Tirmizî'de gelen bir diğer rivayet Câbir'den olup

46– Bu ikinci sayımda kolon, inceler sırasında zikredilmektedir. Önce sayımda ise kalınlar sırasında zikredilmiştir. Keza bu ikincide a'ver (kör barsak) de sıra itibariyle farklı yerde gözükmektedir.

şöyledir: "İki kişilik yiyecek dört kişiye de yeter, dört kişilik yemek sekiz kişiye de yeter." [Müslim, Eşribe 179, (2059); Tirmizî, Et'ime 21, (1821).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetlerde mutlak olarak az yiyeceğin çok kimseye yeteceği belirtilmektedir. Bazı âlimler bu hadislere şöyle bir ma'nâ vermişler: "Bir kişiyi doyuracak miktardaki yiyecek, iki kişinin kût'una (muhtaç olduğu gıdasına) yeterlidir. İki kişi de, dört kişinin "kût"u ile doyuma erer"[47] Mühelleb de şunu söylemiştir: "Bu hadislerden murad mekârim-i ahlâka ve "kifâyet"le yetinmeye[48] teşviktir. Yani, murad kifâyetin miktarını belirlemek değildir, murad yardımseverlik (muvâsât)dır, iki kişinin yiyeceğine bir üçüncüyü, duruma göre bir dördüncüyüde dâhil etmenin uygun olacağını takrirdir." Nitekim İbnu Mâce'de gelen bir rivayet şöyle: طَعَامُ الْوَاحِدِ يَكْفِى الاثْنَيْنِ وَاَنَّ طَعَامَ الاثْنَيْنِ يَكْفِى الثَّلاَثَةَ وَالأرْبَعَةَ وَأنَّ طَعَامَ الأرْبَعَةِ يَكْفِى الْخَمْسَةَ وَالسِّتَّةَ *"Bir kişinin yemeği iki kişiye kâfidir. İki kişinin yemeği üç-dört kişiye kâfidir. Dört kişinin yemeği, beş-altı kişiye kâfidir."* Resulullah'ın daha önce de geçen كُلُوا جَمِيعاً وَلاَ تَفَرَّقُوا فَانَّ طَعَامَ الْوَاحِدِ يَكْفِى الاثْنَيْنِ *"Birlikte yiyin, ayrı ayrı yemeyin, zira beraber dunca bir kişilik yemek iki kişiye de yeter"* mahiyetindeki "beraber yemeye" teşvik edici hadisleri, buradaki hadisler tamamlar. Bir başka ifade ile bu hadisler, beraber yemenin hikmetlerinden birini açıklamış olmaktadır: Yemek bereket kazanmaktadır. Hayatın devamı için gerekli olan zaruri beslenmeyi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın müteakiben göreceğimiz üzere *"beli doğrultacak kadar üç beş lokma yemek"* şeklinde tarif ettiğini, kendisinin sofraya "bir kaç lokma alıp kalkacak vaziyette iğreti oturduğunu" (3882. hadis) hatırlayacak olursak, sadedinde olduğumuz hadislerde ortaya konan hakikatı anlayabiliriz: Örfen bir kişilik olarak tekerrür eden miktarın ortalama yarısı ihtiyaç dışıdır, yenmese de beslenme açısından bir eksiklik hâsıl olmayacaktır. Ne var ki, ilme, akla, sağ duyuya dayanmayan, temelini görgü ve an'aneden alan bir alışkanlıkla ihtiyaçtan fazla yenmektedir. Nitekim bazı müşâhedelerimiz de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın irşadlarını teyid eder: Aynı sofradan yiyen insanların bir kısmı şişman bir kısmı zayıftır. Bazı kere, fakir muhitlerin çocukları daha

---

47– *Kût:* Hayatın devamını sağlayacak miktardaki gıdadır (Nihâye).

48– Kifâyet: Burada belli miktar demek değildir. Yeterliliğine hükmedilmesi gereken mevcuttur. İbnu Hacer: *"Birlikte yeyin, ayrı yemeyin. Zira beraber olunca, bir kişilik yemek iki kişiye de yeter"* hadisini yorumlarken: "Bu hadisten anlarız ki: "Kifâye" birlikte olmanın bereketinden neşet eder ve cemaat ne kadar çok olursa, bereket de ziyâdeleşir" der.

canlı, daha kanlı, daha dolgun oldukları halde, zengin muhitlerin çocuklarının nisbî bir zayıflık ve hatta solukluk içinde oldukları dikkat çeker.

2- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER:

★ Âlimlerimiz, *Ebû Hüreyre* hadisinden, yemekte beraber olmanın müstehab olduğu, kişinin yalnız yememesi gerektiği hükmünü çıkarmışlardır.

★ Hadis, keza başkasına yardımcı olmanın, başkasını sofraya almanın bereketi artıracağını ve bu bereketin o sofraya iştirak edenlerin hepsine sirayet edeceğini ifade etmektedir.

★ Kişi yanında mevcut olanı ehemmiyetsiz görerek başkasına ikramdan çekinmemelidir. Zira, bazan az bir şeyle, tam olarak doyulmaz ama açlık giderilir. Zaruri ihtiyaç karşılanarak bedenî aktivite sağlanabilir. Sünnetin tavsiye ettiği beslenme de esasen budur.

3894 ٤ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [تَجَشَّأَ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: كُفَّ عَنَّا جُشَاءَكَ، فَإِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ شِبَعاً في الدُّنْيَا أَطْوَلُهُمْ جُوعاً يَوْمَ الْقِيَامَةِ]. أخرجه الترمذي.

4. (3894)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Bir zat) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında öğürmüştü, ona:

"Öğürtünü bizden uzak tut. Zira, dünyada insanların en çok doymuş olanları, Kıyamet günü en çok aç kalacak olanlarıdır" buyurdular." **[Tirmizî, Kıyâmet 38, (2480); İbnu Mâce, Et'ime 50, (3350).]**

AÇIKLAMA:

Öğürtü diye tercüme ettiğimiz cüşâ'yı, Münâvî: "Doyma sırasında mideden çıkan yel" diye tarif eder. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* burada öğürmeyi takbih etmekle onun sebebi olan çok yemeyi takbih etmiş olmaktadır. Nitekim hadisin devamında dünyada çok yiyenlerin âhirette aç kalacaklarını haber veriyor. Şu halde hadis, çok yemenin ölçüsü hususunda bir ip ucu vermektedir: Yani öğürme hâsıl edecek kadar yememek lazımdır, zira öğürme çok yemekten hâsıl olan bir hadisedir. Aksi takdirde Resulullah gayr-ı iradi olarak hâsıl olan bir hadiseden dolayı kimseyi takbih etmezdi. Öğürme iradî değildir ama, ona sebep olan çok yeme iradîdir.

Münâvî, hadisi şu ma'nâda açıklar: "Esasen bu derece fazla yemek tıbben de yasaklanmıştır. Bu meselede tıbla şeriat birleşir. Mesele dînî

tabiratla: Tokluk kişiyi şeytana yaklaştırır, nefsi tehyic eder ve tuğyana atar; açlık ise, şeytanın yollarını daraltır, nefsin hâkimiyetini kırar. Böylece onların şerlerini bertaraf eder. Tokluktan insanda menkûhât'a (kadınlara) karşı şiddetli arzu neş'et eder, bunu mevki, makam hırsı, lezzetli mallar elde etme hırsı takip eder. Bu iki şey mat'umat ve menkûhât imkânlarını artırır. Bunu mal, makam ve çeşitli rahatlıkları artırma gayreti, bir çok hasis rekabetler, hasedleşmeler takip eder. Bunlardan riya, tefâhur, çoklukla övünmek, ululanmak gibi belalar, âfetler tevellüd eder. Bunlar hasede kine, adâvet ve buğza davetiye çıkarır. Artık bu hal, sahibini her çeşit azgınlık, sapıklık ve fuhşu işlemeye iter, sınır, hudud tanımaz kılar. İşte bu onu Kıyamet günü açlığa götürür. Onun kurtuluşu artık Allah'ın merhametine kalmıştır, (imdad verecek hayır ameli hiç mi hiç yoktur)."

3895 ٥ – وعن المقدام بن معدى كرب رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسول الله ﷺ: مَا مَلأَ آدَمِيٌّ وِعَاءً شَرّاً مِنْ بَطْنٍ، بِحَسْبِ ابْنِ آدَمَ لُقَيْمَاتٌ يُقِمْنَ صُلْبَهُ، فَإِنْ كَانَ لاَ مَحَالَةَ فَاعِلاً، فَثُلُثٌ لِطَعَامِهِ، وَثُلُثٌ لِشَرَابِهِ، وَثُلُثٌ لِنَفَسِهِ]. أخرجه الترمذي.

5. (3895)- *Mikdâm İbnu Ma'dikerib* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Âdemoğlu, mideden daha şerli bir kap doldurmaz. Âdemoğluna belini doğrultacak birkaç lokmacık yeterlidir. Ancak [nefsinin galebesiyle] illa da (mideyi doldurma işini) yapacaksa bari onu üçe ayırsın: Üçte birini yemeğe, üçte birini suya, üçte birini de nefesine (tahsis etsin, üçte birden fazlasına yemek koymasın)."* [Tirmizî, Zühd 47, (2381); İbnu Mâce, Et'ime 50, (3349).]

AÇIKLAMA:

Burada mide, öncelikle bir kaba ve içerisine bir şeyler konan zarfa benzetilmekte, böylece değer itibariyle düşünülmektedir. Zira kab ve zarf, gaye değil vasıtadırlar. Kendi zatları sebebiyle değil, içerlerine konan şeyler sebebiyle kıymet taşırlar. Öyle ise onlar değil, içlerine konan şeyler asıldır. Hadis, mide'yi ayrıca *"şerli"* sıfatıyla tavsif ederek ikinci bir tevhîn'e (değerden düşürmeye) tabi tutmaktadır. Yani sıradan bir kap değil, zarar veren, şer getiren bir kap. Mideyi çok doldurmanın dinî, tıbbî zararları var, zamansız doldurmanın zararları var, haram doldurmanın zararları var, muvazenesiz, kalitesiz... doldurmanın zararları var. Münâvî der ki: "Midenin dolması din ve dünyanın fesadına sebep olur... Çünkü kapların dolması, dünyaya gösterilen tamah ve hırstan hali olmaz. Her

ikisi de faili için zararlıdır. Ayrıca tokluk, insanı kötü yerlere düşürür ve sahibini haktan uzaklaştırır. Tenbellik galebe çalar, ibadetten alıkoyar. İçerisinde fuzulî maddeler artar, gadabı, şehveti artar, hırsı çoğalır, ihtiyacından fazlasını taleb etmeye sevkeder." Bazı büyükler şöyle demiştir: "Tokluk nefiste şeytanı celbeden bir nehirdir, açlık ise ruhta, melekleri celbeden bir nehirdir." Münâvî, Gazalî'den naklen hadiste geçen ve "birkaç lokmacık" diye tercüme ettiğimiz Lukeymât ifadesinin "on"dan azı ifade eden bir sîga olduğunu belirtir.

Şu halde bu hadis, mideyi doldurma meselesinin ehemmiyetine dikkat çekiyor, rastgele, ilimsiz, şuursuz, dikkatsiz, ölçüsüz doldurmalara karşı uyarıyor. En başta uyarısı da çok yemeye karşı. Aynı hadiste, azlığı tavsiye etmekle birlikte, çok yeme durumunda kalanlara en az zararla kurtulabileceğimiz en fazla yeme hududunu gösteriyor.

Mide'yi üçe bölüp, bunun üçte birini "yemek"le doldurup geri kalan ikisini *"su"* ve *"teneffüse (havaya)"* ayırmak.

Yine *Münâvî* der ki: "Bu ölçüye uyulunca ruhî berraklık ve kalbî incelik hâsıl olur. Bu, yemede tercih edilecek ölçüdür. Beden ve kalb için en faydalı olan da budur. Zira karın yemekle dolarsa su içmede sıkışıklığa uğrar. Su içilince teneffüs yapmada sıkışıklığa uğrar sıkıntı ve ağırlık basar. İnsanda, "arzî", "mâyî" ve "havâî" üç kısım bulunması hasebiyle,[49] Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, yiyecek içecek ve nefes için de üçlü taksime yer vermiştir. Bu taksimde nârî (ateşe ait) unsura yer verilmemiştir. Çünkü, *İbnu'l-Kayyîm*'in söylediğine göre tabiblerden bir grubun kavlince, bedende nârî kısım yoktur. Kurtubî der ki: "Eğer Bokrat (Hipokrat)[50] *Resûlullah*'ın beslenme ile ilgili bu taksimatını duysaydı bundaki hikmet karşısında hayran kalırdı." Gazalî der ki: "Bu hadis felsefecilerden birine zikredilmişti. Ben, az yeme hususunda bundan daha hikmetli bir söz işitmedim" dedi. *Resulullah* o üç şeyi bilhassa zikretti, çünkü hayvanî hayatın temeli onlardır."

Münâvî bu açıklamalardan sonra TENBİH başlığı altında şunu ilave eder: "İbnu Arabî der ki: "Açlık iki kısımdır: Biri ihtiyârî olan açlıktır, bu sâliklerin (tasavvuf yoluna girenlerin) açlığıdır. Diğeri ise ızdırarî açlık-

---

49- Arzî ile bedenin et-kemik gibi katı kısımlarını; mâyî ile bedendeki suyu, havâî ile de oksijen vs. gibi havadan gelen kısımları kastetmiş olmalı. Burada eski hikmetin anlayışını görmekteyiz: Hayat dört aslî unsurdan meydana gelir; Toprak, su, hava, ateş..

50- İslam ülemasının Bokrat dedikleri Hipokrat, eski yunan tabiplerinden meşhur bir zattır. Tabibler, tıb mesleğinin pîri bilirler ve tabib olunca Hipokrat yemini diye bir yeminde bulunurlar. Yunanlı da olmanın tesiriyle Hipokrat şöhretini hala korumaktadır.

tır. Bu muhakkik ülemânın açlığıdır. Zira, muhakkik kişi, nefsini açlığa mahkum etmez, bilakis yiyeceğini, ünsiyet makamında ise azaltır, heybet makamında ise artırır. Muhakkikler için yemenin çok olması, azamet halinde meşhudlarından kalblerine tecelli eden hakikat nurlarının satvetlerinin sıhhatine delildir. Az yemeleri de gördükleriyle ünsiyet halinde konuştuklarının sıhhatine delildir. Çok yeme, sâlikler için Allah'tan uzaklıklarına ve Allah'ın kapısından uzaklıklarına, behîmî olan şehevânî nefsin bütün gücüyle üzerlerine olan hakimiyetine delildir. Az yeme ise onlar için, cûd-i ilahîden kalplerine olan nefehâtin (üflemelerin) varlığına delildir. Bu, onları cisimleriyle meşguliyetten alıkoyar. Açlık, her hâlu-kârda sâlik ve muhakkik için, sâlikine mahsus büyük hallere ve muhakkikine has esrâra nâil olmada dahilî bir sebeptir, yeter ki, açlıkta ifrata gitmesin. Zira onun ifratı, hevese kaçar, aklın gitmesine ve mizacın bozulmasına sebep olur. Öyleyse, sâlik'in, istediği ahvâle ulaşması için matlub olan açlığa, şeyhinden bir emir almadıkça girmemesi gerekir. Hele tek başına ise asla bu işe girişmemelidir. Ona düşen, yemeği azaltmak, oruca devam etmek, gece-gündüz dahil, günde bir kere yemeyi prensip edinmektir. Kendisine, halini tedbir edecek bir şeyh buluncaya kadar katık olarak peş peşe yağ yememeli, haftada iki kereden fazla katık almamalıdır."

❑ MÜTEFERRİK ÂDÂBLAR

3896 ١ــ عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قــال: [قـال رسـولُ اللهِ ﷺ: تَعَشَّوا ولَوْ بِكَفٍّ مِنْ حَشَفٍ، فَإِنَّ تَرْكَ العَشَاءِ مَهْرَمَةٌ]. أخرجه الترمذي.

1. (3896)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir avuç çürük hurma ile de olsa akşam yemeği yeyin. Zira akşam yemeğinin terki ihtiyarlık sebebidir."* [Tirmizî, Et'ime 46, (1857).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* akşam yemeğini terketmemeyi, ne olursa olsun bir şeyler yemeyi tavsiye etmektedir. Hadiste geçen haşef, kalitesi olmayan âdi hurma demektir. Bununla her ne olursa olsun bir yiyecek kastedilmiş olmaktadır. Akşam yemeğinin terkedilmesi insanın erken yaşlanmasına sebep olacağı belirtilmektedir. Münâvî, bunu tıbbî bir açıklamaya kavuşturur: "Akşam yemeğini terk zayıflık ve ihtiyarlığa sebep olur, çünkü boş mide ile uyku, hazmetmede işe yarayan aslî rutubetin (mide asitlerinin) çözülmesine sebep olur." Zeynüddin el-

Irâkî der ki: "Hadis, şâyet hüccet olmaya elverişli ise, akşam yemeğinin mendub olduğuna delâlet eder, çünkü terkinde ihtiyarlık vardır. Hadis ayrıca, ihtiyarlığa götürecek işlere girmemek gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü ihtiyarlık insanı ibadetten alıkoyar."

Askerî der ki: "Sakın bu hadisten Resulullah'ın çok yemeye teşvik ettiği ma'nâsı çıkarılmasın! Bu büyük bir hata olur. Zira kişinin doymanın fevkinde yemesi, haramdır. Resulullah haram yemeyi nasıl emreder? Hadisin ma'nâsı şudur: O zaman bazıları az yiyorlar ve normal gıdalarını da almıyorlar ve bunu da birbirlerine tavsiye ediyorlardı, (bunun üzerine Resulullah akşam yemeklerini ihmal etmemelerini hatırlattı)."

3897 ٢ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [مَا عَابَ النَّبِيُّ ﷺ طَعَامـاً قَطُّ، كَانَ إذَا اشْتَهَاهُ أَكَلَهُ، وَإنْ كَرِهَهُ تَرَكَهُ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

2. (3897)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hiçbir vakit herhangi bir yemeğe laf etmedi, iştah duyduğu bir yemekse yerdi, hoşuna gitmeyen bir yemekse terkederdi, (yemezdi)." [Buhârî, Et'ime 21; Menâkıb 23; Müslim, Eşribe 187, (2064); Ebû Dâvud, Et'ime 14, (3763); Tirmizî, Birr 84, (2032).

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın herhangi bir yiyeceği ayıplamaması helal olan yiyeceklerle ilgilidir. Haram olanları zemmeder, ayıplar, onların yenmesini yasaklardı. Bazı âlimler "Ayıplama, hilkati sebebiyle olursa mekruhtur, yapılış sebebiyle olursa mekruh değildir, zira Allah'ın san'atı ayıplanmaz, insanların san'atı ayıplanabilir" demiştir.

Bazıları, yemeği yapanın kalbini kırmamak için yapılış cihetinden de olsa yemeğe laf etmemek gerektiğini, hadisin zâhirinde bu âmm hükmün esas olduğunu söylemiştir. Nevevî der ki: "Taamla ilgili mühim âdâbtan biri yemeğin "tuzludur", "ekşidir", "tuzu az olmuş", "sert olmuş", "ince olmuş", "çiğ olmuş" gibi sözlerle tenkid edilmemesidir.

İbnu Battâl der ki: "Resulullah'ın hoşlanmadığı yemek olunca ses etmeksizin yememesi, güzel ahlaktandır. Zira yemek vardır biri hoşlanmaz ama bir başkası hoşlanır. Şeriatımızın, yenmesi için izin verdiği yiyeceklerin hiç birinde (herkesçe kabul edilecek) bir kusur yoktur."

3898 ٣ – وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا سَقَطَ الذُّبَابُ فِى إنَاءِ

أَحَدِكُمْ فَامْقُلُوهُ، فَإِنَّ فِي أَحَدِ جَنَاحَيْهِ دَاءً، وَفِي الآخَرِ شِفَاءً، وَإِنَّهُ يَتَّقِي بِجَنَاحِهِ الَّذِي فِيهِ الدَّاءُ]. أخرجه البخاري وأبو داود.

«أُمْقُلُوهُ» أي اغمسوه.

3. (3898)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizden birinizin (yemek) kabına sinek düşecek olursa, onu iyice batırın. Zira onun bir kanadında hastalık, diğerinde şifa vardır. O, içerisinde hastalık olan kanadıyla korunur."* [Ebû Dâvud, Et'ime 49, (3844); Buhârî, Tıbb 58, Bed'ü'l-Halk 14; İbnu Mâce, Tıb 31, (3504, 3505); Nesâî, Fera' 11 (7, 178).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, *Resulullah*'ın, vahye dayanarak konuştuğu hususunda, müslüman olmayan biyoloji âlimlerini dahi ikna edecek mahiyette mucizevi hadislerinden biridir. Zira, Fahr-i Kainat Efendimiz, mikro-biyoloji ilminin hiç olmadığı bir devirde, Arabistan gibi hiçbir tabiat ilminin mevzubahis olmadığı bir diyarda, bugünkü ilmin sadece bir terminoloji farkıyla ifade ettiği mühim bir vak'ayı eksiksiz ifade buyurmuştur. Sinekte, insan sağlığı için zararlı ve faydalı maddeler var, bu maddeler dengeli bir şekilde yer almaktadır. Bir kanadında zararlısı, bir kanadında faydalısı.

2- Hadis muhtelif tariklerden gelmiştir. İbnu Mâce'de, *Ebû Saîdi'l-Hudrî* (radıyallahu anh)'tan yapılan rivayette *"Sineğin iki kanadının birinde zehir, diğerinde şifa vardır. Eğer bir yemeğe düşerse, onu içine iyice batırın [sonra çıkarıp atın]. Çünkü o, önce zehirli (kanadını banar), şifa (lı kanadı) geri bırakır"* buyrulmuştur.

Bu rivayetten anlaşılacağı üzere, tamamını batırma emri, sineğin dışta kalan kanadındaki şifanın yemeğe geçmesi içindir. Çünkü hadis, zehirli kanadı üzerine düşerek öncelikle onu yemeğe batırdığını, diğer kanadı dışarıda kaldığı için o kanattan geçen zehiri zararsız kılacak şifanın (panzehirin) gerideki kanatta kaldığını belirtmektedir. Tamamı batırılınca dışarıda kalan kanattaki panzehir de yemeğe geçeceği için öbürünün vereceği zarar bertaraf edilmiş olmaktadır.

Bezzâr'ın bir rivayetine göre, *Enes* (radıyallahu anh)'ın kabına sinek düşer. Enes sineği parmağıyla üç kere batırır ve "Bismillah" der, sonra da "Resulullah bize böyle yapmamızı emretti!" açıklamasında bulunur.

3- Sineğin zehirli kanadı hangisi? İbnu Hacer, bunu tasrih eden rivayete rastlamadığını, ancak bazı âlimlerin teemmül ederek: "Sineğin, sol kanadıyla korunduğunu, dolayısıyla bunun zehirli kanat olduğunu, şifanın da sağ kanadında bulunması gerektiğini söylediğini belirtir. Ebû Saîd hadisinde de zehirli kanadın (korunma vs. işlerde) tekaddüm edip, şifalı kanadın teahhur ettiği belirtilmiştir.

4- Bu hadisten hareketle sinek ve benzeri akan kanı olmayan küçük hayvanların az suyu kirletmeyecekleri (tencis etmeyecekleri) hükmüne varılmıştır. "Çünkü denmiştir, Resûlullah, içinde öldüğü zaman suyu kirletecek olan bir şeyin suya batırılmasını emretmezdi. Bu görüşe muhalefet edip: "Sineğin suya batırılması onun ölmesini gerektirmez. Nitekim hafifce batırılınca ölmez, dirisi de içine düştüğü suyu kirletmez" diyen olmuştur. Beğavî de hadisten böyle bir hüküm çıkarmıştır. *Ebû't-Tayyib et-Taberî* de şöyle söyler: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadisle necaset ve tahareti beyan etmeyi kasdetmemiş aksine sineğin hâsıl edeceği zararın nasıl bertaraf edileceğini beyan etmeyi murad etmiştir." *İbnu Hacer:* "Bu doğru bir söz ama, bu hadisten bir başka hükmün daha istinbat edilmesine mani değildir" der ve sineğin batırılma işinin farklı şekillerde yapılabileceğini belirtir.

★ Sineği, öldürmeyecek şekilde, dikkatle batırmak.

★ Ölüp ölmeyeceğine aldırmadan batırmak. Ancak bu durumda yemek sıcaksa sineğin öleceği, soğuksa ölmeyeceği söylenebilir. Hadiste kayıd olduğu için, hükmün âmm olmasına hükmedilir. Ancak bu hüküm su götürür, çünkü mutlak bir hadis bu suretle tasdik edilir, şayet, bilâhare muayyen bir surete bir delil ikâme edilirse buna hamledilir.

5- *Hattâbî* der ki: "Bazı nasipsizler, hadisin aleyhinde konuşarak: "Bir sineğin iki kanadında zehir ve panzehir nasıl bir araya cem olabilirler? Bunu da sinek nasıl bilebiliyor ki, şifalı kanadını önce kullanıyor?[51] Sineği bu işe iten nedir?" gibi şeyler sordular. Fakat bunlar cahil veya mütecahil (cahil görünen) kimselerin sorusudur. Zira pek çokhayvan, zıd sıfatları nefislerinde cem ederler. Allah aralarını telif etmiş ve onların bir arada bulunmalarını takdir buyurmuş, onlardan hayvanî kuvvetleri ortaya çıkar-mıştır. Nitekim Allah arıya, acib bir sanat olan paketlerini yapmayı ve içerisinde bal yapmayı ilham etmiştir. Karıncaya da ihtiyaç zamanı için gıdasını biriktirmeyi, çimlenmemesi için de buğdayı ortadan ikiye bölmeyi ilham etmişti. Onlara bu ilhamları yapan Zât, sineğe da kanadının birini önce kullanıp diğerini de geride tutmayı ilham etmeye kâdirdir."

51– Önceden geçen açıklamaya göre, şifalı kanat, teahhur eden (geride kalan) kanattır.

İbnu'l-Cevzî der ki: "Bu kimsenin söylediğinde bir gariplik yok. Zira, arı, baş kısmıyla bal toplar, aşağı kısmıyla da zehir alır. Zehiri öldüren yılanın eti, zehrin tedavisinde kullanılan ilaca katılmaktadır. Sinek de gözün parlatılması için ismid (denen sürme çeşidiyle) birlikte ezilir." Bazı hâzık tabibler: Sinek bir zehirleme kuvveti bulunduğunu, buna da sokması durumunda hâsıl olan kaşıntı ve şişliğin delâlet ettiğini, bu kuvvenin onun silahı mesabesinde olduğunu, sinek kendisine eza veren birşeye tesâdüf edince onu silahı ile karşıladığını, şâri Aleyhissalâtu vesselâm'ın da, bu zehir kuvvesine, Allah Teâlâ hazretlerinin, onun diğer kanadına koyduğu panzehirle karşı koymayı emrettiğini, böylece iki maddenin birbirine mukabele edip Allah'ın izniyle zararı ortadan kaldırdığını söylerler.

6- Hadisin bir vechinde geçen "...sonra çıkarıp atın" ibaresinden, bazı fakihler "sinek suyun içinde ölmüşse o suyu kirletir" hükmünü çıkarmışlardır. Şâfiî'nin iki kavlinden esahh olanı böyledir. Ancak, *Ebû Hanîfe* ve diğer bazı fakihler, sinek ölse de suyu kirletmez diye hükmetmişlerdir.

3899 ٤– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أَخَذَ النبيُّ ﷺ بِيَدِ مَجْذُومٍ فَوَضَعَها مَعَهُ فِي الْقَصْعَةِ، وَقالَ: كُلْ ثِقَةً بِاللهِ وَتَوَكُّلاً عَلَيْهِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

وزاد رزين فقال: [وَفَعَلَ ذٰلِكَ أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما، وَقالاَ مِثْلَ ذٰلِكَ].

4. (3899)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cüzzamlı bir kimsenin elinden tuttu ve kendisiyle birlikte elini tabağa koydu, sonra da:

"Allah'a güvenerek ve O'na tevekkül ederek ye!" buyurdu."[Ebû Dâvud, Tıbb 24, (3925); Tirmizî, Et'ime 19, (1818); İbnu Mâce, Tıbb 44, (3542).]

Rezîn şunu ilave etti: "Bunu Ebû Bekr ve Ömer (radıyallahu anhümâ) da yaptılar ve aynı şeyler söylediler.

3900 ٥– وعن الشريد بن سويد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ فِي وَفْدِ ثَقِيفٍ رَجُلٌ مَجْذُومٌ، فَأَرْسَلَ إِلَيْهِ النبيُّ ﷺ إِنَّا قَدْ بَايَعْنَاكَ فَارْجِعْ]. أخرجه مسلم.

5. (3900)- *Şerîd İbnu Süveyd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Sakîf hey'eti arasında bir de cüzzamlı vardı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona bir haber göndererek:

"Biz seninle bey'atımızı yaptık, sen hemen geri dön!" buyurdular." [Müslim, Selâm 126, (2231); İbnu Mâce, Tıbb 44, (3544).]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki rivayet Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cüzzamlılarla olan münâsebetini göstermektedir. Birinci rivayette cüzzamlıya karşı tevekkül edip kaçmadığını, ikincide bilakis kaçtığını, cüzzamlıyı kendisine yaklaştırmadığını görmekteyiz.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın cüzzamlılarla olan münasebetini tesbit eden başka rivayetlerde var. Daima bu iki rivayette görülen farklı durumların varlığı söylenebilir.

2- Burada zikri geçen cüzzamlının *Mu'aykîb İbnu Ebî Fatıma ed-Devsî* olduğu bilinmektedir.

3- Bu rivayette Resulullah'ın iki ayrı cihetten tevekkül ettiği belirtilir:

★ Cüzzamlının elinden tutması,

★ Onunla birlikte aynı kaptan yemek yemesi.

Tahâvî, hastalarla birlikte yeme hususunda *Ebû Zerr*'den şu rivayeti nakleder: كُلْ مَعَ صَاحِبِ الْبَلاَءِ تَوَاضُعاً لِرَبِّكَ وَإِيمَاناً "Rabbine karşı tevazu ve iman icabı her bir bela sahibiyle birlikte yemek ye!

Sadedinde olduğumuz rivayette, Resulullah (Hz. Câbir'e) şu ma'nâda hitapta bulunmuştur:

"Ye benimle! Ben Allah'a olan itimadım ve işimi ona tefvîz etmem hasebiyle hastalık geçirmeyeceği hususunda güven sahibiyim."

Beyhakî demiştir ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cüzzamlının elinden tutup tabağa koyması, onunla birlikte yemek yemesi, hoş olmayan (mekruh) şeye sabretme halinde olanla, (kader ve) kaza'nın hükmettiği şeylerde ihtiyarı terkedenler hakkında örnektir. Diğer taraftan *Aleyhissalâtu vesselâm:* فِرَّ مِنَ الْمَجْزُومِ كَمَا تَفِرُّ مِنَ الأَسَدِ *"Cüzzamlıdan aslandan kaçar gibi kaç"* buyurmuştur ve ayrıca yukarıda kaydettiğimiz hadiste (3900) gördüğümüz üzere Sakîf heyetinde bulunan cüzzamlıya yaklaşmamış ve geri dönmesini emretmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu sünnetiyle de hastadan kötülük gelme endişesi karşısında sabır ve tevekkül göstermede acze düşmekten korkan kimselere, muhtelif sakınma tarzları arasında şeriatce câiz olan sakınma tarzının örneğini göstermiş olmaktadır. *Nevevî*'nin kaydına göre, el-Kâdî, "Cüzzamlı ile ilgili kıssada *Resulullah*'tan yapılan rivayetlerin, aralarında ihtilaf etiklerini söylemiş ve yukarıda kaydettiğimiz iki hadisin yani cüzzamlıdan kaçmayı emreden hadisle Sakîf heyetindeki cüzzamlıdan bahseden hadisin sabit olduğunu belirtmiştir."

Hz. Câbir'in bir rivayetine göre de bir cüzzamlı ile birlikte yemek yiyen Resulullah, kendisine de: "Allah'a güvenip tevekkül ederek yemesini emretmiştir." Keza Hz. Âişe'den gelen bir rivayette demiştir ki: "Bizim cüzzamlı bir âzadlımız vardı. Benim tabaklarımdan yer, benim kadehlerimden içer, benim yatağımda uyurdu."

el-Kâdî bu örnekleri kaydettikten sonra der ki: "Hz. Ömer başta, seleften bir çoğu cüzzamlı ile yemek yemiştir. Onlar, cüzzamlıdan kaçma emrinin neshedildiğine inanıyorlardı. Ancak çoğunluğun söylediği gerçek şudur: "Ortada nesh mevcut değildir, hadislerin arasını cem etmek gerekmektedir: Cüzzamlıdan sakınmayı, kaçmayı emreden hadisler istihbaba ve ihtiyata hamledilir, vücuba değil. Onunla beraber yemeyi haber veren hadisler de cevâza hamledilir..."

Ülemâ böyle bir neticeye bağlanmamış olsa idi, bulaşıcı hastalıklara yakalananları hasta sahiplerinin de terketmesi veya bu hastalıklara karşı hiçbir koruyucu tedbire yer vermemek gerekecekti. İkisi de yanlış olurdu. Biri insanlığın, mürüvvetin sükûtuna, diğeri de salgın hastalıkların daha da yaygınlaşmasına müncer olurdu. Rehber-i Ekmelimiz olan Allah Resûlü, ihtilaflı gibi görünen sünneti ile insanî olan, takip edilmesi gereken, sıhhat şartlarına da uyan en doğru yolu göstermiştir. Hastalıklara belli bir ölçü, belli bir dikkat, ve ihtiyat tedbirleri çerçevesinde belki sınırlandırılmış olarak beşerî münasebetler devam ettirilecek, onlara gerekli hizmetler, en azından yakınları tarafından verilecek, fakat onlar asla terkedilmeyecek, insanî alâkalardan tecrid edilmeyecek, kaderiyle baş başa bırakılmayacak.

Resulullah'ın Müslim'de gelen لاَعَدْوَى *"Sirayet (bulaşma) yoktur..."* hadisi de söylediğimiz ma'nâda anlaşılmıştır. Çünkü bulaşıcı hastalıklara karşı tarihte ilk karantina emri veren de Resulullah olmuştur.

3901 ٦– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ النَّبِىُّ ﷺ إذَا أُتِىَ بِأَوَّلِ الثَّمَرَةِ قَالَ اللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِي مَدِينَتِنَا، وَفِى ثِمَارِنَا، وَفِى مُدِّنَا، وَفِى صَاعِنَا بَرَكَةً، مَعَ بَرَكَةٍ ثُمَّ يُعْطِيهِ أَصْغَرَ مَنْ يَحْضُرُهُ مِنَ الْوِلْدَانِ]. أخرجه مسلم.

6. (3901)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine, ilk çıkan turfanda meyve getirildi de, o zaman şöyle dua ederdi: *"Allah'ım Medine'mizi bizim için mübarek kıl, meyvelerimizi, müdd'ümüzü, sâ'mızı mübârek kıl, bereketlerini kat kat artır."*

Bu duadan sonra, getirilen meyveyi orada hazır bulunan çocukların en küçüğüne verirdi." [Müslim, Hacc 474, (1373).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Ashâb'ın yılın ilk meyvesi çıktığı zaman Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a getirerek dua ettirdiklerini göstermektedir. Böylece, Allah'ın bir nimetine ilk mazhar olunca, bunu bir şükür ve dua ile karşılamanın, bir merasimle istikbal etmenin cevazı anlaşılmaktadır.

Bu fırsatlarda *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, çocukları ihmal etmeyip onlara ikramda bulunması manidar bir husustur. Bu *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın, çocuklara olan şefkatinin derecesini gösterdiği gibi, bu çeşit merasimlere onların katılmalarını teşvik ma'nâsı da taşır. Çocuğun girdiği yer neşe ve hayattır. Öyleyse, turfanda meyvenin Resulullah'a taksimi hoş bir merasim fırsatıdır. Bu meseleye temas eden rivayetler birden fazladır. Bazılarında "yılın ilk turfandası", bazılarında "Her şeyin turfandası" geldiği zaman Efendimizin dua edip, üç defa sağ, üç defa sol gözüne sürerek öptüğünü, sonra cemaatteki en küçüğe verdiğini belirtir.

3902 ٧– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: [أَنَّهُمْ ذَبَحُوا شَاةً قَالَتْ: فَجَاءَ سَائِلٌ فَاعْطُوهُ، فَجَاءَ آخَرُ فَاعْطُوهُ، فَجَاءَ آخَرُ فَأَعْطُوهُ فَبَقِيَ مِنْهَا، فَقَالَ ﷺ: مَا بَقِىَ مِنْهَا؟ قَالُوا مَا بَقِيَ مِنْهَا إلاَّ كَتِفُهَا قَالَ بَقِيَ كُلُّهَا إلاَّ كَتِفَهَا]. أخرجه الترمذي.

7. (3902)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ashâb bir koyun keşmişti. Bu sırada bir dilenci geldi. Etten bir miktar verdiler. Derken başka gelenler oldu, onlara da verdiler. Geriye yine de et kaldı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sordu: "Koyundan geri ne kaldı?" "Sadece omuzu kaldı!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm ise: "Omuzu hâriç geri tarafı kaldı!" buyurdular." [Tirmizî, Kıyamet 34, (2472).]

AÇIKLAMA:

Burada koyunu kesen *Hz. Âişe*'nin ailesi mi, Ashâb mı? Rivayet bu hususta biraz mübhem. Rivayetten, omuz hariç her tarafının isteyenlere dağıtıldığı anlaşılmaktadır.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Omuzu hâriç geri tarafı (bize) kaldı" buyurmakla Allah yolunda verilen kısmın uhrevî hayat için tam bir yatırım olduğunu ifade buyurmuştur. Böylece bağışlanan kısım ebediyete mazhar olmuş, ebedî sahipliğine erişilmiş olmaktadır. Zira âyet-i kerimede مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللهِ بَاقٍ **"Sizin yanınızda olanlar tükenir ama Allah katında olanlar ebedîdir"** (Nahl 96). Allah yolunda bağışlananlar bu âyete binâen ebediyete mazhar olmuştur. Hadis de, Allah yolunda harcayınca, harcadığı şeye hakikî ve ebedî sahiplik kazandığını beyan ediyorlar. Bu Rabbimizin büyük bir fazlıdır.

İKİNCİ BÂB

BİRİNCİ FASIL

HAYVANLARDAN MÜBAH VE MEKRUH OLANLAR

❑ KELER

3903 ١ – عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أنَّ خَالدَ بنَ الْوَلِيدِ رَضِيَ اللهُ عَنْه أخْبرَهُ أنَّهُ دَخَلَ مَعَ النبيِّ ﷺ على مَيْمُونَةَ زَوْجِ النبيِّ ﷺ، وَهِيَ خَالَتُهُ وَخَالَةُ ابنِ عبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهم فَوَجَدَ عِنْدَهَا ضَبّاً مَحْنُوذاً، قَدِمَتْ به أُخْتُهَا حُفَيْدَةُ بِنْتُ الْحَارِثِ مِنْ نَجْدٍ، فَقَدَّمَتْهُ الَيْه، وَكَانَ قَلَّمَا يُقَدَّمُ بين يَدَيْهِ طَعَامٌ حتّى يُحَدَّثَ به، وَيُسمَّى لَهُ فَأهْوَى بِيَدِهِ إلَيْه، فَقَالَتْ: أمْرَأَةٌ مِنَ النِّسْوَةِ الْحُضُورِ، أخْبِرْنَ رَسُولَ اللهِ ﷺ: بِمَا قَدَّمْتُنَّ لَهُ، فَقُلْنَ: هُوَ الضَّبُّ فَرَفَعَ يَدَهُ، فقَالَ خَالِدٌ رَضِيَ اللهُ عَنْه: أحَرَامٌ هُوَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: لاَ، وَلكِنَّهُ لَمْ يَكُنْ بأرْضِ قَوْمِي، فَأجِدُنِي أعَافُهُ قَالَ خَالِدٌ: فَاجْتَرَرْتُهُ فَأكَلْتُهُ، وَرَسُولُ اللهِ ﷺ يَنْظُرُ فَلَمْ يَنْهَنِي]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

1. (3903)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Hâlid İbnu'l-Velid (radıyallahu anh)'ın bana bildirdiğine göre, Hâlid, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte, Resulullah'ın zevceleri Meymûne (radıyallahu anhâ)'nın yanına girerler. -Meymûne hem onun ve hem de İbnu Abbâs'ın teyzeleri idi- Meymûne'nin yanında kızartılmış bir keler görürler. Bunu, Necid'den, kız kardeşi Hufeyde Bintu'l-Hâris getirmişti. Meymûne (radıyallahu anhâ) keleri *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın önüne sürdü. Önüne bir yemek çıkarılıp da ondan bahsedilmeyip ve isminin de zikredilmediği durum nâdirdi."[52] [Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kelere elini uzatmıştı ki,] orada hazır bulunan kadınlardan biri:

52– Bu ibare Buhârî'deki vechinde daha açık: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), hakkında konuşulup, ismi söylenmeyen bir yemeğe pek nâdir elini uzatırdı."

"Resululah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a takdim ettiğiniz şeyden haber verin, ne olduğunu söyleyin! dedi. Bunun üzerine:

"O kelerdir!" dediler. Bunun üzerine Resulullah (uzatmış olduğu) elini derhal geri çekti. Hâlid (radıyallahu anh):

"Bu haram mıdır, ey Allah'ın Resulü?" dedi. Resulullah:

"Hayır, ancak o benim kavmimin diyarında bulunmuyor. Bu sebeple (Onu yemeye alışkın değilim), içimde tiksinme hissediyorum!" buyurdular. Hâlid (radıyallahu anh) der ki: "Ben keleri (önüme) çekip yedim. Resulullah bakıyor fakat beni yasaklamıyordu." [Buharî, Et'ime 10, 14, Zebâih 33; Müslim, Sayd 43, 44, 45, (1945, 1946, 1948); Muvatta, İsti'zân 10, (2, 968); Ebû Dâvud, Et'ime 28, (3793, 3794), Eşribe 21, (37); Nesâî, Sayd 26, (7, 198, 199).]

3904 ٢– وعن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْهم: فقالَ: [إنِّي في غَائِطٍ مُضِبَّةٍ، وإنَّهُ عَامَّةُ طَعَامِ أهْلِي، فَلَمْ يُجِبْهُ، فَقُلْنَا: عَاوِدْهُ فَعَاوَدَهُ فَلَمْ يُجِبْهُ ثَلاثاً، ثُمَّ نَادَاهُ رسولُ اللهِ ﷺ في الثَّالِثَةِ، فَقَالَ يَا أعْرَابِيُّ: إنَّ اللهَ لَعَنَ، أوْ غَضِبَ عَلَى سِبْطٍ مِنْ بَنِي إسْرَائِيلَ، فَمَسَخَهُمْ دَوَابَّ يَدِبُّونَ فِي الأرْضِ فَلاَ أدْرِي، لَعَلَّ هَذَا مِنْهَا، فَلَسْتُ آكُلُهَا وَلاَ أنْهَى عَنْهَا]. أخرجه مسلم.

«الْغَائِطُ» المكان المطمئن من الأرض.

و«المُضِبَّةُ» بضم الميم، وكسر الضاد المعجمة وتشديد الموحدة: الكثيرة الضباب.

2. (3904)- *Ebû Saîd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir bedevî Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek:

"Ben keleri bol olan bir bölgede yaşıyorum. Keler ailemin yiyeceğinin ekseriyetini teşkil ediyor (bunun bir mahzuru var mı; ne buyurursunuz?)" diye sordu. Ama Resulullah cevap vermedi. Biz: "Tekrar sor!" dedik. O tekrar sordu. Resulullah cevap vermedi. Adam üçüncü sefer sordu. Üçüncü de Resûllah adama seslenip yanına çağırdı ve:

"Ey bedevi! Allah, Benî İsrâil'den bir boya lânet etti veya gadab etti. (Ceza olarak) onları yeryüzünde yürüyen hayvanları haline çevirdi. Bilemem, ola ki bu, o lânete meshe uğrayan kimselerdendir. Bu sebeple ondan ne yerim ne de yiyenleri men ederim!" dedi. [Müslim, Sayd 51, (1951).]

AÇIKLAMA:

1- Birinci hadiste geçen Hâlid İbnu'l-Velid'in annesinin adı Lübâbetu's-

Suğra'dır. İbnu Abbâs'ın annesinin adı Lükâbeti'l-Kübrâ'dır. Ancak *Ümmü'l-Fadl* diye, oğlu Fadl İbnu Abbâs'ın adıyla künyeleniyordu. Her ikisi de mü'minlerin anası Meymûne (radıyallahu anhâ)'nın kız kardeşi idiler.

2- Önceki hadis, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kendisine bir yemek ikram edildiği zaman, bunun mahiyetini ve ismini sorduğunu belirtmektedir. Hatta Buhârî, bu hadise şöyle bir bab başlığı koymuştur: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (bir şeyi) ismi söylenip ne olduğunu öğrenmedikçe yemezdi." Şârihler bunu: "Araplar, yiyecek maddelerin azlığı sebebiyle, ne bulurlarsa yerler, hiç bir şeyden tiksinmezlerdi. Halbuki *(aleyhissalâtu vesselâm)* bazı yiyeceklerden tiksinirdi" diyerek açıklamışlardır. *İbnu Hacer,* bu hususta daha tatminkar bir açıklama sunar: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bunu sorma sebebi, muhtemelen, O'nun (şehirden) bâdiyeye[53] çok az çıkması sebebiyle, birçok hayvanı tanımamakta olması veya, şeriat'ın bazı hayvanları helal kılarken diğer bazılarını haram kılmasıydı. Halbuki cahiliye Arapları, haram kılınan şeyleri haram addetmeyip yiyorlardı. Bazan da onlar etleri, pişmiş veya kızartılmış olarak getiriyorlardı, bu sebeple, birbirinden tefriki ancak sormak suretiyle yapılabiliyordu."

Bu hususu daha da aydınlatacak bir rivayet Buhârî'nin el-Edebü'l-Müfred'inde zikredilmiştir: "Bedevî'nin biri, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir tavşan getirip hediye etmişti. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, getirilen hediyeden, hediye sahibine ondan yemesini emretmedikçe yemezdi. Bunu Hayber'de kendisine hediye edilen zehirli koyun sebebiyle yapıyordu..."

3- Hadiste, sofradaki etin mahiyetini açıklayan kadının kim olduğu mübhemdir. Ancak rivayetin başka vecihlerinde Meymûne (radıyallahu anhâ) olduğu belirtilmiştir. Keza, başka rivayetlerde gelen tasrihte, Resulullah'ın, sofrada bulunan diğer hediye yiyeceklerden -keş, süt gibi- yediği belirtilmiştir.

4- Bazı şârihler, *Resulullah*'ın *"Keler benim kavmimin diyarında bulunmuyor"* sözüne takılarak: "Burada vak'a ile bir tezad var, çünkü Hicaz'da keler çokça bulunur" demiş ise de, Resulullah'ın Hicaz'ı değil, sadece Mekke ve yakın çevresini kastetmiş olacağı belirtilerek cevaplandırılmıştır.

5- *İbnu Hacer,* hadisin farklı vechilerini tahlil ederek Resulullah'ın keleri yememesine iki sebep gösterilebileceğini söyler: 1- Tiksinme; 2- Keler etinde bulunan pis koku.

53– Bâdiye, çöl, kır, köy... gibi kelimelerin sadece biriyle karşılanması, dilimiz açısından mahzurlu olsa gerek. Yerine göre hepsi bu kelime ile ifade edilebilmektedir.

6- HADİSTEN ÇIKARILAN FAYDALAR:

★ Keler eti, kaydedilen hadislerde caiz görünüyor ise de ülemâ arasında bazı ihtilaflara da sebep olmuştur. *Tahâvî,* Şerhu Mâ'ani'l-Âsâr'da *Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf* ve *İmamı Muhammed* rahimehümullah her üçününde mekruh addettiğini belirtir. Bu hususta İmam Muhammed'in delili bir başka rivayettir: Hz. Âişe anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir keler hediye edilmişti. Yemedi. Derken bir dilenci geldi. Âişe, dilenciye bu keleri vermek istedi. Resulullah kendisine: "Sen yemediğin şeyi mi vermek istiyorsun?" diye müdahale etti." Keza Ebû Davud'da kayda yer verilmeden "Resulullah'ın keler yemeyi nehyettiği" rivayet edilmiştir. Hülasa, *İmam Muhammed* gibi bazı Hanefîler, kerahetin tahrimî olduğuna hükmetmiş ise de çoğunluk tenzihî olduğuna meyleder ve şöyle derler: "Resulullah'ın sofrasında, huzurunda yenmiş olduğu halde müdâhele etmemesi, bunun mübah olduğuna delildir. Kerâhet ise, kerahet-i tenzihiyedir."

Görüldüğü üzere keler eti meselesi oldukça münakaşa edilmiş bir husustur. Daha ziyâde Hanefîler kesin bir üslubla "helal" demekten kaçınmışlardır.

★ Hadiste şu husus da görülmektedir:

Bir meselenin hükmüne açıklık kazandırmak için, şüphe edilen cihetin açıklanması gerekir. *Resûlullah* öyle yapmıştır ki: Keler etinden yememiş, yemeyiş sebebini açıklamıştır.

★ Yemekten nefret ve onu hoş bulmamak, o yemeğin tahrîmini gerektirmez.

★ Yemeklerden tiksinme hususunda herkes bir değildir. Bazılarının sevdiğinden diğerleri nefret duyabilir.

★ Bir et kokmuş ise bunun yenmesi haram olmaz. Bu halde yiyebilecek kimse çıkabilir, yenmesi haram değildir.

★ Kadının akrabaları eve girebilir, yeter ki koca rıza göstersin, izin versin.

★ Akrabanın, hısımın,dostun evinden yemek yenir, bu caizdir.

★ *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* Ashâbıyla birlikte yemek yer, fırsat düştükçe et de yerdi.

★ *Resulullah,* gaybı Allah bildirmedikçe bilmezdi. Sorarak öğrenmeyi tercih ederdi.

★ *Hz. Meymûne* akıllı ve tedbirli bir kadındı ve Resulullah hakkında fevkalâde hayırhâhtı. Zira o, zekası ile, kelerden Resulullah'ın hoşlanmayacağını derhal kavramış, bilmeden yiyip sonradan rahatsızlık izhar etmesine gönlü razı olmamış, haberdar etmiştir. Gerçekten de feraseti onu yanıltmamıştır.

★ Birinin bir şeyden tiksineceği melhuz ise bu saklanmamalı, kendisine haber verilmelidir, ta ki ondan bir zarara maruz kalmasın. Bu hal bazılarında görülür, muziplik olsun diye çevresi gizleyebilir. Sünnet bunu tasvib etmiyor.

7- İkinci hadiste, temas edilmesi gereken husus Benî İsraîl'den bir kavmin meshedilmesi meselesi.

Mesh: Bir canlının fitratının değiştirilmesi, bir başka canlıya döndürülmesidir. Bununla daha ziyade, canlının daha aşağı, daha çirkin bir hale çevrilmesi ifade edilir. Mesh ilâhî bir ceza çeşididir. Kur'an-ı Kerim, yahudîlerden bir cemaatin mesh cezasına çarptırılarak maymunlara dönderildiklerini belirtir: **"İçinizden cumartesi günü azgınlık edenleri elbette biliyorsunuz. Onlara "aşağılık birer maymun olunuz" dedik. Bunu, muasırlarına ve sonradan geleceklere bir ceza örneği ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlara öğüt olsun diye yaptık"** (Bakara 65-66). Keza Mâîde suresinde de bir kısım insanların Allah'ın gadabına uğrayarak **"Maymunlar ve domuzlara çevrileceklerine temas edilmiştir"** (60. âyet)

Şu halde Cenâb-ı Hakk, bir ceza çeşidi olarak tarihen bazı insanlara meshi uygulamış, insanken maymun ve domuz hâline çevirmiştir.

Sadedinde olduğumuz rivayette, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın keleri yemeyişi, İsrailoğullarından bir neslin keler şeklinde meshedilmiş olması sebebiyle, sofradaki kelerin onların devamı olma endişesinden ileri geldiği ifade edilmektedir. Ancak bu husus ülemânın büyük çoğunluğuyla vârid görülmemiştir. Çünkü meshe uğrayan kimselerin neslinin devam etmeyeceği, yine hadislerde açıklanmıştır. *Taberi* der ki: "Esasen hadiste, o kelerin meshedilenlerden olduğu hususunda Resûlullah'ın cezm'i (kesin iddiası) mevcut değildir. Aleyhissalâtu vesselâm, bunun onlardan olmasından korktuğunu beyan etmiş ve yemekten geri durmuştur. Resulullah, bunu da Cenab-ı Hakk'ın, Resulüne, meshe uğrayanların neslinin devam etmeyeceğini bildirmesinden önce söylemiş olmalı." Tahâvî de, meseleye böyle bir yaklaşımla cevap vermiş ve arkadan *İbnu Mes'ud*'dan yapılan şu rivayeti kaydetmiştir: سُئِلَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ عَنِ الْقِرَدَةِ وَالْخَنَازِيرِ اَهِيَ مِمَّا مُسِخَ قَـــالَ: إِنَّ اللّٰهَ لَمْ يُهْلِكْ

قَوْمـاً أَوْ يَمْسَخ قَوْمـاً فَيَجْعَلَ لَهُمْ نَسْلاً وَلاَ عَاقِبَةً "Resulullah sallallahu aleyhi vessellem'e: "Şu maymun ve hınzırlar meshedilen yahudilerden kalma mıdır?" diye soruldu. *Aleyhissalâtu vesselâm:* "Allah bir kavmi helak veya meshetti mi artık onlara bir nesil de devam kılmaz!" diye cevap verdi.

İslam'da âyet ve hadislerle sabit olan insanın maymun, domuz, keler gibi hayvan olması inancı ile insanlığın maymundan geldiğini söyleyen evrimci iddialar arasında hiçbir irtibatın olmadığını belirtelim. Biri, insanlığın aslını, tesadüflerle tekamül denen maymuna bağlarken, öbürü, şımaran ve azan insanın ilahî irade ve ilahî kudretle, bir ceza olarak tenzilen maymuna, domuza, kelere çevrildiğini belirtir. Birinde tesadüfî tekâmül, öbüründe irâdî tenzil vardır, bu bir cezadır.

Keza *mesh*'i, tenasuhcuların iddiası ile de karıştırmamak gerekir. Onlar hiç bir ciddi delile dayanmadan, insan ruhunun hayvan cesetlerinde yeniden dünyaya geleceğini iddia ederler. İslamiyet, ölen kimsenin bir daha dünya hayatına dönmeyeceğini kesin bir üslubla söyler.

❑ TAVŞAN

3905 ١- عن خالد بن الحويرث قال: [صَادَ رَجُلٌ أَرْنَبـاً فَجَاءَ بِهَا إِلَى عَبْدِاللهِ ابنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهمـا فقَالَ: مَا تَقُولُ؟ فَـقَالَ قَدْ جِئَ بِهَا إِلَى رسول اللهِ ﷺ وَأَنَا جَالِسٌ مَعَهُ فَلَمْ يَأْكُلْهَا وَلَمْ يَنْهَ عَنْ أَكْلِهَا، وَزَعَمَ أَنَّهَا تَحِيضُ]. أخرجه أبو داود.

1. (3905)- *Hâlid İbnu'l-Huveyris* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam bir tavşan avladı ve Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)' ya gelip: "Ne dersiniz (bunun eti yenir mi?)" diye sordu. Abdullah: "Tavşan *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a da (böyle avlanıp) getirilmişti. Ben de o sırada yanında oturuyordum. Ondan ne yedi ne de onun yenmesini yasakladı, tavşanın hayız gördüğüne inanıyordu" dedi."[Ebû Dâvud, Et'ime 27, (3792).]

3906 ٢- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عنه قال: [مَرَرْنَا فَانْفَجْنَا أَرْنَباً بِمَرِّ الظَّهْرَانِ فَسَعَوْا فَلَغَبُوا قَالَ: فَسَعَيْتُ حَتَّى أَدْرَكْتُهَا فَأَخَـذْتُهَا، وَأَتَيْتُ بِهَا أَبَا طَلْحَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، فَذَبَحَهَا بِمَرْوَةٍ، فَبَعَثَ مَعِي بِفَخِذِهَا إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَأَكَلَهُ قِيلَ لَهُ: أَكَلَهُ؟ قَالَ: قَبِلَهُ]. أخرجه الخمسة.

«أَنْفَجْنَا»: أثرنا.

2. (3906)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Yürüdük ve Merri'z Zahrân'dan bir tavşan kaldırdık. Arkadaşlarımız peşinden koştular ve (sonunda yakalamaktan) âciz kaldılar. Bu sefer ben koştum, yetiştim ve yakaladım. Onu (babalığım) *Ebû Talha* (radıyallahu anh)'a getirdim. O, tavşanı keskin bir taşla kesti. Budunu benimle Resulullah'a gönderdi. Resulullah onu yedi."

Enes'e: "Yedi mi, (gördün mü yediğini?)" diye sorulmuştu. Yani kabul etti" dedi." [Buhârî, Sayd 32, 10, Hibe 5; Müslim, Sayd 53, (1953); Ebû Dâvud, Et'ime 27, (3791); Tirmizî, Et'ime 2, (1790); Nesâî, Sayd 25, (7, 196).]

AÇIKLAMA:

1- Câhız, tavşan hakkında devrinin bilgilerini bize şöyle aktarır: "Tavşan pek korkak bir hayvan olarak bilinir. Şehvetine çok düşkündür. Bir yıl erkek, bir yıl dişi olur. Ayrıca hayız görür. Gözleri açık uyur."

Merr-i Zahrân: Mekke'den bir merhale uzak bir yerin adıdır.

2- Tavşan etinin yenip yenmeyeceği hususunda bazı ihtilaflı rivayetler gelmiştir. Sadedinde olduğumuz iki rivayette de bu ihtilaflı durum gözükmektedir. Mesela *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh)'tan gelen bir rivayet: "Bir bedevî, kızartılmış vaziyette bir tavşanı Resûlullah'a getirmişti. Kendisi yemedi, Ashâbına yemelerini söyledi" der. Âlimler çoğunluk itibariyle tavşan etinin mübah olduğunu söylemiş, kaydedilen hadislerden yenmesinin caiz olduğu hükmüne ulaşmıştır. Ancak şunu da belirtelim ki ashabtan *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ), Tâbiînden İkrime, fukahadan *Muhammed İbnu Ebî Leyla* tavşan etinin mekruh olduğuna kanîdirler. Bunlar Huzeyme İbnu Cezî'in rivayetine dayanırlar. Bu rivayette der ki: "Ey Allah'ın Resûlü dedim, tavşan hakkında ne dersiniz?"

"Onu ne yerim ne de haram kılarım" buyurdular. Ben: "Öyleyse, dedim, siz haram kılıncaya kadar ben onu yiyecem. Siz niye (yemiyorsunuz)?" Bana şu cevabı verdi:

"Onun hayız gördüğü bana bildirildi."

İbnu Hacer bu hadisin senedce zayıf olduğunu belirttikten sonra: "Şâyet senedce sahih olsa, yine de burada kerâhete delil mevcut değildir" der.

Bu ma'nâyı sadedinde olduğumuz bâbın birinci hadisi (3905) de teyid eder.

Hülasa, Nevevî: "Tavşan eti, *İmam Mâlik, Ebû Hanîfe, Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel* ve diğer pekçok ulemâ nezdinde helâldir" der.

3- Hadis av hayvanının kaldırılıp, ürkütülmesinin caiz olduğunu gösterir. Keza avı kovalamanın câiz olduğu da anlaşılmaktadır. *"Avın peşine düşen gaflete düşer"* mealindeki hadis, bu söylenene muhalif sayılmamıştır, çünkü bu ikinci hadis, fuzûlî yere avcılıkla fazla uğraşan, av takibederken, bir kısım maslahat ve vecibelerini ihmal eden kimselere mahsustur.

5- Hadis, avla elde edilenin hediye edilebileceğine, bu hediyenin kabul edilmesi gerektiğine, mevkii ve makamı yüce bile olsa, onun razı olacağı bilindiği takdirde basit bir şeyin bile hediye edilebileceğine delil kılınmıştır.

6- Hadiste, çocuğun velisinin, çocuğun mâlik olduğu şeylerde çocuğun lehine tasarrufta bulunabileceği gözükmektedir.

❑ SIRTLAN

3907 ١ – عن عبدالرحمن بن أبي عمار قال: [قُلْتُ لِجَابِرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: الضَّبُعُ، أَصَيْدٌ هُوَ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: نَعَمْ. قُلْتُ: آكُلُهَا؟ قَالَ: نَعَمْ قُلْتُ: عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ؟ قَالَ: نَعَمْ]. أخرجه أصحاب السنن، وصححه الترمذي.

1. (3907)- *Abdurrahman İbnu Ebî Ammâr* rahimehullah anlatıyor: "Hz. Câbir (radıyallahu anh)'a: "Sırtlan av mıdır?"diye sordum.. "Evet!" dedi. Ben tekrar: "Etini yiyeyim mi?"dedim. "Evet!" dedi.

"Bu cevap *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'dan mıdır?" dedim. "Evet!" dedi."

3908 ٢ – وعند أبي داود: [قَالَ جَابِرٌ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ عَنِ الضَّبُعِ، فَقَالَ: هُوَ صَيْدٌ، وَيُجْعَلُ فِيهِ كَبْشٌ إِذَا صَادَهُ الْمُحْرِمُ].

2. (3908)- Ebû Dâvud'un rivayetinde şöyle gelmiştir: "Hz. Câbir (radıyallahu anh) der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sırtlandan sordum. Bana:

"O, av (hayvanı)'dır, ihramlı avlayacak olursa koç da aynı hükme dâhil edilir." [Tirmizî, Et'ime 4, (1792); Ebû Dâvud, Et'ime 32, (3801); Nesâî, Sayd 27, (7, 200).]

3909 ٣ – وعن خزيمة بن جزء رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [سَأَلْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ عَنِ الضَّبُعِ، فَقَالَ: أَوَيَأْكُلُ الضَّبُعَ أَحَدٌ؟ وَسَأَلْتُهُ عَنْ أَكْلِ الذِّئْبِ، فَقَالَ: أَوَ يَأْكُلُ الذِّئْبَ أَحَدٌ فِيهِ خَيْرٌ]. أخرجه الترمذي.

3. (3909)- *Huzeyme İbn Cez'* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sırtlan hakkında (eti helal mi?]" diye sordum.

"Sırtlanı yiyen biri de var mı?" dedi. Bunun üzerine kurdun etinin yenmesini sordum.

"Kendisinde hayır olup da kurdu yiyen biri var mı?" diye cevap verdi." [Tirmizî, Et'ime 4, (1739).]

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydedilen rivayetler sırtlan etinin yenip yenmeyeceği ile ilgilidir. Önceki iki rivayette yenebileceği, helal olduğu söylenmiş ise de sonuncu rivayete göre helal değildir, yenmemesi gerekir.

Rivâyetlerden de anlaşılacağı üzere sırtlan eti hususunda ülemâ ihtilaf etmiştir. Hattâbî'nin açıklamasına göre, Sa'd İbnu Ebî Vakkâs, İbnu Abbâs, Atâ, İshâk, Ebû Sevr, İmâm Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel sırtlanın etinin câiz olduğuna hükmetmiştir.

Ancak ülemânın çoğunluğu da haram olduğunu söylemiştir: *Süfyan Sevrî, Ashâb-ı Re'y ve İmam Mâlik, Saîd İbnu Müseyyeb,* bunlar arasındadır. Bunlar haram derken, sırtlanın vahşî bir hayvan olduğunu, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vahşilerden köpek (parçalayıcı) dişi olanların etini yemeyi nehyettiğini belirtmişlerdir. Helal olduğunu söyleyenler, yukarıdaki ilk iki rivayeti gösterirler ve üçüncü rivayetin amel edilemeyecek kadar zayıf olduğuna dikkat çekerler.

Sırtlanın helal olduğunu söyleyen ülemaya hak vermeye çalışan *İbnu'l-Kayyim*'in açıklamaları meyanında şu sözleri dikkate değer: "Resûlullah'ın haram kıldığı hayvanlarda iki vasıf beraber var:

1- Hayvanın köpek (parçalayıcı) dişinin bulunması.

2- Tab'ı itibâriyle normal vahşilerden olması: Aslan kurt, kaplan, gelincik gibi. Sırtlanda ise, bu iki vasıftan sadece biri var: Köpek dişi var, ama normal vahşilerden değil. Şurası muhakkak ki, vahşiler parçalayıcı diş sahibi olan hayvanlardan daha farklıdır. Vahşi hayvan, kendisinde bulunan vahşilik kuvvesi sebebiyle haram kılınmıştır. Zira, vahşî hayvanı yiyen bu kuvvenin bir benzerini tevarüs ederken ruhen vahşileşir. Çünkü bir şeyi yiyen, yediği şeye benzer. Şu husus da herkesce bilinmektedir: Kurtta, aslanda, kaplanda ve gelincikte bulunan vahşilik kuvvesi sırtlanda mevcut değildir. Öyleyse haramlıkta bu, öbürlerine eşit olmamalı, ne lügat ne de örf yönüyle sırtlanla öbürleri arasında bir eşitlik olmamalıdır."

❏ KİRPİ

3910 ١ – عن نملة الأنصاري قال: [سُئِلَ ابنُ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما عَنْ أَكْلِ القُنْفُذِ، فَتَلاَ: قُلْ لاَ أَجِدُ فِيمَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّماً عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ، الآية. فَقَالَ شَيْخٌ عِنْدَهُ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ يَقُولُ: ذُكِرَ القُنْفُذُ عِنْدَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ فَقَالَ: خَبِيثَةٌ مِنَ الخَبَائِثِ، فَقَالَ ابنُ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُمَا: إِنْ كَانَ قَالَ هذَا رَسُولُ اللّهِ ﷺ فَهُوَ كَمَا قَالَ مَا لَمْ نَدْرِ]. أخرجه أبو داود.

1. (3910)- *Nemletü'l-Ensârî* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e kirpiden sorulmuştu. (Cevaben) şu âyeti okudu. (Meâlen):

"(Ey Muhammed) de ki: "Bana vahyolunanda leş, akıtılmış kan, domuz eti -ki pistir- ve günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilen hayvandan başkasını yemenin haram olduğuna dair bir emir bulamıyorum. Fakat darda kalan, başkasının payına el uzatmamak ve zaruret miktarını aşmamak üzere bunlardan da yiyebilir. Doğrusu Rabbim bağışlar ve merhamet eder." (En'am 146).

Ancak, yanında bulunan bir yaşlı dedi ki: "Ben Ebû Hüreyre (radıyallahu anh)'yi dinledim, demişti ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında kirpinin zikri geçmişti:

"O habislerden bir habistir (eti) yenmez" buyurdular."

Bunun üzerine İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ): "Eğer bunu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* söyledi ise, bu (kirpinin hükmü), biz bilmesek de O'nun dediği gibidir" dedi." [Ebû Dâvud, Et'ime 30, (3799).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu beyanlarında kirpi habis olarak tavsif buyrulmuştur. Habis şeyler, Kur'an-ı Kerim'in nassı ile haramdır. Ancak kirpinin durumu ihtilâflıdır. Es-Sübülü's-Selam'da şu açıklama yapılmıştır.

"Râfiî der ki: "Kirpi hususunda iki görüş var: Birine göre haramdır. Ebû Hanîfe ve Ahmed İbnu Hanbel bu görüştedir. Bunlar hadiste kirpinin "habis" olarak tavsif edilmesini esas almışlardır. Diğer görüşe göre helaldir. *İmam Mâlik* ve *İbnu Ebî Leyla* bu görüştedirler."

❑ TOY

3911 ١– عن سفينة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أَكَلْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ لَحْمَ حُبَارَى].

أخرجه أبو داود. «الْحُبَارَى»: هو الحبرج.

1. (3911)- *Sefîne* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte toy (denen kuş)un etini yedim." [Ebû Dâvud, Et'ime 29, (3797); Tirmizî, Et'ime 26, (1829).]

AÇIKLAMA:

"Toy" uzun boyunlu, iri bir av kuşudur, göçmen kuşlardandır, çok hızlı uçar, boz renklidir. Eti tavuk ve kaz eti arasındadır. Hadis toy etinin helal olduğunu beyan buyurmuştur, bu hususta ülemanın ihtilafı yoktur.

❑ ÇEKİRGELER

3912 ١– عن ابن أبي أوفى رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [غَزَوْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَكُنَّا نَأْكُلُ مَعَهُ الْجَرَادَ]. أخرجه الخمسة.

1. (3912)- *İbnu Ebî Evfa* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraber [altı veya yedi sefer] gazveye çıkmıştık. Gazve esnasında *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte çekirge yedik." [Buhârî, Sayd 13; Müslim, Sayd 52, (1952); Tirmizî, Et'ime 22, (1822, 1823); Ebû Dâvud, Et'ime 35, (3812); Nesâî, Sayd 37, (7, 210).]

3913 ٢– وعن سلمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سُئِلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ الْجَرَادِ فَقَالَ: أَكْثَرُ جُنُودِ اللهِ، لاَ آكُلُهُ وَلاَ أُحَرِّمُهُ]. أخرجه أبو داود.

2. (3913)- *Selman* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a çekirgeden sorulmuştu."

"Onlar, Allah'ın en kalabalık ordularıdır. Onu ne yerim ne de haram kılarım" buyurdular." [Ebû Dâvud, Et'ime 35, (3813); İbnu Mâce, Sayd 9, (3219).]

3914 ٣– وفي رواية رزين رحمه الله عن جابر: [دَعَا النَّبِيُّ ﷺ عَلَى الْجَرَادِ فَقَالَ: اللَّهُمَّ أَهْلِكِ الْجَرَادَ، اقْتُلْ كِبَارَهُ، وَأَهْلِكْ صِغَارَهُ، وَاقْطَعْ دَابِرَهُ، وَخُذْ بِأَفْوَاهِهَا عَنْ مَعَايِشِنَا وَأَرْزَاقِنَا إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ، فَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللهِ: كَيْفَ تَدْعُو عَلَى

الجَرَادِ، وَهُوَ جُنْدٌ مِنْ جُنُودِ اللهِ؟ فقَالَ: إنَّهُ نَثْرَةُ حُوتٍ فِي الْبَحْرِ].

3. (3914)- Rezîn rahimehullah Hz. Câbir (radıyallahu anh)'tan naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* çekirgelere beddua etti ve dedi ki:

"Allah'ım! Çekirgeleri helak et, büyüklerini öldür, küçüklerini helak et, nesillerini kes, ağızlarını geçimliğimiz ve rızkımızdan (uzak) tut. Sen duaları işitensin."

(Orada bulunan) bir adam:

"Ey Allah'ın Resûlü! Çekirgelere nasıl böyle beddua ediyorsunuz, onlar ki Allah'ın ordularından bir ordudur" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm da cevaben:

"Çekirge, denizdeki bir balığın hapşırığıdır" buyurdular." [Tirmizî, Et'ime 23, (1824); İbnu Mâce, Sayd 9, (3221).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetler, çekirgeler hakkındadır. İlk ikisi sarih olarak çekirgelerin yenmesinin helal olduğunu ifade etmektedir. Nitekim Nevevî: "Müslümanlar çekirge yemenin mübah olduğu hususunda icma etmiştir" der. Ayrıca *Ebû Hanîfe, Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel* ve bir çok Cemâhir'in "Çekirge tezkiye suretiyle (başı kesilerek) veya müslüman yahut mecûsi herhangi bir kimsenin avlanması suretiyle veya kendiliğinden veya bir kısmı koparılarak yahut bir başka sebeple de ölse helaldir" dediklerini belirtir. İmam Mâlik, kendisinden meşhur olan kavle, -Ahmed İbnu Hanbel de bir kavle- göre: "Bir kısmı koparılmak veya diri olarak (sıcak suya) atılıp haşlanmak veya ateşte kızartılmak gibi bir sebeple öldürülürse helaldir, kendiliğinden veya bir kap içerisinde ölmüş kalmışsa yenmesi helal olmaz" demişlerdir.

2- Çekirgenin Allah'ın en kalabalık askeri olarak ifade edilmesi, kuş taifesi içerisinde sayıca en çok olması sebebiyledir. Hadislerde geldiği üzere, Allah'ın en kalabalık mahluku meleklerdir. Melekler hakkında âyette de: **"Rabbinin ordularını kendisinden başka kimse bilmez"** (Müddessir 31) buyrulmuştur. Çekirgeye Allah'ın ordusu denmesi hikmetli bir ifadedir. Onların başı boş olmadığını, Cenâb-ı Hakk'ın, onları, gadab ettiği yerlere musibet olarak gönderip cezalandırdığını ifade eder. Kur'an bu hususu, Firavun'a karşı diğer âfetler zımnında çekirgenin de gönderildiğini belirterek haber verir (A'raf 133). Çekirgeler girdikleri yer-

lerin otlarını, ekinlerini, ağaçlarını yerler ve kıtlığa sebep olurlar. Öy-le ki zaman olur, insanlar yiyecek bir şey bulamayarak birbirlerini yiyip toptan helak olurlar (Kâri).

3- Üçüncü hadiste (3914) çekirgenin balık hapşırığına benzetilmesiyle ilgili yeterli açıklama daha önce geçtiği için burada tekrar etmeyeceğiz. (1249, 1250, ve 1251 numaralı hadislere ve bunların şerhlerine bakılmalıdır.)

❑ **AT**

3915 ١– عن أسماء بنت أبي بكر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قالت: [نَحَرْنَا عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَرَساً، وَنَحْنُ بِالْمَدِينَةِ فَأَكَلْنَاهُ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

1. (3915)- *Esmâ Bintu Ebî Bekr* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Biz, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında bir at kestik. O zaman Medine'de idik. Hepimiz onu yedik." [Buhârî, Sayd 24, 27; Müslim, Sayd 36, (1942); Nesâî, Dahâyâ 33, (7, 231).]

3916 ٢– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أَكَلْنَا زَمَنَ خَيْبَرَ الْخَيْلَ، وَحُمُرَ الْوَحْشِ وَنَهَا رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ الْحُمُرِ الأَهْلِيَّةِ، وَأَذِنَ فِي الْخَيْلِ]. أخرجه أصحاب السنن، واللفظ لغير الترمذي، وصححه الترمذي.

2. (3916)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Haber(in fethi) zamanında at ve vahşi eşek eti yedik. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ehli eşek (etin)i yasakladı ve ata müsaade etti." [Ebû Dâvud, Et'ime 26, (3788); Nesâî, Sayd 32, (7, 205); Tirmizî, Et'ime 5, (1794).]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki rivayetin her ikisi de at etinin yenmesini mübah ilan etmektedir. Ancak başka rivayetler muvacehesinde tezekkür edince ülemâ ihtilaf etmiştir. Bahsi, Nevevî rahimehullah şöyle özetler: "Âlimler, at etinin mübah olması hususunda ihtilaf etmiştir:

★ *Şâfiî* ve Cumhurun mezhebine göre bu mübahtır ve hiçbir kerâhet yoktur. *Ahmed İbnu Hanbel, İshâk, Ebû Yusuf, İmam Muhammed,* muhaddislerden bazı cumhurlar da bu görüştedir.

★ *İbnu Abbâs, İmam Mâlik, Ebû Hanîfe* gibi bazı âlimler ise, **"Sizin için atları, katırları ve merkebleri binek ve süs hayvanları olarak yarattık..."** (Nahl 8) meâlindeki ayet-i kerimeyi esas alarak atın yenmesini mekruh addetmişlerdir. Onlara göre bu âyette yemekten bahsedilmiyor,

halbuki daha önceki âyette hayvanların yenilmesinden bahsedilmektedir. Atı mekruh addeden ülemâ, âyetten başka, *Halid İbnu'l-Velid* tarafından rivayet edilen şu hadisi de esas alırlar: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَهَى عَنْ لُحُومِ الْخَيْلِ "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* at etini yasakladı."

At etini mekruh addedenlerin bir diğer delilleri, atın cihad vasıtası olmasıdır. Ancak önceki hadiste geçen "O zaman Medine'de idik" ibaresi, at etinin Resûlullah'ın huzurunda ve cihad emrinin gelmesinden sonraki devreye ait olduğuna delil kılınmıştır. Bilindiği üzere, Mekke döneminde cihada müsaade yoktu ve o sırada atın cihad vasıtası olması mevzubahis değildi. Yine önceki hadiste, etin Resulullah devrinde kesilip yenmesinin ifade edilmesi, Resulullah'ın bundan haberdâr olduğuna dikkat çekme gayesini güder. Usulcüler bu çeşit ifadeleri hep ref'e nisbet etmiştir, yani bunlardan Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın haberi vardır ve sükutuyla te'yid etmiş ve takrir buyurmuştur, öyleyse hadis merfudur.

❑ PİSLİK YİYENLER (CELLÂLE)

3917 ١ – عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ جَلاَّلَةِ الإبلِ أنْ يُرْكَبَ عَلَيْهَا، أوْ يُشْرَبَ مِنْ ألْبَانِهَا]. أخرجه أبو داود والترمذي.

1. (3917)- *İbn Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* pislik yiyen (cellâle) deveye binmekten ve sütünü içmekten men etti." [Ebû Dâvud, Et'ime 25, (3785, 3787); Tirmizî, Et'ime 24, (1825).]

3918 ٢ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ أكْلِ المُجَثَّمَةِ: وَهِيَ المَصْبُورَةُ لِلْقَتْلِ، وَعَنْ أكْلِ الجَلاَّلَةِ، وَشُرْبِ لَبَنِهَا، وَعَنِ الشُّرْبِ مِنْ فِي السِّقَاءِ]. أخرجه أصحاب السنن، واللفظ للترمذي وصححه.

2. (3918)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öldürülmek için hedef ittihaz edilmiş (ve mücessеme denilen) hayvanın yenilmesini, pislik yiyen (ve cellâle denen) hayvanın yenilmesini, sütünün içilmesini ve su tuluğunun ağzından su içilmesini yasakladı." [Ebû Dâvud, Et'ime 25, (3786); Tirmizî, Et'ime 24, (1826); Nesâî, Dahâyâ 44, (7, 240).]

3919 ٣ – وعن زهدم بن مضرب قال: [أُتِيَ أبُو مُوسَىٰ رَضِيَ اللهُ عَنْه بِدَجَاجَةٍ فَتَنَحَّىٰ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ، فَقَالَ: مَا شَأْنُكَ؟ فَقَالَ: إنِّي رَأيْتُهُ يَأْكُلُ شَيْئاً فَقَذِرْتُهُ فَحَلَفْتُ أنْ

لاَ آكُلُهُ، فَقَالَ أَبُو مُوسَى: ادْنُ فَكُلْ، فَإِنِّى رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَأْكُلُهُ، وَأَمَرَهُ أَنْ يُكَفِّرَ عَنْ يَمِينِهِ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

3. (3919)- *Zehdem İbnu Mudrib* anlatıyor: "Ebû Musa (radıyallahu anh)'a bir tavuk getirilmişti. Cemaatten birisi ayrıldı. (Ebû Musa): "Neyin var?" diye sordu. Adam:

"Ben onu pis bir şeyler yerken gördüm ve tiksindim ve yememeye yemin ettim" cevabını verdi. Bunun üzerine Ebû Musa:

"Yanaş ve ye! Zira ben, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı (cellâle'yi) yerken gördüm" dedi ve adama, yemini için kefarette bulunmasını emretti." [Buhârî, Zebâih 26, Humus 15, Megâzî 74, 78, Eymân 1, 4, 18, Kefâret 9, 10, Tevhid 56; Müslim Eymân 9, (1649); Nesâî, Sayd 33, (7, 206).]

AÇIKLAMA:

Bu üç hadiste aslen eti helal olan hayvanlardan besleniş ve öldürülüş tarzları sebebiyle yenmesi yasaklanan hayvanlar mevzubahis edilmektedir.

1- *Cellâle:* Pislik yiyen hayvanların müşterek adıdır. Sığır, davar, deve veya kümes hayvanı olmuş farketmez. Hepsine şerî ıstılahta cellâle denmiştir. Ülemâ bunlar hakkında farklı görüşler ileri sürmüştür. Bazı âlimler yiyeceğinin çoğu temiz olan hayvanı cellâle addetmemiştir. Umumiyetle az miktarda pislik yemiş olanlar cellâle kabul edilmez. Nevevî, "Azlığa çokluğa bakılmaz, kokusu esas alınır, yediği pisliğin rengi, kokusu eti veya suyunda galebe çalma halinde cellâle sayılacağını" söyler.

2- Hattabî'nin açıklamasına göre cellâle'nin sütünden ve etinden istifade için başlıca görüşler şöyledir:

★ "Ashâb-ı Re'y (Hanefîler), Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel'e göre mekruhtur, kesilmezden önce bunlar bir müddet hapsedilmeli, temiz yemle beslenip ondan sonra kesilmelidir. Hapis müddeti de ihtilaflıdır:

★★ Bazı rivayetlerde sığırın kırk gün. Tavuğun üç gün hapsedildikten sonra yenilmesi tavsiye edilmiştir.

★★ Fakihler umumiyetle tavuklar için üç, koyunlar için dört, sığır ve develer için on gün hapsedilmelerini fetvaya bağlamışlardır.

★ *Hasan Basrî, İmam Mâlik* gibi bazı âlimler de cellâlenin etini yemekte bir beis görmemişlerdir.

★ *İshak İbnu Râhûye*'nin de: "Cellâlenin etini iyice yıkadıktan sonra yemede bir beis yoktur" dediği rivayet edilmiştir.

★ Domuz sütü ile beslenen bir kuzunun eti yenilebilir, bir mahzur yoktur, çünkü süt istihlak edilmiştir.

3- *Mücesseme:* Ok vs. atışlarında hedef yapılan hayvandır. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hayvanların tâlim vs. maksadlarla yapılacak atışlarda hedef yapılarak öldürülmesini şiddetle yasaklamış, bunu yapanlara lânet etmiştir. Bu tarzda öldürülen hayvanın yenmesini Resulullah nehyetmiştir. Bu suretle avlanıp, ölmeden kesilecek olursa helaldir. Ancak, atış yapılır, fakat kesilmeden kendiliğinden ölürse, yenmesi caiz olmaz. Zira bu durumda mevkûze (vurularak öldürülmüş) olmuş olur.

❑ HAŞERELER

3920 ١ – عن الهلقام بن تلبّ عن أبيه قال: [صَحِبْتُ النَّبِىَّ ﷺ فَلَمْ أسْمَعْ لِحَشَرَةٍ مِنَ الأرْضِ تَحْرِيماً]. أخرجه أبو داود.

1. (3920)- *Hilkâm İbnu Telib* rahimehullah babasından naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la arkadaşlık yaptım, yeryüzündeki haşerelerden herhangi birini haram ettiğini hiç işitmedim." [Ebû Dâvud, Et'ime 30, (3798).]

AÇIKLAMA:

1- Burada haşerâtla küçük hayvanlar kastedilmektedir. Şârihler bunu açıklarken kertenkele, kirpi, araptavşanı[54] ile örneklendirirler. Şu halde dilimizde kullandığımız haşere ma'nâsında değildir.

2- *Hattâbî*, hadisi açıklarken der ki: "Bu hadiste, haşerâtın mübah olduklarına delil de yoktur. Çünkü, râvinin "..işitmedim" sözü, ondan başkasının da işitmediğine delil olmaz, bir başkasının işitmiş olması caizdir. Hadis bize bir başka ma'nâ daha ilham etmektedir, o da şu: Bu sözle, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında, Arapların, haşerâtı mübah addetme âdetleri vardı, Resûlullah da onların bu âdetlerini bilmekte idi. Onları haşere yemekten men etmedi."

Hattâbî açıklamasına devam ediyor: "Âlimler, eşyada asıl olan ibâhe mi, mahzur mu olduğu hususunda ihtilaf etmiştir. Bu, usul-ı fıkhın büyük problemlerinden biridir. Bazı âlimler: "İbahe"ye hükmederken,

---

54– *Yerbû* olarak geçen bu kelimeye lügatlerde Afrika tarla fâresi de denmektedir.

bazılarıda "mahzur"a hükmetmiştir. Bu meyanda bir kısmı da "mutlak olarak "ibahe" veya "mahzur"a hükmetmek yanlıştır, bazıları için "mubah"ın, bazıları için "mahzur"un esas olduğunu söylemek daha uygundur" demiştir..."

Nitekim âlimler araptavşanı ve vebr[55] gibi haşerât hakkında ihtilaf eder. *Urve, Atâ, Şâfiî, Ebû Sevr* araptavşanının yenebileceğini söylemiş, İmam Mâlik "Vebr'in yenmesinde bir beis yok" demiştir. Şâfiî de aynı kanaattedir. Atâ, Mücâhid ve Tâvus'tan bu görüş rivayet edilmiştir. İbnu Sîrîn, Hammâd, Ebû Hanîfe ve Ashâbı da vebr'i mekruh addetmiştir.

Ebû Hanîfe ve Ashabı kirpiyi mekruh addeder. Kirpi hakkında İmam Mâlik'e sorulunca "Bilmiyorum" der. *Ebû Sevr* ise bir mahzur görmedi. Aynı görüş Şâfiîden de hikaye edilmiştir. Buna İbnu Ömer'in de ruhsat verdiği rivayet edilmiştir. Ebû Dâvud haram olduğuna dair bir rivayet kaydetmiş ise de senedi zayıftır. Şayet hadis sabitse, kirpi haramdır.

❑ MUZDAR

3921 ١– عن جابر بن سمرة رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّ رَجُلاً نَزَلَ الْحَرَّةَ وَمَعَهُ أَهْلُهُ وَوَلَدُهُ، فَقَالَ رَجُلٌ: إِنَّ نَاقَةً لِي ضَلَّتْ، فَإِنْ وَجَدْتَهَا فَامْسِكْهَا، فَوَجَدَهَا وَلَمْ يَجِدْ صَاحِبَهَا فَمَرِضَتْ، فَقَالَتِ امْرَأَتُهُ: انْحَرْهَا فَأَبَى، فَنَفَقَتْ، فَقَالَتْ: اسْلُخْهَا حَتَّى نُقَدِّدَ لَحْمَهَا وَشَحْمَهَا وَنَأْكُلُه، فَقَالَ: حَتَّى أَسْأَلَ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَأَتَاهُ فَسَأَلَهُ، فَقَالَ: هَلْ عِنْدَكَ غِنىً يُغْنِيكَ؟ قَالَ: لاَ قَالَ: فَكُلُوهَا قَالَ: فَجَاءَ صَاحِبُهَا فَأَخْبَرَهُ الْخَبَرَ، فَقَالَ: هَلاَّ كُنْتَ نَحَرْتَهَا؟ قَالَ: اسْتَحْيَيْتُ مِنْكَ]. أخرجه أبو داود.

1. (3921)- *Câbir İbnu Semüre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam beraberinde ailesi ve çocukları olduğu halde Harra'ya indi. Bir adam: "Bir devem kayboldu, onu bulacak olursan yakalayıver" dedi. Adam onu buldu ama sahibini bulamadı. Deve hastalandı. Adamın karısı: "Onu kes (de mundar ölmesin) dedi. Ama erkek kabul etmedi. Deve öldü. Kadın bu sefer: "Derisini soy da etini, yağını kadid yapalım (güneşte kurutalım) ve yiyelim" dedi.

Adam: "Hele, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir soralım (da söylediklerini sonra yapalım!)"dedi. Ona gelip sordu. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

55– Dört ayaklı, kısa kuyruklu, çokca tüyü olan bir hayvan olarak tarif edilir.

"Seni ondan müstağnî kılacak bir zenginliğin var mı?"diye sordu. Adam: "Hayır! yok" dedi. Resûlullah da:

"Öyleyse onu yiyin" buyurdu. Ravi der ki: "Sonra devenin sâhibi geldi. Durum kendisine anlatıldı.

"Deveyi kesmedin mi?" dedi. Adam: "Senden utandım!" cevabında bulundu." [Ebû Dâvud, Et'ime 37, (3816).]

AÇIKLAMA:

1- *Harra:* Medine'nin çevresinde siyah taşlarla kaplı olan kısım.

2- Harra'ya inen âilenin muzdar olduğu belirtilmiştir. Resulullah, bu maddi sıkıntı içinde olan aileye kendiliğinden (tezkiyesiz = kesilmemiş) ölen hayvanı yemelerine izin vermiştir. Bazı âlimler: *"Muzdar kalan kimsenin meyteyi yiyebileceğine bu hadiste delil var"* demiştir.

3922 ٢– وعن الفجيع العامري رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ: مَا يَحِلُّ لَنَا مِنَ المَيْتَةِ؟ قَالَ: مَا طَعَامُكُمْ؟ قُلْنَا: نَعْتَبِقُ وَنَصْطَبِحُ. قالَ أَبُو نُعَيْمٍ مَوْلَى عُقْبَةَ: فَسَّرَهُ لِي عُقْبَةُ: قَدَحٌ غُدْوَةً، وَقَدَحٌ عَشِيَّةً قَالَ: ذَاكَ؛ وَأَبِي الجُوعُ، فَأَحَلَّ لَهُمُ الْمَيْتَةَ عَلَى هَذِهِ الحَالِ]. أخرجه أبو داود.

2. (3922)- *el-Fucey' el-Âmirî* (radıyallahu anh) anlatıyor:

"Ey Allah'ın Resûlü dedim, meyteden bize helal olan (miktar) nedir?"

"Yiyeceğiniz ne (miktarda)dır" diye sordu. Biz: "Akşam ve sabah yiyoruz" diye cevap verdik."

Ebû Nuaym Mevlâ Ukbe der ki: "Ukbe bana bu ifadeyi açıkladı: "Bir bardak sabahleyin, bir bardak da akşam vakti demektir." Dedi ki: "Durum bu, babamın hayatına yemin olsun bu yetmez!" Bunun üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm* mezkur durumda meyteyi yemelerine ruhsat tanıdı." [Ebû Dâvud, Et'ime 37, (3817).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis de, meyte'nin yenmesine ruhsat tanıyacak fakirlik derecesini belirtiyor: Hattâbî der ki: "Sabahleyin bir kadeh, akşamleyin bir kadeh (süt), bedeni, yeterince beslemese, tam bir doyum sağlamasa da açlığı örter ve kişinin belini doğrultur. *Resulullah* bu miktar imkana rağmen meyteden alıp yemelerine ruhsat tanıdı. Böylece hadis, nefsin

gıda ihtiyacını meyteden olmasını mübah kılmaktadır. *İmam Mâlik* ve iki görüşünden birinde Şâfiî bunu iltizam etmiştir." Şevkânî der ki: "Şâfiî indinde râcih görüş, açlığı örtecek kadarla yetinmektir. Ebû Hanîfe ve iki kavlinden birinde Mâlik de bu görüştedir."

Âyet-i kerîme de meyteyi haram kılmış fakat muzdar kalma halini istisna etmiştir: **"Açlıktan darda kalan , günaha kaymaksızın yiyebilir"** (Maide 3). Ancak zaruret hali kalkınca meytenin yenmesi helal olmaz. Açlığın örtülmesi, zarureti ortadan kaldırır (daha fazla yemeyi helal kılmaz). Ancak bazı âlimler: "Muzdar kimse ızdırar halinde, ızdırarın olmadığı zamandaki mutadı ne ise o miktarda yiyebilir" demişlerdir.

İbnu Hacer der ki: "Âyetin ıtlakına göre, bu râcih görüştür. Ülemâ, ızdırâr deyip, meytenin yenmesini helal kılacak halin tavsifinde ihtilâf etmiştir."

★ Cumhur'a göre bu açlığın helak etme noktasına veya helaka götürecek hastalığa ulaşma noktasına gelmesidir.

★ Bazı Mâlikîlere göre, "Açlığın üç gün devam etmesidir."

❑ CİZYE VE SADAKA DEVESİ

3923 ١- عن أسلم قال: [قُلْتُ لِعُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه: إنَّ في الظَّهْرِ نَاقَةً عَمْيَاءَ، فقَالَ: ادْفَعْهَا إلى أهْلِ بَيْتٍ يَنْتَفِعُونَ بهَا قُلْتُ: وَهِيَ عَمْيَاءُ؟ قَالَ: يَقْطُرُونَهَا بالإبِلِ. فَقُلْتُ: وَكَيْفَ تَأكُلُ مِنَ الأرْضِ؟ فـقَالَ: أمِنْ نَعَمِ الْجِزْيَةِ أمْ مِنْ نَعَمِ الصَّدَقَةِ؟ قُلْتُ بَلْ مِنْ نَعَمِ الْجِزْيَةِ، فـقَالَ: أرَدْتُمْ وَاللّهِ أكْلَهَا، فَقُلْتُ: إنَّ عَلَيْهَا وَسْمَ نَعَمِ الْجِزْيَةِ، فَأمَرَ بهَا عُمَرُ رَضِيَ اللّهُ عَنْه فَنُحِرَتْ، وَكَانَ عِنْدَهُ صِحَافٌ تِسْعٌ، فَلاَ تَكُونُ فَاكِهَةٌ، وَلاَ طَرِيفَةٌ إلاَّ جَعَلَ مِنْهَا فِي الصِّحَافِ فَيَبْعَثُ بهَا إلى أزْوَاجِ النَّبيِّ ﷺ، وَيَكُونُ الَّذِى يَبْعَثُ بِهِ إلى حَفْصَةَ ابْنَتِهِ مِنْ آخِرِ ذلِكَ، فَإنْ كَانَ فيهِ نُقْصَانٌ كَانَ مِنْ حَظِّهَا، فَجَعَلَ فِي تِلْكَ الصِّحَافِ مِنْ لَحْمِ تِلْكَ الْجَزُورِ فَبَعَثَ بهَا إلى أزْوَاجِ النَّبيِّ ﷺ، وَأمَرَ بِمَا بَقِىَ مِنْ لَحْمِ تِلْكَ الْجَزُورِ، فَصَنَعَ فَدَعَا عَلَيْهِ الْمُهَاجِرِينَ وَالأنْصَارِ]. أخرجه مالك.

1. (3923)- *Eslem Mevlâ Ömer İbnu'l-Hattâb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Ömer'e: "Binekler arasında kör bir deve var!" dedim. Bana: "Onu bir aileye ver, ondan istifade etsinler" dedi. Ben "O kör olduğu

halde (ondan istifade mi olur)?" dedim. "Onu deve sürüsüne katsınlar (otlamaya sürsünler)" dedi. Ben: "İyi ama arazide nasıl yayılacak?" dedim. "Bu hayvan cizye devesi mi sadaka devesi mi?" diye sordu. Ben, "cizye devesi!" deyince: "Vallahi siz bunu yemek istiyorsunuz" dedi. Ben de: "Üzerinde cizye devesi mührü var?" dedim. Bunun üzerine Ömer (radıyallahu anh) devenin kesilmesini emretti ve kesildi. Hz. Ömer'in yanında dokuz adet tabak vardı. Meyve, çerez her ne olsa ondan bu tabaklara koyup Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerine gönderirdi. Bu gönderdik-lerinin en sonuncusu, kızı Hafsa'ya gönderdiği olurdu. Eğer bunda eksiklik olursa, kendi hissesinden tamamlardı.

İşte bu devenin etinden de o tabaklara koydu ve Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerine gönderdi. Bu devenin etinden arta kalanın yemek yapılmasını emretti. Sonra Muhacir ve Ensar'ı ondan yemeye davet etti." [Muvatta, Zekât 44, (1, 279).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayet, sadaka devesi ile cizye devesi arasında tefrikte bulunmaktadır. Çünkü sadaka devesinden sadece fakirler istifade edilebilir, cizye devesi olunca, ondan zengin-fakir herkes istifâde edebilir. Eslem, bu hususu belirtmek için cizye devesi olduğunu, üzerinde cizye mühürü bulunduğunu belirtir.

2- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh), Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*' ın vefatından sonra, kendi hilafeti sırasında, Ezvâc-ı Mutahharât'a ilgi ve saygısını hiç kesmemiş, onları memnun kılmayı hep birinci plana almıştır. Onlar arasında, kendi kızı olan Hafsa validemizi en son düşünmüştür. Zira vukûu muhtemel bazı aksamalar sebebiyle kızının kendisine darılmayacağını, öbürlerini babasının kendisine takdim etmesine gönül koymayıp râzı olacağını bildiği için böyle davranmıştır. Bu hal, Hz. Ömer'in, diğer ümmühâtü'l-mü'minîn'e: "Ömer kızını kayırıyor" diye bir hissin gelmesinden bilhassa kaçındığını da gösterir. Yeri gelmişken şu hususu belirtelim: Hz. Ömer, hilâfeti sırasında, ikramlarda sâdece Ezvâc-ı mütahharâta imtiyazlı davranmamış, Ashab'ın diğer ferdlerine de Resulullah'a olan yakınlıkları, Resulullah'ın sevgisine mazhariyetleri ölçüsünde farklı davranmıştır. Resulullah'ın sevgi ve takdirlerine mazhar olanlara fey'den daha çok pay ayırmıştır. Hz. Osman da böyle yapmıştır. *Hz. Ebû Bekr* ve *Hz. Ali* (radıyallahu anhümâ) ise, herkese eşit davranmıştır. *Hz. Ebû Bekr:* "Üstünlükleri sebebiyle sevabları âhirettedir, dünyada maişete olan ihtiyaçta hepsi eşittir" demiştir. Allah hepsinden razı olsun.

3- Bu rivayetten, *Hz. Ömer*'in Muhâcir ve Ensâr'ı zaman zaman ziyafetlerde bir araya getirdiğini, böylece onların gönüllerini hoş edip rızalarını kazandığını görmekteyiz. Âlimler, buna dayanarak: "İmam'ın çevresindeki ileri gelenleri yemekte bir araya getirmesi sünnettir" demiştir. Bu değerlendirme de gösterir ki, "beraber yeme"nin karın doyurmadan öte pek çok fonksiyonları, içtimâî ve siyâsî yönleri, ma'nâları vardır.

4- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'ın yanında cizye ve harâc malından meyveler, çerezler, turfanda değişik yiyecekler mevcuttur, o bunlardan ileri gelenlere ikram etmektedir, bu mallardan ikram zenginlere bile mübahtır.

❑ ET

3924 ١- عن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [إيَّاكُمْ وَاللَّحْمَ، فإنَّ لَهُ ضَرَاوَةً كَضَرَاوَةِ الْخَمْرِ، وَإنَّ اللّٰهَ يُبْغِضُ أهْلَ الْبَيْتِ اللَّحْمِيِّينَ]. أخرجه مالك.

«الضَّرَاوَةُ»: العادة.

1. (3924)- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Etten sakının. Çünkü onun hamr (içki) gibi tiryâkiliği var. Ayrıca Allah, eti çok yiyen aile halkına buğzeder." [Muvatta, Sıfatu'n-Nebiyy 36, (2, 935).]

3925 ٢- وعن جابر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [أدْرَكَنِي عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ، وَأنَا أجِئُ مِنَ السُّوقِ وَمَعِي حَمَالُ لَحْمٍ، فَقَالَ: مَا هٰذَا؟ فَقُلْتُ: قَرِمْنَا إلَى اللَّحْمِ فَاشْتَرَيْتُ بِدِرْهَمٍ لَحْماً. قَالَ: أوَكُلَّمَا اشْتَهَيْتَ شَيْئاً اشْتَرَيْتَهُ؟ حَسْبُ أحَدِكُمْ مِنَ السَّرَفِ أنْ يَأكُلَ كُلَّ مَا اشْتَهَى]. أخرجه مالك.

«قَرِمَ إلَى الشَّيْءِ»: اشتهاه ومالت نفسه إليه.

2. (3925)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben, çarşıdan et almış hamala vermiş eve dönüyordum. Hz. Ömer (radıyallahu anh) yolda bana yetişip: "Bu da ne?"diye sordu.

"Canımız et çekmişti, gidip bir dirhemlik et satın aldım" dedim. Bunun üzerine: "Canın birşey çektikçe gidip ondan alıyor musun? Herkese, israf olarak canının her istediğini yemesi yeter!" diye çıkıştı."[Muvatta, Sıfatu'n-Nebiyy 36, (936).]

AÇIKLAMA:

Bu iki hadis, çok et yememeyi tavsiye etmektedir. Bu rivayetlerden hareketle "et yemek mekruhtur" diye bir hükme gidilmemiştir. Resulullah ve Ashâb'ın eti yedikleri bilinmektedir. Ancak her şeyin çoğu gibi etin de çoğu mahzurludur.

Hadisin Muvatta'daki aslında bazı ziyadeler var. Hadisin sonunda *Hz. Ömer:* "Şu âyet sizlere hitabetmiyor mu?" der ve hatırlatır: **"İnkar edenler, ateşe sunuldukları gün, onlara: "Dünyadaki hayatınızda sizin için güzel olan her şeyi harcadınız, onların zevkini sürdünüz, ama bugün, yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızın ve yoldan çıkmanızın karşılığında alçaltıcı bir azab göreceksiniz" denir."** (Ahkâf 20).

İKİNCİ FASIL

HAYVANÎ OLMAYAN MEKRUH YİYECEKLER

3926 ١- عن جابر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ، مَنْ أَكَلَ ثُوماً أَوْ بصَلاً فَلْيَعْتَزِلْنَا أَوْ لِيَعتزِلْ مَسْجِدَنَا، وَلْيَقْعُدْ فِي بيْتِه، وَإِنَّهُ أُتِيَ بِقدْرٍ فيه خَضِرَاتٌ مِنْ بُقُولٍ، فَوَجَدَ لَهَا رِيحاً فَسَأَلَ، فَأُخْبِرَ بِمَا فِيهَا مِنَ البُقُولِ، فقَالَ: قَرِّبُوهَا إِلَى بَعْضِ أَصْحَابِهِ كَانَ مَعَهُ، فَلَمَّا رَآهُ كَرِهَ أَكْلَهَا. قَالَ: كُلْ فَإِنِّي أُنَاجِي مَنْ لاَ تُنَاجِي]. أخرجه الخمسة.

1. (3926)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim sarımsak veya soğan yerse bizden uzak dursun -veya mescidimizden uzak dursun- evinde otursun."*

Bazan *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a içerisinde yeşil sebzeler bulunan tencere getirildi de onda koku bulur ve (ne olduğunu) sorardı. Kendisine sebze nevinden ne olduğu haber verilince, tencereyi, beraberindeki arkadaşlarından birini göstererek ona vermelerini söylerdi. Aleyhissalâtu vesselâm, onun yemekten çekindiğini görünce:

"Sen bana bakma, ye! Zira ben senin gibi değilim, senin konuşmadığın (meleklere) konuşuyorum" derdi." [Buhârî, Et'ime 49, Salât 160, İ'tisâm 24; Müslim, Mesâcid 73, (564); Ebû Dâvud, Et'ime 41, (3822); Tirmizî, Et'ime 13, (1807); Nesâî, Mesâcid 16 (2, 43).]

3927 ٢- وعن عليّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه قال: [نُهِينَا عَنْ أَكْلِ الثُّومِ إِلاَّ مَطْبُوخاً]. أخرجه أبو داود والترمذي.

2. (3927)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz, çiğ olarak sarımsak yemekten yasaklandık." [Ebû Dâvud, Et'ime 41, (3828); Tirmizî, Et'ime 14, (1809).]

3928 ٣- وعن أبى زياد خيار بن سلمة قال: [سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا عَنِ الْبَصَلِ؟ فَقَالَتْ: إِنَّ آخِرَ طَعَامٍ أَكَلَهُ رسول الله ﷺ كَانَ فِيهِ بَصَلٌ]. أخرجه أبو داود.

3. (3928)- *Ebû Ziyâd Hıyâr İbnu Seleme* anlatıyor: "Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'ya soğan hususunda sordum. Şu cevabı verdi. "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın en son yediği yemekte soğan vardı." [Ebû Dâvud, Et'ime 41, (3829).]

AÇIKLAMA:

1- Sarımsak veya soğan yeme meselesine hadislerde birçok kereler temas edilir. Bunların sıkca ele alınmış olması onların yenilmesinin mekruh olmasından ileri gelmez.

2- Bu iki sebze insanları rahatsız edecek pis bir koku neşrettikleri için çiğ halde yenilmesi hoş karşılanmamıştır. Bunlardan biri yenildiği takdirde, mescide gidilmeyip evde kalınması tavsiye edilmektedir (3926. hadis). Zira mescidler müslümanların toplandığı, rahmet meleklerinin indiği yerdir. Pis koku meselesinde melekler de nazar-ı dikkate alınmalıdır, çünkü -yine Resulullah'ın açıkladığı üzere- onlar insanların rahatsız olduğu her şeyden rahatsız olmaktadırlar.

3- Şu hususu da belirtelim: Bazı âlimler, bu yasağın Mescid-i Nebevî ile ilgili olduğunu, diğer mescidlerin bu yasağın dışında kaldığını söylemiştir. Ancak Cumhur, ittifakla bu yasağın bütün mescidlere şâmil olduğunu söyler ve delil olarak bazı hadislerde gelen: فَلاَ يَقْرَبَنَّ مَسَاجِدَنَا *"Soğan - veya sarımsak- yiyen mescidlerimize yaklaşmasın"* ibaresini gösterirler. Burada ibâre herhangi bir mescidi kastetmiyor, bütün mescidlere âmm bir hüküm veriyor.

4- İlk hadiste, kokulu sebze bulunan tencerinin kime gönderildiği belli değildir. Bazı rivayetlerde bu sahabi'nin Ebû Eyyub el-Ensârî olduğu tasrih edilmiştir.

5- Yine birinci hadiste *"senin konuşmadığınla konuşurum"* derken kastettiği kimse meleklerdir. İbare: *"Senin gizlice konuşmadığınla ben gizlice konuşurum"* demektir, zira necve gizli konuşmak, fısıldaşmak, hususi konuşmak gibi ma'nâlara gelir.

6- İkinci rivayet, *Aliyyu'l-Kârî*'nin belirttiği üzere,sarımsak ve soğan yemekle ilgili olarak başka rivayetlerde mutlak gelen nehyi kayıtlamaktadır. Yani, yasak sarımsak ve soğanın çiğ olarak yenmesine râcidir, pişince yasak kalkmaktadır.

7- Üçüncü rivayetimiz (3928) Resulullah'ın da (pişmiş halde) soğan yediğini ifade etmektedir. *İbnu'l-Melek*, bazı âlimlerin bu hadisten hareketle: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ömrünün sonunda soğanı, mezkur nehyin tahrimî değil, tenzihî olduğunu göstermek için yemiştir" demiştir.

8- Âlimler, bu konuda şöyle bir neticeye varırlar: "Sarımsak ve soğanla ilgili hadislerin tamamından çıkan hükme göre, "Bunların çiğ olarak yenmesi, mescide gelecek veya herhangi bir cemaate katılacaklar için tenzîhen mekruhtur. Evinde kalacaklara çiğ de ola yemesi mekruh değildir.

9- Fukaha, hadiste zikri geçen sarımsak ve soğana, aynı şekilde fena koku neşreden turp gibi diğer sebzeleri de dahil etmiştir.

❑ YABANCILARIN YEMEĞİ

3929 ١ – عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَحْلُبَنَّ أَحَدُكُمْ مَاشِيَةَ أَخِيهِ إلاَّ بِإِذْنِهِ، أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ تُؤْتَى مَشْرُبَتُهُ فَتُكْسَرَ خِزَانَتُهُ فَيُنْتَقَلَ طَعَامُهُ، إِنَّمَا تَخْزُنُ لَهُمْ ضُرُوعُ مَوَاشِيهِمْ أَطْعِمَتَهُمْ]. أخرجه الثلاثة، وأبو داود.

« المَشْرُبَةُ » بضم الراء وفتحها: الغرفة.

1. (3929)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kimse kardeşinin hayvanını, iznini almadan sağmasın. Sizden kim, odasına başkalarının girip hazinelerini kırmasından, yiyeceklerini saçıp dağıtmasından hoşlanır? Tıpkı bunun gibi, hayvanlarının memeleri de onlar için yiyeceklerinin hazineleri durumundadır. Öyleyse kimse izin almadan başkasının hayvanını sağmasın."* [Buhârî, Lukata 8; Müslim, Lukata 13, (1726); Muvatta, İsti'zân 17, (2, 971); Ebû Dâvud, Cihâd 95, (2623).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen *mâşiye*'yi burada sağmal hayvan olarak anlamak daha muvafık. Bu kelime ile çoğunlukla davar kastedilir ise de deve ve sığır da kastedilmiştir. Bu hadiste ise, bütün sağmal hayvanların kastedildiği açıktır.

2- *Meşrube:* İçme yeri ma'nâsını taşır, daha ziyade tenezzüh odasıdır. Her zaman uğranılmadığı için, orada yiyecek maddeleri ve diğer maddeler bir nevi kiler gibi muhafaza altına alınmış olur.

3- *İbnu Abdilberr* der ki: "Bu hadis müslümanın, bir diğer müslümanın izni olmadan herhangi bir şeyini almayı yasaklamaktadır. Burada be-tahsis süt'ün zikredilmesi, süt hususunda insanların gevşek davranmaları sebebiyledir. Böylece sütten daha evlâ olan mala karşı onunla uyarıda bulunmuştur. Cumhur bu hükmü esas almıştır. Ancak bu meselede hususî izinle umumî izin arasında fark görmemişlerdir. Seleften birçoğu hayvan sahibinin gönül rızasıyla vereceğinin bilinmesi durumu-

nu istisna kılmış, bu durumda hususî veya umumî bir izninin olması şart koşulmaz" demiştir.

Seleften bir çoğu da: "Gönül rızasının varlığının bilinmesi ile bilinmemesi arasında fark görmeden yeyip içmenin mutlak olarak cevâzına hükmetmiştir." Bunlar, mezkur görüşlerine Tirmizî ve Ebû Dâvud'da gelen bir rivayeti delil kılarlar. Bu (rivayet müteakiben 3930 numarada kaydedilecektir. Görüleceği üzere, o esnada açlığını giderecek miktarda sağmaya izin vermekte, beraberinde götürmeyi tecviz etmemektedir. Ancak şimdiden belirtelim ki bu muhtevaya katılmayan âlimler şöyle itiraz ederler: "Bu meselede nehiy hadisi daha sahihtir ve kendisiyle amel hususunda evlâdır. Ayrıca, mukabil görüş, müslümanın malını, izni olmadan tasarruf etmeyi haram kılan temel kaideye de muarız düşmektedir, öyleyse buna iltifat edilemez."

Fakat, bu iki hadisi te'lif edip aralarındaki zıtlığı çeşitli şekillerde kaldıranlar da var. Şöyle ki:

★ Bazıları: *"İzin, mal sahibinin gönül rızasının bilinmesine, nehiy ise rızanın bilinmemesine hamledilir"* demiştir.

★ Bazıları: "İzin yolculara hastır, yolcu olmayanlara değil, veya muzdar olana veya çaresiz şekilde aç kalmış olana mahsustur" demiştir.

★ Bazıları, iznin *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın devriyle ilgili olduğunu, nehiy hadisinin de, *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan sonra çıkacak olan cimriliğe ve yardımlaşmanın terki gibi durumlara işaret ettiğini söylemiştir.

★ Bazıları: "Nehiy hadisi, mal sahibinin, yolcudan daha muhtaç olma durumuyla ilgilidir" demiştir. Bunu te'yid eden bir rivayet Ebû Hüreyre'den gelmektedir. "Biz bir seferde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraberdik. Sağmal bir deve gördük. (Sütünden istifade etmek üzere) ona doğru atıldık. *Aleyhissalâtu vesselâm* bize ma'ni oldu ve: *"Bu deve müslüman bir aileye aittir ve bu onların yegane geçimlikleridir. Siz azık bohçalarınıza gidip onu boş bulmaktan memnun olur musunuz?"* dedi. Biz: "Hayır!" deyince: "Sizin bu yapacağınız iş de öbüründen farksızdır" buyurdular."

★ Bazıları: *"İzin, mal sahibinin muhtaç olmadığı duruma; nehiy hadisi de mal sahibinin zenginlik aradığı duruma hamledilir"* demiştir.

★ Bazıları izni, devenin, musarrât (yani memesi yavruya karşı bağlanmış)[56] olmasına; nehyi de, memesi bağlanmamış deveye hamletmiştir. Ancak, *Ahmed İbnu Hanbel*'in Müsned'inde gelen bir hadiste şu ibareye de yer verilmiştir. "...Mutlaka yapmak zorunda iseniz, için, fakat bera-

56– Musarrât: Sağmal hayvanların, yavrularıyla beraber otlamaları halinde, yavrunun anneyi emmesi istenmezse, memeye bir kılıf geçirilir, buna musarrât denmektedir.

ber götürmeyin." Bu rivayet iznin sadece memesi bağlı olmayan develere ait olmayıp, âmm olduğunu, sütü bekletilen ve bekletilmeyen hepsine şâmil bulunduğunu gösterir.

İbnu'l-Arabî, âdete hamledilmesini tercih eder ve der ki: "Hicaz, Şam vs. beldelerle halkın âdeti, bu meselede, bizim beldenin hilafına, müsamaha idi." İbnu'l-Arabî devamla der ki: "Bazıları, bir daha dönmeyeceği, hiç uğramayacağı bir yolda bile olsa, yolcuya ondan almak caiz olur." Bu hadiste, ruhsatın sadece muhtaçlara hasredilmesine bir işaret vardır. *Ebu Dâvud,* Sünen'de, bunun gazvede olan yolculara mahsus bir ruhsat olduğuna işaret eder. Diğer ülemâ, iznin sadece ehl-i zimmenin malına; nehyin de müslümanların malına mahsus olduğunu söylemiştir. Bu husus, Sahâbe'nin sulh akdi sırasında ehl-i zimmeye müslamanları ağırlama şartını koymuş olması durumuyla delillendirilmiştir. Bu, Hz. Ömer'in bir tatbikatıdır. *İbnu Vehb, İmam Mâlik*'in "Yolcu, zımmîye misafir olur. Ancak, izni olmadan hiçbir şey almaz" dediğini kaydeder.

İmam Mâlik'e: "Peki onlara vazife kılınan ağırlama ne oldu?" denilmiş, o da: "O zaman, bu ağırlama vazifesi sebebiyle (devlete karşı vergi borçları) hafifletiliyordu, ama şimdi böyle bir şey yok" cevabını verdi.

Bazı âlimler izn'in neshedildiği görüşüne meyletmiştir. Bu husustaki rivayetleri, bu âlimler, zekâtın vacib olmazdan önceki zamana hamlederler. Derler ki: "Ağırlama işi, o zaman (ehl-i zimme'ye) vâcib idi, sonra bu, zekat farzedilince neshedildi." Burada zekâtı "vergi" ma'nâsında anlamamız gerekir.

Nevevî der ki: "Ülema bir bahçeye veya ekine veya dağda otlayan sürüye uğrayan şahıs hakkında ihtilaf eder."

★ Cumhur der ki: "Böyle bir şahsa ondan bir şey olmaz. Zaruret varsa alır, fakat Şâfiî ve cumhura göre mal sahibine borçlanır. Seleften bazısı ise; "Bu alma mukabili, mal sahibine herhangi bir ödeme yapmaz" demiştir.

Ahmed İbnu Hanbel'den gelen iki rivayetten esahhına göre: "Bahçenin etrafında duvar yoksa, buraya uğrayana taze meyvelerden yemesi caiz olur, hatta buna muhtaç olmasa bile." Diğer rivayette: "Adam muhtaçsa her iki halde de adama zemân (tazminât) gerekmez" denmiştir.

4- Hadisten, bir kısım meselelerin anlaşılmasını kolaylaştırmak için darb-ı mesel yapmanın hafî (kapalı) olanı açıkla temsil etmenin caiz olduğu anlaşılmaktadır.

5- Hadiste hükmü illetiyle zikretmek, illeti de zikrettikten sonra, te'kîden ve takrîren hükmü tekrar etmek örneği vardır.

Hadisten, kıyasın sıhhati için fer'in asl'a her hususta müsâvatı şart

olmadığı hükmü de çıkar. Bilakis, bazan asıl'da bir meziyet bulunur ki, düşmesi -her ikisinin, sıfatın aslında müşterek olmaları halinde- fer'e zarar vermez. Zira hayvanın memesi, korumada hazine ile aynı ayarda değildir, tıpkı memenin yavrusundan korunması için bağlanması, kilitlemeye müsâvi olmadığı gibi. Buna rağmen, *Şâri Aleyhissalâtu vesselâm* bağlanmış hayvan memesini hükümde, kilitlenmiş hazineye dahil etti ve her ikisinden de sahibinin izni olmadan bir şey almayı haram ilân etti.

6- Hadiste, yiyeceği ona ihtiyaç duyulma anına kadar depolamanın mübah olduğu görülmektedir. Halbuki aşırılığa kaçan zühd ehli (kendi hevalarından hareketle) yiyecek depolanmasını yasak addetmişlerdir.

7- Hadiste süte "yiyecek" tesmiye edilmiştir. Böylece, bir kimse, süt sağmayı niyet ederek "yiyecek almayacağım" diye yemin etse hânis (yeminine uymamış) olur.

3930 ٢– وعن سمرة بن جندب رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذا أتَى أحَدُكُمْ عَلَى مَاشِيَةٍ، فَإنْ كَانَ فِيهَا صَاحِبُهَا فَلْيَسْتَأْذِنْهُ، فَإنْ أذِنَ لَهُ فَلْيَحْلُبْ وَلْيَشْرَبْ، وَإنْ لَمْ يَكُنْ فِيهَا فَلْيُصَوِّتْ ثَلاثاً، فَإنْ أجَابَهُ فَلْيَسْتَأْذِنْهُ وَإلاَّ فَلْيَحْلُبْ وَلْيَشْرَبْ]. أخرجه أبو داود والترمذي وصححه.

2. (3930)- *Semüre İbnu Cündüb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Biriniz bir sürüye uğradığınızda, sahibi başında ise izin alsın, izin verirse süt sağıp içsin, sahibi orada yoksa, üç sefer seslensin, cevap verirse izin istesin, cevap vermezse sağsın ve içsin."*** [Ebû Dâvud, Cihâd 93, (2619); Tirmizî, Büyû 60, (1296).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, ihtiyaç içerisinde olarak sağmal hayvana uğrayan kimseye oldukça gerçekçi bir yol tavsiye etmektedir: Hayvanın sahibi orada ise onun rızasını alarak istifade etmek, görünmüyorsa seslenip çağırmak. Ola ki, bir kuytuda istirahat etmektedir, sesini duyunca çıkıp gelecektir. Hayvan sahibi ortalıkta yoksa, yine de ihtiyacını gidermek.

Hadis tek başına alındığında, ondan çıkan ma'nâ bu. Ancak, önceki hadiste de görüldüğü üzere, aynı meseleye temas eden başka rivayetler de var. *Hattâbî,* bu ruhsatın muzdar kalıp ihtiyacını giderecek bir şey bulamayan ve helak olmaktan korkan kişi hakkında olduğunu belirtir. Mala tecavüzü en büyük cürümlerden (hudûd) ilan edip, el kesmek gibi çok ağır bir müeyyide koyan İslâm'ı böyle bir ruhsat vermeye sevkeden ikinci bir prensip daha var: Hayatın korunması. Hayatın korunması prensibi muz-

dar kalanlara pek çok haramı mübah kılar. Zaruretlerin haramları helal kılması, dinimizin küllî kaidelerinden biri olarak Mecelle'de yer almıştır.

2- Şunu da belirtelim; Bazı muhaddisler, bu hadise dayanarak, muzdar kişi'nin, hayvandan sağdığı bu süt için: "Bu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ona bir temlikidir içtiği sütün kıymetini mal sahibine vermesi gerekmez" demiştir. Ancak fakihler ekseriyetle: "Onun kıymetini vermesi gerekir, ödemeye muktedir olunca ödemesi gerekir, zira Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: لاَ يَحِلُّ مَالُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ الاَّ بِطَيِّبَةِ نَفْسٍ مِنْهُ *"Müslüman kimsenin malı, onun rızası olmadan kimseye helal olmaz"* buyurmuştur" demişlerdir.

3931 ٣– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ دَخَلَ حَائِطاً فَلْيَأْكُلْ، وَلاَ يَتَّخِذْ خُبْنَةً]. أخرجه الترمذي.

« الْخُبْنَةُ »: ما يأخذه الإنسان في طرف ثوبه وأسفل إزاره.

3. (3931)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim bir bahçeye girerse (meyvesinden) yesin. Ancak beraberinde götürmesin."* [Tirmizî, Büyû 54, (1287).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis de muhteva itibariyle önceki hadise benzemektedir. Dolayısiyle bunun hakkında da önceki söylenenler aynen muteberdir. Bazı ihtilaflı görüşler mevcut ise de Cumhur, sadece muzdar olanın borçlanmak kaydıyla sahibinin gıyabında malından alabileceğini söylemiştir.

Bu mal, sadedinde olduğumuz hadiste olduğu üzere meyve olabilir, veya ekin olabilir, ihtiyaç haline göre bir başka şey de olabilir. Belirtilen hüküm hepsi için câridir.

Osmanlı askerlerinin fetihler sırasında gayr-ı müslimlerin bağlarından topladıkları meyvelere mukabil, ağaçlara para bağlamaları, bu kaide gereğince olmalıdır.

3932 ٤– وعن رافع بن عمرو رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كُنْتُ أَرْمِى نَخْلَ الأَنْصَارِ فَأَخَذُونِى وَذَهَبُوا بِى إِلى رَسُولِ اللهِ ﷺ فقَالَ يَا رَافِعُ: لِمَ تَرْمِى نَخْلَهُمْ؟ قُلْتُ: الْجُوعُ يَا رَسُولَ اللهِ، فقَالَ: لاَ تَرْمِ وَكُلْ مَا وَقَعَ، أَشْبَعَكَ اللهُ وَأَرْوَاكَ]. أخرجه أبو داود والترمذي وصححه.

4. (3932)- *Râfi İbnu Amr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben [küçükken] Ensâr'ın hurmalarını taşlıyordum. Beni yakalayıp Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a götürdüler.

"Ey Râfi' niye başkasının hurmalarını taşlıyorsun?" dedi.

"Açlık sebebiyle ey Allah'ın Resûlü! dedim.

"Taşlama, kendiliğinden [dibine] düşeni ye!" [deyip] başımı okşadı ve:

"Allah seni (hurmaya) doyursun ve suya kandırsın!" buyurdu." [Tirmizî, Büyû 54, (1288); Ebû Dâvud, Cihâd 94, (2622); İbnu Mâce, Ticârât 67, (2299).]

3933 ٥ – وعن عباد بن شرحبيل قال: [أَصَابَتْنِي سَنَةٌ فَدَخَلْتُ حَائِطاً مِنْ حِيطَانِ الْمَدِينَةِ فَفَرَكْتُ سُنْبُلاً فَأَكَلْتُ وَحَمَلْتُ فِي ثَوْبِي: فَجَاءَ صَاحِبُهُ فَضَرَبَنِي وَأَخَذَ ثَوْبِي، وَأَتَى بِي إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا عَلَّمْتَ إِذَا كَانَ جَاهِلاً، وَلاَ أَطْعَمْتَ إِذَا كَانَ جَائِعاً، فَأَمَرَهُ فَرَدَّ عَلَى ثَوْبِي وَأَعْطَانِي وَسْقاً، أَوْ نِصْفَ وَسْقٍ مِنْ طَعَامٍ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

«الْوَسْقُ»: ستون صاعاً، والصاع أربعة أمداد، والمد رطل وثلث، أو رطلان على اختلاف المذهبين.

5. (3933)- *Abbâd İbnu Şurahbîl* anlatıyor: "Kıtlığa uğradım. Bunun üzerine Medine bahçelerinden birine girdim. Başak ovup hem yedim hem de torbama aldım. Derken sâhibi gelip beni yakaladı, dövdü, torbamı elimden aldı ve beni Resulullah'a getirdi. Durumu ona anlattı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mal sahibine: *"Cahilken öğretmedin, açken de doyurmadın!"* dedi. Sonra emri üzerine, torbamı saldı. (Sonra Resulullah) bana bir veya yarım sa' miktarında yiyecek verdi." [Ebû Dâvud, Cihâd 93, (2620, 2621); Nesâî, Kudât 20, (8, 240); İbnu Mâce, Ticârât 67, (2298).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî der ki: "Bu hadis, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın meyveyi taşıma hususunda, çocuğu cehaleti sebebiyle mazur addettiğini, bahçe sahibini de acıktığı zaman doyurmadığı için levmettiğini gösterir.

Hadisin *Nesâî*'deki vechinde, ifadeler biraz daha farklı. Mesela sadedinde olduğumuz vechinde elbise (sevb) kelimesine mukabil, Nesâî'de kisâ kelimesi geçer, tercümede bu vechi korumayı tercih ettik, daha vâzıh olduğu için. Ayrıca oradaki vechinde Abbâd, Resulullah'a, muamelesi sebebiyle sahibinden şikayetcidir, yardımını talebetmektedir. Resulullah bu şikâyet üzerine mal sahibini huzuruna celbetmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÂB

HARAM YİYECEKLER

3934 ١ – عن أبى ثعلبة الخشنى رَضِىَ اللّهُ عَنْه: [أنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ نَهَى عَنْ أكْلِ ذِى نَابٍ مِنَ السِّبَاعِ]. أخرجه الستة.

زاد مسلم وأبو داود والنسائى في رواية عن ابن عباس: «وَكُلِّ ذِى مِخْلَبٍ مِنَ الطَّيْرِ».

1. (3934)- *Ebû Sa'lebe el-Huşenî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vahşî hayvanlardan kesici diş (köpek dişi) taşıyanların hepsini yasakladı."

Müslim, Ebû Dâvud ve Nesâî, İbnu Abbâs'tan gelen bir rivayette şu ziyadeyi kaydederler: *"Her bir pençe sahibi kuşu da..."* [Buhârî, Zebâih, 29; Müslim, Sayd 12-16 (1932, 1933); Tirmizî, Et'ime 1, (1477, 1478, 1479); Ebû Dâvud, Et'ime 33, (3802, 3803, 3805); İbnu Mâce, Sayd 13, (3232, 3234); Nesâî, Sayd 30, 31, (7, 202, 204).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste, *Aleyhissalâtu vesselâm* vahşî hayvanlar ve vahşî kuşlardan eti yenmeyecekler hakkında bir ölçü vermektedir.

Hayvanlarda, insanlardaki köpek dişi dediğimiz, parçalamaya mahsus kesici dişi olanlar ki bu dişe nâb denir. Aslan, kurt, kaplan, fil, maymun gibi hayvanlar bu gruba girer. Bu dişle kuvvet kazanırlar ve avlanırlar.

Kuşlardan pençeli olanlar. *Mihleb,* diğer hayvanlardaki tırnağa tekabül eder, dilimizde pençe deriz. Bu tırnağa nazaran çok daha güçlü, çok daha sert ve keskindir. *Mihleb* (pençe), vahşi hayvanlardaki nâb denen köpek dişine tekabül eder. Kartal, akbaba, şâhin, doğan gibi kuşlar bu gruba girerler. Tirmizî'de kaydedilen bir Câbir (radıyallahu anh) hadisi şöyle der: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ehlî eşeklerin, katırların, vahşi hayvanlardan parçalayıcı dişi olanların, kuşlardan da pençesi olanların etlerini haram kıldı."

Fukaha, hadisle amel hususunda ihtilaf etmiştir. Yenmesi haram olan, parçalayıcı dişi olan vahşiler hangileridir?

Ebû Hanîfe'ye göre, etle beslenen bütün hayvanlar vahşidir, fil, keler, araptavşanı (tarla faresi), kedi... de buna dahildir.

Şâfiî Hazretlerine göre, insana saldıran hayvan vahşidir: aslan, kaplan, kurt gibi... Sırtlan ve tilki ise insana saldırmadıkları için etleri helaldir.

3935 ٢- وعن أبي عباس رَضِيَ الله عَنْهما قال: [كَانَ أهْلُ الْجَاهِلِيَّةِ يَأكُلُونَ أشْيَاءَ، وَيَتْرُكُونَ أشْيَاءَ تَقَذُّراً، فَبَعَثَ الله تعالى نَبِيَّهُ ﷺ، وَأنْزَلَ كِتَابَهُ، وَأحَلَّ حَلاَلَهُ، وَحَرَّمَ حَرَامَهُ، فَمَا أحَلَّ فَهُوَ حَلاَلٌ، وَمَا حَرَّمَ فَهُوَ حَرَامٌ، وَمَا سَكَتَ عَنْهُ فَهُوَ عَفْوٌ، وَتَلاَ قَوْلَهُ تَعَالى: قُلْ لاَ أجِدُ فِيمَا أُوحِيَ إلَيَّ مُحَرَّماً عَلى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إلاَّ أنْ يَكُونَ مَيْتَةً الآية]. أخرجه أبو داود.

2. (3935)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Cahiliye halkı, bir çok şeyi (helal addedip) yiyor, birçoğunu da pis addederek yemiyordu. Allah Teâlâ hazretleri Resûlünü gönderdi, kitabını indirdi, helalini helal, haramını da haram kıldı. Helal kıldığı helaldir, haram kıldığı da haramdır, sükut buyurduğu da aff(edilmiş)tir."

İbnu Abbâs, sonra şu âyet-i kerimeyi okudu: **"(Ey Muhammed!) De ki: "Bana vahyolunanda, leş, akıtılmış kan, domuz eti, -ki pistir- ve günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilen hayvandan başkasını yemenin haram olduğuna dair bir emir bulamıyorum. Fakat darda kalan, -başkasının payına el uzatmamak ve zaruret miktarını aşmamak üzere- bunlardan da yiyebilir. Doğrusu Rabbin bağışlar ve merhamet eder"** (En'âm 145). [Ebû Dâvud, Et'ime 31, (3800).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, câhiliye Araplarının herhangi ilâhî bir temele dayanmaksızın heva ve şehvetlerine tabi olarak, bazı şeyleri leziz addedip yediklerini, bazı şeyleri de pis addedip yemediklerini ifade eder. İslâmiyet ise, tamamen ilâhî irşadla bir kısım yiyecekleri helâl, bir kısmını da haram ilan etmiş, bazıları hakkında da hüküm beyan etmemiştir. Bunlar müeyyide dışıdır.

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), bu hususu belirttikten sonra, Kur'an-ı Kerim'de haram yiyecekleri beyan eden bir âyeti okuyor. Şârih-

ler, bu okuyuşta cahiliye davranışını redd yattığını belirtir. Yani onların yedikleri şeylerde de, yemedikleri şeylerde de hevayı esâs aldıkları için yanıldıklarını göstermek, İslam'ın getirdiği helal-haram ölçülerinin esas alınması gerektiğini belirtmek maksadıyla âyet-i kerimeyi okumuş olmaktadır. Nitekim araplar bahîre, sâibe vesîle, hâm vs. adı altında değişik vasıftaki develeri haram addedip yemezlerdi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu inançların Kur'an'da olmadığnı insanlara duyurmakla emrolundu. Âyet ise haram olanları birer birer saymıştır. Âyet, bu sayılanlar dışında kalanların haram olmadığını ifade etmekte ve "Siz Allah'ın haram etmediği şeyi neye dayanarak haram kılıyorsunuz?" ma'nâsında muâheze yoluyla onları reddetmektedir.

Ancak âyet hususunda ülemâ üç ayrı görüş ileri sürerek ihtilaf etmiştir.

1) Âyet sünnetle mensuhtur. Zira, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* ehlî eşek etini, pençeli vahşi kuşların etini, kesici dişi olan vahşilerin etini haram kılmıştır.

2) Bu âyet muhkemdir, âyette zikredilenler dışında haram yoktur. Hz. Âişe böyle söylemiştir.

3) *Zührî* ve iki kavlinin birinde Mâlik: "Âyet muhkemdir ancak buna sünnette gelen haramlar da ilâve edilmelidir" demiştir. Bazı teferruat daha önce geçti.

3936 ٣– وعن قبيصة بن هلب الطائى عن أبيه قال: [سَأَلَ النَّبِيَّ ﷺ، فَقَالَ: إنَّ مِنَ الطَّعَامِ طَعَاماً أَتحرّجُ مِنْهُ، فَقَالَ: لاَ يَتَخَلَّجَنَّ في صَدْرِكَ شَيْءٌ ضَارَعْتَ فِيهِ النَّصرَانيَّةَ]. أخرجه أبو داود والترمذي. «التَّحَرُّجُ»: التأثم.

وقوله «لاَ يَتَخَلَّجَنَّ»: يروى بالمعجمة وغير المعجمة، ومعناهما متقارب، ومعناه: لا يدخل في قلبك منه ريبة، أو لا يتحرك فيه شئ من الشك، والاختلاج الحركة.

وقوله: «ضَارَعْتَ»: أى شابهت وماثلت.

3. (3936)- Kabîsa İbnu Hülb babası (radıyallahu anh)'tan anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir adamın şöyle sorduğunu işittim: "Bazı yiyecekler var, onları yemekte zorluk çekiyor, (günah mıdır diye korkuyorum)?"

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) da cevaben: *"İçinde hiç bir şey sıkıntı olmasın, aksi halde hristiyanlara benzersin."* [Ebu Dâvud, Et'ime 24, (3784); Tirmizî, Siyer 16, (1565).]

AÇIKLAMA:

Hadis, Ashab'tan birinin, dînen helal olan bazı yemekler hususunda "Acaba yersem günaha mı girerim?" diye tereddüd içinde kaldığını, durumu *Resulullah*'a arzettiğini *Aleyhissalâtu vesselâm* da, bu tereddüdün yersizliğini belirttiğini göstermektedir. *Hattâbî,* hadisi: "Sakın içine şüphe düşmesin" şeklinde anlar. Hadisin devamı: "(Şayet şekke düşecek olursan) bu halinle ruhbanlara benzersin. Senin şekke düşmen için bir sebep yok. Zira sen kolaylık, genişlik üzerine müesses Hanîflik üzeresin. Böylesi sebepsiz şüphelere yer vererek kendini zorluğa, sıkıntıya attın mı hıristiyanların ruhbanlarına benzersin" demiş olmaktadır.

3937 ٤ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: كُلُّ ذِى نَابٍ مِنَ السِّبَاعِ فَأَكْلُهُ حَرَامٌ]. أخرجه مسلم ومالك وأبو داود والنسائي.

4. (3937)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Vahşilerden, kesici dişi olan her bir hayvanın yenmesi haramdır."* [Müslim, Sayd 15, (1933); Muvatta, Sayd 14, (2, 496); Tirmizî, Sayd 3, (1479); Nesâî, Sayd 28, (7, 200).]

3938 ٥ – ولأبي داود في أخرى: [نَهىٰ عَنْ أَكْلِ كُلِّ ذِى نَابٍ مِنَ السِّبَاعِ، وَكُلِّ ذِى مِخْلَبٍ مِنَ الطَّيْرِ].

5. (3938)- Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: "..vahşilerden kesici dişi olan her bir hayvanın, ve pençesi olan her bir kuşun yenmesini yasakladı." [Ebû Dâvud, Et'ime 33, (3802); Buhârî, Sayd 29, Tıbb 57; Müslim, Sayd 12, (1932); Muvatta, Sayd 13, (2, 496); Nesâî, Sayd 28, (7, 201).]

AÇIKLAMA:

3934 numaralı hadiste geçti.

3939 ٦ – وعن خالد بن الوليد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [نَهىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ أَكْلِ لُحُومِ الْخَيْلِ وَالْبِغَالِ وَالْحَمِيرِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

6. (3939)- *Halid İbnu'l-Velid* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, at, katır ve eşek etini yemeyi yasakladı."

3940 ٧ – ولأبي داود في أخرى: [غَزَوْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ يَوْمَ خَيْبَرَ، فَأَتَتِ الْيَهُودُ

إلى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَشَكَوُا أنَّ النَّاسَ قَدْ أسْرَعُوا إلى حَظَائِرِهِمْ، فقَالَ ﷺ: لاَ تَحِلُّ أمْوَالُ الْمُعَاهِدِيـنَ إلاَّ بِحَقِّهَا، وَحَرَامٌ عَلَيْكُمْ حُمُرُ الأهْلِيَّةِ وَخَيْلُهَا وَبِغَالُهَا، وَكُلُّ ذِى نَابٍ مِنَ السِّبَاعِ، وَكُلُّ ذِى مِخْلَبٍ مِنَ الطَّيْرِ]. المراد بالمعاهدين هنا: أهل الذمة.

7. (3940)- Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde şöyle denir: "Hayber fethi sırasında gazvede, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte ben de vardım. Bir grup yahûdi, Aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek, askerlerin ahırlarına hücum ederek (mallarını yağmalamalarından) şikayet ettiler. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bunun üzerine (müslümanlara yönelerek): *"(Olamaz!) anlaşma yapılan kimselerin malı onların izni olmadan helâl değildir. Ayrıca size ehlî eşekler, onların atları, katırları, vahşi hayvanlardan herbir kesici dişi olan, kuşlardan da herbir pençeleri olan haramdır!"* buyurdular." [Ebû Dâvud, Et'ime 26, (3790); 33, (3806); Nesâî, Sayd 30, (7, 202).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, at etini de haramlar arasında zikretmekle, daha önce geçen sahih hadislere muhalefet eder. At etinin durumu hakkında yeterli bilgi daha önce geçti (3915, 3916. hadisler)

DÖRDÜNCÜ BÂB

RESULULLAH VE ASHABININ YEDİGİ YEMEKLER VE ONLARIN MEDHİ

3941 ١ – عن جــابر رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ سَأَلَ أهْلَهُ الأدْمَ، فـقَالُوا: مَا عِنْدَنَا إلاَّ الخَلُّ فَدَعَا بِهِ، فَجَعَلَ يأكُلُ وَيَقُولُ نِعْمَ الإدَامُ الخَلُّ، نِعْمَ الإدَامُ الْخَلُّ. نِعْمَ الإدَامُ الْخَلُّ]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

1. (3941)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ailesine katık sormuştu. "Yanımızda sirkeden başka bir şey yok!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm onu istedi ve gelince yemeye başladı. Hem yiyor, hem de: *"Sirke ne iyi katık! Sirke ne iyi katık! Sirke ne iyi katık!"* diyordu." [Müslim, Eşribe 166, (2052); Ebû Dâvud, Et'ime 40, (3820, 3821); Tirmizî, Et'ime 35, (1843); Nesâî, Eymân 21, (7, 14).]

AÇIKLAMA:

Hadiste *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* katık olarak sirkeye kanaat etme örneği vermektedir. Hatta Hattâbî burada sirke için ifade edilen övgünün iktisadlı davranışa övgü olduğunu, hadiste, nefsi lezzetli yemekten men etme ma'nâsı bulunduğunu ve hadisin sanki: "Sirkeyi ve onun gibi te'mini kolay ve külfetsiz olan diğer şeyleri katık yapın, şehevâta tabi olmayın, çünkü bu, dini ifsad eder, sıhhati de bozar" dediğini de belirtir. Ancak, Nevevî, Hattâbî'ye katılmaz ve burada Resulullah'ın bizzat sirkeyi övdüğünü söyler, ilaveten der ki: "Yiyecekte iktisad ve şehevâtın terki meselesi zaten başka kaidelerden malumdur."

3942 ٢– وعن عمر وأبي أسيد رَضِيَ اللهُ عَنْهما قالا: [قَـالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: كُلُوا الزَّيْتَ وَادَّهِنُوا بِهِ، فَإنَّهُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ]. أخرجه الترمذي.

2. (3942)- *Hz. Ömer* ve *Ebû Üseyd* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Zeytinyağını yeyin ve onunla yağlanın. Zira, o mübarek bir ağaçtandır." [Tirmizî, Et'ime 43, (1852, 1853).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadislerinde, katık olarak, ekmekle birlikte zeytinyağının yenmesini tavsiye buyurmaktadır. Ayrıca zeytinyağının başa sürülmesini de tavsiye buyurmaktadır.Hadis, emir sigasıyla gelmiş olmakla birlikte, tavsiye olarak ifade ediyoruz. Zira ülemâ bunu, gücü yetenlere ve mizacına uyanlara "ibahe" ve nedb" olarak tevil eder, aksi takdirde vecibe olması gerekirdi. Zeynu'l-Irâkî der ki: "Yağlanmaktan murad, onunla saçı yağlamaktır." Bir rivayette "saçı yağlamak" diye kayıtlanmıştır. Arapların âdeti, saçlarını yağlamaktı. Bunu, saçlar dağılmasın diye yaparlardı. Bunun emredilmesini, saçın çoğalması veya azalmasına hamletmemeli, sadece dağılmaması ile yorumlamalıdır."

İbnu'l-Kayyim, yağın sıcak memleketlerde bedene faydalı olduğu halde, soğuk memleketlerde zararlı olduğunu, buralarda başa fazla yağ sürmenin göz için muhâtaralı (riskli) olduğunu söyler.

2- Zeytinyağının mübarek olması, faidelerinin çokluğundandır. Fevkalâde bir beslenme kaynağı olmaktan öte, insanlığı aydınlatma işinde tarihin en eski devirlerinden beri hizmet etmiş, kandillerin yakıtı olmuş, Allah'ın müstesna bir nimetidir. Elde edilmesindeki kolaylık ve ucuzluk onu geçmiş devirlerde bu sahalarda rakipsiz kılmıştır. Ancak, yetiştiği beldenin mübarek kılınmış mukaddes bir yer olması sebebiyle de *"mübarek"* diye tavsif edildiği söylenmiştir. Ağacın mübarek olması, ondan elde edilen yağın da mübarek olmasını gerektirir.

Zeytinyağı üzerine el-Câmi'us-Sağîr'de iki hadis daha kaydedilir: كُلُوا الــزَّيْتَ وادَّهنوا به فإنَّه طَيِّبٌ مُبارَكَةٌ *"Zeytinyağını yiyin ve onunla yağlanın, çünkü hoştur, mübarektir.* كُلُوا الزَّيْتَ وَادَّهنُوا به فإنَّ فيــه شفاءً من سبْعين داءً منْها الْجُذَام *"Zeytinyağını yiyin ve onunla yağlanın, zira onda yetmiş derde şifa var. Bunlardan biri de cüzzâmdır."*

3943 ٣– وعن أنــس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّ خيَّاطــاً دعَا رَسُولَ اللهِ ﷺ لطَعَامٍ صَنعَهُ لَهُ فَذَهبْتُ معَهُ، فقرَّبَ خُبْزاً منْ شَعيرٍ ومَرَقاً فيــه دُبَّاءٌ وقَديدٌ، فرأيْتهُ ﷺ يَتتبَّعُ الدُّبَّاءَ مِنْ حَوالِي الْقَصْعَةِ، فَلَمْ أزَلْ أُحِبُّ الدُّبَّاءَ مِنْ يَوْمَئِذٍ]. أخرجه الستة إلا النسائى.

«القَدِيدُ»: اللحم المطبوخ الميبس.

3. (3943)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir terzi, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı onun adına hazırladığı bir yemeğe davet etti. Beraberinde ben de gittim. (Ev sahibi sofraya) arpa ekmeği, içerisinde kabak bulunan bir çorba ve kadîd (kurutulmuş et) getirdi. Ben, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tabağın etrafından kabağı araştırdığını gördüm. O günden beri kabağı sevmeye devam ediyorum."[Buhârî, Et'ime 33, 4, 25, 35, 36, 37, 38, Büyû 30; Müslim, Eşribe 144, (2041); Muvatta, Nikâh 51, (2, 546, 547); Ebû Dâvud, Et'ime 22, (3782); Tirmizî, Et'ime 42, (1850, 1851).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, *Resulullah*'ın yemek içerisindeki kabağı seçerek yediğini ifade etmektedir. Ancak bu hadis, daha önce geçen ve herkesin kendi önünden yemesini teşri eden hadislere (3876, 3877) muhalefet etmektedir. Şârihler, aradaki muhalefeti bertaraf etmek için çeşitli yorumlar yapmışlardır:

★ Buhârî: "Beraberinde yiyenler razı olursa tabağın her tarafından, dilediğini alabilir."

★ "Kirmânî: "Yemek sırf Resulullah için hazırlanmıştı" der. Ancak *Hz.Enes*'in varlığı düşünülünce bu iddianın isabetsizliği anlaşılır.

★ *İmâm Mâlik* der ki: "Aile ve hizmetçisine müvekkil olan kimseye, onların tiksinmeyeceklerini bildiği takdirde, dilediği yerden seçerek alabilir. Onların iğreneceklerini bilirse önünden yer. Resulullah'ın elini tabağın her tarafına dolaştırması, beraberindekilerin bu davranışından asla rahatsız olmayacaklarını bildiği içindir. Zira, Ashabı, Resulullah'ın elinin ve tükrüğünün değmesi ile teberrük ediyorlar, bunu bilhassa istiyorlardı. Dahası, yere balgam atacak olsa onu toplayıp, bedenlerine sürüyorlardı. Aynen bunun gibi, yemekte elini dolaştırmasından tiksinme duyulmayan kimsenin, elini yemek esnasında kabın içerisinde dolaştırması caizdir."

★ *İbnu't-Tîn* de şunları söyler: "Kişi hizmetçisi ile beraber yiyorsa ve sofrada da tek çeşit yiyecek varsa, onu yalnız yemesi caizdir." Resulullah'la ilgili olarak da: "Resulullah öyle hareket etmiştir. Çünkü yalnız başına idi" der. Fakat ev sahibi, bir rivayette gelen sarahate göre, yemeği koyup, işine devam etmiştir, kendisi yememiştir.

2- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FAİDELER:

★ Hadis, şerefli kimsenin, dûnundaki kimsenin davetine icabet edip

yemeğinden yemesine örnek sunmaktadır. Ayrıca hizmetçinin efendisiyle beraber yemesine de örnektir.

★ Rivayet *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mütevazi olup, Ashabının davetine icabet, onları ziyaret, onlarla beraber yemek gibi mürüvvete müteallik vasıflarını göstermektedir.

★ Yemek az da olsa davete icabet edilir.

★ Ev sahibi, misafirle birlikte yemeğe iştirak etmeyebilir. Zira terzi işine devam etmiştir. Resulullah'ın takririnden bunun cevazı anlaşılır. Bunu yemeğin azlığına hamletmek, müsafirini kendine tercih ettiğini söylemek mümkündür. Yahut tek olduğu veya oruçlu bulunduğu veya işinin acele bitmesi gerektiği vs. de söylenebilir.

★ Hadis, hayır ehline benzeme hususunda hırs ve onları yedirme vs. hususlarında da taklid etmeye örnektir.

★ Hz.Enes'in sünnete uymadaki gayretini güzel bir örnek görmekteyiz. Öyle ki zevkini, hissini bile sünnete göre yönlendirmektedir. Bir rivayette Enes'in bu hadise sebebiyle kabağı sevdiği tasrih edilir.

★ Hadisin bazı vecihlerinde, Hz. Enes'in yemekteki kabak parçalarını Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın önüne koyduğuna dair gelen açıklamayı gözönüne alan şârihler "yemekte beraber olan kimselerin, aynı yemekten de olsa birbirlerine ikram etmelerinin matlub olacağı"nı belirtirler.

3944 ٤ – وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قال: [أُتِىَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ بِجُبْنَةٍ فِي تَبُوكَ مِنْ عَمَلِ النَّصَارَى. فَدَعَا بِسِكِّينٍ فَسَمَّى وَقَطَعَ وَأَكَلَ]. أخرجه أبو داود.

4. (3944)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Tebük'te Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a hristiyanların yaptığı peynir (kalıbı) getirilmişti. Bir bıçak istedi. Besmele çekip kesti ve yedi." [Ebû Dâvud, Et'ime 39, (3819).]

AÇIKLAMA:

Âlimler, peynirin kuzu yavrusunun midesinden alınan bir madde ile yapılmış olması sebebiyle bu maddenin temiz olduğuna hükmedildiğini belirtirler. *"Eğer o pis olsaydı, peynir de pis olurdu, zira peynir onsuz elde edilmez"* derler.

3945 ٥ – وعن يوسف بن عبدالله بن سلام رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قال: [أَخَذَ رسولُ اللّهِ ﷺ كِسْرَةً

مِنْ خَبَرِ شَعِيرٍ، فَوَضَعَ عَلَيْهَا تَمْرَةً، وَقَالَ: هٰذِهِ]. أخرجه أبو داود.

5. (3945)- *Yusuf İbnu Adillah İbni Selâm* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir miktar arpa (ekmeği) aldı. Üzerine bir hurma koydu ve: *"Bu şuna katıkdır!"* buyurdu." [Ebû Dâvud Et'ime 42, (3830).]

AÇIKLAMA:

Burada hurma, ekmeğe katık olarak takdim edilmektedir. Tîbî der ki: "Hurma, Arap örfünde katık değil, müstakil bir yemek bilinegelmiş olması sebebiyle, *Aleyhissalâtu vesselâm* bu hadisleriyle, onun iyi bir katık da olabileceğini haber vermiş olmaktadır."

3946 ٦– وعن عائشة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَأكُلُ الْبَطِّيخَ بِالرُّطَبِ وَيَقُولُ: نَكْسِرُ حَرَّ هذَا بِبَرْدِ هذَا، وَبَرْدَ هذَا بِحَرِّ هذَا]. أخرجه أبو داود، وهذا لفظه والترمذي.

6. (3946)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kavunu taze hurma ile yer ve: *"Bunun hararetini şunun serinliğiyle, şunun serinliğini de bunun hararetiyle kırıyoruz!"* buyurdu." [Tirmizî, Et'ime 36, (1844); Ebû Dâvud, Et'ime 45, (3836).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, yiyeceklerin dengelenmesine bir örnektir. Müteakip bazı rivayetlerde de görüleceği üzere, *Aleyhissalâtu vesselâm,* yiyecekler arasında dengeleme işine ehemmiyet vermiştir. Hurma tatlıdır, hararet vericidir, onu harareti kırıcı mahiyette kavun (veya karpuzla) dengelemektedir.

2- Bıttîh, kavun ve karpuz için kullanılır. Umumiyetle kavun kastedilir. Karpuz kastedilince yeşil karpuz ma'nâsında bıttîhandar denmektedir. Keza kavun içinde bıttîh asfar (sarı karpuz) denmektedir.

Burada mevzubahis olan karpuz mu, kavun mu ihtilaf edilmiştir. Bazı âlimler *"yeşil olan (yani karpuz)"* derken, bazıları "sarı olan (yani kavun)" kastedilmektedir" demiştir. "Karpuz" diyenler "Kavunda da hurmada olduğu gibi hararet var" derler. *İbnu Hacer,* Nesaî'de gelen bir hadise dayanarak bunun "sarı karpuz" olduğunu ileri sürer, zira mevzubahis rivayette خِرْبِز (karpuz) tabiri geçmektedir, üstelik bu, yeşil olanın hi-

lafına Hicaz arazisinde bol bulunur der, öbür görüş sahiplerine şöyle cevap verir: "Sarı olanda taze hurma'ya nisbeten serinlik vardır, her ne kadar tadı sebebiyle harareti olsa da."

Hattâbî der ki: "Hadiste tıb ve ilacın meşruiyyeti, zararlı bir şeye tabiat icabı onun zıddı ile mukabele etme prensibi mevcuttur. Nitekim tıb ve tedavide esas da böyledir."

Hattâbî, hadisten "yiyecekler hususunda geniş davranmanın ve mubah lezzetlere yer vermenin meşru olduğu" hükmünü de çıkarır. Nevevî, "bu hususta ülemâ ihtilaf etmemiştir" der. Ve ilave eder: "Seleften bunun hilafına yapılan rivayet dînî bir maslahat olmadan bol yemeye ve tereffühe alışmaktan men etmek düşüncesine dayanan kerâhete hamledilir."

3947 ٧- وللشيخين وأبى داود عن عبدالله بن جعفر رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال: [رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَأْكُلُ الْقِثَّاءَ بِالرُّطَبِ].

7. (3947)- Sahîheyn ve Ebû Dâvud'da, Abdullah İbnu Cafer (radıyallahu anhümâ)'nın şöyle dediği gelmiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı salatalıkla birlikte taze hurma yerken gördüm."[Buharî, Et'ime 39, 45, 47; Müslim, Eşribe 147, (2043); Ebû Dâvud, Et'ime 45, (3835); Tirmizî, Et'ime 37, (1845).]

AÇIKLAMA:

Burada da iki ayrı şeyin birlikte yenmesine örnek var. Bunun keyfiyetini açıklayan bir rivayet Taberânî'nin Mu'cemü'l-Evsat'ında gelmiştir: Yine Abdullah İbnu Cafer anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sağ elinde salatalık, sol elinde de taze hurma gördüm. Aleyhissalâtu vesselâm bir keresinde birinden, bir keresinde öbüründen yiyordu."

Ebû Nuaym'ın et-Tıbb'ında *Hz. Enes* (radıyallahu anh) da, Resulullah'ın sağ eline taze hurma, sol eline kavun alıp hurmayı kavunla birlikte yediğini belirtir ve Resulullah'ın en çok sevdiği meyve taze hurmaydı" der. Nesâî'de de Aleyhissalâtu vesselâm'ın hırbız (kavun) ile taze hurmayı birlikte yediği rivayet edilmiştir. Müteakiben, birini kaydedeceğimiz üzere *İbnu Mâce, Nesâî* ve *Ebû Nuaym*'ın Et Tıbb'ında gelen bazı rivayetler, Hz. Âişe'nin Resulullah'la evlenmezden önce biraz şişmanlaması için -Resulullah'ın tavsiyesi ile- hususi bir beslenme rejimi uyguladığını göstermektedir: فَاطْعِمُونِى الْقِثَّاءَ بِالتَّمْرِ فَسَمِنْتُ عَلَيْهِ كَاحْسَنِ الشَّحْمِ "Bana salatalık ve hurma yedirdiler. Bunun üzerine ben en iyi şekilde şişmanladım."

Kurtubî, bu rivayetlere dayanarak der ki: "Hadiste, yiyeceklerin sıfat-

larını ve tabiatlarını gözönüne alarak hareket etmek, tıbbî kaideye uygun olarak onları tabiatlarına uygun şekilde kullanmanın cevazı vardır. Zira, taze hurmada hararet, salatalıkta ise serinlik var. İkisi birlikte yenilirse her ikisi de mûtedil olur. Bu ise mürekkep ilaçlarda mühim bir esastır."

3948 ٨– ولأبى داود عن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت: [أَرَادَتْ أُمِّى أَنْ تُسَمِّنَنِى لِدُخُولِى عَلَى رَسُولِ اللّهِ ﷺ فَلَمْ أَقْبَلْ عَلَيْهَا بِشَىْءٍ مِمَّا تُرِيدُ حَتَّى أَطْعَمَتْنِى الْقِثَّاءَ بِالرُّطَبِ، فَسَمِنْتُ عَلَيْهِ. كَأَحْسَنِ السِّمَنِ].

8. (3948)- *Ebû Davud, Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ)'dan şunu kaydeder: "Annem, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la evleneceğim zaman beni şişmanlatmak istedi. Ancak bana hurma ile birlikte salatalık yedirinceye kadar arzu ettiği diğer şeylerden (ilaçlardan) hiçbirine icabet edemedim. O ikisinden (muntazaman yemeye devam edince) güzel bir şişmanlık kazandım." [Ebû Dâvud, Tıbb 20, (3903); İbnu Mâce, Et'ime 37, (3324).]

AÇIKLAMA için önceki hadise bakılsın.

3949 ٩– ومن ابنى بسر السُّلَمِيِّيْنَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قالا: [دَخَلَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللّهِ ﷺ فَقَدَّمْنَا إِلَيْهِ زُبْداً وَتَمْراً، وَكَانَ يُحِبُّ الزُّبْدَ وَالتَّمْرَ]. أخرجه أبو داود.

9. (3949)- *Büsr es-Sülemî*'nin iki oğlu (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanımıza girdi. Biz kendilerine tereyağı ve hurma ikram ettik. Aleyhissalâtu vesselâm yağla hurmayı severdi." [Ebû Dâvud, Et'ime 45, (3837); İbnu Mâce, Et'ime 43, (3334).]

AÇIKLAMA:

1- *Büsr*'ün iki oğlu Atiyye ve Abdullah'dır.

2- Bu hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hurma ile tereyağını beraber yediğini ifade etmektedir.

3950 ١٠– وعن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يُحِبُّ الْحَلْوَى وَالْعَسَلَ]. أخرجه الترمذي.

10. (3950)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* helva ve balı severdi." [Tirmizî, Et'ime 29, (1832).]

AÇIKLAMA:

Hadiste *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tatlıları ve balı sevdiği ifade edilmektedir. Hadiste geçen helvayı "tatlı" diye çevirmemiz daha uygundur. Çünkü dilimizde helva dedik mi muayyen hammaddelerden yapılmış belli bir tatlıyı anlarız. Arapçada ise, insan emeğinin, san'atın girdiği her çeşit tatlıya denir. Nevevî der ki: *"Helva'dan burada murad tatlı olan her şeydir." Nevevî devamla der ki: "Arkadan balın zikri, onun şeref ve meziyyetine dikkat çekmek içindir, âmmdan sonra hass'ın zikri babındandır." İbnu Battal* der ki: "Helva ve bal, şu âyette mezkur olan tayyibâta dahildir: كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ **"Size verdiğimiz rızkın temizlerinden yiyin..."** (Tâ-Hâ 21).

Âlimler, helva ve bala benzeyen bütün leziz yiyeceklerin, hadisin ma'nâsına dahil olduğunu belirtirler. Hattâbî der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tatlılara olan sevgisi onlara fazla iştiha göstermesi, nefsinin onları şiddetle çekmesi ma'nâsında değildir. Sofrasında bulunduğu takdirde tatlıdan normal şekilde alırdı. Böylece onun bunu sevdiği anlaşılırdı.

3951 ١١ — وعن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [كَانَ أَحَبَّ الطَّعَامِ إلى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ الثَّرِيدَ مِنَ الْخُبْزِ، وَالثَّرِيدَ مِنَ الْحَيْسِ]. أخرجه أبو داود.

11. (3951)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın en çok sevdiği yiyecek ekmekten yapılan tirid ve hays'dan yapılan tirid idi." [Ebû Dâvud, Et'ime 23, (3783).]

AÇIKLAMA:

1- *Tirid,* ekmeğin elle ufalanmasından sonra üzerine et suyu dökülerek elde edilen yemeğe Araplar tirid der. Aynı kelime dilimize tirid olarak girmiş durumda. Biz de biraz bayatlayan ekmek parçalarını biriktirip küçük küçük parçaladıktan sonra üzerine et suyu ve yağ, salça, baharat vs. katkı maddeleri ile terbiyelenen suyu dökmek suretiyle elde ettiğimiz yemeğe tirid deriz. Belki de sünnetten geldiği ve Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* severek yediği için halkımız tarafından zevkle yenen, yapılması kolay bir yemek çeşididir. Bayatlayan ekmek parçalarını değerlendirerek israfı önlemesi bakımından ayrı bir ehemmiyeti olan bu yemeğin *Resulullah*'ın takdirine mazhar olması ona ayrı bir lezzet katmaktadır. Tiridin sünnet olduğunu, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın övgüsüne

sevgisine mazhar olduğunu bilen âileler, onu bir sünnetin ihyası olarak, bir başka niyetle, bir başka hazla yerler. Âfiyet ve nur olsun. Kıyamete kadar mutfaklarımızdan eksik olmasın.

Efendimiz, tiridi o kadar severmiş ki, bazan bir başka şeye olan sevgisinin büyüklüğünü ifade için tiride atıf yaptığı olmuştur. Mesela Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) validemizin üstünlüğünü şöyle ifade buyurmuşlardır: فَضْلُ عَائِشَةَ على النِّسَاءِ كَفَضْلِ الثَّرِيدِ عَلى سَائِرِ الطَّعامِ *"Âişe'nin başka kadınlara üstünlüğü tiridin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir."* Aleyhissalâtu vesselâm burada, her ikisini de yüceltmiş, her ikisine de ayrı bir muhabbeti olduğunu belirtmiş olmaktadır.

2- Hays: *İbnu'l-Esîr,* Hays'ı: "Hurma, keş ve yağ veya keşe bedel un veya ekmek ufağı katılarak yapılan yemek" diye tarif eder.

İbnu Raslân da şöyle tarif eder: "Hays'ın sıfatı, hurma alınır, içerisinden çekirdeği ayıklanır, yağ veya benzeri bir şeyle birlikte yoğrulur. Sonra serîd gibi oluncaya kadar elde ovulur, bazan da içerisine kavud katılır."

Şu halde, ekmek tiridi deyince et suyuna ekmek parçaları katarak elde edilen tiridi; hays tiridi deyince de hurma, bal, keş ve benzeri şeylere ekmek parçalarını katmakla elde edilen yemeği anlayacağız. Bu katkılı yemeklerin kesin değişmez belli bir terkibi olmasa gerek. Mutfağın imkanlarına göre et suyu, yağ, bal, hurma, peynir gibi farklı katıklar, un ekmek, kavud gibi ana maddelere katılarak bunları daha lezzetli, daha yenilir hale getirmektedir. İşte bu suretle elde edilen yemeklere serîd (tirid) denmektedir. Serîd, asıl itibariyle batırmak, ıslamak ma'nâsından gelir.

3952 ١٢ – وعن عبدالله المزنى رَضِىَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا اشْتَرَى أحَدُكُم لَحماً فَليُكثِرْ مرقته، فإنْ لَمْ يَجِدْ لَحماً أصَابَ مَرَقاً وَهُوَ أحَدُ اللَّحمَيْنِ].

أخرجه الترمذي.

12. (3952)- *Abdullah el-Müzenî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz et satın alınca suyunu biraz fazla kılsın. (Yemek sırasında) yiyenlerin çokluğu sebebiyle ete rastlamayıp suya rastlasa (bu ona yeterlidir), zira su da, iki etten biri olmuştur."* [Tirmizî, Et'ime 30, (1833, 1834).]

AÇIKLAMA:

Resulullah burada, et suyunun da etin kendisi kadar besleyici ve yemeğe tad verici olduğuna dikkat çekiyor. Bu sebeple et pişerken suyunun

fazla konmasını tavsiye ediyor. Bilhassa kalabalık ailelerde, pişen etten herkesin kaşığına rastlamayabilir. Şu halde suyun fazla kılınması herkese oldukça eşit bir nasib sağlayabilecektir. Çünkü etteki bir kısım faydalı ve besleyici hasseler suyuna geçecektir.

Hadisin *Müslim*'de *Ebû Zerr* (radıyallahu anh) tarafından rivayet edilen bir benzeri şöyledir: اذا اشْتَرَيْتَ لَحْماً اَوْ طَبَخْتَ قِدْراً فَاكْثِرْ مَرَقَتَهُ وَاغْرِفْ لِجَارِكَ مِنْهُ "Bir et satın aldın veya pişirdin mi, suyunu artır ve ondan komşuna da bir miktar ver."

2- *Resulullah* bu hadisle etin suda pişirilerek yenmesini, bu tarzın kızartılarak yenmesinden daha iyi olduğunu irşad etmiş olmaktadır. Hem herkese isabet edecek bir bereket kazanmakta ve hem de -bazı şarihlerin dikkat çektiği üzere- kızartmadan hasıl olacak bir kısım tıbbî zararlar bertaraf edilmiş olmaktadır.

3- Hadisin kaydettiğimiz *Ebû Zerr* vechi de nazar-ı dikkate alınınca, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın aynı sofraya oturanlar olsun, diğer komşular olsun, kardeşler arasında bir dayanışma, bir yardımlaşma, bir diğergamlık hislerinin teşkilini, te'sisini de gaye edindiği anlaşılmaktadır. Komşuların birbirlerine bu çeşit ikramları, aralarındaki muhabbeti artırır, dargınlıkları izale eder, dargınlığa götürecek zemin bertaraf edilmiş olur.

4- Bu hadisin bir diğer yönü, insandaki cimrilik damarının kırılmasına, bencilliğin izalesine, fakirlik korkusunun dağıtılmasına bakar, şeytanın bu paraleldeki iğvalarını bertaraf eder.

Rehber-i ekmel olan Efendimizin her tavsiyesi, anlamak ve keşfetmekten aciz kaldığımız nice maslahatlar, menfaatler ve dünyevî faideler taşır.

3953 ١٣ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أُتِيَ رَسُولُ اللهِ بِلَحْمٍ فَرُفِعَ إِلَيْهِ الذِّرَاعُ، وَكَانَتْ تُعْجِبُهُ فَنَهَشَ مِنْهَا]. أخرجه الترمذي.

«النَّهْشُ» بمهملة ومعجمة: الأكل بمقدم الأسنان، وقيل إنه بالمعجمة: الأكل بالأضراس.

13. (3953)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir et parçası getirilmişti. Kendisine bunun bud kısmı sunuldu. *Aleyhissalâtu vesselâm* bud severdi. Bu bud gelince hemen ondan ısırarak yedi." [Tirmizî, Et'ime 34, (1838); İbnu Mâce, Et'ime 28, (3307); Buhârî, Enbiya 3, Tefsir, İsra 5; Müslim, İman 327).]

AÇIKLAMA:

Zirâ koyunun kol kısmıdır, ön bud da denir. Kâmus'da: *"Dirsekten*

orta parmağa kadar olan kısım" diye tarif edilir. Hadis, Resulullah'ın koyun budunu sevdiğini göstermektedir.

İmam Nevevî, Resulullah'ın kolu sevmesini, çabuk pişmesi, çabuk hazmedilmesi ile izah eder. Isırarak yemesi, tevazuya yorulmuştur. Gerçi ısırarak yemenin sıhhat ve âfiyete daha uygun olduğu da söylenmiştir.

3954 ١٤– وعن ابن مسعود رَضِىَ اللهُ عَنْه قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ تُعْجبُهُ الـذّرَاعُ، وَسُمَّ فِى الذّرَاعِ، وكَانَ يرى أنّ اليَهُودَ سَمُّوهُ]. أخرجه أبو داود.

14. (3954)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Koyunun ön budu *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hoşuna giderdi. (Bir defasında) ön buda zehir konuldu. Bu zehiri yahudilerin koyduğu görüşündeydi." [Ebû Dâvud, Et'ime 21, (3781); Buhârî, Megâzî 41, Hibe 28; Müslim, Selam 45, (2190); İbnu Mâce, Tıb 45, (3546).]

AÇIKLAMA:

Bu hadise, *Hayber*'in fethi sırasında cereyan eden hadiseye ima etmiş olmalıdır. Zira *İbnu İshak*'ın daha tafsilatlı olarak kaydettiğine göre, fetih tamamlanınca Zeyneb Bintu'l-Hâris adında bir yahudi kadını Resulullah'ın koyunun neresini sevdiğini sorar ve bud kısmı olduğunu öğrenince oraya çokca zehir koyarak, kızartılmış halde ikram eder. Resulullah bir mucize olarak suikastın farkına varıp lokmasını yutmadan tükürür. Ashabtan *Bişr İbnu'l-Bera* yutar ve zehirin tesiriyle şehid olur. Resulullah *"niye yaptın?"* diye kadına sorunca: "Peygambersen sana bildirilir, degilsen halk senden kurtulur diye yaptım" der, müslüman olur. Resulullah cezalandırmaz.

3955 ١٥– وعن سهل بن سعد رَضِىَ اللهُ عَنْه قال: [كُنَّا نَفْرَحُ بيومِ الْجمُعَةِ، كَانَتْ لَنَا عَجوزٌ تَأخُذُ أُصولَ السِّلْقِ فَتطرَحُهُ في القِدْرِ، وتُكَرْكِرُ عَلَيْه حبَّاتٍ منْ شَعِيرٍ، واللهِ مَا فيهِ شَحْمٌ ولاَ وَدَكٌ، فـإذَا صَلَّيْنَا الجُمُعَةَ انْصرَفْنَا، فنُسَلِّمُ عَلَيْها فَتُقَدِّمُهُ لَنَا، وكُنَّا نَفْرحُ بِيومِ الجُمُعَةِ مِنْ أجْلِه]. أخرجه الشيخان.

«تُكَرْكِرُ»: أى تطحن.

15. (3955)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz cuma günü olunca sevindirdik. Çünkü bizim yaşlı bir kadın akrabamız vardı. Pazı kökü bulur, tencereye koyar, üzerine de arpa öğütüp ilavede bulu-

nurdu. Vallahi, bunun içinde ne kuyruk yağı ne de iç yağı olurdu. Cuma namazını kıldık mı, mescidden ayrılır, o ihtiyar kadına selam verip hanesine girerdik. O da mezkur yemeği önümüze koyardı. İşte bu sebeple biz cuma olunca sevinirdik." [Buhârî, Et'ime 17, Cuma 40, 41, Hars 21, İsti'zân 16, 39; Müslim, Cuma 30, 32, (859, 860).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetin Buhârî'deki vechinde bazı ziyadeler hadisi daha vazıh kılmaktadır. "Bizden bir kadın, tarlasındaki dört evleklik kısma pazı ekerdi. Cuma günü olunca, pazı köklerinden söker, bir tencereye koyar, üzerine bir avuç çekilmiş arpa ilave eder pişirirdi. Pazı kökleri, yemeğin âdeta etli kemiği yerine geçerdi. Biz cuma namazından çıkar, kadına selam verir, yanına giderdik. O da önümüze bu yemekten getirirdi, biz de yerdik. Biz cuma günlerini bu yemek sebebiyle iple çekerdik."

Hadisin bir vechinde, cuma günleri (namaza erken gidebilmek için) sabah yemeği ve kaylûleyi namazdan sonraya bıraktıkları da belirtilir.

2- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FAYDALAR:

★ Kadına selam vermek caizdir.

★ Ne kadar değersiz bile olsa bir şeyler ikram etmek müstehabdır.

★ Sahabelerin kanaatkârlıkları, geçimdeki darlıkları, namaza olan heyecanlı koşuşmaları gözükmektedir.

★ *Ahmed İbnu Hanbel* bu hadise dayanarak Cuma'nın zevalden önce kılınabileceğini, bunun caiz olduğunu söylemiştir. Ancak Zeyn İbnu'l Münîr, aksine, hadisten cumanın zevaldan sonra kılındığı hükmünün çıkarılması gerektiğini söyler. "Çünkü der, kaylûleden (gündüz uykusu) âdetleri zevalden önce yapmak idi. Sahabî, cuma günleri, cuma için husûsî hazırlıkla meşgul olmaları sebebiyle kayluleyi cuma namazından sonraya tehir ettiklerini haber vermektedir."

3956 ١٦ – وعن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [لَقَدْ رَأَيْتُنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ بِمَرِّ الظَّهْرَانِ نَجْنِى الْكَبَاثَ: وَهُوَ ثَمَرُ الأَرَاكِ. وَيَقُولُ: عَلَيْكُمْ بِالأَسْوَدِ مِنْهُ، فَإِنَّهُ أَطْيَبُ، فَقُلْتُ: أَكُنْتَ تَرْعَى الْغَنَمَ؟ فَقَالَ: وَهَلْ مِنْ نَبِىٍّ إِلاَّ رَعَاهَا]. أخرجه الشيخان.

16. (3956)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte Merrü'z-Zahrân'da erâk ağacının kebâs de-

nilen meyvesinden topladığımızı hatırlıyorum. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* o zaman bize: *"Siyahlarını toplayın, onlar daha iyidir!"* tavsiyesinde bulunmuştu. Ben kendilerinden "Siz koyun da güttünüz mü?" diye sordum. "Hiç koyun gütmeyen peygamber var mı?" cevabında bulundu." [Buhârî, Et'ime 50, Enbiya 29, Müslim, Eşribe 163, (2050).]

AÇIKLAMA:

1- *Merrü'z-Zahrân*, Mekke'ye bir merhale mesafede bir yer adıdır.

2- Şârihler, "Koyun güttün mü?" sorusunun "Koyun güttün mü ki kebâs denen meyvenin siyahının daha iyi olduğunu biliyorsun?" takdirinde olduğunu belirtirler. Bu ifadeden kebâsın ziraatının yapılmayıp, pazarlarda satılmadığı dağlarda hüda-yı nâbit olarak bittiği ve çobanlar tarafından bilinip istifade edildiği anlaşılmaktadır. Mamafih, lügatçiler kebâs'ı insan, deve ve hatta koyunların da yediğini belirtirler.

3- Âlimler, bu hadisten, dağlarda sahipsiz olarak yetişen ağaçların meyvelerinden yemenin mübah olduğu hükmünü çıkarmışlardır.

4- Âlimler, peygamberlerin, nübüvvetten önce çobanlıktan geçmelerindeki hikmetler sadedinde şu açıklamayı yaparlar: "Koyun gütmek, ümmetlerinin işlerini yürütme hususunda temrin yapmak, tecrübe kazanmak içindir. Çünkü koyunlarla haşir neşir olmakla hilm, şefkat gibi duygular gelişir. Zira, koyunları güdüp, onları kırda dağılmalarından sonra toplamaya bir otlaktan diğerine sevketmeye, canavar, hırsız gibi koyun düşmanlarından onları korumaya sabrettiler, onların tabiatlarındaki farklılıkları, zayıflıklarına ve beraberliğe olan ihtiyaçlarına rağmen şiddetli tefrikalara düştüklerini öğrendiler mi, bu suretle, ümmete karşı sabırlı olmaya alışırlar ve onların akılca aralarındaki seviye farklarını, tabiatlarındaki çeşitlilikleri anlarlar. Böylece kırgınları barıştırırlar, zayıflara merhametli olurlar, onlarla muamelelerinde iyi davranırlar. Neticede bu işlerin meşakkatlerine tahammülleri, aynı işlere çobanlık yapmaksızın birden bire verilme durumuna kıyasla çok daha kolay olur. Halbuki bu erdem, koyun çobanlığıyla tedricen kazanılmıştır. Bu işte, bilhassa koyun zikredilmiştir. Zira o diğerlerine nazaran daha zayıf, dağılmaları da deve veya sığırın dağılmasından daha fazladır. Büyüklerin bağlanması, alışılan âdet üzere, daha çok imkan dahilindedir. Ne varki koyunlar, onlara nazaran daha çok dağılsa da, toplayıp zabt rabt altına alınmaları öbürlerinden daha sür'atlidir."

BEŞİNCİ BÂB

BAZI VESİLELERLE YENEN YEMEKLER

❑ DÂVET YEMEGİ

3957 ١ – عن ابن عمر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [قالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: أجيبُوا هذهِ الدَّعْوَةَ إذَا دُعِيتُمْ، وكَانَ ابنُ عُمَرَ يَأتِى الدَّعْوَةَ فِي العُرْسِ وَغَيْرِهِ وهوَ صائمٌ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

1. (3957)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Davet edildiğiniz zaman bu davete icabet edin." [Nâfi der ki:] "İbnu Ömer, oruçlu bile olsa, düğün ve diğer davetlere mutlaka icabet ederdi."

3958 ٢ – وفي أخرى لأبى داود: [مَنْ دُوعِيَ وَلَمْ يُجِبْ، فَقَدْ عَصَى اللّٰهَ وَرَسُولَهُ، وَمَنْ دَخَلَ عَلَى غَيْرِ دَعْوَةٍ دَخَلَ سارِقاً وَخَرَجَ مُغِيراً].

«المُغِيرُ»: الناهب.

2- (3958)- Ebû Dâvud'un diğer bir rivayetinde: "Kim davet edildiği halde icabet etmezse, Allah ve Resulüne isyan etmiş olur. Kim de, davetsiz olarak bir sofrada oturursa hırsız olarak girer. Yağmacı olarak çıkar" denilmiştir. [Buhârî, Nikâh 71, 74; Müslim, Nikâh 103, (1429); Tirmizî, Nikâh 11, (1098); Ebû Dâvud, Et'ime 1, (3736, 3737, 3738, 3739).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, yapılan dâvetlere icabet edip katılmayı emretmektedir. Hadis bu haliyle mutlaktır. Hangi çeşit davet olursa olsun davete icabet etmek gerekmektedir. 3977 numaralı hadisten sonra yer vereceğimiz DAVETLERİN ÇEŞİTLERİ VE HA-

YATIMIZDAKİ YERİ başlığıyla sunacağımız tahlilde görüleceği üzere, davetin birçok çeşitleri vardır. Ülemâ bu davetlerin hepsini bir tutmamıştır. Daha çok düğün için yapılan davete icabet etmenin vacib olduğunda ittifak etmiştir. İbnu Hazm bu hükmün Sahabe ve Tâbiîn cumhurunun görüşü olduğunu söylemiştir. Bazı Şâfiîlerin hükmü de böyledir. Ancak *Mâlikîler, Hanefîler, Hanbelîler* ve *Şâfiîlerin* cumhuru, düğün dışındaki davetlere icabetin vacib olmadığına hükmetmişlerdir.

Başta *İbnu Hacer,* bir kısım ülemâ, düğün dâvetine icabeti de mutlak bir vecibe kabul etmezler, bâzı şartlar tahtında vâcib olacağını söylerler. O şartları şöyle özetleyebiliriz:

★ Daveti yapan mükellef, hür, reşid olmalıdır.

★ Davet sadece zenginlere yapılmış olmamalı, fakirlere de şâmil olmalıdır.

★ Sevgi veya korkunun sevkiyle muayyen bir şahsa sevgi izhar etmek maksadıyla olmamalıdır.

★ Esahh görüşe göre davetçi, müslüman olmalıdır.

★ Meşhur görüşe göre ilk güne has olmalıdır.

★ Bir başka davet öne geçmemeli. Hangi davet önce yapılmışsa ona icabet edilmelidir.

★ İki ayrı davet aynı anda gelirse, esahh görüşe göre, kan yönünden daha yakın olan, komşuluk yönünden yakın olana tercih edilir, eşitseler kura çekilir.

★ Münker vs. sebebiyle, huzuruyla rahatsız olacaklar bulunmamalıdır.

★ (Mâkul) bir mazereti olmamalıdır.

★★ Oruçlu olmak mâzeret değildir. Bazı rivayetlerde oruçlu olanın da olmayanın da katılması; oruçlu ise- bir rivayette- açması, bir başka rivayette öbürleri yerken onun namaz kılması, ama mutlaka katılması emredilir.

2- Bazı kaynaklarda: اَلْوَلِيمَةُ أَوَّلَ يَوْمٍ حَقٌّ وَالثَّانِى مَعْرُوفٌ وَالثَّالِثُ رِيَاءٌ وَسُمْعَةٌ *"Birinci gün dâvet haktır, ikinci gündeki mâruftur, üçüncü gündeki riya ve desinler diyedir"* şeklinde bir rivayet gelmiş ise de muhaddisler bunun zayıf olduğunu belirtir, ve Resulullah'tan ziyafet günlerini tahdid eden bir beyan intikal etmediğini, aksine Sahabe ve Tâbiînden bunun aksini ifade eden bir kısım rivayetlerin ve tatbikatın geldiğini örneklerle belir-

tirler. Yani imkân nisbetinde, ziyafeti birkaç gün boyunca devam ettirmenin bir günahı yoktur.

Ancak bazı âlimler: "Eğer ziyafet üç gün sürmüşse, üçüncü günkü ziyafete icabet mekruhtur; ikinci günkü icabet ise birinci gündeki gibi asla müstehab değildir" demiştir.

Bunun mekruh olduğunu söyleyenler, daha ziyade aynı şahısların her üç günde de çağrılmasını esas almışlardır. Ama davet edilenlerin çokluğu sebebiyle, her gün bir başka grubun çağrılması halinde, davetin birkaç gün devamında bir kerâhet olmaması gerektiğini söylerler. Kâdı İyâz Mâlikîlerin: "Hali vakti yerinde olanların bir hafta boyu ziyafet vermesinin müstehab olduğunu" söylediklerini kaydeder.

Her hâl u kârda, bazı âlimler ihtiyatı elden bırakmayarak: "Şartlar bir günden fazla sürecek ziyafette riya olmayacağı hususunda kesin kanaat veriyorsa caizdir, değilse caiz değildir" demişlerdir.

3- Ziyafet bahsinde bilinmesi gereken bir husus, ziyafet mahallinden haram veya mekruh bir şeyin bulunması; içki, kadın, gayr-ı meşru eğlenceler gibi. Bilhassa zamanımızda, İslâmî âdâba uygun nezih ziyafetlerin azaldığı söylenebilir. Bu çeşit ziyafetlere katılmalı mı katılmamalı mı, hükmü nedir?

Âlimler bu meseleyi, Ebû Dâvud ve başka hadis kitaplarında gelen, Hz. Ali'nin Resulullah'ı yemeğe davet ettiği zaman yemek için şeref buyurduklarında kapının üzerinde nakışlı bir örtünün gerili olduğunu görünce içeri girmeden geri dönmesiyle ilgili rivayetin izahı sırasında ele alırlar. "Duvara perde örtmek, halı germek cebâbirenin israf nevinden bir işidir, bu sebeple geri dönmüştür" der. Âlimler her ne kadar perdedeki işlemeler sebebiyle geri dönmüş olmasını esas almışlarsa da, bunu kerâhet bulunan eve girilmeyeceği hususuna delil kılmışlardır.

Mirkat'da: "Hadiste, içerisinde münker bulunan dâvete icabet edilmeyeceği hususunda delil vardır" denir. *İbnu Hacer* de: "Bir evde münkerin varlığı o eve girmeye manidir" der.

İbnu Battâl da şöyle cezmeder: "Hadiste, içerisinde Allah ve Resulünün yasakladığı haramlar bulunan ziyafete katılmak caiz değildir, çünkü burda münkere rıza ma'nâsı vardır, ancak böyle bir durumda haram olan şey var, fakat izale edecek durumda ise, izale eder ve katılır. Bu takdirde gelmesinde bir beis yok. İzale edemezse oradan ayrılır gider."

Hanefîlerden Hidâye sahibi der ki: "Kendisi örnek alınan biri değilse, böyle bir sofraya oturup yemesinde bir beis yok. Münker varsa değiş-

tirecek güçte değilse çıksın gitsin, çünkü o sofrada dîne hakaret var, günah kapısını açma var. Bu mütâlaalar, sofrada hazır bulunduktan sonraya ait. Önceden biliyor ise, icabet etmesi gerekmez."

3959 ٣– وعن حميد بن عبدالرحمن الحميرى عن رجل من أصحاب رَسول الله ﷺ قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ : إذَا اجْتَمَعَ دَاعِيَانِ فَأجِبْ أقْرَبَهُمَا بَاباً، فَإنَّ أقْرَبَهُمَا بَاباً أقْرَبُهُمَا جِوَاراً، وَإنْ سَبَقَ أحَدُهُمَا فَأجِبِ الَّذِى سَبَقَ]. أخرجه أبو داود.

3. (3959)- *Humeyd İbnu Abdirrahman el-Hımyerî*'nin ashabından bir kimseden naklettiğine göre, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuşlardır: *"İki kişi birden davet ederse kapı itibariyle hangisi yakınsa ona icabet et. Çünkü kapısı daha yakın olan komşulukta daha yakındır. Bunlardan biri önce davet etmiş ise, önce davranana icabet et!"* [Ebu Dâvud, Et'ime 9, (3756).]

AÇIKLAMA:

Burada aynı günde cereyan edecek birden fazla ziyafet veya merasim için davetli olan kimsenin hangisine icabet etmesi gerekeceği hususunda şerî ölçü verilmektedir. Bu ölçüyü Alkame şöyle izah eder: "Hadiste, birinin önceliği mevzubahis olmadan iki kişi tarafından aynı anda dâvet edilen kimsenin, kapı itibariyle kendisine en yakın olanın davetine uyacağına delil vardır. Eğer kapıları eşit uzaklıkta ise, ilim, diyanet ve salâhat yönüyle üstün olana icabet eder. Bu hususlarda da eşit olurlarsa kur'a çeker."

Belki de böyle bir durum hiç vaki olmamıştır, olmayabilir de. Ama buna rağmen böyle bir ölçünün konması, herhalde boşa değildir. Bununla beşerî münasebetlerde insanları kırmamak, belli objektif ve dînî ölçülerle aralarında silsile-i meratip (hiyerarşi) kurmak imkân nisbetinde şahsî ve rencide edici ölçüler koymaktan kaçınmak, komşuluk, akrabalık haklarını ihmal etmemek gibi dersler, umumî prensipler verilmektedir. İçtimâî hayatta hepsinin yeri var.

3960 ٤– وعن أبى مسعود الأنصارى رَضِىَ الله عَنْه قال: [كَانَ رَجُلٌ مِنَ الأنْصَارِ يُقَالُ لَهُ أبُو شُعَيْبٍ، وَكَانَ لَهُ غُلَامٌ لَحَّامٌ، فَرَأى النَّبِىَّ ﷺ فَعَرَفَ فِي وَجْهِهِ الْجُوعَ فَقَالَ لِغُلَامِهِ: وَيْحَكَ اصْنَعْ لَنَا طَعَاماً لِخَمْسَةِ نَفَرٍ، فَإنِّى أُرِيدُ أنْ أدْعُوَ رَسُولَ الله ﷺ

خَامِسَ خَمْسَةٍ، فَدَعَا رَسُولَ اللّهِ ﷺ خَامِسَ خَمْسَةٍ، فَاتَّبَعَهُمْ رَجُلٌ فَلَمَّا بَلَغَ الْبَابَ قَالَ ﷺ: إنَّ هـذَا اتَّبَعَنَا، فَإِنْ شِئْتَ تَأْذَنَ لَهُ، وَإِنْ شِئْتَ رَجَعَ. قَالَ: بَلْ آذَنُ لَهُ يَا رَسُولَ اللّهِ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

4. (3960)- *Ebu Mes'ud El-Ensarî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ensar'dan Ebû Şuayb adında bir zat vardı. Bunun et satışı yapan bir kölesi vardı. (Bir gün) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı gördü ve yüzünden acıkmış olduğunu anladı. Kölesine: "Bize beş kişilik yemek hazırla! Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı da beşin beşincisi olarak davet etmek istiyorum!" dedi. Gerçekten de Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı beşin beşincisi olarak davet etti. Onları bir kişi daha takib etti. Kapıya geldiklerinde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (ev sahibine): *"Bize bu da uydu, istersen ona da izin ver, istersen dönsün!"* buyurdular. Adam: "Ey Allah'ın Resûlü, ona da izin veriyorum!" dedi." [Buhârî, Et'ime 57, 34, Büyû 21, Mezâlim 14; Müslim, Eşribe 138, (2036); Tirmizî, Nikâh 12, (1099).]

AÇIKLAMA:

1- Burada öncelikle davetsiz olarak ziyafete katılmama gereği ifade edilmektedir. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* peşine takılan kimsenin girmesi hususunda ev sahibine hatırlatmada bulunarak kabul edip etmeyeceğini sormuştur. Keza davetli de, ev sahibinin sarih bir emri veya âmm bir izni veya razı olacağına dair bir bilgisi olmadan bir başkasını beraberinde getirmeye yetkisi yoktur. Resulullah bile, kendisinde böyle bir yetki görmemiş, durumu ev sahibine arz etmiştir.

2- Birisine yemek hazırlayan, evine onu çağırabilir. Yemeği de gönderibilir. Ülemâ çağırmalı mı, yemeği mi göndermeli? İhtilaf etmiştir. *İmam Mâlik*'e göre göndermelidir, zira ev halkı da istifade eder.

3- Davetlinin peşine takılanları davetliler geri çevirmemelidir, ev sahibi onları da kabul edebilir. Ancak, izinsiz girmemelidirler.

4- İbnu Hacer der ki: "Bu hadisten şu da anlaşılmaktadır: "Ev sahibi, davetlinin beraberinde getirdiği kimseyi kabul etmemesi halinde, davet edilmiş olan icabetten vazgeçemez."

5- *Kasaplık, Resulullah* devrinde mevcut, meşru bir meslektir.

6- Bir kimseyi yemeğe çağıranın, onun yakınlarını da çağırması müstehabtır.

7- Kaç kişi çağıracaksa ona göre yemek hazırlamalıdır. "Bir kişilik

yemek iki kişiye de yeter" hadisiyle istidlal etmemeli, davetsizlerin de katılabileceğini düşünerek misafirine karşı geniş davranmalıdır, hazırlıklı olmalıdır. Nitekim kasab müteakip hadiste görülecek İranlının hilafına bu şekilde davranmış, fazla tereddüde düşmeden davetsiz misafiri hemen kabul etmiştir.

3961 ٥ – وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْه: [أَنَّ جَاراً لِرَسُولِ اللهِ ﷺ فَارِسِيّاً وَكَانَ طَيِّبَ المَرَقِ فَصَنَعَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ طَعَاماً، ثُمَّ جَاءَ يَدْعُوهُ، فَقَالَ رسولُ اللهِ ﷺ: وَهذِهِ لِعَائِشَةَ؟ فقَالَ: لاَ، فَقَالَ رسولُ اللهِ ﷺ: لاَ، فَعَادَ يَدْعُوهُ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: وَهذِهِ؟ فقَالَ: نَعمْ، فَقَامَا يَتَدَافَعَانِ حَتّى أَتَيَا مَنْزِلَهُ]. أخرجه مسلم والنسائى.

5. (3961)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın İranlı bir komşusu vardı, güzel et yemeği yapardı. (Bir gün) *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* için yemek hazırladı. Sonra davet etmeye geldi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Âişe'yi göstererek: *"Şunun için de davet var mı?"* diye sordu. Adam: "Hayır!" deyince, Aleyhissalâtu vesselâm da: *"Hayır, (davetinizi kabul etmiyorum)!"* cevabını verdi. Adam dönüp, davetini tekrarladı. Resulullah da: *"Ya şu?"* diye Hz. Âişe için de izin istedi. Adam: *"Hayır!"* dedi. Resulullah da: "Hayır!" cevabını verdi. Sonra adam tekrar davet etmeye geldi. Resulullah da: "Ya şu!" diye ısrar etti. Adam bu sefer: "Evet (O da davetli!)" dedi. (Resulullah ve Hz. Âişe) ikisi birlikte kalkıp birbirleriyle şakalaşarak davet sahibinin evine geldiler." [Müslim, Eşribe 139, (2037); Nesâî, Talâk 23, (6, 158).]

AÇIKLAMA:

Burada *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın davete icabet etmede kendisini mecbur hissetmediğini göstermektedir. Halbuki az yukarıda geçen *İbnu Ömer* hadisinde (3957, 3958) davete icabetin vecibe olduğu ifade edilmişti. Aradaki teâruzu âlimler bazı ihtimaller üzerinde durarak gidermişlerdir:

★ Bu davet, düğün ziyafeti için yapılmış bir davet olmayıp, hususî bir davet olması muhtemeldir. Bu sebeple tek kişilik yemek hazırlamış, Hz. Âişe de geldiği takdirde yemeğin yetmeyeceği endişesine düşmüş olabilir.

★ *Nevevî,* vücubu ortadan kaldıracak bir mazeretin olabileceğine dikkat çeker ve: "Bu özür sebebiyle *Resulullah* gidip gitmemekte muhayyerdi. O da iki caizden birini seçti, *Hz. Âişe*'ye de izin verilmeseydi gitmeyecekti" der.

★ Bazı âlimler, *Hz. Âişe*'nin bizzat o yemeğe olan ihtiyacının Resulullah tarafından bilinmiş olabileceğini, Hz. Âişe'nin kendisiyle ondan yemesini arzu ettiği, zira yemeğin taze olduğu... ihtimalini belirtir.

★ Bir başka hadiste, yani Ebû Talha'nın bir davetinde, Resulullah, *Ebû Talha*'dan izin almadan yanındaki Ashab'a *"Kalkın!"* diyerek hepsini yemeğe götürür. Bu meselenin ortaya koyduğu teâruza Mâzirî şöyle açıklık getirir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Ebû Talha'nın müsaade edeceğini bilmiş olabilir. Ama *Ebû Şuayb*'ın rızasını bilmediği için, izin istemiştir. Ayrıca, *Ebû Talha*'nın ziyafetinde mucizeye mazhar olunmuş, Resulullah'ın olması üzerine az yemek çok kimseye yetmiştir. Orada yenilenin nerdeyse tamamı, Ebû Talha'nın hazırladığının dışında, bereketin ikramı idi, öyle ise ondan izin isteme ihtiyacı duymadı."

❑ DÜĞÜN YEMEĞİ (VELÎME)

3962 ١– عن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [رَأَى النّبىُّ ﷺ عَلَى عَبْدِالرَّحْمنِ ابنِ عَوْفٍ أَثَرَ صفْرَةٍ، فقَالَ: مَا هذَا؟ قَالَ: تَزَوَّجْتُ امْرَأَةً عَلَى وَزْنِ نَوَاةٍ مِن ذَهَبٍ، فقَالَ: بَارَكَ اللّهُ لَكَ، أَوْلِمْ وَلَوْ بِشَاةٍ]. أخرجه الستة، وتقدم في كتاب الصداق مطوّلا.

1. (3962)- *Hz. Enes* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Abdurrahmân İbnu Avf radıyallahu anh'ın elbisesinde bir sarılık görmüş idi. *"Hayrola, bu da ne?"* diye sordu. Abdurrahman: "Bir kadınla, bir nevat ağırlığında mehir ödeyerek, evlendim!" açıklamasını yaptı. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Allah (evliliği) sana mübarek etsin, ancak bir koyunla da olsa bir ziyafet ver!"* buyurdular." [Buhârî, Nikâh 68, 69; Müslim, Nikah 87, (1428); Ebu Dâvud, Et'ime 2, (3743); Tirmizî, Nikah 10, (1094); Nesâî, Nikah 67; Muvata, Nikah 47).]

Hadis, Mehir bölümünde 3460 numarada geniş olarak geçti.

AÇIKLAMA:

1- Hadîs Mehir bahsinde daha önce geçmiş ve mehri alakadar eden yönü açıklanmıştır. Burada hadîsin düğün yemeği ile ilgili kısmına temas edeceğiz.

2- *Velîme*[57] kelimesi ile, *Şâfiî* ve Ashâbı: "Nikah, sünnet vesâire gibi hâdiselerin sürûrunu yaşamak maksadıyla tertiplenen davet yemekle-

57– Velîme kelimesi, kök olarak cem etmek ma'nâsına gelen velem'den gelir. İbnu'l-Arabî, bunun aslının bir şeyi tamam etme, toplama ma'nâsına geldiğini söyler.

ri anlaşılır" demiş ise de, çoğunluk bununla sadece düğün ziyafetlerinin kastedildiğini kabûl etmiştir. Herhangi bir kayıt olmadan velîme diye mutlak kullandı mı düğün yemeği anlaşılır. Maverdî ve Kurtubî bu hususta cezmederler. Resûlullah'ın icâbet etmeyi vâcib kıldığı davet de bu dâvettir. Nitekim bu hususları 3958 numaralı hadîste açıkladık.

3- *Resûlullah* bu hadîsin Taberânî'de gelen Vahşi İbnu Harb rivayetinde: الْوَلِيمَةُ حَقٌّ *"Düğün ziyafeti (fakir-zengin herkese şâmil) bir haktır"* buyurmuştur. Müslim'in bir rivayetinde شَرُّ الطَّعَامِ طَعَامُ الْوَلِيمَةِ يُدْعَى الْغَنِيُّ وَيُتْرَكُ الْمِسْكِينُ *"En kötü yemek, sâdece zenginlerin çağrılırak fakirlerin terkedildiği düğün yemeğidir"* buyurmuştur. Bir Ebû Hüreyre rivayetinde الْوَلِيمَةُ حَقٌّ وَسُنَّةٌ فَمَنْ دُعِيَ فَلَمْ يُجِبْ فَقَدْ عَصَى " Düğün yemeği haktır, sünnettir. Kim çağrılır da icabet etmezse âsi olmuştur" buyrulmuştur.

İbnu Hacer burada "hak"tan muradın vâcib olmadığını, burada, ziyâfetin bâtıl olmadığının mendub olduğunun takrîr edildiğini, faziletli bir sünnet olduğunun ifade edildiğini belirtir. İbnu Battâl'ın "Hiç kimse, ziyafet (vermeyi) vâcib adetmemiştir" dediğini kaydeder. Sonra da Kurtubî'nin vâcib olduğuna dâir naklettiği rivayeti görmemiş olduğunu belirterek hükmünün yanlışlığına dikkat çeker. Ziyafet verildiği takdirde ona icâbet vâcib ise de, düğün vesîlesiyle ziyafet vermek bir vecibe değildir. Ancak Şâfiîlerden bazısı *Resûlullah*'ın *Abdurrahman İbnu Avf*'a "ziyafet ver" diye emretmiş olması ile, ziyafet davetine icabetin vacib olmasını gözönüne alarak ziyafet vermenin de vâcib olduğunu söylemiştir.

Şârihler, ziyafete oruçluların da katılmasını gerekli görürlür. Bazı rivayetlerde oruçlunun katılıp "orucunu açması"; bazı rivayetlerde, katılıp "namaz kılması" tavsiye edilir. Ashâbtan gelen örneklerde, oruçluların katılıp "namaz kıldığı", ev sahibine "bereket duasında (tebrîk) bulunduğu" gözükmektedir.

İbnu Hacer, ziyafete katılmada şu maslahatların hâsıl olacağını da hatırlatır:

★ Davetli ile teberrük etmek (berekete ermek).

★ Çağıranlar, gelenlerle şereflenirler, itibar kazanırlar.

★ Bazı irşadlarından istifade ederler.

★ Gelmediği taktirde siyâneti (koruması) olmayan dâvet sâhibi onun huzuruyla siyanete erer. Davete icabet edilmese bunlar sâkıt olur. Ayrıca davet eden kimse, gelmeyen hakkında "niye gelmedi?" diye bir kısım kuruntulara düşer.

Dâvetli yemekten yemek zorunda değildir. Yani dâvete icâbet, yemekten yemek için değildir. Bereket duası, tebrik de yeterlidir. Hatâ Müslim'in *Ebû Hüreyre* radıyallahu anh'tan kaydettiği bir rivayette اِذَا دُعِىَ اَحَدُكُمْ فَلْيُجِبْ فَإِنْ كَانَ صَائِماً فَلْيُصَلِّ *"Biriniz davet edilince icabet etsin. Oruçlu ise namaz kılsın"* buyrulmuştur. Buna göre, oruçlu davetli de icabet edip, namaz kılıp dua ederek berekete vesîle olacak. Ancak oruçlu kimse, nâfile tutuyorsa açması bazı hallerde müstehab ise de vecîbe değildir. Ev sahibi gücenmeyecek ise, orucu tamamlaması efdaldir. Bazı âlimler, oruçlu durması ev sâhibini üzecekse açması efdaldir demiştir. Ancak Müslim'de gelen bir rivayette: اِذَا دُعِىَ اَحَدُكُمْ إِلَى طَعَامٍ فَلْيُجِبْ فَإِنْ شَاءَ طَعِمَ وَاِنْ شَاءَ تَرَكَ" *"Sizden biri davet edilince icabet etsin. Yemekten dilerse yer, dilerse yemez"* buyrulmuştur. Bunu esas alan bazı âlimler, oruçsuz olsa bile yemekten yemenin bir vecîbe olmadığını, dileyenin yemeyebileceğini söylemiştir. Hanbelîlere göre yemek vâcib değildir. Zâhirîlere göre vâcibtir. Nevevî de vâcib olacağı kanaatindedir. Ancak farz bir oruç tutuyor ise, bunu bozması caiz değil denmiştir.

3963 ٢– وعنه رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [مَا أَوْلَمَ النَّبِىُّ ﷺ عَلَى أَحَدٍ مِنْ نِسَائِهِ مَا أَوْلَمَ عَلَى زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهَا، أَوْلَمَ بِشَاةٍ].

وفي رواية: «أَطْعَمَهُمْ خُبْزاً وَلَحْماً حَتَّى تَرَكُوهُ». أخرجه الشيخان وأبو داود.

2. (3963)- Yine *Hz. Enes* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Zeyneb Bintu- Cahş'ın düğününde verdiği ziyâfeti, diğer zevcelerinin hiç birinin düğününde vermemiştir. Bu düğünde bir koyun kesti." [Buhârî, Nikah 68, 69; Müslim, Nikâh 87, (1428); Ebû Dâvud, Et'ime 2, (3743).]

Bir rivayette şöyle der: "(Zeyneb'in düğününe gelenlere doyarak sofrayı) terketmelerine kadar ekmek ve et yedirdi"

3964 ٣– وعنه رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [أَوْلَمَ النبىُّ ﷺ عَلَى صَفِيَّةَ بِنْتِ حُيَىٍّ بِسَوِيقٍ وَتَمْرٍ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

3. (3964)- Yine *Hz. Enes* demiştir ki: "Safiyye Bintu Huyeyy'in nikahında *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* sevîk ve hurma ile ziyafet verdi." [Ebû Dâvud, Et'ime 2, (3744); Tirmizî, Nikah 10, (1095).]

3965 ٤– وللبخارى رحمه الله: [عَنْ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: أَوْلَمَ

النبىُّ ﷺ عَلَى بَعْضِ نِسَائِه بِمُدَّيْنِ مِنْ شَعِيرٍ].

4. (3965)- Buhârî merhumun kaydettiğine göre: "Safiyye Bintu Şeybe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselam)*, hanımlarından birinin düğününde iki müdd miktarında arpa(dan yapılan yemek) ile ziyâfet verdi." [Buhârî, Nikah 70.]

AÇIKLAMA:

1- Önceki hadîste *Hz. Zeyneb* radıyallahu anhâ'nın farklı bir muâmeleye mazhar olduğu, onun düğün ziyafetinde koyun kesildiği belirtilmiştir. *İbnu Battâl,* bunun maksada makrûn olmadığını, Resûlullah'ın hanımlar arasında bu meselede bir fark düşünmeyeceğini, şartlar icâbı o düğün esnasında koyun bulduğu için koyun kestiğini, diğer düğünlerde koyun bulamadığını, insanların en cömerdi olması sebebiyle, bulmuş olsa her bir hanımı için koyun keseceğini, aslında *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın dünya işlerinde mübâlağaya kaçmayıp, her şeyi normal ve tabiî seyrine bıraktığını söyler. Ancak Kirmânî der ki: "Ziyafet işinde Zeyneb'i diğerlerinden tafdil etmesinde şöyle bir sebep olabilir: Zeyneb'i Cenâb-ı Hakk' ın vahiyle nikahlamış olmasıyla mazhar olduğu nimetin şükrünü eda etmektir." [58]

Ancak *İbnu Hacer,* Hz. Enes'in beyanını, "Bildiğine göre..." diyerek kayıtlamanın daha uygun olacağını veya bir tek koyun ve ekmekle çok sayıda müslümanın doymasıyla hâsıl olan bereketi kastetmiş olacağına hamletmenin gerekeceğini söyler ve ilave eder: "Zira görünen o ki, Umretu'l-Kazâ esnasında Mekke'de Meymûne Bintu'l-Hâris'le evlendiği zaman verdiği ziyafet bir koyundan fazla olmalıdır. Zira, bu yemeğe Mekkelilerden de çok kimsenin katılmasını istemişti. Üstelik o günkü şartları fazlaca kesmeye imkan tanıyacak durumda idi, bolluğa kavuşmuştu. Zira bu hâdise Hayber'in fethinden sonra vukûa gelmiştir. Nitekim oranın fethinden itibaren Allah mü'minlere bolluk nasîb etmişti.

2- İkinci hadîs, *Resûlullah*'ın *Hz. Safiyye* radıyallahu anhâ'nın düğün yemeğinin mütevâzi olduğunu, üçüncü rivayet bu tevazu ve sâdeliğin iki müdd arpadan yapılan yemeğe kadar dayandığını ifade eder. Hangi hanı-

58– Kirmânî, bu ifâdesiyle, Resulullah'ın Zeyneb'le izdivacını ilân eden Ahzâb suresinin 37. âyetindeki زَوَّجْنَاكَهَا *"Onu seninle biz evlendirdik"* ibaresini kasteder. Bu vahiy üzerine Zeyneb'le evlenen Resulullah, nikah kıydırma ihtiyacı duymamıştır. Hattâ Hz. Zeyneb, Resulullah'ın diğer zevcelerine karşı *"Sizin nikahınızı insanlar, benim nikahımı Allah kıydı'* diyerek tefâhurda bulunurdu.

mının ziyafetinde iki müdd arpanın kullanıldığını rivayetler tasrîh etmez. *İbnu Hacer* bunu teyid eden en yakın rivayetin Ümmü Seleme ile ilgili olduğunu belirtir. İbnu S'ad'da yer alan bir rivayet, Ümmü Seleme radıyallahu anhâ'nın evleniş hikâyesini anlatır. Burada Ümmü Seleme, düğün yemeğini kendi eliyle öğüttüğü bir miktar arpadan hazırladığını belirtmektedir.

3- *Hz. Safiyye* radıyallahu anhâ'nin düğününde verilen ziyafetle ilgili Sahîheyn rivayetinde hurma, keş ve tereyağından mâmul hays ikram edildiği belirtilmiştir.

Aliyyu'l-Kâri, Mirkât'da bu iki faklı rivayeti şöyle te'lif eder: "Safiyye'nin ziyâfetinde her iki yemek de mevcuttur, râvilerden her biri kendi gördüğü yemeği anlatmıştır."

3966 ٥ - وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : طَعَامُ الْوَلِيمَةِ أَوَّلَ يَوْمٍ حَقٌّ، وَالثَّانِى سُنَّةٌ، وَالثَّالِثُ سُمْعَةٌ، وَمَنْ سَمَّعَ سَمَّعَ اللهُ بِهِ]. أخرجه الترمذي.

5- (3966)- *İbnu Mes'ud* radıyallahu anh anlatıyor: "Resulullah *(aleyhisalatu vesselâm)* buyurdular ki: *"Düğün yemeği, düğünün birinci günü haktır, ikinci günü sünnettir, üçüncü günü desinler içindir. Kim desinler için iş yaparsa Allah da ona göre muamele yapar."* [Tirmizî, Nikâh 10, (1097).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîs, düğün ziyafetinin iki gün devam etmesini tcvîz etmekte, daha fazlasının süm'a (desinler) için olduğunu belirtmektedir.

Birinci günkü yemeğe hak denmesi onun sabit meşru olduğunu, hem yapılmasının hem de icâbetin gerekli olduğunu ifade eder. Yukarıda da kaydettiğimiz üzere ülemâdan bir kısmı onun vacib olduğuna bile hükmetmiştir. Hele dâvete icabet, buna vâcib demeyen yok gibidir. Vâcib demeyenler sünnet-i müekkede demiştir. Bu hadîs vâcib diyenlerin delillerinden biridir.

İkinci gün sünnet olması, umumiyetle tâkip edilen bir örf, normal sayılan bir davranış olmasıdır. Bir rivâyette sünnet yerine ma'ruf denmiştir ki "münker değildir", yadırganmaz demektir.

Üçüncü günün *süm'a* olması başkasına duyurmak, riya için ma'nâsına gelir ki, desinler için diye tercümeyi uygun bulduk. *Ebû Dâvud*'un bir rivayetinde üçüncü günün ziyafetine süm'a ve riya denilmiştir.

Desinler için iş yapana Allah'ın uygun muamele yapması, Kıyamet günü riyasının mahşer ahalisine teşhir edilmesidir. Yani övünmek için

kendisinin kerem sâhibi olduğunu göstermeye çalışan kimsenin yalancı ve riyakâr olduğunu Cenâb-ı Hakk Kıyamet günü, Arasat halkı arasında teşhir edecektir. *Tîbî* der ki: "Allah bir kuluna nimet verince, onu şükürle yâd etmesi üzerine vâcib olur. Aynı şeye, birinci gündeki eksiklikleri tamamlamak üzere, ikinci gün devam etmek de müstehab olur, zira sünnet, vâcibin tamamlayıcısıdır. Ancak üçüncü gün bu artık riya ve gösterişten başka bir şey değildir. Dâvetlinin de birinci gün icabeti vacib, ikinci gün müstehab, üçüncü gün mekruh hatta haram bile olur." Aliyyü'l-Kârî, "Bu hadîste, ziyafetin yedi gün devamı müstehabtır" diyen İmam Mâlik'in ashâbına sahîh bir red var" der.

Şâfiîler ve *Hanbelîler* bu hadisle amel etmişlerdir.

3967 ٦– وعن أعرج عن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّ النبىَّ ﷺ كَانَ يَقُولُ: شَرُّ الطَّعَامِ طَعَامُ الْوَلِيمَةِ، يُدْعَى لَهَا الأغْنِيَاءُ، وَتُتْرَكُ المَسَاكِينُ، وَمَنْ لَمْ يَأتِ الدَّعْوةَ فَقَدْ عَصَى اللهَ وَرَسُولَهُ].

وفي أخرى « يُمْنَعُهَا مَنْ يَأتِيهَا، وَيُدْعَى إلَيْهَا مَنْ يَأبَاهَا ». أخرجه الثلاثة وأبو داود.

6. (3967)- *A'rac, Ebû Hüreyre* radıyallahu anh'tan naklen anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhisalâtu vesselâm)* diyordu ki: *"En şerli yemek, sâdece zenginlerin çağrılıp fakirlerin çağrılmadığı yemektir. Kim de dâvete icabet etmez, yemeğe gelmezse, Allah ve Resûlüne âsi olmuştur."*

Bir diğer rivayette "(Yemeğin kötüsü) gelene verilmeyen, ona gelmeyeceklerin dâvet edildiği yemektir" denilmiştir. [Buhârî, Nikah 72; Müslim, Nikah 107-110, (1432); Muvatta, Nikah 50, (2, 546); Ebû Dâvud Et'ime 1, (3742).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîs, davet edildiği zaman mutlaka gelecek olan ve esasen dâvet edilmeleri de lazım ve gerekli olan fakirlerin dâvet edilmeyerek, sadece zenginlerin çağırıldığı yemekleri "en kötü yemek" olarak tavsif etmektedir.

Hadîs, bir bakıma gelecekle ilgili bir ihbardır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisinden sonra, davet yemeklerine zenginlerin çağrılacağını, zenginlere itibar edileceğini, fakirlere ise itibar edilmeyip ihmal edileceğini, onların davet edilmeyeceklerini haber vermiş olmaktadır.

Bir kısım izahlar için 3962 numaralı hadîsin açıklama kısmına bakılmalıdır.

❑ AKÎKA

3968 ١ – عن سمرة بن جندب رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: كُلُّ غُلَامٍ رَهِينَةٌ بِعَقِيقَةٍ تُذْبَحُ عَنْهُ يَوْمَ سَابِعِهِ، وَيُحْلَقُ رَأْسُهُ وَيُسَمَّى]. أخرجه أصحاب السنن.

1. (3968)- *Semüre İbnu Cündüb* radıyallahu anh anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalatu vesselam)* buyurdular ki: ***"Her çocuk, akîka kurbanı ile rehinelenmiştir. Bu kurban, (doğumunun) yedinci günü, onun adına kesilir. (O gün) saçı da traş edilir ve çocuğa isim de verilir."*** [Ebû Dâvud, Edâhî 21, (2837, 2838); Tirmizî, Edâhi 23, (1572); Nesâî, Akîka 5, (7, 166).]

AÇIKLAMA:

1- *Akîka* kelimesinin aslı, el-Esmâ'î'nin açıkladığı üzere, doğduğu sırada çocuğunun başındaki saç ma'nâsına gelir. Çocuk için kesilen koyun da akîka diye isimlendirilmiştir. Zira, kurbanın kesilmesi sırasında bu saç traş edilir. *Ebû Ubeyd* der ki: "Bu bir şeyin, beraber olduğu veya sebebiyle olduğu bir başka şeyle isimlendirilmesi nev'inden bir isimlendirmedir." Bazı âlimler de: "Akîka, kesilen kurbandır, kurban bu ismi almıştır. Zira, koyun vs.'nin kesimi bir bölme, parçalama işidir. عقّة lügatte şaklama, bölme, kesme ma'nâsına gelir" demiştir. Ahmed İbnu Hanbel, el-Esmâ'î ve diğerlerinin "akîka çocuğun saçıdır" gibi açıklamalarını reddeder ve bunun kesilen kurbanın kendisi olduğunu söyler. İbnu Abdilberr bu açıklamayı daha muvafık bulur.

2- Bu hadîs, çocuğun doğumunun yedinci gününde çocuk adına akîka kurbanı adıyla bir kurban kesilmesini irşad buyurmaktadır. Bunun gereği, çocuğun rehineye benzetilmesi suretiyle ifade edilmek istenmiştir. Çocuğun rehinelenmesi ne demek? *Hattâbî,* bu hususta farklı yorumlar ileri sürüldüğünü söyledikten sonra, en güzel açıklamayı *Ahmed İbnu Hanbel* merhumun yaptığını belirterek kaydeder: "Bu şefâattedir. Demek ister ki: Çocuk için akîka kurbanı kesilmez, çocuk da çocuk iken ölürse, ebeveynine şefaatçi olmaz." en Nihâye'de *İbnu'l Esîr el-Cezerî* der ki: "Akîka çocuk için mutlaka gereklidir. Bu sebeple, akîkanın çocuğa olan gereği ve çocuğun ondan kurtarılmayışını mürtehinin (rahin malı yanında tutan kimsenin) elinde olan bir rehîneye benzetmiştir." Yani borç ödenmezse, rehin olarak bırakılan şey kurtarılamaz. Öyle ise, çocuk da buna benzer, kurban mukabilinde kurtarılabilecektir.

Türbüştî der ki: "Yani çocuk, sanki rehin bırakılmış bir şey gibidir. Çocuk bu rehinelik halinden kurtarılmadıkça çocuktan istifade etmemiz

mümkün değildir. Nitekim bir nimete mazhar olan kimse, vazîfesini ve o nimetin şükrünü eda etmedikçe, bu nimet tamamlanıp kemâlini bulmaz. Bu nimetin gerektirdiği şükr ise *Resûlullah (aleyhisalâtu vesselam)*'ın sünnet kıldığı şeydir." Yani Allah'a şükür ve çocuğun selametini taleb maksadıyla onun adına kurban kesmektir. Muhtemelen, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselam)*, bu hadîsleriyle çocuğun selametinin ve güzel bir hal üzere büyümesinin akîka kurbanı ile rehinelenmiş olduğunu söylemek istemiştir.

3969 ٢ — وعن زيد بن أسلم عن رجل من بنى ضمرة عن أبيه رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه قال: [سُئِلَ رَسُولُ اللّٰه ﷺ عَنِ الْعَقِيقَةِ، فقَالَ: لاَ أُحِبُّ الْعُقُوقَ، كَأَنَّهُ كَرِهَ الإِسْمَ. قَالَ: وَمَنْ وُلِدَلَهُ وَلَدٌ فَأَحَبَّ أَنْ يَنْسُكَ عَنْهُ فَلْيَفْعَلْ]. أخرجه مالك.

2. (3969)- *Zeyd İbnu Eslem,* Benî Eslem'den bir adamdan, o da sahabî olan babası radıyallahu anh'tan naklediyor. "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a akîkadan sorulmuştu. Şu cevabı verdiler: "Ben ukûku (isyanı) sevmem!" Böyle demekle, sanki akîka ismini kullanmaktan hoşlanmadığını ifade etmişti. Şunu ilave ettiler: "Kimin bir evladı olur da, ona bedel kurban kesmek isterse, bunu yapsın." [Muvatta, Akîka 1, (2,500).]

AÇIKLAMA:

1- *Ukûk,* kelime olarak kesmek, bölmek, koparmak gibi ma'nâlara gelir. Evlâdın anne ve babasına karşı itaatsizlikleri, kafa tutmaları ukûk olarak ifade edilmiştir. Zira anneye, babaya karşı gösterilmesi gereken itâat, saygı koparılmış, hürmet kırılmış olmaktadır. Şu halde ukûk Allah hakkında kullanıldığı takdirde isyân ma'nâsında yani Allah'ın emirlerine isyan etmek olarak anlamak gerekir. Burada *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Ben ihsanı terkedip isyan etmek ma'nâsına gelen "ukûk"u sevmem"* demek istemiştir. Akîka kurbanını sevmemesi mevzubahis olamaz. Zira birçok hadîslerinde buna teşvîk buyurmuştur. Zürkânî der ki: "Fesâhet ilminin kesinleşen bir prensibi şudur: "İki ma'nâya gelip bunlardan biri kötü olan kelimelerin mutlak olarak kullanılmasından kaçınılmalıdır."

Resûlullah'ın bu hadîste isyân ma'nâsına da gelen akîka ismini sevmediğini izhar ettikten sonra nüsük kelimesini kullanarak, doğan çocuk için kurban kesmeye teşvîk buyurması, çocuk için kesilen kurbanı sevdiğini ve bunu yapmanın müstehab olacağını ifade eder. Zira nüsük, farz olan hacc âdâbıyla ve orada kesilen kurbanla ilgili bir kelimedir.

İbnu Abdilberr der ki: "Bu hadîs, ma'nâsı çirkin olan isimleri kullanmanın mekruh olduğunu da ifade etmektedir. Nitekim *Resulullah (aleyhis-*

salâtu vesselâm) güzel isimleri severdi.(59) Bu durumda hadisin zâhirine göre, çocuk için kesilen kurbana nesike denmesi ve akîka denmemesi gerekir. Ancak bu söylenene meyleden ve böyle bir hüküm beyan eden tek âlim bilmiyorum. Bana öyle geliyor ki ülemâ bu hadisle amel etmeyi terketti. Bunun da sebebi, akîka kelimesinin geçtiği ve *Resulullah*'ın mezkur kurbana akîka dediğini gösteren hadislerin onlar nezdinde daha sahih bulunmuş olmasıdır." *Zürkânî İbnu Abdilberr*'in bu açıklamasına şunu ilave eder; "İbnu Abdilberr, burada müçtehidleri kastetmiş olmalı, aksi takdirde, *İbnu Ebi'd-Dem,* bazı Şâfiî âlimlerinin: "Çocuk için kesilen kurbana zebîha veya nesîke demenin müstehab, akîka demenin, -yatsı namazına atame demenin mekruh olması gibi- mekruh olduğunu" söylediklerini kaydeder.

Zürkânî açıklamasına devamla şunları söyler: "Bazıları Muvatta hadisine bağlanarak, hadiste, akîka kurbanının meşruiyyetine hüccet yoktur, meşruiyyetini nefyettirecek bir şey de yoktur, kurban bayramı sırasında kesilen kurbanın vacib kılınmasıyla akîka kurbanı neshedilmiştir demiştir. *İmam Muhammed* bu iddiadadır. Ancak, bu hüküm isabetli değil, Nitekim hadisin sonu, akîka kurbanını sabit kılmaktadır. Hadisin gayesi, bu kurbanın akîka diye değil nesîke diye isimlendirilmesinin evlâ olacağını bildirmektir.

3970 ٣- وعن أم كرز رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: عَنِ الغُلاَمِ شَاتَانِ مُكَافِئَتَانِ، وَعَنِ الجَارِيَةِ شَاةٌ، وَلاَ يَضُرُّكُمْ ذُكْرَاناً كُنَّ أمْ إنَاثاً]. أخرجه أصحاب السنن.

وقــولـه «مُكَافِئَتَانِ»: بكسر الفـاء: يريد شاتين مـسنتين تجوزان في الضـحايا لا تكون إحداهما مسنة والأخرى غير مسنة.

3. (3970)- *Ümmü Kürz* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: "Oğlan çocuğu için birbirine denk iki kurban, kız çocuğu için bir kurban kesmek gerekir. (Kurbanlığın) erkek veya dişi olması farketmez." [Ebû Dâvud, Edâhî 21, (2834, 2835, 2836); Tirmizî, Edâhî 17, (1516); Nesâî, Akîka 3, (7, 165).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, çocuk için kesilecek akîka kurbanının erkek ve kız çocuklar için farklı olmasını âmirdir. Erkek çocuğa iki kurban, kız çocuğa bir kurban. Ayrıca oğlan için kesilecek kurbanlardan her ikisinin de kur-

59- *Resulullah*'ın güzel isim koymaya teşvikleri, kötü isimlerinden zecr etme ve hatta isimleri değiştirmeleriyle ilgili hadisler 113-142 numaralı hadisler arasında geçti.

banda aranan şartları haiz olması, birinin tam kurbanlık, diğerinin gerekli şartlardan nâkıs olmaması istenmektedir. Her ikisi de normal kurbanlık hayvandan olmalıdır.

2- Bu hadisle amel ederek, oğlan için iki koç kesilmesine hükmeden ülemâ, rivayetlerin de dışına çıkarak bazı delillerle kendi görüşlerini takviye ederler. Ezcümle derler ki: "Şeriatımız, mirasta, şehadette, diyanette, ıtk bahsinde kadınlara yarım hükmeder. Ebû Ümemâ ve başka bir kısım sahabelerden yapılan bir rivayette *Aleyhissalâtu vesselâm* der ki: *"Müslüman bir kimse, müslüman bir erkek köleyi azad ederse, ateşten çıkmasına vesile olur; Köleden her bir uzuv onun bir uzvunu ateşten kurtarır. Müslüman bir kimse, iki müslüman kadın köleyi âzad ederse, bu da ateşten kurtulmasına vesile olur. Kadınlardan ikisinin iki uzvu onun bir uzvunu ateşten kurtarır."* Bu durumda, akîkanın hükmü de bu kaideye muvafık düşmektedir."

3- Hadisin zâhiri akîka kurbanı kesmeyi vâcib ifade ediyorsa da, İslam ülemâsı, mevzu üzerine gelen başka rivayetleri de esas alarak "Vacib" dememiştir. Sadece Zâhiriye mesleğinde gidenler akîka'ya vacib diye hükmetmiştir. *Şâfiî, Hanbelî* ve *Mâlikî* mezhepleri bunun sünnet olduğuna, Hanefîler ise mübah ve nihayet mendub olduğuna hükmetmişlerdir. Terkine hiç bir şey terettüp etmez. Ülemânın çoğunlukla benimsediği hükme göre, kız ve erkek için birer kurban yeterlidir. Nitekim müteakip iki rivayet, başta sünnete harfi harfine uymakla tanınan Abdullah İbnu Ömer olmak üzere pekçok büyükler erkek ve kız için birer koyun kestiklerini göstermektedir. Bazıları, sadedinde olduğumuz rivayeti esas alarak erkekler için iki kurbanın kesilmesine kâil olmuştur. Akîka için kesilecek hayvanda, kurbanlığın bütün şartları eksiksiz bulunmalıdır: Hasta, topal, kör, kulaksız, körpe vs. olmamalıdır. Akîkaya temas eden hadislerde hep koyunun mevzubahis edilmesi sebebiyle bazı âlimler, akîka kurbanının koyun olması gereğinden bahsetmiştir. Ancak cumhur, deve ve sığırın da bu maksadla kesilebileceğini söylemiştir. Mamafih Taberânî'nin bir rivayetinde deve, sığır ve davarla akîka kesilebileceği belirtilmiştir.

Kastalânî, İrşâdu'ş-Şârî'de der ki: "Akîka kurbanı da diğer ziyafetlerde olduğu gibi pişirilir. Sadece ayağı pişirilmez. Ayak, Hâkim'in bir rivayeti mucibince, çiğ olarak, çocuğun ebesine verilir." Akîka kurbanının kemikleri kırılmaz, mafsallardan ayrılır ve öylece pişirilir. Böyle yapmakla çocuğun sıhhat ve selametine tefe'ül edilir. Mamafih çocuğun tevazuuna, ihtiraslardan, beşerî kabalıklardan nezahete ermesine tefe'ülen kemiklerin kırılması müstehab diyen de olmuştur. Akîka'nın etinden kurban sahipleri de yiyebilir.

3971 ٤- وعن نافع: [أنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهما لَمْ يَكُنْ يَسْأَلُهُ أحَدٌ مِنْ أهْلِهِ عَقِيقَةً إلاَّ أعْطَاهُ إيَّاهَا، وَكَانَ إنَّمَا يُعِقُّ عَنْ وَلَدِهِ بِشَاةٍ شَاةٍ، عَنِ الذُّكُورِ وَالإنَاثِ، وَكَذلِكَ كَانَ يَفْعَلُ عُرْوَةُ بنُ الزُّبَيْرِ رَحِمَهُ اللهُ. قَالَ مَالِكٌ: وَبَلَغَنِى أنَّ عَلِيًّا بنَ أبِى طَالِبٍ كَانَ يَفْعَلُ ذلِكَ]. أخرجه مالك.

4. (3971)- *Nafi* rahimehullah anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'ya ehlinden her kim bir akîka istemiş ise, ona mutlaka bir akîka vermiştir. Kız ve erkek, her çocuğu için birer koyun kurban ederdi. Urve İbnu'z-Zübeyr merhum da böyle yapardı."

İmam Mâlik der ki: "Bana ulaştığına göre, Ali İbnu Ebî Tâlib (radıyallahu anh) da böyle yaparmış." [Muvatta, Akîka 4, (2, 501).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, akîka kurbanının kız ve erkek çocuklar için birer koyun olacağına delil olmaktadır. Çünkü *İbnu Ömer, Urve, Hz. Ali* gibi büyüklerin böyle yaptıklarını haber vermektedir.

Bu husustaki nihâî hükmü önceki hadisin açıklama kısmında kaydettik.

3972 ٥- وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهما: [أنَّ النَّبِىَّ ﷺ عَقَّ عَنِ الْحَسَنِ وَالْحُسَيْنِ كَبْشاً كَبْشاً]. أخرجه أبو داود والنسائى.

ولفظ النسائى: «بكبشين كبشين».

5. (3972)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, torunları Hz. Hasan ve Hz.Hüseyin için, akîka olarak birer koyun kurban etti."

Hadisin Nesâî'deki vechinde: "...ikişer koyun kurban etti" denmiştir. [Ebû Dâvud, Edâhî 21, (2841); Nesâî, Akîka 4, (7, 166).]

AÇIKLAMA:

Kız ve erkek çocuklar için birer kurban kesileceği kanaatinde olanlar bu rivayeti esas almışlardır. Ancak, hadisin Nesâî'deki vechinden başka Ebû Davud'da Amr İbnu Şu'ayb an ebîhi an ceddihî tarikinden benzer bir rivayet de erkek çocuklar için iki koyunun kesilmesini ifade et-

mektedir. *İbnu Hacer:* "Ebû Dâvud'un bu rivayetinin sabit olduğunu farzetsek bile, hadis, erkek için iki kesileceğini beyan eder ve hadisleri hükümden azletmesi gerektirmez, bilakis bir kurbanın da kesilebilece-ğinin câiz olduğuna delâlet eder. Aded şart değil, müstehabtır" der.

3973 ٦– وعن علي رَضِىَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَقَّ عَنِ الحَسَنِ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ بِشَاةٍ وَقَالَ يَا فَاطِمَةُ: احْلِقِى رَأْسَهُ وَتَصَدَّقِى بِزِنَةِ شَعْرِهِ فِضَّةً، فَوَزَنَّاهُ فَكَانَ وَزْنُهُ دِرْهَماً، أوْ بَعْضَ دِرْهَمٍ]. أخرجه الترمذي.

6. (3973)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Hasan* (radıyallahu anh) için akîka olarak bir koyun kurban etti ve:

"Ey Fâtıma!" dedi, *"Çocuğun başını tıraş ettir ve saçının ağırlığınca gümüş tasadduk et!"*

Bu emir üzerine saçı tarttık, ağırlığı bir dirhem veya buna yakın bir şeydi." [Tirmizî, Edâhî 20, (1519).]

3974 ٧– وعن جعفر بن محمد عن أبيه عن فاطمة رَضِىَ اللهُ عَنها: [أنَّهَا وَزَنَتْ شَعْرَ الحَسَنِ وَالحُسَيْنِ، وَزَيْنَبَ، وَأُمِّ كُلْثُومٍ رَضِىَ اللهُ عَنهم، وَتَصَدَّقَتْ بِزِنَةِ ذلِكَ فِضَّةً]. أخرجه مالك.

7. (3974)- *Cafer İbnu Muhammed* babasından o da Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ)'dan rivayet ettiğine göre, "Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in, Zeyneb'in Ümmü Külsüm (radıyallahu anhüm)'ün saçlarını tarttı. Bunların ağırlığınca gümüş tasadduk etti." [Muvatta,Akîka 2, (2, 501).]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki rivayet Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ)'nın dört çocuğu için, *Resulullah*'ın emriyle tatbik ettiği başlarını traş ettirme hadisesini nakletmektedir. Önceki rivayette *Hz. Hasan* ve *Hz. Hüseyin* (radıyallahu anhümâ) için Resulullah'ın emir buyurduğu ifade edilmiş ise de Ümmü *Külsüm* ve *Zeyneb* için emir verdiği sarih değil. Şârihler, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu torunlarının da vefatından önce doğmuş olmaları hasebiyle, onların başlarının traş edilmesini de Aleyhissalâtu vesselâm'ın emretmiş olabileceğini söylerler. Ancak, böyle bir emir olmasa bile, Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ)'nın kıyas yoluyla da yapmış olması muhtemeldir.

2- Görüldüğü üzere, yeni doğan çocuğa İslâm âdâbına göre, tatbik

edilmesi müstehab olan muamelelerden biri de başındaki ana tüyü denen doğuştan getirdiği saçları traş edip ağırlığınca gümüş tasadduk etmektir. İmkanı olanın gümüş yerine altın (tasadduk etmesi efdaldir. *İbnu Abdilberr:* "Ülemâ, Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ)'nın akîka ve diğer yaptıkları şeyleri yapmayı müstehab addetmiştir" der. *Ebû'l-Velid el-Bâcî* dahi: "Traş edilen saç ağırlığınca tasaddukta bulunmak hoştur ve iyi amellerdendir" der. Buhârî'de مع الغلام عقيقة فأهريقوا عنه دما وايطوا عنه الأذى *"Oğlan çocuğu için akîka vardır. Ona bedel kan akıtın (kurban kesin). Eza'yı da temizleyin"* buyrulmuştur. "Ezâ'yı temizleme"yi bir kısım âlimler baştaki ana tüylerinin traş edilmesi olarak anlamıştır. Ancak, Taberânî'de gelen bir rivayette: ويماط عنه الأذى ويحلق رأسه

"Ondan eza temizlenir ve başı da traş edilir" diyerek "eza'nın temizlenmesi" ile, "saçın tıraş edilmesini" iki ayrı fiil olarak ifade eder. Bu durumda "eza'nın temizlenmesi"ni daha umumî bir ma'nâda anlamak gerekir.

❑ FERE' VE ATÎRE

3975 ١ – عن نبيسة الهذلى رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [نَادَى رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللهِ كُنَّا نَعْتِرُ عَتِيرَةً فِي الْجَاهِلِيَّةِ فِي رَجَبٍ، فَمَا تَأْمُرُنَا؟ فَقَالَ: اذْبَحُوا للهِ فِي أَىِّ شَهْرٍ كَانَ، وَبَرُّوا للهِ وَأَطْعِمُوا للهِ قَالُوا: إِنَّا كُنَّا نَفْرَعُ فَرَعاً فِى الْجَاهِلِيَّةِ، فَمَا تَأْمُرُنَا؟ قَالَ: فِى كُلِّ سَائِمَةٍ فَرَعٌ تَغْذُوهُ مَاشِيَتُكَ حَتّى إِذَا اسْتَحْمَلَ لِلْحَجِيجِ ذَبَحْتَهُ فَتَصَدَّقْتَ بِلَحْمِهِ عَلَى ابْنِ السَّبِيلِ. قِيلَ لأَبِى قِلاَبَةَ: كَمِ السَّائِمَةُ؟ قَالَ: مِائَةٌ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

1. (3975)- *Nübeyse el-Hüzelî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam sordu:

"Ey Allah'ın Resulü! Biz, cahiliye devrinde, Receb ayında atîre kurbanı kesiyorduk. Şimdi ne yapmamızı emir buyurursunuz?"

Resulullah şu cevabı verdi:

"Hangi ayda olursa olsun, Allah için kesin ve Allah için hayır hasenatta bulunun, Allah için yedirip içirin." Yine sordular: "Cahiliye devrinde Fere' kurbanı kesiyorduk, şimdi ne yapmamızı emrederdiniz?"

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) dedi ki:

"Kırda otlayan her bir sürü için bir fere' kurbanı vardır. Bu o yıl doğan ve hacılara yük taşıyarak güce gelinceye kadar diğerleriyle birlikte

beslediğin bir hayvandır. O safhaya gelince kesip etini yolculara tasadduk edersin."

Ebû Kılâbe'ye dendi ki:

"Bir fere' kurbanı gerektiren sürü ne miktar olmalıdır?" Yüz (baş hayvan)" diye cevap verdi." [Ebû Dâvud, Edâhî 20, (2830); Nesâî, Fere' 7-8, (7, 169, 171).]

AÇIKLAMA:

1- *Fere'* ve *atîre*, cahiliye Araplarının putları adına kestikleri iki kurban çeşididir. Bunlardan fere' bir sürü içerisinde ilk doğan yavrudur. Bunu, mallarına hareket kazandırmak maksadıyla putlarına kurban ederlerdi. Bundan kendileri ile aile efradı yemezdi. Fere' için bazıları şu açıklamayı yapmıştır: "Cahiliye devrinde bir adamın develerinin sayısı yüze ulaştı mı, henüz doğum yapmamış birisini putu için keserdi ve buna fere' denirdi." Atîre ise, Receb ayının ilk on gününde put adına kesilen bir nevi nezir kurbanı idi. Kişi: "Malım şu miktara ulaştı mı her onbeşten birini Receb'te keseceğim" diye nezrederdi. Buna recebiyye de denirdi. İslam'ın başında bu iki kurbana müslümanların da yer verdiği, ancak sonradan neshedildiği söylenmiştir. Bazı âlimler fere' ve atîre kurbanlarını kesmede bir mahzur olmadığını söylemiş لاَ فَرَعَ وَلاَ عَتِيرَةَ *"Fere de atîre de yoktur"* hadisini de "vacib değildir" veya "Vacib olan kurban gibi kurbanlarla Allah'ın yakınlığını (takarrüb) kazanmak yoktur" diye tevil etmişler, "Etle ve onu fakirlere dağıtarak yapılan tekarrüb sadakadır hayırlı ameldir" demişlerdir.

2- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* Allah adına kesip, Allah rızası için hayır yolunda bağışlanmak kaydıyla, yılın herhangi bir ayında kurban kesilebileceğini tecviz etmektedir.

Gerek *fere'* ve gerek *atîre* hakkında başka izahlar da gelmiştir, teferruat mühim değil.

3976 ٢– وفي أخرى للنسائى عن الحارث بن عمرو: [أَنَّهُ سَأَلَ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَنِ الْعَقَائِرِ وَالْفَرَائِعِ، فقَالَ: مَنْ شَاءَ عَتَرَ، وَمَنْ شَاءَ لَمْ يعتِرْ، وَمَنْ شَاءَ فَرَعَ، وَمَنْ شَاءَ لَمْ يفرِعْ، وَفِى الغَنَمِ أُضْحِيَتُهَا، وَقَبَضَ أَصَابِعَهُ إلاَّ وَاحِدَةً].

2. (3976)- Nesâî'nin *Hâris İbnu Amr*'dan kaydettiği bir diğer rivayetinde geldiğine göre, "Hâris İbnu Amr, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a atîre ve fere' kurbanları hakkında sormuş, Resulullah da kendisine:

"Dileyen atîre kurbanı kessin, dileyen de kesmesin; dileyen fere' kurbanı kessin dileyen de kesmesin. Davarın bir kurban hakkı vardır!" diye cevap vermiş, parmaklarının hepsini kapayıp sadece birini yummayarak onu göstermiştir." [Nesâî, Fere' 1, (7, 168, 169).]

3977 ٣- وللخمسة عن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ: [أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ: لاَ فَرَعَ، وَلاَ عَتِيرَةَ].

و«الْفَرَعُ»: أول النتاج كانوا يذبحونه لطواغيتهم.

«والْعَتِيرَةُ»: الذ بيحة في رجب.

3. (3977)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İslam'da fere' kurbanı da yok, atîre kurbanı da yok."* [Buhârî, Akîka 4; Müslim, Edâhî 32, (1976); Ebû Dâvud, Edâhî 20, (2831, 2832); Tirmizî, Edâhî 15 (1512); Nesâî, Fere' 1, (7, 167).]

AÇIKLAMA:

En son kaydettiğimiz Ebû Hüreyre rivayeti atîre ve fere' kurbanı kesmeyi sarih bir üslubla yasaklamaktadır. Ancak Ebû Dâvud'un bir rivayetinde الْفَرَعُ حق "Fere' haktır" buyrulmuştur. Şâfiî Hazretleri: "Kesim Allah için olmuşsa fere' caizdir" diyerek hadisleri te'lif eder.

Şu halde, bir cahiliye adeti olarak reddedilmiş olan bu kurbanlar, Allah rızası için, tamamen İslamî bir muhtevada icra edilecek olursa buna ruhsat tanınmış olmaktadır. Nitekim, Nesâî'nin bir rivayetinde Hz. Muaz, İbnu Avn'ı Receb ayında atîre kurbanı keserken gözleriyle gördüğünü ifade eder. Bu kurbanlar hakkında yeterli açıklama yukarıda geçti.

DAVET ÇEŞİTLERİ, EĞLENCE, EĞLENCENİN HAYATIMIZDAKİ YERLERİ

● ZİYAFETLER

İslam'da davetlerin ayrı bir yeri ve ehemmiyeti vardır. Davetler bir bakıma, meşru eğlence fırsatlarıdır. Bunlar dışında Resulullah ayrı bir eğlence programı tavsiye etmemiş, hatta: *"Eğlenmek için yaratılmadık"* demiştir. İşte, *"meşru eğlence fırsatları olarak"* değerlendirdiğimiz doğum, sünnet düğünü, karşılama, hatim, temel atma, meslekte hazâkat, turfanda meyve merasimleri umumiyetle bir kısım ziyafetle noktalanmaktadır. Bundan başka merasimi olmayan ziyafetler de mevcuttur. Bu sebeple ziyafetlere ayrıca dikkat çekmemizde fayda var. Mevzu üzerinde

duran âlimlerimiz, hadislere dayanarak ziyafetle ilgili pek çok âdâbı belirtmişlerdir. Bazı lüzumlu teferruatı "düğün"le ilgili açıklamalara bırakarak, âlimlerimizin sünnete uygun gördükleri ve müstakil isim taşıdıklarını belirttikleri sekiz çeşit ziyafeti kaydedeceğiz:

1- Sünnet (hıtan) ziyafeti.

2- Doğum ziyafeti.

3- Akîka ziyafeti.

4- Kadının boşanmadan kurtulma ziyafeti,

5- Yolcunun seferden dönüş ziyafeti.

6- Yeni meskene girme ziyafeti.

7- Musibetten kurtuluş ziyafeti.

8- Herhangi bir sebeb olmaksızın verilen ziyafet.

Düğün vesilesiyle verilen ziyâfet üzerinde ayrıca duracağız.

● DÜĞÜN

Tıpkı bayramlar gibi, düğünler de muayyen şartlar ve belli ölçüler çerçevesinde eğlenmenin caiz olduğu fırsatlardır. Hatta cevazın ötesinde Resullulah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın teşvikleri vardır. Bir hadiste *"Helal ile haramın arasını ayıran, evlenme sırasında çalınan defle söylenen türküdür"* buyurarak, evlenmelerin gizlilikten çıkarılıp alenî yapılmasını emreder. Bu hadis, evlenmelere alenîlik kazandırılmasında en muteber yolun *"davul ve şarkının"* da yer alacağı eğlence olduğunu tebaruz ettirmektedir. *Hz. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu mevzudaki kararlılığını İbnu Abbas'tan gelen bir başka rivayet de teyid eder: Rivayete göre, *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) Medineli bir yakınını evlendirir. Düğün yerine gelen Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* *"Kızı zevcinin evine gönderdiniz mi?"* diye sorar. "Evet" cevabını alınca *"Kızla birlikte türkü söyleyecek birini de gönderdiniz mi?"* der. Hz. Âişe'nin "Hayır" diye cevap vermesi üzerine de: *"Ensâr (Medineliler) arasında (bu çeşit fırsatlarda) eğlence geleneği vardır. Keşke kızla birlikte şarkı söyleyecek birisini gönderseydiniz de onlar şöyle söyleyiverseydi:*

"Size geldik, size geldik.

Bize şenlik, size şenlik."

Keza, *Ebû Leheb*'in kızının evlenmesi sırasında hazır bulunan Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yine *"Eğlence yok mu?"* diye sormuştur.

Rübeyyi Bintu Muavviz de, Resulullah'ın kendi düğününde hazır bulunduğunu, def çalarak Bedir savaşıyla ilgili (hamasî) şarkılar söyleyen iki cariyeyi dinlediğini, câriyelerden birinin: "Aranızda, yarın ne olacağını bilen birde peygamber var" demesi üzerine nağmelerini keserek: "Bırak o sözü, önceki söylediklerine devam et, gaybı ancak Allah bilir" diye müdâhale ettiğini anlatır.

Bir evden kulağına gelen def ve başkaca çalgı sesleri üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* evde ne olduğunu sorar. "Düğün" cevabını alınca: *"Bu nikâhtır, sifâh (zinâ) değildir"* diyerek takdir ifade eder.

Düğün vesilesiyle başkaca eğlenceli sahnelerin de cevazını ifade eden bir rivayeti daha kaydediyoruz: Muâz İbnu Cebel'in anlattığına göre, kendisi Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte Ensâr' dan birinin düğününde bulunur. Hz. Peygamber kızı isteyip nikâhı kıydıktan sonra: *"Allah iyi geçim, hayırlar ve uğurlar nasib etsin, rızkınıza bolluk bereket versin, sizi mübarek kılsın"* diye dua eder. Âdet veçhile damadın başı üzerinde def çalınmasını söyler, çalarlar. Sonra içerisinde meyve ve şekerlemeler bulunan çerez sepetleri getirilir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* üzerine serper. Fakat halk bunları kapışmak üzere harekete geçmez, olduğu yerde durur. Resulullah hayretle: *"Niçin yağmalamıyorsunuz?"* der. Cevaben: "Ey Allah'ın Resulü, siz falanca günler tekrarla bizi yağmacılıktan men ettiniz" derler. Bunun üzerine: *"Ben sizi ganimet mallarını yağmalamaktan men ettim, düğün yağmasından men etmedim, haydi yağmalayın"* der. Muaz der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın onu da, bizi de bu yağmaya teşvik ettiğini gördüm."

Evlenmeler vesilesiyle *"bir tek koyun keserek de olsa"* ziyafet verilmesini tavsiye eden Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Düğün ziyafetine çağrıldığınız zaman mutlaka icabet edin. Kim davete icabeti terkederse Allah ve Resulune isyan etmiştir"* gibi mükerrer beyanlarıyla düğün, ziyafet ve bu vesile ile eğlenme müessesesini yerleştirme arzusunu ifade etmiştir.

Şu rivayet Ashab arasında bunun yeterince benimsendiğini gösterir: *Âmir İbnu Sa'd* anlatıyor: "Bir düğün sırasında Ashab'tan *Karaza İbnu Ka'b ile Ebû Mes'ud el-Ensârî*'ye uğramıştım. Yanlarında şarkı söyleyen cariyeler (ve çalgı aletleri) vardı. Kendimi tutamayarak: "Siz Hz. Peygamber'in sahabesinden ve üstelik Bedir ashabından olun da yanınızda böyle şeyler yapılsın (ve siz de dinleyin)" dedim. Bana: "İstersen otur ve bizimle dinle, istemezsen çek git. Düğünlerde eğlenmeye (ve cenaze sırasında ağlamaya) bize ruhsat verildi" dediler.

Âlimler def çalmanın, evlenme ile alakalı merasimlerin her saf-

hasında: Nikah akdi esnasında, gerdek gecesinde, düğün ziyafeti vaktinde vs. meşru olacağı belirtilmiştir.

Görüldüğü üzere, yıllık ve haftalık bayramlara ilaveten yukarıda kaydedilen merasim ziyafet ve düğün fırsatları hakkıyla değerlendirildiği takdirde, bu çeşit meşru eğlence imkânları, insanın keyifli hevesata olan ihtiyacını karşılayacak kadar çoktur. İçtimâî kaynaşmayı beraberinde getirip beşeri rabıtaları da kuvvetlendirecek olan bu eğlenceler dışında ferdî veya gayr-i meşru hududuna giren eğlenceler aramaya ciddî bir hacet kalmayacaktır.

● MÛSİKÎ

Eğlenme ve boş vakti işgal etme vasıtalarından belki de en mühimmi, en önce geleni mûsikidir. Önceki bahislerde dinin mûsikî karşısındaki tutumu kısmen gelmiş de olsa, ehemmiyetine binâen, müstakillen ele alınmasında fayda var.

Yukarıda kaydedildiği üzere *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'dan yapılan bir kısım rivayetler, mûsikinin bazı kayıt ve şartlarla cevazını ifade ederken, diğer bir kısım rivayetler de tahrimini ifade etmektedir.

1- Ebû Dâvud'da gelen bir rivayet aynen şöyle: "Nafi anlatıyor: "Abdullah İbnu Ömer, bir çalgı sesi işitmişti ki, derhal kulaklarını parmaklarıyla tıkayarak yoldan uzaklaştı." Bana: "Ey Nâfi, kulağına hâlâ ses geliyor mu?" diye sordu. "Hayır" dedim. Bunun üzerine parmaklarını kulaklarından çıkardı ve ilave etti: "Bir defasında Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la beraberdim. Böyle bir ses işitti ve aynen benim davrandığım şekilde davrandı."

Ebû Dâvud'un müteakip rivayetinde, bu çalgıyı çalanın bir çoban olduğu, Nâfi'nin de (bu yolculuk esnasında) İbnu Ömer (radıyallahu anh)'ın terkisinde bulunduğu açıklanır.

2- Keza *İbnu Ömer,* bir başka sefer çarşıda dolaşırken rastladığı şarkı söyleyen bir kız çocuğu için, "Şayet şeytan, yerine birisini bıraksaydı bunu bırakırdı" demiştir.

Bir diğer hadiste de: "Gınâ (şarkı-türkü) kalpte nifakı yeşertir" denmektedir. *İbnu Abbâs* bu hadisi şöyle açmıştır: "Şarkı kalpte nifakı yeşertir, suyun ekini yeşerttiği gibi. Zikir dahi kalpte imanı yeşertir, tıpkı suyun da ekini yeşerttiği gibi."

3- Bir başka hadis de şöyle: *"Dünyada da, âhirette de mel'un (ahmak ve facir) iki ses vardır: Nimete mazhar olunca çalgı, mûsibete maruz kalınca inleme."*

4- Mûsikinin tahrîmini ifade eden bir rivayet, Resulullah devrinde çalıp- söylemeyi kendine meslek edinmiş cariyelerle ilgili olarak konan yasaktır: "Allah, şarkıcı câriyelerin (kaynat) alım-satımlarını, bedellerini ve onların dinlenmelerini haram kıldı."

5- Mûsikinin en azından kısmî ve kayıtlı olarak tahrîmini ifade eden bir rivayet de şöyle: Hz. Enes anlatıyor: "el-Berâ İbn-i Mâlik güzel sesli bir kimse idi. Bir sefer sırasında Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine: *"Cam şişeler (gibi hassas yapılı olan kadınlar) den sakın"* buyurdu. Berâ da okumaktan vazgeçti.

Hadisi kaydeden el-Hâkim, hocası Muhammed İbnu İsâ el-Attâr'ın şu açıklamasını da ekler: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Berâ'nın sesini kadınların işitmesini istememiştir." Ayrıca, çalgıcı câriyelere mâni olmama hadisesini de: "Çünkü onlar kadın değil, bülûğa ermemiş kız çocukları idi" diye açıklamışlardır.

6- Bu çeşit rivayetlere dayanarak, mûsikinin haram olduğuna hükmeden bir kısım âlimler, hükümlerine Kur'andan da şu âyeti delil olarak göstermişlerdir: "İnsanlar içinde, bilgisizce, Allah yolundan saptırmak, onu bir eğlence edinmek için boş lâfa müşteri çıkan nice adam vardır."

Âyette geçen *"boş laf"*tan muradın mûsiki ve benzeri şeyler olduğuna dair Hasan-ı Basrî ve İbnu Abbâs'tan rivayetler gelmiştir.

Yukarıda kaydedilen delillerden hareket eden âlimler, mûsikî hakkında verilecek hüküm mevzuunda ihtilaf ederler:

1- Fakihlerden bir kısmı "mutlak haram" olduğuna, dinlemede de bir masiyet (Allah'a isyan ve günah) bulunduğuna hükmetmiştir. Bunlara göre, âni işitmenin bir günahı yoktur.

2- Bazıları kafiye ve fesâhat mizanını kavramada mûsikîden faydalanmanın günah olmayacağını söylemiştir.

3- Bir kısmı tek başına olan kimsenin, yalnızlığı defetmek gayesiyle şarkı söylemesini caiz addetmiştir, ancak "eğlenmek gayesiyle olmamasını" şart koşmuştur.

4- Okunan şiir (güfte) hikmetler, ibretler, fıkıh (gibi faydalı bilgiler) ihtiva ediyorsa bunda da beis görmezler.

5- Bazı âlimler, bayramlarda (ve düğünlerde) def çalmada da bir mahzur görmezler.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Mûsikiye, mutlak olarak "haram"

veya "helal" demek mümkün değildir. Cevaz ifade eden sahih rivayetleri, hadis ilmini objektif ve rasyonel prensiplerine mutabık düşmeyen tekellüflü (zorlamalı) tevil yollarına başvurarak, mensuh addedip musikinin mutlak şekilde haram olduğunu söylemek caiz değildir. Öte taraftan, bir kısım zaaftan hali olmasa bile, mûsikîyî yasaklayan rivayetleri de görmemezlikten gelmek mümkün değildir. Hadis ilminin umumî kaidelerinden birine göre, bir babta birden fazla zayıf hadis gelmiş ise, bunlar birbirlerini kuvvetlendirerek, sahih bir asla dayandıklarını ifade ederler. Kaldı ki, yukarıdaki paragrafta el-Müstedrek'ten naklettiğimiz hadisin kesinlikle sıhhatine hükmedilmiştir.

Lehte ve aleyhte gelen rivayetler arasında ciddi bir ihtilaf görerek nesh veya tercih imkanları araştırmak da gereksizdir. Her iki gruba giren rivayetler de tahsis yoluyla cem edilebilecek ve herbiriyle amel edilebilecek durumdadır. İslam âlimleri, çoğunluk itibariyle, bu yolu tercih ederek lehte ve aleyhte mutlak hükümden kaçınmışlar, helâl veya haram olmasının şartlarını belirtmişlerdir.

Mûsikî mevzuunda burada kayda değer, tamamen orijinal bir değerlendirme *Bediüzzaman Said Nursî* merhuma aittir. O, meseleyi Eslâf âlimlerinin yaptığı gibi nasslar açısından ele almaksızın, nassların ifade ettiği nihâî hükmün, insan fıtratına ve harici vakıaya mutabakat hikmeti açısından ele alarak son derece cesur ve orijinal bir yorum getirir. Ona göre mûsikiye insan ruhunun belli bir ölçüde ihtiyacı vardır. Şöyle der: "Evet, beşer hakikata muhtaç olduğu gibi, bazı keyifli hevesâta da ihtiyacı var. Fakat bu keyifli hevesât, beşte birisi olmalı."(60)

Ashabtan Ebu'd-Derda'nın "Hak şeylerin talebinde daha şevkli, daha gayretli olabilmek için kalbimi hak olmayan şeyle dinlendiriyorum" sözü böylece daha iyi anlaşılmaktadır.

Şu halde her şeyinde, her şe'ninde zikir ve huzur arayarak, hangi nevinden olursa olsun -buna münâfi bulduğu için- mûsikîye mutlak olarak "hayır" diyecek bir manevi mertebe ve doygunluğa ulaşan kimselerin bir bakıma saygıdeğer olan şahsi meşreblerini umumi bir hüküm şeklinde değerlendirerek mûsikîye karşı çıkmaları büyük çoğunluğun fıtratına uygun şekilde hüküm koyan Şâri'e ve şer'in temel esprisine aykırıdır.

60- Nûr Âleminin Bir Anahtarı, s. 18. Müellif İşâratu'l-İcaz da şu açıklamaya yer verir: *"Evet ulvî hüzünleri, Rabbânî aşkları iras eden sesler helâldir. Yetimâne hüzünleri, nefsânî, şehevâtı tahrik eden sesler haramdır. Şeriatın tayin etmediği kısım ise, senin ruhuna, vicdanına yaptığı te'sire göre hüküm alır"* (s. 78.)

● EGLENCE MEVZUUNDA RESULULAH'IN ŞAHSÎ SÜNNETİ

Eğlence ile alakalı açıklamaları bitirirken, şu hususu da kaydedelim: *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın belirtilen meşru fırsatlar dışında, eğlence için hususi vakit ayırdığına dair ne siyer kitaplarında bir bahse, ne de herhangi bir rivayete rastlamadık. Aksine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın çocukken bile, hıfz-ı ilahî ile, cahiliye eğlence ve lehviyatından korunduğunu ifade eden rivayetler vardır. Bunlardan birini *Hz. Ali* (radıyallahu anh) nakleder: "Resulullah şöyle buyuruyor:

"Cahiliye devri insanlarının arzu ettikleri eğlenceleri hayatımda iki sefer arzu ettim. Her ikisinde de Allah beni onlara bulaşmaktan korudu. Bir gece, benimle Mekke'nin yukarı sırtlarında koyun güden Kureyşli arkadaşıma: "Benim koyunlarıma da nezâret ediver de bu gece, gençlerle birlikte Mekke'de şenlik seyredeyim" diye teklifte bulundum, o da kabul etti. Oradan ayrılarak şehre indim. Mekke'nin en yakın evlerinden birine yaklaşmıştım ki, davul zurna ve türkü sesleri kulağıma geldi. "Bu eğlence neyin nesi?" diye sordum. "Falan, Kureyş'ten falanın kızıyla evleniyor" dediler. Bu eğlenceyi seyretmek, mûsikîyi dinlemek istedim. Ancak uyku bastırdı. Ertesi sabah, tepemi pişiren güneşin hararetiyle uyandım. Hemen arkadaşımın yanına döndüm. Bana, "ne yaptın?"diye sordu. Olup biteni anlattım.

Bir başka gece, aynı teklifte bulundum, yine kabul etti. Şehre indim. Yine bir eğlence işittim. Sebebini sorunca, yine öncekine benzer bir cevap aldım. Bu defa da eğlenceyi dinlemek arzu ettim. Yine uyku bastırdı. Tekrar ertesi günü güneşin hararetiyle uyandım. Arkadaşımın yanına döndüm. "Ne yaptın?" diye sordu. "Hiçbir şey yapmadım" diye cevap verdim."

Hz. Ali, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sözlerini şöyle tamamladığını belirtir: *"Allah'a kasem olsun, bundan sonra, Allah bana peygamberlik verinceye kadar cahiliye devri insanlarının işledikleri kötülüklerden hiç birine arzu duymadım."*

TIB VE RUKYE BÖLÜMÜ

(Bu bölümde iki bab var.)

BİRİNCİ BAB

TIB HAKKINDA

TEDAVİNİN CEVAZI

★

TEDAVİNİN MEKRUHLUĞU

★

RESULULLAH'IN VASFETTİĞİ İLAÇLAR

★

İKİNCİ BAB

RUKYE VE TEMAİM

★

BİRİNCİ FASIL

RUKYENİN CEVAZI

★

İKİNCİ FASIL

RUKYENİN NEHYİ

★

ÜÇÜNCÜ FASIL

TAUN VE VEBA

★

DÖRDÜNCÜ FASIL

GÖZ DEĞMESİ

İ'TİZAR

Okuyucularımız, TIB BÖLÜMÜ'nün tanzimini, diğer bölümlere nazaran biraz farklı ve mevzuun dışına taşmış bulacaklar. Zira normal olarak bölümler, -ihtiyaca göre uzun veya kısa olan- bir UMUMÎ AÇIKLAMA kısmından sonra hadisler ve hadislerle ilgili açıklamalardan meydana gelir.

Burada ise, iki ilavede bulunduk: Birinci ilavemiz UMUMÎ AÇIKLAMA'dır. İkinci ilavemiz en sona koyduğumuz TIBB-I NEBEVÎ'dir.

Niye böyle yaptık? Özrümüzü beyan edelim:

1- Bu bölümü de mutad şekilde hazırladıktan sonra, günümüzde Batı tipi -mikrop, irsiyet bulaşma, münhasıran maddi müdahale ile, tedavi gibi belli başlı esaslara dayanan- tababete karşı *alternatif* tıb adı altında gelişen ve halk tababeti, akapunktur, telkinle, oruçla tedavi gibi insanlığın binlerce yıllık tedavi metodlarına da yer veren yeni tıb anlayışlarının rağbet görmeye başlaması, münâkaşa ve tatbik safhasına konması karşısında TIBB-I NEBEVÎ'yi derli toplu olarak sistematik şekilde vermeyi uygun gördük. Bu sebeple, bölümde mevcut hadisler ve onlarla ilgili açıklamalardan sonra, buralarda oldukça dağınık ve insicamsız olarak geçen meseleleri özetleyerek ve bazı yeni ilavelerde bulunarak sistematize etmeyi faydalı ve gerekli bulduk. Böylece görülecek ki, *Tıbb-ı Nebevî,* Batı tıbbına reaksiyon olarak günümüzde ortaya çıkan alternatif tıp telakkisine çok yakın bir mahiyet arzetmektedir. Çünkü nebevî tıp sirayete inanarak karantina ve ilaca yer verdiği gibi, dua, telkin, ibadet ve kıraat-ı Kur'an ve hatta sabır ve tevekküle varıncaya kadar çok değişik metodlarla tedaviye yer vermektedir. İlaveten İslam dışında kalan insanlığın tecrübesine kapıyı açık bırakarak zamanla ortaya çıkabilecek her çeşit tıbbî metodu sinesine barındıracak bir mahiyette olduğu görülecektir. Şu halde bu durumları belli bir sistemle topluca gösterme

gereği, bizi, TIBB-I NEBEVÎ başlığı altında bir özet-sonuç kısmı ilavesine sevketti.

2- Hadislerin açıklanmasında eski ülemânın bir tavrı dikkatimizi çekti. Hemen hemen, bütün şârihler, müellifler hadisleri açıklarken, Tıbb-ı Nebevî adlı kitaplarını tanzim ederken, devirlerinde tıp âlemine hâkim olan görüşleri, bazı zaruri ihtiyatlar dışında aynen benimsemişler, hadis-i şerifleri, doktorlar arasında câri ve müsellem mefhumlara göre açıklamışlar ve bu işi yaparken tıbbî tabirleri kullanmışlardır. Sözgelimi hılt, ahlât, sevda, safra... gibi tabirlere yer vermişlerdir. Hadislerin hep bu tabirlerle açıklandığı görülecek. Bu tabirler ise hemen hemen müslüman müelliflerce Bokrat diye anılan Hipocrat'ın tıbbına ait tercüme kelimelerden ibaret.

Kısacası, hadisle ilgili bir kısım açıklamaları anlayabilmek için eski tip diyeceğimiz, geçmiş devirlere hakim olmuş tıp anlayışının temel mefhumlarını anlamamız gerekmektedir. Okuyucularımıza da bu hususta yardımcı olmak, hadislerin geçmiş asırlarda anlaşılmasında şârihlere müessir olmuş, onları yönlendirmiş belli başlı mefhum (kavram) ve telakkileri müstakillen kaydetme gereğini duyduk. Eski tıb hakkındaki açıklamalarımızdan sonra günümüz tıbbı hakkında da kısaca bir bilgi sunduk. Böylece, kitabımızın tıb bölümüne girerken, karşılaşacağımız UMUMÎ AÇIKLAMA-I ortaya çıktı. Bu kısmı yaptık diye önceden hazırlamış olduğumuz ve esasını İbnu Hacer'in Buhârî Şerhi'nden aldığımız UMUMÎ AÇIKLAMA'ya hiç dokunmadık, sadece II diye numaraladık.

★ Yeri gelmişken şunu belirtmek isteriz: Bilhassa bu ilk kısmın hazırlanması eski tıbbı tanıtıcı kaynaklara müracaatı gerektirdi. Esefle belirtelim ki, yeni tıp tedrisatımız eski tıp anlayışını tanıtıcı mevzulara müfredat ve programında hiç yer vermemektedir. Halbuki insanlığa en az ikibin yıl boyu hâkim olmuş bir tıp anlayışının tamamen terki büyük bir eksiklik. Bugün bir doktorumuz merak sâkiasıyla bunu anlamak istese pek çok müşkille karşılaşacak demektir: Herşeyden önce eskiyi anlatan kitaplar eski yazı ile yazılmış, okuyamaz. Yazı işini halletse dil değişmiş anlayamaz. Hipokrat'dan da evvele dayanıp asırların tecrübeleriyle zenginleşen bu tıbbın özetle tanıtılması, en azından insanlığa ve insanlık tarihine saygının bir gereği idi. Kaldı ki, bizzat Dr. Süheyl Ünver gibi bir kısım müteahhısların ifade ettiği üzere, bu tıbbın pek çok telakkileri hâla mûteberliğini muhafaza etmektedir. Alternatif tıbcılar ise son zamanlara bunu bir doktrin haline getirmiş, iddia eder olmuşlardır. Meseleye hangi açıdan bakılırsa bakılsın eski tıbb'ın günümüz tabiblerinin

anlayacağı üslubta açıklanması gereğine inanıyoruz. İslamî çevreler için bu, iki kere ehemmiyetlidir. Zira eski tıpla tıbb-ı nebevî'nin pek çok meselede -tabir caizse- izdivacı mevzubahis. Bu yoldan hadis şerhlerinde İslâmî olmayan bazı unsurların girmiş olma riski var. Nitekim herhangi tıbbî bir hadisi anlamak için şerhlere müracaat etmek zorundayız. Şerhlerde yer eden ve belli dönemin tıb anlayışını aksettiren bu unsurlar, bizim hadisteki gerçek mesajı yakalayıp kavramamızı zorlaştıran ve hatta engelleyen bir kısım sisler, puslar, perdeler teşkil edebilir. Nazarlarımızın bu sislerden korunması şerhlerdeki tıbbî unsurların temyizine bu da -söylediğimiz gibi- eski tıbbın bilinmesine bağlıdır.

Bunu söylemekle ülemâmıza olan güveni terkedelim demiyoruz. İslam ülemâsı belki de olması gerekeni yapmıştır. Elbette hadisleri devirlerinin umumî telakkileri, anlayışları çerçevesinde açıklayacak idiler, bu onların vazifesidir. Her devrin farklı bir anlayışı, hadisten kendine has bir hissesi vardır. Halbuki hadisler, bütün insanlığa bütün asırlara ve çağlara yönelik bir hitaptır, onda herkesin hissesi vardır. Önceki açıklamalara giren belli devir ve mekanların anlayış unsurları bilinmelidir, onlar hadisin kendisine mal edilmemelidir.

Bu söylediğimiz hususlara dikkat edilmediği takdirde, hadislere dil uzatma vak'alarına da rastlanabilir. Halbuki hadislerin vahye dayandığı ülemâca kabul edilen temel prensiplerden biridir. Ona dil uzatmak hem cehalet olur, hem de dil uzatanın manevî kaybına sebep olur.

Öyleyse efrâd-ı ümmetin bu vartalardan korunması için yeni çalışmalara ihtiyaç var. Bunlardan biri de eski tıbb esaslarının, günümüz insanının anlayacağı ölçüde açıklanmasıdır.

Şu halde bizim yer verdiğimiz UMUMÎ AÇIKLAMA-I kısmında kaydedeceğimiz bazı açıklamalar bu çerçevede kabul edilmelidir.

TEŞEKKÜR

Kitabımızın *Tıb Bölümü*'nü okuyarak bazı hususlarda lutfettiği açıklamalarıyla elimizdeki son şeklin daha mükemmel olarak ortaya çıkmasında katkıda bulunmuş olan Erzurum Tıp Fakültesi Araştırma Hastanesi Göz Hastalıkları Bölüm Başkanı ve aynı zamanda 17 yıllık kapı komşum olan *Prof. Dr. Zeki Çıkman*'a teşekkürü bir borç biliyor, Allah râzı olsun diyorum (Ekim 1990).

(BİRİNCİ İLAVE)

UMUMÎ AÇIKLAMA - I

A- ESKİ TIP

Bu tıp milattan dört-beş asır öncelere dayanır. Batıda tıp sahasında gerçekleştirilen yeni keşiflere yani 19. asrın başlarına kadar hakimiyetini devam ettirmiştir.[61]

İnsanlığa ikibin yıldan fazla bir müddet boyunca hizmet eden bu tıb, aynı zamanda cihanşümul olmuş, dünyanın her tarafında itibarını korumuştur. İslam dünyasının da resmi tıbbı olmuştur. Bu tıbbı eski Yunan tabiblerinden Hipokrat ve Galinos temsil eder. Esas dayanağına da *ahlat-ı erba'a* nazariyesi teşkil eder. Bu nazariye feylesofların *anâsır-ı erba'a* (su, hava, ateş, toprak) keyfiyyat-ı erba'a (hararet, bürûdet, yubûset ve rutûbet) gibi başkaca felsefi akidelerinden de istifade etmesini bilmiştir.

Şimdi kurucularından başlayarak belli başlı meselelerini kısaca tanıyalım:

1- HİPOKRAT: Müslüman tabiblerce *Bokrat* diya anılan bu zat, bütün tababetin en büyük maruf üstadı bilinir. Böyle bir insanın yaşamadığı bile ileri sürülecek derecede hayatı efsaneleşmiş ise de İstanköy'de doğduğu, M.Ö. 460-377 yılları arasında yaşadığı umumiyetle kabul edilmiştir. Eski Tıbbın babası kabul edilir. Bu ilmi hiç yoktan ortaya koymuş değildir.

25– Bugün Batı'da hakim olan yeni tıbbın tekevvününde rol oynayan belli başlı keşifleri şöyle hatırlatabiliriz:

1895'te *Wilhelm Konrad Röntgen,* röntgen ışınını buldu.

1895'te *Henri Becquerel* radyoaktiviteyi buldu.

1878'te *Pastör* mikrobu buldu ve mikrob tâbiri ilim diline girdi. Bilhassa bu, tıpta bir inkılab yapmıştır.

Vefatı 1793 olan Hollandalı *A. Leewenhock,* 300 kere büyüten mikroskop yapmayı başardı. 1934'te *Marton* 300.000-500.000 kere büyüten elektron mikroskobunu yaptı.

1894'te bugünkü anlayışa uygun Sezaryan ameliyatı yapılır.

Kendinden önceki dağınık bilgileri felsefî bir usül çerçevesinde terkib etmiş olması kesindir, dolayısıyle bu ilmin kurucusu vasfına layık görülmüştür. Ellibeş parçadan müteşekkil bir mecmua ona isnad edilir. Bunlar arasındaki farklılıklar bidayetten beri, hepsinin ona nisbetinde şüphe uyandıracak kadar büyük ise de, arkadan gelen Galinos'un bunları terkib ederek bir sistem ortaya koymasına mani olmamıştır.

Onun eserlerinde yer alan ahlât-ı erba'a nazariyesi bu tıbbın temel dayanağını teşkil eder.

Ahlât-ı Erba'a'nın ne olduğunu açıklamaya geçmeden önce şunu belirtmede fayda var: Araştırıcılar ahlat-ı erba'a nazariyesini Hipokrat'ın keşfetmediğini, kendisinden önce yaşamış olan Anaksagor'un hastalıkları ahlât-ı erba'a'nın biri olan safra'ya hamlettiğini belirtirler. *Dr. Galip Ata*, Tıp Tarihi adlı kitabında, bizzat *Hipokrat*'ın, Tıbb-ı Atik adlı kitabının baş kısmında kendinden evvelki tabiblerin keyfiyyat-ı erba'a (hararet, bürûdet, yübûset ve rutubet) nazariyesinde ifrat ettiklerini gösteren delilleri serdederek okuyucusunu ahlat-ı erba'a nazariyesine çekmeye çalıştığını belirtir. Demek oluyor ki, Hipokrat daha önce feylesoflar arasında mevcut olan fikirleri belli bir terkibe kavuşturmuş olmaktadır.

Hipokrat, tedavide tabiatın serbest hareket etmeye bırakılmasına dayanan basit bir muamele taraftarıydı.

SIHHAT, ona göre, *ahlât-ı erba'a-i asliyenin* yani kan ile balgam, safra ile sevda'nın gerek keyfiyet, gerek nisbet itibariyle tam bir tevâzün (uygunluk) halinde bulunmalarıyla ortaya çıkıyordu. Buna tevâzün-i ahlat (hıltların uygunluğu) deniyordu. Bu tevâzün bozulunca hastalık zuhur ediyordu.

Tevâzünün bozulması ise, *ahlat*'tan birinin, kemiyet (miktar) itibariyle diğerlerine tekaddüm etmesinden, yahut evsafının (yani tatlılık, ekşilik, acılık gibi vasıflarının) tegayyüründen, vücud içerisinde bazı noktalarda birikmesinden mevkiini tebdil etmesinden ileri gelebilirdi.

TEDAVİ de, Hipokrat'a göre bozulmuş olan bu muvazenenin iadesi ile sağlanırdı.

2- GALİNOS: Eski tıp deyince, *Galinos*'un da ağırlıklı bir yeri olduğunu belirtmek gerek. *Galinos* da eski Yunan tabiblerinden M.Ö. 201-210 yıllarında vefat etmiştir. Galinos, hastalıkların tekevvünü (oluşması) hususundaki *Hikpokrat*'ın ahlat nazariyesini, felsefede âlemin tekevvünü (oluşması) hususundaki nazariyelere istinad ettirerek bu nazariyeyi daha genişletmiş ve sistemleştirmiş idi. O Yunan tababetinin en yüksek nok-

tası kabul edilmiş, sonradan yapılan tenkidlerin ortaya koyacağı üzere bazı müellifler ölçüsüz bir mübâlağa ile Hatemu'l-Etibba'i'l-Kibâr (büyük tabiblerin sonuncusu) diye tavsif etmiştir. Dr. Galip Ata onun eski tıptaki yerini ve anlayışını şöyle özetler:[62] *"Galinos, İlel-i Gâiye (Causes Finales) mezhebinin katı taraftarı idi. Ve kendisinin söylediği üzere, tabiatın gayesiz hiç bir iş görmeyeceğine kanaat getirmiş olduğundan insandaki uzuvlar ile onların vazifeleri arasında da mutabakat bulunduğunu ve âzâyı anlamakla vazifelerini de bilmenin kabul olacağını isbat için çok vakit kaybetmiş ve çok zahmet sarfetmişti.*

Teşrih eylediği hayvanatta tesadüf eylediği uzuvları insana da teşmil ettiğinden, o mezhep ve kanaatin tatbikatında müteaddid vahim hatalara düşmüştür.

Halefleri, Galinos'un sözlerine gözleri kapalı inanmışlardı. Üstadın fikirleri de yanlış olduğu için Galinos'tan sonra fizyoloji pek uzun asırlarda yerinde saymıştır. Bundaki mesuliyetin kısm-ı azamı Galinos'a aittir. Hayvanlar zincirinde farklı tipler olduğunu anlayamamıştı."[63]

3- AHLAT-I ERBA'A:[64] Eski tıbbın esasını ahlat-ı erba'a nazariyesinin teşkil ettiğini söylemiştik. Öyleyse nedir bu ahlat-ı erba'a? Hemen belirtelim ki, eski tıp nazariyesi, o devrin düşüncesine, kainatın mahiyeti hakkında hakim olan temel görüşlerden ayrı ve müstakil değildir. Tıbba göre sağlık, hastalık, tedavi ilaçların tesiri gibi ana meseleler, o devrin feylesoflarınca benimsenmiş umumi felsefi telakkilerle imtizac ve izdivaç halindedir. Sözgelimi feylesoflar âlemin varlığını dört ana unsurla izah etmektedirler: Su, ateş, toprak ve hava. Şu halde ahlat-ı erba'a, bu temel telakkiler çerçevesinde anlaşılmalıdır.

Ahlat, Arapçada hılt kelimesinin cemidir (çoğulu). Hılt, bir terkibe giren unsurlardan birine denir. Erba'a da "dört" olduğuna göre ahlat-ı erbaa kısaca insan mizacını teşkil eden dört temel unsur demektir. Bunlar kan, safra, balgam, sevdadır.

Şimdi bunlar hakkında özet bir açıklamayı *Dr. Osman Şevki*'den takip edelim:

62– Bazı kelimeleri sadeleştirdik.

63– Kur'an ve hadislerdeki tıbbî pasajların bir kısım aşırılık ve hatta yanlışlara oturan bu tıbba sıkı bağlı olan bir espiri ile izah edilmesinin melhuz olduğu muhataralar (riskler) gözükmektedir.

64– Günümüzün tıp anlayışı ile bu anlayışın hiç bir ilgisi yoktur. Bu anlayışa dayanan bazı tabirler dini kitabiyata da girdiği için, bilinmesi gereklidir. Bu sebeple bu bahse yer verdik.

1) *Kan:* Et, yumurta gibi iyi gıdalardan hâsıl olup tabiatı hâr (sıcak) ve râbıt (yaş)dır. İyisinin rengi kızıl ve kokusu iyi, lezzeti tatlı olmalıdır.

2) *Safra:* Tatlı yemeklerden hâsıl olur. Tabiatı hâr, yâbis (kuru)dur.

3) *Balgam:* Tabiatı soğuk ve yâbistir. Balık, yoğurt ve soğuk yemişler gibi maddelerin yenmesinden hâsıl olur.

4) *Sevda:* Bârid (soğuk) ve yâbis (kuru)dir. Sarımsak gibi kuru gıdalardan hâsıl olur.

Ahlât-ı erba'a'nın sükûnet hali ve muvâzeneti (dengeli hali) sıhhati teşkil eder. Bunlardan biri galip olursa hastalığa sebep olur.

Kan galib gelirse: Çok uyku, gerinmek, esnemek gelir, kan alınması icabeden mahaller kaşınır, vücud ağırlaşır, ağızda acılık peydah olur. Vücudda sivilcelerin ve çıbanların çıkması, burun kanaması, çehre ve lisanın kızarması, rüyada kırmızı şeyler görülmesi, kan galebesi demektir.

Safra galib gelirse: Ağızda acı bir lezzet peydah olur, susama hissi artar, uyku gelmez, iştiha zaafiyet kesbeder. Çehre sararır. Rüyada sarı renkler görülür.

Balgamın galebesi hazmın zâfiyetine, vücudun ağırlaşmasına, çok uykuya, rüyada su, yağmur ve soğuk görmeye sebep olur. Vücud ısınmaz ve soğuk bulunur.

Sevda galib geldiği takdirde, şahıs zayıf olup, iştahı kavi olur, uyku gelmez, şahsı fena fikirler istila eder. Kan siyahlaşır ve koyu olur. Vücudda çok kıllar zuhur eder. Uykuda ölü ve korkulu şeyler, karanlıklar ve uçurumlar görülür. Mecnunlarda, sevda galib addolunurdu. Kara sevda isminin çıkmasına sebep, bu nazariye olduğu zannolunur. Çünkü sevda'nın miktarı aklın muvazenetini (dengesini) gösterirdi.

4- ASIRLARCA HER YERDE AYNI İNANÇLAR: İşte tababette asırlarca hüküm süren ahlat-ı erba'anın hakiki mahiyeti bunlardan ibaretti. Bu eski kanaatin sarsılmaz nazariyeleri her memleketin tababetinde esas idi. Bütün cihan tıbbı bunlara istinad ediyordu.[65] Kitaplar bu nazariyeleri uzun uzadıya tafsil ediyorlar, tabibler de muayene ettikleri hastalar üzerinde evvela ahlat-ı erba'adan hangisinin müessir ve galib olduğunu kestiriyor, tedavisine ona göre başlıyordu. Maristanlarda (hastahanelerde) dahi şâkirdlere bu esaslar vadisinde ders veriliyordu.

Tababette esas bunlar olunca, kitaplarda da aynı meselelerin aynı li-

65– *Dr. Galib Ata,* bu hususu, *"Zaten bunlar ihtilaf ile Şark akvamı tababetinde dahi görülür"* diye ifade etmiştir.

san ile tafsil ve münakaşa olunacağı tabiîdir. Anasır ve ahlat-ı erba'a hakkındaki satırlar, bir klişe halinde eski bir kitaptan yenisine aynen naklolunuyordu. O derecede ki, o bu noktalar hakkındaki meşrûhâtın, hatta ibare ve cümleleri bile tebdil olunmuyordu.

5- TASHÎH DEĞİL TEVSÎ (GENİŞLETME): Malum olan hastalıklar hakkında yeni kanaatlerle tebdil olunanlara nadir olarak tesadüf olunuyordu. Yapılan tedkikler eski malumatın tashihinden ziyade tevsiine aitti.

Tıp kitaplarına her gün yeni hastalıklar ilave ediliyordu. Fakat malum olan hastalıklar hakkındaki kanaatler, eskisi gibi devam ediyordu. Yeni keşifler hemen hemen yoktu. Bundan dolayı tababet de terakki etmiyor, fakat eskiden kurulmuş esaslar dahilinde ufak tefek tebeddüllere maruz kalıyordu.

6- TEŞHİS VE TEDAVİ: Hastalıklara hangi *"hılt"*ın galebesi sebep olmuş ise onunla mücadele etmek icab ederdi. Hıltlardan birisi tabii haddini tecavüz etti mi FASİD addolunurdu ve fasit hıltlardan husule gelen hastalıkların tedavisi için marazın tahvili lazımdı. Marazı birden kökünden kesmek muvafik değildi. Çünkü maraz, kökleşmiş, pekişmiş olabileceği için muzır addolunurdu. Bütün bu sebeplerden dolayı evvela fasid olan hılt'ı pişirmek icab ederdi.

Tahvil edilecek fasid hılt *rakîk* (cıvımış) ise galiz etmeli (koyulaştırmalı) ki, kusturmak veya ishal ile hıltın çıkması kolaylaşsın. Fakat maraz kökleşmiş ve pekişmiş değilse tahviline lüzum olmayıp tedavi için yalnız istifrağ veya tenkiye kafi idi (istifrağ = kusturma, ishal gibi yolla dışarı çıkarmak, tenkiye = ameliyat yoluyla temizlemek).

Şu halde istifrâğ ve tenkiye, fasid *hıltın* tardı ve bununla beraber hastalığı tedavi etmek itibariyle en mühim bir tedavi düsturu idi.

Bozulmuş olan ahlatın tabii halete dönmesi inhilâl (coction) suretiyle olur: Bozulmuş olan ahlât mayi ve müteharrik halden yavaş yavaş kurtularak tekâsüf ederler ve nihayet muhtelif ifrağ tarikleriyle hârice çıkarılırlar. Bu inkilabın husule geldiği zaman buhran (crise) zamanıdır. Buhran, bozulmuş fakat inhilâl (çözülme) haline gelmiş olan ahlatı boşaltmak için sarfedilen cehd (effort) demektir. Buhran iyi veya tam olmaz ise, bundan bir kısım marazi haller husule gelir. Buhranı önceden hesaplamak mümkündür. *Hipokrat,* buhranın her hastalıkta muayyen günlerde zuhur edeceğine kanaat getirmişti. Hastalığın tedavisinde gaye, fasid ahlâtın inhilâlini (çözülmesini) teshil etmektir. Ahlatın inhilâli olmayan hastalıklar, tedavisi kabul olmayan hastalıklar demektir.

7- NABIZ VE MUAYENE: Muayene basit idi. Hastanın çehresine bir nazar birkaç sualden sonra nabzın teftişi muayenenin esasını teşkil ediyordu. Nabız bilmek tabibler için büyük bir şart idi. Cihan tababeti de bu devirlerde nabız devri yaşıyordu.

Nabzın hali dört unsura göre mütehavvildi. Birçok hastalıkların teşhisinde yalnız nabza bakmak ile kafi istihraçlarda bulunuluyordu. Nabzın sür'ati harârete; betâeti (yavaşlığı) bürûdete (soğukluğa) vüs'ati rutûbete ve madde çokluğuna; rakîk (ince) oluşu yübûsete (kuruluğa) ve madde azlığına; kuvveti, yani parmaklara katı katı dokunması mizacın kuvvetine delalet ederdi.

Nabız muayene olunmazdan evvel hasta heyecanlanmış, korkmuş, kötü sevinmiş, açlıktan hafiflemiş, tokluktan ağırlaşmış, süratle hareket etmiş olmamalı idi.

8- ESKİ TIB SAFSATA MI? En büyük kusuru, müşahede ve araştırmaya yer vermeyip ilk üstadların görüşlerini kesin bir nass gibi benimseyerek aynen tekrar etmeye dayanan bu eski tıp artık bir safsatalar manzumesi mi kabul edilmiştir?

Hayır. Bilhassa bugün tıb, geçmişe daha mülayim bir gözle bakmaktadır. Laboratuvar çalışmalarının başlayıp ard arda yeni keşiflerin elde edilmeye başlandığı heyecanlı devrelerde "sadece gördüğü ve tesbit ettiği bulgulara inanmayı" prensip edinen *Claude Bernard* gibi düşünenler eski tıbba merhametsiz nazarlarla bakmış, safsataya bile nisbet etmiş olabilir. Ancak şimdilerde birçok tıbbî telakki ve tatbikatta yer yer yobazlığa varan bu katılığın terkedilip rukye telkin ve ilaca varıncaya kadar sinesinde insanlık tecrübesinin faydalılığını ortaya çıkardığı her çeşit tedavi metoduna yer veren tıbb-ı nebevî esprisine dönüldüğü görülmektedir. *Dr. Süheyl Ünver,* Tıb Tarihi'nin başlangıç kısmında bunların çeşitli örneklerini kaydeder. Hele 5000 yıl eskilere dayandığı kabul edilen Akapunktur'la tedavi metodunun 1970'li yıllarda Batı'da dahi müessir bir tedavi metodu olarak kabul edilmiş olması, şifalı otlarla tedavinin dünyanın her tarafında yeniden rağbete mazhar olması, eski tıbbı da bir kalemde atmamak gerektiğini ifade eder. Daha enteresan olanı, Littre'nin yaptığı bir araştırmadır. *Dr. S. Ünver*'in kaydettiği üzere Littre, bu son asırlar tabiblerinin buluşlarıyla, mühim bir kısmı Hipokrat'a ait külliyattaki tarifleri karşılaştırdı. Orada bu hastalıkların tam ve hakiki tariflerini buldu. Yeni buluşlar, Hipokrat zamanı külliyatındaki tariflerin ve müşahedelerin doğru olduğunu gösterdi. Bugün bu havalide (akdeniz havzasında) mevcut hastalıkların eşkali ta 2,5 asır evvel Hipokrat ve

haleflerinin yazdıklarının aynıdır. Ve bu külliyat bu noktadan pek ehemmiyetlidir. Bu mahaller ve kitaplar hala ehemmiyetini kaybetmemiştir.

B- GÜNÜMÜZÜN TIP ANLAYIŞI:

Dünya Sağlık Teşkilatı, sağlık durumunu daha önce kaydettiğimiz eski anlayıştan farklı anlar ve Sağlığı *"yalnız hastalık ve sakatlığın olmayışı değil, bedence, ruhca ve içtimâî yönden tam bir iyilik halidir"* diye tarif eder.

Bu tarif, ferdî ruh ve bedeniyle bir bütün kabul edip içinde bulunduğu çevre şartlarını da değerlendirmektedir. *Hipokrat* telakkisinde sağlık, "insanı teşkil eden ahlatın muvazenesi" olarak anlaşılmıştı. Bunun eksikliği açıktır.

Bugünkü tıpta sağlık hizmetleri şöyle şematize edilmektedir:

★ Rehabilitasyon.

★ Koruyucu hekimlik.

★ Tedavi edici hekimlik

REHABİLİTASYON

Bu, sakat ve iş gücünü kaybedenlere, iş gücü ve çalışma imkanı sağlama, iş bulma, işe uyum sağlama gibi hizmetleri içine alır.

KORUYUCU HEKİMLİK

Ferdlerin maddî ve manevî her çeşit hastalıktan korunmasıdır. Bu, tedaviden çok daha ucuzdur. Koruyucu tedbirler iki kısımdır:

1- Çevreye yönelik tedbirler.

2- Ferde yönelik tedbirler

Ferde yönelik tedbirleri şöyle sayabiliriz:

★ Yeterli beslenme.

★ Bağışıklık kazandırma (aşı vs. yoluyla).

★ Ferdî hijyen (temizlik, bulaşmalardan sakınma).

★ Sağlık eğitimi.

★ Erken teşhis.

★ *Kemoproflaksi:* Salgın hallerinde veya ameliyat öncesi koruyucu olarak hastalığa uygun ilacın alınmasıdır.

HASTALIĞIN SEBEPLERİ

Bugün hastalıkların şu sebeplerden biri ile ileri geldiği kabul edilir:

★ Bünyevî sebepler: Gen, hormon ve metobolizma bozuklukları

★ Çevreyle ilgili sebepler:

★★ Fizikî sebepler: Harâret, soğuk, ışınlar ve travmalar.

★★ Kimyevî sebepler: Zehirler, kanserojenler

★★ Esasî madde eksikliği: Vitamin, esasî amino asitler, yağ asitleri, minareller.

★★ Biyolojik etkenler: Mikroorganizmalar, parazitler, mantarlar.

★★ Psikolojik sebepler: Stres.

★★ İctimâî sebepler: Kültür ve ekonomik sebepler.

BUGÜNKÜ TIBTA TEDAVİ YOLLARI

★ İlaçlar.

★ Ameliyatlar.

★ Radyoterapi.

★ Fizyoterapi.

★ Akapunktur.

★ Perhiz.

★ Karantina.

★ Telkin (ruhî hastalıklar için).

Günümüzde tıbba ayrıca şifalı otlarla tedavi gibi değişik metodlar da girmiş durumda.

C- İSLAM TIBBI [66]

1- ESKİ TIBBIN DEVAMIDIR

İslam tıbbı (tıbb-ı nebevî demiyoruz) esas itibariyle eski Yunan tıbbıdır. *İbn-i Sina, Hakim Razi* gibi bir kısım müslaman âlimler tıb sahasında isim yapmış iseler de Tıp tarihi araştırıcıları bunların eski Yunan tıbbından temelden ayrı orijinal bir sistemleriden bahsedilemeyeceğini söylerler.[67] *Zehebî*'nin Tıbb-ı Nebevi'sinin baş kısmından kayde-

66– *İslam tıbbı* deyince, *tıbb-ı nebevî*yi kastetmediğimizi peşinen belirtmek isteriz.

67– Bilhassa İbnu Sina'nın yunan menşeli tıbbı sistematize ederek daha anlaşılır hale getirmesi, bu tıbbın Batı'ya tanıtılması yönüyle hizmeti asla küçümsenemez. Biz, onunda ahlat-ı erba'a nazariyesinden dışarı çıkamamakla eski an'aneyi devam ettirdiğini, şahsî katkılarının bu çerçeve içerisinde cereyan ettiğini söylüyoruz.

deceğimiz nazariyat kısmında görüleceği üzere, ahlat-ı erba'a telakkisi ve diğer bir kısım temel mefhumlar, müslüman tabiblerce aynen benimsenmiştir. Dahası إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ **"Biz insanı karışık bir sudan yarattık"** (İnsan 2) âyetinde geçe أَمْشَاجٍ (karışık) kelimesini eski tıbbın kilit kelimesi *ahlatla* tevil ederek bu tıbbı âdetâ kudsî ve Kur'anî bir cilaya kavuşturmuşlardır. Bu durum, sadece tıb ve felsefe yönü ağır basan tabiblere değil müfessir, muhaddis ve fakih olmak üzere diğer branşlardaki âlimlere de tesir etmesine sebep olmuş, onlar da kendileriyle ilgili âyet ve hadisleri o tıbbın esaslarına uyğun olarak açıklamaktan, ıstılahlarını aynen kullanmaktan çekinmemişlerdir. Şârihlerin amellerine birçok örneği az ileride hadislerin açıklama kısmında göreceğiz. Burada vermek istediğimiz enteresan bir örnek eski tıbta geçen (كَيْلُوس) keylos kelimesiyle ilgili. Kelimenin aslı Latincedir: Chylus. Bu tabir midede vukubulan bir kısım hazım hadisesini ifade eder. Şöyle ki: Muhtelif gıdaların, hazmolmak üzere midede kalma müddetleri farklı ise de ortalama iki saatte keylos'un tamamlandığı kabul edilir. Ebced hesabıyla, kelimenin Arapça imlasında mevcut beş harfin sayı değeri 126'dır. Yani iki saat altı dakika. Tam tamına eski tıpta midedeki hazım müddeti kabul edilen iki saatlik zaman dilimine tekabül eden değer.[68] Sistemin bir parçası olan keylos kelimesinin ızhar ettiği bu tevafuk da, sistemin bütününün nazarlarda kudsileşmesinde rol oynamış olmalıdır. Bu tıbbın değerleri, tabirleri, böylece zaman içinde halkın dili durumunda olan şair ve sanatkarlara kadar intikal edecektir. İşte vücudda artan sevda maddesini tevzinde yani normal haline getirmede kullanılan eftîmûn adlı ilaçla ilgili bir şiir:

"Cünûnumdan sarıldım zülf-i dilâraya
Ben, eftîmûnla buldum ilacı, def-i sevdâya."[69]

Fıkıh kitaplarına tesiriyle ilgili örneği Türkçemizde halen tedavülde olan ve pek kıymetli bir müracaat kaynağımızı teşkil eden en son Osmanlı yâdigarlarından merhum *Ömer Nasuhi Bilmen*'in Istılahât-ı Fıkhiye Kamusu'ndan vereceğim: *"Cüzzâm, bedenin içerisinde sevdanın intişarından mütehaddis bir illettir ki, âzânın mizac ve heyetini ifsad, mahv ve*

68– Günümüz tıbbı, sindirim hadisesinin yenilen gıdanın cinsine tabi olarak daha uzun zamanda tamamlandığını ortaya çıkarmıştır.

69– Mana şudur: *"Deliliğim sebebiyle, gönül alan sevgilinin zülfüne sarıldım. Ben, vücudumda artarak sıhhatimi bozan sevda maddesinin fazla kısmını bertaraf etme çaresini eftîmûnla sağladım."* Sevdanın tıbbî ma'nâsını bilmeyen, bu ifadeden yine de fazla bir şey anlayamaz.

sükutunu intac eder, ârız olduğu uzuv, evvela kızarır, daha sona koparak dökülür... Beres: Mizacın fesadından nâşî bedenin zâhirinde zuhur eden şiddetli bir beyazlıktır ki, âzânın demeviyetini izale eder, kendisiyle teşâüm olunur bir illettir..." (2. cilt s. 347).

Bu iktibas edilen pasajda geçen sevda, mizac, hey'et, ifsad, demevîyet tabirleri tamamen eski tıbba ait ıstılahlardır.

Bu kaydettiklerimiz, eski tıbba ait değer ve tabirlerin tabib, edib, müfessir, şâir, fakih her sınıf müslümanlarca ne derecede benimsendiğini göstermekle kalmaz, kültürümüzün her sahasına giren bu metinleri hakkıyla anlayabilmek için, bu tıb telakkisini tabirleriyle birlikte öğrenme ve öğretme gereğini, ilgili kelimeleri lügatlarda açıklama gereğini de ifade eder.

Tekrar edelim, bu tedrisatın tabiblerimizin tedrisatından bile çıkarılmış olması gerçekten büyük bir kayıptır.

2- ZEHEBÎ'NİN TIBB-I NEBEVÎSİNİN BAŞ KISMI

Yukarıda mühim esaslarını ve belli başlı tabirlerini kısaca belirttiğimiz Eski Yunan Tıbbı'nın Tıbb-ı Nebevî yazarlarınca da aynen benimsendiğini göstermek maksadıyla, Zehebî'nin yazdığı et-Tıbbu'n-Nebî adlı kitabının baş kısmında yer verdiği umumi şemayı aynen kaydetmeyi uygun bulduk.

Müellif, tıbbı, ilmî ve amelî diye ikiye ayırdıktan sonra şöyle devam eder:

A) AMELÎ TIB

Bu dört kısma ayrılır:

1- Tabiî umurun ilmi.

2- İnsan bedeninin ahvalininin ilmi.

3- Sebepler ilmi.

4- Alâmetler ilmi.

TABİÎ UMUR NEDİR?

Zehebî bunların yedi olduğunu belirtir:

BİRİNCİSİ ERKAN'dır (rükünler). Bunlar da dörttür:

1) Nâr (ateş): Vasfı, harr ve yâbis (sıcak ve kuru) olmaktır.

2) Hava: Vasfı, ratb ve harr (yaş ve sıcak) olmaktır.

3) Su: Vasfı, bârid ve ratb (soğuk ve yaş) olmaktır.

4) Toprak: Vasfı, yâbis ve bârid (kuru ve soğuk) olmaktır.

İKİNCİSİ: MİZAC'dır. Mutedil mizac sekiz kısımdır, önce müfred ve mürekkep olmak üzere ikiye ayrılır:

A) Müfred olanlar; bu da dört kısımdır:

1) Harr (sıcak)

2) Barid (soğuk).

3) Râtb (yaş).

4) Yâbis (kuru).

B) Mürekkeb olanlar. Bunlar da dörttür;

1) Harr-yâbis (sıcak-kuru).

2) Harr-ratb (sıcak-yaş).

3) Bârid-yâbis (soğuk-kuru).

4) Bârid-ratb (soğuk-yaş).

EN MÜKEMMEL MİZAC: Zehebî, mizacın sekiz çeşidini kaydettikten sonra, bir paragraf açarak, en mükemmel mizac kimin mizacıdır ve niçin en mükemmeldir, bunu belirtir.

"Canlılar içerisinde en mutedil mizac insan mizacıdır. İnsan mizaclarının en mutedili mü'minlerin mizacıdır, mizacca müminlerin en mutedili nebilerin mizacıdır. Mizacca en mutedil nebiler, Resullerin mizaçlarıdır; mizacca en mutedil Resuller ulü'l-azm olanların mizaclarıdır. Mizacca en mutedil ulü'l-azm Hz. Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mizacıdır.[70]

Derim ki: *Resulullah'ı mizacca, mahlukatın en mutedili yapan sebebe gelince, bu şundandır: Tabiblerin kaidelerine göre, nefsin ahlakı bedenin mizacına tabidir, nefsin ahlakı ne kadar kâmilse bedenin mizacı da o derece mutedil ve nefsin ahlakı da o derece mükemmel olur."*

Bu bilinince, şu husus anlaşılacaktır:

Hak Teâlâ Hazretleri *Resulullah*'ın büyük bir ahlak (huluk-u azîm) üzerine olduğuna şehadet etmektedir. Nitekim Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) *"Resulullah'ın ahlakı Kur'an'dır"* buyurmuştur. Bu durum, Efendimizin mizacının, mizaçların en mutedili ve ahlakının da en mükemmel ahlak olduğuna delalet eder.

Nitekim Buhârî Sahih'inde كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ اَحْسَنَ النَّاسِ وَجْهاً وَاَحْسَنَهُمْ خُلْقاً

70– İfadeyi aynen koruduk. Cümlelerdeki ikinci *"mizac"* kelimelerinin fazlalığı dikkatten kaçmıyor.

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yüzce ve ahlakca insanların en güzeli idi" diye rivayet etmiştir. Tirmizî'nin bir rivayetinde *Hz. Enes* der ki: "Ben Resulullah'a on yıl boyunca hizmet ettim. Bana bir kere bile "öf be!" demedi, ne yaptığım birşey için: *"Bunu niye yaptın"*, ne de yapmadığım bir şey için: *"Bunu niye yapmadın?"* demedi.

İbnu Ömer der ki: "Resulullah ne kaba konuşur, ne de çirkin söze yer verirdi. Der ki: *"Sizin en hayırlılarınız, ahlakca en güzel olanlarınızdır."*

Zehebî, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ahlakî kemalini aksettiren bir kısım hadisler daha zikrettikten sonra devam eder:

"Gençler en mutedil (mizaca sahiptirler). Çocuklar en rutubetli (mizaca sahiptirler). Olgunlar ve yaşlılar en bârid (mizaca sahiptirler). Mizacca en mutedil aza, şehâdet parmağının uç derisidir. Sonra diğer parmak uçlarının derisi gelir. Âzâların en hararetlisi kalbtir, bunu karaciğer, bunu da et takib eder. En barid (soğuk) olanı kemiktir, sonra sinir, sonra omurilik, sonra dimağ gelir. En yâbis (kuru) olanı kemik, en rutubetli olanı da yağdır."

TABİÎ UMURUN ÜÇÜNCÜSÜ: AHLAT-I ERBAA

Tabii umurun üçüncüsü ahlat-ı erbaadır.

1) *Kan:* En efdaldir, ratb-hâr (yaş-sıcak)dır, faydası bedeni beslemektir. Tabiî olan tatlıdır, kokusuzdur.

2) *Balgam:* Bu ratb-barid (yaş-soğuk)dur. Faydası, beden gıda kaybedince kana dönüşmek, hareketin kurutmaması için âzâları rutubetlendirmektir. Bunun tabiî olanı kana dönüşmeye yakın olanıdır, gayr-ı tabiîsi de tuzlu olup hararete meyledeni, ekşi olup berde (soğuğa) meyledenidir. İlik ise halis berddir.

3) *Safra:* Bu harr-yâbistir (sıcak-kuru). Yukarısı öd'dür, kanı yumuşatır ve dar mecralara nüfuz etmesini sağlar. Ondan bir cüz barsaklara gider, ağız kokusunun çıkışını uyarır. Onun tabiî olanı hafifdir, kırmızıdır. Gayr-ı tabiî olanı, ilik renginde, al renkte, pas renginde ve yanık rengindedir. Pas renginde olan al renkte olandan daha kâvidir. Bu sebeple o ölümü haber verir ve mürretü's Safrâ diye isimlendirilir. Ondan bir cüz de midenin ağzında yer alır.

4) *Sevda:* Bu kuru-soğuktur, kanı katılaştırır. Dalak ve kemiği besler. Ondan bir cüz midenin ağzında yer alıp ekşiliği sebebiyle açlığı tenbih eder. Onun tabii olanı kötü kanlıdır, gayr-ı tabiî olanı mürettü's sevda denen herhangi bir hılt'ın yanmasıyla hâsıl olur.

DÖRDÜNCÜSÜ: ASLÎ ÂZÂLAR'dır. Bunlar meniden tevellüd eder.

BEŞİNCİSİ: RUHLAR'dır.

ALTINCISI: KUVVELER'dir. Bunlar üçtür:

1) Tabiî kuvvet.

2) Hayvanî kuvvet.

3) Nefsanî kuvvet.

YEDİNCİSİ: FİİLER'dir. Bunlar cezb (çekme) ve def (itme)dir.

B) İLMÎ TIB

Zehebî yukarıda gösterildiği şekilde amelî tıbbın şemasını sunduktan sonra ilmî tıbba geçer ve insan bedeninin ahvaliyle ilgili bilgileri sunmakla işe başlar. Arkadan *İlmî Tıbbın* şubeleri olarak nazarî tıb başlığı altında mevzuyu tamamlayan sebepler ve alâmetler adıyla iki ayrı meseleye daha yer verir.

İNSAN BEDENİNİN AHVALİYLE İLGİLİ İLİM: Bu üçtür. Sıhhat, hastalık, -ihtiyarlık ve nekâhet'de olduğu üzere- sıhhat ve hastalık üzere olmayan hal.

1) SIHHAT: Fiillerin selamette olduğu beden halidir. Âfiyet, Allah'ın insana İslam'dan sonra verdiği en efdal nimetidir. Çünkü insan, onsuz ne iyi bir tasarrufta bulunabilir ne de Rabbine ibadet edebilir. Sıhhat kadar ehemmiyet taşıyan başka birşey yoktur. Kişi bunun kıymetini bilip şükrünü eda etmeli, nankör olmamalıdır.

Nitekim *Aleyhissalâtu vesselâm* Efendimiz: نِعْمَتَانِ مَغْبُونٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ "*İki nimet vardır ki insanların çoğu onlarda aldanma içindedir: Sıhhat ve boş vakit*" buyurmuştur (Buhârî)

Resulullah bir başka hadislerinde: "*Allah'ın bazı kulları vardır, Allah onları katl ve hastalıktan korur, âfiyet içerisinde yaşatır, âfiyet içerisinde ruhlarını kabzeder, onlara şehidlere has mertebeler verir*" buyurmuştur.

Ebu'd-Derdâ (radıyallahu anh):

"Ey Allah'ın Resulü! dedim, afiyette olup Allah'a şükretmemi, hasta olup sabretmeme tercih ederim." *Aleyhissalâtu vesselâm:* "Allah da, senin gibi âfiyeti sever" buyurdular.

Tirmizî'nin rivayetine göre, Aleyhissalâtu vesselâm şöyle buyurmuştur: "*Kim bedenen âfiyet içinde sabaha çıkar, nefsini emniyette bulur ve günlük gıdasına da sahip olursa, dünya ona verilmiş gibidir.*"

Yine Tirmizî'nin bir rivayetinde Aleyhissalâtu vesselâm şöyle buyurur: "Kişinin, Kıyamet günü hesaba çekileceği ilk şey nimettendir ve şöyle denilecektir: "Senin cismine sıhhat vermedim mi, sana soğuk su içirmedim mi?"

Resulullah başka bir rivayette şöyle buyurur: "Ey Abbâs! Allah'tan dünyada da ahirette de sıhhat vermesini iste!"

Resulullah der ki: "Allah'tan af ve âfiyet isteyiniz. Zira hiç kimseye imânî yakînden sonra âfiyet kadar büyük nimet verilmemiştir."(Nesâî)

Ebu Hüreyre diyor ki:*"Resulullah(aleyhissalâtu vesselâm), kendisine âfiyetten daha sevgili olan bir başka şey taleb etmedi"* (Tirmizî).

Bir bedevî Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sordu: "Ey Allah'ın Resûlü! namazdan sonra Allah'tan ne isteyeyim?" "Allah'tan âfiyet iste!" buyurdu.

Hz. Dâvud'dan bir hikmet: "Âfiyet gizli bir saltanattır, bir anlık gam ve ihtiyarlık bir senedir."

Dendi ki: "Âfiyet, sıhhatli kimselerin başında bir taçtır, ancak bunu sadece hastalar görebilir."

Dendi ki: "Âfiyet, kıymeti bilinmeyen bir nimettir." Seleften biri: "Her sahih damarın altında Allah'ın ne nimetleri var! Allahım! bize dinde, dünyada âhirette âfiyet ver! Hastalık, sağlığa zıt olan bir halettir. Her hastalığın bir başlangıcı vardır, artar, sonra geriler ve sona erer."

Hastalık sağlığa zıt olan bir halettir. Her bir hastalığın gittikçe gelişen bir başlangıcı, bir gerilemesi ve bir de sonu vardır.

C) NAZARÎ TIB:

SEBEBLER: Bunlar altıdır:

1) HAVA: Ruhun itidali için ona ihtiyaç vardır. Hava, pis kokulardan kötü gazlardan uzak ve saf olduğu müddetce sıhhati korur. Bu hal değişirse hükmü de değişir. Her mevsim, kendine has bir hastalık getirir ve aksi olanı izale eder. Şöyle ki: Yaz safrayı kabartır ve onun hastalıklarını gerekli kılar; (zıddı olan soğuk) bârid hastalıkları tedavi eder. Diğer mevsimlerin durumunu buna kıyas et.

Soğuk hava bedeni güçlendirir ve takviye eder, hazmı iyileştirir. Sıcak hava zıddını yapar. Havanın değişmesinde veba olur. Bunu ilerde açıklayacağız.

2) YENİLEN VE İÇİLEN ŞEYLER: Eğer sıcak iseler bedende sıcaklık tesiri yaparlar. Aksi ise aksi.

3) BEDENİN SÜKÛN VE HAREKETİ: Hareket bedende ısınma tesiri yapar, sükûn da zıddı.

4) NEFSİN SÜKÛN VE HAREKETİ: Ferahlık ve darlanma, keder, gam, utanma hallerinde olduğu gibi. Bu haller ruhun ister bedenin dahilinde ve isterse haricinde olan hareketiyle hâsıl olur. Bu hususta da inşaallah açıklama gelecek.

5) UYKU VE UYANIKLIK: Uyku ruhu bedenin içerisine gönderir, dışı soğutur, bu sebeple uyuyan örtüye muhtaçtır. Uyanıklık bunun zıddıdır.

6) BOŞALTMA VE TUTMA: Bunlardaki itidal faydalıdır, sıhhati koruyucudur.

ALAMETLER: Saç ve bedenin siyahlığı hararete delalet eder. Bunun zıddı soğukluğa (bürûdete) delalet eder. Bedenin şişmanlık ve zayıflığı da böyledir.

★ Fazla et hararete ve rutûbete delalet eder.

★ Fazla yağ da rutûbet ve bürûdete delalet eder.

★ Fazla uyku rutûbete delalet eder.

★ Az uyku yübûsete (kuruluğa) delalet eder.

Bunların mutedil olması da (sağlığın) mutedil olmasına delalet eder.

Uzuvların görünüşü de böyle ... Âzâların genişliği hararete delildir, aksi de aksine.

Rüyalar da böyle: *Sarı, kırmızı renkler ve ateş görmek* hararete delalet eder. Aksi, aksine.

Nabzın durumu da böyle: Nabzın büyüklüğü, sür'atli hararete delalet eder. Aksi aksine.

Küçük ve büyük abdestler de böyle: Keskinliği, kızıllığı, ateşli oluşu hararete delalet eder. Zıddı, zıddına.

Kokusu da harerete delalet eder. Kokusuz oluşu bürûdete delalet eder.

❑ AHLAT NAZARİYESİNİN KUR'AN'A TATBİKİ

İslam âlimlerinin tıb ve tedavi ile ilgili görüşleri, insanın mahiyeti hakkındaki telakkileri ile yakînen ilgilidir. Onlar Hipokrat tıbbının temel meselelerinden biri olan ahlat telakkisini aynen insana tatbik ederler. Söz gelimi *Zehebî*'nin et-Tıbbu'n-Nebevî'sindeki şu pasaja dikkat edelim:

"Kişi nefsinin siyanet ve korunması esası üzerine yaratılmıştır (mecbuldür). Beden ise muhtelif emşâc'tan yaratılmıştır. Nitekim âyet-i kerimede إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ **"Biz insanı karışık bir damla sudan yarattık** (İnsan 2) buyurulmuştur. Buradaki emşâc "ahlât" demektir. Onun kıvamı ve muhafazası mizacının itidal üzere tutulmasıyla gerçekleşir. Bu da faydalı olanı kullanmak, zararlıyı da defetmekle sağlanır. İşte bu tıbbın gayesidir.

Hastalık, insanın yaratıldığı aslî rutubetleri çözer ve otları kokuşturur. Tıb san'atı ise kokuşmayı önler ve rutubeti çabuk çözülmekten korur."

Tamamen eski Yunan tıbbını aksettiren bu mülahazaları Zehebî, Tirmizî'nin bir rivayetiyle şâhidler مُثِّلَ ابْنُ آدَمَ وَإِلَى جَنْبِهِ تِسْعَةٌ وَتِسْعُونَ مَنِيَّةً إِنْ أَخْطَأَتْهُ الْمَنَايَا وَقَعَ فِي الْهَرَمِ حَتَّى يَمُوتَ "Âdemoğlunun benzeri, etrafını doksandokuz felâketin çevirdiği birisi gibidir. Bunların getireceği âcil bir ölümden kurtulsa bile ihtiyarlığa yakalanır ve artık ölüme kadar ondan kaçamaz."

*İbnu Mesu*d'un, yine merfu bir rivayetinde şöyle denir: "...Belanın birinden kurtulsa diğeri yakalar berikinden kurtulsa öbürü parçalar."

Şu halde ölüm kesindir. Ancak tıb, hayatta oldukça, hastalıklara karşı tedavi eder.

Bir hakîm kişi demiştir ki: "Ölüm cesetlerde bizzat mevcuttur. Tıbbın işi, mühlet günlerini güzelleştirme gayretidir. Tıb, sıhhatlinin sağlığını korur hastaya da imkân nisbetinde sıhhati iadeye çalışır..."

TABÎB: Müslümanlardan ahlat nazariyesine dayanan tıb anlayışına uygun bir tabib tarifi vardır. Onu da İbnu'l-Cevzî'den kaydediyoruz: "Tabib o kişidir ki, bedende toplanması zararlı olan maddeyi dağıtır veya dağılması zararlı olan maddeleri insanda toplar veya fazlası ona zarar veren şeyi eksiltir veya eksikliği zarar veren şeyi artırır, böylece kaybolan sıhhati celbeder veya aslî hali üzere muhafaza eder, mevcut illeti (hastalığı) zıddıyla ve karşıtıyla defeder, onu bedenden ya çıkarır, ya da koruyucu tedbirlere başvurmak suretiyle daha çıkmadan önler."

❑ EBTER (GÜDÜK) KALAN İSLAMÎ KEŞİFLER

Bu açıklamalar müslümanların tıp sahasında yaptıklarını işittiğimiz bazı keşifleri inkar şeklinde anlaşılabilir. Bu yanlıştır. İslam âlimleri, gerçekten diğer sahalarda olduğu gibi tıbda da mühim keşiflerde öncülük yapmışlardır. Hatta kaydedeceğimiz birkaç iktibastan anlaşılacağı üzere, bugünkü Batı tıbbını ortaya çıkaran bir kısım temel keşifleri önce müslü-

manların gerçekleştirdiğini söyleyenler olmuştur. Ancak bu keşifler, makul bir izahı henüz yapılmayan sebeplerle inkişaf kaydedememiş, gittikçe gelişen bir sistem meydana getirememiştir. Herbirinin hayatiyet ve ömrü, ya sahip ve kâşifinin hayatına bağlı kalmış, onun ölümüyle sona ermiş, yahud da kitapların sayfaları arasında unutulmaya mahkum olmuştur.

Ortaya konan keşifleri tâdad burada uzun kaçar. Ancak, yine de özet bir bilgi vermek üzere, Müslüman İlim Öncüleri Ansiklopedisi'nin, GİRİŞ kısmında yer verilen tıbla ilgili bir paragrafı kaydedeceğiz, sonra da mikroptan ilk bahseden Türk âlimini tanıtacağız.

"Meselâ tıbbı ele alalım. Doktorların sultanı olarak tanınan İbni Sînâ (980-1037)'nın tıbba bir çok yenilikler getiren Kanun adlı tıp kitabı, İslam dünyasında olduğu kadar, Avrupa'da da tıbbın temel kitabı olmuştur. "Tıbbın İncil'i" ünvanını kazanması, 600 sene Avrupa üniversitelerinde ders kitabı olarak okutulması bunun en büyük delilidir. İbni Sînâ tıp dahil, 29 ayrı konudaki keşifleriyle Avrupa ilim adamlarına öncülük yapan büyük bir âlimdir.

Bazı bilginlerce İbni Sînâ ayarında bir doktor olarak kabul edilen Râzi (864-925), çiçek ve kızamık hastalıklarını keşfetmiş, bu konuda ilk eseri veren ilim adamı olmuştur.

Fatih Sultan Mehmed'in hocası Akşemseddin (1389-1459) mikrobu (bazılarına göre İbni Sînâ) keşfetmiş, İbni Cessâs (?-1009) günümüzden 1000 sene önce, cüzzamın sebep ve tedavilerini göstermiş, ilmî yollarla vebanın bulaşıcı bir hastalık olduğunu İbni Hatip (1313-1374) ortaya koymuştur. Bazı kaynaklara göre verem mikrobunu da Kambur Vesîm (?-1761) bulmuştur.

Gözle ilgili çalışmalarıyla da müslüman doktorlar ilim dünyasına asırlarca önderlik yapmışlardır. Gözdeki retina tabakasının fonksiyonundan ilk bahseden İbni Rüşd (1126-1198)'dür. 11. yüzyılda yaşayan ünlü göz doktoru Ali Bin İsâ'nın gözle ilgili yazdığı Tezkire adlı eser, sahasında yüzyıllarca tek kitap olarak kalmıştır. (19. y.y. ortalarına kadar)

Huneyn Bin İshak (809-873)'ın bu sahada yaptığı çalışmalar da 18. yüzyıl ortalarına kadar kaynak olma hususiyetini korumuştur.

Ammar ise günümüzden 9 asır önce kendine has bir metodla göz ameliyatını yapmayı gerçekleştirmiştir. Ali Bin Abbas da (?-994) aynı şekilde çağımızın modern ameliyatlarına uygun bir tarzda kanser ameliyatı yapmayı başarmıştır. Kaleme aldığı Kitâbü'l-Melikî *adındaki tıp ansiklopedisi günümüzde bile hayranlıkla incelenmektedir.*

Ebu'l-Kasım ez-Zehravî (963-1013), cerrahlığı bağımsız bir ilim ha-

line getirmiş, 200 kadar ameliyat aletinin resimlerini çizmiz, neye yaradıklarını kullanış şekillerini Tasrif adındaki eseriyle ilim dünyasına armağan etmiştir.

İbni Sinâ başta olmak üzere Râzî, Zehravî, İbni Zuhr vs. müslüman âlimlerin eserleri devamlı kaynak olagelmiş, Avrupa üniversitelerinde ders kitabı olarak okutulmuş, kitaplarına müracaat edilmeden tedaviye cesaret edilmemiş ve yüzyıllarca onlardan daha değerli eserler vücuda getirilememiştir.

Küçük kan dolaşımını Avrupalılardan 300 sene kadar önce İbnu Nefs (1210-1288) isimli bir müslüman keşfetmiş, İbni Sinâ'nın Kanun'una yazdığı şerh (yorum)de bunu detaylarıyla anlatmıştır.

Müslümanlar bütün bunları Avrupa'da doktorun büyücü, hastanın ise şeytana tutulmuş, günahkâr ve suçlu sayıldığı bir devirde gerçekleştiriyorlardı. Daha 706'da Şam'da bir bîmâristan (hastane) yapmışlardır. 978'de bu hastahanede 24 doktordan meydana gelen bir uzman ekip vazife görüyordu. 11. yüzyılda Kahire'de "Tabibler Odası" başkanlığını yapan Ali Bin Rıdvan (?-1067)'ın uyguladığı tedavi metodları tamamen modern usullere uyuyordu."

❑ MİKROBU HABER VEREN İLK ÂLİM

AKŞEMSEDDİN: Modern tıbbın en mühim tremplenlerinden biri olan mikrobun keşfi meselesinde müslümanların öncülüğü, kendi tarihimizi de ilgilendiren bir bahistir. Zira bu şeref, Fatih Sulan Mehmed'in hocası ve İstanbul'un manevi fâtihi Akşemseddin'e aittir. Bu sebeple burada hususi bir paragraf açmayı faydalı görüyoruz. Beş Buçuk Asırlık Türk Tabâbet Tarihi'nde müellif *Dr.Osman Şevki* şu bilgiyi dermeyan eder:

"Akşemseddin'in tabâbete ettiği en birinci hizmet, şimdiki tababetin istinad ettiği mikrob, sirayet (bulaşma), veraset (kalıtım) hakkındaki nazariyeleri, herkesten evvel çok nâfiz bir nazarla görmesi idi. Bundan dolayı mağfûr şeyh kendisine atfedilen Lokman-ı Sâni (İkinci Lokman) lakabına hakkıyla liyakat kesb etmişti.

Sıtmaların nöbeti hakkındaki eski bâtıl fikir ve nazariyelere şiddetle hücum etmişti, şöyle diyordu:

"Malum ola ki, ettibba (tabibler), bu nöbetlerde ve bu devirlerde olan beynleri[71] bilmediler de adüvvlere (düşmanlara) ve bazısı harekât-ı kamere (ayın hareketlerine) ve bazı kuvvet-i dafia'ya nisbet etti."

71– *Beyn* burada ara demektir, yani sıtma nöbetlerindeki aralar, fâsılalar.

Bu hücumlar Akşemseddin'in lisanında hakiki bir devr-i tababetiyle mütenâsib olmayacak bir allâmelik idi. Sıtma, bir nüessirin (etkenin) hasıl ettiği alalede bir hastalıktır ve nöbetlerin tekassüründe mecmiyyun mesleği (müneccimlik) saliklerinin müddeaları gibi şüphesiz, adüvvlerin, kuvve-i dâfia'ların harekât-ı kamerin tesiri olamazdı. Akşemseddin, nazarların nüfuzunu bundan başka tababeti en gizli bir köşesine kadar isal etmişti. Zaman-ı Tabâbetine göre bu, Osmanlı Türkleri için şeref ve iftiharları mucib bir meziyyet idi. Şeyh diyor:

"Cümle marazların, suret-i neviyesi hasebiyle tohumları ve asılları vardır. Ot tohumu gibi, ot kökü gibi. Zira babadan, anadan irsle intikal eden marazlardan bazı kisar'a ve nekris ve cüzzâm gibi bunlar, kâhîce (bazan), delâletten (göründükten) yedi yıldan sona yine zuhur eder, me'kul ve meşrub'dan (yenilip içilen şeylerden) hâsıl olan marazların tohumu tiz bitip büyür."

Bu sözler, layık olduğu nazarla tedkik edilmeğe şayandır. Beş asır evvel Osmanlı Türk tabiblerinin fenni kanaatlerinde sirayet ve verasetin lüzumu kadar yer tutmuş olduğunu görmek, eski tababetimizin tuttuğu yolun selâmetini göstermeğe pekâla kâfidir. Cümle marazların tohumları olduğu tababet, asırların mürurundan (geçmesinden) sonra isbat etmiştir. O vaktin yegâne kusuru henüz bu tohumları keşif ve mütâlaa edebilecek vasıtalara mâlik olmaması idi. Ancak akılların hükmettiği bir zamanda ve vâsıtaların da noksanlığı ve hatta fıkdanı (yokluğu) içinde bir hastalığın husulü için tohum aramak ilk defa bir Türk hekiminin nâfiz gözleri tarafından görülmüş bir nazariye idi..."

Müellif eski tabiblerimize dil uzatan yeni yetme cahillere şöyle cevap verir:

"Eski tabiblerimizin müdâfaasını deruhde eden zâtların bu satırları görmediklerine hükmetmek zaruridir. Cin ve peri hikayelerinin yeni tabiblerimiz tarafından seleflerimizin nazarlarına göre, mikrob şeklinde gösterilmesi pek ma'nâsız ve esassız bir tevcih ve isnâddır. Hiçbir tıb kitabının cin ve periden bahsetmediğine göre, bunları başka yerlerde ve başka maksadlar dairesinde aramak ve eski tabiblerimize böyle malumat atfetmemek icab eder."

Müellifin kaydettiği ikinci bir keşif örneği yine Fatih devrine ait Altuncuzâde'nin idrar tutukluğuna uyguladığı sonda metodu. Müfredât-ı tıb tetkiklerini pek ziyade ileri götüren bu doktorumuzun, hususi şekilde imal ettiği ince kalay çubuğuyla, idrar tutukluğunu açmak için tarihte ilk defa ihlîlden müdâhalede bulunarak nasıl tedavide bulunduğunu açıklar ve bununla tebâbetimizin kadrini fevkalâde yücelttiğini belirtir.

Öncü örnekler çok. Fakat sorumuz hep cevapsız kalıyor. "Bunlar niye münferîd ve güdük kaldı, her biri inkişâf edip gelişen bir silsilenin ilk halkası veya semeredar bir meyve gibi neşvü nema bulan bir kısım ağaçların tohumları olamadılar ve İmam Şâfiî'nin, kendinden sonraki asırlar için dahi muteber olan: "Müslümanlar, ilmin üçte biri olan tıb ilmini elden kaçırıp onu yahudi ve hristiyanlara kaptırdılar" diyerek hayıflanmasına sebep oldular?"

İslam âlemi, bu sorunun gerçek cevabını verecek hakiki araştırıcı ve âlimlerini bekleyedursun, bizi sistemsizliğe atıp tecrübe birikiminin eslaftan ahlâfa artarak devam ve terakkisini sağlayacak müesseseleşmeye mani olan ve egoizm denen mühim bir marazın teşhisinde nabız olabilecek tıbba müteallik bir serencamı İbnu Hacer'in ed-Dürerü'l-Kamine'sinden veriyoruz. Yorumu okuyucu yapacak.

"İbrahim İbnu Abdillah el-Hılâtî eş-Şerif ed-Düreydi el-Lâzurdî, takriben 720 (miladi1320) yılında doğdu. Birçok fenlerde mahâret kesbetti. Haleb'e gelip bir zaviyeye yerleşti. Halk kendisine çoklukla geldiler. Güçlü şahsiyete sahip birisiydi. İdareciler nazarında itibari büyüktü. Tıbta ve başka fenlerde pek başarılı çalışmaları biliniyordu. Şöhreti Melik Zâhir'e kadar ulaştı. Melik onu Haleb'ten (merkeze) celbetti ve mevkiini yüceltti. Kimya sahasında da söz sahibi idi. Lâzûrd sanatını (72) icra ederdi. Ondan çok para kazandı. Sultan zaman zaman yanına gider, onu evinde görür, atının üstünde inmeden onunla konuşurdu. O da bu esnada, bir kemerden başını uzatırdı. Halk da sıkca ona uğrardı. O ise evinden pek nâdir çıkardı. 799 Cemâdiyelulâ'da vefat etti. Cenazesine büyük kalabalık iştirak etti. Terekesi (bıraktığı miras, eşyalar) arasında pek çok kimya âletleri vardı. Lâzûrd hususunda bildiklerini kimsenin öğrenmesine müsamaha etmemişti."

KAYNAKLAR:

1) Bu bahsin hazırlanmasında şu kaynaklardan istifa ettik:

Abdulbâki, (Şair-i Meşhur Abdulbâki) : Me'âlimu'l-Yakîn, Mevâhibu Ledünniyye Tercemesi, Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası, İstanbul 1322/1904. Eser 1008/1599 yılında Türkçeye çevrilmiştir.

Ata, Dr.Galib: Tıp Tarihi, Yeni Matbaa, İstanbul 1341/1925.

Bilmen, Ömer Nasuhi, Istılahât-ı Fıkhiyye Kamusu.

İbnu Hacer el-Askalânî, Şihabuddin Ebu'l-Fazl (852/1448): ed-Düre-

72– *Lâzûrd,* Farscadan girme bir kelimedir.Süs eşyası yapılan lacivert bir taşın adıdır.

rü'l-Kâmine fî A'yânil-Mieti's-Sâmine, Dâru'l-Kütübi'l-Hadisiyye, Mısır, 1385/1966.

İbnu'l-Kayyim, Şemseddin Muhammed İbnu Ebî Bekr el-Cevziyye (V. 751/1350); et-Tıbbu'n-Nebevî, Tahkîk: Abdü'l-Ganî, Abdü'l-Hâlık, Kâhire, 1377/1958.

Nasuhioğlu, İlham: Tıp Tarihine Kısa Bir Bakış, 2. baskı, Diyarbakır Tıp Fakültesi Yayını, 1975.

en-Nesimî, Mahmud Nâzım: et-Tıbbu'n-Nebevî ve'l-İlmu'l-Hadis, Dimeşk 1404/1984.

Şevki, Osman: Beş Buçuk Asırlık Türk Tababeti Tarihi, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1341/1925.

Uzluk, Feridun Nafiz: Genel Tıp Tarihi 1. Güzel İstanbul Matbaası, Ankara 1958.

Ünver, Ahmed Süheyl: Tıp Tarihi I, Matba'a-i Ebuziyya, İstanbul 1938.

Velicangil, Sıtkı: Halk Sağlığı Bilimi, İstanbul 1985.

Zehebî, Şemseddin Ebu Abdillah Muhammed İbnu Ahmed, (v. 748/1347); et-Tıbbu'n-Nebevî.

2) Aşağıda kaydedilen eserler Tıbb-ı Nebevi üzerine tarih boyunca te'lif edilmiş bulunan eserlerdir.

Bunlardan bir kısmı matbudur, bir kısmı da gayr-ı matbudur.İsmen bilindiği halde, kütüphane kayıtlarına giremediği için kayıp olduğu kabul edilenler de var. Biz burada, Dr. Mahmud Nâzım en-Nesefi'nin et-Tıbbu'n-Nebevî ve'l-İlmü'l-Hadis adlı kıymetli çalışmasında kaydettiği kaynakları - açıklayıcı bilgileri atarak- üç kısım halinde ismen sunmayı faydalı mütâlaa ediyoruz.

BİRİNCİ KISIM: MATBU OLANLAR

1- *Kitabu'l-Erba'îni't-Tıbbiyye el-Müstahrace min Sünen-i İbni Mâce,* Şerhu'l-Bağdâdî (557-629). Fas'ın Tanca şehrinde basılmıştır.

2- *el-Ahkâmu'n-Nebeviyye fi's-Sınâ'ati't-Tıbbiyye,* müellifi el-Kehhâl İbnu Tarhân (650-720), Kahire'de basılmıştır.

3- *et-Tıbbu'n-Nebevî,* müellifi: Şemsüddin Zehebî (673-748), Kahire' de basılmıştır.

4- *et-Tıbbu'n-Nebevî,* müellifi: İbnu'l-Kayyim (691-751), Haleb'de basılmıştır.

5- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: Celaleddin Suyûtî (849-911).

İKİNCİ KISIM: HENÜZ TAB EDİLMEYENLER

1- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: Ebu Nu'aym el-İsfehânî (336-430).

2- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: Ebu Ca'fer el-Müstağfirî (350-432).

3- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: Ziyâeddin el-Makdisî (569-643).

4- eş-Şifâ fi't-Tıbbîl-Müsned Ani's-Seyyidi'l-Mustafa, müellifi: Ahmed İbnu Yusuf et-Tîfâşî (508-651).

5- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: Şemseddin Bâlî (645-709).

6- Tezkire fi't-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: Bedr İbnu Cemâ'a (vefatı 733).

7- Et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: Cemaleddin İbnu Davud (?)

8- Tıbb-ı Nebevî Fi Menâfi'il-Me'kûlât, müellifi: Abdurrezzâk İbnu Mustafa el-Antâkî (?)

9- el-Mesâbihu's-Seniyye fî Tıbbı'l-Beriyye.

Not: Müellif son iki eserin Tıbb-ı Nebevi cümlesinden sayılmaması gerektiğini belirtir.

ÜÇÜNCÜ KISIM: KAYIP OLANLAR

1- Risale müştemile alâ't-Tıbbı'n-Nebevî: el-Me'mun el-İmam Ebu'l-Hasen Ali İbnu Musa için yazılmış, yazarı belli değil.

2- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: Abu'l-Melik İbnu Habîb el-Endülüsî (174-238).

3- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: Ebu Bekr İbnu's-Sünnî (vefatı (364).

4- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: el-Hümeydî (420-488).

5- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: Abdü'l-Hak el-İşilî (510-581).

6- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: Hâfız Sehâvî (831-902).

7- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: el-Habîb en-Neysâburî, Müellif bu isimleri başta Keşfu'z-Zünun olmak üzere muhtelif kaynaklardan derlemiştir.

UMUMÎ AÇIKLAMA - II

Tıbb kelime olarak Arapçada ezdâddandır, hem tedavi ve hem de dâ' (hastalık) ma'nâsına gelir. Tabib, hâzık demektir, yani herşeyde hâzık, ancak örfte hastaları tedavide hazık olanlar için kullanılmış ve bu ma'nâda hususiyet kazanmıştır.

İbnu Hacer, kendi devrinin tıbb telakkisini şöyle anlatır: "Tıbb iki çeşittir:

1- Bedenle meşgul olan tıbb (Tıbbu cesed):

2- Kalble meşgul olan tıbb (Tıbbu kalb). Bilhassa bu ikinci kısım, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Rabbi'nden getirdikleri yardımıyla kalbin tedavisi ile meşgul olur.

Bedenle meşgul olan tıbb ise, bunun malzemesini hem Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan menkul olan şeyler, hem de onun dışından gelen şeyler teşkil eder. Çoğu da tecrübeye râcidir.

Beden tıbbı, ayrıca iki nev'e ayrılır: Bir nevi var ki fikre ve muhakemeye muhtaç değildir. Cenab-ı Hakk, fıtrî olarak canlılarda onun bilgisini yaratmıştır; açlık ve susuzluğun giderilmesi gibi. Bir diğer tıbb çeşidi vardır ki, bu fikre ve muhâkemeye muhtaçtır. Sözgelimi bedende hâsıl olup bedenin itidalini bozan durumun giderilmesi gibi. İtidal de ya harâret (sıcaklık) veya bürûdete (soğukluğa) râcidir. Bu iki şeyden her biri de rutûbet (yaşlık) veya yübûset (kuruluk) yahut da bunların her ikisinden terekküp eden hâle râcidir. Bunlardan her biri çoğunluk durumda zıddıyla birlikte vardır.

Onu defetmek ise bedenin haricinden veya dahilinden olur. Dahilinden olan daha zordur. Onun çıkarılmasını bilme işi sebeplerini ve alâmetlerini ortaya çıkarmaya bağlıdır.

Hâzık tabib, toplanması bedene zarar veren şeyleri dağıtmaya, ayrı olanları, zarar veren şeyleri de cemetmeye çalışan ve de fazlası bedene zarar veren şeyi azaltmaya veya azı zarar veren şeyi de çoğaltmaya çalışan kimsedir. Bu işin temeli de üç esasa dayanır;

★ Sıhhatin korunması.

★ Eza veren şeylerden kaçınma.

★ Fasid maddeleri çıkarıp atma.

Kur'an'da da bu esasların herbirine işaret eden âyetler vardır: Birinciye temas eden âyetlerden biri şudur: وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا اَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ **"(Ramazan ayında)... hasta veya yolculukta olan, tutamadığı günlerin sayısınca diğer günlerde tutsun"** (Bakara 185). Bu sıhhati korumaya râcidir, zira, sefer (yolculuk), yorgunluk sebebidir, bu ise sıhhati değiştiren âmillerden biridir. Yorgunluğa bir de oruç dahil olursa, daha da artar. Öyleyse bedenin sıhhatini korumak için orucun yenmesi mubah kılınmıştır. Hastalık içinde aynı şeyler söylenebilir.

İkinciye temas eden âyetlerden biri şudur: وَلاَتَقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ **"(Ey iman edenler!) Nefsinizi öldürmeyin!"** (Nisâ 29). Bu âyetten, soğuk suyu kullanmaktan korkulması halinde teyemmüm etmenin cevazı istinbat edilmiştir.

Üçüncüye temas eden âyetlerden biri şudur: اَوْبِهِ اَذًى مِنْ رَاْسِهِ فَفِدْيَةٌ **(...İçinizde hasta olan veya) başından rahatsız bulunan varsa fidye olarak ya oruç tutması, ya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir"** (Bakara 196).

Burada, ihrama giren kişiye yasaklanmış olan baş tıraşının, başta tutulan buhar sebebiyle hâsıl olan ezadan kurtulması için, cevazına işaret edilmiştir. *İmam Mâlik,* Muvatta'da *Zeyd İbnu Eslem*'den şu mürsel hadisi kaydetmiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* iki kimseye: "Hanginiz daha tabibsiniz?"diye sordu. Onlar: "Ey Allah'ın Resûlü! Tıbda bir hayır var mı?" diyerek cevap verdiler. Aleyhissalâtu vesselâm: "Allah, devasını indirdiği hastalığı indirmiştir" buyurdular."

İbnu Hacer, bir yerde Hattâbî'den naklen şu kıymetli bilgileri de dermeyan eder: Onbeşinci miladi asrın telakkisini öğrenmek maksadıyla kaydediyoruz: "Tıbb iki çeşittir: Yunan tıbbı, bu mukayeseye dayanır. Arab ve Hind tıbbı, bu tecrübeye dayanır (yani ampirik demek istiyor). Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hastalara tavsiyelerinin çoğu Arap tıbbının metoduna dayanır. Bunlardan bir kısmına vahiyle muttali

olmuştur..." Burada şunu belirtmek isteriz: "Bu çeşit ifadeler, ülemânın böylesi veciz üslubunu anlamayan günümüzün sığ kişilerini, hadisler konusunda cesur ve cüretkâr değerlendirmelere itebilmektedir. Sözgelimi, "Resulullah'ın tıbba müteallik beyanları o devir tıb bilgi ve anlayışının ifadesidir. O bilgilerde, o anlayışlarda yanlışlık olabilir. Öyleyse, maddî hayatımızla ilgili hadisleri "hadis" olarak tahdis etmek gerekmez... vs." iddiasında olanlar var. Bu, gerçekten açık bir cehaletin ifadesidir. İslam üleması ve hususen muhaddisler, "hadis" veya "sünnet"i tarif ederken kesinlikle böyle bir ayırım yapmazlar. Aleyhissalâtu vesselâm, her ne söylemiş ve yapmış ve de yanında yapıldığı, söylendiği halde sükût buyurmuş, müdâhale etmemişse, bu bizim için sünnettir, hadistir.

Ülemâ *tıbb-ı nebevî*'nin bir kısmı vahye dayanır derken, "Bunun dışındakiler o devrin Arap folklorüdür" demiyor. Üstelik "Şunlar vahiydir, şunlar değildir" diye bir ayırım da yapmıyor. Ama bir kısmının behemahal vahye dayandığını söylüyor.

Ayrıca, İslam "Her şeyi yeniden getirdim, benden önce insanlık her şe-yinde mutlak bir cehâlet ve bâtıl içerisindeydi" diye bir iddiaya da sahip değil. Bilakis İslam açısından yaratılışın başından beri insanlık her devirde, her yerde peygamberlerden feyiz almış, her sahada sağlıklı bilgiler, tecrübeler edinmişti. Öyleyse kalblerin, gönüllerin ve bedenlerin tabib-i hâzıkı olan Resul-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın lisanına girme şerefine eren o devir mâlumâtı doğruluğu, muteberliği hususunda O'nun onayını, teyidini ve vizesini almış olmaktadır. Onun reddine uğrayanlar bâtıllığa mahkum edilmiş demektir. Red veya kabul şeklinde onun lisanına girmeyenler ise zaten mevzumuzun dışında kalır.

Öyleyse *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın usül-i hadis ülemasının ölçülerine göre muteber addedilme şerefine eren her rivayet bizim için makbuldür ve tıbba müteallik ise tıbb-ı nebevi eczahane-i nuranisinin şifabahş bir ilacıdır. Ümmet-i merhumeyi bu ilaçtan mahrum etmeye hiçbir cüretkâr haddini bilmezin yetki ve selâhiyeti yoktur.

TIBBIN EHEMMİYETİ

Resulullah'ın tedavi olmaya teşvik edici beyanları çoktur. Bunlardan bir kısmı müteakiben gelecek. Şahsî fiilleri meyanında ilaç almak, doktor çağırmak, kan aldırmak, rukye yapmak, da etmek gibi tıbbî ameliyenin hemen her çeşidi mevcuttur. Bazı kitaplarda اَلْعِلْمُ عِلْمَانِ عِلْمُ الأَبْدَانِ وَعِلْمُ الأَدْيَانِ "İlim ikidir, biri beden ilmi diğeri din ilmi" buyurduğu rivayet edil-

miştir. Zehebî, bu sözün İmam Şâfiî merhuma ait olduğunu belirtir. Bazı araştırmacılar Kur'an-ı Kerim'de 40'tan fazla âyetin tıbba müteallik olduğunu tesbit etmiştir. İslam'ın verdiği dersle Şâfiî Hazretleri: "İki sınıf vardır ki, insanlar onlardan müstağni olamazlar: Âlimler ve tabibler. Âlimler dinleri, tabibler bedenleri için lazımdır" der. Yine Şâfiî'ye göre: "Helal ve haramı bildiren ilm'den sonra tıbdan daha asaletli bir ilim yoktur." Âlimler Şâfiî'nin fıkıhta imamlığıyla beraber tıbbı da iyi bildiğini belirtirler. Şunu da belirtelim ki, tıbba layık olduğu ehemmiyeti atfeden Şâfiî Hazretleri, tıb sahasında müslümanların, öncülüğü yahudi ve hıristiyanlara kaptırdığından hayıflanmış ve böylece ilmin üçte birini onlar lehine zayi ettiklerini söylemiştir. İkinci hicrî asırda söylenen bu söz, maalesef günümüzde hala muteber.

BİRİNCİ BÂB

TEDAVİNİN CEVAZI

NOT: Müteakiben 3990 ve 3996 numaralı hadislerin açıklamasında maddi ve müşahhas örneklerle gösterilip daha açık olarak izah edileceği üzere, tıbbî hadisleri tek başına alıp amel etmek mahzurludur. Âlimlerin açıklamasını bilmek, onlar ışığında hadislerden istifade etmek esastır. Esasen söylediğimiz bu husus, sadece tıbbî hadisler için değil, fıkha, akideye, haram ve helal'e giren hadisler için de temel bir prensiptir. Resulullah muhatabın farklı şartlarına göre değişik beyanlarda bulunmuştur. Bu mevzuya girerken ehemmiyetine binaen bu hususun hatırlatılmasını gerekli bulduk.

3978 ١ – عن أبى الدرداء رَضِىَ اللهُ عَنْه قـال: [قَالَ رسولُ اللهِ ﷺ: إنَّ اللهَ تَعـالى أنْزَلَ الدَّاءَ وَالدَّوَاءَ، وَجَعَلَ لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءً، فَتَدَاوَوْا وَلاَ تَتَدَاوَوْا بِحَرَامٍ]. أخرجه أبو داود.

1. (3978)- *Ebu'd Derda* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah Teâlâ Hazretleri hastalığı da ilacı da indirmiştir. Ve her hastalığa bir ilaç varetmiştir. Öyleyse tedavi olun. Ancak haram olan şeyle tedavi olmayın."* [Ebu Dâvud, Tıbb 11, (3874).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm),* her hastalık için meşru ve helal olan bir ilacın da mevcudiyetine parmak basmaktadır. Hiçbir hastalık için "Bunun dermanı yoktur" deyip kesip atmamalıdır. İnsanlığın henüz bazı hastalıklara tedavi metodu geliştirememiş, ilaç bulamamış olması mümkündür. Ama, İslamî inanca göre, bu değişmez bir kader değildir. Tedavi aramaya devam etmek esastır, mutlaka her hastalığa bir ilaç bulunabilecektir. Şu halde günümüzde ortaya çıkan AİDS hastalığı hakkında bazı çevrelerde "İlacı olmayacaktır!" gibi sözler sarfedilmesi cehaletin eseridir. Cenab-ı Hakk'ın şifa hazinesinde onun da ilacı olacağını, Re-

sulünün yukarıda kaydedilen ve benzeri nice beyanatlarına istinaden kesin bir üslubla söyleyebiliriz.

2- Sadedinde olduğumuz hadis, ilacın dinimizin haram kılmadığı, asıl itibariyle tâhir ve helâl maddelerden yapılmasını âmirdir. Öyleyse hadisi şöyle anlayabiliriz: "Her hastalığın temiz ve helâl maddelerden elde edilebilecek bir de ilacı vardır."

Yeri gelmişken şu hususu belirtelim: *"Haram olan şeyden ilaç yapılır mı yapılmaz mı, müskir (sarhoşluk veren alkolik maddeler) tedavide kulanılır mı kullanılmaz mı?"* münakaşa edilen bir mevzudur. Beyhâkî der ki: "Bu ve diğer pis şeylerden ilaç yapmayı yasaklayan başka hadisler şâyet sahih iseler, bunlar müskir ve haramla, zaruret olmadıkca, tedavinin yasaklığına hamledilir. Meseleyi böyle değerlendirince bu hadisler ile deve sidiğinin tedavide kullanımını tecviz eden Ureynelilerle ilgili hadisin arası da cemedilmiş olur." *İbnu Raslân*, Şerhu's-Sünen'de meseleyi şöyle açar: "Şâfiî mezhebinde sahih olan görüşe göre, Sahiheyn'de yer alan Ureynelilerle ilgili hadis sebebiyle, müskir hariç bütün necis (pis) şeylerle tedavi caizdir. Ureynelilerle ilgili hadiste, Aleyhissalâtu vesselâm, onlara tedavi maksadıyla deve sidiğinden içmelerini emretmiştir." *İbnu Raslan,* sözlerine devamla der ki: "Sadedinde olduğumuz hadis, necis şeyden yapılan ilacın yerini tutup ondan müstağni kılacak temiz bir ilaç olduğu durumda, ona ihtiyaç kalmama haline hamledilir. Şevkânî bu tevili tabii bulmaz ve tekellüflü, zorlamalı bulur. Ona göre, deve sidiği hakkında *Aleyhissalâtu vesselâm*'dan hususi bir ruhsat geldiği için onu "haram" ve "necis" olarak tavsif etmek caiz değildir. Bize düşen, âmm olan "haramla tedavi yasağı" hükmünü, hass olan "deve sidiği ile tedavi ruhsatı"nı cemetmektir. Şöyle diyerek bu cem işi sağlanır: *"Deve sidiği hariç, bütün haramlarla tedavi haramdır."*

Haramla tedavi meselesini tavzih eden bir diğer rivayet kurbağalarla ilgili. Ebu Dâvud'da gelen rivayete göre, bir tabib, Aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek, yaptığı ilacın içerisine kurbağa etinden katma hususunda sorar. Resulullah, kurbağanın öldürülmesine müsaade etmez. Yani, öldürülüp etinin ilaç olarak kullanılmasını yasaklamış olmaktadır. Âlimler bu hadisten: "Kurbağanın ilaçta kullanılması onun öldürülmesine bağlıdır, halbuki öldürülmeler haram kılınmıştır, öyleyse öldürülmesi haram olan hayvanların tedavide kullanılmaları da haramdır" hükmünü çıkarmalarına müncer olmuştur. Bu, onların "necis" olmasından yahut "tiksindirici" bulunmasındandır.

Kurbağanın ilaç olarak kullanılmasını yasaklayan hadis ile alakalı olarak *Hattâbî* de ki: *"Bu hadiste, kurbağayı yemenin haram olduğuna ve onun mubah kılınan su hayvanlarına dahil olmadığına delil vardır. Bu iki sebepten ileri gelmektedir: Ya insan gibi bizzat haram olmasındandır,*

yahut hüdhüd, sured (sarı ve yeşil renkli ağaç kakan kuşu) ve benzeri eti haram edilenlerden olmasındandır. Eğer kurbağa insan gibi zatı itibariyle haram olanlardan değilse, onun hakkındaki yasak bir başka sebebe hamledilebilir. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) yemekten başka maksadla hayvanın kesilmesini yasaklamış olmaktadır."

Pis şeylerle tedavi hususunda *Hattâbî* devamla şunları söylemiştir: *"Kötü ilacın pisliği bazan iki cihetten ileri gelir:*

1- Necaset pisliğinden. Bu da ilaca hamr (alkol) ve eti yenmeyen hayvanların eti gibi haram edilmiş bir şeyin katılmasıyla olur. Tabibler, bazı hayvanların bevl ve kazuratlarını bazı hastalıklara tavsiye ederler. Halbuki, bütün bunlar pistir, murdardır, alınması haramdır. Bu umumî yasaktan, sadece sünnetce belirtilen deve bevli istisna tutulmuştur. *Aleyhissalâtu vesselâm,* bir grup Ureyneliye o hususta ruhsat vermiştir. Sünnet yolu sünnette mevcut her şeye hakkını vermek, yerli yerinde kullanmak, birini diğerine karıştırmamaktır. İlacın kötülüğü bazan de tad ve lezzet yönünden ileri gelir. Bu kerahetin, insan tabiatına verdiği meşakkatten, insan nefsinin ondan tiksinmesinden ileri geldiği açıktır. Ne var ki, ilaçların çoğu, tad itibariyle kerihdir, ancak, hepsi bir olmayıp, bazısı bazısından daha iyi, daha tahammül edilir haldedir."

Hanefî mezhebine göre de, "Helal ve temiz olmayan şeylerle tedavide bulunmak esas itibariyle caiz değildir." Ancak bazı fakihlere göre başka bir ilaç bulunmadığı takdirde müslim, âdil bir tabibin göstereceği lüzum üzerine caiz olabilir. Şöyle ki bir hastalığın veya bir hastalığa sürükleyecek bir zaafiyetin tedavisi için mubah bir ilaç bulunmazsa böyle bir tabibin "şifa ümidi vardır" diye tavsiyesi üzerine li-aynihi haram bir şey ile zaruret miktarı tedavi caiz olur. Fakat mücerred zahiri bir menfaat mülahazasıyla, mesela, yalnız temizlemek arzusuyla böyle bir ilacı kullanmak caiz değildir. Zira bunda tedavi mahiyeti yoktur. Bunun haram olduğunda ittifak vardır. Esasen müslüman ve hâzık bir doktor böyle bir tavsiyede bulunmaz, bulunacak olsa, ya müslümanlığında veya hazâkatında bir eksiklik var demektir. Unutmayalım ki, bir ucu dine dayalı tıbbî meselelerde dinimiz "tabib-i müslim-i hâzık"ın tavsiyesine uymayı emreder. Bu çeşit meselelerde doktor tavsiyesine uyarken müslüman kişinin, doktorunda bu evsafı araması gerekir. Burada müslim vasfı, müslüman olduğunu söylemekle birlikte namazını kılmayan, haramlardan kaçınmayan kimsede tahakkuk etmiyeceği kanaatindeyiz.

3979 ٢ – وللبخارى عن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا أَنْزَلَ اللهُ مِنْ دَاءٍ إلاَّ أَنْزَلَ لَهُ دَوَاءً]. ولأبى داود والترمذي بمعناه، وزاد: [إلاَّ دَاءً واحِداً. قِيلَ: وَمَا هُوَ؟ قَالَ: الْهَرَمُ].

2. (3979)- *Ebu Hüreyre*'nin Buhârî'de gelen bir rivayetinde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmaktadır: "Şâfi-i Kerim Allah Teâla Hazretleri, her ne hastalık indirmişse onun devasını da indirmiştir." [Ebu Dâvud ve Tirmizî'de şu ziyade var: "Tek bir hastalığın ilacı yoktur" dedi. Kendisine: "O hangi hastalıktır?" diye soruldu da: "İhtiyarlık!" cevabını verdi." [Buhârî, Tıbb 1, Ebu Dâvud, Tıbb 1, (3855); Tirmizî, Tıbb 2, (2039); İbnu Mâce, Tıbb 1, (3436).]

3980 ٣- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءً، فَإذَا أُصِيبَ دَوَاءُ الدَّاءِ بَرَأَ بِإذْنِ اللهِ تَعالى]. أخرجه مسلم.

3. (3980)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Her hastalığın bir devası vardır. Hastalığın ilacına rastlanırsa Allah Teâlâ'nın izniyle hastalıktan şifa bulur."

AÇIKLAMA:

1- Buhârî'de de gelmiş olan önceki hadis, her hastalık için mutlaka bir tedavi, bir ilaç olduğu hususunda insanları, inananları ikna etmeye yönelmiştir. Hadisin muhtelif vecihleri var: يَا أَيُّهَا النَّاسُ تَدَاوَوْا "Ey insanlar tedavi olun!" انَّ اللهَ حَيْثُ خَلَقَ الدَّاءَ خَلَقَ الدَّوَاءَ فَتَدَاوَوْا *"Allah nerde (veya ne zaman) hastalık yaratmışsa tedavi de yaratmıştır öyleyse tedavi arayın.* تَدَاوَوْا يَا عِبَادَ اللهِ فَإنَّ اللهَ لَمْ يَضَعْ دَاءً إلاَّ وَضَعَ لَهُ شِفَاءً إلاَّ دَاءً وَاحِداً الْهَرَمُ وفي رِوَايَةٍ الاَّ السَّامَ *"Ey Allah'ın kulları tedavi arayın. Zira Allah Teâlâ hazretleri bir tanesi haric tedavisiz hastalık yaratmamıştır: İhtiyarlık -bir rivayette ölüm.-"* Ebu Hüzâme'nin babasından yaptığı bir rivayette denir ki: "Ey Allah'ın Resûlü! dedim, tedavi için rukye yaptırıp ilaç almamıza ne dersiniz, bununla Allah'ın kaderinden birşey geri çevrilir mi?" Bana: "Bunlar da Allah'ın kaderindendir" buyurdular."

Hz. Câbir hadisi dikkat çekicidir: Ona göre tedavi sadece ilacın isabetine bağlı değil, Allah'ın iznine de bağlıdır. Şu halde mü'min, elinden geldikçe tedavi yollarını arayacak, ancak bilecek ki, şifa Allah'ın iznine bağlıdır. Öyleyse şifaya kavuşan mü'min, bunu ilaçtan değil, Allah'tan bilip hamdini ziyadeleştirecektir. Bu husus hatıra şunu da getirmektedir: İlacın her ne kadar, şifa vermesi esas ise de onu kullananın mizacı, ilacın miktarı, kullanılış tarzı, hastadan hastaya farklı neticeler hasıl edebilir. Bazan hakiki şifa verirken bazan kısmî şifa verir, bazan da hastalığı artırır, hatta yan etkiyle bir başka rahatsızlığı tahrik edebilir. Bu durumu bilen mü'min, "Allah'ın şifabahş izni"ni istihsal için ilaç alırken de Rabbine ilticadan geri durmayacaktır. Hadislerin maksadı arasında mü' mine bu prensibi de vermek olduğu gözükmektedir.

2- Bu hadisler ilaçların tesirine inanmayı takrir etmektedir. Öte yandan, mü'minin her şeyi Allah'tan bilip tevekkül etmesi de bir başka imânî edebtir ve bu iki prensip arasında bir teâruz ortaya çıkmaktadır. Bu hususta şârihler şu açıklamayı kaydeder: "Bu hadislerin hepsi, tedavide sebeplerin yerini tesbit etmektedir, bu doğrudur. Ancak yine hadis gereği, te'sirin, ilacın zâtı icabı değil, Allah'ın onda takdir ettiği hâsiyetler ve Allah'ın izni sebebiyle hâsıl olacağına, Allah'ın dilemesi ve takdiriyle ilacın hastalık dâhi hâsıl edebileceğine itikad eden kimse için Allah'a tevekküle mani bir durum ortaya çıkarmaz" derler. Ayrıca bunu yemek ve içmek suretiyle açlık ve susuzluğun defedilmesiyle insanı helâke götürecek başka şeylerden kaçınılması durumlarıyla da kıyas edip, "onlar tevekküle mani olmadığı gibi bu da değildir" derler.

3- Bazı rivayetler "ihtiyarlık" ve "ölüm" hastalığı dışında her hastalığın şifası olduğunu ifade eder. Bu durum her hastalığın mutlaka bir şifası olduğunu vurgulayıp tabiî geleni araştırmaya teşvikkar olmakta, devasız sanılan derde düşenlere de bir ümid, bir teselli kaynağı sunmaktadır. Hadiste, "ihtiyarlık" ve "ölüm'ün de bir nevi hastalık sonucu hâsıl olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu irşâd-ı nebevî, ihtiyarlığı ortaya çıkaran hadiseyi daha yakından tahlil edip daha ilmî izahlar yapmaya imkân olduğu kanaatini vermektedir. Bediüzzaman'ın aşağıda kaydedeceğimiz bir notu da, mü'min doktorlara, orijinal neticeler vaadeden ciddi araştırmalara kapı aralamakta, teşvik unsuru olmaktadır:

"Şu âlemde cism-i zî-hayatın inkıraza ve mevte mahkumiyeti ise, vâridat ve mesârifin muvanesizliğindendir. Çocukluktan sinn-i kemâle kadar ziyadeleşir, muvazene kaybolur, o da ölür. Âlem-i ebediyette ise, zerrât-ı cisim sâbit kalıp terkîb ve tahlile maruz değil veyahud muvazene sabit kalır, varidat ile masarif muvazenettedir. Devr-i daimî gibi cism-i zî-hayat telezzüzât için, hayat-ı cismaniye tezgahının işlettirilmesiyle beraber ebedîleşir."

Merhum, bu bahse, cennetteki ölümsüzlüğü ve gençliğin bekasını açıklama sadedinde girer.

M. Fethullah Gülen Hocaefendi de Allah Resulünün çeşitli ilim dallarıyla alakalı meseleleri üzerinde söylediği sözlerin, O'nun nübüvvetini tasdik etmesini nazara vererek, sadedinde bulunduğumuz hadisi de içine alan açıklamalarında şunları söylüyor:

"O, ondört-on beş asır evvel bir söz söylemiş; o günden bu güne O'nun söyledikleriyle meşgul olan ilim dalları, dev adımlarla ilerlemiş, baş dön-dürücü merhaleler katetmiş.. ve neticede Muhbir-i Sâdık'ın beyanı, her biri başlı başına kendi sahasının allâmeleri sayılan devâsa ilim adamları tarafından hem de ilim diliyle tasdik edilmiştir. Evet, bugüne

kadar Allah Resûlü'nün bu mevzuda söylediği sözlerden tek bir cümle dahi tekzibe uğramamıştır.

Dev adımlarla ilerleyen fen, teknik ve teknoloji, kendilerine serfürû eden bunca ilimperest varken, onları yüz üstü bırakıp, Allah Resûlü'nün karşısında edeple, saygıyla eğilmekte ve gür bir sadâ ile "sadakte" demektedir. Zaten başka türlü olması da mümkün değildir; çünkü O, Allah'ın hak elçisidir.

Bu cümleden olarak, mesela; Allah Resûlü, Buhârî'nin rivayet ettiği bir hadîslerinde şöyle buyururlar: مَا أَنْزَلَ اللّٰهُ دَاءً إِلاَّ أَنْزَلَ لَهُ شِفَاءً "Allah, bir hastalık göndermiş olmasın ki, akabinde onun için bir de tedavi yaratmış olmasın!"[73] Yani, ne kadar hastalık çeşidi varsa, muhakkak Allah (cc) onlar için bir de çare ve tedavi şekli yaratmıştır. Tıp dünyasında ve ilme teş-vik babında, bugüne kadar söylenmiş sözler arasında en câmi ve en şü-mûllü ifade, Allah Resûlü'nün bu sözü olsa gerek. Bu şu demektir: Eğer bir hastalık varsa, muhakkak tedavisi de vardır. Demek ki, birgün bütün hastalıklara -tabii Allah'ın tevfik ve inayetiyle- mutlaka şifa bulunabilecektir.

Ebû Dâvûd'un rivayetinde لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءٌ "Her derde deva vardır," buyrulur.[74]

Başka bir hadîs-i şerifte: تَدَاوَوْا فَإِنَّ اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ لَمْ يَضَعْ دَاءً إِلاَّ وَضَعَ لَهُ شِفَاءً إِلاَّ دَاءً وَاحِدًا: الْهَرَمُ "Dikkat edin, tedavide kusur etmeyin! Allah, bir hastalık göndermişse muhakkak arkasından tedavi yolunu da göstermiştir. Bir tek hastalığın tedavisi yoktur. O da ihtiyarlıktır."[75]

Hayatı uzatma çaresini bulsalar, insanları geçici olarak belli bir yerde durdursalar ve hatta ölümü geciktirseler de yine, beşer kafilesinin mukadder yolculuğunu durduramayacaklardır. O yol ki, ruhlar âleminden gelip çocukluğa, gençliğe, yaşlılığa; ve derken kabre uğrar; oradan da haşre kadar uzar.. ve gider Cennet veya Cehennem'de son bulur... Bu yolun önünü tıkamak mümkün değildir; insanlar, doğacak, büyüyecek, yaşlanacak ve öleceklerdir. Ancak, bunun berisinde kalan bütün dertlere deva vardır; yeter ki araştırılıp bulunsun...

İki Cihan Serveri, bu ve buna benzer ifadeleriyle topyekün beşeri ilme teşvik ve bütün ilim adamlarını, bütün ilhama mazhar mülhemûnu ve bütün araştırmacıları da bu mevzuda çare aramaya da'vet ediyor.

Bütçelerinizden para ayırın, araştırma enstitüleri kurun, ölüm sahi-

---

73– Buhârî, Tıbb, 1.

74– Ebû Dâvûd, Tıbb, 10; Müslim, Selâm, 69.

75– Tirmizî, Tıbb, 2; İbn Mâce, Tıbb, 1; Müsned, 4/278.

line ulaşacak menzile kadar yürüyün ve bu sınıra kadar uzayan o geniş sahayı mutlaka kontrolünüz altına alın!

Zaten, Kur'ân-ı Kerîm de hep bu mes'eleyi öğütlemiş ve ilme teşvik mevzuunda, peygamberlere ait mu'cizeleri nazara vermiş ve araştırmaları o mu'cizelerle idealleştirmiş. Evet, nasılki enbiyâ, ruhânî hayatta insanlığa rehber olmuş, onları eğri büğrü yollardan doğru ve selametli sahile çıkarmışlardır; öyle de müsbet ilimlerde de, yani aklın ziyasına medar ilimlerde de beşerin rehberliğini yüklenmiş ve her birisi bir sahanın üstad ve mürşidi olarak onun önüne geçmiş ve ona yol göstermişlerdir. Bundan dolayı denebilir ki, beşer, bütün maddî-manevî terakkinin anahtarlarını enbiyadan teslim almıştır. Evet, Kur'ân'da peygamberlere ait mu'cizelerin anlatılması, o mu'cizelerin, ulaşılabilinen sınırına kadar ulaşılması yolunda beşeri teşvik içindir.

Meselâ, *Hz. Mesih,* -Allah'ın izniyle- ölüleri diriltmiştir. Kur'ân da bunu nakleder. Ancak bu, son sınırdır. Beşerin terakkisi orada biter. Niçin? Çünkü, âdiyât orada bitiyor ve ondan öte, harikalar başlıyor. İnsan kudreti, insan takatı ve insan iradesiyle yapılabilecekler, fıtrî kanunların çerçevesini aşamaz. Evet, ilim ve teknolojinin harikaları ne seviyeye ulaşırsa ulaşsın, mu'cize sınırlarını aşamayacaktır. Bu sınırlar, Enbiyâ-ı İzâm'ın cevelângâhıdır ve ebedlere kadar da öyle kalacaktır. Evet, oralarda ancak peygamber olanlar dolaşabilir. Bunun ötesinde mu'cizelerin başladığı sınıra kadar beşerin ilerlemesi her zaman mümkündür ve yapılan bütün teşvikler de zaten bunun için yapılmaktadır.

İşte, *Hz. Mesih*'in mu'cizesiyle, Kur'ân, teşvik ediyor ve diyor ki; hastaları tedavi yolları tâ ölüm sınırına kadar açık... Hatta kanser gibi, AIDS gibi henüz çaresi bulunamamış hastalıkların da muhakkak bir çaresi vardır; arayın ve bulun! Nitekim daha önceleri çaresiz gibi görünen hastalıklar, artık bugün rahatlıkla tedavi edilmekte; çalışırsanız bu hastalıklar için de çare bulabilirsiniz..!

Ve, meselâ; Hz. Musa (as)'nın eliyle beşere takdim edilen mu'cizede, birtakım cansız şeylere iş ve vazife gördürme mümkün olduğu dersi verilmektedir.. evet günümüzde bu kapı aralanmıştır. Ama ne bugün ne de yarın beşer, hiçbir zaman elindeki âsayı atıp ta onu hakiki bir yılan şekline getiremeyecektir. Çünkü o, harikalar kuşağında cereyan eden bir hâ-disedir; bizim yapabileceklerimiz ise, âdetler çerçevesi içerisinde cereyan eden şeylerdendir.

Zannediyorum burada, beşer için bir diğer ulaşılmaz ve aşılamaz harika olan Kur'ân'dan bahsetmek de yerinde olur. Evet Kur'ân, baştan sona edebî düşünce için bir son ufuktur ve ulaşılması imkânsızdır. En edîbâne, şâirâne söylenmiş sözler ve beşeri arkasından sürükleyip götüren beyânlar bir gün Kur'ân kapısına kadar yanaşabilecek, fakat orada,

Lebid gibi, hayret ufkuna ulaşıp duracaklardır. Çünkü beyânda o bir mu'cizedir ve ne kadar güzel olursa olsun beşere ait bütün sözler, âdiyât sahasında sarfedilmiş sözlerdir.

Bu husus tamamen ayrı ve müstakil bir mevzu olduğu için -temas kabilinden dahi olsa- dokunmayacak ve o mevzu ile alâkalı fasla bırakacağız.

Peygamberlerin mu'cizeleri, biraz evvel de ifade ettiğimiz gibi, âdetâ belli bir sınır teşkil ediyor ve beşerî ilimlerin ufkunu çiziyor.. aynı zamanda Kur'ân'da zikredilmesiyle de, beşeri teşvik etme vazifesi yerine getirilmiş oluyor; ondan sonrası da insanoğlunun çalışmalarına bırakılıyor.[76]

Beşer çalışmalı.. o noktaya kadar ulaşmalı ve âdiyât dairesi içinde her şeyi aşmalı, harikalar sınırına yanaşmalı, bilfarz, ondan öte bir adım daha atsa bile, mu'cizât meyvelerinin bulunduğu ufuklarda dolaşmalıdır.

Beşer, tıp sahasında ölüme kadar uzanan bir seviyede terakkî kaydetmesi, mümkündür. İş ölüme gelince, onun çaresi yoktur. Çünkü ölüm, aynen hayat gibi Allah (cc)'ın yaratmasıyla var olan bir mahluktur :

ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلْمَوْتَ وَٱلْحَيَوٰةَ (Mülk, 67/2) âyeti de buna işaret etmektedir.

Evet, ölüm, bir inkıraz, bir çürüme, bir sönme ve bir dağılma değildir. O, Allah (cc)'ın emri ve meşîetiyle, o güne kadar verilmiş olanların alınması demektir. İşte ilimler adına teşvik de ancak bu kadar olur. Bütün ehl-i hamiyet ve ehl-i himmet, bu teşvikten istifade etmeli, alınacaklarını almalı, değerlendirmeli ve insanlığın hizmetine, istifadesine sunmalıdır.

Efendimiz'in bizzat tıpla ve bilhassa "koruyucu hekimlik" denen hijyenle alâkalı olarak söylediği bir hayli söz vardır. Zaten tıbbın büyük bir bölümünü de bu koruyucu hekimlik işgal eder ve etmelidir de. Çünkü esas olan, çıkan arızayı tedavi değil, kişiyi hasta olmaktan korumaktır; ve bu, oldukça da kolaydır; hasta olduktan sonra tedavi ise gayet zor, müşkil ve pahalıdır. Onun içindir ki, Efendimiz, evvel emirde bu hususa ehemmiyet vermiş ve tıbbî tavsiyelerinin çoğunu koruyucu hekimlik üzerinde merkezleştirmiştir.

Asr-ı Saadet'te, bilhassa dıştan gelen tabibler, Medine'de kendilerine iş bulamıyorlardı; bunun en önemli sebebi de Efendimiz'in bu mevzuda vaz'ettiği düsturlara tamamiyle riayet edilmesiydi.

Allah Resûlü, bir taraftan kalp ve gönüllerin tabibi olma vazifesini eda ederken, diğer taraftan da cismaniyete ait hususlarda âdetâ tabiblik yapıyor ve çevresindeki insanları hem maddî hem de manevî hastalıklardan koruyabilecek tedbirleri alıyordu. »[77]

76– Tafsilat için bkz. Bediüzzaman, 20.Sözün 2. Makamı, Mukaddime.

77– M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 1/126-129.

İÇİNDEKİLER

ALLAH'IN SIFATLARI BÖLÜMÜ (Dokuzuncu ciltten devam) 7
MİSAFİRLİK (ZİYAFET) BÖLÜMÜ 13
DAMÂN BÖLÜMÜ 21
TAHARET BÖLÜMÜ
Umumî Açıklama 29
BİRİNCİ BAB: SULARIN AHKÂMI 37
Kulle Nedir? 43
Su Hakkında Son Söz: On Vasıf ve Korunma Tedbirleri 55
İKİNCİ BAB: NECASETİN İZALESİ 57
BİRİNCİ FASIL: BÜYÜK VE KÜÇÜK ABDESTLE İLGİLİ MES'ELELER 59
Su Dökerek Temizlikle İlgili Çıkarılan Hükümler 63
İKİNCİ FASIL: MENİ HAKKINDA 69
ÜÇÜNCÜ FASIL: HAYIZ KANI 73
DÖRDÜNCÜ FASIL: KÖPEK VE DİGER HAYVANLAR HAKKINDA 75
BEŞİNCİ FASIL: DERİLER HAKKINDA 83
ÜÇÜNCÜ BAB: İSTİNCA HAKKINDA 89
BİRİNCİ FASIL: İSTİNCÂNIN ÂDÂBI 91
İKİNCİ FASIL: İSTİNCADA KULLANILAN CİSİMLER 111
Yakın ve Uzak Çevrenin Temizliği 118
Mekan Temizliği 118
Avlu ve Meydanların Temizliği 119
Mesîre (Piknik) Yerlerinin Temizliği 119
Yolların Temizliği 120
Ezâ Nedir? 121

Yolu Kirletenlere Lânet 121
DÖRDÜNCÜ BAB: ABDEST HAKKINDADIR 123
BİRİNCİ FASIL: ABDESTİN FAZİLETLERİ 125
Hataları Silip Dereceleri Yükselten Ameller 126
İKİNCİ FASIL: ABDESTİN SIFATI 141
ÜÇÜNCÜ FASIL: ABDESTİN SÜNNETLERİ (Dokuz Tanedir) 161
BİRİNCİ SÜNNET: Misvak 161
İKİNCİ SÜNNET: Ellerin Yıkanması 167
ÜÇÜNCÜ SÜNNET: İstinsar, İstinşak ve Mazmaza 169
DÖRDÜNCÜ SÜNNET: Sakal ve Parmakları Hilâllemek 173
BEŞİNCİ SÜNNET: Kulakları Meshetmek 174
ALTINCI SÜNNET: Abdesti Tam Almak 175
YEDİNCİ SÜNNET: Suyun Miktarı 177
Abdestte Su İsrafının Yasak Olmasındaki Ma'nâ 180
Sâ', Müdd, Rıtl 182
SEKİZİNCİ SÜNNET: Mendil 184
DOKUZUNCU SÜNNET: Dua ve Besmele 185
BEŞİNCİ BAB: ABDESTİ BOZAN ŞEYLER 187
BİRİNCİ FER': VÜCUDDAN ÇIKAN BOZUCULAR 189
BİRİNCİSİ: YEL 189
İKİNCİSİ: MEZİ 193
ÜÇÜNCÜSÜ: KUSMUK 196
DÖRDÜNCÜSÜ: KAN 197
İKİNCİ FER': KADINA VE FERCE DEĞME 203
BİRİNCİ NEV'İ: KADINA DEĞME 203
İKİNCİ NEV'İ: ZEKERE DEĞME 205
ÜÇÜNCÜ FER': UYKU, BAYILMA, KENDİNDEN GEÇME 209
DÖRDÜNCÜ FER': ATEŞTE PİŞENİN YENMESİ 215
BİRİNCİ ÇEŞİT: ABDEST GEREKTİREN 215
İKİNCİ ÇEŞİT: ABDEST GEREKTİRMEYEN 216
BEŞİNCİ FER': DEVE ETLERİ 221
ALTINCI FER': MÜTEFERRİK HADİSLER 225
ALTINCI BAB: MEST ÜZERİNE MESH ETMEK 229
YEDİNCİ BAB: TEYEMMÜM 247

Teyemmüm Nasıl Yapılır? 259
Teyemmümü Meşru Kılan Sebepler 260
Teyemmümle Namaz Kılan, Sonra Su Bulursa? 269
SEKİZİNCİ BAB: GUSÜL HAKKINDA 271
BİRİNCİ FASIL: CENABETTEN GUSÜL 273
Çocuğun Cinsiyeti ve Benzemesi 279
İKİNCİ FASIL: HAYIZLI VE NİFASLI KADINLARIN YIKANMASI 311
ÜÇÜNCÜ FASIL: CUMA VE BAYRAM GUSLÜ 315
DÖRDÜNCÜ FASIL: ÖLÜNÜN YIKANMASI VE ÖLÜ YIKAYANIN YIKANMASI 325
BEŞİNCİ FASIL: MÜSLÜMAN OLUNCA GUSÜL 333
ALTINCI FASIL: HAMMAM HAKKINDA 337
DOKUZUNCU BAB: HAYIZ HAKKINDA 343
Umumî Açıklama 343
BİRİNCİ FASIL: HAYIZLILARLA İLGİLİ AHKÂM 345
İKİNCİ FASIL: İSTİHÂZE VE NİFAS HAKKINDA 365
Hayız Halinde Temizlik 379
(Cemiyet ve Temizlik Yönünden) Aybaşı 380

YİYECEKLER BÖLÜMÜ
Umumî Açıklama 389
BİRİNCİ BAB: YEME ÂDÂBI 393
Yiyecek Aletleri 393
Besmele Çekmek 397
Şeytanın Yeyip İçmesi 401
Yemek ne Suretle Yenmelidir? 402
El ve Ağzın Yıkanması 417
Çok Yemeyi Zemm 420
MÜTEFERRİK ÂDÂBLAR 431
İKİNCİ BAB: MÜBAH VE MEKRUH YİYECEKLER 439
BİRİNCİ FASIL: HAYVANLARDAN MÜBAH VE MEKRUH OLANLAR 439
KELER 439
TAVŞAN 444
SIRTLAN 446

KİRPİ ... 448
TOY, ÇEKİRGELER ... 449
AT ... 451
PİSLİK YİYENLER (CELLÂLE) ... 452
HAŞERELER ... 454
MUZDAR ... 455
CİZYE VE SADAKA DEVESİ ... 457
ET ... 459
İKİNCİ FASIL: HAYVANİ OLMAYAN MEKRUH YİYECEKLER ... 461
YABANCILARIN YEMEĞİ ... 463
ÜÇÜNCÜ BAB: HARAM YİYECEKLER ... 469
DÖRDÜNCÜ BAB: RESULULLAH VE ASHABININ YEDİĞİ YEMEKLER VE ONLARIN MEDHİ ... 475
BEŞİNCİ BAB: BAZI VESİLELERLE YENEN YEMEKLER ... 489
DAVET YEMEĞİ ... 489
DÜĞÜN YEMEĞİ (VELÎME) ... 495
AKÎKA ... 501
FERE' VE ATÎRE ... 507
DAVET ÇEŞİTLERİ, EĞLENCE, EĞLENCENİN HAYATIMIZDAKİ YERİ ... 509
ZİYAFETLER ... 509
DÜĞÜN ... 510
MÛSİKÎ ... 512
EĞLENCE MEVZUUNDA RESÛLULLAH'IN ŞAHSÎ SÜNNETİ ... 515
TIB VE RUKYE BÖLÜMÜ
İ'tizar ... 519
Umumî Açıklama -1 ... 523
Umumî Açıklama -2 ... 545
Tıbbın Ehemmiyeti ... 547
BİRİNCİ BAB: TEDAVİNİN CEVAZI ... 549
İÇİNDEKİLER ... 557

Prof. Dr.
İbrahim CANAN

HADİS ANSİKLOPEDİSİ

KÜTÜB-İ SİTTE

11. CİLT

AKÇAĞ

ZAMAN

KAPAK

Tufan BİLGE

DİZGİ VE MİZANPAJ

Salih KARAHAN

Said KASIM

TASHİH

Hacı ÇETİNKAYA

YAYINCI

AKÇAĞ YAYINEVİ

BASKI

GRAPHISCHER GROSSBETRIEB PÖSSNECK GMBH

EIN MOHNDRUCK BETRIEB

FEZA GAZETECİLİK A.Ş.

Çobançeşme Mah. Kalender Sok. No: 21

Yenibosna/İSTANBUL

Tel.: (0212) 551 14 77 - 652 33 50 (3 hat)

Fax: 652 24 23 Telex: 28 99 4

TEDAVİNİN MEKRUHLUĞU

RESULULLAH'IN VASFETTİĞİ İLAÇLAR

İKİNCİ BAB: RUKYE VE MUSKALAR

TIBB-I NEBEVİ, MAHİYETİ VE EHEMMİYETİ

TALAK (BOŞANMA) BÖLÜMÜ

UĞURSUZLUK BÖLÜMÜ

ZIHAR BÖLÜMÜ

İLİM BÖLÜMÜ

AF VE MAĞFİRET BÖLÜMÜ

AZAD ETME, MÜDEBBER KILMA VE MÜKÂTEBE YAPMA VE KÖLE İLE MUSAHEBE BÖLÜMÜ

BİRİNCİ BAB: KÖLE AZAD ETMENİN FAZİLETİ

İKİNCİ BAB: KÖLEYE MUSAHEBE VE MUAMELE ADÂBI

ÜÇÜNCÜ BAB: AZAD ETME

DÖRDÜNCÜ BAB: MÜDEBBER KILMA VE MÜKÂTEBE YAPMA

İDDET VE İSTİBRABÖLÜMÜ

ARİYET BÖLÜMÜ

UMRA VE RUKBA BÖLÜMÜ

GAZVELER BÖLÜMÜ

TEDAVİNİN MEKRUHLUĞU

3981 ١ – عن عقبة بن عامر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تُكْرِهُوا مَرْضَاكُمْ عَلَى الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ، فإنَّ اللهَ تَعَالَى يُطْعِمُهُمْ وَيَسْقِيهِمْ]. أخرجه الترمذي.

1. (3981)- *Ukbe İbnu Âmir* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hastalarınızı yeyip içmeye zorlamayın. Zira Allah Teâlâ Hazretleri onlara yedirir içirir."* [Tirmizî, Tıbb 4, (2041); İbnu Mâce, Tıbb 4, (3444).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), burada hastalara, onların iştahları olmadıkça bir şey yiyip içme hususunda zorlamamayı tavsiye etmektedir. Bu hususta ikna için "Onlara Allah'ın yedirip içirdiğini" beyan buyurur.

Tababete giren bu hadîsi de Aleyhissalâtu vesselâm'ın mucizelerinden biri sayabiliriz. Zira günümüz tababeti de iştahı kesilen hastaya zorla yedirmenin ona fayda değil, zarar vereceğini belirtir. Bir Batılı, oruçla tedavi metodu geliştiren *Dr. Dewey*'in çalışmalarını anlatırken der ki: "O zamandan beri hayatî kimye (biokimya) otaya çıkarmıştır ki, vücut harareti 38 dereceyi aşar aşmaz, sindirim sistemindeki guddeler enzim (sindirim mayası) salgısını durdurmakta ve taze sıkılmış meyve suyu dışındaki bütün gıdalar hazmı sağlayacak hiçbir enzim ile karşılaşmamaktadır. Binnetice bu halde alınan gıdalar barsaklarda çürüdüğü için zehirlenme hâsıl etmekte[1] herhangi bir fayda te'mîn etmemektedir. Dewey isbatladı

1– 1966 'da tâb edilmiş *Lejeun* adlı kitaptan aldığımız bu ifadeyi doktorlar günümüzde biraz ihtiyatla karşılıyorlar: Ateşli hastanın iştahı kesilince aldığı gıdanın fayda değil, zararlı olacağını te'yîd etmekle beraber "Bağırsakta çürüme" diye bir hadise olmaz, ateş halinde mîde kabul etmez. Etse bile bağırsaklara salmaz, saldığı takdirde, bağırsaklardan dışarı atılır" derler.

ki, ateşli hastaların kilo kaybı, onları aç bıraktığımız zaman, zorla yedirdiğimiz zamana nisbetle daha fazla değildir. Üstelik hazım ameliyesinin gerektirdiği muayyen enerji sarfı, bünyenin, hastalığa karşı mücadele edebilmek için muhtaç olduğu hayatî gücü o nisbette azaltmaktadır."

Yazının devamında, içtiği asit sebebiyle sindirim sisteminde ciddî yaralar hâsıl olan ve bu yüzden hiçbir gıda alamayan bir çocuğun 75, diğerinin de 90 gün yaşadığı zikredilir. Yani, gıda alınmadığı takdirde, vücud, daha önceden depoladığı ihtiyatları kullanmakta, hayati fonksiyonlarda, gıdasızlık sebebiyle bir gerileme meydana gelmemektedir. İşte vücuddaki bu ihtiyatların bünye tarafından kullanılma hâdisesi, gaybâşina olan lisan-ı nübüvvete *Rab Teâlâ*'nın yedirip içirmesi olarak ifâdeye dökülmüş bulunmaktadır. Hadisi, islâm âlimlerinin izahı da şöyle: *"Yani, yeme içme yerine geçecek bir şeyle Allah hastaya imdâd eder, açlık ve susuzluk elemine karşı sabırla rızıklandırır. Nitekim, gerçekte hayat ve kuvvet Allah'tandır, ne yiyecekten, ne içecekten ne de sıhhatten."* el-Kâdı'nin izahı da şöyle: "Allah, hastaların kuvvetlerini hıfzeder, yeme ve içmenin ruhun muhâfazası ve bedenin kıvamını bulması için hâsıl ettiği fâideler sağlayacak şeyle onlara imdâd eder..."

3982 ٢- وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت: [لَدَدْنَا رَسولَ اللهِ ﷺ فِي مَرَضِه، فَجَعَلَ يُشيرُ إلَيْنَا أنْ لاَ تَلُدُّونِى، فَقُلْنا: كَرَاهِيَةُ الْمَرِيضِ لِلدَّوَاءِ، فلَمَّا أفَاقَ قَالَ: ألَمْ أنْهَكُمْ أنْ تَلُدُّونِى؟ قُلْنَا: كَرَاهِيَةُ المَرِيضِ للدَّوَاءِ، فقَالَ: لاَ يَبْقَىٰ أحَدٌ في الْبَيْتِ إلاَّ لُدَّ، وَأنَا أنْظُرُ إلاَّ الْعبَّاسَ، فإنَّهُ لَمْ يَشْهَدْكُمْ]. أخرجه البخارى.

«الـلُّدُودُ» سقى المريض الدواء في أحد جانبى فمه، وإنما أمر ﷺ أن يلدّ كل من في البيت عقوبة لهم على فعل ذلك به بغير إذنه بعد نهيه عنه.

2. (3982)- *Hz. Âişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a hastalığı sırasında ağzından ilaç içirdik. Bize içirmememizi işaret etti. Ancak biz (itirazını) hastalarda ilaca karşı görülen nefret (diye) değerlendirmiş (ve içirmiştik). Kendine gelince: *"Bana ilaç vermeyin demedim mi?"* diye bizi payladı. Biz, davranışımızın sebebini: "(Herhalde) hastaların ilaca gösterdikleri nefret olarak değerlendirdik" diye açıkladık. (Resûlullah, buna rağmen öfke izhâr edip, herkesi cezalandırmak üzere): *"İlaçtan içmedik kimse kalmayacak!"* emretti ve: *"Abbâs hariç hepinizi göreceğim, zira o (bana zorla ilaç içirirken) yanınız-da değildi"* buyurdu. [Buhârî, Tıbb 21, Megâzi 83, Müslim, Selâm 83, (2213).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîs, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a hasta iken, arzusu hilafına (rağmen) içirilen ilacın hikâyesini anlatmaktadır. *Ledûd* "ağzın bir tarafından ilaç içirmek" ma'nâsına gelmektedir.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendine gelince kendisine, arzu etmemesine, içirmeyin diye işâret buyurmasına rağmen emrinin hilafına şahsi yorumlarıyla zorla içirenlere ceza olarak aynı ilaçtan birer parça içiriyor.

Resûlullah'ın bu davranışı için "kısas"tır, "intikam"dır gibi bazı değerlendirmeler yapılmıştır.

İbnu Hacer: "Bana öyle geliyor ki Aleyhissalâtu vesselâm bununla te'dibde bulunmak istedi, tâ ki bir daha benzer harekette bulunmasınlar" diye yorumlar. Şöyle yorum yapan da olmuştur: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselam, tedaviye başvurduğu halde, burada ilaç almak istemedi, zira bu hastalığında vefat edeceğini anladı. Artık öleceği kesinleşen kimsenin ilaç alması mekruhtur." İbnu Hacer, bu yoruma katılmaz ve der ki: "Bana görünen şudur: Bu hâdise, tahyîr [(2)] ve tahakkuktan önce idi. Tedaviyi hoş karşılamadı, zira, bu hastalığına uygun değildi. Zira yanındakiler, Aleyhisalâtu vesselam'ın zâtulcenb olduğunu zannetmiş idiler ve verdikleri ilaç buna uygundu. Halbuki, haberin siyakından da anlaşılacağı üzere, onda bu hastalık yoktu."

3983 ٣– وعن عبدالله بن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رسـول اللهُ ﷺ: مَا أُبَالِي مَا أتَيْتُ إنْ أنَا شَرِبْتُ تِرْيَاقـا، أو تعَلَّقْتُ تَميـمَةً، أوْ قُلْتُ الشِّعْرَ مِن قِبَلِ نَفْسِي]. أخرجه أبو داود.

« التِّرياقُ » هو الدرياق. وهو معروف ولا بأس بشر به مالم يكن فيه حرام ولا نجس.

« والتَّمِيـمَةُ » إحدى التمائم: وهى خرزات كانت العرب تعلقها على أولادهم يتقون بها العين في زعمهم، فأبطلها النبىّ ﷺ.

3.(3983)-*Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* radıyallahu anhümâ anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki "Benim tiryak içmem, temîme (muska) takınmam, içimden gelen şiiri okumam aldırmazlık olur."* [Ebu Dâvud, Tıbb 10, (3869).]

2– Tahyîr, bazı hadislerde geldiği üzere, Resûlullah'ın Rabbine dönme ve dünyada uzun müddet kalma hususunda muhayyer bırakılması, fakat O'nun dönmeyi tercihi hâdisesidir.

AÇIKLAMA:

1- Hadîsin ifâde ettiği ma'nâyı âlimler biraz farklı anlamışlardır: Bazıları: "Tiryak içmeme, temîme takmama, içimden gelen şiiri okumama aldırmam bu üç fiili normal karşılarım" şeklinde anlarken, bazıları da: "Bu üç fiilden biri benden sudûr edecek olsa ben, iyi veya kötü meşru veya gayr-ı meşru ne yaptığına dikkat etmeyen kimselerden biri olurum" şeklinde anlamıştır. Birinci anlayışta mezkur üç şeye cevaz ma'nâsı mevcut iken ikinci anlayışta bu üç şey kötülenmiş olmaktadır.

2- *Tiryâk:* Zehirin zararını gidermek maksadıyla alınan ilaçtır, dilimizde buna bedel daha ziyâde panzehir kelimesini kullanırız.

Hadîsi menfi ma'nâda anlayanlardan *İbnu'l-Esîr* der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselam)* tiryakı mekruh addetmektedir. Zira içerisinde engerek eti ve hamr katılmaktadır. Bunlar haram ve necistir. Ancak tiryâk'ın çeşitleri var. Şayet bu çeşit maddeler, katılmayan çeşidi ise onu kullanmakta bir beis yoktur. Bazı âlimler: "Hadîs mutlaktır, ama hepsinden ictinab evladır" demiştir."

3- Temîme, cahiliye devri muska ve afsunlarının adıdır. Bunlar Allah'ın isimlerini ve Allah'ın kelimelerini ihtiva ederse cevaz verilmiştir. *İbnu'l-Esir* der ki: "Bu, cahiliye devri Araplarının inançlarınca, göz değmesinden korumak için çocuklarına taktıkları boncuklardır. İslâm bu inancı kaldırmıştır." Hadiste التَّمَائِمُ وَالرُّقَى مِنَ الشِّرْكِ *"Muskalar ve rukyeler şirktendir"* denmiştir. Bir başta hadîste: مَنْ عَلَّقَ تَمِيمَةً فَلاَ اَتَمَّ اللّٰهُ لَهُ *"Kim (dünyevî bir maksadla) muska takarsa Allah maksadına erdirmesin"* denmiştir. Âlimler hadîsi: "Onlar sanki bunun ilaç ve şifa vereceğine inanırlardı. Resulullah bunları şirk ilan etti, çünkü onlar kendilerine yazılmış bulunan "takdîr"i bunlarla defedeceklerini zannediyorlar, kendilerine gelecek ezânın defedilmesini, asıl defedecek olan Allah'tan değil, gayrından talebediyorlardı" diye açıklarlar. Sindî der ki: "Burada kastedilen muskalar, cahiliye muskalarıdır, bir kısım boncuklar, vahşî hayvanların tırnak ve kemikleri gibi. Ama Kur'an'dan ve Allah'ın isimlerinden yazılarak tanzîm edilen muskalar bu yasağın dışındadır, hatta bunlar câizdir."

Sindî, muskanın cevazına kâni ise de meseleye daha farklı yaklaşan âlimler de mevcuttur ve bu mesele ihtilaflıdır. Söz gelimi, Ebu Bekr *İbnu'l-Arabî, Tirmizî Şerhi*'nde der ki: "Kur'andan muska yapıp takmak sünnet yolu değildir. Bu hususta sünnet, Kur'an'ın okunmasıdır, tâlîk edilmesi değil." *İbnu Hacer* de şunu söyler: "Hadîsin yasakladığı muska,

içerisinde Kur'an ve benzeri müsbet bir şey bulunmayan muskalardır. Fakat içerisinde Allah'ın zikredildiği muskalarda bir beîs yoktur. Zira bu Allah'ın isimleri ve zikriyle teberrükte ve taavvüzde (kötülüklerden korunma talebi) bulunmak maksadıyla yapılır. Keza zînet maksadıyla bunları takmak da nehyedilemez, yeter ki gurura ve israfa kaçmasın."

Bu meselede *Hattâbî* de benzer şeyler söylemiştir: *"Tedavi için tiryak içmek mekruh değildir. Resûlullah aleyhissalatu vesselâm tedavi ve ilacı pek çok hadîste mubah kılmıştır. Ancak içine konan yılan eti sebebiyle tiryak haramdır. Temîme, cahiliye Araplarının âfatı kendilerinden defedeceği düşüncesiyle taktıkları boncuktur. Buna inanmak cehâlettir, dalâlettir, çünkü felaketi Allah'tan başka defedip mani olacak yoktur. Kur'an'la taavvüz, teberrük ve istişfa (şifa taleb) bu yasağa girmez. Çünkü o kelamullah'tır, onunla istiaze, Allah'la istiâze demek olur. Zira kelamullah Allah'ın zâtî sıfatıdır... Bazı âlimler mekruh olan muskanın, içerisinde Arapca olmayan, bu sebeple ma'nâsı da anlaşılmayan şeyler yazılmış bulunan, hatta yasaklanmış olan sihir ve benzeri şeyler bulunan muskalardır"* demişlerdir."

Görüldüğü üzere, âlimler, mutlak olarak "muska haramdır" demiyorlar, muhtevasına, malzemesini Kur'ân'î tabirâtın teşkil edip etmemesine bakıyorlar. Müsbet ma'nâ taşıyan elfaz, dua, esma yazılmış ise bunun câiz olduğunu söylüyorlar.

İslâm âlimlerinin, -sünnete dayanan-bu yaklaşımlarını takdir etmemek mümkün değil. Bazı insanlarda bulunan zayıf bir damar bu çeşit şeylerle meşguliyetten kendini alamamaktadır. Hayatları ilim ve mâkulâtla tanzîm iddiasında bulunan Batı toplumunda ve onları taklidi esas alan memleketimizin sosyetik çevrelerinde bile bu çeşit kesin bir yasağa tam uyacak sayı oldukça azalacaktı. Mesele tamamen meşruiyyet dışına atılınca, konu daha da istismar mevzuu yapılabilirdi. Öyleyse bunun makul hududunu tayin ederek meşruiyet tanımak daha gerçekçi bir tavır olmaktadır.

3984 ٤ــ وعن المغيرة بن شعبة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنِ اكْتَوَى أَوِ اسْتَرْقَى، فَقَدْ بَرِئَ مِنَ التَّوَكُّلِ]. أخرجه الترمذي وصححه.

4. (3984)- *Muğîre İbnu Şu'be* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim vücudunu dağlatır veya rukye yaptırırsa tevekkülü terketmiş olur." [Tirmizî, Tıbb 14, (2056); İbnu Mâce, Tıbb 23, (3489).]

AÇIKLAMA:

1- *Rukye,* dilimizde afsunlama veya okuma dediğimiz usûlle icra edilen tedavidir. Sünnette humma, sara hatta yılan sokuğu gibi her çeşit âfete karşı rukye yaparak tedavi çaresine başvurulmuştur.

Keyy, dağlamadır. Yani, ateşte kızdırılan demiri bazı hastalıklı uzuvlara tatbîk etmek suretiyle başvurulan bir tedâvi metodu.

Gerek *rukye* ve gerekse *keyy* cahiliye devrinde dahi bilinen ve başvurulan tedavi metodlarıdır. Sadedinde olduğumuz hadîs, bu iki tedavi metodunu yasaklamaktadır. Ancak çoğu durumda olduğu üzere burada da tek bir hadîsle mevzu hakkında nihâî hükme gitmek usül bakımından mahzurludur. Zira, bu mevzu üzerine Resulullah'tan vârid olan başka rivayetlerde mevcuttur. Nihâi hüküm hepsini görerek otaya çıkarılmalıdır. Söylediğimiz şekilde hareket eden İslâm üleması 4002, 4019, 4023, 4031, 4034 vs. numarada gelen ve bunlara ruhsat veren hadisleri de gözönüne alarak rukye'nin cevazına hükmetmiştir. Buradaki nehyin, rukye ile tedaviye tevessül eden kimsenin neticeyi, te'siri Allah'tan beklemeksizin, sırf bu tedavi tarzına dayananlara baktığı belirtilmiştir. Dağlama ile tedavi de son derece tehlikeli bir metoddur. Bu metodda yeterince bilgi ve mahâret kazanmayanların buna tevessülünü önlemek, başka tedavi yolları varken buna başvurulmasına meydan vermemek için bu yasağın beyan edildiği belirtilmiştir. Müteakiben bazı açıklamalar daha kaydedilecektir.

RESULULLAH'IN VASFETTİĞİ İLAÇLAR

3985 ١ – عن أبي سعيد الخدريّ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [جَاءَ رَجُلٌ إلى النَّبيّ ﷺ فقَالَ: إنَّ أخي استَطْلَق بطْنُهُ، فقَالَ: اسْقِه عَسَلاً فسَقَاهُ، ثُمَّ جاءَهُ فقَالَ: إنّي سَقَيْتُهُ عَسَلاً، فلَمْ يَزِدْهُ إلاَّ استِطْلاَقاً ثلاَثَ مَرَّاتٍ، فقَال رَسولُ اللهِ ﷺ: صَدَقَ اللهُ وكَذَبَ بطْنُ أخيكَ، فَسَقَاهُ فبَرَأَ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (3985)- *Ebu Sa'îdi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam *Resulullah Aleyhissalâtu vesselâm*'a gelerek: "Kardeşim ishal oldu (ne yapayım?)" diye sordu. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Ona bal (şerbeti) içir!"* ferman buyurdu. Adam içirdi. Bilahare aynı şahıs tekrar gelip: "Ben bal (şerbeti) içirdim. Ancak, bu onun ishalini artırmadan başka bir şeye yaramadı" dedi. (Adamın bu gidip gelmeleri) üç kere tekrar etti. Sonunda Aleyhissalâtu vesselâm: *"Allah doğru söyledi. Kardeşinin karnı yalan söyledi (hata etti)"* buyurdu. Sonra bir kere daha içirdi. Bu sefer kardeşi iyileşti." [Buhârî, Tıbb 4, 24; Müslim, Selâm 91, (2217); Tirmizî, Tıbb 31, (2083).]

AÇIKLAMA:

1- Buradaki hadisenin kahramanları rivayetlerde tasrih edilmemiştir. Hadisin başka vecihlerinde adamın, *Resulullah*'a üç sefer gidip geldiği, her seferinde, bal (şerbeti) içirmiş olmasına rağmen ishalin geçmeyip arttığını söylediği, Resulullah'ın da her seferinde *"Bal şerbeti içir"* tavsiyesini tekrar ettiği belirtilir. Müslim'in bir rivayetinde adamın dördüncü gelişinde Resulullah'ın ilaveten *"...Allah doğru söyledi..."* dediği tasrih edilir.

Bu husus başka rivayetlerde de tasrih edilmiştir. Netice olarak, ishalli kimsenin dördüncü seferden sonra ishalden kurtulduğu anlaşılmaktadır.

2- Hadisi şerh eden âlemler, rivayette geçen: "Kardeşinin karnı yalan söyledi" ifadesinde geçen "kizb"i, hata ile tevil ederler. Yani, kelimenin hata etti ma'nâsında kulanıldığına dikkat çekerler ve Hicaz ahalisinin kizb kelimesini bu ma'nâda da kullandıklarını başka misallerle gösterirler. Bu durumda كَذَبَ بَطْنُهُ *(Karnı yalan söyledi)"* ibaresi karnı şifayı kabul etmeye salih olmadı, hataya düştü ma'nâsını ifade etmiştir.

3- Hadisle ilgili olarak *İbnu Hacer*'in yaptığı bir tahlili faydalı bulduğumuz için aynen kaydediyoruz.

"Bazı mülhidler: "Bal müshildir, nasıl olur da ishal olanlara bal tavsiye edilir?" diyerek hadise dil uzattılar. Buna cevabımız şudur: Bu söz, söyleyenin cehaletini ortaya kor. Onların bu davranışı şu âyetin şumûlüne girer: **"Onlar, ilmini kavrayamadıkları ve henüz yorumu da kendilerine bildirilmemiş olan şeyi yalanladılar..."** (Yunus 39). Şurası malumki, tabibler, aynı hastalığın ilacının yaşa, âdete, zamana, alışılan gıdaya, tedbire, kişi tabiatının gücüne göre değişeceğinde ve ishalin birçok çeşidi bulunduğunda ittifak ederler. Mesela bu çeşitlerden biri, kusmayı da beraberinde getiren şiddetli bir ishaldir ki hazımsızlıktan husule gelir. Doktorlar şu hususta da müttefiktir: Bu çeşit ishalin tedavisi kişinin tabiatını ve onun fonksiyonunu terketmesiyle olur, böylece, insan tabiatı muayyen bir müshile muhtaçsa, hastada kuvvet oldukça ona yardım edilir. İmdi, mezkur hasta sanki hazımsızlıktan husule gelen ishale musabtı. Resululah da ona, mide ve barsaklarında toplanmış olan fuzulî maddeleri boşaltması için bal tavsiye etti. Zira balda mideye ârız olan ve gıdanın midede kalmasını engelleyen yapışkan karışımlardan mürekkep fuzuliyatı sürüp tahliye edici hassa vardır. Midede havlularda görülen tüyler gibi tüyler mevcuttur. Bu tüylere yapışkan karışımlar takılacak olsa, mideyi fesada verir ve mideye ulaşan gıda maddelerini de fesada uğratır. Şu halde bunun tedavisi, bu karışımları mideden sürüp çıkaracak bir maddenin kullanılmasıyla gerçekleşir. Bu maksadla istimal etmeye, baldan daha müessir bir şey yoktur, hususan sıcak su içerisinde eritilip şerbet yapılırsa, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tatbikinde bal, ilk seferinde müessir olmadı, zira tedavi, hastalığa göre, belli bir müddet ve belli bir miktar ilaca bağlı olmaktadır. Bu müddet kısa tutulursa fuzuliyat tamamen sürülüp atılmamış olur, normal zamanı taşacak olursa kuvveti zayıflatır ve başka bir zarar hâsıl eder. Sanki adam, birinci seferde baldan hastalığın mukavemetini kırmaya yetecek miktarda içmemiştir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da içmeye devam etmesini emretmiştir. Adam, hastalık maddesinin gereğine uygun olarak içmelerine devam ettikçe Allah'ın izniyle iyileşti.

Resûlullah'ın: *"Kardeşinin karnı yalan söyledi"* sözünde, "bu ilacın faydalı olduğuna, hastalığın devam etmesinin, ilaçtaki kusurdan ileri gelmeyip, fâsid maddenin çokluğundan husûl bulduğuna bir işâret vardır. Bundan dolayı Aleyhissalâtu vesselâm bu maddenin boşaltılması için bal içmeye devamı emretmiştir. Nitekim, öyle oldu. Ve Allah'ın izniyle adam iyileşti."

Onbeşinci miladî asrın ortalarında yapılan bu ilmî açıklama karşısında hayran kalmamak mümkün değil. İsabetli beyan vahye mazhar Resûl-i gayb-âşina'ya has değil, ona ihlasla tabi olan ümmet-i merhumesine de imtiyaz, ne mutlu onlara! Balın iyi bir dezenfektan (mikrop öldürücü) olduğu bilinmektedir. İçerisinde mikrop ve mantar üremez. Sıcak bal şerbetinin karındaki sancıları kestiği de bilinir.

3986 ٢– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَا مِنْ دَاءٍ إلاَّ فِى الْحَبَّةِ السَّوْدَاءِ مِنْهُ شِفَاءٌ إلاَّ السَّامَ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

قال ابن شهاب «وَالْحَبَّةُ السَّوْدَاءُ»: الشونيز.

«والسَّامُ»: الموت.

2. (3986)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ölüm dışında hiçbir hastalık yoktur ki çörek otunda onun için bir deva bulunmasın."*[Buhârî, Tıbb 7; Müslim, Selam 89, (2215); Tirmizî, Tıbb 5, (2042), 22, (2071).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, dilimizde *çörek* otu dediğimiz siyah habbenin ölüm dışında bütün hastalıklara şifa vereceği beyan edilmektedir. Hadis muhtelif vecihlerde gelmiştir. İbnu Hacer, hadisin bir vechinde yer alan -çok hapşırma ile gelen nezleye nasıl kullanılacağı hususundaki- bir açıklamayı merfu rivayetten bulduğunu kaydeder: "Çörek otu ayıklanır incecik dövülür, zeytin yağıyla karıştırılıp burna üçer damla damlatılır." Bir diğer rivayetin açıklaması hangi hastalık için olduğu tasrih edilmeden yapılmaktadır. Şöyle denir: "Dendi ki: "Siyah habbe nedir?" Şu cevabı verdi: "Şûnîz'dir" Tekrar sordu: "Onu nasıl kullanacağım?" dedi ki: "Yirmibir adet çörek otu tanesi alırsın, bir beze bağlarsın. Sonra bir suya koyup bir gece bekletirsin. Sabah olunca burnun sağ deliğine bir damla, sol deliğine iki damla damlatırsın. Ertesi günü sağ burun deliğine iki damla, sol deliğe bir damla. Üçüncü gün sağ deliğe bir, sol deliğe iki damla damlatırsın." *İbnu Hacer* açıklamasına devam eder: "Bu beyandan varılan sonuç şudur: "Çörek otu-

nun her derde deva olmasının ma'nâsı, her hastalık için tek başına aynı şekilde kullanılması demek değildir. Aksine, bazan olur tek başına kullanılır, bazan olur mürekkep olarak kullanılır, bazan dövülüp inceltilmiş, bazan da dövülmemiş olarak kullanılır. Zaman olur yenilerek, içilerek, damlatılarak ve sarılarak vs. çeşitli şekillerde kullanılır.

2- Hadiste geçen "her hastalığa" tabirini bazı âlimler pek mutlak bularak "onunla tedavi kabul eden..." diye kayıtlamak istemişler ve: *"Çünkü o, soğuk hastalıklara iyi gelir, hararetli hastalıklara değil..."* demişlerdir.

Hadis şârihleri burada teferruatına girmeyeceğimiz bir kısım açıklamalar yaparak, hadisin bütün hastalıklara şâmil olan âmm hükmünü "bir kısım hastalıklara" diye tahsis etmeyi uygun görürler. Hatta *Ebu Bekr İbnu'l-Arabî* bile bu görüşe katılır ve der ki: "Tabibler nezdinde bal, bütün hastalıklara şifa olma yönüyle çörek otundan çok ileride yer alır, buna rağmen öyle hastalıklar var ki, onlara yakalananlar bal yiyecek olsalar ondan zarara uğrarlar. Bal hakkındaki فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ **"Onda insanlara şifa vardır"** (Nahl 69) âyetinden murad, ekseri ve galib durum olursa, çörek otu hakkında gelen mutlak ifadeyi de "ekseri durum" diye tevil etmemiz evla olur."

Hadisin âmm olan hükmünü bu şekilde tahsis taraftarı olmayanlardan *İbnu Ebî Cemre* de şunu söyler: "Âlimler bu hadis hakkında ileri geri konuşup, âmm hükmünü tahsis ettiler ve hadisi tıbb ve tecrübe ehlinin sözleriyle izaha yeltendiler. Bunu yapanların hatası açıktır. Zira biz, tabiblerin sözlerini tasdik edecek olursak ilimlerinin temelini zann-ı galibe dayanan tecrübe teşkil eden kimseleri esas almış oluruz. Şurası muhakkak ki, hevadan konuşmayan *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ı tasdik etmek, onların kelamını kabulden evlâdır."

İbnu Hacer, bu farklı görüşleri kaydettikten sonra münakaşayı şöyle bağlar: "Çörek otunu tek başına, tek tarzda değil, farklı terkibler ve çeşitli şekillerde almanın kastedilmiş olacağını göstererek, ma'nâsının âmm olmasının esas olduğunu belirttik. Hadisin ma'nâsına böyle yaklaşmanın herhangi bir mahzuru yoktur, hadisin zahirinden çıkma da mevzubahis değildir."

Esasen *Resulullah,* hiçbir ilacın hiçbir hastalığa kesin deva vereceğini vaadetmiyor, daha önce de geçtiği üzere "Allah'ın izni"yle kayıtlıyor. Sadedinde olduğumuz çörek otunun dahi, -İbnu Hacer'in de belirttiği gibi dozajını, terkibini alınış tarzını tesbit edebildiğimiz takdirde- bu

çeşit ifadelerde tekid maksadı da bulunmakla beraber "Bütün hastalıklar için" demede bir mahzur olmamalıdır. Madem hadis âmmdır, öyleyse ülemânın belirttiği kayıtlar çerçevesinde bütün hastalıklar için çörek otunun az veya çok tedavi edici bir tesirinin varlığını kabul etmemiz daha uygundur. Zira O *(aleyhissalâtu vesselâm)*, her ne söylemişse haktır, gerçektir, mübalağa ve mücâzefeden berîdir.

Çörek Otu

Buhârî'de, *Ebû Hureyre*'den rivayet edilen bir hadisde de şöyle buyurulmaktadır: انَّ فِى هٰذِهِ الْحَبَّةِ السَّوْدَآءِ شِفَاءً مِنْ كُلِّ دَآءٍ اِلاَّ السَّامَ "Şu habbe-i sevda, yani çörek otu var ya, ölümden başka her derde devadır."

"Her dert" tabiri, arapçada kesretten kinaye olarak söylenmektedir. Bununla beraber çörek otu, esaslı birtahlile tabi tutulsa ve üzerinde ciddi araştırmalar yapılsa, kim bilir nice hastalıklara çare olduğu ortaya çıkacaktır.

Hadîs-i şerifte bilhassa iki hususa dikkat çekiliyor:

Birincisi: Çörek otunun şifalı yönü.

İkincisi ise: Onun bile ölüme çare olmayışı.

Biz, yine mes'elenin ilmî plânda tahlilini o sahanın uzmanlarına havale edip sadece hatırımıza gelen bir-iki hususu kayda almaya çalışalım.

Hastalıkta, bilhassa nekâhet döneminde bol protein çok önemlidir. Ancak bunun yanında kalori ve vitamin zenginliği -ve tabiî hazmın kolay olması da- aynı ölçüde ehemmiyetlidir. Zannediyorum, hastalık döneminde, hekimlerin tavsiye edeceği şeyler de bunlardır. Evet, hastanın yiyeceği şeyler bol proteinli, bol kalorili ve hazmı kolay şeyler olmalıdır ki, hasta bir taraftan kaybettiği gücü kazanırken diğer taraftan da hazımda güçlük çekmesin.

Bugün ilmî araştırmalar ispat etmiştir ki, bütün bu hususiyetler çörek otunda mevcuttur. Bu mevzuda denenmiş, netice alınmış o kadar çok müşahhas misâl var ki, saymakla bitmez... Bu demektir ki, Allah-Resûlü, kat'iyen ezbere konuşmuyor. Konuştuğu aynen vâki oluyor ve neticeler, hep O'nu tasdik ediyor.(3)

3987 ٣- وعن سعد بن أبى وقاص رَضِىَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ اصْطَبَحَ كُلَّ يَوْمٍ سَبْعَ تَمَرَاتٍ مِنْ عَجْوَةٍ لَمْ يَضُرَّهُ سَمٌّ، وَلاَ سِحْرٌ ذٰلِكَ الْيَوْمَ إلَى اللَّيْلِ].

أخرجه الشيخان وأبو داود.

3- M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 1/137.

3. (3987)- *Sad İbnu Ebî Vakkas* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim her sabah acve hurmasından yedi tane yerse o gün geceye kadar ona ne zehir ne de sihir zarar verir."* [Buharî, Tıbb 52, 56, Et'ime 43; Müslim, Eşribe 154, (2047); Ebu Dâvud, Tıbb 12, (3875, 3876).]

AÇIKLAMA:

1- *Acve,* Medine'de yetişen en kaliteli en yumuşak hurmadır. İbnu'l-Esir bunu şöyle tarif eder: "Sayhânî çeşidinden daha büyük, bir hurma çeşididir. Rengi siyaha çalar. Bu, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın Medine'ye kendi eliyle diktiği hurma çeşididir."

2- *İbnu Hacer,* Medine'nin Necid cihetine düşen Medine'ye en yakın kısmı üç, en uzak kısmı sekiz mil olan Âliye nam mevkiinde yetişen hurmaların şifabahş olduğunu teyid eden başka rivayetler de kaydeder. Bazı rivayetlerde "şifa", bazılarında "tiryâk" (panzehir) olduğu ifade edilmiştir. Nesâî'nin bir rivayetinde: *"Acve cennettendir, o zehre karşı şifâdır"* denir.

3- Hadiste gelen *"geceye kadar"* tabiri acvenin tesirini gündüzle sınırlamaktadır. Yani şeran gündüz güneşin doğumundan batmasına kadar ki mühlettir. Güneşin batmasıyla gece başlar. Rivayetlerde gece hakkında bilgi verilmemiştir. Yani, gecenin başında hurma yiyen gece boyu zehir ve sihre karşı emniyette midir? tasrih gelmemiştir.

Hattâbî, acvedeki şifabahş hâsiyetin, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın duasıyla hâsıl olduğunu, aslında değişik bir hususiyet olmaması gerektiğini söyler. *İbnu't-Tîn,* bu hâssenin *o* zaman mevcut olan şimdi ise bilinmeyen hususi bir ağaca ait olma ihtimalinden bahseder.

Bazı âlimler, hurma sayısının yedi kılınması, Medine hurması ile sınırlandırılmış bulunması gibi tıbta izahı olmayan kayıtlara bakarak bu durumun Resulullah devriyle ilgili bir imtiyaz olup daha sonraki devirlerde müessir olmayacağı yorumuna gitmiştir. Hatta bu mesele üzerinde âlimler birbirlerinin ithamına müncer olan farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Teferruata girmeden, hadisin zâhiri varken fazla yoruma gitmeye hacet olmadığını söyleyen görüşlerin esas alınmasının muvafık olacağı kanaatimizi belirtmek isteriz.

3988 ٤ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : إنَّ فِى عَجْوَةِ الْعَالِيَةِ شِفَاءً، وَإنَّهَا تِرْيَاقٌ أوَّلَ الْبَكْرَةِ]. أخرجه مسلم.

4. (3988)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "(Medine'nin Necd cihetinde yer alan) Âliye acvesinde şifa vardır. O sabahın ilk vaktinde (yenirse) panzehirdir." [Müslim, Eşribe 156, (2048).]

Açıklama, önceki hadiste geçti.

3989 ٥– وعن سعيد بن زيد رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : الْكَمْأةُ مِنَ الْمَنِّ، وَمَاؤُهَا شِفَاءٌ لِلْعَيْنِ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

5. (3989)- *Saîd İbnu Zeyd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Mantar kudret helvası cinsindendir. Suyu göze şifalıdır. [Buhârî, Tıbb 20, Tefsir, Bakara 3; Müslim, Eşribe 157, (2049); Tirmizî, Tıbb 22, (2068).]

3990 ٦– وفي أخرى للترمذي عن أبي هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه أنهم قالوا: [الْكَمْأةُ جُدَرِىُّ الأرْضِ، فقَالَ رسولُ اللّٰهِ ﷺ : الْكَمْأةُ مِنَ الْمَنِّ، وَمَاؤُهَا شِفَاءٌ لِلْعَيْنِ، وَالْعَجْوَةُ مِنَ الْجَنَّةِ، وَهِىَ شِفَاءٌ مِنَ السُّمِّ. قَالَ أبُو هُرَيْرَةَ: فَأخَذْتُ ثَلاثَ أكْمُؤٍ، أوْ خَمْساً، أوْ سَبْعاً فَعَصَرْتُهُنَّ فِى قَارُورَةٍ، وَكَحَلْتُ بِهِ جَارِيَةً لِى عَمْشَاءَ فَبَرأَتْ].

6. (3990)- Tirmizî'de Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'tan gelen bir rivayete göre, Halk: "Mantar toprağın çiçek hastalığıdır" demiştir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle söylediler: *"Mantar (Allah'ın Benî İsrail'e in'am ettiği kudret helvası denen) menn'dendir. Suyu göz için şifadır. Acve (denen hurma cinsi) cennettendir ve zehire karşı şifadır." Ebu Hüreyre* ilave eder: "Ben üç veya beş veya yedi mantar aldım, onları sıkıp suyunu bir şişeye koydum. Gözü hasta olan bir cariyeme tatbik ettim. İyileşti." [Tirmizî, Tıbb 22, (2068, 2069, 2070).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis üzerine, *İbnu Hacer*'in sunduğu uzun tahlilden genişçe kaydedeceğiz. Dikkatle okunmalı, çıkaracağımız sonuca kadar hükme gitmede acele edilmemelidir.

2- *Kem'e* Arapçada mantar demektir. *İbnu Hacer*'in: "Kem'e yaprak ve sapı olmayan bir bitki olup, ekimi yapılmaksızın yerde bulunur" diye yaptığı tarife bakınca her çeşit mantar bu kelime ile ifade edilmiş olmaktadır. Kâmustaki açıklama da böyle. Bu sebeple tercümemizi kem'e mantarı şeklinde değil, doğrudan mantar şeklinde yapmayı uygun gördük.

İkinci hadisimizi biraz daha vazıh hale getiren bir rivayet Taberî'de gelmiştir. Orada *Hz. Câbir* (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre, Resulullah devrinde çokca mantar çıkmış, halk: "Bu, "yer"in çiçek hastalığı" diyerek yemekten imtina etmiştir. Bu hal *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a ulaşınca: *"Mantar yerin çiçeği değildir. Bilesiniz, mantar kudret helvası cinsindendir"* buyurmuştur. Mantarın, gök gürlemesiyle çokça ortaya çıkması sebebiyle araplar mantara "benâtu'r-Ra'd" yani gök gürültüsünün kızları da demiştir.

Arapların mantar için "Arzın çiçek hastalığı" demesinin, onun da insandaki çiçek gibi yerin içinden çıkmasından ileri geldiği belirtilmiştir.

3- Mantarla kudret helvası (menn) arasında kurulan irtibat ve benzerliğe gelince, kendiliğinden hâsıl olmasıyla izah edilmiştir. Nitekim bir hadiste اَلْكَمْأَةُ مِنَ الْمَنِّ الَّذِى اُنْزِلَ عَلَى بَنِى إِسْرَائِيلَ *"Mantar Benî İsrail'e indirilen kudret helvasındandır"* buyrulmuştur.[4]

Hadiste geçen ve kudret helvası ma'nâsına gelen menn kelimesi aynı zamanda nimet, vergi ma'nâlarına da geldiği için bazı âlimler: "Allah mantarı herhangi beşerî bir muamele olmaksızın lutfedip, kullarına nimet kıldığı için Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* böyle ifade buyurmuştur" diye açıklamıştır.

Yapılan üçüncü bir açıklamaya göre Cenâb-ı Hakk'ın İsrailoğullarına gökten indirdiği menn (kudret helvası) tek çeşit yani sadece ağaçların üzerine inen maruf tatlı madde değildir bunun bir çok çeşidi vardır. Bir çeşidi ağaca inmiş ise, bir başka çeşidi de yerden çıkmıştır, mantar yerden çıkandır. Muhtemeldir ki, İsrailoğullarına inen bu *"menn"*'in (nimetin, lütfun) arasında mantar da vardır. Şu halde Hak Teâlâ Hazretleri Tîh çölünde onlara ekmeğin yerini tutmak üzere de mantarı lutfetmiştir. Bu durumda âyette zikri geçen selva (bıldırcın) da katıklarını teşkil etmiş olmalıdır. Onların helvalarını da ağaç üzerine inen ve tall denen çisenti teşkil etmiş böylece maişetleri mantar-bıldırcın-çisenti üçlüsüyle temin edilmiştir. *İbnu Hacer*'in kaydına göre, bu duruma, bir ihtimal olarak ilk defa Hattâbî dikkat çekmiş, ancak sonradan *el-Muvaffik Abdu'l-Latif el-Bağdadî* ve ona uyanlar cezmederek kesin bir ifadeye dökmüşlerdir. Onlara göre menn, lügat açısından "nimet", "lütuf" "vergi" gibi ma'nâlara gelmekle insanların emeği, zahmeti olmaksızın mantarın çıkması, ağaç üzerine tatlı çisentinin düşmesi ve avlamaksızın bıldırcın-

---

4- İsrailoğullarına indirilen kudret helvası ile ilgili âyetler: Bakara 57, A'raf 160.

ların gelmesi hadiselerini ifade eder. Hadiste "mantar'ın "menn'den olması"nın ihbarı da bu söyleneni teyid eder. Âyette İsrailoğullarının **"Ey Musa bir çeşit yemeğe dayanamıyacağız"** (Bakara 61) demelerinin, menn'in çeşitliliğini cerhetmeyeceği, buradaki tek çeşitlikten (vahdet) muradın zikredilen şeylerin hiçbir değişikliğe uğra-madan aynı tarzda devamı olduğu belirtilmiştir. Bu tevilin doğruluğuna âyet şehadet eder. Çünkü, "menn" ve "selvâ" diye iki ayrı yiyeceğe rağ-men "tek çeşit"e de dayanamayacaklarını söyler.

4- Mantar suyunun göze şifa olmasına gelince: Hattâbî der ki: "Mantar bu faziletle mümtaz kılınmıştır, çünkü o, mutlak olarak helal olan bir bitkidir, onun iktisabına hiçbir şüphe girmemiştir. Buradan şu hüküm çıkarılabilir: Mutlak helal olan şey gözü parlatır, aksi de bilakistir."

İbnu'l-Cevzî der ki: Mantarın göze şifa olması meselesinde iki görüş var:

1) Hadiste kastedilen şey hakikaten mantarın suyudur. Ancak bu görüşte olanlar, onun göz için çık'la (sırf) kullanılmayacağını söylerler. Fakat nasıl kullanılacağı hususunda iki görüşte ihtilaf ederler:

a) Göze sürme çekmede kullanılan ilaçlara katılır. Bu görüşü, Ebu Ubeyd'in naklettiği bir kısım tabiblerin "Mantar yemek gözleri parlatır" sözü tasdik eder.

b) Mantar alınır, ortadan ikiye bölünür, ateş korunun üzerine konulup suyu kaynayıncaya kadar tutulur. Sonra bir mil alınıp bu kaynayan parça üzerine bir müddet konup sonra çekilir, mil soğuyunca mantar suyu göze çekilir. (Bu faydalıdır). Çünkü ateş onu soymuş, faidesiz fazlalıklarını gidermiş, geriye işe yarayan kısım kalmıştır. Mil, pişen mantarın suyuna soğumuş ve kurumuş haldeyken konulmamalıdır, tesiri olmaz. *İbrahim el-Harbî, Ahmed İbnu Hanbel*'in oğulları Sâlih ve Abdullah'tan rivayet eder ki: "Bunların gözlerinde rahatsızlık husule gelmişti. Mantarı alıp suyunu sıkarak sudan gözlerine çektiler. Ancak rahatsızlıkları daha şiddetlendi." İbnu'l-Cevzî der ki: "Şeyhimiz Ebu Bekr İbnu Abdi'l-Bakî anlattı ki: "Bazı kimseler mantarın suyunu sıkıp gözlerine sürdüler ve gözleri kör oldu."

2) İkinci görüşe göre mantarın suyundan murad, mantarı bitiren sudur. Çünkü, (baharda) yere düşen ilk yağmurla (sürme maddeleri = ekhâl) büyürler. Ancak bu görüşün zayıf olduğu belirtilmiştir.

İbnu Hacer, İbnu'l-Cevzî'nin mantarın göz tedavisinde çık'la (yani bir başka madde ile karıştırılmaksızın) kullanılmayacağına dair iddiasını tıbbî uygulamaya muvafık bulmaz ve gerekçe olarak Kadı İyaz'ın bazı doktorlardan yaptığı nakli kaydeder: "Gözdeki harareti teskin için tedavi

uygulanacaksa mantar suyu tek başına kullanır. Başka çeşit bir tedavi güdülüyorsa mürekkeb (karıştırılmış) şekilde kullanılır." İbnu'l-Arabî de bu görüşe cezmeder ve der ki: "Sahih olan şu ki (mantar suyu) bir halde aslî hâliyle fayda verir bir başka halde karışımıyla. Bu tecrübe edildi ve doğru bulundu." *İbnu Hacer* devamla der ki: "Evet Hattâbî, İbnu'l-Cevzî' nin söylediği hususta cezmeder ve der ki: "Onunla (bahar yağmuruyla) sürme maddelerinden olan tûtiya taşı büyür." Ve der ki: "(Mantar suyu) çık'la kullanılmaz zira bu, göze zarar verir." El-Gâfikî, el Müfderât'ta der ki: "Mantar suyu, ismid'le macun yapılıp göze çekildiği takdirde göz için ilaçların en sâlihi olur. Çünkü, göz kapaklarını takviye eder ve görme gücünü keskinlik ve kuvvet yönleriyle artırır ve gelecek ârazları bertaraf eder." Nevevî rahimehullah der ki: "Bu meselede doğru olan şudur: "Mantarın suyu, göz için "mutlak" şifadır. Mantar sıkılır, suyundan göze tatbik edilir." Der ki: "Ben ve zamanımda başkaları hep gördük ki gözünü kaybetmiş, görmez olmuş olan bir zât gözüne sırf mantar suyu çekmiş, şifa bulmuş ve tekrar görür olmuştur. Bu zât, eş-Şeyhu'l-adl el-Emin el-Kemâl İbnu Abdi'd-Dımeşkîdir, hadiste rivayet ve salah sahibi bir kimsedir. [5] O, mantar suyunu, hadis-i şerife inanarak teberrük için kullanmıştı, Allah da onunla kendisini faidelendirmiştir." İbnu Hacer, bu naklinde Nevevî'yi biraz ihtiyatsız bularak der ki: "Bunu, sözünün sonunda işaret ettiği üzere, "kendinde hadisin sıhhati ve onunla amel hususunda itikad gücünü bulan"la kayıtlaması gerekirdi. Bu sözü, daha önce kullandığı "mutlak" kelimesine aykırıdır. Tirmizî Cami'inde, Katade'ye kadar sahih bir senetle kaydeder ki Katâde şöyle demiştir: "Bana rivayet edildi ki, Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) dedi ki: "Üç veya beş veya yedi mantar aldım. Onları sıkıp suyunu bir şişeye koydum. (Gözünden hasta olan) cariyemin gözüne ondan çektim, o da iyileşti." İbnul-Kayyim der ki: "Büyük tabibler, mantar suyunun gözü parlattığı hususunda itirafta bulunmuşlardır. Bunlar arasında el-Mesîhî ve İbnu Sina ve başkaları da var. Bu ihtilaftaki müşkilatı izâle eden husus mantar ve diğer mahlukatın asıl itibariyle, zararlı şeylerden selim olarak yaratılmış iken, sonra onlara, Cenâb-ı Hakk'ın iradesine tabi olarak, mücâveret, imtizac vs. gibi sebeplerle âfetlerin ârız olmuş olmasıdır. Mantar, Allah'tan olma gibi bir vasıfla mümtaz olması sebebiyle asıl itibariyle faydalıdır. Ona zararlı maddeler mücâveret (başka maddelere yakınlık, komşuluk) sebebiyle ârız olmuştur. Sünnette gelen her şeyle sıdk ile amel etmek onu kullana-

5- Bu zât, İbnu Hacer'in verdiği bilgiye göre, İbnu Abdiye bilinen Kemâleddin İbnu Abdi'l-Mü'min İbnu'l-Hıdır el-Hârisî ed-Dımeşkî'dir. Kendisinden birçokları hadis dinlemiştir, 83 yıl yaşamıştır, 672'de Nevevî'den dört yıl önce vefat etmiştir.

na fayda verir. Allah ondan, niyeti sebebiyle zararı defeder. Aksi bilakistir. Doğruyu Allah bilir."

SONUÇ: Bu vesile ile bir kere daha hatırlatmak faydalıdır. Hadislerde rastladığımız, gerek ahkam-ı feriyye ve itikadiyye olsun ve gerekse sadedinde olduğumuz rivayetlerde olduğu üzere tedaviyle veya ziraat, ticaret gibi başka şeylerle ilgili bir meselede olsun, hadisle amelde ferdî hareket etmemek esastır.O hadis, diğer hadisler, âyetler, selef büyüklerimizin anlayış ve amelleri arasında nasıl bir yer tutmaktadır, bunun araştırılması gerekir. Bir başka ifade ile hem âyetler ve hem de hadisler, muhatapları olan insanın gerek mizaç gerekse coğrafi ve teknik şartlarının farklı oluşları sebebiyle çoğu kere birbirlerni tamamlayıcı mahiyette olarak aynı konuda birden fazla gelmiştir. Bunların terkip ve tahlil edilmesi gerekmektedir. Bir başka ifade ile önümüze çıkan herhangi bir hadisin hatta âyetin zâhiri ile amel etmek doğru değildir. Âyet ve hadislerin ifade edilen işlemlerden geçmesi gerekir. Bu, bir hakikatın ilanı olmaktadır. Ancak görüldüğü üzere, onun nasıl faydalı olacağı, insanların farklı tabiatları, şartları göze ârız olan hastalıklar adedince farklı görüşlerin ileri sürülmesine sebep olmuştur. Ülema-i kiramın hiçbirisini *"yanılmak"*la, *"hata etmek"*le itham etmemiz mümkün değil. Bilakis her biri meselenin bir yönünü, mantar suyunun farklı şartlara göre, bir kullanılış tarzını beyan etmiştir. Allah hepsinden razı olsun.

Şu halde tıbla ilgili diğer hadisleri de aynı ihtiyatla karşılamamız, tabib veya en azından aklıbaşında tecrübe sahibi kimselerin tavsiyelerinden hariç, kendi kendimize onlarla amel etmekten kaçınmamız gerekmektedir.

Bu örnek de gösteriyor ki, tıbb-ı nebevî'nin günümüz insanının anlayacağı şekilde yeniden tedvin edilmesi şarttır.

3991 ٧– وعن امرأة كانت تخدم بعض أزواج النبىّ ﷺ واسمها سلمى رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت: [مَا كَانَ يَنَالُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَرْحَةٌ، وَلاَ نَكْبَةٌ إلاَّ أمَرَنِى أنْ أضَعَ عَلَيْهَا الْحِنَّاءَ]. أخرجه الترمذي.

7. (3991)- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerinden birine hizmet eden Selma adında bir kadın anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir yara veya bir bere gelecek olsa, bana emrederdi, onun üzerine kına koyardım." [Tirmizî, Tıbb 13, (2055).]

AÇIKLAMA:

Ülemâ, kınanın hâsıl edeceği bürûdet (soğukluk) ile, yaranın hâsıl edeceği hararetin tahfif edileceğini söyler.

3992 ٨– وعن أسماء بنت عميس رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ ﷺ بِمَ تَسْتَمْشِينَ؟ قُلْتُ: بِالشُّبْرُمِ. قَالَ: حَارٌّ جَارٌّ. قَالَتْ: ثُمَّ اسْتَمْشَيْتُ بِالسَّنَا فَقَالَ ﷺ: لَوْ أَنَّ شَيْئاً كَانَ فِيهِ شِفَاءٌ مِنَ الْمَوْتِ كَانَ فِي السَّنَا]. أخرجه الترمذي.

قوله «تَسْتَمْشِينَ»: أى بم تستطلقين، وبأىّ دواء تسهلين بطنك، وكنى عن ذلك بالمشى لاحتياج الإنسان فيه إلى التردد بالمشى إلى الخلاء.

«والشُّبْرُم»: حبٌّ صغار يشبه الحمص يتخذ في الأدوية.

وقوله: «حارٌّ جارٌّ»: اتباع.

و«السَّنَا»: نبت معروف يتداوى به.

8. (3992)- *Esmâ Bintu Umeys* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana: *"Ne ile (barsaklarını) yumuşatıyorsun?"* diye sordu. Ben: "Şübrüm ile!" dedim.

"Hararet de hararet!" buyurdu. Bunun üzerine ben, sonra senâ otunu müshil olarak kullandım. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bunu öğrenince):

"Eğer ölüme karşı şifa taşıyan bir şey olsaydı bu, mutlaka senâ'da olurdu" buyurdu" [Tirmizî, Tıbb 30, (2082).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashabla sağlık meselelerine varıncaya kadar alakalandığını göstermektedir. Esmâ (radıyallahu anhâ)'ya, barsaklarındaki inkıbaz halini gidermek üzere yumuşatıcı ve müshil olarak hangi maddeyi kullandığını sormaktadır. Ancak bunu sorarken kinayede bulunur: "Ne ile gitme imkanı arıyorsun?" der. Gitmeden maksad, helaya gitmektedir. İshal halinde helaya sıkça gidildiği için, gitme ile kinaye yapmıştır. Esmâ, şübrüm denen otu kullandığını söyler. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu, ishali çok artırıcı bulduğunu söyler. Ancak bunu değişik bir üslubla ifade eder: Hârrun cârrun... Bu ifade, iki ayrı şekilde ma'nâlandırılmıştır.

1) Şiddetle ishal yapar demektir.

2) İkinci kelime birinciyi tekiden kullanılmıştır.

Şöyle ki: Dilimizde, sözgelimi odun modun, sandık mandık, kilim mi-

lim dediğimiz zaman ikinci kelimeler birincileri tekîden kullanılır, tek başlarına ma'nâ ifade etmezler. Arapçada da buna benzer itbâ denen bir kullanış vardır. Mesela kesir besir gibi, habis nebis gibi, hasen besen gibi. Şu halde burada da hârr (sıcak) kelimesine cârr kelimesi ile itbâ yapılmış, ma'nâ ve lafız tekid edilmiş olmaktadır. Hadis, bazı vecihlerinde harr yârr diye de geldiği için bu ikinci tevil daha sahih bulunmuştur. Böylece ma'nâ: *"Şübrüm çok hararet yapar, ishâli artırır"* olur.

2- *Esma, Resulullah*'ın ikazı üzerine senâ denen ve daha ziyade tedavide kullanılan bir bitkiyi kullanmaya başlar. Aleyhissalâtu vesselâm bunu işitince tasvib eder ve otu takdirkâr ifadede bulunur. Şârihler, senâ denen otun Hicazda yetiştiğini, tedavide değerli bir yeri olduğunu, mutedil bir tesir hâsıl etmesi sebebiyle emniyetle kullanıldığını, sıcak ve kuru tabiatlı olduğunu, safrayı teshil edip kalbi kuvvetlendirdiğini belirtir. Senâ'nın insana hâsıl ettiği pek çok faydalar arasında vesveseyi önlemesi, adaleleri açması, saçları büyütmesi, baş ağrısı, basur, sara gibi hastalıklara şifa vermesi vs. sayılır. Kaynatılıp suyunun içilmesi, dövülerek içilmesinden daha iyi olduğu belirtilir. İçilecek miktarı yüz dirhemden beş dirheme, üç dirheme kadar olabilir. Onun menekşe çiçeği ve siyah kuru üzüm ile kaynatılması daha faydalıdır.

3993 ٩ – وعن أم قيس بنت محصن رَضِىَ اللّهُ عَنْهَا قالت: [دَخَلْتُ بِابْنٍ لِي عَلَى رَسُولِ اللّهِ ﷺ، وَقَدْ أَعْلَقْتُ عَلَيْهِ مِنَ الْعُذْرَةِ، فَقَالَ: عَلاَمَ تَدْغَرْنَ أَوْلاَدَكُنَّ بِهـذَا الْعَلاَقِ، عَلَيْكُنَّ بِهذَا الْعُودِ الْهِنْدِىِّ، فَإِنَّ فِيهِ سَبْعَةَ أَشْفِيَةٍ، مِنْهَا ذَاتُ الْجَنْبِ، يُسْعَطُ بِهِ مِنَ الْعُذْرَةِ، وَيُلَدُّ بِهِ مِنْ ذَاتِ الْجَنْبِ].

قال الزُّهْرِى رَحِمَهُ اللّهُ تَعالَى: بَيَّن لنا اثنتين ولم يبين لنا خمساً. أخرجه الشيخان وأبو داود.

و« الْعُودُ الْهِنْدِىُّ »: هو القسط.

قوله « عَلاَمَ تَدْغَرْنَ » الدغر: علاج العذرة برفع لهاة الصبى المعذور بالأصبع.

و« الْعَلاَقُ »: كذا في بعض الروايات، والمعروف الإعلاق.

و« الْعُذْرَةُ »: وجع يعرض في الحلق من الدم.

9. (3993)- *Ümmü Kays Bintu Mihsan* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ben küçük bir oğlumla birlikte Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın huzuruna girdim. (O sırada boğazındaki hastalığı sebebiyle çocuğa (i'lâk denen) tedavi uygulamıştım.

"Çocuklarınızın boğaz hastalığını niye i'lâk usulüyle (elle sıkarak) tedavi ediyorsunuz? Size şu ûd-u Hindî'yi (Kust-u Hindî) tavsiye ederim. Zira onda yedi türlü şifa vardır. Zâtü'l-cenb'in ilacı ondadır. Boğaz hastalığına karşı burna damlatılır. Zâtü'l-cenb'e karşı ağızdan verilir."

Zührî merhum der ki: "(Resulullah) bize (ilacın fayda vereceği) iki şeyi açıkladı, ama beşini açıklamadı." [Buhârî, Tıbb 10, 21, 26; Müslim, Selam 139, (1214); Ebu Dâvud, Tıbb 13, (3877).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen *uzre* umumiyetle çocuklara ârız olan boğaz hastalığıdır. Yapılan bazı açıklamalar, şimdilerde anjin dediğimiz bademcik iltihaplanmasını hatırlatır. Diğer bir açıklamaya göre boğazda kanama yapan bir şişmedir. İbnu Hacer buna, küçük dilin düşmesi dahi dendiğini kaydeder. Bazıları uzre ile küçük dile yakın bir yeri kastettiğini de belirtir. Şu halde bunu boğaz hastalığı (6) olarak mutlak bırakmak daha uygun olacak.

İ'lak da *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde, uzre'ye karşı uygulanan bir tedavinin adıdır. en-Nihâye'de yapılan açıklamaya göre boğazı (içten) şişen çocuklara, anneleri, parmakları ile şişin üzerine bastırarak (dağr), şişliği izale ederlerdi, i'lak işte bu ameliye ile yapılan tedaviye denmiştir.

Dağr: Boğaza parmakla bastırmak, dürtmek demektir. *İbnu'l-Esir* der ki: "Çocuk uzre'ye yakalanınca, kadın parmağını çocuğun boğazına sokar, parmağıyla o hastalıklı mekanı kaldırır ve sıkardı. (İşte bu ameliyeye dağr denmektedir.)" *İbnu'l-Esir,* devamla der ki: "Bu ameliyeden sonra, çocuğa (koruyucu mahiyette bir de esma yazılı) muska takarlardı."

Su'ût: Burun yoluyla verilen ilaç demektir. Hasta sırt üstü yatırılıp, başı geriye sarkması için omuzlarının altına bir yastık konur. Böylece damlatılan ilacın dimağa ulaşmasından emin olunur. Ta ki, tahrik edeceği hapşırmanın da yardımıyla hastalık veren madde dışarı atılsın.

2- Bu hadiste geçen ûd-u Hindî, başka rivayetlerde Kust (Küst)-u Hindî diye geçer. Kust, Ahterî'nin açıklamasına göre, topalak denen bir ot'dur. İlaç ve buhur olarak kullanılır.

Birkaç çeşidi vardır:

Kust-u Hindî denen çeşidi siyahtır, hafiftir, hoş bir tadı vardır.

6– Bugünkü tıb diliyle bademcik iltihabı (tonsillit) olarak da anlaşılabilmektedir.

Kust-u Şâmî, şimşir ağacı rengindedir. Bunun kokusu güzeldir.

Kust-u Bahrî: Bunun rengi beyazdır. Kokusu güzel ise de tadı acıdır.

3- *Resulullah,* bu hadislerinde çocukların boğazlarında sıkça rastlanan rahatsızlıklara o devrin örfünde câri bir nevi cerrahî ve fiilî müdahaleyi tavsiye etmektedir. Hatta Hz. Câbir'den Ahmed İbnu Hanbel'de ve Sünen'lerde gelen bir rivayete bakılırsa, bu tavsiye başla ilgili ağrılar için de muteberdir: أَيُّمَا امْرَأَةٍ اَصَابَ وَلَدَهَا عُذْرَةٌ اَوْ وَجَعٌ فِى رَأْسِهِ فَلْتَأْخُذْ قُسْطاً هِنْدِياً فَتَحُكَّهُ بِمَاءٍ ثُمَّ تُسْعِطُهُ اِيَّاهُ "Herhangi bir kadının çocuğuna boğaz rahatsızlığı veya baş ağrısı isabet ederse Kust-u Hindî alsın suda ezsin sonra çocuğun burnuna damlatsın."

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Buhârî'de gelen bir başka hadiste: اِنَّ اَمْثَلَ مَا تَدَاوَيْتُمْ بِهِ الْحِجَامَةُ وَالْقُسْطُ الْبَحْرِى "Sizin başvurduğunuz tedavilerin en ideali hacamat olmak ve Kust-u Bahrî (kullanmak)dır" buyurmuştur. Burun veya ağız yoluyla verilen bu ilaca teşvik sadedinde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şu uyarısı da Buhârî'de yer alır: لاَ تُعَذِّبُوا صِبْيَانَكُمْ بِالْغَمْزِ مِنَ الْعُذْرَةِ وَعَلَيْكُمْ بِالْقُسْطِ "Çocuklarınıza, boğaz rahatsızlıkları için sıtma tedavisine başvurarak eziyet etmeyin, kust (damlası) uygulayın."

4- Hadis üzerinde değerlendirmelerde bulunan Zührî, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kust-u Hindî'de yedi derde deva olduğunu belirttiği halde, bunlardan ikisini zikredip diğer beşinin hangi hastalıklar olduğunu belirtmediğine dikkat çeker. Ancak İbnu Hacer, tabiblerden naklen, Kust'un faydalarını sayar: *"İdrar söktürür, kadınlarda âdet kanını tahrik eder. Mide kurtlarını öldürür, zehiri ve dört günde bir gelen harâreti (humma'r-rıb) ve diğer harareti defeder ve mideyi ısıtır, cima şehvetini artırır, (merhem gibi) sürmek suretiyle çiller giderilir."*

Tabiblerin gösterdiği faydalar yediyi geçer ise de bazı şârihler bu duruma: "Yedi, vahiyle bilinenlerdir, tabiblerin ziyadeleri tecrübe ile bilinenlerdir. *Aleyhissalâtu vesselâm,* kesinliği sebebiyle yedi ile iktifa etmiştir" diyerek cevap getirmişlerdir.

Bu duruma *İbnu Hacer*'in getirdiği yorum da burada kayda değer: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hadislerinde gelen "yedi"den murat, tedavide başvurulan belli başlı tarzlar da olabilir: Çünkü bunlar ya deriye sürmek (talâ), ya içmek, ya tekmîd (hasta uzvu, üzerine sıcak bir şey koyarak ısıtmak) ya tentil (şifalı otu kaynatarak elde edilen su ile hastalıklı uzvu yıkamak), ya buhur yapmak, ya su'ût (burna) damlat-

mak, ya da ledûd (ağız yoluyla almak)tan ibarettir. Bunlardan sürmek merhametlerle ilgilidir, zeytinyağında eritilir ve (dıştan) sürülür. Tekmîd de böyle. İçmede ilaç inceltilir, bala veya suya veya bir başka mâyie katılır. Tentîl de böyledir. Su'ût'da da ilaç zeytinyağında inceltilir ve burna damlatılır. Ledûd ve buhurlama ise izah gerektirmeyecek kadar açıktır. Bu yedi tarzdan her birinin tahtında muhtelif hastalıklar için faydalar var. Kendisine cevâmi'ul-kelim[7] verilen bir Zat'tan *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu mucizane beyanın suduru bizi hayrete düşürmez (ancak hayranlığımızı artırır)."

3994 ١٠ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: عَلَيْكُمْ بِالإِثْمِد فَإِنَّهُ مِنْ خَيْرِ أَكْحَالِكُمْ: يَجْلُوا الْبَصَرَ، وَيُنْبِتُ الشَّعْرَ، وَكَانَ ﷺ إِذَا اكْتَحَلَ يَكْتَحِلُ فِى الْيُمْنىٰ ثَلاثاً، يَبْتَدِئُ بِهَا وَيَخْتِمُ بِهَا، وَفِى الْيُسْرَى اثْنَيْنِ].

10. (3394)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İsmîd'i kullanmaya devam edin. Zira o, sürmelerinizin en hayırlısıdır. Görmeyi parlatır, saçı bitirir."* Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sürme çekince önce üç kere sağ gözüne çekerdi, onunla başlar, onunla bitirirdi. Sol gözüne de iki kere çekerdi."

3995 ١١ – وفي رواية: [كَانَ لَهُ مُكْحِلَةٌ، وَكَانَ يَكْتَحِلُ فِى كُلِّ لَيْلَةٍ ثَلاثَةً فِى هذِهِ، وَثَلاثَةً في هذِهِ]. أخرجه الترمذي والنسائى الأخيرة، والأولى رزين.

11. (3995)- Bir başka rivayette şöyle gelmiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir sürmedanı vardı. Her gece şu gözüne üç, öbür gözüne de üç kere sürme çekerdi." [Tirmizî, Libas 23, (1757), Tıbb 9, (2049); Nesâî, Zinet 28, (8, 150); İbnu Mâce, Tıbb 25, (3497); Ebu Dâvud, Libâs 16, (4061).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* burada göz sağlığı için sürme çekmeyi tavsiye etmekte ve sürme maddesi olarak ismidi emretmektedir. İsmîd, sürmede kullanılan bir taştır. Rengi kızıla çalan siyahtır. Hicaz memleketinde bulunur. Daha kalitelisi İsbahân'dan getirilendir. İbnu Sîde, ismîd kelimesi ile sürme çıkarılan taş mı kastedilir, yoksa bizzat sürme mi kastedilir? Bu konuda âlimlerin ihtilaf ettiğini kaydeder. Tür-

---

7– Cevâmi'ul-kelim, az sözle çok geniş ma'nâlar ifade eden özlü, veciz kelamlara denir. Resulullah bu hali kendine Allah tarafından lutfedilen hasâisten biri olarak zikreder.

büştî der ki: "Bu madenî bir taştır. Ancak İsfehânî sürmeye ismid dendiği olmuştur. Gözdeki yaşı ve cerahatları emer, gözün sıhhatini korur, gözün damarlarını bilhassa yaşlılarda ve çocuklarda takviye eder."

İsmidle sürmelenmeyi tavsiye eden rivayetler Sahiheyn dışındaki hadis mecmualarında gelmiştir. عَلَيْكُمْ بِالاثْمِدِ فَـــــإِنَّهُ مُنْبِتَةٌ لِلشَّعْرِ مُذْهِبَةٌ لِلْقَذَى مُصَفَّاةٌ لِلْبَصَرِ *"İsmîd kullanmaya devam edin, çünkü o, saçı gürleştirir, çapağı giderir, görmeyi saflaştırır, (netleştirir)."* Ebu Dâvud'un bir rivayetinde, yatarken içerisine misk katılmış ismîd'in sürülmesini tavsiye eder:

الْمُرَوَّحِ عِنْدَ النَّوْمِ انَّهُ امَرَ بِالاثْمِدِ

2- Sadedinde olduğumuz hadis Resulullah'ın sürme çekme usulünü göstermektedir.

★ İsmîdle sürme çekmekte.

★ Geceleyin yatmazdan önce çekmekte.

★ Her gözüne üçer sefer sürmektedir. Böylece herbirinde "tek" korunmuş olmaktadır. Ancak sola "iki", "sağa da "üç" kere çekerek, toplamın tek kılınması da caizdir. Evla olanın üçer kere olduğu belirtilmiştir.

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sürdüğü ve ashabına tavsiye ettiği "sürme çekme" işinin süslenme gayesi gütmediği açıktır. Bu sadece sıhhî endişe gütmektedir. Zaten akşam yatacağı sırada buna yer vermesi maksadı göstermeye kafidir. Göz doktoru muhterem *Zeki Çıkman*'ın sürme üzerine açıklaması aynen şöyle:

"Sürmenin ana maddesi antimon'dur. Saf olarak İsfehan sürmesi (ismid) iyisidir. Kirpiklere sürülen sürme, kirpikleri siyahlatır. Sürmenin siyah olması güneş ışınlarından infraruj (ısı ışınaları) tutmasına sebep olur. Böylece gözün içine fazla miktarda girmesine mani olur. İnfraruj ışınları gözün içindeki uyum merceği (lens) ve görmenin ilk uyarımlarını alan sinir tabakasına (retina) zararlı etki yapabilir. Örnek olarak ay veya güneş tutulmaları çıplak gözle takipedilecek olursa, retine denilen bu sinir tabakasında yanmalar meydana gelebilir. Bunun sonucunda ise, görmenin onda dokuzu bozulur ve renk görme ve şekil görme de bozulmuş olur. Bu yönleri ile sürme kullanılması tavsiye edilir. Sürme ile ilgili olmak üzere günümüz tıbbının çok az şey bildiği malumunuzdur."

3996 ١٢ – وعن رافع بن خديج رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: الْحُمَّى مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ فَأبْرِدُوهَا عَنْكُمْ بِالْمَاءِ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

12. (3996)- *Rafi İbnu Hadîc* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hararet, cehennemden bir kabarmadır. Hararetinizi (soğuk) su ile soğutunuz."* [Buhârî, Tıbb 28, Bed'ü'l-Halk 10; Müslim, Selam 83, (2212); Tirmizî, Tıbb 25, (2074).]

AÇIKLAMA:

1- Kabarma olarak çevirdiğimiz *feyh,* lügat açısından hararetin şiddet kazanması, artması ma'nâsına gelir. *Feyh* yerine muhtelif rivayetlerde, bu ma'nâya gelen *fevh* ve *fevr* gibi başka kelimeler de gelmiştir.

2- *İbnu Hacer,* hummanın çeşitleri olduğuna dikkat çektikten sonra insandaki hummanın yani yükselen hararetin cehenneme nisbeti hususunda âlimlerin ihtilaf ettiğini, bazılarının bunu hakikat kabul edip şöyle dediğini kaydeder: "Ateşlinin vücudundan hâsıl olan alev, cehennemden bir parçadır. Allah Teâlâ Hazretleri onun zuhuruna, bazı sebepler takdir etmiştir, tâ ki kullar bununla cehennem ateşini mukayese edip kavrasınlar. Nitekim ferah, neşe ve lezzet gibi hoş şeyler de cennet nimetlerindendir. Allah Teâlâ Hazretleri, bunları da ibret alınsın ve cennet nimetlerine delil ve nümune olsun diye izhâr etmiştir. Bu husus, Bezzar tarafından tahric edilen bir hadiste belirtilmiştir. Hadisi Hz. Âişe rivayet etmiştir. Bu mevzuda, Ebu Ümame tarafından rivayet edilen bir hadisi de *Ahmed İbnu Hanbel* kaydetmiştir: اَلْحُمّٰى حَظُّ الْمُؤْمِنِ مِنَ النَّارِ "Yükselen hararet, mü'minin cehennemden alacağı nasibidir." İşte bu, soğutmayı emredip şiddet kazanan hararetin cehennemin bir kabarması olduğunu, Allah'ın cehenneme (biri yazda, biri kışta) iki nefes almasına izin verdiğini belirten hadiste olduğu gibi hakikati ifade eder." Bazı âlimler şöyle der: "Bu, teşbih makamında bir haberdir, ma'nâsı ise "hummânın harareti, cehennem hararetinin bir benzeridir" demektir. Böylece cehennem hararetinin şiddeti hususunda nefisler uyarılmak istenmiştir. Bu şiddetli hararet cehennemin kabarmasına benzemektedir. (Kabarması diye ifade edilmiş olan) feyh ise, cehenneme yaklaşan kimseye hararetinden değen şeydir, nitekim hararetin su ile soğutulmasını emreden hadiste böyle ifade edilmektedir."

İbnu Hacer, önceki tevilin evlâ olduğunu belirtir.

Ülemanın yorumlarını kaydettikten sonra şunu da biz ilave etmek isteriz: *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm),* insanda normalin üstüne çıkan hararetin -ki hadiste Hummâ kelimesiyle ifade buyurulmuştur- insan sağlığına zararlı olduğunu belirtmek için cehennemle irtibat kurmuştur. Zira cehennemdeki ateş de insan için hayır değil, şerdir. Öyleyse, zararı olacak vücut hararetine cehennemin bir uzantısı denmesi ve

böylece onunla cehennem arasında bir irtibat kurulması lisan-ı nübüvvete gayet muvafıktır. Aleyhissalâtu vesselâm, iyi hayırlı şeyleri imanla, melekle, cennetle irtibatlayarak beyan buyurduğu gibi, fena, zararlı ve çirkin şeyleri de şeytan, küfür, cehennem gibi kötü şeylerle irtibatlıyarak beyan buyurmaktadır.

3- HARARETİN SU İLE SOĞUTULMASI:

Resulullah, sadedinde olduğumuz rivayette, hastanın harareti arttığı takdirde, hadisenin, kendi seyrine bırakılmayıp hâricen müdahale ile soğutulmasını emretmektedir. Soğutma vasıtası olarak tasiye edilen şey sadedinde olduğumuz hadiste "su"dur. Bazı rivayetlerde "soğuk su" bazılarında da "zemzem suyu" zikredilmiştir. Şu halde Mekke'de olan veya bulabilen için zemzem suyunu kullanmak ve hususen onu soğutulmuş olarak kullanmak en idealidir.

İbnu Hacer, zemzem suyunun da zikredilmesini, Resulullah'ın, bunu temin edebilecek durumda olan muhataplarını esas alarak yapmış olma gerçeğini anlayamayanların bazı yersiz itirazlarına ve onlara verilmesi gereken cevaba dikkat çeker. Bu maksadla Hattâbî'den bir iktibasta bulunur. Hadislerde ve diğer dinî meselelerde meknuz olan bir kısım incelikleri görüp kavramadan, onları kendi kısır anlayışı çerçevesinde kabalaştırıp karikatürize ettikten sonra dil uzatan bazısı cahil, bazısı mütecâhil kimselere her devirde rastlanacağı için bu hale ibretâmiz bir örnek olsun diye bazı ufak kısaltmalarla, yapılan açıklamayı burada aktarmayı faydalı buluyoruz. İnşaallah, böylece kendimizin ve yakınlarımızın sağlığını ilgilendiren mühim bir tedavi metodunu da öğrenmiş olacağız. Kullanılan bazı tabirleri müsamaha ile karşılamak için ifadenin en az bin yıl önceye ait olduğunu göz önüne almak gerekir.

Hattâbî ve ona tabi olanlar der ki: "Bazı kıt akıllı tabibler, bu hadise itiraz ederek dediler ki: "Hummalı (ateşi yükselen) hastanın su ile yıkanması onu helak olmaya götürecek bir muhâtara (risk) getirir. Çünkü derideki mesâmatı (delikleri) büzerek buharı hapseder. Böylece harâret bedenin dâhiline akseder. İşte bu hal, (harareti daha da artırarak) ölüme sebep olur." *Hattâbî,* onların bu itirazına şu cevabı verir: "Kendisini âlim zanneden biri, hummaya yakalanınca galat ederek bedenini suya bandırdı. Harareti böylece vücudunun dâhilinde hapsederek, kendini neredeyse helaka atacak olan ağır bir hastalığa yol açtı. Hastalığını atlatınca, (hadis hakkında) burada zikri hoş olmayan kötü laflar etti. Aslında onu bu duruma düşüren, hadisin ma'nâsı hususundaki cehli idi."

CEVABIMIZ ŞUDUR: Esasen bu menfi durum, hadisin sıdkı husu-

sunda şüphede olan bir kalbten sâdır olmuştu. Bu sebeple ona önce şunu sormalı:

Sen neye dayanarak hadisten "yıkanma" emrini anladın? (Evet, hadis hummayı su ile soğutun diyor, ama) hiç bir sahih rivayette bunun keyfiyeti yani nasıl olacağı sarih olarak açıklanmamış. Hele yıkanarak soğutulacağı hiç mi hiç yok. Hadiste, sadece "hummânın su ile soğutulması"na irşad edilmiş o kadar. Eğer yaşanan vak'alar, yahut tıb mesleği, her hummalının suya batırılmasının veya bütün bedenine su dökülmesinin hastaya zarar vereceğini ortaya koymuş ise, (hadiste) kastedilen bu değildir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, suyun faydalı olacak bir şekilde kullanılmasını murad etmiştir. Öyleyse suyun soğutmada kullanılması için o şekilde aranması gerekir. "Yıkanmak" başvurmayı emreden hadiste Aleyhissalâtu vesselâm'ın "mutlak bir yıkanma" kastetmediği, hususi bir tarzda yıkanmayı kastettiği ortaya çıkmaktadır. Bu mutlak emirleri kendisine hamledeceğimiz en uygun hummayı soğutma tarzı, *Hz. Ebu Bekri's-Sıddîk*'in kızı *Hz. Esmâ*'nın (radıyallahu anhümâ) uyguladığı tarzdır. Zira o, hummalının bedenine, önü ile elbisesi arasına bir miktar su serperdi. İşte bu tarz, hummânın hafifletilmesinde izin verilmiş olan tedavi şeklini teşkil ediyordu. Sahabî ve bâhusus Esmâ (radıyallahu anhâ) gibi Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın evine çok sık uğrayan biri[8] bu meseledeki maksadı herkesten iyi bilir. Buhârî'nin *İbnu Ömer*'den: "Hummâ cehennemden bir kabarmadır, onu su ile söndürün" şeklinde mutlak gelen soğutma hadisini kaydettikten hemen sonra *Hz. Esmâ*'nın hadisini kaydetmiş olmasındaki sır da bu olmalıdır. Bu, aynı zamanda Buhârî'deki tertibin hârika yönlerinden biridir.

Biz burada Hattâbî'nin açıklamasına ara vererek temas ettiği hadisi kaydediyoruz: "Fâtıma Bintu'l-Münzir anlatıyor: "Esma Bintu Ebî Bekr (radıyallahu anhâ) kendisine hummalı (ateşli) bir kadın getirilince, ona dua eder, suyu alıp yakasının iç kısmına dökerdi ve derdi ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hummayı su ile soğutmamızı emrederdi."

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hummalı hastalara suyun nasıl tatbik edileceğini niçin açıklamadı? Meseleyi mücmel bırakmış olmasının sebebi nedir? gibi akla gelmesi muhtemel bir soruya cevap verme sadedinde İbnu Hacer, el-Mâzirî'den şu açıklamayı kaydeder: "Şurası muhakkak ki, tıb ilmi ilimler arasında tafsilata en çok muhtaç olanıdır. Öyle ki, bir şey hastaya ilaç iken ona ârız olan mesela öfke gibi, mizacını

8– Hz. Esmâ (radıyallahu anhâ), Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın baldızı idi. Zira Hz. Âişe'nin kız kardeşi bulunuyordu.

kızdıran bir sebeple, az sonra, zehir olur. Ve böylece ilacı da değişir. Bunun örneği çoktur. [9] Öyleyse, bir halette iken bir şeyin bir kimseye şifa vereceği farzedilse, başka hallerde aynı şeyin ona veya bir diğerine aynı şekilde şifa vereceği söylenemez. Tabibler şu hususta icma ederler: Aynı bir hastalığın ilacı, yaş, zaman, âdet, önceki gıda, alışkanlığın tesiri ve tabiatının kuvvetine göre değişir." Sonra yukarıda kaydettiklerimize benzer şeyler söyler. Hepsi derler ki: "(Hadiste) vücudun tamamını yıkama ile ilgili bir sarahatin vârid olduğunu farzedecek olsak, bu sefer de şöyle cevap verilecekti: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*' ın yıkanma işinin hummanın atılmasından sonra yapılmasını murad etmiş olması muhtemeldir." Bu ise uzak bir ihtimaldir. Muayyen bir vakitte muayyen bir sayıda olması da muhtemeldir. Bu durumda o, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vahiyle muttali olduğu hususiyetlerinden olur. Bu durumda da tıb ehlinin bütün sözleri müzmahil olur. Nitekim Tirmizî, Sevbân riayeti olarak Resulullah'tan şunu tahric etmiştir: "Birinize humma gelecek olursa -ki ateşten bir parçadır- kendisinden onu su ile söndürsün, akan bir nehrin içine girip dursun. Suyun akıntısını karşısına alsın ve sabah namazından sonra güneş doğmazdan önce: "Allah'ın adıyla, Allah'ım, kuluna şifa ver. Resulünü tasdik et" diye dua etsin. Böylece üç günde, üç kere kendini suya batırsın. İyileşmezse beş gün devam etsin. Yine de iyileşmezse yedi gün, yine de olmazsa dokuz gün devam etsin. Humma, Allah'ın izniyle dokuzu tecavüz etmeden gider."

Tirmizî der ki: "Bu hadis garibtir." Ben de derim ki: "Senedinde Saîd İbnu Zür'a var. Bunun güven durumu ihtilaflıdır."

(Mazîrî devamla) der ki: "Bu hummaların hepsine değil bazısına hastır, her yerdeki değil, bazı yerdekidir, her şahsa değil bazı şahsadır. Bütün bu ihtimaller mevcuttur, çünkü Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hitabı bazan âmm olur ki bu, çoğunluğu teşkil eder, bazanda hususî olur. Nitekim: "Büyük ve küçük abdest bozarken kıbleye yönelmeyin, ancak şarka veya garba yönelin" buyurmuştur. "Şarka veya garba yönelin" sözü, bütün arz ehline mahsus âmm bir hitap değildir. Bilakis bu, Medine ve civarında bulunanlara hastır." Nitekim bu husus Kitabu't-Tahâre' de geçti. Keza yukarıdaki tavsiyenin Hicaz ahalisi ile onları takip edenlere mahsus olması da muhtemeldir. Çünkü onlara ârız olan hummâların çoğu, hararetin şiddetinden (hava sıcaklığından) ileri gelen arazi hadiseleridir. İşte hummânın bu çeşidine soğuk su, içilse de, yıkanılsa da fayda verir. Çünkü hummâ, kalbte yanan sonra da ruh ve damarlardaki kan vasıtasıyla bedenin tamamına intişar eden garip bir hararettir. Bu iki çeşittir:

9- Bugün tabibler şöyle demeyi prensip yapmışlardır: "Hastalık yok, hasta var."

1- *Arazî olan hummâ:* Bu, şişten veya hareketten veya güneş çarpmasından veya şiddetli yaz sıcağından ve benzeri birşeyden hâsıl olur.

2- Marazî olan hummaya gelince, bu üç çeşittir:

Bu suretle kaydedilen açıklamanın devamında hummanın çeşitleri, tedavilerinin farklılığı sadedinde, eski tıb ilminin malumatı aktarılır.

İbnu Hacer, bu açıklamalarla, vücudda hararetle tezahür eden çok çeşitli hastalıkların olduğunu, hepsi için tek bir tedavi usulünün geçerli olmayacağını, Resulullah'ın hadislerinde, prensip olarak "su ile soğutma" tavsiye edilmişse de nasıl soğutulacağı hususunda fazla malumat gelmeyişinin bu duruma bağlı olduğunu, bazı rivayetlerdeki tasrihi belli şartlarla kayıtlayıp âmm kabul etmemek gerektiğini belirtir.

İbnu Hacer'in bu hususta belirtmek istediği hususlardan biri, su ile soğutma hususuna Resulullah'ın verdiği ehemmiyete dikkat çekmektir. Bu maksadla şerhte şu rivayetleri de misal olarak kaydeder:

صبّوا علىّ من سبع قرب لم تحلّل اوكيتهن *"Üzerime, bağları çözülmemiş yedi kırbadan su dökün."*

اذا حمّ احدكم فليشنّ عليه من الماء البارد من السحر ثلاث ليال *"Birinizin ateşi artarsa, üç gece seher vaktinde üzerine soğuk su boşaltsın."*

الحمّى رائد الموت وهى سجن الله فى الأرض فبرّدوا لها الماء فى الشنان وصبّوه عليكم فيما بين الأذانين المغرب والعشاء قال ففعلوا فذهب عنهم *"Humma ölümün öncüsüdür, o Allah'ın yeryüzündeki hapishanesidir de. Öyleyse, onun için suyu tuluklarda soğutarak (hazırlıklı olun). Ateş basınca iki ezan arasında yani akşam yatsı arasında üzerinize dökün." Ravi der ki: "Böyle yapıldığı oldu ve yapanların harareti geçti."*

İbnu Hacer, bu hadisleri kaydettikten sonra der ki: "Bunların hepsi, "Onu soğutun" emrini "sadaka vererek" diye tevil eden kimsenin görüşünü reddeder" der. Bu görüş hakkında *İbnu'l-Kayyim* şu açıklamayı yapmıştır: "Zannım o ki, hadiste hummânın su ile söndürülme emrini "su ile sadakada bulunarak" diye tevil eden kimseyi buna sevkeden husus şudur: "Hummada suyu kullanma işi ona karmaşık bir iş geldi, o da böyle bir tevile yöneldi.(10) Gerçi bu tevilin de hoş bir yönü var. Zira, ceza amel cinsindendir. Şöyle ki, o susuzun ateşini su ile söndürünce Allah da

10- Bu zât İbnu'l-Enbârî'dir. Bu zâta hummaya karşı su kullanma işinin karmaşık gelmesi, emrin tatbikini mutlak anlamış olmasından kaynaklanmış olmalıdır. Âlimlerin yaptığı üzere işin üzerine tahkik ve tahlil ile gidilince, hummanın çok çeşitleri görülmekte, herbirine su kullanma zamanı, tarzı değişmektedir. Bu "tarza" dikkat edilmedi mi su kullanma işi zararlı olabilmektedir. Bu su tasadduku olarak tevil, işin içinden kolayca çıkma yoludur.

mükafaat olarak ondan humma ateşini söndürecektir. Ancak bu, hadisin ifade ettiği ma'nâ ve işaretten çıkarılan bir yorumdur. Amma hadiste güdülen esas gaye bu değil, açıklandığı üzere, asıl murad, suyun bedende fiilen kullanılmasıdır. Nitekim *İbnu Ömer* de: "Humma geldiği zaman اَكْشِفْ عَنَّا الرِّجْزَ " diyerek hummanın kaldırılmasını talebetmiştir. *İbnu Ömer* ki, hummanın asıl itibariyle cehennemden olduğunu, kime isabet ederse, onun bununla azablandırıldığını, bu azabın, geldiği şahsa göre farklı bir mahiyet kazandığını, ezcümle mü'mine gelmişse günahlarına kefaret ve uhrevi ücretlerinde artma vesilesi olduğunu, kâfire gelmiş ise, yaptıklarından intikam alarak daha dünyada bir ceza kılındığını bildiği halde, hummanın kaldırılmasını Allah'tan istemiştir. Evet İbnu Ömer, hummaya maruz kalmadaki sevabı bildiği halde bunu talebetmiştir. Çünkü -kendini huzursuz eden bir musibet olmadan da Allah Teâlâ Hazretlerinin günahlarını örtüp sevabını artırmaya kâdir olması hasebiyle - hummanın kalırılmasını Allah Teâlâ Hazretlerinden talebetmenin meşruluğunu da biliyordu."

SUYUN SOĞUTMADA KULLANILMASI GÜNÜMÜZ TIBBINDA NASILDIR?

Bu hususta *Dr. Zeki Çıkman*'ın yaptığı açıklama şöyle:

"Su tedavisi bu gün bir yerde ateşli hastalıklarda serum tedâvi olarak şekil değiştirmiştir.

Ateşli hastalık sebepleri çoktur. Bunlardan bir tanesi de hummadır. Hummanın günümüz tıbbındaki diğer adı sıtmadır. Buna rağmen diğer hastalıklarda görülen ateşli durumlara humma denildiği vâkidir. Örnek olarak, aft humması, deride döküntülere sebep olan hastalıklardır (kızıl, kızamık, kızamıkçık, çiçek ve su çiçeği gibi). Emzirme ve doğum humması veya lohusa humması, malta humması (Brucellosis) Q humması(kenelerle geçer) gibi.

Bütün bunlarda önemli olan ateşi düşürmektir. Ateşli hastalıklarda terleme hızlı olduğundan farkında olmadan vücut su kaybına uğrar. Bu su kaybı belli limitlerin altında hayatı tehlikeye sokar. Bunun içindir ki, ya vücudun ateşini düşürecek su kaybına ma'ni olunur, veya damar içine serum verilerek su kaybına ma'ni olunur.

Ateş düşürürken iki şeye dikkat edilmelidir:

a- Ateş birden bire düşürülmemelidir. Âniden ateşin düşürülmesi, âni ölümlere varacak kadar, başka daha ağır hadiselerin ortaya çıkmasına sebeb olur. Bunun içindir ki, ateş yavaş yavaş düşürülmelidir. Su ile

yıkanmalı ve bunu aralıklı yapmalıdır. Bunu su pansumanı şeklinde veya suya girip çıkma şeklinde yapmak mümkündür. Devamlı su içinde bulunmak tehlikeli olabilir.

Kaldı ki, kullanılan suyun sıcaklığı da dikkate alınması gerekli olan bir başka husustur. Şöyle ki sıcaklığa bağımlı olarak su içinde az veya çok kalınabilir.

b- Ateşin tamamen düşürülmesi ise tedavisi açısından zararlı olabilir. Çünkü hafif ateş vücuttaki savunma mekanizmasının daha iyi çalışmasını sağlar."

3997 ١٣– وفي رواية للترمذي عن ثوبان رَضِىَ اللهُ عَنْه: [إذَا أَصَابَ أَحَدَكُمْ الحُمَّى فَإِنّ الْحُمَّى قِطعَةٌ مِنَ النَّارِ فَلْيُطْفِئْهَا عَنهُ بِالْمَاءِ فَلْيَسْتَنْقِعْ فِى مَاءٍ جَارٍ وَلْيَسْتَقْبِلْ جِرْيَتَهُ فَيَقُولُ: بِسْمِ اللهِ اَللَّهُمَّ اشْفِ عَبْدَكَ وَصَدِّقْ رَسُولَكَ، وَذٰلك بَعْدَ صَلاَةِ الصُّبْحِ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ، وَلْيَنْغَمِسْ فِيهِ ثَلاثَ غَمَسَاتٍ ثَلاثَةَ أَيَّامٍ فَإِنْ لَمْ يَبْرَأْ فِى ثَلاثٍ فَخَمْسٍ فَسَبْعٍ فَتِسْعٍ، فَإِنَّهَا لاَ تُجَاوِزُ ذٰلِكَ بِإِذْنِ اللهِ تَعالى].

«فَيْحُ النَّارِ»: وَهَجها.

13. (3997)- Tirmizî'nin Sevbân (radıyallahu anh)'tan yaptığı bir rivayet şöyledir: "(Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*) buyurdular ki: *"Size humma isabet ederse, hummâ ateşten bir parça olduğu için, derhal su ile söndürsün. (Şöyle ki): Akmakta olan bir nehrin içine girsin Akıntıyı karşısına alıp dursun ve sabah namazından sonra ve güneşin doğuşundan önce şu duayı yapsın:* بِسمِ اللهِ اَللَّهُمَّ اشْفِ عَبْدَكَ وَصَدِّقْ رَسُولَكَ *"Allah'ın adıyla! Ey Allah'ım, kuluna şifa ver ve Resûlün Hz. Muhammed'in sözünü doğrula!"*

Nehre üç gün, üç kere bansın. Üçte şifa bulamazsa, beş, yedi, dokuz (gün)e kadar çıksın. Zira humma Allah'ın izniyle dokuz (gün)ü tecâvüz etmez (şifa hâsıl olur)." (11) [Tirmizî, Tıbb 33, (2084).]

3998 ١٤– وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: عَلَّمَنِى جِبْرِيلُ دَوَاءً يَشْفِى مِنْ كُلِّ دَاءٍ، وَقَالَ: نَسَخْتُهُ مِنَ اللَّوْحِ الْمَحْفُوظِ: تَأْخُذُ مِنْ مَاءِ المَطَرِ الَّذِى

11– Hadisleri muhataplara göre değerlendirme gereğine iyi bir misal. Mesela bizde olduğu gibi soğuk memleketlerde bu tavsiyeye uymak risklidir."

لَمْ يَجْرِ عَلَى سَقْفٍ فِي إِنَاءٍ نَظِيفٍ، فَتَقْرَأُ عَلَيْهِ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ سَبْعِينَ مَرَّةً وَآيَةَ الْكُرْسِيِّ مِثْلَهُ، وَسُورَةَ الإِخْلاَصِ مِثْلَهُ. وَقُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ مِثْلَهُ. وَقُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ مِثْلَهُ. وَلاَ إِلهَ إِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ. لَهُ الْمُلْكُ. وَلَهُ الْحَمْدُ يُحيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لاَ يَمُوتُ بِيَدِهِ الخَيْرُ. وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ. ثُمَّ تَصُومُ سَبْعَةَ أَيَّامٍ وَتُفْطِرُ كُلَّ يَوْمٍ بِذلِكَ المَاءِ]. أخرجه رزين.

14. (3998)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cibril aleyhisselam bana, bir ilaç öğretti. Bu bütün hastalıklara devadır. Ayrıca dedi ki: "Ben bu ilacı Levh-i Mahfuz'dan istinsah edip yazdım." (İlacı şöyle tarif etti): "Dam üzerinden akmayan yağmur suyundan temiz bir kaba alırsın. Üzerine Fatiha suresini yetmiş kere okursun. Bir o kadar da Ayetü'l-Kürsî'yi, bir o kadar da İhlas suresini, bir o kadar Kul eûzu bi-Rabbi'l-Felâk'ı, bir o kadar Kul eûzu bi Rabbi'n-Nâs'ı, Lâ-ilâhe illallahû vahdehu lâ şerîke leh. Lehül mülkü ve Lehül hamdü yuhyî ve yümît ve hüve hayyun lâ yemûtu bi-yedikel hayr ve hüve alâ külli şey'in kadîr'i okur. Sonra yedi gün oruç tutar ve her gün bu su ile orucunu açar."*

Rezin ilavesidir. Kaynağı bulunamamıştır. Cami'u'l-Usûl muhakkiki Abdulkâdir el-Arnavud: "Zayıflık veya mevzuluk alâmeti gözükmektedir" der.

3999 ١٥ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنَّ التَّلْبِينَةَ تَجِمُّ فُؤَادَ المَرِيضِ. وَتَذْهَبُ بِبَعْضِ الحَزَنِ]. أخرجه الشيخان.

15. (3999)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Telbîne (denen sütlü çorba) hastanın kalbini dinlendirir, hüznün bir kısmını götürür." [Buhârî, Tıbb 8, Et'ime 24; Müslim, Selam 90, (2216).]

AÇIKLAMA:

1- *Telbîne* bir çorbadır. Terkibi hakkında farklı yorumlar yapılmıştır. Süt demek olan *Leben* kelimesinden *sütleme* ma'nâsında telbîne denmiş olduğuna bakarak, âlimler çoğunlukla süt, un ve bal karışımı bir çorba diye tarif ederler. Hadisin Buhârî'de kaydedilen bir vechi, Hz. Âişe'nin bunu hem hastalara, hem de bir yakını öldüğü için acı çeken mahzunlara

yedirdiğini gösterir. Rivayetin sonunda, Hz. Peygamber'den şöyle işittiğini kaydeder: *"Telbîne, hastanın kalbini rahatlatır, (üzüntü çekenin) bir kısım üzüntüsünü giderir."* Bir başka vecihte *"...Muhammed'in nefsi yed-i kudretinde olan Zat-ı Zülcelâl'e yemin olsun telbîne, sizden birinizin karnını yıkar, tıpkı su ile yüzdeki kiri yıkadığınız gibi"* buyurur.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) hasta için telbîne üzerinde ısrar eder, hasta bundan hoşlanmasa da yemesini tavsiye eder. Hatta Buhârî'de gelen bir rivayette telbîne'yi *el-bağîzun-nâfi* yani faydalı düşman olarak tavsif buyurur. Şârihler, telbînenin bağîz yani düşman olarak ifade edilmesini, hastaların diğer ilaçlar gibi bunu da hasımmış gibi sevmeme halleriyle izah ederler.

2- *Şârih el-Muvaffak el-Bağdâdî,* hadiste geçen fuad (kalb)den muradın midenin başı olduğunu belirtir. İbnu Hacer, yaptığı nakilde, el-Muvaffak'ın kaynatılan arpa suyunun ve bilhassa arpa kepeğinin mideyi süratle zararlı maddelerden temizlemede pek müessir olduğuna, sıcak içildiği takdirde, mideyi daha iyi temizleyeceğine, daha kuvvetle nüfuz edip, hararet-i garîziyeyi daha fazla artıracağına dikkat çektiğini belirtir.

Sâhibu'l-Hedy demiştir ki: "Telbîne çorbası, (arpayı kaynatarak) yapılan çorbadan daha nafidir. Çünkü telbîne, arpanın öğütülmesinden sonra (unundan) yapılmaktadır. Arpanın özü, öğütülünce ortaya çıkar. Bu ise daha besleyici, tesirde daha kuvvetli, mideyi daha ziyade temizleyicidir. Tabibler, bunun iyice kaynatılmasını tercih etmişlerdir. Zira böylece daha rakik (ince), daha latif bir hal alarak hastanın tabiatına ağır gelmez. Ancak telbîneden, memleketlerin durumuna göre farklı şekillerde istifade yolları aranmalıdır. Bazan hastaya sadece güzel kaynatılmış arpa suyu daha iyi olabilir. Üzüntülü kimseye de öğütülmüş arpanın kaynatılmasıyla elde edilen su daha iyi olabilir. Nitekim bunlar arasındaki farklı hususiyetler belirtildi."

"Telbîne'ye benzer şekilde yapılan herle adındaki çorba, kavrulmuş undan yapılmaktadır. Hastalara içirildiğinde terlemeyi artırarak ateşi düşürdüğü ve terleme ile vücuttaki toksin ve zehirlerin atılmasını sağladığı bilinmektedir." (Z.Ç.)

4000 ١٦ – وعنها رَضِيَ اللهُ عنْها قالت: [كَانَ رَسُولَ اللهِ ﷺ: إِذَا أَصَابَ بَعْضَ أَهْلِه الْوَعكُ أَمَرَ بِالْحَسَاءِ مِنَ الْخَمِيرِ فَيُصْنَعُ، ثُمَّ أَمرهُمْ فَحَسَّوا مِنْهُ، وَيَقُولُ: إِنَّهُ لَيَرْتُو فُؤَادَ الْحَزِينِ، وَيَسْرُو عَنْ فُؤَادِ السَّقِيمِ كَمَا تَسْرُوا إِحْدَاكُنَّ الْوَسَخَ عَنْ وَجْهِهَا

بِالْمَاءِ]. أخرجه الترمذي وصححه.

«التَّلْبِينَةُ» حساء يتخذ من دقيق أو نخالة، وربما جعل فيه عسل.

ومعنى «تُجِمُّ فُؤَادَ الْمَرِيضِ» أى تنزيل عنه الألم، وعن المحزون الحزن.

ومعنى «يرتُو فؤادَ الحَزِينِ» يشده ويقويه.

و«يَسْرُو عَنْ فُؤَادِ السَّقِيمِ» أى يكشف عنه ضره ويزيله.

16. (4000)- Yine *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, aile halkından birine humma (rahatsızlığı) gelince hamurdan çorba yapılmasını emrederdi ve çorba yapılırdı. Sonra hastalara emrederdi ve onlar da ondan ağır ağır içerlerdi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* derdi ki:

"Çorba hüzünlü kimsenin kalbini takviye eder, hastanın kalbinden elemi çıkarır, tıpkı birinizin, su ile yüzünden kiri çıkarması gibi." [Tirmizî, Tıbb 3, (2040).]

4001 ١٧ – وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْه: [أنَّ نَاساً مِنْ عُرَيْنَةَ قَدِمُوا المَدِينَةَ فَاجْتَوَوْهَا فَبَعَثَهُمُ النَّبِىُّ ﷺ إلَى إبِلِ الصَّدَقَةِ، وَقَالَ: اشْرَبُوا مِنْ أَلْبَانِهَا وَأَبْوَالِهَا فَشَرِبُوا فَصَحُّوا]. أخرجه الترمذي.

«اجْتَوَوْا المَدِينَةَ» أى استو خموها ولم توافقهم.

17. (4001)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ureyne kabilesinden bir grup insan Medineye gelmişti. Burası sıhhatlerine iyi gelmedi, hastalandılar. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da onları sadaka develerinin bulunduğu yere gönderdi ve:

"Sütlerinden ve bevillerinden için!" emir buyurdu. Onlarda içtiler ve iyileştiler." [Tirmizî, Tıbb 6, (2043).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadise, Buhârî, Müslim, Ebu Dâvud, Nesâî gibi diğer hadis kitaplarında da muhtelif vecihleriyle rivayet edilmiştir. Hadis, Hudûd Bölümü'nde geçtiği için burada tıbb bahsine girmeyen teferruata girmeyeceğiz. Orada kaynakları da tam olarak gösterdik (1587-1588. hadisler).

2- Hadisin tıbba giren yönünü anlama sadedinde vâkıayı kısaca bir özetliyelim: *İbnu Hacer*'in açıkladığı üzere, Medine'ye sekiz kişilik bir

grup gelir: Bunlardan dördü Ukl, üçü Ureyne kabilesinden, biri de onlara katılmış bir başka kabileye mensup biridir. Medine'ye inince, kendilerini rahatsız hissederek Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan barınma ve yemek talebederler. Resulullah onlara imkan tanır ve açlıklarını giderir. Onlar da iyileşip, kendilerine gelirler. Bu birinci rahatsızlıklarının, yorgunluk veya açlık gibi yokluktan gelen herkeste bulunacak şeyler olduğu belirtilmiştir. Şu halde bir müddet ikamet ve istirahatle kendilerine gelip yorgunluğu atan bu yabancılar, Medine'den yakınmaya, buranın hastalıklı (vahime) olduğunu söylemeye başlarlar. Bu durumun, onlar çölde yaşamaları sebebiyle, Medine'nin havasına alışamayıp rahat-sızlanmış olabilecekleriyle izah edilmiştir. Zira rutubetli olan Medine'nin çölün kurak havasından gelenlere dokunduğu bilinen, müşâhede edilen bir husustur. Nitekim ilk hicret sırasında, Mekke'den gelen muhâcirler de Medine'nin havasına uyum sağlayamamış ve hemen hemen hepsi hastalanmıştı.

Ancak bu heyetin, sırf Medine'nin havasına uymamaktan değil, orada umumiyetle rastlanan "hummâ"ya yakalanmış olmaları sebebiyle de Resulullah'a müracaat ederek sızlanıp Medine'den şikayet etmiş olmaları üzerinde durulmuştur.[12]

Her hâl u kârda Aleyhissalâtu vesselâm, onları sadaka develerinin yani hazineye ait onbeş kadar devenin otlatıldığı el-Harra'ya gönderir. Burada çöl havası hakimdir. *Resulullah* onları buraya gönderirken, develerin sütlerinden ve bevlerinden içmelerini tenbihler. Bedeviler, oraya varır, tenbihlenen hususlara riayet ederler ve iyileşirler. Ancak iyileşince büyük bir ihanete düşerek, çobanları öldürüp develeri sürüp kaçırmaya yeltenirler. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* durumdan haberdar olunca, arkalarına takipci gönderip yakalatır ve ağır şekilde cezalandırır.

Hadisenin özeti bu. Tefsilatı Hudud bölümünde geçti. Burada hadisin bizi ilgilendiren kısmı, hastalıktan şifa bulmak için deve sidiğinin tavsiye edilmiş olmasıdır. *İbnu Abbâs*'ın rivayet ettiği bir başka hadistede Resulullah deve sidiğini tavsiye buyurmuştur: عَلَيْكُمْ بِأَبْوَالِ الاِبِلِ فَاِنَّهَا نَافِعَةٌ لِلذَّرِبَةِ بُطُونُهُمْ *"Develerin bevllerini tavsiye ederim. Çünkü deve bevlleri, (insanlardaki) mide bozukluklarına iyi gelir."*

3- SÜT BAHSİ:

Hadislerde süt ve bevlde şifa olduğu bazan beraber gelir, bazan ayrı.

12- Hummâ, harâretin artmasıdır. Pekçok hastalık böyle tezâhür eder. Ureyneliler yüzlerinin solduğu, karınlarının şiştiğine dair de rivayetler gelmiştir.

Nitekim, ayrıca sütün ele alındığı bir hadisi söz buraya gelmişken kaydetmek isteriz: عليكم بالبان الابل والبقر فانها ترم من الشجر كله وهو دواء من كل داء *"Size [berrî olan] deve ve sığır sütlerini tavsiye ederim. Zira onlar sütü, bütün bitkilerden toplarlar, sütler hastalığa şifadır"* buyurmuştur.

Münâvî, "Her bitkiden" tabirini "tabiatı hârr (sıcak), bârid (soğuk) ve rutubetli (ıslak) olan her çeşit bitkiden" diye açıklar ve: "Böylece deve sütü itidale yakındır" der. Hakîmut-Tirmizî'den şöyle dediğini nakleder: "Deve, bütün bitkilerden yemesi hasebiyle gıda yoluyla bütün nafi şeyleri cemeder. İşte bu yeme, Allah için olan yemedir, nefsi için değil, şâyet yediklerinde seçim yapıp sadece hoşuna gidenleri yeyip öbürlerini terketse idi, bu yeyişi nefsi hesabına olacaktı ve eti de sıhhate değil hastalığa sebep olacaktı, zira bu halde şehvetle (oburlukla) yemiş olmaktadır."

4- BERRÎ HAYVAN:

Burada, bilhassa günümüz için ehemmiyet arzeden bir inceliğe dikkat çekmek isteriz: Hadisin Cami'us -Sağîr'de yer alan bir vechinde عليكم بابوال الابل البرية والبانها. *"Size "berrî" olan devenin bevl ve sütünü tavsiye ederim"* buyurulmaktadır. Yani, sütünden veya bevlinden şifa umulacak deve rastgele bir deve değil, berrî olan devedir. Yani Münâvî'nin açıklaması ile "temiz, tabiî kırlarda otlayan deve"dir. Bir başka ifade ile, sun'î yemlerle veya ağılda tek çeşit yemle beslenen deve değildir. İşte berrî olan deveden devâya salih süt veya bevl hâsıl olacaktır.

Kıyas yoluyla, her çeşit hayvanın sütünün sâlih ve şifabahş olabilmesi için, onların beslenme şartlarına dikkat etmek gerektiğini hadisten çıkarabiliriz. Bilhassa günümüzde ağılcılık, besicilik gibi yeni teknikler sebebiyle, kırın tabiî otlarından mahrum olarak, sunî yiyeceklerle beslenen hayvanların sütünden, hadislerde vadedilen şifayı bulamayınca hadise dil uzatmak gerçekten cehalet olur. Hatta hayvanlara et yaptırıcı, sütünü artırıcı bir kısım hormonların katıldığı tamamen sun'î gıdaların verildiği göz önüne alınırsa onlardan şifa değil, hastalık bile kapılması tabiîdir. Burada kaydetmek isterim, hayvanların beslenmesi üzerine ihtisasını yapmış bir üniversite mensubu dinledim. Konferansında hayvan dışkısının besleyici yönü sebebiyle tekrar hayvanlara yedirilmesi gereğini söylüyor, bu hususta çalışmalar yapıldığını belirtiyordu. Tabii bunlar İslam'ın fetva vermeyeceği şeyler. *Resulullah,* hayvandan elde edilecek ürünlerin sağlıklı olması için hayvanın *"berrî"* olmasını tavsiye buyurmaktadır. Yani kırın temiz havasını alarak, temiz otlarından yiyerek, güneşi altında pişerek beslenmelidir.

"Ağıllarda beslenen ve sunî yem kullanılan hayvanların etlerindeki tad az olduğu gibi, hareketsiz bir beslenme sonucunda etlerinde kanser yapan (kanserojen) maddelerin çokluğu da bilinen bir gerçektir."(Z.Ç.)

5- SÜT VE BEVLDE ŞİFA MUTLAK MI?

Şu hususu da belirtelim ki İslam âlimleri, hayvanlar belirtilen şartlara uygun olarak beslense bile sütünde veya bevlinde mutlak bir şifa bulunduğunu iddia etmezler. Şahsın hastalığı, mizacı, beslenme rejimi, bulunduğu bölge şartları gibi değişik durumlara bağlı, kayıtlı bir şifa vaadederek ihtiyatlı konuşmayı tercih ederler. Günümüzün getirdiği yeni ve sunî durumlar hileler göz önüne alınınca ihtiyat payı daha da artar. Ülemâmızın ihtiyatına örnek olarak *Ebu Bekr İbnu'l-Arabî*'nin bir yorumunu kaydediyoruz: "Deve süt ve bevllerinin bâzı ahvalde bazı hastalıklar için, bazı şahıslara bazı beldelerde devâ olması mümteni (akla uzak) değilir. (Âlimler) dediler ki: "En salih süt, kadın sütüdür, sonra eşek sütü, sonra deve sütü, sonra keçi sütü, sonra sığır sütü, sonra koyun sütü gelir ve bu en katısıdır." *İbnu'l-Arabî* sözüne şöyle devam eder: "(Sütlerin en efdalini belirtme hususunda) tıbbî tecrübeye dayanan bu tertibi zikretmeye sadedinde olduğumuz hadis mani değildir. Zira hadis, bedevî muhataba, onların hastalığına en uygun olan süte işaret buyurmaktadır. Çünkü onlar bu süt üzere neş'et ettiler, bu sebeple, o süt, (yani deve sütü) onların bedenlerine muvafık düşer (ve şifabahş olur). Herkesce bilinip kabul edilen görüşe göre, sütlerin hepsi bir değildir, süt aldığımız hayvanın, sütü içen bedenlerin ihtilafına, hava durumuna, zamanlara, meralara, bölgelere göre sütler farklılıklar arzeder... Burada görüldüğü üzere, sadece deve, koyun, keçi sütlerinin farklı hâsiyetler taşıması değil, söz gelimi bir deveden diğerine hayvan değiştikçe veya aynı devenin sütü, gıdası, mevsimi, bulunduğu bölge değiştikçe sütündeki hâsiyetin değişeceğine dikkat çekilmektedir. Sütü alıcı durumda olan bünyeler de elbette aynı süte farklı aksülameller (reaksiyon) gösterebilecektir."

6- NOT: Dinimiz açısından tecviz edilmese de insan sidiğiyle de tedaviye yer veren tıbbî bir tatbikatla ilgili şu bilgiyi kaydediyoruz.[13]

"Deve sidiğine benzer şekilde memleketimizin bazı yörelerinde de, enfeksiyüz hapatitin (sarılığın bir çeşidi) tedavisinde hastanın kendi

13– Dinimiz açısından tecviz edilmez diyoruz. Çünkü, insan sidiği *necaset-i galîzadır.* Halbuki deve sidiği ve diğer eti yenen dört ayaklı hayvanların sidiği necaset-i hafîfe'dir. Fıkıh açısından hükümleri bir değildir. Haram ve pis şeyle tedavi tecviz edilmez. Üstelik insan idrarı ile tedavinin sünnette örneği de yok.

sidiğini değişik yollarla kendine içirirler. İçirme işi direkt yapılamıyorsa, kurutulmuş incir, sidik içine konulur, inciri, sidiği emdikten sonra hastaya yedirirler.

Bu konuda bir araştırma yapan Prof. Dr. Cahit Abaoğlu, sterile olarak alınan sidiği adaleye enjekte ediyor. Bu tip hastaların bundan istifade ettiğini tesbit ediyor.

Bu tatbikattaki tıbbî etkiyi şöyle izah ediyor: Hasta, idrarıyla bazı toksinleri (zehirleri) atıyor. Az dozda atılan bu toksinler, vücuda verildiğinde vücut buna karşı kuvvetli bir müdafaa mekanizması kuruyor (panzehir=antikor) böylece hastalığa karşı kuvvet kazandığından hastalık da kısa zamanda iyileşiyor.(Z.Ç.)

4002 ١٨ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قال: [قَالَ النَّبىُّ ﷺ: الشِّفَاءُ في ثَلاَثَةٍ: شَرْبَةِ عَسَلٍ، وَشَرْبَةِ مِحْجَمٍ، وَكَيَّةٍ بِنَارٍ، وأنْهىَ أُمَّتى عَنِ الْكَيِّ].
وفي رواية: [فِى الْعَسَلِ والْحَجْمِ الشِّفَاءُ]. أخرجه البخارى.

18. (4002)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Şifa üç şeydedir:

★ *Bal şerbeti.*

★ *Kan aldırma.*

★ *Ateşle dağlama.*

Ancak ümmetimi dağlamaktan menediyorum."

Bir rivayette: *"Balda, hacamat olmada şifa vardır"* demiştir. [Buhârî, Tıbb 3.]

AÇIKLAMA:

Buhârî bu hadisi "Şifa üç şeydedir" başlığı altında verir, böylece bu husustaki kanaatini cezmen beyan etmiş olur. İbnu Hacer, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu hadisteki maksadının şifa veren maddeleri üçe hasretmek olmadığını zira başka maddelerde de şifa olduğunu belirtir. Nitekim çörek otu, süt, hurma gibi pek çok yiyecek maddesinin şifa yönü muhtelif hadislerde mevzubahis edilmektedir. Öyleyse, burada Efendimiz, *Usulü'l-ilaç* denen tedavide başvurulan ana maddelere dikkat çekmektedir. İbnu Hacer, hadisi devrinin tıp anlayışına tatbik edip, o anlayışa uygun bir şekilde izah etmek üzere şöyle devam eder: "Çünkü im-

tilâî hastalıklar [14] ya demevî, ya safravî, ya balgamî, yada sevdâvî'dir. Demevî olanların şifası kan çıkarmakla hâsıl olur. Hacamat'ı zikretmiş olması Arapların buna çok yer vermelerinden, fasd (damar yarma), [Sülük koyma gibi][15] kan almayı ifade eden diğer metodlardan çok, hacamat metoduyla kan aldırmaya alışmış olmalarındandır. Zira -fasd dahi her ne kadar hacamat ma'nâsında ise de- Araplar çoğunlukla buna alışmamışlardı, hatta شَرْطَةُ مِحْجَمٍ tabiri fasd'ı da içine almış olsa bile. Keza, hacâmat usulüyle kan aldırma sıcak memleketlerde fasd usulüyle aldırmaktan daha pratiktir, fasd usulü ise sıcak olmayan yerlerde hacamattan daha pratiktir."[16]

Safrâvî imtila ve benzeri durumların devası müshille olur. Aleyhissalâtu vesselâm, balı mevzubahis etmekle buna uyarmış oldu. Keyy'e (dağlama) gelince, hadiste en son bu zikredilmiştir. Çünkü, fuzûlî maddelerden çıkarılması en zor olanlar için buna başvurulur. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* keyy'de şifa olduğunu belirtmekle beraber, onu yasaklamaktadır. Bu hal, Arapların, dağlama yoluyla hastalığın tamamen kaldırılacağına inanmaları sebebiyledir. Bu takdirde böylesi bir kanaati doğru bulmadığı için onları teyid ma'nâsına gelecek olan keyy'i serbest bırakmayı doğru bulmamış olmalıdır. Aleyhissalâtu vesselâm'ı haklı çıkaran şu halleri vardı: Öyle olurdu ki, daha hastalık husûle gelmeden, hastalığı temelden halleden inançları sebebiyle, dağlamaya başvururlar, böylece muhayyel bir tehlikeyi önlemek için kendilerine ateşle tazibde acele ederlerdi. Bu davranışlarıyla çoğu kere, dağlama ile tadavisi gereken hastalık olmadan kendilerini dağlatmış olurlardı.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın dağlamayı hem yasaklayıp ve hem de bizzat uygulamış olmasından şu neticeyi çıkarabiliriz: Dağlama ne tamamen terkedilmeli ne de yaygın şekilde kullanılmalıdır. Bilakis,

---

14– İmtilâî hastalık hasta edici, zararlı maddelerin vücuddaki birikimi ve çoğalmasıyla hâsıl olan hastalıklardır. Sözgelimi yara imtilâî değildir, zira vücudda zararlı olan bir maddenin birikimi mevzubahis değildir.

15– Bu misal Aynî'dendir.

16– *İbnu Hacer,* bir başka babta meseleyi Sâhibü'l-Hedy'den naklen daha geniş açar: "Hacamat ve Fasd meselelerinin gerçeği şudur: Bunlar zaman, mekan ve mizac'ın ihtilafına göre ihtilaf ederler. Şöyle ki: "Hacamat usulü, sıcak zamanlar, sıcak mekanlar ve kanı son derece olgun olan sıcak bedenlerde daha faydalıdır. Fasd ise bilakistir. Bu sebeple hacamat, bilhassa çocuklar ve fasd'a mükavim olmayan kimselere daha faydalıdır." Muvaffak el-Bağdâdî de şöyle der: "Hacamat bedenin sathını, fasd'dan daha iyi temizler. Fasd ise bedenin derinliklerini temizler. Hacamat çocuklar içindir. Sıcak memleketlerde hacamat, fasd'dan evladır ve tehlikelerden emindir. Bu, birçok ilaçlardan müstağnî kılar. Bu sebeple hacamat lehinde pek çok hadis vârid oldu, fasd hakkında değil."

onunla tedavi olunacağı kesinlikle anlaşıldı mı -şifanın Allah'tan geleceğine de itikad ederek- başvurulmalıdır. Hz. Muğîre'nin, *Tirmizî*'de gelen şu merfu rivayeti bu yoruma hamledilir: "Kim dağlanır veya rukye yaptırırsa tevekkülü terketmiştir." eş-Şeyh Ebu Muhammed İbnu Ebî Cemre der ki: "Aleyhissalatu vesselâm'ın dağlama hakkında gelen bütün beyanlarının tamamından anlaşılan şudur: "Onda fayda da var, zarar da. Yasaklandığına göre, zarar yönü galibtir. Allah Teâlâ Hazretlerinin hamr (alkollüler) hakkında fayda olduğunu belirttikten sonra onu haram kılmış olması, bu yasağı andırır. Zira hamr'ın zararları, faydalarından çok fazladır."[17]

İbnu Hacer, bu üç meseleden her biri için müstakil bablarda açıklama yapacağını söyledikten sonra kendi devrinin tıb anlayışını aksettiren bazı açıklamalara geçer. Der ki: "Bazıları bu hadisteki "şifa"dan muradın iki kısım olan hastalıktan bir kısmının şifasıdır" demektir. Zira bütün hastalıklar ya maddî, ya da gayr-ı maddî olmak üzere iki kısma ayrılır:[18] Maddî olanlar, -daha önce geçtiği üzere hârre ve bâride (sıcak olanlar, soğuk olanlar) diye ikiye ayrılır.

Bu iki kısımdan her biri rutbe (yaş), yâbise (kuru) ve mürekkeb (ikisinin karışımı) diye kısımlara ayrılsa da asıl olan harâret (sıcaklık) ve bürûdet (soğukluk)tur. Bu ikisi dışında kalanlar bunlardan birine tabidir." Durum bu olunca sadedinde olduğumuz haberde, bir misal vermek suretiyle tedavinin aslına dikkat çekilmiş olmaktadır. Hârre (sıcak) hastalık, kanın çıkarılması suretiyle tedavi edilir, zira kanın çıkarılmasında (hastalık veren) maddenin atılması (istifrâğ) ve mizâcın soğutulması mevzubahistir. Bâride (soğuk) olan hastalık, bal alınmak suretiyle tedavi olunmaktadır. Çünkü balda ısıtma, olgunlaştırma, parçalama, inceltme, sürdürme ve yumuşatma hassaları vardır. Böylece, zararlı maddeden kurtuluş rıfkla ve kolaylıkla hâsıl olur.

Dağlamaya gelince, bu müzmin hastalığın tedavisine mahsustur. Çünkü müzmin hastalık bârid (soğuk) maddeden hâsıl olur ve çoğu kere uzvun mizacını bozar. Dağlanınca bu hastalık uzuvdan çıkar.

(Dağlama ile ilgili geniş açıklama 4018 numaralı hadiste gelecek.)

17– *İbnu Ebî Cemre*'nin bu mütalaasına hak vermek mümkün değil. Nitekim müteakip açıklamalardan ifratı anlaşılacaktır.

18– İbnu Hacer gayr-ı maddî hastalık tabiriyle, az sonra görüleceği üzere bugün ruhî dediğimiz cünun veya, stres dediğimiz psikolojik hastalıkları kasdetmiyor. Bilakis beden hararetinin artması şeklinde tezâhür eden ve hepsine hurmâ denen ve mahiyeti o devirde açıklanamayan hastalıkları kastetmektedir. Mamafih kendisi de *"manevî", "ruhî"* gibi bir tabir yerine gayr-ı maddî tabirini kullanma zekâvetini göstermiştir.

Gayr-ı maddî olan hastalıklara gelince bunların ilacına, hadiste: الحمّى مِن فيح جهنم فابردوها بالماء "Hummâ cehennemden bir kabarmadır, su ile onu soğutun" denilmek suretiyle işaret edilmiştir.

❑ HACAMAT NEDİR, NASIL YAPILIR?

Resulullah'ın tıbbî sünnetinde mühim bir yer tutan hacamat, bu kitabımızda birkaç yerde geçti ve müteakip birkaç hadiste yine geçecek. Meselenin ehemmiyetine binaen burada kısa bir açıklama yapmak istiyoruz.

Hacamat, lügat olarak emmek ma'nâsına gelen hacm kökünden gelir. Tıbbî tabir olarak kan alma diye tercüme edebiliriz. Bu işi yapana hâcim veya haccâm denir. *İhticam* kan aldırma talebidir. Mâmafih hacamat veya ihticam pratikte kan aldırma fiilini ifade için kullanılmaktadır. Kan alma işinde kullanılan âlete *mihcem* veya *mihceme* denir. Umumiyetle sığır boynuzundan yapılır, içi boş iki ağızlı bir alettir. Mihcem bazan haccam'ın emdiği kanı toplayan alete ve hatta kan almada deriyi yarmak üzere kullanılan ucu sivri alete de denir. Aslında bu yarma âletinin ismi mişrat'tır. Araplar, mihcem denen âletin üzerine tatbik edildiği deri kısmına mahceme demişlerdir.

Bu teknik bilgilerden sonra geçmişte uygulanan kan alma usulünü tarife geçebeliriz: Kan iki suretle alınmaktadır:

Deriyi yarmadan, deriyi yararak:

★ *Deriyi yarmadan yapılan hacamat:* Mihcem denen -ki umumiyetle boynuzdan yapılmıştır- alet alınır, geniş ağzı, kan alınmak üzere belirlenen yere tatbik edilir, haccâm da öbür ağzından aletin içindeki havayı ağzıyla eder. Alet içerisinde hava azaldıkça kanın dahili tazyikinin de tesiriyle ince damarlardan kan aletin içine, deri mesâmatından akmaya başlar. Böylece hacâmat yapılan yerdeki kan tıkanıklığı izale olur, önceden duyulan ağrı, sızı hafifler veya tamamen kaybolur.

★ Deri yarılarak yapılan hacamat (ki İbnu Hacer fasd olarak ifade etti): Ucu sivri bir aletle -ki buna mişrat ve hatta mihcem de dendiğini belirtmiştik- kan almada kulanılacak mihceme denen âletin tatbik edileceği derinin üzeri yarılır. Bu durumda, mihceme'nin havası emildikce kan bu yarılan yerden daha kolay ve daha çabuk akmaya başlar, Semüre (radıyallahu anh)'ın Taberânî'de gelen bir rivayeti Resulullah'ın bu tarzda hacâmat olduğunu ifade eder: دعا النبيّ ﷺ حجّاماً فحجمه بقرن وشرط بشفرة فرآه رجل من بني فزارة فقال يا رسول الله علام تدع هذا يقطع لحملك؟ فقال: اتدري ما

هَذَا؟ هَذَا الْحَجْمُ وَهُوَ خَيْرُ مَا تَدَاوَيْتُمْ بِهِ. "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir haccâm çağırdı. O da Efendimizi bir boynuzla hacamat etti. (Bu maksadla) geniş ağızlı bir bıçak kullanarak (derisini) yarmıştı. Beni Fezârelî bir adam bunu görünce: "Ya Resulullah niye bu adamı, etini kesmeye bırakıyorsun?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Bu nedir biliyor musun? Bu hacamattır. Bu sizin başvurduğunuz tedavi yollarının en hayırlısıdır" buyurdular."

Araplar, zamanımızda da hacamata ehemmiyet verirler. Ancak bu maksatla boynuz değil, cam aletler kullanırlar.

❑ ZAMANIMIZ TIBBINA GÖRE HACAMAT

"Hacamatçılar, özel hacamat aletleri kullanırlar: Bunlar bir hayvan boynuzu olduğu gibi bir bardak veya küçük kâselerdir. Bunların geniş tarafları vücudun herhangi bir yerine tatbik edildiği gibi diğer tarafındaki delikten, içindeki hava emilerek beklenir. Bunun üzerine vücut içindeki basınç bu boşluğa doğru galib gelerek deri altına kan toplanmaya başlar. Daha sonra, hacamat aleti buradan uzaklaştırılır ve deri yarılarak toplanan kan dışarı alınır. Bu metod aynı yere birkaç defa daha tatbik edilerek alınan kan miktarı artırılabilir.

Hacamat aletinin içindeki hava emilerek uzaklaştırıldığı gibi, içindeki hava ateş üzerine tutularak genleştirilir ve büyük bir kısmı uzaklaştırıldıktan sonra tatbik edilerek sahasına konulur. Hacamat aleti soğudukça içindeki ısınmış hava da yoğunlaşarak emme tarzında bir vakum oluşturacaktır.

Fasd damar yarma her insanın işi değildir. Bunu çok ehil insanların yapması gereklidir. Çünkü hayati damarı parçalayabilir veya çeşitli yollarla mikrop bulaştırarak mevziî (lokal) ve bünyevi (genel) iltihaplara (enfeksiyonlara) yol açabilir.

Hacamat bugünkü tıbbî deyimi ile kan aldırmak ma'nâsına gelmekle beraber bazı nüansları vardır.

Hacamat, hastalığın nevine göre değişik vücut bölgelerine tatbik edilmektedir. Bundan maksadın o bölgedeki kan hareketini arttırmak, kirli kanı alıp temiz kanın gelmesini sağlamak, o bölgeye özellikle yerleşmiş hastalık yapıcı maddeler varsa bunların uzaklaştırılması düşünülebilir. Tabiî bu bölgeye taze kan çekmekle kandaki tedavi edici maddelerin yine bölgede çoğalmasını sağlayacaktır.

Fasd bir yerde bugünkü tıbbî deyimle, kan aldırmanın eş anlamlısı (müteradif) kabul edilebilir. Bu şekilde kan aldırma olayının hacamatın yerini alıp almayacağının mütalaasını ileride yapılacak olan tetkiklere bırakacak olursak, temelde aynı şeyi yaptıklarını söylemek fazla bir cüretkârlık kabul edilmemelidir. Çünkü, hacamat veya fasd yoluyla kanı alınan kişinin kan yapıcı merkezleri uyarılarak, genç ve dinamik kan hücrelerinin oluşması sağlanır. Bu hücreler, solunum hücreleri (alyuvarlar-kırmızı kan hücreleri) veya müdafaa (akyuvarlar-beyaz kan) hücreleridir.

Bu yeni oluşan genç ve dinamik hücreler hastalıklara karşı daha amansız bir mücadele vererek, hastalıkların uzaklaşmasına sebeb olduğu gibi, çevre şartlarına karşı daha mukavim olmamızı sağlar ve vücuttaki işe yaramayan temel taşı niteliğindeki ihtiyar hücrelerin uzaklaşmasına ve bunların yerine genç hücrelerin yerleşmesine yardımcı olurlar. Yapılan gözlemlerde, kan aldıran kişide hastalıklara karşı mukavemetin geliştiği, baş ağrısının ortadan kalktığı, grip gibi ilacı bulunamayan hastalıklara yakalanmadığı müşâhede edilmektedir. Dolayısı ile kansere karşı mukavemetin ve AİDS'e karşı müdafaanın elde edebileceği de düşünülmektedir." (Z.Ç.)

Hacamat hangi günlerde olmalıdır, aç karnına mı tok karnına mı olmalıdır, niçin? gibi açıklamalar az ileride 4014 numaralı hadiste gelecek.

4003 ١٩ – وعنه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : خَيْرُ مَا تَدَاوَيْتُمْ بِهِ السَّعُوطُ وَالْحَجَامَةُ وَاللَّدُودُ وَالْمَشِيُّ]. أخرجه الترمذي.

«السَّعُوطُ» ما يستعط به في الأنف.

«المَشِيُّ» شرب المسهل.

19. (4003)- Yine *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: *"Kendisiyle tedavi olduğunuz şeylerin en hayırlısı sa'ût (burun damlası), hacamat (kan aldırma), ledûd (ağızdan damlatma) ve meşiyy (müshil içmedir.)"* [Tirmizî, Tıbb 9, (2048, 2049).]

AÇIKLAMA:

1- Daha önceki rivayette, "şifa üç şeydedir" diye hasr ifade eden bir üslubla başladıktan sonra bal şerbeti, kan aldırma ve dağlamayı nazar-ı dikkatlere arzeden *Aleyhissalâtu vesselâm,* burada tedavi olunan en hayırlı maddeler olarak, öncelikle, ağız ve burun yoluyla alınan bazı ilaç-

larla kan aldırmayı göstermektedir. Şu halde belirtildiği üzere, önceki hadisten maksad hasr değildir. Keza bu rivayette de hasr maksud değildir. Hadisin Tirmizî'deki aslında şu ziyade mevcuttur: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hastalanınca, ashabı ona ağız damlası verdi. Bu işten fâriğ oldukları zaman *Aleyhissalâtu vesselâm: "Onlara da ilaç içirin!"* emir buyurdular. *İbnu Abbâs* der ki: "Abbâs (radıyallahu anh) hariç hepsine de içirdiler." Görüldüğü üzere *İbnu Abbâs* 3982 numarada kaydedilen vak'ayı rivayetine ilave etmiş bulunmaktadır. Teysîr müellifi, bu ziyadeyi, önce geçtiği için burada terketmiş ve böylece rivayeti aslına nazaran telhis ederek buraya almıştır.

2- *Meşiyy,* aslında gitmek demektir. Müshilin yani barsakları yumuşatarak ishale sebep olan ilacın *meşiyy* diye isimlenmesi, kişiyi sıkca helaya gitmeye mecbur etmesinden ileri geldiği belirtilmiştir, daha önce de belirttik. Müshilin ehemmiyeti hususunda günümüz tıbbı der ki: *"Yenilen gıdanın ince barsakların 2/3 üst kısmında sindirilmiş olarak daha aşağılara inmesi gerekir. Şayet sindirilmemiş bulunan gıda ince barsakların 1/3 alt kısmına ve kalın barsaklara ulaşacak olursa, toksinler (çeşitli zehirleyici maddeler) gaz yapıcı maddeler ve kanserojen (kanser yapan) maddeler (indol, indoksit gibi) meydana gelir. Bu maddeler ise vücudun daha çok rahatsız olmasına, hastalığın şiddetlenmesine veya hastalanmasına sebep olabilir. Bunların önlenmesinde, müshil kullanılarak zararlı maddelerin vücuttan uzaklaştırılması sağlanmış olur."* (Z.Ç.)

3- Hacamatla ilgili geniş açıklamayı 4006 numarada yapacağız.

4004 ٢٠ — وعن زيد بن أرقم رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ النبيُّ ﷺ: يَنْعَتُ الزَّيْتَ وَالْوَرسَ مِنْ ذَاتِ الْجَنْبِ. قَالَ قتادة: يُلَدُّ بِهِ مِنَ الْجَانِبِ الَّذِى يَشْتَكِيهِ].

وفي رواية: «أَمَرَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ نَتَدَاوَى مِنْ ذَاتِ الْجَنْبِ بِالْقُسْطِ الْبَحْرِىِّ وَالزَّيْتِ]. أخرجه الترمذي وصححه.

20. (4004)- Zeyd İbnu Erkam (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, zâtülcenb hastalığının tedavisinde zeytinyağı ve vers'i methederdi."

Katâde der ki: "Zeytinyağı ağzın, hastalık hissedilen tarafından içirilirdi." Bir rivayette: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize, zâtülcenbten kustu'l-bahrî ve zeytinyağı ile tedavi olmamızı emrederdi" denmiştir." [Tirmizî, Tıbb 25, (2079, 2080); İbnu Mâce, Tıbb 17, (3467).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, zâtülcenb'e karşı *Resulullah*'ın vers ve zeytinyağını tavsiye ettiğini göstermektedir. Vers: Kâmus, bunun Yemen'de yetişen bir ot olduğunu, bir kere ekince, aynı kökten yirmi yıl çiçek açtığını, Türkçede "alaçehre" ve "Yemen za'ferânı" dendiğini, bununla bazı eşyaların sarıya boyandığını, bir kısım hastalıklara ilaç olarak kullanıldığını belirtir. Ahterî, bu otun sarı renkli olduğunu, ancak iyisinin "kızıl ve yumuşak" olduğunu ilave eder. *Ebu Hanîfe el-Lügavî,* bu otun "tıbbî hususiyetinin kuvvetli harâret ve yubûset (kuruluk) olduğunu, iyi cinsinin kızıl, yumuşak ve az kepekli olduğunu çil, uyuz, basur gibi vücudun haricinde bulunan hastalıkların bundan sürülerek tedavi edildiğini, ayrıca kabızlık verici ve boyayıcı gücü olduğunu, içildiği takdirde alaca hastalığına iyi geleceğini, içilecek miktarın bir dirhem kadar olacağını, mizac ve faydaları yönüyle kust-u Hindîye yakınlık arzettiğini, bunun çiçeğiyle boyanan elbisenin, insanda cima gücünü artıracağını" belirtir.

Tekrar belirtelim: Ledûd, ağzın bir yanından ilaç damlatmaktır.

4005 ٢١ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: مَاذَا فِي الأَمْرَيْنِ مِنَ الشِّفَاءِ: الصَّبِرِ وَالثُّفَّاءِ]. أخرجه رزين.

«الصَّبْرُ»: معروف

و«الثُّفَّاءُ» الخردل، وقيل: الحرف.

21. (4005)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İki şeyde ne çok şifa vardır: Sabır ve süffâ."* [Rezin tahric etmiştir.]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, Câmi'ul-Usûl'e Rezin'in Kütüb-i Sitte dışından ilave ettiği rivayetlerden biridir. Hadise mütedavil kaynaklarda rastlananamamıştır.

2- Burada geçen sabır, tevekkülün gereği "tahammül" ma'nâsını taşıyan sabr olmayıp şifalı bir otun ismidir. Dilimizde de sabır denilir. Bu otun usâresi (suyu), son derece acıdır. Sabr denince, bu otun usâresi kastedilir.

3- Süffâ' ise hardal otunun adıdır. Ancak hurf denen bir başka ota da süffâ diyen olmuştur. Dilimizde hurf'un karşılığı "yüzerlik otunun tohumu"dur.

Şu halde hadis, pek acı olan sabır ile hardal (veya yüzerlik otu tohumunda) şifa olduğunu vurgulamış olmaktadır.

4006 ٢٢ - وعن ابن عباس رَضِىَ الله عَنْهما: [أنَّ النّبىَّ ﷺ احْتَجَمَ، وأعْطى الحَجَّامَ أجْرَهُ، واسْتَعَطَ]. أخرجه الشيخان، وأبو داود.

22. (4006)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hacamat oldu ve hacamatı yapan doktora ücretini ödedi ve ayrıca burun damlası da kullandı." [Buhârî, Tıbb 9; Müslim, Selam 76, (1202); Ebu Dâvud, Tıbb 8, (3867); Tirmizî, Tıbb 9, (2048).]

AÇIKLAMA:

1- Hacamatın kan aldırmak olduğu daha önce açıklanmıştır. Sa'ut, burna ilaç akıtmaktır. Şârihler bu ameliyeyi: *"Omuzların altına bir yastık koyup başı aşağı sarkıttıktan sonra burna ilaç damlayıp beyin içlerine*[19] *nüfuz etmesinin sağlanması"* diye tarif ederler. Bundan maksad hastalığa sebep olan zararlı birikimlerin akıntı yoluyla dışarı atılma-sını sağlamaktır. Damlatılan ilaçla tahrik edilen hapşırma, arzu edilen akıntıya yardımcı olacaktır. Burna damlatılan şifalı mayi, sade olacağı gibi birkaç maddeden mürekkep bir karışımda olabilir. Hadis Resulullah'ın bu çeşit tedaviye başvurduğunu ifade etmektedir.

2- Rivayet *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hacamat usulüyle kan aldırdığını ifade etmekten başka, doktora ücret verdiğini de takrir etmektedir. Buhârî'nin diğer bazı rivayetlerinde Resulullah'ın kan aldırırken ihramlı olduğunu, Mekke yolunda bulunduğunu tasrih eder. Yani hacc veya umre için seferde olduğu bir sırada yol esnasında kan aldırmıştır.

3- *İbnu Hacer,* tabiblerin hacamatla ilgili pek çok faydalar saydığını kaydeder. Hacamat yapılan uzva göre, hâsıl olacak faydalar farklılıklar arzetmektedir. Hacamat akciğer, karaciğer, dalak, baş, boğaz, göz kulak, diş, burun, bacaklar, baldırlar, mide, vs. pekçok uzuvdaki muhtelif rahatsızlıklara fayda getirmektedir.

Not: Hacamatla ilgili daha geniş açıklama 4002 numaralı hadiste az önce geçti.

4007 ٢٣ - وعن أم المنذر بنت قيس رَضِىَ الله عَنْها قالت: [دَخَلَ عَلَىَّ رَسُولُ الله ﷺ ومعه عَلِيٌّ رَضِىَ الله عَنه وعَلِيٌّ نَاقِهٌ، ولَنَا دَوَالٍ مُعَلَّقَةٌ، فَقَامَ رَسُولُ الله ﷺ يَأْكُلُ مِنْها فَطَفِقَ عَلِيٌّ رَضِىَ الله عَنه يَأْكُلُ مِنْهَا، وَجِئْتُ بِهِ فَقَالَ ﷺ: أَصِبْ مِنْ هَـذَا، فَإِنَّه

19- Tabir eskidir. Beyinin içlerine ilacın nüfuzu tabiri günümüzde haklı olarak yadırganabilir.

أوفَقُ لَكَ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

« النَّاقهُ » : الذي قد ابلّ من مرضه ولم تتكامل صحته. و« الدَّوَالِي » : أعذاق من بمرتَمٍ.

« تُعَلَّق » : كما أرطبت أكل منهاءَ واحدتها دالية.

23. (4007)- *Ümmü'l-Münzir Bintu Kays* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Beraberinde Ali (radıyallahu anh) olduğu halde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanıma girdi. Ali bu sırada (geçirdiği bir hastalığın) nekâhet devresinde idi. Evimizde busr (hurma çağlası) salkımları asılı idi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ondan yemeye başladı. Ali de yemek üzere kalktı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ali'ye yönelerek:

"Ağır ol, ağır ol! Sen daha nekâhet dönemindesin!" dedi ve Ali bırakıncaya kadar tekrarladı."

Ümmü'l-Münzir, anlatmaya devam ederek: "Ben arpa ve çöğender otundan yemek pişirip getirdim. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Ey Ali, buyurdular, bundan al, bu sana daha faydalı!" [Ebu Dâvud, Tıbb 2, (3856); Tirmizî, Tıbb 1, (2038).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, bazı hastalıklarda tatbik edilmesi gereken perhize bir örnek görülmektedir. Resulullah, hastalıktan yeni çıkmış ve henüz sağlığına tam olarak kavuşmamış olan Hz. Ali'yi çağla hurmayı yemekten men etmektedir.

4008 ٢٤ – وعن سهل بن سعد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [لَمَّا جُرِحَ وَجْهُ النَّبِيِّ ﷺ يَوْمَ أُحُدٍ جَعَلَتْ فَاطِمَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا تَغْسِلُ الدَّمَ عَنْ وَجْهِهِ وَعَلِيٌّ يَسْكُبُ عَلَيْهَا المَاءَ، فَلَمَّا رَأَتْ الْمَاءَ لاَ يَزِيدُ الدَّمَ إلاَّ كَثْرَةً أخَذَتْ قِطْعَةَ حَصِيرٍ فَأحْرَقَتْهُ حَتَّىٰ صَارَ رَمَاداً فَألْصَقَتْهُ بِالْجُرْحِ، فَاسْتَمْسَكَ الدَّمُ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

24. (4008)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Uhud savaşı sırasında yaralanınca, Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ), mübarek yüzlerinden kanı yıkamaya başladılar. Ali de Fâtıma (radıyallahu anhâ)'ya su döküyordu. Fâtıma (radıyallahu anhâ) suyun kanı gittikçe artırdığını görünce bir parça hasır aldı. Onu yakıp iyice kül hâline gelince yaraya bastı. Böylece kan da durdu." [Buhârî,

Cihâd 80, 85, 163, Vudû 72, Meğâzî 24, Nikâh 123, Tıbb 27; Müslim, Cihâd 101, (1790); Tirmizî, Tıbb 34 (2086); İbnu Mâce, Tıbb 15 (3464).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, cahiliye devrinde bilinen tabâbete bir örnek olmaktadır: Külle kanın durdurulması. Rivayette her ne kadar hasır külü mevzubahis edilmiş ise de, şârihler herhangi bir külün aynı fonksiyonu ifa edeceğini belirtirler. Nitekim halkımız hâlâ bu usule başvurur ve âcil durumlarda bir bez parçası yakarak yaraya basar. Her halde dikkat edilmesi gereken husus külün taze olmasıdır. Zira taze elde edilen kül mikroptan âridir. Bayatlamış, steril olmayan yerlere değerek kirlenmiş külden sakınmak gerek.

İbnu Hacer: "Derin olmayan yaranın su ile yıkanması caizdir, derin olursa suyun zararından emin olunamaz" der. Şüphesiz imkân elverdiği durumlarda yaranın su ile yıkanmasından kaçınmalı, yaraya zarar vermeyecek steril mayilerle, en azından kaynatılmış su ile yıkanmalıdır. Aksi takdirde yaranın sudan mikrop kapması melhuzdur.

2- Sadedinde olduğumuz hadis *Resulullah*'ın Uhud savaşı esnasında yaralanma hadisesini anlatmaktadır. Uhud savaşı müslümanların maruz kaldığı en ciddi ibtilalardan biri olmuştur. Bedir yenilgisinin kiniyle dolu olan Mekke müşriklerini birinci safhadaki mağlubiyetten sonra, müslümanları arka canibten gelecek tehdide karşı korumak üzere bırakılan "okçuların düşman mağlub oldu, savaş artık bitti" diyerek yerlerini terketmeleri üzerine, o ânı bekleyen Hâlid İbnu Velid komutasındaki atlı birliğin, müslümanlara yaptığı âni baskın ile derlenip toparlanmış ve mukabil saldırı ile çok sayıda müslümanı şehid etmişti. Bu meyanda Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da oldukça kritik anlar yaşamıştı: Yüzünün birçok yerinden yara almıştı. Azı dişi kırılmış, elmacık kemiklerinin üzerinde, alt dudağından, alnından yaralar almıştı. Abdurrezzak'ın bir rivayetine göre, o gün *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın vech-i mübareklerine yetmiş kadar darbe gelmiş, ancak Cenâb-ı Hakk, onların zararından korumuştur. Bu saldırıları yapanların başında İbnu Kamî'a adında bir müşrik gelmektedir.

3- Hadisin delalet ettiği bir husus açıktır: Tedavinin cevazı.. Bu meselenin teferruatına bu bölümün baş kısımında temas ettiğimiz için burada tekrar ele almayacağız. Ancak, Resulullah'ın bu tedavi ameliyesine itiraz etmemiş bulunmasının sarih bir şekilde tedavinin cevazını gösterdiğini vurgulamayı gerektirir.

Hadis, ayrıca, peygamberlerin bir kısım musibetlere, dünyevî meşakkat, bela ve elemlere maruz kalacaklarına da delil olmaktadır. Bu, hem onların ecirlerinin artması ve mertebelerinin yükselmesi hikmetine râcidir, hem de din için ümmetlerinin bu çeşit ibtilalara katlanmaları, meşakkat ve musibetler karşısında sabır göstermeleri hususunda örnek olma maslahatına râcidir. Şer cephesinin geçici zaferlerine rağmen, neticede hüsran onlara, galebe hizbullahadır. Zira İlâhî kanun Kur'an'da öyle tesbit edilmiştir: وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ **"Nihâi sonuç muttakîler içindir"** (A'raf 128).

4009 ٢٥– وعن وائل بن حجر: [أَنَّ طَارِقَ بْنَ سُوَيْدٍ الْجُعْفِيَّ سَأَلَ النَّبِيَّ ﷺ عَنِ التَّدَاوِي بِالْخَمْرِ؟ فَنَهَاهُ، إِنَّهُ لَيْسَ بِدَوَاءٍ وَلٰكِنَّهُ دَاءٌ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

25. (4009)- *Vâil İbnuHucr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Târık İbnu Süveyd el-Cu'fî (radıyallahu anh), Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a hamr (alkollüler) ile tedavi hususunda sordu. Aleyhissalâtu vesselâm onu bundan men etti ve:

"Hayır! O, deva değil, derttir!" buyurdu. [Müslim, Eşribe 12, (1984); Ebu Dâvud, Tıbb 11, (3873); Tirmizî, Tıbb 8, (2047).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis tedavide hamr'ın kullanılması meselesine aydınlık getirmektedir. Meselenin açıklanmasına girmeden hamrın ne olduğunu kısaca belirtelim: Daha önce genişçe açıkladığımız üzere hamr, aklı örten içkilerin müşterek adıdır. Bunu alkollü içecekler diye açıklayabiliriz. Alkolün girdiği her içkinin -veya gıda maddesinin- aklı örtücü yani sarhoşluk verici tesiri olduğuna göre hamrı alkollüler olarak anlamamız mümkün, makul ve hatta gereklidir.

Öyleyse, suali alkolün tedavide kullanımı câiz mi değil mi? diye sormak mümkündür. Biz, bugünkü farmakolojinin hükmünü nazar-ı dikkate almadan, İslam ülemâsının meseleye nasıl baktığını belirtmeye çalışacağız.[20] Çünkü, zamanımızda tıb ilmi, eskiden olduğu gibi, mutlak,

20– Günümüzde bir kısım ilaçlar ve bilhassa şuruplar alkolün belli bir nisbette karışımı ile elde edilmektedir. Tıbb ilmi en çok gelişme gösteren bir ilimdir. Günün birinde yeni bir terkibin geliştirilmesi ile bu tatbikattan vazgeçilmesi mümkündür. Biz bugünkü hali değişmez nihâî durum diye kabul edemeyiz. Esas olan ve değişmez gerçekleri ifade eden vahye müstenid nebevi irşadlardır. Gerçek mahiyetiyle onun anlaşılmasına ehemmiyet vermek gerekir. İslam ülemâsı bu meselede ihtilaflıdır. Görüleceği üzere biz ilaç sanayiinde alkole "hayır" diyelim veya "evet!" diyelim diye bir teklif getirmiyoruz. Bu meselenin hâzık müslüman tabiblerce, her çeşit peşin hükümden âri olarak ciddi şekilde araştırılması gerekmektedir. Bunu yaparken fukahânın yaklaşımı da gözden uzak tutulmamalıdır.

değişmez prensiplere inanmıyor. Bugünkü doğru ve faydalı bilinen bir kısım tatbikatın zararlı olduğunun anlaşılabileceğini, ondan vazgeçilebileceğini peşinen kabul ediyor.

Hemen belirtelim ki, sadedinde olduğumuz hadisin bu meseledeki tavrının kesin bir üslubla menfi olmasına rağmen, dinin getirdiği başka nass ve prensipleri de değerlendiren İslam ülemâsı bu meselede tam bir görüş birliğine varamamıştır. Nevevî hazretleri, Resulullah'ın *"O, deva değil, derttir"* sözünü şöyle açıklar: "Bu ifade, hamrın kullanılmasının veya sirkeye çevrilmesinin haram olduğuna delildir" diye hükmeder. Devamla der ki: "Hadiste, hamrın devâ olmadığı, onunla tedavide bulunmanın haram olduğu hususunda sarâhat var. Çünkü o derttir. Ashabımız (Şafiîler) nezdinde sahih olan görüş, hamrla tedavinin haram olduğudur. Keza, susuzluğu gidermek için içilmesi de haramdır. Ancak boğaza takılan lokmayı geçirmek için hamrdan başka içecek bir şey bulunmama durumunda, hamra başvurmak gerekir. Zira bu halde, onunla şifâ kesinlik kazanmış olmaktadır. Tedavide ise, durum böyle değlir."[21]

Ancak bazı âlimler, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın -4001 numaralı hadiste izahı geçen- Ureynelilere deve sidiğiyle tedavi olmalarına vermiş olduğu ruhsatla mukayese yaparak zaruret halinde tedavide hamrın da kullanılmasını mubah addetmiştir. Bunlara göre: "Deve sidiği haramdır, ancak bazı hastalıklara da şifa olmaktadır, işte bu sebeple o haramın kullanılmasına Aleyhissalâtu vesselâm ruhsat tanımıştır."

Ülemanın ekseriyet itibariyle hamrın tedavide kullanılmasına "haram" dediğini belirten Hattâbî yukarıda kaydettiğimiz kıyasla tedavide kullanılabileceğine hükmedenlere şu cevabı verir: "Derim ki: "Bu görüş sâhibinin birleştirdiği iki şeyi Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tefrik etmiş (ayrı ayrı değerlendirmeye tâbi kılmış), birinin "zararlı olduğu"na hükmetmiş, diğerine de "mubah" demiştir. Zararlı dediği "hamr"dır, mubah dediği de "deve sidiği"dir. Nass'ın aralarını tefrik ettiği iki şeyi birleştirmek (aynı hükme tabi kılmak) câiz değildir."

Hattâbî, hamr mevzuunda Resulullah'ın tavizsiz tavrını bir başka nokta-i nazardan değerlendirir. Ehemmiyetine binaen okuyucumuzun nazar-ı ibretle tedkiklerine arzediyorum: "Keza, halk hamrı haram kılınmazdan önce çokça içiyordu. Herkes içki mübtelası olmuştu ve on-

21- Nevevî, tedavide ilacın tesirinin yüzde yüz olmayıp zanna dayanma durumunu nazara vermektedir. Şu halde, boğazdaki lokmayı kaydırarak boğulmaktan kurtulma gibi şifa verme durumu kesinlik kazanan hallerde, Nevevî'ye göre hamrın istimali caizdir, başka hallerde değil.

dan alacağı keyfin peşinde idi. Haram edilince onun terki ve ondan uzaklaşılması çok zor geldi. Şeriat, hamr alana ceza takdir etmek suretiyle o hususta sert davrandı, ta ki bundan vazgeçsinler ve içmeyi terketsinler. Bu sebeple, içmede, tedavide vs. her hususta kesin yasak koydu, ta ki kimse temâruz ve tesâkum ederek (yani kendisinin hasta olduğunu ileri sürerek) hamrın alınmasını mubah addedip (yasağın ciddiyetini bozmasın, gevşeklik hâsıl etmesin). Halbuki deve sidiği hususunda böyle bir endişe mevcut değildir, çünkü onu içmeye sevkeden herhangi bir sebep yoktur, insan tabiatı, deve sidiğini içmekten kendi kendine sıkıntı duyar ve iğrenir. Öyleyse (bu yönüyle temelden farklı) iki şeyi iltibasla birbirine kıyas etmek sahih değildir, doğru da olamaz."

İbnu'l-Kayyim'in getirdiği bir izahda burada kayda değer. Merhum haram edilmiş olan şeylerle tedavinin hem şeriat ve hem de akıl nazarında "kabîh (çirkin)" olduğunu belirttikten sonra, öncelikle şer'î yönünü ele alır ve haram şeylerle tedaviyi yasaklayan hadisleri kaydeder -ki bunlardan biri sadedinde olduğumuz hadistir, bir diğeri 3978'de kaydedilmiştir- sonra aklî yönünü ele alarak der ki:

"Allah Teâlâ Hazretleri hamrı pis olduğu için haram kılmıştır. Zira O celle şânuhu bu ümmete, temiz bir şeyi ceza olsun diye haram kılmamıştır. Temizi, ceza olarak, yahudilere haram kıldığını âyet-i kerime beyan eder: **"Yahudilerin haksızlıklarından, çoklarını Allah yolundan men etmelerinden, yasak edilmişken faiz almaları ve insanların mallarını haksızlıkla yemelerinden ötürü, kendilerine helal kılınan temiz şeyleri onlara haram kıldık..."** (Nisa 160).

Bu ümmete böyle bir ceza verilmediğine göre, haram edilenlerin hiç biri temiz değildir. Bu ümmete her ne haram edilmişse pis oldukları için haram edilmiştir. Bunların ümmete haram edilmesi, ümmeti o şeylerin pisliğinden zararından korumak içindir. Öyleyse hastalıklara, illetlere karşı hamrdan şifa aramak uygun düşmez. Bunların bertaraf edilmesinde tesiri olsa bile, hamrdaki kötülüğün kuvveti sebebiyle peşinden daha beter hastalıklar kalbte zuhur eder. Böylece, hamrla tedavi olan kimse, bedendeki hastalığın giderilmesine çalışırken, kalbinde hastalık kazanmış olur..."

Kaydedilen bu açıklama, haramlık ve helalliğin, dinî bakımdan izafî olduğunu, yani Allah yasakladı ise pis addetmek, helal kıldı ise temiz addetmek gerektiğini göstermektedir. Dinin koyduğu hükümlerde aklî muhakeme yürütmek mahzurludur, teslimiyet esastır.

Bu meselede Hanefî âlim *Aynî* de *Şâfiiyyü'l-Mezhep* olan *Nevevî* gibi

düşünür: "Şifa vereceği hususunda kesin bir kanaat hâsıl olursa haramla tedavi caizdir, tıpkı muzdar kişinin meyteyi (leşi) yemesi, boğazına lokma takılanın kaydırmak için veya susuzluktan ölecek olanın da susuzluk için hamrı içmesi gibi. Ancak hamr'da şifa hâsıl olacağı hususunda kesin kanaat hasıl olmazsa o durumda alınması mubah olmaz." Keza der ki: "Bir kimsenin, bir başkasının hastalığını ilmî gücüyle bildiğini ve bu hastalığın da hamr ile tedavi edilebileceğine hükmettiğini farzedecek olsak, bu durumda o kimsenin hamr içmesi mubahtır, tıpkı şiddetli susuzluk esnasında hamr içmesinin, açlık anında da meyte yemesinin mubah olması gibi."

Aynî'nin bu mütâlaasına itiraz edilerek hamr ile, takılan lokmanın kaydırılması, susuzluğun giderilmesi kesin bir durum ama, tedavi ile şifanın husûl bulması, helal şeyle dahi olsa kesin değildir; öyleyse, haramla tedaviyi susuzluk sırasında veya lokmasının kaydırılmasında içilen şarapla kıyaslamak fasid bir değerlendirmedir, itibar edilemez, denilmiştir.

İbnu Âbidîn, Reddü'l-Muhtâr'da der ki: "Lokmanın, hamr ile boğazdan kaydırılması, hamr ile susuzluğun giderilmesi örneklerinde elde edilen fayda kesindir. Bu sebeple, şarap olduğu halde, bunu kullanmayıp susuzluktan ölen veya boğazına takılan lokma sebebiyle boğulan kimse günahkar olur. Tedavide durum böyle değildir. Çünkü, uygulanacak tedaviden fayda sağlamak kesin değil, zannîdir. Bu sebeple bir kimse tedaviye başvurmasa ve ölse günahkar olmaz."

İbnu'l-Arabî, Arızatu'l-Ahvazî'de şöyle der: "Dense ki: "Tedavi zaruri bir haldir, zaruret ise haramları mubah kılar, öyleyse haramla tedavi mübah olmalıdır!" Biz de deriz ki: "Tedavi zaruri bir hal değildir. Zaruret, açlıktan ölüm korkusu getiren haldir. Tedavi olmak asıl olarak vacib değildir, öyleyse onda harama başvurmak nasıl mubah olur?"

Bütün bu farklı mütâlaalardan sonra Rahmeten lil-âlemin olan Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *"Ümmetin ihtilafı rahmettir"* hadisini hatırlatmak ve ihtilaflı meselelerde ümmet için kolaylık ve ruhsatın varlığı prensibi sebebiyle haram hükmünde cezmedilemeyeceği prensibini kaydetmek isteriz.

Ancak dinin selameti, şüpheli şeylerden kaçmadadır.

❑ HAMR HAKKINDA TIBBIN EN SON SÖYLEDİKLERİ

"Şeriatın "Haramlar niyyetlerle mubah olmaz" hükmünü de dikkate alarak, Hattâbî'nin görüşüne aynen katılmakta, aşağıdaki örnekler çerçevesinde gerek vardır kanaatindeyim. Şöyle ki:

a) Son birkaç yıla kadar dezenfektan (mikrop öldürücü) madde olarak bilinen alkol lehinde bir çok methü senâlar yapılmıştır. Bunun içindir ki, kolonya, kokusu yanında dezenfektan bir madde olarak isti'mal edilmektedir.

Son yapılan çalışmalarda, alkolün dezenfektan bir madde olmadığı anlaşılmıştır. Alkol bakteriyi protein bir kılıfla sararak, onun faaliyet ve üremesini kısa bir zaman için durduruyor. Daha sonra aktif pozisyona geçen mikrop, faaliyetine devam etmektedir.

Bunun içindir ki günümüz cerrahisinde dezenfaktan olarak alkol terkedilmiş ve yerine başka maddeler ikame edilmiştir.

b) Viski gibi alkollü maddelerin kalb damarlarını genişleterek, kalbin beslenmesini sağlayacağı önceleri ısrarla söylenirken, yapılan araştırmalar bunun bir spekülesyon olduğunu, kalb damarlarını genişletmekle beraber, kan akış hızını ve hacmini düşürdüğünü ve dolayısıyla kalbin hayatiyetini tehdit ettiğini göstermiştir.

c) Soğuk havalarda alkol, damarları genişleterek ısınmaya sebep olduğu, dolayısıyla donmaya karşı alkol almanın faydalı olduğu söylenmişse de, bu şekilde vücut daha fazla ısı kaybederek donmanın daha erken oluştuğu görülmüştür.

d) Bir kadeh alkolün beyindeki en az bin nöronu (yani beyin hücresini) yok ettiği bilinen bir gerçektir.

e) Ağız lakırtısını artırmasına rağmen seksüel yönden libido kaybına (seks gücünün düşmesine), erken inzal ve iki taraf için tatminsizliğe sebep olduğu yine bilinen bir gerçektir.

Bütün bu deliller, Hattâbî'nin ve İbnu'l-Kayyim'in görüşlerinin isabetli olduğunu vurgulamaktadır." (Z.Ç.)

4010 ٢٦– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [نَهىٰ رَسُولُ اللّهِ ﷺ : كُلَّ دَوَاءٍ خَبِيثٍ كَالسُّمِّ وَنَحْوِهِ]. أخرجه أبو داود والترمذي، وهذا لفظه.

26. (4010)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zehir ve benzeri her çeşit habis ilacı yasakladı." [Ebu Dâvud, Tıbb 11, (3870); Tirmizî, Tıbb 7, (2046).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî'ye göre, ilaç ve diğer yiyecek maddelerindeki habâset yani

kötülük iki cihettendir: Ya dînen pistir, necistir ki haram olduğuna hükmedilmiştir: Hamr, haram olan hayvanların etleri, pislikleri, bevlleri gibi. Bunların hepsi pis ve habistir. Sünnetin istisna kıldığı deve sidiği dışında hepsinin istimali haramdır. Diğer cihet, koku, tad ve lezzetleridir. Bazı maddeler bu yönleriyle insan tabiatına meşakkat verir, tiksinti hâsıl eder. Şu halde nefislerin duyduğu ikrah o maddelerin habisliğini teşkil eder. Hattâbî ilaveten: *"Çoğunluk itibariyle ilaçların adları hoşa gitmeyen (kerih) cinstendir. Ancak bazısına nazaran daha hafif, tahammül edilmesi daha kolaydır, tiksindiriciliği daha azdır"* der.

4011 ٢٧– وعن عبد الرحمن بن عثمان التيمى: [أَنَّ طَبِيباً سَأَلَ النَّبِىَّ ﷺ عَنِ الضِّفْدَعِ يَجْعَلُهَا فِي دَوَاءٍ، فَنَهَاهُ عَنْ قَتْلِهَا]. أخرجه أبو داود والنسائى.

27. (4011)- *Abdurrahman İbnu Osman et-Teymî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir tabib gelerek Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ilaç yapımında kurbağayı kullanmaktan sordu. Resulullah adamı kurbağayı öldürmekten nehyetti." [Ebu Dâvud, Tıbb 11, (3871); Nesâî, Sayd 36, (7, 210).]

AÇIKLAMA:

Rivayette, *Resulullah*'ın sual sahibine, kurbağa etini ilaç olarak kullanmayı yasaklamıyor gibidir. Fakat öldürülmeleri yasaklanınca, dolayısıyle etlerini ilaç yapımında kullanılmaları da yasaklanmış olmaktadır. Şârihler, kurbağa hakkında gelen yasağın, onun necisliği veya tiksinti verici olmasından ileri geldiğini, ilk akla gelen ihtimalin de onun haram ve dolayısiyle kesiminin ve yenmesinin gayr-ı caiz olduğunu belirtir.

4012 ٢٨– وعن أبى كبشة الأنمارىّ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يَحْتَجِمُ عَلى هَامَتِهِ، وَبَيْنَ كَتِفَيْهِ وَيَقُولُ: مَنْ أَهْرَاقَ مِنْ هٰذِهِ الدِّمَاءِ فَلاَ يَضُرُّهُ أَنْ لاَ يَتَدَاوى بِشَىْءٍ لِشَىْءٍ]. أخرجه أبو داود.

28. (4012)- Ebu Kebşe el-Enmârî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* başından ve iki omuzu arasından hacamat olur ve:

"Kim bu kandan akıtırsa, herhangi bir hastalık için, bir başka ilaçla tedavi olmasa da zarar görmez!" buyururdu." [Ebu Dâvud, Tıbb 4, (3859); İbnu Mâce, Tıbb 21, (3484).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın iki ayrı yerden kan aldırdığını göstermektedir: Baş ve omuzları arası. Bu ameliyeler ayrı ayrı zamanlarda da, aynı zamanda da icra edilmiş olabilir.

2- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* burada deri üzerinde zuhuru ehli tarafından teşhis edilen alametlerle vücudda biriktiği anlaşılan zararlı kandan bir miktarının akıtılmasını, sıhhat için fevkalâde faydalı mülâzaha etmektedir. Bunu, hacamat olmanın bütün hastalıklara karşı herhangi bir ilaç almanın yerini tutacağını söyleyerek ifade buyurur.

4013 ٢٩– وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْه قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَحْتَجِمُ فـي الأَخْدَعَيْنِ وَالْكَاهِلِ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

29. (4013)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, boynunun iki tarafındaki damarlar ile iki omuzun ortasındaki damardan hacamat olurdu." [Ebu Dâvud, Tıbb 4, (3860); Tirmizî, Tıbb 12, (2052); İbnu Mâce, Tıbb 21, (3483).]

AÇIKLAMA:

Kan akıtma için tatbik edilen ameliye, vücudun herhangi bir yerine rastgele uygulanmaz. Bilakis hastalığa göre kan alınacak belli yerler var. İşin ehli, sadece kanın nasıl alınacağını değil, beyan edilen rahatsızlığa uygun olan kan alma mahallini de bilir. Sadedinde olduğumuz rivayet *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın başından ve boynunun iki tarafındaki damarlardan kan aldırdığını belirtir. *İbnu'l-Kayyim* boynun etrafındaki iki ana damardan (el-ahdayn) yapılan hacamatın baştaki ve başta bulunan yüz, dişler, kulaklar, gözler, burun gibi organlarda hissedilen hastalıklara fayda sağladığını belirtir. *"Yeter ki der, hastalık, kan çokluğundan veya fesâdından veya her ikisinden meydana gelmiş olsun."*

Kan aldırırken, hastalığa uygun yerden aldırılmadığı takdirde âraz meydana gelebilir. Bu durumu *Ebu Dâvud*'un bir rivayeti örnekler: Ma'mer der ki: "Ben hacamat olmuştum, aklım gitti. Öyle ki namazda, bana Fatiha suresinin telkin edildiğini hissediyordum. Şârihler bu hali, onun başından hacamat olmasıyla izah ederler. *Aliyyu'l-Kari:* "Zehre karşı baştan hacamat olunur. Ma'mer ise zehirlenme olmadan baştan olduğu için hata etti ve bundan zarar gördü" der. Hacamat ameliyesinde, hangi gün hangi saat daha uygun olur? meselesine müteakip hadiste temas edilecektir.

"Ahdayn denilen boynun iki tarafındaki damarlardan ve iki omuz arasından ve kafa çukurundan hacamat olmayı yasaklayan bir hadisi şerifi İbnu Mâce'de görmekteyiz. Bu husus Cebrâil aleyhisselam tarafından Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'a bildirilmektedir.

NOT: Bilhassa boynun iki tarafındaki damarlar hayati damarlardır. Bunların zedelenmesi hayatı tehlikeye sokabilir. Nâ ehil bir hacamatcı için bu, oldukça tehlikeli bir uygulamadır.

Ma'merin ifadeleri umumî bir beyan değil, münferid bir vak'a olmalıdır. Zaten o, hangi gün hacamat olduğunu, tok karına mı, aç karına mı hacamat olduğunu, ne miktar kan aldırdığını, hacamatcının ehil olup olmadığını, kendisinin kan gördüğünde rahatsız olup olmadığını... bildirmiyor. Bu sebeplerle Ma'merin tecrübesinin dikkate değer bir yönü olmamalıdır. Ferdî bir tecrübeden umumî hükme giderek pek çok hadisle sâbit olan hacamat amelini reddetmek katiyyen makul değildir." (Z.Ç.)

4014 ٣٠ - وزاد الترمذي: [وَكَانَ يَحْتَجِمُ لِسَبْعَ عَشْرَةَ، وَتِسْعَ عَشْرَةَ، وَإِحْدَى وَعِشْرِينَ].

30. (4014)- *Tirmizî* şu ziyadede bulunur: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ayın onyedisinde, ondokuzunda ve yirmi birinde hacamat olurdu." [Tirmizî, Tıbb 12, (2052).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, hacamat olacak kimsenin rastgele bir günde değil, kamerî ayın belli günlerinde hacamat olmasını tavsiye etmektedir. Böylece hacamat olma hadisesine bir başka buud daha kazandırılmış olduğunu görmekteyiz.

ZAMAN SEÇİMİ:

Bu husus *Buhârî*'de müstakil bir babta ele alınmaktadır. Bab başlığı şöyle: "Kişi ne zaman hacamat olmalıdır? Ebu Musa geceleyin hacamat oldu." Buhârî, bu babta tek hadis rivayet eder: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* oruçlu iken hacamat oldu."

Buhârî burada şunu ifade etmek ister: "Hacamat olunacak zamanla ilgili bir kısım rivayetler var. Bazılarına göre, oruçlu iken hacamat olmamak gerekir, ta ki oruca bir zarar gelmesin. Nitekim Ebu Musa, bu sebeple gece hacamat olmuştur. Ancak *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*

oruçlu iken hacamat olmuştur. Öyleyse geceleyin de gündüzleyin de hacamat olunabilir." Buhârî'ye göre bu mesele ile alakalı rivayetler, kendi şartına uygun değildir, bağlayıcı hüküm ifade etmezler. Öyleyse ihtiyaç duyulunca, her zaman hacamat olunabilir.

İbnu Hacer açıklamasını şöyle devam ettirir: "Tabibler nezdinde, en faydalı hacamat ikinci veya üçüncü saatte icra edilenidir. Cima, hamam ve benzeri durumlardan hemen sonra, tok karına veya aç karına olmamalıdır." *İbnu Mâce*'de hacamat olunacak günü tayin eden bir rivayet *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'dan kaydedilmiştir. Orada Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: فَاحْتَجِمُوا عَلَى بَرَكَةِ اللّٰهِ يَوْمَ الْخَمِيسِ وَاحْتَجِمُوا يَوْمَ الاثْنَيْنِ وَالثُّلاَثَاءِ وَاجْتَنِبُوا الْحِجَامَةَ يَوْمَ الأَرْبِعَاءِ وَالْجُمُعَةِ وَالسَّبْتِ وَالأَحَدِ. "Allah'ın bereketi üzere perşembe günü hacamat olun. Pazartesi, salı günleri hacamat olun. Çarşamba, cuma, cumartesi ve pazar günleri hacamat olmaktan kaçının."

İbnu Hacer, bu rivayetin zayıf olmakla beraber birçok tarikten geldiğini belirterek kuvvetlendiğini gösterir. Ahmet İbnu Hanbel hadisler sahih olmasa da, bu zikredilen günlerde hacamat olmayı mekruh addedermiş. Hallâd'ın anlattığına göre, bir kimse çarşamba günü hacamat olmuş, ancak bu husustaki hadisi kaale almamanın cezası olarak *alaten* hastalığına yakalanmıştır. *Ebu Dâvud, Ebu Bekre* (radıyallahu anh) rivayeti olarak, onun çarşamba günü hacamat olmayı mekruh addettiğini ve Resulullah'ın: *"Salı günü kan(ın bedende coşma) günüdür. Onda bir saat var ki, kan durmaz"* (22) buyurduğunu söyler. Ayın günleri hususunda bir kısım hadisler gelmiştir. Bunlardan biri *Ebu Dâvud*'daki Ebu Hüreyre hadisidir. Orada Aleyhissalâtu vesselâm: مَنِ احْتَجَمَ لِسَبْعَ عَشْرَةَ وَتِسْعَ عَشْرَ وَاحْدَى وَعِشْرِينَ كَانَ شِفَاءً مِنْ كُلِّ دَاءٍ. *"Kim ayın onyedisinde, ondokuzunda ve yirmibirinde hacamat olursa her hastalığa karşı şifa olur"* buyurmuştur. Bu hadis de muhtelif tariklerden gelmiştir. Hanbel İbnu İshak der ki: "Ahmed İbnu Hanbel, kan ne zaman heyecana gelirse, şu veya bu saatte olduğuna bakmadan hacamat olurdu." Tabibler şu hususta ittifak etmişlerdir." Hacamat (kamerî) ayın ikinci yarısında, sonra da üçüncü çeyreğinde yapılırsa, bu birinci ve sonuncu çeyreklerde yapılandan daha faydalıdır" el-Muvaffak el-Bağdadî der ki: "Böyle olması, ahlat'ın ayın başında heyecanlı, sonunda da sakin olmasındandır. Öyleyse evla olanı ayın ortasında olandan halas olmaktır."

22– Bu ibarede kastedilen ma'nâ 4017 numaralı hadiste gelecek.

❑ HACAMAT GÜNÜ

Hacamatla ilgili hadislerde *Prof. Dr. Zeki Çıkman* Bey'in tesbit ettiği bir inceliği ve bazı yorumları aynen kaydediyoruz:

A- Hacamat olunacak günlere temas eden hadisler toptan değerlendirilecek olursa şu hususlar dikkatimizi çekmektedir:

1) Pazartesi ve salı günleri her seferinde hacamat günü olarak tavsiye edilmekte,

2) Çarşamba gününde hacamat olunmaması ısrarla istenmekte,

3) Perşembe günü bazı hadislerde tavsiye edilmekte, bazılarında edilmemekte,

4) Haftanın diğer günlerinde ise ısrarlı olmasa da tavsiye edilmemesi esas olmaktadır.

B- Diğer taraftan kamerî takvim esas alınarak 17, 19 ve 21. günlerinde hacamat olunması istenmekte, bilhassa 17'si ısrarla tavsiye edilmektedir. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'dan gelen bir rivayette مَنْ وَافَقَ حَجَامَتُهُ يَوْمِ الثُّلاَثَاءِ لِسَبْعَ عَشَرَةَ مَضَتْ مِنَ الشَّهْرِ فَلاَ يُجَاوِزْهَا حَتَّى يَحْتَجِمَ. *"Kimin hacamatı ayın 17 salısına rastlarsa, sakın hacamat olmayı ihmal etmesin" buyurulmaktadır. Halbuki ayın 17'sinin salıya rastlaması senede bir veya birkaç kere ya olur ya olmaz.*[23] *Hele her ayın 17'sinin salıya rastlaması mümkün değil. Hadislerde hacamat olmak için gün olarak salının, tarih olarak da ayın 17'sinin üzerinde diğer gün ve tarihlere nazaran ısrar edilmiş olmasından başka, yukarıda metinle birlikte kaydettiğimiz rivayet dahi ayın 17'sine rastlayan salı günü üzerinde ayrıca dikkatlerimizi çekmektedir.*

Öyleyse:

a) Programlı olarak sıhhî bir tedbir maksadıyla hacamat olacak kimselerin acele etmeyip kamerî takvime göre ayın 17'sine rastlayan salı günü kan aldırması tavsiye-i nebevî olmaktadır.

b) Çarşamba gününde hacamat olmamak ısrarla tavsiye edilmediğine göre, ayın 17'sine bile rastlasa terki evladır.

c) Eğer hacamat olmamayı gerektiren âcil durumlar varsa çarşamba dışında herhangi bir günde hacamat olunabilirse de ayın 17, 19 ve 21. günlerinde olması evladır.

23– Son altı yıldır yaptığım tedkiklerde umumiyetle yılda bir kere 17'si salıya rastladı, sadece 1990 yılında 3 defa salılar 17'ye rastladı.

d) Bu tarihlerden birine pazartesi veya salıyı rastlatmaya çalışılmalıdır.

e) Aciliyet halinde perşembe günü de tercih edilebilir.

f) Çok daha acil hallerde cuma, cumartesi, pazar günleri de hacamata başvurulabilir.

g) Böylece anlaşılır ki, normal hallerde ayın 17, 19 ve 21. günlerinde her seferinde hacamat olunabilir diye bir kaide yoktur. Zira çarşambaya rastlama halinde o günlerde dahi kaçınmak esastır.

C- *Hadislerde gün ve tarih üzerine gelen ifadeler, bize, bir başka hususu hatırlatmaktadır. Şöyle ki: Zikredilen rakamlarla (yani ayın 17, 19 ve 21. günleriyle) ilgili zamanın dolunaydan sonra olması ve haftanın belli günlerinin tayin edilmesi şu hikmetlere mebni olabilir:*

1) Bu rakam ve günlerin çakıştığı zamanlarda vücudumuzda müsbet yönde bazı hadiselerin geliştiğini:

2) Çarşamba günü o tarihlerle çakışsa bile, bu günde vücudumuzu menfi (ters) yönde etkileyen bazı hadiselerin geliştiğini ve bazı hastalıkların inkişafı için ortamı hazırladığı veya bu günde vücudun mukavemetinin kırılabileceğine işaret edilmiş olabilir.

Hadis-i şeriflerin metinlerine dikkat edilirse, beklenen hastalıklar (cüzzam ve baras) çarşamba günü hacamat olan herkeste görüleceği değil, bazılarında görülebileceğine işaret edilmektedir.

3) Günümüz tıbbı bu gün ve tarihlerin işaret ettiği zamanlarda ne gibi fizikî ve fizyolojik hadiseler zincirinin husûle geldiğini henüz bilmemektedir. Bu bilemeyişimiz, hal-i hazırdaki teknolojimizin yeterli incelik ve hassasiyete ulaşmadığını ve çok daha gerilerde olduğunu ortaya koyar.

4) Hadis bize günümüz tıbbının eksikliğini ve birçok hususlarda yetersiz olduğunu da ilham etmektedir.

HACAMAT HANGİ HALDE OLMALI?

Hacamat aç iken yapılmalıdır. Çünkü bunun devâ (şifa ve tedavi edici) olduğu Râmuzu'l-Ehadis*'te iki ayrı hadiste bildirilmektedir.*

Kaldı ki, Sahih-i Buhârî*'deki bir hadis-i şerifte Peygamberimizin oruçlu olarak da hacamat olduğu bildirilmiştir.*

Yine Râmuz'da, bir hadis-i şerifte "tok karnına hacamat olmak derttir" *buyurulmaktadır.*

İbn-i Mâce'*de, hacamatın aç karnına yapılması ayrıca tavsiye edilmektedir.*

Yukarıdaki ifadelerden şunlar anlaşılıyor:

a- Hacamat aç iken yaptırılmalıdır. Böylesi faydalıdır.

b- Tok karnına hacamat zararlıdır.

c- Oruçlu olarak hacamat yapılmasına cevaz, hem aç karına yapılabileceğine, hem de orucun bozulmayacağına delil olmaktadır.

Hacamatın aç karına yapılmasının tıbben izahı kolaydır: Aç iken kandaki total yağ ve kolesterol, glikoz (şeker) ve diğer zararlı bazı maddeler düşük seviyede bulunacaktır. Ayrıca böyle bir durumda kalb, karaciğer ve böbrekler daha rahat bir çalışma ortamı içindedirler.

Aç iken kan alındığında, damar içindeki kanın azalması, kan yapıcı merkezleri daha rahat ve kuvvetli olarak uyaracaktır. Böylece vücudumuz, genç ve çok kuvvetli kan ve müdafaa hücrelerine kavuşacaktır. Bu hücreler sayesinde, daha rahat nefes alınacak, hastalık yapıcı her türlü küçük mikroorganizmalara karşı müdafaa sağlanacak, ihtiyar ve patojen (kanserojen) madde ve hücrelerin zararından korunacağız.

Tok karına olunca, kan, hem karın boşluğunda toplanmış olacağından, hemde tok halde kandaki zararlı maddelerin fazlalığı sebebiyle hacamatın faydalı olması düşünülemez. Kaldı ki böyle bir durumda hacamat olmak baygınlığa ve daha başka kötü hadiselere de sebep olabilir.

Çünkü, tokluk halinde kan, karın boşluğuna göllendiği için hayati merkezlerimiz olan beyin ve kalbin beslenmesi zayıflamıştır. Böyle bir durumda hacamat yapılınca beyne, kalbe ve diğer hayatî hormon ve enzim yapan bezlere giden kan hacmi iyice düşerek, felç, enfarktüs ve bazı kalıcı rahatsızlıkların çıkması beklenebilir.

Oruçlu olarak hacamat yaptırmanın, orucu bozmaması günümüz tıbbına da büyük bir kolaylık sağlamıştır.

Şöyle ki, Ramazan-ı Şerif'te kan alınarak yapılacak tetkiklere fırsat vermektedir." (Z.Ç.)

KAN VERMEK HACAMATIN YERİNE GEÇER Mİ?

Zaman zaman şu soruyla karşılaşıyoruz:

- Bugün ameliyat olan hastalar için, sağlıklı kimseler kan vermektedir. Sağlıklı kimse bununla hacamat olmuş sayılır mı?

- Elbette, hacamat olmak, gayesinden, rahatsızlığın cinsine göre uygulanacağı yer ve hatta hacamat olunacak günün seçimine ve tarzına varıncaya kadar, kan vermeden ayrı bir hadisedir. Ancak, kan vermenin de belli bir nisbette sıhhate vesile olacağını kendi tecrübemle söyleyebilirim. Sol kolumda, kışları daha çok artan, hususen geceleri açıkta kaldığı takdirde iyice rahatsızlık veren bir ağrının, sol kolumdan verdiğim kandan sonra tamamen kesildiğini, aradan geçen üç yıla rağmen henüz bir kere olsun gelmediğini bizzat müşahede ettim.

4015 ٣١- وعند الشيخين: [كَانَ النبىُّ ﷺ يَحْتَجِمُ وَلَمْ يَكُنْ يَظْلِمُ أحَداً أجْرَهُ].

31. (4015)- Sahîheyn'de gelen bir rivayette şöyle denir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hacamat olur, kimseye ücretinde zulmetmezdi." [Buhârî, İcâre 18; Müslim, Selam 77, (1577).]

AÇIKLAMA:

1- Burada ülemâ arasında cereyan eden bir ihtilafın delili gözükmektedir. Hacamat yapan doktora ücret câiz mi, değil mi? Bu husus münakaşa edilmiştir. Çünkü bazı rivayetlerde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hacamat yapmaya mukabil alınan ücretin pis olduğunu belirtmiş ve hatta buna mukabil ücret ödemeyi yasaklamıştır.

Bu farklı rivayetler karşısında ülemâ ihtilaf etmiş, ancak cumhur, bunun helâl olduğuna zâhip olmuştur. *"Helâl"* diyenler sadedinde olduğumuz *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) hadisiyle ihticâc etmişler ve demişlerdir ki: "Evet bu, denâet olan bir kazançtır, ama haram değildir." Bu kanaatte olanlar, yasaklayıcı rivayetleri tenzihe hamlederler.

2- Bazı âlimler neshe kanidirler: "Önce haramdı, sonradan neshedilerek mübah kılındı" derler. Tahâvî bu görüştedir. Ancak, bazı âlimler: "İhtimalle nesih sübut bulmaz, neshe hükmetmek için kesin bir karîne gerek" diyerek bu görüşü uzak kabul ederler.

3- *Ahmed İbnu Hanbel* ve bir grup âlim hür ile köle arasında bir tefrik yaparak: "Kölenin bu hizmete mukabil ücret alması mutlak olarak mübahtır, ancak, hür kimsenin hacamat yapmayı meslek edinmesi mekruhtur, bu işten aldığı parayı kendisine harcaması haramdır, köle ve hayvanlara harcaması câizdir" demişlerdir. Bunların delili Muvatta ve diğer Sünenler'de gelen Muhayyısa hadîsidir. Buna göre, Resûlullah'tan kölesinin hacamat mukabili kazandığı parayı kullanma cevazı ister. Resûlullah reddeder, öbürü ihtiyacım var diyerek ısrar edince: اعلفه نضّاحك

وَأَطْعِمْهُ رَقِيقَكَ. *"Öyleyse onu develerine yem, kölelerine yiyecek parası yap!"* ferman eder.

4- Ülemânın kerahet-i tenzihiye'ye hamlettikleri bu hali, İbnu'l-Cezvî şöyle açıklamıştır: "Haccâm'ın ücreti mekruh görülmüştür, çünkü bu ihtiyaç hâlinde müslümanın müslümana yapması vâcib olan yardımlara dâhildir. Bu durumda vâcib olan bir vazifesi mukabilinde ücret alması mekruhdur." *İbnu'l-Arabî,* Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın haccâmın ücretini habîs ilan eden Hadis-i şerifleriyle, haccâma ücret ödediğini beyan eden sadedinde olduğumuz hadis arasını şöyle te'lif eder: "Eğer ücret malum belli bir iş mukabili ise bu caizdir, aksine meçhul bir işe mukabil ise caiz değildir, (yasak böyle bir durumla ilgili olmalıdır)."

★ Hadiste hacâmatın mübah olduğu gözükmektedir. Tedavi gayesiyle kan alma metodları ve diğer tıbbî muamelelerin hepsi buna dahildir.

★ Tıbbî hizmetlere mukabil ücret caizdir.

5- *İbnu Hacer,* tahkik ederek, Resûlullah'a hacamat yapan kölenin Nâfi' Ebu Tayyibe adında biri olduğunu tesbit eder...

6- HACCÂMIN ÜCRETİ NE KADAR? Sadedinde olduğumuz babta, haccâma ödenen ücretin miktarıyla ilgili bir rivayet olmamakla birlikte, mevzuun tavzihi ve ücretin kabarıklığı hususunda bir fikir vermek maksadıyla Buhârî'de gelen bir rivayeti kaydetmeyi uygun bulduk. Hz. Enes der ki: *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm),* haccâm bir köleyi çağırıp hacamat oldu ve ona bir veya iki sa' yahut bir veya iki müdd [hurma] verilmesini emretti. Ayrıca ilgililere, bundan alınan verginin azaltılmasını söyledi. Verginin azaltılmasıyla ilgili rivayette Aleyhissalâtu vesselâm ne kadar vergi ödediğini sorar: "İki sa'!" deyince bir sâ'ının düşülmesini emreder." İbnu Hacer, ücretin miktarı hakkında yukarıda kaydettiğimiz "bir veya iki sa'" şeklinde tereddütteki sebebin bu rivayetle anlaşıldığını belirtir.

4016 ٣٢ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: نِعْمَ الْعَبْدُ الْحَجَّامُ يُذْهِبُ الدَّمَ، وَيُخَفِّفُ الصُّلْبَ، وَيَجْلُو عَنِ الْبَصَرِ، وَقَالَ: مَا مَرَّ النَّبِيُّ ﷺ لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِهِ عَلَى مَلَاءٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ إِلاَّ قَالُوا: عَلَيْكَ بِالْحِجَامَةِ مُرْ أُمَّتَكَ بِالْحِجَامَةِ].

أخرجه الترمذي.

32. (4016)- *İbnu Abbâs* radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Haccâm ne iyi kuldur; (fazla) kanı giderir, beli hafifletir, gözü parlatır."

İbnu Abbas der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mi'râc gecesinde, meleklerden mürekkep bir cemaate her uğrayışında; "Hacamat olmaya devam et! Ümmetine de hacamat olmalarını emret!" derlerdi." [Tirmizî, Tıbb 12, (2054).]

AÇIKLAMA:

Şârihler buradaki emrin vücub değil nedb ifâde ettiğini belirtirler. Yani melekler, kan aldırmanın sıhhat açısından ne kadar faydalı olduğunu vurgulamak için bu uyarıda bulunmuşlardır, bunu bir vecibe kılması için değil.

Hacamat tavsiyesi ile ilgili hadîslerde muhatabın yaşlılar olmadığı da belirtilmiştir. "Çünkü derler, ihtiyarların bedenlerinde harâret azalmıştır." *İbnu Sîrîn:* "Kişi kırk yaşına bastı mı artık hacamat olmayı bıraksın" demiştir. Ancak Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hacamat olmasıyla ilgili rivayetler Medîne dönemine aittir; yani elli yaşından sonraki devre.

Taberî, yaşlılıkta hacamat olmanın mahzurunu şöyle açıklar: "Bu devrede artık ömrü azalmaya yüz tutmuş, bedenindeki kuvvet çözülmeye başlamıştır. Bu durumda, kan vererek zaafını artırması uygun olmaz." Şârihler bu ihtiyâtî kaydı şöyle sınırlarlar: *"Bu tavsiye, hacamat olmaya ihtiyacın iyice ortaya çıkmadığı (ihtiyâtî bir tedbir olarak kan verme) durumuna hamledilir. Keza kan vermeye alışmamış kimse için de bu muteberdir. (Ancak kan vermesi gerektiği aşikar olursa, yaşa bakılmaz.)"*

4017 ٣٣– وعن أبى بكرة رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّهُ كَانَ يَنْهَى أَهْلَهُ عَنِ الحِجَامَةِ يَوْمَ الثُّلاثَاءِ، وَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: إِنَّ يَوْمَ الثُّلاثَاءِ يَوْمُ الدَّمِ، وَفِيهِ سَاعَةٌ لاَ يَرْقَأُ]. أخرجه أبو داود.

33. (4017)- *Ebu Bekre* radıyallahu anh'tan anlatıldığına göre, bu muhterem sahâbî, ailesini salı günü hacamat olmaktan men ederdi. Derdi ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Salı günü kan günüdür. O günde bir saat vardır, kan durmaz."* [Ebu Dâvud, Tıbb 5, (3862).]

AÇIKLAMA:

Daha önce kaydedilen bazı rivayetlerde salı günü hacamat olunabilecek günler meyanında zikredildiği halde, bu rivayet salı gününde de hacamat olmamayı tavsiye etmekte, sebep olarak, günün kan günü, yâni

vücudda kanın heyecana ve galeyana geldiği birgün olup, o günde kan almak üzere açılan yaradan kanın kesilmeyip akmaya devam etmesine sebep olan bir an bulunduğu gösterilmektedir. Bazı şârihler "kan günü" tabirini "Hz. Âdem'in oğlu Kâbil'in kardeşi Hâbil'i öldürdüğü gün" diye açıklamışlardır.

"Kanın o günde durmaması" tabiri bazı şârihlerce "Kişinin kan kaybından ölmesi demektir. Bu ifâde, bâzı hacamat ameliyelerinin kanın durmaması sonucu ölümle neticelenme hâdiselerine işaret olmaktadır" diye açıklanmış ise de, şu açıklama bize daha makul gelmektedir: "Hadîsteki ifâde, kanayan kanın durmayacağını değil, vücuttaki kan yapımının durmaksızın devam edeceğini ve vücutta kanın gereğinden fazla artacağını ifade etmelidir. Dolayısıyla hadîsten salı günü hacamat olmamaya değil, hacamat olmaya teşvik anlaşılmalıdır. Zaten hadîsin lafzının zahiri de böyle demektedir. Bu açıklamadan salı günü hacamat olmanın sıhhat için elverişli olduğu hükmüne varılır." (Z.Ç.)

4018 ٣٤- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [لَمَّا رُمِيَ سَعْدُ بنُ مُعَاذٍ رَضِيَ اللهُ عنهُ فـي أَكْحَلِه حَسَمَهُ النَّبيُّ ﷺ بيده بِمِشْقَصٍ، ثُمَّ وَرِمَتْ فَحَسَمَهُ الثَّانِيَةَ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

34. (4018)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Sa'd İbnu Mu'âz (radıyallahu anh) kolundaki (can) damarından isabet aldığı zaman Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu elindeki uzunca bir demir çubukla bizzat dağladı. Ancak yarası tekrar şişti. Resulullah da ikinci sefer dağladı." [Müslim, Selam 75, (2208); Ebu Dâvud, Tıbb 7, (3866).]

4019 ٣٥- وفي رواية الترمـذي عن أنس رَضِيَ اللهُ عنه قـال: [كَوَى النَّبيُّ ﷺ سَعْدَ بنَ زُرَارَةَ مِنَ الشَّوْكَةِ].

«الشَّوْكَةُ»: حمرة تعلق بالوجه وبالجسد.

35. (4019)- *Tirmizî*'nin *Hz. Enes*'ten yaptığı bir rivayette, Enes (radıyallahu anh) der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Sa'd İbnu Zürâre'yi sivilce sebebiyle dağladı." [Tirmizî, Tıbb 11, (2051).]

4020 ٣٦- وعن عمران بن حصين رَضِيَ اللهُ عنهما قال: [نَهَانَا رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ الْكَيِّ فَابْتُلِينَا فَاكْتَوَيْنَا كَيَّاتٍ فَمَا أَفْلَحْنَا، وَلاَ أَنْجَحْنَا]. أخرجه أبو داود والترمذي.

36. (4020)- *İmrân İbnu Husayn* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bizi dağlama yapmaktan nehyetti. Ancak biz, (ona başvurmaya zorlayan) durumlarla karşılaştık. Birçok defalar dağlama yaptık. (Sünnete muhalefetimiz sebebiyle) rahatsızlığımızdan kurtuluş bulamadık." [Tirmizî, Tıbb 10, (2050); Ebu Dâvud, Tıbb 7, (3865).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisler dağlama ile ilgili farklı hükümler beyan etmektedir. Bazıları dağlamayı nehyederken, 4018 numaralı hadiste, dağlama ameliyesinde bulunduğunu görmekteyiz. 4002 numaralı hadiste, dağlamayı ümmetine nehyettiğini görmüştük. Dağlamadan nehyi ifade eden başka rivayetler de vardır. Ancak orada Hz. Peygamber'in dağlamayı tedavi metodlarının başta gelenlerinden biri olarak takdim ettiğini de görmüştük. Esasen, günümüzde bir kısım yaraların ve bazı hastalıkların tedavisinde uygulamaya konmuş olan ışınlama diatermi ve koterle yakma metodları da dağlamanın, günümüzün teknik imkanlarıyla modernize edilmiş bir nev olduğu düşünülecek olursa, Aleyhissalâtu vesselâm tıbbın esasını beyanda ifade buyurduğu sözlerinin Kıyamete kadar muteber kalacağı söylenebilir.

2- *Neylü'l-Evtar,* bu mevzuda şu açıklamayı kaydeder: "İbnu Raslân, ancak dağlama ile tedavi edilebileceği ve dağlama terkedildiği takdirde helâke götüreceği tebeyyün eden müzmin hastalıklara karşı dağlamanın gerekli olduğunu belirtir. Bu hükmüne delil olarak sadedinde olduğumuz hadiste işaret edilen hadiseyi gösterir: Sa'd İbnu Muaz'ın kanı durdurulamamıştı. Aleyhissalâtu vesselâm kan kaybı sebebiyle helak olmasından korkarak onu dağladı, nitekim eli veya bacağı kesilenler kanı durdurmak için dağlanırlar.

İbnu Raslân dağlama yasağını rivayet eden İmrân İbnu Husayn (radıyallahu anh)'le ilgili olarak şu açıklamayı kaydeder: "Aleyhissalâtu vesselâm'ın ona bunu yasaklaması onun hastalığının tabiatındandır. Çünkü o, basurdan mütteki idi ve dağlanacak yer tehlikeli idi, bu sebeple ona dağlamayı yasakladı. Şu halde yasaklama, tehlikeli bir hastalığa müsab olanlarla ilgilidir, umumî bir yasak değildir. Ayrıca Araplar, o zaman ilaçla tedavi edilemeyen hastalıklara şifa veren şeyin dağlama olduğunu zannediyorlar ve dağlanmaya başvurmayanın helak olacağına inanıyorlardı. İşte bu niyetleri sebebiyle onları bundan yasakladı. Oysa, şifayı veren Allah Teâlâ hazretleridir."

İbnu Kuteybe der ki: "Dağlama iki çeşittir:

1- Sıhhatli kimseye yapılan dağlama. Bu onun hastalığa tutulmaması

için (koruyucu bir tedbir olarak) uygulanır. Hadiste gelen لَمْ يَتَوَكَّلْ مَنِ اكْتَوَى *"dağlanan tevekkülü terketmiştir"* sözü böylelerini kasteder. Zira bu davranışlarıyla, kaderin hükmünü kendinden çevirmeye çalışmaktadır.

2- Uzuv kesilince kanı yakma veya bir başka yolla durmayan yaralara, kanını durdurmak için yapılan dağlama, bu durumda onun şifası Allah'ın takdiri ile bu dağlama ameliyesindendir.

İyileşmeye de iyileşmemeye de ihtimali olan yaralar için yapılacak tedavi dağlamalarına gelince, bunlar mekruh olmaya daha yakındır. Hadislerde dört çeşit dağlama mevzubahis olmaktadır."

Burada özet olarak temas edilen *dört çeşit* dağlamadan maksad;

1) Caiz olan, *Aleyhissalatu vesselam*'ın ruhsat verdiği dağlama.

2) Belirtilen sebeplerle yasaklanmış olan dağlama.

3) Terkedenlere takdir ve sena ifade edilen dağlama. Bir rivayette cennete sualsiz gireceği belirtilen yetmişbin kişinin vasıflarından biri de dağlamayı terktir.

4) *Resulullah*'ın adem-i muhabbetini beyan ettiği dağlama: Bir Sahîheyn hadisinde: "Dağlanmamı sevmiyorum" buyurulmuştur.

Şu halde, bu dört çeşit dağlama rivayetlerin farklı durumlarla ilgili olduğu göz önüne alınırsa aralarında gerçek bir ihtilaftan söz edilemez. Her birinin bir vechi vardır.

3- Dağlamayı yasaklayan hadislerle, ruhsat tanıyan hadisler arasındaki teâruzu cem etmek gayesiyle yapılan bir başka açıklamayı Mirkâtu's-Suud'da görmekteyiz: "Dağlama bazan bunu gerektiren sebeplerin ortaya çıkmasıyla yapılır. Bu halde yapılması yapılmamasına üstün-lük kazanır, çünkü bu durumda dağlama, kişiden zararı defedecektir. Bazanda sebepleri tahakkuk etmeden dağlamaya başvurulmaktadır. Nitekim, tabiatı izac ederek hastalığın cesede gelmesini önlemek için yapılan dağlama ile ilgili rivayetler gelmiştir. İşte bu çeşit dağlamanın terki, yapılmasına tereccüh eder (galebe çalar). Çünkü burda derhal görülecek büyük zarar vardır. Halbuki bir başka tedaviye başvurmakla hastalığı bertaraf etme imkânı mevcuttur."

4- *Hattâbî* der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Sa'd İbnu Mu'az (radıyallahu anh)'ın yarasının kanını kesmek için dağlamıştır. Çünkü kan kaybına uğrayarak helak olmasından korkmuştu. İşte dağlama bu babta kullanılan bir metoddu. Bu, havas takımı ve halkın da çoğu tarafından bilinen bir ilaçtı. Araplar, buradaki faydayı bildikleri

için çokça başvuruyorlardı. Onlarda şu cümle atasözü haline gelmişti: آخِرُ الدَّوَاءِ الْكَيُّ "İlaçların sonuncusu dağlamadır." Dağlama, şeriatın meşru kıldığı ilaç ve tedavilere dahildir."

Hattâbî dağlamayı yasaklayan rivayetlerle ilgili yukarıda kaydedilenlere yakın açıklamalar yapar.

❑ GÜNÜMÜZ TIBBINDA DAĞLAMA

"Zararlı patolojik dokunun uzaklaştırılmasında, kanamanın durdurulmasında veya ağrının giderilmesinde, dağlama muamelesinin kullanıldığına şahit olmaktayız.

Konuya bu açıdan bakıldığında, günümüzde dağlamanın mütemmimleri durumunda bazı uygulamaların var olduğu görülmektedir. Ancak başvurulan metod, vak'aya ve maksada uygun olarak farklı şekillerde gelişmiştir. Bunları sırasıyla sayacak olursak: "Koter, diatermi (ısıtıcı, kesici, koagülatür), radyoterapi (nükleer ışınlama), infraruj ve ultraviole ve hatta cryo (dondurma) ile ilgili uygulamaları gösterebiliriz. Bunların, az dozda tedavi edici etkileri yanında yüksek dozlarda yararlı dokuları uzaklaştırıcı etkileri de vardır.

Sadece dağlama (bugün tam karşılığı olan koterizasyon) dokuyu yakarak pis koku çıkardığı gibi sonradan telafisi güç olan veya hiç olmayan bazı estetik bozukluklara sebep olabilir. Bunun içindir ki, hadislerde, tedavide etkinliği bildirilen dağlamanın yaygın olarak uygulanması hoş görülmemiştir. Öyleyse, dağlamanın müsbet sonuçlarını verecek, fakat menfi sonuçlarını ortadan kaldıracak veya azaltacak tekniklerin ortaya çıkmasının lüzumuna ayrıca işaret edilmiş olacağı kanaatindeyiz.

Bugün mevcut olan teknikler, dağlamanın sağladığı müsbet sonuçları, değişik etkileri ile ortaya koymaktadır. Koterin dışındaki uygulamalarda ön planda hasta olan hücreler etkilenirken, normal sağlıklı hücreler ya hiç etkilenmez veya az miktarda etkilenirler. Bu metodlarla, daha büyük yara açmadan ve sağlıklı doku ve hücreleri uzaklaştırmadan, patolojik (hastalıklı) doku ortadan kaldırılmış olacaktır.

Cryoda (-20 derecenin altına âniden inme) neticede diğer uygulamaların sağladığı sonucu vermektedir. Bu anlatılanlar çerçevesinde anlaşılıyor ki, sevgili Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'ın işaret ettiği dağlama, günümüzde temel bir tedavi metodu olarak değişik tarzlar altında tekrar gündeme gelmiş ve dağlamanın sağladığı müsbet sonuçları toplamaya başlamış bulunmaktayız (Z.Ç.)

İKİNCİ BAB
RUKYE VE MUSKALAR

(Bu babta dört fasıl var)

BİRİNCİ FASIL

RUKYE VE TEMÎMELERİN (MUSKALARIN) CEVAZI

İKİNCİ FASIL

RUKYEDEN NEHİY

ÜÇÜNCÜ FASIL

TAUN VE VEBA

DÖRDÜNCÜ FASIL

GÖZ DEĞMESİ

BİRİNCİ FASIL

RUKYE VE TEMÎMELERİN (MUSKALARIN) CEVAZI

UMUMÎ AÇIKLAMA:

1- *Rukye* bahsi, kitabımızda çeşitli vesilelerle geçti ve her seferinde kısaca açıkladık. Burada bazı ziyade bilgiye yer vereceğiz. Rukye, bir işin husûlü için tabiat üstü güce başvurmak ma'nâsına gelir. Eski Türkçemizde kısmen afsun kelimesiyle karşılanır. Kısmen diyoruz, çünkü afsun kelimesi dilimizde Mevâhib-i Ledünniyye mütercimi merhum Abdilbâki'nin de belirttiği üzere daha ziyade büyücü ve cadıların bir kısım nâhoş amelleri için kullanılır. Şifâyâb olmak için okunan âyet-i kerime ve esmâ-i şerifelere afsun denmez. Cahiliye devrinden bu yana Araplar, rukyeyi hem müsbet ve meşru hem de menfi ve gayr-ı meşru maksadlarla yapılan işlerin hepsi için kullanırlar. Biz müsbet ve meşru dediğimiz ameliyeyi "okuma", "dua yoluyla tedavi" bazan da "üfürme" tabirleriyle ifade ederiz. Öyleyse Arapçadaki rukyeyi hem afsunlama, hem de dua ile tedavi diye anlamamız daha muvafık olacaktır.

2- Yine daha önce temas edilmiş olan *temîme* (cem'i temâim) de cahiliye geleneğinde mevcut bir tatbikattır, en-Nihaye'de: "Cahiliye araplarının çocuklara, göz değmesine karşı taktıkları boncuklar" diye tarif edilir ve İslam'ın bunu yasakladığı belirtilir. Dilimizde muska kelimesiyle karşılanan temîmenin -müteakip açıklamalarda görüleceği üzere- dinimizce mutlak olarak yasaklandığını söylemek gerçeği aksettirmez. Âlimler, meselenin bazı kayıtlar çerçevesinde meşruluğuna hükmetmiştir.

3- *Rukye* ile tedavi bahsi bir kısım hurâfelere ve bâtıl inanç ve davranışlara açık bir kapıdır. Öyle ki, en ilmî, en medenî geçinen cemiyet halkları bile, günümüzde dahi bunun kıskacındadır. *Dr. Feridun Nafiz Uzluk* Batı cemiyetleri hakkında şu bilgiyi verir: "Romatizmasını yenmek üzere cebinde bir patates veya bir tavşanın sağ ayağını taşıyan bir dost görmeyen var mıdır? Bu gibi uğurlara inanış hemen hemen umumî-

dir. Bir yılan derisi, bir koyun aşığı, bir tabut çivisi, daha bir çok afsunlar âdet olmuş, hâlâ kullanılmaktadır. Görülüyor ki, bunlar Garp memleketleri içindir." Resulullah'ın bu husustaki hassasiyeti, rukyeleri kontrolü bu sebeple ehemmiyet taşır.

4- Dua ile tedaviye giren bazı noktaları açıklamaya geçmezden önce şu hususu belirtmek isteriz: Rukye bahsi ile dua bahsi bazı noktalarda birbirine tedâhül eder. Biz burada duanın tedaviye müteallik yönünü, tedavi ile ilgili dualara temas eden hadisleri ele alacağız. Dua meselesi, daha umumî bir ma'nâda müstakil bir bölüm olarak geçti (1750-1899. hadisler).

RUKYE MEŞRUDUR:

İslâm uleması, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünnetinde gelen bir çok delile dayanarak rukyenin meşruluğuna hükmetmiştir. Rukye dua ile tedavi olarak anlaşılınca, bela, musibet, hastalık gibi her çeşit kötü hallere karşı korunmak için Allah'a iltica ve dua etmeye teşvik sadedinde vârid olan bütün hadisleri rukyenin meşruiyyetine deliller olarak göstermek mümkündür. Bu sadedde gerçekten çok delil var:

★ Bizzat Kur'an-ı Kerim'de Cenâb-ı Hakk: اُدْعُونِى اَسْتَجِبْ لَكُمْ **"Dua edin icabet edeyim"** (Gâfir 60) emrederek: قُلْ مَا يَعْبَؤُا بِكُمْ رَبِّى لَوْلاَ دُعَاؤُكُمْ **"Duanız olmazsa Allah nazarında hiçbir kıymetiniz yoktur"** (Furkan 77) buyurarak mutlak şekilde dua etmeye teşvik etmektedir. *"Dua"*nın ma'nâsı "Allah'tan istemek" olduğuna göre bu ilâhî davette - "Bütün hastalıklardan şifa" dahil- her şeyin Allah'tan talebedilmesine bir çağrı vardır. Kaldı ki Resulullah hastalıklarımıza Allah'tan şifa istemeye daha açık ifadelerle bizleri çağırmış, kendisi fiilî örnekler vermiştir.

★ Rukye ve duanın tıbb-ı nebevîdeki ehemmiyetli yerini anlamamız için şunu da bilmemiz gerekmektedir: Mevâhib-i Ledünniyye'de, Hz. Peygamber'in tedavide başvurduğu ilaçlar başlıca üç nev'e ayrılır:

1- İlahî ilaçlar (edviye-i ilahiyye).

2- Tabiî ilaçlar (edviye-i tabiiyye).

3- Her iki nevin birleştiği mürekkep ilaçlar.

Birinci nev'i öncelikle Kur'an teşkil eder. Sadedinde olduğumuz rukye ve dua da birinci nev'e dahildir. Kur'an-ı Kerim'in şifa olma durumundan ayrıca söz edeceğiz.

★ İslam âlimleri, hadislere dayanarak "en nâfi ilaç duadır" anlayışını kendilerine prensip yapmışlardır: "Dua, belanın düşmanıdır, onu

sürüp çıkarır, henüz gelmemişse gelmesini önler, gelmiş ise hafifletir, dua mü'minin silahıdır" der.

Ülemamız, duanın kesin bir tedavi vasıtası olduğunu kabul ettikten sonra, tıpkı maddî ilaçların müessir olması için perhiz, soğuktan ve sıcaktan korunmak şeklinde bazı şartlara uymak gerektiği gibi duanın müessir olması için de riayet edilmesi icab eden bir kısım şartların varlığını da kabul ederler ve bunları nebevî irşadlardan hareketle tesbite çalışırlar:

★★ Her şeyden önce itikad'ın dürüst ve pak olması gerekir.

★★ Haram ve zulümden içtinab etmelidir.

★★ Dua ânında kalbi gaflet içinde olmamalı, tam bir teveccühle Allah'a yönelmeli, tazarru ve niyaz içinde bulunmalı. Yoksa ağzı okumakta ve duada olup kalbi yabanlarda olacak olsa nef'ini (fayda) müşahade etmez, abes yere çalışır. Nitekim Hâkim'in bir tahricinde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:
وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ تَعَالَـــــى لاَ يَقْبَلُ دُعَاءً مِن قَلْبٍ غَافِلٍ لاَهٍ "Şunu bilin ki Allah Teâlâ Hazretleri, kalbi gâfil ve mâlâyâni ile meşgul kimsenin duasını kabul etmez" buyurmuştur.

★★ Duadan önce bir miktar sadaka vermelidir.

★★ Dua, hacetlerin makbul olduğu mübarek vakitlerde yapılmalıdır: Gecenin son üçte birinde,

★ Kıbleye karşı huşu ile yönelmiş olmalı.

★ Maddî ve mânevî pâklık içinde bulunmalı,

★★ Allah Teâlâ'ya hamd ve sena, *Resulüne* salât ve selam ederek başlamalı.

★★ Tevbe ve istiğfara devam etmeli.

★★ Duada ısrar ve tekrar etmeli.

★★ Dua esnasında Hak Teâlâ'nın Esma-i şeriflerini zikretmek, Rahim, Kerim, Rahman, Şâfi, Kadir gibi isimlerini çokca tekrar ile iltica etmeli, Kur'an'da ve hadiste gelen me'sur dualarla dua etmeli.

❑ EN FAYDALI İLAÇ: KUR'AN

Tıbb-ı nebevînin en bariz hususiyeterinden biri tedavide Kur'an-ı Kerim'e müstesna bir yer vermiş olmasıdır. Mezkur Mevâhib-i Ledünniye mütercimi bu hususu "Hak Teâlâ Hazretleri izâle-i emrazda (hastalık-

ların tedavisinde) Kur'an-ı Azim'den eam ve enfa' (bütün hastalıklarda geçerli daha müessir) bir deva inzal etmemiştir. Kur'an-ı Azim marazlara şifa ve âyine-i kuluba ciladır" diyerek ifade eder. Yani hem maddî ve hem de manevî hastalıkların en faydalı bir ilacıdır.

Kur'an'ın bu yönünü tesbit eden âyetler vardır: وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ **"Biz Kur'an'dan müminler için bir şifa ve rahmet olan şeyi indiriyoruz"** (İsra 82). Fahreddin-i Razi hazretleri "Kur'an" kelimesinin başında geçen مِن in tebiz için değil, cins için olduğunu belirtir. Böyle olunca âyeti şöyle anlamak muvafıktır: "Kur'an olarak indirdiğimiz âyetlerin hepsi mü'minlerin maddî ve manevî her çeşit hastalıkları için şifadır."

Kur'an'ın, manevî hastalıklarla ilgili tedavisi iki suretle olmaktadır. Zira manevî hastalıklar ikidir:

★ Bir kısmı bâtıl itikadlardır. Bunlar yaratılış, insanın bidayeti, âkibeti, kader, uluhiyet, nübüvvet gibi iman esaslarına giren meselelerdir. Bu hususlarda İslam'ın tebligâtına uymayan her inanış tarzı manevi bir hastalıktır. Şu halde bu meselelerde Kur'an gerçek olanı delilleriyle birlikte zikrederek batıl mezhepleri ibtal etmiş, mü'minlerini sapıklıklardan korumuştur.

★ İkinci kısım manevî marazları kötü ahlaklar teşkil eder. Kur'an-ı Kerim onları da açıklayarak mü'minleri ahlaksızlara düşmemeleri için uyarmış, ahlak-ı hamide denen faziletlere, manevî kemallere irşad buyurmuştur. Resulullah'ın "Mekârim-i ahlak'ı tamamlamaya geldim" derken kasdettiği mekârim Kur'anî ahlaktır.

Kur'an-ı Kerim'in maddi hastalıklara şifa olmasına gelince, bu da inkarı mümkün olmayan bir durumdur. Müteakiben bir kısım rivayetlerde görüleceği üzere, bizzat Resulullah Kur'an'la rukyede bulunmuş maddî hastalıkların tedavisinde Kur'an-ı Kerim'den istifade etmeleri için Ashab-ı Güzîn'i teşvik etmiştir. Hatta bazı hadislerinde Kur'an'dan şifa aramamayı eksiklik ilan etmiştir:

مَنْ لَمْ يَسْتَشْفِ بِالْقُرْآنِ فَلاَ شَفَاهُ اللّٰهُ *"Kim Kur'an'la şifa taleb etmezse, Allah ona şifa vermez"* buyurmuştur. Bu hadis şu şekilde de anlaşılmıştır: *"Kur'an'la şifa taleb etmeyene Allah şifa vermesin."*

Kur'an'da en az altı tane şifa âyeti vardır. قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللّٰهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ **"Onlarla muhârebe edin ki,**

Allah sizin ellerinizle onları azablandırsın, onları rüsvay etsin, size onlara karşı nusret versin, mü'minler zümresinin göğüslerini ferahlandırsın" (Tevbe 14).

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ. **"Ey insanlar, size Rabbinizden bir öğüt, gönüllerde olan (derd)lere bir şifa, mü'minler için bir hidayet ve rahmet gelmiştir"** (Yunus 57).

وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ وَلاَ يَزِيدُ الظَّالِمِينَ الاَّ خَسَاراً **"Kur'an'dan mü'minlere rahmet ve şifa olan şeyler indiriyoruz. O, zâlimlerin ise sadece kaybını artırır"** (İsra 82).

قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ **"...De ki: "Bu, mü'minlere doğruluk rehberi ve gönüllerine şifadır"** (Fussilet 44).

4021 ١ – عن عوف بن مالك رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [كُنَّا نَرْقِى فِي الْجَاهِلِيَّةِ، فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللهِ: كَيْفَ تَرَى فِى ذٰلِكَ؟ فقَالَ: اعْرِضُوا عَلَيَّ رُقَاكُمْ، ثُمَّ قالَ: لاَ بَأسَ بِمَا لَيْسَ فِيهِ شِرْكٌ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

1. (4021)- *Avf İbnu Mâlik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz cahiliye devrinde afsunlama yoluyla tedavide bulunurduk. Bu sebeple: "Ey Allah'ın Resûlü! Bu hususta ne dersiniz?" diye sorduk. Bize: *"Okuduğunuz duaları bana arzedin bakayım!"* buyurdular. (Biz de okuyup arzettik. Dinledikten) sonra: *"İçerisinde şirk olmayan dua ile rukye yapmada bir beis yoktur!"* buyurdular." [Ebu Dâvud, Tıbb 18, (3886); Müslim, Selam 64, (2200).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, dua yoluyla hasta tedavi etmenin caiz olduğunu göstermektedir. Ancak okunan duada şirke müteallik bir ibare, bir kelam bulunmamalıdır. Âlimler, Allah'ın isimleriyle, Kur'an âyetleriyle, bu ma'nâda olan başka dualarla rukye yapmanın yani tedavi etmek ümidiyle hastaya okumanın caiz olduğunu söylerler. Küfür ifade eden veya ma'nâsı anlaşılamayan kelimelerle rukye caiz değildir, haramdır denmiştir.

4022 ٢ – وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [أَرْخَصَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي رُقْيَةِ الْحَيَّةِ لِبَنِى عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ، وَلَدَغَتْ رَجُلاً مِنَّا وَنَحْنُ جُلُوسٌ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ عَقْرَبٌ، فَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللهِ: أَأَرْقِى؟ فقَالَ: مَنِ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ أَنْ يَنْفَعَ أَخَاهُ فَلْيَفْعَلْ]. أخرجه مسلم.

2. (4022)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Benî Amr İbni Hazm'a yılana karşı rukye yapma ruhsatı tanıdı. Biz *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte otururken bizden bir kimseyi akrep soktu. Bir adam: "Ey Allah'ın Resûlü, buna rukye yapayım mı?" diye sordu: *"Sizden kim kardeşine faydalı olabilecekse hemen olsun"* buyurdular." [Müslim, Selam 60-61, (2198, 2199).]

4023 ٣– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أَرْخَصَ لَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي الرُّقْيَا مِنَ الحُمَةِ، وَالْعَيْنِ، وَالنَّمْلَةِ]. أخرجه مسلم، وأبو داود والترمذي.

3. (4023)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize, zehire karşı, göz değmesine karşı, nemle kurduna karşı rukye yapmamıza ruhsat tanıdı." [Müslim, Selam 58, (2196); Ebu Dâvud, Tıbb 18, (3889); Tirmizî, Tıbb 15, (2057).]

4024 ٤– وفي أخرى لأبى داود: [لاَرُقْيَةَ إلاَّ مِنْ عَيْنٍ، أَوْ حُمَةٍ، أَوْ دَمٍ لاَيَرْقَأُ].

4. (4024)- *Ebu Dâvud*'un bir diğer rivayetinde: "Rukye sadece göz değmesine veya zehire veya kesilmeyen kana karşı yapılır" denmiştir. [Ebu Dâvud, 18, (3889).]

4025 ٥– وفي أخرى له، عن سهل بن حنيف: [لاَ رُقْيَةَ إلاَّ مِنْ نَفْسٍ، أَوْحُمَةٍ أَوْ لَدْغَةٍ].

«النَّمْلَةُ»: قروح تخرج بين الجنبين، وقد تخرج في غير الجنب.

و«النَّفْسُ»: العين التي تصيب الإنسان.

و«الحُمَةُ»: السمّ.

وتخصيص العين والحمة لا يمنع رقية غيرهما من الأمراض، فقد ثبت أن النبيّ ﷺ رقي بعض الصحابة من غيرهما، ومعنى الحديث: لا رقية أولى وأنفع من رقية العين والسمّ.

5. (4025)- Yine *Ebu Dâvud*'un Sehl İbnu Huneyf'ten yaptığı bir diğer rivayetinde: "Rukye sadece nefse (insana değen gözden), veya zehire veya sokmaya karşı vardır." [Ebu Dâvud, Tıbb 18, (3888).]

4026 ٦– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [كَانَ النبيُّ ﷺ يُعَلِّمُهُمْ مِنَ الحُمَّى، وَمِنَ الأَوْجَاعِ كُلِّهَا أَنْ يَقُولَ: بِسْمِ اللهِ الْكَبِيرِ، أَعُوذُ بِاللهِ الْعَظِيمِ مِنْ كُلِّ عِرْقٍ نَعَّارٍ، وَمِنْ شَرِّ حَرِّ النَّارِ]. أخرجه الترمذي.

« نَعَرَ الْعِرْقُ » بالدم: إذا علا وارتفع.

6. (4026)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hummaya ve bütün ağrılara karşı şu duayı okumamızı öğretmişti: *"Bismillahi'l-Kebîri eûzü billâhi'l-Azîmi min külli ırkın na'arın ve min şerri harri'n nâr." "Ulu Allah'ın adıyla, kanla kabaran her bir damardan ve ateş hararetinin şerrinden büyük Allah'a sığınırım."* [Tirmizî, Tıbb 26, (2076).]

4027 ٧- وعن عليّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذَا أتى مَرِيضاً، أوْ أُتِيَ بِهِ إلَيْهِ قَالَ: أذْهِبِ الْبَاسَ رَبَّ الــنَّاسِ، وَاشْفِ أنْتَ الــشَّافِي، لاَ شِفَاءَ إلاَّ شِفَاؤُكَ، شِفَاءً لاَ يُغَادِرُ سَقَماً]. أخرجه الترمذي.

« الْبَأْسُ »: الشدة الألم. و« الْمُغَادَرَةُ »: الترك.

7. (4027)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir hastaya geldiği veya kendisine bir hasta getirildiği zaman şu duayı okurdu: *"Ey insanların Rabbi, acıyı gider, şifa ver, sen Şâfisin. Senin şifandan başka şifa yoktur. Senden hiçbir hastalığı hariç tutmayan şifa istiyoruz."* [Tirmizî, Daavât 122, (3560), Rivayet Buhârî'de Hz. Âişe'den gelmiştir. (Mardâ 20, Tıbb 39).]

AÇIKLAMA:

1- Burada Cenâb-ı Hakk, Kur'an'da geçmeyen bir isimle tesmiye edilmiştir: *Şâfi (şifa veren).* Hadis, böylece bunun cevazına delil olmuştur. Ancak ülemâ buna iki şart koşmuştur:

1) Bu isim noksanlık ifham etmemelidir.

2) Kur'an'da bir aslı olmalıdır. Nitekim, Şâfi isminin aslı vardır. Zira bir âyette وَإذَا مَرِضْتُ يَشْفِينِ **"Hastalandığım zaman O bana şifa verir"** buyurulmuştur (Şuara 80).

2- Hadis'te geçen *"Senin şifandan başka şifa yoktur"* cümlesi, bütün şifaların Allah'ın takdirine tevâfuk etmesiyle hasıl olduğunu, O'nun takdiri, ilmi olmadan şifa olmadığını ifade eder. Evet kavuşulan sıhhat sebebiyle gerçek teşekkür Rab Teâlâ'ya olmalıdır.

3- Hadiste bütün hastalıklardan şifa istenmektedir. Halbuki hastalık, keffâretu'z-zünûbtür, yani hastanın günahlarının affına en iyi

vasıta. Bu durumda şifa taleb etmek onun aleyhine bir davranış değil mi? diye ülemâ meseleyi tezekkür etmiş ve şu hikmeti beyan etmiştir: "Dua bir ibadettir. Ne sevaba ne de kefârete münafi değildir. Zira her ikisi de hastalığın bidayetinde ve sabretmek sonucu hâsıl olur. Dua eden ise iki hasenenin arasındadır: Ya maksudu hâsıl olacak, ya da ona bedel, faydalı olanın celbi veya zararının defedilmesi suretiyle maslahat verilecektir. Bunların hepsi de Allah'ın fazlındandır."

4028 ٨- وعن ثابت بن قيس بن شمّاس رضي الله عنه: [أنّ النّبيّ ﷺ دخل عليه وهو مريضٌ، فقال: اكشف البَاس ربّ النّاس عن ثابت بن قيس ابن شمّاس، ثمّ أخذ تراباً من بطحان فجعله في قدحٍ، ثمّ نفث عليه بماءٍ، ثمّ صبّه عليه]. أخرجه أبو داود.

8. (4028)- Sâbit İbnu Kays İbni Şemmâs (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ben hasta iken yanıma gelip şu duayı okudu: *"Ey insanların Rabbi Sabit İbnu Kays İbni Şemmâs'tan acıyı kaldır."* Sonra (Medine'nin) Buthân (nam vâdi)'dan toprak alarak bir kadehe koydu, üzerine su döküp nefes etti, sonra (su ile karışan bu toprağı) üstüme serpti." [Ebu Dâvud, Tıbb 18, (3885).]

AÇIKLAMA:

1- Burada *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın farklı bir rukye tarzına şahid olmaktayız. Önceki rivayetler, ziyaretine geldiği hastalara sadece şifa duasında bulunduğunu gösterirken, bu sonuncuda Buthân vadisi'nden toprak getirerek, üzerine su döküp bunun üzerine üfürüp (nefes edip) sonra da, su ile karıştırılıp nefeslenmiş olan bu toprağı hastanın üzerine serptiğini görmekteyiz. Şârihler, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, büyük ihtimalle suyu önce ağzına aldığını, tükrüğü ile karıştırdıktan sonra toprağa püskürttüğünü belirtirler. Mâmafih, suyu ağzına almaksızın toprağa dökmüş, bu su-toprak karışımını, Sâbit'in üzerine serpmiş olabileceğine de bir ihtimal olarak yer verirler. Her hâl u kârda en son safhada su ile karışmış olan toprağı Sâbit İbnu Kays'ın üzerine serpmiştir.

Şârihler, birinci ihtimali teyid eden bir rivayeti Sahîheyn'den gösterirler: Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Biri Resulullah'a gelip bir rahatsızlığını arzettiği veya bir çıban veya yaradan muzdarib olduğu zaman, *Aleyhissalâtu vesselâm* parmağını şöyle yapar -râvilerden Süfyan şehâdet armağını yere koyup sonra kaldırdı- ve dedi ki: بسم الله تربة أرضنا

بِرِيقَةِ بَعْضِنَا يُشْفَى بِهِ سَقِيمُنَا بِإِذْنِ رَبِّنَا *"Bismillah. Armızın toprağı birimizin tükrüğü ile Rabbimiz izniyle hastamıza şifa olacaktır."* Görüldüğü üzere bu rivayette, rukye sırasında tükrüğün toprakla beraberliği mevzubahistir.

2- Bu hadisler, ülemâ arasında oldukça farklı yorumlara sebep olmuştur. Bazıları, toprak ve tükrükle ilgili o devrin tıbbî bilgilerini bu hadislere tatbik etmek isterken, bazıları bunlara karşı çıkmıştır. Farklı görüşleri özetlemeye çalışacağız.

a) *İbnu'l-Kayyim,* sadedinde olduğumuz *Ebu Dâvud* hadisini şöyle değerlendirir: "Bu kolay, herkesin yapabileceği faydalı mürekkep ilaçlardan biridir. Bu kolay bir tedavi usulüdür. Bu usulle yaralar ve taze cerahatlar tedavi edilir. Bilhassa tatbik edilecek başka bir ilaç bulunmadığı hallerde pek pratiktir, çünkü her yerde uygulanabilir." İbnu'l-Kayyim kadim tıp anlayışına uygun şöyle bir açıklama dahi ilave eder: "Bilindiği üzere, hâlis toprağın tabiatı "bârid ve yâbis (soğuk ve kuru)dur, bilhassa sıcak memleketlerde ve sıcak mizaçlı kimselerde çabucak iyileşip, yaraların kapanmasını önleyen yara ve cerahatlardaki rutubeti de alıcıdır. Yara ve cerâhatleri, çoğu durumda, sıcak olan kötü bir mizac takib eder. Böylece birkaç menfi durum bir araya gelir: Memleketin harareti, mizac(tan hâsıl olan harâret) ve yara. Halis toprağın tabiatı ise soğuktur kurudur. Topraktaki bu tabiat, soğuk ve kurulukta, soğuk ve kuru olan bütün müfred ilaçlardan[24] daha öndedir. Böyle olunca, toprağın soğukluğu, hastalığın hararetine karşı gelir, bilhassa toprak yıkanmış ve kurutulmuş ise; yarada (söylenen menfi durumların bir araya gelmesini) kötü rutubetin artması ve akıntı takip eder.

Toprak aşırı kuruluğu sebebiyle bu rutubeti kurutur, akıntıyı giderir; soğukluğu sebebiyle de hararete mani olur. Toprakla, bu söylenenlerden ayrı olarak başka faydalar da hâsıl olur: Hasta uzvun mizacı itidâle kavuşur. Uzvun mizacı itidâle erince, onun tedbir edici kuvveleri güçlenir, Allah'ın izni ile uzuvdan elemi bertaraf ederler.

Sahîheyn'den kaydedilen Hz. Âişe hadisi'nin, Nevevî'ye göre ma'nâsı şudur: "Aleyhissalatu vesselâm şehadet parmağına kendi tükrüğünü sürer sonra onu toprağa basar, böylece parmağına toprak yapıştırır bununla hastalıklı uzuv veya yara üzerine mesheder, bu esnada da mezkur duayı -içerisinde Allah'ın isminin zikri ve işin Allah'a tefvîzi ve O'na tevekkül gibi hasletlerin hâsıl edeceği bereket bulunduğu için- okurdu. Böylece ilacın biri diğerine katılarak tesiri artırırdı."

24- Müfred, mürekkep olmayan, tek cins demektir. Yani birkaç maddenin karıştırılmasıyla elde edilmemiş olan, sâde ilaç demektir.

"Arzımızın toprağı" sözüyle acaba bütün yeryüzü mü maksuddur, yoksa Medine toprağı mı?" diye bir soru hatıra gelebilir. Bazı âlimler: "Maksad Medine toprağıdır, "birimiz"le de, -tükrüğünün şerefi sebebiyle- Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kastedilmiştir"der. Ancak diğerleri, bu durumda hadisin hükmünün hususileşeceğini belirterek bu görüşe katılmazlar.

İbnu'l-Kayyim devamla der ki: "Şurası muhakkak ki toprakta birçok dertlere derman olan pek çok kötü hastalıklara şifa veren bir hassa vardır." *Galinos* der ki: "İskenderiye'de nice dalak hastaları ve karnı su toplayan kimseleri gördüm, bunlar ilaç olarak Mısır toprağını kullanıyorlar. Bacaklarına, uyluklarına, kollarına, sırtlarına ve kaburgalarına bundan sürüyorlar ve gözle görülen neticeler alıyorlardı."

Galinos devamla der ki: "Bu şekilde, (toprağı) sürme yoluyla tedaviye, sert ve yumuşak şişmelere karşı da zaman zaman yer verilmiştir."

Yine der ki: "Ben bir kavim biliyorum, vücutlarının tamamı, aşağıdan fazla kan kaybettikleri için şişmişti. Bu toprağı sürmek suretiyle gözle görülür netice aldılar. Bir başka kavim biliyorum, bazı uzuvlarına iyice yerleşmiş bulunan müzmin ağrılara karşı bu topraktan kullandılar. Onlar da iyileşti ve ağrıları tamamen kesildi." *Kitabu'l-Mesîhî* sahibi der ki: "Kebûs denen hurma ağacından sağılan bir toprak özü -ki sakız unudur- öyle bir öz ki yaraların etlerini temizler, yıkar ve bitirir ve yaraya son verir."

O topraklarda bu hasseler olursa, yeryüzünün en iyi, en mübarek toprağı, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tükrüğü ile karışıp, O'nun Rabb Teâlâ'sının ismini okuyarak, neticeyi yine de Allah'a tefvîz ederek yaptığı rukyenin refakatini de kazanınca, ne kadar müessir bir hal alacağı anlaşılır."

İbnu'l-Kayyim bu uzun açıklamasının sonunu toprağın tedavi edici yönüyle ilgili rivayetlerin, bütün topraklara yönelik umumi tıbbî bir irşad olmaktan ziyade Resulullah'ın tükrük ve duasıyla hususiyet ve müessiriyet kazanan vak'aları aksettirdiği kanaatine bağlıyor.

b) Bu hususta Beyzavî de şunları söyler: "Gördüğüm bazı tıbbî açıklamalara göre, tükrüğün mizacların olgunlaşması ve itidale kavuşmasında rolü vardır. Keza vatan toprağının da mizacın muhafaza ve zararların definde rolü vardır. Hatta dediler ki: "Yolcunun, beraberinde, yaşadığı yerin suyundan bulunduramasa da toprağından bulundurması gerekir. Öyle ki farklı sularla karşılaşınca, bu suların vereceği zararlardan

korunmak için o topraktan, su kabına bir miktar atmalıdır. Ayrıca, rukye ve azîmet (dua)'lerin, aklın künhüne ermekte aciz kalacağımız acib tesirleri vardır."

c) *Türbüştî* der ki: "Toprak kelimesiyle sanki Hz. Âdem aleyhisselam'ın yaratılışına işaret edilmiştir. Rikâ (tükrük) ile de nutfeye bir işarettir. Sanki Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* lisan-ı haliyle şöyle tazarru etmiş olmaktadır: "Sen ilk aslı topraktan var ettin. Sonra onu bayağı bir sudan (mâ-i mehin'den) yarattın. Öyleyse başlangıcı bu olan kimseye şifa vermek sana kolaydır."

d) Yukarıda kaydedilen -toprak hakkındaki- yunan menşeli telakkileri hadislere tatbik ederek, toprağın mutlak olarak şifa vereceği görüşüne meyleden İslam âlimlerini tenkid eden Kurtubî hazretleri der ki: "Bu tedavi (tükrüğe toprak yapıştırarak uygulanan tedavi) tatbikatta uyulması gereken kanunlara riayet edildiği takdirde netice verir. "Uyulması gereken kanun" deyince toprak ve tükrüğün (karışımındaki) miktarları ile onu münasib vakitlerinde kullanmaya devam etmeyi kastediyoruz. Halbuki, hadisteki tavsiyede nefes etmek ve şehadet parmağını yere koymak vardır. Parmağa ise, ilgisi ve tesiri olmayan şey yapışır. Halbuki bu ameliye, Allah'ın esması ve Resulü'nün sünnetiyle teberrükten ibarettir. Parmağın yere konması ise, muhtemelen bunda mevcut olan bir hâsiyet için veya mutad esbaba mubâşerette bulunarak, ilâhî kudretin âsarını gizleme hikmetine binaendir."

Şu halde, rukye bahsi, diğer birçok bahisler gibi, hadislerden biriyle amel etmede istical edilmemesi gereken bir mevzudur. Büyük otoriteler bile farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu görüşlerden birini diğerine tercih gibi bir ölçüsüzlüğe düşmeyi tavsiye etmeden tekrar ediyoruz: Tıbb-ı nebevî bir ihtisas işidir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünnetinden, mütehassıslar bir kısım prensipler yakalayıp, farklı şartlarda, farklı bünyelerde onun tatbikatını gösterebilecekleri gibi bazı ilaç ve terkibler de ortaya çıkarabilirler. Tükrük ve toprakta tedavi edici bir hassa var mıdır yok mudur? Günümüzde, buna "var" veya "yok" diyerek kısadan cevap vermeden önce araştırma yapmak gerekir. Kişi ile yaşadığı yerin toprağı arasında sıhhati ilgilendiren maddî bir bağ var mıdır yabancı yerin suyu kişiye menfi tesirler hâsıl eder mi etmez mi? Rukye, Kurtubî'nin dediği gibi sadece bir teberrükten ibaret ise, Resulullah niçin Buthân vadisinin toprağını isti'mal etmiştir? Resulullah'ın bu davranışı gözönüne alınarak ve Medine'nin, toprağı iyice sterilize eden sıcak ikliminin o bölge toprağına kazandırdığı bir hususiyetten de söz edilerek, hadi-

sin hükmünü -en azından belli hastalıklar veya şahıslar için- kayıtlamış olan âlimlere de bir haklılık tanımak gerekmez mi? Bütün bu sorular, meselenin araştırmaya halen açık olduğunu söylemekte bize cesaret vermektedir.

Yani tıbb-ı nebevîyi inkar mümkün değil, ancak onunla tedaviye yeltenme işi ihtiyat ve ihtisas gerektirmektedir, bunu da kabul etmeliyiz tıpkı ahkâm-ı fer'iyyede fukahaya olan ihtiyaç gibi.

4029 ٩– وعن أبي سعيد الخدري رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَتَعَوَّذُ مِنَ الْجَانِّ، وَمِنْ عَيْنِ الإِنْسَانِ، فَلَمَّا نَزَلَتِ الْمُعَوِّذَتَانِ أَخَذَ بِهِمَا، وَتَرَكَ مَا سِوَاهُمَا]. أخرجه الترمذي.

9. (4029)- *Ebu Saîdi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cinlerden ve insanın göz (değmesi)'nden (çeşitli dualar okuyarak) Allah'a sığınırdı. Muavvizateyn (Nas ve Felak sureleri) nâzil olunca bu iki sureyi esas aldı, diğerlerini terketti." [Tirmizî, Tıbb 16, (2059); İbnu Mâce, Tıbb 33, (3511).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet Muavvizateyn surelerinin her çeşit şerden Allah'a sığınmak üzere okunacak dua olarak kafi geldiğini göstermektedir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunlar gelmeden önce çeşitli dualar okuduğu halde, bunların nüzûlu ile diğer duaları terketmiş olmaktadır. Muavvizateyn'de "göz değmesi" mezkur olmadığı halde, bunların câmî bir üslubla gelmiş olması, cin ve insten gelebilecek her çeşit zararları içine almasına yetmiştir.

Şunu da ilave edelim: Muavvizateyn denince, bazı rivayetlere göre, İhlas suresi de kastedilmektedir. "İhlas" Kulhuvallâhu ahad süresine denir.

4030 ١٠– وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [أَتَى جِبْرِيلُ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ اشْتَكَيْتَ؟ قَالَ: نَعَمْ، فَقَالَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ: بِسْمِ اللّهِ أَرْقِيكَ مِنْ كُلِّ دَاءٍ يُؤْذِيكَ، وَمِنْ شَرِّ كُلِّ نَفْسٍ أَوْ عَيْنِ حَاسِدٍ، اللّهُ يَشْفِيكَ، بِسْمِ اللّهِ أَرْقِيكَ]. أخرجه مسلم والترمذي.

10. (4030)- Yine Ebu Saîdi'l-Hudrî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Cibrîl aleyhisselam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına geldi ve:

"Ey Muhammed, hasta mısın?"diye sordu. "Evet!" cevabını alınca, Cibril aleyhisselam şu duayı okudu. *"Bismillâhi erkîke, min külli dâin yü'zîke ve min şerri külli nefsin ev aynin hâsidin. Allahu yeşfike, bismillâhi erkîke, (Seni Allah'ın adıyla, sana eza veren bütün hastalıklara karşı, bütün kötü nefis ve hasedce gözlere karşı sana okuyorum. Allah sana şifa versin, ben Allah'ın adıyla sana dua ediyorum)."* [Müslim, Selam 40, (2186); Tirmizî, Cenâiz 4, (972).]

AÇIKLAMA:

1- Burada geçen "nefs"ten maksad insan nefsi (= kötü insanlar) ma'nâsına gelebileceği gibi, "göz" ma'nâsına da gelir. Göz ma'nâsına alındığı takdirde göz demek olan ikinci kelime ayn, te'kiden gelmiş olur.

2- Göz değmesiyle ilgili geniş açıklama az ileride 4042-4045 numaralı hadislerin sonunda gelecek.

4031 ١١– وعن أبي الدرداء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّهُ اشْتَكَىٰ إِلَيْهِ رَجُلٌ احْتِبَاسَ الْبَوْلِ، فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: مَنِ اشْتَكَىٰ مِنْكُمْ شَيْئاً فَلْيَقُلْ: رَبُّنَا اللهُ الَّذِي فِي السَّمَاءِ تَقَدَّسَ اسْمُكَ، أَمْرُكَ فِي السَّمَاءِ وَالأَرْضِ، كَمَا رَحْمَتُكَ فِي السَّمَاءِ فَاجْعَلْ رَحْمَتَكَ فِي الأَرْضِ، وَاغْفِرْ لَنَا حُوبَنَا وَخَطَايَانَا أَنْتَ رَبُّ الطَّيِّبِينَ أَنْزِلْ رَحْمَةً مِنْ رَحْمَتِكَ وَشِفَاءً مِنْ شِفَائِكَ عَلَىٰ هٰذَا الْوَجَعِ فَيَبْرَأَ، وَأَمَرَهُ أَنْ يَرْقِيَهُ بِهِ فَرَقَاهُ فَبَرَأَ]. أخرجه أبو داود.

« الْحُوبُ » بضم الحاء المهملة وفتحها: الأثم.

11. (4031)- *Ebu'd-Derdâ* (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre, kendisine bir adam gelerek idrar tutukluğuna yakalandığını söyledi. O da adama: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan şöyle söylediğini işittim" dedi: *"Sizden kim hastalanırsa şu duayı okusun: "Rabbunallahu'llezî fi's-semâi tekaddese ismüke, emrüke fi's-semâi ve'l-ardı, kemâ rahmetüke fi's-semâi fec'al rahmeteke fi'l-ardı. Veğfir lenâ hûbenâ ve hatâyânâ. Ente Rabbu't-Tayyibîn. Enzil rahmeten min rahmetike ve şifâen min şifâike alâ hâza'l-vece'i fe yebreu. (Ey huzuru semavatı dolduran Rabbim! Senin ismin mukaddestir. Senin emrin arz ve semadadır, tıpkı Rahmetin semâda olduğu gibi. Arza da rahmetinden gönder ve bizim günahlarımızı ve hatalarımızı affet. Sen (kötü söz ve fiillerden kaçınan)*

bütün iyi kimselerin Rabbisin. Bu ağrıya, Rahmetinden bir rahmet, şifandan bir şifa indir, iyileşsin."

(Ebu'd-Derda (radıyallahu anh), adama) bu duayı okumasını emretti. O da, okudu ve iyileşti." [Ebu Dâvud, Tıbb 19, (3892).]

4032 ١٢ – وعن عثمان بن أبى العاص رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّهُ اشْتَكَى إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ وَجَعاً يَجِدُهُ فِي جَسَدِهِ مُنْذُ أَسْلَمَ، فَقَالَ لَهُ: ضَعْ يَدَكَ عَلَى الَّذى تَأَلَّمَ مِنْ جَسَدِكَ وَقُلْ: بِسْمِ اللهِ ثَلاثَ مَرَّاتٍ، وَقُلْ سَبْعَ مَرَّاتٍ: أَعُوذُ بِعِزَّةِ اللهِ وَقُدْرَتِهِ مِنْ شَرِّ مَا أَجِدُ وَأُحَاذِرُ. قَالَ: فَفَعَلْتُ ذٰلِكَ مِرَاراً فَأَذْهَبَ اللهُ مَا كَانَ بِى، فَلَمْ أَزَلْ آمُرُ أَهْلِى وَغَيْرَهُمْ بِذٰلِكَ]. أخرجه مسلم ومالك وأبو داود والترمذي.

12. (4032)- *Osman İbnu Ebi'l-Âs* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a müslüman olduğum günden beri bedenimde çekmekte olduğum bir ağrımı söyledim. Bana: *"Elini, vücudunda ağrıyan yerin üzerine koy ve şu duayı oku!"* buyurdu. Dua şu idi: Üç kere: *"Bismillah"*tan sonra yedi kere, "Eûzu bi-izzetillâhi ve kudretihî min şerri mâ ecidu ve uhâziru." "Bedenimde çekmekte ve çekinmekte olduğum şu hastalığın şerrinden Allah'ın izzet ve kudretine sığınıyorum" diyecektim.

Bunu birçok kereler yaptım. Allah Teâlâ hazretleri benden hastalığı giderdi. Bunu ehlime ve başkalarına söylemekten hiç geri kalmadım." [Müslim, Selam 67, (2202); Muvatta, Ayn 9, (2, 942); Ebu Dâvud, Tıbb 19, (3891); Tirmizî, Tıbb 29, (2081).]

AÇIKLAMA:

1- *Tirmizî* ve *Ebu Dâvud*'un rivayetleri şu farkla başlar: "Beni helak edeyazan bir ağrı sebebiyle (yatıyordum). Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni görmeye geldi. Bana, Aleyhissalâtu vesselâm dedi ki: *"Sağ elinle yedi kere (ağrının üzerinden) meshet ve şu duayı oku: "Euzu bi-izzetillâhi ve kudretihî..."*

2- Bazı hastalıklara karşı rukye yapınca bu tarzı takip etmek gerekir: Yani rukyeyi yapan kimse hastanın ağrıyan yerinin üzerini sağ elle ovup mezkur duayı yedi kere okumalıdır. Allah'ın izniyle neticesi görülecektir. Sadedinde olduğumuz rivayette *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, hastanın kendi kendine okuyup rukye yapmasını tavsiye buyurmaktadır.

3- Taberânî'deki rivayette, yapılacak yedi mesh'ten her birinde mezkur duanın okunacağı söylenmiştir. Hâkim'in rivayetinde Muhammed İbnu Sâlim der ki: "Sâbit el-Bünânî bana dedi ki: "Ey Muhammed, hastalanınca, elini ağrıyan yerin üzerine koy sonra: "Bismillâhi euzu bi-izzetillâhi ve kudretihî min şerri mâ ecidu min vece'i hâzâ" de! Sonra bunu tek olacak şekilde (3, 5, 7, 9 gibi) tekrarla. Çünkü bana, Enes İbnu Mâlik rivayet etti ki Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine böyle öğretmiş."

4- Rukye sırasında duanın tekrarının gerekli olduğu belirtilmiştir: "Çünkü denir, ilâhî ilaçlarda ve tıbb-ı nebevî de dahi tekrar, fuzûlî maddeyi çıkarmada tabii ilaçların tekrarı ne ise, hastalığın tedavisinde daha müessir ve daha mükemmel olmak için aynı şeydir. Bunlarda da tekrarı gereken Zikrullah, işin Allah'a tefvîzi ve Allah'ın izzeti ve kudretinden istiâne vardır, yedide ise başka miktarda olmayan ayrı bir hassa vardır. Öyle ise tekrar gerekir."

4033 ١٣ – وعن أبى سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كُنَّا فِي مَسِيرٍ لَنَا فنزلنَا منزلاً، فجاءت جارِيَةٌ، فقالت: إنَّ سيِّدَ الحيِّ سليمٌ لَديغٌ، وإنَّ نفرنَا غُيَّبٌ، فهل منكم راقٍ؟ فقام معها رجلٌ ما كُنَّا نأبنه برقيةٍ فرقاه فبرأ، فأمر له بثلاثين شاةً، وسقانا لبناً، فقلنا له: أكنت تحسن الرُّقيةَ؟ فقال: لاَ مارقيته إلاَّ بأمِّ الكتاب، قلنا: لاَ تحدثوا شيئاً حتَّى نأتي رسول الله ﷺ فنسأله، فلما قدمنا ذكرناه له، فقال: وما يدريك أنها رقيةٌ؟ اقسموا واضربوا لي بسهمٍ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

«النَّفرُ غُيَّبٌ»: الرجال خاصة، وأرادت أنهم غائبون عن الحي.

ومعنى «نأبنه»: أى نتهمه.

13. (4033)- *Hz. Ebu Saîd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz [Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın çıkardığı askerî] bir seferdeydik. Bir yer-de konakladık. Yanımıza bir cariye gelip: "Obamızın efendisi Selim'i bir zehirli soktu. Onunla meşgul olacak erkekler de şu anda yoklar. Sizde rukye yapan biri var mı?" dedi. Bunun üzerine bizden rukye hususunda mahâretini bilmediğimiz bir adam kalkıp onunla gitti ve adama okuyuverdi. Adam iyileşti. Kendisine otuz koyun verdiler. Bize sütünden içirdi. Ona: "Yahu sen rukye bilir miydin?" dedik. "Hayır, ben sadece Fatiha okuyarak rukye yaptım" dedi. Biz kendisine "Resulullah *(aleyhissalâtu ves-*

selâm)'a sormadan (bu verdiklerine) dokunma!" dedik. Medine'ye gelince, durumu ona söyledik. Aleyhissalâtu vesselâm *"Fatiha'nın rukye olduğunu (tedavi maksadıyla okunacağını) sana kim söyledi? (verdikleri koyunları paylaşın, bana da bir hisse ayırın!"* buyurdular." [Buhârî, Tıbb 39, 33, İcâre 16, Fedâilu'l-Kur'an 9; Müslim, Selam 66, (2201); Ebu Dâvud, Tıbb 19, (3900); Tirmizî, Tıbb 20, (2064, 2065).]

AÇIKLAMA:

1- Burada, birçok vecihten farklı ziyadelerle rivayet edilen bir hadise anlatılmaktadır. Hadisin bütünü nazar-ı dikkate alınarak çıkarılmış olan hükümlerden kaydedeceğimiz için, sadedinde olduğumuz vechindeki bazı eksikliklere dikkat çekeceğiz:

a) Hâdise *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *Ebu Saîdi'l-Hudrî* komutasında gönderdiği otuz kişilik askeri bir birlikte geçer. Bunun hangi sefer olduğu, hangi yılda geçtiği açık değildir.

b) Birlik geceleyin bir Arap obasına uğrayıp kendilerini ağırlamalarını taleb ederler. Ancak onlar bunu kabul etmezler, yiyecek vs. vermezler.

c) Ancak bir müddet sonra, obanın efendisini akreb sokar. Bütün çarelere başvurarak tedavi etmeye çalışırlar. Ama nafile, netice alamazlar.

d) Efendilerini kurtarmak için, son çare hüsnükabul göstermedikleri, yakınlarında konaklamış bulunan "yabancılara"da başvurmak zorunda kalırlar, gelip: "Bize ulaştığına göre, sizin arkadaşınız bir nur ve şifa getirmiş" diyerek yardım taleb ederler.

e) Ashab bu misafirperver olmayan yerlilere önce: "Siz bize bakmadınız, biz de size bakmayacağız" cevabını verir.

f) Onların ısrarı üzerine ücret taleb ederek pazarlıkla, otuz aded koyun karşılığında rukye yoluyla tedaviyi kabul ederler.

g) Rukye yapmak üzere, bu işin erbabı (profesyoneli) de olmayan biri, Ebu Saîdi'l-Hudrî gider, Fatiha suresini üç-veya yedi- kere okuyarak, adamın tedavi olmasını sağlar. Sadedinde olduğumuz hadiste ravi olan Ebu Saîd bir başka şahıstan bahsediyor gibi görünse de, başka rivayetlerin tahlili, burada kendisini kasdettiğini ortaya çıkarmıştır.

h) Onun başarısı o anda arkadaşlarını şaşırttığı gibi, bilahare Resulullah'ı da hayrete düşürür ve: "Sen Fatiha'nın rukye olarak okunacağını nereden biliyordun?" diye sormasına mucib olur.

Ebu Saîd, *Aleyhissalâtu vesselâm*'a: أُلْقِىَ فِى رُوْعِى. "İçimden öyle geçti" cevabını verir.

ı) Bazı rivayetlerde tedavinin akrep sokmasına karşı değil, tecennüne (deliliğe) karşı yapıldığı ifade edilmiş ise de, meselenin tahkîki, bunun ravilerden biri tarafından bir başka hadiseyle iltibas edilmesinden ileri geldiğini, bunun ayrı, öbürünün ayrı bir vak'a olduğunu ortaya çıkarmıştır.

i) Ashab, tedavideki başarı üzerine sütlerinden içmiş, koyunlarını almıştır. Koyunları aralarında pay edecekleri zaman bizzat tedaviyi gerçekleştirenin teklifi ile bunun helal olup olmadığını Resulullah'a sormayı kararlaştırıp, pay etmezler.

j) Medine'ye dönüşte vak'a Aleyhissalâtu vesselâm'a hikaye edilir. Aleyhissalâtu vesselâm: "Sizin üzerine ücret almada en haklı olduğunuz şey Kitabullah'tır" diyerek bunun caiz olduğunu ifade eder ve -hatta bu cevaz hükmünü te'kiden- "Bir hisse de bana ayırın!" ferman buyurur.

2- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜM VE FAYDALAR:

★ Kur'an-ı Kerim'i rukye niyetiyle okumak caizdir. Âlimler, bu cevaza me'sur dua ve zikirlerle yapılacak rukyelerin de dahil olduğunu, dahası, me'sur dualarda gelenlere muhalif düşmeyen gayr-ı me'sur dua ve zikirlerle de rukye cevazının buna dahil olduğunu söylerler. Bunlar dışındaki şeylerle yapılacak rukyelerin lehinde ve aleyhinde bu hadiste bir açıklık yoktur.

★ Yolculuk sırasında köylülere misafir olmak, su başlarına inmek, onlardan hasbî olarak veya ücret mukabili ihtiyaç talebetmek caizdir.

★ İkram etmekten imtina edenlere, yardımcı olmayı reddetmek suretiyle mukabele-i bilmisilde bulunmak caizdir. Zira Ashab, kendilerini ağırlamayanlara, aynıyla mukabelede bulunarak rukye yapmayı reddetmiştir. Buna Kur'an'da Hz. Musa'dan örnek gösterilmiştir: لَوْ شِئْتَ لاَتَّخَذْتَ عَلَيْهِ اَجْرًا. *Hz. Musa* ile *Hz. Hızır* arkadaşlıkları sırasında uğradıkları bir köyden misafirlik talebederler, ama onlar kabul etmezler. Buna rağmen Hızır, o köyün yıkılmakta olan bir duvarını doğrultuverir. Bunun üzerine Hz. Musa **"Dileseydin buna karşı bir ücret alabilirdin"** (Kehf 77) der.

★ Kişinin kendine vacib kıldığı bir işi yerine getirme örneği var: Ebu Saîd (radıyallahu anh) rukye yapıp mukabilinde kendisi ve arkadaşları için ücret almaya azmetti. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu kararına uymasını emretti, o da aldığı malları arkadaşlarıyla paylaştı.

★ Aslı malum olan hediyeye iştirak caizdir.

★ Birşeye rağbeti bilinen kimseden o şeyden hediyede bulunmasını talebetmek caizdir.

★ Zâhiri helal olan bir şeyi kabzedip, vâki olan şüphe sebebiyle onda tasarrufta bulunmaktan kaçınmak caizdir.

★ Nass bulunmayan hallerde içtihad caizdir.

★ Ashab'ın gönlünde Kur'an'ın, hususen Fatiha'nın yüce makamı gözükmektedir.

★ Bir kimsenin mukadder rızkına, o rızkı elinde bulunduran mani olamaz, nitekim Cenâb-ı Hakk, Ashab'a o oba halkının elindeki maldan rızık takdir etmiş, halbuki oba halkı önce onları ağırlamaya yanaşmamıştır. Ancak Cenâb-ı Hakk, akreb sokma hadisesini sebep kılarak Ashab'ın onlar elindeki rızkını onlara ulaştırmıştır.

★ Hadiste bir başka yüce hikmet mevcuttur. Şöyle ki: Cenâb-ı Hakk, öncelikle, Ashab'ı ağırlamaktan imtina işinde baş çeken reisi cezalandırdı. Çünkü insanların âdeti, büyüklerin emrine uymaktır. İmtina sebebiyle reisleri hususi olarak cezalandırılınca, muvafık bir cezanın öbürlerinin tamamına geleceği tabiidir. Reisin hususi cezaya uğramasında bir başka hikmet daha var. O da şudur: Kendisinden şifa istenen kimsenin dilediği şeyde -ne kadar çok da olsa- onun talebine uyulma sağlanmıştır. Zira, akrebin soktuğu kimse sıradan biri olsaydı, kendilerinden taleb edilen miktarı ödemeye güce yetmezdi.

★ Rukye mukabilinde ücret almak caizdir.

★ Kur'an öğretmeye mukabil ücret alma hususunda ülema ihtilaf etmişse de umumiyetle cevazına hükmetmiştir. Buhârî'nin kaydına göre, Şâbi: "Muallim belli bir şey verilmesini şart koşmaz, ne verilirse onu alsın" der. *el-Hakem:* "Muallim'in ücret almasını mekruh addeden hiç kimse görmedim" demiştir. *Hz. Muaviye*'ye bu hususta sorulunca: "Onun ücrete hakkı olduğu reyindeyim" der. Hasan-ı Basrî kendisini yetiştiren hocaya on dirhem ödemiştir. Bir başka rivayette Hasan-ı Basrî'nin, önceden ücret şartı koşmayı mekruh addetmekle birlikte: "Muallimin yazı öğretmesi mukabilinde ücret almasında bir beis yok" dediği rivayet edilmiştir. *Katâde*'nin: *"İnsanlar üç şey ihdas ettiler, bunlar üzerine ücret alınmaz: Damızlık aşırtmak, mal taksimi, ta'lim"* dediği kaydedilir. Hanefîler ise rukye için ücreti caiz görseler de talim için caiz görmemişlerdir: *"Çünkü demişlerdir, Kur'an'ın öğretilmesi ibadettir, onun ücreti Allah'a aittir."*

İKİNCİ FASIL

RUKYENİN NEHYİ

4034 ١- عن عمران بن حصين رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: يَدْخُلُ الجَنَّةَ مِنْ أُمَّتِي سَبعُونَ أَلْفاً بِغَيْرِ حِسَابٍ. قِيلَ: مَنْ هُمْ يَا رَسُولَ اللّهِ؟ قَالَ: الَّذِينَ لاَ يَكْتَوُونَ، وَلاَ يَسْتَرْقُونَ، وَلاَ يَتَطَيَّرُونَ، وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ، فَقَامَ عُكَّاشَةُ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ فَقَالَ: ادْعُ اللّهَ تَعَالَى أَنْ يَجْعَلَنِي مِنْهُمْ قَالَ: أَنْتَ مِنْهُمْ، فَقَامَ آخَرُ، فَقَالَ يَا نَبِيَّ اللّهِ: ادْعُ اللّهَ أَنْ يَجْعَلَنِي مِنْهُمْ؟ فَقَالَ: سَبَقَكَ بِهَا عُكَّاشَةُ]. أخرجه مسلم.

1. (4034)- İmran İbnu Husayn (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Ümmetimden yetmişbin kişi (Mahşer'de) hesaba çekilmeden cennete girecektir!"* buyurdular. Kendisine: "Ey Allah'ın Resulü! Bunlar kimlerdir?" diye sual edildi.

"Onlar, kendilerini dağlatmayanlar, rukyeye başvurmayanlar, teşâüm'e (uğursuzluğa) inanmıyanlar ve Rabblerine tevekkül edenlerdir!" buyurdu.

Ukkâşe (radıyallahu anh) kalkıp: "Ey Allah'ın Resûlü! Dua buyur, Allah beni onlardan kılsın!" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm:* "Sen onlardansın!" müjdesini verdi. Bir başkası daha kalkıp: "Ey Allah'ın Resûlü! Beni de onlardan kılması için Allah'a dua ediver!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: "O hususta Ukkâşe senden önce davrandı!" cevabını verdi." [Müslim, İman, 371, (218).]

AÇIKLAMA:

Nevevî, bu hadis hakkında şu açıklamayı sunar: "Ülemâ bu hadisin ifade ettiği ma'nâ hususunda ihtilaf etmiştir. İmam Mâzirî der ki: "Bazı âlimler bu hadisten hareketle tedavinin mekruh olduğu hükmünü çıkar-

dılar. Ama büyük çoğunluk bunun aksine hükmetmiştir. Bu husus, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan ilaçların ve yiyeceklerin faydası üzerine vârid olan çok sayıda hadisi delil olarak göstermişlerdir. Çörek otu, kust, sabır vs. bunlardandır. Keza *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tedavi için bizzat ilaç kullanmış olmasını da delil olarak gösterdiler. Keza Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'nın Resulullah'ın pekçok kereler tedavi olmasıyla ilgili haberleri, şifa için yaptığı dualar, Ashab'tan bazılarının rukye mukabili ücret almalarıyla ilgili hadis hepsi tedavinin cevazına hükmedenlere delil olmuştur. Bu söylenenler sabit olunca sadedinde olduğumuz hadiste ifade edilen rukye ile ilgili yasaklama hükmünü, ilaçların tabiatı icabı faydalı olduklarına itikad edip işi Allah'a tefvîz etmeyen kimselere hamletmek gerekir." Kadı İyaz der ki: "Bu te'vili, hadis aleyhinde konuşan birçokları benimsemiştir ancak bu tevil doğru değildir. Zira Aleyhissalâtu vesselâm bu kimselerin meziyet ve fazilet sahibi olduklarını, cennete sorgusuz sualsiz gireceklerini onların yüzlerinin dolunay gecesindeki ay gibi parlayacağını haber vermiştir. Eğer bu tevilcilerin dediği gibi olsaydı, o kimselerin bu faziletlerle mümtaz kılınmamaları gerekirdi. Zira bu, bütün mü'minlerin müşterek inancıdır. Kim bunun hilafı bir itikada düşerse kâfir olur."

Ülema ve ilm-i meânî âlimleri bu hususta tahlillerde bulundular. *Ebu Süleymân el-Hattâbî* ve bazıları, buradan rukyeye başvurmayı, Allah Teâlâ hazretlerine tevekkül edip, kazasına ve belasına rıza göstererek terkedenlerin kastedildiğini söylediler. Nitekim Hattâbî: Bu, imanda tahkike erenlerin ulaşacağı en yüce mertebedir" der ve bu görüşe zâhip olanları ismen zikreder, el-Kâdı der ki: "Bu sadedinde olduğumuz hadisin zâhiridir. Bu itikadın muktezası da şudur: Hadiste zikri geçen dağlama ve rukye ile (burada zikri geçmeyen) diğer tıp çeşitleri arasında bir fark yoktur."

Dâvudî de şunu söyler: "Hadiste kastedilen şey sıhhatli iken (hastalanmayayım diye) yapılanlardır. Zira, hastalığı olmayan kimsenin temîmeler (muskalar) taşıması, rukyeler istimal etmesi mekruhtur. Ama bunu, kendinde hastalık olan kimselerin kullanması caizdir."

Bazı âlimler, kerahetin bir sebebe binaen, tedavi çeşitleri arasında sadece rukyeler ve dağlama ile ilgili olduğunu söylemiştir: "Çünkü derler, tedavi tevekküle aykırı değildir, zira bizzat Aleyhissalâtu vesselâm ve pek çok selef büyükleri tedaviye başvurdular. Yeme, içme gibi her bir vasıta açlık ve susuzluğun giderilmesinde kesin gerekli şeylerdir. Bunlara müracaat, mütekellimler nazarında tevekküle halel getirmez. Bu sebeple

onlarla açlık susuzluk gibi zaruri ihtiyacın giderilmesi suretiyle sıhhate kavuşmak yasaklanamaz. İşte bundan dolayı, ülema, kişinin kendi ve ailesinin gıdası için kazançta bulunmayı tevekküle aykırı bulmamıştır, yeter ki, rızkına olan güveni, kesbi sebebiyle olmasın ve bütün bunlarda işini Allah'a tefvîz etmiş olsun.

Tedavi ve dağlama arasındaki fark hususunda söz uzar. Kısaca söylemek gerekirse *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* her ikisini de mübah kılmış ve onları sena buyurmuştur. Ancak ben, kifayet miktarınca kısa bir hatırlatmada bulunacağım. Şöyle ki: Aleyhissalâtu vesselâm, kendisi için olsun, başkası için olsun tedaviye başvurmuştur. Kendisine dağ vurmamış, fakat başkasını dağlamıştır. Sahih rivayette, ümmetini dağlamadan yasaklamış: مَا أُحِبُّ أَنْ أَكْتَوِىَ *"Dağlanmayı sevmiyorum"* demiştir." *Kadı İyaz*'ın sözü burada sona erdi. Doğruyu Allah bilir. Hadisin ma'nâsında zâhir olan, Hattâbî'nin tercih ettiği görüşle ona bu hususta muvafakat edenlerin görüşüdür, bunu az yukarıda kaydettik. Ondan çıkan sonuç şudur: Hadiste övülenler, Allah'a olan tefvîzleri mükemmel olup, başlarına gelen şeyleri bertaraf etmede sebeplere başvurmayan kimselerdir. Bu haletin faziletinde ve bu hali taşıyanın üstünlüğünde şüphe yoktur. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gerek kendisi ve gerek başkası için tedaviye başvurmuş olma hadisesine gelince, bu bize cevazı beyan içindir. Doğruyu Allah bilir.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hadiste geçen *"Onlar... Rablerine tevekkül edenlerdir"* sözüne gelince: Halef ve seleften âlimlerin, buradaki tevekkülün hakikatı hususunda görüşleri ihtilaflıdır. *İmam Ebu Cafer et-Taberî* ve başkasının, bir kısım seleften hikaye ettiğine göre onlar: "Tevekkül ismine, vahşi hayvan olsun veya düşman olsun Allah'tan başka hiçbir şeyin korkusu kalbine girmemiş, hatta, Allah'ın rızk hususunda kendine verdiği garantiye itimad ederek rızk talebetme hususunda koşmayı terketmiş olandan başka kimse layık değildir" demişlerdir. Bunlar görüşlerine, bu sadedde gelen bir kısım rivayetleri delil olarak göstermişlerdir. Bir grup âlim de şöyle demiştir: "Bunun ölçüsü Allah'a güven ve O'nun kazasının nafiz olduğu hususundaki yakîndir, yeyip içecek nevinden zaruri olan şeyleri kazanmada Allah'ın Resulünün sünnetine ittibadır, Peygamberlerin (aleyhimusselam) yaptığı gibi düşmandan kaçınmaktır." el-Kadı İyâz der ki: "Bu görüş, Taberî'nin ve fukahanın tercih ettiği görüştür. Önceki görüş bir kısım tasavvuf ehlinin ve kalpler ilmi ve işaretle meşgul olanların görüşüdür. Bunlardan muhakkik olanlar cumhurun mezhebine yakîn bir görüş benimsediler. Lakin onların

nezdinde de tevekkül ismi, esbaba meyil ve ünsiyeti olanlara sahih olmaz. Aksine, sebepleri yapmak, Allah'ın sünnetidir. O'nun hikmetidir, kişinin bir menfaati celb, bir mazarratı defedemiyeceği hususunda kesin bilgisidir. Her şey tek olan Allah'tandır." Kadı İyaz'ın sözü bitti.

el-İmam el-Üstâz Ebu'l-Kasım el-Kuşeyrî merhum der ki: "Bil ki tevekkülün mahalli kalbtir. Zâhire göre hareket etmek kalbteki tevvekküle zıt değildir, yeter ki kul, güvenin Allah'a olacağını bilsin. Bir şey zorlaşırsa bu O'nun takdiriyledir, eğer kolaylaşırsa bu da O'nun kolaylaştırmasıyladır." *Sehl İbnu Abdillah et-Tüsterî* der ki: "Tevekkül, kişinin kendisini Allah'ın dilediği şekle bırakmasıdır." *Ebu Osman el-Cebrî* der ki: "Tevekkül, Allah'a güvenle birlikte O'nunla iktifa etmektir." Şu da söylenmiştir: "Tevekkül azlığın ve çokluğun kişi nazarında müsâvi olmasıdır." Doğruyu Allah bilir.

4035 ٢ – وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: إنَّ فِي الرُّقَى وَالتَّمَائِمِ وَالتِّوَلَةِ شِرْكاً، فَقَالَتِ امْرَأَةٌ: لاَ تَقُولُوا هذَا لَقَدْ كَانَتْ عَيْنِي تَقْذِفُ فَكُنْتُ أَخْتَلِفُ إلَى فُلاَنٍ الْيَهُودِيِّ فَيَرْقِينِي فَتَسْكُنُ. قَالَ عَبْدُاللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: إنَّمَا ذلِكَ عَمَلُ الشَّيْطَانِ، كَانَ يَنْخُسُهَا بِيَدِهِ، فَإذَا رَقَاكَ كَفَّ عَنْهَا. إنَّمَا كَانَ يَكْفِيكِ أَنْ تَقُولِي كَمَا كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَقُولُ: أَذْهِبِ الْبَاسَ رَبَّ النَّاسِ أَشْفِ أَنْتَ الشَّافِي، لاَ شِفَاءَ إلاَّ شِفَاؤُكَ شِفَاءً لاَ يُغَادِرُ سَقَماً]. أخرجه أبو داود.

«التِّوَلَةُ» بكسر التاء وفتح الواو: ما يحبب المرأة إلى زوجها من أنواع السحر.

2. (4035)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim, diyordu ki: *"Rukyelerde, temîmelerde (muskalarda), tivelelerde (muhabbet muskası) bir nevi şirk vardır."* Bunu işiten bir kadın atılarak, (İbnu Mes'ud'a): "Böyle söylemeyin, benim gözüm ağrıyordu. Falan yahudiye gittim geldim. O bana rukye yaptı. Ağrım kesildi" dedi. Abdullah İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) tereddüt etmeden, "Bu (ağrı) şeytanın işiydi, o eliyle dürtüyordu, sana rukye yapılınca vazgeçti. Bu durumda sana Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gibi, şöyle söylemen kafidir: *"Ezhibi'l-bâs Rabbe'n-nâs eşfi ente'ş-Şâfî, Lâ şifâe illâ şifâuke, şifâen lâ yuğâdiru sakamen. (Ey insanların Rabbi, acıyı gider, şifa ver, sen Şâfisin. Senin şifandan başka bir şifa yoktur, hiçbir hastalık bırakmayan bir şifa istiyorum."* [Ebu Dâvud, Tıbb 17, (3883).]

AÇIKLAMA:

1- Tivele, dilimizde "muhabbet muskası" denen karı ile kocayı birbirine sevdirme gayesiyle yapılan sihrin adıdır. Aliyyu'l-Karî şöyle tarif eder: "Bu bir nevi sihirdir. Ya üzerine sihir okunan bir ipliktir, yahut yine üzerine sihir yazılan bir kağıttır, muhabbet veya bir başka maksadla yapılır."

2- Rukye ve temîmelerin şirke nisbetini bunların açık veya kapalı şirke müncer olacak telakki ve inançların kaynağı olmalarıyla izah ederler. *El-Kâdi* der ki: "Bunlara şirk ıtlak etmiş olması, ya Aleyhissalâtu vesselâm zamanında herkesçe bilinen ve cahiliye devrinden beri uyulagelmekte olunan şekli sebebiyledir ki bu şekil, şirki tazammun eden (içine alan, ihtiva eden) bir mahiyette idi; yahut da bunun kullanılması, onun tesir edeceğine olan itikada delalet etmesi sebebiyledir, bu inanç ise şirke götürür. (Çünkü hadiseler Allah'ın yaratması ve izni ile husûle gelmektedir, onsuz muskanın, rukyenin tesiri olamaz.)" Nitekim Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan mervi olan rukyede, bu çeşit sakat inançları tashih ve izale edici ibare mevcuttur: *"Ey insanların Rabbi, acıyı gider, şifa ver. Sen Şâfisin. Senin şifandan başka bir şifa yoktur..."*

4036 ٣– وعن جابر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [سُئِلَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ عَنِ النُّشْرَةِ فَقَالَ: هُوَ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ]. أخرجه أبو داود.

« النُّشْرَةُ »: ما يحل به عن المريض ما خامره من الداء.

3. (4036)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan nüşre hakkında sorulmuştu: *"O şeytan işidir!"* buyurdu." [Ebu Dâvud, Tıbb 9, (3868).]

AÇIKLAMA:

1- *Nüşre* rukye'nin bir çeşididir. *İbnu'l-Esîr,* bunu "Cin değmesine mâruz kaldığı sanılan kimsenin tedavisi için başvurulan bir rukye ve ilaç" olarak tarif eder ve bu rukyenin nüşre diye isimlenmesini, onunla kişiyi kapayıp örten hastalığın çözülüp dağıtıldığına (neşredildiğine) inanılması ile izah eder.(25) Daha açık bir ifade ile nüşre, cine tutulduğu zannedilen kimsenin cinlerini dağıtmak için yapılan rukyeye denmektedir. Görüldüğü üzere bir sihir çeşididir. Fethu'l-Vedud'da, bunun si-

25– Nüşre, kelime olarak neşr'den gelir. Neşr, dilimize de girmiş bir kelimedir. Açmak, yaymak, neşretmek, çözmek gibi ma'nâlara gelir.

hir addedilmesi hususunda bir başka ihtimal ileri sürülür: "Belki de, nüşre rukyesi, şeytan isimleri ihtiva ediyordu veya malum olmayan bir dille yapılmış idi, bu sebeple sihre nisbet edildi. Nüşre denmesi de, hastalığın onunla dağıtılması, belanın onunla inkişaf ettirilip açılmasından dolayıdır."

2- Nüşre'nin "şeytan işi" olarak tavsifi, rukye hakkında önceki hadiste açıklanan aynı gerekçelere dayanır. Bir kere bu da cahiliye devrinden beri bilinen, uygulanan bir metoddur. O devirden intikal eden şeylerin İslâmî ruha uygunluğu bir tesadüf işidir. Hele, böylesi cin tutması gibi gaybî, ruhanî meselelere müteallik olunca. Üstelik bu ameliye tedavi edici bir tesir maksadıyla yapılmaktadır. Hâsıl olacak her çeşit neticenin Allah'tan bilinmesi gerekirken, cahiliye geleneği icabı yapılan ameliyeden bilinmesi şirk olmakta şeytan işi olmaktadır. Âlimlerimiz, başka hadislerin ruhsatından hareketle Kur'an âyetleri, esmâ-i ilâhiye, Rabbâ-nî sıfatlar, Resulullah'tan mervi me'sur dualar ihtiva eden rukyelerin, nüşrelerin bir mahzuru olmadığını belirtmişlerdir. Şu halde Resulullah'ın reddi, cahiliye tarzındaki rukyelerle, İslamî muhtevayı taşan nüşrelerle ilgilidir.

4037 ٤ – وعن عيسى بن حمزة قال: [دَخَلْتُ عَلَى عَبْدِاللهِ بْنِ عُكَيْمٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وَبِهِ حُمْرَةٌ، فَقُلْتُ: أَلاَ تُعَلِّقُ تَمِيمَةً؟ فَقَالَ: نَعُوذُ بِاللهِ مِنْ ذلِكَ. قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ تَعَلَّقَ شَيْئاً وُكِلَ إلَيْهِ]. أخرجه أبو داود.

4. (4037)- *İsa İbnu Hamza* rahimehullah anlatıyor: "Abdullah İbnu Ukeym (radıyallahu anh)'ın yanına girdim. Kendisinde kızıllık vardı. "Temîme (muska) takmıyor musun?" diye sordum. Bana şu cevabı verdi: "Bundan Allah'a sığınırım. Zira Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştu: *"Kim bir şey takınırsa, ona havale edilir."* [Tirmizî, Tıbb 24, (2073).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis Teysîr'de *Ebu Dâvud*'a nisbet edilmekte ise de gösterdiğimiz üzere Tirmizî'de yer almaktadır. *Suyûti el-Cami'us-Sagîr*'de hadisin *Ahmed İbnu Hanbel* ve *Hâkim* tarafından da tahric edildiğine işaret eder. Hadisin Tirmizî'deki vechi ile yukarıda kaydedilen vechi arasında farklılıklar var. Orada "Bundan Allah'a sığınırım" yerine "ölüm bundan daha yakın" cümlesi yer alır.

2- Bu babta bir başka hadis, *Ukbe İbnu Âmir* (radıyallahu anh) tara-

fından rivayet edilmiştir: مَنْ تَعَلَّقَ تَمِيمَةً فَلاَ اَتَمَّ اللّٰهُ لَهُ وَمَنْ تَعَلَّقَ وَدَعَةً فَلاَ وَدَعَهُ اللّٰهُ لَهُ
"Kim bir temîme takarsa Allah muradına erdirmesin, kim bir nazarlık [26] *takarsa Allah nazardan saklamasın."*

3- Bir kimsenin taktığı şeye havale edilmesi, şifanın o şeye bırakılmasıdır. Şifayı veren Allah olduğuna, O'nun dışında hiç bir şey şifa veremeyeceğine göre, kişinin şifasının taktığı şeye bırakılması, şifasız kalması, umduğuna ermemesi demektir.

Münâvî'nin açıklamasıyla bundan murad şudur: "Kim bir cahiliye temîmesi takar ve bundan fayda umarak musibeti defedip bereket ve şifayı celbedeceğine inanırsa, bu davranışı haramdır, haramda ise devâ yoktur." Münâvî hadisle ilgili açıklamalarına şöyle devam eder: "Yahud, mezkur itikadlara düşmese bile, ma'nâsını bilmediği şeyler ihtiva eden temîme takmasının hükmü de aynıdır, zira, kim Allah'ın sarih isimlerini ihtiva eden bir şey takarsa bu caizdir, hatta matlub ve mahbubdur. Zira kim meselesini Allah'ın esmasına tevkîl ederse, Allah onun elinden tutar. *İbnu'l-Arabî*'nin: "Allah'ın isimleri ve Kur'an âyetleri hususundaki sünnet, onların yazılıp takılması değil, okunmasıdır" sözü muteber değildir. Yahut ma'nâ şöyledir. "Kimin nefsi, Allah dışında bir mahluka takılır kalırsa, Allah o kimseyi bu mahluka havale eder, kim de ihtiyaçlarını Allah'a sunar ve O'na iltica eder ve bütün işlerini O'na tefvîz ederse, Allah onun bütün meselelerine kifayet eder, bütün uzakları ona yaklaştırır, bütün zorlukları ona kolaylaştırır. Kim de bir başkasına yapışır veya ilmine ve aklına güvenir, kendi güç ve kudretine itimad ederse Allah onu bu şeylere havale eder; kendi yardımından onu mahrum ve yoksun bırakır ve ihmal eder. Böylece istekleri gerçekleşmez, ümidleri yerine gelmez. Bu söylenenler, pek çok şer'î nasslar ve fiilî tecrübelerde kesinlik kazanmış bir husustur."

Hülasa temîme, rukye, muska, nüşre, vede'a gibi nazara, hastalıklara, kederlere vs.'ye karşı başvurulan her çeşit okuma ve takınma ile ilgili olarak gelen yasakların cahiliye âdâbına uygun ma'nâsız veya küfür ifade eden bir muhtevada olanları ve mededi, te'siri onlardan bekler gibi bir inançla hareket etmeleri kastedilmektedir. Bu söylenen kirliliklerden pak olan İslamî muhtevalı, İslamî inanca uygun telakkiler içinde yer verilenler yasağın dışında kalmaktadır. Bu hususta ülemâ ittifak etmiştir. Buna daha bazı münferid karşı çıkmalar olmuş ise de ümmetin yolu ekseriyetin, cumhurun yoludur.

26- Nazarlık diye tercüme ettiğimiz vede'a, denizden çıkarılıp, nazar korkusuyla çocuklara takılan beyaz bir cisim (Nihâye).

ÜÇÜNCÜ FASIL

TÂUN VE VEBA

4038 ١ – عن عائشة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [سُئِلَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ عَنِ الطَّاعُونِ فَقَالَ: كَانَ عَذَاباً يَبْعَثُهُ اللّٰهُ تَعَالى عَلى مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ فَجَعَلَهُ اللّٰهُ رَحْمَةً لِلْمُؤْمِنِينَ، مَا مِنْ عَبْدٍ يَكُونُ فِى بَلَدٍ فِيهِ الطَّاعُونُ فَيَمْكُثُ فِيهِ لاَ يَخْرُجُ صَابِراً مُحْتَسِباً يَعْلَمُ أَنَّهُ لاَ يُصِيبُهُ إلاَّ مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَهُ. إلاَّ كَانَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِ شَهِيدٍ]. أخرجه البخارى.

1. (4038)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a tâundan sual edilmişti. Şu cevabı verdi: *"O, sizden öncekilere Allah'ın gönderdiği bir azabtı. (Şimdi) Allah onu mü'minlere bir rahmet kıldı. Tâun çıkan memlekette bulunan bir kul, kendisine Allah'ın takdir ettiği şeyin ulaşacağını bilip, sevap umuduyla sabredip orada kalır ve dışarı çıkmazsa, mutlaka ona şehid sevabının bir misli verilir."* [Buhârî, Tıbb 31, Enbiya 50, Kader 15.]

AÇIKLAMA:

1- *Tâun*, eski lügatçilere göre, daha ziyade, ölüme sebep olan salgın hastalık ma'nâsında kullanılmıştır. Bu açıdan umumî ölümlere sebebiyet veren salgınların hepsine tâun denilmiştir.(27) Veba bu salgınların en

27– Veba, tarih boyunca büyük ölümlere sebep olmuştur: 1337-1339 yıllarında Orta Asya-Çin arasında 13 milyon: 1348'de Avrupa'da ortaya çıkan bir veba, halkın % 28'ini; 1375'de % 13'ünü etkisine almıştır. Tahminler Avrupa'da 25 milyon insanın vebadan öldüğünü, Asya'da da bir o kadarının ona kurban gittiğini söyler. 1466'da Tesalya, Makedonya ve İstanbul'da: 1478'de Venedik'te veba salgınları olmuş, çok sayıda ölüme sebebiyet vermiştir. 1664-1665'de Londra'da çıkan bir veba 460 bin kişinin 100 binini alıp götürmüştür. 1720-1722 yıllarında Marsilya'da 40 bin kişiyi öldürmüştür. 1878-1879 yıllarında Rusya'nın Volga havzasında, 1920'de Paris'te, 1930'da Cezayir'de görülen veba salgınları tarihin kaydettiği en son mühim salgınlardır.

yaygını olması sebebiyle "tâun"la "veba" aynı ma'nâya gelen iki kelime durumuna gelmiştir. Öyle ki bazı müellifler, "tâun vebadır" demiştir.

en-Nihâye'de "Tâun, umumî bir hastalıktır, havayı ifsad eder, bu bozuk havayla da insanların beden ve mizaçları bozulur" denmiştir. Eski ülemadan *Ebu'l-Velid el-Bâcî*'nin açıklaması da kayda değer: "Tâun, herhangi bir yerde insanlara gelen mutad hastalıkların hilafına, çok sayıda insana sirayet eden bir hastalıktır, o gelince, diğer vakitlerdekinin aksine, herkes aynı hastalığa yakalanmış olduğu halde, hastalıklar muhtelif olur." *İbnu Sîna*'da şu bilgiyi sunmuştur: "Tâun zehirli bir maddedir, öldürücü şişler hâsıl eder. Bu şişler vücudun yumuşak yerlerinde ve koltuk altlarında ortaya çıkar. En çok koltuk altı ve kulak arkasında veya burun yumuşağının yanında görülür..." İbnu Sîna vebanın sebebiyle ilgili, devrindeki telakkiye uygun açıklamalara geçer ki kaydetmeyi gerekli görmüyoruz. Zira veba, 1894 yılında keşfedilen mikrobuyla mahiyeti hakında daha sağlıklı bilgiye kavuşulmuştur.

2- Bizim için burada, Veba mevzuunda Resulullah'ın getirdiği tedbirler, onun va'zettiği beyanlar mühimdir. Sadedinde olduğumuz rivayet bunu, kâfirler için Allah'ın bir cezası olduğu halde, sabretmeleri şartıyla mü'minler için Allah'ın bir rahmeti olarak gösterir. Hadis dikkatlice incelendiği takdirde, sabırdan maksadın, hastalık bulunduğumuz yerde zuhur etmişse "bana da bulaşmasın" endişesine kapılarak orayı terketmemek olduğu anlaşılır. Yani, bulunduğu beldede veba çıkan mü'min "Allah'ın yazdığı bana ulaşır" diye düşünüp orayı terketmeyecek, yerinde kalacaktır. İşte bu davranışı izhar eden kimse şehid sevabı alcaktır. Yine Buhârî'de gelen bir başka rivayette *Resulullah,* "veba çıkan yere gitmemeyi" de emretmiştir. Öyle ise sabırdan hem vebalı yerden çıkmamayı, hem de vebalı yere gitmemeyi anlamak gerekecek ki, bu, hastalığın yayılmasını önlemede en mühim tedbir olan *karantina*'dır.

3- Hadiste, vebanın kafirlere azab, mü'minlere rahmet olduğu belirtilmektedir. Bazı âlimler, âsi ve fâsıklar hakkında da rahmet mi, çünkü onlar da mü'mindir? diye bir soru sorup cevap aramışlardır. Aksi için de rahmet olmadığı kanaatinde olan İslam alimleri derler ki: "Âsi"den maksad "büyük günah işleyen" dir. Eğer o, isyanında ısrarlı bir halde iken tâuna yakalanırsa, şehid olmaz. Çünkü, hakkında "İşlemekte olduğu isyanın uğursuzluğu sebebiyle şehidlik derecesinin ikram edilmesine müstehak olmaz" hükmünü vermemizi gerektiren şu âyet var. (Meâlen): **"Yoksa kötülük işleyen kimseler, ölümlerinde ve hayatlarında, kendilerini, iman edip salih ameller işleyen kimseler ile bir tutacağımızı mı zannederler? Ne kötü hükmediyorlar"** (Câsiye 21).

Ayrıca, İbnu Mâce'de Hz. Ömer'den merfu olarak gelen bir rivayet, vebanın insanların fâhiş isyanları sebebiyle bir ceza olarak çıktığını ifade etmektedir: لَمْ تَظْهَرِ الْفَاحِشَةُ فِي قَوْمٍ قَطُّ حَتَّى يُعْلِنُوا بِهَا الاَّ فَشَافِيهِمُ الطَّاعُونُ وَالأَوْجَاعُ الَّتِي لَمْ تَكُنْ مَضَتْ فِي اَسْلاَفِهِمُ الَّذِينَ مَضَوْا. *"Bir kavimde fuhşiyat (haramlar) zuhur eder ve alenen işlenirse, aralarında veba ve daha önce gelip geçmiş olan atalarında görülmeyen hastalıklar zuhur eder."*(28) İbnu Hacer, bu hadisin zayıf olduğunu belirtir, ancak başka benzer rivayetlerle kuvvet kazandığını da göstermeyi ihmal etmez ve vebanın insanların isyanına bir ceza olduğu hususundaki kanaatini izhar eder. Bütün bunlara rağmen *Hz. Enes*'ten gelen اَلطَّاعُونُ شَهَادَةٌ لِكُلِّ مُسْلِمٍ hadisindeki ıtlakı esas alarak, *"Âsi olan müslüman da şehadet ücreti alacaktır"* diyecekleri kesin bir dille reddetmez ve bu itiraza şöyle bir cevap verir: "Günahlara batan mü'minin de şehidlik ücreti alması, kâmil mü'minin alacağı şehidlik ücretiyle eşit derecede olmasını gerektirmez. Zira şehidliğin dereceleri çoktur. Nitekim âsilerin derecesi de çok farklıdır. Âsi vardır, Allah yolunda ila-yı kelimetullah için cihad sırasında kaçarken değil, ileri atılırken mücâhid olarak ölür. Allah'ın bu Ümmet-i Muhammed'e olan rahmetlerinden biri de cezasını ta'cil ederek dünyada iken vermesidir. Bu durum, tâuna uğrayan kimseye şehid ecrinin gelmesine mani değildir, hele çoğu bu günaha bulaşmamış iken musibet gelmişse... Allah musibeti ayırım yapmadan herkese birden gönderir, çünkü fuhuş etmeyenler de münkeri kaldırma hususunda gerekli gayreti göstermemişlerdir. Nitekim Ahmed İbnu Hanbel'in tahric ettiği Utbe hadisinde Aleyhissalâtu vesselâm der ki: *"Üç çeşit ölüm vardır: Kişi var, malıyla canıyla Allah yolunda cihad eder, hatta düşmanla karşılaşır, onunla savaşırken öldürülür. İşte bu, Allah'ın Arşı altındaki çadırında müftehirdir. Ona, sadece peygamberler "peygamberlik" derecesiyle üstündürler. Kişi var, nefsini bir kısım hata ve günahlara atmıştır. O da nefsiyle, malıyla Allah yolunda cihad etmiş, düşmanla karşılaşınca da öldürülünceye kadar çarpış-mıştır. Böylece hataları silinmiştir. Çünkü kılıç hataları siler. Kişi vardır münâfıktır. Nefsiyle, malıyla ölünceye kadar cihad eder, bu ateştedir. Zira kılıç münafıklığın (günahını) silmez."*

28– Hadiste geçen ve "fuhşiyat (haramlar)" diye tercüme ettiğimiz fâhişe kelimesi öncelikle zina ma'nâsını taşıdığı ve hatta bir başka hadiste وَلاَ فَشَا ازِّنَافِى قَوْمٍ قَطُّ الاَّ كَثُرَ فِيهِمِ الْمَوْتُ "Bir kavimde zina artarsa ölüm de artar" denmiş olduğu için birçoklarını, günümüzde zuhur eden AİDS hastalığı ile tevile sevketmiştir. Çünkü AİDS, esas itibariyle zina ve homoseksüelliğin meşruiyet kazanacak kadar yaygınlaşmasından zuhur etmiştir, henüz tedavisi bulunamamıştır. Ve kitleler halinde ölümlere sebep olacağı belirtilmektedir. Resulullah'ın gerçekten büyük bir mucizesi ile karşı karşıyayız.

İbnu Hacer, devamla der ki: إنَّ الشَّهِيــــدَ يُغْفَرُ لَهُ كُلُّ شَيْءٍ الاَّ الدَّيْنَ *"Şehidin (kula olan) borcu hariç bütün günahları affedilir"* hadisine gelince, bu hadisten şehidliğin bazı günahlara kefaret olmadığı hükmünü çıkarırız. Ancak bazı günahların varlığı, şehidlik derecesinin alınmasına mani değildir. Şehidliğin ma'nâsı şudur: "Allah Teâlâ hazretleri, -bunu kazanana- hususi bir sevap verir, ziyade bir ikramda bulunur." Öyleyse hadis şu hususu açıklamış olmaktadır: Allah şehidden, kul hakları dışındaki günahlarını affeder. Eğer, şehidin salih amelleri bulunduğu, şehidliğinin de haklar dışındaki günahlarına kefaret olduğu farzedilse, onun salih amellerinin, kul haklarına ödemede ona yardımcı olacağı, yine de kendisine şehidlik mertebesinin eksiksiz bâki kalacağı söylenebilir. Ancak, sâlih amelleri yoksa, o takdirde durumu, Allah'ın meşîetine kalmıştır. Doğruyu Allah bilir."

4- Hadiste zikredilen "sabret"mek kaydı, veba karşısında alınacak mühim tavırlardan biri olmalıdır. Sabredilmediği takdirde şehidlik sevabının elde edilemeyeceği hükmü çıkarılmıştır. İbnu Hacer der ki: "Sabrederek demek, kendisine üzüntü ve gam vermeyen, aksine Allah'ın kazasına razı olarak emrine teslim olan demektir. Bu hal, vebada ölene, şehâdet ecrinin husûlü için şart kılınmıştır. Bu da, vebanın çıktığı yerde kalıp, oradan kaçmak gayesiyle bir başka yere gitmemektir. Nitekim bu, başka hadislerde daha sarih bir üslubla yasaklanmıştır." (İbnu Hacer'in kastettiği hadis müteakiben kaydedilecek.)

4039 ٢- عن أسامة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا سَمِعتُمْ بِالـطَّاعُونِ بِأرْضٍ فَلاَ تَدْخُلُوهَا، وَإذَا وَقَعَ بِأرْضٍ، وَأنْتُمْ بِهَا فَلاَ تَخْرُجُوا مِنْهَا]. أخرجه البخاري الثَّلاثَةُ وَالتِّرمذي.

2. (4039)- *Hz. Üsâme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir yerde veba çıktığını duyarsanız oraya girmeyiniz, bulunduğunuz yerde veba çıkmışsa oradan ayrılmayınız."* [Buhârî, Tıbb 30, Enbiya 50, Hiyel 13; Müslim, Selâm 92, (2218); Muvatta, Câmi 23, (2, 896); Tirmizî, Cenâiz 66, (1065).]

4040 ٣- وعن يحيى بن عبدالله بن بحير قال: [أخْبَرَنِي مَنْ سَمِعَ فَرْوَةَ بْنَ مُسَيْكٍ المُرَادِيَّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ عِنْدَنَا أرْضٌ يُقَالُ لَهَا أبْيَنُ هِيَ أرْضُ رِيفِنَا وَمِيرَتِنَا، وَهِيَ وَبِيئَةٌ؟ فَقَالَ: دَعْهَا عَنْكَ، وَإنَّ مِنَ القَرَفِ التَّلَفَ]. أخرجه أبو داود.

« الرِّيفُ »: الأرض ذات الزرع والخصب.

وَ« المِيرَةُ »: الطعام.

و« القَرَفُ »: الدنوّ من الشئ، وكل شئ دانيته قد قارفته.

و« التَّلَفُ »: الهلاك أراد أن من قرب من المريض، ودنا منه تلف، وليس هذا من باب العدوى بل من باب الطب.

3. (4040)- *Yahya İbnu Abdillah İbnu Bahîr* anlatıyor: "Bana, *Ferve İbnu Müseyk el-Murâdî* (radıyallahu anh)'ın şu sözünü dinleyen zât haber verdi: "Ey Allah'ın Resulü! dedim, yanımızda Ebyen denen bir yer var. Burası bizim ekim yerimiz ve geçim kaynağımızdır. Ancak vebalı bir yerdir. (Bize ne yapmamızı tavsiye edersiniz)?" Aleyhissalâtu vesselâm şu cevabı verdi: *"Orayı tamamen bırak. Zira hastalığa yaklaşmada helak var!"* [Ebu Dâvud, Tıbb 24, (3923).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıdaki iki hadis veba bulunan yere yakınlaşmama hususunda *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'dan vârid olan sarih hadislerdendir. Âlimler, bu davranışın teşâüm inancı olmayıp tıb olduğunu bilhassa belirtirler. Hattâbî, "Çünkü der, sâlih hava aramak, bedenlerin sıhhati için yardımcı vasıtalardan biridir. Bozuk hava da tabiblere göre bedenlerin hasta olması için en zararlı unsurlardan biridir. Her şeye rağmen bütün bunlar Allah'ın izni ve dilemesiyle cereyan eder."

2- Önceki hadiste ifade edilen "vebalı yere gitme ve vebalı yerden çıkma yasağının hükmü âlimlerce münâkaşa edilmiştir: Haram mı ifade ediyor, tenzih mi?

Bazı âlimler bunun caiz olduğuna hükmetmiştir.

Bu görüşü iltizam edenler, sahabeden bazılarının vebalı yerden çıkmalarına örnek verirler: *Ebu Musa el-Eşarî, Muğire İbnu Şu'be* gibi. Keza Tâbiîn'den el-Esved İbnu Hilal, Mesrûk...

Bir grup âlim vebalı yere girmek veya oradan çıkmanın tenzîhen mekruh olduğuna, dolayısıyla tevekkülü galebe çalan kimselerin girip çıkmalarında bir mahsur olmadığına hükmetmişlerdir.

Bazı âlimler de, kaydedilen hadislerin zahirlerini esas alarak, "Bunlarda nehiy sabittir" diyerek vebalı yere gitmenin veya öyle bir yerden

çıkmanın "haram" olduğuna hükmetmişlerdir. Bu görüşte olan ülemâ, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan bu mesele üzerine gelmiş bulunan vaîd'i (şiddetli tehdîdi) de delil olarak göstererek, görüşlerini takviye ederler: Ahmed İbnu Hanbel ve İbnu Huzeyme'den gelen uzunca bir hadiste şu ibâre geçer: اَلْمُقِيمُ فِيهَا كَالشَّهِيدِ وَالْفَارُّ مِنْهَا كَالْفَارِّ مِنَ الزَّحْفِ. *"Vebalı yerde ikâmet eden şehid gibidir, oradan kaçan da cepheden kaçan gibidir."* Keza bir başka hadiste اَلْفَارُّ مِنَ الطَّاعُونِ كَالْفَارِّ مِنَ الزَّحْفِ وَالصَّابِرُ فِيهِ كَالصَّابِرِ فِي الزَّحْفِ. *"Tâundan kaçan cepheden kaçan gibidir, tâunda sabreden cephede sabreden gibidir."* Bilindiği üzere, cepheden kaçmak büyük günahlardandır, yani haramdır. Ayrıca ülemâ, bir amele, haram olduğu belirtilen amellerinkine benzer şiddetli ceza takdirini (veya şiddetli ceza vaîdinin beyanını) o amelin de haram hükmüne girmesine delil yapmışlar ve bunu bir kaide olarak tesbit etmişlerdir.

Veba çıkan yere girmeme hususunda meşhur bir tatbikat Hz. Ömer' den rivayet edilmiştir. Buhârî'de de yer almış olmasına rağmen, Teysîr müellifinin buraya almadığı rivayetin tercümesini kaydediyoruz:

"İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh) Şâm'a (Suriye'ye müteveccihen yola) çıktı. Sarğ denen yere gelince *Ebu Ubeyde İbnu'l-Cerrah* ve maiyetiyle karşılaştı. Bunlar bölgedeki İslam ordusunun komutanlarıydı. Hz. Ömer'e Suriye'de veba salgını çıktığını haber verdiler. Bunun üzerine Hz. Ömer (durumu ve alınacak kararı görüşerek, istişare etmeye karar verdi ve): "Bana ilk muhacirleri çağırın!" emretti. Onlar geldiler. Hepsiyle istişare etti, onlara Suriye'de veba salgını çıktığını bildirdi. Nasıl davranılacağı hususunda görüş birliğine varamadılar. Bazıları: "Biz bir maksadla çıktık, buradan geri dönülmesini uygun görmüyoruz" diyordu. Bazıları da: "İnsanların geri kısmı ve Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashab'ı seninle beraberdir. Bunları, vebanın üzerine sürmenizi münasip görmüyoruz" dediler. Hz. Ömer (radıyallahu anh) onlara: "Beni (bir müddet) yalnız bırakın!" dedi. Sonra: "Bana Ensârı çağırın!" emretti. Ben de onları çağırdım. Hz. Ömer onlarla da istişare etti. Ensar da Muhacirler gibi fikir birliğine varamadılar, öbürleri gibi (bir kısmı gidelim, bir kısmı dönelim diyerek) ihtilaf ettiler. Hz. Ömer onlara da "beni (bir müddet) yalnız bırakın!" buyurdu. Sonra bana: "Burada Fetih muhacirlerinden olan Kureyşli yaşlılardan kim varsa bana onları çağır!"dedi. Onları da çağırdım. Bunlardan iki kişi olsun bir ihtilafa düşen olmadı. Hepsi aynı görüşte idi. "Biz, buradan toptan geri dönmeyi, hiç kimseyi vebanın üzerine göndermeme-

nizi uygun görüyoruz!" dediler. Bunun üzerine Hz. Ömer, halka ilan etti: "Ben sabahleyin geri dönüyorum, peşimden siz de gelin!" *Ebu Ubeyde İbnu'l-Cerrâh* bu emri muvafık bulmayarak, "Yani Allah'ın kaderinden mi kaçıyorsun?" (diyerek itiraz etmek istedi). Hz. Ömer (radıyallahu anh): "Ey Ebu Ubeyde! Bu sözü keşke başkası söyleseydi (de senden işitmeseydim). Evet biz Allah'ın kaderinden kaçıyor, Allah'ın kaderine iltaca ediyoruz! Şimdi sen devenle seyahat ederken iki yakalı bir vadiye uğrasan, bunun bir yakası münbit ve otlu, ötekisi kıraç ve otsuz, burada deveni münbit tarafta otlatman Allah kaderinden (değil de), kıraç tarafta otlatman mı Allah'ın kaderinden?" dedi. Bu sırada, bir ihtiyacı sebebiyle orada bulunmayan *Abdurrahman İbnu Avf* (radıyallahu anh) geldi. (Meseleye muttali olunca): Bu hususta ben kesin bir ilim sahibiyim, zira Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Bir yerde veba olduğunu işitince oraya girmeyin, bulunduğunuz yerde veba çıkacak olursa, ondan kaçmak için orayı terketmeyin!"* dediğini işittim!" dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer (radıyallahu anh) (kararlarındaki isabet sebebiyle) Allah'a hamdetti ve geri döndüler."

Şunu da kaydedelim ki İbnu Hacer bu rivayeti açıklarken, Hz. Ömer'in bilahare bu geri dönme kararına pişman olduğuna dair bazı rivayetler de kaydeder.

Teferruata girmiyoruz. Ancak *Dr. Zeki Çıkman*'ın bir açıklamasını kaydediyoruz:

"Sirayet yoktur" ibaresi ile "veba bulunan yerden çıkmayınız veba bulunan yere girmeyiniz" hadis-i şerifleri birlikte mütalaa edilecek olursa, iki kesin ifadenin belirginliği ortaya çıkmaktadır.

1- Allahu Teâlâ takdir etmedikçe hastalık meydana gelmez. Bıçağın vazifesi kesmektir, buna rağmen Hz.İsmail aleyhisselâm'ı kesmesi yasaklandığı için kesmezken, taşı emredildiği için kesmesi gibi... Emir ve takdir altında bıçak eti kesmezken, taşı kesmişti.

Günümüz intaniye kliniklerinde yüzbinlerce doktor ve personel çalışmaktadır. Bunlar devamlı enfeksiyon viral hastalıklarla muhatap olmalarına rağmen, diğer klinik personellerine göre ölüm ve hastalık oranları eş değerdedir. Bu tesbit bile sâri hastalık iddiasının çürüklüğünü anlatmaya yeterlidir.

Şayet, temizlik ve dezenfeksiyon konularına dikkat edilmezse, her vaziyette olduğu gibi buralarda da hastalık insidansı (yüzdesi) artabilir. Bu da İslam'ın öngördüğü ve emrettiği temizlik şiarı ile ilgilidir.

2- İnsanlara karantina emredilmektedir. Bunun gerekçeleri şunlardır:

1) ***"Veba bulunan yere girmeyiniz"*** *ibâresi "kendi varlığınızı ve sıhhatinizi tehlikeye atmayınız" demektir.*

2) ***"Veba bulunan yerden çıkmayınız"*** *ibaresi:*

a- Hastalara yardımcı olmaktan uzak durmayınız ve kaçmayınız;

b- "Bünyenizde sessizce bulunan hastalık etkenini dışarıya taşıyarak, bağışıklığı bulunmayan insanlara bulaştırarak, onların sıhhat ve hayatlarını tehlikeye sokmayınız" ifadelerini taşımaktadır. Kaldı ki, hasta yanında bulunan ve sıhhatli olan insanlar bu hastalıklara karşı mukavemet ve bağışıklık kazanmışlardır."(Z.Ç.)

Ve son olarak meseleye farklı zaviyeden yaklaşan M. Fethullah Gülen Hocaefendinin açıklamalarına yer veriyoruz:

"Allah Resûlü, bir taraftan kalp ve gönüllerin tabibi olma vazifesini eda ederken, diğer taraftan da cismaniyete ait hususlarda âdetâ tabiblik yapıyor ve çevresindeki insanları hem maddî hem de manevî hastalıklardan koruyabilecek tedbirleri alıyordu.

Veba hastalığı, Efendimiz'in zuhûr buyurdukları dönemlerde önü alınamayan korkunç bir hastalıktı. Günümüzde AIDS ne ise o gün veba da o idi. Vebaya karşı sahâbe titizdi, tetikteydi. Çünkü Efendimiz, onları daima bu hastalığa karşı tenbih edip uyarıyordu. Bu nurlu cemaat, kendi içinde, kendi ülkesinde, kendi temizlik ve nezahetiyle yaşıyordu; ama, askerî harekatla Şam, Suriye, Halep ve Antakya gibi yerlere gidince, Bizansın hastalıklara açık dünyasında meydana gelen vebaya onlar da maruz kalıyordu. İşte Amvas'taki veba böyle bir vebaydı ve meş'um yerde otuz bin sahâbe şehit olmuştu.[29]

O gün, ümmetin emini *Ebû Ubeyde b.* Cerrâh da Amvas'ta bulunanlar arasındaydı. *Ebû Ubeyde* ki, Hz. Ömer seneler sonra bağrından hançerlenip yatağa serilince: "Eğer Ebu Ubeyde hayatta olsaydı onu kendi yerime tavsiye ederdim" diyecektir.[130)]

Necranlılar, Allah Resûlü'ne müracaat edip bize, kendisine güvenebileceğimiz birisini gönder dediler. Allah Resûlü, ona bakmış ve "kalk bunlarla git" demişti.[31] Evet O, ümmetin emini ve Cennetle müjdele-

29– İbn Kesîr, el-Bidaye, 7/90, 91.

30– Ahmed b. Hanbel, Kitâbu Fadâili's- Sahâbe, 2/742.

31– Buhârî, Fezâilü'l-Ashâb, 21; Müslim, Fezailü's-Sahâbe, 53-54.

nen on kişiden biriydi. İşte o gün bu şanlı sahâbî de vebanın insanları kasıp kavurduğu bir yerde bulunuyordu.

Hz. Ömer (ra)'in hilafet günlerindeydi. Allah Resûlü'nün halifesi, fethedilen yerleri dolaşıyor ve gelişmeleri yakından takip ediyordu. Amvas'a da gidecekti. Ancak orada veba olduğunu duyunca geri dönmeye karar verdi. ***Ebû Ubeyde***, önüne dikildi: "Ya Ömer! Allah'ın kaderinden mi kaçıyorsun?" dedi. Ömer: "Evet, Allah'ın kaderinden yine Allah'ın kaderine kaçıyorum" dedi.[32] Bu da, Ömer'in bir ferasetiydi.

Acaba doğru mu yapmıştı? Geri dönmesi isabetli miydi? Ömer bu endişeye kapılınca, Abdurrahman b. Avf imdada yetişti ve şu hadîsi nakletti: اذا سمعتم به بارض فلا تقدموا عليه واذا وقع بأرض وانتم بها فلا تخرجوا فرارا منه "Eğer bir yerde vebanın olduğunu duyarsanız, sakın oraya gitmeyin! Eğer bulunduğunuz yerde bu hastalık zuhûr etmişse ondan kaçmak için oradan dışarıya çıkmayın."[33]

Rica ederek soruyorum: Günümüzde, modern tıbbın karantina adına söylediği de aynı şey değil mi? Bunu asırlarca önce Allah Resûlü söylüyor ve günümüzün tıbbı da O'na: "El-hak, doğru söyledin" diyor."[34]

32- Buhârî, Tıbb, 30; Müslim, Selam, 98.

33- Aynı yerler.

34- M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 1/129-130.

DÖRDÜNCÜ FASIL

GÖZ DEĞMESİ

4041 ١– عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رسولُ الله ﷺ: العَيْنُ حَقٌّ، وَلَوْ كَانَ شَيْءٌ سَابِقٌ الْقَدَرَ سَبَقَتْهُ الْعَيْنُ، وَإِذَا اسْتُغْسِلْتُمْ فَاغْسِلُوا]. أخرجه مسلم والترمذي، ولم يذكر: العين حق.

1. (4041)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Göz değmesi haktır. Eğer kaderi (delip) geçecek bir şey olsaydı, bu göz değmesi olurdu. Yıkanmanız taleb edilirse yıkanıverin." [Müslim, Selam 42, (2188); Tirmizî, Tıbb 19, (2063), Tirmizî'de "Göz değmesi haktır" ibaresi yoktur.]

4042 ٢– وللشيخين وأبى داود وأبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: الْعَيْنُ حَقٌّ].

زاد غير البخاري: « وَنَهَىٰ عَنِ الْوَشْمِ ».

2. (4042)- Sahîheyn ve Ebu Dâvud'da *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh)' tan: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: "Göz değmesi haktır" dediği rivayet edilmiştir.

Buhârî dışındaki rivayetlerde: "Dövme yapmayı da yasakladı" ziyadesi vardır.[35] [Buhârî, Tıbb 36, Libas 86; Müslim, Selam 41, (2187); Ebu Dâvud, Tıbb 15, (3879).]

4043 ٣– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ يُؤْمَرُ الْعَائِنُ أَنْ يَتَوَضَّأَ، ثُمَّ يَغْتَسِلُ مِنْهُ الْمَعِينُ]. أخرجه أبو داود.

3. (4043)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Göze değene (âin)

35– Bu ifade yanlıştır. Bilakis, *"Dövme yapmayı yasakladı"* ziyadesini Buhârî almış diğerleri almamıştır. Sebebi ileride açıklanacak.

abdest alması emredilir, onun abdest suyu alınır, bununla göz değmesine uğrayan (maîn) yıkanırdı." [Ebu Dâvud, Tıbb 15, (3880).]

4044 ٤ – وعن محمد بن أبي أمامة بن سهل بن حنيف أنه سمع أباه يقول: [اغْتَسَلَ أَبِي سَهْلُ رَضِيَ اللهُ عَنْه بِالْخَرَّارِ فَنَزَعَ جُبَّةً كَانَتْ عَلَيْهِ، وَعَامِرُ بنُ رَبِيعَةَ يَنْظُرُ إِلَيْهِ، وَكَانَ سَهْلٌ شَدِيدَ الْبَيَاضِ حَسَنَ الْجِلْدِ، فَقَالَ عَامِرٌ: مَا رَأَيْتُ كَالْيَوْمِ، وَلاَ جِلْدَ مُخَبَّأَةٍ عَذْرَاءَ، فَوَعِكَ سَهْلٌ مَكَانَهُ فَاشْتَدَّ وَعْكُهُ فَأُخْبِرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ، وَقِيلَ لَهُ: مَا يَرْفَعُ رَأْسَهُ وَكَانَ قَدِ اكْتُتِبَ فِي جَيْشٍ، فَقَالُوا: هُوَ غَيْرُ رَائِحٍ مَعَكَ يَا رَسُولَ اللهِ، وَاللهِ مَا يَرْفَعُ رَأْسَهُ، فَقَالَ: هَلْ تَتَّهِمُونَ بِهِ أَحَداً؟ أَلاَ بَرَّكْتَ؟ اغْتَسِلْ لَهُ، فَغَسَلَ عَامِرٌ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ وَمِرْفَقَيْهِ وَرُكْبَتَيْهِ، وَأَطْرَافَ رِجْلَيْهِ، وَدَاخِلَ إِزَارِهِ فِي قَدَحٍ، ثُمَّ صَبَّ ذٰلِكَ الْمَاءَ عَلَيْهِ رَجُلٌ مِنْ وَرَائِهِ، فَبَرَأَ مِنْ سَاعَتِهِ]. أخرجه مالك.

«الْخَرَّارُ» بخاء معجمة وراءين مهملتين: موضع بقرب الجحفة.

و«الْمُخَبَّأَةُ»: المخدّرة.

و«الْعَذْرَاءُ»: البكر.

وقوله «أَلاَ بَرَّكْتَ»: أى هلا دعوت له بالبركة.

و«دَاخِلُ الإِزَارِ» الطرف الذي يلى جسد المؤتزر.

4. (4044)- *Muhammed İbnu Ebî Ümâme İbni Sehl İbni Hanîf,* babasından şunları işittiğini anlatmıştır: "Babam Sehl (radıyallahu anh) (Cuhfe yakınlarındaki) Harrâr nam mevkide yıkandı. Üzerindeki cübbeyi çıkardı. Bu sırada Âmir İbnu Rabî'a ona bakıyordu. Sehl, bembeyaz bir tene, güzel görünüşlü bir cilde sahipti. Âmir: "Ne bugünkü bir manzarayı, ne de böylesine ancak çadıra çekilmiş bâkirede bulunabilen bir cildi hiç görmedim" dedi. Sehl daha orada iken hummaya yakalandı ve rahatsızlığı şiddet peyda etti [ve yere yıkıldı]. Durum Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a haber verildi ve: "Başını kaldıramıyor" dendi. Halbuki Sehl orduya kaydedilmişti. "Ya Resulallah o, sizinle gelemez Vallahi başını bile kaldıramıyor!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Onunla ilgili olarak herhangi bir kimseyi ittiham ediyor musunuz?"* diye sordu. "Âmir İbnu Rebîa var" dediler. Resulullah, onu çağırtıp kendisine kızdı ve: *"Siz-*

den biri niye kardeşini öldürüyor? Niye bir "Bârekallah!" demedin? Onun için abdest al!" buyurdu. Bunun üzerine Âmir yüzünü, ellerini, kollarını, dizlerini ve ayaklarının etrafını ve izarının[36] içini bir kaba yıkadı. Sonra, bir adam bu suyu onun (Sehl'in) üzerine arkasından döktü; derken o ânında iyileşti." (Muvatta, Ayn 1, (2, 938).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen dört hadis, birbirini tamamlar mahiyettedir ve aynı hükmü ifade etmektedirler. Ülemânın açıklamalarına geçmeden mezkur hadislerde ifade edilen ana fikirleri şöyle özetleyebiliriz:

1) Göz değmesi haktır, inkar edilemez

2) Göz değmesine karşı bazı tedbirler alınmalıdır.

3) Göz değmesine meydan vermemek için bir şey hoşa gidince Bârekallah demek gerekir.

4) Göz değmesine uğrayan kimseyi, düştüğü rahatsızlıktan kurtarmak için gözü değen kimseye abdest aldırtıp, abdest suyunu bir kabta toplayarak gözzedeye dökmek gerekmektedir. Şu halde babın ilk hadisinde (4041) geçen *"...Yıkanmanız taleb edilirse yıkanıverin"* emrini, "Gözünüz değdi diye hükme varılarak gözzedenin tedavisi için abdest almanız istenirse, bu hususta aksilik çıkarmayın, bu maksadla usulüne uygun tarzda abdest alarak abdest suyunu verin" demektir.

Şimdi bunları açıklayalım:

1. Göz Değmesi Haktır:

"Göz değmesi haktır" sözünü âlimler "Bu inkârı mümkün olmayan bir hadisedir" diye anlamıştır. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* göz değmesi hadisesinin mevcudiyeti hususunda ikna edebilmek için kader meselesine atıf yapmıştır: *"Değiştirilmesi mümkün olmayan kaderi değiştirecek güçte birşey olsaydı, bu göz değmesi olabilirdi, yani göz değmesi bu kadar kesin bir hâdisedir."*

Hadisi açıklayan şârihler, meseleyi çeşitli yaklaşımlarla aklın kabul edeceği izaha kavuşturmaya çalışırlar.

İbnu Hacer, bir kısım kimselerin -hususen tebiatçıların- "Göz, uzaktan nasıl bir faaliyetle, karşısındakine tesir edebilirler?" diye meseleyi inkar cihetine gittiklerini belirttikten sonra der ki: "İnsanlar bir tabiatta

36- *"İzarının içi"* tabiri ile ne kastedilmiştir? Bu münakaşalıdır. Böğür, üzerine izar bağlanan kısım, izarla örtülen ön, avret mahallinden kinayedir, uyluk kısmı vs.

değildir, çok çeşitli tabiatlara sahiptir. Bu, değici kimsenin gözünden çıkan bir zehir havadan geçerek gözzedeye ulaşmak suretiyle olabilir. Nitekim, bazı değici göze sahip olanların şöyle söylediği nakledilmiştir: "Hoşuma giden bir şey gördüğüm zaman, gözümden bir hararetin çıktığını hissederim" Bu hadisenin bir benzeri şudur: (Bazı) hayızlı kadınlar vardır, ellerini süt kabına koydukları zaman süt bozulur, halbuki temizlik zamanında koysalar hiç bir şey olmaz. Keza böylesi kadınlar, hayız halinde bir bahçeye girseler, elini değmese bile birçok bitkiye zarar verirler. Bu meseleye başka benzer örnekler de var. Sözgelimi sapasağlam insan, göz ağrısı olan birine baktığı zaman o da göz ağrısına yakalanır. Keza bir cemaatte bir kimse esnemeye başlasa başkaları da esnemeye başlar. Bu hususlara İbnu Battal işaret etmiştir. Hattâbî der ki: "Bu hadiste gözün nefislere tesir eden bir güce sahip olduğu belirtilmiştir. Ayrıca hadis, tabiatçıların "Varlık, beş duyu ile hissedilen şeylerden ibarettir, onun dışındakilerin hakikatı yoktur" şeklindeki iddialarını da çürütmektedir."

Mâzirî, bunun ilâhî bir kanunla cereyan ettiğini belirttikten sonra, "Burada gözden çıkan görülmez gizli bir cevherin varlığından söz edilebilir mi, edilemez mi?" diye sorar ve şöyle devam eder: "Bu muhtemeldir, kesin bir iddia ileri sürülemez. İslam'a intisab eden tabiatçılardan bazısı kesin olarak: "Bakanın gözünden, görülmeyen latif cevherlerin fışkırıp, gözzedeye ulaşıp derideki mesâmattan içeriye hulûl ettiğini, Hâlık Teâlâ'nın da, zehir içinde helakı yarattığı gibi, bu hulûl ile birlikte helakı yarattığını" iddia eder. Ancak burada kesin iddada bulunan hata eder. Bunun kat'î, tabiî birşey olmaksızın bir âdet-i ilâhî olması caizdir." İbnu Hacer bu açıklamayı takdir eder.

Mâzirî, bizzat bazı tabiatçıların göz değmesini inkar edemeyip: "Gözü değen kimsenin gözünden, zehirli bir kuvvenin fışkırıp gözzedeye ulaştığını, onu helak veya ifsad ettiğini, bunun ef'a yılanının nazarının isabeti nevinden[37] inkarı mümkün olamayan bir hadise olduğunu söylediklerini belirtir."

el-Mevâhibu'l-Ledünniye'de *Kastalânî,* göz değmesinin inkâr edilmemesi gereğine -Mâzirî'den naklen- bir başka yaklaşımla temas eder: "Ehl-i bid'a'dan bazıları ma'nâsız bir tavırla göz değmesini inkara yeltendiler. Halbuki:

a) Zatında muhal olmayan;

37– Ef'â: Engerek yani zehirli yılan demektir. Bunun bir nevinin bakışına uzaktan hedef olan canlının helak olduğu şöhret bulmuştur.

b) Herhangi bir hakikatın tersyüz edilmesini netice vermeyen;

c) Bir delilin ifsadını gerektirmeyen birşey, aklen caizdir. Öyleyse Şâri'i mübin Resul-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (böyle aklen caiz olan) bir şeyi haber vermişse onu tasdik etmek gerekir. Bunu inkâr ma'nâsız olur. Bunun inkarı ile âhirete müteallik haberlerini inkar arasında hiç bir fark yoktur." Böylece, sahih hadisle sâbit olan bir meseleyi inkâr etmenin dinî mahzuruna dikkat çekmiş olmaktadır.

Mevâhib-i Ledünniye'yi 1008 hicrî senesinde (yani dörtyüz yıl önce) temiz bir Türkçe ile dilimize çeviren Abdulbâki merhumun meseleye kattığı bir açıklama, göz değmesini kavramada yardımcı olacağı için buraya aynen alıyoruz: "Göz değmek dedikleri havâss-ı eşya kabilindendir, bir eserdir, görünür ve lâkin sırrı bilinmez ve sebebi ne idiği Hak Sübhânehu ve Teâlâ Hazretlerinden gayra malum olmaz. Görmez misin ki, mıknatıs demiri kendine çeker, sebebi ne idiğin kimse bilmez..."

★ *İbnu Hacer*'in, *"Göz değmesi haktır"* hadisinden çıkardığı hükümler meyanında şunu da kaydetmemiz gerekmektedir: "Göz değmesi, herhangi bir şeyin hoşa gitmesiyle hâsıl olur. Bakan kimse, hased etmiş olmasa da baktığı kimseyi seven bir dostu da olsa, salih bir kimse de olsa."

"Nazar hak olmakla beraber nasıl cereyan ettiğini bugünkü teknik imkanlar açıklayamamaktadır. Nazarın gerçek bir vakıa olduğu örneklerle sâbittir. Buna benzer bir hadise de, telapatidir. Telapati, arada herhangi bir vasıta olmaksızın uzaklarda bulunan iki kişinin haberleşmesidir.

Telapati hadisesi, bugün gerçek bir tesbit olmasına rağmen nasıl cereyan ettiği bilinememektedir. Bu ve buna benzer hadiselere, teknolojinin yeterli hassasiyete ulaşmadığını ve tatminkâr bir incelik arzetmediğini imâ etmektedir.

Nazar değen kişinin abdest suyunda şifa bulunduğunun sahih hadislerle bize aktarılmış olması, iyi bir laboratuvar ve klinik çalışmasına davet etmektedir.

Derisi ile de solunum yapan insan, devamlı terleme de yapmaktadır. Bu ter ile birlikte, vücuttaki bazı zararlı maddeler (toksin ve antijenler) de atılmaktadır. Abdest suyu ile toplanan bu maddeler, nazar değen kişide aşı etkisi uyandırarak tedavi edici etkisinin olabileceği düşünülebilir." (Z.Ç.)

2. Göz Değmesine Karşı Alınacak Tedbirler:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) göz değmesinin hak olduğunu beyan edince, ondan korunmanın çaresini de beyan etmesi tabiiydi. Nitekim hadislerde buna yer verildiğini görürüz:

★ Muavvizateyn okumak.

★ Fatiha suresi ve Ayete'l-Kürsi okumak.

★ *Resulullah*'ın öğrettiği bazı duaları okumaktır.

Hadislerde gelen dualardan biri şudur:

اَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللهِ التَّامَّةِ مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ وَهَامَّةٍ وَمِنْ عَيْنٍ لاَمَّةٍ اَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللهِ التَّامَّةِ الَّتِى لاَ يُجَاوِزُهُنَّ بِرٌّ وَلاَ فَاجِرٌ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ وَزَرأَ وَبَرأَ وَمِنْ شَرِّ مَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَمِنْ شَرِّ مَا ذَرأَ فِي الأَرْضِ وَمِنْ شَرِّ مَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمِنْ شَرِّ فِتَنِ اللَّيْلِ وَمِنْ شَرِّ طَوَارِقِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ اِلاَّ طَارِقاً يَطْرُقُ بِخَيْرٍ يَا رَحْمنِ.

"Allah'ın tam kelimeleriyle, her bir şeytandan ve öldürücü zehir taşıyanlardan (Allah'a) sığınırım. Allah'ın tam kelimeleriyle -ki bunları ne iyi kimseler, ne de fâcir ve kötüler tecâvüz edemezler- Allah'ın yarattığı, varettiği vücud verdiği şeylerin şerrinden gökten inenlerin ve göğe yükselenlerin şerrinden, yerde yarattıklarının ve yerden çıkanların şerrinden, gece fitnelerinin şerrinden , gece ve gündüz gelenlerin -hayırla gelenler hariç- şerrinden Ey Rahman Rabbim sana sığınırım."

Hz. Cebrail aleyhisselam'ın *Resulullah*'a okuduğu göz rukyesi şudur: بِسْمِ اللهِ اَرْقِيكَ وَمِنْ كُلِّ دَاءٍ يَشْفِيكَ وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ اِذَا حَسَدَ وَمِنْ شَرِّ كُلِّ ذِى عَيْنٍ.

Müslim'de gelen bir rukye şudur: بِسْمِ اللهِ اَرْقِيكَ مِنْ شَرِّ كُلِّ شَىْءٍ يُؤْذِيكَ وَمِنْ شَرِّ كُلِّ نَفْسٍ اَوْ عَيْنٍ حَاسِدٍ اللهُ يَشْفِيكَ بِسْمِ اللهِ اَرْقِيكَ. "Allah'ın adıyla, sana eza veren her şeyden, her nefsin ve her hâsid gözün şerrinden sana rukye yapıyorum. Şifayı Allah verir, ben Allah'ın adıyla rukye yaparım."

❑ FİİLÎ TEDBİR:

Göz değmesi, başkasının hoşlanıp gıpta ettiği bir güzellik sebebiyle vukûa geldiği için, birçok büyükler, göz değmesine tedbir olarak güzellikleri izhar etmeyip, setretmeyi yani kişinin kendisini olsun evladını olsun fazla süsleyip dikkat çekmemesini tavsiye etmiştir. İmam Begavî'nin nakline göre Hz. Osman yakışıklı bir oğlan görünce, sahiplerine çocuğa göz değmemesi için yüzünü biraz karartarak çirkinleştirmelerini tavsiye etmiştir.

❑ NAZARA KARŞI RESMÎ TEDBİR Mİ?

Nazar bahsinin İslam üleması nezdindeki ciddiyetini gösteren bir

husus, bazı âlimlerin bu meselede vermiş olduğu bir fetvadır. Bu fetvayı kaydetmeden önce şunu belirtmek isteriz: Nazar değmesi bahsine yer veren şârihlerimiz, bu fetvaya herhangi bir tenkid getirmek şöyle dursun, onu tasvib ifade eden sözlerle aynen tekrar ederler. Pratikte bunun fiilî bir uygulaması olmuş mudur bilemiyoruz. Bu hususta örneğine rastlamadık. Sırf nazariyatta da kalsa fetvayı bilmede fayda olduğuna inanıyoruz:

"Bir bölge yetkilisinin (İmam), gözü değen kimseyi bilmesi halinde halka karışmasını önlemesi ve evinde kalmasını sağlaması uygun olur. Şayet fakirse (ve kazanç için çıkmaya mecbursa) maîşetini de sağlar. Zira onun zararı, cüzzamlının zararından daha fazladır. Hz. Ömer bir cüzzamlıyı halka karışmaktan men etmişti. Keza o, Resulullah'ın cemaate gelmekten men ettiği sarımsak-soğan yiyenden daha fazla zararlıdır."

Nevevî der ki: "Bu söz doğrudur, açıktır, muhalif bir görüş beyan eden kimse bilinmemektedir."

❑ TECZİYE Mİ?

Resmî tedbir meyanında, âlimler, gözü değenin kadı tarafından cezalandırılması meselesini de münakaşa etmiştir. Kurtubî der ki: "Gözü değen kimse bir zarara sebep olsa onu tazmin eder, ölüme sebep olursa, üzerine kısas veya diyet gerekir. Şayet bunun vukûu, bir âdet halini almış olacak şekilde ondan tekrarla vâki olmuşsa..." *İbnu Hacer* der ki: "Şâfiîler, bu hususta kısasa hükmetmezler, bilakis, kısası yasaklarlar. Derler ki: "Böyle birisi öldürülmez, mühlik (zarar vermiş) de addedilmez." Hatta *Nevevî,* er-Ravza'da der ki: "Bu şahsa ne diyet ne de kefâret gerekir, çünkü hüküm, istikrar kesbetmiş umumî hallere terettüp eder, bazı ahvale tâbi olarak bazı şahıslarda görülen istikrar bulmamış hususî hallere değil. Nitekim, kişiden göz değme hadisesi, hased gayesi veya onun mazhar olduğu nimetin zevalini temenni etmesi halinde vâki oluyor. Keza, göz değmesinden neş'et eden şey, bazan o şahsa herhangi bir kötülüğün husûlüdür, bu kötülük hayatın zevâline has kılınamaz. O kimseye, göz değmesinin tesiriyle başka surette de bir kötülük gelebilir." İbnu Hacer derki: "Buna ancak, sihirbazın öldürülmesiyle ilgili hüküm uygun düşer. Çünkü, bunun hali onun haline uygundur, ikisi arasında fark bulmak zaten zordur."

3. Gözü Değen Ne Yapmalı?

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kaydettiğimiz üzere göz değme hadisesine karşı bir kısım önleyici tedbirler tavsiye eder. Bunların bazısı,

gözü değen zâtla ilgilidir. Bu cümleden olarak Aleyhissalâtu vesselâm böyle kimselere, hoşlarına giden birşey gördüğü zaman, bârekallah diye tebrikde bulunmalarını tavsiye etmektedir. 4044 numaralı hadiste bu husus işlenmişti. *Nesâî* ve *İbnu Mace*'de yine *Ebu Ümâme*'den gelen bir başka vecihte: .اذا رأى احدكم من اخيه ما يعجبه فليدع له بالبركة *"Biriniz kardeşinde hoşuna giden bir şey görünce ona bereket duası ediversin"* buyurulmuştur. "Allah onu sana mübarek kılsın. Hakkında hayırlı kılsın" ma' nâsına gelen bârekallah duasının gözdeki değmesinden korkulan hassayı gidereceği beyan edilmiştir. İbnu Abdilberr der ki: "Kişi bu durumda *"Tebâre-kallahu Ahsenu'l-Hâlikîn"*, *"Allahümme bârik fihi"* demelidir. "Herhangi bir şey, hoşuna giden herkesin tebrik duası okuması ona vacibtir. Bereket duasında bulununca muhakkak surette mahzur bertaraf olur." el-Mâzirî der ki: "Burada hâsıl olan tesir, izahı ve anlaşılması aklen müm-kün olmayan hadiselerdendir. Her bilinen şeyin mahiyetini kavramak aklın gücü dışındadır. Öyleyse mahiyeti anlaşılmadı diye bu hadisenin inkârı gerekmez. Müteşerri yani şeriata bağlı, dindar biri bunu kabulde zorluk çekerse, kendisine: "Allah ve Resulü daha iyi bilir" demesini tavsiye eder, tecrübenin bunu destekleyip, müşahedenin de teyid ettiğini söyleriz. Fakat mütefelsif yani şahsî kanaatiyle hareket edip dinî kaynaklara itibar etmeyen biri, bu tedaviyi anlamakta zorluk çeker, inkâra kalkarsa, onu kısa yoldan reddetmek en doğru yoldur. Çünkü, ona göre de ilaçlar, mahiyeti bilinmeyen bir kuvvetle tesir hasıl eder. Ve durumu bu olan yani nazarlarında mahiyeti meçhul olan şeye de havas ismini takarlar." *İbnu'l-Kayyim* der ki: "Bu keyfiyeti inkar eden, alay konusu yapan, şekke düşen, ona inanarak değil de bir tecrübe olsun diye başvuran ondan istifade edemez. Tuhaf olan şudur: Tabibler, eşyanın tabiatında, havas dedikleri ve hastalıkların tedavisinde müessiriyetine inandıkları bir şeyin varlığını -bu hâsiyetin nasıl müessir olduğunu izah etmeksizin- akla vurmadan peşinen kabul ettikleri halde, sıra şer'î havass'a gelince iş değişiyor, cahil takımları bunu inkara kalkıyorlar. Üstelik bunu abdestsuyu ile gözzedenin tedavisi arasında akl-ı selim'in reddetmeyeceği kesin bir bağ olmasına rağmen yapıyorlar. Nitekim yılan zehirine karşı kullanılan panzehir de böyle; yılanın etinden yapılır. Öfkelenmiş nefislere tavsiye edilen ilaç da böyle: Öfkelinin bedenine eli koymakla öfkesi gider. Şu halde, bu göz değmesinin tesiride beden üzerine düşen bir ateş parçası gibidir, sanki abdestle bu ateş söndürülmektedir. Ayrıca şiddetle nüfuz eden bu habis keyfiyetin tesiri, bedenin ince yerlerinde zuhur etmesi ve büklümlerinde en ince yerleri teşkil etmesi sebebiyle, büklüm-lerin yıkanmasıyla o habis keyfiyetin tesiri iptal edilmiş olur, hele buralar, şeytânî ruhların hususî mekanlarını teşkil ederse."

İbnu's-Sünnî'nin Saîd İbnu Hakîm'den rivayetine göre, "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kendi gözünden herhangi bir zarar değmesinden korkacak olursa: "Allahümme bârik fîhi (Alahım onu mübarek kıl) derdi ve ona zarar vermezdi."

Yine İbnu's-Sünnî ve Bezzâr'ın Enes (radıyallahu anh)'den yaptıkları bir tahriçte Resulullah şöyle buyurmuştur: "Kim bir şey görür, o da hoşuna giderse ve derhal "Mâşallah lâ kuvvete illâ billah. (Allah istemiş, kuvvet sadece Allah'tandır) derse, (onun nazarı) zarar vermez."

Şu halde bereket duasının tek bir formülü yok, muhtelif şekillerde yapılabilir. En müessiri, me'sur olanı yâni hadislerde gelenidir. Dilimizde mâşallah bârekallah demek yerleşmiştir.

4. Nazar Değen Kimseye Yapılacak Tedavi:

1- Kişinin nazarı değmemesi için tavsiyede bulunan Resulullah, herşeye rağmen nazar değmesine uğrayan gözzedenin tedavisine de reçete vermiştir. 4044 numaralı hadis mezkur reçeteyi beyan eder. Kısaca şudur: *"Kimin gözü değmişse ona bir leğenin içinde abdest aldırıp, leğende toplanan su, gözzedenin üzerine dökülecektir."*

Ancak, hemen belirtelim ki, burada zikredilen abdest, tam bir namaz abdesti değil, 4044 numaralı hadiste görüldüğü üzere bir nevi abdesttir. Bazı hadislerde abdest (vudû) kelimesi kullanılırken, bazılarında gusül ve iğtisâl kelimeleri kullanılmıştır. Şu halde bunu namaz abdesti veya cenabet guslü olarak anlamayacağız. Rivayetlere göre bu *bir nevi abdest*'in tarifleri farklıdır. Bu tariflerden biri zikri geçen rivayette yapılmışsa da, bazı mühim noktalar var. Sözgelimi, "ayaklarının etrafı" tabiriyle "sağ sol ayaklarının parmak dipleri"nin kastedildiği, bir başka rivayette açıklanmıştır. *Ebu Ümâme*'den Zührî tarikiyle Nesâî ve diğer bazı kaynaklarda gelen bir rivayette şöyle anlatılır: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la bir grup çıkmıştı, yanlarında bende vardım. Bir su kaynağına geldik. Cuhfe'deki Harrar geçidine varınca Sehl İbnu Huneyf (açıkta) yıkandı. Beyaz tenli, beden ve endamca yakışıklı idi..." Hadiste 4044 numaradaki gibi anlatılır. Bazı farklılıklar şöyle: "Resulullah'ın emri üzerine Âmir yüzünü, ellerini, dirseklerini, dizlerini, ayaklarının yanlarını (parmaklarla birleşen yerleri), izarının iç kısmını bir kab içerisine yıkadı. Sonra birisi, bu suyu, hastanın arka tarafından başına ve sırtına döktü. Sonra kabı bıraktı. Bunu yapar yapmaz Sehl halkla birlikte hiçbir şey yokmuş gibi yürüdü."

Şunu da belirtelim ki, bir kısım âlimler gözü değen kimsenin bu ab-

desti alması işine vacib demişlerdir. Yani bu maksadla abdest alması taleb edildiği takdirde talebi reddetmez. "Zira derler, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın "kardeşin için abdest al" veya "...yıkanıver" şeklindeki buyrukları vücub ifade eder." Zürkânî devamla der ki: "Kimseye, kardeşine fayda verecek bir şeye mani olması veya zarar vermesi uygun olmaz, hele bu zarar kendisi yüzünden olmuşsa. Aksi takdirde ona karşı cinayet işlemiş olur. Öyleyse nazarı değen kimseye bu sebeple gusletmesi (abdest alması) vacibtir."

2- GÖZ DEĞMESİYLE İLGİLİ BAZI MÜTEFERRİK HÜKÜMLER:

Şârihlerimizin beyan ettiği bazı hükümleri de mevzumuzun tamamlanması için kaydediyoruz:

★ Gözü değen kimse, bilindiği takdirde yıkanmaya hükmedilir.

★ Yıkanma faydalı rukyelerdendir.

★ Mâ-i müsta'mel (abdest suyu) temizdir.

★ Göz değmesi bazan ölüme sebep olabilir.

★ Kalbe "hususi guslün" eseri en ince ve en çabuk nüfuz eden yerlerden ulaşır, bu su ile, gözün tahrik ettiği ateş söner.

3- 4044 numaralı hadisten açık yerde, avret yerleri açılmamak kaydıyla yıkanılabileceği hükmü çıkarılmıştır.

4- Yıkanan kimseye, avretine olmamak kaydıyla bakılabilir. Çünkü Resulullah, Rebîa'yı, baktığı için değil, rukye okumadığı için azarlamıştır.

6- GÖZ DEĞMESİ VE KADER: Göz değmesi meselesi mevzubahis olunca, kaderle olan irtibatı gündeme gelmektedir. Âlimler bu hususta da bir kısım açıklamalarda bulunarak göz değmesine inanmanın kader inancını haleldâr etmeyeceğini açıklar. *İbnu Hacer* der ki: "Bu meselede *Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat* inancına uyan nokta-i nazar şöyledir: "Göz, bakan kimsenin bakması esnasında öbürüne zarar verir, bu doğrudur, ancak bu hadise rastgele cereyan etmez; iki şahıs karşılaşınca birinden diğerine zarar gelmede cereyan eden ilâhî âdetle meydana gelir." Bilhassa *Hattâbî* açık ifadelerle, felsefecilerin gözde mevcut, mahiyeti bilinmeyen bir "ma' nâ"nın karşı tarafta zarar hâsıl ettiği fikrinin yanlışlığına dikkat çeker. O, bu hâdisenin, zarar husûlünde Allah'ın icra ettiği kanunla vukûa geldiğini belirtmede ısrar eder. Der ki: *"Allah âdetini, cisimlere ve ruhlara dercettiği bir kısım kuvvetlerin mevcudiyetiyle icre eder. Nitekim kişi, ken-*

disine haya ettiği birisi baktığı zaman, duyduğu utanma ile yüzünde, daha önce bulunmayan şiddetli bir kızarma hâsıl olur. Korktuğu birisini görünce de yüzü sararır. Birçok insan korktuğu şeyi mücerred görmekle rahatsızlaşır ve kuvvetleri zaafa uğrar. Bütün bu cereyan eden hadiseler Allah'ın ruhlarda yaratmış olduğu "tesirler"den hâsıl olur. İşte bu "tesirlerin", gözle olan irtibatının kuvveti sebebiyle vukua gelen fiil göze nisbet edilerek göz denmiştir. Aslında bu fiilin vukûunda asıl müessir (tesir sahibi) göz değildir, tesir ruha aittir. Ruhlar tabiatca, kuvvetce, keyfiyetce, havâsca çok farklıdırlar. Bir kısım ruhlar, kötülüğün şiddeti ve keyfiyetinin habisliği sebebiyle, bedende sırf rü'yetle tesir hâsıl eder, bunun ona ittisal peyda etmesi gerekmez.

Hülasa te'sir, Allah'ın iradesi ve yaratmasıyladır, cismânî bir ittisâle münhasır değildir. Gerçi bazan ittisalle de olur, ancak bazan karşı karşıya gelmekle, bazan sırf bir görme ile, bazan da ruhun teveccühüyle hâsıl olur. Bu cümleden olarak dualarla, rukyelerle, Allah'a iltica ile hâsıl olan tesir gösterilebilir. Keza tevehhüm ve tahayyül ile de tesirin vukûa geldiği bir gerçektir. Bakan kimsenin gözünden çıkan şey ise mânevî bir oktur, korumasız olan bir bedene değdi mi onda tesir meydana getirir. Beden korumalı olursa ok ona nüfuz etmez, belki de sahibine geri döner. Maddî ok da böyle değil mi?"

7- DÖVME (VEŞM) YASAGI: 4042 numaralı rivayetin sonunda, Buhârî dışındakilerin *"Dövme yapmayı yasakladı"* ibaresine yer verdiği not edilmiştir. Aslında bu ziyadeyi Buhârî kaydetmiş *Müslim* ve *Ebu Dâvud* kaydetmemiştir. Ortada bir ifade hatası olduğu açık. *İbnu Hacer*, rivayette, birbiriyle irtibatı gözükmeyen iki ayrı mesele yer aldığı için, aslında bunların iki hadis olabileceğini ve muhtemelen bu yüzden, *Ebu Dâvud* ve *Müslim*'in ikinci kısmı rivayete eklemediğini belirtir. Sonra Buhârî'nin bunu niçin beraber zikretmiş olabileceğini araştırır. Der ki: "Bu iki cümle arasında, benden önceki şârihlerin farkına varmadığı bir ilgiyi keşfettim. Şöyle ki: "(Dövme âdetinin yaygın olduğu muhitlerde) kişiyi dövme yaptırmaya sevkeden âmillerden biri de, sıfatında yapacağı değişiklikle göz değmesini önlemek gayesidir."

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) göz değmesini teyid etmekle birlikte dövmeyi yasaklamaktadır. Öyleyse göz değmesine karşı, dövme yapma vs. gibi sünnette beyan edilmeyen tedbirlerin hiçbir faydası yoktur. Allah'ın takdir ettiği şey olacaktır.

İKİNCİ İLAVE)

TIBB-I NEBEVÎ

TIBB-I NEBEVÎ, MAHİYETİ VE EHEMİYETİ

(Tıbbb-ı Nebevî'ye Yeniden Eğilmenin Gereği)

Zamanımızda tıp ilmi eski devirlere nazaran çok terakki kaydetmiştir. Her geçen gün yeni gelişmelere de sahne olmaktadır. Öyle gözüküyor ki, istikbalde en harika keşiflerin yapılacağı sahalardan biri tababet olacaktır.

Tıbbî inkişaflar, sadece daha müessir yeni ilaçlar bulmaya, teşhis ve tedavide kullanılan yeni cihazlar keşfetmeye münhasır kalmıyor, prensip ve metodlara da şâmil oluyor. Nitekim bugün ilaçla tedâvi esasına dayanan alışılmış, mutad Batı tipi tedavi metoduna temelde aykırılık arzeden yeni metodlara şahit olmaktayız. Telkin, akapunktur gibi ilaçsız tedavi metodlarına ilaveten *"bıçaksız ameliyat"* metodları da duyulmaya, katılmaya başladı. En azından yurdumuzda, bundan birkaç on yıl öncelerine kadar, Batı tipi tabâbetle bağdaşmayan her çeşit tedavi usulü kesinlikle reddedilir, safsata , hurâfe, kocakarı işi olduğu söylenirdi. Halbuki bugün, aynı şeyler karşısında *"halk tababeti"*, "şifalı otlarla tedavi" gibi daha mûnis, daha ilmi bir yaklaşım benimsenmiş bulunmaktadır. Bu gelişmeler karşısında İslam âleminin geçmişte asırlarca müracaat kaynağı yaptığı ve milyonlarca insanın prensipleriyle şifaya kavuşturulduğu tıbb-ı nebevînin derin incelemelere konu edilmesi, diğer tıbbî metodlar seviyesinde geliştirilip sistematize edilmesi müslümanlara ciddî bir vazife olmaktadır.

Biz bu yazımızda, tıbb-ı nebevî hakkında toplu bir bilgi verebilmek için, onun dayandığı ana prensipleri belirtmeye çalışacağız. Göreceğiz ki, hakikaten tıbb-ı nebevî, nev-i şahsına münhasır tamamen orijinal bir tababet çeşididir. Katı, değişmez esaslara dayanmaz. İnsanlar için faydalı olan bütün metodlara sînesinde yer verir. Zira insan mizacındaki farklılıkları kabul ederek, bu metod ve ilaçlardan mizaca uygun gelenin netice vereceğini kabul eder.

Tıbb-ı nebevî sahasında, mütehassıslarca sistematik çalışmalar yapıldığı takdirde, insanlığa orijinal tedavi ve şifa yolları sunulabileceğine inancımız tamdır.

1- HZ. PEYGAMBERİN SAĞLIĞA VERDİĞİ EHEMMİYET:

Dinimiz tarafından insanlara yüklenen dünyevî ve uhrevî bütün vazifeleri ifası her şeyden önce sağlığa bakar. Bu sebeple İslamiyet, "mücerret hayat" değil, *"sağlıklı hayat"* üzerinde durur. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a göre, sarsılmaz bir iman demek olan "yakîn"den sonra kişinin en kıymetli serveti "sıhhat"idir. Bir hadiste şöyle buyurur: *"Allah'dan af ve âfiyet dileyin. Zira, hiçbir kimseye "yakîn"den sonra, âfiyetten daha hayırlı bir şey verilmemiştir."* Bir diğer hadislerinde de: *"Allah'tan istenen şeyler arasında Allah'a en sevgili olanı âfiyettir"* buyurur. Bir zat "Hangi dua daha üstündür?" diye üç ayrı gün sorar. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* her defasında: "Rabbinden dünyada da âhirette de âfiyet vermesini iste" diye cevap verir. Etrafındakilere pek çok kereler "Allah'tan âfiyet taleb etmelerini" tavsiye eden Resulullah, şahsî dualarında, sıkca sıhhat talebetmek suretiyle fiilî örnek vermiştir.

Hemen belirtelim ki, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tebligâtında dua, ulaşılması gereken bir hedefin gerçekleşmesinde birbirini takiben yapılması gereken birçok fiil ve buna bağlı olarak alınması gereken tedbirlerin ilkini teşkil eder. Yani dua ile, hedef tayini yapmış, gerçekleşmesi gereken şeyi şuur haline getirip programa almış oluruz. Ondan sonra bunun tahakkuku için yapılması gereken şeyleri icraya sıra gelir. Öyle ise âfiyet talebi demek, sıhhatli olmak için gerekli olan şartları yerine getirmek, fiîlen tedbirler almak demektir; Hıfzıssıhha kaidelerine uymak, doktora gitmek, perhiz yapmak, ilaç almak, ameliyat olmak vs..

2- KORUYUCU HEKİMLİK:

Tıbb-ı nebevî'yi birkaç prensibe irca etmek istesek ilk prensip olarak hıfzıssıhha karşımıza çıkar.

Yâni, tedavi olmak değil, *sağlığı korumak* veya *hastalanmamak için tedbirler almak* esastır. Gerçi öncelikle sıhhatin korunmasına bütün tababet sistemlerinde yer verilmiştir. Ancak dinimiz kadar bunu şuurla, ısrarla yapan başka sistem yoktur.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* önce sıhhati korumanın ehemmiyetini belirten uyarılarda bulunur: "...Hasta olmazdan önce sağlığın kıymetini, ölmezden önce hayatın kıymetini bil!" gibi. Ayrıca sıhhati

koruyucu pek çok prensipler vaz'eder. Bunlardan bir kısmı doğrudan doğruya, bir kısmı da dolaylı olarak sıhhati gaye edinir. Aşağıda kısa kısa üzerinde durulacağı üzere, mesala temizlik, beslenme, spor ve istirahate giren emirler doğrudan hıfzıssıhha ile ilgili olduğu halde namaz, oruç gibi ibadetlerle, domuz eti başta olmak üzere bir kısım yiyecekler ve alkollü içki ve uyuşturucularla ilgili haram ve yasaklar da dolaylı olarak sıhhatin korunmasıyla ilgilidir.

❑ TEMİZLİK:

"Temizlik imanın yarısıdır" hadisinde ifadesini bulduğu üzere Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* temizliği İslam'ın yarısı ilan etmiştir. Öyle bir yarı ki, ikinci yarısının muteberliği buna bağlı. Temizlik olmadıkça, ne namaz, ne oruç, ne diğer ibadetler hiçbiri makbul değildir. Nitekim hadiste *"Namazın anahtarı temizliktir"* buyrulmuştur.

Temizliğin dindeki ehemmiyetine binaen hadis kitaplarında olsun, fıkıh kitaplarında olsun tamamına yakınında ilk bölümü *Kitabu't-tahâre* adını taşıyan temizlikle ilgili bahisler teşkil eder.

Maddî ve manevî, ruhî ve bedenî her iki temizliğe beraberce yer veren İslam, maddî temizliği şu dört seviyede anlar ve emreder.

1- Elbise temizliği

2- Beden temizliği,

3- Mekan ve mesken temizliği,

4- Çevre temizliği.

❑ BESLENME:

Dinimiz sağlıklı beslenmeye de geniş yer vermiştir. Dinin ana kaynağında *"Yeyin, için, israf etmeyin"* denmiş olması bu mevzuun dinde kazandığı ehemmiyeti göstermeye yeterlidir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, yenecek şeylerin çeşidinden miktarına, hangi şeyleri hangi şeylerle berâber yemek gerektiğinden hangi çeşit rahatsızlıkta hangi çeşit yemeklerin yenmesi gereğine kadar çeşitli tavsiyelerde bulunur. Teferuata girmeden şu esaslara temas edebiliriz:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* yiyeceklerin mütenevvî olmasını emreder. Yani et, sebze, meyve, tahıl, yağ, tatlı, peynir, çiğ, pişmiş her çeşit gıda maddelerinden muvazeneli şekilde yenilmelidir. Müslüman her eline geçeni yiyemez, haram olan yiyecekler vardır. Sünnete

göre, sabah ve akşam olmak üzere günde biri tercihen meyve olmak üzere iki seferden fazla yenmemelidir. Biri sabah biri akşam. Aleyhissalâtu vesselâm, "akşam yemeğinin terki, ihtiyarlama [ve zayıflık] vesilesidir" diyerek akşamı terketmemeyi tavsiye eder. Mevzuyu tahlil eden Gazalî, İhya'da: "Evla olanı, kişinin yiyeceğini ikiye taksim etmesidir. Ve bir seherde, bir de iftar vaktinde olmak üzere iki sefer yemelidir" der. Bize öyle geliyor ki Aleyhissalâtu vesselâm işçiden zâhide kadar şartları farklı olan her sınıf insanın tâbi olabileceği beslenme rejimine örnekler vermiştir. Meseleyi bu genişlik ve ruhsat esprisiyle değerlendirmeden sadece zâhidâne rejimin esas olduğunda veya aksinde cezmetmek, nassları şahsî tercihimiz istikametinde yorumlamak olur. Bu hatalıdır. Mevzu üzerine gelen bütün rivayetlerin sıhhat durumlarını da nazar-ı dikkate alarak hakkını vermek gerekir. Bazı kefâretlerin ödenmesinde *"bir fakirin iki öyün yemeği"*nden hesaplanması veya iki sefer doyurulması, bir günlük öyün sayısı meselesine fukaha-i kiramın cevabını teşkil eder.[38] Yenince az yemeli, iyice doyuncaya kadar da yememelidir. Yemekten önce ve sonra el yıkanmalıdır. Sohbet etmenin esas olduğu sofranın uyulması gereken âdâbı vardır. Bu bahisler, Yemek bölümü'nde etraflıca açıklandı.

❑ SPOR:

Dinimiz bilhassa beden sağlığı için spora yer verir. Ancak İslam'ın spor anlayışı bugünün anlayışından farklıdır. Zamanımızda, insanların yayın organları vasıtasıyla veya stadyumun seyirci tribününde oturarak spor oyunlarını takip etmeleri *"sporla meşguliyet"* kabul edilir. İslam, belli ölçülerle "bizzat yapma"ya spor der. İslam açısından ne milyonları oyalama mesleğini icra maksadıyla sahaya çıkan profesyonellerin yaptığına, ne de bunu gözleriyle takipedenlerin yaptığına "spor" denmeyeceği kanaatindeyiz.

İslam koşmak, yüzmek, ata binmek, ok talimi yapmak, güreşmek gibi faydalı meşguliyetleri teşvik eder. Bir hadisde: *"İki hedef arasında koşan kimsenin her adımı için bir sevap vardır"* buyurulur. Bir başka hadiste: *"Ok yarışı yapın, (vücutça) sertleşin, yalın ayak yürüyün"* tavsiye edilir. Atıcılığa o kadar ehemmiyet verilmiştir ki, atıcılığı öğrendikten sonra unutanları Hz. Peygamber: *"Bizden değildir bana isyan etmiştir"; "Allah'ın nimetine küfranda bulunmuştur"* gibi ağır ifadelerle tehdit etmiştir.

38– Bu mevzudaki müdellel bir tahlili *"Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye"* adlı kitabımızda yaptık (s. 218-220).

Bahis ve kumar karışmamak kaydıyla sportif yarışmalara müsaade eder, derece alanları mükâfatlandırmayı hoş karşılar.

❑ İSTİRAHAT:

Vücudun sağlığını korumada istirahatin de yeri var. Kur'an-ı Kerim gecenin istirahata mahsus olduğunu bildirdiği gibi, gündüzleyin kaylûle denen uykuyu da istirahat vakti olarak zikreder.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) muhtelif hadislerinde aynı meşguliyetin insana bıkkınlık vereceğini belirtmiştir.

Ancak dinlenme konusunda bir husus, İslam'ın orijinalitesini teşkil eder: Dinlenmenin vasıtası ne eğlencedir, ne de bomboş oturma. Kur'an-ı Kerim **"Bir işten çıkınca tekrar yorul"** (İnşirah 7) emreder. Yani *meşguliyet değiştirmek suretiyle dinlenmek.* Hadislerde faydalı meşguliyetler: Geçimi kazanmak için çalışmak, ibadet etmek, ilim öğrenmek, nefis murâkabesi, tefekkür, ev işleri, ailevî meşguliyet, eş-dost ziyareti, sohbet olarak belirlenmiştir. Şu halde bunların birbirlerini tamamlayacak şekilde programlanması, birinden yorulunca diğerini yaparak istirahatin teminini gerekecektir. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kur'an meclislerinde şiir okutarak ashabı dinlendirdiği rivayetlerde gelmiştir.

❑ İBADETLER:

İslam'da ibadetlerin de Tıbb-ı nebevînin bir parçasını teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Namaz, oruç, hacc, zekat, dua, zikir gibi bütün ibadetlerin gerek beden ve gerekse ruh sağlığı yönünden hem koruyucu, hem de tedavi edici tesirleri vardır. Bazıları herkesçe görülen, teyid edilen bir husustur. Sözgelimi namazın jimnastik yönü, orucun perhiz yönü, dua ve zikrin psikolojik telkin yönü, zekat, sadaka gibi yardımların insana psikolojik bakımdan getirdiği rahatlık ve huzur hali artık İslam'ın dışında kalan müşahidlerce de teyid edilen bir husustur.

İbadetlerin bu yönüne Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* da pekçok hadislerinde dikkat çekmiştir. Bir iki örnek verelim: Oruçla ilgili bahiste geçtiği üzere Aleyhissalâtu vesselâm: صُومُوا تَصِحُّوا *"Oruç tutun, sıhhate erin"*; اَلصِّيَامُ نِصْفُ الصَّبْرِ *"Oruç sabrın yarısıdır"* buyurmuştur.

Namaz, maddî ve manevî temizliğin, beden, elbise ve mekan temizliğinin kaynağıdır. Resulullah musalli müslümanı evinin önünden akan nehirde günde beş kere yıkanıp paklandığı için hiçbir maddî kiri kalma-

yan kimseye benzetir. Namaz da insanı bu nehir gibi bütün kirlerden paklar buyurur. Hıfzıssıhhanın yani koruyucu hekimliğin ilk şartı temizlikten geçtiğine göre, hakkıyla kılınan namaz bu meselede rakipsizdir.

Zekat bahsinde *Resulullah*'ın. الزَّكَاةُ قَنْطَرَةُ الاسْلاَمِ *"Zekât İslam'ın köprüsüdür."* .اذا اَدَّيْتَ زَكَاةَ مَالِكَ فَقَدْ اَذْهَبْتَ عَنْكَ شَرَّهُ *"Malının zekâtını ödedin mi, onun şerrini kendinden defettin demektir"* buyurarak günümüzü allak bullak eden zengin-fakir kavgası gibi içtimâî marazların zekâtla önleneceğini bildirmiştir. Şu hadis de mevzumuz açısından ikna edicidir: "Mallarınızı zekatla koruyun, hastalarınızı sadaka ile tedavi edin, belâya dua ile karşı koyun."

❑ DUA:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sağlık taleb eden çeşitli duaları mevcuttur. Bunlar bir bakıma hastalanmadan önce sıhhatin kıymetini idrake ve onu korumak için gerekli tedbirlere sevkeden âmillerdir. Hangi hususta olursa olsun, dua etmek, meseleyi lisanen zikretmek onu şuur haline getirmek, kendimize problem yapmak demektir. Binaenaleyh sıhhat talebiyle ilgili duaların hıfzıssıhhaya giren tedbirlere ilk adım olduğu muhakkaktır. Hadislere göre *"Dua, ibadetin özü ve iliğidir"; "Allah dua etmeyen kulunu sevmez"; "En hayırlı amel zikir ve duadır"; "Allah müslümanın her duasına cevap verir. Ya istediğini aynen verir, yahut onun bir misli kötülükten onu korur, yeter ki günah talebetmesin, sıla-ı rahmin gereğine aykırı bir istekte bulunmasın."*

Resulullah hastalıklara, bunamaya, cünûna, musibetlere, deccalın şerrine vs. kısacası, hayat ve ölümün karşılaşacağı bütün fitnelere karşı Allah'ın yardımını, korumasını talebetmiştir.

❑ HARAMLAR:

Dinimizin koyduğu haramlarıda koruyucu hekimliğin bir parçası sayabiliriz. İçkinin, uyuşturucuların, domuz etinin sağlık açısından zararları, fazla bir söze hacet kalmayacak kadar ulûm-i müteârife sırasına girmiştir.

Frengi, belsoğukluğu gibi zührevî hastalıklara ilaveten şimdilerde bütün insanlığı tehdid eden AİDS hastalığının başlıca âmilinin zina ve homoseksüellik olması İslam'ın bu fiiller karşısındaki sert ve ciddî tavrının hikmetini bir kere daha herkese göstermiş olmaktadır.

Şüphesiz yasaklarımız içki, kumar, uyuşturucu ve zinadan ibaret değildir. Milli serveti üç beş zengin kasaya aktararak, bir tarafta sefâhat, öbür tarafta sefaleti artırma vasıtası olan "riba" (faiz) de doğrudan veya dolaylı, ferdî ve içtimâî sağlığı bozan en mühim âmillerden biridir. Bu sebeple riba da İslam'ın en şiddetli yasaklarından biri olmuştur.

3- HASTALIK VE TEDAVİ YOLLARI

❑ HASTALIK:

İslâm'a göre hastalık, وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ âyetinde (Bakara 155) haber verilen imtihan şartlarından biridir.

Yani insan diğer bir çok musibet gibi hastalıkla da imtihan olacaktır. Aleyhissalâtu vesselâm: مَا اَصَابَ الْمُؤْمِنَ مِمَّا يَكْرَهُ فَهُوَ مُصِيبَةٌ *"Mümine hoşlanmadığı her ne gelirse o bir musibettir"* diyerek, âyetin devamında geçen musibeti açıklamıştır. Müslümanın hastalık anlayışını tamamlamak üzere Cenâb-ı Hakk bir âyet-i kerimede مَا اَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ اَيْدِيكُمْ **"Kişiye her bela ve musibet kendi kesbiyle yetişir"** (Şura 30) buyurmuştur. Bu beyan tıbb-ı nebevî açısından ehemmiyet taşır. Zira kişi bu inançla, hasta olmamanın ön tedbirlerini alacaktır. Bazı hadislerde bu tedbirlerden biri günah işlemekten, Allah'ın emirlerine isyandan kaçınmaktır. Zira bir çok musibetler, kişiye, işlediği günahlar sebebiyle gelmektedir. Bu ifade daha açık olarak müslümana şu inancı vermektedir: Musibete uğramamak -ve bu arada hasta da olmamak- isteyen kişi günah işlemekten kaçınmalıdır:

اَلاَ اَدُلُّكُمْ عَلَى دَائِكُمْ وَدَوَائِكُمْ اَلاَ اَنَّ دَائَكُمُ الذُّنُوبُ وَدَوَاءَكُمُ الاِسْتِغْفَارُ *"Hastalığınızı ve ilacınızı size açıklıyorum: Haberiniz olsun hastalığınız günahlardır, ilacınız da istiğfardır."* Böylece hastalıkların günahla, tedavinin de istiğfar ve dua ile irtibatına dikkat çeken Resulullah, maddî ve tıbbî tedaviyi reddetmez. Ona da yer verip teşvik eder, esaslarını beyan eder.

❑ TEDAVİ:

Tıbb-ı nebevînin, tedavi konusunda benimsediği birkaç esası şöyle sıralayabiliriz:

1) Hastalığı da şifayı da veren Allah'tır.

2) Allah her hastalığın şifasını yaratmıştır.

3) Hastalanınca şifa aramalıdır.

4) Şifa için başvurulacak çeşitli tedavi yolları vardır.

Şimdi bu hususları kısa kısa açıklayalım:

a) HASTALIĞI DA ŞİFAYI DA VEREN ALLAH'DIR.

İslâm'ın ilk ve ana prensibi olan tevhid akidesi burada da karşımıza çıkar. Yani, ister hastalık olsun, ister şifa olsun Allah'ın iradesi, bilgisi, meşîeti dışında cereyan eden tesâdüfi birşey değildir. İmtihan, ikaz, ceza, mükâfat gibi pek çok gaye ve hikmetlere binaen hem hastalığı yaratmıştır, hemde şifayı. Ağaçtan yere düşen bir yaprak bile O'nun bilgisinden hariç olmazsa, hilkat ağacının meyvesi, yeryüzünün halifesi olarak yaratılan insanların sağlığını hem de binlercesinin birden hayatını ilgilendiren hastalıkların, salgınların O'nun bilgisinden hariç kalması inanç mantığıyla bağdaşmaz. Kaldı ki, pek çok âyet ve hadisler hastalık ve sağlığın Allah'tan olduğunu açık olarak ifade eder. Bir âyet şöyle buyurur: **"Muhakkak ki sizi, biraz korku, biraz açlık ve mallardan, canlardan, ürünlerden biraz eksiltmekle deneriz, sabredenlere müjdele. Onlara bir musibet geldiğinde: "Biz Allah'ınız ve elbette O'na döneceğiz"** derler. (Bakara 155-156).

Az ileride açıklayacağımız üzere karantine usulünü bir tedavi metodu olarak tatbik etmek suretiyle hastalıkların sirayetine inanan *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, hastalıkların Allah'dan olduğu fikrini zihinlerde tesbit maksadıyla çok çarpıcı bir üsluba başvurarak sirayeti inkar eder:

"Ne sirayet vardır, ne uğursuzluk vardır, ne de (cahiliye devrinde inandığınız üzere öldürülenlerin başından çıkıp kan, kan, intikam! intikam! diye intikamı alınıncaya kadar bağıran hortlak ruh) hâme vardır. Bu inançların hepsi batıldır."

Dinleyenlerden biri: "Nasıl sirayet olmaz, hastalıklı bir deve sağlamların arasına girdi mi onlar da hastalanıyor" der. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* asıl maksadı tebliğ eder: *"Pekiyi hastalıklı deve nereden hastalık aldı?"*

Resulullah'ın burada maksadı, ne sirâyeti öğretmek ne de inkar etmek. Zira görüldüğü üzere sirayet zaten bilinmekte. O halde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın o saatteki dersinin gayesi, bilinmeyen bir hususu böyle bir metodla öğretmektir. Muhakkak ki dinleyenlerin ilk etapta kendisine itiraz edeceklerini de biliyordu. Gaye en güzel şekilde hâsıl olmuştu: Öyle ya, sürüyü hasta eden hastalıklı deve nereden hastalık almıştı?

b) TEDAVİYE İNANÇ:

İslâm her hususta ümitsizlik ve ye'si reddeder. Tevbesi kabul edilmeyen günah olmadığı gibi, tedavisi olmayan hastalık da yoktur. Bizce Tıbb-ı Nebevî'nin dinamiği denecek derecede ehemmiyetli bir prensibi, tedavisiz hastalık yoktur inancıdır.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu konuda çok kesin ve net konuşur: "Allah, devası olmayan dert indirmemiştir, her hastalık için mutlaka şifa da indirmiştir." Resulullah'a göre tedavi gayretlerimizin neticesini görememek, derdimizin devasızlığından değil, henüz şifa verici ilacına rastlayamamış olmamızdandır. Şöyle buyurur: "Her hastalık için bir deva vardır. Eğer (tedavi sırasında) hastalığa deva olan ilaca tesadüf edilirse Allah'ın izni ile şifâ hâsıl olur."

c) TEDAVİ OLMALI, ŞİFA ARAMAYA DEVAM ETMELİ:

Tedaviye inanmanın tabiî neticesi, hasta olunca şifa aramaktır. Madem ki, şifa var madem ki hastalık değil, "sağlık ve hayatın korunması" esastır, öyle ise hastalanınca tedavi olma yollarına başvurmalıyız. İşte birkaç hadis: *"Ey Allah'ın kulları, tedaviye devam edin, zira Allah her hastalık için şifa da yaratmıştır, şifası olmayan tek hastalık ihtiyarlıktır."*

Her hastalığa şifa yaratıldığına göre, boşa giden gayretleri "bu hastalık tedavisizdir" diyerek yeisle noktalamak, belki şifayı bilen birine rastlayamadık diyerek, hayatın son anına kadar deva aramaya devam etmek gerekmektedir. Nitekim bu konuda da Resulullah şöyle buyurur: *"Allah her hastalık için şifa yaratmıştır. (Ancak, herhangi bir hastalığa neyin şifa vereceğini) bazıları bilir, bazıları bilmez."*

❑ TEDAVİ OLMANIN HÜKMÜ:[39]

Bu husus ihtilaflıdır. Hanefîlere, Malikîlere göre mübahtır, terki günah değildir. Şâfiîler tedavi evladır der. Ahmet İbnu Hanbel, "Terki evladır" der. Hanbelî âlimler ekseriyetle bu meselede imamlarına muhalefet ederek tedavi evladır demiştir. Nevevî, Selefin cumhuru, halefin âmmesi (tamama yakını) tedavinin efdaliyetine hükmettiğini belirtir. Bu ihtilafı, hem hadislerdeki farklılıklarla izah etmek, hem de o devirlerdeki tıbbın teşhis ve tedavi imkânlarındaki sınırlılıkla izah etmek mümkündür. Nitekim meseleyi tedaviden alınacak neticeler açısından ele alan İslam âlimleri, hastalıktan tedavi olmanın zaruri olup olmaması meselesine farklı cevap getirmişlerdir. Bunlara göre tedavi üç çeşittir.

39– Bu mevzu için, Hak Dini Kur'an Dili Tefsirine bakılmalıdır. (9. cilt, s. 6396-6397).]

1) Neticesi kesin olanlar: Su içmek, gıda almak gibi. Aksi takdirde susuzluk ve açlıktan ölüm mukadderdir. Hayatın korunması için buna uymak "farz"dır. Tedavide hangi teşhislerin buraya sokulacağı dostorlarca değerlendirilecek bir husustur. Bu gruba giren bir hastalığın tedavisini terketmenin tevekkül sayılmayacağı, ölüm korkusu olduğu takdirde haram olacağı belirtilmiştir. Nitekim İslam ülemâsı ölüme götürecek şekilde yeyip içmeyi terketmenin haram olduğunu söylemişlerdir. İntihar da haram kılınmıştır.

2) *Neticesi zann-ı gâlip verenler:* Umumiyetle kan aldırmak, ilaç almak gibi tıbbî muameleler bu gruba girer. Hiçbir ilaç için yüzde yüz müessir denemez, faydası olacağına zann-ı gâlible hükmedilir. Bu çeşit teşhislere uymak efdaldir. Bu tedaviye tevessül, tevekküle mani değildir. Ancak terki de haram değildir. Duruma, şartlara göre, bazı şahıslar hakkında terki efdal olur.

3) *Neticesi şüpheli olanlar:* Âlimler bu gruba giren tedavinin neticesi için mevhum derler, müsbet olma ihtimali yüzde ellinin altındadır. Rukye ve dua ile tedaviyi burada mütâlaa ederler. Tevekkülün gereği olarak bu terkedilebilir. Bazı âlimler "tevekkülün şartı bu tedavinin terkidir" demiştir. Amma, duayı ibadet telakki edip, hastalığı da, "dua ibadeti"nin vakti bilerek hastanın hastalık vesilesiyle Cenâb-ı Hakk'a ilticası efdaldir. Bu telakki ile yapılacak duaya âyet-i kerimenin (Gâfir 50) ve Resulullah'ın teşvikleri pek çoktur. *"Tevekkül icabı bunun terki evladır"* denemez.

Şunu da kaydedelim, tedavi için muska yaptırmak, taşımak, kaba âyet yazıp suyunu içmek gibi ameliyelerin cevazında ihtilaf vardır. Büyücülük ise haramdır.

d) KADER İNANCI VE TEDAVİ:

Şifa için başvurulacak tedavi yollarına geçmeden, bir hususa temas edeceğiz: Kader inancı ile tedavi inancı arasında tezad yok mu? Bu husus her zaman hatıra gelebilir. Zira inanç esaslarımızdan biri *kader*'dir ve bunun ezelde yazıldığına ve değişmeyeceğine inanıyoruz. Tedavi ise, gayretimize bağlı olarak şifa elde edeceğimiz inancına dayanır.

Bu sorunun cevabını bizzat *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* vermiştir: "Tedavi de kaderdendir." Kaderimizde ne olduğunu sadece Yaratan bilmektedir, biz ise bilemeyiz. Bizce meçhul olan şeyi, dinimiz, oturarak karşılamayı emretmiyor, arayarak karşılamayı emrediyor. Esas olan dine uymak olduğuna göre, kaderimizin Allah tarafından bilindiğine inanırken, hastalığımıza karşı şifayı da arayacağız, zira emir böyle.

Nitekim bu hususta Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında bir problem olarak hissedilmiş ve ortaya çıkan tereddüdü izale için Resulullah'a kadar gidilmiştir. İşte bir vakıa: Ebu Hüsâme, babasından şunu nakleder: "Hz. Peygamber'e sordum: "Ey Allah'ın Resûlü, tedavi için başvurduğumuz rukye, ilaç ve diğer korunma vasıtaları hususunda ne diyorsunuz? Bunlar Allah'ın kederinden bir şey değiştirir mi? Bunların faydası olur mu?" Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu cevabı verdi: "Onlar da Allah'ın kaderindendir. Hastalığı yarattığı gibi şifa sebebi olan devayı da O yaratmıştır." Hz. Peygamber'e bazı bedeviler de: "Tedavi olmaya çalışmasak bize günah terettüp eder mi?" diye sorarlar. Aldıkları cevap şu olur: "Ey Alllah'ın kulları, tedavi olunuz. Zira, Cenab-ı Hakk, yarattığı her hastalık için bir de şifa yarattı..."

Hz. Ömer'le ilgili misal de burada kayde değer. Şam'a giderken, yol esnasında Suriye'de veba salgını çıktığını duyan *Hz. Ömer* geri dönme kararı verince, *"Allahın kaderinden mi kaçıyorsun? itirazına şu cevabı verir: "Evet Allah'ın kaderinden kaçıyor, Allah'ın kaderine sığınıyoruz. Sen devenle beraber bir vadiye insen, vadinin bir yamacı yeşillik ve otlu, öbürü çorak ve otsuz olsa deveni otlu yamaçta gütsen, bu Allah'ın kaderinden değil de otsuz yamaçta gütsen mi Allah'ın kaderindendir?"*

Netice olarak tekrar edelim: Kul değişmeyeceğine inandığı ve fakat ne olduğunu bilmediği kadere göre hareket etmekle mükellef değil. Dinimizin böyle bir emirde bulunması saçmalık olurdu. Mü'min Kur'an'da ve hadiste kendisine emredilen şeylere göre hareketle mükelleftir ve ona göre ecir alacaktır. Buraya kadar kaydettiğimiz hadislerde görüldüğü üzere Resulullah tedavi aramamızı emretmektedir. Bununla sorumluyuz. Şifayı Allah'ın vereceğine inanarak, meşru tedavi yollarına başvuracağız.

e) TEDAVİ YOLLARI:

Tıbb-ı nebevînin bir diğer hususiyeti, tedavide değişik metodlara yer vermiş olmasıdır. Bugünkü Batı tıbbı bütün ağırlığını maddi metodlara verirken tıbb-ı nebevî maddînin yanı başında manevî metodlara da yer verir. Tedavi metodlarındaki zenginlik ve renklilik, büyük ölçüde İslam'ın insan tabiatı hakkındaki telakkisinden kaynaklanır. İslam'a göre insan, ruh ve bedenden meydana gelir. Öyle ise hastalıkların bir kısmı ruhî, bir kısmı bedenîdir. Ayrıca her insanın maddî ve manevî terkibi, mizacı, içtimâî ve fizikî şartları bir değildir. Bütün bu değişkenler hastalığa ve dolayısıyla tedaviye müessirdirler. Neticede, bir kimseye uygun gelen bir ilaç, bir metod, aynı hastalığa yakalanan bir başkasına uy-

gun gelmeyebilir veya tersi... Bu temel telakkidir ki Hz. Peygamber'e: *"Her hastalık için bir deva vardır. Eğer hastalığa deva olan ilaca tesadüf edilirse Allah'ın izni ile şifa hâsıl olur"* dedirtmiştir.

Başlıca tedavi yollarını şöyle sayabiliriz: Perhiz, kan aldırma, dağlama, ilaç, hava değişikliği, rukye, dua, sabır.

Şimdi bunları kısa kısa açıklayalım:

1. PERHİZ:

Bu, hastalara verilecek gıdaların miktar ve cinsi hususunda konan bazı tahdidleri ifade eder. Rivayetler, ev halkından biri hastalanınca Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ilk iş olarak gıdasıyla ilgilendiğini, su, un ve yağdan müteşekkil, hafif bir yiyecek olan çorba hazırlanmasını emrettiğini haber verir. Çorba için şöyle buyurmuştur: *"Çorba, hastanın kalbini kuvvetlendirir, hastalığını temizler, tıpkı sizden birinin su ile yüzündeki kiri temizlediği gibi."* Bir başka rivayette, *"bal, süt ve undan yapılan bir çorbanın karnı yıkayacağı"* yeminle ifade edilmiştir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hastalara ve hastalıktan yeni çıkanlara, gözünde iltihap olanlara hurma (gibi hareket verici gıdalar) yemeyi yasakladığı gibi, hastalık sebebiyle iştahı kesilenlere de gıda alma hususunda zorlamamayı emreder. Der ki: "Hastalarınızı yemeye ve içmeye zorlamayın. Zira Allah onlara yedirip içirmektedir."

Bu mevzu ile ilgili nebevî bir başka tavsiye, hastaya canının çektiği yiyeceklerden (zararlı olmayanlardan) behemahal vermektir.

2. KAN ALDIRMA:

Cahiliye devrinde rastlanan bir tedavi metodudur. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu teyid etmekle kalmamış bizzat kan aldırmış ve ashabına da tavsiye etmiştir.

3. DAG VURDURMA:

Bu da Tıbb-ı Nebevîce teyid edilen İslam öncesi bir tedavi yoludur. Bazı hadislerde tavsiye ve hatta tatbikatına rastlandığı halde, bazı hadislerde de yasaklandığı görülür. Bu durumu, âlimler, ızdırap veren, tehlikeli ve maharet isteyen bir tedavi metodu olması hasebiyle, mecbur kalmadıkça, ehil kişi bulmadıkça başvurulmaması gerekir şeklinde yorumlarlar.

4. AMELİYAT:

Bugün tedavinin vazgeçilmez ve son derece müessir vasıtalarından

biri ameliyattır. Belki de o günün Arap cemiyetinde ve hatta komşu milletlerde tedavide bu metoda başvurulmadığından olacak *Hz. Peygamber*'in hadislerinde bu bahse, ne lehte ne aleyhte yer verilmez. Gerçi, boğaz iltihabına yakalanan çocukları, tedavi için, bez dolanmış parmakla bademciklerinin alındığı ve *Hz. Peygamber*in buna müdahale ederek, bir nevi damla tatbikatı olan ûd-ı hindîyi (topalak) tavsiye ettiği rivayetlerde vardır. Buna dayanarak ameliyat metodunu yasaklamak mümkün değildir. İnşirah suresinde göğüs yarılmasından söz edildiği gibi, Hz. Peygamber'in muhtelif seferler mucizevi tarzda göğsünün yarıldığı, içerisinin temizlenip, dikildiği ve hatta, dikiş izlerinin sonradan belli olduğu rivayetlerde mevcuttur.

5. İLAÇ:

Bir kısım hastalıkların tedavisinde ilaç esastır. İlacın o devirde bilinen her çeşidine hadiste rastlamak mümkündür. Ağızdan alınanlar, kulak, burun, göz ve boğaza damlatılanlar v.s.

İlaçların ham maddesi esas itibariyle şifâlı otlardır. Bal, çörek otu, ûd-i hindî, zeytinyağı, mantar, hasır külü, kına gibi çeşitli nebâtî maddeler hadislere zikredilmiştir.

★ HARAM MADDEDEN İLAÇ: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* haram edilen maddelerden ilaç yapılmayacağını beyan eder: "Allah haram kılınan şeyde şifâ yaratmamıştır"; "Haramla tedavide bulunmayın." Şarabı tedavide kullanmak için müracaat edenlere: "O, şifa değil, hastalıktır" diyerek reddeder. Keza kurbağadan ilaç yapmak isteyen bir doktoru bundan men eder, çünkü kurbağa, öldürülmesi haram hayvanlardandır.

6. SU TATBİKİ:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* çeşitli hastalıkların hararetini düşürmek için vücuda soğuk su tatbikini tavsiye eder. Kendisini ölüme götüren hastalığı sırasında bile bunu bizzat tatbik etmiştir.

7. TEBDÎL-İ MEKAN:

İklim değişmesiyle hastaların bazılarını tedavi etmek için Hz. Peygamber tebdîl-i mekana başvurmuştur. Söz gelimi, Medine'nin rutubetli havasından rahatsızlanan bir grup bedeviyi, hazine develerinin otlatıldığı yaylaya göndererek tedavi olmalarını sağlamıştır. Yeni girdikleri evden hastalık ve uğursuzluk bulduklarını söyleyenlere de orayı terketmelerini tavsiye etmiştir.

8. RUKYE:

Cahiliye devrinde mevcut bir tedavi usulüdür. Dilimizde buna *okumak* veya *nefes etmek* denir. Bir kısım hadisler bunu, -tevekküle aykırılığı haysiyetiyle- yasaklar. Ancak, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın göz değmesi, zehirli hayvan ısırması, nemle denen yara kurduna karşı rukyeye başvurduğu da bilinmektedir.

İslam âlimleri farklı hadisleri değerlendirerek, yasağın, "rukye için okunan dua"da cahiliye küfrünü devam ettiren elfazın varlığına hamletmişlerdir. Bu yasak bilhassa hicretten önceki döneme aittir. Hz. Peygamber Medine'de hastalara rukye yapmayı meslek edinenleri dinleyerek dualarında elfâz-ı küfür olup olmadığını kontrol eder ve olmayanlara izin verir.

Âlimler rukyenin cevazında icma olduğunu açıklar. Şer'an yasak olan nefes, *"efsuncuların ve cinleri teshir iddia eden cincilerin nefesidir."*

9. DUA:

Tıbb-ı nebevîde dua, daha önce temas ettiğimiz üzere sadece hastalıktan korunma safhasında başvurulan bir metod değildir. Hastalanan kimsenin tedavisi sırasında da başvurulması gereken bir metoddur, çaredir. Az yukarıda kaydettiğimiz bir hadisin son kısmı şöyle idi: وَأَعِدُّوا لِلْبَلاَءِ الدُّعَاءَ *"Belaya dua ile karşı koyun."* Bu durumda kişi, bizzat kendisi için dua edip, Allah'tan şifa taleb edebileceği gibi, yakınları da ona dua edebilirler. Her iki çeşit dua da Hz. Peygamber'in tavsiyeleri arasında yer alır. *"Mü'minin mü'mine duası müstecabtır"* diyen Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hastaları ziyaret ettiğinde şöyle dua ettiği belirtilir: *"Ey inananların Rabbi! Şu hastalığı gider, şifâ ver, şifa veren ancak sensin. Senin şifandan başka şifa yoktur. Hiç bir hastalık bırakmayan şifa ile şifa ver."*

10. TEBDİL-İ HAVA:

Medine'nin havası iyi gelmeyen Ureynelileri Aleyhissalâtu vesselâm'ın tedavileri için kıra gönderme örneğini değerlendiren İslam ülemâsı tebdil-i mekan veya tebdil-i havanın da bir tedavi metodu olarak sünnette yer aldığını belirtmiştir. Buna başka örnekler de var.

11. KUVVE-İ MANEVİYEYİ TAKVİYE:

Âlimler, bazı hadisleri, tedavide moral takviyesi metodu olarak de-

ğerlendirmiştir... اذا دخلتم على المريض فنفّسوا له فى الأجل *"Bir hastanın yanına girince onu uzun yaşayacağı hususunda ümitlendirin. Bu (ümitlendirme) kaderi değiştirmez ama hastanın gönlünü hoş eder"* buyurulmuştur. İbnu'l-Kayyim der ki: "Bu tedavinin en şerefli bir çeşididir. Zira hastanın gönlünü hoş etmek onun tabiatını güçlendirir, kuvvetini harekete geçirir, garîzî harâretini uyandırır, hastalığın define yardımcı olur ve hafiflemesini sağlar."

12. SABIR:

Hastalığı hafifletecek, hatta tamamen bertaraf edip yokedecek vasıtalardan biri de sabırdır. İnsanların mala, cana gelecek çeşitli musibetlerle imtihan edileceğini bildiren az yukarıda kaydettiğimiz âyet-i kerime, bu musibetlerin çaresini de gösterir: Zira âyetin sonunda *"Sabredenleri müjdele"* denilir. Âyetten anlaşılan o ki, gelen musibeti asgari zararla atlatmanın yolu metaneti kaybetmemek, insanlara şikayet etmemek, bağırıp çağırmamaktır. Resulullah da hastalığa karşı sabretmeye teşvikte bulunmuştur. Kendisine hastalığına karşı Allah'tan şifa taleb edivermesi için başvuran bir kadına: *"Dilersen dua edeyim, Allah şifa versin, dilersen sabret cennet senin olsun"* demiştir. Tedaviye başvurulsa da hastalığın elemlerine karşı sabır esastır, çünkü tedavi hiçbir zaman kesin netice vaadetmez.

13. GAYR-İ MÜSLİM TECRÜBE:

Tıbb-ı nebevînin orijinal yönlerinden biri budur. Tedavide, insanlığın faydasını ortaya koyduğu tecrübelerinden istifade edilir. Gayr-i müslimlerin metodu veya ilacıdır alınmaz diye bir prensip mevcut değildir. Bunu, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın henüz müslüman olmadığı belirtilen meşhur tabib Hâris İbnu Kelde'ye gitmeyi tavsiye etmesi ifade ettiği gibi, gayle[40] hakkındaki şu açıklaması daha sarih olarak gösterir: *"Gayle'den nehyetmek istemiştim, sonra hatırladım ki, İranlılarla Bizanslılar bunu yapmaktalar ve çocuklarına da bir zarar olmamaktadır."* İslam âlimleri bu örneklere dayanarak tıbb'da ehl-i zimme'ye başvurmanın caiz olduğuna hükmetmişlerdir. Biz bunu, İslam'ın herhangi bir prensibini rencide etmeyecek her çeşit beşerî tecrübelerden istifadeye cevaz olarak anlayabiliriz. *İslamî prensibe* uygunluk kaydına, yeni iddia-

40– *Gayle* (gıyle de denmektedir): Zevcin çocuk emzirmekte olan zevcesi ile cima yapmasına denir. Kadın hamile kaldığı takdirde süt, onu emen bebeğe zararlı bir mahiyet kazandığı için Araplar bu hali hoş karşılamazlarmış.

ların değerlendirilmesinde İslam ülemâsının fetvasına olan ihtiyacı belirtmek için yer verdik. Aksi takdirde "eski bir hakikatı tekrar etmektense yeni bir oyuncağı almak, böylece dini rencide etmek mevzubahis olur."

4.TEDAVİ EDİCİLER:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), tedavi ediciler üzerinde de durmuştur. Bunların liyakatli olması gerekir. Likayatli olmayan tedavici sebep olacağı kazadan sorumlu tutulacaktır.[41] Liyakat olunca, müslim gayr-i müslim ayırımı yapılmadığı gibi kadın erkek ayrımı da söz konusu değildir. Hadislerde gelen örneklerden hareket eden İslam âlimleri, yabancı bile olsa kadının erkeği, erkeğin de kadını tedavi edebileceğini, muayene için gerekli olan bakmak, elle dokunmak gibi ameliyelere yer verebileceğini hükme bağlamışlardır.

5- TIBBÎ TATBİKATI MURÂKABE:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) tedaviye giren prensiplerin (liyakatli ellerde yürümesi, yasak tedavi metodlarına başvurulmaması gibi) tatbikatını kontrol etmeyi de ihmal etmemiştir.

Ebu Dâvud'un bildirdiğine göre, Medine'de hastalara rukye yapmakla tanınmış kimselerin okudukları duaları dinleyerek, kullandıkları elfâzı kontrol etmiş, küfür ve şirk ifade eden sözlerin bulunmadığından emin olunca onlara izin vermiştir. Cin dağıtmaya mahsus bir rukye çeşidini de (nüşre) içinde yer alan put, cin, şeytan isimleri sebebiyle yasaklamıştır.

Keza sünnetçi kadınları çağırtıp, sünnet sırasında dikkat etmeleri gereken incelikleri kendilerine açıklamışlardır.

6- KAYNAKLAR:

Tıbb-ı nebevînin kaynağı bizce, âyet ve hadislerdir. Gerek Kur'an'da ve gerekse hadislerde tıbbı ve sağlığı ilgilendiren pasajlar, doğrudan ve dolaylı işaretler, imalar hepsi tıbb-ı nebevînin gerçek kaynaklarını teşkil eder.

Belki de burada, bize itirazla, *"tıbb-ı nebevî"* üzerine yazılan birçok eserlerin varlığı hatırlatılacak. Biz gerek klasik devirlerde ve gerekse modern zamanlarda tıbb-ı nebevî üzerine verilen pek çok eserlerin varlığına bilerek tıbb-ı nebevînin gerçek kaynağını âyet ve hadislerin teşkil ettiğini söylüyoruz.

41- Doktorun sebep olacağı kazalar ve sorumluluklar çeşitli şartlara göre değişir. Burada teferruata girmeyeceğiz.

Klasik dönemde yazılan eserlerde, hadise dayanmayan birçok meseleler var. Bunlar bizi aldatabilir. Bazen eserin yazıldığı asrın tababet anlayışını, bazan bir kısım hükemâ sözlerini, halk tabâbetini, sağlıkla ilgili vecize ve atasözlerini hatta kadim yunan feylesoflarının tıbbî nasihatlarını bu kitaplarda, gerçekten hadislerden alınmış olan meselelerle iç içe, yan yana buluruz.

Bütün bunlar, *tıbb-ı nebevî* adını taşıyan bir kitapta rastlanınca hepsini nebevî tıbtan zannetme gibi vahim sonuçlara götürecek durumlar ortaya çıkabilmektedir. Biz müslümanlar olarak *Resulullah*'a nisbeti sahih olan rivayetlerin muhtevasına itimad eder, tıbbî müessiriyetinden, gerçeğin ifadesi olduğundan endişeye düşmeyiz. Tıbb-ı nebevî kitaplarında görülmesi sebebiyle, bir atasözüne veya etıbba sözüne veya halk tabâbetine de aynı itimadı, aynı kudsiyeti göstermek bizi çifte zarara sokar; şöyle ki:

1. Butlanı günümüzde ortaya çıkmış eski bir tıb anlayışında ve onun gayr-ı müessir tatbikatında ısrar etmek.

2. Bu yanlışlığın mesuliyetini hadislere yükleyerek gerçek tıbb-ı nebevîyi kusurlu bulmak ve itimadı sarsmak. Nitekim, zamanımızda Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın dinî olmayan bu gibi meselelerde yanılabileceğini ileri sürenlere, maalesef rastlanmaktadır.

Resulullah her meselesinde vahye müsteniddir veya ikaz ve irşad-ı ilâhînin garantisi altındadır. Yanlış ve hatalı karara varma durumunda takip edilecek edeb hususunda âlimden cahile, devlet reisinden dağdaki çobana varıncaya kadar bütün ümmete örnek vermek hikmetine binaen, Resulullah'ın bazı "yanılma" ve "içtihadından dönme" örnekleri vardır. Bu örnekler tıbb-ı nebevîye hariçten giren ve fakat yanlışlıkla tıbb-ı nebevîden bilinen meselelerle istismar konusu yapılarak, bütün hadisleri gözden düşürme faaliyetlerinde kullanılabilecektir. Bu sebeple, biz tıbb-ı nebevîyi sadece ve sadece Kur'an ve hadise dayanarak yeniden tedvin etmek, geliştirmek zorundayız.

"Bunu yaparken, tıbb-ı nebevî ile uğraşanlar, tıbbî konulara giren âyet, hadis ve bunların varsa şerhlerini, günümüz tıbbı bulgu ve çalışmaları ile yan yana getirmelidir. Âyet ve hadis-i şeriflerin ifadelerine uygun olan tıbbî bulgu ve çalışmalar doğru, ters düşüncelerin yanlış olabileceği kabul edilmelidir.

Tıbbın nevleri konusunda çalışma yapan kişi yanlışlığın nereden kaynaklandığını araştırmalı ve yapabileceği araştırmada buna işaret etmelidir.

Şöyle ki, son yıllara kadar Peygamberimiz Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın iltifat ettiği tereyağı konusunda aleyhte konuşan tıbbımız bugün lehte konuşmaya başlamıştır. Gerçek anlaşılmıştır. Şeker hastalarına balı yasaklayan tıbbımız, bugün normal miktarda alınabileceğini vurgulamaya başlamıştır.

Perhiz hakkında yeterli fikre sahip olmayan günümüz tıbbı yeni yeni bu konuda ipin ucunu yakalamaya çalışmaktadır.

***"Hastalarınızı yemeye içmeye zorlamayınız"** hadis-i şerifindeki iştahsızlıkla ilgili arkada bulunan fizyolojik mantığı anlamakta halen güçlük çeken günümüz tıbbıdır"* (Z.Ç.)

7- TIBB-I NEBEVÎ NASIL İHYA EDİLEBİLİR?

Tıbb-ı nebevînin günümüz şartlarında yeniden sistematize edilmesi düşünüldüğü takdirde takibedilmesi gereken metod bizce şudur: Bu çalışmayı öncelikle Arapçayı çok iyi bilen tabibler yapmalıdır. Onlar Arapçadan başka hadis ve tefsirle ilgili belli başlı ilimlerde yetişmelidirler. Bu meyanda, hadis nazariyatının ve hadis kaynaklarının da iyi bilinmesi gerekir. Arapça formasyonu olan bir hekim hadis nazariyatını öğrenmesi, kaynakları tanıması çok zor bir iş değildir. Ama Arapçayı bilen bir ilahiyatçının tıbbî formasyon edinmesi kıyaslanamayacak kadar zordur.

Hatta şunu da ilave etmek isteriz: Zamanımızda tıb-ı nebevînin mükemmel bir sisteme kavuşturulması bir ekip çalışmasıyla gerçekleşebilir. Bugün tıbbın pek çok ihtisas bölümleri var: Göz, kulak, dahiliye, hariciye, nisâiyye, çocuk, psikiyatri, nöroloji.. gibi. Hadisleri bu ihtisas sahiplerinden her birisi kendi zaviyesinden değerlendirecektir. Bir hadisten psikiyatri mütehassısı tarafından keşfedilecek bir inceliğin, dahiliyeci tarafından sezilemeyeceği söylenebilir. Hele tıbbî formasyonu olmayan bir ilahiyatcının hekimlerce sezilecek tıbbî incelikleri görmesi hiç beklenemez. Öyle ise, hadislerdeki tıbbî yönleri arama ve sistematize etme işini hekimlerin teşkil edeceği bir hey'et ele aldığı takdirde, yüzbinleri bulan bütün hadis rivayetleri, yapılacak çalışmanın kaynağını teşkil edecektir. Aksi takdirde, bir ilahiyatçının yapacağı tıbb-ı nebevî çalışması hadis kitaplarının "kitabu't-tıb", "kitabu'l-marda" gibi, tıpla alakalı bölümlerin-de yer alan hadislerin dışına fazla çıkamaz.

Bu noktanın daha iyi anlaşılması için bir hâtıramı nakledeceğim: Bu eserimizin tıb bahsinde kıymetli katkılarını gördüğümüz Dr. Zeki Çıkman arkadaşım yıllarca önce tıbb-ı nebevî ile alakalı bazı araştırmalar yapmak üzere bir vakıf kurma düşüncesinden bahisle, bu vakfın çalışma-

larına esas olabilecek bir tıbb-ı nebevî kitabının hazırlanması işini, hadisci olmam haysiyetiyle bana teklif etmişti. Bir müddet düşündükten sonra, yukarıda belirttiğim gibi, işe yarar bir çalışmanın ortaya çıkması için tıbbî formasyon gerekeceğini açıklayarak özür beyanettim. İlk anda bu işi yapabileceğimde ısrar etti ise de, bir başka karşılaşmamızda "namazın göz sağlığına etkisini bildiren hadis var mı?" diye sordu. "Göz tedavisiyle ilgili hadis çok ama, namazın göz sağlığına etkisinden bahseden hadis hatırlamıyorum" dedim. "Var" dedi ve Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Dünyanızda bana üç şey sevdirilmiştir...* diye başlayan hadisini hatırlatarak orada geçen *"...ve gözümün nuru namaz"* tabirini gösterdi. Ben: "Burada "çok sevdiğim ma'nâsında olmak üzere *"gözümün nuru"* demiştir. Bu Arapçada söylediğim maksadla kullanılan bir tabirdir, nitekim biz de, çok sevdiğimiz bir şeye, "gözümün nuru" deriz. Bunun göz sağlığı ile ilgisini göremiyorum" diye itiraz ettim.

Tabib arkadaşım, öyle açıklamalar yaptı ki bu hadiste yer alan tıbb-ı nebevî hususunda ikna oldum. Ezcümle, "göz nuru" denen görme gücünün her yaşta zinde kalabilmesi için gözün, uzak, yakın, çok uzak, çok yakın olmak üzere farklı mesafelere devamlı uyum temrini yapmak zorunda olduğunu, namazda iken ayakta, rükuda, secdede, oturma ve selam verme hallerinde çok farklı mesafelere bakarak gözün bu "uyum temri"ni yaptığını, bazı göz bozukluklarını gidermek için tabiblerin kadınlara örgü tavsiye ettiklerini... vs. söyledi ve ilave etti: "Namazda gözleri kapamak niçin mekruhmuş, şimdi daha iyi anlaşılmalı."

Ben bu açıklama ile göz nurumuzun büyük ölçüde namaza bağlı olduğunu anlamış olmaktan başka, müessir bir tıbb-ı nebevî çalışmasını ancak tabiblerin yapabileceğine dair düşünceme, mukni bir delil bulmuştum. Meseleyi şimdilerde daha da açan doktorumuzun açıklaması şöyle:

"Gözün namazdaki tadil-i erkanı, namazın karanlıkta kılınmasının mekruhluğu, gözlerin namazda kapalı olmasının mekruhluğu, gözümüzün katarakt ve glokom'dan (yani karasu hastalığından) korunması için hususi işaretler olup "iki gözümün nuru namaz" hadisi, namazın değer verilen, sevilen bir kıymet olduğunu anlattığı gibi, "iki gözüme nur veren namaz" ibaresinin de saklı olduğu kanaatindeyiz. Kişi sevdiği ile karşılaştığı zaman "seni görünce gözüm gönlüm aydınlandı" diyerek psikolojik bir sevinci ifşa ettiği gibi; namaz direkt olarak maddî gözümüzün sağlığında etkilidir. Gözün içindeki lens denilen uyumla ilgili merceğin anatomik, fizyolojik ve biyolojik hususiyetlerini bilenler bu ifadelerin gerçekliğini daha iyi anlayacaklardır."(Z.Ç.)

TALÂK (BOŞANMA) BÖLÜMÜ

(Bu bölümde yedi fasıl var)

BİRİNCİ FASIL

TALÂKTA KULLANILAN ELFAZ

★

İKİNCİ FASIL

DUHÜLDEN (GERDEKTEN) ÖNCE TALÂK

★

ÜÇÜNCÜ FASIL

HAYIZLI KADININ TALÂKI

★

DÖRDÜNCÜ FASIL

İCBAR EDİLENİN (MÜKREH), DELİNİN, SARHOŞUN TALÂKI

★

BEŞİNCİ FASIL

NİKAHDAN ÖNCEKİ TALÂK

★

ALTINCI FASIL

KÖLE VE CARİYENİN TALÂKI

★

YEDİNCİ FASIL

MÜTEFERRİK HÜKÜMLER

UMUMÎ AÇIKLAMA

BOŞANMA

"Boşanma; ferdin nikâh kaydından sıyrılıp kendini boşa alması ameliyesidir. Nâdiren dinlendirip rahatlatıcı görünse de, çok defa huzursuzluk ve sefâleti de beraberinde getirir.

Boşanma, din nazarında mübahların en sevimsizidir. Ne var ki, ruhsat ve cevâzının sevimsizliği kadar, men'edilmesi de gayr-i tabiî ve gayr-i fıtrîdir.

Boşanmayı gerektiren zarûretleri görmemezlikten gelmek, insan mâhiyeti ve bu mâhiyetin hususîyetlerini bilememe.. evlenen herkesin birbiriyle imtizâc edeceğini beklemek ise, herkesi dümdüz, aynı fıtrat, aynı mîzâc, aynı yapı ve aynı karakterde tasavvur etme gibi bir safderûnluk ifâdesidir.

Her keyfî boşama; boşayan için bir nedâmet, boşanan için bir haksızlık ve aile fertleri için de öyle bir huzursuzluk kaynağıdır ki, bazen bütün bir hayat boyu kanayan bir yara gibi devam eder durur...

Boşamak, hastalıklı bir uzva karşı cerrâhi bir müdâhele ise, izdivâcın aklî, mantıkî bir çizgide cereyan etmesi ve sağlam şartlara bağlanması, hijyenik bir hassasiyetdir. Onun için boşamakla aileyi, boşanmayı kaldırmakla da vicdânı kahretmezden evvel, izdivac, nesc uyumluluğu titizliği içinde ele alınmalı ve gelecekte bu uyumu temin edecek şartlardan taviz verilmemelidir.

Bir dünya, uzun asırlar, boşamayı menetmek veya hiç olmayacak şartlara bağlamak suretiyle, beraber yaşamayı düşünmeyenleri zorla bir arada tutmaya çalıştı. Bir başka dünya ise, kadına, istediği zaman alma, istediği zaman da atma gibi bir anlayışla baktı ve onu bir eşyâ gibi gördü.

Bunlardan biri erkeğe azabın, diğeri de kadını insan görmemenin ifadesinden başka birşey değildir."[42]

Talâk, Arapçada lügat olarak bağı çözmek ma'nâsına gelir. Gönderme ve terketme ma'nâsına gelen itlâkdan müştaktır. Şerî bir ıstılah olarak, kadınla erkek arasında evlenme akdi ile tesis edilen nikah bağının çözülmesidir. Görüldüğü üzere talâk, bu ma'nâsıyla lügavî medlûlüne muvafık düşmektedir.

İslam dini, hristiyanlığın aksine talâkı meşru addeder, ancak hoş karşılamaz. Çünkü talâk içtimâî bir yaradır, çocukların sahipsiz kalmasına, terbiyelerinin aksamasına, ferdler ve aileler arasına huzursuzlukların girmesine sebep olur. Bir cemiyette boşanma nisbeti, bir bakıma içtimâî huzurun göstergesi durumundadır. Aileler ne kadar sağlam ve ferdleri dayanışma içinde olursa, cemiyet de o kadar sağlam ve güçlü demektir. *Resulullah* müslüman ailelere boşanmayı tavsiye etmez ve onu أَبْغَضُ الْحَلاَلِ إِلَى اللهِ الطَّلاَقُ *"Allah'ın en ziyade nefret ettiği mübah"* olarak tarif eder. Evet talâk dinimizde haram değildir, fakat Cenâb-ı Hakk'ın en çok nefret ettiği bir cevazdır, imkân nisbetinde ondan kaçınmak gerekir.

Şunu da bilelim ki, İslam'da talâk bahsi çok teferruatı olan bir mevzudur. Gerek kadın ve gerekse erkeğin hukukunu korumayı hedefleyen prensipler, sınırlamalar vardır. Bu cümleden olarak âlimler talâkı öncelikle, birkaç kategoride ele alırlar:

1- *Haram olan talâk:* Bu talâku'l-bid'a'dır, az ilerde kısaca temas edileceği üzere, farklı suretlerde cereyan eder.

2- *Mekruh olan talâk:* Kadın iyi bir hal üzere olduğu halde, makul, meşru bir sebep olmaksızın vukua gelen talaktır.

3- *Vacib olan talâk:* Bu da farklı suretlerde cereyan eder, geçimsizlik sebebiyle, âyet-i kerimede zikri geçen iki hakemin (Nisa 35) boşanmaya hükmetmesi halindeki boşanma gibi.

4- *Mendub olan talâk:* Kadının iffetini bozması durumundaki boşamadır.

5- *Caiz olan talâk:* Erkeğin kadını istememesi, cinsî yönden tatmin bulamadığı için kadının külfetini çekmeye nefsinin razı olmaması halindeki boşamadır. *İbnu Hacer,* boşamanın bu çeşidini Nevevî'nin nefyettiğini kaydeder.

Bir başka açıdan talâk üç kısma ayrılır.

42- M. Fethullah Gülen, Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 3/101-103.

1- *Sünnî talâk* طَلَاقُ السُّنَّة Bu, kadını tahâret (temizlik) müddeti içerisinde temasta bulunmadan boşamaktır. İbnu Mes'uddan gelen bir açıklama, Rabb Teâlâ'nın فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ **"Kadınları iddetleri içerisinde boşayın..."** (Talâk 1) emrinden maksat budur: "Temizlik müddetlerinde, temas etmeksizin" demektir. Bu tefsir sadece *İbnu Mes'ud*'a has değildir, Sahâbe ve Tâbiînden birçokları aynı görüştedir.

Sünnî talâk, sünni-i hasen ve sünni-i ahsen kısımlarına ayrılır. Eğer boşama her tuhur müddetinde temasa yer vermeden üç kere tekrarlanırsa buna sünni-i hasen denir. Eğer duhûl edilmiş kadın, tuhur müddeti içerisinde bir talâk-ı ric'î ile boşanır ve bu şekilde, iddetini tamamlarsa yani üç hayız müddeti tamam olursa boşanma tamamlanmış olur. Buna sünni-i ahsen denir.

2- *Bid'î talâk* طَلَاقُ الْبِدْعَة: Bu, kadını hayız halindeyken veya temizlik halinde temas yapmış olduğu halde boşamaktır. Bu durumda kadının hamile kalmış olma ihtimali bulunduğu için bu boşanma bid'at addedilmiştir.

3- Üçüncü kısımı sünnî veya bid'î vasıfları ile tavsif edilemeyen bir kısımdır: Henüz çocuk olan zevcenin veya âyise olan (yani hayızdan kesilmiş, hamile kalma ihtimali kalmayan) zevcenin veya doğumu yaklaşmış hamile zevcenin yahutda henüz duhûl edilmemiş zevcenin boşanması bu kısmı teşkil eder. Hukukî durumu bilen bir kadının, kendi talebi üzerine vâki olan talâkla, kadının talebiyle vâki olan hul' da buraya girer. Şâfiîler nazarında bu, talâktır.

Hayızlı kadını boşamak esas itibariyle haram ise de bazı şekilleri haram değildir. Şöyle ki:

★ Eğer kadın hamile ise ve kan görmüşse Şâfiîlere göre, hayız gören hamilenin boşanması bid'î değildir, hususen, boşama doğuma yakın vâki olmuşsa.

★ Hâkim efendiden boşarsa ve bu boşama hayız haline rastlarsa.

★ İki hakemin boşaması usulünde, hakemler aradaki geçimsizliğin bertaraf edilmesi için buna karar vermişlerse.

★ Hul' (yani kadının talebi ile) gerçekleşen boşama. Zikredilen bu dört çeşit boşama, hayız sırasında vukûa gelse de haram sayılmaz.

BOŞANMAYA SEBEP OLAN HALLER

Din–i mübîn-i İslam, prensip olarak boşanmayı hoş karşılamaz ise

de, bazı hallerde kadın ve erkek her iki tarafa da boşanma talebinde bulunma hakkı tanır. Buna fıkıhta hıyâr-ı tefrika denir. Hemen belirtelimki, *hıyar-ı tefrika* erkekden ziyade kadın için mevzubahistir. Çünkü erkek boşama yetkisine sahip olması sebebiyle, *İmâm-ı Muhammed* gibi bazı fakihler, erkek için bir de hıyâr-ı tefrikanın mevzubahis olmasını gereksiz bulmuştur.

Bu husustaki teferruata girmeden, şunu belirtmek istiyoruz: Gerek erkekte ve gerekse kadında bulunan bir kısım özürler, hastalıklar, kötü huylar, mukabil tarafa boşanmak üzere hâkime müracaat hakkı tanımaktadır. Bu ârazları şöyle özetleyebiliriz:

1) *Cinsî teması önleyen ârazlar:* Kadınlarda karn, retak, fetk denen hallerle erkeklerde hadımlık, innet (adem-i iktidar), mecbubiyet (erkeklik uzvu ve husyelerin kesilme hali)... gibi haller. Evlilikten asıl maksad olmamakla birlikte, aranan hususlardan birinin cinsî tatmin olması sebebiyle, taraflardan birinde buna mani olan bir ârazın varlığı, mukabil tarafa boşanma hakkı doğurmaktadır.

2) *Hunûset:* Bir şahısta hem erkek ve hemde kadına ait tenâsül uzvunun varlığı.

3) *Cünûn* yani *delilik:*

4) *Bazı irsî bulaşıcı hastalıklar:* Bu grupta cüzzam, beres, zührevî hastalıklar zikredebilir.

Bu ârazların evlilikten sonra malum olma veya vukûa gelme durumları, tedavi edilebilir veya edilememe durumları, delilikte olduğu üzere tahammül edilebilecek veya edilemeyecek derecelerde olmaları gibi farklı durumlar vardır. Fıkıh kitapları meseleyi yeterli genişlikte tahlil ederler. Biz burada işaret etmekle yetineceğiz.

5) *Geçimsizlik:* Karı veya kocaya boşanma hakkı getiren bir diğer husus su-i imtizâctır, yani geçimsizlik diye ifade ettiğimiz huzursuzluk halidir. Bu, çoğunlukla taraflardan birinin haddini tecavüzde su-i ahlaktan ileri gelir. Bazan bu haller her iki tarafta da bulunabilir. Her hâl u kârda İslam dini geçimsizlik halini de boşanmada meşru bir sebep kabul etmiştir. Bu prensip, bilhassa boşama yetkisi olmayan kadın için avantajlı bir durum teşkil etmekte ve hâkime müracaat hakkı tanımaktadır. Hâkim iki hakem tayin ederek meseleyi tahkik eder, aralarını düzeltmeye çalışır, hakemlerin vereceğ rapora (ve hatta hükme) göre karara varır.

Bu gruba giren haller meyânında erkeğin kadının hukukunu yerine getirmemesi: Mesela nafakasını temin etmemesi, haksız yere dövmesi,

tahkir etmesi, sövmesi, kadını terkedip konuşmaması zikredilebilir. Ancak kadın, kocasının yapacağı yeni evlilik sebebiyle, dinin kocaya tanıdığı te'dîb hakkını kullanması sebebiyle muhayyerlik hakkı kullanamaz, şikayete gidemez.

Şu hususu da tekrar etmek isteriz: İslam sayılan noktalarda talâk meselesinde muhayyerlik hakkı tanımış ise de, bunun istismar edilmemesi gerekir. Zikri geçen bu ârâzlar çoğu kere izafi değerlendirmelerdir. Aslolan evliliğin devamıdır. Evlilikle bir araya gelen insanların birbirlerinin eksikliklerine, nâhoş taraflarına sabır ve tahammülü prensip edinmeleri gerekmektedir. *"Din bana hak tanıyor"* diye boşama veya mahkemeye gitmede istical etmek ne İslâmî ne de insanî bir davranıştır. İslam ülemâsı, yukarıda belirtilen ârazların sübutunda dahi sabır ve tahammülü tavsiye eder. Âlimlerimize göre, evliliğin asıl gayesi, bir aile tesis etmek, karı ile koca arasında bir dayanışma, bir yardımlaşma ve ünsiyet vücûda getirmektir. Cinsî tatmin, çocuk sahibi olmak gibi başka hususlar evliliğin semere ve meyvelerindendir. Öyleyse taraflardan birine gelen ârazla bu meyvelerden bir veya bir kaçının hâsıl olmaması, evliliğin sona erdirilmesine sevketmemelidir. Yukarıda sayılan hastalıkların tedavisi, sakatlıkların giderilmesi, bulaşmalara karşı mukabil tedbirlerin alınması bilhassa günümüz şartlarında imkan dahiline girmiştir. Fakihlerimiz bu bahisleri günümüzün tıbbî şartlarında yeniden tedvin edecek olsa, yukarıda sayılan bir kısım ârazları *"Boşanmaya sebep olan haller"* listesinden çıkarabilirler.

HAKEMEYN:

Talâk bahsinde bilinmesi gereken bir husus hakem meselesidir. Yani, karı-koca arasındaki geçimsizlikler, boşanmaya vardırılmadan halledilmesi gerekmektedir. Bunun da en iyi yolu biri erkek, diğeri de kadın tarafından seçilecek iki hakemin araya girerek, aradaki imtizaçsızlığın mahiyetini araştırıp hal yoluna gitmesidir. Bunlar barıştırma yollarını denerler. Her iki tarafa da nasihat ederler. Hakemler, Hanefî, Şâfiî, Zâhirî imamlara ve Ahmed İbnu Hanbel'den bir kavle göre sadece barıştırma selahiyetine sahiptirler. Boşandırmaya hükmedemezler. Mâlikîlere göre, boşandırma yetkileri de vardır. Onlara göre kendilerine hakem denilmesi de bu selahiyetin bir delilidir.[43] Ailevi geçimsizlikte hakem meselesinin ehemmiyetli bir yer tutacağını, meseleye Kur'an-ı Kerim'de yer

43– *Ömer Nasuhi Bilmen* merhum, günümüzün şartlarında, hakemeyn müessesenin *"eimme-i Mâlikîye hazerâtının akvali vechile"* işletilmesini "aile hayatı namına pek faideli" görmektedir. (Istilâhât-ı Fıkhiye Kâmusu 2. cilt, s. 368).

verilmiş olmasından da anlamaktayız: وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ اَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ اَهْلِهَا اِنْ يُرِيدَا اِصْلَاحًا **"(Eğer karı ile kocanın) aralarının açılmasından endişeye düşerseniz, o vakit (kendilerine erkeğin) ailesinden bir hakem, (kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar barıştırmak isterlerse Allah aralarında(ki dargınlık yerine, geçime) onları (uyuşmaya) muvafık buyurur."** (Nisa 35).

Hakemlerin erkek, reşid, âdil, nüşûz hükümlerine vâkıf, hüküm verecekleri husus hakkında fakih olmaları şarttır. Binaenaleyh kadın, çocuk, mecnun, fâsık veya sefih olanların, nüşûz hükmüne vakıf olmayanların hükme bağlayacakları hususun şerî yönünü bilmeyenlerin boşanmaya veya evliliğin devamına dair verecekleri hüküm bâtıldır. Ancak fakih olmayanlar ülemâ ile istişare yaparak hareket etmeleri halinde hükümleri mûteber olur.

TALÂK (BOŞANMA) BAHSİNDE GEÇECEK BAZI TABİRLER

Daha önce de belirttiğimiz gibi, talâk bahsi pek çok teferruata şâmildir. Her bir tâli mesele için müstakil ıstılahlar vardır. Burada onların hepsine yer vermek bizi mevzumuzun dışına atar. Ancak, müteakiben gelecek hadislerin açıklanması esnasında kullanılacak bazı ıstılah ve tabirleri burada açıklamada gerek var.[44]

TALÂKIN ÇEŞİTLERİYLE İLGİLİ TABİRLER

Boşama bahsinde en çok geçecek tabirlerin bir kısmı talak çeşitleriyle ilgilidir. Öncelikle onların kısaca açıklanması münasiptir. Bunlardan her biri yeri geldikçe genişçe açıklanacak. Talâkın başlıca şu çeşitleri var:

1- Talâk-ı Bâin.

2- Talâk-ı Ric'î,

3- Talâku'l Bette.

4- Talâk-ı Selâse.

a) Hul'.

b) Lian.

c) İlâ.

5- Zıhâr.

44- Açıklamaları ve tarifleri, *Ömer Nasuhi Bilmen* merhumun Istılâhât-ı Fıkhiye Kâmusu'ndan aldık. Ancak anlaşılır kılmak için bazı tasarruflarda bulunduk.

1. TALÂK-I BÂİN:

Kesin boşanmayı ifade eden söz veya işaretle yapılan boşamadır. Erkek, bu suretle boşadığı hanımına tekrar kavuşabilmek için kadının rızasını almak, yeniden mehir ödemek ve nikah akdi yapmak zorundadır. Şu dört şekilde cereyan eden boşamalar bâin'dir.

1) Nikahtan sonra fakat temastan ve *halveț-i sahihadan* önceki boşama.

2) Kinâî sözlerle veya mübâlağa ve şiddet-i ifade eden sözlerle yapılan boşama.

3) *Muhâla'a* yoluyla yani kadının isteği ile karşılıklı anlaşarak yapılan boşama.

4) Üçüncü boşama hakkını da kullanarak yapılan boşama.

2. TALÂK-I RİC'İ:

Fiilen evlenip karı-koca olduktan sonra, erkeğin zevcesini sarahaten veya işareten üç adedine delâlet etmeyen sarih söz ve hareketle boşamasıdır. Bu çeşit boşamadan sonra, erkek tekrar nikah yapmaya ve mehir ödemeye muhtaç olmadan zevcesiyle normal aile hayatına dönebilir. Bu suretle kişi, hanımını iki kere boşayabilir, üçüncü kere boşadı mı, hanım bir başkasıyla evlenip ondan da boşanmış olmadıkça bir daha karı-koca olamazlar.

3- TALÂKU'L-BETTE:

el-Bette, kesinlikle demektir. *Talâku'l-Bette*, el-Bette kelimesi kullanılarak yapılan bir talâktır. أَنْتِ طَالِقٌ الْبَتَّةَ *"Sen kesinlikle boşsun"* cümlesinde olduğu gibi. Şu halde bu ayrı bir talak çeşidi değil. İçerisinde rakam olmadığı, onun yerine *kesinlikle* ma'nâsına gelen el-Bette tâbiri olduğu için bu tabir bâin mi ifade eder, ric'î mi ifade eder, ihtilaf konusu olmuştur. Müteakiben 4049. hadiste tafsilat gelecektir.

4- TALÂK-I SELÂSE:

Nikah bağı üç talâk üzerine müessesdir. Şu halde üç adedine mukârin bir söz veya işaretle yapılan talâktır. Bu talâkla kadın-erkek arasında nikah bağı kalmaz, beynunet-i kübra denen katî ve kesin ayrılık husule gelir.

A) HUL' (Hal' veya muhâla'a dahi denir): Geçimsizlik sebebiyle karı ile kocanın anlaşarak yaptıkları boşanma. Bu çeşit boşanmada umumi-

yetle kadın alacağı mehirden vazgeçmek, aldığı mehiri geri vermek veya kocasına başkaca bir ödeme yapmak gibi bir ivazda bulunur.

B) Lİ'AN (Mulâ'ane de denir): Karısının zina ettiği iddiasında bulunan fakat bunu dört şahitle ispat edemeyen koca ile, bunu inkâr eden kadın arasında cereyan eden boşanma şeklidir. Bunlardan her biri doğru söylediğini ifade ettikten sonra, yalan söyleyene Allah'ın lânetini dilerler ve bunu tam dörder kere tekrar ederler. Bu lanetleşmelerden sonra hâkim onların evliliğine son verir.

C) İLÂ: Lügat açısından yemin etmek ma'nâsına gelir. Istılah olarak zevceye en az dört ay süre ile tekarrüb etmemek (temasta bulunmamak) üzere yapılan yemindir. Bu yemin bazan belli bir müddet için yapılır, ki en azı dört aydır. Bazan ebedi olarak temasta bulunmamak üzere, bazan da vakit belli etmemek suretiyle yapılır. Yeri gelince gerekli açıklama yapılacaktır.

5- ZIHAR (Müzâhere):

Lügatte iki şey arasında bir mutabakat ve mümâselet vücuda getirmek ma'nâsındadır. "Arka" ma'nâsına olan zahr'dan alınmadır. Istılah olarak *"Kocanın, hanımını neseb, reza (süt emme) veya müsâheret suretiyle müebbeten mahremi olan bir kadının kendisine bakılması câiz olmayan arkası, karnı, uyluğu gibi bir uzvuna zıhar maksadı ile benzetmesidir. Bu bir nevi boşamadır. Zira böyle bir teşbihte bulunan kimse kefârette bulunmadıkça hanımına cinsî temasta bulunamaz, şehvetle dokunamaz ve öpemez."*

RİC'AT (Rec'at'da denir): Lügat olarak bir şeyi geri çevirmek, reddetmek ma'nâsına gelir. Boşanma talebi olarak ric'î talâktan sonra, iddet içinde henüz baki olan nikahı kavlen veya fiilen devam ettirmektir. Bu suretle zevciyet bağı devam ettirilmiş olur. *"Sen benim hanımımsın", "sana geri dönüyorum"* gibi bir söz bu ric'ati sağlar. Hanıma temas veya şehvetle kucaklamak veya öpmek de fiilî bir ricat sayılır.

TEFVÎZ-İ TALÂK:

Talakda câri olan usullerden biri tefvîz'dir. Yani mükellef kimse, hanımını boşama yetkisini bir vekile veya bizzat zevcesinin velisine tevdi edebilir. İşte bu tevdi işine tefviz denir. Tefvizde üç tabir kullanılır:

Tahyir, emr bi'l-yed, meşiyyet.

❑ TAHYİR: Bu, kocanın hanımına: اِخْتَرِى نَفْسَكَ *"nefsini ihtiyar et"* veya اَنْتِ مُخَيَّرَةٌ *"Sen muhayyersin"* demek suretiyle gerçekleşen tefvizdir. Ka-

dın bu durumda "İhtiyar ettim" veya "Kendimi ihtiyar ettim" veya "Talâkı ihtiyar ettim" gibi boşanmayı ihtiyar ettiğini ifade eden bir tabir kullansa boşanma hâsıl olur.

★★ Tahyirde sayı, tahyir suretiyle hâsıl olan boşama bâin mi, ric'î mi ve adedi nedir? Bu husus ihtilaflıdır.

Hz. Ali: *"Kadın nefsini tercih ederse bâindir tekdir, kocasını tercih ederse ric'îdir, tekdir"* demiştir.

Zeyd İbnu Sâbit: "Nefsini tercih ederse üçtür, kocasını tercih ederse bâin ve tekdir" demiştir. İmam Malik bununla amel etmiştir.

Hz. Ömer ve *İbnu Mes'ud: "Nefsini tercih ederse bâin ve tekdir, kocasını tercih ederse bir şey gerekmez"* demişlerdir. Ebu Hanîfe bunların fetvasıyla amel etmiştir.

İmam Şâfiî: "Tahyir bir kinayedir, öyleyse koca karısını muhayyer bırakırsa ve bununla hanımın kendisini boşamasını veya beraberliklerinin devamına karar vermesini murad etmişse ve kadın da kendisini ihtiyar ederek ayrılmaya karar vermişse, artık boşanırlar. Ancak kadın: "Ben nefsimi ihtiyar etmekle boşanmayı murad etmedim" derse sözü tasdik edilir" der, bu ifadeden tahyirde "nefs" kelimesini tasrih etmesi gerektiği ifade edilmiştir.

❑ EMR-İ Bİ'L-YED: Bu, kocanın, hanımına أَمْرُكِ بِيَدِكِ "İşin kendi elindedir" demesi suretiyle beyan ettiği tefvizdir. Bu suretle vâki olan tefvize mukabil kadın da kocasına hitaben: *"Kendimi ihtiyar ettim"; "Nefsimi sana haram kıldım"; "Nefsimi sana bâin kıldım"; "Sen bana haramsın"; "Sen benden boşsun"* gibi tabirlerden birini kullansa boşanma meydana gelir.

Tahyir ile emr bi'l-yed'e ait sözler birer kinâyedir. Dolayısiyle bunlarla talâkın tefviz edilmesi niyyete veya delâlet-i hale mütevakkıftır. Meşiyyete ait sözler, sarih olduğundan niyet aranmaz.

❑ MEŞİYYET: Erkeğin hanımına: طَلِّقِى نَفْسَكِ اِنْ شِئْتِ *"Dilersen nefsini boşa"* cümlesiyle yaptığı tefvizdir. Bu iki suretle yapılır: "Ya meşiyyet-i sarihadır, hemen kaydettiğimiz cümle bunun örneğidir. Ya da meşiyyet-i zımniye'dir: *"Nefsini tatlik et!"* cümlesi ile tefviz edilen talâk gibi. Bu cümlede meşiyyet yani dileme keyfiyeti zımnen mevcuttur. Bu çeşit tefvizde kadının boşanma arzusunu ifade etmesiyle boşanma hâsıl olur: *"Nefsimi boşadım"; "Nefsimi bâin kıldım"; "Nefsimi sana haram kıldım"* demesi gibi. Meşiyyet suretiyle yapılan tefvizde kadının *"Ben nefsimi ihtiyar ettim"* cümlesinin boşanma ifade etmeyeceği belirtilmiştir.

★ Tefvizler ya mutlakdır, ya da zamanla mukayyeddir. Zaman da ya muayyen ya da gayr-ı muayyendir. Mesela: *"nefsini boşa"* sözü mutlak bir tefvizdir. *"Nefsini bugün boşa"* sözü muayyen bir zamanla mukayyed bir tefvizdir. *"Nefsini ne vakit istersen boşa"* sözü ile, gayr-i mukayyed bulunan bir tefviz-i âmmdır.

Mutlak tefvizler meclis ile mukayyeddir. Zevce, böyle bir tefvize muttali olduğu mecliste muhayyerdir. O mecliste kullanmadığı takdirde muhayyerliği kalmaz.

Mutlak tarzda yapılan tefvizler kocaya nazaran lâzım (bağlayıcı), kadına nazaran gayr-ı lâzımdır (bağlayıcı değildir). Bu sebeple koca yaptığı tefvizden rücu edemez, çünkü tefviz, tevkil değil, temliktir. Kadın ise bu tefvizi kabule mecbur değildir, dilerse reddeder.

Çok teferruatı olan bu mevzu fıkıh kitaplarından görülmelidir.

İDDET:

Lügat olarak tâdad, ihsâ (saymak) ve müddet ma'nâsına gelir. Istılah olarak bir erkek veya kadının boşanmadan sonra yeni bir evlenme yapamayıp beklemesi ma'nâsına gelir. Aynı zamanda beklemeleri gereken müddete de iddet denir. Boşanan bir kadın için üç hayız müddeti, kocası ölen kadın için dört ay on gündür.

İddet erkek için de câri ise de, mutlak kullanılınca kadının iddeti kastedilir.

NOT: Bu umumî açıklama kısmında son olarak şunu belirtmek isteriz; Boşanma bahsi dinimizin çok ehemmiyet verdiği, hassasiyet gösterdiği bir mevzudur. Mü'minlerin bu hususta çok dikkatli olmaları gerekir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, talâkın hiçbir şaka kabul etmediğini belirtmiş, bilhassa Hanefî ülemâsı yanlışlıkla, gafletle bile ağızdan sarih bir ifadeyle bir tabir veya *"boşamaya delâlet eden bir tavrın"* boşamaya sebep olacağına hükmetmiştir. Şüpheli bir durum vâki olduğu zaman, bu kitapta dermeyan edilen kısa açıklamalardan fetva çıkarılmayıp, meseleyi Talâk bahsini iyi bilen, diyaneti güven veren kimselere danışmalıdır. Aksi takdirde zina hayatı yaşanmış olma muhâtarası mevzubahistir. el-Iyâzu billah.

BİRİNCİ FASIL

TALÂKTA KULLANILAN ELFÂZ

4045 ١ – عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [إذَا قَالَ أنْتِ طَالِقٌ ثَلاثاً بِفَمٍ وَاحِدٍ فَهِيَ وَاحِدَةٌ]. أخرجه أبو داود.

1. (4045)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Bir erkek hanımına bir defada "Sen üç talâkla boşsun!" dese, bu bir talâk sayılır." [Ebu Dâvud, Talâk 10, (2197).]

4046 ٢– وفي رواية ذكرها رزين: [إذَا قَالَ: أنْتِ طَالِقٌ. أنْتِ طَالِقٌ. أنْت طَالِقٌ ثَلاثَ مَرَّاتٍ، فَهِيَ وَاحِدَةٌ، إنْ أرَادَ التَّوْكِيدَ لِلأُولى، أوْ كَانَتْ غَيْرَ مَدْخُولٍ بِهَا].

2. (4046)- *Rezin*'in zikrettiği bir rivayette (İbnu Abbâs şöyle demiştir): "Erkek hanımına (aynı anda üstüste): *"Sen boşsun, sen boşsun, sen boş-sun" diye üç kere söylerse, bu bir boşama sayılır, yeterki bunlarla birinci defaki söylediği "Sen boşsun!" sözünü tekid etmeyi kastetmiş olsun veya hanımıyla henüz gerdek yapmamış olsun."*

AÇIKLAMA:

1- Hadisin anlaşılması için önce şu husus bilinmelidir: İslam şeriatine göre, nikah akdi kadınla koca arasında üç bağ te'sis eder. Bu bağlar varlığını koruduğu müddetçe evlilik devam eder. Boşama, bu bağların şerî ölçüler çerçevesinde çözülmesiyle gerçekleşir. Bu bağlardan birinin veya ikisinin çözülmesi evliliğin yenilenerek devamına mani değildir. Tek bağla da evlilik devam eder ve evliliğin sağladığı hak ve vazifeler varlığını sürdürür. Hadisten de anlaşılacağı üzere, erkeğin hanımına *"sen boşsun"* gibi boşanmayı icab eden bir tabiri sarfetmesi bu nikah bağlarından birini ortadan kaldırır. Hadiste mevzubahis edilen mesele

şudur: Kişi, bu cümleyi "üç" rakamını ekleyerek *"Üç talâkla boşsun"* diyerek sarfetse, üç nikah bağının üçü de çözülmüş, kadın tamamen boşanmış olur mu?

Bu mesele ihtilaflı bir husustur. Çünkü müteakip hadislerde görüleceği üzere Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde boşama, çoğunlukla her temizlik müddeti içerisinde bir kere olmak üzere üç temizlik müddetinde gerçekleşen bir hadisedir; ikisinin veya üçünün de bir anda icrası bazı rivayetlere göre, pek mevzubahis değildir.

Sadedinde olduğumuz birinci rivayet, İbnu Abbâs'ın herhangi bir kayda yer vermeksizin, *"üç talâkla boşsun!"* şeklinde telaffuz edilen boşayıcı sözlerin bir boşamayı sağlayacağı kanaatinde olduğunu aksettiriyor. Ancak Rezîn'in ilavesi olan ikinci rivayette ise bir anda sarfedilen üç ayrı boşamanın, "bir" sayılması için bazı şartlar kaydediyor.

★ Eğer erkek, üç talâk niyeti taşımadan yani ikinci ve üçüncü "boşsun!" lafzını, ilk defa söylediği "boşsun" lafzını tekid etmek (pekiştirmek) için söylediyse üç boşama bir sayılır ve nikâh bağlarından ikisi devam eder. Aksi halde üç sayılır.

★ Diğer bir şarta göre, erkek, henüz gerdek yapmadığı hanımını bu suretle boşamış ise, niyet aranmaz, bu üç talâk, bir talâk sayılır. Aksi halde gerdek yaptığı bir hanımı, tamamen boşamak niyetiyle üç kere üst üste *"sen boşsun"* dedi mi, bu üç ayrı talâk sayılır ve hanımıyla boşanmış olurlar.

2- Kaydedilen rivayetler bu ma'nâları ifade ederler. Ebu Dâvud bu meselede *İbnu Abbâs*'ın kanaat değiştirerek, neticede diğer birkısım sahâbî gibi üç talâkla, kadının kocasıyla gerdeğe girmiş olsa da olmasa da boş sayılacağı ve bir başkasıyla evlenmedikçe eski kocasına helal olmayacağı görüşünde karar kıldığını belirtir. *Ebu Dâvud*'un kaydettiği rivayetlerden birine göre, Muhammed İbnu İyâs demiştir ki: *"İbnu Abbâs, Ebu Hüreyye ve Abdullah İbu Amr İbni'l-Âs radıyallahu anhüm ecmâin'den bâkire olan hanımını üç kere boşayan erkek hakkında sormuşlar, hepsi de: "Bu kadın, artık ona bir başka erkekle evlen(ip boşan)madıkça helal olmaz" cevabını vermiştir."*

Azîmâbâdî, *İbnu Abbâs*'ın bu meseledeki farklı görüşlerini aksettiren rivayetleri şöyle özetler: "Ebu Dâvud'un bunlara dikkat çekmek-teki maksadı şunu belirtmektir: İbnu Abbâs, üç talâkın bir olacağına dâir fetvasını terketmiş ve şu görüşte karar kılmıştır: "Üç talâktan sonra, kadın bir başka erkekle evlenmedikçe kocasına geri gelemez." İbnu Abbâs'ın eski görüşünü aksettiren bir rivayeti Abdurrezzâk kaydeder: "Ma'mer

bize Eyyub'tan haber verdiğine göre Eyyub der ki: "Hakem İbnu'l-Uyeyne, Zührî'nin yanına girdi, ben de onlarla beraberdim. Zührî' ye üç sefer boşanan bâkire hakında sordular. Cevaben dedi ki: "Bundan İbnu Abbâs, Ebu Hüreyre ve Abdullah İbnu Ömer'e sordular, hepsi de: "Bir başka koca ile evlenmedikçe ona helal olmaz"dediler." Eyyub devamla der ki: "Bunun üzerine Hakem oradan ayrılıp Tâvus'a geldi. O mescidde idi. Üzerine eğilerek, *İbnu Abbâs*'ın bu meseledeki sözünü sordu ve Zührînin söylediklerini haber verdi. Ben Tâvus'un bu söylenenler karşısında hayretinden ellerini kaldırdığını gördüm. Dedi ki: "Allah'a yemin olsun, İbnu Abbâs (radıyallahu anh) bu üç talâkı bir sayıyordu.

Diğer taraftan Muvatta'nın rivayetinde, henüz gerdek yapmadığı hanımını üç kere boşayan bir bedevinin durumu hakkında *İbnu Abbâs*'a sorulduğunu, *İbnu Abbâs*'ın fetvayı yanında bulunan *Ebu Hüreyre*'ye bıraktığını, onun da الْوَاحِدَةُ تُبِينُهَا وَالثَّلاَثَةُ تُحَرِّمُهَا حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجاً غَيْرَهُ "Bir talâk onun boşanmasını sağlar, üç talak ise bir başka kocayla evlenmedikçe eski kocasına haram kılar" der. *İbnu Abbâs*'ın da aynı görüşte olduğu belirtilen rivayetin sonunda İmam Mâlik rahimehullah: "Bizim nazarımızda da hüküm böyledir dul bir kadınla birisi evlense ve henüz temasta bulunmamış olsa, bu kadın hakkındaki hüküm de bâkirenin hükmü gibidir, bir talâk ayrılmayı gerektirir, üçü ise, bir başka erkekle evlenmedikçe ona haram kılar."

Cumhur, bir anda verilen talâkın üçünün de vâki olacağına hükmetmiştir. Hatta *İbnu Abdilberr* İcmâ'dan bahseder: *"Buna muhalefet şâzzdır. İltifat edilmez"* der. 4058 numarada daha geniş açıklama var.

4047 ٣– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أَنَّ رَجُلاً قَالَ لَهُ: إِنِّي طَلَّقْتُ امْرَأَتِي مِائَةَ تَطْلِيقَةٍ، فَمَاذَا تَرَى عَلَيَّ؟ فَقَالَ: طُلِّقَتْ مِنْكَ بِثَلاَثٍ، وَسَبْعٌ وَتِسْعُونَ اتَّخَذْتَ بِهَا آيَاتِ اللهِ هُزُواً]. أخرجه مالك بلاغا.

3. (4047)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'nın anlattığına göre, bir adam kendisine gelip: "Ben hanımımı yüz talâkla boşadım, bu hususta fikriniz nedir (bana bir şey gerekir mi?)" diye sordu. Benden şu cevabı aldı: "Kadın senden üç talâkla boşanmıştır. Geri kalan doksan yedisi ile Allah'ın âyetleriyle alay etmiş oluyorsun." [Muvatta, Talâk 2, (2, 552).]

AÇIKLAMA:

1- Hanımını üç talakla bir anda boşayanın talaklarının sahih olup,

hanımın boş sayılacağı bu meselede icma'dan bahsedilebilecek bir çoğunluğun fikir birliğine sahip olduğu önceki rivayette açıklandı.

2- *İbnu Abbâs,* üçten fazla talakla boşamayı ciddiyetsizlik, dinin ahkamıyla istihza olarak tavsif etmektedir. Çünkü Rabb Teâlâ talakı üç kılmıştır. Ağzından çıkanı tartmakla sorumlu olan müslüman, hanımını boşamaya karar verince üç talakla boşar, fazlası ne oluyor?

4048 ٤ - وعن محمود بن لبيد رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [أُخْبِرَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَنْ رَجُلٍ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثَلاثَ تَطْلِيقَاتٍ جَمِيعاً، فَقَامَ غَضْبَانَ، ثُمَّ قَالَ: أَيُلْعَبُ بِكِتَابِ اللّهِ وَأَنَا بَيْنَ أَظْهُرِكُمْ؟ حَتّى قَامَ رَجُلٌ، فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّهِ: أَلاَ أَقْتُلُهُ]. أخرجه النسائي.

4. (4048)- *Mahmud İbnu Lebîd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir adamın hanımın üç talakla birden boşadığını haber verdiler. Öfke ile kalkıp: "Daha ben aranızda iken Allah'ın kitabıyla mı oynanıyor?" buyurdu. Derken birisi kalkıp: "Ey Allah'ın Resulü, onu öldürmeyeyim mi?" dedi." [Nesâî, Talâk 6, (6, 142.)]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet üç talağın birden verilmesinin dindeki yerini ifade etmektedir: *"Allah'ın kitabıyla istihza etmek."* Şüphesiz, Aleyhissalâtu vesselâm'ın bu ifadesi meselenin dinen ne kadar reddedilip, kabih kabul edildiğini gösterir. *Resulullah* efendimiz, bu sözüyle اَلطَّلاَقُ مَرَّتَانِ... وَلاَ تَتَّخِذُوا اٰيَاتِ اللّهِ هُزُواً **"Boşama iki defadır, (bundan sonrası) ya iyilikle tutma ya da iyilik yaparak bırakmadır. ...Allah'ın âyetlerini de alaya almayın..."** (Bakara 229-232) ayetine işaret etmektedir. Bu âyetten, şerî boşamanın toptan yapılmayıp fasılalı yapılması gereği anlaşılmıştır. İki kere boşama talâk-ı ric'i ifade eder, buna rağmen evliliğin devamına karar verilebilir. Buna telmihen âyet-i kerime, "(bundan sonrası) ya iyilikle tutma..." demiştir. Boşamaya azmetmişse ikiden sonra, iyilik yaparak bırakmak gerekecektir.

2- Hadiste *"Allah'ın kitabıyla oynama"* tabiri küfür ifade ettiği için, Ashab irtidad cezasının tatbikini istemiştir. Ancak, Resulullah öldür emri vermemiştir. Çünkü gaye tevbih ve tağlizdir. Yani üç talakı birden vermenin kötülüğünü beyanla bundan zecrdir. Üç talakı birden verme hususunda imamlar biraz ihtilaf ederler. *Ebu Hanîfe, Mâlik, Evzâî, Leys* (rahimehümullah)'a göre bu bid'atdır. *Şafiî, Ahmed, Ebu Sevr* (rahimehü-

mullah)'a göre haram değildir, ancak onlara göre de evla olan ayrı ayrı yapılmasıdır. Hadisin zahiri tahrim ifade eder. Cumhur, üçünü birden veren kimseye üç talakın birden vâki olacağında müttefiktir, bu hususta muhalif bir görüşün onlar nazarında hiç bir değeri yoktur.

4049 ٥ – وعن عبدالله بن يزيد بن رُكَانَة عن أبيه عن جده قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ إنِّي طَلَّقْتُ امْرأتِي ألْبَتَّةَ، فقَالَ: مَا أرَدْتَ بِهَا، قُلْتُ: وَاحِدَةً، فقَالَ: وَاللهِ مَا أرَدْتَ بِهَا إلاَّ وَاحِدَةً؟ قُلْتُ: وَاللهِ مَا أرَدْتُ بِهَا إلاَّ وَاحِدَةً، فقَالَ: هُوَ مَا أرَدْتَ، فَرَدَّهَا إلَيْهِ، فَطَلَّقَهَا الثَّانِيَةَ فِي زَمَنِ عُمَرَ، وَالثَّالِثَةَ فِى زَمَنِ عُثْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا]. أخرجه أبو داود والترمذي.

5. (4049)- *Abdullah İbnu Yezid İbni Rükâne an abîhi an ceddihi* anlatıyor: "Dedim ki: "Ey Allah'ın Resûlü, (vallahi) ben hanımını kesinlikle boşadım."

"Peki bununla ne kasdettin?" diye sordu. Bir (talak) kastettim" dedim. Bunun üzerine:

"Bununla bir kastettiğine dair Allah'a yemin eder misin?" dedi. Ben de: "Vallahi bununla sadece bir talak kastettim" dedim. Bunun üzerine: *"O halde bu senin kastettiğin şekildedir!"* buyurdu ve kadını ona geri verdi. O ise, hanımı ikinci kere *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) zamanında, üçüncü kere de *Hz. Osmân* (radıyallahu anh) zamanında boşadı." [Tirmizî, Talâk 2, (1177); Ebu Dâvud, Talâk 10, (2196), 14, (2206, 2207, 2208).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste cedd (dede) ile, Rükâne'nin kastedildiği belirtilmiştir. Ebb (baba) ile de Ali İbnu Yezid İbni Rükâne kastedilmiştir. Rükâne de Abdu Yezid İbni Hâşim İbni Abdi'l-Muttalib'dir.

2- Hadiste geçen *el-bette* kesinlikle demek, yani erkeğin, انْتِ طَالِقٌ الْبَتَّةَ *"Sen kesin boşsun"* demesidir. Bu talâka *talâku'l-bette* denir. *El-bette* yani "kesinlikle" tabirinin içinde rakam bulunmadığı için, takdir işi esas itibariyle niyete bağlı kılınmıştır. Ebu Dâvud'un rivayetinde bu kadının Süheyme olduğu tasrih edilir.

Hattâbî der ki: "Bu hadis, birden fazla talakı kastetmemiş olma halinde *talâku'l-bette*'nin bir tek sayılması gerekeceğine, dolayısiyle bunun ricî bir talak olup, bâin olmadığına delalet eder. Kişi bununla iki veya üç

talaka niyet ederse, hükmü niyete göredir." *Aliyyu'l-Kari,* talâku'l-bette'nin *Şâfiî* nezdinde "bir ve ricî talak" sayıldığını, onunla iki veya üçe niyet ederse niyetinin esas olduğunu, Ebu Hanîfe'ye göre de bir ve bâin sayıldığını, üç niyet ederse üç olacağını; Mâlik'e göre ise üç olduğunu kaydeder. Aynî, Umde'de *Hz. Ali, İbnu Ömer, İbnu Müseyyeb, Urve, Zührî, İbnu Ebî Leyla, Evzâî, Ebu Ubeyd* gibi selefden bazılarının da "üç" dediklerini kaydeder.

el-Kâdî'ya göre hadiste şu faideler var:

★ Sözlerinin zâhiri, tekzib etmediği müddetçe kocanın iddia ettiği husus yemin edince tasdik edilir.

★ Kesinlikle (el-bette) tabiri, talâkın adedinde müessirdir (yani birden fazla talâk ifade edebilir), aksi takdirde Aleyhissalâtu vesselâm, sadece bir talak kastettiğine dair yemin ettirmezdi. Nitekim Tirmizî'nin kaydettiği açıklamada talaku'l-betteyi Hz. Ömer'in bir talâk kabul ettiği, Hz. Ali'nin ise üç talak kabul ettiği belirtilir.

★ "Kendisine yemin terettüp eden kimse, hâkim yemin ettirmezden önce yemin etmiş olsa bu yemin muteber değildir. Şayet muteber olsaydı Resulullah, onun önceki yeminiyle yetinir, yemin teklif etmezdi." Hattâbîyi bu hükmü çıkarmaya götüren husus, rivayetin Ebu Dâvud'daki bir vechidir. Zira orada Rükâne (radıyallahu anh), Resulullah'ın yanına meselesini arzetmek üzere varınca, "vallahi..." diye yeminle başlıyor. Biz bu tabiri, tercümeye köşeli parantez içerisinde dercettik.

★ Hâkimin, muttali olduğu menfî hallere şikayetçi olmadan, muâheze ve hesaba çekme yetkisi vardır.

3- Son olarak şunu da kaydedelim: Bazı âlimler, hadisteki ızdırab ve Resulullah devrinde talakın tek olduğuna dair İbnu Abbâs rivayetine muhalefet gibi sebeplerle ortaya çıkan zaafı sebebiyle, hadisle amel etmenin, ihticacda bulunmanın mümkün olmayacağını söylemiştir.

4050 ٦– وعن مالك: [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّهُ كُتِبَ إِلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ مِنَ
الْعِرَاقِ: أَنَّ رَجُلاً قَالَ لِإمْرَأَتِهِ: حَبْلُكِ عَلَى غَارِبِكِ، فَكَتَبَ إِلَى عَامِلِهِ: أَنْ مُرْهُ أَنْ
يُوَافِيَنِي بِمَكَّةَ فِي الْمَوْسِمِ، فَبَيْنَمَا عُمَرُ يَطُوفُ إِذْ لَقِيَهُ الرَّجُلُ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ، فَقَالَ لَهُ
عُمَرُ: مَنْ أَنْتَ؟ فَقَالَ: أَنَا الَّذِي أُمِرْتَ أَنْ أُجْلَبَ إِلَيْكَ، فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: أَسْأَلُكَ بِرَبِّ
هٰذِهِ الْبَنِيَّةِ، مَاذَا أَرَدْتَ بِقَوْلِكَ: حَبْلُكِ عَلَى غَارِبِكِ؟ فَقَالَ الرَّجُلُ: لَوِ اسْتَحْلَفْتَنِي

فِي غَيْرِ هذَا الْمَكَانِ مَا صَدَقْتُكَ: أَرَدْتُ بِذلِكَ الْفِرَاقَ فَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ: هُوَ مَا أَرَدْتَ]. أخرجه مالك.

6. (4050)- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre, *Ömer İbnu'l-Hattâb* (radıyallahu anh)'a, Irak'tan yazılarak sorulmuştur: "Bir erkek hanımına: "Senin ipin (benim elimde değil), boynundadır (dilediğin yere gidebilirsin)" dedi. (Bunun hükmü nedir, hanımı boş mu değil mi?)" Hz. Ömer bunun üzerine oradaki memuruna: "Hacc mevsiminde beni Mekke'de bulmasını emret!" diye yazdı... Hz. Ömer (radıyallahu anh) tavaf yaparken adam yanına gelip selam verdi. Hz. Ömer ona: "Sen kimsin" diye sordu. Adam kendini tanıtarak: "Ben seni bulmamı emrettiğin (Iraklı) kimseyim!" dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer: "Ben sana şu Beyt-i Muazzama'nın Rabbi adına soruyorum: "İpin boynundadır!" derken ne kastettin?" dedi. Adam: "Sen bu mukaddes mekandan başka bir yerde yemin verseydin sana doğruyu söylemezdim. Ben bununla ayrılık kastetmiştim" dedi. Hz. Ömer (radıyallahu anh): "Bunun hükmü senin kastettiğin şeydir" buyurdu." [Muvatta, Talâk 5, (1, 551).]

AÇIKLAMA:

Rivayette geçen "ipin boynundadır" sözü talak ifade eden kinâî tabirlerden biridir. İfade sarih olmadığından bu tabirle kastedilecek şey farklı olabileği için terettüp edecek hüküm de farklı olacaktır. Bu sebeple Hz. Ömer, onunla neyi kastettiğini, onu söyleyen kimseye sorarak o sözün hükmünü tayin etmiştir. *İmam Mâlik* Müdevvene'de bunun üç talak sayılacağını söylemiştir. Kadınla gerdek edilmiş veya edilmemiş olması da belli olmadığı için her ikisi için de hükmün böyle olacağını söylemiştir.

4051 ٧- وعن نافع: [أَنَّ ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما كَانَ يَقُولُ: فِي الْخَلِيَّةِ وَالْبَرِيَّةِ، كُلُّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا ثَلاثُ تَطْلِيقَاتٍ]. أخرجه مالك.

7. (4051)- *Nâfi* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) haliyye ve beriyye hakkında der ki: "Bunlardan her biri üç kere boşanmış sayılır." [Muvatta, Talâk 7, (1, 552).]

AÇIKLAMA:

Buradaki haliyye ve beriyye kelimeleri boşama ifade eden kinaye sözlerdendir. Lügat olarak haliyye, bağlandığı ipten boşanan deveye den-

mektedir. Beriyye de kocadan kurtulmuş olan kadın demektir. Şu halde bir erkeğin, karısına: أنْتِ خَلِيَّةٌ *"Sen ipinden kurtulmuş deve(ola)sın!"* veya أنْتِ بَرِيَّةٌ *"Kocadan halâs olmuş kadın (gibi) olasın"* gibi bir söz sarfetmesi, *İbnu Ömer*'e göre üç talak sayılmalıdır. *İmam Mâlik* bunların ve benzeri başka kinâî sözlerin, gerdek yapılan kadın hakkında üç talak sayılacağını, henüz gerdek yapılmayan kadın hakkında ise, bir mi, üç mü kastettiğinin sorulacağını, "bir" dediği takdirde yemin ettirileceğini söyler.

4052 ٨– وعن مالك: [أنَّهُ بَلَغَهُ أنَّ عَلِيّاً رَضِيَ اللهُ عَنْه كَانَ يَقُولُ فِي الرَّجُلِ يَقُولُ لامْرَأتِهِ أنْتِ عَلَيَّ حَرَامٌ: أنَّهَا ثَلاَثُ تَطْلِيقَاتٍ].

8. (4052)- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre: "Hz. Ali (radıyallahu anh) karısına: "Sen bana haramsın" diyen erkek hakkında: "Bu adam hanımını üç talakla boşadı" diyordu." [Muvatta, Talâk 6, (1, 552).]

AÇIKLAMA:

Erkeğin karısına söyleyeceği *"sen bana haramsın"; "...haram olasın"* gibi sözlerin kaç talak ifade ettiği de münâkaşalıdır. İbnu Abdilberr, sekiz farklı görüş kaydeder. Bunlardan en şedidi *İmam Mâlik*'e aittir: Müdevvene'de: "Niyetine bakılmaksızın, gerdek yapılmış hakkında üç talaktır" demiştir. Rivayette görüldüğü üzere *Hz. Ali* de bu görüştedir. *Zeyd İbnu Sâbit* ve birçok Tâbiîn'in aynı görüşte olduğu belirtilir.

4053 ٩– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أنَّهُ قَالَ: مَنْ حَرَّمَ امْرَأتَهُ فَلَيْسَ بِشَيْءٍ هِيَ يَمِينٌ يُكَفِّرُهَا، وَيَقُولُ: لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ]. أخرجه الشيخان، اللفظ لهما والنسائي.

9. (4053)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Kim hanımını (kendine) haram kılarsa, bu (boşanma ifade eden) bir şey değildir, bu söz bir yemindir, yemin kefaretinde bulunur. Nitekim âyet-i kerime'de Cenab-ı Hakk: **"Allah'ın Resulünde sizin için güzel örnek vardır."** (Ahzâb 21) buyurmuştur." [Buhârî, Talâk 8, Tefsir, Tahrim 1; Müslim, Talâk 19, (1473); Nesâî, Talâk 16, (6, 151).]

4054 ١٠– وعنه: [أتَى رَجُلٌ ابنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما فقَالَ: إنِّي جَعَلْتُ امْرَأتِي عَلَيَّ حَرَاماً، فَقَالَ: كَذَبْتَ لَيْسَتْ بِحَرَامٍ، ثُمَّ تَلاَ هذِهِ الآيَةَ: يَا أيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ

مَا أَحَلَّ اللّٰهُ لَكَ ثُمَّ قَالَ: عَلَيْكَ أَغْلَظُ الْكَفَّارَةِ: عِتْقُ رَقَبَةٍ].

10. (4054)- Yine Nesâî'de şu rivayet mevcuttur: "Bir adam İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ya gelerek: "Ben hanımımı kendime haram kıldım! (Ne yapayım, hükmü nedir?)" diye sordu. *İbnu Abbâs:* "Yalan söyledin, o haram değildir" dedi ve şu âyeti okudu. (Meâlen): **"Ey Peygamber, Allah'ın sana helal kıldığını sen niye kendine haram ediyorsun?"** (Tahrim 1)

İbnu Abbas âyeti okuduktan sonra dedi ki: "Sen, bu sayılan kefâretlerin en ağırı olan köle âzadını yerine getireceksin." [Nesâî, Talâk 16, (6, 151).]

AÇIKLAMA:

1- Burada Tahrim suresinin nüzul sebebiyle ilgili bir açıklama gelmektedir. Hadise göre, kişinin hanımına "sen bana haramsın" demesi, bir boşama değil, bir yemindir. Zira, *Resulullah* da buna benzer bir söz sarfetmiş, bunun üzerine Tahrim suresi nâzil olmuştur. Bu surede talâk ahkâmı değil, yemini bozmakla ilgili ahkâm beyan edilmektedir.

Evet yukarıda kaydedilen *İbnu Abbâs* rivayetinin ifade ettiği ma'nâ budur.

Bu kitabımızın üçüncü cildinde Tahrim suresinin nüzul sebebini izah ederken kitaplarımızda birçok sebebin zikredildiğine işaret etmiş, "sebeb-i nüzul'den değil esbab-ı nüzul'den bahsetmek" gerektiğine dikkat çekmiş, orada kaydedilen hadis gereği bir tanesini yani bal şerbeti meselesini açıklamıştık (3. cilt, 219-223). Burada onu tekrar etmeyeceğiz. Ancak, mevzumuza girdiği için bir diğer sebebe işaret etmemiz gerekmektedir.

Tefsir kitaplarımızın geniş olarak yer verip açıkladıkları üzere, Tahrim suresinin nüzulüne, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cariyesi Mariye (radıyallahu anhâ) sebep olmuştur. Şöyle ki: Nesâî ve Taberî de *Hz. Enes* ve *Zeyd İbnu Eslem*'den gelen, birbirini tamamlayan bir kısım rivayetlere göre, Aleyhissalâtu vesselâm, bir gün, oğlu İbrahim'in annesi olan Mâriye (radıyallahu anhâ)'ya zevcelerinden birinin (Hz. Hafsa'nın) hücresinde temasta bulunur. Hücre sahibi "Ya Resulullah nasıl olur da benim odamda ve benim yatağımda.." diyerek feveran eder. Bunun üzerine *Resulullah* bunu sır tutması kaydıyla Mâriye'yi kendisine haram kılar. Hz. Hafsa: Ya Resulullah, sana helal olanı nasıl haram kılabilirsin?" diye sorar. Hz. Peygamber cevaben Mâriye'ye temas etmeyeceğine dair Allah'a yemin eder. İşte bu yemin üzerine *Tahrim suresi* nâzil olur.

Meşhur tâbii *Zeyd İbnu Eslem*, bu vak'ayı rivayet eder ve şu hükmü ekler: "Bir erkeğin hanımına sarfedeceği أَنْتِ عَلَيَّ حَرَامٌ *"Sen bana haramsın!"* sözü lağv'dır (yani bu, talak gerektiren bir söz değildir), şayet yemin de etmişse, ona yemin kefareti gerekir."

Şu halde *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) da aynı görüşü taşımakta ve sadedinde olduğumuz hadis onun bu görüşünü aksettirmektedir. *Tahrim suresinin* işaret edilen âyetinin devamında yeminlere karşı Allah'ın kefâreti farz kıldığı ifade edilerek, *Resulullah*'a yemin kefareti ödeyerek yemininde ısrar etmemesi emredilir. Âyet şöyle: **"Ey peygamber, sen zevcelerinin hoşnudluğunu arayarak, Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin (kendine) haram kılıyorsun? (Bununla beraber üzülme), Allah çok mağfiret edici, çok esirgeyicidir. Allah yeminlerinizin keffâretle çözülmesini size farz kılmıştır.**

...Hani Peygamber, zevcelerinden birine gizli bir söz söylemişti. Bunun üzerine o (zevce) bunu ifşa edip de Allah da ona bunu açıklayınca Peygamber bunun (ancak) bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti..." (Tahrim 1, 3).

2- Yemin kefareti ile ilgili âyet Mâide suresinde gelmiştir. Orada yemin kefareti olarak şu dört şey sayılır:

★ **Ailenize yedirmekte olduğunuzun orta (derece)sinden on yoksulu doyurmak,**

★ **Ya onları giydirmek,**

★ **Yahut bir köle âzad etmektir.**

★ **Fakat kim bunları bulamazsa üç gün oruç (tutması lazımdır)"** (Mâide 89).

Bu sayılan dört şıktan biri, yemin edenin maddî durumuna göre uygulanacaktır. Sadedinde olduğumuz rivayet, bunlardan en ağırını, üçüncü sırada kaydedilen *"köle âzad etme"*nin teşkil ettiğini ifade etmektedir. *İbnu Abbâs*'ın soru sahibine bu cezayı takdir etmesini *İbnu Hacer:* "Onun zengin olduğunu anlaması"yla izah eder.

3- Yapılan açıklamalar, meselenin fıkhî durumunu nazardan uzak tutmamalı. Önceki açıklamalarda da belirtildiği üzere, kişinin hanımını kendine haram kılmasının hükmü çok farklı yorumlara sebep olan bir meseledir. Haram kılınan gerdek yapılmış bir hanım mıdır, henüz gerdek yapılmamış bir hanım mıdır, hür bir kadın mıdır, cariye midir? bilinmesi gerekir. Ayrıca bu hususlarda ülemâ farklı hükümlere gitmişlerdir:

A) Hür bir zevce içinse:

★ *Hanefî* mezhebine göre niyet esastır: *"Erkek bu sözüyle hanımını boşamayı niyet etmişse söz, bir talâk-ı bâindir. Üç talakı niyet etmişse üç talaktır, ikiyi niyet etmişse iki talaktır. Hiç bir şey niyet etmemişse yemindir, kefaret gerekir. Yalan niyet etmişse lağv olur. Ne kefaret, ne talak hiç bir şey gerekmez."*

★ *Şâfiî* mezhebine göre, erkek bu sözüyle karısını boşamayı niyet ederse talak: zıhâr niyet ederse zıhâr, sadece kadını kendine haram etmeyi niyet ederse yemin kefareti lâzım gelir, fakat sözü yemin değildir. Erkek, bu sözüyle hiçbir şey kasdetmediğini söylerse, -esahh olan kavle göre- yemin kefâreti gerekir. Şâfiî'nin diğer bir kavline göre bu söz lağv' dır, hiç bir şey terettüp etmez.

★ *İmam Mâlik*'in meşhur sözüne göre kadına temas edilmiş olsun olmasın, bu sözle üç talak vâki olur. Erkek üç talaktan daha aza niyet ettiğini söylerse bu iddiası temas edilmemiş kadın hakkında kabul edilir, temas edilen hakkında kabul edilmez.

B) Bu söz cariye (köle kadın) için söylenmişse:

★ *İmam Azam*'a göre, cariye olsun, yemek gibi başka bir şey olsun farketmez. Erkeğin kendine haram ettiği şey artık ona haramdır. Sözünden dönmedikçe, buna bir hüküm terettüp etmezse de döndüğü vakit yemin kefareti vermesi gerekir.

★ *İmam Şâfiî'ye* göre, cariyesine, " Sen bana haramsın" diyen efendiye niyetine göre hükmedilir: Âzad etmeyi kasdetmişse âzad olur, kendine haram kılma kasdiyle söylemişse yemin kefareti gerekir, ancak sözü yemin değildir. Hiç bir şeye niyet etmemişse yine yemin kefâreti gerekir.

★ *İmam Mâlik* cariyeye sarfedilen bu sözü lağv addeder ve bir şey gerekmeyeceğine hükmeder.

4055 ١١ – وعن مالك: [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ رَجُلاً أَتَى ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما فقَالَ: إنِّي جَعَلْتُ أَمْرَ امْرَأتِي بِيَدِهَا فَطَلَّقَتْ نَفْسَهَا، فَمَاذَا تَرَى؟ فَقَالَ ابنُ عُمَرَ: أُرَاهُ كَمَا قَالَتْ؛ فقَالَ يَا أَبَا عبدِالرَّحْمنِ: لاَ تفْعَلْ قال: أنَا أَفْعَلُ؟ أَنْتَ فعَلْتَهُ].

11. (4055)- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre, bir adam İbnu Ömer (radıyallahu anhâ)'ya gelerek: "Ben, hanımımın işini kendi eline koydum, o da kendini (benden) boşadı. Bu hususta ne dersiniz?" diye sordu. *İbnu*

Ömer (radıyallahu anhümâ): "Ben, kadının yaptığı gibi olduğuna kaniyim" deyince adam: "Ey Ebu Abdirrahmân, böyle yapma!" diye itiraz etti. *İbnu Ömer* ise: "Bunu ben değil, sen yaptın!" diye cevap verdi." [Muvatta, Talâk 10, (2, 553).]

AÇIKLAMA:

1- Hanımın işini kendi eline koymaktan maksad, talakı hanıma tefviz etmektir. Bu tarza *emr-i bi'l-yed* denir. أَمْرُكِ بِيَدِكِ *"İşin senin elindedir"* demekle sağlanmış olur. Böylece boşanma işi kendisine bırakılmış olan kadın, kocasına: "Kendimi ihtiyar ettim" veya "Nefsimi sana haram kıldım", "Sen bana haramsın" gibi boşanmayı ifade eden bir sözle kararını ifade etti mi artık boşanma gerçekleşmiş olur.

Tefviz yoluyla talak hakkında bazı ilave bilgileri Umumî Açıklamalar kısmında kaydettik.

4056 ١٢– وعن خارجة بن زيد قال: [كُنْتُ جَالِساً عِنْدَ زَيْدِ بنِ ثَابِتٍ فَأَتَاهُ مُحَمَّدُ ابنُ أَبِى عَتِيقٍ، وَعَيْنَاهُ تَدْمَعَانِ، فَقَالَ لَهُ زَيْدٌ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: مَا شَأْنُكَ؟ فَقَالَ: مَلَّكْتُ امْرَأَتِي أَمْرَهَا فَفَارَقَتْنِي، فَقَالَ: مَا حَمَلَكَ عَلَى ذٰلِكَ؟ قَالَ: الْقَدَرُ. قَالَ زَيْدٌ ارْتَجِعْهَا إنْ شِئْتَ، إنَّمَا هِىَ وَاحِدَةٌ، وَأَنْتَ أَمْلَكُ بِهَا]. أخرجه مالك.

12. (4056)- *Hârice İbnu Zeyd* anlatıyor: "Ben Zeyd İbnu Sâbit (radıyallahu anh)'ın yanında oturuyor idim. *Muhammed İbnu Ebî Atîk* gözlerinden yaşlar boşandığı halde ona uğradı. Zeyd (radıyallahu anh): "Neyin var?" diye sordu: "Ben, dedi, hanımımın işini kendine bırakmıştım, o da beni bıraktı."

"Peki (boşanma işini ona bırakmaya) seni sevkeden şey ne idi?" dedi. Muhammed İbnu Ebî Atîk:

"Kader!" deyince, Zeyd: "Dilersen hanımına dönersin, zira bu bir (talak)dır. Sen ise ona (kadına) daha çok hak sahibisin" fetvasını verdi." [Muvatta, Talâk 12, (2, 554).]

AÇIKLAMA:

Daha önce de belirttiğimiz üzere tefviz suretiyle yapılan talak ric'î midir bâin midir, bir midir, üç müdür? ihtilaf edilmiştir. Ancak umumiyetle niyete bağlı olduğu benimsenmiştir. Yani, boşama yetkisini veren erkek, bu sırada tek talak veya iki veya üç talaka da niyet ederek kadına

tefviz edebilir. Bunu, tefviz sırasında belirtmelidir. Kadında, yetkisini kullanırken kaç talakla boşadığını belirtmelidir.

Tahyir suretiyle yapılan *tefviz* mutlak ise, üç talak icabettiği kabul edilmiştir. Yani erkek, hanımına: "Nefsini ihtiyar et" der de, kadın da "Nefsimi ihtiyar ettim" dedi mi üç talak vâki olur.

Zürkânî'ye göre, sadedinde olduğumuz rivayet, bu meselede Zeyd İbn Sabit (radıyallahu anh)'in tahyir suretiyle boşamada kadının mutlak olarak bir boşama hakkına sahip olduğu kanaatinde olduğunu göstermektedir. Çünkü rivayette, *Muhammed İbnu Atîk*'e "Sen ona daha çok hak sahibisin" diyerek sahip olduğu diğer iki talak yetkisine işaret etmiş olmalıdır.

4057 ١٣ – وعن مسروق قال: [مَا أُبَالِي خَيَّرْتُ امْرَأَتِي وَاحِدَةً، أَوْ مِائَةً، أَوْ أَلْفاً بَعْدَ أَنْ تَخْتَارَنِي، وَلَقَدْ سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا: خَيَّرَنَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ أَفَكَانَ طَلَاقاً؟]. أخرجه الخمسة

13. (4057)- *Mesruk* rahimehullah demiştir ki: "O beni ihtiyar ettikten sonra hanımını bir veya yüz veya bin defa muhayyer kılmama aldırmam. Nitekim *Hz. Âişe*'ye sordum da bana: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bizi muhayyer bırakmıştı. [Hepimiz onu ihtiyar ettik.] Bu, talak mıydı?" diye cevap verdi." [Buhârî, Talâk 5; Müslim, Talâk 25, 1477; Ebu Dâvud, Talâk 12, (2203); Tirmizî, Talâk 4, (1179); Nesâî, Nikah 2, (6, 56).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, muhayyer bırakılan kadının kocasını tercih etmesi halinde her hangi bir şey gerekmeyeceğini ifade eder. Yani ne mehir vermek, ne de nikah tazelemek gibi bir şey mevzubahis değildir. Nitekim *Hz. Âişe,* soru üzerine, Resulullah'ın zevcelerini muhayyer bıraktığını, kendilerinin de hep birlikte Aleyhissalâtu vesselâm'ı ihtiyar ettiklerini, bunun bir boşama olmadığını ifade etmiştir. Dört mezhebin dördü de bu hükümde ittifak etmiştir.

Zeyd İbnu Sâbit, Hasan Basrî, Leys İbnu Sa'd gibi bazı âlimler de: "Tahyirin kendisiyle bâin talak hasıl olur, kadın zevcesini ihtiyar etse de etmese de" demişlerdir. Bu görüşü ve bununla ilgili münâkaşayı Hattâbî, İmam Mâlik'ten hikayeten nakletmiş ise de, *el-Kâdî,* bunun *İmam Mâlik*'ten rivayetinin sıhhatini reddeder ve: "Bu zayıf, merdud bir görüştür. Bunu söyleyenler, sadedinde olduğumuz hadisi görmemiş olmalıdır. Görselerdi, söylemezlerdi" der.

İKİNCİ FASIL

DUHÛLDEN (GERDEKTEN) ÖNCE BOŞAMA

4058 ١ - عن طاووس: [أنَّ أبَا الصَّهْبَاءِ قَالَ لابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما: أمَا عَلِمْتَ أنَّ الرَّجُلَ كَانَ إذَا طَلَّقَ امْرَأتَهُ ثَلاثاً قَبْلَ الدُّخُولِ بِهَا جَعَلُوهَا وَاحِدَةً؟ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: بَلَى، كَانَ الرَّجُلُ إذَا طَلَّقَ امْرَأتَهُ قَبْلَ أنْ يَدْخُلَ بِهَا جَعَلُوهَا وَاحِدَةً عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ وَأبِى بَكْرٍ، وَصَدْراً مِنْ إمَارَةِ عُمَرَ، فَلَمَّا رَأى النَّاسَ تَتَابَعُوا فِيهَا. قَالَ: أجِيزُوهُنَّ عَلَيْهِمْ]. أخرجه مسلم، وأبو داود والنسائي.

1. (4058)- *Tâvus* rahimehullah anlatıyor: "Ebu's-Sahbâ [adında birisi] İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ya [sık sık sualler sorardı]. Bir defasında: "Bir kimsenin, hanımını duhûlden (temastan) önce üç kere boşaması halinde, âlimlerin bunu, bir talak addetiklerini bilmiyor musunuz?" dedi. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) şu cevabı verdi: "Elbette biliyorum. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz.Ebu Bekr devirlerinde ve Hz. Ömer (radıyallahu anh)'ın hilafetinin de ilk yıllarında, bir erkek hanımını, daha onunla temastan önce boşayacak olsa, bu bir tek talak addediliyordu. Hz. Ömer, insanların talaka düşkünlüklerini görünce: "Erkeklerin aleyhine olarak bu talaklara müsaade ediyorum" dedi." [Müslim, Talâk 17, (1472); Ebu Dâvud, Talâk 10, (2199, 2200); Nesâî, Talâk 8, (6, 145).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, *"kadına duhûlden sonra boşanma vâki oldu ise bunun üç talak, duhûlden önce vâki oldu ise tek talak olacağı"*na hükmedenler nezdinde hüccettir.

2- Bu hadis, başka rivayetlere ve ülemânın umumiyetle benimsedikleri hükme muhalefet ettiği için bir kısım itirazlara sebep olmuştur. Üç

talak bahsinin günümüzde de zaman zaman münâkaşa edildiği, ve hatta bir anda verilen üç talâkın, Hz. Ömer'den sonra "üç ayrı talak" kabul edilmeye başlandığı yanlış inancının hâlen mevcudiyeti sebebiyle, meseleye Nevevî'nin getirdiği açıklamayı tavzih edici küçük tasarruflarla aynen kaydediyoruz: Bu hadis, müşkil hadislerden sayılmıştır. Ülemâ, hanımına: *"Sen üç talakla boşsun"* diyen şahıs hakkınd ihtilaf etmiştir. *Şâfiî, Mâlik, Ebu Hanîfe, Ahmed* ve selef ve haleften cemâhiru'l-ülemâ: "Üç talak da vâki olur" demişlerdir. *Tâvus* ve *Ehl-i Zâhir*'den bazıları: "Bununla tek talak vâki olur" demişlerdir. Bu görüş, *Haccâc İbnu'l-Ertât, Muhammed İbnu İshâk*'dan da rivayet edilmiştir. Haccâc İbnu'l-Ertât'tan meşhur olan görüş: *"Bununla hiç bir şeyin vâki olmayacağı"*dır. Bu, İbnu Mukâtil'in de kavli, Muhammed İbnu Ömer'in hanımını hayızlı iken üç talakla boşayıp buna itibar etmediğine dair rivayetle, Rükâne hadisinde, onun hanımını üç kere boşamasına rağmen *Resulullah*'ın hanımına dönmeyi emrettiğine dair gelen rivayetlerle de ihticac ederler. Cumhur ise: وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللّٰهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ **"Boşanma iki defadır. Ya iyilikle tutma ya da iyilik yaparak bırakmadır..." Bunlar Allah'ın hudududur. Kim bunları aşarsa onlar zalimlerdir"** (Bakara 229) âyetiyle amel etmiştir. Âyetin başında, karılarını boşamak isteyenlere bunun usûlü anlatılır, sonunda ise belirtilen usule uymayanların zalimler olduğu ifade edilir. Cumhur der ki: "Âyette temas edilen hududu aşıp nefse zulmetmenin ma'nâsı şudur: "Hanımını üç kere boşayan, sonradan pişmanlık duyar. Ancak beynunet (kesin ayrılık) hâsıl olduğu için, bunun düzeltilmesi, dolayısiyle karısına dönmesi mümkün değildir. Eğer üç talak bir sayılsa idi, boşayan adam karısına dönebilir, pişmanda olmazdı." Rükâne hadisine gelince,[45] cumhur onu bir başka tarikten gelen vechiyle değerlendirir. Bu vechine göre: "O, hanımını *talâku'l-bette* ile boşamıştı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona: Sen bir talak kastettiğine yemin eder misin?" dedi. O da: "Vallahi tek talak kastettim" dedi.

Bu da gösterir ki, kişi üçe niyet edince, üçü birden vâki olmaktadır. Aksi takdirde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Rükâne'ye yemin teklif etmesinin bir ma'nâsı olmazdı.

Muhalif görüşte olanların kaydettikleri rivayete gelince, buna göre, "Rükâne hanımını üç talakla boşadı ve bu üç talak bir sayıldı." Bu rivayet zayıftır. Zira râvileri arasında meçhul olanlar var. Bu meseleyle ilgili rivayetlerden sahih olanı, Rükâne'nin hanımını talâku'l-bette ile boşadığını ve el-bette kelimesinin "bir", "iki" ve "üç"e de delâlet edecek ma-

45– Bununla 4049 numarada geçen rivayet kastedilir.

hiyette olduğunu ifade eden rivayettir. Bu zayıf rivayeti yapan kimsenin, el-bette lafzının, "üç"ü de iktiza ettiğine itikad edip, anladığı ma'nâyı esas alan bir rivayette bulunmuş olması mümkündür, ancak burada bir galata düştüğü de açıktır.

İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) hadisine gelince,[46] Müslim'in ve diğerlerinin zikrettiği sahih rivayetler onun hanımını bir defada boşadığını ifade etmektedir. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'nın rivayetiyle [47] ilgili olarak verilen cevap ve tevilinde ülemâ ihtilaf eder. Esahh olan şu ki: İslam'ın başında (yani Aleyhissalâtu vesselâm zamanında) bir kimse karısına "sen boşsun, sen boşsun, sen boşsun" der, ikinci ve üçüncü "boşsun" cümleleriyle tekid düşünmüş ve ayrı bir boşamaya niyet etmemişse, tek bir boşamanın vukû bulduğuna hükmedilirdi. Nitekim Resulullah devrinde bu çeşit ifadelerde ayrı bir boşama kasdı pek az olurdu, dolayısıyla bunun tevilinde galib durum esas alınmış olmaktadır ki bu da kasd-ı tekid'dir, kasd-ı talak değil. Ancak *Hz. Ömer* zamanında, insanlar değişti ve bu siganın kullanımı arttı. Ayrıca bu sigada geçen müteakip "sen boşsun"larla çoğu durumda "yeni bir boşama" kastedildi. Bundan ötürü, o zamanda mutlak bir şekilde kullanılmış olan "sen boşsun"larla, galib durum esas alınarak "üç ayrı boşama"ya hamledildi. Çünkü o asırda böyle bir söz işitilince akla ilk gelen, üç talâkın kastedilmiş olduğu idi.

Şöyle bir izahda yapılmıştır: "Hadisten maksad şudur: Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde, umumî adet tek bir talakın verilmesi idi. Halbuki *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) zamanında âdet değişti, insanlar bir defada üç talâkı birden vermeyi âdet edindiler. Hz. Ömer de bunu infâz etti. Durum bu olunca, rivayetler, aynı meseleye ait hükümdeki değişmeyi değil, aksine insanların âdetlerindeki değişmeyi haber vermiş olmaktadırlar."

Mazirî der ki: "Gerçeği bilmeyen kimse, başlangıçta, bir defada verilen üç talakın bir sayıldığını, sonradan bu tatbikatın neshedildiğini zanneder. Bu çok yanlış bir anlayıştır. Çünkü *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) nesihde bulunmamıştır. Haşa huzurdan, kazara neshe tevessül etmiş olsaydı, Ashab (radıyallahu anhüm), ona (bu usule aykırı davranışı sebebiyle)[48] şiddetle reddedip, karşı çıkarlardı. Nesh iddiasını ileri süren kimse buradaki neshin *Resulullah* devrinde cereyan etmiş bulunduğunu

46– Bununla 4061 numaralı hadisi kastetmektedir.

47- Bununla 4045-4046 numaralı hadis kastedilir.

48– Usüle aykırı diyoruz, çünkü nesh yetkisi sadece Hz. Peygambere aittir. Bir başka kimse neshe yeltenemez.

söyle-yecek olsa, bu iddia daha makul olur, ancak, hadisin zâhirinden dışarı çıkar. Zira, böyle bir şey olsaydı, ravinin "bu hükmün, Hz. Ebu Bekr devri ile *Hz. Ömer* devrinin ilk yıllarına kadar devam ettiğini" söylemesi caiz olmazdı."

Şöyle denecek olursa: "Ashab nesh hususunda icma ederse, bu onlardan kabul edilir." Cevabımız şu olur: "Evet Sahâbenin icmaı makbuldür, ancak onların icmaları ile nâsihe istidlal edilir. Kendi arzularıyla neshetmeleri meselesi mevzubahis olursa, maazallah bu düşünülemez. Zira böyle bir kabul, onların hata üzerine icma etmeleri ma'nâsına gelir. Halbuki onlar böyle bir duruma düşmekten masumdurlar.

Şöyle denecek olursa: "Böyle bir neshin varlığını Ashabın önceleri bilemeyip, Hz. Ömer zamanında farkına varmış olması da mümkündür?" Deriz ki: "Bu düşünce de yanlıştır. Çünkü bu durumda *Hz. Ebu Bekr* zamanında hata üzerine icmanın vâki olmuş bulunduğu m'nâsı çıkar. Halbuki usulcü muhakkikler, icmanın sıhhati için, o asrın inkırazını şart koşmazlar.

Ebu Davud'un Sünen'inde gelen: "Bu hüküm henüz gerdek yapılmamış olan kadın hakkındadır" ifadesine gelince, bu hükmü, İbnu Abbas'ın ashabından bazıları ileri sürmüştür. Onlar dediler ki: "Temas edilmemiş olana üç talak vâki olmaz, çünkü böyle bir kadın bir defa أنْتِ طَالِقٌ "Sen boşsun" denmekle talakı bâin ile boş olur, ve "üç talakla" sözü, beynunet (yani kesin ayrılık) vukua geldikten sonra söylenmiş olur, ayrılığın husulünden sonra söylenen üç talakla sözüne yeni bir hüküm terettüp etmez." Cumhur bu iddiaya karşı demiştir ki: "Bu ifade yanlıştır. Bilakis, üç talakla sözü üzerine üç talak vâki olur. Çünkü أنْتِ طَالِقٌ "sen boşsun" sözünün ma'nâsı sen talak sahibisin demektir. Bu söz bir talak için geçerlidir ve aded ifade eder. Ama ondan sonra söylenen "üç" rakamı bunu tefsir eder ve adedin üç olduğunu açıklar. Ancak Ebu Dâvud'da geçen bu rivayet zayıftır. Bunu Eyyub es-Sahtiyâni meçhul şahıslar yoluyla Tâvus'tan, o da İbnu Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bu vasıftaki bir hadisle ihticac edilmez." Doğrusunu Allah bilir." (Nevevî'nin açıklaması bitti.)

4059 ٢ – وعن محمد بن إياس بن البُكَير قال: [طَلَّقَ رَجُلٌ امْرَأتَهُ ثَلاثاً قَبْلَ أنْ يَدْخُلَ بِهَا، ثُمَّ بَدَا لَهُ أنْ يَنْكِحَهَا، فَجَاءَ يَسْتَفْتِي فَذَهَبْتُ مَعَهُ فَسَألَ ابنَ عَبَّاسٍ وَأبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهم فَقَالاَ: لاَ نَرَى أنْ تَنْكِحَهَا حَتّى تَنْكِحَ زَوْجاً غَيْرَكَ، فقَالَ إنَّمَا طَلاَقِي إيَّاهَا

وَاحِدَةً، فَقَالَ ابنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا: إنَّكَ أرْسَلْتَ مِنْ يَدِكَ مَا كَانَ لَكَ مِنْ فَضْلٍ]. أخرجه مالك، وهذا لفظه، وأبو داود.

2. (4059)- *Muhammed İbnu İyâs İbnu'l-Bukeyr* anlatıyor: "Bir adam karısını, temastan (gerdekten) önce üç talakla boşadı. Sonra da onunla nikahının devamını uygun gördü. Fetva sormaya gitti, ben de beraberinde idim." *İbnu Abbâs* ve *Ebu Hüreyre* radıyallahu anhüm'ün yanlarına geldi. Onlar: "Senden başka bir erkekle evlenmedikçe o hanımla evlenmen mümkün değil!" dediler. Adam, "İyi ama ben onu bir talakla boşadım" dedi. *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ): "Sen, kendine ait fazlalığı elinden bırakmışsın!" buyurdu." [Muvatta, Talâk 37, 39, (2, 570, 571); Ebu Dâvud, Talâk 10, (2198), Bu metin, Muvatta'daki metindir.]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, *İbnu Abbâs*'ın bir anda verilen üç talak'ın bir değil, üç talak sayılacağı kanaatinde olduğunu gösteren rivayetlerdendir. Dolayısıyle 4045 numaralı hadiste ifade edilen görüşe muârızdır. İşte Ebu Dâvud, bu çeşit rivayetleri gözönüne alarak, İbnu Abbâs'ın bidayette bir defasında verilen üç talakın bir talak sayılacağı kanaatini taşıdığı halde, sonradan fikir değiştirerek "üç sayılacağı" kanaatini benimsediğini söylemiştir.

4060 ٣ـ وعن عطاء بن يسار قال: [سَألَ رَجُلٌ ابنَ عَمْرو بنِ العَاصِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا عَنْ رَجُلٍ طَلَّقَ امْرَأتَهُ ثَلاثاً قَبْلَ أنْ يَمَسَّهَا، فَقَالَ عَطَاءٌ رَحِمَهُ اللّٰهُ فَقُلْتُ إنَّمَا طَلاقُ البِكْرِ وَاحِدَةٌ: فَقَالَ لِي عَبْدُاللّٰهِ: إنَّمَا أنْتَ قَاصٌّ. الْوَاحِدَةُ تُبِينُهَا وَالثَّلاثُ تُحَرِّمُهَا حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجاً غَيْرَهُ]. أخرجه مالك.

3. (4060)- *Atâ İbnu Yesâr* rahimehullah anlatıyor: "Bir adam Abdullah *İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anhümâ)'ya, temastan (gerdekten) önce hanımını üç talakla boşayan kimsenin durumunu sordu. Atâ rahimehullah der ki: "Ben bakirenin talakı birdir" dedim. Ancak Abdullah bana dedi ki: "Sen hikâyecisin (kafadan attın). Bir talak, talâk-ı bâinle kadını boş kılar, üç ise, kadını bir başkasıyla evlenip ondan boşanıncaya kadar eski kocasına haram kılar." [Muvatta, Talâk 33, (2, 570).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anhümâ)'nın

da bir anda verilen üç talâkın, temas edilmiş olsun olmasın, kadını üç talakla boş kılacağı kanaatinde olduğunu gösteriyor.

2- *Abdullah*'ın, Atâya sarfettiği: أَنْتَ قَاصٌّ *"sen hikayecisin"* sözü, "Sen bu meselenin fıkhî hükmünü bilmiyorsun. Kulağına gelen rastgele sözle fetva verdin" ma'nâsına gelir. Kâss, "kıssa anlatan" demektir. Dilimizde hikayeci tabiriyle karşılamamız uygundur. Bilenlerin, yaşlıların meydanlarda, köşe başlarında, çarşı-pazarda halkalar teşkil edip tarihi kıssalar eyyâmu'l-Arap vs. anlatmaları, *Tâha Hüseyin*'in bir nevi otobiyografisi olan *el-Eyyâm*'dan anlaşıldığına göre, yakın zamana kadar devam etmiş olan eski bir Arap geleneğidir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

HAYIZLI KADININ TALAKI

4061 ١ – عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أَنَّهُ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ، فَسَأَلَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ: مُرْهُ فَلْيُراجِعْهَا، ثُمَّ يُمْسِكْهَا حَتَّى تَطْهُرَ، ثُمَّ تَحِيضَ فَتَطْهُرَ، فَإِنْ بَدَا لَهُ أَنْ يُطَلِّقَها فَلْيُطَلِّقْهَا قَبْلَ أَنْ يَمَسَّهَا، فَتِلْكَ الْعِدَّةُ كَمَا أَمَرَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ]. أخرجه الستة.

وفي رواية لمسلم: [مُرْهُ فَلْيُرَاجِعْهَا، ثُمَّ لِيُطَلِّقْهَا طَاهِراً، أَوْ حَامِلاً].

1. (4061)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'dan rivayet edildiğine göre, hanımını hayızlı iken boşamış, babası Hz. Ömer (radıyallahu anh), durumu Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sormuştur. Aleyhissalâtu vesselâm da: "Ona emret, hanımına dönsün. Kadın temizleninceye kadar yanında tutsun. Sonra tekrar hayz olup temizleninceye kadar beklesin. Kadın temizlenince boşamak dilerse, temastan önce boşasın. İşte bu, azîz ve celîl olan Allah'ın (boşama hususunda) emir buyurduğu iddettir" buyurdu.

Müslim'in bir rivayetinde: *"...Ona söyle, hanımına dönsün, sonra onu temizken veya hamile iken boşasın"* demiştir. [Buhârî, Talâk 2, 3, 44, 45, Ahkâm 13, Tefsir, Talâk 1; Müslim, Talak 1, (1471); Muvatta, Talâk 53, (2, 576); Ebu Dâvud, Talâk 4, (2179-2185); Tirmizî, Talâk 1, (1175); Nesâî, Talâk 1, 3, 4, (6, 137-141).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis muhtelif vecihlerle rivayet edilmiştir. Bazı rivayetlerde *Hz. Abdullah* (radıyallahu anh)'ın boşadığı hanımın Âmine Bintu Gıfâr olduğu tasrih edilmiştir.

2- Hadiste, kadının boşaması için "Allah'ın emir buyurduğu iddet" tabiri geçer. Resulullah bu sözleriyle, Talak suresinin ilk âyetine işaret

etmektedir. Orada meâlen şöyle buyurulmuştur: "Ey Peygamber, kadınları boşayacağınız vakit iddetlerine doğru boşayın. O iddeti de sayın. Rabbiniz olan Allah'tan korkun."

Âyet-i kerime'de zikri geçen iddet, sayılı âdet günleridir. Öyleyse, âyet-i kerime bu müddetin nazar-ı dikkate alınmasını, rastgele boşama yapılmamasını emretmiş olmaktadır. Yani kadın, bir temizlik müddetini çıkaracak, o esnada kadına temas edilmeyecek, müteakip bir temizlik müddetine girince temastan önce boşayacak. Sünnî talakta bu, tam üç hayız müddetidir. Bu suretle kadının hamile kalıp kalmadığı da ortaya çıkmış olacaktır.

Şâfiîler, âyette geçen iddet (تِلْكَ الْعِدَّةُ) tabirinden, boşanan kadınların iddetinin üç hayız müddeti olduğunu istidlal ettiler. Dediler ki: *"Resulullah'ın kadını tuhur halinde boşamayı emretmesi ve bunu iddet kılması ve hayz içerisinde boşamayı yasaklaması ve hayızı iddet olmaktan çıkarması sebebiyle sâbit olmuştur ki, kurû' zamanları*[49] *temizlik zamanlarıdır."* Hanefîlere göre ise âyette geçen kurû' zamanlar hayız zamanlarıdır. Şafiî görüşü benimseyenlere göre, iddetin nihayeti üç temizlik devresinden sonraki hayız kanının görülmesidir. Böylece iddet sona erer. İddetin üç hayız devresi olduğunu söyleyen Hanefîlere göre iddet, kadının üçüncü hayızından yıkanması veya bir namaz vaktinin geçmesiyle sona erer.

Kadının, belirtilen üç tuhur müddetinin her birinde bir kere olmak üzere talaklarının tamamlanarak boşanmasına sünni-i hasen denir. Eğer birinci talakla üç tuhur müddetinin geçmesi, yani iddetinin tamamlanması sağlanırsa bu çeşit boşamaya sünni-i ahsen denir.

3- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kadını tutmayı emretmesindeki hikmet nedir? Bu hususta ülemâ değişik sebepler teklif etmiştir:

★ *İmam Şâfiî* şöyle açıklar: "Bununla, kadını boşamış bulunduğu hayızdan sonra tam bir tuhur müddeti, arkasından da tam bir hayız müddetince tutarak istibrasını (hamile mi değil mi, bilinmesini) sağlamayı arzu etmiş olması muhtemeldir. Kadın, iddetinin hamilelikle mi hayızla mı geçeceğini böylece bilir. Erkek de kadını hamile olarak mı boşadığını bilir ve yaptığı işin cahili olmaz. Hamile olduğunu anlayınca, ola ki bu sebeple boşamaktan da vazgeçer."

49- Kurû'dan maksad وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلاثَةَ قُرُوءٍ **"Boşanan kadınlar bizzat kendileri üç kurû müddeti beklerler"** (Bakara 228) âyetinde geçen kurû'dur. Bu kelime ezdaddandır. Yani zıd ma'nâlarda gelen kelimelerdendir. Hem temizlik devresi hem de hayız devresi ma'nâsına gelir.

★ Neylü'l-Evtâr'daki bir açıklamaya göre, "Bundaki hikmet ric'atın talak garazıyla olmamasıdır. Eğer kadını, boşamanın kendisine helal olduğu bir müddet boyunca yanında tutarsa ric'atın faydası ortaya çıkar. Zira, bazan erkeğin, kadınla beraberliği uzar da erkek onunla cima yapar, böylece kadına karşı duyduğu husumet bertaraf olur ve boşamaktan vazgeçer."

4- Hadisin bazı vecihlerinde Resulullah'ın Hz. Ömer'e: *"Ona emret, kadına rücû etsin, sonra temizlenince onu boşasın..."* dediği rivayet edilmiştir. Hanefiler bunu esas alarak, kadını, boşadığı hayızı takip eden tuhur müddeti içerisinde boşamanın caiz olduğu hükmüne varmıştır. Ahmet İbnu Hanbel'den yapılan iki rivayetten biri ve Şâfiî'den gelen iki vecihten biri de böyledir. Şâfiî'den ve Ahmed İbnu Hanbel'den gelen ikinci rivayetlerle İmam Ebu Yusuf ve Muhammed'e göre bu tuhur içerisinde boşamanın yasak olması esastır.

5- Bazı rivayetlerde gelen *"..hamile iken boşasın"* ziyadesini değerlendiren ülemâ, ekseriyet itibariyle hamile olduğu belli olan kadını boşamanın caiz olduğu görüşünde ittifak etmiştir. Hattâbî, "Hamileyi boşayan kimse sünnî talakla boşamıştır, hamilelik içerisinde ne zaman isterse o vakit boşar" der. *Ehl-i Rey*'den *Ebu Hanîfe* ile Ebu Yusuf rahimehullah "iki boşama arasında bir ay bir müddet geçmelidir" demişlerdir. İmam Muhammed, Züfer ve Mâlik ise, "Hamile kadın, doğuruncaya kadar sadece bir talakla boşanmalıdır, bir talak verildikten sonra doğurun-caya kadar kadın bırakılır, diğer talaklar doğmadan sonra vâki olur" demişlerdir.

6- Hadiste dikkatimizi çeken bir husus Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Hz. Ömer'e: *"Ona emret..."* buyurmasıdır. Ülemâ, "bir şeyin başkasına emredilmesi, emrinin verilmesi ile o şey emredilmiş sayılır mı?" diye ihtilaf etmiştir. Bazı âlimler bunun bir emir sayılmayacağına kâildir, bazıları tam aksine bunun emir olduğuna hükmetmiştir.

DÖRDÜNCÜ FASIL

İCBAR EDİLENİN, DELİNİN, SARHOŞUN TALAKI

4062 ١- عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: كُلُّ طَلاَقٍ جَائِزٌ إِلاَّ طَلاَقَ الْمَعْتُوهِ، وَالْمُكْرَهِ، وَالْمَغْلُوبِ عَلَى عَقْلِهِ]. أخرجه الترمذي.

1.(4062)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Mâtuh ve mükreh ve mecnunun talakı hariç bütün talaklar caizdir."* [Tirmizî, Talâk 15, (1191).]

4063 ٢- وعن عليّ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: كُلُّ طَلاَقٍ جَائِزٌ إِلاَّ طَلاَقَ الْمَعْتُوهِ وَالْمُكْرَهِ، وَقَالَ: أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ الْقَلَمَ رُفِعَ عَنْ ثَلاَثَةٍ: عَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يُفِيقَ، وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يُدْرِكَ، وَعَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ]. أخرجه البخاري في ترجمة.

2. (4063)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Mâtuh ve mükreh'inki hariç bütün talaklar mûteberdir"* ve ilave ettiler: *"Bilmez misin, kalem üç (kişi)den kaldırılmıştır: İfakat buluncaya kadar "mecnun"dan, idrak edinceye kadar "çocuk"tan, uyanıncaya kadar "uyuyan"dan."* [Buhârî, Talâk 11. (Bab başlığında senetsiz olarak kaydedilmiştir.)]

4064 ٣- وفي أخرى له عن عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْه: [لَيْسَ لِسَكْرَانَ، وَلاَ مَجْنُونٍ طَلاَقٌ].

3. (4064)- Yine *Buhârî*'nin Hz. Osman (radıyallahu anh)'tan kaydettiği diğer bir rivayette şöyle buyurulmuştur: *"Ne sarhoşun ne de mecnunun talakı mûteber değildir."* [Buhârî, Talak 11. (Bab başlığında senetsiz olarak kaydedilmiştir.)]

4065 ٤- وله في أخرى عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [لَيْسَ لِمُسْتَكْرَهٍ، وَلاَ لِمَجْنُونٍ طَلاَقٌ].

4. (4065)- Yine *Buhârî*'nin İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'dan kaydettiği bir diğer rivayette şöyle buyurulmuştur: "Ne müstekreh ne de mecnunun talakı mûteber değildir." [Buhârî, Talak, 11. (Bab başlığında senetsiz olarak kaydedilmiştir.)]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisler, kişinin hür iradesini şuurlu olarak kullanmadığı hallerde îka ettiği boşamanın hükmüne temas etmektedir. Son üç hadis Buhârî'de: *"İğlâk (gadab, icbar) ve ikrah haliyle, sarhoş ve mecnundan vaki olan talak..."* diye başlayan bir bab'ta senetsiz olarak kaydedilir.

2- Hadislerde zikri geçen haller, kişinin iradesini normal olarak kullanmadığı durumları ifade eder. Şöyle ki:

Ma'tûh: Yaşlılık sebebiyle aklî zaafa (ateh) uğramış kimseye denir. Ma'tûh'un dilimizdeki tam karşılığı bunak'tır.

Mükreh: Korku ile zorlanıp, bir işi yapmaya icbar edilen demektir. Yani iradesi ve aklı ile hareket edemeyip şu veya bu tehdid altında iş yapan kimsedir.

Mecnun: Bilindiği üzere, aklî noksanlığı olan kimsedir, dilimizde karşılığı delidir.

Çocuk: Dinimize göre, büluğa ermemiş kimseler çocuk sayılır ve hukuki ehliyeti yoktur, hacr altındadır. Bu onun henüz aklî olgunluğa ermemiş olmasından ileri gelir.

Uyuyan: Bu da aklî kontrole sahip olunmayan haldir. Uykuda sarfedilen sözlere konuşma denmez, sayıklama denir.

Sarhoş: Bu, sekir verici yani alkollü bir şeyi içerek aklî kontrolünü kaybeden insan demektir.

Hülasa, zikredilen bu hallerin hepsi de, insan iradesini, aklın kontrolü altında hür olarak kullanamadığı hallerdir.

3- Bu hallerde kişinin fıkıh açısından sorumluluğu mevzuunda selef ülemasının ihtilafı vardır. Yukardaki rivayetlere bakınca, bu altı meseleyi sorumluluktan istisna etmede hepsinin ittifak içinde olmadığı ilk nazara çarpan hususlardan biri olmaktadır. Ayrıca Hz. Osman'a ve İbnu Abbâs'a ait Buhârî rivayetleri merfu değil, mevkuf olarak kaydedilmiştir. Şimdi bunların her biri hakkındaki ülemânın hükmünü belirtelim:

★ **MÜKREH:** İhtilaflıdır. İbrahim Nehâî "mükreh'in talâkı mûteberdir, çünkü bunlar nefsini kurtarmıştır" der. Ehl-i Rey (Hanefîler) de bu

görüştedir. *İbrahim Nehâî:* "Mükreh tevriye ile (kelime oyunu ile yanıltma) boşarsa talak vâki olmaz" demiştir. Şâbî: "Hırsızların zorlaması ile boşarsa vâki olur, sultan zorlarsa vâki olmaz" der. Hırsızın öldürebileceği, sultan'ın ise öldürmeyeceği melhuz olduğu için bu ayrıma yer verir.

Ancak cumhur, mükrehten vâki olan söze itibar edilmemesi gerektiğine hükmetmiştir.

Bu görüşten olan *Atâ* الاَّ مَنْ اُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالاِيمَانِ **"Gönlü imanla dolu olduğu halde zor altında olan kimse müstesna, inandıktan sonra Allah'ı inkâr edip gönlünü kâfirliğe açanlara Allah katında bir gazab vardır. Büyük azab da onlar içindir."** (Nahl 106) âyetine dayanır. "Şirk, talak'tan daha büyüktür" der.

İmam Şâfiî de bu görüşü benimser ve der ki: "Allah Teâlâ hazretleri, zor altında küfrü telaffuz etmek mecburiyetinde kalanı affeder ve o kimseden küfürle ilgili hükümleri kaldırırsa, zor altında işlenen küfür dışındaki günahları haydi haydi affeder, çünkü günahların en büyüğü küfürdür. Öyleyse o affedildi mi ondan küçük olanların affı evleviyetle caizdir."

★ **SORHOŞ**'un durumu da ihtilaflıdır. *Atâ, Tâvus, İkrime, Kasım, Ömer İbnu Abdilaziz*'in sarhoşken verilen talakın vaki olmayacağı kanaatinde olduklarını *İbnu Ebî Şeybe* kaydeder. Rebîa, Leys, İshak, Müzenî ve Tahâvî'nin de sarhoşun talâkının vâki olmayacağı kanaatinde oldukları; Tahâvînin: "Ülema ma'tuh'un talâkı vâki değildir demekte icma eder, sarhoş da sarhoşluğuyla ma'tûhdur" dediğini İbnu Hacer kaydeder.

Ancak Tâbiînden *Said İbnu Müseyyeb, Hasan Basrî, İbrahim Nehaî, Zührî, Şâbî* gibi bir kısmı, sarhoşun talakının vâki olduğuna hükmetmişlerdir. *Evzâî, Sevrî, İmam Mâlik, Ebu Hanîfe* de bu görüştedirler. Şâfiî hazretlerinden iki görüş rivayet edilmiştir. Esahh olanı talakın vukuudur. Hanbelî görüş ihtilaflıdır.

Sorhoşun talakı mutlak şekilde vâkidir diyenlerin nokta-ı nazarı şöyledir: *"Sarhoş, sekir vericiyi içmekle zâten Allah'a âsi olmuştur, isyanı sebebiyle ne itaptan ne de günahtan kurtulamaz, çünkü ona namaz ve sair vâciblerin ifası, sarhoşluğa düşmeden önce emredilmektedir."*

Tahâvî bu görüşe şöyle cevap verir: "Aklını kaybedene terettüp eden ahkâm -aklın gidişi, kendinden gelen bir sebeple veya kendi dışından gelen bir sebeple olmuş olmamış- farketmemelidir. Zira, namazı ifadan aciz kalan kimsenin Allah'tan gelen veya nefsinden gelen bir sebeple aciz kalması arasında fark yoktur. Nitekim kendi ayağını kesen kimse de böyledir. Ondan namazın "kıyam" (ayakta durmak) farzı düşer." Tahâ-vî'

ye: "Kıyam düşmemiş, kuûd'a (oturmaya) intikal etmiştir, namazla sarhoşluğun hükmü burada karışmaz, ayrıdır" diye itiraz edilmiştir.

İbnu Battâl der ki: "Sarhoşta asıl olan akıldır, sarhoşluk ise, onun aklına ârız olan bir haldir. Öyleyse, ondan herhangi bir mefhumu ifade eden her ne kelam vâki olursa -aklın gittiği sabit olana dek- asla hamledilir.

İbnu Hacer, sarhoşu tarif zımnında şunu söyler: "Sarhoş bazan, حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ **"Sarhoşken ne dediğinizi bilinceye kadar... namaza yaklaşmayın"** (Nisa 43) âyeti mucibince, ayıkken söylemediğini söyler, yapmadığını yapar. Öyleyse, söylediğini bilen kimsenin sarhoş olmadığına âyette delil var."

★ **HATA VE UNUTMA:** Bu vesile ile şu hususu da kaydetmede fayda var: İslam âlimleri hangi hallerde talakın vâki olacağını tahlil ederken, kişinin ağzından hatâen veya nisyânen yani yanılarak ve unutarak talak ifade eden söz çıkacak olsa, talak vaki olur mu, olmaz mı hususunda münakaşa etmiştir. Bazı âlimler, âyet ve hadisten delil göstererek "vâki olmaz" derken, bazıları "olur" demiştir. "Vâki olmaz" diyenler رَبَّنَا لاَ تُؤَاخِذْنَا اِنْ نَسِينَا اَوْ اَخْطَأْنَا **"Ey Rabbimiz, unutur veya hatâ edersek bizi sorumlu tutma"** (Bakara 286) âyeti ile *İbnu Mâce*'de gelen اِنَّ اللّٰهَ تَجَاوَزَ عَنْ اُمَّتِي الْخَطَأَ وَالنِّسْيَانَ وَمَا اسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ *"Allah Teâlâ Hazretleri ümmetimden yanılarak, unutarak, zorlanarak yaptıklarını affetmiştir"*hadisine dayanırlar. Bilhassa bu rivayette, üç durumun hükmü bir tutulmuş, aralarında eşit kılınmıştır. Hata, unutma, icbar (ikrah). Cumhur bu hallerde nikah vâki olmaz görüşüne sahip olmuştur. Hanefîler, aksi kanaattedir: "Bir kimse hanımına bir şey demek istese ancak yanlışlıkla ağzından "sen boşsun" cümlesi çıkıverse, hanımı boş olur."

★ **MECNUN:** Mecnunun (delinin) fiillerinden sorumlu olmayacağı hussunda âlimler icma etmişlerdir. Ayrıca talaklarının sayılmayacağı da sarih rivayetler de gelmiştir.

★ **ÇOCUK:** Çocuğun talakı hususunda bazı ihtilaflar olmuştur. Bu belki de "çocuk" yani (tıfl ve sabiy) kelimelerinin doğumdan bülûğa kadar olan safhadakilerin hepsi için kullanılmasından ileri gelmektedir. Halbuki bu yaşlar arasındaki küçüklerin hepsi aynı akıl ve olgunluk seviyesinde değildir. Nitekim *İbnu'l-Müseyyeb* ve *Hasan Basrî*'nin: *"Çocuğun aklı eriyor ve temyiz edebiliyorsa talakının caiz olduğu"*nu söylerler. Ahmed İbnu

Hanbel *"oruca dayanabilen çocuğa hadd tatbik edilebileceğini"* söyler. Atâ da oniki yaşına gelen çocuğun böyle olacağını söylemiştir. İmam Mâlik de "büluğa yaklaşmışsa" çocuğa bu ahkâmın cari olacağını söylemiştir. Ancak cumhur büluğa ermedikçe çocuğun hukukî ehliyete sahip olmayacağına, dolayısiyle talakının da caiz olmayacağına hükmetmiştir.

Buhârî'nin bir rivayetinde *Hz. Ali*'nin كُلُّ طَلَاقٍ جَائِزٌ الاَّ طَلَاقَ الْمَعْتُوهِ *"Ma'tuhunki hariç, bütün talaklar caizdir"* dediği rivayet edilmiş ve buradan çocuğun talakı da caizdir ma'nâsının çıkarılabileceğine dikkat çekilmiştir. Tirmizî, bu hadisi, sonuna الْمَغْلُوبِ علي عقله ibaresinin ziyadesiyle merfu olarak kaydeder. Ülemâ yanlışlığa meydan vermemek için *ma'tûhtan* muradın en-nâkısu'l-akl yani aklı noksan kimse olduğunu belirtir ve bu ibarenin içine çocuk, deli ve sarhoş'un girdiğini söyler.

Tekrar edelim: Cumhur ma'tûhtan sâdır olan talaka itibar edilmemesi gereğine hükmetmiştir.

Bu hadise dayanan âlimler, MÜVESVİS'in de talakının vâki olmayacağına hükmetmiştir.

BEŞİNCİ FASIL

NİKAHDAN ÖNCEKİ TALÂK

4066 ١ – عن مالك: [أنَّهُ بلغهُ أنَّ عُمرَ بنَ الخطَّاب، وعَبْدَ الله بنَ مَسْعُودٍ، وسَالِم ابنَ عَبْدِ الله، والْقَاسِم بن مُحَمَّدٍ، وابْنَ شِهَابٍ، وسُلَيْمَانَ بن يسارٍ رضي الله عنهم كَانُوا يَقُولُونَ: إذَا حَلَفَ الرَّجُلُ بِطَلاَقِ المَرأةِ قَبْلَ أنْ يَنْكِحَهَا ثُمَّ أثِمَ أنَّ ذلكَ لاَزِمٌ لَهُ إذَا نَكَحَهَا].

1. (4066)- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre, *Ömer İbnu'l-Hattâb* ve *Abdullah İbnu Mes'ud, Salim İbnu Abdillah, Kasım İbnu Muhammed, İbnu Şihab, Süleyman İbnu Yesâr* (radıyallahu anhüm) şöyle hükmediyorlardı: "Kişi evlenmezden önce hanımını boşadığına dair yemin eder de sonra (yeminini tutmayarak) günah işlerse, işte bu, evlenince o adama gerekli olur." [Muvatta, Talâk 73, (2, 584).]

AÇIKLAMA:

Burada, henüz bekar iken, hanımının nikahı üzerine bir hususta yemin edip sonra o söylediğini yapamayarak hânis olan kimsenin durumu açıklığa kavuşturulmaktadır. Evlendiği takdirde hanımı boş olur. Bu mesele, bir şarta muallak olan talak'ın, o şart yerine getirilmediği takdirde vâki olacağına dair bahse girmektedir. Rivayette adı geçen zevat dışında başkaları da aynı görüşü paylaşmıştır.

Ancak cumhur, *Ahmed, Şâfiî, Mâlik* gibi daha başkaları da böyle bir durumda talâkın vâki olmayacağına hükmetmişlerdir.

Ebu Hanîfe ve Ashabı: "Mutlak olarak vâki olur, çünkü bir şarta talik etmek yemindir, yeminin sıhhati, yemin edilen şeyin kendisine sahip olmayı gerektirmez, nitekim Allah Teâlâ'ya yapılan yeminde öyledir" demiştir.

Görüldüğü üzere bu, ülemanın ihtilaf ettiği hususlardan biridir. İbnu Abdilberr der ki: "Talak'ın vuku bulmayacağına dair birçok hadis var ise de hadisciler nazarında hepsi illetlidir. Gerçi, bazıları bu hadislerden bir kısmının sahih olduğunu ileri sürmüştür. Bu rivayetlerden en sıhhatlisi *Tirmizî* ve *Kasım İbnu Esbağ*'ın merfu olarak rivayet ettikleri şu hadisle لاَ طَلاَقَ الاَّ بَعْدَ نِكَاحٍ *"Talak nikahtan sonra caizdir"*; Ebu Dâvud'un rivayet ettiği (لاَ طَلاَقَ الاَّ فِيمَا يَمْلِكُ) *"Malik olunanın talakı caizdir"* hadisleridir. Buhârî: "Bu evlenmezden önce boşama meselesindeki hadislerin en sahihidir" demiştir. Bu iki hadisin hükmüne, muhalif taraf şu cevabı verir: "Biz, onların hükmünü reddetmiyoruz. Zira onların delalet ettikleri şey, nikahtan önce talakın olmaması keyfiyetidir bu hususta ihtilaf yok. İhtilafımız nikahtan önce ona uymaklığımızdadır."

İbnu Abbas'a: "Falan kadınla evlenirsem boş olsun" diyen kimsehakkında sorulunca: "Bunun bir değeri yoktur, zira talak, Mâlik olunan şey hakkındadır" cevabını vermiştir. Ona: "Ama *İbnu Mes'ud:* "Bir kimse bir vakte talik ederek bir şey söylerse, dilediğine göre hükmolunur" buyurdu" denilmişti. "Allah Ebu Abdirrahman'a rahmet kılsın, eğer dediği gibi olsaydı, Allah şöyle derdi: "Siz mü'min kadınları boşar sonra da onlarla evlenirseniz..." cevabını verdi. Bu cevapta demek isteneni şu rivayette daha açık olarak görmekteyiz:

Taberânî'nin rivayetine göre, *İbnu Abbas*'a, *İbnu Mes'ud*'un: "Kişi evlenmediği kadını boşayacak olsa, bu talak caizdir" dediği ulaşmıştı. *İbnu Abbâs:* "Bu görüşünde hata etmiştir. Zira Allah Teâlâ: **"Mü'min kadınları nikah ettiğiniz zaman temastan önce onları boşarsanız..."** (Ahzâb 49) diyor, ama, "Mü'min kadınları boşayıp sonra da nikahladığınız zaman.." demiyor" diye cevap verdi.

4067 ٢ – وعن ابن مسعود رضي الله عنه: [أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ فِيمَنْ قَالَ: كُلُّ امْرَأَةٍ أَنْكِحُهَا فَهِيَ طَالِقٌ إِذَا لَمْ يُسَمِّ قَبِيلَةً، أَوِ امْرَأَةً بِعَيْنِهَا فَلاَ شَيْءَ عَلَيْهِ إِلاَّ فِيمَا يَمْلِكُ]. أخرجه مالك.

2. (4067)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh), "Evleneceğim her kadın boştur diyen kimse hakkında derdi ki: "Bu kimse, kadının mensup olduğu kabileyi veya muayyen bir kadını ismen belirterek zikretmemişse, -malik olduğu hariç-onun bu sözüne hiç bir şey gerekmez." [Muvatta, Talâk 73, (2, 585).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin, matbu Muvatta nüshasındaki aslında -malik olduğu hariç- istisnası mevcut değildir.

2- Hadis hakkında *İmam Mâlik* der ki: "Bu hadis (bu babta) işittiklerimin en sahihidir." Ve şu açıklamayla devam eder: "Bir kimse hanımına: Şu şu işim olmazsa sen boşsun", "...Nikahladığım her kadın boştur." "...Malım sadaka olsun" der ve hânis olursa (yani yeminini yerine getirmezse) bu kimsenin durumu şöyledir: "Hanımı, dediği gibi boştur. Fakat, "..Nikahladığım her kadın boştur" sözü ise, kadını ismiyle veya kabilesiyle veya yaşadığı yerle veya benzer bir şeyle iyice belirtmedikçe boşama terettüp etmez, dilediğiyle evlenebilir. Malını bağışlayana gelince, o malının üçte birini tasadduk eder."

4068 ٣- وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لاَ طَلاَقَ، وَلاَ عِتْقَ، وَلاَ بَيْعَ إلاَّ فِيمَا يَمْلِكُ. مَنْ حَلَفَ عَلى مَعْصِيَةٍ فَلاَ يَمِينَ لَهُ، وَمَنْ حَلَفَ عَلَى قَطِيعَةِ رَحِمٍ فَلاَ يَمِينَ لَهُ، وَلاَ نَذْرَ إلاَّ فِيمَا يُبْتَغَى بِهِ وَجْهُ اللهِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

3. (4068)- *Amr İbnu Şuayb an ebîhi an ceddihî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Boşama, âzadlık, satış mâlik olunan şeyler için caizdir. Kim günah bir şey üzerine yemin ederse ona yemin yoktur. Kim sıla-ı rahmi keseceğim diye yemin ederse, ona da yemin yoktur. Nezir de kendisiyle Allah'ın rızası taleb edilen şeyler üzerine yapılır."* [Ebu Dâvud, Talâk 7, (2190, 2191, 2192); Tirmizî, Talâk 6, (1181).]

4069 ٤- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [جَعَلَ اللهُ الطَّلاَقَ بَعْدَ النِّكَاحِ]. أخرجه البخاري في ترجمة.

4. (4069)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:"Allah talâkı, nikahtan sonraya koymuştur." [Buhârî, Talâk 9. (Bab başlığında senetsiz olarak kaydetmiştir.)]

AÇIKLAMA:

1- Ülemâ, yabancı kadın için yapılan talak-ı nâciz'in mûteber olmadığında icma eder. Ancak *"falanca kadınla evlenirsem o boştur"* gibi bir şarta tâlik edilen sözle yapılan talak, Sahâbe, Tâbiîn ve daha sonra gelenlerin cumhuruna göre, vâki olmaz.

★ *Ebu Hanîfe* ve Ashabı'ndan talakın mutlak olarak caiz olduğunu söyledikleri rivayet edilmiştir.

★ *İmam Malik* -kendisinden meşhur olan- görüşünde *Rebîa, Sevrî,*

Leys, Evzâî, İbnu Ebî Leyla da bu meseleyi tafsil etmişler, "Eğer kişi: "Falanlardan veya falan köyden nikah edeceğim her kadın boştur" dese talak sahihtir, kadın boştur; ama, umumî bir ifade ile "alacağım kadınlar boştur" dese hiçbir şey gerekmez." Bunlara göre, nikah vuku bulmadan talâk vâki olmaz.

2- Hadis, kişinin sahibi olmadığı bir şeyi satamayacağını, mülkiyetinde olmayan bir köleyi âzad edemeyeceğini ifade eder. Meselâ kendine ait olmadığı halde, "Şu köleyi âzad ettim" dese bu söz lağvdır. O köleyi bilahare satın alsa yeniden âzad etmedikce, eski sözüyle köle âzad edilmiş olmaz.

3- Mâsiyet üzerine yemin, *"Şu günahı işleyeceğim"* diye yapılan yemindir. *Resulullah* bir kardeşi ile küsmeye yemin etmeyi de bu gruba dahil ederek "bu, yemin olmaz" buyurmuştur.

Hattâbî, bu ifadenin iki ma'nâya geldiğini belirtir:

★ Bununla mutlak yemini kastetmiş olabilir. Bu durumda ma'nâ şöyle olur: "Ona yemin yoktur" yani yeminini tutarak paklanma yok, fakat hânis olarak kefaret öder. Nitekim bir hadiste Resulullah: *"Kim bir mesele için yemin eder, sonra bunun aksini yapmanın daha hayırlı olacağını anlarsa bu hayırlıyı yapsın ve ettiği yemini bozarak kefarette bulunsun"* buyurmuştur. Şu halde yemin etmişim diyerek zararlı şeylerde inatlaşmanın bir gereği yok. Rehberimiz, yemin dahi etmiş olsak faydalı varken faydasızda, çok faydalı varken az faydalıda direnmememizi emretmektedir.

★ Hadisten anlaşılan ikinci ma'nâ şu: *"Bu sözle yemine dayalı bir nezirde bulunmuş olabilir."* Bir kimsenin, "şu işi yaparsam yemin olsun çocuğumu keseceğim" demesi gibi. Bu yemin bâtıldır. Buna uymak caiz değildir. Bu yemin sebebiyle adama ne kefaret ne de fidye gerekmez. Keza iyilik ve Allah'a yaklaşmak gayesiyle çocuğunu kesmeyi nezreden kimse hakkındaki hüküm de böyledir. Burada nezir sahih değildir, böyle bir nezre uymak da gerekmez, bu sebeple kefaret ödemesi de gerekmez. Zira bu nezir, nezir değil, yemin de yemin değildir.

Yapılacak nezir, Allah'ın rızasının kazanıldığı şeylerden olmalı, *"..şu kadar oruç tutarım"; "...şu kadar namaz kılarım"; "...şu miktar sadaka veririm, kurban keserim, bağışta bulunurum"* gibi. Bunların her biri ibadete girer ve onlar Allah'ın rızasını kazanmak için yapılırlar.

ALTINCI FASIL

KÖLE VE CARİYENİN TALAKI

4070 ١ – عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: طَلاَقُ الأمة تَطْلِيقَتَانِ وَعِدَّتُهَا « وفي نسخة وقُرُوُهَا » حَيضتانِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

1. (4070)- *Hz. Âişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cariyenin talakı iki talaktır, iddeti de - bir nüshada: "kurû'u da"- iki hayız müddetidir."* [Ebu Dâvud, Talâk 6, (2189); Tirmizî, Talâk 7, (1182); İbnu Mâce, Talâk 30, (2080).]

AÇIKLAMA:

Hür olanlarda talâk üç olduğu halde, hadis, kölelerde bunun iki talâk olduğunu takrir etmektedir. Hattâbî der ki: *"Ülema bu meselede ihtilaf etmiştir. Bir grup, "talak erkeğe, iddet kadına âittir" der. Bu hüküm, İbnu Ömer ve Zeyd İbnu Sâbit ve İbnu Abbâs radıyallahu anhüm'den rivayet edilmiştir. Atâ da bu görüşü benimsemiştir. Bu aynı zamanda İmam Mâlik, Şâfiî, Ahmed ve İshak'ın da kavlidir. Bunlara göre, câriye şâyet hür bir kimsenin nikâhında ise, bunun talakı üçtür, iddeti de iki kurû'dur. Eğer hür bir kadın, kölenin nikahında ise bu kadının talâkı ikidir ve iddeti üç kurû'dur.*

Ebu Hanîfe ve Ashâbı'na ve *Süfyân-ı Sevrî*'ye göre, "hür kadın üç kurû" müddetince iddet bekler, hür veya kölenin nikahı altında olmuş farketmez, talakı da üçtür iddette olduğu gibi câriye ise, hür veya kölenin nikahında olduğuna bakılmaksızın iddeti iki kurû, talakı iki talaktır. Hadîs, sâbit ise Ehl-i Irak için hüccettir, ancak hadîs ehli, bunu zayıf addederler. Hatta, kocasının köle olmasıyla da te'vil ettiler."

4071 ٢ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما، أنَّهُ كَانَ يَقُولُ: [إذَا طَلَّقَ الْعَبْدُ امْرَأتَهُ اثْنَتَيْنِ

حَرُمَتْ عَلَيْهِ حَتّى تَنْكِحَ زَوْجاً غَيْرَهُ، حُرَّةً كَانَتْ أَوْ أَمَةً، وَعِدَّةُ الْحُرَّةِ ثَلاَثُ حِيَضٍ، وَعِدَّةُ الأَمَةِ حَيْضَتَانِ]. أخرجه مالك.

2. (4071)- *İbnu Ömer* radıyallahu anhümâ derdi ki: "Köle, hanımını iki talakla boşadı mı artık kadın, başka bir kocaya var(ıp ondan boşan)madıkça ona haram olur. Bu kölenin hanımı hür de olsa, köle de olsa hüküm böyledir. Hür kadının iddeti üç hayız müddeti, köle kadının iddeki iki hayız müddetidir." [Muvattâ, Talâk 50, (2, 574).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîs boşama meselesinde öncelikle kocanın nazar-ı itibara alındığını, iddet müddeti meselesinde ise kadının nazar-ı itibare alındığını göstermektedir.

4072 ٣– وعن أبي حسن مولى بني نوفل قال: [قلتُ لابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما، مَمْلُوكٌ كَانَتْ تَحْتَهُ مَمْلُوكَةٌ فَطَلَّقَهَا تَطْلِيقَتَيْنِ ثُمَّ عُتِقَا بَعْدَ ذلِكَ، هَلْ يَصْلُحُ لَهُ أَنْ يَخْطُبَهَا. قَالَ: نَعَمْ بَقِيَتْ لَهُ وَاحِدَةٌ، وَقَضَىٰ بِذلِكَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

3. (4072)- *Ebu Hasan Mevlâ Benî Nevfel* anlatıyor: "İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ'ya dedim ki: "Bir köle, nikahı altında bulunan köle bir kadını iki talakla boşasa, sonra bunlar âzad edilseler, onunla yeniden evlenmek istemesi caiz olur mu?"

İbnu Abbas radıyallahu anhüma şöyle cevapladı: "Evet! Ona bir talâk daha kalmıştır, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* böyle hükmetti." [Ebu Dâvud, Talâk 6, (2187, 2188); Nesaî, Talâk 19, (6, 154, 155).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî der ki: "Bildiğim kadarıyla âlimlerden hiç kimse bu hadîse uygun fetva vermedi. Hadîsin isnadı zayıftır. Ülemanın bu husustaki görüşü şöyledir: Köle kadın, bir kölenin nikahında ise ve kocası bunu iki talakla boşamışsa, bu kadın ona, bir başka kocaya gitmedikçe helal olmaz."

4073 ٤– وعن نافع قال: [كَانَ ابنُ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما يَقُولُ: مَنْ أَذِنَ لِعَبْدِهِ أَنْ يَنْكِحَ فَالطَّلاَقُ بِيَدِ الْعَبْدِ. لَيْسَ بِيَدِ غَيْرِهِ مِنْ طَلاَقِهِ شَيْءٌ فَأَمَّا أَنْ يَأْخُذَ الرَّجُلُ أَمَةَ

غُلاَمِهِ أَوْ أَمَةَ وَلِيدَتِهِ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِ]. أخرجه مالك.

4. (4073)- *Nâfi* rahimehullah anlatıyor: "İbnu Ömer radıyallahu anhüma derdi ki: "Kim kölesine evlenme izni verirse, boşama yetkisi kölenin elinde olur. Onun boşama yetkisinden hiç biri başkasının elinde olamaz. Ancak, kişi kendi kölesinin cariyesini veya câriyesinin cariyesini almasında bir günah yoktur." [Muvattâ, Talâk 51, (2, 575).]

AÇIKLAMA:

Efendi kölesinin evlenmesine izin verince boşama yetkisi köleye ait olmaktadır. Fakat efendi kölesinin cariyesini alabilir, çünkü efendi, kölesinin malını alma yetkisine sahiptir.

4074 ٥– وعن سليمان بن يسار: [أَنَّ نُفَيْعاً مُكَاتَباً كَانَ لِأُمِّ سَلْمَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ، أَوْ عَبْداً كَانَ تَحْتَهُ امْرَأَةٌ فَطَلَّقَهَا ثِنْتَيْنِ ثُمَّ أَرَادَ أَنْ يُرَاجِعَهَا فَسَأَلَ عُثْمَانَ وَزَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا فَقَالاَ: حَرُمَتْ عَلَيْكَ حَرُمَتْ عَلَيْكَ]. أخرجه مالك.

5. (4074)- *Süleyman İbnu Yesâr* rahimehullah anlatıyor: "Nüfey' Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevce-i pakleri Ümmü Seleme'nin mükâtebi idi veya, nikahında hür bir kadın olan bir köle idi. Nüfey' bu kadını iki talakla boşadı. Sonra kadını geri almak istedi. Durumu Hz. Osmân ve Zeyd İbnu Sâbit radıyallahu anhümâ'ya sordu. Bunlar: "O artık sana haram oldu, o artık sana haram oldu!" dediler. [Muvatta, Talâk 47, (2, 574).]

AÇIKLAMA:

Mûkâteb, kazanacağı para ile hürriyetini satın almak üzere efendisiyle anlaşma yapmış bulunan köleye denir. Borcunu tamamen ödemedikçe hür sayılmaz. Öyleyse Nüfey' köledir. Köle olması haysiyetiyle, 4070 numaralı hadîste görüldüğü üzere, iki talak hakkı bulunan Nüfey', hanımını iki talâkla boşayınca bir üçüncü talâka hakkı olmadığı için *Hz. Osman* ve *Zeyd İbnu Sâbit* radıyallahu anhümâ, kendisine, zevcesini geri alamayacağını söylemiştir.

4075 ٦– وعن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [طَلاَقُ الأَمَةِ خَمْسٌ: عِتْقُهَا وَطَلاَقُ زَوْجِهَا، وَبَيْعُ سَيِّدِهَا، وَهِبَتُهُ لَهَا، وَمِيرَاثُهَا]. أخرجه رزين.

6. (4075)- *İbnu Abbâs* radıyallahu anhümâ demiştir ki: "Cariyenin

boşanması beş suretle vukûa gelir: Âzad edilmesi, kocasının boşaması, efendisinin satması, efendisinin hibe etmesi, miras olmasıyla." [Rezîn tahric etmiştir.]

4076 ٧– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [أَرَدْتُ أَنْ أَعْتِقَ عَبْدَيْنِ لِي زَوْجَيْنِ فَأَمَرَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ أَبْدَأَ بِالرَّجُلِ قَبْلَ الْمَرْأَةِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

وزاد رزين: « لِئَلاَّ يَكُونَ لَهَا خِيَارٌ ».

7. (4076)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ben, karı-koca iki kö-lemi âzad etmek istemiştim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* önce erkekten başlayıp sonra da kadını âzad etmemi emretti." [Ebu Dâvud, Talâk 22, (2237); Nesâî, Talâk 28, (6, 161).]

Rezîn, (Resûlullah'ın bu emrinin sebebini belirtmek üzere) şu ziyâdede bulunmuştur: *"...kadına hakk-ı hıyâr (erkeği kabul veya reddetme muhayyerliği) olmasın diye."*

AÇIKLAMA:

Önceki rivayet, câriyelerin kocalarından boşanma durumlarını ifâde etmektedir. Yani cariyeler evli iseler sadece kocalarının "boşamaları" ile değil, sayılan diğer durumlarda da kocalarından boşanmış sayılacaklarını ifade ediyor. Bu hadîs mevkuf ise de, *Hz. Âişe*'nin rivâyeti (4076), âzad etme şıkkına merfu bir örnek teşkil etmektedir: Eğer önce kadın âzad olursa ve rızası alınmadan efendisinden başkasıyla evlendirilmiş ise hür olmakla kalmayıp kocasından boşanmada muhayyer olacaktır. Bu durumda cariye kocasından ayrılmayı tercih edebilecektir. Bu sebeple *Aleyhissalâtu vesselam, Hz. Âişe*'ye önce erkeği âzad etmesini tavsiye eder. Erkeğin âzad olması, nikahın feshini getirmez. *Aliyyu'l-Kârî:* "uygun olanı önce erkeği âzad etmektir, çünkü erkek ekmel ve efdaldir veya, çoğunlukla kadın köle bir kocaya razı olmaz, erkek ise bilakisdir" diye açıklar. Hattâbî der ki: "Bu hadis, câriyenin, bir kölenin nikahında olması halinde, âzadlık sonunda, kadına muhayyerlik hakkının doğduğunu göstermektedir. Câriye, hür bir erkeğin nikahı altında iken, muhayyerlik hakkı bulunmuş olsaydı, "kocasının ondan önce âzad edilmesi'nin bir ma'nâsı ve faidesi olmazdı.

4077 ٨– وعنها رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ فِي بَرِيرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا ثَلاَثُ سُنَنٍ أُعْتِقَتْ فَخُيِّرَتْ فِي زَوْجِهَا، وَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ فِيهَا: الْوَلاَءُ لِمَنْ أَعْتَقَ، وَدَخَلَ والْبُرْمَةُ

تَفُورُ فَقُرِّبَ إِلَيْهِ خُبْزٌ وَأُدْمٌ مِنْ أُدْمِ الْبَيْتِ فَقَالَ: أَلَمْ أَرَ الْبُرْمَةَ تَفُورُ؟ قَالُوا: إِنَّهُ لَحْمٌ تُصُدِّقَ بِهِ عَلَى بَرِيرَةَ، وَأَنْتَ لاَ تَأْكُلُ الصَّدَقَةَ. فَقَالَ: هُوَ عَلَيْهَا صَدَقَةٌ، وَلَنَا هَدِيَّةٌ]. أخرجه الستة.

8. (4077)- Yine *Hz. Âişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Berîre radıyallahu anhâ'da üç sünnet vardı:

1- Âzad edildi ve kocasını tercih edip etmemede muhayyer kılındı.

2- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* onun hakkında: "Velâ, âzad edenedir" buyurdu.

3- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, tencere kaynarken eve girmişti. Kendisine ekmek ve evde bulunan katıktan bir sofra kuruldu.

"Galiba bir tencerenin kaynadığını görüyorum" buyurdu." Oradakiler "Evet ama, bu Berîre'ye tasadduk edilen bir ettir. Sen ise sadaka yemiyorsun?" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm: "Bu ona sadakadır, (ama ondan) bize hediyedir!" buyurdu. [Buhârî, Talâk 14, Nikâh 18, Et'ime 31, Itk 10, Ferâiz 22, 23, 19, 25; Müslim Itk 14, (1504); Muvatta, Talâk 25, (2, 562); Ebu Dâvud, Talâk 19, (2233, 2235, 2236); Tirmizî, Radâ' (1154, 1155); Nesâî, Talâk 29, 30 (6, 162, 163).]

AÇIKLAMA:

1- Berîre (radıyallahu anhâ) *Hz. Âişe*'nin cariyesi idi ve Muğis adında bir köle ile evli idi. *Hz. Âişe*, Berîre'yi âzad etmiştir. O âzad olunca hakk-ı hıyârını kullanarak köle kocasından boşanmayı tercih etmiştir. Kocası ise, müteakip hadiste görüleceği üzere Berîre'yi hayret uyandıracak şiddetli bir sevgi ile sevmektedir. Ancak Berîre, Resulullah'ın Muğis'le evlenmesi hususundaki şefâatini kabul etmeyecek derecede kocasını sevmemektedir.

2- *Hz. Âişe* radıyallahu anhâ, bu hadîslerinde, Berîre vesîlesiyle üç ahkâmın teşrî edildiğini belirtir:

★ Âzad edilince muhayyerlik hakkı tanınmış, o da bunu kullanmış ve köle olan kocasından ayrılmıştır. Bir rivayette, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Berîre'ye ان قَرِبَكِ فَلاَ خِيارَ لَكِ *"(Muhayyer olduktan sonra hakkını hemen kullanmalısın. Aksi takdirde hıyâr hakkını kullanmadan önce kocan) sana temasta bulunursa muhayyerliğin kalmaz"* der.

★ *Hz. Âişe*'nin belirttiği ikinci teşriat, Resûlullah'ın: "Velâ âzad edene aittir" sözüdür. Velâ, hükmî ve hukukî bir akrabalıktır. Verâsete se-

beptir. Velâ akidle te'sis edilirse velâ-i muvâlât denir. Âzad etme ile hâsıl olursa velâ-i atak denir.

Şu halde hadîs, Berîre'nin velâ'sının Hz. Âişe'ye ait olduğunu, onun hükmen Hz. Âişe ile akraba sayılacağını, şartlar tahakkuk ettiği takdirde veli olarak Hz. Âişe'nin Berîre'ye mirasçı olabileceğini belirtmektedir. Ancak bu hüküm sâdece Berîre-Hz. Âişe arasındaki bir mesele olmayıp köle- âzad eden arasında umumî bir hükümdür, Aleyhissâlatu vesselam bu vesile ile teşrî buyurmuştur.

★ *Hz. Âişe*'nin belirttiği üçüncü teşrîat bir kimseye sadaka olarak verilen bir mal, o kimse tarafından hediye, bağış vs. tarzında tasarrufu hâlinde sadaka olma vasfını kaybedeceğidir. Bilindiği üzere Resûlullah'a ve âl-i beyt-i mükerremîne sadaka kesin bir haramdır. Bu sebeple onlara devlet gelirlerinden zekat-sadaka bölümüne giren kısımdan maaş verilmez, pay ayrılmaz. İşte durumu bu olan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Berîre'ye sadaka olarak gelen etten yiyor. Bunun ona sadaka olarak geldiği hatırlatılınca, "Bu, Berîre'ye sadaka ise de, bize değil. Çünkü o, bize sadaka olarak vermiyor, kendi malından hediye etmiş olmaktadır..." açıklamasında bulunuyor.

2- Berîre'nin kocası hür müdür, köle midir, rivayetlerde ihtilâf var. Bazısı hür, bazısı da köle olduğunu belirtir. Ancak köle olduğunu ifâde eden rivayetler esahh kabul edilmiştir.

Kocanın köle olduğunu esas alan bir kısım ülemâ: *"Cariye, hür kocanın nikâhında ise, âzad olunca hakk-ı hıyârı olmaz, hakk-ı hıyâr köle kocanın nikahında ise doğar"* diye hükmetmiştir. Şâfiî, Ahmed, Mâlik, İshak ve cumhur bu görüştedir.

Berîre'nin kocasının hür olduğunu ifade eden rivayetleri esas alan bir kısım âlimler ise, câriye, hür kocanın nikahında olsa da, eğer efendisi tarafından cariyenin rızası hilafına zoraki evlendirilmiş ise âzad edilince hakk-ı hıyar'a sahip olduğuna hükmetmiştir. Ebu Hanîfe ve Ashabı, Süfyân-ı Sevrî bu görüştedir.

Delillerin münakaşasını gereksiz görüyoruz.

4078 ٩– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [إنَّ زَوْجَ بَرِيرَةَ كَانَ عَبْداً يُقَالُ مُغِيثٌ،
كَأَنِّي أَنْظُرُ إلَيْهِ خَلْفَهَا يَطُوفُ، وَدُمُوعُهُ تَسِيلُ عَلَى لِحْيَتِهِ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ
لِلْعَبَّاسِ: ألاَ تَعْجَبُ مِنْ حُبِّ مُغِيثٍ بَرِيرَةَ، وَمِنْ بُغْضِ بَرِيرَةَ مُغِيثاً؟ فقَالَ لَهَا ﷺ لَوْ

رَاجَعْتِيهِ؟ فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ يَأْمُرُنِي؟ قَالَ: لاَ. إِنَّمَا أُشْفَعُ قَالَتْ: لاَ حَاجَةَ لِي فِيهِ]. أخرجه الخمسة إلا مسلماً.

9. (4078)- *İbnu Abbâs* radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Berîre'nin kocası, Muğis adında bir köle idi. Ben onu, Berîre'nin etrafında ağlayarak tavaf edercesine dolaştığını görür gibiyim. Gözyaşları sakallarını ıslatmıştı. Hatta Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir ara amcası Abbâs radıyallahu anh'a: "Muğîs'in Berîre'ye olan sevgisine mukabil, Berîre'nin Muğîs'e olan nefreti seni hayrete sevketmiyor mu?" buyurdu. (Muğis'in haline acıyarak) Berîre'ye "Muğîs'e ric'at etmez misin?" diye şefaatte bulundu. Ancak Berrîre kararlı idi: "Ey Allah'ın Resûlü, bunu emir mi buyuruyorsunuz? (Eğer, emirse hayhay. Hemen ayrılma kararımdan döneyim!)" dedi. Resûlullah: "Hayır! ben sâdece onun lehine şefaatte bulunuyorum!" deyince, Berîre: "Öyleyse ona ihtiyacım yok!" cevabını verdi." [Buhârî, Talâk 15, 16; Ebu Dâvud, Talâk 31, (2231, 2232); Tirmizî, Radâ' 7 (1156); Nesâî, Kudât 27, (8, 245).]

AÇIKLAMA

Bu hadisten, bâzı âlimler, hâkimin hüküm vermezden önce -veya sonra- hasımlar arasında şefaatte bulunarak meselelerini sulh yoluyla halletmeye çalışmasının cevazına hükmetmişlerdir.

Rivayet ayrıca, *Resûlullah*'ın her ricasının kesin bir emir olmayıp, bazan Ashab tarafından kabul veya reddedilebilecek bir şefaat mâhiyetinde olduğunu, Ashab'ın, kesinlik ifâde eden nebevî talebleri reddetmekten kaçındığını da göstermektedir.

4079 ١٠ – وعن مالك قال: [بَلَغَنِي أَنَّ حَفْصَةَ أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ زَوْجَ النَّبِيِّ ﷺ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: أَعْلَمَتْ زَبْرَاءَ، أَمَةً كَانَتْ لِبَنِي عَدِيٍّ؛ عَتَقَتْ تَحْتَ عَبْدٍ، أَنَّهُ إِنْ سَكَتَتْ فَلاَ خِيَارَ لَكِ. فَقَالَتْ: هُوَ الطَّلاَقُ ثُمَّ الطَّلاَقُ ثُمَّ الطَّلاَقُ. فَفَارَقَتْهُ ثَلاَثاً].

10. (4079)- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevce-i pâkleri, ümmü'l-mü'minîn Hafsa radıyallahu anhâ, Benî Adiyy'e ait bir câriye olan Zebrâ'ya -ki bir kölenin nikahı altında idi ve efendisi âzad etmişti- haber salıp yanına çağırttı ve dedi ki: [Şimdi sen, zevcin sana temas etmedikçe muhayyersin.] Eğer sükût edersen, muhayyerliğin kalmaz."

Böyle bir hakkın varlığını öğrenen kadın derhal: "O boştur, yine boştur, yine boştur" diyerek kocasını üç talakla boşadı." [Muvattâ, Talâk 27, (2, 563).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisin Muvattâ'daki aslı daha uzundur. İbnu Deybe, buraya aktarırken rivayet-i bil-ma'nâ sûretiyle, ahkâm kısmını özetleyerek aktarmış. Ma'nânın bütünlüğü için gerekli gördüğümüz bir ibâreyi köşeli parantez içerisinde aktardık.

2- Rivayet, âzad edilen câriyeye, Hz. Hafsa'nın yeni durumda sâhip olduğu hak hususunda bilgi verdiğini göstermektedir.

3- Hafsa validemiz, Zebrâ'yı uyarırken "Kocan sana temas etmedikçe muhayyersin, temas etti mi bu hakkın düşer (artık onu kullanamazsın)" der. Zebrâ bunu öğrenince beraberliği arzu etmez ve üç talakla boşar.

İbnu Abdilberr der ki: "Bu hususta Hz. Hafsa ve kardeşi İbnu Ömer radıyallahu anhüm'e Ashab arasında muhalefet eden var mı bilmiyorum. Berîre kıssasında, açık bir şekilde buna merfu bir delil rivayet edilmiştir."

Esasen *İmam Mâlik* de bu görüşü benimser ve âzad edilen câriye, fikrini, kocasının temasından sonra beyan ederse kabul edilmeyeceğini, "ben bilmiyordum, sonradan öğrendim" gibi getireceği mâzeretin de mûteber addedilmeyeceğini söyler.

YEDİNCİ FASIL

MÜTEFERRİK HÜKÜMLER

4080 ١– عن عبدالله بن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [طَلاَقُ السُّنَّةِ أنْ يُطَلِّقَهَا طَاهِراً مِنْ غَيْرِ جِمَاعٍ]. أخرجه النسائي. قلت: وترجم به البخاري، والله أعلم.

1. (4080)- *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Talâku's-sünne (sünnete uygun boşama), kadını temizlik döneminde cimada bulunmadan yapılan boşamadır." [Nesâî,Talâk 2, (6, 140).]

4081 ٢– وعن مالك قال: [سَمِعْتُ ابنَ المُسَيَّبِ وَحُمَيدَ بنَ عَبْدِ الرَّحمٰنِ بن عَوفٍ وَعُبَيدَ اللّهِ بنَ عَبْدِاللّهِ بن عُتبَةَ وَسُلَيْمَانَ بن يَسَارٍ، كُلُّهُمْ يَقُولُ: سَمِعْتُ أبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ يَقُولُ: سَمِعْتُ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ يَقُولُ: أيُّمَا امْرَأةٍ طَلَّقَهَا زَوْجُهَا تَطْلِيقَةً أوْ تَطْلِيقَتَيْنِ ثُمَّ تَرَكَهَا حَتّى تَحِلَّ وَيَتَزَوَّجَهَا زَوْجٌ غَيْرُهُ فَيَمُوتُ عَنْهَا أوْ يُطَلِّقُهَا ثُمَّ يَرُدُّهَا الأوَّلُ، أنَّهَا تَكُونُ عِنْدَهُ عَلَى مَا بَقِيَ مِنْ طَلاَقِهَا].

قال مالك رحمه اللّه: وتلك السنة التي لا خلاف فيها عندنا.

2. (4081)- *İmam Mâlik* anlatıyor: "İbnu'l-Müseyyeb'i, Humeyd İbnu Abdirrahmân İbni Avf'ı, Ubeydullah İbni Abdillah İbni Utbe'yi, Süleyman İbnu Yesâr'ı dinledim, hepside Ebu Hüreyre'nin şöyle söylediğini işitmiş olduklarını bildirdiler: "Ben Hz. Ömer (radıyallahu anh)'ı dinledim. Demişti ki: "Bir kadını kocası, bir veya iki talakla boşayıp, kadını (iddeti bitip de başkasına) helal oluncaya kadar bıraksa, kadın da bir başka erkekle evlense, bu ikinci koca ölse veya kadını boşasa, sonra kadın tekrar ilk kocası ile evlense, bu kadın onun yanında, önceden baki kalan talak(lar) üzerine olur."

İmam Mâlik der ki: "İşte bu, hiç bir ihtilaf olmaksızın kabullendiğimiz sünnettir." [Muvatta, Talâk 77, (1, 586).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, bir kadın bir veya iki talakla boşanıp, iddetin dolması ile talak-ı bâin hâsıl olunca ikinci bir erkekle evlendikten sonra meşru şartlar çerçevesinde eski kocasına tekrar yeni bir evlilikle dönmesi durumunda, talak adedinin önceki boşanmadan bâki kalan miktar üzerine olacağını ifade eder.

İmam Mâlik, Dâru's-sünne olan Medine'de bu görüşün benimsendiğini belirtir. Eimme-i selâse, Sahâbe ve Tâbiîn'in cumhurları da bu görüştedir. Bunlara göre, ikinci koca, üçten aşağı talakları ketmedemez (yok edemez). Çünkü o, evlenmezden önce evvelkinin kadına ricatine mani olamaz.

Ebu Hanîfe ve *Sahâbe* ve Tâbiînden bazıları ise, ikinci kocanın üçü ketmettiği gibi üçten aşağı talakları da ketmedeceği görüşündedirler. Öyle ise, bunlara göre kadın önceki kocaya döndü mü, bununla ismet-i kâmile üzere olur yani üç talâk bağıyla evlenir.

4082 ٣– وعن محارب بن دِثَار عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا أَحَلَّ اللهُ شَيْئاً أَبْغَضَ إِلَيْهِ مِنَ الطَّلَاقِ].

وفي أخرى « أَبْغَضُ الحَلَالِ إِلَى اللهِ الطَّلَاقُ ». أخرجه أبو داود.

3. (4082)- *Muharib İbnu Disâr, İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'dan naklen anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah'ın, helal kıldıkları arasında en sevmediği şey talaktır."*

Bir diğer rivayette ise şöyle gelmiştir: "Allah'ın en sevmediği helal, talaktır." [Ebu Dâvud, Talâk 3, (2177, 2178).]

AÇIKLAMA:

1- Burada, boşama meşru olmakla birlikte Allah'ın en çok nefret edip, sevmediği bir fiil olarak ifade edilmektedir. Şu halde hadis, her helalin mahbub (sevilen) bir şey olmadığını anlatmaktadır. Bu durumda, helalleri sevilen sevilmeyen diye ikiye ayırmak mümkündür.

Şunu da belirtelim ki, "boşama" hadisesini mutlak olarak mekruh, çirkin, istenmeyen bir vakıa kabul etmek de doğru değildir. Hattâbî şöyle der: "Hadiste ifade edilen kerâheti, boşamaya sevkeden sebeple açıkla-

mak mümkündür. Geçimsizlik, boşanmayı gerektirecek ciddî bir şey olmaması gibi. Bu çeşit boşamalar çirkindir. Aslında "boşama" hadisesi mutlak ma'nâda çirkin değildir. Nitekim Allah talâkı mübah kılmış ve *Resulullah*'tan da bazı kadınlarını boşayıp tekrar rücu ettiği sabit olmuştur. İbnu Ömer karısını seviyordu, ama babası Hz. Ömer, oğlu Abdullah'ın onunla beraberliğini istemiyordu. Durumu Resulullah'a şikayet etti. Aleyhissalâtu vesselâm İbnu Ömer'i çağırttı ve: *"Ey Abdullah, hanımını boşa!"* diye emretti, o da boşadı. Resulullah Aleyhissalâtu vesselâm Allah'ın hoşlanmayacağı emri vermez."

2- *Münâvî*, boşamanın kötülenmiş olmasını, ondan hâsıl olan menfi neticelerle izah eder:

★ Birlik bağı kopmakta.

★ İsmet bağı çözülmekte, bundan da, ümmetin çoğalma sebebi olan "nesil" azalmaya uğramaktadır.

Boşanma, cemiyetin huzuruna da menfi tesir eder. Aileler, fertler arası tatsızlıklara sebep olur. Ayrıca, çocukların terbiye işi aksar.

Âlimler, bu hadisi açıklarken, talakın hadd-î zâtında haram ve mekruh olmadığını, buna ârız olan haricî bir sebeple kötülendiğini belirtmeye gerek duyarlar. *Resulullah*'ın îlâ hadisesini misal vererek: "O Aleyhissalâtu vesselâm mekruh iş yapmaz!" derler. Talakın kötülüğünü vaktine riayet etmeden rastgele boşama ile de açıklayan var. Talakın temizlik vakti içinde, temasta bulunmadan yapılması gerekir. Sünnete uymayan talaklar çirkindir. Hadiste: مَا بَالُ اَقْوَامٍ يَلْعَبُونَ بِحُدُودِ اللّٰهِ طَلَّقْتُكِ رَاجَعْتُكِ طَلَّقْتُكِ رَاجَعْتُكِ *"İnsanlara ne oluyor ki, hanımına "Seni boşadım, geri döndüm, boşadım geri döndüm" diyerek Allah'ın hududu ile oynarlar?" buyurur. Bir başka hadiste de: "Niye biriniz hanımına: "Seni boşadım, geri döndüm" der? Bu müslümanların boşaması değildir. Kadınları (boşayacaksanız) temizlik müddeti içerisinde boşayın."*

Tîbî der ki: "Hadiste, bazı helalleri çirkin addetme, onlara buğzetmenin meşru olduğu, Allah'ın da onlara buğzettiği belirtilmektedir. Nitekim, özürsüz olarak evde kılınan münferid namaz, gasbedilen elbise içinde kılınan namaz da böyledir."

Irâkî der ki: "Hadis, Allah'ın birşeye buğzetmesinin onun haram olmasını gerektirmediğini de gösterir. Çünkü bazı şeyler vardır, Allah'ın buğzu sâbit olsa da, asıl vasfı helal olmaktadır. Öyleyse hadis, birşeyde iki ayrı vasfın birleşebileceğine delildir: "Allah'ın buğzu ve helallik. Bu iki vasıf, aralarında birbirine zıdlık arzetmezler."

Bir haberde geldiği üzere, şeytanın en ziyade sevdiği şey karı-koca arasını açmaktır.

Sadedinde olduğumuz hadisteki buğzdan murad, neticedir, mebde değil. Zira buğz, Allah'ın değil mahlukatın sıfatlarındandır. Allah ondan münezzehtir. Benzer sıfatlarla ilgili prensip şudur: *"Gadab, rahmet, ferah, sürûr, haya, tekebbür, istihza gibi nefsani ârazların bir evveliyatı bir de nihâyâtı vardır. Bunlar Allah Teâlâ hakkında cisimlerin hâsseleri olan evveliyata değil, gayelere (nihayetlere) hamledilir. Öyleyse, bu hususu hatırında iyi tut, çünkü o, çokca karşılaşacağın benzer şeylerde sana faydalıdır."*

4083 ٤ — وعن ثوبان رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسولُ اللّٰه ﷺ: أيُّمَا امْرأةٍ سَألَتْ زَوْجَهَا طَلاَقَهَا مِنْ غَيرِ مَا بأْسٍ فَحَرامٌ عَلَيْهَا رائحةُ الْجَنَّةِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

4. (4083)- *Sevbân* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Hangi kadın, (çok ciddî) bir gerek yokken kocasına boşanma talebinde bulunursa, bilsin ki, cennetin kokusu kendisine haramdır."*** [Ebu Dâvud, Talâk 18, (2226); Tirmizî, Talâk 11, (1187); İbnu Mâce, Talâk 21, (2055).]

AÇIKLAMA:

1- Kadının müracaatı ile hâsıl olan boşamaya muhâla'a veya hul' denir. Hul' lügat olarak elbiseyi çıkarmak ma'nâsına gelir. Mecazi olarak, kadın erkeğin elbisesine teşbih edilmiştir. Boşanma bunun çıkarılması olmaktadır. Umumiyetle bunu sağlayabilmek için kadın kocaya bazı maddî avantajlar sağlar: Mehirden vazgeçmesi, mehr-i mu'accel olarak aldıklarını iâde etmesi vs. gibi. Bunun belli bir miktarı yoktur. Prensip, her iki tarafın mutabakatıdır.

2- *Hul'* usülünde boşanmaya âyet-i kerime temas eder: **"Eğer onların Allah'ın sınırlarını hakkıyle muhafaza ve ifa edemeyeceklerinden korkarsanız, o halde (kadının serbest boşanması için) fidye vermesinde (hakkından vazgeçmesinde) ikisi üzerinde de vebal yoktur..."** (Bakara 229).]

3- "Cennetin kokusunu bulamaz" ifadesi şârihlerce iki ma'nâya hamledilmiştir:

1) Burada zecr ve tehdid, vaîd ve mübalağa tarikine yer verilmiş olmaktadır, değilse kafir olur, ebedî cennet yüzü göremez demek değildir.

2) Yahut "cennetin kokusundan mahrumiyet", ebedî bir mahrumiyet

değil, bazı vakitlerde mahrum kalmayı ifade eder. Şöyle ki: "Cennetin kokusunu o kadın, muhsinlerin bulduğu ilk zamanlarda bulamaz" demektir.

Hadiste, *asla bulamaz* ma'nâsı da mevcuttur. Bu üslub tehdidde başvurulan mübalağadan biridir. Hadislerde ve âyetlerde bunun örneğine sıkça rastlanır.

4084 ٥ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت: [كَانَ الرَّجُلُ يُطَلِّقُ امْرَأَتَهُ مَا شَاءَ أَنْ يُطَلِّقَ، وَهِيَ امْرَأَتُهُ إِذَا رَاجَعَهَا وَهِيَ فِي الْعِدَّةِ، وَإِنْ طَلَّقَهَا مِائَةَ مَرَّةٍ أَوْ أَكْثَرَ حَتَّى قَالَ رَجُلٌ لاِمْرَأَتِهِ: وَاللهِ لاَ أُطَلِّقُكِ فَتَبِينِينَ مِنِّي وَلاَ أُوْوِيكِ أَبَداً. قَالَتْ: وَكَيْفَ ذٰلِكَ؟ قَالَ: أُطَلِّقُكِ، فَكُلَّمَا هَمَّتْ عِدَّتُكِ أَنْ تَنْقَضِيَ رَاجَعْتُكِ فَذَهَبَتِ الْمَرْأَةُ فَدَخَلَتْ عَلَى عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا فَأَخْبَرَتْهَا بِذٰلِكَ. فَسَكَتَتْ حَتَّى جَاءَ النَّبِيُّ ﷺ فَأَخْبَرَتْهُ فَسَكَتَ. فَنَزَلَ الْقُرْآنُ: الطَّلاَقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ. قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: فَاسْتَأْنَفَ النَّاسُ الطَّلاَقَ مُسْتَقْبَلاً مَنْ كَانَ طَلَّقَ وَمَنْ لَمْ يَكُنْ طَلَّقَ]. أخرجه الترمذي.

5. (4084)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Erkek hanımını boşamak isteyince hemen boşuyordu. Erkek, yüz ve hatta daha çok kerelerde boşamış olsa, iddeti içerisinde iken, döndüğü takdirde kadın yine de onun hanımı olmaya devam ediyordu. Bu hal şu hadiseye kadar devam etti. Bir adam hanımına: "Vallahi seni ne tam boşayacağım ne de himayeme alacağım, ebedî şekilde böyle tutacağım!" dedi.

Kadın: "Bu nasıl olur?" deyince:

"Seni boşayacağım, iddetin bitmek üzere iken geri döneceğim. (Bu şekilde tekrar edeceğim) cevabını verdi. Kadın bunun üzerine Âişe (radıyallahu anhâ)'ya gidip durumu haber verdi. Âişe, Resulullah gelinceye kadar cevap vermedi. Durumu O'na anlattı. Aleyhissalâtu vesselâm da sükut buyurdular. Derken şu âyet indi. (Meâlen): **"Boşama iki defa-dır. (Ondan sonrası) ya iyilikle tutmak, ya güzellikle salmaktır. (Ey kocalar! Boşandığınız zaman) onlara (kadınlara) verdiğiniz bir şeyi (mehri geri) almanız size helal olmaz...."** (Bakara 229). Âişe (radıyallahu anhâ) der ki: "Bunun üzerine halk [o günden itibaren] talaka [yeniden yönelip] gözden geçirdi, bir kısmı boşadı, bir kısmı boşamadı." [Tirmizî, Talâk 16, (1192).]

AÇIKLAMA:

Hadis, görüldüğü üzere, cahiliye devrinde câri, kadınlar aleyhine işlenen bir zulmü aksettirmektedir: Erkek kadını dilediği kadar boşayabilmekte, buna rağmen kendinde tutabilmekte, yeter ki iddeti dolmadan rücû etsin. Rücû etmediği takdirde *beynunet* denen kopma hâsıl olmaktadır.

İslam, talâkı âyet-i kerime ile ikiye indirmiştir. İkiden sonra ,erkek ya rücu edip boşama işine son verecek ya da üçüncü talakı kullandığı takdirde beynunet-i kübra hasıl olacak, kesin boşanma vukûa gelecektir.

Böyle bir bâin talak vukûa gelince kadın bir başkasıyla evlenmedikçe, eski kocasına nikahlanamaz.

4085 ٦ – وَعَنْ عمران بن حُصين رَضِيَ الله عَنْهما: [أنَّهُ سألَهُ رَجُلٌ طَلَّقَ امْرأتَهُ ثُمَّ وقَعَ بِها وَلَمْ يُشْهِدْ عَلى طَلاَقِها وَلاَ على رَجْعَتِها. فَقَالَ: طَلَّقْتَ لِغَيْرِ السُّنَّةِ، وَرَاجَعْتَ لِغَيْرِ السُّنَّةِ. أَشْهِدْ عَلَى طَلاَقِهَا وَعلى رَجْعَتِهَا وَلاَ تَعُدْ]. أخرجه أبو داود.

6. (4085)- *İmrân İbnu Husayn* (radıyallahu anhümâ)'nın anlattığına göre kendisine, hanımını boşayıp sonra da onunla cima yapan, kadını ne boşadığı ne de rücu ettiği hususunda işhâdda (beyanda) bulunmayan bir adam, durumunusormuş, onun da cevabı şu olmuştur:

"Sen hanımını sünnî olmayan talakla boşamışsın, sünnî olmayan tarzda geri dönmüşsün. Boşadığına da, döndüğüne de işhadda bulun ve (şâhidleme işini) bir daha terketme." [Ebu Dâvud, Talâk 5, (2186); İbnu Mâce, Talâk 5, (2025).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisi esas alan bazı âlimler, talâk ve ric'ata işhad'ın vacib olduğuna hükmetmişlerdir. Ancak Ebu Hanîfe, Ashabı ve iki kavlinden birinde Şâfiî ricatte işhad'ın vacib olmadığına hükmetmişlerdir. Bunlar İbnu Ömer'den gelen bir başka hadisle amel ederler. O rivayette Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* فلْيرَاجِعْهَا *"rücû et"* der, fakat işhad'ı zikretmez.

İmam Mâlik ve bir kavlinde *Şâfiî:* "Ricatte işhad vacibtir" derler.

Bazı şârihler de bu rivayetle ihticac edilmeyeceğini çünkü ihticaca elverişli olmadığını, rivayetin ihticacın cari olduğu bir meselede bir Sahabi sözü olduğunu, bu çeşit ifadelerin hüccet olmayacağını söylemiştir.

4086 ٧– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : لاَ يَحِلُّ لاِمْرَأَةٍ أنْ تَسأَلَ طَلاَقَ أُخْتِهَا لِتَسْتَفْرِغَ صَحْفَتَهَا وَلِتَنْكِحَ فَإنَّمَا لَهَا مَا قُدِّرَ لَهَا]. أخرجه الستة.

7. (4086)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir kadının kız kardeşinin tabağındakini boşaltmak ve kendisi evlenmek için boşanmasını talebetmesi helal değildir. Kendisine de (rızık, nafaka nevinden Allah tarafından) takdir edilen şey vardır."* [Buhârî, Nikâh 53, Kader 4; Müslim, Nikâh 38, (1408); Muvatta, Kader 7, (2, 900); Ebu Dâvud, Talâk 2, (2176); Tirmizî, Talâk 14, (1190); Nesâî, Büyû 19, (7, 258).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen kız kardeşinden maksad, din kardeşidir.

2- Bu hadis, kendisi evlenmek gayesiyle bir başka karıyı kocasından ayırmak isteyecek kadınları bu çeşit davranışlardan yasaklamaktadır. Tabağındakini boşaltmak, kinayeli bir sözdür, ayırmayı, boşandırmayı kasteder. Hadiste geçen وَلْتَنْكِحْ ibaresi burada "evlensin" şeklinde emr-i gaibtir. Bazan وَلِتَنْكِحَ şeklinde gelmiş, *"evlenmek için"* ma'nâsını ifade etmiştir. Biz metinde bu ma'nâya tevcih ettik. Önceki şekil esas alınırsa ma'nâ "evlensin" olur ki, yapılan birçok tevcihlerden biri şöyledir: "Kardeşinin boşandırılmasını isteyen bu kadın, bir başkasıyla evlensin, bu kocayı hanımına bıraksın" veya, "Bu kadın, eğer beraber olmaya sâlih ise, kız kardeşinin kocasıyla evlensin ve ona ortak (kuma) olsun, ama boşanmasını istemesin."

Hadisin sonu şöyle tevil edilmiştir: "Allah Teâlâ hazretleri, bu kadına takdir ettiği nafaka ve saireyi kendisine ulaştıracaktır, tek başına da olsa başkalarıyla da olsa, farketmez."

4087 ٨– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : ثَلاَثَةٌ جَدُّهُنَّ جَدٌّ وَهَزْلُهُنَّ جَدٌّ: النِّكَاحُ، وَالطَّلاَقُ، وَالرَّجْعَةُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

8. (4087)- Yine *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Üç şey vardır ki onların ciddisi de ciddi, şakası da ciddidir: Nikâh, talâk, ric'at." [Ebu Dâvud, Talâk 9, (2194); Tirmizî, Talâk 9, (1184).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî der ki: "Ehl-i ilmin kâhir çoğunluğu şu hususta ittifak

etmiştir: "Talâka delâlet eden sarih lafız, bâliğ, âkil bir insanın dilinden dökülecek olursa o bundan sorumlu tutulur." Onun: "Ben şaka yapıyorum"; "laf olsun diye söylemiştim"; "boşamaya niyet etmemiştim" gibi mazeretler ileri sürmesi fayda vermez. Bu hükme, bir kısım âlimler şu âyetten delil getirmişlerdir: وَلاَ تَتَّخِذُوا ايَاتِ اللّٰهِ هُزُواً **"Allah'ın âyetlerini eğlence yerine tutmayın"** (Bakara 231). Denir ki: "Eğer bu meselede halka suhûlet gösterilmiş olsaydı, bunlarla ilgili hükümler muattal hale gelirdi. Öyle ki boşayan veya evlenen veya köle âzad eden kimsenin "Ben bu sözümde şaka yapmıştım" demeyeceğinden emin olunamazdı. Bu davranışla da Allah'ın hükmü iptal olurdu. Bu ise caiz değildir. Bu hadiste zikri geçen şeylerden herhangi birini kim telaffuz ederse, hükmü ona terettüp eder. Aksi bir iddiada bulunsa ondan kabul edilmez. Bu üç şeyin zikri ferçle ilgili umurun ehemmiyetini tekid içindir."

Bazı rivayetlerde şakası olmayan üç şeyin üçüncüsü olarak Itâk zikredilir: "Üç şey vardır onlarda eğlence caiz değildir: talâk, nikah, ıtak... Kim bunları telaffuz ederse vacib oluverirler."

4088 ٩ – وعن عَبْدِالرَّحْمٰنِ بْنِ عَوْفٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّهُ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ فَمَتَّعَهَا بِوَلِيدَةٍ].

أخرجه مالك.

9. (4088)- *Abdurrahman İbnu Avf* (radıyallahu anh)'tan rivayete göre o, "hanımını boşamış, ve onu bir cariye ile nimetlendirmiştir." [Muvatta, Talâk 45, (2, 573).]

AÇIKLAMA:

Abdurrahman İbnu Avf (radıyallahu anh)'ın boşadığı hanım Temâdır adında bir kadındır. Başka rivayetler daha sarih bir ifadeyle, Abdurrahman *İbnu Avf* (radıyallahu anh)'ın, boşadığı Temâdır'a seksen dinar değerinde siyahî bir cariyeyi bağışladığını belirtir. Böylece, âyette emredilen "Güzellikle salma"nın bir örneğine şahid olmaktayız. Şu halde kadın boşanmış olsa da onun gönlünü, rızasını alıcı bağışlar, ihsanlar yapılması gerekmekte, İslâmî edeb bunu emretmektedir.

UĞURSUZLUK VE FAL BÖLÜMÜ

4089 ١ – عن بريدة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لاَ يَتَطَيَّرُ مِنْ شَيْءٍ، وَكَانَ إذَا بَعَثَ عَامِلاً سَأَلَ عَنِ اسْمِهِ، فَإنْ أعْجَبَهُ فَرِحَ بِهِ، وَرُؤِىَ بِشْرُ ذلِكَ فِى وَجْهِهِ وَإنْ كَرِهَ اسْمَهُ رُؤِىَ ذلِكَ فِي وَجْهِهِ. فَإذَا دَخَلَ قَرْيَةً سَأَلَ عَنِ اسْمِهَا، فَإنْ أعْجَبَهُ فَرِحَ بِهَا، وَإنْ كَرِهَهُ عُرِفَ ذلِكَ فِى وَجْهِهِ]. أخرجه أبو داود.

1. (4089)- *Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (halkın uğursuzluk çıkardığı) hiç bir şeyden uğursuzluk çıkarmazdı. Bir memur göndereceği zaman ismini sorardı, hoşuna giderse sevinirdi ve hatta bunun neşesi yüzünde görülürdü. İsimden hoşlanmazsa buda yüzünden belli olurdu. Bir köye girecek olsa onun da ismini sorardı, hoşuna giderse sevinirdi, hoşlanmazsa, bu yüzünden okunurdu." [Ebu Dâvud, Tıbb 24, (3920).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Araplarda mevcut olan uğursuzluk inancını reddettiğini gösteren hadislerden biridir. Uğursuzluk inancı, farklı tezahürler altında pek yaygın olması sebebiyle, *Resulullah* bunu ortadan kaldırma sadedinde pek çok beyanlarda bulunmuş, tavırlar takınmıştır.

Tetâyur, teşâüm gibi kelimelerle ifade edilen uğursuzluğu reddeden *Aleyhissalâtu vesselâm,* tefâül denen hayra yormaktan hoşlanırdı. Göndereceği memurun veya gireceği köyün isminin güzel olmasından memnun olması bundandır. Kötü isimden hoşlanmaması uğursuzluk duymasından değil, tefâülün ortadan kalkmasındandır.

Resulullah tefâüle imkan tanımayan kötü isimleri güzelleriyle değiştirmiştir. Bunların bazı örneklerini daha önce kaydetmiştik.(50)

Resulullah sadece çirkin olan şahıs isimlerini değil, köy ve geçit gibi başka isimleri de değiştirmiştir. *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın güzel isimle tefâül buyurmasının bir gayesinin, güzel isim koyma emrini mü'minlere benimsetme gayesine yönelik olduğu söylenebilir. Zira, çocuğa güzel isim verilmesine, *çocuğun babası üzerindeki haklarından biri* ilan edecek kadar ehemmiyet vermiştir. Bu emrin başka tedbirlerle de takviyesi gerekli idi.

Kötü ismin yasaklanmış olmasıyla ilgili olarak İbnu Melek bir başka yorum getirir. Kaydediyoruz: "Sünnet, kişinin çocuğu ve hizmetçisi için güzel isimleri tercih etmesini gerektirir. Zira kötü isimler de bazan kadere tevâfuk eder. Sözgelimi, Allah'ın kazası, çocuğunu Hasâret (zarar) diye isimlendiren kimseye de gelecek olsa bu adama veya çocuğuna gelen zararın, bazı kimseler, o isim sebebiyle geldiğine itikad ederler ve uğursuzluk çıkarmaya yeltenirler, onunla oturup kalkmaktan ve beraberlikten kaçınırlar."

Görüldüğü üzere, *Resulullah*'ın iyi ismi tercih etmesi, güzel isimlerden tefâül edip sevinç izhar etmesi, kötü isimden uğursuzluk çıkardığı ma'nâsına gelmez. Bilakis uğursuzluk çıkarma geleneği ile mücadele gayesini de taşır.

4090 ٢ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذَا سَمِعَ كَلِمَةً أعْجَبَتْهُ قَالَ: أخَذْنَا فَألَكَ مِنْ فِيكَ]. أخرجه أبو داود.

2. (4090)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hoşuna giden bir kelime işitince: ("Amin!"; "Dediğin çıksın!"; "Allah muradını versin!" ma'nâsında olmak üzere): "Senin uğurunu kendi ağzından işittik!" buyururlardı." [Ebu Dâvud, Tıbb 24, (3917).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, hoşuna giden bir şey işitince أخَذْنَا فَألَكَ مِنْ فِيـــكَ buyurduğunu haber vermektedir. İbareyi kelimesi kelimesine tercüme edince ma'nâ şu olur: "Senin uğurunu ağzından aldık." Dilimizde bu, fazla birşey ifade etmez. Öyleyse ma'nâyı tam olarak anlamak için, bu sözü söylendiği makam ve muhatabı da göz önüne almamız, hatta aynı muhtevada gelmiş benzer başka rivayetleri

50– 1. cilt 293-297. sayfalar.

de görmemiz gerekmektedir. Nitekim, *Ebu Nuaym*'ın et-Tıbb'da kaydettiği bir rivayette, *Aleyhissalâtu vesselâm,* hoşuna giden sözü sarfeden kimseye يَا لَبَّيْكَ نَحْنُ أَخَذْنَا فَأْلَكَ مِنْ فِيكَ karşılığında bulunuyor. Burada, baştaki *"Yâ lebbeyk"* ibaresi, dilimizdeki *"Buyurun!"*; *"Başüstüne!"*; *"Tamam!"* *"Olsun!"* gibi tabirlerin yerine geçen bir sözdür. Öyleyse Aleyhissalâtu vesselâm bu ifadeleriyle, güzel bir söz sarfeden muhatabını teşci etmek, ferahlatmak, ümidini artırmak maksadına raci olmak üzere "Senin uğrunu, karşılaşacağın iyi sonucu, senin ağzından işittik, muradına eresin!" ma'nâsında bu ifadeyi kullanmıştır. Metnin tercümesini bu telakki çerçevesinde yaptık.

Müteakip iki hadisle ilgili açıklamalar bu anlayışımızın isabetliliğine delil olacaktır.رَبَّنَا لاَ تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا

4091 ٣– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ: كَانَ يُعْجِبُهُ إِذَا خَرَجَ لِحَاجَةٍ أَنْ يَسْمَعَ يَا رَاشِدُ يَانَجِيحُ]. أخرجه الترمذي.

3. (4091)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir ihtiyacı görmek üzere (yola) çıktığı zaman yâ râşid (uğurlar olsun) yâ necîh (hayırlı muvaffakiyetler) temennîlerini işitmekten hoşlanırdı." [Tirmizî, Siyer 47, (1616).]

AÇIKLAMA:

Bir iş için çıktığı zaman *Resulullah*'ın işitmeyi arzu ettiği kelimeler "Yâ râşid-yâ necîh"dir. Râşid, dilimizdeki rüşd'den gelir,doğru yolu bulan demektir. Necîh de ihtiyacı görülen yani muradına eren demektir.

Bu tabirlerin dilimizdeki tam karşılığını bulmak için bu makamda söylediğimiz tabirleri aramamız gerekir. Gayeli olarak yola çıkan kimseye, ayrılışı sırasında, "Uğurlar olsun! Allah rast getirsin!" deriz . Öyleyse yâ râşid, yâ necîh -bazı rivayetlerde, ya vâcid- gibi tabirleri *"İstikametten ayrılmayasın"*; *"Doğrulukta muvaffak olasın!"* *"Güle güle"*; *"Hayırlı işler!"*; *"Hayırlı muvaffakiyetler!"* gibi hem dua, hem nezaket, hem örf ve âdâb makamında söylenen sözlerimizle karşılamamız gerekecektir.

4092 ٤– وعن عروة بن عامر القرشى رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [ذُكِرَتِ الطِّيَرَةُ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ ﷺ: فَقَالَ: أَحْسَنُهَا الْفَأْلُ، وَلاَ تَرُدُّ مُسْلِماً. فَإِذَا رَأَى أَحَدُكُمْ مَا يَكْرَهُ فَلْيَقُلْ: اللَّهُمَّ لاَ يَأْتِي بِالْحَسَنَاتِ إِلاَّ أَنْتَ، وَلاَ يَدْفَعُ السَّيِّآتِ إِلاَّ أَنْتَ وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ

بِكَ]. أخرجه أبو داود.

4. (4092)- *Urve İbnu Âmir el-Kureşî* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında uğursuzluktan bahsedilmişti. Buyurdular ki:

"Bunun en iyisi fe'l (uğur çıkarma)dır. (Uğursuzluk inancı) bir müslümanı yolundan alıkoymasın. Biriniz, hoşlanmadığı bir şey görecek olursa şu duayı okusun: "Allahümme la ye'ti bi'l-hasenâtı illâ ente ,ve lâ yedfe'u's-Seyyiâti illâ ente velâ havle ve lâ kuvvete illâ bike. (Allahım! Hayrı ancak sen verebilirsin, kötülüğü de ancak sen defedebilirsin. (İbadet, çalışma, korunma vs. için muhtaç olduğumuz) güç ve kuvvet de ancak sendendir.)" [Ebu Dâvud, Tıbb 24, (3919).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm),* yanında "uğursuzluk" bahsi açılınca, uğursuzluğa inanmanın değil, uğura inanmanın daha iyi olduğunu söyler. Bu hususu *İbnu'l-Esîr,* en Nihaye'de şöyle açıklar: "Resûlullah fe'l'i yani uğur çıkarmayı sevmiştir, çünkü insanlar, Allah'tan hayır geleceği emelinde olur ve her bir zayıf veya kuvvetli sebeple bile Allah'ın yardımını ümîd ederlerse hayır üzere olurlar. (Beklediklerine eremeyerek) ümidleri boşa bile çıkmış olsa ümid onlar için yine de daha hayırlıdır. Çünkü Allah'ın rahmetine emel etmeyip, ümidlerini kesecek olsalar bu onlar için mutlak şerdir. Uğursuzluğa gelince bunda Allah hakkında su-i zanda bulunmak, belanın gelmesini beklemek vardır. Tefâülün (uğura inanmanın) ma'nâsı şunun gibidir: Hasta bir adam varıp işittiği bir sözle tefâül eder, yâni bir başkasının "yâ sâlim (selamete eresin)" dediğini işitir veya yitiğini arayan bir adam da, bir başkasının "Yâ vâcid (aradığını bulasın)" dediğini işitir. O vakit birinin içine sıhhate kavuşacağı, diğerinin içine de yitiğini bulacağı hususunda bir ümid ışığı doğar... Nitekim Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: *"Fe'l nedir?"* diye sorulunca *"Güzel sözdür"* diye târif etmiştir.

2- *Resûlullah,* uğursuzluk inancının, müslümanı, yapacağı işten alıkoymamasını tavsiye etmektedir. Çünkü müslüman, hayır ve şer her şeyin Allah'tan olacağına inanması sebebiyle, ona terettüp eden ve muvafık olan şey, bütün, işlerinde Allah'a tevekküldür. Allah ve Resûlünün emirlerine uyarak meşru şekilde esbâba tevessül eder, aklın, şeriatın ışığında elinden geleni yapar, neticeyi tevekkülle Allah'a bırakır. Karşısına çıkan kimseden, kuşun sağa veya sola uçmasından uğursuzluk çıkara-

rak başladığı işi yarıda bırakıp geri dönmez. "Uğursuzluk inancı bir müslümanı yolundan alıkoymasın"ın ma'nâsı budur.

3- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, insanlardaki bir zaaf sebebiyle, uğursuzluk inancından tamamen kurtulamıyabileceklerini nazar-ı dikkate alarak, bu hisse kapılanlara bir rukye (dua) tavsiye ediyor. Kişi öyle durumlarda bunu okuyup işine devam etmelidir.

4093 ٥- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : الطِّيَرَةُ شِرْكٌ قَالَهَا ثَلاثاً، وَمَا مِنَّا إلاَّ. وَلٰكِنَّ اللهَ يُذْهِبُهُ بِالتَّوَكُّلِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

5. (4093)- *İbnu Mes'ûd* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Uğursuzluk çıkarmak şirktir, uğursuzluk çıkarmak şirktir, uğur-suzluk çıkarmak şirktir. (İhtiyarsız kalbine uğursuzluk vehmi gelip içinde bazı şeylere karşı neferet duyan) hâriç bizden kimsede bu yoktur. Lakin Allah onu tevekkülle giderir." (51) [Ebu Dâvud, Tıbb 24, (3910); Tirmizî, Siyer, 47, (1614).]

AÇIKAMA

1- Burada uğursuzluğa inanmak şirk ilan edilmektedir. Âlimler şöyle izah ederler: "Bir kimsenin kendisine zarar veren, fayda celbeden şeyler olduğuna inanması sebebiyle şirke düşer. Eğer bir de bu inancın mûcibiy-le amel ederse sanki Allah'a şirk koşmuş olur ve buna şirk-i hafî denir. Bir de Allah dışında bir şeyin müstakillen zarar ve fayda vereceği itikadına düşerse bu şirk-i celî olur." *el-Kâdî* der ki: "Resulullah bunu şirk olarak isimlendirdi, çünkü Araplar uğursuz addettikleri şeyi kötülüğün hâsıl olmasında müessir bir sebep biliyorlardı. Esasen esbaba tesir vermek şirk-i hafîdir. Buna bir de cehâlet ve kötü itikad inzimâm edince durumun ne olacağı açıktır.

2- *Resûlullah*'ın *"uğursuzluk çıkarmak şirktir"* diye üç kere tekrarı, mesele hususundaki zecri mübalağalı kılmak, müessiriyeti artırmak içindir.

3- Hadîsin sonunda, kalbe eski alışkanlıktan ötürü veya ihtiyarsız olarak uğursuzluk düşüncesinin ârız olması sebebiyle hâsıl olacak zarar vehiminin Allah'a tevekkül sayesinde bertaraf olacağı belirtiliyor.

4094 ٦- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [قـال رَسـولُ اللهِ ﷺ : لاَ عَدْوَى وَلاَ طِيَرَةَ،

51-Bu terçümenin parantez içerisindeki kısmı ile ilgili bir açıklama için bakınız: 2710. hadisin açıklama kısmı.

وَيُعْجِبُنِي الْفَأْلُ قالُوا: وَمَا الْفَأْلُ؟ قالَ: كَلِمَةٌ طَيِّبَةٌ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

وزاد البخاري، قال: [وَيُعْجِبُنِي الْفَأْلُ الصَّالِحُ، الْكَلِمَةُ الْحَسَنَةُ].

6. (4094)- *Hz. Enes* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Ne sirayet (bulaşma), ne de uğursuzluk vardır. Benim fe'l hoşuma gider." Yanındakiler sordu: "Fe'l nedir?"

"Güzel bir sözdür!" buyurdu."

Buhârî'nin rivayetinde şu ziyade mevcuttur: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Benim, dedi, fe'l-i sâlih, güzel bir kelime hoşuma gider." [Buhârî, Tıbb 44, 54; Müslim, Selam 113, (2224); Ebu Dâvud, Tıbb 24, (3916); Tirmizî, Siyer 47, (1615).]

4095 ٧– وعن سهل بن سعد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنْ كَانَ (يَعْني الشُّؤْمَ) في شيءٍ فَفِي الْفَرَسِ وَالْمَرْأَةِ وَالْمَسْكَنِ]. أخرجه الثلاثة.

7. (4095)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallahu anh): "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir şeyde (uğursuzluk) olsaydı, bu atta, kadında, meskende olurdu."* [Buhârî, Cihad 47, Nikah 17; Müslim, Selam 119, (2226); Muvattâ, İsti'zân 21.]

4096 ٨– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ عَدْوَى وَلاَ صَفَرَ وَلاَ غُولَ]. أخرجه مسلم.

يقال «الصَّفَرُ» حية في البطن تصيب الإنسان إذا جاع فتؤذيه، وكانت العرب تزعم أنها تعدي، وقيل هو تأخير المحرم إلى صفر وهو النسيء الذي كانت الجاهلية تفعله فأبطله الإسلام.

8. (4096)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Ne sirâyet, ne safer, ne de gûl vardır." [Müslim, Selam 109, (2222).]

4097 ٩– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رسول اللهِ ﷺ: لاَ عَدْوَى وَلاَ صَفَرَ وَلاَ هَامَةَ. قَالَ أعْرَابِيٌّ: يَا رسول اللهِ، مَا بَالُ الإبلِ تَكُونُ في الرَّمْلِ كَأنَّهَا الظِّبَاءُ فَيَأتِي الْبَعِيرُ الأجْرَبُ فَيَدْخُلُ فِيهَا فَيُجْرِبُهَا. فَقَالَ ﷺ: فَمَنْ أعْدَى الأوَّلَ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

9. (4097)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Ne sirâyet, ne safer ne de hâme vardır!" Bunu işiten bir bedevî atılıp:

"Ey Allah'ın Resulü! Öyle de, kumda geyik gibi olan develer, uyuzlu bir deve aralarına girince hepsine uyuz bulaşması nasıl oluyor?" diye sordu. *Aleyhissalâtu vesselâm* şu cevabı verdi: "Peki, birinciye kim sirâyet ettirdi?" [Buhârî, Tıbb 54; Müslim, Selam 101, (2220); Ebu Dâvud, Tıbb 24, (3911, 3912, 3913, 3914, 3915).]

4098 ١٠ – وعن قطن بن قبيصة عن أبيه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رسولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: الْعِيَافَةُ وَالطِّيَرَةُ وَالطَّرْقُ مِنَ الْجِبْتِ]. أخرجه أبو داود.

« العِيَافَةُ » زجر الطير والتفاؤل بها كانت العرب تفعله.

و« الطَّرْقُ » الضرب بالحصى وقيل هو الخط في الرمل، وفي كتاب أبي داود: إن « الطَّرْقَ » الزجر.

و« العيافة » الخط.

و« الجِبْتُ » كل ما عبد من دون اللهِ وقيل هو الكاهن والشيطان.

10. (4098)- *Katan İbnu Kubeysa* babası (radıyallahu anh)'tan naklen anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: *"İyâfe, tıyere, tark sihirdendir."* [Ebu Dâvud, Tıbb 23, (3907).]

AÇIKLAMA:

1- Bu kaydedilen hadislerde, *Resulullah* devrinde yer verilen birçok uğursuz addetme nevlerinin zikri geçmekte ve hepsinin de Aleyhissalâtu vesselâm tarafından reddedildiği, yasaklandığı görülmektedir: "Bazı tabirlerin hemen hemen bütün hadislerde tekrarla geçtiği için, bu hadisleri birleştirerek, geçen tabirleri ayrı ayrı açıklamayı uygun bulduk. Açıklamayı sırayla yapacağız:

❑ ADVA' *adâ*'dan gelir, sirayet etmek yani hastalığın bulaşması demektir. Öyleyse burada hastalığın bulaşma hadisesi inkar edilmektedir: لاَعَدْوَى yani *"Bulaşma yok!"* Halbuki daha önce, başka hadislerde (4038, 4039) sirayetin kabul edilip bulaşmayı önlemek için karantina tedbirinin vaz'edildiğini görmüş idik. Öyleyse burada tevile gerek vardır. Âlimler bunu "hastalığın Allah'ın bilgisinden hariç olarak kendiliğinden

bulaşma inancının reddedildiğini" belirtirler. Yani asıl olan hastalığın sirayetidir. Bu kabul edilmekle beraber, sirayet hadisesinin Allah'ın iradesiyle, kazasıyla olduğuna inanılacaktır. Öyleyse hadiste, sirayete yüzde yüz gözüyle bakıp, hastalar kaderlerine terkedilmeyecek, onlara gereken insanî alaka ve yakınlık da ihmal edilmeyecek ma'nâsı mevcuttur.

❑ TIYARE'nin izahı daha önce geçti. Ancak bu kelime bazen tetayyur şeklinde geçer. Bazı âlimler ikisi arasında fark görmüş, tetayyur'a uğursuzluk inancı, tiyare'ye de bu inançla ameldir demişlerdir.

Bu kelimeler tayr kelimesinden gelir; "kuş" demektir. Uğursuzluk çıkarma işi daha ziyade kuşların uçmasına göre yapıldığı için, mefhum o kökten bir kelime ile tesmiye edilmiştir.[52] Ancak, araplarda uğursuzluk inancı, bazıları hadislerde görüldüğü üzere kuşlardan dışarı çıkmış, senenin bazı aylarına bile sirayet edecek şekilde vüs'at kazanmıştır.

❑ FE'L: Dinimizdeki fal kelimesi buradan gelir. Fe'l delâlet ettiği mefhum itibariyle bizim "fal"dan farklı olduğu için, iltibası önlemek maksadıyla kelimenin aslî şeklini korumayı uygun gördük. Fe'l'in ne olduğunu bizzat Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* açıklamaktadır (4094. hadis): **Kelimetun tayyibetün.** Bununla, duruma göre "Hayırlı yolculuklar"; "İşin rast gitsin"; "Allah kavuştursun"; "Muradına eresin", "Aradığını bulasın" gibi nezaketen söylenen dua ve temenni cümlelerinin kastedildiğini daha önce (4090. hadis) açıkladık.

❑ SAFER: *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *"yok"* diye reddettiği safer, *İbnu'l-Esîr*'in açıklamasına göre, bir yılandır: "Arablar zannederdi ki karınlarında safer denen bir yılan var, acıkınca insanı sokar ve ezaya sebep olur." Bunun, insan veya hayvan karnında bulunup sirayet ettiğine inanılan bir hastalık olduğu; bununla bizzat safer ayının kastedildiği, safer'e girilince uğursuzluğa uğranılacağına inanıldığı vs. de söylenmiştir. Şu halde hadîs, hepsini reddetmiş olmaktadır.

❑ GÛL: *İbnul-Esîr* bunu, "Arapların çölde bulunduğuna inandıkları cin ve şeytanlardan bir nev" olarak açıklar. Öyle bir nev ki, çok çeşitli renklere, şekillere bürünerek insanlara gözükür, yollarını şaşırtıp helâke atar. Aleyhissalâtu vesselâm böyle bir şeyin olmadığını söylemiştir.

Bazı âlimler: "Resûlullah "gûl" denen varlığı inkar etmiş değildir, ona izafe edilen çeşitli renklere bürünüp insanları aldatma gibi inançları reddetmiştir" demişlerdir. Buna göre لاغُولَ (Gûl yoktur)"un ma'nâsı *"Gûl*

52- Kuşlarla ne surette tefayyurda bulunduğu daha önce genişçe ilan edildi. Oraya bakılsın. (2710. hadisin açıklama kısmı).

hiç kimseyi şaşırtamaz" olur. Bu te'vile şahid olarak şu hadîsi gösterirler: لاَغُولَ وَلَكِنِ السَّعَالِي *"Gûl yoktur, seâli vardır."* Se'âli ise cinlerin sihirbazlarıdır. Öyleyse ma'nâ şu olur: "Gûl yok, ancak cinlerin sihirbaz takımı vardır, onlar insanın gözlerini boyayarak bir kısım iltibaslara sevkederler."

❑ HÂME: Birçok ma'nâya gelmektedir:

★★ Bir kuştur, bu kuşun baykuş olduğu da söylenmiştir. İnanca göre, bir kimsenin damına kondu mu oraya bela iner.

★★ Lügat olarak baş demektir, her şeyin başı. Arapların inancına göre, öldürülen kimsenin ruhu, başından bir kuş olarak çıkar, intikamı alınıncaya kadar "beni sulayın, beni sulayın; kan, kan" diye bağırır. İntikamı alınınca uçup gider.

★★ Arapların bir diğer inancına göre, bu ölenin kuş olup uçan ve sadâ diye isimlendirdikleri "kemiği"dir, "Ruhu"dur diyen de olmuştur.

Şu halde Resûlullah hem bunların varlığını reddetmiş, hem de bu inançların bâtıl olduğunu beyan etmiş olmaktadır.

❑ IYÂFE: Kuş falıdır. Çeşitli şekillerde olabilir. Mesela kuş uçurulur, sağa giderse hayra, sola giderse şerre yorulur. Bazan önüne çıkan bir kuşun ismini veya cinsini değerlendirmek suretiyle tefâül edilir. Mesela ukâb dedikleri bir kuşla *"ikab"*a, gurâb (karga) ile gurbete , hüdhüd ile hidâyete tefâül ederlerdi. Bu bâzan da kuşun arkasından bağırıp çağırmak suretiyle icra edilir. Kamus'taki tarifi şöyle: "Kuş kısmıyla tetayyur ve tefe'ül eylemek ma'nâsınadır ki bedevî âdetidir. Mesela kuşun ismini ve savtını (sesini) ve nüzûl ve mürûru mâkûlesi evzâ ve ahvâlini i'tibar edip zu'mlarına muvafık muktezâları üzere tefâ'ül ve teşâ'üm ederler." *İbnu'l-Esîr*'in açıklaması daha vecîz olarak şöyle: "Bu kuş falıdır, kuşun ismi, sesi ve geçtiği yerle tefâülde bulunmak (uğur veya uğursuzluk) çıkar-maktır. Arapların çokça başvurdukları bir âdetleri idi." Yine İbnu'l-Esîr'in açıklamasına göre aynı kökten ism–i fâil olan âif, bir nevi kâhindir, fal beyan eden sezgi ve zannda bulunan kimsedir. Mesela *Şureyh*'in âif olduğunu yani isabetli sezgi ve zannlarda bulunan biri olduğunu örnek olarak kaydeder. Araplar zannında isabetli olana kâhin, sözünde tesirli olana sâhir dedikleri gibi, sezgi ve zannında yanılmayana da âif derlermiş.

Kısacası *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bunu sihrin bir çeşidi ilân ederek yasaklamıştır.

❑ TARK: Bu kadınların çakıl vurarak icra ettikleri bir fal çeşididir. *İbnu'l-Esîr* bazılarının kum üzerine çizilen hatlarla yapılan kehâneti tark

olarak isimlendirdiklerini kaydeder. Şu halde bu da bir kehânet çeşididir. Resûlullah bunu da yasaklamıştır.

❑ NEV': Burada kaydedilen hadîslerde geçmiyor ise de, bu çeşit rivayetlerin bazılarında *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın nev'i de yasakladığı belirtilir. Nev' yıldız demektir. Ancak nevin yasaklanması, yıldızlarla ilgili bâtıl bir inancın yasaklanması demektir. Bu inanca göre biri şarkta, diğeri garbta iki yıldız var. Şarktaki doğunca onun mukabili de garbtan batmaktadır, yağmur ve rüzgar bu doğan veya batan yıldızların tesiriyle hâsıl olmaktadır.

Bazı şârihler ise, nevin, sabahın gelmesiyle menâzilü'l-kamerden bir yıldızın batmasından ibaret olduğunu söylemiştir. Bu yıldızlar yirmisekizdir. Her onüç gecede bir tanesi güneşin doğmasıyla mağribten batar, buna mukabil aynı anda bir diğeri doğudan doğar.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), mazinin karanlıklarından intikal edip, insanların kalplerinde tevhid nurunun bütün haşmetiyle doğmasına mani olup onları küsûfa tutup, lekeleyen gölgeleyen bu hakikatsız inançların hepsine hâtime çekmiş, bâtıl olduklarını, şirk olduklarını, kesin bir dille, haram edilmiş bulunan sihr'in, kehânetin birer şubesi olduklarını açık şekilde ilan etmiştir. Ancak ne var ki, ilim asrı olmakla iftihar eden, ilmîliği, aydınlığı kimseye bırakmayan günümüz insanı bile hala yıldız falları, çeşitli isimler altında tezahür eden falcılık ve kehânetlerle meşgul olmakta kendini aldatmakta, şarlatanlara soyulmaktadır.

2- Burada, 4095 numaralı hadiste temas edilen *at, kadın ve meskende uğursuzluk* meselesine de temas etmemiz gerekmektedir. Hadiste Resulullah: "Eğer birşeyde (uğursuzluk) olsaydı, bu atta, kadında, meskende olurdu" buyurmaktadır. Hadis bu muhtevası ile eşyada uğursuzluğu kökten reddetmektedir. Ancak hadisin bazı vecihleri لاَ عَدْوَى وَلاَ طِيَرَةَ وَاِنَّمَا الشُّؤْمُ فِي ثَلاَثَةٍ الْمَرْأَةِ وَالْفَرَسِ وَالدَّارِ *"Ne sirayet ne de uğursuzluk yoktur. Uğursuzluk sadece üç şeyde vardır: "Kadında, atta, evde"* şeklindedir.

Hadisin bu vechi ile sadedinde olduğumuz vechi arasındaki teâruz açıktır. Birinde uğursuzluk toptan reddedilirken, diğerinde üç şeyde olduğu takrir edilmektedir. Ülemâ bu hususta farklı yorumlar beyan etmiştir. *Nevevî* der ki: "Ülemâ bu hadis hususunda ihtilaf etti. İmam Mâlik ve bir grup âlim: "Hadisin zâhirî ma'nâsı esastır, Allah Teâlâ hazretleri bazan bir evde oturmayı zarar ve helâke sebep kılar. Muayyen bir kadın veya atın veya hizmetcinin ittihaz edilmesi de Allah'ın kazasıyla helak hâsıl edebilir. Öyleyse hadisin ma'nâsı, bazı rivayetlerde tasrih

edildiği şekilde, bazan bu üç şeyden uğursuzluk hâsıl olur demektir. Hattâbî ve pek çokları, bunun istisna manasında olduğunu, yani, oturulması hoşlanılmayan ev veya sohbetinden hoşlanılmayan kadın, veya hoşlanılmayan at ve köle hariç (uğursuzluk hiç bir şeyde yok). Öyleyse boşama, satma, terketme vs. yollarla onlardan ayrılmak gerekir" demiştir."

İbnu'l-Esir'in yorumu şöyle: "Hadisin ma'nâsı şudur: Eğer hoşlanılmayan ve âkibetinden korkulan bir şey bulunsaydı şu üç şeyde olurdu. Uğursuzluğu bu üç şeye tahsis etmiştir. Çünkü, Arapların sağdan ve soldan gelen kuş, geyik vs. gibi şeylerden uğur veya uğursuzluk çıkarma anlayışlarını iptal edince, buyurdu ki:

"Eğer birinizin oturmaktan hoşlanmadığı bir evi veya beraberliğini istemediği bir kadını veya beslemesinden zevk almadığı bir atı varsa, bunlardan ayrılsın. Sözgelimi bir başka eve geçsin, hanımı boşasın, atı satsın." Ayrıca: "Evin uğursuzluğu, darlığı ve komşularının kötülüğüdür; kadının uğursuzluğu kısırlığıdır; atın uğursuzluğu, üzerinde cihad yapılmamasıdır" da denmiştir."

İbnu Hacer'in zaafına dikkat çekerek kaydettiği bir İbnu Ömer hadisinde Resulullah şöyle buyurmuştur:

"Eğer at uysal değil hırçınsa o uğursuzdur, eğer kadın, daha önce bir başka kocaya gitmiş, şimdi eski kocasını özlüyorsa o da uğursuzdur. Ev ezan ve ikamet işitilmeyecek kadar mescidden uzaksa o da uğursuzdur. Eğer bu üç şey, bu vasıflardan uzaksa mubârektirler."

4099 ١١ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللهِ: إنَّا كُنَّا فِي دَارٍ كَثِيرٍ فِيهَا عَدَدُنَا كَثِيرٌ فِيهَا أمْوَالُنَا. فَتَحَوَّلْنَا إلَى دَارٍ أُخْرَى فَقَلَّ فِيهَا عَدَدُنَا وَقَلَّتْ فِيهَا أمْوَالُنَا. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: ذَرُوهَا ذَمِيمَةً]. أخرجه أبو داود.

11. (4099)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam dedi ki: "Ey Allah'ın Resulü! Biz bir evdeydik, oradayken sayımız çok, malımız bol idi. Sonra bir başka eve geçtik. Burada sayımız da azaldı, malımız da."

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): *"Burayı zemîm (addederek) terkedin!"* buyurdular." [Ebu Dâvud, Tıbb 24, (3924).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, sanki *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın evde uğursuzluk inancını teyid ediyor ma'nâsı çıkmaktadır. Çünkü sual sahibi, gel-

dikleri bu ikinci evde uğursuzluğa uğrayarak sayılarının azaldığını, mallarında kayıplara uğradıklarını beyan ederek bu ikinci evi terkedip etmeme hususunda fetva ve izin istemektedir. Uğursuzluk inancı, yasaklanmış olmasına rağmen, *Resulullah* evi terketmelerine irşad buyuruyor. *İbnu'l-Esîr*, evin zemim addedilerek terkedilmesi uğursuzluk inancıyla hareket etmek değildir dedikten sonra: "Evin zemîm (kötü) olmasının ma'nâsı "havası sizin için muvafik değil" demektir" der. Erdebilî'nin el-Ezkâr'daki yorumu daha farklı: "Bunun ma'nâsı şudur: "Onu terkedin" demek, "orası hakkında düştüğünüz sû-i zandan ve orada uğradığınız musibeti görmekten kurtulmak için bir başka yere geçin" demektir."

Hattâbî ve *İbnu'l-Esîr* de şu kanaati beyan ederler: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, içlerine düşen, meskenleri sebebiyle belaya uğradıkları zannını iptal için onlara evlerini değiştirmeyi emretmiştir. Evlerini değiştirdiler mi bu vehmin kaynağı kuruyacak kalplerine giren şüphe onlardan uzaklaşacaktı."

Şu halde, Resulullah'ın bu hadislerinden, insanın, imkan nisbetinde, hoşuna gidecek bir meskende oturmaya çalışması prensibi çıkarılabilmektedir. Ömrümüzün büyük bir kısmı evde geçmesi haysiyetiyle, onun komşuları, genişliği, havası, çarşı, pazar, cami, mektep gibi içtimâî müesseselere yakınlığı yönüyle uygun ve hoşa gidecek mahiyette olması son derece ehemmiyetlidir. Hatta Resulullah bir hadislerinde "Kişinin saadeti üç şeye bağlıdır: İyi kadın, iyi mesken, iyi binek" buyurarak meskeni saadetimizin temel unsurlarından biri olarak tavsif buyurmuştur.(53)

Şu halde sadedinde olduğumuz hadisten evde teşâüm olduğunun ihsasını değil, evin saadetimizdeki ehemmiyetinin takrîrini görmemiz gerekmektedir.

53- İslamî meskenle ilgili geniş açıklamayı 2. ciltte sunduk (s. 55-95).]

ZIHÂR BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Zıhâr veya *müzâhere,* lügat olarak, arka ma'nâsına gelen zahr'dan gelir. İki şey arasında bir mutabakat ve mümâselet vücuda getirmek manasındadır. Boşanma bahsinin bir ıstılahı olarak: Kocanın, hanımını neseb, reza (süt emme) veya müsâharet (evlenmeden hâsıl olan akrabalık bağı) suretiyle müebbeden mahremi olan bir kadının, kendisince bakılması caiz olmayan arkası, karnı, uyluğu gibi bir uzvuna teşbih etmesidir. Bu muamelede daha ziyade *zahr* (sırt) kelimesi kullanıldığı için zıhâr denmiştir. *Zahr* kelimesi çoğu kere, edeb icabı, karın ve tenâsül uzvu yerine kullanılmış olur.

Bu, bir nevi boşamadır. Zira helal olan hanımını, haram olan bir yakınına benzetmek suretiyle, onu kendisine haram kılmış olmaktadır, mezmum bir davranıştır.

Böyle bir benzetme muamelesinde bulunan kimseye, zıhar kefâretinde bulunmadıkça hanımı haram olur. Cinsî temas, öpme, şehvetle kucaklama ve lems (değme) gibi muamelelerde bulunamaz. Mesela bir kimsenin, hanımına: *"Sen bana annemin arkası gibisin"; "ben sana zıhâr ettim"; "sen bana anam gibisin"*,[54] *"sen bana anam gibi haramsın"* nevinden sözler sarfeden kimse zıharda bulunmuş olur.

Kefâret olarak şunlardan birini yapması gerekir:

★ Köle âzad etmek.

★ İki ay muttasıl oruç tutmak.

★ Altmış fakire sabahlı akşamlı günde iki öğün olmak üzere yemek yedirmek.

54- Bu söz mutlak olduğu için zıhar niyetiyle söylenmişse tahrimiyete sebep olur. Aksi halde olmaz.

Bu üç şıktan birini tercih hakkı yoktur. Maddi imkanı olan köle âzad eder. Olmayan sıhhati elveriyorsa oruç tutar; değilse fakir doyurur.

Teferruat için ilmihal kitaplarına bakılmalıdır.

4100 ١- عن سلمة بن صخر البياضي رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كُنْتُ امرأً أُصيبُ منَ النّسَاءِ مَالاَ يُصيبُ غَيْرِى فَلَمَّا دَخلَ شَهْرُ رَمَضَانَ خِفْتُ أنْ أُصيبَ مِنِ امْرَأتِي شَيْئــاً يَتَتَابَعُ بِي حَتّى أُصْبِحَ فَظَاهَرْتُ مِنهَا حتّى يَنْسَلِخَ شَهْرُ رَمَضَانَ فَبَيْنَا هِيَ تَخْدُمُنِى ذَاتَ لَيْلَةٍ إذْ تَكَشَّفَ لِي مِنْهَا شَيْءٌ. فَلَمْ ألْبَثْ أنْ نَزَوْتُ عَلَيْهَا. فَلَمَّا أصْبَحْتُ خَرَجْتُ إلــى قَوْمِي فَأخْبَرْتُهُمُ الْخَبَرَ. قَالَ: فَقُلْتُ امْشُوا مَعِي إلــى رَسُولِ اللهِ ﷺ. قَالُوا: لاَ وَاللهِ فَانْطَلَقْتُ إلى رسـول اللهِ ﷺ فَأخْبَرْتُهُ. فَقَالَ: أنْتَ بِذَاكَ يَا سَلَمَةُ؟ قُلْتُ: أمَا بِذَاكَ يَا رَسُولَ اللهِ مَرّتَيْنِ وَأنَا صَابِرٌ لأمْرِ اللهِ فَاحْكُمْ فِيَّ بِمَا أرَاكَ اللهُ قَالَ: حَرِّرْ رَقَبَةً. قُلْتُ: وَالَّذِى بَعَثَكَ بِالحَقّ نَبِيّاً مَا أمْلِكُ رَقَبَةً غَيْرَهَا، وَضَرَبْتُ صَفْحَةَ رَقَبَتِي قَالَ: فَصُمْ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ. قُلْتُ: وَهَلْ أصَبْتُ الَّذِي أصَبْتُ إلاَّ مِنَ الصِّيَامِ. قَالَ فَأطْعِمْ وَسْقـاً مِنْ تَمْرٍ بَيْنَ سـتّينَ مِسْكِيناً. قُلْتُ: وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقّ نَبِيّاً لَقَدْ بِتْنَا وَحْشَيْنِ مَالَنَا طَعَامٌ. قَالَ: فَانْطَلِقْ إلــى صَاحِبِ صَدَقَةِ بَنِى زُرَيْقٍ فَلْيَدْفَعْهَا إلَيْكَ. فَأطْعِمْ سِتّينَ مِسْكِيناً وَسْقاً مِنْ تَمْرٍ وَكُلْ أنْتَ وَعِيَالُكَ بَقِيَّتَهَا. فَرَجَعْتُ إلى قَوْمِي. فَقُلْتُ: وَجَدْتُ عِنْدَكُمُ الضّيْقَ وَوَجَدْتُ عِنْدَ رَسـولِ اللهِ السَّعَةَ وَحُسْنَ الرَّأىِ وَقَدْ أمَرَ لِي بِصَدَقَتِكُمْ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

1. (4100)- *Seleme İbnu Sahr el-Beyâzî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben, bir başkasında rastlanmayacak derecede kadın mevzuunda zaafı olan (ve şiddetli ihtiyaç duyan) bir kimseydim. Ramazan ayı girince (tahammül edemeyip oruçlu iken) hanımına temas ediveririm diye korktum. Ve Ramazan boyu devam edecek bir zıhârda bulundum. Sabah olunca yakınlarıma gidip durumu haber verdim. Ve: "Benimle Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelin (durumumu sorayım)" dedim."

"Vallahi hayır! Gelmeyiz!" dediler.

Resulullah'a tek başıma gittim, durumu haber verdim.

"Yani sen böyle mi yaptın ey Seleme?" buyurdular.

Ben: "Evet ben öyle yaptım! Evet ben öyle yaptım. Ancak Allah'ın emri karşısında sabırlıyım, Allah size her ne göstermişse onu bana hükmedin!" dedim. *"Bir köle âzad et!"* emrettiler. Ben: "Sizi hak peygamber olarak gönderen Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun şundan başka rakabem yok deyip rakabeme elimle şaplattım."(55) *"Öyleyse peş peşe iki ay oruç tutacaksın!"* buyurdular. Ben: "Ama ben bu günahı oruç yüzünden işledim, (dayanamam)!" dedim. *"Öyleyse buyurdular, altmış fakire bir vask kuru hurma taksim et!"*

"Seni hak peygamber gönderen Zât-ı Zülcelâle yemin olsun (ben ve hanım, her) ikimiz aç ve yiyeceksiz olarak geceyi geçirdik" dedim. (Aleyhissalâtu vesselâm bu sözüm üzerine):

"Benî Zureyk'in sadaka mallarına bakan memura git, o miktar (hurma)yı sana versin, sen altmış fakire yedir. Geri kalan bakiyeyi de sen ve iyaliniz yeyin" buyurdular. Ben kavmime döndüm. Onlara: "Sizden zorluk ve bed fikir gördüm. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'da ise genişlik ve güzel fikir buldum. Bana sadakanızdan verilmesini emretti! dedim." [Ebu Dâvud, Talâk 17, (2213); Tirmizî, Talâk 20, (1200); Tefsir, Mücâdile 3295; İbnu Mâce, Talâk 25, (2062).]

AÇIKLAMA:

1- Burada, zıhârda bulunduğu halde yeminini tutmayan bir sahâbîye Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın verdiği hükmü ve bunun tatbikatına bir örnek görmekteyiz.

2- *Vask:* Altmış sa'dır. Bir sa' ise 2, 20 ile 2,650 litre arasında bir hacim ölçüsüdür.

3- Hadis, kefâret olarak altmış fakirin doyurulmasını âmirdir. Nitekim *İmam Şâfiî* ve *İmam Mâlik* hazretleri böyle hükmederler. Ancak *Ebu Hanîfe* merhum bir fakiri altmış gün doyurmakla da kefaretin yerine getirileceğine hükmetmiştir.

4- Bu hadisten hareketle *Sevrî, Ebu Hanîfe* ve Ashâbı bir fakir için hurma, darı, arpa veya kuru üzümden bir sa', buğdaydan da yarım sa' vermenin vacib olduğuna hükmetmişlerdir.

İmam Şâfiî ise, bu hususta gelen ve vask yerine arâk tabiri geçen baş-

---

55– Rakabe, köle demek ise de lügat olarak boyun demektir. Sahâbî, burada, "âzad edebilecek başka bir boynum (yani kölem) yok" ma'nâsında kendi boynuna eliyle şaplatıp: "Bundan başka boynum yok!" der.

ka rivayetleri göz önüne alarak: "Vacib olan, her fakir için bir müdd miktarı vermektir" demiştir. Arâk ise onbeş sa' miktarında bir hacim ölçüsüdür.

5- Hadisin zâhirine göre, kişi her üç nevini de yerine getirmekten aciz de olsa kefâret yine de sâkıt olmamaktadır. Zira, adam köle âzad edemiyeceğini, üstüste iki ay oruç tutamayacağını, altmış fakiri de doyuramayacağını söyleyince, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, ona, kefaretini yerine getirecek miktarda yardımda bulunmuştur. *İmam Şâfiî* ve *Ahmed İbnu Hanbel* böyle hükmetmişlerdir.

Bazı âlimler, bu durumda kefâretin düşeceğine hükmetmiştir.

Bazıları da, tafsili esas almış, "Ramazan orucunun kefâreti düşer, diğer kefâretler düşmez" demiştir.

6- Köle âzadı hususunda da ülemânın farklı bir değerlendirmesine dikkat çekmede fayda var: Hadisin ıtlakını esas alan Atâ, Nehâî ve Ebu Hanîfe rahimehumullah: "Kölenin mü'min olup olmamasına bakılmaz, herhangi bir kölenin âzadı yeterlidir" demişlerdir. *İmam Mâlik, Şâfiî* ve diğer bir kısım ülemâ: "Kâfir kölenin âzad edilmesi ne câizdir ne de yeterli!" demişlerdir. Bunlara göre, bu mutlak hadis, katille ilgili kefareti beyan eden âyette "iman" şartı ile kayıtlanmıştır. Bu iddiaya: "Bir hükmü diğer bir meselenin hükmüyle kayıtlamak caiz olmaz" diye cevap verilmiştir. Meselede bazı tafsil daha varsa da, bu kadarını yeterli görüyoruz.

4101 ٢– ولأبي داود في أخرى: [أنَّ جَمِيلَةَ كَانَتْ تَحْتَ أَوْسِ بْنِ الصَّامِتِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا. وَكَانَ رَجُلاً بِهِ لَمَمٌ. وَكَانَ إذَا اشْتَدَّ لَمَمُهُ ظَاهَرَ مِنِ امْرَأَتِهِ فَأَنْزَلَ اللهُ فِيهِ كَفَّارَةَ الظِّهَارِ].

« التَّتَابُعُ » التهافت في الشر واللجاج فيه ولا يكون إلا في الشر.

ومعنى « نَزَوْتُ » وثبت عليها، وأراد به الجماع.

وقوله « بتنا وَحْشِين » أي لاطعام لنا، يقال أوحش الرجل: إذا جاع، وتوحش: إذا خلا بطنه.

2. (4101)- *Ebu Dâvud*'un bir diğer rivayetinde şöyle denir: "Cemîle, Evs İbnu's-Sâmit (radıyallahu anhümâ)'nın nikahı altında idi. Evs ise, kendisinde kadına karşı şiddetli istek bulunan birisi idi. Bu duygusu şiddet peyda edince (nefsini frenlemek maksadıyla) hanımına zıharda bulundu. Bunun üzerine, Allah Teâlâ Hazretleri, onun hakkında kefaret-i zıhâr(la ilgili âyet)i inzal buyurdu." [Ebu Dâvud, Talâk 17, (2218).]

AÇIKLAMA:

1- *Cemîle* (radıyallahu anhâ)'nın hikayesi burada özet olarak görülmektedir. Ancak hadise muhtelif rivayetlerde tafsilatlı olarak gelmiştir. Buna göre, bir diğer adı Huveyle olan Cemîle, kocası Evs (radıyallahu anh)'ın zıhârda bulunması üzerine, telaşla Resulullah Aleyhissalâtu vesselâm'a gelir, durumunu anlatır. Cemîle'nin telaşı, zıhâr'ın, cahiliye devrinde talâk sayılmasından ileri geliyordu.

Cemîle'yi dinleyen Aleyhissalâtu vesselâm: *"Sen kocana haram oldun!"* der. Cemîle: "Ama kocam talâk kelimesini kullanmadı" derse de Aleyhissalâtu vesselâm: *"Sen kocana haramsın"* cevabında ısrar eder. Cemîle: "Meselemi Allah'a arzedeceğim!" diyerek Resulullah'a gider gelir, yüzünü semaya kaldırarak Allah'a şikayetlerde bulunur. Resulullah, kocası hakkında onu teskin etmeye, ikna etmeye çalışır: *"Allah'tan kork, o senin amcanın oğludur"* buyurur. Ama kadın direnmesine gidip gelmelerine, Allah'a şikayetlerine devam eder. Derken âyet nâzil olur: **"(Habibim), zevci hakkında seninle direşip duran, (nihayet halinden) Allah'a da şikâyet etmekte olan (kadın)ın sözünü (umulduğu vech ile) Allah dinlemiştir. Allah sizin konuşmanızı zâten işitiyordu. Çünkü Allah, hakkıyla işitici, kemaliyle görücüdür.**

İçinizden zıhâr yapagelenlerin (karıları) onların anaları değildir. Anaları kendilerini doğuranlardan başkası değildir. Şüphe yok ki onlar her halde çirkin ve yalan bir laf söylüyorlar. Muhakkak Allah çok bağışlayıcı, çok mağfiret edicidir. Kadınlardan zıhâr ile ayrılmak isteyip de sonra dediklerini geri alacaklar (için), birbirleriyle temas etmezden evvel, bir köle âzad etmek (lazımdır). İşte size bununla öğüt veriliyor. Allah ne yaparsanız hakkıyla haberdardır.

Fakat kim (bunu) bulamazsa, (yine) birbirleriyle temas etmezden evvel, fasılasız iki ay oruç (tutsun). Buna da güç yetiremezse altmış yoksul (doyursun). (Kefaretteki) bu (hafifletme) Allah'a ve peygamberine iman (da sebat) etmekte olduğunuz içindir. Bu (hükümler) Allah'ın (tayin ettiği) hallerdir. (Bunları kabul etmeyen) kâfirler için ise elem verici bir azab vardır" (Mücâdile 1-4).

Âyet üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: *"Kocan bir köle âzad edecek!"* buyurur. Kadın: "Bunu bulamaz! der. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Öyleyse, peşpeşe iki ay oruç tutar!"* buyurur. Kadın: "Ey Allah'ın Resûlü! Kocam

yaşlı bir kimsedir, oruç da tutamaz!" der. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Öyleyse altmış fakiri doyursun!" ferman eder. Kadın: "Onun tasadduk edecek bir şeyi de yok!"* der. Bunun üzerine *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bir arâk kuru hurma getirir. Kadın: "Ey Allah'ın Resulü! Ben ona bir başka arâkla da yardım ederim" der.

Aleyhissalâtu vesselâm: "İyi yaparsın, git, bununla kocan adına altmış fakiri doyur ve amca oğluna dön!" emreder.

Ebu Dâvud: "Bu rivayette, Cemîle'nin kocasıyla istişare edip, iznini almadan kocası adına kefâretini ödediği ve *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın da bunu tecviz edip teyid ettiği görülmektedir" der.

2- Bu rivayet, zıhâr yapan kimseye, kefarette bulunmazdan önce hanımına temasın haram olduğunu ifade eder. Ülemâ bu hususta icma etmiştir. Şayet temas etmişse, kefaret düşmediği gibi, cezada artma da olmaz. Salt İbnu Dînâr der ki: "On kadar fakîhe, kefareti yerine getirmeden hanımına temas eden kimsenin hükmü hususunda sordum. Hepsi de: "Tek bir kefaret öder" dedi." Bu hususta dört imam da aynı görüştedir.

Şunu da belirtelim ki: "Hasan Basrî ve İbrahim Nehâî hazretleri: "Kefaretten önce temas eden erkeğe üç kefaret gerekir" demişlerdir. Diğer taraftan Zührî, Sâid İbnu Cübeyr ve Ebu Yusuf da, "Temasla kefâretin düşeceğine" kâil olmuşlardır.

İLİM BÖLÜMÜ

(Bu bölümde yedi fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

ÂLİMLERİN FAZİLETİ

İKİNCİ FASIL

İLME TEŞVİK

ÜÇÜNCÜ FASIL

İLİM ÂDÂBI

DÖRDÜNCÜ FASIL

İLİM ÖĞRETME ÂDÂBI

BEŞİNCİ FASIL

HADİS RİVAYETİ VE NAKLİ

ALTINCI FASIL

HADİSİN YAZILMASI

YEDİNCİ FASIL

İLMİN KALDIRILMASI

UMUMÎ AÇIKLAMA

İLİM

"Günümüzde ilmî gelişmeler görülmedik bir hız ve seviyeye ulaştı ve çağımız âdeta bir sürprizler çağı haline geldi. Diyebiliriz ki; şu son çeyrek asırda, ilmin insanoğluna armağan ettiği yeni buluş ve keşifler, önceki devirlere ait bütün buluş ve keşiflerden daha fazla olmuştur. Gün geçmiyor ki, mikro-âlemden makro-âleme kadar çok geniş bir sahada, bir sürü yeni yeni şeyler ortaya konmasın ve varlığa ait bir yığın meçhul ve karanlık noktalar aydınlığa kavuşturulmasın. Atomlar âleminden nebülozlara, canlılar âleminden insan uzviyatına (organizma), teknoloji ve elektronikten lazer'e kadar sayısız keşif ve tesbitlerin hemen hergün, gazete ve mecmualar vasıtasıyla dünyanın dört bir bucağına yayıldığını duyuyor, ya seviniyor veya korku ve paniğe kapılıyoruz.

Bu hız ve tempo ile gelişen ilim ve teknolojinin, çok yakın bir gelecekde, topyekün kanaat, düşünce ve ilim anlayışına tesir edebilecek, yeni keşifler ortaya koyacağı da, gözden ırak tutulmamalıdır. Dönüp yakın geçmişimize baktığımız zaman, dünden bugüne, çok şeyin değişmiş olduğunu görürüz. Daha dün, herkesce değişmezliği kabul edilen Galileo'nun mekân telâkkisi, Newton'un cazibe-i umumiyesi (genel çekim) yerlerini "rölativizm"e terk ederek bugün tarihî birer faraziye (teori) haline geldiler. Maddenin, herşeyin esası olma görüşü, bir hayli zamandan beri, herkesin kuşkuyla baktığı bir mevzu olmuştu. Bugün ise, artık madde kadar, madde ötesi şeylerin de kendilerine has çizgide, araştırıcının perspektifine girdiğini görüyoruz. Öyle anlaşılıyor ki, yakın bir gelecekte, madde kadar anti-madde, atom kadar anti-atom, ilim mahfillerinin müşterek araştırma mevzuu haline gelecek ve fiziğin ele alındığı her yerde, mutlaka, metafizikten de bahsedilecektir.

İlim, *"duyu organlarımız"*la kavranan nesnelerle meşgul olur. Bunun

dışında kalan gerçekleri de, tecrübelere dayanılarak elde edilen neticelerin ışığı altında izah etmeye çalışır. Duyularla (hasse) tesbit edilememiş, doğruluğu ispatlanamamış bilgileri ise, ilmî metodolojiyle, gerçek olduğu belirleneceği âna kadar, bünyesinde onlara yer vermez. Meselâ: Gözle gördüğümüz şeylerin keyfiyetleri bir tarafa, onların sabit birer hakikat olduğunda kimse tereddüt etmez. Keza; kulaklarımızla duyduğumuz, dokunarak hissettiğimiz ve diğer duyu organlarımızın sahasına giren eşya için de, aynı şeyleri düşünebiliriz. Duyu organlarımızla varlığını sezemediğimiz "manyetik" ve "elektronik" alanların mevcudiyetini ise, pusula ve benzeri aletlerle tesbite çalışırız. İlim, bugün, sahip bulunduğu alet ve vasıtalarla, ancak bu kadarını tesbit edebilmekte, "elektrik", "manyetik" ve "kütle-çekim" sahalarının dışına çıkamamaktadır. Bu alanların mevcudiyet ve keyfiyetini ispatlayacak alet ve vasıtalar keşfedildikçe, bunlar da ilmin araştırma mevzuu içine girecektir.

Bu itibarla günümüzde, ilmin herşeyi ihâta ettiğini ve gidip nihaî hedefine ulaştığını iddia etmek, hem büyük bir yanlışlık, hem de fennin ortaya koyduğu şeyleri görmemezlikten gelmenin ifadesidir. Aslında bugün, ilmin ortaya koyduğu keşif ve buluşlara bakıldığında, bildiğimiz şeylerin, bilmediklerimizin yanında "hiç" denecek kadar az olduğu görülecektir. Bunun aksini iddia etmek, hem realitelere aykırı, hem de mevcutla yetinme gibi, bir himmet zaafı ve bir irticai harekettir. Her devirde, ilmin ulaştığı noktaları, varılabilecek en son hedef telâkkî edenler, böyle düşünmekle ilmî araştırmaların yolunu tıkamış ve kültür hayatının sîmâsını karartmışlardır.

Onun için bizler, bugüne kadar öğrenip bildiklerimizin, yeni baştan kritiğe tabi tutulmasını, eski bilgilerimizin, yeni keşiflerin ışığı altında tekrar ele alınmasını; hem yanlışlarımızın düzeltilmesi; hem de mevcut tıkanıklıkların açılması bakımından zarurî görmekteyiz.

Evet, yeniden semâ ve yeryüzünün umumî durumları; birbirleriyle olan münasebetleri; gece ve gündüzün düzenli şekilde, ardarda gelmesi; canlı-cansız varlıkların kendi dünyaları içindeki hususiyetleri; insan ve hayvan organizmasının hareket, fonksiyon, hedef ve gayeleri, nihayet toprak-su, bunların terkipleri ve canlılarla olan münasebetleri mutlaka ele alınmalı ve modern metodlarla tahlile tâbi tutulmalıdır. Bu suretle, ilmî araştırma usulüne (ilmî metodoloji) göre ispatlanamamış nazariyeler, yanlış tesbitlerle ortaya konmuş kaideler, yeni baştan gözden geçirilecek ve yanlışlar düzeltilmeye çalışılacaktır.

Bir ilim adamı için usûlüne göre araştırma yapmak, ilmin haysiye-

tine saygılı olmanın ifadesidir. İlim yapıyorum diyerek, isbatlanamamış faraziyelerle, ilim yuvalarını meşgul edenler, hem yığınları aldatmış, hemde ilmin haysiyetiyle oynamış olurlar.

En basit şekliyle ilmî bir araştırmada usul şudur: Evvelâ mevzu belirlenerek, öğrenilmek istenen şey açık-seçik olarak ortaya konur; sonra o mevzuda, daha önce yapılmış araştırmaların neticeleri gözden geçirilir; daha sonra, toplanıp değerlendirilen bu bilgilerden elde edilen sonuçlar tesbit edilir; yapılan bu tecrübelerle ortaya konan neticelerin, doğru olup olmadığını tam tayin etmek için, bir düzine yeni denemelere girişilir; bu denemelerle, ortaya konan nazariyenin doğrulanmadığı görülürse, yeniden başa dönülerek, daha başka araştırmalar yapılır; bilgiler toplanır ve eski-yeni bilgiler bir araya getirilerek, bu bilgilerin ışığı altında nazariyeye yeni şekil verilir. Böylece, tecrübelerle gerçek olduğu ortaya konan şeyler kaydedilir; sonra da, sabit bir prensip hâline getirilmek istenen bu gerçeğin, umumîleştirilip umumîleştirilemeyeceği araştırılır; umumîleştirilebilecekse, onunla benzeri hadiseler arasındaki münasebetler değerlendirilerek bütünlük teminine gidilir.

Modern metodolojinin de benimsediği bu araştırma usulü, ilmî tesbitler için "objektif", bir usûldür. Binaenaleyh, böyle bir usulle araştırmaya gidilmeden, bu şeyin doğru ve sabit olduğunu iddia etmek ve ona ters gelen şeyleri de red ve inkâr katiyyen ilmî değildir. Zan ve tahminlere bina edilerek ortaya sürülen düşünceler, sadece birer nazariye ve bu nazariyelere dayanılarak elde edilen umumî kaideler de birer aldatmacadır. Bu türlü zan ve tahminlerle ilmi gerçeklere gidilmeyeceği gibi, bunlara dayanılarak, müşahede veya sıhhatli haberlerle teyid edilmiş, ya da usulüne göre ispatlanmış hakikatlar da inkâr edilemez."[56]

Evet, son zamanlarda ilim çağı, ilim cemiyeti gibi tabirler yaygınlık kazandı. İnsanlığın ortak otomasyon devrini de bırakıp ilim çağına geçtiği, geleceğin insanlığının ilim cemiyeti meydana getireceği söylenmektedir.

Bütün bu ifadeler ilmin ehemmiyetini vurgulamaya yöneliktir. İlim her devirde insanlık için gerekli olmuş, ilimle mücehhez insanlar ve cemiyetler, ilmen geri olanlara dâima üstünlüklerini korumuşlardır. Eğer, insanlık tarihi, ilim mikyasıyla bir taksime tabi tutulacak ve illa da bir ilim devrinden bahsedilecekse, kanaatimizce bunu Kur'an vahyi ile başlatmak gerekir. Beşeriyete "Oku!" diye başlayan risalet-i Muhammediye böyle bir devreyi başlatmış, **"Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur**

56- M. Fethullah Gülen, Buhranlar Anaforunda İnsan, s. 128-131.

mu?" (Zümer 9); "Allah içinizden inanmış olanları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin..." (Mücadele 11) gibi pek çok âyetlerle ilmin yüceliğine dikkat çekmiş, dünyayı isteyene de, âhireti isteyene de, hem dünya hem âhiret her ikisini de isteyene hep ilmin kesbedilmesini tavsiye etmiştir.

İslam dışı dünya, ilme olan ciddî ve alarmant çağrısını son yıllarda ele alarak geleceğin bir ilim çağı olacağını söylemiştir.

BİRİNCİ FASIL

ÂLİMLERİN FAZİLETİ

4102 ١ – عن أبي أمامة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [ذُكِرَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ رَجُلاَنِ عَابِدٌ وَعَالِمٌ. فقَالَ: فَضْلُ الْعَالِمِ عَلى الْعَابِدِ كَفَضْلِي عَلى أدْنَاكُمْ]. أخرجه الترمذي وصححه.

1. (4102)- *Ebu Ümâme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a biri âbid diğeri âlim iki kişiden bahsedilmişti.

"Âlimin âbide üstünlüğü, benim sizden en basitinize olan üstünlüğüm gibidir" buyurdu." [Tirmizî, İlm 19, (2686).]

4103 ٢ – وفي رواية له: [ثُمَّ قَالَ: إنَّ اللهَ تَعَالى وَمَلاَئِكَتَهُ وَأهْلَ السَّمواتِ وَأهْلَ الأرْضِ حَتّى النَّمْلَةَ فِي جُحْرِهَا وَالْحِيتَانَ فِي الْبَحْرِ يُصَلُّونَ عَلى مُعَلِّمِ النَّاسِ الْخَيْرَ].

2. (4103)- Yine Tirmizî'nin bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "...Aleyhissalâtu vesselâm sonra buyurdular ki: *"Allah Teâlâ Hazretleri, melekleri, semâvat ehli, deliğindeki karıncaya, denizindeki balıklara varıncaya kadar arz ehli, halka hayrı öğretene mağfiret duasında bulunur."* (Hadis Tirmizî'nin aynı babındadır.)

AÇIKLAMA:

1- Burada *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, Aliyyu'l-Kârî'nin açıklamasına göre, *âbid*'le farz ibadetlerini yapabilecek kadar ilmi olup, kâmil şekilde ibâdetini yapan kimseyi; âlimle de, ibadetlerini eksiksiz yapmakla birlikte ulûm-ı şer'iyyeyi iyi bilen kimseyi kastettiğini belirtir.

2- Âlimin şerefce âbide üstünlüğü, *Resulullah*'ın şerefce en âmi bir sahâbîye üstünlüğüne teşbih edilmiştir. *Aliyyu'l-Kârî* der ki: "Burada Aleyhissalâtu vesselâm ilmin faziletini beyanda, mübâlağa üslübuna yer vermiştir. Zira, *"...benim, en âlanıza üstünlüğüm gibidir" demiş olsaydı, bu ifade de ilmin fazilet ve şerefini belirtmede kâfi idi..."*

3- *Aliyyu'l-Kârî* hadiste geçen meleklerle Arş'ın hamelesi olan meleklerin kastedildiğini, arz ehli tabiriyle insanlar, cinler, hayvanlar, bütün canlıların kastedildiğini söyler.

4- Hadiste geçen يُصَلُّونَ'yi *"mağfiret duasında bulunur"* diye tercüme ettik. Ancak "her çeşit hayır ve bereket talebinde bulunurlar" diye de anlamak muvafıktır.

5- *"Hayır öğreten"* ibaresindeki hayırdan öncelikle kastedilen şeyin din ilmi olduğu belirtilmiştir. Çünkü hem dünyada istikamete, hem de âhirette kurtuluşa vesiledir. Dolayısıyla her iki dünyanın da saadeti herşeyden önce dinin öğretilmesine ve öğrenilmesine bağlıdır. Günümüzde "çalışmak da ibadettir" diye ibadeti istiskal edici sözleri müslümanlar söylemezler. "Farz ibadetlerini yapanların meşru çalışmaları da ibadettir" dendiği takdirde dinimize uygun bir söz olur. Farzlarını yapmadan yapılan çalışmalar meşru bile olsa nursuzdur veya nuru güdüktür. Âhirete intikal eder mi bilemeyiz. Zira Cenâb-ı Hakk يَسْتَحِبُّونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ **"...Âhireti bildikleri halde dünyayı ona tercih ederler"** (İbrahim 3) mealindeki âyette âhirete inandığı halde âhiret için çalışmayı ihmal eden, yani "ailemin nafakası için çalışmam da ibadettir" fetvayı fasidesi ile kendini aldatıp farzları terkeden kimseleri kasdetmiş olmalıdır. Nitekim bir başka âyette "ailenizin rızkını kazanmak ibadetinizin terkini meşru kılmaz" irşadında olmak üzere Hakîm ve Kerîm olan Rabbimiz şöyle buyurmaktadır: مَا أُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ رِزْقٍ وَمَا أُرِيدُ أَنْ يُطْعِمُونَ **"(Herkesin rızkını veren benim, benim yarattıklarım için herhangi bir) rızık vermelerini taleb etmiyorum, (başkalarını) doyurmalarını da istemiyorum (ben onları bana ibâdet etmeleri için yarattım), rızkı veren, o pek çetin kuvvet sâhibi Allah'ın kendisidir"** (Zâriyât 57-58).

6- Şârihlerimiz şu hususa da dikkatlerimizi çekerler: Hadîste dikkat çekilen mağfiret duası'na liyakat kasbedebilmek için öğretme işi "hayır" la kayıtlanmıştır. Yani her öğretici, hadîste vaadedilen hayra, berekete mazhar değildir, arz ve semâ ehlinin duasına layık değildir. "Hayır" öğreten buna layıktır. Hayır ise, kişiyi kurtuluşa götüren şeydir, Allah rızası için yapılan iştir.

7- Bu rivayet, efdaliyet sebebine de işâret etmektedir: İlmin hayrı yaygındır, sonsuzca sirâyet eder, ibâdetin hayrı kısadır, onu yapanla sınırlıdır, çünkü ilm nuru başkasına da geçen peygambere benzetilmiştir.

4104 ٣ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : فَقِيهٌ وَاحِدٌ أَشَدُّ

عَلى الشَّيْطَانِ مِنْ أَلْفِ عَابِدٍ]. أخرجه الترمذي.

3. (4104)- *İbnu Abbâs* radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Tek bir fakih, şeytana bin âbidden daha yamandır."* [Tirmizî, İlim 19, (2083).]

AÇIKLAMA:

Burada fakîhin şeytan tarafından çok zor aldatılacağı ifâde edilmektedir. Çünkü fakih ilmiyle şeytanın aldatmalarına, iğvalarına kapılmaz, üstelik halka hayrı emreder, şeytanın hileleri hususunda halkı aydınlatır.

Bin rakamından murad, kesret yani çokluktur. "Ne kadar çok olursa olsun âbidlerin aldatılmasında şeytan zorluk çekmez' ma'nâsındadır. Âlimler bunun sebebini şöyle açıklar: "Çünkü şeytan, insanlara ne zaman bir heva kapısı açar ve kalplerinde bir kısım şehvetleri uyandırır ve câzip hale getirirse onun hîlelerini bilen fakîh, doğru yolda gitmek isteyen, hayrı taleb eden sâlihlere şeytanın açtığı bu kapıyı kapatmanın yollarını öğretir ve böylece şeytanı hüsrana uğratır, gayesini boşa çıkarır. Âbid ise, ibadetle meşguliyeti sebebiyle, şeytanın hîlelerinden gâfil olabilir." Şevkânî bazılarınca zayıf sayılan şu hadîsi kaydeder: *"Allah indinde din ilmi kadar faziletli bir şey yoktur. Tek bir fakih, şeytana bin âbidden daha yamandır. Her şeyin bir direği vardır. Bu dinin direği fıkıhtır." Sehavî,* farklı tariklerden geldiği için, el-Makâsıd'da, "hadîsin güçlendiğini" söylemiştir.

4105 ٤ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [سُئِلَ النَّبيُّ ﷺ: أيُّ النَّاسِ أكْرَمُ عِنْدَ اللهِ تَعالى؟ قال: أكْرَمُهُمْ عِنْدَ اللهِ أتْقَاهُمْ قالُوا: لَيْسَ عَنْ هذا نَسْألُكَ. قال: فَيُوسُفُ نَبِيُّ اللهِ ابْنُ نَبِيِّ اللهِ ابْنِ خَلِيلِ اللهِ. قَالُوا: لَيْسَ عَنْ هـذَا نَسْألُكَ قَالَ: فَعَنْ مَعَادِنِ الْعَرَبِ تَسْألُونِي؟ قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ: فَخِيَارُهُمْ فِي الجَاهِلِيَّةِ خِيَارُهُمْ فِي الإسْلامِ إذَا فَقِهُوا]. أخرجه الشيخان.

4. (4105)- *Hz. Ebu Hüreyre* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a Allah indinde en efdal insanın kim olduğu sorulmuştu: *"Allah indinde en kıymetlileri en muttaki olanlardır!"* buyurdular. "Biz bunu sormadık!" demeleri üzerine: *"Öyleyse o, Halîlullah'ın oğlu, Nebiyyullah'ın oğlu Nebiyyullah'ın oğlu Yusuf'tur"* buyurmuştu. Yine itirazla: "Hayır, bunu da sormadık" dediler. Bunun üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm: "Siz bana Arap hanedanlarından mı soruyorsunuz?"* dedi. "Evet

(Ey Allah'ın Resûlü!)" dediler. *"Onların cahiliye dönemindeki hayırlıları, fıkıh öğrendikleri takdirde, İslâm'da da en hayırlılarıdır!"* cevabını verdi."
[Buhârî, Enbiya 8, 14, 19, Menâkıb 1, 25, Tefsir, Yusuf 1; Müslim, Fezâil 168, (2378).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a, "Allah indinde en kıymetli (ekrem) kimse" sorulunca, Hucurat suresinin 13. âyetinde geçen إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ أَتْقَيكُمْ âyetine muvafık olarak: *"İnsanların Allah indinde en kıymetlisi, en muttakî olanıdır"* diye cevap veriyor.

2- Hadîste *Hz. Yusuf*'un fazîleti de dile getirildikten sonra mesele hânedanlara geliyor. Gerçi hadîste madenler tabiriyle meseleye temas ediliyor. *İbnu Hacer,* burada mâdenler kelimesiyle "kendilerine intisab ve iftihar edilen kökler (ecdâd)ın kastedildiğini" belirtir. "Bunu der, madenler olarak ifade etti, zira onlarda muhtelif istidatlar mevcuttur. Mamafih, onları madenlere benzetmesi, onların şeref kapları olmalarındandır, tıpkı mâdenlerin cevher kabı oldukları gibi."

İbnu Hacer, hadîste şerefin dört kısımda beyan edildiğine dikkat çeker.

1) En efdal kimse, hem cahiliyede hem de İslâm'da şeref sahibi olandır. Bunların cahiliye devrindeki şerefleri hem kendilerinde, hem de ecdadlarında beğenilen vasıfların bulunmasından ileri gelen güzel hasletleri taşımalarındandır. İslâm'daki şeref ise, şer'an güzel olan hasletleri taşımalarından ileri gelir.

2) İkinci derecede yüce olan, öncekine din ilminde derinlik (tefakkuh) ilave etmesini bilendir. Bunun mukabili, cahiliyede şerefli olup, İslâm'da (yeni bir haslet ilave etmeden) eski şerefini devam ettirendir. Bu ise şerefte en düşük mertebedir.

3) *Üçüncü kısım:* Cahiliyede şerefli olmadığı halde İslâm'da şerefli olan ve fıkıh (ilim) elde edendir. Bundan düşüğü, İslâm'la şereflenmekle kalıp ilim elde etme şerefini ilave etmeyendir.

4) *Dördüncü kısım:* Cahiliyede şerefli olup İslâm'la şereflenendir. Bu, bir öncekinin altındadır. Eğer fıkıh öğrenirse onun mertebesi cahil şerefliden üstün olur.

3- Hadis, cahiliyeden çıkıp, İslâm'a giren cemiyetlerde şeref statüsünün değişeceğini, eski şerefin korunmasının ve hatta daha da yüceltilmesinin mümkün olduğunu, bunun öncelikle ilme bağlı olduğunu ifade etmekle, ilim iktisabına teşvik etmektedir.

4106 ٥– وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: نِعْمَ الرَّجُلُ الْفَقِيـهُ فِي الدِّينِ إِنِ احْتِيجَ إِلَيْهِ نَفَعَ، وَإِنِ اسْتُغْنِيَ عَنْهُ أَغْنَى نَفْسَهُ]. أخرجه رزين.

5. (4106)- *Hz. Ali* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Dinde fakîh (bilgili) olan kimse ne iyi kimsedir! Kendisine muhtaç olununca faydalı olur. Kendisine ihtiyaç olmayınca ilmini artırır."* [Rezîn tahric etmiştir.]

4107 ٦– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ أَحْيَا سُنَّةً مِنْ سُنَّتِي أُمِيتَتْ بَعْدِي فَقَدْ أَحَبَّنِي، وَمَنْ أَحَبَّنِي كَانَ مَعِي]. أخرجه رزين.

6. (4107)- Yine *Hz. Ali* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim, benden sonra öldürülmüş olan bir sünnetimi ihya ederse beni seviyor demektir. Beni seven de benimle beraberdir."* [Rezîn tahric etmiştir]

4108 ٧– وعن أبي الدرداء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: مَنْ سَلَكَ طَرِيقـاً يَطْلُبُ بِهِ عِلْمـاً سَلَكَ اللهُ بِهِ طَرِيقـاً مِنْ طُرُقِ الْجَنَّةِ. وَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَتَضَعُ أَجْنِحَتَهَا رِضـًى لِطَالِبِ الْعِلْمِ، وَإِنَّ الْعَالِمَ لَيَسْتَغْفِرُ لَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِـي الأَرْضِ وَالْحِيـتَانُ فِي جَوْفِ الْمَاءِ، وَإِنَّ فَضْلَ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ عَلَى سَائِرِ الْكَوَاكِبِ، وَإِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَةُ الأَنْبِيَاءِ، وَإِنَّ الأَنْبِيَاءَ لَمْ يُوَرِّثُوا دِينَاراً وَلَا دِرْهَماً وَلٰكِنْ وَرَّثُوا الْعِلْمَ فَمَنْ أَخَذَهُ أَخَذَ بِحَظٍّ وَافِرٍ]. أخرجه أبو داود، وهذا لفظه، والترمذي.

7. (4108)- Ebu'd-Derda radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle dediğini işittim: *"Kim bir ilim öğrenmek için bir yola sülûk ederse Allah onu cennete giden yollardan birine dahil etmiş demektir. Melekler, ilim talibinden memnun olarak kanatlarını (üzerlerine) koyarlar. Semâvat ve yerde olanlar ve hatta denizdeki balıklar âlim için istiğfar ederler. Âlimin âbid üzerindeki üstünlüğü dolunaylı gecede kamerin diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir. Âlimler peygamberlerin vârisleridir. Peygamberler, ne dinar ne dirhem miras bırakırlar, ama ilim miras bırakırlar. Kim de ilim elde ederse, bol bir nasib elde etmiştir."* [Ebu Dâvud, İlm 1, (3641); Tirmizî, İlm 19, (2683); İbnu Mâce, Mukaddime 17, (223).]

AÇIKLAMA:

1- Bu *Resûlullah*'ın ilmi tafdîl sadedinde beyan buyurduğu mühim hadîslerden biridir. İçerisinde ilmi ve âlimi tafdil edici değişik hususlara yer verilmektedir.

★ İlm için yola çıkana Allah cenneti kolaylaştırmaktadır.

★ Melekler, ilim tâlibine tâzim göstermektedir.

★ Arz ve semada mevcut bütün hayat sahipleri tâlib-i ilme rahmet duası okumaktadırlar.

★ İlim ibadetten fevkalâde üstündür, kamerin yıldızlara üstünlüğü gibi...

★ Âlimler peygamberlerin vârisleridir.

★ İlim elde eden, dünyada elde edilebilecek nasiblerin en ziyadesini elde etmiştir.

2- Meleklerin kanatlarını koyması ne demektir? Bu hususta âlimlerimiz birkaç yorum getirmişlerdir:

★ Bir açıklamaya göre, bundan maksad hakkını tâzim, ilmini tevkîrdir (büyükleme). Zira başka âyette aynı tâbir bu ma'nâda kullanılmıştır. وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ **"Anne ve babana acıyarak alçak gönüllülük kanatlarını ger"** (İsra 24).

★ Bazı âlimler: "Kanat koymadan maksad yanına inmek için uçmayı terketmektir" demişlerdir. Nitekim hadîste مَا مِنْ قَوْمٍ يَذْكُرُونَ اللّٰهَ اِلاَّ حَفَّتْ بِهِم الْمَلاَئِكَةُ وَغَشِيَتْهُم الرَّحْمَةُ *"Allah'ı zikreden bir grup varsa mutlaka melekler sarar ve onları rahmet bürür"* buyurulmuştur.

★ Bazı âlimler: "Bunun ma'nâsı, ilim tâlibini, üzerinde, dilediği memlekete, istediği hedefe götürüp ulaştırmak için kanatları açıp yaymaktır" demişlerdir.

★ Keza: "Bunun ma'nâsı, ilim talebinde tâlibe yardım ve çalışmasını kolaylaştırmaktır" dahi denmiştir.

3- Denizlerde balıklar(a varıncaya kadar bütün canlılar)ın âlime istiğfar etmesi mevzuunda *Hattâbî* der ki: "Allah Teâlâ hazretleri, balık ve sâir bütün hayvanlar hakkında onların faydaları, maslahatları rızıklarıyla ilgili bir ilmi âlimlerin dillerine koydu. Böylece hayvanlar hakkındaki haramlar, helaller nelerdir, onlar açıklamaktadır, hangi şeyler leh-

lerine ve faydalarınadır, hangi şeyler aleyhlerine ve zararlarınadır, insanlara âlimler bildirmekte, onlara iyilik yapılmasını, zarar vermekten kaçınılmasını vs. hep âlimler tavsiye etmekte, öğretmektedir. Buna binâen Allah, -kendilerine ülemânın bu şefkatle hizmetlerine bir karşılık olarak- istiğfar etmelerini hayvanlara ilham etmiş olmaktadır."

4- Âlimlerimiz, bu hadîste beyan edilen fazîlete, farzları ve müekked sünnetleri yerine getiren ilim tâlibi ve âlimlerin mazhar olacağını, dünyevî maksadlarla ilim yapanların mazhar olamayacağını belirtmede ittifak ederler. Keza âbid'den de murad, ibadetinin sahih olmasını sağlayacak gerekli ilme sahip olan, boş vakitlerini nâfile ibadetle geçirmek suretiyle kendisinde âbidlik galebe çalan kimsedir.

5- *el-Kâdı* der ki: "Resûlullah'ın âlimi kamere, âbidi de yıldıza benzetmesinde şu incelik var: İbadetin kemal ve nuru âbidden başkasına geçmez, hep kendinde kalır, halbuki âlimin nuru başkasına geçer."

6- Hadîste peygamberlerin dirhem ve dinar bırakmayacakları belirtilmiştir. Bunlarla dünyanın fâni olan her şeyi ifâde edilmiştir. Zira dirhem, "gümüş"; dinâr da "altın" para demektir. Bu iki şey bir değer birimi olmaları haysiyetiyle bütün dünyalıkları temsîl ederler. Bunların zikri diğerlerini sayıp dökmeye müstağni kılar. Resûller bu fâni dünyalıklardan ancak zaruret miktarında almışlar ve ölümlerinde de paylaşılacak herhangi bir maddi miras bırakmamışlardır, tâ ki insanlar, onların tevarüs edilebilecek dünyalık peşinde oldukları vehmine kapılmasınlar.

7- Son olarak, *Resûllullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, ilmî bir nasîbin fevkalâde bir bereket, dünyalıkla ölçülemeyecek kadar ziyade bir hayır olduğunu belirtmekte ve bu bolluğa ermek isteyenleri teşvîk etmiş bulunmaktadır.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ilme olan bu övgülerini dünyaya ve tekniğe bakan ilim açısından ele alsak dahi doğruluğunu te'yidden kendimizi alamayız: Yeni bir teknik, yeni bir ilaç, yeni bir formül gibi, ma'lûma ilave edilen yeni bir ilmî tefevvuk sahiplerine, hem ferd ve hem de millet olarak şerefler ve üstünlükler kazandırmaktadır. Bugün "Nobel kazananlar"; "süperler"; "zengin ve ileri memleketler" hep ilimde öncülüğü elinde tutan fertler ve milletlerdir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ondört asır önce söylenmiş bu sözleri bile tek başına bir mucize ve nübüvvetinin hak olduğuna bir delil olmaktadır.

İKİNCİ FASIL

İLME TEŞVÎK

İLİMDEN BEKLENEN GAYE

"İnsanoğlu için gerçek hayat, ilim ve irfanla kabil olacağından, öğrenip öğretmeyi ihmâl edenler, hayatta dahi olsalar ölü sayılırlar. Zira, insanın yaratılışının gayesi, görüp bilmek ve öğrendiklerini başkalarına bildirmekten ibarettir.

Bir ferdin tedbir ve isabetli kararları, onun akıl ve mantıkla münasebeti nisbetindedir. Akıl ve mantık ise, ilim ve marifetle aydınlığa kavuşur ve kemâle erer. Onun içindir ki, ilim ve marifetin olmadığı bir yerde, akıl âtıl, mantık aldatıcı, kararlar da isabetsizdir.

Bir insanın insanlığı, öğrenip öğretmek ve başkalarını tenvir etmekle belli olur ve ortaya çıkar. Bilmediği halde öğrenmeyi düşünmeyen; öğrendikleriyle kendini yenileyip başkalarına da örnek olmayan, suretâ insan görünse bile, düşündürücüdür!

Öğrenip öğretilecek şeyler, insanın mâhiyetini, kâinatın sırlarını keşfe matuf olmalıdır. Benlik sırlarına ışık tutmayan, mekândaki karanlık noktaları ve tıkanıklıkları açıp aydınlatmayan ilim, ilim değildir.

İlim ve marifetle elde edilen mansıb ve pâye, başka yollarla elde edilen makamdan daha yüksek ve daha uzun ömürlüdür. Zira ilim, sahibini, dünyada fenalıklardan uzak ve faziletli; öbür âlemde de, irfanıyla aydınlattığı makamların temâşasıyla mest ve mutlu kılar.

Her anne ve baba, çocuklarının kafaları gereksiz şeylerle işgal edilmezden önce, onları ilim ve irfanla doyurmalıdırlar. Çünkü, hakikat adına boş gönüller ve marifetden mahrum ruhlar, her türlü fena düşüncenin serpilip gelişmesine müsait birer tarla mesâbesindedirler. Önceden kim onlara sahip çıkar ve tohum saçarsa, ona teslim olur ve onu aksettirirler.

İlim öğrenmekten maksat, bilginin insanoğluna mürşit ve rehber olması ve öğrenilen şeylerle, insanî kemâlâta giden yolların aydınlığa kavuşturulmasıdır. Binaenaleyh, ruha mâl edilmemiş bir ilim, sahibinin sırtında bir yük; insanı ulvî hedeflere tevcih etmeyen ma'rifet de, bir aldanmışlıktır.

"İlim, ilim bilmektir,
İlim kendin bilmektir;
Sen kendini bilmezsen,
Ya nice okumaktır."

Hedef ve maksadı belirlenmiş bir ilim, sahibi için, "ile'l-ebed" devam edecek bir bereket vesilesi ve tükenmez bir hazinedir. Bu hazineye mâlik olanlar, yaşadıkları sürece ve ondan sonra, bir tatlı su kaynağı gibi daima ziyaret edilir ve hayra vesile olurlar. Gönüllere şüphe ve tereddüt atan ve ruhları karartan hedefi belirlenmemiş boş faraziyeler ise, ümitsiz ve bulanık ruhların, etrafında uçuşup durduğu bir erâcif yığını ve azab vesilesidir.

İlim ve fen, çeşit çeşit dalları ve her dalın ihtivâ ettiği fâideleriyle, hemen herkes için yararlı ise de; insanın ömrü mahdût, imkânları sınırlı olduğundan, bunların hepsini belleyip istifade etmesi mümkün değildir. Bu itibarla, her fert kendisi ve milleti için gerekli olan şeyleri öğrenip değerlendirmeli, diğerleriyle ömrünü beyhude zayi etmemelidir.

Gerçek ilim adamı, çalışma ve araştırmalarını, en doğru haberlerin; en aldatmaz beyanların ışığı altında ve ilmî tecrübelere göre düzenleyip sürdüreceğinden, gönlü rahat, işleri de âsân olacaktır. Gerçeğin bilgisinden mahrum bir kısım zavallı ruhlar ise, durmandan yol ve yön değiştirip bir türlü ham-hayâllerden kurtulamadıkları için, hep "âh u vah" edip inkisar içinde kalacaklardır.

Her şahsın kadir ve kıymeti tahsil ettiği ilmin muhteva ve zenginliğine göredir. İlmi, sırf bir "dedikodu" unsuru olarak kullananın kıymet ve değeri o kadar; onu, eşya ve hadiseleri tanımada bir "menşur" olarak kullanıp, mekânın en karanlık köşelerine kadar aydınlık saçan ve irfanıyla kanatlanıp "tabiat" ötesi hakikatlarla kucaklaşanınki de o kadar...[57]

4109 ١ — عن حميد بن عبدالرحمن قال: [سمعت معاوية رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ يقول: سمعت

57- M. Fethullah Gülen, Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 1/9-14.

رسول الله ﷺ يقـول: مَنْ يُرِدِ اللهُ بِهِ خَيراً يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ]. أخرجه الشيخان وأخرجه الترمذي عن ابن عباس.

1. (4109)- *Humeyd İbnu Abdirrahmân* anlatıyor: "Hz. Muâviye (radıyallahu anh)'ı işittim demişti ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: *"Allah kimin için hayır murad ederse onu dinde fakih kılar."* [Buhârî, Farzu'l-Humus 7, İlm 13, İ'tîsâm 10; Müslim, İmâret 98, (1038), Zekât 98, 100, (1038); Tirmizî, İlm 1, (2647).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Buhârî'deki vechi bazı ziyadeler ihtiva eder. Şöyle ki: *"Allah kimin için hayır murad ederse onu dinde fakih kılar. Ben taksim ediciyim, esas veren Allah'tır. Bu ümmet Allah'ın emrini yerine getirmeye (Kıyamete kadar) devam edecektir. Allah'ın emri (Kıyamet) gelinceye kadar muhalifleri, ümmetime zarar veremiyecekler."*

2- *İbnu Hacer* bu hadisin üç hüküm ihtiva ettiğini belirtir.

★ *Dinde tefakkuh (ilim sahibi olma)nın fazileti.*

★ *İlmi veren gerçekte Allah'tır.*

★ *Bu ümmetten bazıları kıyamete kadar daima hak üzere olacaktır.*

Devamla der ki: "Birincisi ilimle ilgili bölüme muvafıktır, ikincisi, sadakalarla ilgili kısma muvafıktır. Bu sebeple de Müslim, hadisi Zekât bölümünde tahric etmiştir. Buhârî de Humus bölümünde tahric etmiştir. Üçüncüsü, Eşrâtu's-Sa'at (Kıyametin Alametleri) ile ilgili bölümde zikredilmeye muvafıktır, nitekim Buhârî, hadisi İ'tîsâm bölümünde de tahric etmiştir, zira hadiste müçtehidin hiçbir vakit eksik olmayacağı hükmü mevcuttur."

3- Kıyamete yakın geleceği belirtilen *Allah'ın emrinden* murad, kalbinde az da olsa iman bulunan herkesin ruhunu kabzedecek olan bir rüzgardır. Kıyamete yakın böyle bir rüzgarla mü'minler teslim-i ruh ettikten sonra geriye şerirler hayatta kalacak ve Kıyamet onların tepesine yıkılacak, Kıyametin korkunç hadisâtını ceza olarak onlar yaşayacaklardır.

4- Hadis, fıkıh ilminin sadece iktisabla olmayacağını, ilaveten Allah'ın lütfunun tecellisiyle olacağını ifade etmektedir. Bu da, her halde ilmin Allah rızası için talebi şartına bağlıdır. Selefi tekzib etmek, dil uzatmak gayesiyle fıkıh öğrenmeye çalışanlara ilâhî rahmetin hiç bir zaman açılmayacağı söylenebilir, çünkü niyette ihlas mevcut değil.

Âlimlerimizin anladığına göre hadis, ihlasla tefakkuh edip Allah'ın

rahmetine mazhar olacakların, bu ümmet-i merhume'den Kıyamete kadar eksik olmayacağını ifade etmektedir.

5- *Buhârî,* bu grubu, sünneti bilenlerin teşkil ettiğinde cezmetmiştir. Ahmed İbnu Hanbel: "Bunlar ehl-i hadis değilse, başka kim olur bilemem!" demiştir. Kadi İyaz: "Ahmed İbnu Hanbel, bu sözüyle ehl-i sünneti ve ehl-i hadis mezhebine itikad edenleri kastetmiştir" der.

Nevevî de şu kanaattedir: "Bu taifenin Allah'ın emrini yerine getiren çeşitli mü'min fırkalar olması muhtemeldir: Mesela mücahid, fakih, muhaddis, zâhid, emr-i bi'l-maruf, nehy-i ani'l-münker yapanlar gibi her çeşit hayra koşanlardan her biri bu taife olabilir. Ayrıca, bunların bir mekanda olmaları da şart değil. Bir arada olmaları da, her tarafta dağınık bulunmaları da caizdir. Keza bu taifelerden bir kısmının olup bir kısmının olmaması da caizdir, bu hayır fırkalarının yeryüzünden birer birer tükenerek en sona tek bir fırkanın kalması da caizdir. İşte, bunların hepsi inkıraz buldu mu Alah'ın emri (rüzgar) gelecektir."

6- *İbnu Hacer* der ki: "Bu hadisin ifade ettiği mefhum şudur: Kim dinde tefakkuh etmezse yani İslam'ın esaslarını ve bu esasların gerektirdiği teferruatı (furû'u) öğrenmezse hayırdan mahrum kalır." Bu ma'nâya delil olarak hadisin Ebu Ya'la'da gelen bir vechindeki ziyadeyi kaydeder: وَمَنْ لَمْ يَتَفَقَّهْ فِي الدِّينِ لَمْ يَبَالِ اللّٰه بِهِ *"Kim dinde tefakkuh etmezse Allah ona kıymet vermez." İbnu Hacer,* hadisin sened yönüyle zayıf olduğunu, ancak ma'nânın sahih bulunduğunu belirtir ve: Zira der, kim dinin meselelerini bilmezse ne fakih (bilgili) olur, ne de fıkıh tâlibi. Böylece "Onun için hayır murad edilmemiştir" diye tavsif etmek muvafık olur. Bu durumda, ülemânın diğer insanlara karşı üstünlüğünün açık bir şekilde ifade edilmiş olduğu görülmektedir.

4110 ٢ــ وعن أنس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنْ خَرَجَ فِي طَلَبِ العِلْمِ فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ حَتَّى يَرْجِعَ]. أخرجه الترمذي.

2. (4110)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "İlim talebi için yola çıkan kimse dönünceye kadar Allah yolundadır." [Tirmizî, İlm 2, (2649); İbnu Mâce, Mukaddime 17, (227).]

AÇIKLAMA:

Resulullah bu hadislerinde ilim talebi için mü'minleri seyahate çıkmaya teşvik buyurmaktadır. Bilhassa Resulullah devrinin şartlarında seyahat hem meşakkatli ve hem de hayati muhâtaraları (riskleri)

olan bir iştir. Bu zahmet ve muhâtarayı göze aldıracak pek mergub sebeplere, muknî teşviklere ihtiyaç vardı. Hadis, tefsir, siyer, tarih gibi rivayete dayanan ilimlerin gelişmesinde seyahatler zaruri idi. İslam medeniyetinin planlayıcısı ve mimarı mesabesinde olan Aleyhissalâtu vesselâm bu çeşit teşvikleri çokça yapmış ve böylece Sahâbe, Tâbiîn ve Etbâuttâ-biîn ve müteakip İslam nesilleri seyahate gereken ehemmiyeti vererek İslamî ilimlerin tedvinini ve İslam medeniyetinin teşekkül ve terakkisini gerçekleştirmişlerdir.

Seyahatin ehemmiyetini müslümanların nazarında tesbit eden bir de Kur'ânî âmili yeri gelmişken hatırlatabiliriz: Kehf suresi 65-82 âyetleri arasında Hz. Musa'nın Hz. Hızır ile seyahat macerası hikaye edilir. Özetle Hz. Musa, "Sana öğretileni bana, hayra götüren bir ilim olarak öğretmen için, peşinden gelebilir miyim?" diyerek izin alır; deniz aşırı bir seyahata çıkarlar, gemiye binerler, köylere uğrarlar vs...

4111 ٣– وفي أخرى له عن سخبرة مرفوعاً: [مَنْ طَلَبَ العِلْمَ كَانَ كَفَّارَةً لِمَا مَضَى].

3. (4111)- Yine *Tirmizî*'nin Sahbere (radıyallahu anh)'tan kaydına göre, *Aleyhissalâtu vesselâm:* "Kim ilim taleb ederse, bu işi, geçmişteki günahlarına kefaret olur" buyurmuştur." [Tirmizî, İlim 2, (2650).]

AÇIKLAMA:

1- Bazı âlimler, buradaki ilimden maksadın amel edilecek şer'î ilim olduğunu söylemiştir. Hadiste "ilim" mutlak geldiği gibi, "Allah rızası için", "ümmet-i merhumenin maslahatları için" gibi başka kayıtlar da muvafıktır. Sû-i niyetle veya sırf dünyevî niyetle öğrenilen ilim şerî ilim de olsa kişiye fayda getirmez. Esas olan niyettir.

2- *Aliyyü'l-Kârî*'ye göre, hadiste dikkat çeken bir husus, hadisin, kefaret veya hudud gerektiren bir kısım günahlara da şâmil olacak bir üslubla mağfireti zikretmiş olmasıdır. Halbuki Kur'an ve bir kısım meşhur sünnetle sabittir ki bazı günahları temizlemenin yolu had cezası veya kısas veya maddî kefarettir. Öyle ise, ilim talebini, "küçük günahlara karşı kefarettir" diye kayıtlı olarak anlamak daha muvafıktır. Nitekim ülemâ: *"Zâhire göre, kefâret:*

★ *Ya küçük günahlara,*

★ *Veya tedariki bulunmayan hukukullah'a.*

★ *Veya tedariki mümkün olmayan hukuku'l-ibad'a hastır"* demiştir. Bu durumda ma'nânın şöyle olması muvafıktır: "İlim talebi, kişinin gü-

nahlarına kefaret olacak, tevbe, işlenen zulmün telafisi vs. gibi şeylerin hepsine vesiledir.

4112 ٤ - وعن عقبة بن عامر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : تَعلَّمُوا قَبْلَ الظَّانِّينَ، يَعنِي قَبْلَ الَّذِينَ يَتَكَلَّمُونَ بِالظَّنِّ]. أخرجه رزين وعلقه البخاري.

4. (4112)- *Ukbe İbnu Âmir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Zancılardan önce, ilim öğrenin yani zanlarıyla konuşanlardan önce."* [Rezin tahric etmiştir. Buharî de bunu bir bab başlığında muallak (senetsiz) olarak kaydetmiştir. (Ferâiz 2).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Buhârî'deki aslında, bu söz merfu değil, *Ukbe İbnu Âmir*'in şahsî sözü olarak (قَالَ عُقْبَةُ بن عامر) kaydedilmiştir.

2- *İbnu Hacer,* bu rivayeti açıklama sadedinde der ki: "Bu rivayette şu hususa işaret vardır: O asrın insanları, nass karşısında duruyorlar, onu tecâvüz etmiyorlardı. Bazılarından re'ye dayanan fetva nakledilse de bu, nisbeten azdı. Hadiste, re'ye göre konuşanların çoğalmasından hâsıl olacak fenalıklara karşı bir ihbar, bir inzar (korkutma) mevcuttur." Şu da söylenmiştir. "Bu hadisin muradı, "Daha ilim indirâs etmemiş ve bir ilme dayanmadan zannına göre konuşanlar çıkmamış iken..." demektir.

4113 ٥ - وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : تَعَلَّمُوا الْفَرَائِضَ وَالْقُرْآنَ وَعَلِّمُوا النَّاسَ فَإِنِّي مَقْبُوضٌ]. أخرجه الترمذي، وعن ابن مسعود بمعناه.

وزاد رزين: « وإِنَّ مَثَلَ الْعَالِمِ الَّذِي لاَ يَعلَمُ الْفَرَائِضَ كَمَثَلِ الْبُرْنُسِ الَّذِي لاَ رَأْسَ لَهُ ».

5. (4113)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ferâizi ve Kur'an'ı öğrenin ve halka da öğretin, zira benim ruhum kabzedilecek (ve ben aranızdan gideceğim)."* [Tirmizî, Ferâiz 2, (2092).] İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'tan aynı ma'nâda bir rivayet yapılmıştır.

Rezin şu ziyadede bulunmuştur: "Ferâizi bilmeyen âlimin misâli, baş kısmı olmayan bürnus gibidir."

AÇIKLAMA:

1- Ferâiz, *"farîza"*nın cem'idir. Kesmek ma'nâsına olan farz kelimesinden alınmadır. Âyet-i kerimede geçen نَصِيباً مَفْرُوضاً ibaresinden alına-

rak, mirastaki pay ma'nâsına kullanılmıştır. Şu halde Ferâiz miras taksiminde vârislere düşen paylar demek olur. Böylece Ferâiz ilmi deyince, bu payların miktarlarını belirleyen, tesbit eden, bu meselelerle meşgul olan ilmi anlamak gerekecek.

2- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadiste ferâiz ilmini öğrenmeye teşvik buyurmaktadır. Buna teşvik eden başka hadisler de var. *İbnu Mes'ud*'un bir rivayetinde Aleyhissalâtu vesselâm şöyle devam eder: فَإنِّي امرُءٌ مَقْبُوضٌ وَانَّ الْعِلْمَ سَيُقْبَضُ حَتّى يَخْتَلِفَ الإثْنَانِ فِي الْفَرِيضَةِ فَلاَ يَجِدَانِ مَنْ يَفْصِلُ بَيْنَهُمَا *"Ben gidici bir kimseyim. Bu ilim kaldırılacak. Öyle ki iki kişi ferâiz hususunda ihtilafa düşecek. Ancak, aralarında ihtilafı halledecek bir kimse bulamayacaklar."* Bir başka hadiste: تَعَلَّمُوا الْفَرَائِضَ فَإنَّهَا نِصْفُ الْعِلْمِ وَانَّهُ اوَّلُ مَا يُنْزَعُ مِنْ امَّتِي *"Ferâizi öğrenin. Zira o, ilmin yarısıdır. Bilesiniz ümmetimden ilk çekip alınacak ilim de odur."*

Ferâizle ilgili bölümde fazla açıklama gelecek (4706-4757. hadisler).

4114 ٦– وعن أبي سعيد رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسولُ اللّهِ لَنْ يَشْبَعَ مُؤْمِنٌ مِنْ خَيْرٍ يَسْمَعُهُ حَتّى يَكُونَ مُنْتَهَاهُ الْجَنَّةَ]. أخرجه الترمذي.

6. (4114)- *Ebu Sâid* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Mü'min, sonu cennet oluncaya kadar hayır işitmekten asla doymayacak."* [Tirmizî, İlm 19, (2687).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, kâmil mü'minin bir vasfını beyan ediyor: Öğrenmeye doyamamak... لَنْ Arapçada devam üzere nefy ifade eder. Müntehası cennet olmak, "ölmek" demektir. Yani, *"mü'min-i kâmil, ölüp cennete girinceye kadar hayır işitmekten asla doymayacak, hayatta kaldığı müddetçe, son ânına kadar hayır işitmekten zevk almaya devam edecek"* demektir.

4115 ٧– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: الْكَلِمَةُ الْحِكْمَةُ ضَالَّةُ الْمُؤْمِنِ فَحَيْثُ وَجَدَهَا فَهُوَ أَحَقُّ بِهَا]. أخرجه الترمذي.

7. (4115)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hikmetli söz mü'minin yitiğidir. Onu nerede bulursa, onu hemen almaya ehaktır."* [Tirmizî, İlm 19, (2688).]

AÇIKLAMA:

1- Hikmet, birçok ma'nâya gelen câmi bir sözdür. Burada da farklı anlamalar mümkündür. Mesela İmam Mâlik الْفِقْهُ فِى الدِّينِ "din ilmi" olarak anlar. Âyet-i kerime'de Cenâb-ı Hakk: يُؤْتِى الْحِكْمَةَ مَن يَشَاءُ **"Allah hikmeti dilediğine verir"** (Bakara 269) buyurur. Hikmeti: "Temelleri nakil ve akılla sağlam kılınmış, içerisinde dakik hakikatlar bulunan ve ma'nâları kargaşa, hata ve fesaddan korunmuş söz" diye de tarif etmişlerdir.

2- Hikmetli söz diye tercüme ettiğimiz tabir, aynı ma'nâda olmak üzere كَلِمَةُ الْحِكْمَةِ veya الْكَلِمَةُ الْحِكْمَةُ gibi farklı şekillerde rivayet edilmiştir.

Bu hadisten şu ma'nâlar çıkarılmıştır:

★ Hakîm, hikmeti arar, bulursa, hikmete ehaktır, başka bir deyişle onunla amel edip, ona uymaya ehaktır.

★ *Hikmetli* sözü, bazan ona ehil olmayan bir kimse de söyleyebilir. Sonra bu kelime ehil olana rastlar, işte bu kimse, o kelimeye -yanında bulmuş olduğu kimsenin hasisliğine iltifat etmeksizin- söyleyenden ehaktır.

★ İnsanlar, ma'nâları anlamada, gizli hakikatları ortaya çıkarmada, rümuzlarla ifade edilen esrarı açmada farklılıklar arzederler. Öyleyse, âyetlerin hakikatlarını ve hadislerin inceliklerini anlamakta nâkıs kalanların, Allah'ın anlayış fehmettiği ve tahkik ilham ettiği kimseleri inkara kalkışmamaları gerekir. Tıpkı, kaybolan bir mal bulunacak olsa, kayıp sahibi ile o mal hususunda ihtilaf edilmediği gibi. Zira malı, sahibi alır, itiraz edilmez.

Veya bir kayıp mal bulunsa, bu terkedilmez, alınır, ancak sahibi araştırılır ve kendisine iade edilir. İşte dinleyici de böyledir. Ma'nâsını anlamadığı, künhüne vâkıf olamadığı bir söz işitse, o kimseye buna zayi etmemesi, bilakis kendinden daha anlayışlı olana ulaştırması gerekir, ola ki o bunu anlar, veya onun anlamadığı ma'nâlar istinbat eder.

Veya nasıl ki, yitik sahibini yitiğini almaktan alıkoymak helal olmaz, zira o buna ehaktır. Aynı şekilde âlime bir şeyin ma'nâsı sorulduğu zaman gizlemesi buna helal olmaz, yeter ki soranda bunu anlama kapasitesi görmüş olsun.

4116 ٨— وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : الْعِلْمُ ثَلاثَةٌ، وَمَا سِوَى ذٰلِكَ فَهُوَ فَضْلٌ: آيَةٌ مُحْكَمَةٌ، أوْ سُنَّةٌ قَائِمَةٌ، أوْ فَرِيضَةٌ عَادِلَةٌ]. أخرجه أبو داود.

«الآيَةُ المُحكَمَةُ» هي التي لا اشتباه فيها ولا اختلاف وما ليس بمنسوخ.

«والسُّنَّةُ القَائِمَةُ» هي الدائمة المستمرة التي العمل بها متصل لا يترك.

«والفَرِيضَةُ العَادِلَةُ» هي التي لاجور فيها ولا حيف في قضائها.

8. (4116)- *İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "İlim üçtür. Bunlardan fazlası fazilettir. Muhkem âyet, kâim sünnet, âdil taksim." [Ebu Dâvud, Ferâiz 1, (2285); İbnu Mâce, Mukaddime 8, (54).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* sağlam ve gerçek ilmin üç olduğunu ifade buyuruyor:

★ Muhkem âyet: Kur'an-ı Kerim'in müteşâbih olmayan, ma'nâsı zâhir olan âyeti. Bu âyette herhangi bir iştibah, ihtilaf olmadığı gibi mensuh da değildir. Bu çeşit âyetler kesin ilim ifade eder.

★ *Kâim sünnet:* Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan beri fâsılasız amel edilegelmekte olan, herkesçe fiilen tatbik edilmekte, yaşanmakta olan sünnet, "Resulullah'tan sıhhatli bir senetle sahih ve sâbit olan sünnet" diye de tarif edilmiştir.

★ *Adil farîza*'dan maksad, Kur'an-ı Kerim'de belirtilen nisbetlere uygun olarak taksim edilen miras payıdır. Burada ilâhî ölçüye uyulduğu için haksızlık mevzubahis olamaz. Herkese layık olduğu hakkı Allah vermiştir. Bazı âlimler şöyle der: "Hadiste geçen farîza'dan murad kendisiyle amel vacib olan her şeydir, âdile'den murad daKur'an ve sünnetten alınan şeylere vücub-i amel hususunda müsâvî olan şeylerdir. Bununla, icma ve kıyas'a işaret edilmiş olmaktadır."

2- *"Fazlası fazilettir"* ibaresi, geri kalan ilimlerin öğrenilmesi zaruret değil, öğrenilmese de olur, öğrenilirse fazilet sağlar demektir.

3- *Hattâbî* der ki: "Bu hadiste ferâiz öğrenmeye teşvik var ve onun öğrenilmesinin öncelikle ele alınması istenmektedir. Muhkem âyet, Kitabullah'tır. Bu hususta ihkam (sağlamlık) şart koşmuştur. Zira âyetlerden bir kısmı mensuhtur, onlarla amel edilmez, nâsih olanlarla amel edilir. Kâim sünnet Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan rivayet edilenlerden sâbit olanlardır." *el-Farîzatu'l-âdile* hakkında az önce kaydettiğimize yakın bir açıklama kaydetmiştir.

4117 ٩- وعن أبي واقد الليثي قال: [بَيْنَا رسولُ اللهِ ﷺ جالسٌ في المَسْجِدِ إذْ أقْبَلَ ثلاثةُ نفرٍ فأقْبَلَ اثْنَانِ إلى رسولِ اللهِ ﷺ فوَقَفَا على رسولِ اللهِ ﷺ، فرَأى أحدُهما فُرْجَةً في الْحلْقَةِ فجَلَس، وجَلَسَ الآخرُ خَلْفَهُمْ، وأمَّا الثَّالثُ فذَهَبَ مُدْبِراً فلمَّا فرغ رسولُ اللهِ ﷺ قال: ألاَ أُخْبِرُكُمْ عَنِ النَّفَرِ الثَّلاثةِ؟ أمَّا أحدُهُمْ فآوَى إلى اللهِ فآوَاهُ اللهُ، وأمَّا الآخرُ فاسْتَحْيَا فاسْتَحْيَا اللهُ منهُ، وأمَّا الآخرُ فأعْرَضَ فأعْرَضَ اللهُ تعالى عنهُ]. أخرجه الثلاثة والترمذي.

الفصل الثالث: في آداب العلم

9. (4117)- *Ebu Vâkid el-Leysî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mescidde otururken üç kişi çıktı geldi. İkisi Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yönelerek önünde durdular. Bunlardan biri, bir aralık bularak hemen oraya oturdu. Diğeri de onun gerisine oturdu. Üçüncü kimse ise, geri dönüp gitti.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) (dersinden) boşalınca buyurdular:

"Size üç kişiden haber vereyim mi? Bunlardan biri Allah'a iltica etti, Allah da onu himayesine aldı. Diğeri istihyada bulundu, Allah da onun istihyasını kabul etti. Üçüncüsü ise geri döndü, Allah da ondan yüz çevirdi." [Buhârî, İlm 8, Salât 84; Müslim, Selam 26, (2176); Muvatta, Selam 4, (2, 960, 961); Tirmizî, İsti'zan 29, (2725).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin bazı vecihlerinde *Resulullah*'ın önünde bir halka olduğu tasrih edilir. Ve buna dayanılarak ilim ve zikir meclislerinin halka şeklinde olmasının müstehab olduğuna hükmedilmiştir.

2- Hadisten, önde olanın, boş yere oturmaya ehak olduğu, halkadaki boşlukları kapamanın müstehab olduğu istinbat edilmiştir. Nitekim namazda da saflardaki açıklıkların kapatılması emredilmiştir. Öndeki boşlukların kapatılması için arkadakilerin cemaati yararak ilerlemesi caiz görülmüştür, yeter ki oturanlar rahatsız edilmesin. Nitekim ikinci zat, cemaat edebine uyarak, yer aramamış, arka kısma oturuvermiştir. Aleyhissalâtu vesselâm da onu: *"O, Allah'tan istihya etti (utanarak edeb tavrı takındı). Allah da onun bu utanma halini rızasına muvafık bularak kabul etti."* ma'nâsında beyanıyla takdir etmiştir.

İbnu Hacer, birinci zâtın davranışı ile ilgili olarak: "Hayır arama yolunda müzâheme (sıkıştırma) yapana övgü vardır" der. Ancak müzâheme yapmayıp arkadaşının gerisindeki müsait yere oturan da takdir edilmiştir.

Hadiste takbîh edilen davranış üçüncü şahsın davranışıdır: İlim (veya zikir) meclisini terketmek. O meclisten, Allah da ondan yüz çevirmiştir. Allah'ın ondan yüz çevirmesi, ona gadab etmesi, rahmetini esirgemesidir.

Âlimler: *"Bu ayrılış özürsüz ise, ayrılan müslüman ise..."* diye kayıtlar. Ancak o kimsenin münafıklardan biri olabileceği belirtilmiştir.

3- Âlimler, hadisten: "Günahkarın halini, ondan zecretmek maksadıyla, haber vermenin caiz olduğu" hükmünü de çıkarırlar ve bunun gıybet sayılması gerektiğini belirtirler.

4- Hadis, âlimlerin mescidde zikir ve ilim halkaları kurmalarının, halkın da bu halkalara devam etmesinin faziletli bir amel olduğunu ifade edip teşvikte bulunmaktadır.

ÜÇÜNCÜ FASIL

İLİM ÂDÂBI

4118 ١– عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ سُئِلَ عَنْ عِلْمٍ فَكَتَمَهُ أُلْجِمَ بِلِجَامٍ مِنْ نَارٍ]. أخرجه أبو داود والترمذي، وهذا لفظه.

والمراد بذلك العلم الذي يلزم تعليمه ويتعين فرضه ككافر يسأل عن الإسلام والدين، وكحديث عهد بالإسلام يسأل عن الصلاة، وكمن جاء مستفتياً في حلال وحرام فيلزمه تعليمه وجوابه. ومن منعه استحق الوعيد، وليس الأمر كذلك في نوافل العلم التي لا يلزم تعليمها.

1. (4118)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim, bir ilimden sorulur, o da bunu ketmedip söylemezse (kıyamet günü) ateşten bir gem ile gemlenir."*
[Ebu Dâvud, İlm 9, (3658); Tirmizî, İlm 3, (2651).]

AÇIKLAMA:

Bu ilimden maksad öğretilmesi gereken, farz olduğu açıkça bilinen ilimlerdir. Sözgelimi kâfir, İslam ve din hakkında bir şeyler sorsa bunun ketmedilmemesi gerekir. Keza yeni müslüman olmuş bir kimse namaz hakkında soracak olsa veya bir kimse gelip, haram-helal hakkında soracak olsa bütün bunların cecvaplanması, öğretilmesi gerekir. Bildiği halde bunları cevaplamayan hadisteki tehdide müstehak olur. Ancak hüküm, öğretilmesi gerekmeyen nafile şeyler hakkında böyle değildir.

4119 ٢– وعن سهل بن سعد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: وَاللهِ لأَنْ يُهْدَى بِهُدَاكَ رَجُلٌ وَاحِدٌ خَيْرٌ لَكَ مِنْ حُمْرِ النَّعَمِ]. أخرجه أبو داود.

2. (4119)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Vallahi, senin hidayetinle bir tek*

kişiye hidayet verilmesi, senin için kıymetli develerden müteşekkil sürülerden daha hayırlıdır." [Ebu Dâvud, İlm 10, (3661); Buhârî, Ashabu'n-Nebi 9; Müslim, Fedâilu'l-Ashâb 34, (2046).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet Buhârî'de daha uzun olarak kaydedilmiştir. Mezkur rivayetteki ziyadeye göre, hadis, Hz. Ali (radıyallahu anh)'a Hayber'in fethi sırasında söylenmiştir. Fedâil bölümünde (4407) geleceği için burada yer vermiyoruz.

2- Na'am, "en'âm"ın müfredidir, sığır, davar, gibi otlatılan hayvanların müşterek ismi ise de daha ziyade deve kastedilmiştir. Humru'n-na'am devenin güçlüsü kıymetlisi demektir, *el-ibilü'l-humru* tabiriyle arap, en enfes malını ifade etmiştir. Şu halde hadiste, bir kişinin hidayetine sebep olmanın ehemmiyeti, getireceği sevap böyle bir teşbihle ifade buyrulmuştur. Ma'nâ: "Bir kişinin hidayetine vesile olmakla elde edeceğin sevap, en kıymetli malı tasadduk ederek elde edeceğin sevaptan daha üstün" demek olur.

4120 ٣– وعن أبي هارون العبدي قال: [كُنَّا نَاتِي أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ رَضِيَ اللّهُ عَنهُ فَيَقُولُ مَرْحَباً بِوَصِيَّةِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ، إنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَالَ لَنَا: إنَّ النَّاسَ لَكُمْ تَبَعٌ، وَإنَّ رِجَالاً يَأتُونَكُمْ مِنْ أقْطَارِ الأرْضِ يَتَفَقَّهُونَ فِي الدِّينِ. فَإذَا أتَوْكُمْ فَاسْتَوْصُوا بِهِمْ خَيْراً]. أخرجه الترمذي وضعفه.

3. (4120)- *Ebu Hârun el-Abdî* anlatıyor: "Biz Ebu Saîd el-Hudrî (radıyallahu anh)'a uğradık. O bize: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın (bize) vasiyetine merhaba" (derdi ve ilave ederdi): Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* demişti ki: *"İnsanlar (dinde) size tabidirler. Size (aktar-ı âlemden yani) dünyanın her tarafından bir kısım erkekler gelip İslam dinini öğrenecekler. Onlar geldikleri vakit, onlara hep hayrı tavsiye edin."* [Tirmizî, İlm 10, (3661).]

AÇIKLAMA:

Burada, *Ebu Saîdi'l-Hudrî*'nin hadis vs. öğrenmek üzere, kendisine uğrayan tâliblere Resulullah'ın vasiyeti diye hitab ettiğini görmekteyiz: "Ey Resulullah'ın vasiyetleri! Hoş geldiniz, merhaba, buralarda rahat olasınız!" ma'nâsında bir hoşâmedî hitabı.

Niye böyle hitab ettiğini de açıklıyor. Çünkü Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*, vefatından sonra İslam'a giren nice diyarlardan insanların, dinlerini öğrenmek üzere Daru's-sünne olan Medine'ye veya sünnetin hameleleri durumunda olan Ashab-ı kirâm'a fevç fevç geleceklerini haber vermiş, bu taliblere iyi davranmalarını vasiyet etmiş, *"Sizler sünneti benden gördünüz, sözlerimi işittiniz, öğreniniz, o hususlarda bana uydunuz. İnsanlar bunları öğrenmek üzere size gelince, siz de onlara iyi davranın, hayrı tavsiye edin, hayra uymayanlarını emredin, onlara nasihat edin, dini eksiksiz öğretin"* ma'nâsında vasiyette bulunmuştur. Gerçekten de Resulullah'ın bu ihbarı aynen çıkmıştır. Hatta el-Alâî: "Bu, Efendimizin mucizelerinden biridir, aynen olmuş, bu sayede Allah dinini korumuştur" der.

Bu hadiste, hariçte olanlara, dini öğrenmek üzere Medine'ye, Ashab'a koşmak emredildiği gibi, Ashab'a da bu gelenlere karşı iyi davranmaları, anlayışlı olup hüsn-ü kabul göstermeleri, iyi ağırlamaları tavsiye edilmiş olmaktadır.

Aleyhissalâtu vesselâm'ın bu vasiyeti, sadedinde olduğumuz rivayette de görüldüğü üzere gerçekten müessir olmuştur. Münâvî der ki: "Bazı sahâbeler, kendisine bir tâlib gelince, ona: "Hoş geldin Resulullah'ın vasiyeti!" diye hitab ederdi. Hadisten bilistifade, tâlib'in kendi katında insanların en azizi olduğunu, kendine ehlinden daha yakın bulunduğunu kabul ederdi. Bu sebeple, selef ülemâsı hayatlarında ve ölümlerinden sonra halka faydalı olacak bir talebe avlayabilmek için içtihad ağları atarlardı. Ayrıca, talebelerine karşı fevkalâde mütevâzi davranırlar. Onlar yanlarına geldikleri zaman hoşâmedî ederler, ikramlarda bulunurlar, hal ve hatırlarını sorarak gönüllerini alırlar, güler yüzle muamelede bulunurlardı.

Görüldüğü üzere, *Resulullah*'ın bu tavsiyesi, İslam memleketlerinde talebelerin himayesine, onların hocalarıyla olan münasebetlerinin iyileşmesine müessir olmuş, ilmin artmasına, medeniyetimizin gelişmesine fevkalâde katkıda bulunmuştur. Evet tekrar ediyoruz, insanlık tarihinin iftihar edeceği İslam medeniyetinin birinci mühendis ve mimarı *Resulü Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)*'dır. Onun fiil ve sözleri, bu medeniyetin pek detaylı bir planını ve sonra da yapı taşlarını teşkil etmiştir.

عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ مِنَّا أَكْمَلُ السَّلاَمِ وَأَطْيَبُ التَّسْلِيمَاتِ

4121 ٤– عن يزيد بن سلمة الجعفي قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنِّي سَمِعْتُ مِنْكَ حَدِيثاً كَثِيراً أَخَافُ أَنْ يُنْسِيَنِي أَوَّلَهُ آخِرُهُ فَحَدِّثْنِي بِكَلِمَةٍ تَكُونُ جِمَاعاً. فَقَالَ: اِتَّقِ اللّٰهَ

فِيمَا تَعْلَمُ]. أخرجه الترمذي.

وزاد رزين: [وَاعْمَلْ بِهِ] «يُقَالُ كَلِمَةٌ جِمَاعٍ» إذا جمعت كلمات.

4. (4121)- Yezîd *İbnu Seleme el-Cûfî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü! dedim, ben senden pek çok hadis işittim. Ancak bunlardan, sonradan işittiklerimin, önceden işittiklerimi unutturacağından korkuyorum. Bana (hepsinin yerini tutacak) câmî bir kelime söyle!"

"Bildiklerinde Allah'a karşı müttakî ol (bu sana yeter)!" buyurdular." [Tirmizî, İlm 19, (2684).]

Rezîn şu ziyadeyi yaptı: *"...ve onunla amel et!"*

AÇIKLAMA:

Burada *Resûlullah,* istikamet üzere olmak için çok ilim gerekmediğini, az ilimle de insanın istikametini koruyabileceğini talim buyurmaktadır. Zira, hadise göre, istikametin temelini, ilim değil Allah korkusu teşkil etmektedir. Gerçek bu değil mi? Dinimizin haramlarını, farzlarını bilmeyen çıkar mı? Ya bunları yerine getirenler? İşte bunlar az. Elbette ilmin getireceği kemal inkâr edilemez. Ama o da âmil olanadır. Bildikleriyle amel eden kişi ilimle kemâle ulaşır, her amelini mükemmel yapar ama, ameli olmayan kimseye ilim, ikinci bir vebal getirir. Şu halde öncelikle esas olan Allah'tan korkup amele koşmaktır.

4122 ٥ـ وعن ربيعة بن أبي عبدالرحمن قال: [لاَ يَنْبَغِي لِمَنْ عِنْدَهُ شَيْءٌ مِنَ الْعِلْمِ أنْ يُضَيِّعَ نَفْسَهُ]. أخرجه البخاري تعليقاً.

5. (4122)- *Rebî'a İbnu Ebî Abdirrahmân* der ki: "Yanında bir miktar ilim olan kimseye, nefsini zayi etmesi münasib düşmez." [Buhârî bab başlığında kaydetmiştir. (İlim 21).]

AÇIKLAMA:

1- *Buhârî* bu hadisi "İlmin kalkması, cehaletin zuhur etmesi" diye başlıklanmış bir babta muallak olarak kaydeder. Bu bab, esas itibariyle ilme teşvik için tanzim edilmiştir. Çünkü ilmin kalkması demek, ülemanın yok olması, yerine âlimin yetişmemesi demektir. Değilse ilim, insanlara unutturulmak veya kalplerinden sökülüp alınmak suretiyle cemiyetten çıkacak değildir. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* muhtelif hadis-

lerinde, ilme himmet gösterilmesi, ülemanın yetiştirilmesi hususunda dikkat çekmek, bunun ehemmiyetini duyurmak için "ilmin kaldırılacağı" "çekip alınacağı" tehlikelerinden bahsetmiştir. Nitekim müteakiben yedinci fasılda ilmin kaldırılmasıyla ilgili bazı hadisler göreceğiz.

2- Sadedinde olduğumuz hadis maktu bir hadistir. Çünkü, kâili (söyleyeni) Medine'nin meşhur fakihlerinden *Rebi'atu'r-Re'y'dir.* Tâbiin' dendir. *Hz. Enes* (radıyallahu anh) ve başka sahabîlerden hadis almıştır. İçtihadla fazla meşgul olduğu için *Rebîatu'r-Re'y* diye meşhur olduğu söylenir. 133-142 yılları arasında vefat etmiştir. Sünneti iyi bilen re'yde dirayetli bir kimse idi. İmam Mâlik: "Rebî'a'nın vefat ettiği günden beri fıkhın tadı kalmadı" demiştir.

3- *İbnu Hacer,* Rebî'a'nın bu sözden kasdettiği şey hususunda birkaç vecih kaydeder:

★ Kimde ilim için bir anlayış ve kabiliyet varsa, ona, nefsini ihmal etmesi ve ilimle meşguliyeti terketmesi yakışmaz, tâ ki, bu hal ilmin kalkmasına müeddi olmasın.

★ Veya maksadı, ehli yani liyakatliler arasında ilmin neşrine teşviktir, tâ ki âlim, ilmi başkasına aktarmadan önce ölmesin, zira bu suretle de ilim ortadan kalkmış olur.

★ Veya muradı, âlimin kendini ortaya çıkarması, herkese arzetmesi ve başkalarının kendinden ilim almasını sağlamasıdır, tâ ki, ilmi (kendi ölümüyle) zayi olup gitmesin.

★ Şöyle diyen de olmuştur: *"Bundan muradı ilmi tazim ve ona saygıdır. Öyleyse nefsini dünyalığa arzederek alçaltmamalıdır."*

DÖRDÜNCÜ FASIL

İLİM ÖĞRETME ÂDÂBI

4123 ١ – عن عكرمة أن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [حَدِّث النَّاسَ مَرَّةً في الْجُمُعَةِ فإنْ أبيْتَ فَمَرَّتَيْنِ، وإنْ كَثَّرْتَ فَثَلاثاً، وَلاَ تُمِلَّ النَّاسَ هذَا الْقُرآنَ. وَلاَ أُلْفِيَنَّكَ تَأتِي الْقَوْمَ وهُمْ فِي الْحَدِيثِ مِنْ حَدِيثِهِمْ فتقُصُّ عليهِمْ فتقْطَعُ عليهِمْ حديثَهُمْ فتُمِلُّهُمْ، وَلكِنْ أنْصِتْ. فَإذَا أمَرُوكَ فحَدِّثْهُمْ وهُمْ يشْتَهُونَهُ. وَانْظُرِ السَّجْعَ مِنَ الدُّعَاءِ فَاجْتَنِبْهُ، فَإنِّي عَهِدْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ وَأَصْحَابَهُ لاَ يَفْعَلُونَ ذلكَ]. أخرجه البخاري.

1. (4123)- *İkrime* rahimehullah anlatıyor: "İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) dedi ki: "İnsanlara haftada bir kere hadis anlat. Buna uymazsan iki kere olsun. Daha çok yapmak istersen üç olsun. Sakın halkı şu Kur'an'dan usandırma! Halk kendi meselelerini konuşurken, senin onlara gelip, sözlerini keserek, bir şeyler anlatıp onları bıktırdığını görmeyeceğim. Onlar konuşurken sus ve dinle. Onlar sana gelip "Konuş!" diye talebte bulununca, istiyorlar demektir, o zaman konuşursun. Dua'da seci meselesine dikkat et ve ondan kaçın. Zira ben, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve Ashab-ı Kirâm'ın devrinde yaşadım, bunu yapmıyorlardı." [Buharî, Da'avât 20).]

AÇIKLAMA:

1- Burada halkı irşad ve talimde mühim bir edeb beyan edilmektedir: Haftada bir çok kere değil, en ziyade üç kere irşad etmek. Normali bir defadır. Sebebi de açıklanmaktadır: Usandırmamak..

2- İkinci bir husus, tâlib olmayan, istek izhâr etmeyene de tahdiste bulunmamak, İbnu Hacer buna mekruh der.

3- Hadis, ayrıca insanların konuşmalarını keserek talimde bulun-

mayı da yasaklıyor. Âlimler buradan hareketle *"ilim, isteyene, hırs gösterene öğretilmelidir"* demiştir. Öyleyse, ilmi neşredenler, önce öğrenmeye arzu uyandırıcı tedbirler almalı, arzuların uyanacağı fırsatları kollamalı, ondan sonra anlatmaya geçmelidir. Bu durumlar göz önüne alınmadan yapılacak neşr-i ilim faaliyeti nefret uyandırır, akim kalır.

4- Hadis, bir de duada secî denen nesirde kafiyemsi ses benzerlikleri kullanmayı yasaklamaktadır. Zira bunda bir gayr-ı tabiîlik (tekellüf) vardır. Ayrıca secî yapacak kelimeler ma'nâ yönünden kısırlık, zıtlık getirebilir.

Bu sebeplerle ne *Resulullah*, ne ashab, secîye özenmemişlerdir. Ancak tabiî şekliyle, kendiliğinden vâki olan secînin mekruh olmayacağı, burada belirtilen yasağa girmeyeceği de kabul edilmiştir. Nitekim hadiste bunun örnekleri var. Biri şöyle: اَلـــلّٰهُمَّ مُنْزِلَ الْكِتَابِ سَرِيـــعَ الْحِسَابِ هَازِمَ الأَحْزَابِ *"Allahümme münzilü'l-Kitab,serî'u'l-hisâb, hâzimu'l-ahzâb. "Ey kitabı indiren, hesabı çabuk yapan, hizibleri dağıtan Allahım!..."*

Ezherî der ki: "Secîli sözü *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mekruh kılışının sebebi, onun kâhinlerin sözlerine benzemesidir."

4124 ٢– وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [حَدِّثُوا النَّاسَ بِمَا يَعْرِفُونَ أَتُحِبُّونَ أَنْ يُكَذَّبَ اللهُ وَرَسُولُهُ]. أخرجه البخاري.

2. (4124)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) demiştir ki: "İnsanlara anlayacakları şeyleri anlatın. Allah ve Resulünün tekzib edilmelerini ister misiniz?" [Buhârî, İlm 49.]

4125 ٣– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [مَا أَنْتَ بِمُحَدِّثٍ قَوْماً حَدِيثاً لاَ تَبْلُغُهُ عُقُولُهُمْ إلاَّ كَانَ لِبَعْضِهِمْ فِتْنَةً]. أخرجه مسلم.

3. (4125)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) diyor ki: "Sen bir cemaate akıllarının almayacağı bir şey söylersen mutlaka bu, bir kısmına fitne olur." [Müslim, Mukaddime 5.]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Ali* burada, muhatabın anlayacağı şeylerle irşad yapmayı, anlayamayacakları şeylerden bahsetmemeyi emretmektedir. Hadisin bir başka vechinde " وَدَعُوا مَا يُنْكِرُونَ... " *"Anlaşılması zor olacak şeyleri de terkedin"* denmiştir.

2- Âlimler bu hadisten hareketle "müteşâbih" meselelerin ulu orta halka açıklanmasını mekruh addetmişlerdir.

İbnu Hacer, bir kısım hadislerin tahdis edilmesini (anlatılmasını) mekruh addeden Selef'ten örnekler verir:

★ *Ahmed İbnu Hanbel,* zâhiri sultana isyan etmeyi ifade eden hadisleri;

★ *İmam Mâlik*, Cenab-ı Hakk'ın sıfatlarıyla ilgili hadisleri;

★ Ebu Yusuf, garâibe giren hadisleri;

★ *Hz. Ebu Hüreyre* de halkın anlayamayacağı endişesiyle bir kısım hadisleri rivayet etmediğini söylemiştir ki bunların Huzeyfe (radıyallahu anh) tarafından rivayet edilen fitne ile ilgili rivayetler olduğu kabul edilmiştir.[58]

★ *Hasan Basrî* hazretleri, Hz. Enes (radıyallahu anh)'ın Resulullah' ın Ureynelilere verdiği cezaya müteallik haberi Haccâc'a anlatmasını hoş karşılamamıştır. Zira Haccâc, müslümanların kanını ölçüsüzce dökmede onu esas almış, hiç bir fıkhî usule uymayan hükümler çıkarmıştır.

Rivayet edilip edilmeyecek meseleyi tesbitte ölçü, hadisin zâhirinin bid'ayı takviye etmesidir. Aslında, bu çeşit hadislerde zâhir murad değildir. Bu çeşit hadislerin zâhirini almaya kalkılacağından korkulduğu durumlarda, o hadisleri (veya meseleleri) rivayet etmemek daha iyidir.

58– *Ebu Hüreyre* der ki: "Ben Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)' dan iki kap dolusu hadis belledim. Bunlardan birini halka yaydım. Ötekine gelince, şayet onu yaymış olsam şu gırtlak kesilirdi."

BEŞİNCİ FASIL

HADÎS RİVAYETİ VE NAKLİ

4126 ١ – عن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ : نَضَّرَ اللهُ امرأً سَمِعَ مِنَّا شيئاً فبلَّغَهُ كما سَمِعَهُ فرُبَّ مُبلَّغٍ أوْعَى مِنْ سَامِعٍ]. أخرجه الترمذي وصححه.

« نَضَرَ اللهُ امرأً » بتخفيف الضاد وتشديدها معناه: حسنه وجمله.

1. (4126)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Benden bir şey işitip onu (artırıp eksiltmeden) işittiği şekilde başkasına ulaştıran kimsenin (Kıyamet günü) Allah yüzünü taze kılsın. Zira, kendisine ulaştırılan öyleleri var ki, bizzat işitenden daha iyi kavrar."*** [Tirmizî, İlm 7, (2658).]

4127 ٢ – وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [قَالَ رسولُ اللهِ ﷺ بَلِّغُوا عَنِّي وَلَوْ آيَةً، وَحَدِّثُوا عَنْ بَنِي إسْرَائِيلَ وَلاَ حَرَجَ، وَمَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّداً فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ]. أخرجه البخاري والترمذي.

قوله « حَدِّثُوا عَنْ بَنِي إسْرَائِيلَ وَلاَ حَرَجَ » ليس فيه إباحة الكذب في الاخبار عنهم ورفع الإثم عمن نقل عنهم كذبا، ولكن معناه الرخصة في الحديث عنهم على معنى البلاغ وإن لم يتحقق ذلك بنقل الإسناد لأنه أمر تعذر لبعد المسافة وطول المدة.

2. (4127)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Bir âyet bile olsa benden başkasına götürün. Benî İsrail (hikayelerin)den de rivayet edin, bunda bir mahzur yok. Ancak kim bile bile bana yalan nisbet ederse cehennemdeki yerini hazırlasın."*** [Buharî, Enbiya 50; Tirmizî, İlm 13, (2671).]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki rivayet, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, Ashabını hadis rivayetine yapmış olduğu teşviklere örnek teşkil etmiştir. Şeriat-ı garramızın ikinci kaynağı olarak hadisin ehemmiyetine mütenasib bir ciddiyet ve ısrarla Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hadislerin öğrenilmesine ve rivayet edilmesine gereken ihtimamı göstermiştir.

2- Birinci hadis, yapılacak rivayetlerin aslına uygun olması gereğini vurgulamaktadır. Anlamasa bile, nasıl işitti ise öyle rivayet etmesi istenmekte, doğrudan dinleyen, yeterince anlamamış olsa bile kendisine ulaştırılanın ondan daha iyi anlayabileceğine dikkat çekilmektedir. Bu sonuncu ifade dahi, asla uygunluğa riayeti sağlamaya yöneliktir.

Resulullah'ın hadislerini rivayette, en mühim hususlardan biri asla uygunluktur. Âlimler lafzî rivayeti, manevi rivayete üstün kabul etmiştir. Ancak, manen rivayete de cevaz verilmiştir, çünkü hadisler, Kur'an vahiyleri gibi Resulullah'ın sıkı kontrolü altında yazdırılmadı.

3- İkinci hadiste farklı bir husus, İsrailiyat'ın rivayetine cevazdır. Zira İsraili hikayelerde bir kısım ibretler var. Bu hikayelerin asla uygunluğu oldukça meşkuk bir durum arzeder. Bunlar zaman içinde uydurulmuş da olabilir. Bu, uydurma olma ihtimaline rağmen, Resulullah'ın onları rivayet etmeye müsaade etmesi yalan rivayetlere ruhsat verme değildir. Uydurma hadis rivayet etmenin hükmü de hadiste belirtilmiştir.

Şu halde, İsrailî olduğu belirtilerek yapılan rivayetler *"yalanı rivayet etme"*nin şümulüne girmeyecektir.

4- *Resulullah*'a yalan nisbeti yasaklayan rivayet çoktur ve mütevatirdir. Belki de en çok sahabe tarafından rivayet edilme şerefine bu hadis ermiştir. Resulullah'ın "işittiğiniz şekliyle rivayet edin" emriyle, "Bana yalan nisbet eden cehennemdeki yerini hazırlasın" tehdidini birleştiren, pek çok sahabeyi, Resulullah'tan duyduklarımı rivayet ederken aynıyla rivayet edemez miyim, kendimden bir kelime mi katarım veya bir kelime eksik mi bırakırım, böyle olunca Resulullah'a yalan nisbet etmiş duruma mı düşerim? diye fevkalâde ciddi endişeye sevketmiş rivayet hususunda kendi kendini frenlemeye, az rivayet etmeye -ve hatta Saîd İbnu Zeyd örneğinde olduğu üzere- hiç rivayette bulunmamaya sevketmiştir.

Bu çeşit durumlar, bizim hadise karşı olan güvenimizi artırmaktadır. Zira bunlar bir taraftan Resulullah'ın tedbirini, diğer taraftan Ashab'ın bu tedbirlere riayetini göstermektedir.

5- *İbnu Hacer,* İsrâilî hikayelerden rivayet izninin muahhar ve hatta, ahkamın ve dînî kaidelerin istikrar bulmasından sonraya rastladığını, daha önce fitne endişesiyle onlardan rivayet ve hatta kitaplarını okumasının dahi yasaklandığını belirtir.

6- *"Mahzur yoktur"* ibaresi ile şu manaların kastedildiği belirtilmiştir.

★ Onlardan işittiğiniz acib şeylere kalbiniz daralmasın, bu onların başına sıkça vâki olmuştur.

★ Onlardan anlatmanızda da bir mahzur yok. Zira önceki حَدِّثُوا ifadesi emir sîgasıdır ve vücub ifade eder. Şu hade bu sîga ile vücub kastedilmediğine *"...mahzur yoktur"* ibaresiyle işaret edilmiştir.

★ Bundan murad, onların hikayelerini anlatan kimsenin kullanacağı kötü kelimeler sebebiyle hatıra gelecek mahzurun ondan kaldırıldığını ifade eder. Mesela ayette, onların Hz. Musa'ya söyledikleri اِذْهَبْ اَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلاَ **"Sen ve Rabbin, ikiniz gidin ve savaşın biz burada kalacağız"** (Mâide 24) sözlerini nakil böyledir, benzeri edebsizliklerini naklide mahzur yok demektir.

★ Benî İsrâil'den murad, bizzat İsrâil'in çocuklarıdır. Bunlar da Hz. Yakub'un evlatlarıdır. Böyle olunca murad, "Onların babaları Yusuf *(aleyhisselâm)*'la olan kıssalarını anlatın" olur. Ancak bu tevilin en uzak tevil olduğu belirtilir.

★ *İmam Mâlik* der ki: "Bundan murad onların güzel hallerinin anlatılmasının cevazıdır. Yalan olduğu bilinenlerin rivayeti caiz değildir."

★ "Onlardan, Kur'an ve sahih hadiste gelmiş olan meselelerini tahdis edin" demektir.

★ Onların hikayesi, inkıtâ, belâğ her ne suretle vâki olduysa öyle rivayete cevazdır, çünkü onları rivayette ittisal kurmak mümkün değildir. Ancak İslamî ahkâmı tesbit eden rivayetler böyle değil. Zira bunları rivayette asıl olan, ittisaldir. Öbürü, zamanca uzaklık sebebiyle ittisal mümkün değil ise, beriki zamanın yakınlığı sebebiyle ittisal mümkündür.

★ *İmam Şâfiî* der ki: "Malum olduğu üzere, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yalan haberin rivayetini tecviz etmez. Öyleyse ma'nâ: "Benî İsrail'den yalan olduğunu bilmediklerinizi rivayet edin. Size tecviz edilenlerin onlardan rivayet edilmesinde sizin için bir mahzur yoktur. Bu Resulullah'ın şu sözüne benzer: *"Ehl-i kitap size bir rivayette bulunursa onları ne tasdik edin ne de tekzib."* Sıdkı kesin olan şeylerin söylenmesi hususunda ne yasaklama, ne de izin vârid olmadı."

7- Ehl-i sünnet ülemâsı, *Resulullah*'a yalan nisbet etme karşısında tavizsiz olmada ittifak eder ve büyük günahlardan addeder. *Şeyh Ebu Muhammed el-Cüveynî* daha da ileri gidip, Resulullah'a yalan nisbet etmeye küfür hükmünü vermiştir. *Ebu Bekr İbnu'l-Arabî* de buna meyletmiştir. Başta Kerramiye olmak üzere sapık fırkalara mensup bazıları, dinî umura hizmet, sünnet ehlininin yolunu güçlendirmek, tergib ve terhibe yardımcı olmak gibi gayelerle Resulullah'a yalan nisbet etmenin caiz olduğunu söylemiş ve şöyle bir gerekçe ileri sürmüşlerdir: "Bu hususta vaîd, Resulullah'ın aleyhindeki yalan hakkında vârid oldu, lehindeki yalan için değil. İbnu Hacer der ki: "Bu bâtıl bir gerekçedir, zira vaîd Aleyhissalâtu vesselâm'dan yalan nakil hakkında gelmiştir, lehinde veya aleyhinde diye bir ayırım yoktur. Dinimiz ise, Allah'a hamdolsun kâmildir, yalanla tamamlanacak bir eksik yönü yoktur. Takviye görmek için yalana, bâtıla muhtaç değildir.

4128 ٣– وعن محمود بن الربيع رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [عَقَلْتُ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ مَجَّةً مَجَّهَا فِي وَجْهِي مِنْ دَلْوٍ مِنْ بِئْرٍ كَانَتْ فِى دَارِنَا وَأنَا ابْنُ خَمْسِ سِنِينَ]. أخرجه الشيخان.

3. (4128)- *Mahmud İbnu'r-Rebî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ben beş yaşlarımda iken, evimizin kuyusunun kovasından ağzına aldığı suyu yüzüme püskürttüğünü hatırlıyorum." [Buhârî, İlm 18; Müslim, Mecâcid 54 (33).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisi Buhârî "Çocuğun hadis dinlemesi ne zaman sahih olur" adını taşıyan bir babta kaydeder. Öyleyse hadis, çocuğun daha büluğa ermezden önce hadis dinleyebileceğini ve dinlediği hadisin muteber addedilmesi için bülûğun şart olmadığını ifade etmektedir. Aksi takdirde beş yaşında görülen bir hadisenin bilahare rivayeti makbul olmamalı idi.

Ancak şunu belirtelim ki bu husus biraz ihtilaflıdır. Yahya İbnu Maîn, hadis dinleme yaşını en az onbeş kabul eder, delil olarak henüz büluğa ermemiş olan İbnu Ömer'in Uhud savaşına alınmayışını gösterir. Bu görüş Ahmed İbnu Hanbel'e ulaşınca: "Hayır, işittiğini aklında tuttu mu hadis dinler; İbnu Ömer hadisesi savaşla ilgilidir" der.

Hatibu'l-Bağdâdî el-Kifâye'de küçük yaşta öğrendiklerini sonradan rivayet eden ve muhaddislerce makbul addedilen zevattan örnekler verir.

Muhaddisler arasında esas olan görüş de budur: Temyiz halinde dinlediğini bilahare büluğdan sonra rivayet etti mi makbuldür.

Buhârî, bu rivayeti kitabına aldığına göre, o da küçük yaşta dinlemenin caiz olduğu görüşündedir.

2- Hadiste başka faideler de var:

★ İmam, arkadaşlarının evini ziyaret eder.

★ Ziyaret sırasında çocuklara şaka yapar.

★ Beş ve hatta daha küçük yaştaki çocuklar ilim halkalarına götürebilir.

★ İlim meselesinde yaşa itibar edilmez, hitab edileni tam olarak anlama durumuna bakılır.

★ Fukaha temyiz yaşını 6-7 olarak tesbit eder.

4129 ٤- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [حَفِظْتُ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ وِعَاءيْنِ فأمَّا أحَدُهُمَا فَبَثَثْتُهُ فِيكُمْ. وأمَّا الآخَرُ فَلَوْ حَدَّثْتُكُمْ بِهِ لَقَطَعْتُمْ هـذَا الْبَلْعُومَ]. أخرجه البخاري. وقال «البلعوم» مجرى الطعام.

4. (4129)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan iki kap ilim hıfzıma aldım. Bunlardan birini aranızda neşrettim. Ama diğerini söyleyecek olsam şu gırtlağımı kesersiniz." [Buhârî, İlm 42.]

AÇIKLAMA:

Ebu Hüreyre hazretleri, burada Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan öğrendiği hadislerden bir kısmını rivayet etmekten çekinerek ketmettiğini belirtmektedir. Ülemâ, neşredilmeyen ilmin, kötü emirlerin isim ve ahvalini ve çıkacakları zamanı beyaneden hadisler olduğunu söylerler. *Ebu Hüreyre*'nin bunların bazılarına kinâye yoluyla işaret ettiği, ama tasrih etmekten korktuğu söylenmiştir. Mesela şu sözü onlardan biridir: أعُوذُ بِاللهِ مِنْ رَأْسِ السِّتِّينَ وَإمَارَةِ الصِّبْيَانِ *"Altmışın başından ve çocuğun başkanlığından Allah'a sığınırım."* Bununla Yezîd İbnu Muâviye'nin hilafetine işaret ettiği belirtilir. Çünkü, onun hilafeti hicretin 60. yılında idi. Allah Ebu Hüreyre'nin duasını kabul etmiş ve ruhunu bir yıl önce kabzetmiştir.

Ebu Hüreyre, "Gırtlağımı keserdiniz" sözüyle, zalim idarecileri kastetmiştir. Ayıplarını işitmekten rahatsız olarak, hayatına kıyacaklarından korktuğunu belirtmiştir.

Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'ın rivayetten çekindiği fitne ile ilgi-

li hadisleri, "Herkes hayırdan sorarken, gelip bana bulaşır mı korkusuyla ben senden sorardım" diyen Huzeyfe (radıyallahu anh), kısmen rivayet etmiştir. *Ebu Hüreyre*'nin haklılığını, yani Resulullah'ın fitne ilgili olarak çok sayıda ve pek teferuatlı açık beyanlarının bulunduğunu anlamak için, *Ebu Dâvud*'da yer alan bir Huzeyfe hadisini kaydediyoruz. Der ki: "Vallahi bilemiyorum, arkadaşlarım gerçekten unuttular mı, yoksa unutmuş mu görünüyorlar. Vallahi Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Kıyamete kadar gelecek ve adamlarının sayısı üçyüz ve daha fazla olacak bütün fitne başlarını bize adıyla, babasının ve kabilesinin adıyla zikretti."

4130 ٥ - وعن أبي ذرّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أنه قال: [لَوْ وَضَعْتُمُ الصَّمْصَامَةَ عَلَى هذه، وأَشَارَ إلى قَفَاهُ، ثُمَّ ظَنَنْتُ أنّي أُنْفِذُ كَلِمَةً سَمِعْتُهَا مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَبْلَ أنْ تُجِيزُوا عَلَيَّ لأَنْفَذْتُهَا]. أخرجه البخاري تعليقا.

« الصِّمْصَامَةُ » والصمصام: السيف.

5. (4130)- *Ebu Zerr* (radıyallahu anh) demiştir ki: "Eğer kılıncı şuraya koysanız -eliyle ensesini göstermiştir- ben bu esnada, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan işitmiş bulunduğum bir hadisi, sizin işimi bitirmezden önce söyleyebileceğime kanaatim gelse onu mutlaka söylerim." [Buhârî, İlm 10.]

AÇIKLAMA:

Ebu Zerr (radıyallahu anh)'ın bu sözü, Ashabtan bir kısmının, Resulullah'ın sözlerinden bildiklerini rivayette pervasız olduklarını söylemek, rivayet etmek hususunda ölüm dahil hiçbir şeyden korkmadıklarını göstermektedir. İşte Hz. Ebu Zerr bu gruba girenlerden biridir.

Hz. Ebu Zerr, daha önce de temas ettiğimiz üzere ihtilalci hak bildiğini dobra dobra söylemekten çekinmeyen bir mizaca sahiptir. Günlük hayatta sadelik ve tevazuyu esas alan zâhid bir meşrebe mensup. Bu meşrub *Resulullah*'ın şahsî hayatında da mevcut, *Ebu Zerr* ister ki, herkes bu meşreb üzere olsun, zira ona göre kâmil İslam budur. Bunu açıkça tebliğ eder. Sadeliği esas almayan debdebe ve israfa da yer veren idarecilere müdahale eder. Sert tepkiler gösterir. Sebep olduğu rahatsızlık *Halife-i zişân Hz. Osman-ı Zinnureyn* (radıyallahu anh) efendimize şikayet edilir. Medine'ye çağrılan *Ebu Zerr*'e orada bazı kısıtlamalar tatbik edilir. O yine pervasız davranmaya devam eder. Sorulan soruları cevaplar, açıklamalar yapar. Fetva verme hussundaki yasaklamayı hatırla-

tan bir kimseye, cevab olarak sadedinde olduğumuz sözleri sarfeder: "Allah'a yemin olsun, Resulullah'tan duyduğum bir kelimeyi terketmem için kılıcı boğazıma dayasanız, siz kesme işini tamamlayıncaya kadar ben onu yine de söylerim."[59]

Dârimî'nin Müsned'inde, Ebu Zerr (radıyallahu anh)'ın, bu sözü, Mina'da el-Cemretu'l-Vusta'nın yanında, kendinden fetva sormak maksadıyla halkın etrafını sardığı bir hengâmda bir adamın gelerek: "Sen fetvadan men edilmedin mi?" demesi üzerine, başını kaldırıp adama yönelerek: *"Yoksa sen benim müfettişim misin?"* diye çıkıştıktan sonra sarfettiğini kaydeder. Rivayetler arasındaki ihtilafa burada girmeyeceğiz.

59- Ebu Zerr'in ihtilafı diğer bir sahabî Hz. Muâviye ile idi. Tevbe suresinin 34. âyetinin tevili hakkında idi.

ALTINCI FASIL

HADİSİN YAZILMASI

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Hadislerin yazılması bahsinde, burada nazariyetle igili teferruata girmeyip, sadece hadislerin kısa meallarini ve zaruri durumlarda müphem noktalarını kısaca tavzihini yapıp geçeceğiz.

4131 ١ – عن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [كُنْتُ أكْتُبُ كُلَّ شَيْءٍ سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَنَهَتْنِي قُرَيْشٌ. وَقَالُوا: تَكْتُبُ كُلَّ شَيْءٍ وَرَسُولُ اللهِ ﷺ بَشَرٌ يَتَكَلَّمُ فِي الرِّضَا وَالْغَضَبِ فَأَمْسَكْتُ عَنِ الْكِتَابِ حَتَّى ذَكَرْتُ ذلِكَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ. فَأَوْمَأَ بِإِصْبَعِهِ إِلَى فِيهِ وَقَالَ: اكْتُبْ فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا يَخْرُجُ مِنْهُ إِلاَّ حَقّاً]. أخرجه أبو داود.

1. (4131)- *İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ben *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'dan işittiğim her şeyi yazıyordum. Kureyş bu işten beni men etti. Dediler ki: "Sen her (işittiğin) şeyi yazıyorsun, halbuki Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir insandır, memnun ve öfkeli halde de konuşur."

Bunun üzerine yazmaktan vazgeçtim. Sonra durumu Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a anlattım. Parmağı ile ağzına işaret ederek:

"Yaz, nefsimi elinde tutan zata yemin olsun, ondan haktan başka bir şey çıkmaz!" buyurdu." [Ebu Dâvud, İlm 3, (3646).]

4132 ٢ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [شَكَا رَجُلٌ مِنَ الأنْصَارِ إلى رسولِ اللهِ ﷺ فَقَالَ: يَارَسُولَ اللهِ إنِّي لأَسْمَعُ مِنْكَ الْحَدِيثَ فَيُعْجِبُنِي وَلاَ أحْفَظُهُ. فَقَالَ ﷺ:

اسْتَعِنْ بِيَمِينِكَ وَأَوْمَأَ بِيَدِهِ إِلَى الْخَطِّ]. أخرجه الترمذي.

2. (4132)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ensârdan bir zat *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a (hafızasını) şikayet ederek dedi ki: "Ey Allah'ın Resûlü! ben senden hadis işitiyorum, çok hoşuma gidiyor, ancak hafızamda tutamıyorum. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona şu cevabı verdi:

"Sağ elini yardıma çağır!" ve eliyle yazma işareti yaptı." [Tirmizî, İlm 12, (2668).]

4133 ٣– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [خَطَبَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَذَكَرَ قِصَّةً فِي الْحَدِيثِ. فَقَالَ أَبُو شَاهٍ: اكْتُبُوا لِي يَا رَسُولَ اللهِ؟ فقَالَ: اكْتُبُوا لأَبِي شَاهٍ]. أخرجه الترمذي وصححه.

3. (4133)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün, halka) hitabetti, (Ebu Hüreyre, hadisin vürûdu ile ilgili) bir kıssa anlattı (hadiste şu ibare de vardı): "Ebu Şah dedi ki: "Ey Allah'ın Resulü! (bu hutbeyi) bana yazıverin!" Bu taleb üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: *"Evet Ebu Şâh'a yazıverin!"* emir buyurdular." [Tirmizî, İlm 12, (2669); Buhârî, İlm 39, Lukata 7, Diyât 8; Ebu Dâvud, İlm 3, (3649).]

AÇIKLAMA:

Hadiste işaret edilen kıssa, hadisin vürûdu ile ilgili. Rivayetin Buhârî'deki bir vechinde kıssa mevcuttur. Şöyle der: "Huzâ'alılar, Mekke' nin fethedildiği senede, Benî Leys'ten birini, onların kendilerinden bir kimseyi katletmelerine mukabil olarak öldürdüler. Bu durum, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a haber verildi. Bunun üzerine bineğine atlayarak bir hitapta bulundu. Dedi ki: "Allah Mekke'den katli veya fiili engelledi."

-Buharî fiil veya katl şekkinin hocadan geldiğini belirtir.- *Ancak Resulullah'ı ve mü'minleri onlara musallat etti. Bilesiniz, Mekke'de kan dökmek benden önce kimseye helal değildir. Benden sonra da kimseye helal olmayacak. Bilesiniz, bana da, bir gündüzün belli bir anında helal kılındı. Haberiniz olsun, o da şu ândır. (Mekke herkese) haramdır. Dikenine varıncaya kadar hiç bir otu yolunamaz, ağacı sökülemez, yerde görülen yitik mallar alınamaz, ilan etmek, sahibini aramak için alınabilir. Kim öldürülürse iki şıktan biriyle muhayyerdir: "Katil öldürülür veya öldürülen tarafın ailesine diyet ödenir."*

(Resulullah'ın bu hutbesi üzerine), Yemenlilerden biri gelerek: "Ey Allah'ın Resulü! Bu hutbeyi bana yazıverin!" dedi. Resulullah: *"Ebu Fülâna yazıverin!"* emir buyurdu. Kureyş'ten biri: "Ey Allah'ın Resûlü! İzhir'i yasaktan hariç tutun, çünkü biz, onu evlerde ve kabirlerde kullanıyoruz!" dedi. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* da: *"İzhir hâriç, izhir hâriç!"* dediler.

Şu halde, sadedinde olduğumuz hadiste işaret edilen kıssa budur. Böylece *Ebu Şâh*'ın, Mekke'nin fethedildiği gün *Resulullah* tarafından irad edilen hutbenin metnini istediği anlaşılmış olmaktadır. *Resulullah* bu metnin yazılıp Ebu Şâh'a verilmesini emir buyuruyor. Buhârî, bu rivayeti *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın, hadislerin yazılmasına karşı olmadığını göstermek için kaydetmiş bulunmaktadır.

4134 ٤- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [مَا كَانَ فِي أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ ﷺ أَكْثَرَ حَدِيثاً مِنِّي إلاَّ مَا كَانَ مِنَ ابْنِ عَمْرٍو. فَإِنَّهُ كَانَ يَكْتُبُ وَلاَ أَكْتُبُ]. أخرجه البخاري والترمذي.

4. (4134)- Yine *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) diyor ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashabı arasında *İbnu Amr* hâriç, benden daha çok hadis bilen yoktu. (Onun beni geçmesi şuradan ileri geliyordu:) O hadisleri yazıyordu, ben ise yazmıyordum." [Buhârî, İlm 39; Tirmizî, İlm, (2670).]

4135 ٥- وعن زيد بن ثابت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [أَمَرَنِي رسولُ اللهِ ﷺ فَتَعَلَّمْتُ لَهُ كِتَابَ يَهُودَ بِالسُّرْيَانِيَّةِ، وقَالَ: إنِّي وَاللهِ مَا آمَنُ يَهُودَ عَلَى كِتَابِي. قَالَ: فَوَاللهِ مَا مَرَّ بِي نِصْفُ شَهْرٍ حَتَّى تَعَلَّمْتُهُ وَحَذَقْتُهُ فَكُنْتُ أَكْتُبُ لَهُ إِلَيْهِمْ وَأَقْرَأُ لَهُ كُتُبَهُمْ إِلَيْهِ]. أخرجه البخاري وأبو داود والترمذي.

5. (4135)- *Zeyd İbnu Sâbit* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana emretti, ben de onun için, Süryanice (yahudi) yazısını öğrendim. Şöyle demişti: *"Allah'a yemin olsun , ben yazı işimde yahudiye emniyet edemiyorum!"*

(Zeyd) der ki: "Allah'a yemin olsun bir ayın yarısı geçmeden, o yazıyı öğrendim ve hazâkat kazandım. Resululah'ın onlara olan mektuplarını yazıyor, onların gönderdiklerini de ona okuyordum." [Buhârî, Ahkâm 40; Ebu Dâvud, İlm 2, (3645); Tirmizî, İstizân 22, (2716).]

4136 ٦– وعن المطلب بن عبدالله بن حنطب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [دَخَلَ زَيْدُ بنُ ثَابِتٍ إلى مُعَاوِيَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا. فَسَأَلَهُ مُعَاوِيَةُ عَنْ حَدِيثٍ فأَخْبَرَهُ بِهِ فأَمَرَ مُعَاوِيَةُ إِنْسَاناً يَكْتُبُهُ. فَقَالَ زَيْدٌ: أَمَرَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ أنْ لاَ نَكْتُبَ شَيْئاً مِنْ حَدِيثِهِ فَمَحَاهُ].

أخرجه أبو داود.

6. (4136)- *el-Muttalib İbnu Abdillah İbni Hantab* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Zeyd İbnu Sâbit Hz. Muâviye (radıyallahu anhümâ)'nın yanına girmişti. *Hz. Mu'âviye* ona bir hadisten sual etti. Zeyd de hadisi ona söyledi. *Hz. Muâviye* (orada hazır bulunan bir adama) hadisi yazmasını emretti. Zeyd müdahalede bulunarak *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, hadislerinden hiçbir şey yazmamamızı emretmişti" dedi. Bunun üzerine *Hz. Muâviye* yazılanı derhal imha etti." [Ebu Dâvud, İlm 3, (3647).]

4137 ٧– وعن أبي سعيد الخدري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَكْتُبُوا عَنِّي شَيْئاً غَيْرَ القُرْآنِ، وَمَنْ كَتَبَ شَيْئاً غَيْرَ القُرْآنِ فَلْيَمْحُهُ]. أخرجه مسلم.

والإذن في الكتابة ناسخ للمنع منه بإجماع الأمة على جوازه ولا يجتمعون إلا على أمر صحيح، وقد قيل إنما نهى أن يكتب الحديث مع القرآن في صفحة واحدة فيختلط به فيشتبه.

7. (4137)- Ebu Saîdi'l-Hudrî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle emrettiler: *"Benden Kur'an dışında bir şey yazmayın. Kim, Kur'an'dan başka bir şey yazmış ise, onu imha etsin."* [Müslim, Zühd 72, (3004).]

AÇIKLAMA:

Bazı rivayetler hadis yazmayı yasaklarken, diğer bazıları teşvik eder, ruhsat tanır. Ülemâ yasağın kayıtlı olduğunu, -İslam'ın başında yazı bilenin az olduğu sırada, hafızası kuvvetli olanlara mahsus olarak- ruhsat ifade eden hadislerin, öbürlerini neshettiğini belirtirler. Nitekim sadedinde olduğumuz hadise şu açıklama eklenmiştir.

"Yazı izni, yazı yasağını, yazının cevazı hususundaki icma-ı ümmet ile neshetmiştir. Ümmet, hiçbir zaman sahih olmayan bir meselede icma etmez. "Resulullah, hadisi, Kur'an'la birlikte aynı safyaya yazmayı yasaklamıştı. Çünkü bu durumda Kur'an'la hadis birbirine karışır, müşkilata sebep olurdu" dahi denmiştir."

YEDİNCİ FASIL

İLMİN KALDIRILMASI

4138 ١ – عن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ اللهَ لاَ يَقْبِضُ العِلْمَ انْتِزَاعاً يَنْتَزِعهُ مِنَ النَّاسِ وَلكِنْ يَقْبِضُ العِلْمَ بِقَبْضِ العُلَمَاءِ. حتَّى إذَا لَمْ يُبْقِ عَالِماً اتَّخَذَ النَّاسُ رُؤُساً جُهَّالاً، فَسُئِلُوا فَأَفْتَوْا بِغَيْرِ عِلْمٍ فَضَلُّوا وَأَضَلُّوا]. أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (4138)- *İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah ilmi [verdikten sonra], insanların [kalbinden] zorla söküp almaz. Fakat ilmi, ülemâyı kabzetmek suretiyle alır. Ülemâ kabzedilir, öyle ki, tek bir âlim kalmaz. Halk da cahilleri kendine reis yapar. Bunlara meseleler sorulur, onlar da ilme dayanmaksızın [kendi reyleriyle] fetva verirler, böylece hem kendilerini hem de başkalarını dalâlete atarlar."* [Buhârî, İlm 34, İ'tisam 7; Müslim, İlm 13, (2573); Tirmizî, İlm 5, (2654).]

AÇIKLAMA:

1- Köşeli parantez içerisindeki ziyadeler hadisin başka vecihlerinden alınmıştır.

2- Burada *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, farklı bir üslubla ilme teşvik etmektedir: İlim müslümanlar arasından kaldırılacaktır. Ancak bu kaldırma işi, bilenlerin göğsünden mucizevi bir tarzda ilim çıkarılarak değil, âlimlerin birer birer ölmeleriyle olacaktır. Öyleyse İslam ümmeti böyle bir tehlikeyi gözönünde canlı tutarak, tedbirde kusur etmemelidir. Bunun tedbiri de yeni âlimlerin yetişmesi için gayret göstermektir: Mektep ve medreseler açmak, talebelere barınak temin etmek, burs vermek, onların ilmî gayretlerini artırmak için, derece alanlara

mükâfatlar vermek, eser verenleri madden ve ma'nen taltif ve tatmin etmek gibi... Zamanımızda sportif faaliyetlerin gelişmesi için memleketimizde yapılan teşvikleri görmekteyiz. Başarılı sporculara araba, villa, büyük meblağları bulan nakit para, alkış, şöhret... Bütün bunlar o sahaya teşvik etmek, himmetleri o istikamete yönlendirip kabiliyetleri o sahada tenmiye etmek, geliştirmek için yapılmaktadır. Resulullah sadedinde olduğumuz hadisle bu teşvik seferberliğinin ilme yapılmasını irşad buyurmaktadır.

İbnu Hacer der ki: "İlim taleb edenler varolduğu müddetçe ilim kaldırılmaz." *Hz. Enes*'in yaptığı bir rivayette, ilmin kaldırılmasının Kıyamet alâmetlerinden biri olduğu ifade edilmektedir.

3- Hadisin, *Ahmed İbnu Hanbel*'de gelen bir vechinde *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın bu meseleyi Veda Haccı sırasında beyan buyurduğu görülmektedir. Ebu Ümâme'nin rivayet ettiği bu hadis şöyle: "Veda Haccı'nda Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuşlardı: *"İlim kabzedilmezden -veya refedilmezden (kaldırılmazdan)- önce onu alın!"* Bir bedevî: "İlim nasıl kaldırılır?" diye sordu. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: *"Bilesiniz, ilmin gitmesi onun hamelesi olan ülemânın gitmesi demektir"* dedi ve bunu üç kere tekrar etti."

İbnu'l-Münir der ki: "İlmin göğüslerden çıkarılması da Allah'ın kudreti dahilindedir. Ancak bu hadis, böyle bir hadisenin olmayacağına delildir."

4- Görüldüğü üzere hadis, sadece ilmin muhâfazasına teşvik etmekle kalmıyor, aynı zamanda cahillerin iş başına getirilmemesini de ders veriyor.

★ Hadis, fetvanın gerçek riyaset olduğuna delildir.

★ İlimsiz fetvaya cür'et edenler zemmedilmektedir.

★ Cumhur, her zaman müçtehidin bulunacağına hükmetmiş, "müçtehidin yetişmeyeceği devir gelecek" diyenlerin aleyhine hadisten delil çıkarmıştır.

5- Ülemânın gitmesiyle ilmin de gideceği endişesine düşen *Ömer İbnu Abdilaziz,* âlimle birlikte onun kesbettiği ilmin kaybolmama çâresini ilmin yazı ile tesbitinde bularak hadislerin tedvini için devlet emri çıkarmıştır.

4139 ٢– وعن أبي الدرداء رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ فَشَخَصَ بِبَصَرِهِ
إلَى السَّمَاءِ. ثُمَّ قَالَ: هذَا أوَانٌ يُخْتَلَسُ الْعِلْمُ مِنَ النَّاسِ حَتَّى لاَ يَقْدِرُوا مِنْهُ عَلى

شَيْءٍ فَقَالَ: زِيَادُ بْنُ لَبِيدٍ الأَنْصَارِيُّ: كَيْفَ يُخْتَلَسُ الْعِلْمُ مِنَّا وَقَدْ قَرَأْنَا الْقُرآنَ؟ فَوَاللّٰهِ لَنَقْرَأَنَّهُ وَلَنُقْرِئَنَّهُ أَوْلاَدَنَا وَنِسَاءَنَا. فَقَالَ: ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ يَا زِيَادُ، إنْ كُنْتُ لأَعُدُّكَ مِنْ فُقَهَاءِ الْمَدِينَةِ، هٰذِهِ التَّوْرَاةُ وَالإنْجِيلُ عِنْدَ الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى، فَمَاذَا تُغْنِي عَنْهُمْ؟ قَالَ جُبَيْرٌ: فَلَقِيتُ عُبَادَةَ بْنَ الصَّامِتِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ فَقُلْتُ: ألاَ تَسْمَعُ مَا يَقُولُ أخُوكَ أبُو الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ؟ فَأخْبَرْتُهُ الَّذِي قَالَ، فَقَالَ: صَدَقَ؛ فَإنْ شِئْتَ أخْبَرْتُكَ مَا أوَّلُ عِلْمٍ يُرْفَعُ؟ أوَّلُ عِلْمٍ يُرْفَعُ مِنَ النَّاسِ الْخُشُوعُ يُوشِكُ أنْ تَدْخُلَ الْمَسْجِدَ الْجَامِعَ فَلاَ تَرَى فِيهِ رَجُلاً خَاشِعاً]. أخرجه الترمذي.

«شَخَصَ ببصره» إذَا نظر إلى شئ دائماً فلم يردّ عنه نظره كنظر المبهوت والمغمى عليه.

و«الاخْتِلاَسُ» الاستلاب، وأخذ الشئ بسرعة.

و«الثُّكْلُ» فقد الأمّ ولدها.

2. (4139)- *Ebu'd-Derdâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraberdik. Gözünü semaya dikti. Sonra: *"Şu anlar, ilmin insanlardan kapıp kaçırıldığı anlardır. Öyle ki, bu hususta insanlar hiçbir şeye muktedir olamazlar!"* buyurdular.

Ziyad İbnu Lebîd el-Ensârî araya girip: "Bizler Kur'an'ı okuyup dururken ilim bizlerden nasıl kapıp kaçırılır? Vallahi biz onun hem okuyacağız, hem de çocuklarımıza, kadınlarımıza okutacağız!" dedi. Resulullah da: *"Anasız kalasın, ey Ziyad, ben seni Medine fakihlerinden sayıyordum. (Bak) işte Tevrat ve İncil, yahudilerin ve nasranilerin elinde, onların ne işine yarıyor (sanki onunla amel mi ediyorlar)?"* buyurdu. Cübeyr der ki: "Ubâde İbnu's-Sâmit (radıyallahu anh)'a rastladım. Kardeşin *Ebu'd-Derda* ne söyledi, işittin mi? dedim. Ve ona *Ebu'd-Derda*'nın söylediğini haber verdim. Bana: "Ebu'd-Derda doğru söylemiş, dilersen kaldırılacak olan ilk ilmin ne olduğunu sana haber vereyim: İnsanlardan kaldırılacak olan ilk ilim huşudur. Büyük bir camiye girip huşu üzere olan tek şahsı göremeyeceğin vakit yakındır!" dedi." [Tirmizî, İlm 5, (2655).]

AÇIKLAMA:

1- *Ziyad İbnu Lebîd*, aslen Medinelidir. Ensarî'dir. Ancak, hicretten önce Mekke'ye *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın yanına gelmiş, Efendimizle hic-

rete kadar orada ikâmet etmiştir. Bu sebeple "Muhacirî Ensarî" lakabını almıştı. Akabe, Bedir, Uhud, Hendek vs. bütün gazvelere Resulullah'la beraber katılmıştır. Aleyhissalâtu vesselâm Hadramevt'e âmil olarak göndermiştir. Hz. Muaviye (radıyallahu anh)'ın hilafetinin başlarında vefat etmiştir, (radıyallahu anh).

2- *Ziyad İbnu Lebîd*, hadiste Resulullah'ın ilmin kaldırılacağına dair ihbarını hayretle karşılamakta: "Biz ve çocuklarımız hep Kur'an okuyoruz, bu hal Kıyamete kadar da böyle devam edecek, nitekim Kur'an-ı Kerim'de إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ **"Kur'an'ı biz indirdik, onu biz koruyacağız"** (Hicr 9) buyrularak, *"Kur'an'ın Kıyamete kadar korunacağı ilâhî garanti altına alınmıştır, bu halde nasıl ilim kalkar?"* ma'nâsında hayrete düşer. Ancak *Resulullah,* İncil ve Tevrat'ın, Ehl-i Kitap arasında mevcudiyetine, onlar tarafından okunmakta olmasına rağmen, onların ahkâmıyla amel etmediklerini, dolayısıyla, sanki yokmuş gibi onlara hiçbir fayda sağlamadığını misal verir ve bu durumun Kur'an'ın da başına gelebileceğini hatırlatır. Bu hatırlatma ile Resulullah, ilmiyle amel etmeyen âlimi cahil derecesine indirmiş olmaktadır. Dahası, böyleleri hımar durumundadır. Çünkü, Cuma suresinde, kitabı okuduğu halde amel etmeyenler, kitap yüklü hımara teşbih buyurulmuştur: **"Kendilerine Tevrat öğretildiği halde, onun gereğini yapmayanların durumu, sırtına kitap yüklenmiş merkebin durumu gibidir"** (Cuma 5).

Aliyyu'l-Kârî der ki: "Yani onların İncil ve Tevrat'ı amel etmeden okumaları sebebiyle istifade etmedikleri gibi, ey müslümanlar siz de böylesiniz, Kur'an'ın içindekilerini anlayıp amel sahasına intikal ettirmedikçe, Kur'an'dan istifade edemezsiniz demektir."

3- Huşû *"ses"* ve *"göz"* de namazın edebine tam uyma halidir. Hudû da bedenin edebi olduğu gibi...

4140 ٣- وعن عمر بن عبدالعزيز رحمه الله [أَنَّهُ كَتَبَ إِلَى أَبِي بَكْرِ بْنِ حَزْمٍ: انْظُرْ مَا كَانَ مِنْ حَدِيثِ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَاكْتُبْهُ. فَــإِنِّي خِفْتُ دُرُسَ الْعِلْمِ وَذَهَابَ الْعُلَمَاءِ، وَلاَ تَقْبَلْ إِلاَّ حَدِيـــــث رَسُولِ اللهِ ﷺ وَلْيُفْشُوا الْعِلْمَ وَلْيَجْلِسُوا لَهُ. حَتّى يَعْلَمَ مَنْ لاَ يَعْلَمُ. فَإِنَّ الْعِلْمَ لاَ يَهْلِكُ حَتّى يَكُونَ سِرّاً]. أخرجه البخاري ترجمة.

« يُفْشُوا » يظهروا.

3. (4140)- *Ömer İbnu Abdilaziz* rahimehullah'dan nakledildiğine

göre, (Medine valisi) *Ebu Bekr İbnu Hazm*'a şöyle yazmıştır: "Bak, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hadisinden ne varsa yaz. Zira ben, ilmin kaybolmasından ve ülemânın gitmesinden korkuyorum. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hadisinden başka bir şey kabul etme. Âlimler ilmi yaysınlar, ilim için (herkese açık yerlerde) halkalar teşkil etsinler, tâ ki bilmeyenler de böylece öğrensin. Zira ilim, gizli kalmazsa helak olmaz." [Buhârî, İlm 34.]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, sünnetin tamamının, devlet eliyle resmen yazdırılması demek olan tedvin'in başlamasını noktalar. *Ömer İbnu Abdilaziz*'in bu mektubu, bütün taşra vilayetlerine gönderdiği bazı rivayetlerde tasrih edilmiştir. Sadedinde olduğumuz rivayet, mektubun sâdece Medine Valisi *Ebu Bekr İbnu Hazm*'a yazıldığını ifade etmektedir.

AF VE MAĞFİRET BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Af ve *mağfiret* bahsinin günah, tevbe gibi başka bahislerle de ilgisi vardır. Bilhassa günah mefhumu olmak üzere bu tabirlere, geçmiş bahislerde zaman zaman temas edilmiştir. Esasen bunları birbirinden ayrı mütalaa etmek mümkün değildir. Sözgelimi insan günah işleme fıtratında yaratılmıştır, ama tevbe emredilmiştir. Cenab-ı Hakk tevbe edenleri sevmekte ve tevbeleri kabul etmekte, günahkârı affetmektedir. Böylece kul da kulluğunu anlamak suretiyle manevi yükseklik kazanmaktadır.

Şu halde bu mefhumları, İslam'ın bu meseledeki umumi telakkileri çerçevesinde kavramaya çalışmak daha uygun olacaktır. Öyleyse meselenin anlaşılmasını, yaratılışla başlatıp insanın kemaliyle sonuçlanan bir vetire çerçevesinde anlamak gerekecektir.

Yaratılış: İnsanoğlu, hayvan ve melek dediğimiz iki sınıf şuur ve hayat sahipleri arasında orta bir mevkidedir: Hayvanlar, şehvet (arzular) sahibi fakat aklı olmayan bir tabaka teşkil ederler. Akılları olmadığı için davranışlarını tabiî insiyaklarla -ki buna içgüdü diyoruz- yürütürler, bu yüzden sorumlulukları yoktur. Melekler ise, şuur ve hayat sahibi olmakla birlikte şehvetleri yoktur. Onların şerre kabiliyetleri de yoktur.Verilen vazifeleri yaparlar. Dereceleri ne düşer ne de yükselir, hep sâbit kalır. İnsanlar ise, orta bir tabakadır. Hayvanlarla müşterek olan şehvetlere de sahip, meleklerle müşterek olan akla da... Kendisine içgüdüye bedel şeriat verilmiştir, irade verilmiştir. İradesi ile şeriata uyarak aklını o yolda kullanırsa melekleri geçebilir. İradesi ile şehvete uyar aklını o yolda kullanırsa hayvanlardan aşağı düşer. Şu halde Cenâb-ı Hakk insana sonsuzca alçalma ve sonsuzca yükselme imkanı tanıyan bir fıtrat, bir mertebe vermiştir. Yükselmenin yolu, ihtiyar da denen irade-i cüz'iyyesini kullanarak, şuurla dinin emrettiği şeyleri tercih etmekten, aklını bu

yolda kullanmaktan geçer. Alçalmanın yolu ise, şeriata değil, şehvetlere uymaktan, aklını o yolda kullanmaktan geçer. İnsanoğlunun bu kaçınılmaz kaderi en veciz şekilde Tîn suresinde beyan edilmiştir: **"Biz insanı en güzel şekilde yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına çevirdik. Ancak iman edip de güzel güzel amellerde, bulunanlar başka. Çünkü onlar için kesilmez mükâfatlar vardır"** (4-6).

İnsanın, hayır-şer arasında imtihana maruz bir fıtrata sahip olduğunu Gazali şöyle ifade eder: "Şer, insanın yaratılış toprağına katılıp yoğurulmuştur, çok nadir hallerde onu terkeder. Öyleyse insanın gayretlerinin hedefi, hayrını şerrine gâlib kılmak olmalıdır."

Diğer mahluklar arasında böyle bir durumda yaratılan insan, şehvete uymakla şeriata uymak, inanmakla-inanmamak, hayır yapmakla-şer yapmak, iradesini iyi veya kötü istikamette kullanmak arasında imtihan edilecektir.

Bu imtihan onun kaçınılmaz kaderidir. Zira o, ne hayvandır ki, sadece şehvetine tabi olsun, ve ne de melektir ki sâdece hayra va akla tâbi olsun.

İmtihan müddeti, yani hayatı boyunca, insan, kötülük işlemekle imtihanı ebediyyen kaybetmiş olmadığı gibi, iyi iş yapmakla da kurtuluşu garanti etmiş değildir. İyilikten sonra kötülüğe düşebileceği gibi, kötülükten sonra da tekrar iyiliğe geçebilir.

İnsan bu iyilik-kötülük cepheleri arasında bir saat rakkâsesi durumunda olduğu için, Cenâb-ı Hakk tevbe emretmiştir. Kötülük yapınca tevbe etmelidir, Allah tevbeleri kabul eder, affeder, Allah'ın bellibaşlı sıfatları arasında rahmet (kullara acıma) vardır. Tevvâb, yani tevbeleri kabul edici olmak O'nun bir diğer vasfıdır.

Gafûr (günahları örtücü) olmak, Afuvv (bağışlayıcı, cezayı terkedici) olmak gibi, Allah başka sıfatlara da sahiptir.

Şu halde, bu sıfatlarıyla da Cenâb-ı Hakk'ın kullar tarafından idrak edilebilmesi için, o sıfatlarıyla Allah'a müracaatlarımızı gerektirecek hallere düşeceğiz demektir. Tıpkı hastalanınca Şâfi, rızka muhtaç olunca Rezzâk, âciz kalınca Kadîr... isimlerine müracaat ettiğimiz ve o sıfatlarıyla Allah'ı tanıdığımız gibi...

Şu halde günah, Allah'ın, insanlar tarafından bütün sıfatlarıyla tanınmasında zaruri olan vâsıtalardan biridir. İslâm'ın günah görüşünün hristiyanlarınki ile karıştırılmaması gerek. Onlar, insanoğlunun, Hz. Âdem'le Havvâ'nın cennette yasak meyveden yemekle işledikleri günahı tevarüs ettiğine ve bu sebeple günahkar olarak doğduğuna inanır. İslâm

böyle demez, "Her insan günahsız doğar ama günah işleyecek fıtrattadır. Büluğa kadar günahsız sayılsa da, günah işlemesi kaçınılmazdır" der. Bu telakkinin devamında, hristiyanlar doğuştan gelen aslî günahtan kurtuluşu vaftiz (hristiyan) olmaya bağlar. İslâm işlenen günahın tevbe ile affedilebileceğini söyler. Ayrıca tevbe doğrudan Allah'a yapılmalıdır, araya hiçbir mahluk konmaz, kişi her zaman her yerde tek başına tevbe edebilir. Şu günah affedilir, bu günah affedilmez diye bir ayırım yoktur. İhlasla, sıdkla, azimle, kesin kararla yapılan tevbe ile en büyük günahlar dahi affedilir. İslâm'a göre en büyük günah, küfür veya şirktir. Küfür ve şirk'ten dönüş, tevhîde geliş demek olan tevbe en makbul tevbedir, mutlaka kabul edilebileceğine inanılan tevbedir. Şu halde İslâm'a göre, af dışı tutulan bir günah yoktur. ان اللّٰه يغفر الذّنوب جميعا **"...Ey kendilerine kötülük edip (günahta) aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin. Doğrusu Allah günahların hepsini bağışlar. Çünkü O, bağışlayandır, merhametlidir"** (Zümer 53).

GÜNAHLA MANEVÎ MERTEBE KAZANMAK

İslâm'ın günah telakkisinde son derece ehemmiyetli bir nokta var ki, buna diğer dinlerde net olarak rastlamak imkansızdır. Kişi işlediği günahla, Allah'a daha ciddi bir ilticaya, daha ihlaslı bir yönelişe geçebildiği için, işlemiş olduğu günah sebebiyle mânevî yükselişe erebilmektedir. Âyet-i kerîme bu mühim hakikatı "günahların sevaba dönüştürülmesi" diye ifâde etmiştir: الاّ من تاب وامن وعمل عملا صالحا فاولئك يبدّل اللّٰه سيّئاتهم حسنات **"Meğer ki (şirkden) tevbe edip iyi amel (ve hareket)de bulunan kimseler ola. İşte Allah bunların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah gafûr ve rahîmdir"** (Furkân 70).

Bu ma'nâyı açıklayan hadîsler var. Bunlardan biri 4142 numarada gelecektir: Resûlullah orada kişinin, yapmakta olduğu güzel ameller sebebiyle *"günah işlemiyorum"* havasına düşmesini, onun tevbe istiğfar gibi kulluğunu idrak ettirici son derece kıymeli bir ibadetten uzak kalmasına sebep olacağı için, günah işlemekten daha kötü bir ruh hali yani ucûb olarak tavsif etmekte, ümmeti için bundan korktuğunu ifâde buyurmaktadır. Evet, bu dinin sahibi, günah, sevab meselelerinde Allah namına beyanda bulunma yetkisine sahip yegane söz sahibi, Şârî olarak "ucb" un günahtan daha kötü bir şey olduğunu haber veriyor.

Bu, üzerinde durulması, düşünülmesi, hakkıyla anlaşılması gereken bir husustur.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* günahlara karşı mâsum (korunmaya mazhar) olmasına ve hatta Tevbe sûresinde geçmiş ve gelecek günahlarının affedildiği müjdesinin verilmiş olmasına rağmen, günde en az yüz sefer tevbe ettiğini ifade etmiş, günah işlemediği, tevbeye ihtiyacı olmadığı hatırlatılınca da, *"Allah'ın çok şükreden (şekûr) bir kulu olmayayım mı?"* diye cevap vermiştir. 4143 numaralı hadîsin şerhinde zikri gelecek olan خِيَارُكُمْ كُلُّ مُفْتَنٍ تَوَّابٍ *"En hayırlınız, tekrar tekrar günah işlediği halde tevbe edendir"* hadisi de burada zikre değer.

Bazı ârifler demişlerdir ki: "Resûlullah, burada, ümmetinin hayırlılarının, işlediği günahın aldatamadığı, Allah'ın affedici olduğunu unutturamadığı böylece tevbe ile O'na dönen kimseler olduğunu haber veriyor." Bazı âlimler de: "Bazı günahlar vardır, mü'min için, birçok ibadetten daha faydalıdır. Böylece, çok tevbe eden biri olur. Tevbeden ayrılmayan kimse ise, bu sayede Allah'ın sevdikleri arasında yer alır. Nitekim âyet-i kerime'de اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ **"Muhakkak ki Allah tevbe edenleri sever"** (Bakara 222) buyrulmuştur."

Şu halde tevbede herkesin anlayamayacağı bir sır, insanı makbûl kullukta muvaffak eden bir iksir var. Bu sırrı anlayıp da günah lekelerine bulaşmadan tevbeyi kendine şiar edinenler mânevî kazançların bereketine ererler. Bunu idrak edemeyenler, günahlarla kirlendikten sonra bu kirliliğin şuuruna erip, ondan arınmak için tevbeye koşarsa, işte bunlara Cenâb-ı Hakk rahmetiyle yüce mertebeler vaadetmekte ki, bunlardan biri de günahların sevaba dönüşmesidir. Bu nasıl olur? diye tereddüte gerek yok, ilâhî ihbar öyledir, ilâhî rahmet bu kadar geniştir; bize, inanıp teslim olmak, o zanla O'na koşmak gerek. Zira Rab Teâlâ Hazretleri, -bir hadîs-i kudsîde tebliğ edildiği üzere- kuluna, o kulun Allah hakkında beslediği zanna göre muamele edecektir. Öyleyse bize düşen, işlediğimiz günahların sevaba çevrilebileceğine inanarak sıdk ile, ihlas ile, tevbe-i nasuh ile tevbe etmek, yalvarmak, dergah-ı ilahide gözyaşı dökmektir.

KULLUK EDEBİ:

Burada şunu belirtmemiz gerekir: Yukarıda yapılan açıklamaları menfi istikamette anlayıp, bir kısım günahlara fetva yapmak da mümkündür: "Öyle ya, madem günahlar sevaba dönüşebiliyor, önce günah işleyip sonra da tevbe etsek olmaz mı?"

Böyle bir düşünce, her şeyden önce kulluk edebine yakışmaz. Cenâb-ı

Hakk'ı imtihan etmek, dinin ahkâmıyla alay etmek, ciddiye almamak gibi bir ma'nâ taşır. Bu halet-i ruhiye ile işlenen günahların tevbesi makbul olur mu; Cenab-ı Hakk'ın rahmetini celbedebilir mi, garantimiz yok. Zira bir başka âyet-i kerime, affedilecek günahın cehaletle işlenmiş olma şartını zikretmektedir. اِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللّٰهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ **"Allah, kötülüğü cehaletle (bilmeyerek) yapıp da hemen tevbe edenlerin tevbesini kabul etmeyi üzerine almıştır. Allah işte onların tevbesini kabul eder. Allah bilendir, hakîm olandır"** (Nisâ 17).

Bu âyetle, daha önce kaydettiğimiz "bütün günahları affeder" âyeti arasında tezat mevcut değildir. Zira orada her çeşit, yani bilerek işlenen günahları da affedebileceği ifade edilmekte ise de bu âyette, cehaletle işlenen günahların affına "garanti" verilmektedir. Ayrıca "tevbe ederim" düşüncesi ile günah işleyen kimse, tevbe etme fırsatı bulabilecek mi, ömrü vefa edecek mi, davranışı gadab-ı ilahiye dokunduğu takdirde Allah kendisine tevbeye dönüş fırsatı verecek mi, bunları da düşünmesi gerekir.

Hangi açıdan bakarsak bakalım, Allah'ın affedici oluşunu gözönüne alarak günah işlemek büyük bir aldanmadır. Kulluk edebine hiç uymamaktadır, böyle bir durumdan Allah'a sığınırız.

TEVBENİN EDEBİ:

Tevbemizin kabul olması hepimizin arzusudur. Bu sebeple âlimlerimiz, âyet ve hadislerde gelen açıklamaları gözönüne alarak makbul tevbenin şartlarını tesbit etmeye çalışmışlardır.

Nevevî hazretleri şöyle der: "Tevbe, lügat olarak dönüş (rucû) demektir. Öyleyse tevbe de günahtan dönüştür. Bu dönüşün (tevbenin) üç rüknü vardır:

★ *Günahtan kopmak, kesinlikle terketmek.*

★ *Bu günahı işlediğine pişman olmak.*

★ *Bir daha o günahı işlememeye azmetmek, kesin karar vermek."*

Nevevî devamla der ki: "Eğer tevbe edilen günah, bir insanın hukukuna karşı işlenmiş ise, bir dördüncü rükün daha var:

★ *Bu hak sahibi ile helallaşmak."*

Nevevî şu kıymetli bilgileri vermeye devam eder: "Tevbenin aslı nedamettir, pişmanlıktır. Bu, onun en büyük rüknünü teşkil eder. Ülemâ, bütün günahlardan tevbe etmenin vacib olduğunda ittifak eder. Ve tevbeyi, günah işler işlemez yapmak gerekir, geleceğe bırakmamalıdır.

Günah büyük olmuş, küçük olmuş farketmez. Tevbe, İslam'ın en mühim prensiplerinden te'kid edilmiş esaslarından biridir. *Ehl-i Sünnete* göre şer'an, Mu'tezile'ye göre aklen vacibtir. Bütün şartlarına uyularak yapılmış olsa bile, *Ehl-i Sünnet*'e göre, tevbenin kabul edilmesi Allah'a vacib değildir. Ancak Allah'ın kerem ve fazlı ile kabul edeceği umulur. Allah'ın kabul edeceğini Mutezile'nin aksine şeriatla ve icma ile biliyoruz. Bir kimse bir günahına tevbe etse, o günahı, bilahare tekrar hatırlayınca tevbeyi yenilemek gerekir mi; bu hususta Ehl-i Sünnet ihtilaf etmiştir. İbnu'l-Enbarî: "Vacibtir" der, İmamu'l-Harameyn "Vacib değildir" der. Bir kimse bir başka günahta musır olsa bile, bir günahtan yapacağı tevbe sahihtir. Bir kimse bir günaha karşı şartlarına uyarak sahih bir tevbe yapsa, sonra bu günaha tekrar dönse, ona bu ikinci günah yazılır, önceki tevbesini ibtal etmez. İki meseledeki Ehl-i Sünnetin görüşü budur...

Ayrıca, kafirin küfründen tevbesi, kesinlikle makbuldür. Diğer çeşit tevbeler kesinlikle makbul müdür, yoksa zannî midir, Ehl-i Sünnet bu hususta ihtilaf eder. İmamu'l-Haremeyn zannî olduğunu kabul etmiştir. Esahh olan görüş de budur."

TEVBENİN MAKBUL OLMASININ DİGER ŞARTLARI

Yaptığımız tevbenin makbul olması için ülemânın koyduğu dört şartı Nevevî'den naklen kaydettik. Burada şunu da ilave etmemiz gerekmektedir: Tevbe, duanın bir çeşididir. Öyleyse dua bahsinde belirtilen şartlara da tevbe sırasında riayet etmek, tevbemizin makbul olma şansını artıracaktır.

★ Önce maddi sadaka vermek.

★ Mübarek mekanlarda (Ravza-i Mutahhara, Ka'be, Mescid-i Aksa, camiler, ön saf... gibi) yapmak.

★ Mübarek zamanlarda (Ramazanda, Kadir gecesinde, diğer mübarek gün ve gecelerde, cuma gününde, saat-ı icabe'de, her gün seher vaktinde, ilk vaktinde kılınacak farz namazların arkasında, abdest alınca kılınacak iki rekat nafilenin peşinde... vs.) yapmak.

★ Tevbeye salavatla başlamak, salavatla bitirmek.

★ Kur'an ve hadiste gelen *(me'sur)* tevbelerle tevbe etmek.

★ Abdestli olarak tevbe etmek... vs.

Af ve müsamaha hakkında M. Fethullah Gülen Hocefendinin aynı başlıkla yıllar önce kaleme aldığı makalesini de sunarak hadislere geçelim.

MÜSAMAHA VE AF

"İnsan, üstün yönleriyle beraber kusurları da çok olan bir varlıktır. Ona gelinceye kadar hiçbir canlı, bağrında bu kadar zıdlıkları barındırmamıştır. O, cennetlerin semâlarında kanat çırpıp pervâz ettiği aynı anda, beklenmedik inhiraflarıyla gayyalara[60] kadar da inen bir ucûbedir. Onda uçurumlaşan, bu korkunç iniş ve çıkışlar arasında münasebetler aramak da nâfiledir. Zira insanoğlunda, sebepler, neticeler bambaşka bir çizgide hareket etmektedir.

Zaman gelir, bir ekin gibi durmadan yatar kalkar; zaman olur, heybetli bir çınar görünümü arzetmesine rağmen, devrilir gider de; bir daha doğrulamaz. Melekleri, hâline imrendirdiği anları az olmadığı gibi, şeytanları utandıracak zamanları da az değildir insanoğlunun.

İstidâdında bu kadar inişler ve çıkışlar olan insan için, günah asıl olmasa bile mukadderdir. Kirlenme ârızî olsa dahi muhtemeldir. Kirlenip de fıtratını ifsad edecek olan böyle bir varlık için, af ise her şeydir.

Af dileme, af bekleme ve kaçırılan fırsatlar için inleme, bir idrak ve şuur işi olması itibariyle nasıl kıymetli ise, affetme de o kadar, hatta ondan ileri bir yücelik ve fazilet işidir. Affı faziletden, fazileti de afdan ayrı düşünmek kat'iyyen yanlışdır. "Küçükten kusur, büyükten af" darb-ı meselini bilmeyen yokdur. Ve ne kadar yerindedir!

Affediliş, bir tamir, bir öze dönüş ve yeniden kendini buluş demektir. Bundan ötürüdür ki, Rahmeti Sonsuz'un katında en sevimli davranış, hareket, bu dönüş ve arayış hafakanları içinde sürdürülmüş olandır.

Canlı-cansız bütün varlık affı, insanla tanıdı. Hakk, insanda affediciliğini gösterdiği gibi, affetmekdeki güzelliğini de onun kalbine koydu. İlk insan, insanlık fıtratının gereği olan sürçmesiyle, özüne bir darbe indirirken, vicdanında duyulan şey bir inilti ve yakarış, bu feryada semâdan kopup gelen de bir afdı...!

İnsanlık ilk atası ile elde ettiği bu armağanı; ümidi, tesellisi olarak asırlarca muhafaza etti. Her hata işleyişinde, o sihirli tahtın üstüne binerek, günahların hacâletinden ve ümit kırıcılığından yükselip, sonsuz rahmetlere ulaşdığı gibi, başkalarının işlediği günahlara karşı da onu, gözüne perde yapma âlicenaplığını gösterdi.

Affedilme ümidi sayesinde insan, ufkunu saran kasvetli bulutların

60- Gayyâ: İçine düşenin kolay kolay kurtulamayacağı çok derin ve korkunç kuyu.

verâsına[61] yükselip, dünyasını aydın görme imkânına ulaşır. Affın yükseltici kanatlarından haberdar olan talihliler, bütün bir hayat boyu, ruhlara inşirah veren bu zemzeme[62] içinde yaşarlar.

Affedilmeye gönül bağlamış bir insanı, affedicilikten uzak düşünme imkânı yokdur. O bağışlanmayı sevdiği gibi, bağışlamayı da sever. Hatalarının iç aleminde tutuşturduğu ızdırap ateşinden kurtulmayı, af kevserlerinden kana kana içmede olduğunu bilen birisinin, affetmemesi mümkün müdür..?

Hele affedilmenin yolunun, affetmeden geçdiği bilinirse... Affedenler affa mazhar olur. Bağışlamasını bilmeyen bağışlanmaz. İnsanlara karşı müsâmaha yolunu tıkayanlar insanlığını yitirmiş canavarlardır. Bir kere olsun, kendi günahının muhasebesiyle iki büklüm olmamış bu hoyratlar, hiçbir zaman affedicilikdeki yüce zevki idrak edemeyeceklerdir.

Hz. Mesih (as), taşlanmaya götürülen bir mücrim karşısında, eli taşlı kalabalıklara şöyle seslenmişdi: "İlk taşı hiç günahı olmayan birisi atsın!" Bu bağlayıcı ifadedeki inceliği anlayan hangi ferd, taşlanacak başı varken, başkasını taşlamaya yeltenir? Keşke, hayatını başkalarının hayat muhasebesinde tüketen günümüzün talihsizleri bunu anlayabilselerdi..!

Vâkıa, mücrim cezalandırılır ve cezalandırmada şefkat dahil, hiçbir yüce duygu, fermanı yüksek yerden çıkan bu hükmün infâzına mâni olamaz. Ne var ki kin ve nefretlerimizin mahkum ettiği kimseleri taşlamağa dair bir hüküm bulunduğunu iddia etmek de imkânsızdır. İşin doğrusu şu ki; biz, benliğimiz içindeki putu, bir Hz. İbrahim (as) cesaretiyle kırmadıkdan sonra, ne nefsimiz adına, ne de başkaları adına hiçbir zaman isabetli karar vermeye muktedir olamayacağız...

Af, insanoğluyla günyüzüne çıkmış ve onunla kemâle ermişdir. Bu itibarla en Yüce Kâmet'te, en geniş affediciliğe şahit oluruz.

Kin ve nefret ise, habis ruhların, insanlar arasına saçdığı cehennem tohumlarıdır. Yeryüzünü gayyâya çeviren bu kin ve nefret körükleyicilerine mukabil, binbir bunalım içinde, itile kakıla hep meçhullere sevk edilen insanımızın imdadına, affedicilikle koşmalıyız. Arkada bıraktığımız şu bir-iki asır, af bilmezlerin, müsamaha tanımazların gaseyânlarıyla en kirli ve en sevimsiz hale getirildi. Geleceğe de bu nasibsizlerin hükmedeceği düşünüldükçe, ürpermemek elden gelmiyor.

61- Verâ: Öte, başka taraf, arka.

62- Zemzeme: Nağme, hoş ses.

Onun içindir ki, bugünkü nesillerin kendi evlât ve torunlarına en büyük armağanı "affetmesini" öğretme olacaktır. En kaba davranışlar, en iç bulandırıcı hadiseler karşısında dahi affetmesini... Ne var ki, ruhu hırçınlaşmış, vicdanı acı çekdirmekden zevk alan insan azmanlarının, affedilmesini düşünmek de, af müessesesine karşı bir hürmetsizlik olacakdır. Evet, onları affetmek, hem elimizden gelmez, hemde insanlığa karşı bir saygısızlıkdır. Böyle bir saygısızlığı makul görecek ve gösterecek kimse de bilmiyoruz.

Belli bir geçmişiyle, düşmanlık telkinleri altında yetişen bir nesil, içine itildiği karanlık dünyalarda hep arenaların dehşet ve vahşetini seyretti. Ufkunun ağardığı anda, öten horozların nağmelerinde dahi, o, hep kan ve irin görüyordu. Böylesine, sesi kan, soluğu kan, düşünüşü kan, gülüşü kan bir topluluktan ne öğrenebilirdi. Ona verilen şeylerle, kalbinin binbir hafakan içinde arzuladığı şeyler, tamamen birbirine zıt ve ters şeylerdi. Senelerin ihmâli ve yanlış telkinleri altında ikinci bir fitrat kazanmış bu nesli, bir sel ve tufan halini aldığı şu dakikada bâri anlayabilseydik! Heyhât! Nerede o basiret...

Affın ve hoşgörünün, yaralarımızın büyük bir kısmını saracağına inanıyoruz. Elverir ki bu semâvî silah, dilinden anlayanların elinde olsun. Yoksa şu âna kadar, tedâvi deyip de sürdürdüğümüz yanlış muâleceler, karşımıza pek çok komplikasyonlar çıkaracak ve bizi şaşkına çevirecektir.[63]

"Bil illeti, kıl sonra müdâyata tasaddi:

Her merhemi, her yâreye derman mı sanursun."[64]

Ziya Paşa

4141 ١ – عن أبي أيوب رَضِيَ اللهُ عَنْه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَوْلاَ أنَّكُمْ تُذْنِبُونَ لَذَهَبَ اللهُ تَعالى بِكُمْ وَخَلَقَ خَلْقاً يُذْنِبُونَ فَيَغْفِرُ لَهُمْ]. أخرجه مسلم والترمذي.

1. (4141)- *Ebu Eyyub* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Eğer siz hiç günah işlemeseydiniz, Allah Teâlâ hazretleri sizi helak eder ve yerinize, günah işleyecek (fakat tevbeleri sebebiyle) mağfiret edeceği kimseler yaratırdı." [Müslim, Tevbe, 9, (2748); Tirmizî, Da'avât 105, (3533).]

4142 ٢– ولمسلم عن أبي هريرة قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: وَالَّذي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ لَمْ

63- M. Fethullah Gülen, Çağ ve Nesil, s. 57-60.

64- Önce hastalığı bil, sonra tedaviye başvur. Her merhemi her yaraya derman mı sanarsın.

تُذْنِبُوا لَخَشِيتُ عَلَيْكُمْ مَا هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ، وَهُوَ الْعُجْبُ».

2. (4142)- *Müslim*'de Ebu Hüreyre'nin bir rivayeti şöyledir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Nefsim kudret elinde olan Zat'a yemin ederim ki, eğer siz hiç günah işlemeseniz, Allah sizi toptan helak eder; günah işleyen, arkadan da istiğfar eden bir kavim yaratır ve onları mağfiret ederdi."*** [Müslim, Tevbe 9, (2748).]

Rezîn şu ziyadede bulundu: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: ***"Nefsim elinde bulunan Zat-ı Zülcelâl'e yemin olsun ki, günah işlemediğiniz takdirde ondan daha büyük olan ucb'e düşeceğinizden korkarım."*** [Bu rivayet, Münzirî'nin et-Terğîb ve't-Terhîb'inde kaydedilmiştir (4, 20).]

AÇIKLAMA:

Tîbî der ki: "Hadiste, Allah hususunda aldananların vehmettikleri gibi, günah işlemekte berdevam olanlara teselli mevcut değildir. Zira, Peygamberler aleyhimüsselam, insanları günahlara banmaktan kurtarmak için gönderildiler. Hadis, Allah Teâlâ Hazretlerinin affını, günahkârları tevbeye teşvik için onlara olan mağfiretini beyan etmektir. Öyleyse hadisten murad olan ma'nâ şöyle olmalıdır: Allah Teâlâ, muhsin olanlara vermeyi sevdiği gibi, günahkar olanları da affetmeyi sevmektedir. Buna, Allah'ın birçok ismi delalet eder: "Gaffâr, Halîm, Tevvâb, Afüvv gibi. Yahud, kullarını tek bir şe'n üzere yaratmamıştır, nitekim melekler günah işlemekten uzak olarak yaratıldığı halde, insanlar farklı meyillerle yaratılmıştır. Bir kısmı hevâya meyyaldir, onun gereklerini yapma durumundadır. Allah, bu fıtratta olanları hevaya uymaktan kaçınmakla mükellef kılar ve ona yaklaşmayı yasaklar. Hevâ ile mübtela ettikten sonra tevbeyi öğretir. Eğer ibtilaya rağmen hevaya uymazsa ecri Allah'a aittir. Eğer yolu şaşırırsa, önünde tevbe vardır."

4143 ٣- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: فِيمَا يَحْكِي عَنْ رَبِّهِ عَزَّ وَجَلَّ. قَالَ أَذْنَبَ عَبْدٌ فَقَالَ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي. فَقَالَ اللّٰهُ تَعالَى: أَذْنَبَ عَبْدِي ذَنْباً، فَعَلِمَ أَنَّ لَهُ رَبّاً يَغْفِرُ الذَّنْبَ وَيَأْخُذُ بِالذَّنْبِ. ثُمَّ عَادَ فَأَذْنَبَ. فَقَالَ: أَيْ رَبِّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي. فَقَالَ اللّٰهُ تَعَالَى: أَذْنَبَ عَبْدِى ذَنْباً، فَعَلِمَ أَنَّ لَهُ رَبّاً يَغْفِرُ الذَّنْبَ وَيَأْخُذُ بِالذَّنْبِ. ثُمَّ عَادَ فَأَذْنَبَ فَقَالَ: يَا رَبِّ اغْفِرْ لِي. فَقَالَ اللّٰهُ تَعَالَى: أَذْنَبَ عَبْدِي، فَعَلِمَ أَنَّ لَهُ رَبّاً يَغْفِرُ الذَّنْبَ وَيَأْخُذُ بِالذَّنْبِ. اعْمَلْ مَا شِئْتَ فَقَدْ غَفَرْتُ

لَكَ]. أخرجه الشيخان.

3. (4143)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir hadis-i kudsî'de) Rabbinden naklen buyururlar ki: *"Bir kul günah işledi ve: "Ya Rabbi günahımı affet!" dedi.*

Hak Teâlâ da: "Kulum bir günah işledi; arkadan bildi ki günahları affeden veya günah sebebiyle cezalandıran bir Rabbi vardır."

Sonra kul dönüp tekrar günah işler ve: "Ey Rabbim günahımı affet!" der.

Allah Teâlâ Hazretleri de:

"Kulum bir günah işledi ve bildi ki, günahı affeden veya günah sebebiyle cezalandıran bir Rabbi vardır."

Sonra kul dönüp tekrar günah işler ve: "Ey Rabbim beni affeyle!" der. Allah Teâlâ da:

"Kulum günah işledi ve bildi ki, günahı affeden veya günah sebebiyle muâheze eden bir Rabbi olduğunu bildi. Dilediğini yap, ben seni affettim!" buyurdu." [Buhârî, Tevhid 35; Müslim, Tevbe 29, (2758).]

AÇIKLAMA:

1- Âlimler umumiyetle tevbe ile istiğfar arasında bir fark gözetirler ve bu hadisin açıklaması sadedinde bu farkı belirtmeye çalışırlar. İbnu Hacer'den kaydedeceğimiz müteakip nakiller ve yorumlarda bu husus görülecektir.

İbnu Battal demiştir ki: "Bu hadis, günahta ısrar eden kimsenin durumunun Allah'ın meşîetine kaldığını gösterir: Allah dilerse azab verecek, dilerse affedecektir. Affı, onun yaptığı haseneleri galib kılarak olacaktır. O haseneler de kendini affeden ve azab eden bir Rabbinin var olduğuna olan inancı ve buna binaen O'ndan mağfiret dilemesidir. Bu hususa şu âyet delâlet eder: مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا **"Kim bir hasene getirirse ona on misli ecir vardır"** (En'âm 160). Tevhid'den daha büyük bir hasene yoktur. Denirse ki: "Kişinin Rabbine istiğfarı kuldan vâki olan bir tevbedir." Cevaben deriz ki: "İstiğfar mağfiret talebinden daha ileri bir şey değildir. Onu, bazan günahta ısrarlı olan kimse de, tevbekâr da taleb eder. Hadiste, affedilmesini istediği günahta tevbekâr olduğuna delil yoktur. Zira tevbenin tarifi: Günahtan vazgeçmek, bir daha geri dönmemeye azmetmek ve ondan tamamen kopmaktır. Tek

başına istiğfardan bu ma'nâ anlaşılmaz." Başka âlimler de şöyle demiştir: "Tevbenin şartı üçtür: "Günahtan ayrılmak, pişman olmak, bir daha dönmemeye azmetmek." Günahtan vazgeçme tabiri nedamet ma'nâsını ifade etmez, bilakis o, kopma ma'nâsına daha yakındır." Bazı âlimler de: "Tevbede, kendinden günahın vâki olması üzerine nedametin tahakkuk etmesi kafidir, zira, bu (nedamet) ondan kopmayı ve bir daha dönmeme azmini gerektirir. Bu iki şey, nedametten neş'et eder, onunla birlikte bulunan diğer iki asıl değildir. Bu sadedde olmak üzere hadiste النَّدَمُ تَوبَةٌ *"Nedamet tevbedir"* hükmü gelmiştir."

Kurtubî, el-Müfhim'de der ki: "Bu hadis, istiğfarın faydasının büyüklüğüne, Allah'ın fazlının büyüklüğüne, rahmetinin, hilminin, kereminin genişliğine delalet eder. Fakat bu istiğfar, günahta ısrar düğümlerini çözen ve nedameti hâsıl eden bir dile mukârin olarak, ma'nâsı kalbte sabit olan istiğfardır. İşte bu, tevbenin tercümesidir. Buna şu hadis şehadet eder: خِيَارُكُمْ كُلُّ مُفَتَّنٍ تَوَّابٍ "Hayırlınız günaha düşmüş tevbekârdır." Müfetten'in ma'nâsı, "günahı tekerrür edip[65] tevbe eden kimse" demektir. Yani her ne zaman günah işlerse derhal tevbeye koşan kimsedir. Diliyle "estağfirullah" deyip kalbiyle o günahta ısrar eden değil; böyle birisi, istiğfarı da istiğfara muhtaç olan kimsedir."

İbnu Hacer, bu hususa İbnu Ebi'd-Dünya'nın İbnu Abbâs'tan tahriç ettiği şu merfu hadisi şahid olarak kaydeder: "التَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لاَ ذَنْبَ لَهُ وَالْمُسْتَغْفِرُ مِنَ الذَّنْبِ وَهُوَ مُقِيمٌ عَلَيْهِ كَالْمُسْتَهْزِئِ بِرَبِّهِ "Günahtan tevbe eden, günah işlememiş kimse gibidir, günahtan istiğfar edip işlemeye devam eden, Rabbi ile istihza (alay) eden gibidir." Râcih olan şu ki, "Günahtan istiğfar edip..." diye başlayan kısım İbnu Abbâs'ın sözüdür. Evvelki kısım, *İbnu Mâce* ve *Taberânî*'de *İbnu Mes'ud* hadisi olarak kaydedilmiştir. خِيَارُكُمْ كُلُّ مُفَتَّنٍ تَوَّابٍ hadisini de *Deylemî,* Müsnedü'l-Firdevs'te Hz. Ali'den kaydetmiştir. Kurtubî der ki: "Bu hadisten elde edilen fâide şudur: "Günaha tekrar bulaşmaya yönelmek, tevbeyi bozmak olması haysiyetiyle ikinci sefer işlenen günah her ne kadar yeni başlamaktan daha kötü ise de, tevbeye avdet, onu ilk defa yapmaktan daha iyidir, çünkü tevbeye ikinci kere meyil, kerim olan Allah'tan talebe devam ve istediğinde ısrar ve O'ndan başka affedicinin olmadığını itiraftır." Nevevî de şunu söyler: "Hadiste şu hüküm vardır: Günahlar, yüz kere, hatta bin ve daha çok kere tekrar

65– Müfetten: Münâvî, bu kelimeyi: "Allah tarafından günahla imtihan edilen, sonra tevbe edip sonra günaha dönen, sonra tekrar tevbe eden" diye açıklar.

edilse de kişi her seferinde tevbe etmişse tevbesi makbuldür. Veya bütün günahlardan bir tek tevbe ile tevbe etse yine de tevbesi sahihtir.

2- Hadisin sonunda geçen "Dilediğini yap..." ibaresinin ma'nâsı: "Gü-nah işlemeye devam edip arkadan da tevbe ettikçe seni affederim" demektir. Kitabu'l-Ezkar'da er-Rebî İbnu Haysem'in şu sözü kaydedilmiştir: "Estağfirullah ve etubu ileyhi (Allah'tan mağfiret diliyor, O'na tevbe ediyorum)" deme. Bu söz, yapmadığın takdirde yalan ve günah olur. Bilakis şöyle söyle: "Allahümmağfir lî ve tüb aleyye. (Allah'ım, beni mağfiret et ve bağışla.)" Nevevî der ki: "Bu güzeldir, ancak estağfirullah demenin mekruh olması ve bunu "yalan"la tesmiye muvafık olmaz. Zira, estağfirullah'ın ma'nâsı Allah'ın mafiretini taleb ediyorum demektir, bu yalan olamaz." İbnu Hacer, bu meselede Nevevî'ye değil, er-Rebî'ye hak verir ve "Tevbe edip de tevbesini yerine gtirmemek Rebînin dediği üzere "yalan"dır der. Ayrıca Rebî'nin sadece estağfirullah kısmını değil her iki lafzı da kasdetmiş olmasının muhtemel olduğunu ve sözünün tamamının sahih olduğunu belirtir.

3- İSTİĞFAR'la da ilgili olarak *İbnu Hacer* şu açıklamayı kaydeder:"*es-Sübkî el-Kebîr'in, Hulbiyat'ında* gördüm, diyordu ki: "İstiğfar, mağfiret talebidir, bu lisanla veya kalble veya her ikisiyle de olur. Birincisi faydalıdır, zira söylemek sükuttan hayırlıdır, hem de dil hayırlı söze alışır. İkincisi de cidden faydalıdır. Üçüncü ise, her ikisinden daha faydalıdır, ancak kalb ve lisan, tevbe olmadıkça günahı temizleyemezler. Zira günahta musır olan âsi mağfiret diler de, bu, ondan tevbenin de olmasını gerekli kılmaz." Sübkî, sözünü şöyle noktalar: "İstiğfarın "tevbe"den farklı bir ma'nâ taşıdığı hususunda söylediğim söz, kelimenin vaz'edilişi itibariyledir. Ancak pek çok âlim nazarında gâlib olan husus *estağfirullah* lafzının tevbe ma'nâsında olduğudur. Öyleyse kimin inancı böyle ise, bu kimse şüphesiz estağfirullah'la tevbe murad ediyor demektir."

Sübkî son olarak der ki: "Bazı âlimler, "Tevbenin, istiğfâr olmadıkça eksik olacağını, tamam olması için mutlaka istiğfar da gerektiğini söylerler ve bu kanaatlerine şu âyeti delil gösterirler: وَأَنِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ **"Rabbinizden mağfiret dileyin ve Ona tevbe edin ki..."** (Hud 3).

4144 ٤ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَقُولُ اللهُ تَعالى: يَا ابنَ آدَمَ، إنَّكَ مَا دَعَوْتَنِي وَرَجَوْتَنِي غَفَرْتُ لَكَ عَلى مَا كَانَ مِنْكَ وَلاَ أُبَالِي، يَا ابنَ آدَمَ لَوْ بَلَغَتْ ذُنُوبُكَ عَنَانَ السَّمَاءِ ثُمَّ اسْتَغْفَرْتَنِي غَفَرْتُ لَكَ وَلاَ أُبَالِي يَاابْنَ آدَمَ إنَّكَ لَوْ

أَتَيْتَنِي بِقُرَابِ الأَرْضِ خَطَايَا ثُمَّ لَقِيتَنِي لاَ تُشْرِكُ بِي شَيْئاً لأَتَيْتُكَ بِقُرَابِهَا مَغْفِرَةً]. أخرجه الترمذي.

« والعنانُ » السحاب، وقيل ما عنّ لك منها. أى ظهر.

« وقُرابُ الأرض » ما يقارب ملئها.

4. (4144)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah Teâlâ Hazretleri diyor ki: "Ey âdemoğlu! Sen bana dua edip, (affımı) ümid ettikçe ben senden her ne sâdır olsa, aldırmam, ben seni affederim. Ey âdemoğlu! Senin günahın semanın bulutları kadar bile olsa, sonra bana dönüp istiğfar etsen, çok oluşuna bakmam, seni affederim. Ey âdemoğlu! Bana arz dolusu hata ile gelsen, sonunda hiç bir şirk koşmaksızın bana kavuşursan, seni arz dolusu mağfiretimle karşılarım."* [Tirmizî, Da'avât 106, (3534).]

4145 ٥ – وعن جندبَ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: قَالَ رَجُلٌ وَاللهِ لاَ يَغْفِرُ اللهُ لِفُلاَنٍ. وَإنَّ اللهَ تَعَالى قَالَ: مَنْ ذَا الَّذِي يَتَأَلَّى عَلَيَّ أَنْ لاَ أَغْفِرُ لِفُلاَنٍ. فَإنِّي قَدْ غَفَرْتُ لَهُ وَأَحْبَطْتُ عَمَلَكَ]. أخرجه مسلم.

و« التَّأَلِّي » الحلف واليمين

و« إحباطُ العَمَلِ » إبْطَاله وترك الجزاء عليه.

5. (4145)- *Cündeb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir adam: "Vallahi Allah falancayı mağfiret etmiyecek!" diye kesip attı. Allah Teâlâ Hazretleri de: "Falancaya mağfiret etmiyeceğim hususunda yemin eden de kim? Ben ona mağfiret ettim, senin amelini de iptal ettim!"* buyurdu." [Müslim, Birr 137, (2621).]

AÇIKLAMA:

Nevevî der ki: "Hadiste, Ehl-i Sünnet'in, Allah affetmek isteyince, tevbesiz de günahı affedebileceğine dair görüşüne delil vardır. Mutezile ise, bu hadisle büyük günahların ameli ibtal edeceğine istidlal etmişlerdir. Ehl-i Sünnet, amelin ancak küfürle düşeceğine hükmetmiştir. Bu hadisteki adamın amelinin ibtali meselesi "seyyiatının mukabili olarak düşmüştür de, mecazi olarak ibtal diye isimlenmiştir" şeklinde te'vil edilmiştir. Ehl-i Sünnet, ayrıca, adamın küfrü gerektiren bir başka amelin

cereyan etmiş olma ihtimalini de ileri sürmüştür. "Mamafih, bu haber bizden önceki şeriatlerin birine aittir ve o şeriatte hüküm böyledir (büyük günahlar da ameli iptal ederdi)."

4146 ٦– وَعَنْ أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسولُ الله ﷺ: كَانَ في بَني إسْرائيل رَجُلاَنِ مُتَوَاخِيَان أحَدُهُمَا مُذْنِبٌ وَالآخَرُ فِي الْعِبَادَةِ مُجْتَهِدٌ. فَكَانَ الْمُجْتَهِدُ لاَ يَزَالُ يَلْقَى الآخَرَ عَلَى ذَنْبٍ. فَيَقُولُ: أقْصِرْ. فَوَجَدَهُ يَوْماً عَلَى ذَنْبٍ. فَقَالَ: أقْصِرْ. فَقَالَ: خَلِّنِي وَرَبِّي، أبُعِثْتَ عَلَيَّ رَقِيباً؟ فَقَالَ لَهُ: وَالله لاَ يَغْفِرُ اللهُ لَكَ، أوْ قَالَ لاَ يُدْخِلُكَ الْجَنَّةَ. فَقَبَضَ اللهُ أرْوَاحَهُمَا فَاجْتَمَعَا عِنْدَ رَبِّ الْعَالَمِينَ. فَقَالَ الرَّبُّ تَعالى لِلْمُجْتَهِدِ: أكُنْتَ عَلَى مَا في يَدَيَّ قَادِراً؟ وَقَالَ لِلْمُذْنِبِ: اذْهَبْ فَادْخُلِ الْجَنَّةَ بِرَحْمَتِي، وقَالَ لِلآخَرِ: اذْهَبُوا بِهِ إلَى النَّارِ قَالَ أبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْه: تَكَلَّمَ والله بِكَلِمَةٍ أوْبَقَتْ دُنْيَاهُ وَآخِرَتَهُ]. أخرجه أبو داود.

ومعنى «أوْبقت» أهلكت.

6. (4146)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Benî İsrail'de birbirine zıd maksad güden iki kişi vardı: Biri günahkârdı, diğeri de ibadette gayret gösteriyordu. Âbid olan diğerine günah işerken rastlardı da: "Vazgeç!" derdi. Bir gün, yine onu günah üzerinde yakaladı. Yine, "vazgeç" dedi. Öbürü:*

"Beni Allah'la başbaşa bırak. Sen benim başıma müfettiş misin?" dedi. Öbürü: "Vallahi Allah seni mağfiret etmez. Veya: "Allah seni cennetine koymaz!" dedi. Bunun üzerine Allah ikisininde ruhlarını kabzetti. Bunlar Rabbülâlemînin huzurunda bir araya geldiler. Allah Teâlâ Hazretleri ibadette gayret edene: "Sen benim elimdekine kâdir misin?" dedi. Günahkâra da dönerek: "Git, rahmetimle cennete gir!" buyurdu. Diğeri için de: "Bunu ateşe götürün!" emretti."

Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) der ki: "(Adamcağız Allah'ın gadabına dokunan münâsebetsiz) bir kelime konuştu, bu kelime dünyasını da, âhiretini de heba etti." [Ebu Dâvud, Edeb 51, (4901).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, amele güvenmemek gereğinde canlı bir örnek sunmaktadır. Yapılan hayırlı amellere rağmen nasıl bir sonla karşılaşacağını

kimse bilemez. Keza şer üzere olan kimselere karşı da peşin hükümlü olmamak, onların da hayırlı bir sonla bahtiyarlar zümresinden olabileceğini nazar-ı dikkate almak gerekmektedir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir Müslim hadisinde فَوَالَّذِى لاَ اِلَهَ غَيْرُهُ اِنَّ اَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ اَهْلِ الْجَنَّةِ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا اِلاَّ ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ اَهْلِ النَّارِ فَيَدْخُلُهَا. "Kendisinden başka ilah olmayan zata yemin olsun, biriniz cennet ehlinin amelini işler işler, cennetle arasında bir zira'lık bir mesafe kala, kader galebe çalar, ateş ehlinin amelini işleyiverir ve ateşe gider. Biriniz cehennem ehlininin amelini işler işler, cehennemle arasında bir zirâ mesafe kala kader galebe çalar ve cennet ehlinin amelini işler ve cennete girer."

Şu halde dinimizde amele güvenmemek, ölünceye kadar, Cenâb-ı Hakk'ın rahmetinden ümid, gadabından da korku üzere olmak esastır. Âlimler, kesinlikle "cennetliğim" veya kesinlikle "cehennemliğim" demeyü büyük günahlardan addetmişlerdir. Bir başkası hakkında verilecek hüküm de böyle. Kimse hakkında kesinlikle "cennetliktir", "cehennemliktir" gibi kesin hüküm verilemez. Bu gayba âşinâlık iddası olur. Dinimizde kesinlikle cennetlik olduğu belirtilen belli sayıda insan vardır, onlara Aşere-i Mübeşşere (on müjdelenmişler) denir.

Şu halde sadedinde olduğumuz rivayet, bu islâmî prensibi tesbit ve takrir etmektedir.

4147 ٧- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : كَانَ رَجُلٌ يُسْرِفُ عَلَى نَفْسِهِ فَلَمَّا حَضَرَهُ الْمَوْتُ قَالَ لِبَنِيهِ: إِذَا أَنَا مِتُّ فَأَحْرِقُونِي ثُمَّ اسْتَحِقُونِي ثُمَّ ذَرُّونِي فِي الرِّيحِ. فَوَاللهِ لَئِنْ قَدَرَ عَلَيَّ رَبِّي لَيُعَذِّبَنِي عَذَاباً مَا عَذَّبَهُ أَحَداً. فَلَمَّا مَاتَ فُعِلَ بِهِ ذٰلِكَ. فَأَمَرَ اللهُ الأَرْضَ فَقَالَ: اجْمَعِي مَا فِيكِ مِنْهُ. فَفَعَلَتْ: فَإِذَا هُوَ قَائِمٌ. فَقَالَ: مَا حَمَلَكَ عَلَى مَا فَعَلْتَ؟ فَقَالَ: مَخَافَتُكَ يَا رَبِّ. فَغَفَرَ لَهُ بِذٰلِكَ]. أخرجه الثلاثة والنسائي.

7. (4147)- Yine *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir adam vardı, (günah işleyerek nefsine zulmetmekte) çok ileri idi. Ölüm gelip çatınca oğullarına dedi ki: "Ben ölünce, cesedimi yakın, külümü iyice ezin ve rüzgarın önünde saçın, Allah'a yemin olsun, eğer Rabbim beni bir yakalarsa hiç kimseye vermediği azabı verir!"*

Ölünce, bu söylediği ona yapıldı. Allah da arz'a emrederek:

"Sende ondan ne varsa bana toplayıver!" dedi. Arz da topladı. Adam

ayakta duruyordu. "Sen böyle bir vasiyeti niye yaptın?" diye Rabb Teâlâ sordu.

"Senden korktuğum için ey Rabbim!" cevabını verdi. Allah Teâlâ hazretleri bu cevap üzerine onu affetti." [Buhârî, Tevhid 35, Enbiya 50; Müslim, Tevbe 25, (2756); Muvatta, Cenâiz 51, (1, 240); Nesâî, Cenâiz 117, (4, 113).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis Buhârî'de çeşitli vecihlerde gelmiştir ve her vechinde bir kısım farklılıklar mevcuttur.

2- Hadiste, adamın *"Rabbim beni bir yakalarsa"* (kelimesi kelimesine *"Rabbim beni yakalamaya muktedir olursa"* demesi, ölümden sonra dirilme hadisesini ve hatta, Allah'ın kudretini inkar ma'nâsı taşıdığı halde, bu adamın aff-ı ilahiye mazhar olması, ülemânın münakaşasına sebep olmuştur. Hattâbî şöyle der: "Adam dirilmeyi inkar etmiyor. Cahillik sebebiyle zannetti ki, kendine böyle yaparsa bir daha geri dönmeyecek ve azab görmeyecek. Nitekim bunu Allah'ın korkusundan yaptığını söylemekle imanını izhar etmiş olmaktadır."

İbnu Kuteybe der ki: "Mü'minlerden bir kısmı bazı sıfatlarda yanılırlar, bundan dolayı onlar tekfir edilmezler."

İbnu'l-Cevzî bu görüşü reddeder ve: "Kader sıfatının inkarı ittifakla küfürdür. Allah beni yakalamaya muktedir olursa" sözünün ma'nâsı, daraltmaktır. Nitekim فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ âyetinde de böyledir: *"Allah kimin rızkını daraltırsa.."* demektir" diye tevil eden de olmuştur" der.

Bazıları bu kimsenin Fetret devrinde olması sebebiyle imanın bütün şartlarını bilmeyeceği, bu sebeple bazı yanılgılara düşebileceği bizim açımızdan ciddi bir hata sayılabilecek yanlış sözler söyleyebileceği, bütün bunlara rağmen tekfir edilemeyeceği hususunu belirtmişlerdir.

Bazı âlimler, ye'sin dehşetinden ve üzerinde korkunun galebe çalmasıyla aklının gitmiş olacağından dolayı yanlış kelam ve davranışlara düşebileceği, o yanlış sözleri kasden, ifade ettiği ma'nâda söylemediğini, içinde bulunduğu halet icabı gaflet, zühul ve unutma gibi, sahibinin muâheze edilemeyeceği bir vasatta söylemiş olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Bu meyanda "O şahsın şeriatinde kâfirin de mağfirete mazhar olmasının caiz olması" gibi kabulü mümkün olmayan tevile bile yer veren olmuştur.

Hadiste, anlatılan vak'anın, işlenen günah ne kadar büyük bile olsa Allah'ın rahmetinden ümid kesilmemesi gerektiği hakikatının herkesçe

anlaşılabilecek ve zihinlerde kolayca yer edebilecek canlı bir temsil, bir mizansen üslubuyla anlatılmış olması da ihtimalden uzak değildir. Muhtevaya bu açıdan bakınca temsilde hata olmaz prensibiyle detaya değil, maksada hasr-ı nazar edilir ve bir kısım tekellüflü tevillere gerek kalmaz.

4148 ٨– وعن أمّ الدرداء رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [سَمِعْتُ أبَا الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْه يَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: كُلُّ ذَنْبٍ عَسَى اللهُ أنْ يَغْفِرَهُ إلاَّ مَنْ مَاتَ مُشْرِكاً، أوْ مُؤْمِنٌ قَتَلَ مُؤْمِناً مُتَعَمِّداً]. أخرجه أبو داود.

8. (4148)- *Ümmü'd-Derdâ* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ebu'd-Derdâ (radıyallahu anh)'ı işittim. Demişti ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim, şöyle buyurdu: *"Müşrik olarak ölenle, bir müslümanı haksız yere öldüren hariç, Allah bütün günahları affedebilir."* [Ebu Dâvud, Fiten 6, (4270).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, uzunca bir rivayetten bir parçadır. Hadisin zahiri, bir mü'mini meşru bir sebep olmadan taammüden (bile bile, kasıdla) öldüren kimsenin mağfirete mazhar olamayacağını ifade etmektedir. Nitekim bu ma'nâyı teyid eden âyet-i kerime de var: وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِناً مُتَعَمِّداً فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِداً فِيهَا **"Kim bir mü'mini taammüden öldürürse onun cezası ebedî kalacağı cehennemdir"** (Nisa 93). İşte bu, İbnu Abbâs'ın görüşüdür. Ancak selefin cumhuru ve Ehl-i Sünnetin tamamı âyette gelen hükmü tağlize hamlettiler ve katilin tevbesinin de diğer günahkârların tevbesi gibi sahih olacağını söylediler. Ve dediler ki: فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ "Cezası cehennemdir" sözünün ma'nâsı, "Hak Teâlâ'nın اِنَّ اللهَ لاَ يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ *"Allah kendisine şirk koşanı affetmez, bunun dışında dilediğini affeder"* âyetine temessüken (uyarak), dilerse onu mükâfatlandırır" demektir. Bu hususa delil doksandokuz kişiyi öldürüp sonra tevbe için râhibe gelince, "Bunun tevbesi yok" cevabı üzerine onu da öldürüp yüze tamamlayan İsrailli katildir. Bu durum, bu ümmetten öncekiler için sâbit olursa, kendinden önce mevcut olan birçok ağır teklifler üzerinden kaldırılmış olan bu ümmet için evleviyetle mevcuttur."

Yani, âlimler getirdikleri açıklamalara dayanarak bu hadisin zâhiriyle amel etmezler, teviliyle amel ederler.

ÂZAD ETME, MÜDEBBER KILMA VE MUKÂTEBE YAPMA VE KÖLE İLE MUSAHABE (ARKADAŞLIK) BÖLÜMÜ

(Bu bölüm dört babtır)

BİRİNCİ BAB

KÖLE ÂZAD ETMENİN FAZİLETİ

İKİNCİ BAB

KÖLE İLE MUHASEBE VE KÖLE EDİNME ÂDÂBI

★ İYİ MUAMELE

★ KÖLEYİ AFFETMEK

★ KÖLEYİ DÖVME VE KAZF

★ KÖLEYİ TESMİYE

ÜÇÜNCÜ BAB

ÂZAD ETME

DÖRDÜNCÜ BAB

MÜDEBBER KILMA, MÜKÂTEBE YAPMA

UMUMÎ AÇIKLAMA

Kölelik insanlığın eski bir müessesesidir. Bunu İslamiyet vaz'etmemiştir. Kölelik esas itibariyle savaştan kaynaklanmaktadır. Zira kazanan taraf, mağlub olan tarafı esir etmekte ve köleleştirmektedir. İslam geldiğinde bu müessese vardı.

İslam bunu tek başına kaldıramazdı, çünkü beynelmilel bir yaygınlığa sahip idi. Öyleyse bunun ilgası beynelmilel karşılıklı anlaşmalarla mümkün idi. İslam'ın bunu tek taraflı yasaklaması olamazdı. Zira savaşta elde edilen esirlere yapılacak muamele, her iki tarafın mutabakatı ile tesbit edilir. İslam, Batılıların yaptığı gibi hür insanları köleleştirmeyi kabul etmez. Bilindiği gibi, bugün Amerika'daki siyahîlerin menşei Afrika'dan baskınlarla yakalanıp Amerika'da köleleştirilen hür insanlardır. İslamiyet bunu tecviz etmez.

İslam kölelere bir kısım haklar tanıyarak onların durumunu düzeltmiştir. Bazılarını hatırlatalım:

★ Kölelere okuma-yazma öğretilmesi teşvik edilmiştir.

★ Mekteplerde muallimlerin köle-hür hiçbir çocuğa ayırım yapmaması, hepsine eşit muamelede bulunması emredilmiştir.

★ Kölelerin, efendisinin yediğinden yemesi, giydiğinden giydirilmesi tavsiye edilmiştir.

★ Kölelere hürriyete kavuşma fırsatları verilmiştir. Kefaret gerektiren bir çok cezada ilk şık köle âzad etmektir.

★★ Yemin kefareti.

★★ Zıhâr kefâreti.

★★ Katl kefâreti.

★★ Oruç kefâreti gibi.

★ *Mukâtebe,* yani efendiyle anlaşarak hürriyetini kazancıyla satınalma anlaşması yapma hakkı, 4184 numaralı rivayette görüleceği üzere bu âyetle sâbit olan bir haktır. Birçok âlimler kölenin mükâtebe talebine efendinin itiraz hakkı olmadığı görüşündedir.

★ *Mahkeme hakkı:* Köle haksız muameleye maruz kalırsa kadıya çıkabilir. Efendi köleye dilediği muameleyi yapamaz.

★ *Hayat hakkı:* Efendi köleyi öldüremez, işkence edemez, herhangi bir uzvunu sakatlayamaz. Aksi takdirde suçlu duruma düşer.

★ Müteakiben görüleceği üzere köle âzadı en hayırlı amellerden biri kılınmıştır. Kölelik statüsüne İslam'ın getirdiği bu iyileşme, tarihte İslam dışı memleketlerden kölelerin İslam beldesine kaçmasına sebep olmuştur.

İslam tarihi, dinin getirdiği bu ıslah sayesinde kölelikten yetişen nice sultanlar, vezirler, valiler, askeri komutan ve fatihler tanır. Hele âlim o kadar çok ki... Daha ilk asırda, Sahâbe ve Tâbiîn devrinde ilim hayatı köle asıllıların eline geçmiş durumdadır. Bir rivayeti buraya kaydedeceğiz.

Zührî anlatıyor:

"Abdülmelik İbnu Mervân'ın huzuruna çıkmıştım. Bana: "Ey Zührî nereden geliyorsun?" diye sordu. Ben: "Mekke'den geliyorum" deyince, aramızda şu konuşma geçti:

"Mekke halkına mürşidlik edecek geride kim kaldı?"

Atâ İbnu Ebî Rabâh."

"Arap asıllı mı, mevâli mi?" (Mevâli, âzadlı köle demektir.)

"Mevâlîdendir."

"Pekâla Mekkelilere ne ile hükmeder?"

"Diyânet ve rivayetle" (Hz. Peygamber'in sünneti ile.)

"Diyanet ve rivayet ehli irşad etmeye layıktır. Yemen ehline kim mürşidlik ediyor?"

"Tâvus İbnu Keysân."

"Arap asıllı mı, mevâlîden mi?"

"Pekâla onlara ne ile hükmedecek?"

"Mevâlidendir."

"Atâ'nın hükmettiği ile (yani Diyanet ve Rivayetle)."

"Öyleyse layıktır. Mısır ahalisine kim mürşidlik edecek?"

"Yezid İbnu Ebî Habib."

"Arap asıllı mı, mevalîden mi?"

"Mevâliden."

"Şam ahalisine kim mürşidlik ediyor?"

"Mekhul."

"Arap asıllı mı, mevâlîden mi?"

"Mevâlidendir. Huzeyl kabilesine mensup bir kadın tarafından âzad edilmiş. (Sudan asıllı) Nûbî bir köledir."

"Cezîre ahalisine kim mürşidlik ediyor?"

"Meymun İbnu Mihrân."

"Arap asıllı mı, mevâlîden mi?"

"Mevâlîdendir."

"Horasan ahalisine kim mürşidlik ediyor?"

"Dahhâk İbnu Müzâhim."

"Arap asıllı mı, mevâliden mi?"

"Mevâlîden."

"Basra ahalisine kim mürşidlik ediyor?"

"el-Hasan İbnu Ebî'l-Hasan (Hasan Basrî) Hazretleri."

"Arap asıllı mı mevâliden mi?"

"Mevâlîden."

"Helâk olasıca, Kûfe'ye kim mürşidlik ediyor?"

"İbrahim en-Nehâî."

"Arap asıllı mı, mevâlîden mi?"

"Bu Arap asıllıdır."

"Ey helâk olasıca Zührî, beni biraz ferahlattın. Allah'a kasem olsun, mevâlî, Araplar üzerine efendi olmuş bulunuyor. Araplar minberin dibinde otursun da mevâli üstüne çıkıp bunlara hutbe okusun ha (olacak şey değil)!"

"Ey mü'minlerin emîri, bu Allah'ın takdiridir. O'nun dinini kim tatbik eder korursa, efendi olur, kim de tatbik etmez, elden kaçırırsa zelil olur!"

Günümüz anlayışı içinde bakışları buğulanmış, bu sebeble sahip olduğu değerlerin farkına varmayan hatta onları tezyif ve

tahkir edenlere, M. Fethullah Gülen Hocaefendinin kölelik mevzuu ile alakalı vermiş olduğu çok şumüllü cevabı kaydederek, hadislere geçelim.

"Köleliğin tarihî, içtimâî ve psikolojik yönleri bulunmaktadır. Sabırla takib ettiğimiz zaman, hem sualimizin cevabını hem de daha sonra aklımıza gelebilecek istifhamların cevabını bulabiliriz.

Evvelâ, köleliğe karşı duyduğumuz tiksinti ve ürpertinin eski ve yeni bir kısım sebepleri olduğunu hatırlatmakda faide var.

1) Tarihî materyalizmin tarih ve dünya görüşü, yani, işveren-işçi; zengin-fakir, ezilen ve ezen gibi düşünceler... Sonra içtimâînin tekâmülü içinde, tabiat ve fıtrat, kölelik ve esâret ve daha sonra, işçilik ve âdil olmayan ücret gibi mefhumlar biraz da istismâr edilerek öyle yaygınlaştı ki; hemen herkes ortada gezen bu düşünceleri, aksine ihtimal vermeyecek şekilde alkışlamaya başladı. Hiç olmazsa, aksine de ihtimal verilerek, ihtiyatlı davranılması gerekirken tek taraflı düşünüldü, tek taraflı karar verildi.

2) Tarih'in eski devirlerinde; hususiyle Roma ve Mısır'da, kölelere yapılan vahşiyâne ve zâlimâne muamele, içimizde burkuntular hâsıl ediyor ve tiksindiriyor. Onun içindir ki; asırlar sonra dahi olsa, kölelerin ehramlara taş çektiğini, bir saman çöpü gibi harcın içine karışıp kaybolduğunu; zalim idarecileri eğlendirmek için arenâlarda arslanlarla boğuştuğunu; boynundaki utandırıcı tasmasıyla görüyor, kölelikten de köleleştirenden de nefret ediyoruz.

3) Son olarak yakın tarihte ve günümüzde, esirlere karşı yapılan gayri insanî muamele; mürüvvetsizlik, her vicdan sahibi gibi bizim neslimizi de alâkadar etmiş, öfkelendirmiş ve ayağa kaldırmıştır.

İşte bütün bu sebeplerden ötürü neslimiz kölelikten nefret etti ve onu müdafaa eden sistemlere de düşman oldu. Bu düşünce ve ona karşı reaksiyonda o yerden göğe kadar haklıydı. Fakat, İslâm'a hücum ve tenkidinde büyük bir haksızlık irtikâb ediyordu. Çünkü, menşe itibariyle kölelik İslâm'a dayanmadığı gibi, mevcudiyeti de onunla devam ettirilmiyordu. Kölelik geçmişinde ve bugün, daima başka millet ve devletlere dayandı ve mevcudiyetini sürdürdü. Bu itibarla biz de önce onu meydana getiren âmiller üzerinde durmak istiyoruz.

Kölelik, harbler yoluyla oluşur ve sonra devamını isteyen milletler içinde devam edip gider. Müreffeh bir hayat yaşamayı hedef almış Roma, kendi tarihinin şehâdetiyle bir zevk ve safâ devleti idi. Elbiselerin en

güzelini giyerek; sofralarını çeşit çeşit süsleyerek; insanı utandırıcı en sefil arzular içinde, behîmî bir hayat yaşıyordu. Bu israf ve sefâhatın; bu lüks ve debdebenin devam etmesi için de, bitmeyen servet, sürekli ganîmet; esirler ve halâik gerekti. Bunun için, Romalı harb ediyor, müstemlekeler kuruyor ve bu istikâmette dünya üzerindeki hakimiyetini sürdürmek istiyordu. Müslümanlar, Mısır'ı fethettiklerinde bu havayı, bütün çirkinliğiyle orada müşâhede etmişlerdi. Ticarî emtia pazarları gibi, esir pazarları... Kadın-erkek en haysiyetsiz şekilde zincirler içinde o pazarlara götürülmesi ve açık-saçık olarak müşterilerin önünde teşhir edilmesi.. Akşamları dönüp evlerine gidenlerin, pis kokulu ve haşarâtın gayet mebzul bulunduğu izbe ve dehlizlerde yatırılması... Hatta çok defa böyle bir yerde dahi, onlara yatıp istirahat etme imkânının verilmemesi... Ellisinin-yüzünün üst üste yığılıp bir yerde kalması, müslümanların bilmediği ve görmediği şeylerdi. Ve, bundan da çok müteessir olmuşlardı. Onlar uğradıkları her yerde, İslâmî prensiplerle, bu yarayı tedavi etmelerine karşılık, Batılı, eski Roma ve Mısır'ın bu çirkin mirasını, her hangi bir rötuşlamaya tabi tutmadan, olduğu gibi alıyordu. Bundan sonra köle, batılı ağalara uşaklık yapacak; onların keyfi için dövüşecek; onları eğlendirmek için ölecek ve öldürecekti. Tıpkı sefih ve sefil Romalıyı eğlendirmek için, glâdyâtörlerin yaptığı gibi...

İslâm, evvelâ, onu bir vak'a olarak ele aldı. Sonra onların ne ticaret ne de eğlence metâı olmadığını hatırlattı ve insan olduklarına dikkati çekti: **"Sizin bazınız bazınızdandır"** (Nisa 25) "Kim kölesini öldürürse onu öldürürüz, kim onu hapseder veya gıdasını keserse onu hapseder ve gıdasını keseriz, kim onu hadım yaparsa onu hadım yaparız." (Buhârî, Müslim, Tirmizî) gibi ilâhî prensipleri ilân ederek, düşünceye istikâmet verip inhirâfın önüne geçti. *"Siz Âdem oğullarısınız. Âdem de toraktandır"* (Müslim). "Bilinizki, hiçbir Arabın arab olmayana ve hiç bir Arab olmayanın da Arab olana, hiçbir beyazın siyaha hiç bir siyahın da beyaza üstünlüğü yoktur. Üstünlük takvâ iledir." Yani bütün üstünlük ve meziyet, Yaradının insana bakışı ve insanın bu bakış ve hitab karşısında tavır ve davranışlarını düzeltmesine bağlanıyordu. İslâm'ın bu yumuşak havası sayesinde bütün bir mâzisi esârette geçmiş-hadisin ifadesiyle-nice saçı başı dağınık kimseler vardır ki, eşrâf ve ileri gelenlerden hep ta'zim görmüşlerdir. Hz. Ömer (r.) "Bilâl efendimiz, ve onu efendimiz Ebu Bekr (r.) hürriyete kavuşturdu" derken, bu ma'nâya saygısını ifade ediyordu. İslâm, onları da, âlemşümûl kardeşliği içinde mütalâa ediyor ve her şeyden evvel *"Hizmetçi ve köleleriniz kardeşlerinizdir. Kardeşi, elinin altında bulunan her ferd, O'na yediğinden yedirsin, giydiğinden giydir-*

sin. Onların yapamayacakları işleri emredip onlara yüklemesin. Eğer zor işler teklif ederseniz, behemahal onlara yardım ediniz." (Buhârî) "Sizden hiçbiriniz, bu kölemdir, bu câriyemdir, demesin. Kızım veya oğlum, yahut kardeşim desin." (Müslim, Ebu Dâvud) Buna binâen, Hz. Ömer (r.) Mescid-i Aksâ'nın teslim alınması için yaptıkları seyahatlarında, Medine'den oraya kadar hizmetçisiyle bineği, nöbetleşe kullanmışlardı. Hz. Osman (r.) devlet reisi oduğu devrede kölesinin kulağını çektiği için, halkın gözünün önünde kulağını kölenin eline verip çektirmişti. Ebu Zer (r.) takım elbisesinin bir parçasını hizmetçisine giydiriyor, bir parçasını da kendi sırtına alıyordu...

Bütün bunlarla kölenin de bir insan olduğunu, hatta diğer insanlardan farkı olmayan bir insan olduğu anlatılıyor ve böylece bu birinci merhale sağlama bağlanıyordu. Tekrar hatırlatmak gerekirse, dünyanın en metruk, en ücrâ bir yerinde, duyguları itibariyle bâkir bir topluluk için, bu büyük bir inkılâbdı. Zira muâsır millet ve devletler, kölenin insanlığı hususunu düşünmeye bile yanaşmadıkları bir dönemde, arenalardaki vahşi boğuşmalara, iş yerlerindeki insafsızca kırbaçlara ve onların insanlıklarıyla istihzâ ve alaya karşı, en çaplı en tutarlı ve en müsbet bir davranış ma'şeri vicdânın kabûlüne takdim ediliyordu.

Bu yapıcı ve müsbet muâmelenin köleler üzerinde de değişik bir tesiri olmuştu. Köle müsavât prensibiyle insanlığına kavuşup, efendisinin yanında yerini almasına; hatta hürriyetini elde edip serbest bırakılmasına rağmen, efendisinden ayrılmak istemiyordu. Zeyd bin Hârise ile başlayan bu durum, devam edip gitmişti. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Zeyd'i hürriyete kavuşturup, babasıyla gidebilme hususunda serbest bırakmasına rağmen, o; Efendimizin yanında kalmayı tercih etmişti. Ve daha sonra bir sürü köle de hep aynı şeyleri yapmışlardı. Zira, bunlar o kadar güzel muâmele görmüşlerdi ki, kendilerini, efendilerinin ailelerinden birer fert sayıyorlardı. Efendileri de öyle biliyor ve titizlikle onların hukukuna riayete çalışıyorlardı. Esasen başka türlü yapamazlardı da. Çünkü bugün onlara mâlik görünseler bile yarın kimin kime mâlik olacağını kestirmek mümkün değildi. Kaldı ki prensipler de çok sert ve bu anlayışı ayakta tutacak güçte idi. "Kim kölesini öldürürse onu öldürürüz, kim kölesini hapseder veya gıdasını keserse onu hapseder ve gıdasını keseriz." (Buhârî, Müslim) Bu türlü cezâî müeyyideler karşısında efendi, ihtiyat ve tedbir içinde, köle ise gâyet emindi. Bütün bunlar, evvel ve âhir, tarihte eşi gösterilemeyecek büyük hâdiselerdi ki, bu mevzuda İslâm'ın getirdiği şeylerin birinci merhalesini teşkil ederler.

İkinci merhale, hürriyete kavuşturma merhalesidir. İnsanda asıl olan hürriyetdir. Hür olan bir insanı köleleştirme büyük günahlardan sayılır ve bundan elde edilen geliri kullanmak ve istifâde etmek ise, katiyyen haramdır. Hürriyete dokunan her hareket ve davranış kınanmış olmasına mukâbil, ona hizmet edici her hamle de, İslâm nazarında takdir görmüştür. Bir insanın yarısını hürriyete kavuşturmak; hürriyete kavuşturan için vücudunun yarısını ahiret azabından kurtarmak, bütününü âzad etmek ise, vücudunun tamamını teminat altına almak sayılmıştır. İslâm'da köleleri hürriyete kavuşturma, uğrunda bayrak açılan bir mevzudur. İslâm, yerinde onu bir vazife sayar, yerinde fazilet der, teşvik eder, yerinde efendi ve köle arasındaki anlaşma ve mukavelelerle, ona giden kapıları açık tutar.

Bu hususta gösterilen en çalımlı gayretde her gayret gibi, yine İslâm'ın zuhuruyla başlamış ve devam etmiştir. Peygamberimizin (s.a.v.) ve Hazreti Ebu Bekr'in (r.) köle alıp âzad etme mevzuundaki gayretleri ve bu uğurda tükettikleri servet herkes tarafından bilinen hususlardandır.

Önceleri şahsî mal ve servetlerle sürdürülen bu faaliyet, daha sonraları devletçe ele alınıp yapılan vazifeler arasında mütâlaa edilmeye başlandı. Peygamberimiz (s.a.v.) on kişiye okuyup yazma öğreteni hürriyete kavuşturuyor ve bunu mâlî imkânsızlıklar içinde kıvrandığı bir devrede yapıyordu. Daha sonraki devre, hususiyle Ömer b. Abdülaziz döneminde ise, zekâtın sarf yerlerinden biri şekliyle tatbikat zemini buluyor ve sağdan soldan gelen yığın yığın esir, hazineden paraları ödenerek hürriyete kavuşturuluyordu. Bunlardan başka, bazı dinî vazifelerdeki hatalar, bazı davranışlardaki inhiraflar ve bir kısım günah irtikapları, hep köle hürriyete kavuşturma mükellefiyetini getiriyordu.

Yemin edip, sonra da yemini bozmada, zıhâr[66] muamelesinde, adam öldürme cinayetinde hep bir tutsağın âzad edilmesi tavsiye ediliyordu. **"Kim hatâen bir mü'mini öldürürse, onun keffâreti bir mü'min kölenin âzâdı ve ölenin ehline teslimen ödenecek bir diyetdir."** (Nisa, 92)

Bir cinayetin hem cemiyete, hem de öldürülenin ailesine bakan yönleri bulunduğundan, diyet, maktulün ehline verilmiş bir tarziye vesilesi olduğu gibi, esiri hürriyete kavuşturmak da -topluma hür bir ferd ka-

---

66- *Zıhâr:* Bir kocanın, karısını, ebediyyen nikâhı kendisine haram olan annesi, kızkardeşi ve kızı gibi maremi olan birisinin, bakması caiz olmayan bir yerine benzetmesi. Meselâ "sen bana anam gibisin" demek. İslâmiyet böyle bir şeyi yasaklamış ve zıhâr yapanlara keffâret koymuştur.

zandırma ölçüsüyle- cemiyete ödenmiş bir hak sayılmaktadır. Buna göre de, bir ölü karşılığında, diğer bir insanın hürriyete erdirilmesi, âdetâ bir ferdi ihyaya denk tutulmuştur.

Bunlardan başka İslâm'da "mükâtebe" ve "tedbir" yolları ile de, köleler hürriyete kavuşturulur. Bunlardan birincisi; efendisiyle köle arasında, üzerinde anlaşabilecekleri bir miktar mal te'diyesiyle yapılan yazışmadır. Böyle bir yazışma ile köleye hürriyet yolu açılır. Kur'ân'ın bu mevzudaki açık beyanından anlıyoruz ki, kölenin bu mevzuda getireceği teklifi, efendi kabul ettikten sonra, geriye, üzerinde anlaşmaya varılan paranın kazanılıp getirilmesi kalıyor. İkincisi ise; efendinin vefâtı veya herhangi bir hadiseye bağlamakla yapılan hürriyet vadidir ki, "ben vefat edince sen hürsün" şeklinde, söz verdikten sonra, tedbir yapılmış ve esire artık hürriyet yolu açılmıştır. Bundan başka sevap maksadıyla hürriyete kavuşturma faaliyeti her türlü tavsifin üstünde geniş bir yer işgal etmektedir. Geçmişte yüzlerce tutsağı birden salıverip de, bununla Allah'ın ihsan ve lütfunun umulduğu devirler olduğu gibi, mübarek aylar ve mübarek gün ve geceler gözetilerek esirlerin alınıp hürriyete kavuşturulduğu devirler de olmuştur.

Burada denilebilir ki; *"Kölelerin hürriyete kavuşturulması ve onlara insanca muamele yapılmasında, ne kadar ileriye gidilirse gidilsin; hatta isterse hepsi birden hürriyete kavuşturulsun, yine de köleliğin kabul edildiğini, hükümlerinin buna göre getirilmiş olduğunu ve fıkıh kitaplarında da ahkâmın bu istikamette cereyan ettiğini görüyoruz ki, bu da köleliği kabullenmesinden başka bir şey değildir. İnsanlığın dem ve damarına işlemiş pekçok fena huy ve âdetleri, bir hamlede kaldıran İslâm'ın, köleliği kaldıramaması düşünülemez. Kaldırabilirken kaldır-maması, onu tahkir etme ma'nâsına gelmez mi?"*

Herşeyden evvel bilinmelidir ki, İslâm köleliği vaz' ve icad etmediği gibi, onun koruyucusu ve devam ettiricisi de olmamıştır. Kölelik, devletlerin ve milletlerin savaşlar münasebetiyle oluşturdukları bir müessesedir. Devletler arasında harbler devam ettiği müddetçe -ki, insanlık tabiatını değiştirmedikten sonra kıyamete kadar devam edecektir- esaret ve köleliğin önüne geçmek de, tek başına hiçbir millete mukadder olmayacaktır. Şimdi düşünelim:

Biz bir devletle harbe tutuştuk; esir aldık ve bizden esir aldılar. Bu esirlere karşı yapılacak çeşitli muamele şekilleri vardır;

1- Bazı zâlim idarelerde olduğu gibi, hepsini kılıçtan geçirme,

2- Yahut esir kamplarında bakım ve görümlerini yapıp muhafaza etme.

3- Veya onlara kendi memleketlerine dönüp gitme imkânlarını sağlama.

4- Yahut da, alıp onları mü'minlere dağıtıp, ganîmetten bir parça sayma.

Şimdi geriye dönüp teker teker bunların üzerinde duralım:

1- Evvelâ hangi vicdan ve insaf, kadın-erkek, çoluk-çocuk bütün insanları acımaksızın kılıçtan geçirmeye taraftar olur. Aradan asırlar geçmiş olmasına rağmen, Kartacalılara revâ görülen mezâlim, hâlâ Romalının alnında utandırıcı bir leke olarak kendini göstermektedir. Buhtunnasır'ın acımaksızın yaptığı muamele; firavunların gadri ve cevri, beşerin hafızasından silinmeyen zulüm tablolarındandır. Uzağa gitmeye ne lüzum var; Balkanlarda bizim çekip gördüklerimiz; Rusya'da doğranan otuz milyon kurban; Naziler tarafından katledilen binlerce insan... Bütün bunları hoş görecek bir insan gösterilebilir mi?

2- Esir kamplarının tiksindiriciliği de bundan geri değildir. Yirminci asır, esir kamplarının en çirkinlerine şâhid olmuştur. Bilumum Balkanlardaki esir kampları, hususiyle Edirne (Sarayiçi), vahşilere rahmet okutturacak kadar şenâetlerle doludur. Amerikalılar, Japon kamplarından şikayet ederler, eğer kadınlarının memelerinin kesilip, iffetlerine ilişildiği; erkeklerin, ağaç kabuğu yiyerek ölüme terkedildiği (Sarayiçi) mazlumlarının; Azerbaycan ve Rusya'daki mağdurların uğradıkları zulümleri görselerdi, Japonlardaki çektiklerini de, onlara çektirdiklerini de çok hafif ve ehemmiyetsiz addedeceklerdi. İkinci Cihan Harbiyle, hem Avrupa, hem de Asya esir kamplarını en acı şekilleriyle hem gördü hem de yaşadı. Demek ki bu yol ve bu usûlü denemek ve tatbik etmek, insaf ve insanlıkla telifi mümkün olmayan bir vahşet ve hunharlıktan başka birşey değil!..

3- Esirleri kendi memleketlerine iâde gibi insanî bir yolu takdirle karşılarız; ancak, onlar bizden aldıkları esirleri öldürüyor ve iâde etmiyorlarsa, bu kendi insanımıza karşı vefasızlık ifadesi olur.. Hele iâde ettiğimiz kimselerin, bizden bir kısım ma'lumatlarla yurtlarına ve birliklerine dönmeleri; hem düşmana strateji kaptırma, hem de kendi birliklerimizde moral çöküntüsüne mukabil, düşmanı cesaretlendirme, güçlendirme ve daha dinamik olarak saldırıya geçmelerine yardımcı olmadan başka bir şey değildir. Belki böyle bir iâde muamelesi, ancak, devletlerin

karşılıklı anlaşmalarıyla tecviz edilebilir ki; bu da dün ve bugün sık sık başvurulan hususlardan biri olmuştur. Bundan sonra da başvurulabilir ve bir ölçüde köle döküntüleri önlenmiş olur.

4- Bütün bunlardan sonra geriye, esirlerin, harbe iştirak edenler arasında taksimi mevzuu kalıyor ki, İslâm, işbu muvakkat esir etme yolunu tercih etmişdir. Ne öldürme, ne toptan imha yolu... Ne esir kampları ve oradaki mezâlim, ne de düşmanı cesaretlendirecek bir yol; belki bütün bunların çok fevkinde tabiat-ı beşere de yakışır bir yol..

Her mü'minin hanesindeki esir, doğruyu, güzeli, yakından görme imkânını bulacak. Gördüğü iyi muamele ve insanca davranışlarla gönlü fethedilecek -Nitekim binlerce misaliyle de öyle olmuştur- sonra da hürriyete kavuşturularak, müslümanların istifade ettiği bütün haklardan istifâde etme imkânı kendisine verilecektir. Bu yol ve bu usullerle binlerce mükemmel insan yetişmiştir. *İmam Mâlik*'in şeyhi Nâfi'den alın da, Tâvus Bin Keysan ve Mesruk gibi yüzlerce Tâbiîn imamını da içinde sayacağımız büyük bir "Mevâlî" topluluğu hep bu yolla yetiştirilmiştir.

Bununla beraber, biz bu tatbikata muvakkat dedik; zîrâ bu şekilde bir tatbikat tekerrür edip dursa bile, İslam'da hürriyetin esas olması, esaretten kurtulma hususunda istifâde edilecek yolların çokluğu ve dinin değişik yollarla bu mevzuda yaptığı ısrarlı teşvikler, köleliğin ârızî ve tebeî olduğunu gösteriyor. Ne var ki, dünya devletleri aynı şey üzerinde ittifaka varacakları ana kadar, başka kesimlerde kölelik üretibelecek ve işlettirilecektir. İslâm'ın bu mevzuda, tek başına verdiği hükümler ise, sadece kendi cemaatı dairesi içinde kalacaktır. Nitekim o, hükmünü vermiş ve prensiplerini vaz'etmiştir. Cihan sulhunu temine gayret gösterenler, sadece bu prensiplere âlem-şümûl tatbikat zemini hazırlamakla mükellefdirler. Zaten bu da İslâm'ın ta'dil ve ıslah etmek üzere ele aldığı hususlardandır ki; en vahşi ve gayr-i insanî bir durumdan hayra ve güzelliğe çıkarma yolunu gösterir. Ve kendi sınırlarını aşan hususları da, geleceğin devlet idarecilerine teklif eder.

Bu mevzuda diğer bir husus da, kendi cemaatimizin bütün ferdlerinin, İslâmî ma'nâda olgunlaşmış olmamasıdır. Esasen herkesi melekler seviyesine çıkaracağına dair dinin, herhangi bir tekeffülü yoktur. O'nun, kudsî prensiplerine sımsıkı sarılmak suretiyle yükselip melekleşenler olduğu gibi, kendini aşamamış bir kısım ham-ruhlar da bulunabilecektir. Ve böylelerin, teferruata ait meselelerde ihmâl ve kusurları da görülecektir. İşte bu tip insanlarda, köleliğin yaşaması arzusu ve bu hususda diğerlerinin, yani kölelik üreten milletlerin yanında bulunmaları da olabilecektir.

Bir mesele kaldı ki; o da; belli devirlerde, hürriyete kavuşturma yolları mevcutken ve biliniyorken, uzun zaman mü'minler ellerinde esir ve köle bulundurmuş olmalarıdır. Bu ise, anlatılan şeylerle, pratikte görülen şeylerin tenâkuzu gibidir.

Evet, ilk asırdan başlayarak, belli devirlerde mü'minlerin bu müessesesevi işlettiğini görmekteyiz. Fakat, bunda iki ciddi sebep ve sâik var. Bunlardan biri efendilerle alâkalı, diğeri de kölelerle. Biraz evvel temas ettiğim gibi, İslâm tatbikatta mükemmel insan teminatını, insandaki irade ve hürriyetle alâkalı olarak mütalâa etmektedir. Binaenaleyh, nâkıs ve nâtamam ferdler, olgun insanlara ait bir kısım işleri eksiksiz yapamayacaklardır. İşte, bu türlü ferdlerin, terbiye-i Muhammediye (s.a.v.) ile olgunlaşacakları âna kadar, bu işin tam tatbikat bulmaması bir bakıma normâldir. Kaldı ki, üç beş sergerdanın behîmî hislerini yaşamalarını vesile ederek İslâm'ı karartmağa çalışmak da haksızlık ve insafsızlıkdır.

İkinci şık, kölelerin kendileriyle alâkalıdır. Bu hususda da, İslâm'ın tatbıkatı, tabiat-ı beşeri hesaba katma ölçüsü içindedir ve orjinaldır. İlk müslümanlar, köleleri evvelâ insan olduklarına inandırma, hürriyete karşı olan vahşetlerini izâle etme, aile kurma yolunu gösterme ve hayata alıştırma gibi terbiye edici prensiplerle ele almışlardır.

Îtiyat ve alışkanlıklar, insanda ikinci bir tabiat meydana getirir. Bunu giderme ve eski hali ihyâ etme, bir vahşi hayvanı terbiye kadar zordur. Kölelik de öyledir. Ve o, bir fıtrat deformasyonudur. Islahı uzun zaman ister. İşte mü'minler de, bunu yapmışlardır.

Her mü'min, "Kardeşim" deyip bağrına bastığı kölesine, müstakil çalışma, müstakil kazanma; yuva kurma ve aile idare etme gibi hususları teker teker öğretmiş, alıştırmış -zarar melhuz değilse veya hayır ümid ediyorsa- sonra da hürriyete kavuşturmuştur.

Eğer bu ameliyelere tabi tutulmadan o istidat ve kabiliyetleri köreltilmiş insanlar, sırtlarında bir "âr" olarak taşıdıkları insanlıkla, topluluk içine salınsalardı, akvaryum balıkları veya kafes kuşları gibi, içtimâînin karmakarışık dolapları karşısında şaşkına dönecek ve eski hâllerine avdet hissine kapılacaklardı. Bu ise, köleler adına hiçbir hayır ifâde etmeyecekti. Nitekim, hayat kanunlarına karşı câhil pekçok köle daha sonraları arz edildiği şekilde hareket etmiştir. Amerika Reisicumhurlarından Abraham Lincoln'in bir hamlede bütün köleleri hürriyete kavuşturması, kölelerin yeniden eski efendilerininin yanına dönmesi şeklinde neticelenmişti. Başka türlü olması da düşünülemezdi. Bütün hayat boyu veya hayatının bir kısmında esir yaşamış bir insan, hep emir

almağa alışmıştır. Belli çok güzel işler verdiği de olmuştur; ancak, makina gibi dıştan idare edildiği için, böyle biri, elli yaşında da olsa, çocuk mesâbesindedir. Hayatı bilen ve hayata açık olan birinin yanında, tâlim ve terbiye görmeye, hayat ve onun kanunlarını öğrenmeye ihtiyacı vardır. Bu husus, değil hürriyetini yitirmiş köleler için, belki müstemleke haline getirilmiş ve uzun zaman istismar edilmiş pekçok devletlerde de hissedilen bir marazdır. Evet, bu milletlere dahi, uzun zaman terbiye verilip şahsiyet ve benlik kazandırılmazsa, yabancı devletlere yabancı milletlere karşı bağlılıktan ve alkış tutmaktan geri kalmayacaklardır. Hattâ diyebilirim ki, şahsiyetini yitirmiş milletlere, yeniden benlik şuuru kazandırmak, esirlere insan olduklarını öğretmekten daha zordur. Her ne ise, sadet hârici oldu...

İşte İslâm, köleye benlik, insanlık şuurunu kazandırmakla işe başlamış, onun inhiraf etmiş ruhuna muvâzene getirmiş; kalbine hürriyet anlayış ve aşkını yerleştirmiş; âdeta "iste vereyim" der gibi yapmıştır. Sonra da, hayata salıvermişdir. Zeyd bin Hârise'nin yetiştirilip hürriyete kavuşturulması ve arkasından da soylu bir kadınla evlendirilmesi, sonra, içinde, eşrâfin da bulunduğu bir İslâm ordusuna kumandan tayin edilmesi, kademe kademe plânlanan hedefin gözetilmesinden başka bir şey değildir.

Bilâl-i Habeşî'nin (r.a.) ilk saflarda yerini alması, Huzeyfe'nin kölesi Sâlim'in (r.a.) müslümanlar nazarında gıpta edilecek bir mevkide olması, Selmân-i Pâk'in ehl-i beyt-i Resûlullah'dan sayılması, kölenin müslümanlıkda ve müslümanların hânelerinde ne hâl aldığının canlı misâlleridir. Bunları, yüzlerceye iblâğ edebiliriz. Ancak soru cevap mevzuu içinde bu kadar kabarık muhtevâ sıkıcı olur mülâhazasıyla kısa kesiyorum...

Hülâsâ olarak diyebiliriz ki; İslâm köleliği vaz'etmedi; bilâkis onu ta'dile koyuldu ve kurutma yollarını gösterdi. Şayet harblerin döküntüsü esirler ve bir kısım sefil ruhların bunu teşvik ve terviçleri olmasaydı kölelik İslâm'ın muâlla bünyesinde, tenkid edildiği şekliyle asla pâyidâr olamazdı. Zaten, zarurî olarak karşısına çıkan kölelik için de o, ahkâm vaz' etmişti ve onu arzedildiği şekilde sefâlet ve perişaniyetden; mazlumiyet ve mağduriyetden halâs ederek, mutlak hayra ve mutlak güzele yönelmişti.

İslâm'ın başlattığı, ferdî köleliği kaldırma hamlesiyle bugün, bu cins kölelik artık kurutulduğu gibi, devlet ve milletlerin köleliklerinin de, sona ermesi niyaz ve dileği ile sözlerime son veriyorum."[67]

67- M. Fethullah Gülen, Asrın Getirdiği Tereddütler, 1/98-113.

BİRİNCİ BÂB
KÖLE ÂZAD ETMENİN FAZİLETİ

4149 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَيُّمَا رَجُلٍ أَعْتَقَ امْرَأً مُسْلِماً، اسْتَنْقَذَ اللهُ تعالى بِكُلِّ عُضْوٍ مِنْهُ عُضْواً مِنَ النَّارِ].

زاد في رواية أخرى: « حَتَّى فَرْجَهُ بِفَرْجِهِ ». أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (4149)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim bir müslüman erkeği âzad ederse, onun her bir uzvuna mukabil, bunun bir uzvunu Allah ateşten âzad eder."*

Bir diğer rivayette şu ziyade var: "...hatta fercine mukabil fercini..." [Buhârî, Itk 1; Müslim, Itk 24, (1509); Tirmizî, Nüzûr 19, (1547).]

4150 ٢ – وعن واثلة بن الأسقع رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [أَتَيْنَا رَسُولَ اللهِ ﷺ في صَاحِبٍ لَنَا أَوْجَبَ: يَعْنِي النَّارَ بِالْقَتْلِ. فَقَالَ: أَعْتِقُوا عَنْهُ يُعْتِقِ اللهُ بِكُلِّ عُضْوٍ مِنْهُ عُضْواً مِنَ النَّارِ]. أخرجه أبو داود.

2. (4150)- *Vâsile İbnu'l-Eska'* (radıyallahu anh) anlatıyor: " Kendisine -katl sebebiyle ateş- vacib olan bir arkadaşımızla Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)*'a gelmiştik.

"Ona bedel bir köle âzad edin, Allah da onun her bir uzvuna bedel sizden bir uzvu ateşten âzad etsin!" buyurdu." [Ebu Dâvud, Itk 13, (3964).]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki rivayet köle âzad etmenin faziletini beyan etmektedir: Âzad eden, âzad ettiği kölenin her bir uzvuna mukabil bir uzvunu cehennem

ateşinden korumaktadır. Kur'an-ı Kerim'de فَكُّ رَقَبَةٍ (*fekkü rakabe)* tabiri de bu meseleye temas eder. Bir hadiste fekkü rakabe, "kölenin hürriyetine kavuşma işinde ona yardımcı olmak" olarak açıklanır. Rabbimizin "zor geçidi aşmak" olarak tavsif ettiği *fekkü rakabe* (Beled 11-13)'nin âzad etme ma'nâsına da geldiği söylenmiştir. Âzad olmasında yardımcı olmak "zor geçidi aşmak" kıymetinde ise, bütünüyle âzad etmek çok daha kıymetli bir amel olmalıdır.

2- Nesâî'nin bir rivayeti şöyledir: *"Hangi müslüman, iki köle müslüman kadını âzad ederse, onlar bunun ateşten kurtuluşunu sağlarlar, onlardan iki kemik bunun bir kemiğine bedel olur. Hangi müslüman kadın, bir kadın müslümanı âzad ederse, onun hürriyeti, bunun ateşten âzadlığına sebep olur."* Bu hususta başka rivayetler de var.

3- Rivayetler âzad etmenin faziletini ifade ederler, ancak erkeğin âzad edilmesi kadının âzad edilmesinden daha kıymetli olmaktadır. İbnu Hacer bunun sebebini: "Çünkü, kadının hür kılınması, çoğu kere onun zayi olmasına sebep olmaktadır. Halbuki erkeğin hürriyete kavuşmasında, kadında bulunmayan bazı umumî ma'nâlar mevcuttur. Kaza (hakimlik yapma) yetkisi, cihad, şehâdet gibi erkeklere mahsus ammeye bakan menfaat ve yetkiler var." diye açıklar.

4- Hadiste geçen "Allah onun herbir uzvuna mukabil, bunun bir uzvunu ateşten halas eder" ifadesi, tam istifadenin olması için kölenin eksiksiz olmasının, bütün uzuvlarının mevcut bulunmasının gereğine bir işarettir. Hattâbî, iğdişlik gibi, bir menfaat sağlayan eksikliğin, elde edilen o menfaatle telafi edileceğine dikkat çekmişse de, Nevevî diğer âlimler eksiksiz olanın âzad edilmesinin her halukârda evlâ olacağını söylemiştir.

5- *İbnu'l-Münir,* kefâret olmak üzere âzad edilecek kölenin müslüman olması gereğine hadiste işaret olduğunu belirtmiştir. "Zira der, kefaret ateşten kurtarıcıdır, öyleyse, bunun ateşten kurtulmuş biriyle olması gerekir."

İKİNCİ BAB

KÖLEYLE MUSÂHABE VE MUÂMELE ÂDÂBI

❑ İYİ MUAMELE

4151 ١ – عن أبي بكر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ سَيِّءُ الْمَلَكَةِ]. أخرجه الترمذي.

1. (4151)- *Hz. Ebu Bekr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kötü muamele sâhibi cennete giremez." [Tirmizî, Birr 29, (1947).]

4152 ٢– وعن رافع بن مكيث رَضِيَ اللهُ عَنْه، وَكَانَ من جهينة قد شهد الحديبية مع رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : حُسْنُ الْمَلَكَةِ نَمَاءٌ، أَوْ قَالَ يُمْنٌ، وَسُوءُ الْخُلُقِ شُؤْمٌ]. أخرجه أبو داود.

« النَّمَاءُ » الزيادة. وَ« اليمن » ضد الشؤم.

2. (4152)- *Rafi' İbnu Mekîs* (radıyallahu anh) -ki Cüheynelidir, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte Hudeybiye seferine katılmıştır- anlatıyor; "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İyi muamele artmadır -veya uğurdur dedi- kötü huyda uğursuzluktur." [Ebu Dâvud, Edeb, 133, (5162, 5163).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen hüsnü'l-meleke, "köleye iyi muamele etmek" ma'nâsına gelir.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), emri altında bulunan kimselere, efendi durumunda olan büyüğün iyi muamele etmesini tavsiye etmekte,

bunu uğur olarak tavsif etmekte, kötü muameleyi de uğursuzluk. Şârihler: Efendi, emri altındakilere iyi davranırsa onlar da samimi hislerle, severek, isteyerek güzel hizmet ederler. Böylece karşılıklı muhabbet, saygı doğar. Bundan da huzur ve bereket hâsıl olur. Kötü davranış da aksi bir netice hasıl ederki, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu, uğursuzluk diye tavsif etmiştir.

2- Köleye iyi muameleyi tavsiye eden Ebu Dâvud hadislerinden birkaçını kaydediyoruz: كَانَ آخِرُ كَلاَمِ رَسُولِ اللهِ ﷺ الصَّلاَةُ الصَّلاَةُ اتَّقُوا فِيمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ölmezden önce söylediği en son sözü: *"Namaz, namaz, ellerinizin sahib olduğu köleler hususunda Allah'tan korkun!"* oldu." إِخْوَانُكُمْ جَعَلَهُمُ اللهُ تَحْتَ أَيْدِيكُمْ فَمَنْ كَانَ أَخُوهُ تَحْتَ يَدِهِ فَلْيُطْعِمْهُ مِمَّا يَأْكُلُ فَلْيُلْبِسْهُ مِمَّا يَلْبَسُ *"Köleleriniz kardeşlerinizdir. Allah onları sizin ellerinizin altına (emaneten) koymuştur. Öyleyse kimin elinin altında kardeşi varsa, ona, yediğinden yedirsin, giydiğinden giydirsin, yapamayacağı işi buyurmasın, buyurduğu takdirde yardım etsin."*[68]

مَنْ لَطَمَ مَمْلُوكَهُ أَوْ ضَرَبَهُ فَكَفَّارَتُهُ أَنْ يُعْتِقَهُ "Kim kölesine tokat atar veya döverse bunun kefareti onu âzad etmesidir."

❑ KÖLEYİ AFFETMEK

4153 ١ – عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [جَاءَ رَجُلٌ إلى رسول اللهِ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ كَمْ أَعْفُو عَنِ الْخَادِمِ؟ فَصَمَتَ ﷺ. ثُمَّ سَأَلَهُ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ كَمْ أَعْفُو عَنِ الْخَادِمِ؟ فَقَالَ اعْفُ عَنْهُ فِي كُلِّ يَوْمٍ سَبْعِينَ مَرَّةً]. أخرجه أبو داود والترمذي.

1. (4153)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek: "Hizmetciyi ne kadar affedeyim?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm susup cevap vermedi. Adam tekrar:

"Ey Allah'ın Resûlü! Hizmetcimi ne kadar affedeyim?" diye sordu. Bu sefer: *"Her gün yetmiş kere affet!"* cevabını verdi. [Ebu Dâvud, Edeb 133, (5164); Tirmizî, Birr 31, (1950).]

4154 ٢ – وعن المَعْرُورِ بنِ سُوَيْدٍ قال: [رَأَيْتُ أَبَا ذَرٍّ وَعَلَيْهِ حُلَّةٌ وَعَلَى غُلاَمِهِ مِثْلُهَا.

68– Bir rivayette de "gündüz iş buyurursa gece buyurmasın, gece buyurursa gündüz buyurmasın" emredilir.

فَسَأَلْتُهُ عَنْ ذلِكَ. فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: هُمْ إِخْوَانُكُمْ وَخَوَلُكُمْ جَعَلَهُمُ اللّٰهُ تَعَالَى تَحْتَ أَيْدِيكُمْ. فَمَنْ كَانَ أَخُوهُ تَحْتَ يَدِهِ فَلْيُطْعِمْهُ مِمَّا يَأْكُلُ وَلْيُلْبِسْهُ مِمَّا يَلْبَسُ وَلاَ تُكَلِّفُوهُمْ مِنَ الْعَمَلِ مَا يَغْلِبُهُمْ. فَإِنْ كَلَّفْتُمُوهُمْ فَأَعِينُوهُمْ عَلَيْهِ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

« الْخَوَلُ » حشم الرجل وأتباعه.

2. (4154)- *Ma'rur İbnu Süveyd* rahimehullah anlatıyor: "Ebu Zerr'i gördüm, üzerinde bir takım (hulle) vardı, kölesi de aynı şekilde bir takım giyiyordu. Bunun sebebini sordum. Bana şu cevabı verdi: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan şöyle söylediğini işitmiştim:

"Onlar sizin kardeşleriniz ve yakın adamlarınızdır. Allah Teâlâ Hazretleri onları ellerinizin altına (emaneten) koymuştur. Kimin kardeşi eli altında ise, yediğinden yedirsin, giydiğinden giydirsin, yapamayacağı iş buyurmayınız, eğer buyurursanız onlara yardım edin." [Buhârî, İman 22, Itk 15, Edeb 44; Müslim, Eyman 40 (1661); Ebu Dâvud, Edeb 133, (5157, 5158, 5161); Tirmizî, Birr 29, (1946).]

AÇIKLAMA:

Nevevî der ki: "Hadiste gelen "yediğinden yedirme, giydiğinden giydirme" emri vecibe değil, istihbab ifade eder. Efendiye vacib olan, kölenin yiyecek ve giyeceğini ma'ruf üzere te'mindir. Maruf demek bölgenin, şahısların âdetlerine, durumlarına uygun olarak demektir. Bu, efendinin yediği ve giydiği cinsten de olabilir, daha düşük de olabilir, daha fevkinde de olabilir. Hatta efendi, âdete muhalefet ederek, kendisi, zühd veya cimrilik sebebiyle emsâlinden daha düşük bir seviye ile iktifa edecek olsa, kölesine cimrilik etmesi, rızası olmadan kendisi gibi olmaya zorlaması helal olmaz."

4155 ٣– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ إِذَا أَتَى أَحَدَكُمْ خَادِمُهُ بِطَعَامِهِ، فَإِنْ لَمْ يُجْلِسْهُ مَعَهُ فَلْيُنَاوِلْهُ لُقْمَةً أَوْ لُقْمَتَيْنِ، أَوْ أُكْلَةً أَوْ أُكْلَتَيْنِ فَإِنَّهُ وَلِيَ حَرَّهُ وَعِلاَجَهُ]. أخرجه البخاري، وهذا لفظه، وأبو داود والترمذي.

3. (4155)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Birinize hizmetçisi yemeğini geti-*

rince, onu beraber yemek üzere oturtmayacaksa, hiç olsun bir iki lokma veya bir iki yiyecek versin. Zira yemeğin hararet (pişirme) ve muamele (zahmeti)ni o çekmiştir." [Buhârî, Et'ime 55, Itk 18; Tirmizî, Et'ime 44, (1854); Ebu Dâvud, Et'ime 51, (3846); (Müslim, Eymân 42, (1663).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen *"lokma"* veya *"yiyecek"* tabirleri ravinin bir tereddüdü olmaktadır, aynı ma'nâda kullanılmıştır.

2- Hizmetçiye bir iki lokma verilmesi, yemeğin azlığı veya çokluğuna göre, şartlara göre az veya çok miktarda yapılacak ikramı ifade eder.

3- Bu hadis daha önce *Ebu Zerr*'den kaydedilen rivayette ifade edilen efendi ile köle arasında eşitlik sağlama meselesinin bir istihbab olduğunu, yemede ve giymede eşitliği sağlamak veya köleyle beraber yemenin efendinin ihtiyarına bırakılan müstehab bir tavır olduğunu ifade eder. *İbnu Hacer* der ki: "İbnu'l-Münzir bütün ilim ehlinden şunu nakletmiştir: Vacib olan, efendinin köleye, o bölgede emsalinin çoğunlukla yediğinden yedirmektir, katık ve giyecek için de hüküm böyledir. Efdal olanı hizmetçiyi de ortak etmek ise de, efendi nefîs olanları kendine ayırabilir."

❑ HİZMETÇİNİN DÖVÜLMESİ VE KAZFI

4156 ١- عن أبي سعيد الخدري رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إذَا ضَرَبَ أحَدُكُمْ خَادِمَهُ فَذَكَرَ اللّٰهَ تَعالى فَارْفَعُوا أيْدِيكُمْ عَنْهُ]. أخرجه الترمذي.

1. (4156)- *Ebu Saîdi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz hizmetçisini dövünce, hizmetçi Allah'ın ismini zikrede(rek Allah aşkına vurma diye)cek olursa derhal elinizi kaldırın."* [Tirmizî, Birr 32, (1951).]

AÇIKLAMA:

1- *Tîbî*, te'dib maksadıyla dövme sırasında Allah'tan yardım dilemek kasdıyla ismi anıldığı takdirde Allah'ı tazimen dövmeyi bırakmak gerektiğini, ancak hadd cezası tatbik edilirken, Allah'a sığınacak olursa dinlememek gerektiğini söyler.

2- Kritik durumlarda Allah'ın adına müracaat etmek, Kur'ânî bir irşaddır. Binaenaleyh, mü'min kişi sıkışık anlarında O'na başvurduğu gibi, kendisine karşı başvurulduğu takdirde, onun hakkını vermeli, Allah'a ta-

zimen isteneni yerine getirmeli, davranışından vazgeçmelidir. Âyet şöyle: يَا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالاً كَثيراً وَنِسَآءً وَاتَّقُوا اللهَ الَّذي تَسَآءَلُونَ بِهِ وَالاَرْحَامَ. **"Ey insanlar, sizi bir tek nefisten yaratan, ondan eşini var eden ve ikisinden pek çok erkek ve kadın meydana getiren Rabbinize hürmetsizlikten sakının. Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'ın ve akrabanın haklarına riayetsizlikten de sakının"** (Nisa 1).

4157 ٢ – وعن معاوية بن سويد بن مقرن قال: [لَطَمْتُ مَولًى لَنَا فَهَرَبْتُ، ثُمَّ جِئْتُ قُبَيْلَ الظُّهْرِ فَصَلَّيْتُ خَلْفَ أَبِي. فَدَعَاهُ وَدَعَاني، ثُمَّ قَالَ لِلْخَادِمِ: امْتَثِلْ مِنْهُ، فَعَفَا. ثُمَّ قَالَ: كُنَّا بَنِي مُقَرِّنٍ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ. لَيْسَ لَنَا خَادِمٌ إلاَّ وَاحِدَةٌ فَلَطَمَهَا أَحَدُنَا. فَبَلَغَ ذلِكَ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَقَالَ: أَعْتِقُوهَا، فَقِيلَ لَهُ: لَيْسَ لَهُمْ خَادِمٌ غَيْرُهَا قَالَ: فَلْيَسْتَخْدِمُوهَا فَإِذَا اسْتَغْنَوْا عَنْهَا فَلْيُخَلُّوا سَبِيلَهَا]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

ومعنى «امْتَثِلْ مِنْهُ» اقتصّ مثل ما فعل بك.

و«الخَادِمُ» الذى يخدمك ذكراً كان أو أنثى.

2. (4157)- *Muâviye İbnu Süveyd İbni Mukarrin* anlatıyor: "Bizim bir âzadlımıza bir tokat attım ve kaçtım. Sonra öğleden az önce döndüm, babamın arkasında namaz kıldım. Babam âzadlıyı da beni de çağırdı. Sonra hizmetçiye: "Misilleme (onun sana yaptığının mislini) yap!" dedi. Hizmetçi affetti. Bunun üzerine babam anlattı: "Biz Benî Mukarrin, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında tek bir hizmetciye sahiptik. Ona birimiz bir tokat vurdu. Bu hadise Aleyhissalâtu vesselâm'ın kulağına ulaşmıştı: *"Onu âzad edeceksiniz!"* emir buyurdular. Kendisine: "Ondan başka hizmetçileri yok!" dendi. Bunun üzerine: *"Öyleyse onu hizmetlensinler. Ancak ne zamandan ondan müstağni olurlarsa, derhal yol versinler!"* buyurdular." [Müslim, Eymân 31, (1658); Tirmizî, Nüzûr 14, (1542); Ebu Dâvud, Edeb 133, (5166, 5167).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, hizmetçi ve kölelere iyi muameleyi, gönül alıcı davranmayı emretmektedir. Hadiste geçen امْتَثِلْ مِنْهُ "misilleme yap" cümlesini bazı âlimler "kısas olarak sana yapılanın aynını yap" diye açıklamışlar-

dır. Ancak buradaki kısas şerî kısas değildir. Çünkü, kısas hudûd'a giren ağır suçlarda muteberdir. Halbuki atılan bir tokat, şerî kısas olmaz. Bu çeşit cezalar tâzirdir. Öyleyse "misilleme yap" emri hizmetçinin gönlünü almaya râcidir, vecibe değildir. Ayrıca tokat vurana da bir derstir.

2- Bazı rivayetlerde Süveyd'in yedi kardeş oldukları, tokadın yüze atıldığı, yüze vurmanın haram edilmiş olduğu vs. bazı teferruat daha gelmiştir.

3- Rivayetlerde *mevlâ,* hâdim aynı ma'nâda kullanılmaktadır. Köle demektir. Hâdim erkek ve kadın her ikisi için kullanılır. Rivayetten tokatlanan hâdim'in kadın olduğu anlaşılmaktadır. Buna rağmen hâdime diye ifade edilmemiştir, çünkü Araplar hâdime şeklini kullanmazlar, kadın içinde hâdim derler.

4158 ٣– وعن أبي مسعود البدري رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [كُنْتُ أَضْرِبُ غُلاَماً لِي بِالسَّوْطِ فَسَمِعْتُ صَوْتاً مِنْ خَلْفِي يَقُولُ: اعْلَمْ أَبَا مَسْعُودٍ. فَلَمْ أَفْهَمِ الصَّوْتَ مِنَ الغَضَبِ. فَلَمَّا دَنَا مِنِّي إِذَا هُوَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: يَقُولُ: اعْلَمْ أَبَا مَسْعُودٍ، اعْلَمْ أَبَا مَسْعُودٍ فَأَلْقَيْتُ السَّوْطَ مِنْ يَدِي. فَقَالَ: اعْلَمْ أَبَا مَسْعُودٍ أَنَّ اللّهَ أَقْدَرُ عَلَيْكَ مِنْكَ عَلَى هذَا الغُلاَمِ. قَالَ فَقُلْتُ: لاَ أَضْرِبُ مَمْلُوكاً بَعْدَهُ أَبَداً]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

3. (4158)- *Ebu Mes'ud el-Bedrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben köleme kamçıyla vuruyordum. Arkamdan bir ses işittim. "Ebu Mes'ud, bil!" diyordu. Öfkeden sesi tanıyamadım. Bana yaklaşınca onun Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* olduğunu gördüm.

"Ebu Mes'ud bil! Ebu Mes'ud bil!" diyordu. Kamçıyı elimden attım.

"Ebu Mes'ud bil! Allah senin üzerinde senin bunun üzerindekinden daha fazla muktedir" dedi. Ben: "Bundan sonra ebediyen köle dövmeyeceğim" dedi. [Müslim, Eyman 34, (1659); Ebu Dâvud, Edeb 133, (5159, 5160); Tirmizî, Birr 30, (1949).]

4159 ٤– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ قَذَفَ مَمْلُوكَهُ وَهُوَ بَرِيءٌ مِمَّا قَالَ جُلِدَ يَوْمَ القِيَامَةِ إِلاَّ أَنْ يَكُونَ كَمَا قَالَ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

« القَذْفُ » الرمي بالزنا ونحوه.

4. (4159)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim kölesine kazıf'ta bulunursa*

(zina isnadı yaparsa) kölesi bu iftiradan beri ise, Kıyamet günü celde uygulanır. Dediği doğru ise o başka." [Buhârî, Hudûd 45; Müslim, Eyman 77, (1660); Ebu Dâvud, Edeb 133, (5165); Tirmizî, Birr 30, (1948).]

AÇIKLAMA:

1- *Kazf,* iftira demektir. Öncelikle zina iftirasına denir ise de, başka çeşit suçların iftirası için de kullanılabilir. Şeriatımızda zina suçu isnad etmenin cezası ağırdır. Kâzıfa yani iftiracıya seksen sopa vurulur.

2- Bu rivayet, kölesini zina ile suçlayan efendiye dünyada celde cezası verilmeyeceğini ifade eder. Çünkü, dünyada da ceza verilecek olsaydı, Resulullah'ın onu belirtmesi gerekirdi. *"Resulullah bunu, hürle köleyi ayırmak için beyan buyurmuştur"* denmiştir. Zira köle kazıfta bulunsa cumhura göre celde cezasının yarısı tatbik edilir.

Mühelleb: "Hür kimse, köleye kazıfta bulunsa celde tatbik edilmeyeceği hususunda icma var" demiş ise de icma iddiası hatalı bulunmuştur. Zira, İbnu Ömer, Hasan Basrî, Ehl-i Zâhir bir başkasının ümmü veledine zina iftirasında bulunan kimseye hadd vurulacağı görüşündedirler.

Nevevî der ki: "Hadiste, köleye kazıfta bulunan kimse dünyada hadd tatbik edilmeyeceğine işaret edilmiştir, bu hususta icma vardır. Ancak, yine de kâzıf, tâ'zir edilir. Çünkü köle, muhsan kabul edilmez. O isterse tam köle, isterse hürriyet şâibesi bulunan köle olsun, müdebber, mükâteb veya ümme veled olsun farketmez, hepsi böyledir (gayr-ı muhsan kabul edilirler.)" İmâm Mâlik ve Şâfiî rahimehümullah: "Köle zannıyla hür kimseye kazıfta bulunana hadd cezası gerektiğine hükmetmişlerdir.

Müdebber; Efendisinin "Ben öldükten sonra hür olsun" dediği köledir.

Mükâteb: Efendisiyle anlaşarak hürriyetini satın almak üzere ödeme yapan köledir.

Ümmü Veled: Efendisinden çocuk doğuran köle. Bu artık satılamaz, efendisi ölünce hür olur, kimse ona vâris olamaz.

❑ KÖLENİN TESMİYESİ

4160 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَقُولَنَّ أَحَدُكُمْ عَبْدِي وَأَمَتِي. وَلاَ يَقُولُ الْمَمْلُوكُ رَبِّي وَرَبَّتِي. لِيَقُلِ الْمَالِكُ: فَتَايَ وَفَتَاتِي وَلْيَقُلِ الْمَمْلُوكُ: سَيِّدِي وَسَيِّدَتِي. فَإِنَّكُمُ الْمَمْلُوكُونَ، وَالرَّبُّ هُوَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ]. أخرجه

الشيخان وأبو داود.

1. (4160)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizden kimse "kölem", "cariyem" demesin. Köle de Rabbî (sahibim), rabbetî (sahibem) demesin. Mâlik (efendi) "Oğlum" "kızım" desin. Memluk (köle) de Seyyidî (efendim), seyyidetî desin. Zira hepiniz memluklersiniz. Rabb de aziz ve celil olan Allah'tır."* [Buhârî, Itk 17; Müslim, Elfâz 14, (2249); Ebu Dâvud, Edeb 83, (4975, 4976).]

4161 ٢– وفي رواية: [لاَ يَقُولَنَّ أحَدٌ: أطْعِمْ رَبَّكَ، وَضِّئْ رَبَّكَ، اسْقِ رَبَّكَ، وَلْيَقُلْ: سَيِّدِي وَمَوْلاَيَ، وَلاَ يَقُلْ أحَدُكُمْ: عَبْدِي وَأمَتِي، وَلْيَقُلْ: فَتَايَ وَفَتَاتِي وَغُلاَمِي].

2. (4161)- Bir rivayette şöyle gelmiştir: *"Hiç kimse "Rabbini (efendini) doyur; "Rabbine abdest suyu dök"; "Rabbine su ver" demesin. Bilakis "Seyidim"; "efendim" desin.*

Sizden kimse abdî (kulum), emetî (cariyem) de demesin. Bilakis "oğlum", "kızım, "yavrum"desin." [Müslim, Elfaz 15, (2249).]

4162 ٣– وفي أخرى لمسلم: [لاَ يَقُولَنَّ أحَدُكُمْ عَبْدِي وَأمَتِي. كُلُّكُمْ عَبِيدُ اللهِ وَكُلُّ نِسَائِكُمْ إمَاءُ اللهِ].

3. (4162)- *Müslim*'in bir diğer rivayetinde: "Sizden kimse "kölem!" "cariyem!" diye söylemesin. Hepiniz Allah'ın kölelerisiniz, bütün kadınlarınız da Allah'ın kullarıdır." [Müslim, Elfaz 13, (2249).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, bu hadislerde köle ve hizmetçilerle efendiler arasında birbirlerine hitab etme edebini öğretmektedir.

Efendinin büyüklenme havası taşıyan *kölem, cariyem, hizmetçim* gibi tabirlerle hitabını *Resulullah* yasaklamaktadır. Bu tabirler efendide büyüklenme ifade ettiği gibi, muhatab tarafta da eziklik meydana getirir. Buhârî, hadisi "Köle üzerine büyüklenme (tetâvül)'ün mekruh olması adını verdiği bir babta kaydeder. Böylece, her çeşit büyüklenme tavrının mekruh olduğu ifade edilmiş olmaktadır. Bu durumda büyüklerin en uygun ifade tarzı "oğlum", "kızım" "yavrum", "evladım" gibi şefkat, sevgi ve merhamet ma'nâlarını beraberinde getiren kelimelerin kullanılması

uygun olmaktadır. Bu kelimeler muhatapta da saygı ve hürmet hislerini uyandırır.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), köle ve hizmetçilerin, aynı zamanda Allah için de kullanılan Rabb kelimesini, efendileri için kullanmamalarını emretmektedir. Rabb arapçada sahip, evin büyüğü, terbiyecisi gibi ma'nâlara gelir. Rabb kelimesi Allah için kullanılır. Rabbülâlemîn, Alemlerin sâhibi, idarecisi, terbiyecisi ma'nâsında Allah için kullanılmaktadır. Bu kelimenin Arapçada kullanılışı günlük olarak çok yaygın da olsa, Resulullah, efendi ma'nâsında insanlar için köleler ve hizmetçiler tarafından kullanılmasını hoş karşılamıyor.

İbnu Hacer, nehyin sebebini "Rububiyyetin hakikatı Allah'a mahsustur, zira gerçek rabb (sahip) mâlik olan ve eşyaya kıyam verendir. Bunun hakikatı ise ancak Allah'da bulunur" diyerek açıklar. Hattâbî der ki: "Yasağın sebebi, insan merbub (terbiye edilen, sahip olunulan)dır ve Allah'a karşı her çeşit şirki terkederek tam bir tevhidle kulluk yapmak zorundadır. Bu yüzden O'na, isimde bile benzerlik mekruhtur, ta ki en küçük bir şirk ma'nâsına düşmesin. Bu hususta hür ile köle arasında fark yoktur. Ancak, diğer hayvanlar ve cansızlar arasında ibadete mahal olmayan şeyler için, izafet (tamlama) ile birlikte kullanılmasının bir mahzuru yoktur. Rabbu'd-dar (ev sahibi), rabbu's-sevb (elbise sahibi) gibi."

Haliyle bu ruhsat Araplar için. Bizim dilimizde eşya için de kullanılması münasebet almaz.

İbnu Battal der ki: "Allah'tan başka hiç kimse için rabb kelimesinin kullanılması caiz değildir. Tıpkı ilah kelimesinin kullanılması gibi..." İbnu Hacer, bu yasağın kelimenin izafetsiz ve mutlak kullanılışı ile ilgili olduğunu, izafetli olunca mahzurun kalkacağını, Kur'an'dan da bir delil kaydederek açıklar: Hz. Yusuf, meşhur kıssasında: اذْكُرْنِى عِنْدَ رَبِّكَ **"Efendinin yanında beni an"** (Yusuf 42) demiştir. Hadiste ise Kıyamet alametleri sayılırken: انْ تَلِدَ الْاَمَةُ رَبَّهَا **"Câriyenin efendisini doğurduğu zaman"** buyurulmuştur.

4163 ٤ – وعن جرير رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : أَيُّمَا عَبْدٍ أَبَقَ فَقَدْ بَرِئَتْ مِنْهُ الذِّمَّةُ وَلاَ تُقْبَلُ لَهُ صَلاَةٌ حَتَّى يَرْجِعَ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

4. (4163)- *Hz. Cerîr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Hangi köle kaçarsa, bilsin ki ondan zimmet (garanti) kalkmıştır, dönünceye kadar namazı kabul edilmez."*** [Müs-

lim, İmân 122-124, (68, 69, 70); Ebu Dâvud, Hudûd 1, (4360); Nesâî, Tahrimu'd-Dem 12, (7, 102).]

AÇIKLAMA:

İslam, köleye iyi muamele yapılmasını emrederken, efendinin de hukukunu ihmal etmemiştir. Kölelerde efendilerine sadakatlı olmak, üzerlerine düşen hizmeti hakkıyla yapmak zorundadır. Sadedinde olduğumuz hadis, kaçmayı yasaklamaktadır. Kaçan köleden zimmetin kalkması, şeriatın ona tanıdığı koruma garantisinin kalkmasıdır. Hadisin Ebu Dâvud'daki vechi bu hususta daha açıktır: اذا ابق العبد الى الشرك فقد حل دمه *"Köle dar-ı harbe kaçarsa kanı helal olur."* Yani böyle birisi öldürülecek olsa katiline herhangi bir ceza terettüp etmez. Hele bir de irtidad etmiş ise. Tîbî der ki: "Dinden dönmemiş de olsa hüküm böyledir, çünkü, kanını heder edecek işler yapmıştır. İslam diyarını terketmek, müşriklerin himayesine (civâr) girmek gibi. Nesâî'nin bir rivayetinde اذا ابق العبد من مواليه لم تقبل له صلاة وان مات مات كافرا. *"Köle efendilerinden kaçarsa namazı kabul edilmez, (dönmeden) ölürse kâfir olarak ölür" buyurulmuştur."*

ÜÇÜNCÜ BAB

ÂZAD ETME

4164 ١ – عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسولُ الله ﷺ: مَنْ أعْتقَ عَبْداً بينَهُ وبينَ آخرَ قُوِّمَ عليه في مَالِه قيمةَ عَدْلٍ لاوَكْسَ ولاَ شَطَطَ ثُمَّ عَتَقَ عَلَيْهِ في مَالِه إنْ كَانَ مُوسراً، وإلاَّ فَقَدْ عَتَقَ مِنْهُ مَا عَتَقَ]. أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين.

«الْوَكْسُ» النقصان.

و«الشَّطَطَ» مجاوزة الحد والمقدار.

1. (4164)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim, kendisi ile bir başkası arasında (ortak) olan bir köle(deki kendine mahsus hisse)yi âzad ederse, köleye onun malından adilane bir kıymet biçilir, ne eksik nede fazla. Sonra, eğer zenginse, onun malından [Ortaklara hisseleri verilerek] köle âzad edilir. Değilse köleden âzad ettiği kısım âzad olmuştur."* [Buhârî, Şirket 5, 14, Itk 4, 17; Müslim, Itk 1, (1501); Muvatta, Itk 1, (2, 772); Ebu Dâvud, Itk 6 (3940, 3941, 3942, 3943, 3944, 3945, 3946, 3947); Tirmizî, Ahkâm 14 (1346, 1347); Nesâî, Büyû 106, (7, 319).]

AÇIKLAMA:

Birkaç kişi arasında ortak olan bir köleyi, ortaklardan biri, kendi hissesini âzad edecek olursa, imamlar farklı hükümler beyan etmiştir. Rivayette görüldüğü üzere, âzad eden zengin ise, köleye adilane bir değer biçildikten sonra öbür ortaklarının hisselerini de verir ve köle onun adına âzad edilmiş olur. Mâlik ve Şâfiî hazretleri böyle hükmeder. Adam fakirse ondan geri kısmın parası taleb edilmez. Ebu Hanîfe'ye göre ortağı muhayyerdir, dilerse hissesini âzad eder veya hizmet mukabili köleyi âzad eder. Her iki durumda velâ hakkı ortakların olur. Veya âzad eden,

zenginse, kendi hissesinin kıymetini tazmin eder. Veya tazmin ettiği hisseyi köleden bilahare alır, bu durumda velâ hakkı âzad edenindir.

Ebu Yusuf ve *İmam Muhammed'*e göre, zengin olma halinde âzad eden, diğer borcu tazmin eder, fakirse köleden hizmet ister ama köleden geri para isteyemez, velâ her iki halde de âzad edene aittir.

4165 ٢– وعن أبي الدرداء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَثَلُ الَّذِى يُعْتِقُ عِنْدَ الْمَوْتِ كَمَثَلِ الَّذِى يُهْدِى إِذَا شَبِعَ]. أخرجه أبو داود.

2. (4165)- *Ebu'd-Derda* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Köleyi ölme anında âzad edenin misâli, doyduğu zaman hediyede bulunan adam gibidir."* [Ebu Dâvud, Itk 15, (3968); Tirmizî, Vesâya 7, (2124).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, başta köle âzadı olmak üzere her çeşit bağış ve hayrın, nefsin hırsına, şahsî arzusuna rağmen yapılmasını teşvik etmektedir. Doymuş olan değil, aç adamın, yani yemeye ihtiyaç ve iştahı olan adamın yapacağı bağış daha kıymetlidir. Böylesi bağışlar, Allah rızası içindir veya ahiretin dünyaya, nefsin bencilliğine tercih edilerek yapılan bağıştır. Bu çeşit bağıştan ferdin istifadesi çok olur.

İnsanlar, şahsi arzularını tatminden sonra bağışta bulunmayı esas almaya başlasalar, bağışlar gerçekten son derece azalır. Çünkü, dünya hırsı tatmin olmak bilmez. Çoğu insanın bugün-yarın derken, eceli beklenmedik bir anda geliverir, bağış yapmaya fırsat da bulamaz. Hülasa hangi açıdan bakarsak bakalım hadis gerçekten hikmetlidir.

4166 ٣– وعن عمران بن حصين رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أَنَّ رَجُلاً أَعْتَقَ سِتَّةَ مَمْلُوكِينَ لَهُ عِنْدَ مَوْتِهِ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ مَالٌ غَيْرُهُمْ. فَدَعَاهُمْ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَجَزَّأَهُمْ أَثْلاَثاً ثُمَّ أَقْرَعَ بَيْنَهُمْ فَأَعْتَقَ اثْنَيْنِ وَأَرَقَّ أَرْبَعَةً. وَقَالَ لَهُ قَوْلاً شَدِيداً]. أخرجه الستة إلا البخاري.

3. (4166)- *İmran İbnu Husayn* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam, öleceği sıra, kendine ait altı köleyi âzad etti. Onlardan başka malı da yoktu. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* onları çağırdı. Onları üç gruba ayırdı, sonra aralarında kur'a çekti. İkisini âzad etti, dördünü köle olarak bıraktı. Adamı da şiddetle azarladı." [Müslim, Eyman 56, (1668); Muvatta, Itk 3, (2, 774) Tirmizî, Ahkam 27, (1364); Ebu Dâvud, Itk 10, (3958, 3959, 3960, 3961); Nesâî, Cenâiz 65, (4, 64).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, ölüm anında yapılan bağış hibe, vasiyet gibi tasarrufların, ölüme muallak tasarruflar gibi olduğunu göstermektedir.

2- Şeriatımız, maldan üçte bir nisbetinde vasiyeti meşru kılmış ise de fazlasına müsaade etmemiştir. Üçte iki varislerin hakkıdır, o vasiyet edilemez, bağışlanamaz. Bu sebeple Resulullah bütün malı altı köleden ibaret olduğu halde onları da âzad ederek, vârislere hiç mal bırakmayan adama kızıyor ve bu gayr-ı meşru bağışı bozarak meşru şekle sokuyor.

3- *Nevevî,* bu hadiste, *İmam Mâlik, Şâfiî, Ahmed, İshak, Dâvud-ı Zâhirî, İbnu Cerîr* ve cumhur'un kura hakkındaki görüşlerne delil olduğunu belirtir. Onlara göre, bu çeşit durumlarda âzad edilecek olanların tesbitinde kur'a esastır. *Ebu Hanîfe* merhum: "Kur'a bâtıldır, bu işte onun medhali yoktur, her bir köle, hissesi nisbetinde âzad edilmiş olur, mütebâki kısmını hizmetle ödeyerek hürriyetine kavuşur" demiştir. Şabî, Nehâî, Şureyh, Hasan Basrî ve İbnu Müseyyeb de Ebu Hanîfe gibi düşünmüşlerdir.

4167 ٤ـ وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما أن عمر بن الخطاب رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [أَيُّمَا وَلِيدَةٍ وَلَدَتْ مِنْ سَيِّدِهَا فَإِنَّهُ لاَ يَبِيعُهَا وَلاَ يَهَبُهَا وَلاَ يُورِّثُها وَهو يَسْتَمْتِعُ مِنها فإذا مَاتَ فَهِيَ حُرَّةٌ]. أخرجه مالك.

4. (4167)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) diyor ki: "Hangi cariye, efendisinden bir çocuk dünyaya getirirse, artık efendi bu cariyeyi satamaz, hibe edemez, miras da kılamaz. Hayatta oldukça ondan istifade eder, öldü mü artık cariye hür olur." [Muvatta, Itk 6, (2, 776).]

AÇIKLAMA:

Efendisinden çocuk doğuran cariyeye ümmü veled denir. Ümmü veled artık sıradan bir köle değildir. İbnu Ömer'in belirttiği gibi, satılamaz, hibe edilemez, ona varis de olunamaz. Efndisinin vefatından sonra hürriyetine kavuşur. Bu hususta icma vardır. Bütün imamlar böyle hükmetmiştir.

4168 ٥ـ وعن سمرة بن جندب رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ مَلَكَ ذَا رَحِمٍ مُحرَمٍ فَهُوَ حُرٌّ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

«وذُو الأرحَامِ» هم الأقارب وكل من يجمع بينك وبينه نسب. ويطلق في الفرائض على الأقارب من جهة النساء، والمحرم من ذوي الأرحام من لا يحلّ نكاحه كالأم والبنت والأخت، ومذهب الشافعي أنه يعتق عليه الأصول والفروع دون الأخوة.

5. (4168)- *Semüre İbnu Cündeb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim zû-rahm mahrem birisine mâlik olursa o hürdür."* [Ebu Dâvud, Itk 7, (3949); Tirmizî, Ahkâm 28, (1365); İbnu Mâce, Itk 5, (2524).]

AÇIKLAMA:

Zû-rahm, ebediyen nikah edilmesi haram olan yakınlar, akrabalar demektir. en-Nihâye'de Feraiz bahsinde, kadın tarafından akrabalara zû-rahm dendiği belirtilir: Anne, kız, kızkardeş, teyze, hala gibi nikahlanması haram olanlar. Muhrim (veya mahrem veya muharrem) denmesi, diğerle-rinden tefrik içindir.

Hadis, yakın akraba, şu veya bu şekilde kişinin mülkiyetine geçmesi halinde onların hür olacaklarını, yakınların köle statüsünde tutulmayacağını beyan etmektedir. *İbnu'l-Esir, Sahâbe* ve Tâbiînden ehli ilmin ekseriyetinin buna hükmettiğini belirtir. Ebu Hanîfe, Ashabı, Ahmed İbnu Hanbel, hep bu görüştedirler.

★ *İmam Şâfiî* ve diğer bazı selef ülemâsı ise evladın, babaların, annelerin âzad edileceğine, diğer yakınların âzad edilmeyeceğine hükmederler.

★ *İmam Mâlik,* "evlad, ebeveyn ve kardeşler hür olur, başkaları olmaz" diye hükmetmiştir.

4169 ٦– وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [جَاءَ رَجُلٌ مُسْتَصْرِخٌ الى رسول الله ﷺ فقَالَ: جَارِيَةٌ لَهُ يَا رسُولَ الله. فَقَالَ: وَيْحَكَ، مَالَكَ؟ قَالَ شَرّاً. أَبْصَرَ لسَيِّده جَارِيَةً فَغَارَ فَجَبَّ مَذَاكيرَهُ. فَقَالَ رَسُولُ الله ﷺ: عَلي بالرَّجُلِ. فَطُلِبَ فَلَمْ يَقْدَرْ عَلَيْه. فَقَالَ رسولُ الله ﷺ: اذْهَبْ فَأَنْتَ حُرٌ. فقَالَ: يَا رَسُولَ الله ﷺ على مَنْ نُصْرَتي؟ فقَالَ: نُصْرَتُكَ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ]. أخرجه أبو داود.

«الجَبُّ» القطع. و«المَذَاكِيرُ» جمع ذكر على غير قياس.

6. (4169)- *Amr İbnu Şu'ayb an ebîhi an ceddihî* (radıyallahu anh) an-

latıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yardım taleb etmek üze-re bir adam gelip: "Ey Allah'ın Resulü! (Efendim) falana ait şu cariye var ya (onun yüzünden efendim bana sıkıntı veriyor)" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm "Vah! Neyin var?" deyince adam: "Bela hâsıl oldu. Köle (ben demek istiyor) efendinin cariyesine bakmıştı, efendi kıskançlıkla erkeklik uzvunu burdu (hadım etti)" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Adamı bana getir!"* emretti. Efendi çağırıldı ama getirilemedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: "Öyleyse git, sen hürsün!" ferman buyurdu. Adam: "Ey Allah'ın Resûlü! (Efendimin kölesi olmamda direnmesi halinde) kim bana yardımcı olacak?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Sana yardımcı olmak bütün müslümanlara terettüp eder"* cevabını verdi." [Ebu Dâvud, Diyât 7, (4519); İbnu Mâce, Diyât 29, (2680).]

AÇIKLAMA:

Hadis, görüldüğü üzere, efendisi tarafından, cariyesine baktığı için, erkeklik uzvu burularak hadım edilen bir kölenin şikayetine *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın verdiği hükmü aksettiriyor.

★ Köle hür olacak.

★ Bu hükmün uygulanmasında bütün müslümanlar kölenin yardımcısı olacaklar.

4170 ٧– وعن سفينة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كُنْتُ مَمْلُوكاً لأُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا. فَقَالَتْ: أعْتِقُكَ وَأشْتَرِطُ عَلَيْكَ أنْ تَخْدُمَ رسولَ اللهِ مَا عِشْتَ. فَقُلْتُ: وَلَوْ لَمْ تَشْتَرِطِي عَلَيَّ لَمْ أفْعَلْ غَيْرَهُ، فَأعْتَقَتْنِي وَاشْتَرَطَتْ عليَّ]. أخرجه أبو داود.

7. (4170)- *Sefîne* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)'nın kölesi idim. Bir gün bana: "Seni âzad ediyorum, ancak yaşadığın müddetçe *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a hizmet etmeni şart koşuyorum dedi. "Sen bu şartı koşmasan da başka bir şey yapacak değilim!" dedim. Beni âzad etti ve bana bu şartı koştu." [Ebu Dâvud, Itk 3, (3932); İbnu Mâce, Itk 6, (2526).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî der ki: "Bu, şart adıyla ifade edilen bir vaaddir. Bu vaade uymak gerekli değildir. Fakihlerin çoğu, âzad ettikten sonra şart koymayı sahih kabul etmiyorlar. Zira âzadlık başkasının mülkiyetini kabul etmeyen bir şarttır. Hür kimsenin hâsıl edeceği menfaatlere, kendisinden

başka kimse, ücret karşılığı ve benzeri bir durum olmadan, mâlik olamaz."

Begavî'nin Şerhu's-Sünne'sinde denir ki: "Bir kimse, kölesine: "Bana bir ay hizmet etmen şartıyla seni âzad ettim" dese, o da kabul etse, derhal hür olur ve ona bir aylık hizmet terettüp eder. Eğer: "Bana ebediyyen hizmet etmen şartıyla" deseydi veya "Bana hizmet etmen şartıyla" deyip mutlak bıraksaydı, o da kabul etseydi, derhal hür olur, efendisine kölelik kıymetini borçlanırdı. Bu şart âzad olmaya makrun olursa, köleye kıymetini ödeme borcu terettüp eder, hizmet terettüp etmez. Ama âzad olduktan sonra bu şart koşulursa, bu şarta uymak gerekmez, köle üzerine bir borç da terettüp etmez, fukaha çoğunluk itibariyle böyle hükmet-miştir."

Neylü'l-Evtâr'da: "Bu hadisle, bir şarta muallak (bağlı) âzad etmenin sıhhatine istidlal edilmiştir" denir ve *İbnu Rüşd*'ün: "Köleyi efendisi, senelerce hizmet şartıyla âzad etse, onun âzadlığı hizmet etmedikçe tahakkuk etmeyeceği hususunda ihtilaf edilmemiştir" dediği kaydedilir.

İbnu Raslân da şunu söyler: "Bu meselede ihtilaf edildi. İbnu Sîrîn, buna emsal meselelerde şartı sabit görürdü. Ahmet İbnu Hanbel'e aynı mesele soruldu. "Bu hizmeti köle, onu kendine şart kılan sahibinden satın alır" cevabını verdi, "parayla mı?"denince, "evet" dedi.

4171 ٨– وعن مالك أنه بلغه أن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [سُئِلَ عَنِ الرَّقَبَةِ الْوَاجِبَةِ تُشْتَرى بِشَرْطِ الْعِتْقِ، فقَالَ: لاَ].

8. (4171)- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre, *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'e âzad etme şartıyla satın alınan rakabe-i vâcibe'den sorulmuştu. "Hayır, olmaz" cevabını verdi." [Muvatta, Itk 12, (2, 778).]

AÇIKLAMA:

Rakabe-i vâcibe, kişiye, dinî bir vecibe olarak âzad etmesi gereken köledir. Yani, Kur'an-ı Kerim'de zikri geçen hallerin birinde âzad edilmesi gereken köleye denir. Sözgelimi *yemin kefâreti, katl kefâreti, zıhâr kefâreti olarak* zikredilen köle âzadları vacib olan âzadlardır. Bunlara rakabe-i vâcibe denmiştir. Bir de tetavvu âzadlar vardır; Resulullah'ın vaadettiği sevabı elde etmek üzere köle âzadı. Şu halde bu iki âzad mahiyetce farklı olduğu gibi, âzad edilecek kölelerde aranacak şartlar da farklı olabilecektir.

İşte İbnu Ömer'e sorulan husus şu olmaktadır: "Üzerinde köle âzad etme borcu bulunan bir kimse, bunu yerine getirmek üzere, bir başkasından bazı şartlarla kayıtlı olarak bir köle satın alıp onu âzad edebilir mi?" İbnu Ömer (radıyallahu anh) buna "Hayır!" diye cevap veriyor.

Öyle ise, rakabe-i vâcibe'nin tam bir köle âzadı olması gerekmektedir. Bir başkasının ortak olduğu, bir başkasına biraz borç ödemek, hizmet etmek gibi herhangi bir şartla kayıtlı olan kimsenin âzad edilmesi, o vâcib âzad etme borcunu yerine getirmiyor.

İmam Mâlik, İbnu Ömer'in "Hayır!" cevabını şöyle açıklar: "Çünkü, bu tam bir rakabe (köle) değildir. Zira satıcı, âzad etmek şartıyla satın alana, fiyatından bir miktarını eksik tutmuştur."

İmam Mâlik devamla der ki: "Kişinin tetavvu niyetiyle âzad edeceği köleyi âzad etme şartıyla satın almasında bir beis yoktur."

Yine der ki: "Rakabe-i vâcibe'de hristiyan, yahudi köleyi, mükâteb köleyi, müdebber köleyi, ümmü veled'i, birkaç yıl sonraya hürriyetine kavuşma şartına sahip köleyi, âmâ köleyi âzad etmek caiz değildir."

Şu halde rakabe-i vâcibenin hem müslüman hem de rakabe-i tâmme (tam köle) olması gerekir. Tetavvu olarak, nasranî, yahudi, mecusi âzad edilebilir.

İmam Mâlik, Muvatta'da rakabe-i vâcibe'nin rakabe-i mü'mîne olması gerektiğini söyledikten sonra, kefâret olarak yedirilmesi gereken yemeğin de mutlaka müslüman fakirlere yedirilmesi gerektiğini ilave eder.

★ Şunu belirtmede fayda var; *İmam Mâlik*'i rakabe-i vâcibe'nin müslüman köleden olma şartını koymaya sevkeden husus Kur'an-ı Kerim'deki katl kefaretiyle ilgili âyetten çıkarılmıştır. Orada âzad edilecek kölenin mü'min olması şart koşulur (Nisa 92). Diğer kefaretlerde ise bu şart görülmez. Ancak mutlakın mukayyede hamli umumî bir prensip olması haysiyetiyle mezkur âyetin hükmü diğer mutlaklara teşmil edilmiştir.

4172 ٩– وعن فضالة بن عبيد الأنصاري رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّهُ سُئِلَ عَنِ الرَّجُلِ يَكُونُ عَلَيْهِ رَقَبَةٌ، هَلْ يَجُوزُ لَهُ أنْ يَعْتِقَ وَلَدَ زِنىً؟ قَالَ: نَعَمْ]. أخرجه مالك.

9. (4172)- *Fudâle İbnu Ubeyd el-Ensârî* (radıyallahu anh)'tan anlatıldığına göre Fudâle'ye, "üzerinde bir köle âzad etme borcu bulunan kimsenin veled-i zina'yı âzad etmesi caiz olur mu?" diye sorulmuş, o da "Evet" demiştir. [Muvatta, Itk 11, (2, 777).]

AÇIKLAMA:

Burada da rakabe-i vâcibe hakkında sorulmakta ve zina mahsûlü bir kölenin âzad edilmesinin caiz olup olmadığı mevzubahis edilmektedir. Bu soru Ashab'tan Fudâle'ye sorulmuş, o da "caiz olur" demiştir.

Zürkânî, bilhassa katl kefaretinin edasında bu kölenin mü'min olması gereğinde icma ve nass olduğunu kaydeder. Zıhâr kefareti ihtilaflıdır.

Önceki hadisle ilgili açıklamamıza da bakılmalıdır.

4173 ١٠ – وعن عبدالرحمن بن أبي عمرة الأنصاري رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: [أَنَّ أُمَّهُ أَرَادَتْ أَنْ تَعْتِقَ فَأَخَّرَتْ ذلِكَ إلـــى أَنْ تُصْبِحَ. فَمَاتَتْ. فَقُلْتُ لِلْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ: يَنْفَعُهَا أَنْ أَعْتِقَ عَنْهَا؟ فَقَالَ الْقَاسِمُ: إنَّ سَعْدَ بْنَ عُبَادَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنهُ أَتَى رسولَ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَ: إنَّ أُمِّي هَلَكَتْ، فَهَلْ يَنْفَعُهَا أَنْ أَعْتِقَ عَنْهَا؟ قَالَ: نَعَمْ]. أخرجه مالك.

10. (4173)- *Abdurrahman İbnu Ebî Amra el-Ensârî* rahimehullah'ın anlattığına göre "annesi, bir köle âzad etmek istemiş ve bunu sabaha tehir etmiş, köle de bu sırada ölmüştür. Abdurrahman Kâsım İbnu Muhammed'e: "Ben anneme bedel bir köle âzad etsem, anneme faydası olur mu (sevabı ulaşır mı)?" diye sorar. Kâsım: "Sa'd İbnu Ubâde (radıyallahu anh) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelip: "Annem vefat etti, ben onun adına bir köle âzad etsem ona faydası olur mu?" diye sormuştu. *"Evet!"* cevabını aldı" dedi. [Muvatta, Itk 13, (2, 779).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Zürkânî'nin açıkladığı üzere muhtelif vecihlerden gelmiştir. Rivayetlerin çoğunda *Sa'd İbnu Ubâde* (radıyallahu anh)'ın, Resulullah'tan annesi adına tasadduka bulunmanın annesine bir faydası olup olmayacağını sorduğu rivayet edilmiştir; bazılarında da burada olduğu gibi, köle âzad etmenin bir faydası olup olmayacağını sormuş olmalıdır. Her hal ve kârda ülemâ ölü adına tasadduka bulunmanın da, köle âzad etmenin de caiz olduğunda icma eder.

Bu durumda âzad edilen kölenin velâ'sına gelince:

★ *İmam Mâlik* ve ashâbına göre, kimin adına âzad edildi ise ona aittir.

★ *İmam Şâfiî* ve ashâbına göre, âzad edene aittir.

★ Kûfîlere göre, Ölenin emri (vasiyeti) ile yapılmışsa ölene ait, değilse âzad edene aittir.

4174 ١١ – وعن يحيىٰ بن سعيد قال: [تُوفّي عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بنُ أبي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما في نَوْمَةٍ نامَها فَعَتَقَتْ عنه أُخْتُهُ عائشةُ رَضِيَ اللهُ عَنْها رِقاباً كَثِيرَةً]. أخرجه مالك.

11. (4174)- *Yahya İbnu Saîd* rahimehullah anlatıyor: "Abdurrahman İbnu Ebî Bekr (radıyallahu anhümâ), uyuduğu bir uykuda vefat etti. Kız kardeşi Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) onun adına birçok köle âzad etti." [Muvatta, Itk 14, (2, 779).]

4175 ١٢ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رسولُ اللهِ ﷺ: مَنْ أعْتَقَ عَبْداً وَلَهُ مالٌ فَمالُ العَبْدِ لَهُ إلاَّ أنْ يَشْتَرِطَ سَيِّدُهُ]. أخرجه أبو داود.

وقوله «فَمَالُ العَبْدِ لَهُ» اَخرجُوا هذا على وجه الندب والاستحباب إلا أن سمح المالك له بذلك إذا كان العتق منه إنعاماً ومعروفاً فندب كانَ إلى مسامحته بما في يده من المال إتماماً للنعمة والمعروف.

12. (4175)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Kim malı olan bir köle âzad ederse, kölenin malı kendisinin olur, yeter ki efendisi bu hususta bir şart koşmamış olsun."*** [Ebu Dâvud, Itk 11, (3962); İbnu Mâce, Itk 8, (2529).]

AÇIKLAMA:

1- Normal olarak kölenin kazancı efendisine aittir. Öyleyse, köleye mal nisbet edilerek, malı olan köle denmesi, kölenin mal sahibi olduğu ma'nâsında değildir. Öyleyse bu, "elinde mal bulunan ve kesbiyle hâsıl" ma'nâsına gelir.

2- "Kendisine aittir" ifadesinde kendisi ile kim kastediliyor? Köle mi efendi mi; ikisine de râci olabilmektedir. Âlimler ihtilaf etmiştir. Çoğunluk, âzad eden efendi demiştir. Şu halde ma'nâ "Kölenin elindeki malı, efendi köleye bağışlarsa onun olur, değilse efendinindir" demektir.

4176 ١٣ – وعن ربيعة بن أبي عبدالرحمن: [أنَّ الزُّبَيرَ بنَ العَوَّامِ اشْتَرى عَبْداً فَأعْتَقَهُ ولذلك العَبْدِ بَنُونَ مِنْ امرأةٍ حُرَّةٍ فقالَ الزُّبَيْرُ: إنَّ بَنِيهِ مَوالِيَّ. وَقالَ مَوالِي أُمِّهِم؛ بَلْ هُمْ مَوالِينا، فاخْتَصَمُوا إلى عُثْمانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، فَقَضَى لِلزُّبَيْرِ بِوَلاَئِهِمْ]. أخرجه مالك.

13. (4176)- *Rebîa İbnu Ebî Abdirrahmân* anlatıyor: "Zübeyr İbnu'l-Avvâm (radıyallahu anh) bir köle satın aldı ve onu âzad etti. Bu kölenin,

hür bir kadından oğulları vardı. Hz. Zübeyr: "Oğulları benim mevâlimdir" dedi. Annesinin efendileri: "Hayır, onlar bizim mevâlimizdir" dediler. Bunun üzerine dâvaları Hz. Osman (radıyallahu anh)'a intikal etti. O, velâ'nın Hz. Zübeyr'e ait olduğuna hükmetti." [Muvatta, Itk 21, (2, 782).]

AÇIKLAMA:

Velâ, daha öncede geçtiği üzere, lügat açısından tasarruf, muâvenet, muhabbet demek olup kurb (yakınlık) ma'nâsına olan velî kelimesinden alınmadır. Ancak fıkıh tabiri olarak, verâsete sebep olan hükmî bir akrabalığı ifade eder. Bu akrabalık bazan akidle teessüs eder ki, buna velâ-i müvâlât denir, bazanda âzad etme sonucu efendi ile âzadlı arasında teessüs eder ki, buna da velâ-i ataka denir. Şu halde, bu hadiste geçen velâ' dan murad velâ-i atakadır. Mevlâ, bir ma'nâda, arada velâ-i ataka bağı bulunan hükmi akraba demektir. Daha âmiyane tabiriyle âzad edilmiş köle diyoruz.

Mevlâ'nın bir diğer ma'nâsı, köle âzad etmiş efendi demektir. Sahip ma'nâsına, Allah için de kullanıldığı malumdur.

4177 ١٤– وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت: [سُئِلَ رَسُول اللّهِ ﷺ عَنِ الـرِّقَابِ أَيُّهَا أَفْضَلُ فَقَالَ: أَغْلاَهَا ثَمَناً وَأَنْفَسُهَا عِنْدَ أَهْلِهَا]. أخرجه مالك.

14. (4177)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a "Hangi köleyi âzad etmek efdaldir?" diye sorulmuştu.

"Fiyatça yüksek olanı ve efendisinin nazarında en nefis olanıdır!" cevabını verdi." [Muvatta, Itk 15, (2, 779); Buhârî, Itk 2; Müslim, İman 136 (84).]

AÇIKLAMA:

1- Buhârî'nin rivayetinde soru sâhibinin *Ebu Zerr el-Gıfarî* (radıyallahu anh) olduğu tasrih edilmiştir.

2- Hadis'te en efdal âzad için iki ölçü verilmiştir:

1) Pahası yüksek olan.

2) Sahibinin yanında nefis olan.

Ülemâ, meselenin tahlilinde bazı farklı neticeler ileri sürmüştür:

Nevevî der ki: "Allah bilir ya, bu hadis tek bir köle âzad edecek kimse içindir. Amma, bir kimsenin, mesela bir dirhemi olsa, bununla bir köle satın almak ve âzad etmek istese, derken bu paraya nefis bir köle veya

değerce düşük iki köle alabilecek olsa, iki köleyi alıp âzad etmesi efdaldir." Devamla der ki: "Bu, kurbanlığın hilafınadır. Şişman bir kurbanlık daha efdaldir, çünkü bunda matlub olan etin iyi olması, öbüründe köle âzadıdır."

İbnu Hacer der ki: "Bana zâhir olan şudur: "Bu meseledeki hüküm, şahsa göre değişir. Bazı tek şahsın âzad edilmesi ile, âzad eden, çok sayıda kimseyi âzad etmekten daha fazla istifadede bulunur. Bazısı güzel etten ziyade, daha fazla dağıtabilmek için miktarca çok olan ete muhtaçtır, çünkü ete muhtaç olanlar çoktur. Şu halde bunda esas olan, azlık-çokluktan ziyade (içinde bulunulan şartlara göre) en çok faydalılıktır."

Hadisten hareketle: "Bir kimsenin müslüman köleden daha pahalı olan kâfir kölesini âzad etmesi efdaldir" diye hükmedilmiştir. Ancak bu hükme, Esbağ ve başka âlimler muhalefet ederek: "Murad müslümanlar arasında kıymetce üstün olandır" demişlerdir.

Kâdî İyaz der ki: "Kafiri âzad etmenin câiz olduğunda ihtilaf yok, ancak tam fazilet mü'minin âzad edilmesindedir."

İmam Mâlik'in: "Fiyatca yüksek olanın âzad edilmesi, kafir de olsa efdaldir" diye, hadisin zahirine göre hükmettiği rivayet edilmiştir. Ancak, ashabından olan-olmayan pek çok âlim ona bu meselede muhalefet etmiştir. Esahh olan da muhalif görüştür. Hatta Kurtubî demiştir ki: "Müslimi âzad etmenin efdal olması, hem müslümanın hürmeti, hem de şehâdet, cihad (kaza, zekât gibi kafire câiz olmadığı halde hür müslümana caiz olan ammeye faydalı hizmetler) sebebiyledir." Bir kısım hadisler, ayrıca erkeği âzad etmenin, kadını âzad etmekten efdal olduğunu ifade eder.

Tirmizî'nin bu hususa açıklık getiren bir rivayeti şöyle: أَيُّمَا امْرِءٍ مُسْلِمٍ أَعْتَقَ امْرَأَتَيْنِ مُسْلِمَتَيْنِ كَانَتَا فَكَاكَهُ مِنَ النَّارِ *"Hangi müslim, iki müslüman köle kadını âzad ederse, bunlar onun ateşten kurtuluşuna sebep olur..."* (Hadisi 4151 numaralı hadisin şehrinde tam olarak kaydettik). Bu rivayette bir erkeğin âzad edilmesi, iki kadının âzad edilmesine denk tutulmuştur. Bunun sebebi, fayda açısından bakınca, erkeğin içtimâî faydası kadından fazladır. Dediğimiz gibi cihada katılabilir, kadılık yapabilir, zekat verebilir, şehadette bulunabilir vs. Ayrıca erkeğin hizmeti daha çok aranan bir hizmettir, verimlidir. Bu sebeple geçmiş devirlerde erkek köleler daha çok görülmüştür. Âlimler, bir kısım cariyelerin âzad edilmesine, onların ziyan olması gözüyle bakmışlardır, korunmalarının devamı için âzad edilmemelerini haklarında hayırlı bulmuşlardır.

Bazı âlimler, meseleye bir başka noktadan yaklaşarak: "Koca hür de

olsa, köle de olsa kadından doğanlara hürriyetin daha çok sirayet edeceğini söylerek kadının âzad edilmesinin efdal olacağını söylemiş ise de, böyle söyleyenlere erkekleri âzad etmedeki yukarıda zikredilen umumî menfaatlerle, kadınların zâyi olma durumları hatırlatılarak âzad edilmesinin efdal olduğunu söylemişlerdir.

Şu halde, sadedinde olduğumuz hadisin zâhiriyle hüküm vermezden önce, nazar-ı dikkate alınması gereken başka rivayetler ve bir kısım izâfi durumları bilmek gerekmektedir; ülemâmız bunu yapmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÂB

MÜDEBBER KILMA, MÜKÂTEBE YAPMA

4178 ١ - عن جـابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّ رَجُلاً اعْتَقَ غُلاَماً لَهُ عَنْ دُبُرٍ فَاحْتَاجَ فَأَخَذَهُ النَّبيُّ ﷺ فَقَالَ: مَنْ يَشْتَرِيهِ مِنِّي؟ فَاشْتَرَاهُ نُعَيمُ بنُ عَبْدِ اللهِ بن النَّحَّامِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ بِكَذَا وَكَذَا فَدَفَعَهُ إلَيْهِ]. أخرجه الخمسة.

1. (4178)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam, kölesini "benden sonra hür olsun" diye âzad etmişti. Sonradan ona ihtiyacı doğdu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* köleyi alarak: *"Bunu benden kim satın alacak?"* dedi. *Nuaym İbnu Abdillah İbni'n-Nehhâm* (radıyallahu anh) şu şu miktar fiyata satın aldı. Resulullah o parayı (köle sahibine) verdi." [Buhârî, Büyû 59, 110, İstikrâz 16, Husumât 2, Itk 9, Kefâretu'l-Eymân 7, İkrâh 4, Ahkâm 32; Müslim, Eymân 41, (997); Ebu Dâvud, Itk 9, (3955, 3956, 3957); Tirmizî, Büyû 11, (1219); Nesâî, Büyû 84, (7, 304).]

AÇIKLAMA:

1- Kölesi olan bir kimse: *"Kölem, ben öldükten sonra hürdür"* derse, bu köleye müdebber denir. Çünkü, hürriyeti ölme şartına bağlanmıştır. Kelime geri, arka ma'nâsına gelen dübürden gelir.

2- Sadedinde olduğumuz hadis, *müdebber* kölenin, ihtiyaç halinde satılabileceğini, bunun cevazını göstermektedir. Çünkü rivayet, müdebbirin kölenin parasına muhtaç duruma geldiğini ifade ediyor. Rivayette yok ise de, adam durumu Resulullah'a arzetmiş, Aleyhissalâtu vesselâm da bizzat satış işiyle ilgilenerek cevazı göstermiştir. Buhârî'nin bir rivayetinde ise, "Başka hiçbir malı bulunmayan bir kimsenin yegâne mülkü olan tek kölesini müdebber kıldığı Resulullah'ın kulağına gelmiş, Resulullah da köleyi sekizyüz dirheme satıp, parasını adama göndermiştir."

3- Tariklerin çoğunda, kölenin sekizyüz dirheme satıldığı belirtilir.

4- Bazı rivayetlerde adamın borçlu olduğu, diğer bazılarında muhtaç olduğu, diğer bazılarında başka malı bulunmadığı açıklanır. Aslında bunların hepsi bir kapıya çıkarak *müdebberin* satılmasını meşrû kılan gerekçeyi gösterir. Çoğunluğun ittifak ettiği husus, müdebberin, sahibinin sağlığında satılmış olmasıdır. Sadece *Seleme İbnu Küheyl*'den Şerîk'in rivayetinde أنَّ رَجُلاً مَاتَ وتَرَكَ مُدَبَّراً وديناً فأمرهم النَّبيُّ فباعه في دينه "Bir adam öldü, geriye bir müdebber ve borç bıraktı, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın emriyle, borçlarının ödenmesi için müdebber satıldı" denir. Hadisi kaydeden Dârakutnî, Şerîk'in bu rivayette hata ettiğini şeyhi *Ebu Bekr en-Neysâburî*'den kaydetmiştir.

Alaeddin Mağoltay, Telvîh'de der ki: "Ülema, müdebberin satılıp satılamayacağı hususunda ihtilaf etmiştir:

★ *Ebu Hanîfe, Mâlik* ve bir grup *Ehl-i Kûfe,* efendinin müdebberini satamayacağına hükmetmiştir.

★ *Şâfiî, Ahmed, Ebu Sevr, İshâk* ve *Ehl-i Zâhir* câiz demiştir. Hz. Âişe, Mücâhid, Hasan Basrî, Tâvus da bu görüştedir.

★ *İbnu Ömer, Zeyd İbnu Sabit, Muhammed İbnu Sîrîn, İbnu Müseyyeb, Zührî, Şâ'bî, Nehâî, İbnu Ebî Leyla, Leys İbnu Sâd* mekruh olduğuna hükmetmişlerdir.

★ Evzâ'î, "âzad etmek isteyen satın alabilir" demiştir.

★ *Ahmed İbnu Hanbel* de *"efendisi borçlu olmak kaydıyla câizdir"* demiştir.

★ Mâlik *"ölüm sırasında satabilir, hayatta iken satamaz"* demiştir."

4179 ٢ – وعن نافع أن ابنَ عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [دَبَّرَ جَارِيَتَيْنِ لَه فَكَانَ يَطؤُهـمَا وَهُمَا مُدبَّرَتَانِ]. أخرجه مالك.

2. (4179)- *Nâfi* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), kendine ait iki cariyeyi müdebber kıldı. Onlar müdebber oldukları halde İbnu Ömer onlara temasta bulunuyordu." [Muvatta, Müdebber 4, (2, 814).]

4180 ٣– وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ كَتَبَ عَبْدَهُ عَلى مائَةِ أُوقيَّةٍ فَأدَّاهَا إلاَّ عَشْرَ أوَاقٍ فَهُوَ عَبْدٌ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

3. (4180)- *Amr İbnu Şuayb an ebîhi an ceddihî* (radıyallahu anh) an-

latıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim kölesi ile yüz okiyye üzerinden mükâtebe yapsa da, kölesi bunun on okiyyesi hariç hepsini ödese, yine de köledir." [Ebu Dâvud Itk 1, (3927); Tirmizî, Büyu' 35, (1260); İbnu Mâce, Itk 3, (2519).]

4181 ٤ – ولأبي داود: [الْمُكَاتَبُ عَبْدٌ مَا بَقِيَ عَلَيْهِ مِنْ كِتَابَتِهِ دِرْهَمٌ].

4. (4181)- Ebu Dâvud'un bir rivayetinde şöyle buyurulur: "Mükâteb, üzerinde bir dirhemlik borç kaldığı müddetçe köledir." [Ebu Dâvud, Itk 1, (3926).]

AÇIKLAMA:

Mükâtebe veya kitâbet, efendi ile köle arasında cereyan eden hürriyetini satın alma anlaşmasıdır. Köle, varılacak mütabakatla tesbit edilen belli bir meblağı kazanarak, efendisine ödemek karşılığında hürriyetini satın almak isteyebilir. Bu antlaşmayı yapan köleye mukâteb, efendiye de mükâtib denir.

Yukarıdaki rivayetler, kölenin, borcunu son kuruşuna kadar ödemedikçe kölelikten kurtulamayacağını ifade eder. İbnu't-Tîn mükâtebe akdinin İslam'dan önce de mevcut olduğunu, İslam'ın bunu ikrar ettiğini belirtir. Mesele üzerine selef ihtilaf etmiştir:

★ *Abdullah İbnu Sâbit, Hz. Zübeyr, Süleyman İbnu Yesâr, Zeyd İbnu Sâbit, Hz. Âişe, İmam Mâlik* mukâtebin az bir borcu da olsa köle olmaya devam ettiği kanaatinde idiler.

★ *Hz. Ali:* "Yarısını ödedi mi artık kölelikten çıkar, borçlu durumuna geçer" demiştir. Hz. Ali'nin, "ödediği nisbette hürriyete kavuşur" dediği de rivayet edilmiştir.

★ *İbnu Mes'ud:* "Köle ikiyüz dirheme mükâtebe yapmış ve fakat gerçek değeri yüz dirhem ise, yüz dirhemi ödedi mi hür olur" demiştir.

★ *Atâ:* "Mükâteb kitabetinin dörtte üçünü ödedi mi hür olur" demiştir.

★ *İbnu Abbâs,* merfûan, اَلْمُكَاتَبُ يُعْتَقُ مِنْهُ بِقَدْرِ مَا اَدّٰى *"mukâteb ödediği miktarca âzad edilir"* hadisini rivayet etmiştir (Nesâî).

*Zürkânî'*nin kaydına göre, bu meselede cumhurun delili, Berîre ile ilgili rivayettir. Mukâtebe yapmış olmasına rağmen borcunu ödeyemediği için satılmıştır. Onun hakkında Zeyd İbnu Sâbit'le Hz. Ali (radıyallahu anhümâ) tartışmışlardır. Zeyd: "Zina yapacak olsa recmeder, şehâdette bulunacak olsa şâhidliğini kabul eder misin?" der.

Hz. Ali "Hayır!" deyince, Zeyd: "Öyleyse, üzerinde borç kaldıkça o köledir" der. Hattabî: "Bu hadis, mükâtebin satılması caizdir" diyenlere delildir, çünkü o köle ise memluktur, asıl vasfı olan mülk olma durumunda devam edince, onda bir başkasının mülkü meydana gelmez. Böylece satılması yasaklanamaz. Hadiste ayrıca, mükâteb taksidlerini tam olarak ödemeden ölürse, âzadlığına hükmedilemez, hatta borcunu karşılayacak mal bırakmış da olsa. Çünkü, köle olarak ölünce ölümden sonra da hür olamaz. Efendisi malı alır, evladları varsa efendiye köle olurlar. Bu hüküm *Ömer İbnu'l-Hattab* ve *Zeyd İbnu Sâbit* (radıyallahu anhümâ)'dan rivayet edilmiştir. Ömer İbnu Abdilaziz, Zührî, Katâde de bu görüşü benimsemiştir. *İmam Şâfiî* ve *Ahmed İbnu Hanbel* de bu görüştedirler."

★ *el-Erdebili,* el-Ezkâr'da der ki: "Çoğunluk, "Mukâteb taksidlerini ödemezden önce ölse, kalan az da olsa çok da olsa, borcunu ödeyecek mal bıraksa da bırakmasa da, geride çocuğu kalsa da kalmasa da, bu hadise göre köle olarak ölür" diye hükmetmiştir.

Ebu Hanîfe der ki: "Mükâteb, geriye borcunu karşılayacak mal bırakarak ölmüşse âzad edilir, bırakmamışsa âzad edilmez."

İmam Mâlik der ki: "Geriye evlad bırakmışsa âzad edilir, değilse edilmez."

Hadiste, mükâtebin bütün taksitlerini ödemedikçe âzad edilmeyeceği hususuna delil vardır. Sahâbe, Tâbiîn ve Etbâuttâbiîn'den çoğunluk böyle hükmetmiştir.

4182 ٥ــ وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا أصَابَ الْمُكَاتَبُ حَدّاً أوْ مِيرَاثاً وَرِثَ بِحِسَابِ مَا عَتَقَ مِنْهُ، وَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ يُؤَدِّى الْمُكَاتَبُ بِحِصَّةِ مَا أدَّى دِيَةَ حُرٍّ، وَمَا بَقِىَ دِيَةَ عَبْدٍ]. أخرجه أبو داود والترمذي واللفظ للترمذي.

5- (4182)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Mükâtebe karşı bir hadd işlenir, (diyet almaya hak kazanırsa) veya mirasa mazhar olursa, (borcunu ödeyerek) hürriyetinden kazandığı miktarca onlara vâris olur."* Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular: *"Mükâteb, ödediği hisse nisbetinde hür diyeti öder, geri kalanı köle diyetinden öder."* [Tirmizî, Büyû' 35, (1259); Ebu Dâvud, Diyât 22, (4582); Nesâî, Kasâme 36, (8, 45, 46).]

AÇIKLAMA:

Hadis şunu demek istemektedir: Mükâteb için bir diyet veya mirâs

sabit olursa, diyet ve mirastan, hürriyetten kazandığı miktarca hak alır. Mesela kitabetinin yarısını ödemiş, o sırada babası hür olarak vefat etmiş ise mükâtebden başka vârisi de yoksa, ondan malın yarısına varis olur veya mükâtebe karşı bir cinayet işlenmiş ise, o da mükâtebe borcundan bir miktar ödemiş ise, câni, öldürülen mükâteb'in vârislerine, diyet olarak, ölenin mükâtebe karşılığı olarak ödediği miktarın karşılığını hür diyetinden, efendisine de mütebâkisini köle diyetinden öder. Mesela, efendisiyle bin dirhem üzerine mukâtebe yapan kimsenin kıymeti yüz dirhem ise ve beş yüz dirhemi ödemiş olsa ve öldürülse, kölenin vârislerine, diyetin yarısı binden beşyüz, efendisine de kıymetinin yarısı olan elli dirhem verilir (Mirkât'dan).

4183 ٦– وعن أم سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قَالَ لَنَا النَّبِيُّ ﷺ إذَا كَانَ عِنْدَ مُكَاتَبِ إحْدَاكُنَّ مَا يُؤَدِّى فَلْتَحْتَجِبْ مِنْهُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

6. (4183)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize buyurdular ki: "Sizden birinin mükâtebetinin size hala ödeyeceği borcu varsa da, ona karşı örtünsün." [Ebu Dâvud, Itk 1, (3928); Tirmizî, Büyû' 35, (1261); İbnu Mâce, Itk 3, (2520).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, mükâtebe yapan kadına kölesi ödemeye devam ederken, artık hürriyetine kavuşmuş yabancı gibi davranmasını emretmektedir. Zira, artık onun üzerindeki mülkiyetinin kalkması yakındır, bir şey yaklaştı mı, onun hükmü verilir. Bunun ma'nâsı, mükâteb kölenin artık kadın efendisinin yanına önceden olduğu şekilde serbestçe girmesini yasaklamaktadır.

Bu hüküm 4180'de *Amr İbnu Şuayb*'dan kaydedilen hadisin hükmüne muhalefet etmektedir. Çünkü orada ödenmemiş son kuruşa kadar, mükâteb köle addedilmektedir. İmam Şâfiî bu iki rivayeti şöyle cem eder: "Bu son rivayet Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerine hastır, böylece ümmehâtu'l-mü'minîn, mükâteblerine karşı örtünmelidirler, onlar borçlarını tamamen ödememiş olsalar da: "Mevzuun bazı teferruatı var ise de günümüzde tatbikatı olmadığından bu kadarını yeterli görüyoruz.

4184 ٧– وعن موسى بن أنس بن مالك رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [سَأَلَ سِيرِينُ أَنَساً الْمُكَاتَبَةَ وَكَانَ كَثِيرَ الْمَالِ فَأَبَى، فَانْطَلَقَ سِيرِينُ إلى عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه فَدَعَاهُ عُمَرُ. فَقَالَ

لَهُ: كَاتِبْهُ فَأَبَى، فَضَرَبَهُ بِالدِّرَّةِ. وَتَلاَ: فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيـــهِمْ خَيْراً، فَكَاتَبَهُ].

أخرجه البخاري.

7. (4184)- *Musa İbnu Enes İbn-i Mâlik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Sîrîn, Hz. Enes'e mükâtebe yapma talebinde bulundu. Hz. Enes çok zengindi, mükâtebe yapmayı reddetti. Sîrîn Hz. Ömer (radıyallahu anh)'a başvurdu. Hz. Ömer, Enes (radıyallahu anhümâ)'yı çağırarak: "Sîrîn'le mükâtebe yap!" emretti. Enes (radıyallahu anh) yine kabul etmedi. Hz. Ömer, çubuğuyla Enes'e vurdu. Ve şu âyeti okudu: فَكَاتِبُوهُمْ اِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِ خَيْراً **"Kölelerinizden hür olmak için bedel vermek (mukâtebe yapmak) isteyenlerin, -onlardan bir iyilik görürseniz- bedel vermesini kabul edin"** (Nur 33). Bunun üzerine Hz. Enes mükâtebe yaptı." [Buhârî, Mükâteb 1.]

AÇIKLAMA:

1- Sîrîn, meşhur fakih Muhammed İbnu Sîrîn'in babasıdır. Aynu't-Temr esirlerindendi. Hz. Enes (radıyallahu anh), onu Hz Ebu Bekr'in hilafeti zamanında satın almıştı. Hz. Ömer ve başkalarından hadis rivayet etmiştir. Sîkalardandır. Hz. Enes'le 40 bin dirhem üzerinden mükâtebe yaptığı rivayetlerde gelmiştir.

2- Mükâtebe yapmanın bu hadise göre vacib olduğu anlaşılmaktadır. Zira, Sîrîn'in talebini Hz. Enes reddedince, Sîrîn Hz. Ömer'e şikayet eder ve Hz. Ömer, Hz. Enes'i buna mecbur eder. Bilhassa çubuk vurma hadisesini bazı alimler vücuba delil kılmışlardır. Atâ, İshak (rahimehümullah) vacib olduğuna hükmedenlerdendir. *İmam Şâfiî* ve Zahirîler de bu görüştedirler. İbnu Cerîr'in tercihi de böyledir.

Bir kısım âlimler de âyette geçen: اِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْراً "Onlarda bir hayır görürseniz" kaydını gözönüne alarak gayr-ı vâcib olduğuna hükmetmiştir.

4185 ٨– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهـا: [أَنَّ بَرِيرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْها جَاءَتْ تَسْتَعِينُهَا فِي كِتَابَتِهَا الْحَدِيثَ].

وَقَدْ تَقَدَّمَ بِتَمَامِهِ فِي كِتَابِ الْبَيْعِ مِنْ رِوَايَةِ السِّتَّة.

8. (4185)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Berîre mükâtebe bedelini ödemede yardım istemeye geldi..."

Bu rivayet Bey' bölümünde tam olarak Kütüb-i Sitte rivayeti olarak kaydedildi (281. hadis, 1. cilt, s. 495).

4186 ٩– وزاد النسائي: [كَاتَبَتْ بَرِيرَةُ عَلَى نَفْسِهَا فِي تِسْعِ أَوَاقٍ فِي كُلِّ سَنَةٍ أُوقِيَّةٌ. فَخَيَّرَهَـــا رَسُولُ اللهِ ﷺ مِنْ زَوْجِهَا وَكَانَ عَبْداً فَاخْتَارَتْ نَفْسَهَا. قَالَ عُرْوَةُ: وَلَوْ كَانَ حُرّاً مَا خَيَّرَهَا].

9. (4186)- *Nesâî*'nin rivayetinde şu ziyade mevcuttur: "Berîre (radıyallahu anhâ) kendi nefsinin hürriyete kavuşması için dokuz okiyye üzerine mükâtebe yaptı. Her sene bir okiyye ödeyecekti. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu, (hürriyetine kavuştuğu zaman) kocası ile beraberliğe devam etme veya boşanma hususunda muhayyer bıraktı. Kocası köle idi. Berîre kendini (kocadan ayrılmayı) tercih etti. Urve der ki: "Kocası hür olsaydı, Aleyhissalâtu vesselâm Berîre'yi muhayyer bırakmazdı."

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis 281 numarada (1. cilt, s. 495) ve 4077-4078 numaralı hadislerde açıklandı ve kaynakları da gösterildi. Oralara müracaat edilsin.

2- Burada şunu ilave edelim: Bazı rivayetler, İslamî dönemde cariyelerden ilk mükâtebeyi yapanın Berîre olduğunu söyler. Erkeklerden de ilk mükâteb *Selman Fârisî veya Ebu'l-Müemmil (radıyallahu anhüm)* olmalıdır.

İbnu Hacer'in kaydına göre Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan sonra ilk defa mükâtebe yapan Ebu Umeyye Mevlâ Ömer'dir, onu da Sîrîn Mevla Enes takip etmiştir. Hadise çok yaygın olmasa bile, halifeye başvurup zorla bu hakkı kullanacak derecede hükmünün kölelerce bilinmesi, kölelerin kültür seviyesini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

İDDET VE İSTİBRA BÖLÜMÜ

(Beş fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

MUTALLAKA VE MUHTELEA'NIN İDDETLERİ

İKİNCİ FASIL

VEFAT İDDETİ

ÜÇÜNCÜ FASIL

İSTİBRA

DÖRDÜNCÜ FASIL

SÜKNA VE NAFAKA

BEŞİNCİ FASIL

İHDÂD (MATEM)

UMUMÎ AÇIKLAMA

İddet, boşanma veya ölümden sonra geri kalan nikah âsârının ortadan kalkması için şer'an belirlenen muayyen bir müddete denir. Bu müddet dolmadan, erkek veya kadın bir başkasıyla ve bazı hallerde birbirleriyle tekrar evlenemezler.

Şu halde iddet hem erkek için, hem de kadın için gerekli olabilir. Fakat kadınlarda cereyanı asıldır. Bu sebeple yapılan açıklamalar esas itibariyle kadınlarla ilgilidir.

İddeti gerektiren husus, öncelikle neseb karışmasını önlemektir. Bu maksadla kadın-erkek beraberliğini ifade eden durumlardan sonraki ayrılmalar iddet gerektirir. Sözgelimi duhûl veya halvet veya ölüm ile kuvvet bulan sahih nikah iddeti gerektirdiği gibi şibh-i nikah veya şübhe-i nikah ile mukarenet de iddet gerektirir.

İDDETİN ÇEŞİTLERİ

Üç çeşit iddet vardır: Hayız, şühur ve haml-i vaz' denen doğumdur. Bazan talak ile vefat iddetlerinin hangisi daha uzunsa ona uyulur.

★ **Hayız ile iddet:** Sahih bir nikahla evlenmiş bulunan bir kadın takarrübden veya sahih yahut fâsid halvetten sonra kocasından ric'iyyen veya bâinen talak ile veya kadın-erkek arasında denkliğin bulunmayışı gibi bir sebeple fesh ve tefrik ile ayrılan henüz âyise olmamış[69] ve hayızdan kesilmemiş bulunan hür kadınların iddet müddeti tam üç hayızdır. Cariye olan zevcelerin iddet müddeti tam iki hayızdır. Talak veya fesh veya mütâreke hayız sırasında vukû bulmuşsa, bu sayılmaz. Bundan sonra gelecek üç hayız -veya cariye için- iki hayız müddeti beklemek gerekir.

69- Âyise, belli bir yaşa varıp hayızdan kesilen kadınlara denir. Bu hale de iyâs denir. İyâs yaşı her şahsa göre değişebilir. Ortalama 55 yaş kabul edilmiştir.

Teferruat için fıkıh kitaplarına bakılmalıdır.

★ **Şühur (aylar) ile iddet:** Sahih bir nikâhla evlenen bir kadın takarrüb veya halvetten sonra kocasından talâk ile veya fesh ile ayrılan veya ayrılmazdan önce iyâs çağına girmiş bulunan bir kadının iddet müddeti, ayrıldığı tarihten itibaren üç aydır. Cariyelerin iddeti birbuçuk aydır.

Sahih nikahla evlenmiş olan fakat gebe olmayan kadınların kocaları vefat ederse, iddetleri dört ay on gündür. Bunların hayız görüp görmemeleri, aralarında takarrüb ve halvet vuku bulup bulmaması birdir, bu hükme tesir etmez.

Bu müddet, cariye olan zevceler hakkında iki ay beş gündür.

★ **Vaz-ı haml ile olan iddet:** Sahih nikahla evlenen kadın, gebe iken kocası vefat eder veya kocasından talak veya feshle ayrılan bir kadının iddeti, hamlini yani karnındaki yükünü vaz etmekle nihayet bulur. Vaz-ı haml, doğum veya düşük gibi bir hadise ile karnındakini atmasıdır. Şu halde bu hadise, ölüm veya boşanma vak'asından hemen sonra vukûa gelse iddet derhal sona erer. Çünkü bununla rahmin önceki kocadan temizliğine yakîn hâsıl olur. İddetten de zaten maksad budur.

Kadın birden fazla çocuğa yüklü ise, son çocuğun da doğmasıyla iddet sona erer.

Düşük halinde, tamamen veya kısmen hilkat belli ise vaz-ı hamle hükmolunur, değilse onunla iddet sona ermez.

Dolayısiyle kadın, boşanmış olup hayız görmekte ise hayız ile, hayızdan kesilmiş veya iyâs devresine girmiş ise ay ile; kocası ölmüş ise şühur ve eyyam ile (dört ay on gün) iddet bekler.

BİRİNCİ FASIL

MUTALLAKA VE MUHTELEA'NIN İDDETLERİ

4187 ١ – عن أسماء بنت يزيد بن السكن الأنصارية رَضِيَ اللهُ عَنْها: [أنَّها طُلِّقَتْ علَى عَهْدِ رسـول الله ﷺ، ولَمْ يكُنْ للمُطَلَّقة عدَّةٌ. فَأنْزَلَ اللهُ تَعـالى حينَ طُلِّقَتْ أسْماءُ بالْعِدّة للطَّلاَق. فكَانَتْ أوَّلَ مَنْ نَزَلَ فيهَا العِدَّةُ للْمُطَلَّقَات]. أخرجه أبو داود.

1. (4187)- *Esmâ Bintu Yezîd İbni's-Seken el-Ensâriyye* (radıyallahu anhâ)'nın anlattığına göre, "Esmâ, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında kocasından boşanmıştır. Ve o sıralarda boşanan kadın için henüz iddet bekleme hükmü yoktu. İşte bu sebeple, Esmâ boşanınca, Allah Teâlâ Hazretleri, boşanan için iddet bekleme emrini indirdi."[Ebu Dâvud, Talâk 36, (2281).]

AÇIKLAMA:

Rivayet, talakla ilgili ilk vahyin *Esmâ Bintu Yezîd* hakkında indiğini ifade etmektedir. Burada zikri geçen âyet şudur: والْمُطَلَّقَاتُ يتربَّصن بأنفسهنَّ ثلثة قُرُوءٍ ولاَ يحلُّ لَهُنَّ انْ يكْتُمْنَ ما خلَقَ اللهُ في ارْحامهنَّ **"Boşanan kadınlar, kendi kendilerine üç aybaşı hali beklerler, eğer Allah'a ahiret gününe inanmışlarsa, rahimlerinde Allah'ın yarattığını gizlemeleri kendilerine helal değildir"** (Bakara 228).]

4188 ٢ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ اللهُ تَعـالى: وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتربَّصنَ بأنْفُسِهِنَّ ثَلَثَةَ قُرُوءٍ؛ وقَالَ اللهُ تعـالى: وَاللاّئي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نسـآئِكُمْ إنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلـثَةُ أشْهُرٍ.. فنسخَ مِنْ ذلك وقَالَ: وَإنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أنْ تَمَسُّوهُنَّ فَمالَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَها]. أخرجه أبو داود والنسائي.

«التربّصُ» المكث والانتظار.

و«القُرُوءُ» جمع قرء بفتح القاف، وهو الطهر عند الشافعي، والحيض عند أبي حنيفة رحمهما الله تعالى.

2. (4188)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Allah Teâlâ Hazretleri: **"Boşanan kadınlar kendi kendilerine üç aybaşı hali beklerler"** (Bakara 228) buyuruyor. Yine Allah Teâlâ hazretleri: **"Kadınlarınız arasında ay hali görmekten kesilenler ile ay hali görmemiş olanların iddetleri hususunda şüpheye düşerseniz, bilin ki, onların iddet beklemesi üç aydır..."**(Talak 4). (Önceki âyet) bu ikinci ile neshedilmiş oldu. Keza Allah Teâlâ hazretleri (birinci âyetten bazı hükümleri neshederek) buyurmuştur ki: **"Mü'min kadınlarla nikahlanıp, onları, temasta bulunmadan boşadığınızda, artık onlar için size iddet saymaya lüzum yoktur. Kendilerine bağışta bulunarak onları güzellikle serbest bırakın"** (Ahzâb 49). **[Ebu Dâvud, Talâk 10, (2195), 37, (2282); Nesâî, Talâk 54, (6, 187), 74, (6, 212).]**

AÇIKLAMA:

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), Nesâî'nin bir rivayetinde nesh hadisesini açıklarken, örnek olarak, talakta vâki olan neshi gösterme zımnında, yukarıdaki beyanatta bulunmuştur.

Hadiste söylenmek istenen, *Sindî*'nin açıklamasına göre şudur:

a) Önce Bakara suresindeki 228 numaralı âyet nâzil olmuş, bu âyetle boşanan kadınların iddetleri üç aybaşı hali müddeti olarak takrir etmiştir. Arkadan nâzil olan Talak suresinin 4. âyeti ile boşanma ile ilgili bazı surelerde nesih vâki olmuştur, yani âyise olan kadının iddeti ile henüz ay hali girmeyenlerin iddetleri, *"üç aybaşı hali"* yerine, *"üç ay"* olarak tadil edilmiştir. Keza İbnu Abbâs üçüncü bir âyetle yani, Ahzâb suresinin 49. âyeti ile gelen neshe dikkat çekmiştir. Temasta bulunmadan boşanmış olan kadınlara iddet gerekmeyeceği beyan edilmiştir.

İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ), Bakara suresindeki "boşanan kadınlar" şeklinde mutlak ifadenin, müteakip âyetlerle çeşitli boşanma şekillerine ve her bir şekille ilgili farklı iddet hallerine yer verildiğine dikkat çekiyor ve müteâkip âyetlerde gelen tavzihatı, önceki âyetle ilgili "nesih" olarak değerlendiriyor.

4189 ٣– وعنه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه في قوله تعالى: [وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللّٰهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ،

إلى قـولـه: إنْ أرَادُوا إصْلاَحـاً؛ وذلكَ أنَّ الرَّجلَ كَانَ إذَا طَلَّقَ امْرَأتَهُ فَهوَ أحَقُّ بِهَا يُرَاجِعُهَا، وإنْ طَلَّقَهَا ثَلاثاً فَنسخَ ذلكَ فَـقَالَ: الطَّلاَقُ مَرَّتَانِ فَإمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أوْ تَسْرِيحٌ بِإحْسَانٍ]. أخرجه النسائي.

3. (4189)- Yine *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ), **"Boşanan kadınlar kendi kendilerine üç aybaşı hali beklerler, eğer Allah'a ve âhiret gününe inanmışlarsa, rahimlerinde Allah'ın yarattığını gizlemeleri kendilerine helâl değildir, kocaları bu arada barışmak isterlerse, karılarını geri almakta daha çok hak sahibidirler"** (Bakara 223) âyeti için der ki: **"Bu âyete göre, erkek hanımını üç kere de boşasa ona dönmeye hakkı vardı. Bu hüküm şu âyetle neshedildi. "Boşanma iki defadır. (Ondan sonrası) ya iyilikle tutmak, ya güzellikle salmaktır"** (Bakara 229). [Nesâî, Talâk 74, (6, 212).]

4190 ٤ — وعن سليمان بن يسار: [أنَّ الأحْوَصَ هَلَكَ بِالشَّامِ حِينَ دَخَلتِ امْرأتُهُ فِي الدَّمِ مِنَ الْحَيْضَةِ الثَّالثَة، وَقَدْكَانَ طَلَّقَهَا. فَكَتَبَ مُعَاوِيَةُ بن ابـي سُفْيَانَ إلى زَيْدِ بنِ ثَابتٍ يَسْألُهُ عَنْ ذلكَ فَكَتَبَ إلَيْهِ زَيْدٌ: إنَّهَا إذَا دَخَلَتْ فِي الدَّمِ مِنَ الْحَيْضَةِ الثَّالثَة فَقَدْ بَرِئَتْ مِنْهُ وَبَرِئَ مِنْهَا، وَلاَ يَرِثُهُ وَلاَ يَرِثُهَا]. أخرجه مالك.

4. (4190)- *Süleyman İbnu Yesâr* rahimehullah anlatıyor: "el-Ahvas, hanımını boşamıştı. Hanımı üçüncü hayızın kanama müddetinde iken Şam'da öldü. *Hz. Muâviye* (radıyallahu anh), Zeyd İbnu Sâbit (radıyallahu anh)'a yazarak bunun hükmünü sordu. Zeyd cevaben şöyle yazdı: "Eğer kadın, üçüncü hayz'ın kanama devresine girmiş idiyse, kocadan tamamen ayrılmış, koca da ondan ayrılmıştır. Ne kadın, kocaya, ne de koca, kadına vâris olamaz." [Muvatta, Talâk 56, (2, 577).]

AÇIKLAMA:

1- *Ahvas İbnu Abd İbni Ümeyye, Hz. Muâviye*'nin Bahreyn'deki âmili idi, bazı rivayetlere göre sahâbî olmalıdır.

2- Bu rivayet, Kur'anda geçen kuru kelimesi ile tuhûr anlaşıldığının bir delili olmaktadır. Daha önce de temas edildiği üzere, bu Kur'ânî tabir ezdâd'dandır, hem temizlik, hemde kanama devresi ma'nâlarına gelmektedir. Ülemânın bir kısmı "temizlik" bir kısmı da "hayız" hali olarak anlamıştır. Şâfiî ve Ehl-i Hicaz, "tuhur = temizlik" kabul edenlerdendir. Ebu Hanîfe ve Ehl-i Irâk ise "hayız" kabul edenlerdendir. Kelimenin zıt

ma'nâda kullanılış sebebini *İbnu'l-Esir,* kar' الْقَرْء kelimesinin asıl itibariyle malum vakit ma'nâsına gelmesiyle izah eder.

4191 ٥- وعن الربيع بنت معوذ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: [أَنَّهَا اخْتَلَعَتْ عَلَى عَهْدِ رسولِ اللهِ ﷺ فَأَمَرَهَا النبيُّ ﷺ أَوْ أُمِرَتْ أَنْ تَعْتَدَّ بِحَيْضَةٍ]. أخرجه الترمذي والنّسائي.

«الاخْتِلاعُ في أَلفاظِ الفقهِ» وهو أن يطلقها على عوض، وفائدته إبطال الرجعة إلا بنكاحٍ جديد.

5. (4191)- *Rebî Bintu Muavvız* (radıyallahu anhâ)'nın anlattığına göre, "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında, kocasından muhâla'a yoluyla ayrılmıştır. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da ona bir hayız müddetince iddet beklemesini emretmiştir (veya kadına... emredilmiştir)." [Tirmizî, Talâk 10, (1185); Nesâî, Talâk 53, (5, 186).]

AÇIKLAMA:

1- Muhâla'a veya hul' elbise, ayakkabı gibi eşyayı bedenden soyup çıkarma ma'nâsına gelen hall' kelimesinden alınmadır. Âyette kadının erkek için, erkeğindekadın için bir elbise olduğu ifade edilmesine (Bakara 187) mebni, boşanmaya da hul' veya muhâla'a denmiştir. Bu suretle boşanan kadına da muhteli'a denir. Ancak bu boşanma, kadının erkeğe bir karşılık ödeyerek elde ettiği boşanmadır. Bu, bazan mehirden vazgeçmekle gerçekleşir. Bazan da ilave bir şeyler ödeyerek. İslâm, esas itibariyle boşama yetkisini erkeğe tanımıştır, ama kadınında boşanma hakkını tamamen ortadan kaldırmamıştır. Nikahın gerçekleşmesinde, kadının razı olacağı bir meblağda mehir ödeme işini erkek yaptığı için, nikah akdinin bozulması, erkek tarafını maddi zarara uğratır. Şu halde kadının boşanma isteği karşısında erkeğin bu zararı telafi edilmelidir. İslam muhala'a yoluyla boşanmayı tecviz ederek bu zararı kaldırmıştır. Kadının ödeyeceği ivazın miktarı karşılıklı mutabakata bırakılmıştır.

2- "Muhâla'a yoluyla boşanan kadının iddeti bir hayız müddetidir" diyenler bu hadisle istidlal etmiştir. Hattâbî, muhala'aya iddet olarak bir hayız müddetinin belirlenmesini delil kılarak, bunun bir boşanma değil, nikah akdinin feshi olduğunu söyler. "Çünkü der, Cenâb-ı Hakk boşananların üç kuru' müddeti beklemelerini (Bakara 228) emretmektedir, muhala'a boşanma olsaydı bunun için tek kuru' ile yetinilmezdi."

Tirmizî, hadisin sonunda şu bilgiyi verir: "Resulullah'ın ashabından ve diğerlerinden ilim ehlinin çoğuna göre muhtelia'nın iddeti, mutallaka'nın iddeti gibidir. Süfyan-ı Sevrî, Kûfe ülemâsı, Ahmed İbnu Hanbel, İshak bu görüştedir. Ashab ve diğerlerinden bazıları da muhteli'a'nın iddeti bir hayız müddetidir" demiştir. İshak bu görüş için: "Bunu benimseyen çıksa, bu sağlam bir görüştür" demiştir."

İKİNCİ FASIL

VEFAT İDDETİ

4192 ١- عن أم سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْها: [أنَّ امْرَأةً مِنْ أسْلَمَ يُقالُ لَها سُبَيْعَةُ تُوفِّيَ عَنْها زَوْجُها وَهِيَ حُبْلَىٰ فَخَطَبَها أبُو السَّنَابِلِ بْنِ بَعْكَكٍ مِنْ بَنِي عَبْدِ الدَّارِ. فَأبَتْ أنْ تَنْكِحَهُ، فقَالَ: واللهِ مَا يَصْلِحُ أنْ تَنْكِحِي حَتَّى تَعْتَدِّي آخِرَ الأجَلَيْنِ. فَمَكَثَ قَرِيباً مِنْ عَشْرِ لَيَالٍ ثُمَّ نُفِسَتْ ثُمَّ جَاءَتِ النَّبيَّ ﷺ فقَالَ: انْكِحِي]. أخرجه الستة إلا أبا داود، وهذا لفظ البخاري.

1. (4192)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Benî Eslem'den Sübey'a adında bir kadın hamile iken kocası ölmüştü. Benî Abdi'd-dâr'dan Ebu's-Senâbil İbn Ba'kik, kadınla evlenmek istedi. Kadın onunla evlenmekten imtina etti. Adam: "Vallahi, iki müddetin sonuncusuna kadar iddet beklemedikçe evlenmen caiz değil!" dedi. Kadın yirmi gün kadar bekledi, derken nifas oldu. Sonra da *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek durumu arzetti. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Evlen!"* buyurdu." [Buhârî, Talâk 39, Tefsir, Talak 2; Müslim, Talâk 57, (1485); Muvatta, Talak 83, (2, 589, 590); Tirmizî, Talâk 17, (1193); Nesâî, Talak 56, (6, 190, 191).]

4193 ٢- ولفظ مسلم [أنَّ أُمَّ سَلَمَةَ قَالَتْ: إنَّ سُبَيْعَةَ نُفِسَتْ بَعْدَ وَفَاةِ زَوْجِها بِلَيَالٍ وَأنَّهَا ذَكَرَتْ ذلِكَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ فَأمَرَهَا أنْ تَتَزَوَّجَ].

2. (4193)- Müslim'deki rivayet şöyledir: "Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) dedi ki: "Sübey'a, kocasının vefatından birkaç gece sonra nifas oldu. Kadın, durumunu Resulullah'a zikretti, Aleyhissalâtu vesselâm evlenmesini söyledi." [Müslim, Talâk 57, (1485).]

AÇIKLAMA:

Sadedinde olduğumuz rivayette bazı teferruata yer verilmemiş.

Başka rivayetlerdeki ziyadelere göre, kocası ölen Sübey'a (radıyallahu anhâ)'ya biri genç, diğeri yaşlı iki talip çıkar. Sübey'a gence evet der ve yaşlıyı reddeder. Kadının bu esnada ailesi Medine'de değildir.

Evlenmesi biraz geciktiği takdirde, yakınları gelecek. Yaşlı zatın ümidi bu gecikmede... Ailesi döndükleri takdirde, onlar vasıtasıyla *Sübey'a*'yı kendisiyle evlenmeye razı edebilecek. Bu sebeple, onun derhal evlenemeyeceğini, "iki müddet"in sonunu beklemesi gerektiğini söyler. Kadın, bunun üzerine Resulullah'a gidip durumunu arzeder. Aleyhissalâtu vesselâm, evlenebileceğini söyler. Hikayede zikredilen yaşlının, hadisin sadedinde olduğumuz vechinde ismi geçen *Ebu's-Senâbil* olduğu anlaşılmaktadır.

2- Hadiste geçen اَخِرُ الْاَجَلَيْنِ "iki müddetinin sonuncusunu bekleyeceksin" tabiri şu demektir: "Eğer dört ay on gün geçmeden önce doğurursa bu müddetin dolmasını bekleyecek; sırf doğumla kadın helal olmaz, eğer doğumdan önce dört ay on günlük müddet dolarsa doğuma kadar bekleyecektir."

3- Selefin cumhuru ve fetva veren imamlar, *"Hâmile kadın çocuğunu doğurur doğurmaz iddetini tamamlamış olur ve evlenebilir"* demekte ittifak ederler.

Sahabe ve diğer selef büyüklerinden bazıları: İki müddetin sonuncusuna kadar iddet bekler demiştir. Bunun ne demek olduğunu açıkladık. *Hz. Ali* ve *İbnu Abbâs*'ın bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir.

Şârihler, önceki görüşün esahh olduğunu, muhalif görüş sahiplerine, sadedinde olduğumuz rivayetlerin ulaşmamış olabileceğini söylerler.

4194 ٣ – وعن أبي سلمة بن عبدالرحمن قال: [بَيْنَا أَنَا وَأَبُو هُرَيْرَةَ عِنْدَ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُم. جَاءَتْهُ امْرَأَةٌ فَقَالَتْ: تُوفِّيَ عَنْهَا زَوْجُهَا وَهِيَ حَامِلٌ فَوَلَدَتْ لأَدْنَى مِنْ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ مِنْ يَوْمِ مَاتَ. فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما: آخِرُ الأَجَلَيْنِ. فَقَالَ أَبُو سَلَمَةَ: أَخْبَرَنِي رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ أَنَّهُ ﷺ أَمَرَ مِثْلَ هٰذِهِ أَنْ تَتَزَوَّجَ. قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: وَأَنَا أَشْهَدُ عَلَى ذٰلِكَ]. أخرجه النسائي.

3. (4194)- *Ebu Seleme İbnu Abdurrahman* anlatıyor: "Ben ve Ebu Hüreyre, İbnu Abbâs (radıyallahu anhüm)'ın yanında iken, bir kadın gelerek: "Ben hamileyken kocam öldü, çocuk da kocamın ölmesinden dört ay geçmeden doğdu. (İddetim dolmuş sayılır mı)?" diye sordu. İbnu Abbâs

(radıyallahu anhümâ): "İddetin, iki müddetin sonuncusudur" dedi. Ebu Seleme: "Bana Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashab'ından bir adam, böyle bir durumda *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın evlenmeyi emrettiğini haber verdi" dedi. Ebu Hüreyre der ki: "Buna ben de şehâdet ederim." [Nesâî, Talâk 56, (6, 194).]

4195 ٤ – وعن نافع قال: [سُئِلَ ابنُ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنهُما عَنِ الْمَرْأَةِ يَتَوَفَّى عَنْهَا زَوْجُهَا وَهِيَ حَامِلٌ. فَقَالَ: إذَا وَضَعَتْ فَقَدْ حَلَّتْ. وَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه: لَوْ وَضَعَتْ وَزَوْجُهَا عَلى السَّرِيرِ لَمْ يُدْفَنْ بَعْدُ حَلَّتْ]. أخرجه مالك.

4. (4195)- *Nâfi* rahimehullah anlatıyor: "Hz. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e hamile iken kocası ölen kadından sorulmuştu. "Çocuğu doğurunca helal olur, (evlenebilir)" cevabını verdi. [Orada bulunan bir adam ilave etti]: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) de: "Kocası yatakta, henüz defnedilmemiş iken doğum yapsa da kadın (evlenmeye) helaldir" demişti." [Muvatta, Talâk 84, (2, 589).]

4196 ٥ – وعن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [لاَ تُلْبِسُوا عَلَيْنَا سُنَّةَ نَبِيِّنَا ﷺ. عِدَّةُ الْمُتَوَفَّي عَنْهَا زَوْجُهَا أَرْبَعَةُ أَشْهُرٍ وَعَشْرٌ، يَعْنِي فِي أُمِّ الْوَلَدِ]. أخرجه أبو داود.

5. (4196)- *Amr İbnu'l-Âs* (radıyallahu anh) dedi ki: "Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünnetini bize çarpıtmayın. Kocası ölen kadının iddeti dört ay on gündür yani ümmü veled hakkında." [Ebu Dâvud, Talâk 48, (2308).]

4197 ٦ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما: [أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: عِدَّةُ أُمِّ الْوَلَدِ إذَا تُوُفِّيَ عَنْهَا سَيِّدُهَا حَيْضَةٌ]. أخرجه مالك.

6. (4197)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) diyordu ki: "Efendisi olan ümmü veledin iddeti bir hayız devresidir." [Muvatta, Talâk 92, (2, 593).]

AÇIKLAMA:

Son iki rivayet ümmü veledin, yani efendisinden çocuk doğuran cariyenin iddeti hakkındadır. Görüldüğü üzere, bu mesele ihtilaflıdır:

★ *Evzaî, İshak İbnu Râhûye, İbnu'l-Müseyyeb, Saîd İbnu Cübeyr, İbnu Sîrîn, Hasan Basrî* gibi bir kısım ülemâ Amr İbnu'l-Âs hadisini (4196) esas alarak ümmü veled'in iddetini hür kadınların iddetiyle bir tutarak dört ay on gün kabul etmiştir.

★ *Süfyan Sevrî, Ashab-ı rey, Atâ, Nehâî, Ali İbnu Ebî Tâlib, İbnu Mes'ud* gibi bir kısım selef de "ümmü veled'in iddeti üç hayız müddetidir" demiştir.

★ *İmam Mâlik, Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel, İbnu Ömer, Urve İbnu Zübeyr, Kasım İbnu Muhammed, Şâbî, Zührî* gibi bir kısım selef de "ümmü veled'in iddeti bir hayız müddetidir" demiştir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

İSTİBRA

İstibra برء (berî olmak)'dan gelir. Burada, kadının rahminin hamile olup olmadığının açıklık kazanması ma'nâsınadır. Bu kelime, küçük abdestten sonra, idrar yolundaki son sızıntıdan halas olma ma'nâsına da kullanılır.

4198 ١ – عن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [بَعَثَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يومَ حُنَيْنٍ جيْشاً إلى أوْطَاسٍ فَلَقِيَ عَدُوّاً فَقَاتَلُوهُمْ فظَهَرُوا عَلَيْهِمْ وأَصَابُوا لَهُمْ سَبَايَا فكَأَنَّ نَاساً مِنْ أصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ تَحَرَّجُوا مِنْ غِشْيَانِهِنَّ مِنْ أجْلِ أزْوَاجِهِنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ. فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ فِي ذلِكَ: وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إلاَّ مَا مَلَكَتْ أيْمَانُكُمْ: أي فَهُنَّ لَكُمْ حَلاَلٌ إذَا انْقَضَتْ عِدَّتُهُنَّ]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

1. (4198)- *Ebu Saîd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Huneyn seferi sırasında Evtâs'a bir ordu gönderdi. Ordu düşmanla karşılaştı ve çarpıştılar. Müslüman askerler onlara galebe çaldı, bir miktar kadını da esir etti. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashabından bir kısımları, ele geçirilen cariyelere teması, müşrik kocaları sebebiyle sanki günah addettiler. Bunun üzerine azîz ve celîl olan Allah şu âyeti inzal buyurdu. (Meâlen): **"Evli kadınlarla evlenmeniz de haram kılındı. Mâliki bulunduğunuz cariyeler müstesna..."** (Nisa 24) Yani "bunlar (esir aldıklarınız) iddetlerini doldurunca size helaldir."

[Müslim, Radâ' 33, (1456); Tirmizî, Nikâh 36, (1132); Ebu Dâvud, Nikah 45, (2155, 2157) Nesâî, Nikah 59, (6, 110).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, savaşta elde edilen esirlerin, müslüman erkeklere helal

olduğunu ifade etmektedir. Esaret, kadınların kocalarıyla olan nikah akidlerini feshetmektedir. Öyleyse, kadının istibrası ile müslüman erkeklere helal olmaktadır. Bu durumdaki kadınların istibrası:

★ Hamile ise, doğumla hâsıl olur.

★ Hamile değilse, hayız olmakla hâsıl olur.

Hattâbî der ki: "Hadîs şunu beyan etmektedir: "Eğer karı-koca birlikte esir edilecek olsa, aralarında ayrılık hâsıl olur. Sanki birisi tek başına esir edilmiş gibi... *İmam Mâlik, Şâfiî, Ebu Sevr* bu görüştedirler. Derler ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* esirleri taksim edip şöyle emretti: *"Hamileye doğuruncaya kadar, hâmile olmayana da hayız oluncaya kadar temas etmeyin"* Bu meyanda onların kocalı olanı olmayanı, kocasıyla beraber esir edileni veya tek başına esir edileni hiç mevzubahis etmedi."

Hattâbî açıklamasına devam eder:

★ "Ebu Hanîfe der ki: "Karı-koca beraber esir edilirlerse, onlar eski nikahları üzere devam ederler."

★ *Evzaî* der ki: "Taksimde beraber olanlar eski nikahları üzeredirler. Kadını bir erkek satın almışsa, dilerse kocasıyla birleştirir, dilerse aralarını ayırır ve istibradan sonra kadını kendisi câriye yapar."

★ *İbnu Abbâs,* âyeti: "satın alınan ve kocası olan cariye hakkındadır" diye te'vil etti ve dedi ki: "Onun satışı, talâkıdır. Müşteri kendisine ayırabilir." Ancak bu söz, ülemânın sözüne aykırı düşmektedir. Berîre hadisi bunun hilafına delalet eder."

4201 numaralı hadîste bazı ilave açıklama görülecektir.

4199 ٢– وعن العرباض بن سارية رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [نَهىٰ رسولُ اللهِ ﷺ أنْ تُوطأَ السَّبَايَا حَتّى يَضَعْنَ مَا فِى بُطُونِهِنّ]. أخرجه الترمذي.

2. (4199)- *İrbâz İbnu Sâriye* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, karınlarındaki yükü vaz' etmedikçe (doğurmadıkça) esîrelere temasta bulunmayı yasakladı." [Tirmizî, Siyer 15, (1564).]

4200 ٣– وعن رويفع بن ثابت الأنصاري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : لاَ يَحِلُّ لامْرِئٍ يُؤمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ أنْ يَسْقِيَ مَاءَهُ زَرْعَ غَيْرِهِ: يَعْنِى إتْيَانَ الْحَبَالَى، وَلاَ يَحِلُّ لامْرِئٍ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ أنْ يَقَعَ عَلَى امْرَأةٍ مِنْ سَبْيٍ حَتّى يَسْتَبْرِئَهَا، وَلاَ

يَحِلُّ لامْرِئٍ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ أنْ يَبِيعَ مَغْنَماً حَتّى يُقْسَمَ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

3. (4200)- *Ruveyfi' İbnu Sâbit el-Ensârî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah'a ve âhiret gününe inanan bir kimseye, suyunu başkasının ekinine dökmesi, yani hâmile (esîre)ye teması helal değildir. Keza Allah'a ve ahirete inanan mü'min kişiye, istibra hâsıl olmazdan önce esîre kadına temas helal olmaz. Keza Allah'a ve âhirete inanan kimseye, taksim edilmezden önce ganimet malından satması helal değildir."* [Ebu Dâvud, Nikâh 45, (2158, 2159); Tirmizî, Nikah 35, (1131).]

4201 ٤ – وعن أبي الدرداء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [نَظَرَ رسولُ اللهِ ﷺ فِي بَعْضِ أسْفَارِهِ إلى امْرَأةٍ مُجِحٍّ بِبَابِ فُسْطَاطٍ فَسَألَ عَنْهَا. فَقِيلَ أمَةُ فُلاَنٍ. فَقَالَ: لَعَلَّهُ يُرِيدُ أنْ يُلِمَّ بِهَا. فَقَالُوا نَعَمْ. قَالَ: لَقَدْ هَمَمْتُ أنْ ألْعَنَهُ لَعْناً يَدْخُلُ مَعَهُ قَبْرَهُ. كَيْفَ يُوَرِّثُهُ وَهُوَ لاَ يَحِلُّ لَهُ؟ أوْ كَيْفَ يَسْتَخْدِمُهُ وَهُوَ لاَ يَحِلُّ لَهُ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

« المُجِحّ » بجيم ثم حاء مهملة: المرأة الحامل إذا دنا وقت ولادتها.

و« الفُسطَاطِ » الخيمة الكبيرة.

و« ألْمَمْ بِهَا » يلم إذا قاربها والمراد به هنا الجماع؛ والضمير في يورثه ويستخدمه راجع إلى الولد الذي في بطنها. والمعنى أن أمرها مشكل، إن كان ولده لم يحل له استعباده، وإن كان ولد غيره لم يحل له توريثه.

4. (4201)- *Ebu'd-Derdâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* seferlerinin birinde, bir çadırın kapısında, doğumu yakın olan hâmile bir kadın gördü. Kadın hakkında sual etti:

"Falancının câriyesi!" dediler.

Aleyhissalâtu vesselâm: *"Herhalde o, câriyeye temas etmek istiyor!"* buyurdu. Muhatapları "Evet!" deyince: *"Ona, kabre kadar onunla beraber olacak bir lânetle lanet etmek içimden geldi. O nasıl olur da kendine helal olmadığı halde (kadının karnındaki çocuğu) kendine vâris kılar veya nasıl olur da kendine helal olmayan (bebeği) hizmetçi kılar?"* buyurdular." [Müslim, Nikah 139, (1441); Ebu Dâvud, Nikah 45, (2156).]

AÇIKLAMA:

Resûllullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadîslerde, savaş sırasında esîr alınan kadınlara temasla ilgili temel prensibi vaz' etmektedir:

★ Hamile olanlarına, doğumlarına kadar temas haramdır. Allah'a ve âhirete inanan mü'min bunu asla yapmamalıdır. 4201 numaralı rivayette, hâmileye teması, *"Helal olmadığı halde çocuğu mirasçı yapmak, haram olduğu halde çocuğu hizmetçi yapmak"* olarak tavsif etmektedir. Bu ne demektir? Nevevî bunu şöyle açıklar: "Kadının, çocuğu doğurması altı ay gecikebilir. Bu durumda çocuğun, kadını esir alan bu adamdan olması da muhtemeldir, kendisinden önceki kocasından olması da muhtemeldir. Çocuğun kendinden olması halinde, çocuk onundur ve baba-oğul birbirine vâris olurlar. Çocuğun eski kocadan olması halinde, aralarında karâbet olmadığı için bunlar birbirlerine vâris olamazlar. Bilakis, adamın çocuğu istihdam etme hakkı vardır, zira onun kölesidir. Bu esas anlaşılınca hadîsi şöyle takdir etmek gerekir: "Adam, çocuğu kendi evladı sayarak onu kendine vâris kılabilir, halbuki, çocuğun kendinden olmaması sebebiyle bunu yapması ona helal değildir. Öte yandan, çocuğun kendine ait olmasına rağmen, onu eski kocadan sayarak köle addetmesi de mümkün. Bu durumda helal olmadığı halde, hür insanı köleleştirmiş olacak, köle muamelesi yapmış bulunacaktır. Öyleyse, kadın, çocuğun her ikisinden de olması ihtimaline imkan verecek bir müddet içerisinde doğurması hâlinde, bu kargaşa araya gireceği için, câriye sâhibine, ona temastan imtina etmesi vâcib olur. Hadîsin zâhirinden çıkan ma'nâ budur."

Kâdî İyaz, hadîse bir başka te'vil getirmiştir: "Hadisin ma'nâsı, bu çocuğun, kadını elinde tutan efendinin menîsiyle büyüyeceğine, böylece çocuğun iki kişiye birden ait olmak gibi orta bir durum taşıyacağına ve istihdamdan kaçınmasına bir işarettir." Kâdî İyaz devamla bu hadîsin, muhteva itibariyle, (4200 numarada kaydedilmiş olan) "Allah'a ve âhiret gününe inanan bir kimseye, suyuyla başkasının çocuğunu sulaması helal olmaz" mealindeki hadîsin bir nazîri olduğunu söyler.

Nevevî, Kâdî'nin bu te'vilini makul bulmaz.

Hamile olan esîre'ye, doğum yapıncaya kadar temas edilmeyeceği hususunda *Şâfiîler, Hanefîler, Nehâî, Mâlik* ittifak ederler.

★ Hadislerin vaz'ettiği diğer prensip, hamile olmayan esîrelerle ilgili. Bunlarla da temas yapabilmek için istibranın hâsıl olması lazım. Yani, hamile olup olmadıklarının tebeyyün etmesi ve açıklık kazanması gerekir, bu da bir hayız müddetinin geçmesi ile olur. Çünkü, kadın hayız gördü mü, bu, onun hâmile olmadığının delilidir.

★ Burada şunu da belirtelim, ülemâ bâkire olan esîrelere temas hususunda ihtilaf etmiştir. Bazıları hadîslerin zâhirine bakıp, bâkirelerle ilgili bir istisnanın olmayışına binaen, onlar için de istibra gerekir demiş ve bu maksadla bir hayız müddetince beklemeye hükmetmiştir. Nitekim iddet meselesiyle ilgili kıyas da bu hükmü te'yîd eder. Çünkü, rahmin beraeti bilindiği halde iddet müddeti geçmeden kadın yeni evlilik yapamaz.

Ancak, bazı âlimler, *"İstibra, rahmi hamilelikten berî olup olmadığı bilinmeyenler hakkında gereklidir. Bu husus bilinen kadın hakkında istibra yoktur. Öyle ise bâkire hakkında istibra olmamalıdır"* demiştir. Buhârî de, İbnu Ömer'den yapılan bir rivayete göre "Cariye bâkire ise, sahibi isterse istibra aramaz" demiştir.

Mevzu üzerine bazı ilave açıklamalar 4198 numaralı hadîste geçti.

4202 ٥ــ وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [إذَا وُهِبَت الْوَلِيدَةُ الَّتِي تُوطَأُ أوْ بِيعَتْ أوْ أُعْتِقَتْ فَلْيَسْتَبرِئْ رَحِمَهَا بِحَيْضَةٍ، وَلاَ تُسْتَبْرَأ الْعَذْرَاءُ]. أخرجه رزين. قلت وعلقه البخاري، والله أعلم.

5. (4202)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: ""Temas edilmiş bulunan bir cariye hediye edilir veya satılır veya azad edilirse onun rahmi bir hayız müddetince istibra edilsin. Bâkirenin istibrası aranmaz."
[Rezîn tahric etmemiştir. Buhârî, bu rivayeti muallak olarak zikretmiştir. (Büyû 111).]

AÇIKLAMA:

İbnu Hacer, bu rivayetin açıklaması sadedinde, önceden kaydettiklerimiz meyanında yer vermediğimiz bazı farklı nakillere yer verir. Onların mühimlerini zikrediyoruz:

★ *Hasan Basrî Hazretleri,* istibra'dan önce câriyeyi öpme ve mübâşerette bulunma da bir beis olmadığı kanaatindedir ve ferci dışında cariyenin her tarafına dokunabileceğini söylemiştir. Ancak İbnu Sîrîn bunu mekruh addetmiştir.

★ *İbnu Ömer,* "Bâkirede istibra aranmaz" görüşünü, bekâretin hâmileliğe mani olacağı veya hamileliğin bulunmadığına veya temasta bulunulmamış olduğunu delil teşkil ettiği kanaatine dayandırmıştır.

DÖRDÜNCÜ FASIL

SÜKNÂ VE NAFAKA

4203 ١ – عن فاطمة بنت قيس رَضِيَ اللهُ عَنْها: [أَنَّ زَوْجَهَا طَلَّقَهَا أَلْبَتَّةَ وَهُوَ غَائِبٌ فَأَرْسَلَ إِلَيْهَا وَكِيلُهُ بِشَعِيرٍ فَسَخِطَتْهُ. فَقَالَ: وَاللهِ مَالَكِ عَلَيْنَا مِنْ شَيْءٍ فَجَاءَتْ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَذَكَرَتْ ذٰلِكَ لَهُ. فَقَالَ: لَيْسَ لَكِ عَلَيْهِ نَفَقَةٌ، وَأَمَرَهَا أَنْ تَعْتَدَّ فِي بَيْتِ أُمِّ شَرِيكٍ الأَنْصَارِيَّةِ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا. ثُمَّ قَالَ: تِلْكَ امْرَأَةٌ يَغْشَاهَا أَصْحَابِي. اعْتَدِّي عِنْدَ ابْنِ أُمِّ مَكْتُومٍ فَإِنَّهُ رَجُلٌ أَعْمَىٰ، تَضَعِينَ ثِيَابَكِ. فَإِذَا حَلَلْتِ فَآذِنِينِي. فَلَمَّا حَلَلْتُ ذَكَرْتُ لَهُ أَنَّ مُعَاوِيَةَ بْنَ أَبِي سُفْيَانَ وَأَبَا جَهْمٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا خَطَبَانِي. فَقَالَ ﷺ: أَمَّا أَبُو جَهْمٍ فَلاَ يَضَعُ عَصَاهُ عَنْ عَاتِقِهِ، وَأَمَّا مُعَاوِيَةُ: فَصُعْلُوكٌ لاَ مَالَ لَهُ. أَنْكِحِي أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا. فَكَرِهْتُهُ؛ ثُمَّ قَالَ: أَنْكِحِي أُسَامَةَ. فَنَكَحْتُهُ فَجَعَلَ اللهُ فِيهِ خَيْراً وَاغْتَبَطْتُ بِهِ]. أخرجه الستة إلا البخاري.

قوله: « يَغْشَاهَا أَصْحَابِي » أي يأتون منزلها كثيراً.

وقوله: « فآذنيني » أي أعلميني.

وأراد بقوله: « لاَ يَضَعُ عَصَاهُ عَنْ عَاتِقِهِ » التأديب والضرب، وقيل أراد به كثرة الأسفار عن وطنه.

1. (4203)- *Fâtıma Bintu Kays* radıyallahu anhâ'nın anlattığına göre, "kocası kendisini talâk-ı bette ile boşamıştır. Kocası ortalıkta olmadığı halde, vekilini (bir miktar) arpa ile Fatıma'ya göndermiş, Fatıma da bunu pek az bulmuştu. (Veya vekile kızmıştı.) Vekil: "Vallahi bizim

üzerimizde (nafaka hakkı olarak) bir şeyin yok!" demiştir. Fatıma da *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek durumu anlatmış. Aleyhissalâtu vesselam da : "Senin onun üzerinde nafakan yok" buyurmuş ve Ümmü Şerik el-Ensâriyye radıyallahu anhâ'nın yanında iddetini geçirmesini emretmiştir. Sonra, Fatıma'ya: *"Bu kadın, ashâbımın çokça uğradıkları birisidir. Sen iddetini İbnu Ümmi Mektûm'un yanında geçir. Zira o, âmâ birisidir, örtünü de (onun yanında) çıkarabilirsin. (İddetin bitip) helal oldun mu bana haber ver!"* buyurdu. (Fatıma der ki): "Helal hale geldiğim zaman, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelip Muâviye *İbnu Ebî Süfyân* ve *Ebu Cehm* (radıyallahu anhümâ)'nın benimle evlenmek istediklerini haber verdim. Aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki "Ebu Cehm, sopasını omuzundan indirmez. Muâviye ise fakirdir, parası yoktur. Sen Üsâme İbnü Zeyd radıyallahu anhümâ ile evlen!"

Üsame hoşuma gitmedi. (Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu seçmiş olacak ki tekrar): *"Sen Üsame'yle evlen!"* buyurdu. Ben de onunla evlendim. Allah Teâlâ Hazretleri onu bana hayırlı kıldı. Onunla mes'ud oldum." **[Müslim, Talâk 36, (1480); Muvatta, Talâk 23, (2, 580, 581); Ebu Dâvud, Talâk 39, 40, (2284, 2285, 2286, 2287, 2288, 2289, 2290, 2291); Tirmizî, Nikâh 38, (1135), Talâk 5, (1180); Nesâî, Nikâh 21, (6, 74); Talâk, 69, (6, 207), 71, 72, (6, 210).]**

AÇIKLAMA:

1- Rivayette, kocası tarafından boşanan Fatıma Bintu Kays radıyallahu anhâ'ya, kocasının nafaka vermediğini, vekille gönderilen arpanın pek az olması üzerine Fatıma radıyallahu anhâ'nın durumu Resûlullah'a şikayet ettiğini, ancak Aleyhissalâtu vesselâm'ın da Fatıma'nın nafakaya hakkı olmadığını söylediğini görüyoruz. Aleyhissalâtu vesselam, onu, iddeti tamamlanıncaya kadar, önce Ümmü Şerîk radıyallahu anhâ'nın yanına göndermek istemiş, ancak oranın sıkça uğranılan bir ev olduğunu hatırlayınca gözleri âmâ olan İbnu Ümmi Mektum'un yanına göndermiştir. Zengin bir Ensârî olan Ümmü Şerîk radıyallahu anhâ'nın evi, misafirlerin ağırlandığı bir merkez durumunda idi: Fatıma Bintu Kays' ın, âmânın yanında kalabilmesine ruhsat veren bu rivayete dayanan bazı âlimler, kadının erkeğe bakabileceği, bunun haram olmayacağını söylemiş, ancak Cumhur bu görüşü reddetmiştir. Şöyle derler: *"Erkeğin yabancı kadına bakması haram olduğu gibi kadının da yabancı erkeğe bakması haramdır. Çünkü âyette kadına bakmak erkeğe yasaklandığı gibi, erkeğe bakmak da kadına yasaklanmıştır"* (Nur 30-31), Keza Ümmü Seleme hadîsinde de أفعمياوان أنتما *"(Âmâ sizi görmüyorsa) siz de mi onu*

görmüyorsunuz, (madem ki siz onu görüyorsunuz, öyleyse âmâ'nın yanında örtünün)" buyurulmuştur. Keza bu hadîste Fatıma'ya âmâya bakma ruhsatı yoktur. Bilakis, kadının onun yanında yabancı nazardan emniyette olacağı ifade edilmiştir. O zaten gözünü, ondan sakınmakla emredilmiştir.

2- *Ebu Cehm*'le ilgili olarak "sopasını omuzundan indirmez" tabiri iki ma'nâya muhtemel görülmüştür:

★ Çok seyahat yapar.

★ Çok döver. Bu ma'nâ esahh kabul edilmiştir, çünkü başka rivayette ضَرَّابٌ لِلنِّسَاءِ "kadınları çok döven kimse" olduğu tasrîh edilmiştir.

3- *Nevevî:* "Bu hadîs, istişare sırasında bir insanın kusurunu söylemenin, nasîhat taleb etmenin cevazına delildir. Bu, haram olan gıybet değildir, vacib olan nasîhattendir" der.

4- *Resûlullah,* Üsame'nin mümtaz vasıflarını yakînen bildiği için Fatıma'ya onu tavsiye etmiştir. Üsame, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın terbiyesinde yetişme şerefine eren nadir bahtiyarlardan biridir, radıyallahu anh. Nitekim, Fatıma da ondan hayır ve berekete ve saadete mazhar olduğunu kendisi itiraf etmiştir.

5- Hadîs üç talakla boşanan kadınların iddet esnasında, nafaka ve süknâ hakkı bulunmadığını söyleyenlere delil olmaktadır. Nevevî der ki: (70) "Bâin talakla boşanan, hâmile olmayan kadınlar hakkında ülemâ ihtilaf etmiştir: Bunların nafaka ve süknâ hakkı var mı yok mu?" diye...

★ Ömer İbnu'l-Hattâb, Ebu Hanîfe ve başka bazı selef: "Kadın, nafaka ve süknâ hakkına sahiptir" demiştir.

★ *İbnu Abbâs* ve *Ahmed:* "Nafaka hakkı da yok, süknâ hakkı da yok" demiştir.

★ *İmam Mâlik* ve *Şâfiî* ve başkaları, "Süknâ gerekir, nafaka gerekmez" demiştir.

Süknâ ve nafaka, her ikisi de var diyenler, أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ **"Boşadığınız, fakat iddeti dolmamış kadınları gücünüz nisbetinde, kendi oturduğunuz yerde oturtun. Onları sıkıntıya sokmak için zarar vermeye kalkışmayın"** (Talâk 6) âyetiyle ihticac ederler, *"burada süknâ emri var"* derler. Onlara göre kocanın yanında

70– Nevevî'den bazı teferruatı almadık.

mahpus durumda olunca, nafaka verme gereği de anlaşılır. Hz. Ömer (radıyallahu anh) bu meselede şöyle demiştir:

"Biz bilmeyen yahut unutmuş bulunan bir kadının sözüyle Rabbimizin Kitabını, Peygamberimizin sünnetini bırakacak değiliz." Âlimler, "Rabbimizin kitabındaki" ile süknâ'nın kastedildiğini söylerler.

"Süknâ ve nafaka vacib değildir" diyenler de sadedinde olduğumuz Fatıma Bintu Kays hadisiyle amel etmişlerdir.

Nafaka olmaksızın süknâ'ya vacib diyenler, az yukarıda kaydettiğimiz âyetin zâhiriyle amel ederler, çünkü orada kocanın beraberinde ikamet ettirilmesi emredilmektedir.

Fatıma hadîsinden başka, **"Boşadığınız, fakat iddeti dolmamış kadınları gücünüz nisbetinde kendi oturduğunuz yerde oturtun. Onları sıkıntıya sokmak için zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hamile iseler, doğurmalarına kadar nafakalarını verin..."** (Talâk 6) mealindeki âyet de kadınlar hâmile olmadıkları takdirde nafaka verilmeyeceğini ifâde etmektedir.

★ Hâmile kadın, bâin talakla boşandığı takdirde (iddet sırasında) hem süknâ, hem nafaka vâcib olur.

★ Ric'i talakta her ikisinin de vacib olduğu bi'l-icma sâbittir. Kocası ölene de nafaka bi'l-icma vacib değildir.

"Bize (Şâfiîlere) göre esahh olan, kadına süknânın vacib olmasıdır, kadın hâmile de olsa meşhur görüşe göre nafaka yoktur, tıpkı gayr-ı hâmileye olmadığı gibi. Ancak nafaka da vacibtir diyen olmuş ise de, bu galattır." (Nevevî)

4204 ٢ – وعن نافع: [أَنَّ بِنْتَ سعيـد بنِ زَيْدٍ كَانَتْ تَحْتَ عَبْدِاللهِ بنِ عَمْرِو بنِ عُثْمَانَ فَطَلَّقَهَا أَلْبَتَّةَ. فَانْتَقَلَتْ. فَأَنْكَرَ ذلِكَ عَلَيْهَا عَبْدُاللهِ بنُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا]. أخرجه مالك.

2. (4204)- *Nâfi'* rahimehullah anlatıyor: "Saîd İbnu Zeyd'in kızı Abdullah *İbnu Amr İbnu Osmân*'ın nikahı altında idi. Kadını, kocası talâk-ı bette ile boşadı. Kadın, kocasının evini (iddeti dolmadan) terketti. Onun bu davranışını Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) hoş karşılamadı." [Muvatta, Talâk 64, (2, 579).]

AÇIKLAMA:

Abdullah İbnu Ömer radıyallahu anhümâ kadının evini terketmesini

ayet-i kerime'ye muhalif bulduğu için hoş karşılamamıştır. Çünkü önceki hadîsin açıklamasında kaydettiğimiz üzere, Talâk sûresinin altıncı âyetinde, boşanan kadınların (iddet boyunca) kocalarının yanlarında iskan ettirilmeleri emredilmiştir. Bu âyete dayanarak, çoğunlukla âlimlerimiz boşanan kadının süknâ hakkını kabul ederler (Önceki hadîste Nevevî'den kaydettiğimiz açıklama görülmelidir).

4205 ٣– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [طُلِّقَتْ خَالَتِي فَأَرَادَتْ أَنْ نَجُدَّ نَخْلَهَا فَزَجَرَهَا رَجُلٌ أَنْ تَخْرُجَ. فَأَتَتِ النَّبِيَّ ﷺ. فقَالَ: بَلَى، فَجُدِّي نَخْلَكِ، فَعَسىٰ أَنْ تَتَصَدَّقِي أَوْ تَفْعَلِي مَعْرُوفاً]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

« جَدَّ النَّخَلَ » إذا قطع ثمرها.

3. (4205)- *Hz. Câbir* radıyallahu anh anlatıyor: "Teyzemi kocası [üç talakla] boşamıştı. Teyzem hurmalarının meyvesini kesmek istedi Bir adam onu evden çıkmaktan men etti. Teyzem de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelip durumunu arzetti. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Tabiî, hurmalarını devşir, ondan dilersen tasadduk eder, dilersen ma'ruf üzere tasarruf edersin!"* buyurdu." [Müslim, Talak 55, (1483); Ebu Dâvud, Talâk 41, (2297); Nesâî, Talak 70, (6, 209).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî der ki: "Hadisin hükmü şudur: "Boşanma iddeti bekleyen bir kadın gündüzleyin evden dışarı çıkabilir. Zira, hurma toplama işi, örfte ancak gündüzleri yapılabilir. Gece toplaması yasaklanmıştır." Ensâr'ın hurmalıkları evlerine yakındı. Kadın sabah erkenden bu maksadla çıktı mı, mesafenin yakınlığı sebebiyle akşama evinde olması mümkündü. Bu hüküm üç talakla boşanan kadınlar hakkındadır. Eğer talak ric'î ise, gece de çıkamaz, gündüz de." Ebu Hanîfe rahimehullah der ki: "Mebtûte (71) olan kadında, tıpkı ri'ciyye gibi gece-gündüz de çıkamaz." Şâfiî hazretleri ise; "Hadisin zahirine göre, gündüz çıkar, gece çıkamaz" demiştir.

Aliyyu'l-Kâri der ki: "Hadiste zikredilen illet ya çıkmak içindir- böylece anlaşılır ki: "Eğer tasadduk olmasaydı, kadının çıkması da caiz olmayacaktı- ya da tenvî içindir. Bu ikinci durumda farz olan tasadduktan (zekât), farz olmayan hayır, hediye, komşuya ihsan gibi nafile tasadduklarn arzu edilmiş olması esastır. Yani Aleyhissalâtu vesselâm,

71– *Mebtûte*, tâlak-ı bette (kesinlikle) boşanan demektir. Ric'iyye geri dönebilecek durumda olan demektir. (Tabirler Talâk bölümü'nün baş kısmında açıklandı.)

"Malın nisaba ulaşmışsa zekatını öde, değilse tasadduk, ihsan, hediye gibi iyilikler yap(mak kaydıyla çık)" demiş olur. Hadiste, malın muhâfazasına, onun hayırda harcanması için el altına alınmasına ruhsat verilmiş olmaktadır."

Talâk-ı bâinle boşanan kadının gece de gündüz de evinden çıkamayacağını söyleyen Hanefîler şu mealdeki âyete dayanırlar: **"Onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar, ancak âşikar bir kötülük yapmışlarsa o başka"** (Talâk 1).

Âyette temas edilen âşikar kötülük için "zina" denmiştir. Zâniye, hadd-ı şer'înin tatbiki için evden çıkarılır. Bazı hükümler: *"Bundan murad "kadının itaatsizliği"dir, itaatsiz kadınlar süknâ (mesken) hakkını kaybederler"* demiştir. Bununla *"ağzı bozukluk"* kastedildiğini söyleyen de olmuştur.

Şu halde kötülük hali olmadıkça kadın evinden çıkamaz, zaten nafakası kocasına aittir, çıkmaya ihtiyacı yoktur. Ancak, önce de belirtildiği gibi vefat iddetinde nafaka olmadığı için çıkabilir, geçimliğini temin eder. Bu maksadla çıkınca günün erken saatinden gecenin ilk saatlerine kadar dışarıda kalabilir.

Geceyi iddetini beklediği evde geçirmesi şarttır.

4206 ٤ - وعن مجاهد في قوله تعالى: [وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجاً الآية. قَالَ: كَانَتْ هذه العِدَّةُ، تَعْتَدُّ عِنْدَ أَهْلِ زَوْجِهَا وَاجِباً فَأَنْزَلَ اللّٰهُ تعالى: وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجاً وَصِيَّةً لأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعاً إِلَى الحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ. قَالَ: جَعَلَ اللّٰهُ تعالى لَهَا تَمَامَ السَّنَةِ، سَبْعَةَ أَشْهُرٍ وَعِشْرِينَ لَيْلَةً وَصِيَّةً، إِنْ شَاءَتْ سَكَنَتْ فِي وَصِيَّتِهَا، وَإِنْ شَاءَتْ خَرَجَتْ. وَهُوَ قَوْلُهُ تعالى غَيْرَ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْكُمْ. فَالْعِدَّةُ كَمَا هِيَ وَاجِبٌ عَلَيْهَا. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا: نَسَخَتْ هذه الآيَةُ عِدَّتَهَا عِنْدَ أَهْلِهَا فَتَعْتَدُّ حَيْثُ شَاءَتْ. قَالَ عَطَاءٌ: ثُمَّ جَاءَ المِيرَاثُ فَنَسَخَ السُّكْنَى فَتَعْتَدُّ حَيْثُ شَاءَتْ وَلاَ سُكْنَى لَهَا]. أخرجه البخاري وأبو داود والنسائي.

4. (4206)- Mücâhid rahimehullah, **"İçinizden ölenlerin bırakmış olduğu eşler kendi kendilerine dört ay on gün beklerler"** (Bakara

234) mealindeki âyetle ilgili olarak demiştir ki: "Kadının, bu iddeti, kocasının yanında beklemesi vacibtir. Bunun üzerine Allah Teâlâ Hazretleri şu âyeti inzal buyurdu: **"İçinizden ölüp, eşler bırakacak olanlar, evlerinden çıkarılmaksızın senesine kadar eşlerinin geçimini sağlayacak şeyi vasiyet etsinler. Eğer kadınlar çıkarlarsa kendilerinin meşru olarak yaptıklarından dolayı size sorumluluk yoktur"** (Bakara 240).

Mücahid devamla der ki: "Allah Teâlâ Hazretleri böylece kadına tam bir yıl (iddet) kıldı, bunun yedi ay yirmi günü vasiyet yoluyla tanınacak. Kadın dilerse bu vasiyet müddetinde kocasının evinde kalacak, dilerse terkedecek. Âyette geçen **"evlerinden çıkarılmaksızın... Eğer çıkarlarsa... size sorumluluk yoktur"** ibaresinin ma'nâsı budur. Esas iddet ise, onu beklemesi kadına vacibtir."

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) der ki: "Bu âyet, kadının kocası yanında iddet geçirme mecburiyetini neshetmiştir, kadın dilediği yerde iddetini geçirir."

Atâ der ki: "Sonra miras âyeti geldi, o da, süknâyı neshetti. Böylece kadının, koca yanındaki süknâsı kalktı, artık dilediği yerde iddetini geçirir." [Buhârî, Tefsir, Bakara 41, Talâk 50; Ebu Dâvud, Talâk 42, 45, (2298, 2301); Nesâî, Talâk 60, (6, 200).]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere ülemânın ihtilaf ettiği bir mesele ile karşı karşıyayız. *İbnu Hacer,* Mücahid'in görüşüne ne müfessir ne fakih hiç kimsenin katılmadığını ve benzeri bir anlayışa hiç kimsenin yer vermediğini belirtir.

İddet meselesinde esas olan, bir yıllık iddetin mensuh olmasıdır. Ölen kocanın ailesinden kadının nafaka istemesi de mevzubahis olmamaktadır, çünkü miras âyeti, kocanın malına kadını da varis kıldığı için ayrıca birde nafakaya gerek kalmamıştır.

Esasen bir yıllık nafaka vasiyet etmeyi âmir olan 240 numaralı âyet, zevceye mirasın gelmediği ilk yıllara ait olmalıdır. Çünkü, miras âyeti inince hem "ölenin hanımını mirasa iştirak ettirip vâris kılmış, hem de varislere vasiyette bulunmayı yasaklamıştır." Öyleyse kocasının evinde bir yıllık iddetle ilgili âyet mensuhtur. Mezkur âyeti nesheden muahhar âyet de iddet müddetini dört ay on gün olarak tesbit eden âyettir.

2- Atâ'nın "miras âyeti süknâyı kaldırdı" demesi, miras âyetiyle na-

faka kalktı demektir. Süknâ nafakanın bir parçası sayılmıştır. Miras hakkının verilmesiyle nafaka kalkınca, süknâ da kendiliğinden kalkınış oluyor. Sadece *İmam Şâfiî* nafaka ile süknâyı ayrı mütâlaa etmiş ise de, bu dirayeten zayıf görülmüştür. Keza bu meselede, yukarıda kaydettiğimiz Mücahid'in münferid kavlinin esas alınmış olması sebebiyle rivayeten de zayıf addedilmiştir.

4207 ٥– وعن يحيى بن سعيد قال: [جَاءَتِ امْرَأَةٌ إلى ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنهُما فَذَكَرَتْ لَهُ وفاة زَوْجِهَا وذَكَرَتْ حَرْثاً لَهُمْ بقَنَاة، وَسَأَلَتْهُ: هَلْ يَصْلُحُ لَهَا أنْ تَبِيتَ فيه فَنَهَاهَا عَنْ ذلك. وَكَانَتْ تَخْرُجُ إلَيْهِ سَحَراً فَتَظَلُّ فيه. ثُمَّ تَدْخُلُ الْمَدِينَةَ فَتَبِيتُ في بَيْتِهَا]. أخرجه مالك.

5. (4207)- *Yahya İbnu Saîd* rahimehullah anlatıyor: "Bir kadın, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e gelip kocasının öldüğünü ve kendilerinin (Medine'nin) Kanât nam mevkiinde bir ekinlerinin olduğunu söyledi ve geceyi orada geçirmesinin kendisi için caiz olup olmadığını sordu."

İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) kadını bundan nehyetti. Bu sebeple kadın, erkenden oraya gider, orada gölgelenir, sonra akşama Medine'ye döner, evinde gecelerdi." [Muvatta, Talâk 88, (2, 592).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet kocası ölen bir kadının iddeti içerisinde, ihtiyaçlarını görmek üzere, gündüzleri kocasının evinden çıkabileceğini ifade etmektedir.

BEŞİNCİ FASIL

İHDÂD (MÂTEM)

4208 ١- عن حميد بن نافع قال: أخبرتني زينب أبي سلمة بهذه الاحاديث الثلاثة. قالت: [دَخَلْتُ عَلَى أُمِّ حَبِيبَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ حِينَ تُوُفِّيَ أَبُوهَا أَبُو سُفْيَانَ ابْنُ حَرْبٍ فَدَعَتْ أُمُّ حَبِيبَةَ بِطِيبٍ فِيهِ صُفْرَةٌ، خَلُوقٌ أَوْ غَيْرُهُ، فَدَهَنَتْ مِنْهُ جَارِيَةً ثُمَّ مَسَّتْ بِعَارِضَيْهَا. ثُمَّ قَالَتْ: وَاللهِ مَالِي بِالطِّيبِ مِنْ حَاجَةٍ، غَيْرَ أَنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: لاَ يَحِلُّ لاِمْرَأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ أَنْ تَحِدَّ عَلَى مَيِّتٍ فَوْقَ ثَلاَثِ لَيَالٍ إِلاَّ عَلَى زَوْجٍ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْراً. قَالَتْ زَيْنَبُ: فَدَخَلْتُ عَلَى زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ حِينَ تُوُفِّيَ أَخُوهَا فَدَعَتْ بِطِيبٍ فَمَسَّتْ مِنْهُ. ثُمَّ قَالَتْ: أَمَا وَاللهِ مَالِي بِالطِّيبِ مِنْ حَاجَةٍ غَيْرَ أَنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: لاَ يَحِلُّ لإِمْرَأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ، وَذَكَرَتْ نَحْوَهُ. قَالَتْ زَيْنَبُ: وَسَمِعْتُ أُمِّي أُمَّ سَلَمَةَ تَقُولُ: جَاءَتِ امْرَأَةٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَتْ: إِنَّ ابْنَتِي تُوُفِّيَ عَنْهَا زَوْجُهَا وَقَدِ اشْتَكَتْ عَيْنَهَا أَفَنَكْحُلُهَا؟ فَقَالَ ﷺ لاَ، مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلاَثاً. كُلُّ ذَلِكَ يَقُولُ لاَ. ثُمَّ قَالَ: إِنَّمَا هِيَ أَرْبَعَةُ أَشْهُرٍ وَعَشْرٌ. وَقَدْ كَانَتْ إِحْدَاكُنَّ فِي الْجَاهِلِيَّةِ تَرْمِي بِالْبَعْرَةِ عَلَى رَأْسِ الْحَوْلِ. قَالَتْ زَيْنَبُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا كَانَتِ الْمَرْأَةُ إِذَا تُوُفِّيَ زَوْجُهَا دَخَلَتْ حِفْشاً وَلَبِسَتْ شَرَّ ثِيَابِهَا وَلَمْ تَمَسَّ طِيباً حَتَّى تَمُرَّ بِهَا سَنَةٌ. ثُمَّ تُؤْتَىٰ بِدَابَّةٍ، حِمَارٍ أَوْ شَاةٍ أَوْ طَيْرٍ، فَتَفْتَضُّ بِهِ، فَقَلَّمَا تَفْتَضُّ بِشَيْءٍ إِلاَّ مَاتَ. ثُمَّ تَخْرُجُ فَتُعْطَى بَعْرَةً فَتَرْمِي بِهَا. ثُمَّ تُرَاجِعُ بَعْدُ مَا شَاءَتْ مِنْ طِيبٍ أَوْ غَيْرِهِ].

قَالَ مَالِكٌ: «تَفْتَضُّ» تَمْسَحُ بِهِ جِلْدَهَا أخرجه الستة.

«الحِفْشُ» بيت صَغِير قَصِير سُمِّيَ خفشاً لضيقه.

1. (4208)- *Humeyd İbnu Nâfi'* anlatıyor: "Bana Zeyneb Bintu Ebî Seleme şu üç hadisi haber verdi:

Dedi ki: "Babası Ebu Süfyan İbnu Harb vefat edince, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevce-i pâkleri Ümmü Habîbe'nin yanına girdim. (Ben yanında iken) Ümmü Habîbe içerisinde sarı renk bulunan bir sürünme maddesi (tîyb) getirtti, bu halûk veya bir başkası idi. Ondan bir cariyeye sürdü, sonra da yanaklarına süründü. Sonra dedi ki: "Vallahi benim sürünüp süslenmeyi ihtiyacım yok. Ancak Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: *"Allah'a ve âhiret gününe inanan bir kadına, bir ölü üzerine üç geceden fazla mâtem tutması helal olmaz. Fakat kocası müstesna, ona dört ay on gün mâtem tutar."*

Zeyneb dedi ki: "Kardeşi öldüğü zaman Zeyneb Bintu Cahş (radıyallahu anhâ)'nın yanına girdim. O da bir tîyb istedi ve ondan süründü. Sonra dedi ki: "Doğrusu, vallahi sürünmeye bir ihtiyacım yok. Ancak Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: *"Allah'a ve âhiret gününe inanan bir kadına..."* diye başlayan önceki hadisi aynen zikretti."

Zeyneb (üçüncü rivayetinde) dedi ki: "Annem Ümmü Seleme'yi işittim, diyordu ki: "Bir kadın *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek: "Kızımın kocası öldü. Gözünden de hasta, gözüne (ilaç niyetiyle) sürme çekebilir miyiz?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm: "Hayır!" dedi. Kadın iki veya üç sefer aynı talebte bulundu. Aleyhissalâtu vesselâm her seferinde "Hayır!" dedi ve sonuncuda ilave etti: "Onun mâtem müddeti dört ay on gündür. Cahiliye devrinde sizden biri, sene başına mayıs atardı."

[Ravi Humeyd der ki: "Zeyneb'e "Senenin başına mayıs atma" nedir?" diye sordum] Zeyneb (radıyallahu anhâ) dedi ki: "Kocası ölen bir kadın hıfş (denen hücre)'ına çekilir, en kötü elbisesini giyer, üzerinden bir yıl geçmedikçe tîyb sürünmez (yıkanmaz, tırnak kesmez, hiçbir temizlik ameliyesinde bulunmaz, sonra bir yıl tamam olunca berbat bir manzara ile çıkar)dı. Sonra ona bir hayvan getirilirdi. Bu eşek veya koyun veya bir kuş olabilirdi. Bu (hayvanı önüne sürmek suretiyle iddet halini) kırardı. İddetini kırmada kullandığı hayvan hemen hemen ölürdü. Sonra (iddetten) çıkardı, kendisine mayıs verilirdi, o da bunu [önüne] atardı. (Böylece evlenmeye helal olurdu.) İşte bundan sonra tîyb ve diğer (süslenme ve başka) şeylere müracaat ederdi." [Buhârî, Talâk 46, 47, 50, Cenâiz 31;

Müslim, Talâk 58 (1486-1489); Muvatta, Talâk 101, (2, 596-598); Ebu Dâvud, Talâk 42, (2299) Tirmizî, Talâk 18, (1195, 1196, 1197); Nesâî, Talâk 61, (6, 201), 60, (6, 205).]

AÇIKLAMA:

1- İHDÂD: Mâtem olarak tercüme ettiğimiz bu kelime, *İbnu'l-Esir*'in, en-Nihaye'de açıklamasına göre, daha çok kadınlar için kullanılır: Kocası ölen kadının, bu ölüme üzülmesi, üzüntüsünü üzüntü elbisesi giyerek izhar etmesidir. Bu halde olan kadına *muhidd* (مُحِدّ) veya *hâdd* (حَادّ) denmiş olması, yani ism-i failin müzekker sîga ile gelmesi bu kelimenin sadece kadınların mâtem halini ifade için kullanıldığını gösterir. Bu haliyle dilimizde tam karşılığı olmayan bir kelimedir. Zira mâtem kelimesini erkek ve kadın için de kullanırız. Diğer taraftan yas tutmak da ihdâd'ı tam karşılamaz. Çünkü yas, ölenin arkasından ilk günlerde ağlayıp sızlayarak; onun iyiliklerini, hâtıralarını, ölümüyle maruz kalınacak zararları, acıları ifade zımnında acıklı sözler söyleyerek sesli surette yapılan mâteme denir.

İhdâd ise, kadının, kocasını kaybetmiş olmanın alâmeti olarak, her çeşit süslenmeyi, normal giyimi terkedip, mâtem alameti taşıyan bir kıyafete girmesidir. Sadedinde olduğumuz rivayetin son kısmı, cahiliye devrinde İhdâd'ın örfen bir yıl sürdüğünü, sağlık kaidelerine, insan haysiyetine uymayan bir mahiyet taşıdığını ifade etmektedir. Bir yıl boyu -en-Nihaye'nin ifadesiyle- tavanı son derece basık, dar ve adi bir hücreden ibaret hıfş'a çekilip, yıkanma, tıraş, tırnak kesimi, çamaşır değişmesi gibi her çeşit temizliği terketmek, sonra da berbat bir manzara ile çıkmak... İslam bu haysiyet kırıcı işi kaldırıp, mahiyetini de değiştirerek ihdâd'ı dört ay on güne indirmiştir. Üstelik İslam'ın kadınlardan talebi, süslenmenin terkinden ibarettir. Bundanda maksad, kadının o esnâda evlenemeyecek durumda olduğunun ilânıdır. Zira süslendi, tîybini süründü mü evlenebilecek durumda demektir.

Burada, esasen Kur'anî bir tesbit olan bu dört ay on gün rakamı nereden çıkmış hangi mülâhaza ile bu rakam tesbit edilmiş olabilir? diye hatıra gelebilecek bir sorunun da cevabını verelim. İbnu Kesir, tefsirinde ilgili âyeti açıklarken der ki: "Saîd İbnu'l-Müseyyeb, Ebu'l-Âliye ve başkalarının zikrine göre, ölüm iddetini dört ay on gün kılmadaki hikmet, kadının rahminde, hamilelik ihtimalinin bulunmasıdır. Kadın bu müddet esnasında bekledi mi, hamileliğin olup olmadığı ortaya çıkar. Nitekim Sahîheyn'de *İbnu Mes'ud* ve başkalarınca da rivayet edilen bir hadiste şöyle buyurmuştur: *"Sizden birinizin yaratılışı anne rahminde ilk*

kırk günde (aza-yı esasiyeyi muhtevî bir rüşeym halinde) bütünlenen bir nutfe olur. Bundan sonra aynı müddette alaka (rahmin cidarına asılmış bir parça), sonra da bu kadar zamanda mudga (et parçası) olur, sonra da bir melek gönderilerek ona ruh üflenir."

Bu hadiste üç tane kırk zikredilir ki tam dört ay yapar. Bazı aylar eksik olduğu ve bir de ruh üflenmesinden sonra hareketin zuhuru için on gün de ihtiyat payı ilave edilmiş, dört ay on gün olmuştur. Gerçeği Allah bilir. *İbnu'l-Esir*, müteakiben "Ongün"ün hikmeti hususunda muhtelif âlimlerin yorumlarını kaydeder. Aşağı yukarı hepsi bu müddeti ruhun üflenme vakti olarak değerlendirirler.

Şunu da ilave edelim: *İbnu Kesir*'in kaydettiği üzere, âlimler çoğunluk itibâriyle cariyelerin iddetini, hürre'lerin iddetinin yarısı olarak değerlendirdiği halde meseleyi yukarıda açıkladığımız fıtrî durum açısından değerlendiren *Muhammed İbnu Sîrîn* ve bazı Zâhirî alimler hür ve köle herkesin aynı fıtrî kanunlara tabi olduklarını ileri sürerek arada fark görmemiş, cariyelerinde hürler gibi aynı müddet esnasında iddet beklemeleri gerektiğini söylemiştir.

2- Hadiste Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, mâtem halinde olan kadına, tedavi maksadıyla da olsa, sürme çekilmesine izin vermiyor. Âlimler, bu hususu münakaşa etmiş, bazıları mutlak haram olarak değerlendirirken, diğer bazıları da İslam'ın kolaylık dini olmasından hareketle, tedavi için sürme kullanmanın haram olmayacağını söylemiş ve hadisin Muvatta'da gelen bir vechini de delil olarak göstermiştir. O vecihte, Aleyhissalâtu vesselâm: "Sürmeyi geceleyin çek, gündüz olunca sil" buyurmuştur. Nihâî hüküm şöyle olmaktadır: "İddetli kadın, normalde sürme çekemez, sıhhî gerek olursa gündüz silmek kaydıyla gece çekebilir." Şu halde hadisteki nehiy tahrim değil, kerâhet-i tenzihiyye ifade etmektedir.

Nevevî, kocası ölen kadının, bir sene iddet bekleyeceğinden bahseden âyetin bu hadisle sarahaten neshedildiğini de söyler.

3- Hadiste geçen *mayıs atma*'nın ne olduğu da farklı yorumlara sebep olmuştur.

★ İmam Mâlik'ten yapılan bir rivayete göre, "Kadın bir koyun veya deve mayısını atardı. Mayısı önüne atar, bu onun iddetten çıkışı olurdu."

★ İbnu'l-Vehb'in rivayetinde: "Koyun mayısını arkasına atardı" diye açıklanmıştır.

★ Bazı âlimler: "İddeti, hayvan mayısı atar gibi attığına işarettir" demiştir.

★ "Kadının tezeği tefe'ül için yani bir daha böyle bir hal başıma gelmesin" ma'nâsında attığını söyleyen de olmuştur. Bir cahiliye âdeti olması sebebiyle hurâfemsi ma'nâlar da mümkündür, nitekim başka yorumlar da yapılmıştır.

4- Mâtem halinin hayvanla kırılması tabiri de farklı yorumlara bâis olmuştur. فتفتض به tabiri Hattâbî'ye göre, "Kadın, içinde bulunduğu mâtem halini bu hayvanla kırardı" demektir. Zira kelimenin aslı olan فضى kırmak, dağıtmak ma'nâsına gelir. Ahfeş'e göre, "Kadın o hayvanla temizlenirdi" demektir. Ona göre, kelime gümüş demek olan فضة'dan alınmadır, temizlik de beyazlığı, saflığı temsil eden gümüşle ifade edilmiştir.

İbnu Kuteybe der ki: "Ben bu kelimeyi Hicazlılara sordum. Dediler ki: "Cahiliye devrinde iddet bekleyen kadın koku sürünmez, yıkanmaz, tırnak kesmez, hiç bir temizlik yapmaz. Bir sene sonunda çok berbat bir halde çıkar, sonra içinde bulunduğu hali, önüne sürdüğü bir kuş ile kırar ve kuşu atardı. Kuş da artık hemen hemen yaşayamazdı." Ezherî, İmam Şâfiî'nin فتفتصى kelimesini فتقصى şeklinde rivayet ettiğini yazmıştır. Bu durumda bir şeyi parmaklarıyla yakalardı ma'nâsına gelir.

İmam Mâlik'in kelimeyi "Kadın hayvanla cildini silerdi" diye anladığı, *İbnu Vehb*'in: "Kadın eliyle hayvana ve onun sırtına dokunurdu" diye anlattığı rivayet edilmiştir. Bazı âlimler de "Kadın hayvana dokunur, sonra temiz su ile gümüş gibi bembeyaz oluncaya kadar paklanırdı" şeklinde anlamıştır.

Şu halde bunlar cahiliye adeti olması hasebiyle farklı yorumlara açık hurafelerdi.

İslam bunlara hâtime çekmiştir.

4209 ٢ - وعن أم عطية رَضِيَ اللّهُ عَنْهَا قالت: [كُنَّا نُنْهَىٰ أنْ نُحدَّ على ميِّتٍ فوْقَ ثَلاَث إلاَّ عَلَى زَوْجٍ أرْبَعَةَ أشْهُرٍ وَعَشْراً. وَلاَ نَكْتَحِلُ، وَلاَ نَتَطيَّبُ، وَلاَ نَلْبَسُ ثَوْباً مَصبُوغاً إلاَّ ثَوْبَ عَصْبٍ، وَقَدْ رُخِّصَ لَنَا عِنْدَ الطُّهْرِ إذَا اغْتَسَلَتْ إحْدَانَا مِنْ مَحِيضِهَا في نُبْذَةٍ مِنْ كُسْتِ أظْفَارٍ، وَكُنَّا نُنْهَىٰ عَنِ اتِّبَاعِ الْجَنَائِزِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

« النُّبْذَةُ » القدر اليسير من الشئ.

« والكُسْتُ » لغة في القسط وهو معروف.

«وَالأَظْفَارُ» ضرب من العطر.

2. (4209)- *Ümmü Atiyye* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Biz, kocalarımız hâriç, herhangi bir ölü üzerine üç günden fazla mâtem tutmaktan men edilmiştik. Kocalarımız için dört ay on gün mâtem tutmalıydık. Bu esnada ne sürme çekerdik, ne tîyb sürünürdük, ne de boyalı elbise giyerdik. Giyebildiğimiz, sadece asb (denen daha dokunmazdan önce boyanmış kumaşlardan mâmul) elbise idi. Mâtemli kadına, hayız halinden çıkıp temizlik dönemine girince, yaptığı yıkanmada azıcık koku kullanmasına izin verildi." **[Buhârî, Talâk 48, 49, Hayız 12, Cenâiz 30, 31; Müslim, Cenâiz 34, (938), Talâk 66, (938); Ebu Dâvud, Talâk 46, (2302, 2303); Nesâî, Talâk 63-64, (6, 203, 204).]**

AÇIKLAMA:

Bu rivayet de kadınların kocaları dışındaki yakınlarının ölüleri için üç günden fazla mâtem alameti taşımalarının yasaklandığını, mâtemin kocaları için de dört ay on gün olarak sınırlandığını belirtir. Ayrıca hadiste mâtem âdâbı da açıklanmaktadır: Sürme, tîyb, koku, renkli elbise yasağı.

Ruhsat verilen koku, hayızdan çıkarken yapılan gusülde azıcık kust veya za'fer kokusudur. Kust (küst veya küşt de denir). Bedevilerce kullanılan bir nevi buhurdur. *İbnu Baytar* buna *isin* de dendiğini söylemiştir.

Ezfâr da bir nevi siyah buhurdur. Parçası tırnağa benzediği için bu ismi almış olmalı.

Nevevî, bu maddelerin kullanılmasına, kokulanmak için değil, hayız kanının bıraktığı pis kokunun bastırılıp giderilmesi için ruhsat tanındığını belirtir. İbnu Battâl der ki: "Hayız gören kadına gerek iddetli olsun ve gerek olmasın, hayızdan yıkanırken kanın kokusunu gidermek için kust ile buhurlanmasına ruhsat verilmiştir. Bunu, namaz kılmak ve kanın eseri olarak devam edecek olan pis kokudan melekleri korumak için yapar."

Hadiste, iddet sırasında renkli elbiseler de yasaklanmakta, sadece asb denen bir kumaşa izin verildiği belirtilmektedir. Asb Yemen'de yapılan bir kumaştır. Daha iplikken boyandığı belirtilir. Bazı âlimler bunu çizgili kumaş olarak açıklar. Şöyle de tarif edilmiştir: "İpliği toplanır, sımsıkı bağlanır, sonra boyanır, sıkı bağlanması sebebiyle bazı yerlerinde boya işlemez, dokununca tabiî bir desen, bir nevi çizgiler hâsıl eder." Âlimler mâtem döneminde siyah renkli kumaşın meşru ve helal olduğunu da belirtirler.

4210 ٣- وعن أم سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَلْبَسُ الْمُتَوفَّى عَنْهَا زَوْجُهَا الْمُعَصْفَرَ مِنَ الثِّيَابِ، وَلاَ الْمُمَشَّقَةَ، وَلاَ الْحُلِّي، وَلاَ تَخْتَضِبُ، وَلاَ تَكْتَحِلُ، وَلاَ تَمْشِطُ بِشَيْءٍ إلاَّ بِالسِّدْرِ تُغَلِّفُ بِهِ رَأْسَهَا]. أخرجه الأربعة إلا الترمذي، وهذا لفظ أبي داود.

«الْمُمَشَّقَةُ» ما صبغ بالمشق، وهي المغرة بسكون الغين.

3. (4210)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kocası ölen kadın sarıya boyanmış veya kırmızıya boyanmış elbise giymez, zinet takınmaz, kına yakınmaz, sürmelenmez, başını tararken kokulu madde kullanmaz, başını sidre ile kaplar."* [Ebu Dâvud, Talâk 46, (2304); Nesâî, Talâk 65, (6, 203); Muvatta, Talâk 104-108, (2, 598, 600).]

AÇIKLAMA:

Hadisin Ebu Dâvud'da gelen bir vechi, iddet bekleyen kadınların durumu ile ilgili olarak daha bir açıklık getirmektedir. Şöyle ki: "Muğîre İbnu'd-Dahhâk anlatıyor: "Ümmü Hakîm Bintu Esîd, annesinden bana nakletti ki, kocası ölmüştü, kendisi iddet bekliyordu. Bu sırada gözleri hastalandı ve (ilaç niyetiyle) gözlerine cila sürmesi'nden çekti. Bir hizmetçisini de Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)'ya gönderdi ve cila sürmesinden sordu. Bu halde gözüne çekmesi caiz mi? diye. Ümmü Seleme: "Sana sıkıntı veren ciddi bir sebep olmadıkça çekme! Bu durumda da gece çeker gündüz silersin" diye cevap verdi. Ayrıca bu sırada Ümmü Seleme dedi ki: "(Eski kocam) Ebu Seleme öldüğü sıralarda ben iddette iken, (bir gün) yanıma Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* girdi. O sırada gözüme sabır çekmiştim. Bana: *"Bu da ne ey Ümmü Seleme?"* buyurdu. "Ya Resulallah, bu sabırdır içerisinde tîyb (koku) yoktur!" dedim. *"Ama, dedi, o yüze tazelik verir, sakın sürünmeyesin. Ancak, gündüz kaldırman şartıyla gece sürebilirsin. Saçlarını ne tîyb ne de kına ile tara. Zira kına boyadır."*

Ümmü Seleme der ki: "Ey Allah'ın Resûlü, öyleyse ne ile taranayım? dedim de şu cevabı aldım: "Sidr ile, onunla başını kapla!."

Sübülü's-Selam'da bu hususla ilgili olarak şu açıklama dermeyan edilir: "Cumhur, Mâlik, Ahmed, Ebu Hanîfe ve Ashâbı, iddet bekleyen kadına iddeti içerisinde (ihtiyaç halinde) ismid sürmesi çekebileceğine hükmetmiştir. Bu hükme giderken -yukarıda kaydettiğimiz- Ebu Dâvud'da ge-

len Ümmü Seleme hadisine dayanmışlardır." İbnu Abdilberr der ki: "Benim nazarımda da cevaz esastır, hatta bu, Ümmü Seleme'nin, gözden endişe edilmesine rağmen sürme çekmeyi yasaklayan bir diğer rivayetine (72) muhalif olsa da. Ancak her iki muhalif rivayeti cem etmek müm-kündür. Şöyle ki: Aleyhissalâtu vesselâm, yasakladığı durumda, gözün sürmeye olan ihtiyacının ciddi ve zarurî olmadığını bildi. Onun için mevcut rahatsızlığa rağmen müsaade etmedi. Geceleyin çekmeye izin verdiği durumda ise, gözdeki rahatsızlık ciddi idi, sürmeye olan ihtiyaç şiddetli ve zaruri idi."

4211 ٤ – وعن ابنِ المُسَيَّبِ وَسليمان بن يسار: [أنَّ طُلَيْحَةَ الأسَدِيَةَ كَانَتْ تَحتْ رَشيدِ الثَّقَفِيِّ فطَلَّقَها فنَكَحتْ في عِدَّتِها. فضَرَبَها عُمرُ وزَوْجَها بالْمَخْفَقَةِ ضَربَاتٍ، وفَرَّقَ بَيْنَهُمَا ثُمَّ قالَ: أيُّما امْرَأةٍ نَكَحتْ فِي عِدَّتِهَا، فإِنْ كَانَ زَوْجُهَا الَّذِى تَزَوَّجَ بِهَا لَم يَدْخُلْ بِهَا فُرِّقَ بَيْنَهُمَا، وَاعْتَدَّتْ بَقِيَّةَ عِدَّتِهَا مِنَ الأوَّلِ، ثُمَّ كَانَ الآخَرُ خَاطِباً مِنَ الخُطَّابِ. فإنْ دَخَلَ بِهَا فُرِّقَ بَيْنَهُمَا، ثُمَّ اعْتَدَّتْ بَقِيَّةَ عِدَّةِ الأوَّلِ، ثُمَّ اعْتَدَّتْ مِنَ الآخَرِ. ثُمَّ لاَ يَجْتَمِعَانِ أبَداً. قَالَ ابْنُ الْمُسَيَّبِ ولَهَا مَهرُهَا كَامِلاً بِمَا اسْتَحَلَّ مِنْهَا]. أخرجه مالك.

4. (4211)- *İbnu'l-Müseyyeb* ve *Süleymân İbnu Yesâr* rahimehumullah anlatıyor: "Tuleyhâ el-Esediyye, Reşîd es-Sakafî'nin nikahı altında idi. Reşîd, Tuleyhâ'yı boşadı. Kadın, iddeti içerisinde iken evlendi. Hz. Ömer (radıyallahu anh), ona da kocasına da değnekle çokça vurdu ve aralarını ayırdı. Sonra şunu söyledi: "İddeti içerisinde hangi kadın evlenirse, onun evlenen kocası, gerdek yapmamış bile olsa araları ayrılacak ve kadın, önceki iddetinden geri kalan kısmı tamamlayacak. Sonra ikincisi, taliblerden bir talib olacak. Eğer erkek; kadınla gerdek yapmış idiyse, araları ayrılır, kadın önceki iddetini tamamlar. Sonra ikinciden dolayı yeniden iddet bekler. Bunlar ebediyyen evlenemezler."

İbnu'l-Müseyyeb der ki: "Erkek, kadını kendine helal addettiği için ona tam mehir öder." [Muvatta, Nikah 27, (2, 536).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, iddeti içerisinde kadınla evlenmenin haram olduğunu

72– Bu rivayet bu babın birinci hadisinde (4208) geçti.

göstermektedir. Gerdek yapmamış olanların nikahları bozulmakta, kadın iddetini tamamlayınca, önceki nikah akdi erkeğe hiçbir rüçhan hakkı tanımaksızın, kadınla evlenebilme imkanı doğmaktadır. Kadın, dilerse onunla, dilerse bir başkasıyla evlenmektedir.

İddeti dolmadan nikah akdi yapan erkek, kadınla gerdek yapmışsa, nikah yine bozulmakta, kadın önceki iddete yeni bir iddet daha ekleyip, iddetini tamamlamakta, ama bu sefer, erkek, kadına mehrini tam olarak ödemekle birlikte, onunla ebediyyen evlenememektedir.

4212 ٥- وعن نافع: [أَنَّ صَفِيَّةَ بِنْتَ أَبِي عُبَيْـدٍ اشْتَكَتْ عَيْنَيْهَا وَهِيَ حَادٌّ عَلَى زَوْجِهَا ابْنِ عُمَرَ فَلَمْ تَكْتَحِلْ حَتَّى كَادَتْ عَيْنَاهَا تَرْمَصَانِ]. أخرجه مالك.

«الرَّمَصُ» البياض الذي تقذفه العين رطبا.

5. (4212)- *Nâfi* anlatıyor: "Safiyye Bintu Ebî Ubeyd, kocası İbnu Ömer'den iddet beklerken gözlerinden hastalandı. Gözleri nerdeyse çapaklanıyordu, yine de sürme çekmedi." [Muvatta, Talâk 107, (2, 599).]

4213 ٦- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّهُ تَلاَ قَوْلَهُ تَعَـالَى: وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلاَثَةَ قُرُوءٍ، وَقَوْلَهُ تَعَـالَى: إذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ؛ وَاللاَّئِي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَـآئِكُمْ إِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلاَثَةُ أَشْهُرٍ، وَاللاَّئِي لَمْ يَحِضْنَ. فَقَالَ هذه عِدَدُ الْمُطَلَّقَاتِ وَاسْتَثْنىٰ اللهُ تَعَـالَى مِنْ ذلِكَ غَيْرَ الْمَدْخُولِ بِهَا بِقَوْلِهِ: يَا أَيُّهَا الَّذِيـنَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمَسُّوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا. وَقَالَ تَعَـالَى: وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجـاً يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْراً. ثُمَّ أَنْزَلَ اللهُ رُخْصَةَ الْحَوَامِلِ مِنْهُنَّ بِقَوْلِهِ وَأُولاَتُ الأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ مِنْ مَطَلَّقَةٍ أَوْ مُتَوَفّى عَنْهَا زَوْجُهَا]. أخرجه رزين.

6. (4213)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh), kendi anlattığına göre, şu âyeti okumuştu (Meâlen): **"Boşanan kadınlar, kendi kendilerine, üç aybaşı hali beklerler..."** (Bakara 228). Ve şu âyeti (meâlen): **"Ey peygamber! Kadınları boşayacağınızda, onları, iddetlerini gözeterek boşayın ve iddeti sayın. Rabbiniz olan Allah'tan sakının. Onları, -**

apaçık bir hayasızlık yapmaları hali bir yana- evlerinden çıkarmayın, onlar da çıkmasınlar. Bunlar, Allah'ın sınırlarıdır. Allah'ın sınırlarını kim aşarsa, şüphesiz, kendine yazık etmiş olur. Bilmezsin, olur ki, Allah bunun ardından (gönlünüzde sevgi gibi) bir hal meydana getirir. Kadınların iddet süreleri biteceğinde, onları ya uygun şekilde alıkoyun, ya da uygun bir şekilde onlardan ayrılın; içinizden de iki adil şâhid getirin, şahidliği Allah için yapın. İşte bu, Allah'a ve âhiret gününe inananan kimseye verilen öğüttür. Allah kendisine karşı gelmekten sakınan kimseye kurtuluş yolu sağlar, ona beklemediği yerden rızık verir. Allah'a güvenen kimseye O yeter. Allah buyurduğunu yerine getirendir. Allah her şey için bir ölçü var etmiştir. Kadınlarınız içinde ay hali görmekten kesilenler ile, henüz ay hali görmemiş olanların iddetleri hususunda şüpheye düşerseniz, bilinki, onların iddet beklemesi üç aydır..." (Talâk 1-4).

Ve dedi ki: "Bu, boşanan kadınların iddetleridir. Allah Teâlâ hazretleri bundan henüz temas edilmemiş olan kadınları, **"Ey iman edenler, mü'min kadınlarla nikahlanıp, onları, temasta bulunmadan boşadığınızda artık onlar için size iddet saymaya lüzum yoktur. Kendilerine bağışta bulunarak onları güzellikle serbest bırakın"** (Ahzab 49) meâlindeki âyetle istisna etmiştir.

Yine Allah Teâlâ buyurur ki, (meâlen): **"İçinizden ölenlerin bırakmış olduğu eşler, kendi kendilerine dört ay on gün beklerler; müddetleri sona erdiğinde, onların kendi haklarında uygun şekilde yaptıklarından dolayı size sorumluluk yoktur"**(Bakara 234). Sonra Allah Teâlâ Hazretleri, kadınlardan hamile olanların ruhsatını şu âyetle indirmiştir. (Meâlen): **"(Boşanan veya kocası ölen kadınlardan) gebe olanların iddeti doğumları ile tamamlanır..."** (Talâk 4). [Rezîn tahric etmiştir.]

ÂRİYET BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Âriyet, dinimizin, müslümanlar arasında yardımlaşmayı sağlamak için meşru kıldığı bir müessesedir. Bir malın menfaatinden geçici olarak istifade etmek için sahibinden istenebilir. Bu malı, sahibi herhangi bir menfaat beklemeden vermişse buna iâre denir. Verilen mal *âriyet*'tir. Veren muîr'dir, alana da müsteîr denir. Şu halde müste'îr, âriyetin menfaatine meccânen mâlik olur. Bir menfaat araya girse bu iâre değil, icâre olur. İâre akdinin tahakkuku icab ve kabule veya teâtiye bağlıdır. Dolayısiyle bir kimse bir şahsa: "Şu malımı sana iâre ettim" veya "âriyet verdim" deyince, o şahıs da "kabul ettim" dese sarahaten iâre yapılmış olur. O şahıs bir şey söylemeden o malı kabzetse sarahaten icab, delâleten kabul bulunmuş olur. İârede mal sahibinin sükûtu, akdin tahakkuku için yeterli sayılmamıştır. Mesela birisi bir şahsın bir malını âriyeten istese, mal sahibi sükut etse, isteyen aldığı takdirde gâsıb olur. Şu halde mal sahibinin sarih rızası gerekmektedir. Rızasını işaretle de bildirse geçerlidir. Ancak, muîr mükreh (zor altında) olmamalıdır. Başka teferruatı olan bu bahis için fıkıh kitaplarına başvurulmalıdır.

4214 ١ – عن صفوان بن أمية رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ اسْتَعَارَ مِنْهُ أَدْرَاعاً يَوْمَ حُنَيْنٍ. فَقَالَ: أَغَصْباً يَا مُحَمَّدُ؟ قَالَ: لاَ، بَلْ عَارِيَةٌ مَضْمُونَةٌ]. أخرجه أبو داود.

1. (4214)- *Safvân İbnu Ümeyye* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Huneyn savaşı sırasında benden bir miktar zırhı âriyet olarak istedi. Ben de: "Zorla (gasbederek) mi almak istiyorsun?" dedim. *"Hayır!"* dedi, *"garantili olarak taleb ediyorum!"* [Ebu Dâvud, Büyû' 90, 3562).]

AÇIKLAMA:

1- *Safvân İbnu Ümeyye* (radıyallahu anh) Mekkeli ve Kureyşlidir. Babası Ümeyye İbnu Halef Bedir'de kâfir olarak öldürülenlerdendir. Safvân da Mekke'nin fethinden sonra müslüman olanlardandır. Mekke fethedilince Cidde'ye kaçmış idi. Safvân'ın amca oğlu *Umayr İbnu Vehb,* oğluyla birlikte Resulullah'a gelip Safvân için emân taleb ederler. *Aleyhissalâtu vesselâm* şefaatlerini kabul eder, emân verir. Emân nişanı olarak ridasını veya bürdesini veya Mekke'ye girişte başındaki sarığını gönderir. Vehb İbnu Umayr, gidip Safvân'ı bulur. Beraber dönerler. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın huzuruna, bir kalabalık esnada çıkar. Kalabalık arasında durarak seslenir.

"Ey Muhammed! Bak şu Vehb İbnu Umayr var ya! Bu, senin bana iki aylık bir emân tanıdığını söylüyor!" der.

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm), "Ebu Vehb'e misafir ol!"* der.

Safvân: "Sen bana açık cevap vermezsen hayır!" deyince, *Aleyhissalâtu vesselâm: "Sen ona misafir ol, sana dört ay mühlet verdim"* buyurur. Oraya inen Safvân, henüz müslüman değildir. Müslümanlarla birlikte Huneyn seferine katılır. İşte bu sırada Resulullah ondan, sadedinde olduğumuz hadiste mevzubahis olan silah talebinde bulunur. Rivayette de görüldüğü üzere, *Resulullah,* silahları satın alma teklifinde bulunmuyor, âriyeten istiyor.

Safvân, henüz müslüman olmadığı, üstelik kendisine tanınan bir emânla ikamet edebildiği ve Aleyhissalâtu vesselâm da Mekke'nin fatihi ve hâkimi olmak haysiyetiyle o silahları, dilediği takdirde müsadere de edebilecek bir vaziyet ihraz etmesi sebebiyle, Safvân bu talebin mahiyetini öğrenmek ister: Bu taleb, zorla alma talebi mi, yoksa mülkiyet hakkına saygı içerisinde cereyan eden normal bir taleb mi, sorar "Gasben mi istiyorsun?" diye. Bir rivayette "Zorla mı, gönül rızasıyla mı?" dediği kaydedilir. Şüphesiz, nebevî bir talebe böyle bir karşılık, mü'min bir kimseden sâdır olsaydı nezâketsizlik olurdu. Ama Safvân henüz kâfirdir. Aleyhissalâtu vesselâm sükûnetle cevap verir: (بَلْ طَوْعًا عَارِيَةً مَضْمُونَةً) *"Bilakis, gönülrızasıyla âriyet olarak ve garantili olarak."* Safvân, Huneyn'e kâfir olarak katılır. Hatta, seferin ilk safhasında müslümanlar hezimete uğrayınca Safvân'ın anne bir kardeşi *Kelede İbnu'l-Hanbel,* "Sihir bozulmadı mı?" deyince, Safvân: "Sus, çenesi kırılasıca! Vallahi, bana Kureyş'ten birinin hâkim olması, Hevâzin'den birinin hâkim olmasından iyidir!" der.

Huneyn seferi zaferle tamamlanınca, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Safvân'a ganimetten müellefe-i kulûb faslından hisse ayırmıştır. Bilahare Safvân demiştir ki: "Huneyn gününde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana da pay verdi. O ana kadar en çok nefret ettiğim insan olagelmişti. Bana verdikçe sevgim arttı ve nihayet, en çok sevdiğim insan oldu."

Resulullah'ın cömertliği, Safvân (radıyallahu anh) üzerinde ziyade te'sir etmiş olmalı ki, "Böylesine (bol bağışa) ancak bir peygamber nefsi razı olabilir" diyerek müslüman olur. Rivayetler Resulullah'ın ona yüz deve verdiğini belirtir.

Ebu Dâvud'un bir rivayeti, Safvân'ın Huneyn gününde Resulullah'a 30-40 arası zırh verdiğini, savaş sırasında bir kısmının kaybolduğunu belirtir. Hz. Peygamber, Safvân'a: "Zırhlarından bazılarını kaybettik. Onları sana borçlanalım mı?" diye sorar. Safvân: "Hayır ey Allah'ın Resulü, Çünkü bu gün kalbimde olan, o gün yoktu!" der.

Safvân (radıyallahu anh) İslam'a girmiş, samimiyetle bağlanmıştır. Kendisine: "Hicret etmeyen helak olmuştur, hicreti olmayanın müslümanlığı da yoktur"(73) denmiş, o da hemen hicret ederek Medine'ye gelmiş. *Abbas İbnu Abdu'l-Muttalib*'in yanına inmiştir. Onun durumu Aleyhissalâtu vesselâm'a haber verilince: لاَهِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ "Mekke'nin fethinden sonra hicret yoktur" buyurur. Mekke'ye dönmesini irşad buyurur. *Safvân* bunun üzerine Mekke'ye döner ve ölünceye kadar orada ikamet eder.

Safvân (radıyallahu anh) cahiliyye döneminde Mekke'nin ileri gelenlerinden biridir. Fesâhatı ile meşhurdur. Mut'im yani insanlara yemek yedirmesiyle de meşhurdur. İki göbek gerideki ecdadından iki göbek ilerdeki ahfadına, hepsi mut'im olarak şöhret yapmıştır. Yani şu zincirde yer alan bütün isimler mut'imdir: Amr İbnu Abdillah İbni Safvân İbni Ümeyye İbni Halef...

Safvân İbnu Ümeyye hicretin 42. yılında Hz. Muaviye'nin hilafetinin başlarında vefat etmiştir, radıyallahu anhüm (Usdü'l-Gâbe).

2- Hadiste geçen ve garantili diye tercüme ettiğimiz "mazmûne (مَضْمُونَةٌ)" tabirini âlimler iki farklı şekilde anlamışlardır:

1) Mazmûne kelimesi, âriyet'in hakikatını ortaya koyan bir sıfattır. Yani, âriyetin şe'ni garantili olmaktır, garantisiz âriyet olmaz. Bu anlayışta olanlara göre "âriyet garantilidir."

73– Bu söz aslında doğrudur. Hicrete teşvik için Resulullah bunu söylemiştir. Ancak Mekke Fethi'nden sonra bu hüküm kaldırılmıştır. Geniş açıklamayı hicretle ilgili bölümün sonunda kaydedeceğiz (5775-5777).

2) Mazmûne kelimesi, âriyet tahsis eden bir sıfattır. Yani Resulullah, Safvân'ın sorusu üzerine: "Ben, zırhları senden "garantisi olan âriyet" şeklinde alıyorum. Garantiden mücerred olan, garantisi olmayan âriyet olarak değil" demiş olmaktadır. Bu anlayışa göre âriyet olarak alınan mallar esas itibariyle garantili değildir, gayr-ı mazmûne'dir. Garantili olması için, alış sırasında, sadedinde olduğumuz hadisteki gibi, bunu belirleyici bir ifade olması gerekir.

el-Kâdî der ki: "Bu hadis, âriyet mal, bunu âriyet olarak alanın (yani müsteîr'in) üzerine garantilenmiştir. Şayet bu mal elinde telef olsa, onu tazmin etmesi, ödemesi gerekir." İbnu Abbâs, Ebu Hüreyre (radıyallahu anhümâ) böyle söylemişlerdir. Atâ, Şâfiî, Ahmed bu görüşü benimserler.

Hz. Ali, İbnu Mes'ud, Şureyh, Hasan Basrî, Nehâî, Ebu Hanîfe, Sevrî (radıyallahu anhüm) ise, âriyetin, müsteîr'in elinde emanet olduğuna, teaddî (haddi aşan bir durum) olmadıkça tazmine mecbur kalmayacağına hükmetmişlerdir.

4215 ٢ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ: اسْتَعَارَ قَصْعَةً فَضَاعَتْ عَلَيْهِ فَضَمِنَهَا لَهُمْ]. أخرجه الترمذي.

2. (4215)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir tabak istiâre etmişti, kap ziyana uğradı. Sahiplerine tazmin etti." [Tirmizî, Ahkâm 23, (1360).]

AÇIKLAMA:

1- Tirmizî, bu hadisin bir başka vechini daha kaydeder ve senet bakımından onun daha sıhhatli (esahh) olduğunu belirtir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerinden biri [yani Zeyneb Bintu Cahş (radıyallahu anhâ)] Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir tabak içerisinde yemek hediye etti. Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) tabağa eliyle vurdu. İçerisinde bulunanları attı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Yemeğe yemek, kaba kab (tazmîn edilecek)"* buyurdu."

Buna yakın başka rivayetler de gelmiştir. Kimisinde bu hadiseyi, Hz. Âişe'nin, Ümmü Seleme'ye karşı icra ettiği, bazılarında ise *Hz. Hafsa* veya Hz. Safiyye'ye karşı icra ettiği zikredilir. Ayrıca, yemeğin dökülmekle kalmayıp, tabağın da kırıldığı, gelen tasrihat arasında İbnu Hacer, sadedinde olduğumuz hadisteki mübhem kimsenin *Hz. Zeyneb Bintu Cahş* olduğunu belirttikten sonra diğer rivayetlerin başka hadiselere delalet ettiğini söyler.

2- Bu hadis istiâre edilen malın ziyana uğraması hâlinde tazmin edileceğine delildir. Tazmin işi, misli varsa misliyle yapılacak, misli yoksa kıymeti üzerinden yapılacaktır. Buhârî'nin bir rivayetinde, tabağı kırılana Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ait sağlam bir tabak verilir.

★ *Şâfiî* ve *Hanefîler* bu hükümle ihticac ederler.

★ *İmam Mâlik:* "Kıymet biçilenler mutlak surette kıymetiyle tazmîn edilir" demiştir. Mamafih İmam Mâlik'ten yapılan bir rivayette, önceki görüşte olduğu, bir başka rivayette de: "İnsanlar tarafından yapılan şey misliyle hayvan ise kıymeti üzerinde tazmîn edilmelidir" demiştir. Bir başka rivayette de: "Mevzun (tartıyla satılan) ve mekîl (hacimle satılan) olanlar kıymetle, böyle olmayanlar misliyle tazmîn edilir" demiştir.

İkinci görüşü benimseyenler, sadedinde olduğumuz hadis ve aynı ma'nâdaki diğer rivayetlerle ilgili şöyle bir yorumda bulunurlar: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın iki zevcesinin hücrelerinde birer tane olmak üzere iki tabağı vardı. Resulullah, kıranı cezalandırmak üzere, kırığı onun hücresine, sağlamı da diğerinin hücresine koydu. Dolayısıyla, ortada bir tazmin mevcut değildir." Ancak bu tevil İbnu Hibbân'ın bir rivayetinde gelen مَنْ كَسَرَ شَيْئاً فَهُوَ لَهُ وَعَلَيْهِ مِثْلُهُ "Kim bir şey kırarsa, kırdığı şey kendisinin olur, ona da bir mislini tazmin etmek terettüp eder" buyurduğu belirtilir.

4216 ٣– وعن سمرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: عَلَى الْيَدِ مَا أَخَذَتْ حَتَّى تُؤَدِّيَهُ. قَالَ قَتَادَةُ: ثُمَّ نَسِيَ الْحَسَنُ. فَقَالَ: هُوَ أَمِينُكَ لاَ ضَمَانَ عَلَيْهِ. يَعْنِى الْعَارِيَةَ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

3. (4216)- *Semüre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Aldığı şeyi sahibine ödemek "el'e vecîbedir."* Katâde der ki: "Hasan (bunu rivayet ettiğini) unuttu ve dedi ki: "O, [yani âriyet] emânetindir. (Zayi olması halinde) sana tazmîn gerekmez." [Ebu Dâvud, Büyû' 90, (3561); Tirmizî, Büyû' 39, (1266).]

AÇIKLAMA:

1- Âlimler, hadisi: *"El"*e, yani kişiye, aldığı şeyi sahibine eda etmek vacibtir" diye anlamıştır. "Alınan şey" râvi tarafından her ne kadar âriyet olarak açıklanmış ise de, bu *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a nisbet edilen ibârede mevcut değildir. Bu sebeple "el"in aldığı şeyin cinsi "gasb",

"âriyet", "emânet" gibi mülkiyeti başkasına ait olan şey olarak açıklanmıştır. "Gasb ise, sâhibi istemeden vermesi: âriyet ise, sahibi istemese bile önceden tesbit edilmiş müddeti varsa, dolar dolmaz vermesi; vedîa (emanet) ise, sahibi isteyince vermesi "ele vacibtir" denmiştir. İbnu'l-Melek'in kaydettiği bu açıklamayı Aliyyu'l-Kârî güzel bulmuştur.

2- *Katâde,* Hasan Basrî hazretlerinin bu hadisi Resulullah'tan rivayet ettiğini, zaman içinde unutarak, âriyetle ilgili bir başka kanaate vardığını söyler. Muahhar olan bu görüşüne göre, âriyet mal, emanet gibidir; müsteîr de emânetci durumundadır. Öyleyse emânetin zâyiinden emânetci sorumlu olmadığı gibi âriyet malın zayiinden de müsteîr sorumlu değildir, zâyii halinde tazmîn etmez.

3- *Şevkânî,* Hasan Basrî'nin rivayetiyle ameli arasındaki ihtilafla ilgili olarak bir usül kaidesini hatırlatır: "Böyle durumlarda rivayetle amel edilir, reyle değil" der.

4- Hadis, vedî' (emanet malı elinde tutan) ve müsteîr'in ellerindeki şey zâyi olduğu takdirde tazmin edeceklerini söyleyen ülemânın delili olmuştur.

Ancak *Resulullah*'tan rivayet edilen لاَضَمَانَ عَلَى مُؤْتَمَنٍ "Güvenilen kimseye tazmîn yoktur" veya aynı ma'nâda olmak üzere, لَيْسَ عَلَى الْمُسْتَعِيرِ غَيْرِ الْمُغِلِّ ضَمَانٌ *"Hiyânete girmeyen müsteîr'e tazmin yoktur"* hadisini esas alan bazı âlimler, elinde başkasının malını -emanet, âriyet, icâret gibi bir surette- bulunduran kimse emin olduğu ve şahsî bir taksir ve ihâneti olmadan, tabii bir âfet, çalınma, gasbedilme, kaybolma, yağmalanma gibi iradesi dışı bir sebeple zayi olan malı tazmîn etmeyeceği hükmüne varmıştır. Şâfiîler ve Hanbelîler gibi.

4217 ٤ – وعن أبي أمامة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الْعَارِيَةُ مُؤَدَّاةٌ، وَالْمِنْحَةُ مَرْدُودَةٌ، وَالزَّعِيمُ غَارِمٌ، وَالدَّيْنُ مَقْضِيٌّ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

«الزَّعِيمُ» الضمين والكفيل.

4. (4217)- Ebu Ümâme (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Âriyet (sahibine) verilecektir. Kefil borçludur, borç ödenmelidir."* [Tirmizî, Büyû 39, Vesâyâ 5, (2121), (1265); Ebu Dâvud, Büyû' 90, (3569).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisle, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ticari hayatta gerek-

li bazı müesseselerin kanununu vaz'etmektedir: Âriyet olarak alınan mal sahibine (ziyanı halinde) ödenmelidir. Nasıl ödeneceği hususundaki ihtilaf daha önce açıklandı.

Keza kefil (zaîm), üzerine aldığı, garanti verdiği borcu ödemelidir.

Keza borç kaza edilmeli, ödenmelidir.

4218 ٥ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: نِعْمَ الْمَنِيحَةُ اللَّقْحَةُ الصَّفِيُّ، وَالشَّاةُ الصَّفِيُّ مِنْحَةً تَغْدُو بِإِنَاءٍ وَتَرُوحُ بِإِنَاءٍ]. أخرجه الشيخان.

« الْمَنِيحَةُ » الناقة أو الشاة يعطيها صاحبها غيره لينتفع بها ثُمَّ يعيدها.

و « اللَّقْحَةُ » الناقة ذات اللبن.

« وشاةٌ صَفِيٌّ » إذا كانت غزيرة اللبن كريمة.

5. (4218)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Başkasına sütünden istifade etmesi için verilecek bir hayvan olarak, sütlü deve ve bol sütlü koyun ne muvafıktır. Sabah bir kap, akşam bir kap süt verir."* [Buhârî, Hibe 35, Eşribe 14; Müslim, Zekât 73, (1019).]

AÇIKLAMA:

Menîha, esas itibariyle atiyye ma'nâsına gelir. Ancak Araplar deve, koyun gibi hayvanı bir kimseye sütünden ve yününden istifade etmesi için bir müddet için vermeye menîha demişlerdir. Bir bakıma âriyetin bir çeşididir. Sadedinde olduğumuz hadiste sütlü hayvanların âriyeti ma'nâsına gelir. el-Kazzâz menîha diye öncelikle deve ve koyunun âriyetine dendiğini belirtilir.

Lakha, doğumu yakın sütlü deve demektir.

Safiy, değerli, sütü bol ma'nâsına gelir, safiyye de denir. Müslim'in rivayetinde şöyle denir: *"Haberiniz olsun! Bir aileye sabah bir kap, akşam bir kap süt veren bir deveyi menîha olarak veren kimse var ya, onun ecrî gerçekten büyüktür."*

UMRÂ VE RUKBA BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA

1- en-Nihâye'de açıklandığına göre, cahiliye devrinde, bir adama hayatı boyunca istifade etmesi için ev, tarla gibi şeyler bağışlanıyor, adam öldükten sonra o bağış eski sahibine geri dönüyormuş. Mesela أعمرته الدار عمرى demek *"Ona bu evi ömür boyu bağışladım, ölünceye kadar evde oturacak"* demektir. Adam ölünce evin mülkiyeti asıl sahibine dönecektir. İşte buna *umrâ* denmekte idi. Rukbâ'ya gelince, bu da umrâ'ya benzer, ancak burada bağışlayan: "Eğer ben evvel ölürsem o senindir, sen evvel ölürsen mal bana geri dönecektir" diyerek malı vermiştir. *Rukbâ* kelime olarak murâkebeden gelir. Bu akde rukbâ denmesi, her iki tarafın ve hatta varislerin birbirlerinin ölümünü murakebe etmeleri (gözetlemeleri) sebebiyledir.

Şunu da belirtelim ki, İmam Mâlik ve ashabı bu aktin bağış ma'nâsına gelen başka kelimelerle de ifade edilebileceğini söylemişlerdir. Mesela i'timar, süknâ, iğtilâl, irfâk, inhâl vs. gibi.

2- Umrâ ve rukbâ akidlerinin hükmü ve bazı meseleleri ihtilaflıdır:

★ Cumhur, bu akdin sıhhatine kâildir.

★ Bazı âlimler böyle bir bağışı temlik kabul ederken, bir kısmı âriyet kabul etmiştir. İbnu Hacer cumhur'un umrâ vâki olduğu takdirde, malın, sarih olarak şart kılınmadıkça onu alana mülk olacağına, bir daha ilk sahibine dönmeyeceğine hükmettiğini belirtir.

★ Ülemâ şu hususta da ihtilaf etmiştir: "Temlik neye teveccüh edecektir? Menfaate mi, yoksa rakabe hibesinde olduğu gibi mi? Cumhur, diğer hibeler gibi bunun da rakabe hibesi gibi, ayn'a teveccüh edeceğine hükmetmiştir. Öyle ki, bu suretle hibe edilen mal, köle ise, bunu kendine hibe

edilmiş olan azâd etse infaz edilir hibe eden âzad etse infaz edilmez. Ancak bazı âlimler rakabeye değil, mülkün sağlayacağı menfaate teveccüh ettiğini söyler. *İmam Mâlik* ve kadim görüşünde Şâfiî bu kanaattedir.

★ Bunda vakıf muamelesi mi âriyet muamelesi mi takip edilecek, bu da bir diğer ihtilaf noktasıdır. Hanefîlere göre, umrâ'da temlik, rakabe'ye; rukbâ'da ise menfaate teveccüh eder. Mâlikîler iki farklı görüş beyan etmişlerdir.

★ Umrâ meselesinde, ülemâ bazı ihtilaflara düşmüş ise de, Cumhur, bu yolla, bağışlanan malın geri dönmeyeceği kanaatindedir. Aradaki ihtilaflar, hükme esas teşkil eden hadislerdeki farklılıklardan kaynaklanır.

İbnu Hacer, bu meseleyi bazı rivayetleri de kaydederek tahlilde bulunur. Biz mevzuun anlaşılması için özetleyerek sunmayı faydalı mülâhaza ediyoruz:

Onun zikrettiği rivayetlerden biri, Ma'mer tarikiyle Zührî'den kaydettiği şu rivayettir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın caiz kıldığı umrâ, kişinin "bu ev sana ve senin arkandan gelecek ahfâdınadır"[(74)] diyerek yaptığı umrâdır. Ancak kişi: "Bu ev, yaşadığın müddetce senindir" diyerek umrâ kılarsa bu, onun ölümüyle sahibine rücû eder." Ma'mer Zührînin böyle fetva vermekte olduğunu kaydeder. Hz. Câbir (radıyallahu anh)'tan gelen bir rivayete göre, demiştir ki: "Ensar (radıyallahu anhüm), muhacirlere mallarından umrâ kılıyorlardı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Mallarınızı kendinize saklayın, onları ifsad etmeyin, zira kim bir malı umrâ kılarsa, bu mal, hayatta olsa da, ölse de umrâ kılınan kimsenin ve onun ahfâdının olur."

İbnu Hacer, üç ayrı rivayet kaydettikten sonra bunlardan üç durum çıktığını belirtir.

1) Kişinin: "Bu, sana ve ahfadına ait" diyerek kıldığı umrâ. Burada, bağışın bağış yapılan kimseye ve ahfadına ait olduğu açıktır.

2) Kişinin: "Bu, hayatta olduğun müddetçe sana aittir, ölünce bana dönecektir" diyerek umrâ kılmasıdır. Bu muvakkat bir âriyettir. Bu umrâ akdi de sahihtir. Adam ölünce mal, verene geri döner. Bunu ve önceki durumu Zührî'nin rivayeti beyan etmiştir. Ülemânın çoğu buna hükmetmiştir. Şâfiîlerden bir grup da bu görüşü tercih etmiştir. Ancak çoğunluğun nezdindeki esahh görüş, malın, hibe edene dönmeyeceğine dairdir. Bunlar, geri dönme şartının fasid bir şart olduğunu ileri sürerek görüşlerini ortaya koymuşlardır.

74– *Akib,* çocuğu, çocuğunun çocuğu demektir. Ahfâd diye de ifade ederiz.

3) Kişinin mutlak bir ibare ile *"Onu sana umrâ kıldım"* diyerek akidde bulunmasıdır. Hz. Câbir'den kaydedilen rivayet, böyle bir akde terettüp edecek hüküm, kaydettiğimiz birinci haldeki hükmün aynıdır. Bunun esası da hibe edilen malın eski sahibine dönmeyeceğidir. Cumhur'un ve kavl-ı cedidinde Şâfiî'nin görüşü bu merkezdedir. Şâfiî hazretleri kavl-i kadiminde: *"Akid, aslı itibâriyle bâtıldır"* demiştir. Ancak ondan İmam Mâlik'in görüşü gibi bir görüş de rivayet edilmiştir: "Onun kadim görüşü de cedid görüşü gibidir" de denmiştir. Nesâî, Katâde'nin *Süleyman İbnu Hişam İbni Abdi'l-Melik*'in fukahaya mutlak surette yapılan umrâ akdi hakkında sorup, "caizdir" cevabını aldığını hikaye ettiğini kaydeder... Zührî ülemânın fetvalarını özetleyerek şöyle demiştir: "Caiz olan umrâ, kişi ve kendinden sonra da ahfâdı için yapılan umrâdır. Eğer, kendinden sonra ahfadına yapılmamışsa, mal, şartı koyan kimse içindir."

Müteakip hadisler bu açıklama çerçevesinde anlaşılmalıdır.

4219 ١ – عن جابر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللّٰه ﷺ : مَنْ أعْمَرَ رَجلاً عُمْرى هي لَه وَلعَقِبِه، فَقَدْ قَطَعَ قَولُه حَقَّهُ دُونَها، وَهِيَ لِمَنْ أُعْمِرَ وَعَقِبِه]. أخرجه الستة.

وفي أخرى: للشيخين: «قَضىٰ النَّبىُّ ﷺ بِالْعُمرى لِمَنْ وُهِبَتْ لَه».

وفي أخرى: «الْعُمرىٰ جائِزَةٌ».

ولمسلم: «الْعُمْرىٰ مِيراثٌ لأهْلِهَا».

1. (4219)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim bir başkasına hayat boyu ev bağışında bulunursa, artık bu ev onun ve vârislerinin olur. Bu söz, o maldaki hakkını keser. Ev, kendine ömür boyu bağışlanana ve onun vârislerine aittir."* [Buhârî, Hibe 32, Müslim Hibât 21, (1625); Muvatta, Akdiye 43, (2, 752); Ebu Dâvud, Büyû' 87, 88, 89, (3550-3558); Tirmizî, Ahkâm 15, (1350); Nesâî, Umrâ 2, 3, 4, (6, 272-278).]

Sahîheyn'de gelen bir diğer hadiste: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* umrâ hakkında "kendisine bağışlananın lehinde hükmetti" şeklinde gelmiştir.

Bir başka rivayette: "Umrâ caizdir" denmiştir.

Müslim'in rivayetinde: "Umrâ onun ehline mirâstır" denmiştir.

4220 ٢ – وعن زيد بن ثابت رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قال رَسُولُ اللّٰه ﷺ : مَنْ أعْمَرَ شَيْئاً فَهو

لِمعمَرِه، مَحياه ومَماتَه. وَلاَ تُرْقِبُوا فَمَنْ أَرْقَبَ شَيْئاً فَهُوَ سَبِيلُهُ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

« العُمْرَى » أن يعطى الإنسان آخر داراً أو أرضاً ويقول له: هي لكل عمري أو عمرك فإذا متّ رجعت إليّ.

وَ« الرُّقبى » أنْ يُعْطِيعَ إياها على أنْ تكون للباقي منها، فيقول إن متُّ قبلك فهى لك وإن متَّ قبلي فهي لي. لأن كل واحد منهما يرقب موت صاحبه.

2. (4220)- *Zeyd İbnu Sâbit* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim bir şeyi umrâ kılarsa o şey artık mu'mer'e (umre kılınan şahsa) aittir, hayatta iken de ölmüş iken de. Malı rukbâ kılmayın. Kimde rukbâ kılarsa [bu mal miras] yolundadır."*
[Ebu Dâvud, Büyû' 89, (3559); Nesâî, Rukbâ 1, (6, 269).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste *umrâ* ve *rukba* beraber zikredilmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere bunlar birbirine pek yakın, benzer akidlerdir. Umrâ'da: "Evimi sana bağışladım, eğer benden önce ölürsen ev bana dönecek, ben senden önce ölürsem o senin olacak" diyerek bağış yapmasıdır.

Bazı âlimler rukba ile umrâ arasında fark gözetmiş, sadedinde olduğumuz hadisi esas alarak umrâyı tecviz etmiş, fakat rukbâ'yı tecviz etmemiştir. Zürkânî, tecviz etmeyenler arasında *Ebu Hanîfe* ve *Mâlik*'i zikreder ve "Bir cemaat" der. Ayrıca ekseriyetin câiz gördüğünü belirtir. Öte yandan *Ahmed İbnu Hanbel* ile *İshak İbnu Râhûye* "rukbâ umrâ'nın mislidir, verilen şey, alan kimsenindir, verene dönmez" demiştir.

2- Sadedinde olduğumuz hadiste gelen rukbâ'dan nehiy, gerçek bir nehiy olmayıp, "uygun değildir" ma'nâsınadır. Yani "maslahatınız açısından muvafık değil, buna rağmen yaparsanız akid sahihtir" ma'nâsında bir nehiydir. Zaten hadisin sonunda: "Kim, bir şeyi rukbâ akdiyle hibe ederse, bu, (miras) yolundadır" denmektedir. *Ebu Dâvud*'un Hz. Câbir' den kaydettiği bir rivayette Aleyhissalâtu vesselâm: العُمْرَى جَائِزَةٌ لأَهْلِهَا وَالرُّقْبَى جَائِزَةٌ لأَهْلِهَا *"Umrâ ehline (yani kendisine umrâ yapılana), rukbâ da ehline caizdir"* buyurmuştur. Bu rivayet rukbâ ile umrâyı bir tutanlara delil olduğu gibi, rukbâ'nın da gerçek ma'nâda nehyedilmediğine delildir.

4221 ٣– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ: لاَ تُرْقِبُوا أَمْوَالَكُمْ

فَمَنْ أَرْقَبَ شَيْئاً فَهُوَ لِمَنْ أُرْقِبَهُ].

3. (4221)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Mallarınızı rukbâ kılmayın. Kim rukbâ kılarsa mal artık rukbâ kılınan kimsenin olur."***

4222 ٤- وفي رواية: [الْعُمْرىٰ جَائِزَةٌ لِمَنْ أُعْمِرَهَا. وَالرُّقْبىٰ جَائِزَةٌ لِمَنْ أُرْقِبَهَا وَالْعَائِدُ فِي هِبَتِهِ كَالْعَائِدِ فِي قَيْئِهِ]. أخرجه النسائي.

4. (4222)- Bir başka rivayette: "Umrâ, umrâ kılınan şahıs için caizdir. Rukbâ da rukbâ kılınan kimse için caizdir. Hibesinden dönen, kusmuğuna dönen gibidir" buyurulmuştur.

4223 ٥- وله في أخرى. قال ابن عباس: [لاَ تَحِلُّ الرُّقْبىٰ وَلاَ الْعُمْرىٰ، فَمَنْ أَعْمَرَ شَيْئاً فَهُوَ لَهُ، وَمَنْ أَرْقَبَ شَيْئاً فَهُوَ لَهُ].

5. (4223)- Yine *Nesâî*'nin bir diğer rivayetinde İbnu Abbâs der ki: "Ne rukbâ ne de umrâ helâl değildir. Kime bir şey umrâ kılınmışsa bu onundur, kime de bir şey rukbâ kılınmışsa o şey onundur." [Nesâî, Rukbâ 1-2, (6, 269).]

4224 ٦- وعن نافع: [أَنَّ ابْنَ عُمَرَ وَرِثَ مِنْ أُخْتِهِ حَفْصَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا دَاراً كَانَتْ قَدْ أَسْكَنَتْ فِيهَا بِنْتَ زَيْدِ بْنِ الْخَطَّابِ مَا عَاشَتْ فَلَمَّا تُوُفِّيَتْ بِنْتُ زَيْدٍ قَبَضَ ابْنُ عُمَرَ الْمَسْكَنَ، وَرَأَى أَنَّهُ لَهُ]. أخرجه مالك.

6. (4224)- *Nâfi'* rahimehullah anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhüm)'e, kız kardeşi Hafsa (radıyallahu anhâ)'dan bir ev tevarüs etti. Hafsa (radıyallahu anhâ), bu eve hayatı boyunca olmak kaydıyla Zeyd İbnu'l-Hattab'ın kızını oturtmuştu. Zeyd'in kızı ölünce İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) meskeni kabzetti. O bu evin kendine ait olduğu reyinde idi." [Muvatta, Akdiye 45, (2, 756).]

AÇIKLAMA:

Yukarıda nazarî olarak anlatılan umrâ meselesine fiilî bir örnek görmekteyiz: İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), kız kardeşi Hz. Hafsa validemizin, umrâ yoluyla bağışladığı evin, kullanıcısı vefat edince evin kendisine geri döndüğü kanaatine varmıştır. Şöyle ki: "Burada iskân, umrâ ma'nâsındadır. Umrâ ise, mu'mir'in [yahut müskin'in] vârisine rücu etmektedir."

GAZVELER BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA

1- Gazve kelimesi, lügat olarak kasdetmek ma'nâsına gelir. Mesela *mağza'l-kelam* demek, kelamdan kasdedilen ma'nâ, maksad demektir. Resulullah'ın siyerine giren bir tabir olarak, Aleyhissalâtu vesselâm'ın şahsen veya tarafından hazırlanmış bir ordu ile küffâra karşı "kasd"ını ifade eder. Cemi olarak gazavât ve meğâzî kelimeleri kullanılır. Megâzî, yine aynı asıldan olan mağza'nın cem'idir.

Gazve ile küffar'ın şahıslarının kastedilmesi, memleketlerinin veya Uhud, Hendek gibi indikleri yerlerin kastedilmesinden daha âmmdır.

2- Müslümanlar, hicretten önce, kâfirlere karşı savaşmaktan men edilmişlerdi. Öyle ki, Kureyş müşriklerinin, işkence, hakaret ve zulümlerinden çok çeken müslümanlar, zaman zaman yapılanlara tahammül edemeyerek, silahla mukabele için Resulullah'tan ısrarlı müsaade istemişler fakat *Aleyhissalâtu vesselâm* her seferinde talebi reddedip müsaade etmemiş, mesele üzerine gelen âyetler de hep sabır tavsiye etmiştir.[75]

Megâzî müellifleri ve hatta müfessirler, küffârla silahlı mücadeleye izin veren ilk âyetin أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا **"Haksızlığa uğratılarak kendilerine savaş açılan kimselerin karşı koyup savaşmasına izin verilmiştir"** (Hacc 39) olduğunu söyler.

Burada dikkat edilirse, savaşın izni sınırlı bir izindir. Bütün Müslümanlara değil, "kendilerine savaş açılmış olan ve zulme uğratılanlar"adır; yâni Mekkeli müslümanlara. Bu âyetin Medine'de nâzil olduğu kabul edildiğine göre hicretten sonra savaş izni verilmişse de, izin sadece

75– Bu hususu, Hicretle ilgili bölümün sonunda, daha derin bir tahlile tabi tutarak, *sabır, hicret* ve *savaşın* şartlara göre hedefe götüren farklı -fakat aynı müessiriyette- vasıtalar olduğunu göstereceğiz.

muhacirleredir. Nitekim, Bedir gazvesine kadar, çıkarılan ilk seriyyelere katılanlar ismen bellidir ve incelendiği zaman hepsinin Mekkeli muhacir oldukları görülür. Gerçi bu hususa siyer ve megâzî müellifleri de dikkat çeker.

Bilahare nâzil olan şu âyet mutlak bir cihad emri vermektedir: انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالاً وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ **"İsteyen, istemeyen hepiniz savaşa çıkın. Allah yolunda mallarınızla, canlarınızla cihad edin. Bilirseniz bu sizin için hayırlıdır"** (Tevbe 41).

Bu hususta belli bir tedriçle gelen vahiyleri Hicret bahsinin sonunda göstereceğimiz için burada teferruata girmeyeceğiz.

İbnu Hişam'ın Sire'sine göre *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Medine'de gerçekleştirdiği ilk gazve, ilk asrerî çıkış, Hicretin birinci yılı Safer ayının onikinci gününde yaptığı *Veddân seferidir.* Kureyşle karşılaşmak için çıkılmışsa da karşılaşma olmadan geri dönülmüştür. Bu sefere çıkarken yerine Sa'd İbnu Ubâde'yi halef bırakmıştır.

Buhârî'nin İbnu İshak'tan kaydettiğine göre ise Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ilk gazvesi Ebvâ'ya olmuştur. İbnu Hacer, bu iki rivayet arasında ihtilaf olmadığını söyler. "Çünkü der, Ebvâ ile Veddân birbirine yakın olan iki yerdir, ikisi arasında altı veya sekiz millik mesafe var, bu sebeple Sa'd İbnu Cüsâme hadisinde "İlk gazve Ebvâ'ya veya Veddân'a idi" diye gelmiştir." *İbnu Hacer,* tahliline devamla, Megâzî'l-Ümevî'de: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şahsen gazveye çıktı ve Veddân'a kadar geldi, burası Ebvâ'dır" dendiğini belirterek, bazı müelliflerin Veddân ile Ebvâ'yı, iki ayrı ismi olan aynı yer olarak anladıklarına dikkat çeker.

Musa İbnu Ukbe gibi başka müelliflerin de Resulullah'ın ilk gazvesinin Ebvâ'ya olduğunu söylediklerini kaydeden *İbnu Hacer, İbnu Abbâs*'tan rivayet edilen şu açıklamayı kaydeder:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ebvâ'ya varınca, Ubeyde İbnu'l-Hâris'in komutasında altmış kişiyi gönderdi. Bunlar bir grup Kureyşli ile karşılaştılar. Birbirlerine ok attılar. Bu sırada *Sa'd İbnu Ebî Vakkas* bir ok attı. Allah yolunda ilk ok atan o idi." İbnu Hacer, Ümevî'nin Megâzî' sinde ilk ok atanın Hamza İbnu Abdilmuttalib'in olduğunun yazılı bulunduğunu, hatta "Kendisine Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından ilk sancak verilen kimsenin de Hamza olduğunun" yazıldığını, Musa İbnu Ukbe, Ebu Ma'şer, ve el-Vâkidî gibi diğer megâzî sahiplerinin de bu hususta cezm ettiklerini belirtir. Bu husustaki rivayetleri aynen şöyledir: "Hz. Hamza (radıyallahu anh)'ın sancağını taşıyan Hamza'nın halîfi olan

Ebu Mürsed idi. Hadise Hicretin birinci senesi Ramazan ayında cereyan etti. Bu sefere katılanların sayısı otuz kişi idi, gayeleri Kureyş'in ticaret kervanını kesmek idi. Büyük bir kalabalığın [Üçyüz kişi] başında olan Ebu Cehil'le karşılaştılar..."

BAZI TEKNİK BİLGİLER:

★ İbnu Sa'd, Tabakât'ında Resulullah'ın bizzat katıldığı gazvelerin 27 olduğunu, gönderdiği seriyyelerin ise 47 olduğunu, Hz. Peygamber'in savaştıklarının bi'l-icma gazve olduğunu; *Bedir, Uhud, Müreysi, Hendek, Kureyza, Hayber, Mekke Fethi, Huneyn, Taif, ayrıca Benî Kureyza, Hayber* dönüşü *Vâdi'il-Kura'da el-Gâbe'de* de savaştığının rivayet edildiğini belirtir.

❑ İLK SERİYYELER:

Bedir gazvesi dahil, çıkarılan ilk askeri seriyyelerin gayesi, siyer kitaplarının belirttiği üzere, her defasında, Şam'a gitmekte veya Şam'dan dönmekte olan Kureyş tüccarlarını karşılamak idi. İbnu Sa'd, Bedir Gazvesine kadar şu seriyyelerin yapıldığını kaydeder:(76)

Hz. Hamza Seriyyesi: Ebu Cehil'in başkanlığında üçyüz kişinin himayesindeki bir kervana karşı yapılmıştı. Her iki tarafa da müttefik olan Mecdî İbnu Amr el-Cühenî araya girer, savaşı önler.

Ubeyde İbnu'l-Hâris Seriyyesi: Hicretin 8. ayında Şevvalde altmış kişilik bir kervana karşı gönderilir. Batn-ı Râbığ'da kılıç çekilmeyen karşılaşmada karşılıklı ok atmalar olur. İlk oku bu seferde Sa'd İbnu Ebî Vakkas atar.

Sa'd İbnu Ebî Vakkâs Seriyyesi: Hicretin 9. ayında 20 kişilik bir grupla iyi bir kervana karşı yapılır.

Ebvâ Gazvesi: Hicretin 12. ayında Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şahsen katıldığı bir gazvedir.

Buvat Gazvesi: Hicretin 13. ayında Rebiülevvelde Resulullah'ın katıldığı bir gazvedir.

Kürz İbnu Câbir'i Takip Gazvesi: Yine hicretin 13. ayında Rebiülevvel'de adı geçen kişiyi takip için bizzat Resulullah'ın katıldığı bir seferdir. Bu kâfir, Medine civarında talanda bulunup kaçmıştı.

Zü'l-Uşeyre Gazvesi: Hicretin 16. ayında Cemâdiye'l-Ahire'de Resulullah'ın katıldığı bir gazvedir.

76– Burada Bedr gazvesine kadar olanları çok kısa olarak tanıtacağız. İlerde bunlar hakkında daha geniş bilgi gelecek.

Abdullah İbnu Cahş Seriyyesi: Hicretin 17. ayında Receb ayında 12 kişi ile yapılan bir seriyyedir. Bedir öncesi yapılan seriyyelerin en ehemmiyetlisi budur. Bu seriyyede hem mukatele olmuş, müşrik öldürülmüş, hem de azımsanamayacak miktarda ganimet elde edilmiştir. Bu sefer dahil, Bedir öncesi bütün seferlere sâdece muhâcirler iştirak ettiği halde, bu seferde elde edilen ganimet, Ensârîleri de kendi istekleriyle seriyyelere katılmaya müşevvik olmuş, Bedir seferine çok sayıda Medinelinin katılmasına zemin hazırlamıştır.

★ *İlk mücahidler:* Ensârî'dir. İbnu Sa'd'ın tebarüz ettirdiği bir diğer nokta, Bedir savaşı'na kadarki bütün seriyyelerde yer alan mücâhidlerin muhâcir olmasıdır. İbnu Sa'd: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* der, Ensâr'dan hiç kimseyi Bedir Gazvesi'ne kadar seriyyelere dahil etmedi. Böyle davranışının sebebi, (Hicretten önce, onlarla yaptığı antlaşmada) kendisini, beldelerinde himaye etmeyi şart koşmuş olması, (Mekkelilerle savaşma şartını koşmamış olması) idi."

Resulullah'ın yukarıda kaydedilen ilk seferlerinin gayesi, anlaşılacağı üzere, geçim kaynakları -Kur'an'ın ifadesiyle **"Ziraate elverişsiz bir vadi"**de (İbrahim 37) yaşadıkları için- ticarete dayanan Mekkelilerin Şam'la olan ticarî bağlarını keserek ekonomik ablukaya almaktı. Bu siyaset gerçekten başarılı olacak ve Kureyş kâfirlerini, -İslam intişar tarihi açısından Feth-i Mübîn sayılan- Hudeybiye antlaşmasını yapmaya hazırlayacaktır.

Resulullah'ın gazveleri, askeri tabya açısından askerî- siyasî gözle tahlil edilmeye ziyadesiyle layık ve gereklidir. Kur'an'ın, Resulullah'ta varlığını haber verdiği en güzel örnek bu sahaya da şâmil olmalıdır: ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِى رَسُولِ اللّٰهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ﴾ (Ahzâb 21).

4225 ١ ــ عن بريدة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [غَزَا رسولُ اللّٰهِ ﷺ سِتَّ عَشْرَةَ غَزْوَةً]. أخرجه الشيخان.

1. (4225)- *Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onaltı gazve yapmıştır." [Buhârî, Megâzî 89, 1, 77; Müslim, Hacc 218, (1254), Cihad 147, (1814); Tirmizî, Cihâd 6, (1676).]

4226 ٢ ــ وعند مسلم: [أنَّهُ غَزَا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ سِتَّ عَشْرَةَ غَزْوَةً].

2. (4226)- Müslim'in rivayetinde: "(Büreyde (radıyallahu anh)) Resulullah'la birlikte onaltı gazveye katıldığını söyler." [Müslim, Cihad 146, 147, (1814).]

4227 ٣- وفي رواية له: [غَزَا ﷺ تِسْعَ عَشْرَةَ غَزْوَةً، قَاتَلَ فِي ثَمَانٍ مِنْهَا].

3. (4227)- Yine *Müslim*'in bir rivayetinde: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ondokuz gazve yaptı, bunlardan sekizinde savaştı" denmektedir. [Müslim, Cihad 146, (1819); Buhârî, Megâzî 87.]

4228 ٤- وعن سلمة بن الأكوع رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [غَزَوْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ سَبْعَ غَزَوَاتٍ وَخَرَجْتُ فِيمَا بَعَثَ مِنَ الْبُعُوثِ تِسْعَ غَزَوَاتٍ، مَرَّةً عَلَيْنَا أَبُو بَكْرٍ وَمَرَّةً عَلَيْنَا أُسَامَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا]. أخرجه الشيخان.

4. (4228)- *Seleme İbnu'l-Ekva'* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte yedi gazve yaptım. Ayrıca çıkardığı seferlerden de dokuzuna katıldım. Bir defasında başımıza Ebu Bekr (radıyallahu anh) bir defasında da Üsâme İbnu Zeyd (radıyallahu anhümâ) vardı." [Buhârî, Megâzî, 87; Müslim, Cihad 148, (1815).]

AÇIKLAMA:

Bu dört hadis, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yaptığı seferlerin sayısını vermekten başka, bizzat katılmadığı seferlerin varlığına da dikkat çekmektedir. Bunlarla ilgili umumî rakamları, daha önce kaydettik.

❑ BEDİR GAZVESİ

Burada Hz. Muhammed (a.s.m.)'ın peygamberliğini isbat sadedinde, onun askerî yönünü inceleyen M. Fethullah Gülen Hocaefendinin "Sonsuz Nur" adlı kitabından Bedir Savaşı ile ilgili bölümü bütünüyle aktarmayı uygun bulduk. Yaklaşık 20 sayfayı tutan, herbiri diğerinden kıymetli bu tesbitleri birlikte mütalaa edelim.

Bedr ve Bedr'in Sebepleri

...Ve işte böyle semâvî bir ihtişamla Bedr'e gelindi.. ve artık, İ'lâ-yı Kelimetullah yaparken, yani Allah (cc)'ın yüce adını, en ma'sûm duygu ve düşüncelerle etrafta neşrederken, O'nu engellemeye çalışan insanlara karşı son darbesini vuracaktı ve diyecekti ki: Bundan böyle, Allah adının dört bir yanda anılmasını engelleyemeyecek ve O'na açık sineleri baskı altına alamayacaksınız. Evet O'nun Nam-ı Celîli bir yere takılıp kalmamalı, bütün sînelere girmeli ve bütün gönülleri huzura kavuşturmalı. Bütün engelleri bertaraf etmek için, İ'lâ-yı kelimetullah maksadıyla, *"İ'lâ-yı kelimetullah"*ı esaret altında kalmaktan kurtarmak, onun yapıl-

masını bütün insanlıkça prensip olarak kabul etmek, fikir ve düşünce hürriyetine giden yolları açmak için, *Hz. Muhammed Mustafa* (sav), kendisine, Mekke'de insanca yaşama hakkı tanımayan o gözü dönmüş kâfirlere son darbesini indirecekti.

Ayrıca, müslümanların, o güne kadar kazandıkları bütün mal ve menalleri ellerinden gitmişti. Zira, Allah Resûlü ve arkadaşları Mekke'den uzaklaştırılırken, beraberlerinde fazla bir şey götürememiş, mallarını mülklerini, servetlerini Mekke-i Mükerreme'de bırakmış, öyle hicret etmişlerdi. Ve, Mekkeliler, müslümanların gözlerinin önünde, bu malları develerin sırtlarına yükleyip, Şam'a, Yemen'e götürüyor ve satıyorlardı. Şimdi Medine civarından geçecek olan kervandaki mallar onlarındı ve bunu mutlaka almalıydılar.

Bir de, sağda solda müslümanların önlerini kesen, onları tehdit eden, müslüman olan herkese akı-karayı seçtiren, kimilerini mızraklarla göğüslerini delen ve ciğerlerini dışarı çıkaran, kimilerini yurtlarından yuvalarından eden (tam bugünkü Jivkovların yaptığı gibi) düşmanlar mutlaka sindirilmeliydi. Evet, onlara son darbeyi vurmak suretiyle diyecekti ki; kuvvet onların elinde değil, kuvvet hakkın elindedir ve kim hakka teslim oluyorsa, Allah (cc) onu kuvvetli kılacaktır. Bugün olmasa da yarın, bütün kuvvetler, güçler hakkın eline geçecektir ve bir gün gelecektir ki, sözü hak söylecek, gönüllere hak düşüncesi hâkim olacak; insana ve insanla gelen yüce ma'nâya herkes temennâ duracak ve saygı gösterecektir. Ve, işte Hz. Muhammed (sav), bunun kavgasını veriyordu.

Bu arada, kavim ve kâbilelerden mütehayyir, ortada kalmış olanlar vardı. Bunlardan bazıları İslâm'a girmek istiyorlardı ama, Kureyş'in zulüm ve işkencesinden korkuyorlardı. Bu mütehayyir ve müteredditler, ayaklarını kaldırıyor, fakat adımlarını atamıyorlardı.

İşte, bunlara adım attırma sırası gelmişti. Kuvvetin Allah (cc)'ın elinde olduğunu ve kuvvet dengesinin Medine lehinde değiştiğini gösterecek ve onlara itmi'nân verecekti. *"Korkmayın, tasalanmayın, inanıyorsanız, yani mü'min iseniz, Allah (cc), er geç size fereç ve mahreç ihsan edecek; kapıları, pencereleri sonuna kadar açacak ve siz huzura, saadete, mutluluğa uyanacaksınız"* diyordu. O, böyle diyordu.. müteredditler de Bedr-i Kübrâ sonunda anlayacaklardı ki, artık kuvvetler yer değiştiriyor. Mekke'deki küfür yobazlarının bize yapacağı bir şey kalmadı diyecek ve Medine'ye, medeniyetin başkentine, medeniyet düşüncesiyle gelen O yüce insan, Hz. Muhammed Mustafa (sav)'ya yönelecek ve لاَ اِلَهَ اِلاَّ اللهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ *"La ilahe illallah Muhammedü'r-Resûlullah"* hakikatıyla yeni bir anlayışa uyanacaklardı.

a. Bedir'deki Kuvvetler

Allah Resûlü, sahih mağâzî ve siyer kitablarının nakline göre, Bedr'e 305 insanla çıktı. Bulunup bulunmadıkları ihtilaflı olanlarla bu rakam 313'e ulaşıyor.(77) Bazı kitablar bu rakamı Hz. Dâvûd'un arkasında, Câlût'la savaşan askerin sayısına denk tutarlar. Evet, bu iki dönemde de insanlığın kaderini değiştirme operasyonu yapılmakta, karanlığa karşı ışık ordusuyla gidilmekte, haniflik gerçeğinde, İshak zirvesiyle İsmail zirvesi temsil edilmekte olduğundan her iki ordunun sayısı da 313 olabilir.

Evet, Muhyiddîn İbn-i Arabî'nin Fusûs'un da anlattığı gibi, birinin başında hilafeti temsil eden Hz. Dâvûd, diğerinin başında ferdiyyet ve gavsiyyeti temsil eden makam-ı ferdiyyetin sahibi, ferd-ü ferîd Hz. Muhammed Mustafa (sav) vardı. Bedir ordusunun 2 adet süvarisi, 30-40 adet de devesi vardı. Müslümanların bu kadar az imkanlarına ve iki atlarına mukabil, karşı tarafın tam 200 atı bulunuyordu. Bir ata karşılık 100 at. Bir süvariye karşılık 100 süvari kavga edecektir. Müslümanların 310 askerine mukabil, karşı tarafın asker sayısı 1000'e yakındı.(78) Bu, her insanın, 3-4 insanla yaka paça olması demektir. Kureyş, o güne kadar, askerlik san'atı adına bilebildiği şeylerle donattığı bir orduyla.. yani o günün şartlarına göre tam tekmil ve musallah bir ordu nasıl olursa, işte o şekilde silahlandırılmış olarak gelmişti. Allah Resûlü ve ordusu ise, oraya kadar o, beş-on devenin sırtında nöbetleşe gelmişlerdi.. hem de 200 km'lik bir mesafe katederek... Bunları bilmekte fayda var; zira çöl, yaz, sıcak, Ramazan ayı, halk oruçlu ve 200 km'lik bir mesafenin aşılması... Çöl nedir? Bedir nerededir? Hacca gidenler bunu az çok bilirler. Bugün o yollarda benzin istasyonları var. Onları ve bazı vahamsı yerleri yok farzetseniz -ki bunlar çok yeni şeyler- gözünüzün kestiği kadar kum göreceksiniz. Yer yer fırtınalar uğuldayacak, sizi tehdit edecek ve siz bu arada iki aylık yolu birkaç güne sıkıştırmaya çalışacaksınız.. Hem de yürüyerek.

İşin bir diğer yanı da, müslümanlar, Kureyş kervanını tehdit gayesiyle yola çıkmışlardı. Ne var ki murad-ı ilâhî başkaydı ve onlar istemeyerek bu noktaya sevkolunmuşlardı. Allah (cc) Enfâl sûresinde kendi muradını şöyle anlatır:

وَاِذْ يَعِدُكُمُ اللّٰهُ اِحْدَى الطَّٓائِفَتَيْنِ اَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ اَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ اللّٰهُ

لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ * اَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ

77- İbn Hişam, Sîre, 2/333 vd; İbn Kesir, el-Bidâye, 3/383 vd..

78- İbn Kesir el-Bidâye, 3/317 vd.

"Allah iki taifeden birini size vâ'detmişti; siz kuvvetsiz olanın size düşmesini istiyordunuz. Oysa, suçluların hoşuna gitmese de hakkı ortaya çıkarmak ve bâtılı tepelemek için, Allah sözleriyle hakkı ortaya koymak ve inkârcıların kökünü kesmek istiyordu" (Enfâl, 8/7-8).

b. Buluşma Noktasına Doğru

Allah (cc), bunu murad ettiği için, müslümanların arzusu, niyeti başka olsa bile, evirip çevirdi ve onları kervanla değil de muharip birlikle karşı karşıya getirdi. Müslümanlar, kervanı takip edip, kıstırıp mallarını geri almak niyetindeydiler; halbuki Cenâb-ı Hakk onlara, bir daha ebedî olarak mallarını başkalarına kaptırmama yollarını açıyordu. Evet, müslümanlar, kâfirin başına öyle bir yumruk indireceklerdi ki, kâfir bir daha kendine gelemeyecek, sürekli sendeleyip duracaktı. Artık bundan böyle işte اَلْحَقُّ يَعْلُو وَلاَ يُعْلَى عَلَيْهِ fehvasınca, Hakk galebe çalacak ve hiç bir şey Hakk'ın üzerine çıkamayacaktı. Allah, bunu murad ediyordu, kim ne murad ederse etsin مَاشَاءَ اللّٰهُ كَانَ وَمَا لَمْ يَشَاءْ لَمْ يَكُنْ "Allah neyi murad ediyorsa o olur. Allah'ın olmasını murad etmediği de olmaz"; وَمَا تَشَاؤُنَ اِلاَّ اَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ **"Allah dilemedikçe siz hiçbir şeyi isteyemezsiniz"** (İnsan 76/30, Tekvir, 81/29) esaslarına göre.. Allah (cc), Bedir'e gidilmeyi murad buyurmuştu. O'nun Habîb-i Edib'i de bunu seziyordu. Gökler bir başka türlü bakıyordu o mübarek Ramazan'da adım adım Kadir Gecesine doğru gidilirken, zemin bir başka türlü tebessüm ediyordu. Hatta Bedr'e vardıkları zaman, orada kendi sınırları dahilinde, sekîne yağmurunun yağması, başka bir ma'nâ ifade ediyordu. Toz toprak yatışmış... kuyular su ile dolmuş ve yağmur damlalarıyla beraber âdeta melekler de inmişti.. vakıa, melekler de inmiş ve mü'minlerin nişanlarını takıp, size benzemek için böyle yaptık demişlerdi. Ve o gün, mü'minlerin parolası "Ehad! Ehad!" dı.[(79)] Herkes "Allah bir!" deyip kükreyecekti. Urbaları bembeyaz, tıpkı kefenler gibi. Çünkü oraya gelirken; "nerede düşmanla karşılaşırız, nerede onunla yaka paça oluruz ne olur ne olmaz, bizi biraz ötede hûri ve gılmanlar karşılayacak" deyip, Arafat'ta hacıların elbiseleri gibi bembeyaz urbalar giymiş öyle geliyorlardı. Öyle bir geliyorlardı ki görmeye değerdi..

Bu mübeccel sefere iştirak edememe burukluğunu yaşayanlar da vardı. Rüyasında bile Resûl-i Ekrem'in yanından ayrılmayı düşünmeyen Enes bin Nadır da bunlardandı.. Bulunamamış ve bir sene bu hicranla

79- İbn Hişam, Sîre 2/287.

yanıp tutuşmuştu. Hicran ki en müessir duadır. İsterseniz, ben de sizlere, ızdırap ve hicran talebinde, masiva ile alâkalı hicran talebinde bulunayım: *(Allah (cc), ızdırabı, çileyi, hicranı zihinlerinize, kalplerinize saçsın ve uykularınızı kaçırsın!)* Evet, perişan milletimiz ve sizin gibi düşünen perişan milletler için ızdırap içinde yatıp kalkma, ızdırapla inleyip durma, öyle müthiş bir duâdır ki, bin rekat namaz kılsanız, hatta bu namazı Ka'be'de eda etseniz bin defa tavafta bulunsanız, sonra da el açıp yalvarsanız yine ızdırap duasının ve muzdaribin duasının seviyesini tutturamazsınız. Evet ızdırapla ağzınızı açıp "ya Rabbî" demediniz ama, ızdırabınız size uyumayı haram kıldı. Sabaha kadar fasılasız düşünüp durdunuz. "Ah benim Türkistan'daki kardeşlerim, ah benim Afganistan'daki kardeşlerim! Kimbilir yine hangi bacımın baş örtüsüne el uzatıldı? Kimbilir nerede hangi anam, kıstırıldı ve ırzına tecavüz edilmek istendi? Cumâbâlâ'daki kardeşlerim, Gümülcine'deki kardeşlerim, Sofya'daki kardeşlerim, İskeçe'deki kardeşlerim!. Ve camilerin izi bile kalmayan o koca sultanların camilerle donattığı Kavala'daki kardeşlerim! Ve daha neredekiler neredekiler..."

Evet ızdırap öyle müthiş bir duâdır ki, bu duâ Allah'a doğru teveccüh ederken, bütün gök ehli "amin" der. Izdırap, mü'minin kıymetler üstü kıymete ulaştığı bir andır. Ve o an mutlak duayla daha da verimleştirilmelidir. O ân ki, insanın şakakları zonklar, kasıklarına sancı girer ve ellerini kasıklarına koyup ızdırapla döner. Çünkü o anda din kardeşleriyle ve kendi gibi düşünenlerle beraberdir. Zaten biz de, bunu gerçekleştirmek için varız. Bunu yapamayacaksak bizim için yerin altı da birdir, üstü de birdir. Zilletle yaşamaktansa; yani, benim insanımın, benim milletimin hakkına tecavüz edilecek de benim elimden birşey gelmeyecekse bizim için yerin altı yerin üstünden daha hayırlıdır.

Sahâbe de Bedr'e işte bu anlayışla güle oynaya gelmişlerdi. Çünkü önlerinde Cennet vardı.. ebediyet vardı ve Allah hoşnutluğu vardı. Melekler, o gün onların o tavırlarını öyle beğenmişlerdi ki, onlar "Ehad! Ehad!" dedikçe âdetâ semâlar deliniyor ve aşağıya tabur tabur melek iniyordu. Sanki daha Bedir başlamadan, Bedr'in zaferini kutlamak ve o zafer adına bir şehrâyin, bir donanma gecesi tertip etmek için melekler yeryüzüne iniyorlardı. Gören görüyordu; başlarında beyaz sarıklar ve sırtlarında beyaz urbalar. Niçin beyaz urbalar? Çünkü sahâbe Bedr'e gelirken beyaz urbalarla gelmişti. Dillerinde parola, "Ehad! Ehad!" Evet, böyle karşılıyorlardı oraya gelirken, ruhları gibi simsiyah elbiseler içinde gelen Mekke müşriklerini ve kocamış küfür babalarını.

Bedr'e güle oynaya gelen Sahâbenin biri, güle oynaya bir ağacın

başına çıkmış hurma yiyordu. Allah Resûlü'nün: "Bugün kim Allah'a îman ederek ve sevabını Allah (cc)'tan bekleyerek burada savaşıp ölürse cennete girer" beşaretini duyunca dakika fevt etmeden elindeki hurmaları savurdu ve: "Bunların eliyle ölmekle cennete gireceksem, bu cana minnet" dedi, sonra da düşman saflarına dalıverdi. O gün bu sahâbi Bedir'de muradına ermişti."(80) Esasen bu arzu, onların müşterek duygu ve düşünceleriydi. Onun için oraya şevk-u tarap içinde gelmişlerdi.. Bu, öyle önemli bir dinamiktir ki hiçbir gücün bunu aşması mümkün değildir.. ve işte bu asker, bu ruh, bu şuur içinde hazırlanmıştır. Böyle güle güle ölüme giden askerle savaş edilmez! Çünkü o âdetâ elinde iki can taşıyor, yani dünyayı da ukbâyı da hakir görüyor ve sadece "Allah" diyor, yollara düşüyor. Başa çıkılmaz bu ihlas ve rıza topluluğuyla..

c. Sistemli Ordu

Bedir sayesinde çöl, aynı zamanda sistemli bir ordu görüyordu. Bu ordu sayesinde çapulculuk tarihe karışacak ve dünya bir yeni sistemle tanışacaktı. Zira, bu ordunun başında, insanlığa sistem getiren, nizam getiren, âhenk getiren insan vardı.

... وَوَضَعَ الْمِيزَانَ * اَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِزَانِ * وَاَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ

(Rahmân, 55/79) gibi âyetlerle, insana bakan, onu anlatan bir sûrede üç defa mizanın, dengenin, âhengin ehemmiyetini anlatan Allah (cc), mizan emrini, mizan disiplinini en güzel şekilde temsil eden Hz. Muhammed Mustafa (sav)'yı bir mizan ve denge insanı olarak, düzenli bir ordunun başında Bedr'e göndermesinden daha tabii ne olabilirdi!

Keşif kolları vardı ve cahiliye bunu bilmiyordu. Bu keşif kolları, doğrudan doğruya hayatın içinde, öylesine pişmiş, yetişmiş kimselerdi ki, böyle ikinci bir kadro göstermek mümkün değildi.

Bu keşif kolları, 20'ye yakın seferiyle çölü didik didik etmiş ve sırf bir tatbikat olsun diye değil, doğrudan doğruya hadiselerle boğuşa boğuşa yetişmişlerdi. Hasımları ile karşılaşma, onlarla yüz yüze gelme.. açıktan açığa onlarla hesaplaşma ve yer yer en mahrem noktalara kadar sokulma.. en has toplantı yerlerinde velvele olup inleme.. evet, bütün bunların hepsi onları öyle yetiştirmiş ve öyle bilemişti ki.. aynı eğitimden geçmeyen birinin onlarla baş etmesi mümkün değildi. Düşman nerededir? Düşman haberlerini ulaştıran ulaklar nerededir? Kervan nerededir? Yol emniyeti nasıl temin edilir? Bütün bunları çok iyi biliyorlardı. İlk

80- Buhârî, Mağâzî, 17.

defa çölde, hatta belki de insanlık tarihinde, böyle yıldırım hızı ile hareket eden keşif kolları *Hz. Muhammed* (sav) sayesinde gün yüzüne çıktı. Nasıl mı? Bakın, askerlik ve istihbaratla iştigal etmemiş o Zat, bir ordu tertip ve teşkil ediyor. Yol emniyeti sağlanıyor. 200 km'lik bir mesafeyi yaya ve deve yürüyüşü ile katediyor. Ve bununla beraber yolda herhangi bir engelle karşı karşıya kalmıyor; çünkü O'nun o yıldırım timleri, o âna kadar çölü, 20 defa taramışlar "Rota şurasıdır, güvenli yol burasıdır-şurasıdır" tesbitini yapmışlar ve bu sayede bir yabancı kuşa, kendilerine ters bakan bir kartala dahi rastlamadan Bedr'e kadar emniyet içinde gelmişlerdir. Ve bu çok önemli bir mes'eledir.

d. Kuyuların Bulunduğu Noktaya Doğru

Ordunun ârâm edeceği yer, Bedir kuyularının başıdır. Düşman da orayı yakalamak isteyecektir. Düşman, iki yüz atlısı ile, hızla oraya doğru gelmektedir. Ama, ferâset ve akıl almaz hız, mü'minleri onların önüne geçirmiştir. O havalide Bedir, suyun bulunduğu tek yerdir. Ve bu suyun başı müslümanlar tarafından tutulmuştur. Böylece Kureyş, bir kere daha felç edilmiş oluyordu. Bu esnada keşif kolları, kervan nerede, onu da iyi takip ediyorlar. Burada işi hallederlerse, onun hakkından da gelmeyi düşünecekler; zira o kervanda, Mekke'de bıraktıkları mallar var. Onu mutlaka istirdat etmelidirler. İşin hukûkî gereği olarak mallarını, gasbedenlerin ellerinden geriye almalıdırlar. Mü'minler, bu mülâhaza ile plânlar yapıyorlardı ama, Allah (cc), başka bir şey murad etmişti. Küfür, bütünüyle sindirilecek ve bir daha başkaldıramayacakdı.

Allah Resûlü, ordusunu, sağ-sol-merkez birliklerine ayırmıştı.. ve bu, o güne kadar bilinen şeyler de değildi. Bunlardan, merkez Muhâcirin ve Ensârın ileri gelenlerinden teşkil edilmişti ki bunlar, Allah Resûlü'ne ölümüne biat etmiş kimselerdi. Tek başlarına da kalsalar, verdikleri sözden dönmeleri mümkün değildi. İşte, merkez kuvvetine böyle insanlar yerleştirilmişti.

Bu insanların başına da yine birçok defa rüşdünü ispat etmiş Hz. Ali ve Sa'd b. Muaz (r.anhuma) getiriliyordu. Bunlardan biri Muhacirinin, diğeri de Ensar'ın başına getirilmişti.[81]

Hz. Ali ki, husûsî faziletle sahâbenin en büyüğü idi. Umûmî fazilette ilk üç halifenin, ondan üstün olduğuna dair umûmî kanaat ve ittifak vardır. Fakat husûsî durumu, Allah Resûlü'ne cibillî yakınlığı, o haneye ait bazı esrara vukûfiyeti, Allah Resûlü'nün neslinin ondan devam etme-

81- İbn Hişam, Sîre 2/264.

si ve bütün evliyanın sertâcı, ibtihâcı olması.. evet bütün bu durumlarda, onun bir eşi daha yoktu. Yedi yaşında müslüman olmuştu. Küfrün tozu toprağı onun eteklerine asla bulaşmamıştı. 9 yaşlarındaydı ki, Allah Resûlü, Kureyş'in ileri gelenlerine: "Bana içinizde yardımcı olacak kim var?" dediğinde elindeki su testisini bırakıp, eliyle göğsüne vuran ve:"Ben varım ya Resûlallah" sözleriyle kükreyen bir yiğitti.[82] Yaşı 17'ye ulaşdığında ve Allah Resûlü hicret edeceği zaman ona, kendi yerine yatmayı, yani ölmeyi teklif etmişti.. etmişti de bu çiçeği burnunda delikanlı, bu teklifi cennete dâ'vet gibi, sevinerek kabul etmişti.[83] Evet, Hz. Ali, hayatında hiç tereddüt soluklamamış bir insandı ve bu koçyiğit, Bedir'de Muhâcirîn'in başında bulunuyordu. İsabetine kurban olayım. Allah Resûlü nasıl da adam seçmesini biliyordu!

Sad b. Muâz (ra)'a gelince, o da ayrı bir fazilet âbidesiydi. Sadâkatı herkesçe müsellemdi. Ve daha sonra aldığı yara sebebiyle ölüm yatağına düşünce, söylediği sözler, bunun en güzel şahidiydi. O gün şöyle demişti: "Allahım, eğer Senin uğrunda bir savaşa daha iştirak edeceksem beni yaşat. Yoksa beni hemen huzuruna al."[84] Ve o hastalığında vefat etmişti. Cenazesi teşyi' edilirken, Allah Resûlü, parmaklarının ucuna basa basa yürüyordu. "Niye ya Resûlallah?" diye soranlara da: "Bütün gök ehli, bu cenazeyi teşyi için indi, yere basmaya utanıyorum" cevabını veriyordu.[85] Bu ne seçme, bu ne yerinde intihapdır!

Ve, işte bunlar, merkezi tutuyorlardı. Kumandan, zilletle yaşamaktansa izzetle ölümü tercih edecek insan olursa, asker kaçar mı? Onun, kellesini verdiği yerde asker vermez mi? Zaten, asker de şehitlik arayarak gelmişti oraya kadar! Allah Resûlü de bu merkezin içinde yani bu etten kemikten kalede muhât bulunuyordu. O'nun kılına bile dokundurmazlardı vallahi! Çevresindeki bu ölüm idealli insanlar, bütünüyle bertaraf edilmeden O'na ulaşmak mümkün değildi.

İşte O, böyle bir merkezin başında bulunuyordu. Merkezin umûmî bayrağını Mus'ab bin Umeyr taşıyor.[86] Bu ne müthiş manzara, bu nasıl seçmedir! Uhud'da inen bir kılıç, sağ kolunu götürüyor, sancağı sol eliyle tutuyor. Bir kılıç da o kolunu götürünce, "Allah Resûlü'ne karşı, tek kalkanım kaldı, vur bir de boynuma vur" diyen ukbaya göre programlanmış

82- Müsned, 1/159.

83- İbn Hişam, Sîre, 2/127.

84- Hâlid Muhammed Hâlid, Rical Havle'r-Resûl, s. 632.

85- Buhârî, Menakıbu'l-Ensâr, 12; Müslim, Fezâilus-Sahâbe, 123 vd..

86- İbn Hişam, Sîre, 2/264.

bir ruh[87] Mus'ab (ra), elinde bembeyaz bayrakla merkezde duruyor. Sağ cenah, sol cenah güzelce tabiyelenmiş ve az ilerde öncü kuvvetler yerlerini almış emir bekliyorlar. Arkadan da redif takımlar geliyor. Başlarında Kays İbn-i Ebî Sa'd (ra).. teker teker tırnaklarını sökseniz "of" demeyecek kadar mukavim ve kararlı bir insan...

Öyle bir sistemle geliniyor ki o güne kadar, o günün erkan-ı harpleri, böylesini ne görmüşler, ne de biliyorlar! Zaten Kureyş'in belini kıran hususlar da işte bunlardı.. Allah Resûlü'nün, oraya değişik bir sistemle gelmesi, daha baştan onların köhne sistemlerinin hiçbir işe yaramadığını ilan ediyordu. Allah Resûlü, farklı bir sistemle; onlar ise, darmadağınıklık ve eski usullere mukayyet idiler. Ayrıca Allah Resûlü, ordusunun içinde bulunuyordu ki, bu da müslümanlar için ayrı bir güç, ayrı bir dinamizm kaynağıydı. Zaten: "Ölürsek beraber ölürüz. Kanım kanınızın; canım da canınızın önündedir" demişlerdi. İmamın, raiyetine emniyet ve güven telkin etmesi çok önemlidir. Ve Allah Resûlü bunu en iyi şekilde yapmıştı: "Canım canınızın önünde; kanım kanınızın önünde, size ilişirlerse Bana ilişmiş sayılırlar!" demişti.. diyordu ve bu sözler onların kulaklarında çınlarken, O da, onların aralarında dolaşıyor ve aralarında yürüyordu. Zaten oraya kadar develere nöbetleşe binerek gelmişlerdi. (Canım çıksın, keşke ayağını başımıza bassaydı) iki kişi de, O'nun bindiği deveye binerek oraya ulaşmışdı. Bu zatlar fevkalâde üzülüyor ve: "Senin namına biz yürüyebiliriz, Sen bin" diyorlardı; ama, Allah Resûlü, onlara şöyle cevap veriyordu: نَحْنُ نَمْشِي عَنْكَ بِاَقْوَىٰ مِنِّي وَلَا اَنَا بِاَغْنَىٰ عَنِ الْاَجْرِ مِنْكُمَا *"Siz kuvvet bakımından Benden daha kavî değilsiniz. Ecr ü sevaba ihtiyaç bakımından da ben, sizden daha müstağni değilim."*[88] Evet bunu zaman ve mekanın Efendisi söylüyordu: "Siz benden daha kavî değilsiniz. Ecr ü sevaba ve cennet ihtiyacına karşı Ben de sizden daha müstağni değilim." Bu Emirler Emiri, öyle insanlar içinde, insanlardan bir insan olmuşdu ki, onlarla oturup kalkıyor ve yanlarından hiç ayrılmıyordu. Onlarla aynı sofraya oturuyor, aynı yemeğe kaşık çalıyor ve aynı yeri paylaşıyordu.

Eşitlik ve müsâvât, Fransız ihtilalinden beri insanların dillerine pelesenk ettikleri bir kelime. Acaba o günden beri eşitlik denen, müsâvât denen şeyi hiç gören var mı?!. Onu sadece Saâdet Asrı'nın insanı tanıdı hem de Hz. Muhammed Mustafa (sav) vasıtası ile. Hayatının en sıkıntılı döneminde, gökler bütün kapılarını O'na açtı ve O'nu bağrına bastı. Evet

87- İbn Sa'd, Tabakat, 3/120.

88- Müsned, 1/411,418,422,424.

O, Mi'râca çıktı, cennet hûrileri teşrifatçı gibi yollara döküldü, melekler başlarını kaldırım taşları gibi ayaklarının altına koydular ve Nizamî'nin dediği gibi: "Yarım hilal, atının ayakları altında nal haline geldi." Cennet: "Kal, gitme!" dedi; fakat O, yine de dönüp insanların arasına geldi. Büyük velî Abdu'l-Kuddüs bu hadiseyi zikreder ve yeminle şöyle der: "Hz. Muhammed (sav), kimsenin, ulaşamadığı yerlere ulaştı, Allah'a yemin ediyorum ki, ben oralara çıksa idim bir daha geriye dönmezdim." Ve bunu bir başka velî değerlendiriyor: "İşte nebî ile velî arasındaki aşılmaz, büyük mesafe." Nasıl aşacaksın ki O, Hz. Muhammed Mustafa (sav)'dır. Evet O, Allah katında bu durumda, görüldüğü gibi, kendisini insanlardan bir insan saymakta ve her halinde insanlarla beraber olmaktadır. İnsanlık, müsâvâtı O'nunla gördü. Ve bir gün bulacaksa yine O'nunla bulacaktır. Bu beklenti, hukukun kendi özünden kaynaklanıp gelişen kaçınılmaz bir realitedir. Ve işte çöl, bu orduyu, çok önemli bu yanıyla da görüyor. Çöl için bu büyük şeref.. o gün çölün etekleri mücevherlerle doluyor ve bu çöl o gün cennet bahçeleri kadar izzet ve şerefe ulaşıyordu.

Allah Resûlü, orduyu bizzat kendisi tanzim edip mevzilerine yerleştirdi. Ardından merkezde büyükçe bir kuyu kazdırdı. Bu kuyuya, harp müddetince yetecek kadar su dolduruldu. Daha sonra da diğer kuyuların hepsi körletildi.[89] Düşman kuyulara güvenip, hazırlıksız gelecek ve kuyuların durumunu görünce de tamamen kolu-kanadı kırılacaktı ve öyle de oldu..

Ordunun tanzim şekli mükemmel olduğu gibi, hareket tarzı da fevkaladeydi. Askerler, nerede ok, nerede mızrak ve nerede kılıç kullanacaklarını çok iyi biliyorlardı. Sağ cenah ne zaman, sol cenah ne zaman harekete geçecek, arka kuvvetler ne zaman müdahalede bulunacaklar, hepsi zamanlama açısından çok güzel ayarlanmıştı.

Hele Efendimiz'in kendi otağını kurduğu yer, o kadar üstün bir ferâsetle seçilmişti ki, en büyük erkan-ı harp -ki bu O'ydu- ancak bu kadar isabetli bir yer seçebilirdi. Bütünüyle harp sahasına hakim bir yere otağını kurdurdu. Sağ cenah, sol cenah, arka kuvvet, olduğu gibi görünüyordu. Ayrıca göndereceği haberler ve askerlere ulaşması gereken taktikler anında duyurulabilecekti. Artık, herşey tamam, az sonra harp başlayacak.. ve müşriklerin o musallah kuvveti karşısında, 5-10 şehitle, kendilerinden 3-4 kat daha fazla düşmanı hâk ile yeksân edip geçecek. Daha öncede işaret edildiği gibi, Efendimiz o gün askerlerine parola da vermişti. Herkes "Allah bir" ma'nâsına "Ehad! Ehad!" diyecekti. Ehad,

89- İbn Hişam, Sîre, 2/272.

Allah (cc)'ın ismidir. Allah (cc)'tan başkasına "Ehad" denmez. Ehad zatında birdir. قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ ki, tevhid-i ulûhiyet ve tevhid-i rubûbiyeti ifade eden bu mübarek sûrede: **"De ki Allah birdir"** (İhlâs, 112/1) denilmektedir. O, öyle birdir ki, ikincisi yoktur. "Vahid" in ikincisi, "İsneyn" dir. Ama "Ehad" in ikincisi yoktur. Ehad, rakamlar içinde tektir. İkincisi, üçüncüsü olmaz. Yani Allah isneyniyeti muhal birdir. O gün parola "Ehad! Ehad!"dır. Ve onlar "Ehad! Ehad!" dedikçe, sanki verâların verâsından bir ses onlara; "Lebbeyk kullarım!" demektedir. "Ehad" isminin parola olarak seçilişinde bir hikmeti bu ise;

İkincisi de: Parola, Mekkeli tarafından o güne kadar bilinmeyen bir hususdu. Mü'minler bu sayede hem birbirleriyle irtibat sağlıyor, hem de hep bir ağızdan ve tek ses halinde, öyle gür bir sedâ çıkarıyorlardı ki müşriklerin kalbi korkuyla çarpıyordu. Zaten hepsinin üzerinde kefen bezleri gibi beyaz elbiseler, onlara ayrı bir dehşet salıyordu. Hak cephesi ise "Ölümü hangi köşede yakalayabiliriz", düşüncesi içinde idiler. Evet, mü'minler sadece bunun hesabını yapıyorlardı.

e. İlk Mübareze

Genel tanzim mahfuz, teker teker her strateji için anında kararlar veriliyor ve Allah Resûlü tarafından tatbike sunuluyor ve bunlarda hiçbir falso olmuyordu. Önce üç mübâriz çıkardı Allah Resûlü. Ensardan olan bu üç mübâriz, çok önemli kimselerdi. Ölüme susamış ve durmadan şehâdet arayan bu insanlar, değil o anda karşılarına çıkacak müşriklerle, Herküllerle, Gılgamışlarla bile savaşabilirlerdi. Fakat Kureyşliler gururla: "Biz Medine'nin rençberleriyle, çobanlarıyla savaşmayız" deyip kendilerini helak edecek kibre sığındılar. Allah Resûlü'nün beklediği de buydu. Bilemeyiz, belki taktiği de oydu. Bunu siyer yazmıyor ama, zihninde hazırlamış olduğunda şübhe yok. O, قُمْ يَا حَمْزَةُ "Kalk yâ Hamza!", قُمْ يَا عُبَيْدَةُ "Kalk yâ Ubeyde!", قُمْ يَا عَلِيُّ "Kalk yâ Ali!" diyecektir. Bu ordular kadar büyük üç insanın, ikisi amca çocuğu birisi de amcası. Ölüme ilk gönderdiği insanlar kendisine neseben en yakın olanlar!.. Karşı taraftan da üç mübâriz çıkmıştır: Utbe, Şeybe ve Utbe'nin oğlu Velid. Ve düşman son şokla karşı karşıyadır. Bu en güçlü kabile reisi, iki kardeş ve oğulları Bedr'in ortasında kılıçtan geçirilince, düşmanda moral kalmayacak ve bozguna sürükleneceklerdi.. ve mübâreze esnasında öyle de oldu. Karşı tarafın üç mübârizi de, birer bozgun imzası gibi Bedr'in ortasında cansız yatıyorlardı. Müslümanlar şehid namzedi Ubeyde'yi, moral bozma mevkiinden alıp, amcazade-

si Cennet Rehberinin huzuruna getirmişlerdi.[90] Düşmanın morali bozulmuş; dövüşmeden daha çok dövünüyor.. harp edeceğine çapulculuk yapıyordu. Bir kere, aralarında Utbe'nin, Şeybe'nin ve Velid'in gayretiyle harekete geçen insanlar vardı.. bunların ölmesi, diğerlerini paniğe ve öfkeye sevketmişti.

Hedefler farklıydı

Her ağızdan bir ses çıkmaya başlamış.. ve orduda ahenk tamamen bozulmuştu.. bu ise onları, müslümanların ok ve mızraklarına, sonra da kılıçlarına hedef olmaya doğru sürüklüyordu. Allah Resûlü, onlara, şuûrlarını alt üst edecek şekilde öyle bir darbe vurdu ki, şaşkın şaşkın sağa-sola koşuyor ve ne yapacaklarını bilemiyorlardı.. zaten, oraya gelirken de bir mefkûreleri yoktu. Kitle ruh haleti değerlendirilmiş ve kinin, nefretin, öfkenin önünde sürüklene sürüklene oraya gelmişlerdi. Allah Resûlü ise Bedr'e, yüksek bir mefkûre, yüksek bir gâyeyi takiben gelmişti: İ'lâ-yı Kelimetullah. Evet, mefkûre çok önemlidir. Ebu Cehil'in, Şeybe'nin, Utbe'nin, İbn-i Ebî Muayt'ın, Umeyye İbn-i Halef'in, niçin savaştıkları belli değildi. Onlar bir hınçla orada insan öldürmeye gelmişlerdi. Yapacakları bu şeyle Kâ'be'nin izzeti yükselmeyecek, çevrelerindeki insanlar arasında itibarları artmayacaktı. Eskiye göre hiçbir kazançları yoktu.. olamazdı da, zira oraya bir kinle, bir nefretle, bir gayzla gelmişlerdi.

Müminler ise, yüksek bir gâyeyi tahakkuk ettirmek için oradaydılar: Evet, Allah (cc)'ın yüce adını, cihanın dört bir yanında bayraklaştırma düşüncesi, onların varlık gayesiydi. Herkesin kalbi bu duygu ile atıyordu ve böyle bir da'va için ölünse idi değerdi. Çünkü Allah (cc) için ölüyorlardı. Allah (cc) için ölünce de gidip Allah (cc)'a ulaşacaklardı. Allah (cc)'ı bulan, hiçbir şey kaybetmemiş, aksine pek çok şey kazanmıştır. İşte her mü'min, böyle bir düşünce ve böyle bir mefkûre ile savaşıyor ve bu mefkûre ile hayatı istihkâr edip hafife alabiliyordu. Karşı taraf ise, hayatı en önemli şey sayıyor ve âdetâ yaşamak için yaşıyordu. Şayet Bedir, onlar için zafer olsaydı, Ebu Cehil yemin etmişti: İçki içecek, kadın oynatacak ve eğlenecekdi.[91] Oysa müslümanlar orada namaz kıldı, duâ etti, Allah (cc)'a kurbiyyet yollarını araştırdılar. İşte iki topluluk arasındaki fark, biri âdeta semalarda ve huzur içinde, diğeri ise çukurların en derininde ve ızdırapla kıvrım kıvrım.

90- İbn Hişam, Sîre, 2/277.

91- İbn Kesir, el-Bidâye, 3/317.

f) Ümmetin Firavnu Yıkılıyor

Abdurrahman bin Avf (ra) anlatıyor: "Bedr'in tam kızıştığı andı. Allah Resûlü'nün bir avuç kum alıp düşmanın yüzüne saçtığı ve "Yüzleri kararsın" buyurduğu anda âdeta kelle alınıyor, kelle veriliyor ve her şey kelleler üzerinde dönüyordu. Tam o sırada yanıma sülün gibi iki delikanlı süzülüverdi. Belki de, boyları tutsun diye, Bedr'e gelirken parmaklarının uçlarına dikilenlerdi. 15-16 yaşında iki delikanlı.. biri, sağımdan sokuldu ve bana şöyle dedi; 'Bana Ebu Cehl'i gösterir misin amcacığım.' Sordum: 'Ne yapacaksın?' Cevap verdi: 'Allah (cc)'a söz verdim. Allah Resûlü'nün bu düşmanını görürsem öldüreceğim.' (Şimdiye kadar îmanın, îman nurunun önünü engelleyen, Kur'ân nurunun neşredilmesine mânî olan bu karanlık ruhu, yemin ettim, vallahi görürsem öldüreceğim.) Öbürü ondan saklıyordu durumunu, sol kulağıma eğildi, O da 'Amca! Bana Ebu Cehl'i gösterir misin?' diye soruyordu. Ona da aynı soruyu sordum, ondan da aynı cevabı aldım. Derken, bir aralık Ebu Cehl'i gördüm.. Parmağımla işaret ettim.. Elimi daha indirmemiştim ki, bir küheylân gibi Ebu Cehl'in yanında bitivermişlerdi.. az sonra da, birkaç kılıç darbesi ile onu yere indirmişlerdi." İçlerinden biri ciddi yaralanmıştı. Koca yiğit yaralanmıştı ama, insanlık tarihinde küfrü temsil edenlerden biri ve Allah Resûlü'nün "Bu ümmetin Fir'avunudur" dediği en büyük kâfir de yıkılmıştı.[92] Bu yiğitler, *Avf İbni Haris, Muavviz İbni Hâris* ki, iki kardeşti. Daha net tanımak isterseniz, bunlar, Uhud vak'asında, oğullarını, kocasını, kardeşini şehit verdikten sonra, Allah Resûlü'nün cübbesine dudaklarını koyup da كُلُّ مُصِيبَةٍ بَعْدَكَ جَلَلٌ "Senden sonra bütün musibetler çok hafiftir." diyen Sümeyra (r.anha)'nın oğullarıydı.[93] Ana oydu, oğullar da bunlar.. Bir cehalet tepesini aşmış, öbür tarafa geçmişlerdi. Uhud'da umduklarını bulmuş ve Allah (cc)'a gidip ulaşmışlardı. Aslında onlar, Bedr'e gelirken de işte bu yüksek ideâlle gelmişlerdi. Sözün özü: Allah Resûlü kendisine bütün bir hayat boyu kötülük yapan, insanlığa, hakikata, ilme ve irfana, bunlardan öte îman ve İslâm'a karşı tavır alan işte bu küfür yobazlarına karşı ilân-ı harp ediyor ve onlarla hesaplaşıyordu. Ama, hesaplaşmada, son sözü söyleyeceği âna kadar, adımlarını öyle isabetli, öyle dengeli atıyordu ki, ne bir arıza, ne bir kusur, ne bir falso ne de fiyasko. Sanki Bedr'e 50 defa gidilmiş; düşmanla 50 defa karşılaşılmış ve sanki o tatbikat, o stratejiler 50 defa tatbik edilmiş gibiy-

92- İbn Hişam, Sîre, 2/280-287; İbn Kesîr, el-Bidaye, 3/350 vd.

93- İbn Hişam; Sîre, 3/105; İbn Kesir, el-Bidaye, 4/53-54.

di. Evet hiçbir yanlışlık yapılmamıştı. Gül bahçesinde yürüyor gibi oraya kadar gelinmiş.. Allah (cc)'ın inayet ve keremiyle de zaferyâb olunmuştu.

Zafer, ayrı bir zaferi doğurur. Zira; salih daire içine girilmiştir. (Bu tabir, bazıları tarafından yadırganabilir. Herkesçe bilinen "fasit daire" tabiridir. -Şimdi de ona, kısır döngü diyorlar.- İsterseniz, biz de bunun zıddına olarak, "salih daire"ye "velûd döngü" diyelim..) Salih daire, iyiliğin iyilik doğurması, fâsit daire ise, kötülüğün kötülük doğurmasıdır. Yaptığımız bir yanlışlık, karşımıza değişik komplikasyonlar ve yeni yanlışlıklar, çıkaracak, o da bir başka komplikasyon, bir başka yanlışlık, o da daha bir başka komplikasyon, başka yanlışlık.. derken sürüp gidecek. Evet, silâhlar çok iyi hazırlanmış, iyi tabyelenmiş ise, karşınıza hep iyi şeyler çıkaracaktır. "İyilikler, yine iyi şeyler doğurur" hikmeti, Allah Resûlü'nün ifadesidir.[94] Bedir zaferi, bir iyiliktir. Ruhta, gönülde, düşüncede iz bırakacak müthiş bir iyilik ve bir hayırdır. Bu yolda, can pazarında canını pazara çıkarıp mücadele edenlerin, Allah (cc), önlerine bin hayır yolunu birden açtı. Sanki onlara: "İstediğinizden yürüyün. Yürüdüğünüz her yoldan zafere gideceksiniz" diyordu ve öyle de oldu.

g. ...Ve Hezimet

Müşrikler, yedikleri bu darbeyle, artık belleri kırılmış ve Allah Resûlü, her an âdeta bir balyoz gibi tepelerinde idi. Uzun zaman bu korku onlara yetti. Eğer, bazı Ebu Cehil taraftarları, yoğun bir tahrik ve propagandaya girmemiş olsalardı, Uhud'da müslümanların karşısına çıkmaya hiç kimsenin ne cesareti ne de isteği vardı. Kureyş'in Uhud hareketi, bir intikam, bir hınç çıkışıydı. "Ya devlet başa ya kuzgun leşe." "Ne olursa olsun bunlarla bir kere daha savaşalım" diyorlardı. Hind'in Ebu Süfyan'ı tahrikleri, bunun en çarpıcı örneğidir. O, şöyle diyordu: "Benim babam öldü, amcam öldü, kardeşim Velid öldü. Sen böyle avrat gibi içeride oturuyorsun; bir avratla beraber oturacağıma, gider annemle otururum." Kadınlar, her gün ağlıyor, elbiselerini yırtıyor, avurtlarına bıçak atıyor, yüzlerinden kan akıtıyor ve erkekleri tahrik ediyorlardı. Bir senelik bu tahrik, gözü dönmüş bir sürü müşriki tahrik etti ve Uhud'da müslümanların karşısına çıktılar. O fasla ayrıca döneceğiz.

Evet, Allah Resûlü, Bedir'de öyle bir balyoz indirmişdi ki kafalarına, bir daha müslümanlarla karşılaşmayı hiç mi hiç düşünmüyorlardı ama, içlerinde öyle bir kin, bir nefret hasıl olmuştu ki, hiçbir şey onu yatıştıramıyordu. Vakıa, Allah Resûlü, Bedr'in sonunda onlara bir cemilede bu-

94- Buhârî, Cihad, 37; Müslim, Zekât, 121-123.

lunmuş, onların kırılan gururlarını, rencide edilen onurlarını tamir etmek istemişti. Meselâ; bütün esirler, zincirler içinde Allah Resûlü' nün huzuruna getirildiğinde o güne kadar Müslümanlara kötülük yapmış bu insanların hepsi kılıçtan geçirilebilirdi. Oysaki, Efendimiz, o derin şefkatiyle bunları affetmeyi yeğlemiş ve *"Bunları bağışlayalım"* demiştir. Vakıa Cenâb-ı Hakk, esirlerin bağışlanmasındansa, bedelle bırakılmalarını tavsiye edecekti; ama, Resûlullah'ın tavrı böyle incelerden inceydi. O gün bir kısım esirler de okuma-yazma bilmeyen on Medineliye okuma-yazma öğretip salıverileceklerdi. Allah Resûlü'nün bu davranışı da neticesiz kalmayacaktı..

h. Esirlerin Bağışlanmasındaki Hedefler

Evet, bu bir cemileydi.. Bir kere, ölüm bekleyen bu insanlara fidye teklifi, onları seve seve fidye vermeye sevketmişti. Zaten verdikleri; bir zaman müslümanların Mekke'de kalan mallarından alıp-çaldıkları şeylerin karşılığıydı.

İkincisi: O güne kadar Medine'de, okuma-yazma oranı çok düşüktü. Halbuki bu insanlar, ilmin ve dinin neşrine namzettiler. Onun için okuma-yazma öğrenmeye herkesten daha çok ihtiyaçları vardı. Ayrıca, Mekkeli ile Medineli arasındaki kültür farkı, bu sayede Medinelilerin lehine değişecekti.

Üçüncüsü: Medine'de okuma-yazma öğretmek için kalan bu insanlar, İslâmiyeti yakından görüp inceleme fırsatını bulacaklardı.. ve Mekke'ye döndüklerinde de, hepsi, Allah Resûlü adına, kendi hanelerini fethedebileceklerdi. Zira, Allah Resûlü, o müthiş civanmertliğiyle onların hepsinin gönlüne girmiş sayılırdı.

Düşünün ki, Ebu Cehl'in kardeşi İbn-i Hişâm, müslüman olacağı güne kadar, bir daha Allah Resulü'ne karşı hiçbir muharebeye iştirak etmedi. O, Efendimiz'den öyle bir mürüvvet ve insanlık görmüştü ki, artık O'nun karşısına çıkmaktan utanıyordu. Ve bu durum, hemen hepsinde müşterek bir duyguydu.

Dördüncüsü: Bu esirlerin yakınları ve akrabaları, hergün hayatlarından endişe edip durdukları bu insanları, kıllarına dahi dokunulmadan birden bire karşılarında görünce, onların gönüllerinde de ılık bir muhabbet havası esmeye başlamıştı. Çünkü, kendileri Müslümanlara neler yapmış ve neler yapmak istemişlerdi ama, işte O, şimdi küfür babalarına böyle davranıyordu. Bir Mekkeli bunu kendi öz evladına dahi göstermemişti ve gösteremezdi de. Bu civanmertlik, hem Mekkelileri, hem de ci-

vardaki müttefikleri iyiden iyiye büyülemiş ve eritmişti. Gönüller öyle fethedilmişti ki, eğer Bedir'den sonra, Ebu Cehil kalsaydı, Benî Mahzûm'da Ebu Cehil hanesinde kafir olarak sadece o kalacaktı. Zira o hane içinde bile herkesin sinesi yumuşayıvermişti. Benî Ümeyye'nin sert siması Ebu Süfyan bile, artık yumuşak davranıyordu. Hind gibi, babasını, amcasını ve kardeşini kaybetmiş bir hanımı olmasına rağmen, bu akıllı ve zeki adam Uhud'da kararlaştırılan ikinci Bedr'e çıkmamıştı. Eğer bir yumuşama söz konusu olmasaydı, daha ciddi kötülükler söz konusu olabilirdi.

Evet, Allah Resûlü, Bedir'le bir salih yola girmiş bulunuyordu. Zira o gün, zalim zalimdi. Hakim olduğu kuvvetin hakkını edâ etme noktasını yakaladığı zaman, beyinleri eziyor, ciğerleri de dişleri arasında çiğniyordu. Nitekim böyle bir fırsatı yakaladığı zaman Hind, Hz. Hamza (ra)'nın ciğerlerini yamyam gibi çiğnemişti.[95] Fırsat bulsaydı Bedir'de de aynı şeyi yapardı. Ama müslümanın eline böyle bir fırsat geçince, müslümanca davranıyor ve yüksek insanlık örnekleri veriyordu. Herkesin, nefret ve antipati toplayacağı bir yerde o sempati topluyordu. Bu, bir Hz. Muhammed (sav) fetânetiydi. Ve biz zaten cephelerde O'nun iyi bir erkan-ı harp olmasını yine bu fetânetinin bir buudu olarak ele alıyoruz.

ı. Zaferi Getiren Sebepler

Sebepler açısından, Allah Resûlü'nün Bedir zaferini, şu sebeplerle irtibatlandırıp inceleyebiliriz: Bir kere Allah Resûlü, askerlik adına çok iyi tabyelenmişti. Tek kumandanın emri altında, beraber ve müşterek hareket eden, tek ağıza bakan, tek komutla harekete geçen bir orduyla Bedr'e gelmişti. Bu orduda, fevkalâde bir moral ve müthiş bir îman gücü vardı. Bu îman gücüyle, Cennet yamaçlarını açıkça dünyada bile görüyorlardı. Hatta bu asker, Bedr'in tepelerinde gezerken, adımını, cennetin yamacına mı atıyor, yoksa Bedr'in yamacına mı bunun farkında değillerdi. Bedr'e işte böyle bir îman ve moral gücüyle gelinmişdi. Ayrıca, bu askerlerin hepsi de emre itaatteki inceliği kavrama şuuruyla dopdoluydular. Bazılarının kelleleri gitse bile, bu şehidlerin yanındaki insan, emir almadan o mevzuda birşey yapmayacaktı. Herkes, Allah Resûlü'nün emirlerine kulak kesilecek ve dikkat edecekti. Evet, emrin bir merkezden çıkması, muharebenin gelişme seyri içinde çok önemlidir. Bunun için Allah Resûlü gerekli olan şeyi yapmış ve bu merkezî otoriteyi çok sağlam bir blokaj üzerine oturtmuştu. Ayrıca, çok mükemmel bir haber ağı kurmuştu. Otağını kurduğu yerden her tarafı rahatlıkla gözetliyor.. yer yer iniyor, askerlerinin arasında dolaşıyor.. ve cephede kendine göre gevşek-

95- Müsned, 1/463.

lik gördüğü yerlerde bizzat bulunuyordu ki bunu Hz. Ali (ra), نَحْنُ نَلُوذُ بِرَسُولِ اللّٰهِ ﷺ وَهُوَ اَقْرَبُنَا اِلَى الْعَدُوِّ "Biz Resûlullah'a sığınıyorduk; O, düşmana en yakın idi."[96] sözüyle anlatmaktadır.

Ama, hele bir O'na dokunmaya görsünler, etten kemikten bu kaleye toslar ve dağılır giderlerdi. Evet O, hep onların arasında bulunuyor ve onlara moral veriyordu. Aralarında geziyor ve: "Allah (cc) sizinle beraberdir ve sizi teyid edecektir" diyordu. Bu moral gücüyle, bu itaat ve inkıyat anlayışıyla herkes dimdikti. Cennete gidiyor gibiydiler.

Zaten, o günün şartlarına göre tam bir askerî düzen vardı. İyi tabyelenme, sağ cenah nedir, sol cenah nedir, merkez nedir, merkez kuvveti nedir, ihtiyat kuvveti nedir? Bunlara verilecek cevap, askerliğin tâ kendisidir. Ve o gün, Allah Resûlü, bütün bu unsurları yerli yerince yönlendirmiş bir askerdi. Mesela; askerlik itaattir; bütün acemi eğitimi süresince askeri itaata alıştırırlar. Evet, emre itaatteki incelik çok önemlidir. "Yat!" yatacaksın, "kalk!" kalkacaksın. Allah Resûlü, askerlerini oraya gelinceye kadar zaten itaata alıştırmıştı. Orada da komutan otağı hümâyunu Bedr'in bir tepesine yerleştirmiş herşeyi oradan gözetliyordu. O, emir veriyor ve onlar da emre itaat ediyorlardı. Zaten, askerini oraya kadar, öyle bir îmanla yetiştirmiş ki, âdeta bu savaş, hayatı istihkar edenlerle, hayata talip olanlar arasında yapılmaktaydı. Birileri, gül bahçesinden gül koparmak istiyor, öbürü de kanını döküp gül büyütmek, gül yetiştirmek istiyorlardı. Biri: "Hayatın şu yükünü sırtımda taşıdığım yeter, açılsa da cennet kapıları girsem ve onun yasemenliklerinde reftâre yürüsem." Öbürü de: "Ah bir sapasağlam geriye dönebilsem, bir içki içsem, bir rakkâselere raksettirsem ve hayattan kâm alsam" diyordu.. evet, burada, hayatı istihkar edenlerle hayatın kulları savaşıyordu. Bu, cemaat karşısında, darmadağınık yığınların savaşıydı.. ve savaşın neticesi daha baştan belliydi. Çünkü burada nizamla nizamsızlık savaşıyordu. Arzettiğim gibi, ordunun içinde bir gedik açılır, ya da bir yerde bir diş kırılır veya bir yaralanma olursa, Allah Resûlü, hemen orayı takviye buyurur ve askerler, Allah Resûlü'nü önlerinde görünce daha bir civanmerdâne savaşırlar ve o gedik hemen kapanıverirdi. Zaten sürekli taktik farklılığı kudsilerin en belirgin vasfı. Öyle ki Bedr'e gelirken de, çok farklı taktikle gelinmişti. O bunları çok fazla yazıya da dökmüyordu; Zira yazıya dökülen taktiklerin, karşı tarafça elde edilmesi her zaman muhtemeldi. Allah Resûlü, kafasında olan-

96- Müsned, 1/86.

ları öyle planlıyordu ki, en hassas ölçüleri dahi nazardan kaçırmıyordu. Bugün, haritalar üzerinde yazılıp çizilen.. ve taslak planlarla ancak ifadesi mümkün olan manevraları O, hep kafasında kuruyor, ânı ve zamanı gelince de, kafasında kurup planladığı hususları takbik ediyordu. Bedr'e öyle bir strateji ile gelmişdi ki, düşman düşünüyor, taşınıyor, 50 tane casus gönderiyor ve bir şey koparamıyordu. Harbin sonuna kadar, Allah Resûlü nasıl hareket edecek, ne yapacak, nasıl davranacak, sırdaşları ve has kumandanları müstesna kimsenin bundan haberi yoktu. Oysa ki, düşman hep karambole savaşıyordu. Allah Resûlü'nün ordusu ise, gözü açık, nereye ok atacak, mızrağı nereye salacak her hususda bilerek hareket ediyordu. Evet, strateji çok önemlidir.. Ve ben; günümüze ait bazı hususlar istisna edilecek olursa, bunca ilerlemiş olmamıza rağmen henüz bu seviyede bir stratejiye vâkıf olduğumuz kanaatinde değilim!

I. Cepheden Ayrılma Mü'minin İşi Değildir

Önemli bir diğer husus da, kendisinden emir geleceği âna kadar fertlerin, hissî hareket etmemeleri ve ölesiye oldukları yerde kalmalarıydı. Hatta bozgun mukadder olsa bile, "Kuzgun leşe" deyip yerlerinden ayrılmamalarıydı. Zaten, Kur'ân da onlara: يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوهُمُ الْاَدْبَارَ **"Ey îman edenler! Savaş için ilerlerken, inkâr edenlerle toplu halde karşılaştığınızda, onlara arkanızı dönüp kaçmayın"** (Enfal, 8/15) demiyor muydu?

Bir tek kişi bile kalınsa kaçılmayacaktı. Ben, ne zaman Viyana bozgununu hatırlasam, yüreğim sızlar ve kendi kendime şöyle derim: Keşke, Merzifonlu'nun etrafındakiler, son neferine kadar orada ölseydi de hiçbirisi kaçmasaydı. Kimbilir belki de orada idbâr, ikbâle dönebilirdi. "Kızıl elma" tarih boyunca alınamadı; belki de alınabilirdi. Ama, hayat tatlı görülünce ve ölüm de endişe edilen bir husus haline getirilince, hatta cennet ve îman, mü'minin nazarında ikinci, üçüncü mesele haline gelince; dahası dünya, mü'minin gözünde büyüyünce Allah (cc), mü'minin mehâbetini aldı.. mü'min, mehâbetsiz kalınca da kafir gelip galebe çaldı. Artık, mü'mini görseler dahi ondan korkmuyorlar, gözünün içine baka baka onu aldatıyor ve onunla alay ediyorlar.

Mü'mine, harp meydanından kaçmak yakışmaz. O, orada doğranabilir ama, yine kaçmaz. Tarih bunun binlerce misaliyle doludur. Ve hepsi de bu civanmertliği ve gözüpekliği âdeta Bedr'in arslanlarından öğrenmişlerdir. Bu savaş, ileride geleceklere de örnek olması bakımından çok önemlidir.

Yermük'te 20 bin kahraman, 200 bin Bizanslıya karşı savaşmıştı. O da Bedir gibidir. Tabii ki bu zafer aynı ruh ve şuûru, paylaşan insanların omuzunda bayraklaşmıştı. Düşünün ki o gün, Yermük'te, binlercesi gibi oldukça farklı bir kahraman daha vardır. Adı, Kabbas b. Eşyem... Öğle vakti ayağı bir kılıç darbesiyle kopar da bundan hiç haberi olmaz. İkindi vaktine doğru, zafer mü'minlerin lehinde neticelenmiştir ve bu bahadır, attan inmek istemektedir. Her zaman olduğu gibi ayağını yere doğru atarken boşluğa gider ve yere yuvarlanır. Ne olduğunu anlamak için doğrulup ayağa kalkmak isteyince, işi anlar; o gün ayağı kendinden önce cennete gitmiştir. Ve, seneler sonra torunu, Ömer b. Abdülaziz'in huzurunda kendini tanıtırken şöyle der: "Ey Halife! Ben öyle bir dedenin torunuyum ki o, öğle vakti ayağı koptuğu halde ancak, akşama doğru haberdar olabilmişti..."

Öyle savaşıyordu ki ne dünya, ne de ukbâ umurlarında değildi. Onlar, Yûnus'un diliyle, "Bana Seni gerek Seni" diyor, her yerde O'nu solukluyorlardı.

Savaşta kaçmak, büyük bir cürümdür. Bu mevzuda Cenâb-ı Hakk, bir ölçü getirmiş ve geri çekilmeler, ancak bu ölçü çerçevesinde değerlendirmeye tâbi tutularak tecviz edilmiştir. Ve hiç kimse bu ölçüyü kendi hevâ, heves ve düşüncesine göre yoruma tâbi tutamaz. Ölçü şu âyetle çerçevelenmiştir:

وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ اِلاَّ مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ اَوْ مُتَحَيِّزًا اِلَى فِئَةٍ
فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللهِ وَمَاْوٰيهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ

"Tekrar savaşmak için bir tarafa çekilmek veya bir başka topluluğa katılmak maksadı dışında, o gün arkasını dönüp kaçan kimse, Allah'tan bir gazâba uğramış olur. Onun varacağı yer de cehennemdir. Bu ne kötü bir dönüştür" (Enfal, 8/16).

Mu'te'nin kahramanları, geriye döndüklerinde, Allah Resûlü'nün huzuruna çıkamamışlardı. Hepsi de hicap içindeydi. Kendilerini harp kaçağı şeklinde mütalâa ediyor ve saklanıyorlardı. Efendimiz ise, onları bağrına bastı ve yukarıdaki âyetle onlara teselli verdi. "Siz kaçmadınız. Bana dehalet ettiniz. Toparlanıp yine gideceksiniz"[97] dedi. Evet, eğer geriye çekilme olacaksa komutanın emriyle ve bu mülâhaza içinde olacaktı.[98]

4229 ١ — عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [شَاوَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ حِينَ بَلَغَهُ إِقْبَالُ أَبِي

97- Ebu Davud, Cihad 96; Tirmizi, Cihad 36; Müsned, 2/70,86.

98- M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 2/39-59.

سُفْيَانَ. فَتَكَلَّمَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ، فَأَعْرَضَ عَنْهُ. ثُمَّ تَكَلَّمَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ، فَأَعْرَضَ عَنْهُ فَقَامَ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ، فَقَالَ: إِيَّانَا تُرِيـــدُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ؟ فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ أَمَرْتَنَا أَنْ نُخِيـــضَهَا الْبَحْرَ لأَخَضْنَاهَا، وَلَوْ أَمَرْتَنَا أَنْ نَضْرِبَ أَكْبَادَهَا إِلَـى بَرْكِ الْغِمَادِ لَفَعَلْنَا. قَالَ: فَنَدَبَ ﷺ الـنَّاسَ. فَانْطَلَقُوا حَتَّى نَزَلُوا بَدْراً وَوَرَدَتْ عَلَيْهِمْ رَوَايَا قُرَيْشٍ وَفِـــيـــهِمْ غُلَامٌ أَسْوَدُ لِبَنِي الْحَجَّاجِ فَأَخَذُوهُ. فَكَانَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ يَسْأَلُونَهُ عَنْ أَبِي سُفْيَانَ وَأَصْحَابِهِ. فَيَقُولُ: مَالِي عِلْمٌ بِأَبِي سُفْيَانَ، وَلَـكِنْ هٰذَا أَبُو جَهْلٍ، وَعُتْبَةُ، وَشَيْبَةُ، وَأُمَيَّةُ بْنُ خَلَفٍ، فَـــإِذَا قَالَ ذٰلِكَ ضَرَبُوهُ. فَقَالَ: نَعَمْ أَنَا أُخْبِرُكُمْ. هٰذَا أَبُو سُفْيَانَ فَإِذَا تَرَكُوهُ فَسَأَلُوهُ. قَالَ: مَالِي بِأَبِي سُفْيَانَ عِلْمٌ. وَلَكِنْ هٰذَا أَبُو جَهْلٍ، وَعُتْبَةُ، وَشَيْبَةُ، وَأُمَيَّةُ بْنُ خَلَفٍ فِي النَّاسِ. فَـإِذَا قَالَ هٰـذَا أَيْضــــاً ضَرَبُوهُ، وَرَسُولُ اللّٰهِ ﷺ قَائِمٌ يُصَلِّي. فَلَمَّا رَأَى ذٰلِكَ انْصَرَفَ. قَالَ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَتَضْرِبُوهُ إِذَا صَدَقَكُمْ، وَتَتْرُكُوهُ إِذَا كَذَبَكُمْ؟ قَالَ: فَقَالَ رَســـولُ اللّٰهِ ﷺ هٰذَا مَصْرَعُ فُلَانٍ. قَالَ: وَيَضَعُ يَدَهُ عَلَى الأَرْضِ هَاهُنَا وَهَاهُنَا. قَالَ: فَوَاللّٰهِ مَا مَاطَ أَحَدٌ مِنْهُمْ عَنْ مَوْضِعِ يَدِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

« الرَّوَايَا » جمع رواية وهي المزادة، والمزاد هنا الجمال التي تحمل الرواي.

و« المَصرعُ » موضع القتل.

وقوله: « مَا مَاطَ » أي ما مال ولاعدل.

1. (4229)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kendisine Ebu Süfyan'ın gelmekte olduğu haber verilince, ashabıyla istişare etti. Önce Ebu Bekr (radıyallahu anh) konuştu. Ondan yüzünü çevirdi (iltifat etmedi). Sonra Hz. Ömer (radıyallahu anh) konuştu. Ondanda yüzünü çevirdi. Derken Sa'd ibnu Ubâde (radıyallahu anh) (Resulullah'ın maksadı sezerek) ayağa kalktı ve "Ey Allah'n Resulü, biz (Ensârîler)i mi kastediyorsunuz? Nefsimi kudret elinde tutan zâta yemin ederim, eğer bize bineklerimizi denize sürmemizi emredecek olsanız, mutlaka (gözümüzü kırpmadan) daldırırız. Bize onlara binip Berkı'l-

Gımâd'a gitmemizi emretseniz onu da yaparız!" dedi. Bunun üzerine Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* halkı hazırladı. Yola çıktılar ve Bedr'e kadar gelip indiler.

Orada, *Kureyş*'in su almaya gönderdiği kimselerle karşılaştılar. İçlerinde *Benî Haccâc*'a ait siyâhî bir köle vardı. Onu yakaladılar. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabı *Ebu Süfyan* ve arkadaşları hakkında bilgi soruyorlardı. Köle:

"Ebu Süfyan hakkında bilgim yok. Ancak (burada) Ebu Cehil, Utbe, Şeybe ve Umeyye İbnu Halef var!" dedi. O böyle söyleyince ashab onu dövdü. O da: "Evet, ben size haber veriyorum. Bu Ebu Süfyan'dır!" dedi. Onu bıraktıkları zaman başkaları sordular. O yine:

"Ben Ebu Süfyân hakkında bir şey bilmiyorum, lakin burada halkın içinde Ebu Cehil, Utbe, Şeybe, Umeyye İbnu Halef var!" dedi. Böyle söyleyince onlarda aynı şekilde dövdüler. Bu esnada Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaz kılıyordu. Bu hali görünce namazı bıraktı ve: *"Nefsimi kudret elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun, size doğruyu söyleyince onu dövüyorsunuz! Yalan söyleyince de bırakıyorsunuz"* dedi.

Râvi der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* elini koyarak *"burası falancanın öldürüleceği yer, şurası feşmekancanın öldürüleceği yer"* diye teker teker gösterdi."

Râvi der ki: "Allah'a yemin olsun onlardan hiçbiri, Aleyhissalâtu vesselâm'ın elini koyduğu yerin dışına sapmadan, gösterdiği yerlerde öldürüldüler." [Müslim, Cihad 83, (1779); Ebu Dâvud, Cihâd 125, (2681).]

AÇIKLAMA:

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın istişâre yaparken Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer'i dinleyip onların konuşmalarına fazla iltifat etmemesi, bunların muhacir olmasından ileri gelmiş olabilir. Zira, umumî açıklama kısmında belirttiğimiz üzere, bidayette yapılmış olan antlaşma mucibince, Medineliler gazvelere iştirak etmek mecburiyetinde değildi. Ancak bu sefer Aleyhissalâtu vesselâm Kureyş müşriklerinin karşısına daha güçlü çıkabilmek için Medinelilerin de gazveye katılmasını arzu ediyor olmalıdır. Ancak istiyordu ki, bu teklif onlardan gelsin.

Ensâr (radıyallahu anhüm)'ın iki liderinden biri olan Sa'd İbnu Mu'âz, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tavrından, Onun gerçek maksadını sezmiş olmalı ki, "Galiba bizi kastediyorsunuz" diyerek söz alır ve lideri olduğu kitle adına, Resulullah'a her hususta itaate hazır ol-

duklarını -önceki antlaşmaya rağmen- askerî bir sefere, mukateleye de hazır olduklarını beyan eder. 4231 numaralı rivayette de görüleceği üzere Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın savaşa can-u gönülden katılacağını işittiği zaman, sevincinden yüzü parlayacak derecede memnun kalacaktır.

Hadisenin, daha teferruatlı bir vechini İbnu İshak'tan takip edelim: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Safvâ nâm mevkiye gelince, Kureyş'in Bedr'e yöneldiği, *Ebu Süfyân*'ında beraberindeki (kervanla) paçayı kurtardığı haberi ulaştı. Bunun üzerine (kervanın önünü kesmek gayesiyle yola çıkmış olan Resulullah, durumun değiştiğini, Mekkelilerle savaşmak icabedeceğini anlayarak yanındaki) halkla istişare etti. Ebu Bekr kalkıp konuştu, güzel şeyler söyledi. Sonra Ömer kalktı, o da öyle yaptı. Sonra *Mikdad İbnu'l-Esved* kalkıp: "Biz sana Hz. Musa'nın kavminin ona söylediği gibi: "Sen ve Rabbin gidin savaşın, biz burada oturucularız" demiyoruz. Fakat diyoruz ki "Senin sağında, solunda, önünde yer alıp seninle birlikte küffara arşı savaşacağız. Seni hak ile gönderen Zât'a yemin olsun bizi Berki'l-Gımâd'a da sevketsen önünde savaşacağız" der. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Bana fikir beyan edin!" buyurur." Râvi der ki: "Bu sözü üzerine anladılar ki, Ensarı(n fikir beyan etmesini) arzu etmektedir. Aleyhissalâtu vesselâm onların muvafakat etmeyeceğinden endişe duyuyordu. Çünkü onlar kendisine, sadece şahsına kastedenlere karşı yardımcı olmak şartıyla bey'at etmişlerdi, düşman üzerine beraber yürümek şartıyla değil. Bunun üzerine Sa'd İbnu Muaz:

"Ey Allah'ın Resulu! Sen emredildiğin şeye hükmet, biz seninle beraberiz!" dedi. Onun bu sözü, Resulullah'ı sürûra ve memnuniyete garketti.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı bu endişeye sevkeden bazı tereddütlerin kendisine intikal etmiş olabileceğini ifade eden bir rivayeti *İbnu Hacer, İbnu Ebî Hâtim*'den kaydeder: Buna göre, Resulullah Medine'de iken kervanın yolunu kesmek gayesiyle halkı yola çıkarmış idi, durum değişip savaş ihtimali mevzubahis edilince, "Biz hazır değiliz, savaşa tâkatımız yok" itirazı yükselir. Rivayet aynen şöyle: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* biz Medine'de iken bize dedi ki:

"Ben Ebu Süfyan'ın kervanının haberini aldım. Onun önünü kesmeye gelir misiniz? Allah onu bize ganimet kılabilir."

Biz bu teklife: "Evet! dedik ve yola çıktık. Bir veya iki gün yürüdükten sonra: *"Bizim haberimizi almışlar, savaş için hazırlık yapın!"* buyurdu. Biz:

"Hayır, vallahi bunlarla savaşacak mecalimiz yok" dedik. Resulullah, önce söylediğini tekrar etti. Bunun üzerine Mikdâd:

"Biz sana Benî İsrail'in Hz. Musa'ya söylediğini söylemeyiz. Bilakis: "Biz seninle beraber mukatele edeceğiz" diyoruz" dedi.

Ebu Eyyub der ki: "Biz Ensar takımı: "Keşke biz de Mikdad gibi söyleseydik" temennisinde bulunduk. Bunun üzerine Allah Teâlâ hazretleri şu âyeti indirdi. **"Nitekim Rabbin seni hak uğrunda evinden savaş için çıkarmıştı. Halbuki, müslümanların birtakımı bundan hoşlanmamıştı."** (Enfal 5).

Bazı rivayetler, *Mikdâd* (radıyallahu anh)'ın söylediği sözleri Sa'd İbnu Mu'âz'a söyletir ise de mahfuz ve makbul olanı Mikdâd'ın söylemiş olmasıdır.

4230 ٢ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [حدثني عمر بن الخطاب رضي الله عنه قال: لَمَّا كَانَ يَوْمُ بَدْرٍ نَظَرَ رسولُ الله ﷺ إلى المُشْرِكِين وَهُمْ أَلْفٌ، وأَصْحَابُهُ ثَلاثُمائَةٍ وتسعةَ عشرَ رجلاً. فاستقبلَ القِبْلَةَ ثُمَّ مَدَّ يَدَيْهِ. فَجَعَلَ يهتفُ بربِّه: اللَّهُمَّ أنجزلي ما وَعَدْتَنِي. اللَّهُمَّ آتِني اللَّهُمَّ إنْ تَهْلِكْ هذه العِصَابَةُ من أهلِ الإسلامِ لا تُعْبَدُ في الأرضِ. فما زالَ يهتفُ بربِّه مادّاً يديه حتّى سقطَ رداؤُهُ عن منكبيه. فَأَتَاهُ أبو بكرٍ فأخذ رداءه فألقاهُ على منكبيه. ثُمَّ التزمه من ورائه وقال: يا نبيَّ الله كَفَاكَ مُنَاشَدَتُكَ رَبَّكَ، فإنَّه سينجزُ لك ما وعدك. فأنزلَ اللهُ تعالى: إذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فاستجابَ لكُمْ أنِّي مُمِدُّكُمْ بألفٍ من الملائكة مُرْدِفِين: فأمدَّهُ اللهُ تعالى بالْمَلاَئكَةِ]. أخرجه مسلم والترمذي.

«العِصَابَةُ» الجماعة من الناس.

و«المُنَاشَدَةُ» المسألة والطلب والابتهال إلى الله تعالى، وهي تفسير فجعل يهتف بربه.

و«مُرْدِفِينَ» أي متتابعين يتبع بعضهم بعضاً.

2. (4230)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bana Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh) anlattı. Dedi ·ki: "Bedir günü olunca, Aleyhissalâtu vesselâm müşriklere bir baktı. Onlar bin kişiydiler. Halbuki ashabı üçyüzondokuz kişi. Hemen kıbleye yönelip, ellerini kaldırdı. Rabbine sesli olarak şöyle dua etmeye başladı:

"Ey Allahım! Bana vaadettiğin (zaferi) yerine getir. Allahım! Bana zafer ver! Ey Allahım, eğer ehl-i İslam'ın bu bölüğünü helak edersen artık yeryüzünde sana ibadet edilmeyecek!"

Ellerini uzatmış olarak yakarmalarına öyle devam eti ki, rıdası omuzundan düştü. Bunu gören Ebu Bekr (radıyallahu anh) yanına gelerek rıdâsını aldı omuzuna attı, sonra arkasından yaklaşıp:

"Ey Allah'ın Resûlü! Rabbine olan yakarışın yeter. Allah Teâlâ Hazretleri sana vaadini mutlaka yerine getirecek!" dedi. O sırada azîz ve celîl olan Allah şu vahyi inzal buyurdu: **"Hani siz Rabbinizden imdâd taleb ediyordunuz da, O da: "Muhakkak ki ben size meleklerden birbiri ardınca bin(lercesi ile) imdad ediciyim" diyerek duanızı kabul buyurmuştu"** (Enfâl 9). Gerçekten Hak Teâlâ Hazretleri o gün meleklerle yardım etti." [Müslim, Cihâd 58, (1763); Buhârî, Megâzî 4; Tirmizî Tefsîr, Enfâl (3081); Ebu Dâvud, Cihad 131, (2690).]

AÇIKLAMA:

Burada *Hz. Ebu Bekr* (radıyallahu anh)'ın Allah'a güveni Resulullah'ınkinden fazla gözükmektedir. Bu ise muvafık olmayan bir ma'nâ. Hattâbî şu açıklamayı yapar: "Hiç kimseye, Hz. Ebu Bekr'in Allah'a güveninin, bu halde Reslullah'tan fazla olduğu vehmine kapılması caiz olmaz. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı bu hale sevkeden husus, O'nun ashabına olan şefkatidir. Kalplerini takviye etmek istemiştir. Zira bu, Resulullah'ın onlarla yaptığı ilk ciddi savaştır. Burada teveccüh, dua ve yakarmalarda onların nefislerini teskin için mübâlağaya yer vermiştir. Çünkü onlar, Aleyhissalâtu vesselâm'ın duasının müstecab olduğunu biliyorlardı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Ebu Bekr'in, kendisine gelip artık yakarmayı bırakmasını söyleyince bırakmıştır. Zira Hz. Ebu Bekr'in itminan bulup mâneviyatının kuvvetlendiğini görünce, duasının kabul edildiğini anlamış oldu. İşte bundan dolayı Resulullah **"Yakında o cemiyet bozulacak, onlar arkalarını dönüp kaçacaklar"** (Kamer 45) diyerek duadan çıktı."

4231 ٣– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [شَهِدْتُ مِنَ الْمِقْدَادِ بْنِ الأَسْوَدِ مَشْهَداً لأَنْ أَكُونَ صَاحِبَهُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا عُدِلَ بِهِ. أَتَى النَّبِيَّ ﷺ وَهُوَ يَدْعُو عَلَى الْمُشْرِكِينَ يَوْمَ بَدْرٍ. فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ، إِنَّا لاَ نَقُولُ كَمَا قَالَتْ بَنُوا إِسْرَائِيلَ: اذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلاَ إِنَّا هٰهُنَا قَاعِدُونَ وَلٰكِنْ امْضِ وَنَحْنُ مَعَكَ عَنْ يَمِينِكَ وَعَنْ شِمَالِكَ وَبَيْنَ

يَدَيْكَ وَخَلْفَكَ فَرَأَيْتُ رسولَ اللهِ ﷺ أشْرَقَ وَجْهُهُ وَسَرَّهُ]. أخرجه البخاري.

3. (4231)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Mikdâd İbnu'l-Esved'in ağzından gayet kesin bir söz söylediğine şahid oldum ki, o sözün sahibi olmak, bana (sevabca) ona denk olabilecek her kıymetli sözden daha sevimlidir. O (Resulullah) bu sırada halkı müşriklere karşı Bedr'e katılmaya davet ediyordu. Resulullah'a gelerek dedi ki:

"Ey Allah'ın Resûlü! Biz, Benî İsrâil'in, (Hz. Musa'ya): "Sen ve Rabbin ikiniz gidin savaşın, biz burada otururcularız!" dediği gibi diyecek değiliz. Bilakis, "Sen hükmet! Biz sağında, solunda önünde ve arkanda seninle beraberiz!" diyoruz."

Bu söz üzerine Resulullah'ın yüzünün parladığını ve sevinçle dolduğunu gördüm." [Buhârî, Megâzî 4, Tefsîr, Mâide 4.]

AÇIKLAMA:

Babın ilk hadisi (4229) ile ilgili olarak kaydedilen açıklama bu hadisteki bazı noktaları vuzuh kazandıracaktır, oraya bakılsın.

4232 ٤ — وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَوْمَ بَدْرٍ: هٰذَا جِبْرِيلُ آخِذٌ بِرَأْسِ فَرَسِهِ عَلَيْهِ أَدَاةُ الْحَرْبِ]. أخرجه البخاري.

«أَدَاةُ الْحَرْبِ» آلتها وأراد بها السلاح.

4. (4232)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Bedir günü buyurdular ki: *"İşte Cebrâil aleyhisselam! Atının başından tutmuş, üzerinde de savaş teçhizâtı var, (yardımımıza gelmiş durumda)!"* [Buhârî, Megâzî 11.]

AÇIKLAMA:

Bedir savaşı, bazı müelliflerce menba-ı mucizat olarak tavsif edilecek kadar pek çok mucizenin yaşandığı, müşâhede edildiği bir gazvedir. İşte bu mucizelerden biri Cenab-ı Hakk'ın mü'minlere meleklerden ordularla yardım etmesidir. Bu husus, daha önce kaydettiğimiz âyetle de tescil edilmiştir (Enfâl 9).

Sadedinde olduğumuz hadis bu savaşa *Cebrail* aleyhisselam'ın da katıldığını göstermektedir. *İbnu İshak, Ebu Vâkid el-Leysî*'nin şu şehâdetini kaydeder: "Bedir günü ben müşriklerden bir adamın peşine düşüyordum, boynunu uçurmak için. Ancak kılıcım daha ona ulaşmadan kel-

lesi uçuyordu." Hz. Ali (radıyallahu anh)'tan da şu şehâdet rivayet edilmiştir: "Şiddetli bir rüzgar esti, böylesini hiç görmemiştim. Sonra şiddetli bir rüzgar daha esti. -Ravi der ki: "Zannederim bir üçüncü esintiden daha bahsetmişti."- Birincisi Cebrâil aleyhisselam idi. İkincisi Mikâil aleyhisselam idi, üçüncüsü de İsrafil aleyhisselam. Mikâil aleyhisselam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sağında idi. Orada Ebu Bekr de vardı. İsrâfil de solunda idi. Ben de orada idim."

Takıyyüddin Sübkî der ki: "Bana: "Cebrâil aleyhisselamın tek bir tüyü ile küffârı defetmeye kâdir olmasına rağmen, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte çok sayıda melaikenin savaşmasının hikmeti nedir?" diye soruldu. Şu cevabı verdim:

"Bu yapılan işin Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve ashabının olması, meleklerin de ordularda cari olan destek kuvvet gibi destek olmaları isteğine binaen böyle vâki olmuştur. Böylece zâhirî esbaba ve Cenâb-ı Hakk'ın kullarına tatbik ettiği sünnete burada da uyulmuş oldu."

4233 ٥ـ وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [خَرَجَ رسولُ اللّهِ ﷺ يومَ بدرٍ في ثلاثمائةٍ وخمسةَ عشرَ رجلاً من أصحابهِ فلمّا انتهى إليها قال: اللّهُمَّ إنّهم جياعٌ فأشبعهم. اللّهُمَّ إنّهم حفاةٌ فاحملهم. اللّهُمَّ إنّهم عراةٌ فاكسهم. ففتح اللّهُ له يومَ بدرٍ فانقلبوا حين انقلبوا، وما منهم رجلٌ إلاّ وقد رجع بجملٍ أو جملين، واكتسوا وشبعوا]. أخرجه أبو داود.

5. (4233)- *İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Bedir günü, ashabından üçyüzonbeş kişi ile yola çıktı. Bedir'e gelince:

"Allahım bunlar açtır, doyur! Allahım bunlar ayakkabısızdır, bindir! Allahım bunlar çıplaktır giydir!" diye dua etti. Allah Bedir günü fetih ve zafer müyesser etti. Savaş bitince döndüler. Savaşa katılanlardan her biri bir veya iki deve ile döndüler. Elbiseler giydiler, doydular da."[Ebu Dâvud, Cihâd 157, (2747).]

4234 ٦ـ وعن علي رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [لَمّا كانَ يومُ بدرٍ قاتلتُ شيئاً. ثُمَّ أتيتُ رسولَ اللّهِ ﷺ أنظرُ ما صنعَ فإذا هو ساجدٌ يقولُ: يا حيُّ يا قيّومُ برحمتكَ أستغيثُ. ثمَّ ذهبتُ فقاتلتُ شيئاً. ثمَّ جئتُ وهو على حالهِ ساجدٌ يقولُ: يا حيُّ يا قيّومُ

بِرَحْمَتِكَ أَسْتَغِيثُ. ثُمَّ رَجَعْتُ فَقَاتَلْتُ. ثُمَّ جِئْتُ فَإِذَا هُوَ كَذٰلِكَ حَتّٰى فَتَحَ اللّٰهُ عَلَيْهِ]. أخرجه رزين.

6. (4234)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bedir savaşı başlayınca bir miktar savaştım. Sonra Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına geldim. Ne yaptığına bakmak istiyordum. Secde etmiş, şöyle diyor buldum:

"Ey hayy (diri) olan, ey kayyûm olan (kainatı ayakta tutan) Allahım, rahmetinle sana sığınıyor yardımını taleb ediyorum!"

Oradan ayrılıp tekrar bir miktar daha savaştım, tekrar geldim, o hâlâ secde halinde idi ve:

"Ey hayy olan, kayyûm olan Allahım, rahmetinle sana sığınıyor, yardımını taleb ediyorum!" diyordu. Ben tekrar döndüm savaşmaya gittim. Bir müddet sonra yine geldim. Hâlâ aynı halde devam ediyordu. Allah zafer verinceye kadar bu halde devam etti." [Rezîn tahric etmiştir. İbnu Hacer, Hâkim ve Nesâî'nin rivayet ettiğini belirtir. (Fethu'l-Bari 8, 291).]

AÇIKLAMA:

Bedir Harbinin rivayetlere intikal etmiş dikkat çeken bir yönü, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın duasıdır. Alınması gereken bütün maddî, beşerî tedbirler alındıktan sonra Aleyhissalâtu vesselâm Rabbine yönelip dualar yapıyor, yalvar yakar oluyor, secdelere kapanıyor. Bu hali o kadar dikkat çekicidir ki, dualarının, muhtelif rivayetlerde farklı şekillerde yer aldığını görmekteyiz. 4230 numaralı hadiste, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), daha düşmanın çokluğunu görür görmez, omuzundan ridası düşecek derecede ellerini kaldırıp yakarmaya başladığını, aralıksız devam ettiğini, Hz. Ebu Bekr'in gelerek teselli ettiğini anlatmıştı. Bazı tariklerde iki rek'at namaz kıldıktan sonra o yakarışları yaptığı belirtilir. Râviler Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu esnada farklı dualar okuduklarını rivayet ederler:

★ *"Allahım beni yardımsız bırakma!"*

★ *"Allahım beni mahrum kılma, Allahım beni terketme, Allahım vaadettiğin nusreti diliyorum."*

★ *"Allahım işte Kureyş! Kibir ve azametle gelmiş, mücadele ediyor, Resûlünü tekzib ediyor. Allahım (bunlara karşı) vaadettiğin yardımı diliyorum."*

Sadedinde olduğumuz rivayette ise, Resulullah'ın uzun müddet secde hâlinde kalarak yakardığını, yalvardığını görmekteyiz.

Süheylî der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın duaya durup ısrarla devam ve gayretinin sebebi şudur: Çünkü o meleklerin savaşa giriştiklerini, ensarın da ölümü ararcasına düşmana saldırdıklarını görmüştü. Cihad ise bazan silahla olur, bazan da dua ile. Savaşın sünneti de, imamın, ordunun gerisinde yer almasıdır. O, burada nefsinin rahatı için değil, askerlerle birlikte savaşmak üzere bulunduğuna göre, onun da iki savaş şeklinden biriyle meşgul olması gerekirdi. O da böyle yaptı. İkinci şekli, duayı iltizam etti."

4235 ٧ – وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [مَرَرْتُ فَإذَا أَبُو جَهْلٍ صَرِيعٌ قَدْ ضُرِبَتْ رِجْلُهُ. فَقُلْتُ: يَا عَدُوَّ اللهِ، قَدْ أَخْزَىٰ اللهُ الآخِرَ. قَالَ: وَلاَ أَهَابُهُ عِنْدَ ذٰلِكَ. قَالَ: أَبْعَدُ مِنْ رَجُلٍ قَتَلَهُ قَوْمُهُ. فَضَرَبْتُهُ بِسَيْفٍ غَيْرِ طَائِلٍ. فَلَمْ يُغْنِ شَيْئاً حَتَّى سَقَطَ سَيْفُهُ مِنْ يَدِهِ. فَأَخَذْتُهُ فَضَرَبْتُهُ حَتَّى بَرَدَ فَنَفَّلَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ سَيْفَهُ]. أخرجه البخاري وأبو داود.

قوله: « فنفلني » إلى آخره من زيادة رزين.

قوله: « أبعَدُ » قال الخطابي: هو خطأ وإنما هو أعمد بالعين قبل الميم، وهي كلمة للعرب معناها: هل زاد على رجل قتله قومه؟ هوّن على نفسه ما حل به من الهلاك، ويجوز أن لا يكون خطأ: يعني أنك استعظمت أمري واستبعدت قتلى فهل هو أبعد من رجل قتله قومه.

وقوله « بَرَدَ » أي سكن، وأراد به الموت.

وقوله « فنفَّلني سيفه » أي أعطانيه زيادة على نصيبي.

7. (4235)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Bedir günü savaş meydanından) geçiyordum. Ebu Cehl'in ayağından isabet alarak yıkılmış olduğunu gördüm.

"Ey Allah'ın düşmanı! Ey Ebu Cehil, nihayet Allah seni de böyle rüs-vay etti!" dedim (ve ilaveten): "Bu halde ondan korkacak değilim!" dedim. (Ebu Cehil):

"Kavminin öldürdüğü kimseden daha şereflisi var mıdır?" diye cevap verdi. Ben, keskin olmayan bir kılıçla vurdum. Bu, bir işe yaramadı. Kendi kılıncı elinden düşünceye kadar vurdum. Onu alıp, onunla vurup geberttim. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onun kılıncını bana (ganimet hissemden fazla olarak) verdi." [Buhârî, Megâzî, 8, Ebu Dâvud, Cihâd 142. (2709).]

AÇIKLAMA:

Burada, İslâm'ın en azılı düşmanı Ebu Cehl'in ölümü anlatılmaktadır. *Ebu Cehil* bidayetten beri İslam'ın ve Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın en sistemli, en ısrarlı ve en merhametsiz düşmanı olmuştur. Bedir savaşını hazırlayan, hatta buna katılmak istemeyen Ümeyye İbnu Halef gibilerini de zorla dahil eden kimse idi.

Ebu Cehl'i yaralayıp yıkan kimselerin Afrâ adında bir kadının Mu'az ve Muavvız adlarında iki oğlu olduğu Buhârî rivayetinde gelmiştir. *İbnu Mes'ud*'un onu öldürüşü, ölüm anında ona söyledikleri *Ebu Cehl*'in verdiği cevap muhtelif rivayetlerde gelmiştir. Esas olan şu ki *İbnu Mes'ud* onu ölümüne yakın yakalamış ve kellesini koparıp Resulullah'a getirmiştir.

Aleyhissalâtu vesselâm Ebu Cehl'in öldürüldüğünü görünce: اَلْحَمْدُلِلّٰهِ الَّذِى اَعَزَّ الْاِسْلَامَ وَاَهْلَهُ *"İslam'ı ve müslümanları aziz kılan Allah'a hamdolsun!"* demiş ve bunu üç kere tekrar etmiştir.

Allah'ın dinine düşman olan kimin izzeti baki kalmıştır? Firavunlar, Nemrudlar, Şeddâdlar, Karunlar, Karl Markslar, Leninler, Maolar... Hepsinin sonucu hüsranla, kapanmış insanlık onları lanetle anmakta ittifak etmiştir. وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ Hayırlı son, müttakîlere!

4236 ٨– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [لَمَّا بَعَثَ أَهْلُ مَكَّةَ فِي فِدَاءِ أَسْرَاهُمْ بَعَثَتْ زَيْنَبُ فِي فِدَاءِ زَوْجِهَا أَبِي الْعَاصِ بْنِ الرَّبِيعِ بِمَالٍ. وَبَعَثَتْ فِيهِ بِقِلَادَةٍ لَهَا كَانَتْ عِنْدَ خَدِيجَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَدْخَلَتْهَا بِهَا عَلَى أَبِي الْعَاصِ. فَلَمَّا رَآهَا رَسُولُ اللهِ ﷺ رَقَّ لَهَا رِقَّةً شَدِيدَةً. ثُمَّ قَالَ: إِنْ رَأَيْتُمْ أَنْ تُطْلِقُوا لَهَا أَسِيرَهَا وَتَرُدُّوا عَلَيْهَا الَّذِي لَهَا؟ فَقَالُوا: نَعَمْ. وَكَانَ ﷺ أَخَذَ عَلَيْهِ أَوْ وَعَدَهُ أَنْ يُخَلِّيَ سَبِيلَ زَيْنَبَ إِلَيْهِ، وَبَعَثَ ﷺ زَيْدَ بْنَ حَارِثَةَ وَرَجُلاً مِنَ الْأَنْصَارِ فَقَالَ لَهُمَا: كُونَا بِبَطْنِ يَأْجِجَ حَتَّى تَمُرَّ بِكُمَا زَيْنَبُ فَتَصْحَبَاهَا حَتَّى تَأْتِيَا بِهَا]. أخرجه أبو داود.

8. (4236)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Mekke halkı, esirlerinin fidye-i necatlarını gönderdikleri zaman, (Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kerîmeleri) Zeyneb de kocası Ebu'l-Âs İbnu'r-Rebî'in fidye-i necâtı olarak mal gönderdi. Bunun gönderdikleri arasında Hz. Hatice (radıyallahu anhâ)'nin Ebu'l-Âs'la evlenmesi sırasında Zeyneb'e ver-

miş olduğu bir kolye de vardı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu kolyeyi görünce son derece duygulandı ve:

"İsterseniz Zeyneb'in esirini serbet bırakın ve kolyesini de ona iade edin!" buyurdular. Ashab: "Baş üstüne!" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm) Ebu'l-As*'dan Zeyneb'i kendine göndermesi [hicretine izin vermesi] hususunda söz aldı -veya Ebu'l-Âs... vaadetti- Aleyhissalâtu vesselâm ensar'dan bir zatla *Zeyd İbnu Hârise* (radıyallahu anhümâ)'yi, Zeyneb'i getirmek üzere gönderdi ve onlara: *"Batn-ı Ye'cic'e gidin. Orada, size Zeyneb uğrayacak, buraya gelinceye kadar ona refakat edin"* emir buyurdu." [Ebu Dâvud, Cihad 131, (2692).]

AÇIKLAMA:

Bedir esirlerinin bir kısmından fidye-i necat alınmış, bir kısmı meccânen serbest bırakılmış bir kısmı da müslüman çocuklara okuma yazma öğretme mukabilinde serbest bırakılmıştı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın damadı olan *Ebu'l-Âs* de meccânen serbest bırakılanlar arasında yer almıştır. Buna da, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın çok sevdiği merhume zevcesi Hz. Haticeye ait bir kolyenin fidye-i necât olarak gönderildiğini görmesi sebep olmuştur. Bu kolyeyi görünce fevkalâde duygulanan Hz. Peygamber, kolyenin sahibine iadesini ve *Ebu'l-Âs*'ın meccânen serbest bırakılmasını teklif ediyor ve Ashab bunu kabul ediyor. Resulullah, *Ebu'l-Âs*'dan zevcesi Zeyneb'in Medineye hicretine izin verilmesi hususunda söz alır.

Ebu'l-Âs sözünde duracak, Zeyneb (radıyallahu anhâ)'ya Medine'ye gelmesi için müsaade edecektir. Ancak Mekkeli müşriklerden bazıları, hicreti sırasında önünü kesip mani olmak isteyecekler ve bu arbede sırasında devesinden düşen hamile Zeyneb, düşük yapacaktır.

4237 ٩ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [خَرَجَ رسولُ الله ﷺ قبل بدرٍ فَلَمَّا كَانَ بِحَرَّةِ الْوَبَرَةِ أَدْرَكَهُ رَجُلٌ قَدْ كَانَ يُذْكَرُ مِنْهُ جُرْأَةٌ وَنَجْدَةٌ. فَفَرِحَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللهِ ﷺ حِينَ رَأَوْهُ. فَلَمَّا أَدْرَكَهُ قَالَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ: جِئْتُ لأَتَّبِعَكَ وَأُصِيبَ مَعَكَ. فَقَالَ ﷺ: تُؤْمِنُ بِاللهِ وَرَسُولِهِ؟ قَالَ: لاَ. قَالَ: فَارْجِعْ، فَلَنْ أَسْتَعِينَ بِمُشْرِكٍ. قَالَتْ: ثُمَّ مَضَىٰ حَتَّى إِذَا كَانَ بِالشَّجَرَةِ أَدْرَكَهُ الرَّجُلُ. فَقَالَ: كَمَا قَالَ أَوَّلَ مَرَّةٍ. فَقَالَ لَهُ ﷺ كَمَا قَالَ أَوَّلَ مَرَّةٍ. قَالَ ارْجِعْ فَلَنْ أَسْتَعِينَ بِمُشْرِكٍ. ثُمَّ رَجَعَ فَأَدْرَكَهُ

بِالْبَيْدَاءِ. فَــــقَالَ لَهُ كَمَا قَالَ أَوَّلَ مَرَّةٍ؛ وَقَالَ: هَلْ تُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: فَانْطَلِقْ فَانْطَلَقَ مَعَهُ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

9. (4237)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Bedir cihetine yola çıktı. Harratu'l-Vebere'ye varınca arkasından cüret ve Şecaatiyle tanınan bir adam ona yetişti. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashabı onu görünce sevindiler. Adam kavuşunca Resulullah'a: "Ben sana uymak ve seninle birlikte yaralanmak için geldim!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Allah ve Resûlüne inanıyor musunuz?" diye sordu. Adam: "Hayır!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Öyleyse dön. Ben müşrikten yardım taleb etmem"* buyurdu.

Hz. Âişe devamla der ki:

"Adam gitti sonra bir ağacın yanında *Aleyhissalâtu vesselâm*'a yine yetişti ve önceki söylediğini yine söyledi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da önceki sözünü aynen tekrar etti:

"Geri dön, ben müşrikten yardım taleb etmem" dedi. Adam döndü. Ancak Beyda'da tekrar yetişti. Önceki söylediğini aynen yine söyledi. Resulullah da:

"Allah'a ve Resûlüne inanıyor musun?" dedi. Adam bu sefer: "Evet!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm da:

"Öyleyse yürü!" buyurdu. Adam orduya katıldı." [Müslim, Cihad 150, (1817); Tirmizî, Siyer 10, (1558); Ebu Dâvud, Cihad 153, (2732).]

AÇIKLAMA:

1- *Vebere:* Medine'ye dört millik uzaklıkta bir yer adıdır.

2- Burada Resulullah "Müşrikten yardım istemem" buyurmaktadır. Ancak daha önce 4214 numaralı hadiste geçtiği üzere Aleyhissalâtu vesselâm, henüz müşrik olan Safvân İbnu Ümeyye (radıyallahu anh)'tan kırk kadar zırh almıştır. Bunu esas alan hadisler, kâfirden yardım almanın câiz olduğunu söylemişlerdir. Üstelik Safvân'la ilgili rivayet buna nazaran muahhardır, yani nasih durumundadır. Âlimler, "kâfir yardım hususunda iyi niyetli ise, yardımına ihtiyaç da varsa, yardım almak caizdir, değilse, mekruhtur" demişlerdir.

İbnu Sa'd'ın Uhud savaşına çıkarken "Abdullah İbnu Ubey'in halîfi" olarak orduya katılmak isteyen bir grup yahudinin teklifini Resulullah

(aleyhissalâtu vesselâm)'ın reddederken ifade buyurdukları gerekçe, bu meseleye bir başka buud kazandıracağı için kaydediyoruz: لاَتَسْتَنْفِرُوا بِاَهْلِ الشِّرْكِ عَلَى اَهْلِ الشِّرْكِ "*Şirk ehline karşı şirk ehlinden yardım almayın.*"

Cevaz esas olsa da kâfirden yardım almamaya çalışmayı esas ittihaz etmelidir. Müslüman alınan yardımın, yardım yapana karşı bağımlılık, boynu eğrilik yapacağını bilerek, her hususta müstağni kalmanın gayreti içerisinde olmalıdır. Hele askerî ve iktisadî sahalarda! Bu, en nâzik durumlarda mahrumiyete, musibete dönebilir.

Ayrıca, hadisten hareketle, kâfir savaşa alınsa bile, ganimetten hisse verilmeyip, atiyye nevinden bahşiş verileceğine hükmedilmiştir. *Ebu Hanîfe, Şâfiî Mâlik* ve ülemânın cumhuru bu görüştedir. Zührî ve Evzâî onlara hisse verileceği görüşündedir.

4238 ١٠ – وعن أبي الطفيل رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ حَذيفة بن اليمان رَضِيَ اللهُ عَنْهما مَا مَنعني أنْ أشْهَدَ بَدْراً إلاَّ أنّي خَرَجتُ أنا وأبي الْحُسَيْلِ فَأخَذَنَا كُفَّارُ قُرَيْشٍ فَقَالُوا: إنَّكُمْ تُرِيدُونَ مُحَمَّداً. فَقُلْنَا: مَا نُرِيدُ إلاَّ الْمَدِينَةَ. فَأخَذُوا مِنَّا عَهْدَ اللهِ وَمِيثَاقَهُ أنْ لاَ نُقَاتِلَ مَعَهُ. فَلَمَّا أتَيْنَا الْمَدِينَةَ ذَكَرَ ذلكَ لَهُ ﷺ. فَقَالَ: انْصَرِفَا. نَفِي لَهُمْ وَنَسْتَعِينُ بِاللهِ تَعالى عَلَيْهِمْ]. أخرجه مسلم.

10. (4238)- *Ebu't-Tufeyl* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Huzeyfe İbnu'l-Yemân (radıyallahu anhümâ) dedi ki: "Benim Bedr'e katılmama mani olan şey şudur: Ben ve babam el-Hüseyl ikimiz beraber yola çıkmıştık. Kureyş kâfirleri bizi tuttular ve:

"Siz muhakkak Muhammed'in yanına gitmek istiyorsunuz!" dediler. Biz de:

"Hayır, ona gitmiyoruz, Medine'ye gitmek istiyoruz!" dedik. Bunun üzerine bizden, Muhammed'in safında yer alıp beraber savaşmayacağımız hususunda Allah'a ahd ve misak aldılar. Biz Medine'ye gelince, durumu Resulullah'a arzettik.

"Haydi gidin. Biz onlara verdiğiniz sözü tutar, onlara karşı Allah'tan yardım dileriz!" buyurdular." [Müslim, Cihâd 98, (1787).]

AÇIKLAMA:

Ülemadan bir kısmı verilen sözün tutulmasına kanidir. *İmam Mâlik*

bu görüştedir. Hadisin zâhiri de bunu âmirdir. Ancak çoğunluk harp şartlarında verilen sözün tutulmaması gerektiğine kânidir. Hanefî ve Şâfiî ülemâ böyle hükmeder. Ayrıca bir hadiste Aleyhissalâtu vesselâm, ailenin dirliği için kocanın hanımına, insanların arasını bulmak, küsleri barıştırmak için ve bir de harpte yalan söylemeye cevaz vermiştir. Huzeyfe ve babasına (radıyallahu anhüma) Resulullah'ın, sözlerini tutmayı tavsiye etmesi "Ashab'ın verdikleri sözde durmadıkları şüyû bulmasın diyedir" şeklinde tevil edilmiştir.

❑ BENÎ NADÎR GAZVESİ

4239 ١ – عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَطَعَ نَخْلَ بَنِي النَّضِيرِ وَحَرَّقَ، وَهِيَ الْبُوَيرَةُ وَفِيهَا يَقُولُ حَسَّانُ بن ثَابِتٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ:

وَهَانَ عَلَى سَرَاةِ بَنِي لُؤَيٍّ حَرِيقٌ بِالْبُوَيرَةِ مُسْتَطِيرُ

فَأَجَابَهُ أَبُو سُفْيَانَ بن الْحَارِثِ يَقُولُ:

أَدَامَ اللهُ ذٰلِكَ مِنْ صَنِيعٍ وَحَرَّقَ فِي نَوَاحِيهَا السَّعِيرُ

سَتَعْلَمُ أَيُّنَا مِنْهَا بِنُزْهٍ وَتَعْلَمُ أَيَّ أَرْضَيْنَا تَضِيرُ

أخرجه الخمسة إلا النسائي.

وزاد في رواية لمسلم، وفيها نزلت: «مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً عَلَى أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ اللهِ»

«السَّرَاةُ» جمع سَرِيّ وهو النفيس الشريف.

و«الْمُسْتَطِيرُ» المتفرق المتسع.

وقوله: «بِنُزْهٍ» أي ببعد، وفلان يتنزه عن كذا: أي يبتعد عنه.

و«اللِّينَةُ» نوع من النخل.

1. (4239)- *İbnu Ömer* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* *Beni'n-Nadîr* hurmalığını kesti ve yaktı. Bu hurmalığa el Büveyre deniyordu. Büveyre hakkında Hassân İbnu Sâbit (radıyallahu anh) şöyle demişti:

"Büveyre'de tutuşan yangın, Benî Lüey reislerine ehemmiyetsiz geldi."

Ebu Süfyân İbnu'l-Hâris İbni Abdilmuttalib ona şöyle cevap verdi:

"Allah bu yapılanı (yangını) devam ettirsin. -Büveyre'nin etrafını da cehennem yaksın, Yangından hangimizin uzakta olduğunu bileceksin.- Mekke, Medine'den hangisinin zarardîde olduğunu göreceksin."

Müslim'in rivayetinde şu ziyade var: "Şu âyet bu hadise hakkında nazil olmuştur: **"İnkârcı kitap ehlinin yurtlarında hurma ağaçlarını kesmeniz veya onları kesmeyip gövdeleri üzerinde ayakta bırakmanız Allah'ın izniyledir. Allah yoldan çıkanları böylece rezilliğe uğratır"** (Haşr 5). [Buhârî, Megâzî 14, Hars 6, Cihâd 154, Tefsîr, Haşr; Müslim, Cihad 29, (1746); Tirmizî, Tefsir, Haşr, (3298); Ebu Dâvud, Cihâd 91, (2615).]

AÇIKLAMA:

1- *Benî Nadîr* Medine'de yaşayan üç büyük yahudi kabilesinden biri idi. Bunlar daha ziyade ziraat ve bilhassa hurmalıkları ile tanınmışlardı. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm),* aralarındaki antlaşma gereğine, Bi'r-i Mâûna katliamından paçayı kurtaran *Amr İbnu Ümeyye* ed-Damrî'nin yanlışlıkla öldürdüğü Beni Kilab'tan iki kişinin diyetine ortak olmalarını teklif için onların yurduna uğramıştı. Bunlar Resulullah'ın birkaç sahâbesiyle yurtlarına gelmiş olmasını, bir suikast tertibi için iyi bir fırsat bildiler. "İstediğini verir, meseleyi hallederiz" dedikten sonra, sohbete tutup konuşurken, damdan üzerine bir değirmen taşı atmak üzere harekete geçtiler. Cenâb-ı Hakk vahyen, hazırlıklarını bildirince, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* bir işi varmış gibi sür'atle kalkıp Medine'ye gider. Beraberindekiler de bir müddet sonra Resulullah'a yetişirler. Onlara yahudilerin hazırlıklarını haber veren Aleyhissalâtu vesselâm, ani kalkışının sebebini açıklamış olur.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Muhammed İbnu Mesleme'yi göndererek "Beldemi terkedin. Burda artık benimle beraber yaşayamazsınız. Siz bana malumunuz olan suikast teşebbüsünde bulundunuz. Size on günlük mühlet tanıyorum. Bundan sonra kim görülürse boynu vurulacaktır" der.

Yahudiler göçmek için gerekli hazırlığa başlarlar. Bu esnada münafıkların lideri *Abdullah İbnu Übey İbni Selül* adam göndererek: "Memleketinizi terketmeyin, kalelerinizde kalın. Benim ikibin adamım var, kalelerinize girip sizi müdafaa ederler, gerekirse sizinle beraber ölürler. Ayrıca size Benî Kureyza (diğer bir yahudi kabilesi) ve Gatafanlı müttefikleriniz de yardımcı olur" der.

Benî Nadîr şefi bu vaade aldanıp Resulullah'a adam göndererek "Biz yurdumuzu terketmiyoruz, elinden geleni arkaya koyma" der.

Resulullah: "Allahuekber!" der. Müslümanlar da tekbir getirirler. Aleyhissalâtu vesselâm: "Yahudiler harab oldu!" der.

Resulullah ve Ashab, hemen gidip Benî Nadîr'i kuşatırlar. Onlara ne diğer yaudilerden, ne Gatafan ve ne de Abdullah İbnu Übey'den hiç bir yardım ve destek gelmez.

Resulullah kuşatmayı daraltır ve hurmalarını yakar. Neticeden me'yus olan *Benî Nadîr* sulh teklif eder. Resulullah, silahları hariç, bineklerinin taşıyabileceği kadar eşya götürmelerine müsaade eder. Onlar bunu kabul ederler. Altıyüz deveye yükledikleri eşyalarıyla Hayber'e giderler. Böylece onbeş günlük muhasara sonunda Medine Benî Nadîr yahudilerinden temizlenmiş olur. Müslümanlara bol mal ve silah kalır: Elli zırh, elli kalkan, üçyüzkırk kılıç, silah yönüyle müslümanları fevkalâde güçlendirmiş olmalıdır.

2- *Hassân İbnu Sâbit*'in şiirinde geçen "Büveyre'de tutuşan yangın Beni Lüey reislerine ehemmiyetsiz geldi" beyti Kureyş'i kınamadır. Çünkü Kirmânî'nin dediğine göre, *Kureyza*'nın şefi *Ka'b İbnu Esed*'in Resulullah'la akdini bozarak Hendek harbine ihanet etmelerine Kureyş sebep olmuştu. Kureyş, müslümanlara muhalefet eden her hareketin destekçesi idi. Resulullah kendilerine yönelecek olursa, yardım etmeyi vaadetmişlerdi.

3- *Hassân*'a cevap veren Ebu Süfyan İbnu'l-Hâris, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın amcaoğludur, henüz kâfirdir. Mekke fethinden sonra müslüman olmuştur.

Verdiği cevapta, yangının devamını Büveyre'nin etrafının da -yani Medine'nin- yanmasını diler. Ve böyle olunca "yangından siz mi uzaktasınız, biz mi? Yani bu yangından Mekke mi yoksa Medine mi zarar görecek görürsün!" der.

Esasen, yangın kâfire zarar veren bir eylem olmasına rağmen, o zaman için kafir olan Ebu Süfyan'ın, kâfirlerin aleyhine olan bir şeyi dilememesi gerekir diye hatıra gelir. Ancak Büveyre'nin etrafına sirayet eden bir yangının temenni edilmesi, Medine'nin yanmasını dilemektir. Bu ise müslümanların aleyhinedir.

4- Rivayetin Müslim'den kaydedilen vechinde hadise üzerine Haşr suresinin 5. âyetinin indiği belirtilmektedir. Aslında, Benî Nadîr yahudilerinin Medine'den sürülüşü, onların bu gidiş esnasında evlerini kendi elleriyle yıkışlarıyla ilgili muhtelif âyetler nazil olmuştur. Tefsir Bölümü'nde onlara temas ettiğimiz için burada tekrar etmeyeceğiz. (3. cilt 194. sayfa. 822 numaralı hadis; keza 823, 827 numaralı hadislere bakılmalıdır.)

4240 ٢– وعن بنت محيصة عن أبيها قال: [لَمَّا أعْلَمَ اللهُ تَعالى رسولَهُ ﷺ بما هَمَّتْ به الْيَهودُ مِنَ الْغَدْرِ. قَالَ ﷺ: مَنْ ظَفرتُمْ به مِنْ رِجَالِ يَهُود فَاقْتُلُوهُ. قَالَتْ: فَوَثَبَ أبي مُحَيِّصَةُ عَلى شَبِيبَةَ، رَجُلٌ مِنْ تُجَّارِ يَهُود فَقَتَلَهُ، وَكَانَ عَمِّي حُوَيِّصَةُ إذْ ذَاكَ لَمْ يُسْلِمْ وَكَانَ أسَنَّ مِنْ أبي. فَجَعَلَ يَضْرِبُهُ وَيَقُولُ: أي عَدُوَّ اللهِ، أمَا وَاللهِ لَرُبَّ شَحْمٍ في بَطْنِكَ مِنْ مَالِه. قَالَتْ: فَقَالَ لَهُ أبي قَتَلْتُهُ لأنَّهُ أمَرَنِي بِذَلِكَ مَنْ لَوْ أمَرَنِي بِقَتْلِكَ مَا تَرَكْتُكَ. قَالَتْ: فَأسْلَمَ عَمِّي عِنْدَ ذَلِكَ]. أخرجه أبو داود.

2. (4240)- *Bintu Muhayyisa,* babasından naklediyor: "Allah Teâlâ Hazretleri, Peygamberine, yahudilerin tasarladıkları suikasdı bildirince, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Yahudi erkeklerden kimi yakalarsanız onu hemen öldürün!" ferman buyurdu. Bunun üzerine babam Muhayyısa (radıyallahu anh), yahudi tüccarlarından biri olan Şebîbe'nin üzerine atılıp öldürdü. Amcam Huvayyısa o sırada henüz müslüman değildi ve babamdan daha yaşlıydı. Babama hem vuruyor ve hem de:

"Ey Allah'ın düşmanı! (onu nasıl öldürürsün?) Karnındaki yağ belki de onun malından!" diyordu. Babam şu cevabı verdi:

"Bana onu yapmamı öyle bir zat emretti ki, eğer seni öldürmemi emretse seni de sağ bırakmazdım." Amcam o esnada müslüman oldu." [Ebu Dâvud, Harac 22, (3002).]

4241 ٣– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [حَارَبَتِ النَّضِيرُ وَقُرَيْظَةُ رسولَ اللهِ ﷺ فَأجْلَى بَنِي النَّضِيرِ وأقَرَّ قُرَيْظَةَ، وَمَنَّ عَلَيْهِمْ حَتَّى حَارَبَتْ قُرَيْظَةُ بَعْدَ ذَلِكَ فَقَتَلَ رِجَالَهُمْ وَقَسَّمَ نِسَاءَهُمْ وَأمْوَالَهُمْ وَأوْلاَدَهُمْ بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

«الجَلاَءُ» النفي عن الأوطان.

3. (4241)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Nadîr ve Kureyza yahudileri Resulullah Aleyhissalâtu vesselâm ile savaştılar. O da Beni'n-Nadîr'i sürdü. Kureyza'yı yerinde bıraktı. Kureyza'ya ihsanda dahi bulundu. Sonradan onlar da Resulullah'la savaştılar. Aleyhissalâtu vesselâm da erkeklerini öldürdü, kadınlarını, mallarını, çocuklarını müslümanlar arasında taksim etti." [Buhârî, Megâzî 14, Müslim; Cihad 62, (1766); Ebu Dâvud, İmâret 23, (3005).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, daha önce hikayelerini kaydettiğimiz *Beni'n-Nadîr* yahudilerinden başka, diğer büyük bir kitleyi teşkil eden Kureyza yahudilerinin akibetini haber vermektedir. İhanetlerinin cezası olarak erkeklerin katli; kadın, mal ve çocuklarının müslümanlar arasında taksim edilmesi.

Bunların hikâyesi şöyle gelişmiştir:

a) *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, Hicretle Medine'ye gelir gelmez, Medine'de yaşayan muhtelif gruplarla aralarındaki münasebetleri düzenleyen yazılı bir vesika tanzim etmişti. Günümüzün tabiriyle Kanun-i esasî (veya Anayasa) olarak vasıflandırılan bu antlaşmanın[99] 25. maddesinin a bendinde yahudilerin müslümanlarla tek bir ümmet (camia) teşkil ettikleri, dinlerinde hür oldukları belirtilmiş, 43. ve 44. maddelerde Kureyş'e ve onlara yardım edenlere arka çıkılmayacağı, onlardan gelecek saldırıya karşı Medine'nin elbirliğiyle müdafaa edileceği açık bir dille belirtilmişti.

b) *Benî Kureyza, Hendek savaşı* sırasında bu ahdi bozmuş şehri kuşatanların teşvik ve iğvalarına kapılarak savaşın en kritik bir anında Medine'yi kuşatan İslam düşmanlarıyla işbirliği yapmıştı. Bilhassa Kureyza'nın o tarafa geçişi, müslümanların durumunu fevkalade sarsmış, halkın moralini bozup direnme gücünü kırmış, insanların içine korku hâkim olmaya başlamıştı. Hususen cephe gerisinde kalan kadın ve çocuklar hakkında korku büyüktü. Müslümaların bu nazik devresini Kur'an-ı Kerim şöyle tasvir eder: **"Onlar size yukarınızdan ve aşağınızdan gelmişlerdi. Gözler de dönmüştü. Yürekler ağızlara gelmişti. Allah için çeşitli tahminlerde bulunuyordunuz. İşte orada mü'minler denenmiş ve çok şiddetli sarsıntıya uğratılmışlardı"** (Ahzab 10).[100]

Benî Kureyza'nın ihaneti, müslümanların durumunu sadece maddî değil, manevî bakımdan da sarsmıştı.

c) Ahzâbın içine giren nifak, beklenen zaferin gecikmesi, çıkan fırtınalar şeklinde tecelli eden ilahi nusret sonucu, Mekkelilerin bir gece âniden çekilmeleriyle atlatılan beladan sonra sıra Benî Kureyza yahudilerinin cezalandırılmasına gelmişti.

İbnu Sa'd'ın kaydına göre, *Resulullah* savaş yerinden dönüp *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ)'nın hücresine girer girmez. Cebrâil aleyhisselam gelerek:

99– Bu antlaşma metnini Hicret'le ilgili bölümün Umumî Açıklama kısmında kaydedeceğiz.

100– Az ileride Hendek savaşı anlatılacak (4259-4268. hadisler)

"Allah sana Benî Kureyza yahudilerine yürümeni emrediyor. Ben onların üzerine gidiyorum. Tepelerine kalelerini sarsacağım!" der.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), derhal Ashab'a dellal çıkararak:

"Allah'ın Resûlü ikindi namazınızı Benî Kureyza yurdunda kılmanızı emrediyor!" duyurusunu yapar. *Abdullah İbnu Ümmi Mektum*'u Medine'ye halif bırakıp kendisi de cepheye koşar. Otuzaltı atlı, üçbin piyade ile Benî Kureyza kuşatılır. Resulullah seslenir: *"Ey maymunların ve hınzırların kardeşleri! Benim, ben!"*

Bu gazve hicretin beşinci yılında Zilkade ayının son haftasında bir çarşamba günü başlar. Onbeş gün sıkı bir muhasaradan sonra, Resulullah'a elçi gönderip:

"Bize Ebu Lübâbe İbnu Abdi'l-Münzir'i gönder!" derler.

Resulullah gönderir. Ancak bununla istişare ettikleri zaman onlara eliyle "kesileceksiniz" ma'nâsında boğazlanma işareti yapar. Ebu Lübâbe bu davranışına pişman olur ve "Allah ve Resulüne ihanet ettim" diye oradan ayrılıp Resulullah'a da uğramadan mescide gidip kendini bir direğe bağlar ve tevbesinin kabul edildiğine dair âyet gelmedikçe mescidden ayrılmamaya nezreder. 15 gün kadar yemeyi terkeder, bir ara düşüp bayılır, sonunda tevbesinin kabulüne dair Tevbe suresinin 102. âyeti nâzil olur. Resulullah gelip elleriyle çözünceye kadar bağlarını çözmez.

d) Hendek savaşı sırasında omuzundan yara alan ve mescidde tedavi görmekte olan Sa'd İbnu Muaz için Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Allahım, Benî Kureyza'ya karşı içimde yanan öfke ateşi sönmeden ruhumu kabzetme!"* ma'nâsında duada bulunur.

Sad İbnu Mu'az (radıyallahu anh) onların eskiden beri halifi (müttefiki) olması haysiyetiyle hakemliğini kabul ederler. Sad, "Allahın hükmü"ne muvafık olarak "Mukâtillerin öldürülmesine, kadın ve çocukların köleleştirilmesine ve mallarının taksimine hükmeder. Resulullah hükmün Allah'ın hükmüne muvafık olduğunu söyler. Eli kılıç tutan 600-700 arası Kureyzalı tesbit edilir. Evleri muhacirlere taksim edilir. Silah olarak 1500 kılınç, 300 zırh, 1000 ok, 1500 kalkan tesbit edilir.

Esirler arasında Reyhâne Bintu Amr'ı Resulullah kendisine cariye olarak alır.

❑ BENÎ KAYNUKA

Yahudi kabilelerinin büyüklerinden biri de Benî Kaynuka idi. Ki-

tabımızda bunlarla ilgili bir rivayet konmamıştır. Ancak, mevzuun bütünlüğü açısından burada kısaca bilgi vermede fayda var: Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunların meselesini, daha erken devirde, Hicretin yirminci ayında, Şevval ortalarında halletmiştir.

Kaynukalılar münafıkların şefi Abdullah İbnu Übey'in halîfi idiler. Kuyumculuk ve sarraflıkla meşgul olurlardı, zengin kimselerdi. Müslümanların Bedir'de zafer elde etmeleri bunların hasedlerini kabartmış, kinlerini artırmıştı. Her fırsatta husumetlerini izhar ediyorlardı.

İbnu Sa'd'ın kaydettiğine göre, bunlar yahudiler arasında, savaşmayı bilen en cesur grubu teşkil ediyordu. Bedir'den sonra Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir gün onları: **"Ey yahudiler Allah'tan korkun, Kureyş'in başına gelen bir belanın size de gelmesinden sakının, müslüman olun. Zaten anladınız ki ben hak peygamberim. Bunu kendi kitabınızda da görüyorsunuz. Üstelik Allah, bana tabi olmanız için sizden ahid de aldı!"** mealinde sözlerle uyarmak isteyince biraz küstahça bir cevap vermişlerdi:

"Ey Muhammed! Galiba bizi kendi kavmin gibi zannettin. Harbetmeyi bilmeyen bir grupla karşılaşıp zafer kazanman sakın seni aldatmasın! Eğer seninle savaşacak olursak bizim nasıl insanlar olduğumuzu öğrenirsin!"

Resulullah'la aralarındaki antlaşmayı ilk bozan yahudi cemaati bunlar oldu. Belki de herkesçe bilinen -ve hatta *İbnu Sa'd*'ın rivayetinde ifade edilen doğru ise, Resulullah'ı bile üzerlerine gitmede teenniye sevkeden- şecaatleri, onları daha pervasız davranışlara sevkediyordu.

Bir gün, bir müslüman kadın Kaynuka çarşısına inmiş, bazı şeyler satarak, alış veriş yapmak üzere bir kuyumcuya girmişti. Dükkanda, kadının yüzünü açtırmaya çalışmışlar, muvaffak olamamışlardı. Bunun üzerine kadın farkına varmadan, çarşafının bir kenarını oturduğu yere rabtettiler. İşi bitip, çıkmak üzere kalkınca kadının çarşafı düştü ve avreti açıldı. Orada bulunan yahudiler gülüp eğlenerek kadınla dalga geçtiler. Bunun üzerine kadın imdat çığlığı atar. Bunu işiten bir müslüman koşup kuyumcuyu öldürür. Diğer yahudiler de müslümanı öldürürler.

Hadise büyür ve müslümanlarla Benî Kaynuka yahudileri arasında kopma hâsıl olur. Nâzil olan âyet, *Resulullah*'ı onlara karşı sert olmaya davet eder (Enfal 58). Kaleleri kuşatılır. Bir müddet dayanırlarsa da 15 gün kuşatma sonunda Resulullah'a istediği şart üzere sulh teklif etmek zorunda kalırlar. *Resulullah* bunları öldürmek istiyordu. Ancak tam bu sırada araya giren meşhur münafık *Abdullah İbnu Übey:*

"Ey Muhammed mevâlime iyilikte bulun" diye ısrar etti ve elini zırhının aralığına sokarak istediğini kopartıncaya kadar salmadı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm):*

"Bırak beni!" diye Abdullah'a, yüzünden okunacak kadar öfkelenip, bağırmasına rağmen: "Hayır, mevâlime iyilik yapıncaya kadar salmıyacağım!" diye ısrar etti. Benî Kaynuka, Hazreçlilerin Halîfi idi. Bu sebeple Abdullah onlara arka çıkıyordu. Dörtyüz zırhsız, üçyüz zırhlı için şefaatçi oluyordu.

Sonunda *Resulullah,* onların Medine'yi terketmelerine izin verdi. Bunlardan bol ganimet kaldı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* humus aldı. İlk humusun buradan alındığı söylenir.(101)

*İbnu'l-Esir, el-Kâmil'*de hadisenin tarifinde ihtilaf edildiğini belirtir.

❑ KA'B İBNU EŞREF'İN KATLİ

4242 ١- عن جابر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنْ لِكَعْبِ ابْنِ الأَشْرَفِ، فَإِنَّهُ قَدْ آذَى اللّٰهَ وَرَسُولَهُ؟. فَقَالَ مُحَمَّدُ بْنُ مَسْلَمَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنهُ: أَتُحِبُّ أَنْ أَقْتُلَهُ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: ائْذَنْ لِي فِي الْقَوْلِ فِيكَ؟ قَالَ: قُلْ. فَأَتَاهُ فَقَالَ لَهُ: وَذَكَرَ مَا بَيْنَهُمَا وَقَالَ: إنَّ هذَا الرَّجُلَ قَدْ أَرَادَ الصَّدَقَةَ وَقَدْ عَنَّانَا. فَلَمَّا سَمِعَهُ قَالَ: وَأَيْضاً وَاللّٰهِ لَتَمَلُّنَّهُ. قَالَ: إنَّا قَدْ اتَّبَعْنَاهُ الآنَ وَنَكْرَهُ أَنْ نَدَعَهُ حَتَّى نَنْظُرَ إلَى أَيِّ شَيْءٍ يَصِيرُ أَمْرُهُ. ثُمَّ قَالَ: وَقَدْ أَرَدْتُ أَنْ تُسْلِفَنِي سَلَفاً. قَالَ: فَمَا تَرْهَنُنِي؟ قَالَ: مَا تُرِيدُ؟. قَالَ تَرْهَنُنِي نِسَاءَكُمْ. فَقَالَ: أَنْتَ أَجْمَلُ الْعَرَبِ، أَنَرْهَنُكَ نِسَاءَنَا؟ قَالَ: فَتَرْهَنُونِي أَوْلاَدَكُمْ قَالَ: يُسَبُّ ابْنُ أَحَدِنَا، فَيُقَالُ رُهِنَ فِي وَسْقٍ أَوْ وَسْقَيْنِ مِنْ تَمْرٍ. وَلكِنْ نَرْهَنُكَ اللأْمَةَ، يَعْنِي السِّلاَحَ. قَالَ: نَعَمْ؛ وَوَاعَدَهُ أَنْ يَأْتِيَهُ بِالْحَارِثِ بْنِ أَوْسٍ وَأَبِي عَبْسِ ابْنِ جَبْرٍ وَعَبَّادِ بْنِ بِشْرٍ. قَالَ: فَجَاءُوا فَدَعَوْهُ لَيْلاً. فَنَزَلَ إلَيْهِمْ فَقَالَتْ لَهُ امْرَأَتُهُ: إنِّي لأَسْمَعُ صَوْتاً كَأَنَّهُ صَوْتُ الدَّمِ. فَقَالَ: إنَّمَا هُوَ مُحَمَّدُ بْنُ مَسْلَمَةَ وَرَضِيعِي أَبُو نَائِلَةَ، إنَّ الْكَرِيمَ لَوْ دُعِيَ إلَى طَعْنَةٍ لَيْلاً لأَجَابَ. قَالَ مُحَمَّدٌ: إذَا جَاءَ فَسَوْفَ أَمُدُّ

101– Humus, ganimetten alınan beşte bir devlet payıdır. Daha önce genişçe açıklandı.

يَدي إلى رأسه، فإذا استمكنتُ منه فدونكم. قال: فنزل وهو متوشّح. فقالوا: نجد منك ريح الطّيب؟ فقال نعم: تحتي فلانة أعطر نساء العرب؛ قال محمّد: فتأذن لي أن أشمّ منه؟ قال: نعم فشمّ، فتناول فشمّ. ثمّ قال: أتأذن لي أن أعود؟ قال: فاستمكن منه، ثمّ قال: دونكم فقتلوه]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

«الوَسْق» بفتح الواو ستون صاعاً.

«واللأمة» مخففة: الدرع وجمعها لام، آلة الحرب.

«والمُتوشّح بالرداء» هو الذي يجعله في وسطه كالوشاح الذي تجعله المرأة على خصرها.

1. (4242)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün):

"Ka'b İbnu'l-Eşref'in hakkından kim gelecek? Zira bu Allah ve Resûlüne ezâ veriyor!" buyurdular. *Muhammed İbnu Mesleme* (radıyallahu anh) atılarak: "Onu öldürmemi istermisiniz?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Evet!"* deyince Muhammed İbnu Mesleme: "Hakkınızda menfi şeyler söylememe de izin veriyor musunuz? [Güvenini kazanmamız için buna gerek olacak]" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"[İstediğinizi] söyle[yin]" buyurdu.

Bunun üzerine Muhammed İbnu Mesleme (radıyallahu anh) Ka'b-İbnu'l-Eşref'e gelip onunla konuştu, aralarındaki (eski) dostluğu hatırlattı ve:

"Şu adam var ya, sadaka istiyor ve bize sıkıntı oluyor!" dedi.

Ka'b bunu işitince: "Ha şöyle! Vallahi ondan daha da çekeceksiniz!" dedi.

Muhammed İbnu Mesleme:

"Biz ona şimdi gerçekten tâbi olduk. Onu büsbütün terkedip sonunun ne olacağını seyretmekten de korkuyoruz" dedi.

Ka'b: "Söyle bana dedi, içinde ne var, ne yapmak istiyorsunuz?"

Muhammed: "Onu yalnız bırakmak, ondan ayrılmak istiyoruz" deyince, Ka'b: "Şimdi beni mesrur ettin" dedi.

Muhammed ilave etti: "Bana biraz ödünç vermeni talebediyorum.." dedi. Ka'b da: "Bana rehin olarak ne bırakacaksın?" diye sordu. Muham-

med İbnu Mesleme: "Ne istersin?" dedi. Ka'b: "Kadınlarınızı bana rehin bırakmalısın!" dedi.

"Ama sen Arapların en yakışıklısısın. Sana kadınlarımızı nasıl rehin bırakalım? [Şu yakışıklılığın sebebiyle hangi kadın nefsini senden men edebilir?]" dedi. Ka'b: Öyleyse çocuklarınızı rehin bırakırsınız!" dedi.

"Ama nasıl olur, birimizin çocuğuna hakaret edip: "Bir veya iki vask hurma karşılığında rehin edildin" diye başına kakarlar. Ama sana zırhları yani silahı rehin bırakalım" dedi. (Kab bu teklifi makul bulup:)

"Pekala, bu olur!"dedi. Bunun üzerine *Muhammed İbnu Mesleme,* ona *el Hâris İbnu'l-Evs, Ebu Abs İbnu Cebr ve Abbâd İbnu Bişr* ile birlikte gelmek üzere randevulaştı.

Bunlar geceleyin gelip onu (dışarı) çağırdılar. Ka'b yanlarına indi. Kadını: "Ben bazı sesler işitiyorum, bu sanki kan sesidir (gitme!)" dedi.

Ancak O: "Hayır, bu gelen Muhammed İbnu Mesleme ile süt kardeşi ve Ebu Nâile'dir. Mert kişi geceleyin yaralanmaya bile çağırılsa icabet eder!" dedi.

Muhammed İbnu Mesleme arkadaşına: "Gelince, ben elimi başına uzatacağım. Onu tam yakaladım mı göreyim sizi!" dedi. Ka'b kılıncını kuşanmış olarak indi.

"Sende tîyb kokusu hissediyoruz!" dediler. Ka'b: "Evet! nikahımda falan kadın var. Arap kadınlarının (sevdiği) kokuyu sürüyorum" dedi. Muhammed İbnu Mesleme: "Ondan koklamama müsaade eder misin?" dedi.

Ka'b: Tabi ederim, kokla!" dedi. Muhammed yakalayıp kokladı. Sonra:

"Bir kere daha koklamama müsaade eder misin?" dedi. Sonra onu yakaladı.

"Göreyim sizi!" dedi ve orada öldürdüler." [Buhârî, Megâzî 15, Rehn 3, Cihâd 158, 159; Müslim, Cihad 119, (1801); Ebu Dâvud, Cihad 169, (2768).]

AÇIKLAMA:

Ka'bu'l-Eşref aslen Araptır. Babası, Benî Tay Kabilesinin bir kolu olan Nebhânlıdır. Bir kan davasına karıştığı için Cahiliye devrinde Medine'ye gelip yerleşmiştir. Medine'de *Beni'n-Nadîr*'e halife olmuş, onlardan kız alarak evlenmiştir. *Ka'b* bu evliliğin mahsûlüdür. Ka'b uzun boylu, cüsseli bir insandı. Kafası iri, karnı iriydi. Annesi *Akîle Bintu Ebi'l-Hukayk*, yahudi olması ve yahudi kültürü üzerine yetişmesi sebebiyle Ka'b Arap değil, yahudi biliniyordu. Şâir bir insandı. Bedir savaşından

sonra müslümanlar aleyhine hicviyeler yazdı. Mekke'ye gitti. İbnu Vedâ'ti's-Sehmî'nin yanına indi. Bu zat, el-Muttalib'in babası idi. Hassan İbnu Sâbit bunu ve karısı Atîke Bintu Üseyd'i hicvetti. Bunun üzerine kadın Ka'b'ı tardetti. Ka'b tekrar Medine'ye döndü. Müslüman kadınları üzerine aşk şiirleri yazdı. Müslümanlar bu şiirlerden fevkalâde rahatsız oldular. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a karşı da hicviyeler düzüyor, Kureyşli kâfirleri aleyhte tahrik ediyordu. Resulullah Medine'ye geldiğinde halk karışıktı. Hepsiyle sulh içerisinde yaşamak istiyordu. Ancak yahudi ve müşrik olanlar müslümanlara fazlaca eziyet veriyorlardı. Cenâb-ı Hakk başlangıçta Resûlüne ve müslümanlara sabır emrediyordu. Ka'b bu eza işinden vazgeçmeyip, dozajını artırınca, Aleyhissalâtu vesselâm bir grup göndererek Ka'b'ı öldürtmesini Sa'd İbnu Mu'âz'a emretti.

Kab'ın öldürülmesi Hicretin üçüncü senesinin Rebiyyülevvel ayına rastlar.

Rivayetler onun Mekke'ye gidince Ka'be'nin örtüsünün yanında Mekkelilerle, müslümanlara karşı mücadele etmek üzere antlaşma yaptığını belirtir. Bu sırada Mekkeliler: "Onun dini mi,yoksa bizim dinimiz mi daha hakka yakın?" diye sorarlar. Ka'b "Sizin dininiz!" cevabını verir.

İbnu Hacer Ka'b'ın öldürülmesine bir başka sebep daha kaydeder. Buna göre: *"Ka'b bir yemek hazırlar. Yahudilerden bir gruba da: "Muhammed'i bir ziyafete çağıracağım, gelince siz bir punduna getirip öldürün"* dedi. Ziyafet hazırlandı. Resulullah da çağrıldı. Birkaç ashabıyla gelmişti. Oturduktan sonra Cebrâil aleyhisselam, heriflerin planını haber verdi. Resulullah kalktı ve Cebrail'in kanatlarıyla örtünerek dışarı çıktı. Resulullah'ı kaybedince onlar da dağıldı. *Aleyhissalâtu vesselâm,* işte bu sırada "Ka'b'ı bana kim halledecek?" demiştir.

Şu halde Ka'b'ın öldürülmesi sadece hicvedici şiirler yazması sebebiyle değildir. Daha başka muzır faaliyetleriyle bu cezaya müstehak olmuştur.

Rivayetler onun öldürülmesini üzerine alan Muhammed İbnu Mesleme'nin, Ka'b'ın kız kardeşinin oğlu yani yeğeni olduğunu belirtir. Keza bu işte adı geçen *Ebu Nâile* de Kab'ın süt kardeşidir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Eğer yapacaksan acele etme, (planını iyi hazırla), hatta Sa'd İbnu Muazla da istişâre et"* buyurur. Sa'd'la istişare eder. Sa'd, kendisine "Ona git, ihtiyacını aç ve veresiye olarak yiyecek iste!" tavsiyesinde bulunur.

★ Başka rivayetler, *Muhammed İbnu Mesleme*'nin *Resulullah*'tan,

kendisinden şikayette bulunma, fikrini ve sözlerini kınama hususunda izin isteyip Ka'b'a: "Bu adamın gelişi bize bir bela olmuştur, bütün Araplar bizimle savaştı ve tek bir yaydan ok attılar" dediğini; Resulullah'ın, öldürme ekibini, Bakîu'l-Garkad'a kadar uğurladığını, onları gönderip: انْطَلِقوا عَلَى اسْمِ اللّٰه اَللّٰـــهُمَّ أعِنْهُمْ *"Allah'ın ismi üzere gidin. Allahım bunlara yardımcı ol!"* dediğini kaydeder.

★ Hadise üzerine, ertesi gün, *"efendimiz öldürüldü"* diyerek, yahudiler *Resulullah*'a gelirler. Aleyhissalâtu vesselâm, bir bir onun yaptıklarını, müslümanlara verdiği eziyetleri anlatarak ölümü hakettiğini açıklar. Yahudiler itiraz etmeye, cevap vermeye mecal bulamazlar.

Bu vak'adan sonra büyük bir korkuya düşen yahudiler, sinerler ve yıkıcı faaliyetlerden ellerini çekerler.

Süheylî Ebu Hanîfe'ye muhalif olarak:

"Ka'b'ın öldürülme hadisesi, muâhid (sulh antlaşması yapan) kimse, Şâri'e sebbettiği, hakarette bulunduğu takdirde katlinin caiz olduğunu ifade eder" demiştir.

İbnu Hacer Süheylî'ye hak vermez. Bu hadisenin harp haline giren bir hadise olduğuna dair deliller kaydeder ve "Kıssada, müşrikin -umumî davet kendisine ulaşmış ise- İslam'a davet edilmeden öldürülebileceğine delil vardır" der.

★ Hadis, savaş sırasında, ihtiyaç duyulan her şeyin söylenebileceğine delildir.

❑ EBU RAFİ ABDULLAH İBNU EBİ'L-HUKAYK'IN ÖLDÜRÜLMESİ

4243 ١ـ عن البراء رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [بَعَثَ رَسُولُ اللّٰه ﷺ رَهْطاً إلى أبِي رَافِعٍ فَدَخَلَ عَلَيْهِ عَبْدُاللّٰهِ بنُ عَتِيكٍ بيتَه لَيْلاً وَهُوَ نَائِمٌ فَقَتَلَه].

1. (4243)- *Hz. Bera* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Ebu Râfi'e bir heyet gönderdi. Abdullah İbnu Atîk, geceleyin evine girerek, onu uyurken öldürdü."

4244 ٢ـ وفي رواية قـال: [بَعَثَ رَسُولُ اللّٰه ﷺ إلـى أبِى رَافِعٍ الْيَهُودِي رِجَالاً مِنَ الأنْصَارِ وَأمَّرَ عَلَيْهِم عَبْدَاللّٰهِ بْنَ عَتِيكٍ، وَكَانَ أبُو رَافِعٍ يُؤْذِي رَسـولَ اللّٰه ﷺ وَيُعِينُ عَلَيْهِ. وَكَانَ أبُو رَافِعٍ فِي حِصْنٍ لَهُ بِأرْضِ الْحِجَازِ. فَلَمَّا دَنَوْا مِنْهُ وَقَدْ غَرَبَتِ

الـــشَّمْسُ وَرَاحَ الــنَّاسُ بِسَرْحِهِمْ. قَالَ عَبْدُاللهِ لأَصْحَابِهِ: اجْلِسُوا مَكَانَكُمْ فَإِنِّي مُنْطَلِقٌ وَمُتَلَطِّفٌ لِلبَوَّابِ لَعَلِّي أَنْ أَدْخُلَ. فَأَقْبَلَ حَتَّى دَنَا مِنَ الْبَابِ. ثُمَّ تَقَنَّعَ بِثَوْبِهِ كَأَنَّهُ يَقْضِي حَاجَةً، وَقَدْ دَخَلَ النَّاسُ. فَهَتَفَ بِهِ الْبَوَّابُ يَا عَبْدَاللهِ إِنْ كُنْتَ تُرِيدُ أَنْ تَدْخُلَ فَادْخُلْ. فَــإِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُغْلِقَ الْبَابَ. فَدَخَلْتُ فَكَمَنْتُ. فَلَمَّا دَخَلَ النَّاسُ أَغْلَقَ الْبَابَ ثُمَّ عَلَّقَ الأَغَالِيقَ عَلَى وَتَدٍ. قَالَ: فَقُمْتُ إِلَى الأَقَالِيدِ فَأَخَذْتُهَا فَفَتَحْتُ الْبَابَ، وَكَانَ أَبُو رَافِعٍ يُسْمَرُ عِنْدَهُ. وَكَانَ فِي عَلاَلِيَّ لَهُ. فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْهُ أَهْلُ سَمَرِهِ صَعِدْتُ إِلَيْهِ فَجَعَلْتُ كُلَّمَا فَتَحْتُ بَابـاً أَغْلَقْتُ عَلَـيَّ مِنْ دَاخِلٍ. قُلْتُ: إِنِ الْـقَوْمُ نَذِرُوا لِي لَمْ يَخْلُصُوا إِلَيَّ حَتَّى أَقْتُلَهُ. فَانْتَهَيْتُ إِلَيْهِ فَإِذَا هُوَ فِي بَيْتٍ مُظْلِمٍ وَسْطَ عِيَالِهِ، لاَ أَدْرِي أَيْنَ هُوَ مِنَ الْبَيْتِ. فَقُلْتُ: أَبَا رَافِعٍ: فَقَالَ: مَنْ هذَا؟ فَأَهْوَيْتُ نَحْوَ الصَّوْتِ فَأَضْرِبُهُ ضَرْبَةً بِالسَّيْفِ وَأَنَا دَهِشٌ، فَمَا أَغْنَيْتُ شَيْئـاً، وَصَاحَ! فَخَرَجْتُ مِنَ الْبَيْتِ. فَأَمْكُثُ غَيْرَ بَعِيــدٍ. ثُمَّ دَخَلْتُ إِلَيْهِ فَقُلْتُ: مَا هذَا الـصَّوْتُ: يَا أَبَا رَافِعٍ. فَقَالَ: لأُمِّكَ الْوَيْلُ، إِنَّ رَجُلاً فِي الــبَيْتِ ضَرَبَنِي قَبْلُ بِالــسَّيْفِ. قَالَ: فَأَضْرِبُهُ ضَرْبَةً أَثْخَنَتْهُ وَلَمْ أَقْتُلْهُ. ثُمَّ وَضَعْتُ صَبِيبَ السَّيْفِ فِي بَطْنِهِ حَتَّى أَخَذَ فِي ظَهْرِهِ، فَعَرَفْتُ أَنِّي قَتَلْتُهُ. فَجَعَلْتُ أُفَتِّحُ الأَبْوَابَ بَابـاً بَابـاً حَتَّى انْتَهَيْتُ إِلَـى دَرَاجَةٍ لَهُ. فَوَضَعْتُ رِجْلِي، وَأَنَا أَرَى أَنِّي قَدِ انْتَهَيْتُ إِلَـــى الأَرْضِ، فَوَقَعْتُ فِي لَيْلَةٍ مُقْمِرَةٍ فَانْكَسَرَتْ سَاقِي فَعَصَبْتُهَا بِعِمَامَتِي. ثُمَّ انْطَلَقْتُ حَتَّى جَلَسْتُ عَلَـى الْبَابِ. فَقُلْتُ: لاَ أَخْرُجُ اللَّيْلَةَ حَتَّى أَعْلَمَ أَقْتَلْتُهُ؟ فَلَمَّا صَاحَ الدِّيـكُ قَامَ النَّاعِي عَلَى السُّورِ. فَـقَالَ: أَنْعِي أَبَا رَافِعٍ تَاجِرَ أَهْلِي الْحِجَازِ. فَانْطَلَقْتُ إِلَـى أَصْحَابِي. فَقُلْتُ: الـنَّجَاءَ، فَقَدْ قَتَلَ اللهُ أَبَا رَافِعٍ. فَانْتَهَيْتُ إِلَى الـنَّبِيِّ ﷺ فَحَدَّثْتُهُ. فَــقَالَ لِي: ابْسُطْ رِجْلَكَ فَبَسَطْتُ رِجْلِي فَمَسَحَهَا فَكَأَنَّهَا لَمْ أَشْتَكِهَا قَطُّ]. أخرجه البخاري، وأسقط في التجريد الرواية الثانية.

و« صَبِيبُ السَّيْفِ » بالصاد المهملة: طرفه.

2. (4244)- Bir başka rivayette şöyle der: "Resulullah *(aleyhissalâtu*

vesselâm) yahudi *Ebu Râfi'e,* Ensar'dan bir grup adam gönderip, başlarına da Abdullah İbnu Atîk'i koydu.

Ebu Rafi', Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a eza veriyor ve aleyhinde çalışmalar yapıyordu. Ebu Râfi', Hcaz bölgesindeki kendine has bir kalede oturuyordu. Kaleye yaklaştıkları zaman güneş batmıştı. Halk artık sürüleriyle dönüyordu.

Abdullah arkadaşlarına: "Siz burada oturun ve yerinizden ayrılmayın. Ben gidip, kapıcılara biraz iltifat edip, içeri girme imkânı arayacağım" dedi ve ilerledi. Kapıya kadar geldi. Kaza-yı hâcet yapıyormuş gibi elbisesini toparladı. İnsanlar içeri girmişti. Kapıcı seslendi.

"Ey Allah'ın kulu, girmek istiyorsan gir. Kapıyı kapatacağım (çabuk ol)!" dedi.

Ben de girdim ve (bir köşeye). gizlendim. Halk tamamen girince kapıyı kapattı. Sonra da anahtarları bir kazığa taktı.

Ben (müsait bir anda) kalkıp anahtarları alıp kapıyı açtım. Ebu Râfi evinde gece sohbeti yapıyordu. Ve hususi bir köşkte idi.

Sohbet arkadaşları dağılınca, yanına çıktım. Her bir kapıyı açıp girdikçe içeriden üzerime kapadım. "Eğer halkın haberi olur da beni öldürmeye azmederlerse, ben Ebu Râfi'î öldürmeden ona ulaşamasınlar" diye böyle yaptım. Sonunda yanına kadar geldim. Köşkün ortasında yer alan karanlık bir odadaydı. Ancak, odanın neresinde olduğunu bilemiyordum.

"Ebu Râfi" diye seslendim.

"Kim o?" dedi. Sese doğru yöneldim. Heyecan içerisinde bir kılıç darbesi indirdim, ama boşa gitti. Adam bir çığlık attı. Hemen odadan çıktım. Azıcık bekleyip tekrar girdim. [sesimi değiştirip, yardıma gelmiş gibi:]

"O ses de ne? ey Ebu Râfi" dedim.

"Kahrolası, odada biri var az önce bana kılıç vurdu" dedi.

(Yerini iyice keşfetmiştim), bir darbe daha indirdim. Yaraladım, fakat öldürümedim. Sonra kılıcın ucunu karnına sapladım, sırtına kadar dayandı. Öldürdüğümü anladım. Geri dönüp, kapıları teker teker açmaya başladım. Merdivene kadar geldim. Ayağımı bastım. Yere kadar ulaştığımı zannettim. Ay ışığıyla aydınlık bir gecede düştüm. Bacağım kırıldı. Sarığımla sardım. Sonra gidip kapının önüne oturdum. Onu gerçekten öldürdüm mü, öğreninceye kadar bu gece kaleden dışarı çıkmayacağım" dedim.

Horozlar ötünce, surların üzerinden ölüm ilan edildi. Ölüm habercisi:

"Hicaz ahalisinin tüccarı Ebu Râfi'in ölümünü duyuruyorum!" diye bağırıyordu. Ben hemen arkadaşlarımın yanına gittim.

"Zafer! dedim, Allah Ebu Râfi'in canını aldı!"

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a geldim, olup biteni anlattım. Bana:

"Uzat ayağını!" buyurdular. Ben de ayağımı uzattım. Meshediverdi. Sanki hiçbir şey olmamış gibi hiçbir rahatsızlık kalmadı." [Buhârî, Megâzî 16, Cihad 155.]

4245 ٣ – وعن عبدالرحمن بن كعب: [أنَّ النَّبِيَّ ﷺ : نَهىٰ الَّذِينَ قَتَلُوا ابن أبي الْحُقَيْقِ عَنْ قَتْلِ النِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ. فَقَالَ رَجُلٌ مِنْهُمْ: لَقَدْ بَرَّحَتْ امْرَأَتُهُ عَلَيْنَا بِالصِّيَاحِ فَأَرْفَعُ السَّيْفَ عَلَيْهَا فَأَذْكُرُ النَّهىٰ فَأَكُفُّ، وَلَوْلاَ ذٰلكَ لاَ سْتَرَحْنَا مِنْهَا]. أخرجه مالك.

3. (4245)- *Abdurrahman İbnu Ka'b* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* İbnu Ebi'l-Hukayk'ı öldürenleri, (bu işe giderken) kadın ve çocukları öldürmekten nehyetmişti. Onlardan bir adam dedi ki: "Karısı bağırmalarıyla bize sıkıntı olmuştu. Kılıncı sıyırıp tepesine kaldırdım. (Vuracağım sırada) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı (n tenbihini) hatırladım ve kendimi tuttum. Bu tenbih olmasaydı ondan da rahata erecektik." [Muvatta, Cihad 8, (2, 447).]

AÇIKLAMA:

1- *Ebu Rafi' Abdullah İbnu Ebi'l-Hukayk'a Sellâm İbnu Ebi'l-Hukayk* da denmektedir. *İbnu İshak*'ın anlattığına göre, "Evs'e mensub olanlar *Ka'bu'l-Eşref*'i öldürünce, Hazrecliler de *Sellâm İbnu Ebi'l-Hukayk*'ın öldürülmesi için izin istediler. Bu herif Hayber'de oturuyordu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da izin verdi." Abdullah İbnu Ka'b İbni Mâlik (radıyallahu anhümâ) şöyle anlatır: "Allah'ın, Resûlü *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yatpığı lütuflardan biri şu idi: "Evs ve Hazrec daima birbirine rakib iki pehlivan gibiydiler. Evs her ne zaman hayırlı bir iş yaptı mı, Hazrec mutlaka şöyle derdi: "Vallahi, onlar bu amelleriyle fazilette bizi geçtiler!" Evs de böyleydi. Evs, Ka'b İbnu'l-Eşref'i öldürünce Hazrecliler (biraraya gelip) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a Ka'bu'l-Eşref kadar düşmanlıkta ileri giden bir başka şahıs hakkında müzakerede bulundular. Hayber'de ikamet etmekte olan *Ebu'l-Hukayk*'ı hatırladılar."

2- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a *Ebu Râfi*'in verdiği eza, onun, müslümanların aleyhinde çalışanlara maddi destek sağlamasından

ileri geliyordu. Bir rivayette: "Arap müşriklerinden Gatafan ve diğerlerine, "Resulullah'a karşı bol mal veriyordu denmiştir. Bazı rivayetlerde de, müslümanlara karşı, -aynen Hendek savaşında olduğu gibi- müşrik Arapları tek bir ittifakta birleştirmeye çalıştığı belirtilir.

3- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER

★ Kendisine davet ulaştığı halde küfürde ısrar eden müşrikleri aldatıp, âni baskında bulunmak caizdir.

★ *Resulullah* aleyhinde, eli, malı, dili ile çalışanların öldürülmesi caizdir.

★ Ehl-i harb'e karşı casusluk caizdir.

★ Müşriklere savaşta şiddetli davranmak caizdir.

★ Maslahat için sözü mübhem tutmak caizdir.

★ Az sayıda müslümanın çok sayıda müşriğe saldırması caizdir.

★ Delil ve alâmete dayanarak hüküm vermek caizdir. Çünkü İbnu Atik, sesine dayanarak *Ebu Râfi'e* hükmetmiş, ölüm ilanına dayanarak onun öldüğüne hükmetmiştir. (Her şeyde görerek hükme gitmek imkansızdır.)

❑ UHUD GAZVESİ

Uhud savaşı ile ilgili rivayetlere geçmeden önce, bu savaş öncesi ve sonrası ile siyer felsefesi açısından tahlilini yapan M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin Sonsuz Nur adlı kitabındaki ilgili bölümü birlikte okuyalım.

...Ve Sarp Yokuş Uhud

Şimdi de, Allah (c.c.)'ın inayetiyle, Uhud'a dönerek, bir de Uhud zaviyesinden, O muhteşem Asker, O Büyük İnsan ve O menendi olmayan Nebî'nin, Uhud'da ortaya koyduğu ferâset ve fetâneti beraber takip etmeye çalışalım. Mü'minin münafıktan ayrıldığı Uhud, vefâlının vefâsızdan ayrıldığı Uhud, yiğidin kalleşten ve korkaktan ayrıldığı Uhud, Nebî'ye gerçekten bağlı olanın, yüreğinde zaaf olandan ayrıldığı Uhud... O hep ürpertilerle anılacaktır.

Allah Resûlü, birgün Uhud'un eteklerinden geçerken, uzun uzadıya bu dağa bakmış ve أُحُدٌ جَبَلٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ *"Uhud öyle bir dağdır ki o bizi sever biz de onu"*[102] buyurmuştur.

102- Buharî, Zekat, 54.

Yukarıda da arzettiğim gibi, bu söz, 14 asır öteden, Uhud' karşı kalbinde bir küskünlük duyabileceklere, sanki Uhud'un müdafaası gibidir. Allah Resûlü, bir yanlış anlayışla, Uhud'a vefasızlık ve uğursuzluk isnadında bulunulmasın diye, gönüllere su serpmiş ve rencide olan müslüman onura, başka sebep ve sâiklerin bulunduğuna işarette bulunmuştur. Evet, Asr-ı saadette, müslümanların onuru, Uhud'da olduğu kadar, başka hiçbir karşılaşmada kırılmamıştır. Bu doğrudur; fakat sebep, Uhud değildir. Hatta Uhud, müslümanların paniğe kapıldığı saatlerde onları himaye bile etmiştir. Esbap plânında ona sığınmışlar ve mutlak bir mağlubiyetten kurtulmuşlardır.

Netice itibariyle, Allah Resulü'nün bir başka derinliğini ortaya çıkaran hezimet görüntülü muvakkat sarsıntıda asıl sebep, bazı münafıkların, işin başında ordudan ayrılarak, müslümanları arkadan vurmaları.. ve yine daha işin başında, müslümanların kuvve-i maneviyelerini sarsmaları.. Bu arada, Ashab'ın, kendi seviyelerine denk emre itaatteki inceliği tam kavrayamamış olmaları.. meşru da olsa, bazılarında ganimet arzusu belirmesi gibi şeyler sıralanabilir. Her ne sebebe bağlı olursa olsun, Uhud' da küçük bir sarsıntı geçirildiği muhakkaktır. Ve bunu Uhud'a bağlamak hiç de doğru değildir. Onun içindir ki, Allah Resûlü, Uhud'u sevdiğini ifade buyurmuş.. ve bu vehmi zihinlerden silmiştir.

Şimdi, evvela Uhud'a nasıl gelindi, Uhud savaşına sebep olan sâikler nelerdi? Bundan kaçınılması mümkün değil miydi? Söze buradan başlayarak, önce Uhud'un bir tahlilini yapmaya çalışalım ki, bu mağlûbiyet gibi görünen savaşta dahi Allah Resûlü, eşsiz bir Erkân-ı Harp ve nazîrsiz bir askerî dehâ -O'nun için bu tabiri kullanmak caizse- olduğu ortaya çıksın.

Bedir hezimeti, Mekke müşriklerinin gayz ve kinini iyice körüklemişti. Bilhassa, Bedir'de yakınları ölenler, durmadan Mekkelileri harbe kışkırtıyor ve tahrik ediyorlardı.

Bu tahrikler; Mekkelilere de münhasır kalmadı. Ka'b b. Eşref vasıtasıyla, Medine içinde de fitne ateşi tutuşturulmaya çalışılıyordu. Ka'b b. Eşref, şiirleriyle müslüman kadınlara iftiralar atan ve mü'minleri birbirine düşüren tipik bir yahudiydi. Hatta o yılan dilini, Allah Resûlü'ne bile uzatmaktan çekinmezdi. Tabii, müslümanlar bu durumdan çok rahatsız olurlardı ama, her defasında Resûlullah'ın tedbir, temkin ve sabrına takılırlardı.

Seriyye tertibini, onlar da öğrenmişti. Yaptıkları saldırı ve yağmalarla Medine halkının kuvve-i ma'neviyesini kırmaya çalışır ve yer yer bunda muvaffak da olurlardı.

İşte Bedir'den sonra, bir sene boyunca hep böyle tahribat yapıldı. Vücuda musallat, zararlı mikroplar gibi, Mekkeliler de artık Medine'ye musallat olmuşlardı. O emin ve medeniyetin beşiği olmaya namzet beldenin, bütün zararlı mikroplardan korunması gerekiyordu.. Ve Allah Resûlü de işte bunu yaptı.

İslâm'ın en azılı düşmanı Ka'b b. Eşref, bu dönemde öldürüldü. Çünkü O, büyük bir ihanet şebekesinin başındaydı. Öldürülmesi mutlak bir zaruret haline gelmişti. Muhammed b. Mesleme bu zarûreti yerine getirdi.[103]

Beni Kaynûka yahudileri, gemi azıya almış, sürekli serkeşlik yapıyorlardı. Bu arada bir müslüman kadına sarkıntılık yaptılar; sonra çıkan kavgada karşılıklı adam öldürmeler oldu. Bu da yetmiyormuş gibi, kalelerine güvenip, Allah Resûlü'ne meydan bile okudular. Küstahça, "Sen harp bilmeyen Kureyşlilerle savaştın, eğer bizimle savaşırsan, harbin ne olduğunu, o zaman görürsün!" dediler. Allah Resûlü de, her zaman müslümanlara saldıran ve daha büyük saldırılar planlayan bu nâmertlerin üzerine yürüdü. Yaptıklarına pişmanlık duyup teslim oldular ama, güven vadetmediklerinden Allah Resûlü de onları Medine'den sürdü.[104] Medine artık, yavaş yavaş emin belde haline geliyordu. Bu arada Mekke, bütün şiddetiyle kaynamaya devam ediyordu. Ebu Süfyan, müslümanlardan intikam alıncaya kadar, başına koku sürmeyeceğine yemin etmişti. Hatta bir ara Beni Nadr yahudilerinin bulunduğu mıntıkaya kadar gelmiş, müslümanlara ait bir-iki evi de kundaklamıştı. Müslümanların geldiğini duyunca da Mekke'ye kaçmıştı...[105]

Allah Resûlü'nün kurduğu haber ağı, kesintisiz işliyor ve bütün olup bitenleri saati saatine merkeze ulaştırıyordu. Bu arada bir haber daha geldi. Kureyş, çoluk-çocuk, kadın-erkek kim varsa hepsini, hatta bazı kabilelerden yandaşlarını da alarak Medine'ye doğru ilerlemekteler. Allah Resûlü, kurultayını toplayarak istişâre etti. Kendi düşüncesi, Medine'de kalıp müdafaa harbi yapma merkezindeydi. Çünkü, Bedir'de nasıl Kureyş, hiç beklemediği bir strateji ile karşılaşmıştı, şimdi de öyle olacaktı. Kureyş, Bedir'deki tecrübeleriyle, kendini bir meydan muharebesine hazırlayarak geliyordu. Eğer Medine'de kalınıp müdafaa yapılsaydı, durumları uzun süre muhasaraya müsâit olmayan Kureyş, ümitsiz bir bekleyişten sonra geldiği yere dönüp gidecekti. Allah Resûlü, bu düşüncelerini, yaklaşık olarak şöyle izah buyurdu: *"Çocuk ve kadınları emniyet*

103- İbn Hişam, Sîre, 3/58.

104- İbn Hişam, Sîre 3/50 vd.

105- İbn Hişam Sîre, 3/47 vd.

içinde kalabilecekleri yerlere yerleştirelim. Sonra da Medine'nin kenar mahallelerinde Kureyş'e karşı müdafaada bulunalım."[106]

Efendimiz, bu strateji ve taktik ile şu hususları düşünüyordu:

a. Müslümanların esas gaye ve hedefi harp değildir. Onlar, emniyetin temsilcileridir.

b. Ancak, hak ve hakikatı neşretmelerine mâni olunmak istendiğinde, onlar bu mâniayı ortadan kaldırmak için herşeyi göze alır ve harb ederler.

c. Müslümanlar, saldırıya uğradıklarında dini, vatanı, ırzı, namusu müdafaa için savaşırlar.. ve gerekirse, bunun için can verir ve can alırlar. Bu da onların en meşru haklarıdır.

Etrafta, mütehayyir, hâdiseleri izleyen insanlara verilecek bu tür imajlar çok mühimdir ve Allah Resûlü, bu imajı yerleştirmek için müdafaa harbini tercih etmekte idi..

a. Uhud Öncesi Meşveret

Allah Resûlü, müdafaa harbi yapacaktı.. düşünceler bu noktada temerküz ediyordu. Bu arada bir de rüya görmüşlerdi: O, "Kendi zırhının içine girmiş ve bir kısım sığırlar boğazlanıyor, bir mübarek kılıcının ağzı bir diş atıyor." Bu rüyayı kelimesi kelimesine şöyle tabir buyurdular: *"Bu zırh bizim için Medine'nin içidir, müdafaa harbi yapalım. Onlar saldırsınlar, biz onları burada karşılayalım. O boğazlananlar, benim Ashabım'dır. Oraya gitmeyelim. Kılıcımın ağzından bir parçanın kopması ve diş atması, yakınlarımdan birisinin ölmesi demektir."* Evet Allah (cc), göstermiş, tembihde bulunmuş ve Habib'ine bir sinyal vererek âdetâ; "onlara müdafaa harbi yapın" demiştir. Rüyada Resûlullah'ın kılıcının ağzından bir parça kopmuştu ki, bu, Hz. Hamza'nın şehadetine işaretti. Evet Allah'ın Arslanı Hamza, bu muharebede şehit olacaktı.[107] Bu sırada Bedir'de bulunmayanlar da vardı ki, bunlar da şehid olmak için hep duâ ediyorlardı. Allah (cc), onların duâlarını da kabul buyuracaktı.

Mesela; Enes bin Nadr "Allah beni müşriklerle bir karşılaştırırsa" diyor ve şehidlik arıyordu. Yani Enes ve emsali: O hangi gündür, o günün adı nedir ki, ben o gün şehit olur, şehadet kanı ile abdest alır ve bu halimle Allah'ın huzuruna çıkarım mülahazası içindeydi.. ve onlar bunu ciddi bir istek ve önü alınmaz bir arzu ile bekliyordu. Bütün bir sene hep

106- İbn Hişam, Sîre 3/67.

107- İbn Hişam, Sîre 3/66-67.

bunu heceleyip durmuşlardı. Elbet böyle bir duâ reddolunmazdı ve olmadı.[108] Kimbilir daha niceleri aynı arzu ve istekle yanıp tutuşuyor ve duâ duâ Allah (cc)'a yalvarıp bir meydan muharabesi talep ediyordu ki, O'na da şehidlik kapısı açılsın.

Abdullah bin Cahş, Amr İbn-i Cemûh, Sa'd İbn-i Rebi, hepsi de şehitlik bekleyen ukba buudlu insanlardandı. Keza, Sümeyra Hanımın (r.anha) çocukları da şehitlik bekleyen kimseler arasındaydı. Şehitlik onların her gece rüyaları ve hülyâları olmuştu. O gün bunlar, orada, meşverette ağır bastılar.

Allah Resûlü, meşveretle mes'eleleri topluma mâl ediyordu. O öyle davranacakdı ki, harekete iştirak eden her fert, fikren o işe sahip çıksın. Böylece, her fert, içinde kendi düşünce ve görüşü de olan mes'eleye daha çok omuz verecekti. Çünkü o da, fikren o düşünce örfanesine iştirak etmiş oluyordu. Gerçi Allah Resûlü vahiyle müeyyeddi. Ama, bazı kimseler, daha sonra kadere taş atmasın, "şöyle olsaydı, böyle olsaydı" demesinler diye, evvela meşveret ediyor, sonra meşverette kendi içtihatlarını, da ortaya koyuyordu. Gençler: "Ya Resûlallah! Bedir'de olduğu gibi yapalım: Dışarı çıkalım, "hodri meydan" diyelim, yüz yüze, göğüs göğüse vuruşalım. Bizi bu şerefli mücadeleden mahrum etme" diyorlardı.[109] Evet bunlar, Bedr'i örnek alıyor ve böyle harb etmek istiyorlardı. Halbuki Allah Resûlü, tatbik ettiği bir stratejiyi, ikinci muharebede tatbik etmeye taraftar değildi. Düşman daima sürprizlerle karşılaşmalıydı. Ne var ki gençler, alternatif düşüncede ısrar ediyorlardı. Büyükler mes'eleye muttali olduklarında ise, Allah Resûlü, çoktan zırhını giymiş, kılıcını kuşanmış bulunuyordu. Bunların gelip gençlerin ısrarlarından vazgeçtiklerini bildirmeleri, mes'eleyi artık değiştiremezdi. Zira o zaman da bir kısım fikir ayrılıkları ve değişik mahzurlar doğuracaktı.

Evvela, karar verdikten sonra karardan dönülmesi, başka kimselere de baskı yapma ve fikirleri istikametinde zorlama düşüncesi verecekdi ki, bu da fasit bir daire içine girilme demekti. Halbuki verilen karardan dönmek ve fertlerin duygu ve düşüncelerine göre durmadan karar değiştirmek, sıradan bir liderin dahi yapmayacağı bir yanlışlıktı. Elbetteki liderler lideri, İki Cihan Serveri, böyle bir yanlıştan müberrâ ve münezzehti.. müberrâ ve münezzeh kalacaktı.

İkincisi: Eğer müdafaa harbi yapılır ve ezkazara bazı arızalar zuhûr

108- Müslim, İmâre, 148.

109- İbn Hişam, Sîre 3/67-68

ederse, baştan bu işe gönüllü olmayanlardan çeşitli uygunsuz sözler duymak.. en azından böyle bir düşünce herzaman ihtimal dahilindeydi.

Üçüncüsü: Yapılacak müdafaa harbinde, elde edilecek her türlü ganimet, -kazanılacak şeref ve izzet de dahil- hiçbir zaman bir meydan muharebesindeki kadar olmazdı, olamazdı da. Bu da yine, gayr-i memnunların çıkış yapmalarına sebep olabilirdi. İşte bütün bu ve benzeri sebeplerden dolayı Allah Resûlü şöyle buyurdu: *"Bir nebî zırhını giydikten sonra, Allah onunla düşmanları arasında hükmünü vermedikçe, ona zırhını çıkarmak yakışmaz!..."* (110) Çünkü Allah O'na: فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ **"İstişâre ile karar verip azmettiğinde, Allah'a güven ve O'na tevekkül et"** (Âl-i İmrân, 3/159) buyurarak kararlılığı emrediyordu. Evet, yoldaki her tereddüt, arkadakilerin kalbine korku ve tereddüt salar. Her yeni hareket halkı değişik fikirlere sevk eder ve teşettüdü âra (görüş dağınıklığı) olur. Bu da dağılıp çözülmelere yol açardı.

Gerçi Allah Resûlü, Medine'de kalıp müdafaa harbi yapmak istiyordu. Fakat meşverette meydan muharebesi yapma fikri ağır basınca, istişâre istikametinde karar verdi ve bir daha da kararından dönmedi. Bunun akıbeti ne olursa olsun dönmezdi de. Zira, millet ve devlet hayatında "meşveret" gibi çok önemli bir esasın tesbit edilmesi uğrunda, 70 değil 70 bin şehid de olsaydı Allah Resulü, o yol da yürüyecekti..

Bedir, doğrudan doğruya bir fetihdi, Uhud da en az Bedir kadar fetihtir.

b. Uhud'a Doğru

Allah Resûlü, derhal Uhud'a doğru hareket emri verir. Asker Uhud'u tutacak ve böylece düşmanın Medine'ye taarruzu önlenecekti. Kadın ve çocuklar emin yerlere yerleştirildi. Eğer düşman Medine'ye girmiş olursa, arkadan kıskaca alınacak ve böylece düşman hareketsiz hale getirilecekti. Anında karar verilmişti ama, alternatif stratejiler de vardı.

Uhud'un eteğine varıldığında harp vaziyeti alındı, Müslümanlar, bütünüyle 700 kişiydi. Daha önce orduya iştirak etmesine rağmen Abdullah b. Ubey b. Selül, 300 adamını alarak, kendi dediğinin olmadığını ileri sürmüş ve ordudan ayrılmıştı.(111) Müslümanların arasında zırhlıların sayısı 100 kadardı. Sancak yine Mus'ab b. Umeyr (ra)'e verilmişti.(112) Süvarilerin başında ise Zübeyr b. Avvam (ra) vardır. Zırhsız askerlerin başında da Hz. Hamza (ra) bulunuyordu..

110- Buhari, İ'tisam, 28, İbn Hişam, Sîre, 3/68.

111- İbn Hişam, Sîre, 3/68.

112- İbn Hişam, Sîre, 3/70.

... Ve okçular.. Düşmanın arkadan gelmesine mâni olmak üzere önemli bir yere yerleştirilen bu okçuların başında Abdullah b. Cübeyr (ra) vardı. Allah Resûlü, o gün okçulara ısrarla şöyle demişti: *"Siz, bizim arkamızı koruyun.. Ve zinhâr yerinizden ayrılmayın. Bizi ganimet paylaşıyor görseniz bile yerinizi terketmeyin. Ve yine bizim cenâzelerimizi kartallar kapıp götürüyor olsa bile bulunduğunuz yerde kalın!."*[113] Allah Resûlü tam tekmil kendisine düşen şeyleri yapmıştı. Bu defa saf şeklinde değil de değişik bir tatkik uygulayacaktı. Ordusunu Uhud'un bağrına çekecek, düşmanı kıskaç içine alacak ve onları okçularla kıstıracaktı. Sonra bir kısım ölüm fedâilerini; İbni Cahşları, ölüm arayan Mus'ab İbn-i Umeyrleri, Ebu Dücâneleri ve arslanlar arslanı seyyidinâ Hz. Hamza'ları düşmanın bağrına salacaktı..

Bedir'de parola *"Ehad! Ehad!"* tı. Uhud'da ise *"Öldür! öldür!"* ma'nâsına *"Emit! Emit!"* di.[114] Burada taktik de parola da değişmişti; Müslümanlar, Allah ve Resûlü aşkına, kendilerini koruyacak ve düşmanı öldüreceklerdi.

Savaş plânı düşünüldüğü gibi hazırlanmış.. ve Allah Resûlü elinde tuttuğu kılıcı göstererek: *"Hakkını vermek şartıyla bu kılıcı isteyen var mı?"* buyurmuşlardı. Bütün Sahâbe coşmuş ve herkes bu kılıcın kendisine verilmesini istemişti ama, herkesi herkesten daha iyi tanıyan Allah Resûlü, gözleriyle kılıcın asıl sahibini arıyordu. Derken kılıcın asıl sahibi Ebu Dücâne sordu: "Ya Rasûlallah! Bu kılıcın hakkı nedir?" Allah Resûlü: *"Eğilip bükülünceye kadar harp etmektir"* buyurdu. O da: "Hakkını vermek üzere bu kılıcı bana ver ya Rasûlallah" dedi.. ve artık kılıçla gerçek sahibi buluşmuştu. Ölüm sarığını başına sardı ve düşman saflarına daldı. Ensâr, Ebu Dücâne (ra)'yi çok iyi bilirlerdi. O, al renkli sarığı sardığı zaman, artık ölüme gidiyor demekti.. ve bu esnada kimse Ebu Dücâne (ra)'nin karşısında bulunmak istemezdi. Ve bulunamadı da. Biz, yukarıda geçen konuşmayı sadece Ebu Dücâne (ra) ile Allah Resûlü arasında geçmiş bir konuşma olarak biliyoruz.[115] Halbuki Uhud'un sonunda görülecekti ki, Ebu Dücâne (ra) gibi daha niceleri var!

Abdullah b. Cahş (ra), kendisini öldürecek bir hasımla karşılaşmak için Allah (cc)'a duâ etmektedir. Aman Allahım bu nasıl ukbâ ve ebediyet mülahazasıdır! Hamza (ra)'nın kükreyişleri arslanların ödünü koparacak gibidir. Ve bu ölüm fedailerini düşmanın bağrına salmak, hiç beklenme-

113- Buhari, Cihad, 164; Ebu Davud, Cihad, 6.

114- İbn Hişam, Sîre, 3/72.

115- Müslim, Fezâilu's-Sahabe, 128; Müsned, 3/123.

dik bir stratejiydi ki, Ebu Süfyan, Bedir hesapları yaparken, yeni bir şaşkınlık yaşıyordu. Evet, Uhud'da karşılaştıkları hiç de Bedir'dekilere benzemiyordu. Hele, "Ölüm! Ölüm!" naraları, Kureyşlileri sıtmalılar gibi tir tir titretiyordu. Evet, müşrikler böyle bir şey beklemiyorlardı. Beklemedikleri için de birden bire bozguna uğramışlardı ki, işte Uhud'un birinci safhası buydu. Bu birinci safhada, Allah Resûlü Medine ile Uhud arasında, sırtını Uhud'a vererek okçularını uygun bir yere yerleştirmiş onlara: *"Sakın yerinizden kıpırdamayın!"* demiş, sonra da arslanlarını düşman ordusu üzerine salmış ve düşmanı bozguna uğratmıştı.. hem öyle bir bozguna uğratmıştı ki, kaçanlar kendilerini bir anda kadınların çadırlarında buldular. Bu arada Ebu Dücâne (ra) tâ merkezde korunan, Ebu Süfyan'ın hanımı Hind'in yanına kadar gidip ulaştı; hatta kılıcını kaldırıp tam başına indireceği zaman "Allah Resûlü'nün kılıcını bir kadının kanı ile kirletmeyeyim" mülâhazasıyla geriye döndü.[116] Bütün sahâbe, bu kadar başarı ile, kendilerine verilen rolü çok iyi oynamış, vazifesini bihakkın yerine getirmiş ve mücadele etmenin hakkını vermişlerdi. (Allah (cc) ebeden onlardan razı olsun.)

Âl-i İmran Sûresi, sanki Uhud'da mücadele veren bu insanları destanlaştırmaktadır. Geçmiş peygamberlerden misallerle, onların etrafını alan yiğitler tablolaştırılıp tasvir edilirken Allah Resûlü'nün etrafındaki bu bahadırlara da telmihler yapılmış ve şöyle denmiştir:

وَكَاَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا اَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا
اسْتَكَانُوا وَاللّٰهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ * وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ اِلَّا اَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَاِسْرَافَنَا فِي
اَمْرِنَا وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ * فَاٰتٰيهُمُ اللّٰهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ
الْاٰخِرَةِ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ *

"Nice peygamberlerin yanında Rabb'e kul olmuş savaşan Rabbânîler vardır ki, Allah yolunda başlarına gelenlerden ötürü gevşememişler, yılmamışlar ve boyun eğmemişlerdir. Allah sabredenleri sever. Onların dedikleri ancak şu idi: "Rabbimiz! Günahlarımızı, işimizdeki aşırılıklarımızı bize bağışla, sebatımızı arttır, inkarcı topluluğa karşı bize yardım et!" Bu yüzden Allah, onlara dünya nimetini de âhiret nimetini de fazlasıyla verdi. Allah işlerini iyi yapanları sever." (Âl-i İmran, 3/146-148).

Âyet, Rabbânîleri anlatıyordu. Ama tarihi tekerrürler zaviyesinden

116- Mecmau'z-Zevâaid, 6/109.

anlatılanlar, Uhud'da kavga veren insanlardı. Zaten bu âyetler Uhud münâsebetiyle nâzil olmuştu.

c. Uhud'un Safhaları

Uhud'da üç ayrı tablo vardır:

aa. Birinci tablo:

Allah Resûlü'nün alelacele verdiği kararların başarı ve muvaffakiyetle neticelenmesi tablosudur. Gerçi bu bölümde de birkaç şehit verilmişti. Ama; Seyyidinâ Hz. Hamza, Ebu Dücâne, İbn-i Cahş (r.anhüm) düşmanı ekin biçer gibi biçip geçmişlerdi. Ve, açık bir zafer kazanılmış, düşman da bozguna uğratılmıştı. Bu esnada kadınlar, yollarda kaçışanların ayaklarından tutup, kaçmayı önlemeye çalışmış ve "bu size yakışmaz" diye yalvarmışlardı ama, kaçmaya yüz tutmuş Mekke ordusunu durdurmak mümkün değildi.

Bu karşılaşmada, müslümanların sayısının, münafıklar ayrıldıktan sonra 700 kişi kadar olduğunu mevsûk tarihler söylüyor. Karşı tarafın gücü ise üç bine yakındı. Bu da takriben müslümanların beş katı demekti. Yani her ferd, beş insanla savaşmak zorundaydı. Kureyş, kadınlarını, çocuklarını da getirmişdi. Bunlar def çalıyor ve askeri coşturuyorlardı. Müşrik ordusu tam tahkim edilmiş, hazırlıklı idi, ama, Müslümanın fendi karşısında, Bedir'de olduğu gibi, burada da yine bozguna uğramışlardı. İşte tam bu esnada emir dinlememe gibi bir talihsizlik oldu ki, biz buna "zelle" diyoruz. Zira, onlar mukarrebîn, yani Allah (cc)'a çok yakın, ve sanki O'nu görüyor olma mevkiinde bulunuyorlardı. Bizler, İslâm ve îman mevkiinin insanlarıyız. İman ediyor, İslâm'ı yaşıyor ve ötesinde daha derinliklere akıl erdiremiyoruz. Onlar ise, Allah (cc)'ı görüyor gibi ibadet etme mevkiinde bulunuyor ve herşeyi bizden çok farklı görüyorlar; hatta çok defa kemiyetsiz, keyfiyetsiz lahutî derinlikler müşahede ediyorlardı. Bu kadar yakın olduklarından dolayı, kalplerinden ve kafalarından geçecek şeylerden dahi muâheze olabilirlerdi. İşte orada hafif bir çözülme.. ve Allah Resûlü'nün hezimette zafer çıkarma stratejisine giden yoldaki sarsıntı bir mukarrebîn okşanmasıydı. Evet, zaferden sonra da Allah Resûlü, Uhud'da başarılıdır. Bir kısım tarihlerin yazdığı gibi, Uhud, hezimet değildir. Ben şahsen burada "Hezimet" tabirini çok ağır buluyorum. Rûhen bu kelimeden rahatsız oluyor ve onun yerine "Uhud' da bir aralık sarsıntı oldu" diyorum.

bb. İkinci tablo:

Düşman hezimete uğramıştı. Kaçan kaçana bir bozgun vardı. Müs-

lümanlar ister istemez Bedr'i hatırladılar. O zaman da düşman ordusu böyle kaçmıştı. Derken işin bittiğine hükmettiler. Sıra ganimetleri toplamaya gelmişti. İşte şurada develer, atlar, sığırlar onları bekliyordu. Düşman, bütün mal varlığını bırakıp öyle kaçmıştı ki, zahiren gidip ganimet toplamada hiçbir mahzur görülmüyordu. Bu itibarla da, ganimet toplamaya okçular da iştirak etmişlerdi. Her ne kadar Abdullah b. Cübeyr (ra) onlara Allah Resûlü'nün emrini hatırlatmış idiyse de emrin son sınırındaki espriyi kavrayamamışlardı. Zira ayrılanlar, bu emri, "savaşın sonuna kadar sebat edin" şeklinde yorumlamışlardı.. Ve işte savaş sona ermişti. Ayrıca onlara göre böyle bozguna uğramış bir ordunun toparlanıp geri dönmesi muhaldi. İşte Uhud'un ikinci tablosu.!

cc. Üçüncü tabloya gelince:

Okçuların yerlerinden ayrılması, cephede bir gedik açmak demekti ki, hayatında hiç yenilgi görmemiş askerî dehâ Halid'in bunu değerlendirmemesi düşünülemezdi. Ve şimdi fırsat onun eline geçmişti.

Bu esnada müslümanlar, kılıçlarını kınlarına sokmuş, toplanan ganimetlerle meşguldüler. Kimisi de çadırlarına çekilmiş istirahat ediyorlardı ki; Halid, yıldırım gibi ilerledi, ve kalan birkaç okçuyu da şehit ederek arkadan saldırdı. Müslümanlar tamamen hazırlıksız yakalanmışlardı. Hatta onlar, harbi bitti kabul ettiklerinden, harp esnasında olması gereken gerilimlerini kaybetmişlerdi. Bu da yine Halid'in işine yarayacaktı. Fırsatı değerlendirdi ve o müthiş taarruzunu gerçekleştirdi..

Burada, bir noktaya daha temas etmekte fayda var. Esasen, Uhud'a gelinirken bir gedikle geliniyordu. Efendimiz Medine'de kalalım demişti, onlar dinlememiş ve dışarıya çıkmada ısrar etmişlerdi. Bu, onlar adına bir fasit daireye girmek demekti. Şimdi bu fasit daire, başka bir fasit daire daha doğurmuştu. Allah Resûlü, *"şurada sebat edin, ayrılmayın!"* demişken onlar yerlerini terketmişlerdi ki, bu da onlar için yeni bir zelle ve bir sürçmeydi. Bu sürçmeleri Kur'ân şöyle ele alıyor: ... إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا **"Yaptıkları bazı şeylerden dolayı şeytan onların ayağını kaydırdı"** (Al-i İmran, 3/155).

Yani, işin başında onlara "kalın!" dendi, onlar: "Medine dışına çıkıp harp edelim!" dediler. Harp esnasında onlara, "yerinizden ayrılmayın" dendi. Onlar ise yerlerinden ayrılıp, ganimet toplamaya, daha doğrusu, bu mevzuda diğerlerine yardım etmeye koyuldular. Birinci söz dinlemeyiş, onlar için bir fasit daireye girişti. Birinci fasit daire, ikincisini

doğurdu. Eğer Cenâb-ı Hakk, rahmetiyle bu fasit dairelerin devam etmesine mâni' olmasaydı, yanlışlıklar birbirini takip edip gidecekti... Rahmetin gazaba sebkat edişi bir kere daha ayan-beyan zuhur etmiş ve o mukarrebîn topluluğuna kanat açmıştı.

Bir de orada, harp bitti diye, ganimet toplamaya koyuldular. Gerçi bu, harbe iştirak eden ve muvaffak da olan muharipler için gayet normal bir hareketti. Ancak, mukarrebîn için bu dahi bir kayma sayılırdı. Nitekim Cenâb-ı Hakk, Bedir'de elde edilen ganimetler sebebiyle Habibi'ni dahi ikaz etmişti.. (Enfal, 8/67-68). Hatta Allah Resûlü ve Ebu Bekir (ra) bu ikaz karşısında hıçkıra hıçkıra ağlamış ve Hz. Ömer (ra) onları ağlar görünce, o da aynı şekilde gözyaşı dökmeye başlamıştı.[117]

Onlar, dünyaya meyledemezdi.. aksine ona karşı tavır belirlemeleri lazımdı. Ganimeti, alalım, götürelim düşüncesi, bize göre mahzursuz olsa bile, o cephede, o meydanda, şehitlerin kanları ile yıkanmış o zeminde mukarrebînin buna tenezzül etmesi daha sonra onları vicdanlarında yakıp bitireceğinden, Allah te'dib-i acilesiyle bu acı akıbetten onları siyanet buyurdu. Ama, bir gedik daha açılmıştı. Musibet, musibeti unutturur gerçeği çizgisinde her yeni musibet, bir öncekini unutturacak kadar adetâ katlanarak geliyordu. Mesela; en sonunda bütün musibetleri unutturacak olan, Efendimiz'in kuşatıldığı, hatta şehit edildiği şâyiası onlara, her şeyi unutturmaya yetti.. bereket versin, tam Efendimiz'in bulunduğu yere kadar ulaşıldığı esnada, Efendimiz etrafında, sesini duyurabileceği kimselere sesini duyurmuş ve o ilk tahşidât ile çevresinde etten kemikten bir kale teşekkül etmişti. Nice kadınlar ellerinde sargılar, bellerinde mataralar, yaralılara su vermek ve yaralarını sarmak için oraya gelmişlerdi.. tabii başlarında da Ümmü Umâre (r.anha), tarihin şerefle yâd edeceği büyük kadın.. beyini ve oğullarını göndermişti, onlar savaşacaklardı. Kendisi de belinde matara, elinde sargılar, yaralıları tedavi için orada bulunuyordu. Gördüğü manzara dehşet vericiydi. Allah Resûlü'nün etrafında etten kemikten bu kale parça parça olup devriliyor ve hâin eller adım adım O'na doğru yaklaşıyorlardı. Aslında bütününü doğramadan hatta onları kütükte doğranan bir et haline getirmeden, Allah Resûlü' nün semtine sokulmaları mümkün değildi. Orada artık, her gayz ile bilenen kılıç, O'nun için bileniyor, her nefretle atılan ok, O'nun için atılıyor, her kalkan mızrak, O'na doğru kalkıyor, ama bütün bunlar gidip bir mü'minin bağrına saplanıyordu. Bir an gelmişdi ki kırılmadık kol, kesilmedik baş kalmamıştı. Tam bu esnada Allah Resûlü, üzerine gelmekte

117- Müslim, Cihad, 58; Müsned, 1/31-32.

olan bir grup gözü dönmüşü göstererek: *"Bunlara karşı kim çıkacak?"* deyince Nesibe (r.anha) elindeki sargıları, belindeki matarayı atarak: "Ben Ya Resûlallah!" cevabını vermiş ve müdafaa hattında yerini almıştı. Artık şimdi o, bir dişi arslan gibi elindeki kılıçla sağa sola saldırıyor ve Resûlullah'a yaklaşanları biçip geçiyordu.

Oraya sargı sarmak, yaralıları tedavi etmek için gelmişti ama, iş başa düşünce âdeta arslan kesilmişti. O, Allah Resûlü'nün önünde mücadelesini devam ettirirken oğlunun kolunun bir kılıç darbesiyle kesildiğini görür, koşar onu sargı ile sarar ve elini sırtına vurarak: اذهب فقاتل امام رسول الله "Git Resûlullah'ın önünde savaş evladım!" der ve savaş mevkiine döner. O kadar yakın savaşıyordu ki, âdetâ Allah Resûlü'nün fısıltılarını duyuyordu. Sırtında, elin içine girip saklanacağı kadar derin bir yara açılmış, kanlar içinde, O, Allah Resûlü'nün fısıltılarını, Allah Resûlü de O'nun fısıltılarını duyacak kadar birbirlerine yakınlar. O çocuğunu savaşa gönderdikten sonra Allah Resûlü ona şöyle buyuruyor: من يطيق ما تطيقين *"Senin şu yaptığına kim takat getirebilir ki, kim dayanabilir ki?"* Bunu yakalayan (duyan) büyük kadın: ادع الله ان يجعلني معك يا رسول الله "Allah'a duâ et. Beni cennette seninle beraber eylesin!" der. Ve Allah Resûlü ellerini kaldırarak, yüzünden, sırtından, kolundan kanlar akan bu kadına duâ eder: *"Allahım cennette onu benimle beraber kıl."* (118) Şerefli kadın bu duayı işitince: "Gayri kıyamete kadar O'nun önünde savaşabilirim" der.

Bütün hayatı, şeref tablolarıyla adeta bir danteladır. Akabede Efendimiz'e biat edip Medine'ye davet etmesi.. bütün aile efradıyla İslam'ın emrine girmesi.. Peygamberimiz'in önünde Uhud'u göğüslemesi; en babayiğitlerin önünde bir performans sergilemesi.. tesettür ayeti nazil olunca, fiilen cihada iştirak edememe üzüntüsüyle sarsılması.. yalancı peygamberler döneminde, yeniden sahneye çıkıp, Yemame'de savaşması; savaşıp kolunu ve oğlunu orada bırakıp geriye dönmesi gibi bir kadın mukavemetini aşan çok televünlü ve dolu dolu bir hayat yaşamıştır.(119) Uhud'daki ölüm fedailerinden biri de Enes bin Nadır'dı.. Enes bin Malik'in amcası.. Enes Bin Nadır (ra), hem savaşıyor hem de "Allah Resûlü'nün öldüğü yerde siz ne diye ölmüyorsunuz?" diye haykırıyordu.(120) İlk tahşidât burada olmuştu ve düşman ordusu da burada bozguna uğratılacaktı. Artık, sarsıntı durmuş ve Allah Resûlü, emre itaatteki inceliği anlayamayan ar-

118- İbn Hişam, Sîre, 3/86-87; İbn Hacer, İsabe, 4/479.

119- İbn Hacer, İsâbe, 4/479.

120- İbn Hişam, Sîre, 3/88.

kadaşlarına herşeye rağmen yeni emirler veriyor, yeni stratejiler sunuyordu. Bu arada, Sa'd İbn-i Rabî (ra) Uhud'un bir köşesinde ölümünü beklerken yanına giden sahabiye şöyle gürlüyordu: "Allah Resûlü'ne selâm götürün, Uhud'un arkasından buram buram cennet kokularının geldiğini duyuyorum. Ve cemaatime de selâm götürün, nefes alıp verdikleri sürece Allah Resûlü'ne bir şey olursa Allah (cc) huzurunda yakalarını kurtaramazlar!."[121]

... Ve tabii şehitlik için duâ edenlerin duâsı da kabul olmuştu: Enes bin Nadır duâ etmiş, İbn-i Cahş duâ etmiş, Hamza duâ etmiş ve bunların duâları kabul olunmuş, olunmuş da kanatlanıp göklere uçmuşlardı. Uçan uçup gitmiş, kalanlar kan seylabları önünde sürüm sürüm.. ve sanki Uhud da herkes gibi ağlıyor; ama kan ağlıyordu.. bir de yüreklerin kan ağlaması vardı ki, o da Allah Resulü'nün vefatı şayiasıyla feverana başladı; başladı ve çoklarının kuvve-i ma'neviyesini sarstı.. Ve işte bu esnada, Müslümanlardan bir kısmı Medine'ye gelip yeni bir tabye planlamak, kimi başka mülahazalarla sağa-sola koşuşup durmaya başlamışlardı.. ve tam ma'nasıyla panik içindeydiler ki; tam bu esnada Ka'b bin Malik'in o gürül gürül sesi duyuldu: يَا مَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ أَبْشِرُوا هَذَا رَسُولُ اللّٰهِ "Ey Müslümanlar! Size müjdeler olsun işte Resûlullah (hayattadır)." [122] Uhud bu sesle; yeniden bir "ba'su ba'del-mevt"e uyanır gibi cana geldi ve herkes O'na doğru koşmaya başladı. İkinci tahşidât, Resulullah'ın içinde bulunduğu çukurun etrafında yapıldı. Yeniden, etten-kemikten bir sûr teşekkül etmişti. Kimisi O'nun etrafında pervâne gibi dönüyor, kimisi mübârek yüzüne saplanmış miğfer parçalarını çıkarmaya çalışıyor ve kimisi de halkın orada toplanmasını temine çalışıyordu. Ama hepsi de O'nun üzerine tir tir titriyordu.[123] Zaten, O'nun bir tek dişine zarar gelmemesi için canını vermeyecek tek bir sahâbe yoktu. İşte bu, Allah Resûlü'nün etrafındaki ikinci tahşidâttı.! Bir kere daha ölmeye söz verecek ve O'ndan ayrılmayacaklardı. İnsanlığın İftihar Tablosu, büyük asker, yeniden zimamı eline aldı. Artık okçuların yerlerini terk etmesi, başkalarının gidip uzak cephelerde savaşması, O'nun yeni harp stratejilerine mâni olmayacaktı. Etrafında toplananlarla O, sessizce Uhud'un arkasına çekilmiş, orada tekrar bir güç olma planları hazırlıyordu. Yani, Allah Resûlü, muvaffakiyetle neticelenecek olan üçüncü tabloyu hazırlamaktaydı.[124]

121- İbn Kesîr, el-Bidâye, 4/35-36.

122- İbn Hişam, Sîre 3/88; İbn Kesîr, el-Bidaye, 4/39.

123- Buhari, Megazî, 24; Müslim, Cihad, 100.

124- İbn Hişam, Sîre, 3/90, İbn Kesîr, el-Bidaye, 4/39.

dd. Hezimetten Zafere

Bu üçüncü tablodaki yine mutlak bir zaferdi.. zaferdi, zira, düşman ric'at etmiş, Müslümanlar da onları kovalamışlardı. Vakıa, Ebu Süfyan yeni bir taarruza niyetlenmişti ama, Safvan b. Ümeyye: "Ya Eba Süfyan geri dönelim. Zira Muhammed'e onların hepsini öldürmeden ulaşmamız mümkün değildir. Şimdi bir zafer kazandık. Bunu hezimete çevirmeyelim!" diyerek onu bu akıbeti şübheli hareketten vazgeçirmişti. Aslında, o da aynı kanaatte idi. Ve, Mekke'ye doğru yola koyuldular.[125]

Mağlûbiyet gibi görünen bir durumdan sonra Allah Resûlü, adeta yeniden parlak bir zafer kazanmıştı. Bununla da kader, sanki sahâbeye şöyle bir ders veriyordu: Allah (cc), Habîbi'ne doğrudan doğruya kendi inayet ve keremiyle muvaffakiyetler bahşetmektedir. Sizin kılıçlarınız sadece birer sebeptir ve zevahir açısından vardır. Yoksa, Resûlü'nü zaferden zafere ulaştıran sadece ve sadece Allah (cc)'tır. İşte, Uhud'un hem başında ve hem de neticesinde elde edilen zaferler, Efendimiz'e verilsin diye, arada öyle muvakkat bir sarsıntı yaşanmıştı. Fakat Allah (cc) bu en zor şartlarda dahi Efendimiz'i yalnız bırakmamış ve O'na va'dettiği nusreti vermiştir ki, âyet bu hususu şöyle dile getirmektedir:

ولقد صدقكم الله وعده اذ تحسونهم باذنه حتى اذا فشلتم وتنازعتم في الامر وعصيتم
من بعد ما اراكم ما تحبون منكم من يريد الدنيا ومنكم من يريد الآخرة ثم صرفكم عنهم
ليبتليكم ولقد عفا عنكم والله ذو فضل على المؤمنين * اذ تصعدون ولا تلون على احد
والرسول يدعوكم في اخريكم فاثابكم غما بغم لكيلا تحزنوا على ما فاتكم ولا ما اصابكم
والله خبير بما تعملون

"Andolsun ki, Allah size verdiği sözde durdu. O'nun izniyle kâfirleri kırıp biçiyordunuz ama, Allah size arzuladığınız zaferi gösterdikten sonra gevşeyip bu hususta nizaa düştünüz ve isyan ettiniz, sizden kimi dünyayı, kimi âhireti istiyordu; derken denemek için Allah sizi geri çevirip bozguna uğrattı. Andolsun ki O sizi bağışladı. Allah'ın mü'minlere nimeti boldur. Peygamber arkanızdan sizi çağırırken, kimseye bakmadan kaçıyordunuz. Kaybettiğinize ve başınıza gelene üzülmeyesiniz diye, Allah sizi kederden kedere uğrattı. Allah işlediklerinizden haberdardır" (Âl-i İmran, 3/152-153).

125- İbn Hişam, Sîre, 3/110.

Allah ile sizin aranızda mukavele vardır. O: وَاَوْفُوا بِعَهْدِي اُوفِ بِعَهْدِكُمْ **"Siz Bana verdiğiniz sözde durun Ben de sözümü yerine getireyim"** (Bakara 2/40) buyurmaktadır. Bu mukavele asla Allah (cc) tarafından bozulmaz. Şayet siz, bu mukaveleyi bozarsanız Allah da bozar.. ve deniyor ki; Uhud'da da Allah size verdiği sözünü tuttu. O'nun emri, izni ve meşîeti ile işin başında kâfirleri biçip geçiyordunuz.

"Sonra hiç beklenmedik bir anda ve yok yere fiyaskoya girdiniz. Beş dakika sonra gelmeniz gerekirken, ganimete beş dakika evvel geldiniz ve emri beklemediniz. Evet, Sultanlar Sultanı, kumandanlık otağında emir vereceği anı bekliyordu. Fakat siz acele ettiniz.. derken aranıza nizâ girdi. Evet cephe bozulup da bir tabyede tutunamayınca nizâ çıkar. Zaten her yeni karar teşettüdü âra'ya sebebiyet verir ve düşünce farklılıkları meydana getirir.. ve her düşüncenin sâliki olur.. derken birlik ve vahdet bozulur. Allah (cc) size gösterdiği şeyi gösterdikten sonra baş kaldırdınız, siz mukarrebinsiniz. Bu başkalarına göre günah olmayabilir; ama siz huzûr-u risalet penâhiye mazhariyet cihetiyle, insibağa mazhardınız. Sürekli vahiy ile, Allah Resûlü'nün ilhamlarıyla ve O'nun sohbeti ile boyanıyordunuz. Siz daha önceden baştan ayağa Allah (cc)'ın memnun olacağı hüviyeti kesbetmiştiniz. Sevdiğiniz bir kısım şeyleri görünce -dünya idi bu ve çok önemli değildi.. Olsa da olurdu olmasa da olurdu- Allah (cc) onu da sizin elinizden aldı. Arzuladığınız o şeyden de sizi mahrûm etti. Çünkü siz ukbâya tâlib olsaydınız, dünya nasıl olsa arkadan gelecekti. Bir ölçüde dünyaya talib oldunuz. Halbuki dünya tâlebi için sarfedilen enerji kadar bir enerjiyle, Ukbâ taleb edilemez. Ukbâ, daha himmetlice, dünya daha aşağıdan takip edilmeliydi. Ayrıca siz, ukbâyı taleb etseydiniz, dünya koşa koşa arkanızdan gelecekti. Unutmayın, kasem olsun Allah (cc) sizi affetti."

Allah Resûlü, o korkunç sarsıntıdan sonra bir bakıma yeni bir zafer elde etmişti. Ebu Süfyan ordusu Mekke'ye, Allah Resûlü de onların içine ciddi bir korku saldıktan sonra Medine'ye döndüler.

3. Hamrâü'l-Esed'e Doğru

Tam Medine'ye geldikleri an, Nuaym İbni Mes'ud -ki o esnada henüz yolunu bulamamış, henüz şikarına okunu atamamış, henüz ışığa, gündüze uyanamamış bir talihsizdir. Onu tanıyanlar, ona şeytan derlerdi. Evet öyle bir dehaya sahipti. Uhud'da da bu şeytaniyetini bütün derinlikleriyle kullandı- Allah Resûlü'ne geldi ve: "Ebu Süfyan yeniden kuvvetler tertip etmiş geliyor. Beyhûde savaşmayın, teslim olun!"[126] dedi.

126- İbn Kesir, el-Bidâye, 4/57.

Ne var ki hiçbir mü'min buna pabuç bırakmadı. Allah Resûlü, Medine'nin içine henüz girmiş ve yaralı olanlar, yaralarına sargı sarma fırsatı dahi bulamamışlardı ki, Ebu Süfyan ordusuyla dönüp geriye geldiği haberini aldılar. Oysa ki pek çoklarının ölümü bekleniyordu. Çünkü aralarında yürüyemeyecek derecede yaralı insanlar vardı. Buna rağmen hepsi kalktılar ve Hamrâü'l-Esed'e doğru yola çıktılar. Bu da, Allah Resûlü ve müslümanlar adına yeniden bir sindirme hareketi olacaktı. Buyuracaktılar ki: *"Dün Uhud'da bizimle kim var idiyse yarın yine falan yerde toplansın. Kureyş ordusunu takipe çıkacağız!"*(127) Üzerlerinde örtüler, ölümleri intizar edilen o insanlar, birdenbire mezardan diriliyor gibi hepsi dirildi ve denilen yerde toplanıverdiler. Evet Allah Resûlü'nün hayatbahş olan mübarek sesi ile ölüler bir kere daha diriliyordu. Yaralıların O'nun sesiyle dirilmesi de bir şey mi! Buseyrî'nin dediği gibi:

لَوْ نَاسَبَتْ قَدْرَهُ آيَاتُهُ عِظَمًا ۝ اَحْيَ اِسْمُهُ حِينَ يُدْعَى دَارِسَ الرِّمَمِ

"Eğer getirdiği mu'cizeler O'nun yüce
şahsı kadar büyük olsa idi,
Mübarek adı çürümüş kemikler üzerine okunduğu an,
o kemikler bile dirilirdi."

Artık her yanda, Resûlullah'ın yâd-ı cemili duyuluyordu.. duyuluyor ve dört bir yan velveleyle sarsılıyordu. Sanki İsrafil sûra üflemiş ve herkes mezardan kalkıp koşuyor gibiydi. Bu hadise münasebetiyle tarih bize bir tek insanın dahi arkada kaldığından bahsetmiyor. Aralarında kolu kopanlar, bacağını sürüye sürüye yürüyenler vardı ama, geriye kalan yoktu. Hatta, *Abdurrahman bin Avf* diyor ki: "Öyleleri vardı ki, yürüyemiyordu da sırtımızda taşıyorduk." Kılıç tutmaya tâkati olmayanlar da vardı.. ve bu ordu gidip hedefine ulaştı.(128) Haber, hareketin önündeydi ve Kureyş sarsım sarsımdı. Asker, etrafta panik hasıl etmeyedursun, daha haber ulaşır ulaşmaz *Ebu Süfyan* kurtuluşu kaçmakta buldu. İslâm ordusu zahiren hezimet gibi görünen bir durumdan sonra, âdetâ zafer nâralarıyla *Hamrâü'l-Esed*'e kadar gitti.. Orada bir gün kaldı.. dinlendi ve maddî ma'nevî yaraları sarılmış olarak geriye döndü.

Bu son yürüyüşte, hiç kimsenin burnu dahi kanamamıştı. Halbuki *Ebu Süfyan,* sözde bir zafer elde etmiş gibiydi ama, Allah Resûlü'nün ordusuyla gelmekte olduğunu duyunca paniğe kapılıp geriye dönmüş ve

127- İbn Hişam, Sîre, 3/107; İbn Kesir, elBidâye, 4/56 vd.

128- İbn Kesir, el-Bidâye, 4/56.

kimsede ümit bırakmamıştı.[129] Şimdi soruyorum: "Uhud'da kim gâlip kim mağlup?. Kaçan Kureyşliler mi, kovalayan İslâm Ordusu mu..?"

İşte, böyle kritik bir anda, mutlak bir mağlubiyeti eşi görülmemiş bir galibiyete çeviren ikinci bir erkân-ı harp göstermek herhalde mümkün değildir. Ve bu galibiyette, Allah Resûlü'nün inayet buudlu muhteşem fetânetinin mührü ve damgası vardır.

Değerli okur! Belli bir çizgide Bedir ve Uhud'u Allah Resûlü'nün stratejisi adına değerlendirmeye çalıştım. Bir avam insanın, avamca ifadeleriyle, bir erkan-ı harbe düşen vazifeyi anlatma mecbûriyetinde kaldığımdan dolayı kulak tırmalayacak, muhâkemelerinize takılacak ve rûhen sizi rencide edebilecek ifadeler kullanmış olabilirim. Allah (cc) beni affetsin, siz de bağışlayın.

a. Devamlı Değişen Strateji

Şimdi de Allah Resûlü'nün Bedir'deki durumunu ve Uhud'daki başı zafer, sonu zafer, ortadaki sarsıntı ve bu sarsıntılara götüren hususları gayet kısa ve ana başlıklar halinde arz etmeye çalışacağım:

Allah Resûlü Bedir'de başka bir strateji, Uhud'da başka bir strateji, Hendek'te başka bir strateji, diğer bulundukları seferlerde de başka başka stratejiler uygulayarak daima düşmanlarını yanıltmış, şaşırtmış ve cephesi hesabına zayiât vermeden (bütün saadet asrında, kendi cephesinde 100 küsur insan şehit ve kurban verildiğini düşünün!) o mübarek devreyi, bahtiyarlık ve mutlulukla kapamış eşi-emsali olmayan bir liderdir. Düşünün ki, hasım koca bir dünyaya karşı, amcasından sarı ırka, ondan siyah ırka kadar ilan-ı harp ettiği halde O, bu kadarcık az zaiyatla çok önemli işler başarmış ve çağlara imzasını atmıştır. Evet, Uhud'da ayrı bir strateji, Bedir'de ayrı bir strateji uyguladılar. Uhud da, husûsi fedailer seçip önemli sorumluluklar yüklediler.. bir yere okçular yerleştirip düşman taarruzunu önlediler. Ve bizzat, safların arasına girip, safları kendi elleri ile tanzim buyurdular. Teşvikte bulundular.. müsabaka hissini coşturdular. Yani bazı sahâbeyi gıptaya sevk edebilecek davranışlara çektiler. Meselâ, Ebu Dücâne'ye (ra), bir kılıç verip şahlandırdılar. Hatta latifdir, Ebu Dücâne (ra)'nin çalımlı çalımlı, yürüyüşünü görünce buyurdular ki: "Senin bu yürüyüşünden Allah hoşlanmaz.. hoşlanmaz ama, burada düşmana karşı böyle yürünür." [130] Hatta, bu düşünceden hareketle bazı fukahâ harpte palabıyık bırakmayı, cephede düşmana karşı mehîb

129- İbn Kesir, el-Bidâye, 4/58-59.

130- İbn Hişam, Sîre, 3/71.

görünme bakımından tasvip etmişler.. ve "insan cephede, ne kadar çalımlı ve ölümü istihkar ediyor havası içinde görünürse o kadar makbuldür" demişlerdir.

Allah Resûlü, Bedir'de kullanmadığı bu taktiği Uhud'da kullanmış ve sahâbeyi yarışa sevk etmiştir. Elinde gösterdiği kılıca herkes tâlip olmuş; ama O, bu kılıcı Ebu Dücâne (ra)'ye vermiştir. Kılıç ona verilince diğer bütün fedailer, birer Ebu Dücâne (ra) kesilmiş ve onun gibi yiğitlikler göstermişlerdir.

Bedir'de kullanılmayıp da Uhud'da kullanılan bir taktik de, Uhud'da kadınların da bulunmuş olmasıdır. Nesibe (r.anha)'nin nasıl kahramanca savaştığına az da olsa yukarıda temas etmiştik.

Hz. Fâtıma Validemiz (r.anha), bizzat savaşa iştirak etmiş miydi, bilemiyoruz. Ne var ki, savaşın sonunda, Babasının yüzündeki kanı elleriyle sildiği ve kanı durdurmak için hasır yakıp yaralanan yere bastırdığını muteber kitaplar kaydediyor.(131) Demek ki yaralılara yardım, onların kuvve-i maneviyelerini takviye ve askerleri teşvik gibi maslahatlar gözetilerek, Allah Resûlü Uhud'a kadınları da götürmüştü.

b. Uhud'daki Muvakkat Mağlubiyetin Sebepleri

Uhud'da, iki zafer tablosu arasında bazı çatlaklıklar olduğu kabul edilmelidir. Buna sebep olarak da şu hususları zikredebiliriz:

Birincisi: Allah Resûlü, daha işin başında dışarıya çıkmayıp, müdâfaa harbi yapmak niyetine ve olumlu bir strateji uygulama teklifine karşılık, sahâbenin heyecanı, onların emre itaatteki bu inceliği kavramalarına mâni olmasıydı ki; böyle bir hususda onlara düşen mutlak itaatti. Harp esnasında okçular için de aynı değerlendirmeyi yapmak mümkündür. Bu muhalefet, geçici de olsa böyle bir mağlûbiyete vesile sayılabilir.

İkincisi: Dünyaya karşı meyil ve muhabbetleri olmayan.. ve bunu hicret esnasında herşeylerini bırakıp Medine'ye göç etmeleriyle ispat eden bu insanlar, kendi fıtrat ve ruh dünyalarıyla bir zıtlaşma ve çatışmaya girmişlerdi. Âhirete en yakın oldukları o hengâmede, ganimet ve dünya malıyla meşgûl olmaları, mukarrebine göre gaflet sayıldığından, Cenâb-ı Hakk da O *"akrebu'l-mukarrebin"*'in cismânî taraflarını darbelemekle bir nevi cezalandırdı. Ne var ki, bu sahâbe seviyesini yakalamış insanlara has bir cezaydı. Evet, bizim gibiler için bazen sevap sayılabilecek durumlar, onlar için günah sayılabilir ve bundan dolayı da muâheze görebilirler. "Hasenât-ı ebrar, seyyiât-ı mukarrebindir."

131- Buharî, Vudu, 72; Cihad, 80.

Üçüncüsü: Karşı cephede Halid gibi bir askerî dehânın mevcudiyeti de sarsıntı sebeplerinin mühimlerinden sayılabilir. İleride büyük hizmetler yapacak olan Halid'in yenilmezlik ünvanını Cenâb-ı Hakk, Uhud'da da korumuş ve muhafaza etmiştir ki, bu da O'nun hasenât-ı âcilesine bir mükâ-fat-ı a'cile demektir. Çünkü Hâlid, ileride bu ünvanın verdiği cesaret ve sapasağlam moraliyle, hem Bizans'ın hem de Sâsâniler'in başına bir balyoz gibi inecekti. Eğer Halid iştirak ettiği bu ilk savaşta mağlup olsaydı, ihtimâl o yüksek moralle, İslâm'a altın sayfalar yazdıramazdı.[132]

Dördüncüsü: Bedir'e iştirak edemeyenlerin yana yakıla yaptıkları duâlar vardı. Bunlar, hep şehit olmak için Cenâb-ı Hakk'a duâ duâ yalvarıyorlardı.. Ve işte bu duâlar, Allah (cc) tarafından kabul edilmişti ki, Allah pek çoğunu o köprüden geçirmişti. Uhud'da geçirilen sarsıntı esnasında Enes bin Nadır, gözlerini semâya dikmiş ve panik içinde bulunanları göstererek: "Allahım bunların yaptıklarından özür diliyorum" demiş.. sonra da en gür sesiyle: "Allah Resûlü'nün öldüğü yerde siz niye yaşıyorsunuz!" sitemleriyle kendini düşman saflarına çalıp vefat ettiğini zannettiği Efendimiz'e kestirmeden kavuşma yollarını araştırıyordu.[133] Evet, şehit namzetlerinin yaptıkları duâların hemen hepsi kabul olmuştu. Zaten, insan, onu istemiş te ne zaman mahrum kalmıştır ki! İşte aradan onca asır geçdikten sonra Murad Hüdavendigâr Hazretleri: "Allahım, ümmet-i Muhammed'i aziz, beni de şehit eyle!" Sırpsındığı, hem onun duâsının hem de şehadetinin şahidi. Müslümanlar zafer kazanır, aziz olurlar. Biraz sonra ölüler arasında dolaşırken "Miloş" un hançeriyle o büyük insan da duâsının ikinci şıkkına mazhariyetle şehid olur ve Rabbine kavuşur. Can u gönülden yapılan bu duâları Cenâb-ı Hakk kabul buyurmaktadır. İşte sahâbenin şehit olmak için yaptıkları bunca duâ, Uhud'un ortasında kabul olmuş ve bunca insanın şehadeti de zahiren mağlûbiyet gibi görünmüştür.

Beşincisi: Uhud'da savaşanlar, bir büyük Zât'ın dediği gibi, ekseriyetle "hâl" in sahâbeleri ile istikbalin sahâbeleriydi. Yani, Uhud'da, bizzat sahâbe olanlarla, ileride sahâbe olacak olan Amr b. Âslar, İkrimeler, Halid b. Velidler, İbn Hişamlar savaşıyorlardı. İşte istikbâlde İslâm fütuhatının mühim bir rüknü olmaya namzet ve fıtraten mağlûbiyete tahammülleri mümkün olmayan bu insanlar, onurları rencide olmadan İslâm'a girsinler diye, Uhud'da geçici bir mağlûbiyet yaşanmıştır.[134]

132- Bediüzzaman, Lem'alar, 7. Lem'a.

133- İbn Hişam, Sîre, 3/88; İbn Kesir, el-Bidaye, 4/35-36.

134- Bediüzzaman, a.yer.

Altıncısı: Uhud'da meydana gelen o sarsıntıda, aynı zamanda bir tevhid dersi vardır. Bedir'deki muvaffakiyet, bazılarında belki sebep buudunu havalandırmış olabilir.. gerçi düşmana karşı aziz ve onurlu olma ma'sûm bir duygudur ama, yukarıda da ısrarla arzettiğimiz gibi, böyle bir duygunun -anlık dahi olsa- onların içinden geçmesi, onların ölçüsünde bir kurbiyeti paylaşanlar için bir seyyie ve bir günah sayılabilir. Galibiyet ve mağlûbiyet, tamamen Allah (cc)'ın hükmü altındadır. Bedir'de galip eden O'dur. Eğer O'nun kaza ve hükmü düşünülmeden, fertler kendilerine bir galibiyet isnad ederlerse, bu gizli bir şirk olabilir. Onlar, şirkin en hafifinden de fersah fersah uzaktırlar. Düşünce plânında ve fikir bazında bunu herkes böyle kabul etmekle beraber, müşahhas bir misalle, Cenâb-ı Hakk, sahâbenin bu hususta hakkalyakîn ölçüsünde bir îmana ermesini murâd etmiş ve Uhud'un ortasında, mutlak bir zaferden sonra müslümanları geçici de olsa mağlup duruma düşürmüştür. Sonra da hiç beklemedikleri bir anda onlara zafer bahşetmiş ve yine kendi meşiet ve hakimiyetini hatırlatmıştır.

قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَٓاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَٓاءُ
وَتُعِزُّ مَنْ تَشَٓاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَٓاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

"De ki, ey Allahım, mülk sahibi Sen'sin. İstediğine verir, istediğinden alırsın. İstediğini azîz ve istediğini zelîl edersin! Hayır, bütünüyle Sen'in elindedir. Sen herşeye kâdirsin" (Âl-i İmran 3/26) mealindeki âyet Uhud'da bütünüyle tezahür etmiş ve müslümanlar bu ilâhî icraatı gözleriyle bizzat görüp, bizzat yaşamışlardı. Belki zahiren küçük zararları olmuştu ama, îman adına kazanılan bu nur-u tevhîd ve onun içinde hissedilen sır-ı ehadiyet o zararları hiçe indirmiştir.

Elbette, kılıcın da, tabyelenmenin de bir hakkı vardır.. ve bunlar muvaffakiyete götürücü sebeplerdir. Fakat esas olan ancak ve ancak Cenâb-ı Hakk'ın irade ve meşietidir. Çünkü herşeye kâdir olan sadece O'dur. Evet, sanki Cenâb-ı Hakk, Uhud'daki geçici bozgunun diliyle mü'minlere şöyle demekteydi: Allah (cc)'ın gücünü hesaba katmadan hiçbir yere varamazsınız. İşte görüyorsunuz ki, mutlak bir zaferden sonra, insanlar, mağlup da olabiliyor. Öyle ise Allah (cc) dilemedikçe zafer elde edilemeyeceği gibi, mağlubiyetten kurtulmak da mümkün değildir. Esasen her mü'minin, pratikten böyle bir tevhid dersi almaya ne kadar da çok ihtiyacı var. Belki de sahabi, bize verilmek istenen bu büyük dersin temsilcileri oldular.!

Ayrıca, Allah Resûlü'ne muhalefete verilen bu geçici ceza ile mü'min-

ler tam bir teyakkuza geçmiş ve bundan böyle, Efendimiz'e karşı fikir beyan ederlerken dahi kılı kırk yaran bir inceliğe ulaşmışlardı. Onların elde ettiği bu edep de, elbette az bir kazanç değildi..

O gün ve daha sonra, günler Allah (cc)'ın kudret elinde evrilip çevrilmektedir (Âl-i İmran, 3/140). Ancak netice, hemen her zaman inananlar lehinde olagelmiştir ve olagelecektir. Onun içindir ki Kur'ân-ı Kerim: وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ **"Güzel netice müttâkilerindir"** diyerek bu türlü durumlarda bizi halin kaoslarından kurtararak geleceğin ferahfeza iklimlerinde dolaştırmaktadır. Nitekim Uhud'da bu durum aynen yaşanmış ve netice, yine mü'minlerin zafer ve galebesiyle noktalanmıştır. Evet, çeşitli hikmetlere mebnî, küçük bir arıza söz konusu olsa bile, Uhud kat'iyen bir yenilgi değildir. Hayır.! Uhud, çok yönlü, gizli bir zaferdir.

c. Mağlubiyet Psikolojisinin Giderilmesi

Uhud'dan dönen Allah Resûlü, ordusuna yaptırdığı bu son manevra ile de onları eski moral gücüne kavuşturmuş olduğu halde Medine'ye avdet etmişti. Artık Müslümanlar eskisinden daha tecrübeli ve Allah Resûlü'nün sözlerindeki inceliği anlamakta daha titizdiler. Ancak harp esnasındaki geçici mağlubiyet, civarda hemen duyulmuş hatta bazı Arap ve yahûdi kabilelerin iştahlarını bile kabartmıştı. Uhud'da rencîde olan onurun derhal giderilmesi ve müslümaların esas güç ve kuvvetlerinin hissettirilmesi, kaçınılmaz bir zâruretti ve bu işin, gecikmeye de tahammülü yoktu.

Hicri 4. sene, Allah Resûlü, Mekke müşrikleriyle işbirliği yapan Nadıroğulları üzerine yürüdü. Bu yahûdi kabilesi, Allah Resûlü'ne karşı çok küstahlaşmış ve iki defa da onu öldürme teşebbüsünde bulunmuşlardı. Münafıkların ve Mekke müşriklerinin yardım talebine kanan ve Allah Resûlü'ne harp ilan eden Nadıroğulları, muhkem surların arkasına gizlenmekle herşeyi halledeceklerini zannediyorlardı..

Halbuki 15 günlük bir muhâsaradan sonra derhal teslim oldular. Teslim oldu ve taşınabilir mallarını yanlarında götürmek şartıyla, yurt ve yuvalarını terkedip başka yerlere göç etmeye razı oldular. Ölümden kurtuldukları için bayram yapıyorlardı. Giderken yaptıkları şenlik, Medine'de misli görülmemiş bir şenlikti. Bu nasıl bir zillet idi ki, yuvalarından ayrılırken üzülme yerine gülüp oynuyorlardı.[135][*]

4246 ١ — عن زيد بن ثابت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [لَمَّا خَرَجَ النَّبِيُّ ﷺ إلى أُحُدٍ رَجَعَ نَاسٌ

135- İbn Hişam, Sîre, 3/190 vd..

(*) M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 2/6082.

مِمَّنْ كَانَ خَرَجَ مَعَهُ، وكَانَ أَصْحَابُ النَّبيِّ ﷺ فيهِمْ فِرْقَتَيْنِ. قَالَتْ فِرْقَةٌ: نُقَاتِلُهُمْ؛ وَقَالَتْ فِرْقَةٌ: لاَ نُقَاتِلُهُمْ. فَنَزَلَتْ: فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ؛ وَقَالَ ﷺ: إِنَّهَا طَيْبَةُ تَنْفِي الدَّجَّالَ كَمَا يَنْفِي الْكِيرُ خَبَثَ الْحَدِيدِ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (4246)- *Zeyd İbnu Sâbit* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Uhud'a çıktığı zaman, (bir müddet sonra) O'nunla beraber çıkanlardan bir kısmı geri döndü. [Bunlar hakkında] Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabı ikiye ayrıldı. Bir grup: "Bunları öldürelim" diyordu. Öbür grup ise: "Hayır onları öldürmeyelim" diyordu. Bu ihtilaf üzerine şu âyet nâzil oldu:

"(Ey Müslümanlar!) Münafıklar hakkında iki fırka olmanız da niye? Allah onları yaptıklarından dolayı baş aşağı etmiştir. Allah'ın saptırdığını siz mi yola getirmek istiyorsunuz? Allah'ın saptırdığı kimseye sen hiç yol bulamayacaksın" (Nisa 88).

Resulullah da şöyle buyurdu: *"Burası Taybe'dir. Deccâl'ı sürer çıkarır, tıpkı körüğün, demirin pasını çıkardığı gibi."* [Buhârî, Megâzî 17, Fedâilu'l-Medine 10, Tefsir, Nisa 15; Müslim, Münafıkun 6, (2776); Tirmizî, Tefsir, Nisa (3031).]

AÇIKLAMA:

1- Uhud savaşını en sonda anlatacağız. Sadedinde olduğumuz hadiste geçen bir-iki noktayı kısaca açıklamamızda gerek var:

2- Burada temas edilen geri dönenler, bakşa rivayetlerde tasrih edildiği üzere, meşhur münafık *Abdullah İbnu Ubey* ve onun etrafındaki adamlarıdır. Abdullah da Resulullah gibi şehrin içinde kalınması reyinde idi. Ancak dışarı çıkmak isteyenler ağır basınca Resulullah, çıkma istikametinde karar almış, düşmanı Uhud'da karşılama emrini vermişti. İşte bunu bahane eden münafıkların lideri, adamlarına: "Muhammed onlara uydu, bana isyan etti, kendimizi niye öldürtelim?" diyerek muharib-lerin üçte birini peşine takarak ordudan ayrıldı.

3- Hadiste medar-ı bahs edilen iki fırkadan maksad, *Abdullah İbnu Ubey*'le birlikte geri dönenler hakkında verilecek hüküm hususunda ortaya çıkan iki görüş sahipleridir. Rivayetten de anlaşıldığı üzere, bir grup, en kritik anda cepheyi terkeden münafıkların öldürülmesi taraftarıydı. Diğer grup ise buna karşı idi. Münakaşa büyüyünce, mesele üzerine, kaydettiğimiz âyet nâzil olmuştur.

Ancak âyetin iniş sebebiyle ilgili başka rivayetler de var. Burada o teferruata girmeyeceğiz.

4- Medine için, hadiste Taybe ismi kullanılmaktadır. Bazı hadislerde eski adı Yesrib olan Medine-i Münevvere'nin Resulullah tarafından Taybe, Tâbe diye tesmiye edildiği belirtilir. Her ikisi de güzel koku ma' nâsına gelen tıyb kökünden gelir. Medine şehrinin sürüp çıkması, kötülükleri içerisinde barındırmaması demektir. Buharî'nin bir rivayetinde إنَّهَا طَيْبَةُ تَنْفِي الذُّنُوبَ *"O Taybe'dir günahı sürüp çıkarır"*; Tirmizî'de تَنْفِي الْخُبْثَ *"Hubsu, yani pisliği sürer çıkarır"* denmiştir.

Bu, Medine'de kalbinde kötülük olanların barınamayacağını ifade eder. Nitekim demirci de madenin cevherinden curufunu ateş yardımıyla temizler.

4247 ٢– وعن البراء بن عازب رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [لَقِينَا الْمُشْرِكِينَ يَوْمَئِذٍ وَأَجْلَسَ النَّبِيُّ ﷺ جَيْشاً مِنَ الرُّمَاةِ وَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ عَبْدَاللهِ بْنَ جُبَيْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ؛ وَقَالَ: لاَ تَبْرَحُوا، إنْ رَأَيْتُمُونَا ظَهَرْنَا عَلَيْهِمْ فَلاَ تَبْرَحُوا، وَإنْ رَأَيْتُمُوهُمْ ظَهَرُوا عَلَيْنَا فَلاَ تُعِينُونَا. فَلَمَّا لَقِينَاهُمْ هَرَبُوا، حَتَّى رَأَيْتُ النِّسَاءَ يَشْدُدْنَ فِي الْجَبَلِ قَدْ رَفَعْنَ عَنْ سُوقِهِنَّ قَدْ بَدَتْ خَلاَخِلُهُنَّ فَأَخَذُوا يَقُولُونَ: الْغَنِيمَةَ الْغَنِيمَةَ. فَقَالَ عَبْدُاللهِ بْنُ جُبَيْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَهِدَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أنْ لاَ تَبْرَحُوا. فَأبَوْا فَلَمَّا أبَوْا صُرِفَتْ وُجُوهُهُمْ. فَأُصِيبَ سَبْعُونَ قَتِيلاً. فَأشْرَفَ أبُو سُفْيَانَ. فَقَالَ: أفِي الْقَوْمِ مُحَمَّدٌ؟ فَقَالَ: لاَ تُجِيبُوهُ. فَقَالَ: أفِي الْقَوْمِ ابْنُ أبِي قُحَافَةَ؟ فَقَالَ: لاَ تُجِيبُوهُ فَقَالَ: أفِي الْقَوْمِ ابْنُ الْخَطَّابِ؟ فَلَمْ يُجِيبُهُ أحَدٌ. فَقَالَ: إنَّ هؤُلاَءِ قُتِلُوا، وَلَوْ كَانُوا أحْيَاءً لأجَابُوا. فَلَمْ يَمْلِكْ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نَفْسَهُ. فَقَالَ: كَذَبْتَ يَا عَدُوَّ اللهِ، أبْقَى اللهُ لَكَ مَا يُحْزِنُكَ قَالَ أبُو سُفْيَانَ: اعْلُ هُبَلُ. فَقَالَ ﷺ: أجِيبُوهُ. قَالُوا مَا نَقُولُ؟ قَالَ، قُولُوا: اللهُ أعْلاَ وَأجَلُّ. قَالَ أبُو سُفْيَانَ: لَنَا الْعُزَّى وَلاَ عُزَّى لَكُمْ. فَقَالَ ﷺ: أجِيبُوهُ. قَالُوا مَا نَقُولُ؟ قَالَ قُولُوا: اللهُ مَوْلاَنَا وَلاَ مَوْلَىٰ لَكُمْ. قَالَ أبُو سُفْيَانَ: يَوْمٌ بِيَوْمٍ، وَالْحَرْبُ سِجَالٌ؛ وَتَجِدُونَ مُثْلَةً لَمْ آمُرْ بِهَا وَلَمْ تَسُؤْنِي. فَقَالَ ﷺ أجِيبُوهُ. قَالُوا: مَا نَقُولُ؟ قَالَ قُولُوا: لاَ سَوَاءَ، قَتْلاَنَا فِي الْجَنَّةِ وَقَتْلاَكُمْ فِي النَّارِ]. أخرجه البخاري وأبو داود، إلى

قوله لَمْ تَسُؤْنِي وَأَخْرَجَ باقيه رزين.

« الشَّدُّ » العدو.

وقوله « اعلُ » أمر بالعلو.

« وهُبَلُ » اسم صنم.

« الحَرْبُ سِجَالٌ » أي تكون لنا مرة ولكم مرة، كما يكون للمستقين بالدلو وهو السجل، ولهذا دلو ولهذا دلو.

و« المُثْلَةُ » تشويه خلقة القتيل بقطع أو جدع.

2. (4247)- *Bera İbnu Âzib* (radıyallahu anh) anlatıyor: "O gün müşriklerle karşılaştık. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ok atıcılarından müteşekkil [elli kişilik] bir grup askeri ayırıp, başlarına Adullah İbnu Cübeyr (radıyallahu anh)'ı tayin etti. Ve şu tenbihte bulundu."

"Hiç bir surette yerinizden ayrılmayın! Hatta bizim onlara galip geldiğimizi görseniz bile yerinizden ayrılmayın. Onların bize galebe çaldıklarını [ve kuşların cesetlerimize üşüştüklerini] görseniz dahi [ben size adam göndermedikçe] bize yardıma gelmeyin."

Müşriklerle karşılaştığımız zaman [Allah onları hezimete uğrattı ve] kaçtılar. Hatta dağa hızla kaçan kadınların eteklerini topladıklarını gördüm. (Ayak bileklerindeki) halkaları bile gözüküyordu. (Bizimkiler) şöyle demeye başlamışlardı: "Ganimet, ganimet!"

Abdullah İbnu Cübeyr (radıyallahu anh):

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*[ın size ne söylediğini unuttunuz mu?] *"yerlerinizi terketmeyin"* diye tenbihledi!" dedi ise de (okçular) dinlemediler. ["Vallahi, biz de arkadaşlarımızın yanına gdip, ganimet alacağız" dediler.] Onlar bu emre itiraz edince, yüzleri ters çevrildi, (ne yapacağını bilemeyen şaşkınlara döndüler ve) [mağlup oldular]. Yetmiş ölü verildi. Ebu Süfyan ortaya çıkıp: "Aranızda Muhammed varmı?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm *"Ona cevap vermeyin!"* dedi. *Ebu Süfyan* tekrar sordu: "Aranızda *İbnu Ebî Kuhâfe* var mı?"

Resulullah yine: *"Cevap vermeyin"* buyurdu. Ebu Süfyan:

"Aranızda İbnu'l-Hattâb varmı?" diye sordu.Hiç kimse ona cevap vermedi. O zaman Ebu Süfyan: "Bunların hepsi öldürüldüler. Eğer sağ olsalardı cevap verirlerdi!" dedi. Bu söz karşısında Hz. Ömer (radıyallahu

anh) kendini tutamadı: "Ey Allah düşmanı yalan söyledin. Sana üzüntü verecek şeyleri Allah ibkâ etsin!" dedi. Ebu Süfyan: "(Şanın) yüce olsun Ey Hübel!" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Buna cevap verin!" emretti. Ashab:

"Ne diyelim?" diye sordu.

"Allah mevlamızdır, sizin mevlanız yoktur!" deyin" dedi. Ebu Süfyan:

"Güne gün! [Uhud Bedir'e karşılıktır.] Harb (elden ele geçen) kova gibidir! Müsleye uğramış (uzuvları koparılmış) kimseler bulacaksınız. Bunu ben emretmedim, [Buna memnun olmadım, kızmadım da, yasaklamadığım gibi emir de etmedim] beni kötülemeyin!" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Buna cevap verin!" emrettiler. Ashab: "Ne söyleyelim?" diye sordu:

"Hayır eşitlik yok! Bizim ölülerimiz cennette, sizinkiler cehennemde! deyin!" buyurdular. [**Buhârî, Megâzî 17, 9, 20, Cihâd 164, Tefsir, Âl-i İmrân 10, Ebu Dâvud, Cihad 116, (2662), *"Beni kötülemeyin"* den sonrasını Rezîn ilave etmiştir.**

4248 ٣– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [غَابَ عَمِّي أَنَسُ بْنُ النَّضْرِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنْ قِتَالِ بَدْرٍ. فقَالَ: غِبْتُ عَنْ أَوَّلِ قِتَالِ النَّبِيِّ ﷺ الْمُشْرِكِينَ لَئِنْ أَشْهَدَنِي اللهُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ قِتَالَ الْمُشْرِكِينَ لَيَرَيَنَّ اللهُ مَا أَصْنَعُ. فَلَمَّا كَانَ يَوْمُ أُحُدٍ انْكَشَفَ الْمُسْلِمُونَ. فَقَالَ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعْتَذِرُ إِلَيْكَ مِمَّا صَنَعَ هٰؤُلَاءِ، يَعْنِي الْمُسْلِمِينَ. وَأَبْرَأُ إِلَيْكَ مِمَّا صَنَعَ هٰؤُلَاءِ، يَعْنِي الْمُشْرِكِينَ. ثُمَّ تَقَدَّمَ بِسَيْفِهِ فَاسْتَقْبَلَهُ سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ فَقَالَ: يَا سَعْدُ بْنَ مُعَاذٍ الْجَنَّةَ وَرَبِّ النَّضْرِ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَهَا مِنْ دُونِ أُحُدٍ. قَالَ سَعْدٌ: فَمَا اسْتَطَعْتُ يَا رسولَ اللهِ مَا صَنَعَ ثُمَّ تَقَدَّمَ. قَالَ أَنَسٌ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ:

فَوَجَدْنَا بِهِ بِضْعاً وَثَمَانِينَ، مَا بَيْنَ ضَرْبَةٍ بِالسَّيْفِ وَطَعْنَةٍ بِالرُّمْحِ وَرَمْيَةٍ بِسَهْمٍ. وَوَجَدْنَاهُ وَقَدْ مَثَّلَ بِهِ الْمُشْرِكُونَ. فَمَا عَرَفَهُ إِلَّا أُخْتُهُ بِشَامَةٍ أَوْ بِبَنَانِهِ. قَالَ أَنَسٌ: كُنَّا نَرَىٰ أَنَّ هٰذِهِ الْآيَةَ نَزَلَتْ فِيهِ وَفِي أَشْبَاهِهِ: مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللهَ عَلَيْهِ الْآيَة]. أخرجه الشيخان والترمذي.

3. (4248)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Amcam Enes İbnu'n-Nadr (radıyallahu anh) Bedir savaşında bulunamadı. Bu sebeple:

"Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın müşriklere karşı yaptığı ilk savaşta yoktum. Eğer Allah, bana Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte müşriklerle savaşmak nasib ederse, Allah ne yapacağımı görecektir!" dedi.

Uhud günü müslümanlar (bozulup) dağılınca:

"Ey Allahım, bunların -yani müslümanların- yaptığından dolayı özürlerinin kabulünü dilerim. Ben onların -yani müşriklerin- yaptığından da sana sığınıyorum!" dedi ve kılıncını çekip ilerledi. Karşısına Sa'd İbnu Mu'âz çıkmıştı:

"Ey Sa'd İbnu Mu'âz! Cenneti istiyorum! Nadr'ın Rabbine yemin olsun ben Uhud'un önünde(n gelen) cennetin kokusunu duyuyorum!" dedi.

(O günü anlatan) Sa'd İbnu Mu'âz, (Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a):

"Ey Allah'ın Resûlü, (o gün) onun yaptıklarını (bir bir anlatmaya) muktedir değilim! İlerledi (diyeyim o kadar)" dedi. Enes İbnu Mâlik, (Sa'd İbnu Mu'âz (radıyallahu anh)'ı te'yiden) dedi ki:

"Biz (Enes İbnu Nadr'ın) cesedinde seksen küsür darbe izi bulduk, kimisi kılıç, kimisi mızrak, kimisi ok yarasıydı. Ayrıca biz onu müşrikler tarafından müsle edilmiş (gözü oyulup, burnu, kulakları koparılmış) olarak bulduk. Öyle ki onu kimse tanıyamamıştı. Kızkardeşi (halam Rübeyyi') -bedenindeki bir ben'inden veya- parmağının ucundan tanıdı.

Enes (radıyallahu anh) devamla dedi ki: **"Biz şu âyetin, Enes İbnu Nadr ve benzerleri hakkında indiğine inanırdık: "Mü'minlerden Allah'a verdiği ahdi yerine getiren adamlar vardır. Kimi bu uğurda canını vermiş, kimi de beklemektedir, ahdlerini hiç değiştirmemişlerdir"** (Ahzab 23). [Buhârî, Megazî 17, Cihad 12; Müslim İmâret 148, (1903); Tirmizî, Tefsir, (3198).]

4249 ٤ – وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَجُلٌ يومَ أُحُدٍ للنَّبِيِّ ﷺ أَرَأَيْتَ إنْ قُتِلْتُ، أَيْنَ أَنَا يا رسولَ اللهِ؟ قالَ: في الْجَنَّةِ. فَأَلْقَى تَمَرَاتٍ كُنَّ في يَدِهِ ثُمَّ قَاتَلَ حَتَّى قُتِلَ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

4. (4249)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Uhud günü bir adam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sordu:

"Öldürülecek olsam, nereye gideceğim Ey Allah'ın Resulü?"

"Cennete! cevabını alınca elindeki hurmaları fırlatıp attı. (Kafirlerin

içine dalıp) öldürülünceye kadar savaştı." [Buhârî, Megâzî 17; Müslim, İmâret 143, (1899); Nesâî, Cihad 31, (6, 33).]

4250 ٥– وعن ابن المسيب قال: [سمعتُ سعد بن أبي وقاص رَضيَ اللهُ عَنه يقول: نَثَلَ لِي رسولُ الله ﷺ يومَ أُحُدٍ كِنَانَتَهُ. فقالَ: ارمِ فداكَ أبِي وأُمّي، وكَانَ رَجُلٌ مِنَ المُشرِكِينَ قد أحرقَ المُسلمينَ فَنَزعتُ لَهُ بِسَهمٍ لَيسَ فيهِ نَصلٌ. فأصبتُ جنبه فَسقطَ وانكشفتْ عورتُهُ فضحِكَ رسولُ اللهِ ﷺ حتَّى نظرتُ إلى نواجِذِه]. أخرجه الشيخان إلى قوله: فداك أبي وأمي. وأخرج باقيه مسلم.

«الكِنَانَةُ» الجعبة التي فيها النشاب. و«نَثَلَ» ما فيها ألقاه ونثر.

5. (4250)- *İbnu'l-Müseyyeb* rahimehullah anlatıyor: "Sa'd İbnu Ebî Vakkas (radıyallahu anh)'ı işittim, demişti ki: "Uhud gününde resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sadakının içerisindeki okları bana bir bir verip:

"At! diyordu, *at annem babam sana feda olsun!"*

Müşriklerden biri müslümanları(n canlarını) yakmıştı, ona kanatsız bir ok attım. Yan tarafından isabet ettirdim. Herif yere yıkıldı ve avret yerleri de açıldı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* güldüler, o kadar ki yan dişlerini gördüm." [Buhârî- Megâzî 18, 15; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 41, (2411, 2412).]

4251 ٦– وعن سعد بن أبي وقاص رَضيَ اللهُ عَنه قال: [رأيتُ على يمينِ رسولِ الله ﷺ وعلى شمالهِ يومَ أُحُدٍ رجلَينِ عليهِمَا ثيابٌ بيضٌ يُقاتلانِ كأشدِّ القِتالِ ما رأيتُهُما قَبلُ ولا بَعدُ، يعني جبريلَ وميكائيلَ عليهِمَا السَّلامُ]. أخرجه الشيخان.

6. (4251)- *Sa'd İbnu Ebî Vakkâs* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Uhud günü, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sağ ve sol iki tarafında beyaz elbiseli iki adam görüyordum. Bunlar,şiddetli birşekilde savaşıyorlardı. Onları ne daha önce görmüştüm ne de daha sonra gördüm. -Yani bunlar Cibril ve Mikâil aleyhimâsselam idiler-" [Buhârî, Megâzî 18, Libâs 24; Müslim Fedâil 46, (2306).]

4252 ٧– وعن جابر رَضيَ اللهُ عَنه قال: [أُصيبَ أبِي يومَ أُحُدٍ فَجعلتُ أكشِفُ عن وجهِهِ وأبكِي وجعلُوا ينهَونِي والنَّبيُّ ﷺ لا ينهانِي. وجعلتْ فاطمةُ بنتُ عمرو بنِ حرامٍ رَضيَ اللهُ عنها تبكِيهِ فقالَ ﷺ: تبكِيهِ أوْلا تبكِيهِ، مازالتِ المَلائكةُ تُظلّه

بأَجْنحتِهَا حتّى رفعتُموهُ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

7. (4252)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Babam Uhud günü şehid oldu. Yüzünü açıp ağlamaya başladım. Bana mâni oldular. Ancak Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mani olmuyordu. Fatıma Bintu Amr İbni Haram (radıyallahu anhâ) ona ağlamaya başladı. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:

"Ona ağlasan da ağlamasanda melekler onu, siz (cenazesini) kaldırıncaya kadar, kanatlarıyla gölgelemektedirler buyurdular." [Buhârî, Cenâiz 3, 34, Cihâd 20, Megâzî 26; Müslim, Fedailu's-Sahâbe 130, (2471); Nesâî, Cenâiz 13, (4, 13).]

4253 ٨– وعن السائب بن يزيد عن رجل سماه [أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ ظَاهَرَ يومَ أُحُدٍ بينَ دِرْعَيْنِ]. أخرجه أبو داود.

« ظَاهَرَ » أي لبس إحداهما فوق الاخرى.

8. (4253)- *Sâib İbnu Yezîd,* -ismini söylemiş olduğu- bir adamdan naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Uhud günü (üst üste giyilmiş) iki zırhdan (destek) gördü." [Ebu Dâvud, Cihâd 75, (2590); İbnu Mâce, Cihad 18, (2806).]

4254 ٩– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رسولُ اللهِ ﷺ يومَ أُحُدٍ: اشْتَدَّ غَضَبُ اللهِ على قومٍ فَعَلُوا بنَبِيِّهِ هكذَا، ويُشِيرُ إلى رَبَاعِيَتِهِ. اشْتَدَّ غَضَبُ اللهِ على رَجُلٍ يقتُلُهُ رسولُ اللهِ ﷺ في سَبِيلِ اللهِ]. أخرجه الشيخان.

9. (4254)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Uhud günü: *"Peygamberine böyle yapan bir kavme Allah'ın öfkesi arttı"* dedi ve (kırılan) dişine işaret etti. Ve ilave etti: *"Allah'ın gadabı, Resulullah'ın Allah yolunda öldürdüğü kişiye de Allah'ın öfkesi şiddetlendi."* [Buhârî, Megazî 24; Müslim, Cihad 106, (1793).]

4255 ١٠– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنه: [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ: كُسِرتْ رَبَاعِيَّتُهُ يومَ أُحُدٍ وَشُجَّ في رأسِهِ. فَجَعَلَ يَسلُتُ الدَّمَ عن وَجْهِهِ ويقولُ: كيفَ يُفْلِحُ قومٌ شَجُّوا نَبِيَّهُم وكَسَرُوا رَبَاعِيَتَهُ، وهو يدعُوهُم إلى اللهِ؟ فأنْزَلَ اللهُ: لَيسَ لكَ مِنَ الأمرِ شيءٌ الآية]. أخرجه مسلم والترمذي.

« شُجَّ رَأْسُهُ » إذا شق وخرج دمه.

و« سَلَتَ الدَّمَ عَنِ الْجُرْحِ » إذا مسحه.

10. (4255)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Uhud günü dişi kırıldı, başından yaralandı. [Yüzüne akan] kanı, yüzünden siliyor ve:

"Allah, kendilerini Allah'a davet eden peygamberlerinin (başını) yarıp, dişini kıran [ve yüzünü kana bulayan] bir kavmi nasıl iflâh eder?" diyordu. Bunun üzerine Allah şu âyeti indirdi:

"Allah'ın onların tevbelerini kabul veya onlara azab etmesi işiyle senin bir ilgin yoktur. Çünkü onlar zâlimlerdir. Göklerde olanlarda yerde olanlar da Allah'ındır. Dilediğini bağışlar, dilediğine azab eder. Allah bağışlayandır, merhamet edendir"(Âl-i İmran 128-129). [Müslim, Cihâd 104, (1791); Tirmizî, Tefsir, Âl-i İmran, (3005, 3006); Buhârî, muallak olarak kaydetmiştir. (Megazî, 21).]

AÇIKLAMA:

1- Son rivayette (4255), *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Uhud'da yaralar aldığı belirtilmektedir. İbnu Hişâm'ın Ebu Saîdi'l-Hudrî (radıyallahu anh)'tan kaydına göre, Uhud'da *Utbe İbnu Ebî Vakkas* Resulullah'ın sağ alt rebaiyye dişini[136] kırmış, alt dudağını da yaralamıştır. *Abdullah İbnu Şihâb ez-Zührî* de alnından yaralamıştır. *Abdullah İbnu Kami'e* elmacık kemiğinden yaralamış, buraya miğferinden iki halkanın saplanmasına sebep olmuştur. Hatta, bir rivayette, *Sa'd İbnu Ebî Vakkas:* "Ömrümde, Uhud'da Resulullah'ı yaralayan kardeşim Utbe'yi öldürmek istediğim kadar hiç bir zaman insan öldürme hırsı duymadım" demiştir.

Bunlardan *Utbe İbnu Ebî Vakkas*'ın sonradan İslam'a girdiğini İbnu Merde söylemiş ise de, diğer müellifler onu reddederler ve kâfir olarak öldüğünü belirtirler. Abdullah İbnu Kami'e'nin Resulullah'ın: *"Allah seni zelil kılsın"* bedduasını aldığı ve bilahare bir dağ keçisinin, param parça oluncaya kadar boynuzlarıyla vurduğunu kaydederler.

Abdullah İbnu Şihâb ez-Zührî'nin, sahabeler arasında ismi geçer. Sonradan İslam'la müşerref olup Mekke'de öldüğü, meşhur muhaddis *Muhammed İbnu Şihâbî'z-Zührî*'nin ceddi olduğu belirtilir, (radıyallahu anh).

136– Rebaiyye, iki ön dişle köpek dişi arasındaki dişe denmektedir. Dilimizde onun ayrı bir ismi yoktur.

❑ UHUD HARBİ

Uhud: Medine'ye bir fersahtan daha yakın yeralan bir dağınadıdır. Günümüzde genişleyen Medine, neredeyse Uhudun eteklerine ulaşmıştır.

Uhud savaşı, Hicretin üçüncü yılı içerisinde şevval ayında -tam olarak söylemek gerekirse Medine'ye gelişin 32. ayında- cereyan etmiştir. Bedir'den 13 ay sonra.

Bedir'de büyük bir yenilgiye uğrayan Mekkeli müşrikler, müslümanlara karşı büyük, bir kinle dolmuştular. Medineli yahudilerin tahrikkâr faliyetleri onların kinlerini daha da artırmış olmalıdır.

Müslümanların böyle bir savaşa hiç ihtimal vermeyip, hazırlıksız yakalandıkları söylenemez. Her hal-u kârda Hz. Peygamber Mekke'den ciddi bir intikam saldırısı olacağını tahmin etmiş olmalıdır. Zaten Bedir savaşından döner dönmez, Mekkeliler, *Ebu Süfyan*'ın müslümanlardan kaçırmaya muvaffak olduğu kervanın kârına hiç dokunmayıp, onunla intikam ordusu hazırlama kararı almışlardı. Hz. Peygamber Mekke'de olup bitenleri takip ediyor, bilhassa amcası Abbas'ın mektuplarıyla günü gününe haber alıyordu. Bu kervan ellibin dinarlık bir mala sahipti. *İbnu Sa'd*'ın "Bir dinar bir dinarlık kâr sağladı" demesine göre sahiplerine iade edilen sermayeden geriye elibin dinarlık servet savaş hazırlığına ayrılmış oldu. **"O küfredenler şüphe yok ki mallarını, (halkı) Allah yolundan alıkoymaları için sarfederler..."** (Enfâl 36) âyetiyle bunun kastedildiği belirtilir.

Mekkeliler, bununla da yetinmeyip, müttefikleri olan diğer Arap kabilelerine de adamlar gönderip onlarında yardımlarını sağladılar.

Hem Bedir hatıralarını canlı tutmaları hem de teşvikkar davranışlarıyla daha dinamik, daha cansiperâne savaşmak için kadınlarıda beraberlerinde almaya karar verdiler.

Mekke'den yola çıkan ordu üçbin kişilikti. Bunlardan yediyüzünde zırh vardı. İkiyüz at, üçbin de develeri mevcuttu; 15 tane de kadın. Resulullah, Mekke'den çıkış haberlerini alır almaz, hareketlerini takip etmek üzere farklı ekipler halinde muhtelif casuslar gönderdi. Şehre gece nöbetçileri çıkardı. O sırada kendisi de bir rüya görmüştü: "Sanki sağlam bir zırh içerisindeydi, kılıncı Zülfikâr'ın demiri çatlamıştı. Bir öküz kesilmişti arkadan da bir koç kesilmişti." Rüyayı ashabına anlattı. Ve şöyle tevil etti: *"Sağlam zırh Medine'dir. Kılıncımın çatlaması, nefsime gelecek bir musibet, [Âl-i Beytimden birinin ölmesidir.] Kesilmiş sığır, as-*

habımdan katldir. Koçun ilavesine gelince, koç bir gruptur, inşallah Allah öldürecektir."

Bu rüya'ya göre, Resulullah Medine'den çıkmama görüşünde idi. Görüşüne muvafakat almak istiyordu. Bu maksatla istişare etti. Abdullah İbnu Übey İbni Selül de çıkmamak gerektiğini söyledi. [O şöyle diyordu: "Ey Allahın Resûlü! Medne'de kal, onlara çıkma. Allah'a kasem olsun, Medine'den düşmana karşı her çıkışta musibetle karşılaştık. Bize girince de onlar musibetle karşılaştılar. Eğer girerlerse, erkekler karşılarında çarpışır, kadın ve çocuklar tepelerinden taş atarlar..."] Medine'den çıkmamak, Muhacir ve Ensâr'dan büyüklerin müşterek görüşü idi. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Şehrin içinde kalın. Kadın ve çocukları âtâmlara (şatovari surlu) evler) yerleştirin, (biz de düzensiz olarak şehre girecek muhariplerle savaşırız)"* diyordu. Bedr'e katılmamış olan gençler, Resulullah'tan düşmana karşı çıkmayı taleb ettiler, şehid olmak arzularını beyanettiler. ["Bizi düşmanın karşısına çıkarın, bizi kendilerinden korkmuş, zayıflar olarak görmesinler dediler."] İstişârede bu görüş galebe çaldı.

Resulullah halka cuma namazı kıldırdı. Sonra onlara vazetti, gayret ve cihad emretti. Sabrettikleri takdirde zafer elde edileceğini müjdeledi. Düşmana karşı çıkma hazırlığı yapılmasını emretti. İkindi namazını da kıldırdıktan sonra şahsen hazırlanmak üzere evine girdi. Bu esnada Medine ve Âvali ahalisi de hazırlanmış, toplanmış idi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın çıkmasını bekliyorlardı. Sa'd İbnu Muâz ile Üseyd İbnu Hudayr, halka: "Siz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı dışarı çıkmaya zorladınız. Halbuki, O'na emir semadan gelir, kararı ona bırakın!" dediler. Resulullah da çıktı. Üst üste iki zırh giymiş, beline kayıştan mamul kılıç hamalini bağlamış, kılıcını takmış, başına miğferini geçirmiş, kalkanını da sırtına atmış idi.

Bekleyen halk (Sa'd İbnu Muaz ve Üsyed'in konuşmaları üzerine dışarı çıkmadaki ısrarlarına) toptan pişman olmuşlardı:

"Sana muhalefet bizim neyimize! Siz nasıl muvafık görüyorsanız öyle yapın!" dediler. Ancak, Aleyhissalâtu vesselâm:

"Bir peygamber zırhını bir kere giydi mi düşmanlarıyla onun arasında Allah hükmedinceye kadar, onu atmak ona yakışmaz! Verdiğim emre dikkat edin, onu Allah'ın adına yapın; sabrettiğiniz takdirde zafer sizindir" der. Üç sancak bağlar. Evslilerin sancağını, Üseyd İbnu Hudayr'a; Hazreclilerin sancağını *Hubâb İbnu Münzir*'e; Muhâcirlerinkini de *Ali İbnu Ebî Talib*'e verir, (radıyallahu anh), Medine'ye de Abdullah İbnu Ümmi Mektum'u halef bırakır.

Atına biner ,yayını takar, eline de bir ok alır. Geri kalan müslü-manlarda silahlarını kuşanırlar. Yüz tanesi de zırhlıdır. Yola çıkarlar. Geceyi Benî Neccar yurdunda geçirirler. Düşman da Uhud'a inmiştir. Müslümanları takip etmektedir.

Sabahleyin Kantara bölgesine gelinir. Burada *Ubey İbnu Ka'ab* adamlarıyla ayrılır.

Resulullah orduyu tanzim eder. Sağ cenahı sol cenahı ayırır; yüzlerini Medine'ye, sırtlarını Uhud dağına vererek savaş düzenine girer. Geri taraflarını kollamak üzere elli kişilik bir okçu birliği ayırır. Başlarına Abdullah İbnu Cübeyr'i koyar: *"Burada kalın arkamızı koruyun. [Oklarınızla bizden atları defedin, arkamızdan gelmesinler]. Bizim kazandığımızı ve ganimet toplamaya başladığımızı da görseniz sakın bize iştirak etmeyin. Bizim öldürüldüğümüzü görecek olsanız asla yardım etmeyin"* tenbihinde bulunur.

Müşrikler de tertibat alır. Sağ cenaha *Halid İbnu Velid,* sol cenâha *İkrime İbnu Ebî Cehl,* yan cenahlara ikiyüz atlı birliği koyarlar. Atlı birliğe Safvân İbnu Ümeyye komutan olur.

İki ordu yaklaşır. Ebu Süfyan, Ensar'a bir elçi göndererek: "Bizimle, amcamızın oğlunun arasından çekilin. Biz size dokunmayız. Sizinle savaşmaya niyetimiz yok" der. Ancak teklif reddedilir. Önce Medine'den kaçan Ebu Âmir er-Râhib, elli kişilik adamıyla ortaya çıkarsa da derhal dağıtılır.

Teke tek mübareze başlar, Mekkeli sancaktarlar birer birer katledilir. Bu hal müşriklerin bozulup dağılmasına sebep olur. Müslümanlar peşlerine düşer, silahlarını rahatça diledikleri yerlerine vururlar. Müşrikler savaş meydanını terkederler. Müslümanlar onların bıraktığı ganimeti yağmalamaya geçerler. Bu esnada Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın geri tarafı beklemek üzere bıraktığı okçular arasına ihtilaf girer. Bir kısmı yağmaya katılmak ister. Komutanlarını dinleyip yerinde sebat edenler on kişiden aşağı düşer, gerisi yerlerini terkeder. Bunlar hakkın-da şu âyet nâzil olmuştur: **"Andolsun ki, Allah size verdiği sözde durdu. Onun izniyle kâfirleri kırıp biçiyordunuz. Ama Allah size arzuladığınız zaferi gösterdikten sonra gevşeyip bu hususta çekiştiniz ve isyan ettiniz. Sizden kimi dünyayı, kimi ahireti istiyordu, derken denemek için Allah sizi geri çevirip bozguna uğrattı"** (Âl-i İmran 152).

Dağın, korumadan boşaldığını gören *Halid İbnu Velid* ve peşinden

İkrime, arkadan çevirme yaparlar. Gediği bekleyen az sayıdaki okuçuyu şehid edip hücuma geçerler.

Savaşın istikameti değişir. Arkalarından, atlıların hücumuna uğrayan müslümanlar şaşkına döner. Derken önden kaçan müşrikler de geri dönerler. Bozgun müslümanların arasına girer; merkezi planlı savaş kaybedilme noktasına gelir. Resulullah'ın etrafında az sayıda kimse kalır. Herkes kendi canının derdine düşer. Hatta *İbnu Sa'd*'ın bir cümlesine göre *"Karmakarışık olan, acele ve dehşetten parolasız (şiarsız) savaşan müslümanlar ne yaptığının şuuruna varmadan birbirlerine vurmaya başlarlar."*

Bu kritik anda, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın önünde savaşan ve aynı zamanda Resulullah'a koruyuculuk ve sancaktarlık yapan *Mus'ab İbnu Umeyr'i, İbnu Kamie el-Leysi* şehid eder ve Resulullah'ı öldürdüğünü zannederek Kureyş'e: "Muhammed'i öldürdüm" diye müjde götürür. Herkes bu sözü tekrarlar. Bu haber müslümanlardaki bozgunu iyice artırır.

Bir kısım müslümanlar savaş meydanını terkeder. Resulullah az kimseyle sebat eder; yaralar alır. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın amcası Hamza, Abdullah İbnu Cahş, Mus'ab İbnu Umeyr gibi bir kısım büyük zatlar şehid olurlar. İbnu Sa'd, Ensardan 70 kişinin şehid düştüğünü kaydeder. Mekkelilerin kaybı da 23'dür.

İbnu Hacer'in tahkikine göre, İslam ordusu bu savaşta üç gruba ayrılmıştır:

1) Bir grup, Medine yakınlarına kadar kaçmış, savaş bitinceye kadar geri dönmemiştir. Bunlar sayıca azdır. Bunlar hakkında: **"İki topluluğun karşılaştığı gün, içinizden yüz çevirenlerin yaptıklarının bir kısmından ötürü şeytan ayaklarını kaydırıp yoldan çıkarmak istemişti. Allah, andolsun ki onları affetti..."** (Âl-i İmrân 155) âyeti nâzil olur.

2) Bir grup: *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın öldürüldüğü haberini işitince şaşkına dönerler. Bunlardan her biri kendi nefsini kurtarma gayretine düşer. Bunlar öldürülünceye kadar savaşma azmini yitirmediler. Bunlar Ashabın ekseriyetini teşkil ediyordu.

3) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte sebat edenler. Bilahare ikinci grup da yavaş yavaş bunlara iltihak etti. Resulullah'ın etrafında sebat edenlerin sayısı hakkında farklı rakamların gelmiş olması da bundan ileri gelir: Panik anında az sayıda kimse kalmış, sonradan, ya-

vaş yavaş toparlanan müslümanlar, Resulullah'ın sağlık haberini aldıkça birer ikişer tekrar etrafında çoğalmaya başladılar. Bu farklı rivayetlerden birine göre Resulullah'la birlikte o gün "beş Ensar" kalmıştır. Bir diğerine göre yedi Ensâr, Kureyş'ten iki kişi Talha ve Sâd; bir başkasına göre, "Oniki Ensâr", bir diğerinde "Onbir Ensâr, -ve Talha"; bir beşinci rivayette yedisi Ensâr, biri *Hz. Ebu Bekr* olmak üzre- yedisi Muhacir ondört sahabî" kalmıştır. Taberî'nin Süddî'den bir kaydına göre yapılan çağrı üzerine otuz kişi toplanmıştır.

O dehşetli günde Aleyhissalâtu vesselâm'ın etrafında sabit kalanların ismini Vâkidî, Megazî'de şöyle serdeder: "Muhacirlerden şu yedi kişi: *Hz. Ebu Bekr, Hz. Ali, Abdurrahman İbnu Avf, Sa'd İbnu Ebî Vakkas, Talha, Zübeyr, Ebu Ubeyde* radıyallahu anhüm ecmâîn: Ensardan: *Ebu Dücâne, Hubâb İbnu'l-Münzir, Âsım İbnu Sâbit, Hâris İbnu's-Sımme, Sehl İbnu Huneyf, Sa'd İbnu Mu'az, Üseyd İbnu Hudayr* radıyallahu anhüm ecmâîn."

Mekkeliler, 4247 numaralı hadiste teferruatlı olarak anlatıldığı üzere, bazı büyükleri teker teker sayarak hayatta olup olmadıklarını sorar. Resulullah cevap vermemelerini tenbih eder. Onların öldüğüne hükmederler. Ancak Hz. Ömer, en sonunda dayanamayıp hepsinin hayatta olduğunu söyler.

Ebu Süfyan, Medine'yi yağmalamayı düşünmeden Mekke'ye dönme kararı verir. Yola çıkar. Resulullah derhal toparlanıp Hz. Ali (radıyallahu anh)'ı peşlerinden takibe yollar. *"Develerine binerlerse Mekke'ye gidiyorlar, atlara binerlerse Medine'ye. Nefsimi kudret eliyle tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun, eğer Medine'ye yönelecek olurlarsa mutlaka onlarla savaşacağım"* der. Hz. Ali sessizce takip eder, "develerine bindikleri" haberini getirir. Resulullah kendi yarasını sarar, diğer yaralılarla meşgul olunur. Şehidler namaz kılmadan defnedilir. Bir kabre iki-üç tanesi birden konur. Kur'an'dan daha çok bilen, kıble cihetine, öne konur.

Ebu Süfyan'ın Medine'ye girmeyi düşünmeden Mekke'ye çekilmesinin sebebi hala bir muamma olarak kalmaktadır.

★ *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* Uhud savaşının ertesi günü, –ki Şevvalin 16'sıdır– müezzini vasıtasıyla Medine'de ilan ederek, düşmanı takibe çıkacaklarını, hazırlık yapılmasını emreder. Ve ilave eder: *"Dün savaşa katılanlar dışında kimse bu sefere katılmayacak!"* İbnu Hişam, Resulullah'ın bu takip seferini düşmanları korkutmak ve onlara kendilerini takip etmek üzere çıktıkları haberinin ulaşması, böylece Resulullah'ın güçlü olduğu, savaşta uğranılan musibetin, müslümanları

zayıflat-madığı hususunda kanaat sahibi olmaları için yaptığını belirtir. Bunda, mü'minlerin moralini takviye gayesinin de güdüldüğü açık bir durumdur.

★ *Uhud*'la ilgili bazı hadiseleri, müteakip hadisini açıklama kısmında kaydedeceğiz.

UHUD YENİLGİSİNİN SEBEBİ

Uhud savaşı, görüldüğü üzere iki safhada cereyan etmiştir. Birinci safhada müslümanlar zafer kazanmışlar, Mekkelileri bozguna uğratmışlardır.

Ancak, okçuların Resulullah'ın çok sıkı tenbihine rağmen yerlerini terketmiş olmaları kesin zaferle noktalanmasına ramak kalan bir savaşın kaderini tersine çevirmiştir.

Şu halde bozgunun görülen zahir sebebi Resulullah'ın emrinin dinlenmemesi, yani okçuların mevzilerini terketmeleridir. Okçuları bu davranışa itende "ganimet toplama hırsı"dır.

Askerlikte emre itaat esastır, başarının sırrı burada yatar. Emre itaati ihlal eden mühim bir husus da madde hırsı, bencillik gözükmektedir. Resulullah, insandaki maddi hırsın fıtrîliğini bilmekte ve insan ne kadar yaşlansa da, o zaafının, iki vadi dolusu altını olsa bile altın dolu bir üçüncü vâdi isteyecek kadar canlı ve berdevam olduğuna dikkat çekmektedir. Ganimetlerin taksimiyle ilgili ahkâm Bedir seferi sırasında gelmiş ise de, taksimden önce ganimet malı üzerinde yapılacak tasarrufun haram olduğu hususu Hayber seferinden sonra teşri edilmiştir. Belki de bu Uhud bozgununun dersiyle olacak Aleyhissalâtu vesselâm, taksimden önce ganimetten alınacak tek bir "iğne"nin, bir "ayakkabı bağı"nın dahi şehid olmaya mani bir cürüm olduğu hususunu ısrarla işlemiş, takrir etmiştir. Ne var ki, başta Puvatya olmak üzere birçok mühim savaşlarda bu ganimet hırsı mağlubiyetlerin sebebi olmaya devam edecektir.

BİR BAŞKA SEBEP

Uhud savaşına kader-i ilâhî açısından bakan Bediüzzaman, müslümanların oradaki yenilgisine bir başka yorum getirir:

MÜHİM BİR SUAL: *"Fahru'l-Âlemîn ve Habib-i Rabbü'l-Âlemin Hazret-i Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Sahabelerinin, müşrikîne karşı Uhud'un nihayetinde ve Huneyn'in bidayetinde mağlubiyetinin hikmeti nedir?"*

el-CEVAP: "Müşrikler içinde o zamanda saff-ı sahabede bulunan ekâbir-i sahabeye istikbalde mukabil gelecek Hazret-i Halid gibi çok zâtlar bulunduğundan, şanlı ve şerefli olan istikbalileri nokta-i nazarından bütün bütün izzetlerni kırmamak için, hikmet-i ilahiyye, hasenât-ı istikbaliyelerinin bir mükâfaat-ı muaccilesi olarak mâzide onlara vermiş, bütün bütün izzetlerini kırmamış. Demek mazideki sahabeler, müstakbeldeki sahabelere karşı mağlub olmuşlar. Tâ o müstakbel sahabeler berk-i süyuf korkusuyla değil, belki bârika-i hakikat şevkiyle İslamiyet'e girsin ve o şehameti fitriyeleri çok zillet çekmesin."

❑ RECİ GAZVESİ

4256 ١ – عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [بَعَثَ النَّبِيُّ ﷺ سَرِيَّةً عَيْناً وَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ عَاصِمَ بْنَ ثَابِتٍ، وَهُوَ جَدُّ عَاصِمِ بْنِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ. فَانْطَلَقُوا حَتَّى إِذَا كَانُوا بَيْنَ عُسْفَانَ وَمَكَّةَ، ذُكِرُوا لِحَيٍّ مِنْ هُذَيْلٍ يُقَالُ لَهُمْ بَنُو لِحْيَانَ. فَتَبِعُوهُمْ بِقَرِيبٍ مِنْ مِائَةِ رَامٍ فَاقْتَصُّوا آثَارَهُمْ حَتَّى أَتَوْا مَنْزِلاً نَزَلُوهُ فَوَجَدُوا فِيهِ نَوَى تَمْرٍ تَزَوَّدُوهُ مِنَ الْمَدِينَةِ. فَقَالُوا: هَذَا تَمْرُ يَثْرِبَ. فَتَبِعُوا آثَارَهُمْ حَتَّى لَحِقُوهُمْ فَلَمَّا أَحَسَّ بِهِمْ عَاصِمٌ وَأَصْحَابُهُ لَجَئُوا إِلَى فَدْفَدٍ، وَجَاءَ الْقَوْمُ فَأَحَاطُوا بِهِمْ فَقَالُوا: لَكُمُ الْعَهْدُ وَالْمِيثَاقُ إِنْ نَزَلْتُمْ إِلَيْنَا أَنْ لاَ نَقْتُلَ مِنْكُمْ رَجُلاً. فَقَالَ عَاصِمٌ: أَمَّا أَنَا فَلاَ أَنْزِلُ فِي ذِمَّةِ كَافِرٍ. اللَّهُمَّ أَخْبِرْ عَنَّا رَسُولَكَ. فَقَاتَلُوهُمْ حَتَّى قَتَلُوا عَاصِماً فِي سَبْعَةِ نَفَرٍ بِالنَّبْلِ وَبَقِيَ خُبَيْبٌ وَزَيْدٌ وَرَجُلٌ آخَرُ. فَأَعْطَوْهُمُ الْعَهْدَ وَالْمِيثَاقَ. فَنَزَلُوا إِلَيْهِمْ. فَلَمَّا اسْتَمْكَنُوا مِنْهُمْ حَلُّوا أَوْتَارَ قِسِيِّهِمْ فَرَبَطُوهُمْ بِهَا. فَقَالَ الرَّجُلُ الثَّالِثُ الَّذِى مَعَهُمَا: هَذَا أَوَّلُ الْغَدْرِ. فَأَبَى أَنْ يَصْحَبَهُمْ فَجَرَّرُوهُ وَعَالَجُوهُ عَلَى أَنْ يَصْحَبَهُمْ. فَأَبَى أَنْ يَفْعَلَ فَقَتَلُوهُ. وَانْطَلَقُوا بِخُبَيْبٍ وَزَيْدٍ حَتَّى بَاعُوهُمَا بِمَكَّةَ فَاشْتَرَى خُبَيْباً بَنُو الْحَارِثِ بْنِ عَامِرِ بْنِ نَوْفَلٍ. وَكَانَ خُبَيْبٌ هُوَ قَتَلَ الْحَارِثَ يَوْمَ بَدْرٍ. فَمَكَثَ عِنْدَهُمْ أَسِيراً حَتَّى أَجْمَعُوا قَتْلَهُ. فَاسْتَعَارَ مُوسَى مِنْ بَعْضِ بَنَاتِ الْحَارِثِ لِيَسْتَحِدَّ بِهَا. فَأَعَارَتْهُ. قَالَتْ: فَغَفَلْتُ عَنْ صَبِيٍّ لِي فَدَرَجَ إِلَيْهِ حَتَّى أَتَاهُ فَوَضَعَهُ عَلَى فَخِذِهِ فَلَمَّا

رَأيْتُهُ فَزِعْتُ فَزْعَةً حَتّى عَرَفَ ذلِكَ مِنّى، وفى يَدِهِ الْمُوسىٰ. فَقَالَ: أتَخْشَيْنَ أنْ أقْتُلَهُ؟ مَا كُنْتُ لأفْعَلَ ذلِكَ إنْ شَاءَ اللّهُ. وَكَانَتْ تَقُولُ: مَا رَأيْتُ أسِيراً قَطُّ خَيْراً مِنْ خُبَيْبٍ، وَلَقَدْ رَأيْتُهُ يَأكُلُ مِنْ قُطْفِ عِنَبٍ، وَمَا بِمَكَّةَ يَوْمَئِذٍ ثَمَرَةٌ، وَإنَّهُ لَمُوثَقٌ بِالْحَدِيدِ، وَمَا كَانَ إلاَّ رِزْقاً رَزَقَهُ اللّهُ خُبَيْباً. فَخَرَجُوا بِهِ مِنَ الْحَرَمِ لِيَقْتُلُوهُ فَقَالَ: دَعُونِى أُصَلِّى رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ انْصَرَفَ إلَيْهِمْ فَقَالَ: لَوْ لاَ أنْ تَرَوْا أنَّ مَابِي جَزَعٌ مِنَ الْمَوْتِ لَزِدْتُ. فَكَانَ أوَّلَ مَنْ سَنَّ الرَّكْعَتَيْنِ عِنْدَ الْقَتْلِ هُوَ. وَقَالَ: اللَّهُمَّ احْصِهِمْ عَدَداً. ثُمَّ قَالَ:

مَا أُبَالِى حِينَ أُقْتَلُ مُسْلِماً عَلى أيِّ شِقٍّ كَانَ فِي اللّهِ مَصْرَعِي

وذلِكَ فِي ذَاتِ الإلهِ وإنْ يَشَأ يُبَارِكْ عَلى أوْصَالِ شِلْوٍ مُمَزَّعِ

ثُمَّ قَامَ إلَيْهِ عُقْبَةُ بنُ الْحَارِثِ فَقَتَلَهُ. وبَعَثَتْ قُرَيْشٌ إلى عَاصِمٍ لِيُؤْتُوا بِشَيْءٍ مِنْ جَسَدِهِ بَعْدَ مَوْتِهِ، وَكَانَ قَتَلَ عَظِيماً مِنْ عُظَمَائِهِمْ يَوْمَ بَدْرٍ. فَبَعَثَ اللّهُ عَلَيْهِ مِثْلَ الظُّلَّةِ مِنَ الدَّبْرِ. فَحَمَتْهُ مِنْ رُسُلِهِمْ فَلَمْ يَقْدِرُوا مِنْهُ عَلَى شَيْءٍ]. أخرجه البخاري وأبو داود.

« الْفَدْفَدُ » الموضع الغليظ المرتفع.

ومعنى « عالجوهُ » أى ما رسوه، وأراد به أنهم خدعوه ليتبعهم فأبي.

« وَالإسْتِحْدادُ » حلق العانة.

و« القطفُ » العنقود، وهو اسم لكل ما يقطف.

و« الشِّلْوُ » العضو من أعضاء الانسان.

و« الْمُمَزَّعُ » المفرق.

« الظُّلَّةُ » الشئ المظل من فوق.

« الدَّبْرُ » جماعة النحل.

1. (4256)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gözcü seriyye gönderdi. Başına Âsım İbnu Sâbit'i komutan tayinetti. Bu zât Amr İbnu Âsım İbni'l-Hattâb'ın ceddi

idi. Usfân ile Mekke arasında bulunan bir yere kadar gittiler. Huzeyl Kabilesi'nin Beni Lihyan denen bir koluna haber verdiler. Bunları yüz okçu yakından takibe aldı. İzlerini takiben onların inmiş bulunduğu yere kadar geldiler. Onların azık olarak Medine'den beraberlerine almış oldukları hurmanın çekirdeğini buldular.

"Bu Yesrib (Medine) hurmasıdır!" dediler ve izlerini takibe devam ederek, Ashab'a kavuştular. Âsım ve ashâbı onları hissedince sarp bir yere sığındılar. Takipçiler gelip onları kuşattılar.

"Eğer bize teslim olursanız size ahd ve misakımız var, sizden kimseyi öldürmeyeceğiz!"dediler. Âsım:

"Ben bir kâfirin zimmetine teslim olmam. Allahım, Resûlüne bizden haber ver!" dedi. Aralarında mukatele (vuruşma) çıktı. Takipçiler ok attılar. Âsım (radıyallahu anh) yedi kişiyle birlikte şehid oldu. Geriye Hubeyb, Zeyd ve bir kişi daha kaldı.Takipçiler, bunlarada ahd ve misak teklif ettiler. Bunlar, onlara teslim oldular. Ele geçirir geçirmez, derhal yaylarının kirişlerini çözerek, bunları onlarla bağladılar.

Hubeyb ve Zeyd'in yanındaki üçüncü şahıs:

"Bu verdikleri söze birinci ihânetleri" deyip, onlarla beraberliği reddetti. Onu sürüyüp braberliğe zorladılar. O yine de direndi. Onu da şehid ettiler, Hubeyd ve Zeyd'i Mekke'ye götürüp orada sattılar. Hubeyb'i *Beni'l-Hâris İbni Âmir İbni Nevfel* satın aldı. *Hubeyb,* Bedir günü el-Hâris'i öldürmüştü. Yanlarında esir olarak kaldı. Sonunda öldürmeye karar verdiler. (Bir ara) el-Hâris'in kızlarından birinden etek traşı olmak için ustura istedi, kız getirdi. Kadın der ki: "Bir çocuğum vardı, gafil davrandım. Hubeyb'in yanına kadar çıktı. Hubeyb onu dizine oturttu. O vaziyette görünce çok korktum. Benim korktuğumu Hubeyb farketti, ustura de elindeydi."

"Çocuğu öldüreceğimden mi korkuyorsun? İnşaallah böyle bir şey yapmam" dedi. Yine o kadın şunu anlatmıştı:

"Ben Hubeyb'ten daha hayırlı bir esir görmedim. Bir gün onun, salkımdan üzüm yediğini gördüm. Halbuki o sırada Mekke'de hiç bir meyve yoktu. Üstelik demir zincirlerle bağlı idi. Demek ki o, Allah'ın Hubeyb'e lutfettiği bir rızıktı.

Öldürmek üzere onu, Harem bölgesinden çıkardılar. Orada:

"Beni bırakın iki rek'at namaz kılayım!" dedi. (Bıraktılar namazını kılınca) geri geldi.

"Eğer ölümden korktu demiyecek olsaydınız daha fazla kılacaktım!" dedi. İdâm sırasında namaz kılmayı ilk sünnet kılan kimse Hubeyb idi.

"Allahım, onların hepsini say, [dağınık dağınık öldür]" dedi. Sonra şu beyitleri terennüm etti:

"Müslüman olarak öldürüldükten sonra gam yemem,

Nerede olursa olsun Allah için ölüyorum.

Bu ölüm O'nun zâtı(nın rızası) yolundadır. Dilerse O, darmadağınık uzuvların eklemleri üzerine bereket verir.

[Sonra Hubeyb: "Alahım, Resulüne selamımı götürecek kimse bulamıyorum, sen duyur" der.][137]

Sonra *Ukbe İbnu'l-Hâris* kalkıp Hubeyb'i öldürdü.

Kureyş *Bedir*'de pek çok büyüklerini öldürmüş bulunan Âsım'ın cesedinden bir parça getirtmek için, onun ölümünden sonra, ölüsüne adamlar gönderdi. Allah Teâlâ Hazretleri de onun üzerine arı oğulu nevinden bir gölgelik gönderdi. Bu, Kureyş'in gönderdiklerine karşı onun cesedini korudu, hiç bir şey alamadılar." [Buhârî, Megâzî, 38, 9, 170, Tevhid 14; Ebu Dâvud, Cihad 115, (2660, 2661), Cenâiz 16, (3112).]

AÇIKLAMA:

1- *Reci* vak'ayı ciğersuz'u, *İbnu'l-Esire* göre hicretin dördüncü senesinin başlarında, Safer ayında, Uhud Gazvesinin akabinde vukûa gelir. İbnu İshak'ın nakline göre, Uhud'dan sonra Adel ve el-Kâre kabilelerinden gelen bir heyet Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a başvurarak: "Ey Allah'ın Resulü! Aramızda İslam yayılmaktadır. Bizimle birlikte ashabından bazılarını gönder de bize dini öğretsinler" diye talebte bulunurlar. Resulullah da onlarla birlikte altı kişi gönderir. Başlarına *Âsım İbnu Sâbit*'i -bir rivayete göre de Mersed İbnu Ebî Mersed- (radıyallahu anhümâ)'yı koyar.

Hadisenin tasvirinde rivayetler arasında bazı farklılıklar var. Mesela sadedinde olduğumuz rivayet 10 kişi derken, İbnu İshak'ın rivayeti altı kişiden bahseder. İbnu Hacer, üç kişinin bunlara tabi olan kimseler olabileceği, -bu yüzden- onlar üzerinde ciddi durulmamış olabileceği tahminini yürütür.

137– Bir rivayette şöyle denir: "Cebrail geldi, haberini ulaştırdı. Resulullah da ashabına ulaştırdı. Resulullah o gün ashabıyla otururken: **"Ve aleykesselâm ya Hubeyb. Onu Kureyş katletti"** der.

Bu grup el-Hed'e nâmmevkiye gelince ihânete uğrarlar. Bunları götürenler orada Hüzeyl'e mensub bir kabileden yüz kadar okçu te'mini ile sadedinde olduğumuz hadiste tafsil edilen vukuatı tezgahlarlar.

2- Rivayette *Âsım*'ın cesedinden bir parça getirmek üzere ölüsüne adam gönderildiği kaydedilir. Başka rivayetlerde *"kafasını getirip Sülâfe Bintu Sa'd'a satmak için"* adam gönderildiği mevzubahistir. Çünkü, Âsım, Bedir'de bu kadının iki oğlunu öldürmüştü. Kadın, Âsım (radıyallahu anh)'ın kafatasında şarap içmeye nezretmişti. Ama Cenâb-ı Hakk onu arılarla koruyarak gündüz yanaşmalarını mâni olur. İşi geceye bırakırlar, gece ise cesedi, Rabb Teâlâ kaybeder, boş dönerler.

Mekke'ye getirilen ikinci şahıs *Zeyd İbnu'd- Desinne'yi Safvân İbnu Ümeyye* satın alır. Bedir'de öldürülen iki oğluna bedel, öldürülmek üzere Harem'den Hıll bölgesine çıkarılır. Ten'ime gelirler. Orada Safvân'ın cellâd oğlu sorar:

"Allah adına söyle, şu anda Muhammed'in senin yerinde olmasını, sana bedel onu öldürmemi, seninde ailene dönmeni istemez misin?"

Zeyd şu tarihi cevabı verir:

"Vallahi, Muhammed'in değil burada olmasını, şu anda bulunduğu yerde onu rahatsız edecek bir dikenin ayağına batmasını, evimde olmama tercih edemem." Bu manzara karşısında Ebu Süfyan:

"Ben, Muhammed'in ashabının onu sevdiği kadar, bir kimsenin bir başkasını öylesine sevdiğini ömrümde görmedim!" der.

Ashab'ın *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a olan sevgisini aksettiren birçok vak'a Uhud savaşı sırasında geçer. Burada zikrine münasebet düştüğü için kaydediyoruz. Bunlar bize, zulümle, katille, terörle, zorbalıkla, zâlimâne kanunların baskısıyla yarım asırdan fazla bir zamandan beri vicdanlarda dikilmeye çalışılan beşerî putların yıkılmaya başladığı günümüzde (1989-1990 ve bu vetirenin tamamlanacağı ileriki birkaç yılda), İslam'ın hakiki büyüklüğü, kısa zamandaki başarısındaki sır, asırlar geçmesine rağmen dimdik cap-canlı ayakta oluşunun gerçek sebebi hususunda mesaj verecektir:

Enes İbnu'n-Nadr, Uhud'da herkesin şaşkın hale düştüğü bir anda tek başına ilerler, bu şaşkınlığın şoku içinde olan muhacirlerden bir gruba rastlar.

"Sizi böyle hareketsiz kılan nedir?" der.

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öldürülmüş!" cevabını verirler. Enes İbnu'n-Nadr:

"Ondan sonra yaşamayı ne yapacaksınız? Onun öldüğü dava uğruna siz de ölün!... Ey kavm! Muhammed öldü ise, Muhammed'in Rabbi (davası) ölmedi. Muhammed'in kavga verdiği şey adına siz de kavga verin!"

★ *Safiyye Bintu Abdilmuttalib,* Hz. Hamza'nın müsle'ye maruz kaldığını, karnının deşilip ciğerlerinin bile çıkarıldığını işitince, görmek üzere savaş yerine gelir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* Safiyye'nin oğlu Zübeyr (radıyallahu anh)'a: *"Anneni geri çevir, kardeşi Hamza'yı o halde görmesin!"* emreder. Zübeyr, Safiyye (radıyallahu anhâ)'yı karşılar ve Resulullah'ın "geri dönmesi" emrini tebliğ eder. İşte Safiyye validenin de o anda sarfettiği söz, İslam davasına inanmış bir ağızdan çıkan tarihi bir sözdür:

"Bana, kardeşime müsle yapıldığı haberi geldi. Allah yolunda bu azdır! Biz daha fazlasına da razıyız! Allah'tan ücret bekleyeceğim ve sabredeceğim!"

Hz. Zübeyr (radıyallahu anh) bu sözleri Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a getirir. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Öyleyse bırak gitsin" buyurur. Kadın, Hz. Hamza'nın yanına gelir, sükûnet içinde ruhuna dua okur ve *innâ lillâhi ve innâ ileyhi râciun* deyip ayrılır.

★ Savaş sonrası, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ashabıyla birlikte Medine'de Benî Dinâr'dan bir kadına uğrar. Savaşta kocası, oğlan kardeşi ve babası şehid düşmüştür. Ashab birer birer bu kayıplarını haber verir. Kadın:

"Resulullah'a ne oldu onu söyleyin!" der. Ashab:

"Elhamdülillah! O sağdır, selâmettedir, arzu edeceğin gibidir!" derler.

"Bana gösterin, gözlerimle göreyim!" der. Resulullah burada denir. İşaret edilerek kadına gösterilir. Kadın Resulullah'ı görünce:

"Sen sağ olduktan sonra her musibet küçüktür, hiçtir!" der.

3- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FAİDELER:

★ Esir, düşmanın emanını kabul etmeyebilir, caizdir.

★ Emanı kabul etmesine de ruhsat tanınmıştır, ancak eman istememesi azimettir. *Hasan Basrî* hazretleri "Eman istemede bir beis yok" demiş ise de Süfyan Sevrî "mekruh addederim" demiştir.

★ Müşriklere verilen ahde uymaya, onların çocuklarını öldürmekten kaçınmaya, kendisini öldüreceklere iyi davranmaya örnek var.

★ Velilerin kerâmeti haktır.

★ Kâfirlere âmmeten beddua caizdir.

★ İdam edilirken namaz kılınır.

★ İdam sırasında şiir inşadı caizdir.

★ Hubeyb'in dinindeki kuvvet ve yakîni gözükmektedir.

★ Allah müslüman kullarını da her çeşit musibetle imtihan eder.

★ Müslümanın duasına diri veya ölü iken de Allah'ın icabet ettiğine örnek var. Cenâb-ı Hakk, öldükten sonra onun cesedini himaye etmiş, müşriklerin dokunmasını önlemiştir. Ancak şehidlik ikramıyla şereflendirmek için, katletmelerine mâni olmamıştır.

4- KERÂMET MESELESİ:

Sadedinde olduğumuz rivayette *Hubeyb* (radıyallahu anh)'ın üzüm salkımından üzüm yemesi hadisesi, Sahâbe'nin mazhar olduğu keramete bir örnek olmaktadır. Bu vesile ile, kerametin sübutu kabul edilir mi edilmez mi hususundaki münakaşaya yer veren *İbnu Hacer*, bazılarının kerameti inkâr ettiklerini belirttikten sonra, İbnu Battal'ın bir açıklamasını kaydeder. Onun, inkâr edenlerle kabul edenler arasında orta bir yol tuttuğunu belirttikten sonra derki:

"Ehl-i sünnet ve'l-cemaatten meşhur olan görüş şudur: "Mutlak olarak kerâmetin sübutu haktır. Ancak, Ebu'l-Kâsım el-Kuşeyrî gibi bazıları "Bir kısım peygamberlere tahaddi ile gelen çeşitten harikaların keramet olarak velilere verilmesini istisna kıldılar. Mesela babasız olarak çocuk hâsıl etmek gibi hârikalar ortaya koyamazlar. Bu, keramet meselesindeki görüşlerin en doğrusudur. Zira, ânında duânın icabet görmesi, yiyecek ve içeceğin duanın bereketiyle çoğalması, gözle görülmeyen şeylerin keşfedilmesi, vukua gelecek hâdisenin önceden haber verilmesi gibi kerametler gerçekten o kadar çoktur ki bunların vukûunu salâh ehline nisbet etmek bir adet, (normal bir hal) hâlini aldı. Şimdilerde, hârikulâde denen şey Kuşeyrî'nin söylediği hususa inhisar etti. "Bir peygamberde mu'cize olarak görülen her bir şeyin bir velide de kerâmet olarak vukûu câizdir" diye mutlak konuşan kimsenin sözünü kayıtlamak gereği anlaşıldı. Bütün bu münakaşa ve açıklamaların gerisinde, halkta yerleşen yanlış bir inanç yatmaktadır. Buna göre, "Kimin elinde hârikulâde bir hadise zuhur ederse o kimse veliyullahtandır." Halbuki bu inanç yanlıştır. Zira, harikulâde hadise bazan kâhin, sâhir, râhib gibi yanlış yolda giden insanların eliyle de zuhur etmektedir. Öyleyse, hârikulade hâdisenin zuhuru-

nu, evliyaullahın velayetine delil kılan kimsenin, kerâmetle diğer hârikulade hadiseler arasında bir tefrik yapması, ayırdedici bir ölçü koyması gerekmektedir. Bu hususta söylenenin en güzeli, "Böyle bir hadiseye mazhar olan kimsenin hâli tedkik edilir, eğer dinin emir ve yasaklarına sıkı sıkıya bağlı birisi ise, bu hârikulâde hadise onun velâyetine delil olur; kimde bu hal yoksa, veli değildir" diyenlerin sözüdür. Tevfik Allah'tandır."

İslam âlimleri, hakiki veli olmayan, *İbnu Hacer*'in ifadesiyle "Kâhin, sâhir, râhib gibi yanlış yolda gidenlerin" elinde zâhir olan hârikalara istidrac der. Bu meseleye temas ihtiyacını duyan Bediüzzaman istidracla keramet arasındaki farkı şöyle açıklar: "Keramet ile istidrac mânen birbirine mütebayindir (zıddır). Zira kerâmet, mucize gibi Allah'ın fiilidir ve o kerâmet sahibi de kerametin Allah'tan olduğunu bilir ve Allah'ın kendisine hâmi ve rakîb (murâkabe eden) olduğunu da bilir.Tevekkül ve yakîni de fazlalaşır. Lâkin, bazan Allah'ın izniyle kerâmetlerine şuunu olur. Bazan olmaz evla ve eslemi de bu kısımdır.

İstidrâc ise, gaflet içinde iken eşya-yı gaybiyyenin inkişafından ve garib fiilleri izhar etmekten ibarettir. Fakat, bu istidrâc sahibi, nefsine istinad ve iktidarına isnad etmekle enaniyeti, gururu öyle fazlalaşır ki, إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَى عِلْمٍ **"Bu bana, benden olan bir ilim sebebiyle verilmiştir"** (Kasas 78) âyetini okumaya başlar.[138] Lakin o inkişaf tasfiye-i nefs ve tenevvür-ü kalb neticesi olduğu takdirde, ehl-i istidrâc ile ehl-i kerâmet arasında tabaka-i ûlâda fark yoktur. Tam ma'nâsıyla fenaya mazhar olanlar ise, onlara da Allah'ın izniyle eşya-yı gaybiyye inkişaf eder. Ve onlar da o eşyayı fenâfillah olan havâslarıyla görürler. Bunun istidractan farkı pek zâhirdir. Zira, zâhire çıkan bâtınlarının nuraniyeti mürâilerin zülumâtıyla iltibas olmaz."

Kerameti *Bediüzzaman* iki kısma ayırır:

1- Kişinin iradesi karışmadan, hiç farkında olmadan hâsıl olan kerâmet. Sözgelimi birinin soracağı şeyi, daha o sormadan cevaplamak, sonra da onun soracağı şey olduğunu bilmek.

2- Kişinin iradesiyle husûl bulan keramet.

Bediüzzaman, bu ikinci kısmın zaruret olmadan izharının zararlı olduğunu belirtir. Kendisi iradesi olmadan hâsıl olan kerâmet bir nevi ikram-ı ilâhîdir. Onda insan kesbi yoktur, nefis karışmaz. Bunun söylenmesi zarar vermez, Allah'ın nimetini söylemek yerine geçer.

138– Bu sözü, malında hayırda bulunması teklif edildiği zaman, Kârun söyler.

"Eğer der, kerâmet ile müşerref olan bir şahıs bilerek hârika bir emre mazhar olursa, o halde, eğer nefs-i emmaresi bâki ise, kendine güvenmek ve nefsine ve keşfine itimad etmek ve gurura düşmek cihetinde istidrâc olabilir." Fahr için, kasden kerâmet izhar etmenin pek zararlı olduğunu belirten Bediüzzaman "Çünki, orada zahiren insanın kesbinin bir medhali bulunduğundan nefsine nisbet edebilir" der.

❑ Bİ'R-İ MÂUNA GAZVESİ

4257 ١ – عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [بَعَثَ رسولُ اللهِ ﷺ : قَوْماً مِنْ بَنِي سُلَيْمٍ إلى عَامِرٍ. وَفي رواية: بَعَثَ خَالِي حَرَاماً أخاً لأُمِّ سُلَيْمٍ فِي سَبْعِينَ رَاكِباً. فَلَمَّا قَدِمُوا قَالَ لَهُمْ خَالِي: أتَقَدَّمُكُمْ. فَإنْ أمَّنُونِي حَتّى أُبَلِّغَهُمْ عَنْ رَسولِ اللهِ ﷺ، وَإلاَّ كُنْتُمْ مِنِّي قَرِيباً. فَتَقَدَّمَ فَأمَّنُوه. فَبَيْنَمَا هُوَ يُحَدِّثُهُمْ عَنْ رسولِ اللهِ ﷺ إذْ أوْمَوْا إلى رَجُلٍ مِنْهُمْ فَطَعَنَهُ فَأنْفَذَهُ. فَقَالَ: اللهُ أكْبَرُ، فُزْتُ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ. ثُمَّ مَالُوا عَلى بَقِيَّةِ أصْحَابِهِ فَقَتَلُوهُمْ. فَأخْبَرَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ النَّبِيَّ ﷺ أنَّهُمْ قَدْ لَقُوا رَبَّهُمْ فَرَضِيَ عَنْهُمْ وَأرْضَاهُمْ. فَقَنَتَ ﷺ شَهْراً يَدْعُو فِي الصُّبْحِ عَلَى أحْيَاءٍ مِنَ الْعَرَبِ، عَلَى رِعْلٍ وَذَكْوَانَ وَعُصَيَّةَ وَبَنِي لِحْيَانَ]. أخرجه الشيخان.

1. (4257)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Benî Süleym'den bir grubu Benî Âmir'e gönderdi. -Bir rivayette: (annem) Ümmü Süleym'in kardeşi dayım Harâm'ı yetmiş süvari içerisinde gönderdi.- (Bi'r-i Mâuna'ya) vardıkları zaman dayım onlara:

"Ben sizden önce gideyim. Eğer bana Resulullah'tan tebliğde bulunmam için emân verilirse (tebliğde bulunurum). Eman vermezlerse, sizler bana yakın bir yerde bulunmuş olursunuz" dedi. Ve ilerledi. Gerçekten dayıma önce emân verdiler. O, kendilerine Resulullah Aleyhissalâtu vesselâm'dan bahsederken, kendilerinden bir adama imâ ile işaret ettiler. O da dayıma ansızın mızrak sapladı. Dayım:

"Allahu ekber, Ka'benin Rabbına yemin olsun, (şehidlik) kazandım!" dedi. Sonra dayımın diğer arkadaşlarına yönelip (dağa kaçan iki kişi hariç) hepsini öldürdüler. Cibril aleyhisselam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onların Rablerine kavuştuğunu, Allah'ın onlardan razı olup onları da razı ettiğini haber verdi.

Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm bir ay boyu, Arap kabilelerinden Ril, Zekvan, Usayye ve Beni Lihyân'a sabah namazında beddua etti." [Buhârî, Megazî 38, Vitr 7, Cihâd 9; Müslim, Mesâcid 297, (677).]

AÇIKLAMA:

1- Bi'r-i Mâuna "Mâ'una kuyusu" demektir. Bu isim altında tarihe geçen hadise, İbnu'l-Esir'e göre Hicretin dördüncü yılında cereyan eder. Benî Âmir İbnu Sa'sa'a'nın başı Ebu Berâ İbnu Âzib İbni Âmir İbni Mâlik Medine'ye gelip Resulullah'a bazı şeyler hediye eder, Aleyhissalâtu vesselâm kabul etmez:

"Ey Ebu Berâ! Ben müşriğin hediyesini kabul etmem!" der, kendisine İslam'ı arzeder. Fakat Ebu Bera müslüman olmaz. Ancak:

"Senin bu emrin güzel, Necid ahalisine bir adam göndersen de insanları emretiğin şeye çağırsa. Ümid ederim sana icabet edecekler!" der. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da:

"Necid ahalisinden göndereceğim kimseler hakkında korkarım" der. Ebu Berâ:

"Ben garanti veriyorum (himaye edeceğim)!" der. Bu garanti üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm,* Ehl-i Suffe'den yetmiş kişiyi gönderir.

Bunlar Benî Âmir yurdu ile Benî Süleym Harra'sı arasındaki Bi'r-i Mâuna nâm mevkiye inerler. Ve Harâm İbnu Milhân Resulullah'ın mektubunu Âmir İbnu Tufeyl'e götürür. Âmir, mektuba bile bakmadan, Harâm (radıyallahu anh)'ı öldürür. Âmir, Benî Âmir'i çağırır fakat "Ebu Berâ onlara civâr (himaye) verdi" diye çağrısını kabul etmezler. Beni Süleym'den Üseyye, Rı'lân ve Zekvân'ın kabilelerini çağırır. Onlar icabet ederler. Müslümanların etrafını çevirip öldürürler. Bu katliamdan sadece Ka'b İbnu Zeyd el-Ensârî ile, Amr İbnu Ümeyye ed-Damrî kurtulurlar.

Amr İbnu Ümeyye ed-Damrî dönüşte Karkara nam mevkide Benî Âmir'den iki kişiye rastlar. Bunlar *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'la akid yapmış iki kişi idi. Amr bunu bilmediği için arkadaşlarının intikamını almak için bunları öldürür. Durumu Resulullah'a anlatınca Aleyhissalâtu vesselâm onların diyetini öder. Bu hadisenin yahudi kabilesi *Beni'n-Nadir*'in sürülmesini netice veren hadiselerin çekirdeğini teşkil ettiğini daha önce belirtmiştik.

Rivayetler bir müddet okunup bilahare lafzen dahi neshedilen şu ibarenin Kur'ânî bir vahiy olduğunu belirtir:

بَلِّغُوا قَوْمَنَا عَنَّا انا قَدْ لَقِينَا رَبَّنَا فَرَضِيَ عَنَّا وَرَضِينَا عَنْهُ"*Kavmimize bizden haber verin ki biz Rabbimize kavuştuk. Rabbimiz bizden memnun oldu. Biz de O'ndan memnunuz."*

2- *Hassân İbnu Sâbit,* bazı şiirler yazarak *Benî Ebu Bera*'yı Âmir İbnu Tufeyl'e karşı tahrik edici beyitler düzdü. Şiir, Rebî'a İbnu Ebî Bera'ya ulaşınca gider, *Âmir İbnu Tufeyl*'i yaralar ve atından düşürür.

3- Sadedinde olduğumuz rivayet ayrıca cinayete karışan kabileler aleyhine kunut okunduğunu belirtir. Bu mevzu namaz bahsinde açıklandı. (2612-2621. Hadisler, 8. cilt 465-470. sayfalar)

❑ FEZARE GAZVESİ

4258 ١ – عن سلمة بن الأكوع رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [غَزَوْنَا فَزَارَةَ وَعَلَيْنَا أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه، أَمَّرَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلَيْنَا. فَلَمَّا كَانَ بَيْنَنَا وَبَيْنَ المَاءِ سَاعَةٌ أَمَرَنَا أَبُو بَكْرٍ فَعَرَّسْنَا. ثُمَّ شَنَّ الْغَارَةَ. فَوَرَدَ الْمَاءَ فَقَتَلَ مَنْ قُتِلَ عَلَيْهِ وَسُبِيَ مَنْ سُبِيَ، وَأَنْظُرُ إِلَى عُنُقٍ مِنَ النَّاسِ فِيهِمُ الذَّرَارِى فَخَشِيتُ أَنْ يَسْبِقُونِي إِلَى الْجَبَلِ فَرَمَيْتُ بِسَهْمٍ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْجَبَلِ فَلَمَّا رَأَوُا السَّهْمَ وَقَفُوا. فَجِئْتُ بِهِمْ أَسُوقُهُمْ وَفِيهِمُ امْرَأَةٌ مِنْ بَنِى فَزَارَةَ عَلَيْهَا قَشْعٌ مِنْ أَدَمٍ. قَالَ الْقَشْعُ: النَّطْعُ. مَعَهَا ابْنَةٌ مِنْ أَحْسَنِ الْعَرَبِ. فَسُقْتُهُمْ حَتَّى أَتَيْتُ بِهِمْ أَبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَنَفَّلَنِي أَبُو بَكْرٍ بِنْتَهَا فَقَدِمْنَا الْمَدِينَةَ، وَمَا كَشَفْتُ لَهَا ثَوْباً. فَلَقِيَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي السُّوقِ. فَقَالَ: يَا سَلَمَةُ، هَبْ لِي الْمَرْأَةَ. فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ: وَاللهِ لَقَدْ أَعْجَبَتْنِي، وَمَا كَشَفْتُ لَهَا ثَوْباً. ثُمَّ لَقِيَنِي مِنَ الْغَدِ فِي السُّوقِ. فَقَالَ: يَا سَلَمَةُ هَبْ لِي الْمَرْأَةَ، للهِ أَبُوكَ. فَقُلْتُ: هِيَ لَكَ يَارَسُولَ اللهِ، فَوَاللهِ مَا كَشَفْتُ لَهَا ثَوْباً. قَالَ: فَبَعَثَ بِهَا ﷺ إِلَى مَكَّةَ فَفَدَى بِهَا نَاساً مِنَ الْمُسْلِمِينَ كَانُوا أُسِرُوا بِمَكَّةَ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

« الغَارَةُ » الحرب.

« شَنَّهَا » فَرَّقَهَا في كل ناحية.

و« العنق » الطائفة.

1. (4258)- *Seleme İbnu'l-Ekva'* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bizimle su arasında bir müddetlik mesafe kalınca Hz. Ebu Bekr emretti, gece istirahati için mola verdik. Sonra baskını başlattı. Suya vardı. Suyun başında ölen öldü, esir alınan esir alındı. Bu halktan bir cemaate bakıyordum. İçerisinde çocuklar ve kadınlar vardı. Dağa benden önce varırlar diye korkarak onlarla dağın arasına bir ok attım. Oku görünce durdular. Onları sürerek getirdim. Aralarında Benî Fezâre'den bir kadın vardı. Üzerinde deriden bir kaş' vardı. Kaş' kuru post demektir. Kadının yanında Arapların en güzelinden bir kız vardı. Onları, sürerek Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh)'a kadar getirdim. Ebu Bekr, kızı bana hediye etti. Medine'ye kadar geldik. Kızın elbisesini bile açmadım. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* çarşıda bana rastladı.

"Ey Seleme, dedi, *kadını bana bağışla!"*

"Ey Allah'ın Resûlü, dedim, vallahi hoşuma gitti, ancak henüz elbisesini bile açmadım."

Ertesi günü, çarşıda bana yine rastladı.

"Ey Seleme, ceddine rahmet, kadını bana bağışla!" buyurdu.

"Ey Allah'ın Resûlü! dedim, o senindir, Allah'a yemin olsun, kadının elbisesini açmadım!"

Sonra *Aleyhissalâtu vesselâm* o kadını Mekke'ye gönderdi ve Mekke'de esir edilen bazı müslümanların fidye-i necatı yaptı." [Müslim, Cihad 46, (1755); Ebu Dâvud, Cihad 134, (2697).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayetten âlimler bazı faideler çıkarmışlardır. Şöyle ki:

1- Askeri, harbe teşvik için bahşiş verilebilir.

2- Münasebet-i cinsiyeyi ifade için kinayeli söz kullanmak müstehabtır. Hadiste "elbisesini açmadım"la bu kastedilmiştir.

3- Müslüman esirleri kurtarmak için cariyeler fidye-i necat olarak verilebilir.

4- Esirler arasında anne-kız varsa, kız büyük olduğu takdirde araları açılabilir. Ahmed İbnu Hanbel, büyüğün ayrılmasını da caiz görmez.

5- Kumandan askerin ganimet payını isteyerek amme işlerinde tasarrufu caizdir. Ancak askerden zorla alınamaz.

6- Ceddine rahmet (لله ابوك = baban Allah'ındır), babasının yüz akı gibi mültefit sözler caizdir.

❑ HENDEK GAZVESİ

4259 ١ـ عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [خَرَجَ النَّبيُّ ﷺ إلى الْخَنْدَق فإذَا الْمُهَاجِرُونَ وَالأنْصَارُ يَحفِرُونَ فى غَدَاةٍ بَارِدَةٍ، وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ عَبِيدٌ يَعْمَلُونَ ذلكَ لَهُمْ فَلَمَّا رأى مَا بِهِمْ مِنَ النَّصَبِ وَالْجُوعِ قَالَ: اللَّهُمَّ إنَّ الْعَيْشَ عَيْشُ الآخِرَةِ فَاغْفِرْ لِلأنْصَارِ وَالْمُهَاجِرَةِ. فَقَالُوا مُجِيبِينَ لَهُ:

نَحْنُ الَّذِينَ بَايَعُوا مُحَمَّداً   عَلَى الْجِهَادِ مَا بَقِينَا أبَداً

أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (4259)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hendek'e gitti. Gördü ki Muhacir ve Ensar soğuk bir sabah vakti hendek kazıyorlar. Onların, bu işi kendilerine bedel yapacak köleleri yok. Onları vuran yorgunluk ve açlıklarını görünce (şiirimsi bir ifade) terennüm ettiler:

"Ey Allahım! gerçek hayat âhiret hayatıdır.

Ensar ve muhaciri mağfiret buyur!"

Çalışanlar da O'na şöyle mukabele ettiler:

"Biz Muhammed'e bey'at edenleriz.

Hayatta kaldıkça cihad gayemiz." [Buhârî, Megâzî 29, 33, 34, 110, Fedâilu'l-Ashab 9, Rikak 1, Ahkâm 43; Müslim, Cihad 127, (1805); Tirmizî, Menâkıb (3857).]

4260 ٢ـ وعن البراء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [رَأيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ وَهُوَ يَنْقُلُ مَعَنَا التُّرَابَ، وَلَقَدْ وَارَى التُّرَابُ بَيَاضَ بَطْنِه، وَهُوَ يَقُولُ:

وَاللهِ لَوْلاَ اللهُ مَا اهْتَدَيْنَا   وَلاَ تَصَدَّقْنَا وَلاَ صَلَّيْنَا

فَأنْزِلَنْ سَكِينَةً عَلَيْنَا   وَثَبِّتِ الأقْدَامَ إنْ لاَ قَيْنَا

وَالْمُشْرِكُونَ قَدْ بَغَوا عَلَيْنَا   إذَا أرَادُوا فِتْنَةً أبَيْنَا

وَيَرْفَعُ بِهَا صَوْتَهُ]. أخرجه الشيخان.

2. (4260)- Hz. Berâ (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Hendek kazarken) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı gördüm, bizimle birlikte omuzunda

O da toprak taşıyordu. Karnının beyazlığını toprak bürümüştü. (Bu esnada, ashabı şevke getirmek için zaman zaman) şöyle terennüm ediyordu:

"Vallahi Allah olmasaydı hidayeti bulamazdık,

Ne sadaka verir ne namaz kılardık.

Üzerimize sekînet indir Allahım!

Ayaklarımıza sebat ver Allahım!

Müşrikler bize karşı azdılar.

Fitne çıkarmak dilerler ama yandılar."

Resulullah bunları söylerken sesini yükseltiyordu." [Buhârî, Megazî 29, Cihad 34, 161, Kader 16, Temennî 7; Müslim, Cihad 125, (1803).]

4261 ٣– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [لَمَّا رَجَعَ النَّبِيُّ ﷺ مِنَ الْخَنْدَقِ وَوَضَعَ السِّلَاحَ وَاغْتَسَلَ، فَأَتَاهُ جبريلُ وَهُوَ يَنْفُضُ رَأْسَهُ مِنَ الْغُبَارِ. فَقَالَ: قَدْ وَضَعْتَ السِّلَاحَ، واللهِ مَا وَضَعْنَاهُ. أُخْرُجْ إِلَيْهِمْ. فَقَالَ: فَإِلَى أَيْنَ؟ قَالَ: هَاهُنَا وَأَشَارَ إِلَى بَنِي قُرَيْظَةَ. فَخَرَجَ إِلَيْهِمْ فَنَزَلُوا عَلَى حُكْمِهِ. فَرَدَّ الْحُكْمَ إِلَى سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ. فَقَالَ: إِنِّي أَحْكُمُ فِيهِمْ أَنْ تُقْتَلَ الْمُقَاتِلَةُ، وَأَنْ تُسْبَى النِّسَاءُ وَالذُّرِّيَّةُ، وَأَنْ تُقْسَمَ أَمْوَالُهُمْ، وَكَانَ سَعْدٌ أُصِيبَ يَوْمَ الْخَنْدَقِ فِي أَكْحَلِهِ فَضَرَبَ عَلَيْهِ ﷺ خَيْمَةً فِي الْمَسْجِدِ لِيَعُودَهُ مِنْ قَرِيبٍ؛ وَفِي رِوَايَةٍ قَالَ سَعْدٌ: اللَّهُمَّ إِنَّكَ تَعْلَمُ أَنَّهُ لَيْسَ قَوْمٌ أَحَبَّ إِلَيَّ أَنْ أُجَاهِدَهُمْ فِيكَ مِنْ قَوْمٍ كَذَّبُوا رَسُولَكَ وَأَخْرَجُوهُ. اللَّهُمَّ فَإِنِّي أَظُنُّ أَنَّكَ قَدْ وَضَعْتَ الْحَرْبَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ، فَإِنْ كَانَ بَقِيَ مِنْ حَرْبِ قُرَيْشٍ شَيْءٌ فَأَبْقِنِي حَتَّى أُجَاهِدَهُمْ فِيكَ، وَأَنْ كُنْتَ وَضَعْتَ الْحَرْبَ فَافْجُرْهَا وَاجْعَلْ مَوْتِي فِيهَا. فَانْفَجَرَتْ مِنْ لَبَّتِهِ فَلَمْ يَرُعْهُمْ، وَفِي الْمَسْجِدِ خَيْمَةٌ مِنْ بَنِي غِفَارٍ، إِلاَّ الدَّمُ يَسِيلُ إِلَيْهِمْ. فَقَالُوا: يَا أَهْلَ الْخَيْمَةِ، مَا هَذَا الَّذِي يَأْتِينَا مِنْ قِبَلِكُمْ؟ فَإِذَا سَعْدٌ يَغْذُو جُرْحُهُ دَماً. فَمَاتَ مِنْهَا رَضِيَ اللهُ عَنْهُ]. أخرجه الشيخان.

« الأَكْحَلُ » عرق في وسط اليد يكثر فَصْدُهُ.

وقوله « فلم يَرُعْهُمْ » أي فلم يفزعهم إلا هو، والروع الفزع.

وقوله « يغذو » غذا الجرح بالذال المعجمة يغذو غذوا: إذا سال دماً.

2. (4261)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* Hendek'ten döndüğü zaman, silahları bırakıp (elini yüzünü) yıkamış, tam başındaki toprakları çırparken Cebrail aleyhisselam geldi.

"Sen dedi, silahını bıraktın, vallahi biz daha bırakmadık! Onlara geri git.

"Nereye kadar?" dedi Resulullah.

"Şuraya!" diyerek Benî Kureyza'yı gösterdi. Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* bu emir üzerine onlarla savaşmaya çıktı. Kureyzalılar hükmüne razı oldular. Hakem olarak *Sa'd İbnu Mu'az*'ı seçtiler. O da:

"Ben onlardan muharib olanların öldürülmesine, kadın ve çocukların esir edilmesine, malların da taksim edilmesine hükmediyorum!" dedi. Sa'd, Hendek savaşı sırasında ana damarından yara almıştı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tedavisiyle yakından ilgilenmek için mescidin içinde ona bir çadır kurdurmuştu. -Bir rivayette Sa'd der ki: "Ey Allahım sen biliyorsun ki, senin yolunda kendileriyle cihad etmekten en ziyade memnun olacağım bir kavim Resulünü tekzib eden ve Onu yurdundan sürüp çıkaranlardır. Ey Allahım kanaatim şu ki, sen, bizimle onların arasındaki [harbi artık] bıraktın. Eğer hâlâ Kureyş'le savaş olacaksa bana daha hayat ver de senin yolunda onlara karşı cihad edeyim. Eğer savaşı kesti isen damarımı daha da aç, ölümüm ondan olsun." -Bu dua üzerine, o gece damarı iyice açıldı. O zaman mescidde bulunan Benî Gıfar'a ait çadırda kalanları kanın kendilerine doğru akmasından başka bir şey ürkütmemiş.

"Ey çadır sahibi, dediler. Sizin taraftan bize doğru gelen nedir?"

Bu kanamakta olan Sa'd'ın yarasından akmıştı. O sebeple öldü, (radıyallahu anh)." [Buhârî, Megazî 30, Cihad 18; Müslim, Cihâd 67, (1769); Ebu Dâvud, Cenâiz 8, (3101); Nesâî, Mesâcid 18, (2, 45).]

4262 ٤ – وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [إنَّ سَعْدَ بْنَ مُعَاذٍ رُمِيَ يومَ الأحْزَاب قَطَعُوا أكْحَلَهُ أوْ أبْجَلَهُ. فَحَسَمَهُ رسولُ اللهِ ﷺ بالنَّارِ فانْتَفَخَتْ يَدُهُ فنزفه الدَّمُ. فَحَسَمَهُ أُخْرَى فَانْتَفَخَتْ يَدُهُ. فَلَمَّا رأى ذلكَ قالَ: اللَّهُمَّ لاَ تُخْرِجْ نَفْسِي حَتَّى تُقِرَّ عَيْنِي مِنْ بَنِي قُرَيْظَةَ فاسْتَمْسَكَ عِرْقُهُ، فَمَا قَطَرَ قَطْرَةً حَتَّى نَزَلُوا عَلَى حُكْمِهِ، فَحَكَمَ فِيهِمْ أنْ

تُقْتَلَ رِجَالُهُمْ وَتُسْتَحْيَا نِسَاؤُهُمْ. فَقَالَ ﷺ: أَصَبْتَ فِيـــــهِمْ حُكْمَ اللّٰهِ، وَكَانُوا أَرْبَعَمِائَةٍ. فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ قَتْلِهِمْ انْفَتَقَ عِرْقُهُ فَمَاتَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ]. أخرجه الترمذي وصححه.

«الْحَسْمُ» الكَيّ لينقطع الدم.

«وَالإِسْتِحْيَاءُ» الإبقاءِ وهو استفعال من الحياة.

4. (4262)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ahzâb (Hendek) günü Sa'd İbn Mu'az (radıyallahu anh) [Kureyş'ten İbnu'l-Arika'nın attığı bir okla] koldaki ana damardan vurulmuştu, böylece damarı kesilmiş oldu. (Kanı durdurmak için) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* dağlama uyguladı. Bunun üzerine eli şişti, çokca kan akarak Sa'd'ı zayıf düşürdü. Resulullah tekrar bağladı. Eli yine şişti. Bu hali görünce (Sa'd (radıyallahu anh)):

"Allahım, Beni Kureyza'dan gönlüm rahata ermedikçe canımı alma!" diye dua etti. Derken kanı durdu. Kureyza onun hükmüne baş eğinceye kadar tek damla akmadı. Onlar hakkında erkekleri öldürülmesine, kadınların sağ bırakılmasına hükmetti. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Haklarında Allah'ın verdiği hükme isabet ettin!" buyurdu. Dörtyüz kişiydiler. Onların katli tamamlanınca, damarı patladı. Sa'd (radıyallahu anh) vefat etti. (Allah rahmetini bol kılsın.)" [Tirmizî, Siyer 28, (1582).]

AÇIKLAMA:

1- Bu dört rivayetten ilk ikisi Resulullah'ın Hendek savaşının hazırlığı sırasında hendeklerin kazılmasında fiilen çalıştığını, ashabı da şevke getirmek için beyitler terennüm ettiğini, ashabın da bu beyitlere yine bazı beyitlerle mukabelede bulunduğunu ifade etmektedir. Son iki rivayet ise, daha önce müstakilen ele alıp genişçe açıkladığmız Benî Kureyza ile akalalı. Zira Kurayza Gazvesi ile Hendek Gazvesi, birbiriyle sıkı irtibat halindedir. Hatta, bu iki gazve, aynı hadisenin iki ayrı safhası gibidirler. Kureyza ile ilgili kısmı tekrar etmeyeceğiz. Ancak Hendek Gazvesini tarihi bir hadise olarak kısaca özetleyeceğiz:

2- AHZAB veya HENDEK GAZVESİ de denen hadise, Hicretin beşinci yılında Zilkade ayında cereyan etmiştir. Bir bakıma Uhud savaşından iki sene kadar sonra vukûa gelmiştir. Hendek savaşı, Tevhid-Şirk kavgasında mühim bir dönüm noktası teşkil eder: Şirk'in tevhide saldırısının mecali burada biter, o güne kadar müdafaada olan tevhid aksiyona geçer.

★ HAZIRLAYICI SEBEP: Hendek savaşına Ahzab savaşı da denir. Ahzâb, grub ma'nâsına gelen hizb'in cem'idir. Savaşa ahzab gazvesi denmesi, müslümanların karşısına sadece Kureyş'in değil, bütün müşrik ordularının ittifak halinde çıkmasından ileri gelir. Şu halde ahzâb bir bakıma müttefikler demektir: İslam'ı, nur-u ilâhiyi doğduğu yerde söndürmede kararlı olan değişik kabilelere mensup müşriklerden müteşekkil bir ittifakın mensupları olan müttefikler.

Dünyayı şirk'in, küfrün ve her çeşit zulümlerin zulümat ve şekâvetinden kurtaracak olan nur-u ilâhî'nin, her geçen gün inkişaf kaydetmesi ve gelişme ortaya koyması karşısında endişelenen küfür merkezleri bu nur her tarafı sarıp, karşı konamaz bir güce ermeden, daha şule iken boğmanın zaruretini hissediyorlardı. Bunun yolu, bütün küfür dünyasının birleşerek, el birlik ederek yüklenmesinden geçerdi. Kaç fırsatta saflıklarını ortaya koyan Mekkeli müşrikler böylesine şümullü, istikbale matuf bir strateji düşünüp şartlara muvafık bir tabye uygulayabilirler miydi? Bu biraz akla muvafık düşmüyor. Bu sebeple, haklı olarak, Müttefikler savaşında gerekli ittifakın kurulmasında baş rollerde yahudilerin yer aldığını görmekteyiz.

İbnu Sa'd der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Beni'n-Nâdir'i Medine'den sürünce, bunlar Hayber'e geldiler. Bunların ileri gelenlerinden ve reislerinden bir grup, kalkıp Mekke'ye gittiler. Kureyş'i görüp, onları Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a karşı çıkmaya çağırdılar. Onlarla anlaşma yaptılar ve Resulullah'la mukâtele etmek için belli bir zaman tayin ettiler. Oradan çıkıp Gatafan'a, Benî Süleym'e geldiler, onlarla da aynı şekilde anlaşmalar yaptılar.

Kureyş hazırlandı. Kendisine tabi olan yakın ve uzak müttefikleri de aynı maksad etrafında birleşti ve hazırlık yaptılar. Bunlar dörtbin kişiydiler. *Daru'n-Nedve*'de sancak açıldı. Sancağı *Osman İbnu Talha İbni Ebî Talha* taşıyacaktı. Beraberlerinde üçyüz at, binbeşyüz deve, başlarında *Ebu Süfyan İbnu Harb İbni Ümeyye* komutandı. Benî Süleym bunlara *Merrî'z-Zehrân*'da katıldı. Bunlar da yediyüz kişiydiler, başlarında Süfyan İbnu Abdi Şems vardı. Bunlarla birlikte, *Talha İbnu Hüveylid el-Esedî*'nin komutasında Benî Esed de vardı. Fezâre de, bütün muharibleriyle, bin deve ile katılmıştı. Başlarında Uyeyne İbnu Husn vardı. Eşca kabilesi dört yüz askerle Mes'ud İbnu Ruhayle başkanlığında katıldı. Benî Mürre ise el-Hâris İbnu Avf komutasında dörtyüz kişi ile katıldı. Başka kabilelerde katıldı. Zührî, Hâris İbnu Avf'ın Benî Mürre ile geri döndüğünü, savaşa katılmadığını zikreder. Ancak gerçek olan, katıldıklarıdır.

Hendek'e katılan kabilelerden gelen askerlerin sayısı 10.000 kişiydi. Üç büyük ordugâha ayrılmıştı. Ebu Süfyân başkomutandı.

Ordunun Mekke'den ayrılış haberi Resulullah'a gelir gelmez, düşmanın durumunu halka bildirdi ve mesele hakkında istişareler yaptı.

Selman-ı Fârisî hendek usulünden bahsetti. Bu, müslümanların hoşuna gitti. Aleyhissalâtu vesselâm müslümanları askere aldı. Sal' dağının eteğinde topladı. Sal'ı arkalarına aldı. O gün müslümanların sayısı üçbin kişi idi. Medine'ye Abdullah İbnu Ümmî Mektum (radıyallahu anh)'ı halef bıraktı. Medine'nin önüne alelacele hendek kazmaya girişildi. Müslümanlar düşmanın gelmesinden önce hendeği tamamlayabilmek için çok hızlı çalışıyorlardı. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* da çalışmalara, müslümanları gayrete getirmek için, elleriyle katıldı. Her bir cihet bir grubun sorumluluğuna tevdi edilmişti: Muhacirler Râtic-Zübâb hattının hendeğini kazıyorlardı. Ensar Zübâb-Benî Ubeyd dağı arasını kazıyorlardı. Medine'nin diğer tarafında evler birbirine örülmüş vaziyette idi, kale gibiydi, giriş yoktu.

Benî Abdi'l-Eşhel, Râtic'den sonra kendini çevirecek hattın hendeğini kazıyordu. Böylece hendek Mescid-i Nebevî'nin gerilerine kadar geliyordu. Benî Dinâr da Cürbâ'dan, bugünkü *İbnu Ebî'l-Cenûb*'un evine kadar olan kısmın hendeğini kazdı. Hendeğin kazılma işinden altı günde çıktılar.

Burada şunu kaydetmek isteriz: *İbnu Sâd* hendek kazma işinin 6 günde tamamlandığını söylediği halde, İbnu Hacer'in kaydettiğine göre başka kaynaklarda daha farklı ve daha makul rakamlar zikredilmiştir. Birinde 20 gün, bir diğerinde 14 gün, bir başkasında 15 gün, İbnu Kayyim'in Hedy'inde bir ay. Bu rakamlar, farklı hatların tamamlanma müddetini ifade edebilir. Zira kaydedildiği üzere Resulullah, hendeği bazı hatlara ayırıp her hattı ayrı bir grubun sorumluluğuna tevdi etmiş durumdadır. Bunlardan her bir grup, öncelikle kendi hatlarını bitirme gayreti vermiş olmalıdır.

İbnu Sa'd'dan takibe devam ediyoruz: "Kadınları ve çocukları müslümanlar âtâm (denen şatovari müstahkem binalara) yerleştirdiler.

Aleyhissalâtu vesselâm Zilkade'nin 18'inde çıktı. Sancağı Muhacirînin sancağı idi ve Zeyd İbnu Harise taşıyordu. Ensar'ın sancağını *Sa'd İbnu Ubâde* taşıyordu."

Mekkeliler gelmiş, savaş başlamıştı. Ancak ummadıkları bir taktikle karşılaştılar. Önlerinde hendekler vardı. Bu taktik karşısında sayıca

çokluk bir işe yaramıyordu. Hendeği geçmek zordu. Karşılarında okçular ve kılıçlı muharibler vardı. Zaman zaman geçmeye çalışan ve hatta geçebilen tektük münferidler olsa da, derhal işi bitiriliyordu, geri püskürtülüyordu.

Şehrin dışarıyla irtibatı kesilince içeride de sıkıntılar artmıştı. Savaşla şehri alamayacağını anlayan Ebu Süfyân, Benî Kureyza yahudilerine müslümanlarla olan antlaşmayı bozup kendi taraflarına geçmeyi teklif etti. Önce reddettiler ise de sonradan razı oldular. Bunu Resulullah işitince üzüldü fakat, "Hasbünallâhi ve ni'mel vekil" demekle yetindi. Böylece içeriden de bir cephe açılmıştı. Erkeler hendeklerin başından, hendekleri korumaktan ayrılamıyorlardı. Bu ileri hat öylesine nezâket arzediyordu ki, zaman zaman namaz kılmaya bile vakit olmuyordu. Bizzat Aleyhissalâtu vesselâm bazı hallerde namazını kazaya bıraktı.

Yahudi ihânetinin kadın ve çocuklara zarar vermesinden fazlaca korkuldu. *Aleyhissalâtu vesselâm,* Seleme İbnu Eslem başkanlığında 200 kişiyi ve Zeyd İbnu Hârise başkanlığında 300 kişiyi şehri korumaya ayırdı. Bunlar sık sık koro hâlinde tekbirler getirerek moral takviyesine çalışıyorlardı.

Abbâs İbnu Bişr başkanlığında bir grup, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın çadırını her gece korumakla vazifelendirilmişti.

Müşrik cephesi de hiç boş durmuyor, her an bir noktadan şehre dalabilmek için müteyakkız bulunup, gayret gösteriyorlar bir toplanıp bir dağılıyorlardı. *Ebu Süfyan, Halid İbnu Velid, Amr İbnu'l-Âs, Hübeyre İbnu Ebî Vehb, Dırâr İbnu'l-Hattâb el-Fihrî,* sırayla, sabaha kadar birer gün nöbet tutuyorlardı.

Hatta bir gece, bütün reisler sabaha kadar uyumaz; hendekte atlayabilecekleri dar bir yer ararlar, bulamazlar ve: "Bu, Arapların hiç başvurmadığı bir hile!" derler. Bunu, İranlı bir arkadaşının teklif ettiğini söylerler.

Muhasara, başarısız on küsür gün devam eder. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ittifak arasına nifak sokma yollarını arar. Gatafanlılarla gizlice sulh yapmayı, onlara maddî birşeyler ödeyerek çekilmelerini sağlamayı düşünür. Hatta Medine hurmalarının üçte birni verme şartıyla antlaşma temin edilir. Ancak Ensar: "Bu bir emirse dilediğinizi emredin, teklifse razı değiliz" derler. Resulullah: *"İlahi emir olsaydı, istişare etmezdim, bu bir fikirdir, teklif ediyorum"*der. Ensar: "Öyleyse kılıçtan başka bir şey vermeyiz" derler. İbnu Hişam, Sa'd İbnu Muaz'ın şöyle dediğini kaydeder: "Ey Allah'ın Resulü! Biz Allah'ı tanı-

maz putlara taparken, onlar hurmalarımızdan ikramımız olarak veya parayla satın alarak yerlerdi. Şimdi İslam'la müşerref olduk, hidayete erdik. Sizinle ve İslam'la izzete erdik. Bu halde mi malımızı şerefsizce vereceğiz. Hayır! Allah'a yemin olsun böyle gelecek bir sulha ihtiyacımız yok! Antlaşma yırtılır, bu iş böylece kalır.

Bu arada gizlice müslüman olmuş bulunan Gatafanlı Nu'aym İbnu Mes'ud el-Eşca'î mühim bir hizmet görür: Kureyza ile Kureyş'in arasına güvensizlik sokarak aralarını açar. Kureyza'nın ihanetine bel bağlamış olan Kureyş bu kuşku karşısında o ümidi kaybeder ve uzayan başarısız kuşatmayı kaldırmaya karar verdi.

Kuşku nedir, nasıl sağlanmıştır?

Nu'aym (radıyallahu anh) *Hz. Peygambere* gelerek müslüman olduğunu fakat kavminden kimsenin bilmediğini, istediğini yapmaya hazır olduğunu söyler. Resulullah: *"Sen bunların arasını açacak tek kimsesin. Harb bir hiledir. Aralarını aç, onları bizden uzaklaştır"* mealinde talimat verir. Bu talimat üzerine Nuaym, Kureyza, Kureyş ve Gatafan'ın arasında mekik diplomasisi yapar. Câhiliyede nedimleri olduğu Kureyza'ya gelir: "Size olan sevgimi bilirsiniz. Sizinle benim aramda hususiyet var, bu da malum" der. Onlar teyid ederler, nazarımızda müttehem değilsin derler. O, "Gatafan ve Kureyş sizin gibi değiller, siz buralısınız, malınız mülkünüz, çocuk ve kadınlarınız burada. Bunları başka yere götüremezsiniz. Kureyş ve Gatafan Muhammed'le savaşmaya geldiler. Siz Muhammed aleyhine onlara yardım ediyorsunuz. Onların yurdu, malları, kadınları başka yerde. Onlar sizin gibi değiller. Onlar bir yağma bulsalar yaparlar. Başaramazlarsa çekip giderler, sizi Muhammed'le başbaşa bırakırlar. Bu durumda siz buradakilere güç yetiremezsiniz. Sakın onların eşrafından bir kısım rehineler istemeden savaşa katılmayın. Rehinler Muhammed'i bertaraf edinceye kadar mukatele etmeleri için elinizde bir garanti olur" der. Kureyzalılar: "İsabetli bir fikir" derler. Sonra oradan ayrılan Nu'aym Kureyş'e gelir Ebu Süfyân ve beraberindekilere: "Size olan sevgimi, Muhammed'e olan uzaklığımı biliyorsunuz. Kulağıma bir haber geldi, size bildirmeyi dostluk gereği bildim. Ancak kimseye söyleyip beni ifşa etmeyin" der. "Söz veriyoruz" derler. Nuaym devam eder: "Bilin ki, yahudiler Muhammed'le aralarındaki antlaşmayı bozmaktan pişman olmuşlar. Ona adam gönderip: "Biz yaptığımızdan pişman olduk. Gatafan ve Kureyş'ten bazı ileri gelenleri sana getirmemiz, boyunlarını vurman seni memnun eder, tekrar seninle beraber olmamıza yeter mi?" derler. Muhammed de "Evet" cevabını verir. Bu durumda yahudiler

size adam gönderip rehin istemeye kalkarlarsa sakın onlara tek kişi vermeyin" der.

Nuaym (radıyallahu anh) sonra Gatafanlılara gelir: "Ey Gatafanlılar, ben sizdenim, aşiretimsiniz. İnsanların en sevgilisi bana sizsiniz. Öyle sanırım bana güvenir, sadakatımı itham etmezsiniz" der. Onlar da "Doğru söyledin. Sen nazarımızda müttehem değilsin" derler. Nuaym devamla:

"Benden duyduğunuzu söylemeyin" diyerek, o yönden de garanti alınca onlara da Kureyşlilere söylediğini aynen tekrar eder, aynı endişelerle bunları da korkutur.

Allah'ın müslümanlara bir ikramı olarak, cumartesi akşamı, Ebu Süfyân ve Gatafan'ın ileri gelenleri, Benî Kureyza'ya Kureyş ve Gatafanlılar'dan mürekkep bir grubu İkrime İbnu Ebî Cehl başkanlığında gönderip: "Biz ikamet yerinde değiliz, (eyreti çadırlarda kalıyoruz), atlarımız ve develerimiz helak oldu. Savaşa siz de katılın da Muhammed'in işini bir an önce bitirelim" dedirtirler. Yahudiler de bunlara şu cevabı gönderirler: "Bugün cumartesidir. O günde biz hiçbir şey yapmayız. Zira bizden bir kavm cumartesi günü savaştığı için maymun ve hınzıra çevrildiler. Ayrıca siz, bize bir kısım adamarınızı, elimizde Muhammed'in işini bitirinceye kadar savaşacağınız hususunda garanti olacak rehineler vermedikçe Muhammed'e karşı savaşacak da değiliz. Biz, savaş sizi sıkıştırdığı takdirde bizi terkederek memleketinize çekip gideceğinizden korkuyoruz. Bu durumda bizim memleketimizde olan Muhammed'le biz başa çıkamayız." Elçiler Kureyza'nın bu sözlerini getirince Kureyşliler ve Gatafanlar: "Nuaym'ın söyledikleri doğruymuş." Kureyza'ya: "Size tek bir adamımızı bile rehin olarak göndermeyiz. Dilerseniz çıkın savaşın" haberini gönderin" derler. Bu haberi getiren elçi kendilerine ulaşınca Kureyzalılar: "Nuaym İbnu Mes'ud'un dediği doğruymuş, bunlar sadece savaş istiyorlar. Fırsat bulurlarsa yağmalayacaklar, bulamazlarsa memleketlerine çekip gidecekler. Siz memleketinizin adamı ile arada savaşa meydan vermeyin." Kureyş ve Gatafan'a da "Vallahi bize rehineler göndermezseniz biz sizinle Muhammed'e karşı savaşmayız" cevabını gönderin" derler. Onlar bu teklifi kabul etmezler. Allah aralarını böylece açar.

Bir rivayette Ebu Süfyan:

"Demek ben maymun ve hınzırın kardeşlerinden yardım taleb ediyormuşum!" der, onlardan yüz çevirir.

Cenâb-ı Hakk cumartesi gecesi şiddetli bir fırtına gönderir, çadırlar, kaplar-kaçaklar, eşyalar darmadağın olur.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), onlardan haber getirmek üzere, casus olarak Huzeyfe İbnu'l-Yemân'ı gönderir. O gece namaza durur.

Ebu Süfyan adamlarına:

"Ey Kureyşliler, ikamet edilecek bir yerde değilsiniz. Otlar ve develer helak oldu. Sularımız kesildi. Benû Kureyza bizi terketti, gördüğünüz gibi rüzgâr da neler yaptı. Yola çıkın, ben hareket ediyorum!" der. Daha ayaklarının bağı çözülmeyen devesine atlar ve vurur. Deve üç ayağıyla sıçramaya başlayınca, farkına varılır ve çözülür.

Amr İbnu'l-Âs ve *Hâlid İbnu Velid* ansızın takibe uğrarlar, korkusuzca herkesin gitmesine kadar ikiyüz süvariyle geride kalırlar. Kureyş'in gittiğini işiten Gatafanlılar da yüklerini bağlayıp çekip giderler.

Huzeyfe dönerek bütün bu olup bitenleri Resulullah'a anlatır. İlaveten der ki: "Eğer Resulullah "Hiçbir hadise çıkarmadan gel" demeseydi yanımdakini öldürebilecektim." Sabah olunca, karşıda kimsenin kalmadığı görülür.

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* herkesin evlerine dönmesini ilan eder. Herkes sevinçle, neşeyle koşarak dönüş yaparlar.

Savaş sırasında müslümanlardan birkaç kişi şehid düşer; kâfirlerden de birkaç kişi öldürülür.

Muhasara bazı rivayetlerde 15 gün, bazılarında 24 gün devam etmiştir.

Hendek savaşı münafıkların ve yahudilerin faaliyetlerine iyi bir zemin teşkil etmiş, onlar da ciddî bir imtihan vermişlerdir. Kritik anlarda, müslümanların morallerini bozmak için ellerinden geleni yapmışlardır.

Bazıları: "Muhammed bize Kisra ve Kayser'in hazinelerini yemeyi vaadediyordu. İşte bugün hiç birimiz helâya gitmede can emniyeti bulamıyoruz" der.

Bazıları: "Ey Allah'ın Resulü! evlerimiz düşmana karşı avrettir (emniyetsiz, korumasız) bize müsaade et de cepheden ayrılıp evlerimize dönelim..." der.

Ahzâb suresi, ismini bu savaştan alır ve birçok âyetinde Hendek savaşına temas eder: **"Münafıklar ve kalblerinde hastalık olanlar: "Allah ve peygamberi bize sâdece kuru vaadlerde bulundular" diyorlardı. İçlerinden birtakımı: "Ey Medineliler: Tutunacak yeriniz yok, geri dönün" demişti. Onlardan bir cemaat de Peygamberden: "Evlerimiz avrettir (düşmana açık) diyerek izin iste-**

mişlerdi. Oysa evleri avret değildi, sadece kaçmak istiyorlardı." (Ahzâb 12-13).

Aynı surede bir başka âyet, Hendek savaşı sırasında müslümanların çektiği sıkıntıyı da şöyle anlatır:

"Onlar size yukarınızdan ve aşağınızdan gelmişlerdi. Gözler de dönmüştü. Yürekler ağızlara gelmişti. Allah için çeşitli tahminlerde bulunuyordunuz. İşte orada inananlar denenmiş ve çok şiddetli sarsıntıya uğratılmışlardı." (Ahzâb 10-11)

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Kureyş'in artık bir daha hücum edemiyeceğini, bundan sonra hücum sırasının müslümanlara geldiğini söyler: نغزوهم ولايغزوننا Bezzâr'ın rivayeti şöyle: ولايغزونكم بعد هذا ابدا ولكن لتم تغزونهم "Onlar artık bir daha size saldırmayacak, ama siz onlara saldıracaksınız."

M. Fethullah Gülen'in hendek Savaşını farklı yönleriyle ele aldığı değerlendirmeleri ise şöyle;

HENDEK

Daha önce sürgün edilen Nadıroğulları, Hayber'e yerleşmiş ve Hayberlileri sürekli Allah Resûlü'ne karşı kışkırtıyorlardı. İleri gelenlerinden bazılarını Kureyş'e, bazılarını da Gatafan kabilesine gönderdiler. Her iki taraf da, zaten müslümanları yok etme plânına, teklif kimden gelirse gelsin teşne ve hazır bulunuyorlardı. Bunlara Esed ve Selimoğulları da iştirak edince, manzara aynen Çanakkale'yi andırıyor ve Akif'in: "Kimi Hindû, kimi yamyam kimi bilmem ne bela" mısraını hatırlatıyordu. Bütün yahudi ve müşrik kabileler, âdetâ Allah Resûlü ve ashâbını imha etmede ittifak içindeydiler. Nihayet, karşı cephe, 24.000 askeriyle Medine'ye yürümeye karar verdiler. Efendimiz, o müthiş haber alma sistemiyle, durumdan çoktan haberdar olmuştu. Ashâbını topladı, harp tekniği hakkında onlarla istişare etti. Herkesin değişik teklifleri yanında, Selmân-ı Fârisî'nin teklifi ashabca hüsn-ü kabul gördü. Düşmanın taarruz etmesi muhtemel yerlere hendekler kazılacak ve hendek içinde müdafaa harbi yapılacaktı. Bu taktik, o güne kadar hiç görülmemiş bir taktikti. Kureyş ve müttefikleri, Uhud veya Bedir gibi bir muhârebe bekliyorlardı. Oysa ki bu defa onları, yine hiç düşünmedikleri bir sürpriz ve farklı bir strateji bekliyordu. Efendimiz'in, etrafa yerleştirdiği askerlerle yapılan bu işlemden, çevredekilerin haberdâr olması önlenmiş oldu. Zira askerler Medine ve civarında, kuş uçurtmuyordu. Hendek kazımı, dikkat-

li bir gizlilik içinde yerine getirildi. Nitekim küffâr ordusu, Medine'ye gelip de karşılarında böyle bir hendek görünce, şaşırıp kalmışlardı.

Efendimiz yanına 300 insan almış, kendisi de bizzat işin içinde olmak üzere bu 300 insanla hendek kazmaya başlamıştı. Kişi başına bir arşın hendek kazılacaktı. Onları, onar onar gruplara ayırmış ve böylece yine meseleye bir yarış havası vermişdi. Derinlik, atıyla oraya düşen bir insanın, bir daha çıkamayacağı şekilde ayarlanacaktı. Genişlik ise, en mâhir süvârinin dahi geçemeyeceği ölçüde planlanmıştı.(139)

Günümüzde bu hendek tamamen kapanmış durumda. İçinde bizzat Allah Resûlü'nün de kazma sallayıp, manivela kullandığı bu hendeği aslî hüviyetle görmeyi ne kadar arzu ederdik. Bugün hendeğin izleri olarak gösterilen yerler ne derece doğrudur, bilemeyeceğim. Ancak, bir erkân-ı harp buraları inceler ve gösterilen yere "Evet, burası olabilir" derse, hendek diye gösterilen yerlerin üzerinde durulmaya değer.

Evet Allah Resulü (sav) hendek kazımında bizzat çalıştı.. ve O'nun bu davranışı, askerlere apayrı bir güç kaynağı oldu. Bazen onları yarışa sevkediyor, bazen de hem Ensâr'a hem de Muhacirîne iltifatta bulunuyordu.

Asker, açtı. Herkes karnına taş bağlamıştı. Allah Resûlü ise, onların önünde, iki taşla bu açlığı aşmağa çalışıyordu.(140) Aslında ne açlık ne de susuzluk onların azim ve gayretine hiç mi hiç tesir edemiyordu. Coştukça coşuyorlar ve hep bir ağızdan şunları mırıldanıyorlardı:

نَحْنُ الَّذِي بَايَعُوا مُحَمَّدًا   عَلَى الْجِهَادِ مَا بَقِينَا اَبَدًا

"Bizler o kimseleriz ki, Hz. Muhammed (sav)'e biat ettik. Hayatta kaldığımız sürece de cihad edeceğiz" (141) ve, arkasından da:

وَاللهِ لَوْلَا اللهُ مَا اهْتَدَيْنَا   وَلَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا

فَاَنْزِلْ سَكِينَةً عَلَيْنَا   وَثَبِّتِ الْاَقْدَامَ اِنْ لَاقَيْنَا

"Allahım, kasem olsun Sen olmasaydın,

Biz asla hidayete eremezdik..

Tasadduk edemez, namaz kılamazdık.

Sekine indir üzerimize!

Ve eğer düşmanla karşılaşırsak

139- İbn Hişam, Sîre, 3/226.

140- Tirmizî, Zühd, 39.

141- Buharî, Menâkıbu'l-Ensâr, 9.

Ayaklarımızı sabit kıl." (142)

Efendimiz de onların bu sözlerine bazen iştirak ediyor ve şöyle diyordu:

اَللّٰهُمَّ لاَ عَيْشَ اِلاَّ عَيْشُ الْآخِرَهْ فَاغْفِرْ لِلْاَنْصَارِ وَالْمُهَاجِرَهْ

"Allahım ahiret hayatından başka hayat yoktur.

Sen Ensâr ve Muhacirîne mağfiret eyle!" (143)

Resûl-ü Ekrem, safları tanzim ederken "Sel" tepesini arkasına almış, kadınları da sağlam sığınaklara göndermişti. Ben asker değilim ama, anladığım kadarıyla, Efendimiz'in bu taktiğini bizzat yerinde ve uzun uzun tetkik edildiğinde en isabetli kararın, O'nun sırtını "Sel" tepesine vermede olduğu görülecektir. Bütün bu kararları Allah Resulü çok âni ve hiç beklemeden vermişti.. vermişti ve hepsi yerli yerindeydi.

Medine'yi müdafaa ile alâkalı bu tedbirler alınırken, Kureyzaoğulları'nın; muhtemel saldırısı da gözönünde tutulmuştu. O cepheyi de, başlarında Selem b. Eslem, bir grup sahâbe ile koruma altına almıştı. Evet, bütün ihtimaller nazara alınıyor ve hiçbir hâdise tesadüfe bırakılmıyordu.

Hendeğin dar bir yeri vardı. Usta bir binici ve iyi bir at, buradan zor da olsa atlayıp karşıya geçebilirdi. İlk bakışta, bu bir ihmal gibi görülebilirdi, halbuki orada da yine Allah Resûlü'nün akıllara durgunluk veren fetânetine bir geçit vardı. Zira en güçlü ve en kuvvetli olan müşrikler, bu dar yerden atlamayı deneyecekler ve teker teker müslümanların ortasına düşeceklerdi. Bu da bir yoldu ama mevsimi geleceği âna kadar bunu kimse farketmeyecekti... Derken hadiseler döndü dolaştı, sonunda gelip Resûlullah'ın dediğine ulaştı. Evet, hâdiseler, aynen Allah Resûlü'nün düşündüğü şekilde cereyan etti. Civarın en meşhur muharipleri, şanslarını denemeye başladılar ve bir bir telef oldular.

Hendeği ilk geçen Amr b. Abdivüdd oldu. Çok yaşlı olmasına rağmen 100 muharibe denk kabul ediliyordu. Bir mübariz talep etti. Karşısına Hz. Ali (ra) çıktı. Amr, karşısında bir çocuk görünce onunla istihza etti. Ona karşı at üzerinde savaşmayı gururuna yediremediği için de atından indi ve bir kılıç darbesiyle atını yere serdi sonra da Hz. Ali'nin karşısına dikildi. İlk darbeyi Amr yaptı. Darbenin şiddetinden Hz. Ali (ra)'nin kalkanı parçalandı ve kılıcın ucu yüzünü hafif yaraladı. Hz. Ali mukabele etti. Salladığı kılıç Amr'ın tam omuzuna isabet etmişti. Bu esnada Hz.

141- Buharî, Meğazi, 29; Müslim, Cihad, 123-125.

142- Buharî, Menâkıbu'l-Ensar, 9; Müslim, Cihad, 127.

Ali (ra), tekbir getirince, müslümanlar da bir ağızdan tekbir getirmişlerdi. Eğer Amr, kılıç darbesiyle ölmeseydi, zaten bu tekbir seslerinin şiddetinden yine ölecekti. Amr'ın ölümü müşrikler arasında müthiş bir sarsıntı meydana getirdi. Mü'minler ise o nisbette sevinmiş ve moral kazanmışlardı.(144)

Amr'ın ardından, Dırâr ve Hübeyre isimli muharipler gelmiş, onlar da Hz. Ali (ra)'nin darbelerine dayanamayıp kaçmışlardı. Son olarak da, Araplar arasında en meşhur muhariplerden Nevfel, hendeği atlayıp karşıya geçmeyi başarmıştı. Onu da Hz. Ali (ra) karşıladı. Kaçayım derken hendeğe yuvarlandı. Ardından da müslümanlar, attıkları taşlarla işini bitirivermişlerdi. Nevfel: "Beni şerefli bir ölümle öldürün" diye yalvardı. Hz. Ali (ra) indi ve kılıçla onun da işini bitirdi.(145) Muhâsarının en şiddetli günü de buydu. Bir ay kadar süren muhasara artık eski şiddetini kaybetmeye yüz tutmuş; kimsede, onu devam ettirme arzu ve isteği kalmamıştı. Zaten 24.000 insana bakmak ta pek kolay değildi.

Kureyzaoğulları, müşriklerin hendeği geçemediğini, geçenlerin de bir bir öldürüldüğünü görünce, kadınların bulunduğu sığınağa hücum etmeyi kararlaştırdılar. Taarruzdan evvel de içlerinden birini câsus olarak gönderdiler. Hz. Safiyye (r.anha) sığınağın etrafında dolaşan yahûdiye ansızın hücûm etti ve onu orada yere serdi ve silahlarını alıp sığınağa getirdi. Yahudiler, gönderdikleri adamın öldürüldüğünü anlayınca, orada bir askerî birlik var zehâbına kapıldılar ve saldırı düşüncelerinden vazgeçtiler.(146)

İslâm düşmanları bu harbe, kendilerinden gayet emin olarak gelmişlerdi. Hemen birkaç gün içinde müslümanların işini bitirip döneceklerdi. Ancak, tahminlerinde çok yanılmışlardı ve bunu anladıkları zaman da, artık bozgun içinde geriye dönüyorlardı.

Bu muhasarada şartlar, hep kafirlerin aleyhine işlemişti. Kış bastırmak üzereydi. Mekke insanı, Medine'nin kışına dayanamazdı. Zaten kış için de hiçbir hazırlıkları yoktu. Günlerden beri esip duran rüzgar, rüzgar olmaktan çıkmış, çadırları söküp götürecek şiddette bir kasırga haline gelmişti. Müşriklerin daha fazla dayanmaları mümkün değildi. Nitekim öyle de oldu. Bir müddet sonra Ebu Süfyan, istemeye istemeye ric'at emri verdi.(147)

144- İbn Hişam, Sîre, 3/235-36.

145- İbn Kesîr, el-Bidâye, 4/123.

146- İbn Hişam, Sîre, 3/239.

147- İbn Hişam, Sîre, 3/243.

a. Kur'ân'da Hendek Günü

Kur'ân-ı Kerîm, Hendek savaşından tafsilatıyla bahseder. İsterseniz şimdi de, onun satır aralarından muharebeyi takip edelim. Daha sonra da, Efendimiz'in Hendek savaşında gösterdiği askerî dehâya bir işarette bulunalım:

Bu hadise münâsebetiyle Kur'ân:

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ جَاءَتْكُمْ جُنُودٌ فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحاً وَجُنُوداً لَمْ تَرَوْهَا وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيراً

"Ey îman edenler! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın! Üzerinize ordular gelmişti, Biz de onların üzerine kasırga ve göremediğiniz ordular göndermiştik.

اِذْ جَاؤُكُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ اَسْفَلَ مِنْكُمْ وَاِذْ زَاغَتِ الْاَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَ تَظُنُّونَ بِاللّٰهِ الظُّنُونَا

"Onlar size yukarınızdan ve aşağınızdan gelmişlerdi. Gözler dönmüş, yürekler de ağızlara gelmişti. Allah için çeşitli tahminlerde bulunuyordunuz."

هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زِلْزَالاً شَدِيداً

"İşte orada inananlar denenmiş ve çok şiddetli sarsıntıya uğratılmışlardı."

وَاِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللّٰهُ وَ رَسُولُهُ اِلاَّ غُرُوراً

"İkiyüzlüler ve kalplerinde hastalık olanlar: 'Allah (cc) ve peygamberi bize sadece kuru vaadlerde bulundular' diyorlardı."

وَاِذْ قَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ يَا اَهْلَ يَثْرِبَ لاَ مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا وَيَسْتَاْذِنُ فَرِيقٌ مِنْهُمُ النَّبِيَّ يَقُولُونَ اِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ اِنْ يُرِيدُونَ اِلاَّ فِرَاراً

"İçlerinden birtakımı da: 'Ey Medineliler! Tutunacak dalınız yok, geri dönün' demişti. Bir diğerleri de, peygamberden: 'Evlerimiz düşmana açıktır' diyerek izin istemişlerdi. Oysa evleri açık değildi, kaçmak istiyorlardı."

وَلَوْ دُخِلَتْ عَلَيْهِمْ مِنْ اَقْطَارِهَا ثُمَّ سُئِلُوا الْفِتْنَةَ لَاٰتَوْهَا وَمَا تَلَبَّثُوا بِهَا اِلاَّ يَسِيراً

"Eğer Medine'nin etrafından üzerlerine varılmış olsa, sonra

da kendilerinden fitne çıkarmaları istense, hemen buna teşebbüs eder ve derhal yapmaktan geri kalmazlardı."

وَلَقَدْ كَانُوا عَاهَدُوا اللّٰهَ مِنْ قَبْلُ لَا يُوَلُّونَ الْاَدْبَارَ وَكَانَ عَهْدُ اللّٰهِ مَسْؤُلاً

"Andolsun ki, daha önce sırt çevirip kaçmayacaklarına dair Allah'a söz vermişlerdi. Allah'a verilen ahd, sorulacaktır." (Ahzâb, 33/9-15).

Mü'minlerin moral ve îman gücü de aynı sûrede şu şekilde anlatılır:

وَلَمَّا رَاَ الْمُؤْمِنُونَ الْاَحْزَابَ قَالُوا هٰذَا مَا وَعَدَنَا اللّٰهُ وَرَسُولُهُ

وَصَدَقَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَمَا زَادَهُمْ اِلَّا اِيمَانًا وَتَسْلِيمًا

"Mü'minler, düşman birliklerini gördükleri zaman: 'İşte bu, Allah ve peygamberi'nin bize va'dettiğidir. Allah ve peygamberi doğru söylemiştir' dediler. Bu onların ancak îman ve teslimiyetlerini arttırdı" (Ahzâb, 33/22).

Prensip olarak, siyere ait tafsilâta girmeyeceğim. Zaten, bu türlü mevzulara temasımız dolayısıyla oluyor. Bizim esas hedefimiz, naklettiğimiz hususlarda, Efendimiz'in risâlet yönünü görüp gösterebilmektedir. O, öyle bir fetânete sahiptir ki, bu fetânetinin çeşitli buudları vardır. Ve bu buudlardan birisi de O'nun erkan-ı harpleri aşan bir erkân-ı harp olma buududur. Nasıl ki Bedir ve Uhud muharebelerinde Allah Resûlü'nün eşsiz bir erkan-ı harp olduğunu -tabii bizim sınırlı malumatımız çerçevesinde ve işin ehli olmadığımızı da itiraf ederek- isbata çalıştık. Hendek harbinde de aynı ölçüde birkaç söz söylemeye gayret edeceğiz. Evet O, eşsiz bir kumandandır.. Ve Hendek savaşı da, bizim bu hükmümüzü tasdik edip doğrulamaktadır.

Hendek savaşı en zor şartlar altında kazanılmış muhteşem bir zaferdir. Bu zaferi hazırlayan şartlar, bizzat Cenâb-ı Hakk'ın, Allah Resûlü'ne ta'lim ettiği çerçevede gelişmiş.. ve o müthiş fetânet, Cenâb-ı Hakk'ın kendisine vahiy ve ilham yoluyla ta'lim buyurduğu bu şartları anlamış, anladıklarını, tatbike koymuş.. ve işte bu zaferde böyle gerçekleşmişdi. Evet, beşerî sınırlar içinde o kadar çetin ve aleyhte şartlar altında, böyle bir muvaffakiyete ermek çok zordu. Hatta imkânsızdı. Şimdi biz, teker teker Efendimiz'in, bu muharebede kullandığı taktikleri görmeye çalışalım ki, bir kere daha Hendek bize "Muhammedü'r-Resûlullah" dedirtsin..

b. Hendek'in Perde Arkası

1. Düşman ordusu 24.000, Müslümanlar ise 3.000 kadardı. Yani düş-

man, müslümanların tam sekiz misliydi.. ve her Müslüman, 8 kişiyle yaka paça olacaktı.. Böyle bir muharebenin, meydan savaşı değil de bir müdafaa harbi olarak tatbike konulması evvela müthiş bir fetanet ifadesiydi.

Yukarıda da söylediğimiz gibi, Allah Resûlü, düşmanlarının karşısına çıkmış ve tatbik ettiği bir taktiği bir daha kullanmamıştı. İşte Hendek'te gördüğümüz de budur.

2. O gün için hendek, düşmanı durdurmada, önemli bir faktördü. Zira ne Kureyş ne de müttefikleri böyle bir tablo ile karşılaşmayı hayallerinden bile geçirmemişlerdi. Karşılaştıkları bu sürpriz, bir kere daha onları şaşkına çevirmişti.

3. Hendeğin küçük bir yerinin, mâhir süvarilerin geçebileceği kadar dar bırakılması da apayrı bir dehâ örneğidir. Böylece, en güçlü ve kuvvetliler, teker teker ele geçirilip öldürülecek ve bu durum, düşman cebhede büyük bir inkisâr kaynağı, mü'minlerde ise, ümit ve inşirah vesilesi olacaktı.

4. Hendek kazımında Allah Resûlü bizzat çalışmış ve mü'minlerin arasında bulunmuştu. Bu da sahâbe için ayrı bir moral kaynağı oluyordu. Ayrıca bu esnada, kırılamayan bir taş, Efendimiz'e müracaat mevzûu olunca, İki Cihan Serveri gelmiş elindeki manivela ile taşa vurmuş ve birinci vuruşta etrafı aydınlatacak kadar kıvılcımlar çıkmış.. ardından da Allah Resûlü, tekbir getirerek, etrafındakilere İran'a ait saltanatın yıkılıp mülkün kendisine verildiği müjdesini duyurmuştu.[148] İkinci vuruşta da aynı şekilde kıvılcımlar çıkmış.. bu sefer de Allah Resûlü yine tekbir getirerek Roma saltanatının yıkılacağını haber vermişti.[149] O esnada söylediği bu sözler, askere öyle moral kazandırıyordu ki, değil sadece 24.000 insan, bütün dünya üzerlerine gelse gözlerini kırpmadan savaşabilecek bir kuvve-i ma'neviye ile şahlanıyorlardı.

5. Hendeği atlayan muhariplere karşı Hz. Ali (ra)'nin, hem de gönüllü olarak, (emirle değil) seçilmesindeki isabet de şayân-ı dikkattir. Böylece Allah Resûlü, kimi nerede ve nasıl kullanacağını mu'cize çapında bir ferâsetle bildiğini cihana bir kere daha göstermiştir.

6. Bu arada, ordu içindeki münafıkları, göz açtırmayacak şekilde kontrol altında tutması ve istemelerine rağmen hiçbir kötülüğe muvaffak olamamaları, fetanetin engelleyici ayrı bir buudu.

7. Efendimiz, muhârebeyi elinden geldiği kadar uzatma yanlısı idi.

148- İbn Hişam, Sîre, 3/230; İbn Kesîr, el-Bidâye, 4/116.

149- İbn Kesîr, el-Bidâye, 4/114-116.

Bunda muvaffak da oldu. Muhârebeyi uzatması pek çok yarar sağlamışdı ki; birkaçını sıralayabiliriz:

•*Birincisi:* Mevsim olarak kışa giriliyordu. Kureyş ve müttefikler, kışa karşı hazırlıksız gelmişlerdi... az daha kalsalardı kış işlerini bitirecekti.. muhasarayı kaldırıp gidince de yıkılmış olarak gideceklerdi.

•*İkincisi:* Hergün 24.000 insana bakmak mecburiyetinde olan düşman, sürenin uzamasıyla mâlî kriz içine giriyordu. Açlık ve susuzluk, bir de soğukla birleşince, artık çekilmez olmuştu...

•*Üçüncüsü:* Düşman cephesinde meydana getirilen sun'î ittifakın uzun ömürlü olması düşünülemezdi. Çünkü onların bu dostlukları, Allah Resûlü'ne olan düşmanlıklarından kaynaklanıyordu. Geçen her zaman dilimi, bu dostluğu aşındırıyor ve yıpranmasına sebep oluyordu. Halbuki İslâm cephesi gün geçtikçe birbirlerine daha çok kenetleniyorlardı.

• *Dördüncüsü:* Düşman cephede birçok lider vardı. Bunların hiçbiri, diğerinin emrine girecek durumda değildi. Adeta haçlı çabulcularını andırıyorlardı. Sözde bütün orduya Ebu Süfyan kumanda ediyordu; ama, bu sadece görünüşte böyleydi.. zaman geçtikçe misiller arasında uzaklaşma baş gösteriyor.. nizalar oluyor ve tearuzların, tesakutların ağında âdetâ eriyorlardı.

8. *Nuaym b. Mes'ud* (ra), gizlice müslüman olmuştu. Allah Resûlü, ona bir müddet daha müslümanlığını gizlemesini söylemiş.. ve onu bu muhasara esnasında, çok mühim işlerde kullanmıştı.

Nuaym, hem Kureyş'in hem de Yahudiler'in itimat ve hürmet ettikleri bir insandı. Efendimiz, ona harbin bir taktik olduğunu söylemiş ve idare-i kelâm etmesine de izin vermişti. Nuaym, bu ruhsat üzerine Yahudiler'e giderek: "Kureyş sizi terkedecek ve Muhammed (sav)'le baş başa bırakacak. Düşünün o zaman haliniz nice olur.? Eğer bu durumda kalmak istemiyorsanız, onların ileri gelenlerinden bir kaçını rehin olarak yanınızda alıkoyun" dedi. Onlar Nuaym'a olan itimatlarından dolayı bu sözlere kesin olarak inandılar.

Nuaym daha sonra Kureyş'e gitti. Onlara da: "Yahudiler Muhammed (sav)'le gizlice anlaştılar. Sizin ileri gelenlerinizden birkaçını rehin edip ona teslim edecekler. O da onlara ilişmeyecek. Sakın sizden böyle bir talepte bulunurlarsa onların dediğini yapmayın" dedi. Kureyşliler de, Nuaym'a itimat ettiklerinden, onun bu tekliflerinden zerre kadar şüphelenmediler.

Kureyş ileri gelenleriyle Yahudi liderleri, birgün bir araya geldiler. Her iki tarafta birbirinden şüpheleniyordu. Evvela Yahudiler sözü açtı

ve: "Siz başınız sıkışınca çekip gidecek ve bizi bu adamla baş başa bırakacaksınız. Teminat için bize birkaç rehin vermezseniz biz savaşı bırakacağız" dediler. Kureyş, zaten böyle bir teklif bekliyordu. Nuaym'ın sözünü hatırladılar ve tabii bu teklifi reddettiler. Onların reddi, Yahudilere de Nuaym'ı tasdik ettirdi. Böylece ittifak bozulmuş oldu ve Yahudiler harp sahnesinden çekilmeye başladılar.[150]

Nuaym Müslüman olalı birkaç gün olmuştu. Allah Resûlü'nün insanları tanımadaki isabetine bakın ki, hemen Nuaym'ın becerebileceği bir işi ona teklif etmiş, o da arızasız bu işi yerine getirivermişti.

9. Fırtına ve kasırga karşı tarafı kasıp kavuruyordu. Bu arada acaba Kureyş ne durumdaydı. Allah Resûlü onlardan bir haber almak üzere, Huzeyfe (ra)'yi karşı tarafa gönderdi. Bu iş için de Huzeyfe seçilmişti.[151] O Allah Resûlü'nün sır kaynağıydı. Aynı zamanda emir dinlemedeki nezaketi çok iyi bilenlerdendi. Allah Resûlü, onu gönderirken *"Sakın orda bir iş çıkarma, sadece durumlarını öğren ve gel"* demişti.[152] Huzeyfe karşı tarafa geçti. Bir ara sırtı ona dönük duran Ebu Süfyan'ı görüverdi. Aklın-dan, bir okla onun işini bitirmek geçti ama, Allah Resûlü ona bir iş çıkarma, demişti. O da böyle bir hareketten vazgeçti. Ebu Süfyan durmadan "Errâhîl! Errâhîl!" diye bağırıyordu.[153] Belli ki artık Kureyş hüsran içinde geriye dönüyordu.

Kur'ân-ı Kerim onların bu elim, hazin durumlarını şu âyetiyle hülasa eder:

وَرَدَّ اللّٰهُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا خَيْرًا وَكَفَى اللّٰهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ وَكَانَ اللّٰهُ قَوِيًّا عَزِيزًا

"Allah, inkar edenleri kinleriyle geri çevirdi, bir hayra ulaşamadılar; savaşta, inananlara Allah'ın yardımı yetti. Allah Kâvî' dir, Azîz'dir" (Ahzâb, 33/25).

Huzeyfe, orada gördüklerini anlatmak üzere geri dönüyordu ki, beyaz sarıklı, beyaz elbiseli, süvariler gördü. Bunlar, küffâr ordusu arasında gidip-geliyorlardı. Onlardan birisi Huzeyfe'ye yanaştı ve: "Sahibine selam söyle, düşmanın hakkından geldik" dedi. Huzeyfe, bu hâdiseyi Allah Resûlü'ne nakledince: *"Onlar meleklerdir. Orada olan şeylere nezâret etmektedirler"* cevabını aldı.[154]

150- İbn Hişam, Sîre, 3/240-42.

151- İbn Kesîr, el-Bidâye, 4/130-31.

152- İbn Hişam, Sîre, 3/242/43.

153- İbn Kesîr, el-Bidaye, 4/130-32.

154- İbn Kesîr, el-Bidâye, 4/132.

10. Allah Resûlü, kumandayı daima elinde tuttu.. ve muhâsara müddetince bir saatliğine dahi cepheden ayrılmadı. İnsanlardan bir insan gibi davrandı ve her sıkıntıda, ordusuyla beraber oldu. Bu da, O'nun kumandanlık seviyesinin nasıl bir zirveler üstü bir zirvede olduğunu göstermektedir.

11. Bu kadar çetin muharebede verilen şehit sayısı sadece altıydı.[155]

12. Efendimiz, muhârebenin sonunda şöyle buyurmuştu: اَلْآنَ نَغْزُوهُمْ وَلَا يَغْزُونَنَا *"Artık bundan böyle, biz onların üzerine gideceğiz onlar gelemeyecekler."*[156]

Zaman ve hadiseler, O'nun verdiği bu haberde O'nu doğrulamıştır.

Hendek savaşı denince zikredilmeden geçilmeyecek iki mühim hâdise daha var: Bunlardan biri, Ensârın efendisi, şerefli sahâbe Sa'd b. Muâz (ra)'ın vefatı.[157] İkincisi ise bu savaş esnasında Allah Resûlü'nün dört vakit namazının kazaya kalması, hâdiseleridir.[158]

Bu vak'ada, *Sa'd b. Muâz* (ra), kolundan yaralanmıştı. Durmadan kan kaybediyordu. Allah Resûlü onunla bizzat meşgûl oluyor ve mescidin içinde kurdurduğu çadıra gelip-gidip onu ziyaret ediyordu. Hatta herkes de ziyaret edip yakınında bulunabiliyordu. Zaten O, İslâm'a girdikten sonra hep Allah Resûlü'nün yakınında olmuştu ve O'nun nazarında müstesnâ bir simaydı. Bir kere Sa'd b. Muaz meclisten geçerken, İki Cihan Serveri: قُومُوا اِلَى سَيِّدِكُمْ *"Efendiniz için ayağa kalkın"* demiş ve orada bulunanları, *Sa'd b. Mu'az* (ra)'a hürmeten ayağa kaldırmıştı.[159] O da, Allah Resûlü'ne karşı sadâkat ve vefada hiç kusur etmedi.. sadakat içinde yaşadı ve öyle öldü.

Nasıl bir gün Allah Resûlü'ne hitaben; "Ya Resûlallah işte malımız, istediğin kadar al. İşte canımız istediğini kurban et!" demişti.[160] Öyle de son demlerinde Cenâb-ı Hakk'a şöyle duâ edip yalvarmıştı: "Allahım eğer bir daha Resûlullah'ın safında yer alıp savaşmam mukadder ise beni yaşat, yoksa emanetini benden al!"[161] Ve, Hendek savaşında aldığı bir

155- İbn Hişam, Sîre, 264; İbn Kesîr, el-Bidâye, 4/133.
156- Buhârî, Megâzî, 29; Müsned, 4/262.
157- İbn Hişam, Sîre, 3/263.
158- Müsned, 1/375;
159- Buhârî, İsti'zân, 26; İbn Hacer, İsabe, 2/38.
160- İbn Kesir, el-Bidâye, 3/322.
161- Halid Muhammed Halid, Rical Havle'r-Rasûl, s.632.

yara ile şehit olmuştu. Harbe iştirak için acele etmiş, giydiği zırh vücuduna küçük geldiğinden ötürü de omuzu açıkta kalmıştı. Ve oraya isabet eden bir talihsiz okla yaralanmış ve sinelerimizde bu yara ile de Rabbisine yürümüştü.

Savaş henüz sona ermiş ve Allah Resûlü, Hane-i Saadetlerine adımını atmışdı ki, Cibrîl geldi ve Efendimiz'e hitaben: "Ya Resûlallah! Siz silahınızı bıraktınız mı? Halbuki biz melekler henüz bırakmadık. Şimdi hemen Kureyzaoğullarının üzerine yürüyün!" dedi.(162) Bunun üzerine Efendimiz derhal hareket emri verdi. İkindiyi ancak orada kılın, diyerek de bu gidişin ne kadar süratli olması gerektiğini ifade buyurdu.(163)

Kureyzaoğulları, bilhassa Hendek vak'ası esnasında ihanet etmiş ve müslümanları arkadan vurmak istemişlerdi. Müslüman kadınların bulundukları yeri tesbit edip, onlara saldırmak istemişlerdi ama, bunu gerçekleştirme fırsatını bulamamışlardı. Halbuki daha önce Allah Resûlü'yle anlaşma yapmışlardı. İkinci olarak bu anlaşmayı çiğnemiş ve müslümanlarla açıktan harbe girmişlerdi.

Suçları bu kadarla da kalmıyordu; siyasî sürgün *Huyey b. Ahtâb* ve benzeri İslâm düşmanlarına bağırlarını açmış ve onlara resmen siyasî sığınma hakkı tanımışlardı. Halbuki anlaşmaları gereği bu yaptıkları anlaşmayı bozmak demekti..(164)

Bütün bunlara rağmen, Allah Resûlü, üzerlerine yürüdüğünde hüsnü kabul gösterip af dileselerdi affolunabilirlerdi. Zira Allah Resûlü, onlarla hep iyi geçinme taraftarıydı. Ne var ki, kötülüğe programlanmış bu ruhlar, Müslümanlara karşı açık tavır aldılar ve Efendimiz'e karşı da mukâvemete kalkıştılar. Ancak burunları kırılınca teslim oldular ve tek şartları vardı: Hakem Sa'd b. Muâz (ra) olsun istiyorlardı. Efendimiz de bu şartı kabul etti. Sa'd b. Mûaz (ra), hasta yatağından kalktı bir merkebe binerek olay yerine geldi ve hükmünü Tevrat'a göre verdi. "Eli silah tutan erkekler öldürülecek, kadın ve çocuklar esir edilecek, bütün malları da ganimet sayılacaktı." Her iki tarafta verilen bu hükme razı oldu. Ve böylece Medîne bir fitneden daha kurtuldu. Evet, yavaş yavaş Medîne, civarıyla beraber "Emin Belde" haline geliyordu.(165)

162- Buhârî, Megâzî, 30.

163- Buharî, Megâzî, 30; İbn Kesîr, el-Bidâye, 3/134.

164- İbn Hişam, Sîre, 3/251-52.

165- İbn Hişam, Sîre, 3/249-251.

❑ ZÂTU'R-RİKA' GAZVESİ

4263 ١ – عن أبي موسى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [خَرَجْنَا مَعَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي غَزَاةٍ وَنَحْنُ سِتَّةُ نَفَرٍ، بيننا بَعِيرٌ نَعْتَقِبُهُ فَنَقِبَتْ أقْدَامُنَا وَنَقِبَتْ قَدَمَايَ، وَسَقَطَتْ أظْفَارِي، فَكُنَّا نَلُفُّ عَلَى أرْجُلِنَا الْخِرَقَ، فَسُمِّيَتْ غَزْوَةَ ذَاتِ الرِّقَاعِ لِمَا كُنَّا نَعْصِبُ مِنَ الْخِرَقِ عَلَى أرْجُلِنَا]. أخرجه الشيخان.

« اعْتِقَابُ الْمَرْكُوبِ » هو أن يركبه واحد بعد واحد.

« وَنَقِبَ الْبَعِيرُ » بكسر القاف إذا رقت أخفافه، والمراد به هُنَا تقرحت وسقطت.

1. (4263)- *Ebu Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte bir gazveye çıktık. Biz aramızda bir deve olan altı kişiydik, sırayla biniyoruk. Derken ayaklarımız delindi. Benim ayaklarım da delindi ve tırnaklarım düştü. ayaklarımıza bezler sarıyorduk. Böylece seferimiz, ayaklarımıza sardığımız parçalar sebebiyle Zatur'-Rikâ' gazvesi diye isimlendi." [Buhârî, Megâzî 31, (7, 325); Müslim, Cihad 149, (1816).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu'l-Esir,* bu seferi Hicretin dördüncü senesi hadiselerinden olarak kaydeder. *Beni'n-Nâdir* hadisesinden iki ay sonra cereyan eder. Sadedinde olduğumuz rivayet, gazveye Rikâ isminin verilişini, ayaklara sarılan parçalara bağlar. Rika' yama, bez parçaları ma'nâsına gelir. Ancak, *İbnu'l-Esir,* Benî Muhâriblere karşı yapılan bu gazvede -mukâtele olmasa bile- karşılaşma hâdisesinin cereyan ettiği dağın siyah-beyaz, kırmızı renkler ihtiva etmesinden hâsıl olan alaca parçalı renkler sebebiyle bu ismi aldığını belirtir. Ancak, sancakların o seferde yamalı olmasından veya bir ağaçtan bu ismi aldığıda diğer ihtilaflardır. Nevevî, bu söylenenlerin hepsinin bu isimlemeye iştirak etmiş olabileceğini söyler.

2- Bu sefer sırasında, insanlar birbirlerinden korkacak şekilde umumî bir korku yaşanır ve bunun üzerine korku namazı nâzil olur.

3- *İbnu Sa'd* ve *İbnu Hibbân,* bu seferin Hicretin beşinci yılında olduğunu kaydederler.

4- Sefere iştirak eden ordunun miktarı da ihtilaflıdır: Farklı rivayetlere göre 400, 500, 700 ve hatta 800 kişidir.

❑ BENÎ MÜSTALİK GAZVESİ

Buhârî merhum der ki: *"Bu Mureysi' gazvesidir."* İbnu İshâk der ki: "Bu altıncı senede cereyan etmiştir."

قَالَ البخارى رحمه اللّٰه هى غزوة المريسيع. قال ابن اسحق: وذلك سنة ست.

4264 ١- عَنْ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ عَون قـال: [كَتَبْتُ إلى نَافِعٍ رَحِمَهُ اللّٰهُ أَسْأَلُهُ عَنِ الدُّعَاءِ قَبْلَ الْقِتَالِ. فَكَتَبَ إِلَيَّ: إِنَّمَا كَانَ ذلِكَ فِي أَوَّلِ الإِسْلَامِ، وَقَدْ أَغَارَ ﷺ عَلَى بَنِي الْمُصْطَلِقِ، وَهُمْ غَارُّونَ، وَأَنْعَامُهُمْ تَسْقَى عَلَى الْمَاءِ فَقَتَلَ مُقَاتِلَتَهُمْ وَسَبَى ذَرَارِيهِمْ وَأَصَابَ يَوْمَئِذٍ جُوَيْرِيَةَ. حَدَّثَنِي بِهِ عَبدُاللّٰهِ بن عمر، وكان في ذلك الجيش]. أخرجه الشيخان.

« الْمُرَيسيع » بالعين المهملة والمعجمة: ماء معروف بالحجاز.

ومعنى « غَارُّونَ » أي غافلون. والغرة: الغفلة.

1. (4264)- *Abdullah İbnu Avn* anlatıyor: "Nâfi rahimehullah'a kıtâlden önce (yapılan İslam'a) davet hakkında sormak üzere yazmıştım. Bana şöyle yazdı: "Bu, İslam'ın evvelinde idi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Benî Müstâlik'e (önceden haber vermeden âni) baskın yaptı. Onlar (bu sırada) gâfil haldeydi, hayvanları su kenarında sulamıyorlardı. Mukâtillerini öldürdü, çocuklarını ve kadınlarını esir aldı. O gün Cüveyriye'yi de ele geçirmişti." [Buhârî, Itk 13, Müslim Cihad 1, (1730); Ebu Dâvud, Cihâd 100, (2633).]

AÇIKLAMA:

Benî Müstalik Gazvesi, hicretin altıncı yılı Şa'ban ayında cereyan etmiştir. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* Benî Müstalik'in müslümanlar aleyhine sefer tertiplemek üzere hazırlık yaptıklarını istihbâr eder. Resulullah bu haberi alır almaz yola çıkar ve Kudeyd bölgesinde Müreysi' denen bir suyun başında onları gafil yakalar ve âni baskın yapar. Arada cereyan eden kısa bir mükâteleden sonra mağlub edilirler. Bu sırada bir müslüman, müslümanlar tarafından yanlışlıkla öldürülür.

Resulullah çok sayıda esir ele geçirir ve müslümanlara taksim eder. Cüveyriye de bunlar arasındadır, *Benî Müstalik*'in şefi *el-Hâris İbnu Dırâr*'ın kızıdır. Kız Sâbit İbnu Kays'ın hissesine düşer, ancak mükâtebe

yaparak hürriyetini satın alır. Resulullah'tan kitâbetinin ödenmesi için yardım ister. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Bundan daha hayırlı bir şeye ne dersin?"* diye sorar.

"Bu da nedir ey Allah'ın Resulü?" deyince: *"Senin kitabetini öder, seninle evlenirim!"* der. Cüveyriye (radıyallahu anhâ) kabul eder.

Halk bu haberi duyunca, herkes esirlerini "Resulullah'ın sıhr'i (akrabası)" diye âzad eder. Bu suretle hürriyete kavuşanlar yüz aileyi geçer. Kavmine, bundan fazla hayrı dokunan kadın çıkmaz denmiştir.

Bu sefer sırasında mezkur suyun başında müslümanlar arasında su alma esnasında bir hadise çıkar: Hz. Ömer'in *Benî Gıfâr*'dan Cehcâh adında bir ücretlisi ile Hazreç'ten Benî Avf'ın halifi olan Sinân el-Cühenî aynı anda suya gelirler. Çıkan bir ihtilafı büyüterek kavgaya tutuşurlar. Cühenî "Ey Ensâriler! diye yardım ister, Cehcâh da: "Ey Muhacirler!" diye yardım ister. Bu hadiseyi istismar etmek isteyen Abdullah İbnu Übeyy öfkelenir. Etrafında adamlarından bir grup ve bu meyanda genç yaşta olan Zeyd İbnu Erkam da yanındadır. "Bunu yaptılar ha! yaparlar, çünkü memleketimizde çoğaldılar! Allah'a yemin olsun" **"Medine'ye döndük mü aziz olanlar oradan zelil olanları çıkaracak"** (Münafikûn 8) der. Sonra adamlarına yönelip: "Bunu kendinize siz yaptınız. Memleketinizi bunlara helâl kıldınız. Mallarınızı onlara dağıtıverdiniz. Allah'a yemin olsun, elinizdekini onlara vermezseniz, onlar sizin memleketinizden başka bir yere giderler" der.

Bu sözleri işiten *Zeyd, Resulullah*'a gidip haber verir. Bu esnada *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın yanında bulunan Hz. Ömer (radıyallahu anh):

"Ey Allah'ın Resûlü! Abbâd İbnu Bişr'e emret şu herifi gebertsin!" der. Resulullah:

"Olur mu, Muhammed arkadaşlarını öldürtüyor dedirtir miyim!" diyerek reddeder.

Ve orduya hareket emri verir. Resulullah hiç âdeti olmayan bir saatte, halkın içinde, bulundukları hâlet-i ruhiyeyi kırmak için, yola koyulurlar.

O sırada (Ensar'ın ileri gelenlerinden) Üseyd İbnu Hudayr uğrayıp: "Ya Resûlullah hiç yolculuk yapmadığın bir saatte yola çıktın" der.

"Abdullah İbnu Übeyy'in söylediği, kulağına gelmedi mi?"

"Ne demiş ey Allah'ın Resûlü?"

"Zannediyor ki Medine'ye varınca aziz olan, oradan zelil olanı çıkaracakmış."

"Vallahi, istersen sen onu çıkar. Zira sen azizsin o zelildir!" der ve sonra ilave eder.

"Ey Allah'ın Resulü! sen ona merhamet et. Vallahi Allah sana lutfetti. Kavmi ona giydirmek üzere taç hazırlamıştı. Sen gelince bu iş kaldı. Bu sebeple o seni saltanatına engel görüyor!"

Abdullah İbnu Übeyy, söylediği sözleri Zeyd İbnu Erkam'ın Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)'a* götürdüğünü işitince, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)'a* gelir ve "Böyle bir şey söylemedim" diye Allah'a yemin eder. *Abdullah* kavmi içerisinde itibarlı biriydi. Adamları: "Ey Allah'ın Resûlü! Zeyd hata yapmış olabilir!" derler. [Resulullah Zeyd'i çağırıp azarlar.] Fakat az sonra gelen vahiy Zeyd'i doğrular (Münafikûn 1).

Bu hadiseler münafik *Abdullah İbnu Übeyy*'in oğlu -ki samimi bir müslümandır- Abdullah'a ulaşır. Hemen Aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek:

"İşittim ki babamı öldürmek istiyormuşsunuz. Böyle bir kararınız varsa, bana emredin, kellesini size ben getireyim. Korkarım, bir başkasına emredersiniz de onun halkın arasında dolaşmasını seyretmeye nefsim tahammül edemez öldürüveririm. Böylece bir kâfir için bir mü'mini öldürerek cehennemlik olurum!" der. Resulullah şu cevabı verir:

"Bizimle olduğu müddetçe biz ona merhamet edeceğiz, sohbetini güzel kılacağız!"

Bundan sonra her ne vakit bir hadise çıkaracak olsa, adamları onu kınıyor, sert davranıyor ve tehdit ediyordu.

❑ ENMÂR GAZVESİ

4265 ١ – عن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ فِي غَزْوَةِ أَنْمَارٍ يُصَلِّي عَلَى رَاحِلَتِهِ مُتَوَجِّهاً قِبَلَ الْمَشْرِقِ مُتَطَوِّعاً]. أخرجه البخاري.

1. (4265)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı Enmâr Gazvesi'nde bineğinin üzerine doğuya müteveccih olarak nafile namaz kılarken gördüm." [Buhârî, Megâzî 33, Salât 31, Taksiru's-Salât 7, 9.]

AÇIKLAMA:

Vâkidî, bu Gazve'nin sebebi ile, önceki zikrettiğimiz *Benî Müstalik* gazvesinin sebebini bir zikreder. Zira, Medine'ye gelen bir bedevînin Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)'a*: "Benî Sâlebe ve Benî Enmâr'dan sizin

aleyhinize toplanmakta olan insanlar gördüm. Siz onlardan gafilsiniz" haberini getirmesi üzerine âniden sefer kararı verir ve dörtyüz -yediyüz vs. de denilmiştir- kişi ile yola çıkar. Aynî: "Bu rivayete göre Benî Enmâr Gazvesi ile Benî Muhârib ve Sâlebe Gazvesi -ki buna Zâtu'r-Rikâ' gazvesi denmiştir- birdir" der.

Enmâr, Becîle kabilesinin bir koludur.

❑ HUDEYBİYE GAZVESİ

(Zû-Karad ve Hayber Gazveleri de burada zikredilir.)

4266 ١ – عن عروة بن الزبير عن المسور بن مخرمة ومروان يصدّق كل واحد منهما حديث صاحبه قالا:

[خَرَجَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عامَ الْحُدَيْبِيَةِ حَتّى إذَا كَانُوا بِبعْضِ الطَّرِيقِ قَالَ ﷺ: إنَّ خَالِدَ بْنَ الْوَلِيدِ بِالْغَمِيمِ فِي خَيْلٍ لِقُرَيْشٍ طَلِيعَةً، فَخُذُوا ذَاتَ الْيَمِينِ فَوَاللهِ مَا شَعَرَ بِهِمْ خَالِدٌ. حَتّى إذَا هُمْ بِقَتَرَةِ الْجَيْشِ فَانْطَلَقَ يَرْكُضُ نَذِيراً لِقُرَيْشٍ وَسَارَ النَّبِيُّ ﷺ، حَتّى إذَا كَانَ بِالثَّنِيَّةِ الَّتِي يَهْبطُ عَلَيْهِمْ مِنْهَا بَرَكَتْ بِهِ رَاحِلَتُهُ. فَقَالَ النَّاسُ حَلْ حَلْ فَأَلَحَتْ فَقَالُوا: خَلأَتِ الْقَصْوَاءُ خَلأَتْ فَقَالَ ﷺ: مَا خَلأَتِ الْقَصْوَاءُ، وَمَا ذَاكَ لَهَا بِخُلُقٍ. وَلَكِنْ حَبَسَهَا حَابِسُ الْفِيلِ. ثُمَّ قَالَ: وَالَّذى نَفْسِي بِيَدِهِ لاَ يَسْأَلُونِي خُطَّةً يُعَظِّمُونَ فِيهَا حُرُمَاتِ اللهِ إلاَّ أعْطَيْتُهُمْ إيَّاهَا. ثُمَّ زَجَرَهَا فَوَثَبَتْ. قَالَ: فَعَدَلَ عَنْهُمْ حَتّى نَزَلَ بِأَقْصىٰ الْحُدَيْبِيَةِ عَلَى ثَمَدٍ قَلِيلِ الْمَاءِ، يَتَبَرَّضُهُ النَّاسُ تَبَرُّضاً. فَلَمْ يُلَبِّثْهُ النَّاسُ حَتّى نَزَحُوهُ وَشُكِيَ إلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ الْعَطَشُ فَانْتَزَعَ سَهْماً مِنْ كِنَانَتِهِ. ثُمَّ أمَرَهُمْ أنْ يَجْعَلُوهُ فِيهِ. فَوَاللهِ مَا زَالَ يَجِيشُ لَهُمْ بِالرِّيِّ حَتّى صَدَرُوا عَنْهُ. فَبَيْنَمَا هُمْ كَذلِكَ إذْ جَاءَ بُدَيْلُ بْنُ وَرْقَاءَ الْخُزَاعِيُّ فِي نَفَرٍ مِنْ قَوْمِهِ، وَكَانَ عَيْبَةَ نُصْحِ رَسُولِ اللهِ ﷺ مِنْ أهْلِ تِهَامَةَ. فَقَالَ: إنِّي تَرَكْتُ كَعْبَ بْنَ لُؤَيٍّ وَعَامِرَ ابْنَ لُؤَيٍّ نَزَلُوا أعْدَادَ مِيَاهِ الْحُدَيْبِيَةِ، مَعَهُمُ الْعُوذُ الْمَطَافِيلُ وَهُمْ مُقَاتِلُوكَ وَصَادُّوكَ عَنِ الْبَيْتِ. فَقَالَ ﷺ: إنَّا لَمْ نَجِئْ لِقِتَالِ أحَدٍ، وَلَكِنَّا جِئْنَا مُعْتَمِرِينَ. وَإنَّ قُرَيْشاً قَدْ نَهِكَتْهُمُ الْحَرْبُ وَأضَرَّتْ بِهِمْ. فَإنْ شَاءُوا مَادَدْتُهُمْ مُدَّةً وَيُخَلُّوا بَيْنِي

وَبَيْنَ النَّاسِ. فَإِنْ أَظْهَرْ، فَإِنْ شَاءُوا أَنْ يَدْخُلُوا فِيمَا دَخَلَ فِيهِ النَّاسُ فَعَلُوا، وَإِلاَّ فَقَدْ جَمُّوا، وَإِنْ هُمْ أَبَوْا فَوَالَّذِى نَفْسِي بِيَدِهِ لاَ قَاتِلَنَّهُمْ عَلَى أَمْرِي هَذَا حَتَّى تَنْفَرِدَ سَالِفَتِي، وَلَيُنْفِذَنَّ اللَّهُ أَمْرَهُ، فَقَالَ بُدَيْلٌ: سَأُبَلِّغُهُمْ مَا تَقُولُ. فَانْطَلَقَ حَتَّى أَتَى قُرَيْشاً. فَقَالَ: إِنَّا قَدْ جِئْنَاكُمْ مِنْ هذَا الرَّجُلِ، وَقَدْ سَمِعْنَاهُ يَقُولُ قَوْلاً، فَإِنْ شِئْتُمْ أَنْ نَعْرِضَهُ عَلَيْكُمْ فَعَلْنَاهُ. فَقَالَ سُفَهَاؤُهُمْ: لاَ حَاجَةَ لَنَا أَنْ تُخْبِرَنَا عَنْهُ بِشَيْءٍ. وَقَالَ ذَوُو الرَّأْيِ مِنْهُمْ: هَاتِ مَا سَمِعْتَهُ يَقُولُ، قَالَ: سَمِعْتُهُ يَقُولُ كَذَا وَكَذَا، فَحَدَّثَهُمْ بِمَا قَالَ النَّبِيُّ ﷺ. فَقَامَ عُرْوَةُ بْنُ مَسْعُودٍ فَقَالَ: أَيْ قَوْمِ، أَلَسْتُمْ بِالْوَالِدِ؟ قَالُوا: بَلَى. قَالَ: أَوَلَسْتُ بِالْوَلَدِ؟ قَالُوا بَلَى قَالَ: فَهَلْ تَتَّهِمُونِي؟ قَالُوا: لاَ. قَالَ: أَلَسْتُمْ تَعْلَمُونَ أَنِّي اسْتَنْفَرْتُ أَهْلَ عُكَاظَ فَلَمَّا بَلَّحُوا عَلَيَّ جِئْتُكُمْ بِأَهْلِي وَوَلَدِي وَمَنْ أَطَاعَنِي؟ قَالُوا: بَلَى. قَالَ: فَإِنَّ هذَا قَدْ عَرَضَ عَلَيْكُمْ خُطَّةَ رُشْدٍ، اقْبَلُوهَا وَدَعُونِي آتِهِ. فَقَالُوا: ائْتِهِ. فَأَتَاهُ فَجَعَلَ يُكَلِّمُ النَّبِيَّ ﷺ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: نَحْواً مِنْ قَوْلِهِ لِبُدَيْلٍ فَقَالَ عُرْوَةُ عِنْدَ ذلِكَ: أَيْ مُحَمَّدُ، أَرَأَيْتَ إِنْ اسْتَأْصَلْتَ امْرَ قَوْمِكَ، هَلْ سَمِعْتَ بِأَحَدٍ مِنَ الْعَرَبِ اجْتَاحَ قَوْمَهُ قَبْلَكَ؟ وَإِنْ تَكُنِ الأُخْرَى، فَإِنِّي وَاللَّهِ لاَ أَرَى وُجُوهاً، وَإِنِّي لأَرَى أَوْ شَاباً مِنَ النَّاسِ خَلِيقاً أَنْ يَفِرُّوا وَيَدَعُوكَ. فَقَالَ لَهُ أَبُو بَكْرٍ: امْصُصْ بَظْرَ اللاَّتِ. أَنَحْنُ نَفِرُّ عَنْهُ وَنَدَعُهُ. فَقَالَ: مَنْ ذَا؟ قِيلَ: أَبُو بَكْرٍ. فَقَالَ: أَمَا وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْلاَ يَدٌ كَانَتْ لَكَ عِنْدِى، وَلَمْ أَجْزِكَ بِهَا لأَجَبْتُكَ. قَالَ: وَجَعَلَ يُكَلِّمُ النَّبِيَّ ﷺ، فَكُلَّمَا كَلَّمَهُ أَخَذَ بِلِحْيَتِهِ. وَالْمُغِيرَةُ بْنُ شُعْبَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَائِمٌ عَلَى رَأْسِ النَّبِيِّ ﷺ، وَمَعَهُ السَّيْفُ وَعَلَيْهِ الْمِغْفَرُ. فَكُلَّمَا أَهْوَى عُرْوَةُ بِيَدِهِ إِلَى لِحْيَةِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ ضَرَبَ يَدَهُ بِنَعْلِ السَّيْفِ. وَقَالَ لَهُ: أَخِّرْ يَدَكَ عَنْ لِحْيَةِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ. فَرَفَعَ عُرْوَةُ رَأْسَهُ. فَقَالَ: مَنْ هَذَا؟ قَالُوا: الْمُغِيرَةُ بْنُ شُعْبَةَ. فَقَالَ: أَيْ غُدَرُ، أَلَسْتُ أَسْعَى فِي غَدْرَتِكَ؟ وَكَانَ الْمُغِيرَةُ بْنُ شُعْبَةَ صَحِبَ قَوْماً فِي

الْجَاهِلِيَّةِ فَقَتَلَهُمْ وَأَخَذَ أَمْوَالَهُمْ ثُمَّ جَاءَ فَأَسْلَمَ. فَقَالَ ﷺ: أَمَّا الإِسْلاَمُ فَأَقْبَلُ. وَأَمَّا الْمَالُ فَلَسْتُ مِنْهُ فِي شَيْءٍ. ثُمَّ إِنَّ عُرْوَةَ جَعَلَ يَرْمُقُ أَصْحَابَ النَّبِيِّ ﷺ بِعَيْنَيْهِ. قَالَ: فَوَاللّٰهِ مَا يَتَنَخَّمُ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ نُخَامَةً إِلاَّ وَقَعَتْ فِي كَفِّ رَجُلٍ مِنْهُمْ فَدَلَكَ بِهَا وَجْهَهُ وَجِلْدَهُ، وَإِذَا أَمَرَهُمْ ابْتَدَرُوا أَمْرَهُ، وَإِذَا تَوَضَّأَ كَادُوا يَقْتَتِلُونَ عَلَى وَضُوئِهِ، وَإِذَا تَكَلَّمُوا خَفَضُوا أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَهُ، وَمَا يُحِدُّونَ النَّظَرَ إِلَيْهِ تَعْظِيماً لَهُ. فَرَجَعَ عُرْوَةُ إِلَى أَصْحَابِهِ فَقَالَ: أَيْ قَوْمِ، وَاللّٰهِ لَقَدْ وَفَدْتُ عَلَى الْمُلُوكِ وَوَفَدْتُ عَلَى كِسْرَى وَقَيْصَرَ وَالنَّجَاشِيِّ، وَاللّٰهِ إِنْ رَأَيْتُ مَلِكاً قَطُّ يُعَظِّمُهُ أَصْحَابُهُ مَا يُعَظِّمُ أَصْحَابُ مُحَمَّدٍ مُحَمَّداً ﷺ، وَاللّٰهِ إِنْ يَتَنَخَّمُ نُخَامَةً إِلاَّ وَقَعَتْ فِي كَفِّ رَجُلٍ مِنْهُمْ فَدَلَكَ بِهَا وَجْهَهُ وَجِلْدَهُ. وَإِذَا أَمَرَهُمْ ابْتَدَرُوا أَمْرَهُ، وَإِذَا تَوَضَّأَ كَادُوا يَقْتَتِلُونَ عَلَى وَضُوئِهِ، وَإِذَا تَكَلَّمُوا خَفَضُوا أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَهُ، وَمَا يُحِدُّونَ النَّظَرَ إِلَيْهِ تَعْظِيماً لَهُ، وَإِنَّهُ قَدْ عَرَضَ عَلَيْكُمْ خُطَّةَ رُشْدٍ فَاقْبَلُوهَا. فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي كِنَانَةَ دَعُونِي آتِهِ. فَقَالُوا: ائْتِهِ. فَلَمَّا أَشْرَفَ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَأَصْحَابِهِ. قَالَ ﷺ: هٰذَا فُلاَنٌ، وَهُوَ مِنْ قَوْمٍ يُعَظِّمُونَ الْبُدْنَ، فَابْعَثُوهَا لَهُ، وَاسْتَقْبَلَهُ النَّاسُ يُلَبُّونَ. فَلَمَّا رَأَى ذٰلِكَ قَالَ: سُبْحَانَ اللّٰهِ! مَا يَنْبَغِي لِهٰؤُلاَءِ أَنْ يُصَدُّوا عَنِ الْبَيْتِ. فَلَمَّا رَجَعَ إِلَى أَصْحَابِهِ قَالَ: رَأَيْتُ الْبُدْنَ قَدْ قُلِّدَتْ وَأُشْعِرَتْ، فَمَا أَرَى أَنْ يُصَدُّوا عَنِ الْبَيْتِ، فَقَامَ رَجُلٌ مِنْهُمْ يُقَالُ لَهُ مِكْرَزُ بْنُ حَفْصٍ. فَقَالَ: دَعُونِي آتِهِ. فَقَالُوا: ائْتِهِ. فَلَمَّا أَشْرَفَ عَلَيْهِمْ قَالَ ﷺ: هٰذَا مِكْرَزٌ، وَهُوَ رَجُلٌ فَاجِرٌ. فَجَعَلَ يُكَلِّمُ النَّبِيَّ ﷺ فَبَيْنَمَا هُوَ يُكَلِّمُهُ إِذْ جَاءَ سُهَيْلُ بْنُ عَمْرٍو. فَقَالَ ﷺ: قَدْ سُهِّلَ لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ، فَجَاءَ سُهَيْلُ بْنُ عَمْرٍو فَقَالَ لِلنَّبِيِّ ﷺ: هَاتِ اكْتُبْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ كِتَاباً. فَدَعَا ﷺ بِالْكَاتِبِ. فَقَالَ: اكْتُبْ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ فَقَالَ سُهَيْلٌ: أَمَّا الرَّحْمٰنُ فَوَاللّٰهِ مَا أَدْرِي مَاهِيَ. وَلَكِنِ اكْتُبْ: بِاسْمِكَ اللَّهُمَّ، كَمَا كُنْتَ تَكْتُبُ. فَقَالَ الْمُسْلِمُونَ: وَاللّٰهِ لاَ نَكْتُبُهَا

إلاَّ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَـٰنِ الرَّحِيمِ فَقَالَ ﷺ: اكْتُبْ بِاسْمِكَ اللَّهُمَّ. ثُمَّ قَالَ: هَـذَا مَا قَاضَى عَلَيْهِ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَقَالَ سُهَيْلٌ: وَاللهِ لَوْ كُنَّا نَعْلَمُ أَنَّكَ رَسُولُ اللهِ مَا صَدَدْنَاكَ عَنِ الْبَيْتِ وَلاَ قَاتَلْنَاكَ وَلَكِنِ اكْتُبْ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ فَقَالَ ﷺ: وَاللهِ إِنِّي لَرَسُولُ اللهِ وَإِنْ كَذَّبْتُمُونِي اكْتُبْ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ فَقَالَ ﷺ: عَلَى أَنْ تَخَلُّوا بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْبَيْتِ فَنَطُوفَ بِهِ. فَقَالَ سُهَيْلٌ: وَاللهِ لاَ تَتَحَدَّثُ الْعَرَبُ أَنَا أُخِذْنَا ضَغْطَةً، وَلَكِنْ ذَلِكَ مِنَ الْعَامِ الْمُقْبِلِ. فَكَتَبَ. فَقَالَ سُهَيْلٌ: وَعَلَى أَنْ لاَ يَأْتِيكَ مِنَّا رَجُلٌ، وَإِنْ كَانَ عَلَى دِينِكَ، إِلاَّ رَدَدْتَهُ إِلَيْنَا. قَالَ الْمُسْلِمُونَ: سُبْحَانَ اللهِ! كَيْفَ يُرَدُّ إِلَى الْمُشْرِكِينَ، وَقَدْ جَاءَ مُسْلِماً؟ فَبَيْنَمَا هُمْ كَذَلِكَ إِذْ جَاءَ أَبُو جَنْدَلِ بْنِ سُهَيْلِ بْنِ عَمْرٍو يَرْسُفُ فِي قُيُودِهِ. وَقَدْ خَرَجَ مِنْ أَسْفَلِ مَكَّةَ، حَتَّى رَمَى نَفْسَهُ بَيْنَ أَظْهُرِ الْمُسْلِمِينَ. فَقَالَ سُهَيْلٌ: يَا مُحَمَّدُ، هَـذَا أَوَّلُ مَا أُقَاضِيكَ عَلَيْهِ أَنْ تَرُدَّهُ إِلَيَّ. فَقَالَ ﷺ: إِنَّا لَمْ نَقْضِ الْكِتَابَ بَعْدُ. قَالَ: فَوَاللهِ إِذاً لاَ أُصَالِحُكَ عَلَى شَيْءٍ أَبَداً. قَالَ ﷺ: فَأَجِزْهُ لِي قَالَ: مَا أَنَا بِمُجِيزٍ ذَلِكَ لَكَ. قَالَ: بَلَى فَافْعَلْ قَالَ: مَا أَنَا بِفَاعِلٍ. قَالَ: مِكْرَزُ بْنُ حَفْصٍ: بَلَى، قَدْ أَجَزْنَاهُ لَكَ. قَالَ: أَبُو جَنْدَلٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَيْ مَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ، أُرَدُّ إِلَى الْمُشْرِكِينَ وَقَدْ جِئْتُ مُسْلِماً أَلاَ تَرَوْنَ مَا قَدْ لَقِيتُ؟ وَكَانَ قَدْ عُذِّبَ عَذَاباً شَدِيداً فِي اللهِ. فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. فَأَتَيْتُ نَبِيَّ اللهِ أَلَسْتَ نَبِيَّ اللهِ حَقّاً؟ قَالَ: بَلَىٰ. قُلْتُ: أَلَسْنَا عَلَى الْحَقِّ وَعَدُوُّنَا عَلَى الْبَاطِلِ؟ قَالَ: بَلَى. قُلْتُ فَلِمَ نُعْطَىٰ الدَّنِيَّةَ فِي دِينِنَا إِذَنْ؟ قَالَ: إِنِّي رَسُولُ اللهِ، وَلَسْتُ أَعْصِيهِ، وَهُوَ نَاصِرِي. قُلْتُ: أَوَلَيْسَ كُنْتَ تُحَدِّثُنَا أَنَا سَنَأْتِي الْبَيْتَ وَنَطُوفُ بِهِ؟ قَالَ: بَلَى. أَفَأَخْبَرْتُكَ أَنَّكَ تَأْتِيهِ الْعَامَ؟ قُلْتُ: لاَ. قَالَ فَإِنَّكَ آتِيهِ وَمُطَوِّفٌ بِهِ. قَالَ: فَأَتَيْتُ أَبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. فَقُلْتُ: يَا أَبَا بَكْرٍ، أَلَيْسَ هَـذَا نَبِيَّ اللهِ حَقّاً؟ قَالَ: بَلَى. قُلْتُ: أَلَسْنَا عَلَى الْحَقِّ وَعَدُوُّنَا عَلَى الْبَاطِلِ؟ قَالَ: بَلَى قُلْتُ

فَلِمَ نُعْطِى الدَّنِيَّةَ فِي دِينِنَا إِذَنْ؟ فَقَالَ: أَيُّهَا الرَّجُلُ إِنَّهُ رَسُولُ اللّٰهِ وَلَنْ يَعْصِيَ رَبَّهُ، وَهُوَ نَاصِرُهُ. فَاسْتَمْسِكْ بِغَرْزِهِ. فَوَاللّٰهِ إِنَّهُ عَلَى الْحَقِّ فَقُلْتُ: أَلَيْسَ كَانَ يُحَدِّثُنَا أَنَّا سَنَأْتِي الْبَيْتَ وَنَطُوفُ بِهِ؟ قَالَ: بَلَى فَأَخْبَرَكَ أَنَّكَ تَأْتِيهِ الْعَامَ؟ قُلْتُ: لاَ قَالَ: فَإِنَّكَ آتِيهِ وَمَطُوفٌ بِهِ. قَالَ عُمَرُ: فَعَمِلْتُ لِذٰلِكَ أَعْمَالاً. فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ قَضِيَّةِ الْكِتَابِ. قَالَ ﷺ لأَصْحَابِهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ: قُومُوا فَانْحَرُوا ثُمَّ احْلِقُوا. قَالَ: فَوَاللّٰهِ مَا قَامَ مِنْهُمْ رَجُلٌ، حَتّٰى قَالَ ذٰلِكَ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ. فَلَمَّا لَمْ يَقُمْ مِنْهُمْ أَحَدٌ دَخَلَ عَلَى أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا فَذَكَرَ لَهَا مَالَقِيَ مِنَ النَّاسِ. فَقَالَتْ: يَا نَبِيَّ اللّٰهِ، أَتُحِبُّ ذٰلِكَ؟ أُخْرُجْ وَلاَ تُكَلِّمْ مِنْهُمْ أَحَداً حَتّٰى تَنْحَرَ بُدْنَكَ وَتَدْعُوَ حَالِقَكَ فَيَحْلِقَكَ. فَخَرَجَ فَلَمْ يُكَلِّمْ أَحَداً مِنْهُمْ حَتّٰى فَعَلَ ذٰلِكَ: نَحَرَ بُدْنَهُ وَدَعَا حَالِقَهُ فَحَلَقَهُ. فَلَمَّا رَأَوْا ذٰلِكَ قَامُوا فَنَحَرُوا، وَجَعَلَ بَعْضُهُمْ يَحْلِقُ بَعْضاً، حَتّٰى كَادَ بَعْضُهُمْ يَقْتُلُ بَعْضاً غَمًّا ثُمَّ جَاءَتْ نِسْوَةٌ مُؤْمِنَاتٌ فَأَنْزَلَ اللّٰهُ تَعَالَى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ. حَتّٰى بَلَغَ: بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ. فَطَلَّقَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ امْرَأَتَيْنِ كَانَتَا لَهُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ. فَتَزَوَّجَ إِحْدَاهُمَا مُعَاوِيَةُ بْنُ أَبِي سُفْيَانَ. وَالأُخْرَى صَفْوَانُ بْنُ أُمَيَّةَ. ثُمَّ رَجَعَ ﷺ إِلَى الْمَدِينَةِ فَجَاءَ أَبُو بَصِيرٍ رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ وَهُوَ مُسْلِمٌ فَأَرْسَلُوا فِى طَلَبِهِ رَجُلَيْنِ وَقَالُوا: الْعَهْدَ الَّذِى جَعَلْتَ لَنَا فَدَفَعَهُ إِلَى الرَّجُلَيْنِ. فَخَرَجَا بِهِ حَتّٰى بَلَغَا ذَا الْحُلَيْفَةِ. فَنَزَلُوا يَأْكُلُونَ مِنْ تَمْرٍ لَهُمْ. فَقَالَ أَبُو بَصِيرٍ لأَحَدِ الرَّجُلَيْنِ: وَاللّٰهِ إِنِّي لأَرَى سَيْفَكَ هٰذَا يَا فُلاَنُ جَيِّداً فَاسْتَلَّهُ الآخَرُ. فَقَالَ: أَجَلْ، وَاللّٰهِ إِنَّهُ لَجَيِّدٌ. لَقَدْ جَرَّبْتُ بِهِ ثُمَّ جَرَّبْتُ. فَقَالَ أَبُو بَصِيرٍ: أَرِنِى أَنْظُرْ إِلَيْهِ! فَأَمْكَنَهُ، فَضَرَبَهُ بِهِ حَتّٰى بَرَدَ، وَفَرَّ الآخَرُ حَتّٰى أَتَى الْمَدِينَةَ، فَدَخَلَ الْمَسْجِدَ يَعْدُو فَقَالَ ﷺ حِينَ رَآهُ: لَقَدْ رَأَى هٰذَا ذُعْراً فَلَمَّا انْتَهَى إِلَى النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: قُتِلَ وَاللّٰهِ صَاحِبِي، وَإِنِّي لَمَقْتُولٌ. فَجَاءَ أَبُو بَصِيرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ. فَقَالَ: يَا نَبِيَّ اللّٰهِ قَدْ أَوْفَى اللّٰهُ ذِمَّتَكَ قَدْ رَدَدْتَنِي

إِلَيْهِمْ ثُمَّ أَنْجَانِي اللهُ مِنْهُمْ. فَقَالَ ﷺ: وَيْلٌ أُمِّهِ مِسْعَرُ حَرْبٍ لَوْ كَانَ لَهُ أَحَدٌ. فَلَمَّا سَمِعَ ذٰلِكَ عَرَفَ أَنَّهُ سَيَرُدُّهُ إِلَيْهِمْ. فَخَرَجَ حَتَّى أَتَى سِيفَ الْبَحْرِ. قَالَ: وَتَفَلَّتَ مِنْهُمْ أَبُو جَنْدَلِ بْنُ سُهَيْلٍ فَلَحِقَ بِأَبِي بُصَيْرٍ، فَجَعَلَ لاَ يَخْرُجُ مِنْ قُرَيْشٍ رَجُلٌ قَدْ أَسْلَمَ إِلاَّ لَحِقَ بِأَبِي بُصَيْرٍ، حَتَّى اجْتَمَعَتْ عِنْدَهُ عِصَابَةٌ. فَوَاللهِ مَا يَسْمَعُونَ بِعِيرٍ لِقُرَيْشٍ خَرَجَتْ إِلَى الشَّامِ إِلاَّ تَعَرَّضُوا لَهَا فَقَتَلُوهُمْ وَأَخَذُوا أَمْوَالَهُمْ. فَأَرْسَلَتْ قُرَيْشٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ تُنَاشِدُهُ اللهَ تَعَالَى وَالرَّحِمَ لَمَّا أَرْسَلَ إِلَيْهِمْ، فَمَنْ أَتَاهُ مِنْهُمْ فَهُوَ آمِنٌ فَأَرْسَلَ إِلَيْهِمْ. فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى: وَهُوَ الَّذِى كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ. حَتَّى بَلَغَ حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ، وَكَانَتْ حَمِيَّتُهُمْ أَنَّهُمْ لَمْ يُقِرُّوا أَنَّهُ نَبِيٌّ، وَلَمْ يُقِرُّوا بِبِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ، وَحَالُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْبَيْتِ]. أخرجه البخاري وأبو داود.

« قَتَرَةَ الْجَيْشِ » الغبار الساطع ولا تكون القترة إلا مع سواد في اللون.

و« الثَّنِيةُ » الطريق المرتفع في الجبل.

و« القَصواءُ » اسم ناقة النبي ﷺ، لقبت بذلك ولم تكن مشقوقة الأذن.

و« حَلّ » كلمة زجر للناقة.

و« أَلَحّتْ » حرفت.

و« حَابِسُ الفيلِ » هو الله، والفيل فيل أبرهه الذي قصد به البيت ليخر به فحبسه الله عنه.

« الخُطّةُ » الحالة والقضية والطريقة.

و« حُرُمَاتُ اللهِ » جمع حرمة، والمراد هنا حرمة الحرم، وحرمة الإحرام، وحرمة الشهر الحرام.

و« الثَّمَدُ » الماء القليل الذي لا مادة له.

و« التَّبَرُّضُ » أخذ الشئ قليلاً قليلاً.

و« جَاشَتِ البِئْر بالماء » ارتفعت وفاضت.

و« الرِّيُّ » ضد العطش.

و« الصَّدَرُ » الرجوع بعد الورود.

و« عَيْبَةُ نصحِ رسولِ اللهِ ﷺ » أي موضع نصحه وسره وثقته في ذلك.

و« المَاءُ العَدّ » الكثير الذي لا انقطاع لمادته كماء العيون، وجمعه أعداد.

و« العُوذُ » جمع عائذ وهي الناقة إذا وضعت الى أن يقوى ولدها.

و« المَطَافِيلُ » جمع مطفل وهي الناقة التي معها فصيلها، واستعار ذلك للناس أراد به النساء والصبيان.

و« نَهِكَتْهُمْ الحربُ » أضرَّتْ بهم وأثرت فيهم.

و« مَادَدْتُهُمْ » أي جعلت بَيْنِي وبينهم مادة.

و« جَمُّوا » أي استراحوا.

و« السَّالفةُ » صفحة العنق. وانفرادها كناية عن الموت.

و« بلّحوا » امتنعوا عليّ وتقاعدوا بي.

و« عَرضَ عَلَيْكُمْ خُطَةَ رُشْدٍ » أي طلب منكم طريقاً واضحاً في الهدى والاستقامة.

« الاجْتِيَاحُ » الاستئصال.

و« الأوباشُ والأوشَابُ » الأخلاط من الناس والرعاع.

و« خَليقاً » أي جديراً.

و« اللاَّتُ » صنم كانوا يعبدونه.

و« الـبَظْرُ» ما تقطعه الخافضة من الهِنة التي في فرج المرأة. كان هذا شتماً لهم يدور في ألسنتهم.

و« غُدَرُ » معدول عن غادر وهو بناء للمبالغة.

و« النُّخَامَةُ » البصقة من أقصى الحلق.

و« الوَضُوءُ » بفتح الواو، وهو الماءُ الذي يُتَوضّأ به.

و« مَا يُحَدُّونَ إليه النَّظَرَ » أي ما يملأون أعينهم منه هيبة واستحياء منه.

و« الفاجِرُ » المائل عن الحق المكذب به وكل انتصاب في شر فهو فجور.

و« قَاضَاهُمْ » أي صالحهم.

و« الضَّغطَةُ » القهر والضيق.

و« الرَّسْفُ » مشى المقيد في قيده.

« فَأَجْزِهُ لِى » بالزاد وبالراء. أى أجعله جائزاً غير ممنوع، أو فاجعله في حمايتى وحفظى.

و« الدَّنيةُ » القضية التي لا يُرضى بها ولا.

و« الـغَرْز » لكور الناقة كالركاب لسرج الفرس إلا أنه من جلد فإن كان من حديد أو خشب فهو ركاب.

و« عِصَمِ الـكَوافِرِ » جمع عصمة وهو ما يتمسك به؛ والكوافر جمع كافرة، والمراد بعصمها عقد نكاحها.

« وَيْلُ امه » كلمة يتعجب بها.

و« مِسعَرِ حَربٍ » أي موقدها، والمسعر الخشب الذي يوقد به النار.

و« سِيفُ البَحْرِ » جانبه وساحله، والله أعلم.

1. (4266)- *Urve İbnu Zübeyr, Misver İbnu Mahreme* ve *Mervan*'dan almış. *Misver* ve *Mervan* her ikisi de birbirlerinin sözünü tasdik etmişlerdir. Derler ki:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hedeybiye senesinde Medine' den çıktı. Yolda bir yerlere ulaşınca Aleyhissalâtu vesselâm:

"Hâlid İbnu'l-Velîd, Kureyş'e ait gözcülük yapan bir grup atlının başında olarak el-Gamîm'dedir, siz sağ tarafı takib edin!" dedi. Vallahi, Hâlid müslümanların varlığını sezemedi. Ne zaman ki müslüman askerlerin kaldırdığı toz bulutunu görünce, (müslümanların geldiğini) Kureyş'e haber vermek üzere hayvanını koşturarak gitti.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) yoluna devam etti. Seniyye nâm mevkiye gelindi. Oradan (devam edildiği takdirde) Kureyşlilerin blunduğu yere inmek mümkündü. Ama devesi orada ıhıverdi. Halk:

"Kalk, kalk, yürü, yürü!" dedi ise, deve kalkmamakta ısrar etti. Halk bu sefer:

"(Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın devesi) Kasvâ çöküp kaldı, Kasvâ çöküp kaldı!" dediler. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:

"Hayır! Kasvâ çöküp kalmadı. Onun böyle bir huyu da yok. Ancak onu, "Fil'i (Mekke'ye girmekten alıkoyan) Zât" durdurmuştur!" buyurdu. Sonra ilave etti:

"Nefsimi kudret eliyle tutan o Zât'a yemin olsun, (Kureyş, Mekke'de) Allah'ın haram kıldığı şeyelri tazim sadedinde her ne taviz isterlerse onlara vereceğim!" Sonra deveyi zorladı, deve sıçrayıp kalktı. Râvi dedi ki: Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kureyş tarafından saptı, suyu az olan Semed Kuyusunun yanına indi. Burası Hudeybiye mevkiinin en uç noktasında idi. (Mezkur kuyunun suyu azdı. Öyle ki) insanlar ondan suyu avuç avuç toplarlardı. Çok geçmeden suyu kurudu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a susuzluktan şikayette bulundular. Aleyhissalâtu vesselâm sadağından bir ok çıkardı, onu kuyuya koymalarını söyledi. Allah'a yemin olsun çok geçmeden, su coşmaya başladı ve ashab oradan ayrılıncaya kadar onlara yetecek kadar akmaya devam etti.

Onlar bu halde iken *Büdeyl İbnu Verka' el-Huzâ'î*(166) Huzâ'a kabilesinden bir grupla çıkageldi. Huzâ'alılar. (Mekke civarında tavattun etmiş bulunan) Tihâme kabileleri arasında Resulullah'ın sırdaşı ve dostu olagelmişlerdi. Dedi ki:

"Ben (Mekke'nin) Ka'b İbnu Lüeyy ve Âmir İbnu Lüeyy kabilelerini, bir çok Hudeybiye surlarının başına, beraberlerinde sütlü ve yavrulu develeri olduğu halde konaklıyorlar gördüm. Onlar seninle savaşacak, Beytullah'ı ziyaretine mâni olacak olmasınlar!

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* dedi ki:

"Biz kimseyle savaşa gelmedik. Biz sadece umre yapmaya geldik! Mamafih Harb Kureyş'in (iliğine işlemiş). Halbuki çok da zarar gördüler. Eğer onlar dilerse ben (onlarla sulh yapar) kendilerine müddet tanırım, onlar da benimle diğer insanların arasından çekilirler. Eğer ben öbürlerine galebe çalarsam, Kureyşliler de dilerlerse onlarla yapacağım sulha (kendi rızalarıyla) girerler. Şayet ben galebe çalamazsam (Kureyşliler benimle savaşmak zahmetinden kurtulup) rahata ererler. Şurası da var ki, eğer Kureyşliler bu teklifime itiraz ederlerse, ruhumu elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun, bu davam için, ölünceye kadar onlarla savaşacağım. O zaman Allah, bana olan emrini (gerçekleştirme hussundaki vaadini mutlaka) yerine getirecektir."

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu sözü üzerine Büdeyl:

166– Bahsin sonunda bur zât hakkında bilgi verilecek.

"Senin bu sözlerini Kureyş'e mutlaka duyuracağım!" dedi ve gitti. Kureyşlilere gelince:

"Ben, size şu adamın yanından geliyorum. O'nun bazı sözlerini işittik. Eğer dilerseniz size söyleriz" dedi. Onların serseri takımı:

"Ondan herhangi bir haber söylemene ihtiyacımız yok!" dedi ise de aklı başında olanlar:

"Hele şu işittiğini söyle! dediler. Büdeyl:

"Ben Muhammed'in şöyle şöyle söylediğini işittim!" diyerek Aleyhissalâtu vesselâm'ın söylediklerini bir bir nakletti. Bunun üzerine Urve İbnu Mes'ud kalkıp:

"Ey kavm! Siz benim babam değil misiniz?" dedi. Hepsi:

"Evet!" dediler.

"Benim hakkımda bir (itimatsızlığınız) ithamınız var mı?" dedi.

"Hayır!" dediler.

"Biliyorsunuz ki ben Ukaz halkını toptan sizin yardımınıza çağırmış, onlar yanaşmayınca ailem, çocuklarım ve bana itaat edenlerle kendim gelmiştim değil mi?" diye sordu.

(Kureyşliler), hep bir ağızdan buna da "evet" deyince Urve (bu tasdikleri aldıktan sonra):

"Bu adam size uygun bir şey teklif ediyor. Onu kabul edin ve benim ona (anlaşmak üzere) gitmeme izin verin!" dedi. Kureyşliler:

"Pekala git!" dediler. Urve, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a geldi, Onunla konuştu. Aleyhissalâtu vesselâm Büdeyl'e söylediklerine yakın şeyler söyledi. Urve bu esnada:

"Ey Muhammed! Kavminin kökünü kazıdığını farzedelim, (eline ne geçecek). Senden önce, Araplar'dan kavmini toptan helâk eden birini işittin mi? Durum aksi olursa (başınıza geleceği, Kureyş'in size neler yapacağını tahmin edebilirsin. Üstelik bu daha kavi bir ihtimal) zira ben, aranızda ileri gelenlerden bazı kimseler görüyorum, halktan toplanmış, seni terkedip kaçmaya mütemâyil kimseler de görüyorum" dedi. Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh) (onun bu sözüne dayanamayıp):

"(Halt etmişsin, git!) Lât putunun fercini yala![167] Demek biz Resulullah'ı terkedip yalnız bırakacakmışız ha!" diye (şiddetle çıkıştı). Urve:

167– *Lât, Kureyş* ve *Sakîf*'in tapındığı belli başlı putlardan biri idi. "Annenin bezrini yala" şeklinde sebbetmek, Cahiliye Araplarında bir küfür çeşidi idi.

"Bu da kim?" dedi. Kendisine onun Ebu Bekr olduğu söylendi. Urve: "Nefsimi elinde tutan Zâta yemin olsun! Eğer senin bende, henüz ödeyemediğim bir yardımın bulunmamış olsaydı ben sana (layık olduğun) cevabı verirdim" dedi. Ravi der ki: "Urve, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la konuşmaya devam etti. Her konuşmasında (cahiliye âdeti üzere) *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sakalından tutuyordu. Bu sırada Muğîre İbnu Şu'be, üzerinde miğfer, elinde kılıç *Aleyhissalâtu vesselâm'* ın yanında ayakta (muhafız gibi) bekliyordu. Urve, tutmak üzere, elini Resulullah'ın sakalına her uzatışında, kılıncın demiriyle eline vuruyor:

"Elini Resulullah'ın sakalından çek!" diyordu. Urve, (bir ara) başını kaldırıp ona baktı.

"Bu da kim?" dedi. Kendisine:

"Bu Muğîre İbnu Şube'dir!" dendi. Bunun üzerine Urve:

"Ey zâlim! Ben hâlâ senin (geçmişteki) gadr ve ihânetini ödemekle meşgul değil miyim?" dedi. (Onu bu söze sevkeden şey şu idi): "Cahiliyede Muğîre İbnu Şu'be bir grup kimse ile yolculuk yapmış, yolda arkadaşlarını öldürüp mallarını almıştı. Sonra gelip müslüman olmuş, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da: *"Müslüman olmanı kabul ediyorum, ancak malları kabul etmiyorum, (bu ihanet malıdır)"* demişti.(168)

Urve bu esnada göz ucuyla Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashabını tedkikten geçiriyordu. (Bilahare gördüklerini şöyle anlatacaktır):

"Vallahi (öylesine hürmet hiç görmedim). Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yere bir kerecik tükürmeye görsün, mutlaka onlardan bir adamın eline düşüyordu. Onu alıp yüzlerine, derilerine (teberrüken, bir tîyb gibi) sürüyorlardı. Bir şey söyleyecek olsa emrine hepsi birden koşuyordu. Abdest alacak olsa, abdest suyundan kapabilmek için nerdeyse (itişip-kakışıp) kavga ediyorlardı. Konuşsalar onun yanında seslerini kısıyorlardı. Saygıları sebebiyle O'na dikkatle bakamıyorlardı bile."

Urve arkadaşlarının yanına dönünce dedi ki:

"Ey kavm dinleyin! Vallahi ben muhtelif kıralların huzuruna çıktım.

168– Vâkidî'nin bir kıssasına göre, *Muğîre İbnu Şu'be* müslüman olmazdan önce, Sakîf'in Benî Mâlik kabilesinden 13 kişiyle Mısır Melîki Mukavkıs'ı ziyaret ederler. *Mukavkıs, Muğîre* dışında hepsine iltifatta bulunur, ikramlar yapar. Kendisine ayırım yapılmasına kızan Muğîre, dönüşte yol esnasında içip sarhoş olup uyuyan arkadaşlarını öldürür, mallarını gasbeder. Bu hadise, *Benî Mâlik'le Muğîre*'nin kabilesi olan el-Ahlâf'ın arasını açar. Amcası *Urve İbnu Mes'ud, Muğîre*'nin cinayetinin gerektirdiği 13 kişilik diyet ödeme cezasını üzerine alarak hadiseyi yatıştırır ve onu ödemeye çalışır. Urve bu hadiseye âtıf yapmaktadır.

Kisrâ'nın, Kayser'in, Necâşî'nin yanlarına girdim. Vallahi, Muhammed'in ashabının, Muhammed'e gösterdiği saygıya, hiç bir kralın ashabında rastlamadım. Vallahi tükürecek olsa mutlaka onlardan birinin eline düşüyor, bunu alıp yüzlerine bedenlerine sürüyorlar. Bir şeye emretse hesi birden koşuşuyorlar. Abdest alsa, abdest suyu(ndan kapmak) için nerdeyse kavga ediyorlar. Konuşsalar, onun yanında seslerini kısıyorlar. Ona hürmeten dikkatle yüzüne bakmıyorlar. Bu adam size makul bir teklifte bulunuyor, onu kabul edin!"

Urve'nin bu açıklaması üzerine, Benî Kinâne'den bir adam:

"Beni bırakın, ona bir de ben gideyim!" dedi. Ona da müsaade ettiler, "git!" dediler. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve ashabına yaklaşınca, Aleyhissalâtu vesselâm:

"İşte falan! Bu, hacc ve umre için ayrılan kurbanlık develere saygı gösteren bir kavimdendir. Kurbanlıklarınızı önüne salıverin görsün!" buyurdu. Ashab o zatı telbiyelerle karşıladı. Adam bu manzarayı görünce:

"Sübhanallah! Bu kimselere Beytullah'ın yolunu kapamak münasip düşmez!" dedi. Arkadaşlarının yanına dönünce:

"Ben kurbanlık develer gördüm, takıları boyunlarına takılmış, gerekli işâretler vurulmuş, onlara Beytullah'ı yasaklamayı uygun görmüyorum!" dedi. Onun kavminden Mikrez İbnu Hafs denen bir zat kalkıp:

"Bırakın, bir de ben gideyim! dedi. Ona da müsaade edip "git!" dediler.

Müslümanlara yaklaşınca, Aleyhissalâtu vesselâm:

"Bu gelen Mikrez'dir, fâcir birisidir" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la konuşmaya başladı. Onlar konuşurken Süheyl İbnu Amr çıkageldi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"İşiniz artık size kolaylaştırıldı, size Süheyl İbnu Amr geldi."

Resulullah'a:

"Gel! seninle aramızda bir antlaşma (metni) yazalım!" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* katibini çağırdı ve emretti:

"Yaz Bismillahirrahmanirrahim."

Süheyl itiraz etti:

"Rahmân ne demek? Vallahi onun ne olduğunu bilmiyorum. Fakat: Bismikallahümme yaz, vaktiyle senin de yazdığın gibi" dedi.

Müslümanlar da ona itiraz ettiler:

"Biz onu değil, bismillahirrahmanirrahîm'i yazarız!" dediler.

Ama Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* emreder:

"Bismikallahümme yaz! ve devam et: "Bu Allah Resulü ve Süheyl'in üzerinde mutabık kaldıkları hususlardır."

Süheyl yine itiraz eder:

"Vallahi, eğer bilsek ki sen Allah'ın Resulüsün sana Beytullah'ı kapamazdık, seninle savaşmazdık da. Şöyle yaz: Muhammed İbni Abdillah."

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Vallahi siz beni tekzib etseniz de ben kesinlikle Allah'ın Resûlüyüm. Bununla beraber, Muhammed İbni Abdillah yaz!" buyurur ve devam eder:

"Bizimle Beytullah arasından çekilmeniz ve onu tavaf etmemiz şartıyla."

Süheyl itiraz eder:

"Vallahi hayır. (Biz size bu yıl tavafa izin versek), Araplar "bizim âniden emrivâkiye geldiğimiz" hususunda dedikodu yapar. Ancak ziyâreti gelecek yıl yapacaksınız" der. Böyle yazılır. Süheyl ilâve eder:

"Senin dinine de girse, bizden hiç bir erkeğin sana gelmemesi, gelirse iâde etmen şartıyla."

Müslümanlar bu şarta itiraz ederek:

"Sübhânallah! Bize iltica eden bir müslüman, müşriklere nasıl iâde edilir?" derler. Bu halde iken *Ebu Cendel İbnu Süheyl İbni Amr* zincirleri arasında seke seke geldi. Mekke'nin aşağısındaki hapsedildiği yerden kaçmış, kendini müslümanların arasına atmıştı.

Süheyl:

"Ey Muhammed, bu seninle üzerine anlaştığınız maddelerin ilk uygulaması olacak, bunu bana iade edeceksin!" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Biz henüz anlaşmayı yazıp bitirmedik" buyurdu. Süheyl:

"Öyleyse, vallahi ben seninle hiç bir madde üzerine sulh yapamam!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Öyleyse şu Ebu Cendel'i bana bağışla da imza et!" buyurdu. Fakat Süheyl:

"Asla ben bunu sana bağışlamam" diye direndi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Hayır, hatırım için yap!" ricasında bulundu. Süheyl direndi:

"Asla yapmam!"

Mikrez İbnu Hafs atılıp:

"Biz onu sana müsaade ettik!" dedi. (Ancak imza yetkisine sahip olmadığı için Süheyl onu dinlemedi. Ebu Cendel teslim edilecekti). Ebu Cendel (radıyallahu anh):

"Ey müslümanlar, (nasıl olur?) Ben size müslüman olarak sığınmışım. Beni müşriklere teslim mi ediyorsunuz? Bana yaptıklarını görmüyor musunuz?" dedi. Ebu Cendel'e Allah yolunda çok işkenceler yapılmıştı.

Ömer İbnu'l-Hattab der ki: "(O gün, bu cereyan eden hadiseleri çok alçaltıcı bularak) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelip:

"Sen Allah'ın hak peygamberi değil misin?" dedim.

"Evet!" dedi.

"Biz hak üzere, düşmanlarımız da bâtıl üzere değiller mi?" dedim.

"Evet" dedi.

"Öyleyse biz niye dinimiz uğrunda alçaklığı kabul ediyoruz" dedim.

"Ben Resulullah'ım; (bu anlaşmayı imzalamakla) Allah'a âsi olmuş da değilim. Allah yardımcımızdır!" dedi.

"Sen, bize (Medine'den çıkarken) Beytullah'a gideceğiz, onu tavaf edeceğiz demedin mi?" dedim.

"Pek tabii, ama, sana bu yıl gideceksin dedim mi?" dedi.

"Hayır!" dedim.

"Sen mutlaka onu tavaf etmeye geleceksin!" buyurdu. Ben Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh)'a geldim. "Ey Ebu Bekr! Bu adam Allah'ın hak peygamberi değil mi?" dedim.

"Elbette hak peygamberi!" dedi.

"Biz hak, düşmanlarımız da bâtıl üzere değiller mi?" dedim.

"Elbette (onlar bâtıl, biz hak üzereyiz)" dedi.

"Öyleyse, niye dinimiz için alçaklığı kabul ediyoruz?" dedim.

"Be adam! O Allah'ın Resûlüdür. (Bunu kabul etmekle) Rabbine isyan etmiş olmayacak da. Allah onun yardımcısıdır. Şu halde sen O'nun emrine sarıl. Allah'a yemin ederim o hak üzeredir!" dedi.

"O bize: *"Kabe'ye gideceğiz, onu tavaf edeceğiz!"* demiyor muydu?" dedim.

"Evet ama, sana bu yıl gideceksin dedi mi?" dedi.

"Hayır!" dedim.

"Sen ona gidecek, onu tavaf edeceksin!" dedi.

(Hadisi rivayet eden Zührî) der ki: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) dedi ki: "(O günki nezaketsiz çıkışımın günahını affettirmek için nice amellerde bulundum."

Anlaşmayı yazma işinden çıkınca, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ashabına:

"Kalkın kurbanlarınızı kesin, sonra da traş olun!" buyurdu. Ancak (müşriklerle yapılan bu antlaşmadan hiç kimse memnun değildi. Bu sebeple) kimse kalkamadı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* emrini üç kere tekrar etti. Yine kalkan olmayınca Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)' nın çadırına girdi. Ona halktan mâruz kaldığı bu hali anlattı. O, kendisine:

"Ey Allah'ın Resulü! Bunu (yani halkın kurbanını kesip, traşını olmasını) istiyor musun? Öyleyse çık, Ashab'tan hiçbiriyle konuşma, deveni kes, berberini çağır, seni traş etsin!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm kalktı, hiç kimse ile konuşmadan bunların hepsini yaptı: Devesini kesti, berberini çağırdı, traş oldu.

Ashab bunları görünce kalktılar kurbanlarını kestiler, birbirlerini traş ettiler. Ancak, bu sırada gam ve kederden birbirlerini öldüreyazdılar. Sonra bazı mü'mîne kadınlar (Mekkelilerden kaçarak) geldiler. Allah Teâlâ Hazretleri, (onların geri verilmemesi için) şu âyeti indirdi: **"Ey iman edenler, (kendi ifadelerince) mü'mîne kadınlar muhâcir olarak geldikleri zaman onları imtihan edin. Allah onların imanlarını iyi bilendir ya, fakat siz de mü'mine kadınlar olduklarına kail olursanız onları kâfirlere geri vermeyin. Bunlar onlara helal değildir. Onlar da bunlara helal olmazlar. (Kâfir zevcelerinin bu kadınlara) sarfettikleri (mehri) onlara (kafirlere) verin. Sizin onları nikâhla almanızda, mehirlerini verdiğiniz takdirde, üzerinize bir günah yoktur..."** (Mümtehine 10).

Hz. Ömer, âyet üzerine o gün cahiliye devrinde evlendiği iki hanımını boşadı. Birini *Hz. Muaviye İbnu Ebû Süfyan* nikahladı, diğerini de Safvân İbnu Ümeyye.

Sonra *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* Medine'ye döndü. Kureyş'ten Ebu Basîr müslüman olarak Medine'ye iltica etti. Mekkeliler onu almak üzere arkasından iki adam gönderdiler.

"(Antlaşmada) bize verdiğin söz var, onu teslim et!" dediler. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* derhal onu onlara teslim etti. Bunlar Ebu Basîr'i alıp gittiler. Yolda Zülhuleyfe nâm mevkiye gelince, (azıkları olan) hurmadan yemek üzere konakladılar. Ebu Basîr onlardan birine: "Vallahi şu kılıncı çok güzel görüyorum!" dedi. O, hemen kınından sıyırıp:

"Doğru! Vallahi pek hârika! Onunla ne tecrübelerim var!" dedi. Ebu Basîr:

"Hele bir göster, daha yakından bakayım!" deyip kaptığıyla adama vurup öldürdü. Öbürü kaçıp Medine'ye geldi, koşarak Mescid'e girdi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu görünce (yanındakilere):

"Bu adam her halde bir korku geçirmiş" dedi. Adam *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelince:

"Vallahi arkadaşım öldürüldü! Beni de öldürecek!" dedi. Ebu Basîr (radıyallahu anh) da geldi.

"Ey Allah'ın Resulü! Allah senin zimmetini (taahhüdünü) yerine getirdi, beni onlara iade ettin. Allah beni onlardan tekrar kurtardı" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Harbi kızıştıranın anası ağlar. Keşke ona bir kişi daha olsa!" cevabını verir. Ebu Basîr bu sözü işitince anlar ki, Aleyhissalâtu vesselâm onu yine iade edecek. Hemen oradan çıkıp deniz kenarına gelir [İs denen bir yere yerleşir].

Mekkelilerin elinden Ebu Cendel İbnu Suheyl de kurtulup Ebu Basîr'e iltihak eder. Derken Kureyş'ten müslüman olan herkes Ebu Basîr'e katılmaya başlar. Kısa zamanda orada bir grup teşekkül eder. Allah'a yemin olsun. Kureyş'ten Şam'a gitmek üzere bir kervanın haberini aldılar mı, ona saldırıp adamları öldürüyor, mallarına da el koyuyorlardı.

Kureyş Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a elçi gönderip, Allah'ın adını ve aralarındaki akrabalık bağlarını hatırlatarak, Mekke'den geleceklerin emniyette olacağını, yeter ki Ebu Basîr ve arkadaşlarının yaptığı baskınların önlenmesini rica ettiler. [Bazı rivayette, bunu temin için Medine'ye bizzat Ebu Süfyan'ın geldiği belirtilir.] Resulullah da onları Medine'ye çağırdı. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu: **"O size Mekke'nin karnında (hududu içinde), onlara karşı muzaffer kıldıktan sonra, onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan çekendi. Allah ne yaparsanız hakkıyla görücüdür. Onlar, küfreden, sizi Mescid-i Haram'dan ve alıkonulmuş hediyelerin mahalline ulaşmasından men edenlerdir. Eğer (Mekke'de) kendilerini henüz tanıma-dığı-**

nız mü'min erkeklerle mü'min kadınları bilmeyerek çiğneyip de o yüzden size bir vebal isabet edecek olmasaydı (Allah size fetih için elbette izin verirdi). (Bunu) kimi dilerse, onu rahmetine kavuşturmak için (yaptı). Eğer onlar seçilip ayrılmış olsalardı biz onlardan küfredenleri muhakkak elem verici bir azaba giriftar etmiştik bile. O küfredenler kalplerine o taassubu, o cahillik taassubunu yerleştirdiği sırada idi ki hemen Allah, Resulünün ve mü'minlerin üzerine kuvve-i maneviyesini indirdi, onları takva sözü üzerinde durdurdu. Onlar da buna çok layık ve buna ehil idiler. Allah her şeyi hakkıyla bilendir."(Feth 24-26).[169] [Buharî, Şurût 15, 1, Hacc 106, Muhsar 3, Megâzî 35, Tefsir, Mümtahine 2; Ebu Dâvud, Cihad 168, (2765, 2766), Sünnet 9, (4655).]

4267 ٢– وعن علي رضي الله عنه قال: [خرجَ عُبْدَانٌ إلى رسُولِ الله ﷺ يومَ الحُدَيبيةِ قَبْلَ الصُّلْحِ فكتبَ إليه مواليهم يقولون: يا محمّدُ والله ما خرجوا إليك رغبةً في دينك، وإنّما هربوا من الرِّقّ. فقال ناسٌ: ردَّهم إليهم. فغضبَ رسولُ الله ﷺ من ذلك وقال: ما أراكم تنتهون يا معشرَ قريشٍ حتّى يبعثَ الله عليكم من يضربُ رقابكم، وأبى أنْ يردَّهم. وقال: هم عُتقاءُ الله تعالى من النّار]. أخرجه أبو داود والترمذي.

2. (4267)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hudeybiye günü bir grup köle, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sulhtan önce gelmişti. Efendileri *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Ey Muhammed, onlar senin yanına, dinine iştiyak göstererek gelmiş değiller, kölelikten kaçtılar" diye mektup yazdılar. (Ashabdan bazı) kimseler de:

"[Doğru söylüyorlar], onları sahiplerine geri ver!" dediler. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (şeriat bu çeşit sığınan müslümanları hürler olarak kabul edip himaye vermeye hükmettiği halde müslümanların müşrik dostlarının: "Bunlar din için değil, hürriyet için sana geldiler" şeklindeki tahkiki mümkin olmayan aldatıcı sözlerini esas alıp geri göndermelerini teklif etmelerine) öfkelenip:

"Ey Kureyşliler, öyle zannediyorum ki, siz böyle hükmederek, Al-

169– Bu rivayete göre, mezkur âyetler, Ebu Basîr hadisesiyle ilgili olarak nâzil olmuş gözükmektedir. Halbuki 788 numaralı hadiste açıklandığı üzere (3. cilt s. 131), Resulullah'a âni baskın yapmak için gelen 40 veya 50 kişilik bir müşrik grubunun yakalanması üzerine inmiştir.

lah'ın, boyunlarınızı vuracak birini göndermesini bekliyorsunuz!" **dedi ve köleleri iade etmekten imtina etti ve:**

"Onlar aziz ve celil olan Allah'ın âzadlılarıdır!" **buyurdu."** [Ebu Dâvud, Cihad 136, (2700); Tirmizî, Menâkıb, Hz. Ali'nin menâkıbı, (3716).]

4268 ٣- وعن سلمة بن الأكوع رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قَدِمْنَا الْحُدَيْبِيَةَ مَعَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ وَنَحْنُ أَرْبَعَ عَشْرَةَ مِائَةً وَعَلَيْهَا خَمْسُونَ شَاةً لاَ تُرْوِيهَا. قَالَ: فَقَعَدَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَلَى جَبَا الرَّكِيَّةِ. فَأَمَّا دَعَا وَإِمَّا بَصَقَ فِيهَا فَجَاشَتْ. فَسَقَيْنَا وَاسْتَقَيْنَا. قَالَ: ثُمَّ إِنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ دَعَانَا لِلْبَيْعَةِ فِي أَصْلِ الشَّجَرَةِ. قَالَ: فَبَايَعْتُهُ فِي أَوَّلِ النَّاسِ ثُمَّ بَايَعَ وَبَايَعَ حَتَّى إِذَا كَانَ فِي وَسَطِ النَّاسِ قَالَ: بَايِعْ يَا سَلَمَةُ. قُلْتُ: قَدْ بَايَعْتُكَ يَا رَسُولَ اللّهِ فِي أَوَّلِ النَّاسِ. قَالَ: وَأَيْضاً، وَرَآنِي رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَزِلاً يَعْنِي لَيْسَ مَعَهُ سِلاَحٌ فَأَعْطَانِي رَسُولُ اللّهِ ﷺ حَجَفَةً أَوْ دَرَقَةً، ثُمَّ بَايَعَ حَتَّى إِذَا كَانَ فِي آخِرِ النَّاسِ قَالَ: أَلاَ تُبَايِعُنِي يَا سَلَمَةُ؟ قَالَ قُلْتُ: قَدْ بَايَعْتُكَ يَا رَسُولَ اللّهِ فِي أَوَّلِ النَّاسِ وَفِي أَوْسَطِ النَّاسِ. قَالَ: وَأَيْضاً فَبَايَعْتُهُ الثَّالِثَةَ. ثُمَّ قَالَ لِي: يَا سَلَمَةُ أَيْنَ حَجَفَتُكَ أَوْ دَرَقَتُكَ الَّتِي أَعْطَيْتُكَ؟ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللّهِ، لَقِيَنِي عَمِّي عَامِرٌ عَزِلاً فَأَعْطَيْتُهُ إِيَّاهَا. فَضَحِكَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ وَقَالَ: إِنَّكَ كَالَّذِي قَالَ الأَوَّلُ: اللَّهُمَّ ابْغِنِي حَبِيباً هُوَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ نَفْسِي. ثُمَّ إِنَّ الْمُشْرِكِينَ رَاسَلُونَا الصُّلْحَ حَتَّى مَشَىٰ بَعْضُنَا فِي بَعْضٍ وَاصْطَلَحْنَا. قَالَ: وَكُنْتُ تَبِيعاً لِطَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِاللّهِ رَضِيَ اللّهُ عَنْه، أَسْقِي فَرَسَهُ وَأَحُسُّهُ وَأَخْدُمُهُ وَآكُلُ مِنْ طَعَامِهِ، وَتَرَكْتُ أَهْلِي وَمَالِي مُهَاجِراً إِلَى اللّهِ وَرَسُولِهِ ﷺ قَالَ: فَلَمَّا اصْطَلَحْنَا نَحْنُ وَأَهْلُ مَكَّةَ، وَاخْتَلَطَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ، أَتَيْتُ شَجَرَةً فَكَسَحْتُ شَوْكَهَا فَاضْطَجَعْتُ فِي أَصْلِهَا. قَالَ: فَأَتَانِي أَرْبَعَةٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ مِنْ أَهْلِ مَكَّةَ. فَجَعَلُوا يَقَعُونَ فِي رَسُولِ اللّهِ ﷺ فَأَبْغَضْتُهُمْ. فَتَحَوَّلْتُ إِلَى شَجَرَةٍ أُخْرَىٰ، وَعَلَّقُوا سِلاَحَهُمْ وَاضْطَجَعُوا. فَبَيْنَمَا هُمْ كَذَلِكَ إِذْ نَادَى مُنَادٍ مِنْ أَسْفَلِ الْوَادِي: يَا لَلْمُهَاجِرِينَ؟ قُتِلَ ابْنُ زُنَيْمٍ. فَاخْتَرَطْتُ سَيْفِي ثُمَّ شَدَدْتُ عَلَى أُولَئِكَ الأَرْبَعَةِ وَهُمْ

رُقُودٌ. فَأَخَذْتُ سِلاَحَهُمْ فَجَعَلْتُهُ ضِغْثاً فِى يَدِى: ثُمَّ قُلْتُ: وَالَّذِى كَرَّمَ وَجْهَ مُحَمَّدٍ ﷺ لاَ يَرْفَعُ أَحَدٌ مِنْكُمْ رَأْسَهُ إلاَّ ضَرَبْتُ الَّذِى فِيهِ عَيْنَاهُ. قَالَ: فَجِئْتُ بِهِمْ أَسُوقُهُمْ إلَى رَسُولِ اللّهِ ﷺ، وَجَاءَ عَمِّي عَامِرٌ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ بِرَجُلٍ مِنَ الْعَبَلاَتِ يُقَالُ لَهُ مِكْرَزٌ يَقُودُهُ إلَى رَسُولِ اللّهِ ﷺ عَلَى فَرَسٍ مُجَفَّفٍ فِي سَبْعِينَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ. فَنَظَرَ إلَيْهِمْ. فَقَالَ: دَعُوهُمْ يَكُنْ لَهُمْ بَدْءُ الْفُجُورِ وَثِنَاهُ، فَعَفَا عَنْهُمْ. فَأَنْزَلَ اللّهُ عَزَّ وَجَلَّ: وَهُوَ الَّذِى كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ الآيَةَ كُلَّهَا. قَالَ: ثُمَّ خَرَجْنَا رَاجِعِينَ إلَى الْمَدِينَةِ فَنَزَلْنَا مَنْزِلاً بَيْنَنَا وَبَيْنَ بَنِى لِحْيَانَ جَبَلٌ: وَهُمْ الْمُشْرِكُونَ فَاسْتَغْفَرَ ﷺ لِمَنْ رَقَى هَذَا الْجَبَلَ اللَّيْلَةَ. كَأَنَّهُ طَلِيعَةٌ لِلنَّبِيِّ ﷺ. قَالَ سَلَمَةُ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ: فَرَقِيتُ تِلْكَ اللَّيْلَةَ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلاَثاً. ثُمَّ قَدِمْنَا الْمَدِينَةَ فَبَعَثَ ﷺ بِظَهْرِهِ مَعَ رَبَاحٍ غُلاَمِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ وَأَنَا مَعَهُ، وَخَرَجْتُ مَعَهُ بِفَرَسِ طَلْحَةَ ابْنِ عُبَيْدِاللّهِ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ أُنَدِّيهِ مَعَ الظَّهْرِ فَلَمَّا أَصْبَحْنَا إذَا عَبْدُ الرَّحْمٰنِ الْفَزَارِىُّ قَدْ أَغَارَ عَلَى ظَهْرِ النَّبِيِّ ﷺ فَاسْتَاقَهُ أَجْمَعَ وَقَتَلَ رَاعِيَهُ. فَقُلْتُ: يَا رَبَاحُ خُذْ هَذَا الْفَرَسَ فَأَبْلِغْهُ طَلْحَةَ بْنَ عُبَيْدِاللّهِ وَأَخْبِرْ رَسُولَ اللّهِ ﷺ أَنَّ الْمُشْرِكِينَ قَدْ أَغَارُوا عَلَى سَرْحِهِ. ثُمَّ قُمْتُ عَلَى أَكَمَةٍ فَاسْتَقْبَلْتُ الْمَدِينَةَ. فَنَادَيْتُ ثَلاَثاً، يَا صَبَاحَاه. ثُمَّ خَرَجْتُ فِى أَثَرِ الْقَوْمِ أَرْمِيهِمْ بِالنَّبْلِ وَأَرْتَجِزُ أَقُولُ:

أَنَا ابْنُ الأَكْوَعِ وَالْيَوْمُ يَوْمُ الرُّضَّعِ

فَأَلْحَقُ رَجُلاً مِنْهُمْ فَأَصُكُّ سَهْماً فِي رَحْلِهِ حَتّى خَلَصَ نَصْلُ السَّهْمِ إلَى كَتِفِهِ. فَقُلْتُ: خُذْهَا،

وَأَنَا ابْنُ الأَكْوَعِ وَالْيَوْمُ يَوْمُ الرُّضَّعِ

فَوَاللّهِ مَا زِلْتُ أَرْمِيهِمْ وَأَعْقِرُ بِهِمْ فَإِذَا رَجَعَ إلَيَّ فَارِسٌ أَتَيْتُ شَجَرَةً فَجَلَسْتُ فِى أَصْلِهَا. ثُمَّ رَمَيْتُهُ حَتّى إذَا تَضَايَقَ الْجَبَلُ فَدَخَلُوا فِى تَضَايُقِهِ عَلَوْتُ الْجَبَلَ فَجَعَلْتُ

أَرْمِيهِمْ بِالْحِجَارَةِ. فَمَا زِلْتُ كَذَلِكَ أَتْبَعُهُمْ حَتَّى مَا خَلَقَ اللهُ مِنْ بَعِيرٍ مِنْ ظَهْرِ رَسُولِ اللهِ ﷺ إِلاَّ خَلَّفْتُهُ وَرَاءَ ظَهْرِي وَخَلَّوْا بَيْنِي وَبَيْنَهُ ثُمَّ اتَّبَعْتُهُمْ أَرْمِيهِمْ حَتَّى أَلْقَوْا أَكْثَرَ مِنْ ثَلاَثِينَ بُرْدَةً وَثَلاَثِينَ رُمْحاً يَسْتَخِفُّونَ، وَلاَ يَطْرَحُونَ شَيْئاً إِلاَّ جَعَلْتُ عَلَيْهِ آرَاماً مِنَ الْحِجَارَةِ لِيَعْرِفَهَا رَسُولُ اللهِ ﷺ وَأَصْحَابُهُ حَتَّى أَتَوْا مُتَضَايِقاً مِنْ ثَنِيَّةٍ. فَإِذَاهُمْ قَدْ أَتَاهُمْ فُلاَنُ بْنُ بَدْرٍ الْفَزَارِيُّ فَجَلَسُوا يَتَضَحَّوْنَ يَعْنِي يَتَغَدَّوْنَ وَجَلَسْتُ عَلَى رَأْسِ قَرْنٍ. قَالَ الْفَزَارِيُّ: مَا هَذَا الَّذِي أَرَى؟ فَقَالُوا لَهُ: لَقِينَا مِنْ هَذَا الْبَرْحِ، وَاللهِ مَا فَرَقْنَا مُنْذُ غَلَسٍ يَرْمِينَا حَتَّى انْتَزَعَ كُلَّ شَيْءٍ فِي أَيْدِينَا. قَالَ: فَلْيَقُمْ إِلَيْهِ نَفَرٌ مِنْكُمْ أَرْبَعَةٌ. قَالَ: فَصَعِدَ إِلَيَّ مِنْهُمْ أَرْبَعَةٌ فِي الْجَبَلِ فَلَمَّا أَمْكَنُونِي مِنَ الْكَلاَمِ، قُلْتُ لَهُمْ: تَعْرِفُونَنِي؟ قَالُوا: لاَ. وَمَنْ أَنْتَ. قُلْتُ: أَنَا سَلَمَةُ بْنُ الأَكْوَعِ، وَالَّذِي كَرَّمَ وَجْهَ مُحَمَّدٍ ﷺ لاَ أَطْلُبُ رَجُلاً مِنْكُمْ إِلاَّ أَدْرَكْتُهُ، وَلاَ يَطْلُبُنِي رَجُلٌ مِنْكُمْ فَيُدْرِكَنِي. قَالَ أَحَدُهُمْ: أَنَا أَظُنُّ. قَالَ: فَرَجَعُوا فَمَا بَرِحْتُ مَكَانِي حَتَّى رَأَيْتُ فَوَارِسَ رَسُولِ اللهِ ﷺ يَتَخَلَّلُونَ الشَّجَرَ. فَإِذَا أَوَّلُهُمُ الأَخْرَمُ الأَسَدِيُّ عَلَى أَثَرِهِ أَبُو مِقْدَادٍ الأَنْصَارِيُّ، وَعَلَى أَثَرِهِ الْمِقْدَادُ بْنُ الأَسْوَدِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ. فَأَخَذْتُ بِعِنَانِ الأَخْرَامِ قَالَ: فَوَلَّوْا مُدْبِرِينَ. فَقُلْتُ: يَا أَخْرَمُ احْذَرْهُمْ لاَ يَقْتَطِعُوكَ، حَتَّى تَلْحَقَ رَسُولَ اللهِ ﷺ وَأَصْحَابَهُ. فَقَالَ: يَا سَلَمَةُ إِنْ كُنْتَ تُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ، وَتَعْلَمُ أَنَّ الْجَنَّةَ حَقٌّ وَالنَّارَ حَقٌّ فَلاَ تَحُلْ بَيْنِي وَبَيْنَ الشَّهَادَةِ. قَالَ: فَخَلَّيْتُهُ فَالْتَقَى هُوَ وَعَبْدُالرَّحْمٰنِ فَعَقَرَ بِعَبْدِالرَّحْمٰنِ فَرَسَهُ وَطَعَنَهُ عَبْدُالرَّحْمٰنِ فَقَتَلَهُ، وَتَحَوَّلَ عَلَى فَرَسِهِ وَلَحِقَ أَبُو قَتَادَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَارِسُ رَسُولِ اللهِ ﷺ بِعَبْدِ الرَّحْمٰنِ فَطَعَنَهُ فَقَتَلَهُ. فَوَالَّذِي كَرَّمَ وَجْهَ مُحَمَّدٍ لَتَبِعْتُهُمْ أَعْدُو عَلَى رِجْلَيَّ مَا أَرَى وَرَائِي مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَلاَ غُبَارَهُمْ شَيْئاً. حَتَّى عَدَلُوا قَبْلَ غُرُوبِ الشَّمْسِ إِلَى شِعْبٍ فِيهِ مَاءٌ يُقَالُ لَهُ ذُو قَرَدٍ لِيَشْرَبُوا مِنْهُ وَهُمْ عِطَاشٌ. فَنَظَرُوا إِلَيَّ أَعْدُو وَرَاءَهُمْ

فَحَلَّيْتُهُمْ عَنْهُ فَمَا ذَاقُوا مِنْهُ قَطْرَةً. فَخَرَجُوا يَشْتَدُّونَ فِي ثَنِيَّةٍ. قَالَ: فَأَعْدُو فَأَلْحَقُ رَجُلاً مِنْهُمْ فَأَصُكُّهُ بِسَهْمٍ فِي نُغْضِ كَتِفِهِ. فَقُلْتُ: خُذْهَا، وَأَنَا ابْنُ الأَكْوَعِ وَالْيَوْمُ يَوْمُ الرُّضَّعِ. فَقَالَ: يَاثَكِلَتْهُ أُمُّهُ أَكْوَعُهُ بُكْرَةَ. قُلْتُ: نَعَمْ يَا عَدُوَّ نَفْسِهِ. أَكْوَعُكَ بُكْرَةَ، وَأَرْدَوْا فَرَسَيْنِ عَلَى الثَّنِيَّةِ فَجِئْتُ بِهِمَا أَسُوقُهُمَا إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ. قَالَ: وَلَحِقَنِي عَمِّي عَامِرُ بْنُ الأَكْوَعِ بِسَطِيحَةٍ فِيهَا مَذْقَةٌ مِنْ لَبَنٍ وَسَطِيحَةٍ فِيهَا مَاءٌ. فَتَوَضَّأْتُ وَشَرِبْتُ. ثُمَّ أَتَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ وَهُوَ عَلَى الْمَاءِ الَّذِي حَلَّيْتُهُمْ عَنْهُ فَإِذَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ قَدْ أَخَذَ تِلْكَ الإِبِلَ وَكُلَّ شَيْءٍ اسْتَنْقَذْتُهُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَكُلَّ رُمْحٍ وَبُرْدَةٍ. وَإِذَا بِلاَلٌ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ نَحَرَ نَاقَةً مِنْ تِلْكَ الإِبِلِ الَّتِي اسْتَنْقَذْتُ. فَإِذَا هُوَ يَشْوِي لِرَسُولِ اللّٰهِ ﷺ مِنْ كَبِدِهَا وَسَنَامِهَا. قَالَ: فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ خَلِّنِي فَأَنْتَخِبَ مِنَ الْقَوْمِ مِائَةَ رَجُلٍ فَأَتْبَعَ الْقَوْمَ، فَلاَ يَبْقَى مِنْهُمْ مُخْبِرٌ إِلاَّ قَتَلْتُهُ فَضَحِكَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ حَتَّى بَدَتْ نَوَاجِذُهُ فِي ضَوْءِ النَّهَارِ. وَقَالَ: يَا سَلَمَةُ أَتُرَاكَ كُنْتَ فَاعِلاً. قُلْتُ: نَعَمْ، وَالَّذِي أَكْرَمَكَ. قَالَ: إِنَّهُمُ الآنَ لَيُقْرَوْنَ فِي أَرْضِ غَطَفَانَ. فَجَاءَ رَجُلٌ مِنْ غَطَفَانَ فَقَالَ: نَحَرَ لَهُمْ فُلاَنٌ جَزُوراً. فَلَمَّا كَشَفُوا جِلْدَهَا رَأَوْا غُبَاراً. فَقَالُوا: أَتَاكُمُ الْقَوْمُ فَخَرَجُوا هَارِبِينَ. قَالَ: فَلَمَّا أَصْبَحْنَا قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ كَانَ خَيْرَ فُرْسَانِنَا الْيَوْمَ أَبُو قَتَادَةَ. وَخَيْرَ رَجَّالَتِنَا سَلَمَةُ. ثُمَّ أَعْطَانِي رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ سَهْمَيْنِ سَهْمَ الْفَارِسِ، وَسَهْمَ الرَّاجِلِ، جَمَعَهُمَا لِي جَمِيعاً. ثُمَّ أَرْدَفَنِي رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ وَرَاءَهُ عَلَى الْعَضْبَاءِ رَاجِعِينَ إِلَى الْمَدِينَةِ. قَالَ: فَبَيْنَمَا نَحْنُ نَسِيرُ وَكَانَ رَجُلٌ مِنَ الأَنْصَارِ لاَ يُسْبَقُ شَدّاً. فَجَعَلَ يَقُولُ: أَلاَ مُسَابِقٌ إِلَى الْمَدِينَةِ! هَلْ مِنْ مُسَابِقٍ؟ فَجَعَلَ يُعِدُ ذَلِكَ. فَلَمَّا سَمِعْتُ كَلاَمَهُ قُلْتُ: أَمَا تُكْرِمُ كَرِيماً وَلاَ تَهَابُ شَرِيفاً؟ قَالَ: لاَ إِلاَّ أَنْ يَكُونَ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ. قَالَ: فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ: بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي، ذَرْنِي فَلأُسَابِقَ الرَّجُلَ. قَالَ: إِنْ شِئْتَ. قَالَ: فَقُلْتُ أَذْهَبُ إِلَيْكَ، فَثَنَيْتُ رِجْلَيَّ فَطَفَرْتُ

فَعَدَوْتُ فَرَبَطْتُ عَلَيْهِ شَرَفاً أَوْ شَرَفَيْنِ أَسْتَبْقِي نَفَسِي. ثُمَّ عَدَوْتُ فِي أَثَرِهِ فَرَبَطْتُ عَلَيْهِ شَرَفاً أَوْ شَرَفَيْنِ. ثُمَّ إِنِّي رَفَعْتُ حَتَّى أَلْحَقَهُ فَأَصُكُّهُ بَيْنَ كَتِفَيْهِ. قَالَ: فَقُلْتُ قَدْ سُبِقْتُ وَاللهِ. قَالَ: أَنَا أَظُنُّ. فَسَبَقْتُهُ إِلَى الْمَدِينَةِ فَوَاللهِ مَا لَبِثْنَا إِلاَّ ثَلاَثَ لَيَالٍ حَتَّى خَرَجْنَا إِلَى خَيْبَرَ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَجَعَلَ عَمِّي عَامِرُ الأَكْوَعِ يَرْتَجِزُ بِالْقَوْمِ وَيَقُولُ:

وَاللهِ لَوْلاَ اللهُ مَا اهْتَدَيْنَا ... وَلاَ تَصَدَّقْنَا وَلاَ صَلَّيْنَا

وَنَحْنُ عَنْ فَضْلِكَ مَا اسْتَغْنَيْنَا ... فَثَبِّتِ الأَقْدَامَ إِنْ لاَقَيْنَا

وَأَنْزِلَنْ سَكِينَةً عَلَيْنَا

فَقَالَ ﷺ: مَنْ هذَا السَّابِقُ؟ قَالَ: أَنَا عَامِرُ بْنُ الأَكْوَعِ. قَالَ: غَفَرَ لَكَ يَا عَامِرُ، وَمَا اسْتَغْفَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لِرَجُلٍ يَخُصُّهُ إِلاَّ اسْتُشْهِدَ. قَالَ: فَنَادَى عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ؛ وَهُوَ عَلَى جَمَلٍ لَهُ: يَا رَسُولَ اللهِ لَوْلاَ أَمْتَعْتَنَا بِعَامِرٍ؟ فَلَمَّا قَدِمَ خَيْبَرَ خَرَجَ مَلِكُهُمْ مَرْحَبٌ يَخْطِرُ بِسَيْفِهِ يَقُولُ:

قَدْ عَلِمَتْ خَيْبَرُ أَنِّي مَرْحَبُ ... شَاكِي السِّلاَحِ بَطَلٌ مُجَرَّبُ

إِذَا الْحُرُوبُ أَقْبَلَتْ تَلَهَّبُ

فَتَقَدَّمَ إِلَيْهِ عَمِّي عَامِرٌ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، فَقَالَ:

قَدْ عَلِمَتْ خَيْبَرُ أَنِّي عَامِرُ ... شَاكِي السِّلاَحِ بَطَلٌ مُغَامِرُ

فَاخْتَلَفَا ضَرْبَتَيْنِ فَوَقَعَ سَيْفُ مَرْحَبٍ فِي تُرْسِ عَمِّي عَامِرٍ وَذَهَبَ عَامِرٌ يَسْفُلُ لَهُ فَرَجَعَ سَيْفُهُ عَلَى نَفْسِهِ فَقَطَعَ أَكْحَلَهُ. فَكَانَتْ فِيهَا نَفْسُهُ. قَالَ سَلَمَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: فَخَرَجْتُ فَإِذَا نَفَرٌ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ ﷺ يَقُولُونَ: بَطَلَ عَمَلُ عَامِرٍ، قَتَلَ نَفْسَهُ. قَالَ: فَأَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ. فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، بَطَلَ عَمَلُ عَامِرٍ. قَالَ: مَنْ قَالَ ذلِكَ؟ قُلْتُ: نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِكَ. فَقَالَ: كَذَبَ مَنْ قَالَ ذلِكَ. بَلْ لَهُ أَجْرُهُ مَرَّتَيْنِ. ثُمَّ أَرْسَلَنِي إِلَى عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وَهُوَ أَرْمَدُ. فَقَالَ:

لأُعْطِيَنَّ الـــرَّايَةَ غداً رَجُلاً يُحِبُّ اللهَ وَرَسُولَهُ، وَيُحِبُّهُ اللهُ وَرَسُولُهُ. فَأتَيْتُ عَلِيّاً فَجِئْتُ بِهِ أقُودُهُ وَهُوَ أرْمَدُ. فَبَصَقَ رســولُ اللهِ ﷺ فِي عَيْنَيْهِ فَبَرَأ وَأعْطَاهُ الـرَّايَةَ؛ وَخَرَجَ مَرْحَبٌ فَقَالَ:

قَدْ عَلِمَتْ خَيْبَرُ أنِّي مَرْحَبُ شَاكِي السِّلاَحِ بَطَلٌ مُجَرَّبُ

إذَا الْحُرُوبُ أقْبَلَتْ تَلَهَّبُ

فَقَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ:

أنَا الَّذِي سَمَّتْنِي أُمِّي حَيْدَرَه كَلَيْثِ غَابَاتٍ كَرِيهِ الْمَنْظَرَه

أُوفِيهِمْ بِالصَّاعِ كَيْلَ السَّنْدَرَه

ثُمَّ ضَرَبَ رَأسَ مَرْحَبٍ فَقَتَلَهُ، وَكَانَ الْفَتْحُ عَلَى يَدِهِ]. أخرجه مسلم.

وَ« الرَّكِيَّةُ » الْبِئْرُ.

وَ« جَبَاهَا » التُّرَابُ الَّذِي أُخْرِجَ مِنْهَا وَجُعِلَ حَوْلَهَا.

وَ« العُزُلُ » الَّذِي لاَ سِلاَحَ مَعَهُ.

وَ« أبغِنِي » أعْطِنِي.

وَ« وَاسَوْنَا » مِنَ الْمُوَاسَاةِ: الْمُشَارَكَةُ وَالْمُوَافَقَةُ.

وَ« التَّبِيعُ » الْخَادِمُ الَّذِي يَتَّبِعُ مَخْدُومَهُ.

وَ« كَسَحْتُ شَوْكَهَا » أي نحيته.

وَ« الضَّغْثُ » أُمَيَّةَ الصُّغْرَىٰ مِنْ قُرَيْشٍ وَالنَّسَبُ إلَيْهِمْ عبلى.

وَ« الْمُجَفَّفُ » الَّذِي عَلَيْهِ تَجَافِيفٌ تَسْتُره فِي الْحَرْبِ.

وَ« بَدْءُ الْجُورِ وَثَنَاهُ » أوَّلُهُ وَثَانِيهِ.

وَ« الطَّلِيعَةُ » الْجَاسُوسُ.

وَ« الظَّهْرُ » مَا يُعَدُّ مِنَ الإبِلِ لِلرُّكُوبِ وَالأحْمَالِ.

و« السَّرْحُ » المواشى السائمة.

و« الأكمةُ » الرَّابيَةُ ونَحْوُهَا.

وَقوله « يَا صَبَاحَاهُ » أرادَ يَوْمَ الصَّبَاحِ وَهُوَ يوم الْغَارَةِ.

و« يَوْمُ الرُّضَّعِ » يوْمُ هَلاَكِ اللِّئَامِ الَّذين يَرضَعُونَ الإبلِ ولاَ يَحلِبُونَهَا خوفاً مِنْ أنْ يَسْمَعَ حلبَهَا مُستَمِعٌ فَيَسْألُهُمْ لَبَناً.

و« الصَّكُّ » الضَّرْبُ.

و« الرَّحْلُ » كَوْرُ النَّاقَة، وَأضَافَهُ إلَيْهِ رَاكِبٌ عَلَيْهِ.

و« البُرْدَةُ » ضَرْبٌ مِنَ الثِّيَابِ.

و« الآرام » الأعْلاَمُ مِنَ الْحجَارَةِ.

و« القَرْنُ » جَبيلٌ قَصِيرٌ مُنْفَرِدٌ.

و« الغَلَسُ » ظَلْمَةُ آخرِ اللَّيْلِ.

و« الاقتضاعُ » أخْذُ الشَّيْءِ وَالانْفِرَادُ بِهِ.

و« الشّعْبُ » الْفُرْجَةُ بيْنَ الْجبلَيْنِ كَالْوَادِى.

وَ« حَلَّيْتهُمْ » عَنِ الْمَاءِ بِالْمُهْلَمَةِ: أىْ طَرَدْتُهُمْ.

و« يَسْنُدُونَ » يَصْعَدُون في الْجَبَلِ.

و« نغْضُ الكَتِفَ » هُوَ الْغَضرُوفُ الْكَبِيرُ الَّذى عَلى أعْلاَهُ.

وَقوْلُهُ « أكوعَهُ بُكْرَةً » أى سَأَلَهُ أنْتَ الأكْوَعِ الَّذى يَتْبَعُنَا بُكرَةً. فقَالَ: نَعَمْ.

و« أرْدَوْا فَرَسينَ » أى تَرَكُوهُمَا وَلَمْ يَقِفُوا عَلَيْهِمَا هَرَباً وَخَوْفاً أنْ يَلْحَقَهُمْ.

و« الإنْتخَابُ » الاخْتيَارُ وَالانْتِقَاءُ.

و« القِرَى » الضِّيَافَةُ.

و« الجَزُورُ » الْبَعيرُ ذَكراً كَانَ أَوْ أُنْثَى.

وَ« الْعَضْبَاءُ » لَقَبٌ نَاقَةِ النَّبِيِّ ﷺ عليهِ وَسَلَّمَ ولَمْ تَكُنْ كذلكَ أىْ مَشْقُوقَةُ الأُذُن.

و« رَبَطَتْ » أى تَأَخَّرَتْ.

و« شَرَفٌ » الشَّوْطُ وَالْقَدْرُ الْمَعْلُومُ فِي الْمَسَافَةِ.

وَ« يَخطِرُ بِسيفِهِ » أى يَهُزُّهُ مُعْجِباً بِنَفْسِهِ، وَقِيلَ أَرَادَ أَنْ يَخْطُرَ فِى مَشْيَتِهِ مُعْجِباً بِنَفْسِهِ وَسَيْفُهُ فِى يَدِهِ.

وَ« شَاكِي السِّلَاحِ » أىْ ذُو شِدَّةٍ وَشَوْكَةٍ وَحِدَّةٍ فِى سِلَاحِهِ.

و« سفلتُ » لَهُ أسْفَلَ فِي الضَّرْبِ إذَا عَمَدْتَ ضَرْبَ أسَافِلِهِ مِنْ وَسَطِهِ إلى قَدَمَيْهِ.

و« حَيدرةُ » اِسْمُ الأَسَدِ، سَمَّتْ عَلِيّاً أُمُّهُ بِذلِكَ، وَكَانَ أَبُوهُ غَائِباً فَلَمَّا قَدِمَ سَمَّاهُ عَلِيّاً.

و« السَّنْدَرَةُ » مِكْيَالٌ ضَخْمٌ.

3. (4268)- *Seleme İbnu'l-Ekva'* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte Hudeybiye'ye geldik. Biz, bindörtyüz kişi idik. (Kuyunun başında) elli koyun vardı. Suyu bunlara bile yetmiyordu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kuyunun kenarına oturdu. (İyice hatırlıyamıyorum) ya dua buyurdu, ya da kuyuya tükürdü. Derken kuyunun suyu coştu. Biz de hem kendimiz içtik, hem de hayvanlarımızı suladık. Sonra Aleyhissalâtu vesselâm, bizi bir ağacın altında biat etmeye çağırdı.

Önce ben biat ettim, sonra herkes gelip sırayla biat etti. Nihayet halkın ortasında kalınca:

"Ey Seleme, biat et!" buyurdu."

"Ey Allah'ın Resulü, en başta ben biat ettim!" dedim.

"Yine de!" buyurdu.

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni çıplak, yani silahsız bulmuştu. Bana deriden yapılmış bir kalkan verdi. Sonra bey'at almaya devam etti. Son kişiden de bey'at alınca:

"Ey Seleme, sen bana biat etmiyormusun?" dedi.

"Ey Allah'ın Resulü, ben sana, başta da, ortada (da olmak üzere) iki kere biat ettim" dedim.

"Olsun, yine de" buyurdu. Ben de üçüncü sefer biat ettim. Sonra bana: *"Ey Seleme! Benim sana verdiğim kalkanın nerede?"* dedi.

"Ey Allah'ın resulü dedim, amcam Âmir çıplak olarak bana rastladı, ben de kalkanı ona verdim. Bu sözüm üzerine Aleyhissalâtu vesselâm güldü ve:

"Sen, dedi, vaktin birinde adamın dediği gibisin: "Allahım, demiş, bana öyle bir dost ver ki, o bana, kendi nefsimden daha sevgili olsun!"

Sonra müşrikler bizimle sulh hususunda haberleşmeye başladılar. Öyle ki, birbirimize gidip gelmeler oldu. (Sonunda) sulh yaptık. Ben Talha *İbni Ubeydillah* (radıyallahu anh)'ın hizmetçisi idim. Atını sular, kaşağılar, kendine de hizmet eder, yemeğinden yerdim. (Çünkü) Allah ve Resulü yolunda hicret için malımı ve âilemi terketmiştim.

Biz ve Mekkeliler aramızda sulh yapınca, birbirimizle karıştık. Ben bir ağacın yanına gelip dikenlerini süpürerek dibine yattım. Mekke halkından dört müşrik yanıma geldi. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a hakaret etmeye başladılar. Ben onlara kızdım ve bir başka ağacın dibine geçtim. Silahlarını ağaca asıp yattılar.

Onlar bu vaziyette iken vadinin aşağısından bir münadi şöyle sesleniyordu.

"Muhacirlerin imdadına yetişin! İbnu Züneym öldürüldü!" Hemen kılıncımı çekip, bu uyuyan dört kişiye hızla yürüyüp silahlarını aldım, elimde deste yapıp, sonra da:

"Muhammed'in yüzünü mükerrem kılan o Zât'a yemin olsun, sakın sizden kimse başını kaldırmasın. İki gözü taşıyan (kellesini) uçururum!" dedim. Sonra onları sürerek Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a getirdim. O sırada amcam Âmir (radıyallahu anh) da Abelât'tan Mikrez denilen bir adamı, üzeri çullanmış bir at üzerinde beraberinde yetmiş müşrik olduğu halde Resulullah'a getirdi. Aleyhissalâtu vesselâm onlara bir nazar edip:

"Bırakın onları, fücurun başı da sonu da onların olsun!" dedi ve hepsini affetti. Bunun üzerine Allah Teâlâ hazretleri şu âyeti indirdi:

"O sizi Mekke'nin karnında (hududu içinde) onlara karşı muzaffer kıldıktan sonra, onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan çekendi..." (Fetih 24-26).

Sonra Medine'ye müteveccihen oradan ayrıldı. Benî Lihyan ile aramızda bir dağın yer aldığı bir yerde konaklardık. Benî Lihyan'ın hepsi müşrik idi. Aleyhissalâtu vesselâm geceleyin dağa tırmanacak kimseye istiğfarda bulundu. Sanki o kimse Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la ashabının gözcülüğünü yapacaktı. O gece iki veya üç kere dağa çıktım.

Sonra Medine'ye geldik. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yük develerini, beraberinde, ben de olduğum halde, hizmetcisi Rabâh ile gönderdi. Ben onun maiyyetine *Talha İbni Ubeydillah* (radıyallahu anh)'ın atı ile çıktım. Ben atı develerle birlikte kırasıya götürüp getiriyordum.

Sabahleyin bir de ne göreyim! Abdurrahman el-Fezârî, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın develerini yağmalamış, hepsini götürmüş, çobanı da öldürmüş.

"Ey Rabâh! dedim, şu atı al; durumu Talha İbni Ubeydillah'a bildir, Resulullah'a haber ver ve de ki: "Müşrikler mer'adaki sürüyü yağmaladılar. Sonra bir tepenin üzerine çıkarak Medine'ye yönelip üç defa nida ettim:

"Ey Sabâhım!"

Sonra adamların arkasından ok atmak üzere çıktım ve şunları da terennüm ediyordum:

"Ben İbnu'l-Ekva'ım, bugün alçakların vay haline! Onlardan birine kavuştum ve semerine bir ok attım. Hatta okun kanadı omuzuna değdi.

"Al bunu!" dedim.

Ben *İbnu'l-Ekva*'ım, Bugün alçakların vay haline! Vallahi onlara atıyor ve yaralıyordum. Bir atlı bana dönecek olsa, bir ağaca gelip dibine oturuyordum. Sonra tekrar atıyordum. Derken dağ(ın vadisi) daraldı. Dar yere girdiler. Ben, dağa tırmandım. Onlara taş atmaya başladım. Böylece onları takib etmeye devam ettim. Öyle ki, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hayvanlarından Allah'ın yarattığı hiç bir deve yoktu ki arkama almamış olayım. Böylece müşrikler benimle hayvanların arasından çekildiler.

Sonra onlara ok atarak arkalarını takip ettim. Nihayet otuzdan fazla bürde ve otuz mızrak bıraktılar. (Hızlı kaçabilmek için) hafiflemek istiyorlardı. Bir şey atacak olsalar, üzerine taşlardan nişan koyuyordum. Ta ki, Resulullah ve ashabı onları tanısın. Böyle gide gide dar bir dağ yoluna geldiler. Bir de ne görsünler! Yanlarına Bedr el Fezârî'nin falan oğlu gelmiş. Hemen kuşluk yemeği yemek üzere oturdular. Ben de bir tümseğin üzerine oturdum. Fezârî:

"Şu gördüğüm de ne?" diye sordu.

"Bununla başımız belada! Vallahi sabahın köründen beri peşimizde. Bize durmadan atıyor. Elimizde ne varsa çekip aldı" dediler.

"Öyleyse sizden ona dört kişi gitsin!" dedi. Böylece bana mütevec-

cihen dört kişi ayrıldı ve dağa tırmandı. Bana konuşma imkânı verdikleri vakit, onlara:

"Beni tanıyor musunuz?" dedim.

"Hayır, sen kimsin?" dediler.

"Ben Seleme İbnu'l-Ekva'ım, Muhammed'in yüzünü şereflendiren Zâta yemin olsun sizden kimi istesem mutlaka yakalarım. Ama sizden kimse beni yakalayamaz!" dedim. Onlardan bir adam:

"Ben biliyorum!" dedi ve geri döndüler. Ben yerimden ayrılmadım. Derken Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın atlılarını, ağaçların arası-na girerken gördüm. En önde *el-Ahram el-Esedî,* arkasında *Ebu Katâde el-Ensârî,* onun arkasında *el-Mikdâd İbnu'l-Esved* (radıyallahu anh) vardı. Ahram'ın atının gemini tuttum. (Bu sırada) küffar dönüp gitti. Ahrâm'a:

"Ey Ahrâm! Bunlardan sakın. Resulullah ve ashabı gelinceye kadar yolunu kesmesinler!" dedim. Bana:

"Ey Seleme! Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyor, cennetin de cehennemin de hak olduğunu biliyorsan, benimle şehadet arasına engel olma!" dedi. Ben de onu bıraktım. Abdurrahman'la karşılaştılar. Abdurrahman'ın atını hemen öldürdü. Abdurrahman da onu yaralayarak öldürdü ve onun atına atladı. Derken Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın süvarisi *Ebu Katâde* (radıyallahu anh) Abdurrahmân'a yetişti, yaralayıp öldürdü. Muhammed'in yüzünü şerefli kılan Zât'a yemin olsun, ben onları yaya koşarak takip ettim. Öyle ki, arkamda Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabı ve tozları sebebiyle bir şey görmüyordum. Gün batımı öncesine kadar böyle devam ettik. Bu sırada bir dağ yoluna saptılar, orada Zû-Karad denen bir su vardı. Sudan içmek için sapılmıştı, çünkü susamışlardı. Peşlerinden koşarak gelen bana baktılar. Ben onları bundan uzaklaştırdım, bir damla bile tadamadılar. Oradan çıkıp zorluk veren bir dağ yoluna saptılar. Ben koşup onlardan bir adama yetiştim, omuz kemiğine bir ok sapladım.

"Al bunu! Ben İbnu'l-Ekvâ'ım. Bugün alçakların vay hâline!" dedim.

"Anasız kalasıca! Bu, sabahki Ekvâ'mı?" dedi.

"Evet ey kendinin düşmanı! Sabahki Ekvâ'ım!" dedim. Dağ yoluna iki at bıraktılar. Onları Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a getirdim. Amcam Âmir İbnu'l-Ekvâ da birinde sulandırılmış süt diğerinde su bulunan iki kapla bana yetişti. Hem içtim, hem abdest aldım.

Sonra Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a geldim. Az önce kâfirleri

başından kovaladığım suyun başında idi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı, bütün develeri ve müşriklerden kurtardığım bütün eşyaları, bürdeleri, mızrakları almış buldum. Bilal (radıyallahu anh) da kurtardığım o develerden birini kesmiş, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ciğerini ve hörgücünü kızartıyordu.

"Ey Allah'ın Resûlü! Beni bırak, ashabtan yüz kişi seçip müşrikleri takip edeyim, geriye bıraktıkları bütün habercilerini geberteyim!" dedim. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yan dişleri gündüz ışığında görününceye kadar güldü.

- *"Ey Seleme!* buyurdu, *kendini bunu yapabilecek güçte görüyor musun?"*

"Evet dedim, seni şerefli kılan Zât'a yemin olsun! Evet!"

"Şimdi onlara Gatafan yurdunda ziyafet verilmektedir" dedi. Derken Gatafanlı bir adam geldi ve: "Onlara falan kişi bir deve kesmişti, derisini soyar soymaz bir toz gördüler ve:

"Düşman size de gelmiş" deyip kaçıp gittiler" dedi.

(Geceyi orada geçirdik.) Sabah olunca Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Bugün en hayırlı süvarimiz Ebu Katade, en hayırlı piyademiz de Seleme idi" buyurdu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana iki hisse verdi: Biri süvari hissesi, biri de piyade hissesi idi. Bana bu iki hisseyi de vermişti.

Sonra *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* devesi Adbâ'nın terkisine beni alarak Medine'ye müteveccihen hareket etti. Biz yolda giderken, yaya yürüyüşünde hiç kimsenin kendisini geçemediği Ensar'dan bir adam:

"Medine'ye kadar yarış yapacak var mı; koşucu yok mu? demeye başladı. Bu sözünü habire tekrar ediyordu. Sesini işitince:

"Sen hiç bir iyiye ikram etmez, hiç bir şerefliyi saymaz mısın?" dedim.

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hariç hayır!" dedi. Ben *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yönelip:

"Ey Allah'ın Resulü! Annem babam sana kurban olsun, bana müsaade buyurun, şu adamla yarışayım!" dedim.

"Sen bilirsin!" buyurdular. Adama:

"Geliyorum hazır ol!" dedim. Ayaklarımı ayarlayıp sıçradım, koştum. Nefesimi canlı tutmak için bir veya iki tepede kendimi tuttum. Sonra yine onun peşinden koştum. Yine bir-iki tepede kendimi tuttum. Sonra

yetişmek ve omuzları arasına dokunmak için (tabanları) kaldırdım. [Ve dokundum].

"Geçildin, vallahi seni geçtim!" dedim.

"Biliyorum!" dedi. Medine'ye varıncaya kadar onu geçtim. Vallahi Medine'de üç gece kalıp, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte hemen Hayber'e gittik. Yolda amcam Âmir İbnu'l-Ekvâ, halka şu beyitleri terennüm etti:

"Vallahi Allah olmasaydı hidayeti bulamazdık.

Ne sadaka verir ne de namaz kılardık.

Biz senin fazlından müstağni değiliz,

Düşmanla karşılaşınca ayağımıza sebat ver.

Üzerimize sekîne (kuvve-i mânevî) indir."

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm) "Bu da kim?"*dedi. Amcam:

"Ben Âmir İbnu'l-Ekvâ" cevabını verdi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Mağfiret göresin Ey Âmir!" diye dua buyurdu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir kimseye mağfiret dilediğinde bulundu mu mutlaka şehid olurdu. Bunun üzerine Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh) kendi devesinin üstünde seslendi.

"Ey Allah'ın Resûlü! Keşke bizi Âmir'le faydalandırsan!" Hayber'e vardığımız zaman, kralları Merhab kılıncı elinde (karşımıza) çıktı. Şöyle söylüyordu:

"Hayber bilir ki ben Merhab'ım,

Silahı tamam tecrübeli bir kahraman.

Savaş olunca alevlenen bir yiğit!"

Amcam Âmir (radıyallahu anh) da ilerleyip şunları söyledi:

"Hayber benim de Âmir olduğumu bilir.

Silahı tam yiğit kahraman."

Hemen iki darbe birbirine girdi. Merhab'ın kılıncı amcam Âmir'in kalkanının içine rastladı. Âmir onu alttan vurmaya yeltendi. Ama kılıcı kendine döndü ve ana damarını kesti. Ölümü de bundan oldu.

(Bir ara) dışarı çıktım. Bir de ne göreyim! Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabından birkaç kişi:

"Âmir'in ameli bâtıl oldu, o kendi kendini öldürdü!" demezler mi! Hemen ağlayarak Aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına geldim.

"Ey Allah'ın resulü! Âmir'in ameli bâtıl mı oldu?" dedim.

"Bunu kim söyledi?" buyurdular.

"Ashabınızdan bazıları!" dedim.

"Bunu kim söylemişse yanılmış. Bilakis onun ecri iki kattır!" buyurdular. Sonra beni Ali İbnu Ebî Talib (radıyallahu anh)'a gönderdiler. O gözünden hasta idi. Bu arada Aleyhissalâtu vesselâm:

"Sancağı yarın öyle bir zata vereceğim ki Allah ve Resulü'nü sever; Allah ve Resulü de onu sever" dedi. Ali'ye geldim, gerçekten gözünden rahatsızdı. Onu yederek getirdim. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gözlerine tükürdü. Anında iyileşti. Sancağı ona verdi.

Sonra Merhab çıktı. Şöyle demeye başladı:

"Hayber bilir ki ben Merhab'ım,

Silahı tamam tecrübeli bir kahraman.

Savaş olunca alevlenen bir yiğit!"

Ali (radıyallahu anh) da şöyle dedi:

"Ben, annemin arslan dediği kimseyim,

Ormanların çirkin manzaralı arslanı gibi,

Düşmanlara kilo ile ton tartarım."(170)

Sonra Merhab'ın başına bir darbe indi ve onu öldürdü. Hayber onun eliyle fethedilmişti." [Müslim, Cihad 132, (1807).]

4269 ٤ – وَعَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ قَالَ: سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِاللّٰهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا يَقُولُ: [قَالَ لَنَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ. أَنْتُمُ الْيَوْمَ خَيْرُ أَهْلِ الأَرْضِ، وَكُنَّا أَلْفاً وَأَرْبَعمِائَةٍ وَلَوْ كُنْتُ أُبْصِرُ الْيَوْمَ لأَرَيْتُكُمْ مَكَانَ الشَّجَرَةِ]. أخرجه الشيخان.

تَقَدَّمَ ذِكْرُهَا فِي حَدِيثِ ابْنِ الأَكْوَعِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ فِي غَزْوَةِ الْحُدَيْبِيَةِ، وَكَذَا تَقَدَّمَ ذِكْرُ خَيْبَر.

4. (4269)- *Amr İbnu Dînar* rahimehullah anlatıyor: "Hz. Câbir İbnu Abdillah (radıyallahu anhümâ)'yı dinledim, diyordu ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hudeybiye günü bize şöyle söyledi: "Bugün siz arz ehlinin en hayırlı olanlarısınız. O gün biz bindörtyüz kişi idik. Bugün

170- "Sa' ile sendere kilesi ölçerim." Sa' küçük bir ölçektir. Sendere ise büyük ölçek demektir. Çabuk ma'nâsına da gelir. Az bir güçle çok iyi yaparım veya az zamanda çok iş yaparım gibi ma'nâlara gelir.

görebilseydim, size (Altında biat yapılan) ağacın yerini gösterirdim."
[Buhârî, Megazî 35, Menâkıb 25, Tefsir, Feth 5, Eşribe 31; Müslim, İmâret 71, (1856).]

AÇIKLAMA:

1- *Hudeybiye* gazvesi ile alakalı olarak, kitabımız ikisi çok uzun olmak üzere dört hadise yer vermiş durumda. Bu hadislerde, Hudeybiye gazvesini ilgilendiren pek çok teferruatı, hatta başka gazveleri de ilgilendiren bazı meseleleri görebildiğimiz halde Hudeybiye ile ilgili bazı mühim hadiselere hiç rastlayamıyoruz. Bu sebeple, Hudeybiye sulhü'nü *İbnu'l-Esir*'in el-Kâmil Fi't Târih'ini esas alarak İbnu Sa'd ve İbnu Hişam' dan bazı takviyelerle özetlemek istiyoruz.

2- HUDEYBİYE GAZVESİ SEBEPLERİ, NETİCELERİ:

Aslında buna "gazve" değil "sulh" demek daha uygundur.Resulullah ve asabı bu sefere öncekiler veya diğer bir kısım gazveler gibi Kureyş'in kervanını kesmek, düşmanın saldırısını önlemek, hazırlığını bozmak gibi siyasî-askerî bir maksadla çıkmış değillerdi. Diğer müşrik Araplarla aralarında müşterek bir mukaddes, ihtilafsız benimsedikleri uzak ecdad Hz. İbrahim'den mevrus bir mabed olan Ka'be'yi tavaf etmek, umre yapmak istiyorlardı. Resulullah sefere çıkarken -4261 numaralı hadiste Hz. Ömer (radıyallahu anh)'ın Resulullah'ı hesaba çekercesine yaptığı itirazlarında da görüldüğü üzere- ashaba umre vaadinde bulunmuştu. Herkes "Ka'be' yi tavaf edeceğiz" ümit ve heyecanı ile yola çıkmıştı. Hatta Resulullah öyle bir üslubla vaadde bulunmuştu ki, muhataplar, *"Bu sene umre yapacağız"* diye anlamışlardı. Halbuki *Hz. Ömer*'e cevap sadedinde sarfettiği "Bu sene umre yapacağız dedim mi?" sorusundan anlıyoruz ki, Resulullah umre vaadederken ihtiyatlı davranmış "bu yıl" dememiştir. Umre yolculuğuna uygun olarak, kurbanlık develer alınmış, bunlara kurbanlık olduklarının alameti olmak üzere gerekli takılar takılmış, nişanlar vurulmuştu. Yine kaydedilen rivayetten de anlaşılacağı üzere müslümanlar, savaş teçhizatı da taşımıyorlardı, bir kısmının silahı bile yoktu.

Sefere katılanlar 1400 kişidir: Bir kısmı Muhâcir, bir kısmı Ensar, bir kısmı da bunlara tabi olan bedeviler, Kurbanlık olarak 70 deve vardı.

Müslümanlar Usfan nâm mevkiye gelince Büsr İbnu Süfyan el-Ka'bî *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ı bularak, müslümanların yürüyüşünden Kureyş'in haberdar olduğunu, Zû-Tuva'da toplanıp Mekke'ye sokmamak üzere yemin ettiklerini, Hâlid İbnu Velîd'i, müslümanlarla savaşmak üzere Kurâ'i'l-Gamîm'e gönderildiklerini haber verir. Resulullah:

"Şu Kureyş'in yaptığı ne ayıp! Harp iliklerine işlemiş. İnsanlarla benim aramda çekilseler ne kayıpları olacak? Eğer ben mağlub olsam, zaten bunu istiyorlar. Eğer Allah yardım etse de ben galib gelsem kitleler halinde İslam'a girerler. Allah'a yemin olsun, Allah'ın tebliğini, bana verdiği dava için galib oluncaya veya ölünceye kadar cihada devam edeceğim!" der.

Aldığı haber üzerine Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yolu değiştirir. Önceki rivayette geçtiği üzere Hudeybiye kuyusunun yanına gelinir. Kuyunun suyu sızıntı denecek kadar az ise de Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın duasıyla bereketlenir, su sıkıntısı olmaz.

Bu sırada, *Resulullah*'a karşı hep hayırhah olagelmiş, aralarında iyi münasebetler bulunan Huzâ'a kabilesinden Büdeyl İbnu Verkâ el-Huza'î oraya uğrar, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a Kureyş'in kendisiyle savaş hazırlığı içerisinde olduğunu, Ka'be'yi ziyarete izin vermeyeceklerini haber verir. Aleyhissalâtu vesselâm savaşmak için gelmediklerini, umre için geldiklerini, dilerlerse aralarında bir sulh yapabileceğini, ama mâni olmaya kalkarlarsa ölünceye kadar savaşmaktan da kaçınmayacağını yeminle te'kid ederek ifade buyurur.

Büdeyl Kureyş'e gider. Resulullah'ın söylediklerini onlara duyurur.

Kureyş'ten *Urve İbnu Mes'ud:* "Bu adam mâkul bir teklifte bulunmaktadır, kabul edin ve müsaade ederseniz ben bir gidip göreyim!" der, gönderirler.

Resulullah'a gelir ve 4266 numaralı hadiste teferruatlı olarak geçtiği üzere Resulullah'la karşılaşır, bazı konuşmalar yapar. Aleyhissalâtu vesselâm Büdeyl'e söylediklerini burada da tekrar ederek:

★ Savaşmaya değil, Umre yapmaya geldiklerini;

★ Kureyşlilerle belli bir müddet için sulh yapabileceğini,

★ Aksi takdirde ölene kadar savaşacağını söyler. Urve bu esnada, ordugâhı, müslümanların birbirleriyle, Resulullah'la olan münasebetlerini, disiplinli kararlı davranışlarını tedkik eder. Bilhassa Resulullah'a gösterilen tazim ve hürmet onu şaşkına çevirir. Hz. Ebu Bekr ve Muğîre İbnu Şu'be (radıyallahu anhümâ) ile tatsız münakaşalar yapar. Resulullah'la konuşmanın edeb ve protokolünü görür.

Urve Kureyşlilerin yanına dönünce, kendini fevkalade etkileyen müşâhedelerini anlatır ve böylesi bir disiplin ve Resulullah'a bağlılığı, başka yerlerde hiç görmediğini; Bizans'ta ve İran'da krallara böyle bir saygı bulamadığını anlatır.

Urve yanından ayrılır ayrılmaz, Aleyhissalâtu vesselâm, Kureyş'e Hiraş İbnu Ümeyye el-Huzâî ile bir mektup gönderir. Hiraş, Resulullah'ın es-Sa'leb adındaki devesine binerek gider. Kureyşliler deveyi keserler ve Hiraş'ı da öldürmeye kalkarlar. Ahâbişler buna mani olup geri dönmesini sağlarlar. Hiraş, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelir:

Bunun üzerine *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Mekkelilere göndermek üzere Hz. Ömer (radıyallahu anh)'ı çağırır. Hz. Ömer:

"Mekke'de beni koruyacak Beni Adiyy yok. Kureyş benim onlara olan adâvetimin derecesini de biliyor, bana kötülük yapacaklarından korkarım. En iyisi Osman'ı gönderin! O, Kureyşliler nazarında benden daha azizdir!" der. Resulullah, elçi olarak Osman'ı gönderir. Osman (radıyallahu anh) varınca Ebân İbnu Saîd karşılar ve civar (himaye) verir. Hz. Osman, Ebu Süfyan ve diğer Kureyş büyükleriyle görüşür, Resulullah'ın tekliflerini onlara ulaştırır. Hz. Osman teklif vazifesini tamamlayınca, ona:

"Sen dilersen buyur, Ka'beyi tavaf et!" derler. Hz. Osman:

"Hayır! Resûlullah tavaf etmedikçe ben bunu yapmam!" der. Bunun üzerine Kureyşliler Hz. Osman'ı yanlarında tevkif ederler.

Ama, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Hz. Osmán'ı öldürdüler" haberi gelir. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Bunlarla savaşmadan edemeyeceğiz!" der ve müslümanları ölmeden dönmemek şartı üzerine biat etmeye çağırır. Bir semüre ağacının altında, tek kişi hariç orada bulunan bütün müslümanlardan bey'at alır. Bu haber de Kureyş'e ulaşır. Bir müddet sonra *Hz. Osman*'ın öldürülmediği haberi gelir. Ağaç altındaki bu bey'atını müteakip müsbet gelişmelerde büyük bir rolü olacak ki Cenâb-ı Hakk inzal buyurduğu bir vahiyle, bey'ata katılanların tebcil eder, rızasını bildirir.

"Andolsun ki, Allah mü'minlerden -seninle o ağacın altında biat ederlerken- razı olmuştur da kalblerindekini bilerek üzerlerine kuvve-i maneviyeyi indirmiş ve onları yakın bir fetih ile ve alacakları birçok ganimetlerle mükafaatlandırmıştır.." (Feth 18-19).

Bu esnada kureyş, Ahâbişlerin seyyidi olan Hulays İbnu Alkame'yi elçi olarak gönderir. Resulullah onu uzaktan görür görmez: *"Bunlar, Ka' be'ye adanmış kurbanlıklara saygı gösterirler, kurbanlık develerinizi onun göreceği şekilde salıverin!"* der. Hulays, daha develeri görür görmez, Resulullah'a uğramadan geri dönüp:

"Benim gördüğüme göre, onlara Ka'be yolunu kesmek helal olmaz! Develer takılar içerisinde!" der.

"Sen otur,sen bedevisin, bu işlerden anlamazsın!" derler. Ancak O:

"Yoo! Bunu söyleyemezsiniz! Ben, Ka'be'yi ziyarete gelenlere mani olacaksınız diye sizinle antlaşma yapmadım. Nefsimi elinde tutan Zât'a yemin olsun, ya Muhammed'le Ka'be'nin arasından çekilirsiniz, ya da ben bütün Ahâbiş halkını bir tek kişi gibi size karşı toplarım!" der.

Müslümanlara karşı birlik yapmada muvaffak olamayacağını anlayan Kureyş, sertliğini biraz daha kaybederek *Mikrez İbnu Hafs*'ı Resulullah'a gönderir. Babın ilk hadisinde de geçtiği üzere Mikrez uzaktan görününce, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bunun fâcir birisi olduğunu söyler.

3- SULH GERÇEKLEŞİYOR:

Mikrez, *Resulullah*'la, konuşurken, uzaktan *Süheyl İbnu Amr* görünür. Aleyhissalâtu vesselâm görür görmez onun adıyla tefe'ülde bulunur: سَهُلَ أَمْرُكُمْ *"İşiniz kolaylaştı."* (171)

Gerçekten Süheyl bir antlaşma yapmak yetkisiyle mücehhez olarak gelmiştir. Uzun ve ciddi pazarlıklardan sonra antlaşma yapılır:

★ *O yıl umre yapılmayacak, gelecek yıl yapılacaktır. Mekkeliler üç gün şehri müslümanlara terkedecekler. Silahlar torbalarda olacak. Üçüncü günden sonra Mekke terkedilecek.*

★ *Mekkelilerden müslüman olup Medine'ye iltica edenler Mekkelilere iade edilecek, müslümanlardan irtidad eden olursa Mekkeliler onu müslümanlara iade etmeyecekler.*

★ *On yıl harb edilmeyecek.*

★ *İsteyen müslümanlarla, isteyen de Kureyş'le akidler yapabilecek.*

Huzâa derhal müslümanlarla akid yapar, Benî Bekr de Kureyş'le akid yapar.

4- MÜSLÜMANLAR MEMNUN DEGİL:

Müslümanlar bu antaşmadan memnun kalmazlar. Sadece Resulullah bunun bir fetih olduğunun şuuruyla sevinçlidir. Çüknü böylece, Arap yarımadasında müslümanların siyasî bir varlık olduğu, Ka'be'ye sahiplik rolünü deruhte etmekle bütün Arapların temsilcisi ve lideri durumundaki Kureyş tarafından resmen kabuledilmiş oluyordu.

171– Süheyl, kolay ma'nâsına gelen sehl kökünden gelen bir isimdir, Resulullah'ın güzel isimle tefe'ülde bulunduğuna kaç sefer temas ettik.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı sevindiren ikinci husus, aradaki husumetin kalkması, müslümanlarla müşriklerin beşerî münasebetlere girerek müslümanların daha yakından tanınma kapısının açılmasıdır. Böylece, İslam'ın mahiyeti, nezaheti, esasları gerçek hüviyeti ile anlaşılmış olacak ve selim tabiatlerin kabulüne mazhar olacaktı. Bu sebeple Resulullah memnundu ve bu iki neticenin istihsali için, teferruatta bazı kelimelerde hiç ısrar etmedi. Her devirde isim, resim, kelime ve şekilde boğulan müşrik espiri, orada da kendini gösterdi: "Rahman ne demek? bilmiyoruz. Kaldır onu!..." dediler. Pekâla dedi. Resulullah, "Muhammed resulullah ismini kabul etmeyiz" dediler. "Muhammed Abdullah olsun" dedi Hz. Peygambere "Bu sene umre yapamazsın" dediler. "Gelecek sene yapalım kabûl!" dedi Resulullah.

Ama geri kalan müslümanlar memnun değildi. Bir kısmı suskunlukla protestosunu ifade ediyordu. Hz. Ömer (radıyallahu anh) susamıyor, bütün açıklığı ile son derece sert sorular soruyor, itirazlar yapıyor, adeta isyan ediyordu; o, herkesin adına konuşuyor gibiydi. Tek istisnayı belki de Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh) teşkil etmişti. Yapılan sulhta meknuz olan feth'i belki o da göremiyordu, ama derununda galebe çalan teslimiyyet ve sıddîkiyyet sırrı, ruhunda, nübüvvet güneşinden telemmü eden şuaat ve envarın tecelli etmesine vesile olmuş, hususî dünyasına bir kısım hikmet ziyası sağlamıştı. Bu sayede başarıyla olmasa bile, basiretiyle bu hikmetleri idrak etmişti; bu onu, Hz. Ömer'in düştüğü vartadan korumuştu.

Ashab bilhassa iki maddeyi bir türlü hazmedemiyordu:

★ O yıl umrenin yapılamaması,

★ Müslüman olan Mekkelilerin Merdine'ye iltica edince, müşriklere iade edilmesi meselesi.

Bu iki madde tezlil edici, alçaltıcı geliyordu.

5- SULH İSLAM'IN EN BÜYÜK ZAFERİ:

Halbuki az sonra nâzil olan Fetih suresi bu sulhü bir Feth-i Mübîn ilân etmişti. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sureyi Hz. Ömer'e baştan sonra okuyunca Hz. Ömer hâlâ mukni değildi: أوفتح هو "Yani bir fetih mi?" diyordu. Fakat bir müddet sonra, başta Hz. Ebu Bekr olmak üzere pekçok ashab Hudeybiye sulhünün "İslam'ın en büyük zaferi olduğunu" söylemekte ittifak edecektir.

Ayette gelen إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا **"Biz sana apaçık bir fetih (zafer)**

sağladık" (Fetih 1) ifadesini bazı âlimler "...büyük bir fetih hük-mettik" diye anlamıştır. Mücâhid: "Bu, Allah'ın Resûlüne Hudeybiye'de hükmetmiş olduğu şeydir"; Zührî de "İslam, daha önce Hudeybiye fethinden daha büyük bir fethe rastlamamıştı" der.

Hudeybiye tek bir vak'a olarak alınsa böyle bir hüküm tekellüflü, mübalağalı görülebilir. Ama, buna bir sebep nazarıyla bakılırsa büyük bir zafer ağacının çekirdeği olarak görülebilir. Nitekim İbnu'l-Kayyyim der ki: "Evet, Allah'ın, Resulünü aziz kıldığı büyük zaferlerin mukaddime ve çekirdeğini bu sulh teşkil etmiştir. İnsanlar onun sayesinde Allah'ın dinine fevc fevc yani kitleler halinde girdiler. Hudeybiye sulhü bu hadisenin önünde bir kapı, bir anahtar vazifesini gördü. Büyük neticeleri küçük sebeplere bağlamak (dağ gibi ağaca tırnak kadar çekirdeği) mukaddime ve ilancı yapmak daima Allah'ın sâbit, değişmeyen kanunlarından "sünnetullah"tan biri olmuştur. Bunun gibi Hudeybiye hâdisesi fetihlerin en büyüğüdür. Zira insanlar birbirlerinden emin olarak kâfir-müslüman ihtilat etti, karıştı. Müslümanlar onları davet ettiler. Kur'an'ı dinlettiler. Güven içerisinde birbirleriyle İslam hakkında açıktan münâzaralar yaptılar. Müslümanlığını gizleyenler ortaya çıktı. Bu sulh müddetinde bir çok büyükler İslam'a girdi. Bu sebeple Allah onu Feth-i Mübîn olarak isimlendirdi." İbnu Hacer: "Bu dönemde İslâm her kime anlatılabilmişse mutlaka müslüman olmuştur" dedikten sonra "Sulhün devam edebildiği iki sene içerisinde, İslâm'a girenlerin sayısı o zamana kadar girenlerden sayıca daha çoktu ve Kureyş'in büyükleriydi" der.

6- BAZI FAİDELER:

Hudeybiye gazvesini anlatan hadiselerden âlimlerimizin çıkardığı bazı hükümleri kaydediyoruz:

★ İslam'ın neşrinde sulh daha ehemmiyetlidir.

★ Sulh teklif ederken zaaf göstermemeli, düşmanı korkutucu tehditler eksik olmamalıdır. *Resulullah,* sulhu kabul etmezlerse ölünceye kadar savaşacağını söylemiş, kefereye gözdağı vermek için bütün müslümanlardan yeni bir biat almıştır.

★ Meşveretin fazileti gözükmektedir. *Resulullah* meseleyle ilgili olarak Ümmü Seleme'yle istişare etmiş ve onun: "Sen kurbanını kes, baş traşını ol" tavsiyesini uygulamış; ashab peşinden gelmiştir. Bazı alimler bu hadisten hareketle kadınlarla da istişare edilebileceğini söylemiştir. Ancak İmamu'l-Harameyn: "Fikir beyan edipde isabet eden Ümmü Seleme'den başka kadın bilmiyorum" demiştir. Fakat, Kur'an'da Hz. Şuayb'

ın kızının Hz. Musa ile ilglii tavsiyesine babasının uyma örneği de gösterilerek *İmamu'l-Harameyn*'e itiraz edilmiştir.

★ Kabeye hacc ve umreyi yasaklayanla savaşılır. Ancak sulh yolu mümkünse efdaldir.

★ Düşman gözcülerinden gizlenip, ani baskın evladır.

★ Zararı def için suhûletli yol terkedilip meşakkatli yol tercih edilebilir.

★ Ordudan önce gözcüler, haberciler çıkarılmalıdır, bu müstehabtır.

★ Düşmanla ilgili meselelerde kararlı olunur, mütereddid olunmaz.

★ Harpte hile caizdir. *Resulullah* buna teşvik etmiştir. Harb dışında ise hileyi Aleyhissalâtu vesselâm şiddetle yasaklamıştır.

★ İstişare sadece doğru görüşü tesbite yönelik değildir, etba'ın gönlünü hoş etmeye de yöneliktir.

★ Dinle ilgili bazı işlerde müsamaha caizdir.

★ Tâbi durumunda olan kimse metbu (yani uyduğu) kimseye, sırf hal-i hazırdaki görünüşe göre itirazda bulunması uygun düşmez, teslim gerekir. Çünkü metbu meselesinin istikbale matuf yönünü tâbi'den iyi bilir. Çünkü o, daha çok tecrübe etmiş olma şansına sahiptir. Hele o zat vahiyle müeyyed ise!

★ Hadis sıdkına delil olduğu takdirde kâfirin haberine itimad edilebileceğini de gösterir. Nitekim Aleyhissalâtu vesselâm'ın haber getirmek üzere gönderdiği Huzâ'î henüz kâfir idi. Resulullah, küfrüne rağmen bu iş için onu seçti, zira, o böylece, onlarla görüşme, konuşma, onların esrârı hakkında daha kolay haber toplama imkânına sahipti.

★ Emân verilen kâfirin malı gadren alınamaz.

Hadisten âlimler, hac menâsiki vs. için başka hükümler de çıkarmışlar ise de burada onlara yer vermeyeceğiz.

7- SULHÜN BOZULMASI:

On yıl müddetle muteber olmak üzere yapılan antlaşma iki yıl geçmeden kadük hale geldi. Bazı maddeleri işlemez oldu. Şöyle ki: Müslüman olan Mekkelilerin Medine'ye alınmaması müşriklerin ısrar ettikleri bir madde olduğu halde, kendi talebleriyle ibtal edilmişti.

"On yıl savaşmama" maddesini de yine müşrikler ihlâl ettiler. Şöyle ki:

Hudeybiye antlaşmasında bir maddenin, her iki tarafı da komşu ka-

bilelerle antlaşma yapmada serbest bıraktığını söylemiş, Huza'a kabelisinin müslümanlarla, Benî Bekr'inde müşriklerle ittifak antlaşması yaptığını belirtmiştik. Bu iki kabile eskiden beri birbirlerine husumet besleyen iki komşu idiler. Belazurî'nin açıkladığı üzere, bir gün, Benî Bekr'e mensup bir kimse, Huzâ'a'lı birisinin yanında Resulullah'ı hicveden sözler sarfeder. Huza'alı buna tahammül edemez ve öbürüyle kavga edip onu yaralar. Bu bahane ile iki kabile savaşa tutuşur. Mekkeliler bu savaşta derhal müttefikleri olan Bekrîlere, silah, hayvan vs. verirler. Dahası *Safvân İbnu Ümeyye, İkrime İbnu Ebî Cehl, Sehl İbnu Amr* gibi bir kısım Kureyşliler gizlice fiilen savaşa katılarak çok sayıda Huzaalı öldürürler.

Huzâalılar *Resulullah*'a bir hey'et göndererek sâdece aralarındaki yeni akdi değil, ta eskiden beri mevcut olan dostlukları hatırlatarak yardım taleb ederler. Getirdikleri haberler meyanında "Mekkeli müşriklerin antlaşmayı bozmuş olması" da var. Resulullah onlara yardım vaadinde bulunarak geri çevirir.

Nitekim, hatalarını anlayan Mekkeliler de Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a şefleri Ebu Süfyân'ı göndererek antlaşmayı yenileme yolları ararlar.

Ebu Süfyân Medine'de başta Resulullah'ın zevcesi olan kızı Ümmü Habîbe (radıyallahu anhâ) olmak üzere Hz.Ebu Bekr, Hz. Ömer, Hz. Ali her kime uğradıysa çok soğuk karşılanır. O, açıktan "antlaşmayı bozduk" demezse de "antlaşmada ben hazır değildim" gibi ifadeleriyle suç üstü durumunu teyid eder. Mescidde görüştüğü Resulullah da talebine hiç bir cevap vermez. Bir rivayette ise şu diplomatik cevabı verir: *"Siz, antlaşmada değişiklik yapmadıysanız, bizden hiç bir surette korkmamalısınız."*

Aslında antlaşma bozulmuştur. Resulullah da derhal Mekke'nin fethi için hazırlıklara başlamıştır. Ancak bunun sezdirilmemesi lazımdır. Zira Mekke'yi âniden basıp kan dökmeden teslim almayı planlamaktadır. Bunu Fetih Gazvesinde açıklayacağız.

8- HUDEYBİYE SULHÜNDE ADI GEÇENLER:

EBU BASÎR: Adı Utbe İbnu Esid'dir. Hudeybiye sulhünden sonra Resulullah'a gelip iltica edenlerdendir. Hudeybiye Sulhünden Medine'ye döner dönmez Aleyhissalâtu vesselâm'a gelen Ebu Basîr iltica taleb eder. Mekkeliler derhal mektup yazıp iki kişi de göndererek Ebu Basir'in iadesini talep ederler.

Resulullah, Ebu Basîr'i çağırtıp:

"Ey Ebu Basîr! Bu adamlarla hangi şartlar üzerine antlaşma yaptığımızı biliyorsun. Biz sözümüzden dönmeyiz. Sen kavmine dön!" der. Ebu Basîr:

"Ey Allah'ın Resulü! Müşrikler dinim sebebiyle bana işkence yaptıkları halde, beni iade mi ediyorsun?" der. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Ey Ebu Basîr sabret, Allah'tan mükâfaatını bekle. Allah sana ve senin gibi olan diğer güçsüz mü'minlere kurtuluş verecektir!" buyurur. Ebu Basîr ve muhafızları beraberce çıkarırlar. Zülhuleyfe'ye gelince, orada muhafızının kılıncını kurnazlıkla alır ve öldürür. Öbürü koşarak Resulullah'a gelir. Çok geçmeden de Ebu Basîr kılıncı kuşanmış olarak Resulullah'ın yanına gelir.

"Ey Allah'ın Resûlü! Taahhüdün yerine geldi (sen teslim ettin), ben kendimi kurtardım!" der. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Harb kızıştıranın anası ağladı! Keşke onunla başkaları da olsa!" diyerek hem kaçmasına hem de yanında birkaç kişilik bir çete teşkil etmesine işaret eder.

Ebu Basîr, yine teslim edileceğini anlayarak hemen Medine'yi terkeder. Deniz kenarındaki Îs denen yere iner. Burası Mekkelilerin Şam'a giderken yollarının geçtiği bir yer idi. Mekke'deki müslümanlar onu işittiler. Her biri teker teker yanına geldi. Derken orada altmış-yetmiş kişilik bir müslüman grup meydana geldi. Yakaladıkları her Kureyşliyi öldürüyorlar, oradan geçen her kervanın yolunu kesiyorlardı. Sonunda Kureyşliler Resulullah'a mektup yazarak aralarındaki akrabalığı da hatırlatarak, bu müslümanlara ihtiyaçlarının olmadığını, Medine'ye kabul edebileceğini belirtirler. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* ricalarını kabul ederek, Ebu Basîr ve yanındakilerin Medine'ye gelmelerini yazar. Mektup kendilerine ulaştığı zaman hasta olan *Ebu Basîr* vefat eder. Ebu Cendel onu oraya defneder ve kabrinin yanına bilahare bir mescid inşa ettirilir.

İbnu Hacer der ki: "Ebu Basîr'in kıssasından çıkan bir faide şudur: "Saldırgan müşriği hile ile öldürmek caizdir. Ebu Basîr'den sadır olan davranış gadr ve ihanet sayılmaz. Çünkü o, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la Ebu Süfyan arasındaki antlaşmada tesbit edilen hususlara girmez. Çünkü o esnada Mekke'de mahpus durumdaydı. Kendisini götüren müşriğin onu müşriklere teslim edeceğinden korkunca, onu öldürmek suretiyle nefsini korudu ve dinini de müdâfaa etmiş oldu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu davranışı sebebiyle onu ayıplamadı. Bu du-

rumdan anlaşılır ki, Ebu Basîr gibi hareket eden kimseye diyet gerekmez." İbnu İshâk'ın nakline göre, Süheyl İbnu Amr'a, Âmirî'nin katledilme haberi ulaşınca kendi grubuna mensup olması haysiyetiyle diyetini taleb eder. Ancak *Ebu Süfyân* ona: "Muhammed'den bunu isteme hakkına sâhip değiliz, çünkü o, antlaşma şartına uydu. Ebu Basîr'in ailesine de diyet ödemek gerekmez, zira o, ailesinin dininde değil" der. Hadisede şu husus da gözükmektedir: Müşriklerden iltica edenler, onlar taleb etmedikçe onlara teslim edilmez. Çünkü, Ebu Basîr'i birinci sefer taleb edince, Aleyhissalâtu vesselâm derhal teslim etti, ancak ikinci sefer gelince, hemen onlara göndermedi. Eğer, Ebu Basîr yanında iken tekrar taleb etselerdi, yine de verecekti. Ebu Basîr bu durumu anlayınca kaçıp kendini kurtardı.

EBU CENDEL: Benî Amir İbn Lüey kabilesindendir. Adı el-Asî'dir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la Hudeybiye müsâlahasını imzalayan *Süheyl İbnu Âmir*'in oğludur.

Mekke'de ilk müslüman olanlardan bilinir. Ancak bağlanmış ve dini sebebiyle işkence edilmiştir. Bizzat babası zincire vurmuştur. Hudeybiye sulhü sırasında bir yolunu bulup kaçtı, Hudeybiye sulhü imzalanırken müslümanlara iltica etti. Babası onu görünce üzerine yürüyüp tokatlamış, elbisesinin yakalarından tutup yere çalmıştır. Resulullah'a da yönelerek:

"Ey Muhammed! Aramızdaki antlaşma bu gelmezden önce kesinleşti!" diyerek, antlaşma icabı, kendisine teslim edilmesini taleb etmiş, Aleyhissalâtu vesselâm da:

"Doğru söyledin!" diyerek kabul etmiştir. Ebu Cendel avazı çıktığı kadar bağırarak yardım taleb eder:

"Ey müslümanlar! Dinim sebebiyle işkence gördüğüm halde beni teslim mi ediyorsunuz?" der. Resulullah onu sükûnete davet eder:

"Ebu Cendel, sabret, Allah'tan sevabını um. Zira Allah hem senin için hem de seninle beraber olan diğer güçsüzler için bir kurtuluş yaratacaktır. Biz bunlarla sulh yaptık, verdiğimiz sözü bozmayız!"

Ebu Cendel, babasının yanından ikinci sefer kaçıp, Ebu Basîr'e iltihak eder ve Kureyş'e karşı çete hareketlerine katılır.

Bilahare müslüman olan babası ile birlikte ölünceye kadar Şam'da cihada iştirak eder.

SÜHEYL İBNU AMR: Hudeybiye Sulhü'nde Mekkelileri temsilen antlaşmayı yapan kimsedir. Kureyş'in ileri gelenlerinden biridir. Aklı ve hitabeti ile tanınmıştır. Bedir savaşında kâfir olarak esir edilmiştir. Üst

dudağı yırtık idi. Esir alındığı zaman Hz. Ömer: "Ya Resulullah müsaade et, dişlerini sökeyim de bir daha aleyhinize hitabta bulunamasın!" der. Ancak *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Ey Ömer, sen onu bırak, onun zamanla takdir edeceğin bir makamı olacaktır"* diyerek müsaade etmez. Nitekim, Resulullah'ın vefatından sonra bedevilerin irtidad hareketleri başlayınca, Mekke'de de bazı sarsıntılar olduğu zaman Mekke'de Resulullah'ın emiri Attâb İbnu Esîd ihtifâ edince Süheyl kalkıp ortalığı yatıştıran bir konuşma yapmıştır: "Ey Kureyşliler, en son islâm'a giren ve ilk ondan çıkanlar olmayın! Vallahi bu din güneş ve ay doğup batmaya devam ettiği müddetçe devam edecektir. Kim Muhammed'e tapıyor idiyse bilsin ki o ölmüştür. Kim de Allah'a tapıyor ise bilsin ki O diridir ve ölümsüzdür..." diye başlayan müessir bir konuşma yapar. Attâb ortaya çıkar ve Kureyş İslam'da sâbit kalır. Resulullah'ın kunutta beddua ettiği kimselerdendir. Bunun üzerine لَيْسَ لَكَ مِنَ الْاَمْرِ شَىْءٌ âyeti nâzil olur.

Süheyl (radıyallahu anh) Mekke'nin fethinde müslüman olur ve sonuna kadar samimi bir müslüman olarak kalır. Aleyhissalâtu vesselâm Fetih günü Beytullah'a girip çıktıktan sonra kapısının önünde durur, toplanan halka hitabeder ve *"Ne diyorsunuz?"* diye sorunca, Süheyl İbnu Amr: "Hayır! diyor, hayır ümid ediyoruz, seni kerim bir kardeş, kerim bir kardeşin oğlu biliyoruz? (Fethe) muktedir oldun, (davanı başardın)!" diye mukabelede bulunarak bir nevi müsâmaha taleb eder. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mukabele eder: *"Ben, kardeşim Yusuf aleyhisselam'ın söylediğini söylüyorum: Bugün kimseye kınama yok!"*

Süheyl, Huneyn ganimetinden kendisine yüz deve verilenler arasında yer alır.

Hasan Basri Hazretleri der ki: "Halk Hz. Ömer (radıyallahu anh)'ın kapısında toplanmıştı. Aralarında *Süheyl İbnu Amr, Ebu Süfyân İbnu Harb, Hâris İbnu Hişâm* gibi fetih günü müslüman olan (Kureyş'in ileri gelenleri) de vardı. *Hz. Ömer*'in çağırıcısı çıktı. Bedir Ehlinden başlayarak içeri almaya başladı. Süheyb, Bilâl, Ammâr gibi (bir kısım köle asıllılar, Bedir ehli oldukları için önce çağrıldılar). Hz. Ömer bunları seviyordu. Ebu Süfyân:

"Bugün gördüğüm (şu hakareti) hiç görmedim. Şu köleler çağrılsın da biz burada oturalım, bize hiç iltifat edilmesin!" der. Söz alan Süheyl *İbnu Amr:*

"Ey kavm! Ben yüzünüzdeki (öfkeyi) görüyorum. Eğer kızacaksanız kendinize kızın. Onlar da, siz de beraberce İslam'a çağırıldınız. Ama on-

lar koşmada acele etti, siz geç kaldınız. Sizin, faziletçe kaybettiğiniz şey, erken girmede kıskançlığa düştüğünüz şu kapıdan çok daha mühim" der ve devam eder:

"Ey insanlar! Gördüğünüz gibi bunlar sizi fazilette geçtiler! Bunun telafisi yok! Vallahi bu böyledir. Ama şu cihada bakın, ona kendinizi verin. Allah size şehâdet nasib edebilir."

Süheyl sonra kalkıp Şam'a gider. Kızı Hind dışındaki bütün aile efradını da beraberinde götürür. Gayesi cihaddır. Orada ölürler. *Süheyl* (radıyallahu anh)'ın *Hz. Ömer* zamanında Hicretin 15. yılında Amavâs vebasında öldüğü söylenmiştir. Keza Yermük'te hatta Saffer gününde öldüğü de söylenmiştir. Süheyl'in sonradan müslüman olanlar arasında, namaz oruç ve sadaka gibi ahirete bakan amel ve ibadetlerde en ileri olduğu belirtilmiştir. Kur'an okununca çok duygulandığı, fazlaca göz yaşı döktüğü, Muaz İbnu Cebel'e sıkça uğrayıp ondan ağlayarak Kur'an dinlediği meşhurdur.

Süheyl, müslüman olmazdan önceki ömründe Resulullah'a karşı verdiği mücadelelerle hep hayıflanmış, *Bedir, Uhud, Hendek* vs. savaşlarda, diğer arkadaşlarından biri gibi kâfir olarak ölmediğine çok hamdetmiş, kayıplarını telafi edebilmek için ömrünün cihadla geçmesine gayret etmiş ve şehid olarak ölmeyi gaye edinmiştir. Radıyallahu anh.

İÇİNDEKİLER

TEDAVİNİN MEKRUHLUGU **7**
RESULULLAH'IN VASFETTİGİ İLAÇLAR **13**
Hararetin Su ile Soğutulması 31
Suyun Soğutmada Kullanılması Günümüz Tıbbında Nasıldır? 35
Hacamat Nedir, Nasıl Yapılır? 46
Zamanımız Tıbbına Göre Hacamat 47
Hamr Hakkında Tıbbın En Son Söyledikleri 57
Hacamat Hangi Halde Olmalı? 64
Kan Vermek Hacamat Yerine Geçer mi? 65
Günümüz Tıbbında Dağlama 72
İKİNCİ BAB: RUKYE VE MUSKALAR **73**
BİRİNCİ FASIL: RUKYE VE TEMÎMELERİN (MUSKALARIN) CEVAZI 75
Umumî Açıklama 75
Rukye Meşrudur 76
En Faydalı İlâç Kur'an 77
İKİNCİ FASIL: RUKYEDEN NEHİY 93
ÜÇÜNCÜ FASIL: TAUN VE VEBA 101
DÖRDÜNCÜ FASIL: GÖZ DEGMESİ 111
Göz Değmesine Karşı alınacak Tedbirler 115
Gözü Değen Kişi Ne Yapmalı? 117
Nazar Değen Kimseye Yapılacak Tedavi 119
TIBB-I NEBEVÎ, MAHİYETİ VE EHEMMİYETİ **123**
Hz. Peygamberin Sağlığa Verdiği Ehemmiyet 124
Koruyucu Hekimlik 124

Temizlik, Beslenme 125
Spor 126
İstirahat, İbadetler 127
Dua; Haramlar 128
Hastalık ve Tedavi Yolları 129
Tedaviye inanç 131
Kader İnancı ve Tedavi 132
Tedavi Ediciler 138
Tıbbî Tatbikatı Murakabe 138
Kaynaklar 138
Tıbb-ı Nebevî Nasıl İhya Edilebilir? 140
TALÂK (BOŞANMA) BÖLÜMÜ
Umumî Açıklama 145
Boşanmaya Sebep Olan Haller 147
Hakemeyn 149
Talâkın Çeşitleriyle ilgili Tabirler 150
BİRİNCİ FASIL: TALÂKTA KULLANILAN ELFAZ (LAFIZLAR) 155
İKİNCİ FASIL: DUHULDEN (GERDEKTEN) ÖNCE BOŞAMA 169
ÜÇÜNCÜ FASIL: HAYIZLI KADININ TALÂKI 175
DÖRDÜNCÜ FASIL: İCBAR EDİLENİN, DELİNİN, SARHOŞUN TALÂKI 179
Mükreh 180
Hata ve Unutma 182
BEŞİNCİ FASIL: NİKAHDAN ÖNCEKİ TALÂK 185
ALTINCI FASIL: KÖLE VE CARİYENİN TALÂKI 189
YEDİNCİ ASIL: MÜTEFERRİK HÜKÜMLER 197
UGURSUZLUK BÖLÜMÜ
UGURSUZLUK BÖLÜMÜ 205
ZIHAR BÖLÜMÜ
Umumî Açıklama 217
İLİM BÖLÜMÜ
BİRİNCİ FASIL: ALİMLERİN FAZİLETİ 229
İKİNCİ FASIL: İLME TEŞVİK 237
ÜÇÜNCÜ FASIL: İLİM ÂDABI 249
DÖRDÜNCÜ FASIL: İLİM VE ÖGRENME ÂDABI 255

BEŞİNCİ FASIL: HADİS RİVAYETİ VE NAKLİ 259
ALTINCI FASIL: HADİSİN YAZILMASI 267
YEDİNCİ FASIL: İLMİN KALDIRILMASI 271

AF VE MAGFİRET BÖLÜMÜ
Umumî Açıklama 277
Günahla Manevi Mertebe Kazanmak 279
Kulluk Edebi 280
Tevbenin Edebi 281
Tevbenin Makbul Olmasının Diğer Şartları 282

ÂZAD ETME, MÜDEBBER KILMA VE MÜKÂTEBE YAPMA VE KÖLE İLE MUSAHEBE BÖLÜMÜ
Umumî Açıklama 297
BİRİNCİ BAB: KÖLE ÂZAD ETMENİN FAZİLETİ 309
İKİNCİ BAB: KÖLEYE MUSAHEBE VE MUAMELE ADÂBI 311
İyi Muamele 311
Köleyi Affetmek 312
Hizmetçinin Dövülmesi ve Kazfı 314
Kölenin Tesmiyesi 317
ÜÇÜNCÜ BAB: AZAD ETME 321
DÖRDÜNCÜ BAB: MÜDEBBER KILMA VE MÜKÂTEBE YAPMA 333

İDDET VE İSTİBRABÖLÜMÜ
Umumi Açıklama 343
İddetin Çeşitleri 343
BİRİNCİ FASIL: MUTALLAKA VE MUHTELEA'NIN İDDETLERİ 345
İKİNCİ FASIL: VEFAT İDDETİ 349
ÜÇÜNCÜ FASIL: İSTİBRA 353
DÖRDÜNCÜ FASIL: SÜKNA VE NAFAKA 359
BEŞİNCİ FASIL: İHDÂD (MATEM) 367

ARİYET BÖLÜMÜ
Umumi Açıklama 377

UMRA VE RUKBA BÖLÜMÜ
Umumi Açıklama 385

GAZVELER BÖLÜMÜ

Umumi Açıklama 391
İlk Seriyyeler 393
Benî Nadîr Gazvesi 427
Benî Kaynuka 432
Ka'b İbnu Eşref'in Katli 434
Ebu Rafi' Abdullah İbnu Ebi'l-Hakayk'ın Öldürülmesi 438
Uhud Gazvesi 442
Uhud Harbi 471
Uhud Yenilgisinin Sebebi 476
Reci' Gazvesi 477
Keramet Meselesi 483
Bi'r-i Mauna Gazvesi 485
Fezare Gazvesi 487
Hendek Gazvesi 489
Zatu'r-Rika Gazvesi 510
Benî Müstalik Gazvesi 511
Enmâr Gazvesi 513
Hudeybiye Gazvesi 514
Hudeybiye Gazvesinin Sebep ve Neticeleri 545
Hudeybiye Sulhünde Adı Geçenler 552

İÇİNDEKİLER 557

Prof. Dr.
İbrahim CANAN

HADİS ANSİKLOPEDİSİ

KÜTÜB-İ SİTTE

12. CİLT

AKÇAĞ

ZAMAN

KAPAK

Tufan BİLGE

DİZGİ VE MİZANPAJ

Salih KARAHAN

Said KASIM

TASHİH

İsmail ERDEN

YAYINCI

AKÇAĞ YAYINEVİ

BASKI

GRAPHISCHER GROSSBETRIEB PÖSSNECK GMBH

EIN MOHNDRUCK BETRIEB

FEZA GAZETECİLİK A.Ş.
Çobançeşme Mah. Kalender Sok. No: 21
Yenibosna/İSTANBUL
Tél.: (0212) 551 14 77 - 652 33 50 (3 hat)
Fax: 652 24 23 Telex: 28 99 4

KISKANÇLIK BÖLÜMÜ

GADAB (ÖFKE) BÖLÜMÜ

GASB BÖLÜMÜ

GIYBET VE NEMİME (SÖZ TAŞIMA) BÖLÜMÜ

MUSİKİ VE EĞLENCE BÖLÜMÜ

GADR (VEFASIZLIK) BÖLÜMÜ

FEZAİL BÖLÜMÜ

BİRİNCİ BAB: BAZI PEYGAMBERLERİN FAZİLETİ

İKİNCİ BAB: RESULULLAH'IN FAZİLET VE MENKIBELERİ

ÜÇÜNCÜ BAB: ASHABIN FAZİLETLERİNİN MÜCMEL ZİKRİ

KADIN SAHABİLERİN FAZİLETLERİ

EHL-İ BEYTİN FAZİLETİ

DÖRDÜNCÜ BAB: İSLAM ÜMMETİNİN FAZİLETİ

BEŞİNCİ BAB: FARKLI CEMAATLERİN FAZİLETLERİ

SAHABE DIŞINDA BAZI KİMSELERİN FAZİLETİ

ALTINCI BAB: BAZI ZAMANLARIN VE MEKANLARIN FAZİLETİ

GAZVELER BÖLÜMÜ

(11. ciltten devam)

❑ BÜDEYL İBNU VERKA İBNİ AMR

Huza'a kabilesindendir. *İbnu Şihâb*'a göre Mekke fethinde Merrü'z-Zahrân'da müslüman olmuştur. Ancak *İbnu Mende* ve *Ebu Nu'aym*'a göre daha önce müslüman olmuştur. Her hal ve kârda Hudeybiye sulhü sırasında *Resulullah*'a dostane tavır izhâr etmiştir. İbnu İshak fetih günü Mekkelilerin Büdeyl'in ve mevlası Râfi'in evine iltica ederek emniyet sağladıklarını belirtir.

Müslüman olduktan sonra *Huneyn*, Taif, Tebük gibi seferlere iştirak etmiştir. Fetih günü müslüman olanların büyüklerindendir. Huneyn seferinde elde edilen ganimetleri ve esir edilen kadınları, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Büdeyl İbnu Verka'nın muhafazasına tevdi ettiği kaydedilir.

Büdeyl, Resulullah'tan önce vefat etmiştir; (radıyallahu anh).

❑ URVE İBNU MES'UD İBNU MUATTIB

Hudeybiye Sulhü sırasında Kureyş'in, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a elçi olarak gönderdiği kimselerden biridir. *Muğîre İbnu Şu'be* (radıyallahu anh)'ın da amcasıdır. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sulh teklifini Mekkelilere kabul ettirmede telkin sahibi olmuştur: قَدْ عَرَضَ عَلَيْكُمْ خُطَّةَ رُشْدٍ فَاقْبَلُوهَا "Size doğru (mâkul) bir teklifte bulundu, onu kabul edin" demiştir.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Taif kuşatmasından vazgeçip Medine'ye dönerken arkadan gelip, daha Medine'ye varmadan yolda yetişir ve müslüman olur. Kavmine dönüp İslam'ı neşretme izni ister. Ancak Aleyhissalâtu vesselâm, ona: *"Kavmin seni öldürür"* diyerek, kavminin İslam'ı kabulde göstereceği kibirden haber verir. Ancak Urve:

"Ey Allah'ın Resulü! Ben kavmime gözlerinden daha sevgiliyim!" der. Aslında sevilen, itaat edilen bir kimse idi. Nitekim, daha önce *Muğîre İbnu Şu'be*'nin İslâm'dan önce işlediği gadr sebebiyle ortaya çıkan kavgayı tam 13 kişinin diyetini ödemeyi üzerine alarak yatıştırdığını belirtmiştik.

Hülasa, kendisine muhalefet etmeyecekleri ümidiyle kavmini İslâm'a davet etmek arzusuyla döner. Onlara müslüman olduğunu söyler ve davete başlar, ama nafile. Ok yağmuruna tutarak şehid ederler.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Urve hakkında:

"Onun kavmindeki durumu, Sâhib-u Yâsin'in kavmindeki durumu gibidir" buyurmuştur.

Katâde, Kureyş müşriklerinden *Velid İbnu'l-Muğîre*'nin söylediği, **"Bu Kur'ân, iki şehrin birinden bir büyük adama indirilmeli değil miydi?"** (Zuhruf 31) sözüyle Mekke'de kendisini, Taif'te *Urve İbnu Mes'ud'u* kastettiğini belirtmiştir. İki büyük şehir, anlaşılacağı üzere Mekke ve Taifdir.

Urve'nin, fiziken Hz. İsa'ya benzediği söylenmiştir, (radıyallahu anh).

HUDEYBİYE SULHÜNÜN EN BÜYÜK MEYVESİ:

ALLAH'IN KILICI HÂLİD

Daha önce Selef ulemâsının, *Hudeybiye Sulhünü* İslâm'ın en büyük zaferi olarak tavsifte ve Kur'ân-ı Kerim'de geçen Feth-i Mübin ile onun kastedildiğini söylemekte ittifak ettiklerini belirtmiştik. Bu sulhün İslâm davasına kazandırdığı faydalar çoktur. Biz, burada onun en mühim meyvelerinden biri, belki de birincisi olan Allah'ın Kılıncı Hâlid İbnu Velîd'den bahsedecek, kısaca onu tanıtmaya çalışacağız.

Hâlid İbnu'l-Velîd İbni'l-Muğîre el-Kureşî el-Mahzûmî, künyesi Ebu Süfyan'dır. Mamafih *Ebu'l-Velîd* de denmiştir. Annesi *Lübâbetü's-Suğrâ Bintu'l-Hâris İbni'l-Hazri'l-Hilâliyye*'dir. Lübâbe, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevce-i pâkleri Meymune Bintu'l-Hâris (radıyallahu anhâ)'nın kız kardeşidir. Şu halde Hâlid, bir bakıma Aleyhissalâtu vesselâm'ın baldızının oğludur.

Hâlid (radıyallahu anh), cahiliye devrinde de Kureyş'in kalbur üstü eşrafından biri idi. Nitekim Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* insanları mâdenlere benzetecek, cahiliyede şerefli olanların İslam'da da -ilim öğrenmeleri şartıyla şerefli olacaklarını belirtmiş idi. İbnu'l-Esir, *Hâlid'* in Cahiliye devrinde savaş hazırlığının yapıldığı çadırda, harb kurmayları arasında yer aldığını, ayrıca süvari birliğinin başı olduğunu belirtir.

Hâlid (radıyallahu anh) müslüman olmak isteyince *Amr İbnu'l-As* ve *Osman İbnu Talha* ile birlikte *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelirler. *Aleyhissalâtu vesselâm* onları görünce: رَمَتْكُمْ مَكَّةُ بِأفْلاذ كَبِدِهَا *"Mekke size ciğerparelerini atıyor"* diyerek, hem bunların değerlerini, hem Mekke'nin, kurmaylarından kaybını hem de İslâm'ın büyük kazancını dile getirmiş oluyordu.

Davalar dayandıkları esasların hakkaniyetleri ve cihanşümul oluşlarıyla büyük ise de, o davaya sahip çıkan el ve kafaların güçleriyle yüce ve güçlü olur ve sancağını yüce kalelerde dalgalandırır. Veya İslam gibi hak davayı muzaffer kılacak güçlü ellere, çaplı kafalara da ihtiyaç vardır. Davanın hak olması yeterli değildir; ilâhî kanun böyle.

Hülasa Uhud'un müşrik kahramanı *Hâlid*'in İslâm'a girmesi büyük bir kazanç olmuştur.

Hz. Hâlid'in müslüman oluş vakti ile ilgili muhtelif rivayetler var ise de Hudeybiye'ye kadar ve hatta Hudeybiye seferi sırasında da müşrikler safında yer almış olduğu sahih rivayetlerde sâbittir.

Halid müslüman olduktan sonra, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* pek çok seferlere komutan olarak görevlendirmiştir. İlk defa Mûte seferinde komutaya ard arda geçen üç şahsın da şehid olması üzerine, dördüncü komutan olarak -askerlerin nasbıyla- başa geçer; ve İslâm ordusunu geri çekmek suretiyle feci bir hezimetten korur. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, buradaki başarısını takdiren Seyfullah lakabını verir. Daha önce de kaydettiğimiz gibi Resulullah, onu ilk defa Mekke Fethinde İslam ordusuna komutan tayin eder.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında:

★ Huneyn seferine katılır; Taif'teki Uzza tapınağını yıkmaya tavzîf edilir; *Devmetu'l-Cendel*'in şefi *Ukeydir İbni Abdilmelik*'e; Benî'l-Hâris İbnu'l-Ka'b'a gönderilir. Hz. Ebu Bekr zamanında Ridde savaşlarının komutanı oldu. Önce Tuleyha'yı, sonra Müseylime'yi, sonra Mâlik İbnu Nuveyra vs.'yi bertaraf ederek hepsini bastırdı. Burada işi bitince Hz. Ebu Bekr onu İran ve Bizans'la savaşmak üzere Suriye'ye gönderdi. Şam onun eliyle fethedildi.

Hz. Ömer halife olup da azledinceye kadar Suriye bölgesindeki İslâm ordularının başkomutanlığını yaptı.

Hz. Halid, girdiği her savaşta mutlaka başarı elde ettiği için, müslümanlar arasındaki haklı bir şöhrete ve takdire kavuşmuştu. Hz.

Ömer'in onu azledişi müslümanlar arasında bir şok meydana getirmiş, bir kısım dedikodulara sebep olmuştu. *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) "Bütün beldelere" çıkardığı bir tamimle, meseleyi tavzih etme; hem kendisi, hem de Hz. Halid aleyhinde yapılan spekülasyonları bertaraf etme ihtiyacı duyar. Halkın neler söylemiş olabileceğini bu tamimin metninden anlamak mümkün olabileceği için, Taberi Tarihi'nin kaydettiği metnin tercümesiyle yetiniyoruz:

"Ben, Hâlid'i ne [tarafımdan] bir öfke, ne de [onun tarafından] bir ihânet sebebiyle azletmedim. Lakin halk onun sebebiyle fitneye düştü. (Allah'ın verdiği zaferleri) ondan bilmeye başlamasından ve böylece belaya düşmelerinden korktum. İstedim ki, zaferleri bize verenin Allah olduğunu bilsinler de (ondan bilme) fitnesine maruz kalmasınlar."

Allah'ın kılıcı *Hâlid,* Hz. Ömer'in, azlinden sonra komutan olduğu orduda er olarak hizmetine devam edecektir.

Hz. Hâlid Yermuk savaşı sırasında başında taşımakta olduğu kalansuve (takke)yi kaybeder. Israrla aratır. Bulunamaz; tekrar tekrar aratır, sonunda bulunur: Meğer arkasındaymış. Ancak basit bir kalansuvedir. Niçin bulunması için bu kadar ısrar ettiği sorulunca: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* umre yaptı, bu sırada başını tıraş etti. Herkes saçını kapmak için koşuştu, ben önce davrandım, nasiyesinden (alın) aldığım saçtan bu kalansuvenin ön kısmına koydum. Bu saç beraberimde oldukça, hangi savaşa katıldı isem mutlaka kazandım" der ve kalansuveyi hırsla arama sebebini açıklar.

Hâlid (radıyallahu anh) Hicrî 21 yılında Humus şehrinde vefat etmiştir. Medine'de öldüğü de söylenmiştir. Öleceği zaman: "Savaş meydanında ölmeyi çok taleb ettim ama muktedir olamadım, nasib yatakta ölmekmiş" diyerek bu ölümden üzüntüsünü ifade eder. Bir başka rivayette de şöyle dediği nakledilmiştir: "Yüz savaşa katıldım. Bedenimde yara almadık bir karış yer yok; mutlaka ya ok, ya kılıç, ya da mızrak darbesi değdi. Buna rağmen işte yatakta ölüyorum, tıpkı bir eşek gibi." *Hâlid İbnu Velîd*'in oğlu munkarız olur ve nesli kesilir. Medine'deki evlerine *Eyyup İbnu Seleme* vâris olur.

Hitam-ı misk olsun diye Hudeybiye ile ilgili bölümün sonuna "Sonsuz Nur" kitabından Hudeybiye bahsini aynen aktarmakta fayda mülahaza ettik.

HUDEYBİYE

Bir kere daha hatırlatalım; Allah Rasûlü, nazarı nereye ulaştı ise ka-

demi oraya basan, misli görülmemiş bir liderdi. Düşüncelerini pratiğe dökmede O'nun eşi ve menendi yoktu. Mevzû ile alâkalı dünya kadar hâdise sıralamak mümkündür. Ancak biz, sadece bir tek misalle iktifa edeceğiz. *İbn-i İshak* anlatıyor:

Hicretin altıncı senesi Allah Rasûlü, tam bir metafizik gerilim içinde bulunan ashabını, umre için Mekke'ye götürmeye söz vermişti. Böyle bir umre, hem Muhacirîn'in yıllardır süren sıla hasretini giderecek, hem de bütün Müslümanlara yeni bir gerilim kazandıracaktı. Ve Allah Rasûlü bu mülahâza ile 1400 kadar arkadaşını aldı, yola koyuldu.

Allah Rasûlü, Müslümanlığı Mekkeliler tarafından bilinmeyen, Huzaa oymağından birini, ihtiyat tedbiri olmak ve istihbaratta bulunmak üzere daha önceden göndermişti. İstihbarî bilgilere göre, Kureyş, bütün kabileleri toplayarak bir toplantı yapmış ve Müslümanların Mekke'ye sokulmaması hususunda ittifakla karar almıştı.

Evet, *Kureyş,* silah kullanmak pahasına, Müslümanların Mekke'ye girmesine mâni olmak azmindeydi ve kararlaştırdıkları gibi de tatbik ettiler. Askerler, Belâdin mevkiini işgal etmişler. *Halid b. Velid ve İkrime b. Ebi Cehil* kumandasında iki yüz kişilik bir müfreze de Râbığ ile Cuhfe arasında olan Kurâü'l-Gamim'e kadar gelmişlerdi. Bu durumdan haberdar olan Allah Rasûlü, hemen o tarafa doğru yürüyüş emri verdi. Müslümanların gelmekte olduğunu görünce Halid, derhal Mekke'ye giderek, onları durumdan haberdar etti. Bu esnada Efendimiz de Hudeybiye'ye kadar gelmiş bulunuyordu.

Hudeybiye, Mekke'den 50-60 km uzaklıkta bir yerin adıdır. Esasen daha önceleri bu isim, orada mevcut bir kuyunun ismi iken, daha sonra, o kuyuya yakın bir köyün de adı olmuştu.

1. Su Mu'cizesi

Konaklanan yerde sadece bir kuyu vardı ve kuyuda da su yoktu. Susuzluk ciddi bir tehlike arzetmeye başlayınca, sahabe Allah Rasûlü'ne müracaat etti ve ne yapmaları gerektiğini sordular. Allah Rasûlü kendi sadağından bir ok çıkarıp yayını gerdi ve bu oku kuyunun dibine sapladı, derken okun saplandığı yerden su fışkırmaya ve kuyu yükselmeye başladı. Bu başka değil, ancak bir mu'cizeydi. Cenâb-ı Hakk Ashabın çok muhtaç olduğu bir zaman ve zeminde, Peygamberi'nin eliyle, inananlara bir mu'cize daha göstermişti.

Herkes bu sudan içti, abdest aldı, kaplarını doldurdu ve artık su sıkıntısı kalmamıştı.

2. Elçiler

Huzâa kabilesi, Müslümanlığı kabul etmemekle beraber müslümanlarla müttefik idiler. Mekkelilerin hazırlıklarını onlar da duymuşlardı. Birkaç kişi gelip, durumu Allah Rasûlü'ne haber verdiler. Heyet arasında *Büdeyl b. Verka* da vardı. Bu zât ancak Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olmuştu. Efendimiz, bu zata itimat ettiği için, onu Mekkelilere göndermiş ve gayesinin sadece umre olduğunu onlara bildirmesini emretmişti.

Büdeyl, Mekkelilere Allah Rasûlü'nün mesajını iletti. *Urve b. Mesud es-Sakafî* de dinleyenler arasındaydı. Söylenenleri gayet ma'kûl bulmuştu. Gidip Allah Rasûlü'yle görüşmek teklifini ileri sürdü ve Mekkeliler onu böyle bir vazife ile Allah Rasûlü'ne gönderdiler.

3. Değişen İnsanlar

Urve, Efendimizin yanına geldi ve O'nunla konuşurken bir aralık eliyle Allah Rasûlü'nün mübârek sakalına dokunmak istedi. Bu eski bir Arap âdetiydi. İşte o anda Urve'nin eline şiddetli bir darbe indi.. darbenin sahibi, Urve'nin öz yeğeni *Muğire b. Şube* (ra)'ydi. "Pis elini, Allah Rasûlü'nün pâk sakalına sürme. Bir daha tekrar edersen elini koparırım!" dedi. Urve donup kalmıştı. Daha birkaç ay önce Muğire'nin işlediği cinayetin diyetini, o ödememiş miydi? Müslüman olunca yeğeni birden ne kadar değişmişti. Ayrıca sahabenin, Allah Rasûlü'nün etrafında nasıl pervâneler gibi döndüğü de Urve'nin gözünden kaçmamıştı. Mekke'ye döndüğünde bu hayranlığını şu şekilde dile getirdi:

"Ben nice *Kisralar, Kayserler* ve *Necaşîler* gördüm. Fakat bunların hiçbirini etrafındaki insanların Muhammed (sav)'e olan bağlılığı gibi bir bağlılık içinde görmedim. Gelin beni dinleyin ve bu adamla uğraşmayın!" Bu görüşme neticesiz kaldı. Allah Rasûlü Kureyş'e *Hıraş b. Ümeyye*'yi gönderdi. Ancak Kureyşliler ona, hücum edip devesini öldürdüler. Kendisini de öldüreceklerdi ama, müttefiki olan bir kabile imdadına yetişti.

4. Elçi Osman

Bundan sonra *Kureyş*'e bir başkasının gönderilmesi gerekiyordu. Hz. Ömer(ra)'e teklif edildi. Ancak, Mekke'de Ömer'in düşmanı çok, dostu ise hiç yoktu. Onun gönderilişinin sulh adına bir faydası olacağı şüpheliydi. O, bu kanaatını Allah Rasûlü'ne bildirince, *Hz. Osman* (ra)'ın gönderilmesine karar verildi.

Kureyşliler *Hz. Osman*'ı yakalayıp hapsettiler. Bir ara onun öldürüldüğü şâyiası bile duyuldu. Gelmesi gecikince, bu şâyianın doğruluğu ka-

naatine varıldı. Bunun üzerine, Allah Rasûlü, Müslümanları biata çağırdı. Kendisi bir ağacın altında oturmuştu ve gelip gelip biat ediliyordu. Daha sonra bu ağaca "Rıdvan ağacı" dendi. Rıdvan ağacı, Hz. Ömer döneminde kesilmişti; zira Hz. Ömer (ra) bu ağaca kudsiyet atfedilmesinden korkuyordu.[1]

5. Ölüme Biat

Biat sesini duyunca herkes yerinden ok gibi fırladı.. ve o uğurda ölüme kadar her şeye biat ettiler. Çünkü o esnada ancak ölüm için biat edilirdi. Evet herkes koştu hem öyle koştular ki bir yarım insanın dışında Allah Rasûlü'nün, mübarek elini sıkmadık tek fert kalmadı.[2]

Sadece bir insan kalmışdı ki, o da şu anda Mekke'deydi ve hayatta olup olmadığı da bilinmiyordu. Allah Rasûlü yine, zaman ve mekanı aştığı anlardan birini yaşıyor gibiydi. Sanki zaman ve mekan önünde dürülmüş ve sanki çok ötelerdeki Osman (ra)'ın elinden tutmuş gibi bir hâli vardı. Sağ elini kaldırdı, "Bu benim elim" dedi. Ardından da sol elini kaldırdı: "Bu da Osman (ra)'ın eli" buyurdu. Ve ardından ilave etti: "Şahit olun, ben Osman (ra)'ın yerine biat ediyorum."[3]

Bu ne kudsî biattı ki Allah Rasûlü o biata vekalet ediyordu..!

Mes'ele çok ciddîydi.. ve herkes feverân içindeydi. Sinirler iyice gerilmiş, ashab infilak etmeye hazır gibiydi.. ve sadece Allah Rasûlü idi ki denge ve i'tidâlini hiç bozmamıştı. Gerçi içi yanardağlar gibi fokur fokur kaynıyordu ama, O insanüstü iradesiyle bu yanardağların dahi patlayıp etrafa lavlar saçmasına mâni olabiliyordu. Aman Allahım! Bu ne sarsılmaz irade..!

6. İş Kolaylaştı

Tam bu gerginlik esnasında, Allah Rasûlü ileriden bir toz belirdiğini müşahede etti. Biraz sonra da tozlar arasından Süheyl çıkıvermişti. O, Süheyl'i çok iyi tanırdı. Yanındakilere: "İş artık kolaylaştı. Kureyş anlaşmaktan başka bir şey yapamaz" dedi. Kolaylık mânâsıyla irtibatlı, Süheyl isminden tefe'ül edilmesi de ayrı bir konu. Allah Rasûlü'nün insanları tanımasına bakın ki, daha Süheyl'i görür görmez hemen neticeyi söylemişti. O, Urve'yi gördüğü zaman da Kureyş'in anlaşma niyetinde olduğunu söylemişti ama, Süheyl'le bu iş kesinlik kazanacaktı. Nitekim

---

1– İbn Sa'd, Tabakat, 2/100.

2- İbn Hişam, Sîre, 3/330.

3- Aynı yer.

hâdiseler Allah Rasûlü'nü tasdik çizgisinde cereyan etmeye başlamıştı bile. Süheyl, anlaşmak için geldiğini açıkça ifade etti. Zaten, Allah Rasûlü de böyle bir anlaşma istiyordu.

7. Anlaşma

Gerçi anlaşma maddeleri ilk bakışta, tamamen Müslümanların aleyhinde gibi görünüyordu ama, Kur'ân bunu, neticesi itibariyle bir fetih olarak anlatıyordu.

Süheyl Allah Rasûlü'nden ne kadar taviz koparabilirse bunu kendisi için büyük bir muvaffakiyet sayacaktı. Onun için en küçük mes'eleleri dahi gündeme getirmekten çekinmiyordu.

Mesela; daha anlaşmanın başlangıcında yazılan بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ cümlesine itiraz edip, bunun yerine بِاسْمِكَ اللّٰهُمَّ yazılmasında diretti. Allah Rasûlü de onun bu teklifini kabul etti.

Suheyl'in ikinci itirazı, "Resûlullah" ifadesine oldu. "Biz zaten senin Rasûllüğünü kabul etmiş olsak, böyle bir anlaşmaya lüzum kalmazdı" dedi. Efendimiz kâtiplik yapan Hz. Ali (ra)'ye; orayı da karalayıp مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ yazmasını söyledi. Ancak, bu teklif, Hz. Ali'ye ağır gelmiş ve bir miktar duraklamıştı. "Rasûl" kelimesini silmek içinden gelmiyordu. Bunun üzerine Allah Rasûlü, bizzat kendi eliyle o ifadeyi çizdi ve مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ ifadesini yazdı veya Hz. Ali (ra)'ye yazdırdı.

Anlaşma maddelerinin hemen hepsi uzun münakaşalara sebep olmuştu. Süheyl, kendi dedikleri yazılmadıkça böyle bir anlaşmaya imza atmayacağını söylüyor, Allah Rasûlü de böyle bir anlaşmanın getireceği büyük neticeler itibariyle, dış yüzündeki ürperticiliğe rağmen bu isteklerin çoğuna "evet" diyordu.

Bu maddelere göre:

1. Müslümanlar bu sene Mekke'yi ziyaret etmeden geriye dönecekler.

2. Ziyaret ancak gelecek sene yapılacak ve ziyaret müddeti de sadece 3 gün olacak.

3. Yanlarına hiçbir silah almayacak ve herkes sadece beline kuşanmayı âdet haline getirdiği kılıcı ile gelebilecek, o da kınında bulunacak.

4. Mekke'den Medine'ye gitmek isteyen olursa kabul edilmeyecek; aksine Mekke'ye dönen kimselere de engel olunmayacak. (Yani Müslü-

manlardan biri Medine'ye gitmiş olursa veya Müslümanlara sığınırsa, o derhal Kureyş'e teslim edilecekti.)

5. Arap kabileleri istedikleri tarafla birleşmekte serbest bırakılacaktı.

8. Hz. Ömer'in Feveranları

Görüldüğü gibi, bu maddelerin hepsi de ilk bakışta Müslümanların aleyhine gibiydi. Hele, bir Müslümanın tekrar Kureyş'e teslim edilmesini öngören madde, Müslümanları çıldırtacak bir madde idi ki, Hz. Ömer (ra)'ın, Allah Rasûlü'nün karşısına gelerek: "Sen Allah'ın Rasûlü değil misin?" diyecek kadar feveranına sebep olmuştu. Allah Rasûlü bu esnada dahi sükûnetini bozmamış ve Ömer (ra)'in sorularına gayet soğukkanlı şöyle cevap vermişti:

- *Evet, ben Allah'ın Rasûlü'yüm.*

- Biz hak yolda değil miyiz?

- *Evet, hak yoldayız.*

- Öyleyse bu zilleti niçin kabul ediyoruz?

- *Ben Allah'ın peygamberiyim ve Allah'a isyan edemem.*

- Sen Ka'beyi ziyaret edeceğimizi söylemedin mi?

- *Evet, söyledim. Fakat bu sene demedim.*

Ömer (ra) hızını alamamış ve *Hz. Ebu Bekr* (ra)'in yanına gitmiş, ona da aynı şeyleri sormuştu. O da Allah Rasûlü'nün verdiği cevaplarla mukabelede bulunmuştu.

Daha sonraları Hz. Ömer, bu hadiseyi her hatırlayışda ızdırapla iki büklüm olur ve nedâmet yutkunurdu.. kimbilir, bu yolda, ne sadakalar vermiş, ne oruçlar tutmuş ve ne istiğfarlarda bulunmuştu! Evet O, dediğine binlerce defa pişman olmuştu.

9. Ebû Cendel

Sadede dönüyoruz: Süheyl'in oğlu *Ebu Cendel*'in, o esnada ayağındaki prangaları sürüye sürüye gelişi bardağı taşıran son damla olmuştu. Ebu Cendel bitkin bir vaziyette oraya gelmiş ve kendisini Allah Rasûlü'nün önüne atıvermişti. Bu manzaraya sahabeden hiçbirinin yüreği dayanmamış ve hepsi hıçkıra hıçkıra ağlamışdı. Süheyl: "Anlaşmanın geçerli olması için ilk şart oğlumun bana iadesidir" dedi. İşte o anda kopan çığlıklar, yavrusunu kaybetmiş bir ananın ızdırap dolu feryadı gibiydi. Allah Rasûlü de gözyaşlarını tutamamıştı. Süheyl'e rica ettiler: Daha anlaşmaya imza atmadık.. Ebu Cendel muaf tutulabilir. Ancak, bu tek-

lifler hiç mi hiç hüsn-ü kabul görmedi ve Süheyl sözünde ve talebinde diretti. Ve Efendimiz (sav), gözyaşları içinde Ebu Cendel'i geriye iade etti. Fakat ona, yakın bir gelecek içinde, müjdeli birşeyler fısıldadı: "Allah sana ve senin gibi olanlara çok yakında bir kurtuluş nasip edecektir".... Ve dediği gibi de oldu.[4]

10. Ebu Basir ve Arkadaşları

Hudeybiye'den hemen sonra Mekke'den kaçan Ebu Basîr künyesi ile ma'ruf Utbe b. Esîd, gelip Allah Rasûlü'ne iltica etmişti. Ardından Kureyş, Medine'ye iki adam göndererek Ebu Basîr'in iadesini istedi. Allah Rasûlü onu da iade etti. Fakat Ebu Bâsir, yolda bu muhafızlardan birini öldürdü; diğeri de kaçarak canını zor kurtardı.

Ebu Basîr, tekrar Allah Rasûlü'nün huzuruna geldi. Ancak, İki Cihan Serveri: "Bir peygamber verdiği sözden dönemez," diyerek Ebu Basîr'i Medine'ye kabul etmedi. Bunun üzerine de Ebu Basîr Medine dışında, Zulmerve'ye yakın Îss'de yerleşti. Derken Mekke'deki mağdur Müslümanlar, bu sığınaktan haberdar olunca teker teker kaçıp Ebu Basîr'in yanına yerleştiler.. ve bu Mekkelilerin korkulu rüyası oldu. Ebu Basîr ve arkadaşları, ticaret için oradan geçmek zorunda olan Mekke kervanları için artık büyük bir tehlike teşkil ediyorlardı...

Mekkeliler, bizzat Allah Rasûlü'ne müracaat ederek, Müslümanların Medine'ye kabul edilmesini istediler. Böylece, Hudeybiye anlaşmasının Müslümanları en çok rahatsız eden maddesi, bizzat bu maddeyi teklif edenler tarafından ilga edilmiş oluyordu. Bu da apaçık bir zafer demekti.[5]

Zaten, Hudeybiye dönüşünde Fetih sûresi nazil olmaya başlamış ve bu anlaşma apaçık bir fetih olarak vasıflandırılmıştı.[6]

Allah Rasûlü çok memnundu. Düşündüğü herşey, mevsimi gelince çözülen düğümler gibi çözülmeye başlamıştı bile... Aslında O, fettah olan kılıcını düşmanın başına tâ Hudeybiye'de indirmişti ve düğüm orada çözülmüştü ama, hâric-i vücud nokta-i nazarından ve âlem-i şehadet itibarı ile düğüm şimdi çözülüyordu. Bir gün Seyfulbahr tepesinin fütüvvet ruhunu temsil eden yiğitleri, evet henüz bıyıkları terlememiş, çiçekleri burnunda bu delikanlılar, Allah Rasûlü'nün *"Seniyyetü'l-Veda"*yı aşarak Medine'ye geldiği gibi şimdi Medine'ye giriyorlardı. Ve, başta Allah Râsûlü olmak üzere bütün Medine halkı da onları, Seniyye-i Veda türküleri ile

4- İbn Hişam, Sîre, 3/321-333; İbn Kesîr, el-Bidâye 4/188-193.

5- İbn Hişam Sîre, 3/337-38.

6- İbn Hişam, Sîre, 3/334.

karşılıyordu. Küfür miyopları, kendi elleri ile kendi şartlarını bozmuşlardı. Ve bir gün gelecekti; Allah Rasûlü'nün paktına dahil olan bir kabileye tecavüz edecek ve Allah Rasûlü'nün kurrasını öldürecek, dolayısıyla da kendi ahidlerini bütün bütün nakzedeceklerdi.[7] Allah Rasûlü de Hudeybiye ile blokajı atılan büyük fethi bizzat Mekke'ye girerek fiilen tahakkuk ettirecekti.

HUDEYBİYE'NİN GETİRDİKLERİ

Size bir vakıayı ariz-amik anlatarak, önemli bir hususun mukaddimesini hazırlamaya çalıştım ki, o da Hudeybiye'nin getirdikleriydi. Ne getirdi Hudeybiye? Allah Rasûlü bir sulh yapmıştı, bu sulh Müslümanlara ne kazandırdı?

1. İslam'a Koşanlar

Evvela, bu sulh döneminde İslâm'ın Kılıcı *Halid İbn-i Velid* (ra) müslüman oldu.

Halid b. Velid, harplerde dize getirilecek bir insan değildi.. olmamalıydı da... İlerde İslâmî izzete dönüşecek gurur mevcudiyetini devam ettirdiği sürece, kılıç zoruyla İslâm'a girmesi imkânsızdı. Ayrıca, istikbâlin bu eşsiz kumandanını, Cenâb-ı Hakk, lütfuyla korumuş ve onun izzetiyle İslâm'a girmesine zemin hazırlamıştı. Eğer böyle bir sulh dönemi olmasaydı, Halid'in buzları nasıl eriyecekti!

Nitekim, Mekke'de yapacak iş kalmayınca Halid, evet o kavgacı insan, hiç olmazsa biraz düşünme fırsatı bulmuştu. Hudeybiye'de Müslümanların zahiren mağdur edilmeleri ve ikinci sene gelip yaptıkları umrenin hâl ve keyfiyeti, Halid ve Halid gibi düşünenleri derinden derine tesiri altına almıştı. Evet, sulh dönemi, onun için de bir durulma dönemi oldu. Ve bir müddet sonra da gelip Allah Rasûlü'ne teslim olduğunu ilan etti.[8] Bu teslimiyet de onun "Seyfullah" olmasını netice verdi. Ve zaten, Allah Rasûlü bu neticeyi beklemekteydi. *Amr İbn-i Âs* (ra) da bu dönemde Müslüman olanlardandır.[9] Hudeybiye musalahasıyla gelen bu monoton, bu ülfet dolu hayat, bu yiğitleri bu kahramanları ve harp meydanlarının küheylanlarını bıktırdı.. bıktırdı; gelip aksiyon cephesini seçtiler ve Allah Rasûlü'nün tarafına geçtiler...

Osman b. Talha (ra) da bu dönemde kazanılan büyüklerdendir. *Osman b. Talha* (ra), hayatı boyunca Beytullah'ın anahtarını taşımış ve

---

7- İbn Hişam Sîre, 4/32-37.

8- İbn Kesîr, el-Bidâye, 4/272.

9- İbn Kesir, el-Bidâye, 4/269.

daha sonra da Allah Rasûlü o anahtarları yine ona vermişti. İsimleri geçen bu şahıslar, askerî ve siyasî dehalarıyla, ordular bozan insanlardı. İşte bu insanlar, sulh döneminin yumuşak ikliminde ancak kendilerini idrak edebilmişlerdi.

2. Ka'be Kimsenin Tekelinde Olamaz

İkincisi: O güne kadar Kureyş, herşeye tepeden bakıyordu: "Beytullah bizim" diyor ve hiç kimseyi yanına sokmuyorlardı. Gelen herkes bâc ödüyor ve Ka'be'yi öyle ziyaret edebiliyordu. Aksi halde, Beytullah'ı ziyaretleri mümkün değildi.

Halbuki, Allah Rasûlü'yle yapılan anlaşmada böyle bir şart ileri sürülmemişti ki, bu da Kureyş adına çok büyük bir hata ve çok büyük bir atlamaydı. Müslümanlar ertesi yıl Ka'be'yi bâc ödemeden tavaf edince[10] diğer kavim ve kabilelerde bir uyanma oldu. Demek ki Kureyş, Ka'be'nin yegane sahibi değildi. Öyle olsaydı, Medine'den gelen Müslümanlar, vergi ödemeden Ka'be'yi nasıl ziyaret edebilirlerdi? O halde kendileri niçin böyle bir hakka sahip olmasınlardı ki! İşte herkesde bu fikir uyanmış ve Kureyşlilerin resmen, Ka'be'nin tek hakimi olmadıkları ortaya çıkmış oluyordu. Böylece, daha sonraki yıllarda, herkes herhangi bir şeye takılmadan gelip Ka'be'yi ziyaret edecek ve şeâiri haykırabilecekti.

3. Hizmet Sulh Atmosferinde Olur

Üçüncüsü: Sulh ile Kureyş gailesinin olmayacağı on sene garanti altına alınmış oluyordu. Bu on senelik zaman dilimi, Müslümanlar için çok mühimdi. Allah Rasûlü bu dönemde yetiştirdiği irşad ekiplerini çeşitli yerlere gönderme fırsatını buldu ki, bu da, bütün Arap Yarımadası'nda İslâm'ın sesinin duyulması demekti. Evet artık her yerde Kur'ân sesi yükseliyor ve herkes İslâm dinine koşuyordu. Kur'ân-ı Kerîm'in: ... يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللّٰهِ اَفْوَاجًا **"Fevc fevc Allah'ın dinine girerler"** (Nasr, 110/2) diye müjdelediği an işte bu andı. 10 sene, yeni bir neslin yetişmesi demekti. Kureyş, Müslümanlara nasıl bir fırsat verdiğinin farkında değildi. Farkında olsalardı, böyle bir anlaşmaya asla yanaşmazlardı. Bu zaman diliminde Müslümanlar hem keyfiyet hem de kemmiyet planında epey mesafe katettiler. İslâm'a yeni dehaletler, bir taraftan ümidi, diğer taraftan da askerî gücü artırıyordu. İşte bu güç ile Müslümanlar birgün Mekke'nin kapısına dayanınca Kureyş'in yapacak hiçbir şeyi kalmayacaktı.

10- İbn Hişam, Sîre, 4/12.

4. Sulhda İslâm'la Tanıştılar

Dördüncüsü: Bu sulhün kazandırdığı ayrı bir avantaj da, Hudeybiye anlaşmasına kadar, iki taraftan birbirine gidip gelme olmuyordu. Karşılaşmalar hep kılıçların konuştuğu meydanlarda vuku buluyordu. Harp psikolojisi içinde, İslâmî hakikatleri karşı tarafa anlatmak da mümkün değildi. Sulh sebebiyle gidip gelmeler oldu. O güne kadar İslâm'a ait güzelliklerden habersiz yaşayanlar gidip gördüklerinde, bu güzellikler karşısında hayranlıklarını gizleyemiyorlardı... Medine'de yaşanan hayat, cennet hayatından farksızdı.. ve onu gören büyüleniyordu. Abdest, ezan, cemaatla kılınan namaz ve o insanların namazdaki huşû ve huzurları, Mekkelilerin gönlünü, baş döndürücü bir cazibeyle kendine çekiyordu. Hudeybiye sulhü sayesinde, içine İslâm'ın sesinin, soluğunun ve Kur'ân mesajının girmediği hemen hiçbir ev kalmamıştı. Ebu Cehil'in evinde bile eğer, o güne kadar yaşasaydı, tek başına sadece kendisi kalacaktı. Onun için Hudeybiye, Mekke fethinden evvel bir fetihti.

Evet, Allah Rasûlü, bir adım atarken, nasıl attığını çok iyi biliyordu. Nazarının ulaştığı yere ayağını da koyuyordu. Nazar ve ayak bütünlüğü içinde hâdiselerin üstesinden geliyor ve problemleri bir bir çözüyordu.

5. İslâm Resmen Tanınmaya Başladı

Beşincisi: Bütün kavim ve kabileler bu sulh sebebiyle, Efendimiz ve O'nun temsil ettiği site devletinin, sağlasolla mukavele ve anlaşma yapabilecek bir devlet hüviyetinde olduğunu kabullenmeye başlamışlardı. Günümüzde nasıl, yeni kurulan veya bağımsızlığını ilan eden devletler, diğer devletlerin onları devlet olarak tanımalarıyla meşruiyet kazanıyor ve bunu devletlerarası münasebetlerinde bir referans olarak kullanıyor; öyle de Allah Rasûlü onlarla böyle bir mukavele akdettiğinden dolayı tanınmış oluyordu. O'nu Kureyş tanıyınca Taifli niye tanımayacaktı ki? Evet, tanımalar, birbirini ta'kip etti.

İşte Allah Rasûlü, Hudeybiye gibi en ağır şartlar altında imza attığı bir anlaşmadan, böyle iç içe fetihler çıkaran harika bir insandı. Hiç düşünmeden, hemen karar vermek zorunda kaldığı bir atmosfer içinde, hiç akla ve hayale gelmeyen böylesi bir fethin zeminini hazırlayabilme, hiç şüphesiz beşer düşünce sınırlarını aşan ve mucize diyebileceğimiz bir muvaffakiyetti ki, bu da O'nun hak peygamber olduğuna en canlı bir şahittir. Zira hiçbir beşerin, ne kadar dâhi de olsa, böyle zahiren hezimet gibi görülen bir anlaşmadan, bu şekilde bir fethe ulaşabilmesi görülmemiştir. Çünkü böyle bir başarı beşer takatini aşan bir güç, bir irade ve bir ilme vâbestedir.

6. Arkasında Allah Vardı

Evet, O'nun çözdüğü problemlere bakınca, O'nun arkasında bütün varlığa hükmeden Sonsuz Kudret'i görmemek mümkün değildir.

Ayrıca, O'nun, bu Kafdağından ağır mes'elelerin altından rahatlıkla kalkmasının arkasında, Kudret Eli'ni, O'nun siyanetini, riayetini, hıfzını, himayesini ve O'nu korumasını, "Bu benim Peygamberimdir" demesini görüyor ve bütün benliğimizle coşarak Muhammedu'r-Rasûlullah (sav) diye haykırıyoruz. Evet, Allah Rasûlü karar verirken çok hızlı karar veriyor.. bu hızlı karar için de işin içine girebiliyor.. ve içine girdiği her işin de üstesinden gelebiliyor. Evet, nasıl oluyor da O'nun hayatında -siyer şahit- bir kerecik olsun ta'mir isteyen bir davranışa rastlamıyoruz, hatta başkalarına göre hezimet, mağlubiyet, sarsıntı durumlarında bile, işin bir kenarından tutar-tutmaz o hezimetten bir zafer çıkarabiliyor ve kendi hesabına idbârları ikbâl yapabiliyor. Evet, mağlubiyetler, O'nun elinde muvaffakiyete inkılâb ediyor, hezimetler de zafere dönüşüyor.. ve bozgunlar, O'nun sayesinde, fütuhat şeklinde arz-ı endam etmeye başlıyordu.. O, âdeta eşyanın akışına, tabiatına, fıtratına zıt, ayrı bir akış, ayrı bir tabiat, ayrı bir fıtrat meydana getiriyor. Oysa ki bunlar Allah (cc) 'a ait şeylerdi: وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ **"Sizi de sizin işinizi de yaratan Allah'tır."** (Sâffât 37/96). Allah (cc), en ekmel, en eşref, en efdal mahlukunun eliyle kendi işlerini yaratıyor... Niçin yaratıyor?: "Bu benim kulum, bu benim peygamberim, bilesiniz" demek için ve: Bilesiniz ki, Ben, herşeyde O'nu destekliyorum. Siz milyonlar, milyarlar olsanız; O benim biricik kulum da bir tane olsa yine hepinize galebe çalacaktır. Neden? Çünkü Ben O'nu, nezdimdeki bütün kuvvet hazineleriyle destekliyorum. لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ اِلاَّ بِاللّٰهِ

O'nun arkasında ben varım ve hiç kimse unutmamalıdır ki, arkasında Allah (cc) 'ın bulunduğu Zât'a karşı ilân-ı harb etmek, Allah (cc)'a karşı ilân-ı harb etmek demektir. Hz. Muhammed (sav) mağlup olmadı, mağlup olmayacak. O'nu mağlup etme sevdasında olanlar, akıllarıyla zıtlaşıyor, kalbleriyle de ters düşüyorlar demektir. Daha doğrusu, kendilerini olmazların kuruntularına salmış bahtsızlardır. Böylelerini Allah, ırgalar, sinyaller verir, ikaz eder, "kendinize gelin, ey haddini bilmezler!" der.. bütün bunlardan birşey anlamayınca da derdest eder ve işlerini bitirir.

Evet, *Hz. Muhammed* (sav)'le muharebe yapılmaz, O'na karşı çıkılmaz. Müeyyidi Allah (cc) 'dır O'nun. Hatta bir yerde O'nun biricik Hâmi-

si, zevcelerinin dahi küçük bir tavır almalarına karşı, O'nu teselli sadedinde meâlen buyuruyor ki **"Allah senin arkandadır, melekler Senin arkandadır"** (Tahrîm, 66/4). Yani semâvatın bütün ruhanî sekenesi Seni te'yid etmektedir. Senin orduların bunlar olunca, artık milyonlarla, milyarlarla sana karşı çıkılmaz ki! Karşı çıkan kafasını sert bir yere çarpıp kendi kafasını parçalamış olur. Evet, Allah (cc) belki imhâl eder, ötede herhangi bir itiraz ve mazeretleri kalmasın diye, onlara on defa, yirmi defa, otuz defa mehil verebilir ve âdeta onlara şöyle der: "Görün, anlayın, doğru yola gelin, ahirette itirazınız kalmasın." Ama, hadîsin ifadesiyle, bir kere de yakaladı mı artık iflah etmez.[11][★]

Hudeybiye'yi, incelerken, Allah Resûlü'nün, üstün idareciliği faslında, müşkilleri nasıl çözdüğünü bir ölçüde tahlil etmiştik. Hudeybiye'de bir harp olması muhakkaktı. Ancak Allah Resûlü, kuvvet dengesi olmadığı bir yerde -ki karşı tarafta, on bin müsellâh (silâhlı) insan, başında Halidler, İkrimeler ve daha gözü dönmüş bir sürü insan.. beri tarafta da, sahâbenin rivayet ettiğine göre bin altı yüz silahsız insan.. Sırtlarında ihram, umre düşüncesiyle oraya kadar gelmişler- Allah Resûlü, bir tek insanın burnunu kanatmadan -hezimet muhakkak olan böyle bir karşılaşmayı- Cenâb-ı Hakk'ın inâyet ve keremiyle zaferle ve muvaffakiyetle noktalamıştı.

Hudeybiye.. Hicret-i Seniyyenin tam altıncı senesi... Sıla hasreti sahâbenin içini yakıyor.. Bilâl-i Habeşî Mekkeli değildi. Habeşistan'dan gelmişti ama, Mekke'yle öylesine bütünleşmişti ki, Medine-i Münevvere'ye hicret edip, biraz da hummâyla hırpalanınca: "Ah Mekke! Acaba sana bir kere daha kavuşabilecek miyim? Ah Nur dağı! Seni bir daha seyredebilecek miyim?" diye yanıp inlemişti. *Hz. Ebu Bekir* gibi büyük bir irade bile, sarsılmış, kendisini Mekke'den atan ve uzaklaştıran insanlara bedduâ etmişti.[12] Aşağı-yukarı Dau'ssılâ herkesin içini yakıyordu. Yerin göbeği Mekke.. Onunla göbek bağı olanlar, yerin göbeğine ne zaman seyahat yapacaklarının rüyasını görüyorlardı. Altı sene geçmişti aradan, Ka'be'yi tavaf edememişlerdi. Oysa ki, Ka'be'yi, en son, onların babaları Hz. İbrahim (as) onarmış ve tamir etmişti.

اِنَّ اَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ

"Doğrusu insanlar için konulan ilk mâbet, elbette ki Mek-

11- Buharî, Tefsîr, Sure, (11) 5.

(*) M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 1/448-460.

12- Buharî, Menkıbu'l-Ensar, 46.

ke'de bulunan, o çok mübarek ve bütün alemlere hidâyet rehberi olan evdir" (Âl-i İmran: 96) âyet-i kerimesiyle anlatılan Ka'be, Hz. Âdem (as)'in eliyle yapılan yeryüzünde ilk binaydı. İlk peygamberin yaptığı ve Halilurrahmân'ın onardığı bu binadan, evet işte bu binadan O'nun en şerefli evladı Hz. Muhammed Mustafa (sav) sökülüp atılıyor ve altı sene gibi uzun bir süre içinde gelip orayı ziyaret edemiyordu. İşte O'da sıla hasreti ile yanıp kavruluyordu. Önlerine düşüp, ashâbına İslâm' a göre bir tavaf yaptırmak istiyordu. O gün Ka'be, putlarla doluydu. Ka' be'nin etrafında da bir sürü put vardı. O güne kadar Ka'be'yi tavaf edenler, tavaf yerine maskaralık yapıyorlardı. Onların yaptıklarına tavaf denmezdi. Onların Ka'be etrafındaki tavaflarına Kur'ân-ı Kerim **"bükâ"** ve **"tasdiye"** diyor (Bkz. Enfâl, 8/35). Islık çalıyor ve ellerini çırpıyorlardı. Bilhassa geceleri, günahkar elbiselerle Ka'be tavaf edilmez diye, kadınlar bütün urbalarını atıyor ve Ka'be'nin çevresinde öyle dolaşıyorlardı.[13] Kadınıyla-erkeğiyle, bir değişik dönemin, değişik esaslarına bağlı olarak, bir değişik tavaftı ki, anlamak, izah etmek çok zordu.

İşte Allah Resûlü, Ka'be nasıl tavaf edilir, umre nasıl yapılır, bunu göstermek istiyordu ve birinci maksadı bu idi. İkinci olarak da gösterecekti ki, Ka'be sadece Mekkelilerin veya Kureyşlilerin değil onlar kadar onda başkalarının da hakkı var. Hele Ka'be'ye şerefini, şanını iade edecek Hz. Muhammed (sav) ve O'nun kudsî cemaatinin herkesten ziyade hakkı vardı. Aslında Ka'be, çoktan minberinden ayrılmış bir mihrab gibiydi. Allah Resûlü, Medine'de kurduğu minberini, mihrabın yanına çekmek istiyordu. Ka'be, bizim ebedlere kadar mihrabımızdır ve başta da Hz. Muhammed (sav)'in mihrabıydı. İçinde putlar olduğu için muvakkaten o, Mescid-i Aksâ'ya dönüp bir süre öyle namaz kılmıştı. Kılmıştı ama, gözleri daima semâdaydı ve Ka'be'den, yüzünü dahi çevirmeye tahammül edememişti. Allah (cc) :

قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَيهَا ...

"Yüzünü semâya çevirip durduğunu görüyoruz. Yakında Seni, hoşnut olacağın kıbleye çevireceğiz" (Bakara, 2/144) diyor ve O'nu teselli ediyordu. Mescid-i Aksâ'ya doğru namaz kıldığı süre, O'nun için hep hicrân oldu. O hatibin mihrabı, Ka'be; minberi de Medîne idi. Medine yalnızdı. Mihrabın yanına götürülünce, imamın imamlığı tamam olacaktı. Esasen O'nun imamlığı tamdı. Ancak pratikte de böyle olması için; mutlaka Ka'be'nin mü'minlerin, elinde olması lazımdı. Bu kapıyı da

13- Müslim, Tefsîr, 25.

ilk defa bir umre ile zorlayacaktı. Onun için; "Hele bir umre yapalım" diyordu. İslâm esaslarına, İslâm düşüncesine, İslâm anlayışına ve İslâm ruhuna göre bir umre... Henüz hacc farz kılınmamıştı. Hacc, O'nun hayatında ilk ve son bir kere oldu. Evet, Efendimiz, farz olarak hayatında bir defa hacc yaptı. Ve Ona Kur'ân-ı Kerim **"Hacc-ı Ekber"** dedi (Bkz. Tevbe, 9/3). Umreye de "Hacc-ı Asgâr."

Avam halk arasında "Hacc-ı Ekber" Arafat'ın Cum'aya rastlamasına denmektedir. Ama aslında böyle bir anlayış daha çok halk kaynaklıdır.

Mübarektir, güzeldir Arafat'ın cum'a gününe rastlaması ama, Hacc-ı Ekber, hacc'ın, Hac mevsiminde yapılanına, "Hacc-ı asgar" da (küçük hacc) umreye denir. Üçüncü olarak da bütün kabilelere kudsîler ordusunu götürüp gösterecekti. Böyle bir birlik geçerken kimsenin burnu kanamayacak, kimsenin bir gülüne dokunulmayacak, kimsenin bağ ve bahçesine girilmeyecek ve çapulculuk yapılmayacaktı. Evet bu ordunun böyle şeylerden uzak olduğu herkese gösterilecekti. Halbuki o güne kadar çölden böyle bir güçle geçenler hep çapulculuk yapmışlardı. Onlar ise, sekîne ve itmi'nân ordusu olarak gelip-geçeceklerdi. Bu hac, hac içinde İslâm'ı temsil ve bu temsilin bütün Araplara gösterilmesi, evet bunun te'min edilmesi çok mühimdi. Bu aynı zamanda İslâm'a ait bir mesaj ma'nâsını da taşıyordu. Zira onları görenler şöyle diyeceklerdi: "Biz yeryüzünde şimdiye kadar böyle insanlar görmedik, olsa olsa bunlar, melek olabilirler." İşte Efendimiz bu mülâhaza ile yollara dökülmüştü; başka düşüncesi de yoktu. Onun için sahâbe, sadece kılıçlarını almış, bu yolculuğa öyle çıkmışlardı.. Hudeybiye mevkiine kadar da hiçbir engele raslamamışlardı. Hudeybiye'ye gelip ulaşınca, Kureyş'in hazırlıklarından haberdar olan bazı kimseler dediler ki: "Kureyş, bütün güç ve kuvvetiyle size karşı koyacak ve sizi engelleyecek.." Sükûnet ve sekîne insanı vuruşmak, çatışmak istemiyordu. Zaten vuruşmak ve çatışmak için de gelmemişti. Karşılaştığı şeyden ötürü fevkalade mahzundu. Zira, Ashâbına verdiği söz vardı: Size umre yaptıracağım! demişti. Onlar da, İslâmî ölçüler içinde yapılacak bu yeni ve orijinal umreyi, hem de Allah Resûlü'yle beraber yapmanın müjdesiyle coşmuş ve buraya kadar o duygu ve düşüncelerle gelmişlerdi. O güne kadar yaptıkları, ne hacc ne de tavaf.. İslâm esaslarına göre, vahiyden kaynaklanarak sistemleştirilmiş bir umre yapacaklardı.. hem de bunu Allah Resûlü yaptırtacaktı. Böylece, hem onlar hem de herkes umrenin nasıl yapıldığını görüp öğrenecekti.

Allah Resûlü Hudeybiye'de mecbûri duruş yaptı ve sahâbe'yi de durdurdu. Ashâbına ve kendisine inananlara; kendi cesaretine, kendi müthiş

îmanına rağmen, bunu yapıyordu. Biliyordu ki, Rabb'ine sığınarak bir kavgaya girse yine onları mağlup edecektir. Ancak O bunu yapmayıp bekleyecekti. Engelleme, belirgin hale gelince, ashabıyla biat yenilemesi yaptı. İslâm uğrunda, ölmeye kadar herşeylerini feda etmek üzere biat aldı. Ve işte bu biata, yüce dergahdan hoşnutluk sesi:

لَقَدْ رَضِيَ اللّٰهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ اِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَاَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَاَثَابَهُمْ فَتْحاً قَرِيباً * وَمَغَانِمَ كَثِيرَةً يَاْخُذُونَهَا وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيزاً حَكِيماً

"Allah inananlardan, ağaç altında Sana baş eğerek el verirlerken, and olsun ki hoşnud olmuştur. Gönüllerinde olanı da bilmiş, onlara güvenlik vermiş, onlara yakın bir zafer ve ele geçirecekleri bol ganimetler bahşetmiştir. Allah güçlü olandır, Hakîm olandır" (Fetih, 48/18-19).

Andolsun ki, Allah (cc) mü'minlerden razı oldu. -Ki onlar ağaç altında Peygambere biat ettiler. Biatlar üstü bir biat- Onların kalblerinden geçenleri Allah (cc) çok iyi biliyordu ve kalblerinden şu geçiyordu: Allah Resûlü "öl" derse öleceğiz, "kal" derse kalacağız, bize "yürüyün Ka'be' yi tavaf edin" derse tavaf edeceğiz, "silahınız yok ama şu çelik orduya kendinizi çarpın derse çarpacağız" duygu yumakları bu olabilir ve daha fazlasını söylemek te bizi aşar.

Bu arada Allah (cc) onlara sekîne inzâl buyurdu.. ve onların bu civanmertliğine mukabil çok yakın bir gelecekte, O da, onlara apaçık bir fetih ihsan va'detti. Evet Cenâb-ı Hakk onlara, Kur'ân'da bunu va'dediyordu.

Hudeybiye'de, Allah Resûlü'nün düşündüklerinden sadece bir tanesi olmamıştı. O da bir sene sonra olacaktı ve oldu: Geldiler, İslâmî ölçülere göre Ka'be'yi tavaf edip Hacerü'l-Esved'e yüz sürdüler. Bunun dışında düşünülenlerin hemen hepsi olmuştu. Gösterdiler ve çöl gördü ki, çölün çapulcularından başka, ona emniyet getirecek, orada emniyet ve güveni temsil edecek bir kutsîler ordusu var ki geçtiği her yere emniyet tohumları ekmektedir ve 2-3 sene sonra da bunlar... duygularda yeşerip çimlenecek. Evet işte, bu görünümü sergileye sergileye ta Medine'den Mekke'ye kadar gelmişler; köye, kasabaya, çadıra hasılı bâdiyede her yere uğramışlar, çeşitli kimselerle görüşmüş ve çeşitli kimselerle karşılaşmışlardı. Bu uğrayıp-görüp geçtiği yerlerdeki insanların hemen hepsi 2-3 sene sonra gelip O'na iltihak edecek ve Ka'be'nin fethi için O'nunla beraber yerin göbeğine doğru sefer yapacaklardı. Keza, Kureyş'le beraber bütün müşrikler de anlamışlardı ki, Ka'be sadece Kureyş'in değil, O'nda

bütün insanların hakkı vardır. Hususiyle de, insanlığın iftihar tablosu Hz. Muhammed (sav) ve O'nun cemaatinin...

Aslında Kureyş, böyle bir hakkı Hudeybiye'deki muahedede kabullenmiş ve Allah Resûlü'nün imza attığı kağıda onlar da imza atmışlardı. "Siz de Ka'be'yi ziyaret edebilirsiniz. Bu sene bize ait, gelecek sene size ait. Bundan sonraki yıllarda her sene gelir Ka'be'yi tavaf edersiniz" demişlerdi.[14] Bu aynı zamanda müslümanların mevcudiyetini kabul etmek demekti. Oysa ki, o güne kadar yapılan propaganda, Mekke ve Ka'be'nin sadece müşriklere ve bilhassa Kureyş'e ait olduğu şeklindeydi.. ve bir ölçüde başkaları da bunu kabullenmiş bulunuyordu.

Herkes, orada müşriklerin göstereceği töre ve sisteme uyardı. Kimse hususi bir merasim icad edemezdi. Oysa ki Hudeybiye'de kabullenilen muahede şartlarına göre, Mekke'ye gelecek ve kendi töreleriyle Ka'be'yi tavaf edeceklerdi. Allah Resûlü, onbinlik bir ordunun karşısında silah olarak sadece kılıcı bulunan 1600 kişi ile böyle bir zafer elde ediyordu.. Kendini herkese kabul ettirme ve kalblerin kapılarını aralama zaferi.

Meselâ *Urve İbni Mes'ûd, Süheyl İbni Amr,* murahhas olarak oraya kadar gelmiş Allah Resûlü ile görüşmüşler, Ashâbın O'na bağlılıklarına şahit olmuş ve Allah Resûlü'nün davranışlarından, O'ndaki Allah (cc)'a îmanın, O'ndaki mehâfetullah'ın ve O'nun üzerindeki peygamberâne hallerin çok tesirinde kalmışlardı. Derken içlerindeki buzlar erimiş, bakış zaviyeleri başkalaşmıştı. Ve bu insanlar çok yakın bir gelecekte inanıp İslâmiyete girmeye namzet idiler. Hatta, daha o zaman bile Mekke'ye döndüklerinde, oradaki sertlikleri kırmış ve müslümanların lehine havayı yumuşatmışlardı. Bu arada müslümanlıktaki yumuşatıcılık ve müşriklerdeki sertlik yer değiştirmelere bile sebep olabiliyordu ve bunun canlı misalleri de vardı.[15] Evet, mütereddit ve mütehayyirler, bir bir Allah Resûlü'nün safına geçiyorlardı. Belki zahiren Hudeybiye, bir geriye dönüştü, ama, pek çok ganimeti olan bir gerilim dönüşüydü. Ayrıca bunun ötesinde Kureyş'ten de emin olunacaktı. Artık arkadan saldırmayacaklardı. Tabii bu arada bir de pakt teşekkül etmişti: Benî Bekir'le Kureyş, Benî Huzâa ile de müslümanlar ayrı ayrı birer pakt kurmuşlardı... Ve bunlar, birbirlerine saldırmayacaktı. Bundan dolayı Allah Resûlü, çok seviniyordu. Zira, tam 10 sene çölde, birçok kabileye İslâm'ın sesini, soluğunu duyurabilecekti.[*]

14- İbn Kesir, el-Bidâye, 4/192-193.

15- İbn Hişam, Sîre 3/325-26.

(*) M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 2/98/103

❑ UMRETU'L-KAZA

4270 ١ – عَنِ البَراءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قَالَ: [اعْتَمَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي ذِي القَعْدَةِ فَأَبِي أَهْلُ مَكَّةَ أَنْ يَدَعُوهُ يَدْخُلُ مَكَّةَ حَتَّى قَاضَاهُمْ عَلَى أَنْ يَدْخُلَ مِنَ العَامِ المُقْبِلِ، يُقِيمُ فِيهَا ثَلاَثاً لاَ يَدْخُلُ مَكَّةَ السِّلاَحُ إلاَّ السَّيْفُ فِى القِرَابِ، وَأَنْ لاَ يَخْرُجَ مِنْ أَهْلِهَا بِأَحَدٍ إِنْ أَرَادَ أَنْ يَتْبَعَهُ، وَأَنْ لاَ يَمْنَعَ أَحَداً مِنْ أَصْحَابِهِ أَرَادَ أَنْ يُقِيمَ بِهَا. فلمَّا دَخَلَهَا وَمَضَى الأجَلُ، أَتَوْا عَلِيّاً رَضِيَ اللهُ عَنْه. فَقَالُوا قُلْ لِصَاحِبِكَ اخْرُجْ عَنَّا، فَقَدْ مَضَى الأجَلُ. فَخَرَجَ ﷺ فَتَبِعَتْهُ ابْنَةُ حَمْزَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهمَا: تُنَادِي يَا عَمِّ يَا عَمِّ. فَتَنَاوَلَهَا عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْه فَأَخَذَ بِيَدِهَا. فَقَالَ لِفَاطِمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: دُونَكِ بِنْتَ عَمِّكِ؟ فَحَمَلَتْهَا. فَاخْتَصَمَ فِيهَا عَلِيٌّ وَزَيْدٌ وَجَعْفَرٌ رَضِيَ اللهُ عَنْهم. فَقَالَ عَلِيٌّ: هِىَ ابْنَةُ عَمِّي، وَقَالَ جَعْفَرٌ: هِىَ ابْنَةُ عَمِّي، وَخَالَتُهَا تَحْتِي، وَقَالَ زَيْدٌ: بِنْتُ أُخِي. فَقَضَى بِهَا ﷺ لِخَالَتِهَا؛ وَقَالَ: الْخَالَةُ بِمَنْزِلَةِ الأُمِّ؛ وَقَالَ لِعَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْه: أَنْتَ مِنِّي وَأَنَا مِنْكَ، وَقَالَ لِجَعْفَرٍ: أَشْبَهْتَ خَلْقِي وَخُلُقِي. وَقَالَ لِزَيْدٍ: أَنْتَ أُخُونَا وَمَوْلاَنَا]. أخرجهُ الشّيْخَانِ.

« قِرَابُ السَّيْفِ » قال الأزْهَرِي: هُوَ غِمْدُهُ.

1. (4270)- *Bera İbnu'l-Âzib* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Zülkade ayında umreye çıkmıştı. Mekkeliler Onun Mekke'ye girmesine izin vermediler. Resulullah, gelecek yıl girmek, orada üç gün kalmak, Mekke'ye silahlar torbalarda olarak girmek, ailelerinden peşine düşmek isteyen çıksa bile kimseyi almamak, Ashabından Mekke'de kalmak isteyen çıkarsa kimseye mani olmamak şartları üzerine anlaşmıştı.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) (Mekke'ye umre için) girip, müddet de dolunca, Mekkeliler Hz. Ali'ye gelip:

"Arkadaşına söyle! bizi terketsin, müddet doldu!" dediler. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* çıktı, ancak Hamza'nın kızı (radıyallahu anhümâ) peşine takıldı:

"Ey amcam, ey amcam!" diye bağırıyordu. Hz. Ali (radıyallahu anh) onu alıp elinden tuttu. Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ)'ya:

"Amcanın kızını yanına al!" dedi. [Medine'ye gelince] kızı (yanına alma) hususunda Hz. Ali, Zeyd ve Câfer (radıyallahu anh) ihtilafa düştüler. Hz. Ali:

"O benim amcamın kızıdır! (Ben ehakkım)" diyordu. Ca'fer (radıyallahu anh):

"O hem amcamın kızı, hem de teyzesi nikahım altında!" diyordu. Zeyd de:

"Kardeşimin kızıdır!"[16] diyordu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kızın, teyzesinin yanında kalmasına hükmetti ve: "Teyze anne makamındadır!" buyurdu. Hz. Ali (radıyallahu anh)'a yönelerek: "Sen bendensin, ben de senden!" buyurdu. Cafer (radıyallahu anh)'a: "Yaratılışın ve huyun bana benzer" diyerek iltifat etti. Zeyd (radıyallahu anh)'a da: "Sen bizim hem kardeşimiz, hem de mevlamız (âzadlımız)sın!" buyurdu." [Buhârî, Meğâzî 43, Umre 3, Cezâu's-Sayd 17, Sulh 6, Cizye 19; Müslim, Cihâd 90, (1783).]

AÇIKLAMA:

Burada *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Hudeybiye antlaşmasına konulan bir madde gereğince sulhü takip eden senede yapılan umre anlatılmaktadır. Ulemâ umumiyetle Resulullah'ın dört umre yaptığını söyler:

1- Hudeybiye senesi yapılan umre: Gerçi bunda tavaf ve sa'y yapılmamıştır ama kurban kesilmiş, tıraş olunmuş ve ihramdan çıkılmıştır. Bu sebeple ulemâ bunun da bir umre olduğunu söylemiştir.

2- umretu'l-kaza: Bu, sadedinde olduğumuz umredir. Buna kaza denmesi sulh yapıldığı yıl niyet edildiği halde yapılamayan umrenin kazası olduğunu ifade etmez; antlaşma gereği yapılan umre ma'nâsını ifade eder. Çünkü kaza kelimesi, burada "antlaşma" ma'nâsına gelen mukâza' dan gelmektedir. Antlaşma umresi demek daha muvafık olur.

3- Ci'irrâne'de yaptığı umre.

4- Veda haccı sırasında Hacc-ı kıranla yaptığı umre, (Daha fazla bilgi için (1576-1883 numaralı hadisler) görülmelidir.)

16– *Zed İbnu Hârise*'nin Hz. Hamza'yı kardeş bilmesi, hicretten sonra Aleyhissalâtu vesselâm'ın onları (radıyallahu anhümâ) kardeşlemesinden ileri gelir.

❑ MÛTA GAZVESİ

4271 ١ – عَن ابْنِ عُمَرَ رَضيَ اللّهُ عَنْهما قَالَ: [أَمَّرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي غَزْوَةِ مُؤْتَةَ زَيْدَ بْنَ حَارِثَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنْ قُتِلَ زَيْدٌ فَجَعْفَرٌ، وَإنْ قُتِلَ جَعْفَرٌ فَعَبْدُاللّهِ بنُ رَوَاحَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُم. قَالَ عَبْدُاللّهِ: كُنْتُ فِيهِمْ فِي تِلْكَ الْغَزْوَةِ فَالْتَمَسْنَا جَعْفَرَ بْنَ أبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْه فَوَجَدْنَاهُ فِي الْقَتْلَى وَوَجَدْنَا فِيمَا أقْبَلَ مِنْ جَسَدِهِ بِضْعاً وَتِسْعِينَ مَا بَيْنَ رَمْيَةٍ وَطَعْنَةٍ؛ زَادَ فِي رِوَايَةٍ: لَيْسَ مِنْهَا شَيْءٌ فِى دُبُرِهِ]. أخرجه البخاري.

1. (4271)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mûta gazvesinde Zeyd İbnu Hârise (radıyallahu anhümâ)'yı emir (komutan) tayin etti ve dedi ki:

"Eğer Zeyd öldürülecek olursa, komutan Ca'fer'dir. Ca'fer öldürülecek olursa Abdullah İbnu Ravâha'dır" (radıyallahu anhüm).

Abdullah der ki: "Bu gazvede aralarında ben de vardım. (Bir ara) *Cafer İbnu Ebî Talib* (radıyallahu anh)'ı aradık. Onu ölüler arasında bulduk. Öyleydi ki cesedinin ön cephesinde doksan küsür ok ve mızrak yarası saydık." Bir rivayette de şu ziyadeyi ilave etmiştir: "Arka tarafında hiç yara yoktu." [Buhârî, Meğâzî 44.]

4272 ٢ – وَعَنْ أنَسٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْه: [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ نَعَى زَيْداً وَجَعْفَراً وَابْنَ رَوَاحَةَ لِلنَّاسِ قَبْلَ أنْ يَأتِيَهِمْ خَبَرُهُمْ. فَقَالَ: أخَذَ الرَّايَةَ زَيْدٌ فَأُصِيبَ. ثُمَّ أخَذَهَا جَعْفَرٌ فَأُصِيبَ. ثُمَّ أخَذَهَا عَبْدُاللّهِ بْنُ رَوَاحَةَ فَأُصِيبَ، وَإنَّ عَيْنَيْ رَسُولِ اللهِ ﷺ لَتَذْرِفَانِ. ثُمَّ أخَذَهَا سَيْفٌ مِنْ سُيُوفِ اللهِ: خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ مِنْ غَيْرِ إمْرَةٍ فَفَتَحَ اللّهُ تَعَالَى لَه]. أخرجه البخاري والنسائي.

« ذَرِفَتِ الْعَيْنُ » إذَا سَالَ دَمْعُهَا.

2. (4272)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Zeyd, Cafer ve İbnu Ravâha'nın öldüklerini onlardan haber gelmezden önce bildirdi. Şöyle demişti:

"Bayrağı Zeyd aldı ve isabet aldı (öldü). Bayrağı ondan sonra Ca'fer

aldı o da öldü. Sonra Abdullah İbnu Ravâha aldı, o da öldü. -Böyle deyince Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gözleri yaşla doldu.- (Resulullah sözlerine devam etti): Bayrağı,sonra Allah'ın kılıçlarından bir kılıç, tâyin edilmeksizin aldı: *Halid İbnu'l-Velid*... Allah Teâla Hazretleri ona zafer verdi." [Buhârî, Cenâiz 4, Cihâd 7, 183, Menâkıb 25, Fedaili'l-Ashâb 25, 44; Nesâî, Cenâiz 27, (4, 26).]

4273 ٣– وَعَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ قَالَ: [سَمِعْتُ خَالِداً يَقُولُ: لَقَدْ انْقَطَعَ فِي يَدِي يَوْمَ مُؤْتَةَ تِسْعَةُ أَسْيَافٍ، فَمَا بَقِيَ فِي يَدِى الاَّ صَفِيحَةٌ يَمَانِيَّةٌ]. أخرجه البخاري.

3. (4273)- *Kays İbnu Ebî Hâzım* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hâlid'in şöyle söylediğini işittim: "Mûta günü elimde dokuz kılıç kırıldı. Elimde sadece Yemen'de mamul bir safîha (geniş demirli kılıç) kaldı." [Buhârî, Megazî 44.]

4274 ٤– وَعَنْ عَوْفِ بْنِ مَالِكٍ الأَشْجَعِيِّ رَضِيَ اللّهُ عَنْه قَالَ: [خَرَجْتُ مَعَ زَيْدِ ابْنِ حَارِثَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه فِي غَزْوَةِ مُؤْتَةَ وَرَافَقَنِى مَدَدِىٌّ مِنَ الْيَمَنِ لَيْسَ مَعَهُ غَيْرُ سَيْفِهِ فَنَحَرَ رَجُلٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ جَزُوراً. فَسَأَلَهُ الْمَدَدِىُّ طَائِفَةً مِنْ جِلْدِهِ. فَأَعْطَاهُ إِيَّاهُ فَاتَّخَذَهُ كَهَيْئَةِ الدَّرَقَةِ وَمَضَيْنَا فَلَقِينَا جُمُوعَ الرُّومِ، وَفِيهِمْ رَجُلٌ عَلَى فَرَسٍ أَصْفَرَ عَلَيْهِ سَرْجٌ مُذَهَّبٌ. فَجَعَلَ الرُّومِيُّ يَفْرِى بِالْمُسْلِمِينَ فَقَعَدَ لَهُ الْمَدَدِىُّ خَلْفَ صَخْرَةٍ فَمَرَّ بِهِ الرُّومِىُّ. فَعَرْقَبَ فَرَسَهُ بِسَيْفِهِ فَخَرَّ الرُّومِىُّ فَعَلاَهُ بِسَيْفِهِ فَقَتَلَهُ وَحَازَ فَرَسَهُ وَسِلاَحَهُ. فَلَمَّا فَتَحَ اللّهُ عَلَى الْمُسْلِمِينَ بَعَثَ إِلَيْهِ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ فَأَخَذَ مِنْهُ بَعْضَ السَّلَبِ. قَالَ عَوْفٌ: فَأَتَيْتُ خَالِداً، فَقُلْتُ لَهُ: أَمَا عَلِمْتَ أَنْ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَضىٰ بِالسَّلَبِ لِلْقَاتِلِ؟ قَالَ: بَلَى. وَلٰكِنِّى اسْتَكْثَرْتُهُ لَهُ. فَقُلْتُ: لَتَرُدَّنَّهُ إِلَيْهِ أَوْ لأُعَرِّفَنَّكَهَا عِنْدَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ. فَأَبَى أَنْ يَرُدَّ عَلَيْهِ. قَالَ عَوْفٌ: فَلَمَّا اجْتَمَعْنَا عِنْدَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ قَصَصْتُ عَلَيْهِ قِصَّةَ الْمَدَدِىِّ وَمَا فَعَلَ خَالِدٌ. فَقَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: يَا خَالِدُ مَا حَمَلَكَ عَلَى مَا صَنَعْتَ؟ قَالَ: اسْتَكْثَرْتُهُ. فَقَالَ: رُدَّ عَلَيْهِ الَّذِى أَخَذْتَ مِنْهُ. فَقُلْتُ: دُونَكَهَا يَا خَالِدُ، أَلَمْ أُوفِ لَكَ. فَقَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: وَمَا ذَاكَ؟ قَالَ: فَأَخْبَرْتُهُ. قَالَ: فَغَضِبَ ﷺ وَقَالَ: يَا خَالِدُ لاَ تَرُدَّ عَلَيْهِ، هَلْ أَنْتُمْ تَارِكُونَ لِى

أُمَرَائِي ؟ لَكُمْ صِفْوَةُ أَمْرِهِمْ وَعَلَيْهِمْ كَدَرُهُ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

« يَفْرِى بِالْمُسْلِمِينَ » الفرى القَطْعُ، وَهو كِنَايَةٌ عن شِدَّةٍ فَكِنايتهُ فيهم.

وقولهُ « لأعْرِفَنَّكَهَا » أى لأجَازِيَنَّكَ بها حتّى تعرف صنيعك هذا. وقوله « دُونَكِها » أى خذها كأنّه وفاءٌ له بما وعده.

و« صِفْوَةُ الشَّيْءِ » بكَسر الصاد خالصَتهُ إذا اثبتّ الهاء كسرت الصاد وإذا حذفتها فتحتها، فقلت صفْو الشّيْء.

4. (4274)- *Avf İbnu Mâlik el-Eşcaî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Mûta gazvesine Zeyd İbnu Hârise (radıyallahu anh) ile birlikte çıktım. Bana Yemenli bir asker refâkat etti ki, üzerinde sadece bir kılıncı vardı. Müslümanlardan biri bir deve kesti. Yemenli, ondan derinin bir parçasını istedi, o da verdi. Yemenli ondan kendine bir nevi kalkan yaptı. Yolumuza devam ederken bir Rum birliğiyle karşılaştık. Onlar arasında, üzerinde müzehheb (altın işlemeli) eğer taşıyan sarı bir at üzerinde bir adam vardı. Adamın silahı da müzehheb idi. Rumî adam müslümanlara şiddetle saldırmaya başladı. Yemenli asker de bir kayanın arkasında saklanarak onu takibe başladı. Derken rumî ona uğradı. Yemenli kılıncıyla atın ayaklarını kırdı ve Rumî yere düştü. Hemen kılıcıyla üzerine atılıp adamı öldürdü. At(ta olanları) ve silahı aldı.

Allah Teâla Hazretleri müslümanlara zafer müyesser edince, *Hâlid İbnu'l-Velid* adama birini göndererek selebden (öldürdüğü kimsenin eşyalarından el koyduğu şeylerden) bazısını ondan aldı.

Avf der ki: "Ben Hâlid'e gelerek, kendisine:

"Bilmiyor musun, Resulullah, selebin öldürene ait olduğuna hükmetmiştir!" dedim.

"Elbette biliyorum. Fakat aldıkları gözüme çok geldi!" dedi. Ben:

"Ya bunu adama geri verirsin, ya da durumu Aleyhissalâtu vesselâm'a söylerim!" dedim. Ama Hâlid, geri vermekten imtina etti."

Avf der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında toplanınca, ben Yemenlinin ve Halid'in yaptığı şeyleri hikaye ediverdim. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Ey Hâlid niye böyle yaptın?"* diye sordu. Hâlid:

"Bu gözüme çok göründü!" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Ondan ne aldı isen geri ver!" dedi. Ben:

"Ey Hâlid! Al işte, ben sana (böyle yapman gerektiğini) söylemedim miydi?" dedim. Resulullah: *"Bu da ne demek?"* buyurdu. Ben de anlattım. Bunun üzerine Resulullah öfkelendi ve:

"Ey Hâlid, ona geri verme! Siz benim komutanlarımı bana bırakır mısınız hiç! [Sizin ve komutanlarımın misali, deve veya koyun çobanı tutulup da onları güden, sulama vakti gelince havuza götüren çoban ve sürüsüne benzersiniz. Sürü gelir havuza girer, temiz suyu içer, çobana bulanığı kalır. Temizi size bulanığı komutanlarıma." [Ebu Dâvud, Cihâd 148, (2719, 2720); Müslim, Cihâd 44, 45, (1753, 1754).]

AÇIKLAMA:

1- Mûta gazvesi hicretin sekizinci yılında Cemâdilûla ayında cereyan etmiştir. Mûta, bugünkü Kudüs'e iki merhale uzaklıkta Suriye bölgesinde bir mevkinin adıdır.

2- Bu seferin sebebi, Bizans'ın Suriye bölgesindeki yetkililerinden biri olan *Şurahbil İbnu Amr el-Gassanî*'nin, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Basra sorumlusuna gönderdiği elçiyi öldürmüş olmasıdır. Resulullah elçisini öldüren Şurahbil'i cezalandırmak istiyordu.

Ordu *Zeyd İbnu Hârise* komutasında idi. Müslümanlar Mu'ân nam mevkiye varınca Herakliyus'ün yüzbini Rum, yüzbini de Lahm ve Cüzâm kabilelerinden olmak üzere gayr-ı Rum ikiyüzbinlik bir ordu ile üzerlerine gelmekte olduğu haberini alırlar. Burada iki gece kalıp ne yapacakları hususunda muhasebede bulunurlar. Hatta Resulullah'a yazıp ne yapılması gerektiğini sormayı düşünürler. Ancak *Abdullah İbnu Ravâha:* "Ey insanlar sizin şu anda hoşunuza gitmeyen şey, Medine'den yola çıkarken aradığınız şeydir: Şehîd olmak. Biz insanlarla sayıya bakarak, kuvvete bakarak savaşmıyoruz, din için savaşıyoruz. Yürüyelim. Bize mutlaka iki güzelden biri var: (Şehidlik veya zafer)" diyerek askerleri teşçî eder:

"Vallahi doğru söyledi!" derler ve yürürler. Müslümanlar, Bizanslıların Rum ve hıristiyan-Arap karışımı muazzam ordusuyla Mûta'da karşılaşırlar.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın belirttiği gibi, önce *Zeyd İbnu Hârise* şehid olur. Bayrağı Cafer İbnu Ebi Talib alır, o da şehid olur. Sonra bayrağı Abdullah İbnu Ravâha alır.

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu esnada (akşam), müslümanları Mescidde toplamış, an be an haber veriyor, şehid olanları ismen söylüyor, arkadan komutan olanı söylüyor, ölenler için istiğfarda bulunuyor.

"Bayrağı Abdullah İbnu Ravâha aldı" deyip susar. Derken Ensâr'ın rengi değişir, Abdullah'tan hoş olmayan bir şey sâdır oldu zannederler. Bir müddet sonra Resulullah: *"Düşmanla savaştı ve şehid oldu! Cennete kaldırıldılar, altın divanlar üzerindeler!"*der ve üzüntü gider.

Resulullah sonra bayrağı *Hâlid İbnu Velîd*'in aldığını *"Bayrağı Allah'ın kılıçlarından bir kılıç aldı"* diyerek haber verir. Hâlid o günden sonra seyfullah lakabını alır.

Hâlid İbnu Velîd, İslam ordusunu bu pek büyük kalabalığa ezdirmemek için geri çeker.

❑ ÜSÂME İBNU ZEYD'İN, CÜHEYNE'NİN HURUKA'YA GÖNDERİLMESİ

4275 ١ – عَنْ أبي ظَبْيَانَ قالَ: [سَمِعْتُ أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما يَقُولُ: بَعَثَنا رَسُولُ اللهِ ﷺ إلى الحُرَقَةِ فَصَبَّحْنَا القَوْمَ فَهَزَمْنَاهُمْ. فَلَحِقْتُ أنَا وَرَجُلٌ مِنَ الأنْصَارِ رَجُلاً مِنْهُمْ. فَلَمَّا غَشِينَاهُ قَالَ: لاَ إلــه إلاَّ اللهُ. فَكَفَّ عَنْهُ الأنْصَارِيُّ وَطَعَنْتُهُ بِرُمْحِي فَقَتَلْتُهُ. فَلَمَّا قَدِمْنَا بَلَغَ ذلِكَ النَّبِيَّ ﷺ. فَقَالَ: يَا أُسَامَةُ أقَتَلْتَهُ بَعْدَ مَا قَالَ لاَ إله إلاَّ اللهُ؟ قُلْتُ: إنَّمَا قَالَ مُتَعَوِّذاً. قَالَ: أقَتَلْتَهُ بَعْدَ أنْ قَالَ لاَ إله إلاَّ اللهُ؟ فَمَا زَالَ يُكَرِّرُهَا حَتَّى تَمَنَّيْتُ أنِّي لَمْ أكُنْ أسْلَمْتُ قَبْلَ ذلِكَ اليَوْمِ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

وزاد مسلم في رواية أخرى عن جندب: [أقَتَلْتَهُ وَقَدْ قَالَ لاَ إلـه إلاَّ اللهُ: كَيْفَ تَصْنَعُ بِلاَ إلهَ إلاَّ اللهُ إذَا جَاءَتْ يَوْمَ القِيَامَةِ كَرَّرَ ذلِكَ عَلَيْهِ].

« المُتَعَوِّذُ » المُلْتَجِئُ خَوْفاً مِنَ القَتْلِ.

1. (4275)- *Ebu Zabyân* anlatıyor: "Üsâme İbnu Zeyd (radıyallahu anh)'ı dinledim, diyordu ki:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bizi Huruka'ya gönderdi. Sabah baskını yapıp hezimete uğrattık. Ben ve Ensar'dan biri, Hurukalı bir adama rastladık. Adama galebe çalmıştık, Lâilaheillallah dedi. Adam bunu söyler söylemez Ensâri savaşmayı bıraktı, ben devam ettim ve mızrağımı saplayıp öldürdüm.

Medine'ye geldiğimiz zaman benim yaptığım, Resulullah'ın kulağına ulaşmış. (Beni çağırttı ve.)

"Ey Usâme! Sen, lailâhe illallah dedikten sonra adam mı öldürdün?" diye sordu. Ben:

"O bunu, canını kurtarmak için söyledi!" dedim. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Sen onu Lailahe illallah dedikten sonra öldürdün mü?"* dedi. Bu cümleyi o kadar çok peşpeşe tekrar etti ki, keşke bugünden daha önce müslüman olmasaydım (müslüman olarak böyle bir cinayeti işlememiş olurdum) diye temenni ettim." [Buhârî, Diyât 2; Müslim, İman 158, (96). Ebu Dâvud, Cihâd 104, (2643).]

Müslim'in *Cündeb*'ten kaydettiği bir diğer rivayet şöyle: *"Sen Lâilahe illallah diyeni öldürdün mü? Kıyamet günü Lailahe illallah gelince ona nasıl hesap vereceksin?"* Bunu ona çok tekrarladı."

AÇIKLAMA:

1- Bu seriyye, hicretin yedinci yılı Ramazan ayında cereyan etmiştir. Bu seriyyenin komutanı *Gâlib İbnu Ubeydullah el-Kelbî*'dir. Seriyyenin, komutandan ziyade, Üsâme'nin ismini alması, bu sefer sırasında Üsâme'nin işlediği hatanın şüyû bulması, onun çokça konuşulması sebebiyledir.

2- Hadis ve siyer kitaplarında benzer hadiseler kaydedilmekte, bazılarında farklı hadiseler aynı şahsa nisbet edilebilmektedir. Sadedinde olduğumuz gazve, *İbnu Sa'd*'ın kaydına göre yüzotuz kişilik bir ekibin gazvesidir. Resulullah, seriyeyi Necid'de Batn-ı Nahl'in geri tarafındaki Meyfa'a nâm mevkide bulunan Benî Ahvâl ile Benî Abd İbni Sa'lebe üzerine göndermiştir. Burası Medine'ye sekiz konaklık bir mesafededir.

Bazı rivayetlere göre Üsâme (radıyallahu anh)'ın öldürdüğü kimse *Mirdâs İbnu Nehîk'di.* Kabilesi müşrik olmasına rağmen, kendisi müslüman olmuştu. Mirdâs koyun güdüyordu. Müslümanlar gelince herkes kaçmış, fakat bu müslüman olduğu için kaçmamıştı. Müslüman süvarilere es-selamu aleyküm diye selam verir. Ancak Üsâme, öldürerek koyunlarını alır.

Resûlullah bu hadiseye ziyadesiyle üzülür ve bir rivayette: *"Siz onun elindekini almak için öldürdünüz"* buyurur.

Bazı rivayetler şu âyetin bu hadise üzerine indiğini belirtir: "Size (İslâmca) selam veren kimseye "sen mü'min değilsin" demeyin" (Nisa 94).

Hadisin bazı vecihlerinde Resulullah, Üsâme'yi: *"Bâri kalbini yarsaydın da bu sözü samimiyetle mi söyledi bilseydin ya!"* diyerek paylamıştır.

❑ FETİH GAZVESİ

4276 ١ – عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قَالَ: [بَعَثَنِي رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ أنَا وَالزُّبَيْرَ وَالْمِقْدَادَ. فَقَالَ: إنْطَلِقُوا حَتَّى تَأتُوا رَوْضَةَ خَاخٍ فَإنَّ بِهَا ظَعِينَةً مَعَهَا كِتَابٌ فَخُذُوهُ مِنْهَا. فَانْطَلَقْنَا تَتَعَادَى بِنَا خَيْلُنَا حَتَّى أتَيْنَا الرَّوْضَةَ. فَإذَا نَحْنُ بِالظَّعِينَةِ فَقُلْنَا: أخْرِجِي الْكِتَابَ. فَقَالَتْ: مَامَعِي كِتَابٌ. فَقُلْنَا: لَتُخْرِجَنَّ الْكِتَابَ أوْ لَنُلْقِيَنَّ الثِّيَابَ. فَأخْرَجَتْهُ مِنْ عِقَاصِهَا. فَأتَيْنَا بِه رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ، فَإذَا فِيهِ: مِنْ حَاطِبِ بْنِ أبِي بَلْتَعَةَ إلَى نَاسٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ مِنْ أهْلِ مَكَّةَ يُخْبِرُهُمْ بِبَعْضِ أمْرِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ. فَقَالَ ﷺ: يَا حَاطِبُ، مَا هذَا؟ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ لاَ تَعْجَلْ عَلَيَّ! إنِّي كُنْتُ امْرَأً مُلْصَقاً فِي قُرَيْشٍ وَلَمْ أكُنْ مِنْ أنْفُسِهِمْ، وَكَانَ مَنْ مَعَكَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ لَهُمْ قَرَابَةٌ يَحْمُونَ بِهَا أمْوَالَهُمْ وَأهْلِيهِمْ بِمَكَّةَ فَأحْبَبْتُ إذْ فَاتَنِي ذلِكَ مِنَ النَّسَبِ فِيهِمْ أنْ أتَّخِذَ فِيهِمْ يَداً يَحْمُونَ بِهَا قَرَابَتِي، وَمَا فَعَلْتُ ذلِكَ كُفْراً وَلاَ ارْتِدَاداً عَنْ دِينِي، وَلاَ رِضاً بِالْكُفْرِ بَعْدَ الإسْلاَمِ. فَقَالَ ﷺ: إنَّهُ قَدْ صَدَقَكُمْ. فَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه دَعْنِي يَا رَسُولَ اللّٰهِ أضْرِبْ عُنُقَ هذَا الْمُنَافِقِ. فَقَالَ ﷺ: إنَّهُ قَدْ شَهِدَ بَدْراً، وَمَا يُدْرِيكَ؟ لَعَلَّ اللّٰهَ تَعَالَى اطَّلَعَ عَلَى اَهْلِ بَدْرٍ. فَقَالَ: اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ. فَأنْزَلَ اللّٰهُ تَعَالَى: يَا أيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أوْلِيَاءَ تُلْقُونَ إلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ. إلَى قَوْلِهِ: فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ].

أخرجه الخمسة إلا النسائي.

« رَوْضَةُ خَاخٍ » بِمُعْجَمَتَيْنِ مَوْضِعٌ بَيْنَ مَكَّةَ وَالْمَدِينَةَ.

« وَالظَّعِينَةُ » فِي الأصْلِ الْمَرْأةُ مَادَامَتْ فِي الْهَوْدَجِ ثُمَّ جُعِلَتِ الْمَرْأةُ الْمُسَافِرَةُ ظَعِينَةً ثُمَّ جُعِلَتْ إلَى الْمَرْأةِ نَفْسِهَا سَافَرَتْ أوْ أقَامَتْ.

« وَالعِقَاصُ » الْخَيْطُ الَّذِى تُشَدُّ بِهِ الْمَرْأةُ أطْرَافَ ذَوَائِبِهَا. وَالْمَعْنىٰ أخرجت الكتاب من ضفائرها المعقوصة.

1. (4276)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni, Zübeyr'i ve Mikdâd'ı gönderdi ve dedi ki:

"Gidin Ravzatu Hâh nam mevkiye varın. Orada bir kadın bulacaksınız. Onda bir mektup var, mektubu ondan alın gelin."

Gittik. Atımız bizi çabuk götürdü. Ravza'ya geldik. Kadınla karşılaşınca:

"Mektubu çıkar!" dedik. Kadın: "Bende mektup yok!" dedi.

"Ya mektubu çıkarırsın yahut senin elbiselerini soyarız!" diye ciddî konuştuk. Saç örgülerinin arasından mektubu çıkardı. Onu Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a getirdik. İçerisinde şu vardı:

"Hâtıb İbnu Ebî Belte'a tarafından, Mekke'de olan bazı müşriklere yazılmıştı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın (sefer hazırlığı ile ilgili) faaliyetlerini haber veriyordu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (Hâtıb'ı çağırarak):

"Ey Hâtıb, bu da ne?" diye sordu. Hâtıb:

"Ey Allah'ın resulü, bana kızmada acele etme. Ben Kureyş'e dışardan katılan bir adamım. Ben onlardan değilim (aramızda kan bağı yok). Senin beraberindeki muhacirlerin (Mekke'de) akrabaları var. Mekke'deki mallarını ve âilelerini himaye ederler. Bu şekilde nesebten gelen hâmilerim olmadığı için oradaki yakınlarımı himaye edecek bir el edineyim istedim. Bunu katiyyen küfrüm veya dinimden irtidadım veya İslâm'dan sonra küfre rızamdan dolayı yapmadım" dedi.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): *"Bu bize doğruyu söyledi!"* dedi.

Hz. Ömer atılarak: "Ey Allah'ın Resulü! Bırak beni, şu münâfığın kellesini uçurayım!" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da:

"Ama o Bedr'e katıldı. Ne biliyorsun, belki de Allah Teâlâ Hazretleri Bedir ehlinin hâline muttali oldu da: "Dilediğinizi yapın, sizleri mağfiret etmişim" buyurdu. Bunun üzerine Allah Teâlâ Hazretleri şu vahyi indirdi: **"Ey iman edenler! Benim düşmanımı da kendi düşmanlarınızı da dostlar edinmeyin. (Kendileriyle aranızdaki) sevgi yüzünden onlara (peygamberin maksadını) ulaştırırsınız (değil mi?) Halbuki onlar Hak'tan size gelene küfretmişlerdir"**(Mümtehine 1). [Buhârî, Megâzî 9, Cihâd 141, 195, Tefsir, Mümtehine 1, İsti'zân 23, İstitâbe 9; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 161; Ebu Dâvud, Cihâd 108, (2650, 2651); Tirmizî, Tefsir, Mümtahine, (3302).]

4277 ٢– وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ غَزَا غَزْوَةَ الْفَتْحِ فِي رَمَضَانَ]. أخرجه الشيخان.

2. (4277)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Feth gazvesini Ramazan ayında yaptı." [Buhârî, Megâzî 47, Savm 34, Cihâd 106; Müslim, Sıyâm 88, (1113).]

4278 ٣- وَعَنْ عُرْوَةَ بْنِ الـــزُّبَيْرِ قَالَ: [لَمَّا سَارَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَامَ الْفَتْحِ بَلَغَ ذلكَ قُرَيْشــاً. فَخَرَجَ أَبُو سُفْيَانَ بْنُ حَرْبٍ، وَحَكِيمُ بْنُ حِزَامٍ، وَبُدَيْلُ بْنُ وَرْقَاءَ يَلْتَمِسُونَ الْخَبَرَ. فَأَقْبَلُوا يَسِيرُونَ حَتّى أَتَوْا مَرَّ الظَّهْرَانِ. فَإِذَا هُمْ بِنِيرَانٍ كَأَنَّهَا نِيرَانُ عَرَفَةَ. فَقَالَ أَبُو سُفْيَانَ: مَا هذِهِ؟ لَكَأَنَّهَا نِيــرَانُ عَرَفَةَ؛ فَـقَالَ بُدَيْلُ بْنُ وَرْقَاءَ: نِيــرَانُ بَنِي عَمْرٍو. فَـــقَالَ أَبُو سُفْيَانَ: بَنُو عَمْرٍو أَقَلُّ مِنْ ذلِكَ. فَرَآهُمْ نَاسٌ مِنْ حَرَسِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ فَـأَدْرَكُوهُمْ فَأَخَذُوهُمْ، فَأَتَوْا بِهِمْ رَسُولَ اللّهِ ﷺ فَـأَسْلَمَ أَبُو سُفْيَانَ. فَلَمَّا سَارَ قَالَ لِلْعَبَّاسِ: احْبِسْ أَبَا سُفْيَانَ عِنْدَ خَطْمِ الْجَبَلِ حَتّى يَنْظُرَ إِلـــى الْمُسْلِمِينَ. فَحَبَسَهُ الْعَبَّاسُ فَجَعَلَتِ الْقَبَائِلُ تَمُرُّ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ كَتِيــبَةً كَتِيــبَةً عَلى أَبِي سُفْيَانَ. فَمَرَّتْ كَتِيــبَةٌ. فَـقَالَ: يَا عَبَّاسُ مَنْ هذِهِ؟ قَالَ: هذِهِ غِفَارٌ. فَـقَالَ: مَالِي وَلِغِفَارٍ. ثُمَّ مَرَّتْ جُهَيْنَةُ. فَـقَالَ: مِثْلَ ذلِكَ وَمَرَّتْ سُلَيْمٌ. فَـقَالَ: مِثْلَ ذلِكَ حَتّى أَقْبَلَتْ كَتِيــبَةٌ لَمْ يَرَ مِثْلَهَا. فَـــقَالَ: يَا عَبَّاسُ مَنْ هــذِهِ؟ قَالَ: هؤُلاَءِ الأَنْصَارُ عَلَيْهِمْ سَعْدُ ابْنُ عُبَادَةَ مَعَهُ الرَّايَةُ. فَقَالَ سَعْدٌ: يَا أَبَا سُفْيَانَ الْيَوْمُ يَوْمُ الْمَلْحَمَةِ، الْيَوْمَ تُسْتَحَلُّ الْكَعْبَةُ. فَقَالَ أَبُو سُفْيَانَ: يَا عَبَّاسُ، حَبَّذَا يَوْمُ الذِّمَارِ. ثُمَّ جَاءَتْ كَتِيــبَةٌ وَهِيَ أَقَلُّ الْكَتَائِبِ، فِيــهِمْ رَسُولُ اللّهِ ﷺ وَأَصْحَابُهُ، وَرَايَةُ النَّبِيِّ ﷺ مَعَ الزُّبَيْرِ ابْنِ الْعَوَّامِ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ فَلَمَّا مَرَّ رَسُولُ اللّهِ ﷺ بِأَبِي سُفْيَانَ قَالَ: أَلَمْ تَعْلَمْ مَا قَالَ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ؟ قَالَ: مَا قَالَ؟ قَالَ: كَذَا وَكَذَا. فَـقَالَ كَذَبَ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ، وَلَكِنْ هذَا يَوْمٌ يُعَظِّمُ اللّهُ فِيــهِ الْكَعْبَةَ وَيَوْمٌ تُكْسَى فِيــهِ الْكَعْبَةُ، وَأَمَرَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ أَنْ تُرْكَزَ رَايَتُهُ بِالْحَجُونِ، وَأَمَرَ خَالِدَ بْنَ الْوَلِيــــدِ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ أَنْ يَدْخُلَ مِنْ أَعْلىٰ مَكَّةَ مِنْ كَدَى، وَدَخَلَ ﷺ مِنْ كَدَاءَ. فَقُتِلَ مِنْ خَيْلِ خَالِدٍ يَوْمَئِذٍ رَجُلاَنِ: حُبَيْشُ بْنُ الأَشْعَرِ، وَكُرْزُ بْنُ جَابِرٍ الْفِهْرِيُّ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُمَا]. أخرجه البخاري.

« خَطْمُ الْجَبَلِ » بِالخاء المعجمة: أنفهُ النّادرُ منه، وحطم الخيل بالحاء المُهملة والخيل بمعجمة ثم مثفاة تحتانية هو الموضع المتضايق الذي تنحطم فيه الخيل ويحطم بعضها بعضاً. وذلك ليراها جميعها وتكثر في عينه.

« والذِّمَـار » بكسر الذّال المعجمة: ما يلزمك حفظه مما يتعلق بك، والمراد هنا به الحرب لأنّ الإنسان يُقاتل على ما يلزمه حفظه.

« وَالكَتيبةُ » واحدة الكتائب وهى العساكر المرتبة.

و« الملحمة » الحرب والقتال الّذى لا يخلص منه.

« والحجون » أحد جبلى مكّة من جهة الغرب والشّمال.

3. (4278)- *Urve İbnu Zübeyr* rahimehullah anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Fetih senesinde (Mekke'ye müteveccihen) yürüyünce, bu haber Kureyş'e ulaştı. *Ebû Süfyan İbnu Harb, Hakim İbnu Hizam, Büdeyl İbnu Verkâ* haber toplamak üzere şehrin dışına çıktılar. Yürüyerek ilerleyip Merrü'z-Zehrânı nâm mevkie kadar geldiler. Bir de ne görsünler; her tarafta ateşler yanıyor, tıpkı Arafat'ta hacıların yaktığı ateşler gibi. Ebû Süfyân şaşkın:

"Bu da ne? Sanki Arafat'taki ateşler!" der. *Budeyl İbnu Verka,* "Beni Amr'ın ateşleri olmasın?" der. Ebû Süfyân:

"Ama, Beni Amr'ın ateşi bundan az olmalı! der. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* devriyelerinden bazıları bunları görür, yaklaşır ve tevkif edip, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a getirirler. Ebû Süfyan müslüman olur.

Yürüdükleri zaman Abbâs (radıyallahu anh)'a:

"Sen Ebû Süfyân'ı şu dağın burnunda durdur da müslümanları görsün! buyurur. Tenbih edildiği şekilde Hz. Abbas, Ebû Süfyân'ı (hakim bir noktada) durdurur. Kabileler, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte bölük bölük Ebû Süfyân'ın önünden geçmeye başlarlar. Bir bölük geçer, Ebû Süfyan sorar: "Ey Abbas bunlar kim?"

"Bunlar Beni Gıfar!" der. Ebû Süfyan:

"Bana ne Gıfâr'dan!" der. Sonra Ceheyne kabilesi geçer. Ebû Süfyân aynı şekilde sorar, aldığı cevaba benzer mukabelede bulunur. Arkadan Süleym geçer. Ebû Süfyân aynı şekilde sorar, aldığı cevaba benzer mu-

kabelede bulunur. Derken bir bölük gelir ki, bu öncekilerden çok farklıdır.Yine sorar:

"Ey Abbâs bunlar kim?"

"Bunlar, der Abbas, Ensârdır. Başlarında Sa'd İbnu Ubâde, beraberlerinde de bayrak var!" Sa'd der ki:

"Ey Ebû Süfyân, bugün savaş günüdür. Bugün Kabe'nin helal addolunacağı gündür!"

Ebû Süfyân Abbâs'a:

"Ey Abbâs! (Sen Mekkelisin) bugün muhafaza vazifeni yapacağın en iyi fırsat. Görelim seni (şehri yağmalatma)" der. Derken bir bölük daha geçer. Bu geçenlerin sayıca en küçüğü. Bunların içinde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve (yakın) ashabı var. Resulullah'ın sancağı da Zübeyr İbnü'l-Avvâm (radıyallahu anh)'ın elindedir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ebû Süfyân'ın yanından geçerken, Ebû Süfyân:

"Sa'd İbnul-Ubâde'nin söylediğini biliyor musun?" der.

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Ne demişti?" diye sorar. *Ebû Süfyân:*

"Şunu şunu söyledi" diyerek (yukarıda kaydedilen sözlerini) hatırlatır. Bunun üzerine Resulullah:

"Sâd ibnu Ubâde yanıldı. Bilakis, bugün Allah'ın Ka'be'nin şanını yücelttiği bir gündür; bugün Ka'be'ye örtünün giydirildiği bir gündür!" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, sancağının (Mekke'nin Batı ve Kuzey cihetinde yer alan iki dağdan biri olan) el-Hacun'a dikilmesini emretti. *Hâlid İbnu Velid* (radıyallahu anh)'a, şehre Mekke'nin üst kısmından, Kedâ'dan girmesini ferman buyurdu.(17)

O gün Halid İbnu Velid'in süvârilerinden iki kişi öldürülür: *Hubeyş İbnu'l-Eş'ar* ve *Kürz İbnu Câbir el-Fihrî* (radıyallahu anhümâ)." [Buhârî, Megazî, 48.]

4279 ٤ — وَعَنْ ابْنِ عبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه قالَ: [جَاءَ الْعَبَّاسُ بِأَبِى سُفْيَانَ بْنِ حَرْبٍ فَأَسْلَمَ بِمَرِّ الظَّهْرَانِ. فَقَالَ الْعَبَّاسُ: يَا رسُولَ اللهِ! إنَّ أَبَا سُفْيَانَ رَجُلٌ يُحِبُّ الْفَخْرَ فَلَوْ

17– Bu ifadeyi, *İbnu Hacer,* başka sahih rivayetlere muhalif bulur. O, rivayetlere göre, "Halid Mekke'nin aşağı kısmından, *Resûlullah* yukarı kısmından şehre girmiştir. Muhacirlerin başında olan *Zübeyr* de yukarı kısmından Kedâ'dan girmiştir."

جَعَلْتَ لَهُ شَيْئاً. قَالَ: نَعَمْ. مَنْ دَخَلَ دَارَ أَبِي سُفْيَانَ فَهُوَ آمِنٌ، وَمَنْ أَغْلَقَ بَابَهُ فَهُوَ آمِنٌ، وَمَنْ أَلْقَىٰ سِلاَحَهُ فَهُوَ آمِنٌ، وَمَنْ دَخَلَ الْمَسْجِدَ فَهُوَ آمِنٌ]. أخرجه أبو داود.

4. (4279)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Abbas, Ebû Süfyan İbnu Harb'i getirmitşi, Merrü'z-Zahr'dan müslüman oldu. Abbâs (radıyallahu anh) dedi ki:

"Ey Allah'ın Resûlü, Ebû Süfyân, şereflenmeyi seven bir kimsedir. (Onun şerefleneceği) bir şey yapsanız!"

"Doğru söyledin! (şehre girerken ilan edin): "Kim Ebû Süfyân'ın evine girerse emniyettedir, kim kapısını kapar (evinden dışarı çıkmazsa) emniyettedir, kim silahını atarsa o da emniyettedir. Kim Mescide (Ka'be'ye) girerse o da emniyettedir!" [Ebû Dâvud, Harâc 25, (3021, 3022).]

4280 ٥- وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [دَخَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مَكَّةَ يَوْمَ الْفَتْحِ عَلَى رَأْسِهِ الْمِغْفَرُ فَلَمَّا نَزَعَهُ جَاءَ رَجُلٌ. فَقَالَ: ابْنُ خَطَلٍ مُتَعَلِّقٌ بِأَسْتَارِ الْكَعْبَةِ. فَقَالَ: اقْتُلُوهُ]. أخرجه الستة.

5. (4280)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Fetih günü, Mekke'ye başında miğferiyle girdi. Onu çıkardığı zaman, bir adam gelerek:

"İbnu Hatal[18] Ka'benin örtüsüne sarılmış (vaziyette yakalandı), affedelim mi?" dedi.

"Onu öldürün!" emir buyurdular." [Buhârî, Megâzî 48, Cezâu's-Sayd 18, Cihâd 169, Libâs 17; Müslim, Hacc 450, (1357); Muvatta, Hacc 247, (1, 423); Ebû Dâvud, Cihâd 127, (2685); Tirmizî, Cihâd 18, (1693); Nesâî, Hacc 107, (5, 201).]

4281 ٦- وَعَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [لَمَّا كَانَ يَوْمُ الْفَتْحِ أَمَّنَ رَسُولُ اللهِ ﷺ النَّاسَ إِلاَّ أَرْبَعَةَ نَفَرٍ وَامْرَأَتَانِ. فِيهِمْ ابْنُ أَبِي السَّرْحِ فَاخْتَبَأَ عِنْدَ عُثْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. فَلَمَّا دَعَا رَسُولُ اللهِ ﷺ النَّاسَ إِلَى الْبَيْعَةِ جَاءَ بِهِ عُثْمَانُ حَتَّى وَقَّفَهُ عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ. قَالَ: يَا نَبِيَّ اللهِ بَايِعْ عَبْدَ اللهِ؛ فَرَفَعَ رَأْسَهُ فَنَظَرَ إِلَيْهِ ثَلاَثاً، كُلُّ ذٰلِكَ يَأْبَى أَنْ يُبَايِعَهُ ثُمَّ بَايَعَهُ بَعْدَ الثَّالِثَةِ. ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَى أَصْحَابِهِ فَقَالَ: مَا

18- *İbnu Hatal*, af dışı ilan edilenlerden biri idi. Az ileride fethi anlatırken temas edeceğiz.

كَانَ فِـيكُمْ رَجُلٌ رَشِيـدٌ يَقُومُ إلى هذا حِينَ رَأنِي كَفَفْتُ يَدِى عَنْ بَيْعَتِهِ فيَقْتُلُهُ. فَقَالُوا: مَا نَدْرِى مَافِى نَفْسِكَ ألاَ أوْمَأتَ إلَيْنَا بِعَيْنِكَ فَـقَالَ: إنَّهُ لاَ يَنْبَغِى لِنَبِىٍّ أنْ تَكُونَ لَهُ خَائِنَةُ الأعْيُنِ. قَالَ أبُو دَاوُدَ: وَكَانَ عَبْدُاللّٰهِ أخَا عُثْمَانَ مِنَ الـرَّضَاعَةِ].

أخرجه أبو داود والنسائي.

« الرَّشِيدُ » اللَّبِيبُ العاقِلُ الفطن.

و« خَائِنَةُ الأعْيُنِ » كِنَايَةٌ عن الرَّمْزِ وَالإشَارة.

6- 4281)- *Sa'd İbnu Ebi Vakkas* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, fetih günü dört erkek iki kadın dışında, herkese (hayatını bağışladı ve) emân tanıdı. Bu dörtler arasında İbnu Ebi Sarh da vardı. Hz. Osman'ın yanında saklandı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* halkı, kendisine biat etmeye çağırınca, Hz. Osman (radıyallahu anh) onu da getirip *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında durdurdu ve:

"Ey Allah'ın Resulü! Abdullah'tan biat al!" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm* (hiç ses çıkarmadan) üç sefer başını kaldırıp ona baktı. Her seferinde bey'at'tan imtina ediyordu.

Üç seferden sonra, onunla da biat etti. Sonra ashabına yönelip:

"İçimizde, elimi bey'at için vermekten imtina ettiğimi görünce kalkıp öldürecek aklı başında bir adam yok muydu?" buyurdular. Ashab:

"İçinizden geçeni nasıl bilelim. Keşke bize gözünüzle bir imâda bulunsaydınız!" dediler. Bunun üzerine:

"Bir peygambere hain gözlü olmak yaraşmaz!" buyurdular." [Ebû Dâvud der ki: "Abdullah, Hz.Osmân'ın süt kardeşiydi."[Ebû Dâvud, Cihâd 127, (2683); Nesâî, Tahrîmu'd-Dem 14, (7, 105, 106).]

4282 ٧– وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَـالَ: [دَخَلَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَوْمَ الْفَتْحِ وَحَوْلَ الْبَيْتِ سِتُّونَ وَثَلاَثمِائَةِ نُصُبٍ فَجَعَلَ يَطْعَنُهَا بِعُودٍ فِي يَدِهِ، وَيَقُولُ: جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ. إنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقـاً. جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيـدُ].

أخرجه الشيخان والترمذي.

« النُّصُبُ » بِضَمِّ الصَّادِ وَسُكُونِهَا: الصَّنَمُ، وَجَمْعُهُ أنْصَابٌ.

7. (4282)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* fetih günü, (Mescid-i Haram'a) girdiği zaman Beytullah'ın etrafında üç yüz altmış tane dikili (put) vardı. Elindeki çubukla onlara dürtüyor ve:

"Hak geldi, bâtıl zeval buldu. Bâtıl zaten zeval bulucudur" (İsra 81); **"Hak geldi, bâtıl hiçbir şeyi yoktan varedemez, gideni de getiremez"** (Sebe' 49) diyordu." [Buhârî, Megâzî 48, Mezâlim 32, Tefsir, Beni İsrail 12; Müsli, Cihâd 87, (1781); Tirmizî, Tefsir, Beni İsrâil, (3137).]

4283 ٨ـ وَعَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [أَمَرَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ عُمَرَ بْنَ الْخَطّابِ زَمَنَ الْفَتْحِ وَهُوَ بِالْبَطْحَاءِ أَنْ يَأْتِيَ الْكَعْبَةَ فَيَمْحُو كُلَّ صُورَةٍ فِيهَا. وَلَمْ يَدْخُلْهَا النَّبِىُّ ﷺ حَتَّى مُحِيَتْ كُلُّ صُورَةٍ فِيهَا]. أخرجه أبو داود.

8. (4283)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Fetih sırasında Ömer İbnu'l-Hattâb'a, Bathâ'da iken Kâ'be'ye gelip oradaki bütün suretleri ortadan kaldırmasını emretti. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* oradaki bütün suretler ortadan kaldırılmadıkça Ka'be'ye girmedi." [Ebû Dâvud, Libâs 48, (4156).]

4284 ٩ـ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قَالَ: [أَقْبَلَ النَّبِىُّ ﷺ يَوْمَ الْفَتْحِ مِنْ أَعْلاَ مَكَّةَ عَلَى رَاحِلَتِهِ، مُرْدِفاً أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما. وَمَعَهُ بِلاَلٌ وَعُثْمَانُ بْنُ طَلْحَةَ مِنَ الْحَجَبَةِ حَتَّى أَنَاخَ بِالْمَسْجِدِ فَأَمَرَهُ أَنْ تَأْتِيَ بِمِفْتَاحِ الْبَيْتِ. فَذَهَبَ عُثْمَانُ إِلَى أُمِّهِ فَأَبَتْ أَنْ تُعْطِيَهُ الْمِفْتَاحَ. فَقَالَ: وَاللّٰهِ لَتُعْطِيَنَّهُ أَوْ لَيَخْرُجَنَّ هٰذَا السَّيْفُ مِنْ صُلْبِى. فَأَعْطَتْهُ إِيَّاهُ. فَجَاءَ بِهِ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ، فَدَخَلَ ﷺ وَمَعَهُ أُسَامَةُ وَبِلاَلٌ وَعُثْمَانُ، فَمَكَثَ فِيهِ نَهَاراً طَوِيلاً ثُمَّ خَرَجَ فَاسْتَبَقَ النَّاسُ، فَكَانَ عَبْدُاللّٰهِ بْنُ عُمَرَ أَوَّلَ مَنْ دَخَلَ، فَوَجَدَ بِلاَلاً وَرَاءَ الْبَابِ قَائِماً. فَسَأَلَهُ! أَيْنَ صَلَّى النَّبِىُّ ﷺ؟ فَأَشَارَ إِلَى الْمَكَانِ الَّذِى صَلَّى فِيهِ. قَالَ عَبْدُ اللّٰهِ: فَنَسِيتُ أَنْ أَسْأَلَهُ، كَمْ صَلَّى مِنْ سَجْدَةٍ]. أخرجه البخاري.

« الْحَجَبَةُ » جمع حاجِبٍ، وَهُوَ سَادِنُ الْبَيْتِ.

9. (4284)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aley-*

hissalâtu vesselâm), Fetih günü Mekke'nin yukarı kısmından, devesinin üzerinde olarak ilerledi. Terkisinde de *Üsâme İbnu Zeyd* (radıyallahu anhümâ) vardı. Beraberinde *Hz. Bilâl* ve (Ka'be'nin) hâciblerinden olan *Osman İbnu Talha* da vardı. Mescid-i Haram'da devesini ıhtırdı. Osman'a Kâbe'nin anahtarını getirmesini emretti. Osman annesine gitti. Ancak kadın anahtarı vermekten imtina etti. Osman:

"Vallahi, ya anahtarı verirsin ya da şu kılıç belimden çıkacaktır!" dedi. Kadın anahtarı verdi. Osman Resulullah'a getirdi. Aleyhissalâtu vesselâm kapıyı açıp, Betyullah'a girdi. Onunla birlikte Hz. Üsâme, Bilal ve Osman da girdiler. Gündüzleyin içnde uzun müddet kaldı,sonra çıktı. Halk (içeri girmede) yarış etti. Abdullah İbnu Ömer ilk giren kimseydi. Girince, Bilâl (radıyallahu anh)'ı kapının arkasında ayakta duruyor buldu.

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* nerede namaz kıldı?" diye sordu. Bilal, Aleyhissalâtu vesselâm'ın namaz kıldığı yeri işaret ederek gösterdi. Abdullah der ki:

"Kaç rek'at kıldığını sormayı unuttum."[19] [Buhârî, Cihâd 127, Salât 30, 81, 96, Teheccüd 25, Hacc 51, 52, Megâzî 77, 48; Müslim, Hacc 389, (1329).]

4285 ١٠ – وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [لَمَّا فَتَحَ اللهُ عَلَى رَسُولِهِ ﷺ مَكَّةَ، قَامَ فِي النَّاسِ فَحَمِدَ اللهَ وَأَثْنَىٰ عَلَيْهِ، وَقَالَ: إِنَّ اللهَ تَعَالَى حَبَسَ عَنْ مَكَّةَ الْفِيلَ، وَسَلَّطَ عَلَيْهِمْ رَسُولَهُ وَالْمُؤْمِنِينَ، وَإِنَّهَا لَمْ تَحِلَّ لأَحَدٍ قَبْلِي، وَإِنَّهَا إِنَّمَا حَلَّتْ لِي سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ، وَإِنَّهَا لَنْ تَحِلَّ لأَحَدٍ بَعْدِي. فَلاَ يُنَفَّرُ صَيْدُهَا، وَلاَ يُخْتَلَى خَلاَهَا، وَلاَ يُقْطَعُ شَجَرُهَا، وَلاَ تَحِلُّ لُقَطَتُهَا إِلاَّ لِمُنْشِدٍ، وَمَنْ قُتِلَ لَهُ قَتِيلٌ فَهُوَ بِخَيْرِ النَّظَرَيْنِ إِمَّا أَنْ يَعْقِلَ، وَإِمَّا أَنْ يُقَادَ أَهْلُ الْقَتِيلِ. فَقَالَ الْعَبَّاسُ: إِلاَّ الإِذْخِرَ يَا رَسُولَ اللهِ، فَإِنَّا نَجْعَلُهُ فِى قُبُورِنَا وَبُيُوتِنَا. فَقَالَ: إِلاَّ الإِذْخِرَ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

«الْخَلاَ» الْعُشْبُ.

و«اخْتِلاَؤُهُ» قَطْعُهُ.

وَقوله: «لاَ تَحِلُّ لُقَطَتُهَا إِلاَّ لِمُنْشِدٍ» أى لِمُعَرِّفٍ لَهَا عَلَى الدَّوَامِ.

10. (4285)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Allah

19- Bu bahisle ilgili geniş açıklama daha önce yapıldı (1408. hadis, 5. cilt, s. 513-521.)

Teâla Hazretleri, Resul-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'nin fethini nasib edince, halkın içinde kalkıp, Allah'a hamd ve sena ettikten sonra dedi ki:

"Allahu Zülcelal Hazretleri, Mekke'yi filin girmesinden korumuştur. Mekke'lilere Resûlünü ve mü'minleri musallat etti. Mekke(de savaşmak) benden önce hiç kimseye helal edilmedi. Bana da bir günün muayyen bir zamanında helal edildi. Benden sonra da kimseye helal edilmeyecek. Onun avı ürkütülmemeli, otu yolunmamalı, ağacı kesilmemeli. Buluntular da ancak sahibi aranmak kasdıyla alınabilir.

Kimin bir yakını öldürülmüşse, o kimse iki husustan birinde muhayyerdir: Ya diyet alır, ya da ölünün ailesi kısas ister (katil öldürülür)."

Abbâs (radıyallahu anh):

"Ey Allah'ın Resûlü! İzhir otu bu yasaktan hariç olsun! Zira biz onu kabirlerimizde ve evlerimizde kullanıyoruz!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm da:

"İzhir hâriç! buyurdu." [Buhârî, İlim 39, Lukata 7, Diyât 8; Müslim, Hacc 447, (1355); Ebû Dâvud, Menâsik 90, (2017).]

4286 ١١– وَعَنْ وَهْبٍ قَالَ: [سَأَلْتُ جَابِراً رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: هَلْ غَنِمُوا يَوْمَ الْفَتْحِ شَيْئاً؟ قَالَ: لاَ]. أخرجه أبو داود.

11. (4286)- *Vehb* (rahimehullah) anlatıyor: "Hz. Cabir (radıyallahu anh)' a sordum: "Mekke fethedildiği gün, herhangi bir şey ganimat kılındı mı?"

"Hayır! cevabını verdi." [Ebû Dâvud, Harâc 25, (3023).]

4287 ١٢– وَعَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قَالَ: [دَخَلَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ مَكَّةَ وَلِوَاؤُهُ أَبْيَضُ وَعَلَيْهِ عِمَامَةٌ سَوْدَاءُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

12. (4287)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'ye girdiğinde sancağı beyaz, üzerindeki sarığı da siyahtı." [Ebû Dâvud, Cihâd 76, (2592); Tirmizî, Cihâd 9, (1679).]

AÇIKLAMA:

1- Kitabımız Mekke'nin Fethiyle ilgili 12 ayrı rivayet kaydetmiş durumda. Rivayetlerde temas edilip de biraz açıklama gerektiren noktalara burada sırayla temas edeceğiz. Ancak, ona geçmezden önce, Fetih hâdisesini, tarihî bir hadise olarak özetlemek istiyoruz.

2- FETİH HAZIRLIĞI:

Mekke, sinesinde barındırdığı Ka'be sebebiyle her devirde ehemmiyetli bir merkez olagelmişti. Ka'be'ye terettüp eden değişik hizmetleri ifâ eden Mekkeliler, yani Kureyş Arapları, diğer Araplara nazaran daha itibarlı, daha şerefli kimseler addediliyordu. Arap yarımadasının her tarafında yaşayan muhtelif Arap kabilelerinin Ka'be'ye olan müşterek saygıları ve tavaf için aynı mevsimlerde yaptıkları ziyaret, Mekkelileri, onların hepsiyle tanışmaya, yakinen tanımaya, dostluklarını kazanmaya sevketmişti. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Mekkeliler itibar ve imtiyazlık durumunda piramitin başında yer alıyordu. Bu yönüyle Mekke, sadece dini değil, siyasi ve ticarî bakımdanda mühim bir merkezdi.

Öncelikle bütün Arapları birleştirerek güçlenmeyi, bu güçle de bütün dünyaya ilahi mesajı götürmeyi planına alan bir hareket, Mekke'yi fethetmeyi, oranın sağlayacağı maddi ve bilhassa mânevi avantajlardan istifade etmeyi göz ardı edemezdi. Bu sebeple *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'yi bir an önce fethetmeyi planlamıştı. Hudeybiye sulhü bu gayeye gitmede en iyi atlama taşı oldu, zemîni fevkalade hazırladı. Müslümanlar sayıca arttılar, Hâlid İbnu Velid, Amr İbnu'l-Âs gibi, Mekke'nin dirayetli şahsiyetleri de İslâm'a kazanıldı. Hele sulhün, bizzat Mekkelilerce ihlâl edilmesi, müslümanların Mekkelilerin üzerine gitmesine meşru bir gerekçe de hazırlamıştı.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu maksatla sefer hazırlığına başlamış, Medinelilere ve Eslem, Gifâr gibi müttefiği olan diğer kabilelere de, sefer hazırlığı yapıp, yerlerinde beklemelerini emretmişti. Fakat bunun Mekke'ye müteveccih oldğunu en yakınlarına bile sezdirmiyordu. Öyle ki, bu çeşit işlerde en yakını, "iki vezirimden biri olan Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh) bile, hazırlığın ne tarafta olduğunu merak ediyor, öğrenemiyor, kızı ve Resulullah'ın zevcesi olan Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ya soruyordu. O da Resulullah'tan, istihbar etmiş olmak şöyle dursun, tahmin bile edemiyordu ki, şu cevabı vermiştir: *"Bilmiyorum. Belki Benî Süleym'e, belki Taif'e, belki de Havâzin'edir."* Cevapta dikkat çekici husus Mekke ihtimalinin zikredilmemiş olması.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), haber sızma ihtimalini asgariye düşürmek için her çeşit seyahati yasaklar. Bazı rivayetler Medine'den dışarıya kimsenin çıkamadığını belirtir.

Bu tedbirlerdeki asıl gaye, Mekke'yi ani bir baskınla ele geçirip, savaşa, kan dökmeye meydan vermemektir.

Şu halde, babın ilk hadisinde (4276) mevzubahis edilen *Hâtıb İbnu Ebî Belta'a*'nın mektubunu yakalatma hadisesini bu çerçevede anlayacağız ve söylenen hususa çarpıcı bir vesika nazarıyla bakacağız.

★ Hazırlıklar tamamlanınca, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* Hicretin sekizinci senesi, 10 Ramazanında Medine'yi terketti, ama yine Mekke istikametine değil. Hazırlanmaları için yazdığı kabilelere uğrayarak, oralardan sefere hazır olanları ordusuna katarak... Böylece hem gittikçe güçleniyor, hem de gideceği istikamet, asıl hedef hususunda tereddütleri artırıyordu.

Bu suretle Mekke önlerine geldiği zaman onbin kişilik bir orduya ulaşmıştı. Konaklama emri verdiği zaman, her bir kabilenin ayrı ayrı yerlere yerleşmesini, geceleyin her askerin ayrı bir ateş yakmasını emretti.

3- FETİH:

Şimdiden sonra hedefi gizlemeye gerek kalmamıştı. Artık mümkün mertebe korkutucu, şoke edici, savaş kararı verme hususunda mütereddid kılıcı ve hatta felç edici bir manzaraya, psikolojik bir tesire ihtiyaç vardı. Bu sebeple geniş araziye dağılan onbin ışığın tesiri Mekke'nin şefi *Ebû Süfyân* ve diğer ileri gelen liderleri şaşkına çevirmiş ve teslimiyete sevketmiştir. 4278 numaralı *Urve İbnu Zübeyr* hadisi bu safhayı tasvir etmektedir.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a "son muhacir" unvanıyla bu Mekke seferi sırasında katılmış olan Abbâs İbnu Adilmuttalib (radıyallahu anh), İslam ordusu Merru'z-Zahran'da konaklayınca, Resulullah'ın Mekke'ye ani bir baskınla girmesi halinde Kureyş'in ebedî bir helâke uğrayacağını düşünür. Bunu önlemek için bir oduncu veya (çoban gibi) herhangi bir adam bularak Mekke'ye gönderip, Resulullah'ın yerini haber vermek ve gelip *"emân talebetmelerini sağlamak"* maksadıyla Hz. Peygamber'in atına binerek araziyi araştırır. "Erak vadisinde dolaşırken kulağıma Ebû Süfyân, Hakim İbnu Hizâm ve Büdeyl İbnu Verkâ'ın sesleri geldi. Meğerse onlar da haber toplamak için çıkmışlarmış..." der, Abbâs (radıyallahu anh).

Hz. Abbâs, Ebû Süfyân'a bunun onbin kişilik İslâm ordusu olduğunu söyledikten sonra "Atıma bin Resulullah'a gidelim, sana emân taleb edeyim, değilse, seni yakaladı mı vallahi boynunu vuracak" der. *Resulullah*'ın bineğinde oldukları için emniyetle askerlerin arasından geçerler. Ancak *Hz. Ömer, Ebû Süfyân*'ı görünce, koşarak Resulullah'ın huzuruna girer, öldürme izni ister. Fakat *Abbâs* (radıyallahu anh): "Ben civar ver-

dim, himayesine garanti verdim" diyerek Resulullah'ın emânını sağlar. Resûlullah: "Sabahleyin gelin" der.

Ertesi sabah *Ebû Süfyân, Hakim İbnu Hizâm ve Büdeyl İbnu Verkâ* üçü birden müslüman olurlar.

Bu safhadan sonrası, 4278 numaralı Urve hadîsinde nakledilmiştir.

Ebû Süfyân (radıyallahu anh) bir rivayete göre Mekke'ye *Hakim İbnu Hizam* ile birlikte gelir, Ka'be'de şöyle bağırır:

"Ey Kureyşliler! İşte Muhammed! Karşı koyamıyacağınız güçle geldi. Kim benim evime girerse emniyettedir. Kim Mescide girerse emniyettedir, kim kapısını kaparsa emniyettedir!"

Sonra ilave eder:

"Ey Kureyşliler! Müslüman olun selamette kalın!"

Hanımı Hind gelerek, sakalından tutup:

"Ey Âl-i Gâlib, bu ahmak ihtiyarı öldürün!" derse de, Ebû Süfyân:

"Bırak sakalımı! Yeminim olsun, sen de müslüman olmazsan boynunu uçuracağım, çabuk evine dön!"der. Hint, terkeder gider.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ordunun bir kısmını Zübeyr'in emri altında Kedâ'dan sevkeder. Bir kısmını Sa'd İbnu Ubâde komtasında yine Kedâ cihetinde sevkeder. Sa'd'ın: "Bugün savaş günüdür. Bugün (Mekke'nin) haramlığı kalkmıştır" dediğini bir muhâcir Resulullah'a getirir. Bunun üzerine Hz. Ali'yi peşinden göndererek: "Bayrağı ondan al, şehre bayrağı sen taşı" der.

Bir kısım orduyu Hâlid İbnu Velid'in emrine verir ve Mekke'nin yukarısından şehre girmesni emreder. Eslem, Gıfar, Müzeyne, Cüheyne ve diğer Arap kabileleri hep buradadır. Hâlid, ilk defa burada Resulullah'ın emriyle İslâm askerlerine komutan olmuştur.

Fetih sırasında ciddi bir çatışma olmaz ise de, İkrima İbnu Ebi Cehl, Safvân İbnu Ümeyye ve Süheyl İbnu Amr'ın alelacele toplayabildikleri kimselerle Hz. Hâlid'in önüne çıkıp savaştıklarını, bu çatışmada 13 müşriğin öldürüldüğünü, müslümanlardan da 3 kişinin şehid olduğunu zikretmek gerekir.

Esasen, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* daha önceden, kendileriyle çatışma çıkaranlar dışında hiç kimsenin öldürülmemesi hususunda komutanlarına sıkı tenbihte bulunmuştur. Af dışı tutulanlarda bu yasaktan hariçti.

4- AF DIŞI TUTULANLAR:

Mekke fethedilirken, *Resulullah*'ın aff-ı umumî dışında tuttuğu ve "Ka'be'nin örtüsüne sarınsa bile" yakalandığı yerde öldürülmesini emrettiği kimseler var. Bunlar 8 erkek, 4 kadındır.

ERKEKLER:

1) *İkrime ibnu Ebî Cehl:* Bu, Resulullah'a eza vermede babasına benzemekte idi. Hem şahsi düşmanlıkta ve hem de İslâm'a karşı savaşmada aşırı idi. Fetih gerçekleşir gerçekleşmez. Yemen'e kaçtı. Hanımı *Ümmü Hakim Bintu'l-Hâris* müslüman oldu. Resulullah'tan kocası için emân istedi. Yanına Rumî kölesini de alarak aramaya çıktı. Kocası tam Habeşistan'a gitmek üzere gemiye bineceği sırada yetişip: "İnsanların sıla-i rahme en çok kıymet vereni, en çok halim ve en ziyade kerim olanının yanından geliyorum, sana emân verdi" diyerek geri götürür.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) onun dönmesinden memnun olur. O da müslüman olur ve Resulullah'tan eski günahları için Allah'tan mağfiret dilemesini taleb eder. Aleyhissalâtu vesselâm da onun adına istiğfarda bulunur, (radıyallahu anh).

2) *Safvân İbnu ümeyye:* Bu da İkrime gibi başı çeken aşırılardandı. Korkusundan Cidde'ye kaçar. Resulullah'a gelen *Umayr ibnu Vehb,* onun için emân taleb eder. Daha önce de belirttiğimiz gibi Resulullah ona da emân verir ve alâmet olarak Mekke'ye girerken taşıdığı sarığını verir. Safvân'ı Cidde'de bulan Umayr, Resulullah'ın "İnsanların en evsal'ı, en halim'i" olduğunu söyleyerek geri gelmede ikna eder. Geri gelmede iki ay mühlet ister. Resulullah dört ay mühlet verir. Anak bu müddetler dolmadan, Taif gazvesi sırasında o da müslüman olur. Samimi bir müslüman olarak kalır ve Cemel vak'ası için Basra'ya yola çıkıldığı gün Mekke'de vefat eder (radıyallahu anh).

3) *Abdullah İbnu Sa'd İbni Ebî Sarh:* "Bu zât daha önceden müslüman olmuş, vahiy katipliği de yapmıştı. Resulullah, *Azizun Hakîm* diye imla ettirdiği halde *Alimum Hakîm* ve benzeri şekilde yazdığı olurdu. Sonunda irtidad edip *Kureyş*'e gitti. Onlara: "Ben Muhammed'e Kur'an yazdım, dilediğim şekilde tahrif ettim, sizin dininiz onunkinden hayırlıdır" demiştir. Fetih günü o da süt kardeşi olan *Osman İbnu Affan* (radıyallahu anh)'ın yanına kaçtı. Hz. Osman, ortalık sükûnete erinceye kadar onu sakladı. Sonra Resulullah'a götürdü ve emân taleb etti. 4281 numaralı hadiste görüldüğü üzere, Resulullah istemeye istemeye, Hz. Osman'ın hatırı için ona da emân verdi.

Abdullah da mütebaki hayatında samimi bir müslüman olmuştur. Sudan'ın fethinde bazı deniz seferlerinde cihad etmiştir. Hicrî 36 yılında Askalan'da vefat etmiştir (radıyallahu anh).

4) *Abdüluzzâ İbnu Hatal:* Bu da müslüman olmuştu. *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bunu Ensârî bir zatla yanında kölesi de oldğu halde tahsildar olarak göndermişti. Müslüman olmuş bulunan köle hizmetlerini yapıyor, yemeğini hazırlıyordu. Köleyi öldürüp irtidâd etti. Bunun şarkı söyleyen iki câriyesi vardı, Resulullah'ı hicveden şarkılar okuyorlardı.

Abdullah İbnu Hatal'ı *Said ibnu Hureys* ve *Ebû Berze el-Eslemî* öldürdüler.

5) *Huveyris İbnu Nukayz:* Mekke'de Resulullah aleyhine hicviyeler irşadederek *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a eza veriyor idi. Fetih günü evinden kaçtı. *Ali İbnu Ebî Talib* yakalayıp öldürdü.

6) *Mikyas İbnu Sübâbe:* Bu da, kardeşi Hişâm'ı hata ile öldüren Ensarî'yi öldürmüş ve irtidâd etmişti. Halbuki kardeşinin diyeti ödenmişti, öldürmeye hakkı yoktu. Fetih günü Mekkeliler hezimete uğrayınca o, bir grupla kaçıp bir yere saklandılar. orada şarap içtilar. *Nümeyle İbnu Abdillah el-Kinânî,* yerini biliyordu. Gelip kılıcıyla vurup öldürdü.

7) *Abdullah İbnu'z-Ziba'rî es-Sehmî:* "Resulullah'a Mekke'de hicviyeler düzüyor, büyük hakâretler yapıyordu. Fetih günü o ve *Hübeyre İbnu Ebî Vehb el-Mahzûmî* -ki *Ebû Tâlib*'in kızı Ümmü Hâni'nin kocasıdır- Necran'a kaçtılar. Hübeyre orada müşrik olarak öldü. İbnu'z-Ziba'rî, dönüp *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan özür diledi. Resulullah özrünü kabul edince müslüman oldu, (radıyallahu anh).

8) *Vahşî İbnu Harb:* Hz. Hamza'nın katilidir. Fetih günü Taif'e kaçmıştı. Sonra ailesinin grubuyla Resulullah'a geldi, "Eşhedu en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abduhu ve Resûluhu" dedi. Resulullah:

"Bu Vahşî değil mi?" buyurdu.

"Evet!" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Söyle bana amcamı nasıl öldürdün?"* diye sordu. Vahşi anlattı. Resulullah ağladı ve:

"Yüzünü bana gösterme!" dedi. Vahşî, içki sebebiyle ilk celde tatbik edilen kimsedir. Kendi tabiriyle "cahiliyede insanların en hayırlısını (Hz. Hamza'yı öldüren) Vahşî, islâm'da da en şerlisini (yalancı peygamber Müseylime'yi)" aynı harbeyle öldürecek, tevhid davasında mühim bir hizmet ifa edecektir, (radıyallahu anh).

Huvaytıb İbnu Abdi'l-Uzzâ: Fetih günü kaçanlardandı. Ebû Zerr onu

bir bahçede gizlenmiş görünce *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yerini haber verdi:

"Biz, öldürülmelerini emrettiklerimiz dışında herkese emân vermedik mi?" buyurdular. Ebû Zerr gidip, kendisine durumu haber verdi. Aleyhissalâtu vesselâm'a gelip o da müslüman oldu. Rivayete göre, Medine valisi Mervan İbnu'l-Hakem'le, bir gün karşılaşınca Mervan buna laf atar: "Ey müslümanlığı geciken ihtiyar!" der. İhtiyar, şu cevabı verir:

"Ben kaç sefer arzu etmiştim, ancak buna baban mani oluyordu."

KADINLAR:

Fetih günü öldürülmeleri emredilen kadınlar şunlardır:

1) *Hint Bintu Utbe:* Bu kadını, Aleyhissalâtu vesselâm, Hamza (radıyallahu anh)'a yaptığı muamele ve Mekke'de Resulullah'a verdiği ezalar sebebiyle ölüme mahkum etmişti. Resulullah'a bir grup kadının içerisinde kendini gizleyerek geldi ve müslüman oldu. Evindeki bütün putları kırdı ve: "Sizin sebebinizle aldandım" dedi. Resulullah'a iki oğlak hediye etti ve koyunlarının kısırlığındandolayı özür beyanetti. Resulullah, koyunlarına bereket duasında bulundu. Bunun üzerine koyunları çoğaldı. Hind bunlardan bol bol bağışlar ve:

"Bu Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bereketidir. Bize islam'ı nasib eden Allah'a hamd olsun!" derdi.

2) *Sâre Mevlâtu Amr İbni Abdilmuttalib:* Bazı alimlere göre, *Hâtıb İbnu Ebî Belte*'a'nın Mekkelilere yazdığı mektubu taşıyan kadın bu idi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a müslüman olarak gelmişti. Ancak mürted olarak Mekke'ye geri gitti. *Resulullah* öldürülmesini emretti ve *Ali İbnu Ebî Talib* öldürdü.

3-4) *Abdullah İbnu Hatal*'ın iki şarkıcı cariyesi (Kureyne ve Fertana). Bunlar Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı hicveden şarkılar okurlardı. Aleyhissalâtu vesselâm da öldürülmelerini emretti. Bunlardan Kureyne adını taşıyan öldürüldü. Diğeri kaçıp izini kaybettirdi. Bilahare Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek müslüman oldu. *Hz. Ömer'* in hilafetinin sonuna kadar hayatta kaldı. O sıralarda bir adamın atı çiğneyerek öldürdü. Ölümünün, Hz. Osman zamanında yine bir kaza ile olduğu da söylenmiştir.

Bazı rivayetlerde *Hebbâr İbnu Esved, Ka'b İbnu Züheyr* (meşhur şâir) ve *el-Hâris Tulâtil, Erneb Mevlatu İbnu Hatal* ve *Ümmü Sa'd'ın* da bu listeye dahil olduğunu kaydeder.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ölüme mahkum ettiği bu kimselerin ekseriyetle o devrin efkar-ı umumiye yapıcıları olan şair ve şarkıcıların teşkil etmesi dikkat çekicidir. Şiirle ilgili bölümde Resulullah'ın "dil"in kılıçtan daha derin yaralar açtığını ifade eden sözlerine yer vermiştik. Dikkatimizi çeken husus şu ki, bu af dışı tutulanlardan o esnada kaçıp da sonradan af dileme fırsatını bulanların hepsi tekrar aff-ı nebeviye mazhar olmuşlardır.

Mekke Fethindeki mahkumiyet ve af hadiselerinin yakından bilinmesi gerekir.İbretler, hikmetler, dersler var.

5- FETİHLE İLGİLİ DİĞER BAZI NOTLAR:

★ *Resulullah* Mekke'ye başında siyah bir sarık olduğu halde girdi. Ka'be'nin kapısı önünde durarak:

"Bir olan Allah'tan başka ilah yoktur. Vaadinde sâdıktır. Kuluna yardım etmiştir. Tek başına ahzâbı dağıtmıştır" der ve halka yönelerek:

"Bütün kan davası, intikam hesabı veya hak iddia edilen mal şu iki ayağımın altındadır. Ka'beyle ilgili sadece iki hizmet devam edecektir. Sidane ve Sikâye hizmetleri... (Sidane: Ka'be'nin kapısını açma, kapatma ve onu temizleme vs. işlerini yürütme hizmeti; sikâye, hacılara su verme hizmeti... Cahiliye ve İslam'da bu hizmet Hz. Abbâs'a aiti)" der ve devam eder:

"Ey Kureyşliler size ne yapmamı istersiniz?"

"Hayır! derler. Sen kerim bir kardeşsin ve kerim bir kardeşin oğlusun."

"Haydi gidiniz, hepiniz azadlılarsınız" buyurur, *(aleyhissalâtu vesselâm).*

Resulullah, Mekke halkına, diğer fethettiği belde ahalisine yaptığı muameleyi yapmamıştır. Devrin harp hukukunda fethedilen yerlerin ahalisi esir edilir, malı da ganimet kılınır idi.

Halbuki Mekkelilere: اِذْهَبُوا فَاَنْتُمُ الطُّلَقَاءُ *"Gidin serbestsiniz"* demiş, kendisine zulmün, işkencenin, hakaretin her çeşidini yapan bir saat öncesine kadar kendisini yok etmek için bütün güçleriyle çalışmış, çalışanları desteklemiş, bu maksatla *Bedir, Uhud, Hendek* savaşlarını tertiplemiş olan Mekkelileri birkaç kişi hâriç toptan affetmiş, sizler tulekâ'sınız demiştir. Tulekâ, "azad edilmişler" manasına gelir. Tulekâ demesi, belirttiğimiz üzere harp hukukuna göre, savaşta ele geçirilmeleri sebebiyle esir hükmünde olmalarındandır.

★ Mekkelileri azad ettikten sonra Ka'be'yi yedi kere tavaf eder. içine girer, orada namaz kılar. Ka'be'de bulunan 360 put temizlenir.

★ Sonra Safa tepesine oturarak önce erkeklerden ve sonra da kadınlardan bey'at alır.

Kadınlardan da: *"Allah'a şirk koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina yapmamak, çocuklarını öldürmemek, göre göre iftira atmamak, ma'rufta âsi olmamak"* şartları üzerine bey'at alır. Kadınlar için Allah'tan mağfiret taleb eder.

Kadınlarla bey'at yaparken ***Resulullah***, onların ellerine değmez, musafaha yapmaz. Rivayetler ***Resulullah***'ın nikah düşen yabancı kadınlarla musafaha etmediğini belirtir.

★ Öğle vakti olunca, ***Resulullah***, Hz. Bilal'e ezan okumasını emreder, Bilal (radıyallahu anh) Ka'be'nin damına çıkar. Kureyşliler tepelerin üzerindedir, kimisi emân beklemekte, kimisine emân verilmiş.

Hz. Bilal'in ezanı, Mekkeliler'in bir kısmına ölümden beter üzüntü kaynağı olur:

★ *Ebû Cehl*'in kızı Cüveyriye: "Bilal'in Ka'be üzerinde anırmasında hazır olmaması, babama Allah'ın ne büyük lütfu!" der.

★ *Halid ibnu Esed:* "Allah babama lutfetti de bu günü görmedi!" der.

★ *Haris İbnu Hişam:* "Keşke bugünden önce ölmüş olsaydım" der.

★ *Attâb İbnu Esîd:* "Allah babam Esid'e şu söyleneni işittirmemekle ne büyük ikramda bulunmuştur!" der.

★ *Ebû Süfyân:* "Ben bir şey söylemeyeceğim. Şâyet söylersem bunu şu çakıllar bile ona haber verecektir!" der.

Derken onlara Resulullah çıkagelir: "Söylediklerinizi biliyorum"der ve hepsini tekrarlar. Haris ve Attâb:

"Şehadet ederiz ki sen Allah'ın Resûlüsün. Bunu, bizimle olan şu kimseler ve bir de Allah biliyordu. Başka kimse bilmiyordu! derler.

İbnu'l-Esir, henüz müslüman olmayan başka bazılarının da benzer sözler sarfettiklerini, ancak sonradan hepsinin müslüman olup, müslümanlıklarında samimi kaldıklarını belirtir.

Resulullah'ın Kureyşlilere hususî muâmelesi boşa değildir. Kısa zaman sonra hepsi müslüman olacak, istikbalin zafer dolu seferlerine komutanlık edeceklerdir.

★ 4282, 4283 numaralı hadislerde Ka'be'deki putlardan ve onların temizlenmesinden bahsedilmektedir. Ka'be'yi bütün Arapların müşterek mâbedi kılan hususlardan biri, her kabilenin kendine mahsus putunun orada yer alabilmesi idi. Bu sebeple Ka'be'nin etrafında çok sayıda put vardı: 360 tane. *İbnu Hacer,* bunların kurşunla yere tesbit edildiklerini kaydeder. Bazı rivayetlerde, Resulullah'ın önünden geçtiği her putun, ensesinin üzerine düştüğü belirtilmiştir.

Bu hadislerden, ulemâ, suretin bulunduğu yerde namaz kılmanın mekruh olduğu hükmünü çıkarmıştır. "Çünkü demişlerdir, şirk ihtimaline yer verir; eski milletlerin küfrü çoğunlukla suretten gelmiştir."

Ka'be'nin dahili ise, Hz. Ömer tarafından temizlenerek *Resulullah*'ın girip namaz kılabileceği hale getirilmiştir. Bazı rivayetlerde, içeride Resulullah'ın da su ve bez getirterek bazı suretleri bizzat yıkadığı gelmiştir. *İbnu Hacer,* bunu *Hz. Ömer*'in nazarından kaçmış olabilen bazı küçük suretler olabilir diye te'vil eder.Hatta, bazı sütunlar üzerinde Hz. İsa ve Meryem tasvirlerinin, *Abdullah İbnu'z-Zübeyr* zamanına kadar kaldığına, o zaman yeniden inşa edilince tamamen bu kalıntılardan temizlendiğine temas eden rivayetler gelmiştir.

6- MEKKE'YE AF:

Burada ayrıca belirtilmesi gereken bir husus, 4286 numaralı hadiste belirtilen Mekke'nin ganimet kılınmamasıdır.[20] O güne kadar yapılan gazvelerde, mağlup tarafın insanı daima esir edilmiş, malı da ganimet.

Mekke, sinesinde barındırdığı mukaddes emânetin hürmetine, kandan ve yağmadan korunmuştur. Resulullah o ilahi emanetin yani Ka'be mukaddesinin hürmetine, en azılı düşmanları olan Kureyşlileri de o mukaddesi muhafaza ve ona bakımda sebkat eden hizmetleri hatırına aff-ı umumiye mazhar etmiştir.

Tabiî ki bu beklenmeyen bir şeydir.

Kureyşliler, ilk vehlede, *Resulullah*'tan, böyle bir zafer kendilerine müyesser olması halinde, müslümanlara yapacakları muameleye paralel bir muamele beklemiş olmalılar.

Nitekim bu endişe, bu babta kaydedilen hadislerde bile görülmektedir. Hatta, rivayetlerin daha umumi bir değerlendirilmesine gidilecek

20– Mekke sulh yoluyla mı, savaşla mı fethedildi, ihtilaflıdır. Ganimet kılınmaması sulh yoluyla diyenlere delil olmuştur. Ancak ulemânın ekseriyeti savaş yoluyla fethedildiği, ancak affedilerek ganimet kılınmadığı, fethedilen her beldenin ganimet kılınmasının vecîbe olmadığı, bunun başka beldelerde de uygulandığını söylemişlerdir. Teferruata girmeyeceğiz.

olsa, bu meselede, Medine menşe'li Ensâr ile, Mekke menşe'li muhacirler arasında bile bir fark görmek; Medinelilerin, buranın fethini de diğer fetihler gibi görmeye mütemâyil; Mekke menşelilerin ise şehrin kandan ve yağmadan korunmasına mütemâyil olduklarını görmek mümkündür.

Söz gelimi, 4278 numaralı Urve hadisinde *Medineli Sa'd İbnu Mu'âz,* Ebû Süfyân'a:

"Ey Ebû Süfyân! Bugün, savaş günüdür, bugün Ka'be'nin helal addedileceği gündür!" der.

Bu rivayette (4278) açık değilse de, bir başka rivayette, Sa'd'ın ağzından çıkan bu cümlenin "bir muhacir tarafından" derhal Aleyhissalâtu vesselâm'a ulaştırıldığı belirtilir.

Ebû Süfyân, Sa'd'ın bu sözü üzerine Resulullah'ın amcası Abbas'a, Resulullah nezdinde iltimasta bulunarak, şehrin "istihlâl"den yani "kan ve mal" yönüyle helal addedilmekten korumasını taleb eder: يَاعَبَّاسُ حَبَّذَا يَوْمُ الـذِّمَارِ "Ey Abbas, (Sen Mekkelisin, üstelik Resulullah'ın amcasısın, müslüman da oldun). Bugün muhafaza vazifesi yapacağın en iyi fırsat. Göreyim seni (şehri yağmalatma!)" der. Bir başka rivayet, Abbas'ın bu endişeyi çoktan hissettiğini, Mekke'ye zorla değil, halkına emân verilerek girilmesinin yollarını aradığını, bu maksadla şehre haber gönderecek bir oduncu bulmak üzere Resulullah'ın atına binerek gezintiye çıktığını, Erâk Vadisi'ne gelince *Ebû Süfyan* ve diğer iki arkadaşına rastladığını belirtir.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) da zaten öyle düşünmektedir ve kara listeye alınan 3 erkek, 4 kadın ile, savaşmaya kalkacaklar dışında kimsenin öldürülmemesini komutanlara tenbih etmiş olmasına rağmen, "Mekkeyi istihlâl" esprisi ızhar etmiş olan Medine menşe'li Sa'd'ı, bu esprisi kulağına gelir gelmez, derhal komutanlıktan azleder ve onun yerine Mekke menşe'li Hz. Ali'yi tayin eder.(21) Diğer bir komutan *Hâlid İbnu Velid* (radıyallahu anh) zaten Mekkelidir.

21– Bu husus kaynaklarımızda ihtilaflıdır. Resulullah, Sa'd'dan alınan bayrağı oğlu Kureys'a veya Zübeyr'e vermiş olmalıdır. İbnu Hacer şöyle telif eder: *"Ali Sa'd'dan alınca, Aleyhissalâtu vesselâm Sa'd'ın güvenmiş olabileceğini düşünerek, Sa'd'ın oğlu Kays'a vermiştir. Sonra da Sa'd, oğlu Kays'ın da Resulullah'ın hoşuna gitmeyecek bir davranışı olabilir endişesiyle Resulullah'a müracaat ederek, sancağı ondan almasını taleb etmiştir. Bunun üzerine sonunda (aleyhissalâtu vesselâm) Zübeyr'e vermiştir."* Zübeyr'in de Mekkeli olduğu mâlum.

Kavmi'ne kötülük yapmaması için başta *Ebû Süfyân* olmak üzere, Mekkelilerin Resulullah'a muhtelif müracaatları olmuştur. Bunu şiir okuyarak yapan "kadın"da vardır. *Resulullah,* Ebû Süfyân'a, Sa'd'ın "Bugün harb günüdür..." sözüne bedel: *"Bugün rahmet, merhamet günüdür. Ey Ebû Süfyân Allah Kureyş'i aziz kılacaktır"* diyerek teselli verdiğini görüyorlar.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kara liste ilan etmiş olmasını sonradan af dileme fırsatı bulanları bilâ istisna affetmiş bulunmasına ba-karak- da Mekke'yi "kan"dan koruma tedbiri olarak görmekteyiz. Böyle-ce hem onların düşmanlıklarından çok çeken müslümanlara bir rahatlama, hislerini tahfife imkan vermiş oldu, hem de *"bunlar dışında kimse öldürülmeyecek"* fikrinin zihinlerde yer etmesine vesile oldu. Değilse, şahsi kan ve intikam hesapları araya girebilirdi. Kara liste ilanından bir başka gaye de, bu kişilere "kaçın!" mesajıdır. Nitekim bir-ikisi dışında hepsi kaçmış veya bir sığınak bularak gizlenmiş, "hissiyatın yatışması ortalığın sükûnete ermesinden sonra" eman alanların veya alacakların garantisinde Huzur-u Nebeviye'ye ulaşarak affa mazhar olmuşlardır. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bunların mutlaka öldürülmesini isteseydi "tilkiye kaç" manasına dönüşen böyle bir ölüm listesi ilan etmeksizin, onları tevkif ettirebilir veya hususi vazifelilere sessiz sedasız infaz ettirebilirdi.

Bu, birinci düşman Kureyş'in, Feth'e rağmen toptan affı, hele kara listeye girenlerin de çoğunlukla birer birer affı, İslam'ın civar kabilelerde birden hüsn-ü kabul görmesine **"insanların fevc fevc Allah'ın dini'ne girmesi"**ne (Nasr 3) müessir olan mühim amillerden biri olmalıdır. Böylece İslam'ın bir sen-ben kavgası, bir dünyalık edinme macerası, bir nefsi tatmin sevdası olmadığı; insanları, puta tapmak alçaklığından yükseltmek, zulüm, işkence, haksızlık, kan bataklığından kurtarmak; insanı insaniyetin mertebelerinde yükseltmek; onu iki dünya saadetine kavuşturmak davası olduğu fiilen gösterilmiş oluyordu.

Ayrıca, ileriki hadiselerde Mekke emin, sarsılmaz bir merkez olacak, Resulullah'ın ölümüyle ortaya çıkan irtidad hareketlerinde sâbit kalıp onların yatıştırılmasında, İslam'ın fetih hareketlerine geniş çapta katkıda bulunacaktır, Mekkeliler, Arabistan'ın kültürel seviyesi yüksek kişileriydi. Komşu beldelerin, kırallarıyla iyi yaşıyorlardı. Eski hissiyatlar, bunların öldürülmesi İslam'a bir şey kazandırmaz, çok şey kabettirirdi. Affın gerisinde bunların da görülmesi gerekir.

7- MEKKE'NİN TAHRİMİ:

Resulullah'ın Mekke'yi fethettiği gün halka yaptığı hitabede yer verdiği hususlardan biri, Mekke'nin tahrimidir. Yani Mekke şehri, eskiden olduğu gibi haramdır; Orada kan dökülmez. Hayvanları öldürülemez. Otları yolunamaz. Ağaçları kesilemez. Bu, İslam'ın çevre korumasında, meskun mahallerin tahribatının önlenmesinde, tabiî dengenin muhafazasında aldığı ilk örnek tedbirlerden biridir. *Resulullah,* bilâhare kendi

bölgelerinde benzer tadbirlere başvurmak isteyen Tâif, Tay, Cüreyş gibi kabilelere bu izni verecektir.[22] Bu tedbirin ehemmiyetini anlamak için şunu düşünebiliriz. Taşıyla toprağıyla, bitkisiyle mukaddes bilinen bu diyardan, hacılar teberrüken birer yaprak koparsalardı, o memlekette yeşillik diye bir şey kalmazdı. Haram ilan edilmesi bu tahribattan Mekke'yi korumuştur. Başka maslahatlar mevzumuza girmez.

Mekke'nin eskiden beri *haram* bilinen statüsü'nün aynen korunması, İslam'ın diğer Arap kabilelerine benimsenmesinde rol oynadığı gibi, Mekke'de fethi müteakip çıkabilecek hesaplaşmaları da önlemiş olmalıdır. Bu sebeple olacak ki, *Aleyhissalâtu vesselâm,* fetihle birlikte Ka'be önünde yaptığı ilk hitapta buna yer vermiş, kendisi için Mekke'nin "günün muayyen bir saatinde" helal kılındığını, fetihle birlikte helal hali'nin derhal son bulduğunu belirtmiştir: Hatta 4285 numarada kaydedilen *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) hadisine göre, fetih hitabesine, Mekke'nin bu statüsünü belirleyen hükmü beyanla başlamıştır.

❑ HATIB İBNU EBİ BELTE'A:

Mekke fethiyle ilgili olarak zikri geçen *Hâtıb İbnu ebî Belte'a* vak'ası ve bu hadise karşısında Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın takındığı tavır, üzerinde biraz durmamızı gerektiren bir mahiyet taşımaktadır. Ashab-ı Kiram (radıyallahu anhüm ecmâin)'a karşı İslamî ölçünün, bir çok müslüman zihinlerde -ve hatta çevrelerde- kaybolduğu günümüz şartlarında, Hâtıb vak'ası'na dikkat çekmemiz. Resulullah'ın tavrını daha yakından görmemiz, ulemâmızın değerlendirmelerini bilmemiz daha da ehemmiyet arzeder.

★ *Hâtıb İbnu Ebî Belte'a* kimdir? Lahm Kabilesinin Beni Halife koluna mensub bir zattır. *Ebû Belte'a*'nın oğludur. Ebû Belte'a'nın ismi ise *Amr İbnu Umayr İbnu Seleme*'dir. Görüldüğü üzere aslen Mekkeli değildir. *Beni Esed İbnu Abdiluzza*'ya halif olmuştur. Sonra da *Zübeyr İbnu'l-Avvâm İbni Huveylid*'e halif olmuştur. *Ubeydullah İbnu Hamid ibni Züheyr*'in mevlâsı olduğu da söylenmiştir. Bu rivayete göre mukâtebe yaparak hürriyetini satın almış, Mekke'nin fethinde son taksidini ödemiştir.

Bedir ve Hudeybiye gazvelerinde hazır bulunmuştur. يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَتَتَّخِذُوا عَدُوِّى وَ عَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ **"Ey iman edenler! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin..."** (Mümtehine 1) ayetiyle Cenab-ı Hakk'ın Hâtıb'ın imanına şehadet ettiği söylenmiştir. Zira

22– Bu hususta geniş bir açıklama ve kaynaklar için İslam'da Çevre Sağlığı adlı kitabımız görülebilir.

bu ayet, Hz. Ali'nin belirttiği üzere (4276, hadis) Hâtıb'ın hadisesi üzerine inmiş ve Hak Teâla hazretleri, Allah'a ve müslümanlara düşman olanların dost edinilmemesini ihtar etmiştir. Muhatab Hâtıb olduğuna göre, iman, teyid-i ilâhiye mazhardır.

MEKKELİLERE MEKTUP HADİSESİ: Bu hadise 4276 numaralı hadiste geçtiği için vak'ayı burada tekrarlamayacağız, değerlendirmesi üzerinde duracağız. Burada şu kadarını belirtelim: Hâtıb mektubu, Vâkidi'nin kaydettiği üzere *Süheyl İbnu Amr, Safvân İbnu Ümeyye* ve İkrime'ye yazar ve şöyle der: "Resulullah, halka gazveye çıkılacağını ilan etti. Sizden başka bir yere gideceğini zannetmiyorum. Sizin nezdinizde bir elimin olmasını istedim."

Alimler, *Hâtıb*'ın Mekkelilere mektup göndermesi hadisesini Hz. Ömer'in ihanetle tavsif ederek, öldürülmesini taleb etmesi karşısında Aleyhissalâtu vesselâm'ın ifâde buyurdukları cümleyi "Başka hiçbir gazveye katılanlar için vârid olmayan, sâdece Bedir gazileri hakkında vaki olan büyük bir beşar" (بِشَارَةٌ عَظِيمَةٌ لَمْ تَقَعْ لِغَيْرِهِمْ) olarak tavsif ederler.

Bu beşaret, rivayetlerde farklı kelimelerle ifade edilmiştir.

Sadedinde olduğumuz rivayette Resulullah *"Ama o Bedr'e katıldı. Ne biliyorsun, belki de*[23] *Allah Teâla Hazretleri Bedir ehlinin haline muttali oldu da "Dilediğinizi yapın, sizleri mağfiret etmişim"*buyurdu" demiştir. İfade burada terecci (yani ümitlenme) sigasıyla gelmiştir. Ancak Ebû Hureyre rivayetinde cezm sigası kullanılmıştır: *"Allah Bedir ehlinin haline muttali oldu ve dedi ki: "Dilediğinizi yapın ben sizi mağfiret ettim"* (Ebû Dâvud). Ahmed İbnu Hanbel'in Hz. Cabir'den bir rivayetinde *"Bedr'e katılan kimse ateşe girmeyecektir"* (لن يدخل النار احد شهد بدرا) buyrulmuştur.

Alimler "Dilediğinizi yapın" ifadesi karşısında münakaşa etmiştir. Ehemmiyetine binaen kaydediyoruz.

★ Bir kısmı, bunu şeriatın umumi prensibine aykırı bulmuştur. *"Çünkü zâhirinde ibâhe var"* demiştir.

★ Bir kısım alimler de: "Bu geçmişten ihbardır, yani "Daha önceki bütün amelleriniz affedilmiştir" demektir" diyerek cevap vermişlerdir. Bunu şu durum te'yid eder: "Eğer bununla istikbale ait bir amel kastedilseydi, mâzi sigasıyla gelmezdi, yani *"mağfiret ettim"* denmezdi; فَسَأَغْفِرُهُ لَكُمْ "Sizi mağfiret edeceğim" denirdi.

23– Belki de diye ifade edebildiğimiz tereccinin Allah ve Resulü'nün kelamında, ihtimali değil, kesin vuku'u ifade ettiği usul kaidesidir. (İbnu Hacer).

★ Ancak bu mülahaza da bazı alimlerce tenkid edilmiştir: "Eğer (sırf) geçmişte işlediği günahlar kastedilmiş olsaydı, Hâtıb kıssasında onunla istidlal uygun olmazdı. Çünkü, Aleyhissalâtu vesselâm, bu cümleyi Hz. Ömer'i Hâtıb mevzuunda söylediği sözde reddetme maksadıyla ona hitaben söylemiştir. Bu kıssa ise, Bedir'den tam altı yıl sonra vukua gelmiştir. Öyleyse hadisten murad, geleceğe bakar. Mazi sigasıyla gelmesi ise, mübalağa ifade etmek içindir, yani "mağfiret olunacağınız o kadar kesin ki sanki mağfiret olunmuş gibi.." demektir.

★ Bazı alimler şunu söylemşitir: *"Dilediğinizi yapın..."* cümlesindeki emir sigası "teşrif" ve "tekrim" içindir. Murad da bundan böyle onlardan sâdır olacak şeylerden dolayı muâheze edilmeyecekleridir. Onlar böyle bir hususiyete mazhar kılınmışlardır. Zira onların o savaşta izhar ettikleri yüce hal, geçmiş günahlarının mahvını gerektirmiş, gelecek günahlarını Allah'ın affetmesine de ehil olmuşlardır. Yani bu hadiseden sonra "işlediğiniz her ne amel olursa olsun affedilmiştir" demektir.

★ Şu da söylenmiştir; Murad, vâki olan günahlarıdır, vâki oldukça affedilecektir.

★ Şu da denilmiştir: "Bu, onlardan günah vâki olmayacağının beşaretidir."

İbnu Hacer, "Bu son görüş tenkit götürür" dedikten sonra, Kudâme *İbnu Maz*'un örneğini verir. Onun *Hz. Ömer* zamanında şarap içtiğini,*Hz.Ömer*'in ona had tatbik ettğini, bu yüzden onun Medine'den hicret ettiğini, ancak *Hz. Ömer*'in rü'yasına giren bir zâtın, *Hz. Ömer*'e onunla musâlaha etmesini söylediğini, Kudâme'nin Bedrî olduğunu kaydeder.

İbnu Hacer, hadisten muradın "Bedrîler bir kısım farzları terketmiş olsalar bile bu sebeple muâheze edilmeyecekleri, günahlarının "mağfûr olduğu"nun beyanıdır" der. Buna 4289 numarada geçen Sehl İbnu Hanzeliye hadisini de örnek gösterir. Orada geceleyin at üstünde nöbet tutan *Enes İbnu Ebi Mersed el-Ganevî*'ye Resulullah: *"(Amelinle cenneti kendine) vacib kıldın. Bundan böyle ameli terketmenin sana bir günahı yok. (Bu amelin cennete gitmen için kâfidir)"* buyurmuştur. Başka örnek de kaydeden İbnu Hacer şu neticeye gider: "Bütün bunlar şunu iş'âr eder (bize duyurur): "Bazı sâlih amelleri yapan kimse, öylesine çok sevaba mazhar olur ki bu, pek çok farzları terketmenin günahına mukabil gelir." Büyük *Tâbiî Ebû Abdirrahman es-Sülemî*'nin sadedinde olduğumuz Hâtıb kıssasından bunu anladığını belirtir, ona muhalefet eden bazı görüşleri dermeyan ederse de *es-Sülemî*'yi haklı gördüğünü ihsas eder.

Ashab hakkında kîl ve kâl ederken bunların bilinmesinin de gerekli olduğunu, bu maksadla mevzuun uzaması pahasına bu bilgileri kaydettiğimizi belirterek Hâtıb hakkında bazı tamamlayıcı bilgiler vermeye devam ediyoruz:

★ *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* Hâtıb (radıyallahu anh)'ı hicretin 6. yılında Bizans'ın Mısır valisi Mukavkıs'a elçi olarak göndermiştir. Mukavkıs onu yanına alır. Aralarında şu konuşma geçer:

"Arkadaşından bana haber ver! O gerçekten peygamber midir?"

"Evet o Allah'ın elçisidir."

"Pekiyi, niye kendini memleketinden çıkaran kavmine o zaman beddua etmedi?"

"İsa İbnu Meryem'in Allah'ın resulü olduğuna şehadet eder misin? O niye kavmi onu asmaya kalktığı zaman onlara beddua etmedi de Allah onu yükseltti?"

"Güzel cevap verdin. Hakim bir kimsenin yanından gelmiş hakim bir kimsesin."

Hâtıb'tan memnun kalan Mukavkıs, Resulullah'a bir kısım hediyeler yollar. Kıbtî olan *Mâriye* ve kardeşi Sîrîn ve diğer bir cariye, bu hediyeler arasında yer alır. Resulullah Mâriye'yi kendisine câriye yapmış, oğlu ibrahim *(aleyhissalâtu vesselâm)* ondan dünyaya gelmiştir. Sîrîn'i Hassân İbnu Sâbit'e hibe etmiştir.

Hâtıb (radıyallahu anh) hicri 30 yılında 65 yaşında olduğu halde vefat etmiş, Hz. Osman namazını kıldırmıştır. Şu hadis onun rivayetidir: *"Kim cuma günü yıkanır, en güzel elbisesini giyer, erkenden camiye gider imama yakın olursa, bu ona öbür cumaya kadar (küçük günahlar için) kefaret olur."*

M. Fethullah Gülen'in Mekke'nin Fethi'ne Doğru ara başlığı ile Sonsuz Nur adlı kitabındaki mütalaaaları ise şöyle;

Mekke'nin Fethine Doğru

Allah Resûlü'nün gördüğü rüyalar, sâdık rüyalardır. Nübüvvetin ilk altı ayında gördüğü rüyaların, sabah aydınlığı kadar açık olduğunu ve gece ne görürse, gündüz onun aynen çıktığını, Âişe Validemiz nakleder.[24] İşte Efendimiz'in gördüğü rüya! O, Mescid-i Harâm'a, Kur'ân'ın tasvir ettiği şekilde girecekti. Cenâb-ı Hakk, Habîbi'ne gösterdiği bu rüyayı, yukarıda zikrettiğimiz âyetiyle artık gerçekleşmiş gösteriyordu.

24- Buharî, Bedü'l-Vahy, 3.

Efendimiz'in rüyaları, vahiyle içli-dışlı olmakla beraber, buradaki "rüya", "rü'yet" kökünden "görme" ma'nâsına da gelebilir. Yani nasıl Cenâb-ı Hakk, bazan O'na, cenneti, cehennemi, arş'ı, Levh'i göstermiştir; ve nasıl bazen kıyâmete kadar olacak hâdiseleri gözünün önüne sermiştir; aynen öyle de, birgün *Mescid-i Harâm*'a emniyet ve güven içinde gidilip, hacc ve umre yapılacağını da göstermiştir. Bu görme, rüyada da olabilir açıktan açığa da, bu da bir tevcih.. ister kelimenin zahirine göre rüyayı kendi ma'nâsında, isterse "rü'yet", ma'nâsında kabul edelim, netice değişmeyecektir. Mühim olan, Allah Resûlü'ne gösterilen o tablonun aynen cereyan etmiş olmasıdır. O tabloda Mekke'nin fethi vardır; ve daha şimdiden hâdiseler, müslümanları böyle bir zemine doğru çekmektedir.

Hudeybiye anlaşmasından sonra, Kureyş'e bağlı kabilelerle, müslümanlara taraftar kabileler arasında bir pakt kurulduğunu, yukarıda söylemiştik. Kureyş'e bağlı, Benî Bekr kabilesi, müslümanlara bağlı Benî Huzâa'ya saldırıp katliamda bulununca, Hudeybiye anlaşması ihlâl edilmiş ve anlaşma maddeleri hükümsüz hale gelmiş oluyordu. Durumun vehametini anlayan *Ebû Süfyan,* derhal Medine'ye geldi. Anlaşma maddelerinin aynen geçerliliğini temine çalıştı; fakat onun teklifleri kabul görmedi.[25]

Artık, ok yaydan çıkmışdı.. ve Allah Resûlü, bir harp hazırlığı içindeydi.. Her zaman yaptığı gibi niyet ve gayesini fevkalâde gizli tutuyordu. Bu defa sırrını vezirleri ve hayat arkadaşlarından da gizli tutmuştur. Öyle ki, *Hz. Ebu Bekir,* birgün kızı Âişe (r.anha)'nin evine gidip de, onu yol hazırlığı yaparken bulunca, *Resûlullah*'ın nereye gitmeyi düşündüğünü sormuş ve Hz. Âişe Validemiz'den (r.anha):"Vallahî babacığım ben de bilmiyorum" cevabını almıştı.[26] Evet, hareket bu denli mahrem tutuluyordu. *Hz. Ebu Bekir* ki O'nun en yakını ve en çok sevdiği insandı. Hicrette dahi yol arkadaşı olarak onu seçmişti. Buna rağmen yapılmakta olan sefer hazırlığının hedefi ondan dahi gizli tutulmuştu. Bu da, Allah Resûlü'nün nasıl ulaşılmaz bir erkân-ı harp olduğunun bir başka buudu. Allah Resûlü'nden bu dersi alan Fatih, bir gün şöyle diyecektir: "Sırrımı sakalım bilse, onu dahi keser atarım." İşte Allah Resûlü'nün sır varislerinden bir kutlu serdar!.

Allah Resûlü sır adına askerî harekâtında hep tevriye yapmıştır. Esas hedefi daima saklamış ve başka şekilde anlaşılmasını sağlayacak karineleri nazara vermiştir. Zannediyorum modern erkan-ı harpler de

25- İbn Hişam, Sîre 4/31 vd..

26- İbn Hişam, Sîre, 4/39.

farklı düşünmüyorlar. Şayet, bir yerden çıkartma yapacaklarsa, çıkartmanın meydana getireceği gürültünün on katını bir başka yerlerde çıkarırlar. Daima alternatifli hareket ederler ve gerçek hedefi hep saklarlar. Nerden çıkartma yapacaklar? "A" bayırından mı? "B" bayırından mı? "C" bayırından mı? bilinmez. Fakat bunlar 14 asır sonra gelişen harp tekniğiyle alâkalı şeyler... Bunların gerçek kâşifi Hz. Muhammed Mustafa (sav)'dır. Mektep görmemiş, medrese görmemiş, öğrendiklerini bütünüyle Cenâb-ı Hakk'dan öğrenmiş bir ümmiy-i a'lemü'l-ülemâdır. Ve O'nun için bize bir daha "Muhammedu'r-Resulullah" dedirtmektedir.

Evet, yine hedefini saklıyor, yine çölde kuş uçurtmuyordu.. ve kurduğu haber ağıyla kim ne götürüyor, kim ne getiriyor hepsini bir bir tesbit ediyordu. Bunlar, ister vahiy yoluyla, ister o büyük ferâsetin, fetânetin, ferâset ve fetânetiyle olsun; farketmez; O, çölü avucunun içi gibi ta'kib edebiliyordu.

İşte bir misâl: "Bedir'de bulunmuş bir sahâbi, yanlış bir içtihadla, hârekatın son anlarında, Mekke'ye doğru gidildiğini anlayınca, bu durumu haber veren bir mektup yazıp gönderiyor. Bu mektubu su taşıyan saka bir kadın götürmektedir. Allah Resûlü hemen Hz. Ali ile Zübeyr b. Avvâm'ı çağırarak durumu onlara bildiriyor ve onlar da yıldırım hızıyla gidip kadından bu mektubu alıp getiriyorlar."[27] Bu gizlilik, tâ Mekke'ye bir konak mesafe kalıncaya kadar devam ediyor ve kimsenin, ordunun gelişinden haberi olmuyor.

O, Hz. Abbas (ra) vasıtasıyla *Ebû Süfyân*'ı çağırdığında, artık Mekkeli için yapacak birşey kalmamıştı. En hızlı at ve develerle kaçmak isteseler dahi kurtulamayacaklardı.. gayri Mekke o kadar kıskıvraktı.

Ancak Allah Resûlü, yine de çok hassas davranıyordu. Hassasiyeti her iki cephe için de geçerliydi. Ne kendi askerlerinden ne de Mekkelilerden zâiyat verilmesini istemiyordu. O'nun bu hassasiyeti sayesindedir ki, koskoca Mekke fethinde müslümanlardan şehit olanların sayısı sadece 3 kişiydi. Halbuki hâlâ Allah Resûlü'yle harp etme düşüncesinde olan bir sürü gözü dönmüş Mekkeli vardı.. ve bunlar "her çibâd âbâd" diyecek türden insanlardı.

Efendimiz, tam 10 bin askerle gelmişti.. evet iki sene evvel 1600 kişiyle gelip geriye döndüğü Mekke'ye şimdi 10.000 insanla girecekti. Ancak O, bu gücü, onların içlerindeki gerçek kuvvet ölçüsünde değerlendirmiş ve Mekkelilerin görebildiği bir yerde, kişi başına bir ateş yakılma-

27- İbn Hişam, Sîre, 4/41.

sını emretmişti. Mekkelilerin bildiği, her çadır için bir ateş yakılmasıydı.[28] Dolayısıyla onlar 10.000 ateşi görünce en az 30.000 insan tarafından muhâsara edildiklerini sandılar.. ve bu durum, onları bütünüyle felç etti. Öyle ki artık teslim olmaktan başka çareleri yoktu. Zaten Ebu Süfyân da Mekke'ye döndüğünde, sadece bunu tavsiye ediyordu.

Çünkü gökteki yıldızları seyreder gibi, yanan bu ateşleri seyretmiş ve bütün bütün mukavemetini yitirmişdi. Zira artık o da bu gece, cahiliyenin son gecesidir ve fetihle müslümanların arasında, sadece bir gece kalmıştır.

Allah Resûlü'nün alternatifli stratejisi devam ediyordu. Mekke'ye girerken orduyu altıya taksim etti ve Mekke'ye altı koldan girildi. Sadece başlarında *Hâlid b. Velid* (ra)'in olduğu kol, İkrime ve yanındakilerle çatışma zorunda kalmıştı. Diğer birlikler hiçbir engelle karşılaşmadan Mekke'ye girmişlerdi.[29]

O gün için Mekke'de mes'ele çıkarabilecek tek insan Ebû Süfyân'dı. Halbuki Allah Resûlü bir cümleyle onu da yumuşatmıştı: "Ebu Süfyân'ın evine sığınanlar korunmuştur."[30] Evet, Ebû Süfyan'a verilen bu kadarcık bir paye dahi, onun elini kolunu bağlamaya yetmişti. Hatta ondan sonra Ebû Süfyân, teslim olmayı teşvik eden en hareretli insan haline gelmişti. Elbette ki bütün Mekkeliler Ebu Süfyan'ın evine sığacak değillerdi. Allah (cc)'ın evi, Ebu Süfyân'ın evinden korunmaya daha layıktı. Ve Allah Resûlü şöyle buyurdu: "Kâbe'ye sığınanlar da korunmuştur." Ve, bir süpriz karar, tarihte ilk defa, dışarı çıkma yasağı konuluyordu. Bu, can güvenliği için gerekli olduğu kadar, ordunun rahat hareket edebilmesi için de gerekliydi. Bu mülâhaza ile Allah Resûlü: "Kendi evine girip saklananlar korunmuştur" diyordu.[31] Böylece Mekkelilerden gelmesi muhtemel bütün direnişler önlenmiş oluyordu.

Efendimiz'in iştirak ettiği diğer gazvelerden sarf-ı nazar, sadece şu Mekke Fethi ve burada tatbik ettiği askerî ve siyasî strateji dahi zannediyorum O'nun ne büyük bir askerî dehâ olduğunu göstermeye kâfidir. Evet, Mekke'nin fethi tek başına, bütün insaf ehline مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ dedirtecek büyük bir hadisedir.

Sanki O, Mekke'yi birkaç kere fethetmiş gibi plânın her safhasında,

28- İbn Hişam, Sîre, 6/41-45; İbn Kesîr, el-Bidâye, 4/330.

29- İbn Hişam, Sîre, 4/49-50.

30- İbn Kesîr, el-Bidâye, 4/331-332.

31- a.yer.

gayet rahat hareket etmiştir. Kafasında plânladığı hususlar noktası, virgülüne kadar aynen çıkmış, O da ne yapılması gerekiyorsa onu yapmıştır. Tabii fethin ardından ilan ettiği umumî af ve gösterdiği engin mürüvvet, Mekke insanını derhal O'na teslim olmaya ve İslâm'a girmeye çekmiştir. Bu, ne şirin bir zorlamadır ki, bir gün içinde bütün Mekkeliler müslüman olmuştur. Şimdi sıra, bu yeni potansiyeli aksiyona çevirmeye gelmiştir. Aman Allahım! Bu ne müthiş bir inkılâptır ki, dün O'na düşmanlıkta canlarını verenler, bugün O'nun düşmanları karşısında canlarını vermeye hazırlanmaktadırlar! Evet, Allah Resûlü'nün bakışları kime isabet ettiyse o, kömür iken birden elmas haline geliverdi. Başka teşbih ve benzetmelere ne gerek var? O, kendi ashâbını gökteki yıldızlara benzetmemiş miydi?[32] Evet, Allah Resûlü, dün çukurlarda yuvarlanan, ruhları çamurlaşmış bu insanları, bir gün gibi kısa bir zaman içinde, semâya perçinlemiş ve ışık saçan birer yıldız haline getirmişdi. Getirmekle kalmamış, onlara ebedlere kadar misâl olma ruhunu da üflemişti.[*]

❑ HUNEYN GAZVESİ

4288 ١ – عَنْ أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ حِينَ أرَادَ حُنَيْناً: مَنْزِلُنَا غَداً إنْ شَاءَ اللهُ بِخَيْفِ بَنِي كِنَانَةَ حَيْثُ تَقَاسَمُوا عَلى الْكُفْرِ]. أخرجه الشيخان.

« الْخَيْفُ » مَا انْحدر عن غليظ الجبل وارتفع عن مسيل الماء.

1. (4288)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Huneyn Gazvesine çıkmayı arzu edince:

"Yarınki konaklama yerimiz inşallah Beni Kinâne Hayfi'dır. Onlar küfür üzerine orada yeminleşmişlerdi" buyurdu." [Buhârî, Megâzî 48, Hacc 45, Fedâilu'l-Ashâb 39, Tevhid 31; Müslim, Hacc 345, (1314).]

AÇIKLAMA:

1- *Hayf,* dağ eteği demektir, Beni Kinâne Hayfi'ndan maksad el-Muhasseb denen yerdir. Müslim'de gelen bir açıklamaya göre, "Kureyş ve Beni Kinâne, orada bir araya gelip kendilerine Resulullah'ı teslim edinceye kadar Benî Hâşim ve Benî'l-Muttalib'e karşı, kız alıp vermeme, mal alıp satmamak şeklinde boykot kararını burada vermişler, burada yeminleşmişler, ahd-ı mîsakta bulunmuşlardı."

32- Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, 1/147.

(*) M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur 2/107-111.

2- Bu hadise Habeşistan hicretinden sonra cereyan etmişti. Müslümanları Necâşî'nin korunması üzerine, onları teslim almak üzere Habeşistan'a giden Kureyş heyetinin boş çevrilmesi karşısında fazlaca öfkelenen Mekkeli müşrikler, müslümanları akrabalık gayretiyle himaye eden Hâşimoğulları ile Abdulmuttaliboğulları'nı bu himayeden vazgeçirmek için bir antlaşma yaparlar. Bu antlaşmaya göre, alış-veriş, nikâh, hatta sohbet gibi her çeşit beşeri münasebetlerden bunlar tecrid edilecekti. Antlaşma metni yazılır ve Ka'be'ye asılır.

Bu boykot hadisesi üç yıl devam eder.Müslümanlar çok sıkıntı çekerler. Öyle ki, yollarda bulunan kuru deri parçalarını kaynatıp yemek mecburiyetinde kalırlar. Çocukların feryadları çok uzaklardan işitilir olur.

Bu zulüm tahammülü aşan bir raddeye varınca, Cenab-ı Hak, ahidnâmeye kitap kurtlarını musallat eder. Allah kelimelerinin geçtiği yerler hariç, yazıyı tamamen yiyip bitirirler. Durumdan vahyen Resulullah haberdar olur. O da bunu amcası *Ebû Talib*'e söyler. *Ebû Talib,* o yazıyla imza atan müşrikleri görerek "Kardeşimoğulunun bana haber verdiğine göre, Allah Teâla Hazretleri sizin ahidnamenize kurtları musallat etmiş, onlar yazıdaki zulüm ve haksızlık ifade eden yerleri tamamen yemiş, sadece Allah Teâla'nın anıldığı yerler baki kalmıştır. Yeğenim bana hiç yalan söylemez. Eğer dediği gibiyse bu kötü işten vazgeçin, şayet yalan söylüyorsa ben onu size teslim edeceğim, dilediğiniz gibi öldürün" der.

Müşrikler tekliften memnun kalırlar ve "söylediği doğru ise boykotu kaldıracağız" diye söz verirler. Bakılınca görülürki, ahidnamenin hali aynen Resulullah'ın söylediği gibidir. Birçoğu *Ebû Talib*'e verdikleri söze pişman olsa da, vicdan sahipleri boykotu kaldırırlar. Bu hadisenin, risaletin onuncu yılı olduğu kabul edilir.

3- Bazı alimler bu hadiseye dayanarak, Resulullah'ın *el-Muhassab*'a inmesini, o günleri hatırlayarak Allah'ın lütfuna karşı bir şükran izharı diye değerlendirmiştir. Bu davranışta Mekkelilere de: "Sizin burada aldığınız kararlarla yaptıklarınızı bilerek siza af ve hoşgörülü davranmada nasıl mübâlağa ettiğimizi de bilin" şeklinde bir mesajın olduğuna da dikkat çekilmiştir.

4- Burada belirtmemiz gereken mühim bir husus, hadiste geçen *Huneyn*'le kastedilen vakittir. Bazı alimler bununla fetih seferi'nin kastedildiğini, çünkü Huneyn seferinin Fethin akabinde olduğunu söylerler. Nitekim hadisin başka vechinde حين اراد قدوم مكّة *"Mekke'ye gtimek istediği zaman"* denmiştir. Hatta, bu ifadenin fetih sırasında değil, hacc

sırasında söylenmiş olma ihtimali -dolayısiyle iki ayrı vak'aya delalet edecek iki ayrı hadis olma ihtmali de- belirtilmiştir. Nitekim Vâkıdî'nin bir kaydı Fetih sırasında söylendiğine sarâhat kazandırır: Hz. Cabir anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* dedi ki: *"Allah bize fethi nasib ederse, menzilimiz (konaklama yeri), müşriklerin ahidleştikleri Hayf' tır: Ebû Talib şı'bı'nın, bizi muhâsara ettikleri yerin karşısı olacaktır."*

4289 ٢– وعَنْ سَهْلِ بْنِ الْحَنْظَلِيَّةِ رَضِيَ اللهُ عَنْه قَالَ: [سِرْنَا مَعَ رَسولِ اللهِ ﷺ يومَ حُنَيْنٍ. فَأَطْنَبْنَا السَّيْرَ حَتّى كَانَتْ عَشِيَّةٌ. فَحَضَرْتُ صَلاَةَ الظُّهْرِ وَجَاءَ فَارِسٌ. فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! إنِّي انْطَلَقْتُ بَيْنَ أَيْدِيكُمْ حَتّى طَلَعْتُ عَلى جَبَلِ كَذَا وكَذَا. فإذَا أنَا بِهَوَازِنَ عَنْ بَكْرَةِ أَبِيهِمْ بِظُعُنِهِمْ ونَعَمِهِمْ وشَائِهِمْ، اجْتَمَعُوا إلى حُنَيْنٍ. فَتَبَسَّمَ ﷺ وَقَالَ: تِلْكَ غَنِيمَةُ الْمُسْلِمِينَ غَداً إنْ شَاءَ اللهُ. ثُمَّ قَالَ: مَنْ يَحْرُسُنَا اللَّيْلَةَ فَقَالَ: أَنَسُ بْنُ أَبِي مَرْثَدٍ الْغَنَوِيُّ: أَنَا يَا رَسُولَ اللهِ. قَالَ: ارْكَبْ، فَرَكِبَ فَرَساً لَهُ وَجَاءَ إلى رَسُولِ اللهِ ﷺ. فَقَالَ لَهُ: اسْتَقْبِلْ هذا الشِّعْبَ حَتّى تَكُونَ فِي أَعْلاَهُ وَلاَ نُغَرَّنَّ مِنْ قِبَلِكَ اللَّيْلَةَ. فَلَمَّا أَصْبَحْنَا خَرَجَ ﷺ إلى مُصَلاَّهُ. فَرَكَعَ رَكْعَتَيْنِ. ثُمَّ قَالَ: هَلْ أَحْسَسْتُمْ فَارِسَكُمْ؟ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ، مَا أَحْسَسْنَا. فَثُوِّبَ بِالصَّلاَةِ. فَجَعَلَ ﷺ يُصَلِّي وَهُوَ يَلْتَفِتُ إلى الشِّعْبِ، حَتّى إذَا قَضىٰ صَلاَتَهُ وَسَلَّمَ قَالَ: أَبْشِرُوا فَقَدْ جَاءَ فَارِسُكُمْ. فَجَعَلْنَا نَنْظُرُ إلى خِلاَلِ الشَّجَرِ فِي الشِّعْبِ. فَإذَا هُوَ قَدْ جَاءَ حَتّى وَقَفَ عَلى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالَ إنِّنِي انْطَلَقْتُ حَتّى كُنْتُ فِى أَعْلاَ هذَا الشِّعْبِ، حَيْثُ أَمَرَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ. فَلَمَّا أَصْبَحْتُ اطَّلَعْتُ الشِّعْبَيْنِ كِلَيْهِمَا فَنَظَرْتُ فَلَمْ أَرَ أَحَداً فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ: هَلْ نَزَلْتَ اللَّيْلَةَ؟ قَالَ: لاَ إلاَّ مُصَلِّياً أَوْ قَاضِيَ حَاجَةٍ. فَقَالَ لَهُ ﷺ: قَدْ أَوْجَبْتَ فَلاَ عَلَيْكَ أَنْ لاَ تَعْمَلَ بَعْدَهَا]. أخرجه أبو داود.

« جَاءَ الْقَوْمُ عَنْ بَكْرَةِ أَبِيهِمْ » إذا لَمْ يَتَخَلَّفْ مِنْهُمْ أَحَدٌ.

و« ثُوِّبَ بِالصَّلاَةِ » نَادى إلَيْهَا وأَقَامَهَا.

و« أَوْجَبَ فُلاَنٌ » إذا فَعَلَ مَا يُوجِبُ لَهُ الْجَنَّةَ أَوِ النَّارَ، وَالْمُرَادُ هُنَا الْجَنَّةُ.

2. (4289)- *Sehl İbnu Hanzaliyye* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la Huneyn günü beraber yürüdük. Öğle sonrası oluncaya kadar yürümeyi uzattık. Öğle namazı(nın vakti) girdi. Derken bir atlı geldi.

"Ey Allah'ın Resulü! dedi. Ben sizin önünüzden ilerledim. Hatta falan falan dağa çıktım. Bir de ne göreyim! Havâzin kabilesi toptan karşımda. Kadınları, develeri, davarları toptan Huneyn'de toplanmışlar" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm tebessüm buyurdu ve:

"İnşallah, yarın bunlar müslümanların ganimetidir!" dedi ve sordu:

"Bu gece bizi kim bekleyecek?"

Enes İbnu Ebî Mersed el-Ganevi atılıp:

"Ben, ey Allah'ın Resulü!" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Öyleyse bin!" buyurdular. Enes atına bindi ve Aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına geldi. O zaman:

"Şu geçide yönel, en yüksek yerine kadar çık. [Gece boyu atından inme.] Sakın senin cihetinden geceleyin aldatılmayalım!" tenbihinde bulundu. Sabah olunca Aleyhissalâtu vesselâm namazgâhına geçti. İki rek'at namaz kıldı. Sonra:

"Atlıdan bir haberiniz var mı?" diye sordu.

"Bir haberimiz yok!" dediler. Namaza duruldu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaz kılarken geçide doğru (bazan) göz atıyordu. Namazı kılıp selam verince:

"Müjde, atlınız geldi!" buyurdu. Biz de geçidin ağaçları arasına baktık, gerçekten o idi. Geldi, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında durdu. (Selam verdi ve):

"Ben dedi, gittim bu geçidin en yüksek yerine, Resulullah'ın emrettiği şekilde vardım. Sabah olunca iki geçit daha tırmandım. Baktım, kimseyi görmedim!" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona:

"Gece (attan) indin mi?"diye sordu:

"Namaz veya kazâ-yı hacet dışında inmedim!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"(Bu amelinle cenneti kendine) vacib kıldın. Bundan böyle ameli terketmenin sana bir günahı yok. (Bu amelin cennete girmen için kâfidir)" buyurdular." [Ebû Dâvud, Cihâd 17, (2501).]

4290 ٣- وَعَنْ أنسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قالَ: [لَمَّا كَانَ يَوْمُ حُنَيْنٍ أقْبَلَتْ هَوَازِنُ وَغَطَفَانُ وَغَيْرُهُمْ بِذَرَارِيهِمْ وَنَعَمِهِمْ؛ وَمَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ يَوْمَئِذٍ عَشْرَةُ آلآفٍ. وَمَعَهُ الطُّلَقَاءُ. فَأدْبَرُوا عَنْهُ حَتَّى بَقِيَ وَحْدَهُ. فَنَادَى يَوْمَئِذٍ نِدَاءَيْنِ، لَمْ يَخْلِطْ بَيْنَهُمَا شَيْئاً. قَالَ: الْتَفَتَ عَنْ يَمِينِهِ. فَقَالَ: يَا مَعْشَرَ الأنْصَارِ. فَقَالُوا لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللهِ، نَحْنُ مَعَكَ، أبْشِرْ. ثُمَّ الْتَفَتَ عَنْ يَسَارِهِ. فَقَالَ يَا مَعْشَرَ الأنْصَارِ فَقَالُوا: لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللهِ، أبْشِرْ نَحْنُ مَعَكَ، وَهُوَ عَلَى بَغْلَةٍ بَيْضَاءَ. فَنَزَلَ فَقَالَ: أنَا عَبْدُاللهِ وَرَسُولُهُ. فَانْهَزَمَ الْمُشْرِكُونَ، وَأصَابَ غَنَائِمَ كَثِيرَةً فَقَسَّمَهَا بَيْنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالطُّلَقَاءِ، وَلَمْ يُعْطِ الأنْصَارَ مِنْهَا شَيْئاً. فَقَالُوا: إذَا كَانَتِ الشِّدَّةُ فَنَحْنُ نُدْعَى، وَيُعْطِي الْغَنَائِمَ غَيْرَنَا. فَبَلَغَهُ ذلِكَ فَجَمَعَهُمْ وَقَالَ: يَا مَعْشَرَ الأنْصَارِ، مَا شَيْءٌ بَلَغَنِي عَنْكُمْ؟ فَسَكَتُوا. فَقَالَ: يَا مَعْشَرَ الأنْصَارِ، أمَا تَرْضَوْنَ أنْ يَذْهَبَ النَّاسُ بِالدُّنْيَا وَتَذْهَبُونَ بِمُحَمَّدٍ ﷺ تَحُوزُونَهُ إلَى بُيُوتِكُمْ. قَالُوا: بَلَى يَا رَسُولَ اللهِ رَضِينَا. فَقَالَ ﷺ: لَوْ سَلَكَ النَّاسُ وَادِياً وَسَلَكَتِ الأنْصَارُ شِعْباً لَسَلَكْتُ شِعْبَ الأنْصَارِ].

أخرجه الشيخان والترمذي.

«الطُّلَقَاءُ» جَمْعُ طَلِيقٍ هُوَ الَّذى خَلَّىٰ سَبِيلَهُ، وَهُمْ أهْلُ مَكَّةَ الَّذِينَ أسْلَمُوا بعدَ الْفَتْحِ قالَ ﷺ لأهْلِ مَكَّةَ يَوْمَئِذٍ: اذْهَبُوا فَأنْتُمُ الطُّلَقَاءُ.

3. (4290)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Huneyn gününde, Hevâzin, Gatafân ve diğerleri çocukları ve develeriyle birlikte (savaş yerine) geldiler. O gün Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ordusunda da 10 bin kişi vardı. Mekkeli Tulekâ[33] da Resulullah'ın safında idi. (Savaş başlar başlamaz) hepsi geri kaçtı. Aleyhissalâtu vesselâm yalnız kaldı. O gün iki defa nidâ etti. İkisi arasına bir başka söz karıştırmadı. Şöyle ki:

Sağ tarafına yönelip: *"Ey Ensâr cemaati!"* diye bağırdı. O taraftakiler:

"Buyurun ey Allah'ın Resûlü! Bizseninle beraberiz! Müjde" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm sonra da soluna döndü:

33– *Tulekâ:* Talik'in cem'idir. Mekke fethedilince esir durumuna düştüğü halde *Hz. Peygamber*'in esir muamelesi yapmayıp, azad ettiği Mekke halkı. İçinde müslüman olmayanlar da vardı.

"Ey Ensâr cemaati!" dye bağırdı. O taraftakiler de:

"Buyur ey Allah'ın Resûlü! Müjde, biz seninleyiz!" dediler. Aleyhissalâtu vesselam beyaz bir katırın üstünde idi. Katırdan indi ve: *"Ben Allah'ın kulu ve elçisiyim!"* dedi. (Müslümanlar toparlanıp mukabil hücuma geçince) müşrikler hezimete uğradı. Aleyhissalâtu vesselâm çok ganimet elde etti. Onu Muhâcirler ve Tulekâ arasında taksim etti. Ondan Ensâr'a hiçbir şey vermedi. Bunun üzerine Ensârîler (radıyallahu anhüm) (serzenişte bulunup): "Sıkıntı olunca biz çoğalıyoruz: Ama ganimeti bizden başkasına veriyor!" dediler. Bu sözleri Aleyhissalâtu vesselâm'ın kulağına ulaşmıştı, hemen Ensârı topladı.

"Ey Ensar cemaati! Herkes dünyalıkla dönerken, siz Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'la dönmekten, evinizde onunla beraber olmaktan razı ve memnun değil misiniz?" dedi. Ensâr:

"Elbette ey Allah'ın Resulü, razıyız, memnunuz!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm: *"İnsanlar bir vadiye yürüseler, Ensar da bir geçide yürüse, ben Ensar'ın geçidinde giderim" buyurdular."* [Buhârî, Megâzî 56, Humus 19, Menâkıb 14, Menâkıbu'l-Ensâr 1, Ferâiz 34; Müslim, Zekât 135, (1059); Tirmizî, Menâkıb, (3897).]

4291 ٤ – وَعَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ: [جَاءَ رَجُلٌ إِلَى الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا فَقَالَ: أَكُنْتُمْ وَلَّيْتُمْ يَوْمَ حُنَيْنٍ يَا أَبَا عِمَارَةَ. فَقَالَ: أَشْهَدُ عَلَى نَبِيِّ اللّٰهِ ﷺ أَنَّهُ مَا وَلَّى. وَلَكِنِ انْطَلَقَ أُخَفَّاهُ مِنَ النَّاسِ وَحُسَّراً إِلَى هٰذَا الْحَيِّ مِنْ هَوَازِنَ وَهُمْ قَوْمٌ رُمَاةٌ فَرَمَوْهُمْ بِرِشْقٍ مِنْ نَبْلٍ كَأَنَّهَا رِجْلٌ مِنْ جَرَادٍ فَانْكَشَفُوا. فَأَقْبَلَ الْقَوْمُ إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ وَأَبُو سُفْيَانَ بْنُ الْحَرْثِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ يَقُودُ بِهِ بَغْلَتَهُ فَنَزَلَ وَدَعَا وَاسْتَنْصَرَ، وَهُوَ يَقُولُ:

أَنَا النَّبِيُّ لاَ كَذِبْ أَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبْ

اللَّهُمَّ أَنْزِلْ نَصْرَكَ. ثُمَّ صَفَّهُمْ قَالَ الْبَرَاءُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: كُنَّا وَاللّٰهِ إِذَا احْمَرَّ الْبَأْسُ نَتَّقِي بِرَسُولِ اللّٰهِ ﷺ، وَإِنَّ الشُّجَاعَ مِنَّا لَلَّذِي يُحَاذِي بِهِ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

«الأُخَفَّاءُ» جمع خفيفٍ وهو المسرع الّذى ليس له شيءٌ يعوقه.

و«الحُسَّرُ» جمع حاسرٍ وهو الّذى لا درع عليه.

و« الرَّشْقُ » الرَّمىُ.

و« الرِّجْلُ من الجراد » القطعةُ الكبيرة.

و« انْكَشَفُوا » أى انهزموا.

و« البَأْسُ » الشِّدَّةُ والخوف.

ومعنى « احْمَرَّ البأسُ » اشْتَدَّ الحَرْبُ.

4. (4291)- *Ebû İshâk* rahimehullah anlatıyor: "Bir adam Berâ İbnu Âzib (radıyallahu anh)'a geldi ve:

"Ey Ebû İmâre! Huneyn gününde hepiniz geri mi kaçtınız?" diye sordu. Berâ: "Ben, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kaçmadığına şehâdet ederim! Ancak, askerlerden yükü hafif olan (aceleciler) ile zırh taşımayanlar Hevazin'in bir kanadına yürüdüler. Halbuki buradakiler okçu kimselerdi: Onları çekirge sürüsü gibi hep birden ok yağmuruna tuttular. Bunun üzerine dağılmak zorunda kaldılar. Böylece düşman, Resulullah'a yöneldi. *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın katırını *Ebû Süfyân İbnu'l-Haris İbni Abdilmuttalib* (radıyallahu anh) yediyordu. Aleyhissalâtu vesselâm katırından indi, dua etti, (Allah'tan) yardım taleb etti. Şöyle diyordu:

"Ben Peygamberim yalan değil!

Ben Abdulmuttalibin Oğluyum!

Allahım yardımını indir."

Sonra askerleri düzene koydu. Berâ devamla der ki: "Vallahi, biz savaş kızıştı mı Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sığınırdık.Bizim cesurumuz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la aynı hizada durabilendi." [Buhârî, Megîzî 54, Cihâd 52, 61, 97, 167; Müslim, Cihâd 79, (1776); Tirmizî, Cihâd 15, (1688).]

4292 ٥ــ وَعَنْ سَلَمَةَ بْنِ الأكْوَعِ رَضِيَ اللهُ عَنْه قَالَ: [أَتَى النَّبِيَّ ﷺ عَيْنٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَهُوَ فِي سَفَرٍ فَجَلَسَ عِنْدَ أَصْحَابِهِ يَتَحَدَّثُ. ثُمَّ انْفَتَلَ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اطْلُبُوهُ فَاقْتُلُوهُ، فَقَتَلْتُهُ. فَنَفَّلَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ سَلَبَهُ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

5. (4292)- *Seleme İbnu'l-Ekva* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir seferde iken yanına bir düşman gözcüsü uğradı. Ashabla konuşmaya oturdu. Sonra birden sıvıştı:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Onu yakalayın ve öldürün!" emir buyurdu. Ben (yakalayıp) öldürdüm. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* seleb'ini bana verdi." [Buhârî, Cihâd 173; Müslim, Cihâd, 45, (1754); Ebû Dâvud, Cihâd 110, (2654).]

4293 ٦- وَعَنْ أنــسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [اتَّخَذَتْ أُمُّ سُلَيْمٍ خَنْجَراً أيَّامَ حُنَيْنٍ فَكَانَ مَعَهَا. فقَالَ لَهَا النَّبىُّ ﷺ : مَا هذَا يَا أُمَّ سُلَيْمٍ فقَالَتْ: اتَّخَذْتُهُ إنْ دَنَا مِنِّى أحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ بَقَرْتُ بَطْنَهُ. فَجَعَلَ ﷺ يَضْحَكُ. فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللهِ أقْتُلْ مَنْ بَعْدَنَا مِنَ الطُّلَقَاءِ الَّذِيـنَ انْهَزَمُوا بِكَ. فـــقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : يَا أُمَّ سُلَيْمٍ إنَّ اللهَ قَدْ كَفَى وَأحْسَنَ]. أخرجه مُسلم وأبو داود.

6. (4293)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Annem) Ümmü Süleym, Huneyn savaşı sırasında bir hançer temin etmişti, yanından ayırmıyordu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* [hançeri görünce] sordu:

"Ey Ümmü Süleym, şu da ne?"

"Bunu, müşriklerden biri bana yaklaşacak olursa karnına saplamak için temin ettim!" dedi. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu söz üzerine gülmeye başladı. Ümmü Süleym:

"Ey Allah'ın Resûlü, sizinle olup da şu Tulekâ'dan hezimete uğrayan bizim dışımızdakileri öldür!" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Ey Ümmü Süleym, şurası muhakkakki Allah bize kâfi geldi ve iyi yaptı" buyurdu." [Müslim Cihâd 134, (1809); Ebû Dâvud, Cihâd 147, (2718).]

AÇIKLAMA:

Huneyn Gazvesi, Mekke Fethi'nin hemen akabinde vukua gelіştir. Yani sekizinci hicri yılın şevval ayının 13'ünde, Huneyn, Mekke'ye üç gece mesâfede bir vadinin adıdır.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mekke'yi fethedince, Hevâzin ve Sakif eşrafı birbirlerine ziyaretler yaparak, müslümanlara karşı tedbire ve ordu hazırlamaya karar verirler. Sorumluluk, otuz yaşlarındaki Havazin lideri *Mâlik İbnu Avf en-Nasrî*'ye tevdi edilir.

Onun emriyle bütün malları, kadınlar, çocuklar savaş meydanına getirilecektir. Böylece *Evtâs*'a toplanırlar. Diğer imdad kuvvetleri de gelir ve Resulullah'ın üzerine yürümeye karar verirler. Resulullah haberlerini

alınca Şevval'ın yedisinde onikibin kişi Mekke'yi terkeder. Bunun onbini Medine'den gelenler, ikibini de Mekkelidir. İslam ordusunda çok sayıda müşrik de vardır.

Hz. Ebû Bekir bu büyük kitleyi görünce:

"Bugün azlıktan dolayı bize galebe çalınamaz" der.

Hüneyn savaşının ilk karşılaşmasında en önde yer alan Benî Süleym süvarileri bozguna uğrar. Onları Mekkeli Tulekâ takip eder, bunlar da dağılır. Çünkü Hevazinliler dar bir geçitte müslümanların görmeyeceği şekilde saklanıp hep birlikte ok yağmuruna tutarlar. Neye uğradığını şaşıran atlılar birden dağılır. Derken onları takiben diğer askerler de bozguna uğrarlar. Savaş meydanını terketmeyen, Uhud'da olduğu üzere, yine Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve birkaç yakını, Huneyn'de Resulullah'ın yanından ayrılmayanları *İbnu'l-Esir* ismen verir: *"Abbas İbnu Abdilmuttalib, Ali İbnu Ebi Talib, Fadl İbnu Abbâs, Ebû Süfyân İbnu'l-Haris İbni Abdilmuttalib, Rebi'a İbnu'l-Haris İbni Abdilmuttalib, Ebû Bekr, Ömer, Üsâme İbnu Zeyd* radıyallahu anhüm.

Resulullah şöyle seslenir: *"Ey Allah'ın ve Rüsûlünün yardımcıları! Ben Allah'ın kulu ve Resûlüyüm!"* Ayrıca sesçe gür olan Abbâs (radıyallahu anh)'a emrederek bağırtır: "Ey Ensâr, ey (Hudeybiye'de) Semüre (ağacı altında) bey'at edenler! Ey Bakara suresi ashabı!

Bu çağrıya ashab icabet eder, yavaş yavaş *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın etrafında toparlanıp müşriklerin üzerine saldırırlar. Resulullahda Abbas'tan bir avuç çakıl ister, "Yüzleriniz sürtülsün!" diyerek müşriklerin suratına fırlatır. Hepsinin gözüne eser-i mucize olarak bir avuç toprak isabet eder. O gün Cenab-ı Hak melekten askerlerle yardım gönderir. Meleklerin başlarına, bir ucu iki omuz arasına sarkan kırmızı sarıklar koymuş olarak göründükleri rivayet edilir.

Kalplerine korku çöken müşrikleri münzehim olarak dağılırlar. Resulullah kaçanların peşini takip ettirir: "Kim birisini öldürür ve de isbatlarsa seleb'i onundur" buyurur. Sonradan on kişiyi öldürdüğünü isbatlayanlar çıkar. Kaçanlar kovalanır. Kovalıyanlardan biri *Seleme İbnu'l-Ekva*'dır. Onun hikayesi 4268 numaralı hadiste uzunca, kendi ağzından anlatıldı.

Bu savaşta çok miktarda mal ve esir ele geçirildi. Esir sayısı 6 bin kadardı. 24 bin deve, 40 bin koyun, 4 bin okiyye gümüş vardı.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu ganimeti daha ziyade müellefe-i kulûb'a verdi. Yani, Mekke'nin fethiyle müslüman olmuş, kalple-

rine İslâm gerçek manada girmemiş olan Tulekâ'ya verdi. Onları tam olarak İslâm'a kazanmak istiyordu. *Resulullah*'ın nazarında Mekkelilerin ehemmiyeti vardı. Onların gerçek şekilde kazanılması gerekiyordu. Bizans ve diğer hârici düşmanlara karşı yapılacak savaşlarda başarı için merkezin sağlam olması gerekiyordu. Merkez de öncelikle Kureyş'e, Mekkelilere bağlı idi. Bunların ileri gelenlerine daha çok olmak üzere bol bol verdi. Gerçekten birkaç gün öncesine kadar İslam'ın en azılı düşmanları olan bu Kureyşliler, mağlub edilmiş olmalarına rağmen affedilmiş, malları ve canları bağışlanmış olmaktan başka şimdi de servete garkediliyorlardı:

Ebû Süfyân İbnu Harb'e 40 okiyye gümüş, 100 deve;

Hakîm İbnu Hizâm'a 200 deve;

Nasr İbnu Hâris İbni Kelde'ye 10 deve;

Esîd İbnu Câriye'ye 100 deve;

Alâ İbnu'l-Hârise'ye 50 deve;

Mahreme İbnu Nevfel'e 50 deve;

Hâris ibnu Hişâm'a 100 deve;

Sa'îd İbnu Yerbû'a 50 deve;

Safvân İbnu Ümeyye'ye 100 deve;

Kays İbnu Adiyy'e 100 deve;

Süheyl İbnu Amr'a 100 deve...

Bu liste uzundur. *İbnu'l-Esir* bu verilenin humus'tan olduğu görüşünü tercih eder. Ayrıca her askere dört deve, kırk koyun pay düşer. Atlı olanlar 12 deve, 120 koyun alır. Çünkü atları için iki hisse daha alıyorlar.

Havazin'den bir hey'et gelerek, esirlerin bağışlanmasını taleb eder. Heyette Resulullah'ın süt amcası Bürkan da var. Resulullah mal veya kadın ve çocuklardan birini tercih etmelerini söyler. Kadın ve çocuklarını tercih ettiklerini bildirirler. Aleyhissalâtu vesselâm *"Bana ve Abdulmuttaliboğullarına ait olanları bağışladım"* der. Diğer müslümanlardan bir kısmı Resûllerinin sünnetine ittibaen kendilerine düşen köleleri bağışlarlar. Bağışlamayanlarınkini de Resulullah, en kısa zamanda ödemek üzere borç mukabili bağışlatır. Böylece Hevazinliler de İslam'a dahil olurlar.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, bu bedevî ve Kureyşlilere bol bol verdiğini, kendilerni ihmal etmiş olduğunu gören Ensar duruma üzülür ve bazı hoş olmayan değerlendirmelerde bulunurlar. Bu durum kulağına gelince, Aleyhissalâtu vesselâm Ensarı toplayarak onlara doku-

naklı bir hitabede bulunur. Ensar gözyaşları dökerek pişmanlık izhar ederler. Resulullah konuşmasında, bunların gönlünü alarak İslâm'a kazandırmak için "dünyalık" verdiğini, kendileri için Allah ve Resûlü'nün sevgi ve rızasının daha üstün olduğunu ifade eder. 4290 numaralı hadiste bu hadiseye temas edilir.

Huneyn savaşının bidayetindeki mağlubiyetin -Kur'an'ın teyidiyle- sayı çokluğuna güvenmek ve kesretle övünmekten ileri gelmiştir. Ayet-i Kerime şöyle buyurur. (Meâlen): **"Andolsun ki, Allah size birçok yerlerde ve çokluğunuzun sizi böbürlendirdiği, fakat bir faydası da olmadığı yeryüzünün geniş olmasına rağmen size dar gelip de bozularak arkanıza döndüğünüz Huneyn gününde yardım etmişti. Bozgundan sonra Allah, Peygamberine, mü'minlere güvenlik verdi ve görmediğiniz askerler indirdi, inkar edenleri azâba uğrattı. İnkârcıların cezası budur"** (Tevbe 25-26).

Bu ayetle ilgili olarak yüce Tâbiî Mücahid şu açıklamayı yapmıştır: "Bu ayet, Allah'ın mü'minlere olan fazlını, onlara gönderdiği ihsanını, peygamberleriyle beraber yaptıkları savaşlarda birçok yerlerde tecelli eden nusretini bildiren ilk ayettir. Ayet, zaferin Allah nezdinden ve O'nun te'yidi ve takdiri ile olduğunu müslüman askerlerin sayılarıyla olmadığını belirtmekte, müslümanlara, zaferin Allah indinden geldiğini, bunun gelmesine azlığın çokluğun tesir etmediğini, nitekim Huneyn gününde çokluklarının, onların hoşuna gitmesine rağmen bir işlerine yaramadığını, Resulullah'la sebat eden az bir miktarı hâriç, hepsinin arkalarına dönüp bozguna uğradıklarını, sonra Allah'ın Resûlüne ve O'nunla sebat eden mü' minlere gelen yardımıyla zafere ulaştıklarını ifade etmektedir."

İbnu Kesir bir de ayet zikrederek bu meseleyi vurgular: **"Evet, zafer sadece ve sadece Allah'ın katındandır ve O'nun yardımıyladır. Savaşanlar az da olsa zafer gelebilir, nice az cemaat Allah'ın izni ile çok cemaate galebe çalmıştır. Allah sabredenlerle beraberdir"** (Bakara 249). Ahmed İbnu Hanbel'in bir rivayetinde Resulullah şöyle buyurmuştur: *"En hayırlı arkadaş grubu dörttür, en hayırlı askeri birlik dörtyüzdür, en hayırlı ordu dörtbindir. Onikibin kişiye azlığı sebebiyle galebe çalınmayacaktır."*

Huneyn ile ilgili kitabımıza alacağımız son mütalaalar ise M. Fethullah Gülen Hocaefendi'ye ait.

..Ve Huneyn Bâdiresi

Mekke'nin fethiyle, ortada duran ve hangi taraf galebe çalarsa o ta-

rafa meyletmeye kararlı bulunan kabileler, teker teker İslâm'a dehâlet etmeye başladılar. Bu gelişme Sakîf ve Havâzin kabileleri arasında hazımsızlığa sebebiyet vermişti. Daha fazla gelişmeye fırsat vermemek için hemen harekete geçtiler ve çölde buldukları çapulcularla beraber 20-30 bin kişilik bir ordu kurdular.[34]

Allah Resûlü, istihbarat için Abdullah b. Ebi Hadred (ra)'i bu kabilelerin arasına göndermişdi. Abdullah, elde ettiği bütün ma'lûmatla Allah Resûlü'ne geldi ve durumu rapor etti. Sakîf ve Havâzin kabileleri, büyük bir ordu ile Huneyn'de mevzilenmişlerdi.

Bu her iki kabile de cesaret ve atıcılıkları ile meşhurdu. Ok atmada hepsi de usta sayılırlardı. Bunlara karşı, ekseriyeti yeni müslüman ve genç bir orduyla mukâbele etmek icab ediyordu. Öyle de oldu. Allah Resûlü, derhal Huneyn'e doğru yürüyüş emri verdi. Yoksa, herşey müslümanların aleyhine dönebilirdi. Zira, bu kabileler şayet Mekke'ye kadar gelme fırsatı bulurlarsa, Mekke'de bozgunculuk için fırsat bekleyenlere, bekledikleri fırsat verilmiş olacaktı. Aynı zamanda, çokları itibariyle onurları rencide olmuş Mekke'nin yeni müslümanları, düşmana karşı kavga verirlerse, bu hem onların uzak ihtimal de olsa, sarsıntı geçirmelerini önleyecek hem de kalplerinde İslâm'ın oturaklaşmasını hızlandıracak ve onları iyiden iyiye İslâm'a perçinleyecekti.

Huneyn'e 12.000 askerle gidildi. Bunlardan 2.000 kadarı yürekten müslüman değildi. Diğerlerinin ise çoğu genç ve tecrübesizdi. Bu gençlerin başında da *Hâlid b. Velid* (ra) vardı. Düşman "U" şeklinde mevzilenmişti. İslâm ordusunun öncü kuvvetleri ya farkında olmadan ya da bilerek bu "U" nun içine girdiler. Ansızın gelen ok yağmuru sebebiyle de geri çekilmek zorunda kaldılar. Zira çoğunlukla zırhları yoktu, oklar da çok şiddetli ve isabetli geliyordu. Eğer "U" nun içine bilerek girildi ise, geri çekiliş, bir harp oyunuydu. Nitekim okçular, müslümanların kaçtığını görünce, sevinç çığlıkları atarak yerlerinden çıkmış ve kaçanları takibe koyulmuşlardı. Tabii farkına varmadan, bir kıskaç içine girmiş oldular. Ve, taarruz eden bu güçler ricate mecbur kaldılar. Derken, birkaç saat içinde ölenler ölmüş, kaçanlar da Taif'e sığınmak zorunda kalmışlardı.[35]

Huneyn'in başında da, aynen Uhud'un ortasında olduğu gibi zahiren bir hezimet yaşanmıştı. Ancak Allah Resûlü, bu en zor durumda dahi fıtrî cesâreti ve müthiş fetânetiyle hâdiselerin akışını değiştirmiş ve

34- İbn Kesir, el-Bidâye, 4/368-372.

35- İbn Kesir, el-Bidâye, 4/373 vd.

Cenâb-ı Hakk'ın lütfuyla mutlak bir mağlubiyeti, parlak bir zafere çevirmesini bilmişti.

Peygamberimiz, tam İslâm ordusundaki panik esnasında ileriye atıldı. Öyle ki, Hz. Abbas (ra), Allah Resûlü'nün bindiği hayvanın gemini zor zabtediyor ve O'nun düşman safları arasına girmesine mâni olmaya çalışıyordu. O ise en gür sesiyle:

أَنَا النَّبِيُّ لاَ كَذِبْ أَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبْ

"Ben nebîyim bunda yalan yok. Ve ben Abdülmuttalib'in torunuyum.." diyordu.[36]

Bunun üzerine Efendimiz'in emrine binâen *Hz. Abbas* (ra), *Huneyn*'de sesini, yükseltebildiği kadar yükseltip o gür sesiyle "Ey Semure ağacının altında biat etmiş Sahabiler! Neredesiniz?!" diyerek nida etti.

Daha sonra Hz. Peygamber'in sesini ve çağrısını duyan bütün müslümanlar, Allah Resûlü'nün etrafında toplandılar.. mağlubiyet aşıldı ve zafere ulaşıldı.[37]

Burada bir noktaya işaret etmeden geçemeyeceğim: Allah Resûlü, 18 gazâya iştirak etmiş ve hepsinde de büyük zaferler kazanmıştı. Ancak, benim kanaatım odur ki, *Uhud* ve *Huneyn*, O'nun askerî dehasını gösterme açısından diğerlerinden daha parlak, daha muhteşem zaferlerdi. Çünkü diğerlerinde, O'nun hafızasında plânladığı şeyler aynen tahakkuk etmiş olduğundan, Allah Resûlü, hiç zorlanmamış, neticeye gayet rahat ulaşmıştı. Halbuki, bu iki muharebede beklenmedik hâdiseler zuhûr etmiş, O'nun ilk plânları çarpıtılmış, düşmana fırsat verilmiş, ama buna rağmen, netice yine zaferle noktalanmıştır. Beklenmedik hâdiseler de O'nun hiçbir dahli yoktur. Öyleyse, mutlak bir hezimetten kurtulup, parlak bir zafer elde ettiği Uhud ve Huneyn, O Kumandan-ı Zîşan'ın askerî dehâsının en parlak bir buududur.[*]

❑ EVTAS GAZVESİ

4294 ١ – عَنْ أبي مُوسىٰ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [لَمَّا فَرَغَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مِنْ حُنَيْنٍ بعَثَ أبَا عَامِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه عَلى جَيْشٍ إلى أوْطَاسٍ فَلَقِيَ دُرَيْدَ بْنَ الصِّمَّةِ فَقُتِلَ دُرَيْدٌ وَهَزَمَ

36- Buharî, Cihad,, 52; Müslim, Cihad, 78.

37- İbn Kesir, el-Bidâye, 4/373 vd.

(*) M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur 2/111-113.

اللّٰهُ أَصْحَابَهُ. وَكُنْتُ مَعَ أَبِي عَامِرٍ فَرُمِيَ فِي رُكْبَتِهِ بِسَهْمٍ. فَانْتَهَيْتُ إِلَيْهِ فَقُلْتُ: يَا عَمِّ مَنْ رَمَاكَ؟ فَأَشَارَ إِلَى شَخْصٍ فَقَصَدْتُ لَهُ فَلَحِقْتُهُ. فَلَمَّا رَآنِي وَلَّى: فَاتَّبَعْتُهُ. وَجَعَلْتُ أَقُولُ: أَلاَ تَسْتَحِي؟ أَلاَ تَثْبُتُ؟ فَكَفَّ. فَاخْتَلَفْنَا ضَرْبَتَيْنِ بِالسَّيْفِ فَقَتَلْتُهُ. ثُمَّ قُلْتُ لأَبِي عَامِرٍ: قَتَلَ اللّٰهُ صَاحِبَكَ. قَالَ: فَانْزِعْ هَذَا السَّهْمَ. فَنَزَعْتُهُ فَنَزَا مِنْهُ الْمَاءُ. فَقَالَ: يَا ابْنَ أَخِي اقْرَإِ النَّبِيَّ ﷺ مِنِّي السَّلاَمَ وَقُلْ لَهُ يَسْتَغْفِرْ لِي. وَاسْتَخْلَفَنِي أَبُو عَامِرٍ عَلَى النَّاسِ. فَمَكَثَ يَسِيراً ثُمَّ مَاتَ. فَلَمَّا رَجَعْتُ أَخْبَرْتُ النَّبِيَّ ﷺ فَدَعَا بِمَاءٍ فَتَوَضَّأَ ثُمَّ رَفَعَ يَدَيْهِ، وَرَأَيْتُ بَيَاضَ إِبْطَيْهِ. ثُمَّ قَالَ: اللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِعُبَيْدٍ أَبِي عَامِرٍ. اللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَوْقَ كَثِيرٍ مِنْ خَلْقِكَ، أَوْ مِنَ النَّاسِ. فَقُلْتُ: وَلِي فَاسْتَغْفِرْ. قَالَ: اللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِعَبْدِ اللّٰهِ بْنِ قَيْسٍ ذَنْبَهُ، وَأَدْخِلْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُدْخَلاً كَرِيماً. قَالَ أَبُو بُرْدَةَ: إِحْدَاهُمَا لأَبِي عَامِرٍ، وَالأُخْرَى لأَبِي مُوسَى]. أخرجه الشيخان.

1. (4294)- *Hz. Ebû Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Huneyn Gazvesi'nden fâriğ olunca, Ebû Âmir (radıyallahu anh)'ı bir askeri birliğin başında Evtas'a gönderdi. Ebû Âmir, orada Dureyd İbnu's-Sımme ile karşılaştı. Dureyd öldürüldü, Allah da adamlarını hezimete uğrattı. (O sırada) ben Ebû Amir ile beraberdim. Dizine bir ok atıldı. Yanına gelip:

"Bu oku sana kim attı?" diye sordum. Bana bir şahsı işâret ederek (ok atanı) gösterdi. Ona yönelip yanına vardım. Beni görünce kaçtı. Ben de peşine düştüm.

"Utanmıyor musun, durmuyor musun?"diye peşinden bağırmaya başladım. Birden durdu. Karşılıklı olarak bir-iki kılıç salladık. Derken ben onu öldürdüm. Sonra gelip Ebû Amir'e:

"Allah seninkinin canını aldı!" dedim.

"Hele şu oku bir çek!" dedi. Ben oku çektim. (Okun yerinden) su çıktı.

"Ey kardeşimin oğlu, dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a benden selam söyle, benim için Allah'tan mağfiret deyiversin."

Ebû Amir, birliğin komutanlığını bana devretti. Bir müddet durup sonra vefat etti. Dönünce, durumdan *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a bilgi verdim. Bir miktar su getirtti, abdest alıp ellerini kaldırdı. Koltuk altlarının beyazlığını gördüm. Sonra şöyle dua etti:

"Allahım, Ubeyd Ebû Âmir'e mağfiret buyur. Allahım, Kıyamet günü onu, onun derecesini kullarının -veya insanların- birçoğunun derecesinden üstün tut!"

"(Ey Allah'ın Resûlü) benim için de istiğfar ediver!" dedim.

"Allahım, Abdullah İbnu Kays'ın günahını mağfiret et! Onu, kıyamet günü iyi bir yere koy!" dedi. Ebû Bürde der ki:

"O iki duadan biri Ebû Âmir içindi, diğeri de Ebû Musa içindi." [Buhârî, Megâzî 55, Cihâd 69, Da'avat 49; Müslim, Fedailü's Sahâbe 165, (2498).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hâdise, *Huneyn savaşı*'nın devamını anlatmaktadır. Huneyn savaşını anlatırken Huneyn'de bozguna uğrayan müşriklerin kaçtığını, Resulullah'ın da kaçanları kovalattığını belirtmiştik. Şu halde sadedinde olduğumuz rivayet, *Ubeyd İbnu Süleym* adındaki Ebû Âmir komutasında bir birliğin, *Huneyn*'den kaçarak Evtas'a gelip toparlanmaya çalışanların peşinden gönderilme hikâyesini anlatmaktadır.

2- *Ebû Amir, Ebû Musa el-Eş'arî*'nin amcasıdır.

3- Bazı müellifler Evtâs'ın Huneyn olduğunu söylemiş ise de, tahkik bunu doğrulamamıştır. Müdakkik alimler Hevazin'den kaçanların bir kısmı Evtâs'a, bir kısmı Tâif'e, bir kısmı da Büceyle'ye gittiğini, Evtas'a, Ebû Âmir'i gönderirken, kendisinin de Tâif'e yöneldiğini belirtirler.

4- *İbnu Hacer,* burada öldürüldüğü belirtilen Düreyd'in meşhur câhili şâirlerinden olduğunu, öldüğünde 120, hatta 160 yaşında olduğunun söylendiğini belirtir.

❑ TAİF GAZVESİ

4295 ١ - عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنهما قالَ: [لَمَّا حَاصَرَ النَّبِيُّ ﷺ الطَّائِفَ فَلَمْ يَنَلْ مِنهُمْ شَيْئاً. قَالَ: إنَّا قَافِلُونَ غَداً إنْ شَاءَ اللهُ فَثَقُلَ عَلَيْهِمْ. فَقَالُوا: نَذْهَبُ وَلاَ نَفْتَحُهُ، وَقَالَ مَرَّةً: نَقْفُلُ. فَقَالَ: اغْدُوا عَلَى الْقِتَالِ. فَغَدَوْا فَأَصَابَهُمْ جِرَاحٌ. فَقَالَ: إنَّا قَافِلُونَ غَداً إنْ شَاءَ اللهُ. فَأَعْجَبَهُمْ فَضَحِكَ ﷺ]. أخرجه الشيخان.

1. (4295)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Tâif'i kuşatınca hiç bir netice elde edemedi. Bunun üzerine:

"İnşaallah yarın yolcuyuz (muhasarayı kaldıracağız)" dedi. Bu Ashabın pek ağrına gitti:

"Yâni Tâif'i fethetmeden gidecek miyiz? -bir rivayette "dönecek miyiz" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm da:

"Sabahleyin saldırın!" buyurdular. Sabahleyin saldırdılar ve birçokları yaralar aldı. Resulullah tekrar:

"Yarın inşaallah gideceğiz!" buyurdular. Bu sefer askerler memnun kaldılar. Aleyhissalâtu vesselâm (onların haline) güldü." [Buhârî, Megâzî 56, Edeb 68, Tevhid 31; Müslim, Cihâd 82, (1778).]

4296 ٢- وَعَنْ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي الْعَاصِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [لَمَّا قَدِمَ وَفْـدُ ثَقِيفٍ نَزَلُوا عَلَى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَأَنْزَلَهُمُ الْمَسْجِدَ لِيَكُونَ أَرَقَّ لِقُلُوبِهِمْ: فَاشْتَرَطُوا أَنْ لاَ يُعْشَرُوا وَلاَ يُحْشَرُوا وَلاَ يُجَبُّوا. فَقَالَ ﷺ لَكُمْ أَنْ لاَ تُعْشَرُوا وَلاَ تُحْشَرُوا وَلاَ خَيْرَ فِي دِيـنٍ لَيْسَ فِيهِ رُكُوعٌ]. أخرجه أبو داود.

و« الْمُرَادُ بِالْحَشْرِ » جَمْعُهُمْ إِلَى الْجِهَادِ وَالنَّفِيرِ إِلَيْهِ.

وَبِقَوْلِهِ: « تُعْشَرُوا » أَخْذَ الْعُشُورِ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً.

وَبِقَوْلِهِ: وَ« لاَ يُجَبُّوا » بِفَتْحِ الْجِيمِ وَضَمِّ الْبَاءِ الْمُوَحَّدَةِ الْمُشَدَّدَةِ وَأَصْلُ التَّجْبِيَةِ أَنْ يَقُومَ الإِنْسَانُ مَقَامَ الـرَّاكِعِ وَأَرَادُوا أَنَّهُمْ لاَ يُصَلُّونَ قَالَ الْخَطَّابِي: وَيُشْبِهُ أَنْ يَكُونَ إِنَّمَا سَمَحَ لَهُ بِالْجِهَادِ وَالصَّدَقَةِ لأَنَّهُمَا لَمْ يَكُونَا بَعْدَ وَاجِبَيْنِ فِي الْعَاجِلِ لأَنَّ الصَّدَقَةَ إِنَّمَا تَجِبُ بِانْقِضَاءِ الْحَوْلِ، وَالْجِهَادَ إِنَّمَا يَجِبُ بِحُضُورِهِ، وَأَمَّا الصَّلاَةُ فَهِيَ رَاتِبَةٌ فَلَمْ يَجُزْ أَنْ يَشْتَرِطُوا تَرْكَهَا.

2. (4296)- *Osman İbnu Ebi'l-As* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Sakif hey'eti geldiği zaman, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına indiler. *Aleyhissalâtu vesselâm* onları mescidde ağırladı, tâ ki kalplerini daha bir rikkate getirip müessir olsun.

Onlar (müslüman olup bey'at yapmak için) öşür alınmamasını, cihada çağrılmamalarını ve namazın kendilerine farz kılınmamasına şart koştular. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Sizden öşür alınmasın, cihada da çağrılmayın. Ama rükusuz (namazsız) bir dinde hayır yoktur" buyurdu." [Ebû Dâvud, Harâc 26, (3026).]

4297 ٣- وَعَنْ وَهْبِ بْنِ مُنَبِّهٍ قَالَ: [سَأَلْـتُ جَابِراً رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنْ شَأْنِ ثَقِيـفٍ

إذْ بَايَعَتْ. فَــــقَالَ: اشْتَرَطَتْ أنْ لاَ صَدَقَةَ عَلَيْهَا وَلاَ جِهَادَ، وَأنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: سَيَصَّدَّقُونَ وَيُجَاهِدُونَ إذَا أسْلَمُوا]. أخرجه أبو داود.

3. (4297)- *Vehb İbnu Münebbih* anlatıyor: "Bey'at yaptıkları zaman Sakif'in durumu ne idi?" diye sordum.

"Sadaka (zekat=vergi) vermemeyi, cihad etmemeyi şart koştular" dedi ve Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"(Onlar gerçek manada müslüman olunca, kendiliklerinden) zekat da verecekler, cihâda da katılacaklar!" dediğini işittiğini söyledi."* [Ebû Dâvud, Harâc 26, (3025).]

AÇIKLAMA:

1- Taif gazvesi, Hevazin seferinin peşinden yapılan gazvelerdendir. Hevazin'de bozguna uğrayan müşriklerin bir kısmının *Taif*'e sığındığını belirtmiştik. Bunların peşine bizzat Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* düşerek Şevval ayı içerisinde *Taif* önlerine gelir. Müstahkem kaleler içinde yer alan Taifliler, bir yıllık ihtiyaçlarını tedârik etmiş olarak kapılrını kapayıp, müdafaaya geçerler. Müslümanları çekirge sürüsü gibi çok kesif ok yağmuruna tutarlar. Birçok müslümanlar oklara hedef olup yaralanırlar, oniki kişi de şehid düşer. *Said İbnu'l-Âs* ve *Abdullah İbnu Ebî Ümeyye* şehidler arasında yer alır. Bir ara ordugâhın yeri değiştirilir.

Hiçbir netice alınmadan 18 gün kuşatma sürdürülür, mancınıklarla taş atılır. *Resulullah* üzüm bağlarının kesilip yakılmasını emreder.

Taifliler, Allah ve aradaki rahm (akrabalık) adına yakma işini terketmelerini rica ederler. Resulullah: "Allah ve rahm adına o işi bırakıyorum" cevabını verir, ricayı kabul eder.

Müslümanlara katılacak kölelerin azad edileceği ilan edilir. Bir kısım köleler iltica ederler. Bunları müslümanların yanına vererek İslâm'a öğrenmeleri sağlanır.[38]

Taif kuşatmasının devamı veya kaldırılması için, Resulullah Ashabıyla istişare eder. Nevfel ibn Muaviye (radıyallahu anh): "Bunlar bir deliğe tıkılmış tilki gibidir. Beklersen fethedersin, beklemezsen de bir zarar yapacakları yok, (Çünkü her taraf İslam'a girdi, tek ve yalnız kaldılar, mecburen sana gelecekler)" der.

Resulullah muhasarayı kaldırmaya karar verir ve Hz. Ömer'le ilan ettirir. Ashab "Fethetmeden gidilir mi!" diye itiraz eder. Sadedinde

38– Bu meselede geniş bilgi 1. ciltte geçti. s. 456-457.

olduğumuz birinci hadis, bu itirazı aksettirir. Bunun üzerine Resulullah, "öyleyse sabah mukatele edelim, saldıralım" der ve saldırırlar, hiç bir müsbet netice alınmaz, üstelik yaralananlar olur. Bundan sonra gitme emri Ashabı da sevindirir, böylece kuşatma kaldırılır.

Üçüncü rivayet (4297), bir müddet sonra Resulullah'la bey'at yapmak, müslüman olmak üzere kendiliklerinden gelen heyetin hikayesini aksettirir. Görüldüğü üzere bu hey'et mağlublar olarak gelmedikleri için nazlanmak, bir kısım tavizler koparmak havasındadırlar. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*,onların taleblerinden, henüz imanın yeteri ölçüde kalblerine girmediğini, daha ziyade siyasi bir itaat manasında bir antlaşma, bir İslamlaşma peşinde olduklarını anlar. Gerçek imanın girmesiyle kendiliğinden ortadan kalkacak imtiyazlar tanır: Cihada katılmamak, Öşür vermemek gibi. Halbuki cihad bir mü'min çin en çok arzu edilen şeydir. Öşür de öyle. Bunlar başka suretle telafi edilemeyicek kıymetli ibadetlerdir. Ancak Resulullah "namaz kılmamak", "zina etmek" gibi talebleri reddeder.

Şunu da belirtelim ki, Taiflilerin taleb ettikleri tavizlerin hepsini sadedinde olduğumuz rivayet aksettirmiyor. Başka rivayetlerde onların şu şartları ileri sürdükleri belirtilir:

1- Namazdan muaf olmalıdırlar.

2- Zekattan muaf olmalılar.

3- Tâif şehri haram olmalı.

4- Cihada katılmamalılar.

5- Putları yıkılmamalı.

6- Zina yasak olmamalı.

7- Faizli alış-veriş serbest olmalı.

8- Alkollü içkiler yasak olmamalı.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu tekliflerle gelen bir heyeti mescidde misafir eder. Hatta bir kısım müslümanlar, "Bunlar müşriktir, necistir, mescide nasıl sokulur?" gibi itirazlarda bulunurlar. Aleyhissalâtu vesselâm "Allah'ın arzını hiç bir şey kirletmez" cevabında bulunur. Taiflileri mescidde ağırlamasının sebebi, sadedinde olduğumuz hadiste "kalplerine daha müessir olmak için" denmiştir. Yani, orada okunan Kur'ân'ı dinleyecekler, Resûlullah'ın vaazlarını dinleyecekler, müslümanların konuşmalarına ve davranışlarına şahid olup bir şeyler öğrenecekler. Böylece İslâm'ı daha yakından, daha mükemmel öğrenme fırsatı bu-

lacaklar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselam)'ın onları mescidde ağırlamaktan maksadı budur. Resûlullah onları bir müddet Medine'de tutar. Bu esnada her akşam, hiç aksatmadan belli bir saatte gelir, onlarla meşgul olur onlara İslâm'ı öğretirdi.

Sonunda, "Putu siz yıkmayın, biz yıktırırız; zina insanın şerefine yakışmaz; namazsız dinde hayır yoktur" diyerek tekliflerin bir kısmını hemen reddetmiş, cihada katılma ve zekat verme mecburiyetini kaldırmış, Tâif şehrini haram ilan edebileceklerini söylemiştir. İçki hususunda cevabı ne idi kaynaklarımız temas etmez. Faiz hususunda geçici müddet için ruhsat tanıdığı yapılan yirmiiki maddelik antlaşmadan anlaşılmaktadır.(39)

Ashab, cihad ve zekat gibi iki mühim esastan nasıl muaf tutulabilecekleri hususunda hayrete düşmüş ise de, hadiste görüldüğü üzere, Resûlullah tarafından *"...kendiliklerinden..."* bu vecibe ifa edilecektir diye açıklanır. Gerçekten de bir müddet sonra isteyerek zekatlarını ödediler, cihâda katılmak için müracaatta bulundular: Hz. Ebû Bekir'in mürdetlere karşı çıkardığı orduda Taifli bir gönüllüler birliği mevcut idi.

❏ HÂLİD İBNU VELİD RADIYALLAHU ANH'IN BENİ CEZİME'YE GÖNDERİLMESİ

4298 ١ – عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قَالَ: [بَعَثَ رَسُولُ اللهِ ﷺ خَالِداً إلَى بَنِي جَذِيمَةَ فَدَعَاهُمْ إلَى الإسْلاَمِ. فَلَمْ يُحْسِنُوا أنْ يَقُولُوا أسْلَمْنَا. فَجَعَلُوا يَقُولُونَ: صَبَأنَا صَبَأنَا، وَجَعَلَ خَالِدٌ يَقْتُلُ مِنْهُمْ وَيَأْسِرُ، وَدَفَعَ إلَى كُلِّ رَجُلٍ مِنَّا أسِيرَهُ حَتَّى إذَا كَانَ يَوْمٌ أمَرَ خَالِدٌ أنْ يَقْتُلَ كُلُّ رَجُلٍ مِنَّا أسِيرَهُ. فَقُلْتُ: وَاللهِ لاَ أقْتُلُ أسِيرِى، وَلاَ يَقْتُلُ رَجُلٌ مِنْ أصْحَابِى أسِيرَهُ. حَتَّى قَدِمْنَا عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَذَكَرْنَاهُ لَهُ فَرَفَعَ يَدَيْهِ وَقَالَ: اللَّهُمَّ إنِّى أبْرَأُ إلَيْكَ مِمَّا صَنَعَ خَالِدٌ مَرَّتَيْنِ]. أخرجه البخاري والنسائي.

«صَبَأ» إذَا خَرَجَ مِنْ دِينٍ إلَى غَيْرِهِ.

1. (4298)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hâlid radıyallahu anh'ı Benî Cezîme'ye gönderdi. (Yurdlarına varınca Hâlid) onları önce İslâm'a dâvet etti. Onlar "müslüman olduk!" demeyi güzel söyleyemediler, "Sâbî olduk, Sâbiî olduk!" dediler. Hâlid de onları öldürmeye, esir etmeye başladı. Bizden her bir

39- Bunların hikâyesi Ka'b İbnu Mâlik'in uzun bir rivayeti olarak daha önce kaydedildi. 654. hadis (4, 14).

askere esîrini verdi. Sonra bir gün geçince, herkese esirini öldürmeyi emretti. Ben:

"Vallahi ben esîrimi öldürmem! Arkadaşlarımdan da kimse esîrini öldürmez!" dedim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelince, durumu haber verdik. Ellerini kaldırıp:

"Allah'ım, Hâlid'in yaptığından beriyim!" dedi ve bunu iki sefer tekrar etti." [Buhârî, Megâzî 58, Ahkâm 35; Nesâî, Âdabı'l-Kudât 16, (8, 237).]

AÇIKLAMA:

1- Bu seriyye, Mekke Fethi'nin hemen akabinde, Huneyn'e çıkmazdan önce şevval ayında vukûa geldi. Hâlid'in emrinde 350 asker vardı. Gidiş gayeleri İslâm'a davet idi, savaş değil.

2- "Sâbiî oldu" ifadesi, İslâm'ın başından beri müslüman oldu mânasında kullanılmış idi. Bu tabirin yaygınlaşmış olmasına binaen *Benî Cezîmeliler, İbnu Ömer*'in ifadesiyle "müslüman olduk" demeyi güzel telaffuz edemedikleri için –ve sâbiî olduk demek daha kolay geldiği için–, sâbiî olduk diyerek imanlarını ilan ederler. Ancak Hâlid radıyallahu anh onların kasdını anlayamadığı için taarruza geçer, öldürmeye ve esir etmeye başlar.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın *"Allah'ım, Hâlid'in yaptığından berîyim"* sözü, Hâlid'in, iyi tahkik etmeden, alelacele muhataplarının küfrüne hükmetmesi sebebiyledir Hâlid (radıyallahu anh)'ı aldatan husus, kelimenin zâhîri mânasıdır. صَبَأْنَا "Bir dinden çıktık diğer bir dine geçtik" demektir.

Hadisin başka kaynaklarda gelen devamına göre, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Ali*'yi gönderip, yanlışlıkla öldürülen bu müslümanların her biri için fidye ödetmiştir.

❑ ABDULLAH İBNU HUZAFE ES-SEHMİ VE ALKAME İBNU MÜCEZZİZ EL MÜDLİCİ SERİYYESİ

(Buna Serriyyetü'l Ensâri de denmiştir)

4299 ١ – عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [بَعَثَ رَسُولُ اللهِ ﷺ سَرِيَّةً وَاسْتَعْمَلَ عَلَيْهِمْ رَجُلاً مِنَ الأَنْصَارِ وَأَمَرَهُمْ أَنْ يُطِيعُوهُ. فَغَضِبَ فَقَالَ: أَلَيْسَ أَمَرَكُمُ النَّبِيُّ ﷺ أَنْ تُطِيعُونِي؟ قَالُوا: بَلَى. قَالَ: فَاجْمَعُوا لِي حَطَباً. فَجَمَعُوا فَقَالَ: أَوْقِدُوا

نَاراً. فَأوْقَدُوهَا. فقَالَ: ادْخُلُوهَا. فَهَمُّوا وَجعل بَعْضُهُمْ يُمْسِكُ بَعْضاً وَيَقُولُونَ إنَّمَا فَرَرْنَا إلى النَّبِيِّ ﷺ مِنَ النَّارِ فَمَا زَالُوا حَتّى خَمَدَتِ النَّارُ، فَسَكَنَ غَضَبُهُ. فَبَلَغَ النَّبيَّ ﷺ. فَقَالَ: لَوْ دَخَلُوهَا مَا خَرَجُوا مِنْهَا إلى يَوْمِ الْقِيَامَةِ. لاَ طَاعَةَ فِى مَعْصِيَةِ اللهِ، إنَّمَا الطَّاعَةُ فِى الْمَعْرُوفِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

1- (4299)- *Ali İbnu Ebî Tâlib* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir seriyye gönderdi ve birliğin başına Ensâr' dan bir zat koydu ve askerlere komutanlarına itaat etmelerini emretti. (Sefer esnasında komutan, bir meseleden) öfkelenip:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana itaat etmenizi emretmedi mi?"dedi. Hepsi de: "Evet emretti!" dediler.

"Öyleyse, dedi, derhal bana odun toplayın!" Hemen odun toplanmıştı. Bu sefer:

"Ateş atın!" emretti. Ashab (odun yığınına) ateş attı. Komutan:

"İçine girin!" emretti. Girmek üzere ilerlediler. Ancak birbirlerinden tutup:

"Biz, ateşten kaçarak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a geldik (şimdi ateşe girmemiz olur mu?)" diyerek girmediler. Öyle durdular. Ateş söndü. Komutanın da öfkesi geçti. Bu vak'a Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a intikal edince:

"Eğer girselerdi, Kıyamet gününe kadar bir daha ondan çıkamazlardı! Allah'a isyanda (kula) itaat yok! Taat ma'ruftadır!" buyurdular! [Buhârî, Megâzi, 59, Ahkâm, 4, Haberu'l-Vâhid 1; Müslim, İmâret 40, (1840); Ebû Dâvud, Cihâd 96, (2625); Nesai, Bey'at 34, (7, 159).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayette, komutanın kim olduğu ve hangi seriyyeye gönderildiği belli değildir. Hadisin *Buhârî*'deki veçhi böyledir Ancak, başka vecihlerinde, komutan(lar)ın ve serriyyenin mahiyeti ortaya çıkar. Fakat, bazı ihtilaflardan hâlî değildir. *İbnu Sâd*'ın kaydına göre bu hâdise dokuzuncu hicrî senenin Rebuülahir ayında cereyan eder. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a, Cidde yakınlarında bir grup Habeşlilerin görüldükleri haberi ulaşır Bunun üzerine derhal 300 kişilik bir askeri birliği *Alkame İbnu Mücezziz* komutasında yola çıkarır. Birlik deniz kenarına kadar iner. Habeşliler onları görünce kaçarlar. Seriyyeden dönüşte, askerler ev-

lerine dönme hususunda istîcâl gösterirler. Buna kızan Abdullah İbnu Huzâfe, acele edenlere ateş yaktırıp içine girmelerini emreder.

İbnu İshâk'a göre ise, bu kıssanın sebebi, Zû-Karad gazvesinde, Vakkas *İbn Mücezziz*'in öldürülmüş olması seebiyle, Alkame İbnu Mücezziz'in intikam almak istemesi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın da onu bu seriyyeye göndermesidir.

Görüldüğü üzere, iki rivayet arasında te'lifi kolay olmayacak ihtilaf mevzubahis. *İbnu Hacer*, "İki ayrı seriyye olabilir" diyerek ihtilafı gidermeye çalışır. Nitekim bu ihtimali güçlendiren husus seriyye komutanlarının da farklı olmasıdır. Ayrıca يَاأيها الذين آمنوا أطيعُوا الله وأطيعُوا الرَّسُول **"Ey iman edenler, Allah'a itaat edin, Resûle ve sizden olan emir sahiplerine de itaat edin)** (Nisa 59) ayetinin Adullah İbnu Huzâfe hakkında indiğini ifade eden bir Buhârî hadisi de vak'aların farklı olduğuna delil kabul edilmiştir.

❑ HZ. EBU MUSÂ VE MUÂZ'IN YEMEN'E GÖNDERİLMESİ

(Veda Haccından önce)

4300 ١ - عَنْ أَبِي مُوسَىٰ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [بَعَثَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ وَمُعَاذاً رَضِيَ اللهُ عَنْهُ إِلَى الْيَمَنِ. فَقَالَ: ادْعُوا النَّاسَ، وَبَشِّرَا وَلاَ تُنَفِّرَا، وَيَسِّرَا وَلاَ تُعَسِّرَا، وَتَطَاوَعَا وَلاَ تَخْتَلِفَا. فَقَدِمْنَا الْيَمَنَ، فَكَانَ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنَّا قُبَّةٌ يَنْزِلُهَا عَلَى حِدَةٍ، وَكَانَ يَتَزَاوَرَانِ. فَأَتَىٰ مُعَاذٌ أَبَا مُوسَىٰ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فَإِذَا هُوَ جَالِسٌ فِي فِنَاءِ قُبَّتِهِ وَإِذَا يَهُودِيٌّ قَائِمٌ عِنْدَهُ يُرِيدُ قَتْلَهُ. فَقَالَ: يَا أَبَا مُوسَىٰ! مَا هَذَا؟ فَقَالَ: كَانَ يَهُودِياً فَأَسْلَمَ، ثُمَّ رَجَعَ إِلَى يَهُودِيَّتِهِ. فَقَالَ: مَا أَنَا بِجَالِسٍ حَتَّى تَقْتُلَهُ، فَقَتَلَهُ ثُمَّ جَلَسَا يَتَحَدَّثَانِ فَقَالَ: مُعَاذٌ: يَا أَبَا مُوسَىٰ كَيْفَ تَقْرَأُ الْقُرْآنَ؟ قَالَ: أَتَفَوَّقُهُ تَفَوُّقاً عَلَى فِرَاشِي، وَفِي صَلاَتِي، وَعَلَى رَاحِلَتِي ثُمَّ قَالَ أَبُو مُوسَىٰ لِمُعَاذٍ: كَيْفَ تَقْرَأُ أَنْتَ؟ فَقَالَ: سَأُنَبِّئُكَ بِذٰلِكَ، أَمَّا أَنَا فَأَنَامُ ثُمَّ أَقُومُ فَأَقْرَأُ، وَأَحْتَسِبُ فِي نَوْمَتِي مَا أَحْتَسِبُ فِي قَوْمَتِي]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

قَوْلُهُ: «أَتَفَوَّقُهُ تَفَوُّقاً» أي أقرؤه شيئاً بعد شيءٍ ووقتاً بعد وقتٍ، مَنْ فواق النَّاقة وهو أن تَحْلَبَ ثُمَّ تترك ساعة حتَّى تدرَّ ثُمَّ تحلَب.

1. (4300)- *Ebû Musâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Beni ve Muaz (radıyallahu anh)'ı Yemen'e gönderdi ve şu tenbihte bulundu: *"İnsanların dine (tatlılıkla) davet edin. Müjdeleyin, nefret ettirmeyin.Kolaylaştırın, zorlaştırmayın. Uyumlu olun geçimsiz olmayın."*

Biz Yemen'e vardık. Her ikimizin ayrı birer çadırı vardı, çadırlarımızı müstakilen kullanıyorduk. Birbirimize ziyaretlerimiz olur, (birleşirdik. Bir seferinde) Mu'âz, *Ebû Musâ* (radıyallahu anh)'a geldi. *Ebû Musâ,* çadırının önünde oturuyordu. Yanında [zincire vurulmuş], öldürmek istediği bir yahudi duruyordu.

"Ey Ebû Musâ, nedir bu manzara (ne oluyor?)" dedim.

"Bu bir yahudidir, müslüman olmuştu, tekrar yahudiliğe döndü" dedi.

"Sen onu öldürmeyince oturmayacağım!" dedim.Kalkıp öldürdü. Sonra oturup konuşmaya başladılar. Muâz (radıyallahu anh):

"Ey Ebû Musâ, Kur'an'ı nasıl okuyorsun?"diye sordu.

"Yatağımın üzerinde, namazımda, bineğimde zaman zaman (fırsat buldukça) parça parça okuyorum!" dedi. Sonra Ebû Musâ, Muâz'a:

"Ya sen nasıl okuyorsun?" diye sordu.

"Bunu sana bildireceğim: Ben uyurum, sonra kalkar Kur'an'dan okurum. Böylece uyanıkken ümid ettiğim sevabı uykumda da kazanacağımı ümid ederim" diye cevap verdi." [Buhârî, Megâzî 60, İcâre 8, İstitâbe 2, Ahkâm 7, 12; Müslim, Cihâd 7, (1733), Eşribe 71; Ebû Dâvud, Hudud 1, (4354, 4355, 4356, 4357); Nesâî, Tahâret 4, (1, 10).]

AÇIKLAMA:

1- Kitabımızın birinci cildinde (s. 452-453) Resulullah'ın Hz. Muâz'ı Yemen'e 9. hicrî senede hem muallim ve hem de müfettiş olarak gönderdiğine temas etmiş, bazı açıklamalar sunmuştuk. Sadedinde olduğumuz rivayet, Hz. Muâz'ın oradaki bir macerasını ve Kur'an okumada takip ettiği usulü aksettirmektedir.

2- Bu hadis, daha hicretin 9. yılında Yemen gibi merkeze uzak bir yerde, hadd tatbiki gibi, tamamen devlet otoritesinin ifadesi olan icraata şehadet etmesi yönüyle çok mânidardır. Bu oraların tam manasıyla merkeze bağlandığını, devlet teşkilatının ve devlet hakimiyetinin eksiksiz kurulduğunu gösterir.

3- *Hz. Muâz* şunu demek istiyor: "Ben geceyi cüzlere böldüm, bir

cüzünde okuyup yoruluyorum, bir cüz'ünde de yatıp uyuyorum. İstirahat için uyumam, kuvvet toplayıp yeniden okuyabilmem içindir. Bu sebeple istirahatle geçen zamanımda da, okuyarak geçirdiğim zamanın sevabını aynen rahmet-i ilahiye'den bekliyorum."

4- *İbnu Hacer, Ebû Musa el-Eş'arî*'ye Sıffın hadisesindeki hakemliği sebebiyle dil uzatan bir kısım Hâricî ve Rafizilere bu hadis vesilesi ile bir cevap verir. Faidesine inanarak kısmen alıyoruz:

"TENBİH: *Ebû Musa (radıyallahu anh)'ın Yemen'e gönderilmesi Tebük gazvesinden sonra idi. Çünkü, (radıyallahu anh)'ın Tebük seferinde Resulullah'la birlikte oldğu bilinmektedir. Bu hadisle, Ebû Musâ'nın alim ve fetânet sahibi, hâzık bir kimse olduğuna istidlal edilmiştir. Eğer böyle olmasaydı Aleyhissalâtu vesselâm onu emir olarak tayin etmezdi." Resullah'tan sonra Ebû Musa'ya Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin itimad edip vazife verdiklerini belirten İbnu Hacer şöyle devam eder: "Hariciler ve Rafizilere gelince, onlar Ebû Musâ (radıyallahu anh)'a ta'n ederler ve gaflet isnad ederler, fetânet sahibi olmadığını söylerler. Sebep de Sıffin'de Hakem hadisesinde ondan sâdır olan durumdur. İbnu'l-Arabî ve başkaları der ki: "Gerçek şu ki, böyle bir vasfın ona nisbet edilmesini haklı çıkaracak birşey ondan sâdır olmamıştır. Ondan vaki olan hükmün özü şu idi: Sıffînde iki taraf arasında çok şiddetli bir ihtilaf gördüğü için, meselenin çözümünü, hayatta kalan Bedir ve benzeri gazvelere katılmış büyük sahâbelerden müteşekkil bir heyetin istişare ile çözmesine havale etmenin uygun olacağına içtihad etmişti. Ancak iş, bilinen şekle döküldü."*

❑ ALİ İBNU EBÎ TALİB VE HÂLİD İBNU VELİD'İN YEMEN'E GÖNDERİLMESİ

(Veda Haccından önce)

4301 ١- عَنْ بُرَيْدَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [بَعَثَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَلِيّاً إلى خَالِدٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما لِيَقْبِضَ مِنْهُ الْخُمُسَ فَأَعْطَاهُ فَاصْطَفَى عَلِيٌّ مِنْهَا سَبِيئَةً. فَأَصْبَحَ وَقَدِ اغْتَسَلَ لَيْلاً وَكُنْتُ أُبْغِضُ عَلِيّاً. فَقُلْتُ لِخَالِد: أَلاَ تَرَى إِلَى هذَا؟ فَلَمَّا قَدِمْنَا عَلَى رَسُولِ اللّهِ ﷺ ذَكَرْتُ لَهُ ذلِكَ فَقَالَ: يَا بُرَيْدَةُ أَتُبْغِضُ عَلِيّاً؟ قُلْتُ: نَعَمْ قَالَ: لاَ تُبْغِضْهُ، فَإِنَّ لَهُ فِي الْخُمُسِ أَكْثَرَ مِنْ ذلِكَ]. أخرجه البخاري.

«الأَصْطِفَاءُ» الاختيارُ، وهو افتعالٌ من صفوة الشَّيْءِ: أي خياره وخالصه.

«والسَّبِيئَةُ» الأمة التي سُبِّيَتْ، وإنَّمَا أبْغض بُريدةُ عليّاً لأنَّهُ ظَنَّ أنَّهُ أخذ مَاليس له، فلمّا أعلمه رسولُ الله ﷺ أن الَّذى أخَذَهُ دون حقه أحبّه.

1. (4301)- *Hz. Büyerde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Ali (radıyallahu anh)'ı, humusu (ganimetin beşte birini) almak üzere Hâlid'e gönderdi. Hâlid (radıyallahu anh), humsu ona verdi. Ali, ondan (kendine) bir cariye seçti. Ali, geceleyin gusül yapmış olarak sabaha erdi. Ali'ye kızmıştım. Hâlid (radıyallahu anh)'a:

"Şunu görmüyor musun?" diye söylendim. Sonra da Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelince durumu anlattım.

"Ey Büyerde! buyurdular, *sen Ali'ye kızıyor musun?"*

"Evet!" dedim.

"Kızma! buyurdular, *zira onun humustaki hissesi aldığından fazladır."* [Ondan sonra Ali en çok sevdiğim insan oldu.]" [Buhârî, Megâzi, 61.]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayette, *Hz. Hâlid*'in savaşta elde ettiği ganimetin taksimi için *Hz. Ali*'nin vazifelendirildiği görülmektedir. Veda Haccı'ndan önce gerçekleştirilen bu seferden *Hz. Ali* hacc esnasında dönüp bir kısım develer getirecek ve Veda Haccına iştirak edecektir. Haccla ilgili bölümde bunu anlatmıştık. İşte bu taksim sırasında ganimetler arasında yer alan -ve hadisin başka vecihlerinde cariyelerin en güzeli olduğu belirtilen- bir cariyeyi kendine seçen *Hz. Ali*'nin şikayet edildiğini, Resulullah'ın böyle bir seçimi normal karşıladığını görmekteyiz. Üstelik Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm) "Ali'nin humustaki hakkı bundan da fazla"* buyurur. Humus ganimetin beşte birlik kısmıdır. Devlet hissesidir. ***Âl-i Beyt,*** humustan pay alır. Hz. Ali, Âl-i Beyt'ten olduğu için, o da hisse sahibidir.

2- Hadisin ortaya koyduğu bir problem var; *Hz.Ali*, cariyeyi kendisi için seçtiğinin gecesinde temasta bulunuyor. Halbuki istibrası (rahmin hamilelikten hâlî oluşunun sübûtu) aranmalı idi. Bu da bir hayız dönemi temas etmemeyi beklemeyi gerektirir. Bu soruya şu açıklama getirilmiştir: Cariye bâkire olabilir. Nitekim daha önce geçtiği üzere bâkire için istibra aranmaz. Veya Hz. Ali'nin câriyesi hayızdan yeni çıkmış olabilir. Çünkü cariyelerin istibrası, bir hayız müddetidir.

3- Hadiste dikkat çeken bir husus: Ashabın *Resulullah*'a bağlılığı; nefret, muhabbet gibi tamamen his dünyasına, iç âlemine müteallik hu-

suslarda bile Aleyhissalâtu vesselâm'ın yönlendirici rolü.. Hadiste, Büreyde Hz.Ali'ye nefret etmekte olduğu halde, Resulullah'ın "Hz.Ali'ye kızma, sen onu sev" manasındaki ifadelerinden sonra, Ali, nazarında insanların en sevgilisine dönüyor.

4- *İbnu Hacer:* "Hadiste, Hz. Peygamberin kızı üzerine cariye almanın caiz olduğunun delili var!" der. Çünkü Aleyhissalâtu vesselâm, *Hz. Ali*'nin Hz. Fâtıma (radıyallahu anhümâ) üzerine evlenmesini yasaklamıştı.

❑ ZÜ'L-HALASA GAZVESİ

4302 ١ – عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِاللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ لِى رَسُولُ اللهِ ﷺ أَلاَ تُرِيحُنِى مِنْ ذِى الْخَلَصَةِ، وَكَانَ بَيْتــــاً فِى خَثْعَمٍ يُسَمَّى الْكَعْبَةَ الْيَمَانِيَّةَ. فَانْطَلَقْتُ فِى خَمْسِينَ وَمِائَةِ فَارِسٍ مِنْ أَحْمَسَ، وَكَانُوا أَصْحَابَ خَيْلٍ، وَكُنْتُ لاَ أَثْبُتُ عَلَــــى الْخَيْلِ، فَضَرَبَ عَلَى صَدْرِى حَتَّى رَأَيْتُ أَثَرَ أَصَابِعِهِ فِى صَدْرِى، وَقَالَ: اللّٰهُمَّ ثَبِّتْهُ وَاجْعَلْهُ هَادِياً مَهْدِيّاً. فَانْطَلَقَ إِلَيْهَا فَكَسَّرَهَا وَحَرَّقَهَا]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

« ذُو الْخَلْصَةِ » قِيلَ كَانَ اسْمُ صَنَمٍ لِدَوْسٍ، وكَانَ فِي ذٰلِكَ الْبَيْتِ، وَقِيلَ ذُو الْخَلْصَةِ هُوَ الْبَيْتُ الَّذِى كَانَ لِخَثْعَمٍ بِالْيَمَنِ يَحُجُّونَ إِلَيْهِ تَشْبِيهاً بَيْتَ اللهِ الْحَرَامِ.

1. (4302)- *Cerîr İbnu Abdillah* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bana: "Beni, Zü'l-Halasa'dan kurtarmaz mısın?" buyurdu. Bu, Has'amda bir bina idi. el-Kabetu'l-Yemâniyye denmekte idi. Ahmes kabilesinden yüzelli atlı ile oraya vardım. Ahmesliler at besleyen insanlardı. Ben ise at üzerinde duramıyordum. [Durumu Resulullah'a söyledim.] Aleyhissalâtu vesselâm göğsüme vurdu; öyle ki, parmaklarının izni göğsümün üzerinde gördüm. Sonra:

"Allah'ım, Cerir'i (atının üstünde) sabit kıl, onu hidayete ermiş ve hidayet edici kıl!" buyurdu. Ben gittim, onu kırdım ve yaktım." [Buhârî, Megazî 62, Cihâd 154, 162, Menâkibu'l-Ensâr 21, Edeb 68, Da'avâd, 19; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 137; Ebû Dâvud, Cihâd 172, (2772).]

AÇIKLAMA:

1- Bizzat rivayette açıklandığı üzere *Zü'l-Halasa*, içerisinde put bulunan bir binanın adıdır. Yani dahilinde cahiliye putlarından biri yer

alan bir tapınak, Halasa, üzüm asması gibi başka ağaçlara sarılıp çıkan bir bitkidir. Akik gibi kırmızı meyveleri vardır, hoş kokuludur. Müberred, bu tapınağın yerine, müslümanların, civar ahâlinin ihtiyacı için büyük bir câmi yapıldığını kaydetmiştir.

Has'am ise, Yemen'de bir kabile adıdır. Kendilerini Has'am İbnu Enmâr'a nisbet ederler. Bu binânın Ka'be'yi takliden onun yerini almak düşüncesiyle inşa edildiğini belirtir. Esasen *el-Ka'betu'l-Yemaniye* diye isimlendirilmiş olması da yapılış gayesini gösterir. *Sahiheyn*'in Kitâbu'l-Fiten'de, *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh)'tan kaydettikleri bir hadiste geçen *Zü'l-Halasa*'nın başka bir put olduğu, sadedinde olduğumuz hadiste geçen *Zü'l-Halasa* ile ilgili olmadığı belirtilir. Bu ikinci rivayet şöyle: لاَتَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَضْطَرِبَ اَلْيَاتُ نِسَاءِ دَوْسٍ حَوْلَ ذِى الْخَلَصَةِ *"Devs kabilesinin kadınlarının popoları Zü'l-Halasa etrafında titremedikçe kıyamet kopmaz."*

2- Bu düzmece *Ka'beyi* yıktırmak için Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bölge halkından ve eşraftan olan Cerir (radıyallahu anh)'ı seçmiştir. "Bizi kurtar" şeklindeki tercümemizin aslı "Bize kalb rahatı kazandır" şeklindedir.

3- Hâkim'in el-İklil'de kaydına göre, Cerir İbnu Abdillah (radıyallahu anh), Benî Becile ve Beni Kuyeşr kabilelerinden 100 kadar adamla Resulullah'a gelirler. Aleyhissalâtu vesselâm Beni Has'am'dan sorar. Cerir, İslâmî davete icabet etmediklerini söyler. Aleyhissalâtu vesselâm, 300 kadar da Ensar vererek beraber geldiği kimselerin başına Cerir'i komutan yaparak oraya gönderir. "İslâm'a davet edip üç gün bu daveti tekrarlayacaksınız. Girerlerse müslümanlıklarını kabul edeceksiniz ve Zü'l-Halasa putunu yıkacaksınız; kabul etmezlerse kılıçtan geçireceksiniz" buyurur.

4- Bu sefere katılanların miktarı, rivayetlerde farklı rakamlarla ifade edilmiştir.

5- At üzerinde duramadığını söyleyen Cerir'e, Resulullah dua eder ve -bir başka rivayette- eliyle tepeden kalçaya kadar hem ön (yüz) ve hem de arka (sırt) cihetineden sıvazlar.

❑ ZATÜ'S-SELASİL GAZVESİ

4303 ١ – عَنْ أَبِي عُثْمَانَ النَّهْدِى قَالَ: [بَعَثَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَمْرَو بْنَ الْعَاصِ عَلَى جَيْشِ ذَاتِ السَّلاَسِلِ. قَالَ: فَأَتَيْتُهُ فَقُلْتُ: أَىُّ النَّاسِ أَحَبُّ إِلَيْكَ؟ قَالَ: عَائِشَةُ. قُلْتُ: وَمِنَ الرِّجَالِ؟ قَالَ: أَبُوهَا. قُلْتُ: ثُمَّ مَنْ؟ قَالَ: عُمَرُ. فَعَدَّ رِجَالاً. فَسَكَتُ

مَخَافَةَ أَنْ يَجْعَلَنِي فِي آخِرِهِمْ]. أخرجه الشيخان.

1. (4303)- *Ebû Osmân en-Nehdî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm) Amr İbnu'l-Âs* (radıyallahu anh)'ı Zâtu's-Selasil ordusunun başında göndermişti.

Amr İbnu'l-As der ki: "(Ya Resûlulah) sana en sevgili insan kimdir?" dedim. "Aişe'dir!" buyurdular. Ben tekrar sordum:

"Erkeklerden kim?"

"Onun babasıdır!" buyurdular. Ben bir kere daha sorayım dedim:

"Sonra kim?"

"Ömer" buyurdular ve bazı erkek (adları) saydılar. Beni en sona atacak korkusuyla sükût edip başka sormadım." [Buhârî, Megazî 63, Fedâilu'l-Ashab 5; Müslim, Fedâilu'l-Ashâb 8, (2384).]

AÇIKLAMA:

1- Bu, hicretin 8. yılında Cemâziyelâhir ayında cereyan etmiş bir gazvedir. 7. yılda olduğu, Muta seferinden sonra cereyan ettiği de söylenmiştir. *İbnu Sa'd*'ın kaydına göre, *Resulullah,* Kudâ'a kabilesinden bir büyük grubun, Medine'yi basmak üzere toplanmakta olduklarını istihbar eder. Bunun üzerine derhal Amr İbnu'l-As'ı çağırıp beyaz bir sancakla Ensar ve Muhâcir'den 300 kişiyle yola çıkarır. Arkadan da Ebû Übeyde ile 200 kişilik takviye gönderir.

2- Bu gazveye *Zâtu's-selasil* (zincirliler) denmesinin sebebi, müşriklerin savaştan kaçmalarını önlemek için, birbirlerni zincirlerle bağlamalarından dolayıdır. Başka tahmin de söylenmiştir. Burası Vâdi'l-Kura'nın gerisinde Medine'ye 10 günlük mesafede bir yerdir. Bu sefer, "Lahm ve Cüzâm azvesi" diye de adlandırılmıştır. Lahm ve Cüz'âm iki büyük kabilenin ismidir.

3- Hadis, muhtelif vecihlerden, farklı ziyadelerle geliştir. *Amr İbnu'l-As* (radıyallahu anh)'ı bu soruya sevkeden husus, emrine verilen askeri birlikte *Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer* gibi büyüklük ve Resulullah'a yakınlıkları herkesçe bilinen kimselerinde yer alması. Kendisi şöyle anlatır: "İçimden kendi kendime dedim: "Benim Resulullah nezdinde müstesna bir mevkim olmasaydı *Hz. Ebû Bekr* ve *Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'nın da bulundğu bir ordunun başına beni koymazdı." Gidip önüne oturdum ve: "Ey Allah'ın Resûlü! Sana insanların en sevgilisi kimdir?" diye sordum..."

Yani *Amr İbnu'l-As* (radıyallahu anh) zanneder ki, kendisini Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer'e komutan yapması, Resulullah nezdinde onlardan daha sevgili olduğnun delilidir. Ancak sorunca anlar ki, en başlarda yok.

Hadis bize şu mesajı vermektedir. Resulullah, kişilere bir kısım kritik vazife verirken, onların kendisine yakınlığına, muhabbetinin derecesine değil, öncelikle liyâkata bakıyordu. Nitekim, aynı gazve sırasında Amr'la Hz. Ömer arasında çıkan ihtilaflar, sefer dönüşü Resulullah'a intikal ettirilince, Amr'ı, her meseledeki tavrı sebebiyle takdir etmiştir. Şöyle ki:

★ Arkadan yetişen *Ebû Ubeyde* bir kısım gerekçeler ileri sürerek imamlığa layık olduğunu söyler. Amr "Sen değil, ben komutanım, sen bana yardımcısın" der, imamlığı vermez. Hatta gece soğuktur, ihtilam olur, yıkanamaz, teyemmümle namaz kıldırır.

★ Amr, bu gazve sırasında ateş yaktırmaz. Hz. Ömer bu yasağı uygun bulmaz, ihtilafa düşerler. *Hz. Ebû Bekr:* "Amr'ı bırak. Zira, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu başımıza harp sanatını öğretmeden koymaz" der. Bir başka rivayette Amr bu yasağa itiraz edenlere sert çıkar: "Kim ateş yakacak olursa içine atacağım!" der.

★ Düşmanla karşılaşılır, Amr, hezimete uğratır. Askerlerden bir kısmı "peşlerine düşelim!" der. Amr kabuletmez.

Sefer dönüşü bu ihtilaflar Resulullah'a söylenir. Aleyhissalâtu vesselâm Amr'a niye öyle yaptığını sorar: Amr: "Ateş yakarak düşmana yerimizi haber vermeyi, sayımızın azlığı hususunda bilgi vermeyi hoş bulmadım. Takip etmeyi de "onların imdad kuvvetleri bulunabilir" endişesiyle terkettim" der. Resulullah her davranışını takdirle karşılar.

3- Bu rivayette *Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer* ve *Hz. Aişe* (radıyallahu anhum)'un faziletleri, diğer sahabelere nazaran faziletçe akdem oluşları açık şekilde gözükmektedir. Hadis, bu yönüyle Hz. Ali'nin akdem olduğunu iddia eden Şiilerin aleyhine, Ehl-i sünnet'in lehine şâhid olmaktadır.

❑ TEBÜK GAZVESİ

4304 ١ــ عَنْ أَبِي مُوسَىٰ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [أَرْسَلَنِى أَصْحَابِى إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ أَسْأَلُهُ الْحُمْلاَنَ لَهُمْ فِــى جَيْشِ الْعُسْرَةِ وَهِىَ غَزْوَةُ تَبُوكَ. فَوَافَقْتُهُ وَهُوَ غَضْبَانُ وَلاَ أَشْعُرُ. فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ أَصْحَابِى أَرْسَلُونِى إِلَيْكَ لِتَحْمِلَهُمْ. فَقَالَ: وَاللهِ لاَ أَحْمِلُهُمْ عَلَـى شَىْءٍ فَرَجَعْتُ حَزِينــاً مِنْ مَنْعِ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَمِنْ مَخَافَةِ أَنْ يَكُونَ قَدْ وَجَدَ

فِى نَفْسِهِ عَلَيَّ، فَرَجَعْتُ إلى أَصْحَابِى فَأَخْبَرْتُهُمْ بِالَّذِى قَالَ؛ ثُمَّ أَرْسَلَ إلىَّ فَقَالَ: خُذْ هٰذَيْنِ الْقَرِينَيْنِ، وَهٰذَيْنِ الْقَرِينَيْنِ، هٰذَيْنِ الْقَرِينَيْنِ لِسِتَّةِ أَبْعِرَةٍ ابْتَاعَهُنَّ مِنْ سَعْدٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ حِينَئِذٍ فَانْطَلِقْ بِهِنَّ إلى أَصْحَابِكَ. فَقُلْ: إنَّ اللّٰهَ تَعَالَى، أَوْ إنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَحْمِلُكُمْ عَلَى هٰؤُلاَءِ فَارْكَبُوهُنَّ. فَانْطَلَقْتُ إلى أَصْحَابِى بِهِنَّ. فَقُلْتُ: إنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَحْمِلُكُمْ عَلَى هٰؤُلاَءِ، وَلٰكِنْ وَاللّٰهِ لاَ أَدَعُكُمْ حَتَّى يَنْطَلِقَ مَعِى بَعْضُكُمْ إلى مَنْ سَمِعَ مَقَالَةَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ حِينَ سَألْتُهُ لَكُمْ وَمَنْعَهُ إيَّاىَ أَوَّلَ أَمْرِهِ. ثُمَّ إعْطَاؤُهُ إيَّاىَ بَعْدَ ذٰلِكَ لاَ تَظُنُّوا أَنِّى حَدَّثْتُكُمْ شَيْئاً لَمْ يَقُلْهُ. فَقَالُوا: وَاللّٰهِ إنَّكَ عِنْدَنَا لَمُصَدَّقٌ، وَلَنَفْعَلَنَّ مَا أَحْبَبْتَ فَانْطَلَقَ أَبُو مُوسَىٰ بِنَفَرٍ مِنْهُمْ حَتَّى أَتَوُا الَّذِينَ سَمِعُوا قَوْلَ النَّبِيِّ ﷺ فَحَدَّثُوهُمْ بِمَا حَدَّثَهُمْ بِهِ أَبُو مُوسَىٰ]. أخرجه الشيخان.

1. (4304)- *Ebû Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ashabım, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a usre (darlık) ordusu, yani Tebük Gazvesi sırasında yüklerini koyacakları deve hakkında sormam için beni gönderdiler.

Yanına vardığımda meğer öfkeliymiş de ben hissedememişim.

"Ey Allah'ın Resûlü, dedim, arkadaşlarım size, beni gönderdiler, kendilerine yük devesi vermenizi istiyorlar."

"Vallahi ben onlara hiçbir yük devesi veremem!" buyurdular. Ayrıldım, ama üzgündüm, hem yük devesi verilmeyişine, hem de bana kızmış olabileceği korkusuyla üzgündüm. Arkadaşlarımın yanına varıp Aleyhissalâtu vesselâm'ın söylediğini kendilerine haber verdim.

Sonra Resulullah bana birini [Bilâl'i] göndererek beni çağırdı ve:

*"Şu çifti, şu çifti, şu çifti al! Bunları arkadaşlarına götür. Ve dedi ki: "Allah -veya Resulullah- sizi bunlarla taşıyacak, bunlara binin"*dedi. Ben onları arkadaşlarıma götürdüm ve:

"Resulullah sizleri bunlarla taşıyacak. Lakin, vallahi sizden biri, sizin için ilk istediğim zaman, Resulullah'ın söylediğini ve vermem dediğini duyan birine gitmedikçe yakanızı bırakmam" dedim. Arkadaşlarım:

"Vallahi sen yanımızda (müttehem değilsin), doğru söylediğine inanıyoruz. Ama sen yine de dilediğini yap!" dediler. *Ebû Musa,* onlardan bir grupla gitti. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın önce söylemiş olduğu

sözü işitenlere, vardılar. Bunlar *Ebû Musa*'nın kendilerine söylediği şeyleri aynen söylediler." [Buhârî, Megâzî 78, 74, Humus 15, Zebâih 26, Eymân 1, 4, 18, Kefâret 9, 10, Tevhid 56; Müslim, Eymân 8, (1649).]

4305 ٢ – وَعَنْ وَاثِلَةَ بْنِ الأسْقَعِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [نَادَى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ فَخَرَجْتُ إِلَى أَهْلِي وَقَدْ خَرَجَ أَوَّلُ صَحَابَةِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَطَفِقْتُ فِي الْمَدِينَةِ أُنَادِي: أَلاَ مَنْ يَحْمِلُ رَجُلاً لَهُ سَهْمُهُ؟ فَنَادَى شَيْخٌ مِنَ الأنْصَارِ فَقَالَ: لَنَا سَهْمُهُ عَلَى أَنْ نَحْمِلَهُ عُقْبَةً وَطَعَامُهُ مَعَنَا. فَقُلْتُ: نَعَمْ قَالَ: فَسِرْ عَلَى بَرَكَةِ اللّٰهِ تَعَالَى قَالَ: فَخَرَجْتُ مَعَ خَيْرِ صَاحِبٍ حَتَّى أَفَاءَ اللّٰهُ عَلَيْنَا فَأَصَابَنِي قَلاَئِصُ فَسُقْتُهُنَّ حَتَّى أَتَيْتُهُ فَخَرَجَ. فَقَعَدَ عَلَى حَقِيبَةٍ مِنْ حَقَائِبِ إِبِلِهِ. ثُمَّ قَالَ: سُقْهُنَّ مُدْبِرَاتٍ ثُمَّ قَالَ: سُقْهُنَّ مُقْبِلاَتٍ. فَقَالَ: مَا أَرَى قَلاَئِصَكَ إِلاَّ كِرَاماً قُلْتُ: إِنَّمَا هِيَ غَنِيمَتُكَ الَّتِي شَرَطْتُ لَكَ قَالَ: خُذْ قَلاَئِصَكَ يَا ابْنَ أَخِي، فَغَيْرَ سَهْمِكَ أَرَدْنَا]. أخرجه أبو داود.

يُقَالُ « حَمَلْتُ فُلاَناً عُقْبَةً » إِذَا أَرْكَبْتَهُ وَقْتاً وَأَنْزَلْتَهُ وَقْتاً فَهُوَ يَعْقُبُ غَيْرَهُ فِي الرُّكُوبِ: أَيْ يَجِيءُ بَعْدَهُ.

2. (4305)- *Vâsile İbnu'l-Eska'* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Tebük Gazvesine katılmak için çağrıda bulundu. Ben hemen ehlime gittim. Gazveye gitmeye yöneldim. Resulullah'ın ashâbının ilk kısmı yola çıkmıştı bile, Medine'de seslenmeye başladım:

"(Ganimetten gelecek) hissesi taşıyana olacak bir kimseyi (devesiyle) taşıyacak bir kimse yok mu?" diyordum. Ensâr'dan yaşlı bir zât:

"Kendisini münâvebe ile bindirmem ve yiyeceğini de vermem karşılığında (savaştan elde edeceği) hissesi bize olmak kaydıyla götürürüm!" dedi. Ben:

"Anlaştık!" dedim. Ensârî:

"Öyleyse Allah'ın bereketi üzere yürü!" dedi. Böylece en hayırlı bir arkadaşla yola çıktım. Allah ganimetde nasib etti, hisseme bir miktar deve isabet etti. Bunları sürüp, (beni devesine olan Ensariye) getirdim. Adam çıkıp devesinin havıdındaki çullardan biri üzerine oturdu, ve:

"Bu develeri sen geri sür!"dedi. Sonra tekrar:

"Sen bu develeri ileri sür, (bana getirme)!" dedi ve ilave etti: "Ben senin bu develerini değerli görüyorum" dedi. Vesile de:

"Bu başlangıçta anlaştığımız şarta göre senin ganimetin!" dedim. Ama Ensârî:

"Ey kardeşimin oğlu, ganimetini al. Ben senin bu maddi payını istememiştim (sevaba, manevi kazanca iştirak etmeyi düşünmüştüm)" dedi." [Ebû Dâvud, Cihad 123, (2676).]

AÇIKLAMA:

1- *Tebük savaşını* anlatmazdan önce, son hadisle ilgili bir noktayı açıklayalım:

Bu hadiste bir antlaşma mevzubahis: Cihada giden kimse emânet binek alacak mukabilinde, ganimetten terettüp edecek kimseyi binek sahibine verecek. Binek veren'in niyeti bu değilmişse de, anlaşılan bu dur. Bu esasa göre anlaşma yapılmıştır. Alimler böyle bir akit caiz mi değil mi? diye ihtilaf etmiştir. *Ahmed İbnu Hanbel,* atını ganimetin yarısı karşılığında veren kimse hakkında: "Bunda bir beis olmamasını ümid ederim" demiştir. Evzâî: "Ben bunu câiz görürüm" der. *İmam Mâlik* mekruh addeder. Şafiî mezhebine göre, atı ganimetteki pay karşılığı vermek caiz değildir. Böyle bir şey yaparsa, ona binme parası ne tutarsa o ödenir.

2- *Tebük Gazvesi,* hicretin dokuzuncu yılında, Receb ayında ve Veda Haccı'ndan önce yapılmıştır. Tebük, Medine-Şam şehri arasındaki mesafenin yarı yolunda yer alır. Medine'den ondört merhale uzaklıktadır.

3- Bu gazveye Gazvetü'l-Usre de denmiştir. Usre, sıkıntı, darlık manasına gelir. Bu isim ayet-i kerimeden alınmıştır. Zira, Tebük seferine temas eden âyette الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِى سَاعَةِ الْعُسْرَةِ **"Andolsun ki, Allah, sıkıntılı bir zamanda bir kısmının kalpleri kaymak üzere iken Peygambere uyan Muhacirlerle Ensârın ve Peygamberin tevbelerini kabul etti"** (Tevbe 117).

Seferin bu vasıf alışı, son derece sıcak bir mevsimde yola çıkılmış olmasından, bineklerin azlığından kaynaklanıyordu. Ayrıca meyve mevsimi olduğundan, kimse sefere çıkmak istemiyor, meyveleriyle beraber olmak istiyordu. Seferin sıkıntılı olmasının bir sebebi de bu idi. Nitekim *Ka'b İbnu Mâlik* bu yüzden sefere katılamamıştı. Ordu kalabalıktı, ihtiyaç miktarı suyu ve yiyeceği taşımak müşkil idi. Çok kere susuzluk çekilmiş, develerin kesilip hörgüçlerindeki su sıkılıp içilmiştir. Binme, yiyecek gibi başka sıkıntılar da olmuş, netice itibariyle "sıkıntılı" manasına Gazvetu'l-Usre denilmiştir. Resulullah'ın gerek suyun ve gerekse yiyeceğin bereket kazanmasıyla ilgili mucizeleri bu sefer sırasında fazlaca görülmüştür.

Tebük isminin bir göze ismi olduğu kabul edilir. Ancak suyu pek

azdır. Aleyhissalâtu vesselâm abdest alır, suyunu gözeye boşaltır. Göze zengin bir çeşme haline gelir ve bütün ordu su ihtyacını oradan görür.

4- Bu gazveye çıkış sebebi, Medine'ye gelen bir haberdir. Şam'dan Medine'ye zeytinyağı getiren Nebâtiler "Rumların müslümanlara karşı büyük bir ordu hazırladığı, bunlara Lahm, Cüzzâm, Gasân gibi henüz İslâm'a girmeyen diğer Arapların da katıldığı, öncü birliklerin Belkâ'ya kadar geldiği haberini getirirler."

Aleyhissalâtu vesselâm derhal sefer kararı verir ve halka hazırlanmalarını ilan eder. Başta Mekke olmak üzere bütün taşradaki müslümanlara, kabilelere, sefer hazırlığı yapmalarını bildirir. Nereye gidileceğini, düşmanın azametini açıkca belirtir. Tâ ki ona göre hazırlansınlar. Bazı rivayetlerde, Tebük seferine kadar bütün seferlerde asıl hedefin söylenmediği, hep başka yerler söylenerek gizlendiği kaydedilmiştir. Fakat *Tebük* seferinde "Düşmanın kuvveti, sıcaklığın şiddeti, mesafenin uzaklığı sebebiyle hedef gizlenmedi.

Seferin sebebini anlamada Taberânî'nin şu rivayetini kadetmede fayda var.

"Hristiyan Araplar Herakliyus'a şöyle yazarlar: "Peygamberlik iddia ederek çıkan şu adam var ya! Helâk oldu. Kıtlığa maruz kaldılar, malları da helâk oldu." Bunun üzerine Herakliyus, Kıbâd adında bir şefin komutasında 40 bin kişilik bir ordu hazırladı.Haber Resulullah'a ulaşınca, harekete geçti."

O sıralarda gerçekten İslâm devleti henüz güçlü değildi. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, herkesi imkanı nisbetinde sadaka vermeye, bağışa davet etti. Herkes bir şeyler veriyordu. Zenginler daha çok veriyordu. Hz. Osman Şam'a kervan göndermiş idi. "Ya Resulullah bu ikiyüz deve semeriyle, çuluyla bağışımdır. İkiyüz okiyye de (para veriyorum" dedi. Bir başka riayette onun bağışı 300 deve, 1000 dinar altın idi. Hz. Ebû Bekr mevcut malının hepsini, Hz. Ömer yarısını bağışladı.

Resulullah bu sefere imkan nisbetinde çok kimsenin katılmasını istiyor, mazereti olmadıkça kimsenin geride kalmamasını emrediyordu. 80 küsür münafık özür beyan etti, onlara izin verdi. Bedevilerden de bir o kadarı özür beyan ettilerse de onlara izin vermedi. Ciddi bir mazereti olmayan birkaç müslüman da katılmadı. Anak sefer dönüşü bu dört kişiyi *Resulullah* cezalandırdı, Allah'tan af âyeti gelinceye kadar cemiyetten tecrid etti. Elli gün kadar hayat burunlarından geldi.[40] Bu seferde yedi

---

40- Bunların hikayesi, Ka'b İbnu Mâlik'in uzun bir rivayeti olarak daha önce kaydedildi. 654. Hadis (4/14).

kişi de bekkâun (ağlayanlar) diye şöhret kazandılar. Bunlar pek fakir kimselerdi. Resulullah'a müracaatla, katılabilmek için binek istediler. *Aleyhissalâtu vesselâm "Yok, veremem"* deyince ağlayarak ayrıldılar. Müslümanları, o devrin süperine ezdirmek ümidiyle yahudiler de şamataya, halkın moralini bozmaya başlarlar. Rivayete göre: "Ey Muhammed, derler. Eğer sâdık bir peygambersen, haydi Suriye'ye git! Orası mahşer (kurulacak) yerdir. Peygamberler diyarıdır." Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunun üzerine Şam'a (Suriye'ye) gitmek düşüncesiyle sefer açar, Tebük'e gelir. Tebük'e vâsıl olunca şu ayet nazil olur: **"Memleketinden çıkarmak için seni neredeyse zorlayacaklardı. O takdirde senin ardından onlar da pek az kalabilirlerdi..."**(İsra 76)

5- *Resulullah*'ın ordusu be seferde 30 bin kişiye ulaşır. Atlıların sayısı da 10 bini bulur.

Resulullah Tebük'te 20 gün kalır, Rumları bekler. Herakliyus o sırada Humus'tadır.

Eyle'nin şefi Yuhanna İbnu Rü'be gelerek Hz. Peygamber'le sulh antlaşması yapar, cizyeye bağlanır. Verecekleri cizye 300 dinardır. Ezruh şefi ile 100 dinara sulh yapılır. Cerbe, Makma halkı ile, mahsullerinin yarısı karşılığında sulh yapılır.

Resulullah burada iken *Hâlid ibnu Velid*'i 420 atlı ile Dûmetu'l-Cende şefi *Ukaydir İbnu Abdilmelik*'e gönderir. Bu, Kinde hıristiyanlarındandır. Hâlid, Resulullah'ın önceden söylediği gibi, Ukeydir'i öküz avlarken yakalar. Resulullah'a getirir. Onun da hayatı bağışlanır. 2800 deve, 400 mızrak cizye olarak alınır. *Resulullah* humus aldıktan sonra gerisi askerlere dağıtılır.

Burada yirmi gün kadar beklendiği halde ne Herakliyus, ne de Hıristiyan Araplardan kimse savaşa cesaret edip gelemez. Resulullah Medine'ye döner.

Dönüş sırasında *Vâdi'l-Müşakkak*'ta, duası bereketine, sızıntı halinde akan bir su, orduya yetecek berekete ulaşır.

Medine'ye yaklaşınca *Mescid-i Dırâr*'ın haberini alır. Mâlik İbnu'd-Duhşum'u göndererek yaktırır.

6- Tebük seferi, çok kârlı bir sefer olmuştur.

★ Sıkça müslümanlara endişe kaynağı olan, Bizans heyulasının korkulacak bir şey olmadığı ortaya çıkmıştır. "Geldik, geliyoruz!" diye hava sıkan veya münâfık ve yahudilerce "Geldiler! Gelecekler, müslümanları

ezecekler!" gibi moral bozucu tesirler hasıl eden propagandalara kaynak olan Bizans'ın ne olduğu anlaşılmış oldu; Bizans süperi, meğerse, artık pençeleri dökülmüş, dişleri sökülmüş, adaleleri çözülüp güçsüz kalmış ve hatta mefluç hale düşmüş bir arslan; arslan postuyla yapılmış bir korkuluk haline gelmiş de bilinmiyormuş. Böylece anlaşılmış oldu. Resulullah'ın Tebük seferiyle meydanlardan kaçtığı görülen Rum'un üzerine müslümanlar cesaretle gidecek, o da çekile çekile İstanbul'un surlarına kadar gerileyecek; *Suriye, Irak, Mısır,* Anadolu birer birer İslam'ın yed-i beyzâsına teslim olacaktır. Son kalıntılarını da Fatih İstanbul'dan atacaktır.

★ Bizans'a karşı yapılan bu seferin ruhlarda nasıl bir rahatlama hâsıl ettiği şuradan da anlaşılmalıdır: Sefer dönüşü müslümanlar *İbnu Sa'd*'ın kaydına göre, "Artık cihad bitti!" diye silahlarını satmaya başlarlar. Bu durum Resulullah'a ulaşınca: *"Deccal çıkıncaya kadar ümmetimden bir grup Allah yolunda cihâda devam edecektir"*buyurarak silahı bırakmayı yasaklar.

Müslümanları bu havaya getiren husus, kanaatimizce şu idi: Hicaz ve çevresi yani Arap yarımadası şirkten temizlenmiş müşrik korkusu kalmamıştı. Müslümanları yukarıda temas ettiğimiz üzere, Rum korkutuyordu. Tebük seferi'yle Rum'un ne olduğu anlaşılıp, Bizans'ın müslümanlara komşu vilayetleri de cizyeye bağlanınca sanki korkacak bir şey kalmamıştı, İslâm hedefine ulaşmıştı. Ama Resulullah'ın misyonu, insanlığın tamamına mesaj götürmekti. Müslümanlar yeni hedeflere, yeni fetihlere hazırlanmalıydı. *Resulullah* rahavete düşülmemesi, cihad mevzuunda gevşekliğe sapılmaması için gerekli tedbirleri alacak, yeni hedefler gösterecektir.

★ *Tebük Seferi,* İslam cemiyetinde münafıkların hâla varolmaya devam ettiğini ortaya koydu. Bir kısım ayetler onların bu vesile ile ortaya koydukları haller üzerine inmiştir. Şöyle ki:

★★ Münafık şeflerden biri sefere katılmamak için, bahane olarak, Resulullah'a: "Gittiğim takdirde Bizans kadınlarına dayanamam. Beni fitneye atma" manasına gerekçeler ileri sürmüştü. Hakkında şu ayet indi (meâlen): **"Onlardan, "bana izin ver, beni fitneye düşürme"diyen vardır. Bilin ki onlar zaten fitneye düşmüşlerdi..."** (Tevbe 49)

★★ Bazıları halka, *"sıcakta sefere mi çıkılır!"* diye mâni olmaya çalışmıştı. Haklarında şu âyet indi: **"Allah'ın peygamberinin hilafına (sefere çıkmayıp, Medine'de geri kalanlar, oturup kalmalarına sevindiler. Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad hoşlarına**

gitmedi. "Sıcakta savaşa çıkmayın" dediler. De ki: "Cehennem ateşi daha sıcaktır." Keşke bilseydiler" (Tevbe 81).

★★ Sefer sırasında da bir kısım fitnelere tevessül ettiler. Birisi şu: "Resulullah'ın devesi kaybolmuştu. Münâfıklardan biri: *"Muhammed size semadan haber getirdiğini iddia eder, ama devesinin nerede olduğunu bilmez!"* der, teşviş çıkarmaya çalışır. Resulullah işitince: *"Vallahi ben gaybı bilmem, Allah'ın bana bildirdiğini bilirim. Devem falanca vadide, yuları bir ağaca takılmıştır, gidin getirin"* der. Aynen dediği gibi çıkar.

★★ Medine'de kalan münafıklar, müslümanlardan ayrı olarak bir araya gelebilmek için kendilerine mahsus, hususi bir mescid yaparlar. Kur'an-ı Kerim ifadesiyle bu, Mescid-i Dırar'dır. Bu hususta şu âyet nazil olur: **"Zarar vermek, inkâr etmek, müminlerin arasını ayırmak, Allah ve peygamberine karşı savaşanlara daha önceden gözcülük (casusluk) yapmak üzere bir mescid kurup, "Biz sadece iyilik yapmak istedik" diye yemin edenlerin yalancı olduklarına şüphesiz ki Allah şâhiddir. Ey Muhammed o mescide hiç girme. İlk gününden beri Allah'a karşı gelmekten sakınmak için kurulan mescidde bulunman daha uygundur.."** (Tevbe 107).

★★ *Tebük*'le ilgili mühim hadiselerden biri savaşa izinsiz, mazeretsiz katılmayan üç müslümanla ilgili olarak gelen ayettir. *Resulullah* bu üç kişiyi insanlarla konuşmaktan, insanların herhangi bir hizmetine mazhar olmaktan yasaklamıştı. Bir nevi içtimâî boykota mahkum edilmişlerdi. Bütün genişliğine rağmen yeryüzünü pek daraltan, çok sıkıntılı bir elli günden sonra onların affını ilan eden ayet gelir: **"Bütün genişliğine rağmen yer onlara dar gelerek, nefisleri kendilerini sıkıştırıp, Allah'tan başka sığınacak kimse olmadığını anlayan savaştan geri kalmış üç kişinin tevbesini de kabul etti..."** (Tevbe 118)

KISKANÇLIK BÖLÜMÜ

4306 ١ – عَنْ أبى هُرَيْرَة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إنَّ اللّهَ تَعالى يَغَارُ وإنَّ الْمُؤْمِنَ يَغَارُ وَإنَّ غَيْرَةَ اللّهِ أنْ يَأتِىَ الْمُؤْمِنُ مَا حَرَّمَ اللّهُ تَعالى عَلَيْهِ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (4306)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah kıskançtır, mü'min de kıskançtır. Allah'ın kıskanması, mü'minin Allah'ın haram ettiği şeyi yapmasıdır."* [Buhârî, Nikâh107, Müslim, Tevbe 36, (2761); Tirmizî, Radâ 14, (1168).]

AÇIKLAMA:

Kıskançlık diye çevirdiğimiz kelime gayret'tir. dilimizde gayret kelimesi kıskançlık manasına kullanılmaz. Çaba veya cehd manasındadır. Kadı İyaz, kıskançlık manasına olan gayret'in, kelime olarak *tegayyürü'l-kalb*'ten inşikak ettiğini söyler. Şöyle der: "Bu kendine mahsus olan şeyde müşâreke (ortaklık) sebebiyle öfkenin kabarması, kalbin tegayyürüdür." Bu hal, en ziyade karı-koca arasında olur. Söylediğimiz bu husus insanlar hakkındaki kıskançlığı açıklar.

Allah'a nisbet edilen kıskançlığa gelince: Bu hususta *Hattâbî* derki: "Allah hakkında kıskançlığın ne olduğunu en iyi açıklayan şey Ebû Hureyre hadisidir." Hattabî burada, sadedinde olduğumuz hadisi kasteder. Çünkü orada; "Allah'ın kıskanması, mü'minin Allah'ın haram ettiği şeyi yapmasıdır"denir. İyaz der ki: "Allah hakkında gayret'in, onu yapanın hâlini değiştirdiğine işaret olması da muhtemeldir. Dendi ki, asıl itibariyle gayret, hamiyet ve izzeti nefisdir. Bu tarif, "gayret"i tegayyürün gerektirdiği şeyle tefsir etmektir, böylece gadaba râci olur. Cenâb-ı Hak, Kitabında gadab ve rıza'yı kendi nefsine nisbet etmiştir." *İbnu Arabî* der

ki: "Tegayyürün Allah hakkında muhal olduğu kat'î delille sabittir. Öyleyse lâzımı ile tevili gerekir. Onun lâzıımı ise vâid'dir ve faile ceza verilmesidir." Aynî, "Allah'ın gayretini (kıskanmasını), fevâhişten (çirkin fiillerden) yasaklaması ve onları haram kılması ve onlardan menetmesi" diye tarif eder ve şöyle açıklar: "Çünkü gayyur (kıskanç), kıskandığı şeyden başkasını zecr eden (yasaklayan kimsedir). Bu hususu, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ومِنْ غَيْرَتِهِ حَرَّمَ الْفَوَاحِشَ *Allah kıskanç olduğu için fevâhişi haram etti* "hadisi açıklamıştır. Yani haram etti demek, işlenmesini yasak etti demektir. Yine Aleyhissalâtu vesselâm buyurmuştur ki: *"Allah'ın kıskanması, mü'minin Allah'ın haram kıldığı şeyi yapmamasıdır."*

4307 ٢ – وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: لاَ أَحَدَ أَغْيَرُ مِنَ اللّٰهِ، مِنْ أَجْلِ ذٰلِكَ حَرَّمَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ، وَلاَ أَحَدَ أَحَبُّ إِلَيْهِ الْمَدْحُ مِنَ اللّٰهِ، مِنْ أَجْلِ ذٰلِكَ مَدَحَ نَفْسَهُ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

2. (4307)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim, şöyle diyordu: *"Allah'dan daha kıskanç kimse yoktur. Bu sebeptendir ki fevâhişin açığını da kapalısını da haram kıldı. Medihten Allah kadar hoşlanan bir kimse de yoktur. Bu sebeptendir ki nefsini medhetmiştir."* [Buhârî, Nikâh 107, Tefsir, En'âm 7, Tefsir A'raf 1, Tevhid 15; Müslim, Tevbe 33, (2760); Tirmizî, Daâvât 97, (3520).]

AÇIKLAMA:

1- Fevâhiş kelimesi fahişenin cem'idir. Fâhişe, gerek söz ve gerekse fiille icra edilen herçeşit çirkin fiildir. Allah'ın bütün haramları fevâhiş'e girer. *İbnu'l-Esir*, en-Nihaye'de şöyle açıklar: "Hadiste fuhş, fâhşe, meâsi ve günahlardan çirkinliği fazla olanlara denmiştir. Çoğu kere de zina manasında gelmiştir."

2- Allah'ın medh'i sevmesi hakkında Aynî der ki: "Bu, kulların maslahatına bir durumdur. Çünkü kullar, Allah'a (güzel isimlerle tesmiye, nâkıs sıfatlardan tenzih ve kemal sıfatlarıyla tavsif etmek suretiyle) senâ etmekle sevap kazanırlar ve bundan istifade ederler. Değilse Allah Teâla Hazretleri bütün âlemlerden müstağnidir, hiç bir şeye ihtiyacı yoktur. İnsanların medh'i Ona bir fayda vermediği gibi, medhi terketmeleri de zarar vermez.

Hadiste, Allah'a senâda bulunmanın tesbih, tehlil, tahmid ve diğer zikirlerle Allah'ı anmanın fazileti gözükmektedir."

4308 ٣- وعَنْ أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قالَ: [قَالَ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه: يَا رَسُولَ اللّهِ لَوْ وَجَدْتُ مَعَ أهْلِي رَجُلاً أُمْهِلُهُ حَتّى آتِى بِأرْبَعَةِ شُهَدَاءَ. فَقَالَ ﷺ: نَعَمْ. فَقَالَ: كَلاَّ. والَّذِى بَعَثَكَ بِالْحَقِّ إنْ كُنْتُ لأُعَجِّلُهُ بِالسَّيْفِ قَبْلَ ذلِكَ. فَقَالَ ﷺ: اسْمَعُوا إلَى مَا يَقُولُ سَيِّدُكُمْ. إنَّهُ لَغَيُورٌ، وَأنَا أغْيَرُ مِنْهُ، واللّهُ تَعَالَى أغْيَرُ مِنِّى]. أخرجه مسلم ومالك وأبو داود.

«أُعَجِّلُهُ بِالسَّيْفِ» أى أضْرِبُهُ.

3. (4308)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Sa'd İbnu Ubâde (radıyallahu anh) dedi ki: "Ey Allah'ın Resulü, ben zevcemle birlikte bir adam yakalasam, dört şahit getirinceye kadar ona mühlet mi tanıyacağım?"

"Evet!" buyurdu *Aleyhissalâtu vesselâm.* Sa'd:

"Asla dedi, seni hakla gönderen Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun, şahid aramazdan önce kılıncımı indiririm."

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Şu efendinizin söylediğine bakın! Evet (biliyoruz ki) o kıskanç bir adamdır. Ama ben ondan da kıskancım, Allah da benden kıskanç." **[Müslim, Li'ân 16, (1498); Muvatta, Akdiye 17, (2, 737); Ebû Dâvud, Diyât 12, (4532).]**

AÇIKLAMA:

Bu hadis, muhtelif vecihlerle rivayet edilmiştir. Hadisin vürûdu, kazıfla ilgili ayetin nüzûlüdür. Şöyle ki:

"İbnu Abbâs'tan gelen rivayete göre: **"Namuslu ve hür kadınlara (zina) isnâdıyla) iftira eden, sonra (bu babta) dört şâhit getirmeyen kimselerin herbirine de seksen değnek vurun. Onların ebedi şâhitliklerini kabul etmeyin. Onlar fâsıkların tâ kendileridir"** meâlindeki âyet geldiği zaman, Ashabtan kıskançlığı ile meşhur Sa'd İbnu Ubâde, "âyet böyle mi? Yani, ben hâin kadının dizlerine yabancı bir erkeği çökmüş olarak yakalayacağım da, dört şahid getirinceye kadar onu hiç rahatsız etmiyeceğim, hiç kımıldatmayacağım öyle mi? Hayır, Allah'a kasem olsun, ben dört şâhit getirinceye kadar o hâcetini görür (gider). Şâyet karımın yanında bir erkek görecek olsam hiç aman vermeden, önce kılıcımın keskin ağzıyla vurur tepelerim" der. Bunun üzerine Hz.

Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* cemaatte bulunanlara: "Sa'd'ın bu kıskançlığına şaşıyor musunuz? Emin olunuz ki, ben ondan daha kıskancım. Allah da muhakkak ki benden ziyâde kıskançtır. Bu sebepledir ki, kullarına (gizli ve açık her çeşidiyle) fevâhişi (yâni çirkin söz ve uygunsuz filleri) yasakladı. (Tevbe ve pişmanlıktan Allah kadar hoşlanan bir başkası da yoktur. Bu sebeple ateşle korkutan, cennetle müjdeleyen (elçiler, peygamber)ler gönderdi)" der.

Hz. Sa'd bunun üzerine, "Ey Allah'ın Resûlü, bu (söylediğiniz) haktır ve Rabb-ı Teâla'nın indinden gelmiştir, fakat ben (ilk defa duyunca işte böyle bir) tuhaf oldum" der.

Bu hadiste Hz. Peygamer *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *Sa'd İbnu Ubâde*'ye sanki şöyle demek istediği ifade edilmiştir: "Allah senden daha kıskanç oduğu halde özür beyanını (tevbe ve pişmanlık) seviyor ve ancak hüccet ortaya çıktıktan sonra müâheze ediyor. O halde sana ne oluyor da bu halde öldürmeye tevessül ediyorsun?"

İmam Şafiî, bu rivayete dayanarak, karısıyla zina ederken yakaladığı kimseyi öldüren kocayı, delille isbatlayamadığı takdirde ölüme mahkum eder.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, suç, objektif delillerle sübût bulmadıkça vicdânî kanaatiyle ceza vermediğini şu rivayetten daha vâzıh olarak anlarız: İbnu Mâce'de kaydedilen -ki kısmen Buhârî de almıştır- bir rivayette Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle der: ***"Eğer ben bir kimseyi delilsiz olarak recmetseydim falanca kadını recmederdim. Zira hakkındaki şüpheyi, sözleri, dış görünüşü ve yanına giren kimse(ler) te'yid etmektedir."***

Nevevî'ye göre "burada, üzerine delil gösterilemeyen, kadın tarafından da itiraf edilmeyen, buna rağmen pek çok kimsenin işitmiş bulunduğu bir kötülük kadından zuhur ettiği şuyû bulan bir kötülük kastedilmektedir. Bu rivayet de ifade ediyor ki, bir fenâlık haberinin yaygınlaşmasına dayanarak hadd tatbik edilmez, mutlaka delil aranır."

4309 ٤ – وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا: [أنَّ رسولَ اللّٰهِ ﷺ: خَرَجَ مِنْ عِنْدِنَا لَيْلاً.
قَالَتْ: فَغِرْتُ عَلَيْهِ أنْ يَكُونَ أتَى بَعْضَ نِسَائِهِ، فَجَاءَ فَرَأى مَا أصْنَعُ. فَقَالَ: أغِرْتِ.
فَقُلْتُ: وَمَا لِمِثْلِي لاَ يَغَارُ عَلَى مِثْلِكَ؟ فَقَالَ ﷺ: لَقَدْ جَاءَكِ شَيْطَانُكِ. قُلْتُ:
أوْمَعِي شَيْطَانٌ؟ قَالَ: لَيْسَ أحَدٌ إلاَّ وَمَعَهُ شَيْطَانٌ. قُلْتُ: وَمَعَكَ؟ قَالَ: نَعَمْ. وَلَكِنْ

أَعَانَنِى اللّٰهُ عَلَيْهِ فَأَسْلَمَ]. أخرجه مسلم والنسائي.

قوله: « فَأَسْلَمَ » أى إنقاد وأذْعَن وصارَ طَوْعاً فلا يَكَادُ يَعْرِضُ لى بِمَا لاَ أُرِيدُهُ، وَلَيسَ مِنَ الإسْلاَمِ الَّذِى هُوَ بِمَعْنَى الإيمان.

4. (4309)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gece yanımdan çıkıp gitmişti. (Benim nöbetimde) hanımlarından birinin yanına gitmiş olabilir diye içime kıskançlık düştü. Geri gelince halimi anladı ve:

"Kıskandım mı yoksa?" dedi. Ben de:

"Evet! Benim gibi biri senin gibi birini kıskanmaz da ne yapar?" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Sana yine şeytanın gelmiş olmalı" dedi. Ben:

"Benimle şeytan mı var?" dedim.

"Şeytanı olmayan kimse yoktur" dedi.

"Seninle de var mı?"dedim.

"Evet, ancak ona karşı Allah bana yardımcı oldu da müslüman oldu!" buyurdu." [Müslim, Münafikun 70, (2815); Nesâî, İşretü'n-Nisâ 4,(7, 72).]

AÇIKLAMA:

1- Nevevî'nin açıklamasına göre سلم iki şekilde okunmuştur:

1) أَسْلَمُ bu durumda "selamet"ten gelir ve "Allah bana ona karşı yardım etti, onun şerrinden ve fitnesinden selamette kaldım" demek olur.

2) أَسْلَمَ bu durumda "müslüman olmak"tan gelir ve şeytanın müslüman olduğunu ifade eder. Bu takdirde mü'min olan şeytan hayırdan başka bir şey telkin etmeyeceğinden herhangi bir zararı olmaz.

Bu iki şıktan hangisi ercah? Bu meselede ihtilaf edilmiştir. Hattâbî: "Sahih ve racih olanı birinci şıktır" der. Ancak Kâdı İyâz ikinci şıkkı tercih eder.

Nevevî der ki: "Kâdı İyâz dedi ki: "Ümmet Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ismetinde (korunmasında) icma etmiştir: "Cisminde, hatırında dilinde şetanın şerrinden korunmaya mazhardır."

2- Bu hadiste şeytanın fitne, vesvese ve iğva (şaşırtma)sından sakın-

dırma var. Yani, imkân nisbetinde ondan sakınmamızı sağlamak için onun her an bizimle beraber olduğunu haber vermektedir.

4310 ٥– وَعَنْهَا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ: [مَا رَأَيْتُ صَانِعَةَ طَعَامٍ مِثْلَ صَفِيَّةَ، صَنَعَتْ لِرَسُولِ اللّٰهِ ﷺ طَعَاماً وَهُوَ فِي بَيْتِي فَأَخَذَنِي أَفْكَلٌ فَارْتَعَدْتُ مِنْ شِدَّةِ الْغَيْرَةِ فَكَسَرْتُ الإِنَاءَ ثُمَّ نَدِمْتُ. فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ، مَا كَفَّارَةُ مَا صَنَعْتُ؟ قَالَ: إِنَاءٌ مِثْلُ إِنَاءٍ وَطَعَامٌ مِثْلُ طَعَامٍ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

«الأَفْكَلُ» بفتح الهمزة: الرعدة من برد أو خوف.

5. (4310)- Yine *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Safiyye (radıyallahu anhâ) gibi güzel yemek yapanı görmedim. (Bir defasında) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* benim odamda iken, Safiyye ona yemek yapıp [göndermişti]. Çok şiddetli bir kıskançlık hissettim. Öyle ki beni bir titreme sardı. (Gidip) kabını kırdım, sonra da pişman oldum ve:

"Ey Allah'ın Resûlü dedim, yaptığım bu hareketin keffâreti nedir?"

"Tabağa aynıyla tabak, yemeğe misliyle yemek!" buyurdular." [Ebû Dâvud, Büyû 91 (3568); Nesâî, İşretu'n-Nisa 4, (7, 71).]

AÇIKLAMA:

1- Alimler, hadisi fıkhî açıdan değerlendirerek: "Bu hadis, kıymet üzere satılan şeylerin tazmini, kıymetine göre değil misliyle yapılır. Yeter ki misli bulunsun. Misli bulunmadığı hallerde kıymeti üzere yapılır" demişlerdir. Şâfiî ve Hanefiler bu görüştedir.

Kastalânî der ki: "Bir şeyin tazmininde, -dirhem ve diğer misliyatta olduğu üzere- cüzleri birbirine benzeyen şeyler hakkında misline hükmedilmesi esas iken, bu hadis, kıymet biçilen eşyalara dahil olan tabağın tazmininde de misle hükmetmiş olmakla bir çapraşıklık arzetmektedir." Bunun cevabı Beyhakî'nin şu kaydında mevcuttur: Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın iki zevcesinin odalarında iki tabağı vardı. Kıran, zevcesinin odasına kırılanı koymak suretiyle kıranı cezalandırmış oldu. Oradaki sağlam tabağı da öbürünün odasına gönderdi. Böylece hadiste, davalı hakkında verilmiş bir hüküm mevzubahis değildir.

Ancak Beyhakî'nin bu yorumu tenkid edilmiş ve *İbnu Ebî Hatim*'in kaydettiği bir rivayetten aleyhine delil getirilmiştir: مَنْ كَسَرَ شَيْئاً فَهُوَ لَهُ وَعَلَيْهِ مِثْلُهُ "Kim bir şey kırarsa, kırdığı kendisininin olur, bir mislini öbürüne öder."

GADAB (ÖFKE) BÖLÜMÜ

4311 ١ – عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا تَعُدُّونَ الصُّرَعَةَ فِيكُمْ؟ قَالُوا: الَّذِى لاَ تَصْرَعُهُ الرِّجَالُ. قَالَ: لاَ. وَلَكِنَّهُ الَّذِى يَمْلِكُ نَفْسَهُ عِنْدَ الْغَضَبِ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

1. (4311)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün):

"Siz aranızda kimi pehlivan addedersiniz?" diye sordu. Ashab (radıyallahu anhum):

"Erkeklerin yenmeye muvaffak olamadığı kimseyi!" dediler. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Hayır, dedi, gerçek pehlivan öfkelendiği zaman nefsine hakim olabilen kimsedir." [Müslim, Birr 106, (2608); Ebû Dâvud, Edeb 3, (4779).]

4312 ٢ – وَلِلثَّلاَثَةِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: لَيْسَ الشَّدِيدُ بِالصُّرَعَةِ، إِنَّمَا الشَّدِيدُ الَّذِى يَمْلِكُ نَفْسَهُ عِنْدَ الْغَضَبِ].

2. (4312)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kuvvetli kimse, (güreşte hasmını yenen) pehlivan değildir. Hakiki kuvvetli, öfkelendiği zaman nefsini yenen kimsedir." [Buhârî, Edeb 76; Müslim, Birr 107, (2760); Muvatta, Hüsnü'l-halk 12, (2, 906).]

AÇIKLAMA:

Bu iki hadiste, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, öfkelenmeyi yasaklamakta ve öfkelendiği zaman kendini tutmanın ve öfkeyle amel et-

memenin faziletine dikkat çekmektedir. Nitekim, öfkeyi tutmanın ve öfkeli iken nefsine hâkim olmanın ehemmiyetine ayet-i kerimede de yer verildiğini ve böylelerinin övüldüğünü görmekteyiz: **"Onlar bollukta ve darlıkta sarfederler, öfkelerini yenerler, insanların kusurlarını affederler. Allah iyilik yapanları sever"** (Al-i İmran 134). Keza bir başka âyet: **"öfkelendiği zaman bağışlayanlar"**ı övmektedir (Şûra 37).

4313 ٣– وَعَنْ أبِي وَائِلٍ قَالَ: [دَخَلْنَا عَلَى عُرْوَةَ بْنِ مُحَمَّدٍ السَّعْدِىِّ فَكَلَّمَهُ رَجُلٌ فَأغْضَبَهُ فَقَامَ فَتَوَضَّأَ فَـــقَالَ: حَدَّثَنِى أبِي عَنْ جَدِّى عَطِيَّةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إنَّ الْغَضَبَ مِنَ الشَّيْطَانِ، وَإنَّ الشَّيْطَانَ خُلِقَ مِنَ النَّارِ، وَإنَّمَا تُطْفَأُ النَّارُ بِالْمَاءِ. فَإذَا غَضِبَ أحَدُكُمْ فَلْيَتَوَضَّأْ]. أخرجه أبو داود.

3. (4313)- *Ebû Vâil* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Urve İbnu Muhammed *es-Sadî*'nin yanına girdik. Bir zât kendisine konuştu ve Urve'yi kızdırdı. Urve kalkıp abdest aldı ve:

"Babam, dedem Atiye (radıyallahu anh)'den anlatır ki, o, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini nakletmiştir:

"Öfke şeytandandır, şetyan da ateşten yaratılmıştır, ateş ise su ile söndürülmektedir; öyleyse biriniz öfkelenince hemen kalkıp abdest alsın." [Ebû Dâvud, Edeb 4, (4784).]

4314 ٤– وَعَنْ أبِي ذَرٍّ الْغِفَارِىِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ لَنَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إذَا غَضِبَ أحَدُكُمْ وَهُوَ قَائِمٌ فَلْيَجْلِسْ فَإنْ ذَهَبَ عَنْهُ الْغَضَبُ وَإلاَّ فَلْيَضْطَجِعْ]. أخرجه أبو داود.

4. (4314)- *Ebû Zerr el-Gıfârî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize buyurmuştu ki:

"Biriniz ayakta iken öfkelenirse hemen otursun. Öfkesi geçerse ne âlâ geçmezse yatsın." [Ebû Dâvud, Edeb 4, (4782).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisler, öfkeli halde öfkenin sevkedeceği şeyi yapmamayı âmirdir. Kişi öfkesi icabı bir şeyler yapmaya kalkarsa, makul, meşru bir şey yapamaz öfke geçince pişman olacağı şeyler yapar. Öyle ise Resulullah, kişinin öfkeli iken bir şeylerle oyalanmasını, veya faaliyetten kaçınmasını sağlamaya çalışmaktadır. "Birinci hadiste, öfkeli kimseye abdest alması tavsiye edilmektedir. Bu bir bakıma bir başka şeyle meşgul olmak, öfkenin gereğiyle ilgilenmekten uzaklaşmaktır."

İbnu Battal der ki: "Bu hadis, nefis mücadelisinin, düşmanla yapılacak mücadeleden daha zor olduğunu ifade etmektedir. Çünkü *Aleyhissalâtu vesselâm*, öfkesini yenen insanı, kuvvetce insanların en güçlüsü olarak ilan etmiştir."

Bazı alimler de: "Bu soruyu soran, çabuk öfkelenen biri de olabilir. Çünkü *Aleyhissalâtu vesselâm* herkesin mizacına göre emreder, en uygun geleni tavsiye ederdi. Bu sebeple ona öfkeyi terketmeyi tavsiye ile yetindi."

İkinci hadis ise, öfkelenen kimsenin ayakta ise oturmasını, öfke daha da geçmezse yatmasını tavsiye etmektedir. Hattabi: "Ayakta olan kimse bir fiil yapmaya hazırdır, oturan, bu durumdan uzaklaşır; yatan daha da uzaklaşır. Öyle geliyor ki, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öfkelenen kimseye *"oturma"* ve *"yatmayı"* emretmiştir. Tâ ki, kıyâm veya oturma hâlinde kendisinden bilahare pişman olacağı bir şey sâdır olmasın."

4315 ٥- وَعَـنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [اسْتَبَّ رَجُلاَنِ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ حَتَّى عُرِفَ الْغَضَبُ فِى وَجْهِ أَحَدِهِمَا. فَقَالَ ﷺ: إِنِّى لأَعْرِفُ كَلِمَةً لَوْ قَالَهَا لَذَهَبَ عَنْهُ مَا يَجِدُ مِنَ الْغَضَبِ: أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

5. (4315)- *Hz. Muâz İbnu Cebel* (radıyallahu anh) anlatıyor: "İki kişi *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın huzurunda küfürleştiler. (Öyle ki) birinin yüzünde (diğerine karşı) öfkesi gözüküyordu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Ben bir kelime biliyorum, eğer onu söyleyecek olsa, kendinden zuhur eden öfke giderdi; Eûzu billahi mineşşeytanirracim" buyurdular." [Tirmizî, Da'avat 53, (3448); Ebû Dâvud, Edeb 4, (4780).]

4316 ٦- وَعَنْ أَبِي هُرَيرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ رَجُلاً قَالَ يَا رَسُولَ اللهِ: أَوْصِنِي وَلاَ تُكْثِرْ عَلَيَّ لَعَلِّي لاَ أَنْسىٰ. قَالَ: لاَ تَغْضَبْ]. أخرجه البخاري ومالك والترمذي.

6. (4316)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam: "Ey Allah'ın Resulü! Bana kısa bir nasihatta bulun, uzun yapma! Tâ ki nasihatini unutmayayım" demişti. [ve birkaç kere tekrar etmişti]. Aleyhissalâtu vesselâm (bir kelimeyle):

"Öfkelenme!" cevabını verdi!" [Buhârî, Edeb 76; Tirmizî, Birr 73 (2021); Muvatta, Hüsnü'l-Hulk 11, (2, 906).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisteki taleb bir başka vecihlerde: "...beni cennete götürecek

bir ameli bana söyle!" şeklinde; "...bana yaşayacağım bazı kelimeler öğret, çok olmasın unutuveririm", "Faydalanacağım bir şey söyle, çok olmasın..." ve "Bana bir söz söyle az olsun, ola ki aklımda tutarım..." şekillerinde de gelmiştir. Buraya kaydetmediğimiz başka vecihler de var. Bu soruyu soranın bazı rivayetlerde kim olduğu bellidir, bazılarında belli değildir. "Bir adam"dır. Anlaşılan o ki, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a kişiyi cenete götürecek az ve öz bir amel birçok defalar sorulmuştur. Aleyhissalâtu vesselâm da sorulara birçok kereler "Öfkelenme!" diye cevap vermiştir.

Ahmed İbnu Hanbel ve *İbnu Hibbân*'ın kaydettikleri bir rivayetin sonunda ismi belirtilmeyen bir kimseden şu açıklama ziyade edilir: "Resulullah'ın söylediğini düşününce gördüm ki, öfke bütün kötülükleri cem etmektedir."

Hattâbî der ki: *"Öfkelenme"*nin manası "Öfke sebeplerinden kaçın, öfkeyi celbedecek şeylere yer verme" demektir. Öfkenin bizzat kendisinin yasaklanması mevzubahis olamaz. Çünkü öfke tabii, fıtrî bir haldir, insan cibilliyetinden izâle edilemez." Hattâbî'den başka alimler de şöyle demiştir: "İnsandaki hayvani tabiattan gelen şeyler vardır, bunları bertaraf etmek mümkün değildir. Bu, yasağa girmez, böyle bir yasaklamada bulunmak, muhali teklif etmek manasına gelir. Öyleyse murad, riyazet ve temrinlerle kazanılabilecek bazı alışkanlıklardır."

Bazıları da şöyle demiştir: "Hadisin mânası: "Öfkelenme, çünkü, öfkenin neş'et ettiği en büyük kaynak kibirdir. Zira kişinin arzu ettiği bir şeye muhalefetten kibir vukua gelir. Kibir de onu öfkeye atar. Bu durumda, mütevâzi olan kimseden izzet-i nefis çabuk zâil olacağı için öfkenin şerrinden selâmette kalır." Bazı alimlere göre de hadisin manası "öfkenin emrettiği şeyi yapma!" demektir."

İnsanın yaratılıştan getirdiği bir kısım huyların kullanılması meselesinde Bediüzzaman merhum, biraz daha farklı bir yaklaşım teklif eder. O da Hattabî gibi bu hislerin yok edilemeyeceği fikrinde. Ona göre, sözgelimi öfkelenme, inad etme demek, fıtratını değiştir emrinde bulunmak gibi, yapılması mümkün olmayan bir şeydir. Onun görüşündeki orijinal yön bu fıtrî duyguları "hayırda kullanmak"tır. Yine ona göre, her duygunun her uzvun meşru bir kullanma yeri ve yönü vardır. Öyleyse yapılacak iş onları yoketmek değil, hayır yolunda kullanmaktır. Şöyle der:

"....İşte tahmin ederim ki, nasihlerin nasihatları şu zamanda tesirsiz kaldığının bir sebebi şudur ki: Ahlaksız insanlara derler: "Hased etme! Hırs gösterme, adavet etme! İnad etme! Dünyayı sevme!" yani fıtratını değiştir

gibi zâhiren onlarca mâlâyutak bir teklifte bulunurlar. Eğer deseler ki: "Bunların yüzlerini hayırlı şeylere çeviriniz, mecralarını değiştiriniz." Hem nasihat tesir eder, hem daire-i ihtiyarlarında bir emr-i teklif olur."

Şu halde öfke meselesinde, nefsin isyanlarına öfkelenip terbiyesine koymak, küfür için çalışanlara öfkelenip İslam'ın te'yidi ve tesisi için mukabil gayret göstermek en makul yol olmalıdır.

İbnu't-Tîn der ki: "Aleyhissalâtu vesselâm, *"Öfkelenme"* sözünde dünya ve âhiretin hayrını cem etmiştir. Çünkü öfke, kişileri birbirinden kopmaya, rıfkı bertaraf etmeye götürür. bazan kızılan kimseye eza vermeye sevkeder, bu ise kişinin dinini noksanlaştırır." Beyzavî de şu açıklamayı sunar: "Aleyhissalâtu vesselâm, insana gelen bütün fenalıkların, kişinin şehvet ve öfkesinden geldiğini bilmesi ve kendisine soru soran kimsenin şehvet yönüyle mutedil olduğunu anlamış olması sebebiyle, kendisini kötülüklerden koruyacak şeyi sorunca, insana en büyük zararı veren şey olan öfkeden sonra sahibini yasakladı. Böylece kişi, öfelendiği zaman nefsine hakim olabilirse, en kuvvetli düşmanını yenmiş olur."

İbnu Hacer der ki: "Hadisin büyüğü zikrederek küçüğe uyarıda bulunmuş olması da ihtimal dahilindedir. Zira kişinin en büük düşmanı, şeytanı ve nefsidir. Öfke de bu iki şeyden neş'et eder. Kim bu iki düşmanla bütün zorluğuna rağmen onları yeninceye kadar mücâdele ederse nefsinin şehvetini ezmede daha kuvvetli olur." Hadis hususunda İbnu Hibbân şu açıklamayı eklemiştir: *"Burada Aleyhissalâtu vesselâm: "Öfkeden sonra, yasak edilen şeylerden hiç birini yapma"* demektedir, insanın cibilliyyetinde olan, ortadan kaldırılmasına bir çare bulunmayan şeyi yasaklamış değildir.

Bazı âlimler de şöyle söylemiştir: "Allah öfkeyi ateşten yaratmıştır ve onu insanın fıtratına koymuştur. Kişi ne zaman bir şeye niyet eder veya herhangi bir arzusunda nizaya düşerse öfke ateşi yanar ve yüzü ve gözleri kandan kızarıncaya kadar kabarır. Zira insan derisi, gerisindeki rengi gösterir. Bu durum, kendinden daha aşağıda olan kızan ve ona karşı kendisini güçlü hisseden kimse içindir. Eğer kendinden daha üstün olandan öfke hissederse, ondan, derinin zahirinden kalbin içine doğru inkibâz-ı dem (kan tutukluğu) husule gelir ve üzüntüden renk sararır. Öfke, kendi emsaline karşı ise, kan tutukluğu (inkibaz) ile, genişleme (inbisat) arasında gider gelir, rengi bir kızarır bir sararır. Öfke hadisesi, zâhir ve bâtın değişmesini beraberinde getirir. Rengin değişmesi ve uzuvlardaki titreme gibi. Keza öfkenin bir diğer sonucu fiillerin tertipsiz olarak ortaya çıkması ve tabi'î mizacının istihâleye uğramasıdır. Bütün bu söylediğimiz değişmeler zâhirdekilerdir.

Bâtındakine gelince, batındaki hasıl olanların kötülüğü zahirden daha fazladır. Çünkü öfke, kalpte kin ve hased hâsıl eder ve çok çeşitli kötülükleri içe yerleştirir. Hatta denebilir ki, öfke ile ilk hasıl olan şey bâtının çirkinleşmesidir. Dıştaki değişme de aslında içteki değişmenin neticesi ve semeresidir. Bütün bu söylenenler öfkenin bedendeki eseridir.

Dildeki eserine gelince, bu da çoktur: Aklı başında bir kimsenin söylemekten haya edeceği, öfkesi geçince pişman olacağı kötü kaba çirkin sözlerin söylenmesi gibi...

Keza öfkenin fiildeki eseri dövme, öldürmedir. Eğer öfkelenilen kişinin kaçmasıyla bunlar yapılamazsa, öfkelenen kendine yönelir, elbisesini yırtar, yüzünü tokatlar, bazan yıkılır düşer, bazan da bayılır kalır. Kapkacak kırar, bu işle hiç ilgisi olmayan kimseyi döver.

Şu halde, bu kötülükleri düşünen kimse *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın fem-i mübarekelerinden çıkan bu *"öfkelenme"* kelime-i latifesinin, burada sayılması zor, nihayetinde vâkıf olunması imkansız ne ince hikmetlere şâmil olduğunu, ne yüce maslahatlar celbedip ne fena zararları bertaraf ettiğini anlar. Bu söylenenler de dünyevi öfke hakkındadır dinî öfke hakkında değil."

İbnu Hacer dinî öfke tabiri ile, meşru olan hak için, Allah için izhar edilen öfkeyi anlar. Nitekim, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* şahsını ilgilendiren meselelerde sabredip öfke izhar etmediği halde, dini ilgilendiren meselelerde öfke izhar etmiştir. Bunun bir örneği şu hadistir: "İbnu Mes'ud anlatıyor: "Bir adam gelerek Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Ben sabah namazına falanca yüzünden gelemiyorum çünkü fazla uzatıyor" dedi. Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın o günkü kadar öfkelendiğini hiç mi hiç görmedim. Öfkeyle şöyle dedi:*"Ey insanlar! Sizden bazıları nefret ettiricidir. Hanginiz halka namaz kıldırırsa kısa tutsun zira cemaatte hasta var, yaşlı var ve ihtiyaç sahibi var."*

Resulullah'ın bu nevinden öfkelendiği hadiseler çoktur. Demek ki, öfke yasağı mutlak bir yasak değildir. Bu fıtrî haletin kullanılması meşru olan durumlar var.

ÖFKENİN EN İYİ ÇARESİ: TEVHİD

et-Tûfî der ki: "Öfkeyi defetmenin en kuvvetli çaresi, hakiki tevhidi hatıra getirmektedir. Bu, Allah'tan başka failin olmadığını, O'nun dışındaki her failin O'nun bir aleti olduğunu bilmektir. Kime bir başkasından hoşuna gitmeyen bir şey gelecek olursa, hemen hatırlasa ki, eğer Allah dileseydi bu olmazdı; öfkesi dağılır. Çünkü böyle düşündüğü halde öfkesinin devamı, onun Allah'a öfkelendiğini ifade eder. Bu ise ubudiyete aykırıdır."

İbnu Hacer der ki: "Bu açıklama ile, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın öfkelenen kimseye: *"şeytandan istiâze etmeyi"* emretmesindeki sır ortaya çıkar. Zira bu hâlette iken şeytandan istiaze ederek Allah'a yönelse, zikrettiği şeyi hatırlaması ona öfkeyi tutma imkânı sağlar. Eğer şeytan vesvese vermeye, hakkı-batılı birbirine karıştırmaya devam ederse, bunlardan herhangi bir şey hatırlaması zaten mümkün değildir."

4317 ٧– وَعَنْ سَهْلِ بْنِ مُعَاذِ بْنِ أَنَسٍ الْجُهَنِيِّ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنْ كَظَمَ غَيْظاً وَهُوَ يَسْتَطِيعُ أَنْ يُنَفِّذَهُ دَعَاهُ اللّٰهُ تَعَـــالى يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلى رُؤُسِ الْخَلَائِقِ حَتّى يُخَيِّرَهُ مِنْ أَيِّ الْحُورِ الْعِينِ شَاءَ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

« وَكَظْمُ الْغَيْظِ » تَجَرُّعُهُ وَتَرْكُ الْمُقَابَلَةِ عَلَيْه.

7. (4317)- *Sehl İbnu Mu'az İbni Enes el-Cühenî*, babası (radıyallahu anh)'tan naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Öfkesinin gereğini yerine getirebilecek güçte olduğu halde öfkesini tutan kimseyi, Allah Teâla Hazretleri, Kıyamet günü, mahlukatın başları üstüne davet eder; tâ ki, (onlardan önce) dilediği huriyi kendine seçsin." [Tirmizî, Birr 74, (2022); Ebû Dâvud, Edeb 3, (4777).]

4318 ٨– وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهـمـا قَالَ: [لَمَّا قَدِمَ عُيَيْنَةُ بْنُ حِصْنٍ نَزَلَ عَلى ابْنِ أَخِيـــهِ الْحُرِّ بْنِ قَيْسٍ، وَكَانَ مِنَ النَّفَرِ الَّذِينَ يُدْنِيـــهِمْ عُمَرُ، وَكَانَ الْقُرَّاءُ أَصْحَابَ مَجْلِسِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ وَمُشَاوَرَتِه كُهُولاً كَانُوا أَوْ شُبَّاناً فَقَالَ عُيَيْنَةُ: يَا ابْنَ أَخِي اسْتَأْذِنْ لِي عَلى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِـينَ. فَاسْتَأْذَنَ لَهُ. فَلَمَّا دَخَلَ قَالَ: هِيـهِ يَا بْنَ الْخَطَّابِ! فَوَاللّٰهِ تُعْطِيـــنَا الْجَزْلَ وَلاَ تَحْكُمُ بَيْنَنَا بِالْعَدْلِ. فَغَضِبَ عُمَرُ حَتّى هَمَّ أَنْ يُوقِعَ بِهِ. فَـقَالَ: الْحُرُّ يَا أَمِيـرَ الْمُؤْمِنِينَ إِنَّ اللّٰهَ تَعَـالى يَقُولُ لِنَبِيِّهِ: خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ وَإِنَّ هَــذَا مِنَ الْجَاهِلِيــنَ. فَوَاللّٰهِ مَا جَاوَزَهَا عُمَرُ حِينَ تَلاَهَا عَلَيْهِ، وَكَانَ وَقَّافاً عِنْدَ كِتَابِ اللّٰهِ تَعَالى]. أخرجه البخاري.

8. (4318)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Uyeyne ibnu Hısn (Medine'ye) gelince, kardeşinin oğlu Hürr İbnu Kays'ın yanına indi. Hürr İbnu Kays ise Hz. Ömer'in yakınlarındandı. Onun meclisinde yaşlı veya genç bir kısım kurrâ ve fakihler müşâvere heyeti olarak bulunurdu. Uyeyne İbnu Hısn:

"Ey kardeşimin oğlu! Emirü'l-mü'mininin yanına girmem için izin taleb et!" dedi. O da izin istedi. Ancak yanına girince:

"Yeter artık! Ey İbnu'l-Hattâb sen bize bol vermediğin gibi, aramızda adaletle de hükmetmiyorsun!" dedi. Hz. Ömer (radıyallahu anh) pek öfkelendi. Neredeyse dövmek için üzerine yürüyecekti ki, Hürr (radıyallahu anh) atılıp:

"Ey emire'l-mü'minin Allah Teâla Hazretleri Resûlüne: **"Affı esas tut, ma'rufu emret ve câhillerden de yüz çevir!"** (A'raf, 199) emretmiştir. Bu adam da cahillerden biridir" dedi. Vallahi, Hürr ayeti okuyunca Hz. Ömer olduğu yerde kalıp hiçbir şey yapmadı. Hz. Ömer Kitabullah'ın yanında hemen durur, onu koyup geçmezdi (radıyallahu anh)." [Buhârî, İ'tisam 2, Tefsir, A'raf 5.]

AÇIKLAMA:

Burada, bedevi olan *Uyeyne İbnu Hısn*'ın Hz.Ömer'i öfkelendirecek kadar sert olan bir mizacı görülmektedir. Uyeyne İbnu Hısn cahiliye devrinde şecaat, cehalet ve kabalığıyla şöhret yapış birisidir. Sahabe'den sayılır. Mekke fethinde müslüman olmuştur. Müellefe-i kulûbtandır. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la Huneyn'e katılmıştır. Resulullah onu el-Ahmâku'l-Mutâ' diye isimlendirmiştir.

Tuleyhâ el-Esedî peygmberlik iddia ederek isyan ettiği zaman Uyeyne ona tabi olmuştur. Ancak müslümanlar galebe çalınca, Tuleyhâ kaçmış, Uyeyne yakalanarak Medine'ye getirilmiştir. *Hz. Ebû Bekr* tevbe teklif etmiş, o da tevbe etmiştir. Sadedinde olduğumuz hadiste mevzubahis olan Medine'ye gelişi, durumu düzeltip İslam'ı benimsemiş olmasından ve bir kısım fetihlere katılmasından sonraya, Hz. Ömer devrine rastlar. Kendisinde, daha çok bedevilerde görülen bazı hallerin mevcudiyeti anlaşılmaktadır.

Rivayete göre Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın huzuruna izinsiz girer. Aleyhissalâtu vesselâm: "Hani izin?" diye sorar.

"Mudarlı kimseden hiç izin almadım?" der.

Sadedinde olduğumuz rivayet, *Hz. ömer* (radıyallahu anh)'ın, Kur' an-ı Kerim'den bir âyet hatırlatılınca ona ne kadar saygı duyup kendisini frenlediğini göstermektedir.

GASB BÖLÜMÜ

4319 ١- عَنْ أبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمنِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْها قَالَتْ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ:
مَنْ ظَلَمَ قِيدَ شِبْرٍ مِنَ الأرْضِ طُوِّقَهُ مِنْ سَبْعِ أرْضِينَ]. أخرجه الشيخان.

1. (4319)- *Ebû Seleme İbnu Abdirrahmân Hz.Âişe* (radıyallahu anhâ)' dan anlattığına göre Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdu: *"Kim (gasben başkasının) arazisine bir karış haksız tecavüz ederse yedi kat yerin dibine kadar boynuna dolandırılarak cezalandırılır)."* [Buhârî Bed'ül-Halk 2, Mezâlim 13; Müslim, Müsâkat 142, (1612).]

4320 ٢- وفي أخـــرى لِلْبُخَارِيِّ عَنِ ابْنِ عُمَرَ: [مَنْ أخَذَ شِبْراً مِنَ الأرْضِ بِغَيْرِ حَقٍّ خُسِفَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إلى سَبْعِ أرْضِينَ].

«الْقِيدُ» بِكَسْرِ الْقَافِ: الْقَدْرُ.

2. (4320)- *Buhârî*'nin *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'dan kaydettiği diğer bir rivayette şöyle buyrulmuştur: *"Kim, araziden haksız olarak bir karışlık yer alırsa, Kıyamet günü, onunla yedi kat yere batırılır."* [Buhârî, Mezâlim 13, Bed'ü'l-Halk 2.]

AÇIKLAMA:

1- *Gasb*, başkasının malını zulmen ve tecâvüzen almaktır. Kitabımız, gasbla ilgili olarak iki hadis kaydetmiştir. Her ikisi de arazi gasbıyla ilgilidir. Şunu bilelim ki, gasb kelimesi sadece arazi ile ilgili olarak kullanılmaz, her çeşit malın zulmen alınması gasb'tır.

2- Hadiste *karış* (şibr) kelimesi kullanılarak zulmen alınan şeye terettüp edecek vaîde maruz kalmada alınan şeyin az veya çok olmasının

farketmediğine işaret edilmiştir. Bir kimse haksızlıkla bir başkasının malını bile bile aldı mı, aldığı şey ne kadar az da olsa ciddi bir tehdide maruzdur, büyük bir cezaya müstehak olmuştur. Bazı hadislerde جَاءَ بِهِ مُقَلَّدَهُ yani: *"Gasbettiği şeyi boynuna takmış olarak gelir"* buyrulmuştur. Bu, kıyamet gününde kişinin gâsıb oluşunun Mahşer halkı önünde teşhiri demektir, rezil rüzvay kılınması demektir.

Müslim'in bir rivayetinde geldiğine göre *Ervâ Bintu Üveys* adında bir kadın, Emeviler devrinde *Saîd İbnu Zeyd*'i, Mervân'a şikayet ederek, Said'in evinden bir kısmın kendine ait olduğunu söylemiştir. Saîd Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: "Kim başkasının arazisinden haksız olarak bir karış alacak olsa kıyamet günü, yedi kat yerin dibine kadar boynuna dolanacak" dediğini işittim" diyerek evi kadına bırakır, ancak şöyle bir bedduada bulunur: "Allahım eğer bu kadın yalancı ise gözünü kör et, kabrini de evinde yap!" Hadisi rivayet eden ravi der ki: "Sonra ben bu kadını kör olmuş, eller ile duvarı yoklarken gördüm." Ben Said İbnu Zeyd'in bedduasına uğradım" diyordu. O bu şekilde el yordamıyla yürürken, önüne çıkan bir kuyuya düşüp ölmüş ve kuyu ona kabir olmuş."

3- Birinci hadiste geçen طَوَّقَهُ kelimesi farklı manalarda açıklanmıştır. Hattabi iki manayı nazara verir:

1) Kıyamet günü, zulmen gasbettiği şeyi Mahşer yerine kadar taşımaya mecbur edilir. Böylece, o haram mal, boynunda bir halka gibi olur.

2) Yedi kat yerin altına batırılır böylece her bir arz tabakası, bu halde boynunda ayrı bir halka teşkil eder. Bu manayı ikinci hadis te'yid eder. Zira bu hadisin metni gasıbın yedi kat yerin altına batırılacağını zikretmektedir.

Hadisin tevilinde başka manalar üzerinde de durulmuştur: Bazıları, birinci manayı benimsemekle beraber ilave ederler: Hepsini taşıdıktan sonra, tamamı boynuna bir halka halinde konulur. Boynu, bu malın tamamını istiab edecek şekilde büyütülür.

Taberî ve *İbnu Hibbân*'ın bir rivayetinde şöyle buyrumuştur: Ya'la *İbnu Mürre* Resulullah'tan naklediyor: "Kim araziden bir karış gasbederse, Allah onu, yedikat yeri, sonuncu kata kadar kazmaya mecbur eder. Sonra Kıyamet günü onu boynuna yükler ve insanların hesabı görülünceye kadar (o vaziyette tutar)." Bu manayı teyid eden bir başka hadiste مَنْ أَخَذَ مِنْ طَرِيقِ الْمُسْلِمِينَ شِبْراً جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَحْمِلُهُ مِنْ سَبْعِ أَرَضِينَ "Müslümanların yolundan bir karış gasbeden kimse, Kıyamet günü, o parçayı

yedi kat arzın altına kadar boynunda taşır." Bu manada bir başka hadis, zekatla ilgili olarak gelmiştir. "Bir deveyi zimmetine geçiren, Kıyamet günü o deveyi boynuna takmış olarak getirilir."

Şu halde, boynuna takılırdan murad, gasbedilen şeyin, boynuna bir halka olarak konmasıdır. Tabii ki bunu taşımaya gücü yetmeyecek ve dolayısıyle o gasbı sebebiyle ona azab edilecektir. Nitekim, rüyada görmediği şeyi görmüş gibi yalan söyleyerek rüya uyduran hakkında da "arpa"yı düğümleme cezası verileceği ifade edilmiştir.

Hadisin te'vilinde bir başka ihtimal şudur: *"Gasbedilen şeyin yüklenmesi"* demek, "günahın yüklenmesi" demektir. Yani, mezkur zulüm, gasıbın boynuna yapışmış kalmıştır, tıpkı günahın yapışıp kalması gibi. Bu te'vil şu âyetin manasına muvafıktır: الْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ **"Her insanın boynuna işlediklerini dolarız ve Kıyamet günü açılmış bulacağı kitabı önüne çıkarırız"** (İsra, 13).

İbnu Hacer, ilk kaydedilen tevil hususunda *Ebû'l-Feth el-Kuşeyrî*'nin cezmettiğini, Bağavi'nin de bunu sahih bulduğunu belirttikten sonra; bütün bu tevillerin doğru olmasının da caiz olduğunu belirterek tahlilini sonuçlar: "Muhtemeldir ki, bu cinayetin sahibine, bu sıfatların hepsi farklı farklı uygulanacaktır. Yahut da bu cinayeti işleyenler kısım kısımdır: Bazıları bu şekillerden biriyle, bazıları diğeriyle, yaptığı cinayetin derecesine muvafık olarak cezalandırılacaktır." *İbnu Ebû Şeybe*'nin, Ebû *Malik el-Eş'arî*'den nakline göre: أَعْظَمُ الْغُلُولِ عِنْدَ اللهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ذِرَاعُ أَرْضٍ يَسْرِقُهُ رَجُلٌ فَيُطَوَّقُهُ مِنْ سَبْعِ أَرَضِينَ *"Kıyamet günü Allah nazarında "en büyük" hırsızlık bir kişinin gasbettiği bir zirâlık arazidir. Yedi kat arzla birlikte boynuna yüklenir."*

Şu halde gasbın hepsi aynı ağırlıkta bir suç değil, aralarında derece farkları var.

3- BAZI FEVÂİD:

★ Hadis, zulüm ve gasbın haram olduğunu ifade eder.

★ Gasbın cezası pek ağırdır.

★ Arazi gasbı büyük günahlardandır.

Burada şunu belirtelim ki: Arazi gasbının büyük günahlardan olması, hadiste ifade edilmemiş ise de *Kurtubî*, büyük günahlar hakkında zikredilenler ölçüsünde *şiddetli vaid* zikredilmiş olmasından hareketle, bunun da aynı sınıfta olması gerektiğini istidlal etmiştir.

★ Kim bir araziye malik olmuşsa, onun derinliklerine de, arzın öbür tarafına varıncaya kadar mâlik olur. Arazisinde bir başkası izinsiz olarak kuyu, kanal vs. kazamaz.

★ Arzın zahirine mâlik olan, bâtınına da orada her ne varsa, sabit taş, binalar, madenler vs. malik olur. Kişi mâlik olduğu arazide kuyu vs. açarak dilediği kadar derinliklere inebilir, yeter ki yanındaki komşusuna zarar vermesin.

★ Şarih Dâvudi'ye göre, arz, bir biri üstünde, ayrılması kabil olmayan yedi kattır. Eğer ayrılsa idi, sadece gasbettiği tabakanın boynuna yüklenmesi kâfi gelirdi, çünkü bu tabaka mütâkip tabakadan ayrılabiliyor idi. Araları ayrılamadığı için yedi tabaka birden yüklenmiş olmaktadır.

★ Yedi arz, semavat gibi tabakalar halindedir. Bu mana şu âyetin zahirine muvafıktır: وَمِنَ الأَرْضِ مِثْلَهُنَّ **"Yedi göğü ve "yerden de bir o kadarını" yaratan Allah'tır."** (Talâk 12). Ancak, bazı âlimler سَبْعَ أَرَضِينَ **"yedi arz"**la yedi iklim'in (bölge'nin) kasdedildiğini söylemiştir. Fakat bu ikinci tevil makul değildir. Çünkü böyle olsaydı, gasıb'ın boynuna diğer iklimlerin (bölgelerin) birer karışını dolamak mümkün olmazdı.

GIYBET VE NEMÎME (SÖZ TAŞIMA) BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA:

1- *Gıybet,* İbnu'l-Esir'e göre, "kişiyi, gıyabında kötü bir haliyle zikretmektir. Şayet zikredilen kötü hal o adamda yoksa bu gıybet olmaz bühtân olur. Bühtân, insana, onda bulunmayan bir kötülüğü nisbet etmek olunca gıybetten daha kötü bir davranıştır. İslam dini, insanlara verdiği ehemmiyetin bir gereği olarak, şahsiyetleri korumaya ayrı bir itina göstermiştir. Kişinin temel haklarından biri olan "ırz" şahsiyetin başta gelen unsurlarından biridir. Şu halde gıybet yasağını kişinin ırzını koruma tedbirlerinden biri olarak mütalaa edebiliriz.

2- Gıybet, ferd ve cemiyet hayatında müthiş yaralar açtığı için, mühim bir içtimâî marazdır. Ehemmiyeti sebebiyle, yasaklama işi bizzat Kur'ân-ı Kerim'de ele alınmış, *Resulullah* pekçok hadisleriyle mü'minleri bundan zecretmiştir. Bu bölümde hadislerden bazılarını göreceğiz.

Kur'ân-ı Kerim'in gıybet telakkisini, onun ruhuna uygun vüs'atte kavrayabilmek için ilgili ayeti yer ettiği muhteva içerisinde değerlendirmek kanaatindeyiz. Yani, gıybeti yasaklayan Hucurât suresinin 12. ayeti'ni tek başına okumayıp en az iki ayet önceden 10. ve 11. ayetten itibaren okumalı ve 13. ayetin sonuna kadar devam etmelidir. Bu dört ayette yer verilen meseleler bir birine yakın ve bir diğerini tamamlayıcı mahiyettedir. Mesela 13. ayette yasaklanan ırkçılık düşüncesini gıybet yasağının bir devamı, bir vechi görmek, ırkçılığı bir nevi gıybet anlamak mümkündür. Mezkur âyetler şöyle bir tablo ortaya koyar:

10. ayet: Mü'minlerin kardeş olduğunu ifade eder.

11. âyet: Mü'minler birbirleriyle alay etmemelidirler.

12. âyet: Mü'minler zanda ve gıybette bulunmasınlar.

13. âyet: İnsanlar bir kadınla bir erkekten yaratıldı, sonra kavimlere ayrıldılar, üstünlük takvadadır.

Bu pasajda işlenen temaların merkezini gıybet yasağı teşkil etmektedir.

Şöyle ki: 10. ayette mü'minlerin kardeş olduğu belirtildikten sonra bu kardeşliği yaralayan durumlar meyanında 11. âyette *alay etmek,* 12. âyette ise zanda bulunmak ve gıybet etmek, 13. âyette ise ırkçılık zikredilmiş olmaktadır. Şu halde, Allah'ın belli bir maksadla yaratmış olduğu kavim kabile farkını, takvaya bakmadan büyütmek bir nevi gıybet, hatta küllî bir gıybet olmaktadır. Örfen gıybet deyince muayyen bir kimsenin gıyabında onun kusurunun zikredilmesi anlaşılır. İnsanların yaptığı ırkçılık da küllî bir gıybettir, çünkü ırkî ayırım yapan kimse, kendi ırkdaşlarını üstün, gayrısını aşağı addetmiş olmaktadır. Halbuki ayette verilen ölçüye göre üstünlük takvadadır. Takvaya bakmadan, ırkî farklılığı esas alan ırkdaşını kayırmak gibi adaletsizliğe düşeceğinden 10. âyette ilan edilen kardeşlik de dinamitlenmiş olur.

Şimdi yukarıda temas ettiğimiz âyetlerin meallerini dikkatle takip edelim:

10. **"Mü'minler kardeştirler; siz de kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki rahmete erişesiniz."**

11. **"Ey iman edenler! Bir topluluk diğer bir topluluğu alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha hayırlıdır. Kadınlar da diğer kadınları alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha hayırlıdır. Birbirinizi ayıplamayın, birbirinize kötü lakablar da takmayın. İman ettikten sonra bir mü'mine fasıklık yakıştırmak ne kötüdür! Kim bu günahları işler ve tevbe etmezse işte onlar zalimlerin tâ kendisidir."**

12. **"Ey iman edenler! Zannın bir çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı büyük günahtır. Birbirinizin gizli hallerini ve kusurlarını araştırmayın. Birbirinizi gıybet de etmeyin. Sizden biri, ölü kardeşinin etini yemekten hoşalnır mı? Bundan tiksinirsiniz. Öyleyse Allah'tan korkun. Şüphesiz ki Allah tevbeleri kabul edici ve çok merhamet edicidir."**

13. **"Ey insanlar! Biz sizi bir erkekle bir kadından yarattık, sonra da, birbirinizi tanıyıp kaynaşasınız ve aranızdaki münâsebetleri bilesiniz diye sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Allah katında en şereflinizi, O'ndan en çok korkanınızdır. Muhakkak ki Allah herşeyi hakkıyla bilir, herşeyden hakkıyla haberdardır."**

3- GIYBETLE İLGİLİ ÂYETİN AÇIKLANMASI

Bediüzzaman merhum, gıybet ayetine nefis bir tahlil sunar. Aynen kaydediyoruz: "...Bir tek ayetin, mucizâne altı tarzda gıybetten tenfir etmesi; Kur'ân'ın nazarında gıybet ne kadar şen'î bir şey olduğunu tamamiyle gösterdğinden başka beyana ihtiyaç bırakmamış. Evet, Kur'an'ın beyanından sonra beyan olmaz; ihtiyaç da yoktur. İşte: اَيُحِبُّ اَحَدُكُمْ اَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ اَخِيهِ مَيْتًا "Sizden biri ölmüş kardeşinin etini yemeyi sever mi?" ayetinde altı derece zemmi zemmeder. Gıybetten altı mertebe şiddetle zecreder. Şu âyet bilfiil gıybet edenlere müteveccih olduğu vakit, manası gelecek altı tarzda oluyor. Şöyle ki:

Malumdur: Ayetin başındaki hemze sormak (âyâ) manasındadır. O "sormak" manası şu gibi ayetin bütün kelimelerine girer. Her kelimede bir hükm-ü zımmî var.

• *İşte birincisi,* hemze ile der: Âyâ, sual ve cevap mahalli olan aklınız yok mu ki, bu derece çirkin bir şeyi anlamıyor.

• *İkincisi:* يُحِبُّ lafzıyla der: Âyâ, sevmek ve nefret etmek mahalli olan kalbiniz bozulmuş mu ki, en menfur bir işi sever?

• *Üçüncüsü* اَحَدُكُمْ kelimesiyle der: Cemaatten hayatım olan hayat-ı içtimaiye ve medeniyetiniz ne olmuş ki, böyle hayatınızı zehirleyen bir ameli kabul eder?

• *Dördüncüsü* اَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ kelamiyle der: İnsaniyetiniz ne olmuş ki: böyle canavarcasına arkadaşınızı diş ile parçalamayı yapıyorsunuz?

• *Beşincisi:* اَخِيهِ kelimesiyle der: Hiç rikkat-i cinsiyeniz, hiç sıla-i rahminiz yok mu ki, böyle çok cihetlerle kardeşiniz olan bir mazlumun şahs-ı mânevisini insafsızca dişliyorsunuz? Ve hiç aklınız yok mu ki, kendi azanızı kendi dişinizle divane gibi ısıryorsunuz?

• *Altıncısı:* مَيْتًا kelamiyle der : Vicdanınız nerede? Fıtratınız bozulmuş mu ki, en muhterem bir halde bir kardaşenize karşı etini yemek gibi en müstekreh bir işi yapıyorsunuz?

Demek şu âyetin ifadesiyle ve kelimlerin ayrı ayrı delâletiyle zemm ve gıybet aklen ve kalben insaniyeten ve vicdanen e fıtraten ve milliyeten mezmumdur.

İşte bak: Nasıl şu âyet, icazkârane altı mertebe zemmi zemmetmekle,

icazkârâne altı derce o cürümden zecreder. Gıybet, ehl-i adavet ve hased ve inadın en çok istimal ettikleri alçak bir silahtır. İzzet- i nefis sâhibi bu pis silaha tenezzül etmez. Nasıl meşhur bir zât demiş: وأكبر نفسي عن جزاء بغيبة كل اغتياب جهد من لاله جهد Yâni: "Düşmanıma gıybetle ceza vermekten nefsimi yüksek tutuyorum ve tenezzül etmiyorum. Çünkü gıybet, zayıf ve zelil ve aşağıların silahıdır."

Bediüzzaman gıybet hakkında bazı teknik bilgi de verir:

"Gıybet odur ki: Gıybet edilen adam hazır olsa idi ve işitse idi, kerâhet edip darılacaktı. Eğer doğrusu ise, zaten gıybettir. Eğer yalan dese, hem gıybet, hem iftiradır. İki katlı çirkin bir günahtır.

Gıybet, mahsus birkaç maddede câiz olabilir:

Birisi: Şekva suretinde bir vazifedâr adama der, tâ yardım edip o münkeri o kabahati ondan izale etsin. Ve hakkını ondan alsın.

Birisi de: Bir adam onunla teşrik-i mesai etmek ister. Senin ile meşveret eder. Sen de sırf maslahat için garazsız olarak, meşveretin hakkını eda etmek için desen: "O topal ve serseri adam filan yere gitti."

Birisi de: O gıybet edilen adam fâsık-ı mütecâhirdir. Yani fenalıktan sıkılmıyor belki işledği seyyiatla iftihar ediyor, zulmü ile telezzüz ediyor, sıkılmayarak aşikâre bir surette işliyor.

İşte bu mahsus maddelerde garazsız ve sırf hak ve maslahat için gıybet caiz olabilir. Yoksa, gıybet, nasıl ateş odunu yer bitirir; gıybet dahi amel-i sâlihayı yer bitirir.

Eğer gıybet etti veyahut isteyerek dinledi, o vakit اللّهم اغفر لنا ولمن اغتبناه *demeli, sonra gıybet edilen adama ne vakit rastgelse "Beni helal et" demeli."*

4- Gıybet edene nasıl mukabele etmeli?

Gıybet mevzuunda mühim bir husus, gıybeti edilen kimsenin, işitmesi halinde gıybet edene karşı takınacağı tavırdır. Bu da onun gıybetini yapmalı mı?

4325 numarada gelecek hadiste "haksız yere" tabiri, gıybet edilen kimseye bir hak tanımakta ise de gıybete gıybetle mukabele çok muhataralı bir davranıştır. Çünkü Kur'ân-ı Kerim bize yapılana ancak misliyle mukabele etmeye izin vermiş, haddi aşmayı haram kılmış ve karşılık vermeyip **"sabretme"**nin hayırlı olacağını irşad buyurmuştur. (Bakara 194; Nahl 126). ﴿فمن اعتدى عليكم فاعتدوا عليه بمثل ما اعتدى عليكم﴾ ve ﴿وان عاقبتم فعاقبوا بمثل ما عوقبتم به ولئن صبرتم لهو خير للصابرين﴾ Hatta Resulullah da:

لَيُّ الْوَاجِدِ يُحِلُّ عُقُوبَتَهُ وَعِرْضَهُ *"Borcunu zamanında ödemeyen, cezayı da ırzını da helal kılar"* buyurarak alacaklının böylesi kimselere borç ödemedeki kötülüğünü zikretmek suretiyle gıybetini tecviz etmiştir.

Ancak, gıybet meselesinde mislini bulmak, haklı olunan sınırda durmak oldukça zordur. Haddi tecâvüz ederek zarara düşme ihtimali fazladır. Bu sebeple, böyle muhataralı (riskli) bir hakkı kullanmaktansa, kârlı cihet olan "sabr"ı tercih etmek en selametli tavırdır. Bu hadiste اَقْرِضْ مِنْ عِرْضِكَ لِيَوْمِ فَقْرِكَ "Fakirlik günün için ırzından karzda bulun" buyrulmuştur. Bunun manası: "Seni ayıplamak, zemmetmek suretiyle gıybet eden kimseye hemen mukabele etmeye, hakkını dünyada almaya kalkma. Karzda bulun (yani ödünç ver), onu fakir olacağın kıyamet gününde alırsın" demektir. Yani bağışlama tavsiye edilmektedir.

Bir başka hadiste اَللَّهُمَّ انِّى تَصَدَّقْتُ بِعِرْضِى عَلَى عِبَادِكَ *"Allahım! Irzımı kullarına bağışladım"* buyrulmuştur ki "Ben, ayıplanmasını bana helal kılacak şekilde hakkımda kötü söz sarfeden kimselere ırzımı bağışladım, mukabelede bulunmuyorum" demek olur.

Şu halde, bu meselede takip edilecek en selametli yol, gıybet ateşini sükut ve bağışlama suyu ile söndürmektir. Gıybete gıybetle mukabele, hayırları yiyip tüketen yangına körükle gitmektir.

GIYBET EDENE NASIL MUKABELE EDİLMELİ?

4321 ١ – عَنْ أبِي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَتَدْرُونَ مَا الْغِيبَةُ؟ قَالُوا: اللهُ وَرَسُولُهُ أعْلَمُ. قَالَ: ذِكْرُ أحَدِكُمْ أخَاهُ بِمَا يَكْرَهُ. فَقَالَ رَجُلٌ: أَرَأيْتَ إنْ كَانَ فِي أخِي مَا أقُولُ؟ قَالَ: إنْ كَانَ فِيهِ مَا تَقُولُ، فَقَدْ اغْتَبْتَهُ. وَانْ لَمْ يَكُنْ فِيهِ مَا تَقُولُ فَقَدْ بَهَتَّهُ]. أخرجه أبو داود والترمذي وصححه.

« البهت » الكذبُ والافتراء على الإنسان.

1. (4321)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Gıybetin ne olduğunu biliyor musunuz?"

"Allah ve Resulü daha iyi bilir!" dediler. Bunun üzerine:

"Birinizin, kardeşini hoşlanmayacağı şeyle anmasıdır!" açıklamasını yaptı. Orada bulunan bir adam:

"Ya benim söylediğim onda varsa, (Bu da mı gıybettir?)"dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Eğer söylediğin onda varsa gıybetini yapmış oldun. Eğer söylediğin onda yoksa bir de bühtanda (iftirada) bulundun demektir." [Ebû Dâvud, Edeb 40, (4874); Tirmizi, Birr 23, (1935); Müslim, Birr 70 (2589).]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere, Resulullah, gıybeti, hakkında konuşulan kimse işittiği takdirde hoşlanmayacağı bir vasfı ile onu anmak olarak tarif etmektedir. Bu vasfın onda olması şuçu hafifletmiyor. Olmaması, gıybetten de büyük olan iftirayı teşkil etmektedir. Gıybetle ilgili ülemânın sunduğu tarifler, aslını bu tariften almış olmalıdır.

4322 ٢– وعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَ: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ؟ حَسْبُكَ مِنْ صَفِيَّةَ قِصَرُهَا. قَالَ: لَقَدْ قُلْتِ كَلِمَةً لَوْ مُزِجَ بِهَا الْبَحْرُ لَمَزَجَتْهُ. قَالَتْ: وَحَكَيْتُ لَهُ إِنْسَاناً. فَقَالَ: مَا أُحِبُّ أَنِّي حَكَيْتُ إِنْسَاناً وَإِنَّ لِي كَذَا وَكَذَا]. أخرجه أبو داود والترمذي.

2. (4322)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü, sana Safiyye'deki şu şu hal yeter!" demiştim. (Bundan memnun kalmadı ve):

"Öyle bir kelime sarfettin ki, eğer o denize karıştırılsaydı (denizin suyuna galebe çalıp) ifsad edecekti" buyurdu. *Hz. Âişe* ilaveten der ki: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir insanın (tahkir maksadıyla) taklidini yapmıştım. Bana hemen şunu söyledi:

"Ben bir başkasını (kusuru sebebiyle söz ve fiille) taklid etmem. Hatta (buna mukabil) bana, şu şu kadar (pek çok dünyalık) verilse bile!" [Ebû Dâvud, Edeb 40, (4875); Tirmizî, Sıatu'l-Kıyame 52, (2503, 2504).]

4323 ٣– وعَنْ أنسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَرَرْتُ لَيْلَةَ الْمِعْرَاجِ بِقَوْمٍ لَهُمْ أَظْفَارٌ مِنْ نُحَاسٍ يَخْمِشُونَ بِهَا وُجُوهَهُمْ. فَقُلْتُ: مَنْ هؤُلاَءِ يَا جِبْرِيلُ؟ فَقَالَ: هؤُلاَءِ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ لُحُومَ النَّاسِ وَيَقَعُونَ فِي أَعْرَاضِهِمْ].

3. (4323)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Mîrac gecesinde, bakır tırnakları olan bir kavme uğradım. Bunlarla yüzlerini (ve göğüslerini) tırmalıyorlardı.

"Ey Cebrâil! Bunlar da kim?" diye sordum:

"Bunlar, dedi, insanların etlerini yiyenler ve ırzlarını (şereflerini) payimal edenlerdir." [Ebû Dâvud, Edeb 40, (4878, 4879).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen *"insanların etlerini yiyenler"* tabiriyle, ayet-i kerimeye tevkifen gıybet edenler kastedilmektedir.

2- Bu kimselerin yüzlerini ve göğüslerini tırmalamakla cezalandırılmaları hususunda *Tîbî* şu açıklamayı yapar: "Yüz ve göğüs yolmak matem tutan kadınların vasfı olması münasebeti ile müslümanları gıybet edip şereflerini pâyimâl edenlere ceza kılınmıştır. Böylece bu iki sıfatın erkeklere yakışmadığı aksine en kötü halde ve en çirkin surette olan kadınların sıfatı oldukları iş'ar edilmiş olmaktadır."

4324 ٤ – وَعَنْ الْمَسْتَوْرِدِ رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: مَنْ أكَلَ بِرَجُلٍ مُسْلِمٍ أُكْلَةً فَإنَّ اللهَ يُطْعِمُهُ مِثْلَهَا مِنْ جَهَنَّمَ، وَمَنْ كُسِيَ ثَوْباً بِرَجُلٍ مُسْلِمٍ فَإنَّ اللهَ يَكْسُوهُ مِثْلَهُ مِنْ جَهَنَّمَ. وَمَنْ قَامَ بِرَجُلٍ مَقَامَ سُمْعَةٍ وَرِيَاءٍ فَإنَّ اللهَ يَقُومُ بِهِ مَقَامَ سُمْعَةٍ وَرِيَاءٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ]. أخرجهما أبو داود.

4. (4324)- *Müstevred* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Kim bir müslüman(ı gıybet ve şerefini payimal etmek) sebebiyle tek lokma dahi yese, Allah ona mutlaka onun mislini cehennemden tattıracaktır. Kime de müslüman bir kimse(ye yaptığı iftira, gıybet gibi bir) sebeple (mükâfaat olarak) bir elbise giydirilse, Allah Teâla Hazretleri mutlaka, onun bir mislini cehennemden ona giydirecektir. Kim de (malı, makamı olan büyüklerden) bir adam sebeiyle bir makam elde eder (orada salâh ve takva sahibi bilinerek para ve makama konmak için riyakarlıklara girer)se Allah Teâla Hazretleri Kıyamet günü onu mürâiler makamına oturtarak (rezil eder ve mürâilere münasib azabla azablandırır.)" [Ebû Dâvud, Edeb 40, (4881).]

4325 ٥ – وَعَنْ سَعِيدِ بْنِ زَيْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إنَّ مِنْ أرْبَى الرِّبَا الاسْتِطَالَةَ فِي عِرْضِ الْمُسْلِمِ بِغَيْرِ حَقٍّ]. أخرجه أبو داود.

5. (4325)- *Sa'îd İbnu Zeyd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah

(aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Ribânın en kötüsü, haksız yere müslümanın ırzını (mânevî şahsiyetini) rencide etmektir." [Ebû Davdu, Edeb 40, (4876).]

AÇIKLAMA:

1- *Ribanın* en kötüsü diye tercüme ettiğimiz erbâ'r-riba tabiri "en çok vebâle sebep olan", "en ziyade haram olan" gibi mübâlağalı bir mana ifade etmektedir. Burada kötülüğü zihinde tesbit edilmek istenen şey gıybettir. Çünkü ırzı rencide, gıybetle olur. Gıybetin bu kadar kötü olması, kişinin nazarında şerefin maldan daha kıymetli olmasından ileri gelir. Irzla kişi-nin manevi şahsiyetinin, içtimai itibar ve şerefinin kastedildiğini bir kere daha hatırlatabiliriz. *İbnu'l-Esir,* en-Nihaye'de: "Irz, insanın medh ve zemm yeridir. Nefsi de, selefi de veya durumunun taalluk ettiği bir başkası da olabilir" diye tarif ettikten sonra "kişinin nefsini ve hasebini (itibarını) koruyan, onu noksanlaşma ve yaralanmalardan koruyan yönü de dendi" diye açıklar. Hadiste Aleyhissalâtu vesselâm كُلُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ دَمُهُ وَمَالُهُ وَعِرْضُهُ *"Her müslümanın kanı, malı, ırzı bir diğer müslümana haramdır"* buyrulmuştur. Şu halde, insanın kan ve maldan sonra gelen varlığı, onun ırzını teşkil etmektedir. İnsan ecdadıyla itibar kazanır, intisab ettiği cemaatle, köy veya şehri veya beldesiyle itibar kazanır, şeref duyar. Şu halde, yukarıdaki tarifteki medh ve zemm yeri tabiri ile insana itibar getiren, şeref kazandıran her hususun kastedildiğini anlamamız gerekir. Böylece kişiyi dolaylı olarak rencide edici sözlerin daima gıybet hanesine yazılacağını bilmemiz gerekir. Dinimizin insan mevzuundaki bu hassasiyeti, ona verdiği yüce değerden kaynaklanır.

2- Gıybeti kötülemede, onu riba ile mukayese etmek de başka incelik. Çünkü dinimizde riba en çok kötülenen, kaçınılması hususunda en çok dikkat çekilen, hassasiyet gösterilen bir günahtır. Kur'an-ı Kerim'de **"Ribâ (faiz) yiyen kimselerin kıyamet günü, kabirlerinden şeytan çarpmış kimselerin kalkışı gibi kalkacakları... Allah'ın riba'yı helâl sayan kâfirleri sevmediği"** ifade edilir (Bakara 275-276).

Şu halde, sadedinde olduğumuz hadis, gıybetin bu pis günahtan daha pis bir günah olduğunu belirtmektedir. *Tîbî* der ki: "Resulullah "ırz"ı, mübalağa kasdıyla mal cinsine sokmuş ve ribayı iki çeşit kılmıştır: Bir çeşidi müteârif riba'dır yani borçludan, malını fazlasıyla almaktır. Müteârif olmayan riba ise kişinin dilini arkadaşının ırzına uzatmasıdır. Hadiste ikinci riba birinciden daha kötü ilan edilmiştir."

Gıybetin böylece kötülenmesi İslam'ın çok ehemmiyet verdiği içtimâî tesanüdü zedeleyici olmasından ileri gelir. Başka çeşit yaraların tedavisi kolay ise de, manevi yaraların, içtimaî hastalıkların tedavisi zordur. Çoğu kere mümkün değildir. Üstelik bu, ferdî hukuka girmektedir, affedilmesi, öncelikle gıybeti edilen kimsenin affetmesine bağlıdır. Halbuki bazan ırkî, mezhebî, siyasî cemaatî mülahazalarla kitlelerin gıybeti yapılmakta, böylece hem ümmet birliği ciddi şekilde yaralar alarak günümüzdeki darmadağanıklıkta olduğu gibi gıyr-i İslam unsurlar karşısında güçsüz duruma düşülmekte; hem de öbür dünyaya büyük veballe gidilmektedir. Gıybete giren ufak bir kelamla, icabında bir millet, bir hizib, bir aile mensupları toptan rencide edildiği için günahı büyük olmaktadır. Dinimizde bu korkunç hal, *"gıybetin, bütün sâlih amelleri, ateşin odunu yiyip bitirdiği gibi yiyip bitireceği"* şeklinde ifade edilmiştir. Evet ateş, kıymık kıymık toplanan odunu ân-ı vahidde yok eder. Bir hayat boyu binbir zahmetle kılınan namazlar, tutulan oruçlar ve nice fedakârlıklarla verilen sadakalar hesapsız bir çift sözle bir anda yakılıp yok edilebilecek bir nezâhet arzetmektedir. Resulullah'ın ikazı bilhassa bu meslede iyi dinlenilmelidir.

3- Hadiste geçen istitâle, dil uzatma demektir. Bunun içine rencide edici her çeşit sözün gireceği açıktır.

4- Hadiste yer verilen *"haksız yere"* tabirinden âlimler, bazı hallerde gıybetin caiz olacağı hükmünü çıkarmışlardır. Zulme uğrayan, hakkı rencide edilen kimsenin şikayet etmeye, zâlimin yüzüne zulmünü haykırmaya hakkı vardır. Bu günah olan gıybet değilir. Müteâkiben (4327. hadis) görüleceği üzere ehl-i bid'anın, fâsığın kötülükleri, onların şerrinden mü'minleri korumak kasdıyla hallerinin beyanı caizdir, yasağa girmez.

4326 ٦– وعَنْ مُعَاذِ بنِ أسَدِ الْجُهَنِيِّ رَضِيَ اللّهُ عَنْه قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ حَمىٰ مُؤْمناً مِن مُنَافِقٍ بعَثَ اللّهُ لَهُ مَلَكاً يَحْمِي لَحْمَهُ يومَ الْقِيَامَةِ مِن نَارِ جَهَنَّمَ، وَمَنْ رَمى مُسْلماً بِشئٍ يُرِيدُ شَأنَهُ بِهِ حَبسَهُ اللّهُ يومَ الْقِيَامَةِ عَلى جِسرٍ من جُسُورِ جَهَنَّمَ، حَتَّى يَخْرُجَ مِمَّا قَالَ]. أخرجه أبو داود.

6. (4326)- *Muaz İbnu Esed el-Cühenî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim bir mü'mini bir münafığa (gıybetçiye) karşı himaye ederse, Allah da onun için, Kıyamet günü, etini cehennem ateşinden koruyacak bir melek gönderir. Kim de müslümana kötülenmesini dileyerek bir iftira

atarsa, Allah onu, kıyamet günü, cehennem köprülerinden birinin üstünde, söylediğinin (günahından paklanıp) çıkıncaya kadar hapseder." [Ebû Dâvud, Edeb 41, (4883).]

AÇIKLAMA:

1- Sadedinde olduğumuz hadis, bir mü'min gıybet edildiği zaman sessiz kalmayıp, onun müdâfaa edilmesini teşvik etmektedir. Hadisteki *"münafık"*tan maksad gıybetçidir. Mü'minin yüzüne karşı değilde gıyabında zemmettiği için münafık denmiş olmaktadır. Öyleyse mü'minin himayesi ile kastedilen şey, onun şerefinin (ırzının) korunmasıdır. Bu, lehinde konuşmak veya en azından gıybet etmesine meydan vermemekle olur.

2- "Söylediğinden çıkıncaya kadar" ibaresi "söylediğinin sebep olduğu mesuliyetten yani günahtan halâs oluncaya kadar" demektir. Daha açık olarak şöyle söyleyebiliriz: "Gıybet eden kimse, gıybetiyle kazandığı günahtan -hasmını râzı etmek veya bir şefaate, bir affa uğramak veya günahı miktarınca azab görmek suretiyle- temizleninceye kadar köprünün üzerinde hapsedilir."

4327 ٧– وَعَنْ جَابِرٍ وَأَبِي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهما قَالاَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : لاَ غِيبَةَ لِفَاسِقٍ وَلاَ مُجَاهِرٍ، وَكُلُّ أُمَّتِي مُعَافىً إلاَّ الْمُجَاهِرُونَ]. أخرجه رزين.

7. (4327)- *Hz. Câbir* ve *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ne fâsık ne de mücâhir (günahı açıktan işleyen) kimse için söylenen gıybet sayılmaz. Mücâhir olan hariç, bütün ümmetim affa mazhar olmuştur." [Rezîn ilavesidir. Buhârî'de ikinci kısım mevcuttur. Edeb, 60; Müslim, Zühd 52, (2990).]

AÇIKLAMA:

1- Rezîn merhumun ilavesi olan bu rivayetin kaynağı bulunmamıştır. Ancak hadisin ikinci kısmı yani "...mücahir olan dışında bütün ümmetin affa mazhar olacağını" beyan eden cümle Müslim ve Buhârî'de gelmiştir.

2- *Mücâhir,* masiyetini açığa vuran, Allah'ın örttüğü günahını söyleyerek açan kimsedir. Sadedinde olduğumuz rivayetin Buhârî'deki vechi mücâhereyi açıklar: "Mücâhere (günahı aleni işlemek)den biri şudur: "Kişi gece (haram) bir amelde bulunur, sonra sabah olur, Allah onu ört-

müştür (kimse bilmez) ama o der ki: "Ey filan bu gece ben şunu şunu yaptım." Bazan da (gündüz günah işlemiştir) akşam olur, Rabbi onu örtmüştür, (kimse bilmez) ertesi sabah, kendi lehine Allah'ın örtmüş olduğunu açar."

3- Hadis, işlenen günahların setrini emretmektedir. Yani her ne kadar yasak da olsa, günahtan kaçınmak mümkün olmayabilir. Öyleyse mü'min şu veya bu şekilde, bilerek veya bilmeyerek bir günah işleyecek olsa, ona düşen, tevbe etmek ve bu günahını kimseye söylememektir. *Resulullah,* günahını sıkılmadan herkese söylenen veya herkesin gözü önünde çekinmeden günah işleyen kimselerin İlahî aftan istifade edemeyeceklerini haber veriyor. İslâm aleyhine yapılan sistemli ve ısrarlı organize propogandalar sonucu, dinin yasakladığı haramları işlemek bir marifet, bir ilericilikmiş havası hakim olunca, kendini bilmeyen sefih ve beyinsiz takım, içki, kumar, zina, rüşvet, aldatma, kaytarma gibi pek çok çirkefliklerini, bir marifet işlemişcesine herkesin yanında anlatır veya alenen işler. Bu durum, cemiyette "kötülüğe kötü demek, günahı günah bilmek" marifetini de yok edeceği, hatta pek çok zayıf kimselere teşvik olacağı için çok kötü bir gelişmedir, pek ciddi içtimâî bir marazdır. Bu dereceye ulaşan kötülükten dönüş de zor olur. Nehy-i ani'l-münker de yapılamaz. Onun için Resulullah kötülüğü aleni yapan veya gizli yapsa bile ilan eden kimselerin durumlarının ciddiyetini duyurmak için "onların affedilmeyeceklerini" söylemiştir. Bir parça Allah ve âhiret inancı olana, bu tehdid-i nebevi çok şey söyler. İbnu Battâl der ki: "Günahı âleni yapmada Allah ve Resulünün ve sâlih mü'minlerin haklarını istihfâf vardır. Ayrıca bunda mücâhirlerin bir nevi inadı yatar. Örtmede ise istihfaftan selamet vardır. Çünkü günah, sahibini alçaltır. Keza örtmede - eğer haddi gerektiren bir günahsa- hadd cezasından kurtuluş; taziri gerektiriyorsa ta'zir cezasından kurtuluş vardır. Allah'ın hakkına tam riayet edildiği takdirde, Ekremu'l-Ekremîn olan ve rahmeti gadabını aşan Rabb Teâlâ onu dünyada örttüğü için ahirette de rüsvay etmez. Günahını açığa vuran, bütün bunlardan mahrum kalır."

Nevevî'nin zikrettiğine göre "fıskını veya bid'asını aleni yapan kimsenin aleni olan günahları ile gıybeti câizdir; aleni olmayan günahları sebebiyle gıybeti câiz değildir.

4328 ٨ــ وَعَنْ حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَتَّاتٌ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

ولفظُ مسلم: [لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ نَمَّامٌ].

8. (4328)- *Hz. Huzeyfe* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kattat (söz taşıyan) cennete girmeyecektir."

Müslim'in rivayetinde *"nemmâm cennete girmeyecektir"* şeklinde gelmiştir. [Buhârî, Edeb 50, Müslim, İman 169, (105); Ebû Dâvud, Edeb 38, (4771); Tirmizî, Birr 79, (2027).]

4329 ٩ – وَعَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : لاَ يُبَلِّغُنِى أحَدٌ عَنْ أحَدٍ مِنْ أصْحَابِى شَيْئاً فَإنِّى أُحِبُّ أنْ أخْرُجَ إلَيْكُمْ وَأنَا سَلِيمُ الصَّدْرِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

9. (4329)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bana kimse ashabımın birinden (canımı sıkacak bir) şey getirmesin. Zira ben, sizin karşınıza, içimde hiç bir şey olmadığı halde çıkmak istiyorum."* [Tirmizî, Menâkıb (3893); Ebû Dâvud, Edeb 33, (5860).]

AÇIKLAMA:

1- Son iki hadis, laf getirip götürme ile alâkalıdır. Dinimizin üze-rinde durduğu kötü ahlâklardan biri de laf getirip götürme huyudur. Fertler arasındaki münasebetleri bozarak cemiyetin huzuruna te'sir edecek, içtimaî bütünlüğü yaralayacağı için şiddetle yasaklanan huylar arasında yer almıştır. Kur'ân'da buna yer verilmesi, meselenin ehemmiyetini anlatmada yeterlidir: وَلاَ تُطِعْ كُلَّ حَلاَّفٍ مَهِينٍ هَمَّازٍ مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍ **"Çok yemin ede-ne, haysiyetsiz kimseye, kusur arayana, söz taşıyana, hayırdan alıkoyana, haddini aşana, çok günahkâr olana... iltifat etme!"** (Kalem 10-12). Hümeze sûresi de burada zikre değer. Onda her ne kadar doğrudan laf taşıyıcılık mevzubahis edilmiyorsa da, buna yakın tavırlar takınanlara tehdit ifâde edilmektedir: **"Yazıklar olsun arkadan çekiştirmeyi ve yüze karşı kaş göz işaretiyle eğlenip ayıplamayı âdet edinene"** (1. ayet).

2- Hadîste geçen *kattât* ve nemmâm aynı mânaya gelmektedir. Nitekim rivayetin vecihleri değiştikçe kelimelerden her ikisine de yer verildiği görülmektedir. Bazı âlimler nemmân, sözü bizzât dinleyip nakleden, kattât ise, söylenenlere kulak kabartıp işittiği gelişi güzel dedikoduları nakledendir diye arada bir fark görmek istemiştir.

İmam Gazâli der ki: "Kendisine dedi-kodu ulaşan kimseye düşen, onu tasdîk etmemek, hakkında söz edilen kimsenin de, söylendiği şekilde olduğu zannına düşmemesi, "acaba" diyerekten, söyleneni tahkike de kalkmaması, ayrıca laf getireni ayıplayıp, bunu bir daha yapmamasını söylemesi, vazgeçmezse ona öfkelenmesi, kendisi için de, nemmâmı, zecrettiği şeyi hoş görüp o işittiğini yaymaya kalkmamasıdır. Aksi takdirde kendisi nemmâm olur." Gazâli'nin kaydettiğine göre, Ömer İbnu Abdilaziz'e bir adam gelerek:

"Senin hakkında falanca şöyle söyledi" der. Ömer de:

"İstersen bunu tahkik edelim. Eğer yalancı çıkarsan اِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَاٍ **"Bir fasık size haber getirince araştırın"** (Hucurât, 6) hükmüne girersin. Şayet duyduğun doğru çıkarsa هَمَّازٍ مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍ **"Dili ile iğneleyen, koğuculuk eden..."** (Kalem, 11) hükmüne girersin ki, her iki halde de mes'ulsun. İstersen senin için üçüncü şıkkı tercih edelim, seni affedelim de bu iş böyle kalsın!"der. Adam:

"Af diliyorum, bir daha böyle bir işe girişmeyeceğim" der.

Nevevî der ki: "Bütün bu yasaklar, nakledilen şeyde şer'î bir maslahat yoksa câridir. Aksi takdirde, müstehab veya vâcibtir. Şöyle ki: "Bir adam, bir kimsenin başka bir kimseye haksız olarak ezâ vereceğine muttali olursa, öbür şahsı uyarıp ezadan koruması gerekir. Keza bir kimse imamı veya sorumluluğu olan kimseyi, yerine bakacak olan nâibinin davranışı hakkında ihbarda bulunacak olursa, bu yasaklanmaz." Yine Gazâlî şöyle demiştir: "Nemîme aslında, hakkında söz edilen kimseye söz götürmektir. Meselâ falanca senin hakkında şöyle söyledi demek gibi. Ancak nemîme deyince sadece bu kastedilmez, daha umumî kullanışı vardır. Normal olarak, açıklanması hoşa gitmeyen her şeyi açıklamaya, nemîme denir. Hoşa gitmeme deyince kendisinden nakil yapılanın hoşlanmaması ile kendisine nakil yapılanın veya bir başkasının hoşlanmaması birdir, hepsi de nemîmeye girer. Kezâ menkul sözle veya işâretle de olsa; bir kusur veya bir başka şey de olsa birdir. Meselâ bir kimsenin malını gizlediğini gören kimse bunu ifşa etse bu da nemîmeye girer. Yani kısacası nemîme, açıklanması hoşa gitmeyecek bir şeyi açıklamaktır."

"Gıybet ve nemîme bir midir faklı mıdır? Bu hususta ulemâ ihtilaf etmiştir. Râcih olan, farklı olmaları ve aralarında umum-husus münasebetinin bulunmasıdır. Yani nemîme, bir kimsenin halini bir başkasına fesâda bâis olacak bir muhtevada, rızası olmadan nakletmektir. Bu nakilden o şahsın haberi olmuş olmamış farketmez. Yeterki rızasız olsun, ne-

mimedir. Gıybet ise, gıyabında, hoşlanmayacağı bir şeylerle adamı zikretmektir. Nemîme ifsâd kasdıyla temâyüz eder, gıybette bu kasdın varlığı şart koşulmaz. Gıybet ise hakkında konuşulanın gıyabında olmakla temâyüz eder. Bu vasıflar dışında gıybet ve nemime müşterektirler. Alimlerden bazısı, gıybette, hakkında konuşulan kimsenin gâib olmasını şart koşmuştur."

4- 4329 numaları hadiste *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, Ashabından herhangi biri hakkında hoşuna gitmeyecek bir söz, bir davranış bir kötü huy vs. getirilmemesini, Ashabı hakkındaki hüsn-ü zannını rencide edecek bir şikayetin olmamasını taleb etmektedir. Sebebini de açıklıyor.

"Evden, herkese karşı iyi duygularla çıkıp o duygularla onlarla karşılaşmak istiyorum..." Bazı âlimler, bu temenniyi şöyle anlamışlardır: "Ben dünyadan, hepsine karşı iyi duygularla ayrılıp, Kıyamet günü bu duygularla onları karşılamak istiyorum." Yani, Ashabından hiçbirine karşı içinde bir öfke, bir kırgınlık olmadan dünyadan ayrılmayı temenni etmiş olmaktadır.

MÛSİKÎ VE EĞLENCE BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA:

Beşer hayatının her meselesine kendi ölçüsünü getiren dinimizin, günümüzde yeterince bilinmeyen bir vechesi de eğlence meselesinde vaz'ettiği ölçüdür. Bu hususta yeterince bilinmiyor yahut da bilindiği halde tatbik edilmiyor. Ben şahsen yeterince sistemli bir bilgi sahibi olunmadığı kanaatindeyim. Geçmiş devirlerin hayat tarzı ve günlük meşgalelelerin çokluğu ve bir de eğlence, hele gayr-ı meşru eğlence imkanlarının azlığı sebebiyle bu noktada ferd ve cemiyetin az bilgi ile de yetinmesi, eğlence meselesinden fazla yaralar almaması tabiîdir. Ancak günümüzde şartlar fevkalâde değişmiştir.

★ Tekniğin hayatımıza geniş çapta girmesiyle boş vaktimiz artmıştır. Artık, insan yerine pek çok işi makinalar yapıyor. Geçmiş devirde evin her işini kendisi yapan kadın, süpürmeden yıkamaya, dikişe nakışa, örgüye varıncaya kadar makineye yaptırabiliyor. Tarla işleri de, atelyeler de öyle.

★ Eğlence vasıtaları geçmiş devirlerde azdı. Şimdi parklar, gazinolar, tiyatrolar, çeşitli oyun salonları, elektronik eğlence cihazları bir tarafa, televizyon ve video ile evlerin içine kadar pekçok eğlence vasıtası hayatımızı istilâ etmiş durumda.

★ Eğlence, masraflı bir iştir. Eskiden iktisadî darlık eğlenceye kaçmayı sınırlıyordu. Şimdi ise zenginliğin artması, eğlence vasıtalarının da ucuzlaması, eğlenceye daha fazla kaçma imkanı tanımaktadır.

★ Geçmişte insanlar daha muhafazakar, inançlarına daha sâdık idi. Daha fazla ruh sükûnetine sâhipti. Şimdi ise çeşitli sebeplerle dinî bağları zayıflayan insanlar, ruhî kabusların ve sıkıntıların kıskacındadır. Stres de denen bu dahili çelişkilerden, bunalımlardan kurtulmak için eğlence ile kendini unutma yolları aranmaktadır.

★ Günümüzde, hayatımızı kendi kültür ve inancımıza zıt düşen yaşayış tarzları istilâ etmiş durumda. En ziyade hayatımıza giren yabancılıklar, eğlencelerle ilgili. Bir başka iktisâdi seviyenin, bir başka kültür ve inanç dünyasının eğlenceleriyle, eğlence tarzlarıyla eğlenmeye çalışıyoruz. Batıda her ne çıkarsa hiç bir seçime tabi kılmadan alıyoruz.

Bu mülahazaları daha da artırabiliriz. Demek istediğimiz şudur: Bugün müslümanı eğlenceye iten pek çok esbab var. Ahirette imtihanın büyüğünü belki de bundan verecek. Çünkü ölçüsüzce eğlence, zaman israfına sebep olmakta, verimli işten, ibâdetten, zikirden, tefekkürden alıkoymaktadır. İslâm aleyhine çevrilen dolapları bu yüzden farkedememekte, etrafında cereyan eden hâdiseler hakkında sağlıklı fikir ve kanaat edinememektedir. İslâm memleketlerinin başındaki bir avuç anti-İslam kadrolar müstebitâne saltanatlarını daha kolay ve tavizsiz sürdürebilmektedir. Bunda eğlencenin verdiği uyuşukluk ve mahmurluğun rolünü görmemek mümkün değildir.

Hülasa, burada, biz bazı ayet ve hadislerle, İslam'da eğlencenin ne olduğunu, hayatımızda ne miktar ve nasıl yer alması gerektiğini belirtmeye çalışacağız:

Önce şunu belirtelim ki, daha önce de temas ettiğimiz üzere, *Kur'an-ı Kerim,* dinlenme vasıtası olarak "uyku"yu gösterdiği için, eğlenceyi dinlenme vâsıtası saymaz ve ona karşı soğuk davranır. *Eğlence* mânâsına gelen la'ib ve levh kelimeleri ile, bu köklerden türeyen kelimeler, büyükler hakkında [Tevbe: 65; Mâide: 57, 58; En'am: 70, A'raf: 51; Enbiyâ: 3, 55; Zuhruf: 83; Me'âric: 42; Tekâsür: 1; Münâfikûn: 9; Nûr: 37; Lokman: 6; Cum'a 11] veya "aldatıcı" olduğu belirtilen "dünya hayatı"nın tavsîfi sadedinde [En'âm: 32; Ankebût: 64; Muhammed: 47/36; Hadîd: 20]; bir de mahlûkatın bir eğlence olsun diye yaratılmadığını beyan maksadıyla [Enbiyâ: 16; Duhân: 38] kullanılır ve her defasında tezyifi (pejoratif) mânadadır. Hiçbirinde oyun ve eğlenceyi te'yid eden, ona teşvik eden müsbet mâna görülmez.

Kısacası söylemek gerekirse, İslâm dini, büyükler için eğlenceyi çok dar kayıtlarla tecviz eder. Çünkü eğlence gaflet vesilesidir, ferdî mes'uliyetlerden bir nev'i kaçıştır. Eğlenceye dalan kişi, Allah'ın huzurunda bulunduğunu unutur, sorumluluk duygusunu kaybeder. Kendi üzerindeki kontrrol ve murâkabe hâli ortadan kalkar. Halbuki, kâmil mü'min, her ânını, asıl gayesi olan rıza-yı ilâhîyi kazandıracak, maddî ve bilhassa mânevî kemâlatta yol aldıracak faydalı işler yapma gayreti içinde geçirmekle mükelleftir. Bu endişeyi zihninden çıkarmamak, bu gâye ile her an

maddî veya mânevi bir şeyler istihsal etmek zorundadır. İşte eğlence, böylesi bir verimliliğe mânidir. Eğlencenin hiçbir istihsal yönü yoktur. Zararı ise kesindir ve çeşidine göre farklı derecelerdedir. Öyle ise Kur' ân-ı Kerîm'de **"...sadece ibadet için yaratıldığı"** (Zariyât: 56) belirtilen insanın, eğlence karşısındaki tepkisi, tıpkı Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gibi: "Oyun için yaratılmadık" demek olmalıdır.

Meşru Hudud: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* meşru eğlencenin hududunu şöyle tayin eder: *"Allah'ı zikretmek maksadıyla yapılmayan her şey (meşru olmayan) bir oyun ve eğlenceden ibarettir; ancak dört şey bundan müstesnadır: 1- Kişinin ehliyle mülâtefesi, 2- Kişinin iki hedef arasında yürümesi, 3- Kişinin atını te'dib etmesi, 4- Kişinin yüzme ta'limi yapması. Zira bunlar haktandır."*

Başka hadislerde çocukların eğlendirilmesi de büyüklere emredilir: *"Çocuğu olan, onunla çocuklaşsın."* Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hayatında çocukların seviyesine inerek onları eğlendirmesi, güldürmesi ve şakalaşması ile ilgili pekçok örnek mevcuttur. Şu halde çocukların eğlendirilmesi esnâsındaki "eğlenme" de bu hususta meşru bir kısım teşkil etmektedir.

Boş vakitlerde, bu söylenen meşru kısımlar dışında eğlence aramak, güldürücü vesileler ihdas etmek, fırsatlar kollamak tecviz edilmemiştir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir çok hadislerinde gülmek, güldürmek hususlarında ölçülü olmak tavsiye edilmiş, düşülecek ifratlar kınanmıştır:

"...Çok gülme, zira gülmenin çoğu kalbi öldürür."

"Benim bildiğimi siz de bilseydiniz, mutlaka az güler, çok ağlardınız."

"Ağlayın! Ağlayamazsanız, kendinizi ağlamaya zorlayın."

"İnsanları güldürmek için konuşup (binbir) yalan (ve maskaralıklar) uyduranlara yazıklar olsun, yazıklar olsun, yazıklar olsun."

"Kişi, arkadaşlarını güldürmek için bazı sözler sarfeder de, bunlar sebebiyle Arz'la Süreyya yıldızı arasındaki mesafe kadar ateşin derinliklerine düşer."[41]

Ayrıca muhtelif rivayetler, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gülmeyip tebessüm buyurduklarını tebârüz ettirirler.

41- "Günaha götüren bir söz bulunmadıkça veya arkadaşlarını sırf güldürmek gayesi olmadıkça mizahta bir beis yoktur" (Hindiyye: 5/352). "Mizahda doğruluktan ayrılmayan mizahçıyı Allah muâheze etmez" (Feyzu'l-Kadir: 2/279).

Nevevî, fazla gülmeye ve dolayısıyle kalbin kasâvetine sebebiyet vererek zikrullahtan ve dinin mühim mes'elelerini tefekkürden alıkoyacak kadar ifrat ve ısrarla devam edilen her eğlencenin yasaklanmış olduğunu söyler. İmam-ı Şafiî de "Eğlence dindâr ve mürüvvet sahibi kimselerin işi olmamalı" der.

Yasak Oyun ve Eğlenceler: Hadisler yukarıda belirtilen birkaç kısım dışında kalan her çeşit eğlenceyi mutlak bir ifade ile yasaklamakla kalmaz; bazı oyun çeşitlerini ismen zikrederek şiddetle yasaklar. Günümüzde bile hâlen kendilerine veya çok sayıda benzerlerine astlanan bu oyun çeşitlerini belirtebiliriz:

1- Kumar oyunları: Her çeşit kumar oyunu kesinlikle haramdır. Bunlar Kur'ân-ı Kerim'de puta tapmakla bir tutularak *şeytan işi bir pislik* olarak tavsif edilmiştir (Maide, 90).

Kumar, kazanan tarafın kaybeden taraftan bir şey alması şartı koşulan her çeşit oyundur. Zamanımızda oynanan çeşitli piyangolar, kâğıt ve zar oyunları, yarışlar... İslâm'ın yasakladığı *"kumar"* sınıfına girer.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm),* kendi devrinde bilinen "tavla"yı açık bir ifade ile yasaklamıştır: *"Nerd (tavla) oynayan kimse mutlaka Allah ve Resulü'ne isyan etmiştir", "Tavla oynayan, elini domuz etine ve kanına batırmış gibidir." Hz. Ali* (radıyallahu anh) tavla oynayanları hapsettirmiş, onlara selâm vermeyi yasaklamıştır.

Belki de o devirde Araplarca bilinmediği için Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hadislerinde zikri geçmeyen *satranç* oyununun haram sayılıp sayılmayacağı hususunda âlimler ihtilaf etmişlerse de çoğunluk, en azından kerâhetinde ittifak etmiştir. Fetevâ-yi Hindiyye'de satrancın mekruh olduğu belirtildikten sonra şu açıklama kaydedilir.

"Satranç dışındaki bütün oyunların haramlığı hususunda alimler icma ederler. Satranç oyunu, bizim (Hanefîler) nezdinde haramdır. Bununla oynayanın adaleti sabit, şahidliği makbul müdür? meselesine gelince: Şayet araya kumar sokulmuş ise, -yani kaybeden, kazanan bir ödeme yapacak ise- oynayanların adaleti düşer ve şâhidlikleri kabul edilmez. Kumar yoksa, adâletleri sâbit, şâhidlikleri makbuldür. Ebû Hanife bunlara selâm vermede bir beis görmez ise de Ebû Yusuf ve İmam Muhammed mekruh sayarlar."

2- Hayvanlarla Oynamak: Bu, bazı hayvanları tahrik edip dövüştürmek şeklinde olduğu gibi, yarıştırma şeklinde de olabilir. Birinciye misal, horozların döğüştürülmesi; ikinciye misal güvercin peşinde

koşmaktır. Hadislerde her iki çeşit oyun da yasaklanmıştır. Güvercinle oynayan kimse hakkında Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şiddetli bir üslub kullanmıştır.[42]

Âlimlerin oyun ve eğlence karşısındaki bu sert tutumları, bidayette de temas ettiğimiz gibi, en başta zamanın boş geçmesine sebep olmasıyla izah edilmektedir. Dehlevî şöyle der: *"Yasak işler meyanında teselli vericilerle meşgul olmayı da saymalıyız. Bu işler dünya ve âhiret endişesine karşı teselli veren, zamanı boşa geçirten şeylerdir. Çalgılar, satranç, güvercinle oynamak, hayvanları kızıştırıp dövüştürmek gibi. Bu eğlencelere dalan kimseler, yeme içme gibi zaruri ihtiyaçlarını dahi ihmal ederler. Öyle ki, üzerlerine sıkışırlar da bevl etmek için kalkmaktan bile sarf-ı nazar ederler. Şâyet bu gibi eğlencelerle meşguliyet câri bir adet haline gelecek olsa, insanlar cemiyet üzerine bir yük, bir parazit haline gelir ve nefislerini ıslâha yönelmezler."*

3- İçkili, Kadınlı, Çalgılı Eğlenceler: Bu çeşit eğlenceler, az olsun çok olsun, hangi fırsat ve zamanda olursa olsun kesinlikle haramdır. Dinimiz, düğün ve bayramlarda ölçülü şekilde eğlenerek neş'e izhârını tecviz etmiş olmasına rağmen bu müsaadeyi haram şeylere tevessül etmemek şartıyla kayıtlamıştır:

"Ümmetimden bir grup, "yeme, içme, malayâniyât ve eğlence ile geceyi geçirir. Sonra maymunlar ve hınzırlar olarak sabaha ulaşır. Onlardan bir mahalleye bir rüzgâr estirirler de bu rüzgâr, içkileri helâl addetmeleri, çalgılar kullanıp şarkıcı kızlar tutmaları sebebiyle öncekilerin helâk oldukları gibi, bunları da helâk eder."

Bazı hadislerde, içki istihlâkinin artıp, çalgıcı kadınların çoğulması "Kıyamet alâmeti" olarak belirtilmiştir.

SPORTİF OYUNLAR:

Tatil ve boş vakti dolduran meşguliyetlerden bahsederken sportif oyunları müstakilen ele almamız gerekmektedir. Zira İslâm nokta-i nazarından bunları *"eğlence"* tabirinin ifade ettiği mana içinde mütalâa et-

---

42- Ebû Davut, Edeb: 57; el-Edebü'l-Müfred: 2/683. Bu çeşit hadislere rağmen, İslâm âleminde, diğer bir kısım yasaklar gibi, güvercinle meşguliyetin de zaman zaman yaygın bir moda hâlini aldığı görülmüştür. Kalkaşandî, 565/1169 yılında *Nureddin Zengî* ile başlatılan güvercinle meşguliyetin kısa zamanda yaygınlık kazanarak, devrin en ileri gelenlerini bile saran bir moda hâlini aldığını, kuşlara neseb defterleri tutulacak, tanesi 1000 dinara satılacak kadar ileri gidildiğini güvercinlerin tam bir ticaret metâı halini aldığını vs. anlatır (Kalkaşandî: 14/390-391).

mek bile zordur. O çeşit oyunların faydalık, yani "cihad"a hazırlık yönü galebe çalar. Bu yüzden Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara ısrarla teşvik etmiştir. Bu gruba, yüzme, binme, atma, koşma ve güreş girer.

Ashabtan bir grubun eğlenmeye gittiği söylenince memnuniyetsizlik izhar ederken, "atışa gittikleri"nin tasrihi üzerine Hz. Peygamber: *"Atış eğlence değildir, atış eğlendiğiniz şeyerin en hayırlısıdır"* der. Bir başka rivayette de; *"Melâike sizin hiçbir eğlencenizde hazır bulunmaz, atış ve at koşusu hariç"* buyurur.

Bu çeşit oyunlarda yarışlar yapmak da söz konusudur. Rivayetler Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şahsen deve ve at yarışlarına katıldığını, bazan kazanıp, bazan kaybettiğini belirtir.

Yarışların ve yarışlarda verilecek armağanların İslâmî manada meşru olabilmesi, bunlara "kumar manasına gelecek bir davranışın girmemesine bağlıdır."[43]

Sportif oyunlara dinimizin ehemmiyet verdiğini kaydederken, bir hususu bilhassa belirtmek gerek: Zamanımızda da bu oyunlara fazlaca ehemmiyet verilmektedir. Geri kalmış memleketlerde bile üretime dönük acil yatırımlar dururken, son derece mahdud ve mütevazi imkanların, üretimi artırıcı yönü olmayan, tamamen ölü sayılacak sportif harcamalara aşırı şekilde tahsisi ve bunda ısrar edilmesi, bu çeşit işlerde beynelmilel ideolojik güçlerin rolleri ve gizli baskıları hususundki şüpheleri kuvvetlendirmektedir. Dinin karşılayacağı bir kısım fıtrî ihtiyaçlar, adeta sportif *"alaka"* ve *"meşguliyetler"*le karşılanmaya, beriki sâyesinde diğeri unutturulmaya çalışılmaktadır. Bu sinsi ısrar, sportif faaliyet ve yatırımları neredeyse tabulaştırmıştır. Dünyanın hemen hemen her tarafında insanı yıpratma ve tahkirde kullanılan devrin en galiz sloganlarıyla hücuma uğramayı göze almadan, mevki ve haysiyetinden olmayı peşînen kabul etmeden makam, unvan ve müessiriyet sahibi hiç bir kimse bu tabuları ve tabular için düşülen aşırılık ve abesiyetleri tenkide cür'et edemez.

İslâm âlimleri, sportif faaliyetlerin, bu çeşit menfi maksadlara kanalize edilmesini önlemek için bunlar hususundaki cevazlarını kayıtlamışlardır:

1- Bunların câiz olmasında niyet esastır. Sırf eğlence için yapılırsa

---

43- Fetavâ-yı Hindiyye'de, yarışlarda tek taraflı şartın caiz olacağı, çift taraflı şartın ise haram olduğu belirtilir. "Şayet armağan, önceden belli olan bir canib tarafından konmuşsa câizdir. Şöyle demesi gibi: "Şayet sen kazanırsan sana şu kadar armağan vereceğim, ben kazanacak olursam senden bir şey almayacağım." Armağanı her iki tarafın koyması kumardır. Bu ise haramdır." (5/324).

mekruhtur. Fakat küffâra karşı güç kazanmak, savaşta galebe çalmak maksadlarına râci ise câizdir. Sâdece caiz değil, sevaptır da.

2- Sportif oyunlar, meşruiyet hududları dışına çıkmamalıdır. Kılık kıyafet yönünden itidali korumak, dürüstlükten ayrılmamak, gayr-i ahlâkî davranışlarda bulunmamak, hiçbir surette kumar ve diğer çeşit menhiyatı oyuna sokmamak, onları yaparken dini vecibeleri ihmal etmemek, zamanı öldürmemek gibi kayıtlar bu çeşit oyunların meşruiyet şartlarıdır.

Hakkında hadiste bir beyan gelmemiş olan satranç oyunuyla ilgili olarak Hattâbi'nin yaptığı bir açıklama, İslâm alimlerinin bu husustaki esprilerini aksettirmede faydalıdır: Ebû Dâvud şârihi *Hattâbî* (v. 388/998). *"Bazı alimler, harp ahvali ve düşmanın hilesi üzerinde düşünceye sevkedeceği zannıyla satranç oyununa ruhsat verdiler"* dedikten sonra, bununla kumara yer vermeden oynansa bile, oynayanların bir çoğu namazı vaktinde tehir etmeye, birçoğu da dilinden kötü söz eksik etmemeye müte-mâyil olduklarından, bununla iştigal edenlerin mürüvvetlerini kaybedeceklerini, binâenaleyh şehâdetlerinin makbul olmayacağını söyler.

Burada ifade edilen ihtiyati ölçülerle, her devirde rastlanan değişik oyunlar, mizandan geçirilebilir.

BAZI MEŞRU EĞLENCE FIRSATLARI: Daha önce, bayramların eğlenmek için meşru bir fırsat olduğunu belirttik. Dinimiz, diğer bazı fırsatlarda da nezih bir şekilde eğlenmeye cevaz vermiştir. Onlardan da kısaca bahsetmeyi faydalı ve gerekli bulduk.

1- ÇEŞİTLİ MERASİMLER: Bazı vesilelerle yapılan bir kısım merasimler meşru eğlence fırsatlarıdır. Bunlara *Hz. Peygamber* ve Ashâb zamanından beri rastlanmaktadır: Doğum, sünnet düğünü, karşılama, hatim, temel atma vs. vesilelerle yapılan çeşitli merasimler gibi.

Çocuğu doğan kimsenin bir merasim yapması, dini bir emir olmamakla beraber, akika kurbanının sünnet kılınması, böyle bir merasime cevaz ve hattâ zımmî bir teşvik olmaktadır.

Ashâb devrinde ziyâfetli ve eğlenceli sünnet düğünlerinin yapıldığını birçok rivayet teyid eder.

Keza Kur'ân hatmi vesilesiyle yapılan dua merasimi[44] örneği, Ashâb'ın büyüklerinden olan *Hz. Enes* (radıyallahu anh)'ın tatbikatından rivayet edilmektedir. *İbnu Hacer,* gerek hatim ve gerekse herhangi bir

44- Kur'ân mekteplerinde cereyan eden.

meslekte hazâkat (ustalık) kazanma vesilesiyle verilen ziyafete "hızak" dendiğini belirtir.

Yılın ilk turfanda meyvesi veya herşeyin turfandası çıkınca da değişik bir havanın yaşanmasına vesiledir. *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'a ondan takdim edilirdi. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* da bunu önce üç defa sağ, sonra da üç defa sol gözüne sürüp dua buyurduktan sonra, cemaatte bulunan en küçük çocuğa ikram ederdi.

Karşılamaların da ayrı bir merasim fırsatı olduğunu belirtmeliyiz. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Medine'ye ilk girişi, büyük bir merasim vesilesi olmuştur. Kadınlarıyla, çocuklarıyla, köleleriyle bütün Medine halkı bir başka zaman yaşamadıkları bir neş'eyle sokaklara dökülmüş, Habeşliler neş'eyle kılıç-kalkan oynamışlar, hizmetçiler, çocuklar ve câriyeler defler çalarak, şiirler okuyarak tezâhürâtta bulunmuşlardır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın askerî seferlerden her dönüşleri, çocukların da katıldığı bir merasim vesilesi olduğu, rivayetlerden anlaşılmaktadır. Tebük seferi örneğinde olduğu üzere bazı karşılama merasimleri daha muhteşem, daha şa'şalı olmuştur. Sünnette gelen örneklerden hareket eden âlimler "yolcuları ve cihaddan gelenleri neş'e ve sürurla karşılamak hoş bir davranıştır, insanlara karşı ifa edilen iyiliklerden biridir" hükmünü vermişlerdir.

Değişik bir hava yaşanmasına, sünnette rastlanan diğer bir vesile temel atma merasimidir. En azından herkesi alakadar eden umumi inşaatlarda böyle bir merasimin meşruiyyetine, Mescid-i Nebevînin inşaatıyla ilgili rivayet delâlet eder. Arazinin tanziminden sonra ilk taşı Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* atar. Onu takiben sırayla Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali (radıyallahu anhüm ecmaîn) temele taş atarlar.

2- ZİYAFETLER: Yukarıda temas edilen merasimlerin bir kısmı ziyafetle noktalanmaktadır. Ayrıca merasimi olmayan ziyafetler de vardır. Bu sebeple, ziyafetlere müstakil olarak dikkat çekmemizde fayda var. Mevzu üzerinde duran alimlerimiz, hadislere dayanarak, ziyafetle ilgili pek çok adabı belirtmişlerdir. Bazı lüzumlu teferruât düğünle ilgili açıklamalarda geçtiği için, âlimlerimizin sünnete uygun gördükleri ve müstakil isim taşıdıklarını belirttikleri sekiz çeşit ziyafeti kaydedeceğiz:

1) Sünnet (hıtân) ziyafeti.

2) Doğum ziyafeti.

3) Akika ziyafeti

4) Kadının boşanmadan kurtulma ziyafeti.

5) Yolcunun seferden dönüş ziyafeti.

6) Yeni meskene girme ziyafeti.

7) Musibetten kurtuluş ziyafeti.

8) Herhangi bir sebep olmaksızın verilen ziyafet.

3- DÜĞÜN: Düğünler, meşru eğlence fırsatlarıdır. Sıkça zuhur eder. Bilhassa cemiyetimizde düğüne bağlı olarak çeşitli merasimler vardır. Hemen hemen hepsinde yemek, eğlence meşrudur. Yeter ki harama yer verilmesin. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* -yine bazı kayıtlarla- musikiyi de düğünlerde tecviz etmiştir. Düğünle ilgili teferruatı yemekle ilgili bölümün sonunda, 3977 numaralı hadisten sonra kaydettiğimiz için burada tekrar etmeyeceğiz.

4330 ١ – عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ: [دَخَلَ عَلَيَّ النَّبِيُّ ﷺ وَعِنْدِي جَارِيَتَانِ تُغَنِّيَانِ بِغِنَاءِ بُعَاثَ. فَاضْطَجَعَ عَلَى الْفِرَاشِ، وَحَوَّلَ وَجْهَهُ، وَدَخَلَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ فَانْتَهَرَنِي وَقَالَ: مِزْمَارَةُ الشَّيْطَانِ فِي بَيْتِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ؟ فَأَقْبَلَ عَلَيْهِ ﷺ فَقَالَ: دَعْهُمَا! فَلَمَّا غَفَلَ غَمَزْتُهُمَا فَخَرَجَتَا. قَالَتْ: وَكَانَ يَوْمَ عِيدٍ، وَكَانَ السُّودَانُ يَلْعَبُونَ بِالدَّرَقِ وَالْحِرَابِ فِي الْمَسْجِدِ. فَإِمَّا سَأَلْتُ النَّبِيَّ ﷺ، وَإِمَّا قَالَ تَشْتَهِينَ تَنْظُرِينَ؟ فَقُلْتُ: نَعَمْ. فَأَقَامَنِي وَرَاءَهُ خَدِّي عَلَى خَدِّهِ، يَقُولُ: دُونَكُمْ يَا بَنِي أَرْفِدَةَ حَتَّى إِذَا مَلِلْتُ قَالَ: حَسْبُكِ. قُلْتُ: نَعَمْ قَالَ: فَاذْهَبِي]. أخرجه الشيخان والنسائي.

« بُعَاثُ » اِسْمُ حِصْنٍ لِلأَوْسِ كَانَ بِهِ يَوْمٌ مَشْهُورٌ بَيْنَ الأَوْسِ وَالْخَزْرَجِ.

قَوْلُهَا « انْتَهَرَنِي » أَي زَجَرَنِي.

و« بَنُو أَرْفِدَةَ » بِفَتْحِ الْفَاءِ وَكَسْرِهَا: جِنْسٌ مِنَ الْحَبَشِ يَرْقُصُونَ.

1. (4330)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, benim yanımda iki cariye, Buas (savaşı ile ilgili hamasi) türküler söylerken çıkageldi. Gidip yatağın üzerine (yan üstü uzandı ve yüzünü de (aksi istikamete) çevirdi. Derken (babam) *Hz. Ebû Bekr* (radıyallahu anh) girdi. Derhal beni azarladı ve: "Resulullah'ın hane-i saadetlerinde şeytan çalgısı ha!" dedi. Bunun üzerine Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ona yönelip:

"Bırak onları (söylesinler!)" buyurdu. (Onlar sohbete dalıp, bizden) dikkatlerini çekince, ben cariyelere göz işareti yaptım, kalkıp gittiler."

Hz. Aişe devamla der ki: "Bir bayram günüydü. Siyahiler, mescidde kılıç-kalkan oyunu oynuyorlardı. Ben mi Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan taleb etmiştim (bilemiyorum), yoksa o (kendiliğinden) mi, "Seyretmek ister misin?" buyurdular. Ben:

"Tabiî!" dedim. Kalktı, beni geri tarafına aldı yanağım yanağının üstünde olduğu halde durduk.

"Ey Erfideoğulları göreyim sizi (oynayın)!" diyordu. Ben usanınca(ya kadar böyle devam ettik. Usandığımı farkedince):

"Yeter mi?" buyurdular. Ben:

"Evet!" dedim.

"Öyleyse git!" dediler." [Buhârî, Iydeyn 2, 3, 25, Cihad 81, Menâkıb 15, Menâkıbu'l-Ensâr 46, Nikah 82, 114; Müslim, Iydeyn 19, (892); Nesâî, Iydeyn 35-36, (3, 195-197).]

AÇIKLAMA:

1- *Buâs,* Medine civarında bir yer adıdır. Cahiliye devrinde orada, Medine'nin Evs kabilesi ile Hazrec kabilesi arasında savaş olmuş. Bazı rivayetler bunu Yahudilere ait bir kale olduğunu; savaşın bu kalenin yanında bir ekin tarlasında cereyan ettiğini söyler. Kaynaklar bu savaşın İslam'ın zuhuruna kadar tam 120 yıl sürdüğünü, sonunda Evs'in galebesiyle sona erdiğini yazar. Son Buâs savaşı bir kısım rivayetlere göre hicretten üç (veya beş) yıl önce cereyan etmiştir.

2- *Erfideoğulları (Benî Erfide),* Habeşlilerin lakabıdır. Erfide veya Erfide'nin dedelerinin ismi olduğunu söyleyen alim var. Erfidelilerin Habeşistan'a mensup, raksetmeleriyle meşhur bir kabile olduğu da söylenmiştir.

3- *Resulullah*'ın yanında hamasi türkü okuyan cariyelerin şahsiyeti biraz münakaşalıdır. Bazıları, cariye kelimesinin lügat manasından hareketle, kız çocuğu olduğunu söylemiştir. Cariye kelimesi, kız çocuğu manasına gelir ise de, kadın köle manasına da gelir. Burada kız çouktan ziyade, kadın köle oldukları kabul edilmiştir. Zira bazı rivayetlerde bu istikamette tasrihat gelmiştir. Nitekim Taberânî'nin bir rivayetinde bunlardan birinin *Hassan İbnu Sâbit* (radıyallahu anh)'a ait olduğu belirtilmiştir. *İbnu Ebi'd-Dünya*'nın rivayetinde ise şarkı okuyanlardan birinin

Hamame olduğu belirtilmiştir. *Zehebî*'nin et-Tecrid'de belirttiğine göre Hamâme, Hz. Bilâl'in annesidir. *Hz. Ebû Bekr* satın alıp azad etmiştir. İbnu Hacer ikinci cariyenin isminin muhtemelen Zeyneb olduğunu söyler.

Bazı rivayetlerde, cariyelerin def çaldıkları da ifade edilmiştir. Hatta bir rivayette *iki def* mevzubahistir.

4- Hadiste musiki dinlemenin bazı kayıtlarla cevazı gözükmektedir. Ancak bu husus ülemâ arasında münakaşa edilmiştir. Bu münakaşayı 3977 numaralı hadise ilave olarak yer verdiğimiz Düğün bahsinde Musiki başlığı altında kaydettiğimiz için burada tekrar etmeyeceğiz.

5- Hadiste şu fevaid görülmektedir:

★ Bayram günlerinde aile ü efradına eğlence hususunda geniş davranmak meşrudur.

★ Bayramlarda sürur izhârı dinin şiarındandır.

★ Baba, kocasıyla beraber olan kızının yanına girebilir, yeter ki bu adetten olsun.

★ Baba, kocanın yanında kızını tedib edebilir, yeter ki koca tedibi terketmiş olsun, zira tedib babaların vazifesidir.

★ Kocaların kadınlarına lütufkâr davranması meşrudur.

★ Kadına rıfkla muamele etmek ve sevgisini aramak esastır.

★ Hayır ehlinin makamı lehv ve lağv'dan uzaktır, içinde günah olmasa bile onların izni olmadan buralarda yer verilmemelidir.

★ Talebe, hocanın huzurunda mekruh addettiği bir şey görürse, müdâhalede acele davranabilir; bunun için şeyhinden izin alması gerekmez.

4331 ٢– وَعَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [دَخَلْتُ عَلَــى قَرَظَةَ بْنِ كَعْبٍ وَأَبِي مَسْعُودٍ الأَنْصَارِيّ فِى عُرْسٍ فَإِذَا جَوَارِى يُغَنِّينَ فَقُلْتُ: أَنْتُمَا صَاحِبَا رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ مِنْ أَهْلِ بَدْرٍ، يُفْعَلُ هذَا عِنْدَكُمْ؟ فَــقَالَ: اجْلِسْ إِنْ شِئْتَ فَاسْتَمِعْ مَعَنَا وَإِنْ شِئْتَ اذْهَبْ فَقَدْ رُخِّصَ لَنَا فِى اللَّهْوِ عِنْدَ الْعُرْسِ]. أخرجه النسائي.

2. (4331)- *Âmir ibnu Sa'd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir düğün sırasında Karaza *İbn Ka'b* ve *Ebu Mes'ud el-Ensârî*'nin yanına girdim, bir kısım cariyeler şarkı söylüyorlardı. Dayanamayıp:

"Sizler, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Bedir Ashabından olun da yanınızda şu iş yapılsın olacak şey değil!" dedim. Bunun üzerine onlar:

"Dilersen bizimle dinle, dilersen git. Bize düğünde eğlenme ruhsatı verildi!" dediler." [Nesâî, Nikâh 80, (6, 135).]

4332 ٣- وَعَنْ مُحَمَّدِ بنِ الْمُنْكَدِرِ قالَ: [بَلَغَنِـى أنَّ اللّٰهَ تَعَالـى يَقُولُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: أيْنَ الَّذِيـنَ كَانُوا يُنَزِّهُونَ أسْمَاعَهُمْ عَنِ اللَّهْوِ وَمَزَامِيـــرِ الـشَّيْطَانِ؟ اَدْخِلُوهُمْ فِى رِيَاضِ الْمِسْكِ: ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلاَئِكَةِ عَلَيْهِمُ الـسَّلاَمُ: أسْمِعُوهُمْ حَمْدِى، وَأخْبِرُوهُمْ أنْ لاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَهُمْ يَحْزَنُونَ]. أخرجه رزين.

3. (4332)- *Muhammed İbnu'l-Münkedir* (rahimehullah) anlatıyor: "Bana ulaştığına göre, Allah Teâla Hazretleri Kıyâmet günü şöyle seslenecektir:

"Kulaklarını eğlence ve şeytan çalgısından uzak tutanlar neredeler? Onları misk bahçelerine dahil edin!"

Sonra Melaike aleyhimüssalâtü vesselâm'a seslenecek:

"Onlara benim takdirlerimi duyurun ve haber verin ki, kendilerine artık ne korku var, ne de üzüntü!" [Rezîn ilavesidir.]

GADR (VEFASIZLIK) BÖLÜMÜ

4333 ١– عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا جَمَعَ اللهُ الأوَّلِينَ وَالآخِرِيـن يومَ الْقِيَامَةِ يُرْفَعُ لِكُلِّ غَادِرٍ لِوَاءٌ يُعْرَفُ بِهِ فَيُقَالُ: هَـذِهِ غُدْرَةُ فُلاَنٍ].
أخرجه الخمسة إلاَّ النسائي.

1. (4333)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kıyamet günü, Allah öncekileri ve sonrakileri birleştirip topladığı zaman her vefasız için, onu tanıtan bir bayrak dikilir ve: "Bu falan (oğlu falanın) vefasızlığıdır" denilir." [Buhârî, Edeb, 99, Cizye 22, Hiyel 9, Fiten 21; Müslim, Cihâd 10, (1735); Ebû Dâvud; Cihâd 162, (2756); Tirmizî, Siyer 28, (1581).]

4334 ٢– وفي أخرى لِمُسْلِمٍ عَنِ الْخُدْرِىّ: [لِكُلِّ غَادِرٍ لِوَاءٌ عِنْدَ اسْتِهِ، يُرْفَعُ لَهُ بِقَدْرِ غُدْرَتِهِ: ألاَ وَلاَ غَادِرُ أعْظَمُ مِنْ أمِيرِ عَامَّةٍ].

2. (4334)- *Müslim'in el-Hudrî'*den nakline göre, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle demiştir:

"Her zalimin arkasında bir bayrağı vardır, zulmü ölçüsünde bu bayrak yükseltilir. Haberiniz olsun, âmme hizmetlerini üzerine alandan daha büyük vefasız yoktur." [Müslim, Cihad 15, (1738).]

AÇIKLAMA:

1- *Gadr,* vefasızlık demektir. Yani bir şeyi yapmaya söz verdiği halde sözünde durmamak. Vefasıza *gadir* denir.

2- Dinimiz verilen sözün tutulmasını emreder ve bu hususa ehemmiyet verir. Vefasızlık şiddetle yasaklanmış ve haram ilan edilmiştir.

Ahde vefa, Kur'ân-ı Kerîm'de **"Allah'ın vasıflarından biri"** olarak zikredilmiş (Tevbe, 111), mü'minlerin de bu vasıta muttasıf olmaları taleb edilmiştir (Bakara 177). Ahde vefayı emreden birçok ayetten sadece bir tanesini kaydediyoruz: وَاَوْفُوا بِالْعَهْدِ اِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْؤُلاً **"Ahdi de yerne getirin. Muhakkak ki ahidden dolayı mes'uliyet vardır"** (İsra, 34).

Sadedinde olduğumuz *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) hadisi, ahdini tutmayan vefasızların kıyamet günü arkalarına dikilecek bir bayrakla teşhir edileceklerini belirtiyor. Bayrak vefasızlığın ölçüsü nisbetinde yüksek tutulackatır. *İbnu Ebî Cemre* "gadr" kelimesinin mutlak gelmesine bakarak, "büyük" veya "küçük" her çeşit vefasızlığa şâmil olduğunu söyler ve hadisin, herhangi bir günah işleyen kimsenin dahi, Cenab-ı Hak teşhir edilmesini dilediği takdirde, onu gösterecek bir alemeti bulunacağını ifade ettiğini söyler. Bu hususu şu âyet te'yid eder: يُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمَاهُمْ **"Günahkârlar simalarıyla tanınacaklar"** (Rahmân, 41). *İbnu Ebî Cemre* devamla der ki: "Hadisin zahiri her bir vefasızlık çin bir bayrağın bulunacağını ifade eder. Böylece anlaşılır ki, tek bir şahıs için vefasızlıkları adedince, birçok bayrak olacaktır." Bu ifadenin şümûlünü anlayabilmemiz için, her bir günahın Allah'a karşı işlenen bir gadr, bir vefasızlık olduğunu hatırlamalıyız. Çünkü her bir günah, Allah'a olan kulluk misakımızın bozulması, bezm-i elestteki ahdimize vefasızlık ifade eder. Şu halde Allah'a karşı ahdimizi tutmayı (yani gadr'e düşmemeyi) emreden ayet-i kerîme (Bakara, 27) bizi günaha karşı uyarmaktadır. *İbnu Ebî Cemre* devamla der ki: "Bayrak dikilmesindeki hikmet, cezanın, çoğunlukla günahın zıddı ile vaki olmasındandır. Nitekim gadr (günah) gizli işlenir. Öyleyse bunun cezasının açık şekilde verilmesi pek münasip düşer. Arap örfünde bir şeyin teşhirinde en iyi vasıta bayrak dikilmesidir."

3- Hadis, bir başka meseleye de parmak basar: "Kıyamet günü insanlar babalarına nisbetle çağrılacaklardır. Bu hükmüyle hadis, insanların Kıyamette annelerine nisbetle çağrılacağnı bildiren hadise muhalefet etmektedir. *İbnu Hacer* o hadisin Taberânî'de İbnu Abbâstan rivayet edildiğini, senedce çok zayıf olduğunu söyler. *İbnu Battâl,* "babalara nisbet edilerek çağırılma tarifte daha açık ve başkalarından tefrikde daha mükemmeldir" der.

İbnu Hacer, İbnu Battâl'ın bu yorumunu şöyle açıklar: "Bu söz, "babalar (=âbâ)" kelimesini nefsü'l-emire değil, dünyada adamın nisbet edildiği şahsa hamletmeyi gerekli kılar. Esas alınan yorum da budur."

4- Hadiste, zahire göre hükmetmenin caiz olduğu da anlaşılmaktadır.

5- İkinci hadiste, amme hizmetinde bulunan devlet reisi, vali, kaymakam gibi yetkililerin verdikleri sözü tutmamalarının daha büyük bir cürüm olduğu ifade edilmektedir. Çünkü insanlar ahidlerini yerine getirmemek suretiyle güvensizlik hasıl ederlerse beşeri hayatta ilerleme olmaz. Pek çok işin yürümesi, karşılıklı güvenle olur. Bu kalkarsa her şey muallakta kalır. Hele memurlar vefasızlıkları sebebiyle güvensizlik verecek olurlarsa, amme hizmetleri fevkalade aksar, milletin devlete itimadı kalmaz.

Kadı İyaz, hadisten iki çeşit vefasızlık anlar: Birincisi yukarıda temas ettiğimiz devlet adamının millete karşı gadri, ikincisi de milletin devlet adamına karşı gadridir. Yani millet de hükümdarına karşı vefasızlık yapabilir. Bu, çeşitli itaatsizlik, isyan, vergi kaçakçılığı, fitnecilik, vatandaşlık vazifelerinde ihmal gibi değişik menfi davranışlarla kendini gösterir.

Şu halde, hadiste gelen tehdide bu hallere düşen herkes muhatap olabilecektir.

Bu bölümü M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin "Buhranlar Anaforunda İnsan" kitabındaki "Vefa" başlıklı makalesi ile bitirelim.

VEFA

Vefa, dost ikliminde yetişen güllerdendir. Onu düşmanlık atmosferinde görmek nâdiratdan ve hatta, mümkün değildir. Vefa, duyguda, düşüncede tasavvurda aynı şeyleri paylaşanların etrafında üfül üfül eser durur. Kinler, nefretler, kıskançlıklar ise, onu bir lâhza iflah etmez öldürür. Evet o, sevginin mürüvvetin bağrında boy atar gelişir, düşmanlık ikliminde ise, bir anda söner gider.

Vefayı; insanın, gönlüyle bütünleşmesi şeklinde tarif edenler de olmuştur. Eksik olsa bile yerindedir. Doğrusu, kalbî ve ruhî hayatı olmayanlarda vefadan bahsetmek bir hayli zordur. Konuşurken doğru beyanda bulunma, verdiği sözlerde ettiği yeminlerde vefalı olma gönül hayatına bağlıdır. Kendini yalan ve aldatmadan kurtaramayan; her an verdiği söz ve yeminlere muhalif hareket eden ve bir türlü yüklendiği mesuliyetlerin ağırlığını hissetmeyen iki yüzlü ve mürâî tiplerin gönül hayatları olabileceğine ihtimâl vermek, sadece bir aldanmışlıkdır. Böylelerinden vefa beklemek ise, bütün bütün gaflet ve safderunluk ifadesidir.

Evet, vefasıza güvenen er geç iki büklüm olur. Onunla uzun yollara çıkan yolda kalır. Onu rehber ve renhümâ (yol gösterici) tanıyanların gözü, daima hicranla dolar.

Vefa umarken ondan

Doldu gözüm hicrandan

Kaldım yaya dermandan..

Ferd, vefa duygusuyla itimada şâyân olur yükselir. Yuva, vefa duygusu üzerine kurulmuş ise, devam eder ve canlı kalır. Millet bu yüce duygu ile faziletlere erer. Devlet kendi teb'asına karşı ancak bu duygu ile itibarını korur. Vefa düşüncesini yitirmiş bir ülkede, ne olgun fertden, ne emniyet vaadeden yuvadan, ne de istikrarlı ve güvenilir devletten bahsetmek mümkündür. Böyle bir ülkede fertler birbirlerine karşı kuşkulu; yuva kendi içinde huzursuz, devlet teb'aya karşı uğursuzlardan uğursuz ve herşey birbirine karşı yabancıdır, tıpkı câmidler gibi. Üst üste ve içiçe olsalar bile..

Vefa, fertlerin birbiriyle kaynaşıp bütünleşmesini temin eder. Vefa sayesinde cüzler küll olur; ayrı ayrı parçalar bir araya gelerek vahdete ulaşır. Vefa duygusu varıp sonsuzluğa erince, ötelerden gelen tayflar, kitlelerin yolunu aydınlatır ve toplumun önünü kesen bütün tıkanıklıkları açar. Elverir ki o toplum, vefa duygusuyla olgunlaşmış ve onun kenetleyici kollarına kendini teslim etmiş olsun.

Bir düşünceye gönül mü verdin; bir ideâle mi bağlandın; varıp biriyle dostluk mu kurdun; gel! Diriğ etmeden ver canını o uğurda; servetin yağma olup gitsin. Fakat vefalı ol! Zira Hak katında da, halk katında da en çok itibar gören "vefa" ve "vefalılar"dır.

"Bana Hak'dan nida geldi; Gel ey âşık ki mahremsin,

Bura mahrem makamıdır, Seni ehl-i vefa gördüm."

Nesimî

Adem Nebi (a.s.), yüzüne kapanan kapıları gönlünde taşıdığı sırlı vefa anahtarıyla teker teker açtı ve "Gufran" çeşmelerine ulaşdı. Aynı hadisede azgınlaşan İblis ise, göz göre göre gitti kendini vefasızlık gayyasına atarak boğuldu.

Tufan Peygamberi de, asırlarca süren ızdırablı, fakat vefalı bir hayat yaşadı. Yıllar yılı bütün tembih ve ikazlarının, cemaatinin büyük bir kesiminde tesir icra etmemesi, onu, bağlı bulunduğu kapıya karşı vefa hissinden döndüremedi. Ondaki bu vefa düşüncesiydi ki, yerlerin ve göklerin hışımla insanlığın üzerine yürüdüğü hengâmda, ona bir necât gemisi oldu.

Hakkın dostu ve nebiler babası, Nemrud'un ateşini göğüslerken ne

kadar vefalıydı! Onun gökleri velveleye veren "hasbî hasbî!" şeklindeki vefa solukları, öteler ötesinden coşup gelen rahmet esintileriyle birleşince, cehennem gibi ateşlerin bağrı "berd-ü selâma" (44) döndü.

Kudsîler ordusunun öncüsü, gelmiş ve geleceklerin en birincisi, kimseye müyesser olmayan semâlar ötesi seyahata, ruhundaki vefa duygusu sayesinde muvaffak oldu. Evet, O, bu sayede meleklerin varıp ulaşamadığı iklimlere ulaştı ve hiçbir faninin eremediği devletlere erdi. Sonra da gözlerin kamaştığı ve gönüllerin hayrette kalıp kendinden geçtiği o mutlular âlemini, ümmetine olan vefa duygusuyla terkedip arkadaşlarının yanına döndü. Hadiselerle pençeleşecek, karşısına çıkan bâdireleri göğüsleyecek, onları da o yüce iklimlere yükseltecekti... Dost ve arkadaşlarına karşı vefa duygusuydu, ona cennetleri ve hurileri unutturan. Onlara karşı bir vefa sözüydü, O'nu, başı semâvi ihtişamlara ulaştığı bir zamanda, bütün mânevî payeleri bir tarafa bırakarak, bu ızdıraplı ve elemli dünyada yeniden onların yanına döndüren!...

Bütün yükselenlerin hasenât defterleri, vefa ile kapanıp vefa ile mühürlendi. Bütün yolda kalmışların çirkinlikler meşheri kitapları ise, vefasızlık damgasını yedi, onunla damgalandı. Evet, üzerlerine aldıkları mükellefiyetleri, iki adım öteye götürmeden vefasızlık edip bir kenara çekilenler, zillet ve hakaret damgasını yiyerek aşağıların aşağısına itildiler. Mukaddes yük ve yolculuğa çeyrek gün bile tahammül gösteremeyip yan çizenler ise, o gün bu gün doğru yolu kaybetmiş sapıklar gürûhu hâline geldiler. Nihayet dönüp dolaşıp mukaddes çile nöbeti bize gelince, en sağlam vefa yeminleriyle yürüyüp bu koca mes'uliyetin altına girdik. Coşkun ve heyecanlı, azimli ve kararlı idik. Heyhât.. Beklenmedik bir dev önümüzü kesti ve bozduk ettiğimiz bütün o yeminleri. Ve sonra, yeniden, her taraf çölleşmeye başladı. Bütün civanmertlikler eriyip yağ gibi gitti. Güllerin yerini dikenler aldı. Aylar güneşler peşipeşine batarken, ortalığı kasvet dolu bulutlar bastı. Bağ çöktü; bağban öldü; "petekler söndü, ballar kalmadı." Ve artık, insan nedretine maruz kalan bu devrin talihsizleri, kalbinde zerre kadar emanet ve vefa hissi bulunmayan ölü ruhlara, destan tutup yahşi çekmeye başladı. "Ne akıllı, ne centilmen!" diye alkışlamadıkları ham ervâh kalmadı ve işte, bu devreye ait milletin yüreğinden yükselen son inilti ve son inkisar:

"Vefa yok, ahde hürmet hiç.. Emânet lafz-ı bî medlûl;

Yalan râyiç, hiyânet, mültezem her yerde, hak meçhûl!

44- Berd-ü selâm: Serin ve emniyetli.

Ne tüyler ürperir, yâ Rab! Ne korkunç inkılâb olmuş:

Ne din kalmış, ne îman, din harâb iman serâb olmuş."

M.A.

Bu devrede, etrafı yalan ve mübâlağanın esiri bir sürü karakura bastı. Her gün birkaç defa yeminini bozan; her defasında ettiği ahd-u peymandan dönen ve ebediyyen vefa duygusundan mahrum bir sürü kara kura!.. Lânet ediyor onlara yer ve yerdekiler, lânet okuyor onlara semâ ve semâdakiler.

Nereden çıkdı bu kadar "cinsi bozuk, ahlâkı fenâ!" Hangi hâin bunlara bağrını açıp dâyelik yaptı!.. Hangi talihsiz bunları sinesinde büyüttü ve hangi uğursuz ağızlar bunlara buyurun çekti!..

Ah vefa, nerde kaldın! Bıktık şu hergün birkaç defa yeminini bozup ahdinden dönenlerden. Her sözü mübâlağa, her davranışı sun'î nâmertlerden ve vefa duygusundan mahrum uğursuz gönüllerden!.. Ve nerdesiniz! Ey bir vefa düşüncesiyle sözleştiği yerde günlerce kıpırdamadan bekleyen vefalı dostlar! Nerdesiniz ruhuyla bütünleşmiş vefa timsâli eroğlu erler! Nerdesiniz bir vefa uğruna harâb olup, turâb olup gidenler ve çok bereketli bir devrin ak alınlı insanları!.. Kalkın; girin ruhlarımıza. Kamçılayın hayâllerimizi ve boşaltın vefa adına ne taşıyorsanız hepsini sinelerimize! Mertliği, yiğitliği, vefayı bütün bütün unutmuş sinelerimize. Bizleri bu yeniden diriliş yolunda Hızır çeşmesine ulaştırın! Gelin gelin de, şurada burada dolaşıp duran şu üç-beş vefalı insanı, ümitsizlik ve inkisardan kurtarın!..

Vefaya susamış neslimizin vefa düşüncesinin korunması dileğiyle..[45]

(45) M. Fethullah Gülen Hocaefendi, Buhranlar Anaforunda İnsan, sh 38-42.

FEZÂİL BÖLÜMÜ

(Bu bölümde sekiz bab vardır)

BİRİNCİ BÂB

BAZI PEYGAMBERLERİN FAZİLETLERİ

Hz. İbrahim'in Fazileti

Hz. Musa'nın Fazileti

Hz. Yûnus'un Fazileti

Hz. Dâvud'un Fazileti

Hz. Süleyman'ın Fazileti

Hz. Eyyüb'ün Fazileti

Hz. İsa'nın Fazileti

Hz. Hızır'ın Fazileti

İKİNCİ BÂB

HZ. RESULULLAH'IN FAZİLETLERİ

ÜÇÜNCÜ BAB

ASHABIN FAZİLETLERİ

BİRİNCİ FASIL

ÖZET OLARAK FAZİLETLERİ

İKİNCİ FASIL

TAFSİLATLI OLARAK FAZİLET VE MENKÎBELERİ

BİRİNCİ FER

BAZILARININ MÜŞTEREK FAZİLETLERİ

İKİNCİ FER'

HER BİRİNİN FARKLI FAZİLETLERİ

BİRİNCİ KISIM

ERKEKLERİN FAZİLETLERİ

Hz. Ebû Bekir es-Sıddîk (radıyallahu anh)
Hz. Ömer (radıyallahu anh)
Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer Arasında Müşterek Hadisler
Hz. Osman (radıyallahu anh)
Hz. Ali (radıyallahu anh)
Hz. Talha İbnu Ubeyd (radıyallahu anh)
Hz. Zübeyr (radıyallahu anh)
Hz. Sa'd İbnu Ebî Vakkas (radıyallahu anh)
Hz. Saîd İbnu Zeyd (radıyallahu anh)
Hz. Abdurrahman İbnu Avf (radıyallahu anh)
Hz. Ebû Ubeyde ibnu'l-Cerrah (radıyallahu anh)
Hz. Abbas İbnu Abdilmuttalib (radıyallahu anh)
Hz. Ca'fer İbnu Ebî Talib (radıyallahu anh)
Hz. Hasan ve Hüseyin (radıyallahu anhumâ)
Hz. Zeyd İbnu Hârise (radıyallahu anh)
Hz. Ammar İbnu Yasir (radıyallahu anh)
Hz. Abdullah İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)
Hz. Ebû Zerr el-Gıfârî (radıyallahu anh)
Hz. Huzeyfe İbnu'l-Yemân (radıyallahu anh)
Hz. Sa'd İbnu Muâz (radıyallahu anh)
Hz. Abdullah İbnu'l-Abbâs (radıyallahu anh)
Hz. Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anh)
Hz. Abdullah İbnu'z-Zübeyr (radıyallahu anh)
Hz. Bilâl İbnu Rabâh (radıyallahu anh)
Hz. Ubey İbnu Ka'b (radıyallahu anh)
Hz. Ebû Talha el-Fârisî (radıyallahu anh)
Hz. Selmân el-Farisî (radıyallahu anh)

Hz. Ebû Musa el-Eş'arî (radıyallahu anh)
Hz. Abdullah İbnu Selâm (radıyallahu anh)
Hz. Cerîr İbnu Abdillah el-Beceli (radıyallahu anh)
Hz. Câbir İbnu Abdillah İbni Harâm (radıyallahu anh)
Hz. Enes İbnu Mâlik (radıyallahu anh)
Hz. Berâ İbnu Malik (radıyallahu anh)
Hz. Sâbit İbnu Kays İbn Şemmâs (radıyallahu anh)
Hz. Adiyy İbnu Hatem (radıyallahu anh)
Hz. Ebû Hüreyre (radıyallahu anh)
Hz. Cüleybib (radıyallahu anh)
Hz. Hârise İbnu Sürâka (radıyallahu anh)
Hz. Hâlid İbnu'l Velîd (radıyallahu anh)
Hz. Amr İbnu'l-Âs (radıyallahu anh)
Hz. Ebû Süfyân (radıyallahu anh)
Hz. Muâviye (radıyallahu anh)

İKİNCİ KISIM

KADIN SAHABELERİN FAZİLETLERİ

Hz. Hatice Bintu Huveylid (radıyallahu anhâ)
Hz. Fâtıma (radıyallahu anhâ)
Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)
Hz. Safiyye (radıyallahu anhâ)
Hz. Sevde Bintu Zeme'a (radıyallahu anhâ)
Hz. Ümmü Eymen (radıyallahu anhâ)

ÜÇÜNCÜ FASIL

EHL-İ BEYTİN FAZİLETLERİ

DÖRDÜNCÜ FASIL

ENSAR'IN FAZİLETLERİ

BEŞİNCİ FASIL

BEDİR EHLİNİN FAZİLETLERİ

DÖRDÜNCÜ BÂB

İSLÂM ÜMMETİNİN FAZİLETLERİ

BEŞİNCİ BÂB

MUHTELİF CEMAATLERİN FAZİLETLERİ

(Burda beş fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

KUREYŞ'İN FAZİLETLERİ

İKİNCİ FASIL

BAZI ARAP KABİLELERİNİN FAZİLETİ

ÜÇÜNCÜ FASIL

ARAPLARIN FAZİLETİ

DÖRDÜNCÜ FASIL

ACEM VE RUMLARIN FAZİLETİ

BEŞİNCİ FASIL

SAHABE DIŞINDA BAZI KİMSELERİN FAZİLETİ

Üveysü'l-Karânî rahimehullah

Necâşî rahimehullah Teâlâ

Zeyd İbnu Amr İbni Nüfeyl

Ebû Tâlib

Mâlik İbnu Enes (radıyallahu anh) Teâla

ALTINCI BÂB

BAZI ZAMANLARIN VE MEKANLARIN FAZİLETİ

BİRİNCİ FASIL

BAZI ZAMANLARIN FAZİLETİ

★ BAYRAM

★ ZİLHİCCEDEN ON GÜN

★ ARAFE GÜNÜ

★ ŞA'BAN'IN YARISI

★ CUM'A GÜNÜ

★ MUHARREM

★ GECE

★

İKİNCİ FASIL

BAZI MEKANLARIN FAZİLETİ

★

BİRİNCİ FER'

Mekke'nin fazileti

★

İKİNCİ FER'

Medine'nin Fazileti

★

Kuba Mescidi, Uhud Dağı, Akik ve Zü'l-Huleyfe

★

ÜÇÜNCÜ FER'

Yeryüzünde Bazı Mekanların Fazileti

★

★ Hicaz

★ Cezîretu'l-Arab

★ Yemen-Şâm

★ Beytu'l-Makdis

★ Vecc Vadisi, Mescidü'l-Işâr, Bazı Nehirler

YEDİNCİ BÂB
BAZI AMELLERİN VE SÖZLERİN FAZİLETİNİ BEYAN EDEN MÜSTAKİL HADİSLER

BİRİNCİ FASIL

Bazı Salavâtın Fazileti

İKİNCİ FASIL

Hasta Ziyaretinin Fazileti

ÜÇÜNCÜ FASIL

Bazı Müşterek ve Müteferrik Hadislerle Fazileti Belirtilen Amel ve Sözler

SEKİZİNCİ BÂB
HASTALIK, ÖLÜM VE MUSİBETLERİN FAZİLETLERİ

BİRİNCİ FASIL

HASTALIK VE MUSİBETLER

İKİNCİ FASIL

EVLADIN ÖLÜMÜ

ÜÇÜNCÜ FASIL

ÖLÜM VE ALLAH'A KAVUŞMAYI SEVMEK

BİRİNCİ BAB

BAZI PEYGAMBERLERİN FAZİLETİ

❑ HZ. İBRAHİM ALEYHİSSELÂM VE OĞLU

4335 ١ – عَنْ أَنسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالَ: يَا خَيْرَ الْبَرِيَّةِ. فَقَالَ ﷺ: ذَاكَ إِبْرَاهِيمُ خَلِيلُ اللهِ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

« البريّة » الخلق.

1. (4335)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir adam gelip:

"Ey Hayru'l-Beriyye (yaratılmışların en hayırlısı)" diye hitabetmişti. Aleyhissalâtu vesselâm hemen müdahale etti:

"Bu söylediğin İbrahim aleyhisselâm(ın vasfı)dır." [Müslim, Fedâil 150, (2369); Tirmizî, Tefsir, Lem yekun suresi, (2349); Ebu Dâvud, Sünnet 14, (4672).]

AÇIKLAMA:

Ulema, âyet ve hadislere dayanarak, yaratılmışların en hayırlısının *Resulullah* olduğunu söyler. Hz. Peygamber'in, hadiste geçen sözü iki suretle tevil edilir.

★ Ya bunu tevazu için söylemiştir, zira *Hz. İbrahim, Resulullah*'ın hem uzak dedesi, hem de Halîlullah'tır.

★ Yahut da, Resulullah bu sözü, kendisinin insanlığın seyyidi olduğunu bilmezden önce söylemiştir. Nitekim bir hadislerinde انا سيّدُ ولَدِ آدم يومَ القيامة *"Ben kıyamet günü insanoğlunun seyyidiyim, fahir yok!"* buyurmuşlardır. Keza: *"Peygamberler arasında üstünlük iddia etmeyin"* hadisi de, "Tefâhur maksadıyla üstünlük iddiasına kalkmayın" şeklinde açık-

lanmıştır. Sadedinde olduğumuz hadisi bazı alimler, "Kendi asrındaki insanların en hayırlısı idi" diye de tevil etmiştir.

4336 ٢– وَعَنْ ابنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : إنَّ الْكَرِيمَ ابْنَ الْكَرِيمِ ابْنِ الْكَرِيمِ ابْنِ الْكَرِيمِ يُوسُفُ بْنُ يَعْقُوبَ بْنِ إسْحَاقَ بْنِ إبْرَاهِيمَ]. أخرجه البخاري.

2. (4336)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kerîm ibnu Kerîm İbni Kerim ibni Kerim: Yusuf İbnu Yâkup İbni İshak İbni İbrahim'dir."* [Buhârî, Enbiya 19, Tefsir, Yusuf 1.]

AÇIKLAMA:

1- Burada, "kerîm olmak" yani değerli olmak neseble tevil edilmiştir. Gerçekten Hz. İbrahim'e dayanan Hz. Yûsuf'un nesebinde hep peygamberler yer almaktadır. Böylesi bir nesebe sahip olan kimse nesebce ekrem olur.

2- *Hz. İbrahim,* Kur'ân-ı Kerîm'de zikri çokça geçen büyük peygamberlerden biridir. 69 kere ismi geçer. İkinci rivayette görüldüğü üzere bilinen diğer bir kısım peygamberlerin babası veya ceddidir. *Hz. İshâk, Hz. İsmail, Hz. Yâkup, Hz. Yûsuf aleyhimüsselam gibi, Hz. Lut (aleyhisselâm)*'ın da amcasıdır.

3- *Hz. İbrahim*'in diğer peygamberlere nazaran müstesna bir şahsiyeti vardır. Yahudi, Hıristiyan ve Müslüman ona sahip çıkma hususunda nizâ ederler. Kur'an meseleyi halleder: O ne Yahudi ne de Hıristiyan değildir, o Müslümandır. **"İbrahim ne Yahudi idi, ne de Hıristiyan. O hak dine yönelmiş bir Müslüman idi. O Allah'a ortak koşanlardan değildi."** [(Âl-i İmrân 67).]

4- *Hz. İbrahim*'in hayatı, Kur'ân-ı Kerîm'de oldukça teferruâtlı olarak anlatılır. Doğumu, babasıyla, puta tapan kavmiyle olan mücadelesi, putlara karşı ateşe atılışı, Ka'be'yi inşâ edişi, Allah'a oğlu İsmâil'i kurban etmesi hususunda gördüğü rüyası, oğlunu boğazlayacağı sırada koçun verilmesi vs. Kur'ân'da hayat hikâyesi bu kadar teferruâtıyla yer alan başka peygamber yoktur denebilir.

5- *Hz. İbrahim,* dinler tarihinde ve bilhassa tevhid tarihinde mühim bir halkayı teşkil eder. Bir kısım içtimâî ve beşeri müesseseler onunla başlar. Sünnet olma tatbikatını insanlığa ilk defa O getirmiştir. İlk misafir ağırlayan da odur.

Hz. İbrahim, herkesin üryân (çıplak) geleceği mahşerde ilk giydirilecek ve ayrıca Cennete ilk girecekler arasında yer alır.

6- Kâbe'yi kurup, hacc menasikini ilk tanzim eden de *Hz. İbrahim'* dir. O'nun putları kırma hadisesi ve böyle bir an'aneyi başlatmış olması müstesna bir menkibedir. İnsanlık kıyamete kadar put kırma işinde O'ndan ilham almaya devam edecektir.

7- Kur'ân'daki şu cümlesi, hatırda her an canlı tutulması gereken bir hakikatı ifade eder: لاَأُحِبُّ الْآفِلِينَ **"Fani olan şeyleri sevmem!"** (En'âm, 76).

8- *Hz. İbrahim* Halîlu'r-Rahmân bilinir. Yani Allah'ın halîli, Halîl kelimesini kısaca dost olarak tercüme etmek mümkünse de bununla farklı bir dostluğun ifade edildiğini belirtmemiz gerekir.

İbnu Hacer İbrahim kelimesinin Süryanice'de müşfik baba أَبٌ رَحِيمٌ mânasına geldiğini belirttikten sonra, *Halil* kelimesinin tahliline geçer ve der ki: *Halîl*, faîl veznindedir, fâil manasındadır. O, sadakat ve muhabbet manasına gelen (خُلَّة) hullet kelimesinden gelir. Ancak bu öyle bir muhabbettir ki, kalbe iyice nüfuz etmiş ve artık onun bir ihtiyacı, bir parçası haline gelmiştir. Bu mâna, *Hz. İbrahim* aleyhisselam'ın kalbinde mevcut olan Allah sevgisine nisbet edilince sahih olur. Ancak, onun Allah hakkında kullanılması mukabele yoluyla tevil edilince doğru olur.

Şunu da belirtelim ki, hullet'in aslının "saflama", "paklama" olduğu da söylenmiştir. *Hz. İbrahim*'in halîl olarak tesmiyesi, bu açıdan, dostluğu da düşmanlığı da Allah adına yapmasındandır. (Yani dost olup sevmede, düşman bilip sevmemede tek ölçü Allah'tır. Niyetini, ölçüsünü kirleten bir başka gaye ve mülâhaza yoktur). Allah'ın O'na olan hullet'i ise O'na yardım ve O'nu imam kılmasıdır. Halîl kelimesinin hallet (خَلَّة) yani hâcet'den geldiği de söylenmiştir. Bu manada Halîl, Hz. İbrahim'in sadece Allah'la yetindiğini, ihtiyacının görülmesini sadece O'ndan bildiğini, (bir başka kapıya arz-ı hâcet etmediğini) ifade eder.

Hullet, sadâkat, meveddet ve muhabbet gibi manalar ifade etse de ulemâ, umumiyetle, hullet'le ifade edilen sevgi ve dostluğun, çok daha üstün bir dostluk olduğunu söylemekte ittifak etmiştir. Hadiste Resulullah'ın لَوْكُنْتُ مُتَّخِذاً خَلِيلاً غَيْرَ رَبِّى *"Ben Rabbimden başka bir halil (dost) ittihaz etseydim..."* demesi, O'nun insanlardan bir *halil*'i olmadığını ifade eder. Halbuki, dostları vardı. Öyleyse *halîl* çok daha yüksek bir dost olmalıdır.

❑ HZ. MUSA ALEYHİSSELÂM

4337 ١ - عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [اِسْتَبَّ رَجُلٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَرَجُلٌ مِنَ

الْيَهُودِ. فَقَالَ الْمُسْلِمُ: وَالَّذِى اصْطَفَى مُحَمَّداً عَلَى الْعَالَمِينَ؛ وَقَالَ الْيَهُودِىُّ: وَالَّذِى اصْطَفَى مُوسَىٰ عَلَى الْعَالَمِينَ. فَرَفَعَ الْمُسْلِمُ عِنْدَ ذٰلِكَ يَدَهُ فَلَطَمَ الْيَهُودِىَّ فَذَهَبَ الْيَهُودِىُّ إِلَى النَّبِىِّ ﷺ فَأَخْبَرَهُ. فَقَالَ: لاَ تُخَيِّرُونِى عَلَى مُوسَىٰ، فَإِنَّ النَّاسَ يُصْعَقُونَ فَأَكُونُ أَوَّلَ مَنْ يُفِيقُ فَإِذَا مُوسَىٰ بَاطِشٌ بِجَانِبِ الْعَرْشِ، فَلاَ أَدْرِي أَكَانَ مِمَّنْ صُعِقَ فَأَفَاقَ، أَوْ كَانَ فِيمَنِ اسْتَثْنَى اللّٰهُ تَعَالَى]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

قوله « اصطفى » أى اختار.

و« الصَّعْقَةُ » الموتِ والغشى.

و« بَاطِشٌ » أى آخذٌ بِقَائِمَةِ الْعَرْشِ.

و« أَفَاقَ » الْمَرِيضُ وَالمغْشىّ عَلَيه: إذا عادَ إلى صحّته.

1. (4337)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Müslümanlardan biri ile Yahudilerden biri aralarında münakaşa edip küfürleştiler. Müslüman öbürüne:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı âlemler üzerine seçkin kılan Zât-ı Zülcelâl'e kasem olsun!" diye yemin etti. Yahudi de: "Musa aleyhisselam'ı âlemler üzerine seçkin kılan Zât-ı Zülcelâl'e kasem olsun!" diye yemin etti. Derken, o böyle der demez, müslüman elini kaldırıp yahudi'ye bir tokat vurdu. Yahudi de doğruca Aleyhisselâtu vesselâm'a gidip hadiseyi haber verdi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Beni Hz. Musa'ya üstün kılmayın! Çünkü insanlar hep bayılacaklar. İlk kalkan ben olacağım. Ben ayılınca Hz. Musa'yı Arş'ın bir ucundan tutmuş göreceğim. Bilemiyorum. O, bayılıp hemen ayılanlardan mıdır, yoksa Allah'ın istisna ettiklerinden midir?" buyurdu." [Buhârî, Husumât 1, Enbiya 34, 35, Rikâk 43, Tevhid 31; Müslim, Fezâil 160, (2373); Ebu Dâvud, Sünnet 14, (4671); Tirmizî, Tefsir, Zümer, (3240).]

AÇIKLAMA:

Burada *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* kıyametten bahseden bir ayete atıf yapmaktadır. Mezkur ayette Cenâb-ı Hak şöyle buyurur: (Mealen): **"Sûra üfürülür ve Allah'ın dilediklerinden başka göklerde kim var, yerde kim varsa düşüp ölür. Sonra bir daha sûra üflenir ve onlar kabirlerinden kalkıp bakışırlar"** (Zümer 68).

Âyete dikkat edersek *sûr*'a iki kere üfleneceğinden bahsetmektedir: Birinci üflemede, Allah'ın istisna kıldıkları dışında her canlı ölecektir. Demek ki bu üfleme ile âlemdeki bütün canlılar ölecek, Allah'ın istisna kıldıkları ölmeyecektir.

Sadedinde olduğumuz hadiste, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, ikinci üfleme ile ilk uyananın kendisi olacağını, *Hz. Musa*'yı Arş'ın bir ucunu tutmuş görünce O'nun, birinci sûra üflemesinde ölüp kendinden önce mi dirildiğini, yoksa birinci sûrda Allah'ın istisna ederek ölmeyeceğini haber verdiği müstesnalardan mı olduğunu bilemediğini beyan etmiş olmaktadır. Şayet müstesnalardan ise bu Hz. Musa için istisnai bir fazilettir. İslâm âlimleri müstesna tutulacakların Cebrail, Mikâil, İsrâfil, Azrâil aleyhimüsselâm olduklarını söyler. Bazıları da "Hamele-i arş veya rıdvan melekleri, huriler, Mâlik (cennetin hazinedârı), Zebâniler (cehennemin bekçileri)" demiştir.

Hadisin bu şekilde izahı bir müşkil ortaya koymaktadır: *Hz. Musa* halen ölmüş bilindiğine göre, O'nun, sûra üflendiği zaman ölmekten istisna tutulanlar arasında olması nasıl mümkün olur? Bunu söyleyebilmek için O'nun ölmemiş olduğunu, hayatta bulunduğunu kabul etmek gerekir. *Hz.İsa* hakkında bunu söylemek mümkün ise de, *Hz. Musa* hakkında söylemek mümkün değildir. Çünkü, "onun ölmediğinden veya öldükten sonra tekrar hayata döndüğünden" bahseden bir rivayet mevcut değildir.

Kâdı İyaz bu müşkile dikkat çektikten sonra bir açıklama yapar: "Bana göre, hadiste zikri geçen bayılma hadisesi insanlar dirildikten sonra, göklerle yerin yarıldığı anda vukua gelecek bir bayılma olması muhtemeldir. Hadise bu şekilde bakınca âyetle arada ihtilaf kalmaz. Hadiste geçen ayılma kelimesi de bu manayı teyid eder. Zira, ayılma tabiri bayılanlar hakkında kullanılır. Ölenler için ayılmaktan değil, dirilmekten bahsedilir. Nitekim *Hz. Musa*'nın Tûr dağında tecellî-i ilâhî karşısında "bayılma"sı mevzubahisdir, "ölme"si değil."

Kadı İyaz'a göre, hadiste geçen *"Benden önce mi ayıldı bilmiyorum!"* ifadesine, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, ilk dirilecek insanın kendisi olacağını bilmezden önce söylemiş olmalıdır diye de tevil getirilmiştir. Gerçi, hadisten, Hz. Musa'nın ilk dirilenlerden olduğunu söylemiş olması da anlaşılabilir. Bu ilk dirilecekler, peygamberlerdir. Aynî, bu hadisi açıklama sadedinde peygamberlerin diri olduklarına dair bazı deliller kaydettikten sora der ki: "Peygamberlerin diri oldukları takarrur edince, onlar yerle gökler arasındadırlar. Sûr'a ölüm nefhası üfürülünce yer ve göklerdeki bütün hayat sahipleri ölecek, sadece Allah'ın istisna et-

tikleri ölmeyecektir. Peygamberlerden başkaları bu nefhada ölecek, peygamberler ise bayılacaktır. Sûr'a diriltme (ihya) nefhası üflendiği zaman ölmüş olanlar dirilecek, bayılmış olanlar ayılacaklardır. Durum böyle olunca, anlaşılıyor ki Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ilk ayılan ve (peygamberler dahil) bütün insanlardan önce kabrinden ilk çıkan olacaktır. İşte, bu halden sadece Hz. Musa istisna edilmiş gözükmektedir. Hadiste, Resulullah tereddüt ifade ediyor: O daha önce mi dirilecek, yoksa bulunduğu hal üzere mi kalacak? Bu hususu tam kestirememiş, tereddüt etmiştir. Her iki hale göre de Hz. Musa için bu durum başkalarına nasip olmayan büyük bir fazilettir."

2- *Hz. Musa* da büyük peygamberlerden biridir. Kur'ân-ı Kerîm Hz. Musa'nın hayatına da geniş yer verir, pek çok teferruatı işler. Bilhassa Firavun'la olan mücadelesi birçok surelerde tekrar tekrar özetlenir. Hz. Musa'ya bir çok mucize verilmiştir. Ahkâmca zengin olan Tevrat'ın sahibidir. *Mısır*'da, *Hz. Yusuf*'tan sonra sayıları artan ve Firavunlarca köleleştirilmiş durumda olan İsrailoğullarını, Mısır'dan kaçırıp Kızıldeniz'i geçirmiş Sina'ya getirmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm, *Hz. Musa*'nın büyüklüğüne iş'âren ona dokuz âyet verildiğini zikreder (İsra, 101). Bu ayetler (mucizeler), *İbnu Abbâs*'a göre şunlardır:

★ Âsa,

★ Yed-i beyza,

★ Çekirge,

★ Ekin biti,

★ Kurbağa,

★ Kan,

★ Taş,

★ Deniz,

★ Tûr Dağı'nın İsrailoğullarını korkutması,

Bazılarına göre de bu dokuz emirdir:

★ "Allah'a eş koşmayın.

★ Haksız yere adam öldürmeyin,

★ Zina etmeyin,

★ Faiz yemeyin,

★ Sihir yapmayın,

★ Hüküm sahibine karşı müzevirlikte bulunmayın,

★ İsrâfa sapmayın,

★ Namuslu kadınları lekelemeyin,

★ Muhârebeden kaçmayın."

❑ YÛNUS ALEYHİSSELÂM

4338 ١ – عَنْ أبِي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَا يَنْبَغِي لِعَبْدٍ أنْ يَقُولَ: أنَا خَيرٌ مِنْ يونُس بْنِ مَتَّى، وَنَسَبُهُ إلَى أبِيهِ]. أخرجه الشيخان وأبو داود ولم يذكر أبو داود ونسبه الى أبيه.

قَالَ بَعْضُهُمْ: هذِهِ الألْفَاظُ مُدْرَجَةٌ فِي الْحَدِيثِ مِنْ كَلاَمِ أبِي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه فَإنَّ يُونُسَ بْنِ مَتّى في هذَا الْحَدِيثِ مَنْسُوبٌ إلى أمِّهِ دُونَ أبِيهِ فَبَيَّنَ الرَّاوِى بِقَوْلِهِ: وَنَسَبُهُ: أى النبي ﷺ إلى أبيه: أى دُونَ أمِّهِ، لاَ كَمَا فَعَلْتُ أنَا مِنْ نِسْبَتِهِ إلى أمه.

1. (4338)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir kulun: Benim, Yûnus İbnu Mettâ'dan hayırlı olduğumu" söylemesi uygun olmaz. Onun nesebi de babasınadır." [Buhârî, Enbiya 35, Tefsir, Nisa 26, Tefsir, En'âm 4, Tefsir, Saffât 1; Müslim, Fezâil 166, (2376); Ebu Dâvud, Sünnet 14, (4669, 4670).]

Bazı âlimler demiştir ki: "Rivayette geçen وَنَسَبُهُ الى أبيه *"Onun nesebi babasınadır"* cümlesi. Ebu Hüreyre'nin kelamıdır, bir derctir. Zira bu hadisteki Yunus İbnu Mettâ babasına değil, annesine nisbettir. Böylece râvi "Onun nesebi..." sözüyle, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Hz. Yunus'u annesine değil, babasına nisbet ettiğini beyan etmiştir."

AÇIKLAMA:

1- Müellif *İbnu Deybe*'nin kaydettiği son açıklama *Mettâ* ismiyle ilgili bir münakaşaya parmak basmaktadır: Bazı alimlere göre bu, babasının ismidir; bazılarına göre de annesinin. Şu halde, *Ebu Hüreyre,* bu ihtilafta Mettâ'nın Hz. Yûnus'un annesinin değil babasının ismi olduğu görüşündedir.

2- Bu hadisi iki şekilde anlamak mümkündür:

a) Hiçbir kulun *"Ben Yûnus'tan hayırlıyım"* demesi münasib olmaz. Bu mânada Hz. Peygamber kendisini de kastetmiş olmaktadır. Çünkü O

da bir kuldur. Dolayısıyla mâna şöyle olur: " Benim bir peygamber olmama rağmen Hz. Yûnus'tan daha hayırlı olduğumu söylemem muvafık değildir." Nitekim Taberânî'nin, *Abdullah İbnu Cafer*'den kaydettiği bir rivayette: لاَ يَنْبَغِى لِنَبِىٍّ اَنْ يَقُولَ "*Bir peygamberin: 'Ben Yûnus'tan hayırlıyım' demesi muvafık olmaz*" şeklinde gelmiştir.

b) Hadisten şu mâna da anlaşılabilmektedir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* demiştir ki: "*Hiçbir kula, ben Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in, Yûnus 'dan daha hayırlı olduğumu söylemesi muvafık olmaz.*"

Her iki mâna aslında aynı neticeye çıkar ve Yunus aleyhisselâm'ın Resûlullah'tan daha efdal olduğu mânasına ulaşılır. İşte bu mâna اَنَا سَيِّدُ وَلَدِ آدَمَ "*Ben Hz. Adem'in evladlarının efendisiyim (en hayırlısıyım)*" hadisine muhalefet ettiği için, hadisi âlimler müşkilatlı bularak, işkâli kaldırmak için bazı açıklamalar getirmişlerdir:

★ *Hattâbî* der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Ben Hz. Adem'in evladlarının efendisiyim" hadisiyle, Allah'ın kendisine lutfettiği fazilet ve efendiliği haber vermiş olmakta, Allah'ın üzerindeki nimetini belirtmekte, ümmetine, Hakk'a çağırdığı muhatablarına Rabbi'nin yanındaki yüce makamı, hususî yeri bildirmiş olmaktadır. Tâ ki, peygamberliğine inançları ve itaatine itikadları buna göre olsun. Ümmetine bu efdaliyet durumunu bildirmek ve açıklamak ona gerekli ve üzerine farzdı.

Ancak *Hz. Yunus aleyhisselâm* hakkındaki sözüne gelince, bu iki surette te'vil edilir:

1) مَا يَنْبَغِى لِعَبْدٍ "*Bir kulun benim Yûnus İbnu Mettâ'dan hayırlı olduğumu söylemesi uygun olmaz*" cümlesi ile kendinden başkalarını kasdetmiş olması mümkündür.

2) Bu ifade ile, başkalarının ve kendinin de dahil olduğu mutlak bir mâna kasdetmesi de mümkündür. Bu durumda bu sözün ondan sudûru, nefsinden bir fedakârlık ve Rabbine karşı bir tevazu izharıdır. Mâna şöyle olur: "*Benim, ondan hayırlı olduğumu söylemem muvafık olmaz. Çünkü benim nail olduğum fazilet, Allah Teâlâ Hazretleri'nin bir lütfudur, onun hususi bir muamelesidir. Kendi kendime kazandığım bir başarı değildir, kendi kuvvetim ve gayretimle de ona ulaşmış değilim. Öyleyse onunla iftihar etmeye hakkım yok. Bana düşen, bu lütfa karşı Rabbime şükretmektir. (Ben bu lütfu da ilan ediyorum, çünkü* فَاَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ **"Allah'ın sana olan nimetini (gizleme), söyle, (ilan et!)"** (Duhâ, 11) *âyetiyle Rabbim bunu emrediyor.")*

★ Doğruyu Allah bilir ama, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, betahsis Hz. Yûnus aleyhisselâm'ı zikretmesi, kanaatimce, Allah Teâlâ'nın O'nun hakkında bize anlattığı şey sebebiyledir. Yani, kavminin verdiği ezaya karşı sabrının azlığıdır: Bu eza sebebiyle onlara öfkelenerek onları terkedip gitmiş, azim sahibi peygamberler gibi sabır gösterememiştir." (46)

Ulemânın yaptığı iki te'vili böylece kaydeden Hattâbî devamla der ki: "Bu ikinci izah hadisin mânasına daha uygun ve evlâ olanıdır. Nitekim, bir başka tarîkte hadis şöyle gelmiştir: مَا يَنْبَغِي لِنَبِيٍّ اَنْ يَقُولَ إِنِّي خَيْرٌ مِنْ يُونُسَ بْنِ مَتَّى *"Bir peygambere: 'Ben Yunus İbnu Mettâ'dan hayırlıyım' demesi yakışık almaz."* Burada ifadeyi, Aleyhissalâtu vesselam, kendisine has kılmamış bütün peygamberlere teşmil etmiş, böylece kendini de onlara dahil etmiştir. Bu rivâyet, *Ebu Dâvud*'da da gelmiştir.

Mezkur işkâli giderme sadedinde, bazıları, اَنَا سَيِّدُ وَلَدِ آدم *"Ben Âdem'in evladlarının efendisiyim"* hadisiyle, Kıyamet günü, şefaatiyle gelip, insanlara efendilik yapacağı zamandaki durumunu kasdetmiş olabilir" demiştir."

3- Tevâzuunu ifade sadedinde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı, Kur'an'da hatası nazara verilmiş olan Yûnus aleyhisselâm'la mukayese etmeye sevkeden hususun anlaşılması için *Hz. Yûnus*'un kıssasını bilmek gerekmektedir:

Hz. Yûnus, Musul'un *Ninova* kasabasından idi. Orası yüzbinden fazla nüfuslu birşehirdi. Halkının ahlâkı bozulmuş ve puta tapmaya başlanmıştı. *Hz. Yûnus,* 30 yaşında halkı Hakk'a davet etmek üzere peygamber kılındı. Tam 33 yıl çalışmasına rağmen, iki kişi hariç kendisine kimse iman edip yolunu düzeltmedi. Sonunda halkı kendilerine yaklaşmakta olan büyük bir azabla korkuttu ve gün belirtti. Yine de dinleyen olmayınca, öfkeyle beldeyi terkedip, Dicle (veya Deniz) kenarına çekildi. Halk *Hz. Yûnus*'un sözünü dinlemese de azab ihtimalinden telaşlı, korkulu bir bekleyişe girmişti. Belirtilen gün gelince haber verilen azâbın belirtileri zuhur etmeye başladı. Halk yaptığına pişman oldu. *Hz. Yûnus*'u aradılar. Bunun üzerine şehri terkedip hariçte toplanarak hep birlikte tevbe ettiler. Allah, tevbelerini kabul ederek azabı geri çevirdi.

---

46) Yani *Resûlullah* şöyle demiş olmalıdır: "Sabırsızlığı yüzünden Allah tarafından cezalandırılan Hz. Yûnus'u küçük görerek: "Ben Yûnus'tan hayırlıyım" demek hiç bir peygambere yakışmaz."

Kur'ân-ı Kerîm'in ilgili âyetlerini yorumlayan âlimler Hz. Yûnus'un, öfkeyle kavmini terkedişini, onun bir hatası (zelzelesi) olarak değerlendirir. Gerçi burada emre itaatsizlik mevzubahis değildir. Allah Teâlâ Hazretleri, *"Şehirden çıkma!"* emrinde bulunmuş değil, veya *"şöyle yap!"* demiş de, O, yapmamış değil. Ama "Şehirden çıkarken Hak Teâla'nın iznini almamıştır. İzin almalıydı, almamış olması bir zelle bir hatadır" denmiştir.

İşte bu hatası sebebiyle, şehirde olup bitenlerden habersiz olarak bir gemiye binen *Yûnus aleyhisselâm,* İlahî te'dibe mâruz kalır. Şöyle ki: Bindiği gemi arızalanıp yürümez hale gelince, gemiciler: 'İçimizde efendisinden kaçan köle var' deyip kim olduğunu tesbit için kur'aya başvurdular. Üç sefer tekrar edilen çekimde, kur'a her seferinde Hz. Yunus'a isabet etti. Onu, kaldırıp denize attılar. Derhal bir balık yuttu.

Hayatında çok tesbihte bulunan *Hz. Yunus*, balığın karnında derhal tesbihe başlayıp لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اَنْتَ سُبْحَانَكَ اِنِّى كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ **"Ey Rabbim! Senden başka ilâh yoktur, seni tenzih ederim. Ben nefsine zulmedenlerden oldum"** (Enbiya, 87) der. Hatasını itiraf eder, mağrifet diler. Allah O'nu bu tesbihinin hatırına mağfiret buyurur: فَلَوْلاَ اَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ لَلَبِثَ فِى بَطْنِهِ اِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ **"Eğer çok tesbih edenlerden olmasaydı, Kıyamete kadar balığın karnında kalıp gitmişti"** (Saffat 143-144).

İbnu Hacer'in kaydettiği "sahih" bir rivayette *Hz. Yûnus*'la ilgili kıssada şu ziyade yer almaktadır: **"(Hz. Yûnus azab gelmezden önce şehri terkedip gitti. Sabah olunca şehre yaklaşıp baktı ki azab gelmemiş. Onların şeriatında yalan söyleyenler öldürülürdü. Bunun üzerine öfkeyle oradan ayrıldı, bir gemiye bindi. Gemide: "Sizinle birlikte Rabinden kaçan bir kul var, onu denize atmadıkça geminiz yürümez!" dedi. Gemiciler: "Ey Allah'ın peygamberi seni asla atmayız!" derler. Yûnus aleyhisselam:**

"Öyleyse kur'a çekin!" dedi.

Kur'a çekerler. Üç kere tekrarlarlar. Her seferinde O'na çıkar. Onu denize atarlar ve bir balık yutar, denizin dibine götürür. Orada kumların tesbihini işitir ve "karanlıkta da لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اَنْتَ سُبْحَانَكَ اِنِّى كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ **diye nida eder"** (Enbiya 87).

Bezzâr'ın bir rivayetinde: "Allah, Yunus'u balığın karnında hapsetmek isteyince, balığa kemiklerini kırmamasını, etlerini zedelememesini emreti. Denizin dibine götürünce, Yûnus, Allah'ı tesbihe başladı. Melek-

ler: "Ey Rabbimiz! biz, yakın bir yerden zayıf bir ses işitiyoruz" derler. Rab Teâlâ: "Bu Yûnus'tur" buyurur. Melekler, lehinde şefaatte bulunurlar. Allah balığa emreder, o da sahile atar."

Hz. Yûnus'un balığın karnında kaldığı müddetle ilgili olarak, rivayetlerde; "40 gün, 7 gün, 3 gün, kuşluk vaktinden akşam vaktine kadar" gibi farklı rakamlar gelmiştir.

Karaya atılan *Yunus aleyhisselâm,* üzerinde tüyü olmayan, yumurtadan yeni çıkmış civciv gibi idi. Bitkin, halsiz vaziyette idi. Cenab-ı Hakk yaktîn bitkisi'nin altında gölgeledi. Yaktin'in iri yapraklı, çabuk büyüyen kabak bitkisi olduğu kabul edilir. Burada dinlenip kendine gelen Hz. Yunus, tekrar kavmine döndü. Kıl payı azabtan kurtulan Ninovalılar O'nu bir müddet dinleyerek istikâmete gelirler.

4- HZ. YÛNUS KISSASINDAKİ HİSSE:

Kur'ân-ı Kerîm, geçmiş milletlerden, geçmiş insanlardan bahsetmekle bize sadece bir tarih bilgisi vermeyi kasdetmez. Her ne kadar geçmişin karanlık devirlerine de bir nur serpmek, maziyi bize aydınlatmak hizmetini de görüyor ise de, daha çok içinde yaşadığımız şartlarda takib edeceğimiz doğru yolu veya önümüze çıkacak farklı durumlar ve şahıslardan nelerin faydalı ve iyi, nelerin zararlı ve kötü olduğunu göstermeyi gaye edinir. Hatta bu ikinci gaye öncekinden daha mühimdir. Her mü' mine, her insana bu suretle bir mesaj verir, bir rehber ve kılavuz olur. Hz. Yunus kıssasını, içinde bulunduğumuz şartlara tatbik ederek bir ders-i ibret halinde yorumlayan nefis bir parçayı Bediüzzaman'dan kaydediyoruz:

"İşte Hz. Yûnus aleyhisselâm'ın birinci vaziyetinden yüz derece daha müthiş bir vaziyetteyiz. Gecemiz, istikbaldir. İstikbalimiz, nazar-ı gafletle onun gecesinden yüz derece daha karanlık ve dehşetlidir. Denizimiz, su sergerdân küre-i zeminimizdir. Bu denizin her mevcinde binler cenaze bulunuyor. Onun denizinden bin derece daha korkuludur. Bizim hevâ-yı nefsimiz, hûtumuzdur (balığımızdır), hayat-ı ebediyemizi sıkıp mahvına çalışıyor. Bu hût, onun hûtundan bin derec daha muzırdır. Çünki, onun hutu yüz senelik bir hayatı mahveder. Bizim hûtumuz ise, yüzmilyon seneler hayatın mahvına çalışıyor. Madem hakiki vaziyetimiz budur; biz de Hazret-i Yunus aleyhisselâm'a iktidâen umum esbabdan yüzümüzü çevirip doğrudan doğruya Müsebbibü'l Esbâb olan Rabbimize iltica edip لَا اِلٰهَ اِلَّا اَنْتَ سُبْحَانَكَ اِنِّى كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ demeliyiz ve ayn-el-yakin anlamalıyız ki, gaflet ve delâletimiz sebebiyle aleyhimize ittifak eden istikbal, dünya ve heva-yı nefsin zararlarını defedecek yalnız o zât olabilir

ki, istikbal taht-ı emrinde, dünya taht-ı hükmünde, nefsimiz taht-ı idaresindedir. Acaba Hâlik-ı Semâvât ve Arzdan başka hangi sebep var ki, en ince ve en gizli hâtırat-ı kalbimizi bilecek ve bizim için istikbali, ahiretin icadiyle ışıklandıracak ve dünyanın yüzbin boğucu emvâcından kurtaracak, haşa *Zât-ı Vâcib-ül-Vücud*'dan başka hiçbir şey, hiçbir cihette O'nun izni ve idâresi olmadan imdat edemez ve halaskar olamaz. Madem hakikat-ı hal böyledir. Nasıl ki Hz. Yunus aleyhisselâm'a o münâcatın neticesinde hutu ona bir merkub (binek), bir taht el-bahir (denizaltı) ve denizi bir güzel sahra; ve gece, mehtabı bir latif suret aldı. Biz dahi o münâcâtın sırriyle لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اَنْتَ سُبْحَانَكَ اِنّى كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ demeliyiz, لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اَنْتَ cümlesiyle istikbalimize سُبْحَانَكَ kelimesiyle dünyamıza, اِنّى كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ fırkasıyla nefsimize nazar-ı merhametini celbetmeliyiz. Tâ ki, nur-u iman ile ve Kur'ân'ın mehtabıyla istikbalimiz tenevvür etsin ve o gecemizin dehşet ve vahşeti, ünsiyet ve tenezzühe inkılâb etsin. Ve mütemadiyen mevt ve hayatın değişmesiyle seneler ve karnlar (çağlar) emvâcı üstünde hadsiz cenazeler binip ademe atılan dünyamız ve zeminimizde, Kur'ân-ı Hakim'in tezgahında yapılan bir sefine-i maneviye hükmüne geçen hakikat-ı İslâmiyet içine girip selâmetle o denizin üstünde gezip, tâ sahil-i selâmete çıkarak hayatımızın vazifesi bitsin. O denizin fırtınaları ve zelzeleleri, sinema perdeleri gibi tenezzühün manzaralarını tazelendirmekle, vahşet ve dehşet yerine, nazar-ı ibret ve tefekkürü keyiflendirerek okşayıp ışıklandırsın. Hem o sırr-ı Kur'an'la, o terbiye-i Fürkâniye ile; nefsimiz bize binmeyecek, merkubumuz olup, bizi ona bindirip, hayat-ı ebediyemizin kazanılmasına kuvvetli bir vâsıtamız olsun."

❑ HZ. DÂVUD ALEYHİSSELÂM

4339 ١ - عَنْ أبى هـريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ خُفِّفَ عَلـى دَاودَ الْقُرآنُ، فَكَانَ يَأمُرُ بِدَوَابِّهِ أنْ تُسرَجَ فَيَقْرَؤُهُ قَبْلَ أنْ تُسْرَجَ، وَكَانَ لاَ يَأكُلُ إلاَّ مِنْ عَمَلِ يَدَيهِ]. أخرجه البخاري.

1. (4339)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Dâvud aleyhisselâm'a okumak (Kur'ân) kolaylaştırılmıştı. Böylece, hayvanının eğerlenmesini emreder, eğerlenmezden önce (baştan sona Kur'ân'ı) okurdu. O, kendi el emeğiyle kazandığından başka bir şey yemezdi." [Buhârî, Enbiya 37; Büyû 15, Tefsir, Benî israîl 5.]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen *el-Kur'ân*'dan maksat okumaktır. Nitekim bazı rivayetlerde el-Kırâet kelimesi kullanılmıştır. *Kıraat* kelimesinin aslı toplamak (cem) manasına gelir. "Her şeyi kıraat ettim" demek, her şeyi cem ettim demektir. Her peygmaberin Kur'ân'ı, kendisine vahyedilen kitabıdır. *Hz. Dâvud*'un okuduğuna da Kur'ân denmesi, Kur'ân'a mucize vaki olduğu gibi ona da mucize vaki olduğuna işaret etmek içindir. Hz. Davud'a neyin okunması kolaylaştırılmıştı? Bu açık değildir. Ulemâ "Tevrat'ın" veya "Zebur'un" okunması demekte ihtilaf eder. Bu tereddüdün sebebi Zebur'un tamamı mev'ize olması ve ahkâmı Tevrat'tan almaları sebebiyledir. Yani, onlar nezdinde her iki kitap da muteberdi. Katâde merhum demiştir ki: "Biz Zebur'un, hepsi de mev'ize ve senâ olan, içerisinde haram-helal, ferâiz ve hudud hiç bulunmayan 150 sureden müteşekkil olduğunu konuşurduk. Ahkâm meselesinde Tevrat esas alınırdı."

İbnu Hacer, at eğerleninceye kadar Kur'ân'ın okunması ihbarını değerlendirerek, hadisten: "Bereket, bazan kısa bir anda tecelli eder de o kısa anda pek çok amel ortaya konur" hükmünü ifade ettiğini söyler. Nevevî der ki: "Bu hususta bana ulaşan haberlerin çoğu, bir kimsenin dört hatim gecede, dört hatim de gündüzde indirdiğini haber verir. Bazı sûfiler bu meselede mübâlağa ederek,aşırı iddialarda bulunmuştur. Gerçeği Allah bilir."

Şu halde, *İbnu Hacer* tecelli eden harekete maddî, kemmî bir örnek vermekten kaçınırsa da, Nevevî gece ve gündüz bir günde en fazla sekiz hatim indirilebileceğine, aşırı iddialara itibar edilmemesi gereğine dikkat çeker. Ancak, hemen belirtelim ki, Kur'an okumada bir günde bir kaç hatim indirmek ideal olan okuyuş tarzı değildir.

2- *Hz. Davud*'un burada zikredilen mümtaz bir vasfı, kendi elinin emeğiyle rızkını temin etmesidir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir başka hadiste, *"kişinin en temiz yiyeceğinin el emeğiyle kazandığı şey"* olduğunu belirtir ve buna örnek olarak *Hz. Davud*'u gösterir: مَا اَكَلَ اَحَدٌ طَعَامًا قَطُّ خَيْرًا مِنْ اَنْ يَأْكُلَ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ وَاِنَّ نَبِىَّ اللّٰهِ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ كَانَ يَأْكُلُ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ *"Kimse eliyle kazandığından daha hayırlı (temiz) bir şey yememiştir. Allah'ın Peygamberi Dâvud aleyhisselâm el emeğini verdi."*

İbnu Hacer, Hz. Dâvud'un el emeği olarak zırh yaptığını, onun zerrâd yani zırh ustası olduğunu, Allah'ın ona demiri yumuşattığını, yumuşayan demiri onun zırh yapmada kullandığını, Dâvud aleyhisselâm'ın,

devrinin büyük krallarından biri olmasına rağmen yapıp sattığı zırhın parasından başka bir şey yemediğini belirtir. Nitekim sadedinde olduğumuz hadis, *Hz. Dâvud*'un binmek istediği zaman başkaları tarafından eğerlenen hayvanları olduğunu söylemekle, onun ciddi bir saltanata sahip olduğunu ima etmiş bulunmakta, bu imadan sonra "elinin emeğini yediğinden" bahsedince, onun verâsına dikkat çekmiş bulunmaktadır.

3- *Davud aleyhisselâm*'ın mümtaz bir diğer yönü, intikası ve dini hayatıdır. Her işinde Allah rızasını arardı. Allah'a yaptığı sesli zikirleriyle meşhurdur. Bazan onun, fevkalade güzel sesiyle yaptığı zikirlere dağ, taş, kuş ve hayvanlar iştirak ederdi. Geceleri teheccüde kalkar, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın övdüğü ve ümmetine tavsiye ettiği *savm-ı Davud* denen gün aşırı oruç tutardı. Yani bir gün yer bir gün tutardı. Çok güzel bir hatipti. Belâgat sahibi idi. İsrâiloğullarının Tâlut'un komutası altında *Amâlikalılar*'la yaptığı savaşa katılıp müşriklerin lideri Câlut'u öldürmüş, böylece onların bozgununu kolaylaştırarak herkesin sevgi ve itimadını kazanmıştı. Tâlut'tan sonra da kral olmuştu. Kendisine peygamberlik de verilince iki vasfı birden nefsinde topladı.

Hükümdarlığının adilâne olmasına gayret eder, bu maksadla zaman zaman tebdil-i kiyafetle halk arasına çıkıp, "Davud'dan memnun musunuz?" diye sorar, idaresini halkın arzusuna göre yönlendirirdi. Bu suretle adilâne bir saltanatla kırk yıl kadar hüküm sürdü. Vefat edince yerine geçen oğlu Hz. Süleyman, hem saltanata hem nübüvvete mazhar oldu.

İsrâilî kaynaklar, *Hz. Dâvud*'un, *Hz. Musa*'nın vefatından 535 sene sonra hakkın rahmetine kavuştuğunu belirtir.

❑ HZ. SÜLEYMAN ALEYHİSSELÂM

4340 ١ – عَنْ أَبي هريرة رَضيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: كَانَتْ امْرَأَتَانِ مَعَهُمَا ابْنَهُمَا جَاءَ الذِّئْبُ فَذَهَبَ بِابْنِ إِحْدَاهُمَا. فَقَالَتْ لِصَاحِبَتِهَا: إِنَّمَا ذَهَبَ بِابْنِكِ، وَقَالَتِ الأُخْرَى: إِنَّمَا ذَهَبَ بِابْنِكِ فَتَحَاكَمَتَا إِلَى داود عليه السَّلاَمُ فَقَضَى بِهِ لِلْكُبْرَى فَخَرَجَتَا عَلَى سُلَيْمَانَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ فَأَخْبَرَتَاهُ. فَقَالَ: ائْتُونِي بِالسِّكِّينِ أَشُقُّهُ بَيْنَهُمَا. فَقَالَتِ الصُّغْرَى: لاَ تَفْعَلْ يَرْحَمُكَ اللهُ، هُوَ ابْنُهَا، فَقَضَى بِهِ لِلصُّغْرَى].

أخرجه الشيخان والنسائي.

1. (4340)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah

(aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: *"İki kadın vardı. Bunların beraberlerinde iki de çocukları vardı. Bir kurt gelerek bu çocuklardan birini kapıp kaçırdı. Kadın, arkadaşına:*

"Kurt senin çocuğunu kaçırdı!" dedi. Diğeri ise:

"Hayır, senin çocuğunu alıp gitti!" dedi.

Bunlar (ihtilafa düşüp) Hz. Dâvud aleyhisselâm'a dava açtılar. Hz. Dâvud, büyük kadın lehine hükmetti. Küçük, hükme razı olmayınca, davayı Hz. Süleyman'a götürdüler. Hz. Süleyman aleyhisselâm:

"Bir bıçak getirin, çocuğu ikiye böleyim, size birer parça vereyim!" diye hükmetti. Küçük kadın:

"Böyle yapma! Allah'ın rahmetine mazhar ol! Çocuk onundur!"dedi. Hz. Süleyman bu cevap üzerine çocuğun küçük kadına ait olduğuna hükmetti." [Buharî, Ferâiz 30, Enbiya 40 (muallak olarak); Müslim, Akdiye 20, (1720); Nesâî, Kudât 14, (8, 235).]

AÇIKLAMA:

Burada, *Hz. Süleyman*'ın zekâveti görülmektedir. çünkü kadınların çocuklarına olan şefkatine göre meseleyi çözmüştür. Küçük kadın, çocuğunun kesilmesine gönlü razı olmadığı için "çocuk benim değil" demiştir.

Hadisin bir başka vechi daha açıktır: *"Hz. Süleyman: "Onu ikiye bölün bir yarısını birine, bir yarısını birine verin" dedi. Büyük kadın: "Evet kesin!" dedi. Küçük kadın ise: "Hayır! çocuğu kesmeyin, çocuk onundur!" dedi. Bunun üzerine Hz. Süleyman, çocuğu küçük kadına hükmetti."*

Hz. Süleyman, hakim olarak küçük kadının itirafı ile amel etmiyor. "Çocuk büyüğündür" şeklindeki itirafına rağmen, çocuğun küçüğe ait olduğuna hükmediyor. Buradan hakikatın ortaya çıkarılabilmesi için hâkimin yapmayacağı bir şeyi "yapıyorum" demesinin cevazına, onların benzer bir kısım davranışlarda serbest olduğuna hüküm çıkarılmıştır.

4341 ٢– وَعَنِ ابْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ لَمَّا بَنَى سُلَيْمَانُ بَيْتَ الْمَقْدِسِ سَأَلَ اللّٰهَ خِلاَلاً ثَلاَثَةً: سَأَلَهُ حُكْماً يُصَادِفُ حُكْمَهُ، فَأُوتِيهِ؛ وَسَأَلَهُ مُلْكاً لاَ يَنْبَغِي لأَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ، فَأُوتِيهِ؛ وَسَأَلَ حِينَ فَرَغَ مِنْ بِنَاءِ الْمَسْجِدِ أَنْ لاَ يَأْتِيَهُ أَحَدٌ، لاَ تَنْهَزُهُ إِلاَّ الصَّلاَةُ فِيهِ أَنْ يُخْرِجَهُ مِنْ خَطِيئَتِهِ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ].

أخرجه النسائي. «يَنْهَزُهُ» أى يَدْفَعُهُ وَيُحَرِّكُهُ.

2. (4341)- *İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyrudular ki:

"Hz. Süleyman Beytu'l-makdis'i bina ettiği zaman, Allah'tan kendisine üç imtiyaz vermesini istedi:

★ *İlahi hükme müsadif olacak (uygun düşecek) hüküm (verme kapasitesi) taleb etti; bu ona verildi.*

★ *Kendisinden sonra kimseye verilmeyecek bir saltanat taleb etti; bu da ona verildi.*

★ *Mescidin inşaatını bitirdikten sonra bu mescide sırf namaz kılmak için gelenlerin, oradan çıkarken, annelerinden doğdukları gündeki gibi bütün günahları affedilmiş olarak çıkmalarını yalvardı; bu duası da kabul edildi."* [Nesâî, Mesâcid 6, (2, 34); İbnu Mâce, İkâmetu's-Salât 196, (1408).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, *Hz. Süleyman*'ın adalete çok ehemmiyet verdiğini, hükümlerinde isabetli olabilmek için Allah'tan yardım taleb ettiğini ve bu duasının kabul edildiğini göstermektedir. Esasen mülk ve saltanat taleb eden kimsenin, mülkünün kıyam ve bekası için adalet taleb etmesi gereklidir. Çünkü mülk onunla kaim ve dâim olur. Kur'an-ı Kerim zalimlerin mülkünün yıkıldığını haber verir.

2- *Hz. Süleyman* adalet dışında pekçok İlahi lütuflara, mucizelere mazhar olmuş bir peygamberdir. Cenâb-ı Hak onunla ilgili kıssada, yeryüzünde güçlü bir saltanat için gerekli olan şartları beyan eder: **"Hz. Süleyman'ın etrafında, içerisine ifritlerin de bulunduğu bir istişâre heyeti var. Meseleleri onlarla tezekkür etmekte, fikirlerine başvurmaktadır. insanlar tarafından sesi işitilmeyen karıncaya varıncaya kadar hayvan ve kuşların dilini bilmektedir. Rüzgâr emrindedir, O'nun istediği yere kısa zamanda götürmek-tedir. Cinler, Hz. Süleyman taleb edince kaleler, heykeller, büyük havuzlar, çömlek-tencere gibi yemek kapları, yerden kalkmayacak büyüklükte ağır kazanlar yaparlardı"** (Sebe, 13.)

Hz. Süleyman devrinde heykel haram değildi. Peygamberlerin ve diğer salih ve veli kimselerin heykelleri yapılır, hak onları görerek onların iyiliklerini hatırlar, kendileri de onlar gibi olmada gayrete gelirlerdi.

Hz. Süleyman, saltanat sahibi de olması sebebiyle, Kur'ân-ı Kerîm, onun diğer bir saltanat sahibi Sebe melikesi *Belkıs*'la münasebetini anlatır. Karşılıklı elçi teatisini, mektup ve hediye irsâlini, mektupta Hakka

daveti, tehdidi, meselelerin çözümünde istişare ve adabını, Belkıs'ın Hz. Süleyman'a gelip teslim oluşunu anlatır. Bütün bu anlatımlarda Cenab-ı Hakk'ın Hz. Süleyman'a bahşettiği muhteşem saltanatın tasviri de yapılır.

3- *Hz. Süleyman*'ın mazhar olduğu mucizelerde insanlığın alacağı ibretler var. Zira *Hz. Süleyman*'ın mazhar olduğu üstünlükler, ayet-i kerime'de insanların ulaşamayacağı bir mahiyet taşıyan mucizeler suretinde değil, daha ziyade ona bahşedilen "ilim" sayesinde olduğu belirtilmektedir. Öyleyse insanlık ilmini artırarak onlara ulaşabilecektir. Kuşların dilini anlamak, karıncayla muhabere kurmak, cinleri bir kısım ağır işlerde istihdam etmek, uzak mesafedeki eşyayı göz açıp kapama anında nakletmek gibi Süleymanî imtiyazlar, ilim sayesinde insanlığın imkânları dahilindedir. Hatta Kur'ân-ı Kerim'in âyetlerine dayanarak, Kur'an'da tasvir edilen Süleymânî haşmetin, onun zatına mahsus olmak üzere ânî ve def'i bir surette verilmiş bir mucizenin beyanı olmayıp, onun zamanında zirveye ulaşan, ilme dayalı teknolojik seviyenin tasviri olduğu söylenebilir.

Bu hususu daha analşılır kılmak maksadıyla, mevzu üzerine, ilmî bir toplantıya sunduğumuz bir tahlili bu bahsin sonuna (4346 numaralı hadisi müteakip) PEYGAMBERLERİN MUCİZELERİ VE İLİM başlığıyla sunacağız. Orada yapacağımız iki tahlilden biri Hz. Süleyman aleyhisselam'la ilgili olacak.

❑ EYYÛB ALEYHİSSELÂM

4342 ١ - عَنْ أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ بَيْنَمَا أيُّوبُ يَغْتَسِلُ عُرْيَاناً خَرَّ عَلَيْهِ رِجْلُ جَرَادٍ مِنْ ذَهَبٍ فَجَعَلَ يَحْثِى فِي ثَوْبِهِ. فَنَادَاهُ رَبُّهُ: يَا أيُّوبُ ألَمْ أكُنْ أغْنَيْتُكَ عَمَّا تَرَى؟ قَالَ: بَلَى يَا رَبِّ، وَلٰكِنْ لاَغِنَى عَنْ بَرَكَتِكَ]. أخرجه البخاري.

1. (4342)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Eyyub aleyhisselam üryan (çıplak) vaziyette yıkanırken üzerine altından bir yığın çekirge düştü. Eyyûb aleyhisselam hemen onu elbisesine avuç avuç koymaya başladı. Bunun üzerine Rabbi ona nida etti:

"Ey Eyyûb, ben seni bu gördüğün (dünyalıktan) müstağni kılmadım mı?" Eyyûp aleyhisselâm:

"Evet! Ey Rabbim! Velakin senin bereketine karşı istiğna yok!" diye mukabele etti." [Buhârî, Gusl 20, Enbiya 20, Tevhid 35; Nesâî, Gusl 7,] (1, 200-201).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin bir başka vechi şöyledir: *"...Eyyûb aleyhisselam elbisesinin bir kenarını açıp çekirgeleri koymaya başladı. O kenar dolunca diğer kenarını açıyordu."*

2- Cenâb-ı Hakk'ın *Eyyub* aleyhisselam'a nidasını, alimler "ilham vasıtasıyla" veya "vasıtasız" olarak yapmasının muhtemel olduğunu belirtirler.

3- *Hz. Eyyûb,* bir başka rivayette, ilâhî hitaba: *"Evet sen beni müstağni kıldın ama, senin rahmetine kim doymuştur ki?"*cevabını verir. Böylece mazhar olunan maddî zenginlikler de Allah'ın rahmeti olarak anlaşılmış olmaktadır.

4- HADİSTEN ELDE EDİLEN BAZI FEVÂİD:

★ Şükrünü eda etme hususunda kendinden emin olan kimsenin, helal malı çoğaltma hususunda hırs göstermesi caizdir.

★ Hayırlı mala "bereket" demek caizdir.

★ Şükreden zenginin fazileti vardır.

5- *Eyyûb aleyhisselâm,* dûçâr olduğu ağır bir hastalığa karşı gösterdiği sabırla meşhurdur. Onunla ilgili olarak rivayet edilen hikâyelerin pek çoğu sıhhatçe güven verici değildir. *İbnu Hacer,* Buharî'nin bu rivayetler içerisinde, kendi şartına uyanı sadece sadedinde olduğumuz rivayet olması haysiyetiyle diğer rivayetlere yer vermediğini belirttikten sonra, onun hakkında gelen bir diğer sahih rivayetin şu olduğunu kaydeder. *İbnu Ebî Hâtim, Hz. Enes*'ten naklen kaydetmiştir: "Eyyûb aleyhisselâm hastalığa müptela oldu ve bunu onüç yıl çekti. Bu esnada kardeşlerinden ikisi dışında, uzak-yakın herkes, onu terketti. Bu iki kişi her gün akşam ve sabah kendisine uğrarlardı. Biri diğerine dedi ki:

"Eyyûb büyük bir günah işlemiş olmalı. Değilse bu belâ şimdiye kadar ondan kalkardı!"

Diğeri, Eyyûb aleyhisselam'a bunu zikretti. O, bu sözü işitince çok üzüldü ve Allah'a dua etti. İhtiyacı için dışarı çıktı. Hanımı elinden tuttu. Eyyûb ihtiyacından boşalınca, kadını onu geri almada ağır davrandı. Cenab-ı Hak kendisine, *"Ayağını yere vur!"* diye vahyetti. Ayağını yere vurdu. Oradan bir göze kaynadı. Eyyûb aleyhisselâm gözenin suyunda yıkandı. Sağlıklı olarak geri döndü. Hanımı gelince onu tanıyamadı. Eyyub nerede? diye sordu.

"Eyyûb benim!" dedi.

Onun iki harman yeri vardı. Bunlardan biri buğday, biri arpa içindi. Allah bir bulut gönderdi, buğday harmanına altın, arpa harmanına gümüş yağdırdı. Her ikisi de taştılar." İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'dan gelen bir rivayette şu ziyade var: "Allah ona cennet hullelerinden giydirdi. Hanımı gelince onu tanıyamadı ve sordu:

"Ey Allah'ın kulu! Burada bir hasta vardı, gördün mü? Kurtlar onu götürmüş olmasın?" Eyyûb:

"Bak hele! Yahu o benim!" dedi.

Bir başka rivayette şu ziyade var: "...Bunun üzerine secdeye kapandı ve:

"Ey Rabbim izzetin adına yemin ediyorum, hastalığımı almayınca başımı kaldırmayacağım! dedi. Allah hastalığını aldı."

Bir başka rivayette: *"...Allah hanımına da gençliğini iade etti, öyle ki, Eyyub aleyhisselam'a yirmialtı erkek çocuk dünyaya getirdi"* denir.

Burada kaydında fayda umduğumuz bir başka rivayete göre, Eyyub aleyhisselâm Vahranlıdır. Çokça malı, ailesi, evladu iyali vardır. Derken, yavaş yavaş malını, mülkünü evladlarını kaybeder. Ama o sabreder, Allah'tan sevab bekler. Musibeti daha da artar, bedeninde çeşitli hastalıklar zuhur eder ve şehrin dışına atılır. Kadını hariç herkes onu reddeder. Kadının ücret mukabili çalışarak para kazandığı, bununla kendisine yiyecek temin ettiği, sonunda hastalık bulaşır korkusuyla kimsenin iş vermediği, bunun üzerine uzun ve güzel olan iki saç örgüsünden birini keserek, eşraftan birinin kızına sattığı, onunla kendisi için iyisinden yiyecek satın aldığı kulağına ulaşır. Kadın bu yemeği kendisine getirince bu yemeği nasıl temin ettiğini söylemezse yemiyeceğine dair yemin eder. Kadın başını açar durumu gösterir. Eyyûb aleyhisselâm'ın üzüntüsü daha da artar ve bu esnada Kur'ânda zikri geçen duayı yapar:

رَبِّ اَنِّى مَسَّنِىَ الضُّرُّ وَاَنْتَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ **"Bana gerçekten zarar dokundu, sen ise merhametlilerin en merhametlisisin"** (Enbiya 83).

Hz. Eyyûb'la ilgili olarak, hanımının ismi, babası, yaşı, bela çektiği müddet vs. rivayetlerde farklı, ihtilaflı hususlar gelmiştir. Onlara girmeden, onun kıssası ile alâkalı olarak *Bediüzzaman*'ın yer verdiği bir özetlemeye ve bu kıssadan çıkardığı bir hisseye yer vereceğiz. O, önce Hz. Eyyûb aleyhisselâm'ın kıssasını şöyle özetler: "Pek çok yara bere içinde epey müddet kaldığı halde, o hastalığın azim mükâfaatını düşünerek kemâl-i sabırla tahammül edip kalmış; sonra yaralarından tevellüd eden

kurtlar, kalbine ve diline iliştiği zaman, zikir ve marifet-i İlahiyenin mahalleri olan kalp ve lisanına iliştikleri için, o vazife-i ubudiyete halel gelir düşüncesiyle kendi istirahati için değil, belki ubudiyet-i ilahiye için demiş: "Yâ Rab zarar bana dokundu. Lisanen zikrime ve kalben ubudiyetime halel geliyor" diye münacaat edip, Cenâb-ı Hak o halis ve sâfi, garazsız, lillah için o münâcaatı gayet harika bir surette kabul etmiş; kemal-i afiyetini ihsan edip enva-i merhametine mazhar eylemiş.

Hazret-i Eyyûb aleyhisselam'ın zahiri yara hastalıklarının mukabili, bizim batınî ve ruhi ve kalbî hastalıklarımız vardır. İç dışa, dış içe bir çevrilsek, Hz. Eyyub'dan daha ziyade yaralı ve hastalıklı görüneceğiz. Çünkü, işlediğimiz her bir günah, kafamıza giren her bir şüphe, kalp ve ruhumuza yaralar açar. Hazret-i Eyyûb aleyhisselam'ın yaraları kısacık hayat-ı dünyeviyesini tehdit ediyordu. Bizim mânevî yaralarımız pek uzun olan hayat-ı ebediyemizi tehdit ediyor. O münâcât-ı Eyyubiyye'ye, o Hazretten bin defa daha ziyade muhtacız. Bâ-husus nasıl ki o Hazretin yaralarından neş'et eden kurtlar, kalb ve lisanına ilişmişler; öyle de, bizleri, günahlardan gelen yaralar ve yaralardan hasıl olan vesveseler, şüpheler, (neûzubillah) mahall-i iman olan bâtın-ı kalbe ilişip imânı zedeler ve imanın tercümanı olan lisanın zevk-i ruhanisine ilişip zikirden nefretkarâne uzaklaştırarak susturuyorlar. Evet günah kalbe işleyip, siyahlandıra siyahlandıra ta nur-u imanı çıkarıncaya kadar katılaştırıyor. Her bir günah içinde küre gidecek bir yol var. O günah istiğfar ile çabuk imha edilmezse, kurt değil belki küçük bir manevi yılan olarak kalbi ısırıyor. Meselâ: Utandıracak bir günahı gizli işleyen bir adam, başkasının ıttılâından çok hicab ettiği zaman, melaike ve ruhaniyatın vücudu ona çok ağır geliyor. Küçük bir emare ile onları inkar etmek arzu ediyor. Hem meselâ: Cehennem azabını intaç eden büyük bir günahı işleyen bir adam, cehennemin tehdidâtını işittikçe istiğfar ile ona karşı siper olmazsa bütün ruhuyla cehenemin ademini arzu ettiğinden küçük bir emare ve bir şüphe, cehennemin inkarına cesaret veriyor. Hem meselâ: Farz namazını kılmayan ve vazife-i ubudiyeti yerine getirmeyen bir adamın küçük bir amirinden küçük bir vazifesizlik yüzünden aldığı tekdirden müteessir olan o adam, Sultân-ı Ezel ve Ebed'in mükerrer emirlerine karşı farzında yaptığı bir tenbellik, büyük bir sıkın-tı veriyor ve o sıkıntıdan arzu ediyor ve mânen diyor ki: "Keşke o vazife-i ubudiyeti bulunmasa idi." Ve bu arzudan bir manevi adâvet-i ilâhiyyeyi işman eden bir inkar arzusu uyanır. Bir şüphe, vücûd-u İlâhiyyeye dair kalbe gelse, kat'î bir delil gibi ona yapışmaya meyleder. Büyük bir helaket kapısı ona açılır. O bedbaht bilmiyor ki; İnkâr vasıtasıyla gayet cüz'î bir sıkıntı va-

zife-i ubudiyetten gelmeye mukâkbil, inkârda milyonlar ile o sıkıntıdan daha müthiş manevi sıkıntılara kendini hedef eder. Sineğin ısırmasından kaçıp yılanın ısırmasını kabul eder. Ve hâkeza bu üç misal kıyas edilsin ki بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ sırrı anlaşılsın."

Burada kaydedilen ayet: **"...Bilakis, onların irtikab edegeldikleri (mâsiyet), kalplerini paslandırmıştır"** (Mutaffifîn 14) mealindedir.

❑ HZ. İSA ALEYHİSSELÂM

4343 ١ – عَنْ أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مَا مِنْ بَنِى آدَمَ مَوْلُودٍ إلاَّ يَنْخُسُهُ الشَّيْطَانُ حِينَ يُولَدُ، فَيَسْتَهِلُّ صَارِخـــاً مِنْ نَخْسَتِهِ إيَّاهُ، إلاَّ مَرْيَمَ وَابْنَهَا] .

أخرجه الشيخان.

« الاستهلال » صياحُ المَوْلُودِ عند الولادة.

و« الصُّرَاخُ » الصّياح والبكاء.

1. (4343)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ademoğlundan doğduğu vakit, şeytanın dürtüp de ağlatmadığı kimse yoktur. Bundan sadece Meryem oğlu İsa hariçtir."[Buhârî, Enbiya 44, Bed'ü'l-Halk 11; Tefsir, Âl-i İmran 2; Müslim, Fezâil 147, (2366).]

4344 ٢ – وَعَنْهُ رَضِيَ اللهُ عَنْه قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أنَا أوْلَى النَّاسِ بِابْنِ مَرْيَمَ في الـــدُّنْيَا وَالآخِرَةِ، لَيْسَ بَيْنِى وَبَيْنَهُ نَبِىٌّ، وَالأنْبِيَاءُ إخْوَةٌ أبْنَاءُ عَلاَّتٍ، أُمَّهَاتُهُمْ شَتَّى وَدِينُهُمْ وَاحِدٌ] . أخرجه الشيخان وأبو داود.

إذَا كَانَ الأخُوَّةُ لأبٍ وَاحدٍ وَأُمَّهاتٍ شَتّىٰ كَانُوا « أبْنَاءُ عَلاَّتٍ » وَضِدُّهُ أبناء أخْيَافٍ، وَإذَا كَانُوا لأبٍ وَاحِدٍ وَلأمٍّ وَاحِدَةٍ فَهُمْ أعْيَانُ.

2. (4344)- Yine *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ben, dünyada da ahirette de Meryem'in oğluna insanların en yakınıyım. Benimle onun arasında başka bir peygamber yok. Peyamberler anneleri ayrı, babaları bir kardeştirler, dinleri de birdir."[Buhârî, Enbiya 44; Müslim, Fezâil 145, (2365); Ebu Dâvud, Sünnet 14, (4675).]

AÇIKLAMA:

1- Bu ikinci hadis *Hz. Resulullah*'ın Hz. İsa'ya insanların en yakını olduğunu belirtir. Buradaki yakınlıkla kastedilen husus, *Hz. İsa*'ya en yakın peygamber olmasındandır, arada bir başka peygamber mevcut değildir. Kirmanî der ki:

"Bu hadisle şu mealdeki **"İbrahim'e insanların en yakını, ona uyanlarla, bu peygamberdir"**(Âl-i İmrân 68) âyeti arasındaki uzlaşma şöyledir: Hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın metbu (uyulan) ayetin ise tabi (uyan) olması haysiyetiyle varid olmuştur." Ancak *İbnu Hacer* buna katılmaz. "Âyet de, hadis de aynı şekilde varid olmuştur, böyle bir ayırım yapmayı te'yid edecek delil yok. Gerçek şu ki, arada bir zıtlık yok ki cem etmeye ihtiyaç olsun. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. İbrahim'e insanların en yakını olduğu gibi, Hz. İsa'ya da en yakını olmuştur. Birine yakınlık ona iktida yönüyledir; diğerine yakınlık ise zaman itibariyle yakınlık yönüyledir."

2- Peygamberler baba bir kadeştirler. (عَلاَّت) denmektedir.

★ Babaları bir, anneleri ayrı kardeşlere "allat" عَلاَّت

★ Anaları bir , babaları ayrı kardeşlere "ahyaf" اَخْيَاف

★ Anne-baba bir kardeşlere "a'yan" اَعْيَان denmektedir.

3- Peygamberlerin dinlerinin bir olması, asıl itibariyle aynı olmasını ifade eder. Bu asıl, *tevhid*'dir. Ayrıca ahiret inancı, ibadet emri de müşterektir. Aralarındaki ayrılık, cemiyetlerin gelişen şartlarına tabi olarak ortaya çıkan bazı füru meselelerindedir.

4- Bu hadis, *Hz. İsa* ile *Hz. Peygamber* arasında bir peygamber gelmediğine dair istidlal etmeye sevketmiştir. Ancak bazı alimler, Yâsîn suresinde Ashâbu'l-Karye'ye gönderilen üç kişiyi gösterip: "Bunlar Hz. İsa'dan sonra gelen iki nebi idi" diye cevap vermiştir. İbnu Hacer "sadedinde olduğumuz hadis sahih, diğeri ise zayıftır" diyerek, bunun haberini esas almak gerektiğine dikkat çeker. Ayrıca şu ihtimale de yer verir: "Belki de hadisten murad, 'Hz. İsa'dan sonra müstakil bir şeriat getiren peygamber olmadı, gelenler Hz. İsa'nın şeriatını tahrire alıştılar' demektir."

Bu ihtilafın anlaşılması için şu noktanın hatırlanması gerekir: İslâm âlimleri umumiyetle nebi ile resul arasında fark görürler. Resul, yeni bir şeriat ve kitap getiren peygamberdir. Nebi ise önceki bir şeriatı ihyaya çalışan, kitabı olmayan peygamberdir.

5- *Hz. İsa aleyhisselâm*, diğer peygamberler arasında farklı bir vaziyet arzeder. Bu sebeple onun hakkında doğduğu günden itibaren başlayan bir kısım münakaşalar günümüze kadar devam etmiştir. *Hz. İsa*, bakire olan Hz. Meryem'den doğmuştur. Normal olarak Cenâb-ı Hak, insanların yaratılışını erkek kadın birliğine bağlamıştır. Hz. İsa'nın, hiç erkek görmeyen bir kadından doğması, ister istemez birtakım kuşkulara sebep olmuş, bizzat Kur'ân'ın yer verdiği iftiralara, ayıplamalara maruz kalmıştır. Ancak, Hz. Meryem, bu iftiralara cevap vermeksizin, beşikteki çocuğa işaret etmiş, çocuk olan İsa: **"Ben Allah'ın kuluyum. O bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı. Bulunduğum her yerde beni mübarek kıldı. Yaşadığım müddetçe bana namaz ve zekatı emretti. Beni anneme itaatkâr kıldı. Beni bedbaht bir zorba yapmadı. Doğduğum gün de, öldüğüm gün de, diri olarak haşredileceğim gün de selâmet üzerimedir"** (Meryem 30-33) diyerek konuşur. Burada kendisinin kul ve peygamber olduğunu söyleyerek, ilahlaştıracak olan Hıristiyanlara da, annesini itham eden Yahudilere de cevap var. Kur'anî âyet şöyle noktalanır: **"İşte Meryem oğlu İsa budur. O'nun hakkında ihtilafa düştükleri sözün doğrusu da böyledir"** (Meryem 34)

Hz. İsa, Kur'ân-ı Kerîm'de Meryem oğlu İsa'dır. Her nerede zikri geçerse bu şekilde tesmiye edilir.

Günümüzde bile, "Hz. İsa'nın babası olmalıdır, tenasül kanunu böyledir, erkek olmadan kadın çocuk yapamaz" gibi iddialarla Hz. İsa'ya baba aramaya kalkanlara, Bediüzzaman, her kanunun istisnaları olduğunu, tenasül kanununa bağlı canlıların başlangıçta, ilk yaratılışında anasız-babasız meydana geldiklerini, halen yüzbinlerce nebat türünün, ana-baba ikilisine hacet kalmadan bahar mevsiminde husûle geldiklerini hatırlatarak cevaplandırır. Ayrıca o, kanunların da bir yaratanı olduğunu, Cenâb-ı Hakk'ın, yarattığı kanunlara mahkum olmadığını, iradesinin ve meşîetinin her şeyin üzerinde olduğunu göstermek için bütün kanunlara şaz düşen istisnalar yarattığını belirtir. Kur'ân-ı Kerîm'de: **"Allah katında İsa'nın hali, Âdem'in yaratılışı gibidir..."** (Meryem 58) buyurulduğunu hatırlatarak Hz. İsa'nın babasız yaratıldığı hususunu te'vil etmeye imkân olmadığını, böyle inanmak gerektiğini söyler. Tahlilini şöyle noktalar: "Acaba medbeinde ve hatta her senede bu kadar şazlarıyla yırtılmış, zedelenmiş bir kanunun, bindokuzyüz senede bir ferdin şüzûzunu (kanundışı oluşunu) aklına sığdıramayan ve nusûs-u Kur'ânî'ye karşı bir te'vile yapışan bir aklın kaç derece akılsızlık ettiğini kıyas et..."

Hz. İsa'nın babasız dünyaya geldiğine inanan Hıristiyanlar aşırı

giderek, "Onun babası Allah'tır, dolayısıyla o da Allah'ın oğludur, Allah' tır" gibi iftikâr iddialarda bulunarak Hak'tan ayrılmışlardı. Kur'ân-ı Kerîm böylelerine de cevaplar verir. Bunlardan biri şudur: **"Allah'ın evlad edinmesi olacak şey değildir. O her türlü noksandan münezzehtir. O, bir işi dilediği zaman ona 'ol' der, o da oluverir"** (Âl-i İmran 35)

Hz. İsa'ya otuz yaşında peygamberlik verilmiş, bir hidayet ve nur olarak İncil vahyedilmiştir. Yahudiler içerisinde olması sebebiyle onları hidayete, hak dine çağırmıştır. Ancak Yahudiler kendisinden mucize talebinde bulundular. O da ölüleri diriltmek, kör, abraş gibi o gün için tedavisi kâbil olmayan hastaları iyileştirmek nev'inden pek çok mucizeler gösterdi. Çamurdan yaptığı kuş şekline üfleyerek hayattar kılmak gibi harikalar ortaya koydu.

Her şeye rağmen Yahudiler, ona inanmamakta direndiler. Aslında Hz. İsa Tevrat'ı reddetmedi. Onun ahkâmını aynen kabul etti, önceki peygamberleri te'yid etti.

Netice itibariyle, *Hz. İsa*'ya inanan mü'minlerin sayısı oniki'de kalmıştır. Bunlara Havarî denir. Kur'ân-ı Kerîm'e göre, onlar, **Hz. İsa'nın: "Allah'ın dinine hizmette ve O'nu muhafazada içinizden kimler bana yardım edecek?" sorusuna, hep birlikte: "Allah'ın dinine bizler yardım edeceğiz, bizler Ensârulllah'ız (Allah'ın yardımcıları)..."** diye cevap verdikleri için Havârilere Ensarullah da denmiştir.

Hz. İsa, insanları hak dine davet ettikçe, Yahudiler ona karşı temerrüd ve düşmanlıkta ileri gittiler. Onun çalışmalarını engellemeye gayret ettiler. Sonunda onu da *Hz. Zekeriya,* Hz. Yahya ve daha nice peygamberler gibi öldürmeye karar verdiler. Bu maksadla içlerinden bir şahsı inanmış gibi aralarına soktular. Bu 13. şahıs onlara bunların faaliyetlerini, toplanma yer ve zamanlarını bildiriyordu. Öldürmeye azmettikleri zaman Cenâb-ı Hak Hz. İsa'ya şöyle vahyetti: **"Ey İsa, seni ecelin geldiğinde öldürecek olan benim. Seni ben semaya yükselteceğim. Yahudilerin suikastlerinden tertemiz kurtaracağım ve sana uyanları kıyamete kadar seni inkâr edenlere üstün kılacağım** (45) **Sonra dönüşünüz bana olacak ve ihtilafa düştüğünüz meselelerde hükmü ben vereceğim"** (Âl-i İmran 55)

Cenab-ı Hak, bu münafığı yani 13. kişiyi -ki ismi Taytanos'dur- Hz.

45- İslâm âlimleri, burada geçen *"İsa'ya uyanlar*'ın müslümanlar olduğunu belirtirler. Çünkü müslümanlar, Hz. İsa'nın gerçek kadrini bilirler, onun getirdiği tevhid'e tâbi olurlar. Hıristiyanlar ona, Allah, Allah'ın oğlu diyerek ondan uzaklaşmıştır.

İsa'ya benzeterek, *Hz. İsa* yerine yahudilerin onu öldürmesini sağladı. Hz. İsa'yı da semaya yükseltti.

Hz. İsa'nın akıbeti hususunda Yahudi ve Hıristiyanlar ihtilaf etmişlerdir. Her ne kadar Yahudiler, *"Biz öldürdük"* deseler de şüphe içindeydiler. Hıristiyanlar da Hz. İsa'nın çarmıha gerildiğine inanırlar. Hatta Hz. İsa'nın Yahudilerin elinden kurtulmak için kaçıp gizlendiğini, çarmıha gerileceğinde çokça ağlayıp sızladığını da söylerler.

Gerçeği Kur'ân dile getirir:

"Onlar İsa'yı inkar etmeleri, Meryem'e pek büyük bir iftirada bulunmaları ve 'Allah'ın Resûlü Meryem oğlu Mesîh İsa'yı biz öldürdük' demeleri sebebiyle de lânete uğramışlardır. Onu ne öldürdüler, ne de astılar. Fakat başkası ona benzetildi de onu öldürdüler. Onların bu hususta hiçbir bilgileri yoktur. Kapıldıkları şey ancak bir zan ve tahminden ibarettir. Hakikatte ise Allah O'nu kendi huzuruna yükseltti. Allah'ın kudreti herkese galiptir ve O'nun her işi hikmet iledir" (Nisa 156-157)

İslâm itikadına göre, *Hz. İsa,* ruh ve cesediyle birlikte semaya yükseltilmiştir ve halen sağdır. Kıyamete yakın yeryüzüne inerek, Deccal'ı öldürecek, onun fikr-i küfrîsini, *Mehdi* ile işbirliği ederek ortadan kaldıracakdır. Bu hususta geniş bilgiyi kıyametle ilgili bölümde 5008 numaralı hadisten sonra vereceğiz.

❑ HIZIR ALEYHİSSELÂM

4345 ١ – عن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنَّمَا سُمِّيَ بِذلكَ لأَنَّهُ جَلَسَ عَلَى فَرْوَةٍ بَيْضَاءَ فَاخْضَرَّتْ تَحْتَهُ]. أخرجه البخاري والترمذي.

« الفَرْوَةُ » قِطْعَةُ نَبَاتٍ مُجْتَمِعَةٍ يَابِسَةٍ.

1. (4345)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Hızır'ın Hızır diye isimlenmesi şuradan gelir. O, kupkuru beyazlamış ot destesinin üzerine oturmuştu. Deste, altında derhal yeşerdi." [Buhârî, Enbiya 27; Tirmizî, Tefsir, Kehf (3150).]

AÇIKLAMA:

1- Dinimizde *Hızır* olarak bilinen zât peygamber midir, büyük bir

veli midir, ihtilaflı bir şahsiyettir. Kur'ân-ı Kerîm'de ismen zikri geçmeksizin Hz. Musa ile olan macerası zikredilir. Kehf sûresinin 65-82. âyetleri arasında yer alan bu macerada zikredilen zâtın Hızır olduğunu, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hadislerinden öğreniyoruz.

Sadedinde olduğumuz hadis, *Hızır*'ın, bir ikram-ı İlâhi olarak üzerine oturduğu kuru otun yeşerdiğini, yeşillik manasına gelen hıdr kelimesinden iktibas olunarak, *Hıdır* (veya *Hızır*) dendiğini belirtiyor. Mamafih ferve kelimesinin otsuz arazi mânasına geldiği de belirtirler. Bu durumda otsuz, çıplak bir araziye oturduğu zaman, kerâmeten orasının yeşerdiği anlaşılır. Şarihler her iki manayı da benimserler ve her iki mânayı te'yid edecek rivayetler kaydederler. Bilhassa namaz kıldığı yerin çevresinin yeşillendiği de tasrih edilmiştir.

Hızır lakabını almazdan önce ismi ne idi, babasının ismi nedir, ne kadar yaşamıştır, peygamber midir, velî midir, hep ihtilaf edilmiştir. Meselâ teklif edilen isimler arasında: Belya, *İlyas Yesa', Âmir* vs. de var. Bir rivayete göre Hz. İbrahim'den önce yaşamıştır ve Hz. İbrahim'in dedesinin amcaoğludur. Bazı rivayetlerde *Hz. İbrahim*'den önce mi yaşadı, sonra mı ihtilafı vardır. Bir rivayette künyesi *Ebu'l-Abbâs*'tır. Bir rivayette, *Hz. Âdem*'in oğlu Kâbil'in oğludur.

Câfer-i Sadık'ın babasından yaptığı bir rivayete göre, Zülkarneyn'in meleklerden bir arkadaşı vardı. Ondan, ömürünü uzun kılacak bir çare göstermesini talep etti. Melek ona hayat gözesini gösterdi. Karanlık içerisindeydi. *Hızır* önünde olduğu halde oraya gitti. Suyu Hızır bulup içti, *Zülkarneyn* bulamadı. *Kâ'bu'l-Ahbar*'ın bir rivayetine göre, insanlardan dört peygamber diridir ve arz ahalisi için emândır: İkisi yeryüzündedir: Hızır, İlyas; ikisi semâdadır: Hz. İsa ve Hz. İdris.

Ehl-i ilim umumiyetle Hızır'ın nebî olduğunu söylemiş, ancak resul mü, değil mi ihtilaf etmiştir.

Kuşeyrî başta olmak üzere bir kısım âlimler de velî olduğunu söylemiştir. Sa'lebî tefsirinde, bütün ülemânın onun görünmeyen, hayat sahibi bir zât olduğunda ittifak ettiğini belirtir. Der ki: "Dendiğine göre, âhir zamanda Kur'ân-ı Kerîm'in refedilmesiyle vefat edecektir." Hızır *aleyhisselam*'ın nebi olduğu görüşünü iltizam eden Kurtubî şöyle bir delil de beyan eder: "Cumhura göre nebidir. Âyet-i kerîme de buna şehadet eder. Zira Allah nebisi (Hz. Musa), mertebece kendinedn dûn olan kimseden ilim tahsil edecek değildir. Ayrıca bâtınla ilgili hükme sadece nebîler muttali olabilir."

İbnu Salâh: "Cumhur-u ulemâya ve onlarla birlikte olan ammeye göre, Hızır hayattadır. Bazı hadisçiler bunu inkâr etmekle şaz bir görüş ortaya atmış olmaktadır." Bu meselede Nevevî de İbnu Salâh gibi hükmetmiş ve ilaveten: "Sufiler ve ehl-i salâh arasında bu meselede ittifak vardır. Üstelik onların Hızır aleyhisselâm'ı görmeleri, onunla biraraya gelmeleriyle ilgili hikâyeleri sayılamayacak kadar çoktur" der.

İbnu Hacer, Hızır aleyhisselâm'ın hâl-i hazırda mevcut olmadığını söyleyenlerin *Buhârî, İbrahim el-Harbî, Ebu Ca'fer İbnu'l-Münâdî, Ebu Ya'lâ İbnu'l-Ferra, Ebu Tâhir el-İbâdî, Ebu Bekr İbnu'l-Arabî* ve bir grup başkasının olduğunu kaydeder ve bunların görüşlerine delil olarak, Aleyhissalâtu vesselam'ın hayatının sonlarında ifade buyurduğu şu hadisi ileri sürdüklerini belirtir:

لاَيَبْقَى عَلَى وَجْهِ اْلاَرْضِ بَعْدَ مِائَةِ سَنَةٍ مِمَّنْ هُوَ عَلَيْهَا الْيَوْمَ اَحَدٌ

"Bugün yaşayanlardan hiç kimse, yüz sene sonra yeryüzünde hayatta olmayacaktır." Bu hadisi İbnu Abbâs'tan Buhârî rivayet etmiştir. Hiç bir sahîh haberde Hızır'ın Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a geldiğine, onunla beraber olup savaştığına dair rivayet gelmemiştir. Halbuki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Bedir günü: *"Allahım, bu birlik helak olursa artık sana yeryüzünde ibadet edilmeyecek"* buyurmuştur. Eğer Hızır mevcut olsaydı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu kadar kesin bir nefiyde bulunmazdı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Allah, Musâ'ya rahmet buyursun; keşke sabretseydi de Hızır'la onun haberinden bize anlatsaydı, ne hoş olurdu"* buyurmuştur. Eğer Hızır mevcut olsaydı, Resû-lullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu temennisi hoş olmazdı. Onu yanına getirtir, o da bu kısım acib şeyler gösterirdi. Resûlullah o zaman kafirleri bilhassa Ehl-i Kitabı fazlaca imâna davet ediyordu (onun bu çeşit yar-dımına muhtaçtı).

İbnu Hacer, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Hızır'la karşılaşmasına dair bir rivayetin varlığını, ancak zayıf olduğunu kaydeder. Ondan sonra Hızır'ın görüldüğüne dair rivayetlerden örnekler verir ve hepsinin zayıf olduğunu belirtir.

Daha önce de kaydettiğimiz üzere, *Bediüzzaman, Hızır* ve *İlyas* aleyhimesselam'ın sağ olduklarını ve ikinci mertebe-i hayatta bulunduklarını, bizim gibi beşeriyat levâzımatıyla daimî mukayyed olmayıp bir vakitte pek çok yerlerde bulanabileceklerini, diledikleri takdirde bizim gibi yiyip içeceklerini ancak bizim gibi mecbur olmadıklarını belirtir.

PEYGAMBERLER ARASINDA TAHYİR

4346 ١ – عن أبى سعيد رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : لاَ تُخَيِّرُوا بَيْنَ الأَنْبِيَاءِ]. أخرجه أبو داود.

1. (4346)- *Ebu Saîd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular:

"Peygamberlerden birini diğerine üstün kılmayın." [Ebu Davud, Sünnet 14, (4668).]

AÇIKLAMA:

Tahyir, hayır kelimesinden gelir. Burada "tafdil", yani üstün kılmak manasınadır. Resulullah, *"Bir peygamberin diğer bir peygamberden üstün olduğunu ileri sürmeyin"* demektedir. Yahut: "Birinin tenkisini ve küçümsenmesini ifade edecek bir tarzda birini diğerine üstün tutmayın" demektir. Ulemâ böyle bir hali küfür olarak değerlendirir. Bütün peygamberler, peygamber olmak sebebiyle yüce bir makam tutarlar. Hepsine karşı hürmetle mükellefiz, salâtu selamla isimlerini zikretmemiz icabeder. Bazı alimler: "Nübüvvet yönüyle aralarında üstünlük iddia etmeyin, çünkü o noktada müsavidirler, aralarındaki üstünlük bazı hususiyetlerde ve bir kısım faziletlerdedir. Nitekim ayet-i kerimede تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ **"Biz kıssalarını zikrettiğimiz bu peygamberlerde bir kısmını diğerlerine üstün kıldık"** (Bakara 253) buyrulmuştur" demişlerdir.

Hattâbî der ki: "Hadisin mânası, birini küçültecek tarzda aralarında üstünlük iddiasını terketmektir. Zira böyle bir hal, haklarında taşımamız gereken itikadın bozulmasına ve onların üzerimizde vâcib olan hukuklarının ihlal edilmesine müncer olabilir. Hadis onların hepsinin derecelerinin eşit olduğuna itikad etmemizi emretmiyor. Nitekim, âyet-i kerîme de eşit olmadıklarını beyan eder: **"Biz kıssalarını zikrettiğimiz bu peygamberlerden bir kısmını diğerlerine üstün kıldık"** (Bakara 253).

Bu mesele 4335, 4336, 4338 numaralı hadislerde de izah edildi.

★ PEYGAMBERLERİN MUCİZELERİ VE İLİM

Aşağıda, Kur'ân'da zikri geçen mucizelerin ilmî bir yaklaşımla da anlaşılmaya çalışılmasının fayda ve hatta gereğine dikkat çeken bir tahlili, peygamberlerle ilgisi sebebiyle burada kaydedeceğiz.

Peygamber deyince, önce mucize akla gelir. Bu meselede öylesine kesin şartlanmışız ki, bir peygamberin üstünlüğünden, galebesinden veya başarısından sözedilse, hiç terüddüde yer vermeden bunları mu'cizelerle gerçekleştirdiğine hükmeder geçeriz. Meselenin bir diğer veçhesini, insânî imkânlara bakan yönünü veya bir başka ifade ile, ilmî yönünü hiç nazar-ı dikkate almayız. Bu durum bize peygamberlerden yapılacak istifadeyi azaltmaktadır.

Bu tebliğimizde, önce *Hz. Süleyman,* sonra da *Hz. Nûh* aleyhimesselâm örneğinden hareketle, mucizelere bir başka açıdan nazar edilmesini teklif edeceğiz. Kesin bir iddia olarak değil, bir mülâhaza hânesi açma teklifi olarak diyoruz ki: Kurân'da zikri geçen nebevî harikaların bir kısmı ilmî bir yaklaşımla izâh edilebilir ve günümüze bakan daha zengin mesajları ortaya çıkarabilir.

Karınca dâhil, hayvanlarla konuşmak, cinleri istihdam etmek, iki aylık yolu havada, bir günde almak; Sebe Melîkesi Belkıs'ın tahtını Yemen'den Kudüs'e göz açıp kapama müddetinde getirmek vs. gibi pekçok üstünlüklere mazhar olduğu Kur'ân-ı Kerîm'de belirtilen Hz. Süleyman'la ilgili âyetler yakından tahlil edilince bu mazhariyetlerin, diğer insanlar tarafından ulaşılamayacak Hz. İsa ve Havarilerinin mazhar olduğu gökten sofra inmesi veya Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselam'ın mazhar olduğu ayın ikiye bölünmesi nev'inden mucizeler olmadığı, ilmî düsturlara dayandığı anlaşılmaktadır.

Nitekim Neml sûresinde, Hz. Süleyman aleyhissselâm'la ilgili olan pasajın (15-44. âyetler) ilk âyetinde şöyle buyurulmuştur: **"Andolsun ki, Dâvud'a ve Süleyman'a ilim verdik. İkisi: 'Bizi mü'min kullarının çoğundan üstün kılan Allah'a ham olsun' dediler"** (15. ayet)

Bu âyette iki husus tebârüz ettirilmektedir:

1- *Hz. Dâvud*'la *Hz. Süleyman*'a ilim verildiği,

2- İlim verilmiş olmakla kazandıkları üstünlüğe hamdetmeleri.

Bir başka ifade ile, *Hz. Dâvud* ve *Hz. Süleyman*, mazhar oldukları mucizelerle değil, kendilerine verilen müstesna ilimle üstünlük kazandıklarını belirtmiş olmaktadır.

Hemen belirtmek isteriz: Büyük insanlar, çevreleri ile büyüktür. Hususen ilimle mümtaz kılınan büyüklerin, âlimlerden müteşekkil bir çevreleri olmalıdır. Kur'ân-ı Kerîm, *Hz. Süleyman* için böyle bir çevreden, kitaptan, bir ilme sâhip kimselerden, devlet işlerinin istişâre edildiği zengin bir meclisten haber vermektedir.

Mevzumuz açısından can alıcı nokta budur: Hz. Süleyman aleyhisselâm'ın en büyük mucizesi bilinen Sebe Melikesi Belkıs'ın tahtını terfatu'l-aynda, Yemen'den Kudüs'e getirilme vak'asını gerçekleştiren, Hz. Süleyman'ın kendisi değil, kitaptan bir ilme sahip olduğu belirtilen birisidir ve şahıs Hz. Süleyman'ın istişâre meclisinde üyedir.

Âyet-i kerîme şöyle: **"(Süleyman, yanındaki istişâre cemaatine şöyle dedi: "Ey cemaat, onlar (Bekıs ve kavmi), bana müslüman olarak gelmezden önce, onun (Belkıs'ın) tahtını hanginiz bana getirir?" Cinlerden bir ifrit dedi: "Sen yerinden kalkmadan önce getiririm. Muhakkak onu taşımağa gücü yeten güvenilir bir kimseyim." Kendinde kitaptan bir ilmi olan biri de şöyle dedi: "Ben gözünü kırpmadan önce onu sana getiririm." Derken Süleyman, tahtı yanında duruyor görünce dedi ki: "Bu Rabbimin fazlındandır. Beni imtihan etmek içindir. Şükür mü edeceğim, yoksa nankörlük mü yapacağım?"** (Neml 38-40).

Âyette dikkatimizi çeken bir-iki noktaya parmak basalım:

1- Kitaptan bir ilme sahip olan kimsenin cinlerden olmadığı açık. Zira, aynı sûrenin 17. âyetinde: **"Bir de Süleyman'a cinlerden, insanlardan ve kuşlardan ordular toplandı. Bütün bunlar sevk ve idâre olunuyorlardı"** dendiğine göre, *Hz. Süleyman*'ın istişâre meclisinde yer alan ikinci önemli grup, insandır, melek değil. Öyle ise o kimsenin insan olduğu görüşünü taşıyan müfessirler daha haklı gözüküyorlar. Nitekim, tefsir kitapları İsrâilî rivayetlere dayanarak bu ilim sahibinin isminden bile bahseder: Farklı rivayetlere göre: Hızır'dır, Âsıt İbnu Berhayâ'dır, Belhaya'dır, Zü'n-Nur'dur.

2- O kimsenin ilim almış olduğ "kitap" nedir?

Herhalde, dinî bir kitap, sözgelimi Hz. Dâvud'a gelen Zebur olmamalıdır. Çünkü, dinî kitaplarda böyle bir tekniğin ilmi mevcut değildir, olamaz da.

3- İlmi, bir kısım kanun ve kaidelere dayanan kesin bilgi olarak anlayacak olursak, Hz. Süleymân aleyhisselâm'a verildiği belirtilen "ilmin" yazılmış bulunduğu bir kitabın sözkonusu olabileceği hükmünü âyetten çıkarabiliriz. Mamâfih, *Hz. Süleyman*'ın ilmini ihtiva eden kitapların varlığı, ölümünden sonra bunları cinlerin gömüldükleri yerden çıkardıkları vs... tefsir kitaplarında israîlî unsurlarla tüllenmiş, ilmî aydınlığa henüz kavuşmamış ayrı bir pasajdır. Kur'ânda Kitap'la bazan Levh-i Mahfuz'un da kasdedildiği vâki ise de, sadedinde olduğumuz âyette bu

mânada olması uzak ihtimaldir. Zira Levh-i Mahfuz (Kitab-ı Mübîn) ilmi, Allah'a has olan gayb kitabıdır. İnsanoğlu Allah'ın bilinmesine izin verdiği miktarı bilir, bu da insanlara peygamberlerle intikal eder. Öyle ise, orada geçen kitabın Hz. Süleyman'a lütf-u İlâhî olarak intikal ettirilen, "teknik"e müteallik ilimlere de yer veren bir kitap olduğu ve böylece onun mazhar olduğu bu ilmî mucizelerin, emsallerine insanların fen yoluyla ulaşabileceği istifadesine ulaşılabilir.

Bu açıklamalardan şu netice doğar: *Hz. Süleyman* aleyhisselâm'ın mazhar olduğu mucizeler, birkısım ilmî düsturlara dayanmaktadır. Bu düsturlar kitap halinde yazılmış olmakla kalmamış, birkısım insanlara da öğretilmiştir. Hz. Süleyman, bunlara vâkıf insanlardan müteşekkil güzîde bir cemaatle, saltanatını ve icraatını ilmî esaslar çerçevesinde yürütmüştür.

Eski devirlerde yaşayanların, Batılıların yakın zamana kadar ısrarla söyledikleri şekilde vahşî, câhil ve teknikten mahrum olmadıklarını gösteren bir başka haber, Hz. Süleyman'ın yaptırdığı camdan sarayla ilgili olanıdır. Âyet şöyle: **"Ona (Belkıs'a): 'Saraya gir' dendi. O (Belkıs) sarayı görünce, derin bir su zannetti ve (ıslanmasın diye) eteğini kaldırarak bacaklarını da bir miktar açtı. (Süleyman): 'O, camdan yapılmış şeffaf bir saraydır' dedi"** (Neml 44).

Bu âyet, o devirde çeşitli ilim ve tekniğin son derece geliştiğini ifâde eder. Çünkü mesken, inşaat, mühendislik ve mimarlıktan başka, demircilik, marangozluk, camcılık tezyîn, dekor gibi yüksek bir medeniyetin mahsulü olan pekçok zevk, sanat, ilim ve tekniği gerektiren bir sektördür.

Kendisine ilim verilmekle mümtaz kılındığı belirtilen saltanat sâhibi bir peygamberin hükümran olduğu bir cemiyette, böylesi bir ilim-teknik seviyenin olmadığı ve bunların her seferinde mucizevî yollarla gerçekleştirildiği iddia edilemez.

Burada hatıra gelebiecek bir soru şudur: *Hz. Süleyman* bu kitabı ne yapmıştır.

Varlığı hususunda kesin bir iddia değil, sadece bir tahmin ve mülâhaza yürüttüğümüz bir kitabın ilmine, mahdut sayıda kimseler vâkıf olmuş olabilir. Onların ölümü ile ilim de kitap da ortadan kalkmış olabilir. Veya *Hz. Süleyman*'dan bir müddet sonra ortadan kalkmış olabilir. Nitekim İsrailoğlulları'nın tarihi, dinlerinin kitabı olan Tevrat'ın bile defalarca yokedilmesi vak'alarına sahne olmuştur. Öte yandan, dörtbin yıldan fazla bir müddet fiilen hükümran olan Mısır medeniyeti bile, de-

vasâ piramidlerine rağmen, asırlar boyu unutulmuş; ancak, 19. yüzyıldan bu yana aydınlatılmaya başlanmış, dînî, tıbbî, edebî ve terbiyevî her çeşit kitapları ortaya çıkarılmıştır.

HZ. SÜLEYMAN VE HAYVANLAR

Hz. Süleyman aleyhisselâm'la ilgili Kur'ânî kıssanın mühim bir mesajı hayvanlarla ilgili: Hz. Süleyman hayvanların dillerini bilmekte, Hüdhüd vs. ile konuşmaktadır. Âyette karınca ile de konuşmasına dikkat çekilmesi ayrı bir ehemmiyet taşır. Karıncaların, insanlarca işitilen bir sesi, görülen bir kulağı yok. Buna rağmen Hz. Süleyman onlarla muhabere edebilir. Öyleyse araştırıldığı takdirde, insanoğlu, onların bile muhabere sistemine girebilecektir.

Hz. Süleyman'ın bu mucizesini aktaran Kur'ânî kıssa, sesi işitilebilen pek çok hayvanın -belki de tamamının- muhabere sistemlerine insanların girip onları, insanlığın lehinde birkısım mühim hizmetlerde istihdam edilebileceklerine semavî bir irşad olmaktadır. Son çekirge istilasının, bir kere daha hatırlattığı, Bediüzzaman'a ait mevzumuzu ilgilendiren bir mülahaza şöyle: "... Meselâ çekirge âfetinin istilâsına karşı, çekirgeyi yemeden mahveden sığırcık kuşlarının dili bilinse ve harekâtı tanzim edilse, ne kadar istifadeli bir hizmette ücretsiz olarak istihdam edilebilir. İşte kuşlardan şu nevî istifade ve teshîri ve telefon ve fonoğraf gibi câmidatı konuşturmak ve tuyûrdan istifade etmek; en münteha hududunu şu âyet çiziyor..."

HZ. NÛH ALEYHİSSELAM ÖRNEĞİ

Söylediklerimizi, *Hz. Nuh*'un gemisiyle ilgili âyetlere dikkat çekerek de takviye edebiliriz. *Hz. Nuh* aleyhisselâm'ın gemisiyle ilgili ayetlerde gelen geminin inşasıyla alâkalı bir kısım açıklamaları yakından incelersek, gemi inşa işinin, fevkalâde, şaşırtıcı bir mucizeye dayanmayıp, o devir insanlarına ulaşmış ve mâlum âletler kullanılarak, hiç de yadırganmayan bir çalışma vetîresiyle gerçekleştirildiğini söyleyebiliriz. Şöyle ki:

1- Gemi, birbirine sıkıca rabtedilmiş levhalardan yapılmıştır. Âyette **Zâtı elvâh ve düsür** olarak tavsir edilen (Kamer 15) **elvâh,** levhalar demektir. Levha tahtadan olmalıdır. **Düsür,** lügatte gemi levhalarını birbirine rabteden liften yapılmış ip mânasına gelir. Bu kelimeden, o vakit, henüz mâdenî çivinin bilinmediği; dolayısıyle, tahtaların ana kalaslara iplerle rabtedildiği mânası çıkabilir. Ancak, ağaçlardan tahta levhaların elde edilmesi, mutlaka balta, testere gibi mâdenî âletlerin varlığını za-

rurî kılacağından, mâdenciliğn bilindiği de anlaşılır. Öyle ise, düsür ile, mâdenî çivilerin kastedilmiş olması daha kuvvetli ihtimaldir. Nitekim, çoğunluk itibariyle müfessirler de düsür'den çivi ve perçini anlarlar.

Şu halde, bizzat âyetlerden hareket ederek, balta ve testere gibi mâdenî aletlerin imalinde gerekli olan bir sanayi dalının (metalürji), tâ Hz. Nuh aleyhisselâm zamanında var olduğuna hükmedilebilir. Bu da bize, çekiç, örs, kerpeten, iğne, gürz gibi âletlerin mevcudiyetini tâ Hz. Âdem aleyhisselâm devrine kadar uzayan rivayetlerin sıhhati hususunda kanaat verir.

Bu yorum, demirin *Hz. Dâvud* aleyhisselâm tarafından yumuşatıldığını haber veren âyete ters düşmez. Çünkü âyet, demirin *Hz. Dâvud*'la keşfedildiğini ifâde etmez. Belki, ondan itibaren geniş çapta kullanılmaya başladığını ortaya koyar. Nitekim, yine âyet-i kerîme Hz. Dâvud'un zırh yapma sanatında mahâretini haber verir. Öte yandan ilim adamları, halen ele geçirilmiş bulunan demirden mâmul en eski âletlerin M.Ö. 2700 yıllarına âit olduğunu tahmin ederken, demir devrinin, Kenan diyarında M.Ö. 1200 yıllarında başladığını kabul ederler. Hz. Dâvud aleyhisselam'ın, M.Ö. 1000 yılları civarında yaşadığı bilinmektedir. Arada görülen 200 yıllık farkın kısmen yorum, kısmen tahmin hatası olabileceği söylenebilir. Çünkü geçmiş devirleri anlatan kitaplarda rastlanan bilgi ve rakamlar hiçbir zaman kesinlik ifade etmez. Bunlar çoğunluk itibariyle, araştırıcıların tahmin ve yorumlarına dayanır. Meselâ Bronz devrinin M.Ö. 5000 ve 6000 yıllarında ortaya çıktığı kabul edilmektedir ki, arada 1000 yıl fark vardır.

Âyetlerde gemi ile ilgili olarak geçen bir başka ifade, bize daha ilgi çekici gözüküyor. *Tennûr* (fırın) kelimesi. Dilimizdeki *tandır* kelimesi buradan bozmadır. Bâzı müfessirler bu tâbire dayanarak, Hz. Nûh'un gemisinde buhar kazanının olabileceği tahminini de yürütürler. İlgili âyet şöyle: **"Son azab emrimiz gelip de tennûr feveran edince (kazan kaynayıp fışkırınca) hemen ona, "her canlıdan birer çift koy" diye vahyettik"** (Hud 40)

Gemi Allah'ın vahyi ile, murakabesi altında inşa edilmiştir.

Bu durumu belirten âyetlerden birinin meali şöyle: **"Biz ona (Nûh'a) şöyle vahyettik: "Bizim nezaretimiz altında ve vahyimize göre gemiyi yap"** (Mü'minûn 7).

Bu gemi mucizesi, su üzerinde nakil vasıtasının daha önce yokluğunu ifade etmez kanaatindeyiz. Çok basit ve ibtidai de olsa -en azından

sandal veya sal şeklinde- deniz taşımacılığının varlığı kuvvetle muhtemeldir. Hz. Nuh gemi inşaatına ilâhî vahy ile azamet, sistem ve yeni teknikler getirmiş olmalıdır Bizzât âyet-i kerîmenin ifadesiyle dağlar kadar dalgalara dayanabilecek sağlamlıkta (Hûd 42), en azından Hz. Nuh'un yaşadığı bölgelerde mevcut olan hayvanlardan birer çifti içine alabilecek büyüklükte -İsrailî kaynaklaragöre üç katlı- ve buharlı bir gemi, o devir için hârika bir inkılab, gerçek bir mucize olmalıdır.

İnşa sırasında, inanmayanların Hz. Nuh'un yanından her geçişlerinde kendisiyle alay ettiklerini haber veren âyet (Hûd 38), bu geminin belli bir ölçüde normal bir inşa devresi geçirdiğini gösterir. Kâfirlerin alay etmesi, bilinmeyen bir şeyin, mucizevî bir tarzda yeniden, yoktan inşasından dolayı olmayıp, sudan uzak bir yerde, böylesine iri bir geminin inşaası sebebiyle olmalıdır. Geminin inşaası, şakk-ı kamer mucizesinde olduğu gibi, inkârcılara karşı doğruluğunu ve peygamberliğini ispatlamak maksadıyla -taleb üzerine- gösterilmiş bir mu'cize değildir.

Elmalılı Hamdi Efendi, yukarıda tasvîr edilen evsaftaki, buharlı gemi hakkında: "O zaman böyle bir gemi yapılabilir miydi, yapılsa unutulur muydu?" şeklinde hatıra gelebilecek sorulara şu cevabı verir: "Bu vahy-i İlâhî ile yapılmıştır. Tecrübelerle elde edilen pek çok sanatın zamanla unutulmamasının tarihte örneğ çoktur."

İnsanlık tarihi içinde, en azından bazı peygamberler döneminde, ilme ve tecrübeye dayalı tekniğin gelişmiş olabileceğini kabul etmenin pratik faydaları var. Günümüz insanı, binlerce yıl önce yapılmış bir kısım san'at ve teknik eserlere sâhiptir. Arkeolojik kazılar bunlara yenilerini ekliyor. Bu eserler üzerinde incelemeler yapılmadıkça, hayranlık artıyor ve nasıl yapılmış olabilecekleri izahsız kalıyor.

İnsanlığı mutlak bir vahşetle başlatıp, tedrîci gelişme ile Batı medeniyetine getirip, bunu en son en mükemmel bilen batılı espiri, mâziden intikal eden eserleri, vahşî, ilim ve teknikten mahrum bildiği insanlara yakıştıramadığı için, bunları gökten gelen devlerle izah etmeye kalkmıştır.

Hepimiz hatırlayacağız, birkaç yıl öncesi, biraz maddî, biraz da ideolojik maksadlarla fazlaca propagandası yapılan Tanrıların Arabaları adındaki kitap, uzun müddet efkâr-ı umûmiyeyi meşgul edip, kafaları bulandırmayı becermiştir. Kendi dışındakilere vahşi, geçmiş asırlara vahşet gözüyle bakan bir Batılının, maziden intikâl eden -başta Pirî Reis'imizin dünya haritası olmak üzere- bâzı hârika eserleri gökten gelen devlere yaptırması normaldir. Çünkü herşeyin vahşetten başlayıp, tedricî bir

tarzda tekâmül ettiğine, sonunda Batı medeniyeti olarak zirveye ulaştığına inandınız mı, sözkonusu geçmişe ait harikalar ilimsiz dediğiniz, vahşi dediğiniz insanlara yakıştıramazsınız. Aksi takdirde kendinizle tezada düşersiniz. Şu halde bunların en zaruri izah yolu gökten inen devler olur. Öyle ise Batılı için böyle bir izah, onun düşünce tarzının gereğidir ve normaldir. Ancak, bu safsataların, müslüman çevrelerde mâkes bulması, gülünüp geçilecek yerde ciddiye alınıp münakâşa edilmesi, kafaların bulanması normal değildir. Biz müslümanlar, elimizde Kurân olduğu müddetçe geçmişe vahşet, eski insanlara vahşîler gözüyle bakamayız. Hz. Süleyman örneğinde olduğu üzere, ilâhî vahye mazhar ve bu yoldan teknik getiren peygamberlere inanıldığı müddetçe, keza peygamberlere gelen tekniğin, kitaba geçen ilmî düsturlarla öğretilmiş olabileceği ihtimalini akla veren Kur'ânî karîneler, âyetler olduğu müddetçe biz eski insanlara vahşiler gözüyle bakamayız. Bize göre insanlığın maddî terakkisi, mânevî durumu gibi, zikzaklar çizmiş, fevkalâde parlak dönemlerden sonra düşüşler, tedennîler kaydetmiş, sıçramalar yapmıştır.

Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de gelmiş bulunan birçok âyette, birkısım geçmiş milletlerin kuvvetçe daha ileri, mal ve evlatça daha çok oldukları (Tevbe 69, Fâtır 41, Muhammed 13 vs.) ve yeryüzünde daha çok ve daha sağlam eserler bıraktıkları (Mü'min 21, 28) ifade edilir. O kadar ki, "Anahtarlarını güçlü bir topluluğun zor taşıyacağı" kadar çok mal verildiği belirtilen *Kârûn*'dan söz edilirken bile, *"Allah'ın öncekileri ondan daha güçlü ve topladığı şey fazla olan nice nesiller"*den bahsedilir (Kasas 76-78). Bu mevzuda gelen âyetlerden sadece bir tanesinin meâlini kaydedeceğiz. Rabbimiz şöyle buyuruyor:

"Yeryüzünde dolaşıp kendilerinden önce geçmiş kimselerin sonlarının nasıl olduğuna bakmazlar mı? Ki onlar, kendilerinden daha kuvvetli idiler, yeryüzünü kazıp alt-üst ederek onlardan çok imâr etmiş kimseydiler ve onlara bürhanlarla peygamberler gelmişti. Böylece Allah onlara zulmetmiyor, onlar kendilerine zulmediyorlardı. Sonra Allah'ın âyetlerini yalan sayıp, onları alaya alarak kötülük yapanların sonu pek kötü oldu" (Rum 9-10).

Kur'ânî görüşe böylece parmak bastıktan sonra, tekrar biraz başa, Batı zihniyetini aksettiren mezkur kitaba, *Tanrıların Arabaları*'na dönüyorum. Doğruluk ve mükemmellliğinin fevkalade oluşu sebebiyle, Batılı olmayan biri tarafından, daha gerçek ifadesiyle, ilimden yoksun yarıvahşi bir millete mensup Pîri Reis tarafından yapıldığı için, Piri Reis'e ve onun şahsında insanlığa çok görülen bu eserin izahı sadedinde şu te-

kellüflü ve çocuksu ifadeye yer verilir: "Haritaların çizildiği dönemlerde, böyle bir teknik bulunmadığına göre, ne yolla çizildiklerini nasıl anlayacağız? Düşünce boyutlarımızı aştığı ve mantık kaidelerine uymadığı için belki hiç aldırmayacağız. Ya da bütün cesaretimizi toplayarak haritaların bir feza gemisinden çekilen fotoğraflar aracılığı ile çizildiğini ileri süreceğiz. Piri Reis'in haritaları şüphesiz asıllarının kopyasının kopyasının kopyasıydı. Bununla birlikte asılları olduğunu ve onsekizinci yüzyılda çizildiklerini kabul etsek bile, nasıl çizildikleri yolunda en ufak bir açıklama yapamayız."

Aslında müellifin harika olarak vasıflandırdığı her şeyi fezadan gelenlerle izah yolunu tutması, hükümlerinde muknî vesâikten ziyade, zihninde taşıdığı bir kısım peşin hükümlere dayandığının delili olmakta ve müellifin, farkında olmadığı fikrî bir bocalama içinde bulunduğu kendi ifadelerinden anlaşılmaktadır. Meselâ Peru'da kuru çamurun içinde bulunmuş olan ve fevkâlâde mükemmelliği belirtilen bir takvimle alâkalı olarak: "Bu (mükemmellik) de onu tasarlayan, ortaya koyan ve kullananların bizden üstün bir uygarlık seviyesine ulaşmış olduğunu ispatlamaktadır" yorumunu yaptıktan sonra, "Kendimize olan sonsuz güvenimiz bu isbatı nasıl kabul edecek bilmiyorum" diyerek, Batılı üstünlük psikozunu ortaya koyar.

İşte bu psikozdur ki, sahiplerini, geçmiş asırları vahşete mahkûm etmeye, onlarda görülen kemâli, "vahşi"ye yakıştıramadığı için, izah sadedinde gülünç durumlara düşmeye sevkedecektir. Bir heykel üzerindeki şekillerde okunan bir kısım astronomik bilgilerle alakalı şu yorum kaydedilir: "Bu astronomi bilgisini, yapı sanatında bile pek çok geri olan iptidai insanlar mı biraraya getirmişti, yoksa bu bilgi dünya dışı bir kaynaktan mı gelmişti."

Müellifin içine düştüğü tezadı ele veren bir başka ifadesi Tassili'deki (Sahra) bazı mağaralarda keşfedilen bir resimle alakalı . Der ki: "Resmin beş metre boyunda olması, onu yapan vahşinin hiç de sandığımız kadar vahşi olmadığını açıkça gösterir."

Geçmiş devirlerde yaşamış olan insanların, Batılıların zannettikleri kadar vahşi olamayacakları ihtimaline yer veremeyince, müllifin kafasında sorular çoğalıyor: "..*İptidaî mağara adamaları hangi eğitim, hangi öğretim sonucu takım yıldızlarını tam yerine çizmeyi başarmışlardır? Kristal mercekler hangi yüksek tekniğin dükkanından çıkmadır? 1800 santigrat dereceden sonra erimeye başlayan platini kimler eritmiş ve şekil vererek süs eşyası yapmıştır? Boksitten büyük güçlüklerle elde edilebilen aliminyumu Çinliler hangi bilgilerle çıkarmışlardır?*"

Bu çeşit madeni faziletleri sadece kendine mahsus gören örosantrik (eurocentrique) zihniyetin cevabı, kendini ehl-i akıl nazarında müdhike kılacak olsa da şudur: "Bizden önce, yüksek bir kültürün, ya da eşit seviyede bir teknolojinin varlığını kabul edemeyeceğimize göre, bir tek nazariye kalıyor: "UZAYDAN BİR ZİYARETÇİ."

Hülâsâ, temelini büyük ölçüde pozitivistlerin -ve meselâ Darvin'in- tekâmülcü nazariyesinden alan bu sakat görüşten insanlığın kurtarılması, medeni terakki meselesinde Kur'ânî esprinin iyice anlaşılıp güzelce anlatılmasına bağlıdır. Bu da, peygamberlerin, insanlık tarihi içindeki gerçek yerlerine konmalarını gerektirecektir. O zaman göreceğiz ki, o yüce şahsiyetler sadece ruh ve maneviyatın mürşidleri değil, akıl ve zihinlerin de terbiyecisi, maddiyat ve tekniğin de pirleri, önderleridirler, her çeşit zanaatın hakiki ustalarıdırlar.

İKİNCİ BAB

RESULULLAH'IN FAZİLET VE MENKİBELERİ

4347 ١ – عن أنس رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أنَا أوَّلُ النَّاسِ خُرُوجاً إذَا بُعِثُوا، وَأنَا خَطِيبُهُمْ إذَا وَفَدُوا، وأنَا مُبَشِّرُهُمْ إذَا أيِسُوا، وَلِوَاءُ الْحَمْدِ يَوْمَئِذٍ بِيَدِي، وَأنَا أكْرَمُ وَلَدِ آدَمَ عَلَى رَبِّي وَلاَ فَخْرَ]. أخرجه الترمذي.

1. (4347)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İnsanlar (Kıyamet günü) diriltilecekleri zaman yerden ilk çıkacak olan benim. Onlar (huzur-u ilahiye) geldiklerinde (onlar adına) hatipleri ben olacağım. (Allah'ın rahmetinden) ümidlerini kestiklerinde (rahmet ve mağfireti) onlara ben müjdeleyeceğim. O gün Livâu'l-hamd (şükür sancağı) benim elimde olacak. Ademoğlunun Allah'a en kerim olanı da benim. Bunda fahr yok!" [Tirmizî, Menâkıb 2, (3614).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), burada Rabb Teâla'nın kendisine tanıyacağı bir kısım lütufları zikretmektedir. Bunlar Aleyhissalâtu vesselâm'ı diğer peygamberlerden efdal ve üstün kılan faziletlerdir.

Sonunda, *"Bunda fahr yok"* diyerek bütün bu faziletlerin ilahi bir lütuf olduğunu, kendi nefsinden, kesbinden gelen, övünmeye medar olacak bir iktisab olmadığını belirtiyor. Kendi kesbiyle olmayan şeyle övünülmeyeceğine göre, ben de bunları zikretmekte övünmüş olmuyorum buyurmaktadır.

Müteakip hadiste, Resulullah'a lütf-u ilâhî olan diğer bazı faziletler daha zikredilecektir:

★ Kıyamet günü peygamberlere imam olmak.

★ Şefaat yetkisine sahip olmak gibi, mevzuyla ilgili açıklamayı 4349. hadisten sonra yapacağız.

4348 ٢– وعن أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : إذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ كُنْتُ أنَا إمَامَ النَّبِيِّينَ وَخَطِيبَهُمْ، وَصَاحِبَ شَفَاعَتِهِمْ غَيْرَ فَخْرٍ]. أخرجه الترمذي.

2. (4348)- *Ubey İbnu Ka'b* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kıyamet günü geldi mi, ben peygamberlerin imamı, hatibi ve (onlar arasında) şefaat (etmeye yetki) sahibi olacağım. Bunda övünme yok." [Tirmizî, Menâkıb 3, (3617).]

4349 ٣– وَعَنْ جابرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : أُعْطِيتُ خَمْساً لَمْ يُعْطَهُنَّ أحَدٌ مِنَ الأنْبِيَاءِ قَبْلِي: كَانَ كُلُّ نَبِيٍّ يُبْعَثُ إلَى قَوْمِهِ خَاصَّةً وَبُعِثْتُ إلَى الأحْمَرِ وَالأسْوَدِ؛ وَأُحِلَّتْ لِيَ الْغَنَائِمُ وَلَمْ تَحِلَّ لأحَدٍ قَبْلِي، وَجُعِلَتْ لِيَ الأرْضُ طَيِّبَةً وَطَهُوراً وَمَسْجِداً، فَأيُّمَا رَجُلٍ أدْرَكَتْهُ الصَّلاَةُ صَلَّى حَيْثُ كَانَ، وَنُصِرْتُ بِالرُّعْبِ عَلَى الْعَدُوِّ بَيْنَ يَدَىْ مَسِيرَةِ شَهْرٍ، وَأُعْطِيتُ الشَّفَاعَةَ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

وزاد في رواية: [بُعِثْتُ بِجَوَامِعِ الْكَلِمِ].

3. (4349)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bana beş şey verilmiştir ki, bunlar benden önceki peygamberlerden hiçbirine verilmemiştir.

★ *Her peygamber sadece kendi kavmine gönderilmiştir. Ben ise kırmızılara (Acemlere) ve siyahlara (Araplara) da gönderildim.*

★ *Bana ganimetler helal kılındı. Halbuki benden öncekilerden kimseye helal değildi.*

★ *Yer bana tahur, pâk ve mescid kılındı. Her kim namaz vaktine girerse, nerede olursa olsun namazını kılar.*

★ *Ben, bir aylık mesafede olan düşmanımın içine düşen bir korku ile yardıma mazhar oldum.*

★ *Bana şefaat (etme yetkisi) verildi."* [Buhârî, Teyemmüm 3, Salât 56,l Humus 8; Müslim, Mesâcid 3, (521); Nesâî, Gusl 26, (1, 210-211).]

Nesâî bir rivayette şu ziyadeyi kaydetmiştir.

"Ben, cevami'u'l-kelim (veciz sözler)le de gönderildim."

AÇIKLAMA:

1- Burada, rivayetin zahiri, *Resulullah*'ın sadece beş faziletle diğer peygamberlere üstün kılındığını ifade etmektedir. Halbuki *Müslim*'in *Ebu Hüreyre*'den kaydettiği bir rivayette *Aleyhissalâtu vesselâm:* فُضِّلْتُ عَلَى الأَنْبِيَاءِ بِسِتٍّ *"Ben peygamberlere karşı altı faziletle üstün kılındım"* buyurmakta ve hadisin devamında buradaki faziletlerden sadece dördünü zikredip, az ileride temas edeceğimiz iki yeni fazilet daha ilave etmektedir.

Bu ihtilaf bazılarınca: "Resulullah beş dediği zaman kendisine verilen hususiyetlerden sadece beşine muttali olmuş, diğerlerine henüz muttali olmamış bulunabilir" diye te'lif edilmiştir.

Ancak alimler arasında, buradaki rakamı, kesin bir sayıya delalet eden bir rakam olarak görmeyip bu müşkilatı kökten reddeden de vardır.

Hadisin zâhiri, zikredilen bu beş vasfın *Resulullah*'tan önce kimseye verilmediğini ifade etmektedir ki, vak'a da budur. *Hz. Nuh* aleyhisselâm'ın, tufandan sonra bütün yeryüzü ahalisine nebi olduğu söylenerek itiraz edilemez. Çünkü, yeryüzünde zaten ona inanıp, onunla kurtulanlar dışında kimse kalmamıştı. Onlara nebi oluşu, risaletinin başlangıcında böyle değildi. (Bütün insanlığı temsil eden bu bir avuç) insanlara peygamber oluşu, diğer insanların helak olup, yeryüzündeki insanların onlara inhisar etme hadisesine tesadüf etmiştir. Ama Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın umumi olan peygamberliği, risaletinin bidayetinden başlar. Şefaat hadisinde geldiği üzere, Kıyamet günü, hesap için bekleşen insanların *Hz. Nuh*'a da Allah indinde lehlerine şefaat etmesi için baş-vurdukları zaman sarfedecekleri: أَنْتَ أَوَّلُ رَسُولِ اللّٰهِ إِلَى أَهْلِ الأَرْضِ *"Sen Arz ehline Allah'ın ilk peygamberisin"* sözünden murad, risaletinin umumi oluşu değildir. Bilakis, peygamber olarak gönderilişinin önceliğine tesbittir. Nitekim Kur'an-ı Kerim, birçok âyetinde *Hz. Nuh*'un kendi kavmine gönderildiğini beyan etmiştir. Başka kavme de gönderildiğinden hiç bahiste bulunmamıştır. Ancak şunu da belirtelim ki, bazı alimler *Hz. Nuh*'un risaletinin umumi olduğuna, onun yeryüzünde bulunanların hepsine beddua edip bunun sonucu olarak gemi ehli dışında kalanların tamamının boğulması hadisesiyle istidlal etmiştir. Demişlerdir ki: "Eğer Nuh aleyhisselâm hepsine gönderilmemiş olsaydı وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولاً

"Peygamber göndermedikçe biz, kimseye azab edici değiliz" (İsra 15) ayeti mucibince başka kavimlerin helak olmaması gerekirdi. Öyleyse o, bütün insanlığa gönderilmiştir." Bu düşüncede olanlara şu cevap verilmiştir. "Nuh'un peygamberliği sırasında başka peygamberlerin de gönderilmesi caizdir. Nuh, onlara da iman edilmediğini dahi bilip hem kendi kavminden hem öbürlerinden iman etmeyenlere beddua etmiştir." Bu iddiaya da şu güzel cevap verildi: "Lakin Nuh zamanında bir başkasına da peygamberlik geldiğine dair bize rivayet intikal etmemiştir. Bu durumda Peygamberimize tanınan hususiyetin manasının, şeriatının Kıyamete kadar bekası, *Nuh* ve diğerlerinin ise daha kendi zamanlarında veya kendilerinden sonra bir peygamberin gönderilip şeriatlarının neshedilmiş olması ihtimal dahilindedir. *Hz. Nuh*'un kavmini tevhide davet hadisesinin diğer insanlara da ulaşması, buna rağmen şirkte ısrar etmiş bulunmaları böylece azabı haketmiş olmaları da muhtemeldir." *İbnu Atiyye,* Hûd Suresi'nin tefsirinde bu görüşe meyleder ve der ki: "Onun peygamberlik müddetinin uzunluğu sebebiyle risaletinin uzak veya yakın her tarafa ulaşmaması mümkün değildir." *İbnu Dakiku'l-İyd* bunun makul yönünü şöyle gösterir: "Her ne kadar ahkam-ı fer'iyye'de her peygamber kendi kavmi ile sınırlandırılmış ise de tevhid'i tebliğde bazılarının bütün insanlığa yönelik bir vazife almış olması caizdir. Nitekim peygamberlerden bazıları şirkle mücadelede kendi kavimlerinden olmayanlarla da savaşmıştır. Tevhid onlara gerekli olmasaydı, onlarla savaşmazlardı."

Hz. Nuh aleyhisselam'ın, Nuh kavmine gönderilmesi sırasında, yeryüzünde (bir başka kavmin) olmaması da ihtimallerden biridir. Böylece onun bi'setinin (gönderilmesinin), sırf kendi kavmi için olması sebebiyle hususidir ama, yeryüzünde başka bir kavmin bulunmaması gözönüne alındıkça, umumi bir risalet suretini kazanır. Ancak, bir başka kavmin varlığına müsadif olmaları halinde, *Hz. Nuh* onlara da gönderilmiş olamaz.

İbnu Hacer der ki: "Şârih Davudî bu meselede büyük bir gaflete düşerek dedi ki: "Hadiste geçen لَمْ يُعْطَهُنَّ أَحَدٌ *...bunlar hiç kimseye verilmedi"* ibaresi, *"Bu beş şey, benden önce kimseye cem olmadı"* demektir. Çünkü Nuh aleyhisselâm bütün insanlığa gönderildi. Diğer dört fazilete gelince, bunlardan hiçbiri, daha önceki peygamberlerden hiçbirine verilmemiştir."

Davudi, bu sözüyle, sanki hadisin sadece baş kısmını görmüş, son kısmından gafil olmuşa benziyor. Çünkü *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu sözüyle *"bütün insanlığa gönderilmek"*le de hususiyet kazandığına hükmetmiştir: وَكَانَ النَّبِىُّ يُبْعَثُ الَى قَوْمِهِ خَاصَّةً *"...her peygamber sadece kendi kavmine gönderilmiştir."*

2- نُصِرْتُ بِالرُّعْبِ *"...korku ile yardıma mazhar oldum"* cümlesi bazı rivayetlerde يُقْذَفُ فِي قُلُوبِ اَعْدَائِي *"Düşmanlarımın kalbine korku atılır..."* şeklinde gelmiştir. Hadisin zahiri, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a, lütfu ilahi olarak, bir aylık yürüme mesafesi uzakta bulunan düşmanlarının içine korku atılıp, böylece saldırılarının sırf korku sebebiyle önlendiği ifade edilir. Bu zahire göre bir başkası için bu mesafeden veya daha uzaktaki düşmana karşı korku ile yardım yoktur. Daha yakındaki için olabilir. Ancak *Amr İbnu Şu'ayb* rivayetinde gelen وَنُصِرْتُ بِالرُّعْبِ عَلَى الْعَدُوِّ وَلَوْ كَانَ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ مَسِيرَةُ شَهْرٍ *"Aramızda bir aylık mesafe bile olsa, düşmana karşı korku ile yardıma mazhar oldum"* ibaresi, korku ile yardımın Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a has olduğunu belirtir.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan sonra bu husisiyetten ümmeti de istifade edecek midir? Bu husus kesin değil, muhtemeldir.

3- Hadiste yeryüzünün baştan sona mescid kılınması var. Yani her tarafında secde yapılabilir, secde için muayyen bir yer aramak gerekmez. Hadisi, daha önceki milletlerin dünyanın her yerinde ibadet yapamadıklarını ifade eder. Bu madde bazı farklı yorumlara tabi tutulmuştur.

★ *İbnu't-Teymî* der ki: "Bundan murad, "Arz benim için mescid ve temiz kılındı" demektir. Benden öncekiler için sadece mescid kılınmıştı, temiz kılınmamıştı. Zira Hz. İsa yeryüzünde seyahat eder, namaz vakti nerede girerse, orada namazını kılardı." *İbnu't-Teymî*'den önce Dâvudî de böyle demiştir.

★ Bazı alimler de şöyle der: "Öncekilere, temiz olduğu hususunda kesin kanaat hasıl olan yerlerde ibadet etmeleri mübah kılınmıştı. Bu ümmete ise pis olduğu hususunda yakin hasıl ettikleri yerler dışında her yer temiz kılınmıştır."

★ En doğru açıklama *Hattabi*'ye aittir. Der ki: "Resulullah'tan önceki nebilere sadece hususi yerlerde ibadet etmeleri mübah kılınmıştı. Kilise, manastır, havra gibi." *Amr İbnu Şu'ayb*'ın şu rivayeti de bunu te'yid eder: وَكَانَ مِنْ قَبْلِي اِنَّمَا يُصَلُّونَ فِي كَنَائِسِهِمْ *"...Benden önce kiliselerinde namaz kılarlardı."* Şu halde bu ibare münakaşayı bertaraf edip, yeryüzünün mescid olmasının *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir hususiyeti olması meselesinde nass'dır. Bu söyleneni teyid eden bir rivayet Bezzar'da gelmiştir: وَلَمْ يَكُنْ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ اَحَدٌ يُصَلِّي حَتَّى يَبْلُغَ مِحْرَابَهُ *"Geçmiş peygamberlerden hçbiri mihrabına gelmedikçe namaz kılmazdı."*

4- Hadisten tahur (temiz) olan bir şeyin bir başkasını da temizleyeceği (mutahhir olacağı) hükmüne varılmıştır. Zira tahurdan murad, tahir (temiz) olsaydı, bununla husuiyet sabit olmazdı. Hadis ise, hususiyeti isbat için beyan edilmiştir. İbnu'l-Münzir ve İbnu'l-Carud, Hz. Enes'ten şu rivayeti kaydederler:

جُعِلَتْ لِي كُلُّ أرْضٍ طَيِّبَةٍ مَسْجِداً وَطَهُوراً "Bana her temiz (tayyib) yer, mescid ve tahur kılındı." Burada tayyib'in manası tahirdir. Eğer, tahur'un manası tahir olsaydı hasıl'ı tahsil gerekirdi.

Bu hadisle, bazıları teyemmüm de su gibi hadesi gidereceğine istidlal etmiş, "Çünkü ikisi de aynı vasıfta birleşmektedirler" demiştir. Ancak bu istitlal su götürür.

Ayrıca, yeryüzü nevinden her şeyle teyemmüm yapılabileceğine de hükmedilmiştir. Bu husus bir başka hadisle te'kid edilmiştir. وَجُعِلَتْ لِي الأرْضُ كُلُّهَا وَلأُمَّتِي مَسْجِداً وَطَهُوراً "Arz benim ve ümmetim için her şeyiyle mescid ve tahur kılındı."

5- Hadis, her nerede namaz vakti girerse namaz kılınacağını söyler. Burada, başka hadislerde gelen tasrihatla alimler şöyle derler: "Yeryüzü bana tahur kılındı. Ümmetimden kim namaz vaktine girer, su bulamazsa, toprakla teyemmüm yaparak hadesten temizlenir ve namazını kılar. Su yok diye namazı terketmez." *Ahmed İbnu Hanbel*'in bir rivayetinde فَعِنْدَهُ طَهُورُهُ مَسْجِدُهُ *"(Namaz vaktine girer, su bulamazsa) üzülmesin), yanında suyu da mescidi de mevcuttur."*

6- Hadis ganimetin helal kılınmasını da *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir hususiyeti olarak ifade eder. Bu hususu açıklayan Hattabî der ki: "Önceki peygamberler iki kısımdı.

1) Bir kısmına cihad etme izni yoktu. Bunlara ganimet yoktu.

2) Bir kısmına cihad etme izni verilmişti. Ancak savaşta ganimet alsalar onu yeme izni yoktu. Bir ateş gelip hepsini yakıyordu. Bazı alimler Helal kılınmasından maksad ganimette dilediği gibi tasarruf etmedir" demiştir. Ancak doğru olanı, önceki görüştür."

Cihad bahsinde ganimet meselesi genişçe açıklandı (1131 numaralı hadis görülsün, 5. cilt sayfa 231).

7- *Resûlullah*'ın bir hususiyeti ona şefaat yetkisinin verilmesidir. Buradaki şefaatten maksad; Kıyamet günü *Mevkıf*'te hesap vermek üzere bekleyen insanların hepsine şâmil olan ve onların bekleme sıkıntısından

rahatlamalarını sağlayacak olan şefaat-i uzmâdır. Bunun vukuunda ülemâ ihtilaf etmemiştir .

Ancak bu şefaat hakkında şu görüşleri ileri sürenler de olmuştur:

★ *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hasâisine giren şefaatten maksad "talebinde reddedilmemesi"dir.

★ Bu şefaat, kalbinde zerre miktar imanı olanların cehennemden çıkması için yapacağı şefaattır. Çünkü, kalbinde fazlaca imanı olanlara, başkalarının şefaati de vaki olacaktır. (Bu görüş, Kadı İyaz'ındır).

★ *İbnu Hacer:* "Bana öyle geliyor ki Kâdı İyaz'ın söylediği ile birinci şıkta zikredilen şefaat kastedilmiştir. Çünkü şefaatla ilgili hadiste her ikisi de mevzubahis edilmektedir" der.

★ *Beyhakî:* "Resulullah'ın hususiyetini teşkil eden şefaatin, küçük ve büyük günahları işleyenlere yapılacak şefaat olması muhtemeldir. Çünkü, küçük günah sahiplerine başkaları da şefaat edecektir. Büyüklere ise sadece Resulullah şefaat edecektir" der.

★ *Kâdı İyaz,* bazılarının: "Bu şefaatten maksad reddedilmeyecek olan şefaattir" dediğini nakleder.

İbnu Abbâs'ın bir rivayetinde, mealen: *"Bana şefaat verildi, fakat ben onu dünyada kullanmayıp, ümmetim için ahirete bıraktım. Bu ahirette Allah'a şirk koşmayanlar lehinde olacaktır"* denir. *Amr İbnu Şu'ayb* hadisinde: *"...bu sizlerle, Allah'ın bir olup başka ilah olmadığına şehadet edenlerin lehine olacaktır"* denmiştir. Bu hadisteki hususi şefaatten muradın, tevhid' den başka salih ameli olmayan kimseleri ateşten çıkaracak olan şefaattir.

Bu hususta ülema, rivayetlerin ihtiva ettiği farklılıklara dayanarak başka görüşler de beyan etmişlerdir.

8- Hadiste بُعِثْتُ الى الأَحْمَرِ وَالأَسْوَدِ *"Ben ahmer (kırmızı) ve esved (siyah) olanlara da gönderildim"* buyurulmaktadır. *Ahmer'le Acemler* yani Arap olmayanların, esved'le de Arapların kastedildiği ifade edilmiştir. Ancak ahmer'le insanlar, esved'le cinlerin kastedilmiş olabileceği de söylenmiştir. Aslında iki mana da doğrudur. Zira Müslim'de gelen bir rivayette وَاُرْسِلْتُ الى الخَلْقِ كَافَّةً *"Ben bütün mahlukata gönderildim"* buyurulmuştur.

9- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın diğer peygamberlere karşı haiz olduğu üstünlükler meselesine gelince, açıklamamızın bidayetinde temas ettiğimiz üzere Müslim'in *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh)'tan kaydettiği vechinde, iki fazilet daha ilave edilmektedir:

★ *"Bana cevâmi'u'l-kelim verildi"* واعْطِيتُ جوَامِعَ الكَلِمِ

★ *"Benimle peygamberler mühürlendi"* وَخُتِمَ بِى النَّبِيُّونَ

Böylece iki hadiste zikredilen hasletlerin sayısı yediye çıkmaktadır. Müslim'in *Huzeyfe* (radıyallahu anh)'tan kaydettiği bir diğer hadiste -ki müteakiben gelecek- "üç" hasletle üstün kılındığını belirtir. Bunlardan ikisi farklıdır:

★ *"Saflarımız meleklerin safları düzeninde kılındı:* وَجـــعِلَتْ صُفُوفُنا كَصُفُوفِ الْمَلاَئِكَةِ

★ *Bana, Bakara suresinin sonundaki şu iki ayet verildi: Bu ayetler Arş'ın altındaki hazinedendir."*

Böylece "âmener resul" diye bilinen ve aşır olarak da okunan bu âyetlerde zikri geçen:

★ Ümmetinden Allah'ın eski ümmetlerdeki isr'i (ağır yükü) kaldırması ve tahammül edemeyeceği yükten sorumlu tutmaması ile,

★ Ümmetinin hatâen yaptığından ve unutarak yapmadığından affedilmesi kastedilmiş olmaktadır. Bunlarla mezkur haslet dokuza çıkar.

İbnu Hacer, Ahmed İbnu Hanbel ve *Bezzâr*'ın Müsned'leri gibi Kütüb-i Sitte dışındaki bazı kitaplarda Resûlullah'ın hasâis'ini beyan eden rivayetlerle sayıyı onaltıya çıkarır:

★ *"Bana arzın anahtarları verildi"* اُعْطِيتُ مَفَاتِيحَ الأرْضِ

★ *"Ahmed diye isimlendirildim"* وَسُمِّيتُ اَحْمَدَ

★ *"Ümmetimin en hayırlı ümmet kılındı"* وَجُعِلَتْ اُمَّتِى خَيْرَ الأُمَمِ

★ *"Benim geçmiş ve gelecek günahlarım affedildi"* غُفِرَ لِي مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِى وَمَا تَأخَرَ

★ "Bana kevser verildi" وَأُعْطِيتُ الْكَوْثَرَ

★ *"Arkadaşınız Kıyamet günü Livâu'l-hamd'in sahibidir"* اِنَّ صَاحِبَكُمْ لَصَاحِبُ لِوَاءِ الْحَمْدِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

★ *"Şeytanım kâfirdi, Allah ona karşı bana yardımcı oldu da müslüman oldu"* كَانَ شَيْطَانِي كَافِراً فَأعَانَنِى اللّٰهُ فَاسْلَمَ

İbnu Hacer, tahkiki derinleştirenlerin, bu hasletlerin sayısını artıracağını belirttikten sonra *Ebu Sa'id en-Neysâburî*'nin Şerefu'l-Mustafa adlı kitabında Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, diğer peygamberlere imtiyaz teşkil eden hasetletlerinin altmışa çıktığını söylediğini belirtir.

Şu halde, hadislerde gelen bu çeşit rakamlar kesin bir miktara değil, öğrenmeyi kolaylaştırmak için parça parça tebliğe delalet etmektedir. Hadislerde çeşitli vesilelerle bu gruplamalara rastlanır; bazan büyük günahlarla ilgili olarak, bazan Allah'ın sevmediği hasletler olarak vs. farklı rivayetlerde farklı rakamlar ve farklı meseleler zikredilir. Bu çeşit ifadeler arasında tearuz aramak gerekmez. Mevzuun derinliğine, şumûlünün genişliğine, müfredatının çokluğuna bir delil olur.

9- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FEVÂİD:

Zikrettiklerimizden ayrı olarak şu hususlar da dikkat çekmektedir:

★ Allah'ın nimetlerini saymak meşrudur.

★ Sorudan önce ilim beyan edilmiştir.

★ Arzda asıl olan temizliktir.

★ Namazın sıhhati, bu maksadla yapılmış mescidlerde kılınmasına bağlı değildir. Nitekim لاَ صَلاَةَ لِجَارِ الْمَسْجِدِ إلاَّ في الْمَسْجِدِ *"Caminin komşusunun namazı camide olursa muteberdir"* hadisi zayıftır. Sahîh olduğu kabul edilse cemaate teşvikte mübalağa üslubunun ihtiyarı olarak te'vili gerekir.

★ *Serahsî,* el-Mebsut'ta bu hadisle istidlal ederek insanın kerîm (değerli) bir varlık olduğuna dikkat çekmiştir. "Çünkü der insan su ve topraktan yaratıldı. Her ikisinin de temizliği (nasslarla) sabittir. Öyleyse bu durumda, insanın (aslının temizliği ve dolayısıyla) kerâmeti beyan edilmiş olmaktadır."

Bu hadisle ilgili açıklamalara M. Fethullah Gülen Hocaefendi' nin Sonsuz Nur adlı eserindeki ele aldığı mütalaalarla son veriyoruz:

Allah'ın küllî ma'nâda herkese, hususî ma'nâda da her ümmet ve her nebîye ayrı bir lütfu, ayrı bir ihsânı olmuştur: Hz. Âdem ve evlâdına safvet ve esmâya mazhariyet; Hz. Nuh'a, mücadele, kararlılık ve azîmet; *Hz. İbrâhîm'*e, pek çok nebîye baba olma mazhariyeti, tevhid aşkı ve hillet; Hz. Musâ'ya, tâlim, terbiye, içtimâî ilimler ve içtimâiyyâtta dirâyet; Hz. İsâ'ya, beşerî münasebetlerde yumuşaklık, sabr u tahammül, müsamaha, şefkat ve muhabbet; zaman ve mekânın efendisi *Hz. Muhammed* (sav) ve O'nun ümmetine ise, enbiyâ-i sâlifeye lütfedilen hususlara ilave olarak

irâde, hikmet, muvazene, te'lîf, terkip gibi mükemmellik ve cihanşümûl olmanın özellikleri bahşedilmiştir. Bu itibarla, İslâm dininin, diğerlerine nisbeten daha külfetli, daha mes'ûliyetli olmasına karşılık, daha latîf, daha yüksek, daha bereketli ve daha beşerî olduğu söylenebilir. Bu da O'nun cihanşümûl husûsiyetlerinden biri sayılır.

Yukarıda zikredilen hadîs-i şerif ise, İslâm Peygamberi ve O'nun âlem-şümûl mesajını, daha çarpıcı, daha rengin bir üslûpla ele alır ve gözlerimizin önüne serer.

Bu âlemşümûl dîn ve âlemşümûl da'vânın şerefli mübelliği ve ilk temsilcileri, bu cihanşümûl sistemi dünyanın dört bir yanına taşırken, vazifelerinin şuurunda ve mes'ûliyetlerini de müdrik bulunuyorlardı. Topyekûn dünyayı teshir için cepheden cepheye koşuyor, Allah yolunda cihâd ediyor, öldürüyor, ölüyor; cennete girmeye ve Cemâlullâhı görmeye liyâkatlarını ortaya koyuyorlardı.. gönül verdikleri da'vâ uğrunda hayatı istihkâr ediyor; en az başkalarının yaşama arzusu kadar, Allah'a mülâkî olma iştiyâkıyla yanıp-tutuşuyor ve yeryüzü hilâfetini gerçekleştirmeye çalışıyorlardı ki, hayatlarını böyle ötelerle irtibatlı bir yörüngede sürdürenlerle savaşmaya kimsenin gücü yetmezdi. Yanılarak bilmeyerek kendilerini böyle muhataralı bir yola atma bahtsızlığına düçar olanlar da, mesâfeleri aşan bir korku ile tir tir titrer ve daha yolun başında felç olur giderlerdi. Hele bir de îman cephesinin Allah'ı ta'zimi dönüp mü'minlerde bir mehâbet hâlini almışsa... Hakîkî îmânı elde edenler için: نُصِرْتُ بِالرُّعْبِ مَسِيرَةَ شَهْرٍ " ne müthiş bir silâh, ne müstahkem bir kale..."

Arzın, bu dinin müntesiplerine bir mescid hâline gelmesi, isteyen her müslümanın istediği yerde, mâbede, namazgâha ihtiyaç duymadan ibadetini edâ edebilmesi, İslâm dininin cihanşümûl olmasının bir buudu; kıyamete kadar devam edecek olan cihad vazifesinin, hiçbir şeye takılmadan devam ettirilebilmesi için ganîmetin meşrû kılınması ayrı bir buudu.. ötede "şefaat-ı uzmâ" ünvanıyla, belli ölçüde herkesin elinden tutularak belli bir selâmet seviyesine ulaştırılması da ayrı bir buudu.. ve her peygamberin kendi kavmine husûsî elçiliğine mukâbil, O'nun bütün insanlara gönderil-mesi de, bu işin sarahat buudu...

Ayrıca, herhangi bir tekellüfe girmeden şu hususları istinbât etmek de mümkündür:

a- Peygamberlik ve onunla gelen mesaj, öyle İlâhî bir mevhîbedir ki, kat'iyen cehd ü gayretle elde edilemez.

b- Bu beş hususiyet tamamen mazhariyet-i Muhammediye olup, başka hiçbir nebî ve mürsele verilmemiştir.

c- Belli bir mesâfeden düşmanların kalbine korku salma, peygamberâne bir hâlin tezâhürüdür ve ancak o kuşakta yaşayanlara İlâhî bir armağandır.

d- İbadetin, mâbedlere ve din adamlarına bağlı olmayışı ise[47] bu dînin cihanşümûl bir buudunu teşkil ettiği gibi, her yerde, her zaman Halık-mahlûk alâkasıyla, ma'budla münasebete geçme kolaylığını da ifade etmektedir. Burada İslâm mesajıyla gelen ve kaydedilmesi yararlı bulunan bir diğer husus da, su gibi toprağın da temizleyiciliği keyfiyetidir. Bilmem ayrıca, İslâm'da yıkanmanın önemi, suyun temizleyicilik ve hayatiyeti, toprağın istihâle ettiriciliği üzerinde durmamıza gerek var mı..?

e- Ganimetin zâtında haram olmadığı, o mevzûdaki yasağın zamanla alâkalı bir imtihan olduğu, Efendimiz döneminde ise, yasağa esas teşkil edecek hususların aşıldığı veya ortadan kalktığı, husûsiyle de, ganimetin en önemli ve birinci kaynağı olan cihad," اَلْجِهَادُ مَاضٍ اِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ "[48] fehvasınca, kıyamete kadar devam edecek bir amel olduğu için, ganimet, bu işe kendini adamış olanlara hem bir medâr-ı maîşet, hem müşevvik bir prim hem de düşman cephesini mâli yönden sarsma, zayıf düşürme, toparlanmalarına fırsat vermeme bakımından fevkalâde önemlidir.. ve önemli olduğu için de, vacip olmasa bile, mübah kılınmıştır ve aynı zamanda, i'lâ-yı kelimetullahda önemli bir esas olan ihlâsa da mâni değildir.

f– Şefaatin hak olduğu.. Allah'ın izniyle herkesin şefaat edebileceği.. ancak, şümûlü, ihâtası ve keyfiyeti itibariyle bir ölçüde herkesi alâkadar eden şefaat-ı uzmânın (âhiretteki büyük şefaat) sadece O'na lütfedildiği de yine hususiyet-i Ahmediye'den biri.. tabiî bizim için de iftihâr ve sürûr vesilesi...

g- Önceki peygamberlerin dar dairede, kavim ve kabîlelerine, Peygamberler Sultanı'nın ise, topyekûn insanlığa hatta bütün varlığa elçi olarak gönderilmesi, dolayısıyla da değişik cemaat ve kabîlelere gönderilen peygamberlerin elçiliklerinin, o cemaat ve kabîlelerin devamıyla kayıtlı olmasına karşılık, bütün varlığı alâkadar eden bu büyük risâletin dünya durdukça sürüp gideceğine işaret buyurulmaktadır.[49]

4350 ٤– وَعَنْ حُذَيفَــة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : فُضِّلْنَا عَلـى الـنَّاسِ

47- Hadîs-i Şerifle ibadetin mabedlere,dolayısıyla din adamlarına bağlı olmayışı anlatılmak-tadır.

48- Mecmeu'z-Zevâid, 1/106

(49) M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 1/283-285.

بِثَلاَثٍ: جُعِلَتْ صُفُوفُنَا كَصُفُوفِ الْمَلاَئِكَةِ، وَجُعِلَتْ لَنَا الأَرْضُ كُلُّهَا مَسْجِداً، وَجُعِلَتْ تُرْبَتُهَا لَنَا طَهُوراً إِذَا لَمْ نَجِدِ الْمَاءَ]. أخرجه مسلم.

4. (4350)- *Hz. Huzeyfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlulah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İnsanlara karşı üç şeyle faziletli (üstün) kılındık:*

★ *Saflarımız meleklerin safları düzeninde kılındı.*

★ *Arzın tamamı bize mescid kılındı.*

★ *Toprak bize, su bulamadığımız zaman, tahûr (temiz ve temizleyici) kılındı."* [Müslim, Mesâcid 4, (522).]

4351 ٥ – وَعَنْ أَبِي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا مِنْ نَبِيٍّ مِنَ الأَنْبِيَاءِ إِلاَّ أُعْطِيَ مِنَ الآيَاتِ مَا مِثْلُهُ آمَنَ عَلَيْهِ الْبَشَرُ، وَإِنَّمَا كَانَ الَّذِى أُوتِيتُهُ وَحْياً أَوْحَاهُ اللهُ تَعَالَى إِلَيَّ، فَأَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَكْثَرَهُمْ تَابِعاً يَوْمَ الْقِيَامَةِ]. أخرجه الشيخان.

5. (4351)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Her peygambere mutlaka insanların inanmakta olageldikleri şeyler cinsinden bir mucize verilmiştir. Ama bana verilen (mucize) ise vahiydir ve bunu bana Allah vahyetmiştir. Bu sebeple Kıyamet günü, diğer peygamberlere nazaran etbâı en çok olan peygamberin ben olacağımı ümid ediyorum." [Buharî, Fezâilu'l-Kur'ân 1, Î'tisâm 1; Müslim, İman 239, (152).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, bu hadislerinde de, diğer peygamberlere nasib olmayan bir hususiyetinden bahsetmektedir: Kur'ân'ın gelmiş olması. Aslında Aleyhissalâtu vesselâm başka mucizelere de mazhardır. Sanki onlar yokmuş gibi bir üslubla sadece Kur'ân-ı Kerîm'i medar-ı bahs etmesi, Kur'ân-ı Kerîm'in diğer mucizelerin hepsinin fevkinde yer tutmasından, onlarla kıyaslanamayacak kadar büyük bir ehemmiyet taşımasından ileri gelir. Bu noktada ilk akla gelen şudur: *Resûlullah*'ın mazhar olduğu diğer mucizelerin her biri cereyan ettiği anda ve müşahede eden insanlar için fiilî bir vak'adır. Meselâ bizler onlara da inanırız. Ama, kâfirler onlara efsâne diyebilirler. Halbuki Kur'ân-ı Kerîm her günün mucizesidir ve Kıyamete kadar mucize olarak kalmaya devam

edecektir. Kur'ân-ı Kerîm'in: **"Eğer kulumuz Muhammed'e indirdiğimiz Kur'ân'ın hak olduğunda şüpheniz varsa, haydi bir mislini getirin, cinler ve insanlar toplanıp birbirine yardımcı da olsalar bunu yapamazlar!"** meâlindeki meydan okuyuşları hâlâ cevapsız kalmış, kimse bir benzerini yapamamıştır. Öyleyse, onun üzerindeki i'caz mühürü bütün haşmetiyle parıldamaktadır.

2- Hadisi açıklarken şarihler umumiyetle şu mânaya yer verirler: "Kendisiyle tahaddîde (meydan okumada) bulunduğum mucizem, bana gelmiş olan vahiydir, yani Kur'ân'dır. Çünkü O, çok açık bir i'caza (insanları aciz bırakan üstünlüğe) sahiptir. Hadisten murad başka mucizesi olmadığını söylemek değildir. Keza kendinden önceki peygamberlere gelen çeşitten mucize gelmediğini söylemek de kastedilmemiştir. Bilakis murâd, başkalarına benzeri verilmeyen, kendisine mahsus olarak verilen "en büyük mucize"dir. Çünkü her bir peygambere, kendine mahsus olmak üzere aynıyla bir başkasına verilmeyen mucize verilmiştir, o da kavmine bu mucize ile meydan okumuştur.

Her bir peygamberin mucizesi, hitab ettiği kavmin haline uygun olarak geliyordu. Nitekim *Firavun* kavminde sihir çok yaygındı. Hz. Musa aleyhisselâm mucize olarak, sihirbazların yaptıklarına benzer şekilde bir âsa getirdi. Ancak sihirbazların yaptığı numaraların hepsini yuttu. Bu mucize bir başka peygambere verilmemiştir. Keza Hz. İsa'nın ölüleri diriltmesi, tedavi edilemeyen dilsizleri, abrasları tedavi etmesi de böyledir. Çünkü, o devirde tabibler, hekimler fazlaca zuhur etmiş idiler. Hz. İsa da onların hâzık oldukları iş nev'inden, onların yapamayacakları bir şey getirmiştir. İşte bu prensip gereği, *Resûlullah,* içlerinden çıktığı Araplar arasında belâgat fevkalâde ileri bir seviyede olduğu için onlara Kur'ân'la geldi ve bir sûresinin mislini getirmeye çağırdı, ama onlar buna muktedir olamadılar."

3- Sadedinde olduğumuz hadiste kastedilen murâd hususunda münferid görüşler de ileri sürülmüştür. Şöyle ki:

★ "Kur'ân-ı Kerîm'in diğer mucizelerin hilafına ne suretçe, ne de hakikatce misli yoktur. Halbuki diğer mucizeler, benzerleri olmaktan hâlî değildir" denmiştir.

★ "Her peygambere, sûreten veya hakîkaten misli kendinden öncekilere verilmiş olan mucizeler gelmiştir. Halbuki Kur'ân'ın misli daha önce hiçbir peygambere verilmiş değildir. Bu sebeple Aleyhissalatu vesselâm, sözüne: *"Kıyamet günü etbâı en çok olan peygamberin ben olacağımı ümid ediyorum"* temennisini ilave etmiştir' denmiştir.

★ "Ona verilen Kur'ân'a başkalarına verilenin hilâfına hayal ârız olmaz. O, mu'ciz bir kelamdı, hiç kimse ona benzeyeceği tahayyül edilebilecek bir şey getiremez. Çünkü öbür peygamberlerin mucizelerinde sihirbazların benzerini tahayyül ettirebileceği şeyler de vardır. Bu sebeple sihirle mucize arasını ayırmak isteyenin, aklını çalıştırması gerekir. Halbuki akıl bu işi yaparken hataya düşebilir. Bazan aklî muhakeme yapan kimse hataya düşerek sihirle mucizeyi eşit görebilir" denmiştir.

★ "Bütün diğer peygamberlerin mucizeleri, onların asırlarının inkırâz bulmasıyla son bulmuştur. Mucizelerini sadece hazır olanlar görmüştür. Halbuki Kur'ân-ı Kerîm'in mucizesi Kıyamete kadar bâkidir. Üslûbuyla, belâgatıyla, gaybten haberleriyle harikulâdedir. Hiçbir asır geçmez ki, onun olacak diye haber verdiklerinden biri zuhûr etmesin. Bu hal onun davasının sahîh olduğuna delildir" denmiştir.

★ "Geçmiş mucizeler hep hissî, yani beş duyu organı ile algılanacak çeşitten idi, gözle görülebiliyordu: *Hz. Sâlih*'in devesi, *Hz. Musa*'nın âsası gibi. Kur'ân-ı Kerîm'in mucizesi ise basîretle müşahede edilebilmektedir. Bu sebeple ona tabi olanların sayısı daha çoktur. Zira baştaki gözle müşahede edenler, müşâhede edilen şeyin inkirazıyla son bulur. Ama mucizeyi akıl gözüyle müşâhede edenler bâkidir. İlk müşâhitlerden sonra gelenler de müşâhede etmeye devam ederler" denmiştir.

İbnu Hacer der ki: "Bu sözlerin hepsini bir kelamda toplamak mümkündür. Çünkü bunların hepsi öz itibariyle birbirinin aynıdır." Şarihimiz devamla, hadisin sonundaki *"Ümid ederim, Kıyamet günü bana tâbi olanlar, hepsinin tâbilerinden çok olacak"* cümlesini, Resûlullah'ın, sözünün başında zikrettiği müstemir Kur'ân mucizesinin bir sonucu olarak ilave ettiğine dikkat çeker. "Çünkü der, Kur'ân faidelerinin çokluğu, dâvet, hüccet ve olacağı ihbar gibi mühim hususları içine almakla, sağladığı menfaatlerin umûmiliği, keza hazır olanlara, gâib olanlara, bulunanlara, bulunacak olanlara umûmî faydalılığı sebebiyle (Kur'ân'dan istifade edeceklerin çok olacağını tahmin ederek) böyle bir ümitte bulunması pek muvafık düşmüştür. Gerçekten bu ümid tahakkuk etmiştir. Zira Aleyhissalâtu vesselâm, kendine tabi olanları en çok olan peygamberdir."

Bazı âlimler Kur'ân-ı Kerîm'in i'cazını dört noktada hülâsa ederler:

1) *Te'lifindeki güzellik,* yani kelimelerin i'caz ve belâgat içerisinde kaynaşması.

2) *Siyâk şekli ve üslûbu.* Bu yönüyle, Arapların nazım ve nesirde belâgatıyla meşhur ediblerinin üslubuna muhalefet eder. Öyle ki, onların

akılları da Kur'ân karşısında hayrete düştüler ve hayran kaldılar. Bir benzerini yapmaya onları zorlayan pek çok sebebe rağmen bir benzerini getiremediler.

3) Geçmiş ümmetlerin ahvali ve ehl-i kitaptan pek nadir kimselerin ancak bilebildiği eski şeriatler üzerine olan beyanlar.

4) Vukûa gelecek hâdiselerden ihbârı. Bunların bir kısmı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında, bir kısmı da daha sonraki asırlarda meydana gelmiştir.

Bu dört şey dışında, başka hususlarda da inkârcıları aciz bırakan âyetler vârid olmuştur. Buna rağmen, *Resûlullah*'ı tekzibe onları mecbur kılan pek çok sebepler vardı. Mesela yahudileri, ölümü temenni etmeye davet etmesi, Kur'ân'ı dinleyenin ürpermesi, okuyanın tekrardan usanmaması, dinleyenleri bıktırmak şöyle dursun, her tekrarda terâvet ve lezzetinin daha da artması, Kıyamete kadar korunması, çeşitli ilim ve marifetleri cem etmesi, insanları şaşırtan yönlerinin bitmeyişi, faydalarının tükenmeyişi.

4- KUR'ÂN'IN İNKÂRCILARINA CEVAP:

Aşağıya, sadedinde olduğumuz hadisi şerh ederken Müslim şârihi merhum ve mağfur *Ahmet Davudoğlu* hocanın Kur'ân-ı Kerîm'in faziletini inkâr eden nâdanlara cevabî mahiyetteki nefis bir açıklamasını aynen kaydediyorum:

"Maalesef bugün bazı dinsizler her fırsatta Kur'ân-ı Azîmüşşân'a dil uzatmakta, onun hâşâ bir Arap düzmesi oluğunu iddia edecek kadar ileri gitmektedirler.

Bunların içinde: "Kur'ân'dan ne olacak? O'nu ben de yazarım" diyen yiğitler bulunduğunu da işitiyoruz. Omuzlarının üzerinde kafa değil mankafa dolu birer susak taşıdıklarının bile farkına varamayan bu gafillerle ilmî münakaşaya girişmek abesle iştigal olur. Böylelere verilecek en kestirme cevabı biz yine Aziz Kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'de buluyoruz: فأتوا بقرآن مثله... *"Haydi (yiğitler), siz de şu Kur'ân gibi bir Kur'ân getiriverin!.."*

Kur'ân'a nazîre yazacaklar çoktur; fakat ondört asırdır yazan yoktur. Neredesiniz be koç yiğitler!.. Tam 14 asırdır meydan sizin! O kadar kolay bir şeyi hâlâ hazırlayamadınız mı?.. Bütün Kur'ân'a nazîre yazmak sizi terletecekse, ondan vazgeçtik; hiç olmazsa فأتوا بعشر سور من مثله *"Kurân sûreleri gibi on sûre getirin!.."* bu da kâfi... Niye susuyorsunuz; onu da mı

yapamayacaksınız? Üzülmeyin canım! فاتوا بسورة من مثله hiç olmazsa Kevser sûresi kadar, yani üç âyetten ibaret *"Kur'an sûresi gibi bir sûre getirin!.."* Ondört asırdır vaadlerinizi bekliyoruz. Artık bu kadarcığını da yapamazsanız yazıklar olsun size! Yiğitliği de batırdınız, insanlığı da... Bizim bildiğimiz; yiğit verdiği sözün üzerine can veren adamdır. Ya dediğini yapar; ya ölür. Siz hâlâ utanmadan yaşıyor, sıkılmadan insan arasına çıkıyorsunuz. Eyvahlar olsun size!..

Şimdi adam akıllı rezil oldunuz ya, biraz beni dinleyin! Siz bu kara sevdadan vazgeçin! Zira imkânı yok yapamazsınız. Güneşe tükürmeye kalkışan yakalarını kirletmekte kalır derler. Değil sizin gibi ismini bile kekelemeden söyleyemeyenler, fesâhat ve belâgat ile dünyaya ün salmış nice koç yiğitler ortaya çıkmış; fakat Kur'ân-ı Kerîm'in icâzı karşısında hiçbir şey yapamamış; yabancı köpekler gibi kuyruklarını kısarak kemâl-i rezâletle ortadan çekilmişlerdir. Peygamberlik iddiasında bulunan yalancı Müseyleme'yi bu bâbda misâl göstermek kâfidir. Marifetlerini tarihten öğrenebilirsiniz!...

Ey Muannidler! Bilmiş olun ki Kur'ân-ı Kerîm'i değiştirmek veya ortadan kaldırmak şöyle dursun, O'nun bir harekesine bile dokunamayacaksınız. Neden biliyor musunuz? Çünkü O'nu muhafaza eden bizzat Allah'tır. Teâlâ Hazretleri sair semavî kitapların muhafazasını o kitaplarla amel edenlere tevdi etmişti. Bugün bu kitapların hali meydandadır. Kur'ân-ı Azimüşşan'ı ise bizzat kendisinin muhafaza edeceğini bundan ondört asır önce: انا نحن نزلنا الذكر وانا له لحافظون **"Hiç şüphe yok ki o Kur'ân'ı biz indirdik biz!.. Hem hiç şüphe yok ki biz onu mutlaka muhafaza edeceğiz"** (Hicr 9) buyurarak cihana ilân etmiştir. Şurası calib-i dikkattir ki âyeti kerimede sekiz-on tane te'kid biraraya gelmiştir. Şöyle ki:

1) Bu âyet, ismi üstünde te'kid edatı olan "inne" ile başlamıştır.

2) "İnne"nin ismi cem'i mütekellim zamiri olup Allah'a raci'dir. Bu zamirin cemi' oması ta'zim ve te'kid ifade eder.

3) "Nahnu" zamiri "inne"deki zamirin te'kididir. Yahut müptedadır. Her iki halde de te'kid bildirir.

4) "Nezzelnâ" fiilinin faili de tazim için cem'i' sigası ile gelmiştir.

5) Cümle, isim cümlesidir. "Vav" ile yukarıya atfedilen ikinci cümlede hal yöne böyledir yani.

6) "İnne" tahkik ve te'kid edatıdır.

7) "Na" cemi' mütekellim zamiridir.

8) *"Lehu"* câr ve mecrur olup kasır ve hasır için müteallakından önce zikredilmiştir.

9) "Lehâfizûn"un başındaki lâm, te'kid ifade eden lâm'ı haliyyedir.

10) Cümle isim cümlesidir.

Görülüyor ki, bu âyet-i kerimede tam on tane te'kid vardır. Acaba bunun hikmeti nedir? Hikmetini anlamak için bir nebzecik Maâni ilmine müracaat edelim. O ilim diyor ki: Kendisine söz anlatlan kimse, ya hal-i zihindir, yani söylenilen şeyi yeni işitir. Yahut biraz bilir de tereddüt halindedir. Fakat hakikati öğrenmek ister; yahut da bilir de inkâr eder. İşte hâl-i zihin bulunan kimseye o söz hiç te'kidsiz anlatılır. Mütereddit bulunana te'kidli söylemek iyi olur; inkâr edene ise inkârının derecesine göre bir, iki veya daha fazla te'kid vasıtaları kullanılarak ifade etmek vaciptir. İlm-i Maâini'nin bize lazım olan izahatı burada bitti.

Şimdi düşünelim: Kur'ân-ı Kerim'e dil uzatmak cür'etkarlığında bulunan küstahlar, şüphesiz ki onu inkâr edenlerdir. Âyet zaten onlara cevap olarark nazil olmuştur. Arapçada te'kid vasıtaları çoktur. Bunlardan biri de sözü tekrarlamaktır. Âyetteki bu on te'kidi bir an için sözün tekrarı farzedersek, mütecavizlere Teâlâ Hazretleri bir şeyi tam on defa tekrarlayarak yani on defa onu ben indirdim ben muhfâza edeceğim buyurarak te'kid etmiş olur ki, bu iş, söz anlayan bir insan için kafasına odunla vurmaktan daha müessirdir. Üstelik te'kid münkire karşı yapıldığı cihetle on te'kid ona on defa kâfir demeyi de tazammum eder. Demek oluyor ki, Kur'ân-ı Kerîm'e dil uzatan hainler en azından on kat katmerli kâfirdirler. Bu mâna âyetten kinaye yolu ile çıkarılır.

Âyet-i kerîme iki tarafı da keskin bir kılıç gibi iki şey'e delildir. Yani hem Kur'ân'a dokunmak isteyenlerin dillerini kesmekte, hem de belâgata örnek olmaktadır.

Bu babta son sözüm şudur: Kuş beyni kadarcık bir beyne sahip olanlar bile düşünürlerse anlarlar ki, ondört asırdan beri bunca düşmandan bir tanesinin, Kur'ân-ı Kerîm'in bir âyetine dahi nazîre getirememesi, O'nun mucize olduğuna en büyük delildir."

4352 ٦– وعَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه أن رسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ: [بُعِثْتُ مِنْ خَيْرِ قُرُونِ بَنِى آدَمَ قَرْنـاً فَقَرْناً، حَتّى كُنْتُ مِنَ الْقَرْنِ الَّذِى كُنْتُ مِنْهُ]. أخرجه البخاري.

6. (4352)- Yine *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ademoğlu nesillerinin en temi-*

zinden süzüle süzüle gelerek bulunduğum nesilde ortaya çıktım." [Buharî, Menâkıb 23.]

AÇIKLAMA:

Karn kelimesi, bir asırda yaşayan insanlar cemaatine denir. Dilimizde bu mânaya en yakın kelime nesildir. Bizim nesil deyince, kısmen bizimle beraber aynı zamanda yaşayan insanlar kastedilir. Âlimler karn ile ortalama yüz yılı kastetmişlerdir. Yetmiş yıl ve daha başka müddetlere de karn denildiği olmuştur. *İbnu Hacer*'in kaydettiğine göre karn'la kastedilen müddet hakkında "on" ile "yüzyirmi" yıl arasında değişen ihtilaflar olmuştur. Bu ihtilafı "karn, tamamen helak olup hiçbir ferdinin kalmadığı bir topluluktur" diyerek cem etmeye çalışan da olmuştur. Ancak çoğunlukla karn deyince yüz yıllık müddetin kastedildiği kabul edilmiştir.

Yapılan açıklamadan anlaşılacağı üzere karn, sadece zaman dilimi ifade etmez, o dilim içerisinde yaşamış bulunan insanları da ifade eder. Bu sebeple İbnu Hacer, "Birbirine yakın bir zamada belli ve muayyen bir işe iştirak etmiş kimseler" diye tarif ettikten sonra, "Bir din veya mezhep veya amel etrafında bir reis veya peygamber tarafından onlar zamanında toplanmış bulunan kimseler cemaati" diye tarif edildiğini de belirtir. Bu görüşe göre karn, belli bir vasıfla muttasıf olan, aralarında müşterek bir gaye ve yön bulunan insanların cemaatine denmiş olmalıdır. İbnu'l-Arabî, karn kelimesini akran kelimesinden geldiğini, dolayısıyla yaşıt insanlar neslini ifade ettiğini, bunun da 20-70 yıl arası bir müddet olduğunu, her devirde insanların ortalama ömrünün bu olması sebebiyle, en makul açıklamanın böyle demek olacağını söyler.

Sadedinde olduğumuz hadis, *Resûlullah*'ın Hz. Adem'den beri her seferinde zinadan uzak, nezih evlenmelerle teselsül edip, en sonunda bütün Araplarca sayılan ve sevilen Kureyş ve onlar içerisinde en ziyade itibar gören Benî Hâşimoğullarından geldiğini ifade etmektedir. Hadiste geçen قَرْنًا فَقَرْنًا ibaresini değerlendiren âlimler, fe edatının fazilette tertibe delalet ettiğini, dolayısıyla Resûlullah'ın mensup olduğu neseb zincirinin, *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın doğumuna yaklaştıkça faziletinin arttığının ifade edildiğini söylerler. Nitekim Resûlullah'ın nesebi Hz. İbrahim'e kadar çıkmaktadır.

İbnu Sa'd'ın kaydettiği bir rivayette, Hişâm İbnu Muhammet İbnu's-*Sâib el-Kelbî* babasından şunu nakleder: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın beş yüz kadar büyükannesini yazdım, bunlar arasında hiçbirinde sifâh (zina) ve diğer câhiliye pisliklerinden birine rastlamadım."

4353 ٧- وَعَنْهُ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَثَلِى وَمَثَلُ الأنْبِيَاءِ قَبْلِى كَمَثَلِ رَجُلٍ بَنَى بَيْتاً فَأحْسَنَهُ وَأجْمَلَهُ إلاّ مَوْضِعَ لَبِنَةٍ مِنْ زَاوِيَةٍ مِنْ زَوَايَاهُ فَجَعَلَ النَّاسُ يَطُوفُونَ بِهِ وَيَعْجَبُونَ لَهُ وَيَقُولُونَ: هَلاَّ وُضِعَتْ هذِهِ اللَّبِنَةُ؟ فَأنَا تِلْكَ اللَّبِنَةُ وَأنَا خَاتَمُ النَّبِيِّينَ]. أخرجه الشيخان.

7. (4353)- Yine *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Benimle benden önceki diğer peygamberlerin misâli, şu adamın misali gibidir: Adam mükemmel ve güzel bir ev yapmıştır, sadece köşelerinin birinde bir kerpiç yeri boş kalmıştır. Halk evi hayran hayran dolaşmaya başlar ve (o eksikliği görüp): "Bu eksik kerpiç konulmayacak mı?" der. İşte ben bu kerpiçim ben peygamberlerin sonuncusuyum." [Buharî, Menâkıb 18; Müslim, Fedâil 21, (2286).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, geçmiş peygamberler ve insanları irşad etmek üzere getirdikleri şeriatler, temelleri atılıp, üzerine duvarların örülmüş, tamamlanmak üzere tek kerpici eksik kalmış, mükemmel güzel bir binaya benzetilmektedir. İşte bu risalet binasını tamamlayacak sonuncu tuğla *Hz. Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)* olmuştur.

2- Hadisten şu hükümler çıkmaktadır:

★ Meselelerin anlaşılmasını kolaylaştırmak için teşbihler yaparak temsiller getirmek câizdir.

★ *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, diğer peygamberler üzerine fazileti vardır.

★ *Resûlullah* son peygamberdi ve O'nunla şeriatler kemâle ermiştir. Her peygamberin şeriati kendine nisbetle kâmildir, ancak şeriat-ı Muhammediye'ye nisbetle eskiler eksik olmaktadır.

4354 ٨- وَعَنْ أنَسٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: آتِى بَابَ الْجَنَّةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَأسْتَفْتِحُ. فَيَقُولُ الْخَازِنُ: مَنْ أنْتَ؟ فَأقُولُ: مُحَمَّدٌ. فَيَقُولُ: بِكَ أُمِرْتُ أنْ لاَ أفْتَحَ لأحَدٍ قَبْلَكَ]. أخرجه مسلم.

8. (4354)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ben kıyamet günü cennetin kapısına gelip açılmasını isterim. Hâzin (kapıcı melek): "Sen kimsin?" diye seslenir. Ben:

"Muhammed'im!" derim. Bunun üzerine

"Sana açıyorum. Senden önce kimseye açmamakla emrolundum!" diyecek!" [Müslim, İman 333, (197).]

4355 ٩ – وعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [صَلَّى النَّبِيُّ ﷺ الْعِشَاءَ. ثُمَّ انْصَرَفَ فَأَخَذَ بِيَدِى حَتَّى خَرَجَ الى بَطْحَاءِ مَكَّةَ فَأَجْلَسَنِى وَخَطَّ عَلَيَّ خَطّاً، وَقَالَ: لاَ تَبْرَحَنَّ مِنْ خَطِّكَ. فَإِنَّهُ سَيَنْتَهِي إِلَيْكَ رِجَالٌ فَلاَ تُكَلِّمْهُمْ. فَإِنَّهُمْ لَنْ يُكَلِّمُوكَ ثُمَّ مَضَى حَيْثُ أَرَادَ فَبَيْنَا أَنَا جَالِسٌ فِى خَطِّي إِذْ أَتَانِي رِجَالٌ كَأَنَّهُمُ الزُّطُّ أَشْعَارُهُمْ تُوَارِى أَجْسَامَهُمْ، لاَ أَرَى عَوْرَةً وَلاَ أَرَى قِشْراً وَيَنْتَهُونَ إِلَيَّ لاَ يُجَاوِزُونَ الْخَطَّ ثُمَّ يَصْدُرُونَ إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ. حَتَّى إِذَا كَانَ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ جَاءَنِى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ وَأَنَا جَالِسٌ فَدَخَلَ عَلَيَّ خَطِّى فَتَوَسَّدَ فَخِذِى فَرَقَدَ، وَكَانَ إِذَا رَقَدَ نَفَخَ. فَبَيْنَا أَنَا قَاعِدٌ وَهُوَ مُتَوَسِّدٌ فَخِذِى. إِذْ أَتَى رِجَالٌ عَلَيْهِمْ ثِيَابٌ بِيضٌ، اللّٰهُ أَعْلَمُ مَا بِهِمْ مِنَ الْجَمَالِ، فَانْتَهَوْا إِلَيَّ، فَجَلَسَ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ عِنْدَ رَأْسِهِ وَطَائِفَةٌ عِنْدَ رِجْلَيْهِ ثُمَّ قَالُوا بَيْنَهُمْ مَا رَأَيْنَا عَبْداً قَطُّ أُوتِىَ مِثْلَ مَا أُوتِىَ هٰذَا النَّبِىُّ إِنَّ عَيْنَيْهِ تَنَامَانِ وَقَلْبُهُ يَقْظَانُ اضْرِبُوا لَهُ مَثَلاً. مَثَلُ مُشَيِّدٍ بَنَى قَصْراً ثُمَّ جَعَلَ مَائِدَةً، وَدَعَا النَّاسَ إِلَى طَعَامِهِ وَشَرَابِهِ، فَمَنْ أَجَابَهُ أَكَلَ مِنْ طَعَامِهِ، وَشَرِبَ مِنْ شَرَابِهِ، وَمَنْ لَمْ يُجِبْهُ عَاقَبَهُ. قَالَ: ثُمَّ ارْتَفَعُوا وَاسْتَيْقَنَ ﷺ فَقَالَ: سَمِعْتُ مَا قَالَ هٰؤُلاَءِ، وَهَلْ تَدْرِى مَنْ هُمْ؟ قُلْتُ: اللّٰهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ: هُمُ الْمَلاَئِكَةُ. قَالَ: فَتَدْرِى مَا الْمَثَلُ الَّذِى ضَرَبُوهُ؟ قُلْتُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ اعْلَمُ. قَالَ: الرَّحْمٰنُ بَنَى الْجَنَّةَ، وَدَعَا عِبَادَهُ إِلَيْهَا. فَمَنْ أَجَابَهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ، وَمَنْ لَمْ يُجِبْهُ عَاقَبَهُ]. أخرجه الترمذي وصححه.

وَالْمُرَادُ «بِالْقِشْرِ» الثِّيَابُ. أى لاَ أَرَى عَوْرَةً مُنْكَشِفَةً مِنْهُمْ، وَلاَ أَرَى عَلَيْهِمْ ثِيَاباً تُغَطِّى عَوْرَاتِهِمْ.

9. (4355)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün) yatsı namazını kıldı. Sonra namazdan çıkınca elimden tuttu. Bathâ-i Mekke'ye kadar gidip orada beni oturttu. (Yere dairevî) bir hat çizip:

"Hattından dışarı çıkma! Sana bazı kimseler gelecek, sakın onlara bir şey söyleme. Zira onlar seninle konuşacak değiller!" buyurdu. Sonra dilediği yere çekip gitti. Ben çizgimin içinde otururken bana bir grup insan geldi. Esmer renkleriyle sanki Hindûlara benziyorlardı. (Pek uzun olan) saçları, vücutlarını öylesine örtmüştü ki, ne bir avret yerlerini ne de bir elbiselerini görüyordum. Bana kadar geldiler, ancak çizgiyi geçmediler. Sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*(ın gittiği yere) yürüdüler.

Gecenin sonuna doğru Resûlulah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ben otururken yanıma geldi ve çizgiden içeri girdi. Dizime dayanıp yattı. Yatınca (ağzından) soludu. Ben oturuyordum, O da dizime dayanmış vaziyette böyle duruyorduk. Derken, üzerinde beyaz elbiseler olan bir grup adam geldi. Güzelliklerinin derecesini Allah bilebilir. Bana kadar yaklaştılar. Bir kısmı Aleyhissalâtu vesselâm'ın baş tarafına, bir kısmı da ayakları tarafına oturdular. Sonra aralarında konuşarak:

"Biz şimdiye kadar bu peygambere verilen gibisinin, bir başkasına verildiğini hiç görmedik. Bunun gözleri kapalı, kalbi uyanık. Ona bir misâl verin!" (dediler ve şu temsili anlattılar):

"Bir efendi köşk yaptırmış sonra bir ziyafet verip sofra kurmuş, insanları yiyip içmeye çağırmıştır. İcabet edenler gelip yemeğinden yiyip, suyundan içmiştir. İcabet etmeyenleri de cezalandırmıştır" dediler ve kalktılar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da kendine geldi ve:

"Şunların ne dediklerini işittim. Onların kim olduklarını biliyor musun?" dedi. Ben: "Allah ve Resûlu bilir!" dedim.

"Onlar meleklerdi!" buyurdu ve ilave etti.

"Onların getirdikleri temsilin mânasını anladın mı?"

"Allah ve Resûlü bilir!" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm açıkladı:

"Rahman (Olan Rabbimiz) cenneti kurdu. Kullarını ona davet etti. Kim davete icabet ederse cennete girer, kim de icabet etmezse onu cezalandırır." [Tirmizî, Emsâl 1, (2865).]

4356 ١٠ – وَعَنْ عَبْدِاللهِ بنِ هشَامٍ قَالَ: [كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ وَهُوَ آخِذٌ بِيَدِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ

عَنْه فقَالَ عُمَرُ: يَا رَسُولَ اللهِ لأنْتَ أَحَبُّ إِلىَّ مِنْ كُلِّ شَىْءٍ إِلاَّ نفسِى، فقَالَ ﷺ: لاَ، وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ حَتّى أكُونَ أحَبَّ إلَيْكَ مِنْ نَفْسِكَ. فَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْه: فإِنَّهُ الآنَ لأنْتَ أَحَبُّ إِلىَّ مِنْ نَفْسِى. فقَالَ ﷺ: اَلآنَ يَا عُمَرُ]. أخرجه البخاري.

10. (5356)- *Abdullah İbnu Hişâm* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraberdik. O sırada, *Aleyhissalâtu vesselâm,* Ömer (radıyallahu anh)'ın elinden tutmuştu. Hz. Ömer:

"Ey Allah'ın Resûlü! Sen bana, nefsim hâriç herşeyden daha sevgilisin!" dedi. Resûlullah hemen şu cevabı verdi:

"Hayır! Nefsimi elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin ederim, ben sana nefsinden de sevgili olmadıkça (imanın eksiktir)!"

Hz. Ömer (radıyallahu anh):

"Şimdi, sen bana nefsimden de sevgilisin!" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:

"İşte şimdi (kâmil imâna erdin) ey Ömer!" buyurdular." [Buhârî, Fedailu'l-Ashab 6, İsti'zân 27, Eymân 3.]

AÇIKLAMA:

1- Burada *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm),* imanda ulaşılacak en yüce mertebenin (rütbetu'l-ulya) anahtarını vermektedir: "Kişinin kendisine olan fıtrî sevgisinden daha ileri bir sevgi ile Resûlullah'ı sevmesi." Hatta bazı zâhidler, hadiste Aleyhissalâtu vesselâm'ın şöyle söylediğini belirtmişlerdir: *"Ey Ömer, sen benim rızamı, helâk olmaya bile götürecek olsa, kendi hevâna tercih etmedikçe beni sevme dâvanda doğru söylemiyorsun."* Hattâbi der ki: "Kişinin nefsini sevmesi tabiatında olan bir vak'adır, fıtrîdir. Başkasına olan sevgisi ise, sebeplerin tavassutu ile ihtiyaridir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. Ömer (radıyallahu anh)'a söylemiş bulunduğu ifadesinde, bu ihtiyarî sevgiyi kastetmiş olmalıdır. Çünkü tabiatın kalbedilip, üzerine yaratıldığı aslî şeklinin değiştirilmesi mümkün değildir."

İbnu Hacer der ki: "Bu nokta-i nazardan, Hz. Ömer'in ilk cevabı, fıtratın ifadesi olmaktadır. Sonra düşündü ve istidlâl yoluyla anladı ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* kendisine, nefsinden daha sevgilidir. Şundan ötürü ki: O *(aleyhissalâtu vesselâm),* hem dünyada ve hem de ahirette felakete atıcı şeylerden kurtuluş sebebidir. Böylece ihtiyarının

iktizası olan şeyi de haber vermiş oldu. İşte bunun için, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cevabı: "İşte şimdi ey Ömer!" Yani: *"İşte şimdi anladın ve gerektiği şekilde konuştun!"* oldu.

Aynî, muhabbetin:

★ İclal ve tazim muhabbeti: Babaya karşı muhabbet gibi;

★ Merhamet ve şefkat muhabbeti: Evlada karşı muhabbet gibi;

★ Müşâkele (benzerlik) ve istihsan muhabbeti: İnsanların birbirine muhabbeti gibi, olmak üzere üç kısma ayrıldığını belirttikten sonra, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu sevgilerin hepsini cem ettiğini belirtir.

RESULULLAH'I SEVMEK NE DEMEK?

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı nefsimizden de fazla sevmemizin gereğini sadece bu ve benzeri hadiseler beyan etmez; Kur'ânî vahiyler de bunu te'kid eder ve sıkça hatırlatır:

"Eğer ahbabalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, yakınlarınız, kazandığınız mallar, durgunlaşmasından korktuğunuz ticaret ve hoşunuza giden meskenler, size ALLAH'tan, RESULÜ'nden ve O'nun yolunda cihaddan daha sevgili ise, o zaman Allah'ın azabı gelinceye kadar bekleyin. Allah, kendisine itaatten çıkmış fasıklar topluluğuna yol göstermez" (Tevbe 24).

Sevgi, kalbî bir hadise. Herkes peygamberi sevdiğini söyleyebilir, hatta sevmekte olduğunu zan da edebilir. İmanımızın sıhhatini mevzubahis eden bu mühim hadisede ne derece başarılı ve samimi olduk ve gerçeğe ulaştık? endişesi, mü'minlerin birinci problemi olmaya sezadır. Kur'an-ı Kerim buna pek çok âyette yer verir, adeta maddî ölçüler koyar:

★ Allah ve Resûlünün hükmüne itiraz etmemek: **"Allah ve Peygamberi bir işe hükmettiği zaman, gerek mü'min olan bir erkek, gerek mü'min olan bir kadın için (ona aykırı olacak) işlerde kendilerine muhayyerlik yoktur"** (Ahzab 36).

★ *Resulullah*'ın konuştuğu yerde (meselelerde), susmak: **"Ey iman edenler Sesinizi peygamberin sesinden fazla yükseltmeyin..."** (Hucurat 2).

★ Peygamberin verdiğini almak, yasakladığını terketmek: **"Peygamber size ne verdi ise onu alın, size ne yasakladı ise ondan da sakının"** (Haşr 7).

★ İhtilafların çözümünde Resulullah'ı hakem yapmak: **"Hayır öyle**

değil! Rabbine andolsun ki, onlar aralarında kimi oraya kimi buraya çektikleri (kavga ettikleri) şeylerde seni hakem yapıp, sonra da verdiğin hükümden yürekleri hiçbir sıkıntı duymadan, tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar." (Nisa 65.)

★ SÜNNETE UYMAK: Âlimler, âyetlerde ifade edilen meseleleri daha da müşahhas hale getirerek şöyle derler: "Resulullah'ı sevmek:

★ *Sünneti yaşamak;*

★ *Sünnetin ihyasına, yaşanmasına çalışmak;*

★ *Şeriatinden bid'ayı defetmek;*

★ *Hayatında şeriatın mevcudiyetini temenni etmek;*

★ *Hayatını ve malını şeriat yolunda harcamak.*

★ ALLAH'IN RIZASI VE SEVGİSİ SÜNNETE UYMAKLA ELDE EDİLİR: Bir mü'minin en büyük ideali, kendisini Allah'a sevdirmektir. Yani O'nun rızasını kazanmak, gadabından korunmak. Aslında kılınan namazlar, tutulan oruçlar, verilen sadakalar, işlenen her çeşit hayırlar, hayır yolunda tüketilen bütün nefesler tek gayeye bakar: Allah'ın sevgisini kazanmak. Kaydedeceğimiz şu ayet bunun tek yolu olduğunu gösterir: Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünnetine uymak: قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِى يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ **"De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın."** (Âl-i İmrân 31).

SEVGİNİN MAHİYETİ: İslâm alimleri, bu vesile ile sevginin mahiyetini tahlil ederek derler ki:

"Muhabbet:

★ Ya menfaata itikat etmektir;

★ Veya buna tabi olan meyildir;

★ Ya da iki taraftan birine vaki olarak hususiyet kazanan bir sıfattır.

MEYL'e gelince, bu da:

★ bazan duyulardan birinin lezzet almasıyla hasıl olur; güzel bir surete meyil gibi;

★ Bazan aklıyla lezzet aldığı şeyedir; fazilet ve kemâle olan sevgi gibi;

★ Bazan kendisine yapılan ihsan (iyilik) veya kendisine gelecek bir zararı defetme gibi bir sebeple olur.

Şurası açık ki Resulullah'a meyledip sevmede bu üç sebebin üçü de mevcuttur. Zahiri ve batınî güzellikler ondadır, kemâlatın envaı ondadır,

bütün mü'minlere sırat-ı mustakim hidayetini ihsan eden, ebedi cehennem belasından vikaye eden odur."

Aynî der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sevgisi, O'na itaatte bulunma ve muhalefeti terketme iradesidir. Bu ise İslam'ın vaciblerindendir." Nevevî de şöyle demiştir: "Hadiste kötülükleri emreden nefisle, mutmainne nefis arasında hüküm vermeye bir telmin var. Zira, kim mutmainne cihetini tercih ederse, Resulullah sevgisini üstün tutmuş olur. Kim de nefs-i emmare canibini tercih ederse onun hükmü bilakistir."

4357 ١١– وَعَنْ أبِي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: وَالَّذِى نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَيَأتِيَنَّ عَلَى أحَدِكُمْ يَوْمٌ وَلاَ يَرَانِي، ثُمَّ لأنْ يَرَانِي أحَبُّ إلَيْهِ مِنْ أهْلِهِ وَمَالِهِ مَعَهُمْ فَأوَّلُوهُ عَلَى أنَّهُ ﷺ نَعَى نَفْسَهُ إلَيْهِمْ وَعَرَّفَهُمْ بِمَا يَحْدُثُ بَعْدَهُ مِنْ تَمَنِّي لِقَائِهِ عِنْدَ فَقْدِهِمْ مَا كَانُوا يُشَاهِدُونَ مِنْ بَرَكَاتِهِ، صَلَوَاتُ اللّهِ عَلَيْهِ وَسَلاَمُهُ]. أخرجه الشيخان، وهذا لفظ مسلم.

11. (4357)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Muhammed'in nefsi yed-i kudretinde bulunan Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun ki, sizden birine, beni görmeyeceği bir gün gelecek ki, o gün beni beraberlerinde görmek, ona ehlinden ve malından daha makbul olacak." Resulullah'ın bu sözünü, Ashab, kendilerine ölümünü haber veriyor diye yorumladılar. Bunun üzerine, ölümüyle kendisini kaybedince getirmiş olduğu bereketleri müşahede ettikleri müddetçe duyacakları, Aleyhissalatu vesselam'a kavuşma temennisini kasdettiğini bildirdi." [Müslim, Fezail 142, (2364).]

4358 ١٢– وَعَنْهُ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قالَ: [قِيلَ يَا رَسُولَ اللّهِ: مَتَى وَجَبَتْ لَكَ النُّبُوَّةُ؟ قَالَ: وَآدَمُ بَيْنَ الرُّوحِ وَالْجَسَدِ]. أخرجه الترمذي وصححه.

12. (4358)- Yine *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) hazretleri anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü! dendi. Sana peygamberlik ne zaman vacib oldu?

Şöyle cevap verdi:

"Hz. Adem ruhla cesed arasında iken!" [Tirmizî, Menakıb 1, (3613).]

AÇIKLAMA:

1- Ulemanın açıklamasına göre, burada, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle demek istemektedir: "Hz. Adem yeryüzüne suret olarak

atılmış, henüz cesed giymemiş bir halde iken bana peygamberlik vacib oldu." Yani, "Hz. Adem'in ruhu, henüz cesedine girmemiş iken..." Ahmed *İbnu Hanbel*'in Müsned'de, Buharînin el-Tarihu'l-Kebir'de, *Ebu Nu'aym*'ın ed-Delail'de ve diğer birçok alimlerce tahric edilen ve Hakim tarafından sahih olduğu tasrih edilen bir hadis şöyledir: كُنْتُ اَوَّلَ النَّبِيِّينَ فِي الْخَلْقِ وَآخِرَهُمْ فِي الْبَعْثِ *"Ben yaratılışta peygamberlerin ilki, gönderilişte ise sonuncusuyum."*

Ancak halkın dilinde bu hadis şöyle bilinmektedir: كُنْتُ نَبِيًّا وَآدَمُ بَيْنَ الْمَاءِ وَالطِّينِ *"Adem su ile toprak arasında iken ben peygamberdim."*

Kitaplarda hadisin başka değişik şekillerine de rastlanır. Esas olan *Tirmizî*'de yer alan sadedinde olduğumuz hadistir. *İbnu Sa'd*'ın kaydettiği bir rivayette كُنْتُ اَوَّلَ النَّاسِ فِي الْخَلْقِ وَآخِرَهُمْ فِي الْبَعْثِ *"Ben yaratılışta insanların ilki, peygamber olarak gönderilişte sonuncusuyum"* buyrulmuştur.

2- Münavi, sadedinde olduğumuz hadiste *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, kendisinin "ilk insan" veya "ilk mevcut" olduğunu değil, "ilk nebi" olduğunu söylemiş olmasına dikkat çeker ve bu ifade ile Aleyhissalatu vesselâm'ın, zamanın yaratıldığı ilk sıralarda "nübüvvetin varlığına işaret ettiğini" söyler. Aynen şöyle der: "Aleyhissalâtu vesselam, "Ben ilk insandım veya ilk var olan mevcuttum" demiyor. Bununla, nübüvvetinin, zamanın yaratılışının başında, âlem-i şehadette değil, alem-i gaybta mevcud olduğuna işaret etmiş olmaktadır. İsm-i Batın'daki zaman, cisminin varlığına ve ruhunun cisme irtibatına ulaşınca cereyan etmekte olan zamanın hükmü, *İsm-i Zahir*'e intikal etti. Böylece Aleyhissalatu vesselam, ruhuyla, cismiyle bizzat ortaya çıktı. Batında hüküm O'na aitti. Yani, nebiler ve resuller eliyle gelmiş olan bütün şeriatlerde hüküm batınen O'na aitti. Sonra hüküm zahirde de O'nun oldu. Böylece, İsm-i Bâtının ibraz etmiş olduğu her bir şeriat, İsm-i Zahir'in hükmüyle neshedildi; tâ ki, şeriat bir dahi olsa, iki ismin hükmünün ayrı olduğu beyan edilsin."

Münavi, "Hz. Adem ruhla cesed arasında iken" ibaresini şöyle açıklar: "Yani Allah Teâla Hazretleri, Resulullah'a, daha insani bedenler icad edilmezden önce, henüz o ruh iken haiz olduğu mertebeyi haber vermiş olmalı, tıpkı insanoğlundan, daha cesedleri yaratılmazdan önce, misak almış olması gibi." Bu mütâlaayı serdeden *İbnu Arabî,* –bazı alimlerce benimsenerek tekrar edilen– şu görüşe de yer vermiştir: "Allah Teâla Hazretleri Benî Adem'in sırtlarından zürriyetlerini alıp, onları nefislerine karşı şahit kılıp, *"Rabbiniz değil miyim?"* deyince, şu istişhada *"Evet!"*

diye ilk cevap veren Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)* olmuştur. İşte bu surette O, en son gönderilen olduğu halde, bütün peygamberlerin önüne geçmiş oldu."

Bu sadedinde dense ki: Hz. Adem'in hakikatte topraktan kalıb halinde yaratıldıktan sonra ruh üflenmiş olan varlıktır, yani Adem deyince, ruh ve cesedin birleşmiş olduğu halde ortaya çıkan varlık anlaşılmaktadır. Bu durumda *"Adem ruhle cesed arasında iken"* sözü ne mâna taşır?

Buna cevaben deriz ki: "'Burada mecaz mevzubahistir. Yani, yaratılışı tam orlarak ortaya çıkmazdan öneki ve fakat tamamlanmaya yaklaşmış bulunan halinden mecazdır. Nitekim falanca "hastalıkla, sağlık arasındadır" deriz. Bu sözümüzle her iki hale de yakınlığını kasdetmiş oluruz.

Bu hadisle ilgili olarak Taceddin Subkî de şöyle bir açıklama yapar: "Şayet: Nübüvvet bir vasıftır, vasfın olabilmesi için onunla muttasıf olan mevsufun mevcut olması gerekir. Fiiliyatta da, doğumundan kırk yıl sonra peygamber olduğu halde varlığından ve irsalinden önce nasıl bu sıfatla tavsif edilebilir?" dersen, derim ki: Naslarda, Allah'ın, ruhları cesedlerden önce yarattığı gelmiştir. Öyle ise *"Ben peygamberdim"* sözüyle, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ruh-u şeriflerine, yahut da hakikat-ı Muhammediye'ye işaret etmiş olabilirler. Bilindiği üzere, hakikatlerin künhüne akıllarımız vakıf olamaz. Onları ancak yaratıcıları veya ilahî nurdan nasibedar olanlar anlayabilir. Alkamî, *Ali İbnu'l-Hüseyin*'den o da babası tarikiyle ceddinden merfu olarak şunu nakleder: كُنْتُ نُوراً بين يدي رَبِّى عَزَّ وَجَلَّ قَبْلَ اَنْ يُخْلَقَ آدَمُ بِاَرْبَعَةَ عشر الْفَ عامٍ *"Ben, Hz. Âdem aleyhisselam yaratılmazdan ondörtbin yıl önce, Rabbimin yanında bir nur olarak mevcuttum..."*

4359 ١٣ - وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلاَّ وَقَدْ وُكِّلَ بِهِ قَرِينُهُ مِنَ الْجِنِّ وَقَرِينُهُ مِنَ الْمَلاَئِكَةِ. قَالُوا: وَإِيَّاكَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ. قَالَ: وَإِيَّاىَ إِلاَّ أَنَّ اللّٰهَ أَعَانَنِى عَلَيْهِ فَأَسْلَمَ، فَلاَ يَأْمُرُنِى إِلاَّ بِخَيْرٍ]. أخرجه مسلم، وقد تقدّم في كتاب الغيرة من حديث عائشة بمعناه.

« القرينُ » المصاحبُ، وكلُّ إنسانٍ فمعهُ قرينٌ من الملائكة يأمرهُ بالخير ويُحثُّهُ عليه، وقرينٌ من الشيطان يأمرهُ بضدِّ ذلك ويحثُّهُ عليه.

13. (4359)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sizden hiç kimse yoktur ki ona, biri şeytandan diğeri melekten olmak üzere yanından ayrılmayan iki "karin" tevkil edilmemiş olsun!"

"Size de mi ey Allah'ın Resûlü!" denildi.

"Bana da!" buyurdular. *Ancak, Allah ona karşı bana yardım etti de o müslüman oldu. Artık o bana hayırdan başka bir şey emretmiyor!"* [Müslim, Münâfıkûn 69, (2814).]

AÇIKLAMA:

Burada, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mümtaz hususiyetlerinden biri açıklanıyor. Şeytanının müslüman olması. Hadisin, *Müslim*' de *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ)'dan rivayet edilen vechi daha açıktır. Hadisin mezkur vechi 4309 numarada kaydedildi. Gerekli bazı açıklamalar da orada sunuldu.

Burada şunu ilave edelim ki, başka hadislerde daha sarih olarak geldiği üzere insanın, biri şeytan diğeri melek olmak üzere iki karini vardır. Melek daima iyi şeyler, hayırlar telkin eder. Şeytan da kötü şeyler, şerler, küfürler, isyanlar ve hevâ telkin eder. Şu halde mü'min, içinden gelen iyi sesleri, melekten bilip onlara uymalıdır, kötü şeyleri de şeytandan bilip onlara uymamalıdır. Müslüman, bu seslerden birine, birinden diğerine uyup uymamakla imtihan edilmektedir.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şeytanın müslüman olması ve hayırdan başka bir şey emretmemesi, tebligatına olan güvenimiz bakımından mühim bir hadisedir. Böylece, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan varid olan hadisler hakkında suizan atmaya çalışacaklar, cevapları peşin almış oluyorlar. Esasen *Aleyhissalâtu vesselâm, Abdullah İbnu Amr İbnu'l-As'a,* hangi halde, ne suretle konuşursa konuşsun fem-i mübareklerinden Hak'tan başka bir şey çıkmayacağını yeminle söylemiştir (Bakınız 1. cilt sayfa 27).

4360 ١٤ – وَعَنْ أنسٍ رَضِيَ اللهُ عَنه قالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا مِنْ مُسْلِمٍ يُسَلِّمُ عَلَيَّ إلاَّ رَدَّ اللهُ تَعالى عَلَيَّ رُوحِي حَتّى أرُدَّ عَلَيْهِ السَّلاَمَ]. أخرجه أبو داود.

14. (4360)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bana bir mü'min selam verdi mi, kendisine mukabele etmem için Allah ruhumu bedenime iade eder. Ben de mutlaka selama mukabele ederim." [Ebu Davud, Menasik 100, (2041).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a ait bir başka hususiyeti daha beyan etmektedir: Herhangi bir mü'min kabrini ziyaret edip selam verdiği takdirde bu selam vesilesiyle Cenab-ı Hak, Aleyhissalâtu vesselâm'ın mübarek ruhlarını cesedine göndermekte ve Resulullah da bu selama mukabelede bulunmaktadır.

2- Hadisi bu zahiri manada anlayınca bazı müşkiller ortaya çıkacaktır. Şöyle ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ruhunun cesede her selam verişte girip çıkması gerekecek, bu hal bir meşakkat olmaktan öte, ölme ve dirilme hadiselerinin tekerrür etmeyeceğini ifade eden ayetlere de muhaliftir.[50] Ayrıca bu anlayış, peygamberlerin kabirlerinde diri olduklarını ifade eden mütevatir hadislere de muhalefet eder Öyle ise, zahir murad olamaz, te'vil edilmesi gerekir. Beyhakî der ki: "Nebilerin ruhu kabzedildikten sonra, ruhları tekrar kendilerine iade edilir. Onlar Rableri indinde, tıpkı şehidler gibi diridirler."

Ortadaki müşkili çözmek sadedinde alimler muhtelif te'vil ve açıklamalar yaparak "redd" kelimesinin, hadiste *"geri gönderme"* yani *"diriltme"* manasında olmadığını gösterirler ve bu hususta ittifak ederler. Bu tevillerin hepsini burada zikretmek uzun kaçar. Bu sebeple sadece Suyutî merhumun açıklamasını kaydedeceğiz. Der ki:

"Redd lafzı bazan müfarakata (ayrılığa) delalet etmez, bilakis onunla, "mutlak oluş" ve "bu oluşun güzelliği" kinaye edilir. Bu, onunla arkadan gelen *"ona selamı reddederim (mukabele ederim)"* ifadesi arasındaki lafzî münasebeti müraattır. Şu halde redd kelimesinin hadisin başında gelişi, sonradan gelecek olan ikinci redd kelimesiyle münasebeti sebebiyledir. Öyleyse, burada bedenden ayrıldıktan sonra ruhun tekrar bedene gelmesi murad değildir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Berzah'ta melekut ahvaliyle meşguldür. Cenab-ı Hakk'ın müşahedesi ile müstağrıktır, tıpkı dünyada iken vahy hâletinde olduğu gibi. Şu halde haletten ifakatını redü'r-ruh (ruhun iadesi) tabiriyle ifade buyurmuştur."

3- *Aleyhissaltu vesselam,* bu hadislerinde, kendisine salat-u selam okumaya teşvikte bulunmaktadır. Ebu Dâvud'un, hadisi "Kabirlerin Ziyareti" adlı bir babta kaydettiği de nazar-ı dikkate alınınca, kabrini ziyarete ve bu ziyaret esnasında selam vermeye teşvik manasının esas olduğu

---

50- ربنّا امتنا اثنتين واحيبتنا اثنتين "Onlar da, "**Ey Rabbimiz derler, bizi iki defa öldürdün, iki defa diriltin...**" (Mü'min 11) ayeti ile ölme ve dirilme hadisesi "iki" ile sınırlıdır.

anlaşılır. Esasen bu sadedde başka rivayetler de var. Şöyle ki: مَنْ صَلّى عَلَيَّ عِنْدَ قَبْرِي سَمِعْتُهُ وَمَنْ صَلّى عَلَيَّ نَائِياً بُلِّغْتُهُ *"Kim bana kabrimin başında salat okursa, onu işitirim. Kim de bana uzaktan salat okursa o bana ulaştırılır."*

إنَّ لِلّهِ مَلاَئِكَةً سَيَّاحِينَ فِي الأَرْضِ يُبَلِّغُونِي عَنْ أُمَّتِي السَّلاَمَ *"Yeryüzünde Allah Teala hazretlerinin seyyah melekleri vardır. (Ümmetimin selamını bana ulaştırırlar."*

İbnu Beşşar gibi bir kısım büyüklerden, *Resulullah*'ın kabri başında selam verdikleri vakit içeriden *ve aleyke's-selam* mukabelesini işittiklerine dair itiraflar rivayet edilmiştir.

4361 ١٥ – وَعَنْهُ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [لَمَّا كَانَ الْيَوْمُ الَّذى دَخَلَ فيهِ النَّبىُّ ﷺ الْمَدينَةَ أَضَاءَ مِنْهَا كُلُّ شَىْءٍ، فَلَمَّا كَانَ الْيَوْمُ الَّذى مَاتَ فِيهِ أَظْلَمَ مِنْهَا كُلُّ شَىْءٍ، وَمَا نَفَضْنَا أَيْدِينَا مِنْ دَفْنِهِ حَتّى أَنْكَرْنَا قُلُوبَنَا]. أخرجه الترمذي.

15. (4361)- Yine *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Medine'ye girdiği gün, şehirdeki her şeyi aydınlık bürüdü, vefat etiği günde ise her şey karardı. Defin işinden çıktığımız zaman hepimiz kalplerimizi (vahyin inkıtaı sebebiyle) üzüntülü bulduk." [Tirmizî, Menakıb 3, (3622).]

4362 ١٦ – وَعَنِ ابْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللّهُ عَنْهمَا قَالَ: [تَلاَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: رَبِّ إنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيراً مِنَ النَّاسِ فَمَنْ تَبِعَنِى فَإنَّهُ مِنِّى وَمَنْ عَصَانِى فَإنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ وَقَوْلَهُ إنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ فَرَفَعَ يَدَيْهِ وَقَالَ: اللَّهُمَّ أُمَّتِي، وَبَكَى. فَقَالَ اللّهُ عَزَّ وَجَلَّ: يَا جِبْرِيلُ اذْهَبْ إلى مُحَمَّدٍ، وَرَبُّكَ أَعْلَمُ فَاسْأَلْهُ مَا يُبْكِيهِ؟ فَأَتَاهُ جِبْرِيلُ فَسَأَلَهُ، فَأَخْبَرَهُ بِمَا قَالَ، وَهُوَ أَعْلَمُ. فَقَالَ اللّهُ تَعَالَى: يَا جِبْرِيلُ، اذْهَبْ الى مُحَمَّدٍ فَقُلْ لَهُ: إنَّا سَنُرْضِيكَ فِي أُمَّتِكَ وَلاَ نَسُوءُكَ]. أخرجه مسلم.

16. (4362)- *İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (Hz. İbrahim'in duası olan): **"Ey Rabbim şüphesiz ki o putlar insanlardan pek çoğunu saptırmıştır. Kim bana uyarsa muhakkak ki o bendendir. Kim de emirlerine karşı gelirse, şüphesiz ki sen çok bağışlayıcı, çok merhamet edici-**

sin" (İbrahim 36) mealindeki ayeti ile, *Hz. İsa*'nın duası olan: **"Eğer onlara azab edersen onlar senin kullarındır. Eğer onları bağışlarsan, elbette sen dilediğini yapmayı kadirsin ve sen herşeyi hikmetle yaparsın"** (Maide 113) mealindeki ayeti tilavet buyurdu ve elleri-ni kal-dırdı, şöyle yalvardı: *"Allahım! Ümmetimi (mağfiret et), ümmetimi (mağ-firet et!)"* ve ağladı. Allah Teala Hazretleri:

"Ey Cibril, Muhammed'e git! dedi, -Rabbin bildiği halde- **niye ağladığını sor!"** diye emretti: Cebrail aleyhisselam, O'na gelip niye ağladığını sordu. (Rabb Teâla'ya dönüp Muhammed'in) ne söylediğini -O çok iyi bildiği halde- haber verdi. Bunun üzerine Allah Teâla Hazretleri:

"Ey Cebrail! Muhammed'e git ve ona söyle ki: "Biz seni ümmetin hususunda razı edeceğiz, asla kederlendirmeyeceğiz." [Müslim, İman 346, (202).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, ümmet hakkında müjde dolu bir hadistir. Bu müjdeyi, Duha suresindeki şu ayet teyid eder: وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى **"Ve elbette Rabbin sana razı olacağın ihsanlarda bulunacaktır"** (Duha, 5). Bu ayet indiği zaman *Resulullah: "O halde ümmetimden tek kişi cehennemde kaldığı müddetçe ben de razı olmam"* buyurarak, ümmetten cehenneme gidecek olanları da haber vermiştir. Bu ve benzeri hadisler bizi itikâle sevketmemeli, bilakis ümmetine karşı bu kadar müşfik ve merhametkar bir peygambere layık olma gayretine sevketmelidir. Bu da O'nun sünnetine sıkı yapışmakla mümkündür. Çokça salat ve selam okumakla mümkündür.

2- Hadis, Cenab-ı Hakk'ın yanında *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mertebesinin ne kada yüce olduğunu, Cenab-ı Hakk'ın O'nu razı etmek için her istediğini vereceğini ifade eder. B u husus ümmet için son derece mühimdir. Zira Resulumüz, ümmetinin affını ısrarla isteyeceğini bildirmiştir: "Her peygamberin ümmeti hakkında yaptığı bir duası var. Ben duamı Kıyamet günü ümmetime şefaat için sakladım. " Şu halde bu ve diğer şefaat hadisleriyle, sadedinde olduğumuz hadisler birleştirilince Muhamed ümmetinin, Kıyametin dehşetli anında Rab Teala'nın affına mazhar olmak gibi büyük bir bahtiyarlığa ereceği anlaşılır. هذا مِنْ فَضْلِ رَبِّى

3- Hadis, dua ederken el kaldırmanın müstehab olduğunu da ifade eder.

ÜÇÜNCÜ BAB

ASHABIN FAZİLETLERİNİN MÜCMEL ZİKRİ

BİRİNCİ FASIL

ÖZET OLARAK FAZİLETLERİ

Sahabe-i kiramın faziletleri ile ilgili hadislere geçmeden önce M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin sahabe-i kiram ile ilgili umumi manada yapmış olduğu değerlendirmeleri birlikte okuyalım.

SAHÂBE-İ KİRÂM

Sünnet-i Nebeviye'nin ve hattâ Kur'ân-ı Kerim'in nakilcileri, Sahâbe-i Kirâm'dır. Mü'min ve Müheymin olan Allah'tan (cc), emîn olan Cibrîl (as) vasıtasıyla, insanlığın en emîni *Muhammedü'l-Emîn*'e (sav) gelen 'emanet-i kübrâ'yı aynıyle bize nakleden emanetçiler, Ashâb-ı Kirâm efendilerimiz olmuştur. Sünnet, Kur'ân'ın kendilerinden senakârane bahsettiği.. Tevrat ve İncil'in kendilerine methiyeler çektiği.. kâhinlerin kendilerinden sözettiği.. kılı kırk yararcasına cihanpesendâne bir hayat yaşayan.. ve yalnızca Bedir, Mûte, Yermuk destanlarıyla değil, hayatlarının her safhasıyla dillerde destânlaşan ve hayatlarını Ukbâ'ya göre ayarlayıp, adımlarını hep rızâ-yı İlâhî mülâhazasıyla atan bu insanüstü insanların elleriyle bize intikal etmiştir. Dolayısıyla, mevzumuz açısından bir nebze de sahâbe-i kirâmdan ve onlara ihsanla tâbi olan tâbiin-i izâm'dan söz etmek istiyorum:

1- Sahâbe ve Tabakât-ı Sahâbe

Sahâbenin tarifi ve kime sahâbî deneceği mevzuunda en tercihe şayân görüş *Hâfız İbn Hacer*'e ait olanıdır. Ona göre sahâbî: *"Allah Rasûlü'nü (sav) görüp, az dahi olsa sohbetine eren, O'nu dinleyen ve bu ahd ü peymân içinde vefât eden mü'min insandır."*(51) Bazıları, Allah Rasûlü'yle (sav) bir yıl hattâ iki yıl birlikte olma şartını ileri sürmüşlerse de, Cumhûr'a göre, Allah Rasûlü'nün (sav) mübarek atmosferi içine giren ve o atmosferden kalbine ve rûhuna ilhamlar akseden, az buçuk O'nun nur-

---

51- İbn Hacer, el-İsâbe, 1/7.

lu ikliminden istifade edip ve va'de vefâ içinde ölüp giden her mü'minin, sahâbî sayılacağında ittifak vardır. Kâfir, Rasûlullah'ı (sav) elli bin defa da görse, sahâbî olamaz.

Şüphesiz, her sahâbî aynı derecede değildir. Sahâbinin de kendi aralarında tabakaları vardır. Yolların bütünüyle sarpa sardığı dönemde Allah Rasûlü'ne (sav) imân edenlerle, hicretten ve en nihâyet fetihten sonra iman edenler, herhalde aynı kategori içinde mütâlaa edilemezdi. Mes'ele Kur'ân'da ve sünnette de böyle ele alınmıştır. İlgili âyetlerde muhacirlerin ve ensârın ilklerinden bahsedildiği gibi (Tevbe, 9/100) fetihten önce infâk edip savaşanların, fetihten sonra infak edip savaşanlardan daha üstün bir dereceye sahip oldukları da yine Kur'ân'da anlatılan gerçeklerdendir (Hadîd, 57/10). Ayrıca, bu farklılığı Efendimiz'in tercihlerinde görmek de mümkündür.

Meselâ, bir defasında *Hz. Hâlid, Hz. Ammâr b. Yâsir*'i incitince, Allah Rasûlü, Hz. Hâlid'i ciddi azarladı ve: *"Benim ashâbıma ilişmeyiniz"* buyurdu.[52] Bir başka defasında, Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir'i incitince, bu defa Allah Rasûlü'nün (sav) Hz. Ömer'e kaşlarını çatarak; *"Hepiniz beni inkâr ettiğiniz zaman o beni tasdik etti.. ashâbımı bana bırakmalı değil miydiniz?"* ikazında bulundu. Hz. Ebû Bekir, dizleri üzerine çöküp: "Suç bendeydi yâ Rasûlallah" [53] demesi ise, Ebû Bekir'ce bir davranıştı ve genel havayı ta'dile ma'tuftu.

Sahâbenin tabakalarıyla alâkalı en iyi taksim ve tesbit, Müstedrek sahibi Hâkîm en-Nîsâbûrî'ninkidir. Ona göre, sahâbe, oniki tabakaya ayrılır:[54]

1. Râşid halifeler ve onlarla beraber ilk imân edenler; bilhassa Aşere-i Mübeşşere'den geriye kalan altı sahâbî.

2. *Dârü'l-Erkam* ashâbı, yani *Hz. Ömer*'in Müslümanlığından önce imân etmiş olup, imanlarını gizleyen ve *Erkam b. Ebi'l-Erkâm*'ın hânesinde bir araya gelenler.

3. Habeşistan'a hicret etmiş olanlar.

4. Birinci Akabe Bey'atında bulunanlar.

5. İkinci Akabe Bey'atında bulunanlar.

6. Efendimiz'e (sav) Kuba'dan Medîne'ye teşriflerinden evvel mülâki olan ilk muhâcirler.

52- İbn Esîr, Üsdü'l-Gâbe, 4/132.

53- Buhârî, Tefsir (7), 3.

54- Hâkim, Ma'rifet-ü Ulûmi'l-Hadîs, s.22-24.

7. Bedir Ashâbı.

8. Bedir'le Hudeybiye vak'ası arasında hicret edenler.

9. Bey'atü'r-Rıdvân Ashâbı.

10. Hâlid b. Velîd ve Amr İbnü'l-Âs gibi, Bey'atü'r-Rıdvan ile feth-i Mekke arasında hicret edenler.

11. Fetih'ten sonra Müslüman olanlar.

12. Fetih'te, "ashâbıyla vedâlaşması" mânâsında ve son haccı olması hasebiyle "Vedâ Haccı" denilen hacda ve sâir yerlerde Efendimiz'i görmüş olan çocuklar.

2. Sahâbenin Büyüklüğü

Sahâbe, enbîyâdan sonra, ittifakla insanlığın en büyükleridirler. Mutlak fazilet enbiyâya aittir ve onlara kat'iyen yetişilemez. Onlardan sonra sahâbe gelir, bununla birlikte, husûsî bazı fazîletlerde, -mutlak fazîlette değil-, Benî İsrâil peygamberlerinden bazılarının seviyesine erişen sahâbilerin varlığından söz edilebilir. Tekrar ediyorum bu, bazı sahâbinin bazı faziletlerde, bazı peygamberlere ulaşması demektir. Aynı şekilde, husûsî bazı faziletlerde *Şâh-ı Geylânî, İmam-ı Rabbânî, Muhammed Bahâuddin Nakşi-bendî* gibi zatlar, bir kısım husûsî fazilette, "mercûhun racîhe rüçhaniyeti" esasına binaen, sahâbiyle omuz omuza olabilir. Ancak, dünden bugüne, her zaman din adına sözleri hüccet, akılları kalbine yâr, kalbleri de akıllarına yâr, sineleri ulûm-i dîniye, akılları fünûn-u medeniye ile aydınlanmış, her asırda İmam Ebû Hanîfe ve *İmam Şâfiî* gibi müeddeb zâtlardan müteşekkil cumhûrun ittifakıyla, enbiyâdan sonra mutlak fazilet, sahâbe-i kirâma aittir.[55] O kadar ki, çoklarınca ilk müceddîd kabul edilen ve husûsî bazı faziletlerde çok önde olan Ömer İbn Abdülazîz Hazretleri bile, bu hususta sahâbenin en küçüğüne yetişemez. En büyük velilerden İmâm-ı Rabbânî de mutlak fazilette: "Ömer İbn Abdülaziz, Vahşî'nin ancak atının burnundaki bir toz olabilir" hükmünü vermiştir.[56]

3. Sahâbeyi Yücelten Amiller

Nereden gelmektedir sahâbenin büyüklüğü?

a. Risalet Cihetiyle Beraberlik

Birincisi sahâbe, Allah Rasûlü'nün peygamberliğiyle ve risâletiyle

55- İmam Rabbânî, el-Mektûbât, 1/175 (207. Mektup)

56- Aynı yer.

münasebettardır. Allah Rasûlü'nün vefatıyla nübüvvet kapısı kapanmış olduğundan, daha sonra gelen veliler, Efendimiz'in (sav) ancak velâyetiyle münasebet içindedirler. Dolayısıyla, nübüvvet ve risâlet, velâyetten ne kadar üstünse, sahâbe de, en büyük velilerden o kadar üstündür.

b. İnsibağ Keyfiyeti

İkincisi, "sohbette insibağ vardır"; büyük bir zatın eserlerini defalarca okumak, onun huzurunda birkaç dakika durmanın kazandıracağı şeyi kazandıramaz. Huzurda bulunma ve sohbetten doğrudan doğruya istifade etme, hele Allah mehâbeti altında yaşayan insanın sözlerinde, bakışlarında, yüz işmizazlarında, dudak ve el hareketlerindeki ruhu, ma'nâyı yakalama ne yazılır, ne de kitaplarda okunur. Allah Dostu'nun namazını, O'nun ayakta nasıl durduğunu, nasıl rükû ve secde ettiğini kitaplar yazar ama, sinesinin ızdırabını, Allah karşısında iki büklüm olmasını, kıvrım kıvrım kıvranmasını, ancak ve doğrudan doğruya onun atmosferine girme, onunla arkadaş olma, diz dize gelme ve huzurda bulunma verebilir. İşte, sohbetteki bu insibağı anlamayan, sahâbeyi anlayamaz ve onun büyüklüğünü kavrayamaz. Sahâbe olmak için, mekânın üstüne çıkmak, 1400 sene öteye gitmek ve o uzak noktadan, ötelerde bir yerlerden yıldızları seyreder gibi onları seyretmek, bizzat Allah Rasûlü'nün (sav) huzûruna dehâlet edip "dahîlek yâ Rasûlallah" demek lâzımdır.

c. Doğruluğun Peşinde Olmaları

Üçüncüsü, sahâbenin hayatında, şakacıktan da olsa yalan yoktur. En doğru söyleyenin bile birkaç yalanının olduğu günümüzde, bunu anlamak oldukça zordur. Onlar o gün yeni müslüman olmuştular. Müslüman olmuş, yalandan ayrılıp doğruya gelmiş, ahlâksızlıktan ayrılıp ahlâka ulaşmış, karanlıktan uzaklaşıp ışığı yakalamış ve kendilerine va'dedilen güzelliğe ermek için mallarını ve canlarını seve seve fedâ etmişlerdi. Çok pahalıya satın aldıkları bu değeri, öyle ucuza satıp, fedâ edecek değillerdi. Sâdık-ı masdûk Hz. Muhammed'in (sav) makamı olan sadâkat etrafında kümelenmiş bu insanlar, Müseylemetü'l-Kezzâb'ın makamı olan yalana asla tenezzül etmez ve böyle süflîlerden süflî bir makama düşmek istemezlerdi. Binâenaleyh, sahâbîyi düşünürken, o müthiş inkılâb içinde, ayın kürre-i arzdan kopup, son hızla uzaklaşması ve her geçen gün biraz daha uzaklara gitmesi mülâhazasıyla bakılmalıdır ki, bu mes'ele anlaşılabilsin.. evet sahâbe, yalandan, yalancı bir dünyadan kopup son hızla uzaklaşmış ve bir daha da o çıyan yuvası, yalanın, dolanın, aldatmanın ve her türlü lâahlâkîliğin yaşandığı anlayışa dönmemişti. Siyase-

tin yalana revaç verdiği, ahlâkın yanında ahlâksızlığın, yümnün yanında yümünsüzlüğün ticaretinin yapıldığı günümüzde, bunu duyup hissetmek çok zor olsa gerek zannediyorum. Bunu duyup hissetmeyince de sahâbe-i kirâmı kendimiz gibi sanacak ve gökteki melekleri ya da yıldızları, yerdeki yıldız böcekleriyle bir tutmak gibi bir garâbet içine gireceğiz.

d. Vahyin Oluşturduğu Canlılık

Dördüncüsü, asr-ı saâdet'te birbiri ardına sahâbe üzerine semâvî sofralar iniyordu. Göklerin ve yerin Mâliki'nden, Meliki'nden her gün yeni yeni mesajlar geliyor ve sahâbe, her gün bu mesajlarla âdetâ yıkanıp arınıyordu. Bir gün ezanın teşrîi.. öbür gün kâmetin teşrîi.. bir başka gün nikâhın teşrîi ve bilahâre dört kadınla sınırlandırılması, sonra da şarta bağlanması.. içkinin yasaklanıp eldeki kadehlerin yere çalınması.. tâ ruhlarının derinliklerine işleyen İlâhî ve semâvî sofralardan sadece birkaçıydı. Ayrıca, bu sofraların, bu mesajların bir yanında, her zaman kendileriyle alâkalı bir hususu ve bazen gizli, bazen açık kendi isimlerini bile yakalayabiliyorlardı. Meselâ; مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ dan sonra وَالَّذِينَ مَعَهُ denirken gözler çok defa Ebû Bekir'e, أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ denince Hz. Ömer'e: رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ (Fetih, 48/29) denince de Hz. Osman'a dönüyordu. مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا (Ahzâb, 33/23) okununca bakışlar, Enes b. Nadr'ın kahramanlığı ve şehâdetinin etrafında geziniyor; hatta *Enes İbn Mâlik* de mezarında amcasına bakıyordu. Sonra, Allah Rasûlü, Übeyy b. Kâ'b'ı çağırıyor ve لَمْ يَكُنْ "(Beyyine) sûresini sana okumamı Allah bana emretti" diyor, Übeyy: "Adımı da söyledi mi yâ Rasûlallah?" diye soruyor ve: "Adını da söyledi" cevabını alıyordu. Yine Allah: فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا (Ahzâb, 33/37) âyetinde Rasûl-i Ekrem'in (sav) âzadlısı, ilklerin ilklerinden *Zeyd b. Hârise*'nin adını anıyordu.[57] Evet, Allah onları, onlar da hep Allah'ı anıyorlardı. Gölgesini olsun rüyalarımızda yakalamamızın bize bir hafta yettiği Allah Rasûlü (sav) vasıtasıyla, O'nun azamet ve kudsiyetine münasip bir şekilde sürekli Allah'la münasebet içindeydiler. Onların hayatları, bu seviyede yakaladıkları anlayış, idrâk, basiret ve ma'rifet içinde sürüp gidiyordu. İşte, Kur'ân'ı ve sünneti bize nakledenler, bu seviyedeki insanlardı; yalana tenezzülleri asla mümkün olmayan bu insanlar... Kur'ân ve sünnet de böyle sağlam insanlarla, öyle sapasağlam perçinlenmişti ki artık onlardan sonra da bu durumu değiştirmek mümkün olmayacaktı.

57- Buharî, Tefsir, (98); 1.

e. Zor ve Çetin Dönemde Sahip Çıkmaları

Sahâbe-i kirâm, İslâm'a sahip çıkmanın çok pahalı olduğu bir zamanda sâhip çıktı. Bugün de pahalıdır bu iş ama çok daha pahalı olduğu öyle zamanlar olmuştur ki, bir beldede bu mes'eleye sahip çıkan bir mü'min, Akif'in:

"Nerde yârânım diyorken ben, bülend âvâz ile

Nerde yârânım diyor vâdi, beyâbân, kûhsar"

beytinde ifade ettiği yalnızlık içindeydi. Sahâbe-i kirâm, bundan da öte bir yalnızlık ve bir vahşet içinde Allah'ın dinine ve peygamberine sahip çıktılar. Hem öyle bir zamanda ve öyle şartlar altında sahip çıktılar ki, *Muhyiddîn İbn Arabî*'nin Müsâmeretü'l-Ebrâr'ında naklettiğine göre, Hz. *Ebû Bekir, Hz. Ebû Ubeyde İbn Cerrah'a, Hz. Alî*'ye ulaştırması için söylediği şu sözler, onu tasvire yeter zannediyorum: "Ya Ali, sen çocuktun; sağını solunu daha bilmiyordun. Biz, ölümü birkaç defa göze almadan sokağa çıkmaya cesaret edemezdik; çıkarken de başımızda kılıçların kavis çizeceğini düşünürdük. Zağlanmış hançerlerin bağrımıza saplanmasını hesaba katmadan kimseye "Allah birdir" diyemezdik."

Bu seviyede, bu buudda İslâm'ı tanımış ve yakalamıştı onlar.. ve bir hamlede gözleri açılmıştı ötelere. Meselâ, bir defasında Haris b. Mâlik, mescidde yatıyordu. Allah Rasûlü (sav), kendisini ayağıyla dürtüp uyandırdı. Her sahâbînin dediği gibi: بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي يَا رَسُولَ اللهِ ؟ "Anam, babam sana fedâ olsun, bir emriniz mi var yâ Rasûlallah?" dedi. كَيْفَ أَصْبَحْتَ "Nasıl sabahladın?" diye sordu Efendimiz (sav) ona. Hâris (ra): "Hak mü'min olarak sabahladım; hak mü'min olarak kendimi idrak ediyorum" cevabını verdi. Efendimiz'in (sav): "Her hakkın, bir hakikati vardır; peki senin bu imânının hakikati nedir?" sorusuna da:"Gündüz oruç tuttum; gece de sabaha kadar Rabbimin karşısında kemerbeste-i ubûdiyet içinde büklüm büklüm oldum yâ Rasûlallah... Şu anda öyle bir ruh hâleti içindeyim ki, Rabbimin arşını, ehl-i cennetin ferih-fahûr cennette sağdan sola gidip gelişini görür gibiyim" karşılığında bulundu. Allah Rasûlü (sav) de, şöyle mukabele etti ona: "Sen öyle bir insansın ki, tepeden tırnağa iman kesilmişsin."[58] İşte onlar, Allah'a (cc) bu derece yaklaşmıştı ve Allah da, bir kudsî hadisinde ifade ettiği gibi onların, gören gözleri, işiten kulakları, konuşan dilleri, tutan elleri olmuştu.[59]

58- Mecmaü'z-Zevâid, 1/57; Kenzü'l-Ummâl, 13/353.

59- Buhârî, Rikâk, 38.

4. Kur'ân-ı Kerim'de Sahâbe

İmam İbn Hazm, kendisi gibi pek çok müctehid ve eimmenin kanaatine tercüman olarak: "Sahâbe-i kirâmın bütünü ehl-i cennettir"(60) der. İçlerinde aşere-i mübeşşere gibi bazılarının hayatta iken cennetle müjdelenmesi, onların cennette de belli bir pâyeye sahip olmalarından dolayıdır. Kur'ân'da ve sünnette bu görüşü destekleyen pek çok deliller vardır.

Evvela, Kurân-ı Kerîm, Fetih sûresinin son âyetinde sahâbeyi şöyle tavsif eder: مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ **"Muhammed Allah'ın Rasûlü'dür."** İman-ı billâh'tan sonraki en büyük hakikat; Hz. Muhammed (sav)'in Allah'la insanlar arasında mukaddes bir vesile ve vasıta oluşudur. وَالَّذِينَ مَعَهُ اَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ **"Onunla beraber bulunanlar ve O'nun maiyyetinde olanlar ise, küfre ve kâfirlere karşı çok çetindirler"; (bükülmez kol, bükülmez bel ve temennâ durmaz kâmet);** رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرٰيهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا **"Kendi aralarında yumuşaklar-dan yumuşak (ve rahîm mi rahîmdirler.)"**

(Hayatları namazdan ibarettir denecek derecede o kadar çok namaz kılarlar ki), sen onları rükû ve secdede görürsün. يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانًا "Allah'tan fazl ve râzılık diler dururlar. (Allahım! Cennet bizden uzak ama, Senin fazlınla ayağımızın ucu, burnumuzun ucu, iki kaşımızın arası kadar yakındır. Allahım! İman ışığını eğer sen yakmazsan, o bizden çok uzak; fakat senin fazlınla yakınlardan daha yakın bir meş'aledir. Allahım! Razılığını isteriz; Sen verirsen her şey olur; vermez, mahrum edersen, insan her şeyden mahrum kalır" der ve bunu vird-i zebân ederler. سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ اَثَرِ السُّجُودِ *"Secde emâresi, alınlarında bellidir."* Onların alınlarında nûrefşân bir nişan sezer.. ve secdeden meydana gelmiş izler görürsünüz. Onları hiçbir şeyden tanımasanız bile, yüzlerindeki secde izlerinden, yüzlerinin behcet ve beşâşetinden tanırsınız. Onların nâsiyeleri, pırıl pırıl, dırahşân ve şûlefeşândır... ذٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرٰيةِ "İşte, Tevrat, onları böyle anlatmaktadır." وَمَثَلُهُمْ فِي الْاِنْجِيلِ "İncil ise, onlardan şöyle bahseder": كَزَرْعٍ اَخْرَجَ شَطْـَٔهُ "Bir ekin ki, rüşeym halinde başını taştan, topraktan dışarı çıkardı." فَآزَرَهُ derken, "hemen büyüdü ve boy attı ." فَاسْتَغْلَظَ "ve ardından da kalınlaştı" ve فَاسْتَوٰى عَلٰى سُوقِهِ "gövdesi üzerine doğruldu (ve salınmaya durdu.)" يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ "Öyle

60- İbn Hacer, el-İsâbe, 1/10.

ki, ekini ekeni, tohumu saçanı bile hayrette bırakacak derecede (çabuk büyüdü, küfre, dalâlete baş kaldırdı, bütün dünya ile hesaplaşacak seviyeye ulaştı.) Küffârı gayz içinde bıraksın diye": وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَاَجْرًا عَظِيمًا *"Allah, onlardan, iman edip, salih amelde bulunanlara mağfiret ve ecr-i azîm va'detti."*

Nedir, Allah'ın va'dettiği ecr-i azîm? Kur'ân, bunu tasrih etmiyor; çünkü, sürpriz yapacak Allah; gözlerin görmediği, kulakların işitmediği mükâfatlarla mükâfatlandıracak onları; cennetine koyup, Firdevs'iyle serfiraz etmesi ise, onlara bir ünvân-ı eltâfı."[61]

Bir gün, çocuğu şehid olmuş bir kadın, Allah Rasûlü'ne gelerek: "Ey Allah'ın Rasûlü, eğer Hârise şehid olduysa ve eğer cennete girdiyse ağlamayacağım; yok, böyle değilse, kıyâmete kadar üstümü başımı yırtacak ve ağlayacağım" dedi. Allah Rasûlü (sav), bu kadına şu hayatbahş cevabı verdiler: "Cennet bir değil ki! Senin oğlun, cennetin en yükseği olan Firdevs'tedir."[62] Bu, sonradan iman etmiş genç bir sahabiydi. Sonradan iman etmiş sıradan bir sahâbî, cennetin en yükseğine giderken, sünneti bize nakleden ve hakikat-ı Ahmediye'yi günümüze taşıyan büyük sahâbîlere yalan isnadında bulunmanın, bulunup ehl-i cehennem görmenin, insanı nereye götüreceğini düşünmek gerekir!

Yine, Kur'ân-ı Kerîm buyuruyor:

وَالسَّابِقُونَ الْاَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْاَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِاِحْسَانٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ

"Muhacirlerden ve ensârdan o ilkler, o önde gidenler ve bir de ihsan şuuruyla onlara tâbî olanlar var ya, Allah onlardan razı, onlar da Allah'tan razıdırlar." (Tevbe, 9/100) Allah, onlardan her nefse:

جَنَّتِي يَا اَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ * اِرْجِعِي اِلٰى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً * فَادْخُلِي فِي عِبَادِي * وَادْخُلِي

"Ey itmi'nâna ermiş tertemiz nefis, sen Allah'tan, Allah da senden razı olarak Rabbi'ne dön. Kullarımın içine katıl ve gir cennetime" (Fecr, 89/27) der. Evet bazıları sahâbeden razı olmasa da, Allah onlardan razıdır; bazıları, cenneti onlara çok görse de: وَاَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ "Allah, onlara altlarından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır." خَالِدِينَ فِيهَا اَبَدًا **"Hem, orada ebedî kalacaklardır."** ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ **"Ve bu büyük bir mükâfat, büyük bir kazançtır."** (Tevbe, 9/100).

61- Dârimî, Rikâk, 98, 105; Müsned, 2/313, 370.

62- Buhârî, Meğâzî, 9.

Muhâcirler, yurtlarını yuvalarını bırakmış.. ve tabiî ondan önce de beşerî arzularından, nefsânî isteklerinden hicret etmiş.. ma'siyetten itaata, nefsânîlikten ruhânîliğe ve Mekke'den Medine'ye göç etmiş insanlardır. Ensâr ise, onlara bağırlarını açan, onları kucaklayan ve onları barındıran kutlulardır. Bu öyle bir kucak açma ve barındırmadır ki, sadece şu kesitten rasat, yeter insana: Sa'd İbn Rebî', Allah Rasûlü'nün, onunla aralarında kardeşlik kurduğu Abdurrahman İbn Avf Hazretleri'ni götürür evine ve iki hanımını göstererek: "Bak kardeşim, sen hicret ettin; fedakârlık yaptın. Şu iki hanımdan hangisini istersen boşayayım, iddetini beklesin, sonrada onunla evleniverirsin" der. *İbn Avf* ise: "Kardeşim, Allah sana zevcelerini mübarek kılsın. Sen bana bir ip ver ve pazarın yolunu göster" diyerek, Mekke'nin tüccarı Medine pazarlarında hammallığa yürür...[63]

Evet bu, öyle bir kucak açma ve barındırmadır ki, Devs'ten gelip müslüman olan.. ve Rasûlullah'ın yanından ayrılmama uğruna, sünneti gelecek kuşaklara aktarma adına gündüzleri sâim, geceleri kâim; aç sabahlayıp, aç geceleyen ve çok defa açlıktan sar'a tutmuş gibi yerlerde kıvranan *Ebû Hureyre* Hazretleri, bu kaçıncı çaresizliğidir bilinmez, Allah Rasûlü'nün (sav) huzuruna gelir ve: "Yâ Rasûlallah, günler var ki, ağzıma bir lokma birşey koymadım" der. Bunun üzerine, Allah Rasûlü'nün (sav) süt halalarından olduğu söylenen Ümm-ü Süleym'in ikinci kocası, o müthiş insan ve en çok sevdiği hurma bahçesini Allah yolunda infak eden Ebû Talha, onu alır ve evinde misafir eder. Ne var ki, evde yiyecek öyle fazla bir şey de yoktur. Zevcesi Ümm-ü Süleym'e: "Çocukları akşamdan yatır ve ne varsa sofraya koy. Mumu da daha iyi yakayım derken söndürüver. Karanlıkta kimin ne yeyip ne yemediği belli olmayacağından, ben kaşığımı tabağa boş götürür getiririm; böylece misafirimiz de karnını doyurur" der. Öyle yaparlar.. ve derken *Ebû Hureyre* Hazretleri de karnını doyurma fırsatı bulmuş olur. Sabah namazında her ikisi de Allah Rasûlü'nün (sav) arkasında yerlerini alırlar ve namaza dururlar.. namazı müteakip, Allah Rasû-lü geriye döner, gülümser ve: "Bu gece ne yaptınız? Hakkınızda şu âyet nazil oldu" der ve âyeti okur:

وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُ الدَّارَ وَالْاِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ اِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً

مِمَّا اُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلٰى اَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَاُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

"Onlardan (muhâcirlerden) evvel orasını (Medine'yi) yurd ve iman ocağı edinmiş olan (ensâr-ı kirâm), kendilerine hicret edip gelenlere sevgi beslerler, severler onları. Onlara verdiklerinden

63- Buhârî, Nikâh, 7; Buyû, 1, 49.

dolayı kalblerinde en ufak bir hâcet, taleb, elem, pişmanlık da duymazlar. Kendileri fakr u hacet içinde bile olsalar, onları öz canlarından daha üstün tutar, öz canlarına tercih ederler. Kim nefsinin hırsından ve cimriliğinden korunursa, işte böyleleridir muradlarına erenler, onlardır kurtulanlar" (Haşr, 59/9).[64]

Evet, bugünün insanının hayallerinin bile ulaşamayacağı bir insanî seviyeyi ihraz etmişti onlar. Kalpleri dupduruydu.. en ufak bir eğrilik yoktu içlerinde ve Allah, onlardan razı olduğunu daha hayatlarındayken ilân ediyordu. Razı olmuştu Allah onlardan.. tastamam mü'mindi onlar ve Allah, O mü'minlerden razı olmuştu.. hem de şüphesiz razı olmuştu. İşte, mini bir mealle, onların ma'nalandırılmaları; **"Ey Rasûlüm, seni Mekke'ye sokmadıkları zaman, canlarını ve mallarını yolunda vermek, her şeylerini uğrunda feda etmek ve sen ne dersen onu yapmak üzere ellerini ellerinin üzerine koyup sana biat ettikleri zaman Allah onlardan razı olmuştu, razı olmuş ve kalplerindekini de bilmişti.. niyetlerindeki ihlâsı, samimiyeti ve duruluğu bilmişti de onlardan razı olmuş ve üzerlerine sekine, itmi'nân, temkin indirmişti. Öyle ki, bütün dünya karşısında tek başlarına da kalsalar, itmi'nân içindeydiler.. çok yakın bir gelecekte de, Hudeybiye gibi bir fetih ve o âna kadar kapalı kalmış yolların açılmasını, maniâların bertaraf edilmesini ihsan etmişti onlara."** (Feth, 48/18)

Sahâbe-i Kirâm, Rasûlullah'a verdiği sözden, O'nunla yaptığı biattan, Allah'la olan anlaşmalarından hiç dönmemişti. Allah'a verdikleri sözde hep sâdık çıkmış ve her hadisede sadâkatlerini ortaya koymuşlardı. Kur'ân, onları bu yönleriyle de yani sadâkatleri, söz ve ahdlerine bağlılıklarıyla da destanlaştırmakta ve medh ü senâ etmektedir. İşte Kur'ân'dan bir meâl daha!:

مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللّٰهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضٰى نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ

وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا **"Mü'minlerden öyle merd oğlu merdler, öyle yiğit oğlu yiğitler vardır ki, Allah'a verdikleri sözü yerine getirip sadakatlerini isbat etmiş; onlardan kimisi ahde vefa gösterip canını vermiş; kimisi de beklemedeydi."** (Ahzâb, 33/23). Evet onlar, Allah'la cennet karşılığında, O'nun rızası karşılığında mal ve canlarını seve seve fedâ edeceklerine dâir ahidleşmede bulunmuşlardı.. ve sonra da bu ahidlerine sadâkat göstermişlerdi. Cephelerde bir bir doğrandılar; dökülüp dökülüp gittiler; ekin biçilir gibi biçildiler de, bir adım olsun geriye dön-

64- Buhârî, Tefsîr (59) 6.

mediler. İşte Hamza, Uhud'da şeb-i arûsunu yaşadı! İşte Enes b. Nadr, yine Uhud'da ölümle sarmaş-dolaş Allah'ına kavuştu. İbn Cahş, Mus'ab b. Umeyr ve daha onlarcası Uhud'da, Bedir'de ölümle zifaf oldular. Ahidlerini yerine getiren bu kutlu yiğitlerden başka daha bazıları da vardır ki, onlar da şeb-i arûslarını beklemekte ve cephelerde ölüm aramaktaydılar. Ebû Akîl bunların başında gelir: Uhud'da bekledi, feth-i Mekke'de bekledi; Mu'te'de bekledi; nihayet Yemâme'de beklediğine erdi. Ve bu yiğitler, Allah'a verdikleri sözü hiç değiştirmediler. İlk gün nasıl idilerse, son gün de öyleydiler. Dünya onları hiç mi hiç değiştiremedi.. cismaniyetleri asla onlara galebe çalamadı.. karanlıkların yırtılacağı, nurun ortalığı kaplayıp, karanlık ordularının ışık ordusu tarafından bozguna uğratılacağı âna kadar, hiç değişiklik göstermeden hep yiğitçe davrandılar...

5. Hadîs-i Şeriflerde Sahâbe

Kur'ân, sünneti bize intikâl ettiren ve tertemiz kanal olan sahâbeyi böyle destanlaştırmaktadır. Şimdi, bir de ashâb hakkında şerefsüdûr olan hadîs-i şeriflerin nûrefşân ikliminde temâşâ edelim onları.

a. İmam Buhârî ve *Müslim*'in yanında, kütüb-ü sahiha rivayet ediyor; ravî, hadîsde ashâbın gençlerinden ve kendisini Ebû Hureyre (ra) gibi Allah Rasûlü'ne (sav) vakfedenlerden *Ebû Saîd el-Hudrî:* لاَ تَسُبُّوا أَصْحَابِي لاَ تَسُبُّوا أَصْحَابِي فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ! لَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ أَنْفَقَ مِثْلَ أُحُدٍ ذَهَبًا، مَا أَدْرَكَ مُدَّ أَحَدِهِمْ، وَلاَ نَصِيفَهُ *"Ashâbım hakkında uygunsuz sözler söylemeyin. Eğer, sizden birinin Uhud dağı kadar altını olsa ve bunun tamamını Allah yolunda infak etse, bu, onların bir-iki avuçluk infakına, hatta yarısına bile mukabil gelmez."* [65] Zira onlar, İslâm davasına en çetin günlerde sahip çıktılar. Dolayısıyla, ashâb-ı kirâma dil uzatmak, bir müslümanın yapacağı iş değildir. Dün bir kısım batıl mezheb taraftarlarına, bugün de İslâm'a cibillî düşman müsteşriklere uyan ve batının sanâyi şoku, teknoloji şoku karşısında şaşkın; hatta onları İslâmî ilimlerde de mihrab edinen birtakım zavallı müslümanların yaptığı gibi, biz, ashâb hakkında asla uygunsuz sözlerde bulunmayız ve de bulunmamalıyız.

b. Tirmizî ve İbn Hibbân, Abdullah b. Muğaffel'den rivayet ediyor:
اَللهَ اَللهَ فِي أَصْحَابِي اَللهَ اَللهَ فِي أَصْحَابِي لاَ تَتَّخِذُوهُمْ غَرَضًا بَعْدِي، فَمَنْ أَحَبَّهُمْ فَبِحُبِّي أَحَبَّهُمْ وَمَنْ أَبْغَضَهُمْ فَبِبُغْضِي أَبْغَضَهُمْ وَمَنْ آذَاهُمْ فَقَدْ آذَانِي وَمَنْ آذَانِي فَقَدْ آذَى اللهَ، وَمَنْ

65 Buhârî, Fezâilü'l-Ashâb, 5; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe, 221; Tirmizî, Menâkıb, 58.

آذَى اللّٰهَ فَيُوشِكُ اَنْ يَاْخُذَهُ *"Allah Allah! Amanın ashâbım hakkında söz söylemekten sakının; Allah Allah! Amanın ashâbım hakkında söz söylemekten sakının. Zinhâr benden sonra onları hedef almayın. Onları seven, beni sevdiği için sever; onlara buğzeden, bana buğzettiği için buğzeder. Onlara eziyet veren, bana eziyet vermiş, bana eziyet verense Allah'a eziyet etmiş sayılır. Allah'a eziyet vereni de, Allah hemen cezalandırır."*(66)

c. Yine, *İmam-ı Müslim,* rivayet ediyor: اَلنُّجُومُ اَمَنَةٌ لِلسَّمَاءِ فَاِذَا ذَهَبَتِ النُّجُومُ اَتَى السَّمَاءَ مَا تُوعَدُ وَاَنَا اَمَنَةٌ لِاَصْحَابِي فَاِذَا ذَهَبْتُ اَتَى اَصْحَابِي مَا يُوعَدُونَ وَاَصْحَابِي اَمَنَةٌ لِاُمَّتِي فَاِذَا ذَهَبَ اَصْحَابِي اَتَى اُمَّتِي مَا يُوعَدُونَ "Yıldızlar, semâ için emniyet sebebidir; (yani, semânın emniyetini, nizam ve intizamını sağlayan, yıldızların kendi aralarındaki nizam ve intizamlarıdır.) Yıldızların nizam ve intizamı bozulduğu zaman, semânın düzeni bozulur.. ve semâ için vârid olan tehdit zuhûr eder. Ben de, ashâbım için bir emniyet ve güven kaynağıyım. (Hayatta kaldığım sürece, ashâbım arasında nizam, intizam ve güven devam edecektir.) Ben gittiğim zaman, ashâbım için vârid olan tehdid, onların başlarına gelecektir. Ashâbım da, umum ümmetim için bir emniyet ve güven kaynağıdır. Ashabım gidince de, ümmetimin başına çok şey gelecek ve çeşitli gâileler açılacaktır."(67)

Kıyâmet'in vukûu, yıldızların tesbih tâneleri gibi etrafa saçılmalarıyla meydana gelecektir. Aynı şekilde, Efendimiz, ashâbı için; ashâbı da ümmeti için, tesbihin imâmesi gibidirler. Allah Rasûlü, ashâbının nizam ve intizamı adına kendini; içinde ebrâr, evliyâ, asfiyâ ve mukarrabînin bulunduğu ümmeti için de ashâbını nazara vermektedir.

d. Buhârî, Müslim ve daha başka kütüb-ü sahîhanın rivayet ettiği bir diğer hadîs-i şerifte de *Efendimiz (sav)* şöyle buyurmaktadır: خَيْرُ النَّاسِ قَرْنِي ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ يَتَخَلَّفُ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ تَسْبِقُ شَهَادَةُ اَحَدِهِمْ يَمِينَهُ، يَمِينُهُ شَهَادَتَهُ *"İnsanların en hayırlıları, benim şu içinde bulunduğum asırda yaşayanlardır. (Ak çağ bu aydınlık çağdır) sonra onların peşinden gelenler (Tabiîn), daha sonra da onların peşinden gelenler (Tebe-i Tâbiîn). Onlardan sonra (kötü) bir nesil gelecek. Birinin şahadeti yeminini, yemini de şehadetini geçecektir."*(68) Sonra, yalan asrı gelir. Şehâdetleri yeminler-

66- Tirmizî, Menâkıb, 58; İbn Hibbân, 9/189; Müsned, 5/57.

67- Müslîm, Fezâilü's-Sahâbe, 207.

68- Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 212; Buhârî, Fezâilü'l-Ashâb, 1; Tirmizî, Fiten 45; İbn Mâce, Ahkâm, 27; Müsned, 1/378.

inin, yeminleri de şehâdetlerinin önüne geçen halfulva'd asrı; yalan, yalan yere yemin ve yalancı şâhidlik çağı.

"Sahâbe, Tabiîn ve Tebe-i Tâbiîn Asrı" yalanın olmadığı ve yalandan alabildiğine uzak ve müberrâ kalındığı asırdır. Tebe-i tabiînden sonra yalan zuhur etmiş, Mutezile imamları, Mürcie imamları, Müşebbihe imamları yalana çanak tutmuşlardır. Ve, artık herkes, yalan söylemektedir. Müsteşrikler yalan söylemekte, sahâbe, tabiîn ve tebe-i tabiîne yalan isnad edenler yalan söylemekte ve ilimde batıyı mihrab edinen; batı karşısında başı dönmüş, şoke olmuş zavallılar da bu yalana ortak olmaktadırlar.

e. *Taberânî* ve *İbn Esîr,* ilim dağarcığı ve Kufe'ye gönderirken Hz. Ömer'in kendisi hakkında: "Ey Kûfeliler, sizi nefsime tercih etmeseydim, *İbn Mes'ûd*'u size göndermezdim"[69] dediği *Abdullah İbn Mes'ûd*'dan şunu naklediyor: انّ الله نظر في قلوب العباد فاختار محمّداً ﷺ فبعثه الى خلقه، ثمّ نظر في قلوب النّاس بعده فاختار الله له اصحاباً فجعلهم انصار دينه، ووزراء نبيّه ﷺ "Allah, kendisine kullukla serfiraz olanların kalblerine baktı, baktı da, Hz. Muhammed'i (sav) seçti ve mahlukatına nebi olarak gönderdi. Sonra da insanların kalplerine baktı (ve O'na ümmet olabilecek, kendisi gibi ısmarlama insanlar olarak) O'nun ashâbını seçti; (Ebû Bekir'i seçti, Ömer'i seçti, Osman'ı, Ali'yi, Zübeyr'i, Talha'yı, Abdurrahman İbn Avf'ı, Ebû Ubeyde İbn Cerrâh'ı seçti) Onları dininin yardımcıları ve peygamberinin vezirleri yaptı."[70]

f. Yine *Ebû Nuaym, Hılye*'sinde *Abullah İbn Ömer*'den naklediyor: من كان مستنّاً فليستنّ بمن قد مات، اولئك اصحاب محمّد ﷺ كانو خير هذه الأمّة. ابرّها قلوباً، اعمقها علماً، واقلّها تكلّفاً، قوم اختارهم الله لصحبة نبيّه ﷺ، ونقل دينه، فتشبّهوا بأخلاقهم وطرائقهم فهم اصحاب محمّد ﷺ. كانوا على الهدى المستقيم والله ربّ الكعبة "Kim dosdoğru bir yol tutup gitmek istiyorsa şu ölüp gidenlerin yolunu tutsun. Zira onlar Hz. Muhammed'in (sav) ashabıdır: Allah Rasûlü'nün (sav) ashâbı, O'nun ümmetinin en hayırlılarıdır. (Ümmet içinde büyük insanlar gelebilir, evliyâ, asfiyâ gelebilir ama, mutlak hayır ve fazîlet ashâb-ı kirâma aittir.) Onlar ümmet içinde kalbleri en temiz, en duru, ilimleri en derin ve (kulluk adına) tekellüften, (yapmacıklıktan) en uzak olanlardır. Allah'a, O Kâbe'nin Rabbine yemin olsun ki, Allah Rasûlü'nün ashâbı dosdoğru bir hidayet üzereydiler."[71]

69- İbn Esîr, Üsdü'l-Gâbe, 3/388; Mecmau'z-Zevâîd, 9/291.

70- Ebû Nuaym, Hilye, 1/375.

71- Ebû Nuaym, Hilye, 1/305.

g. *Yine* Hılye'de *İbn Mes'ûd*'un şöyle buyurduğu rivayet edilir: أنتم أكثر صياما وأكثر صلاة وأكثر اجتهادا من أصحاب رسول الله ﷺ وهم كانوا خيرا منكم. قالوا: لم يا أبا عبد الرحمن؟ قال: هم كانوا أزهد في الدنيا وأرغب في الآخرة "Sizin orucunuz, namazınız ve ibadet adına cehdiniz, sahabeninkinden ileri olabilir." (Bu hususî yönlerinizle ashâb-ı Rasûlullah'ı geride bırakabilirsiniz. İçinizde *Mesrûk b. Ecda'* gibi, hiç yatağa girmeyen ve her geceyi, Kâ'be' nin yanında secdede geçiren insanlar bulunabilir. *Tâvûs b. Keysân* gibi, kırk sene yatsı abdestiyle sabah namazını eda edenler olabilir. *Esved b. Yezid en-Nehaî* gibi sabaha kadar Allah karşısında kemerbeste-i ubudiyet içinde el pençe divan duranlar da olabilir.) "Ama sahâbe-i kirâm, sizden daha hayırlıdır; çünkü dünya, umurlarında değildir." (Yani dünya onların ellerinden gitse idi "ah" çekmez; bütün dünyayı kazandıklarında da "oh" demezlerdi.) Bütün rağbetleri, (bütün çalışmaları) ahiret içindi, (yani yalnızca ahiretin peşindeydiler.)[72][★]

4363 ١ - عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: خَيْرُ النَّاسِ قَرْنِي، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ قَالَ عِمْرَانُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: فَلاَ أَدْرِي أَذَكَرَ بَعْدَ قَرْنِهِ قَرْنَيْنِ أَوْ ثَلاَثَةً ثُمَّ إِنَّ بَعْدَهُمْ قَوْماً يَشْهَدُونَ وَلاَ يُسْتَشْهَدُونَ، وَيَخُونُونَ وَلاَ يُؤْتَمَنُونَ، وَيَنْذِرُونَ وَلاَ يُوفُونَ، وَيَظْهَرُ فِيهِمُ السِّمَنُ، زَادَ فِي رِوَايَةٍ: وَيَحْلِفُونَ وَلاَ يُسْتَحْلَفُونَ]. أخرجه الخمسة.

وَزَادَ فِي رِوَايَةٍ لِلشَّيْخَيْنِ وَلِلتِّرْمِذِيِّ، عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ: «تَسْبِقُ شَهَادَةُ أَحَدِهِمْ يَمِينَهُ وَيَمِينُهُ شَهَادَتَهُ».

«الْقَرْنُ» الْعَصْرُ، وَهِيَ الأُمَّةُ فِي كُلِّ عَصْرٍ مِنَ الأَعْصَارِ كُلَّمَا انْقَضَى عَصْرٌ سُمِّيَ أَهْلُهُ قَرْناً سَوَاءً طَالَ أَوْ قَصُرَ، وَأَرَادَ بِقَوْلِهِ: «قَرْنِي» أَصْحَابَهُ ﷺ.

وقوله «وَيَظْهَرُ فِيهِمُ السِّمَنُ» يَحْتَمِلُ أَنَّهُ أَرَادَ أَنَّهُمْ يُحِبُّونَ التَّوَسُّعَ فِي الْمَآكِلِ وَالْمَشَارِبِ وَهِيَ أَسْبَابُ السِّمَنِ، وَقِيلَ: الْمَعْنَى أَنَّهُمْ يُحِبُّونَ الاسْتِكْثَارَ مِنَ الأَمْوَالِ وَيَدَّعُونَ مَالَيْسَ لَهُمْ مِنَ الشَّرَفِ وَيَفْخَرُونَ بِمَا لَيْسَ مَعَهُمْ مِنَ الْخَيْرِ، كَأَنَّهُ اسْتَعَارَ السِّمَنَ فِي الأَحْوَالِ

72- Ebu Nuaym, Hilye, 1/135.

(*) M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 2/391405.

عَنِ السِّمَنِ فِي الأَبْدَانِ.

1. (4363)- *İmran İbnu Huseyn* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İnsanların en hayırlıları benim asrımda yaşayanlardır. Sonra bunları takip edenlerdir, sonra da bunları takip edenlerdir." İmrân (radıyallahu anh) dedi ki: "Kendi asrını zikrettikten sonra iki asır mı, üç asır mı zikretti bilemiyorum." Bu sonuncuları takiben öyle insanlar gelir ki kendilerinden şahidlik istenmediği halde şahidlikte bulunurlar, onlar ihanet içindedirler, itimad olunmazlar. Nezirlerde (adak) bulunurlar, yerine getirmezler. Aralarında şişmanlık zuhûr eder." Bir rivayette şu ziyade var: "Yemin taleb edilmeden yemin ederler." [Buharî, Şehâdât 9, Fezâilu'l-Ashâb 1, Rikak 7, Eymân 27; Müslim, Fezâilu's-Sahâbe, 214, (2535); Tirmizî, Fiten 45, (2222), Şehâdât 4, (2303); Ebu Dâvud, Sünnet 10, (4657); Nesâî, Eymân 29, (7, 17, 18).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, *Ashab* ve arkadan gelen *Tâbiîn* ve *Etbauttâbiîn* nesillerini tafdilde temel hadislerden biridir. Tahkik göstermiştir ki 13 ayrı sahabe tarafından rivayet edilmiştir ve bu sebeple, birkısım ülemâ, mütevatir olduğuna hükmetmiştir.

Hadis, mâna aynı kalmak şartıyla farklı lâfızlarla gelmiştir. Burada İmrân, sahabeden sonra iki nesil mi zikredildi, üç nesil mi zikredildi; tereddüt ifade eder. Çoğu rivayette bu şekk mevcut değildir. Ancak, *İbnu Ebî Şeybe* ve *Taberânî'de Ca'de İbnu Hübeyre*'den kaydedilen bir rivayette, "dördüncü asr"ın zikri de sabittir. Metin şöyle خَيْرُ النَّاسِ قَرْنِي ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ يَلُونَهُمْ ثُمَّ الآخَرُونَ أَرْدَى. Sened sıkı ravilerden müteşekkil olmakla birlikte Ca'de İbnu Hübeyre'nin sahabeliği Tâbiîndendir.

İslâm ülemâsı, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hadislerinden sonra, bağlayıcılık sırasında Ashab'ın hadislerini (mevkuf), Ashab'ın hadislerinden sonra Tâbiîn'in hadislerini (maktû), Tâbiînden sora Etbauttâbiîn'in hadislerini (buna da maktû denir) esas almada bu hadisi esas almıştır. Ondandır ki, Fıkıh mezhepleri, hep bu üç asırda yaşayan *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* övgüsüne mazhar nesiller tarafından ortaya konmuştur. Fıkıh imamlarından İmam A'zam, Tâbiîndendir, diğerleri Etbauttâbiîndendir.

Övgüye mazhar bu üç nesle İslâm şeriatında selef veya mütekaddimûn da denir. Bu nesiller, Kur'ân-ı Kerîm'in de senâsına mazhar ol-

muştur. Onlar şeriata bağlılık, İslâm için fedâkarlık, harici baskı ve te'sirlerden uzaklık gibi istisnâî vasıflarla mümtazdırlar. Bunlar hakkında etraflı açıklamayı birinci ciltte kaydettiğimiz için tekrar etmeyeceğiz (5. cilt, sayfa 308 ve devamı).

2- Hadiste, şahidlik istenmediği halde kendiliklerinden şehadette bulunacaklar kötülenmektedir. Bundan, şahidlik yüklenmediği halde bunu kendi kendine yüklenen veya taleb edilmeyen şahidlik yapan kimselerin kastedildiği anlaşılmıştır.

Ancak hadis, bu mefhumuyla, Müslim'de gelen bir başka hadisle teâruz etmektedir: *Zeyd İbnu Halid*'den gelen rivayete göre, Aleyhissalâtu vesselâm: أَلاَ أُخْبِرُكُمْ بِخَيْرِ الشُّهَدَاءِ؟ الَّذِى يَأْتِى بِالشَّهَادَةِ قَبْلَ اَنْ يُسْأَلَهَا "*Size şahidlerin en hayırlısını bildireyim: Kendisinden şahidlik istenmeden şahidlik yaparlar.*"

Âlimler bu iki hadisi tercihte ihtilaf eder. *İbnu Abdilberr, Zeyd* hadisini -Medineliler rivayet ettiği için- tercih ede. Başkaları ise, sadedinde olduğumuz İmran hadisini -müttefekun aleyh olduğu için- Müslim'in teferrüdüne tercih eder. Bir grup âlim de farklı açılardan te'lif yollarını aramıştır.

★ *Zeyd* hadisinden murad, "hak sahibi olduğu halde hakkını bilmeyen kişi lehinde, hakkının ortaya çıkması için "hakkı bilen" tarafından yapılan şehadettir. Böyle biri gelir, kişiye bildiği gerçeği haber verir veya bu hakkı bilen hak sahibi vefat etmiştir ve geriye vâris bırakmıştır. Şahid, onlara veya onlar adına konuşana gidip bildiğini söyler." Bu te'vili İbnu Hacer "engüzel cevap" diye tavsif eder.

★ *Zeyd* hadisindeki şehaddetten murad hisbe şehâdetidir. Bu, belli muayyen kişilerin hukukuna girmeyen meselelerle ilgilidir. Zira hisbe'ye, hukukullah'a, yahut azad etme, vakıf, umumî vasiyet, iddet, talak, hudud gibi şaibeli meselelere müteallik hukuk girer. Öyeyse *İbnu Mes'ud* hadisi insanların haklarına giren meselelerdeki şehadetle, *Zeyd İbnu Hâlid* hadisi ise hukukullah'a giren şehadetle ilgilidir.

★ Hadisi, şehadetin yerine getirilmesindeki mübalağaya hamletmek de mümkündür. Bu takdirde, kişinin şahidliğini yerine getirmeye fevkalade hazır oluşu ve seve seve şahitlik yapma hali anlaşılacaktır. Bu hal, şahidliği taleb edilmeden şahidlik yapar diye ifade edilmiştir. Nitekim çok cömert insanı vasfederken "daha istenmeden verir" denmektedir. Maksat istenince derhal verdiğini ifade etmektedir.

Bu açıklamalar, "hakim nezdinde şehadet edası, hak sahibi tarafından talebten sonra olur" prensibine mebnidir. Böyle olunca, "Şahidlik is-

tenmezden önce şehadette bulunanın zemmi, dava sahibinin haberi olmadan bildiği hususu kendiliğinden gelip mahkemeye zikreden kimseyle ilgilidir. Yahud "hisbe"ye giren ve şeriatın, gizlenmesini uygun bulduğu hususlarla ilgili olara yapılacak şahidliklerle ilgilidir. Bu çeşit bilgilerin taleb edilmeden ifşaı uygun görülmemiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zemmi bunlarla ilgili olsa gerektir" denmiştir.

Zâlim idareler devrinde, müslümanların birbirleri aleyhine, idarecilere yapacakları *"hisbe"*ye giren çeşitli ihbarları bu kısma dahil etmek gerekmektedir. Her devirde umumî veya mahallî zulüm eksik olmayacağı için, bu hususların müslümanlarca iyi bilinmesi gerekir.

Şunu da kaydedelim ki, bazı âlimler, sorulmazdan önce şehadette bulunmayı caiz addetmiş ve yasağı şu çeşit şahidliklere hamletmiştir:

★ Yalancı şahidliği.

★ Yeminli şahidlik, yani kişinin: "Allah şahidimdir şu hâdise şöyledir..." şeklindeki ifadesi. Çok yemin hoş görülmediği gibi, yemin mânası taşıyan bir üslubla yapılan şehadet de hoş karşılanmamıştır.

★ Gayıb insanlar hakkında: "Şunlar cennetliktir, bunlar cehennemliktir" gibi delilsiz yapılan şahidliklerdir. Bunu da daha çok ehl-i bid'at yapmaktadır.

★ Şahidliğe ehil olmadığı halde kendini şahit kılanla ilgilidir.

★ Hak sahibi kendisinin şahid olabileceğini bildiği halde, hak sahibinin haberi olmadan şahidliğe koşar.

NOT: Hadiste geçen "şahidlikleri taleb edilmeden şahidlik yapanlar" sözünden hareketle şu hükme de varılmıştır.: "Bir kimse bir adamın: "Falancanın bende şu şu malı veya hakkı var" dediğini duysa, bu kimsenin bu duyduğu ile o taleb etmedikçe onun aleyhine şahidlikte bulunması câiz değildir. Ancak, bir kimse, bir adamın birini öldürdüğünü veya malını gasbettiğini gözleriyle görürse, bunu, şahidlik taleb edilmeden söylemesi caizdir."

3- Hadiste nezirde bulunup da yerine getirmeyenler de kötülenmektedir. Nezir bahsi ileride müstakil olarak geleceği için (5727-5749. hadisler) burada teferruata girmeyeceğiz. Ancak şimdilik şu kadarını kaydetmede gerek var: Nezr, adak demektir. Kişi meşru olan şeylerden bir şey adadı mı, onun edası vacib olur.

4- *Şişmanlık zuhûr eder* ibaresi, arkadan gelen insanların çok yeyip içmeyi seveceklerini ve *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bunu hoş karşılamadığını ifade eder. Çok yeyip içme, şişmanlık sebebidir.

★ Âlimler, fitraten şişmanların bu zemme dahil olmadığını, kasden çok yiyerek şişmanlayanların zemmedildiğini belirtir.

★ Bazıları burada kötülenen "şişmanlık"tan muradın mal toplamak olduğunu söylemiştir.

★ Keza bazı âlimler de bundan muradın, kendilerinde olmadığı halde varmış gibi gösteren, kendilerinde bulunmayan mefahir ve şeref vesileleriyle muttasıflarmış, onlara sahiplermiş gibi göstererek, olmayan şeylerle böbürlenenler olduğunu söylemiştir.

Bunların hepsinin kastedilmiş olması da ihtimalden uzak değildir.

İbnu Hacer der ki: "Bu hadisi, Tirmizî, *Hilâl İbnu Yasef İmrân*'dan şu lafızla rivayet etti: ثُمَّ يَجِيءُ قَوْمٌ يَتَسَمَّنُونَ وَيُحِبُّونَ السِّمَنَ *"Sonra bir kavim gelir (iradî olarak) şişmanlarlar. Onlar şişmanlığı severler."* Bu vecih, şişmanlama meselesinde te'vile gitmeden, lafzın hakikatının kastedildiğini gösterir. Şu halde bu mâna, yapılan te'viller içerisinde evla olanıdır. Şişmanlık mezmumdur. Çünkü şişman kimse, meşhur olduğu üzere çoğu durumda anlayışca kıt, ibadette ağırdır."

Zayıflamak iradî gayretle mümkün olduğuna göre, hadisi zâhiri üzere anlayıp şişmanların bundan kaçınması daha makul gelmektedir.

4364 ٢– وَعَنْ جابرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَ تَمَسُّ النَّارُ مُسْلِماً رَآنِي أَوْ رَأَى مَنْ رَآنِي]. أخرجه الترمذي.

2. (4364)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Beni gören veya beni göreni gören bir müslümana ateş değmeyecektir." [Tirmizî, Menâkıb, (3857).]

4365 ٣– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَ تَسُبُّوا أَصْحَابِى؛ فَوَالَّذِى نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ أَنَّ أَحَداً أَنْفَقَ مِثْلَ أُحُدٍ ذَهَباً مَا بَلَغَ مُدَّ أَحَدِهِمْ وَلاَ نَصِيفَهُ]. أخرجه مسلم.

3. (4365)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ashabıma sebbetmeyin (dil uzatmayın). Nefsim elinde olan Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun (sizden) biri, Uhud dağı kadar altın infak etse, on-

lardan birinin infak ettiği bir müdd'e hatta yarım müdd'e bedel olmaz."
[Müslim, Fedailu's-Sahâbe 221, (2540).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) pek çok hadislerinde Ashabını tebrie eder, takdir eder. Bazan ferdleri, bazan muhacirleri, bazan Ensarîleri, bazan, Gıfarî vs. olmak üzere grup grup tebrie ederken, bazan da mutlak olarak Ashabını tebrie eder, tebcil eder. 4364 numarada kaydedilen Hz. Câbir (radıyallahu anh) hadisi, hiçbir tefrike yer vermeden Ashabı ve Ashabı görenleri, yani tâbiîni tebcil etmekte, cennetle müjdelenmektedir.

4365 numaralı hadiste fitmeye karışan-karışmayan ayırımı yapılmaksızın bütün sahabelere karşı mü'minlerin takınacağı edeb beyan ediliyor: Saygı. Onlara sebbetmek saygısızlığın, tenkitçiliğin bir ifadesidir. Sebb kelimesi, Arapçada, sövmek, hakaret etmek, kaba konuşmak, kırıcı konuşmak, lanet okumak, yuhlamak gibi her çeşit kötü sözü ifade eder. Şu halde, Ashab'a karşı bu vasfa giren sözlerin her çeşidinden kaçınmak gerekmektedir. Üstelik *Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat* ülemâsı âyet ve hadislerde gelen Ashabı tebrie edici nassların ıtlakına bakarak tebrienin âmm olduğunu anlamış, hiç bir surette tefrike yer vermemiştir. Ashabı gruplara ayırıp, bir kısmını tebrie, diğerlerini tenkid ve tekfir gibi davranışlar ifrad ve tefridlerden kurtulamayan *ehl-i bid'*a dediğimiz şia fırkalarının işidir. Ehl-i Sünnet nazarında bütün Ashab bu meselede bir bütündür, en âmîsinden en âlimine, en faziletlisine kadar hepsi müberradırlar, hiçbirine dil uzatmak câiz değildir.

Nevevî der ki: "Fitnelere karışmış olsun olmasın, Ashab'a sövmek haramdır. Haram kılınan kötülüklerdendir. Çünkü, bütün Ashab müçtehid durumundadırlar. Onlar fitnelere, din adına yaptıkları içtihadlarla girmiştirler. Mükerrer sefer belirtildiği üzere, müçtehid, içtihadında hata da yapsa sorumlu değildir. Kâdı İyaz, Ashab'tan herhangi birine sövmeyi büyük günah addetmiştir. Bizim mezhebimize (Şafiî) ve cumhûra göre, Ashab'a söven öldürülmez, ta'zîr edilir. Bazı Mâliki âlimleri, öldürüleceğine hükmetmiştir."

Âlimler, Ashab-ı Kiram'ın, arkadan gelecek bütün insanlara kıyasla daha efdal olduklarını, fazilette hiç kimsenin sahabîyi geçemeyeceğini söylemekte bu hadisi de delil göstermişlerdir. Onlar İslâm'ın bânileri durumundadırlar. İslâm binası onların maddî ve mânevî katkıları sayesinde vücut bulmuştur. Sebep olan, yapan gibidir kâidesince, arkadan gelen ümmetin hayırlarından da istifade etmeleri melhuzdur. Üstelik ameller

şartlara göre değer kazanır. Ashab, kendilerinde yokken maddî bağışlarda bulundular, tehlike fevkalâde büyükken canlarını ortaya koydular. Bu şartlar içinde, işin başında, yapılan fedakârlıklar fevkalade kıymetli olacak ki arkadan geleceklerin yapacağı Uhud dağı cesâmetindeki bağış Ashabın yapacağı bir ve hatta yarım müdd miktarındaki bağışa denk olmuyor.

İlahi adaletin böyle hükmedip, ilahi rahmetin böyle tecelli ettiğini, *Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)* Allah adına haber verdikten sonra, mü'minlere, امنا وصدقنا وسلمنا يارسول الله "İnandık, tasdik ettik ve teslim olduk ey Resûlümüz!" demekten başka ne gerekir?

4366 ٤ – وعن أبى موسىٰ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [صَلَّيْنَا الْمَغْرِبَ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقُلْنَا: لَوْ جَلَسْنَا حَتَّى نُصَلِّيَ مَعَهُ الْعِشَاءَ؟ فَجَلَسْنَا. فَخَرَجَ عَلَيْنَا. فَقَالَ: مَا زِلْتُمْ هَا هُنَا؟ قُلْنَا: نَعَمْ. قَالَ: أَحْسَنْتُمْ. ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ إِلَى السَّمَاءِ، وَكَانَ كَثِيراً مَا يَرْفَعُ رَأْسَهُ إِلَى السَّمَاءِ فَقَالَ: النُّجُومُ أَمَنَةٌ لِلسَّمَاءِ. فَإِذَا ذَهَبَتِ النُّجُومُ أَتَى السَّمَاءَ مَا تُوعَدُ، وَأَنَا أَمَنَةٌ لأَصْحَابِى. فَإِذَا ذَهَبْتُ أَتَى أَصْحَابِى مَا يُوعَدُونَ، وَأَصْحَابِى أَمَنَةٌ لأُمَّتِى فَإِذَا ذَهَبَ أَصْحَابِى أَتَى أُمَّتِى مَا يُوعَدُونَ]. أخرجه مُسْلِمٌ.

«الأَمَنَةُ» جَمعُ أَمِينٍ، وَهُوَ الْحَافِظُ.

4. (4366)- *Hz. Ebu Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraber akşam namazı kılmıştık. Aramızda: "Burada oturup yatsıyı da onunla birlikte kılsak" dedik ve oturduk. Derken yanımıza geldi ve:

"Hâlâ burada mısınız?" buyurdular.

"Evet!" dedik.

"İyi yapmışsınız!" buyurdu ve başına semaya kaldırdı. Başını sıkça semaya kaldırdı ve şöyle buyurdu:

"Yıldızlar semanın emniyetidir. Yıldızlar gitti mi, vaadedilen şey semaya gelir. Ben de Ashabım için bir emniyetim. Ben gittim mi, onlara vaadedilen şey gelecektir. Ashabım da ümmetim için bir emniyettir. Ashabım gitti mi ümmetime vaadedilen şey gelir." [Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 207, (2531).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada şunu ifade buyurmuştur:

"Yıldızlar semada müşahede etmekte olduğumuz nizamın bekçileridir. Kıyamet hengâmında yıldızların yok olmasıyla sema yarılacak, o da yok olup gidecektir. Burada vadedilen şeyden maksad Kıyâmettir.

Benim varlığım Ashab arasına çıkacak fitneleri önlemektedir. Ben gidince dâhilde bir kısım fitneler olacak, irtidad hareketleri olacak vs. Ashabın gitmesiyle de çeşitli bid'alar, kargaşalar çıkacak, kıyamet alâmetleri zuhur edecek demektir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) böylece kendisinden sonra nâhoş hadiselerin zuhur edeceğini haber vermiş olmaktadır. Bunların hepsi söylediği şekilde çıkmış ve bu hadis, ihbar-ı gaybî nev'inden bir mucize sayılmıştır.

4367 ٥ــ وعن بُرَيْدَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَــالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ مَا مِنْ أحَدٍ يَمُوتُ مِنْ أصْحَابِى بِأرْضٍ إلاَّ بُعِثَ لَهُمْ نُوراً وَقَائِداً يَوْمَ الْقِيَامَةِ]. أخرجه الترمذي.

5. (4367)- *Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir yerde ölen Ashabımdan hiçbirisi yoktur ki, kıyamet günü oranın ahalisine bir nur ve onlara (cennete sevkte) bir rehber olmasın." [Tirmizî, Menâkıb (3864).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadislerinde Ashab-ı Kirâm hazretlerinin kendinden sonra yeryüzüne gerek fetih ve gerekse neşr-i din için dağılacağını, gittikleri yerde şehid olmak, eceliyle ölmek gibi sebeplerle öleceklerini haber vermekte ve o bölgelerin müslüman ahalilerine, bu misafirlerinin kıymetini bilmelerini irşad buyurmaktadır: *"Ashabım sıradan insanlar değildir, Allah nazarında dereceleri, makamları vardır. Cenab-ı Hak bir ikram ve taltif olarak, onları, kıyamet günü, öldükleri yerin ahalisine bir nur ve hidayet vesilesi ve cennete girmelerinde rehber kılacaktır."*

4368 ٦ــ وعن سعيد ابنِ المُسَيَّب عن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: سَألْتُ رَبِّى عَزَّ وَجَلَّ عَنِ اخْتِلاَفِ أصْحَابِى مِنْ بَعْدِى؟ فَأوْحَــىٰ إلَــيَّ يَا مُحَمَّدُ: إنَّ أصْحَابَكَ عِنْدِى بِمَنْزِلَةِ النُّجُومِ فِي السَّمَاءِ، بَعْضُهَا أقْوَى مِنْ بَعْضٍ، وَلِكُلٍّ نُورٌ.

فَمَنْ أَخَذَ بِشَيْءٍ مِمَّا هُمْ عَلَيْهِ مِنْ اخْتِلاَفِهِمْ فَهُوَ عِنْدِي عَلَــــى هُدًى. قَالَ: وَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: أَصْحَابِي كَالنُّجُومِ بِأَيِّهِمُ اقْتَدَيْتُمُ اهْتَدَيْتُمْ]. أخرجه رزين.

6. (4368)- *Saîd İbnu'l-Müseyyeb, Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'tan naklediliyor: "Demişti ki: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı dinledim, buyurmuştu ki: *"Ben, Rabbimden Ashabımın benden sonra düşeceği ihtilaf hakkında sordum. Bunun üzerine şöyle vahyetti:*

"Ey Muhammed! Senin Ashabın benim nezdimde, gökteki yıldızlar gibidir. Bazıları diğerlerinden daha kavidirler. Her biri için bir nûr vardır. Öyleyse, kim onların ihtilaf ettikleri meselelerden birini alırsa, o kimse benim nazarımda hidayet üzeredir."

Hz. Ömer der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (devamla) ilave etti:

"Ashabım yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız hidayeti bulursunuz." [Rezîn tahriç etmiştir. (Hadisin birinci kısmını Câmi'u'us-Sağîr'de Suyutî kaydeder (Feyzu-Kadîr 4, 76). İkinci kısmı da İbnu Abdi'l-Berr, Câmi'u'l-İlm'de kaydetmiştir (2, 91).]

AÇIKLAMA:

Münâvî şu açıklamayı sunar: "Ashabın ihtilafı rahmettir. Zira onların (ihtilaf ve) kavgaları dünya için değil, din içindir. Onlar dünya açısından ayrılmış olsalar da tevhîd meselesinde tek bir ruh gibidirler. Hepsi de dine ve din ehline yardımcı oldular. Şirke ve onun temeline darbe indirdiler, pek çok diyarları İslâm adına fethettiler. Küffâri kovup fâcirleri dize getirdiler, takva kelimesine davet ettiler. Din onları kaynaştırdı, dünya ise ayırdı. Allah'da onlara, kesbettikleri (hataları sebebiyle), kendi şiddetlerini tattırdı."

İslâm ülemâsı bu hadisin mefhumuyla âmel etmiştir.Hadis, siyasi meselelerdeki ihtilafın sahabelere bir ta'n vesîlesi olmayacağını bildiriyor. Onlar, görüşlerinde dinin menfaatini arıyorlardı. İyi niyetli yaptıkları içtihad, ihtilafa sebep olmuştur. Niyetleri hâlis olduğu ve müçtehid oldukları için onlar bu ihtilaf sebebiyle ta'n edilemezler.

İKİNCİ FASIL

ASHABIN FAZİLET VE MENKIBELERİNİN YÜCELİĞİ

(Bu fasılda iki fer' var)

BİRİNCİ FER'

BİR GRUBA HAS MÜŞTEREK FAZİLETLER

4369 ١ – عَنْ سعيد بنِ زَيدٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ: أَبُو بَكْرٍ فِـي الْجَنَّةِ، وَعُمَرُ فِـي الْجَنَّةِ، وَعُثْمَانُ فِي الْجَنَّةِ، وَعَلِيٌّ فِـي الْجَنَّةِ، وَطَلْحَةُ فِـي الْجَنَّةِ، وَالزُّبَيْرُ فِـي الْجَنَّةِ، وَسَعْدُ بنُ مَالِكٍ فِي الْجَنَّةِ، وَعَبْدُ الرَّحْمٰـنِ بنُ عَوْفٍ فِي الْجَنَّةِ، وَأَبُو عُبَيْدَةَ ابْنُ الْجَرَّاحِ فِي الْجَنَّةِ، وَسَكَتَ عَنِ الْعَاشِرِ. فَقَالُوا: مَنْ الْعَاشِرِ؟ فَقَالَ: سَعِيدُ ابْنُ زَيْدٍ، يَعْنِي نَفْسَهُ. ثُمَّ قَالَ: وَاللّهِ لَمَشْهَدُ رَجُلٍ مِنْهُمْ مَعَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ تَغَبَّرَ فِيهِ وَجْهُهُ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِ أَحَدِكُمْ عُمْرَهُ، وَلَوْ عُمِّرَ عُمْرَ نُوحٍ]. أخرجه أبو داود وهذا لفظه والترمذي.

1. (4369)- *Saîd İbnu Zeyd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim:

"Ebu Bekr cennetliktir, Ömer cennetliktir, Osman cennetliktir, Ali cennetliktir, Talhâ cennetliktir, Zübeyr cennetliktir, Sa'd İbnu Mâlik cennetliktir, Abdurrahman İbnu Avf cennetliktir, Ebu Ubeyde İbnu'l-Cerrâh cennetliktir."

(Râvi der ki: Zeyd) onuncu da sükut etti. Dinleyenler: "Onuncu kim?" diye sordular. (Bu taleb üzerine):

"Saîd İbnu Zeyd!" dedi. Yani bu, kendisi idi. Zeyd sonra ilave etti:

"Allah'a yemin ederim. Onlardan birinin Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte yüzü tozlanacak kadar bulunuvermesi, sizden birinin ömür boyu çalışmasından daha hayırlıdır, hatta ömrü, Hz. Nuh aleyhisselâm'ın ömrü kadar uzun olsa bile." [Ebu Dâvud, Sünnet 9, (4648, 4649, 4650).]

AÇIKLAMA:

Resûllah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadislerinde aşere-i mübeşşere dediğimiz cennetle müjdelenenleri saymaktadır. Bunlar hadiste ismi geçen on kişidir Sahabeler arasında faziletce bunlar birinci sırayı teşkil ederler. Bunların ilk dördünün sıralanışında ittifak vardır. *Ehl-i Sünnet,* önce *Ebu Bekr*'in, sonra *Hz. Ömer*'in, sonra *Hz. Osman*'ın, sonra da *Hz. Ali*'nin geldiğinde ittifak eder. Bazı ehl-i sünnet âlimi, Hz. Ali'yi takdim etmiştir. Şia ise Hz. Ali'nin en efdal olduğunu iddia etmekle kalmaz; -râfizî takımında olduğu üzere- diğer büyükleri tekfir eder. Çok az sayıda sahâbe dışında, hepsini reddedip, tekfir ederler.

4370 ٢ – وعن أنسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَـالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: أَرْحَمُ أُمَّتِي بِأُمَّتِي أَبُو بَكْرٍ، وَأَشَدُّهُمْ فِي أَمْرِ اللّٰهِ تَعَالَى عُمَرُ، وَأَشَدُّهُمْ حَيَاءً عُثْمَانُ، وَأَقْضَاهُمْ عَلِيٌّ، وَأَعْلَمُهُمْ بِالْحَلَالِ وَالْحَرَامِ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ، وَأَفْرَضُهُمْ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ، وَأَقْرَؤُهُمْ أُبَيُّ ابْنُ كَعْبٍ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَمِينٌ، وَأَمِينُ هَـٰذِهِ الأُمَّةِ أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الْجَرَّاحِ، وَمَا أَظَلَّتِ الْخَضْرَاءُ وَلَا أَقَلَّتِ الْغَبْرَاءُ أَصْدَقَ لَهْجَةً مِنْ أَبِي ذَرٍّ أَشْبَهَ عِيسَىٰ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي وَرَعِهِ. فَـقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: أَنَعْرِفُ ذٰلِكَ لَهُ؟ قَالَ: نَعَمْ، فَاعْرِفُوهُ لَهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ أَجْمَعِينَ]. أخرجه الترمذي.

«الْخَضْرَاءُ» السَّمَاءُ.

و«إظْلَالُهَا» تَغْطِيَتُهَا لِمَا تَحْتَهَا.

وَ«الغَبراءُ» الأرضُ.

و«إقلالُهَا» حَمْلُهَا لِمَا فَوْقَهَا.

و«اللَّهْجَةُ» اللِّسَانُ وَالنُّطقُ.

2. (4370)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ümmetimin(in ferdleri arasında) ümmetime karşı en çok merhametli olan kimse Ebu Bekr'dir. Onlar içinde Allah'ın emri hususunda en çok titiz olanı Ömer'dir. Haya cihetiyle en şiddetli olanı Osman'dır. (Davalarda) en isabetli hüküm vereni Ali'dir. Helal ve haramı en iyi bileni Muâz

İbnu Cebel'dir. Ferâizi en iyi bilen Zeyd İbnu Sâbit'tir. Kur'ân okumasını en iyi bileni Übey İbnu Ka'b'dır. Her ümmetin bir emîni vardır. Bu ümmetin emîni Ebu Ubeyde İbnu'l-Cerrâh'dır. Ebu Zerr'den daha doğru sözlü olan birini ne gök gölgeledi, ne de yer taşıdı. O, verâda Hz. İsa aleyhisselâm gibiydi."

Hz. Ömer (radıyallahu anh) (hased etmişçesine): "Yani biz bu hasletin onda olduğunu kabul edecek miyiz?" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Evet. Bu hasletleri onda var bilin!" buyurdular." [Tirmizî, Menakıb (3793, 3794).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste *Ebu Zerr* (radıyallahu anh)'ın en doğru kimse olduğu ifade edilmektedir. Halbuki doğruluk deyince Ebu Bekr es-Sıddîk akla gelir. Âlimler bu hususta, Ebu Zerr'in doğruluğunun mutlak olmayacağını belirtirler. Buradaki hasr'dan murad onun sıdkında te'kîd ve mübalağa olduğu belirtilir. "Zira, derler, Ebu Zerr'in Hz. Ebu Bekir'den asdak (daha doğru) olacağını söylemek câiz olmaz. Çünkü o, bu ümmetin "sıddîkı"dır, peygamberlerden sonra da en hayırlısıdır. Resûlullah ise Ebu Zerr'den ve bütün ümmetten asdakdır."

Hadis, *Aleyhisselâtu vesselâm*'ın, Ashabından mümtaz olanları kabiliyetleri ile tanıyıp, o yönleriyle ümmetine tanıttığını göstermektedir.

4371 ٣– وعن حذيفة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : إِنِّي لاَ أَدْرِي مَا قَدْرُ بَقَائِي فِيكُمْ فَاقْتَدُوا بِالَّذِينَ مِنْ بَعْدِى، وَأَشَارَ إِلَى أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا. وَاهْتَدُوا بِهَدْيِ عَمَّارٍ، وَمَا حَدَّثَكُمْ ابْنُ مَسْعُودٍ فَصَدِّقُوهُ]. أخرجه الترمذي.

« الهَدْيُ » السَّمْتُ، والطَّرِيقَةُ وَالسِّيرَةُ.

3. (4371)- Hz. Huzeyfe (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ben aranızda ne kadar kalacağımı bilemiyorum. Benden sora "iki"ye uyun" dedi ve Ebu Bekr ile Ömer'e işaret etti. (Sözlerine devam ederek): *"Ammar'ın davranışlarını örnek alın. İbnu Mes'ud ne söylemişse tasdik edin"* buyurdu. [Tirmizî, Menakıb, (3804).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada birkaç sahabeyi bilhassa tafdil buyurmaktadır.

1) *Hz. Ebu Bekr* ve *Ömer* (radıyallahu anhüma). Bu ikisinin faziletleri ümmetçe müsemmeldir.

2) *Ammâr İbnu Yâsir* (radıyallahu anh). Resûlullah, onun çok müstakim olduğunu böylece beyan etmiş olmaktadır. Bir başka hadislerinde *Aleyhissalâtu vesselâm: "Ammar, ne zaman iki işten birini tercih durumunda kalsa mutlaka en hayırlısını seçer"* buyurmuştur.

Ammâr (radıyallahu anh), Erkâm'ın evinde İslâm'a giren ilklerdendi. Annesi Sümeyye Hâtun'la birlikte çok sıkıntı çektiler, işkencelere maruz kaldılar. Sümeyye (radıyallahu anha) işkence altında can verenlerdendir. Ammâr'ın da bâğî bir grup tarafından öldürüleceğini *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* haber vermiş, bildirdiği aynen çıkmıştır ve Sıffîn'de şehid edilmiştir. Onun burada şehid edilmesi, bu vak'ada Hz. Ali taraftarlarının haklı, muhaliflerinin de haksız olduğunu böylece doğrulamış oldu.

Şehid olduğu zaman doksan küsur yaşında idi, (radıyallahu anh).

4372 ٤ – وعن جابر رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أُرِيَ اللَّيْلَةَ رَجُلٌ صَالِحٌ كَأَنَّ أَبَابَكْرٍ نِيطَ بِرَسُولِ اللهِ ﷺ، وَنِيطَ عُمَرُ بِأَبِي بَكْرٍ، وَنِيطَ عُثْمَانُ بِعُمَرَ، قَالَ جَابِرٌ: فَلَمَّا قُمْنَا مِنْ عِنْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ، قُلْنَا: أَمَّا الرَّجُلُ الصَّالِحُ فَرَسُولُ اللهِ ﷺ، وَأَمَّا تَنَوُّطُ بَعْضِهِمْ بِبَعْضٍ فَهُمْ وُلَاةُ الأَمْرِ الَّذِى بَعَثَ اللهُ بِهِ نَبِيَّهُ ﷺ]. أخرجه أبو داود.

« قَوْلُهُ نِيطَ » أىْ علّق بِهِ وضمّ إليه.

4. (4372)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Geceleyin (rüyamda) bana sâlih bir adam gönderildi. Sanki Ebu Bekr, Resulullah'a yamanmış gibiydi, Ömer de Ebu Bekr'e yamanmış gibiydi. Osman da Ömer'e yamanmış gibiydi."

Câbir der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanından kalktığımız zaman dedik ki: "(Rüyanın yorumu şöyle olmalıdır): "Oradaki salih kimse Resulullah'tır. Onların birbirlerine yamanmaları, Allah'ın, peygamberleriyle gönderdiği işin (dinin) sorumluları olmalarıdır." [Ebu Dâvud, Sünnet 9, (4636).]

4373 ٥– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: رَأَيْتُنِي دَخَلْتُ الْجَنَّةَ فإِذَا أَنَا بِالرُّمَيْصَاءِ امْرَأَةِ أَبِي طَلْحَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، وَسَمِعْتُ خَشْخَشَةً فَقُلْتُ: مَنْ هٰذَا؟ قَالُوا: بِلاَلٌ؛ وَرَأَيْتُ قَصْراً بِفِنَائِهِ جَارِيَةٌ. فَقُلْتُ: لِمَنْ هٰذَا؟ قَالُوا: لِعُمَرَ ابْنِ الْخَطَّابِ. فَأَرَدْتُ أَنْ أَدْخُلَهُ فَأَنْظُرَ إِلَيْهِ، فَذَكَرْتُ غَيْرَتَكَ، فَوَلَّيْتُ مُدْبِراً. فَبَكَى عُمَرُ وَقَالَ: أَعَلَيْكَ أَغَارُ يَا رَسُولَ اللهِ]. أخرجه الشيخان.

«الْخَشْخَشَةُ» صَوْتُ السِّلاَحِ

5. (4373)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ben kendimi cennete girmiş gördüm. Derken Ebu Talha'nın hanımı Rumeysa ile karşılaştım (radıyallahu anhüma). Bir de hışırtı kulağına geldi.

"Bu kim(in hışırtısı)?" dedim.

"Bilâl(in)!" dediler. Avlusunda bir câriye bulunan bir köşk gördüm.

"Bu kime ait?" dedim.

"Ömer İbnu'l-Hattâb'ındır!" dediler. İçine girip bakmayı arzu ettim. Ancak senin kıskanç olduğunu hatırladım ve geri döndüm!"

Ömer, bu söz üzerine ağladı ve:

"Sana karşı da mı kıskanç olacağım ey Allah'ın Resûlü!" dedi." [Buhârî, Ta'bir 31, 32, Bed'ü'l-Halk 9, Fezâilu'l-Ashab 19, Nikâh 107; Müslim, Fezailü's-Sahâbe 21, (2395).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen Rumeysa (radıyallahu anhâ), Hz. Enes'in annesi olan Ümmü Süleym'dir. Rümeysâ, çapak manasına gelen ramas'dan ism-i tasgîrdir. Ümmü Süleym'in gözündeki çapak sebebiyle rumeysâ ona bir vasıf olmuştur. Asıl adı Sehle'dir. Başka isimlerde söylenmiştir.

2- Hadis, *Hz. Ömer, Hz. Bilâl* ve Ümmü Süleym'in cennetle müjdelenmelerini ifade ediyor.

4374 ٦– وعن بريدة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَا بِلاَلُ بِمَ سَبَقْتَنِي الَى الْجَنَّةِ؟ فَمَا دَخَلْتُ الْجَنَّةَ قَطُّ إِلاَّ سَمِعْتُ خَشْخَشَتَكَ أَمَامِي دَخَلْتُ الْبَارِحَةَ الْجَنَّةَ

فَسَمِعْتُ خَشْخَشَتَكَ أَمَامِي، فَأَتَيْتُ عَلَى قَصْرٍ مُرَبَّعٍ مُشَرَّفٍ مِنْ ذَهَبٍ. فَقُلْتُ: لِمَنْ هذَا الْقَصْرُ؟ فَقَالُوا لِرَجُلٍ مِنَ الْعَرَبِ؛ فَقُلْتُ: أَنَا عَرَبِيٌّ، لِمَنْ هذَا الْقَصْرُ؟ قَالُوا لِرَجُلٍ مِنْ قُرَيْشٍ فَقُلْتُ: أَنَا مِنْ قُرَيْشٍ، لِمَنْ هذَا الْقَصْرُ؟ قَالُوا لِرَجُلٍ مِنْ أُمَّةِ مُحَمَّدٍ ﷺ فَقُلْتُ: أَنَا مُحَمَّدٌ، لِمَنْ هذَا الْقَصْرُ؟ قَالُوا: لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ. فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ! مَا أَذَّنْتُ قَطُّ إِلاَّ وَصَلَّيْتُ رَكْعَتَيْنِ، وَمَا أَحْدَثْتُ قَطُّ إِلاَّ تَوَضَّأْتُ عِنْدَهُ، وَرَأَيْتُ أَنَّ لِلّٰهِ عَلَيَّ رَكْعَتَيْنِ. فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: بِهِمَا]. أخرجه الترمذي وصححه.

6. (4374)- *Hz. Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ey Bilâl! Ne ile benden önce cennete girdin? Her ne zaman cennete girdiysem, her seferinde önümde senin hışırtını işittim. Dün gece de cennete girmiştim, önümde (yine) senin hışıtrını duydum. Sonra altından şerefeler olan murabba bir köşke geldim.

"Bu köşk kimin?" diye sordum.

"Arapardan birinin!" dediler. Ben cevaben:

"Ama ben de bir Arabım, (benim olmadığına göre) bu köşk kimin?" dedim. Bunun üzerine:

"Kureyş'ten birinin!" dediler. Ben tekrar:

"Ben de bir Kureyşliyim, bu köşk kimin?" dedim. Bu sefer:

"Muhammed ümmetinden birinin!" dediler. Ben de:

"Muhammed benim, bu köşk kimin?" dedim. Bunun üzerine:

"Ömer İbnu'l-Hattâb'ın" dediler, (radıyallahu anh). Bunun üzerine Bilâl:

"Ya Resûlullah! Her ezan okuyuşunda iki rek'at namaz kıldım. Her ne zaman hades vaki oldu ise derhal abdest tazeledim ve Allah'a iki rek'at namaz kılmayı üzerimde borç gördüm" dedi. Bilâl'in bu açıklaması üzerine Aleyhisselâtu vesselâm:

"İşte bu iki şey sebebiyle (cennete girmede benden evvel davranmış olmalısın)" buyurdular. [Tirmizî, Menâkıb, (3690).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, *Hz. Bilâl* (radıyallahu anh)'ın cennete girmede tekaddüm imtiyazına nail olmasını iki sebeple açıklamaktadır:

1) Ezanla ikâmet arasında kılınan iki rek'at namaz. Bazı âlimler bundan akşam namazını istisna tutmuşlardır: *"Ezandan sonra hemen ikamet okunur, nafile kılmaya vakit yoktur"* derler. Ancak, namazla ilgili bahiste de geçtiği üzere, akşam vakti girdikten sonra da iki rek'at nafile kılındığına dair rivayetler mevcuttur. Dolayısıyla sonradan istikrar bulmuş duruma göre değerlendirerek "akşam vaktinde, önce farz kılınır, nafileye yer yoktur" gibi bir mülahaza ile, hadisin beş vakte şamil olan ıtlakını dört vakitle kayıtlamak câiz olmaz.

2) *Bilâl*'e imtiyaz kazandıran ikinci husus, hades vaki olur olmaz abdest tazeleyip iki rek'at nafile kılmasıdır. Bu namaz da "mekruh vakitler dışında" diye kayıtlanmıştır. Ancak hadisi ıtlak üzere anlayıp, abdest üzerine kılınacak iki rek'atlik namazı mekruh vakitlerdeki yasaklamadan istisna kılmışlar her ne zaman abdest alınırsa iki rek'a nafile kılınabileceğini söylemişlerdi. Bu namaza âlimler şükür namazı derler: "Ezâ'nın izâlesi ve temizliğe ulaşmada Allah'ın tevfiki sebebiyle şükür.

2- Âlimler, Peygamberlerin rüyası haktır kaziyesinden hareketle, bu zikri geçen zâtların cennetlik olduklarına hükmetmişlerdir.

4375 ٧– وعن عَمْرو بنِ العاصِ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [سَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ: أىُّ النَّاسِ أَحَبُّ إلَيْكَ؟ قـال: عَائِشَةُ. قُلْتُ: وَمِنَ الرِّجَالِ؟ قَالَ: أَبُوهَا. قُلْتُ: ثُمَّ مَنْ؟ قَالَ: عُمَرُ، فَعَدَّ رِجَالاً]. أخرجه الشيخان والترمذي.

7. (4375)- *Amr İbnu'l-Âs* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sordum:

"(Ey Allah'ın Resulü!) İnsanların hangisi size daha sevgilidir?"

"Aişe!" buyurdular.

"Ya erkeklerden?" dedim

"Babası!" buyurdular.

"Sonra kim?" dedim.

"Ömer!" buyurdular ve başka bazı erkekler saydılar." [Buharî, Meğâzî 63; Müslim, Fezâilu's-Sahâbe 8, (2384); Tirmizî, Menâkıb, (3879).]

AÇIKLAMA:

1- Daha önce de geçtiği üzere (4303. hadis) *Resûlullah, Amr İbnu'l-Âs* (radıyallahu anh)'ı Zât u Selâsil gazvesine komutan tayin eder. Emri

altına *Hz. Ebu Bekr* ve *Hz. Ömer* gibi Ashab'ın büyükleri de asker olarak verilince, Amr'ın içinden: "Herhalde ben hepsinden efdalim, Resûlullah beni hepsinden çok seviyor olmalı" diye geçer. Bunu tahkik etmek üzere, sefer dönüşü, kendisine, kimin daha sevgili olduğunu sorar. Yukarıda görüldüğü üzere ilk sıralarda yer almadığını görerek, daha gerilerde isminin çıkmaması için, sorusunu devam ettirmekten vazgeçer.

4376 ٨– وعن أسامة بن زيد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كُنْتُ جَالِساً عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ إِذْ جَاءَ عَلِيٌّ وَالْعَبَّاسُ يَسْتَأْذِنَانِ. فقَالَ: أَتَدْرِى مَا جَاءَ بِهِمَا؟ قُلْتُ: لاَ قَالَ: لكِنِّى أَدْرِى، ائْذَنْ لَهُمَا، فَدَخَلاَ فقَالاَ: يَا رَسُولَ اللهِ جِئْنَا نَسْأَلُكَ، أَىُّ أَهْلِكَ أَحَبُّ إِلَيْكَ؟ قَالَ: فَاطِمَةُ بِنْتُ مُحَمَّدٍ. قَالاَ: مَا جِئْنَاكَ نَسْأَلُكَ عَنْ أَهْلِكَ. قَالَ: أَحَبُّ أَهْلِى إِلَيَّ مَنْ أَنْعَمَ اللهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتُ عَلَيْهِ، يَعْنِى أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهمَا. قَالاَ: ثُمَّ مَنْ؟ قَالَ: ثُمَّ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ. فَقَالَ الْعَبَّاسُ رَضِيَ اللهُ عَنْه: يَا رَسُولَ اللهِ! جَعَلْتَ عَمَّكَ آخِرَهُمْ. فقَالَ: إِنَّ عَلِيّاً سَبَقَكَ بِالْهِجْرَةِ]. أخرجه الترمذي.

8. (4376)- *Usâme İbnu Zeyd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında oturuyordum. Ali ve Abbâs (radıyallahu anhümâ) gelip (huzuruna girmek için) izin istediler. Aleyhisselâtu vesselâm:

"Ne getirdiler biliyor musun?" buyurdular.

"Hayır, bilmiyorum!" dedim.

"Ama ben biliyorum, onlara izin ver!" buyurdular. (İçeri aldım), onlar da girdiler.

"Ey Allah'ın Resûlü! Ehlinden hangisi sana daha sevgili? Sormaya geldik!" dediler.

"Ehlimin bana en sevgili olanı, kendisine (hidayet ederek) Allah'ın nimetlendirdiği, (azad edip evlat edinmemle de) kendimin ikram etmiş olduğu kimsedir!" buyurdu ve Üsâme İbnu Zeyd (radıyallahu anh)'ı zikretti.

"Pekalâ sonra kim?" dediler.

"Sonra Ali İbnu Ebî Tâlib!" buyurdular. Bunun üzerine amcası Abbas (radıyalluha anh):

"Ey Allah'ın Resûlü! Amcanı en sona bıraktın!" dedi.

"Ali hicrette senden önce davrandı!" cevabını verdiler" [Tirmizî, Menâkıb, (3821).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah*'ın azad ettiği ve evlat edindiği kimse Üsâme değil, babası Zeyd'dir (radıyallahu anhümâ). *Resûlullah*'ın, Üsame'yi azad etmiş gibi ifadede bulunmasını ülemâ: "Bu iki nimette evlat babaya tabidir. Onun hükmüyle ifade edilmesi câizdir" diye açıklamıştır. Esasen, Resûlullah'ın, *Zeyd*'i, o suretle ifade etmesi, Zeyd'le ilgili olarak Kur'ân-ı Kerîm'de onun aynı tabirlerle tavsifi sebebiyledir: وإذْ تَقُولُ لِلَّذى أنْعَمَ اللّهُ عليه وأنْعمْتَ عليه **"Hani Allah'ın iman nasib ederek ikramda bulunduğu ve senin de azad edip evlatlık edinerek ikramda bulunduğun kimseye sen: "Hanımını bırakma, Allah'tan kork" diyordun"** (Ahzâb 37).

2- Âlimler, bu hadisten hareketle sevgi sıralamasının kan yakınlığına göre değil, efdaliyete göre olması gerektiği hükmünü çıkarmışlardır.

4377 ٩– وعن ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [كُنَّا نُفَضِّلُ بيْنَ النَّاسِ زَمَانَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ فَنَقُولُ: أبُو بَكْرٍ، ثُمَّ عُمَرُ. ثُمَّ عُثْمَانُ، وَلاَ يُنْكِرُ ذلكَ عَلَيْنَا]. أخرجه البخاري وأبو داود والترمذي.

9. (4377)- *İbnu Ömer* (radıyallah anhümâ) anlatıyor: "Biz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında insanları derecelendirir ve şöyle sıralardık: [Ümmet-i Muhammed'in, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan sonra en efdali] Ebu Bekr, sonra Ömer, sonra Osman. [Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu sıralamayı işitir] bize itiraz etmezdi (radıyallahu anhüm ecmaîn)." [Buhârî, Fezâilu'l-Ashâb 4, 7; Ebu Dâvud, Sünnet 8, (4627, 4628) Tirmizî, Menâkıb, (3707).]

AÇIKLAMA:

Hadiste, Hz. Osman'ın faziletçe *Hz. Ali* (radıyallahu anhümâ)'den önce olduğu te'yid edilmektedir. Ehl-i Sünnet'in cumhûru bu görüştedir. Bunu te'yid eden başka rivayetler de var. Ancak bu hususta farklı görüşler mevcuttur:

★ *Süfyan-ı Sevrî*'nin *Hz. Ali*'yi efdal gördüğü, ancak bu görüşünden döndüğü rivayet edilmiştir.

★ Huzeyme'nin de bu görüşte olduğu söylenmiştir.

★ *İmam Mâlik:* "Bu ikisi eşittirler, birbirine tafdil edilmezler" demiştir. *Yahya'l-Kattân* ve müteahhirînden *İbnu Hamza* ve başkaları bu görüşü benimsemiştir. *İbnu Abdilberr,* bu görüşü beğenmez ve şahsi kanaatinde *Hârun İbnu İshak*'tan hikâye edilen şu rivayete dayanır:

Hârun der ki: "Ben İbnu Ma'in'in şöyle söylediğini işittim:

"Kim faziletleri Ebu Bekr, Ömer, Osman ve Ali diye sıralar ve Ali'nin hizmetlerini ve faziletini tanırsa, o sâhib-i sünnettir." Ben kendisine: "Bazılarının: "Ebu Bekr, Ömer ve Osman" deyip sükut ettiklerini söyledim. Onlar hakkında galîz tabirler kullandı" Bu rivayet tenkid edilerek: "İbnu Maîn, Hz. Osman sevgisinde aşırı gidip Hz. Ali'yi tenkîse yeltenen Osmancı takımı reddetmiş olmalı. Şüphesiz üçüne iktisâr edip, Hz. Ali'nin fazlını inkâr mezmundur" denmiştir.

İbnu Hacer, bu mesele ile ilgili tahlilini şöyle devam ettirir:

"İbnu Abdilberr şu iddiaya da yer vermiştir: "Bu hadis (sadedinde olduğumuz rivayet), Ehl-i Sünnet'in: "Hz. Ali, üçlerden sonra imamların en efdalidir" görüşüne de muhaliftir. Çünkü Ehl-i Sünnet, üçlerden sonra insanların en efdali olduğunda icma eder. Bu icma, İbnu Ömer hadisinin –sened İbnu Ömer'e kadar sahih de olsa– hatalı olduğuna delâlet eder." İbnu Abdilberr'in bu iddiası da tenkid edilmiş ve şöyle denmiştir: "Ashab'ın o zaman, Hz. Ali'yi tafdilde sükût etmiş olmaları ilelebet tafdil etmedikleri mânasına gelmez. Nitekim mezkur icma İbnu Ömer'in kayıtladığı zamandan sonra hasıl olmuştur. Böylece onun hadisi hatalı olmaktan çıkar."

İbnu Hacer der ki: "Kanaatimce, İbnu Abdilberr, burada Ubeydullah İbnu Ömer rivayetindeki ziyade sebebiyle inkârda bulunmaktadır. Bu ziyade ثُمَّ نَتْرُكُ أَصْحَابَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ ["(Biz, Ebu Bekr, Ömer, Osman diye sayar, ondan sonra) Resulullah'ın ashabı arasında dereceleme yapmadan hepsini terkederdik"] şeklindedir. Lakin bu rivayette Nafi teferrüd etmez." *İbnu'l-Maceşûn* ona mütâbaat eder. Bunu Hayseme, *Yusuf İbnu'l-Mâceşun* babasından, o da İbnu Ömer'den tahric etmiştir: "Biz Resulullah zamanında (efdaliyet sıralamasında) Ebu Bekr, Ömer, Osman der, sonra Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashabını bırakır, aralarında bir efdaliyet gözetemezdik." Bununla birlikte, o zaman aralarında dereceleme yapmayı terketmelerinden bundan sonra Hz. Ali'nin diğerlerinden efdal olduğuna itikad etmemiş olmaları manası çıkmaz. Doğruyu Allah bilir, Nitekim *İbnu Ömer* (radıyallahu anh), Hz. Ali'yi diğer sahabelere takdim ettiğini itiraf etmiştir. Nitekim bu itiraf bir önceki babta kaydettiğim bir rivayette geçti.

İbnu Hacer'in atıfta bulunduğu rivayet şudur: *İbnu Ömer* der ki: "Biz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında şöyle derdik." Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* insanların en hayırlısıdır. Sonra *Ebu Bekr*, sonra Ömer gelir. *Ali İbnu Ebî Talib* (radıyallahu anh)'a ise üç haslet verilmiştir ki onlardan birinin bana verilmiş olması, bana kızıl develerden daha sevgilidir: Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kızıyla onu evlendirdi ve kızı ona çocuk dünyaya getirdi. (Resulullah'tan sonra) mescidin bütün kapıları kapatıldı, onun kapısı kapatılmadı. Hayber günü sancağı ona verdi." (Hadisi Ahmed İbnu Hanbel hasen senedle kaydetmiştir).

İbnu Hacer tahliline devam eder: "İbnu Ömer hadisinin bazı turukunda, mezkur hayırlı ve efdal olma halinin hilafetle ilgili hususta olduğu kaydedilmiştir. Bu rivayeti İbnu Asâkir Abdullah İbnu Yesâr, Salim' den o da İbnu Ömer'den naklen kaydetmiştir: "Siz biliyorsunuz, biz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında şöyle derdik: "Ebu Bekr, Ömer ve Osman yani hilafette (ki liyakatte) Bir diğer rivayet, Ubeydullah, Nafi'den, o da İbnu Ömer'den: "Biz Resulullah zamanında derdik ki: "Bu işe (hilafete) insanların en layıkı kimdir? ve cevap verirdik: Ebu Bekr, sonra Ömer."

Bazı alimler: Sahabenin en efdali, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sağlığında şehid düşendir" demiş, bazıları da ismen: "Cafer İbnu Ebî Talib'dir" demiştir. İmam Beyhakî, Şâfiî hazretlerinin şu sözünü kaydeder: "Ashab ve Tabiin Ebu Bekr, sonra Ömer, sonra Osman, sonra da Ali'nin (radıyallahu anhüm) efdaliyetinde icma etmiştir."

4378 ١٠– وعن أنسٍ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [كَانَ أُسَيْدُ بن حُضَيْرٍ وعَبَّادُ ابْنُ بِشْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عِنْدَ رَسُولِ اللهِ ﷺ في لَيْلَةٍ مُظْلِمَةٍ فَخَرَجَا مِنْ عِنْدِهِ فإِذَا بِنُورَيْنِ بين أيْدِيهِمَا. فَلَمَّا افْتَرَقَا صَارَ مَعَ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا نُورٌ]. أخرجه البخاري.

10. (4378)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Üseyd İbnu Hudayr ve Abbâd İbnu Bişr (radıyallahu anhümâ) karanlık bir gecede Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında idiler. (Sohbet bitince) yanından ayrıldılar. Derken önlerinde iki nur peydah oldu. Yolları ayrıldığı zaman her birinin bir nuru vardı." [Buharî, Mesâ'ıd 78, Menâkıb 28, Menakıbu'l-Ensar 13.]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetin bir başka veçhi, bu sahabelerin ellerideki nûrun, günümüzdeki pilli el feneri mahiyetindeki bir şeyden çıktığını tasvir

eder. Şöyle ki: "Üseyd İbnu Hudayr ve Ensar'dan bir kişi daha, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında konuşmak üzere kaldılar. Çok karanlık bir gece idi. Gecenin bir müddeti geçtikten sonra çıktılar. Herbirinin elinde bir değnekcik vardı. Birinin değneği önlerini aydınlatır olduğu halde yürüdüler. Yolları ayrılınca diğerinin değneği de aydınlatmaya başladı. Her biri kendi deyneğinin ışığında yürüdü, böylece evlerine vardılar."

2- Bu hadise Ashabın mazhar olduğu kerametlerden birini daha aksettirmektedir. Alimlerimiz bu ve benzeri rivayetlere dayanarak kerametin hak olduğuna hükmetmişlerdir. Keramet hususunda geniş açıklama daha önce geçti (4256. hadis).

İKİNCİ FER'

SAHABELERDEN BAZILARININ FAZİLETLERİ

(İki kısımdır)

❑ BİRİNCİ KISIM: ERKEKLER HAKKINDA

★ EBU BEKR SIDDIK (radıyallahu anh)

4379 ١ – عن عائشةَ رَضِيَ اللهُ عَنْها قَالَتْ: [دَخَلَ أَبُو بَكْرٍ عَلى رَسُولِ اللهِ ﷺ: فقَالَ لَهُ ﷺ: أَبْشِرْ فَأَنْتَ عَتِيقُ اللهِ مِنَ النَّارِ. قَالَتْ: فَمِنْ يَوْمَئِذٍ سُمِّيَ عَتِيقاً]. أخرجه الترمذي.

1. (4379)- *Hz. Aişe* anlatıyor: "Ebu Bekr (radıyallahu anh), Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına girmişti. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Müjde, (Ey Ebu Bekr!) Sen Allah'ın ateşten azad ettiği kimsesin!" buyurdular. İşte o günden itibaren Hz. Ebu Bekr, Atik (azadlı) diye isimlendirildi." [Tirmizî, Menâkıb, (3679).]

AÇIKLAMA:

Hz. Ebu Bekr'in "Atik" diye isimlenmesi hususunda başka üç rivayet daha var:

★ *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün dedi ki: "Ateşten azad edilen birini görmek isteyen Ebu Bekr'e baksın."

★ Musa İbnu Talha'nın rivayetine göre, annesi "Atik" diye tesmiye etmiştir.

★ Yüzündeki cemal (güzellik) sebebiyle Resulullah ona "Atik" demiştir.

4380 ٢ – وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَتَانِي جِبْرِيلُ فَأَخَذَ بِيَدِي فَأَرَانِي بَابَ الْجَنَّةِ الَّذِى تَدْخُلُ مِنْهُ أُمَّتِي. فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ

يَا رَسُولَ اللّٰهِ: وَدِدْتُ أَنِّي كُنْتُ مَعَكَ حَتّىٰ أَنْظُرَ إِلَيْهِ فَقَالَ: أَمَا إِنَّكَ يَا أَبَا بَكْرٍ أَوَّلُ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مِنْ أُمَّتِي]. أخرجه أبو داود.

2. (4380)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cebrail aleyhisselam yanıma gelerek elimden tuttu ve bana ümmetimin gireceği cennet kapısını gösterdi."

Hz. Ebu Bekr atılıp:

"Ey Allah'ın Resulü! Ben o sırada seninle olmayı ne kadar isterdim, ta ki ona ben de bakayım!" dedi.

Aleyhissalâtu vesselâm:

"Ey Ebu Bekr, ümmetimden cenete ilk girecek kimse olman sana yetmez mi!" karşılığında bulundular." [Ebu Davud, Sünnet, 9, (4652).]

4381 ٣– وعنه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَا لأحَدٍ عِنْدَنَا يَدٌ إلاَّ وَقَدْ كَافَيْنَاهُ بِهَا مَا خَلاَ أَبَا بَكْرٍ فَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا يَداً يُكَافِيهِ اللّٰهُ تَعالى بِهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَا نَفَعَنِي مَالُ أحَدٍ قَطُّ مَا نفعَنِى مَالُ أَبِي بَكْرٍ، وَمَا عَرَضْتُ الإسْلاَمَ عَلَى أحَدٍ إلاَّ كَانَتْ لَهُ كَبْوَةٌ إلاَّ أَبَا بَكْرٍ، فَإِنَّهُ لَم يَتَلَعْثَمْ، وَلَوْ كُنْتُ مُتَّخِذاً خَلِيلاً لاَتَّخَذْتُ أبَا بَكْرٍ خَلِيلاً ألاَ وَإِنَّ صَاحِبَكُمْ خَلِيلُ اللّٰهِ تَعالى]. أخرجه الترمذي.

يُقَالُ «كَبَا الْفَرَسُ» إذَا خَرَّ لِوَجْهِهِ، وَالْمُرَادُ أَنَّ الصِّدِّيقَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه لَمْ يَتَرَدَّدْ فِي تَصْدِيقِه ﷺ.

و«التَّلَعْثُمُ» التَّرَدُّدُ فِي الْقَوْلِ وَالْفِعْلِ وَالتَّتَعْتُعِ فيه.

وقَوْلُه: «وَلَوْ كُنْتُ مُتَّخِذاً خَلِيلاً إلى آخره» حَاصِلُهُ أَنَّ الْخَلَّةَ تَلْتَزِمُ فَضْلَ مُرَاعَاةٍ لِلْخَلِيلِ وَقِيَامٍ بِحَقِّهِ وَاشْتِغَالِ الْقَلْبِ بِأَمْرِهِ، فَأَخْبَرَ ﷺ أَنَّهُ لَيْسَ عِنْدَهُ فَضْلٌ مَعَ خُلَّةِ الْحَقِّ لِخَلْقٍ لاِشْتِغَالِ قَلْبِهِ بِمَحَبَّةِ رَبِّهِ فَلاَ يَحْتَمِلُ مَيْلاً إلى غَيْرِه.

3. (4381)- Yine *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Nezdimizde bir eli(ihsanı) bulunan hiç kimse yoktur ki, o ihsan sebe-

biyle biz ona (misliyle veya daha fazlasıyla) karşılıkta bulunmayalım. Ancak Ebu Bekr bundan hariç. Çünkü, onun nezdimizde yardımı varsa da, onun karşılığını Kıyamet günü ona Allah verecektir. Bana Ebu Bekr'in malı kadar kimsenin malı faydalı olmadı. Ben müslüman olmasını teklif ettiğim herkesten bir zorluk gördüm. Ebu Bekr hariç. Zira o teklifim karşısında hiç tereddüd etmeden kabul etti. Eğer kendime bir dost (halil) ittihaz etseydim, mutlaka Ebu Bekr'i dost edinirdim. Haberiniz olsun, arkadaşınız Allah Teâla'nın dostu (halilullah'tır)." [Tirmizî, Menakıb, (3662).]

4382 ٤– وعن أبى سعيد رضي الله عنه قال: [خَطَبَ رَسُولُ اللهِ ﷺ النَّاسَ فَقَالَ: إنَّ اللهَ تَعَالى خَيَّرَ عَبْداً بيْنَ الدُّنْيَا وبيْنَ مَا عِنْدَهُ. فَاخْتَارَ مَا عِنْدَهُ فَبَكَى أبُو بَكْرٍ فَعَجِبْنَا لِبُكَائِه أنْ يُخْبِرَ ﷺ عَنْ عَبْدٍ خُيِّرَ. فَكَانَ ﷺ هُوَ الْمُخَيَّرَ، وَكَانَ أبُو بَكْرٍ هُوَ أعْلَمَنَا. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ مِنْ أمَنِّ النَّاسِ عَلَيَّ فِي صُحْبَتِهِ ومَا لَه أبَا بَكْرٍ، وَلَوْ كُنْتُ مُتَّخِذاً خَلِيلاً غَيْرَ رَبِّى لاتَّخَذْتُ أبَا بَكْرٍ خَلِيلاً، ولكِنْ أُخُوَّةُ الإسْلاَمِ وَمَوَدَّتُهُ. لاَ يَبْقَيَنَّ فِي الْمَسْجِدِ بَابٌ إلاَّ سُدَّ إلاَّ بَابَ أبِي بَكْرٍ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

4. (4382)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün) halka hitab ederek buyurdular ki:

"Allah Teâla Hazretleri bir kulunu, dünya ile nezdindeki tercihte muhayyer bıraktı. O kul, Allah'ın nezdindekini tercih etti."

Bu söz üzerine *Hz. Ebu Bekr* ağlamaya başladı. Biz, Aleyhissalâtu vesselâm, Allah tarafından muhayyer bırakılan bir kul hakkında verdiği haber sebebiyle onun ağlamasına hayret ettik. Meğer, muhayyer bırakılan o kul Aleyhissalâtu vesselâm'ın kendisi imiş. Meğer bunu en iyi anlayan da aramızda Ebu Bekr imiş.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: *"Sohbetiyle olsun malıyla olsun bana en ziyade ikramda bulunan Ebu Bekr'dir. Eğer, ben Rabbimden başkasını halil (dost) tutacak olsaydım, mutlaka Ebu Bekr'i halil edinirdim. (Allah arkadaşınızı kendine halil kıldı). Ancak (aramızda) İslam kardeşliği ve İslam muhabbeti var [(bu) efdaldir].*

Mescide açılan (hususi) hiçbir kapı bırakılmayıp, hepsi kapatılacak, sadece Ebu Bekr'in kapısı açık bırakılacak." [Buharî, Fezailu'l-Ashab 3, Menâkıbu'l-Ensâr 45, Mesacid 80; Müslim, Fezâilu's-Sahabe 2, (2382); Tirmizî, Menakıb, (3661).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet Hz. Ebu Bekr'in feraset ve anlayışça ashabın hepsinden ileri olduğunu göstermektedir. Ayrıca, onun Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* nezdinde fevkalade bir takdire mazhar olduğu da anlaşılmaktadır. Resulullah, bir rivayette yar-ı gar olan Ebu Bekr'in en kritik anlardaki beraberlik ve sohbeti ile ünsiyet sağlayıp mânevi destek oluşunun ehemmiyetine işaret etmektedir. Hicret sırasında ve bâhusus mağaradaki ve diğer nice beraberliklerin ehemmiyetine işareten ayet-i kerimede لاَ تَحْزَنْ اِنَّ اللّٰهَ مَعَنَا tesellisine yer verilmiş olması (Tevbe 40) Sıddîk hazretlerinin hadiste temas edilen "sohbet"inin ehemmiyetini gösterir. Hudeybiye sulhü sırasında herkes antlaşmadan memnuniyetsizlik izhâr ederken, *Hz. Ebu Bekr*'in teslimiyeti burada hatırlanması gerekli mânevi desteklerinden bir diğeridir.

Şu halde, hadiste geçen *"sohbet"*i dilimizdeki *"karşılıklı konuşmak"* manasında anlamayacağız. Bu mana da bulunmakla birlikte beraberlik manası esastır. Nitekim, sahabî kelimesi de sohbetten gelir. "Resulullah'la beraberliği olan, arkadaşlık eden" demektir. Öyleyse Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu hadislerinde, risalet-i Muhammediye'nin tebliğ, tesbit ve takririnde bir kelime ile hedefe ulaşmasında, Hz. Ebu Bekr'in "sohbet"inin katkısının ehemmiyetli olduğuna dikkat çekiyor. Öyleyse bu sohbetten murad sadece konuşma değil, ünsiyet, teselli, takviye, dayanışma, manevi destek vs. de maksuddur. Hz. Ebu Bekr'in hayatını ve Resulullah'la olan münasebetlerini bilenlere bu husus vâzıhtır.

2- *"Rabbimden başkasını halil (dost) tutacak olsaydım, Ebu Bekr'i halil tutardım"* cümlesine gelince: Halil, sevgisi kalbe -hiçbir boşluk kalmaycak şekilde- nüfuz etmiş, umur-u esrarına girmiş dost demektir. Âlimler *meveddet, hullet, muhabbet, sadakat* gibi birbirinin yerine kullanılabilen yakın manadaki kelimelerin müteradif olup olmadıklarını münakaşa etmişlerdir. Lügatçilere göre hullet, sadakat ve meveddet demektir. Ancak hullet'in en yüksek mertebede sevgi olduğu da söylenmiştir. Nitekim, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ashabından bir kısmına -Ebu Bekr, Fatıma, Hz. Aişe, Hasaneyn, Usâme.. vs. gibi- muhabbet ve sevgisini izhar etmiş olmasına rağmen: *"Rabbimden başka birini halil ittihaz etseydim..."* demiştir. Demek ki, hulletle ifade edilen sevgi her çeşit eksiklikten uzak, benliğin tamamını saran bir sevgidir ki, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu derecedeki bir sevgiyi Allah'a tahsis etmiş olduğunu ifade buyurmuştur. Hadisin devamında, "Ebu Bekr'i halil itti-

haz ederdim" demiş olması. *Hz. Ebu Bekr*'in yanında birinci sırada yer alan bir şahsiyet olduğunu ifade eder.

Zemahşerî, halil'i şöyle tarif eder: "Halil, sana boş anlarında muvafakat eden, yolda seninle yürüyen veya senin açığını kapayan veya senin açığını kapadığın veya senin evine giren kimsedir." Sırrına nüfuz eden kimse" veya "Kalbinde kendisinden başkasına yer vermediğin kimse" gibi daha birçok açıklama da yapılmıştır.

Hz. Ebu Bekr'de hullet'e giren bu vasıflar, *Resulullah*'la olan münasebetlerinde azâmi mertebede mevcuttur. *Hz. Ebu Hüreyre, Hz. Ebu Zerr* (radıyallahu anhümâ) gibi bazılarının, zaman zaman Resulullah'tan *"Halilim"* diye söz etmiş olmalarının, yapılan açıklamalara ters düşen bir yönü olmamalıdır. Çünkü onların, Resulullah'ı kendilerine halil ittihaz etmeleri caizdir. Ancak onlardan birinin: "Ben Resulullah'ın haliliyim" demesi caiz olmaz. Nitekim *Hz. İbrahim* için *Halilullah* denir, ancak Allah için, Halilu İbrahim denmesi caiz olmaz.

3- Sadedinde olduğumuz hadis, Hz.Ebu Bekr'in mal cihetiyle İslâm'a katkılarına da temas etmektedir. Bu yönüyle de onun hakkını vermek gerekir. Zira Tebük seferi sırasında en fazla veren *Hz. Ömer*, malının yarısını verirken, *Hz. Ebu Bekr*, -ailesini Allah ve Resûlüne havale ederek,- malının tamamını bağışlamıştır. *Hz. Aişe*, babası vefat ettiği zaman tek dinar ve tek dirhem bırakmadığını ifade eder. Hz. Aişe'nin bir başka rivayetinde, Sıddık (radıyallahu anh)'ın Resulullah'a kırkbin dirhem infak ettiğini belirtir. Resulullah onun hakkını şöyle verir:

إِنَّ أَعْظَمَ النَّاسِ عَلَيْنَا مِنَّا أَبُو بَكْرٍ زَوَّجَنِي ابْنَتَهُ وَوَاسَانِي بِنَفْسِهِ وَإِنَّ خَيْرَ الْمُسْلِمِينَ مَالاً أَبُو بَكْرٍ أَعْتَقَ مِنْهُ بِلاَلاً وَحَمَلَنِي إِلَى دَارِ الْهِجْرَةِ *"Aramızdan Ebu Bekr, bize insanların en büyüğüdür. O, beni kızıyla evlendirdi. Nefsini bana adadı. Malca da müslümanların en hayırlısıdır: O, maldan verdiği ile Bilal'i hürriyetine kavuşturdu, (bu malla) o beni hicret sırasında "Hicret evi"ne (Medine'ye) taşıdı."*

4- Hadisin sadedinde olduğumuz veçhinde *"...Ancak (aramızda) İslâm kardeşliği ve muhabbeti var"* denilmektedir Buhârî'nin bir başka rivayetinde "efdal" ziyadesi var. Bu sebeple onu, tercümede köşeli parantez arasında gösterdik. *Ebu Yala*'nın bir tahricinde وَلَكِنْ خُلَّةُ الإِسْلاَمِ أَفْضَلَ şeklinde gelmiştir. Yani "İslâm kardeşliği" yerine "İslam hulleti (dostluğu)" denmiştir.

İbnu Hacer der ki: "Bu ifadede işkal (yani izahı müşkil bir durum) var. Zira, hullet, uhuvvet-i İslam'dan efdaldir. Çünkü, hullet, uhuvveti

ifade ettiği gibi fazlasını da ifade eder." Buna cevap sadedinde dendi ki: "Ondan murad, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile İslâm meveddeti, başkasıyla İslam meveddetinden efdaldir." Keza dendi ki: "Buradaki ifdal (daha iyi), fâdıl (iyi) manasındadır. Bu fazilete bütün sahbelerin iştirak etmeleri, söylediğimiz hususa aykırı düşmez. Zira Hz. Ebu Bekr'in üstünlüğü, diğerlerinden ayrı olarak bilinen bir husustur. İslâm kardeşliği ve İslam sevgisi müslümanlar arasında, dine yardım ve hak kelamın yüce kılınması ve çok sevap kazanma hususlarında pek farklı derecelerdedir. İşte bütün bunlarda Hz. Ebu Bekr'in hissesi herkesten fazladır."

İbnu Hacer, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *"Eğer bir halil ittihaz edcek olsaydım, Ebu Bekr'i halil yapardım"* buyurmuş olmasının, başka hiç kimseye müyesser olmayan pek büyük bir menkîbe olduğunu belirtir. İbnu'l-Tîn, bu ibareyi bazı alimlerin şöyle yorumladıklarını nakletmiştir: "Eğer ben, herhangi bir kimseyi dine giren bir emirde hususi bir imtiyaza mazhar kılsaydım, bu, Ebu Bekr olurdu." İbnu't-Tîn ilave eder: "Bu ifadede Şia'nın "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kur'ân' la ve dinle ilgili bazı meselelerde, başka hiç kimseye nasib olmayacak şekilde Hz. Ali'yi bir kısım hususiyetlerle imtiyazlı kıldığı" şeklindeki idialarında onları tekzib vardır."

5- Hadiste geçen son bir mesele, *Hz. Ebu Bekr*'in kapısı dışındaki kapıların kapanması meselesidir. İbnu Hacer, bu hususta şu açıklamayı kaydeder: "Hattabî, İbnu Battal ve başkaları dediler ki: "Bu hadiste Hz. Ebu Bekr'in açık bir şekilde hususiyeti gözükmektedir. Yine hadiste onun hilafete müstehak olduğunun kuvvetli bir delili vardır. Hususen, bu hadisin, Resulullah'ın hayatının sonunda Ashab'a, Ebu Bekr'den başka kimsenin imamlık yapmamasını emrettiği bir zamanda varid olması ayrı bir ehemmiyet taşır. Bazıları, "kapı" ile hilâfet kinaye edilmiştir, "örtülmesi" ile de hilafet talebi kinaye edilmiştir; sanki şöyle buyurmuştur: "Ebu Bekr'den başka kimse hilafet taleb etmesin, onun hilafeti talebinde bir beis yok" demiştir. İbnu Hibban bu görüşü benimsedi ve bu hadisi tahric ettikten sonra şu açıklamayı yaptı: "Bu hadiste, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan sonra onun halife olacağına delil var. Çünkü *Aleyhissalâtu vesselâm*: سَدُّوا عَنِّى كُلَّ خَوْخَةٍ فِي الْمَسْجِدِ *"Mescide açılan bütün havhaları (kapıları) benden kapayın"* sözüyle, kendinden sonra halife olma hususunda herkeste uyanacak arzuları kesinlikle bertaraf etti." Bazı alimler bu yorumu, "Ebu Bekr'in evi, Medine'nin banliyösündeki Sünuh nâm mevkide olması dolayısıyla, onun mescide açılan bir kapısı bulunmaması" gerçeğiyle de takviye ederler. Ancak bu isnad

zayıftır. Zira, Hz. Ebu Bekr'in evinin Sünuh'te bulunması, mescide mücavir (komşu) bir evinin daha olmasına mani değildir. Sünuh'teki evi, Ensarî kardeşinin evi olabilir. Nitekim o sıralarda, Hz. Ebu Bker'in bir diğer zevcesi daha vardı: Esmâ Bintu Ümeys Bu husus bilittifak sabittir. Bazı rivayetlere göre (Hz. Aişe'nin annesi olan) Ümmü Ruman (radıyallahu anhâ) da o sıralarda sağdı."

Müteakip açıklamalarda sıkça geçeceği için hemen belirtelim: Havha kapıdan ziyade "duvarda açılan oyuk, delik" manasına gelir, ışık almak gayesiyle açılır, yüksek de olabilir, alçak da. İstenen yere geçmeye imkan verecek şekilde geniş tutulabilir. Bu rivayetlerde havha ile böyle bir delik kastedildiği belirtilir.

Muhibbu't-Taberî, İbnu Hibbân'ı tenkidle der ki: "Ömer İbnu Şehbe, Ahbâru'l-Medine'de zikreder ki: "Mescide açılan havhası (kapısı)nın kapatılmasına izin verilen Ebu Bekr'in evi, mescide bitişikti. Bu ev, kendisine gelen heyetlerden birine bir şeyler verme ihtiyacı hasıl oluncaya kadar elinde kaldı. O zaman evi sattı. Evi Ümü'l-mü'minin Hz. Hafsa (radıyallahu anhâ) dörtbin dirhem ödeyerek satın aldı. Ev, Hz. Osman zamanında mescidin genişletilmesi arzu edilinceye kadar onun elinde kaldı. O zaman mescidi genişletmek maksadıyla müslümanlar ondan taleb ettiler. O vermeye yanaşmadı ve: "Pekiyi ben nasıl mescide gideceğim, yolum ne olacak?" dendi. Kendisine: "Sana ondan daha geniş bir ev verir, aynı şekilde yol da yaparız dediler Böylece o da razı oldu."

İbnu Hacer devamla der ki: "Mescid etrafındaki kapıların kapanması ile alâkalı, zâhirleri buna muhalif başka rivayetler de var. Kaydettiği rivayetlerin bazıları, kapatılmaktan istisna edilen kapının Hz. Ali'nin kapısı olduğunu ifade eder. Bu rivayetlere göre, Ashab'tan bir kısmının evleri mescide açılmaktadır. Hatta, Hz. Ali'nin evine giden başka yol da mevcut değildir, cünüb bile olsa mescidden geçmektedir. Hz. Peygamber'in bu kapıları kapatma emri üzerine, rahatsızlık izhar edenler olur. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Vallahi ben kendi başıma hiçbir şeyi ne kaparım ne de açarım. Ancak bir şey bana emredildi mi ona ittiba ederim"* diyerek, emrin ilahî menşeini gösterir."

İbnu Hacer, Hz. Ali'nin kapısının istisna edildiğini ifade eden rivayetlerden bir kısmını kaydettikten sonra Hz. Ebu Bekr'in kapısını istisna eden hadislerle bunlar arasındaki tezadı giderme sadedinde zikredilen bazı mütalaaları kaydeder. Bu meyanda *İbnu'l-Cevzî*'nin, Hz. Ali'nin kapısını istisna kılan rivayetleri mevzu veya ma'ûl addederek ihticac dışı tuttuğunu, bunları Râfizilerin uydurduğuna hükmettiğini belirtir. Fakat

kendisi, bu hadislerin tek başlarına alınsa bile ihticaca elverişli olduklarını, kaldı ki mecmuu itibariyle hayda hayda ihticaca elverişli olacaklarını söylemek *İbnu'l-Cevzî*'nin hükmünü şiddetle reddeder ve der ki: "İbnu'l-Cevzî bu hükmüyle şenî bir hata işlemiştir. Zira o, bu davranışıyla, iki kıssanın arasını cemetmek mümkün iken, arada muâraza var vehmine dayanarak sahîh hadisleri reddetme yolunu tutmuştur. Nitekim cem meselesine Bezzâr, Müsned'inde işaret eder ve der ki: "Hz. Ali'nin kıssası, Kûfe ehlinin hasen rivayetleriyle varid olmuştur. Hz. Ebu Bekr' in kıssası ise Medine ehli'nin rivayetlerinde varid olmuştur, Kûfe ehlinin rivayetlerinin sabit olması halinde, bu iki rivayetin arası Ebu Sa'îdi'l-Hudrînin bir rivayetinin delaletiyle cemedilir. Bu, Tirmizî'de gelmiştir. Mezkur rivayete göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* لاَ يُحِلُّ لاحَدٍ اَنْ يَطْرُقَ هذَا الْمَسْجِدَ جُنُبًا غَيْرِى وَغَيْرُكَ *"Bu mescide benden ve senden başkası cünüb olarak basamaz"* buyurmuştur. Hadis şunu ifade eder: Hz. Ali'nin evine giriş veren kapı mescide açılıyor idi. Evinde ondan başka da kapı yoktu, bu sebeple Aleyhissalâtu vesselâm onun kapatılmasını emretmedi. Bunu, *İsmâil el-Kâdı*'nın Ahkâmu'l-Kur'ân'da *el-Muttalib İbnu Abdillah İbni Hantab* tarikinden kaydettiği şu rivayet de te'yid eder: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Ali hariç kimsenin mescide cünüb olarak girmesine izin vermedi. Çünkü onun evi mescidde idi."

İki rivayetin te'lifinin neticesi şudur: "Mescide açılan kapıların kapatılmasıyla ilgili emr-i nebevî iki kere vâki oldu. Birincide Hz. Ali'nin kapısının kapatılması istisna edildi. İkinci emirde ise, Hz. Ebu Bekr'in kapısı istisna edildi." Ancak bu te'vil, Hz. Ali ile ilgili kıssada geçen kapının hakîki kapı, *Hz. Ebu Bekr*'in kıssasında geçen kapının da mecâzi olduğuna -onunla havha'nın murad olduğuna- hamledilince gerçekleşir. Sanki, ashab kapıların kapatılması emriyle kapılarını kapattılar, ancak onun yerine, mescide girişi imkân veren delikler (havha) açtılar. Bilahere, bunları da kapamakla emrolundular. İki hadisin arasını cemetmede bu yol tatminkâr sayılabilir. *Ebu Ca'fer et-Tahâvî,* Müşkilü'l-Asâr'da mezkur iki hadisin arasını cemde bu yolu takip etmiştir. Bu, o kitabın son üçte birinin baş kısımlarında yer alır. *Ebu Bekr el-Kelâbâzî* de Meâni'l-Ahbâr'da yer verir ve *Hz. Ebu Bekr*'in evinin mescidin haricinde bir kapısı, mescide açılan bir havhası olduğunu, Hz. Ali'nin evinin ise sadece Mescid'e açılan bir kapısı olduğunu tasrîh eder."

6- HADİSTE YER ALAN BAZI FEVÂİD: Hadiste, Hz. Ebu Bekr'in, zâhir olan, faziletini ebyan dışında başka bazı fevaîd de mevcuttur. Ezcümle:

★ *Hz. Ebu Bekr*, Rasûlullah'a halîl olmaya ehil idi.

★ Halîl, bir başkasının istinakını reddetme sıfatına hâizdir. (Yani bir kimse iki ayrı halîl edinemez.)

★ Mühim bir sebep olmadıkça, mescid yol olarak kullanılamaz.

★ Dinleyenlerin anlayışlarını ve meraklarını tahrîk etmek için, tasrihten kaçıp, hususî bir remizle işârette bulunmak câizdir: Rasûlullah ecelinin yaklaştığını böyle haber vermiştir."

★ Anlayışta âlimler arasında fark vardır.

★ Anlayışı yüksek olana "daha bilgin" denebilir.

★ *Resûlullah*'ın ahireti tercihinde, bize dünyalığı değil ahirete ait şeyleri tercihe teşvik var.

★ İhsan edene teşekkür, lütfu sebebiyle medh u sena edilmesi gerekir.

4383 ٥ـ وعن أبى الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كُنْتُ جَالِساً عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ إذْ أقْبَلَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ آخِذاً بِطَرَفِ ثَوْبِهِ حَتّى أَبْدَى عَنْ رُكْبَتِهِ. فَقَالَ ﷺ أمَّا صَاحِبُكُمْ فَقَدْ غَامَرَ. فَسَلَّمَ، وَقَالَ: إنَّهُ كَانَ بَيْنِي وَبَيْنَ ابْنِ الْخَطَّابِ شَيْءٌ، فَأسْرَعْتُ إلَيْهِ ثُمَّ نَدِمْتُ، فَسَألْتُهُ أنْ يَغْفِرَ لِي فَأبَى عَلَيَّ، فَأقْبَلْتُ إلَيْكَ، فَقَالَ: يَغْفِرُ اللهُ لَكَ يَا أبَا بَكْرٍ ثَلاثاً، ثُمَّ إنَّ عُمَرَ نَدِمَ، فَأتَى مَنْزِلَ أبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. فَقَالَ: أثَمَّ أبُو بَكْرٍ؟ فَقَالُوا: لاَ. فَأتَى إلَى النَّبِيِّ ﷺ فَسَلَّمَ فَجَعَلَ وَجْهُ النَّبِيِّ ﷺ يَتَمَعَّرُ حَتّى أشْفَقَ أبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. فَجَثَا عَلَى رُكْبَتَيْهِ وَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، أنَا كُنْتُ أظْلَمَ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: إنَّ اللهَ بَعَثَنِي إلَيْكُمْ فَقُلْتُمْ كَذَبْتَ، وَقَالَ أبُو بَكْرٍ: صَدَقَ، وَوَاسَانِي بِنَفْسِهِ وَمَالِهِ، فَهَلْ أنْتُمْ تَارِكُونَ لِي صَاحِبِي مَرَّتَيْنِ أوْ ثَلاثاً. قَالَ: فَمَا أُوذِىَ بَعْدَهَا]. أخرجه البخاري.

«غَامَرَ» أي خاصم. «والتَّمَعُّرُ» تَغَيُّرُ اللَّوْنِ من الغضب.

5. (4383)- *Ebu'd-Derdâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında oturuyordum. Derken, Ebu Bekr (radıyallahu anh) elbisesinin eteğini tutarak çıkageldi. Öyle ki, dizleri açılmış durumdaydı. *Aleyhissalâtu vesselâm* (onu bu halde görür görmez):

"Arkadaşınız biriyle çekişmiş olmalı!" buyurdular. Ebu Bekr selam verdi ve:

"(Ey Allah'ın Resûlü!) Benimle *İbnu'l-Hattâb* arasında bir şey (tatsızlık) oldu. Üzerine yürüdüm, sonra da pişman oldum. Beni affetmesini taleb ettim, kabul etmedi. Bunun üzerine sana geldim!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm da:

"Ey Ebu Bekr! Allah sana mağfiret etsin!" buyurdu ve bunu üç kere tekrar etti. Sonra da Ömer (radıyallâhu anh), davranışından pişman oldu. Ebu Bekr (radıyallahu anh)'ın evine gitti ve:

"Ebu Bekr evde mi?" diye sordu. "Hayır!" cevabını alınca, o da doğru Aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına geldi ve selam verdi. Aleyhissalâtu vesselâm'ın yüzü (öfkeden) renk renk olmaya başladı. Bu hal, Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh)'ı korkuttu. Derhal diz çökerek:

"Ey Allah'ın Resûlü! Bu meselede (hata benim), ben zulmettim!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm (hepimize):

"Allah beni size (peygamber olarak) gönderdi. Size tebliğ ettiğim zaman hepiniz bana: "Sen yalancısın" dediniz. Ebu Bekr ise: "Doğru söyledin" dedi ve bana canıyla, malıyla yardımcı oldu. Siz arkadaşımı bana bırakırsınız değil mi?" buyurdular ve iki veya üç kere, bu sözü tekrar ettiler.

Ebu'd-Derdâ der ki: "Bundan sonra, (Rasulullah'ın hatırı için) Ebu Bekr'e hiç eziyet edilmedi." [Buharî, Fezailu'l-Ashab 5, Tefsir, A'raf 3.]

AÇIKLAMA:

1- Burada *Hz. Ebu Bekr* (radıyallahu anh)'ın Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında nasıl bir mevki tuttuğu, hatırının ne derece yüce olduğu görülmektedir. Zira Hz. Ebu Bekr'i üzdüğü için Hz. Ömer'e öfkesini, herkesin pay alacağı bir üslubla açık ifade etmiştir. Hatta, hadiseyi anlatan başka rivayetlerde Resulullah daha kesin bir üslubla Hz. Ömer'e öfkesini izhar etmiştir. *Ebu Ya'la*'nın, *Ebu Umâme*'den kaydettiğine göre: "Ömer oturdu, Resulullah ondan yüzünü çevirdi. Sonra Ömer yer değiştirip Resulullah'ın önüne oturdu. Resulullah tekrar ondan yüzünü çevirdi. Ömer kalkıp Resulullah'ın tam önüne oturdu. Aleyhissalâtu vesselâm tekrar ondan yüzünü çevirdi. Bu sefer Ömer:

"Ey Allah'ın Resûlu! Benden yüz çevirmenizin sebebi, benden size ulaşan bir hatam sebebiyle olmalı! Siz benden yüz çevirirseniz hayatın bana ne hayrı olacak?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Ebu Bekr senden özür diler, sen kabul etmezsin ha!" buyurur.

Bir başka rivayette: *"Kardeşin senden bağışlamanı ister, sen bağışlamazsın ha!"* der.

Hz. Ömer: "Seni hak ile gönderen Zat'a yemin olsun! O her ne zaman taleb etmişse mutlaka ben onu affetmişimdir. Allah, nazarımda, sizden sonra ondan daha sevgilisini yaratmamıştır" der. Hz. Ebu Bekr de: "Seni hak ile gönderen Zat'a yemin ederim, dediği doğrudur" diye Hz. Ömer'i tasdik eder ve barışırlar.

2- HADİSTE MEVCUT BAZI FEVAİD:

★ *Hz. Ebu Bekr* bütün sahabelerden efdaldir.

★ Fâzıl kişinin, kendinden efdalle çekişmesi uygun düşmez.

★ Kişi yüzüne karşı medhedilebilir, ancak fitneye ve gurura düşmeyeceğinden emin olunmalıdır.

★ İnsan beşeriyet icabı, öfkenin sevkiyle iyi olmayan şeyleri irtikab edebilir. Dinde fazilet sahibi kişi, bu durumda, hemen makul olana rücû etmelidir. Nitekim ayet-i kerimede de: **"Takva sahipleri, kendilerine şeytandan bir arıza değdiği zaman iyice düşünürler. Bir de bakarsın ki hakikatı görüp bilmişlerdir bile"** (Araf 201) buyrulmuştur.

★ Peygamberden başkası fazilette zirveye bile ulaşsa hatadan masun değildir.

★ Mazlumdan af dilemek; helallik istemek müstehabtır.

★ Arkadaşına kızan, onu ismiyle zikretmek yerine, babasına veya dedesine nisbet ederek söyleyebilir. Nitekim *Hz. Ömer*'e kızgın gelen Hz. *Ebu Bekr* "Ömer" dememiş, *İbnu'l-Hattâb* diyerek anmıştır. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da Hz. Ali'yi İbnu Ebî Talib diye anmıştır. اِلاَّ اِذَا كَانَ ابْنُ اَبِى طَالِبٍ يُرِيدُ اَنْ يَنْكَحَ ابْنَتَهُ

★ Diz avret değildir.

4384 ٦– وعن ابنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قالَ: [لَمَّا اشْتَدَّ بِالنَّبِيِّ ﷺ الْمَرَضُ قِيلَ لَهُ فِي الصَّلاَةِ. فَقَالَ: مُرُّوا أَبَابَكْرٍ فَلْيُصَلِّ بِالنَّاسِ فَقَالَتْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ إِنَّ أَبَابَكْرٍ رَجُلٌ رَقِيقُ الْقَلْبِ، وَإِنَّهُ إِذَا قَامَ فِي مَقَامِكَ لاَ يَكَادُ يُسْمِعُ النَّاسَ مِنَ الْبُكَاءِ، فَلَوْ أَمَرْتَ عُمَرَا! فَقَالَ: مُرُو أَبَابَكْرٍ فَلْيُصَلِّ، فَعَاوَدَتْهُ. فَقَالَ: مُرُوهُ فَلْيُصَلِّ، فَإِنَّكُنَّ

صَوَاحِبُ يُوسُفَ]. أخرجه البخاري.

وَأَرَادَ بِقَوْلِهِ: «إِنَّكُنَّ صَوَاحِبُ يُوسُفَ» امْرَأَةُ الْعَزِيزِ وَالنِّسَاءِ اللاَّتِى قَطَعْنَ أَيْدِيهِنَّ، أى إنكنَّ تُحْسِنَّ لِلرَّجُلِ مَالاَ يَجُوزُ وَتَغْلِبْنَ عَلى رَأْيِهِ.

6. (4384)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hastalığı şiddetlenince, kendisine cemaate namazı kimin kıldıracağı soruldu.

"Ebu Bekr'e söyleyin, halka namazı o kıldırsın!" buyurdular. Hz. Aişe (radıyallahu anhâ):

"Ebu Bekr yufka yürekli bir kimsedir, senin yerinde namaza duracak olsa (dayanamayıp ağlar ve ağlamaktan halka kıraati duyuramaz, (namaz kıldırma işini) Ömer'e emretseniz!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm yine: *"Ebu Bekr'e söyleyin, namazı kıldırsın!"* buyurdular. Hz. Aişe önceki sözünü tekrar etti. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Ona (Ebu Bekr'e) emredin, namazı kıldırsın!"* dedi ve:

"Siz (kadınlar) kendi kafanıza göre düzende Hz. Yusuf'un kadın arkadaşları gibisiniz!" diye söylendi." [Buhârî, Ezân 46.]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm),* ileride hilafet meselesinde, ihtilafı önleyecek bir işaret olarak, sağlığında ve huzurunda, Hz. Ebu Bekr' in imametini ısrarla arzu edip emir buyurduğu halde, *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ), daha pratik, günlük bir maksadla, bu emrin tashihi istikametinde fikir beyan eder. Resulullah'ın ısrarına, te'yidine rağmen, o da görüşünde ısrar eder. Hatta Buharî'nin aynı babta kaydettiği bir başka rivayete göre, *Hz. Aişe, Hz. Hafsa*'yı bularak, aynı gerekçeleri beyanla halka namazı Hz. Ömer'in kıldırmasını söylemesini rica eder. Hafsa (radıyallahu anhâ), Resulullah'a aynı şeyi söyler. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Şu kadınlara bak! Sizler, mutlaka Hz. Yusuf'un kadın arkadaşlarısınız! Ebu Bekr'e söyleyin, halka namazı kıldırsın!" emreder. Resulullah'ın kendilerine kızdığını gören Hafsa (radıyallahu anhâ), *Hz. Aişe*'ye: "Senden hiçbir zaman hayır görmedim!" der ve o emrinden dolayı serzenişte bulunur.

2- Hadiste geçen: *"Hz. Yusuf'un kadın arkadaşları"* صَوَاحِبُ يُوسُفَ tabirine gelince sevâhib kelimesi sahibe'nin cem'idir, kadın arkadaş demektir. Yusuf ise Kur'an'da hikayesi geçen büyük peygamberlerden biri-

dir. Öyleyse, Yusuf'un kadın arkadaşları'ndan maksad, Kur'an'daki kıssada oyunları tasvir edilen Mısır Azizi'nin karısı ve Yusuf'un güzelliği karşısında ellerini kesen kadınlardır. Resulullah bu sözüyle, kadınların caiz olmayan şeyleri, erkeklere cazib göstererek onların reylerine galebe çaldıklarını ifade buyurmuştur.

4385 ٧– وعن أنس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [كَانَ أَبُو بَكْرٍ يُصَلِّي لَهُمْ في وَجَعِ النَّبيِّ ﷺ الَّذى مَاتَ فيه. فَلَمَّا كَانَ يَوْمُ الاثْنَينِ وَهُمْ صُفُوفٌ في الصَّلَاةِ فَكَشَفَ ﷺ سِتْرَ الْحُجْرَةِ، يَنْظُرُ إِلَيْنَا وَهُوَ قَائِمٌ كَأَنَّ وَجْهَهُ وَرَقَةُ مُصْحَفٍ ثُمَّ تَبَسَّمَ يَضْحَكُ فَهَمَمْنَا أَنْ نَفْتَتِنَ مِنَ الْفَرَحِ بِرُؤْيَةِ النَّبيِّ ﷺ. فَنَكَصَ أَبُو بَكْرٍ عَلَى عَقِبَيْهِ لِيَصِلَ الصَّفَّ، وَظَنَّ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ: خَارِجٌ إِلَى الصَّلَاةِ فَأَشَارَ إِلَيْنَا النَّبيُّ ﷺ أَنْ أَتِمُّوا صَلَاتَكُمْ، وَأَرْخَىٰ السِّتْرَ، فَتُوُفِّيَ مِنْ يَوْمِهِ]. أخرجه الشيخان والنّسائى.

7. (4385)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı vefata götüren hastalığı şiddetlendiği zaman, halka namazı Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh) kıldırıyordu. Pazartesi günü, cemaat saf olmuş halde namaza durduğu sırada Aleyhissalâtu vesselâm hücresinin perdesini açtı, ayakta olduğu halde bize bakıyordu. Yüzü sanki bir mushaf yaprağı gibi (uçuk) idi. Sonra tebessüm ederek güldü. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı (böyle) görmenin sevinciyle namazı bozayazdık. Hz. Ebu Bekr derhal safta namaz kılmak üzere geri çekildi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namaza geldiğini zannetmişti. Ancak *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bize işaret ederek namazı tamamlamamızı söyledi ve perdeyi indirdi. O gün vefat etti." [Buharî, Ezan 46, 94, Amel fi's-Salât 6, Megâzî 83; Müslim, Salat 98; Nesâî, Cenaiz 7, (7, 4).]

4386 ٨– وعن عُرْوَةَ قَالَ: [سَأَلْتُ عَبْدَ اللّٰهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا عَنْ أَشَدِّ مَا صَنَعَ الْمُشْرِكُونَ بِرَسُولِ اللّٰهِ ﷺ. قَالَ: رَأَيْتُ عُقْبَةَ بْنَ أَبِي مُعَيْطٍ جَاءَ إِلَى النَّبيِّ ﷺ وَهُوَ يُصَلِّي، فَوَضَعَ رِدَاءَهُ في عُنُقِهِ، فَخَنَقَهُ خَنْقاً شَدِيداً. فَجَاءَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ حَتَّى دَفَعَهُ. ثُمَّ قَالَ: أَتَقْتُلُونَ رَجُلاً أَنْ يَقُولَ رَبِّىَ اللّٰهُ، وَقَدْ جَاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ]. أخرجه البخاري.

8. (4386)- *Urve* (rahimehullah) anlatıyor: "Abdullah İbnu Ömer'e,

müşriklerin Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yaptıkları kötülüklerin en fenası hangisi idi? diye sordum. Şunu anlattı:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaz kılarken Ukbe İbnu Ebi Mu'ayt'ın kendisine gelerek ridasını boynuna geçirip şiddetli şekilde boğduğunu gördüm. O sırada Ebu Bekr (radıyallahu anh) gelerek onu itti ve:

"Sen, Rabbim Allah'dır dediği için mi bir adamı öldürmek istiyorsun? O size Rabbinizden açık hükümler getirdi?" dedi. [Buharî, Fezâilu'l-Ashâb 5, Menakibu'l-Ensar 29, Tefsir, Mü'min 1.]

AÇIKLAMA:

Rivayette, müşriklerin Mekke'de Resulullah'a yaptıkları zulüm ve hakaretlerin birini görmekteyiz. Bu vak'a birçok tarikten, bazı farklı vecihlerle rivayet edilmiştir.

Hz. Ebu Bekr'in burada sarfettiği söz, Kur'an'da tekrar edilen bir vahiy olarak geçmektedir. Ayette buna yakın sözü sarfeden kimse Firavun ailesinden imanını gizleyen bir zâttır. Bu sözü Firavun, Hz. Musa'yı öldürmeye azmettiği zaman söyler (Mü'min 28).

Rivayette anlatılan vak'a, bidayetten başlayıp Kıyamete kadar devam edecek olan iman-küfür mücadelesinde esasta bir şey değişmediğine, küfür cephesinin daima zulüm ve işkenceye başvurduklarına, mü'minlere söz, düşünce ve vicdan hürriyeti tanımadıklarına tipik bir örnek olmaktadır.

4387 ٩– وعن سفيان قال: [مَنْ زَعَمَ أنَّ عَلِيّاً كَانَ أحَقَّ بالإمَامَةِ مِنْ أبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ فَقَدْ خَطَّأَ أبَابَكْرٍ وَعُمَرَ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالأنْصَارَ، وَمَا أرَاهُ يَرْتَفِعُ لَهُ مع هذا عَمَلٌ إلى السَّمَاءِ]. أخرجه أبو داود.

9. (4387)- *Süfyan* (rahimehullah) dedi ki: "Kim, Hz. Ali'nin imâmete, Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer'den daha çok hak sahibi olduğu kuruntusuna düşerse, Hz. Ebu Bekir'i, Hz. Ömer'i, Muhacirleri ve Ensarları toptan hatakârlıkla itham etmiş olur. Bu bozuk akidesiyle onun amelinin semaya yükseleceğini zannetmiyorum." [Ebu Dâvud, Sünnet 8, (4630).]

AÇIKLAMA:

Süfyan-ı Sevrî, Hz. Ali'nin hilafeti meselesinde Şiiler gibi yanlış bir kanaate saplanarak, *Hz. Ebu Bekir* ve *Hz. Ömer* (radıyallahu anhümâ)' dan elyak olduklarını iddia edenlerin amellerinin indallah makbul ol-

mayacağını söylemektedir. Ayet-i kerimede güzel sözlerin Allah'a yükseldiği, bunu da amel-i salih'in yükselttiği belirtilir (Fatır 10).

Ehl-i Bid'a dediğimiz, fırak-ı dalle'nin tekfiri hususunda Ehl-i Sünnet ve'l-cemaat ihtilaf etmiştir. Esas olan tekfir etmemektir. Süfyan-ı Sevrî burada, hilafet meselesinde Ashabı hatakârlıkla itham manası taşıyan bir görüşü benimsemenin iman hayatı yönünden çok tehlikeli olduğuna ima etmektedir. Süfyân-ı Sevrî'nin görüşü hafife alınamaz. Çünkü o, selefin önde gelen müçtehid imamlarından biridir. Birçok meselede görüşüne müracaat edilir.

★ HZ. ÖMER'İN FAZİLETİ

4388 ١- عن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ، لأَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ: يَا خَيْرَ النَّاسِ بَعْدَ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللّهِ ﷺ فقَالَ أَبُو بَكْرٍ: أَمَا إِذْ قُلْتَ ذٰلِكَ فَلَقَدْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ: مَا طَلَعَتِ الشَّمْسُ وَلاَ غَرَبَتْ عَلَى رَجُلٍ خَيْرٍ مِنْ عُمَرَ]. أخرجه الترمذي.

1. (4388)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh), Hz. Ebu Bekr'e:

"(Ey Ebu Bekr!) Allah'ın Resulu Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan sonra insanların en hayırlısı" diye hitab etmişti. Hz. Ebu Bekr:

"Sen böyle söylersen ben (de sana) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan işittiğimi söyleyeceğim. Demişti ki: *"Güneş, Ömer'den daha hayırlı bir kimse üzerine doğup batmadı."* [Tirmizî, Menâkıb, (36 85).]

4389 ٢- وعن ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: اللَّهُمَّ أَعِزَّ الإِسْلاَمَ بِأَحَبِّ الرَّجُلَيْنِ إِلَيْكَ؛ بِأَبِي جَهْلٍ، أَوْ بِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ. فَكَانَ أَحَبُّهُمَا إِلَيْهِ عُمَرَ]. أخرجه الترمذي.

2. (4389)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle dua etmişti: *"Allahım, İslam'ı şu iki şahıstan sana en sevgili olanla aziz kıl: Ebu Cehil ile veya Ömer İbnu'l-Hattâb ile. Bunlardan Allah'a daha sevgili olanı Ömer'di."* [Tirmizî, Menâkıb, (3682).]

4390 ٣- وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إِنَّ اللّهَ تَعَالَى جَعَلَ الْحَقَّ عَلَى

لِسَانِ عُمَرَ وَقَلْبِهِ، وَقَالَ ابْنُ عُمَرَ: مَا نَزَلَ بِالنَّاسِ أَمْرٌ قَطُّ. فَقَالُوا فِيهِ، وَقَالَ فِيهِ عُمَرُ: إِلاَّ نَزَلَ الْقُرآنُ فِيهِ عَلَى نَحْوِ مَا قَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللّهُ عَنْه]. أخرجه الترمذي، وصححه.

3. (4390)- Yine *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah Teâla Hazretleri, hakkı, Hz. Ömer'in diline ve kalbine koydu." İbnu Ömer der ki: "Halkın başına ne zaman bir iş gelse, (o hususta) Ömer bir şey demiş, halk da başka bir şey demiş ise mutlaka Ömer (radıyallahu anh)'ın dediği üzere Kur'an'dan bir vahiy gelmiştir."[Tirmizî, Menâkıb, (3683); Ebu Davud, Harâc 18, (2962).]

4391 ٤- وعن سالمٍ عن أبيه رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [مَا سَمِعْتُ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه يَقُولُ لِشَيْءٍ قَطُّ إِنِّي لأَظُنُّهُ كَذَا إِلاَّ كَانَ كَمَا يَظُنُّ. بَيْنَا عُمَرُ جَالِسٌ إِذْ مَرَّ بِهِ رَجُلٌ جَمِيلٌ. فَقَالَ عُمَرُ: لَقَدْ أَخْطَأَ ظَنِّي، أَوْ إِنَّ هذَا عَلَى دِينِهِ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، أَوْ لَقَدْ كَانَ كَاهِنَهُمْ، عَلَيَّ بِالرَّجُلِ فَدُعِيَ لَهُ. فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: لَقَدْ أَخْطَأَ ظَنِّي أَوْ إِنَّكَ لَعَلَى دِينِكَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، أَوْ لَقَدْ كُنْتَ كَاهِنَهُمْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ فَقَالَ: مَا رَأَيْتُ كَالْيَوْمِ اسْتُقْبِلَ بِهِ رَجُلٌ مُسْلِمٌ. فَقَالَ إِنِّي أَعْزِمُ عَلَيْكَ إِلاَّ مَا أَخْبَرْتَنِي. قَالَ: كُنْتُ كَاهِنَهُمْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ. قَالَ: فَمَا أَعْجَبُ مَا جَاءَتْكَ بِهِ جِنِّيَّتُكَ؟ قَالَ: بَيْنَمَا أَنَا يَوْماً فِي السُّوقِ إِذْ جَاءَتْنِي أَعْرِفُ فِيهَا الْفَزَعَ. فَقَالَتْ:

أَلَمْ تَرَ الْجِنَّ وَإِبْلاَسَهَا وَيَأْسَهَا مِنْ بَعْدِ إِنْكَاسِهَا
وَلُحُوقَهَا بِالْقِلاَصِ وَأَحْلاَسِهَا

قَالَ عُمَرُ: صَدَقَ بَيْنَا أَنَا قَائِمٌ عِنْدَ آلِهَتِهِمْ إِذْ جَاءَ رَجُلٌ بِعِجْلٍ فَذَبَحَهُ فَصَرَخَ بِهِ صَارِخٌ، لَمْ أَسْمَعْ صَارِخاً قَطُّ أَشَدَّ صَوْتاً مِنْهُ يَقُولُ: يَا جَلِيحْ. أَمْرٌ نَجِيحْ. رَجُلٌ فَصِيحْ. يَقُولُ: لاَ إِلهَ إِلاَّ أَنْتَ، فَوَثَبَ الْقَوْمُ. فَقُلْتُ: لاَ أَبْرَحُ حَتَّى أَعْلَمَ مَا وَرَاءَ هذَا ثُمَّ نَادَى: يَا جَلِيحْ، أَمْرٌ نَجِيحْ. رَجُلٌ فَصِيحْ. يَقُولُ: لاَ إِلهَ إِلاَّ اللّهُ. فَقُمْتُ فَمَا نَشِبْنَا أَنْ قِيلَ هذَا نَبِيٌّ]. أخرجه البخاري.

4. (4391)- Salim, babası (radıyallahu anh)'tan naklediyor: "Dedi ki: "Ben Ömer (radıyallahu anh)'ın bir şey için: "Zannederim ki bu şöyledir" deyip de dediği gibi olmadığını hiç görmedim. (Nitekim bir gün), Ömer otururken güzel bir adam yanından geçti. Ömer: "Zannımda yanıldım." Veya:

"Bu adam cahiliye devrindeki dini üzere devam etmektedir." Veya:

"Bu, cahiliyede kavminin kahiniydi!" dedi ve: "Şu adamı bana çağırın!" buyurdu. Adam çağrıldı. Ömer:

"Zannımda yanıldım veya sen cahiliye devrindeki dinin üzeresin! veya cahiliyede sen onların kahini idin!" diyerek hakkındaki tereddütlerini dile getirdi. Adam:

"Bu günkü gibi bir gün görmedim (yani bugün gördüğüm şeyi hiç görmedim). Bugün müslüman bir kimse (olmayacak şekilde) karşılandı" dedi. Hz. Ömer: "Sana yemin veriyorum, benim istediklerimi doğru olarak söyleyeceksin!" buyurdu. Adam:

"Cahiliye devrinde ben onların kahinleri idim!" dedi. Ömer ona:

"Dişi cinninin sana getirdiği haberlerin en acayibi hangisi idi?" dedi. Adam: "Bir gün ben çarşıda iken, bana dişi cin geldi. Ondaki korkuyu biliyorum. Dedi ki: "Sen cinnî ve onun ye'sini ve başı üzerine devrilmesinden (yanı kulak hırsızlığından men olarak haber alamayışından) sonraki ümidsizliğini ve sırtlarına ince çullar konulmuş genç develerle yetişilip yakalamasını görmedin mi?

Ömer şöyle dedi: "Doğru söyledi. Ben onların putlarının dibinde uyurken, bir adam bir buzağı ile geldi ve kesti. O zaman ona birisi öyle bir bağırdı ki, bu kadar yüksek sesle bağıran birisini hiç işitmemiştim. Şöyle diyordu:

"Ey celih (ey düşmanlığnı açığa vuran kimse)! Emrun necih (zafer bulmuş bir iş), recülün fasih (fasih konuşan bir adam) var. Senden başka ilah yoktur diyor!"

Oradaki cemaat o adama doğru sıçradılar.

(Hz. Ömer devamla dedi ki): "Ben bunu görünce kendi kendime: "Ben bu işin arkasında ne olduğunu anlayıncaya kadar buradan ayrılmayacağım!" dedim. Sonra o zât yine bağırdı:

"Ey celîh, emrun necih, recülün asih (Ey düşmanlığını açığa vuran kimse! Muvaffak olacak bir iş, fasih konuşan bir adam (var!) Lailahe illallah! diyor!" Ben kalktım. Aradan çok geçmeden "Bir peygamber (çıktı)" dendi." [Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 35.]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayette *Hz. Ömer*'in konuştuğu zâtın kim olduğu belli değildir. Ancak başka rivayetlerde bunun Sevâd İbnu Karib olduğu belirtilmiştir. Rivayetten de anlaşılacağı üzere bu zât cahiliye devrinin kahinlerindendir. Bilahare Allah hidayet nasib etmiş, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashabından olma şerefine ermiştir.

Sadedinde olduğumuz rivayette, bununla karşılaşan Hz. Ömer'in, ondan eski bir hatırasını sormaktadır. Kahin, müslüman olmasına yardımcı olan hatırasını anlatır.

2- *İbnu Hacer,* rivayetlerin çoğunda, duyulan sesin يــــاآلَ ذُرَيْحٍ diye başladığını belirtir ve *Âl-i Züreyh*'in meşhur bir Arap kabilesi olduğunu haber verir. Rivayetlerdeki farklılıklar umumiyetle hadisenin taaddüyle (birkaç tane olmasıyla) izah edilir.

Ebu Nuaym'ın ed-Delail'de kaydettiği bir rivayete göre, Ebu Cehl'in "Muhammed'i öldürene yüz deve" vaadetmesi üzerine bu maksadla yola çıkan -ve henüz müşrik olan Ömer İbnu'l-Hattâb- yolda bu gaybî sesi, bir buzağının karnından işitir ve kendisinden kastedildiğine hükmederek gidip müslüman olur. Buharî de bu kanaatte olacak ki, hadisi, Hz. Ömer' in müslüman oluşuyla ilgili babta kaydetmiştir.

4392 ٥ – وعن عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [وَافَقْتُ رَبِّي فِي ثَلَاثٍ، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ لَوِ اتَّخَذْتَ مِنْ مَقَامِ إبْرَاهِيمَ مُصَلًّى؟ فَنَزَلَ: وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إبْرَاهِيمَ مُصَلًّى. وَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: يَدْخُلُ عَلَيْكَ الْبَرُّ وَالْفَاجِرُ، فَلَوْ أمَرْتَ أُمَّهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ يَحْتَجِبْنَ؟ فَنَزَلَتْ آيَةُ الْحِجَابِ. وَاجْتَمَعَ نِسَاءُ النَّبِيِّ ﷺ فِي الْغَيْرَةِ. فَقُلْتُ: عَسَى رَبُّهُ إنْ طَلَّقَكُنَّ أنْ يُبْدِلَهُ أزْوَاجاً خَيْراً مِنْكُنَّ. فَنَزَلَتْ كَذلِكَ]. أخرجه الشيخان.

وزاد في رواية: «وفي أسارى بَدْرٍ».

5. (4392)- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) demiştir ki: "Üç şeyde Rabime muvafakat ettim:

★ (Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a): "Ey Allah'ın Resulü! Makam-ı İbrahim'de bir namaz yeri edinsen!" dedim, arkadan: وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ ابْرَاهِيــــمَ مُصَلّى **"İbrahim'in makamını namazgâh edinin"** (Bakara 125) ayeti nazil oldu."

★ "(Bir gün) "Ey Allah'ın Resulü! Huzurunuza iyiler de facirler de giriyor. Emretseniz de ümmühatu'l-mü'minin örtünseler!" dedim. Bunun üzerine hicab (örtünme) ayeti nazil oldu."

★ "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hanımları kıskançlıkta birleştiler. Ben de: عَسَى رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَكُنَّ أَنْ يُبْدِلَهُ أَزْوَاجاً خَيْراً مِنْكُنَّ "O sizi boşarsa Allah O'na sizden hayırlısını verir" demiştim, bunun üzerine şu âyet indi. (Meâlen): **"Rabbi O'na sizden daha hayırlı olan, Allah'a teslim olmuş, iman etmiş, ibadet ve itaatte sebat eden, günahlarından tevbe eden, Allah'a kullukta bulunan, orucunu tutan hanımlar nasib eder ki, onlardan dul olanı da bâkire olanı da bulunur"** (Tahrim 5). **[Buharî, Talâk 32, Tefsir, Bakara 9, Ahzâb 8, Tahrim 1; Müslim, Fezailu's-Sahabe 24 (2399).]**

AÇIKLAMA:

Hz. Ömer, insanlığın iftihar edeceği büyük kapasite ve dirayet sahibi nadir kimselerden biridir. Öylesi yakınlarına sahip olmak, Resulullah'ın mazhar olduğu ilahi lütuflardandır. Hadiseleri anlamada, çare bulmada, takip edilen gelişme neticesine göre isabetli hedeflerin tahmin ve tesbitinde fevkalâde kabiliyet ve sezgi sahibi idi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onun bu yönünü bir Buhârî rivayetinde şöyle ifade buyurmuştur: لَقَدْ كَانَ فِيمَا قَبْلَكُمْ مِنَ الأُمَمِ مُحَدَّثُونَ فَإِنْ يَكُ فِي أُمَّتِي أَحَدٌ فَإِنَّهُ عُمَرُ *"Sizden önceki ümmetlerde muhaddesler (yani ilhama mazhar olanlar) vardı. [Bunlar peygamber olmadıkları halde hakkı dile getirirlerdi.] Eğer ümmetimde bunlardan biri varsa o da Ömer'dir."*

Hz. Ömer (radıyallahu anh), gerek *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sağlığında ve gerekse vefatından sonra çok isabetli teşhislerde bulunmuş, sâdık kararlar vermiştir. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*: انَّ اللّٰهَ جَعَلَ الْحَقَّ عَلَى لِسَانِ عُمَرَ وَقَلْبِهِ *"Allah hakkı, Ömer'in lisanı ve kalbine koymuştur"* buyurarak bu hususu beyan eder. Sadedinde olduğumuz rivayet, Hz. Ömer'in isabetli tesbitlerinden üç tanesini gösteriyor. O'nun burada, vahye tevafuk eden görüşleri hususunda verdiği rakam, bilnen hadiselerin hepsini aksettirmez. Zira bu nevden vahye tekaddüm ve tevafuk eden beyanları sayıca çoktur. Daha önce açıkladığımız için burada tekrar etmeyeceğiz.

★ HZ. ÖMER'LE HZ. EBU BEKR ARASINDA MÜŞTEREK HADİSLER

4393 ١ – عَنْ أَبِي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: بَيْنَمَا رَاعٍ يَرْعَى فِي

غَنَمِه إِذْ عَدَا الذِّئْبُ فَأَخَذَ مِنْهَا شَاةً، فَطَلَبَهَا حَتَّى اسْتَنْقَذَهَا مِنْهُ. فَالْتَفَتَ إِلَيْهِ الذِّئْبُ، وَقَالَ: مَنْ لَهَا يَوْمَ السَّبُعِ، يَوْمَ لاَ رَاعِيَ لَهَا غَيْرِى؟ فَقَالَ النَّاسُ: سُبْحَانَ اللهِ! ذِئْبٌ يَتَكَلَّمُ. فَقَالَ ﷺ: فَإِنِّى أُؤْمِنُ بِهِ وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ، وَمَا ثَمَّ أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (4393)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir çoban sürüsünü otlatırken, bir kurt koşarak gelip, sürüden bir koyun kapar. Çoban kurtun peşine düşer ve koyunu ondan kurtarır. Ancak kurt, çobana dönüp bakar ve: "Bu koyunlara yırtıcı gününde, onlara benden başka çobanın olmadığı günde kim bakacak?" der.

Halk bunun üzerine: "Sübhanallah! Kurt konuşur mu?" diye hayrete düşerler. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (onların bu tereddütleri üzerine):

"Buna ben inanıyorum, Ebu Bekr ve Ömer de inanıyor" der. Halbuki o sırada Ebu Bekr ve Ömer orada değillerdi." [Buharî, Fezailu'l-Ashab 8, Hars 4, Enbiya 50; Müslim, Fezâilu's-Sahabe 13, (2388); Tirmizî, Menâkıb, (3681, 3696).]

4394 ٢– وعند مسلم قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بَيْنَا رَجُلٌ يَسُوقُ بَقَرَةً قَدْ حَمَلَ عَلَيْهَا، فَالْتَفَتَتْ إِلَيْهِ. فَقَالَتْ: إِنِّى لَمْ أُخْلَقْ لِهٰذَا وَلٰكِنِّى خُلِقْتُ لِلْحَرْثِ فَقَالَ النَّاسُ: سُبْحَانَ اللهِ! تَعَجُّباً وَفَزَعاً بَقَرَةٌ تَتَكَلَّمُ. فَقَالَ: إِنِّى أُؤْمِنُ بِهِ وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا].

قَوْلُهُ: «مَنْ لَهَا يَوْمَ السَّبُعِ» أَىْ مَنْ لَهَا يَوْمَ الْفَزَعِ وَعِنْدَ الْفِتَنِ حِينَ يَتْرُكُهَا النَّاسُ هَمَلاً لاَ رَاعِىَ لَهَا نَهْبَةً لِلذِّئَابِ وَالسِّبَاعِ. فَجَعَلَ السَّبُعُ لَهَا رَاعِياً لِكَوْنِهِ مُنْفَرِداً بِهَا.

2. (4394)- *Müslim*'in bir rivayeti şöyledir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir adam bir ineği sevkederken üzerine bindi. İnek adama bakıp dile geldi ve: "Ben bunun için yaratılmadım, ben ziraat için yaratıldım" dedi. Halk, hayret ve korku ile:

"Sübhanallah, konuşan bir inek ha!" dediler. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Ben (onun konuşmasına) inanıyorum. Ebu Bekr ve Ömer de inanıyorlar, (radıyallahu anhümâ)" buyurdular." [Müslim, Fezâilu's-Sahabe 13, (2388).]

AÇIKLAMA:

1- Burada iki hadis, *Hz. Ebu Bekr* ve *Hz. Ömer*'in Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a iman ve teslimiyetlerindeki salabeti ifade etmektedir. Hayvan konuşur mu? Mucize olarak elbette konuşur. Nitekim, Ashab bu hususta tereddüd izhar ederken, Aleyhissalâtu vesselâm inandığını ifade etmekte ve gıyablarında *Hz. Ebu Bekr* ve *Hz. Ömer* adına onların da inandıklarını, onları takdir makamında beyan buyurmaktadır.

İbnu Hacer, burada zikri geçen çobanın kim olduğuna dair açıklamaya ve ismine rastlamadığını belirttikten sonra bazı karinelerden hareketle hadisenin Beni İsrail'de cereyan etmiş olacağını söyler.

Ancak, Ashab'tan bazılarına kurdun konuşma örnekleri Delail kitaplarında gelmiştir. Bunlardan biri Uhbân İbnu Evs'tir. Uhbân, kurdun kaptığı koyunu kurtarınca, kurt "Allah'ın bana lutfettiği rızkıma niye mani oluyorsun?." manasında konuşur. Ukbân, kurdun konuşması karşısında şaşkınlığını ifade eder. Kurt onu daha da şaşırtıcı konuşmasına devam ederek:

"Asıl şaşılacak şey şu Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dır. Şu hurmalıklar arasında insanları Allah'a çağırıyor!" der. Uhbân, Resulullah'a gelerek müslüman olur.

İbnu Hacer, Uhbân'ın vak'ayı anlatırken, Hz. Ebu Bekr ve Ömer'in orada hazır bulunmuş olmalarının mümkün olduğunu, buna binaen Aleyhissalâtu vesselâm'ın *"Ebu Bekr ve Ömer inanırlar"* demiş olabileceğini kaydeder. Ancak, *İbnu Hacer,* Resulullah'ın bu sözü, onların imanlarındaki sıdk ve yakine muttali olarak sarfetmiş olma ihtimalini de zikreder. Ve: "Bu ihtimal rivayetin onların faziletleri meyanında zikredilmesine dahi muvafıktır" der.

2- Hadiste geçen *yırtıcı günü* tabiri mübhem bir ifadedir. İfadeyi açmada alimler farklı tevillere yer vererek ihtilaf ederler.

A) Kelime *"sebu"* okunursa:

★ Bir açıklamaya göre: "Eğer vahşi hayvan koyunu kaparsa ondan kurtarılamaz. O durumda sürüyü benden başkası güdemez." Yani, "Sen vahşiden kaçarsın, ben ise ona yakın olabilir, sürüden geride kalanı güdebilirim" (İbnu'l-Cevzî) demiş olmalıdır.

★ Bir başka açıklamaya göre: "Vahşinin yanı arslanın musallat olduğu günde sen ondan kaçarsın, arslan da sürüden dilediğini alır ben ise geride kalırım, o zaman sürünün benden başka çobanı olmaz" demiş olmalıdır (Davudî).

★ Şu da denmiştir ki: "Bu, fitne ile meşgul olunduğu sırada cereyan eder, koyun ihmal edilir. Arslanlar sürüyü yağmalar, yalnızlığı sebebiyle kurt, çoban gibi olur."

B) Kelime *seb'* okunursa:

★ Bu, Kıyamet günü, haşrin vaki olacağı bir yer adı olabilir. (Ancak bu görüş, o gün kurt, koyun, çoban olmayacak diye tenkid edilmiştir.)

★ Bu bir cahiliye hayvanının adıdır. O gün herkes eğlence ile meşgul olur. Çoban sürüden gafil kalır, kurt sürüye muktedir olur. Kurt, sürüye olan ikidarını ifadede mübalağa için "...benden başka çobanı yoktur" demiştir.

★ Seb' kelimesi ihmal manası taşımaktadır. Buna göre, "Sürünün istediği şekilde yayılmak üzere salıverilmesi günü" diye bir mana anlaşılabilir. Nevevî bu manayı esas alır.

★ Yevmu's-seb': "Yevmu'ş-şiddet (şiddet günü)dir" diyen de olmuştur.

Başka teviller de yapılmıştır, ancak hepsini kaydetmiyor. Müellif şu manayı dercetmiştir. "Her kim fitne sırasında ve korku gününde, sürüsünü başıboş; kurt ve arslanlara yem olarak başıboş mühmel ve çobansız bırakmışsa arslanı -sürüsüyle başbaşa olacağı için- ona çoban yapmış olur."

2- Bu hadisler, harikulade hadisler karşısında hayrete düşmenin caiz olduğunu, bilgi ve maarifte insanların çok farklı derecelerde olduğunu ifade eder.

4395 ٣– وعن الخُدرِىِّ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إنَّ أَهْلَ الدَّرَجَاتِ الْعُلَى يَرَاهُمْ مَنْ تَحْتَهُمْ كَمَا تَرَوْنَ النَّجْمَ الطَّالِعَ فِي أُفُقِ السَّمَاءِ، وإن أَبَا بَكْرٍ وَعُمَرَ مِنْهُمْ وَأَنْعَمَا]. أخرجه أبو داود والترمذي.

قوله: «وَأَنْعَمَا» أىْ زَادَ في الأمْرِ وَتَنَاهَيَا فيهِ إلى غَايَتِهِ.

3. (4395)- *Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Yüksek derece sahiplerini onların altında olanlar görür. Tıpkı sizin, semânın ufkunda doğan yıldızı görmeniz gibi. Ebu Bekr ve Ömer (radı-

yallahu anhümâ) onlardandır (yüksek derece sahiplerindendir) ve daha da ileridirler." [Ebu Dâvud, Huruf ve'l-Kıraat, (3987); Tirmizî, Menâkıb, (3659).]

4396 ٤ – وعن أنس رَضِيَ اللّٰهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ لأبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ: هـذَانِ سَيِّدَا كُهُولَ أهْلِ الْجَنَّةِ مِنَ الأوَّلِينَ وَالآخِرِينَ، إلاَّ النَّبِيِّينَ وَالْمُرْسَلِينَ]. أخرجه الترمذي.

4. (4396)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. Ömer ve Hz. EBu Bekr (radıyallahu anhümâ) için:

"Bu ikisi var ya, bunlar, öncekiler ve sonrakilerden cennetlik olan kühûlün efendisidirler." [Tirmizî, Menakıb, (3366).]

AÇIKLAMA:

1- *Kehl (cem'i kühûl):* Otuz veya kırk ile ellibir yaş arasında olanlara denir. Dilimizde olgunluk yaşı olarak ifade ederiz. Aslında ahirette herkes otuzüç yaşında olacağı için orada kühûl, süyuh gibi değişik safhalar mevcut değildir. Bu rivayet, hadisin vürûd ettiği andaki onların halini ifade eder. Bazı âlimler: "Bundan murad müslümanlardan kehl olarak ölüp cenete girenlerin efendisi demektir. Onlar kühulun efendileri olunca cenet ehlinin efendileri olmaya evladırlar" demiştir.

4397 ٥ – وعن حذيفة رَضِيَ اللّٰهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ اقْتَدُوا بِالَّذَيْنِ مِنْ بَعْدِي: أبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا]. أخرجه الترمذي.

5. (4397)- *Hz. Huzeyfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Benden sonra şu ikiye iktida edin: Ebu Bekr ve Ömer (radıyallahu anhümâ)." [Tirmizî, Menâkıb, (3663, 3664).]

4398 ٦ – وعن محمّد بن الحَنَفية قالَ: [قُلْتُ لأبِي رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: يَا أبَتِ، أيُّ النَّاسِ خَيْرٌ بَعْدَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ؟ قَالَ: أبُو بَكْرٍ. قُلْتُ: ثُمَّ مَنْ؟ قَالَ: عُمَرُ، وَخَشِيتُ أنْ أقُولَ ثُمَّ مَنْ؟ فَيَقُولَ: عُثْمَانُ. فَقُلْتُ: ثُمَّ أنْتَ. قَالَ: مَا أنَا إلاَّ رَجُلٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ]. أخرجه البخاري وأبو داود.

6. (4398)- *Muhammed İbnu'l-Hanefiyye* anlatıyor: "Babım (radıyallahu anh)'a dedim ki: "Babacığım, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan sonra insanların hangisi hayırlıdır?"

"Ebu Bekr! dedi.

"Sonra kim?" dedim.

"Ömer!" dedi.

Ben: "Sonra kim?" diye sormaya devam edip "Osman!" cevabını almaktan korktum da:

"Sonra sen!" deyiverdim. Ama babam:

"Ben mi? Ben sıradan bir müslümanım" dedi." [Buharî, Fezâilu'l,Ashab 5; Ebu Dâvud, Sünnet 8, (4629).]

AÇIKLAMA:

1- *Muhammed İbnu'l-Hanefiyye, Hz. Ali* (radıyallahu anh)'ın oğludur. Hanefiyye'nin adı Havle Bintu Ca'ferdir.

2- Anlaşılacağı üzere Hz. Ali'nin oğlu Muhammed, babasından en efdal kimseyi öğrenmek ister. Hz. Ali, sırayla Ebu Bekr ve Ömer'i sayar. Üçüncü sırada babasının olduğu kanaatinde olan Muhammed, tevazu ile babasının Osman'ı söylemesinden korkarak, acele ederek babası Ali'yi zikrediverir.

Ancak *Hz. Ali:* "Ben müslümanlardan biriyim" yani "Sıradan bir müslümanım" demek suretiyle, büyüklüğü ile mütenasib bir tevazuda bulunur. Halbuki Hz. Ali, bunu söylediği sıralarda Hz. Osman şehid edilmişti ve kendisi hayatta kalanların en efdali idi. Bazı rivayetler, bu konuşmanın Nehrevan savaşından (Hicri 38) sonra olduğunu tasrih eder. İbnu Asakir'in bir tahricinde Hz. Ali: "Üçüncüsü Osman" demiştir.

Bu mesele hususundaki ihtilâfa daha önce yer verdiğimiz için tekrar etmiyeceğiz. Ancak şu kadarını söyleyelim: Ehl-i Sünnet, efdaliyet sırasının hilafet sırasına uygun olduğunu kabul eder. Bazıları bu meselede icma olduğunu söylemiştir. İcma iddiası gerçeği aksettirmez. Hz. Osman'la *Hz.Ali*'nin sırası meselesi ihtilaflıdır. Cumhur Hz. Osman'ı takdim etmiştir (radıyallahu anhüm ecmâin).

★ HZ. OSMAN (RADIYALLAHU ANH)

4399 ١ — عن عائشة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [اِسْتَأْذَنَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَلى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ وَهُوَ مُضْطَجِعٌ عَلى فِرَاشِهِ لَابِسٌ مِرْطِي فَأَذِنَ لَهُ وَهُوَ عَلى حَالِهِ فَقَضَى إِلَيْهِ حَاجَتَهُ. ثُمَّ انْصَرَفَ. ثُمَّ اسْتَأْذَنَ عُمَرُ فَأَذِنَ لَهُ وَهُوَ عَلى تِلْكَ الْحَالَةِ.

فَقَضَى إِلَيْهِ حَاجَتَهُ. ثُمَّ انْصَرَفَ. ثُمَّ اسْتَأْذَنَ عُثْمَانُ فَجَلَسَ رَسُولُ اللهِ ﷺ، وَأَصْلَحَ عَلَيْهِ ثِيَابَهُ، وَقَالَ اجْمَعِي عَلَيْكِ ثِيَابَكِ. فَأَذِنَ لَهُ فَقَضَى إِلَيْهِ حَاجَتَهُ ثُمَّ انْصَرَفَ. قَالَتْ: فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ، لَمْ أَرَكَ فَزِعْتَ لأَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ كَمَا فَزِعْتَ لِعُثْمَانَ؟ فَقَالَ: إِنَّ عُثْمَانَ رَجُلٌ حَيِيٌّ، وَإِنِّي خَشِيتُ إِنْ أَذِنْتُ لَهُ وَأَنَا عَلَى تِلْكَ الْحَالَةِ أَنْ لاَ يَبْلُغَ إِلَيَّ فِي حَاجَتِهِ]. أخرجه مسلم.

وفي رواية: [أَلاَ أَسْتَحِيي مِمَّنْ تَسْتَحِي مِنْهُ الْمَلاَئِكَةُ].

1. (4399)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Hz.Ebu Bekr (radıyallahu anh), Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına girmek üzere izin istedi. Bu sırada Aleyhissalâtu vesselâm yatağı üzerinde yatmakta idi. Üzerinde benim bürgüm vardı. Resulullah halini bozmadan izin verdi. (Konuştular), meselelerini hallettiler. *Hz. Ebu Bekr* gitti. Bir müddet sonra *Hz. Ömer* girmek için izin istedi. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* aynı halini hiç değiştirmeden ona da izin verdi. Ömer'in ihtiyacını da gördü. Sonra da gitti.

Bir müddet sonra Osman izin istedi. Bu sefer *(aleyhissalâtu vesselâm)* yatağında doğrulup oturdu. Üstünü başını düzeltti. Bana da: *"Elbiseni üzerine topla!"* emretti. Ve ona da girmesi için izin verdi. Onun da ihtiyacını gördü. Osman da gitti.

O gidince ben dayanamayıp: "Ey Allah'ın Resûlü! Ebu Bekir ve Ömer gelince istifini bozmadığın halde Osman gelince kendine çekidüzen verdin. Sebebi nedir?" diye sordum. Dedi ki:

"Osman çok utangaç birisidir. Ben istifimi hiç bozmadan eski halimde iken içeri aldığım takdirde arzusunu açmadan gideceğinden korktum."

Bir rivayette: *"Kendisinden meleklerin haya duydukları bir kimseden ben haya duymayayım mı?"* demiştir. [Müslim, Fezailu's-Sahâbe 36, (4201).]

4400 ٢– وعن عثمان بن عبدالله بن موهبٍ قال: [جَاءَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ مِصْرَ يُرِيدُ الْحَجَّ فَرَأَى قَوْماً جُلُوساً. فَقَالَ: مَنْ هؤُلاَءِ؟ قَالُوا: قُرَيْشٌ. قَالَ فَمَنِ الشَّيْخُ فِيهِمْ قَالُوا عَبْدُاللهِ بْنُ عُمَرَ. فَقَالَ: يَا ابْنَ عُمَرَ إِنِّي سَائِلُكَ عَنْ شَيْءٍ فَحَدِّثْنِي عَنْهُ، هَلْ تَعْلَمُ أَنَّ عُثْمَانَ فَرَّ يَوْمَ أُحُدٍ؟ قَالَ: نَعَمْ، فَقَالَ هَلْ تَعْلَمُ أَنَّهُ تَغَيَّبَ عَنْ بَدْرٍ وَلَمْ

يَشْهَدْ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ الرَّجُلُ: هَلْ تَعْلَمُ أَنَّهُ تَغَيَّبَ عَنْ بَيْعَةِ الرِّضْوَانِ فَلَمْ يَشْهَدْهَا؟ قَالَ: نَعَمْ. فَقَالَ الرَّجُلُ: اللّٰهُ أَكْبَرُ، ثُمَّ وَلّٰى. فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ: فَتَعَالَ أُبَيِّنْ لَكَ. أَمَّا فِرَارُهُ يَوْمَ أُحُدٍ فَأَشْهَدُ أَنَّ اللّٰهَ عَفَا عَنْهُ وَغَفَرَ لَهُ. قَالَ اللّٰهُ تعالى: وَلَقَدْ عَفَا اللّٰهُ عَنْهُمْ؛ وَأَمَّا تَغَيُّبُهُ عَنْ بَدْرٍ، فَإِنَّهُ كَانَ تَحْتَهُ رُقَيَّةُ بِنْتُ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ وَكَانَتْ مَرِيضَةً. فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ أَقِمْ مَعَهَا وَلَكَ أَجْرُ رَجُلٍ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْراً وَسَهْمُهُ؛ وَأَمَّا تَغَيُّبُهُ عَنْ بَيْعَةِ الرِّضْوَانِ، فَلَوْ كَانَ أَحَدٌ بِبَطْنِ مَكَّةَ أَعَزَّ مِنْ عُثْمَانَ لَبَعَثَهُ مَكَانَهُ. فَبَعَثَ ﷺ عُثْمَانَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ إِلَى مَكَّةَ، وَكَانَتْ بَيْعَةُ الرِّضْوَانِ بَعْدَ مَا ذَهَبَ عُثْمَانُ فَقَالَ ﷺ بِيَدِهِ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى وَقَالَ: هٰذِهِ لِعُثْمَانَ، وَكَانَتْ يُسْرَى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ لِعُثْمَانَ خَيْراً مِنْ أَيْمَانِهِمْ لَهُمْ ثُمَّ قَالَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا لِلرَّجُلِ: اذْهَبْ بِهَا الْآنَ مَعَكَ]. أخرجه البخاري والترمذي

2. (4400)- *Osman İbnu Abdillah İbnu Mevhib* anlatıyor: "Mısır ehlinden biri geldi, hacc yapmak istiyordu. Oturan bir grup gördü ve:

"Bunlar da kim?" dedi.

"Kureyşliler" denildi.

"Aralarındaki yaşlı zat da kim?" dedi.

"Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anh)" denildi. (Abdullah'a yaklaşarak)

"Sana bir şey soracağım, bana ondan haber ver. Hz. Osman Uhud günü (savaş meydanından) kaçmış mıydı, biliyor musun?" diye sordu. O da: "Evet!" dedi.

"Onun Bedir'de kaybolduğunu ve savaşta hazır bulunmadığını da biliyor musun?" diye sordu.

"Evet!" dedi. Adam bu cevap üzerine:

"Allahuekber!" deyip döndü. Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anh):

"Gel!" dedi, sana açıklayayım: "Uhud'daki firarına gelince: " şehadet ederim ki, Allah onu affetti, mağfirette bulundu. Nitekim Allah Teâla Hazretleri, haklarında şu ayeti indirdi: **"Muhakkak ki iki ordunun karşılaştığı günde içinizden geri dönen kimseleri, Resulullah'ın**

emrine muhalefet gibi hareketleriyle kazandıkları bazı günahlar yüzünden şeytan kaydırmak istedi. Fakat gerçekten Allah onların günahlarını bağışladı..." (Âl-i İmran 155). Bedir'deki kayboluşuna gelince: Onun nikahı altında Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kerimeleri Rukiyye (radıyallahu anhâ) vardı ve hasta idi. Aleyhissalâtu vesselâm kendisine: *"Rukiyye ile kal. Sana Bedr'e katılan bir kimsenin sevabı ve (ganimetten alacağı) pay var!"* buyurdu. (O da bu istek üzerine kaldı). Bey'atu'r-Rıdvan'daki kayboluşuna gelince: Eğer Batn-ı Mekke'de ondan daha aziz biri olsaydı. (Resulullah), yerine onu gönderecekti. *Aleyhissalâtu vesselâm,* Mekke'ye onu gönderdi. Bey'atu'r-Rıdvan, Osman (radıyallahu anh) Mekke'ye gittikten sonra akdedildi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* Bey'at akdi sırasında sağ elini sol eli üzerine koyarak: *"Bu da Osman yerine!"* buyurdular. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sol elinin Osman için hayrı, onların sağ elinin, kendileri için olan hayrından fazla idi.

Sonra İbnu Ömer (radıyallahu anh), adama:

"Haydi şimdi bu (anlattıklarımı) beraberinde götür!" dedi."[Buhârî, Fezâilu'l-Ashab 7, Humus 14, Meğâzî 19; Tirmizî, Menâkıb, (3709).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, *Hz. Osman* (radıyallahu anh)'ın üç sebepten dolayı kınandığını göstermektedir. Ancak, Abdullah İbnu Ömer, kınayanların her üç meselede de haksız olduklarını belirtmekte ve sebeplerini göstermektedir:

1- Uhud'daki firar hususunda vahy-i ilahi ile sabit olan affa mazhariyeti var, artık söz seylemeye kimsenin hakkı olamaz.

2- Bedir savaşına katılmayışı Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın emri gereğidir, kendi isteği değildir. Bu emir de, hanımının hastalığı sebebiyledir. Resulullah'ın kerimeleri hastadır, bakıma muhtaçtır. Hz. Osman'ı bu seple geride bırakmıştır. Hatta Hakim'in bir rivayetine göre Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* Rukiyye ile ilgilenmeleri için Osman'ı ve Üsame İbnu Zeyd (radıyallahu anhümâ)'i geride bırakmıştır. Zeyd İbnu Harise zafer müjdesini getirdiği sıralarda. Rukiyye (radıyallahu anhümâ), yirmi yaşlarında olduğu halde vefat etmiştir.

3- *Bey'atu'r-Rıdvan*'a katılamayışı da meşru bir sebebe dayanmaktadır. Resulullah onu Mekke'ye göndermişti. Bu gidiş resmi bir tavzif idi; Mekkelilere, müslümanların savaş için değil, umre için geldiklerini anlatacaktı. Hz. Osman Mekke'de tevkif edildi, vaktinde geri dönemedi. Bu

sırada müslümanların kampında Hz. Osman'ın öldürüldüğü ve müşriklerin harbe girişecekleri haberi şayi oldu. İşte bu şayia üzerine Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*' harb hazırlığına başladı ve ağaç altında, müslümanlardan, ölmedikçe geri dönüp kaçmayacakları hususunda meşhur bey'at'ı aldı. Şu halde, Hz. Osman'ın öldürüldüğü şayiası üzerine aktedilen bir bey'atta onun bulunamayacağı tabiidir.

Bezzâr'ın kaydettiği bir rivayetten öğrendiğimize göre, Abdurrahman İbnu Avf da bir ara mezkur üç meseleyi zikrederek. Hz. Osman (radıyallahu anh)'ı itab etmek ister. Hz. Osman, kaydedilen manada açıklamalar yaparak Abdurrahman *İbnu Avf* (radıyallahu anh)'a cevap verir. Hatta Bey'atu'r-Rıdvan'la ilgili olarak فشمال رسول الله عليه وسلم خيرٌ لي من يميني "Resulullah'ın solu, hakkımda, benim sağımdan daha hayırlıdır" der.

4401 ٣- وعن عبدالرّحمن بن سَمُرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْه: [جَاءَ عُثْمَانُ رَضِيَ اللهُ عَنْه إلى النَّبيِّ ﷺ بِألْفِ دِينارٍ حِينَ جَهَّزَ جَيْشَ الْعُسْرَةِ، فنثرَها في حِجْرِهِ فجعَلَ ﷺ يُقلِّبُها في حِجْرِهِ ويَقُولُ: مَا ضَرَّ عُثْمَانَ مَا عَمِلَ بعْدَ الْيَوْمِ مرَّتَيْنِ]. أخرجه الترمذي.

3. (4401)- *Abdurrahman İbnu Semüre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Osman (radıyallahu anh) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ceyşü'l-Usre'yi (Tebük'e gidecek orduya) techiz ettiği sırada bin dinar getirdi ve Resulullah'ın kucağına döktü. Aleyhissalâtu vesselâm, parayı kucağında (eliyle karıştırıp) altüst etti ve şöyle dedi:

"Bugünden sonra Osman'a, (her ne) yapsa zarar vermeyecektir!" Ve bu sözü iki sefer tekrar etti." [Tirmizî, Menâkıb, (3702).]

AÇIKLAMA:

Hadisin sonunda geçen "..Osman her ne yapsa zarar vermeyecek" sözü "Her ne günah işlerse zarar vermeyecek" demektir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bazı zamanlarda yapılan amelin az da olsa fevkalede kıymetli ve Allah'ın rızasına vesile olacağını belirtme sadedinde bu çeşit ifadelere yer vermiştir. Huneyn gazvesinde gece nöbeti tutan Enes İbnu Ebî Mersed el-Ganevi için de: قد اوجبت فلا عليك ان لا تعمل بعدها "Bu hizmetten sonra, hiçbir (hayırlı) amel yapmasan da cennet sana vacib oldu" buyurmuştur (4289 numaralı hadiste geçti). Keza Hatib İbnu Ebî Beltea' ya, Hz. Ömer tarafından ihanet olarak değerlendirilen davranışına rağmen, Bedir gazisi olması sebebiyle: لعل الله قد اطّلع على اهل بدر فقال اعملوا ما

شئتم فقد غفرت لكم *"Belki de Allah Bedir gazilerinin haline muttali oldu da: "Artık dilediğinizi yapın, ben sizi affettim!"* buyurdu" demiştir.

Zaten *Hz. Osman Aşere-i Mübeşşere*'dendir. Yani sağlıklarında cennetle müjdelenmiştir.

4402 ٤ – وقال عبدالرّحمن بن خبّاب رضيَ اللهُ عنه: [شَهِدْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ وَهُوَ يَحُثُّ عَلَى تَجْهِيزِ جَيْشِ الْعُسْرَةِ فَقَامَ عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ رَضِيَ اللهُ عنه فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ عَلَيَّ مِائَةُ بَعِيرٍ بِأَحْلاَسِهَا وَأَقْتَابِهَا فِي سَبِيلِ اللهِ. ثُمَّ حَضَّ عَلَى الْجَيْشِ. فَقَامَ عُثْمَانُ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ عَلَيَّ مِائَتَا بَعِيرٍ بِأَحْلاَسِهَا وَأَقْتَابِهَا فِي سَبِيلِ اللهِ ثُمَّ حَضَّ عَلَى الْجَيْشِ. فَقَامَ عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، عَلَيَّ ثَلاَثُمِائَةِ بَعِيرٍ بِأَحْلاَسِهَا وَأَقْتَابِهَا فِي سَبِيلِ اللهِ. قَالَ فَأَنَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَنْزِلُ عَنِ الْمِنْبَرِ، وَهُوَ يَقُولُ: مَا عَلَى عُثْمَانَ مَا عَمِلَ بَعْدَ هذِهِ، مَا عَلَى عُثْمَانَ مَا عَمِلَ بَعْدَ هذِهِ]. أخرجه الترمذي.

4. (4402)- *Abdurrahman İbnu Habbab* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ceyşü'l-Usre'yi techiz ederken şahid oldum.

Osman İbnu Affân (radıyallahu anh) kalktı ve:

"Ey Allah'ın Resulü! dedi, yüz deve çuluyla, semeriyle Allah rızası için (bağış olarak) bendendir!"

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ordu için bağış, yapmaya tekrar teşvikte bulundu. Osman yine kalkıp:

"Ey Allah'ın Resûlü! Çuluyla, semeriyle ikiyüz deve Allah rızası için bendendir!" dedi. Sonra Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ordu için bağışta bulunmaya yine teşvikte bulundu. Osman tekrar kalktı ve:

"Ey Allah'ın Resûlü! dedi. Benden üçyüz deve çuluyla, semeriyle Allah rızası için bağışımdır!"

Abdurrahman der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı minberden inerken gördüm, hem iniyor, hem de:

"Bu hayırdan sonra, Osman'ın yapacağı (kötü amel) aleyhine olmaz!" diyordu." [Tirmizî, Menâkıb, (3701).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet Hz. Osman'ın Allah yoluna bağışlamada ne kadar cömert

olduğunu ifade ettiği gibi, bu çeşit bağışların ne kadar makbul ve mağfirete vesile olduğunu da ifade etmektedir. Yapılan bağış bazan geçmişteki günahların affını sağladığı gibi, gelecekte işlenecek günahların affına da yetebilmektedir. Hadisi şöyle yorumlayan da olmuştur. Bu "Bağıştan sonra, farz dışında hiçbir nafile amel yapması gerekmez. Zira bu ameli, yapacağı bütün nafilelere bedeldir." Keza hadiste, Hz. Osman'ın hüsn-i hatimeye mazhar olacağının müjdesi de görülmüştür.

★ HZ. ALİ İBNU EBİ TALİB (RADIYALLAHU ANH)

4403 ١– عَنْ أنس بن مالكٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قالَ: [بُعِثَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَوْمَ الإِثْنَيْنِ وَصَلّٰى عَلِيٌّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه يَوْمَ الثُّلاَثَاءِ]. أخرجه الترمذي.

1. (4403)- *Hz. Enes İbnu Malik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* pazartesi günü gönderildi. Hz. Ali (radıyallahu anh) da salı günü namaz kıldı." [Tirmizî, Menâkıb, (3730).]

AÇIKLAMA:

Bazı alimler, bu hadise dayanarak *Hz. Ali*'nin erkeklerden müslüman olanların ilki olduğunu söylemişlerdir.

4404 ٢– وعن ابْنِ عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [آخَى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ بَيْنَ أصْحَابِهِ فَجَاءَهُ عَلِيٌّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه. فقَالَ: آخيْتَ بين أصْحَابِكَ وَلَمْ تُوَاخِ بَيْنِي وبين أحَدٍ. فـقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: أنْتَ أخِي فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ]. أخرجه الترمذي.

2. (4404)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ashabının arasını kardeşlemişti. *Hz. Ali* (radıyallahu anh) yanına geldi ve:

"Ashabınızın arasını birbirleriyle kardeşlediniz, ama beni kimseyle kardeşlemediniz!" dedi. Bunun üzerine *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Sen dünyada da ahirette de benim kardeşimsin!" buyudular." [Tirmizî, Menâkıb, (3722).]

4405 ٣– وعن زيد بن أرقمٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قـال: [قـال رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنْ كُنْتُ مَوْلاَهُ فَعَلِيٌّ مَوْلاَهُ]. أخرجه الترمذي.

3. (4405)- Zeyd İbnu Erkam (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah

(aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular: *"Ben kimin dostu (mevlası) isem, Ali de onun dostudur."* [Tirmizî, Menâkıb, 3714).]

4406 ٤ – وعن سَعْدِ بنِ أبي وقّاصٍ رضيَ اللهُ عنه قال: [خلَّفَ النبيُّ ﷺ عليّاً رضِيَ اللهُ عنه في غزوةِ تبوكَ. فقالَ يا رسولَ اللهِ: تُخلِّفُني في النّساءِ والصِّبيانِ؟ فقالَ: أما ترضَى أنْ تكونَ منّي بمنزلةِ هارونَ من موسى، إلاّ أنّه لانبيَّ بعدي]. أخرجه الشيخان والترمذي.

4. (4406)- *Sa'd İbnu Ebi Vakkas* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Tebük seferine çıkınca Hz. Ali'yi geride (Medine'de) bırakmıştı.

"Ey Allah'ın Resulü, siz beni çocukların ve kadınların arasında mı bırakıyorsunuz?" dedi (kalmak istemedi). Bunun üzerine *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Sen, Hz. Harun'un, Hz. Musa yanında aldığı yeri, benim yanımda almaktan razı değil misin? Şu farkla ki, benden sonra peygamber yok!" buyurdular." [Buhârî, Megâzî 78, Fezailu'l-Ashâb 9; Müslim, Fezailu'l-Ashab, 31, (2404); Tirmizî, Menâkıb, (3731).]

4407 ٥ – وفي رواية لمسلم والترمذي: [قالَ ﷺ يومَ خيبرَ: لأُعطينَّ الرّايةَ غداً رجُلاً يحبُّ اللهَ ورسولَهُ ويُحبُّهُ اللهُ ورسولُهُ. قالَ: فتطاولَ النّاسُ لها فقالَ: ادْعُوا لي عليّاً رضِيَ اللهُ عنْه. فأُتِيَ به أرْمَدَ. فبصقَ في عينيهِ، ودفعَ إليْهِ الرّايةَ ففتحَ اللهُ عليْه. قالَ: ولمّا نزلَتْ هذه الآيةُ؟ تعالَوا ندعُ أبناءَنا وأبناءَكُمْ دعا ﷺ عليّاً وفاطمةَ وحسناً وحُسيناً رضيَ اللهُ عنهم. فقالَ: اللّهُمَّ هؤلاءِ أهْلي].

« الرَّمَدُ » مرض في العين.

5. (4407)- Müslim ve Tirmizî'nin bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hayber günü buyurdular ki:

"Yarın sancağı öyle bir kimseye vereceğim ki, O, Allah'ı ve Resûlünü sever, Allah ve Resûlü de onu sever."

Ravi devamla der ki: "Bu söz üzerine (beni mi seçer ümidiyle, *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a görünmek için) boyunlarını uzattılar. Ama o:

"Bana Ali (radıyallahu anh)'ı çağırın!" buyurdular. Ali getirildi ama

gözlerinden rahatsız idi. Hemen gözlerine tükürdü ve sancağı ona verdi. Allah Teala Hazretleri onun eliyle fethi müyesser kıldı."

Ravi devamla der ki: Şu ayet indiği zaman **"Gelin, oğullarımızı ve oğullarınızı çağıralım..."** (Al-i İmran 61) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hemen Ali'yi, Fatıma'yı, Hasan ve Hüseyin'i (radıyallahu anhüm ecmâin) çağırdı ve:

"Allahım, bunlar benim ailemdir" buyurdu." [Müslim, Fezailu'l-Ashab 32, (2404); Tirmizî, Menakıb, (3726).]

AÇLIKLAMA:

1- Rivayetin birinci kısmında, Hayber'in fethi sırasında zuhur eden fezail-i Ali (radıyallahu anh) açıklanmaktadır.

Resulullah'ın teyidi ile Hz. Ali:

★ Allah ve Resulünü samimyetle sevmektedir.

★ Allah ve Resulü de onu sevmektedirler. Bu ne büyük bir mazhariyettir. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın böyle bir vak'aya şehadeti bir kulun dünyada elde edebileceği nimetlerin makamların en büyüğü olsa gerektir. Bir tane dünya olsa, hepsinin bin yıllık saltanatı verilse bu mazhariyetin binde birine değmez. Çünkü dünyevi olanlar fanidir, ne kadar çok da olsa, büyük de olsa, müddeti uzun da olsa fanidir, sonunda bir katre serap olmaktadır.

★ Hayber'in fethi Hz. Ali'nin eliyle müyesser olmuştur. Bununla ilgili bir kısım teferruat 4268 numaralı hadisin sonunda geçti. Burada şunu belirtmekte fayda var: Hayber'in fethi sırasında sancağın Hz. Ali'ye verilmesi hadisesi Ashab nazarında mühim bir vak'adır. Çünkü bu, Allah ve Resulünün o kimseyi sevdiğinin delili olmaktadır. Çünkü, bu önceden haber veriliyor. Binler dünya saadetine bedel olan bu mazhariyete ermek ümidiyle herkesin, başını uzattığı belirtilir. Hz. Ömer de vak'ayı anlatır ve der ki: "O güne kadar komutanlığı hiç arzu etmediğim halde, o gün acaba sancağı bana mı verir diye ümitlenerek, Resulullah'a görünmek için başımı ileriye doğru uzattım."

★ Hadisin ikinci kısmında, *Hz. Ali*'nin bir başka fazileti beyan edilmektedir. *Hz. Ali* ve evladı. Hz. Peygamber'in evlatları hükmündedir. Şöyle ki: Bu ayet, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a Necrân'dan gelen hıristiyanlar vesilesiyle nazil olmuştur. Bu hey'etle birkaç gün müzakereler edilmiş, Hz. İsa'nın şahsiyeti, peygamberliği hususlarında açıklamalar yapılmış, en sonunda onlara bu ayetle mübahale teklif edilmiştir.

Yani, şayet bütün bu açıklamlara rağmen Hz. Muhammed'in risaletinin hak olduğuna kanaat getiremediyseniz, gelin elbirliğiyle Allah'a dua edelim, kim haksızsa Allah'ın, onlara bela indirmesini taleb edelim. Ayetin tamamı şöyle: **"Sana bu ilim geldikten sonra, kim seninle bu hususta mücadele edecek olursa, de ki: "Gelin, çocuklarımızı ve çocuklarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendinizi ve kendimizi çağırıp toplanalım, sonra niyaz edelim ki, Allah'ın laneti yalancılar üzerine olsun!"** (Al-i İmran 61).

Şu halde *Resulullah*'ın bu ilahi çağrıya hemen icabet zımnında Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hüseyin'in ellerini tutması, bu sayılanların -ki Ali dahil- Resulullah'ın çocukları yerine geçtiğini ifade eder. Bu durum Hz. Ali için şereflerden bir şereftir, (radıyallahu anh).

4408 ٦- وعن زِرِّ بْنِ حُبَيْشٍ قَالَ: [سَمِعْتُ عَلِيّاً رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ: وَالَّذِى فَلَقَ الْحَبَّةَ وَبَرَأَ النَّسَمَةَ إِنَّهُ لَعَهْدُ النَّبِيِّ الأُمِّيِّ إِلَيَّ أَنْ لاَ يُحِبَّنِي إِلاَّ مُؤْمِنٌ وَلاَ يَبْغَضُنِى إِلاَّ مُنَافِقٌ]. أخرجه مسلم والترمذي والنّسائي.

« الْحَبَّةُ » بفتح الحاء: الحنطةُ والشّعيرُ ونَحوُهُمَا، وبكسرها: البُذُورَاتُ.

و« فَلَقَهَا » شقّهَا للنّبَاتِ.

و« النَّسَمَةُ » كُلُّ شَيْءٍ فيهِ رُوحٌ.

وَ« بَرَؤُهَا » خلقها.

6. (4408)- *Zirr İbnu Hubeyş* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Ali (radıyallahu anh)'ın şöyle söylediğini işitim. "Daneyi açan, canlıları yaratan Zât-ı Zülcelal'e yeminle söylüyorum: Ümmî peygamberim *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bana şu hususu garantiledi: *"Beni mü'min olan sevecek, münafık olan da bana buğzedecektir."*[Müslim, İman 131, (78); Tirmizî, Menâkıb, (3737); Nesâî, İman 20, (8, 117).]

AÇIKLAMA:

1- Daneyi açan, tohumlardan filizi çıkaran demektir. Her gün seyrettiğimiz bu hadise, bize tabii ve normal gelir. Aslında büyük bir mucizedir. Basit bir danecik toprağa atılınca bazı kimyevi muamele geçirdikten sonra bir ağacın fabrikasını kendi kendine kurup ondan sonra yaprak, kereste, meyve, renk, koku, tad ve neler neler imal etmeye başlıyor.

Bütün bu harikalar "danenin açılması" hadisesinin neticesidir. Bu sebeple Hz. Ali bu hadisenin sahibi Allah'a yeminle söze başlıyor. Esasen bir ayet-i kerimede Cenab-ı Hak: **"Tohum ve çekirdekleri açan"** diye tanıtılmaktadır (En'am 95).

2- *Neseme,* can taşıyan her şeye denmektedir. Öncelikle insan ve hayvan gibi mahlukat anlaşılır.

3- Ümmî, *"umm"*e yani anneye mensup demektir. Bununla okuma yazma bilmemek kinaye edilmiştir. Çünkü insan annesinden doğunca okuma yazma ve hiçbir şey bilmez. Bu hususu ayet-i kerime de teyid eder: **"Allah sizi annelerinizin karnından hiçbir şey bilmez olduğunuz halde çıkardı ve şükrediniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler verdi"** (Nahl 78), Resulullah'ın ümmi olmasına rağmen Kur'an gibi bir kitap getirmesi, geçmiş ve gelecekten ve kâinatın mahiyetinden doğru, değiştirilemez, yanlışlığı idia ve ispat edilemez haberler vermesi, O'nun en büyük mucizelerinden sayılmıştır.

4- *Hz. Ali* (radıyallahu anh)'ı sevmek veya buğzetmek iman ve nifak alameti sayılmıştır. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yakınlığı, damadı olması İslam'a bunca hizmetleri, Resulullah ve diğer büyük sahabilerin takdirlerinden sonra onu sevmemek, nifaktan, küfürden başka neye delalet edebilir? Asırların gerisinde kalmış öyle bir zatı sevmek de ancak iman sebebiyledir. Sözgelimi, Hint ve ya Çin tahrini ilgilendiren büyük şahıslara karşı "kin" ve "sevgi" duymayız, belki takdir ifade edebiliriz. Öyleyse kendimizle ilgi kurduklarımıza sevgi veya buğz hissederiz. Bu açıdan Hz. Ali'ye hissedeceğimiz sevginin imandan, buğzun da nifaktan gelmesi, inkârı mümkün olmayan bir hakikatın ifadesidir.

4409 ٧– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [دَعَا رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلِيًّا يومَ الطَّائِف فَانْتَجَاهُ. فَقَالَ النَّاسُ: لَقَدْ أَطَالَ نَجْوَاهُ مَعَ ابْنِ عَمِّهِ. فَقَالَ: مَا انْتَجَيْتُهُ، وَلَكِنَّ اللهَ تَعَالى انْتَجَاهُ]. أخرجه الترمذي.

وقال معنى قوله: « ولكِنَّ اللهَ انْتَجَاهُ » أي أَمَرَنِي أَنْ أَنْتَجِيَ معه.

7. (4409)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Taif günü Hz. Ali (radıyallahu anh)'ı çağırdı ve onunla hususi konuşma yaptı. (Bu görüşme o kadar uzadı ki) halkın: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* amcasının oğluyla görüşmesini uzattı" dedi. (Resulullah bunu işitince):

"Onunla hususi görüşmeyi ben (kendi arzumla) yapmadım. Allah(ın arzusu ve emri ile Resulü) yaptı" açıklamasında bulundu." [Tirmizî, Menâkıb, (3728).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, Tâif seferi sırasında Hz. Ali ile hususi şekilde fikir alışverişi yapar. Bu başbaşa görüşmesi, mutadın fevkinde ve dikkatleri çekecek kadar uzar ve bazılarının "Amcasının oğluyla konuşmasını uzattı" demesine sebep olur. Dikkat edersek bu dedikodu da bir rahatsızlığın ifadesi var: Resulullah'ı, amcasının oğlu ile risalet vazifesini taşıp hususileşen, hususi tarafı ağır basan bir görüşme yapmış olmakla itham var. Bunu sıkça gördüğümüz, her fırsatı aleyhte istismara tevessül eden nifak ehlinin söylemiş olması kaviyyen mümkündür. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashab'a verdiği "düşüncelerini çekinmeden söyleme terbiyesi"nin sonucu olarak samimi mü'minler tarafından söylenmiş olması da mümkündür. Şu veya bu hangi sebeple söylenmiş olursa olsun, Aleyhissalâtu vesselâm meseleye tavzih getirmiş, bu hususi uzun görüşmeyi risalet vazifesinin gereği olarak yaptığını ifade etmiştir. Ancak bunu ifade ederken ayet-i kerimede geçen bir üslubu ihtiyar etmiştir: **"(Ey Habiim, Bedir savaşında müşriklerin her birinin gözüne ayrı ayrı ulaşan bir avuç toprağı) sen atmadın, Allah attı"** (Enfal 17). Burada, fiiliyatta atan Resulullah olduğu halde Cenab-ı Hak, rızasına uygun olarak Cebrail'in talimiyle atmış olduğu ve bunun tesirini de bizzat halkettiği için bu atışı kendine nisbet etmektedir. Aleyhissalâtu vesselâm da sırf risalet hizmetini ilgilendiren bir görüşme yaptığını ve hatta Allah'ın irşadı üzerine bu görüşmeye yer verdiğini ima için: *"Onunla ben görüşmedim, Allah görüştü"* buyurmuştur.

Bu ifadede, Hz. Ali (radıyallahu anh)'la ilgili ortaya çıkan şeref ve menkibe açıktır, (radıyallahu anh).

4410 ٨– وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [بَعَثَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ ببراءَةٍ مَعَ أبي بَكْرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْه، ثُمَّ دَعَاهُ. فَقَالَ: لاَ يَنْبَغِي لأحَدٍ أنْ يُبَلِّغَ هذَا إلاَّ رَجُلٌ مِنْ أهْلِي فَدَعَا عَلِيّاً رَضِيَ اللّهُ عَنْه فَدَعَاهُ إيَّاهُ]. أخرجه الترمذي.

8. (4410)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Berâet (Tevbe) sûresini, (Arafat'ta haçılara tebliğ edilmek üzere) *Hz. Ebu Bekir* (radıyallahu anh)'ı göndermişti. Sonra onu çağırarak:

"Bunun, ehlimden olmayan bir kimse ile tebliğ edilmesi muvafık değil!" buyurdu. Hz. Ali (radıyallahu anh)'ı çağırarak sûreyi, (Arafat'ta okuması için) ona verdi." [Tirmizî, Tefsir, Tevbe, (3089).]

AÇIKLAMA:

Burada, Berâet sûresinin tebliğ edilme vazifesinin Hz. Ali'ye verilmesi gözükmektedir. Hatta Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Bunun, aileme mensup olmayan biri tarafından tebliği muvafık olmaz"* buyurmştur.

Bu ne demektir, niçin böyle yapmıştır? sorusu hatıra gelmektedir. Bu hususun anlaşılması için öncelikle Berâet sûresinin, müşriklere bir ültimatom, yani, onlarla yapılan anlaşmaların müddetleri bitince yenilenmeyeceğinin ilanı olduğunu bilmek gerekir. Sûre: **"Müşriklerden aranızda antlaşma bulunanlara bir ihtardır"** diye başlar ve: **"Dört ay müddetle yeryüzünde dolaşın. Ve bilin ki, Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz ve Allah elbette kâfirleri rezil edecektir. Büyük hacc gününde Allah ve Resûlü'nden insanlara şunu ilan edin ki, Allah ve Resûlü müşriklerden uzaktır. Tevbe ederseniz sizin için daha hayırlıdır. Ama yüz çevirirseniz, bilin ki, Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz. İnkâr edenleri ise acı bir azapla müjdele"** (Tevbe 1-3)

Burada antlaşmaların dört ay sonra muteber olmadığı belirtilmekte, tevbe ederek İslâm'a davet edilmekte, gelmeyecek olanlar ise şiddetle tehdid edilmektedir. Müteakip âyette: **"Müşriklerden aranızda antlaşma olup da bunu hiç bir şekilde ihlâl etmemiş ve kimseye, size karşı yardım etmemiş olanlar"**a antlaşma müddetinin sonuna kadar dokunulmaması emredilmekte, müddet bitince onlar da diğerleri gibi aynı tehdide maruz bırakılmaktadır.

Şu halde günümüz diplomasisinin diliyle tam bir ültimatom olan bir sûre esas itibariyle antlaşmaların nakzını haber vermektedir.

Ülemâ der ki: "Hz. Ebu Bekir'den sonra Hz. Ali'nin gönderilmesindeki hikmet, bir Arap adeti gereğincedir: Bu adete göre, akdi, ancak onu yapan kimse veya aile yoluyla kendinden olan bir kimse bozabilir. Resûlullah bu davranışıyla mezkur âdete uymuş olmaktadır. Bu sebeple: *"Onu sadece ben veya benim ailemden biri tebliğ edebilir"* buyurmuştur."

★ TALHA İBNU UBEYDULLAH (RADIYALLAHU ANH)

4411 ١ – عن جابر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : مَنْ سَرَّهُ أنْ يَنْظُرَ إلى شَهِيدٍ

يَمْشِي عَلَى وَجْهِ الأَرْضِ فَلْيَنْظُرْ إِلَى طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِاللّهِ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ]. أخرجه الترمذي.

1. (4411)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Yeryüzünde (iki ayak üzerinde) yürüyen bir şehid görmek isteyen Talha İbnu Ubeydullah (radıyallahu anh)'a baksın." [Tirmizî, Menâkıb.]

4412 ٢– وعن قيس بن أبى حازم رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [رَأَيْتُ يَدَ طَلْحَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ شَلاَّءَ، وَقَى بِهَا رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَوْمَ أُحُدٍ]. أخرجه البخاري.

« الشَّلَلُ » فَسَادُ الْيَدِ لِمَرَضٍ أَوْ قَطْعٍ.

2. (4412)- *Kays İbnu Ebî Hâzım* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben Talha İbnu Ubeydullah (radıyallahu anh)'ın, Uhud'da Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı himâye ettiği elini kurumuş gördüm." [Tirmizî, Fezâilu'l-Ashab 14.]

AÇIKLAMA:

1- *Talha İbnu Ubeydullah* beş-altı göbek yukarıda neseben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birleşir. Annesi Mekke'de müslüman olup hicret edenlerdendir. Talha (radıyallahu anh) da ilk müslümanlardandır. Resûlullah, daha hicretten önce Zübeyr'le Talha'yı kardeşlemiş, hicretten sonra da Ebu Eyyub el-Ensâri ile kardeşlemiştir. Aşere-i mübeşşeredendir ve şûra üyelerinden biridir. Resûlullah onu, Saîd İbnu Zeyd'le haber toplamak üzere Suriye cihetine çıkardığı için Bedr'e katılamamış, fakat Resûlullah'tan, talebi üzerine ganimetten pay almış, uhrevi sevabı da istemiş, Resûlullah onun da verildiğini müjdelemiştir.

Talha (radıyallahu anh), Uhud savaşının en kritik anında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan ayrılmayarak O'nu müşrik saldırılarına karşı müdâfaa etmesiyle tanınmış ve haklı bir takdire mazhar olmuştur. Buhârî'nin rivayetinde "Kendi sözlerine göre Talha ile Sa'd'dan başka herkesin dağıldığı hengâmda bu ikisi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanından ayrılmamışlardır." Rivayetler, Uhud'da Resûlullah'a gelen saldırılara karşı elini gerdiğini, "darbelerin Aleyhissalâtu vesselâm'a bedel onun eline geldiğini", "bir ok isabet ettiğini", "yetmiş küsur isabet aldığını", "(orta) parmağının kesildiğini", "sol el yüzük parmağının dip mafsalından koptuğunu", "sakatlanan bu eliyle Resûlullah'a kalkan yaptığını" te'yid eder. Ayrıca bu savaşta Resûlullah'ı sırtına alarak, daha em-

niyetli olan bir sekiye çıkarmış, saldırılardan emin kılmıştır. Zübeyr der ki: "Uhud günü Resûlullah'ın iki zırhı vardı. Bir seki'yi atlamak istedi, muvaffak olamadı. Altına Talha'yı yatırıp sırtına basarak sekiyi atladı."

Talha (radıyallahu anh)'ın Kureyşin hukamâsından olduğu söylenmiştir. Cömertliği ve istenmeden bağışlamaları da dikkat çekecek dereceyi bulmuştur. Der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni, Uhud günü'nde *Talhatu'l-Hayr,* Usre günü'nde *Talhatu'l-Feyyâz* ve Huneyn günü'nde de Talhatu'l-Cevvâd diye tesmiye buyurdu." Bu hal onun her savaşta bir başka kahramanlık izhâr ettiğini ifade eder.

Talha (radıyallahı anh), Cemel vak'asında Hz. Ali cephesinde, Hicrî 36 yılında şehid edilmiştir. Mervan İbnu'l-Hakem'in attığı bir okun sebep olduğu kan kaybından ölmüştür. Yaşı ihtilaflıdır. 60-75 arası değişir. Ölümünden yıllar sonra bir zât üç gün üst üste rüyasında Talha'nın: "Benim yerimi değiştirin" dediğini görür. Durumu İbnu Abbâs'a anlatır. Giderler, su akıntılarının kabri açtığını görürler. Vücudunun yeni gömülmüş gibi hiçbir değişikliğe uğramamış olması dikkat çeker. Ebu Bekre'nin evlerinden biri onbin dirheme satın alınarak oraya defnedilir (radıyallahu anh).

Hz. Ali der ki: "Kulağımla işittim. Resûlullah buyurdu ki: *"Talha ve Zübeyr cennette benim iki komşumdurlar."*

★ ZÜBEYR İBNU'L-AVVÂM (RADIYALLAHU ANH)

4413 ١ – عن جابر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ حَوَارِيّاً وَإنَّ حَوَارِيِّي الزُّبَيْرُ بنُ الْعَوَّامِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه]. أخرجه الشيخان والترمذي.

«الحَوَارِيُّ» خالصةُ الإنسَانِ وَصَفِيَّةُ الْمُخْتَصُّ بِهِ، وَقيلَ النَّاصِرُ.

1. (4413)- *Hz. Câbir* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Her peygamberin bir havarisi vardır. Benim havarim ise Zübeyr İbnu'l-Avvâm'dır, (radıyallahu anh)."* [Buharî, Fezailu Ashab 13, Cihad 40, 41, 135 Meğazi 29, Haber-i Vahid 2; Müslim, Fezailu's-Sahabe 48, (2415); Tirmizî, Menâkıb, (3746).]

AÇIKLAMA:

1- *Havari:* Kelime olarak elbisenin yıkanıp paklanması manasına gelen tahvir'den gelir. Samimi dost, yardımcı, nâsih (hayrını isteyen= hayırhah) demektir. Hz. İsa'ya iman edip, onun yolunda ölmeye hazır olan gruptakilere de havari denmiştir. Katâde'nin havariyi "Hilafete sa-

lih olan" diye açıkladığı "vezir" de dediği rivayet edilmiştir. Kelimeyi halil, halis, nasir diye açıklayanlar da olmuştur.

2- *Resulullah, Zübeyr İbbnu'l-Avvam* (radıyallahu anh)'a bu iltifatı Hendek savaşı sırasında yapmıştır: *"Kim düşman tarafından geçip bize haber getirecek?"* diye sorunca, Zübeyr derhal atılarak: "Ben!" der. Aleyhissalâtu vesselâm soruyu üç kere tekrar eder, her seferinde Zübeyr: "Ben!" diyerek atılır. Onun tehlikeli bir vazifeye ısrarla sahip çıkması *Aleyhissalâtu vesselâm*'ı son derece memnun kılar ve bu memnuniyetini: *"Her peygamberin bir havarisi vardır, benim havarim de Zübeyr'dir"* iltifatıyla ifade buyurur.

3- *Zübeyr İbnu'l-Avvam* (radıyallahu anh) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın halası Safiye bintu Abdilmuttalib'in oğludur. Babası da Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevce-i pakleri Hz. Hatice'nin kardeşi Avvam İbnu Huveylid'dir.

Onbeş yaşında iken müslüman olmuştur. Başka yaşlarda olduğu da söylenmiştir. Her halukarda ilk müslümanlardandır. Hz. Ebu Bekir'den hemen sonra hidayeti bulmuştur, dördüncü veya beşinci müslüman bilinir. Habeşistan'a, Medine'ye hicret edenlerdendir. Aleyhissalâtu vesselâm Mekke'de muhacirler arasını kardeşleyince onu Abdullah İbnu Mes'ud'la kardeşlemiş idi. Medine'deki Ensâr-Muhacir arasında kardeşlemede Zübeyr'i, Seleme İbnu Selâme İbni Vakş ile kardeşledi.

Zübeyr, İslâm'ın büyük kahramanlarındandı. Eşca'u'n nâs yani insanların en şecâatlisi, en cesuru diye ün yapmıştı. İslam'da ilk kılıncı onun çektiği bilinir. Şöyle ki: Hicretten önce, Resulullah'ın müşrikler tarafından yakalandığı haberini işitir. Zübeyr hemen kılıncını çekip halkı yararak Resulullah'ı arar ve Mekke'nin üstünde görür. Aleyhissalâtu vesselâm onu böyle görünce: *"Ey Zübeyr ne oluyor?"* der Kulağına geleni söyler. Resulullah Zübeyr'e ve kılıncına duada bulunur. Kendi ifadesiyle Resulullah'la beraberlikte "fercine varıncaya kadar" yara almadığı uzvu kalmamıştır. Kureyza gününde Resulullah ondan memnuniyetini: *"Annem babam sana feda olsun"* diyerek ifade etmiştir. Bu tabiri Resulullah pek nadir kullanmıştı.

Zübeyr (radıyallahu anh), Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte bütün gazvelere katılmıştır. *Bedir, Uhud, Hendek, Hudeybiye, Hayber, Feth, Huneyn, Taif; Bedir*'de sarı renkli bir sarık taşıyordu. Resulullah, meleklerin o gün Zübeyr'in simasında olarak savaşa katıldıklarını söylemiştir.

Cemel Vak'asında Zübeyr Hz. Ali karşısında mukatil olarak yer almıştı. Hz. Ali, ona Resulullah'ın: "Sen Ali'yle mukatele edeceksin fakat haksızsın" dediğini hatırlatır. Bunu hatırlayan Zübeyr savaşı terkeder.

Hz. Zübeyr, Hicretin 36. yılında şehid edilir. Öldüğü zaman 67 yaşında idi.

★ SA'D İBNU EBİ VAKKAS (RADIYALLAHU ANH)

4414 ١ – عن عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْه قـال: [مَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يُفَدِّي أحَداً غَيْرَ سَعْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه. سَمِعْتُه يَوْمَ أُحُدٍ يَقُولُ: ارْمِ يَا سَعْدُ، فِدَاكَ أبِي وَأُمِّي]. أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (4414)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Sa'd (radıyallahu anh)'tan başka kimseye *"Annem babam sana feda olsun"* dediğini işitmedim. Uhud Savaşında: *"Ey Sa'd (okunu) at! Annem ve babam sana feda olsun!"* dediğini duydum. " [Buharî, Megazi 18, Cihad 80, Edeb 103; Müslim, Fezailu's-Sahabe 41, (2411); Tirmizî, Menâkıb, (3756).]

AÇIKLAMA:

1- Burada *Hz. Ali* (radıyallahu anh) "Anam-babam sana feda olsun" tabirini, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sadece Sa'd İbnu Ebi Vakas için kullandığını, başka birisi için kullanmadığını ifade eder. Ancak, önceki rivayette *Hz. Zübeyr* (radıyallahu anh) için de kullandığı ifade edilmişti. Alimler ihtilafı, "Hz. Ali, Zübeyr için de bu tabiri kulandığını işitmemiş olabilir, bununla kastedilen murad "Uhud savaşında" diye kayıtlamak olabilir" diyerek te'lif etmişlerdir. Zührî, Uhud'da Resulullah'ın "at!.." emri üzerine bir ok attığını rivayet eder.

2- *Sa'd İbnu Ebi Vakkas* (radıyallahu anh) Aşere-i Mübeşşere'dendir. Ebu İshak diye künyelenir. Altıncı müslümandan sonra İslam'a girmiştir, dördüncüden sonra olduğu söylenmiştir. Müslüman olduğu zaman 17 yaşındaydı. "Namaz farz edilmeden önce müslüman oldum" dediği rivayet edilmiştir. Ashabın on büyüğünden (sâdât) biridir. Hz. Ömer (radıyallahu anh)'ın vefat edince yerine halifeyi seçmek üzere vazifelendirdiği altı kişilik şura'nın da üyesidir. *Bedir, Uhud, Hendek* gibi Resulullah'ın katıldığı savaşların hepsinde hazır bulunmuştur.

İslam'da ilk kan akıtan kimse odur. Allah yolunda ilk oku da o

atmıştır. Resulullah'ın annesi Beni Zühr kabilesindendi. Sa'd aynı kabileden olduğu için Sa'd'a *Aleyhissalâtu vesselâm, "dayım"* demiştir.

Mekke'de namaz ilk emredildiği sırada müslümanlar, dağlarda tenha yerlerde kılarlardı. Bir seferinde bir grup müşrik Sa'd'ı namaz kılarken görürler ve hakaret ederler. O da onlara karşılık verir. Aralarında kavga çıkar. Sa'd bir deve kemiği vurarak bir müşriğin kafasını yarar ve bu, Allah yolunda akıtılan ilk kan olur.

Hz. Ömer, Sa'd'ı İran'a gönderdiği ordulara komutan yapar. Nitekim Kadisiye zaferi onun eliyle kazanılmıştır. Celûla, Medâin şehirlerini o fethetmiş Kufe'yi o kurmuştur. Bilahare Hz.Ömer onu azletmiş ve "Hiyaneti veya aczi sebeiyle azletmediğini" açıklamıştır.

Sa'd, Resulullah'ın: *"Allahım, Sa'd'ın duasını kabul et"* duasına mazhar olmuş, ondan sonra her duası kabul edimiş, insanlar onun bedduasını almaktan korkmuş ve kaçınmıştır.

Hz. Sa'd, Hz. Osman (radıyallahu anh)'nın ölümü üzerine köşesine çekilmiş, hiçbir muharib hizbe katılmamıştır. Hatta oğlu Ömer ve yeğeni *Haşim İbnu Utbe İbni Ebi Vakkas,* onu hilafete çağırmışlarsa da kabul etmemiş, selameti tercih etmiştir. O, aradan çekilince Hz. Muaviye (radıyallahu anh), onu ve Abdullah İbnu Ömer ve Muhammed İbnu Mesleme'yi kendi tarafına çekmeyi arzulamış, onlara yazdığı mektuplarla Hz. Osman'ın kanını taleb etmeye davet etmiştir. Hepsi de bu davete uymayıp reddetmeyi uygun görmüştür.

Sa'd, müslüman olduğu ilk günlerde annesiyle yaşadığı bir macerayı şöyle anlatır: "Ben anneme karşı çok saygılı bir kimseydim. Müslüman olduğum zaman (annem bu saygımdan istifade ile beni İslam'dan döndürmek istedi ve):

"Ey Sa'd! Bu yaşamaya başladığın yeni din de ne? Ya bu dinini terkedeceksin, yahut ölene dek yeyip içmeyi bırakacağım!" dedi. Ben kendisine:

"Anneciğim sakın böyle bir şey yapma. Zira ben kesinlikle dinimi bırakamam!" dedim. Yine de o yemeyi içmeyi bıraktı. Bu hal bir gün bir gece devam etti. Sabah olunca bayağı bitkin düşmüştü. Kendisine:

"Allah'a yemin olsun! Senin bin ruhun olsa, hergün birer birer çıkmaya başlasa, ben şu dinimi bu sebeple terkedecek değilim!" dedim Benim bu azmimi görünce, yeyip içmeye başladı. Bu hadise üzerine şu ayet indi, (mealen): **"Eğer ilah olduğuna dair hiçbir delil bulunmayan bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlayacak olurlarsa,**

onlara itaat etme. Onlarla dünyada iyi geçin. Bana yönelenlerin yoluna tabi ol. Sonunda dönüşünüz banadır. Yaptıklarınızı ben size haber vereceğim" (Lokman 15).

Sa'd bu ayetin kendisiyle ilgili olarak nazil olduğunu söylerdi.

Sad, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan çokça hadis rivayet etmiştir. Onun rivayetlerini Sahabe ve Tabiinden pek çok büyükler sonraki nesillere intikal ettirdiler.

Sa'd Hicri 54 yılında, Medine'den yedi mil uzaklıktaki Akik'de vefat etmiştir. Medine'ye omuzlarda getirilmiş, namazını Mervan kıldırmış, Resulullah'ın zevceleri de namaza iştirak etmişlerdir. Oğlu Amir, Sa'd'ın "en son ölen muhacir" olduğunu söylemiştir.

★ SAİD İBNU ZEYD (RADIYALLAHU ANH)

4415 ١ – عن قيس بن أبى حازم قال: [سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ زَيْدٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ يَقُولُ: واللهِ لَقَدْ رَأَيْتُنِي، وَإِنَّ عُمَرَ لَمُوثِقِي عَلَى الإسْلاَمِ أنَا وَأُخْتُهُ قَبْلَ أنْ يُسْلِمَ عُمَرُ، وَلَوْ أنَّ أُحُداً انْقَضَّ لِلَّذِي صَنَعْتُمْ بِعُثْمَانَ لَكَانَ مَحْقُوقاً أنْ يَنْقَضَّ]. أخرجه البخاري.

1. (4415)- *Kays İbnu Hazım* anlatıyor: "Said İbnu Zeyd (radıyallahu anh)'ı dinledim, diyordu ki: "Vallahi ben şu halimi hatırlıyorum: "Allah'a yemin olsun, Ömer İslam'a girmezden önce, beni ve kızkardeşini müslüman olduk diye bağlamıştı. Eğer Osman'a yaptığınız (öldürme işin)den dolayı Uhud dağı yerinden gitse, gitmede haklı idi."[Buharî, Menakıbu'l-Ensar 34, 35, İkah 1.]

AÇIKLAMA:

1- *Said İbnu Zeyd,* Hz. Ömer (radıyallahu anh)'nın eniştesidir. Burada Hz. Ömer'in, müslüman olmazdan öcne, eniştesine ve kızkardeşine zulmettiği, İslam'dan çevirmek için onlara hakaret ve tezlil olsun diye horlayıcı muameleler yaptığı anlaşılmaktadır. Sadedinde olduğumuz rivayete göre, onlara, köleye yapılan muamelede bulunmuş ve bağlamıştır. Kirmânî'nin hadisten "Said'in ...bizi İslam'a tesbit edip takviye etmişti" demek istediğini anlamış olduğunu belirten *İbnu Hacer,* bu mananın yanlış olduğunu belirterek: "Sanki Kirmânî, hadiste geçen *"müslüman olmazdan önce"* ibaresini dikkatten kaçırmışa benziyor. Zîra Hz. Ömer, henüz kafirken kendisinden "İslam'a tesbit ve takviyenin vaki olması ihtimalden pek uzaktır. Böyle bir iddia zaten vaki olana muhaliftir" der.

Hz. Said İbnu Zeyd ve hanımı, *Hz. Ömer*'den önce müslüman oldular. Esasen rivayetler, Hz. Ömer'in müslüman oluş sebebini, eniştesinin evinde okunan Kur'an'ı işitmesi olarak gösterirler.

2- *Said İbnu Zeyd el-Kureyşî, Hz. Ömer*'in eniştesi ve amcaoğludur. Ayrıca Said'in kızkardeşi Antike de Hz. Ömer'in nikahlısı idi. Said (radıyallahu anh) ilk muhacirlerdendir. Resulullah onu, Ubey İbnu Ka'b'la kardeşlemişti. Bedr'e katılamadı. Ancak *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ganimetten pay vermiş, sevabını da vaadetmiştir. Resulullah'ın onu Şam taraflarına casusluk vazifesi ile göndermiş olduğunu daha önce belirtmiştik (4411). Diğer gazvelerin hepsine de katılmıştır.

Said İbnu Zeyd Aşere-i Mübeşşeredendir. Hata yaparım korkusuyla Resulullah'tan hadis rivayet etmekten kaçınmıştır. Pek az rivayeti vardır. Onun yaptığı bir rivayet şudur: مَنْ قُتِلَ دُونَ مالِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ *"Kim malını müdafaa ederken öldürülürse şehiddir."*

Said, duası makbullerdendi. Ervâ Bintu Üveys onu Medine valisi *Mervân İbnu'l-Hakem*'e: "Arazime tecavüz etti" diyerek şikayet etmişti. Mudafaada Said: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *"Kim bir karışlık arazi gasbederse Kıyamet günü o arazi, yedi kat altıyla boynuna dolanır"* dediğini işittim. Bunu işitmiş olan beni, arazi gasıbı mı zannediyorsunuz? Allahım, eğer şu kadın yalancı ise gözlerini kör etmeden canını alma, kabrini de kuyusunun içinde kıl!" diyerek beddua eder. Kadın bir müddet sonra kör olur ve evinde yürürken kuyuya düşer ve orasını ona kabir yaparlar. Bundan sonra Medine'de şöyle demek adet olmuştur: أَعْمَاكَ اللهُ كَمَا أَعْمَى أَرْوَى "Allah Erva'yı kör ettiği gibi seni de kör etsin."

Said İbnu Zeyd Yermuk savaşına ve Şam şehrinin (Dımeşk) kuşatılmasına iştirak etmiştir. Aşere-i Mübeşşere'nin, savaşta Resulullah'ın önünde, namazda hemen arkasında olduğu belirtilir.

Said İbnu Zeyd, hicretin 50. veya 51. yılında 70 küsur yaşlarında olduğu halde vefat etmiştir. Medine'nin banliyösü sayılan Akik'de 58. Hicri senesinde öldüğü de söylenmiştir. Abdullah İbnu Ömer yıkamış, tahnit etmiş ve namazını kıldırmıştır.

★ ABDURRAHMAN İBNU AVF (RADIYALLAHU ANH)

4416 ١– عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لنسائه: إنَّ أمْرَكُنَّ لَمِمَّا يَهِمُّنِي مِنْ بَعْدِي، ولَيْس يَصْبِرُ عَلَيْكُنَّ إلاَّ الصَّابِرُونَ الصِّدِّيقُونَ. ثُمَّ

قَالَتْ لأَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِالرَّحْمٰـنِ: سَقَىٰ اللهُ أَبَاكَ مِن سَلْسَبِيلِ الْجَنَّةِ، وَكَانَ ابنُ عَوْفٍ قَدْ تَصَدَّقَ عَلَى أُمَّهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ بِأَرْضٍ بِيعَتْ بِأَرْبَعِينَ أَلْفاً، وَقَالَ أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِالرَّحْمٰنِ بْنِ عَوْفٍ: أُوصَىٰ عَبْدُالرَّحْمٰنِ بِحَدِيقَةٍ لأُمَّهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ بِيعَتْ بِأَرْبَعَمِائَةِ أَلْفٍ]. أخرجه الترمذي وصححه.

«السَّلْسَبِيلُ» اسم عينٍ في الجنَّة.

1. (4416)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün) hanımlarına:

"Ölümümden sonra beni üzecek şeylerden biri de sizin meselenizdir. Size ancak sıddîk (Hz. Aişe der ki yani mutasaddık) ve sabırlılar tahammül edebilir" der.

Hz. Aişe devamla, *Ebu Seleme İbnu Abdirrahman*'a dedi ki: "Allah senin babana cennetin selsebil çeşmesinden içirsin."

İbnu Avf, Ümmühatu'l-mü'minin'e tasadduk edenlerdendi, kırkbin dirheme satılan bir bahçe tasadduk etmiş idi. [Tirmizî, Menakıb, (3750).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm),* vefatından sonra kendisini kederlendirecek durumlar arasında zevcelerinin durumlarını da saymaktadır. Çünkü onlar, dünya hayatı ile ahiret hayatından birini tercihte muhayyer bırakıldıklarında, ahiret hayatını tercih etmişlerdi. Bu sebeple onlara maddi bir miras bırakmamıştı.

2- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm),* zevcelerinin maddi ihtiyaçlarını temin yüküne, aza rıza gösterip çoğu vermek suretiyle nefsin muhalefetine, sabırlı olanlardan başka kimsenin tahammül edemeyeceğini belirtmektedir.

3- Rivayette *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ), *Abdurrahman İbnu Avf* (radıyallahu anh)'ı takdir etmekte, cennetteki Selsebil adlı çeşmenin suyundan içmesi için dua etmektedir. Çünkü o, Ümmühâtu'l-mü'minin'e cömert davranmıştır. Hususen kırkbin dirheme satın aldığı bir bahçeyi bağışlamıştır.

4- *Abdurrahman İbnu Avf* da Aşere-i Mübeşşeredendir. Künyesi Ebu Muhammed'dir. Cahiliye devrinde adının *Abdu Amr* veya *Abdu'l-Ka'be* olduğu belirtilir. Onu Abdurrahman diye *Aleyhissalâtu vesselâm* tesmiye

buyurmuştur. Fil yılından on sene sona doğmuştur. Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* Daru'l-Erkâm'a girmezden önce müslüman olmuştur. İslam'a ilk giren sekizler ve Hz. Ebu Bekr'in eliyle hidayete eren beşler arasında yer alır. Ayrıca ilk muhacirlerdendi. Önce Habeşis-tan'a sonra da Medine'ye hicret etti. Resulullah onu Sa'd İbnu Rebi ile kardeşlemişti. Bedir, Uhud ve sonaki bütün gazvelerde Aleyhissalâtu vesselâm'la hazır bulundu. Resulullah, onu Dümetu'l-Cendel'e Kelb kabilesine gönderdi, mübarek elleriyle sarığını sarıp ucunu iki omuzu arasında sarkıttı ve: *"Fetihte bulunursan kralın kızıyla evlen"* buyurdu.

Abdurrahman *İbnu Avf, Hz. Ömer*'in, kendinden sonra halife seçmeleri çin tayin ettiği altı kişilik istişare heyetinden biri idi. Bir sefer sırasında Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onun arkasında namaz kılmıştır.

Uhud savaşında 21 adet yara aldığı belirtilir. Ayağından aldığı bir yara sebebiyle topallamıştır.

Abdurrahman İbnu Avf zengin ve sehavetli idi. Bir günde otuz köleyi azad etmiştir. Sa'd ile kardeş kılınınca Sa'd kendisne: "Malım var aramızda ortaktır, iki hanımım var, bak dilediğini senin için boşayayım!" der. Abdurrahman: "Allah malını da ehlini de sana mübarek kılsın, sen bana çarşıyı göster!" der.

Kısa zamanda kazandıklarıyla düğün yapar. Zamanla servetini artırıp zengin olur. Öyle ki, bir seferde yediyüz deve onun adına buğday taşır. Bir gün Ümmü Seleme'nin yanına girip: "Valideciğim, malın çokluğunun beni helak etmesinden korkuyorum" der. O da: "Oğulcuğum Allah yolunda harca!" tavsiyesinde bulunur. Büyük bir yük kervanının Medine'ye gelmesi vesilesiyle Resulullah'ın: *"Abdurrahman cennete emekleyerek girecek"* sözü kulağına gelince, yiyecek yüklü yediyüz devenin hepsini yüküyle birlikte tasadduk eder. Onun, Resulullah'ın sağlığında bir seferinde 4 bin, bir seferinde 40 bin, bir başka seferinde yine 40 bin dinar tasadduk ettiğini, sonra iki ayrı seferde beşer yüz adet atlıyı Allah yolunda donattığı, bütün bu serveti ticaretle elde ettiği belirtilir.

Hz. Ömer vefat edince, şura'ya: "Kim kendini adaylıktan çıkarıp halife seçecek?" Kimse cevap vermeyince: "Ben adaylıktan çekiliyorum!" der ve birisini seçme işini üzerine alır. Birkaç gün çalışmadan sonra Hz. Osman'ı seçer ve ilk defa ona biat eder.

Hz. Halid İbnu Velid'le Abdurrahman İbnu Avf atışırlar. Halid (radıyallahu anh): "Yani bizden önce müslüman oldun diye bize büyüklük mü taslıyorsunuz?" der. Bu söz *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın kulağına ulaşınca:

"Ashabımı bana bırakın! Ruhumu yed-i kudretinde tutan zat'a yemin

olsun! Vallahi sizden biri Uhud miktarınca altın tasadduk etse, bu onların (evvelkilerin) infak ettiği bir ve hatta yarım müdd'üne denk olmaz" ferman eder.

Abdurrrahman İbnu Avf, Hicrî 31 yılında Medine'de yetmişbeş yaşında olduğu halde vefat eder. Ölünce ellibin dinar Allah yolunda bağışlanmasını vasiyet etmiştir. Ayrıca Bedir Ashabından her birine dörtyüz dinar verilmesini de vasiyet etmiştir. O zaman Bedir Ashabından yüz kişi hayatta idi. Hz. Osman dahil, hepsi bunu alır. Bir diğer vasiyeti de Allah yolunda bin at bağışı idi.

Geride kalan malı pek fazla idi. Bu meyanda külçe altın vardı, baltalarla kırılmış, kıranların elleri kabarmıştı. Kırda otlayan bin devesi, yüz atı ve üçbin koyunu vardı.

★ EBU UBEYDE İBNU'L-CERRAH (RADIYALLAHU ANH)

4417 ١ – عن أنس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : لِكُلِّ أُمَّةٍ أَمِينٌ وَإِنَّ أَمِينَنَا أَيَّتُهَا الأُمَّةُ أَبُو عُبَيْدَةَ بنُ الْجَرَّاحِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه].

1. (4417)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Her ümmetin bir emini vardır. Bizim eminimiz, ey ümmet, *Ebu Ubeyde İbnu'l-Cerrah* (radıyallahu anh)'tır."

4418 ٢ – وفي رواية لمسلم: [أَنَّ أَهْلَ الْيَمَنِ قَدِمُوا عَلَى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ : فَقَالُوا ابْعَثْ مَعَنَا رَجُلاً يُعَلِّمُنَا السُّنَّةَ وَالإِسْلاَمَ فَأَخَذَ بِيَدِ عُبَيْدَةَ بنِ الْجَرَّاحِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه وَقَالَ: هٰذَا أَمِينُ هٰذِهِ الأُمَّةِ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

2. (4418)- *Müslim*'in bir rivayetinde: "Yemenliler *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek: "Bizimle birlikte birisini gönder de bize sünneti ve İslam'ı öğretsin!" dediler. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm Ebu Ubeyde İbnu'l-Cerrah (radıyallahu anh)'ın elinden tutup:

"İşte bu, ümmetin eminidir!" buyurdu." [Buharî, Fezâilu'l-Ashab 21, Megazî 72; Müslim, Fezâilu'l-Ashab 53, 54, (2419).]

AÇIKLAMA:

1- *Ebu Ubeyde* (radıyallahu anh)'ın ismi Amir ibnu Abdillah İbni'l-Cerrah'tır. Yedi göbek yukarıda Resullah'la birleşir.

2- Emin, güvenilen kimse demektir. Resulullah'ın mümtaz vasıflarından biridir. Cahiliye devrinde *Muhammedü'l-Emin* olarak şöhret yapmış idi. Aleyhissalatu vesselâm, Ashabını galib vasıflarıyla tesmiye etmiştir. Diğerleri de emin olmakla beraber, emanet Ebu Ubeyde'de galebe çaldığı için onu da bu suretle tesmiye ve taltif buyurmuştur.

3- Müslim'in bir rivayetinde "Ehl-i Yemen'e bedel Ehl-i Necran denmiştir. Burada ya Necran'ın Yemen'e yakınlığı sebebiyle, ravi tarafından yapılan bir tasarrufla aynı yer kastedilmekle birlikte, iki ayrı isim zikredilmiştir, yahut da iki ayrı hadise mevzubahistir. Ancak İbnu Hacer, önceki ihtimali müreccah bulur.

4- *Ebu Ubeyde İbnu'l-Cerrah* (radıyallahu anh) Aşere-i Mübeşşere' dendir. Bedir, Uhud ve diğer bütün gazvelere Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte katılmıştır. Bu da ilk müslümanlardandır. Habeşistan'a ve Medine'ye hicret etmiştir, *el-Kavi el-Emin* diye çağrılırdı. Medine'ye hicret edince, Aleyhissalâtu vesselâm onu Ebu Talha el-Ensarî ile kardeşlemiştir.

Resulullah öldüğü gün, yerine bir halife seçilmesi meselesinde, Hz. Ebu Bekr; "Sizin için şu iki şahıstan şahsen razıyım; Ömer İbnu'l-Hattab ve Ebu Ubeyde İbnu'l-Cerrah" diyerek onu da aday göstermişti.

Şam şehrini fethetmek üzere Suriye'ye yürüyen ordu komutanlarından biri Ebu Ubeyde idi. Hz. Ömer halife olur olmaz Halid İbnu Velid'i azletti, Ebu Ubeyde'yi komutan tayin etti. Halid vazifeyi devrederken orduya:

"Size bu ümmetin emini komutan oldu!" buyurdu. Ebu Ubeyde de:

"Resulullah'ın: *"Halid Allah'ın kılınçlarından bir kılınçtır"* dediğini işittim" buyurdu.

Ebu Ubeyde Bedir savaşında babasıyla karşılaşır ve babasının üzerine üzerine geldiğini farkeder. İlk başta babasından kaçınmaya çalışırsa da bilahare mukabele eder ve öldürür. Bu hadise üzerine şu mealdeki ayet nazil olur. **"Allah ve ahiret gününe iman eden hiçbir kavmin Allah ve Resulü'ne düşmanlık edenlere sevgi beslediğini göremezsin, isterse onlar babaları, evlatları, kardeşleri yahut aşiretleri olsun. Allah onların kalplerine imanı yerleştirmiş ve kendi tarafından bir nur ile kuvvetlendirmiştr. Ahirette de onları içinde ebediyyen kalmak üzere, altından ırmaklar akan cennetlere yerleştirir. Allah onlardan razıdır, onlar da Allah'tan. İşte onlar Allah'a tabi olan gruptur. Haberiniz olsun ki, Allah'a tabi olanlar, kurtuluşa erenlerin ta kendisidir"** (Mücâdele 22).

Hz. Ömer (radıyallahu anh) Şam'a geldiği zaman, oradaki ordunun komutanı olan Ebu Übeyde'nin evine uğrar. Evini fevklade bir sadelik içinde bulur. Sadece kılıncı ile kalkanından başka bir şey göremez.

"Evine biraz eşya temin etseydin!" der. Ebu Ubeyde:

"Ey Emir el-mü'minin, eşya bizi gündüz uykusuna atar!" cevabını verir. Ebu Ubeyde'nin (Allah'a vereceği hesaptan korktuğu için): "Bir koç olmayı, sahibim tarafından kesilip etimin yenilmesini, suyumdan da çorba yapılmasını ne kadar isterdim" dediği rivayet edilmiştir.

Ebu Ubeyde, Betyu'l-Makdis'te namaz kılmak arzusuyla yola çıkar. Ürdün'ün Fıhl denen mevkiinde Hicrî 18 yılında ellisekiz yaşında olduğu halde vefat eder. İmvas taununda öldüğü de kuvvetli bir rivayettir. Öleceği sırada yerine *Hz. Muaz'*ı tayin eder, (radıyallahu anhüma).

★ ABBAS İBNU ABDİLMUTTALİB (RADIYALLAHU ANH)

4419 ١ – عن عليّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:[قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : مَنْ آذَى عَمِّي فَقَدْ آذَانِي، وإِنَّمَا عَمُّ الرَّجُلِ صِنْوُ أَبِيهِ]. أخرجه الترمذي.

«الصِّنْوُ» المِثْلُ.

1. (4419)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim amcama eziyet verirse mutlaka bana eziyet vermiştir. Şurası muhakak ki, kişinin amcası babası yerindedir." [Tirmizî, Menakıb, 37 64).]

4420 ٢ – وعن ابنِ عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لِلْعَبَّاسِ: يَا عَمِّ إِذَا كَانَ غَدَاةُ الإِثْنَينِ فَـــأْتِنِي أَنْتَ وَوَلَدُكَ حَتّى أَدْعُوَ لَكُمْ بِدَعْوَةٍ يَنْفَعُكَ اللهُ بِهَا وَوَلَدَكَ. قَالَ: فَغَدَا وَغَدَوْنَا مَعَهُ فَأَلْبَسَنَا كِسَاءً. ثُمَّ قَالَ: اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْعَبَّاسِ وَوَلَدِهِ مَغْفِرَةً ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً لاَ تُغَادِرُ ذَنْباً. اللَّهُمَّ احْفَظْهُ فِي وَلَدِهِ]. أخرجه الترمذي.

وزاد رزين في رواية: [وَاجْعَلِ الخِلاَفَةَ بَاقِيَةً فِي عَقِبِهِ].

2. (4420)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Abbas (radıyallahu anh)'a dedi ki:

"Ey amcam, pazartesi sabahı bana sen ve oğlun beraber gelin size dua edivereyim. Allah bu dua bereketine, sana da oğluna da hayırlar halketsin!"

İbnu Abbâs devamla der ki: "Abbâs gitti, biz de beraberinde gittik. (Resulullah) hepimize bir kısa örttü; sonra da şöyle dua buyurdu:

"Allahım! Abbas'ı ve oğlunu mağfiretine erdir, öyle bir mağfiret ki zahiri batınî bütün günahlarına ulaşıp temizlesin, hiçbir günah hariç kalmasın. Allahım, ona çocuğu sebebiyle ikram et." [Tirmizî, Menakıb, (37 66).]

Rezin bir rivayette şu ziyadeyi kaydetti: *"Hilafeti onun neslinde baki kıl."*

4421 ٣- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ تَخْرُجُ مِنْ خُرَاسَانَ رَايَاتٌ سُودٌ لاَ يَرُدُّهَا شَيْءٌ حتّى تُنْصَبَ بإيلِيَاءَ]. أخرجه الترمذي.

3. (4421)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Horasan'dan siyah bayraklar çıkacak. Bu bayrakları hiçbir şey geri çeviremeyecek ve mutlaka İlya'ya (Küdus şehrine) dikilecek." [Tirmizî, Fiten 79, (2270).]

AÇIKLAMA:

1- Bu üç rivayet *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın amcası Abbas (radıyallahu anh)'la ilgilidir. Birinci hadisin vürudu, Tirmizi'de bir sebeple izah edilmektedir: "Bir gün, Resulullah'ın amcası Abas (radıyallahu anh), *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın yanına öfkelenmiş bir halde girer. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Seni öfkelendiren sebep nedir?" diye sorar. Abbas (radıyallahu anh):

"Kureyş'in bizimle alıp veremediği nedir? Aralarında karşılaştıkları zaman birbirlerini güler yüzle karşılarlar, bizimle karşılaştıkları zaman suratlar bin parça" der. Bu duruma Aleyhissalâtu vesselâm da öfkelenir. Öyle ki öfkeden yüzü al al olur ve şöyle buyurur:

"Nefsimi elinde tutan Zat'a yemin olsun! Siz Allah ve Resulü için sevmedikçe hiç kimsenin kalbine iman girmez!"

Sonra devamla der ki:

"Ey insanlar, bilin ki: Kim amcama eziyet verirse mutlaka bana da eziyet etmiş olur. Zira, kişinin amcası baba yerindedir."

Şârihler, bu hadisin vürud sebebi olarak Kureyş'in kıskançlığını zikrederler. *Ebu Cehil* gibi bir takım kimseler, Abbas (radıyallahu anh)'la karşılaşınca Hak Teala'nın onlara lutfetmiş olduğu şerefi çekemeyerek,

hased ediyorlar ve surat asıyorlardı. Birbirlerine izhar etikleri güleryüzden onları mahrum bırakıyorlardı. Nitekim bir seferinde Ebu Cehil bu hasedini şöyle ifade etmişti:

"Beni haşim, Ka'be'yle ilgili hizmetlerden raye ve sikayeyi, nübüvvet ve risaleti alınca geride kalan diğer Kureyşlilere daha ne kaldı?"

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), mü'min olanların Allah ve Resulü için amcasını (ve diğer yakınlarını) sevmek zorunda olduklarını, imanla onlara buğzun bir arada bulunamayacağnı ifade buyurur. Esasen لاَ أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْراً اِلاَّ الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى ayetinde taleb edilen "sevgi"yi, alimler, "Âl-i Beyt'e gösterilecek sevgi" olarak da anlamışlardır. Öyleyse mü'min, bir emr-i ilahi olarak Âl-i Beyt'i sevmekle mükelleftir. Dolayısıyla *Al-i Beyt*'i Allah ve Resulü için sevmeyenlerin kalbinde gerçek iman yoktur.

2- *Rezin*'in ilave ettiği hadisle ilgili olarak *Türbüşti* der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu sözüyle, onların kendi yakınları olduğuna, onların, tek bir kisanın örttüğü tek bir nefis durumunda olduklarına işaret etmiştr. Duasıyla da Cenab-ı Hak'tan onlara rahmetini saçmasını taleb etmiştir. Resulullah onların üzerine tek bir kisa örtmekle, onları dünyada Allah'ın kelamını îla ve Resulü'nün davasına yardım için tek bir bayrak altında toplayacağına, ahirette de tek bir sancak altında toplanacaklarına işaret etmiştir."

3- *Abbas İbnu Abdulmuttalib* (radıyallahu anh), Resulullah'a peygamberliğinin bidayetinden itibaren yardım eden yakınlarından biridir. Künyesi, Ebu'l-Fadl'dır. Anesi Nüteyle Bintu Cenab'tır. Rivayete göre, bu kadın Ka'be'ye örtü diken ilk Arap kadınıdır. Küçük oğlu Abbas kaybolur, "Bulunduğu takdirde Ka'be'ye örtü dikeceğim" diye adakta bulunur. Abbas ortaya çıkınca adağını yerine getirir.

Hz. Abbas, Resulullah'tan iki veya üç yaş büyüktür. Cahiliye devrinde Abbas, Kureyş'in reisi idi. Mescid-i Haram'ın imaret ve şikayet hizmetleri de ona terettüp ediyordu.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Medine'lilerle yaptığı Akabe bey'atında hazır bulundu, akdin gerçekleşmesinde katkısı oldu. Halbuki o sıralarda henüz müşrikti. Bedir savaşına zorla getirildi. Müslümanlar esir aldılar. Onun bağı sıkı idi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, o gün amcasının durumu sebebiyle uyuyamadı. Sebebi sorulunca:

"Abbas'ın iniltileri sebbebiyle!" dedi. Biri kalkıp bağlarını gevşetiverdi. Resulullah diğer esirlerin bağlarını da gevşettirdi.

Abbâs (radıyallahu anh), esaretten kurtulmak için fidye ödedi. Ayrıca iki yeğeninin, Akil İbnu Ebi Talib ve Nevfel İbnu'l-Haris'in fidyelerini de ödedi. Bundan sonra da müslüman oldu. Bazıları hicretten önce müslüman olduğunu, ancak müslümanlığını gizlediğini, Meke'de kalıp müşriklerle ilgili haberleri Resulullah'a yazdığını belirtir. Ayrıca onun Mekke'deki varlığının, orada kalan diğer müslümanlara da bir takviye olduğu da belirtilir. Bir ara hicret etmek için izin istemiş ise de Aleyhissalâtu vesselâm: *"Senin Mekk'deki ikametin daha hayırlı"* diyerek izin vermemiş ve hatta Bedir savaşı sırasında *"Abbas'a rastlarsanız sakın onu öldürmeyin. O zorla çıkarıldı"* diye tenbih ve emirde bulunmuştur.

Resulullah, Abbas'a *"Nasıl ben peygamerlerin sonu isem, sen de muhacirlerin sonuncusun"* demiştir. O müslüman olduktan sonra Aleyhissalâtu vesselâm ona daima ikram ve iltifatta bulunmuş ve saygı izhar etmiştir. Abbas (radıyallahu anh)'ın Kureyş'e karşı zaafı vardı, onları kayırmak isterdi. Akıllı, müdebbir, isabetli görüş ve rey sahibi idi. Ashab, onun kadrini bilir, faziletini tanırdı. Ona öncelik verirler, onunla istişare ederler, re'yini esas alırlardı. Resulullah vefat edince, Resulullah'ın asabesi içinde en yakını idi, ona taziye verilmişti.

Bir çok hadis rivayet etmiştir. Onun rivayetlerinden biri şudur: أوْ طَعِمَ الايمَانَ مَنْ رَضِيَ بِاللهِ رَبّاً وَبالإسْلاَمِ دِينـاً وَبِمُحَمَّدٍ رَسُولاً *"Kim Rab olarak Allah'ı, din olraak İslam'ı, peygamber olarak Muhammed'i tanır, razı olursa imanın tadına ulaşır."*

Hz. Abbas, Mekke'nin zenginlerindendi. 70 tane köle azad etmiştir.

Abbas'ın kızlar hariç on oğlu vardı. Fazl, *Abdullah, Ubeydullah, Kusam, Abdrurahman, Ma'bed, el-Haris, Kesir, Avn, Temman.* Hicrî 32 yılında Medine'de, *Hz. Osman*'ın şehadetinden iki yıl önce vefat etti. Ömrünün sonlarında gözlerini kaybetmiştir. Ölümünde 88 yaşında idi. Namazını Hz. Osman kıldırdı, (radıyallahu anhüma).

★ CAFER İBNU EBİ TALİB (RADIYALLAHU ANH)

4422 ١ــ عن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: رَأيْتُ جَعفراً يَطِيرُ في الْجَنَّةِ مَعَ الْمَلاَئِكَةِ]. أخرجه الترمذي.

1.(4422)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Caferi gördüm, cennette meleklerle birlikte uçuyordu."* [Tirmizî, Menâkıb, (3767).]

4423 ٢– وعنه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قـال: [كُنْتُ أُلْصِقُ بَطْني بِالْحصباءِ مِنَ الْجُوعِ وإنْ كُنْتُ لأَسْتَقْرِئُ الـــرَّجلَ الآيَةَ وَأنَا أعْلَمُهَا كَيْ يَنقَلِبَ بِي فَيُطعِمَنِي، وكَانَ أخْيَرُ النَّـــاسِ للْمَسَاكِينِ: جَعْفَرَ بنَ أَبِي طَالِبٍ، كَانَ يَنقَلِبُ بِنَا فَيُطْعِمُنَا مَا كَانَ فِي بَيْتِهِ، حَتَّى إنْ كَانَ لَيُخْرِجُ إلَيْنَا الْعُكَّةَ الَّتِي لَيْسَ فِيهَا شَيْءٌ فَيَشُقُّهَا فَنَلْعَقُ مَا فِيهَا]. أخرجه البخاري والترمذي.

« الْعُكَّةُ » ظَرْفُ السَّمْنِ.

و« اللَّعْقُ » أَخْذُ الطَّعَامِ بِالأَصَابِعِ وَلَحْسُهَا، وذلِكَ لِقِلَّةِ الشَّيْءِ.

2. (4423)- Yine *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Açlıktan karnımı yere yapıştırdığım, yönlerini dönüp de halimi onlarla da yiyecek ikram ederler umuduyla bildiğim ayetleri bana okumalarını taleb ettiğim zamanlar olurdu. Fakirlere en çok hayrı dokunan kimse Ca'fer İbnu Ebî Talib idi. Gerçekten (söylediğim durumlarda) o bizimle ilgilenir, evinde ne varsa ondan bize ikram ederdi. Öyle ki, bazan içi tamamen boşalmış olan yağ kilesini bize çıkarıp açıverir, biz de onun içinde kalan (bulaşığın)ı yalanırdık." [Buhârî, Fezailu'-Ashab 10; Tirmizî, Menâkıb, (3770).]

4424 ٣– وعن البراء رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ لِجَعْفَرِ بْنِ أَبِي طَالِبٍ: أَشْبَهْتَ خَلْقِي وَخُلُقِي]. أخرجه الشيخان.

3. (4424)- *Berâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, *Cafer İbnu Ebi Talib* (radıyallahu anh)'a dedi ki: *"Sen bana hem huy ve hem de yaratılış yönüyle benziyorsun."*[Buharî, Megazî 43;0 Müslim, Cihad 90, (1783); Tirmizî, Menakıb, (3769).]

AÇIKLAMA:

1- Bu üç hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın amcalarından Hz. Cafer (radıyallahu anh)' ın menkibesi ile alakalıdır. Hz. Cafer, Hz. Ali'nin ana-baba bir kardeşi idi. *Hz. Ali*'den hemen sonra müslüman olduğu için de ilk müslümanlardandı. Bazı kaynaklar 32. müslüman olduğunu belirtir. Habeşistan'a hicret edenlerdendi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onunla Necaşi'ye mektup göndermiş, hem oradaki muhacirlere başkan ve hem de Necaşi nezdindeki elçisi kılmıştı. Hayber'in fethedildiği gün, Habeşistan'dan Medine'ye gelir. Aleyhissalâtu vesselâm büyük sevinç izhar eder: Kucaklar, alnından öper ve: *"Bilemiyorum, Cafer'in gelişi sebebiyle mi, Hayber'in Fethi sebebiyle mi daha çok sevinmeliyim!"* der.

Birinci hadiste, *Resulullah* onu cennette uçar gördüğünü söylemektedir. Bu sebeple ona *Caferu't-Tayyar* da denilmiştir. Bu lakabı Mu'te savaşında şehid düştüğü zaman almıştı. *Zeyd İbnu Harise*'den sonra bayrağı ve komutanlığı alan *Hz. Cafer,* ellerini kaybeder. Savaşı, anında Ashab'a, Medine'de safha safha haber veren Aleyhissalâtu vesselâm, Cafer'in şehadetini: *"Kolları kesildi, ancak Allah onlara bedel iki kanat verdi, cennete uçuyor"* diye müjdeler. Ölünce vücudunun ön kısmında 70'ten fazla yara sayılır.

Hz. Ebu Hureyre, ikinci hadiste onun cömertliğini, fakirlere karşı alakasını takdirle yadeder. Bu onun mümtaz yönlerinden biridir. Öyle ki, Aleyhissalâtu vesselâm ona Ebu'l-Mesakin yani Fakirlerin Babası lakabını takmıştır.

Resulullah şöyle demiştir: *"Benden önce her peygambere yedi tane seçkin vezir verilmiştir, bana ise ondört tane verildi: Hamza, Cafer, Ali, Hasan, Hüseyin, Ebu Bekr, Ömer, Mikdad Huzeyfe, Selman, Ammar ve Bilal."* Resulullah Cafer'in ölümüne üzülmüş, gözlerinden akan yaşları tutamamıştır. Hz. Aişe: "Cafer'in ölüm haberi gelince Resulullah'ın yüzündeki hüznü okuduk" der.

Abdullah İbnu Cafer der ki: "Hz. Ali'den bir şey istediğim zaman yerine getirmezse "Cafer hakkına!" derdim ve o vakit mutlaka yapardı."

Hz. Cafer şehid edildiği vakit 41 yaşında idi. Başka rakamlar da söylenmiştir, (radıyallahu anh).

★ HZ. HASAN VE HÜSEYİN (RADIYALLAHU ANHÜMA)

4425 ١ – عن البراء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ، وَالْحَسَنُ عَلَى عَاتِقِهِ، يَقُولُ: اللَّهُمَّ إِنِّي أُحِبُّهُ فَأَحِبَّهُ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (4425)- *Hz. Berâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı gördüm. Hz. Hasan'ı omuzunda taşıyor ve de:

*"Allahım, ben bunu seviyorum, onu sen de sev!"*diyordu." [Buhârî, Fezâilu'l-Ashab 22; Müslim, Fezâilu's-Sahabe 58, 59, (2422); Tirmizî, Menâkıb, (3784).]

4426 ٢ – وفي رواية للترمذي: [أَنَّ النبيَّ ﷺ أَبْصَرَ حَسَناً وَحُسَيْناً. فَقَالَ: اللَّهُمَّ إِنِّي أُحِبُّهُمَا فَأَحِبَّهُمَا].

2. (4426)- Tirmizî'nin bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Resulullah

(aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Hasan ve *Hüseyin*'e bakıp: *"Allahım, ben bunları seviyorum, sen de sev!"* buyurdu." [Tirmizî, Menâkıb, (3784).]

4427 ٣– وعن عُقْبَةَ بنِ الْحَارِثِ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [صَلّى أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه صَلاةَ الْعَصْرِ ثُمَّ خَرَجَ يَمْشِي وَمَعَهُ عَلِيٌّ، فَرَأَى الْحَسَنَ يَلْعَبُ مَعَ الصِّبْيَانِ، فَحَمَلَهُ عَلَى عَاتِقِهِ، وقَالَ: بِأَبِي شَبِيهٌ بِالنَّبِيِّ لَيْسَ شَبِيهاً بِعَلِيٍّ، وَعَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْه يَضْحَكُ]. أخرجه البخاري.

3. (4427)- *Ukbe İbnu'l-Haris* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh) (bir gün) ikindi namazını kıldı, sonra beraberinde Hz. Ali (radıyallahu anh) olduğu halde yürümeye başladı. Yolda Hz. Hasan'ı çocuklarla oynuyor gördü. Omuzuna alıp:

"Babam feda olsun! Ali'ye değil, Resulullah'a benziyor!" buyurdu. Hz. Ali de gülüyordu." [Buharî, Fezâilu'l-Ashab 22.]

4428 ٤– وعن أنسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [سُئِلَ النَّبِيُّ ﷺ، أَيُّ أَهْلِ بَيْتِكَ أَحَبُّ إِلَيْكَ؟ قَالَ: الْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ، وَكَانَ يَقُولُ لِفَاطِمَةَ: ادْعِي لِي ابْنَيَّ فَيَشُمُّهُمَا وَيَضُمُّهُمَا إِلَيْهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهمَا]. أخرجه الترمذي.

4. (4428)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a "Ehl-i Beyt'inden hangisini en çok seviyorsun?" diye sorulmuştu.

"Hasan ve Hüseyin!" diye cevap verdi. Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ)'ya:

"Benim oğullarımı bana çağır!" emreder, onları getirtip koklar, kucaklardı." [Tirmizî, Menâkıb, (3774).]

4429 ٥– وعن يَعْلَى بنِ مُرَّةَ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: حُسَيْنٌ مِنِّي وَأَنَا مِنْ حُسَيْنٍ، أَحَبَّ اللهُ تَعَالَى مَنْ أَحَبَّ حُسَيْناً، حُسَيْنٌ سِبْطٌ مِنَ الأَسْبَاطِ]. أخرجه الترمذي.

« السِّبْطُ » وَلَدُ الْوَلَدِ، وَأَسْبَاطُ بَنِي إِسْرائيل أَوْلادُ يعقوبَ وهم فيهِمْ كَالْقَبَائِلِ في العَرَبِ، وقد جَعَلَ النَّبِيُّ ﷺ: حُسَيْناً وَاحداً مِنْ أَوْلادِ الأَنْبِيَاءِ.

5. (4429)- *Ya'lâ İbnu Mürre* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hüseyin bendendir, ben de Hüseyin'denim. Allah Hüseyin'i seveni sever. Hüseyin "esbat"tan biridir."* [Tirmizî, Menâkıb, (3777); İbnu Mâce, Mukaddime, (144).]

AÇIKLAMA:

1- *Esbat,* "sıbt"ın cem'idir. Sıbt, çocuğun çocuğu (torun) manasına gelir. Bu manadan bakınca hadis: "Hüseyin evladımın evladlarındandır" manasını ifade eder. Böylece, Hz. Hüseyin'in kendinden bir parça olma keyfiyetini te'kid etmiş olmaktadır.

2- *Sıbt,* Kur'an-ı Kerim'de kabile manasına da kullanılmıştır. وَقَطَّعْنَاهُمُ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ اَسْبَاطاً **"Biz İsrailoğullarını oniki kabileye ayırdık."** (A'raf 160) ayetinde bu manadadır. Alimler hadiste, *Hz. Hüseyin* neslinden ayrı bir cemaatin meydana geleceğinin ihbar edildiğini anlamıştır. Nitekim o nesilden pek çok insan meydana gelmiş, İslam aleminin her tarafında İslâmî hizmetlerin başını çeken insanlar o mübarek şecere-i nuraniyenin meyveleri olarak başkalıklarını hissettirmişlerdir.

3- en-Nihaye'de sıbt kelimesinin ümmet manasına geldiği belirtilir. Bu durumda hadis, *Hz. Hüseyin*'in soyundan, hayırda giden bir ümmet hasıl olacağını haber vermiş olmaktadır. *İbnu'l-Esir el-Cezerî* açıklamasına devamla, *Hz. İbrahim*'in oğlu Hz. İshak'ın evladlarından hasıl olan esbatın, Hz. İsmail'in evladlarından hasıl olan kabileler menzilesinde olduğunu ifade eder.

4430 ٦– وعن أبي سعيدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : الْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ سَيِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّةِ. أخرجَهُ الترمذي وصححه.

6. (4430)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hasan ve Hüseyin, cennet ehlinin iki gencidir."* [(Tirmizî, Menâkıb, (3778).]

4431 ٧– وعن عبدالله بن شدّادٍ عن أبيهِ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي إِحْدَى صَلاَتَي الْعِشَاءِ، وَهُوَ حَامِلٌ حَسَناً أَوْ حُسَيْناً، فَتَقَدَّمَ النَّبِيُّ ﷺ فَوَضَعَهُ ثُمَّ كَبَّرَ لِلصَّلاَةِ فَسَجَدَ بَيْنَ ظَهْرَانَى صَلاَتِهِ سَجْدَةً أَطَالَهَا، قَالَ أَبِي: فَرَفَعْتُ رَأْسِي فَإِذَا الصَّبِيُّ عَلَى ظَهْرِ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَهُوَ سَاجِدٌ، فَرَجَعْتُ إِلَى سُجُودِي. فَلَمَّا قَضَىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ الصَّلاَةَ قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّكَ سَجَدْتَ بَيْنَ ظَهْرَانَى صَلاَتِكَ سَجْدَةً أَطَلْتَهَا حَتَّى ظَنَنَّا أَنَّهُ قَدْ حَدَثَ أَمْرٌ أَوْ أَنَّهُ يُوحَىٰ إِلَيْكَ. قَالَ: كُلُّ ذٰلِكَ لَمْ يَكُنْ، وَلٰكِنِ ابْنِي ارْتَحَلَنِي، فَكَرِهْتُ أَنْ أُعَجِلَهُ حَتَّى يَقْضِيَ حَاجَتَهُ]. أخرجه النسائي.

7. (4431)- *Abdullah İbnu Şeddâd*, babası (radıyallahu anh)'tan naklediyor. Der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* iki akşam namazının (yani akşam ve yatsının) birinde yanımıza geldi. Hasan veya Hüseyin'den birini taşıyordu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öne geçip çocuğu yere bıraktı. Sonra tekbir getirip namaza durdu. Sonra namaz sırasında uzunca bir secde yaptı."

Babam devamla dedi: "(Secde çok uzadığı için) başımı kaldırıp baktım. Bir de ne göreyim! Secdede olan Resulullah'ın sırtına çocuk binmiş duruyor. Ben hemen secdeme döndüm. Namaz bitince, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a cemaatten:

"Ey Allah'ın Resulü! Namaz sırasında öyle uzun bir secde yaptınız ki, bir hadise meydana geldi zannettik veya sana vahiy indi zannettik!" diye soranlar oldu.

"Hayır! dedi, *"bunlardan hiçbiri olmadı. Velakin, oğlum sırtıma bindi. Ben, acele edip hevesi geçmeden sırtımdan indirmeyi uygun bulmadım (kendisi ininceye kadar bekledim)."* [Nesâî, İftitah 83, (2, 229, 230).]

4432 ٨– وعن سلمى امرأة من الأنصار قالت: [دَخَلْتُ على أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهـا وَهِيَ تَبْكِي. فَقُلْتُ: مَا يُبْكِيكِ؟ قالَتْ: رَأَيْتُ الآنَ رَسُولَ اللّهِ ﷺ فِي الْمَنَامِ وَعَلَى رَأْسِهِ وَلِحْيَتِهِ التُّرَابُ. فَقُلْتُ: مَالَكَ يَا رَسُولَ اللّهِ؟ قَالَ: شَهِدْتُ قَتْلَ الْحُسَيْنِ آنِفاً]. أخرجه الترمذي.

8. (4432)- *Ensar*'dan bir kadın Selma (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ümmü Sele'nin yanına girdim, ağlıyordu.

"Niye ağlıyorsun!" diye sordum. Bana şu cevabı verdi.

"Şimdi Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı rüyamda gördüm. Başında ve sakallarında toprak vardı. "Neyiniz var, Ey Allah'ın Resulü?" dedim, *"Az önce Hüseyin'in öldürüldüğüne şahid oldum"* buyurdu." [Tirmizî, Menakıb, (3774).]

4433 ٩– وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [أُتِيَ عُبَيْدُ اللّهِ بْنُ زِيَادٍ بِرَأْسِ الْحُسَيْنِ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ فَجُعِلَ فِي طَسْتٍ، فَجَعَلَ يَضْرِبُ بِقَضِيبٍ فِي أَنْفِهِ وَيَقُولُ: مَا رَأَيْتُ مِثْلَ هـذَا حُسْناً. فَقُلْتُ: أَمَا إِنَّهُ كَانَ أَشْبَهَهُمْ بِرَسُولِ اللّهِ ﷺ]. أخرجه البخاري والترمذي، واللّفظ له.

9. (4433)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ubeydullah İbnu

Ziyad'a Hz. Hüseyin (radıyallahu anh)'ın başı getirildi. Elindeki çubuğun ucuyla burnuna dürtüyor ve:

"Bu kadar güzelini de hiç görmedim!" diyordu. Ben de:

"O, (Âl-i Beyt arasında) *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a en çok benzeyeni idi" dedim." [Buharî, Fezailu'l-Ashab 22; Tirmizî, Menakıb, (3780).]

AÇIKLAMA:

Ubeydullah İbnu Ziyad İbni Ebî Süfyan, Kûfe'de *Yezid İbnu Muaviye*'nin valisi idi. *Hz. Hüseyin* onun valiliği sırasında şehid edilmişti.

4434 ١٠ – وعن عمَّارَة بْن عُميرٍ قال: [لَمَّا جِيءَ بِرأسِ عُبَيْدِاللهِ بْنِ زِيَادٍ وَأَصْحَابه نَضّدَتْ رُؤُوسُهُمْ فِي الْمَسْجِدِ فِي الرَّحَبَةِ، فَانْتَهَيْتُ إِلَيْهِمْ وَهُمْ يَقُولُونَ: قَدْ جَاءَتْ، قَدْ جَاءَتْ. فَإِذَا حَيَّةٌ قَدْ جَاءَتْ فَجَعَلَتْ تَخَلَّلُ الرُّؤُوسَ حَتَّى دَخَلَتْ فِي مَنْخَرِ عُبَيْدِاللهِ بنِ زِيَادٍ، فَمَكَثَتْ هُنَيْهَةً ثُمَّ خَرَجَتْ، فَذَهَبَتْ ثُمَّ عَادَتْ فَدَخَلَتْ فِيهِ، فَفَعَلَتْ ذَلِكَ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلاَثاً]. أخرجه الترمذي وصححه.

«نَضّدَتْ» أى جَعَلَ بعضها فوق بعض مرتباً.

10. (4434)- *Ammar İbnu Umayr* (rahimehullah) anlatıyor: "Ubeydullah İbnu Ziyad ve arkadaşlarının kellesi geldikçe Kûfe'nin Rahabe mahallesinin mescidinde üst üste dizildi. (Seyirci kalabalığı) ben de yaklaştım.

"Geldi! Geldi!" diyorlardı. (Ne idi bu gelen? Merak edip daha da yaklaştım). Meğerse bir yılanmış. (Nerden geldiyse) gelmiş, kelleler arasına girip (kayboluyor, tekrar) çıkıyordu. Derken Ubeydullah İbnu Ziyad'ın burun deliğine girdi ve orada bir müddet kaldı. Sonra çıkıp gitti ve kayboldu. Biraz sonra kalabalık tekrar bağırmaya başladı.

"Yine geldi! Yine geldi!"

Bu hal iki veya üç kere tekerrür etti." [Tirmizî, Menâkıb, (3782).]

AÇIKLAMA:

1- Son on rivayet *Hz. Hasan* ve *Hz. Hüseyin*'in menkibeleriyle ilgilidir. Müellifimiz, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu iki torununun menkibelerini beraber sunmuş, ayırmamıştır. Buhari'de dahi, onlar için bir bab ayrıldığını görmekteyiz. Bu birliğin sebebini *İbnu Hacer* bu iki

zat'ın "bir çok menkibelerde müşterek olmalarıyla" açıklar. Muhtelif rivayetlerde raviler bir menkibe anlatırken menkibenin kahramanı "Hasan" mı, "*Hüseyin*" mi tereddütlü olarak kaydederler. Bunlar, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mübarek başlarındaki iki sevgili gözleri mesabesindedir, ayrılmaları mümkün değildir.

Hz. Hasan, Hicretin üçüncü yılında Ramazan ayında Medine'de doğmuş, elli senesinde zehirlenerek öldürülmüştür.

Hz. Hüseyin ise Hicri dördüncü yılın Şa'ban ayında dünyaya gelmiş, altmışbir senesinde Kerbelâ'da Aşura gününde şehid edilmiştir. Öldürülme hadisesi şöyle olmuştur. *Hz. Muaviye* (radıyallahu anh), oğlu Yezid'i yerine halife tayin ederek vefat edince, Kûfeliler Hz. Hüseyin'e yazarak kendisinin emrinde olduklarını bildirirler. *Yezid İbnu Muâviye*'ye biat etmemiş olan *Hz. Hüseyin,* Medine'den ayrılıp Mekke'ye gelir. Yezid'e biat etmeyenler arasında *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anh) gibi başka büyükler de var. *Hz. Hüseyin,* Kûfeliler'in mektubunu Mekke'de alır. Kufe'ye gitmek için yol hazırlığı yapar. Kardeşi *Muhammed İbnu'l-Hanefiyye, İbnu Ömer, İbnu Abbas* gibi birçok rey ehli zevat, Kufe'ye gitmesini tavsiye etmezler. Ancak *Hz. Hüseyin:* "Rüyada Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı gördüm. Bana bir emirde bulundu, ben onu yerine getireceğim" diyerek gitmesine engel olanları dinlemez.

Yezid, Kufe'ye *Ubeydullah İbnu Ziyad*'ı vali tayin eder, ayrıca Kufe'ye müteveccihen yola çıkan Hz. Hüseyin'i karşılamak üzere ordu hazırlar. Başına *Ömer İbnu Sa'd İbnu Ebi Vakkas*'ı komutan yapar ve *Hz. Hüseyin*'e karşı kazanacağı zafere mukabil Rey valiliğini vaadeder. *Ömer İbnu Sa'd, Hz. Hüseyin*'i karşılar ve Kufe valisi *Ubeydullah İbnu Ziyad*'ın emrine uyma talebinde bulunduktan sonra, saldırıya geçerek Hz. Hüseyin (radıyallahu anh)'ı ve beraberinde bulunan aile halkından 19 kişiyi şehid eder. Toplam öldürülenlerin sayısı 72'dir. Ömer İbnu Sa'd bunların başlarını kopartarak Ubeydullah İbnu Ziyad'a gönderir. İbnu Ziyad Kufe'de halkı toplayıp başları getirtir. Halkın gözü önünde elindeki çubukla Hz. Hüseyin'in başına dürter, dudaklarının arasına geçirir ve kaldırmaz. Bu hakareti gören Zeyd İbnu Erkam (radıyallahu anh):

"Kaldır çubuğu, kendisinden başka ilah olmayan Zat'a yemin olsun, ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın dudaklarını bu dudakların üzerinde onları öperken gördüm!" der ve kendini tutamayıp ağlar. *Zalim İbnu Ziyad:*

"Allah, gözlerini ağla(maktan çıkar)sın. Allah'a yemin olsun, eğer bunak ihtiyarın teki olmasaydın kelleni uçururdum!" der. Zeyd İbnu Erkam orayı terkeder ve şöyle söylenir:

"Ey Ara cemaati! Bugünden sonra artık kölesiniz. Hz. Fatıma'nın oğlu Hüseyin (radıyallahu anh)'ı katlettiniz, başınıza İbnu Mercane'yi (Ubeydullah İbnu Eyd'i kasteder) emir yaptınız. O sizin hayırlılarınızı öldürecek, şerlilerinizi de köle yapacaktır.

Buhârî ve Tirmizî, *Ubeydullah İbnu Ziyâd* zalimiyle ilgili rivayeti *Hz. Hasan* ve *Hz. Hüseyin*'in menkîbeleri ile ilgili babta kaydetmiştir. Çünkü o rivayetlerde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kurretu'l-ayn'ı ve reyhanesi olan *Hz. Hüseyin*'in mübarek başlarına karşı hakâretâmiz davranışlarının cezasını, Cenab-ı Hakk'ın daha dünyada iken verdiğini ifade etmektedir: Birden ortaya çıkan ince bir yılan mükerrer seferler ağzından girip burnundan çıkıyor, burundan girip ağızdan çıkıyor ve sonra kayboluyor. Bu, *Hz. Hüseyin* (radıyallahu anh)'a yapılan harekete karşı Cenab-ı Hakk'ın bir âyeti, bir ibrettir.

Cenab-ı Hak bu zâlimin ölümünü *İbrahim İbnu'l-Eşter* eliyle hicrî 66 yılında gerçekleştirmiştir. İbrahim'i, Muhtar İbnu Ebî Ubeyde es-Sakafî, İbnu Ziyâd'ı öldürmesi için yollamıştı. *İbrahim İbnu'l-Eşter,* zalimi, Musul'a beş fersah mesafede el-Câzir'de adamlarından bir kısmıyla öldürür. Onun ve adamlarının kelleleri getirilip muhtar'ın önüne atılır. Rivayette görüldüğü üzere ince bir yılan gelerek kelleler arasında dolaşıp İbnu Ziyâd'ın burnuna, ağzına girer çıkar. el-Muhtâr es-Sakafi İbnu Ziyâd ve diğer zalimlerin kellelerini Mekke'ye *Muhammed İbnu'l-Hanefiye*'ye gönderir. *Abdullah İbnu'-Zübeyr*'e gönderdiği de söylenmiştir. Bunlar Mekke'de teşhir edilerek Hz. Hüseyn'in intikamının alındığı halka gösterilir. *İbnu'l-Eşter, İbnu Ziyâd* ve hempalarından öldürülenlerin başsız cesetlerini yaktırır.

Irak ehlinden bir adam gelerek İbnu Ömer'den, elbiseye isabet eden sivri sineğin kanının hükmünü sorar. İbnu Ömer, şu cevabı verir:

"Şuna bakın, neden sual etmekte! Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın oğlunu öldürdüler, sivri sineğin kanından sual ediyorlar. Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Hasan ve Hüseyin, dünyadaki iki reyhanım!"* dediğini işittim."

Hz. Hasan ve *Hz. Hüseyin* her ikisinin de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a benzediği rivayetlerde gelmiştir. Hz. Hasan baştan göğüse kadar kısmıyla, Hz. Hüseyin ise göğüsten ayaklara kadar olan kısmıyla Aleyhissalâtu vesselam'a benzemektedir. İbnu Hacer, bu vesile ile Aleyhissalâtu vesselâm'a benzerlik arzeden diğer bir kısım şahısların ismini kaydeder: *Ca'fer İbnu Ebi Tâlib*, oğlu *Abdullah İbnu Ca'fer, Kusâm İbnu Abbâs İbni Abdulmuttalib, Ebu Süfyan İbnu'l-Harîs İbni Abdilmuttalib,*

Müslim İbnu Akîl İbni Ebi Tâlib, Benî Hâşim dışından: *es-Sâib İbnu Yezîd el-Muttalibî* (İmam-ı Şafi'î'nin yukarı dedesi), *Abdullah İbnu Âmir İbnu Kereyz el-Ahşemî, Kâbis İbnu Rebî'a İbni Adiy;* Resûlullah'ın kızı Fatıma, oğlu *İbrahim, Ca'fer İbnu Ebi Tâlib*'in iki oğlu: Abdullah ve Avn, Resûlullah'a benzeyenlerin sayısı bazı tahkiklerde 15'e kadar çıkarılmaktadır.

Bazı rivayetler, *Hasan* ve *Hüseyin* isimlerinin cahiliye devrinde bilinmediğini, Araplardan kimsenin bu isimlerle tesmiye edilmediğini, ilk defa Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu isimleri torunlarına koyduğunu belirtir. Hatta rivayetler, doğdukları zaman, önce ilk oğulları olan Hz. Hasan'a, babaları Ali (radıyallahu anh) tarafından Harb isminin konduğunu, Resûlullah'ın bunu kabul etmeyip Hasan koyduğunu, ikinci oğullarına da, Ali efendimizin yine Harb ismini koyduğunu, Resûlullah'ın yine kabul etmeyip Hüseyin olarak tesmiye buyurduğunu belirtir.

Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ), Hz. Hasan'ın doğumundan sonra sadece bir tuhur müddeti geçtikten sonra Hz. Hüseyin'e hamile kalmıştır. Dolayısıyla aralarında bir yaş farkı vardır. Katâde, ikisinin doğumları arasında bir yıl on gün fark olduğunu söyler.

Hz. Hasan (radıyallahu anh) halim, kerim ve verâ sahibi idi. Verâsı ve fazileti onu mülk ve dünyayı terke çağırmış, o da bu davete icabet etmiştir. İslâm tarihinde *Hz. Hasan*'ı takdirde yâd ettirecek örnek davranışı, bu vasıflarının gereği olarak ortaya çıkmıştır: *Hz. Muâviye* (radıyallahu anh)' ın ordusu ile kendisine bağlı askerlerden müteşekkil iki ordu karşılaşıp savaşa tutuşacakları bir hergâmda Hz. Muâviye ile anlaşarak hilafeti ona terketmiş, böylece dünya saltanatı için müslüman kanının dökülmesini önlemiştir. Der ki: "Bir avuç bile olsa kan akıtarak Muhammed ümmetine halife olmak istemem." Hz. Muâviye ile hilafet hususunda anlaşmak suretiyle Aleyhissalâtu vesselâm'ın bir mucizesini izhar etmiş oldu. Zira Aleyhissalâtu vesselam: انَّ ابنى هـذا سيِّدٌ يصلح الله به بين فئتين من المسلمين "*Bu oğlum seyyiddir. Allah onunla iki müslüman kitlenin arasını sulh edecektir*" buyurmuştu. Hilafeti Hz. Muâviye'ye teslim tarihi biraz ihtilâflıdır. Bu ihtilafa göre, Hz. Âli'nin vefatından hilafeti teslime kadar geçen halifelik müddeti altı aydan biraz fazla veya sekiz ay kadardır.

Hz. Muâviye ile Kûfe'ye vardıkları zaman ve halk *Hz. Muâviye*'ye biat edince, *Amr İbnu'l-Âs, Hz. Muâviye*'ye:

"Emret! Hasan da halka hitab etsin" der. Hz. Muâviye buna yanaşmak istemez, fakat Amr ısrar eder:

"Ancak ben arzu ediyorum. Zira o bu işlerden anlamaz, konuşsun da beceriksizliği ortaya çıksın!" der.

İkna olan Hz. Muâviye:

"Ey Hasan kalk, aramızda geçen (antlaşma)dan halka konuş!" der. Hz. Hasan (radıyallahu anh) kalkıp hamd ve senâdan sonra şu beliğ hitabette bulunur:

"Ey insanlar! Allah bizim evvelimizle (Hz. Peygamber'i kasteder) sizlere hidayet verdi, sonuncumuzla (kendini kasteder) kanlarınızın dökülmesini önledi. Bilesiniz, en zeki insan takva sahibi olandır, en âciz olan da fâcir kimsedir. Ben ve Muâviye'nin ihtilafa düştüğümüz bu işe gelince: Ya o buna benden daha çok hak sahibidir veya benim hakkımdır. Ben bu hakkı Allah için ve Muhammed ümmetinin salâhı ve sizlerin kanını dökmemek için ona terkettim!"

Sonra *Hz. Muâviye*'ye yönelir ve şu âyeti okur: وَاِنْ اَدْرِى لَعَلَّهُ فِتْنَةٌ لَكُمْ وَمَتَاعٌ اِلَى حِينٍ **"Olur ki tehdid edildiğiniz şeyin gecikmesi, sizin için bir imtihan ve belli bir vakte kadar elinize verilmiş bir fırsattır, onu da ben bilemem"** (Enbiya 111).

Hz. Muaâviye (radıyallahu anh) bu belâgat karşısında bozulur ve hutbeyi kesmesini emreder. Amr'a da:

"Sen bunu istemiştin!" der.

Hz. Hasan (radıyallahu anh)'ın vefat tarihi ihtilaflıdır: Hicrî 49, 50, 51 yılları denmiştir.

Ölüm sebebi zehirdir. Hanımı Ca'de Bintu'l-Eş'as zehir içirmiştir. Zehrin tesiri hasıl olunca, kırk gün kadar altına leğen tutulmuştur. Öyle ki biri kaldırılınca diğeri konmuş. Bunun tesiriyle vefat etmiştir.

Kardeşi Hüseyin (radıyallahu anh): "Seni kim zehirledi?" diye sorunca:

"Onları öldürmek mi istiyorsun? Hayır. Ben Allah'a havale ediyorum!" der, söylemez. Öleceğine yakın Hz. Aişe'ye haber salarak Resûlullah'ın yanına gömülme izni ister. O da "Pekiyi' der. Ancak iktidarda bulunan Emevî ailesi buna razı olmaz. Hz. Hüseyin, huzursuzluk çıkmaması için bu meselede ısrar etmez. Hz. Hasan'ın vasiyeti esnasında sarfettiği: "Mani olurlarsa Bakî'u'l-Garkad'a defnedin" sözü esas alınarak Bakî'ul-Garkad'a defnedilir.

Ömer İbnu Ebî Seleme (radıyallahu anh) اِنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ اَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا **"Ey peygamber ailesi! Allah günahlarınızı giderip sizi tertemiz yapmak istiyor"** (Ahzâb 33) âyetinin

Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)'nın evinde indiğini, bu inince Aleyhissalâtu vesselâm'ın *Hz. Fâtıma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin* ve *Hz. Ali*'yi çağırtıp üzerlerine bir kısâ (örtü) gererek:

"Bunlar benim Ehl-i Beyt'imdir. Rabbim bunlardan ricsi (günahı) gider, bunları tertemiz kıl" dediğini belirtir.

Zeyd İbnu Erkâm (radıyallahu anh) Âl-i Beyt'in dindeki ve ümmet içerisindeki makamlarının yüceliğini belirten şu hadisi haber verir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ben size, temessük edip sıkı sarıldığınız takdirde dalâlete düşmekten korunacağınız iki şey bırakıyorum: Bunlardan her biri diğerlerinden daha büyüktür: Kitabullah. Bu, semadan arza uzanan Allah'ın ipidir. Diğeri Ehl-i Beytim olan yakınlarımdır. Bu iki şey, Kevzer havzının başında buluşuncaya kadar birbirlerinden ayrılmayacaktır. Bu iki şey hakkında benden sonra nasıl davranacağınıza iyi bakın."

Kurtubî, bu hadiste Ashab-ı Kisâ'nın kastedildiğini belirttikten sonra, hadîsi şöyle anlar: "Eğer kitaba uyup emirlerini tatbik eder, nehiylerinden kaçarsanız ve de Âl-i Beytimin hidayeti ile yolunuzu doğrultur, onların sîretine iktida ederseniz hidayeti bulursunuz ve dalaletine düşmezsiniz" *Kurtubî* devamla der ki: "Bu vasiyet ve bu büyük te'kid, Âl-i Beyt'e ihtiram'ın, itaatin, onları büyüklemenin ve sevmenin, tıpkı terkine, kimseye hiçbir özür olmayan müekked farzları yerine getirmenin vücubu derecesinde bir vâcîb olduğunu ifade eder. Bu hüküm onların Resûlullah'a olan malum yaknılıkları sebebiyledir. Nitekim Aleyhissalâtu vesselâm onları kendinden bir cüz ilan etmiştir. Çünkü onlar, Aleyhissalâtu vesselâm'dan neş'et eden usûlü ve fürûu idiler...

★ HZ. RESULULLAH'IN HZ. HASAN VE HZ. HÜSEYİN'E SEVGİSİ VE BUNUN SEBEBİ

Siyer ve hadis kitapleri, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *Hz. Hasan* ve *Hz. Hüseyin* (radıyallahu anhümâ)'ya karşı gösterdiği ilgi ve sevgi ile doludur.

Zaman olmuştur, yerde dört ayak olup sırtına bindirip eğlendirmiştir.

Zaman olmuş, sırtüstü yatıp karnına oturtmuş, bu sırada üzerine akıtmalarına bile seyirci olmuş, mâni olmak isteyenlere müdahele edip: "Oğlumun akıtmasını kestirmeyin!" diyerek engel olmuştur.

Pek çok seferler birini bir omuzuna öbürünü diğer omuzuna alıp gezdirmiştir.

Zaman olmuş, hutbe okurken tökezleyerek mescide giren torununu kaldırmak üzere kesip kucaklayarak minberin üzerine oturtmuş, hutbesine devam etmiştir.

Onları her fırsatta alınlarından, yanaklarından ve dudaklarından, göbeklerinden ve hatta üzümcüklerinden öpmüştür.

Onları öven, sevgisini ifade eden medh u senalarda bulunmuştur, dualar etmiştir.

Onların dünyevî ve uhrevî halleriyle ilgili ihbarlarda bulunmuştur.

Kısacası Kıyamete kadar insanlığa gerekli olan hidayeti sunmak, dünya ve ahiret saadetleri için muhtaç olacakları düsturları, esasları vaz'etmek gibi pek büyük işlerle meşgul olan Fahr-ı Âlem'in hayatında iki küçük torununun tuttuğu yer, gördüğü ilgi, mûtadın, alışılmışın ve olması gerekenin çok ötesinde olmuştur. Ancak tahkik göstermiştir ki, bu ilgi ve alâka, kan bağının, nesebî duyguların bir gereği ve sevki ile olmamış, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın bütün insanlığa müteveccih olan risalet vazifesinin gereği olarak meydana gelmiştir. Bu hususta *Bediüzzaman* merhumun nefis bir açıklamasını kaydediyoruz:

"Resul-i Ekrem aleyhissalâtu vesselâm, külli ve umumî vazife-i nübüvvet içide bazı hususî, cüz'i maddelere karşı azim bir şefkat göstermiştir.

Zahir hale göre o azim şefkati, o hususî cüz'î müddelere sarfetmesi, vazife-i Nübüvvetin fevkalâde ehemmiyetine uygun gelmiyor. Fakat hakikatta o cüz'î madde, küllî, umumî bir vazife-i Nübüvvetin medârı olabilecek bir silsilenin ucu ve mümessili olduğundan, o silsile-i azîmenin hesabına onun mümessiline fevkalâde ehemmiyet verilmiş. Meselâ: Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm) Hazret-i Hasan ve Hüseyn'e karşı küçüklüklerinde gösterdikleri fevkkalâde şefkat ve ehemmiyet-i azîme, yalnız cibillî şefkat ve hiss-i karâbetten gelen bir muhabbet değil, belki vazife-i Nübüvvetin bir hayt-ı nuranîsinin bir ucu ve verâset-i Nebeviyenin gayet ehemmiyetli bir cemaatinin menşei, mümessili, fihristesi cihetiyledir. Evet, Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm), Hazret-i Hasan (radıyallahu anh)'ı kemal-i şefkatinden kucağına alarak başını öpmesiyle, Hazret-i Hasan (radıyallahu anh)'dan teselsül eden nuranî nesli, mübarekinden Gavs-ı Âzam olan Şâh-ı Geylanî gibi çok mehdi-misal verese-i Nübüvvet ve hamele-i şeriat-ı Ahmediye (s.a.s) olan zatların hesabına Hazret-i Hasan (radıyallahu anh)'ın başını öpmüş ve o zatların istikbalde edecekleri hizme-i kudsiyelerini nazar-ı Nübüvvetle görüp takdir ve istihsan etmiş ve takdir ve teşvike alâmet olarak Hazret-i Hasan

(radıyallahu anh)'ın başını öpmüş. Hem Hazret-i Hüseyin'e karşı gösterdikleri fevkalâde ehemmiyet ve şefkat, Hazret-i Hüseyin (radıyallahu anh)'ın silsile-i nuraniyesinden gelen Zeynel-Âbidin, Câfer-i Sâdık gibi eimme-i âlişan ve hakiki verese-i Nebeviye gibi pek çok mehdi-misal zevât-ı nuraniyenin namına ve Din-i İslâm ve vazife-i risalet hesabına boynunu öpmüş kemal-i şefkat ve ehemmiyetini göstermiştir. Evet Zat-ı Ahmediyye'nin (s.a.s.) gaybâşina kalbiyle, dünyada Asr-ı Saadetten ebed tarafından olan Meydan-ı Haşri temâşâ eden ve yerden cenneti gören ve zeminden gökteki melâikeleri müşahede eden ve zaman-ı Âdemden beri mazi zulümatının perdeleri içinde gizlenmiş hadîsatı gören, hatta Zat-ı Zülcelâl'in rü'viyetine mazhar olan naraz-ı nuranîsi, çeşm-i istikbalbînisi, elbette Hazret-i Hasan ve Hüseyin'in arkalarında teselsül eden aktâb ve eimme-i verese ve mehdileri görmüş ve onların umumu namına başlarını öpmüş. Evet Hazret-i Hasan (radıyallahu anh)'ın başını öpmesinden Şâh-ı Geylânî'nin hisse-i azîmesi var."

Bediüzzaman, bahsin devamında *Resûl-i Ekrem*'in, ümmeti, *Âl-i Beyt*'i etrafında toplanmaya ehemmiyet verdiğini belirttikten, *Âl-i Beyt*'in "Sünnet-i seniyyenin menbaı ve muhafızı ve her cihetle iltizam etmesiyle mükellef olan Âl-i Beyt" olduğuna dikkat çektikten sonra şunu söyler: "İşte bu sırra binâendir ki, Kitap ve Sünnet'e ittiba ünvanıyla bu hakikat-ı hadisiye bildirilmiştir. Demek ki Âl-i Beyt'ten vazife-i risaletçe muradı Sünnet-i seniyyesidir. Sünnet-i seniyyeyi terkeden hakiki Âl-i Beyt'ten olmadığı gibi Âl-i Beyt'e hakiki dost da olamaz."

★ ZEYD İBNU HARİSE VE OĞLU ÜSAME (RADIYALLAHU ANHÜMA)

4435 ١ - عن ابنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [بَعَثَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بعثاً وأمَّرَ عليهِمْ أُسامَةَ بْنَ زَيْدٍ رَضِيَ اللهُ عنهما، فَطَعَنَ بعضُ النَّاسِ في إمارَتِه. فَقَالَ النَّبيُّ ﷺ: إنْ تَطعَنُوا في إمارَتِه، فَقَدْ كُنْتُم تَطْعَنُونَ في إمَارةِ أبِيهِ مِنْ قَبْلُ، وَأيْمُ اللهِ إنْ كَانَ لَخَلِيقاً لِلإمَارةِ، وَإنْ كَانَ لَمِنْ أحَبِّ النَّاسِ إلَيَّ. وَإنَّ هذَا لَمِنْ أحَبِّ النَّاسِ إلَيَّ بَعْدَهُ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

يُقَالُ فُلاَنٌ « خَلِيقٌ بِهذاَ الأمْرِ » إذَا كَانَ أهْلاً لَهُ وَهُوَ لَهُ حَقِيقٌ.

1. (4435)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* askeri bir sefere hazırlamış, askerlerin başına

da *Üsame İbnu Zeyd*'i komutan yapmıştı. (Üsâme siyahi bir azadlının oğlu olması hasebiyle) onun komutanlığından memnun kalmayan bazı kimseler dedikodu yaptılar. (Söylenen yersiz sözler kulağına ulaşmış olan) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Onun komutanlığı hususunda dedikodu yapan sizler, aynı dedikoduyu daha önce babasının komutanlığı için de yapmıştınız. Allah'a yemin olsun! O komutanlığa layık idi. Ve o, bana, insanların en sevgililerindendi. Bu da, bana ondan sonra insanların en sevgili olanlarındandır" buyurdu." [Buhârî, Fezâilu'l-Ashab 17, Megâzî 42, 87, Eymân 2, Ahkam 33; Müslim, Fezailu's-Sahabe 63, (2426); Tirmizî, Menakıb, (3819).]

4436 ٢– وعنه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [فَرَضَ عُمَرُ لأُسَامَةَ بنِ زَيْدٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما في ثَلاثَةِ آلاَفٍ وَخَمْسَمائَةٍ، وَفَرَضَ لِي فِي ثَلاثَةِ آلاَفٍ. فَقُلْتُ: لِمَ فَضَّلْتَ أُسَامَةَ عَلَيَّ؟ فَوَاللّٰهِ مَا سَبَقَنِي إلى مَشْهَدٍ. فقَالَ: يَا بُنَيَّ كَانَ زَيْدٌ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أحَبَّ إلى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ مِنْ أبِيكَ، وَكَانَ أُسَامَةُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أحَبَّ إلى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ مِنْكَ، فآثَرْتُ حُبَّ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ على حُبِّي]. أخرجه الترمذي.

2. (4436)- Yine *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ömer, Üsame İbnu Zeyd'e (fey'den) üçbinbeşyüz (dirhemlik) pay ayırmıştı. Bana ise üçbin (dirhemlik) pay verdi.

"Niye Üsâme'yi benden üstün tuttun? Vallahi hiçbir savaşta benden ileri geçmiş değil (yani ben de onun katıldığı her savaşa katıldım) dedim. Bana şu cevabı verdi:

"Ey oğulcuğum! Zeyd (radıyallahu anh), Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* nezdinde babandan daha sevgili idi. Üsame (radıyallahu anh) da Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a senden daha sevgilidir. Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sevgisini kendi sevgime tercih ettim." [Tirmizî Menâkıb, (3815).]

AÇIKLAMA:

Zeyd İbnu Harise, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın azadlısıdır ve azadlılarının en meşhurudur. Üsâme de onun oğlu olduğu için Ebu Üsame diye künyesi vardır. Resulullah her iksisini de çok sevdiği için Hubbu Resulullah (Allah Resulünün sevgilisi) bilinirlerdi.

Zeyd İbnu Harise, cahiliye devrinde bir baskınla kaçırılıp, Ukaz pa-

nayırında köle olarak satılmıştı. Hakim İbnu Hızam onu, halası Hatice Bintu Huveylid adına satın almıştı. Bilahare Hz. Hatice (radıyallahu anhâ), onu zevci Aleyhissalâtu vesselâm'a, Mekke'de daha peygamberlik gelmezden önce bağışlayacaktır. O sıralarda, henüz sekiz yaşında bir çocuktur.

Zeyd'in babası bir ara amcasıyla gelip onu kurtarmak ister. Resulullah, gitmek isterse serbest olduğunu bildirir. Zeyd babasıyla dönmektense Resulullah'ın yanında kalmayı tercih eder. Aleyhissalâtu vesselâm onu azad edip evlatlık edinir. Bu hadiseden sonra Mekkeliler ona Zeyd İbnu Muhammed (Muhammed'in oğlu Zeyd) diye isim takar. Ancak sonradan gelen bir vahiy bu tesmiyeyi yasaklar ve herkesin gerçek babalarıyla çağırılmasını emreder. (Mealen): **"Onları kendi babalarına (nisbet ederek) çağırın. Allah katında doğru olan budur..."** (Ahzab, 5).

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Zeyd'i, Hamza İbnu Muttalib ile kardeşlemişti.

Zeyd, Bedir savaşına katılanlardandı. Hatta Medine'ye zafer ve nusret haberini de ilk getiren o idi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu, azatlısı Ümmü Eymen ile evlendirmişti. Bu evlilikten Üsame (radıyallahu anh) dünyaya geldi. Zeyd ayrıca Resululah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hala kızı olan Zeyneb Bintu Cahş'la da evlenmiş, ancak imtizaç edemeyerek boşanmışlardır. Onun boşamasından sonra Zeyneb (radıyallahu anhâ) ile Resûl-i Ekrem, emr-i ilahi ile evlenmiştir (Ahzab 37). Münafıklar, o zamanın örfünü esas alarak "Oğlunun hanımıyla evlendi" diye dedikoduya girişirler. Haklı oldukları yön, Resulullah'ın, azadlısı olan Zeyd'e *"Oğlum!"* demekte olması, Zeyd'in de Zeyd İbnu Muhammed diye anılması idi. Mesele üzerine gelen vahiy dedikoduyu kesti: **"Muhammed sizden hiçbir erkeğin babası değildir. Lakin O, Allah'ın Resulü ve peygamberlerin sonuncusudur"** (Ahzab 40). Böylece peygamberlik sebebiyle veya üvey evlatlık yoluyla birbirlerine "baba-oğul" nazarıyla bakmakla hatta öyle tesmiye etmekle neseb bağının hükmü hasıl olmayacağı belirtilmiş ve bu evlilikte hiçbir eksik tarafın olmadığı anlaşılmış oldu.

Zeyd İbnu Harise'nin Resulullah'ın nezdindeki yerini belirtme zımnında Hz. Aişe der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Zeyd'i bir seriyye'ye göndermişse mutlaka komutan yapmıştır. Eğer sağ olsaydı, onu yerine halife tayin ederdi." Resulullah Suriye'ye ordu çıkardığı zaman Zeyd'i komutan yapmıştı. Mu'te savaşında Ca'fer'le birlikte şehid oldukları zaman onların ölümlerine Resulullah ağlamış, şehid olduklarına şahidlik etmiştir. Kur'an-ı Kerim'de peygamberler dışında hiçbir sahabi-

nin ismi geçmediği halde, Zeyd'in ismi bir yerde zikredilmiştir. Bu da onun için bir şereftir.

Zeyd İbnu Harise Hicri 8. senede Mu'te gazvesinde şehid düşmüştür, (radıyallahu anh).

2- *Üsâme İbnu Zeyd,* Resulullah'ın terbiyesinde yetişmiş bahtiyarlardandır. Hz. Aişe der ki: "Üsâme bir gün kapının eşiğine takılıp düştü, alnı kanadı. Aleyhissalâtu vesselâm bana: *"Şu kanı temizleyiver!"* dedi. Ben iğrenerek ağırdan almıştım. Resulullah o kanı emip püskürttü ve şöyle dedi: *"Eğer Üsâme kız olsaydı, (ona güzel elbiseler) giydirir, takılar takar (onu cazip kılar)dım."* Üsame'yi Resulullah kendi evladı gibi sever, öper, kucağına alır, hayvanının terkisine bindirirdi."

Babası gibi o da Aleyhissalâtu vesselâm'ın en çok sevdiği kimselerden bilinirdi. Resulullah nezdinde görülecek işler için halk Hz. Üsâme'ye müracaat edip onun tavassutunu te'mine çalışırlardı. Çünkü Aleyhissalâtu vesselâm onu hiç kırmak istemezdi. Hatta bir seferinde hırsızlığı sübut kazanan bir kadın için de, hadd tatbik edilmemesi için onu şefaatçi yaparlar. Ancak Resulullah, Üsame'ye:

"Allah'ın hududunda şefaat olmaz, kızım Fatıma da çalmış olsa ellerini keserdim." diyerek kızar.

Hz. Üsâme, bir savaşta, teke tek mubare ettiği kimsenin, sonunda kelime-i şehadet getirmesini, ölümden kurtulmak için yaptığına hükmederek kaale almayıp öldürmüştür. Resulullah bunu işitince: *"kalbini açıp baksaydın samimi olup olmadığını anlardın"* diye cidi şekilde azarlar. Üsâme bu işten öyle pişman olur ki, "Keşke o güne kadar müslüman olmasaydım da müslüman olarak öyle bir hatayı işlememiş olsaydım" der. Bu pişmanlık ona, Hz. Ali'nin katıldığı dahili fitnelerden dışarıda kalmaya yetmiştir. Hatta yanında yer almak teklifinde, Hz. Ail'ye şu cevabı vermiştir: "Sen elini yılanın ağzına soksan, elimi ben de sokmaya hazırım. Ancak Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın o adamı öldürdüğüm zaman bana ne dediğini sen de işittin."

Bu rivayette Üsame der ki: "Ben o zaman Allah'a söz verdim. Lailâleillah diyen hiç kimse ile savaşmayacağım."

Hz. Üsâme, Hz. Muâviye (radıyallahu anh)'ın hilafetinin son demlerinde Hicri 58 veya 59'da vefat etmiştir, (radıyallahu anh).

★ AMMAR İBNU YASİR (RADIYALLAHU ANH)

4437 ١ - عن عليِّ بنِ أبى طالبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [اِسْتَأْذَنَ عَمَّارٌ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ علـى

رَسُولِ اللهِ ﷺ. فقَالَ: ائْذَنُوا لَهُ، مَرْحَباً بِالطَّيِّبِ الْمُطَيَّبِ]. أخرجه الترمذي.

1. (4437)- *Hz. Ali İbnu Ebi Talib* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ammar (radıyallahu anh), Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına girmek için izin istedi.

"Ona müsâde edin, girsin!" buyurdular. Ammâr girince de:

"Tayyib ve mutayyeb Ammar'a merhaba!" diyerek selamladılar. " [Tirmizî, Menakıb, (3799).]

AÇIKLAMA:

Tayyib, tahir (temiz) demektir. Mutayyeb de temizlenmiş demektir. Ammar (radıyallahu anh)'ın tayyib ve mutayyeb olarak tavsifi, onun fitraten temizliğini, şeriatle ve onunla amel etmekle deha da temizlendiğini, böylece içiyle dışıyla temiz bir hal aldığını ifade etmektedir. Böylece Radıyallahu anh'ın temizliği mübalağa ile ifade edilmiş olmaktadır.

4438 ٢– وعن عِكْرِمة قال: [قالَ لِي ابنُ عبَّاسٍ ولابْنِه عليٍّ انْطَلِقَا الى أبِي سَعِيدٍ، فَاسْمَعَا مِنْ حَدِيثِه فانْطَلَقْنَا فَإذَا هُوَ في حَائِطٍ يُصْلِحُه. فَأخَذَ رِدَاءَهُ فَاحْتَبَى. ثُمَّ أنْشَأَ يُحَدِّثُنَا حَتَّى أتَى عَلَى ذِكْرِ بِنَاءِ الْمَسْجِدِ. فَقَالَ: كُنَّا نَحْمِلُ لَبِنَةً لَبِنَةً، وَعَمَّارٌ رَضِيَ اللهُ عَنْه يَحْمِلُ لَبِنَتَيْنِ لَبِنَتَيْنِ. فَرَآهُ النَّبِيُّ ﷺ، فَجَعَلَ يَنْفُضُ التُّرَابَ عَنْه وَيَقُولُ: وَيْحَ عَمَّارٍ؟ تَقْتُلُهُ الْفِئَةُ الْبَاغِيَةُ؛ يَدْعُوهُمْ إلَى الْجَنَّةِ وَيَدْعُونَهُ إلَى النَّارِ].

أخرجه البخاري، ولَمْ يَذْكُرْ تَقْتُلُهُ الفِئَةُ البَاغِيَةُ، وأخرجها ابو بَكْرٍ البَرْقَانِيُّ والإسْمَاعِيلِيُّ.

« وَيْحَ » كلمة تقال في حال الشفقة والتعطف.

« وَوَيْسُ » كلمةٌ تقال لِمَنْ يترحّم عليه ويترفّق به.

2. (4438)- *İkrime* (radıyallahu anh) anlatıyor: "İbnu Abbas (radıyallahu anh), bana ve oğlu Ali'ye:

"Ebu Said'e gidin, onun rivayet ettiği hadisi dinleyin! dedi. Biz de gittik. Onu, bakımını yapmakta olduğu bir bahçede bulduk." (Bizi görünce) ridasını alıp sarındı. Sonra bize (en baştan) anlatmaya koyularak, mescidin inşaasını zikretmeye kadar geldi ve:

"Biz kerpiçleri tane tane taşıyorduk. Ammar (radıyallahu anh) ise (biri

kendi, biri de Resulullah adına) ikişer ikişer taşıyordu. Resulllah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* onu gördü. Üzerindeki toprakları çırpmaya başladı ve:

"Vay Ammar'a! Onu bâği (asi) bir grup öldürecek. Bu, onları cennete çağırır, onlar da bunu ateşe çağırır!" buyurdu." [Buhârî, Salât 63, Cihad 17, (Buharî'nin rivayetinde *"Onu bağî bir grup öldürecek"* ibaresi mevcut değildi. Bu ibare Ebu Bekr el-Berkânî ve el-İsmaili'nin rivayetinde mevcuttur.]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, *Ammar İbnu Yasir*'in din hizmetindeki şevkini göstermektedir.

★ Hadis rivayet ederken, ona saygı ifadesi olarak kılık-kıyafetçe hazırlık yapmanın, başka meşguliyeti terketmenin müstehab olduğunu da göstermektedir.

★ Bir kimse ilmin tamamını elde edemez. Bu sebeple *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ), oğlunu *Ebu Said*'e gönderip ondan hadis dinlemesini söylemiştir. Bu gönderişten maksad, âli isnad talebi de olabilir. Çünkü *Ebu Said, İbnu Abbas*'tan sohbet itibariyle akdem, sema itibariyle de daha fazladır.

★ Selefin tevazusu da gözükmektedir. Bahçesinin bakımı ile bizzat meşgul olmak, Ebu Said'in şe'ni olmaktadır.

★ Fazilet ehlinin faziletini itiraf ve takdir örneği de görülmektedir.

★ İlim taliplerine ikram ve ihtiyaçlarının görülmesine öncelik tanınmaktadır. Nitekim *Ebu Said* kendi işini bırakıp, hadis taliplerine hadis rivayet edivermiştir.

★ Hayır işlerinde meşakkati ihtiyar etmek caizdir.

★ Reis'in işini yapmak gibi davranışlarla reise saygı ve onu büyüklemek caizdir.

★ Mescid inşaası faziletli bir ameldir.

2- Ammar, Sıffin'de öldürülmüştür. *Hz. Ali* cephesinde idi. Karşı tarafta ise *Hz. Muaviye* vardı. *Hz. Muaviye*'nin yanında bir kısım sahbe de vardı. Bu durumda şu soru hatıra gelebilir: "Onların ateşe çağırmaları nasıl caiz olur."

Bu soruya *İbnu Hacer* şu cevabı verir:

"Onlar, cennete çağırdıklarını zannediyorlardı. Onlar müçtehid oldukları için, zanlarına uymaları sebebiyle levm edilemezler. Cennete

çağırmaktan murad, onun sebebini çağırmaktadır. Bu da imama itaattır. Nitekim Hz. Ammar, onları Hz. Ali'ye itaat etmeye çağırıyordu. O sırada itaat edilmesi vacib olan imam da Hz. Ali idi. Öbürleri ise bunun hilafına çağrı yapıyorlardı. Lakin onlar da kendilerine zahir olan te'vil sebebiyle mazur durumda idiler."

İbnu Battal, Mühelleb'e uyarak der ki: "Bu mütâlaa, kendilerine Hz. Ali tarafından Ammar'ın gönderilip onunla cemaate uymaya çağırılan Havariç hakkında da caridir. Ashabtan hiçbiri hakkında sahih değildir." Bu mütalaaya şarihlerden bir cemaat katılmıştır. Ancak birkaç açıdan bu görüş mualleldir:

1) Hariciler, *Hz. Ali*'nin üzerine, Ammar'ın katlinden sonra yürüdüler. Bu hususta ehl-i ilim arasında bir ihtilaf yok. Zira Hariciler hadisesinin ibtidası Hakem (tahkim) vak'asının hemen arkasından başlar. Tahkim hadisesi ise, Sıffin'deki savaşın bitmesiyle vukua gelmiştir. Halbuki Ammar'ın katli, kesinlikle bu hadiselerden evvel meydana gelmiştir. Hal böyle iken, *Hz. Ali*'nin, onu ölümünden sonra göndermesi nasıl mümkün olur?

2) Hz. Ali'nin, Ammar'ı kendilerine gönderdiği kimseler, Kûfe ahalisi idi. Onu Hz. Aişe ve berberindekilere karşı, asker toplayıp savaşmak için, Cemel vak'asından önce göndermişti. Aralarında Sahabe'den bir cemaat vardı. Bunlar Hz. Muaviye ile beraber sahabiler gizli faziletli kimselerdi ve hatta efdal olanlar da vardı.

3) *İbnu Battal,* bu nakıs rivayette gelen haberi esas alarak, şerhte bulunmuştur. Halbuki, hadisi şöyle açıklamak mümkündür. Ateşe çağıranlardan murad, Kureyş kafirleridir. Nitekim bu hususu bazı şarihler belirtmiştir. Lakin Sahih-i Buharî'nin İbnu's-Seken ve Kerime nüshalarında gelen, Sağanî'nin, -Firebri'nin kendi el yazması nüshasıyla karşılaştırdığını zikrettiği- bir nüshasında da sabit olan bir ziyade, oradaki muradı tavzih eder ve açıklar ki, zamir katillere racidir, onlar da Suriyelilerdir. Bu açıklamaya göre "ateşe çağıranlar"dan Sahabe'yi anlamak münasib olmaz.

3- Hadiste geçen ve Buharî'nin yer vermediği belirtilen *"Ammar'ı bağî bir cemaat öldürecek"* ibaresinin, sahabeden bir çokları rivayet etmiştir. Katâde İbnu'n-Nu'man, Ümmü Seleme, (Müslim'de); Ebu Hüreyre (Tirmizî'de), *Abdullah İbnu Amr İbni'l-As* (Nesaî'de); *Osman İbnu Avfân, Huzeyfe, Ebu Eyyub Ebu Rafi, Huzeyme İbnu Sabit, Muâviye, Amr İbnu'l-As* v.s. (Taberani ve diğer eserlerde).

4- Bu hadis, *Resulullah*'ın bir mucizesini ortaya koymaktadır. Zira haber verdiği gibi, Ammar'ı bağî bir cemaat öldürmüştür.

5- Bu rivayetten, *Hz. Ali* ve *Hz. Ammar*'ın fazileti ve ayrıca ihtilaflarda Hz. Ali'nin haklı taraf olduğu anlaşılmakta, aksini iddia edenlerin haksızlığı gözükmektedir.

4439 ٣– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا خُيِّرَ عَمَّارٌ بينَ أمْرينِ إلاَّ اخْتَارَ أَرْشَدَهُمَا]. أخرجه الترمذي.

3. (4439)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ammar hangi meselede muhayyer bırakılmışsa mutlaka en doğrusunu seçmiştir."* [Tirmizî, Menâkıb, (3800).]

AÇIKLAMA:

Ammâr'ın iki şeyden en doğruyu seçmiş olması, ihbar-ı nebevisinden hareketle, dahili ihtilaflarda Hz. Ali'nin isabet ettiğine ve *Hz. Muaviye'* nin hata ettiğine hükmedilmiştir. Zira Ammar, ihtilafta Hz. Ali tarafını seçmiştir.

4440 ٤– وعن عَمْرو بنِ شُرَحْبِيلَ عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِى ﷺ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مُلِئَ عَمَّارٌ رَضِيَ اللهُ عنه إيمَاناً إلى مُشَاشِهِ]. أخرجه النّسائى.

« الْمُشَاشُ » جمع مشاشة، وهى رُؤُوسُ العِظَامِ اللَّيِّنَةِ الَّتِى يمكن بضعها.

4. (4440)- *Amr İbnu Şurahbil,* Resulullah'ın ashabından bir kişiden naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Ammar kıkırdaklarına kadar iman doldurulmuştur." [Nesâî, İman 17, (8, 111).]

AÇIKLAMA:

Ammar İbnu Yâsir, kendisi, annesi ve babası Mekke'de ilk defa müslüman olanlardandır. Annesi *Sümeyye Hatun* (radıyallahu anhâ) Allah yolunda işkence çekenlerden olmakla kalmamış, İslam'ın ilk şehidi olma şerefini de elde etmiştir. Ammar da çok işkence görenler arasında yer alır. Ammar'ın babası Yasir, aslen Yemen'lidir. Diğer iki kardeşi, Haris ve Malik ile birlikte bir dördüncü kardeşlerini bulmak maksadıyla Mekke'ye gelirler. Yasir, Mekke'de kalır, öbür ikisi Yemen'e döner. Yasir, Mekke'de *Beni Mahzum*'dan *Ebu Huzeyfe İbnu'l Muğîre* halif olur, yani onlarla dostluk akdi yaparak himayelerini alır. Onun Sümeyye adındaki ca-

riyesi ile evlenir. Ammar, işte bu evlilikten dünyaya gelir. Ebu Huzeyfe, Ammar'ı azad eder. Böylece Amar Beni Mahzum'un mevlası (azadlısı) olur.

Ammar, Süheyb İbnu Sinan ile birlikte, Resulullah Daru'l-Erkâm'da iken müslüman olur. Bazı rivayetlerde Ammar, otuz küsuruncu müslüman olarak zikredilir ise de Mücâhid'in bir rivayetine göre müslümanlıklarını aleniyete vuran ilk yediden biridir:

1) *Hz. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm),*

2) *Hz. Ebu Bekr* (radıyallahu anh),

3) *Hz. Bilal* (radıyallahu anh),

4) *Hz. Habbab İbnu Ere*t (radıyallahu anh),

5) *Hz. Süheyb İbnu Sinan* (radıyallahu anh),

6) *Hz. Ammar İbnu Yasir* (radıyallahu anh),

7) *Hz. Sümeyye* (radıyallahu anhâ) (Ammâr'ın annesi).

Ammâr'ın Habeşistan'a hicret edip etmediği ihtilaflıdır. Ancak pek çok işkenceye maruz kaldığı bilinmektedir. Öyle ki bir gün müşrikler onu yakalayıp çokça işkence yaparlar ve Resulullah'a sebbedip putlarını hayırla yadetmesine kadar işkenceyi kaldırmazlar. Bunu yapınca bırakırlar. Ammar, Resulullah'a gelip durumu üzüntü ve mahcubiyet içinde anlatır. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Kalbini nasıl buluyorsun?" diye sorar. Ammar:

"İman hususunda mutmain!" deyince, Aleyhissalâtu vesselâm:

"Onlar yine işkence yapacak olurlarsa sen yine aynı şekilde hareket et!" diye izin verir. Şu ayetin bu hadise üzerine nazil olduğu belirtilmiştir:

"Kalbi imanla dolu olduğu halde inkara zorlananlar müstesna, kim iman ettikten sonra tekrar kafir olur ve gönül rızasıyla küfrü kabul ederse, öylelerinin üzerine Allah'tan bir azab vardır. Onların hakkı pek büyük bir azabtır" (Nahl 106).

Yukarıda belirttiğimiz üzere, *Ammar*'ın Mekke'de sığıntı durumunda olması, onları ailevi ve kabilevi himayeden mahrum bırakıyordu. Bu sebeple müşrikler Yasir ailesinin ferdlerine diledikleri gibi işkence yapıyorlardı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Ammar'a anesine, babasına zaman zaman uğrayıp teselli veriyor: صَبْراً آلَ يَاسِرٍ مَوْعِدُكُمُ الْجَنَّةُ *"Ey Yasir ailesi, sabredin, size cennet vaadedilmiştir"* diyordu. Resulullah daha sonra: *"Benden sonra, Ebu Bekr ve Ömer ikilisine iktida edin, Ammar'ın istikametiyle istikametlenin, İbnu Ümmi Abd'in (İbnu Mes'ud'un) ahdine temesük edin"* diyecektir.

Ammar (radıyallahu anh) Medine'ye hicret etmiş, *Resulullah*'la birlikte *Bedir, Uhud, Hendek, Bey'atu'r-Rıdvan*'a iştirak etmiştir.

İlk mescidi Ammar (radıyallahu anh)'ın inşa ettiği belirtilir. Hakem İbnu Uteybe anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine'ye ilk gelişinde bir kuşluk vakti inmişti. Ammar (radıyallahu anh):

"Biz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a öğle sıcağına karşı gölgelenmek istediği zaman gölgeleneceği ve namaz kılacağı bir yer yapmalıyız!" dedi ve taş toplayarak Kuba Mescidi'ni inşa eti. Bu İslam'da inşa edilen ilk msciddi ve bunu Ammar inşa etmitşi."

İbnu Ömer anlatıyor: "Yemâme savaşında Ammar'ı (en önde) bir kayanın üstünde gördüm, mücahidleri şöyle teşci ediyordu.

"Ey müslümanlar! Cennetten mi kaçıyorsunuz! Bana doğru bana doğru gelin! Ben Ammâr İbnu Yasir'im. Bana gelin!"

İbnu Ömer devamla der ki: "Ben onun kulağını gördüm, (bir darbe ile) kopmuş sallanıyordu. O ise aldırmadan bütün şiddetiyle savaşıyordu."

Hz. Ömer, Ammar'ı Kufe'ye vali tayin etti ve halka şöyle yazdı: "Size Ammâr'ı emir olarak gönderiyorum, Abdullah İbnu Mes'ud'u da vezir ve muallim olarak. Bu ikisi Muhammed'in ashabının seçkinlerindendir, onlara iktida edin."

Ammar İbnu Yâsir bilahere Hz. Ali'ye refakat etmiş, Cemel ve Sıffin savaşlarında sahabenin bir alemi gibi hareketle, Hz. Ali'nin haklılığına inanarak savaşmıştır. Sıffin savaşında 93 veya 94 yaşında olduğu halde şehit düşmüştür, sene: 37 hicrî, Hz. Ali onu elbisesiyle, yıkamadan defneder.

Huzeyme İbnu Sabit Cemel savaşına Hz. Ammar'la birlikte Hz. Ali'nin safında katılmış, fakat hangi tarafın haklı olduğu hususunda mütereddid olduğu için kılıç çekmemiştir. Sıffin'e de katılmış, yine kılıç çekmemiştir. Ancak, Ammâr şehid edilince kılıcını çekip savaşmış, bu davranışının sebebini:

"Ben kulaklarımla *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ammar'a: *"Seni asi bir grup öldürecek!"* dediğini işittim" diyerek açıklamıştır. Ammar öldürülünce Huzeyme (radıyallahu anh): "Artık hakikat bana zahir oldu!" der, ilerler ve ölünceye kadar mukatelede bulunur.

★ ABDULLAH İBNU MES'UD (RADIYALLAHU ANH)

4441 ١ - عن عبدالرّحمن بنِ يزيد قال: [سَألْتُ حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنْ رَجُلٍ قَرِيبٍ

السَّمْتِ وَالدَّالِّ وَالْهَدْيِ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ، حَتَّى نَأْخُذَ عَنْهُ. فَقَالَ: مَا نَعْلَمُ أَحَداً أَقْرَبَ سَمْتـاً وَهَدْياً وَدلاً بِالنَّبِيِّ ﷺ مِنْ ابْنِ أُمِّ عَبْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنهُ حَتَّى يَتَوَارَى مِنَّا فِي بَيْتِهِ]. أخرجه البخاري والترمذي.

1. (4441)- *Abdurrahman İbnu Yezid* anlatıyor: "Huzeyfe (radıyallahu anh)'a, içiyle dışıyla, hal ve hareketleriyle Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a en çok benzeyen şahıs kimse, onu bize söyle de kendisinden hadis dinleyelim" diye sordum. Bize şu cevabı verdi:

"Biz içiyle dışıyla, hal ve hareketleriyle, evinin duvarlarıyla gizleninceye kadar Resulullah'a en çok benzeyen, *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh)'tan başka birisini tanımıyoruz: [Buharî, Fezailu'l-Ashab 27, Edeb 70; Tirmizî, Menâkıb, (3809).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayette, *İbnu Mes'ud*'un bir menkibesi olarak Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a siret ve suretiyle, hal ve davranışlarıyla çokça benzerliği ifade edilmektedir. Rivayette dikkatimizi çeken husus, dış hayatının benzerliği hususunda garanti verilmiş olmasıdır. Ravi: "Evine girdikten sonraki halini bilmiyorum, evinin duvarları iç hayatını görmemize manidir" diyerek özür beyan etmektedir. Hadisin bir başka veçhinde bu beznerlik "evinden çıkışı ile girişine kadarki müddet içinde" diye ifade edilir. Bu ifadeden, ev hayatında benzemediği manası çıkmaz, bilakis dışardaki yaşayışındaki benzerliğin katiyeti hususunda itminan ve kesinlik ifade eder. Evinin içinde ise, ailesine karşı Resulullah'ın davranışlarından fazla veya eksik olabilir. Huzeyfe bize gördüğü hususlarda garanti vermektedir.

2- Hadiste geçen *semt,* din işinde iyi görünüş demektir. Ancak işlerdeki iktisad ve orta yol da *semt*'le ifade edilmiştir. *Dell,* yürümede, konuşma ve sair davranışlarda güzel hareket etmek demektir. Yol'a da delil ıtlak olunur. Hedy de dell gibi iyi davranış, yol gibi manalara gelir. *Ebu Ubeyd,* "hedy" ve "dell"in birbirine yakın manalar ifade ettiğini, sekinet vakar, heybet ve manzar (görünüş) ve şemaili ifade etmede kullanıldığını, semt ile de hayır ve diyanet cihetinden iyi görünüşün ifade edildiğini, zinet ve maddi cihetten güzel manzaranın başka kelimelerle ifade edildiğini belirtir. Bu kelimelerle, daha ziyade, dıştan bakışla görülen ahlak ve davranış güzellikleri ifade edildiği için tercümemizi içiyle dışıyla, hal ve hareketleriyle diye daha umumi bir ifade ile yaptık.

3- *Abdullah İbnu Mes'ud*'un hayat tarzında, Resulullah'la fazla benzemesi şüyû bulduğu için ashabının O'na benzeme hususunda gayret ettiği belirtilmiştir. *Ebu Ubeyd*, Garibu'l-Hadis'inde şu rivayeti kaydeder: "Abdullah İbnu Mes'ud'un arkadaşları (ashabı), onun semt, hedy ve dell'ine dikkat ederler, kendilerini bu hususta ona benzetmeye çalışırlardı. Sanki bunları öyle davranmaya sevkeden husus, Huzeyfe hadisi idi."

Buhârî, el-Ebedü'l-Müfred'de Zeyd İbnu Vehb tarikinden şunu kaydeder: "İbnu Mes'ud'un: "Bilesiniz, ahir zamanda iyi davranış (hüsnü'l-hedy), bazı amelden daha hayırlıdır" اعلموا اَنَّ حُسْنَ الْهَدْيِ في آخِرِ الزَّمَانِ خيْرٌ مِنْ بعْضِ الْعَمَلِ dediğini işittim."

Alimler, bu nevi sözler içtihada girmeyeceği için rivayet, İbnu Mes'ud' un şahsî sözü gibi görünse de, bu rivayetin Resulullah'ın sözü olduğuna hükmetmişlerdir. *İbnu Hacer, Abdullah İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh)'ın bu bilgisi sebebiyle hal ve etvarını Resulullah'a benzetme hususunda hırs göstermiş olabileceği yorumuna yer verir. Şarih Davudî, Huzeyfe'nin bu sözü ile İmam Malik'in şu sözünü biraz müteanz bulur: "Resulullah'ın etvarına (hedyin) en çok benzeyen Ömer'di, Ömer'e en çok benzeyen de oğlu Abdullah'tı: Abdullah'a en ziyade benzeyen de oğlu Salim'di."

Davudî devamla: "Huzeyfe'nin sözü, İmam Malik'in sözüne takdim edilir" demiştir. Bazı şarihler: "İmam Malik diyanet yönünü kastetmiş olabilir. Huzeyfe de davranışlarını kasdetmiş olabilir" diyerek iki rivayeti cem' etmiştir. Mamafih, *Hz. Huzeyfe*'nin sözü, Hz. Ömer'in vefatından sonra varid olmuş olabilir. İmam Malik'in sözünü te'yid eden bir rivayet Buhârî' de Hz. Cabir'den gelmiştir: لَمْ يَكُنْ اَحَدٌ مِنْهُمْ اَلْزَمَ لِطَرِيقِ الـنَّبِىِّ ﷺ مِنْ عُمَرَ "Ashabtan hiçbiri, Resulullah'ın yoluna Hz. Ömer kadar sıkı bağlı değildir."

Hz. Aişe'nin bir şehadeti ise şöyle: مَا رَأَيْتُ اَحَداً كَانَ اَشْبَهَ سَمْتاً وَهَدْياً وَدَلاًّ بِرَسُولِ اللهِ ﷺ مِنْ فَاطِمَةَ عَلَيْهَا الـسَّلاَمَ "Ben etvarıyla (semt, hedy, dell) Resulullah'a Fatıma (radıyallahu anhâ) kadar benzeyen birini görmedim."

Bu rivayet, "kadınlar arasında" denilerek öncekilerle cemedilebilir.

Hz. Ömer der ki: مَنْ سَرَّهُ اَنْ يَنْظُرَ الى هَدْيِ رَسولِ اللهِ ﷺ فَلْيَنْظُرْ الى هَدْيِ عَمَرو بْنِ الاَسْوَدِ

"Resulullah'ın etvarını görmek kimi sürura garkedecekse *Amr İbnu'l-Esved*'in etvarına baksın.

Bu rivayet de öncekilerle, "Sahabeden sonra..." kaydı konularak te'lif

edilir. Rivayete göre *Amr İbnu'l-Esved*'i hacc sırasında gören İbnu Ömer (radıyallahu anh) da şöyle demiştir: مَا رَأَيْتُ اَشْبَهَ صَلاَةً وَلاَ هَدْياً وَلاَ خُشُوعاً وَلاَ لُبْسَةً بِرَسُولِ اللّٰهِ ﷺ مِنْ هذَا الرَّجُلِ

"Ben namazıyla, etvarıyla, huşûuyla, giyinişiyle Resulullah'a bu adam kadar benzeyen birisini görmedim."

4442 ٢– وعن مسروق وشقيق قالا: [قَالَ عَبْدُاللّٰهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: وَالَّذى لاَ إلهَ غَيْرُهُ مَا نَزَلَتْ سُورَةٌ مِنْ كِتَابِ اللّٰهِ إلاَّ وَأنَا أعْلَمُ أيْنَ أُنْزِلَتْ، وَلاَ أُنْزِلَتْ آيَةٌ مِنْ كِتَابِ اللّٰهِ تَعَالى إلاَّ وَأنَا أعْلَمُ فِيمَ أُنْزِلَتْ، وَلَوْ أعْلَمُ أحَداً أعْلَمُ مِنِّي بِكِتَابِ اللّٰهِ تَعَالى تُبَلِّغُهُ الإبِلُ لَرَكِبْتُ إلَيْهِ]. أخرجه الشيخان والنّسائى.

2. (4442)- *Mesruk* ve *Şakik* (rahimehümallah) anlatıyorlar: "Abdullah İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) dedi ki: "Kenisinden başka ilah olmayan Zat-ı Zülcelâl'e yemin olsun, Kur'an'dan nazil olan her bir surenin nerede indiğini, her bir ayetin de ne sebeple indiğini mutlaka biliyorum. Eğer bilsem ki, bir kimse Kitabullah'ı benden daha iyi bilmektedir ve ona da deve ulaşabilmektedir, mutlaka binip giderim." [Buharî, Fezâilu'l-Kur'ân 8; Müslim, Fezailu's-Sahabe 114, (2462) Nesâî, Zinet 10, (8, 134).]

4443 ٣– وعن أبي مُوسىٰ رَضِيَ اللّٰهُ عنه قال: [قَدِمْتُ أنَا وَأخِى مِنَ اليَمَنِ فَمَكَثْنَا حِيناً وَمَا نَرَى ابْنَ مَسْعُودٍ وَأُمَّهُ إلاَّ مِنْ أهْلِ بَيْتِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ مِنْ كَثْرَةِ دُخُولِهِمْ عَلَى رَسُولِ اللّٰهِ وَلُزُومِهِمْ لَهُ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

3. (4443)- *Ebu Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Yemen'den ben ve kardeşim beraber (Medine'ye) geldik. Bir müdet kaldık. Bu esnada İbnu Mes'ud ve annesini, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına çok girip çıkmaları ve beraberliklerinin fazlalığı sebebiyle Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın aile efradından olduklarına hükmetmiştik." [Buharî, Fezailu'l-Ashab 27, Megazî 74; Müslim, Fezâilu's-Sahabe 110, (2460); Tirmizî, Menakıb, (3808).]

4444 ٤– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [لَمَّا نَزَلَتْ لَيْسَ عَلى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا إذَا مَا اتَّقُوا الآيَة. قَالَ لِي رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: أنْتَ مِنْهُمْ]. أخرجه مسلم والترمذي.

4. (4444)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Şu ayet indiği zaman (mealen): **"İman edip güzel işler yapanlar, haramdan sakınıp iman ederek güzel işler yaptıkları, sonra yine haramdan kaçınmaya devam edip imanlarında sebat ettikleri, sonra da takvayı kalplerinde iyice kökleştirip iyilikte bulundukları takdirde, onların, haram şeyleri, henüz haram kılınmazdan önce tatmış olmalarından dolayı üzerlerine bir günah yoktur. Zira Allah iyilik yapanları ve iyi kullukta bulunanları sever"** (Maide 93) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana: *"Sen bunlardan birisin"* buyurdu." [Müslim, Fezailu's-Sahabe 109, (2459); Tirmizî, Tefsir, Maide, (3056).]

AÇIKLAMA:

1- *Abdullah İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh), Hz. Ömer'den de önce müslman olanlar arasında yer alır. *Said İbnu Zeyd* ve zevcesi *Fatıma Bintu'l-Hattab* ile beraber İslam'a girmiştir. Bir rivayette, ilk altının altıncısı olduğunu söyler.

Müslüman oluşuyla ilgili olarak şunu anlatır: "Ben henüz büluğa ermemiş bir çocuktum. *Ukbe İbnu Ebî Mu'ayt*'ın davarını otlatıyordum. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, yanında Ebu Bekr olduğu halde bana uğradılar.

"Ey oğlan, sütün var mı?" buyurdular.

"Evet var ama, bunlar bana emanettir (size veremem, ihanet olur), dedim."

"Öyleyse tekenin aşmadığı (kısır, sütsüz) bir keçi getir!" buyurdular. Ben de bir oğlak getirdim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu tuttu, memesini meshetmeye ve dua etmeye başladı. Derken süt indi. Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh) çukur bir taş getirdi. Aleyhissalâtu vesselâm içine sağdı. Sonra *Ebu Bekr*'e: *"İç"* dedi. Ebu Bekr içti. Sonra da Aleyhissalâtu vesselam içti. Sonra memeye:

"Büzül!" diye emretti. Meme büzülüp eski haline döndü. Ben gelip:

"Ey Allah'ın Resûlü! Bana bu kelâmdan –bu Kur'ân'dan– öğret" dedim. Başımı meshedip:

"Sen muallem (yetiştirilmiş) bir çocuksun!" buyurdular."

İbnu Mes'ud der ki: "Ben bizzat Aleyhisssalâtu vesselam'ın ağzından yetmiş sure aldım. Bu hususta hiçbir insan benimle niza edemez."

Mekke'de, Kur'ân-ı Kerîm'i Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan sonra cehren ilk okuyan Abdullah İbnu Mes'ud'dur. Kendisi şöyle anlatır:

"Resûlullah'ın ashabı bir gün toplanıp şöyle dediler: "Vallahi Kureyş hâla şu Kur'ân'ı, birinin alenen okuduğunu işitmedi. Hangi babayiğit bunu onlara işittirecek?" Abdullah İbnu Mes'ud atılıp:

"Ben" dedi. Ashab:

"Biz sana kötülük yapmalarından korkarız, biz daha ziyade geride aşireti olan ve bu aşireti tarafından kötülük yapmak isteyenlere karşı korunacak olan birini kastettik!" dediler. Fakat O:

"Bana müsaade edin, Allah beni koruyacaktır!" diye ısrar etti. Ertesi gün kuşluk sıralarında Makam'a geldi. Kureyş de orada grup grup oturmaktaydı. *İbnu Mes'ud* Makam'ın yanına dikilip yüksek sesle: *"Bismillahirrahmanirrahim, er-Rahman, Alleme'l Kur'ân"* diye Rahman sûresini okumaya başladı. Müşrikler:

"İbnu Ümmî Abd ne diyor?" diye sormaya, düşünmeye başladılar. Sonradan farkına varıp:

"Galiba Muhammed'in getirdiği şeyden okuyor" dediler. Kalkıp yüzüne yüzüne vurmaya başladılar. O, Allah'ın dilediği kadar okuduktan sonra kaçıp arkadaşlarının yanına geldi. Darbeler yüzünde iz bırakmıştı. Arkadaşları:

"İşte hakkında korktuğumuz şey bu idi!" dediler. İbnu Mes'ud:

"Allah düşmanları, şu andaki kadar nazarımda küçülmemişlerdir. Dilerseniz yarın aynısını tekrar edeyim!" dedi. Onlar: "Bu kadarı yeter. Onlara hoşlanmadıklarını dinlettin" dediler.

Abdullah müslüman olur olmaz, Aleyhissalâtu vesselâm yanına almış, hizmetlenmiştir. Resûlullah, Abdullah'a Müslim'deki rivayete göre şu talimatı verir: *"Senin yanıma girmen için iznin, perdenin kaldırılması ve benim fısıltımı işitmendir. Bu seni yasaklayıncaya kadar böyle devam edecektir."*

İbnu Mes'ud, hem Habeşistan'a hem de Medine'ye hicret edenlerdendir. İki kıbleye de namaz kılmıştır. *Bedir, Uhud, Hendek, Bey'atu'r-Rıdvan* ve diğer gazvelerin hepsine Aleyhissalâtu vesselâm'la birlikte katılmıştır. Resûlullah'tan sonra Yermük'e de katılmıştır. *Ebu Cehl*'in kellesini Bedir'de Resûlullah'a o getirmiştir. Aleyhissalâtu vesselâm onu cennetle müjdelemiştir.

Bir seferinde *Aleyhissalâtu vesselâm,* İbnu Mes'ud'dan Nisa sûresini okumasını talep etmiş, "Kur'ân sana indi, benden okumak mı talep ediyorsun?" sualine de: *"Ben Kur'ân'ı başkasından dinlemeyi severim"* der.

İbnu Mes'ud okur ve... فكيف اذا جئنا من كل امة بشهيد âyetine gelince *Aleyhissalâtu vesselâm* ağlar.

Abdullah İbnu Mes'ud, Resûlullah'la hususiyeti olan sahabelerdendir. Nitekim 4443 numaralı hadiste de görüldüğü üzere dışardan bakan bir müşahid bu içli-dışlılığı, bu beraberliğin çokluğuna bakarak İbnu Mes'ud'un Resûlullah'ın aile efradından biri olduğuna hükmedebilmektedir. Resûlullah, Abdullah'daki ilmî kapasite ve öğrenme şevkini keşfedince, geleceğin bir Kur'ân ve sünnet üstadı olarak yetişmesi için kasd-ı mahsusla kendisi ile beraberliğine imkân tanımış olmalıdır. Bu beraberliğin bir neticesi olarak her sûrenin nerede indiğini, her âyetin ne sebeple, kimin hakkında indiğini bilecek kadar (4442. hadis) Kur'ân'la ilgili ilmini arttırmıştır. *Abdullah İbnu Mes'ud,* Ashab'ın âlim olanlarından ve ayrıca Allah'ın müyesser kıldığı talebelerle ilmi, her tarafa neşredilenlerdendir. Hz. Ömer (radıyallahu anh) onu Kûfe'ye muallim ve vezir olarak tayin etmiş, böylece Kûfe'de, bilahere inkişaf edip ayrı bir ekol halinde İslâm kültür tarihine ismini verecek olan *Kûfe mektebi*'nin ilk üstadı, belki de kurucu üstadı olmuştur. Hanefî mezhebi, esas itibariyle İbnu Mes'ud'un rivayetlerine, fetvalarına dayanacaktır. Hz. Ömer, Kûfelilere: "...Abdullah'ı size göndermekle, sizi kendime tercih etmiş olmaktayım" diyerek hem Abdullah'ın kadrini yüceltmiş, hem de oraya gitmesinin ehemmiyetini ifade etmiş oluyordu.

Bir gün Resûlullah, İbnu Mes'ud'a bir ağaca çıkıp kendisine oradan birşey getirmesini emreder. Ağaca çıkınca bacaklarının inceliğine Ashab güler. Aleyhissalâtu vesselam:

"Niye gülüyorsunuz? Kıyamet günü onun bir ayağı Mîzan'da Uhud dağından daha ağır olacak!" buyurur.

Bir gün *İbnu Mes'ud,* Hz. Ömer'in yanına gelir. Ancak, boyunun kısalağı sebebiyle oturanlar arasında neredeyse görünmez olur. Hz. Ömer onu görünce gülmekten kendini alamaz. *İbnu Mes'ud* yaklaşır, Hz. Ömer'e konuşur ve onu güldürür. Sonra ayrılır. Gözüyle görünmez oluncaya kadar onu takip eden Hz. Ömer (radıyallahu anhüma), "İlim dolu bir çıkın" der.

Abdullah hastalanır. Hz. Osman ziyaretine gelir. Aralarında şu konuşma geçer:

"Hastalığın nedir?"

"Günahlarım!"

"Canın neyi çekiyor?"

"Rabbimin rahmetini!"

"Sana bir tabib göndereyim mi?"

"Beni tabib hasta etti."

"Sana ihsan göndereyim mi?"

"İhsana ihtiyacım yok!"

"Kızlarına kalır."

"Kızlarımın fakra düşmesinden mi korkuyorsun? Hayır. Ben kızlarıma her gece Vâkı'a sûresini okumalarını söyledim. Ben Aleyhissalâtu vesselâm'ın: *"Kim Vâkı'a sûresini okursa asla fakirlik görmez"* dediğini işittim" der.

İbnu Mes'ud (radıyallahu anh), Hicrî 32 yılında Medine'de vefat etmiştir. Zübeyr'e vasiyet eder, Baki'e gömülür, namazını Hz. Osman kıldırır. *Zübeyr* veya *Ammâr İbnu Yâsir*'in kıldırdığı da söylenmiştir. Öldüğü zaman 60 küsur yaşında idi. Öldüğünü *Ebu'd-Derda* duyunca: "Yerine bir benzerini koymadan gitti" der.

★ EBU ZERR EL-GIFÂRÎ (RADIYALLAHU ANH)

4445 ١ - عن أبى ذرّ رضيَ الله عنه قال: [لَقَدْ صَلَّيْتُ قَبْلَ أنْ ألْقَى النَّبىَّ ﷺ بِثَلاَثِ
سِنِينَ. قِيلَ لِمَنْ؟ قَالَ: لله. قِيلَ: فَأيْنَ تَوَجَّهْتَ؟ قَالَ: حَيْثُ يُوَجِّهُنِي رَبِّى، أُصَلِّى
عِشَاءً، حَتَّى إذَا كَانَ آخِرُ اللَّيْلِ أُلْقِيتُ كَأنِّى خِفَاءٌ حَتَّى تَعْلُونِى الشَّمْسُ. فَقَالَ
أُنَيْسٌ: إنَّ لِى بِمَكَّةَ حَاجَةً فَاكْفِنِى، فَانْطَلَقَ، حَتَّى إذَا أتَى مَكَّةَ فَرَاثَ عَلَيَّ، ثُمَّ جَاءَ
فَقُلْتُ: مَا صَنَعْتَ؟ قَالَ: لَقِيتُ رَجُلاً بِمَكَّةَ عَلَى دِينِكَ يَزْعُمُ أنَّ الله تَعَالَى أرْسَلَهُ.
قُلْتُ: فَمَا يَقُولُ النَّاسُ؟ قَالَ يَقُولُونَ: شَاعِرٌ كَاهِنٌ، سَاحِرٌ؛ وكَانَ أُنَيْسٌ أحَدَ
الشُّعَرَاءِ. فَقُلْتُ: مَا تَقُولُ أنْتَ؟ قَالَ: لَقَدْ سَمِعْتُ قَوْلَ الْكَهَنَةِ فَمَا هُوَ بِقَوْلِهِمْ.
وَقَدْ وَضَعْتُ قَوْلَهُ عَلَى أقْرَاءِ الشِّعْرِ فَمَا يَلْتَئِمُ عَلَى لِسَانِ أحَدٍ بَعْدِى أنَّهُ شِعْرٌ. وَالله
إنَّهُ لَصَادِقٌ وَإنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ. قُلْتُ: فَاكْفِنِى حَتَّى أذْهَبَ فَأنْظُرَ، قَالَ: فَأتَيْتُ مَكَّةَ.
قَالَ: فَتَضَعَّفْتُ رَجُلاً مِنْهُمْ. فَقُلْتُ: أيْنَ هذَا الرَّجُلُ الَّذِى تَدْعُونَهُ الصَّابِىءَ؟ فَأشَارَ

إلَيَّ. فَقَالَ: الصَّابِئُ الصَّابِئُ. فَمَالَ عَلَيَّ أَهْلُ الْوَادِي بِكُلِّ مَدَرَةٍ وَعَظْمٍ حَتَّى خَرَرْتُ مَغْشِيًّا عَلَيَّ. قَالَ: فَارْتَفَعْتُ حِينَ ارْتَفَعْتُ كَأَنِّي نُصُبٌ أَحْمَرُ. فَأَتَيْتُ زَمْزَمَ فَغَسَلْتُ عَنِّي الدِّمَاءَ وَشَرِبْتُ مِنْ مَائِهَا، وَلَقَدْ لَبِثْتُ ثَلَاثِينَ مَا بَيْنَ لَيْلَةٍ وَيَوْمٍ، مَا كَانَ لِي طَعَامٌ إِلَّا مَاءُ زَمْزَمَ. فَسَمِنْتُ حَتَّى تَكَسَّرَتْ عُكَنُ بَطْنِي وَمَا وَجَدْتُ عَلَى كَبِدِي سُخْفَةَ جُوعٍ. فَبَيْنَا أَهْلُ مَكَّةَ فِي لَيْلَةٍ قَمْرَاءَ إِضْحِيَانَ، إِذْ ضُرِبَ عَلَى أَصْمِخَتِهِمْ فَمَا يَطُوفُ بِالْبَيْتِ أَحَدٌ، وَإِذَا امْرَأَتَانِ مِنْهُمْ تَدْعُوَانِ إِسَافًا وَنَائِلَةَ. قَالَ: فَأَتَتَا عَلَيَّ فِي طَوَافِهِمَا. فَقُلْتُ: أَنْكِحَا إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى. قَالَ: فَمَا تَنَاهَتَا عَنْ قَوْلِهِمَا حَتَّى أَتَتَا عَلَيَّ فِي طَوَافِهِمَا. فَقُلْتُ: هَنٌ مِثْلُ الْخَشَبَةِ. فَانْطَلَقَتَا تُوَلْوِلَانِ وَتَقُولَانِ: لَوْ كَانَ هَاهُنَا أَحَدٌ مِنْ أَنْفَارِنَا؟ فَاسْتَقْبَلَهُمَا رَسُولُ اللهِ ﷺ وَأَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وَهُمَا هَابِطَانِ. فَقَالَا: مَا بِكُمَا؟ قَالَتَا: الصَّابِئُ بَيْنَ الْكَعْبَةِ وَأَسْتَارِهَا قَالَا: مَا قَالَ لَكُمَا؟ قَالَتَا: إِنَّهُ قَالَ كَلِمَةً تَمْلَأُ الْفَمَ فَجَاءَ رَسُولُ اللهِ ﷺ حَتَّى اسْتَلَمَ الْحَجَرَ. فَطَافَ بِالْبَيْتِ هُوَ وَصَاحِبُهُ. ثُمَّ صَلَّى. فَلَمَّا قَضَى صَلَاتَهُ. قَالَ أَبُو ذَرٍّ: فَكُنْتُ أَوَّلَ مَنْ حَيَّاهُ بِتَحِيَّةِ الْإِسْلَامِ فَقُلْتُ: السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللهِ. فَقَالَ: وَعَلَيْكَ وَرَحْمَةُ اللهِ. ثُمَّ قَالَ: مِمَّنْ أَنْتَ؟ قُلْتُ: مِنْ غِفَارٍ قَالَ: فَأَهْوَى بِيَدِهِ فَوَضَعَ أَصَابِعَهُ عَلَى جَبْهَتِهِ. فَقُلْتُ فِي نَفْسِي: كَرِهَ أَنِ انْتَمَيْتُ إِلَى غِفَارٍ فَذَهَبْتُ آخُذُ بِيَدِهِ فَقَدَعَنِي صَاحِبُهُ، وَكَانَ أَعْلَمَ بِهِ مِنِّي، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ فَقَالَ: مَتَى كُنْتَ هَاهُنَا؟ قَالَ: قَدْ كُنْتُ هَاهُنَا مُنْذُ ثَلَاثِينَ بَيْنَ لَيْلَةٍ وَيَوْمٍ. قَالَ: فَمَنْ كَانَ يُطْعِمُكَ؟ قُلْتُ: مَا كَانَ لِي مِنْ طَعَامٍ إِلَّا مَاءُ زَمْزَمَ، فَسَمِنْتُ حَتَّى تَكَسَّرَتْ عُكَنُ بَطْنِي، وَمَا أَجِدُ عَلَى كَبِدِي سُخْفَةَ جُوعٍ. فَقَالَ: إِنَّهَا مُبَارَكَةٌ، وَإِنَّهَا طَعَامُ طُعْمٍ. فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: يَا رَسُولَ اللهِ، ائْذَنْ لِي فِي طَعَامِهِ اللَّيْلَةَ. فَانْطَلَقَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَأَبُو بَكْرٍ وَانْطَلَقْتُ مَعَهُمَا. فَفَتَحَ أَبُو بَكْرٍ بَابًا فَجَعَلَ يَقْبِضُ لَنَا مِنْ زَبِيبِ الطَّائِفِ. فَكَانَ ذَلِكَ أَوَّلَ طَعَامٍ أَكَلْتُهُ بِهَا ثُمَّ

غَبَرْتُ مَا غَبَرْتُ ثُمَّ أَتَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَ: إِنِّى قَدْ وُجِّهَتُ إِلى أَرْضٍ ذَاتَ نَخْلٍ لاَ أُرَاهَا إِلاَّ يَثْرِبَ، فَهَلْ أَنْتَ مُبَلِّغٌ عَنِّى قَوْمَكَ؟ عَسىٰ اللّٰهُ أَنْ يَنْفَعَهُمْ بِكَ وَيَأْجُرَكَ فِيهِمْ؛ فَأَتَيْتُ أَخِى أُنَيْساً. فَقَالَ: مَا صَنَعْتَ؟ قُلْتُ: صَنَعْتُ أَنِّى قَدْ أَسْلَمْتُ وَصَدَّقْتُ. فَقَالَ: مَا بِى رَغْبَةٌ عَنْ دِينِكَ، وَإِنِّى قَدْ أَسْلَمْتُ وَصَدَّقْتُ. قَالَ: فَأَتَيْنَا أُمَّنَا فَقَالَتْ: مَا بِى رَغْبَةٌ عَنْ دِينِكُمَا، وَإِنِّى قَدْ أَسْلَمْتُ وَصَدَّقْتُ. فَاحْتَمَلْنَا حَتَّى أَتَيْنَا قَوْمَنَا غِفَاراً فَأَسْلَمَ نِصْفُهُمْ، وَكَانَ يَؤُمُّهُمْ أَيْمَاءُ بْنُ رَحْضَةَ الْغِفَارِىُّ، وَكَانَ سَيِّدَهُمْ؛ وَقَالَ نِصْفُهُمْ. إِذَا قَدِمَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ الْمَدِينَةَ أَسْلَمْنَا. فَقَدِمَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ الْمَدِينَةَ فَأَسْلَمَ النِّصْفُ الْبَاقِى. وَجَاءَتْ أَسْلَمُ فَقَالَتْ: يَارَسُولَ اللّٰهِ! إِخْوَانُنَا: نُسْلِمُ عَلَى الَّذِى أَسْلَمُوا عَلَيْهِ؛ فَأَسْلَمُوا. فَقَالَ ﷺ: غِفَارٌ، غَفَرَ اللّٰهُ لَهَا، وَأَسْلَمُ سَالَمَهَا اللّٰهُ تَعَالى]. أخرجه مسلم، وهذا لفظه.

1. (4445)- *Hz. Ebu Zerr* (radıyallahu anh):

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile karşılaşmazdan önce üç yıl ibadet ettim" demişti. Kendisine: "(Bu ibadeti) kimin için yaptın?" diye sordular.

"Allah için!" cevabını verdi. Tekrar:

"Pekiyi nereye yönelerek yaptın?" denildi.

"Rabbim beni nereye yöneltmiş idiyse oraya!" dedi ve açıklamaya devam etti: "Akşam vakti namaza başlıyor, gecenin sonuna kadar devam ediyordum. O zaman kendimi bir örtü gibi atıyor, güneş tepeme yükselinceye kadar öyle kalıyordum. (Bir gün kardeşim) Üneys bana:

"Benim Mekke'de görülecek bir işim var. Sen bana baş-göz ol (eksikliğimi duyurma) dedi ve Mekke'ye gitti. Oraya varınca bana dönmekte gecikti. Nihayet geldi.

"Ne yaptın?" dedim.

"Mekke'de bir adama rastladım, senin (gibi farklı bir) din üzerine yaşıyor. Ancak O, kendisini Allah Teâlâ'nın gönderdiğini zannediyor" dedi.

"Halk ne diyor?" diye sordum.

"Halk mı? Halk O'na şair diyor, kâhin diyor, sâhir (sihirbaz) diyor!" dedi. Esasen Üneys şâirlerden biriydi. Tekrar sordum:

"Pekâlâ sen ne diyorsun?"

"Ben dedi, kâhinlerin sözünü işittim, bilirim. Onun ki kâhin sözü değil. Onun söylediklerini şiir çeşitlerine tatbik ettim. Hiçbirine uygun gelmiyor. Benden sonra kimse O'na şiir diyemez. Vallahi O doğru sözlüdür, kâhinler ise hep yalancıdırlar!" dedi. Bu açıklama üzerine ben ona:

"Öyleyse benim işlerime de sen baş-göz ol, bir de ben gidip göreyim!" dedim."

Ebu Zerr, gerisini şöyle anlatır:

"Mekke'ye geldim. Halktan zayıf bir adam buldum. Ona: "Şu Sâbî (sapık) dediğiniz adam nerede? diye sormuştum. Adam, beni göstererek:

"Burada bir sâbiî var! Burada bir sâbiî var!" diye bağırmaya baladı. Derken vâdi halkı kesek ve kemiklerle üzerime hücum etti. Bayılarak yığılmış kalmışım.

Kendime gelip kalktığım zaman kırmızı bir dikili taş gibiydim. Zemzem'e kadar gittim. Kanlarımı yıkadım, suyundan biraz içtim.

Böylece otuz gün, gece ile gündüz arası kaldım. Bu esnada zemzem suyundan başka hiçbir taam almadım. Buna rağmen şişmanladım ve karnımın kavrımları arttı. Ciğerimde açlık hissi duymadım. Mekkeliler, ay ışığı olan bir gecede uyurken Beytullah'ı tavaf eden yoktu. Onlardan sadece iki kadar, İsâf ve Naile (adındaki putlarına) dua ediyordu. Tavafları sırasında bana kadar geldiler. (Dayanamayıp):

"Onları birbirlerine nikâhlayıverin bari!" dedim. Onlar dualarından vazgeçmeyip, tavaflarını yaparken yanıma kadar geldiler. Bu sefer:

"Onlar(a niye tapıyorsunuz)? Odundan farkları ne?" dedim. Kadınlar:

"(İmdat!) burada bir adam yok mu?" diye velvele koparak gittiler. Tam o sırada kadınları Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve Ebu Bekr (radıyallahu anh), tepeden inerlerken karşılayıp:

"(Niye bağırdınız) başınıza ne geldi?" derler. Kadınlar (onları daha tanımadan):

"Kâ'be ile örtüsü arasında bir sâbiî (sapık) var!" derler. Onlar sorarlar:

"Size ne dedi?"

"Bize ağzı dolduran (ağza alınmaz) sözler söyledi" derler. Derken Resûlulah *(aleyhissalâtu vesselâm)* geldi, Haceru'l-Esved'e istilâmda bulundu, arkadaşıyla birlikte Beytullah'ı tavaf etti. Sonra namaz kıldı. Namazını bitirince, -Ebu Zerr der ki: "Aleyhissalatu vesselâm'ı İslâm selâmı

ile ilk selamlayan ben oldum.- "Esselâmu aleyke ya Resûlullah. (Ey Allah'ın Resûlü! Selam üzerine olsun)!" dedim. Bana:

"Ve aleyke ve Rahmetullah. (Selam senin üzerine olsun, Allah'ın rahmeti de)!" diye mukabele etti. Sonra:

"Sen kimlerdensin?" diye sordu.

"Gıfâr'danım!" dedim. Bunun üzerine eliyle eğilerek parmaklarımı alnına koydu. İçimdem: "Galiba kendimi Gıfâr'a nisbet etmemden hoşlanmadı" dedim. Elinden tutmak üzere ilerledim. Fakat arkadaşı bana mâni oldu. Onu benden iyi biliyordu. Sonra başını kaldırıp sordu:

"Buraya ne zaman geldin ?

"Otuz gündür burdayım!" dedim.

"Sana kim yiyecek verdi?" dedi.

"Zemzen suyundan başka bir yiyeceğim olmadı. Şişmanladım bile. Öyle ki karnımın kıvrımlları arttı. Ciğerimden açlık hissi de duymadım!" dedim.

"Zemzem suyu mübarektir. O hakikaten besleyici bir gıdadır!" buyurdu. Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh):

"Ey Allah'ın Resulü! Bana müsaade et, bu geceki yiyeceğini ben ikram edeyim!" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve Ebu Bekr (radıyallahu anh) gittiler, onlarla ben de gittim.

Ebu Bekr bir kapı açtı. Taif kuru üzümünden benim için bir avuç çıkarmaya başladı. Bu, Mekke'de yediğim ilk yemekti. Orada kaldığım kadar kaldım. Sonra Resulullah'a geldim. Bana dedi ki:

"Ben hurmalıklı bir yere sevkedileceğim. Burasının Yesrib olduğu kanaatindeyim. Sen kavmine benden mesaj götür. Umarım, sayende Allah onları hayırla menfaatlendirecek ve onlar sebebiyle de sana sevap verecek."

Bundan sonra ben kardeşim Üneys'e geldim. Bana:

"Ne yaptın? diye sordu. Ben:

"Müslüman oldum ve (Muhammed'in hak bir peygamber olduğunu) tasdik ettim" dedim.

"Ben senin dinine karşı değilim. Ben de müslüman oldum ve tasdik ettim" dedi. Sonra kalkıp annemize geldik. (Durumu anlattık). O da bize:

"Ben sizin dininize karşı değilim. Ben de müslüman oldum ve tasdik ettim!" dedi. Sonra kalkıp hayvanlarımıza binip kavmimiz Gıfar'a geldik.

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mesajını getirdik. İlk anda) yarısı müslüman oldu. ***Eyma İbnu Rahza el-Gıfârî*** müslüman olanların imamlığını yürütüyordu, bu onların efendisi idi. Diğer (müslüman olmayan) yarı:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine'ye gelince müslüman oluruz!" dediler. Derken *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine'ye geldi. O geri kalan yarı da müslüman oldu. Bir müddet sonra Eslem kabilesi de gelerek:

"Ey Allah'ın Resûlü! (Gıfarlılar) bizim kardeşlerimizdir. Onların müslüman oldukları şey üzere biz de müslüman oluyoruz!" dediler ve onlar da müslüman oldular. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Gıfâr'a Allah mağfiretini bol kılsın. Eslem'i de Allah selamete kavuşturşun!" diyerek o iki kabileden memnuniyetini ifade buyurdular."
[Müslim, Fezâilu's-Sahâbe 132, (2473). Metin Müslim'in metnidir.]

4446 ٢– وفي رواية له وللبخاري: [لَمَّا بَلَغَ أَبَا ذَرٍّ مَبْعَثُ النَّبِيِّ ﷺ. قَالَ لأَخِيهِ: ارْكَبْ الى هذَا الْوَادِى فَاعْلَمْ لِي عِلْمَ هذَا الرَّجُلِ الَّذى يزعَمُ أَنَّهُ نبِىٌّ يَأْتِيهِ الْخبَرُ مِنَ السَّمَاءِ، وَاسْمَعْ مِنْ قَوْلِه ثُمَّ ائْتِنِى. فَانْطَلَقَ الأَخُ حَتّى قَدِمَ وَسَمِعَ مِنْ قَوْلِه. ثُمَّ رَجَعَ إلى أَبِي ذَرٍّ: فَقَالَ لَهُ: رَأَيْتُهُ يَأْمُرُ بِمَكَارِمِ الأَخْلاَقِ، وَكَلاَماً مَاهُوَ بِالشِّعْرِ. فَقَالَ: مَا شَفَيْتَنِى مِمَّا أَرَدْتُ. فَتَزَوَّدَ وَحَمَلَ شَنَّةً لَهُ فِيهَا مَاءٌ حَتّى قَدِمَ مَكَّةَ، فَأَتَى الْمَسْجِدَ فَالْتَمَسَ النَّبِىَّ ﷺ، وَهُوَ لاَ يَعْرِفُهُ، وَكَرِهَ أَنْ يَسْأَلَ عَنْهُ حَتّى أَدْرَكَهُ بَعْضُ اللَّيْلِ فَاضْطَجَعَ فَرَآهُ عَلِيٌّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه فَعَرَفَ أَنَّهُ غَرِيبٌ. فَلَمَّا رَآهُ تَبِعَهُ فَلَمْ يَسْأَلْ وَاحِدٌ مِنْهُمَا صَاحِبَهُ عَنْ شَيْءٍ حَتّى أَصْبَحَ. ثُمَّ احْتَمَلَ قِرْبَتَهُ وَزَادَهُ الَى الْمَسْجِدِ فَظَلَّ ذلِكَ الْيَوْمَ وَلاَ يَرَاهُ النَّبِىُّ ﷺ حَتّى أَمْسىٰ. فَعَادَ الى مَضْجَعِه. فَمَرَّ بِه عَلِيٌّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه. فَقَالَ: أَمَا آنَ لِلرَّجُلِ أَنْ يَعْرِفَ مَنْزِلَهُ؟ فَقَامَ وَتَبِعَهُ وَلاَ يَسْأَلُ وَاحِدٌ مِنْهُمَا صَاحِبَهُ عَنْ شَيْءٍ حَتّى إِذَا كَانَ يَوْمُ الثَّالِثِ فَعَمِلَ ذلِكَ فَأَقَامَهُ عَلِيٌّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه مَعَهُ. ثُمَّ قَالَ: أَلاَ تُحَدِّثُنِى مَا الَّذى أَقْدَمَكَ هذَا الْبَلَدَ؟ قَالَ: إِنْ أَعْطَيْتَنِى عَهْداً وَمِيثَاقاً لَتُرْشِدَنَّنِى فَعَلْتُ فَفَعَلَ فَأَخْبَرْتُهُ فَقَالَ: أَنَّهُ حَقٌّ، وَهُوَ رَسُولُ اللّٰهِ فَإِذَا أَصْبَحْتَ فَاتَّبِعْنِى، فَإِنِّى إِنْ رَأَيْتُ شَيْئاً أَخَافُ عَلَيْكَ قُمْتُ كَأَنِّى أُبِقُ الْمَاءَ، فَإِنْ

مَضَيْتُ فَاتَّبِعْنِي حَتَّى تَدْخُلَ مَدْخَلِي. فَفَعَلَ فَانْطَلَقَ يَقْفُوهُ حَتَّى دَخَلَ عَلِيٌّ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ فَدَخَلَ مَعَهُ وَسَمِعَ مِنْ قَوْلِهِ، وَأَسْلَمَ مَكَانَهُ. فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ: ارْجِعْ الَى قَوْمِكَ فَاخْبِرْهُمْ حَتَّى يَأْتِيكَ أمْرِي، فَقَالَ: وَالَّذِى نَفْسِي بِيَدِهِ لأَصْرُخَنَّ بِهَا بَيْنَ ظَهْرَانِيهِمْ. فَخَرَجَ حَتَّى أَتَى الْمَسْجِدَ فَنَادَى بِأعْلاَ صَوْتِهِ: أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلٰهَ اللّٰهُ، وَأَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللّٰهِ وَثَارَ الْقَوْمُ فَضَرَبُوهُ حَتَّى أَوْجَعُوهُ فَأَتَى الْعَبَّاسُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ فَأَكَبَّ عَلَيْهِ. فَقَالَ: وَيْلَكُمْ، أَلَسْتُمْ تَعْلَمُونَ أَنَّهُ مِنْ غِفَارٍ؟ وَأَنَّ طَرِيقَ تُجَّارِكُمْ الَى الشَّامِ عَلَيْهِمْ، فَضأَنْقَذَهُ مِنْهُمْ. ثُمَّ عَادَ مِنَ الْغَدِ لِمِثْلِهَا فَثَارُوا عَلَيْهِ فَضَرَبُوهُ، فَأَكَبَّ عَلَيْهِ الْعَبَّاسُ فَأَنْقَذَهُ. فَكَانَ هٰذَا أَوَّلَ إِسْلاَمِ أَبِى ذَرٍّ الْغِفَارِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ].

«الخِفَاءُ» بكسر الخاء المعجمة: كساءٌ يُطرحُ على السِّقَاءِ.

وقوله: «فَرَاشٌ» أى أبْطأ.

و«أقراءُ الشعر» طرائقُهُ وأنواعه، واحدُها: قَرءٌ بفتح القَاف.

و«المَدَرَةُ» الطِّينَةُ المُسْتَحْجِرَةُ.

وقوله: «كَأنِّى نُصُبٌ أحْمَرُ» أرادَ أنَّهُمْ ضَرَبُوهُ حَتَّى أدمُوهُ فصَارَ كَأنَّهُ نُصُبٌ أحْمَرُ، والنصب الحجر أو الصنم الَّذى كانُوا يَنصِبُونَهُ في الجَاهِلِيَّةِ وَيَذْبَحُونَ عليه فَيَحْمَرُّ من دم القُرْبَانِ والذَّبَائح.

و«سَخَفَةُ الْجُوعِ» رِقَّتُهُ وهزالُهُ.

و«لَيْلَةُ إضحيَانٍ» أى مَضِيئَةٌ لاَغَيْمَ فيها.

و«الأصْمِخَةُ» جَمعُ صِمَاخٍ، وَهُوَ ثُقْبُ الأُذُنِ.

و«الضَّرْبُ» هَاهُنَا: الْمَنْعُ مِنَ الاسْتِمَاعِ، وكَنّى بِهِ عَنِ النَّوْمِ المُفْرطِ.

و«إسَافٌ وَنَائِلَةُ» صَنَمَانِ يَزعُمُ العَربُ أنَّهُمَا كَانَا رَجُلاً وَامرأةً فزنَيَا في الْكَعْبَةِ فَمُسِخَا.

و«الهَنُ» عُنِىَ بِهِ الذَّكَرُ.

و«الْوَلْوَلَةُ» الاسْتِغَاثَةُ والصِّيَاحُ.

و« الأَنْفَارُ » الْجَمَاعَةُ: أى مِنْ أَصْحَابِنَا وَجَمَاعَتِنَا، وَهُوَ مِنَ النَّفَرِ الَّذِينَ مِنَ الثَّلاَثَةِ الى الْعَشَرَةِ.

وَقَوْلُهُمَا: « كَلِمَةً تَمْلأُ الْفَمَ » أرَادَتَا أنَّهَا عَظِيمَةٌ لاتُقَالُ.

و« القَدْعُ » الْمَنْعُ وَالْكَفُّ.

و« طَعَامُ طُعْمٍ » أى شِبَعٍ، يعنِى أنَّهُ يُشْبِعُ وَيَكُفُّ الْجُوعَ وَيَكْفى مِنه.

و« الغَابِرُ » هَاهُنَا: اَلْبَاقى وَهُوَ مِنَ الأضْدَادِ.

و« ظَهْرَانِي الْقَوْمِ وَالأمْرِ » أىْ وَسَطُهُ وَفِيمَا بَيْنَهُ.

2. (4446)- *Ebu Zerr*'in Buhari'de gelen bir rivayetinde şöyle denmiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bi'set (peygamber olarak gönderildi) haberi Ebu Zerr (radıyallahu anh)'a ulaşınca, kardeşi (Üneys)'e:

"Devene bin! Şu vadiye (Mekke'ye) git! Kendisini peygamber zanneden ve semadan haber geldiğini söyleyen şu adam hakkında bana bilgi edin, sözlerini dinle ve bana getir!" dedi. Kardeşi gidip, Mekke'ye vardı. Onun sözlerinden dinledi. Sonra Ebu Zerr'in yanına döndü ve şu bilgiyi verdi:

"Onu gördüm. İnsanlara güzel ahlakı emrediyordu. (İnsanlara getirdiği) kelam da şiir değil."

Ebu Zerr (kardeşinin anlattıklarını tatminkar bulmayarak), kardeşine:

"Arzuladığım kadar merakımı gideremedim!" dedi. Azık hazırladı. İçerisine su olan dağarcığını yüklenip yola çıktı. Mekke'ye geldi. Mescide uğrayıp Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı kolladı. Esasen O'nu tanımıyordu. Doğrudan sormayı da uygun görmedi. Böylece birkaç gece geçirdi. Tutup (bir kuytuya) yattı. Derken Ali (radıyallahu anh) onu görüp, bir yabancı olduğunu anladı. Onu görünce takip etti. Bu ikisinden hiçbiri diğerine herhangi bir şey sormadı. Bu suretle sabaha erdiler. Sonra kırbasını ve azığını Mescid'e taşıdı. O gün de öyle geçti ve Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı akşama kadar göremedi. Bunun üzerine yattığı yere döndü. (Az sonra) Ali (radıyallahu anh) ona uğradı ve adama:

"Yerimi öğrenme zamanı gelmedi mi?" dedi. Böylece Ebu Zerr'i kaldırdı ve beraberinde götürdü. (Ebu Zerr onu geriden takip etti.) Birbirlerine hiçbir şey söylemediler. Üçüncü güne ermişlerdi. O gün de aynı şekilde hareket ettiler. Ali onu beraberinde ikamet ettirdi. Ve:

"Seni bu memlekete getiren sebebi bana söylemez misin?" diye sordu. Ebu Zerr:

"Bana yardımcı olup yol göstereceğin hususunda ahd-u misakda bulunur (kesin söz verir)sen açıklarım!" dedi. Ali söz verdi, o da açıkladı. Ali dedi ki:

"O haktır ve Allah'ın Resulüdür. Sabah olunca peşimi takip et. Ben, senin hakkında korktuğum bir şey görürsem, sanki su döküyorum gibi doğrulurum, değilse yürümeye devam ederim. Böylece girdiğim yere sen de girinceye kadar beni takip et!"

Ali böyle yaptı. O da onu takip edip geldi. Ali, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına girdi. O da onunla birlikte içeri daldı. Resulullah'ın sözünü dinledi ve anında müslman oldu. Resulullah kendisine:

"Hemen kavmine dön. (Gördüklerini) onlara haber ver. Emrim sana gelinceye kadar (orada kal)" ferman etti. Ebu Zerr de:

"Nefsim elinde olan Zat'a yemin olsun, ben de haberi onlar arasında bağırarak söyleyeceğim!" dedi. Oradan çıkıp Msecid'e geldi. Yüksek sesle:

"Eşhedu en-lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden Resulullah!" dedi. Halk üzerine atılıp, onu iyice dövdüler, canını pek yaktılar. derken Abbas (radıyallahu anh) gelip üzerine kapanarak (mani oldu).

"Yazık size! Bunun Gıfarlı olduğunu, Şam'a giden tüccarlarınızın yolunun oradan geçtiğini bilmiyor musunuz?" diyerek onu ellerinden kurtardı.

Ebu Zerr, ertesi günü aynı şeyi tekrarladı. Mekkeliler, üzerine atılıp tekrar dövdüler. Yine Abbas üzerine kapandı ve onu kurtardı.

(Ravi der ki): "Bu, Ebu Zerr el-Gıfârî'nin müslüman oluşunun başlangıcı oldu." [Buharî, Menâkıbu'l-Ensar 33, Menâkıb 10.]

AÇIKLAMA:

1- Hadisi anlatan İbnu Abbas'tır. Ancak İbnu Abbas (radıyallahu anh), vak'ayı Ebu Zerr el-Gıfarî'nin kendisinden naklen anlatmaktadır.

2- *Ebu Zerr el-Gıfârî* hazretleri, Ashab arasında müstesna bir şahsiyettir. Kendi anlatımından kaydedilen iki rivayetten de vazıh olarak anlaşılacağı üzere, herşeyden önce, kendisine islami davet yapılmadan, kendi kendine, içinden gelen merakla araştırıp, Resulullah'ı bulmuş ve hemen müslüman olmuştur. Onun İslam'a girişi bi'setin ikinci veya üçüncü yılı içerisinde olmalıdır. Bazı rivayetlerde ilk beş müslümandan beşincisi olduğu söylenebilecek kadar, müslümanlığı eskidir.

3- *Ebu Zerr*'in ismi hususunda çok ihtilaf edilmiştir. Cündeb İbnu Cünâde diyenler daha çoktur. Ancak *Büreyr İbnu Adillah, Büreyr İbnu*

Cünâde, Büreyre İbnu Işrıka, Cündeb İbnu Abdillah, Cündeb İbnu Seken gibi başka isimler de ileri sürülmüştür. Annesi *Remle bintu'l-Vukey*'a (radıyallahu anhâ)'dır.

Ebu Zerr (radıyallahu anh), Ashab'ın büyüklerindendir. Daha Resulullah'ın bi'setini duymazdan önce kendi kendine ibadete başlamış olması, duyar duymaz, tahkik için kardeşi Üneys'i Mekke'ye yollaması, onun getirdiği haberle tatmin bulmayıp bizzat kendisinin Mekke yollarına düşmesi, onun ne derece manevi bir potansiyel taşıdığını, nasıl bir maneviyat adamı olduğunu göstermektedir. İslam olduktan sonra büyük ekseriyete ters düşen nevi şahsına münhasır bir İslam anlayışına ermesi ve bu münferidlik içinde hayatının sona ermesi, hep onun yaratılıştan sahip olduğu bu manevi potansiyelin kesafet ve sikletinden ileri gelmektedir. Ekseriyete şaz, düşen bu Ebu Zerrî anlayış İslam'a garib mi kalmaktadır. diye bir soruya tereddütsüz verilecek cevap: "Hayır! Asla!"dır. Zira, onun hak olan teferrüdünü, tavizsizliğini fıtrat-bin basîriyle keşfedip okuyan Resululah:

يرحم الله ابا ذرٍ يمشي وحده ويموت وحده ويحشر وحده. *"Allah Ebu Zerr'e rahmet buyursun, o tek başına yürür, (tek başına yaşar), tek başına ölür, tek başına haşr olur"* diyerek, münferid de olsa o yolun hak olduğunu beyan etmiş, tebcil buyurmuştur. İslam sünnete ters düşmeyen farklı anlayışların hepsini meşru addeder. Sünnet ise zengin mi zengin.

Ebu Zerr, zahid bir kimsedir. Ashab arasında dünyaya en az kıymet veren odur. Resulullah onun zühdünü: ابو ذرٍ في أمّتي على زهد عيسى بن مريم *"Ebu Zerr, ümmetim içerisinde Hz.İsa'nın zühdünü yaşayan kimsedir"* sözleriyle ifade buyurmuştur.

Onun şahsiyetinde, ilmin de yüksek mertebede yer aldığını belirtmeliyiz. İlminin Abdullah İbnu Mes'ud'a denk olduğu kabul edilmiştir. Hz. Ali وعى ابو ذرٍ علماً عجز عنه النّاس ثمّ اوكى عليه فلم يخرج منه شيئاً "Ebu Zerr, insanların öğrenmekten aciz kalacağı derecede ilim kesbetti. Ancak sonradan (dağarcığının) ağzını sımsıkı bağlayıp, dışarıya bir şey sızdırmadı" der. Böylece onun geniş ilmine rağmen, bu ilmi neşretme gayretine girmediğine dikkat çeker.

Ebu Zerr'i diğer sahabelerden farklı kılan zühdü, onu, birkaç dinar ve hatta birkaç dirhem biriktirmeyi Tevbe suresinde zikri geçen *"kenz"* kabul etmeye itmiştir. Bu sebeple, kendisine beytu'l-maldan verilen tahsisatı o gün fakirlere dağıtmayı prensip edinmiştir. Ebu Zerr, Resulullah'ın: *"Kıyamet günü, makamca bana en yakın olacak kimse, dünyayı*

terkettiği zaman, benim kendisini bıraktığım heyette olan kimsedir" hadisine uyarak, Resulullah zamanındaki heyetini ve hayat standardını değiştirmemeye gayret etmiş ve diğer sahabelerin hiçbiri buna riayet edemedikleri için, Kıyamet gününde Resulullah'a yakınlık kazanacağını ifade etmiştir.

Resulullah'ın vefatından sonra Şam'da yaşayan *Ebu Zerr, Hz. Muaviye*'nin sultanlar gibi debdebeli yaşayışını tenkid etmiş, bunun sünnete aykırı olduğunu, israf olduğunu söylemiş ve bu sözleri halk üzerinde te'sir halketmişti. Onun bu müessiriyetinden rahatsızlık duyan Hz. Muaviye, Halife Hz. Osman (radıyallahu anh)'a şikayet eder. Halife, Ebu Zerr'i Medine'ye çağırır, oradan da Rebeze'ye gönderir ve orada ikametini uygun görür. Hcri 31'de Rebeze'de vefat eder, (radıyallahu anh).

Resululah onun doğru sözlülüğünü takdiren: *"Onun gibi doğru sözlü birisini ne yer taşıdı, ne de gök gölgeledi"* buyurur (4370'de açıklandı). Bedir savaşına katılmamıştır ama Hz. Ömer, tahsisatta onu Ashab-ı Bedr'e ilhak etmiştir. İbnu İshak'ın Sire'sinde kaydedildiğine göre, Resulullah'a tebük seferine katılmayanlar haber verilip: "Falan da katılmadı" denince: *"Bırakın onu, eğer onda bir hayır varsa Allah onu size ilhak edecektir! Hayır yoksa, Allah ondan sizi selamette tutuyor demektir"* derdi. Ebu Zerr devesi ile yola çıkar, ancak deve bir türlü sür'at yapamayınca, deveyi bırakır, malzemesini sırtına alır, geriden tek başına yaya olarak orduya yetişmeye çalışır. Bir ara, Resulullah'a geriden birinin yaya gelmekte olduğu haber verilir. Efendimiz: *"Bu Ebu Zerr ola!"* buyururlar. Yaklaşınca gerçekten onun olduğu anlaşılır ve Aleyhissalâtu vesselâm'a Ebu Zerr diye haber verirler. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Allah Ebu Zerr'e rahmet buyursun. O tek başına yaşar, tek başına ölür, tek başına haşrolunur" buyururlar.

Yukarıda belirtildiği üzere, Ebu Zerr pek çok hususta münferid kalmış, münferid yaşamış ve münferid ölmüştür.

★ HUZEYFE İBNU'L-YEMAN (RADIYALLAHU ANHÜMÂ)

4447 ١ـ عَنْ حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [سَأَلَتْنِى أُمِّى مَتَى عَهْدُكَ بِرَسُولِ اللّٰهِ ﷺ؟ فَقُلْتُ: مَالِى بِهِ عَهْدٌ مُنْذُ كَذَا وَكَذَا، فَنَالَتْ مِنِّى. فَقُلْتُ لَهَا: دَعِينِى آتِى رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ فَأُصَلِّى مَعَهُ الْمَغْرِبَ وَأَسْأَلُهُ أَنْ يَسْتَغْفِرَ لِى وَلَكِ. فَأَتَيْتُهُ فَصَلَّيْتُ مَعَهُ الْمَغْرِبَ فَصَلَّى حَتَّى صَلَّى الْعِشَاءَ ثُمَّ انْفَتَلَ فَتَبِعْتُهُ فَسَمِعَ صَوْتِى فَقَالَ: مَنْ هٰذَا:

حُذَيْفَةُ؟ قُلْتُ: نَعَمْ قَالَ: مَا حَاجَتُكَ؟ غَفَرَ اللّٰهُ تَعَالَى لَكَ وَلأُمِّكَ. إنَّ هٰذَا مَلَكٌ لَمْ يَنْزِلِ الأَرْضَ قَطُّ قَبْلَ هٰذِهِ اللَّيْلَةِ، اسْتَأْذَنَ رَبَّهُ أنْ يُسَلِّمَ عَلَيَّ وَيُبَشِّرَنِي أنَّ فَاطِمَةَ سَيِّدَةُ نِسَاءِ أَهْلِ الْجَنَّةِ، وَالْحَسَنَ وَالْحُسَيْنَ سَيِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّةِ]. أخرجه الترمذي.

1. (4447)- *Hz. Huzeyfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Annem bana: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı (en son) ne zaman gördün?" diye sordu. Ben:

"Şu şu zamandan beri görmedim!" dedim. Annem bana (kızdı ve) azarladı. Bunun üzerine:

"İzin ver Aleyhissalâtu vesselâm'a gideyim, akşam namazını O'nunla kılayım ve bana da sana da mağfiret dileyivermesini taleb edeyim!" dedim. (O gün) Aleyhissalâtu vesselâm'a gittim. Akşamı onunla kıldım. Yatsıyı da kılıncaya kadar (orada nafile) namaz kıldı. Sonra ayrıldı. Ben de peşine düştüm. Derken sesimi işitti.

"Bu kim? Huzeyfe değil mi?" dedi.

"Evet, Huzeyfe'dir!" dedim.

"Hacetin nedir? Allah Teala Hazretleri sana da, annene de mağfiret buyursun. Şu bir melektir. Bu geceden önce arza hiç inmemiştir. Bana selam vermek ve Fatıma'nın cennetteki kadınların efendisi olduğunu, Hasan ve Hüseyin'in de cennetteki gençlerin efendisi olduğun bana müjdelemek için Rabbinden izin istedi" buyurdu." [Tirmizî, Menâkıb, (3783).]

4448 ٢– وعنه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالُوا يَا رَسُولَ اللّٰهِ لَوِ اسْتَخْلَفْتَ؟ فَقَالَ: إنِّي إنِ اسْتَخْلَفْتُ فَعَصَيْتُمُوهُ عُذِّبْتُمْ وَلَكِنْ مَا حَدَّثَكُمْ بِهِ حُذَيْفَةُ فَصَدِّقُوهُ، وَمَا أَقْرَأَكُمْ عَبْدُ اللّٰهِ بنُ مَسْعُودٍ فَاقْرَءُوهُ]. أخرجه الترمذي.

2. (4448)- Yine Huzeyfe (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ashab:

"Ey Allah'ın Resulü! yerinize bir halife tayin etseniz!" demişti. Şu cevapta bulundu:

"Ben birini yerime koysam, sonra da siz ona isyan etseniz, azaba maruz kalırsınız. Velakin, siz, Huzeyfe'nin size rivayet edeceği sözleri tasdik edin, Abdullah İbnu Mes'ud'un okuyacağını okuyun." [Tirmizî, Menakıb, (3814).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm),* bu hadislerinde ümmet için

her devirde, her mekanda ve her zamanda, her an ehemiyet taşıyan şeye dikkat çekmekte ve sanki şöyle demektedir: *"Benim yerime birini seçmem sizler için çok ehemmiyetli değil, ehemmiyeti olmayan meseleyi bırakın. Velakin kitapla ve sünnetle amel etmek sizin için çok daha ehemiyetlidir. Bunlara dört elle sarılın."* Bilhassa *Huzeyfe*'yi zikretmesi, onun Resulullah'ın sahib-i sırr'ı olmasından ileri gelir. *Hz. Huzeyfe* (radıyallahu anh) münafıklarla ilgili sırlara vakıf idi. Herkes hayırdan sorarken, o hep şerden ve arkadan çıkacak fitnelerden sorardı. Resulullah o hususlarla ilgili birçok malumatı kendisine sır olarak tevdi etmiş idi. Dünyevi fitnelere karşı halkı uyaran o idi. *Adullah İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) da uhrevi fitnelere karşı uyarma yapardı.

2- Bu hadiste, *Resulullah*'ın vefatından sonra halife seçimi esnasında *Abdullah İbnu Mes'ud*'un sarfettiği muknî sözlerle o meselenin hallindeki müsbet katkılarına da işaret etmiş olabilir. Zira o, hilafete *Hz. Ebu Bekr*'in seçilmesinin gerektiğini söyledikten sonra şu gerekçeyi ileri sürmüştü: لاَ نُؤَخِّرُ مَنْ قَدَّمَهُ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَلاَ نَرْضَى لِدُنْيَانَا مَنِ ارْتَضَاهُ لِدِينِنَا "Biz Resulullah'ın sağlığında öne geçirip, arkasında namaz kıldığı kimseyi, hilafet meselesinde geri atamayız. Nasıl olur da Aleyhissalâtu vesselâm'ın dinimizle ilgili olarak razı olduğu kimseden biz dünyamız hususunda razı olmaz, öne geçirmeyiz?"

Bu hususu te'yid eden bir Tirmizî hadisi şöyledir: *"Benden sonra, Ashabımdan Ebu Bekr ve Ömer ikilisine iktida edin. Ammar'ın istikametiyle istikametlenin, İbnu Mesud'un vasiyetine de yapışın."*(4371 numaralı hadise bakılsın.)

Bu hadisin başında *Hz. Ebu Bekr* ve *Ömer*'e iktida emredildikten sonra, aynı hadisin sonunda İbnu Mes'ud'un vasiyetine temessük (yapışma) emredilmiş olması, bu vasiyetin Hz. Ebu Bekr'e uyma hususundaki vasiyetiyle ilgili olduğu düşüncesine kuvvet veriyor. Efendimiz, mucize olarak istikbâl-bin nazarıyla İbnu Mes'ud'un o tavsiyesini görmüş ve ashabına ona uymalarını vasiyet etmiştir.

3- *Huzeyfe İbnu'l-Yeman*'ın adı, *Huzeyfe İbnu Hısl İbni Cabir*'dir. Yeman ismi babasınının lakabıdır. Kavminde bir kan davasına karıştığı için Yemen'den kalkıp Medine'ye gelmiş ve orada, Beni Abdu'l-Eşhel ile halif olup yerleşmiştir.

Uhud'a katılmış, o savaşta babasını kaybetmiştir.

Huzeyfe'nin en bariz vasfı Resulullah'ın münafıklar hakkında sahib-i sırr'ı olmasıdır. *Aleyhissalâtu vesselâm* kimlerin münafık olduğunu sa-

dece Huzeyfe'ye söylemiş idi. Bunu herkes biliyordu. Hatta, Hz. Ömer bir ara: "Benim memurlarım arasında münafık var mı." diye sormuş, "Evet! bir tane!" cevabını alınca, "O kimdir?" diyerek öğrenmek istemiş, ancak Huzeyfe: "Söylemem! demiştir. Huzeyfe, bir müddet sona Hz. Ömer'in onu azlettiğini söyler.

Hz. Ömer (radıyallahu anh), bir kimse öldüğü zaman, Huzeyfe'nin cenaze namazına katılıp katılmadığını sordurur, katılmış ise kendisi de iştirak edermiş.

Huzeyfe Nihavent savaşına katılmıştır. Komutan Nu'mân İbnu Mukaran şehid olunca, bayrağı alır. Bundan sonra Hamedan, Rey, Dinever onun eliyle fethedilir. el-Cezire'nin fethinde hazır bulunur. Nusaybin'e yerleşir ve orada evlenir.

Huzeyfe'nin diğer bir hususiyeti, sakınmak için şerden sormasıdır. "Herkes hayırdan sorarken ben kendimi korumak için şerden sorardım" der. Bu sebeple fitneye müteallik hadisleri çokça rivayet etmiştir. Müşrikler misak aldığı için Bedr'e katılmadığını daha önce belirtmiştik. Hendek savaşı sırasında küffar'dan haber getirmesi için geceleyin onların arasına gönderilmiştir.

Hz. Ömer, bir vali tayin ettiği zaman, tayin kararnamesine, gideceği yer ahalisine hitaben: "Size falancayı şu kadar ücretle gönderiyorum" diye yazardı.

Huzeyfe'yi Medâin'e vali olarak gönderince, karanameye: "...Ona itaat edin ve istediğini verin" diye yazar. Huzeyfe Medâin'e gelince köy muhtarları (Dehâkin) onu karşılayıp kararnameyi okurlar.

"Ne miktar itiyorsan söye!" derler. Huzeyfe (radıyallahu anh):

"Aranızda kaldığım müddetçe yiyeceğim ekmeğimi ve merkebimin yemini istiyorum" der. Hz. Ömer geri çağırdığı zaman, yolda karşılar. Bakar ki, gönderdiği zamanki kılık-kıyafeti içerisinde. Onun bu tevazuundan memnun kalarak kucaklar ve:

"Sen benim kardeşimsin, ben de senin kardeşinim!" der.

Hz. Huzeyfe (radıyallahu anh), Hz. Osman'ın şehadetinden kırk gün sonra, Hicrî 36 yılında vefat eder. Ölüm gelince çok fazla hayıflanır. Niçin ağladığı sorulunca:

"Dünyaya esef ederek ağlamıyorum, bilakis ölüm benim için daha sevgili. Ancak, ne üzerine öleceğimi bilemiyorum: Rıza üzerine mi, gadab üzerine mi?" der. Ölüm geldiği zaman:

"İşte dünyadaki en son ânım! Allahım, biliyorsun ki ben seni seviyorum, sana kavuşmamı mübarek kıl!" der ve ruhunu teslim eder, (radıyallahu anh).

★ SA'D İBNU MU'ÂZ (RADIYALLAHU ANH)

4449 ١ – عن البراء رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [أُهْدِىَ لِرَسُولِ اللّٰهِ ﷺ جُبَّةٌ مِنْ سُنْدُسٍ، وَكَانَ يَنْهَى عَنِ الْحَرِيرِ، فَعَجِبَ النَّاسُ مِنْهَا. وَفي روايةٍ: ثَوْبُ حَرِيرٍ فَجَعَلْنَا نَلْمُسُهُ وَنَتَعَجَّبُ مِنْهُ. فَقَالَ: وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لَمَنَادِيلُ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ فِي الْجَنَّةِ خَيْرٌ مِنْ هٰذَا]. أخرجه الشيخان والترمذي.

«السُّنْدُسُ» مَا رَقَّ مِنَ الابْرِيسِمِ.

و«الإِسْتَبْرَقُ» مَا غَلُظَ مِنْهُ.

1. (4449)- *Berâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sündüs bir cübbe hediye edildi, elimizle yoklamaya başladık, hepimiz hayran olmuştuk"

"Nefsim (kudret) elinde olan Zât'a yemin olsun, Sa'd İbnu Mu'âz'ın cennetteki mendilleri bundan hayırlıdır" buyurdular." [Buharî, Libas 26, Bed'ül-Halk 8, Menâkıbu'l-Ensâr 12, Eymân 3; Müslim, Fezail 126, (2468); Tirmizî, Menâkıb, (3846).]

4450 ٢ – وعن جابر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: اهْتَزَّ الْعَرْشُ؛ وفي رواية: اهْتَزَّ عَرْشُ الرَّحْمٰنِ لِمَوْتِ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

و«اهْتِزَازُ الْعَرْشِ» كِنَايَةٌ عَنِ ارْتِيَاحِهِ بروحه حين صُعِدَ بها لكرامته عَلَى رَبِّهِ، وكلُّ مَنْ خَفَّ لأمرٍ وارْتَاحَ له فقد اهتَزَّ له، والمعنى فرح أَهْلُ العَرْشِ لقُدومه على اللّٰه لما رَأَوْا مِن مَنْزِلَتِهِ وَكَرَامَتِهِ وفضْلِه.

2. (4450)– *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sa'd İbnu Mu'âz'ın vefatından Arş titredi.* –Bir rivayette *"Arş-ı Rahmân titredi"* buyurmuştur–" [Buharî, Menâkıbu'l-Ensâr 12; Müslim, Fezailu's-Sahâbe 125, (2467); Tirmizî, Menâkıb, (3847).]

4451 ٣ – وعن أنس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [لَمَّا حُمِلَتْ جَنَازَةُ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ

قَالَ الْمُنَافِقُونَ: مَا أَخَفَّ مَا كَانَتْ جِنَازَتُهُ؛ يَعْنُونَ لِحُكْمِهِ فِي بَنِي قُرَيْظَةَ. فَبَلَغَ ذٰلِكَ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ. فَقَالَ: إِنَّ الْمَلاَئِكَةَ كَانَتْ تَحْمِلُهُ]. أخرجه الترمذي.

3. (4451)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Sad İbnu Mu'âz (radıyallahu anh)'ın cenazesi taşındığı zaman münafıklar: "Cenazesi ne kadar hafif!" dediler. (Bu sözleriyle) Benî Kureyza hakkındaki hükmünü kastediyorlardı. Bu, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kulağına ulaştı. Hemen şunu söyledi: *"Onun cenazesini melekler taşıyordu. (Bu sebeple insanlara hafif geldi)."* [Tirmizî, Menâkıb, (3848).]

AÇIKLAMA:

Sa'd İbnu Mu'âz, Ensâr'ın bir yarısını teşkil eden Evslilerin lideri idi. Müslümanlara muallim ve İslâm'ın neşri için Resûlullah tarafından Medine'ye gönderilen *Mus'ab İbnu Umeyr*'in eliyle İslâm'a girmiş idi. Müslüman olur olmaz kavmi Abdu'l-Eşhed'i toplayıp: "Müslüman oluncaya kadar erkeklerinizin de kadınlarınızın da bana konuşması haramdır" der. Derhal hepsi müslüman olur.

Sa'd İbnu Mu'âz (radıyallahu anh) İslâm'a fevkalâde hizmeti geçen zatlardan biridir. Medine'de İslâm'ın bidayette kökleşip inkişafında ve Resûlullah'ın himayesinde, katkısı büyük olmuştur. *Bedir, Uhud, Hendek* savaşlarına katılmıştır. Hendek'te koldaki ana damardan isabet alarak yaralanır. Yaralanan Sa'd şöyle dua eder: "Ey Allahım! Kureyş'le yapacak daha savaşımız varsa o savaş için ömrümü uzat! Ben, Resûlüne eza veren, onu yalanlayan ve yurdundan çıkaran bir kavimle savaşmaktan hoşlandığım kadar başka bir şeyden hoşlanmam. Eğer onlarla aramızdaki savaş sona erdiyse şu yaramı şehâdete vesile kıl. Benî Kureyza'dan içim rahata kavuşmadan canımı alma!" Resûlullah onun tedavisiyle daha yakından ilgilenebilmek için Mescid'in içerisine çadır kurdurarak, oraya yatırmış, kanı durdurabilmek için dağlama tatbik etmiştir. Bir ara kesilen kan, Benî Kureyza hakkındaki hükmünden sonra tekrar akmaya başlar. Bütün ihtimama rağmen kan durdurulamaz ve kan kaybından vefat eder. Ancak ölmezden önce, savaş sırasında müslümanlara ihanet ederek Kureyş'le işbirliği yapmaya kalkan Benî Kureyza yahudilerinin cezalandırılmasında hakem olmuş, onların hakettikleri ve "Allah'ın hükmüne muvafık düşen" cezayı vermiştir: "Mukatillerin öldürülmesi, kadın ve çocukların esir edilmesi, mallarının taksimi."

Sa'd İbnu Mu'âz'ın vefatı anında Cebrâil aleyhissalâm Resûllah *(aley-*

hissalâtu vesselâm)'a gelip: "Ey Allah'ın Resûlü! Kendisine sema kapıları açılan ve Arş'ı titreten bu zât kimdir?" der. Aleyhissalâtu vesselâm, elbisesini çekerek çarçabuk dışarı çıkar, Sâ'd'ın vefat etmiş olduğunu görür.

Resûlullah cenazesini defnedip dönerken sakallarının üstünden gözyaşları süzülür. *Resûlullah, Sa'd*'ın cenazesine, daha önce Arz'a ayak basmamış olan yetmiş bin meleğin indiğini, (onun gelmesinden duyduğu sevinç ve neşe ile) Arşu'r-Rahmân'ın ihtizaza gelip deprendiğini söylemiştir.

Sa'd'ın vefatı sebebiyle Arş'ın ihtizaza gelmesi ile ilgili hadis, bir çok Sahabî tarafından rivayet edilmiştir: *Câbir, Ebu Saîd el-Hudrî Esîd İbnu Hudayr, Rümeyse, Esmâ Bintu Yezîd, Abdullah İbnu Bedr, İbnu Ömer* (radıyallahu anhüm ecmâîn).

Tîbî, münafıkların sarfettiği "Sa'd'ın cenazesi ne kadar hafif" sözüyle, Sa'd'ı kötülemeyi gaye edindiklerini, Benî Kureyza hakkında verdiği hükümde adaleti gözetmeyip zulme yer verdiğine dair kanaatlerini izhar ettiklerini belirtir. İşte onların bu "hakaret niyetlerine", Resûlullah cevap maksadıyla anında: "Onun cenazesinin hafifliğinin, ona tazîmen meleklerin taşımasından ileri geldiğini" söylemiştir.

Sa'd'ı unutulmaz kılan hizmetlerinden biri olarak Bedir savaşı bidâyetindeki tavrı ve sözleri zikredilir: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Kureyş'in kervanının önünü kesmek gayesiyle Medine'den ayrılmış, müslümanlar hedefe doğru yol alırken, yarı yolda kervanın kaçtığı, Kureyşlilerin savaşmak üzere yola çıktıkları haberi gelince, Resûlullah, kendileriyle sadece kendisini ve müslümanları himaye etmeleri hususunda antlaşma yapmış olduğu Ensâr'ın bu yeni durumda isteyerek savaşa katılmalarını arzu ediyor, ancak açıktan söylemiyordu. Bu sebeple Ashâb'ın ve bâhusus muhacirlerin sözcüleri durumunda olan Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer gibi büyüklerle istişare ederek mevzuya girer. İşte bu sırada Sa'd İbnu Mu'âz, zekavat ve ferasetiyle Aleyhissâlatu vesselâm'ın niyetini sezer ve Resûlullah'ı son derece memnun edecek şu konuşmayı yapar:

"Allah'a kasem olsun, sanki siz bizi (Ensârîleri) kastediyorsunuz!" der ve *"Evet!"* karşılığını alınca, sözlerine devam eder:

فَقَدْ آمَنَّا بِكَ وَصَدَّقْنَاكَ وَشَهِدْنَا اَنَّ مَا جِئْتَ بِهِ الْحَقُّ وَاَعْطَيْنَاكَ مَوَاثِقَنَا عَلَى السَّمْعِ وَالطَّاعَةِ فَامْضِ يَا رَسُولَ اللّٰهِ لِمَا اَرَدْتَ فَنَحْنُ مَعَكَ فَوَالَّذِى بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لَوِ اسْتَعْرَضْتَ هذَا الْبَحْرَ لَخَضْنَاهُ مَعَكَ مَا تَخَلَّفَ مِنَّا رَجُلٌ وَاحِدٌ وَمَا نَكْرَهُ اَنْ تَلْقَى بِنَا عَدُوَّنَا غَداً إِنَّا لَصُبُرٌ عِنْدَ الْحَرْبِ صُدُقٌ عِنْدَ اللِّقَاءِ لَعَلَّ اللّٰهَ يُرِيدُ فِينَا مَا تَقَرُّ بِهِ عَيْنُكَ فَسِرْ بِنَا عَلَى بَرَكَةِ اللّٰهِ.

"Biz sana inanmış ve seni tasdik etmişiz, senin getirdiğin şeriatın hak olduğuna şehadet etmişiz. Seni dinleyip itaat edeceğimize dair garanti vermişiz. Öyleyse ey Allah'ın Resûlü, dilediğine karar ver, biz seninle beraberiz. Seni Hak ile gönderen Zât-ı Zülcelal'e yemin olsun şu denize yürüyecek olsan biz de seninle birlikte dalacağız ve bizden tek kişi geri kalmayacak. Bizi yarın düşmanla karşılaştırmandan rahatsız olmayacağız. Bizler harp sırasında sabırlı, karşılaşma esnasıda da sebatkâr kişileriz. Umulur ki, Allah sizi memnun kılacak şeyi aramızda murad edecektir. Bizi Allah'ın bereketiyle sevket!"

Resûlullah bu sözlere son derece memnun kalır ve düşmanla karşılaşma hususunda şevke gelir.

Hâdiseyi anlatan *İbnu'l Esîr:* "Sa'd İbnu Mu'âz'a fahr için bu vak'a kâfidir, gerisini terkediyoruz" der.

★ ABDULLAH İBNU ABBÂS (RADIYALLAHU ANHÜMÂ)

4452 ١ — عن ابنِ عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [ضَمَّنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ الى صَدْرِهِ، وَقالَ: اللّهُمَّ فَقِّهْهُ في الدِّينِ وفي روايةٍ: اللّهُمَّ عَلِّمْهُ الْكِتابَ. وفي أُخرى: الْحِكْمَةَ].

أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (4452)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni sinesine bastırdı ve: *"Allahım, bunu dinde fakîh kıl"* diye dua etti." Bir başka rivayette: *"Allahım ona Kitab'ı öğret!";* bir diğer rivayette: *"Hikmeti öğret"* demiştir." [Buharî, Fezâil'l-Ashâb 24, İlm 17, Vudû 10, İ'tisam 1; Müslim, Fezâilu's Sahâbe 138, (2477); Tirmizî, Menâkıb, (3823, 3824).]

AÇIKLAMA:

Abdullah İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) Resûlullah'ın en ziyade sevdiği amcalarından Abbâs İbnu Abdilmuttalib'in oğludur. Annesi *Lübâbetü'l-Kübrâ Bintu'l-Hâris*'tir. Aynı zamanda Hâlid İbnu Velîd'in teyzesinin oğludur. Habru'l Ümme denmiştir. İlminin genişliğine telmihen Bahr lakabı da verilmiştir. İbnu Ömer onun için: "Muhammed'e ineni en iyi bilen insan" demiştir.

İbnu Abbas hakkında yeterli bilgiyi birinci ciltte kaydettiğimiz için (s. 81 ve devamı) burada hayatı ve şahsiyeti hakkında teferruata girmeyerek, sadece sadedinde olduğumuz hadisle ilgili bazı açıklamalar kaydedeceğiz:

★ *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ), bu duanın bereketine Kur'ân-ı Kerîm'i tefsir'de, ümmetin en büyük müfessir alimi olmuştur.

★ Burada, Resûlullah'ın İbnu Abbas'a yaptığı duanın üç veçhi kaydedilmiştir. Başka vecihler de farklı kitaplarda gelmiştir:

★★ اللّٰهُمَّ عَلِّمْهُ تَأْوِيلَ الْقُرْآنِ *"Allahım ona kurân'ın te'vilini öğret".*

★★ اللّٰهُمَّ أعطِ ابْنَ عَبَّاسٍ الحِكمَة وعَلِّمْهُ التَّأوِيلَ *"Allahım İbnu Abbâs'a hikmet ver ve te'vîli öğret".*

★★ اللّٰهُمَّ فَقِّهْهُ في الدِّينِ وَعَلِّمْهُ التَّأْوِيلَ *"Allahım onu dinde fakih (anlayışlı) kıl, Kurân'ın te'vilini öğret."*

★ Burada hikmetle ne kastedildiği hususunda da ülemâ ihtilaf etmiştir. Başlıca şu görüşler ileri sürülmüştür:

★★ Sözde isabetlilik denmiş.

★★ Allah adına anlama,

★★ Sıhhatine aklın şehadet ettiği şey denmiş,

★★ Vesveselerle ilham arasını tefrike yarayan nur denmiş,

★★ Bazıları, Kur'an demiştir.

★★ Kur'ân'la amel denmiştir.

★★ Sünnet denmiştir.

★★ Haşyet denmiştir.

★★ Akıl denmiştir.

Şarihler, *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhüma)'nın izhar ettiği hal'e bakarak, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın onun için yaptığı duanın Allah indinde kabule mazhar olduğunu belirtirler. "Zîra derler, tefsir bilmek, din ilminde diğer sahabeler arasında mümtaz bir mevki tutmaktadır."

Fıkıh kelimesi de, fehim yani anlayış mânasına gelir. Şu halde dinde fakih olmak, "dinde anlayış sahibi olmak" mânasına da gelir. Bu mâna "din ilmini bilmek" manasına da şâmildir.

★ ABDULLAH İBNU ÖMER (RADIYALLAHU ANHÜMÂ)

4453 ١ – عن عبدالله بن عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [رَأَيْتُ كَأَنَّ بِيَدِى قِطْعَةَ مِنْ اسْتَبْرَقٍ وَلَيْسَ مَكَانٌ أُرِيدُهُ مِنَ الْجَنَّةِ الاَّ طَارَتْ بِى اِلَيْهِ. قَالَ: فَقَصَصْتُهَا عَلَى حَفْصَةَ:

فَقَصَّتْهَا عَلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ لَهَا إنَّ أخَاكِ رَجُلٌ صَالِحٌ لَوْ كَانَ يَقُومُ مِنَ اللَّيْلِ قَالَ: فَمَا تَرَكْتُ قِيَامَ اللَّيْلِ بَعْدَ ذلِكَ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (4453)- *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: " (Rüyamda) elimde bir istirak parçası gördüm. Cennette her nereye istedi isem bu parça beni (bir kanat gibi) oraya uçuruyordu. Rüyamı (kızkardeşim) Hafsa'ya anlattım, O da Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a anlatmış. Aleyhissalâtu vesselâm, Hafsa'ya:

"Kardeşin Abdullah (Allah'ın ve kulların hakkına riayet eden) sâlih bir insan, keşke geceleyin de namaza kalksa!" buyurmuş. Ben bu vak'adan sonra gece namazını hiç bırakmadım." [Buharî, Fezâilu'l-Ashab 19, Mesâcid 58, Teheccüd 2, 21, Tâbir 25, 35, 36; Müslim, Fezâilu's-Sahâbe 139, (2478); Tirmizî, Menâkıb, (3825).]

AÇIKLAMA:

Abdullah İbnu Ömer hakkında birinci ciltte yeterli bilgi verdiğimiz için burada tekrar etmeyeceğiz. (1. cilt, s. 71-74).

★ ABDULLAH İBNU'Z-ZÜBEYR (RADIYALLAHU ANHÜMÂ)

4454 ١ – عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت: [أوَّلُ مَوْلُودٍ وُلِدَ فِي الإسْلَامِ عَبْدُ اللهِ ابْنُ الزُّبَيْرِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. فَأتَوْا بِهِ النَّبِيَّ ﷺ فَأخَذَ تَمْرَةً فَلَاكَهَا. ثُمَّ أدْخَلَهَا فِيهِ. فَأوَّلُ مَا دَخَلَ بَطْنَهُ رِيقُ رَسُولِ اللهِ ﷺ]. أخرجه الشيخان.

1. (4454)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "İslâm'da doğan ilk çocuk *Abdullah İbnu'z-Zübeyr* (radıyallahu anhümâ)'dır. Doğunca onu *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a getirdiler. Bir hurma alarak ağzında gevdi, sonra (sevdiği şeyi) çocuğun ağzına soktu. Karnına ilk giren şey Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tükrüğü oldu." [Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 45; Müslim, Adâb 26, (2146).]

AÇIKLAMA:

Abdullah İbnu Zübeyr'in "ilk çocuk" olmasından maksad, hicretten sonra Medine'de doğan ilk çocuk olmasıdır. Değilse, Habeşistan'da *Abdullah İbnu Ca'fer* doğmuştur. Hicretten sonra Medine'de Ensâr'dan ilk doğan çocuk *Mesleme İbnu Mahled* olmuştur. *Nu'man İbnu Beşîr*'in, ilk doğan çocuk olduğu da söylenmiştir. Sadedinde olduğumuz hadis *Abdul-*

lah İbnu Zübeyr'in, hicretin birinci yılı içinde doğduğunu ifade etmektedir. Vâkidî ise hicretten 20 ay sonra, ikinci yılda doğduğunu söylemiştir. Ancak önceki ifade esas kabul edilmiştir.

Abdullah'ın doğumu müslümanlar arasında büyük bir sevince ve ferahlamaya sebep olur. Çünkü yahudiler: "Biz muhacirlere sihir yaptık, artık onların çocuğu olmayacak" diye maneviyat bozucu propagandalar yapmışlardı. Memleketleri olan Mekke'den ayrılmış, malsız, mülksüz ve de maddî sınkıntı içinde olan ve üstelik Medine'nin rutubetli havasına henüz intibak edememiş olmakla birtakım rahatsızlıklara mâruz kalmış olan muhâcir kitle üzerinde bu propagandaların menfi tesirleri oluyordu. Şu halde Abdullah (radıyallahu anh)'ın doğumu, yahudi propagandasının yalandan ibaret olduğuna yakîn hasıl ederek menfi havayı fevkalâde kırmış olacak ki müslümanlar safında büyük bir sevinç ve rahatlama hasıl etmiştir.

4455 ٢ – وعنها رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [رَأَى رَسُولُ اللهِ ﷺ في بَيْتِ الزُّبَيْرِ مِصْبَاحاً. فَقَالَ يَا عَائِشَةُ، مَا أَرَى أَسْمَاءَ إلاَّ قَدْ نُفِسَتْ فَلاَ تُسَمُّوهُ حَتَّى أُسَمِّيَهُ. فَسَمَّاهُ عَبْدَاللهِ، وَحَنَّكَهُ بِتَمْرَةٍ بِيَدِهِ]. أخرجه الترمذي.

2. (4455)- Yine *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Zübeyr'in evinde bir kandil görmüştü:

"Ey Aişe dedi. *Ben Esmâ'yı nifas olmuş (doğum yapmış) zannediyorum. Sakın çocuğa isim koymayın, ben isim koyacağım.!"*

Sonra ona Abdullah ismini koydu ve elindeki bir hurma ile de tahnîk yaptı." [Tirmizî, Menâkıb, (3826).]

AÇIKLAMA:

1- *Tahîk:* Yeni doğan çocuğa süt vermezden önce yapılan bir muameledir. Şöyle ki hurma ağızda gevilir, sonra bu hurma gevişi ile çocuğun damağı ovulur. Böylece bebeğin midesine ilk giren şey hurma suyu olur. Bu, müstehabdır.

Hadis, yeni doğan çocuğa isim koymak, tahnîk yapmak gibi muamelelerle *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bizzat ilgilendiğini göstermektedir.

2- *Abdullah İbnu Zübeyr,* Resûlullah'ın baldızı olan *Esmâ Bintu Ebî Bekr*'in oğludur. Baba tarafından büyükannesi *Safiyye Bintu Abdilmutta-*

lib'tir -ki Resûlullah'ın halasıdır-. *Hz. Aişe* de teyzesidir. Annesi *Esma*'ya hamile olarak Medine'ye hicret etmiştir. Hicretten sonra hamile kaldığı da söylenmiştir.

Abdullah, çok oruç tutan, geceleri çok kalkan, uzun uzun namaz kılan, şecâ'at sahibi bir kimsedir. Zamanını üçe taksim etmiştir: Bir gece sabaha kadar kıyam eder, bir gece sabaha kadar rükû eder, bir gece de sabaha kadar secde ederdi. Müslim İbnu Yennâk der ki: "Bir gün İbnu'z-Zübeyr bir rükûda bulundu, ben, o sırada Bakara, Âl-i İmrân, Nisa ve Mâide sûrelerini okudum, o hâlâ doğrulmamıştı." Cum'a'dan cum'a'ya hiç iftar etmeden oruç tuttuğu, açınca da cüz'î bir şey yediği belirtilir. Daha yedi veya sekiz yaşında iken babası onu Resûlullah'a biat etmeye getirmiş, Aleyhissalâtu vesselâm tebessüm buyurarak biat almıştır.

Abdullah İbnu'z-Zübyer İfrikiye'nin fethinde bulunmuş ve gerçekleştirmiştir.

Hz. Muâviye (radıyallahu anh) vefat edince, oğlu Yezîd'e biat etmemiş, Yezîd onu itaate getirmek için Müslim İbnu Ukbe'yi göndermiş, Müslim de Medine'yi muhasara etmiş ve Medineliler meşhur Harra vak'asını yaşamışlardır. *İbnu'z-Zübyer*'le savaşmak için buradan Mekke'ye hareket eden Müslim yolda ölmüş komutayı Husayn İbnu Nümeyr es-Sekûfî almış, Hicrî 64 yılında Zübeyr'i muhasara etmiştir. Bu muhasara sırasında Ka'be yakılmış ve bu yangında Hz. İbrahim'in İsmail'e bedel kurban ettiği koçun boynuzu da yanmıştır. Yezîd ölünceye kadar muhasara sürmüş, o zaman Huseyn, Abdullah'a -aralarında cereyan eden sa-vaşta ölenlerin kanı heder olmak kaydıyla- biat etmeyi ve birlikte Şam'a gitmeyi ve orada hilafete oturtmayı teklif etmiş, ancak *Abdullah:* "Ben ölenlerin kanını heder edemem (cezasız bırakmam)" diyerek teklifi kabul etmemiştir. *Husayn* da: "Seni dâhi veya mâhir sayanı Allah çirkin kılsın. Ben seni hilafete çağırıyorum, sen ise beni katle!" demiştir.

Yezîd'in ölümünden sonra Abdullah'a biat edilir. Hicâz, Yemen, Irak, Horasan ahalisi ona itaat eder. *İbnu'z-Zübeyr, Abdulmelik İbnu Mervân* babasından sonra başa geçinceye kadar hilafette kalır. Şam ve Mısır'ı disipline sokunca ordu hazırlar. Irak'a yürür. Mus'ab İbnu'z-Zübeyr'i katleder. Hicaz'a *Haccac İbnu Yusuf*'u (Haccac-ı Zalim) gönderir. *Haccac Abdullah'ı Mekke*'de muhasara eder. Yıl 72, Zilhicce, *Ebu Kubeys* dağına mancınık kurar. Ka'be' ye taş atmaktan çekinmez. Muhasara 73 yılının Cemadiyelâhire ayında Abdullah'ın şehid edilmesine kadar sürer.

Abdullah hilafeti sırasında Ka'be'nin tamirini yeniler, Hıcr'ı ona dahil eder. Ancak şehid edildikten sonra, *Abdülmelik İbnu Mervan* Ka'be'yi önceki haline çevirtir ve Hıcr'ı binanın tekrar dışında bıraktırır.

Abdullah İbnu'z-Zübeyr'in annesi Esma, bu vesile ile zikri gereken bir dirayet ve şecaat örneğidir. Haccac'la savaş sırasında oğlu Abdullah'a fevkalade destek vermiştir: *Urve İbnu'z-Zübeyr* anlatıyor. "Abdullah (radıyallahu anh)'ın katlinden on gün kadar önce, muhasara şiddet kesbetmişti. Abdullah'ın yanına annesi Esma müsellah olarak girer. Abdullah:

"Ölümde rahat var!" der. Annesi:

"Belki de bunu benim için temenni etmiş olmalısın! Ama ben senin iki tarafından biri bana getirilmezden önce ölmek istemiyorum: Ya öldürüleceksin, bu durumda sevabını ümid edip sabredeceğim, yahut da düşmanına galebe çalacaksın ve için huzur bulacak!" der. Abdullah güler.

Öldürüldüğü gün gelince, annesinin yanına girdi. Annesi:

"Ey oğlum, sakın ölüm korkusuyla onlardan nefsine züll getireceğinden korktuğun bir mütareke kabul etmeyesin. Allah'a yemin olsun izzetle gelecek bir kılınç darbesi, zilletle gelecek bir kamçı, darbesinden daha hayırlıdır" der. Abdullah dışarı çıkar, Ka'be'de, saldırganlarla kahramanca çarpışır. Hangi köşeye hücum etmiş ise oradaki Şamlı askerleri hezimete uğratır. Ancak Safa tepesi cihetinden gelen bir taş iki gözünün arasına isabet eder ve yıkılmasına sebep olur. Şamlılar başına toplanıp şehid ederler."

Ya'la İbnu Harmele der ki: "İbnu'z-Zübeyr'in öldürülmesinden sonra Mekke'ye girdim. Annesi geldi. Uzun boylu, yaşlı bir kadındı. Gözleri kapanmıştı, başkası yediyordu. Haccac'a:

"Bu suvariye inme zamanı gelmedi mi?" dedi. Haccac ona:

"Münafik (oğlun) mu?" dedi. Esma:

"Hayır, vallahi o münafik değildi, bilakis çok oruç tutan, geceleri çok kalkan, (günlerce iftar etmeksizin) oruç tutan bir kimseydi" dedi. Haccac:

"Çekil buradan, sen bunamış bir ihtiyaresin!" diye bağırdı. Esmâ:

"Hayır, vallahi bunamadım! Ben muhakkak ki Resulullah'ın şöyle söylediğini işittim: "Sakif'ten bir yalancı, bir de mübir (insanları helak eden, yakıp yıkan) çıkacak." Yalancıyı gördük, mubir'e gelince, o mübir de sensin." Esma, yalancı sözü ile Muhtar İbnu Ebî Ubeyd'i kastediyordu."

Abdullah İbnu'z-Zübeyr İbnu Hacer'e göre 73 senesinin *Cemâdi'l-Ulâ* ayında şehid edilmiştir, (radıyallahu anh).

★ BİLAL İBNU RABAH (RADIYALLAHU ANH)

4456 ١– عن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَا بِلَالُ حَدِّثْنِي

بِأَرْجَى عَمَلٍ عَمِلْتَهُ فِي الإِسْلاَمِ مَنْفَعَةً عِنْدَكَ فَإِنِّي سَمِعْتُ اللَّيْلَةَ خَشْفَ نَعْلَيْكَ بَيْنَ يَدَيَّ فِي الْجَنَّةِ. فَقَالَ: مَا عَمِلْتُ فِي الإِسْلاَمِ عَمَلاً أَرْجَىٰ عِنْدِى مَنْفَعَةً مِنْ أَنِّي لاَ أَتَطَهَّرُ طُهُوراً تَامّاً فِي سَاعَةٍ مِنْ لَيْلٍ أَوْ نَهَارٍ إِلاَّ صَلَّيْتُ بِذلِكَ الطُّهُورِ مَا كُتِبَ لِي أَنْ أُصَلِّي]. أخرجه الشيخان.

1. (4456)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ey Bilal! İslâm olalıdan beri işlediğin ve sen çok menfaat ümid ettiğin ameli bana söyler misin? Çünkü ben, bu gece (rüyamda), cenette ön tarafımda senin ayakkabılarının sesini işittim!"

Bilal şu cevabı verdi:

"Ben İslam'da, nazarımda, daha çok menfaat umduğum şu amelden başkasını işlemedim: Gece olsun gündüz olsun tam bir temizlik yaptığım (abdest aldığım) zaman, mutlaka bana kılmam yazılan bir namaz kılarım." [Buharî, Teheccüd 17; Müslim Fezailu's-Sahabe 108, (2458).]

4457 ٢– وفي رواية للبخاري عن جابرٍ قال: [كَانَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ يَقُولُ: أَبُو بَكْرٍ سَيِّدُنَا وَأَعْتَقَ سَيِّدَنَا، يَعْنِى بِلاَلاً رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهمَا].

« خَشْفَ نَعْلَيْكَ » أَىْ تَحْرِيكَهُمَا.

2. (4457)- *Buhari*'nin bir rivayetinde Hz. Cabir (radıyallahu anh)'tan şu rivayet kaydedilmiştir: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) derdi ki: "Ebu Bekir, efendimizdir, seyyidimizi azad etmiştir." Bundan, Bilal (radıyallahu anh)'ı kastederdi." [Buharî, Fezâilu'l-Ashab'ın-Nebi 23.]

AÇIKLAMA:

1- *Bilal İbnu Rabah, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, Bilal-i Habeşi olarak bilinen meşhur müezzinidir. İlk müslümanlardandır ve inancı için *Habbab İbnu'l-Eret, Ammar İbnu Yasir* gibi en çok işkence çekenler arasında yer alır. Resulullah'ın hususi sevgi, iltifat ve takdirine mazhar olmuş bahtiyarlardandır.

2- Birinci hadisteki, *Hz. Bilal,* "kılması yazılan namaz" tabiriyle, farz ve nafile, hepsine şamil olacak bir ifadeye yer vermiş olmaktadır. İbnu't-Tin der ki: "Bilal böyle itikad etmektedir, çünkü Resulullah *(aleyhis-*

salâtu vesselâm)'dan namazın en efdal amel olduğunu, sırrî yapılan amelin cehrî olandan efdal olduğunu öğrenmişti. Bu açıklama ile, zikredilenin dışında salih amel zikredecek olanın zikri ortadan kalkar. Zahir olan şu ki, Bilal'den sorulmuş olan en ümid verici amellerden murad, nafile amellerdir. Çünük farz olanların efdal olacağı açıktır."

3- BAZI FEVAİD:

★ Hadis, ibadet için vakit tayini hususunda içtihadın caiz olduğunu gösteriyor. Çünkü *Hz. Bilal,* zikredilen ibadeti şahsi istinbatı ile yapmış, Resulullah da bunu tasvib etmiştir.

★ *İbnu'l-Cevzî:* "Hadiste, abdestin arkasınadan namaz kılmaya teşvik var ta ki abdest, maksaddan hali kalmasın" der.

★ Salihlere, Allah'ın kendilerine hangi salih amelle hidayet nasib ettiği sorulabilir. Böylece, bu amellere başkalarının da uyması sağlanmış olur.

★ Şeyh, başkasını da teşvik maksadıyla tilmizine, güzel olan amelinden sorabilir. Güzel olmayan amelinden sormaz, ondan nehyeder.

★ Bu namazın mekruh vakitlerde de kılınabileceğine istidlal edilmiştir. Çünkü hadiste mutlak bir üslubla: "Her vakitte..." denilmiştir. Nitekim, rivayetin başka vecihleri bu hususta daha sarihtir: مَا اَصَابَنِى حَدَثٌ قَطُّ اِلاَّ تَوَضَّأْتُ عِنْدَهَا *"Bana bir hades ârız oldu mu hemen anında abdest alırım"* veya مَا اَحْدَثْتُ اِلاَّ تَوَضَّأْتُ وَصَلَّيْتُ رَكْعَتَيْنِ *"Abdestim bozulunca mutlaka abdest alır iki rek'at namaz kılarım."* Bu ifadeler, hadesi abdestin, abdesti de iki rek'at namazın takip ettiğini ifade eder, vakit ne olursa olsun.

★ Devamlı abdestli olmak müstehabtir. Bunun mükafaatı cennete girmektir. Çünkü bir hadise göre, kişi yatıncaya kadar abdestli olur. Böylece geceye girerse ruhu yükselir ve Arş'ın altında secde eder. Şu halde bu sevap, zikredilen amel sebebiyle olmaktadır. Bu hadis لاَ يَدْخُلُ اَحَدُكُمُ الْجَنَّةَ بِعَلَهِ *"Kimse ameliyle cennete giremez"* hadisine muhalif değildi. Çünkü bu sonuncu hadisle اُدْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ **"Yaptığınız ameller sebebiyle cennete girin"** (Nahl 32) âyeti arasını te'lifte şu meşhur mülahaza söylenmiştir: "Cennete giriş Allah'ın rahmetiyledir, fakat orada elde edilecek derece amele tabidir."

Hâdise rüyada cereyan etmiş olmalıdır. Çünkü, cennete dünyada iken girmek kimseye nasip olmaz. Rüya da olsa, rivayet Hz. Bilal'in faziletine delildir. Çünkü peygamberlerin rüyası vahiydir.

Bilâl'in Resûlullah'tan önde yürümesi yakaza halindeki adetinden ileri gelir. Çünkü *Hz. Bilâl,* yolda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın önünde yürürdü. Şu halde aynı hali rü'yada da görmüş oldu. Bundan Bilâl' in cennete Aleyhissâlatu vesselâm'dan önce gireceği istidlal edilemez. Çünkü daima tâbi olma makamındadır. Resûlullah, bu hadisleriyle Bilâl' in hayatı boyunca bu hal üzere devam edeceğini müjdelemiş olmaktadır ki, bu, Bilâl (radıyallahu anh) için büyük bir menkîbe, fevkalâde bir şereftir.

★ Hadis, Mutezile'nin iddiası hilafına cennetin halen mahluk ve mevcut olduğuna delildir.

4- *Hz. Bilâl*'in hayatıyla ilgili bir kısım teferruata daha önce yer verdiğimiz için burada tekrar etmeyeceğiz (8. cilt, 351-354).

5- İkinci hadiste *Hz. Ömer*'in, Hz. Bilâl için *"efendimiz"* demesi, onun *Hz. Ömer*'den efdal olduğunu ifade etmez. Alimler, *Hz. Ömer*'in bunu tevazû gereği söylemiş olabileceğini belirtirler. Bilâl, seyyidlerden olsa da seyyidliğin efdaliyet gerektirmediği söylenmiştir.

★ UBEY İBNU KA'B (RADIYALLAHU ANH)

4458 ١– عن أنسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه قــال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لأُبَىِّ بْنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه: إنَّ اللهَ أمَرَنِى أنْ أقْرَأَ عَلَيْكَ لَمْ يَكُنِ الَّذِيـــــنَ كَفَرُوا مِنْ أهْلِ الْكِتَابِ. قَالَ: وَسَمَّانِى اللهُ تَعالى لَكَ؟ قَالَ: نَعَمْ. فَبَكَى أُبَيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْه]. أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (4458)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm) Übey İbnu Ka'b* (radıyallahu anh)'a: "Allah bana, Lemyekünillezine keferû'yu sana okumamı emretti!" demişti. Ka'b:

"Yani Allah Teâla Hazretleri benim ismimi size zikir mi etti?" diye sual etti. Aleyhissalâtu vesselam:

"Evet!" buyurdular. Bunun üzerine Ubey (radıyallahu anh) ağladı". [Buhârî, Menâkubu'l-Ensar 16, Tefsir, Lem-Yekun 1; Müslim, Fezailu's-Sahabe 122, (799); Tirmizî, Menâkıb, (3894).]

AÇIKLAMA:

1- *Übey İbnu Ka'b İbnu Kays el-Hazreci en-Neccârî el-Ensârî:* Ensar'ın ilk müslümanlarındandır. Akabe biatına katılmıştır. Bedir ve diğer gazvelerin hepsine Resulullah ile birlikte iştirak etmiştir. Übey kaza yönüyle de öndedir. Mesrûk der ki: "Resûlullah'ın Ashabı içerisinde kaza

ehli altı idi: Ömer, Ali, Abdullah, Ubey, Zeyd ve Ebu Musa." Ubey, Resûlullah Medine'ye geldiği zaman kâtiplik yapan ilk kimse olmuştur. Mektupların sonuna: "Bunu falan oğlu falan yazdı" diye not düşme işini de ilk o başlatmıştır.

Sadedinde olduğumuz hadiste *Ubey İbnu Ka'b,* Resûlullah'a Allah ismimi zikretti mi, yoksa *"Ashabından birine oku"* dedi de sen mi beni tercih ettin? mânasıda Resûlullah'a sual tevcih etmiştir. Resûlullah, Cenab-ı Hakk'ın onu ismen zikrettiğini ifade edince, bu mazhariyete şükretmede kusur mu işlerim diye endişesinden veya böyle mazhariyetin verdiği ferah ve sürurdan ağlamış olmalıdır. İnsan bazı kere de neşesinden, sevincinden ağlar. *Übey İbnu Ka'b*'a Resûlullah'ın arzı, Übey'in Aleyhissalâtu vesselâm'dan kıraatı öğrenmesi ve o hususta hazâkat kazanması içindi. Ayrıca hadiste, Kur'ân'ı arzetmenin sünnet kılınması, Übey İbnu Ka'b'ın faziletini ilan, Kur'ân'ın hıfzında ve kıraatında üstünlüğünü ve otoritesini beyan gibi başka maksadlar da var.

Hadisten ayrıca, ehlinden ilim alırken kendi dûnunda bile olsa, talibin tevazû göstermesinin meşruiyeti anlaşılmıştır.

Kurtubî, Lemyekunillezine keferû suresinin zikredilmede imtiyazlı kılınmasını, onun muhtevasıyla açıklar: "Çünkü der, o sûre tevhid, risalet, ihlas ve peygamberlere inen suhuf ve kitaplara da şamildir, namaz, zekât, meâd (ahiret), cennet ve cehennem ehlinin kısaca zikirleri var."

Ubey İbnu Ka'b Hicrî 30 yılında vefat etmiştir. 32'de vefat ettiği de söylenmiştir. Başka rakamlar da ileri sürülmüştür, (radıyallahu anh).

★ EBU TALHA EL-ENSARÎ (RADIYALLAHU ANH)

4459 ١ – عن أبى هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [جَاءَ رَجُلٌ الى رَسُولِ اللّٰه ﷺ. فقَالَ: إنّي مَجْهُودٌ. فأرْسَلَ الى بَعْضِ نِسَائِه. فقَالَتْ: والّذى بَعَثَكَ بالْحَقّ ما عِنْدَنَا إلاّ مَاءٌ. ثُمَّ أرْسَلَ إلى أُخْرَى؛ فقَالَتْ مِثْلَ ذلكَ. فقَالَ ﷺ: مَنْ يُضَيِّفُهُ يَرْحَمُهُ اللّٰهُ. فَقَامَ رَجُلٌ مِنَ الأنْصَارِ يُقَالُ لَهُ أبُو طَلْحَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ فَقَالَ: أنَا يَا رَسُولَ اللّٰه، فَانْطَلَقَ به الى رَحْلِه. فقَالَ لإمْرَأتِه: هَلْ عِنْدَكَ شَيْءٌ؟ فقَالَتْ: لاَ إلاَّ قُوتَ صِبْيَانِي. قَالَ: فَعَلِّلِيهِمْ بِشَيْءٍ ثُمَّ نَوِّمِيهِمْ فإذَا دَخَلَ ضَيْفُنَا فَأرِيهِ أنَا نَأكُلُ فإذَا أهْوَى بِيَدِه لِيَأكُلَ فَقُومِي إلى السِّرَاجِ كَيْ تُصْلِحِيهِ فَأطْفِيهِ. فَفَعَلَتْ، وَقَعَدُوا وَأكَلَ الضَّيْفُ وَبَاتَا

طَاوِيَيْنِ. فَلَمَّا أَصْبَحَ غَدَا عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ. فَقَالَ لَهُ ﷺ لَقَدْ عَجِبَ اللهُ الْبَارِحَةَ مِنْ صَنِيعِكُمَا بِضَيْفِكُمَا. فَنَزَلَ قَوْلُهُ تعالى: ﴿ وَيُؤْثِرُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ ﴾]. أخرجه الشيخان.

« المجهودُ » الْمَهْزُولُ الجَائِعُ.

و« تَعليلُ الطِّفْلِ » وَعْدُهُ وَتَسْوِيفُهُ وَتَمْنِيَتُهُ وَصَرْفُهُ عَمَّا يُرَادُ صَرْفُهُ عَنْهُ، وَإِذَا نَامَ الصَّائِمُ وَلَمْ يُفْطِرْ فَهُوَ طَاوٍ.

و« الخَصَاصَةُ » الحَاجَةُ والفاقَةُ.

1. (4459)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek:

"Ben açlıktan bitkinim!" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm* derhal hanımlarından birine (adam) (gönderip yiyecek istedi. Ama kadın):

"Seni hak ile gönderen Zâüt-ı Zülcelâl'e yemin olsun yanımızda sudan başka bir şey yok" diye cevap verdi. Aleyhissalâtu vesselâm bunun üzerine diğer bir kadına gönderdi. O da aynı şeyi söyledi. Aleyhissalâtu vesselâm sonunda:

"Bu (bitkin) açı kim misafir edip (doyurursa) Allah ona rahmet edecektir!" buyurdu. Ensardan Ebu Talha (radıyallahu anh) denen birisi kalkıp:

"Ey Allah'ın Resûlü! Ben misafir edeceğim!" buyurdu ve onu evine götürdü. Evde hanımına:

"Yanında yiyecek bir şey var mı." diye sordu. Hanım:

"Hayır, sadece çocukların yiyeceği var!" dedi. Bunun üzerine hanımına:

"Sen onları bir şeylerle avut, sonra da uyut. Misafirimiz girince, ona sanki yiyormuşuz gibi görünelim. Yemek için elini tabağa uzatınca lambayı düzeltmek üzere kalk ve onu söndür!" diye tenbihatta bulundu. Kadın söylenenleri yaptı. Beraberce oturdular. Misafir yedi. Karı-koca geceyi aç geçirdiler.

Saban olunca *Aleyhissalâtu vesselâm*'a geldiler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm), Ebu Talha*'ya:

"Dün gece misafirinize olan davranışınız sebebiyle Allah Teâla Hazretleri taaccüp etti (ve güldü)!" buyurdu ve şu âyet-i kerime nazil oldu. (Meâlen): **"...Ve kendileri ihtiyaç içinde olsalar bile, onları kendi**

nefislerine tercih ederler" (Haşr 9). [Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 10, Tefsir, Haşr 6; Müslim Eşribe 172, (2054).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hâdise, fetihlerin başlamadığı ilk yıllarda cereyan etmiş olabilir. Çünkü İslâm'ın ilk yıllarında fukaralık fazla idi. Başta Resûllah *(aleyhissalâtu vesselâm)* olmak üzere, Ashâb'tan birçoğunun yiyecek ve hatta giyecek yönüyle darlık çektiklerini ve hatta karınlarına taş bağladıklarını biliyoruz.

2- Buradaki *Ebu Talha*'nın şahsiyeti hususunda şârihler ihtilâf etmiştir. Bazıları, bunun Sâbit İbnu Kays İbnu Şemmâs (radıyallahu anh) olduğunu ileri sürmüştür. Çünkü benzer bir hâdisede ismi geçmektedir. ancak İbnu Hacer bunu hâdisenin taaddüdüne hamleder.

Bazıları bunun, *Ebu Talha Zeyd İbnu Sehl* olduğunu söylemiştir. *Hatibu'l-Bağdâdî,* bunun meşhur olduğunu, dolayısıyla hakkında "Ebu Talha denen bir Ensarînin..." tabirini kullanılmasının makul olmayacağını, bir de *Zeyd İbnu Sehl*'in, en çok malı olanlar arasında yer alması sebebiyle böyle bir vak'anın başından geçmesinin düşünülemeyeceği mülahazasıyla, hadisteki *Ebu Talha*'nın *Zeyd İbnu Sehl* olmaması gereğine hükmetmiş olmalıdır. Fakat İbnu Hacer bu gerekçeleri zayıf bulur. Keza *İbnu Beşkevâl* de herhangi bir rivayete dayanmaksızın bunun *İbnu Abdullah İbnu Ravâha* olduğunu söylemiştir. Hadisi rivayet eden *Ebu Hüreyre*'nin kendisi olduğunu söyleyen de olmuştur. İbnu Hacer buradaki Ebu Talha'nın kim olduğu hususunda açık bir beyanda bulunmaz ise de, Zeyd İbnu Sehl olduğu kanaatını ihsas eder.

3- Hadiste ifade edilen "Allah'ın taacüb etmesi ve gülmesi" mecâzidir. Allah'a nisbet edilen bu iki bereşrî hal ile kastedilen şey, karıkocanın yaptığından Allah'ın râzı olduğunu belirtmektir.

4- Âyet-i kerimenin nüzûlüne sebep olan hâdisenin zikredilen vak'a olduğu umumiyetle kabul edilmiş olmakla beraber, İbnu Merduye bir başka hâdise daha kaydeder: İbnu Ömer'in anlattığına göre, bir adama bir koyun başı hediye edilir. Adam bunu, kardeşim falanca, buna benden daha muhtaç diye bir başkasına hediye eder. O da aynı düşünce ile bir başkasına hediye eder. Böylece kelle tam yedi el değiştirdikten sonra birinci adama geri gelir. Bunun üzerine âyet nâzil olur. İbnu Hacer, âyetin bu sebeplerin hepsi için nâzil olmuş olabileceğini belirtir.

5- Ebu Talha'ya gelince: Bu zât *Zeyd İbnu Sehl İbni'l-Esved İbni Harâm el-Ensârî el-Hazrecî*'dir. Akabe ve Bedr'e iştirak etmiştir. Nakib'

dir. Annesi Ubâde Bintu Mâliktir. Künyesi ile meşhurdur. Hz. Enes'in annesi Ümmü Süleym'in ikinci kocasıdır.

Hicretten sonra, *Resûlullah Ebu Talha'yı Ebu Ubeyde İbnu'l-Cerrah* (radıyallahu anhüma) ile kardeşlemiştir. *Ebu Talha,* Resûlullah'ın bütün gazvelerine katılmış, bilhassa Uhud'da Resûlullah'ı himaye hususunda büyük kahramanlık göstermiştir: Resûlullah'ın önüne geçmiş, önden gelecek her çeşit darbeye karşı kendi sinesini siper etmiştir. Ashab arasında atıcılık ve şecâatiyle ün alanlardandır. Huneyn savaşında yirmi müşrik öldürüp seleb'lerini aldığı rivayet edilir. Uhud'da Resûlullah'ın önünde ok attıkça, Resûlullah doğrulup, hedefe ulaşıp ulaşmadığına bakmıştır. *Aleyhissalâtu vesselâm:* "Ebu Ubeyde'nin ordu içerisinde sesi yüz kişiye bedeldir" buyurmuştur.

Ümmü Süleym'e evlenme teklifi yapınca şu cevabı alır:

"Ey Ebu Talha, senin gibi birisinin telifi reddedilmez. Ancak sen kâfirsin ben ise müslüman. İslâm'a gir, bu senin mehrin olsun, bensenden mehir olarak başka bir şey istemiyeyim." der. Kabul eder, müslüman olur.

Resûlullah'ın kabrini kazan ve defneden Ebu Talha olmuştur.

Ebu Talha, Resûlullah hayatta iken, hayatı hep gazvelerle geçtiği için oruç tutamaz. Resûlullah vefat ettikten sonra kırk yıl ara vermeden oruç tutar, sadece bayramlarda oruç tutmaz.

Hicrî 51 yılında yetmiş yaşında olduğu halde vefat etmiştir. Başka tarihler de söylenmiştir. Rivayete göre, Beraet sûresini okuyup انفِرُوا خِفَافاً وَثِقَالاً âyetine gelince: "Görüyorum ki Rabbim beni gençken de yaşlı iken de cihada çağırıyor" der ve oğullarına, "Teçhizatımı hazırlayın!" emreder. Çocukları: "Siz Resûlullah'la birlikte, o ölünceye kadar savaştınız. Sonra *Hz. Ebu Bekir* ve *Hz. Ömer*'le de savaştınız. Artık senin yerine biz savaşalım (sen istirahat et, ibadet et)" derler. Ebu Talha ısrar eder, hazırlık yapar, gemi ile cihada çıkar. Deniz seferi sırasında ölür. Onu gömebilecekleri bir karaya, bir hafta boyu rastalayamazlar. Yedi gün sonra gömerler, cesedinde hiçbir değişme ve kokuşmanın olmadığı görülür. Medine'de vefat ettiği de söylenmiştir.

★ SELMÂNU'L-FÂRİSÎ (RADIYALLAHU ANH)

4460 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [تَلاَ رَسُولُ اللهِ ﷺ هذهِ الآيةَ: ﴿وإنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ قَوْماً غَيْرَكُمْ﴾. فَقَالُوا: مَنْ يُسْتَبْدَلُ بِنَا؟ فَضَرَبَ ﷺ عَلى مَنْكِبِ سَلْمَانَ

رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ. ثُمَّ قَالَ: هذَا وَقَوْمُهُ، وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لَوْ كَانَ الإِيمَانُ مَنُوطاً بِالثُّرَيَّا لَنَالَهُ رِجَالٌ مِنْ فَارِسَ]. أخرجه الترمذي.

«المَنُوطُ» الْمُعَلَّقُ بِالشَّيْءِ.

1. (4460)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu âyeti okumuştu. (Meâlen): **"Siz Allah yolunda bağışta bulunmaya çağırılan kimselersiniz. Fakat içinizden bazıları cimrilik eder. Cimrilik eden ise, kendi zararına cimrilik etmiş olur. Allah ganîdir; muhtaç olan sizsiniz. Eğer yüz çevirirseniz,) O, sizin yerinize başka bir topluluk getirir ki, onlar sizin gibi Allah'a itaatsizlik etmezler"** (Muhammed 38).

(Orada bulunanlar):

"Bizim yerimize kimleri getirebilir?" dediler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Selmân-ı Farisî'nin omuzuna vurdu, sonra da:

"Bu ve bunun kavmi!" deyip sözüne devam etti:

"Ruhum elinde olan Rab Teâla'ya yemin olsun! Eğer ilim, Süreyya yıldızına asılmış olsa Fâris'ten (yetişecek bir kısım) kimseler ona yine de ulaşırlar." [Tirmizî, Tefsir, Muhammed, (3256, 3257).]

AÇIKLAMA:

1- *Selmân-ı Fârisî* (radıyallahu anh), İran asıllı bir sahabidir. Ramâhürmüz'dendir. Isfahan'ın Cey şehrinden olduğu da söylenmiştir. Künyesi *Ebu Abdillah*'tır. *Selmânu'l-Hayr* diye bilinir. Resûlullah'ın mevlası (azadlısı)dır. Nesebi sorulduğu zaman *Selman İbnu İslâm* diye cevap vermiş; İslâm'da, imanda, peygamber sevgisinde fani olmuş bir bahtiyardır.

Müslüman olmazdan önce, İran'da iken mecusî idi ve ateş tapınağında hadimlik yapıyordu. Hıristiyanlarla karşılaşınca mecusiliği bırakıp hıristiyan olur ve hıristiyanlığın aslını Şam'da aramak üzere yola çıkar. Orada manastırda bir müddet kalır, arayışına devam ederek Musul'a gelir. Bir müddet de orada ruhbanların yanında kalır. Tavsiye üzerine Ammuriye'ye gelir. Orada yaşar, mal besler, servet edinir. Hep Hakk'ın arayıcısıdır. Yanında kaldığı rahip alim, ölümüne yakınca, "Hz. İbrahim'in dini Haniflik üzerine, hurmalıklı bir yerden yeni bir peygamber çıkacağını, onu bulmasını" tavsiye eder. Bu çıkacak şahsın bazı alametlerini, peygamberlik mührü taşıdığını vs. haber verir, hediye alıp sadaka kabul etmeyeceğini de söyler.

Alim kişi ölünce, bu tavsiye ile, Araplardan müteşekkil bir kafileye katılarak *Vâdi'l-Kura*'ya gelir. Maalesef yanındakiler onu orada "köle" diye bir yahudiye satarlar. Hurma ağaçlarını görünce aradığı memleketin orası olduğuna hükmeder. Orada bir müddet ikamet eder. Benî Kureyza'dan bir yahudi gelir ve onu satın alır. Medine'ye getirilir. Medine'yi görünce Ammuriyeli âlimin tavsifinden tanır, aradığı şahsın oradan çıkacağına hükmeder. Bu esnada Hz. Peygamber zuhûr eder, ama Selmân, Hicrete kadar ondan gafil kalır. Medine'ye Mekke'den gelen birisinin peygamberlik iddiasında olduğunu işitince, derhal ilgi kurar. Bir miktar hurma alarak Kuba köyüne gider, hurmayı sadaka olarak bu yeni gelen misafire vermek ister ama O, getirdiği sadakayı ashabına verir ve kendisi yemez. Selman kendi kendine: "Bu, birinci alamet!" der ve ayrılır. Tekrar bir miktar hurma ile gelir ve "Bu hediyemdir" diyerek takdim eder. *Aleyhissalâtu vesselâm* hurmadan yer ve ashabına da yemelerini emreder. Selmân: "Bu ikinci delil" der, kendi kendine. Sonra bir cenaze merasimi sırasında sırtındaki peygamberlik mührünü de görür, üzerine kapanıp öper ve ağlar. Aleyhissalâtu vesselâm yanına oturtur, konuşurlar. Sel-mân hayat hikâyesini anlatıverir.

Müslüman olan Selmân kölelik sebebiyle Bedir ve Uhud'a katılamaz. Resûlullah, efendisiyle mukâtebe yapmasını söyler. 300 hurma fidanı dikmek ve 40 okiyye altın vermek üzere mukâtebe yapar. Ashab ona hurma fidanı temininde yardımcı olur. Resulullah da dikimde yardımcı olur. İstenen altın da temin edilir.

Hürriyetine kavuşan Selmân, Hendek savaşına Reshulullah'la katılır. Sadece katılmakla kalmaz, Hendek yoluyla şehri koruma fikrini o telkin ve tavsiye eder. Hendek'ten sonra yapılan bütün gazvelere katılır. *Aleyhissalâtu vesselâm* da muvafık bulur. *Resûlullah, Selmân'ı, Ebu'd-Derdâ* ile kardeşler.

Selmân İslâm'ın tebliğinde, neşrinde elinden gelen gayreti geri bırakmamıştır. İran'ın fethinde ırkdaşlarına karşı seferlere katılmış hatta kamutanlık yapmıştır. Resûlullah onun ihlasını takdir eder ve onu severdi. Bir hadislerinde: انَّ الْجَنَّةَ تَشْتَاقُ إِلَى ثَلاثَــــةٍ عَلِىٍّ وَعَمَّارٍ وَسَلْمَانَ *"Cennet üç kişiye iştiyak duymaktadır: Ali, Ammâr ve Selmân"* buyurmuştur, ayrıca onun Ehl-i Beyt'ten olduğunu söylemiştir.

Selmân Ashab'ın en zahid, en faziletli en hayırlılarındandır. Resûlullah'a yakınlığı vardır. Resûlullah'la geceleyin günlük hususî görüşme saati vardır.

Hz. Ali'ye Selmân'dan sorulunca: "Evvelki ve ahirki ilmi bilir, tükenmez bir denizdir, Ehl-i Beyt'tendir" diye cevap vermiştir.

Selman, Resûlullah'tan sona Irak'a yerleşir. Kardeşi *Ebu'd-Derdâ da-Şam'a*. *Ebu'd-Derdâ Selman*'a yazdığı mektupta: "Senden sonra Allah bana mal ve evlad nasib etti. Mukaddes beldeye yerleştim" der. Selman verdiği cevapta: "Bana, Allah'ın mal ve evlad verdiğini yazıyorsun. Bil ki esas olan hayırdır, hayır ise ne mal ne de evlat çokuğundadır. Hayır, ilmin artmasıda, amelinin sana fayda vermesindedir. Bana Mukaddes Belde'ye yerleştiğini yazıyorsun. Bilki belde, kimse için amelde bulunmaz. Ahireti görüyormuşsun gibi çalış ve nefsini ölülerden addet" buyurur. Kendisine bağlanan beşbin dirhemlik tahsisatı alır almaz fakirler arasında dağıtır, kendi eliyle kazandığından yerdi. Hurma dalından eşya dokuma sanatını biliyordu.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Selmân'ın teklifini kabul ederek hendek kazımını emrettiği zaman Ashab, Selmân'ı daha iyi takdir eder ve Ensâr'la Muhacirûn "Selmân bizdendir" diye aralarında paylaşamazlar. Resûlullah araya girip: *"Selman bizden, Ehl-i Beytt'tendir!"* buyurur ve ihtilafı halleder.

Selmân'ın İslâm'daki yüce yerini anlamaya, bu yeterli bir menkıbedir.

Selmân (radıyallahu anh)'ın da vefat tarihi ihtilaflıdır. Hz. Osman (radıyallahu anh)'ın hilafetinin sonunda, Hicrî 35'te vefat etmiştir. Hz. Ömer devrinde öldüğü de söylenmiştir. Bazı rivayetler 250 ve hatta 350 yıl yaşadığını belirtir, (radıyallahu anh).

★ EBU MUSA EL-EŞ'ARÎ (RADIYALLAHU ANH)

4461 ١ – عَنْ أبى مُوسىٰ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَوْ رَأيْتَنِى الْبَارِحَةَ وَأنَا أسْتَمِعُ لِقِرَاءَتِكَ؟ لَقَدْ أُعْطِيتَ مِزْمَاراً مِنْ مَزَامِيرِ آلِ دَاوُدَ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

وزاد في رواية البَرْقَانِى عن مسـلم: «لَوْ عَلِمْتُ وَاللهِ يَا رَسُولَ اللهِ أنَّكَ تَسْتَمِعُ لِقِرَاءَتِى لَحَبَّرْتُهُ لَكَ تَحْبِيراً».

قَوْلُه: «التَّحْبِيرُ» التَّحْسِينُ.

1. (4461)- Ebû Musa (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdularki: *"Keşke dün akşam senin kıraatini dinlerken beni bir görseydin! Gerçekten sana, Hz. Dâvud'un mizmarlarından bir mizmâr verilmiş."* [Buhârî, Fezâilu'l-Kur'ân 31; Müslim, Müsâfirin 236, (793); Tirmizî, Menâkıb, (3854).]

Müslim'in Berkânî'den kaydettiği bir rivayetteki ziyadede Ebû Musa demiştir ki: "Ey Allah'ın Resûlü! Bilseydim ki sen beni dinliyorsun, kıraatimi senin için daha da güzelleştirirdim."

AÇIKLAMA:

1- Bir başka rivayet, hadisin vürud sebebini belirtir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Aişe* ile *Ebû Musa*'ya uğramışlardı. O ise evinde Kur'an okuyordu. Durup onun kıraatını dinlediler. Sonra da yollarına devam ettiler. Ertesi gün *Ebû Musa,* Resûlullah'la karşılaştı. O zaman *Aleyhissalâtu vesselâm* yukarıda rivayet edildiği gibi buyurdu."

Hadis muhtelif vecihlerden gelmiştir. Bir kısmında Ebû Musa'nın sesinin güzel olduğu teyid edilir.

2- Hadiste *Âl-i Dâvud* tabiri geçer. Biz bunu Hz. Dâvud diye tercüme ettik. Çünkü şârihler, burada Âl-i Dâvud tabiri ile Hz. Dâvud aleyhisselâm'ın kendisinin kastedildiğini, Hz. Dâvud'un aile efradının veya diğer yakınlarının da seslerinin güzel olduğuna dair hiçbir rivayet bulunmadığını belirtmektedirler.

3- Hadiste geçen mizmar'dan maksad güzel sestir. Gerçi mizmâr, çalgı aleti manasına gelir. Ancak çalgı aletinin verdiği ses güzel olduğu için, insanlardaki güzel sese de aradaki benzerlik sebebiyle mizmâr ıtlak olunmuştur ve burada o mânada kullanılmıştır.

4- *Ebû Musa el-Eş'arî*'nin adı Abdullah İbnu Kays el-Eş'arî'dir. Kavminden bir grupla Mekke'ye gelmiş, orada Saîd İbnu'l-As ile müttefik (halif) olmuş, İslâm'a da girerek tekrar memleketine dönmüştür. Dolayısıyla müslümanlığı eskidir. Bazı rivayetler müslüman olup Habeşistan'a hicret ettiğini kaydeder. Ancak İbnu Abdilberr'e göre, o, elli kişilik bir grup Eş'arî ile gemiye biner. Fırtınaya tutulan gemileri bunları Habeşistan'a götürür. İşte bu geminin Habeşistan'dan dönüşü ile, Habeşistan'daki müslümanların *Ca'fer İbnu Ebî Tâlib* başkanlığında dönüşleri birbirine tevafuk eder. Bunlar beraberce Hayber'in fethi sırasında dönerler. Bunlara Ashâb-ı Sefiteyn denmiştir: Eş'arilerin sefînesi, Caferin sefînesi, (Sefîne, gemi demektir.) *İbnu İshak*'ın *Ebû Musa*'yı Habeşistan muhacirleri arasında zikretmesi, bu Eş'arî grubunun Habeşistan'da bir müddet ikametten sonra müslümanlarla beraber dönmelerinden ileri gelmiştir. Resûlullah, Ashâb-ı Sefîneteyn'e Hayber ganimetinden pay ayırmıştır.

Ebû Musa el-Eş'arî (radıyallâhu anh), Hicrî 17 yılında Basra'ya, Muğîre'nin yerine vali olmuştur. Hz. Ömer'in (radıyallahu anh) emri ile

Ahvâz, İsfahân gibi bellibaşlı merkezleri fethetmiştir. *Hz. Ömer*'den sonra *Hz. Osman* (radıyallahu anh) da onun Basra vâliliğini teyid etmiş, ancak bir müddet sonra oraya *İbnu Ömer*'i tayin ederek *Ebû Musa*'yı azletmiş, *Ebû Musa* da Kûfe'ye gidip yerleşmiştir. Halkın ısrarlı talebi üzerine *Hz. Osman, Said İbnu'l-As*'ın yerine O'nu Kûfe'ye vali yapmıştır. *Hz. Osman* (radıyallahu anha) şehid edilinceye kadar Kufe valisi olmuştur. *Hz. Ali* halife olunca, azledecektir.

Ebû Musa el-Eşarî, Hakemeyn hadisesinde *Hz. Alî*'nin hakemi olmuştur. *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhüma), hakem olarak *Hz. Muaviye*' nin hakemi *Amr İbnu'l-Âs*'a denk birinin ve meselâ Ahnef'in olmasını teklif eder. Ancak *Hz. Ali* Yemenlilerin ısrarlı istekleri üzerine Ebû Musayı hakem tayin eder. Amr ve Ebû Musa'ya Hz. Ali: "Sizi Allah'ın kitabına muvafık olarak hüküm vermeniz şartıyla hakem tayin ediyorum. Allah'ın Kitabı ise tamamiyle benimle beraberdir. Allah'ın kitabıyla hükmetmezseniz hüküm yetkiniz yoktur" der.

Bilindiği üzere *Amr İbnu'l-Âs* (radıyallâhu anh), *Hz. Ali* ve *Hz. Muâviye*'yi her ikisini de hilafetten uzaklaştırıp şura yoluyla halife seçme işini müslümanlara bırakma"yı teklif eder. *Ebû Musa* da kabul eder. Varılan mutabakat üzerine yaşça büyük olan *Ebû Musa* (radıyallahu anh) önce söz alır ve *Amr İbnu'l-As*'ın telkini ile: "Ey insanlar biz bu ümmetin meselesini görüştük, en uygun çözümde fikirlerimiz birleşti. *Ali* ve *Muâviye*'yi azledip, halife seçme işini halka bırakmaya karar verdik. Ben Ali ve Muâviye'yi azlediyorum. Siz dilediğinizi seçin!" der ve huzurdan ayrılır.

Huzura gelen Amr: "Bu zâtın söylediklerini işittiniz, müvekkilini azletti. Onun müvekkilini ben de tıpkı onun gibi azlediyorum, kendi müvekkilim olan *Muâviye*'yi yerinde sabit tutuyorum. Çünkü *Hz. Osman*'ın yerini alan kimsedir ve Hz. Osman'ın kanının peşindedir. Bu makama da insanların en ziyade hak sahibi olanıdır" der.

Ebû Musa (radıyallahu anh) oyuna getirildiğini anlar ama iş işten geçmiştir. *İbnu Abbas:* "Burada senin kabahatin yok! Kabahat bu işi sana verende! der.

Biz burada, İslam alemini, müteakip bir kısım ızdıraplara atacak olan hadisenin teferruatına girmeyeceğiz. Ashab hakkındaki hürmet ve hüsn-i zannımıza halel verecek bazı münakaşalara da yer vermeyeceğiz. Kader-i ilâhînin bir cilvesi olarak, katıldıkları siyasi ihtilafta her biri İslam'ın menfaatini kendi nokta-i nazarının galebesinde görerek ihlasla, ısrarla, samimiyetle üzerine düşeni yapmıştır. Arkadan gelen ümmet de: "Hz. Ali haklı ve reyinde isabetli idi" demekte itttifak etmiştir.

Bu ciğersuz hadiselere *Hakemeyn* (veya Tahkim de denir) hadisesi sebebiyle, ismi karışmış olan *Ebû Musa* (radıyallahu anh), Kur'ân-ı Kerîm'i güzel okuyuşu ile tanınmıştı. Sesi güzeldi. Sadedinde olduğumuz hadis, o yönünü aksettirmektedir.

Ebû Musa 63 yaşında olduğu halde Kufe'de vefat etmiştir. Hicrî 42 yılında Mekke'de öldüğü de söylenmiştir. Ölüm tarihi ihtilaflıdır. Hicri 44, 49, 50, 52, 53 seneleri de söylenmiştir.

★ ABDULLAH İBNU SELAM (RADIYALLAHU ANH)

4462 ١ – عن سعيد بن أبى وقّاص رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [مَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ لأحَدٍ يَمْشِي عَلَى الأرْضِ، إنَّهُ أهْلُ الْجَنَّةِ إلاَّ لِعَبْدِ اللهِ بْنِ سَلاَمٍ؛ وَفِيهِ نَزَلَتِ الآيَةُ: وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ بَنِى إسْرَائِيلَ عَلَى مِثْلِهِ]. أخرجه الشيخان.

1. (4462)- *Sad İbnu Ebî Vakkâs* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Yeryüzünde yürüyen hiç kimseye Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *"Cennetliktir"* dediğini duymadım. Ancak Abdullah İbnu Selam müstesna. Onun hakkında şu âyet indi. (Meâlen): **"(De ki: Söyleyin bana, eğer bu Kur'ân Allah tarafından gönderildiği halde onu inkar ettiyseniz ve) İsrailoğullarından bir şahit de, Tevrat'a dayanarak onu hak kitap olduğuna şahidlik edip iman ettiği halde, siz iman etmeyi büyüklüğünüze yediremezseniz, zalim olmaz mısınız? Muhakkak ki Allah zalimler gürûhuna yol göstermez"** (Ahkaf 10). [Buharî, Menâkibu'l-Ensâr 19; Müslim, Fezâilu's-Sahabe 147, (2483).]

AÇIKLAMA:

1- *Abdullah İbnu Selâm*'ın cahiliye devrindeki adı Husayn'dı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu Abdullah diye tesmiye buyurmuştur.

Kendisi Hazreç ile halif (müttefik) olmuştu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine'ye gelir gelmez müslüman olmuştur. *Abdullah İbnu Selam*, yahudi âlimi idi. Resûlullah'ın simasını görünce: "Bu simada yalan olmaz" diyerek İslam'a girmiştir. Der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine'ye geldiği zaman onu görmek için ben de çıktım. Yüzünü görür görmez hemen bu yüzün, yalancı yüzü olmadığını anladım. *Aleyhissalâtu vesselâm*'dan ilk işittiğim şu: أفْشُوا السَّلاَمَ وَأطْعِمُوا الطَّعَامَ وَصِلُوا الأرْحَامَ وَصَلُّوا بِاللَّيْلِ وَالنَّاسُ نِيَامٌ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ بِسَلاَمٍ *"Selamı yayın, yemek yedirin,*

sıla-i rahim yapın, insanlar uyurken gece namaz kılın, selametle cennete girin" demesi olmuştu."

2- Sadedinde olduğumuz rivayete göre, Resûlullah, Abdullah İbnu Selam'dan başkasına *"cennetlik"* olduğunu söylememiş olmalı. Halbuki başta *Aşere-i Mübeşşere* olmak üzere nicelerine cennetlik olduğunu tebşir buyurmuştur. Sa'd'ın da bunu duymamış olması mümkün değil denilerek tenakuza dikkat çekilmiş ise de, "Kendi nefsini tezkiyeyi hoş bulmadı, nitekim kendisi de *Aşere-i Mübeşşere*'dendir" diye açıklık getirilmiştir. Ancak bu izah tatminkar bulunmayıp: "Kendi hakkındaki tevazusu, aynı meselede başkası hakkında işittiğini de inkâr etmeyi gerektirmemeli" diye itiraz edilmiştir. *İbnu Hacer* şöyle bir izah teklif eder: "Sa'd, bunu, Aşere-i Mübeşşere'nin vefatından sonra söylemiş olmalı. Çünkü *Abdullah İbnu Selam,* onların vefatından sonra da yaşadı. Zira Abdullah'la birlikte Aşere-i Mübeşşere'den müteahhiren yaşayan sadece Sa'd ve Saîd var. Bu manayı "yeryüzünde yürüyen" ifadesi de te'yid eder."

3- *Abdullah İbnu Selam* (radıyallahu anh) şu ayetin de kendi hakkında indiğini söylemiştir. (Mealen): **"İnkâr edenler: "Sen Allah tarafından gönderilmiş bir peygamber değilsin" diyorlar. De ki: "Sizinle benim aramızda şahid olarak, Allah ile O'nun kitapları hakkında bilgi sahibi olanlar yeter"** (Ra'd 43).

Abdullah İbnu Selam, Hicrî 43 yılında vefat etmiştir, (radıyallâhu anh).

★ CERÎR İBNU ABDİLLAH EL-BECELÎ (RADIYALLAHU ANH)

4463 ١ – عَنْ جرير رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [مَا حَجَبَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ مُنْذُ أسْلَمْتُ وَلاَ رَآنِي إلاَّ تَبَسَّمَ في وَجْهِي وَلَقَدْ شَكَوْتُ إلَيْهِ أنِّي لاَ أثْبُتُ عَلَى الْخَيْلِ، فَضَرَبَ في صَدْرِي وَقَالَ: اللَّهُمَّ ثَبِّتْهُ وَاجْعَلْهُ هَادِياً مَهْدِيّاً]. أخرجه الشيخان واللفظ لهما، والترمذي.

1. (4463)- *Cerîr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* müslüman olduğum günden beri beni yanına girmekten men etmedi. Beni görüp de yüzüme karşı tebessüm etmediği de olmadı. Ona at üzerinde duramamaktan dert yandım. Bunun üzerine eliyle göğsüme vurdu ve:

"Allahım, bunu (atın üzerinde) sabit kıl, onu hidayete eren ve hidayete erdiren kıl!" buyurdu." [Buharî, Menâkıbu'l-Ensâr 21; Müslim, Fezâilu's-Sahâbe 35, (2475); Tirmizî, Menâkıb, (3822).]

AÇIKLAMA:

Cerîr İbnu Abdillah İbni Câbir el-Becelî: Müslüman olduğu yıl ihtilaflıdır. *İbnu Hacer:* "Sahih olanı, Vüfûd senesi olan dokuzuncu senedir" der. *İbnu'l-Esîr*'in: "Resûlullah'ın vefatından kırk gün önce vefat etti" hükmünü vehim olarak değerlendirir. Delil olarak Resûlullah'ın ona Veda Haccında استنصت النّاس *"İnsanları sustur"* demesine dair Buhârî'de gelen rivayeti gösterir. Veda Haccı ise Resûlullah'ın vefatından seksen günden fazla önce vukua gelmiştir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Cerîr'e, Zü'l-Halasa denen ve içinde put bulunan bir evin yakılması vazifesini verir. Bu maksadla emrine verilen yüzelli atlı ile sefere çıkar. Vazifeyi yapar gelir. Dönüşte Resûlullah kendilerine dua buyurur.

Cerîr, Resûlullah'ın huzuruna girince ona ikram etmiş ve إذا أتاكم كريم قوم فاكرموه *"Size bir kavmin kerîmi (kıymetlisi), büyüğü gelince ona ikram edin (değer verin)"* buyurmuştur.

Rivayetler, Resûlullah'ın Cerire iltifatta bulunduğunu, ayrı bir alaka gösterdiğini ifade eder. Cerîr daha huzuruna gelmezden önce onun geleceğini medihkâr sözlerle Ashab'a haber verir: يدخل عليكم رجل من خير ذي يمن على وجهه مسحة ملك *"Yanınıza uğurlu, hayırlı bir zât gelecek, yüzünde melek meshinin izi vardır"* buyurur. Bu sebeple Medine'ye yaklaşınca halkın etrafını sarıp dikkatle kendisine nazar ettiklerini müşahede eder ve "Yoksa Resûlullah benim geleceğimden mi bahsetti?" diye sormak zorunda kalır. Hakim'in bir rivayetinde, Ashabıyla oturmakta olan Resûlullah'a gelen Cerîr, her tarafı dolu bularak kapının eşiğine oturur. Aleyhissalâtu vesselâm, üzerinden ridasını çıkararak üzerine oturması için Cerîr'e atar. Ridayı alıp öpen Cerir (radıyallahu anh) duygulanıp ağlar ve: "Ridanıza oturmak bana yaraşmaz" diyerek geri atar. Resûlullah ona bir yer verilmesini iş'âren, sağa sola nazar edip: إذا أتاكم كريم قوم فاكرموه *"Size bir kavmin büyüğü gelince ona hürmet edin"* buyurur.

Cerir (radıyallahu anh) Irak'ta cereyan eden savaşlarda müessir roller oynamıştır. Kadisiye ve diğer fetihlerde büyük hizmeti geçmiştir. Dağınık halde bulunan Becîle kabilesini Hz. Ömer derleyip toparlar ve başlarına *Cerîr*'i koyar.

Cerîr Hicrî 50 yılında vefat etmiştir. 51 ve hatta 54 yılında vefat ettiği de söylenmiştir.

★ CÂBİR İBNU ABDİLLAH İBNU HARÂM (RADIYALLAHU ANHÜMA)

4464 ١– عن جابر رَضِيَ الله عَنْه قال: [لَقَدْ اسْتَغْفَرَ لِي رَسُولُ اللهِ ﷺ لَيْلَةَ الْبَعِيرِ خَمْساً وَعِشْرِينَ مَرَّةً]. أخرجه الترمذي وصححه.

1. (4464)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (kendisine devemi sattığım) Leyletu'l-Baîr'de yirmibeş kere benim için istiğfar ediverdi." [Tirmizî, Menâkıb, (3851).]

4465 ٢– وعنه رَضِيَ الله عَنْه قال: [لَقِيَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ مَرَّةً وَأَنَا مُهْتَمٌّ فَقَالَ: مَالِي أَرَاكَ مُنْكَسِراً. فَقُلْتُ: اسْتُشْهِدَ أَبِي يَوْمَ أُحُدٍ وَتَرَكَ عِيَالاً وَدَيْناً: فَقَالَ: أَلاَ أُبَشِّرُكَ بِمَا لَقِيَ اللهُ بِهِ أَبَاكَ؟ قُلْتُ: بَلَى قَالَ: مَا كَلَّمَ اللهُ أَحَداً قَطُّ إِلاَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ، وَإِنَّهُ أَحْيَا أَبَاكَ فَكَلَّمَهُ كِفَاحاً. فَقَالَ: يَا عَبْدِي! تَمَنَّ عَلَيَّ أُعْطِكَ. قَالَ: يَا رَبِّ تُحْيِينِي فَأُقْتَلُ ثَانِيَةً. فَقَالَ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى: إِنَّهُ قَدْ سَبَقَ مِنِّي أَنَّهُمْ لاَ يَرْجِعُونَ، فَنَزَلَتْ: ﴿ وَلاَ تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللهِ أَمْوَاتاً ﴾ الآيةَ]. أخرجه الترمذي.

« كَلَّمَهُ كِفَاحاً » أي مُوَاجَهَةً لاَ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ.

2. (4465)- Yine *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir defasında ben üzgün bir halde iken Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la karşılaşmıştık. Bana:

"Seni niye böyle üzgün görüyorum." buyurdu.

"Babam Uhud'da şehid düştü. Geriye bakıma muhtaç horanta ve bir de borç bıraktı" dedim. Bunun üzerine:

"Allah'ın babana hazırladığı nimeti sana müjde edeyim mi?" dedi. Ben: "Evet!" deyince:

"Allah, hiç kimse ile yüz yüze konuşmuş değildir, daima perde gerisinde konuşur. Ancak, babanı ihya etti ve perdesiz konuştu:

"Ey kulum, dedi. Ne dilersen benden iste vereyim!"

"Ey Rabbim dedi baban, beni dirilt, senin yolunda ikinci sefer bir daha öldürüleyim!" Allah Teâla hazretleri:

"Ama ben daha önce şu hükmü koymuşum: "Ölenler artık geri dönmeyecekler!" buyurdu. Bunun üzerine şu âyet nazil oldu. (Meâlen):

"Allah yolunda şehid edilenleri ölü sanma. Onlar, Rabblerinin katında hayat sahibidirler ve O'nun nimetleriyle rızıklanırlar" (Âl-i İmrân 169). [Tirmizî, Tefsir Al-i İmran, (3013).]

AÇIKLAMA:

1- Birinci hadiste temas edilen Leyletü'l-Baîr (= deve gecesi) tabiri ile, *Hz. Câbir*'in bir sefer sırasında devesini Resûlullah'a satma hadisesine işaret edilmektedir. Mezkur hadise 276-280 numaralı rivayetlerde teferruatlı olarak geçtiği için burada tekrar etmeyeceğiz. Özeti şu: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir gazve dönüşü, *Hz. Cabir*'in devesini, sırtı, yol boyu Câbir'e ait olmak üzere satın alır. *Cabir* deveye sefer ve antlaşma gereği Medine'ye gelinceye kadar biner. Medine'de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devenin parasını verir, deveyi de Câbir'e iade eder.

İkinci rivayetten anlaşılacağı üzere *Aleyhissalâtu vesselâm, Hz. Câbir*'e, ihtiyacına binaen bu yolla maddi bir yardımda bulunmuş olmaktadır.

2- *Hz. Cabir İbnu Abdillah İbni Harâm,* Medinelidir, Ensardandır. Babasıyla birlikte ikinci Akabe Biatı'na katıldığı zaman henüz çocuktu. Bedir ve Uhud gazvelerine katıldığı söylenmiştir. Aksi de iddia edilmiştir. Bir rivayette kendisi, *Aleyhissalâtu vesselâm*'la birlikte 17 gazveye katıldığını söyler; Bedir ve Uhud'a katılmadığını, buna da babasının mâni olduğunu, Uhud'da babası şehid düşünce hiçbir gazveden geri kalmadığını belirtir. Sıffin'e, Hz. Ali'nin yanında yer alarak iştirak etmiştir. Ömrünün sonlarında gözleri görmez olmuştur. Akabe'ye katılanlardan Medine'de vefat edenlerin sonuncusu olmuştur.

Hz. Câbir, hadiste müksirun grubundandır. Sünneti iyi bilenlerdendir. 94 yaşında olduğu halde Hicrî 74 yılında vefat etmiştir, (radıyallahu anh).

★ HZ. ENES İBNU MÂLİK (RADIYALLAHU ANH)

4466 ١ – عن أنسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَتْ أُمُّ سُلَيْمٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: يَا رَسُولَ اللهِ خَادِمُكَ أَنَسٌ ادْعُ اللهَ تَعَالى لَهُ. فَقَالَ: اللَّهُمَّ أَكْثِرْ مَالَهُ وَوَلَدَهُ، وَبَارِكْ لَهُ فِيمَا أَعْطَيْتَهُ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (4466)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ümmü Süleym (radıyallahu anhâ) dedi ki:

"Ey Allah'ın Resûlü! Hadimin Enes için Allah Teâla Hazretlerine dua ediver!"

Bunun üzerine şu duayı yapıverdi:

"Allahım, onun malını, çocuklarını çoğalt ve ona verdiklerini hakkında mübarek kıl!" [Buhârî, Da'avât 19, 26, 47, Savm 61; Müslim, Mesâcid 268, (660), Fezâilu's-Sahâbe 141, 142, (2480, 2481); Tirmizî, Menakıb, (3827, 3828).]

4467 ٢ – وعن أبي خَلْدَةَ خالدِ بنِ دينارٍ قال: [قُلْتُ لأبي الْعَالِيَةِ: سَمِعَ أنَسٌ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ؟ قَالَ خَدَمَهُ عَشْرَ سِنِينَ، وَدَعَا لَهُ، وَكَانَ لَهُ بُسْتَانٌ يَحْمِلُ فِي السَّنَةِ الْفَاكِهَةَ مَرَّتَيْنِ، وَكَانَ فِيهِ رَيْحَانٌ يَجِيءُ مِنْهُ رِيحُ الْمِسْكِ]. أخرجه الترمذي.

2. (4467)- *Ebû Halde Hâlid İbnu Dinâr* anlatıyor: "Ebû'l-Aliye'ye: "Enes, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan hadis işitti mi?" diye sordum. *Ebû'l-Âliye:*

"(Bu nasıl soru?) Hz. Enes on yıl Resûlullah'a hizmet etti, Resûlullah onun için duada bulundu. Enes'in bir bahçesi vardı, yılda iki sefer meyve verirdi. Bahçede bir reyhanı vardı, ondan misk kokusu gelirdi" diye cevap verdi." [Tirmizî, Menakıb, 3832).]

AÇIKLAMA:

Enes İbnu Mâlik (radıyallahu anh), Ümmü Süleym'in oğludur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la hususiyeti olan bir aileye mensuptur. Okuma yazma da bilen Enes, Resûlullah'ın hizmetçiliği gibi şerefli bir hizmeti on yıl yürütme bahtiyarlığına ermiştir. Hadisleri yazmış, çokça rivayet edip müksirûn arasında yer almıştır.

★ BERÂ İBNU MALİK (RADIYALLAHU ANH)

4468 ١ – عن أنسِ بن مالكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: كَمْ مِنْ أشْعَثَ أغْبَرَ ذِي طِمْرَيْنِ لاَ يُؤْبَهُ لَهُ؛ لَوْ أقْسَمَ عَلَى اللهِ لأَبَرَّهُ، مِنْهُمُ الْبَرَاءُ ابْنُ مَالِكٍ]. أخرجه الترمذي.

«الأشْعَثُ» الْبَعِيدُ الْعَهْدِ بِالدُّهْنِ وَالتَّسْرِيحِ وَالْغَسْلِ.

«الطِّمْرُ» الثَّوْبُ الْخَلِقُ.

وَ«لاَ يُؤْبَهُ لَهُ» أيْ لاَ يُعْرَفُ وَلاَ يُعْلَمُ بِهِ لِحَقَارَتِهِ.

وقوله «لأبَرَّهُ» أي أبَرَّ قَسَمَهُ: أي صَدَّقَهُ وَجَعَلَهُ بَارّاً لاَ يَحْنَثُ.

1. (4468)- *Hz. Enes İbnu Mâlik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Saçı sakalı birbirine karışmış, eski püskü elbiseler içinde, kimsenin itibar etmediği niceleri vardır ki, Allah'a kasemde bulunsa, Allah onun yeminini boşa çıkarmaz. İşte Berâ İbnu Mâlik öylelerindendir."* [Tirmizî, Menâkıb, (3853).]

AÇIKLAMA:

1- *Bera İbnu'n-Nadr el-Ensârî, Hz. Enes*'in ana-baba bir kardeşidir, (radıyallahu anhümâ). Bedr hariç, bütün gazvelere Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte katılmıştır. Son derece şecaatli ve gözü kara idi. *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) onun müslüman askerlere komutan yapılmamasını ilgililere yazmış, komutan olması halinde tehlikeli olacağına dikkat çekmiştir. Yemâme savaşında, Müseylime'nin bulunduğu bahçe çerçevesinde çarpışmaların fevkalâde kızıştığı bir anda:

"Ey müslümanlar! Beni bahçenin içine, onların üzerine atın!" demiş, duvarın üzerine kadar taşınmış ve duvardan içeriye atlamıştır. İçeride bahçe kapısı önünde mürtedlerle çarpışmış ve kapıyı açmaya da muvaffak olmuştur. Açılan kapıdan içeri dalan müslümanlar Müseylime'yi öldürerek nihai sonucu almışlardır. O gün Bera (radıyallahu anh) 80 küsur yara almıştır. Halid İbnu Velid (radıyallahu anh) bir ay kadar tedaviye tabi tutmuş ve yaraları iyileşmiştir.

2- Sadedinde olduğumuz hadis, Berâ'nın bir başka yönünü nazara vermektedir: Duasının makbuliyeti, yani Cenâb-ı Hakk'ın onun kasemini boş çevirmemesi. İran şehirlerinden Tüster'in fethi sırasında askerler arasında bir dağılma olur. Müslümanlar Berâ'ya:

"Ey Berâ! Rabbine kasemde bulun!" derler. O da, düşmanın hezimeti ve Resûlullah'a kavuşma hususunda Allah'a kasemde bulunur ve düşmana atılır. Askerler de onunla birlikte saldırıya geçerler. Fars büyüklerinden Merzûbanu'z-Za're'yi öldürür ve onun selebini alır. Fars askerleri bozguna uğrar. Ancak, Hürmüzan da onu öldürür. Tüster'in fethi sırasında Bera'nın teke tek çarpışma ile yüz kişi öldürdüğü, onun iştirakiyle öldürülenlerin bu sayının dışında olduğu belirtilir.

Berâ güzel sesli idi. *Resûlullah* sefer sırasında develerin yürüyüş ritmini onun nâmeleriyle ayarlatıyordu. Bazı rivayetler seferde erkekler için Bera'nın, kadınlar kafilesi için de Enceşe'nin nâme okuduğunu belirtir.

Berâ'nın ölüm yılı Hicrî 20'dir. Hicrî 19, 23 olduğu da söylenmiştir.

★ SABİT İBNU KAYS İBNU ŞEMMÂS (RADIYALLÂHU ANH)

4469 ١- عن أنس بن مالك رضيَ اللهُ عنه قال: [افتقدَ رسولُ اللهِ ﷺ ثابتَ بنَ قيسٍ فقالَ رجلٌ يا رسولَ اللهِ: أنا أعلمُ لكَ علمَهُ. فأتاهُ فوجدَهُ جالساً في بيتهِ منكساً رأسَهُ يبكي. فقالَ: ما شأنُكَ؟ قالَ: شرٌّ، كانَ يرفعُ صوتَهُ فوقَ صوتِ النبيِّ ﷺ، فقدْ حبطَ عملُهُ وهوَ منْ أهلِ النارِ. فأتى الرجلُ النبيَّ ﷺ فأخبرَهُ. فقالَ: اذهبْ إليهِ فقلْ لهُ إنكَ لستَ منْ أهلِ النارِ. ولكنكَ منْ أهلِ الجنةِ]. أخرجه الشيخان.

1. (4469)- *Hz. Enes İbnu Mâlik* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Sabit İbnu Kays'ı kaybetmişti. Bir adam:

"Ey Allah'ın Resûlü! Ben onun yerini biliyorum!" dedi ve gidip evinde oturmuş, başı önde ağlıyor vaziyette buldu.

"Neyin var, (niye ağlıyorsun)?" dedi.

"(Sorma), Şerr var! Sesim, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sesinin üstüne çıkıyordu, bütün amelim gitti, cehennemliğim" dedi. Adam, Sâbit'in bu sözlerini işitince doğru *Aleyhissalâtu vesselâm*'a geldi ve durumu haber verdi.

"Ona git ve söyle buyurdular, sen cehennemlik değilsin, bilakis sen cennetliksin!" [Buhârî, Menâkıb 25, Tefsir , Hucurat 1; Müslim, İmân 187, (119).]

4470 ٢- وفي رواية لمسلم: [لمَّا نزلَ قولُهُ تعالى: ﴿يَا أيُّها الَّذينَ آمنوا لاَ ترفعُوا أصواتَكُمْ فوقَ صوتِ النبيِّ﴾ الآيةَ: جلسَ ثابتٌ رضيَ اللهُ عنهُ يبكي في بيتهِ فالتمسَهُ النبيُّ ﷺ، وذكرَ الحديثَ].

2. (4470)- *Müslim*'in bir rivayetinde: "Allah Teâla'nın şu ayeti indiği zaman (meâlen): **"Ey iman edenler! Seslerinizi, Peygamberin sesinden fazla yükseltmeyin!..."** (Hucurat 2), Sabit (radıyallahu anh) evinde oturup ağlamaya başladı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu aradı..." şeklindedir." [Müslim, İman 187, (119).]

AÇIKLAMA:

1- *Sabit İbni Kays İbnu Şemmâs, Ensâr*'ın ve *Resûlullah*'ın hatibi idi, tıpkı *Hassan İbnu Sâbit*'in Resûlullah'ın şairi olduğu gibi. Uhud'a ve diğer bütün gazvelere iştirak etti. Yemame savaşında şehid düştü.

2- Sadedinde olduğumuz rivayetler, Hucurât suresinde mü'minlere hitab edilerek, seslerini Hz. Peygamberin sesinden daha fazla yükseltmemelerini, aksi takdirde amellerinin heba olacağı bildirilince, *Sabit*'in üzüldüğünü ve ağladığını göstermektedir. Çünkü Sâbit gür seslidir ve onun sesi Resûlullah'ın sesini bastıracak kadar güçlü çıkmaktadır". Onun bu üzüntüsüne muttali olan Hz. Peygamber, âyette bunun kastedilmediğini, bilakis ehl-i cennet olduğunu müjdeler. Burada kastedilen, haddini bilmemek, sünnette beyan edilen ölçülere uymayan ölçüler, değerler ortaya koymak, bid'a-yı seyyieye girmektir.

★ ADİYY İBNU HÂTİM (RADIYALLÂHU ANH)

4471 ١ – عن عَدِيّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [أَتَيْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ فِي نَفَرٍ مِنْ قَوْمِي فَجَعَلَ يَفْرِضُ لِلرَّجُلِ مِنْ طَيِّىءٍ فِي أَلْفَيْنِ وَيُعْرِضُ عَنِّي فَاسْتَقْبَلْتُهُ فَأَعْرَضَ عَنِّي. ثُمَّ أَتَيْتُهُ مِنْ حِيَالِ وَجْهِهِ فَأَعْرَضَ عَنِّي فَقُلْتُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ: أَتَعْرِفُنِي؟ فَضَحِكَ، وَقَالَ: نَعَمْ؛ وَاللهِ إِنِّي لَأَعْرِفُكَ. آمَنْتَ إِذْ كَفَرُوا، وَأَقْبَلْتَ إِذْ أَدْبَرُوا، وَوَفَيْتَ إِذْ غَدَرُوا، وَإِنَّ أَوَّلَ صَدَقَةٍ بَيَّضَتْ وَجْهَ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَوُجُوهَ أَصْحَابِهِ صَدَقَةُ طَيِّىءٍ جِئْتَ بِهَا إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ، ثُمَّ أَخَذَ يَعْتَذِرُ. ثُمَّ قَالَ: إِنَّمَا فَرَضْتُ لِقَوْمٍ أَجْحَفَتْ بِهِمُ الْفَاقَةُ وَهُمْ سَادَةُ عَشَائِرِهِمْ لِمَا يَنُوبُهُمْ مِنَ الْحُقُوقِ. قُلْتُ: فَلَا أُبَالِي إِذاً]. أخرجه الشيخان.

«يَفْرِضُ» أي يُوجِبُ لَهُ هَذَا الْمِقْدَارَ في الْعَطَاءِ.

و«حِيَالُ الشَّيْءِ» تلقاؤه وما يواجهه.

و«أَجْحَفَتْ به الفَاقَةُ» إذا أفقرته وأذهبت ماله وجعلته محتاجاً إلى عشيرته.

و«الفَاقَةُ» الْفَقْرُ والْحَاجَةُ.

وَأَرَادَ بِقَوْلِهِ: «لِمَا يَنُوبُهُمْ» مَا يَتَجَدَّدُ لَهُمْ مِنَ الْحَوَادِثِ الَّتِي يَحْتَاجُونَ الى الإِنْفَاقِ فِيهَا.

1. (4471)- *Hz. Adiyy* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Kavmimden bir grupla Ömer İbnu'l-Hattab (radıyallahu anh)'ın yanına geldim. Tayy kabilesine mensup her bir adam için ikibin (dirhem) tahsisat ayırdı, benden ise yüz çevirdi. Ben karşısına geçtim, yine benden yüz çevirdi. Ben tekrar karşı tarafına geçtim. O yine bana tersini döndü. Bu durumda, ben:

"Ey mü'minlerin emiri! Beni tanıyor musun?" dedim. Güldü ve:

"Evet! Vallahi seni tanıyorum!" dedi ve ilave etti:

"Onlar kâfirken sen iman etmiştin. Onlar yüz çevirirken sen gelmiş (teslim olmuş)tun. Onlar ahdinden cayarken sen ahdinde sadık kalmıştın. Ayrıca, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yüzünü ve Ashab'ının yüzlerini ağartan ilk zekat parası da, senin Tayy kabilesinden Resûlullah'a getirdiğin zekât parası olmuştu."

(Hz. Ömer bu sözlerinden) sonra, (bana vermeyişinin) özrünü beyana geçti ve dedi ki:

"Ben, fakirlik sebebiyle yoksul duruma düşenlere tahsisat ayırdım. Onlar aşiretlerinin seyyidleridir. Temsil ettikleri adamlarının (arız olacak kıtlık hallerinde onlara infak gibi) hukuklarını üzerlerinde taşımaktadırlar. (Bu sebeple, geride kalan adamları adına onlara tahsisat verdim.)

Bu açıklama üzerine Adiyy, Hz. Ömer'e:

"Öyleyse tamam, bana vermemeni normal karşılarım" dedi."

[Bu rivayeti müellif, Buhârî ve Müslim'e nisbet etmektedir. Buhârî'de mevcut değildir. Müslim'de muhtasar olarak gelmiştir (Fezailu's-Sahabe 196, (2523), Rivayet, Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde yer almaktadır. (1, 45).]

AÇIKLAMA:

1- *Adiyy İbnu Hâtim İbni Abdillah et-Tâî,* Sehâveti ile meşhur olmuş Hâtim-i Tâî'nin oğludur. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Tayy kabilesine yaptığı seferde, Suriye'ye kaçmış idi. Yakalanan esirler arasında Adiyy'in yaşlı kızkardeşi Seffâne de vardı. Resûlullah bütün esirlere iyi muamele yapmış, hususen Adiyy'in kızkadeşine, -babasının şöhreti ve kavminin ona olan sevgi ve saygısı sebebiyle- çok daha farklı bir muamele yapmıştı: Deriden mamul müstakil bir çadırda ağırlamak, bütün ihtiyaçlarını görmek, dilediği zaman en iyi şartlarda memleketine göndermek gibi. Şan ve şereflerine muvafık bu muamelelerden memnun kalan Seffane müslüman olmuş, kardeşi Adiyy'i, Resûlullah'la anlaşması için Medine'ye göndermiş idi. O da, ilk mülakatta hıristiyanlığı bırakıp müslüman olmuştur. Bu hadise hicretin dokuzuncu senesinde cereyan eder. Mamafih onuncu yılda olduğu da söylenmiştir. Adiyy, bu gelişini ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la mülakatını, aralarında geçen konuşmaları ve müslüman oluşunu anlatır. Bazı mühim tesbitleri şöyle:

★ Medine'ye gelince müslümanlar kendisini ilgiyle karşılayıp: "Adiyy geldi! Adiyy geldi!" diye sevinç izhar ederler, halbuki henüz hıristiyandır.

★ *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* da Adiyy'i ilgiyle karşılar. Evine götürür. Tek minderini Adiyy'e verir, kendisi yerde oturur. Bu davranışlar Adiyy üzerinde fethedici tesirler hasıl eder.

★ *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* müslüman olmasını teklif eder. Adiyy: "Benim dinim var, hıristiyanım" der ise de, *Aleyhissalâtu vesselâm*: *"Ben senin dinini senden iyi bilirim"* der ve hıristiyanlıkta yasak olan bazı şeyleri sayar ve bunları Adiyy'in yaptığını söyler. Sonra: *"Ey Adiyy İslam'a gir, selameti bul!"* diye İslâm teklifini tekrarlar. Adiyy'in tereddüdü üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm*: *"İslam'ı benimsemene mâni olan, etrafımdakilerin zayıflığı ise, şunu bil ki az bir müddet sonra bütün insanların tek bir cemaat olduğunu... Hir'den devesine binen bir kadının hiçbir himayeye muhtaç olmadan korkusuzca tek başına Beytullah'ı tavaf edeceğini göreceksin... Yine göreceksin ki yakında Kisra' nın hazineleri bize açılacak! Kisra'nın hazineleri bize açılacak! Kisrâ'nın hazineleri bize açılacak! Öyle ki kişi, "kime zekatımı vereyim?" diye sıkıntıda kalacak..."* buyurur. *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın bu sözlerini anlatan Adiyy: "Resûlullah'ın ihbarlarından ikisini gördüm: Kadın, korkusuzca seyahat edip Beytullah'ı ziyaret edebilmektedir. Kisra'nın hazinelerine sefere çıkan ilk gazveye bizzat katıldım. Resûlullah'ın söylediği üçüncü şeyin de gerçekleşeceğine yemin ederim" diyecektir.

★ *Adiyy,* bu konuşmaların akabinde müslüman olur.

2- *Adiyy, Resûlullah*'ın vefatından sonra bir kısım bedevilerin irtidadı zamanında hiç sarsılmamış, *Hz. Ebû Bekr*'e kavminin zekatını getirip vermiştir. Kavmi de kendisi gibi İslam'da samimi ve sabit kalmıştır. Resûlullah'tan çok sayıda hadis rivayet etmiş olan Adiyy, babası gibi cömert ve şerefli bir insandı. Kavmi ve başkaları nezdinde daima hürmet görmüş, sayılmış ve büyüklenmiştir. Yanına girdiği zaman Aleyhissalâtu vesselâm'da ona ikram etmiş, değer vermiştir. Hazır cevaplılığı da onun menkîbeleri arasında yer alır.

3- *Adiyy* (radıyallahu anh) Irak'ın fethine iştirak eder. Kadisiye, Mihran, Yevm-i Cisr vs. mühim savaşlarda *Ebû Ubeyde* ile birlikte olur. Suriye'nin fethinde de *Halid İbnu'l-Velid* ile birlikte olur, bir kısım savaşlara katılır. Hâlid (radıyallahu anh), alınan ganimetlerin humus' larını Hz. Ebû Bekr'e onunla gönderir.

4- *Adiyy,* Kûfe'ye yerleşir. Şa'bi der ki: "Eş'as İbnu Kays, Adiyy İbnu Hâtim'e adam göndererek, baba Hatim'i Tâî'nin tencerelerini iareten ister. Adiyy tencereleri doldurup adamlarla gönderir. Eş'as geri çevirip: "Biz bunları boş istiyorduk!" der. Adiyy tencereleri tekrar dolu yollayıp:

"Biz bunları hiç boş olarak iare etmeyiz!" der. Adiyy karıncalara ekmek parçalayıp atar:

"Bunlar komşularımızdır, bunların, üzerimizde hakları var!" derdi. Adiyy Sıffin'de Hz. Ali'nin yanında yer almıştır.

Adiyy (radıyallahu anh) Hicrî 67 yılında Kufe'de vefat etmiştir. Hicrî 68, 69 da denmiştir. Öldüğü zaman 120 yaşındaydı.

★ HZ. EBÛ HUREYRE (RADIYALLAHU ANH)

4472 ١ – عَنْ أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ، أسْمَعُ مِنْكَ أشْيَاءَ فَلاَ أحْفَظُهَا. فَقَالَ: ابْسُطْ رِدَاءَكَ. فَبَسَطْتُهُ. فَحَدَّثَنِى حَدِيثاً كَثِيراً فَمَا نَسِيتُ شَيْئاً حَدَّثَنِى بِهِ]. أخرجه الشيخان والترمذي، وهذا لفظه.

1. (4472)- *Hz. Ebû Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlu! dedim, senden çok güzel şeyler işitiyorum, fakat ezberimde tutamıyorum!"

"Ridanı aç!" emrettiler. Ben de açtım [Dua buyurdu, sonra topladım]. Bundan sonra bana çok hadis söyledi. Ben söylediklerinden hiçbirini unutmadım." [Buhârî, İlim 42; Müslim, Fezâilu's-Sahâbe 159, (2492); Tirmizî, Menâkıb, (3833, 3834).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, *Ebû Hureyre*'nin, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın dualarına nasıl mazhar olduğunu ve mazhariyetin bereketine, hâfızasına güç geldiğini, öyle ki, bundan böyle Resûlullah'tan dinlediği hiçbir hadisi unutmadığını göstermektedir.

★ CÜLEYBİB (RADIYALLAHU ANH)

4473 ١ – عن أبى برزة الأسلمى رَضِيَ اللهُ عَنْه قـال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فِـي مَغْزًى لَهُ فَأفَاءَ اللهُ عَلَيْهِ. فَـقَالَ لأصْحَابِهِ: هَلْ تَفْقِدُونَ مِنْ أحَدٍ؟ قَالُوا: نَعَمْ؛ فُلاناً وَفُلاناً وَفُلاناً. ثُمَّ قَالَ: هَلْ تَفْقِدُونَ مِنْ أحَدٍ؟ قَالُوا: نَعَمْ؛ فُلاناً وَفُلاناً وَفُلاناً. ثُمَّ قَالَ: هَلْ تَفْقِدُونَ مِنْ أحَدٍ؟ فَقَالُوا: لاَ. قَالَ: لَكِنِّى أفْقِدُ جُلَيْبِيباً. فَطَلَبُوهُ فَوَجَدُوهُ الى جَنْبِ سَبْعَةٍ قَدْ قَتَلَهُمْ ثُمَّ قَتَلُوهُ. فَأتَى النَّبِىُّ ﷺ فَوَقَفَ عَلَيْهِ. ثُمَّ قَالَ: قَتَلَ سَبْعَةً ثُمَّ

قتلوه، هذا مني وأنا منه، هذا مني وأنا منه. ثم وضعه على ساعديه ليس له سرير إلا ساعد النبي ﷺ. قال: فحفر له ووضع في قبره ولم يذكر غسلاً]. أخرجه مسلم.

قوله: «فأفاء الله عليه» الفيء: ما يحصل للمسلمين من أموال الكفار وأهلهم وديارهم بغير قتال ولا حرب.

1. (4473)- *Ebû Berze el-Eslemî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gazvelerinden birinde idi. Allah Teâla Hazretleri ganimet nasib etti. Ashab'ına: *"Arkadaşlarınızdan herhangi bir kayıp verdiniz mi?"* diye sordu.

"Evet! dediler. Falanca, falanca ve falanca!" Resûlullah yine sordu:

"Başka bir kaybınız var mı?" Ashab:

"Evet! Falanca, falanca, falanca! dediler. Aleyhissalâtu vesselâm yine sordu:

"Başka bir kaybınız yok mu?"

"Hayır! Yok! dediler.

"Ama ben Cüleybib'i kaybettim [Onu arayın!]" emretti. Ashab onu aradı ve öldürmüş olduğu yedi kişinin yanında bulundu. Düşmanlar da onu öldürmüşlerdi. Aleyhissalâtu vesselâm gidip başucunda durdu ve:

"O, yedi kişiyi öldürmüş, onlar da onu öldürmüşler! Bu bendendir, ben de ondanım. Bu bendendir, ben de ondanım!" buyurdu. Sonra Cüleybib'i kolları arasına aldı. Ona, Resûlullah'ın kollarından başka yatak olmamıştı."

Ravi devamla der ki: "Ona bir mezar kazıldı. Kabrinin içine konuldu." Gusledildiğini zikretmedi." [Müslim, Fezâilu's-Sahâbe 131, (2472).]

AÇIKLAMA:

1- *Cüleybib* (radıyallahu anh) Ensârî'dir. Kısa boylu çirkince bir zattı. Resûlullah'ın, Ensar'dan bir zâtın kızıyla bunu evlendirmesi hikayesi kitaplara geçmiştir. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Cüleybib*'i dilediği bir kızla evlendirmek üzere araya girdiği vakit, kızın annesi ve babası bu evlendirmeye razı olmak istemezler. Ancak kız, *Aleyhissalâtu vesselâm* arzusunu işitir işitmez şu ayeti okur: ما كان لمؤمن ولا مؤمنة اذا قضى الله ورسوله امرا ان يكون لهم الخيرة من امرهم **"Allah ve Resulü bir mese-**

lede hükmünü verdiği zaman, bir mü'min erkeğin yahut bir mü'min kadının, artık işlerinde bir başka yolu seçme hakkı yoktur. Kim Allah'a ve Resûlüne isyan ederse, apaçık bir sapıklığa düşmüştür" (Ahzâb 36) ve ilave eder: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın benim için münasip görüp razı olduğuna ben de razıyım ve kabul ediyorum" der.

Bu davranıştan memnun kalan Aleyhissalâtu vesselâm, bu bahtiyar kıza dua buyurur:

اَللّٰهُمَّ اصْبُبْ عَلَيْهَا الْخَيْرَ صَبًّا وَلاَ تَجْعَلْ عَيْشًا كَدًّا

"Allahım, ona hayrı bol bol ver, geçimini de dar kılma!"

Bu duay-ı nebevî bereketine, kızın, Ensar kadınları arasında mal ve nafakaca en zengini olduğu belirtilir.

2- Sadedinde olduğumuz rivayet, *Cüleybib*'in bir başka menkîbesine yer vermekte, şehid oluşunu anlatmaktadır. 7 kişiyi öldürdükten sonra şehid edilir. Resûlullah'ın kolları arasında defnedilmek gibi bir bahtiyarlığa erer, (radıyallahu anh).

3- Rivayetin sonunda yer alan: *"Gusledildiğini zikretmedi"* sözü, Cüleybib'e şehid muamelesi yapıldığını ifade eder. Çünkü şehidler kabirlerine yıkanmadan konulurlar.

★ HÂRİSE İBNU SÛRAKA (RADIYALLAHU ANH)

4474 ١ - عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [أَتَتْ أُمُّ حَارِثَةَ النَّبِيَّ ﷺ؛ فَقَالَتْ: يَا نَبِيَّ اللهِ حَدِّثْنِي عَنْ حَارِثَةَ، وكَانَ قُتِلَ يَوْمَ بَدْرٍ أَصَابَهُ سَهْمٌ غَرْبٍ، فَإِنْ كَانَ فِي الْجَنَّةِ صَبَرْتُ، وَإِنْ كَانَ غَيْرَ ذٰلِكَ اجْتَهَدْتُ عَلَيْهِ فِي الْبُكَاءِ. فَقَالَ: يَا أُمَّ حَارِثَةَ إِنَّهَا جِنَانٌ فِي الْجَنَّةِ، وَإِنَّ ابْنَكَ أَصَابَ الْفِرْدَوْسَ الأَعْلَىٰ]. أخرجه البخاري والترمذي.

يُقَالُ «أَصَابَهُ سَهْمُ غَرْبٍ» بِالإِضَافَةِ وَتَرْكِهَا وَتَحَرُّكِ الرَّاءِ وَتَسَكُّنِ: إِذَا لَمْ يَدْرِ مِنْ أَيْنَ أَتَاهُ.

1. (4474)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ümmü Hârise (radıyallahu anhâ), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a geldi ve:

"Ey Allah'ın Resulü! Bana Hârise'den haber ver!" dedi. -Harise, Bedir günü isabet eden serseri bir ok sebebiyle ölmüştü.- (Kadın devamla): "Eğer cennetteyse sabredeceğim, değilse (dünya evinde olduğum müddetçe) ağlamaya devam edeceğim" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Ey Ümmü Hârise! [Cennetin tek bir bahçe olduğunu mu sanırsın?]

Cennette bahçeler var. Senin oğlun ise, Firdevs-i a'lâ'ya kondu" buyurdular. [Bunun üzerine kadın gülerek geri döndü.]" [Buhârî, Cihad 14, Megâzî 9, Rikâk 51; Tirmizî, Tefsir, Mü'minun, (3173).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin bir başka veçhinde şu ziyade gelmiştir: *"Oğlun Firdevs-i A'lâ cennetindedir. Onun tavanı Arş-ı Rahmân'dır. Cennetteki nehirler buradan kaynar. Allah yolunda -Sabah veya öğleden sonra- atılan bir adım, dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır. Sizden birinin yay veya okunun dünyada işgal ettiği yer kadar cennetteki bir yeri, dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır.*(66) *Cennet ehlinin kadınlarından biri dünyada görünecek olsa, nuruyla yeryüzünü ve onda bulunan her şeyi aydınlatırdı. Kadının başörtüsü, dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır."*

2- Hadiste, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, ölenin arkasından matem tutmaya cevaz verdiği hükmü çıkmaktadır. Zira matem tutacağını söyleyen kadını tevbih etmemiş, bu sözü sebebiyle onu tenkid etmemiş, zecrde bulunmamıştır. Bu bir nevi takrir olmaktadır. Alimler, bu davranışın mensuh olduğunu, matem yasağının konmasından önceye ait olduğunu belirtirler. Nitekim hâdise Bedir gazvesinin akabinde vukûa gelmiştir. Halbuki matem yasağı Uhud savaşından sonra teşrî edilmiştir.

3- Hadiste cennetin çeşitli dereceleri olduğu belirtildiği gibi, Firdevs cennetinin en üst tabakayı teşkil ettiği belirtilmektedir. Başka hadislerde cennetin yüz derecesi olduğu, iki derece arasında arzla sema arasındaki mesafe kadar seviye farkı bulunduğu belirtilmiştir.

4- *Hârise İbnu Süraka* Medinelidir ve Hazrecîdir. Annesi, Rebî Bintu'n-Nadr'dır. Hz. Enes'in halasıdır. Annesine karşı son derece saygılı ve hayırhah idi, hukukunu elinden geldikçe yerine getiriyordu. Bu sebeple annesi onu çok seviyordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Ben cennete girdim, Hârise'yi gördüm..." demiştir. Resûlullah'tan, şehid olması için dua talep etmiştir. Bedir savaşının bidayetlerinde, havuzdan su içerken atılan bir ok isabet eder ve şehid olur. Ensar'dan ilk şehidin o olduğu söylenmiştir, (radıyallahu anh).

★ HALİD İBNU'L-VELİD (RADIYALLAHU ANH)

4475 ١ – عن أبى هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [نَزَلْنَا مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ مَنْزِلاً فَجَعَلَ النَّاسُ

69- Burada mübalağa yoktur. Çünkü o ebedîdir, dünya fânidir. Ebedî akan bir çeşme büyük bir denizden daha zengindir. Öyle ise ebedî olan kamçı kadar yer dünyadan daha hayırlıdır.

يَمُرُّونَ. فَيَقُولُ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ هـذَا يَا أَبَا هُرَيْرَةَ؟ فَأَقُولُ: فُلاَنٌ. فَيَقُولُ: نِعْمَ عَبْدُاللهِ هـذَا؛ وَيَقُولُ مَنْ هـذَا؟ فَأَقُولُ: فُلاَنٌ. فَيَقُولُ: بِئْسَ عَبْدُاللهِ هـذَا. حَتَّى مَرَّ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. فَقَالَ: مَنْ هذَا؟ فَقُلْتُ: خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ. قَالَ: نِعْمَ عَبْدُ اللهِ، هذَا سَيْفٌ مِنْ سُيُوفِ اللهِ تَعَالَى]. أخرجه الترمذي.

1. (4475)- *Ebû Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte bir yere indik. Halk geçmeye başladı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Ey Ebû Hureyre bu kim?" diye soruyordu. Ben de:

"Falanca!" diyordum.

"Bu, Allah'ın ne iyi kulu!" diyordu. Sonra tekrar soruyordu:

"Peki şu kim?"

"Falanca" diyordum.

"Bu Allah'ın ne kötü kulu!" diyordu. Bu hal, Halid İbnu'l-Velid (radıyallahu anh) geçinceye kadar devam etti. O zaman:

"Bu kim?" diye yine sordu. Ben:

"Hâlid İbnu'l-Velîd!" dedim.

"Bu Allah'ın ne iyi kulu! Bu Allah'ın kılınçlarından bir kılınç!" buyurdu." [Tirmizî, Menakıb, (3845).]

AÇIKLAMA:

1- Konuşma, hangi gazvede olduğu belirtilmeyen bir sefer sırasında cereyan eder. Bazı şarihlere göre *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* çadırda olmalıdır. Zira, aksi halde *Halid İbnu Velîd* gibi birisini tanıması gerekirdi.

2- Resûlullah burada, takdir edilecekleri *"Ne iyi kul!"* diye takdir ederken, kötülere de *"Ne kötü kul"* diyerek takbih etmiştir. Alimler bunu, yasak olan gıybet addetmezler. Çünkü insanlara gelecek zararından onları korumak için, fıskının, kötülüğünün beyan edilmesi tecviz edilmiştir. Buradaki takbih bu nevdendir.

3- *Hz. Hâlid İbnu Velid* (radıyallahu anh) üzerine gerekli açıklamayı, Hudeybiye Sulhü vesilesiyle 4269 numaralı hadisin akabinde yaptık. Burada tekrara hacet görmüyoruz.

★ AMR İBNU'L-AS (RADIYALLAHU ANH)

4476 ١ – عن عقبة بن عامر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : أَسْلَمَ النَّاسُ، وآمَنَ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ]. أخرجه الترمذي.

1. (4476)- *Ukbe İbnu Âmir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İnsanlar teslim oldu, Amr İbnu'l Âs ise iman etti."* [Tirmizî, Menâkıb, (3843).]

AÇIKLAMA:

1- Burada *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm),* Mekke fethinde müslüman olan Mekkelilerin durumunu belirtmektedir. *en-Nâs*'dan murad, fetih sırasındaki Mekkelilerdir. Resûlullah hadiste: "Mekkeliler, gücümüz karşısında teslim oldular, Amr ise, kalbinden gelen bir tasdikle kendiliğinden gelip müslüman oldu. Onun İslam'a girişinde kuvvetin, maddenin bir rolü olmadı" demektedir. Böylece Amr'ın imanındaki ihlası övmektedir. Nitekim Amr, Mekke fethinden bir veya iki yıl önce kendi arzusuyla Medine'ye hicret ederek İslam'a girmiştir. Onun İslam'a girmesinde herhangi bir şahsın teşviki veya daveti müessir olmamıştır. *Habeşistan*'da *Necâşî*'nin Hz. Peygamber'in nübüvvetini te'yid etmesi ile kalbine iman zuhur etmiş, oradan dosdoğru Resûlullah'a gelerek müslüman olmuştur. Resûlullah da onu, aralarında *Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer* gibi büyüklerin de bulunduğu bir cemaate komutan yapmıştır. Bunun sebebi şöyle izah edilir: "O, müslüman olmadan önce Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a adavette ve Ashab'a zarar vermede aşırı idi. İman edince, *Resûlullah,* onu kalbindeki kadim hasmane duyguların eserini izale etmeyi, eski yaptıklarından dolayı içinde yeredebilecek her çeşit korku ve endişeleri tamamen yok etmeyi arzulamış olmalıdır." Bu davranışta, Amr'ın Rahmet-i İlahiyeden ye'se düşmesini önlemek endişesini gören şârih de mevcuttur.

2- *Amr İbnu'l-Âs İbni Vâil el-Kureşî:* Annesi Nâbiğa Bintu Harmele' dir. Habeşistan'a sığınan müslümanları kendilerine teslim etmesi için Kureyşliler, Necâşî'ye elçi olarak Amr'ı göndermişlerdi. Necâşî, talebi reddetmekle kalmamış, Hz. Muhammed'in hak peygamber olduğunu söylemiş, Amr'a da müslüman olmasını tavsiye etmişti. Oradan ayrılan Amr, doğru Medine'ye gelir ve müslüman olur. Bu hadise Hayber'in fethedildiği senede cereyan eder. Bir başka rivayete göre de fetihden altı ay kadar önce, *Halid İbnu'l-Velîd, Osman İbnu Talha el-Abderî* üçü birlikte

gelip müslüman olurlar. Hâlid, bey'at yaparken "Daha önceki fiillerinin affı" şartını koşar. Resûlullah:

الإسلام والهجرة يجب ما قبله *"Müslüman olmak ve hicret etmek, daha önceki günahların hepsini örter"* der.

Resûlullah, Amr İbnu'l-Âs (radıyallahu anh)'ı babasının dayıları tarafına İslam'a davet etmek ve asker toplamak üzere gönderir. Bu sefere Zât-ı Selâsil seriyyesi denmiştir. Üçyüz kişilik seriyye hedefe varınca, Amr, Resûlullah'tan yardım kuvveti ister. *Ebû Ubeyde İbnu'l-Cerrâh* komutasında ilk muhacirlerden *Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer* gibi büyüklerin de bulunduğu bir birlik daha gönderir.

Resûlullah, Amr'ı Umman'a vali yapar ve *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın vefatına kadar orada kalır. Sonra *Hz. Ebû Bekr,* onu Şam'a gönderir. *Hz. Ömer* önce Filistin'e, daha sonra ordu komutanı olarak Mısır'a gönderir. Mısır'ı fetheder ve *Hz. Ömer*'in hilafeti sırasında Mısır valisi olarak kalır. *Hz. Osman* da dört yıl kadar orada emir olarak bırakır, sona onu azlederek, yerine *Abdullah İbnu Sa'd İbni Ebî Sarh*'ı tayin eder. Amr Filistin'e çekilir. Hz. Osman'ın vefatından sonra Hz. Muaviye'ye gider ve destekcisi olur. Sıffîn'de yardımcı olur. Hakemeyn hadisesinde Hz. Muâviye'nin temsilcisi olarak oynadığı rolü, *Hz. Ebû Musa el-Eş'arî*'yi anlatırken açıkladık, burada tekrar etmeyeceğiz.

Hz. Muâviye, Tahkîm hadisesinden sonra onu Mısır'a gönderir. Mısır' da *Hz. Ali*'nin valisi olan *Muhammed İbnu Ebî Bekr*'den valiliği alır. *Hz. Muâviye* onu oraya vali tayin eder ve Hicrî 43 yılında ölünceye kadar valiliğini sürdürür. Ölüm tarihi olarak Hicrî 47, 48, 51 rakamları da zikredilmiştir. Vefatı ramazan bayramı gecesine rastlar. Cenaze namazını, bayram namazı için gelen kalabalık cemaat bayamdan önce kılar.

Amr (radıyallahu anh), Arab'ın dahi, şecî, kahraman olanları arasında zikredilir. Sadedinde olduğumuz hadiste *Aleyhissalâtu vesselâm* onun imanını takdir etmiştir.

Amr, ölüm yaklaşınca ağlar. Oğlu Abdullah:

"Niye ağlıyorsun, ölümden ürktüğün için mi?" der.

"Hayır! der, ölümden sonrasından korkarak ağlıyorum!"

Oğlu teselli etmek için: "Sen hayır üzere yaşadın" der ve hayırlarını sayar. Resûlullah'la sohbetini, Şam ve Mısır'ı fethini vs. zikreder. Amr:

"Bunlardan daha hayırlı olanı terkettin: Allah'tan başka ilah olmadığına şehâdetim!"

Amr, en değerli amelinin kelime-i tevhidi ikrar olduğunu belirttikten sonra sözlerine şöyle devam eder:

"Ben üç hal yaşadım: Önce kâfirdim ve Resûlullah'ın en azılı düşmanı idim. O zaman ölüverseydim ateş bana vacib olmuştu. Resûlullah'a biat edince, (eski yaptıklarım sebebiyle) insanların ondan en çok haya edeni oldum. O zaman ölseydim, insanlar: "Amr'a ne mutlu, müslüman oldu, hayır üzere de yaşadı ve öldü, onun için cennet umulabilir" derlerdi. Sonra idarecilik ve başka şeylerle iştigal ettim. Bunlar lehime mi oldu aleyhime mi bilemiyorum. Bu halde ölsem kimse üzerime ağlamaz, matem tutmaz...."

★ EBÛ SÜFYAN İBNU HARB (RADIYALLAHU ANH)

4477 ١ – عن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [مَا سَأَلَ أَبُو سُفْيَانَ رَسُولَ اللهِ ﷺ شَيْئاً إلاَّ قَالَ نَعَمْ]. أخرجه مسلم.

1. (4477)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a Ebû Süfyan, her ne taleb etti ise, mutlaka *"Tamam!"* diye müsbet cevap almıştır." [Müslim, Fezailu's-Sahabe 168, (2501).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisin Müslim'deki aslı uzuncadır. Müellifimiz buraya ihtisar ederek almış. Aslını aynen kaydediyoruz:

"Müslümanlar Ebû Süfyân'a bakmıyor, onunla oturmuyorlardı. Bunun üzerine Ebû Süfyan, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a:

"Ey Allah'ın Resûlü! Üç şey var, onları bana ver (de şerefleneyim)!" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm* da: *"Pekâla!"* buyurdu. Ebû Süfyan (radıyallahu anh):

"Bende Arab'ın en iyi ve de en güzeli olan Ümmü Habibe Bintu Ebi Süfyan var, onu sana nikahlıyorum!" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm:* "Pekâla (aldım!) buyurdu. Ebû Süfyan devamla:

"Bir de (oğlum) Muâviye var. Onu kendine katip yap!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm buna da *"Pekâla!* buyurdu. Ebû Süfyan:

"Bir de beni emîr yap da vaktiyle müslümanlarla çarpıştığım gibi, kâfirlerle çarpışayım!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm buna da: *"Pekâla!"* buyurdu."

Ravi Ebî Zümeyl der ki: "Eğer bunu, Ebû Süfyan, Resûlullah'tan taleb etmeseydi ona vermezdi. Çünkü *Aleyhissalâtu vesselâm*, kendisinden bir şey istenilecek olsa mutlaka "Pekâla!" derdi.

2- Bu hadis, tarihî vakalara zıt düştüğü için "müşkil" kabul edilmiştir. Şöyle ki:

1) *Resûlullah Ümmü Habîbe* ile evlendiği zaman *Ebû Süfyân* kâfirdi. Ümmü Habibe, Habeşistan'da muhacir hayatı yaşarken Hicrî altıncı- veya yedinci- yılda *Resûlullah*'a nikâhlanmıştır. Bu husus daha önce geçti. Halbuki *Ebû Süfyan*'ın müslüman oluşu Fetih esnasında meydana gelmiştir hatta müellefe-i kulubtandır.

Hadisteki bu zıtlık sebebiyle bazı alimler, hadisin mevzu olduğuna hükmetmiş, senedde yer alan *İkrime İbnu Ammâr*'a vaz'la itham etmiştir. Ancak bu zâtın sika birisi olduğu belirtilmiştir. Hadisi te'vil sadedinde bazı açıklamalar yapılmış ise de hiçbiri tam bir itminân vermiyor. Biz de müşkil deyip bırakacağız.

3- *Ebû Süfyan Sahr İbnu Harb İbni Ümeyye:* Hz. Muâviye (radıyallahu anh)'ın ve Yezid'in babasıdır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevce-i pâkleri Ümmü Habîbe de Ebû Süfyan'ın kızıdır. Fil yılından on yıl kadar önce doğmuştur. Kureyş'in eşrafındandı ve tüccardı. Kureyş'in ticaret kervanını Suriye, İran vs. yerlere götürür getirirdi. Sırf kendisi için de gittiği olurdu. *el-Ukâb* denilen bayrak onda idi, reisleri temsil ederdi. Savaş çıkınca Kureyş toplanır bu bayrağı reise teslim ederlerdi. Cahiliye devrinde Kureyş'in reyce en güzel olan üç kişisinden birinin Ebû Süfyan olduğu söylenmiştir. Diğer ikisi Ebû Cehl ve Utbe'dir. İslâm gelince reyleri tersine dönmüştür. Uhud savaşında Kureyş'in tamamını o sevketmiştir.

Ebû Süfyan Hz. Abbas'ın dostu idi. Huneyn seferine katıldı. *Aleyhissalâtu vesselâm*, ganimetten ona 100 deve ve 40 okiyye verdi. Oğulları *Muâviye* ve *Yezid*'e, her birine bir mislini verdi. *Ebû Süfyan, Resûlullah'*ın bol miktardaki bağışını görünce: "Vallahi sen kerimsin, anem babam sana feda olun, vallahi seninle savaştım, sen ne iyi hasım idin; seninle sulh da yaptım, en iyi sulh yapılan kimse idin; Allah sana hayırlı mükâafât versin" der. Taif seferine *Resûlullah*'la katılan *Ebû Süfyân*'ın bir gözü isabet aldı. Yermük savaşında da diğer gözü isabet aldı. Yermük seferinde İslâm ordusunun kâss'ı (teşvikci) olduğu ve askerleri şu sözleriyle teşcî ettiği belirtilir: "ey Allah'ın nusret ve yardımı, yaklaş! "Allah! Allah! Sizler Arab'ın hâmileri ve İslâm'ın yardımcılarısınız, karşınızdakiler ise Rumun hamileri ve müşriklerin yardımcılarıdır. Allahım, bu gün senin

günlerinden biridir. Allahım kullarına yardım ve nusretini indir." Her iki gözünü de kaybedince, onu bir azadlısı yedmiştir.

Resûlullah onu Necrân'a vali tayin etti. Aleyhissalâtu vesselâm vefat ettiğinde o burada vali idi. Bilahare Mekke'ye dönmüş, oradan Medine'ye geçerek orada ölmüştür. Bazı tarihçiler, Resûlullah'ın vefatı sırasında *Ebû Süfyan*'ın Mekke'de olduğunu, Necran'da vali olarak *Amr İbnu Haym*'ın bulunduğunu söylemiştir.

Ebû Süfyan hicrî 31 yılında 88 yaşında olduğu halde vefat etmiştir. Hicrî 32, hatta 34 yılında vefat ettiği, yaşının 93 olduğu da söylenmiştir.

Boyunun kısa, başının iri olduğu söylenir. Cenaze namazını Hz. Osman kıldırmıştır. İslam'a sonradan da girmiş olsa, müellefe-i kulûb arasında da yer alsa, müslümanlığı samimi olmuş, İslâm için ciddi çalışmıştır. Yermük'te gözünden isabet alması, bizzat savaştığına delil kabul edilmiştir, (radıyallahu anh).

★ HZ. MUÂVİYE (RADIYALLAHU ANH)

4478 ١- عن أبي إدريس الْخَوْلاَنِي قال: [لَمَّا عَزَلَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ عُمَيْرَ بْنَ سَعْدٍ عَنْ حِمْصَ وَلَّى مُعَاوِيَةَ. فَقَالَ النَّاسُ: عَزَلَ عُمَيْراً وَوَلَّى مُعَاوِيَةَ؟ فَقَالَ عُمَيْرٌ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ: لاَ تَذْكُرُوا مُعَاوِيَةَ إلاَّ بِخَيْرٍ، فَإنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ: اللَّهُمَّ اهْدِ بِهِ]. أخرجه الترمذي.

1. (4478)- *Ebû İdris el-Havlânî* anlatıyor: "Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh), *Umeyr İbnu Sa'd*'ı Humus valiliğinden azledince yerine Hz. Muâviye (radıyallahu anh)'ı tayin etti. Halk:

"Umeyr'i azledip Muâviye'yi mi tayin etti?" diye mırıldandı. Umeyr (radıyallahu anh):

"Muâviye'yi hayırla yâdedin. Zira ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Allahım, onunla (insanlara) hidayetini ulaştır!"* dediğini duydum!" dedi. [Tirmizî, Menâkıb, (3842).]

AÇIKLAMA:

1- Tirmizî'de gelen ve müteakiben 4480 numarada kaydedilen bir başka rivayette *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Muâviye*'ye şöyle dua etmiştir:

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ هَادِيًا مَهْدِيًّا وَاهْدِ بِهِ *"Allahım, onu (İnsanlara) hidayet edici ve kendisini de hidayete ermiş kıl, onunla (insanları) doğru yola sevket."*

Hz. Muâviye (radıyallahu anh) *Ebû Süfyân*'ın oğludur. *Annesi Hind Bintu Utbe'dir. Hz. Muâviye,* babası, kardeşi *Yezid* ve annesi, Mekke Fethi'nde müslüman olmuşlardır. Kendisi, Umretu'l-Kaza yılında müslüman olduğunu, annesinden ve babasından müslümanlığını gizlediğini, dolayısıyla Fetih senesinde Resûlullah'la müslüman olarak karşılaştığını söylemiştir.

Hz. Muâviye, Huneyn gazvesine Resûlullah'la birlikte katılmıştır. O da müellefe-i kulubtan sayılmış, babası gibi 100 deve ve 40 okiyye almıştır. İslam'a daima sadık kalmış ve Hz. Peygamber'e katiplik de yapmıştır.

Hz. Ebû Bekr (radıyallahu anh) Suriye cihetine ordu sevkedince *Hz. Muâviye* de kardeşi Yezid'le orduya katıldı. Yezid vefat edeceği zaman üzerindeki Dimeşk valiliğini kardeşi *Muâviye*'ye bıraktı, *Hz. Ömer* de bunu teyid etti. *Hz. Osman* halife olunca, Şam valiliğine ilaveten bütün Suriye bölgesinin valiliğini aldı. *Hz. Osman*'ın vefatından sonra *Hz. Ali*'ye biat etmedi ve Suriye bölgesinin müstakil hakimi durumuna geçti. *Hz. Osman*'ın kanını taleb etti. Böylece taraftar topladı. Sıffîn savaşı *Hz. Ali* ile Hz. Muâviye arasında cereyan etmiştir. *Hz. Ali* şehid edilip yerine oğlu Hasan halife olunca *Hz. Muâviye* Irak'a yürüdü. Hasan da onun üzerine yürüdü. Ancak *Hz. Hasan* fitne çıkıp kan döküleceğini görünce hilafeti *Hz. Muâviye*'ye terketti ve Medine'ye döndü. *Hz. Muâviye* Kufe'ye geldi. Halktan biat aldı. O seneye *Âmu'l-Cemaat* (cemaat yılı) dendi.

Hz. Muâviye 20 yıl vali, 20 yıl da halife olarak idarecilik yapmıştır.

Hz. Muaviye (radıyallahu anh), hastalandığı zaman, *Resûlullah*'ın kendine giydirdiği bir gömleği kefeninin altına giydirilmesini, *Resûlullah'*ın kesilmiş tırnaklarından muhafaza ettiklerini, iyice öğütülerek gözlerine ve ağzına konmasını vasiyet eder. Ölüm gelince: "Keşke Mekke'nin Zû-Tuva semtinde yaşayan sıradan bir Kureyşli olsaydım da, hiçbir idarecilik almasaydım" der.

Hz. Muâviye Hicrî 60 yılında 78 yaşında olduğu halde vefat etmiştir. Hicrî 59 yılında öldüğü, 86 yaşında olduğu da söylenmiştir.

3- *Hz. Muâviye*'nin Resûlullah'tan sonra en sehâvetli kimse olduğu söylenmiştir. Debdebeye de yer verdiğinden olacak, zühde ehemmiyet veren *Hz. Ebû Zerr* (radıyallahu anh) ile araları açılacak ve hatta, *Hz. Ömer* Şam'a geldiği zaman *Hz. Muâviye*'yi görünce هٰذَا كِسْرَى الْعَرَبِ "Bu, Arapların Kisrası olmuş" diyecektir.

Müteakip rivayette görüleceği üzere *Aleyhissalâtu vesselâm* çocuk olan *İbnu Abbâs*'ı göndererek *Hz. Muâviye*'yi çağırtır. İbnu Abbâs gider, onu yemekte bulur, dönüp: "Yemek yiyor" der. Aleyhissalâtu vesselâm İbnu Abbâs'ı ikinci, üçüncü sefer gönderir, dönüşte yine yemek yediğini söyler. Bunun üzerine: لاَ أَشْبَعَ اللّٰهُ بَطْنَهُ *"Allah onun karnını doyurmasın"* der. İmam Müslim, bu rivayeti, *Resûlullah*'ın, haketmeyen bir kimseye bedduasının o kimse hakkında rahmet olacağını belirten bir babta kaydeder. Bu babta Resûlullah'ın bazı "haksız beddua"larına örnekler kaydeder. Şu halde Müslim'e göre, *Hz. Muâviye* hakkındaki bu beddua da aynı mahiyettedir. Hz. Peygamber der ki: *"Ben Rabbime şart koşup dedim ki: "Ben bir insanım; insan razı olduğu gibi ben de razı olurum, insanın kızması gibi, kızarım da. Ümmetimden kime haksız bedduada bulunursam, bunu, onun hakkında bir temizlik vesilesi, bir paklanma ve Kıyamet günü Allah'a yakınlığa bir vasıta kıl."*

4- *Hz. Muâviye* (radıyallahu anh), İslâm'ın seçime dayalı hilafet sistemini babadan oğula geçen saltanata çevirmekle tenkid edilmiştir. Günümüzde, bu tenkidde ifrata kaçıp, Sahâbe hakkında caiz olmayan suizan ve ithamlara kadar ileri gidenler var. Biz ifrat görüşlere katılmıyoruz. Geçmiş hadiseleri değerlendirirken kader'in payını da ihmal etmemek gerekir. Hele Ashab'la, Resûlullah'la ilgili meselelerdeki değerlendirmelerde, çeşitli vesilelerle belirttiğimiz temel prensipleri daima gözönüne almalıyız. Unutmayalım ki, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesse-lâm)* hiçbir ayırıma yer vermeden bütün Ashab'ı tebrie etmiş, hangisi olursa olsun herhangi birine dil uzatanı tel'in etmiştir. Bütün Ehl-i Sünnet ulemâsı, bunu mühim bir esas olarak kabul etmiştir.

Bu meselede teferruâta girmeden, *Hz. Muâviye* vefat ettiği zaman *Dahhâk İbnu Kays*'ın, minbere çıkarak yaptığı bir konuşmayı kaydedeceğiz. Bu konuşmada *Hz. Muâviye*'nin hizmetleri belirtilmektedir:

"Emîru'l-Mü'minîn Hz. Muâviye (radıyallahu anh) Arab'ın gücü ve Arab'ın dahisi idi. Allah onunla fitneyi önledi ve onu kulları üzerine hakim kıldı. Ordularını karada ve denizde ilerletti. Allah'ın ibadete düşkün kullarındandı. O dua etti, Allah da duasına icabette bulundu. Artık vefat etmiştir. İşte kefenleri. Biz kefenini sarıp, kabrine koyacağız. Allah'la kendi arasında ameli var. Dilerse rahmet eder, dilerse azab eder."

Hz. Muâviye devri İslâmî fetihlerin devam ettiği bir devirdir.

4479 ٢ـ وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [كُنْتُ أَلْعَبُ مَعَ الصِّبْيَانِ فَجاءَ رَسُولُ اللّهِ

ﷺ، فتواريت خلف باب فجاء فحطأني حطأة وقال: اذهب الى معاوية فادعه لي قال: فجئت فقلت: هو يأكل. ثم قال: اذهب فادع لي معاوية. قال: فجئت فقلت هو يأكل. ثم قال: اذهب فادع لي معاوية، قال: فجئت فقلت هو يأكل. فقال: لاَ أشبعَ اللهُ بطنَه]. أخرجه مسلم.

«حَطَأَنِ» بالحاء المهملة جاء مفسراً في الحديث. قلت: ما خطأني. قال: قفدني، والقفد: صفع الرأس ببسط الكف من قبل القفا.

2. (4479)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben çocuklarla birlikte oynuyordum. Derken *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* geldi. Ben hemen bir kapının arkasına saklandım. (Beni orada bulup) enseme dokundu.

"Muâviye'ye git! Onu bana çağır!" dedi. (Ben derhal gittim ve) geldim:

"O yemek yiyor! dedim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, tekrar:

"Git Muâviye'yi bana çağır!" emrettiler. Ben (yine gidip) döndüm ve:

"O yemek yiyor!" dedim. Resûlullah tekrar:

"Git! Muâviye'yi bana çağır!" emrettiler. Ben yine gidip geldim ve:

"O yemek yiyor!" dedim. Bunun üzerine: *"Allah onun karnını doyurmasın!"* buyurdular." [Müslim, Birr 96, (2604).]

4480 ٣- وعن عبدالرحمن بن أبي عميرة رضي الله عنه، وكان من أصحاب النبي ﷺ عن النبي ﷺ أنه قال لمعاوية: [اللّهم اجعله هادياً مهدياً واهد به]. أخرجه الترمذي.

3. (4480)- *Abdurrahman İbnu Ebî Umeyre* (radıyallahu anh) -ki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashabından idi- Resûlullah'ın *Muâviye* için şöyle dua ettiğini rivayet etmektedir: "Allahım, onu hidayet edici ve hidayeti bulmuş kıl ve onunla (insanlara) hidayet ver."[Tirmizî, Menâkıb, (3841).]

AÇIKLAMA:

Son iki hadisle ilgili açıklamaya, babın birinci hadisini (4478) açıklarken yer verdik.

KADIN SAHABİLERİN FAZİLETLERİ

★ HATİCE BİNTU HUVEYLİD (RADIYALLAHU ANHÂ)

4481 ١ – عن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [أَتَى جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ النَّبِىَّ ﷺ فقَالَ: يَا رَسُولَ اللّهِ، هذِهِ خَدِيجَةُ قَدْ أَتَتْ وَمَعَهَا إِنَاءٌ فِيهِ إِدَامٌ أَوْ طَعَامٌ أَوْ شَرَابٌ. فَإِذَا هِىَ أَتَتْكَ فَاقْرَأْ عَلَيْهَا السَّلاَمَ مِنْ رَبِّهَا وَبَشِّرْهَا بِبَيْتٍ فِي الْجَنَّةِ مِنْ قَصَبٍ لاَ صَخَبَ فِيهِ وَلاَ نَصَبَ]. أخرجه الشيخان.

« الْقَصَبُ » هاهنا اللؤلؤ المجوف.

و« الصَّخَبُ » الضجة والجلبة. و« النَّصَبُ » التعب.

1. (4481)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Cebrâil aleyhisselâm Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek:

"Ey Allah'ın Resûlü, dedi. İşte Hatice geliyor. Beraberinde bir kap var, içerisinde katık -veya yiyecek, veya içecek- mevcut. O yanınıza ulaştığı vakit, ona Rabbinden [ve benden] selam söyleyin ve onu gürültü ve yorgunluk bulunmayan cennette, içerisi oyulmuş inciden mamul bir evle müjdeleyin!" [Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 20, Tevhîd 35; Müslim, Fezâilu's-Sahâbe 71, (2432).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayette *Hz. Hatice*'nin fazileti beyan edilmektedir. Allah Teâla Hazretleri'nin Cebrail'le gönderilen hususî selâmına mazhar olmak, bir kul için şereflerin, menkibelerin en yücesine ermek olmalıdır. Hatta *Ebû Bekr İbnu Dâvud* gibi bazı âlimler, bu hadise dayanarak, Hz. Hatice'nin, Hz. Aişe'den faziletce üstün olduğuna hükmetmiştir. "Çünkü derler, *Hz. Aişe, Hz. Cibril*'in selamına mazhar olmuşsa da Allah'ın selamına olmamıştır." Hatice validemiz (radıyallahu anhâ)'nın Allah'ın husus selamına mazhar olmakla ulaştığı şeref, yaratılıştan beri acaba kaç kula nasib oluştur? Onu hakiki bir valide bilip sevenlerin bu şereften nasibedar olacaklarını rahmet-i ilahiyeden umarız.

2- Rivayetin buradaki üslûbu, *Hz. Hatice*'nin, vak'a sırasında Resûlullah'ın zevceleri değilmiş gibi bir mübhemlik taşımaktadır. Ama gerçek

öyle değil. Bu sebeple dilimize aktarırken şârihlerin dikkat çektikleri manayı aksettirecek bir üsluba yer verdik.

3- Hadis muhtelif vecihlerde bazı farklı ziyadelerle gelmiştir. Bir ziyadeye göre *Hz. Hatice* (radıyallahu anhâ) bu ilahi selâma şöyle mukabele eder: هُوَ السَّلاَمُ وَمِنْهُ السَّلاَمُ وعَلَى جبْرِيلَ السَّلاَمُ "O (şanı yüce Rab Teâla) Selâm'ın kendisidir, selâm ondandır, Cebrâil'e (de bizden) selam olsun."

Bir başka vecihte buna ilaveten وَعَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللهِ السَّلاَمُ وَرَحْمَةُ اللهِ وبَرَكَاتُهُ "...Ey Allah'ın Resûlü, sana da selam ve Allah'ın rahmet ve bereketi olsun." Bir başka veçhinde ise: وَعلَى مَنْ سَمِعَ السَّلاَمَ إلاَّ الشَّيْطَانَ "Şeytan hariç selamı işitenlere de (selam olsun)" demiştir.

Alimler bu cevaptan hareketle Hz. Hatice'nin derin ve vüs'atli bir anlayış sahibi olduğunu belirtirler. Çünkü, Allah'tan gelen selama mukabele ederken "Selam Allah'a olsun" dememiş, aksine "Allah selamın kendisidir" demiştir. Nitekim, teşehhüdde Ashab'tan bazıları es-selâmu alallâhi demiş, Resûlullah bunu yasaklamış ve: انَّ اللهَ هُوَ السَّلاَمُ فَقُولُوا التَّحِيَّاتُ لله *"Allah'ın kendisi selamdır, öyleyse "ettahiyyatu lillahi (tahiyyât Allah) içindir" deyin"* emretmiştir. Şu halde Hz. Hatice anlayışlı olması haysiyetiyle, Cenab-ı Hakk'a selam verilmeyeceğini, selamın mahlukata verileceğini anlamış olmaktadır. "Selam" Allah'ın isimlerinden bir isimdir. Ayrıca bir selamet duasıdır. Öyleyse her iki noktadan da Allah'a selam söylenmesi muvafık değildir.

★ Şu halde, hadis Allah'a senânın muvafık düşeceğini göstermektedir. Hz. Hatice, selam makamında Allah'a senada bulunmuş, Rab'la mahluk arasını tefrik ederek Hz. Cebrail'e ve Resûlullah'a selam etmiştir.

★ Hadisten çıkarılan diğer bir faide şudur: Selam gönderene selamla mukabele edildiği gibi, selamı getirene de selamla mukabele edilir.

★ *Hz. Hatice'nin Cebrâil*'e iki sefer selam verdiği görülmektedir: Birinciyi ismen zikrederek hususî surette, ikinciyi de "işitenler" diyerek umumî bir üslubla söylemiştir. Umumî selamdan şeytanı hariç tutmuştur. Çünkü şeytan selamet duasına müstehak değildir.

4482 ٢– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [مَا غِرْتُ عَلَى أحَدٍ مِنْ نِسَاءِ النَّبِىِّ ﷺ مَا غِرْتُ على خَدِيجَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهـا، وَمَا رَأيْتُهَا قَطُّ، وَلَكِنْ كَانَ يُكْثِرُ ذِكْرَهَا وَرُبَّمَا ذَبحَ الشَّاةَ ثُمَّ يقطِّعهَا أعْضَاءً ثُمَّ يَبْعَثُهَا فِي صَدَائِقِ خَدِيجَةَ؛ وَرُبَّمَا قُلْتُ لَهُ: كَأنَّهُ

لَمْ يَكُنْ فِي الدُّنْيَا امْرَأَةٌ إِلاَّ خَدِيجَةَ؟ فَيَقُولُ: إِنَّهَا كَانَتْ وَكَانَتْ، وَكَانَ لِي مِنْهَا وَلَدٌ. قَالَتْ: وَتَزَوَّجَنِي بَعْدَهَا بِثَلاَثِ سِنِينَ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

2. (4482)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hanımlarından hiçbirine, Hz. Hatice (radıyallahu anhâ)'ya karşı duyduğum kıskançlığı hiç duymadım. Halbuki onu hiç görmüşlüğüm de yok. Ancak, *(aleyhissalâtu vesselâm)* onun yâdını çok yapardı. Ne zaman bir koyun kesip parçalara ayırsa Hatice'nin dostlarına da gönderirdi. Bazan ona: "Sanki dünyada Hatice'den başka kadın yok!" derdim de bana: *"(Onun gibisi var mıydı!) o şöyleydi, o böyleydi...! [Öbür kadınlar beni çocuktan mahrum ederken] benim çocuklarım ondan oldu"* diye karşılık verirdi. [Hz. Aişe der ki: İçimden "Bir daha Hatice hakkında kötü söz söylemeyeceğim" dedim.].

Hz. Aişe devamla der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hatice'den üç yıl sonra benimle evledi." [Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 20, Nikâh 108, Edeb 73, Tevhîd 32; Müslim, Fezâilu's-Sahâbe 73, 74, 77, 78, (2434, 2435, 2436, 2437); Tirmizî, Menâkıb, (3885, 3886).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayette *Hz. Aişe, Hz. Hatice* (radıyallahu anhümâ)'yı kıskanış sebebini anlatıyor: "Buna göre, Resûlullah'ın onu çok zikretmesiyle ortaya çıkan fazla sevgisi.. Tirmizî'nin rivayetinde bir başka sebep daha kaydeder: "Hz. Hatice'nin, cennette inciden mamul bir evle müjdelenmiş olması."

2- *Hz. Aişe, Hz. Hatice*'yi görmediğini söyler. Aslında Hatice (radıyallahu anhâ) vefat ettiği zaman *Hz. Aişe* altı yaşında idi. Görmemesi söylenemez. Ancak "görmedim" sözüyle, "idrak haline ulaşmış yaşta görmedim" demeyi kastetmiş olacağı gibi, "Resûlullah'ın nikâhında beraber olmadık" manasını kastetmiş olması da mümkündür. Gerçekten de *Resûlullah Hz. Hatice* hayatta olduğu müddetçe başka bir kadınla evlenmemiştir. Nitekim hadisin bir vechinde *Hz. Aişe* وَلَقَدْ هَلَكَتْ قَبْلَ اَنْ يَتَزَوَّجَنِي "Hatice, Resûlullah benimle evlenmezden önce vefat etti" der.

3- *Hz. Hatice*'nin Resûlullah tarafından yâdedilmesiyle ilgili bir rivayette şu ziyade yer alır: وَكَانَ اِذَا ذَكَرَ خَدِيجَةَ لَمْ يَسْأَمْ مِنْ ثَنَاءٍ عَلَيْهَا وَاسْتِغْفَارٍ لَهَا "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Haticeyi anınca artık ne onu sena etmekten, ne de ona istiğfarda bulunmaktan usanırdı." Nitekim *"Onun*

*gibi var mıydı?"*diye tercüme ettiğimiz إنَّها كَانَتْ وَكَانَتْ ibaresi "O şöyleydi, o böyleydi... diye faziletlerini sayardı" şeklinde anlaşılmalıdır. *Ahmed İbnu Hanbel*'in bir rivayeti bu hususu tavzih eder. Ona göre *Aleyhissalâtu vesselâm* bir seferinde: *"İnsanlar beni inkâr ederken, o inandı, herkes beni tekzib ederken o tasdik etti. Herkes bana haram ederken, o malıyla benim için harcadı. Allah onun vesilesiyle bana çocuk nasib etti, diğer kadınlardan çocuğum olmadı" buyurmuştur. Şurası muhakkak ki Resûlullah, Hz. Hatice hakkında daha nice faziletler saymıştır: "O akıllı idi, o faziletli idi, o ferasetli idi..."* gibi.

Nevevî, bu çeşit hadislerin, zevce olsun, arkadaş olsun kişinin sevdiklerine karşı ahdini, muhabbetini ve hürmetini, dostu hayatta da olsa ölmüş de olsa devam ettirmesi gereğini ifade ettiğini belirtir.

4483 ٣– وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: خَيْرُ نِسَائِهَا مَرْيَمُ بِنْتُ عِمْرَانَ، وَخَيْرُ نِسَائِهَا خَدِيجَةُ بِنْتُ خُوَيْلِدٍ، وَأَشَارَ الرَّاوِى الى السَّمَاءِ وَالأَرْضِ].

أخرجه الشيخان والترمذي.

وزاد رزين في رواية [قَالَ ﷺ: كَمُلَ مِنَ الرِّجَالِ كَثِيرٌ وَلَمْ يَكْمُلْ مِنَ النِّسَاءِ إلاَّ مَرْيَمُ ابْنَةُ عِمْرَانَ، وَآسِيَةُ امْرَأَةُ فِرْعَوْنَ، وَخَدِيجَةُ بِنْتُ خُوَيْلِدٍ، وَفَاطِمَةُ بِنْتُ مُحَمَّدٍ، وَفَضْلُ عَائِشَةَ عَلَى النِّسَاءِ كَفَضْلِ الثَّرِيدِ عَلَى سَائِرِ الطَّعَامِ]. قُلْتُ: وَمَا زَادَهُ رَزِين أخرجه البخاري بدون ذكر خديجة وفاطمة رَضِيَ اللهُ عَنْهما. والله أعلم.

3. (4483)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"(Ahiretin) en hayırlı kadını Meryem Bintu İmrân'dır. (Dünyanın) en hayırlı kadını Hatice Bintu Huveylid'dir." Ravi bunu söylerken, eliyle semaya ve arza işaret etti. [Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 20, Enbiya 45; Müslim, Fezâilu's-Sahâbe 69, (2430); Tirmizî, Menâkıb, (3887).]

Rezîn bir rivayette şu ziyadeyi kaydetmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Erkeklerden pek çokları kemâle ermiştir. Kadınlardan ise İmrân'ın kızı Meryem, Firavun'un karısı Asiye, Huveylid'in kızı Hatice ve Muhammed'in kızı Fâtıma'dan başka kimse kemâle ermemiştir. Hz. Aişe'nin kadınlara üstünlüğü, tiridin diğer yiyeceklere üstünlüğü gibidir."* Bu rivayet Buhârî'de Ebû Musa hadisi olarak gelmiştir (Enbiya 45). [Müslim, Fezâuilu's-Sahabe 70, (2431); Tirmizî, Et'ime 31, (1835).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste سماءها tabirindeki zamir nereye râci, ihtilaf edilmiştir. Hadisin, *Hz. Hatice*'nin sağlığında vürud etmiş olması halinde birinci zamirin "semâ"ya, ikinci zamirin *"dünya"*ya ait olması muhtemeldir. Te-vili şöyle olur:

"Ölüp ruhu semaya yükselen kadınların en hayırlısı Meryem'dir. Yeryüzünde yaşamakta olan kadınların en hayırlısı da Hatice'dir." "Eliyle işaret etti" ziyadesi bu te'vili te'yid eder. Ancak Buhârî'nin rivayetinde bu ziyade mevcut değilir. Biz bu te'vili esas alarak (semâ) ve (dünya) kelimelerini parantez arasında kaydettik. Ancak bazı âlimler o zamirleri zamanlarıyla tevil ederek: "Meryem zamanının en hayırlı kadını *Hz. Meryem*'dir", "Hatice de kendi devrinin en hayırlı kadınıdır" şeklinde manayı tevcih etmişlerdir. İbnu Hacer, şârihlerin çoğunlukla bu ikinci te'vilde cezmettiklerini belirtir.

2- Rezin ilavesi olarak kaydedilen rivayette kadınlardan sadece dört tanesinin kemale erdiği belirtilmektedir. Hadisin Buharî ve Müslim'deki veçhinde ise kemâle erenler olarak sadece *Hz. Asiye* ile *Hz. Meryem* zikredilir, diğer ikisi zikredilmez. İslâm âlimleri bu hadisteki "kemâl"den murad nedir? münakaşa etmiştir. Bazıları bunu "nübüvvet" olarak yorumlayarak, kadınlardan da peygamber geldiğini ileri sürmüştür. "Çünkü derler, insan nevinin en kâmilleri peygamberlerdir; sonra veliler, sıddikler ve şehidler gelir. Asiye ile Meryem, peygamber olmasalar, kadınlar içerisinde hiçbir velî, sıddîk ve şehid bulunmamak lazım gelir. Hakikatte ise bu sıfatlar birçok kadınlarda bulunmaktadır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadislerinde Asiye ile Meryem'den başka peygamber olan yoktur buyurmuşa benziyor."

Bu istinbatın oldukça su götüreceği açıktır. Peygamber bir tebliğ getiren insandır. Ne âyetlerde ve ne de hadislerde bunların tebliğ sahibi oldukları ifade edilmemiştir. Onların peygamber olma delili, yorumdan öte bir dayanağa sahip değildir. Nitekim bazı alimler de: "Kemâl sözünden onların peygamber olması lazım gelmez. Çünkü bu söz, birşeyin tamamını ve kendi nev'inde son dereceye ulaştığını ifade eder. Öyle ise burada murad, Asiye ile Meryem'in, kadınlar arasında faziletlerde, en üstün mertebeye ulaştıklarını anlatmaktır" demiştir. Kirmanî: "Kadınlardan peygamber gelmediğine icma naklolunmuştur" der. Ancak Eş'arî hazretleri kadınlardan altı peygamber gelmiştir der ve sayar: "Havva, Sâre, Hz. Musa'nın annesi, Hacer, Asiye ve Meryem."

Kurtubî: "Sahih kavle göre Hz. Meryem, Peygamberdir. Çünkü ona melek vasıtasıyla vahiy gelmiştir. Asiye'ye gelince onun peygamberliğine delalet eden bir rivayet yoktur" diyor.

Asiye Bintu Müzahim, Firavun'un karısıdır. Rivayete göre, Hz. Musa, Firavun'un sihirbazlarına galebe çalınca Asiye iman etmiştir. Firavun bunu anlayınca onun el ve ayaklarını kazıklarla yere çaktırarak güneşe karşı üzerine büyük bir kaya konmasını emretmiştir. Kaya getirildiği vakit Asiye: **"Ya Rabbi, benim için cennetinde bir ev yap"** (Tahrim 11) diye niyazda bulunmuş, o anda cennette inciden mamul evi kendisine gösterilmiş ve ruhu kabzedilmişti. Böylece getirilen kaya ruhsuz cesedinin üzerine konmuştu.

Hz. Meryem, İmran'ın kızıdır ve *Hz. İsa*'nın annesidir. Kur'ân bir çok defa ondan bahseder. Herhangi bir erkek kendisine temas etmeden mucize olarak Hz. İsa'yı dünyaya getirmiştir. Yahudiler onu bakire olduğu halde çocuk doğurduğu için iffetsizlikle itham etmişlerse de, beşikteki çocuk bir mucize eseri olarak konuşup annesini tebrie etmiştir.

3- HZ. HATİCE'NİN EFDALİYETİ'ne gelince: İlgili hadislerin şerhi sırasında alimler birkaç mesele üzerinde dururlar. Çünkü ilgili hadisler bir kaç probleme birden temas eder:

1- Fazilette *Hz. Hatice, Hz. Fatıma* veya *Hz. Aişe*'den (radıyallahu anhünne) hangisi mukaddemdir?

2- Kadınlardan peygamber gelmiş midir?

3- Hangi kadınlar peygamberdir? gibi. Şu halde nasların tabiatından çıkan bu meselelere burada yer vereceğiz.

Bezzâr'ın *Ammâr İbnu Yasir*'den kaydettiği bir rivayette: لَقَدْ فَضُلَتْ خَدِيجَةُ عَلَى نِسَاءِ أُمَّتِى كَمَا فَضُلَتْ مَرْيَمُ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ *"Hatice, ümmetinin kadınlarının hepsinden üstündür, tıpkı Meryem'in cihan kadınlarına üstün olduğu gibi"* buyrulmuştur. Âlimler bu rivayete dayanarak *Hz. Hatice*'nin *Hz. Aişe*'den üstün olduğunu söylemişlerdir. Ancak *İbnu't-Tîn* der ki: "Hz. Aişe'nin bu hadise dahil olmama ihtimali var, çünkü o, Hatice (radıyallahu anhâ) vefat ettiği zaman üç yaşlarında idi. Hadiste büluğa ermiş kadınların kastedilmiş olmaları muhtemeldir." İbnu Hacer bu yorumu zayıf bulur: "Çünkü der, nisâ kelimesi büluğa eren-ermeyen bütün kadınlara şâmildir. Ayrıca hadis, mevcut olan kadınları da, sonradan gelecekleri de içine almaktadır." İbnu Hacer devamla: Nesâî ve başka kaynaklarda İbnu Abbâs'tan gelen şu merfu rivayeti kaydeder: أَفْضَلُ نِسَاءِ أَهْلِ

الْجَنَّةِ خَدِيجَةُ وَفَاطِمَةُ وَمَرْيَمُ وَآسِيَةُ *"Cennet kadınlarının en hayırlıları Hatice, Fatıma, Meryem ve Asiye'dir"* ve der ki: "Bu hadis sarih bir nasstır, tevile de ihtimali yoktur." *Kurtubî,* bu dört kadından Meryem hariç hiçbiri hakkında peygamber olduğuna dair sabit bir delil mevcut olmadığını, hadisin bir başka vechinin bu mevzudaki işkâli bertaraf edecek bir açıklıkta geldiğini belirtir: سَيِّدَةُ نِسَاءِ الْعَالَمِينَ مَرْيَمُ ثُمَّ فَاطِمَةُ ثُمَّ خَدِيجَةُ ثُمَّ آسِيَةُ *"Cihan kadınlarının efendisi Meryem'dir, sonra Fatıma, sonra Hatice, sonra Asiye gelir."* Arkadan şu neticeye varır: "Kim Meryem, peygamber değildir" derse bu hadisi ve başkasını hadiste mevcut olmadığı halde baziyyet ifade eden "min" var diye yoruma tabi tutmak zorunda kalır. Bu durumda mana: "Cihan kadınlarının efendilerinden biri Meryem'dir..." olur."

Görüldüğü üzere *Kurtubî,* efdaliyet meselesinde hep *Hz. Meryem*'i öne çıkarma, onun peygamber olduğuna dair kanaatini ispatlama cihetine gitmektedir. Kadın peygamberin varlığına meylettiği sezilen *İbnu Hacer, Kurtubî*'nin dayandığı delili kabul etmese de vardığı neticeye başka delillerle ulaşmaya çalışır. Şöyle ki: O önce *Kurtubî*'nin "işkali bertaraf edecek bir üslubta" olmamakla değerlendirdiği ikinci hadisin sabit olmadığını, hadisin *Ebû Davud* ve *Hâkim*'deki aslının tertib sigası ile gelmediğini belirtir. Sonra der ki: "Hz. Meryem'in, sadedinde olduğumuz babta *Hz. Hatice* ile fazilet yönüyle eşit olduklarını ifade eden bir üslubla zikredilmiş olmasını esas alarak: "Hz. Meryem peygamber değildir, çünkü Hz. Hatice ulemânın ittifakıyla peygamber değildir" diyenlere şu cevap verilir: "İkisinin hayırlılıkta eşitlikleri bütün sıfatlarda eşit olmalarını gerektirmez. Nitekim *Ehâdisu'l-Enbiya* bölümündeki tercüme-i halinde bu babta söylenenlere yer verdik." İbnu Hacer'in atıf yaptığı bahsi yukarıda kısmen vermiş isek de burada aynen alıyoruz: "Âyet-i kerîmede *Hz. Meryem*'le ilgili olarak geçen إِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰيكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفٰيكِ **"Hani melekler Meryem'e şöyle demişlerdi: "Ey meryem, muhakkak ki Allah seni seçkin kıldı, tertemiz yaptı ve dünya kadınlarına üstün tuttu..."** (Âl-i İmran 42) ayetine dayanarak Hz. Meryem'in peygamber olduğuna hükmettiler. Ancak, ayet bu hükmü vermede çok sarih değil. Fakat Meryem Sûresinde onun peygamberlerle zikredilmiş olması bu hükmü te'yid eder. Onun sıddîka olarak tavsif edilmesi de peygamber olmasına mani değildir. Nitekim *Hz. Yûsuf* da sıddîk olmakla da mevsuftur. Eş'ârî'den nakledildiğine göre, birçok kadın peygamber mevcuttur. İbnu Hazm onları altıya münhasır kılmıştır: Havva, Sâre, Hacer, Musa' nın annesi, Asiye ve Meryem. Kurtubî, Sâre ve Hacer'i iskât eder. İbnu

Abdilberr bunu *el-Tenkîd*'de fukahanın çoğunun görüşü olarak nakleder. Kurtubî der ki: "Sahih olan şu ki Hz. Meryem, peygamberdir." Kadı İyaz der ki: "Cumhur, bu görüşün hilafını söylemiştir." Nevevî, *el-Ezkâr*'da der ki: "el-İmam, Hz. Meryem'in peygamber olmadığı hususunda icma nakleder. Hasan Basrî'den nakle göre: "Ne kadınlardan ne de cinlerden peygamber gelmemiştir." es-Sübki el-Kebir der ki: "Benim nezdimde bu mesele ile ilgili hiçbir sabit rivayet yoktur." Bu görüşü Süheylî *Ravzu'l-Unf*'un sonunda fakihlerin çoğundan nakleder."

★ HZ. HATİCE (RADIYALLAHU ANHÂ)

Babası *Hüveylid İbnu Esed*'dir. Meşhur *Kusay*'da Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la nesebi birleşir. Hanımları arasında nesebce Aleyhissalâtu vesselâm'a en yakın olan Haticedir. Resûlullah, Kusay'ın zürriyetinden Hatice dışında bir Ümm-i Habîbe ile evlenmiştir.

Cumhura göre, *Resûlullah, Hz. Hatice* ile yirmibeş yaşında iken evlenmiştir. Hz. Peygamber'den önce *Ebû Hâle İbnu'n-Nebas*'ın nikâhında idi. Cahiliye devrinde kendisine Tahire deniyordu. *Ebû Hale*'den önce de *Atik İbnu Abid*'in nikâhında idi.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), evlilikten önce Hz. Hatice adına mudarib olarak Suriye cihetine ticarete gitmiş idi. Bu vesile ile Hz. Hatice, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ı daha yakından tanıma fırsatı bulmuş ve bu, evlenmelerine zemin hazırlamıştı.

Resûlullah Hz. Hatice ile evlendiğinde yirmibeş yaşında idi. Yirmibeş yıl süren beraberlikleri sırasında *(aleyhissalâtu vesselâm)* başka bir kadınla evlenmemiştir. *İbnu Hacer:* "Bu, Hatice'nin Resulullah nezdinde ne kadar kıymetli olduğunu ve faziletçe üstünlüğünü gösterir" der ve ilave eder: "Çünkü, o Resûlullah'ı başka kadınlardan müstağni kıldı." Resûlullah'ın 38 yıl süren evlilik hayatının üçte ikisi Hz. Hatice ile geçmiştir. Bu uzun süre içinde, Hz. Hatice'nin gönlünü kıskançlık ızdırabından korumuştur. Bu fazilete öbür hanımları iştirak edemezler.

Hz. Hatice, Resûlullah'ın peygamberliğine ilk iman eden kimsedir. Bu hadiseyi Hz. Hatice'nin yetişilemeyecek bir fazileti gören İbnu Hacer der ki: "Böylece kendisinden sonra İslam'a girecek bu tür kadınlar için çığır açmış oldu ve bu yolla Kıyamete kadar imana girenlerin sevabına iştirak etti. Bu hususta onun benzeri, erkeklere nisbetle de *Ebû Bekir*'dir. Bu sebeple o ikisinin kazanacağı sevabın miktarını Allah'tan başka kimse bilemez."

Hz. Hatice Resûlullah'ın hayatında cereyan eden hadiselerde hiçbir zaman sarsılmayarak büyük bir sebat, azim ve imanda yakîn örneği vermiştir. Sıkıntılı anlarda Resûlullah'a sağladığı teselli, ondaki akıl ve ferasetin derecesini göstermeye yeterlidir. *İbnu İshak:* "Resûlullah, kendisini üzen bir söz işitince Hz. Hatice'ye döndümü, o mutlaka teselli verir, takviye eder, kederini unutturur̈du" der.

Kadınların efdali hususunda ihtilaf edilmiş ise de, râcih görüşe göre *Ümmühâtu'l-mü'minîn* arasında en efdali *Hz. Hatice*'dir. Hz. Peygamber'in Mısırlı cariyesi olan Mariye'den doğan İbrahim dışındaki bütün çocukları *Hz. Hatice*'dendir. Bu çocuklar: *Kasım, Zeyneb, Rukiyye, Ümmü Külsüm, Fatıma, Abdullah* -buna *Tâhir* ve *Tayyib* de denmiştir. Bunların Abdullah'ın kardeşleri olduğu da söylenmiştir- Erkekler küçükken ölmüşlerdir.

Hz. Hatice, Ebû Talib'ten üç gün sonra, Hicretten üç yıl önce Ramazan ayında vefat etmiştir. *Ebû Tâlib* ve Hatice'nin vefatından sonra Resûlullah'ın musibetleri artmıştır. Hz. Aişe: "Hatice namaz farz kılınmazdan önce vefat etti" der. Öldüğü zaman 65 yaşında idi, radıyallahu anhâ.

★ HZ. FATIMA (RADIYALLAHU ANHÂ)

4484 ١ – عن جميع بنِ عُمَيْر التَّيْمِيِّ قَالَ: [دَخَلْتُ مع عَمَّتِي على عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا فَسُئِلَتْ: أىُّ النِّسَاءِ كَانَ أَحَبَّ الى رَسُولِ اللهِ ﷺ؟ قَالَتْ: فَاطِمَةُ. فَقِيلَ مِنَ الرِّجَالِ؟ قَالَتْ زَوْجُهَا، إنْ كَانَ مَا عَلِمْتُ صَوَّاماً وَقَوَّاماً]. أخرجه الترمذي.

1. (4484)- *Cemî' İbnu Umeyr et-Teymî* anlatıyor: "Halamla birlikte Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nın yanına gittim. Hz. Aişe'ye:

"Hangi kadın Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a daha sevgili idi?" diye soruldu.

"Fâtıma!" dedi.

"Ya erkeklerden?" dendi.

"Fâtıma'nın kocası! Zîra bildiğim kadarıyla Ali (radıyallahu anh) çok oruç tutar, çok namaz kılardı." [Tirmizî, Menâkıb, (3873).]

4485 ٢ – وعن أمّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: [دَعَا رَسُولُ اللهِ ﷺ فَاطِمَةَ عَامَ الْفَتْحِ فَنَاجَاهَا، فَبَكَتْ. ثُمَّ نَاجَاهَا فَضَحِكَتْ قَالَتْ: فَلَمَّا تُوُفِّيَ رَسُولُ اللهِ ﷺ سَأَلْتُهَا عَن

بُكَائِهَا وَضَحِكِهَا. قَالَتْ أَخْبَرَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنَّهُ يَمُوتُ، فَبَكَيْتُ. ثُمَّ أَخْبَرَنِي أَنِّي سَيِّدَةُ نِسَاءِ أَهْلِ الْجَنَّةِ إِلاَّ مَرْيَمَ بِنْتَ عِمْرَانَ، فَضَحِكْتُ]. أخرجه الترمذي.

2. (4485)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Fetih senesinde Fatıma'yı çağırarak hususi konuştular. Fatıma ağladı. Sonra tekrar hususî olarak konuştular. Fatıma bu sefer güldü. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vefat edince, Fatıma'dan o ağlama ve gülmesi hususunda sordum. Dedi ki:

"Önce, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana öleceğini haber verdi, ben de ağladım. İkinci konuşmamızda benim, İmrân kızı Meryem hariç diğer kadınların cennette efendisi olacağımı müjdeledi, bunun üzerine güldüm." [Tirmizî, Menâkıb, (3872).]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Fâtıma* (radıyallahu anhâ), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kızıdır. Annesi *Hz. Hatice* (radıyallahu anhâ)'dır. Hz. Fatıma İslam'dan sonra doğmuştur, ancak "Bi'setten önce doğdu" diyen de olmuştur. Bedir savaşından sonra Hicretin ikinci yılında *Hz. Ali* (radıyallahu anh) ile evlenmiştir. Evlendiği zaman 15 yaşında idi.

Hz. Fâtıma'nın gerek muasırların ve gerekse kendinden sonra gelecek kadınların hepsinden faziletce üstün olduğu kabul edilir. Bu hususa en kavi delil şu hadistir: إِنَّ فَاطِمَةَ سَيِّدَةُ نِسَاءِ الْعَالَمِينَ الاَّ مَرْيَمَ *"Fâtıma, Meryem hariç cihan kadınlarının efendisidir."* Resûlullah'ın diğer kızları, *Aleyhissalâtu vesselâm* daha hayatta iken vefat ettikleri halde; *Fatıma Resûlullah*'tan sonra vefat etmiştir ve Resûlullah'ın nesli *Hz. Fâtıma*'nın evlatları yoluyla devam etmiştir. Diğer kızlarından *Rukiyye* (radıyallahu anhâ)'dan doğan Abdullah küçükken ölmüş, Ümmü Külsüm'den doğum olmamış, *Zeyneb* (radıyallahu anhâ)'dan doğan Ali küçükken ölmüştür. Zeynep'ten doğan Ümâme'den de çocuk olmamıştır. Resûlullah'ın en ziyade sevdiği kimse Fatıma idi. Resûlullah'ın kızlarına olan sevgisi, onları kuma üzerine nikahlamaktan alıkoymuş, hatta, kızlarına kuma gelmesine de izin vermemiştir. Hz. Ali'ye kız vermek isteyenler olmuş, izin için başvurdukları vakit onlara izin vermemiş, hatta minberde alenen şöyle ilan etmiştir:

"Benî Hişâm İbnu'l-Muğîre, kızlarını Ali'ye vermek için benden izin taleb ettiler. İzin vermiyorum! İzin vermiyorum! İzin vermiyorum! Eğer Ali arzulu ise kızımı boşar, ondan sonra onların kızlarını nikahlar.

Çünkü Fâtıma benden bir parçadır. Onu ikrah ettiren şey beni de ikrah ettirir, ona eza veren şey bana da eza verir."

Resûlullah Fatıma'ya: *"Senin gadab ettiğin şeye Allah da gadab eder, razı olduğun şeyden Allah da razı olur"* demiştir.

Resûlullah seferden dönüşte kızı Fâtıma'yı öperdi.

Fâtıma (radıyallahu anhâ) tesettüre son derece ehemmiyet verirdi. Vefat ettiği zaman cenazesinin yıkanmasında iki kişinin bulunmasını (Esmâ Bintu Umeys ve Hz. Ali) ve küçük bir çadır içinde yıkanmasını, cenazesinin kimse tarafından görülmemesi için geceleyin defnedilmesini vasiyet etmiş ve öyle yapılmıştır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onun bu hassasiyetine muvafık olarak: *"Kıyamet günü olunca, perde gerisinden bir münâdi şöyle seslenecek; "Ey mahşer halkı, gözlerinizi kapayın Fâtıma Bintu Muhammed geçecek."*

Namazını *Hz. Ali* kıldırmıştır. Vefatı Hicrî 11. yılda Ramazan'ın üçündedir. *Resûlullah*'ın vefatından 6 ay sonradır. 8, 2, 1 ay sonra da denmiştir. Öldüğü zaman 24 yaşında idi. 25, 29, 30 ve hatta 35 yaşında olduğu da söylenmiştir.

★ HZ. AİŞE (RADIYALLAHU ANHÂ)

4486 ١ – عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ ﷺ يَا عَائِشَةُ هٰذَا جِبْرِيلُ يُقْرِئُكِ السَّلَامَ. فَقُلْتُ وَعَلَيْهِ السَّلَامُ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ. قَالَتْ: وَهُوَ يَرَى مَالاَ أَرَى]. أخرجه الخمسة.

1. (4486)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana:

"Ey Aişe! İşte Cebrail! Sana selam ediyor" dedi. Ben de:

"Ve aleyhisselâmu ve rahmetullâhi ve berakâtuhu!" dedim. Resûlullah benim görmediğimi görürdü." [Buhârî, Fezâilu'l-Ashab 30, Bed'ül-Halk 6, Edeb 11, İsti'zân 16, 19; Müslim, Fezâilu's-Sahâbe 91, (2447); Ebû Dâvud, Edeb 166, (5232); Tirmizî, Menâkıb, (3876); Nesâî, İşretu'n-Nisa 3, (7, 69).]

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste de belirttiğimiz üzere, alimler, bu rivayette de *Hz. Hatice*'nin *Hz. Aişe*'ye nisbetle efdal olduğu hususunda delil bulurlar. Zîra hadiste Hz. Aişe'ye Cebrail'in selamı mevzubahistir. Halbuki Hz.

Hatice ile ilgili rivayette, hem Cebrail'in ve hem de Hak Teâla'nın Hz. Hatice'ye selamı mevzubahistir. 4483 numarada Rezîn'in ziyadesi olarak kaydedilen ve esasen Buharî'de dahi yer alan Ebû Musa rivayetinde geçen وَفَضْلُ عَائِشَةَ عَلى النِّسَاءِ كَفَضْلِ الثَّرِيدِ على سَائِرِ الطَّعَامِ *"Âişe'nin kadınlara karşı fazileti, tiridin diğer yemeklere karşı fazileti (üstünlüğü) gibidir"* ibaresini alimler kayıtlayarak anlarlar. Derler ki: "Bu ve benzeri hadisler "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hanımları" diye kayıtlıdır. Öyle ki bunlara Hz. Fatıma dahi girmez."

4487 ٢– وَعَنْ أَبِي مُوسىٰ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [مَا أَشْكَلَ عَلَيْنَا أَصْحَابَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ حَدِيثٌ قَطُّ فَسَأَلْنَا عَائِشَةَ عَنْهُ إِلاَّ وَجَدْنَا عندها مِنْهُ عِلْماً]. أخرجه الترمذي وصححه.

2. (4487)- *Hz. Ebû Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashabı olan bizlere her ne zaman bir hadis müşkilat arzedecek olsa, hemen Hz. Aişe'ye sorardık, o bize bu hususta mutlaka bir bilgi sunardı." [Tirmizî, Menâkıb, (3877).]

AÇIKLAMA:

Hadisin müşkilat arzetmesinden maksad, onu anlamakta karşılaşılan zorluk veya düşülen tereddüt gibi hususlardır. Karşılaşılan mühim bir meseleye açıklık getirecek bir hadisin bulunmayışı da buradaki müşkil zımnında kabul edilmiştir. Hadiste geçen: "Nezdinde bir ilim bulurduk" ifadesini: "O hususta bize bir bilgi sunardı" diye daha açık bir ifadeye döktük. Hz. Aişe'nin nezdinde bulunan "ilim"den maksad, sorulan hadisi açıklayan "bir başka hadis" veya, tarafından yapılan "bir te'vil", yahut da "meseleyle ilgili bir hadis"dir.

Bu ifade *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ)'nın hadis sahasındaki gücünü ve malumatının vüs'atini gösterir.

4488 ٣– وعن أبِي وائِلْ قَالَ: [لَمَّا بَعَثَ عَلِيٌّ عَمَّارَ بْنَ يَاسِرٍ وَالْحَسَنَ بْنَ عَلِيٍّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا الى الْكُوفَةِ لِيَسْتَنْفِرَهُمْ، خَطَبَ عَمَّارٌ فَقَالَ: إِنِّي لأَعْلَمُ أَنَّهَا زَوْجَةُ نَبِيِّكُمْ ﷺ في الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ، وَلَكِنَّ اللّٰهَ ابْتَلاَكُمْ لِتَتَّبِعُوهُ أَوْ إِيَّاهَا]. أخرجه البخاري.

3. (4488)- *Ebû Vâil* anlatıyor: "Hz. Ali (radıyallahu anh), asker toplamak için Ammâr İbnu Yâsir ve Hasan İbnu Ali (radıyallahu anhüm)'yi Kufe'ye gönderince, Ammâr halka şöyle hitab etti: "Ben de biliyorum. O (Hz. Aişe), dünyada da âhirette de Peygamberimiz *(aleyhissalâtu ves-*

selâm)'ın zevcesidir. Velâkin Allah sizleri imtihan ediyor. Kendisine mi, yoksa, Aişe'ye mi tabi olacaksınız?" [Buhârî, Fezâilu'l-Ashâb 30, Fiten 17.]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, Cemel vak'ası arefesinde cereyan eden bir hadiseyi aksettirmektedir: *Hz. Ali* için asker toplamaya Kûfe'ye gelen Ammâr'ın halka hitabını görmekteyiz. Konuşmasında Ammâr, Hz. Aişe'nin Resûlullah'a dünyada da âhirette de zevce olmak gibi yüce makamını, erişilmez faziletini dile getirmekle birlikte, halife olan ve itaat edilmesi farz olan Hz. Ali'ye karşı isyan etmesini de tasvib etmemekte bunu da Allah'a karşı gelmek olarak değerlendirmektedir. Yani burada, Allah'a uymaktan murad, şeriatın *"İmâma itaat etmek, isyan etmemek"* hükmüne itaattir. Şârihler, bu sözle Ammâr'ın وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ **"Evlerinizde oturun"** (Ahzâb 33) âyet-i kerîmesine işaret etmiş olabileceğini de söylerler. Zira ayette Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerine müteveccih gerçek bir emir mevcuttur. Nitekim, Ümmü Seleme (radıyallahu anh) öyle anlamış ve لاَ يُحَرِّكُنِي ظَهْرُ بَعِيرٍ حَتَّى اَلْقَى النَّبِيَّ ﷺ **"Ben Resûlullah** *(aleyhissalâtu vesselâm)***'a kavuşuncaya kadar, beni devenin sırtı kımıldatamaz"** (Ahzab, 33) diyerek evini terketmemiştir. *Hz. Aişe, Hz. Talha* ve *Zübeyr* âyeti te'vil etmişlerdir. Fakat yaptıkları te'vilde nefsânî hareket etmemişlerdi, İslâm'ın menfaatini güttükleri inancıyla ortaya çıkmışlardı. İbnu Hacer'in deyimiyle: "Muradları, insanlar arasına düzeltme (ıslah) getirmek, Hz. Osman'ı şehid edenleri kısasla cezalandırmaktı. Hz. Ali (radıyallahu anh)'ın görüşü ise itaat ederek birliği tesis ve Hz. Osman'ın yakınlarının, katledilmeleri kesinlik kazananlardan usulünce kısas taleb etmeleri" istikametindeydi.

2- Ammâr (radıyallahu anh)'ı, *Hz. Aişe* hakkında "Dünyada da ahirette de Peygamberimizin zevcesidir" demeye sevkeden husus, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın İbnu Hibbân'da gelen: اَمَا تَرْضَيْنَ اَنْ تَكُونَ زَوْجَتِى فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ *"(Ey Aişe) sen, dünyada da âhirette de zevcem olmaya razı değil misin?"* sözü olabilir. "Ammâr (radıyallahu anh)'ın, bu hadisi Resûlullah'tan işitmiş olması muhtemeldir" denmiştir.

★ SAFİYYE BİNTU HUYEY İBNU AHTAB (RADIYALLAHU ANHÂ)

4489 ١ ـ عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [بَلَغَ صَفِيَّةَ أَنَّ حَفْصَةَ قَالَتْ: إِنَّهَا بِنْتُ يَهُودِيٍّ،

فَبَكَتْ. فَدَخَلَ عَلَيْهَا النَّبِىُّ ﷺ وَهِىَ تَبْكِى. فَقَالَ: مَا يُبْكِيكِ؟ قَالَتْ لِى حَفْصَةُ: أَنْتِ ابْنَةُ يَهُودِىٍّ. فَقَالَ النَّبِىُّ ﷺ: إِنَّكِ لَابْنَةُ نَبِىٍّ، وَإِنَّ عَمَّكِ لَنَبِىٌّ، وَإِنَّكِ لَتَحْتَ نَبِىٍّ، فَبِمَ تَفْخَرُ عَلَيْكِ؟ ثُمَّ قَالَ: اتَّقِى اللّٰهَ يَا حَفْصَةُ]. أخرجه الترمذي وصححه، والنسائي.

1. (4489)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Safiyye'ye, Hz. Hafsa (radıyallahu anhümâ)'nın "Yahudi kızı" deyip (istiskâl ettiği) ulaşıyor. Bu sözü işiten Safiyye ağlıyor. Tam o ağlarken *Aleyhissalâtu vesselâm* yanına giriyor ve: *"Niye ağlıyorsun?"* diye soruyor. Safiyye:

"Hafsa bana "Sen Yahudi kızısın!" dedi"der. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Sen bir peygamber kızısın. Senin amcan da bir peygamberdir, ayrıca bir peygamerin de nikâhı altındasın. Öyleyse o sana karşı neyi ile iftihar ediyor ki?" diyerek onu teselli etti. Sonra da öbürüne: *"Ey Hafsa! Allah'tan kork!"* dedi." [Tirmizî, Menâkıb, (3891); Nesâî'de bulunamamıştır. Belki de *Nesâî*'nin es-Sünenü'l-Kübrâ'sında mevcuttur. Hadise Tirmizî "sahih" demiştir.

AÇIKLAMA:

1- *Ümmühâtu'l-Mü'min*'in arasında zaman zaman kıskançlığın sevki ile, kumalar arasında her yerde görülen tatsızlıklar olmuştur. Sadedinde olduğumuz rivayet bunlardan biridir. İnsan fıtratını çok iyi bilen *Aleyhissalâtu vesselâm* bu çeşitten yaratılış ve kadınlık gereği haller ve hadiseleri fazla büyütmemiş ise de müdahalede bulunmuştur. Rivayette de görüldüğü üzere hem bed muameleye uğrayan mazlum tarafa gönül alıcı sözler söyleyerek onu takviye ve teselli etmiştir, hem de o muameleyi yapanı bundan zecretmiştir. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın aile hayatına temas eden siyer bahislerinde bunun farklı örnekleri mevcuttur. Aleyhissalâtu vesselâm hemen her gün ikindi namazından sonra, zevcelerini teker teker ziyaret eder, bu ziyaret sırasında onların bu çeşit mesele ve şikayetlerini de dinler ve ilgilenirdi.

Bu hadise farklı şekillerde rivayet edilmiştir. Bir vechine göre, *Hz. Safiyye* (radıyallahu anhâ)'ya böyle söyleyeceklere şu cevapta bulunmasını tavsiye etmiştir: *"Babam Hârun, Amcam Musa de!"* Bir başka rivayette, *Safiyye, Hz. Aişe* ve *Hafsa* her ikisinden şikayet eder. Aleyhissalâtu vesselâm da şöyle teselli eder: *"Sen onlara: "Siz nasıl benden daha hayırlı olabilirsiniz? Kocam Muhammed, babam Hârun, amcam Musâ!" demedin*

mi?" der. Bir sefer sırasında *Zeyneb Bintu Cahş*'ın da Safiyye'ye "Yahudi!" diyerek istiskaline şâhid olan Resûlullah kızar ve sefer boyu onunla konuşmaz. Hac sırasında, Mekke'den, Medine'ye dönüşte konuşmayan Resûlullah, küslüğü Muharrem ve Safer aylarında da devam ettirir.

2- *Safiyye Bintu Huyey İbnu Ahtab*, Hayber yahudilerinden Sellâm İbnu Mişkem'in karısı idi. Sonradan *Kinâne İbnu Ebi'l-Hukayk*'a zevce oldu. Hayber'in fethi sırasında Kinâne öldürüldü.

Hz. Enes, Resûlullah'ın *Safiyye* (radıyallahu anhâ) ile evlenmesini şöyle anlatır: "Hayber fethedilip esirler toplanınca, Dıhye İbnu Halife (radıyallahu anh), Resûlullah'a gelerek esirlerden kendisine bir cariye verilmesini taleb etti. *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın *"Git bir cariye seç!"* demesi üzerine, o da gidip Safiyye'yi seçti. Derken Aleyhissalâtu vesselâm'a:

"Ey Allah'ın Resulü! O, Kureyza ve Nadir yahudilerinin seyyidesi (efendisi)dir! O size münasibtir! dediler. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm Safiyye'yi kendisi aldı, tesettüre soktu, azad etti, kendine nikâhladı ve ona da bir gece ayırdı. *Hz. Safiyye*, akıllı kadınlardan biriydi."

Resûlullah'ın Safiyye'yi tesettüre sokması, onu kendine zevce seçmesinin alâmeti idi. *Safiyye*'nin hicab'a girip örtündüğünü gören müslümanlar onun ümmühât'a dahil edildiğini anladılar.

Safiyye, bu hadiseden bir müddet önce rüyasında, ayın kucağına düştüğünü görür ve bunu babasına anlatır. Babası: "Sen Arap melikine eş olacaksın!" diyerek yüzünü yaralayıp iz bırakan şiddetli bir tokat atar. Bu izi gören Resûlullah sebebini sorar. Safiyye vak'ayı anlatır.

Resûlullah, *Safiyye*'nin yahudilerle ilgili ricalarını yerine getirmiştir. Yahudi cemaatle Aleyhissalâtu vesselâm arasında râbıta rolü oynamıştır.

Hicrî 36 yılında vefat etmiştir. Vefat yılının 50 olduğu da söylenmiştir, radıyallahu anhâ.

★ SEVDE BİNTU ZEME'A (RADIYALLAHU ANHÂ)

4490 ١ — عن عِكْرِمَةَ قَالَ: [قِيلَ لابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُما بَعْدَ صَلاَةِ الصُّبْحِ: مَاتَتْ سَوْدَةُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها. فَسَجَدَ فَقِيلَ لَهُ في ذلِكَ. فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إذَا رَأَيْتُمْ آيَةً فَاسْجُدُوا، وَأَىُّ آيَةٍ أَعْظَمُ مِنْ ذَهَابِ أزْوَاجِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ؟] أخرجه أبو داود والترمذي ولم يسميا؛ وذكر رزين رواية وسماها.

1. (4490)- *İkrime* anlatıyor: "(Bir gün) Sabah namazından sonra, *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'ya, Hz. Sevde'nin vefat ettiği söylenmişti, hemen secdeye kapandı. Niye böyle davrandığı sorulunca şu cevabı verdi: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"(Allah'ın âyetlerinden) bir âyet gördüğünüz vakit secde edin!"* buyurmuştu. İmdi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerinin gitmesinden daha büyük bir âyet var mıdır?" [Ebû Dâvud, Salât 269, (1197); Tirmizî, Menâkıb, (3889).]

"Ebû Dâvud ve Tirmizî, hadisi kaydederler, ancak Resûlullah'ın zevcelerinden hangisinin vefat haberinin geldiğini zikretmezler. Sevde diye tesmiye, Rezin'in ilavesinde gelmiştir.

AÇIKLAMA:

1- Hadise, *Mizzî*'nin Tehzibu'l-Kemâl adlı eserinde İkrime tarafından şöyle anlatılır: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerinden biri Medine'de vefat etmişti. -İshâk İbnu Rahûye der ki: "Zannedersem onu *Safiyye Bintu Huyey* diye tesmiye etmişti- ben hemen gidip İbnu Abbas'a haber verdim. O, haberi duyunca secdeye kapandı. Kendisine: "Güneş daha doğmadan secde mi ediyorsun?" dedim. İbnu Abbâs: "Anasız kalasıca! Sen Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Bir ayet gördüğünüz zaman hemen secdeye kapanın!"* dediğini bilmiyor musun" dedi.

2- Hadisteki "ayet"ten murad, korkutan bir alâmettir. *Tîbî* der ki: "Alimlere göre, bundan murad, bela ve sıkıntıların inişini haber veren inzar edici alametlerdir ki, Allah bunlarla kullarını korkutur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerinin vefatı da bu çeşit ayetlerden sayılmıştır. Çünkü onlar zevcelik şerefine, sahabelik şerefini de eklediler. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Ben ashabıma garantiyim, ben gittim mi, ashabıma vaadedilen (musibet ve fitneler) gelecektir; ashabım da arz ehline garantidir, onlar da gitti mi ümmetime vaadedilen gelecektir"* buyurmuştur."[73] Resûlullah'ın zevceleri bu manaya, diğerlerine nazaran daha çok hak sahibidirler, öyleyse onların vefatları mezkur garantiyi ortadan kaldırıcıdırlar, garantinin kalkması ise korkuyu gerektiren bir durumdur.

Resûlullah'ın zevcelerinin gitmesi en büyük âyet telakki edilmiştir. Çünkü onlar bereket sahipleri idiler. Hayatlarıyla halktan azabın define sebep oluyorlardı. Şu halde onların gitmesiyle azabın gelmesinden korkulmuş ve bereketlerinin kesilmesiyle Allah'ın zikrine iltica edip secde etmek gerekmiştir. Ta ki zikir ve namaz bereketine gelecek azab defedilmiş olsun" (Aliyyü'l-Kârî).

73- Bu hadis 4366 numarada geçmişti.

3- "Hadisteki secde emrine gelince, "Burada secde mutlaktır. "Ayet"le ay ve güneş tutulması murad edilmişse, secdeden maksad küsuf namazıdır. "Ayet" bir başka şeyse -söz gelimi şiddetli bir fırtınanın kopması, zelzelenin olması gibi- murad bilinen secdedir, ancak, korku veren bir hadise ile karşılaşıldığı zaman namaza yönelmeyi irşad eden rivayet sebebiyle namaza hamli de caizdir" (Tîbî).

4- *Sevde Bintu Zeme'a İbnu Kays:* Ümmühâtu'l-mü'minîndendir. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* onunla, *Hz. Hatice*'nin vefatından sonra Mekke'de evlenmiştir. Bu evlilik *Hz. Aişe* ile olan evliliğe tekaddüm eder. Hz. Aişe'den sonra diyen de olmuştur. Sevde, daha önce amcasının oğlu *Sekrân İbnu Amr*'ın nikahında idi. *Sekrân* (radıyallahu anh) Habeşistan muhacirlerinden olup, orada vefat etmişti. *Aleyhissalâtu vesselâm* onu, İslâm'a bağlılığına mükâfaaten yalnızlıktan kurtarmak gayesiyle nikahlamış idi.

Sevde yaşlı bir kadın idi. Bir ara *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kendisini boşayacağı endişesine kapılarak, müracaat edip: "Beni boşama, nikahın altında tut, ben kendi günümü Aişe'ye vereyim" talebinde bulundu. Aleyhissalâtu vesselâm da kabul etti. Bunun üzerine şu meâldeki âyet nazil oldu: **"Eğer bir kadın, kocasının geçimsizliğinden veya kendisinden yüz çevirmesinden korkarsa, bazı fedakârlıklarla sulh olup aralarını düzeltmelerinde onlar için bir günah yoktur. Sulh ise daha hayırlıdır..."** (Nisa 128).

Hz. Sevde, nöbetindeki gününü *Hz. Aişe*'ye vermiş olarak ümmühâtu'l-mü'minîn arasındaki yerini muhafaza etmiş, Hz. Ömer'in hilafetinin sonuna kadar yaşamıştır, (radıyallahu anhâ).

★ ÜMMÜ EYMEN (RADIYALLAHU ANHÂ)

4491 ١ – عن أنس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قَالَ أَبُو بَكْرٍ لِعُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما، بَعْدَ وَفَاةِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ: انْطَلِقْ بِنَا الى أُمِّ أَيْمَنَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها نَزُورُهَا كَمَا كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَزُورُهَا. فَلَمَّا أَتَيَا إِلَيْهَا بَكَتْ. فَقَالاَ لَهَا: مَا يُبْكِيكِ؟ أَمَا تَعْلَمِينَ أَنَّ مَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ لِرَسُولِ اللّٰهِ، قَالَتْ: بَلَىٰ إِنِّى لأَعْلَمُ أَنَّ مَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ لِرَسُولِ اللّٰهِ، وَلٰكِنْ أَبْكِى أَنَّ الْوَحْىَ قَدِ انْقَطَعَ مِنَ السَّمَاءِ، فَهَيَّجَتْهُمَا عَلَى الْبُكَاءِ، فَجَعَلاَ يَبْكِيَانِ مَعَهَا]. أخرجه مسلم.

1. (4491)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Ömer, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vefatından sonra, Hz. Ebû Bekr (radıyallahu anh)'a:

"Gel beraber Ümmü Eymen (radıyallahu anhâ)'ya gidip ziyaret edelim, tıpkı *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın onu ziyaret ettiği gibi" dedi ve gittiler. Ümmü Eymen onları görünce ağladı.

"Niye ağlıyorsun? Resûlullah'ın Allah nezdinde bulacağı (mükâfaatlar)ın daha hayırlı olduğunu bilmiyor musun?" dediler. Ümmü Eymen:

"Evet bilmez olur muyum? Allah indinde olan, Resûlullah için elbette daha hayırlıdır. Velâkin beni ağlatan, semadan gelen vahyin kesilmiş olmasıdır" dedi. Bu sözleri onları da hüzünlendirdi. Ümmü Eymen'le birlikte onlar da ağladılar." [Müslim, Fezâilu's-Sahâbe 103, (2453).

AÇIKLAMA:

Ümmü Eymen (radıyallahu anhâ) *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hem azatlısı hem de hadine'sidir, yani Resûlullah çocukken onun himayesinde büyümüştür. Onun bu hizmetine telmihen, *Aleyhissalâtu vesselâm* أمُّ أيمنَ أمّي بعدَ أمّي *"Ümmü Eymen annemden sonra annemdir"* diyecek, sıkça ziyaretine gidecektir. İslâm'ın başında ilk müslüman olanlar arasında yer alır. Habeşistan'a da, Medine'ye de hicret etmiştir.

Bir rivayete göre, *Hz. Hatice*'nin kızkardeşine ait bir köle idi. Resûlullah'a hibe etmiştir. Diğer bir rivayete göre ise, Resûlullah'ın annesine aitti. *Amine hâtun Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ı dünyaya getirinceye, büyüyünceye kadar yetişmesi ile ilgilenmiştir. Bilahare *Aleyhissalâtu vesselâm* onu azad etmiş ve *Zeyd İbnu Hârise* ile evlendirmiştir. Bu mutlu evlilikten *Üsâme İbnu Zeyd* doğacaktır. Üsâme, Resûlullah'ın en ziyade sevdiği kimselerden ve ordu komutanlarından biri olması haysiyetiyle Ümmü Eymen, Üsâme (radıyallahu anhümâ)'nın annesi olmaktan da şereflenmiştir.

Ümmü Eymen, Aleyhissalâtu vesselâm'ın vefatından beş ay kadar sonra vefat etmiştir, (radıyallahu anhâ).

EHL-İ BEYT'İN FAZİLETİ

4492 ١ – عن ابنِ عبّاسٍ رَضِيَ الله عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ: أَحِبُّوا الله لِمَا يَغْذُوكُمْ بِهِ مِنْ نِعَمِهِ، وَأَحِبُّونِي لِحُبِّ الله. وَأَحِبُّوا أَهْلَ بَيْتِي لِحُبِّي]. أخرجه الترمذي.

1. (4492)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Nimetleriyle sizi beslediği için Allah'ı sevin. Beni de Allah sevgisi için sevin. Ehl-i Beytimi de benim sevgim için sevin." [Tirmizî, Menâkıb, (3792).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, fitrî ve tabiî bir sevgiden hareketle, Ehl-i Beyti'nin sevilmesi gereğini ifade ediyor. Şöyle ki İslâm ulemâsı, insan fıtratındaki "sevgi"nin üç şey sebebiyle hasıl olacağını belirtirler: 1- Kemâl, 2- İhsan, 3- Menfaat (4356. hadise bak).

Bu hadiste *Resûlullah*, hayatımızın devamını sağlayan gıdamızı Allah'ın verdiğini hatırlatarak, ihtiyaçlarımızı gören Rabbimizi sevmenin fıtrî ve tabiî birşey olduğunu bildiriyor. Allah'ı sevdik mi ister istemez kendisini yani Hz. Peygamber'i seveceğiz, çünkü O, Habîbullah'tır. Dostun dostu sevilir. Ayrıca Kur'an'da Allah'ı sevenlere, Resûlullah'a ittiba ve onu sevmek emredilmiştir. (Bu hususlar da 4356. hadiste açıklandı). *Resûlullah*'ı sevince, onun sevdikleri ve sevilmesini emrettikleri de sevilecektir. *Âl-i Beyt* bunlardandır: *Resûlullah* hem sevmiştir, hem de sevmemizi emretmiştir. *Âl-i Beyt Aleyhissalâtu vesselâm*'ın bu alâkası, akrabalık gayretinin bir sonucu olmayıp, risalet vazifesinin icabı olduğunu, ileride sayıca çok artacak ümmetinin, yeryüzünün her tarafına dağılarak İslâm'a fıtrî bağlarla bağlı ve ciddi taraftar bir cemaat teşkil edeceğini; ilim, maneviyat, cihad gibi cemiyetlerin dinamiği olan, milletlerin ayakta kalmasını sağlayan ve devamları için şart olan hususlarda onların daima önde olacakları ve onların sevilmesi ve sayılmasının ümmetî birliğe temel teşkil edeceği hikmetine dayandığını *Bediüzzaman* merhumdan kaydettiğimiz bir pasajda göstermiştik, burada tekrar etmeyeceğiz (4434. hadis).

4493 ٢– وعن سعد بنِ أبى وقّاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [لَمَّا نَزَلَتْ هذهِ الآيَةُ: ﴿تَعَالُوا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُم﴾ الآيــة؛ دَعَا رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلِيّاً وَفَاطِمَةَ وَحَسَناً وَحُسَيْناً وَقَالَ: اللَّهُمَّ هٰؤُلَاءِ أَهلِى]. أخرجه الترمذي وصححه.

2. (4493)- *Sa'd İbnu Ebî Vakkas* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Şu âyet indiği zaman, (meâlen): **"Sana bu ilim geldikten sonra, kim seninle bu hususta mücadele edecek olursa de ki: "Gelin, çocuklarımızı ve çocukarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendinizi ve kendimizi çağırıp toplanalım, sonra niyaz edelim ki, Allah'ın laneti yalancılar üzerine olsun!"** (Âl-i İmrân 61), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Aliyi, Fatıma'yı, Hasan ve Hüseyin (radıyallahu anhüm ecmaîn)'i çağırdı ve:

"Allah'ım, bunlar da benim ehlim (âilem)" buyurdu." [Tirmizî, Tefsir, Âl-i İmrân, (3002).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayetle ilgili açıklama daha önce geçtiği için burada tekrar etmeyeceğiz (4407. hadis).

4494 ٣– وعن أُمِّ سلَمَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها قالتْ: [نَزَلَتْ هـذه الآيةُ وأَنَا جالسةٌ على بَابِ بَيْتِ النَّبِيِّ ﷺ: ﴿إِنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً﴾؛ وفي الْبَيْتِ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ وَعَلِيٌّ وَفَاطِمَةُ وَالْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ فَجَلَّلَهُمْ بِكِسَاءٍ وَقَالَ: اللَّهُمَّ إِنَّ هٰؤُلَاءِ أَهْلُ بَيْتِي، فَأَذْهِبْ عَنْهُمُ الرِّجْسَ وَطَهِّرْهُمْ تَطْهِيراً. فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَلَسْتُ مِنْ أَهْلِ الْبَيْتِ؟ فَقَالَ: إِنَّكِ الى خَيْرٍ. أَنْتِ مِنْ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ ﷺ]. أخرجه الترمذي.

« الرِّجْسُ » النجس، وكل مستقذر، وقيل الأثم.

3. (4494)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın evinin kapısında iken şu âyet nazil oldu: **"...Ey peygamber ailesi! Allah günahlarınızı giderip sizi tertemiz yapmak istiyor"** (Ahzab 33). Evde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin vardı. Onlara bir örtü bürüdü ve:

"Allahım, işte bunlar benim ehl-i beytimdir, bunlardan günahı gider ve bunları kirlerden tertemiz kıl!" buyurdu. Ben atılıp:

"Ey Allah'ın Resûlü! Ben ehl-i beytten değil miyim?" dedim. Bana:

"Sen (yerinde dur, sen zaten) hayırdasın, sen Resûlullah'ın zevcesisin!" diye cevap verdi." [Tirmizî, Menâkıb, (3870).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, ehl-i beyt'in, ümmet arasındaki mümtaz yerini tesbit etmektedir. Ancak, Kur'an'da teşrif edilen bu *"Ehl-i Beyt"*e kimler dahildir? hususu âlimler arasında ihtilaflıdır.

★ *İbnu Abbâs, İkrime, Atâ* ve *Kelbî, Mukâtil, Sa'îd İbnu Cübeyr* (radıyallahu anhüm)'e göre ayette mezkur olan Ehl-i Beyte, hassâten *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın zevceleri dahildir. Derler ki: "Beyt'ten murad, beytu'n-Nebî ve zevcelerinin meskenleridir. Zira ayette: وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلٰى فِي بُيُوتِكُنَّ **"Evlerinizde okunan Allah'ın ayetlerini, ilim ve hikmeti tefekkür**

edin" (Ahzab 34) buyurulmaktadır. Keza Kur'an'da Resûlullah'ın zevceleri ile ilgili gelen şu kısımdaki âyetlerin siyakı da zevcât-ı tâhîrât'ın ehl-i beyte dahil olduğunu gösterir: يَا اَيُّهَا النَّبِىُّ قُلْ لِاَزْوَاجِكَ... لَطِيفاً خَبِيراً **"Ey Peygamber! Hanımlarına de ki..."** den... **"Şüphesiz ki Allah'ın lütfu geniştir, O herşeyden haberdar"** (Ahzâb 28-34. âyetler) âyetine kadar."

★ *Ebû Sâidi'l-Hudrî, Mücâhid, Katâde* ise Kur'ân'da mezkur olan Ehl-i Beyt'i hassâten *Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan* ve *Hüseyin* (radıyallahu anhüm)'ün teşkil ettiğini söylemişlerdir. Onların bu hükme varmada delillerinden biri, ayetteki hitabın kadınlara değil, erkeklere yapılması sahih olacak şekilde gelmiş olmasıdır. Zira ayette erkekleri ifade eden عَنْكُمْ ve وَلِيُطَهِّرَكُمْ denmiştir. Bu hitap sadece kadınlara olsaydı عَنْكُنَّ وَيُطَهِّرَكُنَّ denmesi gerekirdi. Ancak önceki görüşte olanlar, bu iddiaya: "İfadenin müzekker muhataba göre gelmesi ehl kelimesini esas almaktan dolayıdır. Nitekim âyet-i kerîmede Cenab-ı Hak مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ رَحْمَتُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ اَهْلَ الْبَيْتِ اَتَعْجَبِينَ buyurmuştur. Arapçada kişi arkadaşına, zevcesine veya zevcelerini kastederek كَيْفَ اَهْلُكَ der, o da هُمْ بِخَيْرٍ der, kastedilenler kadın olduğu halde erkek zamiri kullanılır" diye karşılık vermişlerdir.

Bu iki görüş sahiplerinin getirdikleri delilleri burada serdetmeye gerek görmüyor, bunlar arasında üçüncü mutavassıt bir görüş daha var, onu kaydediyoruz:

★ *Kurtubî, İbnu Kesîr* gibi bir kısım muhakkik ulemâya göre, âyette mezkur olan *Ehl-i Beyt*'e Resûlullah'ın zevceleri, *Hz. Ali, Fâtıma, Hasan* ve *Hüseyin* dahildirler. Bunlara göre, zevcât-ı tâhirat dahildir, çünkü işaret edilen ayetlerle kastedilenler onlardır, onlar Resûlullah'ın evlerinde sakindirler. Bu hususu te'yid eden bir kısım rivayetler *İbnu Abbas* ve başkaları tarafından rivayet edilmiştir. *Ali, Fatıma, Hasan* ve *Hüseyin* hazerâtının da dahil olması ise, neseb yönüyle yakınlıklarından ve ailesine dahil olmalarındandır. Keza âyetin onlar sebebiyle indiğini te'yid eden rivayetlerde bu görüşe delil kabul edilmiştir. Bu durumda ayet-i kerîmenin bu iki zümreden sadece birini kasdetmiş olduğunu iddia edenler, yapılması gereken bir şeyi yaparken, ihmali câiz olmayan bir hususu da ihmal etmiş olmaktadırlar.

2- Resûlullah'ın Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)'ya söylediği: *"Sen yerinde (dur, sen zâten) hayırdasın..."* sözü hususunda iki te'vil yapılmıştır.

Birine göre mana şudur: "Sen (zaten) hayırlısın. Benim ehl-i beytimden olman sebebiyle, bir de örtümün altına girmeye ihtiyacın yok." Onu girmekten men edişinin sebebi *Hz. Ali*'nin oradaki varlığıdır.

★ Diğer te'vile göre, mana şöyledir: "Sen ehl-i beytimden olmasan da sen hayırlısın." *Mübârekfûrî*, önceki görüşün râcih ve hatta muteber görüş olduğunu belirtir.

4495 ٤- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ حِينَ نَزَلَتْ هذهِ الآيةُ: ﴿إِنَّمَا يُرِيدُ اللهُ لِيُذْهِبَ عَنكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ﴾ يَمُرُّ بِبَابِ فاطِمَةَ رَضيَ اللهُ عَنْهَا إذَا خَرَجَ الى الصَّلاَةِ قَرِيباً مِنْ سِتَّةِ أَشْهُرٍ. فَيَقُولُ: الصَّلاَةَ أَهْلَ الْبَيْتِ، إنَّمَا يُرِيدُ اللهُ لِيُذْهِبَ عَنكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً]. أخرجه الترمذي.

4. (4495)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Şu âyet indiği zaman (meâlen): **"...Ey peygamber ailesi! Allah günahlarınızı giderip sizi tertemiz yapmak istiyor"** (Ahzâb 33), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sabah namazına giderken, altı aya yakın bir müddette, Hz. Fâtıma (radıyallahu anhâ)'nın kapısına uğrayıp:

"Namaz(a kalkın) ey Ehl-i Beyt "Allah günahlarınızı giderip sizi tertemiz yapmak istiyor!" buyurdu." [Tirmizî, Tefsîr, Ahzâb (3204).]

4496 ٥- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالتْ: [خَرَجَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَعَلَيْهِ مِرْطٌ مُرَحَّلٌ أَسْوَدٌ، فَجَاءَ الْحَسَنُ فَأَدْخَلَهُ، ثُمَّ جَاءَ الْحُسَيْنُ فَأَدْخَلَهُ، ثُمَّ جَاءَتْ فاطِمَةُ فَأَدْخَلَهَا، ثُمَّ جَاءَ عَلِيٌّ فَأَدْخَلَهُ. ثُمَّ قَالَ: إنَّمَا يُرِيدُ اللهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً]. أخرجه مسلم.

«المِرْطُ» كساء من خز أو صوف يتغطى به.

و«المُرَحَّلُ» الموشى المنقوش الذي فيه صور الرجال، وقال الجوهري: هو إزار خز فيه أعلام.

5. (4496)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, üzerinde siyah (yünden) nakışlı bir kumaş olduğu halde sabahleyin (evden) çıktı. O sırada Hasan geldi, onu örtünün altına soktu. Sonra Hüseyin geldi onu da soktu. sonra Fatıma geldi, onu da soktu. Sonra Ali geldi onu da örtünün altına soktu. Sonra da:

"Ey Ehl-i Beyt Allah günahlarınızı giderip sizi tertemiz yapmak istiyor" (Ahzâb 33) buyurdu" [Müslim, Fezâilu's-Sahâbe 61, (2424).]

4497 ٦- وعن يزيد بن حيّان عن زيد بن أرقم رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: ألاَ

وَإِنِّى تَارِكٌ فِيكُمْ ثِقْلَيْنِ، أَحَدَهُمَا كِتَابُ اللّٰهِ تَعَالَىٰ، هُوَ حَبْلُ اللّٰهِ الَّذِى مَنِ اتَّبَعَهُ كَانَ عَلَىٰ الْهُدَىٰ وَمَنْ تَرَكَهُ كَانَ عَلَى الضَّلاَلَةِ، وَعِتْرَتِى: أَهْلُ بَيْتِى. قُلْنَا: مَنْ أَهْلِ بَيْتِهِ نِسَاؤُهُ؟ قَالَ لاَ أَيْمُ اللّٰهِ إِنَّ الْمَرْأَةَ تَكُونُ مَعَ الرَّجُلِ الْعَصْرَ مِنَ الدَّهْرِ فَيُطَلِّقُهَا فَتَرْجِعُ الَى أَبِيهَا وَقَوْمِهَا. أَهْلُ بَيْتِهِ: أَصْلُهُ وَعَصَبَتُهُ الَّذِينَ حُرِمُوا الصَّدَقَةَ بَعْدَهُ]. أخرجه مسلم.

سمى النبى ﷺ القرآن العزيز وأهل بيته ثقلين لأن الأخذ بهما والعمل بما يجب لهما ثقيل.

وقيل العرب تقول لكل نفيس خطير ثقل، فجعلهما ثقلين إعظاماً لقدرهما وتفخيما لشأنهما.

و« العَصبةُ » أهل الرجل من قبل الآباء والأجداد.

6. (4497)- *Yezid İbnu Hayyân, Zeyd İbnu Erkâm* (radıyallahu anh)'tan naklen anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Haberiniz olsun! Ben size iki ağırlık bırakıyorum. Bunlardan biri Allah Teâlâ'nın Kitabı'dır. O, Allah'ın (sema-arz arasına uzanmış) ipi olup, kim ona tutunursa hidayet üzere olur, kim de onu terkederse dalâlete düşer. İkincisi itretim, Ehl-i Beytim'dir." Biz, Zeyd İbnu Erkam'a sorduk:

"Kadınları da Ehl-i Beyt'inden midir?"

"Hayır! dedi, Allah'a yemin olsun, kadın bir müddet erkekle beraber olur. Sonra (kocası) onu boşar, o da babasına ve kavmine döner. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ehl-i Beyt'i aslı ve kendinden sonra sadaka haram olan asabesi'dir." [Müslim, Fezâilu's-Sahâbe 37, (2408).]

AÇIKLAMA:

1- *Kur'an* ve *Âl-i Beyt* için sakaleyn (ağırlık) denmesi, onun kıymetce, şerefce üstünlüğündendir. Bazı rivayetlerde iki ağır halife خَلِيفَتَيْنِ ثِقْلَيْنِ diye gelmiştir.

2- *Münâvî, Âl-i Beyt*'le Ashâb-ı Kisâ'nın kastedildiğini belirtir. Zekat haram edilenlere ehl-i beyt diyenlerin zayıf görüşte olduklarına işaret eder. Hanefilere ve Şâfiîlere göre, bu hadiste zikri geçen Âl'den murad, Benî Hâşim'dir. Yani, *Hz. Ali, Akîl, Ca'fer* ve *Abbas* hazerâtının sülaleleri ve onların azatlılarıdır; bunlara zekât verilmez. İmam Mâlik yalnız Benî Hâşim'e zekat verilmeyeceği görüşündedir. Bütün Kureyş'e zekat verilmeyeceğini söyleyenler de olmuştur. Bu rivayette, Hz. Zeyd'in, Ezvâc-ı Tâhirât'ı Al-i Beyt'ten saymaması bütün Kureyş kabilesini Ehl-i beyt kabul edenlerin sözünü reddetmeye müteveccihtir. Gerçi onlardan Hz. Aişe,

Hafsa, Ümmü Habîbe, Ümmü Seleme, Sevde, Zeyneb Bintu Cahş gibi bir kısımları Kureyş'e mensup idiler.

3- *Kurtubî,* hadiste Kur'ân'ın emirlerine uyup yasaklarından kaçınmak, itreti'nin sîretine uymak, hayatı onların istikametine göre yönlendirmekle hidayete erilebileceğinin belirtildiğine dikkat çeker. Sonra der ki: "Bu vasiyet ve bu büyük te'kid, Resûlullah'ın ehline ihtiram, onları tebrie, tâzime ve sevginin vacib olduğuna, müekked farzların da vacib olduğuna, bunları terke hiçbir kimseye bir özür tanımadığına delalet eder."

4- Bu hadisin *Zey İbnu Sabit* (radıyallahu anh)'tan gelen bir başka vechi şöyle devam eder: وأنَّهما لن يتفرّقا حتّى يردا على الحوض *"Bu iki şey (Ehl-i Beyt ve Kur'ân), (Kıyamet günü, Kevser) havuzunun başında toplanıncaya kadar birbirlerinden ayrılmayacaklar."*

Bir kısım alimler, bu ve benzeri ifadelere dayanarak, Kıyamete kadar, dünyanın her tarafında Kur'ân'la amel etmeyi terketmeyecek Ehl-i Beyt'e mensup kimselerin bulanacağına hükmetmişlerdir. Böylece onlar Arz ehline bir garanti teşkil etmişlerdir. Onların tamamen tükenmesi, Arz ehlinin sonu demektir.

5- Asabe, kişinin baba cihetinden gelen akrabalarına denir.

4498 ٧– وعن ابن عُمَر رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أنَّ أبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه قَالَ: ارْقُبُوا مُحَمَّداً ﷺ في أهْلِ بَيْتِه]. أخرجه البخاري.

7. (4498)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ebû Bekr (radıyallahu anh) buyurdular ki: "Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı Ehl-i beytinde gözetin." [Buhârî, Fezâilu'l-Ashâb, 12, 22.]

AÇIKLAMA:

Hz. Ebû Bekr, bu sözüyle halka hitabederek, Resûlullah'ın hatırını akrabalarında gözetmeleri, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın gönüllerde yüce olan hatırı ve sevgisi sebebiyle, O'na neseben yakın olanlara hürmet etmeyi, onları incitip üzecek, gücendirecek söz ve davranışlardan kaçınmayı tavsiye etmektedir. "Gözetin" diye ifade ettiğimiz murâkabe "korumak ve kollamak" manalarına gelmektedir. Buhârî, *Hz. Ebû Bekr*'in bu tavsiyesinin peşinden, bunu açıklar ve tamamlar mahiyetteki şu hadisi kaydeder.

فاطمة بضعة منّي فمن اغضبها اغضبني *"Fâtıma benden bir parçadır, onu öfkelendiren beni öfkelendirmiş olur."*

DÖRDÜNCÜ FASIL

ENSARIN FAZİLETİ

4499 ١– عن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَوْ أنَّ الأنْصَارَ سَلَكُوا وَادِياً أوْ شِعْباً لَسَلَكْتُ وَادِىَ الأنْصَارِ وَشِعْبَهُمْ، وَلَوْلاَ الْهِجرَةُ لَكُنْتُ امرؤاً مِنَ الأنْصَارِ. قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: بِأَبِى هُوَ وَأُمِّى مَا ظَلَمَ: آوَوْهُ وَنَصَرُوهُ، أوْ كَلِمَةً أُخرَى].

أخرجه البخاري.

1. (4499)- *Hz. Ebû Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Şayet Ensar vadiye veya geçide sülûk etse ben de mutlaka Ensar'ın gittiği vadiye ve geçide sülûk ederim. [Eğer hicret olmasaydı ben Ensâr' dan biri olurdum.]"

Ebû Hureyre der ki: "Ona annem ve babam feda olsun. (Bu sözüyle haddi aşmış, Ensarın hakkından fazlasını onlara vererek) zulmetmiş değildir. (Zira) onlar O'nu barındırdılar ve O'na yardım ettiler veya bir başka kelime (ile ifade edilecek) yardımlar yaptılar. Mallarıyla kendisine ve Ashabına muâvenette bulundular." [Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 2, Temennî 9.]

4500 ٢– وعن أبى سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: ألاَ إنَّ عَيْبَتِي الَّتِى آوِي إلَيْهَا: أهْلُ بَيْتِى وَإنَّ كَرِشِى الأنْصَارُ، فَاعفُوا عَنْ مُسِيئِهِمْ وَاقْبَلُوا مِنْ مُحْسِنِهِمْ].

أخرجه الترمذي.

2. (4500)- *Ebû Saîd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Benim kendisine sığındığım sırdaşım ehl-i Beyt'imdir, dayanağım da Ensâr'dır. Öyleyse onların (Ehl-i Beyt ve Ensâr'ın) kusurlularını affedin, faziletli olanlarına da sarılın." [Tirmizî, Menâkıb, (3900).]

4501 ٣– وعن ابن عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يُبْغِضُ الأَنْصَارَ أَحَدٌ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ]. أخرجه الترمذي وصححه.

3. (4501)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah'a ve ahirete iman eden kimse Ensâr'a buğzetmesin."[Tirmizî, Menâkıb, (3903).]

4502 ٤– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الأَنْصَارُ كَرِشِي وَعَيْبَتِي، وَإِنَّ النَّاسَ سَيَكْثُرُونَ وَيَقِلُّونَ، فَاقْبَلُوا مِنْ مُحْسِنِهِمْ وَتَجَاوَزُوا عَنْ مُسِيئِهِمْ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

زاد البخاري في أخرى، عن ابن عباس بعد قوله: «وَيَقِلُّونَ حَتّى يَكُونُوا كَالْمِلْحِ فِي الطَّعَامِ».

قوله «كَرِشِي وَعَيْبَتِي» أي موضع سرّي وأمانتي، فاستعارهما لأن المجترّ يجمع علفه في كرشه، والرجل يضع ثيابه في عيبته.

وقال أبو عُبَيْدَ: يقال للجماعة من الناس: كرش، كأنه أراد جماعتي وصحابتي الذين بهم أثق، وعليهم أعتمد.

4. (4502)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ensâr dayanağımdır, sırdaşımdır. İnsanlar sayıca artarken onlar azalacaklar. Öyleyse onların iyilerine yapışın, kusurlularını da affedin." [Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 11; Müslim, Fezâilu's-Sahâbe 176, (2510); Tirmizî, Menâkıb, (3901).]

Buharî, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'dan kaydettiği bir diğer rivayette: "Onlar azalacaklar" lafzının peşinde şu ziyadeye yer verir: *"...Öyle ki yemekteki tuz gibi olacaklar."*

BEŞİNCİ FASIL

BEDİR, AKABE ve BEY'ATU'R-RIDVAN'A KATILANLARIN FAZİLETİ

4503 ١ – عن رِفَاعَة بْنِ رَافِع الزرقى رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [جَاءَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ الى النَّبىِّ ﷺ: فَقَالَ: مَا تَعُدُّونَ أَهْلَ بَدْرٍ فِيكُمْ؟ قَالَ: مِنْ أَفْضَلِ الْمُسْلِمِينَ. قَالَ: وَكَذلِك مَنْ شَهِدَ بَدْراً مِنَ الْمَلَائِكَةِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ. وَكَانَ رِفَاعَةُ مِنْ أَهْلِ بَدْرٍ، وَكَانَ رَافِعٌ مِنْ أَهْلِ الْعَقَبَةِ، فَكَانَ يَقُولُ لِابْنِهِ مَا يَسُرُّنِى أَنّى شَهِدْتُ بَدْراً بِالْعَقَبَةِ]. أخرجه البخاري.

1. (4503)- *Rifâ'a İbnu Râfi' ez-Zürakî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Cibril aleyhisselâm, Resûlullah Aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek:

"İçinizdeki Bedir ehlini ne addediyorsunuz?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Müslümanların en faziletlisi!"* buyurdu. Cebrail:

"Biz de Bedir'e katılan melekleri öyle (en faziletlimiz) biliyoruz!" dedi. Rifâ'a (radıyallahu anh) da Bedir ehlindendi. Râfi' ise Akabe ehlindendi ve oğluna:

"Akabe bey'atlerinde hazır bulunmam yerine Bedirde hazır bulunmuş olmam beni sevindirmez!" derdi." [Buharî, Meğâzî 11.]

4504 ٢ – وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: اطَّلَعَ اللّهُ عَلَى أَهْلِ بَدْرٍ. فَقَالَ: اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ]. أخرجه أبو داود.

2. (4504)- *Hz. Ebû Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah Teâlâ Hazretleri, Bedir Ehli(nin yaptığı fedakârlık ve ihlâsları)na muttali oldu da:

"Artık ne isterseniz yapın. Ben sizi affetmişim!" buyurdu." [Ebû Dâvud, Sünnet 9, (4654).]

4505 ٣- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : لاَ يَدْخُلُ النَّارَ أَحَدٌ مِمَّنْ بَايَعَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

3. (4505)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"(Hudeybiyede) ağaç altında Bey'at edenlerden hiç kimse ateşe girmeyecektir."*[Müslim, Fezâilu's-Sahâbe 163, (2496); Ebû Dâvud, Sünnet 9, (4653); Tirmizî, Menâkıb, (3859).]

AÇIKLAMA:

1- Daha önce birkaç fırsatta temas edip açıkladığımız üzere, bazı vakitlerde yapılan ameller Allah nezdinde fevkalâde kıymetli olmakta ve amel sahibine tecelli ettirdiği feyiz ve bereket, o kimsenin geçmiş ömründe işlediği günahların affına yettiği gibi, gelecek hayatında işleyeceği günahların affına da yetebilmektedir. Ulemâmız meseleyi öyle değerlendirmiştir. İşte bu babta zikredilen gazveler, İslam tarihinin dönüm noktalarını teşkil edecek ehemmiyette olduğu için o gazvelere katılanların böylesi bir mağfiret ve berekete mazhar oldukları âyet ve hadislerde belirtilmiştir. Akabe Bey'atı: Ensar'ın Resûlullah'a ve müslümanlara himaye verdikleri bir akittir. Medine'ye hicret hadisesi bunun meyvesidir. İslâmî inkişafa hicretin katkısı, bu Akabe bey'atinin bir semeresidir. Bedir gazvesi neşvünema halinde olan İslâm filizinin koparılıp yok edilmesini önlemiştir. *Bey'atu'r-Rıdvan,* Feth-i Mübîn olan ve insanların fevc fevc İslâm'a girişini sağlamada zemin hazırlayan Hudeybiye Sulhü'ne sebep olmuştur. Bunlar Resûlullah'ın hayatında mühim dönüm noktalarıdır. Cenab-ı Hakk'ın rahmeti, bu gazvelere katılanları -ne yaparlarsa yapsınlar- bağışlayıp, ateşe girmeden cennetine koyacak vüs'attedir. Madem ki, Allah adına konuşan, hizb ve mücâzefe hakkında muhal olan Resûl-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)* öyle haber vermiştir, dediği gibi, olacaktır. Nitekim Hâtıb İbnu Ebî Beltea ve başka bazı vak'alarda Resûlullah bu espriye uygun olarak onların hatalarını değerlendirme örneği de vermiştir."

2- Bu husus, sadedinde olduğumuz son hadisin Müslim'deki veçhinde daha açık görülmekte ve daha iyi anlaşılmaktadır. Rivayet şöyle: Ümmü Mübeşşir (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın birgün Hz. Hafsa'nın yanında: *"Ashab-ı şecereden hiç kimse inşaallah ateşe girmeyecektir"* buyurduğunu işittim. Hz. Hafsa bu söze itiraz etmek isteyerek:

"Hayır, olamaz! Ey Allah'ın Resûlü! dedi. Resûlullah (bu çıkışı sebebiyle) onu azarladı. Ama Hafsa (kanaatinde ısrarlı idi. Kendisine delil olarak şu ayeti okudu): وَإِنْ مِنْكُمْ اِلاَّ وَارِدُهَا **"Sizden herkes mutlaka cehenneme gelecek"** (Meryem 71).]

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da *Hz. Hafsa*'ya ayetle cevap verdi: "Allah Teâla Hazretleri şöyle buyurmuştur: ثُمَّ نُنَجِّى الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا "Allah: **"Sonra Allah'tan korkan muttakileri kurtaracağız ve zâlimleri orada diz çökmüş halde bırakacağız"** (Meryem 72)" buyurdu."

Alimler burada *Hz. Hafsa*'nın istirşâd yani o babtaki hükmün Resûlullah tarafından açıklanmasını taleb maksadıyla itiraz ettiğini; gerçekte itiraz etmediğini belirtirler. Bu meselede gerçek bir itiraz haddi aşmak olur. Zira uhrevî gaybî meselelerde Resûlullah'tan başka hiç kimsenin söz hakkı ve yetkisi yoktur. Ashabın hele Hz. Hafsa gibi bir büyük şahsiyetin bunu bilmemesi düşünülemez. Ayetteki *"cehenneme gelmek"*ten murad Sırat'a gelmek denmiştir. Zira üstünden geçmek üzere herkes Sırat köprüsüne gelecektir. O ise cehennemin üzerindedir.

DÖRDÜNCÜ BAB

İSLÂM ÜMMETİNİN FAZİLETİ

4506 ١- عن أبى مُوسىٰ رَضِيَ اللّهُ عَنْه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَثَلُ الْمُسْلِمِينَ وَالْيَهُودِ وَالنَّصَارَى كَمَثَلِ رَجُلٍ اسْتَأْجَرَ قَوْماً يَعْمَلُونَ لَهُ عَمَلاً الى اللَّيْلِ على أجْرٍ مَعْلُومٍ. فَعَمِلُوا لَهُ الى نِصْفِ النَّهَارِ. فَقَالُوا: لاَ حَاجَةَ لَنَا الى أجْرِكَ الَّذى شَرَطْتَ لَنَا، وَمَا عَمِلْنَا بَاطِلٌ. فَقَالَ لَهُمْ: لاَ تَفْعَلُوا، أكْمِلُوا بَقِيَّةَ عَمَلِكُمْ وَخُذُوا أجْرَكُمْ كَامِلاً. فَأبَوْا وَتَرَكُوا وَاسْتَأْجَرَ آخَرِينَ بَعْدَهُمْ، فَقَالَ: أكْمِلُوا بَقِيَّةَ يَوْمِكُمْ هذَا وَلَكُمُ الَّذى شَرَطْتُ لَهُمْ مِنَ الأجْرِ. فَعَمِلُوا حَتَّى إذَا كَانَ حِينَ صَلاَةِ الْعَصْرِ، قَالُوا: لَكَ مَا عَمِلْنَا بَاطِلٌ، وَلَكَ الأجْرُ الَّذى جَعَلْتَ لَنَا فِيهِ فَقَالَ لَهُمْ: أكْمِلُوا بَقِيَّةَ عَمَلِكُمْ، فَإنَّمَا بَقِيَ مِنَ النَّهَارِ شَىْءٌ يَسِيرٌ، فَأبَوْا فَاسْتَأْجَرَ قَوْماً يَعْمَلُونَ بَقِيَّةَ يَوْمِهِمْ فَعَمِلُوا بَقِيَّةَ يَوْمِهِمْ حَتّىٰ غَابَتِ الشَّمْسُ فَاسْتَكْمَلُوا أجْرَ الْفَرِيقَيْنِ كِلَيْهِمَا. فَذلِكَ مَثَلُهُمْ وَمَثَلُ مَا قَبِلُوا مِنَ هذَا النُّورِ]. أخرجه البخاري.

1. (4506)- *Hz. Ebû Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Müslüman, yahudi ve hıristiyanların meseli şuna benzer: Bir adam var, bir grup kimseyi ücretli olarak tutmuş; kendisi için belli bir ücret mukabilinde, geceye kadar çalıştırıyor. Bunlar gündüzün yarısına kadar çalışıp:

"Bize şart koştuğun ücrete ihtiyacımız yok. (Biz gideceğiz) Şu ana kadar yaptığmız iş için de para istemiyoruz" derler. Adam onlara:

"Böyle yapmayın, işin geri kalan kısmını da tamamlayın ve ücre-

tinizi tam olarak alın!" diye rica eder. Ancak onlar buna yanaşmazlar ve terkedip giderler.

Adam onlardan sonra işi için başkalarını ücretle tutar. Onlara:

"Şu gününüzü tamamlayın, öncekilere vaadettiğim ücreti size tam olarak vereyim!" der. Bunlar ikindi vaktine kadar çalışırlar. O zaman:

"İşin senin olsun, yaptığımız çalışmanın ücretini de istemiyoruz. (Çalışmayı terkediyoruz)!" derler. Adam onlara da:

"İşinizin geri kısmını tamamlayın, şurada az bir zamanınız kaldı" diye rica eder, ancak onlar dinlemeyip giderler. Adam geri kalan zamanda çalışmaları için yeni işçiler tutar. Bunlar da geri kalan zamanda güneş batıncaya kadar çalışırlar ve önceki iki grubun ücretini de alırlar. İşte bu, onların ve bu nurdan kabul ettikleri miktarın meselidir." [Buharî, İcâre 11, Mevâkitu's-Salât 17.]

4507 ٢– وعن ابنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إنَّمَا بَقَاؤُكُمْ فيمَا سَلَفَ قَبْلَكُمْ مِنَ الأُمَمِ كَمَا بينَ صَلاَةِ الْعَصْرِ الى غُرُوبِ الشَّمْسِ، أُوتِىَ أَهْلُ التَّوْرَاةِ التَّوْرَاةَ فَعَمِلُوا بِهَا حَتَّىٰ انْتَصَفَ النَّهَارُ. فَعَجَزُوا فَأُعْطُوا قيرَاطاً قيرَاطاً، ثُمَّ أُوتِىَ أَهْلُ الإنْجِيلِ الإنْجِيلَ فَعَمِلُوا الى صَلاَةِ الْعَصْرِ فَعَجَزُوا فَأُعْطُوا قيرَاطاً قيرَاطاً، ثُمَّ أُتِينَا الْقُرْآنَ فَعَمِلْنَا الى غُرُوبِ الشَّمْسِ فَأُعْطِينَا قيرَاطَيْنِ قيرَاطَيْنِ. فَقَالَ أَهْلُ الْكِتَابَيْنِ: أَىْ رَبِّ، أَعْطَيْتَ هٰؤُلاَءِ قيرَاطَيْنِ قيرَاطَيْنِ، وَأَعْطَيْتَنَا قيرَاطاً قيرَاطاً، وَنَحْنُ كُنَّا أَكْثَرَ عَمَلاً مِنْهُمْ؟ قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: هَلْ ظَلَمْتُكُمْ مِنْ أَجْرِكُمْ شَيْئاً؟ قَالُوا: لاَ قَالَ: فَهُوَ فَضْلِى أُوتِيهِ مَنْ أَشَاءُ]. أخرجه البخاري والترمذي.

2. (4507)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sizden önce geçen ümmetlere nazaran sizin bekânız, ikindi vakti ile güneşin batması arasındaki müddet gibidir. Tevrat ehline Tevrat verildi, onlar gün ortasına kadar onunla amel ettiler. Daha fazla devam etmekten aciz kaldılar. Onlara kîrat kîrat ücretleri verildi. Sonra Ehl-i incil'e incil verildi. Onlar da ikindi namazına kadar çalıştılar. O zaman onlar da âciz kaldılar, kîrat kîrat onlara da ücretleri verildi. Sonra bize Kur'ân verildi. Biz güneşin batmasına kadar çalışacağız. Bize ücretimiz ikişer kîrat, ikişer kîrat verildi. İki kitap mensupları:

"Ey Rabbimiz, sen bunlara ikişer kîrat, ikişer kîrat olarak verdin. Halbuki bize birer kîrat, birer kîrat vermiştin. Halbuki biz, amel yönüyle onlardan ileriyiz!" dediler. Allah Teâla Hazretleri:

"Ben ücretlerinizde bir haksızlık yaptım mı?" buyurdu. Onlar "Hayır!" dediler.

"Öyleyse, bu benim lütfumdur, onu ben dilediğime veririm" buyurdu." [Buhârî, İcâre 8, 9, Mevâkitu's-Salât 17, Enbiya 50, Fezâilu'l-Kur'ân 17, Tevhîd 31, 47; Tirmizî, Emsâl 7, (2875).]

4508 ٣– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [مُرَّ علَى رَسُولِ اللهِ ﷺ: بِجَنَازَةٍ فَأَثْنَوْا عَلَيْهَا خَيْراً. فقَالَ: وَجَبَتْ. ثُمَّ مُرَّ بِأُخْرَى، فَأَثْنَوْا عَلَيْهَا شَرّاً. فقَالَ: وَجَبَتْ. فقال عُمرُ رَضِيَ اللهُ عَنْه: مَا وَجَبَتْ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: هــــذَا أَثْنَيْتُمْ عَلَيْهِ خَيْراً فَوَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ، وهذَا أَثْنَيْتُمْ عَلَيْهِ شَرّاً فَوَجَبَتْ لَهُ النَّارُ. أَنْتُمْ شُهَدَاءُ اللهِ فِي الأَرْضِ]. أخرجه الخمسة إلاَّ أبَا داود.

3. (4508)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanından bir cenaze geçti. Oradakiler, cenaze hakkında hayırlı senada bulundular. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Vacib oldu! [Vâcib oldu! Vacib oldu!]" buyurdular. Sonra bir cenaze daha geçti. Bunu kötü sözlerle yâdettiler. Resûlullah yine: *"Vâcib oldu!"* buyurdular. Hz. Ömer (radıyallahu anh):

"Ey Allah'ın Resûlü! Vâcib olan nedir?" diye sordu.

"Öncekini hayırla yâdettiniz ona cennet vacib oldu. İkincisini kötülükle yadettiniz ona da cehennem vâcib oldu. Sizler Allah'ın yeryüzündeki şâhidlerisiniz!" buyurdu. [Buhârî, Cenâiz 86, Şehâdet 6; Müslim, Cenâiz 60, (949); Tirmizî, Cenâiz 63, (1058); Nesâî, Cenâiz 50, (4, 49, 50); Ebû Dâvud, Cenâiz 80, (3233).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis muhtelif vecihlerde rivayet edilmiştir. Hayatta olanların aksine ölmüş olanların senâ edilmesinin caiz olduğunu ifade etmektedir. Hadisin bazı vecihlerinde, yapılan sena da gelmiştir: "Ne iyi adamdı"; "İffetliydi, müslüman kişiydi"; "Annem, babam sana fedâ olsun" gibi. Şu halde hadis, bu çeşit sözlerin söylenmesini tecviz etmektedir.

2- Hadiste geçen *vâcib oldu* sözü, kesinlik ifade eder; değilse Allah hakkında hiçbir şey vacib değildir. Gerçek şu ki sevaplar O'nun fazlı, ikab-

lar da adaletidir. Rab Teâla yaptığından kimseye hesap verecek değil-dir, kimse de O'na niçin yaptın? diye sual soracak değildir.

3- *"Sizler Allah'ın yeryüzündeki şahidlerisiniz"* sözüne muhatap olanlar Sahabiler ve imanda onlarla aynı evsafı paylaşan kimselerdir. Hadis insanların verdiği hükme, bir kıymet atfediyorsa da âlimler bu insanların mü'min olması kaydını getirmiştir. Şârih Dâvudî der ki: "Bu meselede muteber olan, ehl-i fazl ve sıdk'ın şehadetidir, fâsıkların değil. Çünkü onlar kendileri gibi olanlara senada bulunurlar. Keza, ölenle arasında düşmanlık olan kimsenin sözlerine de itibar edilmez, çünkü düşmanın şehadeti makbul değildir." Nevevî bazılarının "cenaze arkasından yapılan övgünün müessir olması için söylenenin ölünün haline mutabık olmalıdır, o takdirde cennete girer, değilse giremez" dediğini nakleder. Ancak kendisi hükmün âmm olmasının daha muvafık olduğunu söyler.

Bazı alimler ise, buradaki hitabın sadece Sahabe'ye has olduğunu söylemiştir. "Çünkü, derler, onlar daha sonra gelenlerin aksine, hep hikmetle konuşurlardı." Ancak çoğunluk, burada kadın ve erkek bütün müttakilerin kastedildiğini kabul etmiştir. Nitekim bir başka Buhârî rivayetinde الْمُؤْمِنُونَ شُهَدَاءُ اللهِ فِى الْأَرْضِ *Mü'minler Allah'ın yeryüzündeki şâhidleridir"* denmiştir. Keza *Ahmed, Hâkim* ve *İbnu Hibbân*'ın bir rivayetinde: "Bir müslüman ölünce, yakın komşularından dört tanesi, ondan hayırdan başka bir şey görmediklerini söyleyerek lehinde şehadette bulunurlarsa Allah Teâla'nın da: *"Sözlerinizi kabul ettim, sizin bilmediğiniz günahlarını da ben affettim"* diyeceği belirtilmiştir.

4- *Nevevî*, aleyhinde kötü vasıfları zikredilen cenazenin münafık olduğunu belirtir. Bunu te'yid eden bu husus, *Ahmed İbnu Hanbel*'in bir rivayetidir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* medh u sena edilenin cenazesine namaz kıldırmış, öbürüne kıldırmamıştır.

5- Hadis, bu ümmetin faziletini ifade etmekte ve zâhire göre amel etmek gerektiğini vurgulamaktadır.

6- Hadis, ihtiyaç halinde, kişinin lehine ve aleyhine olan her iki halinden de bahsedilebileceğini, bunun gıybet olmayacağını ifade eder.

4509 ٤ـ وعن حذيفة رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَضَلَّ اللهُ تَعَالى عَنِ الْجُمُعَةِ مَنْ كَانَ قَبْلَنَا، فَكَانَ لِلْيَهُودِ يَوْمُ السَّبْتِ، وَكَانَ لِلنَّصَارَى يَوْمُ الْأَحَدِ فَجَاءَ اللهُ تَعَالىٰ بِنَا فَهَدَانَا لِيَوْمِ الْجُمُعَةِ، فَجَعَلَ الْجُمُعَةَ وَالسَّبْتَ وَالْأَحَدَ، وَكَذٰلِكَ هُمْ

تَبَعٌ لَنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ. نَحْنُ الآخِرُونَ مِنْ أَهْلِ الـــدُّنْيَا، الأَوَّلُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، الْمَقْضِيُّ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ قَبْلَ الْخَلاَئِقِ]. أخرجه مسلم والنسائي.

4. (4509)- *Huzeyfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah Teâlâ hazretleri, bizden öncekileri cum'ayı bulma işinde şaşırttı. Bu sebeple cumartesi yahudilerin, pazar günü de hıristiyanların oldu. Allah Teâlâ hazretleri bizi yarattı ve bizlere cuma gününü bulma hususunda hidayet nasib etti: Cumayı da, cumartesiyi de, pazarıda (ibadet günleri) kıldı. Onlar Kıyamet günü de bize tabidirler. Biz, dünya ehli arasında sonuncuyuz, fakat Kıyamet günü birinciler olacağız ve bütün mahlukattan önce hesapları görülüp bitirilecekler olacağız." [Müslim, Cum'a 22, (856).]

AÇIKLAMA:

Ulemâ hadisi farklı şekillerde yorumlamıştır. *İbnu Battâl* ve *Kadı İyaz* gibi bir kısmı, hadisten maksadın, cuma belirlendiği halde, bizden öncekilerin o günü benimsemeyip başka bir günü seçtikleri manasına gelmez derler. Onlara göre, "Böyle bir tayinden sonra bir başka günün seçilmesi isyan olur. Ama, Allah, onları bu günü bulmada muhayyer bırakmıştır da onlar cum'aya isabet edemeyip, yahudiler cumartesine, hıristiyanlar da pazara isabet ettiler. Allah cum'ayı bulma hususunda bize yardımcı oldu, biz isabetle cum'ayı bulduk ve o günü ibadet günü yaptık..." Nitekim Abdurrezzak'ın Musannaf'ında gelen bir rivayet isabetli içtihadı gösterir. *İbnu Sîrîn* anlatıyor: "Medineliler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* daha Medine'ye gelmeden ve Cum'a ayeti de inmeden önce, bir yerde toplandılar. Ensâr: "Yahudilerin haftada bir kere toplandıkları hususi bir günleri (cumartesi) var, hıristiyanların da öyle, (pazarları var); o halde biz de toplanıp Allah'ı zikredeceğimiz, ona şükürde bulunacağımız bir gün tayinedelim!" derler ve sonunda Arûbe gününü toplanma günü tayin ederler ve o gün *Es'ad İbnu Zürâre*'nin yanında toplanırlar. O gün ilk defa, onlara namazı Es'ad kıldırır (ve o güne cum'a derler). Sonra Cum'a suresi inerek, o günde eda edilen namazı farz kılar."

4510 ٥ـ وعن أبى سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَا آدَمُ. فَيَقُولُ: لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ وَالْخَيْرُ فِي يَدَيْكَ. فَيُنَادَى بِصَوْتٍ: إنَّ اللهَ يَأْمُرُكَ أَنْ تُخْرِجَ بَعْثاً الى النَّارِ. قَالَ: يَا رَبِّ، وَمَا بَعْثُ النَّارِ؟ قَالَ: مِنْ كُلِّ أَلْفٍ

تِسْعَمِائَةٍ وَتِسْعَةٌ وَتِسْعُونَ. فَحِينَئِذٍ تَضَعُ الْحَامِلُ حَمْلَهَا، وَيَشِيبُ الْوَلِيــدُ، وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَى وَمَاهُمْ بِسُكَارَىٰ وَلٰكِنَّ عَذَابَ اللّهِ شَدِيدٌ. فَشَقَّ ذٰلِكَ عَلَى النَّاسِ حَتَّىٰ تَغَيَّرَتْ وُجُوهُهُمْ. فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللّهِ. وَأَيُّنَا ذٰلِكَ؟ فَقَالَ ﷺ مِنْ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ تِسْعُمَائَةٍ وَتِسْعَةٌ وَتِسْعُونَ وَمِنْكُمْ وَاحِدٌ. ثُمَّ أَنْتُمْ فِي النَّاسِ كَالشَّعْرَةِ السَّوْدَاءِ فِي الثَّوْرِ الأَبْيَضِ، أَوْ كَالشَّعْرَةِ الْبَيْضَاءِ فِي الثَّوْرِ الأَسْوَدِ]. أخرجه الشيخان.

5. (4510)- *Ebû Saîd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kıyamet günü Azîz ve Celîl olan Allah: "Ey Adem!"diye seslenir. Adem:

"Ey Rabbim buyur, emrindeyim, bütün hayırlar senin elindedir!" der. Şöyle bir nidada bulunulur:

"Allah sana, cehennem hey'etini çıkarmanı emrediyor!" Adem sorar:

"Ey Rabbim, cehennem hey'eti ne kadardır?"

"Her binden dokuzyüzdoksandokuzu!"

İşte "hamilelerin çocuğunu düşürdüğü, çocukların ihtiyarladığı, insanların sarhoş olmadıkları halde, azabın şiddetinden sarhoşa döneceklerini göreceğin zaman bu zamandır."[74] Bu haber Ashab'a çok ağır geldi. Öyle ki yüzlerinin rengi değişti.

"Ey Allah'ın Resûlü! dediler, bu binde bir içine hangimiz gireceğiz?"

"Ye'cuc ve Me'cuc'dan binde dokuzyüzdoksandokuz, sizden ise bir olacak. Şunu da bilin: Siz insanlar arasında, beyaz bir öküzde siyah bir kıl veya siyah bir öküzde beyaz bir kıl durumundasınız." [Buhârî, Tefsîr, Hac 1, Enbiya 7, Rikak 46, Tevhid 32; Müslim, İman 379, (222).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste cennete girecek mü'minlerin binde bir olacağını, cehennemliklerin de binde dokuzyüzdoksandokuz olacağını görmekteyiz. Cennete gideceklerin bu azlığı Ashâb'ı fevkalâde korkutmuş ve renklerinin uçmasına sebep olmuştur. *Ancak Kirmanî,* rivayette geçen rakama itibar edilmemesi gerektiğini, verilen sayının ziyadeye mâni olmadığını belirtir ve "Burada zikredilen iki sayıdan birincisi, yani "bir" ile azlık, ikincsi

74– Bu kısım ayetten muktebestir (Hacc 2).

yani "dokuzyüzdoksandokuz" ile çokluk kasdedilmiştir" der. *İbnu Hacer* de, "Bütün Âdem evlatları nazarı itibara alındıkta mü'minlerin sayısı o kadar az olabilir" der. İkinci bir te'ville: "Cehennem hey'eti"nden muradın kâfirler ve ateşe girecek âsiler olabileceğini, bunların da binde dokuzyüzdoksandokuza ulaşabileceğini" belirtir.

2- Hadiste bir ifade müşkil bulunmuştur. Kıyamette çocukların ihtiyarlayacağı, hamile kadınların çocuk düşüreceği meselesi. Kıyamet günü kadınların hamile olmayacakları, çocukların ihtiyarlamayacağı gözönüne alınırsa ifadenin nasıl bir müşkil ortaya çıkardığı anlaşılır. Hatta bu müşkil sebebiyle bazı müfessirler, bu hadisenin Kıyametten önce olacağını söylemiştir. Fakat Kirmanî bu mütalaaya şu cevabı verir: "Hadisin ifadesi bir korkutma ve temsilden ibarettir." Kirmânî'den önce Nevevî de şunu söylemiştir: "Hadiste ulemâ için iki vecih var:

Birine göre şöyle takdir etmek gerekir: Kıyametin hali öyle bir dehşette olacak ki, o esnada eğer kadınlar hamile olsalardı çocuklarını düşürürlerdi. Nitekim Araplar: أَصَابَنَا أَمْرٌ يَشِبُّ مِنْهُ الْوَلِيدُ "Bize öyle bir musibet vurdu ki, çocuğu ihtiyarlandıracak derecedeydi."

İkinciye göre: Hadîs, lafzın zahirine göre de anlaşılabilir. Şöyle ki herkes, Kıyamette, nasıl öldü ise öyle diriltilecektir. Bu durumda hamilelik üzere ölenler hamile olarak diriltilecek demektir, çocukken ölenler de çocuk olarak, süt emdirenler süt emdirici olarak diriltilecek demektir. Kıyametin zelzelesi vâki olup, hadiste belirtilen sözün Hz. Adem'e söylendiğini insanlar işitince, onlara hamilenin düşük yapmasına, çocuğun ihtiyarlamasına sebep olan korku çökecek. Bu hâl birinci nefhadan sonra ikinci nefhadan önce olacaktır."

4511 ٦– وعن أبى أُمامَةَ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: وَعَدَنِى رَبِّى أَنْ يُدْخِلَ مِنْ أُمَّتِى الْجَنَّةَ سَبْعِينَ أَلْفاً لاَ حِسَابَ عَلَيْهِمْ وَلاَ عِقَابَ، وَمَعَ كُلِّ أَلْفٍ سَبْعُونَ أَلْفاً وَثَلاَثُ حَثَيَاتٍ مِنْ حَثَيَاتِ رَبِّى]. أخرجه الترمذي.

و«الحثية» الغرفة بالكف.

6. (4511)- *Ebû Ümâme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Rabim bana, ümmetimden yetmişbin kişiyi hesab ve ceza olmaksızın cennete koymayı vaadetti. Her bin ile birlikte yetmişbin ve Rabbimin avucuyla üç avuç daha." [Tirmizî, Sıfatu'l-Kıyâme 13, (2439); İbnu Mâce, Zühd 34, (4286).]

AÇIKLAMA:

Aliyyu'l-Kârî burada verilen sayının hakikat olabileceği gibi, kesretten kinaye de olabileceğini söyler. *Zerkeşî*'ye göre, *"üç avuç"* ibaresi yetmişe atıf olursa, bir defa olmak üzere üç avuç miktarını ifade etmektedir. Her bin ile birlikte yetmiş bin'e atıf olursa, yetmiş kere üç avuç manasına gelmektedir.

4512 ٧- وعن ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: بَابُ أُمَّتِي الَّذِي يَدْخُلُونَ مِنْهُ الْجَنَّةَ عَرْضُهُ يَسِيرُ الرَّاكِبِ الْمُجِدِّ الْمُسْرِعِ الْمُجَوِّدِ ثَلاثاً، ثُمَّ إِنَّهُمْ يَتَضَاغَطُونَ عَلَيْهِ حَتَّىٰ تَكَادَ مَنَاكِبُهُمْ تَزُولُ، وَهُمْ شُرَكَاءُ النَّاسِ فِي سَائِرِ الأَبْوَابِ].

أخرجه الترمذي سوى قوله: وهم شُركاءُ النَّاس... إلخ، فهُوَ مِنْ زيادة رزين.

7. (4512)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ümmetimin cennete gireceği kapının genişliği, iyi bir atlının üç gün (veya yıl) yürüme mesafesidir. Onlar (cennet ehli) kapıdan girerken sıkışırlar da omuzları ezilecek hale gelir." [Tirmizî, Cennet 14, (2551).]

AÇIKLAMA:

Alimler, burada geçen "üç" sayısını da mübalağaya hamletmenin daha muvafık olacağını belirtmişlerdir. Dolayısıyla "gün" yerine "yıl"la kayıtlamak da caizdir. Çünkü bir başka rivayette, "Cennetin kapı kanatlarının genişliği kırk yıl yürüme mesafesi" olarak ifade edilmiştir.

4513 ٨- ولِلترمذي في أُخرىٰ عَنْ بُرَيْدَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه: [أَهْلُ الْجَنَّةِ عِشْرُونَ وَمِائَةُ صَفٍّ، ثَمَانُونَ مِنْ هذهِ الأُمَّةِ، وَأَرْبَعُونَ مِنْ سَائِرِ الأُمَمِ].

«التضاغط» الازدحام.

8. (4513)- Tirmizî'nin bir diğer rivayetine Büreyde (radıyallahu anh) (Resûlullah *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın şu sözünü) nakleder: ***"Cennet ehli yüz yirmi saftır. Bunlardan seksen safı bu ümmetten, kırk safı da diğer ümmetlerdendir."*** [Tirmizî, Cennet 13, (2549).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Muhammed ümmetinin çokluğunu ifade etmektedir ki, ve-

rilen rakamlara göre cennet ehlinin üçte ikisine tekabül etmektedir. Tîbî der ki: "Bu hadisle Resûlullah'tan varid olan: *"Ruhumu kabza-i tasarrufunda tutan Zât-ı Zülcelal'e yemin olsun, cennet ehlinin dörtte biri olmanızı ümid ederim"* demişti. (Biz az bularak) tekbir getirdik. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Ehl-i Cennetin üçte biri olmanızı ümid ederim"* dedi. Biz yine tekbir getirdik. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Cennet ehlinin yarısı olmanızı ümid ederim"* dedi" hadisi arasındaki ihtilaf nasıl giderilir? dersen şunu söyleriz: "Resûlullah'a ikramen sayı yönüyle kırk safa eşit olan seksen saf olması ve dörtte bir ve üçte bire galebe çalması gibi yarıya da galebe çalması muhtemeldir." Şeyh Abdullah merhum Lemeât'da demiştir ki: "Bu hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Cennet ehlinin yarısı olmanızı ümid ederim"* hadisine münafi değildir. Zira Aleyhissalâtu vesselâm'ın ümit şeklinde ifade ettiği temennisini Cenab-ı Hakk'ın kabul edip, ümmetin sayısını artırıp neticeyi Resûlullah'a müjdelemiş olması muhtemeldir." Tîbî'nin *"Kırk safa eşit seksen saf olması muhtemeldir"* sözü uzak bir te'vildir. Çünkü *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın: *"Cennet ehli yüzyirmi saftır"* hadisinin zahirine göre bu safların aralarında tesâvî (eşitlik) olması gereğini ifade eder.

4514 ٩– وعن أبى مُوسىٰ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَ يَمُوتُ رَجُلٌ مُسْلِمٌ إلاَّ ادْخَلَ اللّٰهُ مَكَانَهُ النَّارَ يَهُودِيّاً أوْ نَصْرَانِيّاً]. أخرجه مسلم.

9. (4514)- *Ebû Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Müslüman bir kimse öldü mü, Allah ona bedel bir yahudi veya hıristiyanı cehenneme koyar." [Müslim, Tevbe 50, (2767).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis ilk nazarda وَلاَ تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى **"Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez"** (En'âm 164) ayetine muhalif gözükmektedir. Rivayetin uzun olan aslında *Ömer İbnu Abdilaziz*'in bu hadisi işitince, kendisine rivayet eden *Ebû Bürde*'ye, onu babasının Resûlullah'tan işittiğine dair üç sefer yemin ettirmiş olduğunun tasrih edilmesi mânidardır.

Şarihler, buradaki yüklemenin mecaz olduğunu söylemişlerdir. Yahudi ve hıristiyanların üzerlerine yüklenecek günah müslümanlarınki değil, kendilerininkidir. Bu günah da küfür ve zulümlerinden gelmektedir. Bu hususu anlamada, hadisin yine Müslim'de gelen bir başka veçhine ba-

kalım: *"Kıyamet gününde müslümanlardan birtakım kimseler dağlar kadar günahlarla gelecekler. Fakat Allah onların bu günahlarını bağışlayacak ve -zannıma göre- yahudilerle hıristiyanların üzerine yükleyecektir."*

Burada yahudi ve hıristiyan milletlerinin çeşitli entrikalarla müslümanları idlâl edip günahların her çeşidine attırdıklarını düşünmek gerek. İslâm âlemi asırlardır, onların tasallutu altındadır. Dâhildeki bir kısım fitne ve fesad komitelerinin gerilerinde onların destekleri, teşvik ve tahrikleri, teşkilatları ve sermayeleri vardır. Onların doğrudan veya dolaylı olarak bizzat kendilerinin veya satın aldıkları uşakları olan uzantılarının içki, kumar, müstehcen neşriyat ant-i İslam propagandalarla hazırladıkları bozuk ve mütefessih zeminde iman ve İslamına rağmen nice müslümanlar had ve hesaba gelmeyen günahlara, masiyetlere, gayr-i İslamî yaşayışa itiliyorlar. اَلسَّبَبُ كَالْفَاعِلِ sırrınca, مَنْ سَنَّ سُنَّةً سَيِّئَةً fehvasınca, bu mü'minlerin günahları bir mislince onlara gitmektedir. *Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)*, mü'min olarak kabre girenlere, *Cenâb-ı Hakk*'ın mağfiretini pek çok hadisleriyle müjdeler. Âyet-i kerîmelerde de Allah'ın mü'minlere karşı rahim olduğu belirtilir. Şu halde sadedinde olduğumuz hadisten, yahudi ve hıristiyanların hile ve iğfalatıyla günaha itilen müslümanların çoklukla affedileceği, günahlarının bir misli, sebep olanların sırtında kalacağı ifade edilmiş olmaktadır. Hadisi böyle anlamadığımız takdirde, haklı olarak وَلاَتَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى ayetiyle müteârız bularak hakikatını görmekte zorluk çekebiliriz.

4515 ـ ١٠ ـ وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ : كُلُّ أُمَّتِى يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ إلاَّ مَنْ أَبَى. فَـــقَالُوا: مَنْ يَأْبَى؟ قَالَ: مَنْ أَطَاعَنِى دَخَلَ الْجَنَّةَ، وَمَنْ عَصَانِى فَقَدْ أَبَى]. أخرجه البخاري.

10. (4515)- *Hz. Ebû Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm):*

"İmtina edenler hariç, bütün ümmetim cennete girecektir!" buyurmuşlardı.

"İmtina edenler de kim?" dediler.

"Kim bana itaat ederse cennete girer, kim asi olur (itaat etmezse) o imtina etmiş demektir!" buyurdular." [Buharî, İ'tisam 2.]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), cennete girecekleri, *"bütün üm-*

met" dedikten sonra, *"imtina edenler hariç"* diye kayıt koyuyor. Ancak, ister istemez cennete girmeyi kim istemez, kim bundan imtina eder, kaçınır? sorusu akla gelir. Bu sebeple ashab sormuştur:

"Kim bu imtina edenler?"

Resûlullah'ın verdiği cevaptan, cennete girmekten imtinanın mecaz olduğunu, asıl maksadın, sünnete uymaktan imtina olduğunu anlamaktayız. Nitekim *Resûlullah* مَنْ اَطَاعَنِى اَطَاعَ اللّٰهَ *"Bana itaat eden Allah'a itaat etmiş olur, bana isyan eden de Allah'a isyan etmiş olur"* buyurarak, sünnetine isyan etmenin nereye varacağını, ne manaya geleceğini daha açık bir üslubla beyan etmiştir. Ahmed İbnu Hanbel ve Hakim'in bir tahricinde Aleyhissalâtu vesselâm:

لَيَدْخُلَنَّ الْجَنَّةَ إلاَّ مَنْ أبي وَشَرَدَ عَلى اللهِ شِرَادَ الْبَعِيرِ *"Develer gibi kaçıp imtina edenler dışında, herkes mutlaka cennete girecektir"* buyurarak, sünnete uymamakta ısrar edenlerin cennete giremeyeceklerini vurgulamıştır.

Bu hadiste kâfirler mevzubahis değildir, zira kafir asla cennete girmeyecektir. Müslüman mevzubahis ise, murad, ilk girenlerle girmeyecek demektir, günahların cezasını çekerek temizlendikten sonra girecektir. Allah dilediği mü'mini günahına rağmen bağışlar ve ilk girenlerle cennetine koyar.

4516 ١١ – وَعَنْ أبى مَالِكٍ الأشْعَرِى رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : قَدْ أجَارَكُمُ اللهُ مِنْ ثَلاَثِ خِلاَلٍ: أنْ لاَ يَدْعُوَ عَلَيْكُمْ نَبِيُّكُمْ فَتَهْلِكُوا جَمِيعاً، وَأنْ لاَ يُظْهِرَ اللهُ تَعالى أهْلَ الْبَاطِلِ عَلى أهْلِ الْحَقِّ، وأنْ لاَ تَجْتَمِعُوا عَلى ضَلاَلَةٍ]. أخرجه أبو داود.

11. (4516)- *Ebû Malik el-Eş'arî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah sizi üç hasletten himaye etti: "Hepinizi helak edecek olan peygamberinizin bedduasından, batıl ehlinin hak ehline (nurunu söndürecek kesin) bir galebesinden, dalalet üzerine birleşmenizden." [Ebû Davud, Fiten 1, (4253).]

4517 ١٢ – وعن أبى مُوسىٰ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : أُمَّتِى أُمَّةٌ مَرْحُومَةٌ لَيْسَ عَلَيْهَا عَذَابٌ في الآخِرَةِ؛ عَذَابُهَا في الدُّنْيَا الْفِتَنُ وَالزَّلاَزِلُ وَالْقَتْلُ]. أخرجه أبو داود.

12. (4517)- *Ebû Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Şu ümmetim rahmete mazhar olmuş bir ümmettir. Ahirette azaba maruz kalmayacaktır. Onun azabı dünyadadır: Fitneler, zelzeleler ve katl." [Ebû Davud, Fiten, (4277).]

AÇIKLAMA:

"Şu ümmetim" diye kayıtlaması kendi devrindeki ümmetin yani sahabelerin kastedilmiş olması esastır. Ancak, hükmün bütün ümmete teşmili de muhtemeldir.

2- Ümmet-i merhum, rahmet mazhar olan ümet demektir. Muhammed ümmetinin ümmet-i merhume oluşu birkaç noktadan tezahür eder:

★ Ziyade bir rahmet mazhardır.

★ Nimet onda tamamlanmıştır.

★ Daha önceki ümmetlere yükletilmiş olan ağır teklifler hafifletilmiştir. Tevbede nefsin katli yoktur, zekat olarak malın dörtte biri değil kırkta biri verilmektedir. Temizlik için necaset bulaşan yer kesilip atılmaz yıkanması yeterlidir.

3- Ahirette azabın olmaması, kafirlerin maruz kalacağı şekilde bir azabın olmaması ile ifade edilmiştir. Sözgelimi ebedi azab yoktur, vücudun tamamına azab yoktur, nitekim abdest uzuvlarının azab görmeyeceği hadislerde gelmiştir." *Aliyyü'l-Kari,* Mirkatta: "Ümmetin çoğu, günahlarından dünyada temizlenir, sıkıntılar, hastalıklar, çeşitli bela ve musibetler onların günahlarını temizler. Nitekim bu husus ayetle sabittir." **"...Kim bir kötülük işlerse onun cezasını görür..."** (Nisa 123) der.

4- Günahlarından dolayı dünyada ceza da bir rahmettir, çünkü, dünyevi ceza ahirettekine nazaran pek hafif kalır. Üstelik bu cezalar çeşitli şekilde tezahür eden musibetlerdir. Hastalıklar, maddi sıkıntılar, belalar, birbirleriyle olan kavgalar. Münavî: "Daha önceki ümmetlerin cezalandırılmasında esas adalet ve rububiyet olmuştur. Bu ümmette ise fazl ve cûd-u ilahidir" der. *Aliyyu'l-Kari* bu hadisin büyük günah işlememiş olanlara has olma ihtimalinden de bahseder ve hatta daha has bir cemaate işaret edilmiş olabileceğini, bu cemaatin de Ashab'tan cennetlik olmakla haklarında şehadet vaki olanlar cemaati, yahut da انّ اللهَ لاَ يَغْفِرُ انْ يُشْرَكَ به وَيَغْفِرُ مَادُونَ ذلكَ لمَنْ يَشَاءُ **"Allah şirk koşanlar dışında, dilediklerini affeder"** (Nisa 48) ayetinde belirtilen meşîet-i ilahiyeye mazhar olanlar cemaatinin kastedilmiş olabileceğini söyler. Bazı alimler, Resûlullah'ın büyük ve hatta küçük günah işleyenlerin ceza göreceğini beyan

eden hadisleri nazar-ı dikkate alarak bu hadisin mutlak bir üslubla kimsenin azab görmeyeceğini ifade etmesini müşkil olarak değerlendirmiştir. Bu görüş: "Ümmetten murad Resûlullah'ın emirlerini tam olarak yapıp yasaklarından tam olarak kaçan" diye tevil yapılarak cevaplandırılmıştır. *Tîbî* merhum da: "Bu hadisin, Muhammed ümmetinin medhini ve bu ümmetin diğer ümmetler arasında Allah'ın inayet ve rahmetine mazhar olmadaki hususiyetini, dünyada bir diken batmasına kadar maruz kaldığı her musibetin günahlarına kefaret olduğunu, Allah'ın bunlarla ahirete intikal eden bir günahını affettiğini, bu hususiyetlerin diğer ümmetlerde bulunmadığını, ümmetin merhume olarak tavsifinin bu söylenenleri teyid ettiğini" söyler ve islam ümmetinin mazhar olduğu bu hususi fazlın وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ **"Rahmetim her şeyi kuşatmıştır, onu, emir ve yasaklarımıza karşı gelmekten sakınan, zekatlarını veren ve ayetlerimize iman edenlere nasib edeceğim. O kimseler ki, yanlarındaki Tevrat ve İncil'de vasıflarını yazılı buldukları ümmi peygamber olan Resûlullah'a uyarlar..."** (Araf 156-157) ayetinde dile getirildiğini belirtir.

Aliyyu'l-Kari, bu nakilleri yaptıktan sonra bütün bu açıklamalara rağmen hadisteki "İskal"in kalkmadığını söyler ve hadiste asıl söylenmek istenen şeyin bu ümmetten de bir grubun ahirette ceza çekeceğini, ancak cezadan sonra gerek şefaat ve gerekse afv-ı ilahi ile cehennemden çıkacaklarını belirtmek olduğuna dikkat çeker.

Hadis üzerinde başkaca mütalaalar da yapılmıştır, kısa kesiyoruz.

4518 ١٣– وعنه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: أَنْزَلَ اللّٰهُ عَلَيَّ أَمَانَيْنِ لأُمَّتِي؛ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ، وَمَا كَانَ اللّٰهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ. فَإِذَا مَضَيْتُ تَرَكْتُ فِيهِمُ الإِسْتِغْفَارَ الى يَوْمِ الْقِيَامَةِ]. أخرجه الترمذي.

13. (4518)- Yine *Ebû Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah Teala Hazretleri (şu ayetle) ümmetim için bana iki eman indirdi:

1) Sen aralarında olduğun müddetçe Allah onlara (umumi bir) azab vermeyecektir.

2) Onlar istiğfarda bulundukları müddetçe, Allah onlara azab vermeyecektir" (Enfal 33).

Ben aralarından ayrıldım mı, (Allah'ın azabını önleyecek ikinci eman olan) istiğfarı Kıyamete kadar aralarında bırakıyorum." [Tirmizî, Tefsir, Enfal (3082).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bir ayeti açıklıyor. Bir önceki ayet nazar-ı dikkate alınınca, muhatabın Mekkeli müşrikler olduğu görülür. Çünkü sadedinde olduğumuz ayet, onların önceki ayette belirtilen bir taleplerine cevap vermektedir. Taleb şu: **"Ey Allahımız, eğer bu Kur'an senin katından gelmiş olan hak bir kitap ise, üzerimize gökten taş yağdır veya bize acı bir azap getir"**(32. ayet) Resûlullah, Mekke müşriklerine verilen cevabın, ümmeti için Kıyamete kadar muteber oldu-ğunu, ümmeti, günahlarına tevbe ettiği müddetçe Allah'ın azab gönder-meyeceğini müjdeliyor.

4519 ١٤ – وعن عامر بن سعد عن أبيه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [دَخَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مَسْجِدَ بَنِي مُعَاوِيَةَ فَرَكَعَ فِيهِ رَكْعَتَيْنِ وَصَلَّيْنَا مَعَهُ وَدَعَا رَبَّهُ طَوِيلاً، ثُمَّ انْصَرَفَ إِلَيْنَا. فَقَالَ: سَأَلْتُ رَبِّى ثَلاثـــاً، فَأَعْطَانِي اثْنَيْنِ وَمَنَعَنِي وَاحِدَةً. سَأَلْتُهُ أَنْ لاَ يُهْلِكَ أُمَّتِي بِسَنَةٍ عَامَّةٍ فَأَعْطَانِيهَا. وَسَأَلْتُهُ أَنْ لاَ يُهْلِكَ أُمَّتِي بِالْغَرَقِ فَأَعْطَانِيهَا وَسَأَلْتُهُ أَنْ لاَ يَجْعَلَ بَأْسَهُمْ بَيْنَهُمْ فَمَنَعَنِيهَا]. أخرجه مسلم.

« السَّنَةُ » الجدب والقحط.

14. (4519)- *Amir İbnu Sa'd babası* (radıyallahu anh)'tan naklen anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Beni Muaviye Mescidine girdi. Orada iki rek'at namaz kıldı, biz de onunla berber kıldık. Sonra Rabbine uzun uzun dua etti. Sonra yanımıza döndü. Dedi ki:

"Rabbimden üç şey taleb ettim. İkisini verdi, birini geri çevirdi: Rabbimden ümmetimi umumi bir kıtlıkla helak etmemesini talep ettim, bunu bana verdi. Ümemtimi suda boğulma suretiyle helak etmemesini diledim, bana bunu da verdi. Ümmetimin kendi aralardında savaşmamalarını da talep etmiştim, bu geri çevrildi." [Müslim, Fiten 20, (2890).]

4520 ١٥ – وعن أبى سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنَّ مِنْ أُمَّتِي مَنْ يَشْفَعُ فِي الْفِئَامِ مِنَ النَّاسِ، وَمِنْهُمْ مَنْ يَشْفَعُ فِي الْقَبِيلَةِ، وَمِنْهُمْ مَنْ يَشْفَعُ فِي

الْعُصْبَةِ، وَمِنْهُمْ مَنْ يَشْفَعُ فِي الْوَاحِدِ حَتَّى يَدْخُلُوا الْجَنَّةَ]. أخرجه الترمذي.

15. (4520)- *Ebû Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ümmetimden (alim, şehid, salih) bazıları var; bir(çok kabilelere şamil bir) cemaate şefaat eder, bazıları var bir kabileye şefaat eder; bazıları var bir bölüğe şefaat eder; bazıları da tek bir ferde şefaat eder ve cennete girmelerini sağlar." [Tirmizî, Kıyâmet 11, (2442).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, bu hadisleriyle, şefaatin hak olduğunu ifade buyurmaktan başka, bunun peygamerlere has bir hususiyet olmayıp, bu ümmetten herkese böyle bir imtiyaz verildiğine dikkat çekiyor.

2- Ümmete verilen şefaat yetkisi, kişinin manevi ağırlığıyla paralellik taşımaktadır.Şefaati birçok kabilenin kurtuluşunu vesile olan yüce şahıslar olduğu gibi, ancak bir kişiyi kurtarabilen şahıslar da vardır. Hadiste bu tedrice en yüceden başlamak suretiyle yer verilmektedir.

3- Cenette girecekler hususunda iki tevil yapılmıştır.

1) Şefaate mazhar olanlar cennete girinceye kadar şefaat ederler.

2) Bütün ümmet cennete girinceye kadar şefaat ederler.

4521 ١٦ – وزاد رزين: [وَإِنَّمَا شَفَاعَتِى فِي أَهْلِ الْكَبَائِرِ مِنْ أُمَّتِى، وَإِنَّهُ لَيُؤْمَرُ بِرَجُلٍ الَــى النَّارِ فَيَمُرُّ بِرَجُلٍ قَدْ سَقَاهُ شَرْبَةَ مَاءٍ عَلَــى ظَمَإٍ فَيَعْرِفُهُ فَيَقُولُ: أَلاَ تَشْفَعُ لِــى؟ فَيَقُولُ: مَنْ أَنْتَ؟ أَلَسْتُ أَنَا سَقَيْتُكَ الْمَاءَ يَوْمَ كَذَا وَكَذَا؟ فَيَعْرِفُهُ. فَيَشْفَعُ لَهُ فَيُرَدُّ مِنَ النَّارِ الَى الْجَنَّةِ]. أخرجه الترمذي.

16. (4521)- *Rezin* şunu ilave etmiştir: *"Şefaatim, ümmetimden büyük günah işleyenler içindir. Bir adamın ateşe atılması için emir verilir. Giderken, (dünyada) susadığı zaman su vermiş olduğu adama rastlar, onu tanır ve ona:*

"Benim için şefaat etmeyecek misin?" der. Adam:

"Sen de kimsin?" diye sorunca:

"Ben sana falan gün su içirmedim mi?" der. Öbürü bunu tanır ve (Allah nezdinde) onun lehinde şefaatte bulunur. Adam da böylece geri çevrilir ve cennete gider." [Tirmizî, Kıyamet 11, (2437).]

AÇIKLAMA:

1-Rivayetin ilk cümlesi yani: *"Şefatim, ümmetimden büyük günahlar işleyenler içindir"* kısmı Tirmizî'de ve ayrıca Ebû Dâvud'da da [Sünnet, 23, (4739)] gelmiştir. Hadisin geri kısmı bu kaynaklarda mevcut değildir.

2- Bu hadiste, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Şefaatim, ümmetimden büyük günah işleyenler içindir"* buyurmuş olması, izah gerektiren bir durum ortaya koymaktadır. Zira başka rivayetlerde gelen bazı beyanlara teâruz arzetmektedir. *Münavi* merhumdan bazı açıklamalar kaydediyoruz:

★ Hadiste geçen *"şefaat"*ten murad: Allah'ın Resûlullah'a verdiği ve vaadettiği şefaat olup, Kıyamet günü kullanmak üzere saklamaktadır.

★ "Büyük günah sahibi" ile, işlediği kebireler sebebiyle cehennem kendisine vacib ve kesin hâle gelmiş büyük günah sahipleri kastedilmektedir.

★ Hadiste büyük günah işleyenlere şefaatin vaadedimesi *"Allah, mü'min kimseyi katleden hakkındaki şefaatimi kabul etmedi"* şeklinde gelen hadîse münafi değildir. Çünkü burada mü'minin öldürülmesini helal addeden kastedilmiştir veya bu hadisten asıl maksad o fiilden zecr ve tenfîr etmektir. *Hakîmu't-Tirmizî* müttaki ve verâ sahiplerine, istikametleri doğru olanlara, kurtuluşları için hayatta iken gönderdikleri hayırlı amellerin kafi geleceğini, ahirette onlara kavuşacaklarını söyler. Ancak, onlar da derecelerinin yükselmesi suretinde şefaatten istifade edeceklerdir.

3- ŞEFAAT HAKTIR: Eskiden beri şefaat mevzuu münakaşa edilmiştir. Bazı sapık fırkalar herhangi bir şer'î delile dayanmadan, şahsî te'villerle şefaati inkar cihetine gitmişlerdir. *Ehl-i Sünnet* ülemâsı şefaatın hak olduğunda ittifak eder. Bu polemik mevzuu üzerine Nevevî, Kâdı İyaz'dan şu açıklamayı kaydeder: "Ehl-i Sünnet'e göre şefaat aklen câizdir. Nakli deliller açısından da vacibtir, çünkü يَوْمَئِذٍ لاَ تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ الاَّ مَنْ اَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ **"O gün Rahmân'ın izin verip sözünden razı olduğu kimseden başkasının şefaati fayda vermez"** (Tâ-hâ 109) âyeti ile لاَ يَشْفَعُونَ الاَّ لِمَنِ ارْتَضٰى **"Allah'ın razı olduğu kimseden başkasına şefaat edemezler.."** (Enbiya 28) âyeti ve emsali âyetler açık bir surette şefaatten bahsetmektedir. Ayrıca *Resûlullah* da pek çok hadiste şefaatten bahsetmiş, haber vermiştir. Ahirette günahkâr müslümanlar hakkında şefaatin sıhhati hususunda gelen rivayetlerin toplamı tevatür derecesine ulaşır. Selef-i Salih ve ondan sonra gelen ehl-i sünnet ülemâsı bu hususta icma etmiştir. Ancak Mutezile'den bazıları ile Hâricîler şefaati inkar etmiştir. Onlar

günahkârların cehennemde ebedî kalacakları görüşündedirler. Bu hükme giderken فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ **"Onlara şefaat edicilerin şefaati fayda vermez"** (Müddessir 48) وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلاَ شَفِيعٍ يُطَاعُ **"Artık zalimler için ne bir candan dost vardır, ne de sözü dinlenir bir şefaatçi"** (Mü'min 18) gibi âyetlerle ihticac etmişlerdir. Halbuki bu âyetler kâfirler hak-kındadır. Onların, şefaat hadislerini derecelerin ziyadeleşmesi ile te'vil etmeleri bâtıldır. Hadislerin elfazı, onların görüşlerinin bâtıl olduğu ve kendilerine ateş vacib olanların şefaatte ateşten çıkarılacağı hususunda pek sarihtir."

Kâdı İyaz bu açıklamadan sonra şefaatin beş kısım olduğunu belirtir:

1) *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a has olan şefaat: Bu, Kıyamet günü Mevkif denen hesap bekleme yerinin korkusuna karşı rahatlama ve hesabın te'ciline müessir olan şefaat.

2) Birkısım mü'minlerin hesap görmeden cennete girmelerinde müessir olan şefaat. Bu da *Resûlullah*'a verilen bir şefaat yetkisidir.

3) Ateşe girmeleri vacib olanlara karşı şefaat. Bu şefaatı Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve bir de Cenab-ı Hakk'ın dilediği kimseler yapacaktır.

4) Günahkârlardan cehenneme girenler hakkındaki şefaat. Bunların, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın meleklerin, mü'min kardeşlerinin şefaatiyle ateşten çıkacaklarına dair hadisler gelmiştir. Sonra Allah, Lâilahe illallah diyen herkesi cehennemden çıkaracaktır, bu hususta da hadis gelmiş, لاَ يَبْقَى فِيهَا اِلاَّ الْكَافِرُونَ *"Cehennemde sadece kâfirler kalır"* diye haber vermiştir.

5) Cennete gidenlerin cennetteki dereclerinin yükselmesi için şefaat.

4- Şefaatle ilgili birkaç hadis:

شَفَاعَتِى لأَهْلِ الذُّنُوبِ مِنْ أُمَّتِى وَإِنْ زَنَى وَإِنْ سَرَقَ عَلَى رَغْمِ انْفِ اَبِى الدَّرْدَاءِ

"Ebû'd-Derdâ'ya rağmen, ümmetimden günâhkarlara şefaatim olacaktır. Onlar zâni de olsa, hırsız da olsa."

شَفَاعَتِى لأُمَّتِى مَنْ أَحَبَّ اَهْلَ بَيْتِى *"Ümmetimden Ehl-i Beytimi sevenlere şefaatim vardır."*

شَفَاعَتِى مُبَاحَةٌ اِلاَّ لِمَنْ سَبَّ اَصْحَابِى *"Ashabıma kötü söz sarfedenler dışında, herkese şefaatim mübahtır."*

شَفَاعَتِى يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَقٌّ فَمَنْ لَمْ يُؤْمِنْ بِهَا لَمْ يَكُنْ مِنْ اَهْلِهَا *"Kıyâmet günü şefaatim haktır. Kim şefaatime inanmazsa ona layık olmaz."*

4522 ١٧- وَعَنْ أنس رَضِيَ اللّٰهُ عنه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: أُمَّتِى مِثْلُ الْمَطَرِ لاَ يُدْرَى آخِرُهُ خَيْرٌ أمْ أوَّلُهُ]. أخرجه الترمذي وصححه.

17. (4522)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ümmetim yağmur gibidir, evveli mi, ahiri mi daha hayırlıdır bilinemez." [Tirmizî, Emsâl 6, (2873).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, ümmeti yağmura benzeterek, ilk asır müslamanları mı, yoksa Kıyamete yakın gelecek olanlar mı daha hayırlı bilinemez buyurmaktadır. Yani arkadan gelenlerin de hayırlı olacağını belirtmektedir. *Türbüştî* der ki: "Bu hadis, ilk asırda gelenlerin, sonradan gelenlere efdaliyeti hususunda tereddüde hamledilmemelidir. Zira, ilk asrın sonradan gelenlere efdal olduğu hususu hiçbir şüpheye mahal bırakmayacak şekil-de beyan edilmiştir. Sonra takib eden iki nesil daha tafdil edilmiştir. Dör-düncü nesilde râvi şüpheye düşmüştür. Övülen evvelkilerden murad da İslâm'ın yayılması ve hakikatın küfre karşı korunmasında hizmeti geçenlerdir."

Bu hususta el-Kâdi de şu izahı yapar: "Hayırlı oluşta, ümmetin hangi neslinin öne geçtiği hususunun bilinmediği söylemedeki asıl maksad, nesiller arasında farklılığın olmadığını söylemektir, tıpkı şu âyette olduğu gibi:

قُلْ اَتُنَبِّئُونَ اللّٰهَ بِمَا لاَ يَعْلَمُ فِي السَّمٰوَاتِ وَلاَ فِي الاَرْضِ

"...Sen de ki: "Göklerde ve yerde Allah'ın bilmediği bir şeyi mi O'na bildiriyorsunuz?" Allah onların ortak koştuğu şeylerden münezzeh ve yücedir" (Yunus 18). Yani ârz ve semavatta olmayan bir şeyi mi Allah'a bildiriyorsunuz? demektir. Sanki: "Eğer olsaydı bilirdi, çünkü olan bir şey ondan gizli kalmaz" demektedir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ümmetinden her tabaka, hayırlı olmayı gerektiren ayrı bir hususiyete sahip oduğu için bu hususî fazilette hangisinin önde olduğunu bilemediğini söylüyor. Tıpkı yağmurda olduğu gibi: Her yağmur nöbeti, bitkilerin neşv-ü nemâsında faydalıdır. Bunu inkar edip faydasızlığını söylemek mümkün değildir. Bunun gibi ümmetin evvelkileri, gördükleri mucizelerle iman ettiler ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın davetini imanla icabetle kabul ettiler. Sondakiler ise kendilerine gelen mütevâtir âyetlerle gaybî olarak (görmeden) iman ettiler ve kendiliklerinden iyilikle ittiba ettiler. Keza öncekiler şeriatı tesis ve genişletmek için çalıştılar, sonrakiler ise, imkânlarını, şeriatın telhis ve tecrîdi ydunda

harcadılar, ömürlerini takrîr ve te'kidi için tükettiler. Hepsinin (evvelkiler ve âhirkiler) günahları mağfurdur, gayretleri meşkûrdur, ecirleri boldur." (*el-Kâdî*'nin açıklaması bitti.)

Tîbî der ki: "Ümmetin yağmurla temsili, hidayet ve ilimle olur. Tıpkı yağmurun hidayet ve ilimle temsil edilmesi gibidir. Böylece, yağmura teşbih edilen bu ümmet, bazısı mükemmel, kâmil alimlerle kendi dışındakilere karşı hususiyet arzeder. Bu açıklama, hadiste geçen "hayır'dan muradın "faydalı"lık olduğunu gösterir. Bundan fazilette eşitlik olduğu mânası çıkmaz. (Yani her nesil faydalı olmuştur, bu yönden hangisi daha faydalı oldu denemiyebilir.) Eğer "hayırlılık" meselesinin kastedildiğine hükmedilecek olsa, asıl muradın şu olduğu söylenir: Bu ümmetin tamamı, -geçenleriyle, gelecekleriyle, evvelkileriyle, sondakileriyle- hayırlıdır, her nesli birbiriyle kaynaşıp bir bütün ortaya koymuştur, tıpkı başı neresi olduğu bilinemeyen dökme bir halka halini, örülmüş bir bina vaziyetini almıştır. Bu sözün üslubuna uygun olarak Enmâriye der ki: "Onlar mükemmel olan", ucu bilinemeyen dökme bir halka gibidirler. Şairin şu sözü de bu mânaya telmihte bulunur:

"Kabilelerden hayırlı olanı bir tanedir,

Benî Hanîfe'den herkes hayırlıdır."

Hülasa: Ümmet hayırlılıkta birbiriyle yekvücut haldedir. Öyle ki, hangisinin daha hayırlı olduğu mübhemdir, aralarında bir tefrik mümkün değildir. Nefsülemirde biri diğerinden şayet efdal ise, bu, çok kapalı bir üslubla beyan edilmiştir ve hangisinin efdal olduğunu bilmek zordur."

4523 ١٨– وعن الْمُغيرَة رَضِيَ اللهُ عنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَزَالُ نَاسٌ مِنْ أُمَّتِى ظَاهِرِينَ حَتّى يَأْتِيَهُمْ أَمْرُ اللهِ وَهُمْ ظَاهِرُونَ]. أخرجه الشيخان.

قَالَ البخاري: وَهُمْ أَهْلُ الْعِلْمِ.

18. (4523)- *Hz. Muğire* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ümmetimden bir grup, (hak üzerine) gâlip olmaktan hiç geri kalmaz. Allah'ın emri (Kıyamet) gelince de onlar galibtir." [Buhârî, İ'tisâm 10, Menâkıb 27, Tevhid 29; Müslim, İmâret 171, (1921).]

Buhârî: "Bu grup, âlimlerdir" demiştir.

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, müslaman ümmetin, Kıyamete kadar düşmanın kesin

bir zaferiyle mağlup düşmeyeceği müjdesini vermektedir. Kısmen mağlub duruma düşse bile, en azından diğer bir kısmın, bir zümrenin (bir bölgenin) daima İslâm üzere, galib olarak varlığını Kıyamete kadar devam ettireceğini müjdelemektedir. Bu paralelde gelen hadisler bazı farklı ziyadeler ihtiva eder:

لاَ يَضُرُّهُمْ مَنْ خَذَلَهُمْ حَتَّىٰ يَأْتِىَ أَمْرُ اللّٰهِ وَهُمْ كَـذَلِكَ "...*Onlara yardım kesenler onlara zarar veremezler, onlar bu halde iken Allah'ın emri (kıyamet) gelir.*"

يُقَاتِلُونَ عَلَى الْحَقِّ ظَاهِرِيـنَ الَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ "...*Onlar hak için, galibâne kıyamete kadar savaşırlar.*"

لَنْ يَبْرَحَ هـذَا الدِّيـنُ قَائِمـاً تُقَاتِلُ عَلَيْهِ عِصَابَةٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ حَتَّىٰ تَقُومَ السَّاعَةُ "Bu din ilelebet ayakta kalacaktır. Bir grup müslüman, onun için Kıyamet kopuncaya kadar savaşmaya devam edecektir."

لاَ تَزَالُ عِصَابَةٌ مِنْ أُمَّتِى يُقَاتِلُونَ عَلَى أَمْرِ اللّٰهِ قَاهِرِينَ لِعَدُوِّهِمْ لاَ يَضُرُّهُمْ مَنْ خَالَفَهُمْ حَتَّىٰ تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ "*Ümmetimden bir grup Allah'ın emri üzerine savaşmaya devam eder. Bunlar düşmanlarına galiptirler. Muhalifleri onlara zarar veremez, bu hal Kıyamete kadar devam eder.*"

Bu hadisler لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ الاَّ عَلَـى شِرَارِ النَّاسِ "*Kıyamet insanların şerîrleri üzerine kopacaktır.*" hadisi ile zıdlık arzederse de alimler: "Allah'ın emrinin gelmesi'nden muradın: Mü'minlerden bâki kalanların ruhlarının Şam cihetinden esecek bir rüzgârla kabzedilmesi, geriye sadece kâfirlerin kalması, onların tepesine de Kıyametin kopması" diye te'vil yaparlar. Bu hadise ise, güneşin batıdan doğmasından, Dabbetu'l-arz ve diğer büyük âlemetlerin zuhurundan sonra vukua gelecektir.(75)

Hemen kaydedelim ki Kıyametle ilgili büyük alametler, bir rivayete göre altı, diğer bir rivayete göre sekiz ay içerisinde olup bitecektir.

4524 ١٩ – وَعَنْ سعد بن أبى وقّاص رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : لاَ يَزَالُ أَهْلُ الْغَرْبِ ظَاهِرِينَ عَلَى الْحَقِّ حَتَّىٰ تَقُومَ السَّاعَةُ]. أخرجه مسلم.

19. (4524)- *Sa'd İbnu Ebî Vakkas* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ehl-i garb hak üzere galib olmaya, kıyamet kopuncaya kadar devam ederler." [Müslim, İmâret 177, (1925).]

75- Kıyamet alametleri, Kıyametin vukû'u gibi meseleler kitabımızın Kıyamet Bölümünde gelecektir (5004-5056. hadisler.)

AÇIKLAMA:

Bu hadiste geçen Ehl-i garb'ın kimler olduğu hususunda âlimler farklı tahminler ileri sürmüşlerdi:

★ *Ali İbnu'l-Medinî*'ye göre bunlar Araplardır. Garb'tan maksad iri kova'dır. Araplar çoğunlukla bunu kullandıkları için onlar, hadiste ehl-i garb olarak tesmiye edilmiştir.

★ *Hz. Mu'az:* "Şam'da yaşayanlar" der.

★ *el-Kâdî:* Ehl-i Garbtan murad'ın şiddet ve sertlik ehli olduğunu söyleyenler oldu" der.

★ Bazıları: "Bu tabirle, arzın batısı kastedilmiştir" demiştir.

★ Bazıları: "Şam'da ve hatta Beytu'l-Makdis'te yaşayanlar" demiştir.

★ "Onlar Şam ve gerisinde yaşayanlardır" diyen de olmuştur.

4525 ٢٠ – وعن معاوية بن قُرة عن أبيه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذَا فَسَدَ أهْلُ الشَّامِ فَلاَ خَيْرَ فِيكُمْ. وَلاَ يَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِى مَنْصُورِينَ لاَ يَضُرُّهُمْ مَنْ خَذَلَهُمْ حَتَّىٰ تَقُومَ السَّاعَةُ].

قالَ علي بن المدني رحمه الله: هم أصحاب الحديث، أخرجه الترمذي.

20. (4525)- *Muâviye İbnu Kurre,* babası (radıyallahu anh)'tan naklen anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Şam (Suriye) halkı fesada uğradımı artık (orada) sizin için hayır yoktur. Ümmetimden bir grup, Kıyamet kopuncaya kadar mansur (Allah'ın yardımına mazhar) olmaya devam edecek, onları mahrum bırakanlar onlara zarar veremeyecekler."

Ali İbnu'l-Medinî: "Bunlar hadis ashabıdır" demiştir. [Tirmizî, Fiten 27, (2193).]

AÇIKLAMA:

1- *Şam*'da hayrın olmayışı *"Orada ikamet etmenizde"* veya "oraya teveccüh etmenizde hayır yoktur" şeklinde tevil edilmiştir.

2- Hadiste geçen mansurin kelimesi "din düşmanlarına galibler olarak" şeklinde anlaşılmıştır.

3- Buradaki Kıyamet kopması, Kıyametin yaklaşması, bu da mü'

minlerin ruhunu kabzedecek olan hoş kokulu bir rüzgarın çıkması olarak izah edilmiştir.

4- Hadisin sonunda Ali İbnu'l-Medinî'nin, Kıyamete kadar kafirlerle muzafferane mücadeleye devam edecek olan cemaatın hadisçiler olduğuna dair yorumu kaydedilmiştir. Bu sözün sahibi *Ali İbnu'l-Medinî,* hakkında Nesai'nin: "Allah onu hadis için yaratmıştı" dediği, ilel ve hadisi çok iyi bilen meşhur bir muhaddistir. Buhari'nin hocalarındandır. Hocası *Süfyan İbnu Uyeyne:* "Onun benden öğrendiğinden çok ben ondan öğrendim" demiştir.

O Allah'ın yardımına uğrayacak mansur cemaat hakkında, Buhârî "Ehl-i ilim'dir" diye yorumda bulunmuştur. O devirde ehl-i ilim tabiri umumiyetle ehl-i hadis manasında kullanıldığı için Buhârî ile Ali İbnu'l-Medinî'nin aynı şeyi dedikleri de söylenebilir.

Ahmed İbnu Hanbel'in de "Bu cemaat ehl-i hadis değilse, başka hangi cemaat olabilir bilemiyorum" dediği rivayet edilir. Kadı İyaz: "Ahmed İbnu Hanbel, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaa'at ile ehl-i hadisin mezhebine itikad edenleri kastetmiştir" der.

Bu cemaat hakkında, *Nevevî* de şöyle der: "Bu taifenin mü'min gruplar arasında dağılmış olmaları da muhtemeldir. Şecaatle savaşanlar, fukaha, muhaddisler, zahidler, emr-i bi'l-ma'ruf yapanlar, münkerden nehyedenler ve diğer hayır grupları. Bunların bir arada toplanmaları da gerekmez. Yeryüzünün bütün kıt'alarına dağılmışlardır."

Bazı tamamlayıcı açıklamalar önceki hadiste geçti.

4526 ٢١- وعن عِمْرانَ بْنِ حُصَيْنٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي يُقَاتِلُونَ عَلَى الْحَقِّ ظَاهِرِينَ عَلَى مَنْ نَاوَأَهُمْ حَتَّى يُقَاتِلَ آخِرُهُمُ الْمَسِيحَ الدَّجَّالَ]. أخرجه أبو داود.

«المُنَاوَأَةُ» المعاداة.

21. (4526)- *İmran İbnu Husayn* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ümmetimden bir grup (taife), hak üzerine savaşmaya devam edecek-lerdir. Onlar kendilerine meydan okuyanlara karşı muzafferdirler. Öyle ki, bunların sonuncuları Mesih-Deccal'le de savaşırlar." [Ebû Davud, Cihad 4, (2484).]

AÇIKLAMA:

Hattabî der ki: "Bu hadiste, cihadın ebediyyen kesilmeyeceğinin beyanı vardır. Bütün imamların adalet ve diyanet sahibi olmayacakları makul ise, demektir ki, küffara karşı zalim imamla da savaşmak vacibtir, tıpkı adalet sahibi imamlarla olduğu gibi. Onların zulmü, cihadda onlara itaati ortadan kaldırmaz, keza diğer maruf olan işlerle ilgili emirlerine de itaat gerekir."

4527 ٢٢– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ مِنْ أشَدِّ أُمَّتِى لِى حُبًّا نَاسٌ يَكُونُونَ بَعْدِى، يَوَدُّ أحَدُهُمْ لَوْ رَآنِى بِأهْلِهِ وَمَالِهِ]. أخرجه مسلم.

22. (4527)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ümmetim içinde beni en çok sevenlerden bir kısmı benden sonra gelenler arasından olacak: Mallarını ve ailelerini feda pahasına, beni görmeyi arzu edecekler." [Müslim, Cennet (2832).]

4528 ٢٣– وعن عبدالله بن بُسر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أُمَّتِى يَوْمَ الْقِيَامَةِ غُرٌّ مِنَ السُّجُودِ مُحَجَّلُونَ مِنَ الْوُضُوءِ]. أخرجه الترمذي.

23. (4528)- *Abdullah İbnu Büşr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kıyamet gününde, ümmetimin (iki alameti olacak: Biri) secde sebebiyle alnındaki parlaklık, (diğeri de) abdest sebebiyle kolarındaki parlaklıktır." [Tirmizî, Salat 427, (607).]

4529 ٢٤– وعن أبى مُوسىٰ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ اللهَ إذَا أرَادَ رَحْمَةَ أُمَّةٍ قَبَضَ نَبِيَّهَا قَبْلَهَا فَجَعَلَهُ فَرَطاً وَسَلَفاً بَيْنَ يَدَيْهَا، وَإذَا أرَادَ هَلاَكَ أُمَّةٍ عَذَّبَهَا وَنَبِيُّهَا حَيٌّ فَأهْلَكَهَا وَهُوَ حَيٌّ يَنْظُرُ، فَأقَرَّ عَيْنَهُ بِهَلاَكِهَا حِينَ كَذَّبُوهُ]. أخرجه مسلم.

24. (4529)- *Ebû Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah bir ümmete rahmet diledi mi, peygamberlerini kendilerinden önce kabzeder ve onu ümmete bir öncü ve hazırlayıcı yapar. Bir ümmetin helakini de diledi mi, onları peygamberleri hayatta iken cezalandırır da onun gözünün önünde onları helak eder. Böylece, o ümmetin, inkâr ve tekzibleri sebebiyle- helakleriyle peygamberin içi rahatlar." [Müslim, Fezail 24, (2288).]

AÇIKLAMA:

İbnu'l-Kemal, hadiste temas edilen, "peygamberin önceden kabzedilmesi" hadisesinin rahmet olarak tavsifini, o ümmet hakkında cezanın ihmali (geriye bırakılması) ve tehiri olarak açıklar. Bu tehir onlara tevbe, istiğfar için imkan hazırlar. Bu ümmet, peygamberin davetine icabet eden ümmettir. Öbürü ise, peygamberi dinlemediği için cezalandırılan ümmettir. Nuh ve Lut kavmi bu ikinci gruba girer.

Bu hadiste *Ümmet-i Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şerefine dikkat çekilmiş olmaktadır. Çünkü peygamberlerinin sağlığında herhangi bir ceza gelmemiştir. Ayrıca ümmetin ömrü uzundur, tevbe ve istiğfar imkânı mevcuttur.

BEŞİNCİ BAB
FARKLI CEMAATLERİN FAZİLETLERİ

(Bu babta beş fasıl var)

BİRİNCİ FASIL

KUREYŞ'İN FAZİLETİ

İKİNCİ FASIL

BAZI ARAP KABİLELERİNİN FAZİLETLERİ

ÜÇÜNCÜ FASIL

ARAPLARIN FAZİLETİ

DÖRDÜNCÜ FASIL

ACEM VE RUMLARIN FAZİLETİ

BEŞİNCİ FASIL

SAHABE DIŞINDA BİR GRUBUN FAZİLETİ

BİRİNCİ FASIL

KUREYŞ'İN FAZİLETİ

4530 ١ - عن جابرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : النَّاسُ تَبَعٌ لِقُرَيْشٍ في الْخَيْرِ وَالشَّرِّ]. أخرجه مسلم.

1. (4530)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İnsanlar hayırda da şerde de Kuryeş'e tabidir."* [Müslim, İmâret 3, (1819).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin yine Müslim'de gelen bir başka veçhi şöyledir: *"İnsanlar bu (emirlik) işinde Kuryeş'e tabidir. Müslümanları onların müslümanlarına, kafirleri de onların kafirlerine tabidirler."*

Şarihler, bu hadislerde *Resûlullah*'ın, Kureyşin İslam öncesi durumu ile İslam sonrası durumunu da zikrettiğine dikkat çekerler. Araplar cahiliye devrinde, Kureyş'in Ka'be'ye olan hizmetleri ve Mekke'nin merkezi oluşu gibi sebeplerle hep Kureyş'e tabi ola gelmişlerdi. İslam'da da bu durum değişmemiştir. *Resûlullah* bir Kureyşîdir. *Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Muaviye* vs. hep Kureyş asıllıdır.

İslam daveti başladığı zaman bütün taşra kabileleri hemen icabet etmemiş, Kureyş'in tavrını beklemiştir. Mekke'nin fethiyle Kureyş'in İslam'a tesliminden sonra bütün Araplar, Kur'an'ın tabiriyle fevç fevç gelip İslam'a dehalet etmiştir.

Hadiste geçen şer'den murad cahiliye devri, hayırdan murad da islam devresidir. İslam'dan önce olduğu gibi İslam'dan sonra da Kureyşlilerin hilafette kalmaları Resûlullah'ı fiilen tasdik etmiştir.

Nevevî der ki: "Bu hadiste, hilafetin Kureyş'e ait olduğunda delil vardır. Onu Kureyş'ten başkalarına vermek caiz değildir. Bunun üzerine

sahabe ve onlardan sonra gelenler zamanında icma mün'akid olmuştur. Ehl-i Bid'a'dan Hariciler gibi bazıları buna itiraz etmişse de icma karşısında mağlub olmuştur. Nitekim Resûlullah bir başka hadiste insanlardan iki kişi kaldığı müdetçe bu hilafet işinin Kureyş'te olacağını beyan etmiştir. Bu hadis hilafetin Kıyamete kadar Kureş'te kalması gerektiğine parmak basar. Söyledikleri, zamanımıza kadar zuhur etmiştir. Her ne kadar Kureyş'ten olmayanlar mütegallibe bir kısım beldelere hakim olmuş ve kulları kahretmişlerse de, yine hilafetin Kureyş'te olduğunu itiraf etmişlerdir. Hadisten murad müstakillen hükmetmek değil, sadece hilafet ismidir."

Kâdı İyaz: "Halife'nin Kureyş'ten olmasının şart kılınması, bütün ulemanın mezhebidir" demiştir.

İbnu Hacer, hilafete liyakat için Kureyşî olmanın yegane şart olmadığını, halifede aranacak şartlardan biri olduğunu, dolayısıyla adaletle hükmetmeyen, müttaki olmayan Kureyşî'nin hilafete de layık olmayacağını söyler.

4531 ٢– وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: اللَّهُمَّ أذَقْتَ أوَّلَ قُرَيْشٍ نَكَالاً فَأذِقْ آخِرَهَا نَوَالاً]. أخرجه الترمذي وصححه.

«النَّكَالُ» اَلعَذَابُ وَالْمَشَقَّةُ. «النَّوَالُ» العطاء.

2. (4531)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ey Allahım, Kureyş'in ilkine azab tattırdın, hiç olsun, ahirine ihsanı tattır." [Tirmizî, Menakıb, (3904).]

AÇIKLAMA:

Bazı alimler hadisteki nekal (azab) ile İslam'ın bidayetinde, kafirlerin muhalefeti sebebiyle ilk müslümanların çektiği sıkıntıların ve öldürülmelerin vs. kastedildiğini, neval ile de, sonradan gelenlerin izzet, mülk, hilafet, imamet (komutanlık, başkanlık, amirlik) gibi dünyevi nimetlerin kastedilmiş olabileceğini belirtirler.

4532 ٣– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: نِسَاءُ قُرَيْشٍ خَيْرُ نِسَاءٍ رَكِبْنَ الإبِلَ، أحْنَاهُ عَلَـى طِفْلٍ فِي صِغَرِهِ، وَأرْعَاهُ عَلَى زَوْجٍ فِي ذَاتِ يَدِهِ، وَكَانَ

أَبُو هُرَيْرَةَ يَقُولُ: وَلَمْ تَرْكَبْ مَرْيَمُ بِنْتُ عِمْرَانَ بَعِيراً قَطُّ]. أخرجه الشيخان.

« أَحْنَاهُ » مِنَ الْحُنُوِّ، وَهُوَ الْعَطْفُ وَالشَّفَقَةُ.

و« أَرْعَاهُ » مِنَ الْمُرَاعَاةِ وَالْحِفْظِ وَالاحْتِيَاطِ وَالرِّفْقِ بِهِ وَتَخْفِيفُ الْكُلَفِ والأثقال عنه.

و« ذَاتُ يَدِهِ » مَا يَمْلِكُ مِنْ مَالٍ وَغَيْرِهِ.

3. (4532)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kureyş kadınları, deveye binen kadınların en hayırlılarıdır: Onlar küçük çocuklara karşı daha şefkatli, kocalarının mallarına karşı daha muhafızlardır."

Ebû Hureyre (radıyallahu anh): "Meryem Bintu İmran hiçbir zaman deveye binmedi" derdi." [Buharz, Nikah 12, Enbiya 46,l Nefahat 10; Müslim, Fezailu's-Sahabe 10, (2529.)]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah* bu hadisi, evlenme teklif ettiği zaman "çocuklarım olmasaydı sizinle evlenmekten pek memnun olurdum" diye, ölen kocasından kalan beş altı tane çocuğu sebebiyle bu mutlu teklife müsbet cevap veremeyen Sevde [veya Ümmü Hânî Bintu Ebi Talib] adında bir kadının sözü üzerine takdiren irad etmiştir.

2- Hadiste *deveye binenlerle* "Araplar" kastedilmiştir. Çünkü , o devirde deveye çoklukla Araplar binmekte idiler. Şu halde hadis: *"Arap kadınlarının en hayırlıları Kureyş'e mensup olanlardır"* demiş olmaktadır.

3- *Daha şefkatli* diye tercüme ettiğimiz anha kelimesi, haniye'nin ism-i tafdilidir. Bunu, *Nevevî*, "Yetimlik halinde, çocuğu büyüyünceye kadar evlenmeyen kadın" olarak açıklar ve bu durumda evlenene anha denmeyeceğini belirtir. Kocası ölen bir kadının, küçük çocuğu olduğu halde evlenmesi, çocuk için bir felakettir. Çünkü, annenin üzerinden hidane hakkı düştüğü gibi, yeni koca, kadının eski kocasından yetim kalan çocuğun, ailesine girmesini kabul etmeyebilir. Böylece anne himayesinden de olan çocuk, yabancı ellerde kalır ve terbiyesi ciddi şekilde aksar. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, yetim çocuğu varken evlenmemeyi ananeleştirmiş olan Kureyşli kadınları takdir ve tafdil etmekle, bu adeti teşvik etmiş olmaktadır.

Kureyşli kadınların vasfı olarak takdir ve tebcil edilen kadınlara

mahsus ikinci bir vasıf, kocanın malını tasarrufta dikkatli olmak, israftan, saçıp savurmaktan kaçınmaktır.

Bu hadiste eşraf olanlarla ve bahusus *Kureyşli* olan kadınlarla evlenmeye teşvik mevcuttur. Bundan hareketle, evlenmelerde nesebce yüksek olanı aramanın müstehab olduğu söylenmiştir. Hadisten, nikahta itibar edilmesi gereken denklik'i (küfüv olmayı), öncelikle nesebte aramak gerektiği, diğer kadınların bu hususta Kureyşî olanlara yetişemeyecekleri hükmü de çıkarılmıştır.

Rivayet, çocuklara karşı şefkatli ve merhametli olmayı, onlara yakın ilgi gösterip bizzat anne tarafından terbiye edilmelerini, kocanın malının korunup idareli ve ölçülü harcanmasını tafdil etmektedir.

4533 ٤ – وعن عبدالله بن مُطيعٍ عن أبيه رَضيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يومْ فَتحِ مَكَّةَ: لاَ يُقْتَلُ قُرَشِيٌّ صَبْراً بَعْدَ هٰذَا الْيَوْمِ الَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ. وَلَمْ يَكُنْ أَسْلَمَ أَحَدٌ مِنْ عُصَاةِ قُرَيْشٍ غَيرُ مُطِيعٍ وَكَانَ اسْمُهُ الْعَاصِي، فَسَمَّاهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ مُطيعاً]. أخرجه مسلم.

قوله «لاَ يُقْتَلْ» بجزمِ اللاَّمِ، ورُوِىَ بِضَمِّهَا، وَوَجهُ الْجَزْمِ أَنَّهُ ﷺ نَهىٰ أنْ يقْتَل قرشى صبراً الى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَوَجَّهَ الحميدى الضمّ بأن معناه لا يقتل قرشى بعد هذا اليوم صبراً الى يوم القيامة وهو مرتد على الكفر.

4. (4533)- *Abdullah İbnu Mûtî,* babası (radıyallahu anh)'tan naklen anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'nin fethedildiği gün buyurdular ki:

"Bugünden sonra hiçbir Kureyşli, Kıyamete kadar sabren öldürülemez."

[Ravi der ki:] "Kureyş'in Âsi (isim)lerinden Mûti'den başka kimse müslüman olmadı. Mûti'nin ismi de Âsi idi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona Mûti ismini taktı." [Müslim, Cihad 88-89, (1782).]

AÇIKLAMA:

1- *Sabren öldürmek,* kişiyi esir aldıktan sonra öldürmektir. Savaş sırasında öldürülene sabren öldürüldü denmez. Esir edildikten sonra boynunu vurmak sabren öldürmektir. Günümüzdeki, kurşuna dizmek, kılıçtan geçirmek, boynunu vurmak gibi, esir durumdaki kimseye tatbik edilen öldürme usulüdür. Sabr, lügat olarak *habs* manasına gelir ise de, sabren öldürmek, öldürülünceye kadar hapsetmek manasına gelmez.

2- Bu hadis Kureyşlilerin tamamen müslüman olacağını, *Aleyhissalâtu vesselâm*'dan sonra müslümanlara karşı savaş cephesi açmaları gibi bir durum olmayacağını ilan etmektedir. Zulüm veya ceza olarak sabren öldürülmeleri bu ihbarın dışında kalır. Nitekim, *Resulullah*'ın vefatıyla, bir kısım Araplar irtidad etmiş, fakat Kureyşlilerde isyan ve irtidad olmamıştır. İnşaallah olmayacaktır da.

3- *Kadı İyaz*, hadiste geçen "Âsî"lerin sıfat olmayıp isim olduğunu belirtir. Yani hadis demek ister ki: "İslam'dan önce Kureyş kabilesinden Âsi ismini taşıyanlardan sadece biri müslüman olmuştur, diğerleri İslam'a girmemiştir. Müslüman olan As İbnu Esved'in ismini, *Resûlullah, Mûtî* diye değiştirmiştir. İslam'a girmeden ölen diğer Âsi ismini taşıyanlardan *As İbnu Hişam, As İbnu Saîd* vs. var.

İKİNCİ FASIL

BAZI ARAP KABİLELERİNİN FAZİLETİ

4534 ١– عن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: أَسْلَمُ سَالَمَهَا اللّهُ، وَغِفَارٌ: غَفَرَ اللّهُ لَهَا]. أخرجه الشيخان.

1. (4534)- *Hz. Ebû Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Eslem kabilesini Allah selametli kılsın, Gıfar kabilesine de mağfiret buyursun!" [Buharî, Menakıb 6; Müslim, Fezailu's-Sahabe 183, (2515, 2516).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* Gıfar kabilesine mağfiret duasında bulunmaktadır. İbnu't-Tin bunu, Gıfar'ın cahiliye devrindeki haline bağlar: Onlar, hacıların yolunu kesip soygunlar icra ederlerdi. Müslüman olduktan sonra, eski günahlarının arından kurtulmaları için mağfiretle dua etmiştir.

2- *İbnu Hacer*'in açıklamasına göre, dua-yı nebeviye'ye mazhariyetleri, onların İslam'a girişteki önceliklerinden ileri gelmektedir. *Eslem, Gıfar, Müzeyne, Cüheyne* ve *Eşca* kabileleri cahiliye devrinde, kuvvet ve itibar yönüyle *Beni Amir İbnu Sa'sa'a* ve *Beni Temim* gibi diğer bir kısım kabilelerden daha geri planda idiler. İslamiyet gelince, bunlar, belki de mezkur zaaflarının sevkiyle İslam'ı daha önce benimsediler ve böylece şeref onlara geçti.

4535 ٢– وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: قُرَيْشٌ وَالأَنْصَارُ وَجُهَيْنَةُ وَمُزَيْنَةُ وَأَسْلَمُ وَأَشْجَعُ وَغِفَارٌ مَوَالِيَّ. لَيْسَ لَهُمْ مَوْلَى دُونَ اللّهِ وَرَسُولِهِ ﷺ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

2. (4535)- Yine *Ebû Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kureyş, Ensar, Cüheyne, Müzeyne, Eslem, Eşca' ve Gıfar benim dostlarımdır. Onların da Allah ve Resulünden başka dostları yoktur." [Buharî, Menakıb 6; Müslim, Fezailu's-Sahabe 189, 190, (2520-2521); Tirmizî, Menakıb, (3945).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah burada öncelikle Kureyş ve Ensar'ı tafdil etmektedir. Zira İslam'ın ilk nüvesi Kureyş içerisinde atılmıştır: Öncelikle kenisi, *Hz. Ebû Bekr Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali* gibi, sonradan halifeliği de deruhte edecek olan ilk büyükler ve ilk müslümanlar Kureyşî'dir. Ayrıca Mekke'nin fethinden sonra da İslam'a hizmette önde gidenler, küfür diyarlarını fetihte baş çekenler hep Kureyşli olmuşlardır. Bu sebeple takdir-i nebeviye'ye hakkıyla layıktırlar. Gerçi Resûlullah'ı en ziyade uğraştıranlar da Kureyş kafirleri olmuştur. Ancak o devre fetihle kapanmıştır.

Ensariler ise, Mekke müşriklerine karşı *Resûlullah*'a ve İslam'a himaye veren insanlık tarihinin bir daha görülmesi mümkün olmayan alicenab, fedakar bir neslidir. Rabbülalemin onları *kendileri ihtiyaç içinde olsalar bile muhacir kardeşlerini nefislerine tercih eden kimseler* olarak tavsif ve takdir etmektedir. Ensar (radıyallahu anhüm), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *"İnsanlar bir vadiye, Ensar bir vadiye gitse, ben Ensar'ın gittiği vadiye giderim"* diyerek tafdil ettiği, takdir ettiği insanlardır.

Diğer kabileler hakkındaki övgünün, onların İslam'a girişteki acele ve çabukluklarından ileri geldiği belirtilmiştir. Onların savaşmadan, mağlup olmadan, esaret altına girmeden, kendiliklerinden gelip müslüman olmaları sebeiyle *"Allah'ın dostu olmak"* gibi bir şerefe erdikleri de söylenmiştir.

Bazı alimler, "Bu hadisten murad, onların esir edilmelerini nehyetmektir" demiş ise de, bu görüş zayıf bulunmuştur.

4536 ٣– وعن أبي مُوسىٰ رَضِيَ اللهُ عَنْه قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنِّي لأَعْرِفُ أَصْوَاتَ رُفْقَةِ الأَشْعَرِيِّينَ بِالْقُرآنِ حِينَ يَدْخُلُونَ بِاللَّيْلِ، وَأَعْرِفُ مَنَازِلَهُمْ مِنْ أَصْوَاتِهِمْ بِاللَّيْلِ بِالْقُرآنِ، وَإِنْ كُنْتُ لَمْ أَرَ مَنَازِلَهُمْ بِالنَّهَارِ]. أخرجه الشيخان.

3. (4536)- *Ebû Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ben Eş'arî cemaatinin geceleyin evlerine girerkenki Kur'an okuyuş-

larını seslerinden tanırım. Gündüzleyin girerlerken evlerini gör-memiş de olsam, geceleyin Kur'an okuyuşları sebebiyle seslerinden evlerini tanırım. Onlardan biri Hakim'dir. Atlılara -yahut düşmana dedi- *rastlayınca, onlara:*

"Arkadaşlarım, kendilerini beklemenizi söylediler!" dedi." [Buharî, Megazî 38; Humus 15, Menakıbu'l-Ensar 37; Müslim, Fezailu's-Sahabe 166, (2499).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, Eşarilerin mescid veya iş için geceleyin çıktıkları zaman eve dönüşte yüksek sesle Kur'an okuduklarını belirtmektedir. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bunu takdir makamında söylemesi, bunun caiz olduğunu ifade eder. *İbnu Hacer:* "Riyadan emin olmak" ve "Kimseyi rahatsız etmemek" kaydıyla bunun müstahsen olacağını belirtir.

2- Hadiste geçen *Hakim*'in Eş'arilerden birinin ismi olduğu söylenmiştir, ancak bir zatın sıfatı olabileceği de söylenmiştir. Bu zat, düşmanla karşılaşınca, aşırı cesareti sebebiyle kaçmayıp onlara: "Askerlerimiz geliyor, bekleyin de boyunuzun ölçüsünü alın!.." manasında onlara tek başına morallerini bozucu hitapta bulunmuştur. Bu yorum, şekk'li olan ifadenin ikinci şıkkına yani düşmanla karşılaşmış olma haline uygundur. Şayet birinci şık sahih ise, yani karşılaşanlar atlılar ise mana şöyle olur: "Ey atlılar, bekleyin de geride kalan yayalar da gelsin, düşmanın karşısına beraber çıkın." Bu takdirde Hakim'in karşılaştığı atlılar müslümandır. *İbnu Hacer* bu yorumun daha doğru gözüktüğünü belirtir. *İbnu't-Tin:* "Hakîm'in sözünün manası şudur: Onun arkadaşları Allah yolunda savaşmayı severler, bu uğurda kendilerine gelecek musibete kıymet vermezler, aldırmazlar."

4537 ٤ – وَلَهُمَا في رِوايَةٍ عنهُ: [قَالَ ﷺ : إنَّ الأشْعَرِيِّينَ إذَا أرْمَلُوا في الْغَزْوِ وَقَلَّ طعَامُ عِيَالِهِمْ بِالْمَدِينَةِ جَمَعُوا مَا كَانَ عِنْدَهُمْ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ، ثُمَّ اقْتَسَمُوهُ بينهم بِإنَاءٍ وَاحِدٍ بِالسَّوِيَّةِ. فَهُمْ مِنِّى وَأنَا مِنْهُمْ].

« أرْمَلُوا » يعنى نفد زادهم.

4. (4537)- Yine *Buhari* ve *Müslim Ebû Musa*'dan şu hadisi kaydetmişlerdir. "Resulllah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Eş'ariler, gazve sırasında azıkları tükenir, Medine'de de ailelerinin yiyecekleri azalırsa, yanlarında bulunanları bir yaygının üzerinde toplarlar sonra*

onu tek bir kabla eşit olarak paylaşırlar. Onlar bendendir, ben de onlardanım." [Buharî, Şirket 1; Müslim, Fezailu's-Sahabe 167, (2500).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* burada Eş'arilerin, memduh bir hasletlerini zikrederek övmektedir. Darlık zamanlarında seferde ve hatta hazerde yiyeceklerin birleştirilmesi, *Resûlullah: "Onlar benden, ben de onlardanım"* demekle onlardaki dayanışmayı övmüş, aynen benimsemiş ve dolayısıyle ümmetine de tavsiye etmiş olmaktadır. Nevevî: "Birbirinden olmanın manası "Yollarında birlikte ve Allah yolunda harcamadaki benzerlikte" mübalağadır" der.

2- Alimler bu rivayetten, kişinin kendi menkibesini zikretmesinin caiz olduğu, hibe-i meçhulun cevazı, dayanışma ve başkasını tercihin fazileti gibi başka faideler de çıkarmışlardır.

4538 ٥ــ وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [لاَ أزَالُ أُحِبُّ بَنِي تَمِيمٍ بَعْدَ ثَلاَثٍ سَمِعْتُهَا مِنْ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُهَا فِيهِمْ، سَمِعْتُهُ يَقُولُ: هُمْ أشَدُّ أُمَّتِي عَلَى الدَّجَّالِ. وَجَاءَتْ صَدَقَاتُهُمْ، فَقَالَ ﷺ: هٰذِهِ صَدَقَاتُ قَوْمِنَا، وَكَانَتْ سَبِيَّةٌ مِنْهُمْ عِنْدَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا. فَقَالَ ﷺ اعْتِقِيهَا فَإنَّهَا مِنْ وَلَدِ إسْمَاعِيلَ]. أخرجه الشيخان.

5. (4538)- *Hz. Ebû Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Benî Temim'i, haklarında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'dan işittiğim üç şeyden sonra hep sever oldum. Demişti ki: *"Onlar Deccal'e karşı ümmetimin en şiddetlisidirler."* Onların zekatları gelmişti. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Bu, kavmimizin zekatlarıdır!" buyurdular. Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nın yanında onlardan bir esire kadın vardı.

"Onu azad et, çünkü o, Hz. İsmail evlatlarından!" buyurdular. " [Buharî, Itk 13, Megâzî 67; Müslim, Fezailu's-Sahabe 198, (2525).]

AÇIKLAMA:

Rivayette, Arapların büyük kabilelerinden olan Benî Temim onlarda bulunan üç güzel hasletle övülmüş olmaktadır. Bu üç hasletle onların *Aleyhissalâtu vesselâm* tarafından övüldüğünü işiten *Ebû Hüreyre,* Temîmlileri sevmeye başlar. Hadisin *Ahmed ibnu Hanbel*'de gelen vechindeki ziyadeyi de kaydedelim: وَمَا كَانَ قَوْمٌ مِنَ الأحْيَاءِ أبْغَضَ إلَيَّ مِنْهُمْ فَأحْبَبْتُهُمْ "Kabi-

lelerden hiçbir kavme onlar kadar nefret duymuyordum, böylece onları sevmiş oldum."

Bu nefretin Cahiliye devrinde aralarında cereyan eden düşmanlıktan ileri geldiği belirtilir. Şu halde, bu rivayet *Resulullah*'ın bir kelamıyla eski kinlerin nasıl süngerlendiğine, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın gönüllerde sevilen ve nefret edilen şeyleri bile nasıl yönlendirdiğine güzel bir örnek olabilmektedir.

Mezkur üç hasletten biri onların Deccal'e karşı şiddetle mücadele edeceğidir. Bu vasıf bir başka rivayette *"Onların savaşta insanların en şiddetlisi olduğu"* şeklinde gelmiştir. Bu iki rivayet te'vil edilerek: "Deccal'e karşı yapılacak savaşta en şidetli savaşçılar olacaklar" denmiştir.

İkinci hasletleri, zekatlarının gelmesi vesilesiyle Resûlullah'ın nesebini onlarla birleştirip onlara *"kavmimiz"* demesidir. Şarihler Benî Temimle, Kureyş'in *İlyas İbnu Mudar*'da birleştiklerini belirtirler. Resûlullah, Benî Temim'in bir kolu olan, Beni Sa'd'ın zekatı geldiği zaman da هذه صدقة قومى *"İşte kavminin zekatı"* buyurmuştur.

Üçüncü faziletleri de Temimlilerin nesebce *Hz. İsmail*'e dayanmış olmasıdır. Bu hususla ilgili muhtelif rivayetler var. Şarihler bu rivayetlere dayanarak *Hz. İsmail* ahfadının azad edilmesinin efdal olacağına hükmetmişlerdir.

4539 ٦– وعنه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قـال: [إنَّ رَجُلاً مِنْ قَيْسٍ قَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ الْعَنْ حِمْيَراً فـأعْرَضَ عَنْهُ. فـأعَادَ عَلَيْهِ. فـقَالَ ﷺ: رَحِمَ اللّٰهُ حِمْيَراً أفْوَاهُهُمْ سَلاَمٌ، وَأيْدِيهِمْ طَعَامٌ، وَهُمْ أهْلُ أمْنٍ وَإيمَانٍ]. أخرجه الترمذي.

6. (4539)- Yine *Ebû Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Kays'tan bir adam:

"Ey Allah'ın Resulü! Hımyer'e lanet et!" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm* ondan yüzünü çevirdi. Adam aynı talebi tekrar edince, *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Allah Hımyer'e rahmet kılsın. Onların ağızları selam, elleri yiyecek, kendileri de emniyet ve iman ehli kimseler!" buyurdu." [Tirmizî,Menâkıb, (3985).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah* burda Hımyer halkını bazı mümtaz taraflarıyla tafdil ediyor:

★ Rastladıkları herkese selam veriyorlar, bunu terketmiyorlar.

★ Muhtaç, yolcu, misafir herkese yemek veriyorlar:

★ Onlardan kötülük beklenmez, güvenilen emniyetli kimselerdir:

★ Kalpleri de nur-u imanla doludur.

2- *Hımyer*, Yemen'deki kabilelerden birisidir.

4540 ٧- وعن أنسٍ رَضيَ اللهُ عَنْه قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ الأزْدُ أزْدُ اللهِ في الأرْضِ، يُرِيدُ النَّاسُ أنْ يَضَعُوهُمْ وَيَأبَى اللهُ إلاَّ أنْ يرفعَهُمْ وَلَيَأتِيَنَّ عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ يَقُولُ الرَّجُلُ فِيهِ: يَالَيْتَ أبِي كَانَ أزْدِيّاً، وَيَا لَيْتَ أُمِّي كَانَتْ أزْدِيَّةً]. أخرجه الترمذي.

وقال: قَدْ رُوِىَ مَوْقُوفاً على أنسٍ، وَهُوَ عندنا أصح.

7. (4540)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ezd kabilesi, Allah'ın yeryüzündeki ordusu (ve dininin yardımcıları)dır. Halk onları alçaltmak ister, Allah ise onları yüceltir. İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelecek ki, o zaman kişi:

"Keşke babam Ezdi olsaydı! Keşke anem de Ezdi olsaydı!" diye temennide bulunacak." [Tirmizî, Menâkıb, (3933).]

AÇIKLAMA:

1- *Ezd,* Yemen'de bir kabile adıdır. *Ezd-i Şenue* denir. Bir başka rivayette (4544. hadis) Ezd kelimesinden sonra *"yani Yemen"* ibaresine yer verilerek, hadiste geçen Ezd kelimesiyle *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın Yemen'i kasdettiğine işaret edilir. Ezd'le ilgili olarak el-Kadi şu açıklamayı sunar: "Ezd'le *Aleyhissalâtu vesselâm* Ezd-i Şenu'e'yi murad eder. Bu, Yemen'de bir kabiledir.Ezd *İbnu'l-Gavs, İbnu Leys, ibni Malik, İbni Kehlan, İbni Sebe*'nin evladlarıdır. Onları Allah'a nisbet edişi , onların Hizbullah'tan ve Resulüne yardım edenlerden olmaları sebebiyledir." Tibi de şu açıklamayı sunar: "Ezdullah tabiri birkaç manaya muhtemeldir. Şöyle ki:

★ Bu isimle iştihar etmiş olanları. Çünkü onlar savaşta sebatkâr kimselerdir, asla kaçmazlar.

★ Onların Allah'a nisbeti, husisiyetlerini ortaya koyarak teşrif etmek içindir; Beytullah (Allah'ın evi), Nâkatullah (Allah'ın devesi) tabirlerinde olduğu gibi. Nitekim hadisin devamında halkın onları alçaltma arzuları ifade edilmiştir. Öyleyse buna karşı, onların teşrifi (şereflendirilmeleri) için Allah'a nisbet etmişlerdir.

★ *Ezd* kelimesi ile şecaat ifade edilmek istenmiştir. Bu durumda kelam teşbih olarak kullanılmıştır. Yani el-Esed (aslan), esedullah demektir. Bu durumda "Esed"în Ezd olarak gelmesi ya şekil benzerliğindendir veya sin harfinin (س) ze harfine (ز) kalbolmasındandır." *Aliyyu'l-Karî,* Tîbî' nin bu açıklamasını kaydettikten sonra der ki: "Bu yoruma, el-Mesabih şarihlerinden *Sahibu'l-Ezhar* da tabi oldu. Ne var ki bu yorumun sağlam olması için, *el-Ezd* kelimesinin lügat itibariyle *el-Esed*'den gelmesi gereklidir. Ancak, Kamus'tan anlaşıldığına göre mesele böyle değil."

4541 ٨– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [جَاءَ الطُّفَيْلُ بْنُ عَمْرٍو الدَّوْسِيُّ الى رَسُولِ اللهِ ﷺ : فقَالَ: إنَّ دَوْساً قَدْ هَلَكَتْ، عَصَتْ وَأَبَتْ، فَادْعُ اللهَ عَلَيْهِمْ فظَنَّ النَّاسُ أَنَّهُ يَدْعُو عَلَيْهِمْ. فقَالَ: اللّهُمَّ اهْدِ دَوْساً وَأْتِ بِهِمْ]. أخرجه الشيخان.

8. (4541)- *Hz. Ebû Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Tufeyl İbnu Amr ed-Devsî, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'a gelerek:

"Devs kabilesi helak oldu. (Allah'a) asi oldu (ve İslam'a girmekten) imtina etti. Onlara bir bedduada bulunun!" dedi. Orada bulunanlar, Aleyhissalâtu vesselam'ın beddua yapacağını zannetti. Ama O:

"Allah'ım, Devs'e hidayet ver, onları imana getir!" buyurdu." [Buharî, Megazî 75, Cihad 100, Da'avat 59; Müslim, Fezâilu's-Sahabe 197, (2524).]

AÇIKLAMA:

1- *Devs, Hz. Ebû Hüreyre*'nin mensup olduğu kabiledir. Yemen'dedir.

2- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a müracaatta bulunan *Tufeyl İbnu Amr* (radıyallahu anh) da Devslidir. Mekke'de müslüman olmuş, memleketine dönerek Medine'ye hicret edinceye kadar, kabilesini İslam'a sokmaya çalışmıştır. Ancak yeterince dinleyen olmamış, bunun üzerine Resûlullah'a müracaat ederek onların faiz yediklerini, zina ettiklerini söylemiş ve beddua taleb etmiştir. Fakat *Aleyhissalâtu vesselâm* insanlara beddua ederek helaklerini değil, niyaz ve tazarru ile hidayetlerini taleb etmek için peygamberdi, Rahmeten li'l-alemin idi. Her seferinde olduğu üzere bu seferde onların hidayeti için Allah'a duada bulunmuştur.

Dua kabul edilecek ve Devs İslam'a girecektir.

4542 ٩– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّ الصَّحَابَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُم قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ: أَحْرَقَتْنَا نِبَالُ ثَقِيفٍ، فادْعُ اللهَ عَلَيْهِمْ. فقَالَ: اللّهُمَّ اهْدِ ثَقِيفاً]. أخرجه الترمذي.

9. (4542)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Sahabeler (radıyallahu anhüm), Aleyhissalâtu vesselâm'a mürâcat ederek:

"Ey Allah'ın Resulü! Taiflilerin okları bizleri yaralayıp parçaladı. Aleyhlerine Allah'a bir bedduada bulunuverseniz! " dediler. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Allahım, Taiflilere hidayet ver!" buyurdular!" [Tirmizî, Menakıb, (3937).]

AÇIKLAMA:

1- *Taif* şehrinde yaşayan halkın ismi, *Benî Sakif* veya kısaca *Sakif*'dir. Daha önce (4295. hadis) *Taif Gazvesi* bahsinde geçtiği üzere Taif'in kuşatılması sırasında müstahkem kalelerden atılan oklar şehrin müdâfasında müessir olmuş, müslümanlardan bazılarının ölümüne, birçoğunun da yaralanmasına sebep olmuştu. İşte bu başarısızlık üzerine, askerlerden bazıları Resûlullah'a mürâcatla beddua taleb ederlerse de *Aleyhissalâtu vesselâm,* sadedinde olduğumuz hadiste görüldüğü üzere, beddua yerine Allah'tan hidayet talebinde bulunur.

4543 ١٠ – وعن أبي بَرْزة الأسْلميّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [بَعَثَ رَسُولُ اللهِ ﷺ الى حَيٍّ مِنْ أحْيَاءِ الْعَربِ رَجُلاً فَسَبُّوهُ وَضَرَبُوهُ. فَجَاءَ الى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَأخْبَرَهُ. فَقَالَ ﷺ: لَوْ أنَّ أهْلَ عُمَانَ أتَيْتَ مَا سَبُّوكَ وَلاَ ضَرَبُوكَ]. أخرجه مسلم.

10. (4543)- *Ebu Berze el-Eslemî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* bir sahabiyi Arap kabilelerinden birine irşad vazifesiyle gönderdi. Ancak kabile halkı ona hakaretler edip bir güzel dövdüler. Sahabi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek durumu haber verdi. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Eğer Umman ahalisine gitmiş olsaydın onlar ne söverler ne de seni döverlerdi" buyurdu." [Müslim, Fezâilu's-Sahabe 228, (2544).]

AÇIKLAMA:

Bazı şarihler, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu sözleriyle, Umman halkının tahkik ehli ve araştırıcı kimseler olduğunu, Yemenliler gibi ince kalpli ve nazik kimseler olduğun söylemek istediğini belirtirler.

Hadiste Umman halkının fazileti ifade edilmiştir.

4544 ١١ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الْمُلْكُ في قُرَيْشٍ، وَالْقَضَاءُ

فِي الأنْصَارِ، وَالأذَانُ فِي الْحَبَشَةِ، وَالأمَانَةُ فِي الأزْدِ، يَعْنِي الْيَمَنَ]. أخرجه الترمذي.

11. (4544)- *Hz. Ebû Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Mülk (saltanat, idare) Kureyş'tedir. Keza (davaları hükme bağlama) Ensar'dadır. Ezan Habeşlilerdedir, emanet (güven) Ezd'dedir, yani Yemen'dedir." [Tirmizî, Menâkıb, (3932).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste mülk yani hilafet, yani saltanatın Kureyş'e ait olduğu ifade edilmiştir. Bu bahis daha önce geçtiği için tekrar etmeyeceğiz (4530-4533).

2- *Resûlullah* Ensar'ın gönlünü hoş etmek için kaza işlerinin onlar vasıtasıyla yürüyeceğini ifade etmiştir. Ensar bu çeşit teşriflere fazlasıyla layık idi. Zira, İslam direğini kuranlar onlardı. Onların himaye ve fedakarlıkları olmasaydı, zahir hale göre, sayıca az ve zayıf olan ilk müslümanlar, ceberrut, zalim ve insafsız Kureyş müşrikleri karşısında yok olmaya mahkum idiler. Ensar (radıyallahu anhüm) himayesi İslam meşalesinin yanıp güçlenmesine gönülleri aydınlatıp, insanlığa ilahi hidayetin ulaşmasına vesile oldu.

3- *Kaza*'dan murad nedir? Bu hususta farklı görüşler ileri sürülmüştür.

★ Hüküm-ü cüz'idir. Nitekim *Resûlullah "Helal ve haram en iyi bileniniz Muaz'dır"* buyurmuştur. Muaz ise Ensar'dandır.

★ Nikâbettir, çünkü nâkibler onlardandı. Nâkib, bir cemaatin işlerinde, ahvaline nezaret eden mümessilleridir. Akabe bey'atında Resûlullah, kendisiyle hayatta bulunan müslüman gruplar için hepsi Ensar'dan olmak üzere birer nakib seçmişti. Bunların sayısı 12 idi. Şu halde bazı alimler, sadedinde olduğumuz hadiste *"Kaza Ensar'dadır"* buyrulmakla nikabet (nâkiblik işleri) Ensar'ın elindedir" dendiğini kabul etmiştir.

★ Kaza ile, mahkemelerde dava halletme işinin kastedildiğini söyleyenler de olmuştur. Nitekim *Hz. Muaz* kadı olarak Yemen'e gönderilmiştir.

Aliyyu'l-Kari bu son görüşün daha uygun olduğunu söyler.

4- Ezanın Habeşlilere ait olması, *Resûlullah*'ın baş müezzininin *Bilal-i Habeşi* olmasından ileri gelen bir keyfiyettir.

5- Emanetin Ezd'de olması, Ezd'le Yemen'in kastedilmiş olduğunu

ifade eder. Çünkü *Aleyhissalâtu vesselâm*, insanlığın ilk medeniyetinin beşiklerinden biri olması kuvvetle muhtemel olan bu belde ahalisini, muhtelif hadislerinde övmüş, ilmin, irfanın, yumuşak kalplilik ve sükunetin Yemenlilerde bulunduğunu ve hatta ilmin ve hikmetin Yemenli olduğunu söylemiştir. Bir rivayet şöyle:

أَتَاكُمْ أَهْلُ الْيَمَنِ هُمْ أَضْعَفُ قُلُوبـاً وَأَرَقُّ أَفْئِدَةً الإِيمَانُ يَمَانٍ وَالْحِكْمَةُ يَمَانِيَةٌ *"Size Yemenliler geldi. Onlar kalpçe en zayıf, gönülce en hassas kimselerdir. İman Yemenlidir, hikmet de Yemenlidir." Bir müslim hadisinde "...Fıkıh da Yemenlidir"* ziyadesi gelmiştir.

İmanın Yemen'e nisbeti bazı farklı yorumlara sebep olmuştur. İbnu Hacer'in açıklamasına göre, İman Yemen'e nisbet edilmiştir. Zira, mebdei orasıdır. Mekke, Medine'ye nisbeten Yemenlidir.. "Murad-ı İmanı Mekke ve Medine'ye nisbettir", zîra bu iki yer Şam'a nisbetle Yemenlidir. Zîra, Resûlullah bu hadisi Terbük'te sarfetmiştir. Bu durumda Suriye'ye nisbetle Hicaz, Yemen'den sayılır. Nitekim bu tevili teyid eden bir rivayet Müslim'de gelmiştir:

وَالإِيمَانُ فِي أَهْلِ الْحِجَازِ *"İman Hicaz ahalisindedir."*

"Bir başka açıklamaya göre, bundan Ensar maksuddur, çünkü Ensar aslen Yemen'den gelmedir ve Yemenli sayılırlar. İman'ın onlara nisbeti pek muvafıktır, çünkü onlar, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın getirdiği şeriata yardımda asıl ve temel oldular."

İbnu Salah Ebû Ubeyde'nin Garibu'l-Hadis'te yer verdiği bu açıklamaya katılmaz ve: "Kelamı zahiri üzere anlamaya bir mani yok! Hadisten murad Yemenlileri, Meşrik ehlinden olanlara tafdildir. Bunun da sebebi imana olan iz'an (ve yakinleridir). Çünkü onlar İsam'a girerken müslümanlara büyük bir müşkilat çıkarmadılar. Halbuki meşrik ahalisi ve başkaları böyle yapmadılar. Kim bir şeyle muttasıf olur ve o şeyin izharında ciddi davranırsa, o şeydeki kemalini göstermek için o kimsenin ona nisbet edilmesi adettendir. Öyleyse, imanın Yemenlilere nisbeti, başkalarından onu nefyetmemizi gerektirmez. Ayrıca, hadisin elfazında, bu hadisle muayyen şahısları kasdettiğini gösteren karineler de var. Aleyhissalâtu vesselâm bu sözüyle beldenin tamamını kasdetmemiş, onlardan kendisine gelenlere işaret buyurmuştur. Bunu söylerken hadisin bazı tariklerinde gelen: أَتَاكُمْ أَهْلُ الْيَمَنِ هُمْ أَلْيَنُ قُلُوباً وَأَرَقُّ أَفْئِدَةً الإِيمَانُ يَمَانٍ وَالْحِكْمَةُ يَمَانِيَةٌ وَرَأْسُ الْكُفْرِ قِبَلَ الْمَشْرِقِ *"Size Yemenliler geldi. Onlar kalpçe en yumuşak, gönülce en hassas kimselerdir. İman Yemenlidir. Hikmet de Yemenlidir. Küfrün başı da şark cihetindedir."* Kelamı zahirine göre anlamaya ve ehl-i

Yemen tabirini hakikatına hamletmeye bir mani yok. Şurası da var: Bu sözle murad edilen, o zaman Yemenlilerden mevcut olanlardır. Heramanda yaşayacak olan bütün Yemen halkı değil, zira lafız böyle bir tamimi gerektirmiyor. "Fıkıh"dan kastedilen şey de dinde anlayıştır, "hikmet"ten murad da Allah'ın marifetine götüren ilimdir."

Böylece, *İbnu Salâh* hadisin anlaşılmasına daha pratik bir yorum kazandırmış olmaktadır.

4545 ١٢– وعن أبى سكينة (رَجُلٍ مِنَ الْمُحَرَّرِينَ) عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِىِّ ﷺ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: دَعُوا الْحَبَشَةَ مَا وَدَعُوكُمْ، وَاتْرُكُوا التُّرْكَ مَا تَرَكُوكُمْ]. أخرجه أبو داود

12. (4545)- *Ebû Sekîne* (ki Muharrerler'den bir kimsedir.) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir sahabesinden naklen anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sizi bıraktıkları müddetçe siz de Habeşîleri bırakın. Sizi terkettikleri müddetçe Türkleri terkedin." [Ebû Dâvud, Melâhim 8, (4302).]

AÇIKLAMA:

1- Şârihler, "Habeşiler sizi bıraktığı müddetçe onları bırakın" ifadesini: "onlar size saldırmadıkça siz de onlara karşı savaşı ilk başlatan olmayın" şeklinde anlamışlardır. Keza Türklerle ilgili cümleyi de: "Türkler sizi terkettiği, size savaş açmadığı müddetçe siz de onlara taarruz etmeyin, Türkler size taarruz etmede önce davranırsa siz o zaman onlara mukabele edin" şeklinde anlamışlardır. Hattabî (radıyallahu anh) der ki: "Bu hadisin قَاتِلُوا الْمُشْرِكَاتً **"Müşriklerle topyekün savaşın..."** (Tebve 36) âyetiyle te'lifi şöyledir: Âyet mutlaktır, hadis ise mukayyeddir, mutlak mukayyede hamlonulur ve hadisle âyetin âmm olan hükmü tahsis edilir. Nitekim mecusiler hakkında da böyle yapılmıştır. Zira onlar da kâfir oldukları halde سُنُّوا بِهِمْ سُنَّةَ اَهْلِ الْكِتَابِ *"Mecusilere Ehl-i Kitap muamelesi uygulayın"* hadisi esas alınarak onlara ehl-i kitap muamelesi tatbik edilerek cizye alınmıştır." Tîbî merhum; nesh ihtimaline yer vererek: "Hadis İslâm'ın zayıflığı sebebiyle varid olmuştur da âyet onu nesh etmiş olabilir" der.

2- Habeşlilerin ve Türklerin terkedilmeleri ve savaş dışı bıkakılmalarının sebebini âlimler şöyle açıklamıştır: "Müslümanlarla Habeşliler arasında korkunç çöller, susuz sahralar var. Onlara ulaşmak yorucu, zor ve pek meşakkatli olduğu için, müslümanları bununla mükellef tutmadı. Türklere gelince; onların gücü şiddetlidir, memleketleri soğuktur. İs-

lâm'ın ordusu olan Araplar ise sıcak iklimin insanlarıdır, bu sebeple onları buralara gitmekle mükellef tutmadı. Bu iki sır sebebiyle onları diğer milletlerden ayrı mütâla etti. Ancak onlar zorla İslâm memleketlerine girerlerse, el-iyâzubillah hiçkimseye (hadis yasaklıyor diye) kıtali terketmek câiz olmaz. Zira böyle bir durumda cihâd farz-ı ayn olur. Önceki durumda ise farz-ı kifayedir." Âlimlerin bu görüşünü kaydeden *Aliyyu'l-Kâri* der ki: "Aleyhissalatû vesselâm, bu mânaya *"Onlar sizi terkettikçe..."* cümlesiyle işaret buyurmuştur.

4546 ١٣ـ وعن عِمْرَانِ بْنِ حُصَيْنٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: [مَاتَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَهُوَ يَكْرَهُ ثَلاثَةَ أَحْيَاءٍ: ثَقِيفاً، وَبَنِي حَنِيفَةَ، وَبَنِي أُمَيَّةَ]. أخرجه الترمذي.

13. (4546)- *İmran İbnu Husayn* (radıyallahu anhüma) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* üç kabileye ikrah eder halde vefat etti: Sakif, Beni Hanife, Beni Ümeyye." [Tirmizî, Menâkıb, (3938).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu rivayete göre, üç kabileden hoşnutsuz olarak vefat etmiştir. Bunlardan *Benî Ümeyye* hânedanı Kureyş'e bağlı bir koldur. Şârihler, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Benî Ümeyye'ye duyduğu nefretin *Ubeydullah İbnu Ziyâd* sebebiyle olduğunu belirtir. Daha önce de açıkladığımız üzere Fahr-i Âlem efendimizin reyhanesi olan *Hz. Hüseyin* (radıyallahu anh)'ın kesik başını bir leğen içerisine koyarak elindeki çubukla dürterek hakaret etmişti (4433, 4434. hadisler). Öldürülüp kellesi getirilince ilahî bir ceza olarak zuhûr eden ince bir yılan, herkesin göreceği şekilde İbnu Ziyâd'ın ağzına burnuna girmiş, çıkmıştı (4433, 4434. hadisler).

Resûlullah'ın Sâkif'ten nefreti, oradan zuhur eden Haccâc-ı Zâlim sebebiyledir. Bu herif de nice masumların kanına girmiş, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashab-ı güzîne, İslâm'ın o mübarek bânilerine etmedik hakaret ve işkence bırakmamıştı. Daha da ileri giderek mancınıklarla attığı taşlarla Kâ'be'yi yıkmaktan çekinmemişti.

Efendimiz *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın Benî Hanîfe'ye iğbirarı da, oradan çıkan Müseylime adındaki yalancı sebebiyledir. Resûlullah'ın hayatının son demlerinde peygamberliğini ilan ederek irtidad etmiş, Hz. Ebû Bekir zamanında onun bertaraf edilmesi için müslümanlar epeyce bir uğraşmışlardır.

Aleyhissalâtu vesselâm bu sonuncuya sağlığında fiilen müşâede etti ise de, önceki ikisini Allah'ın bildirmesi ile keşfen görmüştür.

ÜÇÜNCÜ FASIL

ARAPLARIN FAZİLETİ

4547 ١– عن سلْمَانِ الفَارِسِيُّ رَضِيَ اللهُ عَنْه قَالَ: [قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تُبْغِضْنِي فَتُفَارِقَ دِينَكَ. قُلْتُ: وَكَيْفَ أُبْغِضُكَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ وَبِكَ هَدَانِي اللهُ؟ قَالَ: تُبْغِضُ الْعَرَبَ فَتُبْغِضُنِي]. أخرجه الترمذي.

1. (4547)- *Selman'ı Farisî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana:

"Bana buğzetme, dinini terketmiş olursun!" buyurdular. Ben:

"Ey Allah'ın Resulü, ben size nasıl buğzederim? Allah hidayeti bana sizin elinizden ulaştırdı" dedim,

"Araba buğzedersin, böylece bana buğzetmiş olursun" buyurdular." [Tirmizî, Menâkıb, (3923).]

4548 ٢– وعن عثمان بن عفّان رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: منْ غَشَّ الْعَرَبَ لَمْ يَدْخُلْ في شَفَاعَتِي وَلَمْ تَنَلْهُ مَوَدَّتِي]. أخرجه الترمذي.

2. (4548)- *Osman İbnu Affân* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim Arab'ı aldatırsa şefaatime giremez ve sevgim de ona ulaşmaz." [Tirmizî, Menâkıb, (3924).]

AÇIKLAMA:

Bu iki hadis, Arap milletine karşı kötü his beslemenin tehlikesine dikkat çekmektedir. Müslümanlar kerdeştirler, birbirlerini sevecekler, aralarında buğz ve adavete yer vermeyecekler, birbirlerini aldatmayacak-

lar. Müslümanlar arasında bunlar haram olmakla birlikte, Araplara karşı yapılması daha büyük bir günahı gerektirmektedir. Zîra *Resûlullah* da Arap'tır. Şu halde meşru bir sebep olmadan Arab'a karşı alınan tavır İslâm'a karşı alınmış bir tavırdır. İkinci hadis böyle bir durumda kişinin kalbinde Resûl sevgisinin hasıl olmayacağını, dolayısıyla da Resûlullah'ın kendisini sevmeyeceğini haber vermektedir. Bunlar bir mü'min için büyük kayıptır. Allah korusun!

DÖRDÜNCÜ FASIL

ACEM VE RUM'UN FAZİLETİ

4549 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [تَلاَ رَسُولُ اللهِ ﷺ سُورَةَ الْجُمُعَةِ، فَلَمَّا بَلَغَ: وَآخَرِينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ. قَالَ لَهُ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللهِ، مَنْ هٰؤُلاَءِ الَّذِين لَمْ يَلْحَقُوا بِنَا؟ فَوَضَعَ ﷺ يَدَهُ عَلى سَلْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْه وَقَالَ: وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لَوْ كَانَ الإِيمَانُ بِالثُّرَيَّا لَتَنَاوَلَهُ رِجَالٌ مِنْ هٰؤُلاَءِ، وَفِي أُخْرَى: رَجُلٌ مِنْ فَارِسَ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (4549)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Cum'a sûresini tilavet buyurdu: وَآخَرِينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ **"Onlardan diğer bir grup gönderdi ki (faziletçe) birincilere yetişememişlerdir"** (Cum'a 3) âyetine gelince, bir sahabe:

"Ey Allah'ın Resûlü! Bize kavuşamayacak olan bunlar kimlerdir?" diye sordu. *Aleyhissalâtu vesselâm* elini Selman (radıyallahu anh)'ın üzerine koyarak:

"Ruhumu kudret elinde tutan Zat-ı Zülcelâl'e yemin olsun, eğer iman Süreyya yıldızında olsaydı, ona, bunun kavminden bazı kimseler yine de ulaşacaklardı." –Bir diğer rivayette: *"Fars'tan bazı kimseler"*- buyurdu. [Buharî, Tefsir, Cum'a 1; Müslim, Fezâilu's-Sahâbe (2546); Tirmizî, Menâkıb, (3229).]

AÇIKLAMA:

Acem kelimesi Arapçada, Arap olmayanlar için kullanılır ise de, sadedinde olduğumuz hadiste Farslar kastedilmektedir. Resûlullah eski bir imparatorluğa dolayısıyla köklü bir kültüre ve ilim an'anesine sahip bulunan İran milletini o yönüyle takdir etmektedir. Bu hadisin mefhu-

muna ilk mazhar olan zât Selmân-ı Fârisi'dir. Resûlullah'ın en güzide Ashabındandır. Hatta Efendimiz: *"Selman bizden, Ehl-i Beyt'tendir"* buyurmuştur. Ancak bir kısım şârihler, bu hadiste İmâm-ı Âzam'a da işaret edildiğini söylemiştir. İslâm'ın gelişmesinde ilmî katkıları olan daha nice İran asıllıların hadisin şümûlüne girdiğini söyleyebiliriz. Nevevî: "Hadiste Acemlerin faziletlerine ve yerine göre mecazla mübalağa-nın kulanılmalarının câiz olduğuna açık delil vardır" demiştir.

4550 ٢- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [ذُكِرَتِ الأَعَاجِمُ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالَ ﷺ:
لأَنَا بِهِمْ، أَوْ بِبَعْضِهِمْ أَوْثَقُ مِنِّي بِكُمْ أَوْ بِبَعْضِكُمْ]. أخرجه الترمذي.

2. (4550)- Yine *Ebû Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında Acemler zikredilmişti, şöyle buyurdular:

"Ben onlara -veya bazılarına- sizden -veya bazınızdan- daha çok güven duyuyorum!" [Tirmizî, Menâkıb, (3928).]

AÇIKLAMA:

Hadiste *Resûlullah*'ın "siz" diye hitap ettiği muhataplarının muayyen belli kimseler olduğuna dikkat çekilmiştir. Bunlar, Allah yolunda infak etmeye çağrıldıkları halde bundan geri durmuşlar, bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm onlara: *"Ben Acemlere sizden daha çok güveniyorum...."* demiştir. Bu sözle: muhataplarına bir te'dib ve ta'yib (ayıplama) mevcuttur. Buna delalet eden şu âyti de kaydedebiliriz: إِنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ قَوْمـاً غَيْرَكُمْ **"İşte siz Allah yolunda harcamanıza davet edilmekte olanlarsınız. İçzinizde cimrilik edenler var... Eğer yüz çevirirseniz Allah sizin yerinize bir başka kavim getirir"** (Muhammed 8). Zira bu âyet şu âyetin akabinde gelmişti.

هَاأَنْتُمْ هٰؤُلَاءِ تُدْعَوْنَ لِتُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللهِ فَمِنْكُمْ مَنْ يَبْخَلُ **"Eğer sizden onları(n tamamını) ister, bu suretle (talebte) ileri giderse cimri bulursunuz..."** (Muhammed 37). Yani: "Siz, çeşitli hallere bunca mümârese yaptınız ve Allah yolunda harcamanın kendiniz için daha hayırlı olduğunu bilen kimseler olduğunuz halde infaka çağırılınca ağır davranan, kaçınan kimselersiniz. Bu kaçkınlığınız devam ederse Allah sizin yerinize bir başka kavim getirir. Onlar Allah yolunda mallarıyla canlarıyla fedakârlıklarda bulunurlar, bol bol harcarlar, onlar aşırı cimrilikte sizin gibi olmazlar." Bu ifade onları infak etmeye teşvik ve tahrîk gayesini güder, bundan bir tafdil manası çıkmaz.

Aliyyu'l-Kârî de şunu söyler: "Bu hadisten murad, mutlak sürette tafdilin olmayacağını söylemek olsa, hadisin vürûdunun hususî sebebi değil, lafzın umûmiliği dikkate alındıkta, kitap ve sünnete aykırılık çıkar. Eğer murad, mutlak tafdilin gerekmediğini söylemek ise bu mâna sahihtir. Zira hadis, onların (Acemlerin), bazı vasıflarda Araplardan efdal olduklarına delalet ede. Nitekim mefdulde (faziletçe düşük olanda), fâzıldaki bazı faziletlere nisbet edilince üstünlük bulunmasında şaşılacak bir husus yoktur. Öyleyse Arap cinsinin Acem cinsinden efdal olduğunda şüphe yoksa da, hadise göre, bazı münferid faziletlerde Acem'in Arab'a üstünlüğü vardır."

4551 ٣– وعن المستورد القرشي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ: يَقُولُ تَقُومُ السَّاعَةُ وَالرُّومُ أَكْثَرُ النَّاسِ. فَقَالَ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ: أَبْصِرْ مَا تَقُولُ. قَالَ: أَقُولُ مَا سَمِعْتُ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ: قَالَ: إِنْ قُلْتَ ذٰلِكَ إِنَّ فِيهِمْ لَخِصَالاً أَرْبَعَةً، إِنَّهُمْ لأَحْلَمُ النَّاسِ عِنْدَ فِتْنَةٍ، وَأَسْرَعُهُمْ إِفَاقَةً عِنْدَ مُصِيبَةٍ، وَأَوْشَكُهُمْ كَرَّةً بَعْدَ فَرَّةٍ، وَأَجْبَرُهُمْ لِمِسْكِينٍ وَيَتِيمٍ وَضَعِيفٍ، وَخَامِسَةٌ حَسَنَةٌ جَمِيلَةٌ، وَأَمْنَعُهُمْ مِنْ ظُلْمِ الْمُلُوكِ]. أخرجه مسلم.

3. (4551)- Müstevrid el-Kureyşî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim, diyordu ki:

"Rumlar insanların ekserisi olduğu bir sırada Kıyamet kopar." (Bunu işiten) Amr İbnu'l-Âs (radıyallahu anh) atılarak:

"Söylediğine dikkat et!" dedi. Müstevrid:

"Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan işittiğimi söylüyorum! diye te'yid etti. Amr:

"Sen bunu söylersen (bil ki) onlarda dört haslet vardı: Fitne sırasında, insanların en halîmidirler. Musibete uğrayınca da onu en çabuk atlatanıdırlar. Kaçtıktan sonra geri dönmede insanların en çabuğudurlar. Miskin, yetim ve zayıflara en hayırlı olanlarıdır. Beşinci olarak hoş ve güzel bir hasletleri de kralların zulümlerine en fazla karşı koyan kimseler olmalarıdır." [Müslim, Fiten 35, (2898).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadislerinde Kıyamet sıra-

sında Rumların insanların eksiriyetini teşkil edeceğini haber vermektedir. Bu hadiste Rum kelimesini, dilimizdeki "Yunanlı" manasında anlamamız isabetli bir te'vil olmaz. O zaman için Rum, Roma devletini, bir başka ifade ile hıristiyan âlemini ifade ediyordu. Bu mânadan hareketle hadisteki "Rum'dan Batı âlemini, hıritiyan dünyayı anlayabiliriz. *Amr İbnu'l-Âs*'ın Rum'a nisbet etitiği bir kısım hasletleri Batı âleminde bugün bile görmek mümkündür.

Bu hadis, bizi islâm düşmanlarını yakından tanımaya, iyi taraflarını, kendilerine has hususî yönleriyle birlikte araştırmaya, öğrenmeye tevşvik etmektedir. Hatta güzel hasletleri sebebiyle onları takdir etmeye de, rivayet örnek teşkil etmektedir.

BEŞİNCİ FASIL

SAHABE DIŞINDA BAZI KİMSELERİN FAZİLETİ

❑ ÜVEYS EL-KARANÎ

4552 ١– عن أسير بْنِ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كَانَ عمر رَضِيَ اللهُ عَنْه إذَا أتَى عَلَيْهِ أمْدَادُ أهْلِ الْيَمَنِ سَأَلَهُمْ، أفِيكُمْ أُوَيْسُ بْنُ عَامِرٍ؟ حَتّىٰ أتىٰ عَلَى أُوَيْسِ بْنِ عَامِرٍ. فَقَالَ: أنْتَ أُوَيْسُ بْنُ عَامِرٍ؟ قَالَ: نَعَمْ، قَالَ مِنْ مُرَادٍ، ثُمَّ مِنْ قَرَنٍ. قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: فَكَانَ بِكَ بَرَصٌ فَبَرَأْتَ مِنْهُ إلاَّ مَوْضِعَ دِرْهَمٍ. قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: لَكَ وَالِدَةٌ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: يَأْتِي عَلَيْكُمْ أُوَيْسُ بْنُ عَامِرٍ مَعَ أمْدَادِ الْيَمَنِ مِنْ مُرَادٍ ثُمَّ مِنْ قَرَنٍ، كَانَ بِهِ بَرَصٌ فَبَرأَ مِنْهُ إلاَّ مَوْضِعَ دِرْهَمٍ، لَهُ وَالِدَةٌ، هُوَ بِهَا بَرٌّ. لَوْ أقْسَمَ عَلَى اللهِ لأبَرَّهُ. فَإنِ اسْتَطَعْتَ أنْ يَسْتَغْفِرَ لَكَ فَافْعَلْ، فَاسْتَغْفِرْ لِي. فَاسْتَغْفَرَ لَهُ فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: أيْنَ تُرِيدُ؟ قَالَ: الْكُوفَةَ. قَالَ: ألاَ أكْتُبُ لَكَ إلَى عَامِلِهَا؟ قَالَ: أكُونُ فِي غَبْرَاءِ النَّاسِ أحَبُّ إلَيَّ قَالَ: فَلَمَّا كَانَ مِنَ الْعَامِ الْمُقْبِلِ حَجَّ رَجُلٌ مِنْ أشْرَافِهِمْ فَوَفَقَ عُمَرَ، فَسَألَهُ عَنْ أُوَيْسٍ رَحِمَهُ اللهُ. قَالَ: تَرَكْتُهُ رَثَّ الْبَيْتِ قَلِيلَ الْمَتَاعِ. فَأخْبَرَهُ عُمَرُ بِمَا سَمِعَ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَلَمَّا رَجَعَ الرَّجُلُ أتَى أُوَيْساً. فَقَالَ: اسْتَغْفِرْ لِي. فَقَالَ: أنْتَ أحْدَثُ عَهْداً بِسَفَرٍ صَالِحٍ. فَقَالَ: اسْتَغْفِرْ لِي. فَقَالَ: لَقِيتَ عُمَرَ؟ قَالَ: نَعَمْ. فَاسْتَغْفَرَ لَهُ. فَفَطِنَ لَهُ النَّاسُ. فَانْطَلَقَ عَلَى وَجْهِهِ رَحِمَهُ اللهُ]. أخرجه مسلم.

«الأمْدَادُ» جمع مدَد، وهم الأعوانُ الَّذين كانوا يجيئُونَ لنصر الإسلام.

و«غَبَراءُ النَّاسِ» بقاياهم؛ وأراد أن يكون مع المتأخرين، لامن المتقدمين المشهورين.

1. (4552)- *Üseyr İbnu Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh)'a Yemenlilerin takviye kuvveti geldikçe her defasında onlara:

"Aranızda Üveys İbnu Âmir var mı?" diye sorardı. Nihayet Üveys İbnu Âmir'e rastladı. Aralarında şu konuşma geçti:

"Sen Üveys İbnu Âmir misin?"

"Evet!"

"Murad'dan, sonra da Karan'dan?"

"Evet!"

"Sende alaca hastalığı vardı, bir dirhem kadar bir yer hariç tamamını atlattın, deği mi?"

"Evet!"

"Senin bir annen olacak?"

"Evet!"

"Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan işittim. Şöyle diyordu: ***"Size, önce Muradî sonra da Karanî olan Üveys İbnu Âmir, Yemen imdat kuvvetiyle gelecek. Onun alaca hastalığı vardı, dirhem kadar yer hariç atlattı. Onun bir annesi var. O annesine karşı saygılıdır. O, (bir şey için) yemin edecek olsa Allah (dilediğini yerine getirmek suretiyle) onun yeminden halâs eder. Eğer ondan kendin için istiğfar talep edebilirsen et."***

Benim için istiğfar ediver" dedi. O da istiğfar ediverdi. Bunun üzerine Hz. Ömer ona:

"Nereye gidiyorsun?" diye sordu.

"Kûfe'ye!"

"Senin için vâlisine mektup yazayım mı?"

"Ben (hususî muamele istemem, herkesle bir olmayı), avamdan biri olmayı tercih ederim."

Ravi der ki: "Müteakip sene Kûfe'nin eşrafından biri hacc yaptı ve Ömer'le karşılaştı. Ona Üveys rahimehullah'ı sordu.

"Ben onu, dedi, evi perişan, eşyası az bir halde bıraktım!"

Hz. Ömer, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan işittiğini ona da söyledi. Adam hacc'dan dönünce Üveys'e geldi ve:

"Benim için istiğfar ediver!" dedi.

"Sen hayırlı bir seferden yeni döndün, sen benim için istiğfar et" dedi ve:

"Ömer'e mi rastladın?" diye sordu.

"Evet!" dedi. Bunun üzerine Üveys ona da istiğfarda bulundu. Böylece halk onun ne olduğunu anladı. Bir müddet sonra da (Kûfe'yi terkedip) geri gitti, (rahimehullah)." [Müslim, Fezâilu's-Sahâbe 225, (2542).]

AÇIKLAMA:

1- *Üveys İbnu Âmir el-Karanî,* halkımız tarafından Veysel Karanî olarak bilinen zâttır. İsmi, zaman içerisinde biraz değişikliğe uğramış.

2- Tâbiîn'in büyüklerindendir. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sağlığında müslüman olmuştur. Annesine olan saygısı Resûlullah'la karşılaşmasına mâni olmuştur. Bu hususta menkîbeleri var. Resûlullah onu önceden haber vermiş, *"Tabiîn'in en hayırlısıdır, duası makbuldür, gören, ondan istiğfar edivermesini talep etsin"* şeklinde takdirlerini ifade etmiştir. Zühdü ile şöhret bulmuştur. Üstü başı öylesine perişan haldedir ki, arzettiği garâbet sebebiyle dikkatleri üzerine çekmiş, birçoklarının istihzasına sebep olmuştur. Hacc sırasında *Hz. Ömer*'in karşılaşıp Üveys hakkında bilgi sorduğu kimsenin de onunla alay edenlerden olduğu, Üsdü'l-Gâbe'nin rivayetinde belirtilir. Hatta o zât, *Hz. Ömer*'den *Resûlul-lah*'ın *Üveys* hakkındaki söylediklerini işitince, Kûfe'ye dönüşte, kendi evine uğramadan Üveys'e uğrar ve kendisi için istiğfar talep edivermesi ricasında bulunur. Üveys, bir daha alay etmeyeceği ve Hz. Ömer'den işittiğini kimseye söylemeyeceği hususlarında söz alarak, istiğfar ediverir.

Yine Üsdü'l-Gâbe'nin bazı rivayetlerinde görüldüğü üzere, sonradan kedisine bir bürde giydirildiği halde, onunla alay etmekten vazgeçilmez. Görenler "Üveys kim, bu bürdeyi giymek kim!" diye alay ederler. Resulullah'tan merfu bir rivayete göre: *"Ümmetimde öyleleri var ki, mescide ve musallaya elbise bulamadığı için gelemezler. Hayaları sebebiyle halktan da isteyemezler. İşte böylelerinden biri de Üveys el-Karanî'dir"* buyurmuştur.

Üveys, Sıffin savaşında Hz. Ali'nin cephesinde savaşmış ve bu savaşta şehid olmuştur, (rahimehullah).

Sadedinde olduğumuz hadis, Üveys'in Allah'a yakınlığı ermiş hal sahibi bir zât olduğunu, ancak halini halktan gizlemeye itina gösterdiğini

ifade etmektedir. Salih kimselerden istiğfar taleb etmek müstehaptır; talep eden, *Hz. Ömer* gibi mertebece öbüründen üstün bile olsa. Hadis ayrıca anne ve babaya itaatin, iyi muamelenin kişiye kazandıracağı yüce mertebeye de delil olmaktadır.

❑ NECAŞİ (REHİMEHULLAH)

4553 ١ – عن عائشة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [لَمَّا مَاتَ النَّجَاشِيُّ رَحِمَهُ اللّٰهُ كُنَّا نَتَحَدَّثُ أَنَّهُ لاَ يَزَالُ يُرَى عَلَى قَبْرِهِ نُورٌ]. أخرجه أبو داود.

1. (4553)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Necaşi (rehimehullah) öldüğü zaman biz onun kabrinin üzerinde uzun müddet bir nur görüldüğünü konuşurduk." [Ebû Dâvud, Cihâd 29, (2523).]

AÇIKLAMA:

Necaşi, kelime olarak Habeşce'de kral demektir. Tıpkı, dilimizde hâkan, sultan, padişah, devlet reisi kelimeleri gibi. Ancak İslâmî kaynaklarda, ***Resulullah*** devrindeki Habeş kralı kastedilir. Asıl adı Ashame' dir. ***Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)***'ın sağlığında müslüman olmuş, kendisine iltica eden müslümanları himaye etmiştir. Mekkeli müşriklerin, mültecileri iade taleplerini reddetmiştir.

Mekke fethinden önce vefat etmiş, Aleyhissalâtu vesselâm, o öldüğü gün, ***"Bugün sâlih bir kul vefat etti. Adı Ashame'dir, kalkın Asham'e üzerine namaz kılın!"*** buyurur ve gıyabında, Medine'de dört tekbir getirerek cenaze namazı kıldırır. Bilahere gelen haber, onun namazı kılındığı günde vefat ettiğini te'yid etmiş, bu vesile ile Efendimizin bir mucizesi zâhir olmuştur.

Bazı rivayetler şu âyetin Necaşi hakkında nâzil olduğunu belirtir. وَاِنَّ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ **"Şüphesiz ehl-i kitaptan öyleleri var ki, Allah'a da, size indirilmiş olana da, kendilerine indirilmiş olana da iman ederler. Onlar Allah huzuruda tevazu ve teslimiyet içindedirler. Allah'ın âyetlerini az bir menfaatle değiştirmezler. İşte onların Rableri katıda mükâfaatları vardır. Muhakkak ki Allah pek çabuk hesap görür"** (Âl-i İmran 199).

❑ ZEYD İBNU AMR İBNU NÜFEYL

4554 ١ – عن ابن عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما: [أَنَّهُ كَانَ يُحَدِّثُ عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ: أَنَّهُ لَقِيَ

زَيْدَ بْنَ عَمْرِ بْنِ نُفَيْلٍ بِأَسْفَلِ بَلْدَحَ، وَذٰلِكَ قَبْلَ أَنْ يَنْزِلَ الْوَحْيُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ. فَقَدَّمَ الى رَسُولِ اللهِ ﷺ سُفْرَةٌ فِيهَا لَحْمٌ فَأَبَىٰ أَنْ يَأْكُلَ مِنْهَا فَقَدَّمَهَا الى زَيْدٍ فَأَبَىٰ. ثُمَّ قَالَ زَيْدٌ: إِنِّي لاَ آكُلُ مِمَّا تَذْبَحُونَ عَلَى أَنْصَابِكُمْ. وَلاَ آكُلُ إِلاَّ مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللهِ عَلَيْهِ، وَكَانَ يَعِيبُ عَلَى قُرَيْشٍ ذَبَائِحَهُمْ وَيَقُولُ: الشَّاةُ خَلَقَهَا اللهُ، وَأَنْزَلَ لَهَا مِنَ السَّمَاءِ الْمَاءَ، وَأَنْبَتَ لَهَا مِنَ الأَرْضِ، وَأَنْتُمْ تَذْبَحُونَهَا عَلَى غَيْرِ اسْمِ اللهِ. إِنْكَاراً لِذٰلِكَ].

1. (4554)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)*'dan anlatarak der ki: "Aleyhissalâtu vesselâm, *Zeyd İbnu Amr İbnu Nüfeyl*'e, Beldah'ın aşağı kısmında rastladı. Bu karşılaşma, Aleyhissalâtu vesselâm'a hünez vahiy gelmeye başlamazdan önce idi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir sofra ikram edildi, sofrada et de vardı. Aleyhissalâtu vesselâm sofradan yemekten kaçındı ve onu Zeyd'e sundu. O da yemekten kaçındı. Sonra Zeyd şunları söyledi:

"Ben sizin putlarınıza kestiğiniz etten yemem. Ben sadece Allah'ın ismi zikredilerek kesilenden yerim."

Zeyd, Kureyş'i kestikleri sebebiyle ayıplar ve şöyle derdi:

"Koyunu Allah yarattı. Onun için gökten yağmur indirdi, yerden de bitki çıkardı. Ama siz onu Allah'ın ismini zikretmeden kesiyorsunuz."

Böylece, Zeyd onların bu davranışlarının münker olduğunu ortaya koyuyordu."

4555 ٢– وفي رواية: [أَنَّ زَيْدَ بْنَ عَمْرِو بْنِ نُفَيْلٍ خَرَجَ الى الشَّامِ يَسْأَلُ عَنِ الدِّينِ وَيَتْبَعُهُ. فَلَقِيَ عَالِماً مِنَ الْيَهُودِ فَسَأَلَهُ عَنْ دِينِهِمْ؛ وَقَالَ: لَعَلِّي أَنْ أَدِينَ دِينَكُمْ. فَقَالَ: لاَ تَكُونُ عَلَى دِينِنَا حَتَّىٰ تَأْخُذَ بِنَصِيبِكَ مِنْ غَضَبِ اللهِ. قَالَ زَيْدٌ: مَا أَفِرُّ إِلاَّ مِنْ غَضَبِ اللهِ، وَلاَ أَحْمِلُ مِنْ غَضَبِ اللهِ شَيْئاً أَبَداً، وَأَنَا أَسْتَطِيعُهُ، فَهَلْ تَدُلُّنِي عَلَى غَيْرِهِ؟ فَقَالَ: مَا أَعْلَمُهُ إِلاَّ أَنْ يَكُونَ حَنِيفاً. قَالَ زَيْدٌ: وَمَا الْحَنِيفُ؟ قَالَ دِينُ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ، لَمْ يَكُنْ يَهُودِيّاً وَلاَ نَصْرَانِيّاً وَلاَ يَعْبُدُ إِلاَّ اللهَ. فَخَرَجَ زَيْدٌ فَلَقِيَ عَالِماً مِنْ عُلَمَاءِ النَّصَارَى، فَذَكَرَ لَهُ مِثْلَ ذٰلِكَ. فَقَالَ: لَنْ تَكُونَ عَلَى دِينِنَا

حَتّىٰ تَأْخُذَ بِنَصِيبِكَ مِنْ لَعْنَةِ اللهِ. قَالَ: مَا أَفِرُّ الاَّ مِنْ لَعْنَةِ اللهِ، وَلاَ أَحْمِلُ مِنْ لَعْنَةِ اللهِ شَيْئاً أَبَداً وَأَنَا أَسْتَطِيعُ فَهَلْ تَدُلُّنِى عَلى غَيْرِهِ؟ فَقَالَ: لاَ اعْلَمُهُ إلاَّ أنْ يَكُونَ حَنِيفاً. قَالَ: وَمَا الْحَنِيفُ؟ قَالَ: دِينُ إبْرَاهِيمَ، لَمْ يَكُنْ يَهُودِيّاً وَلاَ نَصْرَانِيّاً وَلاَ يَعْبُدُ إلاَّ اللهَ. فَلَمَّا رَأَى زَيْدٌ قَوْلَهُمْ فِي إبْرَاهِيمَ خَرَجَ. فَلَمَّا بَرَزَ رَفَعَ يَدَيْهِ. فَقَالَ: اللّهُمَّ إنِّى أُشْهِدُكَ أنِّى عَلَى دِينِ إبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ]. أخرجه البخاري.

«اَلْحَنِيفُ» اَلْمَائِلُ، وَهُوَ في الْوَضْعِ الشَّرْعِى: اَلْمَائِلُ عَنِ الأدْيَانِ كُلِّهَا الى دِينِ الإسْلاَمِ.

3. (4555)- Bir başka rivayette ise şöyle gelmiştir: "Zeyd İbnu Amr İbnu Nüfeyl hakiki dini sorup, ona tabi olmak üzere [Varaka İbnu Nevfel ile birlikte] Şam'a gitti. Orada bir yahudi âlimine rastladı. Ona dinleri hakkında sordu ve:

"Belki de dininize gireceğim, (bana onu tanıtın)!" dedi. Yahudi:

"Sen, Allah'ın gadabından nasibini almadıkça bizim dine giremezsin!" diye cevap verdi. Zeyd:

"Ben Allah'ın gadabından kaçarak buralara geldim, (gadap değil, rıza ve rahmet arıyorum), elimden geldiğince, Allah'ın gadabından herhangi bir pay almaya asla niyetim yok. Sen bana bir başkasını göster (de ona gideyim)!" der. Yahudi âlim:

"Ben haniflikten başka bir şeyi tanımıyorum!" cevabını verir. Zeyd:

"Haniflik nedir?" der. Yahudi âlim açıklar:

"Hz. İbrahim aleyhisselam'ın dinidir. O, ne yahudi ne de hıristiyandı, Allah'tan başka bir şeye tapmıyordu."

Zeyd onun yanından çıkınca hıristiyan âlimlerden biriyle karşılaşır. Ona da aynı şeyleri söyler. O da:

"Sen Allah'ın lânetinden nasibini almadıkça bizim dinimize giremezsin!" der. Zeyd ona da:

"Ben zaten Allah'ın lanetinden kaçarak bu diyarlara geldim. Elimden geldiğince, ebediyyen Allah'ın lanetinden bir şey yüklenmeyeceğim. Sen bana bir başkasını gösterebilir misin?" der. O âlim de:

"Hayır ben haniflikten başka bir şey bilmem!" cevabını verir. Zeyd ona da: "Haniflik nedir?" diye sorar. Âlim:

"Hz. İbrahim aleyhisselâm'ın dinidir. O ne yahudi ne de hıristiyandı,

o sadece Allah'a tapardı" cevabını verir. Zeyd onların Hz. İbrahim hakkındaki sözlerini işitince, oradan ayrılır. Dışarı çıkınca ellerini kaldırıp:

"Allahım, seni şahid kılıyorum: Ben İbrahim aleyhisselâm'ın dini üzereyim!" der." [Buhari, Menâkıbu'l-Ensâr 24, Zebâih 16.]

4556 ٣- وعن أسْمَاءَ بِنْتُ بكرٍ رَضِيَ اللهُ عَنهما قَالَتْ: [رَأَيْتُ زَيْدَ بنَ عَمْرِو ابنِ نُفَيلٍ قَائماً مُسنداً ظَهْرَهُ الى الْكَعْبَةِ يَقُولُ: يَا مَعْشَرَ قُرَيْشٍ، واللهِ مَا مِنْكُمْ عَلَى دِينِ ابراهِيمَ غَيْرِى، وَكَانَ يُحيِي الْمَوْؤُدَةَ. يَقُولُ لِلرَّجُلِ إذَا أرَادَ أنْ يَقْتُلَ ابْنَتَهُ: لاَ تَقْتُلْهَا، أنَا أكْفِيكَ مُؤْنَتَهَا، فَيَأْخُذُهَا فَإذَا تَرَعْرَعَتْ قَالَ لأبِيهَا: إنْ شِئْتَ دَفَعْتُهَا إلَيْكَ وَإنْ شِئْتَ كَفَيْتُكَ مُؤْنَتَهَا]. أخرجه البخاري.

« الْمَوْؤُدَةُ » الطِّفْلَةِ، كَانُوا إذَا وَلَدَ لأحَدِهِمْ بِنْتٌ حَفَرَ لَهَا حُفْرَةً وَدَفَنَهَا وَهِىَ حَيَّةٌ غَيْرَةً وَأنَفَةً، فَحَرَّمَ اللهُ ذلِكَ.

3. (4556)- *Esma Bintu Ebi Bekr* (radıyallahu anhumâ) anlatıyor: "Zeyd İbnu Amr İbnu Nüfeyl'in ayakta dikilip sırtını Ka'be'ye dayayarak şöyle söylediğini işittim:

"Ey Kureyş topluluğu! Vallahi ben hariç hiçbiriniz Hz. İbrahim aleyhisselâm'ın dini üzere değilsiniz!"

Zeyd diri diri toprağa gömülecek kızları (kurtarıp) hayatını bağışlardı. Kızını öldürmek isteyen adama:

"Onu öldürme, onun külfetini ben üzerime alıyorum" der ve kızı alırdı. Kız büyüyüp serpilince, babasına:

"Dilersen sana teslim edeyim, dilersen külfetini ben çekeyim" der, (bakımına devam eder)di". [Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 24.]

AÇIKLAMA:

1- *Zeyd İbnu Amr İbnu Nüfeyl,* Aşere-i Mübeşşere'den *Saîd İbnu Zeyd*'in babası, *Ömer İbnu'l-Hattâb* (radıyallahu anh)'ın da amcasının oğlu idi. Nüfeyl, Hz. Ömer ve Amr her ikisinin de ceddi olması hasebiyle onda birleşirler. Kaydedilen rivayetlerden de anlalışacağı üzere, Zeyd Resûlullah'la Mekke'nin Beldah denen vadisinde karşılaşmış, ancak peygamberlik gelmezden önce vefat etmiştir. Bazı rivayetlerde Şam'da iken Hz. Peygamber'in nübüvvetini işitmiştir. Ona iman etmek niyetiyle yola

çıkar, fakat yol sırasında öldürülür. Diğer bazı rivayetlere göre henüz peygamberlik gelmezden beş yıl önce, Kureyş'in Ka'be'yi inşaası sırasında vefat eder.

Zeyd, cahiliye devrinde Haniflik denen *Hz. İbrahim* aleyhisselâm' dan intikal eden bir din üzere yaşıyordu. Onun gibi aynı ananeyi devam ettirmeye çalışan başkaları da vardı. Zeyd cahiliye devrinde Allah'ı bir bilir, ona ibadet eder, putlara kesilen hayvanların etini yemez, faizi de yasaklardı. "Faizden kaçının, fakra sebeptir" der; sonra "Benim ilahım, Hz. İbrahim'in ilahı, dinim *Hz. İbrahim*'in dini"derdi. Resûlullah onun hak dini arayışını, elinden geldikçe tevhid ve taabbüd izharını bilahere takdir edecek ve onun *"Kıyamet günü Hz. İsa ile kendi arasında tek başına bir ümmet olarak diriltileceğini"* söyleyecektir.

2- Yukarıda kaydedilen birinci hadis (4555), Buhârî'deki aslına tıpa tıp uymuyor. Ancak *İbnu Hacer*'in şerhte kaydetti başka vecihlere daha muvafık. Rivayetlerde: Resûlullah mı ona sofra sundu, yoksa Resûlullah'a mı sofra sunuldu? İfadeler ihtilaf eder. Sadedinde olduğumuz rivayette *Zeyd*'e, *Resûlullah*'ın etde bulunan bir sofra sunduğu, *Zeyd*'in bu sofrayı kabul etmediği ve: "Ben sizin putlarınıza kestiğiniz etten yemem" dediği görülmektedir.

Bu ifadeden *Resûlullah*'ın, peygamberlikten önce putlara kesilen hayvanlardan yediği hükmü çıkar. Bu mâna da peygamberlerin ismetine ters düşmekle müşkilata sebep olmaktadır. *Hattâbi* der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kâ'be'nin etrafına yerleştirilen ve ensab denen taşlar üzerinde putlar için kesilen etlerden yemezdi, ama bunlar dışındaki etlerden, Allah'ın adını zikretmeksizin kesseler de yerdi. Zira şeriat henüz gelmemişti, dahası, üzerine Allah'ın ismi anılmaksızın kesilen şeylerden yeme yasağı Resûlulah'a peygamberlik geldikten uzun müddet sonra teşrî edilecektir."

İbnu Hacer, Hattâbî'nin bu açıklamasını, "O sofrayı Resûlullah'a Kureyş hediye etmişti, Reshulullah yemekten imtina edip *Zeyd İbn-i Amr*'a hediye etti, o da imtina edip Kureyşlilere hitaben: "...." dedi" şeklindeki yoruma nazaran da makul ve muvafık bulur. Öbürünü de "Rivayetlerde, böyle kesin bir üslub kullanmaya imkân verecek karine yok" diyerek reddeder. Ancak kendi yorumu biraz daha farklı: "Resûlullah'ın sofrasındaki eti, Aleyhissalât vesselâm'ın hizmetçisi Zeyd İbnu Harise (radıyallahu anh)'ın Ka'be'nin etrafındaki taş (ensab) üzerinde kesmiş olduğu takdirine göre, bu hali, onun putlar için kesilmediğine hamlederiz. Ayet-i kerime'de gelen: وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ "**... dikili taşlar üzerinde kesilen hay-**

vanların etinden yemek de... size haram kılındı" (Maide 3) âyetindeki yasaktan murad "bu taşlar üzerinde putlar adına kesilenlerdir." Hattâbî devamla, bazı âlimlerin: "Bu taşlar üzerinde putlar adına kesilmeyen hayvanlar hakkında hiçbir vahiy inmemiştir" dediklerini kaydeder.

Mevzu üzerine gelen başka hadisleri kaydederek tahlili derinleştiren *İbnu Hacer,* Dâvudî'nin sadedinde olduğumuz müşkille ilgili şu yorumunu da kaydeder: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bisetten önce, müşriklerin adetlerinden kaçınırdı. Ancak kesim meselesiyle ilgili olan hükmü bilmiyordu. Zeyd İbnu Amr ise, bunu karşılaştığı Ehl-i Kitap'tan öğrenmişti." Süheylî der ki: "Eğer "Resululah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu fazilete sahip olmaya Zeyd'den evladır" denecek olsa cevabımız şudur: "Hadiste Resûlullah'ın bu etten yediğine dair bir sarahat yok. Yemiş olma takdirinde: "Bunu, kendine ulaşan bir şeriatla değil, şahsî re'yi ile yapmıştır" diye açıklarız" der ve devam eder: "Cahiliye halkı nezdinde Hz. İbrahim'in dininden bazı bekaya vardı. Hz. İbrahim'in şeriatında meyte' nin (yani leş'in) yenmesi haramdı, ama üzerine Allah'ın ismi zikredilmeden kesilen hayvanın etini yeme haramı yoktu. Bunun tahrimi İslam'da indi. Gerçek şu ki, her ne kadar, kesilenlerin helal olduğuna dair (eski) şeriatta bir aslın bulunmasına ve bunun Kur'an'ın nüzulune kadar devam etmesine rağmen, şeriat gelmezden önce bir şey helal veya haram diye tavsif edilemez. Bi'setten sonra, ayet ininceye kadar herhangi bir kimsenin, kesilenleri yemekten vazgeçtiğine dair rivayet gelmemiştir." İbnu Hacer bu noktada: "Davudi'nin, "Zeyd bunu Ehl-i Kitap'tan öğrendi" iddiasını ileri sürünceye kadar "Zeyd bunu şahsî re'yi ile yaptı" demek evladır" der. Buradan, Hz. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın henüz peygamber değilken, kendisinden önce gelen herhangi bir şeriata tabi olmamış bulunmasına atıf yapılarak "(kesilenlerle ilgili) yasaklar henüz yok olduğuna göre bu, onun hakkında muteber demektir" neticesine varır.

İbnu Hacer, Zeyd İbnu Harise (radıyallahu anh)'tan kaydettiği ذُبَحْنَا شَاةً عَلَى بَعْضِ الْأَنْصَابِ "Ensabtan biri üzerinde bir koyun kestik" ifadesini de şöyle tevil eder: "Burada ensab taş demektir. Bu taş put değildir, ona ibadet de yapılmaz. Bu, (kesimde kulanılan) kasap aletlerinden biridir. Üzerinde kesim yapılır. Zira nusub, aslında büyük taş demektir. Bir kısmı vardır, müşriklerin tapındığı putlardır, onun için ve onun adına kurban kesilir. Bir kısmı var onlara ibadet edilmez, kesim aleti olarak kullanılır: Kurban kesecek kimse putu adına bunun üzerinde kurbanını keser. *Zeyd İbnu Amr* da meseleyi kökten kesmek için bu meselede imtina göstermiş olabilir."

3- Zeyd İbnu Amr'ın fazileti meyanında babası tarafından diri diri toprağa gömülecek kız çocuklarını (mev'ude) kurtarması zikredilmektedir. Bu Arapların eski bir geleneği idi. İki maksadla yapılıyordu:

★ Kızlara karşı duyulan kıskançlık. Araplar birbirlerine yaptıkları baskında kızları kaçırıp köleleştirerek istifraşda bulunurlardı. Kızın babası fidye-i necatla kızını kurtarmak istediği vakit, kız muhayer bırakılırdı. Babasını veya kendini kaçırmış olan efendiyi tercih. Kız çoğu kere efendiyi tercih ederek babaya büyük bir ar getirirdi. İşte babalar, bu duruma düşmek korkusuyla kızlarını diri diri gömmeyi adet haline getirmişlerdir.

★ İkinci sebep de geçim korkusuydu. Kızların aile bütçesine yük olacağı korkusu, onların diri diri gömülmesine sebep oluyordu. Sadedinde olduğumuz hadiste *Zeyd*'in, bu maksadla gömülecek kızları kurtardığını görmekteyiz. Hatta hadiste, tenbihli bir üslubla "Zeyd mev'udeleri (toprağa diri gömülen kızları) diriltirdi" denmşitir. Bundan maksad, onların gömülmesine mani olmasıdır.

Kru'an-ı Kerim, Arapların bu çocuk öldürme adetlerine birçok ayette temas eder ve yasaklar: (Tekvir 8-9, En'am 151, İsra 31).

4- *Zeyd İbnu Amr*'ın, Hak dini aramasıyla ilgili menkibeler kitaplarda gelmiştir. *Varaka İbnu Nevfel* ile birlikte bu maksadla Suriye'ye yaptıkları bir seyahatta Varaka hıristiyan olur ise de, Zeyd olmaz. O'nun bir peygamber beklediği, bazı yakınlarına "Ömrünüz kalırsa siz göreceksiniz" dediği belirtilir. Bir rivayette Zeyd'in "Allahım, sana en iyi ibadet tarzını bilsem öyle ibadet ederdim, ancak bilmiyorum" deyip avuçlarını yere koyarak içine secde ettiği belirtilir.

❑ EBU TALİB

4557 ١ – عن المسيب بنِ حزنٍ قالَ: [لَمَّا حَضَرَتْ أَبَا طَالِبٍ الْوَفَاةُ جَاءَهُ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فَوَجَدَ عِنْدَهُ أَبَا جَهْلٍ وَعَبْدُاللّٰهِ بْنَ أَبِي أُمَيَّةَ بْنِ الْمُغِيرَةِ. فَقَالَ: أَيْ عَمِّ، قُلْ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ كَلِمَةً أُحَاجُّ لَكَ بِهَا عِنْدَ اللّٰهِ. فَــقَالَ أَبُو جَهْلٍ وَعَبْدُاللّٰهِ: أَتَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ؟ فَلَمْ يَزَلْ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَعْرِضُهَا عَلَيْهِ، وَيَعُودَانِ لِتِلْكَ الْمَقَالَةِ، حَتّٰى قَالَ أَبُو طَالِبٍ آخِرَ مَا كَلَّمَهُمْ: أَنَا عَلَــى مِلَّةِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، وَأَبَــىٰ أَنْ يَقُولَ: لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ. فَقَالَ ﷺ: وَاللّٰهُ لأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ مَالَمْ أُنْهَ عَنْكَ؛ فَأَنْزَلَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿مَا كَانَ

لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَى﴾. الآيـة؛ وَأَنْزَلَ فـي أَبِي طَالِبٍ: ﴿إِنَّكَ لاَ تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلكِنَّ اللهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ﴾ الآية]. أخرجه الشيخان والنسائي.

1. (4557)- *Müseyyeb İbnu'l-Hazn* anlatıyor: "Ebû Talib'in ölüm anı gelince, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanına geldi. Başucunda Ebû Cehil ile Abdullah İbnu Ebi Umeyye İbni'l-Muğîre'yi buldu.

"Ey Amcacığım! bir kelimelik Lailahe illallah de! Onunla Allah indinde senin lehine şehadette bulunayım!" dedi. Ebû Cehil ve Abdullah atılarak (Ebû Talib'e):

"Sen Abdulmuttalib'in dininden yüz mü çevireceksin?" diye müdahale ettiler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (kelime-i şehadeti) ona arzetmeye devam etti. Onlar da kendi sözlerini aynen tekrara devam ettiler. Öyle ki bu hal Ebû Talib'in son söz olarak, onlara:

"Ben Abdulmuttalib'in dini üzereyim!" demesine kadar devam etti. Ebû Talib Lâilahe illallah demekten kaçınmıştı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Yasaklanmadığı müddetçe senin için istiğfar edeceğim!" dedi. Bunun üzerine aziz ve celil olan Allah şu vahyi indirdi. (Mealen): **"Akraba bile olsalar, onların cehennemlik oldukları ortaya çıktıktan sonra müşrikler hakkında Allah'tan af dilemek ne Peygmaber'e ve ne de iman edenlere uygun düşmez"** (Tevbe 113).

Cenab-ı Hak şu ayeti de Ebû Talib hakkında indirmiştir. (Mealen): **"Sen, sevdiğin kimseyi hidayete erdiremezsin. Ancak Allah dilediğine hidayet verir. Doğru yolda olanları en iyi bilen de O'dur"** (Kasas 56). [Buharî, Menâkıbu'l-Ensar 40, Cenaiz 81, Tefsir, Beraet 16, Kasas 1, Eyman 19; Müslim, İman 39, (34); Nesâî, Cenaiz 102, (4, 90, 91).]

4558 ٢- وعن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [ذُكِرَ أَبُو طَالِبٍ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالَ: لَعَلَّهُ تَنْفَعُهُ شَفَاعَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِأَنْ يُجْعَلَ فِي ضَحْضَاحٍ مِنْ نَارٍ يَبْلُغُ كَعْبَيْهِ يَغْلِي مِنْهُ دِمَاغُهُ]. أخرجه الشيخان.

«الضَّحْضَاحِ» الماء القليل، استعارة للنار وشبه به في القلة ما يكون فيه أبو طالب من النار القليلة.

2. (4558)- *Ebû Sa'id* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ebû Talib Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında zikredilmişti.

"Umulur ki, Kıyamet günü şefaatim ona fayda eder de, böylece ateşten, topuklarına kadar yükselen sığ bir yere konur, yine de beyni kaynar." [Buharî, Menakıbu'l-Ensar 40, Rikak 51; Müslim, İman 360, (210).]

4559 ٣- وعن العبَّاس رَضِيَ اللّٰه عنه قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰه. هَلْ أغْنَيْتَ عَنْ عَمِّكَ؟ فَــإنَّهُ كَانَ يَحُوطُكَ وَيَغْضَبُ لَكَ. قَالَ: نَعَمْ هُوَ فِي ضَحْضَاحٍ مِنْ نَارٍ، وَلَوْلاَ أنَا لَكَانَ فِي الدَّرْكِ الأسْفَلِ مِنَ النَّارِ]. أخرجه الشيخان.

« يَحُوطُكَ » يَحفُّكَ وَيَصُونكَ وَيَذُبُّ عَنْكَ وَيتفرغ على مصالحك.

3. (4559)- *Hz. Abbas* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü dedim, amcana (istiğfarla yardım)dan seni alıkoyan nedir? O seni koruyor, senin için kafirlere kızıyordu."

"Evet! dedi, *olacak. O ateşin sığ bir yerindedir. Eğer ben olmasaydım cehenemin en derin yerinde olacaktı."* [Buhârî, Menakıbu'l-Ensar 40, Edeb 115, Rikak 51; Müslim, İman 357, (209).]

AÇIKLAMA:

1- *Ebû Talib, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cedd-i emcedleridir. Künyesi ile meşhur olmuştur. Adı *Abdu Menaf*'tır. Rafizilerden bazıları إنَّ اللّٰه اصْطَفَى آدَمَ وَنُوحاً وَآلَ إبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ ayetindeki Âl-i imran tabiriyle *Âl-i Ebi Talib*'in kastedildiğini iddia edebilmek için pek fahiş bir teville *Ebû Talib*'in adının İmran olduğunu iddia etmiştir. Halbuki ulema onun Abdu Menaf olduğunda hiç ihtilaf etmemiştir.

Ebû Talib, (aleyhissalâtu vesselâm)'ın muhterem pederleri Abdullah'ın anne-baba bir kardeşi idi. Bu sebeple babaları Abdulmuttalib ölürken yetim Muhammed'in himayesini Ebû Talib'e vasiyet etmiş idi.

Ebû Talib bu himayeyi, o büyüyünceye kadar en iyi şekilde yapmıştır. Peygamberlik geldikten sonra da yardım ve desteğini devam ettirmiş, ölene kadar elinden gelen himayeyi vermiş, bu uğurda nice sıkıntılara katlanmıştır. Bu meyanda en büyük sıkıntıyı, Kureyş'in Beni Haşim'e üç yıl boyu uyguladıkları boykot sırasında çekmiş idi. Resûlullah'ı kendilerine teslim edinceye kadar sürdürmek kararıyla başlatılan bu boykotu bir yazıya da dökerek Ka'be'ye asarlar. Beni Haşim her çeşit beşeri

münasebetlerden tecrid edilir: Alış-veriş, evlenme, konuşma vs. hepsi durur. Onların çekildikleri Şı'b'tan sıkıntı büyük olur. Fevkalede kıtlık yaşanır. *Ebû Talib,* müslüman olmadığı halde, aile kaygusuyla Resûlullah'ı sonuna kadar himaye eder. Boykotun kaldırılmasından birkaç gün sonra *Ebû Talib,* arkasından da Hz. Hatice vefat ederler. Aleyhissalâtu vesselâm'ın üzüntüsü büyük olur. O yıla Resûlullah, hüzün yılı manasında amu'l-hüzn der. Bu yıl bi'set'in onuncu senesine müsadiftir.

İbni Hacer, Ebû Talib'in Resûlullah'a himayesini belirtme sadedinde şu rivayeti kaydeder: "...Ebû Talib vefat edince, Kureyş, Ebû Talib'in sağlığında yapamadıkları kötülükleri yaptı. Öyle ki, Kureyş'in sefih takımını Resûlullah'ın üzerine saldılar. İstihkar etmek için başına toprak saçtılar." Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir seferinde): *"Kureyş, Ebû Talib vefat edinceye kadar hoşlanmadığım bir şeyi bana yapamamıştı, (onun vefatından sonra yaptı)"* demiştir.

Resûlullah'a ve dolayısıyla İslam'ın kuruluşuna böylesine hizmeti sebkat eden bir zatın ömrünün küfür üzerine kapanması bütün mü'min gönülleri üzen bir hadisedir. Resûlullah da üzülmüştür. Hatta bir kısım alimler bu meselenin fazla medar-ı bahs edilmesini temenni etmiştir. Resûlullah'ın sevgisine mazhar olması gibi hususi durumları sebeiyle "Cenab-ı Hakk'ın, rahmetinden ona, cehenem içinde bir cenneti yaratabileceği umulur" şeklinde Resûlullah'ı ve onun sevdiğini seven gönülleri rahatlatıcı yorumlar yapmıştır.

Cenab-ı Hak, *Ebû Talib* kıssası ile insanlığa mühim bir hakikatı ders vermektedir: Allah rızası için yapılmayan hiçbir amelin, insanlığa fevkalade fayda sağlayacak çeşitten bile olsa, Allah nazarında hiçbir değeri yoktur. İlahi ölçüler açısından, iman ve rıza yolunda bir zerrecik amel, nefis ve heva yolunda yapılan dünyalar dolusu hayırlı amelden daha üstündür. Kurtuluş için peygambere kan yakınlığının da insana bir faydası olmayacağını bu hadis açık olarak göstermektedir.

❑ MALİK İBNU ENES (RAHİMEHULLAH TEALA)

4560 ١ – عن أبى هُريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : يُوشِكُ أَنْ يَضْرِبَ النَّاسُ أَكْبَادَ الإِبِلِ في طَلَبِ الْعِلْمِ فَمَا يَجِدُونَ أَعْلَمَ مِنْ عَالِمِ الْمَدِينَةِ]. قَالَ عَبدالرّزاق في حَديثه: هو مالك بْنُ أَنَسٍ أخرجه الترمذي.

1. (4560)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İnsanların ilim taleb etmek üzere seferlere çıkacakları zaman yakındır. (O zaman) Medine aliminden daha bilginini bulamazlar."

Abdurrezzak, rivayetinde: "Bu (hadiste haber verilen alim) Malik İbnu Enes'dir" demiştir. [Tirmizî, İlim 18, (2682).]

AÇIKLAMA:

İmam Malik hakkında geniş bilgi, birinci cilltte geçti (s. 150-154).

ALTINCI BAB

BAZI ZAMANLARIN ve MEKANLARIN FAZİLETİ

(Bu babta iki fasıl var)

BİRİNCİ FASIL

ZAMANLARIN FAZİLETİ

❑ BAYRAM

4561 ١ـ عن عبدالله بنِ قرط قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ أعْظَمَ الأيَّامِ عِنْدَ اللهِ يَوْمُ النَّحْرِ ثُمَّ يومُ النَّفْرِ]. أخرجه أبو داود.

«يَوْمُ» النَّفْرِ» هو اليوم الثاني من أيام التشريق.

1. (4561)- *Abdullah İbnu Kurt* anlatıyor: "Resululah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah indinde günlerin en büyüğü Kurban bayramı günüdür, bunu, fazilette Nefr günü (teşrik günlerinin ikinci günü) takib eder." [(Ebû Davud, Menâsik 19, (1765).]

4562 ٢ـ وعن أنسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَدِمَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَلَهُمْ يَوْمَانِ يَلْعَبُونَ فيهِمَا فَقَالَ: مَا هذَانِ الْيَوْمَـــانِ؟ قَالُوا: كُنَّا نَلْعَبُ فِيــهِمَا في الْجَاهِلِيَّةِ. فــقَالَ ﷺ: قَدْ أبْدَلَكُمُ اللهُ خَيْراً مِنْهُمَا: يَوْمَ الأضْحىٰ وَيَوْمَ الْفِطْرِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

2. (4562)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine'ye geldiğinde Medinelilerin iki (bayram) günleri vardı. O günlerde oynayıp eğlenirlerdi.

"Bu iki gün(ün mana ve mahiyeti) nedir?" diye sordu.

"Biz cahiliye devrinde bu günlerde eğlenirdik!" dediler. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Allah, bu iki bayramınızı onlardan daha hayırlı diğer iki günle değiştirdi: Kurban bayramı, Fıtır bayramı" buyurdu." [Ebû Davud, Salât 245, (1134); Nesâî, Iydeyn 1, (3, 179).]

AÇIKLAMA:

Hadiste temas edilen *"Medine'ye geliş"*ten murad Hicrettir. Medinelilerin kutlayıp eğlendikleri iki bayram da Nevruz ve Mihrican bayramlarıdır. Nevruz, Farsça olup, yeni gün demektir. Güneş o gün, Haml burcuna girer. Eski şemsî takvimde yılbaşıdır.

Mihrican ise, nevruzun mukabilidir, son bahara tekabül eder. Güneş mizan burcuna o gün girer. Gece ile gündüz bu günlerde eşittir. Bu günler hava yönüyle de mutedildir, ne fazla soğuk ne de sıcak. Eski astronomların bu iki günü bayram seçmiş oldukları, müneccimlerin halk üzerindeki itibarları sebebiyle diğer insanlara da taklid edilip benimsendikleri, böylece o iki günün bayram olarak kutlanmasının umumi bir gelenek haline geldiği tahmin edilmiştir.

İslam dini, her bir medeni müessesesinde istiklâliyeti, orijinaliteyi esas alması haysiyetiyle bu cahiliye adetini de kaldırıp, bütün mü'minlerin ilahi menşeli iki bayram getirmiştir. Bayramların *daha hayırlı olanlarla değiştirilmesi* ayrı bir ehemmiyet taşır. Böylece o günlerin kutlanış ve o günlerdeki eğlence tarzı kökten değiştirilmiş oluyor. Resûlullah, eski kutlamalardan ayrı olarak İslamî bir kutlama teşrî etmiştir. Böylece mü'minlerin eğlencesi de bayramı da İslamca olmuştur. Mü'minlerin bayramı ibadetle başlar. Zira hakiki sürur ibadettedir. Ayet-i kerimede Cenab-ı Hak mü'minlere lütf-i ilahi ile ferahlanmalarını emreder: **"Onlara söyle ki, ancak Allah'ın lütfuyla ve rahmetiyle ferahlansınlar..."** (Yunus 58). Bazı alimler: "Ayette, Nevruz, Mihrican ve diğer kâfir bayramlarının kutlanmasının yasak kılındığına delil vardır" demiştir. Hanefi fukahadan *Ebû Hafsı'l-Kebir:* "Bir mü'min nevruz bayramında, o günü tazimen bir müşriğe bir yumurta hediye etse Allah'a küfretmiş olur, bütün amelleri düşer" görüşündedir. Yine Hanefi fukahadan *el-Kadı Ebû'l-Mehasin el-Hasan İbnu Mansur* der ki: "O günde kim, başka vakit satın almadığı bir şeyi satın alır veya kafirlerin yaptığı gibi o günü ta'zimen bir başkasına bir şey hediye ederse küfretmiş olur. Eğer kendisi yemek veya tenezzüh etmek için satın almış ise bu mekruhtur. Keza adet olduğu için gönül almak maksadıyla hediye olarak bir şey satın alsa o da mekruhtur. Çünkü bu davranışta kefereye benzeme vardır."

❑ ZİLHİCCEDE ON GÜN

4563 ١ ـ عن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مَا مِنْ أَيّامٍ الْعَمَلُ

الصَّالِحُ فِيهِنَّ أَحَبُّ الى اللهِ مِنْ هذه الأيَّامِ الْعَشْرِ. قَالُوا: وَلاَ الْجِهَادُ في سَبِيلِ اللهِ؟ قَالَ: وَلاَ الْجِهَادُ؛ إلاَّ رَجُلٌ خَرَجَ يُخَاطِرُ بِنفْسِهِ وَمَالِهِ فَلَمْ يَرْجِعْ بِشَيْءٍ]. أخرجه البخاري وأبو داود والترمذي.

1. (4563)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Salih amellerin Allah'a en ziyade sevgili olduğu günler bu on gündür!" buyurmuştu. Cemaatten:

"Allah yolundaki cihaddan da mı?" diye soran oldu.

"Cihaddan da! buyurdu. *Ancak bir kimse, canını, malını muhataraya atarak çıkar, hiçbir şeyle dönmezse (yani cihad arasında ölürse) o kimse hariç."* [Buharî,l Iydeyn 11; Ebû Davud, Savm 61, (2438); Tirmizî, Savm 52,l (7577.]

4564 ٢– زاد الترمذي في أخرى، عن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه: [يَعْدِلُ صِيَامُ كُلِّ يَوْمٍ مِنْهَا بِصِيَامِ سَنَةٍ، وَقِيَامُ كُلِّ لَيْلَةٍ مِنْهَا بِقِيَامِ لَيْلَةِ الْقَدْرِ].

2. (4564)- *Tirmizî,* bir diğer rivayette *Ebû Hureyre* (radıyallahu anh)' tan şu ziyadeyi kaydetmiştir: *"Ondaki her bir günün orucu bir yıllık oruca (sevabca) eşittir. Ondaki bir gece kıyamı (ibadetle ihya edilmesi) Kadir gecesinin kıyamına (ihyasına) eşittir."* [Tirmizî, Savm 52, (758).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste bahsi geçen on gün, Zilhicce ayının ilk on günüdür. Bu on günün efadliyeti belirtilmektedir. Ulema hadisle ilgili olarak birkaç noktada ihtilaf etmiştir:

1) Zilhicce'nin on günü mü efdal, yoksa Ramazan'ın son on günü mü? Zira, Ramazan'ın son on gününü tafdil eden hadisler de var. Bazı alimler bu hadise dayanarak Zilhicce'nin on günü daha hayırlı derken, diğer bazıları: "Ramazan'ın on günü, -içinde Kadir gecesi ve oruç da bulunması sebebiyle, daha hayırlıdır" demiştir. Bu ihtilaf şöyle bir telife kavuşturulmuştur: "Zilhicce'nin on günü içerisinde arafe günü sebebiyle, Ramazan'ın son on günü de oruç ve Kadir gecesi sebebiyle efdaldir." Bu makul te'life göre, mü'mine düşen bu on günlere kavuştukça, onlarda vadedilen sevab ve mağfiret nevinden feyiz ve bereketlere ermek için onları ibadetlerle, istiğfarlarla ihya etme gayretine girmesidir. İman ve ihtisabla yapılan ameller makbuldür, zira Cenab-ı Hak, bir kudsî hadiste: "Kulum

hakkımda nasıl bir zanla hareket ederse ona öyle muamele ederim" vâdetmiştrir.

2) Zilhicce'nin on günü ile ilgili bir ihtilaf, eyyam-ı teşrik'in ve hatta yevm-i îd denen bayram gününün buna dahil olup olmadığıdır. Burada teferruata girmeden şu kadarına dikkat çekelim: "Alimler Kur'an'da ziyade zikrullah'ın teşvik edildiği, **eyyamu'l-ma'dudat** (Bakara 203) ile *eyyamu't-Teşrik'in* **eyyamu'l-ma'lumat** (Hacc 38) ile de eyyamu'l-aşr'ın kastedilip kastedilmediği hususunda farklı yorumlar yapmışlardır.

İbnu Abbas'tan gelen bir açıklamaya göre: Eyyamu'l-Malumat terviye gününden önceki günle başlayıp terviye gününü ve arafe gününü de içine alan günlerdir. *Eyyamu'l-ma'dudat* ise *eyyamu teşrik*'dir, bu durumda bayram günü teşrik günlerine dahil olmaktadır.

İbnu Abbas'tan gelen bir başka veche göre "Eyyamu'l ma'lumat Kurban günü ve bunu takib eden üç gün"dür. Kur'an'da *eyyamu'l-ma'lumat*' ta ziyade zikir talep edildiğine göre, bu zikir teşrik tedbirleri olmaktadır.

İbnu Ebi Cemre, sadedinde olduğumuz hadisin teşrik günlerinde yapılacak amelin, başka günlerde yapılacak olanlardan üstün olduğunun beyan ediliğine dikkat çekerek, bu hususu kabulde zorluk çekenlere karşı şu açıklamayı yapar: "Hadis, teşrik günlerindeki amelin başka günlerde yapılan amellerden efdal olduğuna delalet eder. Teşrik günlerinin bayram günleri olması ve bayram günlerinin de "yeme ve içme günleri" olarak tarif edilmiş bulunması bu söylenene aykırı düşmez. Çünkü, bayramın öyle tarif edilmesi, o günlerde hayırlı amel yapmaya mani değildir. Bilakis, o günlerde ibadetlerin en alası teşrî edilmiştir, bu da Allah'ın zikridir. Bayramda sadece oruç yasaklanmıştır. Bayram gününde ibadetin diğer günlerdekinden efdal oluşunun sırrı şuradan ileri gelir: "Gaflet vakitlerinde ibadet, diğerlerinden üstündür. Teşrik günleri ise umumiyetle gaflet günleridir. Bu sebeple o günlerde ibadet yapana, diğer günlerde yapana nazaran ziyade bir sevap vardır. Bu tıpkı, insanların çoğunluğu uykuda iken geceleyin kalkıp ibadet yapan kimse gibidir. Teşrik günle-rinin efdaliyeti meselesinde bir başka nükte var: O da şudur: "Hz. İbrahim'e oğlu sebebiyle imtihan bu günlerde vaki oldu ve sonunda Rab Teala oğluna bedel bir kurbanlık gönderdi. Bu sebeple o günler faziletli kılındı."

2- Zilhicce'nin on gününde tutulacak bir günlük orucun bir yıllık oruca bedel olması meselesinde alimler iki hususa dikkat çekerler: "Bu "bir yıl"a *"Zilhicce'nin on günü"* dahil olmadığı gibi "Ramazan ayı" da dahil değildir. Aksi takdirde hesap yönüyle tezad çıktığı gibi farzla nafile karıştırılmış olur. Halbuki farzın yerini hiçbir nafile -ne kadar çok, ne kadar faziletli olursa olsun- tutamaz."

❑ ARAFE GÜNÜ

4565 ١- عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا مِنْ يَوْمٍ أَكْثَرَ أَنْ يَعْتِقَ اللهُ فِيــهِ عَبْداً مِنَ النَّارِ مِنْ يَوْمِ عَرَفَةَ، وَإِنَّ اللهَ لَيَدْنُو، ثُمَّ يُبَاهِي بِهِمُ الْمَلَائِكَةَ. فَيَقُولُ: مَا أَرَادَ هٰـؤُلَاءِ]. أخرجه مسلم والنسائي.

1. (4565)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah, hiçbir günde, arafe günündeki kadar bir kulu ateşten çok azad etmez. Allah (mahlukata rahmetiyle) yaklaşır ve onlarla meleklere karşı iftihar eder ve:

"Bunlar ne istiyorlar?" der." [Müslim, Hacc 436, (1348); Nesâî, Hacc 194,l (5, 251, 252).]

4566 ٢- وعن طلحة بن عبيدالله بن كُرَيْزٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَفْضَلُ الأَيَّامِ يَوْمُ عَرَفَةَ وَافَقَ يَوْمَ جُمْعَةٍ. وَهُوَ أَفْضَلُ مِنْ سَبْعِينَ حَجَّةً فِــي غَيْرِ يَوْمِ جُمْعَةٍ، وَأَفْضَلُ الدُّعَاءِ دُعَاءُ يَوْمِ عَرَفَةَ، وَأَفْضَلُ مَا قُلْتُ أَنَا وَالنَّبِيُّونَ مِنْ قَبْلِي: لَا إِلٰهَ إِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ]. أخرجه مالك من قوله: أفضَلُ الدُّعَاءِ الى آخرِه. وأُخرجه بطوله رزين.

2. (4566)- *Talha İbnu Ubeydillah İbni Keiz* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Günlerin en efdali arafe günüdür. (Faziletçe) cuma'ya muvafakat eder. O, cum'a günü dışında yapılan yetmiş haccdan efdaldir. Duaların en efdali de arefe günü yapılan duadır. Benim ve benden önceki peygamberlerin söylediği en efdal söz de: "Lailahe illallah vahdehu lâ-şerikelehu" (Allah birdir, ondan başka ilah yoktur, O'nun ortağı da yoktur) sözüdür."

İmam Malik "Duaların en efdali..." ibaresinden sonraki kısmını Muvatta'da tahric etmiştir. Rezin ise rivayeti baştan sona kadar tam olarak tahric etmiştir. [Muvatta, Hacc 246, (1, 422.]

AÇIKLAMA:

1- Önceki hadis Müslim'de muhtasar olarak kaydedilmiştir. Abdurrezzak, bu hadisi *İbnu Ömer*'den daha mufassal olarak kaydeder: *"Şüphesiz ki Allah(ın rahmeti) alt semaya iner de Allah hacılarla meleklere ifti-*

har eder ve "Bunlar benim kullarımdır. Bunlar hakir bir kıyafetle toz toprağa bulanmış olarak geldiler, rahmetimi umuyorlar, azabımdan da korkuyorlar. Halbuki onlar beni görmüş de değiller. Acaba görseler ne yaparlardı!" der.

Âlimler bu hadisin arefe gününün faziletine delil teşkil ettiğini belirtirler. Hatta Nevevî merhum: "Bir adam "en faziletli günde karım boş olsun" diye talak verse, *Şâfiî* ulemasının bir kavline göre, hanımı arefe günü boş olur. Diğer bir kavline göre cum'a günü boş olur" der.

2- İkinci hadis, arafe gününü cum'a ile kıyaslar. Cum'a'nın da fazileti teyid edilir. 4568 numaralı hadiste de görüleceği üzere, bir kısım hadislerde cum'a gününün fazileti de hadislerde teyiden, tekiden beyan edilmiştir. Bazı alimler haftanın en efdal günü cum'adır diye "hafta" ile kayıtlamak suretiyle bu iki hadis arasını telif etmiştir.

Cum'a günü le ilgili bir kısım açıklamayı, az ileride yer verilecek olan *cum'a günü* ile ilgili bahse bırakıyoruz.

❑ NISF-U ŞA'BAN

4567 ١ــ عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَنْزِلُ اللهُ تَعَالَى لَيْلَةَ النِّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ الَى سَمَاءِ الدُّنْيَا فَيَغْفِرُ لأَكْثَرَ مِنْ عَدَدِ شَعْرِ غَنَمِ كَلْبٍ]. أخرجه الترمذي؛ وزاد رزين: «مِمَّنِ اسْتَحَقَّ النَّارَ».

1. (4567)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah Teâla Hazretleri, Nısf-u Şa'ban gecesinde dünya semasına iner ve Kelb Kabîlesinin koyunlarının tüyünün adedinden daha çok sayıda günahı affeder." [Tirmizî, Savm 39, (739); Rezin bu rivayete "Ateşe müstehak olanlardan" ziyadesini kaydetmiştir.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis nısf-ı Şaban gecesinin faziletini beyan etmektedir. Nısf, "yarı" demek olduğuna göre, *nısf-u Şa'ban,* Şa'ban ayının ortasındaki günün gecesi demek olur. Bu gece Şaban'ın onbeşinci gecesidir, Bereat gecesi de denir.

2- Hadis metin olarak: *"...Kelb kabilesinin koyunlarının tüyünden daha çok sayıda insana mağfiret eder"* şeklinde anlaşılmaya elverişlidir.

Hatta Rezin'in ibaresi de bu manayı teyid eder. Ancak alimler o miktarda Ashabın bulunmayışını gözönüne alarak tercümede kaydettiğimiz üzere "Kelb kabilesinin koyunlarının tüyünün adedinden daha çok sayıda günahı affeder" şeklinde anlamayı tercih etmişlerdir. Kelb kabilesinin koyunlarının zikri, "Onlar, koyun beslemede diğer kabilelerden ileri oldukları içindir" denmiştir. Böylece Allah'ın rahmet ve mağfiretinin çokluğu daha iyi ifade edilmiş olmaktadır.

❑ CUMA GÜNÜ

4568 ١ — عن أوس بن أوس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ مِنْ أفْضَلِ أيَّامِكُم يومَ الْجُمُعَةِ، فيـه خُلِقَ آدمُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ، وَفيه قُبِضَ، وَفيـه النَّفْخَةُ، وَفيـه الصَّعْقَةُ، فـأكْثِرُوا عَلَيَّ مِنَ الصَّلاَةِ فيه، فإنَّ صَلاَتَكُمْ مَعْرُوضَةٌ عَلَيَّ. قَالُوا: وَكَيْفَ تُعْرَضُ عَلَيْكَ صَلاَتُنَا؟ وَقَدْ أرِمْتَ [أى بَلِيتَ] فـقَالَ: إنَّ اللهَ تعـالىٰ حَرَّمَ عَلى الأرْضِ أنْ تَأكُلَ أجْسَادَ الأنْبِيَاءِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

1. (4568)- *Evs İbnu Evs* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cum'a, en hayırlı günlerinizden biridir. Hz. Adem aleyhisselam(ın toprağı) o gün yaratıldı, o gün kabzedildi. (Kıyamette Sur'a) o gün üflenecek, sayha da o günde olacak. Öyleyse o gün bana salavatı çok okuyun. Zira salavatlarınız bana arzedilir."

Orada bulunanlar:

"Salavatlarımız size nasıl arzedilir? Siz çürümüş olacaksınız!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Allah Teala Hazretleri, Arz'a peygamberlerin cesetlerini yemeyi haram kıldı!" buyurdular." [Ebû Davud, Salat 207, (1047); Nesaî, Cum'a 5, (3, 91, 92).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste, cum'a gününün, en hayırlı günlerden biri olduğu ifade edilir, "en hayırlı gündür" denmez. *Aliyyu'l-Karî,* bu ifadeye dayanarak: "Hadiste, arafe gününün en efdal veya cum'a'ya müsavi olduğuna bir işaret vardır" der.

2- Bazı alimler, hadiste geçen nefha (üfleme)dan muradın ikinci nef-

ha, yani iyileri ebedi cennete ulaştıracak olan nefha olduğunu söylemiştir. Bazıları da "Birinci nefhadır, çünkü o, Kıyametin başlangıcı, ikinci yaratılışın bidayetidir" denmiştir.

3- *Sayha*'dan maksad, insanları korkudan öldürecek bir çığlıktır. Bu çığlık birinci nefhanın adıdır. Bir bakıma az önce "nefha" diye söylenen hadise sa'ka (sayha) diye tekrar edilmiş olmaktadır. Önceki, ikinci nefha kabul edilince sa'ka ile birinci nefhayı anlamak muvafık olur. Resûlullah cum'a gününün faziletli oluşunun sebebini açıklama sadedinde, o gün cereyan etmiş ve edecek başka durumlar da zikreder: "Onda duaların mutlaka kabul gördüğü bir saat var. Cum'a *Resûlullah*'ın vakfe yaptığı gündür. O gün dünyanın her tarafında insanlar hutbe ve namaz için toplanırlar, bu haccdaki toplanmaya ve Kıyamet günündeki hesap vermek üzere vukua gelecek toplanmaya da muvafık düştüğünden cum'a günü bayram günüdür. Bu sebeple cuma günü toplanmak, hutbe okumak teşri edilmiştir. Ta ki, o vesile ile mebde' ve meâd, cennet ve cehennem hatırlanmış olsun. Bu sebeple, cum'a sabahı Secde ve Hel etaâ (insan) surelerinin okunması sünnettir. Çünkü bu surelerde bu günde olmuş ve olacak olan şeylerin zikri var: Hz. Adem'in yaratılışı, mebde ve mead gibi. Bu sebeple cum'a'da yapılan ibadetler diğer günlerde yapılanlardan efdaldir. Hatta, facir kimseler bile cum'a gününe ve gecesine hürmet ederler. Ayrıca cum'a günü, cennetteki *Yevmü'l-Mezid*'e dahi muvafakat etmektedir. [Bu gün cennet ehlinin misk tepeleri üzerinde toplanacakları müstesna bir gündür.] Bu sebeplerle cum'a vakfesi diğer vakfelere üstündür. Ne var ki "cum'a'ya rastlayan vakfenin 72 hacca bedel olduğu" şeklinde şüyû bulan haber batıldır, hadiste bir dayanağı yoktur. أَفْضَلُ الأَيَّامِ عِنْدَ اللهِ يَوْمُ الْجُمُعَةِ "Allah indinde ünlerin en hayırlısı cum'a günüdür" hadisi haftanın en hayırlı gününü tesbit eder. Yılın en efdal günü arafe ve kurban günüdür. Şâfiî'ye göre bunlardan en efdali arafe'dir. Zira o gün tutulan oruç iki yıllık günaha kefaret olur. Ayrıca Allah o gün en fazla azadda bulunmakta ve vakfede duranlarla melâikeye iftihar etmektedir. Bazıları da: "Kurban günü efdaldir, o gün tazarru ve tevbe edilir, ziyaretler, gidip-gelmeler icra edilir" demiştir." [Münavî]

4- Salâvatın Resulullaha'a arzı, onun cum'a günü makbul olarak arzedilmesi demektir. Cum'a günü ve gecesi salavat okumanın faziletli ile igili rivayetler çoktur. Aslında salavat her zaman için makbul bir duadır, melekler vasıtasıyla *Aleyhissalâtu vesselâm*'a ulaşmaktadır. Cum'a günü bu amel daha çok fazilet kazanmaktadır.

5- Hadisin sonunda Resûlullah peygamberlerin kabirlerinde çürü-

mediğini ifade etmektedir. Alimler bu mesele üzerinde tahkike dayalı olarak: Peygamberlerin, tıpkı melekler gibi yiyip içmeye muhtaç olmaksızın kabirlerinde diri olduğunu, ibadet ve namazla meşgul bulunduklarını kabul ederler. Bu cümleden olarak resulullah da kabrinde sağdır ve ümmetinin taatiyle sürur duymaktadır. Alimler, diğer ölülerin de kabirlerinde ilim ve işitme gibi mutlak bir idrak sahibi olduklarını söylerler. Nitekim *İbnu Abbâs*, Resûlullah'ın şu sözünü rivayet etmiştir. مَا مِنْ اَحَدٍ يَمُرُّ على قَبْرِ اَخِيــهِ الْمُؤْمِنِ كَانَ يَعْرِفُهُ فِي الدُّنْيَا فيُسَلِّمُ عَلَيْهِ إلاَّ عَرَفَهُ وَرَدَّ عليه*"Bir kimse, dünyada iken tanıdığı mü'min bir kardeşinin kabrine uğrayıp selam verse kabirdeki onu mutlaka tanır ve selamına mukabele eder."* Resûlullah'ın, Baki mezarlığına sıkça uğrayıp ölülere selam verdiği bilinmektedir. Kur'an-ı Kerim şehidlerin bile diri olduklarını, rızıklandırıldıklarını söylemektedir. Bu durumda peygamberlerin kabirdeki hayatlarını istib'ad etmek abes olur. Resûlullah اَلأَنْبِيَاءُ اَحْيَاءٌ فــــي قُبُورِهِمْ *"Peygamberler kabirlerinde diridirler"* hadisi sabit rivayetlerdendir.

4569 ٢ – وعن ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَمُوتُ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ أَوْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ إلاَّ وَقَاهُ اللهُ فِتْنَةَ الْقَبْرِ]. أخرجه الترمذي.

2. (4569)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cum'a gecesi veya cum'a günü vefat eden hiçbir müslüman yoktur ki, Allah onu kabir fitnesinden korumamış olsun." [Tirmizî, Cenaiz 72, (1074).]

AÇIKLAMA:

1- Fitne kelimesi ayet ve hadislerde pekçok manada kullanılmıştır: Kargaşa, fesad, azab, sual ve imtihan, cünun gibi. Sadedinde olduğumuz hadiste azab ve sual manası daha muvafık gözükmektedir.

2- Hadis, Tirmizî'nin diğer Kütüb-i Sitte imamlarına teferrüd ettiği bir rivayet ise de bu manayı te'yid eden şevahid dediğimiz başka rivayetler diğer kaynaklarda gelmiştir. *Aliyyu'l-Karî,* Mirkat'da hadisi açıklarken ulemanın bazı yorumlarına yer verir. Kurtubî'den kaydedilen bir açıklama şöyle: "Bu (ve bunu te'yid eden) ve kabir sualini nefyeden hadisler, kabir suali üzerine daha önce kaydettiğimiz hadislere muaraza etmez. Yani bunlar onlara zıtlık arzetmezler, belki tahsis ederler ve kabrinde kimlerin hesaba çekilmeyeceğini ve azab görmeyeceğini, kimlere sual icra edilip sıkıntılı hallere maruz kalacağını açıklar. Bu meselelerin

hiçbiri kıyasa girmez, içtihadla, ferdi mülahaza ile hükme medar edilemez, (sadece vahiyle söz söylenebilir). Öyleyse o hususlarda Sadıku'l-Masduk olan *Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın söylediğini aynen kabul ve tasdik etmek gerekir." Hakimu't-Tirmizî de şöyle demiştir: "Kim cum'a günü vefat ederse, onun Allah indinde mevcut olan (esrarındaki) kapak açılır. Çünkü cum'a günü cehennem yakılmaz, kapıları kapatılır, o gün ateşin sultanı, diğer günlerde yaptığını yapmaz. Öyleyse Allah bir kulunun ruhunu Cum'a gününde kabzederse bu onun saadetine ve iyi bir âkibete erdiğine delil olur. Zira Allah Teala Hazretleri bu günde, yanında ehl-i saadet diye yazdığı kimselerin ruhunu kabzeder. Bu sebepledir ki onu kabir fitnesinden korur. Bunun da sebebi, münafığı mü'minden ayırdetmektedir." Suyutî buna ilaveten der ki: "Cum'a günü ölene şehid ecri verilecektir. Şehidlerle ilgili kaideye göre onlara sual yoktur, nitekim hadiste: مَنْ مَاتَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ اَوْ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ اُجِيرَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَجَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَعَلَيْهِ طَابِعُ الشُّهَدَاءِ *"Kim cuma günü veya gecesi ölecek olsa kabir azabından korunur, kıyamet günü de, üzerinde şehid mühürü olduğu halde gelir"* buyrulmuştur."

Cum'a günü ölenin şehid sayılacağı, kabir fitnesinden korunacağı hususunda başka rivayetler de var. Bu kadarı ile yetiniyoruz.

4570 ٣ – وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [ذَكَرَ النَّبِىُّ ﷺ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَقَالَ: فِيهِ سَاعَةٌ لاَ يُوَافِقُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّى يَسْألُ اللّهَ تَعَالَى شَيْئاً إلاَّ أعْطَاهُ إيَّاهُ وَأشَارَ بِيَدِهِ، يُقَلِّلُهَا]. أخرجه الثلاثة والنسائي.

3. (4570)- *Hz. Ebû Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cum'a gününden bahis açıp dedi ki:

"Onda bir saat vardır; müslüman bir kul namaz kılar olduğu halde, o saate erse, Allah'tan her ne istemişse onu Allah kendisine mutlaka verir." Bunu söylerken [Resûlullah] eliyle o vaktin azlığını işaretliyordu." [Buharî, Cum'a 37, Talak 24, Da'avat 61; Müslim, Cum'a 13, (852); Muvatta, CUm'a 15, (1, 108); Nesaî, Cum'a 45, (3, 115, 116).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis cum'a gününün en mümtaz yönlerinden birini nazara vermektedir: Duaların kabul edildiği bir saat. O saat yakalandığı takdirde kişi, "hayır nevinden" veya "Allah'tan talep edilmesi meşru olan", "günaha, harama girmeyen" her ne isterse Allah o duayı yerine getirecektir.

Bu kıymeti ve bereketi büyük vaktin kısalığına hadiste dikkat çekilmiştir. Esasen hadis metninde geçen saat kelimesi, bugün anladığımız gibi altmış dakikalık bir zaman dilimini ifade etmez. "Müddet, "kısa bir zaman" manasına gelir. Kısalığına ayrıca dikkat çekilmesi, o anı yakalamak için son derece dikkatli ve uyanık olması gereğini tebarüz ettirir.

2- Diğer bir husus, bu vaktin yirmidört saatlik günün hangi vakitlerine rastlamaktadır. O da belli değil; gecede mi, gündüzde mi, bunların hangi vakitlerinde? Seherde mi, kuşluk, öğle, ikindi, akşam veya yatsıda mı? Belli değil.

İbnu Hacer, bu hususta -bir kısmı merdud olan- tam 42 ayrı görüşü kaydeder ve münakaşasını yapar. Gece ve gündüzün nerdeyse belli başlı bütün vakitlerine yer veren bu görüşlere burada yer vermeyeceğiz. Umumiyetle kabul gören iki rivayetten birine göre bu saat hatibin minbere oturması ile namazdan çıkması arasında geçen müddettir; diğerine göre ise, ikindi vaktinden sonra güneşin batmasına kadar geçen zamandır. Bu ikinci görüşte olan *Ebû Hureyre, Abdullah İbnu Selam*'ın: "O saat namaz vakti değildir. Halbuki "namaz halinde olan mü'minin duası makbuldür" şeklinde yaptığı itiraza bir başka nassla cevap vermiş, "namaz bekleyen kişinin, namaz kılan (musalli) hükmünde olacağı"nı hatırlatmıştır.

Hutbe esnasında *"namazda olunmadığı"* ileri sürülerek, birinci görüşe de itiraz yapılmıştır. Ancak bu itiraza da "namaz" manasına kullanılmış olan *salat* kelimesinin dua manasına da geldiği belirtilerek cevap verilmiştir. Keza metinde geçen kıyam (namaza durmuş olma hali) tabiri de devam'a hamledilmiştir. Böyle olunca "kaim"le "musalli"nin ifade edilme hadisesi bir parça ile onun bütününün (cüz ile küllü) ifade edilmesi nevinden bir hadise olmaktadır. Çünkü kıyam hali de namazın bir parçasıdır; tıpkı, rükü, sücud ve teşehhüdün de namazın diğer halleri olması gibi.

Kayda değer bir görüşe göre, bu saat cum'a gününün tamamına gizlenmiştir, tıpkı, *Kadir Gecesi*'nin son onda gizlenmesi, *İsm-i A'zam*'ın esmau'l-Hüsna'da gizlenmesi gibi, *İbnu Ömer:* "Bir hacetin bir gün içinde talebi kolay bir iştir" der ve ilave eder: "Bunun manası, cum'a gününün tamamında duaya devam gereğidir; duanın kabul edildiği ana rastlamak için bütün gün dua edilmiş olur." Ka'b İbnu Malik, "bir grup, anlaşarak cum'a gününü dua etmek üzere taksim etseler, bu saate daha kolay erişirler der. Birçok alim de hadisi: "Cum'a günü, icabet saatine tesadüf etme ümidiyle çok dua etmek müstehabtır" diye yorumlamıştır.

3- *İbnu Hacer,* yapılabilecek bir itirazı kaydeder ve cevaplandırır: "Şayet: "Hadisin zahiri, her duaya, zikri geçen şartlar tahtında icabet edi-

leceğini ifade ediyor. Halbuki, vakit, beldeden beldeye değişmektedir. Bu durumda namaz kılanların bir kısmı diğerine nazaran erken davranacaktır. Dualara icabet saati ise vakte bağlıdır. Öyleyse bu zaman ihtilafı ile farklı beldelerdeki duaların makbuliyeti nasıl tahakkuk eder?" denirse cevabımız şudur: "İcabet saatini her musallinin kendi fiiline bağlı olması muhtemeldir. Nitekim benzer hüküm mekruh vakitler için de söylenir."

4571 ٤ – وعن أبي بُرْدَةَ عن أبيه أبي مُوسىٰ الأشْعَرى رَضِيَ اللهُ عنه قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: هِيَ مَا بين أنْ يَجْلِسَ الإمَامُ الى أنْ تَنْقَضِي الصَّلاَةُ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

4. (4571)- *Ebû Bürde,* babası *Ebû Musa el-Eş'arî* (radıyallahu anh)' tan naklediyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Cum'adaki icabet saati imamın minbere oturduğu anla, namazdan çıkması anına kadar geçen vakittir"* dediğini işittim." [Müslim, Cum'a 16, (853); Ebû davud, Salat 208, (1049).]

4572 ٥ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عنه قال: [الْتَمِسُوا السَّاعَةَ الَّتِي تُرجَىٰ يَوْمَ الْجُمْعَةِ بَعْدَ الْعَصْرِ الى غَيْبُوبَةِ الشَّفَقِ]. أخرجه الترمذي.

5. (4572)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) demiştir ki: "Cuma günü, (duaların kabul edileceği) ümit edilen saati, ikindi namazından sonra güneşin ufuktan kaybolması anına kadar arayın." [Tirmizî, Salat 354, (489).]

AÇIKLAMA:

Cuma günündeki saat-i icabenin hangi vakitte olduğu hususunda ileri sürülen kırkı mütecaviz görüş içerisinde iki tanesinin en meşhur ve en makbul addedildiğini yukarıda kaydetmiş idik. Yukarıda kaydedilen iki hadis mezkur iki görüşün delillerini teşkil ederler. *İbnu Hacer* bu iki görüş haricinde kalanların ya bunlara muvafik olduğunu, yahut da isnadının zayıf olduğunu, yahut da görüş sahibinin, onu merfu hadise dayandırmadan şahsî içtihadına nisbet ettiğini belirtir. *Ebû Said* (radıyallahu anh)'ın bir rivayetinde, *Aleyhissalâtu vesselâm*, soru üzerine bu saat-i icabenin kendisine öğretildikten sonra unutturulduğunu söylemiştir. Şarihler sadedinde olduğumuz bu iki hadisle *Ebû Said* hadisi arasında teaaruzdan bahsedilemeyeceğini belirtirler. "Çünkü der Beyhakî, bu iki hadisin ravileri, o vakti, *Aleyhissalâtu vesselâm*'dan unutturulmazdan önce öğrenmiş olmaları mümkündür."

Selef ulamâsı, ayrıca bu iki vakitten hangisinin müreccah olduğu hususunu da araştırmıştır. İmam Müslim: "Ebû Musa hadisi, bu babtaki ri-

vayetlerin en sahihidir" demiştir. *Bayhakî, İbnu'l-Arabî, Kurtubî, Nevevî* vs. pek çok alim bu görüşü tercih etmiştir.

Bir kısım alimler de *Abdullah İbnu Selam*'ın tercihini kabul etmiştir. *Ahmed İbnu Hanbel, İbnu Abdi'l-Berr, Said İbnu Mansur, İshak İbnu Rahuye* bunlardandır. *İbnu Abdilberr,* bu saat-ı icabeyi yakalama şansını kuvvetlendirmek için mezkur iki vaktin her ikisinde de dua hususunda gayret göstermek gerekir kanaatini beyan etmiştir. Buna muvafık olarak bazı alimler: "Saat-i icabet bu iki vakitten birindedir. Bunlar birbirlerine muarız da değiller. Zîra *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın, o iki sahabiden her birine, ayrı ayrı vakitlerde, mezkur irşadda bulunmuş olması ihtimalden uzak değildir" demiştir.

❑ MUHARREM

4573 ١ – عن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَفْضَلُ الصِّيَامِ بَعْدَ رَمَضَانَ شَهْرُ اللهِ الْمُحَرَّمُ، وَأَفْضَلُ الصَّلاَةِ بَعْدَ الْمَكْتُوبَةِ صَلاَةُ اللَّيْلِ]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

1. (4573)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) enlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ramazan ayından sonra en faziletli oruç (ayı) şehrullah olan Muharrem ayıdır. Farz namazdan sonra en efdal namaz da gece namazıdır." [Müslim, Sıyam 202, (1163); Ebû Davud, Savm 55, (2429); Tirmizî, Salat 324, (438); Nesâî, Kıyamu'l-Leyl 7, (3, 207, 208).]

AÇIKLAMA:

1- *Muharrem* ayına, *Şehrullah* yani Allah'ın ayı denmesi, onun şanını yüceltmek ve tazim içindir. *Tîbî, şehrullah* orucu ile kastedilen şeyin, Aşura orucu olduğunu söyler. Ancak *Aliyyu'l-Karî,* bununla Muharrem ayının tamamının kastedildiğini ileri sürer. Hadisin ıtlâkı *Aliyyu'l-Kari*'nin haklı olduğunu göstermektedir.

2- Bu hadis, ayrıca geceleyin kılınan teheccüd namazının diğer nafilelerden ve hatta farz namazlarla birlikte kılınan *revatib* nafilelerden daha faziletli olduğunu ifade etmektedir. *Şafiî* alimlerinden *Ebû İshak el-Mervezî* ve ona tabi olan bir grup alim, sadedinde olduğumuz hadisin zahirini esas alarak bu görüşü benimsemişlerdir. Ancak çoğunluk "Revatib nafileleri efdaldir" demiştir. Nevevî, bu hadisin hükmüne göre önceki

görüşün akva ve evfak olduğunu söyler.Tîbî de Nevevî'yi teyid eden bir değerlendirme ile der ki: "Hayatıma yemin olsun, teheccüt namazının hiçbir fazileti olmasa bile, ona fazilet olarak şu ayetlerdeki ifade kâfidir. (Meâlen): **"Gece vakti de uyanıp, sadece sana mahsus fazladan bir ibadet olarak teheccüd namazını kıl. Umulur ki, Rabin, seni övülmüş bir makam olan en büyük şefaat makamına kavuşturur"** İsra 79). **"Onlar ibadet etmek için gece vakti yataklarından kalkar. Rablerinin azabından korkarak ve rahmetini ümid ederek O'na dua ederler..."** (Secde 16).

Teheccüd namazına daha önce temas ettik (3002-3015. hadisler. En sonda genişçe açıklama yapıldı).

4574 ٢ – وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْه، وَسَأَلَهُ رَجُلٌ [أَىُّ شَهْرٍ تَأْمُرُنِى أَنْ أَصُومَ بَعْدَ رَمَضَانَ؟ فَقَالَ: مَا سَمِعْتُ أَحَداً يَسْأَلُ عَنْ هذَا إلاَّ رَجُلاً سَأَلَ رَسُولَ اللهِ ﷺ وَأَنَا عِنْدَهُ. فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ: أَىُّ شَهْرٍ تَأْمُرُنِى أَنْ أَصُومَ بَعْدَ رَمَضَانَ. فَقَالَ: إنْ كُنْتَ صَائِماً بَعْدَ رَمَضَانَ فَصُمِ الْمُحَرَّمَ فإنَّهُ شَهْرُ اللهِ، فِيهِ يَوْمٌ تَابَ اللهُ فيهِ عَلَى قَوْمٍ، وَيَتُوبُ اللهُ فِيهِ عَلَى قَوْمٍ آخَرِينَ]. أخرجه الترمذي.

2. (4574)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre bir adam ona sorar:

"Ramazandan sonra hangi ayda oruç tutmamı tavsiye edersiniz?"

Ali (radıyallahu anh) şu cevabı verir:

"Ben bu soruyu Resûlullah'a soran kimseye rastlamamıştım. Nihayet bir adam sordu. O zaman ben de yanlarında idim. Dedi ki: "Ey Alah' ın Resulü! Ramazandan sonra hangi ayda oruç tutmamı tavsiye edersiniz?" Şu cevabı lutfettiler:

"Ramazan dışında da oruç tutmak istersen Muharrem ayında tut. Çünkü o Şehrullah (Allah'ın ayı)dır. O ayda bir gün vardır ki, Allah onda bir kavmin günahlarını affetti, bir başka kavmin günahını da affedecek." [Tirmizî, Savm 40, (741).]

AÇIKLAMA:

Burada, Allah'ın mağfiret ettiği belirtilen kavim, *Hz. Musa (aleyhis-salâtu vesselâm)*'ın kavmidir. Beni İsrail'in *Firavun*'dan kurtarılışı, *Firavun* ve ordusunun denizde boğulması maksuddur.

❑ **GECE**

4575 ١ – عن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ: إنَّ فِي اللَّيْلِ سَاعَةً لاَ يُوَافِقُهَا رَجُلٌ مُسْلِمٌ يَسْأَلُ اللّهَ خَيْراً مِنْ أمْرِ الدُّنْيَا أوِ الآخِرَةِ إلاَّ أعْطَاهُ إيَّاهُ، وذَلِكَ كُلَّ لَيْلَةٍ]. أخرجه مسلم.

1. (4575)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Gecede bir saat vardır ki, müslüman bir kimsenin Allah'tan, dünya veya ahirete müteallik bir hayır talebi, o saate rastlarsa, Allah dilediğini ona mutlaka verir. Bu saat her gecede vardır."* [Müslim, Müsafirin 166, (757).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, her gecede bir saat-ı icabe olduğunu ifade etmektedir. Bir saatin vakti belli değildir. Ancak bazı rivayetlerde, bu saatin gecenin yarısından sonra veya son üçte birinde olduğuna karine teşkil eder. Zira *Aleyhissalâtu vesselâm* bu zamanlarda gece ibadeti yapmıştır. Kimin duası bu saate rastlarsa mutlaka kabul edileceğini hadis garanti etmekte ve gece ibadetine teşvik buyurmaktadır. Gecenin gündüzden efdal olduğunu söyleyen alimlerin delillerinden biri de bu hadistir. Müzzemmil sûresi de mü'minleri gece ibadetine teşvik etmekte, değişik şartlara göre gece ibadetinin zamanını, miktarını belirtmektedir. Gündüzde saat-ı icabe sadece cum'a günü mevzubahis olduğuna göre, ibadet açısından gecenin efdaliyeti inkar edilemez.

İKİNCİ FASIL
FAZİLETLİ MEKANLAR

(Bu fasılda üç fer' vardır.)

BİRİNCİ FER'

MEKKE'NİN FAZİLETİ

İKİNCİ FER'

MEDİNE-İ MÜNEVVERE'NİN FAZİLETİ

★ KUBA MESCİDİ

★ UHUD DAĞI

★ AKİK VE ZÜ'L-HULEYFE

ÜÇÜNCÜ FER'

YERYÜZÜNDE FAZİLETLİ YERLER

★ HİCAZ

★ ARAP YARIMADASI

★ YEMEN-ŞAM

★ BEYTU'L-MAKDİS (KUDÜS)

★ VECC (TAİF)

★ MESCİDÜ'L-İŞÂR

★ BAZI NEHİRLER

BİRİNCİ FER'

MEKKE'NİN FAZİLETİ

4576 ١ – عن أبى ذرّ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ أوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذى بِبَكَّةَ مُبَارَكاً يُصَلَّى فيهِ الْكَعْبَةُ. قُلْتُ: ثُمَّ أىٌّ؟. قَالَ: الْمَسْجِدُ الأقْصَى. قُلْتُ: كَمْ كَانَ بَيْنَهُمَا؟. قَالَ أرْبَعُونَ عَاماً]. أخرجه الشيخان والنسائي.

1. (4576)- *Hz. Ebû Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Şurası muhakkak ki, (yeryüzündeki) ilk ev, mübarek olsun ve içinde namaz kılınsın diye Mekke'de inşâ edilen Kâ'be' dir"* buyurdular.

Ben: "Sonra hangisi?" diye sordum. *"Mescid-i Aksa"* buyurdular. Ben: "İkisi arasında ne kadar fark var?" dedim. *"Kırk yıl!"* buyurdular." [Buharî, Enbiyâ 8, 40; Müslim, Mesâcid 2, (520); Nesâî, Mesâcid 3, (2, 32).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Kâ'be'nin, yeryüzünde inşâ edilen ilk mâbed olma hususiyetini taşıdığını belirtmektedir. Bu mânâ hadisin sadedinde olduğumuz veçhinde sarîh olarak görülmez ise de, *İshak İbnu Râhuye* ve *İbnu Ebî Hâtim*'in rivayetlerinde sarahatle ifade edilmişti: "Kâ'be'den önce evler vardı. Ancak Kâ'be, ibadet için yapılan ilk ev idi."

2- Mescid-i Aksa, Beyt-ü Makadîs'in adıdır. Aksâ, uzak mânâsına gelir. Kâ'be'ye uzaklığı sebebiyle ona bu isim verilmiştir. "Ondan sonra ibadet mahalli olmadığı için de böyle tesmiye edildiğini" söyleyen de olmuştur. Kezâ: "Kazurât ve pisliklerden uzak olduğu için de bu adı aldığı" söylenmiştir. Nitekim, makdis "pislikten arınmış" mânasına da gelir.

3- Kâ'be'nin inşaatı ile Beytu'l-Makdis'in inşaatı arasnıda kırk yıl olmasını *İbnu'l-Cevzî* müşkil bulur. "Zira der, Kâ'be'yi Hz. İbrahim, öbürü-

nü Hz. Süleyman inşâ etmiştir. İkisi arasında ise bin yıllık zaman farkı vardır." Âlimler, başka rivayetlerdeki sarahatleri de değerlendirerek, Kâ'be'nin *Hz. Âdem* aleyhisselâm, *Mescid-i Aksa*'nın da Adem'in oğuilları tarafından yapıldığını ve ikisi arasında kırk yıl bulunduğunu söylemişlerdir. Öyleyse *Hz. İbrahim* ve *Hz. Süleyman*'ın inşaatları muahhardır ve önceki temel üzerine bir imar veya bir genişletme ameliyesidir, seferden başlama ameliyesi değildir. Bu yoruma ihtimal verdikçe *Hz. İbrahim*'le *Hz. Süleyman* arasında varlığı söylenen bin yıllık fark, ehemmiyetini kaybeder.

Kâ'be'nin inşaatı meselesine daha önce genişçe yer verdik.

4577 ٢ – وعن ابنِ عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : نَزَلَ الْحَجَرُ الأَسْوَدُ مِنَ الْجَنَّةِ، وَهُوَ أَشَدُّ بَيَاضاً مِنَ اللَّبَنِ، وَإِنَّمَا سَوَّدَتْهُ خَطَايَا بَنِي آدَمَ]. أخرجه الترمذي وصححه والنسائي، وهذا لفظُ الترمذي.

ولفظُ النسائي «الحَجَرُ الأَسْوَدُ مِنَ الْجَنَّةِ».

2. (4577)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Haceru'l-Esved, cennetten indi. İndiği vakit sütten beyazdı. Onu insanların günahları kararttı." [Tirmizî, Hacc, 40, (877).]

AÇIKLAMA:

Aliyyu'l-Kârî, hadisin zahirine hamledilmesi gerektiğini belirterek, "Hacerü'l-Esved'in, kendisine değen insanların günahları sebebiyle siyahlaştığını" söyler ve "Buna ne aklî ne de naklî yönden bir engel yok" der. Ancak bazı Hanefî âlimleri de şöyle demiştir: "Bu hadisle, Hacerü'l-Esved'in şânını yüceltme, hata ve günahları da kötülemede mübalağa murad edilmiş olması muhtemeldir. Öyleyse mana şöyledir: "Hacerü'l-Esved, kendisinde bulunan şeref, keramet, uğur ve bereketle cennetin cevâhirine iştirak etmiş olmaktadır. Sanki o, cennetten bu hal üzere indi. İnsanoğlunun günahları cansızlara tesir ederek, beyazı siyaha çevirecek durumdadır. Durum böyle olunca insanların kalplerine ne yapmaz?" Veya: "Madem ki o taş hataları örtücü, günahları mahvedicidir, öyleyse sanki cennettendir. Keza insanoğlunun günahlarını çokça yüklenmesi sebebiyle, sanki aslen şiddetli beyaz olduğu halde, hatalar onu karattı. Bu söylenen durumu teyid eden hususlardan biri şudur: Onda beyaz noktalar vardı. Siyahlar birikerek galebe çaldı. Hadiste gelmiştir ki: "Kul

günah işleyince kalbinde siyah bir leke hasıl olur. Günah işledikçe başka siyah noktalar meydana gelir. Bu hal böyle devam eder ve kalbi tamamen siyahlaşır ve o kimse şu âyetin haber verdiği takımdan olur: ﴿كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَاكَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ **"Asla! Doğrusu onların kazandıkları günahlar, birike birike kalplerini kaplayıp karartmıştır"** (Mutaffifîn 14). Velhasıl, *Hacerü'l-Esved,* son derece saf, beyaz ayna menzilesindedir. Eşyadan münasib olmayanların temasıyla hemen değişikliğe uğrayıp bütün cüzlerini siyahlaştırmaktadır. Akıl sahiplerini icmaı ile sohbet bile Hacerü'l-Esved'e tesir etmektedir."

İbnu Hacer der ki: "Bazı mülhidler bu hadise itiraz ederek: "Nasıl olur da müşriklerin hatası bu taşı siyahlandırırken, ehl-i tevhidin taatı beyazlatmıyor?" Bu itiraza İbnu Kuteybe'nin sözüyle cevap verilir:" Allah dileseydi bu da olurdu. Allah âdetini şöyle icra ediyor: "Siyah, boyuyor, beyazla bilakis boyanıp beyazlaşmıyor?" Muhibbu't-Taberî de şöyle demiştir: "Onun siyah olarak kalmasında basiret sahiplerine ibret var. Zira, eğer hatalar sert taş üzerinde tesir halkederse, kalp üzerindeki tesiri daha şiddetli olur. *İbnu Abbâs*'tan rivayet edilir ki, o siyaha çevrilmiştir; ta ki, dünyada ehl-i cennet zinetine bakmasınlar. Eğer bu rivayet sâbit (sahîh) ise gerçek cevap budur."

4578 ٣- وعن ابْنِ عمرو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ الرُّكْنَ وَالْمَقَامَ يَاقُوتَتَانِ مِنْ يَوَاقِيــــتِ الْجَنَّةِ طَمَسَ اللهُ نُورَهُمَا، وَلَوْ لَمْ يَطْمِسْ نُورَهُمَا لأَضَاءَتَا مَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ]. أخرجه الترمذي.

3. (4578)- *İbnu Amr İbnu'l-Âs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Rükn ve makam iki cennet yakutu idiler. Allah onların nurlarını aldı. Eğer onların nurlarını almamış olsaydı, o ikisi mağrible maşrık arasını aydınlatırdı." [Tirmizî, Hacc 49, (878).]

AÇIKLAMA:

1- Rüknden maksad Hacer-i Esved'dir. Makamdan maksad da Makam-ı İbrahîmdir. Hadis bu iki mukaddesin cennet yakutlarından olduğunu ifade etmektedir.

Bunların nurunun alınmasını, *Aliyyu'l-Kârî* "Müşriklerin onlara temasları sebebiyle" diye izah eder ve "Buradaki hikmet de imanın aynî değil, gaybî olması için" der.

4579 ٤ – وعن الخُدْري رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : لَيُحَجَّنَّ هـذَا الْبَيْتُ وَلَيُعْتَمَرَنَّ بَعْدَ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ]. أخرجه البخاري.

4. (4579)- *el-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bu Beyt'e Ye'cüc ve Me'cüc'den sonra da hacc yapılacak umre icra edilecek." [Buharî, Hacc 47).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Kıyamet alametlerinden olan Ye'cüc ve Me'cüc'ün zuhurundan sonra da Kâ'be'ye hacc ve umre ziyaretlerinin devam edeceğini, Kâ'be'nin Kıyamete kadar ziyaret edilmekten mahrum kalmayacağını belirtmektedir. Ancak لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتّٰى لاَ يُحَجَّ الْبَيْتُ *"Kıyamet, Beyt'e haccın terkine kadar kopmaz"* hadisi ile bu hadis tearuz eder. Bunu *İbnu Hacer:* "Halkın, Ye'cüc ve Me'cüc'den sonra da haccetmesi, kıyametin kopmasına yakın haccın terkedilmesine mâni değil" diyerek açıklığa kavuşturur.

4580 ٥ – وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : لَيُهِلَّنَّ ابْنُ مَرْيَمَ مِنْ فَجِّ الرَّوْحَاءِ حَاجّاً أَوْ مُعْتَمِراً أَوْ لَيُثَنِّيَنَّهُمَا مَعاً]. أخرجه مسلم.

5. (4580)- *Hz. Ebû Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Vallahi Meryem oğlu (Hz. İsa aleyhisselâm), Feccu'r–Ravhâ nam mevkide, hacc yapmak veya umre yapmak yahut da her ikisini de yapmak için telbiye getirecektir." [Müslim, Hacc 216, (1252).]

AÇIKLAMA:

İslâmî nasslara göre, *Hz. İsa aleyhisselâm* hayattadır, cism-i dünyevîsi semadadır. Ahir zamanda Deccal'i öldürmek üzere yeryüzüne inecek ve adaleti tesis edecektir Onun getireceği adaletle bolluk artacak, insanlığa refah ve sul-ü umumî gelecektir. Öyle ki zekât alacak fakir kalmayacaktır.

Şu halde, *Hz. İsa* o zaman hacc yapacaktır. Onun telbiye getireceği Feccu'r-Ravha Mekke-Medine yolu üzerinde, Mekke'ye altı mil kadar uzaklıkta bir yerin adıdır. *Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)*, Bedir gazvesi, Fetih gazvesi ve Veda haccına giderken buradan geçmiştir.

4581 ٦- وعن عائشة رَضيَ اللهُ عَنْها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَغْزُو جَيْشٌ الْكَعْبَةَ فَإِذَا كَانوا بِبَيْدَاءَ مِنَ الأرْضِ يُخْسَفُ بِأَوَّلِهِمْ وآخِرِهِمْ. قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ كَيْفَ يُخْسَفُ بِأَوَّلِهِمْ وآخِرِهِمْ وفِيهِمْ أسْوَاقُهُمْ وَمَنْ لَيْسَ مِنْهُمْ. قَالَ: يُخْسَفُ بِأَوَّلِهِمْ وَآخِرِهِمْ ثُمَّ يُبْعَثُونَ عَلَى نِيَّاتِهِمْ]. أخرجه الشيخان. واللّفظ للبخاري.

«البَيْدَاءُ» الأرض الواسعة القفر، وقد جاء أنَّ الْمُراد به الْبَيْدَاءُ الَّتِى بالقرب من المدينة، وهى معروفة بقرب ذى الحليفة.

6. (4581)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kâ'be'ye karşı bir ordu, saldırı tertipleyecek. Yerin bir çölüne geldikleri vakit en öndekileri de en sondakileri de (tamamiyle) yere batıracak!" Ben söze girip: "Ey Allah'ın Resûlü, onların içerisinde çarşı-pazar (ehli) olanlar, onlardan olma(dığı halde katılan)lar da var. Nasıl olur da hepsi birden yere batırılıp (cezalandırılır)?" dedim. *Aleyhisselâtu vesselâm:*

"Öndekileri de, arkadakileri de batırılır. Ancak, herbiri niyetlerine göre diriltilir" buyurdular." [Buharî, Büyu 49; Müslim, Fiten 8, (2884).]

AÇIKLAMA:

1- *Beydâ* çorak, geniş arazi demektir. Ayrıca Beydâ, Medine civarında bir yerin adıdır ve *Zü'l-Huzeyfe*'ye yakındır. Müslim'in bir rivayetinde, *Ebû Ca'fer el-Bâkır* hadiste geçen beydâ kelimesiyle Medine yakınlarındaki el-Beydâ'nın kastedildiğini söyler. *Müslim*'in *Hz. Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ)'dan kaydettiği bi rivayet, bu hadisin *Abdullah İbnu Zübeyr* (radıyallahu anhümâ) hadisesine işaret eder. Muhteva da anlaşılmaya muvafik olduğunu göstermektedir. Üstelik o hâdise sırasında *Ümmü Seleme*'den hadis sorulmuştur. *Ümmü Seleme,* Resûlullah'ın şöyle söylediğini anlatır: "Kâ'be'ye biri sığınacak ve ona karşı bir ordu gönderilecek. Bu ordu (bütün efradıyla), yerin bir çölüne gelince, yere batırıla-caktır." Yine *Müslim*'de *Hz. Hafsa*'nın rivayetinde farklı bir ziyade yer alır: *"...Yerin bir çölüne geldikleri zaman, ortada olanlar batırılacaklar, öndekiler sondakilere bağıracaklar bilahare onlar da batırılacaklar ve onlardan haber veren serseriden başka kimse sağ kalmayacak..."* Yine Müslim'in aynı babta zikrettiği bir başka rivayetten, birkısım insanların *İbnu Zübeyr*'in üzerine yürüyen Şam ordusunun, hadiste ha-

ber verilen ordu olduğunu ileri sürdüğü anlaşılmaktadır. Çünkü rivayette şu ziyade var: "...Yusuf İbnu Mâhhek dedi ki: "Şamlılar o gün Mekke'ye yürüyorlardı. Bunun üzerine Abdullah İbnu Safvân: "Vallahi o, bu ordu değildi" dedi." *İbnu't-Tîn* der ki: "Yere batırılacak olan bu ordunun, Kâbe'yi yıkacak olanların olması muhtemeldir. Onlardan intikam alarak yere batırılır." Ancak bu görüşe itiraz edilerek: "Kâ'be'yi yıkacak olanların Habeşliler olduğu hadislerde gelmiştir. Halbuki bu hadisin Müslim'deki bir veçhinde yere batırılacak olanlar hakkında: أَنَّ نَاســـاً مِنْ اُمَّتِى *"Ümmetimden bir grup..."* demiştir. Ayrıca, *İbnu't-Tîn*'in sözünden yere batırma hadisesinin, Kâ'be'yi yıkıp döndükten sonra vukua geleceği anlaşılmaktadır. Halbuki haberin zâhiri, daha yıkmadan yolda giderken batırılacaklarını ifade etmektedir."

2- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FEVAİD:

★ Ameller niyetlere göre değerlendirilir.

★ Zulüm ehli ile beraberlikten, onlarla düşüp kalkmaktan ve onların sayısını artırmaktan yasaklama var. Ancak buna mecbur olanlar hariç.

★ Günah işleyen bi kavme iradî olarak katılıp onların sayısını artıran kimse -o günahı bizzat işlemese bile- onlarla birlikte cezaya hak kazanır.

★ Tüccarın fitne ehline katılması, yaptıkları zulümde onlara bir yardım mıdır, yoksa beşerî bur zaruret midir? Bu hususta tereddüt hasıl olmuştur.

4582 ٧- وعن شقيق أن شيبة بن عثمان قال: [دَخَلَ عُمَرُ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ الْكَعْبَةَ فَرَأَى مَا فِــيـهَا مِنَ الْمَالِ. فَـقَالَ: لاَ أَخْرُجُ حَتَّىٰ أَقْسِمَ مَالَ الْكَعْبَةِ. قُلْتُ: مَا أَنْتَ بِفَاعِلٍ. قَالَ: بَــلَى. قُلْتُ: مَا أَنْتَ بِفَاعِلٍ. قَالَ: لِمَ؟ قُلْتُ: بِــأَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَدْ رَأَى مَكَانَهُ وَأَبُو بَكْرٍ، وَهُمَا أَحْوَجُ مِنْكَ الى الْمَالِ وَلَمْ يُخْرِجَاهُ. فَـقَامَ فَخَرَجَ]. أخرجه البخاري وأبو داود، وهذا لفظ أبي داود.

7. (4582)- *Şakîk*'in bir riayetine göre *Şeybe İbnu Osman* şöyle anlatmıştır: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) Kâ'be'ye girdi. Orada bulunan emvali görünce:

"Kâ'be'nin malını taksim etmedikçe çıkmayacağım" dedi. Ben de: "Sen bunu yapamazsın" dedim. O: "Hayır, yaparım!" dedi. Ben tekrar: "Sen onu yapamazsın!" dedim. O: "Niye?" diye sordu. Ben de: "Çünkü

onun yerini *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* da, Hz. Ebû Bekir de gördü. Onlar mala senden daha fazla muhtaç idiler. Buna rağmen o malı çıkarmadılar" dedim. Bunun üzerine kalkıp çıkıp gitti." [Buhârî, İ'tisam 2, Hacc 48; Ebû Dâvud, Menâsik 96, (2031).]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'ın taksim etmeyi düşündüğü Kâ'be' deki mal hususu biraz münakaşalıdır:

★ Bazıları: "Bundan murad, Kâ'be'deki ziynet eşyalarıdır" demiştir.

★ Bazıları: "Onun içindeki hazine kastedilmiştir. Bu, oraya bağışlanan maldan, ihtiyaçlar için harcandıktan sonra artanlardan hasıl olan meblağdır" der.

" İbnu'l-Cevzî der ki: "Kâ'be'ye tazimen Cahiliye devrinde bağışlarda bulunulurdu. Bunlar orada birikip büyük bir yekün tutuyordu."

İşte, *Hz. Ömer* bu malı (fakir) müslümanlara dağıtmayı düşünür. Kendisine, *Resûlullah* ve *Hz. Ebû Bekr* gibi seleflerinin bunu yapmadıkları, binaenaleyh onun yapmasının da muvafık olmayacağı hatırlatılır. O da bundan vazgeçer.

2- Bazı âlimler, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, Kâ'be'de biriken emvali vakıf sayarak, vakfın başka maksatla kullanılmasının câiz olmayacağı gerekçesiyle harcamadığını ileri sürmüştür. Ancak *İbnu Hace* bunu mâkul bulmaz ve "hadisin zahirinde böyle bir mâna mevcut değildir" der ve Müslim'de gelen bir rivayete dayanak *Resûlullah*'ın Kureyşlilerin düşünce ve aksülamellerini gözönüne alarak bu hazîneye dokunmamış olacağını belirtir. Nitekim *Hz. Aişe*'den gelen bir rivayette, kavminin, tamir sırasında Ka'be'yi *Hz. İbrahim*'in attığı temellerin üzerine inşa etmediğini, şirkten yeni çıkmış olmaları sebebiyle, (onlarla cedelleşmeye düşmek endişesiyle) eski temelleri üzerine yeniden inşaata teşebbüs etmediğini belirtir. Bu hadisin bir veçhinde: لَوْلاَ اَنَّ قَوْمَكَ حَدِيثُ عَهْدٍ بِكُفْرٍ لاَنْفَقْتُ كَنْزَ الْكَعْبَةِ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَجَعَلْتُ بَابَهَا بِالاَرْضِ *"Eğer kavmin küfürden yeni kurtulmuş olmasaydı, Ka'be'nin hazinesini Allah yolunda harcardım ve kapısını da yer seviyesine indirirdim"* denmiştir.

İbnu Hacer bu açıklamanın mutemed (güvenilebilir) olduğunu belirtir.

4583 ٨ـ وعن أبى سعيد رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ لاَ تُشَدُّ الرِّحَالُ إلاَّ الى

ثَلاثَةِ مَسَاجِدَ: الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ، وَمَسْجِدِ الـرَّسُولِ ﷺ، وَالْمَسْجِدِ الأقْصَـى].

أخرجه الشيخان والترمذي.

والْمُرَادُ: لا يقصدُ موضع من المواضع بنية العبادة والتقرّب الى الله إلاّ هذه الأماكن الثلاثة تعظيماً لشأنها وتشريفاً.

9. (4583)- *Ebû Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"(Ziyaret için) sadece üç mescide seyahat edilebilir: Mescid-i Haram, Mescid-i Resûlullah, Mescid-i Aksa." [Buharî, Fezâilu's-Salât 6, Hacc 26, Savm 67; Müslim, Hacc 288, (827); Tirmizî, Salat 243, (326).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* sadece üç mescid için seyahat yapılabileceğini ifade buyurmakta ve bu üç mescide seyahat yapmayı teşvik etmektedir. Alimler, bu hadisten başka mescidlere seyahat etme yasağı bulunduğunu belirtirler. Hatta *Tîbî:* "Bu tarz yasaklamanın sarih olarak "Başka mescidler için seyahat etmek yoktur" şeklindeki bir yasaklamadan daha baliğ olduğunu" belirtir.

2- Hadiste seyahat, *"şeddü'r-rihâl"* tabiriyle ifade edilmiştir. Bu, deve semeri bağlamak manasına gelir. Zira rihal "rahl"ın cem'idir ve binek devesine vurulan semere ıtlak olunur. O devirde Araplar seyahati çoğunlukla deve ile yaptıklarından, ekseriyet gözönüne alınarak deve semerlemek denmiştir. Değilse at, katır, merkeb vs. yol vasıtalarıyla da ifade edilebilirdi veya günümüzde olduğu gibi uçak, otomobil vs. her çeşit vasıtalar aynı değerdedir.

3- Hadis, üç mescidin mübarek, mukaddes ve kıymetli yerler olduğunu ifade etmektedir.

★ *Mescid-i Haram:* Bununla Harem bölgesinin tamamının kastedildiği kabul edilmiştir. Ancak, bazı alimler: "Harem içerisindeki namaz kılınabilen yerler maksuddur. Harem'de yer alan evler vesair, ibadet dışı yerler hariçtir" demiştir. Bazı alimler de: "Mescid-i Haram'dan maksad Ka'be'dir" demiştir ve delil olarak, hadisin *Nesai*'deki veçhinde إلاّ الْكَعْبَة denmiş olması gösterilmiştir. Hatta İbnu Huzeyme der ki: "Allah Teala'nın سَوَاءً الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ **"...Yerli yahut taşradan gelen bütün insanlar için müsavi kıldığımız Mescid-i Haram'ı ziyaretten alıkoyanlara..."**

(Hacc 25) kavlinde Harem bölgesinin tamamı kastedilmiş olsa ve Mescid-i Haram ismi Harem'in bütününe denmiş olsa, orada ne bir kuyu ne de bir kabir kazmak, ne bir büyük ve küçük abdest bozmak, ne de bir pislik atmak caiz olmazdı." Devamla: "Bu söylediklerimizi yasaklayan bir tek alim bilmiyoruz. Keza, Mekke'ye hayızlı kadın veya cünüb erkeğin girmesini, orada münasebet-i cinsiyenin yasak olduğunu söyleyen bir fakih de bilmiyoruz. Böyle olsaydı, Mekke evlerinin hepsinde itikaf caiz olurdu. Bunu da iddia edene rastlamadık." *İbnu Hacer, İbnu Huzeyme*'nin bu mütalaasını kaydettikten sonra: "el-Mescidü'l-Haram'la, Harem bölgesi-nin tamamının kastedildiği görüşünün İbnu Abbâs, Ata ve Mücahid'den varid olduğunu" belirtir. Ancak, Harem'in tamamı mescid olması haysiyetiyle, kaydettiğimiz ilk görüş esas kabul edilmiştir.

★ *Mescid-i Resûlullah:* Bu, Medine'de Resûlullah Muhammed Mustafa tarafından inşa edilen mesciddir. Hadisin bazı vecihlerinde مسجدى *"benim mescidim"* şeklinde de ifade edilmiştir.

Yeri gelmişken şu hususu belirtmede fayda var: "Mescidim" tabiri sadece, *Resûlullah* zamanında namaz kılınan makamı ifade etmez. Alimler, delile dayanarak, genişletmelerle sonradan mescide dahil edilen kısımların da aynen mescid olduğunu belirtirler. *Ebu Hureyre*'nin bir rivayetinde *Aleyhissalâtu vesselâm:* لَوْ زِيدَ فِي هٰذَا الْمَسْجِدِ مَا زِيدَ كَانَ الْكُلُّ مَسْجِدِى *"Bu mescide sonradan ilave yapılacak olsa, o da mescidim olur"* buyurmuştur. Bir başka rivayette لَوْ بُنِيَ هٰذَا الْمَسْجِدُ الَى صَنْعَاءَ كَانَ مَسْجِدِى *"Bu mescid San'a' ya kadar uzatılsa da benim mescidim olur"* buyrulmuştur.

★ *Mescidü'l-Aksa:* Bu Kudüs'teki mesciddir. Aksâ diye sıfatlanmıştır. Aksa uzak demektir. Niye uzak (aksa) dendiği hususunda farklı yorumlar yapılmıştır:

★ Mescid-i Haram'dan mesafe itibaryle uzak olması sebebiyledir.

★ *Mescid-i Haram*'dan inşaatındaki zaman itibariyle uzak olması sebebiyledir. Bu görüşe itiraz edilmiş ve: "Salih haberler ikisi arasında kırk yıl fark olduğunu söylemiştir. Bu ise, fazla sayılmaz" denmiştir.

★ Zemahşerî: "Aksâ denmesi, o vakit onun geri tarafından başka mescidin olmamasından ileri gelmiştir" demiştir.

Beytu'l-Makdis'in başka isimleri de var. Bunlar yirmiye ulaşır: *İlya, Beytu'l-Mukaddes, Beytu'l-Kuds, Şellem, Şelam, Selim Evri, Kure, Beytâil* gibi.

5- Alimler, belirtilen bu üç yer dışında, başka mukaddes yerlere, ölü

veya sağ salihlere namaz ve teberrük maksadıyla ziyarette bulunmak üzere seyahata çıkılıp-çıkılamayacağı hususunda ihtilaf etmiştir.

★ *Eş-Şeyh Muhammed el-Cüveyni:* "Bu hadisin zahiriyle amel edince, bu üç mescid dışına seyahat etmek haramdır" der. el-Kadı Hüseyn bu görüşü tercih ettiğine işarette bulunmuştur. *İyaz* ve başka bir grup alim de bunu benimsemiştir. Bazı alimler hadisteki yasağın, sadece mescidlerle ilgili hükmü tesbit ettiğini, ilim talebi, ticaret, tenezzüh, salihleri ve meşhedleri (şehitlikler) ziyaret, arkadaşarı ziyaret gibi maksadlarla yapılan seyahatleri ilgilendirmediğini belirtirler.

Nevevî, cumhurdan naklen bu hadise göre, zikri geçen üç mescid dışındaki mescidlere seyahat etmede hiçbir fazilet olmadığını söylemiştir.

★ *İbnu Battal'*a göre bu hadis, ülema nazarında nezirle ilgili olarak varid olmuştur. Yani, bir kimse, bu üç mescidin dışında kalan herhangi bir mescidde namaz kılmak üzere nezretse, bu nezre uymak gerekir mi? İşte bu meseleyi sadedinde olduğumuz hadis halletmektedir:

★★ *İmam Malik* der ki: "Bir kimse ancak seyahatle ulaşabileceği bir mescidde namaz kılmak üzere nezretse, gitmesine gerek yok, bulunduğu yerin mescidinde kılar. Ancak, adı geçen üç mescidden birinde namaz kılmak üzere nezretmişse, onlara gitmesi vacip olur."

★★ *İbnu Battal* der ki: "Kim salihlerin mescidinde namaz kılıp onlarla tatavvu olarak teberrükte bulunmak arzu ederse bu mübahtır." *İbnu Battal* ilave eder: "Dendi ki: "Bu üç mescidden başka bir mescide namaz veya bir başka şey (İtikaf) yapmak için gitmeyi nezretse, bu nezre uymak gerekmez. Çünkü, diğer mescidlerin birbirine üstünlüğü yoktur. Herhangi bir mescidde kılacağı namaz ona kafi gelir. "Nevevî: "Bu hususta ihtilaf yok" demişse de, Leys'den: "Nezre uymak vacip olur" dediği rivayet edilmiştir. Hanbelilerden bir rivayete göre, "Bu kimseye kefaret-i yemin gerekir, nezri mün'akid olmaz."

★★ Bir kimse mezkur üç mescidden birinde namaz kılmaya nezretse, oraya gitmek *İmam Malik, Şafii* ve *Ahmed'*e göre vaciptir. *Ebû Hanife'*ye göre vacip değildir. Şafiî, el-Ümm'de "sadece Mescid-i Haram'la ilgili nezir vacip olur. Çünkü, hacc menâsiki onunla ilgilidir" demiştir. *İbnu'l-Münzir:* "Harameyn'le ilgili nezirler vacib olur, Mescid-i Aksa ile ilgili olanlar vacib olmaz" demiştir. Bu meseleyle ilgili bir hadisi Hz. Cabir rivayet etmiştir: "Bir adam Resûlullah'a: "Allah size Mekke'nin fethini müyesser ederse, Beytu'l-Makdis'te namaz kılmayı nezrettim" demişti. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Burada kıl!"* buyurdular."

★★ *İmam Şafii,* Mescid-i Hayf'ta namaz kılmayı nezredene de oraya gitmenin vacip olacağını söyler. Çünkü, orası da Harem'e dahildir. Ancak Mekke'ye diyerek nezretse vacip olmaz. Haccı kasdetmişse vacip olur. Bazı alimler Harem'e dahil olan her tarafı bir bütün kabul ederek, böyle bir ayırımı uygun görmezler. *er-Rafii:* "Bir kimsenin "Harem'e gideceğim veya Mescid-i Haram'a gideceğim veya "Mekke'ye" veya "Harem içinde bir yer olan "Safa", "Merve", "Mescid-i Hayf" gibi herhangi bir noktaya gideceğim" demesi arasında fark yoktur. Tıpkı "Beytullahı'l-Haram'a gideceğim" demesi gibidir. Hatta "Ebû Cehil'in evine gideceğim" dese de hüküm aynıdır" der. Ebû Hanife bu meselede: "Beytullah'a veya "Mekke"ye veya "Ka'be"ye veya "Makam-ı İbrahim'e diye açıkça menasike dahil yerleri zikretmedikçe, oralara gitmek vacip olmaz" demiştir.

6- Bu mescidlerin diğer msecidlere üstünlük nisbeti, müteakip hadiste rakamla belirtilecektir.

4584 ٩– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ صَلاَةٌ فِـي مَسْجِدِى هذَا أفْضَلُ، وفي رواية: خَيْرٌ مِنْ ألْفِ صَلاَةٍ فِيـمَا سِوَاهُ مِنَ الْمَسَاجِدِ إلاَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ]. أخرجه السّتة إلاَّ أبا داود.

9. (4584)- *Hz. Ebû Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Şu mescidimdeki namaz efdaldir." -Bir başka rivayette- "Bu mescidimdeki bir namaz), Mescid-i Haram hariç bütün mescidlerde kılınan bin namazdan daha hayırlıdır." [Buharî, Fazlu's-Salât 1; Müslim, Hacc 505, (1394); Muvatta, Kıble 9, (1, 196); Tirmizî, Salât 243, (325); Nesâî, Mesâcid 7, (2, 35).]

AÇIKLAMA:

İbnu Hacer'in şerhte kaydettiği başka hadislerde *Mescid-i Haram* ve hatta Mescid-i Aksa'da kılınan namazların üstünlük miktarları da rakamlarla ifade edilmiştir. Müsned'de gelen bir rivayete göre: *"Bu mescidimdeki bir namaz, Mescid-i Haram hariç diğer bir mescidde kılınan bin namazdan hayırlıdır. Mescid-i Haram'da kılınan bir namaz bu mescidde kılınan yüz namazdan hayırlıdır"* buyrulmuştur. Bezzar'ın bir rivayetinde: الـصَّلاَةُ فِـي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ بِمِائَةِ ألْفِ صَلاَةٍ والـصَّلاَةُ فِـي مَسْجِدِى بِألْفِ صَلاَةٍ والصَّلاَةُ فِي بَيْتِ الْمَقْدِسِ بِخَمْسِـمِائَةِ صَلاَةٍ *"Mescid-i Haram'da kılınan bir namaz, yüzbin namaza bedeldir. Mescidimde kılınan bir namaz bin namaza bedeldir. Beytü'l-Makdis'te kılınan bir namaz beşyüz namaza bedeldir."*

4585 ١٠– وعن أبى شريح العدوى رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قُلْتُ لِعَمْرِو بْنِ سَعِيدٍ وَهُوَ يَبْعَثُ الْبُعُوثَ الى مَكَّةَ: ائذَنْ لِى أَيُّهَا الأَمِيرُ أُحَدِّثْكَ قَوْلاً قَامَ بِهِ رَسُولُ اللهِ ﷺ الْغَدَ مِنْ يَوْمِ الْفَتْحِ، سَمِعَتْهُ يَقُولُ بَعْدَ حَمْدِاللهِ وَالثَّنَاءِ عَلَيْهِ: إنَّ مَكَّةَ حَرَّمَهَا اللهُ تَعَالىٰ وَلَمْ يُحَرِّمْهَا النَّاسُ. فَلاَ يَحِلُّ لاُمْرِىءٍ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ أَنْ يَسْفِكَ بِهَا دَماً، أَوْ يَعْضِدَ بِهَا شَجَرَةً. فَإِنْ أَحَدٌ تَرَخَّصَ لِقِتَالِ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِيهَا، فَقُولُوا: إنَّ اللهَ قَدْ أَذِنَ لِرَسُولِهِ وَلَمْ يَأْذَنْ لَكُمْ، وَإِنَّمَا أَذِنَ لِى فِيهَا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ، ثُمَّ عَادَتْ حُرْمَتَهَا الْيَوْمَ كَحُرْمَتِهَا بِالأَمْسِ وَلْيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ مِنْكُمُ الْغَائِبَ. فَقِيلَ لأَبِى شُرَيْحٍ: مَاذَا قَالَ لَكَ عَمْرٌو؟ قَالَ: قَالَ أَنَا أَعْلَمُ بِذلِكَ مِنْكَ يَا أَبَا شُرَيْحٍ، إنَّ الْحَرَمَ لاَ يُعِيذُ عَاصِياً وَلاَ فَاراً بِدَمٍ، وَلاَ فَاراً بِخَرْبَةٍ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

«الْعَضْدُ» الْقطع بالحديدة.

و«الفارُّ» الهارب.

و«الخربة» العيب، والمراد بها هاهنا التفرّد بالشئ والتغلب عليه مما لا تجيزه الشريعة، وقد جاء في سياق الحديث عن البخاري أن الخربة: الجناية والبلية.

10. (4585)- *Ebû Şüreyh el-Adevî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Mekke'ye asker sevkeden Amr İbnu Sa'id'e dedim ki:

"Ey emir, bana müsaade et. Fethin ferdası gününde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın söylemiş bulunduğu bir hadisi hatırlatayım: Allah'a hamd ve senadan sonra şöyle buyurmuştu: *"Mekke'yi insanlar değil, Allah haram kılmıştır. Allah'a ve ahirete inanan hiçbir mü'mine orada kan dökmek helal olmaz. Ağaç sökmek de helal olmaz. Eğer biri çıkıp da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın oradaki savaşını göstererek kan dökmeye ruhsat vermeye kalkarsa kendisine şunu söyleyin: "Allah, Resulüne izin vermişti, ama size izin vermiyor!" Mekke'de bana bir gündüzün bir müddetinde [gün doğumundan ikindiye kadar] izin verildi. Sonra bugün tekrar eski hürmeti (haramlığı) ona geri döndü. Bu hususu, sizden burada hazır olanlar, hazır olmayanlara ulaştırsın."*

Ebû Şüreyh'e: "Amr sana ne dedi?" diye soruldu.

"Ey Ebû Şureyh bunu ben, senden daha iyi biliyorum. "Harem", asi

olana, kan döküp kaçana, cinayet işleyip kaçana sığınma tanımaz!" diye cevap verdi" dedi. [Buharî, İlm 37, Cezau's-Sayd 8, Megazî 50; Müslim, Hacc 446, (135); Tirmizî, Hacc 1, (809), Diyat 13, (1406); Nesâî, Menâsik 11, (5, 205, 206).]

AÇIKLAMA:

1- *Amr İbnu Said, İbnu'l-Âsî İbnu Said İbni'l-Âsî İbni Ümeyye*'nin oğludur. Sahabi değildir. Sahabeye "ihsan"la tabi olanlardan da değildir. Yezid'in Medine valisi idi. Mekke'de halifeliğini ilan edip, Şam'da hilafete geçen *Yezid İbnu Muaviye*'ye beyat etmeyi reddeden *Abdullah İbnu Zübeyr*'e karşı Mekke'ye askeri birlikler göndermekte idi. Meşhur hadisenin özeti şudur: "Hz. Muaviye (radıyallahu anh) vefat ederken, yerine oğlu *Yezid*'i halife ilan etmişti. *Hz. Hüseyin İbnu Ali* ile *Abdullah İbnu Zübeyr* dışında pekçokları Yezid'e biat ettiler. Ashabın büyüklerinden *Abdullah İbnu Ömer* de *Yezid*'e biat etmişti. Kûfe halkı, kendisine biat etmek üzerez. Hz. Hüseyin'i çağırınca, o , Kûfe'ye gitti. İşte bu gidiş onun katledilmesine sebep olacaktır.[8] *İbnu'z-Zübeyr* ise Mekke'nin hurmetine sığındı ve ona *Âizu'l-Beyt* (Beytullah'ın mültecisi) denildi. Mekke'de duruma hakim oldu. Yezid İbnu Muaviye Medine'deki yetkililerine haber göndererek *Abdullah İbnu'z-Zübeyr*'e karşı asker göndermelerini emretti.[9] Bunun sonucu olarak Medineliler Yezid'in hilafetten azli hususunda görüş birliğine vardılar.

2- *Amr, Ebû Şureyh*'e verdiği cevapta "Mekke haramdır ama hadd suçu işleyeni hadd tatbik etmeye karşı korumaz. *Abdullah İbnu Zübeyr* kan döküp oraya sığınmış, kısastan kurtulmak istemiştir. Onun cezalandırılması gerekir" demek istemiştir. Aslında Amr'ın sarfettiği sözün zahiri haktır. Ama o, hak sözle batıl bir gayeye delil getirmiştir. Şöyle ki: Sahabî, onun Mekke'ye harp açmasını uygun bulmamış ona "Mekke'nin haram olması orada kısas uygulanmasını önlemez" demiştir, bu doğrudur. Ancak *Abdullah İbnu Zübeyr*, kısası gerektiren bir fiilde bulunmamıştır. O sahabi olmanın ötesinde ilim ve takva gibi mümtaz sıfatları nefsinde cem ettiği için *Ehl-i Sünnet* üleması hilafete Yezid'den elyak ve ehak olduğunu söylemiştir. Üstelik ona ötekilerden önce bey'at edilmişti. Dolayısıyla hilafete o layık idi.

3- Harem'de savaş meselesi münakaşa edilmiştir. Orada savaşın haram olduğunu söyleyenlerin delillerinden biri de bu hadistir. Bunu teyid eden başka rivayetler de var. Birkısım fukaha Mekke'de yaşayanların

8- Bu hadisenin teferruatı daha önce geçti. (4432-4434. hadisler)

9- Bu hadisenin teferruatı da daha önce geçti (4454, 4456. hadisler.)

adil hükümdara isyan etmeleri halinde bu asilere silahla mukabele ederek, Mekke'de savaş yapmanın haram olduğuna hükmetmiştir. Onlara yapılacak meşru muamele, taate dönünceye kadar tazyiktir; abluka edip sıkıntıya düşürüp taate mecbur bırakmak gibi; Ancak fukahanın cumhuru, harpsiz taate dönmemeleri halinde savaşın caiz olacağına hükmetmiştir. "Çünkü derler, asilerle savaşmak, terki caiz olmayan Allah haklarındandır. Bu hakkı Harem-i Şerif'te de olsa müdafaa etmek, terkinden evladır." Nevevî bu hükme iştirak eder.

4- Harem'e iltica ayrı bir konudur. İdamını gerektiren bir suç işleyerek Mekke'ye iltica eden kimse orada öldürülmez. İmam A'zam, sadedinde olduğumuz hadisle istidlal ederek, Harem'e iltica eden kimsenin orada öldürülmemesi gereğine hükmetmiştir. İbun Abbas, Ata, Şa'bi gibi bir kısım ulema aynı kanaattedirler. Bunlar ayet-i kerimede geçen وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِناً **"..O'na giren (her türlü tecavüzden) emniyette olur"** (Al-i İmran 97) ibaresine dayanarak, "Mekke'ye girene Cenab-ı Hakk'ın emniyet vaadettiğini" söyleyerek, bir had suçu işleyen kimse Mekke'ye iltica ettiği takdirde, had vurulamaycağına hükmederler. Bunlar mezkur imtiyazın, "sadece oraya girenlere" tanındığını belirterek, Mekke'de had işleyenlere ceza verileceğini belirtirler.

★ Bazı alimler, "Mekke dışında hadd işleyip oraya iltica edenler, dışarı çıkarılarak cezalandırılır" diye hüketmişlerdir. Abdullah İbnu'z-Zübeyr, Hasan Basrî, Mücahid bu görüştedir.

★ *İbnu'l-Cevzînin* kaydına göre, Harem dışında cinayet işleyen bir kimseye hadd tatbik edileceğinde icma mevcuttur. Dışarıda cinayet işledikten sonra Harem'e sığınan kimseye *Ebû Hanife* ve *Ahmed İbnu Hanbel*'e göre hadd tatbik edilemez. Malik ve Şafii'ye göre ise, böylelerine hadd tatbik edilir. *İbn Hazm,* sahabeden bir cemaatin böylelerine had tatbik edilmeyeceğine hükmettiğini, diğer sahabelerin de bunlara muhalefet etmediğini, Tabiin'den bir cemaatin de aynı hükme katıldığını belirttikten sonra, aksi hükümde bulunan Şafii ve Malik hazretlerine müteşeddid üslubuyla hücumda bulunmuş, onları ashaba, kitaba ve sünnete muhalefet etmekle itham etmiştir.

Bazı alimler, *İmam Şafii* ile *İmam Malik*'in görüşlerini, hadiste bir-kısım tatbikatı göstererek müdafaa etmek istemişlerdir. Bunlara göre *Aleyhissalâtu vesselâm,* Fetih günü herkesi affederken, bazılarını af dışı tutarak Ka'be'nin örtüsü arsında bile olsa nerede yakalanırsa öldürülmelerini emretmiştir. Nitekim *İbnu Hatal,* Harem dahilinde yakalanmış ve öldürülmüştür. Öyle ise canilere harem dahilinde hadd tatbik edilebilir.

Bu iddiaya şu cevaplar verilmiştir:

★ *İbnu Hatal* hem mürted ve hem de katildi. Ayrıca, Resûlullah'ı hicvediyordu.

★ Bu herif, eman dışında tutulmuş, bizzat Şari tarafından Ka'be örtüsü arasında yakalansa da öldürülmesi emredilmişti.

★ İbnu Hatal muhariblerdendi.

4586 ١١ – عن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَوْمَ الْفَتْحِ: لاَ هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ، ولٰكِنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ، وإذَا اسْتُنْفِرْتُمْ فَانْفِرُوا. ثُمَّ قَالَ: إنَّ هٰذَا الْبَلَدَ حَرَّمَهُ اللهُ يَوْمَ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالأرْضِ، وَهُوَ حَرَامٌ بِحُرْمَةِ اللهِ الَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وإنَّهُ لَمْ يَحِلَّ الْقِتَالُ فيهِ لأحَدٍ قَبْلِى، وَلَمْ يَحِلَّ لِى إلاَّ سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ. فَهُوَ حَرَامٌ بِحُرْمَةِ اللهِ تَعالَى الى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، لاَ يُعْضَدُ شَوْكُهُ، وَلاَ يُنَفَّرُ صَيْدُهُ، وَلاَ يَلْتَقِطُ لُقَطَتَهُ إلاَّ مَنْ عَرَّفَهَا وَلاَ يُخْتَلَى خَلاَهُ. قَالَ الْعَبّاسُ يَا رَسُولَ اللهِ إلاَّ الإذْخِرَ. فَقَالَ ﷺ: إلاَّ الإذْخِرَ]. أخرجه الخمسة إلاّ الترمذي.

قوله: « وَلاَ تَحِلُّ لُقَطَتُهَا إلاَّ لِمُعَرِّفٍ » أىْ عَلَى الدوامِ بِخِلاَفِ غَيْرِهَا فإنَّهُ محدود بِسَنَةٍ وَاحِدَةٍ.

11. (4586)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Fetih günü buyurdular ki:

"Fetihten sonra artık hicret yoktur. Ancak cihad ve niyet vardır. Öyleyse askere çağrıldığınız zaman hemen asker olun!"

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sözlerine şöyle devam etti: *"Allah, bu beldeyi semavat ve arzı yarattığı zaman haram kıldı. Burası, Kıyamete kadar Allah'ın haramıyla haramdır (onu insanlar haram kılmamıştır). Benden önce kimseye orada kıtal helal olmadı. Bana da günün bir müddetinde helal kılındı. Burası Kıyamete kadar Allah'ın haramıyla haramdır. [Allah'a ve ahirete inanan hiçkimseye, orada kan dökmesi helal değildir]. Ayrıca onun dikeni koparılmaz, av (hayvan)ı ürkütülmez, buluntusu da alınmaz (yerinde bırakılır). Ancak ilan edip sahibini arayacak olanlar alabilir. Mekke'nin otu da biçilmez!"*

Abbas (radıyallahu anh) atılarak: "Ey Allah'ın Resûlü! İzhir otu hariç olsun" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm: "İzhir hariç!"* buyurdu." [Buharî,

Cezau's-Sayd 9, Hacc 43, Cenâiz 77, Büyû 28, Megazî 52; Müslim, Hacc 445, (1353); Nesâî, Hacc 110, (5, 203, 204); Ebû Davud, Menâsik 90, (2017, 2018).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'yi fethettiği gün bazı temel prensipleri vazetmiştir. Sadedinde olduğumuz hadis, Mekke fethinden sonra hicretin sona erdiğini ilan etmektedir. Yani, burada yasaklanan hicret Medine'ye hicrettir. Zira bu hicret her müslümana farz idi. Müslüman olduğu halde hicret etmeyenlerin imanı makbul değildi. Bu husus ayet-i kerime ile ilan edilmişti (Enfal 72, Nisa 89).

Şu halde sadedinde olduğumuz hadis, bu manadaki hicretin kaldırıldığını ilan etmekte, hicret üzerine en son biatı Hz. Abbas İbnu Abdilmuttalib ile yapmış olmakta idi. Fetih gününden sonra "hcret üzere biat etmek üzere yapılan müracaatlar" kabul edilmemiştir.[10]

Öyleyse, bazı hadislerde de ifade edildiği üzere, düşmanla cihad edildiği müddetçe Kıyamete kadar diyar-ı küfürden daru'l-İslam'a muhaceret devam edecektir ve meşrudur.

2- Mekke'nin haram kılınması, muhtelif rivayetlerde ifade edilmiştir. Sadedinde olduğumuz rivayet, bunun semavat ve arzın yaratıldığı an, ilahi irade ile kesinleştiğini ifade etmektedir. Bazı hadislerde ise Mekke'yi ilk defa haram ilan eden kimsenin *Hz. İbrahim* olduğu tasrih edilir. Bu rivayetler arasında tearuz olmadığını belirten İbnu Hacer der ki: "Bunun manası, "Hz. İbrahim Mekke'yi şahsî içtihadıyla değil, Allah'ın emriyle haram etti" demektir. Veya: "Allah semavat ve arzı yarattığı gün, Hz. İbrahim'in onu haram edeceğine hükmetti" demektir. Veya mana: "Hz. İbrahim, Mekke'nin haram kılındığı insanlara ilan eden kimsedir. Bundan önce Allah nezdinde haramdı" demektir. Veya "Tufandan sonra bunu ilk ilan eden Hz. İbrahim'dir" demektir."

Kurtubî ise şöyle bir açıklama dermeyan etmiştir: "Hadisin manası: "Allah Teala Hazretleri, Mekke'yi bidayette herhangi bir sebebe dayanmaksızın herhangi bir kimsenin bunda bir medhali, bir rolü olmaksızın haram kılmıştır." Kurtubî devamla der ki: "Bu sebeple, bu manayı tekiden *Resûlullah: "Onu insanlar haram kılmadı"* demiştir." *İbnu Hacer*'e göre, "Onu insanlar haram kılmadı" ibaresinden murad: "Mekke'nin tahrimi şeriatle sabittir. Aklın bunda bir rolü yoktur" veya "Bu, Allah'ın ha-

---

10– Hicret ve "hicret üzerine biat" hadisesinin risalet-i Muhammediye'deki geniş manası Hicretle ilgili bölümün (5775-5779) sonunda müstakilen tahlil edilecektir.

ramlarındandır. Bu yasağa riayet gereklidir; bu Cahiliye devrinde insanlar tarafından hevaya uyarak vazedilen haramlardan değildir; öyleyse mezkur yasağın terki istikametinde içtihad yapmak caiz değildir" demektir."*İbnu Hacer* bu hususta şöyle denmiş olduğunu da kaydeder: "Bunun manası, onun haramlığı ilk yaratılıştan itibaren devam etmektedir. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şeriatına mahsus bir yasak değildir."

3- Fakihler, kesilmesi yasak olan ağaçları "hüday-ı nabit olanlar" veya Allah tarafından bitirilenler diye kayıtlamışlardır. Yani insan emeğiyle yetiştirilenlerin kesileceğinde ihtilaf edilmiş, cumhur cevazına kail olmuştur.

★ *İmam Şafii* Harem bölgesinden kesilen bütün ağaçlar için ceza terettüp ettiğini söylemiştir. *İbnu Kudame* de bu görüşü tercih etmiştir. Hüda-yı nabit olanı kesenin cezası nedir, bu da ihtilaflıdır.

★★ *İmam Malik* "cezası yoktur, ama günah işlemiş olur" demiştir.

★★ Atâ: "İstiğfar etmesi gerekir" demiştir.

★★ *Ebû Hanife:* "Kesilen şeyin kıymeti alınır" demiştir.

★★ *Şâfiî:* "Büyük ağaçlar için sığır keser, küçükler için davar" demiştir.

★★ *İbnu'l-Arabî:* "Harem bölgesinin ağacını kesmenin haram olduğu hususunda ülemâ ittifak etmiştir. Ancak Şafii, misvak kesmenin caiz olacağını söylemiştir. Keza, Şâfiî, ağaca zarar vermemesi halinde yaprak ve meyvesinin koparılmasını caiz görmüştür. Atâ, Mücahid ve başkaları da bu görüştedir" der.

★★ Bazıları zarar verdiği için dikenin koparılabileceğine hükmetmiştir. Cumhur bunu reddeder.

★★ *İbnu Kudâme,* "kendiliğinden kopup dökülen dallardan veya yapraklardan istifade etmede bir beis yok" demiştir.

★★ *İmam Şâfiî* ve ona uyanlar, Harem'de hayvan otlatmada mahzur görmezlerse de, *İmam A'zam Ebû Hanife* ve *İmam Muhammed* caiz bulmazlar. Üstelik bunlar nazarında ot yaş da olsa kuru da olsa hüküm aynıdır.

4- *Resûlullah*'a Mekke'nin helal kılınması Fetih gününde olmuştur: "Güneşin doğuşu ile ikindi namazına kadar. Amr İbnu Şuayb an ebini an ceddihi tarikinden gelen bir rivayette denir ki: "Mekke fethedilince Aleyhissalâtu vesselâm şöyle buyurdu: *"Benî Bekr'e karşı Huza'a hariç, silahları durdurun."* Huza'alılara ikindi namazını kılıncaya kadar izin verdi.

Sonra onlara da: "Silahları durdurun!" emretti. Ertesi gün Huzâ'a'dan bir kişi, Benî Bekr'den birine Müzdelife'de rastladı ve onu öldürdü. Hadise Resûlullah'a ulaşınca kalkıp şu hitabede bulundu: "Allah'a karşı adavette en ileri giden kimse, Harem bölgesinde düşmanlık yapan kimsedir.."

Huzâ'alılara verilen, 4269 numaralı hadiste Hudeybiye Sulhü'nün Bozulması ile alakalı açıklamada geçtiği üzere, Benî Bekr'in, Hudeybiye Sulhü'nü bozarak Huzâ'alılara saldırmış olmaları idi. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, müttefiki olan Huzâ'alıların, bu fırsatta Benî Bekr'den intikam almasına müsaade etmiştir.

5- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın amcası Hz. Abbas'ın yasaktan istisna kılınmasını istediği izhir otu, Mekke'de yetişen bir bitkidir. Geniş yapraklı ve güzel kokulu bir ot olup, hayvanlara yem olarak verildiği gibi, evlerde ve kabirlerde günlük olarak kullanılmaktadır.

4587 ١٢- وعن جابر رَضِيَ الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ: لاَ يَحِلُّ لأَحَدٍ أَنْ يَحْمِلَ السِّلاَحَ بِمَكَّةَ]. أخرجه مسلم.

12. (4587)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Mekke'de silah taşımak hiç kimseye helal değildir." [Müslim, Hacc 449, (1356).]

AÇIKLAMA:

Hadisin zahiri, mutlak olarak Mekke'de silah taşımayı yasaklamakta ise de, Nevevî'nin açıklamasına göre, cumhur ihtiyaç halinde orada silah taşınabileceğine hükmetmiştir. Hiçbir ihtiyaç yokken silah taşımak caiz değildir. Hasan Basrî, hadisin zahirini esas alarak "mutlak kerahet"e kail olmuştur.

4588 ١٣- وعن ابن عباس رَضِيَ الله عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ لِمَكَّةَ: مَا أَطْيَبَكِ مِنْ بَلَدٍ وَأَحَبَّكِ إِلَيَّ، وَلَوْلاَ أَنَّ قَوْمِي أَخْرَجُونِي مِنْكِ مَا سَكَنْتُ غَيْرَكِ]. أخرجه الترمذي.

13. (4588)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlulah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'ye hitaben şöyle buyurdular:

"Sen ne hoş beldesin. Seni ne kadar seviyorum! Eğer kavmim beni buradan çıkmaya mecbur etmeseydi, senden başka bir yerde ikamet etmezdim." [Tirmizî, Menakıb, (3922).

4589 ١٤- وعن يعلى بن أمية رَضِيَ الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ: احْتِكَارُ الطَّعَامِ

فِي الْحَرَمِ إِلْحَادٌ فِيهِ]. أخرجه أبو داود.

«الاحْتِكَارُ» ادخار الطعام والأقوات لتغلو أسعارها وتباع على المسلمين.

و«الإِلحَادُ» الظلم، وأصله: الميل والعدول عن الشيء.

14. (4589)- *Ya'la İbnu Ümeyye* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Harem'de mal ihtikarı orada işlenen bir zulümdür."*** [Ebû Davud, Menâsik 90, (2020).]

AÇIKLAMA:

İhtikar, dilimize girmiş bir kelimedir; fiyatını artırmak üzere mal toplamaktır. Bir bakıma, ucuzken malı alıp satışa sürmemek, fiyatlanmasını bekleyip, piyasada hasıl olan kıtlık sebebiyle fiyatlar yükselince satışa arzetmek diye de tarif edilebilir. Bu davranış, bi'l-icma haramdır. Hadis, bunu ilhâd olarak tavsif etmektedir. İlhâd ise, haktan ayrılıp, bâtıla sapmaktır, zulümdür. Ayet-i kerimede: وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِإِلْحَادٍ بِظُلْمٍ نُذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ **"..ve orada haktan saparak zulme yeltenen kimseye pek acı bir azabı taddırırız"** (Hacc 25) buyrulmuştur.

Aslında ihtikar, sadece Mekke'de değil, her tarafta aynı şekilde haramdır. Hadi, aynı fiilin Mekke'de daha şiddetli bir haram olduğunu ifade etmektedir. Orası, ekime elverişli olmayan bir yer olması sebebiyle, ihtikarın hasıl edeceği zarardan daha çok etkileneceği zahirdir.

4590 ١٥ - وعن عائشة رضيَ اللهُ عنها قالت: [قَالَ لِي النَّبيُّ ﷺ أَلَمْ تَرَى أَنَّ قَوْمَكِ حِينَ بَنُوا الْكَعْبَةَ اقْتَصَرُوا عَنْ قَوَاعِدِ إِبْرَاهِيمَ. فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ أَلاَ تَرُدُّهَا عَلَى قَوَاعِدِ إِبْرَاهِيمَ. فَقَالَ: لَوْلاَ حِدْثَانُ قَوْمِكِ بِالْكُفْرِ لَفَعَلْتُ. فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا لَئِنْ كَانَتْ عَائِشَةُ سَمِعَتْ هذَا مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ مَا أُرَى أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ تَرَكَ اسْتِلاَمَ الرُّكْنَيْنِ اللَّذَيْنِ يَلِيَانِ الْحِجْرَ إِلاَّ أَنَّ الْبَيْتَ لَمْ يُتَمَّمْ عَلَى قَوَاعِدِ إِبْرَاهِيمَ].

أخرجه الستة إلا أبا داود.

«حَدَثَانُ الشَّيْءِ» أوله، والمراد به قرب عهدهم بالجاهلية وأن الإسلام لم يتمكن بعد، فكأنهم كانوا ينفرون لو هدمت الكعبة وغيرت هيئتها.

15. (4590)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Biliyor musun, senin kavmin Ka'be'yi yeniden inşa ederken Hz. İbrahim'in atmış bulunduğu temellere (tam riayet etmeyip) inşaatı kısa tuttu."

Ben: "Ey Allah'ın Resulü dedim, inşaatı Hz. İbrahim'in temellerine oturtmayacak mısın?" dedim.

"Kavmin küfre yakın olmasa mutlak yapardım!" buyurdu.

İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) dedi ki: "Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nın, bunu *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'dan işitmesine göre, ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, Hıcr'ı takip eden iki rüknün istilâmını terketmesini Ka'be'nin inşaatının *Hz. İbrahim (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın temelleri üzerine tamamlanmamış olmasıyla izah ederim."[**Buharî, İlm 48, Hacc 42, Enbiya 8, Tefsir, Bakara 10, Temenni 9; Müslim, Hacc 399, (1333); Muvatta, Hacc 104, (1, 363, 364); Nesaî, Hacc 125, (5, 214-216); Tirmizî, Hacc 47, (875).**]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, Ka'be'nin Cahiliye devrindeki tamiri sırasında, *Hz. İbrahim*'in temelleri üzerine oturtulmayıp, biraz kısa tutulduğunu ifade etmektedir. Hatta, yine Müslim'de gelen bir başka rivayette *Aleyhissalâtu vesselâm: "Ey Aişe, eğer kavmin şirkten yeni çıkmış (yani henüz İslam kalplerine yeterince yerleşmemiş) olmasaydı, Ka'be'yi yıkar, yere yakın (alçak) olarak inşa eder, biri doğu biri de batı tarafında olmak üzere iki kapı koyardım. Ayrıca Hıcr tarafından da altı arşın genişliği ona katardım. Çünkü Kureyş, Ka'be'yi (tamir sırasında yeniden) inşa ederken onu küçültmüştür"* buyurmuşlardır.

Bu rivayet, *Abdullah İbnu Zübeyr*'e, Şam ordusunun attığı taşlarla harab olan Ka'be'nin tamiri sırasında yön vermiştir. Çünkü o, "yıkılan yerleri tamir" ederek önceki şekline getirmekle, tamamen yıkıp yeni baştan inşa etme hususlarında tereddüt etmiş, hatta *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) "yıkılan yerlerin tamiri"ni tavsiye etmişir. Ancak *İbnu Zübeyr,* üç gün istihare yaptıktan sonra tamamen yıkıp yeni baştan, *Resûlullah*'ın tavsifine uygun şekilde inşa etmeye karar verir ve öyle yapar. Abdullah'ı bu karara sevkeden başka nebevi irşadlar da mevcuttur. Bunlardan Müslim'in kaydettiği bir rivayette *Aleyhissalâtu vesselâm* Hz. Aişe'ye şunu da söyler: *"...Şayet benden sonra kavmin Ka'be'yi yeniden inşa etmeyi düşünürlerse, gel onların bıraktığı yeri sana göstereyim."* Sonra *Hz. Aişe*'ye yedi arşına yakın bir kısmı gösterir. Resûlullah, Ka'be'

nin kapısının yüksekte bırakılışının sebebini de şöyle açıklar: *"O'na istediklerinden başka kimseyi sokmamak için. Bir kimse Ka'be'ye girmek istese, onun kapıya kadar çıkmasına müsaade ederler, (girmesi istenmiyorsa) tam gireceği sırada adamı iterek düşürürlerdi."*

Abdullah İbnu'z-Zübeyr, bu rivayetleri nazar-ı dikkate alarak Ka'be'yi *Resûlullah*'ın tavsifine uygun olarak inşa eder. Zemin seviyesindeki iki kapı açar: Biri giriş, diğeri çıkış kapısı olur ve içeride izdiham olmaz. Hıcr'ı Ka'be'ye dahil eder, boyunu da uzatır. Bu inşaata geçmeden önce hafriyat yaptırır. *Hz. İbrahim*'in temellerine kadar inilir. Temelde devenin arka kısmını andıran birbirine merbut taşlar görülür. *İbnu Zübeyr* hafriyatı ziyarete açar. Halk günlerce gelip o taşları seyredip giderler. Ata'nın rivayetinde bu temelin onsekiz zirâ olduğu görülür. *İbnu'z-Zübeyr* uzunluğa on arşın daha ilave eder.

İbnu'z-Zübeyr, Ka'be'nin harabesinden artan enkazı Kabe'nin iç kısmına açtırdığı çukura gömer.

Şunu da kaydedelim: *İbnu'z-Zübeyr,* hacıların vaziyeti görerek Emevilere karşı nefret ve gayrete gelmeleri için, Ka'benin inşaatını hemen ele almaz. Hacc mevsimi boyunca harab halde bırakır. Mevsim'den sonra Hicri 64 tarihinde inşaat başlar, 65'te tamamlanır.

Abdullah İbnu'z-Zübeyr'in şehadetiyle neticelenen savaşı Emeviler kazanıp Mekke'ye hakim olunca, *Haccâc,* Ka'be'nin durumunu Halife *Abdülmelik*'e rapor eder. Abdulmelik: "İbnu'z-Zübeyr'in kirletmesine razı olamayız" mealinde tamim göndererek Ka'be'nin yıkılıp eski haline göre yeniden inşâ edilmesini emreder. Bunun üzerine Haccâc, Ka'beyi yıkar. Kapının birini iptal eder, diğerini eskiden olduğu gibi yükseltir. Hıcr'ı tekrar duvarın dışına alır, *İbnu'z-Zübeyr*'in ilavesini iptal eder.

Müslim'in bir rivayetine göre, *İbnu'z-Zübeyr*'in Ka'be ile ilgili icraatının gerçek bir rivayete dayandığı hususunda ikna olan Halife *Abdülmelik,* Ka'be'yi yıktırdığına pişman olur. Rivayet aynen şöyle:

Ebû Kaza'a anlatıyor: "Abdulmelik İbnu Mervan, bir gün Beytullah'ı tavaf ederken birden şöyle dedi:

"Allah İbnu'z-Zübeyr'in belasını versin! Hz. Aişe'yi yalanına alet ediyor ve: "Ben Aişe'nin şöyle söylediğini işittim" deyip şu yalanı söylüyor: "Aişe dedi ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Ey Aişe buyurdular. Eğer kavmin küfürden yeni çıkmış olmasaydı Ka'be'yi yıkar, ona Hıcr'ı dahil ederdim. Zira kavmin, onu inşa sırasında kısalttı." Abdülmelik*'e (yanında bulunan) *el-Haris İbnu Abdillah İbni Ebi Rebia* müda-

hale edip: "Ey mü'minlerin emiri, bunu söyleme! (Bu söz yalan değildir.) Ben de aynı şeyleri Hz. Aişe'den işittim" dedi. Bunun üzerine *Abdülmelik:*

"Keşke bunu Ka'beyi yıktırmadan önce işitseydim; onu *İbnu'z-Zübeyr*'in yaptırdığı şekilde bırakırdım" der."

2- HADİSTEN ÇIKARILAN FEVAİD

★ Bu hadis, fitne ve fesad ve daha büyük zararı önlemek için maslahattan vazgeçmeye örnektir. Zira, *Aleyhissalâtu vesselâm,* Ka'be'nin inşaatında bazı eksiklikler bulunmasına rağmen, onunla ilgili bir tadilatın, Cahiliye devrinden intikal eden Ka'be'ye karşı aşırı hürmet sebebiyle Kureyşlilerde hasıl edeceği menfi aksülamelleri düşünerek durumunu düzeltme cihetine gitmiyor.

★ İdareciler, halkın durumlarını gözönüne alarak icraatlarında tezaddan kaçınmalıdır. Yapılan işin doğruluğu kafi değildir. Halk da onun doğruluğuna ikna edilmelidir.

★ Halkın memnun edilmesi esastır. Onun zıddına, rağmen icraat akilâne değildir.

★ İmam halkın salahı için haram olmadıkça mefdûlü (az iyiyi), efdale (çok iyiye) tercih edebilir.

★ Daha kötüye düşme korkusuyla, kötünün varlığı sineye çekilebilir.

4591 ١٦ – وعن عمرو بنُ دِينارٍ قال: [سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهما يَقُولُ لَمَّا بُنِيَتِ الْكَعْبَةُ ذَهَبَ رَسُولُ اللهِ وَالْعَبَّاسُ يَنْقُلاَنِ الْحِجَارَةَ. فَقَالَ الْعَبَّاسُ لِلنَّبِيِّ ﷺ: اجْعَلْ إِزَارَكَ عَلَى رَقَبَتِكَ يَقِيكَ الْحِجَارَةَ. فَفَعَلَ، وكان ذلكَ قَبْلَ أَنْ يُبْعَثَ، فَخَرَّ الى الأرْضِ، فَطَمَحَتْ عَيْنَاهُ الى السَّمَاءِ. فَقَالَ: إزَارِى إِزَارِى فَشَدَّهُ عَلَيْهِ].

أخرجه الشيخان.

وفي رواية: «فَسَقَطَ مَغْشِيّاً عَلَيْهِ، فَمَا رُؤِيَ بَعْدُ عُرْيَاناً».

16. (4591)- *Amr İbnu Dinar* anlatıyor: "Cabir İbnu Abdillah (radıyallahu anh)'ı işittim. Demişti ki: "Ka'be inşâ edilirken Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve (amcası) Abbas taş taşımakta idiler. Bir ara Abbas (radıyallahu anh), Aleyhissalâtu vesselâm'a: "İzarını omuzuna koy da taşın incitmesine mani olsun" dedi. O da öyle yapmıştı. Bu hadise pey-

gamberlik gelmezden önce idi. Birden yere yığıldı. Gözleri semaya dikilmiş kalmıştı.

"İzarım! İzarım! dedi ve derhal onu üzerine bağladı."

Bir rivayette şu ziyade var: "...Bayılıp düştü. Bundan sonra hiç üryan görülmedi." [Buharî, Hacc 42, Salât 8, Menakıbu'l-Ensar 25; Müslim, Hayz 76, (340).]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Cabir* hadisenin müşahidi gibi vak'ayı anlatmaktadır. Halbuki o vakte erişememiştir. Bu çeşit rivayetlere *sahabe mürseli* denir. Bu vak'ayı kimden işittiğini belirtmemektedir. *Resûlullah*'tan işitmiş olması kuvvetli ihtimaldir. Mamafih Ka'be'nin inşa hadisesine şahid olan ashabtan birini de dinlemiş olabilir.

2- Hadiste, bi'setten bazı rivayetlere göre 5, bazılarına göre de 15 yıl önce, Ka'be'nin tamiri sırasında cereyan eden bir hadise anlatılmaktadır. Bir rivayete göre Ka'be'nin yakınlarında ateş yakan bir kadından sıçrayan kıvılcım Ka'be'nin örtüsünü tutuşturur. Bina bundan ziyade zarar görür. Kureyş Ka'be'yi yıkıp yeniden yapmaya karar verir. O sıralarda Cidde yakınlarında karaya vuran bir geminin enkazı bu maksadla taşınır. Rumi bir de usta temin edilir. Herkes, bu arada Resûlullah da Ecyad mevkiinden omuzlarında taş taşır. İşte sadedinde olduğumuz rivayette *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, omuz üzerine konan taşların omuzlarını incitmemesi için, vücudun göbekten aşağısını örten ve izar denen peştemalini belden çıkartarak katlayıp, omuzu üzerine koyması mevzubahistir. Bu sıralarda henüz peygamberlik gelmemiş olsa da ilahi murakabe altında olan genç Muhammed'in avretinin açılmasına müsade edilmez ve aniden üzerine çöken bir baygınlıkla yere düşer ve derhal izarını isteyerek avret yerlerini örter. Bazı rivayetlerde gaybtan bir tokat yediği, üzerini örtmesi emredildiği vs. ifade edilmiştir.

Bu vak'a *Hz. İbnu Abbas*'ın ve *Resûlullah*'ın ağzından da değişik şekillerde rivayet edilir.

4592 ١٧ — وعن عمرو بنِ دِينارٍ وَعُبَيْدِ الله بنِ أبي يَزِيدَ قَالاَ: [لَمْ يَكُنْ لِلْمَسْجِدِ عَلى عَهْدِ رَسُولِ الله ﷺ حَائِطٌ، كَانُوا يُصَلُّونَ حَوْلَ الْبَيْتِ حَتّى كَانَ عُمَرُ رَضِيَ الله عَنْهُ فَبَنَى حَوْلَهُ حَائِطاً جَدْرُهُ قَصِيرٌ فَعَلاَّهُ ابْنُ الزُّبَيْرِ]. أخرجه البخاري.

17. (4592)- *Amr İbnu Dinar* ve *Ubeydullah İbnu Ebi Yezid* dediler ki:

"Resûlullah zamanında Ka'be'nin (etrafinda ihata) duvarı yoktu. İnsanlar Beytullah'ın etrafinda namaz kılıyorlardı. Bu hal, *Hz. Ömer* zamanına kadar devam etti. Ömer (radıyallahu anh) etrafina duvar çektirdi. Bu duvarın boyu alçaktı. *İbnu'z-Zübeyr* yükseltti." [Buharî, Menakıbu'l-Ensar 25.]

4593 ١٨– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يُخَرِّبُ الْكَعْبَةَ ذُو السُّوَيْقَتَيْنِ مِنَ الْحَبَشَةِ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

18. (4593)- *Hz. Ebû Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ka'be'yi, Habeşlilerden bacakları ince bir adam tahrip edecektir." [Buhari, Hacc 49 Müslim, Fiten 57, (2909); Nesaî, Hacc 125, (5, 216).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen suveykateyn iki bacakcık demektir; zü's-suveykateyn, bacakları ince olan kimseye denir. Bundan murad, zayıf bir Habeşlidir. Yani zayıf bir Habeşlinin Ka'beyi yıkacağını ifade eder.Bu hususa temas eden başka hadisler de var. Bunlara göre, Ka'be'yi, Kıyamete yakın, yani *Hz. İsa* da indikten sonra, başlarında ince bacaklı şiş karınlı bir kimsenin yer aldığı Habeşliler gelip yıkacaklar, müteakip hadiste de görüleceği üzere taş taş sökecekler, taşlarını da denize atacaklardır.

4594 ١٩– وفي أخرى لـلبخاري عن ابنِ عبَّاس: [كَـأَنِّي بِهِ أَسْوَدَ أَفْحَجَ يَقْلَعُهَا حَجَراً حَجَراً].

ويعنى الكعبة. إنما صغر السويقتين لأنه أراد ضعفهما ودقتهما، وذلك غالب في سوق الحبشة.

و« الفحجُ » بعد ما بين الساقين.

19. (4594)- *Buhârî*'nin *İbnu Abbas*'tan kaydettiği diğer bir rivayete göre, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur: *"Kâ'be'yi yıkacak olan o ayrık iri ayaklı, güdük kafalı (koyu siyah) Habeşli'yi Kâ'be' nin taşlarını birer birer söker halde görür gibiyim!"* [Buharî, Hacc 49.]

4595 ٢٠– وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اتْرُكُوا الْحَبَشَ مَا تَرَكُوكُمْ فإِنَّهُ لاَ يَسْتَخْرِجُ كَنْزَ الْكَعْبَةِ إلاَّ ذُو السُّوَيْقَتَيْنِ]. أخرجه أبو داود.

« الكنزُ » المال المخبوء، والمراد به مال الكعبة الذي كان معداً لها من النذور القديمة وغيرها.

20. (4595)- *İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anhüma) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Habeşliler sizi terkettikçe onları terkedin. Zira, Kâ'be'nin hazinesini sadece zü's-süvaykateyn (ince bacaklı olan kimse) çıkaracaktır."* [Ebû Dâvud, Melâhim 11, (4309).]

AÇIKLAMA:

Burada, Habeşliler müslümanlara dokunmadıkça onlara dokunulmaması tavsiye edilmektedir. Onlara dokunmamak, şerlerinden azâde kalmak içindir. Zira hadisin devamı onlardan gelecek şerre dikkat çekiyor: *"Kâ'be'de gömülü olan hazineyi Habeş asıllı ve Zü's-Suveykateyn lakabında biri çıkaracaktır."* Süveyka'nın "ince bacaklı" demek olduğunu yukarıda kaydettik.

Suyutî der ki: "Halîmî ve başka bazı âlimlerin zikrine göre, Süvaykateyn'in zuhuru, İsa aleyhisselâm'ın zamanında, Ye'cüc ve Me'cüc'ün helâkinden sonradır. Hz. İsa ona bir öncü kuvvet gönderir. Bu birlik yedisekizyüz kişiliktir. Birlik ona doğru yürürken Allah Teâla Hazretleri Yemânî olan güzel kokulu bir rüzgâr gönderir. Bu rüzgârla bütün mü'minlerin ruhu kabzedilir."

İKİNCİ FASIL

MEDİNE'NİN FAZİLETİ

4596 ١ – عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [حَرَّمَ رَسُولُ اللهِ ﷺ الْمَدِينَةَ مَا بَيْنَ كَذَا الى كَذَا. فَمَنْ أحْدَثَ فِيهَا حَدَثاً فعليه لَعْنَةُ اللهِ وَالْمَلائكَةِ وَالنَّاسِ أجْمَعِينَ. لاَ يَقْبَلُ اللهُ منه يومَ الْقِيَامَةِ صرفاً ولاَ عَدْلاً]. أخرجه الشيخان.

1. (4596)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine'yi şu şu yer arasında kalan kısımlarıyla haram ilan etti. *"Kim bu haramı ihlâl edecek bir davranışta bulunursa, Allah'ın meleklerin ve bütün insanların lâneti onun üzerine olsun. Allah Kıyamet günü o kimseden ne farz ne nafile (hiçbir hayır) kabul etmesin"* (buyurdu)." [Buhârî, Fezailu'l-Medine 1, İ'tisâm 6; Müslim, Hacc 462, 463, 464, (1365, 1366, 1367).]

4597 ٢ – وفي رواية لهما: [أنَّهُ ﷺ أقْبَلَ حَتَّى بَدَا لَهُ أُحُدٌ. فـقَالَ: هذَا جَبَلٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ. فَلَمَّا أشْرَفَ عَلى الْمَدِينَةِ قَالَ: اللّهُمَّ إنِّي أُحَرِّمُ مَا بَيْنَ جَبَلَيْهَا مِثْلَ مَا حَرَّمَ إبْرَاهِيمُ مَكَّةَ. اللّهُمَّ بَارِكْ لَهُمْ في مُدِّهِمْ وَصَاعِهِمْ].

«الْحَدَثُ» الأمْرُ الْحَادِثُ الْمنكر الّذى ليس بمعتاد ولا معروف في السّنة.

2. (4597)- Yine Sahiheyn'in bir rivayetinde anlatıldığına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (Medine'nin dışına doğru) yürüdü. Önünde Uhud görünmüştü:

"Bu dağ var ya, o bizi çok seviyor, bizde onu seviyoruz" buyurdular. Medine'ye yönelince de:

"Ey Allahım! Hz. İbrahim Mekke'yi haram kıldığı gibi, ben de [Medine'yi] iki dağı arasıyla haram kılıyorum. Allahım, (Medine halkını) müdd ve sa'larınla mübarek kıl" buyurdular." [Buhâri, Fezâilu'l-Medine 6; Müslim, Hacc 462, (1365).]

4598 ٣- وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [مَا كَتَبْنَا عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ إلاَّ القُرْآنَ وَمَا في هذه الصَّحِيفَةِ. قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الْمَدِينَةُ حَرَامٌ مَا بين عيرٍ الى ثَوْرٍ. فَمَنْ أَحْدَثَ فِيهَا حَدَثاً أَوْ آوَى مُحْدِثاً فعليه لَعْنَةُ اللهِ وَالْمَلاَئِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ، لاَ يَقْبَلُ اللهُ مِنْهُ صَرْفاً وَلاَ عَدْلاً. ذِمَّةُ الْمُسْلِمِينَ وَاحِدَةٌ، يَسْعَىٰ بِهَا أَدْنَاهُمْ. فَمَنْ أَخْفَرَ مُسْلِماً في ذِمَّتِهِ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللهِ وَالْمَلاَئِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ، لاَ يُقْبَلُ مِنْهُ صَرْفٌ وَلاَ عَدْلٌ]. أخرجه الخمسة، وهذا لفظ الشيخين.

زاد أبو داود: [لاَ يُخْتَلَى خَلاَهَا، وَلاَ يُنَفَّرُ صَيْدُهَا، وَلاَ تُلْتَقَطُ لُقَطَتُهَا إلاَّ مَنْ أَشَادَهَا، وَلاَ يَصْلُحُ لِلرَّجُلِ أَنْ يَحْمِلَ فِيهَا السِّلاَحَ لِقِتَالٍ، وَلاَ يُقْطَعُ مِنْهَا شَجَرَةٌ إلاَّ أَنْ يَعْلِفَ الرَّجُلُ بَعِيرَهُ].

« عَيْرٌ وَثَوْرٌ » جبلاَنِ الْمَدِينَةِ، وَقِيلَ لَيْسَ بِهَا ثور وَلَكِنَّهُ بِمَكَّةَ، ولعل الحديث ما بين عير الى أحد، والصحيح أن بها ثورا.

و« المُحَدِّثُ » بكسر الدال: فاعل الحدث، وبفتحها: الأمر المبتدع.

و« خَفَرْتُ الرَّجُلَ » إذا أمنته، وأخفرته: إذا نقضت عهده.

و« الصَّرْفُ » النافلة.

و« العَدْلُ » الفريضة.

و« الإشَادَةُ » رفع الصوت بالشيء، والمراد تعريف اللقطة وافشاؤها.

3. (4598)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan Kur'ân-ı Ker'îm ve bir de şu sahifede olandan başka bir şey yazmadık.. (Bu sahifede bulunana gelince) *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* buyurmuştu ki:

"Medine Ayr dağı ile Sevr dağı arasında kalan hudud içerisinde haramdır. Kim orada bir bid'atte bulunur veya bid'atçiyi himaye ederse, Allah, melekler ve bütün insanların lâneti onun üzerine olsun. Allah onun farz, ne nafile hiçbir hayrını kabul etmesin. Müslümanların garantisi birdir, en düşükleri de bu garantiye sahiptir. Kim bir müslümana garantisinde ihanet ederse, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti üzeri-

ne olsun. Onun (Kıyamet günü) ne farz ve ne nafile hiçbir hayrı kabul edilmez." [Buhârî, Fezâilu'l-Medine 1, Cizye 10, 17, Ferâiz 21, İ'tisam 5; Müslim, Hacc 467, (1370); Ebû Dâvud, Menasik 99, (2034, 2035), Tirmizî, Vela ve'l-Hibe 3, (2128). Bu rivayetin metni Sahiheyn'e uygundur.

Ebû Dâvud'da şu ziyade var: *"Otu yolunmaz, av hayvanı ürkütülmez, yitik malı, onu ilan edecek olan alabilir. Hiç kimseye kıtal maksadıyla orada silah taşımak caiz olmaz. Oradan ağaç kesilmez. Kişi devesini otlatabilir."]*

AÇIKLAMA:

1- Bu üç rivayet, Medine'nin *Resûlullah* tarafından haram kılındığını belirtmekte ve kabaca sınırını da vermektedir: Ayr dağı ile Sevr dağı arasında kalan kısımlar. Ayr dağı güney, Sevr dağı ise kuzey hududu teşkil eder. Başka rivayetlerde doğuda *Lâbetu Şarkiyye*'nin, batıda da *Lâbetu Garbiyye*'nin diğer hudutları teşkil ettiği belirtilmiştir.

Ağaçlarının kasilmekten, hayvanlarının öldürülmekten yasaklanması ile çevrenin canlı örtüsünü koruma altına alma işi, Mekke'ye has olan bir tatbikattır. Mekkeliler buna Hz. İbrahim aleyhisselâm'dan beri rivayet etmekte idiler. Resûlullah bunu Medine için de aynen ilan etmiş ve bunun müesseseleşmesi için maddi ve manevî müeyyideler koymuştur. Medine'nin haram kılınmasıyla ilgili açıklamayı bu bahsin sonuna yani 4615 numaralı hadisten sonra müstakilen koyacağımız için, burada fazla açıklamaya girmeyeceğiz.

Ancak şunu belirtmekte fayda var: "İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe Hazretleri, Medine'nin haram kılınması meselesinde, Hz. Enes'in kardeşi *Ebû Umeyr*'in bir kuşla oynaması ve o kuşun ölmesiyle ilgili يَا أَبَا عُمَيْرٍ مَا فَعَلَ النُّغَيْرُ؟ hadisi ile ihticac ederek Medine'nin haram olmadığına hükmetmiştir. ***Şâfiî*** ve ***Mâlik*** başta olmak üzere cumhur ise haram olduğuna hükmetmiştir. Şâfiî'ler, Hanefî görüşe iki suretle cevap verirler:

★ *Ebû Umayr*'la ilgili hâdise tahrimden önceye ait olabilir.

★ O kuş, haram bölgeden değil, helal bölgeden tutulup getirilmiş olabilir. Bu ikinci cevap Hanefîleri ilzam etmez. Çünkü, onlara göre helal bölgenin hayvanı haram bölgeye geçti mi o da haram olur.

Bir diğer husus da şu: *Şâfiî, Mâlik* ve cumhura göre Medine'nin hayvan ve ağacı haramdır. Fakat bu haram ihlal edilecek olsa, Mekke'deki ihlâl gibi ağır bir ceza gerekmez. Tazminatı olmayan bir haramdır. İbnu

Ebî Zi'b ve İbnu Ebi Leylâ "tıpkı Mekke gibi buna da ceza gerekir" demişlerdir. Mâlikî ve Şâfiî fukahâdan bazıları da böyle hükmetmiştir. Şâfiî' nin kavl-i kadîmine göre *Sa'd İbnu Ebi Vakkas*'ın -ilerdeki açıklamamızda kaydedilen- bir rivayeti mucibince bu yasağı ihlal edenin giyecek dahil bütün malzemesi müsadere edilir.

4599 ٤ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَصْبِرُ على لأْوَاءِ الْمَدِينَةِ وَشِدَّتِهَا أحَدٌ مِنْ أُمَّتِي إلاَّ كُنْتُ لَهُ شَفِيعاً وَشَهِيداً يَوْمَ الْقِيَامَةِ]. أخرجه مسلم والترمذي.

وزاد مسلم: [لاَ يَدَعُهَا أحَدٌ رَغْبَةً عَنْهَا إلاَّ أبْدَلَ اللهُ فِيهَا مَنْ هُوَ خَيْرٌ مِنْهُ].

« اللأْوَاءُ » الشدة وما تعظم مشقته على الإنسان من ضيق أو قحط أو خوف ونحوه.

4. (4599)- *Ebû Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Medine'nin sıkıntı ve meşakkatlerine ümmetimden sabır gösteren herkese, Kıyamet günü şefaatçi ve (hayır ameline) şahid olacağım." [Müslim, Hacc 484, (1378); Tirmizî, Menâkıb, (3920).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis Medine'de mücavir kalmaya teşvik etmektedir. Yani birkısım sıkıntılara katlanarak Medine'de kalmak büyük bir fazilet kaynağıdır. Öyle ki *Resûlulah* Kıyamet günü, ona şefaat edecek ve lehinde şahidlik yapacaktır. Aslında Resûlullah bütün ümmete şefaat edeceğini belirtmiştir. Medinelilere hususî bir şefaat vaadi, şefaatinin bunlara daha çok olacağı veya hesaplarının kolay olacağı mânasında anlaşılmıştır.

Şunu da belirtelim ki âlimler, Mekke ve Medine'de mücavir kalmanın cevazı hususunda ihtilaf ederler. Meselâ *Ebû Hanîfe* ve diğer bazı alimler mekruh olduğu görüşündedirler. Sebep olarak orada fazla kalanın ülfet ve alışkanlıkla oralara karşı hürmette kusur edeceğini ve günaha gireceğini söylerler. Zira orada yapılan hatalar başka yerlere nazaran daha çok günaha vesiledir. *Ahmet İbnu Hanbel* ve bir kısım âlimler de orada mücâveretin bilakis müstehab olduğunu söylemişlerdir. Sadedinde olduğumuz rivayet de bu görüşü teyid etmektedir. Ayrıca Mekke ve Medine'de yapılacak ibadetin sevabının çok olacağını ifade eden rivayetler de onlara delil olmaktadır. Bu durumda buralarda kaldığı taktirde günah işlemekten korkanların kalmamaları evladır. Kalanlar günahtan kaçındıkları takdirde manevî kazançları büyük olacaktır.

4600 ٥ـ وعن سُفْيَانَ بْنِ أبى زُهَيْرٍ رَضِيَ الله عَنْه قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُفْتَحُ الْيَمَنُ فَيَأْتِي قَوْمٌ يبسُّونَ فَيَتَحَمَّلُونَ بِأَهْلِيهِمْ وَمَنْ أَطَاعَهُمْ، وَالْمَدِينَةُ خَيْرٌ لَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ. وَتُفْتَحُ الشَّامُ فَيَأْتِ قَوْمٌ يبسُّونَ فَيَتَحَمَّلُونَ بِأَهْلِهِمْ وَمَنْ أَطَاعَهُمْ، وَالْمَدِينَةُ خَيْرٌ لَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ، وَتُفْتَحُ الْعِرَاقُ فَيَأْتِي قَوْمٌ يبسُّونَ فَيَتَحَمَّلُونَ بِأَهْلِيهِمْ وَمَنْ أَطَاعَهُمْ وَالْمَدِينَةُ خَيْرٌ لَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ]. أخرجه الثلاثة.

ومعنى « يبسُّونَ » يَسُوقُونَ بِهَائِمَهُمْ سَائِرِين عن المدينة الى غيرها، والأصل فيه أن بِسْ بَس: كلمة زجر للابل.

5. (4600)- *Süfyân İbnu Ebi Züheyr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Yemen fethedilecek. Bir grup insan, Medine'den oraya aileleri ve kendilerine tâbi olanlarla gidecekler. Halbuki bilselerdi, Medine onlar için hayırlıydı. Şam da fethedilecek. Bir kavim Medine'den aileleri ve kendilerine tâbi olanlarla oraya göç edecekler. Bilselerdi Medine onlar için hayırlı idi. Irak da fetholacak. Bir grup kimse ailesi ve kendilerine tâbi olanlarla Medine'den oraya taşınacaklar. Halbuki bilselerdi Medine onlar için hayırlı idi." [Buharârî, Fezailu'l-Medine 5; Müslim, Hacc 497, (1388); Muvatta, el Câmi' 7, (2, 887, 888).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah bu hadislerinde bir mucize oarak, fethedilecek yerleri haber vermiştir. Nitekim dediği şekilde aynı tertiple, zikredilen yerler birer birer İslâm'a kazandırılmıştır. Yine *Aleyhissalâtu vesselam*'ın haber verdiği üzere, Medine'den bir grup insan her seferinde bu fethedilen yerlere aileleriyle göç edip yerleşmişlerdi. Bu göçlerin temelde yatan sebebi, oralarda Medine'ye nazaran daha parlak maddî imkanların zuhurudur. İşte Aleyhissalâtu vesselâm, Medine'nin maddî mülâhazalarla terkedilmemesi gerektiğini hatırlatıyor. Fazileti sebebiyle seyahat edilmeye layık üç mescidden biri Medine'dedir.

Hadîse verilen bu mânada bazı ihtilaflar olmuş ise de, âlimleri bu tevcihi esas almaya sevkeden *Ahmet İbnu Hanbel*'in *Hz. Câbir*'den kaydettiği şu rivayettir: *"Öyle bir zaman gelecek ki Medine halkı, zenginliğe ermek için civar karyelere dağılacak, oralarda gerçekten bolluk bulacaklar. Sonra geri dönüp ailelerini de oraya götürecekler. Halbuki bilselerdi*

Medine onlar için daha hayırlı idi." Resûlullah sadedinde olduğumuz hadiste, Medine'de kalmayı, sırf servet çoğaltmak için Medine'yi terketmemeyi tavsiye etmektedir. Alimler ticarî maksatla veya cihad maksadıyla yapılacak ayrılmaların bu yasağa girmediğini belirtirler.

Öyleyse hadis, darlık, açlık gibi maddî sıkıntıları sineye çekerek Medine'de kalmayı tavsiye etmiş olmaktadır.

4601 ٦– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أُمِرْتُ بِقَرْيَةٍ تَأْكُلُ الْقُرَى. يَقُولُونَ: يَثْرِبُ، وَهِيَ الْمَدِينَةُ، تَنْفِي النَّاسَ كَمَا يَنْفِي الْكِيرُ خَبَثَ الْحَدِيدِ]. أخرجه الثلاثة.

وفي رواية لمسلم: [خَبَثَ الفِضَّةِ].

ومعنى: «تَأْكُلُ الْقُرَى» أنَّ اللهَ يَنْصر الإسْلامَ بأهلِهَا وَهُمْ الأنْصَارُ وتفتح القرى على أيديهم ويغنِمَهُمْ إياها فيأكلونها، وهذا من باب الاتساع والاختصار وحذف المضاف، والتقدير يأكل أهلها أموال القرى. وغيّر ﷺ اسم يثرب بطيبة وطابة كراهة التثريب، وهو المبالغة في اللوم والتعنيف والتعيير.

6. (4601)- *Hz. Ebû Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ben karyeleri yiyen karye(ye hicret)le emrolundum. Buna Yesrib diyorlar. Burası Medine'dir. Medine, tıpkı körüğün curufu ayırması gibi insanları(n kötüsünü) defedip ayırır." [Buhârî, Fezâilu'l-Medine 2; Müslim, Hacc 488, (1382); Muvatta, el-Câmi' 4, (1, 886).]

AÇIKLAMA:

1- Medine'nin *"Karyeleri yiyen bir karye"* olarak tavsifi, bir kısım mahzufları ihtiva eden teşbihli bir ifadedir. Bu ifadede Allah'ın, Medine halkı ile İslâm'a hizmet sunacağını, onların eliyle karyelerin yani pekçok memleketlerin fethedilip İslâm'a dahil edileceğini, Medine ahalisinin bu fethedilen yerlerdeki ahaliye galebe çalarak malını ganimet vs. şeklinde yiyeceğini haber verir. Hadiste "yemek" fiili ile galebe çalmak ifade edilmiştir. *İbnu'l-Münîr* Medine'nin, diğer şehirlerin faziletine galebe çalacağı da anlaşılabilir. Çünkü faziletler onun büyük fazileti karşısında öylesine söner ki, sanki yok hükmünü alır." Ancak bazı âlimler "en faziletli

olma" iddiasını Medine hakkında reddederler ve Mekke'nin Ümmü'l-Kurâ diye vasfedilerek faziletçe en önde olduğunu belirtirler.

2- Medine'nin eski ismi *Yesrîb* idi. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu ismi önce *Taybe* ve *Tâbe* diye değiştirdi. Sebebi de tesrîb, levm ve ayıplamada mübalağa mânasına gelmesidir. Hadisten hareketle, bazı âlimler Medine'ye Yesrib demenin mekruh olduğunu, Kur'ân'daki bu şekilde tesmiyesinin, gayr-i müslimlerden öyle dediklerini hikaye etme sebebinden ileri geldiğini söylerler. Bir rivayette Resûlullah مَنْ سَمَّى الْمَدِينَةَ يَثْرِبَ فَلْيَسْتَغْفِرِ اللّٰهَ هِيَ طَابَةُ هي طابة *"Kim Medine'ye Yesrib derse Allah'a istiğfar etsin. O Medine'dir, o Medine'dir"* buyurmuştur.

3- *İbnu Hacer,* hadisin iki kısım ihtiva ettiğini, birinci kısmı Aleyhissalâtu vesselâm'ın Mekke'de iken söylemiş olacağını; ikinci kısmı da Medine'de söylemiş olacağını belirtir.

4- Hadiste Medine'nin kötüleri dışarı attığı ifade edilmektedir. Tıpkı körüğün madenin cevheriyle curufunu birbirinden ayırması gibi. Bazı âlimler bunu zâhiri üzere alırlar. Zira *Resûlullah,* Medine'nin havası sebebiyle hastalandığı için uğursuzluk verdiği inancıyla yaptığı beyât akdini bozmak üzere gelen bedevi vesilesiyle: الْمَدِينَةُ كَالْكِيرِ تَنْفِى خَبَثَهَا وَتَنْصَعُ طيبه *"Medine körük gibidir. İnsanların kötüsünü atar (ve sinesinde barındırmaz), iyisini tutar"* buyurmuştur.

Hadisteki bu hükmün Deccal'ın zuhuru zamanıyla ilgili olduğu da söylenmiştir. Zira Resûlullah başka hadislerinde ahir zamanda Deccal'ın Medine civarına ineceğini, Medine'nin ahalisini üç kere titreteceğini, bu vesileyle Allah'ın oradaki kâfir ve münafık herkesi Medine'den çıkaracağını, bunların Deccal'e giderek Medine'yi terkedeceğini haber vermiştir.

4602 ٧– وعن ابنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهمـا قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنِ اسْتَطَاعَ أَنْ يَمُوتَ بِالْمَدِينَةِ فَلْيَمُتْ بِهَا فَإِنِّى أَشْفَعُ لِمَنْ يَمُوتُ بِهَا]. أخرجه الترمذي وصححه.

7. (4602)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhüma) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Medine'de ölmeye muktedir olan orada ölsün. Zira ben, orada ölene şefaat ederim." [Tirmizî, Menâkıb, (3913).]

AÇIKLAMA:

Hadiste, ölünceye kadar Medine'de ikamet etmek tavsiye edilmekte-

dir. Çünkü orada ölmeye muktedir olmak demek, ölünceye kadar orada ikamete muktedir olmak demektir. Bu, orada ikamete teşviktir. Orada oturanlara ikram olarak, *Resûlullah,* bütün ümmetine yapacağı umumî şefaatinde ayrı olarak hususî bir şefaatte bulunacağını belirtmektedir.

4603 ٨– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [لَمَّا قَدِمَ النَّبِيُّ ﷺ الْمَدِينَةَ وَعِكَ أَبُو بَكْرٍ وَبِلاَلٌ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فَدَخَلْتُ عَلَيْهِمَا. فَقُلْتُ: يَا أَبَتِ، كَيْفَ تَجِدُكَ؟ وَيَا بِلاَلُ، كَيْفَ تَجِدُكَ، وَكَانَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه. إذَا أَخَذَتْهُ الْحُمَّى يَقُولُ:

كُلُّ امْرِئٍ مُصَبَّحٌ فِي أَهْلِهِ وَالْمَوْتُ أَدْنَى مِنْ شِرَاكِ نَعْلِهِ

وَكَانَ بِلاَلٌ رَضِيَ اللهُ عَنْه إذَا أَقْلَعَ عَنْهُ يَرْفَعُ عَقِيرَتَهُ، وَيَقُولُ:

أَلاَ لَيْتَ شِعْرِى هَلْ أَبِيتَنَّ لَيْلَةً بِوَادٍ وَحَوْلِ إِذْخِرٌ وَجَلِيلُ

وَهَلْ أَرِدَنْ يَوْماً مِيَاهَ مِجَنَّةٍ وَهَلْ يَبْدُوَنْ لِى شَامَةٌ وَطَفِيلُ

قَالَتْ: فَأَخْبَرْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ بِذلِكَ. فَقَالَ: اللّهُمَّ حَبِّبْ إِلَيْنَا الْمَدِينَةَ كَحُبِّنَا مَكَّةَ أَوْ أَشَدَّ. اللّهُمَّ وَصَحِّحْهَا وَبَارِكْ لَنَا فِي مُدِّهَا وَصَاعِهَا، وَانْقُلْ حُمَّاهَا، وَاجْعَلْهَا بِالْجُحْفَىِّ]. أخرجه الثلاثة.

« الْوَعكُ » الألم، وقيل: هو ألم الحمى.

و« العَقِيرةُ » الصوت.

و« الْجَلِيلُ » الثمام وهو من نبت البادية.

و« مِجَنَّةٌ » موضع معروف بينه وبين مكة ستة أميال، وكان للعرب فيه سوق.

و« شَامَةٌ وَطَفِيلٌ » جبلاَنِ بأرض مكة وما والاها.

8. (4603)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine'ye geldiği vakit Ebû Bekr ve Bilâl (radıyallahu anhümâ) hastalandılar. Ben yanlarına gittim:

"Ey babacığım, dedim. Kendini nasıl hissediyorsun? Ey Bilâl sen nasılsın?" diye sordum. Hz. Ebû Bekr (radıyallahu anh) hummaya yakalanınca: "Her insana "sabahın hayırlı olsun" denmiştir. Halbuki ölüm ona ayakkabısının bağından daha yakındır" derdi. Hz. Bilal (radıyallahu anh)

da humma nöbetinden çıkınca sesini yükseltir ve (Mekke'ye hasretini ifade eden şu beyitleri) terennüm ederdi:

"Bilmem ki! Mekke vadisinde etrafımı izhir ve celil otları sarmış olarak bir gece daha geçirebilecek miyim? Macenne suyuna ulaşacağım bir gün daha gelecek mi? (Mekke'nin) Şâme ve Tafil dağları bana bir kere daha görünecek mi?"

[Sonra Bilâl şöyle beddua etti: "Allahım, bizi yurdumuzdan çıkarıp bu vebalı diyara süren Şeybe İbnu Rebî'a, Utbe İbnu Rebî'a ve Umeyye İbnu Halef'e lanet et!]

Hz. Aişe der ki: "(Ben gidip, bunlardaki Mekke hasretini) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a haber verdim. O, şöyle dua buyurdu:

"Allahım bize Medine'yi sevdir. Tıpkı Mekke'yi sevdiğimiz gibi, hatta fazlasıyla! Allahım onun havasını sıhhatli kıl. Onun müddünü, sâ'ını hakkımızda mübarek eyle. Onun hummasını al, Cuhfe'ye koy!" **[Buhâri, Fezailu'l-Medine 11, Menakıbu'l-Ensâr 46, Mardâ 8, 22, 43; Müslim, Hacc 480, (1376); Muvatta, Câmi' 14, (2, 890, 891).]**

AÇIKLAMA:

1- Hadis, Mekke'den Medine'ye hicret eden muhacirlerden bazılarının, Medine'de hava değişikliği sebebiyle hastalandıklarını ve bu halin onlarda dâussıla denen memleket hasretini tahrik ettiğini göstermektedir. Mekke dağlarında bir gece geçirmek Hz. Bilâl'e büyük bir hayal olur. Hasret ateşi sadece Mekke için değil, Mekke'nin civar yöreleri ve oralarda yetişen bitkiler için de tutuşur:

İzhir: Daha önce geçtiği üzere bir ottur.

Celîl: Bu da bir kır otudur.

Mecenne: Mekke'ye altı mil mesafede bir yer olup, Cahiliye devrinde orada panayır kurulurdu.

Şâme ve Tafîl: Mekke civarında iki dağ adıdır.

Müdd ve *sa'* daha önce mükerrer seferler geçtiği üzere iki hacim ölçeğidir.

2- *Hz. Aişe*'nin durumdan Resûlullah'ı haberdar etmesi üzerine, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın, meseleleriyle ilgilendiğini görmekteyiz: O hususta yaptığı dua buna delalet eder. Sadedinde olduğumuz hadisin Buhârîdeki veçhinin devamında, Hz. Aişe'nin: "Biz Medine'ye hicret edip geldiğimizde, Medine Allah'ın en vebalı, en hastalıklı arazisi idi. Medine'nin But-

hân sahrasındaki vadiden acı bir su akardı" demesi, Aleyhissalâtu vesselam'ın duasından sonra Medine'nin havasının düzelerek sağlıklı bir yere dönüştüğü anlaşılmaktadır.

3- Hadis, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın humma hastalığının Medine'den Cuhfe'ye havâlesini talep ettiğini göstermektedir. Bunun sebebi, o sıralarda Cuhfe'nin müşriklerle meskûn olmasıdır.Hattabî, orada yahudilerin yaşadığını söyler. Şarihler bu duanın indallah kabul gördüğünü, Medine bereket ve sağlığa kavuşurken *Cuhfe*'nin humma yatağı haline geldiğini, o günden beri *Cuhfe*'nin bu hastalıktan kurtulamadığını söylerler. Mesela Nevevî der ki: "Bu duada Resûlullah'ın zâhir bir mucizesi var. Zira *Cuhfe* o günden beri herkesin kaçındığı bir yer olmuştur. Onun suyundan kim içerse hummaya (sıtmaya) yakalanır."

4- Hadis, bazı sufilerin: "Velayette kemale ermek için kadere razı olma gerekir. Musibetlerin, hastalıkların def'i için dua edilmez" şeklideki iddialarının sünnete aykırı olduğunu gösterir. Keza, Mutezile'den bazılarının "dua ezelî kadere tesir etmez" şeklindeki iddialarını da bu hadis reddeder. Çünkü dua ile Medine'de istenen değişiklikler hasıl olmuştur.

4604 ٩– وعن أنسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَـالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : اللّهُمَّ اجْعَلْ بِالْمَدِينَةِ ضِعْفَىْ مَا جَعَلْتَ بِمَكَّةَ مِنَ الْبَرَكَةِ]. أخرجه الثلاثة.

9. (4604)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle dua buyurdular: *"Allahım! Mekke'ye verdiğin bereketi iki katıyla Medine'ye de ver!"* [Buhârî, Büyu' 53, Kefâret 5, İ'tisâm 16; Müslim, Hacc 465, (1368); Muvatta, Câmi' 1, (2, 884, 885).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Medine'nin Mekke'den daha fazla faziletli olacağını ifade eder. Ancak âlimler başka hisleri de gözönüne alarak, bu bereket ve üstünlüğün dünyevî berekete yönelik olduğunu, uhrevî amellerde Mekke'nin üstünlüğünün esas olduğunu belirtirler. "Medine'nin bir cihetle efdal olması, her cihette Mekke'den efdal olmasını gerektirmez" derler. Nevevî, bereketin ölçekte fiilen hasıl olduğunu, başka yerlerde bir müdd zâhirenin az geldiği pek çok kimseye, Medine'de ölçülen bir müdd zahirenin kâfi geldiği sıkça görülüp tecrübe edildiğini, bu durumun Mekke'de yaşayanlarca bilmüşahede malum bulunduğunu söyler.

4605 ١٠– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذَا أُتِىَ بِأَوَّلِ الثَّمَرِ.

قَالَ: اللّهُمَّ بَارِكْ لَنَا في مَدِينَتِنَا وَفي ثِمَارِنَا وفي مُدِّنَا وفي صَاعِنَا بَرَكَةً مَعَ بَرَكَةٍ. اللّهُمَّ إنَّ إبْرَاهِيمَ عَبْدُكَ وَنَبِيُّكَ وَخَلِيلُكَ، وَإنِّي عَبْدُكَ وَنَبِيُّكَ. وَإنَّهُ دَعَاكَ لِمَكَّةَ، وَأنَا أدْعُوكَ لِلْمَدِينَةِ بِمِثْلِ مَا دَعَاكَ لِمَكَّةَ وَمِثْلِهِ مَعَهُ ثُمَّ يُعْطِيهِ أصْغَرَ مَنْ يَحْضُرُ مِنَ الْوِلْدَانِ]. أخرجه مسلم ومالك والترمذي.

10. (4605)- *Ebû Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a (yılın turfanda) ilk meyvesi getirildiği zaman şöyle buyururlardı:

"Allahım, bize Medine'mizi, meyvelerimizi, müddümüzü, sa'ımızı bereket üzerine bereketle mübarek kıl. Allahım, İbrahim senin kulun, peygamberin ve halîlindir. Ben de senin kulun ve peygamberinim. O sana Mekke için dua etti. Ben de Medine için, onun Mekke hakkında yaptığı duayı bir misli ziyadesiyle aynen yapıyorum" Resûlullah bu şeklide dua ettikten sonra getirilen meyveyi, orada hazır olan çocuklardan en küçüğüne veerirdi." [Müslim, Hacc 473, (1373); Muvatta, Câmi' 2, (2, 885); Tirmizî, Da'avât 55, (3450).]

4606 ١١ – وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلى أنْقَابِ الْمَدِينَةِ مَلاَئِكَةٌ لاَ يَدْخُلُهَا الطَّاعُونُ وَلاَ الدَّجَّالُ]. أخرجه الثلاثة والترمذي.

وزاد مسلم: [قَالَ ﷺ: يَأتِي الْمَسِيحُ الدَّجَّالُ مِنْ قِبَلِ الْمَشْرِقِ وَهِمَّتُهُ الْمَدِينَةُ حَتَّى يَنْزِلَ دُبُرَ أُحُدٍ ثُمَّ تَصْرِفُ الْمَلاَئِكَةُ وَجْهَهُ قِبَلَ الشَّامِ، وَهُنَاكَ يَهْلِكُ].

« النَّقْبُ » المضيق بين الجبلين.

وقوله « يَنْزِلُ دُبُرَ أُحُدٍ » أي خلفه.

11. (4606)- Yine *Ebû Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Medine'ye geçit veren dağ gediklerinde [birbiriyle kenetlenmiş] melekler var. [Her gedikte (kınından çekilmiş) kılıçlarıyla bekleyen iki meleğin korumaları sebebiyle] Medine'ye ne veba ve ne de Deccâl giremez." [Buhârî, Fezailu'l-Medine 9, Tıbbı 30, Fiten 27; Müslim, Hacc 485, 486, (1379), 1380); Muvatta, Câmi' 16, (2, 892); Tirmizî, Fiten 51, (2244).]

Müslim'in rivayetinde şu ziyade var: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Mesih Deccal, doğu tarafından gelir. Kasdı Me-*

dine'dir. Uhud'un arka tarafına iner. Derken (Medine'yi bekleyen) melekler, onun yüzünü Şam tarafına çevirirler ve orada helak olur."

AÇIKLAMA:

Medine'nin melekler tarafından Deccal ve tâuna karşı korunduğu hususu *Fatıma Bintu Kays, Mihcen, Üsema İbnu Zeyd, Semüre İbnu Cündeb* gibi başka sahabeler tarafından rivayet edilen hadislerde de teyid edilmiş, güç kazanmıştır. Müslim'in kaydettiği Fatıma Bintu Kays (radıyallahu anhâ)'nın rivayetinde, Deccal kendisinden bahseder: "...Ben Mesih Deccal'ım. Yeryüzünü dolaşırım. Kırk günde Mekke ve Medine hariç inmediğim köy bırakmaksızın hepsine uğrarım."

4607 ١٢ – وعن أنس رَضِيَ الله عنْه قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ: لَيْسَ مِنْ بَلَدٍ إلاَّ سَيَطَؤُهُ الدَّجَّالُ إلاَّ مَكَّةَ وَالْمَدِينَةَ، لَيْسَ نَقْبٌ مِنْ أنْقَابِهَا إلاَّ عَلَيْهِ الْمَلاَئِكَةُ صَافِّينَ يَحْرُسُونَهَا. فَيَنْزِلُ السَّبِخَةَ ثُمَّ تَرْجُفُ الْمَدِينَةُ بِأَهْلِهَا ثَلاَثَ رَجَفَاتٍ فَيَخْرُجُ إلَيْهِ كُلُّ كَافِرٍ وَمُنَافِقٍ]. أخرجه الشيخان.

12. (4607). *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Mekke ve Medine hariç Deccal'ın çiğnemeyeceği memleket yoktur. Mekke ve Medine'ye geçit veren yolların herbirinde saf tutmuş melekler var, buraları korurlar. (Deccal) es-Sebbiha nâm mevkie iner. Sonra Medine ahalisini üç sarsıntı ile sarsar. Bunun üzerine (şehirde bulunan) bütün kâfir ve münafıklar (şehri terkederek Deccal'e) gelirler." [Buhâri, Fezailu'l-Medine 9; Müslim, Fiten 123, (2943).]

4608 ١٣ – وعن أبى هريرة رَضِيَ الله عنْه قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ: مَا بَيْنَ بَيْتِى وَمِنْبَرِى رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ، وَمِنْبَرِى عَلَى حَوْضِى]. أخرجه الثلاثة.

13. (4608)- *Hz. Ebû Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Evimle minberim arası cennet bahçelerinden bir bahçedir. Minberim havuzumun üzerindedir." [Buharî, Fazlu's-Salât 5, Fezâilu'l-Medine 11, Rikak 53, İ'tisam 16; Müslim, Hacc 502 (1392); Muvatta, Kıble 10, (1, 197).]

AÇIKLAMA:

1- Sadedinde olduğumuz hadis, Medine Mescidi'nin faziletini beyan

etmekte, ancak mescidin bazı kısımlarının diğer yerlere nazaran efdal olduğunu belirtmektedir.

Bazı rivayetlerde *"hücrem"* ve hatta *"kabrim"* denmiştir. Şarihler kabr kelimesinin "ev"in tefsiri olduğunu belirtir. Çünkü Resûlullah evine gömülmüştür.

2- Âlimler bu hadisi iki surette açıklamıştır:

★ Belirtilen bu yer, olduğu gibi cennete nakdelilecektir.

★ Orada yapılan ibadet, sahibini cennete götürecektir.

3- Alimlerden bazıları, bir başka yerin, hadislerde cennetin bir parçası olarak tavsif edilmemiş olmasından hareketle, bu hadisi, *"Medine'nin en faziletli yer olduğu"* hususunda delil kılmıştır.

4- Havuzdan murad, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a verilmiş olan Kevser haczı'dır. Şu halde, minberi ahirette onun üzerinde kurulacaktır. Bâtıl fırkalardan Mutezile ve Hariciler havz, şefaat ve Deccal'e inanmazlar ise de *Ehl-i Sünnet*'e göre bunlar haktır ve inanmak farzdır.

Hadis, Medine'de yaşamaya teşvikte bulunmaktadır.

4609 ١٤ – وعن الخدري رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [تَمَارَى رَجُلاَنِ فِي الْمَسْجِدِ الَّذِي أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى. فقالَ رَجُلٌ: هُوَ مَسْجِدُ قُبَا. وَقالَ رَجُلٌ: هُوَ مَسْجِدُ رَسُولِ اللهِ ﷺ. فَقَالَ ﷺ: هُوَ مَسْجِدِي هذَا]. أخرجه مسلم والترمذي، وهذا لفظه والنسائي.

14. (4609)- *el-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "İki kişi "takva üzerine kurulmuş olan mescid" hakkında münakaşa ettiler. Biri: "Bu Kuba mescididir!" derdi. Diğeri de: "O, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mescididir!" dedi.

(Bu münakaşayı işiten) *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Şu benim mescidimdir!" buyurdular." [Müslim, Hacc 514, (1398); Tirmizî, Tefsir, Tevbe, (3098); Nesâî, Mesâcid 8, (2, 36).]

AÇIKLAMA:

Burada, Kur'ân-ı Kerîm'in takva üzerine kurulmuş olmakla tebcil ettiği mescidin Medine Mescidi olduğu takrir edilmektedir. Ayet şöyle: "لَمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ **...Senin namaz kılmana layık olan mescid, ilk günden beri takva üzerine kurulu bulunan mesciddir"** (Tevbe 108).

İşte iki sahâbî bu mescidle hangi mescidin kastedildiğini münakaşa etmiştir. Çünkü, *Resûlullah*'ın Medine'ye gelir gelmez yaptırdığı mescid Kuba Mescidi'dir. Zira önce oraya inmiş, bir müddet orada ağırlanmış, sonra Medine'nin içerisine gelinmiştir. Kuba, o zaman Medine'nin dışında idi. *Resûlullah* oradaki ikameti sırasında derhal Kuba Mescidi'ni inşâ ettirmişti. Medine'ye yerleştikten sonra da cumartesi günleri Kuba'ya gidip orayı ziyaret ettiği, mescidinde iki rek'at namaz kıldığı rivayetlerde belirtilmiştir.

Bu hadis de Medine'nin ve Mescid-i Nebev'inin faziletini teyid eden rivayetlerdendir.

4610 ١٥ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: آخِرُ قَرْيَةٍ مِنْ قُرَى الإِسْلامِ خَرَاباً الْمَدِينَةُ]. أخرجه الترمذي.

15. (4610)- *Hz. Ebû Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İslâm şehirlerinden en son harap olacak olan Medine'dir." [Tirmizî, Menâkıb, (3915).]

4611 ١٦ – وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَتْرُكُونَ الْمَدِينَةَ عَلَى خَيْرِ مَا كَانَتْ، لاَيَغْشَاهَا إلاَّ الْعَوَافِي، يُرِيدُ عَوَافِيَ السِّبَاعِ والطَّيْرِ، وَآخِرُ مَنْ يُحْشَرُ رَاعِيَانِ مِنْ مُزَيْنَةَ يُرِيدَانِ الْمَدِينَةَ يَنْعِقَانِ بِغَنَمِهِمَا فَيَجِدَانِهَا مُلِئَتْ وُحُوشاً حَتَّى إذَا بَلَغَا ثَنِيَّةَ الْوَدَاعِ خَرَّا عَلَى وُجُوهِهِمَا]. أخرجه الثلاثة.

« الْعَوَافِي » جَمْعُ عَافِيَةٍ، وهِيَ: كُلُّ طَالِبٍ من سبع وطير ودابة وغير ذلك إلا أنه كثر استعماله وغلب على السباع والطير.

و« نَعَقَ الرَّاعِي بالغنمِ » إذا دعاها لتعود عليه.

16. (4611)- Yine *Ebû Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Medine'yi, taşıdığı yüce hayra rağmen terkedecekler. Onu rızık arayanlar yani kuşlar ve kurtlar istila edecek. Oraya [en son gelecek] iki çoban bu maksadla Müzeyne'den çıkıp koyunlarını azarlayacaklar. Fakat Medine'yi vahşî hayvanlarla dolmuş bulacaklar. Seniyyetü'l-Vedâ'ya ulaştıkları vakit yüzüstü düşe(rek ölecek)ler." [Buharî, Fezâilu'l-Medine 5, Müslim, Hacc 499, (1389); Muvatta, Câmî 8, (2, 888).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetin bazı vecihlerinde تتركون yani "...*tekredeceksiniz*" şeklinde gelmiştir.

2- Hadis hakkında *İbnu Hacer,* İyaz'dan naklen şu açıklamayı kaydeder: "Bu ihbar aynen görülmüştür. Şöyle ki Medine bidayette hilafet merkezi olmuş, bu suretle çok kimseleri kendine celbetmiş, bir toplanma yeri olmuştur. Yeryüzünün serveti âdeta oraya akmış en mamur beldelerden biri olmuştu. Hilafet merkezi oradan alınıp önce Şam'a, sonra da Irak'a nakledilince oraya bedailer hakim oldu ve fitneler kol gezdi. Sakinleri birer birer orayı terkettiler. Derken şehir, vahşi kuşların ve yırtıcı hayvanların istilasına uğradı." Hadiste geçen "avâfî", âfie'nin cem'idir; gıdasını arayan hayvan mânasına gelir.

Nevevî, bu terke uğrama halinin, Medine'nin başına Kıyamete yakın, ahir zamanda geleceği kanaatindedir ve "Medine'ye en son gelecek ve orada vahşi hayvanlarla karşılaşacak iki çoban"la ilgili ihbarın da bu hususu te'yid ettiğini söyler.

Nevevî'yi haklı bulan *İbnu Hacer, İmam Mâlik*'in *Ebû Hureyre*'den kaydettiği şu hadisi de delil gösterir:

لَتَتْرُكَنَّ الْمَدِينَةُ عَلى أَحْسَنِ مَا كَانَتْ حَتّى يَدْخُلَ الذِّئْبُ فَيُغَذِّى عَلى بَعْضِ سَوَارِى الْمَسْجِدِ وَعَلى الْمِنْبَرِ فَقَالُوا: فَلِمَنْ تَكُونُ ثِمَارُهَا قَالَ: لِلْعَوَافِى الطَّيْرِ وَالسِّبَاعِ.

"Medine, üzerinde bulunduğu şu en güzel haline rağmen terkedilecek. Öyle ki ona kurtlar [veya köpekler] girerler ve mescidin bazı sütunları üzerinde veya minberi üzerinda gıdalanırlar [ulurlar]." Ashab sordu: "[Ey Allah'ın Resûlü!] Bu durumda (Medine'nin) meyveleri kime kalacak?" Aleyhissalâtu vesselâm: *"Yiyecek arayanlara: Kuşlara ve vahşi hayvanlara!"* cevabını verdi."

İbnu Hacer'in *Ebû Hureyre*'den kaydettiği bir başka rivayet, Medine ile ilgili olarak zikri geçen iki çobanın, en son haşredilecek kimseler olacağını belirtir. Şu halde Medine'nin vahşiler tarafından istilası âhir zaman alametleri meyanında anlaşılmalı diyenlere bu hadis destek vermektedir: *"En son haşredilecek iki kişi var. Bunların biri Müzeyne'den, diğeri de Cüheyne'dendir. Bu iki şahıs acaba insanlar nereye gitti diye arayarak Medine'ye gelecekler. Fakat orada tilkilerden başka birşey görmeyecekler. Bunların yanına iki melek iner, onları yüzleri üzerine yere yatırır ve canlarını alarak diğer insanlara kavuştururlar."* Şu halde bunların haşri ölümlerinden sonra meydana gelir.

Mühelleb, bu hadisten, Medine'nin Kıyamete kadar meşhur bir yer olarak kalacağına delil bulur.

4612 ١٧ – وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ الإيمَانَ لَيَأْرِزُ الى الْمَدِينَةِ كَمَا تَأْرِزُ الْحَيَّةُ الى جُحْرِهَا]. أخرجه الشيخان.

« يَأْرِزُ » أي ينضم ويلتجي.

17. (4612)- Yine *Ebû Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İman Medine'ye çekilecek, tıpkı yılanın deliğine çekilmesi gibi." [Buhârî, Fezailu'l-Medine 6; Müslim, İman 233, (147).]

AÇIKLAMA:

İslâm'ın ilk neşir merkezi Medine olması haysiyetiyle teşbihe yer verilmiştir. Yılan, yiyecek aramak üzere çıkıp dolaşır. Herhangi bir şey onu korkutunca kaçıp deliğine girer. İslâm da bunun gibi Medine'den intişar etmiştir. Bütün mü'minler Medine'ye gitmek hususunda içlerinde bir müşevvik, bir sâik bulurlar. Çünkü bu, *Resûlullah* sevgisinin bir neticesidir. Sağlığında zât-ı şeriflerini görmek, kendisinden İslâm'ı öğrenmek için; vefatından sonra da mescidini, kabrini ve bıraktığı diğer maddî hatıralarını görmek için Medine'ye gelmek isterler.

Kurtubî, bu hadiste, Medine halkını gittiği yolun doğruluğuna delil görür. Nitekim İmam Malik'in mezhebinin esası da bu görüşe dayanır; Medine ehlinin yaşayışı, sünneti temsil eder, haber-i vahide tercih edilir, onların ameli hüccettir.

İbnu Hacer, Kurtubî'nin bu umumî hükmünü "Resûlullah'ın devri ve Hülefa-i Râşidin'in devri" ile kayıtlayarak benimser. "Fitnelerin zuhurundan ve sahabelerin her tarafa dağılmasından ve hususan ikinci Hicri asrın sonlarından itibaren doğru olmayacağını, bizzat müşahadenin bu kaydı getirmeyi gerektirdiğini" söyler.

4613 ١٨ – وعن جابر بنِ سَمُرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ اللهَ سَمَّى الْمَدِينَةَ طَابَةَ]. أخرجه مسلم.

18. (4613)- *Cabir İbnu Sümere* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah Teâla hazretleri Medine'yi Tâbe diye tesmiye buyurdu." [Müslim, hacc 491, (1385).]

4614 ١٩ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قـال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذَا قَدِمَ مِنْ سَفَرٍ فَنَظَرَ الى جُدْرَانِ الْمَدِينَةِ أَوْضَعَ رَاحِلَتَهُ، وإنْ كَانَ على دَابَّةٍ حَرَّكَهَا مِنْ حُبِّهَا]. أخرجه البخاري والترمذي.

«أَوْضَعَ» أى أسْرَعَ.

19. (4614)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir seferden dönünce, Medine'nin duvarlarına bakar, develerini hızlandırırdı. Eğer bir bineğin üzerinde ise, onu tahrik ederdi. Bu davranışı Medine'ye sevgisinden ileri gelirdi." [Buhârî Fezâilu'l-Medine 10, Umre 17; Tirmizî Da'avâtı 44, (3437).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Medine sevgisini ve ona bir an önce kavuşmak için izhar ettiği aceleyi görmekteyiz. Alimler buna dayanarak vatan sevgisinin ve ona duyulan hasretin meşru olduğuna delil bulmuşlardır.

Resûlullah'ın Medine sevgisi, Medine'nin kendisi veya Medine ahalisi için olabilir. Her iki sevgi de mümkündür ve meşrudur denmiştir.

4615 ٢٠ – وعن سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [لَمَّا رَجَعَ النَّبِيُّ ﷺ مِنْ تَبُوكَ تَلَقَّتْهُ رِجَالٌ مِنَ الْمُتَخَلِّفِينَ فَأَثَارُوا غُبَاراً فَخَمَّرَ بَعْضُ مَنْ كَانَ مَعَهُ أَنْفَهُ، فَأَزَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ اللِّثَامَ عَنْ وَجْهِهِ، وَقَالَ: وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ إنَّ غُبَارَهَا شِفَاءٌ مِنْ كُلِّ دَاءٍ وَأُرَاهُ ذَكَرَ، وَمِنَ الْجُذَامِ وَالْبَرَصِ]. أخرجه رزين.

20. (4615)- *Sa'd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Tebük'ten dönünce, (sefere katılmayıp Medine'de kalmış olan) mütehallifînden bazıları onu karşıladılar. Bu sırada toz kaldırdılar. Bunun üzerine beraberinde bulunanlardan bazıları burunlarını sardı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yüzündeki sargıyı çıkardı ve: *"Nefsimi kudret elinde tutan zâta yemin olsun. Medine'nin tozu, her hastalığa şifadır!"* buyurdu ve O'nun devamla *"Cüzzamdan, barastan (ala terlikten)" diye saydığını gördüm."* Rezîn tahric etmiştir.

İÇİNDEKİLER

Hudeybiye Sulhünde Adı Geçenler (Devamı) 7
Umretu'l-Kaza 26
Muta Gazvesi 28
Üsame İbnu Zeyd'in, Cüheyne'nin Huraka'ya Gönderilmesi 32
Fetih Gazvesi 34
Fetih Hazırlığı 44
Fetih 45
Mekkenin Tahrimi 54
Mekkelilere Mektup Hadisesi 56
Mekke'nin Fethine Doğru 58
Huneyn Gazvesi 62
...Ve Huneyn Bâdiresi 72
Evtas Gazvesi 74
Taif Gazvesi 76
Halid İbnu Velid (r.a.)'in Beni Cezîme'ye Gönderilmesi 80
Abdullah İbnu Huzafe es-Sehmî ve Alkeme İbnu Mücezziz el Müdlici Seriyyesi (Seriyyetü'l-Ensari) 81
Hz. Ebu Musa ve Muaz'ın Yemen'e Gönderilmesi 83
Ali İbnu Ebi Talib ve Halid İbnu Velid'in Yemen'e Gönderilmesi 85
Zü'l-Halasa Gazvesi 87
Zatü's-Selasil Gazvesi 88
Tebük Gazvesi 90

KISKANÇLIK BÖLÜMÜ

KISKANÇLIK 99

GADAB (ÖFKE) BÖLÜMÜ

ÖFKE 105
Öfkenin Çaresi: Tevhid 110

GASB BÖLÜMÜ

GASB 113

GIYBET VE NEMİME (SÖZ TAŞIMA) BÖLÜMÜ

GIYBET VE SÖZ TAŞIMA 117
Gıybetle İlgili Ayetin Açıklanması 119
Gıybet Edene Nasıl Mukabele Edilmeli? 121

MUSİKİ VE EGLENCE BÖLÜMÜ

Umumi Açıklama 131
Sportif Oyunlar 135
Bazı Meşru Eğlence Vasıtaları 137

GADR (VEFASIZLIK) BÖLÜMÜ

GADR VE VEFASIZLIK 143

FEZAİL BÖLÜMÜ

BİRİNCİ BAB:BAZI PEYGAMBERLERİN FAZİLETİ

Hz. İbrahim (a.s.) ve Oğlu 155
Hz. Musa (a.s.) 157
Hz. Yunus Kıssasındaki Hisse 165
Hz. Davud (a.s.) 166
Hz. Süleyman (a.s.) 168
Hz. Eyyub (a.s.) 171
Hz. İsa (a.s.) 175
Hızır (a.s.) 179
Peygamberler Arasında Tahyir 182
Peygamberlerin Mucizeleri ve İlim 182
Hz. Süleyman ve Hayvanlar 186
Hz. Nuh (a.s.) Örneği 186

İKİNCİ BAB: RESULULLAH'IN FAZİLET VE MENKIBELERİ
Kur'an'ın İnkarcılarına Cevap 207
Resulullah'ı Sevmek Ne Demek? 215
ÜÇÜNCÜ BAB: ASHABIN FAZİLETLERİNİN MÜCMEL ZİKRİ
BİRİNCİ FASIL: ÖZET OLARAK FAZİLETLERİ 225
İKİNCİ FASIL: ASHABIN FAZİLET VE MENKIBELERİNİN YÜCELİGİ 247
BİRİNCİ FER': BİR GRUBA HAS MÜŞTEREK FAZİLETLER 247
İKİNCİ FER': SAHABELERDEN BAZILARININ FAZİLETLERİ 259
BİRİNCİ KISIM: ERKEKLER HAKKINDA 259
Hz. Ebu Bekr Sıddık (r.a.)'in Fazileti 259
Hz. Ömer (r.a.)'in Fazileti 273
Hz. Ebu Bekr ile Hz. Ömer Arasında Müşterek Hadisler 277
Hz. Osman (r.a.)'ın Fazileti 282
Hz. Ali İbnu Ebi Talib (r.a.)'in Fazileti 288
Talha İbnu Ubeydullah (r.a.)'ın Fazileti 294
Zübeyr İbnu'l-Avvam (r.a.)'ın Fazileti 296
Sa'd İbnu Ebi Vakkas (r.a.)'ın Fazileti 298
Said İbnu Zeyd (r.a.)'in Fazileti 300
Abdurrahman İbnu Avf (r.a.)'ın Fazileti 301
Ebu Ubeyde İbnu'l-Cerrah (r.a.)'ın Fazileti 304
Abbas İbnu Abdilmuttalib (r.a.)'in Fazileti 306
Ca'fer İbnu Ebi Talib (r.a.)'in Fazileti 309
Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin (r.anhüma)'in Faziletleri 311
Hz. Resulullah'ın Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e Olan Segisi ve
Bunun Sebebi 320
Zeyd İbnu Harise ve Oğlu Usame (r.a.)'nin Fazileti 322
Ammar İbnu Ya'sir (r.a.)'in Fazileti 325
Abdullah İbnu Mes'ud (r.a.)'ın Fazileti 331
Ebu Zerr el-Gıfarî (r.a.)'in Fazileti 338
Huzeyfe İbnu'l-Yeman (r.a.)'in Fazileti 348
Sa'd İbnu Mu'az (r.a.)'ın Fazileti 352

Abdullah ibnu Abbas (r.a.)'ın Fazileti 355
Abdullah ibnu Ömer (r.a.)'in Fazileti 356
Abdullah ibnu'z-Zübeyr (r.a.)'in Fazileti 357
Bilal İbnu Rabâh (r.a.)'ın Fazileti 360
Ubey İbnu Ka'b (r.a.)'in Fazileti 363
Ebu Talha el-Ensârî (r.a.)'nin Fazileti 364
Selmânu'l-Fârisi (r.a.)'nin Fazileti 367
Ebu Musa el-Eş'ârî (r.a.)'nin Fazileti 370
Abdullah ibnu Selâm (radıyallahu anh) 373
Cerir ibnu abdullah el-Becelî (radıyallahu anh) 374
Cabir İbnu Abdullah İbnu Harâm (radıyallahu anhümâ) 376
Hz. Enes İbnu Malik (radıyallahu anh) 377
Berâ İbnu Mâlik (radıyallahu anh) 378
Sabit İbnu Kays ibnu Şemmas (radıyallahu anh) 380
Adiyy İbnu Hatim (radıyallahu anh) 381
Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) 384
Cüleybib (radıyallahu anh) 384
Harise İbnu Sürâka (radıyallahu anh) 386
Hâlid İbnu Velid (radıyallahu anh) 387
Amr ibnu'l-As (radıyallahu anh) 389
Ebu Süfyan İbnu Harb (radıyallahu anh) 391
Hz. Muaviye (radıyallahu anh) 393

KADIN SAHABİLERİN FAZİLETLERİ

Hatice bintu Huveylid (radıyallahu anhâ) 397
Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ) 405
Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) 407
Safiyye bintu Huyey İbnu Ahtab (radıyallahu anhâ) 409
Sevde bintu Zema'a (radıyallahu anhâ) 411
Ümmü Eymen (radıyallahu anhâ) 413

EHL-İ BEYTİN FAZİLETİ

DÖRDÜNCÜ FASIL: ENSAR'IN FAZİLETİ 421

BEŞİNCİ FASIL: BEDİR, KABE VE BEY'ATU'R-RIDVAN'A KATILANLARIN FAZİLETİ 423
DÖRDÜNCÜ BAB: İSLAM ÜMMETİNİN FAZİLETİ 427
BEŞİNCİ BAB: FARKLI CEMAATLERİN FAZİLETLERİ 451
BİRİNCİ FASIL: KUREYŞ'İN FAZİLETİ 453
İKİNCİ FASIL: BAZI ARAP KABİLELERİNİN FAZİLETİ 459
ÜÇÜNCÜ FASIL: ARAPLARIN FAZİLETİ 471
DÖRDÜNCÜ FASIL: ACEM VE RUM'UN FAZİLETİ 473
BEŞİNCİ FASIL: SAHABE DIŞINDA BAZI KİMSELERİN FAZİLETİ 477
Üveys el-Karanî 477
Necaşî (rahimehullah) 480
Zeyd İbnu Amr İbnu Nüfeyl 480
Ebu Talib 486
Mâlik İbnu Enes (Rahimehullah Teâlâ) 489
ALTINCI BAB: BAZI ZAMANLARIN VE MEKANLARIN FAZİLETİ
BİRİNCİ FASIL: ZAMANLARIN FAZİLETİ 491
Bayram 491
Zilhicce'de On Gün 492
Arafe Günü 495
Nısf-u Şa'ban 496
Cum'a Günü 497
Muharrem 503
Gece 505
İKİNCİ FASIL: MEKANLARIN FAZİLETİ 507
BİRİNCİ FER': MEKKE'NİN FAZİLETİ 509
İKİNCİ FER': MEDİNE'NİN FAZİLETİ 535
İÇİNDEKİLER 553

Prof. Dr.
İbrahim CANAN

HADİS ANSİKLOPEDİSİ

KÜTÜB-İ SİTTE

13. CİLT

AKÇAG

ZAMAN

KAPAK

Tufan BİLGE

DİZGİ VE MİZANPAJ

Salih KARAHAN

Said KASIM

TASHİH

Nurullah ERDOĞAN

YAYINCI

AKÇAĞ YAYINEVİ

BASKI

GRAPHISCHER GROSSBETRIEB PÖSSNECK GMBH

EIN MOHNDRUCK BETRIEB

FEZA GAZETECİLİK A.Ş.
Çobançeşme Mah. Kalender Sok. No: 21
Yenibosna/İSTANBUL
Tel.: (0212) 551 14 77 - 652 33 50 (3 hat)
Fax: 652 24 23 Telex: 28 99 4

YEDİNCİ BAB: MÜTEFERRİK AMEL VE FİİLLERİN FAZİLETLERİ

SEKİZİNCİ BAB: HASTALIK, ÖLÜM VE MUSİBETLERİN FAZİLETİ

FİTNELER, HEVALAR VE İHTİLAFLAR BÖLÜMÜ

KADER BÖLÜMÜ

KANAAT BÖLÜMÜ

KAZA (DAVA) VE HÜKÜM BÖLÜMÜ

KATL BÖLÜMÜ

KISAS BÖLÜMÜ

İLAVE

MEDİNE'NİN HARAM İLAN EDİLMESİ MAHİYETİ, MÂNÂSI

Mekke, *Hz. İbrahim* aleyhisselâm'dan bu yana haram ilan edilmiştir. *Resûlullah* da Medine'yi haram ilan etmiştir. Bir yerin haram ilan edilmesi demek, öncelikle ot, ağaç her çeşit bitkinin koparılıp kesilmesinin yasak edilmesi, yabanî hayvanlarının öldürülüp avlanmasının yasaklanması demektir. Mukaddes beldeler için düşünülmüş olan bu tarihî tatbikat, günümüzde *"millî park", "yeşil kuşak", "yeşil saha"* gibi farklı telakkilerle daha yaygın bir şekilde gündeme gelmiş ve uygulanmaya konmaya başlamıştır. Bu durum, tarihî tatbikatın aktualite kazanmasına ve gündeme gelmesine sebep olmuştur. Bu sebeple Medine'nin tahrîmiyle ilgili tatbikatı açıklamayı gerekli ve faydalı mülahaza ettik ve meseleye burada müstakillen temas etmeyi uygun bulduk.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in mezkur yasağıyla ilgili hadisler, noksan ve ziyade farklarıyla başta *Ebû Hüreyre* ve *Câbir* radıyallahu anhüma olmak üzere, *Abdullah İbnu Zeyd, Asım İbnu Ahvâl, Râfi İbnu Hudeyc, Enes İbnu Mâlik, Ebû Saîdi'l-Hudrî, Ali İbnu Ebi Talib, Sa'd İbnu Ebi Vakkas, Ka'b İbnu Mâlik* (radıyallahu anhüm ecmâin) gibi pek çok sahabe tarafından rivayet edilmiştir. Bu hadislere başta Sahiheyn olmak üzere bütün hadis kitapları yer verir.

Enes'ten gelen rivayete göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hayber seferinden dönerken, Medine'ye yaklaşınca, şehre işaret ederek: *"Yâ Rabbi! Hz. İbrahim'in Mekke'yi haram kıldığı gibi, ben de Medine'yi haram kıldım. Onun iki kayalığı arası haramdır, ağaçları kesilemez, hayvanları avlanamaz, otu yolunamaz, ağaçlarının yaprağı silkilemez..."* der. Hadis muhtelif vecihleri (varyantları) çerçevesinde çok daha uzun olmakla beraber, bizi alâkadar eden kısmı, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, Medine'nin civarında belli bir sahayı haram ilân ederek, "hayvanlarını öldürmekten, otunu yolmaktan, ağaçlarını kesmekten ve hattâ yapraklarını koparmaktan" Müslümanları men etmiş olmasıdır.

Buharî'nin rivayetinde haram (yasak) ilân edilen bu yerler hususu oldukça mübhemdir. En açık ifâde "iki siyah kayalık (harrateyn) arası" tâbiridir. Bu haram bölge, *Ebû Dâvud*'un bir rivayetinde "Air dağı ile Sevr dağı arası" diye tayin edilir. Müslim'in *Ebû Hüreyre*'den yaptığı bir rivayette "Medine'nin etrafında oniki millik bir kısmı koruluk (Himâ) kıldı" denir ki, bu, *Adiyy İbni Zeyd*'in "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Medine'nin her cihetinden bir berîdlik[1] sahayı koruluk (haram) bölge ilân etti"[2] sözüyle daha da sarâhat kazanmış olmaktadır. Rivâyetler bu bölgenin ana sınırlarını belirtecek sarâhati hâizdir. Müteakip haritada görüldüğü üzere, kuzeyde Sevr, güneyde Air dağları ile, doğuda *Lâbetu Şarkiyye* (Harratu Vâkım), batıda *Lâbetu Garbiyye* (Harratu'l-Vebere) dağları ile sınırlanmaktadır. Rivayetlerin farklı isimler zikrederek bazı mübhemliklere yer vermesinin hiçbir ehemmiyeti yoktur.[3] Her halukârda, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in, Medine'yi dört bir yandan ihâta eden bir yeşil kuşağın muhafazası için emir vermiş olması mühimdir ve bu husus da kesindir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm),* bu yasağın ciddiyet ve ehemmiyetini belirtmek için, onu ihlâl edenlere karşı vicdânî ve amelî olmak üzere gayet sert müeyyideler vazetmiştir. Vicdânî müeyyideyi şu hadis ifade eder:

"Medine, Air ve Sevr dağları arasında kalan kısımlarıyla haramdır. Orada kim bir yasak işlerse veya işleyeni himâye ederse, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onun üzerine olsun. Allah, kıyamet gününde, onun ne tevbesini ve ne de fidyesini (ne farzlarını, ne de nafilelerini) kabul eder."

Mü'min bir vicdan için bundan daha ağır, daha müessir müeyyide olamaz.

---

(1) Bir berîd: Dört fersah, bir fersah; dört mil; bir mil dört bin zirâ'dır. Yani 1 berid altmış dört bin (64.000) zirâ'dır. 1 zirâ da 50-70 cm uzunluğuna tekabül eden bir ölçü birimidir (el-Mün-cid-Beyrut, 1960. s. 234).

(2) Belâzurî'deki bir rivâyette "Ancak saka devesi ile ekin ve bağlarını sulayan kimseye sabanını ve (bozuk) sulama âletini onarmak üzere dağdağan ve seksek ağaçları mâkulesinden faydalanmaya müsâade etti" denir.

(3) Muhtelif rivâyetlerde, haram kılınan bölgenin hududlarını tesbit maksadıyla, çok sayıda yer isimleri zikredilir. Bunlardan bir kısmı sarihtir, mâlûm yerlerdir. Bir kısmı mübhemdir (Lâbiteyhâ. Me'zemeyhâ. Cebeleyhâ gibi.) Bir kısmı da münâkaşalıdır (Sevr dağı gibi ki, bâzı selef âlimleri, Medine civârında bu isimde bir yer olmadığını, Sevr'in hicret sırasında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sığındığı mağaranın bulunduğu dağ olduğunu, bu dağın ise Mekke yakınlarında bulunduğunu söylemişlerdir. Ancak başta İbn-i Hacer el-Askalânî olmak üzere (Fethu'l-bâri; 4/453-54) mes'eleyi tahkik eden bir çok âlim Medine'de Uhud dağının gerisinde, küçük, yuvarlak bir dağın Sevr olarak bilindiğini ve Medine halkınca da mâruf olduğunu göstermişlerdir. Muhammed Fuâd Abdülbâki merhum, Müslim'in tahkikli neşrini yaparken bu mevzuya geniş açıklama ayırmıştır, oraya bakılsın (2/995-998). Biz, şerh kitaplarında yer alan uzun münâkaşa ve tahlillere burada yer vermeyi gerekli bulmadık. Mevzuya ilgi duyacak okuyucularımıza, bu mes'eleye geniş şekilde yer vermiş bulunan Semhûdî'yi de tavsiye ederiz (el-Vefâu'l-Vefâ; 1/89-117).

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Medine'nin haramiyetinin fiilen korunması için de, yasağı işleyenlere karşı pratik ve tatbikî tedbirler vazetmiş, suçlunun maddeten tecziyesini emretmiştir; dövülmesi, soyulması ve malzemesinin müsaderesi. Bu hususla ilgili bir vak'ayı kaydedeceğiz:

Müslim, Ebû Dâvud ve Belâzurî'de birbirini tamamlayan rivayetlerde belirtildiğine göre, Akîk'deki[4] kasrına gitmekte olan *Sa'd İbni Ebi Vakkâs,* haram bölgede bir köleyi, bir ağacı kesmekte veya yaprağını düşürmek için silkelemekte (Belâzurî'de, ot biçmekte) iken yakalar. Sa'd, kölenin elbisesini soyar, (Belâzurî'de, orağını da elinden alır). Sa'd dönünce, kölenin efendisi gelip, köleden müsâdere etmiş olduğu şeyleri iade etmesini ister. (Belâzurî'de, *Hz. Ömer*'e şikayet ederler ve Hz. Ömer, Sa'd'a "Aldıklarını iade et" emrini verir.) Sa'd: "Resûlullah'ın bana ganimet kıldığı bir şeyi geri vermekten Allah'a sığınırım" der ve talebi reddeder.

Ebû Dâvud ve Belâzurî'nin rivayetlerinde *Sa'd* şu cevapta bulunmuştur: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, burayı haram kıldı ve: *"Kim, burada avlanan (ve ağaçlarını kesen) birini yakalarsa onu dövsün, elbise ve malzemelerini de elinden alsın"* buyurdu. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bana ganimet kıldığı bir şeyi asla vermem, isterseniz fiyatını vereyim." Belâzurî'de belirtildiğine göre, Sa'd, bu oraktan kendisine bir çapa yapar ve ölünceye kadar tarla işlerinde kullanır.

Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh) -belki de yukarıdaki hâdiseden sonra- Osman İbni Maz'ûn'un Harra'daki arazisini elinde tutan azadlı kölesine (mevlâ) gelerek: "Sen yerinden ayrılma, ben seni buralara idare memuru (amil) tayin ettim. Medine'deki ağaçları kesmeye ve yapraklarını silkelemeye, kimseye müsaade etme. Bunu yapan birini yakalarsan baltasını ve ipini elinden al" diyerek mezkûr koruluğun himayesi için hususî bir de bekçi tayin eder.

Haram bölgenin korunmasında, sadece kasdî ihlallere ceza ve müeyyide konmakla kalmamış, hatâen vukû bulacak ihlallere karşı da müeyyide getirilmiştir. *Muâviye İbni Kurre*'nin anlattığına göre, hacc sırasında, ihramlı bir kimsenin atı, bir deve kuşu yuvasına basarak ezer. Durum *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'e intikal edince, her bir yumurta için bir gün oruç ile bir fakir doyurmasını emreder.

Bu rivayet yumurtanın bile müeyyideye bağlanması bakımından ayrı bir ehemmiyet taşır. Böylece, haram bölgede, tahribin asgariye düşmesi için hacılar son derece dikkatli olmaya çağırılmış olmaktadırlar.

---

(4) *Akik:* Medine'de Harra'dan sonra gelen (...) bir yer. Yâkut'un açıklamasına bakılırsa, haram bölge (koruluk)nin dışında kalmaktadır (Mucemu'l-Büldân, Beyrut, 1957, 4/139).

Abdullah İbni Ubade'nin bir rivayeti, haram sahası içerisinde çocukların bile kuş yakalamasına mani olunduğunu göstermektedir. Zira Ebi İhab kuyusu yakınlarında bir kuş yakalamış olan Abdullah'ın elinde kuşu gören babası Ubade, onu elinden alıp salıverir ve şu açıklamayı yapar: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Medine'nin "lâbite"si (iki siyah kayalığı) arasında kalan kısmını haram kıldı. Tıpkı Hz. İbrahim aleyhisselam'ın Mekke'yi haram kıldığı gibi."

Kaynaklarımız, Medine'nin haram bölgesiyle ilgili başka tamamlayıcı bilgiler de verirler. Buna göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, adamlar göndererek, haram bölgenin nihaî hudutlarını her cihette işaretletmiştir. Ka'b İbni Malik'ten kaydedilen rivayetlerde Ka'b'ın 7-8 tepeyi işaretlediği anlaşılmaktadır.

Muhammed Hamidullah'ın el-Vesaik'te kaydettiği bir hatıradan, *Resûlullah* devrinde dağ zirvelerine inşâ edilmiş bulunan bu işaret yapılarından (alem) bazılarının, günümüze kısmen de olsa ulaştığını anlamaktayız. Kayıt aynen şöyle: "Bana, Medine'deki Arif Hikmet Bey Kütüphanesi Müdürü *eş-Şeyh İbrahim Hamdi Harputlu*'nun açıklamasına göre, Harputlu, Medine civarında, mevzuu geçen dağlara yaptığı gezintiler sırasında bu işaret yapılarının kalıntılarına rastlamıştır. Bunlar Resûlullah devrinden kalmış olmalıdır. Zira, bildiğimiz kadarıyla, Resûlullah'tan sonra kimse bunları yenilememiştir."

MEKKE VE MEDİNE DIŞINDA YASAK BÖLGE: *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'den gelen rivayetlere göre, ikamet edilen meskun mahallin civarında, her çeşit kesim ve tahribe karşı korunması gereken ağaçlık bir bölge bulundurmak fikri, sadece Mekke ve Medine şehirlerine mahsus değildir. Bunu, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in bütün mü'minlere tecviz ve hatta tavsiye ettiğini kesinlikle söylememize imkan verecek yeterli delil mevcuttur. Bu cümleden olarak, Taiflilerle yapılan bir müâhede (anlaşma) metnini zikredebiliriz.

Taif şehri, etrafını saran surların himayesiyle, müstahkem bir vaziyet arzediyordu. Bu sebeple, Müslümanlarca kırk gün kadar kuşatılmasına rağmen fethedilmemiş, civardaki diğer kabilelerin İslam'a duhulundan sonra, dokuzuncu hicrî yılda kendiliklerinden Müslüman olmak ve *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'e biat etmek üzere bir heyet göndermişlerdi. Bu sebeple onlar, anlaşma sırasında biraz nazlı idiler. Öyle ki, namaz kılmamak, zekat vermemek, fuhşa ve alkollü içkilere devam etmek, putlarının yıkılmaması vs. gibi son derece tuhaf, kabulü gayr-i mümkün şartlar ileri sürüyorlardı. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu şartlardan bir kısmını şiddetle reddederken, bazılarını kabul ediyordu.

İşte onların, mevzuunu ettiğimiz tekliflerinden biri de *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in bu teklif karşısındaki tutumu, esas mevzumuz açısından ehemmiyetlidir. Onlar, Taif şehrinin mukaddes şehir olarak kabul edilmesini de talep etmişlerdi. *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, onların bu isteğini kabul etmiş ve anlaşma metnine şu maddeyi koymuştur: *"....Vadileri, bütünü ile mukaddestir (haramdır) ve yasak, orada, Allah adına, vahşi ağaçlar ve av hayvanları üzerinde, her baskı, her tecavüz ve her fenalığa karşı tatbik edilir..."*

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), metinde Taif vadisindeki ağaçların kesilmesini, hayvanların öldürülmesini yasaklayan yukarıdaki maddenin yer aldığı anlaşma ile de yetinmeyip, bu istikamette neşrettiği umumi bir beyannamede, bunun ihlaline karşı *"müeyyideler"* koymuştur. Bütün mü'minlere hitaben yazılan bu beyannamenin metni aynen şöyledir:

"Bismillâhirrahmânirrahîm. Peygamber Muhammed'den mü'minlere: Vacc vadisinin ne dikenli ağaçları ne de çalıları tahrip edilmeyecektir. Av hayvanları da öldürülmeyecektir. Bu yasaklardan birini yapmaya tevessül eden bir kimse yakalanacak olursa, kamçı ile dövülecek ve elbisesi de soyulup alınacaktır. Eğer biri haddi aşacak olursa o, yakalanıp Peygamber Muhammed'e getirilecektir. Bu emir Peygamber Muhammed' dendir. Bunu Allah'ın elçisi Muhammed'in emri ile Halid İbni Said yazdı. Bu emri kimse ihlal etmesin, aksi takdirde Muhammed'in emrettiği şeyde nefsine zulmetmiş olur."

Taifliler dışında başka kabilelere de benzeri berâetler verildiğine şahit olmaktayız. Bunlardan biri Cüreyş halkıdır. Yazıda şöyle denir:

"(Cüreyşlilerin) Müslüman oldukları sırada tasarruflarında bulunan arazi kendilerine aittir. Cüreyşlilerin izni olmadan orada hayvan otlatan, haram iş yapmıştır."

Bir diğer vesika da Tayylılar lehine tanzim edilmiştir. *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, Benî Esed kabilesine yazdığı mektupta Tayylıların arazi ve sularından izinsiz istifade etmemelerini emreder.

"Tayy kabilesinin sularına ve arazilerine yaklaşmayın. Zira onların suları size helal değildir. Arazilerine de Taylıların izin verdiklerinden başka kimse girmeyecektir. Emrine uymayanlara Muhammed'in zimmeti (himaye ve garantisi) yoktur."

Şurası muhakkak ki, *Hz. Peygamber*'in diğer kabile ve şehirlere tanıdığı imtiyazlardan maksad, onların da, kelimenin tam manasıyla Mekke ve Medine'de olduğu gibi haram kılınması değildir. Sözgelimi Taif şehri, tanınan bu nebevî imtiyaza rağmen, tarih boyunca Müslümanlar

nazarında Mekke ve Medine gibi, mukaddes bir şehir sıfatını taşımamıştır. Hatta *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından verilen bu vesikanın asıl gayesi de buraya böyle bir hüviyet kazandırmak değildir. Bu vesika, bize her beldede yerli ahalinin, yakın çevrelerini hususi bir disipline sokabileceklerini, ağaçların kesilmesini, hayvanların öldürülmesini yasaklayabileceklerini, bunun dini açıdan meşru olduğunu göstermektedir. Tarih boyunca, belki de ihtiyaç duyulmadığı için tatbik edilemeyen bu prensibin, zamanımızda tatbiki zaruridir. Bu, her hareketinde dinden bir fetva arayan Müslüman halkların nazarında, İslâm diyarının yeniden ağaçlandırılmasının ehemmiyetini tesbitte, fazlasıyla istifade edebileceğimiz bir husus olmalıdır.

★ KUBA MESCİDİ

4616 ١ – عن ابنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عنهما قالَ: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : يَزُورُ مَسْجِدَ قُبَاءَ كُلَّ سَبْتٍ رَاكِباً وَمَاشِياً وَيُصَلِّى فيهِ رَكْعَتَيْنِ]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

1. (4616)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* her cumartesi günü Kuba Mescidini binekli ve yaya olarak ziyaret ederdi ve içinde iki rek'at namaz kılardı." [Buharî, Fazlu's-Salât 3, 4, İ'tisâm 16; Müslim, Hacc 516, (1399); Muvatta, Salat fi's-Sefer 71, (1, 167); Nesâî, Mesacid 9, (2, 37); Ebû Davud, Menasik 99, (2040).]

AÇIKLAMA:

1- *Kuba,* Medine'nin güneyinde iki mil mesafede bir köy idi. Bugün Medine ile birleşmiş durumda. *Resûlullah*'ın bizzat taş taşıyarak inşa ettiği bu mescid, mübarek ve faziletli mescidlerden biridir. İnşâası Mescid-i Nebevî'den önce gerçekleştirilmiştir. Çünkü, hicretle Medine'ye gelen Resûlullah, önce Kuba'ya inmiş, orada *Külsûm İbnu Hidm* (radıyallahu anh)'ın evinde on dört gün kadar kalmıştır. İşte bu sırada ilk iş olarak Mescid-i Kuba yapılmıştır. Taberânî'nin Bintu Nu'man'dan kaydettiği rivayet, onun inşaatında Resûlullah'ın nasıl çalıştığını gösterir. "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kuba'ya geldiğinde, şu mescidi yani Kuba mescidini bina ettiği zaman kendisini gördüm. Bizzat taş taşıyordu. (Öyle irilerini kucaklıyordu ki) aldığı taş onu çökertiyordu. Karnının veya göbeğinin üzerinde beyaz toprak izi görüyordum. Ashabından biri gelerek: "Annem babam sana kurban olsun ey Allah'ın Resûlü! O taşı bana ver de, senin yerine ben taşıyayım!" derdi. Fakat Aleyhissalâtu vesselâm: *"Sen de bunun gibi başka bir taş al"* diye mukabele eder, taşı vermezdi. Aleyhissalâtu vesselâm mescidi böyle bina etti."

Ulemâ bu hadise dayanarak, Mescid-i Kuba'nın ziyaret edilmesini, orada namaz kılınmasını hatta bu ziyaretin cumartesiye rastlatılmasını müstehab addetmiştir. Nesai'nin müteakiben kaydedeceğimiz rivayeti bu hususu te'yid eder: *"Kim gidip şu Kuba mescidinde namaz kılarsa umreye bedeldir." Sa'd İbnu Ebi Vakkas* (radıyallahu anh)'ın da: "Kuba mescidinde iki rek'at namaz kılmam, benim nazarımda Mescid-i Aksa'ya iki kere gitmemden daha iyidir" dediği rivayet edilmiştir.

2- Alimler bu hadisten:

★ Kuba ve mescidinin fazileti,

★ Kuba mescidinde namaz kılmanın müstehab oluşu,

★ Bazı günleri ibadete tahsis etmenin cevazı,

★ Ziyaretleri binekli veya yaya yapmanın caizliği gibi hükümler çıkarmışlardır.

4617 ٢– وعن سهل بنِ حنيف رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ خَرَجَ حَتّى يَأتِيَ مَسْجِدَ قُبَاءَ فَصَلّى فيهِ رَكْعَتَيْنِ كَانَ لَهُ كَعَدْلِ عُمْرَةٍ]. أخرجه النسائي.

2. (4617)- *Sehl İbnu Huneyf* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlulah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim evinden çıkıp Kuba mescidine gelir ve orada iki rek'at namaz kılarsa bu ona bir umreye bedel olur." [Nesaî, Mesacid 9, (2, 37).]

★ UHUD DAĞI

4618 ١– عن أنسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ أُحُداً جَبَلٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ]. أخرجه الثلاثة والترمذي.

1. (4618)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki:

"Uhud öyle bir dağdır ki biz onu severiz, o da bizi sever."[Buhârî, Cihad 71, 74, Enbiya 8, 27, Et'ime 28, Da'avât 36, İ'tisâm 16; Müslim, Hacc 504, (1393); Muvatta, Câmî 10, (2, 889); Tirmizî, Menakıb, (3918).]

AÇIKLAMA:

Bazı alimlere göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine'ye ve Medinelilere olan sevgisini, Medine'nin bir parçası sayılan *Uhud* dağına olan sevgisi ile de ifade etmiştir. Nevevî, dağı sevme hadisesini mecaza

değil hakikate hamleder. "Sahih ve muhtar olan, *Uhud*'un bizi hakikaten sevdiğidir. Allah ona temyiz ve idrak vermiştir. O da bu temyizle bizi sevmektedir." Şarihler, cansız eşyada şuur ifade eden Kur'an ve sünetten bir kısım deliller kaydeder. Mesela ayet-i kerimede وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ **"..Öyle taşlar var ki, Allah'ın korkusundan yuvarlanır"** (Bakara 74) buyurulmuştur. Resûlullah'ın avucunda taşların tesbih etmesi, camideki kuru hurma kütüğünün mufarakat-ı Nebi sebebiyle inleyerek ağlaması gibi... Keza ayette **"kafirin ölümünde arz ve semanın ağlamadığı"** (Duhan 29) ifade edilir. Kısacası İslam inancı, insanı saran fizik çevrenin (hava, su, toprak ve semâvat) insanla şuurdarane alaka içinde olduğunu ifade eder. Şu halde, Uhud'un Resûlullah'a karşı sevgi izhar etmesi, yadırganmaması gereken bir husustur. Görmediğimiz, duymadığımız bir şeyi inkâra yeltenmek, tereddütle karşılamak mü'minin edebine yakışmaz. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* her ne söylemişse, o haktır. Aynen kabul eder, teslim oluruz. Kur'an-ı Kerim, mü'mini tarif ederken **"gayba inanmayı"** öncelikle zikreder (Bakara 3).

★ AKÎK VE ZÜ'L-HULEYFE

4619 ١ — عن ابنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [أُتِيَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ وَهُوَ في مُعَرَّسِهِ مِنْ ذي الْحُلَيْفَةِ بِبَطْنِ الْوَادِي. فَقِيلَ لَهُ: إِنَّكَ بِبَطْحَاءَ مُبَارَكَةٍ قَالَ مُوسَىٰ ابْنُ عُقْبَةَ: وَقَدْ أَنَاخَ بِنَا سَالِمٌ رَحِمَهُ اللّٰهُ بِالْمُنَاخِ مِنَ الْمَسْجِدِ الَّذِي كَانَ عَبْدُاللّٰهِ يُنِيخُ بِهِ، يَتَحَرَّى مُعَرَّسَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ: وَهُوَ أَسْفَلُ مِنَ الْمَسْجِدِ الَّذِي بِبَطْنِ الْوَادِي بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ، وَسَطاً مِنْ ذٰلِكَ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

« التَّحَرِّي » القصد والاعتماد لتحقيق الغرض المطلوب.

و« المُعَرَّسُ » موضع التعريس وهو: نزول المسافر اخر الليل نزلة للاستراحة والنوم.

1. (4619)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Zü'l-huleyfe'de, vadinin içinde istirahatgâhında iken yanına gelip kendisine: "Sen mübarek Batha'dasın!" diyen olmuş. *Musa İbnu Ukbe* der ki: "Salim rahimehullah, Abdullah'ın devesini ıhdırdığı mescidin yanına bizim de devemizi ıhdırdı. Abdullah İbnu Ömer orada Resûlullah'ın istirahat ettiği yeri araştırmak gayesiyle devesini ıhtırırdı. Orası, vadinin dibindeki mescidin aşağısında, mescidle kıble

arasında orta bir yerdir." [Buhârî, Hacc 16, Hars 15, İ'tisâm 16; Müslim, Hacc 434, (1346); Nesâî, Hacc 24, (5, 126, 127).]

AÇIKLAMA:

1- Gece istirahatı sırasında *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelip, bulunduğu Batha bölgesinin mübarek olduğunu haber verenin Cebrail aleyhisselam olduğu bazı rivayetlerde belirtilmiştir. Buharî'nin İbnu Ömer'den kaydettiğine göre, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, bu mubarekiyet sebebiyle, Mekke dönüşlerinde Batha'ya uğrar, orada namaz kılar, geceyi de orada geçirdikten sonra sabahleyin yola çıkıp, Medine'ye gündüzleyin girermiş.

Batha, lügat olarak vadilerin bitimindeki düzlüğe denir. Sellerin getirdiği ince kumlarla kaplı geniş düzlük manasına gelir; vadi ağzı diyebiliriz. Sadedinde olduğumuz hadiste geçen *Batha Zü'l-huleyfe*'dekidir. *Zülhuleyfe,* Medine'ye 6 veya 7 mil mesafede bir köy adıdır. Medine halkının mîkat mahallidir. Hacca gidenler orada ihrama girerler. Bazı hadislerde başka mevkilere de Zülhuleyfe dendiği vâriddir.

4620 ٢– وعن ابْنِ عبَّاسٍ عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهم قَـال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ: وَهُوَ بِوَادِى الْعَقِيقِ يَقُولُ: أَتَانِي آتٍ مِنْ رَبِّى. فَـقَالَ: صَلِّ فِي هذا الْوَادِى وَقُلْ: عُمْرَةٌ وَحجَّةٌ]. أخرجه البخاريّ وأبو داود.

2. (4620)- *İbnu Abbas, Hz. Ömer* (radıyallahu anhüm ecmain)'den naklen anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Akîk vadisinde olduğu sırada şöyle söylediğini işittim:

"Bana Rabbimden bir elçi geldi ve "Bu vadide namaz kıl ve "Hacc için de umre(ye niyet ediyorum) de!" emretti." [Buharî,l Hacc 16, Hars 15, İ'tisam 16; Ebû Davud, Menasik 24, (1800).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Medine'ye dört mil mesafede olan Akîk vadisinin ve orada kılınacak namazın faziletini belirtiyor. Mu'cemu'l-Büldan'da Akîk adıyla tanınan birçok mevki olduğuna dikkat çekildikten sonra, mübarek olduğu belirtilen Akîk'in *Zülhuleyfe* vadisinde yer alan Akîk olduğu tasrih edilir.

2- Hadiste geçen عمرة وحجة ibaresi, bazı rivayetlerde عُمْرَةٌ فِى حجة şeklinde gelmiştir. Bu sebeple manayı tevcihte farklı görüşler ileri sürülmüştür.

★ *"Hacc sırasında umreyi de gerekli kıldım de!"* Bu manadan hareketle Resûlullah'ın hacc-ı kıran yaptığına hükmedilmiştir.

★ "Umre, hacca dahildir. Yani umre ameliyesi, hacc ameliyesine girer. Dolayısıyla, ikisine de tavaf yeter." Bu mana uzak bulunmuştur.

★ Bundan daha uzak bir manaya göre, bu ibare "O sene, *Aleyhissalâtu vesselâm,* haccdan çıktıktan sonra umre yapacaktır" demektir. Bu çok uzak bir tevildir. Çünkü Resûlullah, o yıl böyle bir umrede bulunmamıştır.

★ *Resûlullah*'ın bunu ashabına söylemekle emrolunması muhtemeldir. Maksad hacc-ı kıran yapmanın meşruluğunu öğretmektir.

4621 ٣– وعن مالكٍ أنّهُ قال: [لا يَنْبَغِي لأحَدٍ أنْ يُجَاوِزَ الْمُعَرَّسَ إذَا قَفَلَ الى الْمَدِينَةَ حَتّى يُصَلِّي فيهِ رَكْعَتَيْنِ أوْ مَابَدَا لَهُ. لأنَّهُ بَلَغَنِي أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ: عَرَّسَ بِهِ، وَهُوَ عَلَى سِتَّةِ أمْيَالَ مِنَ الْمَدِينَةِ]. أخرجه أبو داود.

3- (4621)- *İmam Mâlik*'ten nakledildiğine göre, şöyle demiştir: "Medine'ye giden hiç kimseye, en az iki rekat namaz kılmadan Mu'arras'ı geçmesi muvafık olmaz. Çünkü bana ulaştığına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, orada gecelemiştir. Orası Medine'ye altı mil mesafededir." [Ebû Dâvud Menâsik 100, (2045).]

AÇIKLAMA:

Muarras, konaklama yeri demektir; ta'ris kökünden gelir. Ta'ris ise gecenin sonunda istirahat için konaklamak demektir. Hadisteki muarrasla Zülhuleyfe'de Resûlullah'ın hacc dönüşü konakladığı yer kastedilmiştir. el-Kâdî: "Zülhuleyfe'nin Batha kısmında hacc dönüşünde konaklamak hacc menasikinden değildir. Bunu Medine ehlinden yapan kimse (bir vecibe olarak değil), Resûlullah'ın sünnetiyle teberrük için yapar. Çünkü Batha mübarek bir yerdir" der. el-Kâdî devamla bazı alimlerin: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, orada haccdan dönerken, geceyi geçirmek için konaklamıştır. Ta ki, kafilede bulunanlar gecenin kör vaktinde Medine'ye girerek, ailelerini rahatsız etmesinler. Nitekim yolculuktan gece dönmeyi birçok hadisleriyle yasaklamıştır. Bu husus meşhurdur" dediğini belirtir. Muarras'ı bazı alimlerimiz: "Medine'ye altı mil mesafedeki Zülhuleyfe mescididir" diye açıklamıştır.

ÜÇÜNCÜ FER'

YERYÜZÜNDE FAZİLETLİ YERLER

★ **HİCAZ**

4622 ١ ـ عن عمرو بن عَوْفٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ الدِّينَ لَيَأْرِزُ الى الْحِجَازِ كَمَا تَأْرِزُ الْحَيَّةُ الى جُحْرِهَا وَلَيَعْقِلَنَّ الدِّينُ مِنَ الْحِجَازِ مَعْقِلَ الأُرْوِيَّةِ مِنْ رَأْسِ الْجَبَلِ. إنَّ الدِّينَ بَدَأَ غَرِيباً وَسَيَعُودُ غَرِيباً كَمَا بَدَأَ فَطُوبَىٰ لِلْغُرَبَاءِ وَهُمُ الَّذِينَ يُصْلِحُونَ مَا أَفْسَدَ النَّاسُ مِنْ سُنَّتِي]. أخرجه الترمذي.

« لَيَعْقِلَنَّ الدِّينُ » أي ليتعصم ويلتجئ ويحتمي.

و« الأُرْوِيَّة » الواحدة من شياه الجبل.

1. (4622)- *Amr İbnu Avf* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bu din Hicaz'a çekilecek. Tıpkı yılanın deliğine çekildiği gibi. (Allah'a kasem olsun!) Yaban keçisinin dağın tepesine sığınması gibi, din de Hicaz'a sığınacaktır. Bu din garip olarak başladı, tekrar garipliğe dönecektir. Gariplere ne mutlu. O garipler ki, benden sonra insanların sünnetimden bozdukları şeyi ıslah edecekler." [Tirmizî, İman 13, (2632).]

AÇIKLAMA:

Aliyyu'l-Kârî, bu hadisi şöyle anlamıştır: "İman ehli, imanlarını orada korumak için Medine'ye imanlarıyla iltica ederler. Çünkü Hicaz, imanın asli vatanıdır; orada zuhur etmiş, orada kuvvetlenmiştir. Bu hadis ahirzamanda İslam'ın azalacağını ihbardır." *Aliyyu'l-Kârî*'nin bu yorumu 20. asırda gelişen vak'aya mutabıktır. Batılıların veya Batıcıların

istilasına uğrayan pek çok İslam memleketindeki şuurlu ve münevver Müslümanlar, İslamî hayatlarından taviz vermek istemeyince, Suudî Arabistan'a göç edip sığınmak zorunda kalmıştır. Halen bu maksadla oraya sığınmış Orta Asya Müslümanları, Mekke ve Medine'de ticari hayatta dikkat çekecek bir kesafete ulaşmıştır. Keza Mısır ve Kuzey Afrika mültecileri, Suriye, Irak ve Türkiye mültecileri de mevcuttur. Cenab-ı Hak, *Resûlü*'nün bu ihbarına uygun siyasi bir zemini orada ihzar etmek suretiyle, dininden dolayı her tarafta sıkıntıya düşen Müslümanlara bir teselli ve bir ümid kapısını açık tutmuş olmaktadır.

Hadisten, günümüzdeki bazı yorumcular kıyamete yakın, İslam dini, tıpkı bidayette olduğu gibi garip yani akıl almaz bir başarı ve inkişaf kaydedecek diye anlamışlardır. Gerçekten İslam'ın bidayetteki inkişafı akılla izahı olmayan bir hadisedir; tam manasıyla bir mucizedir. Kıyamete yakın benzer bir hamle yapması da Allah'ın rahmetine ve adetine uzak değildir.

4623 ٢ – وعن جابرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: غِلَظُ الْقُلُوبِ وَالْجَفَاءُ في الْمَشْرِقِ، وَالإيمَانُ في أهْلِ الْحِجَازِ]. أخرجه مسلم.

2. (4623)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kabalık ve kalp katılığı şarktadır. İman ise Hicaz ahalisi içerisindedir." [Müslim, İman 92, (53).]

AÇIKLAMA:

Hadiste, imanın Hicaz'a nisbeti vak'aya mutabıktır. Çünkü İslam, Mekke ve Medine şehirlerinde doğup gelişmiştir. Hicaz denince öncelikle onun iki şehri; Mekke ve Medine kastedilir. *Resûlullah*'ın hadislerinde bazan, "iman" Yemen'e nisbet edilir. Çünkü Yemen de esas itibariyle Hicaz'ın bir uzantısıdır. 4627 numaralı hadiste açıklama gelecek.

Kabalık, kalp katılığı ve küfür, henüz şirk üzerine devam eden kabilelerin bulunduğu şark cihetine nisbet edilmiştir.

★ ARAP YARIMADASI

4624 ١ – عن جابرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ: يَقُولُ: إنَّ الشَّيْطَانَ قَدْ يَئِسَ أنْ يَعْبُدَهُ الْمُصَلُّونَ في جَزِيرَةِ الْعَرَبِ ولكِنْ في التَّحْرِيشِ بَيْنَهُمْ]. أخرجه مسلم.

«التَّحْرِيشُ» الاغراء وايقاع الفتن بين الناس ونحو ذلك.

1. (4624)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim, şöyle diyordu:

"Şeytan artık Arap yarımadasında namaz kılanların kendisine ibadet etmelerinden ümidi kesti. Ancak onları aldatacaktır." [Müslim, Münâfikûn 65, (2812).]

AÇIKLAMA:

Hadis, Arap yarımadasında İslam'ın tam olarak hakim olacağını haber vermektedir. *Nevevî*'nin ifadesiyle bu ihbar Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mucizelerindendir. Gerçekten o gün-bugün Arap yarımadası, bütün ahalisiyle Müslümandır. Ancak şeytan zaman zaman bazı fitneler çıkarmıştır ve çıkarmaya çalışacaktır.

4625 ٢– وعن ابنِ شِهَابٍ قـالَ: [قَالَ رَسُولَ اللهِ ﷺ: لاَ يَجْتَمِعُ دِينَانِ في جَزِيرَةِ الْعَرَبِ. قَالَ ابْنُ شِهَابٍ: فَفَحَصَ عَنْ ذلكَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عنه حَتَّى أَتَاهُ الـثَّلْجُ وَالْيَقِينُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ ذلكَ فَأَجْلَى يَهُودَ خَيْبَرَ]. أخرجه مالك.

وقـال: وَقَدْ أَجْلَى عُمَرُ يَهُودَ نَجْرَانَ وَفَدَكَ. وَأَمَّا يَهُودُ خَيْبَرَ فَخَرَجُوا مِنْهَا لَيْسَ لَهُمْ مِنَ الثَّمرِ وَلاَ مِنَ الأَرَاضِي شَيْءٌ، وَأَمَّا يَهُودُ فَدَكَ فَكَانَ لَهُمْ نِصْفُ الثَّمَرِ وَنِصْفُ الأَرْضِ قِيـمَةٌ مِنْ ذَهَبٍ وَوَرِقٍ وَإِبِلٍ وَحِبَالٍ وَأَقْتَابٍ، ثُمَّ أَعْطَاهُمُ الْقِيمَةَ وَأَجْلاَهُمْ مِنْهَا.

«الفَحصُ» الْبَحْثُ عَنْ حَقِيقَةِ الأَمْرِ وكشفه.

و«الثَّلَجُ» اليقين.

2. (4625)- *İbnu Şihab* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ceziretü'l-Arap'ta iki din içtima edemez."*

İbnu Şihab devamla der ki: "Hz. Ömer bu meseleyi, kesin bir kanaat ve yakin elde edinceye kadar araştırdı. Gördü ki, Resûlullah gerçekten bunu söylemiş. Bunun üzerine Hayber Yahudilerini sürgün etti." [Muvatta, Cami' 18, (2, 892, 893).]

Malik der ki: "Hz. Ömer (radıyallahu anh), Necran ve Fedek Yahudilerini sürgün etti. Hayber Yahudilerine gelince, onlar kendilerine meyve ve arazi gelirlerinden herhangi bir hak tanımadan orayı terkettiler. Fedek Yahudilerinin [durumu farklı idi; meyvenin yarısı, arazinin yarısı on-

larındı. Çünkü Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, onlarla meyve ve arazinin yarısı üzerine sulh yapmış idi.] Hz. Ömer onlara meyvenin yarısını, arazinin yarısını; altın, gümüş, ip ve semer nevinden kıymet biçti ve onlara değerini vererek onları da oradan sürdü."

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, ölüm döşeğinde iken yaptığı bir kaç vasiyetten biri, Arap yarımadasında İslam'dan başka din mensubunun bulundurulmaması idi. Hz. Ömer halife olunca, bu vasiyetin sıhhatini araştırır ve gereğini yerine getirir. Bunu yaparken Resûlullah'ın onlarla yaptığı antlaşma şartlarına uyar: Fedek Yahudileri ile mal ve mahsul, yarı yarıya sulh yapıldığı için, onların hakları hesaplanır, paraya tahvil edilir ve ödenir. Böylece onlar hisseleri satmaya mecbur edilir ve paraları ödendikten sonra sürülür.

4626 ٣– وعن عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: لأُخْرِجَنَّ الْيَهُودَ وَالنَّصَارى مِنْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ وَلاَ أتْرُكُ فيهَا إلاَّ مُسْلِماً].

قَالَ سَعِيدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ: «جَزِيرَةُ الْعَرَبِ مَا بين الْوادي الى أقْصَى الْيَمَنِ الى تُخُومِ الْعِرَاقِ الى الْبَحْرِ». أخرجه مُسلم وأبو داود والترمذي.

3. (4626)- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)'ın* şöyle söylediğini işittim:

"Arap yarımadasından Hıristiyan ve Yahudileri mutlaka çıkaracağım, orada Müslüman olmayanı bırakmayacağım."

Said İbnu Abdilaziz der ki: "Arap yarımadası, el-Vadi'(l-Kura)dan Yemen'in uzak kısmına, Irak sınırına, denize kadar olan kısımdır." [Müslim, Cihâd 63, Ebû Dâvud, Harâc 28, (3030); Tirmizî, Siyar 43, (1606).]

AÇIKLAMA:

1- Yahudi ve Hıristiyanların Arap yarımadasından sürülmesi birçok rivayette ele alınmıştır. Sadedinde olduğumuz rivayet dahi onlardan biridir; Hz. Ömer'dendir.

2- Arap yarımadasını eski kaynaklarımız kuzeyde Suriye ve Irak sınırlarına kadar uzanan, Cidde ve Kızıldeniz, Yemen kıyıları-Aden arasında kalan, bilinen yarımadayı tarif eder. Arap yarımadası *Cezîretu'l-*

Arap diye tesmiye edilmiştir. Yani Arap adası, aslında ada olmadığı halde ada denmesini el-Ezheri doğu, batı ve güneyinin denizlerle çevrili olmasından başka, kuzeyden de Dicle ve Fırat nehirleriyle çevrili olmasıyla izah eder. el-Kamus'ta da "Ceziretu'l-Arap; Hind Denizi, Şam Denizi, Dicle ve Fırat'ın ihata ettiği arazi" diye tarif edilmiştir.

★ **YEMEN**

4627 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : أَتَاكُمْ أَهْلُ الْيَمَنِ هُمْ أَرَقُّ أَفْئِدَةً وَأَلْيَنُ قُلُوباً، الإِيمَانُ يمَانٌ، وَالْحِكْمَةُ يَمَانِيَةٌ، وَرَأْسُ الْكُفْرِ قِبَلَ الْمَشْرِقِ، وَالْفَخْرُ وَالْخُيَلاَءُ في أَهْلِ الإِبِلِ، والسَّكِينَةُ وَالْوَقَارُ في الْغَنَمِ]. أخرجه الثلاثة والترمذي.

«الأَفْئِدَة» جمع فؤاد.

و«الخُيَلاَءُ» الكبر والعجب.

1. (4627)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Size Yemenliler geldi. Onlar, ince ruhlu ve yufka yürekli insanlardır. İman Yemenlidir, hikmet de Yemenlidir. Küfrün başı şark cihetindedir. Böbürlenme ve kibirlenme deve besleyenlerdedir. Sükûnet ve vakar koyun (besleyenler)dedir." [Buharî, Menakıb 1, Megazî 74, Bed'ü'l-Halk 14; Müslim, İman 84, (52); Tirmizî, Fiten 61, (2244).]

AÇIKLAMA:

1- Burada *Resûlullah,* Yemenlileri ince ruhlu ve yufka yürekli olmakla övmektedir. Bu onların şehirleşmiş, yerleşik hayata geçmiş olmalarının bir neticesidir. Yemen eski bir medeniyet an'anesine sahiptir. Nitekim Kur'anda zikri geçen Sebe kavmi Yemen'de yaşamakta idi. *Hz. Süleyman*'la *Sebe Melikesi Belkıs*'ın macerası, orada gelişen ziraat hayatı, yaptıkları su bentlerinin (baraj) yıkılmasıyla hasıl olan Arim seli ve bunun getirdiği çölleşme Kur'an-ı Kerim'de anlatılır (Sebe 16). Bu gelişen medeniyet ve yerleşik hayat elbette beşerî münasebetlerde nezaket, kalplerde incelme getirecektir. Nitekim aynı hadiste, Resûlullah kalp yönüyle kabalık, anlayış yönüyle kıtlığın deve besleyenlerde, yani bedevilerde olduğunu görüyor. Deve besleyenlerden maksad bedevilerdir. Bunların sabit bir merkezleri yoktur. Mevsime göre değişen otlakları takip ederler. Bu sebeple seyyardırlar. Araplarda, bedevi denen kısım bun-

lardır. Bunlar, görgü ve beşerî münasebetler yönüyle şehirleşmiş, yerleşmiş olanlara nazaran henüz yeterince incelmemiştir, kabadır. Onların hakikatı anlamada çektikleri zorluğa Kur'an-ı Kerim dahi yer vermiş, imandan çabuk dönecek bir kavrayışsızlığa sahip olduklarına dikkat çekmiştir (Tevbe 97, Fetih 11, Hucurât 14). Nitekim, Resûlullah'ın vefatından sonra "namaz kılarız, zekât vermeyiz" diyerek isyan edenler, bu kaba, sert, anlayışsız bedevi takımlarıdır.

2- İmanın hadiste Yemen'e nisbeti, onun Yemenli olduğunun beyanı, şarihleri farklı yorumlara sevketmiştir:

★ *"İman Mekke'de doğdu. Mekke Medine'ye nazaran Yemenli sayılır, o cihettedir. Medine dahi Yemen'e nisbet edilebilir. Çünkü Şam'a nisbetle Mekke de Medine de Yemenli sayılabilir."* Bu söz *Resûlullah*'tan Tebük'te sadır olmuştur. Öyle ise bu nisbet doğrudur. Nitekim *Hz. Câbir*'in bir rivayetinde الايمان فى اهل الحجاز *"İman Hicaz ehlindedir"* buyrulmuştur.

★ Ensar aslen Yemenlidir. Dolayısıyla bu hadisteki *"Yemenli"* sözüyle Ensâr kastedilmiştir. İmanın onlara nisbeti caizdir. Çünkü Resûlullah'a yardım edip destek verdiler. İslam'ın inkişafını onlar sağladı.

★ *İbnu Salah,* bu tevilleri tenkid ederek, hadisi zahirine göre anlamaya bir mani olmadığını söyler. Ona göre, burada Resûlullah Yemenlileri tafdil etmekte, övmektedir. Sebebi de onların imanı zahmetsizce, kalpten kavrayıp benimsemeleridir. İslam'ı kabulde ciddi bir problem çıkarmamışlardır. Halbuki başka diyarların insanları, Müslümanları epeyce bir sıkıntıya soktuktan sonra, İslam'ı kabule mecbur kalmışlardır. Kim bir şeyle muttasıf olur ve onu ciddi bir şekilde izhar ederse o meseledeki kemalini ifade için bunun ona nisbeti makuldur ve bu nisbet o şeyin başkasında da varlığını reddetmeyi gerektirmez. Öyleyse imanı Yemenlilere nisbet de bunun gibidir. Başkalarından imanı nefyetmek manası çıkmaz. Yine İbnu Salah'a göre, hadisin bazı vecihlerinde gelen tasrihattan anlaşılıyor ki, Aleyhissalâtu vesselâm muayyen bir beldeyi kasdetmemiş, onları temsilen gelen heyet mensuplarını, zatlarını kasdetmiştir. İbnu Salah bu görüşüne delil olarak, hadisin sadedinde olduğumuz veçhini kaydeder: "Size Yemenliler geldi. Onlar ince ruhlu ve yufka yürekli insanlardır. İman Yemenlidir, hikmet de Yemenlidir..." "Hadisten muradın o zaman onlardan orada mevcut olanlar olduğu da söylenebilir, yani her devirde yaşamış veya yaşayacak olan bütün Yemenliler değil. Çünkü lafız bunu gerektirmez." İbnu Salah devamla "Fıkıh"la kastedilen şey, dinde anlayıştır. "Hikmet"le kastedilen şey Allah'ın marifetini de içine alan ilimdir" der.

★ *Hakim et-Tirmizî:* "Bu hadiste bir tek şahıs kastedilmiştir; o da Üveys el-Karanî'dir" demiş ise de, bu tevil pek uzak, pek zayıf bulunmuştur.

3- Küfrün bazı şark cihetinde olmasından murad, öncelikle Mecusilerdeki küfrün şiddetidir. O zaman Mecusi olan İranlılar onlara tabi durumdaki Araplar, Medine'ye nisbetle doğu sayılan bölgelerde yaşıyorlardı. Ayrıca hakimiyetleri sebebiyle son derece kibir, gurur ve ceberrut içerisinde idiler. Nitekim *Resûlullah,* İran kralına İslam'a davet mektubu göndermiş, kral bu mektubu gururundan yırtmış, Yemen valisine, "Peygamberim diye ortaya çıkan bu adamı bağla, bana yolla" diye emir göndermişti.

4- Deve besleyenlerden maksat bedevilerdir. Bunlara ehl-i veber de denmektedir. Nitekim hadisin başka vecihlerinde bedevilerin ehl-i veber, yerleşiklerin *ehl-i meder*[5] tabirleriyle ifade edildiği görülür. Hattabi'ye göre, göçebeler hayat şartlarının galebesi sebebiyle günlük geçim meşgalesini öne alıp, umur-u diniyelerini ihmal etikleri veya geri planlara attıkları için hadiste zemmedilmişlerdir.

Bazı alimlerce, hadiste, koyun besleyenlerden maksadın -yerleşik hayat sahibi- Yemenliler olabileceğine dikkat çekilmiştir. Yine denmiştir ki: "Koyun besleyenler servet ve çokluk yönüyle deve besleyenlerden geri oldukları için bunlarda öbürlerinde servet ve çokluğun hasıl ettiği kibir ve gurur yoktur, tevazu hakimdir."

★ ŞAM

4628 ١– عن ابْنِ عمرو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: سَتَكُونُ هِجْرَةٌ بَعْدَ هِجْرَةٍ، فَخِيَارُ أَهْلِ الأَرْضِ أَلْزَمُهُمْ مُهَاجَرَ إبْرَاهِيمَ، وَيَبْقَىٰ فِي الأَرْضِ شِرَارُ أَهْلِهَا تَلْفِظُهُمْ أَرَضُوهُمْ. تَقْذَرُهُمْ نَفْسُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ وَيَحْشُرُهُمْ الى النَّارِ مَعَ الْقِرَدَةِ وَالْخَنَازِيرِ]. أخرجه أبو داود.

« تلفظهم » أي تقذفهم كما ترمى اللفاظة من الفم.

وقوله « تقذرهم نفس الله » معناه يكره الله خروجهم إليها ومقامهم بها فلا يوفقهم لذلك فيصيروا بالرد وترك القبول كالشئ الذي تقذره النفس فلا تقبله.

5- *Veber:* Deve yünü demektir. Ehl-i veber'le bedeviler kastedilir. Çünkü onlar evlerini bu yönden yaptıkları çadırlar şeklinde inşâ ederlerdi, yani çadırlarda yaşarlardı. *Meder:* Yapışkan toprak demektir. Ehl-i meder tabiriyle şehirliler, yerleşikler ifade edilir. Çünkü evlerini topraktan inşa ederler.

1. (4628)- *İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anhüma) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir hicretten sonra bir hicret daha olacak. Arz ehlinin hayırlılarına Hz. İbrahim'in hicret ettiği yer (Şam) gereklidir. Arzda, ahalisinin şerirleri kalır. Arzları, onları (öbür dünyaya) atar. Allah Teala da onlardan hoşlanmaz. Onları ateş, maymunlar ve hınzırlarla birlikte haşreder." [Ebû Davud, Cihad 3, (2482).]

AÇIKLAMA:

Şam deyince, Suriye bölgesini anlamamız gerekecektir. Çünkü bugün Şam deyince sadece Suriye'nin başşehri olan Şam'ı anlarız. Halbuki eski kitaplarda bu şehrin adı Dımeşk'tir. Mu'cemu'l-Büldan'da Şam bölgesinin sınırı Fırat'tan başlatılıp Mısır diyarındaki el-Ariş'e kadar, kıble cihetinden Tayy dağları ile Rum denizi arası diye çizilir. Başlıca şehirleri olarak *Menbec, Haleb, Hama, Humus, Dımeşk, el-Beytu'l-Makdis, Antakya, Trablus* vs. sayılır. Belli başlı bölgeleri olarak da Kınnesrîn, Dımeşk, Ürdün, Filistin, Humus bölgeleri zikredilir. Bu açıklamaya göre, eski kitaplardaki Şam kelimesi, sadece bugünkü Suriye'yi kasdetmiyor. Filistin, Ürdün, Lübnan topraklarını da içine alıyor. Bu meyanda, Mu'cemu'l-Büldan'ın Şam'dan saydığı giriş noktaları olarak, *Masisa, Tarsus, Ezene, Antakya, Maraş, Hades, Bağras* ve *Belka* isimleri de zikredilir.

Şu halde hadislerde tafdil edilen Şam'ın, geniş bir saha olduğunu, yurdumuzun güneydoğu kısmını da içine aldığını bilmemizde fayda var. Yine Mu'cemu'l-Büldan'da *Abdullah Amr İbnu'l-As*'ın şu söz kaydedilir: قُسِمَ الْخَيْرُ عَشَرَةَ اَعْشَارٍ فَجُعِلَ تِسْعَةُ اَعْشَارٍ فِي الشَّامِ وَعُشْرٌ فِي سَائِرِ الأَرْضِ وَقُسِمَ الشَّرُّ عَشَرَةَ اَعْشَارٍ فَجُعِلَ عُشْرٌ بِالشَّامِ وَتِسْعَةُ اَعْشَارٍ فِي سَائِرِ الأَرْضِ "Hayır on kısma bölündü. Bunun onda dokuzu Şam'a verildi, onda biri arzın diğer yerlerine. Şer de ona taksim edildi. Bunun onda biri Şam'a, onda dokuzu arzın diğer yerlerine verildi."

Bu, sahih bir rivayet olması halinde hükmen merfu sayılması gerekir. Çünkü bu açıklama içtihadla olamaz, vahiyle olabilir. Rivayetin sıhhati meşkuk olması halinde, Şam hakkındaki yaygın kanaati aksettirmesi bakımından yine de kıymet taşır. Hayat hikayeleri Kur'an'da geçen bütün peygamberlerin bu bölgede gelip-geçmeleri, bu bölgenin manevi bir berekete mazhar olduğunu anlamada kafi bir durumdur. Ayrıca medeniyetin bu bölgelerde doğup her tarafa buradan geçtiği de ciddi bir

nazariye olarak benimsenmiştir. *Muhammed İbnu Amr İbnu Yezid es-Sağânî* der ki: "Kitaplarda Şam isminin o kadar çok zikrine rastladım ki, bende, Cenab-ı Hakk'ın arzı yaratmaktan maksadı sanki Şam'ı yaratmakmış gibi bir düşünce hasıl oldu." Yakut el-Hamevi merhum, Resûlullah'tan da şu rivayeti kaydeder: *"Şam, Allah'ın beldeleri arasında Safvetullahtır (yani en temiz yeri). Kullarından temiz olanları da oraya seçer. Ey Yemenliler, size Şam'ı tavsiye ederim. Çünkü arzda Safvetulallah Şam'dır. İmtina eden bilsin ki Allah Şam'ı bana tekeffül etmiştir."*

Gerçekten o diyar bidayetten beri İslam'a merkezlik etmiş; büyük alimler oralarda yetişmiştir. Bugünkü tezebzüb ve tedenninin geçici olduğuna inanıyor, Rabb-i Rahim'den bu diyarların tekrar eski misyonuna bir an önce dönmesini niyaz ediyoruz.

4629 ٢ – وعن زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [كُنَّا يَوْماً عِنْدَ رَسُولِ اللهِ ﷺ نُؤَلِّفُ الْقُرْآنَ مِنَ الرِّقَاعِ. فَقَالَ ﷺ: طُوبَى لِلشَّامِ. فَقُلْتُ: لِمَ ذَاكَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ فَقَالَ: لأَنَّ الْمَلاَئِكَةَ بَاسِطَةٌ أَجْنِحَتَهَا عَلَيْهَا]. أخرجه الترمذي.

2. (4629)- *Zeyd İbnu Sabit* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz bir gün Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında idik. Parçalar üzerinde Kur'an (ayetlerini) tanzim ediyorduk. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Şam'a ne mutlu!" buyurdular. Ben: "Bu mutluluk nereden geliyor ey Allah'ın Resûlü?" diye sordum.

"Çünkü, buyurdular. *[Rahmân'ın] melekleri onun üzerine kanatlarını geriyorlar!"* [Tirmizî, Menâkıb, (3949).]

AÇIKLAMA:

1- Kur'an ayetlerini tanzim etmek olarak çevirdiğimiz *te'lifu'l-Kur'an'*dan murad şudur: "Kur'an-ı Kerim'in nüzulünde ne sûre olarak, ne de ayet olarak belli bir sıra yoktu. Her bir vahiy ayrı ayrı parçalara yazılıyor, sonra Resûlullah bu ayetlerin hangi sûreye ve sûrenin neresine konacağını belirtiyordu. İşte, ayetlerin bu tanzim işine *te'lif* denmiştir. Bazı rivayetlerde sahabiler: "Biz Resûlullah zamanında *Kur'an'ı telif ederdik"* diyerek bu vak'ayı dile getirirler. Ulemâ sûrelerin tanzimi içtihadî mi, tevkifî mi diye ihtilaf etmişse de, ayetlerin tanziminin *tevkifî* yani Resûlullah'a vahyen bildirmek sûretiyle olduğu hususunda icma etmiştir.

2- Meleklerin kanat germesini, alimlerimiz Şam ahalisinin küfürden korunması olarak anlamıştır. Bazı rivayetlerde *Melaiketu'r-Rahman* şeklinde kayıtlı olarak ifadesi, bu meleklerin rahmet melekleri olduğu hususunda kanaat vermiştir. Münavi, bunu *"bereket ve rahmetin inmesi, bela ve ezanın önlenmesi"* olarak anlar.

4630 ٣– وعن ابْنِ حوالة رَضيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: سَيَصِيرُ الأَمْرُ الى أَنْ تَكُونُوا جُنُوداً مُجَنَّدَةً: جُنْدٌ بِالشَّامِ، وَجُنْدٌ بِالْيَمَنِ، وَجُنْدٌ بِالْعِرَاقِ فَقُلْتُ: خِرْلِي يَا رَسُولَ اللهِ إنْ أَدْرَكْتُ ذلِكَ. قَالَ: فَعَلَيْكَ بِالشَّامِ فَإنَّهَا خِيرَةُ اللهِ مِنْ أَرْضِهِ يَجْتَبِى إلَيهَا خِيرَتَهُ مِنْ عِبَادِهِ. فَأَمَّا إذْ أَبَيْتُمْ فَعَلَيْكُمْ بِيَمَنِكُمْ، وَاسْقُوا مِنْ غُدُرِكُمْ، فَإنَّ اللهَ تَوَكَّلَ لِي بِالشَّامِ وَأَهْلِهِ]. أخرجه أبو داود.

قوله: « خِرْلِي » بِكَسْرِ الْخَاءِ الْمُعْجَمَةِ: أي اخترلي الأصلح.

« والإِجْتِبَاءُ » الاختيار والاصطفاء.

3. (4630)- *İbnu Havale* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bu iş, sizin birkısım toplu gruplara ayrılmanıza müncer olacak: Şam'da bir grup, Yemen'de bir grup, Irak'da bir grup!"

"Öyleyse dedi, sana Şam'ı tavsiye ederim! Çünkü orası, Allah'ın, arzında mümtaz kıldığı yerdir. Allah kulları arasında seçkin olanları oraya tahsis eder. Ancak (oraya gitmekten) imtina ederseniz, size Yemen'inizi tavsiye eder, (oradaki) havuzlarınızdan için derim. Zira Allah, Şam ve ahalisini (fitnelerden koruma hususunda) bana garanti verdi." [Ebû Davud, Cihad 3, (2483).]

4631 ٤– وعن أبى الدَّرْدَاءِ رَضيَ اللهُ عَنْه قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ فَسْطَاطَ الْمُسْلِمِينَ يَوْمَ الْمَلْحَمَةِ بِالْغُوطَةِ الى جَانِبِ مَدِينَةٍ يُقَالُ لَهَا دِمَشْقُ مِنْ خَيْرِ مَدَائِنِ الشَّامِ]. أخرجه أبو داود.

المراد « بالفُسْطَاطِ » هنا: البلد الجامعة للناس.

و« المَلْحَمَةُ » الحرب والقتال.

و« الغوطة » اسم للبساتين والمياه التي عند دمشق وهي غوطة دمشق.

4. (4631)- *Ebû'd-Derdâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Gûta'daki savaş sırasında Müslümanların sığınağı, Şam şehirlerinin en hayırlısı olan Dımeşk denen şehrin yakınındadır."[Ebû Dâvud, Melâhim 6, (4298) Sünet 9, (4639).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, *Dımeşk*'in (bugünkü Şam şehrinin) faziletini ifade etmektedir. Ecdadımız Resûlullah'tan gelen bu çeşit övgüler sebebiyle olacak, o mübarek şehrimizi Şam-ı Şerîf diye yâdetmişlerdir.

Hadis, Dımeşk ahalisinin ahirzamandaki faziletini de ifade etmektedir. Fitnelerden uzak kalacağı belirtilmiştir. Alimler Dımeşk'in faziletlerini sayarken şunlara da dikkat çekerler.

★ Ona *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ı gören on bin göz girmiştir.

★ *Resûlullah* oraya peygamberlikten önce de, sonra da girmiştir. Peygamberlikten önce ticarî maksadlarla, peygamberlikten sonra Tebük seferi sırasında ve Miraç gecesinde.

★ *Aleyhissalâtu vesselâm:* مَعْقِلُ الْمُسْلِمِينَ أيَّامَ الْمَلاحِمِ دِمَشْقُ *"Savaşlar sırasında Müslümanların ilticagâhı Dımeşk'tir"* buyurmuştur.

2- *Gûta:* Dımeşk yakınlarında sulak bağ-bahçelerin adıdır. Gûta-i Dımeşk diye bilinir. Müslüman askerlerinin burada karargâh kurup toplanacaklarının ihbarı anlaşılmıştır.

4632 ٥ – وعن عبدالرَّحْمنِ بنِ سُلَيْمَانَ قال: [سَيَأْتِي مَلِكٌ مِنْ مُلُوكِ الْعَجَمِ فَيَظْهَرُ عَلى الْمَدَائِنِ كُلِّهَا إلاَّ دِمَشْقَ] . أخرجه أبو داود.

5. (4632)- *Abdurrahman İbnu Süleyman* anlatıyor: "Acem krallarından bir kral gelecek, Dımeşk hariç bütün şehirler üzerinde hakimiyet kuracak." [Ebû Davud, Sünnet 9, (4639).]

★ BEYTU'L-MAKDİS

4633 ١ – عن مَيْمُونَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّهِ أفْتِنَا فِي بَيْتِ الْمَقْدِسِ. فَقَالَ: ائْتُوهُ فَصَلُّوا فِيهِ، وَكَانَتِ الْبِلادُ إذْ ذَاكَ حَرْباً، فَإنْ لَمْ تَأْتُوهُ وَتُصَلُّوا فِيهِ فَابْعَثُوا بِزَيْتٍ يُسْرَجُ فِي قَنَادِيلِهِ] . أخرجه أبو داود.

1. (4633)- *Meymune* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü! dedim, bize Beytu'l-Makdis hakkında fetva verin!"

"Ona gidin, içinde namaz kılın!" buyurdular. -O zaman her tarafta savaş vardı. (Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu durumu nazar-ı itibara alarak sözlerini şöyle tamamladılar):- *"Gidip, içinde namaz kılamıyorsanız, hiç olmassa kandillerinde yanacak zeytinyağı gönderin!"* [Ebû Dâvud, Salât 14.]

AÇIKLAMA:

Beytu'l-Makdis, bugün Mescid-i Aksa da denilen Kudüs'teki, İslam'ın üçüncü mabedidir. *Resûlullah,* yeryüzünde sadece üç mescid için seyahat yapılabileceğini söylemiştir. Ka'be, Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Aksa, dünyanın diğer bütün camileri aynı değerde olurken, Kudüs mescidinin ayrıca zikri, onun faziletini ifade eder. O, bu fazileti tarihinden almaktadır. Zira Ka'be'den sona Allah'a ibadet için inşâ edilen ikinci mesciddir. Sahih rivayetlerde geldiğine göre, inşâ bakımından aralarında kırk yıllık zaman farkı mevcuttur.

★ VECC

4634 ١ — عن الزُّبَيْرِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ صَيْدَ وَجٍّ وَعَضَاهَهُ حَرَمٌ مُحَرَّمٌ للهِ تَعَالَى]. أخرجه أبو داود.

«وَجٌّ» واد بين الطائف ومكة. قال الخطابى: ولا أعلم لتحريمه معنى إلا أن يكون على سبيل الحمى لنوع من منافع المسلمين، أو أنه حرم وقتاً مخصوصاً ثم أحلّ يدل على ذلك قوله في جامع الأصول قبل نزوله الطائف لحصار ثقيف: ثم عاد الأمر فيه الى الإباحة.

1. (4634)- *Hz. Zübeyr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Vecc (vadisin)in avı ve ağaçları haramdır. Allah için haram kılınmıştır." [Ebû Davud, Menâsik 97, (2032).]

AÇIKLAMA:

1- *Vecc,* Mekke ile Taif arasında yer alan bir vadinin ismidir. Medine'nin haram ilan edilmesiyle ilgili açıklamanın sonunda belirttiğimiz üzere, Taifliler, sulh yoluyla gelip, İslam'a girme şartlarını pazarlık eder-

ken, bir kısım kabul edilmesi imkansız olan birçok teklifleri ileri sürmüşlerdi. Bu tekliflerden biri de Taif'in haram ilan edilmesi idi. Resûlullah, onların makul tekliflerini kabul etmiş idi. İşte onlardan biri de bu idi. *Hattabî:* "Bu tahrimden bir mana çıkaramadım. Ancak, Müslümanların menfaatine bir davranış olan koruluk tesisi gayesini gütmüş olabilir" dedikten sonra şu yorumu da ilave eder: "Yahut da belli bir müddet haram kıldı, sonra bu yasağı kaldırıp helal kıldı." Hattabî, kendisini bu ikinci ihtimali söylemeye sevkeden şeyin, hadisin sonunda yer alan bir açıklama olduğunu belirtir: "Vecc'in haram kılınma hadisesinin Taif'in muhasara edilmesinden önceye ait olduğu"dur. Buna dikkat çektikten sonra Hattabi: "Sonra oranın durumu tekrar mübahlığa rücû etmiştir" der.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, Taif'i kuşatması sırasında Taiflilerin morallerini bozmak için ağaçların kesilmesi hususunda verdiği emri delil gösteren bazı şarihler, Vecc vadisinin, Taif'in muhasara edilmesinden önce haram edilmiş olma kaydını ihtiyatla karşılarlar. Zira, bu kayıt önce kaydettiğimiz üzere bilahare İslam'a girmek üzere gelen heyetin getirdiği tekliflerden bahseden rivayetlere de muhalefet etmektedir.

İmam-ı Şafii, Vecc vadisine *"haram"* demese de, av ve ağaç kesimine mekruh demiştir. Bazı Şafii fakihler bunu kerahet-i tahrimiye olarak yorumlamıştır. Fukaha umumiyetle sadece Mekke ve Medine'nin haram olduğuna hükmetmiş, hatta *Ebû Hanîfe,* Medine hakındaki haram hükmünü de kabul etmemiştir.

★ MESCİDÜ'L-AŞŞÂR

4635 ١ـ عن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: إنَّ اللّٰهَ تَعالى يَبْعَثُ مِنْ مَسْجِدِ الْعَشَّارِ يومَ الْقِيامَةِ شُهَدَاءَ لاَ يَقُومُ مَعَ شُهَدَاءِ بَدْرٍ غَيرُهُمْ].

أخرجه أبو داود.

وقال: «الْمَسْجِدُ بالأُبُلَّهِ مِمَّا يَلِى النَّهَرَ».

1. (4635)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim. Buyurmuştu ki:

"Allah Teala Hazretleri, Mescidu'l-Aşşâr'dan, kıyamet günü bir kısım şehidleri ba's eder (yeniden diriltir) ki, Bedir şehidleriyle sadece onlar kalkar." [Ebû Davud, Melahim 10, (4308).]

Ebû Dâvud der ki: "Mescidu'l-Aşşâr, Übülle'de (Fırat) nehrinin hemen yanındaki mesciddir."

AÇIKLAMA:

1- Rivayetin *Ebû Dâvud*'daki aslı biraz daha uzuncadır. Şöyle ki: *İbrahim İbnu Salih İbni Dirhem* babasından nakledyior: "Hacc yapmak niyetiyle gelmiştik. Bir adamla karşılaştık. (Tanışıp nereli olduğumuzu öğrenince): "Size yakın Übülle denen bir karye var değil mi?" dedi.

"Evet!" dedik. Bunun üzerine: "Sizden kim, oradaki Mescidü'l-Aşşâr' da benim adıma iki veya dört rek'at namaz kılıp: "Bu Ebû Hüreyre içindir!" deme hususunda bana garanti verebilir" dedi ve açıkladı:

"Ben Halilim *Ebû'l-Kasım (aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim. Demişti ki: *"Allah, kıyamet günü Aşşâr mescidinde öyle şehidler diriltecek ki, Bedir şehidleriyle onlardan başkası kalkamaz!"*

2- Übülle, Basra'ya yakın deniz cihetinde bir karyedir. Mescid-i Aşşâr da, görüldüğü üzere kendisiyle teberrük edilen meşhur bir mesciddir.

★ BAZI NEHİRLER

4636 ١ـ عن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: سَيْحَانُ وَجَيْحَانُ وَالْفُرَاتِ وَالنِّيلُ، كُلٌّ مِنْ أَنْهَارِ الْجَنَّةِ]. أخرجه مسلم.

1. (4636)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Seyhan, Ceyhan, Fırat ve Nil cennet nehirlerindendir." [Müslim, Cennet 26, (2839).]

AÇIKLAMA:

Hadiste zikri geçen dört nehirden üç tanesi sevgili vatanımız Anadolu'dan çıkar ve kendi hudutlarımız dahilinde Akdeniz'e dökülür ve yurdumuza büyük bereket sağlar. Fırat, Doğu Anadolu topraklarından çıkarak *Basra Körfezi*'ne ulaşır. Nil-i mübarek Mısır topraklarına çöl ortasında hayat verdikten sonra Akdeniz'e ulaşır. Şârihlerimiz bunların *"cennetten çıkmaları"*nı iki surette açıklarlar:

★ İslamiyet bu nehirlerin havzalarına ulaşmış, oralar İslam toprağı olmuştur. Dolayısıyla o nehirlerden içenler, istifade edenler, ehl-i iman olarak cennetliktirler.

★ Diğer tevil, hadisin zahirine bakar. Bir başka yoruma hacet bırakmaz. Ehl-i Sünnet akidesine göre cennet, tıpkı cehennem gibi halen ya-

ratılmış olarak mevcuttur. Ayrıca bir başka hadiste *Resul-i Ekrem,* bu mübarek nehirlere cenetten her an birer damla karıştığını ifade buyurmuştur.

Bediüzzaman bu meseleye وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الأَنْهَارُ **"Öyle taşlar vardır, bağırlarından nehirler çağlar"**(Bakara 74) ayetini açıklama sadedinde, bir başka açıklık getirir ve der ki:

"Bu fıkra ile dağlardan nebean eden Nil-i mübarek, Dicle ve Fırat gibi ırmakları hatırlatmakla, taşların evamir-i tekviniyeye karşı ne kadar harikanuma ve mucizevari bir surette mazhar ve musahhar olduğunu ifham eder ve onunla böyle bir manayı müteyakkız kalplere veriyor ki: "Şöyle azim ırmakların elbette mümkün değil, şu dağlar hakiki menbaları olsun. Çünkü, faraza o dağlar tamamen su kesilse ve mahruti birer havuz olsalar, o büyük nehirlerin şöyle sür'atli ve kesretli cereyanlarına muvazeneyi kabetmeden, birkaç ay ancak dayanabilirler ve kesretli mesarife karşı galiben bir metre kadar toprakta nüfuz eden yağmur, kafi varidat olamaz. Demek ki, şu enharın nebeanları, âdi ve tabiî ve tesadüfi değildir. Belki pek harika bir surette Fatır-ı Zülcelâl, onları sırf hazine-i gayb'tan akıttırıyor.

İşte bu sırra işareten bu manayı ifade için hadiste rivayet ediliyor ki: "O üç nehrin herbirine cennetten birer katre her vakit damlıyor ve ondan bereketlidirler" Hem bir rivayette denilmiş ki: "Şu üç nehrin menbaları cennettendir." Şu rivayetin hakikatı şudur ki, madem esbab-ı maddiye, şunların bu derece kesretli nebeanına kabil değildir. Elbette menbaları, bir alem-i gaybtadır ve gizli bir hazine-i rahmetten gelir ki, masarif ile vâridatın muvazenesi devam eder."

YEDİNCİ BAB
MÜTEFERRİK AMEL VE FİİLLERİN FAZİLETLERİ

(Bu babta üç fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

HUSUSİ SALAVATLARIN FAZİLETİ

İKİNCİ FASIL

HASTA ZİYARETİNİN FAZİLETİ

ÜÇÜNCÜ FASIL

BAZI MÜŞTEREK VE MÜTEFERRİK HADİSLERLE FAZİLETİ BELİRTİLEN AMEL VE SÖZLER

BİRİNCİ FASIL

HUSUSİ SALAVATLARIN FAZİLETİ

4637 ١– عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الصَّلَوَاتُ الْخَمْسُ، وَالْجُمُعَةُ الَى الْجُمُعَةِ، وَرَمَضَانُ الَى رَمَضَانَ: كَفَّارَاتٌ لِمَا بَيْنَهُنَّ مَا لَمْ تُغْشَ الْكَبَائِرُ]. أخرجه مسلم والترمذي.

1. (4637)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Beş vakit namaz, bir cuma namazı diğer cuma namazına, bir Ramazan diğer Ramazana hep kefarettirler. Büyük günah irtikab edilmedikçe aralarındaki günahları affettirirler." [Müslim, Taharet 14, (223); Tirmizî, Salat 160, (214).]

AÇIKLAMA:

Bu ve benzeri pekçok hadis, kişinin abdest almak, günlük farzları eda etmek, cum'a namazlarını kılmak, Ramazan orucunu tutmak gibi amellerin arada işlenen küçük günahları affettireceğini beyan ediyor. Burada şöyle bir sual hatıra gelir: Günlük namazlar aradaki küçük günahları yevmî olarak affettirdiğine göre cumadan cumaya veya Ramazandan Ramazana günah kalmaz? Veya hiç günah işlemeyen kimse olursa durum nedir? Hadisi nasıl anlamalıyız? Ulemâ, Nevevî'nin açıklamasına göre şöyle cevap vermiştir: Bu zikredilenlerden her biri, günah işlenmesi halinde kefaret olmaya elverişlidir. İşlenmediği takdirde kişinin sevabını artırır, büyük günahların cezasını hafifletir, kulun Allah nezdindeki derecesini yüceltir.

4638 ٢– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ صَلَّى الصُّبْحَ فَهُوَ فِي ذِمَّةِ اللهِ، فَلاَ يَتَّبِعَنَّكُمُ اللهُ بِشَيْءٍ مِنْ ذِمَّتِهِ]. أخرجه الترمذي.

وزاد رزين: [فَإِنَّهُ مَنْ يَطْلُبْهُ يُدْرِكْهُ ثُمَّ لاَ يُفْلِتْهُ].

2. (4638)- Yine *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sabah namazını (cemaatle) kılan, Allah'ın garantisi altındadır. Sakın Allah, (ona verdiği garantisi sebebiyle) size bir ceza vermesin."

Rezîn şunu ilave etti: *"Kim bu garantiyi talep ederse onu elde eder ve bir daha da kaçırmaz."* [Tirmizî, Fiten 6, (2165).]

AÇIKLAMA:

Garanti diye tercüme ettiğimiz kelime zimmettir; uhde, eman gibi başka manalara da gelir. Hadis, "sabah namazını cemaatle kılan kimseye şu veya bu sebeple eza verilmemesini âmirdir. Siz ona eza verirseniz, karşınızda, onu garanti altına almış bulunan Allah'ı bulacaksınız" demektir.

Hadis, şu şekilde de anlaşılmaya uygundur: "Allah sabah namazını (cemaatle) kılana garanti vermektedir. Öyleyse sakın (namazı terketme sebebiyle) bu garantiden mahrum kalmayın, musibete maruz kalmayın."

4639 ٣– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَتَعَاقَبُونَ فِيكُمْ مَلاَئِكَةٌ بِاللَّيْلِ وَمَلاَئِكَةٌ بِالنَّهَارِ، وَيَجْتَمِعُونَ فِي صَلاَةِ الْفَجْرِ وَصَلاَةِ الْعَصْرِ ثُمَّ يَعْرُجُ الَّذِينَ بَاتُوا فِيكُمْ فَيَسْأَلُهُمْ، وَهُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ، كَيْفَ تَرَكْتُمْ عِبَادِى فَيَقُولُونَ: تَرَكْنَاهُمْ وَهُمْ يُصَلُّونَ وَأَتَيْنَاهُمْ وَهُمْ يُصَلُّونَ]. أخرجه الثلاثة والنسائي.

« يَتَعَاقَبُونَ » أي تجيء طائفة بعد طائفة: أي إن ملائكة الليل تصعد وتنزل ملائكة النهار وبالعكس.

3. (4639)- Yine *Ebu Hüreyre* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Gece ve gündüzde birkısım melekler nöbetleşe aranızda bulunurlar. Bunlar sabah namazı ile ikindi namazında toplanırlar. Sonra sizi geceleyin takip eden melekler (hesabınızı vermek üzere huzur-u İlahiye) yükselir. Sizi çok iyi bilen Allah, bu meleklere sorar: "Kullarımı nasıl bıraktınız?"

"Biz onları namaz kılıyorlarken bıraktık, biz onlara namaz kılarlarken vardık!" derler." [Buharî, Mevâkitu's-Salat 16, Bed'ü'l-Halk 6, Tevhid 23, 33; Müslim, Mesacid 210, (632); Muvatta, Kasru's-Salat 82, (1, 170); Nesaî, Salat 21, (1, 240, 241).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, birkısım meleklerin insanları gece ve gündüz nöbetleşe takip ettiklerini, insanı hiç yalnız bırakmadıklarını belirtmektedir. Ulemâ çoğunlukla bu meleklerin *hafaza* melekleri olduğunu söylemiştir. Başka melekler olabileceğini söyleyenler de olmuştur; Kurtubî bunlardandır. Bu meleklerin ayrı olduğunu söyleyenlere göre, hafaza melekleri insanın iyi ve kötü her hallerini yazarlar. Halbuki bu melekler insanların iyi hallerine muttali olmakta, namaz durumlarını Allah'a götürmektedirler. Böylece Cenab-ı Hakk'ın mü'min kullarına bir lütfu ve kerameti olarak o meleklerden insanların kötü halleri saklı kalmaktadır. Bu ifadede hafaza melekleri ile yazıcı meleklerin aynı melekler olduğu görüşü çıkmaktadır. Halbuki bunların aynı değil, ayrı olduklarını ifade eden hadisler var.

2- Meleklerin ikindi ve sabah vakitlerinde toplanmaları da mü'min kullara bir lütuf olmaktadır. Çünkü her seferinde namaz halinde görerek Allah'ın huzurunda öyle şehadette bulunurlar.

3- Meleklerin münavebesi şöyle açıklanmıştır: Bir kısım melekler ikindileyin iner. Bunlar ertesi sabaha kadar kalırlar. Sabahleyin ikinci grub iner ve her iki grup biraraya gelirler. Sonra geceyi mü'minlerle geçiren grup semaya çekilir. İkinci gelenler ikindiye kadar yeryüzünde kalırlar. İkindi olunca başka bir melek taifesi iner ve yeryüzündeki meleklerle ikindi namazında buluşurlar. Her iki grup bir müddet beraber olurlar. Sonra biri sabah namazında semaya çıkar. Bu suretle ikindide iniş, sabahda da çıkış olmak suretiyle münavebe devam edip gider.

4- Meleklerin sabah ve ikindi vakitlerinde gelmeleri, onların vakitli geldiğini ifade eder. Öyleyse ilk vakitlerinde gelmeleri esastır. Hadislerde en efdal namazın ilk vaktinde kılınan namaz olduğu belirtildiğine göre, bu namazların meşhûd olması için ilk vaktinde ve cemaatle kılınmaya teşvik vardır.

5- Sabah ve ikindi vakitleri daha şerefli; o vakitte kılınan namazlar daha sevaplıdır.

4640 ٤ــ وعن عمَارة بن رؤيبـة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَنْ يلجَ النَّارَ أحَدٌ صَلّى قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا يَعْنِي الْفَجْرَ وَالْعَصْرَ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

4. (4640)- *Ammâre İbnu Rueybe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Güneşin doğmasından ve batmasından önce namaz kılan hiç kimse ateşe girmeyecektir. -Burada sabah ve ikindi namazları kastedilir.-" [Müslim, Mesacid 213, (634); Ebu Davud, Salat 9, (427); Nesâî, Salat 21, (1, 241).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis hakkında Azîmâbâdî şu açıklamayı sunar: "Resûlullah sabah ve ikindiyi zikretti. Zira sabah uyku zamanıdır, ikindi de ticari meşguliyet vaktidir. Kim bu iki namaza, söylenen meşguliyetlere rağmen devam ederse, diğerlerine de devamlı olacağı anlaşılır. Namazın insanı kötülüklerden menedeceği Kur'anî ihbardır. Keza bu iki vakit meleklerce meşhuddur; gece melekleri ve gündüz melekleri o namazlarda hazır olarak şehadette bulunurlar ve kulun amellerini Allah'a çıkarırlar. Böylece bunlar, başka günahlara da kefaret teşkil edip kişinin mağfur olmasını ve cennete gitmesini temin etmiş olur."

4641 ٥- وعن معاذ بن أنس الجُهَنِي رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ قَعَدَ فِي مُصَلاَّهُ حِينَ يَنصَرِفُ مِنْ صَلاَةِ الصُّبْحِ حَتَّى يُسَبِّحَ رَكْعَتِي الضُّحَى، لاَ يَقُولُ إلاَّ خَيراً غَفَرَ اللهُ لَهُ خَطَايَاهُ وَإنْ كَانَتْ أكْثَرَ مِنْ زَبَدِ الْبَحْرِ]. أخرجه أبو داود.

«التَّسْبِيحُ» هاهنا: صلاة النافلة.

5. (4641)- *Muaz İbnu Enes el-Cühenî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim sabah namazından çıkınca, iki rekatlik kuşluk namazını kılıncaya kadar hayırdan başka bir şey söylemeden namaz kıldığı yerde oturur beklerse, Allah onun günahlarını, denizin köpüğü kadar çok da olsa bağışlar." [Ebu Davud, salat 301, (1287).]

AÇIKLAMA:

Rivayette *Ebu Davud*'un teferrüd ettiği bu hadiste, sabah namazını kıldıktan sonra kuşluk vaktine kadar yerinde kalmak tavsiye edilmektedir. Bilhassa amelde bulunmamak ve hayırlı olmayan sözlerden kaçınmak esastır. Sadece sevap terettüp edecek sözlerle iktifa edilecektir.

Alimler, affı vaadedilen günahların küçük günahlar olduğunu, büyük günahların affının da muhtemel bulunduğunu belirtirler.

4642 ٦- وعن أم حبيبة رَضِيَ اللهُ عَنها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا مِنْ عَبْدٍ مسلم

يُصَلِّى لِلّهِ كُلَّ يَوْمٍ ثِنْتَى عَشْرَةَ رَكْعَةً مِنْ غَيْرِ الْفَرِيضَةِ إلاَّ بَنَى اللّهُ لَهُ بَيْتاً في الْجَنَّةِ
قَالَتْ: فَمَا تَرَكْتُهَا مُنْذُ سَمِعْتُهَا مِنْ رَسُولِ اللّهِ ﷺ]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

6. (4642)- *Ümmü Habibe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim hergün farzlar dışında on iki rekat (nafile) kılarsa Allah onun için cennette mutlaka bir ev inşa eder."

Ümmü Habibe der ki: "Bunu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan işittiğim günden beri bu namazları terketmedim." [Müslim, Müsafirin 103, (728); Ebu Davud, Salat 290, (1250); Tirmizî, Salat 306, (415); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 66, (3, 261).]

AÇIKLAMA:

Burada kastedilen on iki rekat, farzlarla birlikte kılınan nafilelerdir. Bunlara revatib denir. *Tirmizî* ile *Nesâî*'nin rivayetlerinin sonunda: *"Öğleden önce dört, sonra iki; akşam namazından sonra iki, yatsı namazından sonra iki, sabah namazından evvel iki"* diye döküm yapılır.

Bu sayılanlar biz Hanefilerin kılmakta olduğumuz revatibten biraz ayrılmaktadır. Çünkü biz ikindiden önce dört, yatsıdan önce de dört daha kılmaktayız. Hemen belirtelim ki revatib nafileleri hususunda farklı rivayetler gelmiştir. *Ebu Hanife*'nin tercihi başka rivayetlere dayanır. Bu hususlar kitabımızın namazla ilgili bölümünde yeterince açıklandığı için burada teferruata girmeksizin kitaplarda gelen farklı rivayetlere dikkat çekeceğiz:

★ Taberânî'nin Mucemu'l-Kebir'inde gelen bir rivayette "ikindiden evvel iki, yatsıdan sonra da iki" denmiştir.

★ *Ebu Davud* ve Sahiheyn'in bir rivayetinde ikindiden önce iki rekatin zikri geçer.

★ *Ebu Davud*'la *Tirmizî*'nin bir tahricinde "İkindiden evvel dört rek'at namaz" tavsiye edilmiştir.

★ Yine *Ebu Davud* ve *Tirmizî*'nin bir başka tahriclerinde "öğleden önce dört, öğleden sonra dört rek'at nafile" mevzubahis edilmiştir.

★ *Buharî*'nin bir rivayetinde, akşamdan önce nafile kılmak tavsiye edilmektedir.

★ Bir başka rivayette ezanla kaamet arasında bir nafile kılınması irşad-ı nebevî olmaktadır.

Nevevî'nin belirttiği üzere, akşamdan öneki nafile hususunda müna-

kaşa edilmişse de, diğerleri ulema tarafından amele esas yapılmaktadır. Revatib sünnetlerinde farklı rakamların varlığı, bu meselede ruhsata hamledilmiştir. Dileyen fazla kılar, dileyen asgari ile yetinir. En az miktarındakini yapmakla sünnet yerine gelirse de, kemal isteyen fazlasını yapar.

4643 ٧– وعن زيد بن خالد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ تَوضَّأَ فَأحْسَنَ وُضُوءَهُ ثُمَّ صَلّى رَكْعَتَيْنِ لاَيَسْهُو فِيهِمَا غَفَرَ اللهُ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ]. أخرجه أبو داود.

7. (4643)- *Zeyd İbnu Halid* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim güzelce abdest alır, sonra da iki rek'at namaz kılar ve namazında gaflete yer vermezse Allah, (seğâirden olan) geçmiş günahlarını mağfiret buyurur." [Ebu Davud, Salat 162, (905).]

4644 ٨– وعن سعيد بن المسيب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: بيْنَنَا وَبينَ الْمُنَافِقِينَ شُهُودُ الْعِشَاءِ وَالصُّبْحِ، لاَ يَسْتَطِيعُونَهُمَا]. أخرجه مالك.

8. (4644)- *Said İbnu'l-Müseyyeb* (rahimehullah) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bizimle münafıklar arasında yatsı ve sabah namazlarında hazır bulunma farkı vardır. Onlar bu iki namaza muktedir olamazlar." [Muvatta, Salatu'l-Cema'a 5, (1, 130).]

4645 ٩– وعن زيد بن ثابت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: صَلاَةُ الْمَرْءِ فِي بَيْتِهِ أفْضَلُ مِنْ صَلاَتِهِ فِي مَسْجِدِى هذا إلاَّ الْمَكْتُوبَةَ]. أخرجه الأربعة إلا النسائي.

9. (4645)- *Zeyd İbnu Sabit* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kişinin evindeki namazı, benim şu mescidimde kılacağı namazdan efdaldir; tabii ki farzlar hariç." [Ebu Davud, Salat 205, (1044), 340, (1447); Tirmizî, Salat 331, (450); Muvatta, Salatu'l-Cemâ'a 4, (1, 130).]

AÇIKLAMA:

1- Kişinin evindeki nafilenin başka yerde, Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevî, Mescid-i Aksa bile olsa, kılacağı namazdan efdal olması şu hususlardan ileri gelir:

★ Riyadan uzaktır, öbürüne riya karışabilir.

★ Ev halkının görüp namaza teşvik ve tedribi var.

★ Ev böylece mübarek kılınır ve rahmetin inmesine vesile olur.

★ Eve melekler iner, şeytan kaçar.

2- Ancak ashabu'ş-Şafiî, hadisin âmm hükmünden bazı nafileleri istisna tutarlar ve onların evin haricinde kılınmasının efdal olacağını söylerler: Cemaatle kılınması gereken bayram namazları, küsuf ve hüsuf namazları, istiska namazı, tahiyyetu'l-mescid, tavafın sonunda kılınan iki rek'at, keza ihram giyilince kılınan iki rek'at namaz.

3- Alimler bu hükmün erkeklerle ilgili olduğunu da belirtirler. Çünkü farz da olsa kadınların namazlarını evlerinde kılması efdal kabul edilmiştir; "...kendilerine bazı cemaatlere katılma izni verilmiş olsa bile" denir. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur: إِذَا اسْتَأْذَنَ نِسَاءُكُمْ بِاللَّيْلِ إِلَى الْمَسْجِدِ فَأْذَنُوا لَهُنَّ وَبُيُوتُهُنَّ خَيْرٌ لَهُنَّ *"Kadınlarınız, gece bile mescide gitme izni isteseler izin verin. Ancak evleri onlar için daha hayırlıdır."*

4646 ١٠ — وعن عبد الواحد بن زياد يرفعه قال: [صَلاَةُ الرَّجُلِ فِي الْفَلاَةِ إِذَا أَتَمَّهَا تُضَاعَفُ عَلَى صَلاَتِهِ فِي الْجَمَاعَةِ]. أخرجه رزين.

10. (4646)- *Abdülvahid İbni Ziyad* merhum, merfu olarak şunu rivayet etmiştir: "Kişinin çölde kılacağı namazı, tamamladığı takdirde cemaatle kılacağı namazdan efdaldir." [Rezin tahric etmiştir. Hadis, Ebu Davud'da gelmiştir. (Salat 49, (560).]

Ebu Davud bu hadisi, *Ebu Saidi'l-Hudrî*'den kaydettiği şu hadisin arkasından rivayet eder: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cemaatle kılınan namaz yirmi beş namaza bedeldir. Kişi (cemaatle yolculuk sırasında) çölde kılar da rükû ve secdelerini tam yaparsa, o zaman (sevabı) elli misline ulaşır."*

AÇIKLAMA:

Bu hadis, yolculuk sırasında cemaatle namaz kılmanın faziletini nazara vermektedir. Çünkü meşakkat sebebiyle yolcudan namazını cemaatle kılması ısrar edilmemiştir. O, buna rağmen cemaatle kılar ve tadil-i erkana da riayet ederse, normal zamanki cemaatten bir kat fazla sevaba nail olacaktır. Hadiste, rükû ve sücudun üzerinde durularak tam yapılmasının hatırlatılması, yolculuk halinde biraz acele ile hafifletme durumu olduğundandır. Acele yapıldığı takdirde ta'dil-i erkana riayet

edilmeyerek rükünler eksik kalacak ve gerçek sevab elde edilemeyecektir. Şu halde namazda ta'dil-i erkan ve cemaat, hangi şartlarda olursa olsun, namazın kıymetini artıran hususlardır.

4647 ١١– وعن ابن عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: صَلاَةُ الْجَمَاعَةِ أَفْضَلُ مِنْ صَلاَةِ الْفَذِّ بِسَبْعٍ وَعِشْرِينَ دَرَجَةً، وَرُوِيَ بِخَمْسٍ وَعِشْرِينَ]. أخرجه الستة إلا أبا داود.

11. (4647)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cemaatle kılınan namaz münferid kılınan namazdan yirmi yedi derece üstündür." -"Yirmi beş derece" diye de rivayet edildi.-" [Buharî, Ezan 30, 31; Müslim, Mesacid 249, (650); Muvatta, Cemâ'a 1; Tirmizî, Salat 161, (215); Nesâî, İmamet 42, (2, 103).]

4648 ١٢– وعن أبي الدَّرداءِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَا مِنْ ثَلاَثَةٍ فِي قَرْيَةٍ وَلاَ بَدْوٍ لاَتُقَامُ فِيهِمُ الصَّلاَةُ إلاَّ قَدِ اسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ، فَعَلَيْكُمْ بِالْجَمَاعَةِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

وزاد رزين: [وَإنَّ ذِئْبَ الإنْسَانِ الشَّيْطَانُ، إذَا خَلاَ بِهِ أكَلَهُ].

«الإستحواذُ» الاستيلاء على الشئ والغلبة.

12. (4648)- *Ebu'd-Derda* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Köyde olsun, kırda olsun üç kişi olur da orada cemaatle namaz kılınmazsa, şeytan onlara galebe çalmış demektir. Size cemaatle namaz kılmanızı tavsiye ederim." [Ebu Davud, Salat 47, (547); Nesâî, İmamet 48, (2, 106).]

Rezîn şu ziyadede bulunmuştur: *"Zira insanın kurdu şeytandır. Onu yalnız yakaladı mı yer."*

4649 ١٣– وعن أبى سعيدٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [جَاءَ رَجُلٌ، وَقَدْ صَلَّى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ، فَقَامَ يُصَلِّي. فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: ألاَ رَجُلٌ يَتجرُ عَلَى هٰـــذَا فَيُصَلِّي مَعَهُ. فَقَامَ رَجُلٌ فَصَلَّى مَعَهُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

«يتـجـر» بفتح المثناة تحت وباسكان المثناة فوق وضم الجيم: أى يحصل لنفسه بالصلاة معه مكسباً من الثواب.

13. (4649)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, namazı kılıp bitirdikten sonra bir adam gelip namaza durdu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Şununla namaza durup ticaret yapacak kimse yok mu?"* buyurdular. Bunun üzerine bir adam kalkıp onunla (ona uyarak) namaz kıldı." [Tirmizî, Salât 164, (220); Ebu Davud, Salat 56, (574).]

AÇIKLAMA:

Hadisin Ebu Davud'daki veçhinde *Aleyhissalâtu vesselâm: "Şu adamla namaz kılıp ona tasaddukta bulunacak yok mu?"* buyurmuş olmalı. Böylece onun cemaat sevabına kavuşmasını sağlayarak bir nevi sadakada bulunmuş olacağı ifade ediliyor. Zira yalnız kılsaydı tek sevab elde edecekken, cemaatle kılınca yirmi altı kat daha ilave etmiş olacaktır.

Bu hadisten, bir kısım ulemâ, cemaatle namaz kılınan bir mescidde tekrar cemaat yapılabileceğine hükmetmiş; bunun caiz olduğu hükmünü çıkarmıştır. *Şafiî, Malik, Süfyan, İbnu'l-Mübarek* ise, bir camide cemaat yapılmışsa, ondan sonra münferid kılmak gereğine hükmetmişlerdir.

4650 ١٤– وعن عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ صَلَّى صَلاَةَ الْعَشَاءِ في جَمَاعَةٍ فَكَأَنَّمَا قَامَ نِصْفَ اللَّيْلِ، وَمَنْ صَلّى الصُّبْحَ في جَمَاعَةٍ فَكَأَنَّمَا قَامَ اللَّيْلَ كُلَّهُ]. أخرجه مسلم ومالك وأبو داود والترمذي.

14. (4650)- *Hz. Osman* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim yatsı namazını cemaatle kılarsa sanki gecenin yarısını ihya etmiş gibidir. Kim de sabahı da cemaatle kılmışsa gecenin tamamını ihya etmiş gibidir." [Müslim, Mesacid 260, (5656); Muvatta, Cema'at 7, (1, 132); Ebu Davud, Salat 18, (555); Tirmizî, Salat 165, (221).]

AÇIKLAMA:

1- Geceyi ihya etmek, namazla, zikirle ibadetle geçirmektir. İlmî meşguliyetle geçirmek de ihyadan sayılmıştır. Hatta ibadetle geçirmekten de efdal olacağı söylenmiştir.

2- Sabah ve yatsı namazlarını cemaatle kılmanın geceyi ihya yerine geçmesi, yatsı ve sabahın cemaatle kılınmasında hasıl olacak sevabın gece boyu kılınacak namazla elde edilecek sevaba eşit olduğunu ifade eder. Hem cemaate katılan, hem de geceyi ihya eden, elbette kat kat se-

vaba nail olur. Şu halde yatsı ve sabah namazlarını cemaatle kılmak gece ihyasının bir nevi sayılmalıdır.

4651 ١٥– وعن أنس رَضِيَ الله عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ : مَنْ صَلَّى أَرْبَعِينَ يَوْماً فِي جَمَاعَةٍ، لَمْ تَفُتْهُ تَكْبِيرَةُ الاحْرَامِ كُتِبَ لَهُ بَرَاءَتَانِ: بَرَاةٌ مِنَ النَّارِ، وَبَرَاءَةٌ مِنَ النِّفَاقِ]. أخرجه الترمذي.

15. (4651)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim kırk gün, iftitah tekbirini kaçırmadan cemaatle namaz kılarsa, kendisine iki berâet yazılır; ateşten berâet, nifaktan berâet." [Tirmizî, Salat 178, (241).]

4652 ١٦– وعن أبى هريرة رَضِيَ الله عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ : الإِمَامُ ضَامِنٌ، وَالْمُؤَذِّنُ مُؤْتَمَنٌ. اللَّهُمَّ أَرْشِدِ الأَئِمَّةَ، وَاغْفِرْ لِلْمُؤَذِّنِينَ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

قوله «ضَامِنٌ» أى إن صلاة المقتدين به في عهدته، وصحتها مقرونة بصحة صلاته فهو ضامن لهم صحة صلاتهم.

و«الْمُؤَذِّنُ مُؤْتَمَنٌ» القوم الذين يتقون به ويأتمنون على أوقات صلاتهم وصيامهم.

16. (4652)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İmam zâmin, müezzin de mü'temendir. Allahım, imamları irşad et, müezzinlere de mağfiret buyur." [Ebu Davud, Salat 32, (517); Tirmizî, Salat 153, (207).]

AÇIKLAMA:

1- *İmamın zamin olması,* kendine uyanların namazı onun uhdesindedir. Namazların sıhhati, onun namazının sıhhatine tabidir. Öyleyse imam, cemaatinin namazlarının sıhhatini garanti etmiş olmaktadır. Müezzin mü'temen olması, cemaatin namaz vakitlerinde ona güvenmesidir. Öyleyse onlar da oruç ve namazların vakitlerinde halkın itimad ettiği kimselerdir.

4653 ١٧– وعنه رَضِيَ الله عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ : صَلاَةُ الرَّجُلِ فِي جَمَاعَةٍ تُضَعَّفُ عَلَى صَلاَتِهِ فِي بَيْتِهِ وَفِي سُوقِهِ خَمْساً وَعِشْرِينَ ضِعْفاً. ،ذلِكَ أَنَّهُ إِذَا تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ ثُمَّ خَرَجَ الى الْمَسْجِدِ، لاَ يُخْرِجُهُ إِلاَّ الصَّلاَةُ، لَمْ يَخْطُ خَطْوَةً إِلاَّ

رُفِعَتْ لَهُ بِهَا دَرَجَةٌ وَحُطَّ عَنْهُ بِهَا خَطِيئَةٌ. فَإِذَا صَلَّى لَمْ تَزَلِ الْمَلاَئِكَةُ تُصَلِّي عَلَيْهِ مَا دَامَ فِي مُصَلاَّهُ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَيْهِ، اللَّهُمَّ ارْحَمْهُ. اللَّهُمَّ تُبْ عَلَيْهِ. مَالَمْ يُؤْذِ فِيهِ، مَالَمْ يُحْدِثْ، قِيلَ مَا يُحْدِثُ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: مَالَمْ يَفْسُ أَوْ يَضْرِطْ، وَلاَ يَزَالُ أَحَدُكُمْ فِي صَلاَةٍ مَا انْتَظَرَ الصَّلاَةَ]. أخرجه الستة إلا النسائي.

17. (4653)- Yine *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kişinin cemaatle kıldığı namaz, evinde ve işyerinde kıldığı namazından yirmi beş kat daha sevablıdır. Çünkü, güzelce abdest alır, mescide gider. Bu gidişte gayesi sadece ve sadece namazdır. Her adım atışında bir derece yükseltilir, günahından da biri dökülür. Namazını kılınca, namazgahında kıldığı müddetçe melekler ona mağfiret duasında bulunur ve: "Allahım ona mağfiret et, Allahım ona rahmet et, Allahım onun tevbesini kabul et" derler. Bu kimseye, orada eza vermedikçe, hadeste bulunmadıkça böyle devam eder."

Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'a: "Hadeste bulunması ne demek?" diye sorulmuştu: "Sesli veya sessiz yel bırakmadıkça!" diye açıkladı. "Sizden biri, namazı beklediği müddetçe namazdadır." [Buharî, Ezan 30, Salat 87, Büyû 49; Müslim, Mesâcid 246, (649); Muvatta, Taharet 33, (1, 33); Ebu Davud, Salat 49, (559); Tirmizî, Salat 423, (603).]

4654 ١٨- وعن سعيد بن المُسَيَّب قال: [احْتَضَرَ رَجُلٌ مِنَ الأَنْصَارِ. فَقَالَ: إِنِّي مُحَدِّثُكُمْ حَدِيثاً مَا أُحَدِّثُكُمُوهُ إِلاَّ احْتِسَاباً. سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: إِذَا تَوَضَّأَ أَحَدُكُمْ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ. ثُمَّ أَتَى الى الصَّلاَةِ لَمْ يَرْفَعْ قَدَمَهُ الْيُمْنَى إِلاَّ كَتَبَ اللهُ لَهُ بِهَا حَسَنَةً، وَلاَ وَضَعَ قَدَمَهُ الْيُسْرَى إِلاَّ حَطَّ عَنْهُ سَيِّئَةً فَلْيُقَرِّبْ أَوْ لِيُبَعِّدْ. فَإِنْ أَتَى الْمَسْجِدَ فَصَلَّى فِي جَمَاعَةٍ غُفِرَ لَهُ، وَانْ أَتَى الْمَسْجِدَ وَقَدْ صَلَّوا بَعْضاً وَبَقِيَ بَعْضٌ صَلَّى مَا أَدْرَكَ وَأَتَمَّ مَا بَقِيَ، كَانَ كَذَلِكَ. فَإِنْ أَتَى الْمَسْجِدَ وَقَدْ صَلَّوا فَصَلَّى وَأَتَمَّ الصَّلاَةَ كَانَ كَذَلِكَ]. أخرجه أبو داود.

18. (4654)- *Said İbnu'l-Müseyyeb* (rahimehullah) anlatıyor: "Ensardan biri ölmek üzere idi. Dedi ki: "Size bir hadis rivayet edeceğim. Bunun da sadece sevap ümidiyle yapacağım. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim, şöyle buyurmuştu:

"Biriniz abdest alır ve abdestini güzel yapar sonra da namaza giderse, sağ adımını her atışta, bu adım sebebiyle Allah mutlaka ona bir sevap yazar; sol adımını attıkça da her seferinde mutlaka bir günahını döker. -Öyleyse (mescide) yaklaşsın veya uzaklaşsın- mescide gelir ve cemaatle namazını kılarsa mağfirete mazhar olur. Mescide geldiğinde namazın birkaç rek'ati kılınmış; birkaç rek'ati kalmış ise yetiştiğini cemaatle kılıp, kaçırdıklarını da tamamlamışsa, keza mağfirete mazhar olur. Eğer mescide geldiğinde namazı kılınmış bulur ve tek başına tamamlarsa yine mağfirete mazhar olur." [Ebu Davud, Salat 51, (563).]

4655 ١٩ – وعن أبي أُمَامة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسولُ اللهِ ﷺ: مَنْ خَرَجَ مِنْ بيْتِه مُتَطَهِّراً الى الصَّلاَةِ الْمَكْتُوبَةِ كَانَ أجْرُهُ كَأجْرِ الْحَاجِّ الْمُحْرِمِ، وَمَن خرَجَ الى تَسْبِيحَةِ الضُّحىٰ لاَ يَنْصِبُهُ إلاَّ ذلكَ كَانَ كَأجْرِ الْمُعْتَمِرِ، وَصَلاَةٌ على إثْرِ صَلاَةٍ لاَلَغْوَ بَيْنَهُمَا كِتَابٌ في عِلِّيِّينَ]. أخرجه أبو داود.

«النَّصَبُ» التعب. و«اللَّغْوُ» الهذر من القول. و«عِلِّيِّين» أعلى مكان في الجنة.

19. (4655)- *Ebu Ümâme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim evinden temizlenmiş olarak farz namaz için çıkarsa, onun ecri, tıpkı ihrama girmiş hacının ecri gibidir. Kim de kuşluk namazı için çıkar ve sırf bu maksadla yorulursa onun ücreti de umre yapanın ücreti gibidir. Namaz kıldıktan sonra araya lağv (dünyevî kelam) sokmadan kılınan ikinci namaz, İlliyyîn (denen cennetin yüce makamın)da yazılıdır." [Ebu Davud, Salat 49, (558).]

AÇIKLAMA:

1- *Aliyyu'l-Kârî,* namaza gidenle hacca giden arasındaki benzerliğin, sevabın azlığı, çokluğu veya kemiyet ve keyfiyet cihetiyle olmadığını, bilakis bu benzerliğin evden çıkıştan itibaren geri dönünceye kadar her ikisinin de ibadet sayıldığı ve geçirilen her anın sevaba vesile olduğu cihetiyle olduğunu belirtir. Çünkü, daha önce de kaydedilen bazı hadislere göre, kişi eve dönünceye kadar geçen vaktin belli bir cüzünde namaz kılsa da bütün vakit ibadet etmiş gibi vesile-i sevabtır. Hacc da böyle; hacı adayı asıl haccını Arafat'ta geçrekleştirmiş olsa bile, evden çıktıktan dönünceye kadar geçen zamanı hep hacc sevabına vesiledir.

2- Hadiste, keza ihramla temizlik arasında da benzerlik kurulmak-

tadır: Bu benzerlik haccın ihramsız, namazın da abdestsiz sahih olmaması sebebiyle. Keza hacı ihramlı oldu mu sevabı daha çok olmaktadır. Namaza giden de abdestli çıktı mı, sevabı çok olmaktadır.

3- Hadiste, kuşluk namazı, *tesbîhu'd-duha* yani kuşluk tesbihi olarak ifade edilmiştir. Başka hadislerde de nafile namazlarının tesbih veya sübha kelimesiyle ifade edildiği görülür. Bunun sebebi farz ve nafile namazlarda tesbihlerin sünnet olması sebebiyledir. Sanki, nafileye *tesbih* denmesi, vacib olmamakla zikre benzemesi sebebiyledir.

4- *Aliyyu'l-Kârî*'ye göre, bu rivayetin sahih olması halinde, hadis metni, kuşluk namazı için çıkmanın efdaliyetine değil, cevazına delalet eder. Yahut hadis, evi olmayana veya meskende meşguliyeti olana hamledilir. Hadiste asla *"mescid"* kelimesinin zikredilmemiş olması gözönüne alınınca, mananın şöyle olması gerekir. "Kim, kuşluk namazına gitmek üzere dünyevî meşguliyetini terkederek evinden veya işyerinden veya meşguliyetinden çıkarsa... ecri, umre yapanın ecri gibidir."

5- Kuşluk namazının İlliyîne yazılması, onun sevab ve derecesinin yüceliğine alamettir. Çünkü İlliyîn, ebrar olanların amellerinin yazıldığı divanın alem ve ünvanıdır. Nitekim ayet-i kerimede: كَلاَّ اِنَّ كِتَابَ الْاَبْرَارِ لَفِى عِلِّيّونَ وَمَآ اَدْرَيكَ مَا عِلِّيُّونَ **"İhlas ile kulluk edenler ise İlliyînde kayıtlıdır, İlliyyînin ne olduğunu bilir misin? O apaçık yazılmış bir kitaptır"** (Mutaffifin 18-20) buyrulur.

İlliyyîn (veya illiyyûn) kelimesi yükseklik manasına gelen ulüvv'den gelir; iliyy kelimesinin cem'idir. Cennetteki en yüce makamın ismidir. Mezkur divanın da böyle tesmiyesi, namazın tekrimen yedinci semaya yükseltilmiş olmasından ve bir de en yüce derecelere çıkmaya sebep olmasındandır.

Bazı alimler *İlluyyûn* için: "Yedinci semanın ismidir" derken, diğer bazıları: "Salihlerin amellerinin yazıldığı hafaza meleklerinin divanıdır" demiştir.

4656 ٢٠ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قَـال: [أَرَادَ بَنُو سَلِمَةَ أَنْ يَتَحَوَّلُوا إِلَـى قُرْبِ الْمَسْجِدِ. فَقَالَ رَسولُ اللهِ ﷺ: أَلاَ تَحْتَسِبُونَ آثَارَكُمْ فَأَقَامُوا]. أخرجه البخاري.

«الاِحْتِسَابُ» ادّخار الأجر عندالله بفعل الخير. و«الآثار» آثار مشيهم.

20. (4656)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Benî Selime yurtlarını bırakarak Mescid-i Nebeviye yakın bir yere gelip yerleşmek istediler. (Durumdan haberdar olan) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"(Yürüdüğünüz zamanki) adımların sevabını hesaba katmıyor musunuz?" dedi. Bunun üzerine yerlerinde kaldılar." [Buharî, Fezâilu'l-Medine 11, Ezan 33.]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin, *İbnu Hacer* tarafından kaydedilen muhtelif vecihleri, Ensardan Benî Selime denen oldukça büyük bir grup, evlerinin mescidden bir mil kadar uzaklığı sebebiyle namaza gidip-gelme hususunda ortaya çıkan zorluğu bertaraf etmek için, mescide yakın bir yere gelip oraya yerleşmek isterler. *Resûlullah:* "Medine'nin evlerinin boş terkedilmesini istemediği için" buna izin vermez. Aksi takdirde kenar mahalleler, evlerini terkederek merkeze yaklaşacak, böylece bir kısım yerler harabe ve viraneye dönecekti. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bunu önlemek maksadıyla, mescide gelebilmek için ne kadar çok adım atılırsa o kadar fazla sevap kazanılacağını hatırlatarak bunu önlüyor. Hadiste geçen asar (= izler) kelimesiyle adımların kastedildiği belirtilmiştir. Buhârî, sadedinde olduğumuz hadisi, *İhtisabu'l-âsar* (adımlardan sevabını hesaba katmak) şeklinde bir başlık altında sunmakla وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ **"Onların sağken yaptıkları ile arkadan bıraktıklarını (âsarlarını) zayi etmeyip kaydeden biziz"** (Yasin 12) ayetinin Benî Selime hadisesi üzerine nazil olduğu kanaatini izhar etmiştir.

2- Bu hadis, iyi ameller ihlasla yapıldığı takdirde o amelin icrası için atılan her adımın sevap vesilesi olduğuna delalet etmektedir. Hadiste, bir başka menfaat olmadığı takdirde mescide yakın oturmanın müstehab olduğu hükmü de görülmüştür. Nitekim *Resûlullah* Benî Selime'yi niyyetleri sebebiyle reddetmemiş, bir başka maslahat zikretmiştir. Mescide gidiş-gelişte attıkları adımlar, uzaklıktan doğan mahzuru telafi edecek ve hatta yakınlığın faziletini geçebilecektir. Alimler, mescide yakın olan mı, uzak olan mı efdal diye ihtilaf etmiştir. Taberî, müsavat olduğu kanaatindedir.

4657 ٢١ – وعن بُريدةَ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: بَشِّرِ الْمَشَّائِينَ فِي الظُّلَمِ الى الْمَسَاجِدِ بِالنُّورِ التَّامِّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

21. (4657)- *Hz. Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Karanlıkta mescide gidenlere kıyamet günü tam bir nura kavuşacaklarını müjdele!" [Ebu Davud, Salat 50, (561); Tirmizî, Salat 165, (223).]

İKİNCİ FASIL

HASTAYI ZİYARETİN FAZİLETİ

4658 ١ – فيه حديث علي رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه: [مَا مِنْ رَجُلٍ يَعُودُ مَرِيضاً مُمْسِياً].

1. (4658)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) diyor ki: "Bir hastayı akşamleyin ziyaret eden hiçbir kimse yok ki beraberinde kendisine sabaha kadar istiğfar edecek yetmiş bin melekle çıkmış olmasın. Ayrıca onun cenette bir bahçesi de vardır. Kim de hasta ziyaretine sabahleyin gelirse onunla birlikte yetmiş bin melek çıkar, akşam oluncaya kadar ona istiğfar ederler. Onun da cennette bir bağı vardır." [Ebu Davud, Cenaiz 7, (3098, 3099), 3100).]

4659 ٢ – وحديثَ أنسٍ: [مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ وَعَادَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ].

2. (4659)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim güzel bir şekilde abdest alır, Müslüman kardeşine, sevap düşüncesiyle hasta ziyaretinde bulunursa, cehennemden yetmiş yıllık yürüme mesafesi uzaklaştırılır."

Sabit dedi ki: "Ey Ebu Hamza, harîf nedir?" diye Enes'ten sordum. Bana: "Yıl!" diye cevap verdi." [Ebu Davud, Cenaiz 7, (3098).]

4660 ٣ – وحديثَ أبي هريرة: [مَنْ عَادَ مَرِيضاً أَوْ زَارَ أَخاً لَهُ فِي اللّٰهِ].

وتقدمت هذه الاحاديث في كتاب الصحبة من حرف الصاد في الفصل الثاني عشر منه في عيادة المريض وفضلها.

3. (4660)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim bir hastaya veya bir din kardeşine Allah rızası için ziyarette bu-

lunursa, bir münadi ona nida eder: "(Dünyada da ahirette de) iyi olasın, (ahiret yolculuğun da) iyi olsun. (Bu davranışınla) cennette bir ev hazırladın!" der." [Tirmizî, Birr 64, (2009); İbnu Mâce, (Cenâiz 2, (1443).]

ÜÇÜNCÜ FASIL

BAZI MÜŞTEREK VE MÜTEFERRİK HADİSLERLE FAZİLETİ BELİRTİLEN AMEL VE SÖZLER

4661 ١- عن معاذ بن جبلٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [كُنْتُ مَعَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ: فِي سَفَرٍ فأصْبَحْتُ يوماً قَرِيباً منهُ ونَحْنُ نسير. فَقُلْتُ: يا رَسُولَ اللّهِ أخْبِرْني بِعَمَلٍ يُدْخِلُني الْجَنَّةَ ويُبَاعِدُني مِنَ النَّارِ. فقَال: لَقَدْ سألْتَ عَنْ عَظِيمٍ، وإنَّهُ لَيَسِيرٌ على مَنْ يَسَّرَه اللّهُ عَلَيْه. تَعْبُدُ اللّهَ لاَ تُشْرِكُ به شَيْئاً، وتُقِيمُ الصَّلاَة، وتُؤْتِي الزَّكَاة، وتَصُومُ رَمَضَانَ، وَتَحُجُّ الْبَيْتَ. ثُمَّ قَالَ: ألاَ أدُلُّكَ على أبْوابِ الْخَيْرِ؟ قُلْتُ: بلى يا رَسُولَ اللّهِ. قَالَ: الصَّوْمُ جُنَّةٌ، والصَّدَقَةُ تُطْفِئُ الْخَطِيئَةَ كَمَا يُطْفِئُ الْمَاءُ النَّار، وَصَلاَةُ الرَّجُلِ مِنْ جَوْفِ اللَّيْلِ شِعَارُ الصَّالِحِينَ. ثُمَّ تَلاَ: تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ. الى قوله: جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ. ثُمَّ قَالَ: ألاَ أُخْبِرُكَ بِرَأْسِ الأمْرِ وعَمُودِه، وَذِرْوَةِ سَنَامِه؟ قُلْتُ: بلى يا رَسُولَ اللّهِ. قَالَ: رَأْسُ الأمْرِ الإسْلاَمُ، وَعَمُودُهُ الصَّلاَةُ، وَذِرْوَةِ سَنَامِهِ الْجِهَادُ ثُمَّ قَالَ: ألاَ أُخْبِرُكَ بِمَلاَكِ ذلكَ كُلِّه؟ قُلْتُ: بلى. قَالَ كُفَّ عَلَيْكَ هذَا، وأشَارَ إلى لِسَانِه. قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللّهِ، وَإنَّا لَمُؤاخَذُونَ مِمَّا نَتَكَلَّمُ بِه؟ فَقَالَ: ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ يَا مُعَاذُ، وَهَلْ يَكُبُّ النَّاسَ في النَّارِ عَلى وُجُوهِهِمْ، أوْ قَالَ عَلَى مَنَاخِرِهِمْ إلاَّ حَصَائِدُ ألْسِنَتِهِمْ]. أخرجه الترمذي.

« الشعارُ » العلامة.

والمراد « بذروة سنامهِ » أعلى موضع في الجنة وأشرفه.

و«ملاكُ الأمرِ» بفتح الميم وكسرها: قوامه وما يتم به.

و«الحصائدُ» جمع حصيدة، وهي ما يحصد من الزرع، شبه اللسان وما يقتطع به من القول بحدّ المنجل وما يقطع به من النبات.

1. (4661)- *Muaz İbnu Cebel* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir seferde Resûlullah'la beraberdik. Bir gün yakınına tesadüf ettim ve beraber yürüdük.

"Ey Allah'ın Resûlü, dedim. Beni cehennemden uzaklaştırıp cennete sokacak bir amel söyle!"

"Mühim bir şey sordun. Bu, Allah'ın kolaylık nasib ettiği kimseye kolaydır; Allah'a ibadet eder, Ona hiçbir şeyi ortak koşmazsın, namaz kılarsın, zekat verirsin, Ramazan orucunu tutarsın, Beytullah'a hacc yaparsın!" buyurdular ve devamla: *"Sana hayır kapılarını göstereyim mi?"* dediler.

"Evet ey Allah'ın Resûlü" dedim.

"Oruç (cehenneme) perdedir; sadaka hataları yok eder, tıpkı suyun ateşi yok etmesi gibi. Kişinin geceleyin kıldığı namaz salihlerin şiârıdır" buyurdular ve şu ayeti okudular. (Mealen): **"Onlar ibadet etmek için gece vakti yataklarından kalkar, Rablerinin azabından korkarak ve rahmetini ümid ederek O'na dua ederler. Kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeyden de bağışta bulunurlar"** (Secde 16).

Sonra sordu: *"Bu (din) işinin başını, direğini ve zirvesini sana haber vereyim mi?"*

"Evet, ey Allah'ın Resûlü!" dedim. *"Dinle öyleyse"* buyurdu ve açıkladı:

"Bu dinin başı İslam'dır, direği namazdır, zirvesi cihaddır!"

Sonra şöyle devam buyurdu: *"Sana bütün bunları (tamamlayan) baş amili haber vereyim mi?"*

"Evet ey Allah'ın Resûlü!" dedim.

"Şuna sahip ol!" dedi ve eliyle diline işaret etti. Ben tekrar sordum: "Ey Allah'ın Resûlü! Biz konuştuklarımızdan sorumlu mu olacağız?"

"Anasız kalasıca Muâz! İnsanları yüzlerinin üstüne -veya burunlarının üstüne dedi- ateşe atan, dilleriyle kazandıklarından başka bir şey midir?" buyurdular." [Tirmizî, İman 8, (2619).]

4662 ٢– وعن أبي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ أَقَامَ الصَّلاَةَ،

وَآتى الزَّكاةَ، وَمَاتَ لاَ يُشْرِكُ بِاللهِ شَيْئاً كَانَ حَقّاً على اللهِ أنْ يَغْفِرَ لَهُ، هَاجَرَ أوْ مَاتَ في أرْضِهِ الَّتِي وُلِدَ فِيهَا. فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللهِ ألاَ نُخبِرُ بِهَا النَّاسَ فَيَسْتَبْشِرُونَ؟ قَالَ: إنَّ فِي الْجَنَّةِ مِائَةَ دَرَجَةٍ مَا بَيْنَ كُلِّ دَرَجَتَيْنِ كَمَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالأرْضِ أعَدَّهَا اللهُ لِلْمُجَاهِدِينَ فِي سَبِيلِهِ، وَلَوْلاَ أنْ أشُقَّ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَلاَ أجِدُ مَا أحْمِلُهُمْ عَلَيْهِ وَلاَ تَطِيبُ أنْفُسُهُمْ أنْ يَتَخَلَّفُوا بَعْدِي مَا قَعَدْتُ خَلْفَ سَرِيَّةٍ، وَلَوَدِدْتُ أنِّي أُقْتَلُ ثُمَّ أُحْيَا ثُمَّ أُقْتَلُ]. أخرجه النّسائي.

2. (4662)- *Ebu'd-Derda* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim namazı kılar, zekatı verir ve Allah'a hiçbir şeyi şirk koşmadan ölürse, ona mağfiret etmek Allah üzerine bir hak olur. Hicret etse veya doğduğu yerde ölse de!"

Dedik ki: "Ey Allah'ın Resûlü! Biz bunu halka anlatsak da sevinseler olmaz mı?"

"Cennette yüz derece var. Her iki derece arasında arzla sema arasındaki kadar mesafe var. Allah onu kendi yolunda cihad edenlere hazırladı. Ben mü'minleri bindirebileceğim bir şey bulamamam sebebiyle onlar da (bu yüzden cihada iştirak edemedikleri için) benden geri kalmalarına üzülmeleri suretiyle mü'minlere meşakkat vermemiş olsaydım, hiçbir seriyyeden geri kalmaz, (her birine) iştirak ederdim. Ben (cihad esnasında) öldürülüp, sonra tekrar diriltilmeyi, tekrar öldürülmeyi isterim" buyurdular." [Nesâî, Cihad 18, (6, 20).]

4663 ٣– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: قَالَ اللهُ تَعَالى: مَنْ عَادَى لِي وَلِيّاً فَقَدْ آذَنْتُهُ بِحَرْبٍ، وَمَا تَقَرَّبَ إلَيَّ عَبْدِي بِشَيْءٍ أحَبَّ إلَيَّ مِنْ أدَاءِ مَا افْتَرَضْتُ عَلَيْهِ، وَلاَ يَزَالُ عَبْدِي يَتَقَرَّبُ إلَيَّ بِالنَّوَافِلِ حَتّى أُحِبَّهُ، فَإذَا أحْبَبْتُهُ كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِي يَسْمَعُ بِهِ. وَبَصَرَهُ الَّذِي يُبْصِرُ بِهِ وَيَدَهُ الَّتِي يَبْطِشُ بِهَا. وَرِجْلَهُ الَّتِي يَمْشِي بِهَا، وَإنْ سَألَنِي أعْطَيْتُهُ، وَإنِ اسْتَعَاذَنِي أعَذْتُهُ، وَمَا تَرَدَّدْتُ عَنْ شَيْءٍ أنَا فَاعِلُهُ تَرَدُّدِي عَنْ قَبْضِ نَفْسِ عَبْدِي الْمُؤْمِنِ، يَكْرَهُ الْمَوْتَ وَأكْرَهُ مَسَاءَتَهُ]. أخرجه البخاري.

«التـــردّد» فـي حق الله محـال، ومعناه مـا ترددت رسلى في شئ أنا فاعله كترديدي إياهم في قبض نفس المؤمن.

3. (4663)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah Teâla hazretleri şöyle ferman buyurdu: "Kim benim veli kuluma düşmanlık ederse ben de ona harp ilan ederim. Kulumu bana yaklaştıran şeyler arasında en çok hoşuma gideni, ona farz kıldığım (aynî veya kifaye) şeyleri eda etmesidir. Kulum bana nafile ibadetlerle yaklaşmaya devam eder, sonunda sevgime erer. Onu bir sevdim mi artık ben onun işittiği kulağı, gördüğü gözü, tuttuğu eli, yürüdüğü ayağı [aklettiği kalbi, konuştuğu dili) olurum. Benden birşey isteyince onu veririm, benden sığınma talep etti mi onu himayeme alır, korurum. Ben yapacağım bir şeyde, mü'min kulumun ruhunu kabzetmedeki tereddüdüm kadar hiç tereddüte düşmedim: O ölümü sevmez, ben de onun sevmediği şeyi sevmem." [Buhârî, Rikak 38.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Rabbinden rivayet ettiği hadis-i kudsilerden biridir.

2- Hadiste geçen veliyyullah tabiri ile, Allah'ı bilen, ibadetlerine eksiksiz, muntazam ve ihlasla devam eden kimse kastedilmiştir.

İbnu Hacer der ki: "Böyle bir kimseye düşmanlık yapacak birinin varlığı olamaz" denilerek hadis müşkil bulundu. "Zira, dendi, düşmanlık iki tarafın varlığı ile vukua gelir. Halbuki velinin taşıması gereken vasıflarından biri de hilm ve kendisine karşı cehalette bulunan kimseye müsamaha göstermektir." Bu müşkile şu açıklama getirilmiştir: "Düşmanlık sadece husumete ve dünyevi muamelelere münhasır değildir. Bilakis bazı kereler buğz, taassubtan doğar; tıpkı bir Rafizinin Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh)'e buğzu gibi; bid'atçinin Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a buğzu gibi. Her iki örnekte de buğz, tek taraftan vaki olmuştur. Veli tarafının buğzu ise Allah rızası içindir ve Allah adınadır. Fâsık-ı mütecahire, yani fıskını alenen yapan kimseye, veli Allah adına buğzeder. Öbür taraf da veliye, gittiği yolun kötülüğünü söyleyip, şehevatına uymaktan kendisini men ettiği için buğzeder. Buğz bazı kereler, bir tarafta bilfiil olup, diğer tarafta bilkuvve bulunsa da buna düşmanlık denir."

3- Bazı alimler demiştir ki: "Veliyyullah, takva ve taatla Allah'ın

dostluğuna talip olduğu için, Allah da onu, muhafaza ve ona yardımını garanti ederek dostluğa kabul eder. Allah'ın cereyan eden bir sünnetine göre düşmanın düşmanı dosttur, düşmanın dostu da düşmandır. Öyleyse veliyyullahın düşmanı Allah'ın da düşmanıdır. Bu durumda veliyyullaha düşmanlık eden ona harp açmış gibi olur. Ona harp açan da sanki Allah'a harp açmış gibi olur."

4- Kulun Allah'a yaklaşması ile ilgili olarak *Ebu'l-Kasım el-Kuşeyrî* demiştir ki: "Kulun Allah'a yakınlığı önce imanı ile, sonra ihsanı ile vukua gelir. Allah'ın kuluna yakınlığı dünyada, ona lutfedeceği irfan ile, ahirette de, rıdvan ile vukua gelir. Bu ikisi arasında Allah'ın çeşitli nimetleri, ikramları ayrıca tecelli eder. Kulun hakka yakınlığı halktan uzaklığı ile kemalini bulur." Kuşeyrî devamla der ki: "Allah'ın ilim ve kudretiyle yakınlığı bütün insanlara şamildir. Lütuf ve nusretiyle yakınlığı ise havassa mahsustur. Ünsiyetiyle yakınlığı ise velilere hastır."

5- Hadisin zahiri, Allah'ın, kula olan sevgisinin, kulun nafile ibadetlere devamı ile tahakkuk edeceğini, buna bağlı olduğunu ifade etmektedir. Hadisin evvelinde en sevgili ibadetin farzlar olduğu ifade edildikten sonra, nafilelerle Allah'ın sevgisine erişebileceğinin ifade edilmiş olması müşkil bulunmuş ise de, şu açıklama yapılmıştır: "Nafilelerden murad, farzların ihtiva ettiği, farzları ikmal eden nafilelerdir." Bunu, Ebu Ümame rivayetinde gelen bir açıklık te'yid eder: *"Ademoğlu! Sen, benim yanımda olana, sana farz kıldıklarımı eda etmedikçe ulaşamazsın."* Fâkihânî der ki: "Hadisin manası şudur: "Kul farzları eda eder, namaz, oruç vesaireye bağlı nafileleri yapmaya devam ederse, bununla Allah'ın muhabbetine ulaşır." Bu hususta İbnu Hübeyre'nin bir notu da kayda değer: Der ki: *"Kulum bana nafile ibadetlerle yaklaşmaya devam eder..."* sözünden, nafilenin farzın önüne geçmeyeceği hükmü çıkar. Zira nafileye, nafile denmesi, farzlara ziyade olarak gelmesindendir. Öyleyse farz eda edilmedikçe nafile hasıl olmaz. Kim farzı eda eder, üzerine nafileyi de ziyade kılar ve bunu da devam ettirirse, işte bundan (Allah'a) yaklaşma iradesi tahakkuk eder." İbnu Hacer ilave eder: "Nitekim, câri adete göre, yakınlaşmalar çoğu kere, yakınlaşmayı sağlayanın üzerine vacip olmayan şeylerle hasıl olmaktadır; hediye, bağış gibi. Üzerindeki haraç veya bir para borcunu ödeyen kimse, kalplerde, hediye kadar yakınlık sağlayamaz. Keza Resûlullah'a teşri edilen şeyler arasında, farzları ikmal etmek üzere nafileler de var. Bu husus Müslim'in bir hadisinde şöyle ifade edilmiştir: انْظُرُوا هَلْ لِعَبْدِى مِنْ تَطَوُّعٍ فَتُكْمَلُ بِهِ فَرِيضَتُهُ *"...Bakın araştırın, kulumun, farzdaki eksikliğini tamamlayacak nafilesi var mı?.."*

Öyleyse, "nafilelerle Allah'a yaklaşmak"tan murad, öncelikle farzı mükemmel yapmaktır; farzı ihlal ve ihmal etmek değildir. Nitekim bazı büyükler de şöyle söylemiştir: "Kim nafile yerine farzla meşgul ise mazurdur, kim de farz yerine nafile ile meşgulse mağrur (şeytan tarafından aldatılmış)tır."

6- Hadiste açıklama gerektiren bir husus, Allah Teala hazretlerinin kulun kulağı, gözü, eli, ayağı, kalbi vs. olması meselesidir. Evet bu nasıl olur? Meseleye değişik açılardan izah getirilmiştir:

1) Bu bir temsildir, zahiri murad değildir. Manası şu olmalıdır: "Benim emrimi tercihte ben onun gözü ve kulağı oldum. O taatimi sever, bana hizmeti tercih eder, tıpkı bu organlarını sevdiği gibi."

2) Mana şudur: "O kulum, her şeyiyle benimle meşguldür. Beni razı etmeyecek şeye kulak vermez, gözüyle de sadece emrettiğime bakar..."

3) Mana şudur: "Ben, ona gözüyle ve kulağıyla ulaşacağı maksadlar kılarım."

4) "Ben ona, düşmanına karşı yardımda tıpkı gözü, kulağı eli, ayağı gibi oldum."

5) Fâkihânî demiştir ki: "Bana öyle geliyor ki bu hadiste mahzuf bir ibare var. Takdiri şöyledir: "Ben, işittiği kulağın koruyucusu olurum da dinlenmesi helal olmayan şeyi dinlemez, gözünü ve diğer organlarını da öyle korurum."

6) Fakihani ve *İbnu Hübeyre*'ye göre mana şöyledir: "Öncekinden daha ince bir başka mana da muhtemeldir; bu da "kulağı" ibaresinin manasının "işittiği şey" demek olmasıdır. Zira Arapçada mastar, meful manasına kullanılır. Bu durumda hadisin manası şöyle olmak gerekir: "O benim zikrimden başka birşey işitmez. Kitabımın tilavetinden başka bir şeyden lezzet almaz, bana münacaattan başka bir şeyle ünsiyet edip teselli elde edemez. Benim melekutumun acaiblerinden başka bir şey de tefekkür etmez. Ellerini ancak benim rızamın bulunduğu şeye atar, ayağı da böyle."

Hattâbî der ki: "Bunlar misallerdir. Maksud olan mana ise: "Kulun, bu azalarla mubaşeret ettiği işlerde Allah'ın ona yardımı ve o ameller hususunda muhabbetin onun için kolaylaştırılmasıdır. Bu da, maddi organlarını korumakla, kişiyi Allah'ın hoşlanmayacağı şeyleri kulağıyla dinlemekten, Allah'ın yasak ettiği şeylere gözleriyle bakmaktan, helal olmayan şeye eliyle yapışmaktan ayaklarıyla batıla gitmekten korumak suretiyle, onu Allah'ın memnun olmayacağı şeylere düşmekten korumaktır..."

Hattâbî, ayrıca Allah'ın kulu sevmesi halinde, hoşlanmayacağı şeyden kulu nefret ettirerek onu yapmasına mani olacağını ilaveten belirtir.

7) Yine Hattâbî'ye göre: "Bu hadisten murad, duaların süratle karşılık görüp, talepte netice alındığını ifade etmektir. Çünkü, insan mesaisinin hepsi bu sayılan organlarla yapılır. Bazıları, -kaydedilen mütâlaadan alınmış olarak- şöyle demiştir: "Bu hadis, nafileleri işleye işleye insan öyle bir mertebe kazanır ki, artık onun organlarının hepsi Allah yolunda ve Allah'ın rızasına uygun şekilde hareket etmeye başlar." Beyhakî Kitabu'z-Zühd'de *Ebu Osman el-Cizi*'den naklen şu yorumu kaydeder: "Hadiste Cenab-ı Hak: "Ben, kulumun kulağıyla ilgili dinlemedeki, gözüyle ilgili nazardaki, tutmayla ilgili eldeki, yürümeyle ilgili ayaktaki ihtiyaçlarını süratle görürüm" buyurmaktadır.

7- Hadiste geçen *"Kulum benden bir şey isteyince onu veririm"* ibaresi müşkil bulunmuştur. "Zira, abid ve saliklerden pekçoğu dua etmiş ve hatta duasında ısrar etmiş fakat dilekleri yerine gelmemiştir" denmiştir. Bu hususa şöyle cevap verilmiştir: "Allah'ın duaya icabeti çeşitli şekillerde vukua gelir:

★ Bazan matlub, anında aynıyla hasıl olur.

★ Bazan, bir hikmete binaen gecikerek hasıl olur.

★ Bazan da matlub, istenenden farklı şekilde hasıl olur: Matlubta işe yarayan bir maslahat yoktur da vaki olan şeyde bu vardır. Yani kişi hırsla zararına netice verecek bir şeyi talep etmiştir. Allah rahmetiyle onu değil, neticesi hayırlı olacak bir başka şeyi verir."

9- Hadis, namazın kadrinin yüceliğini ifade etmektedir. Zira namaz, Allah'ın kula sevgisini hasıl etmektedir. Çünkü o, münacat ve yakınlık mahallidir; kul namazda, araya bir vasıta girmeksizin Rabbiyle başbaşa-dır. Kulu memnun kılacak namaz kadar müessir bir başka şey mevcut değildir. Bu sebeple hadiste وَجُعِلَتْ قُرَّةُ عَيْنِى فِي الصَّلاَةِ *"Gözümün nuru (en ziyade sevdiğim şey) namazda kılındı"* denmiştir. Bu da namaz kılmada sabırlı olmakla mümkündür. Bu hususta sabır ve devamlılık üzerinde bilhassa durulmuştur. Çünkü salik bir kısım afetlere ve fütura maruzdur, şeytan rahat bırakmaz. Öyleyse sabır ve devamlılıkla bunu yenmesi gerekir.

Hz. Huzeyfe (radıyallahu anh)'den gelen bir rivayette namazın neticesiyle ilgili bir ziyade şöyle: وَيَكُونُ مِنْ اَوْلِيَائِى وَاَصْفِيَائِى وَيَكُونُ جَارِي مَعَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّقِينَ وَالشُّهَدَاءِ فِي الْجَنَّةِ *"...Kulum, evliyalarımdan, asfiyalarımdan biri olur. Nebiler, sıddıklar ve şehidlerle birlikte cennette komşum olur."*

9- İlahi tecelli arayan riyazet sahiplerinden bazı cahillerin bu hadise dayanarak: "Eğer kalp Allah'ın hıfzına mazhar olmuşsa, hatıratı hatadan ma'sum olur" diyerek, ölçüyü aşan iddialara düştüklerini belirtir ve tahkik ehli olan tarikat mensuplarının verdiği şu cevabı kaydeder: "Bu hatırattan Kur'an ve sünnete uyanlara itibar edilir, uymayan hiçbir şeye iltifat edilmez. İsmet peygamberlere mahsustur; onların dışında kalanlar hata yaparlar. Nitekim Hz. Ömer (radıyallahu anh) mülheminin başı olmasına rağmen, sahabeler, zaman zaman onun beyan ettiği görüşe aykırı olan beyanlarda bulunurlardı da, o da kendisininkini bırakıp, öbürlerine uyardı. Bu durumda, kim Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın getirdiği hususlarda kalbine gelenle amel etmenin kifayet edeceği zannına düşerse, hataların en büyüğünü irtikab etmiş olur. Bu bakımdan bazıları daha da ileri giderek حَدَّثَنِي قَلْبِي عَنْ رَبِّي "Kalbim bana Rabbimden haber veriyor" demesi daha şedid bir hatadır. Zira kalbinin şeytandan haber vermiş olabileceğinden garantisi yoktur."

10- *Süleyman et-Tûfî* demiştir ki: "Bu hadis, Allah'a sulûk ve O'nun marifet, muhabbet ve yoluna vasıl olmada mühim bir asıldır. Çünkü dahili farzlar olan iman, harici farzlar olan İslam ve bunların ikisinden hasıl olan her ikisinde de ihsan, -tıpkı Cibril hadisinde beyan edildiği şekilde- bu hadiste yer almaktadır. İhsan ise, salikinin zühd, ihlas, murakabe vs. nevinden bütün tabakatını ihtiva etmektedir."

11- Hadis, bir kimsenin üzerine vacip olan amelleri yaptığı ve nafilelerle Allah'a yakınlık hasıl ettiği takdirde -hadiste yeminle tekid edilmiş bu sadık vaadin varlığı sebebiyle- duasının reddedilmeyeceğini ifade eder. Bununla ilgili bazı ihtirazî kayıdlar az yukarıda kaydedildi.

12- Hadis, ayrıca, kul en yüce mertebelere ulaşsa, Allah'ın sevdiği bir insan olma şerefine erse bile Allah'tan talepte bulunma halinden kopamayacağını, zira talepte hudu ve kulluğun izharı bulunduğunu ifade etmektedir.

13- Hadiste geçen son bir husus, Allah'ın tereddüt etmesi meselesidir. Hattabî: *"Allah hakkında tereddüt caiz değildir"* dedikten sonra iki tevil sunar:

1) "Kul hayatı sırasında, herhangi bir hastalığa maruz kalarak ölümle burun buruna gelir veya fakirliğe duçar olur. Bunun üzerine Allah'a dua eder. Allah da ona sıhhat verir, fakirliği bertaraf eder. İşte bu Allah'ın mütereddin olan fiilidir; tıpkı bir işi arzu eden kimsenin, bilahare ondan vazgeçmesi gibidir. Ancak, eceli geldi mi ölüme kavuşması

kesindir. Çünkü Cenab-ı Hak kendi hakkında beka, kul hakkında fena yazmıştır."

2) "Mâna şudur: "Ben yaptığım bir şeyde elçilerimi, mü'minin nefsi hakkında geri çevirdiğim gibi geri çevirmedim. Nitekim Hz. Musa kıssasında böyle olmuştur. Hz. Musa ölüm meleğinin gözüne tokat vurmuş ve melek ona birkaç kere gidip gelmiştir. "Bu tereddüt manasının hakikatı, Allah'ın kuluna karşı duyduğu şefkat ve merhamet ve ona gösterdiği lütuf ve ikramdır" diye de izah edilmiştir."

M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin Tasavvuf ilmine ait ıstılahların açıklamalarını yaptığı Kalbin Zümrüt Tepeleri adlı kitabında Kurb-Bu'd makalesini aynen iktibas ederek, bu faslı kapatalım.

KURB-BU'D

Yakınlık ma'nâsına gelen kurb, sofiyece, insanın mâverâileşip cismâniyet çeperini aşması ve Allah'a yaklaşması demektir. Kurbu, Allah'ın kullarına yaklaşması şeklinde anlayanlar olmuş ise de, bu O'na mekân ve mesafe izâfe manalarını işmâm etmesi itibariyle yanlıştır. Kaldı ki, Cenâb-ı Hakk'ın kullarına olan yakınlığı keynunetler ve sayrûretler üstü bir yakınlıktır. Değilken sonradan meydana gelen bir kurb, sonradan var olanların ve varlıklarını değişik tekevvünlerle sürdürenlerin hususiyetidir. Bu iki kurbu, birkaç kelime içinde وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَمَا كُنْتُمْ **"Her nerede olursanız o sizinle beraberdir"** (Hadid, 57/4) nurefşân beyânı ne güzel ifade eder! Böyle bir yakınlık aynı zamanda, imân ve amel-i sâlihle elde edilen hususi yakınlık da değildir... şakî-saîd, hayırlı-hayırsız, salih-tâlih, canlı-cansız zerreden sistemlere kadar herkesi kanatları altına alan umumi bir kurbiyettir.

Evet, kurb-i umumi, herkesi ve herşeyi şemsiyesi altına almasına mukabil, kurb-i hususî; imâna dayanır ve Allah'ın, iyi-güzel-doğru dediği hususların yaşanıp yerine getirilmesiyle gerçekleştirilir ki, bu da ancak, kurb yolunu bulmuş olan, sonsuza uzayan koridora girmiş bulunan, hergün ayrı bir iman derinliğiyle sabahlayan-akşamlayan ve ﴿اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ﴾ **"Şüphesiz Allah, takvaya sarılanlar ve ihsan şuuruyla iyiliği ve güzelliği takip edenlerle beraberdir"** (Nahl, 16/128) ufkunda seyahat eden bahtiyarlar için bahis mevzuudur. Bu mertebeyi yakalayanlar nefes alırken اِنَّ مَعِىَ رَبِّى سَيَهْدِينِ **"Şüphesiz beraberimdedir Rabbim ve bana yol gösterecektir"** (Şuarâ, 26/62)

derler; nefislerini verirken de اِنَّ اللّٰهَ مَعَنَا **"Şüphesiz Allah bizimle beraberdir"** (Tevbe, 9/40) der kurbet soluklarlar.

Kurb-i hususide iman şuuru ve ihsan hakikatı, gözde ziya ve cesette can gibidir. Bu iki temel esasa bağlı olarak farz ve nafilelerin yerine getirilmesi ise, nâmutenâhinin semâlarına açılmada iki nurani kanat mesâbesindendir. Evet, insanı Allah'a yaklaştırma yollarının en emini, en kestirmesi ve en makbulü farzları edâ yoludur. Ve gerçek mahbubiyet ve dolayısıyla da kurbet ise, sınırlı ve kayıtlı olmayan nafilelerin nâmutenâhi engin ve vefâ tüten ikliminde tahakkuk eder. Hakk yolcusu, her an ayrı bir nafilenin kanatları altında sonsuza uzanan yeni bir koridorda kendini bulur, yeni bir mazhariyete ulaştığını hisseder; farzları edâya daha bir iştihâlı[6] ve nâfilelere karşı da daha bir iştiyaklı[7] hale gelir. Bu nokta ve bu ma'nâya uyanan her ruh, Allah'ı sevdiği ölçüde, vicdanında Allah tarafından sevildiğini de duyar.. ve bir kudsî hadiste ifade buyurulduğu gibi, artık onun işitmesi, görmesi, tutması, yürümesi doğrudan doğruya meşîet-i hâssa dairesinde cereyan etmeye başlar.

Diğer bir ifade ile, farzlarla "kurbet" insanın makâm-ı mahbubiyete ulaşmasının ve Hakk'ın sevip hoşnud olduğu kimseler arasında bulunmasının ayrı bir ünvânı, nafilelerle kurbet ise, onun hareket ve davranışlarının Zât-ı Hakk'a izafe edilmesi makamıdır ki, فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ رَمٰى **"Onları, siz öldürmediniz, bilakis onları Allah öldürdü, attığın vakit de sen atmadın ve lâkin Allah attı"** (Enfâl, 8/17) gölgesinde herkese hususi bir iltifat ve teşriftir.

Hususi bir teveccühten ibaret olan kurbette, teveccüh noktasını görmemezlikten gelerek onu, insanın ef'âl ve davranışlarıyla izâha kalkışmak da yanlıştır. Yakınlık O'nun ululuğunun şe'ni ve rahmetinin bir buudu, uzaklık da bizim halimiz ve mahiyet boşluğumuzun bir çukurudur. Gülistan sahibi:

"Dost bana benden daha yakındır; ne acaib ki ben ondan uzağım.. Ne yapıp ne diyebilirim ki; dost benim yanımda, kucağımda oysa ki ben ondan uzağım" diyerek, kurbun kime ait, bu'dun kime ait olduğunu çok güzel göstermektedir.

Bu'd, uzaklık ve helâk ma'nâsına gelir. Tasavvufçular onu, mebde' itibâriyle füyûzâtın kesilmesi ve Hakk'tan uzaklaşma, netice itibâriyle

---

6- Bkz. Nesâî, İşretü'n-Nisâ, 1; Müsned, 3/129, 199, 285; Mecmau'z-Zevâid, 2/271.

7- Buhârî, Rikak, 28; Müsned, 6/256.

de -tabiî bir inâyet-i hâssa olmazsa- hizlân ve mahrumiyet şeklinde görmüş ve anlamışlardır.

Kurbun; avâm-ı mü'minin, evliyâ, asfiyâ, ebrâr ve mukarrabîne göre dereceleri bulunduğu gibi, "bu'd"un da kendi içinde alt alta dereke ve mertebeleri vardır, bu mertebelerin mutlak helâk noktasını da şeytan işgâl eder.

Kurbun-bu'dun birer teveccüh veya mahrumiyet şeklinde bulunması ayrı şey, sezilip bilinmeleri ayrı şeydir. Bazen, en büyük ikram, ikramın hissettirilmemesi şeklinde gelir ve "akrabü'l-mukarrabîn: En üst seviyede kurba mazhar olan" kendi yakınlığını bilemez. Bazen mekr tam olur bu'dun zulmetleri sezilemez... bazen de sekir hâli hakim olur, kurb-bu'd tefrik edilemez.. ve dolayısıyla da böylelerinde kurb iştiyâkı ve bu'd endişesi görülmez.

"Cami sen yakınlık ve uzaklık endişesine düşme, zira aslında ne uzaklık ne yakınlık ne vuslat ne de ayrılık diye birşey yoktur" sözleri bu serâzâd ve serbest ruhların düşüncelerini ifade eder.

Bu'dun gerçek ürperticiliği ve mahrumiyeti müsellem; bazı ruhlar da var ki kurbun mehâbet esintileri karşısında tir tir titrer ve o andaki ruh hâletiyle kendilerini kahr u tedmirin pençesinde sanırlar, "Kurb-i sultân ateş-i sûzân buved" bu münasebetle ve bu ma'nada söylenmiş olsa gerek. Bütün bunlara rağmen kurb, ilâhî nefehât ve üns esintilerine açık cennet yamaçlarına benzetilecekse, bu'da, mahrumiyyet ve hizlân gayyâları demek uygun olur.[8]

4664 ٤- وعن أبي أمامة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: ثَلاَثَةٌ كُلُّهُمْ ضَامِنٌ على اللهِ: رَجُلٌ خَرَجَ غَازِياً في سَبِيلِ اللهِ تَعالى، فَهُوَ ضَامِنٌ على اللهِ تَعالى حَتّى يَتَوَفّاهُ اللهُ تَعالى فَيُدْخِلَهُ، أوْ يَرُدّهُ بِمَا نَالَ مِنْ أجْرٍ وَغَنِيمَةٍ، وَرَجُلٌ رَاحَ الى الْمَسْجِدِ، فَهُوَ ضَامِنٌ عَلَى اللهِ تَعالى حَتّى يَتَوَفّاهُ اللهُ تَعالى فَيُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ. وَرَجُلٌ دَخَلَ بَيْتَهُ بِسَلاَمٍ، فَهُوَ ضَامِنٌ عَلى اللهِ]. أخرجه أبو داود.

قوله: «ضَامِنٌ» فَاعِلٌ بِمعنى مَفعولٍ، ومعناه مضمونٌ على اللهِ تعالى.

وقوله: «دَخَلَ بَيْتَهُ بِسَلاَمٍ» أراد بِهِ لزوم البيت وطلب السلامة من الفتن ترغيباً في العزلة وتقليل الخلطة.

8- M. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri, 1/193-196.

4. (4664)- *Hz. Ebu Ümame* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Üç şey vardır; her birine Allah garanti vermiştir: "Allah yolunda cihad etmek üzere yola çıkan kimse: Bu öldüğü takdirde cennete koyma hususunda, ölmeyip döndüğü takdirde ganimet ve sevapla gelme hususunda garantilidir. Mescide giden kimseye, öldüğü takdirde, Allah cennete koyma hususunda garanti vermiştir. Kişi (fitne zamanında bulaşmayıp) evine çekildiği takdirde Allah ona da garanti vermişti." [Ebu Davud, Cihad 10, (2494).]

4665 ٥ – وعن معاذ بن أنسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ الصَّلاَةَ وَالصِّيَامَ وَالذِكْرَ يُضَاعَفُ على النَّفَقَةِ في سَبِيلِ اللهِ بِسَبْعمائَةِ ضِعْفٍ]. إخرجه أبو داود.

5. (4665)- *Muaz İbnu Enes* (radıyallahu anh) anlatıyodr: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Namaz, oruç ve zikir Allah yolunda infak üzerine yedi yüz misli katlanır." [Ebu Davud, Cihad 14, (2498).]

AÇIKLAMA:

1- *Allah yolunda infak üzerine tabiri,* Allah yolunda maddi harcama demektir. Şu halde hadis, zikr'in Allah yolunda yapılacak maddi harcamalardan çok kereler üstün olduğunu ifade etmektedir.

2- Burada geçen *zikrden* murad, tesbih, tehlil, tahmid, tekbir, Kur'an tilaveti gibi taabbüdlerin hepsidir. Hadis, cihad esnasında bunlardan hasıl olan sevabı Cenab-ı Hakk'ın yüzlerce kere katlayacağını ifade etmektedir. Münâvî bu katlanmanın miktarının, kişinin izhar edeceği niyetteki ihlas ve huşuya bağlı olduğunu belirtir. Bu katlanmaya, ihlastan başka, ferdin içinde bulunduğu fizik ve şartlar da müessir olacaktır. Kışta, soğuk gecede, ölüm tehlikesi içinde icra edilen bir cihadla, daha hafif şartlar içeri-sinde icra edilen bir cihadın sevabı da aynı olmayacağı açıktır.

İbnu'l-Kayyim bu babta gelen başka rivayetleri de değerlendirdikten sonra der ki: "Bu meselede üç mertebe var:

Birinci mertebe: Hem zikir ve hem de cihad. Bu, en yüce mertebedir. Ayet-i kerimede (mealen): **"Ey iman edenler, düşman bir grupla karşılaştınız mı sebat edin ve Allah'ı zikredin, Ola ki, felâha erersiniz"** (Enfal 45) buyurulmuştur.

İkinci mertebe: Cihad etmeksizin zikretmek. Bu önceki mertebeden düşüktür.

Üçüncü mertebe: Zikretmeden cihad etmek. Bu, her ikisinden de düşüktür. Zakir olan bundan hayırlıdır. Çünkü, cihad, zikir sebebiyle vazedilmiştir. Cihaddan maksad Allah'ın zikri ve ibadetin sadece Ona yapıl-ması, O'nun bir bilinmesi, O'nun zikri, O'nun mabud kılınmasıdır. Zikir, mahlukatın yaratıldığı gayeyi teşkil etmektedir."

Bu yorumda *İbnu'l-Kayyim* rahimehullah'ı teyid etmemek mümkün değildir. Çünkü, İslam açısından cihad, öncelikle Müslümanların ibadet hürriyetini kulluk hüriyetini garantilemek için meşrudur. Zira kafir işgali altında din hürriyeti yoktur. Kafir işgalinin girdiği yerde ilk tahrip edilen yerler mabedler olmaktadır. Tarihi veya mimari değeri sebebiyle korunanlarda kapılar kilitli, minareler suskundur. Balkanların hali böyledir. Eskiden yüzlerce camisiyle büyük bir İslam merkezi olan Sofya'da bugün tek cami kalmıştır. Yugoslavya'nın meselâ Mostar'da ayakta kalanların kapıları kilitlidir. Yurdumuzda, Birinci Cihan Harbi'nin sonunda İstanbul ve İzmir'in işgalleriyle başlayan kafir hakimiyetinin ızdırabı, daha ziyade ibadet edenler nezdinde canlı olarak hissedilmiştir.

Mezkur işgali müteakip tahrip edilen, minaresi yıkılan, depo olarak kullanılan, tamamen yıkılıp yok edilen mabedlerimizin binleri geçen kesin sayısını bugün kimse bilmiyor. Bir yerde İslam hakimiyetinin en bariz alemi zikirhaneler ve mabedlerdir. Hürriyetin alemi de zikir hürriyeti ve hayatın farz zikirlere göre tanzimidir. Hür olan Batı milletleri tatillerini dini günlerine göre ayarlamışlardır. Fatih İstanbul'u fethedince, Ayasofya'yı cami yapmıştır. İspanyollar Endülüs'ü fethedince Kurtuba Camii'nde ezanı susturmuşlar, içine kilise inşa etmişlerdir. Bu açıdan Ayasofya Camiinin mabedlikten çıkarılışı fevkalâde manidardır.

Ebu'd-Derdâ hazretlerinin bir rivayetinde geldiğine göre Resûlullah şöyle buyurmuştur:

"Size, amellerinizin en hayırlısını, melikiniz Rab Teala nezdinde en temizini ve derecenizi yükseltmede de en önde gelenini ve sizin için altın ve gümüş bağışından, hatta düşmanla karşılaşıp sizin onların boyunlarını veya onların sizin boyunlarınızı uçurmasından daha hayırlı olanını haber vereyim mi?"

"Evet, ey Allah'ın Resûlü!" dediler.

"Zikrullahtır!" buyurdular."

Bir başka rivayette, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sorulur:

"Kıyamet günü Allah nezdinde en hayırlı ibadet hangisidir?"

Resûlullah şu cevabı verir: *"Allah'ı çok zikredenler!"*

Hadisin ravisi *Ebu Said* der ki: "Ey Allah'ın Resulü, Allah yolundaki gazilerden de mi?" diye sordum. Aleyhissalâtu vesselâm şu cevabı verdi:

"Gazi, kırılıncaya ve kana bulanıncaya kadar, kılıcını kafir ve müşriklerin boyunlarına indirse de, Allah'ı zikredenler, derece itibariyle ondan üstündür."

4666 ٦– وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قَالَ النُّعمَانُ بْنُ نَوْفَلٍ: يَا رَسُولَ اللّهِ، أرأَيْتَ إذَا صَلَّيْتُ الْمَكْتُوبَةَ، وَصُمْتُ رَمَضَان، وَأحْلَلْتُ الْحَلاَلَ وَحَرَّمْتُ الْحَرام وَلَمْ أزِدْ عَلى ذلِكَ شَيْئاً، أدْخَلُ الْجَنَّةَ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: واللّهِ لاَ أزِيدُ عَلى ذلِكَ شَيْئاً].

أخرجه مسلم.

6. (4666)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Nu'man İbnu Nevfel (bir gün) dedi ki: "Ey Allah'ın Resûlü! Farz namazlarımı kılsam, Ramazan orucumu tutsam, helali helal bilip haramı da haram tanısam ve bunlara hiçbir ilave (hayır ve ibadet)de bulunmasam cennete gider miyim?"

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Evet!" buyurdular. Nu'man: "Vallahi (bu farzlara) hiçbir ilavede bulunmayacağım!" dedi."**[Müslim, İman 16, (15).]**

4667 ٧– وعن الْحَارِثُ الأشْعَرى رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إنَّ اللّهَ تَبَارَكَ وَتعَالى أمَرَ يَحيىٰ بْنَ زَكَرِيَّا عَلَيْهِمَا السَّلاَمُ بِخَمْسِ كَلِمَاتٍ، أنْ يَعْمَلَ بِهَا وَأنْ يَأمُرَ بَنِي إسْرَائِيلَ أنْ يَعْمَلُوا بِهَا، وَإنَّهُ كَادَ أنْ يُبْطِئَ بِهَا. فقَالَ لَهُ عِيسىٰ عَلَيْهِ السَّلاَمُ: إنَّ اللّهَ أمَرَكَ بِخَمْسِ كَلِمَاتٍ أنْ تَعْمَلَ بِهَا وَتَأمُرَ بَنِى إسْرَائِيلَ أنْ يَعْمَلُوا بِهَا فَإمَّا أنْ تَأمُرَهُمْ بِهَا، وَإمَّا أنْ آمُرَهُمْ أنَا بِهَا. فَقَالَ يَحيىٰ عَلَيْهِ السَّلاَمُ: أخْشىٰ إنْ سَبَقْتَنِى بِهَا أنْ يُخْسَفَ بِى أوْ أُعَذَّبَ. فَجَمَعَ النَّاسَ فِي بَيْتِ الْمَقْدِسِ فَامْتَلأَ الْمَسْجِدُ وَقَعَدُوا عَلَى الشُّرَفِ. فَقَالَ: إنَّ اللّهَ أمَرَنِى بِخَمْسِ كَلِمَاتٍ أنْ أعْمَلَ بِهِنَّ وَأنْ آمُرَكُمْ أنْ تَعْمَلُوا بِهِنَّ: أوَّلُهُنَّ أنْ تَعْبُدُوا اللّهَ لاَ تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئاً. فإنَّ مَثَلَ مَنْ أشْرَكَ بِاللّهِ كَمَثَلِ رَجُلٍ اشْتَرَى عَبْداً مِنْ خَالِصِ مَالِهِ بِذَهَبٍ أوْ وَرِقٍ وقَالَ: هذِهِ دَارِى، وَهذَا عَمَلِى، فَاعْمَلْ وَأدِّ إلَيَّ، فَكَانَ يَعْمَلُ وَيُؤَدِّى الى غَيْرِ سَيِّدِهِ، فَأيُّكُمْ يَرْضىٰ أنْ يَكُونَ عَبْدُهُ

كَذلكَ؟ وَإنَّ اللهَ تَعالى أمَرَكُمْ بالصَّلاَةِ، فإذَا صَلَّيْتُمْ فَلاَ تَلْتَفِتُوا، فإنَّ اللهَ يَنْصِبُ وَجْهَهُ لِوَجْهِ عَبْدِهِ في صَلاَتِهِ مَا لَمْ يَلْتَفِتْ، وَأمَرَكُمْ بالصِّيَامِ: فإنَّ مَثَلَ ذلكَ كَمَثَلِ رَجُلٍ في عِصَابَةٍ مَعَهُ صُرَّةٌ فِيهَا مِسْكٌ وَكُلُّهُمْ يُعْجِبُهُ رِيحُهَا، وإنَّ رِيحَ الصَّائِمِ أطْيَبُ عِنْدَ اللهِ مِنْ رِيحِ الْمِسْكِ، وَأمَرَكُمْ بالصَّدَقَةِ: فإنَّ مَثَلَ ذلكَ كَمَثَلِ رَجُلٍ أسَرَهُ الْعَدُوُّ فأوْثَقُوا يَدَيْهِ الى عُنُقِهِ وَقَدَّمُوهُ لِيَضْرِبُوا عُنُقَهُ. فَقَالَ: أنَا أفْدِى نَفْسِى مِنْكُمْ بالْقَلِيلِ وَالْكَثِيرِ فَفَدَى نَفْسَهُ مِنْهُمْ، وَأمَرَكُمْ أنْ تَذْكُرُوا اللهَ: فإنَّ مَثَلَ ذلكَ كَمَثَلِ رَجُلٍ خَرَجَ الْعَدُوُّ في أثَرِهِ سِرَاعاً حَتّى أتَى عَلَى حِصْنٍ حَصِينٍ فأحْرَزَ نَفْسَهُ مِنْهُمْ، وكَذلكَ الْعَبْدُ لاَ يَحْرِزُ نَفْسَهُ مِنَ الشَّيْطَانِ إلاَّ بِذِكْرِ اللهِ تَعالى؛ وَقَالَ ﷺ: وَأنَا آمُرُكُمْ بِخَمْسٍ، اللهُ تَعالى أمَرَنِى بِهِنَّ: السَّمْعِ والطَّاعَةِ وَالْجِهَادِ وَالْهِجْرَةِ وَالْجَمَاعَةِ فإنَّ مَنْ فَارَقَ الْجَمَاعَةَ قِيدَ شِبْرٍ فَقَدْ خَلَعَ رِبْقَةَ الإسْلاَمِ مِنْ عُنُقِهِ إلاَّ أنْ يُرَاجِعَ، وَمَنْ دَعَا بِدَعْوَى الْجَاهِلِيَّةِ فَهُوَ في جَهَنَّمَ. فَقَالَ رَجُلٌ: وَإنْ صَامَ وَصَلّى يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: وَإنْ صَامَ وَصَلّى. فَادْعُوا بِدَعْوَى اللهِ الَّذِى سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُؤْمِنِينَ عِبَادَ اللهِ تَعالى]. أخرجه الترمذي وصححه.

7. (4667)- *El-Hâris el-Eş'arî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah Teâla hazretleri, Yahya İbnu Zekeriyya aleyhimâsselam'a, beş kelime söyleyip bunlarla amel etmesini ve onlarla amel etmelerini Benî İsrail'e de söylemesini emir buyurdu. Ancak O, bu hususta ağır aldı. İsa aleyhisselâm kendisine: "Allah sana beş kelime öğretip onlarla amel etmeni ve Benî İsrail'e de onlarla amel etmelerini emretmeni söyledi. Ya sen bunları onlara emredersin veya bunları onlara ben emredeceğim" dedi. Yahya aleyhisselâm: "Onları emretmede benden önce davranacak olursan yere batırılmam veya azab görmemden korkarım!" dedi ve halkı Beytu'l Makdîs'te topladı. Mescid ağzına kadar doldu. Mahfillere de oturdular. (Söz alıp):

"Allah bana beş kelime gönderdi ve onlarla amel etmemi ve size de amel etmenizi emretmemi bana emretti:

★ *Bunlardan birincisi Allah'a ibadet etmeniz, ona hiçbir ortak*

koşmamanızdır. Allah'a ortak koşanın misali şudur: Bir adam, kendi öz malından altın veya gümüş mukabilinde bir köle satın alır ve: "Bu benim evim, bu da işim (çalış kazandığını) bana öde!" der. Köle çalışır, fakat kazancını efendisinden başkasına öder. Kölenin böyle yapmasına hanginiz razı olur? Aynen bunun gibi, Allah da size namazı emretti. Namaz kılarken (sağa-sola) bakınmayın. Zira Allah yüzünü, namazda bulunan kulunun yüzüne karşı diker, o sağa sola bakmadığı müddetçe.

★ *Allah size orucu emretti. Bunun misali şu insanın misaline benzer: O bir grup içerisindedir. Beraberinde bir çıkın içinde misk var. Herkes onun kokusundan hoşlanmaktadır. Oruçlunun (ağzında hasıl olan) koku, Allah indinde miskin kokusundan daha hoştur.*

★ *Allah size sadakayı emretti. Bunun misali de şu adamın misâline benzer: Düşmanlar onu esir edip ellerini boynuna bağlamışlar ve boynunu vurmaları için cellatlara teslim etmişlerdir. Adam: "Ben az veya çok (bütün malımı) vererek kendimi fidye mukabilinde kurtarmak istiyorum" der ve nefsini fidye ödeyerek kurtarır.*

★ *Allah size, Allah'ı zikretmenizi de emretti. Bunun da misali, peşinden hızla düşmanın geldiği bir adamdır. Bu adam muhkem bir kaleye gelip, düşmandan kendini korur. Kul da böyledir. Şeytana karşı kendisini sadece zikrullahla koruyabilir."*

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (buraya hikayeyi tamamlayarak) dedi ki: *"Ben de size beş şeyi emrediyorum: Allah onları bana emretti. Dinlemek, itaat etmek, cihâd, hicret ve cemaat. Zira, kim cemaatten bir karışçık ayrılırsa boynundaki İslâm bağını çıkarıp atmıştır, geri dönen hariç. Kim de cahiliye davası güderse o cehennem molozlarından biridir!"*

Bir adam: "Ey Allah'ın Resulü! O kimse namazını kılar, orucunu tutar idiyse (yine mi cehennemlik)?" diye sordu. Aleyhisselâtu vesselâm:

"Evet, namaz kılsa, oruç tutsa da! Ey Allah'ın kulları! Sizi Müslümanlar, mü'minler diye tesmiye eden Allah'ın çağrısı ile çağırın!" buyurdular." [Tirmizî, Emsâl 3, (2867).]

AÇIKLAMA:

1- Hadîse göre, Cenab-ı Hakk yüzünü namaz kılanın yüzüne karşı tutmaktadır. Bu ifade müteşabih olup, zahiriyle anlamamak gerekir. Aksi takdirde Allah'a yön ve mekan izafesi gibi küfrü gerektiren yanlış mânalar ortaya çıkar. Bir kelamın zahiri, umumî prensiplere ters düşünce, mecaz kastedildiğine hükmedilerek teviline gidilir. Burada asıl kaste-

dilen şey Allah'ın rızası ve buna bağlı olarak rahmetin tecellisi olmalıdır. Çünkü ibare, namazda, iltifat denen ve nazarı sağa-sola çevirmekten ibaret olan davranıştan men etmek gayesiyle sadır olmuştur: Kişi namazda iltifatta bulunmadığı müddetçe karşısında vech-i İlahiyi bulacak, yani namazı edebiyle kılmış olarak bol rahmete mazhar olacaktır.

2- *Hicretten* murad, fetihten önce ise Mekke'den Medine'ye göçtür. Fetihten sonra ise dâr-ı küfürden dâr-ı İslam'a, dâr-ı bid'a'dan darı's-sünneye, masiyetten tevbeye intikaldir. Nitekim bir hadiste: الْمُهَاجِرُ مَنْ هَجَرَ مَا نَهَى اللّٰهُ عَنْهُ *"Muhacir, Allah'ın yasakladığı şeyden hicret edendir"* buyrulmuştur.

3- Cemaatten murad, *Tîbî*'ye göre sahabe ve onlardan sonra gelen tabiun ve etbauttabiundur. Bunlara *Selef-i Salihin* de denir. Hadis, bunların tabi oldukları hidayeti benimsemeye ve gittikleri yola gitmeye, onların zümresine dahil olmaya teşvikte bulunmaktadır. Manayı şöyle anlamak gerekmektedir: *"Kim, sünneti terkedip, bid'aya bulaşmak ve az bir miktar da olsa taattan elini çekmek suretiyle cemaatin takip ettiği yoldan ayrılırsa, boynundaki İslam bağını çıkarmış olur."*

İslam bağından maksad İslam dinidir. Yani, kişinin İslam'ı benimsemekle, nefsine iradesiyle bağladığı İslamî bağlardır; hudud, ahkam, emirler, yasaklar vs. hepsi İslam'ın bağlarıdır.

Hadis, cemaate uymanın ve onlardan ayrılmanın mü'minlerde bulunması gereken temel vasıflardan biri olduğunu, cemaati terketmenin de cahiliye huylarından biri olduğunu ilan etmektedir. Nitekim bir başka hadiste *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*: مَنْ خَلَعَ يَداً مِنْ طَاعَةٍ لَقِيَ اللّٰهَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلاَ حُجَّةَ لَهُ وَمَنْ مَاتَ وَلَيْسَ فِي عُنُقِهِ بَيْعَةٌ مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً *"Kim elini itaatten çekerse, kıyamet günü hüccetsiz olarak Allah'a kavuşur. Kim de boynunda bey'at olmadığı halde ölürse, cahiliye ölümü ile ölmüş olur."*

4- Sadedinde olduğumuz hadiste geçen cahiliye çağrısı tabirini, bu son hadisin ışığında *cahiliye sünnetiyle* diye ıtlakı üzere açıklamak gerekir. Çünkü yapılan çağrı cahiliye devrinin sünnetinedir.

İkinci bir yoruma göre, *da'va,* dua, yani çağırma, nida etme demektir. Mana şu olur: *"Kim Müslüman olduğu halde, cahiliye devrinin nidası (yani çağırma üslubuyla) çağıracak olursa..."* demektir. Yani, cahiliye devrinde, bir kimseye hasmı galebe çalınca, avazı çıktığı kadar yüksek bir sesle "Yâ âl-i fülân!" diye bağırırdı. Artık bu sesi işiten kavmine

mensup kimseler, asabiyetin sevki ve cehaletleri sebebiyle, zalim veya mazlum olduğuna bakmaksızın onun yardımına koşarlardı. Aslında bu ikinci yorum da neticede birinci yoruma kavuşur.

4668 ٨– وعن ابنِ عبّاسٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: أَتَانِي اللَّيْلَةَ آتٍ مِنْ رَبِّى، وَفِى رِوَايَةٍ: أَتَانِى رَبِّى فِي أَحْسَنِ صُورَةٍ. فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ. فَقُلْتُ: لَبَّيْكَ رَبِّى وَسَعْدَيْكَ. قَالَ: هَلْ تَدْرِى فِيمَ يَخْتَصِمُ الْمَلأُ الأعْلىٰ؟ قُلْتُ: لاَ. فَوَضَعَ يَدَهُ بَيْنَ كَتِفَيَّ حَتّى وَجَدْتُ بَرْدَهَا بَيْنَ ثَدْيَيَّ. فَعَلِمْتُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الأرْضِ. ثُمَّ قَالَ: يَا مُحَمَّدُ! أَتَدْرِى فِيمَ يَخْتَصِمُ الْمَلأُ الأعْلىٰ؟ قُلْتُ: نَعَمْ، فِي الدَّرَجَاتِ وَالْكَفَّارَاتِ وَنَقْلِ الأقْدَامِ الَى الجَمَاعَاتِ، وَإِسْبَاغِ الْوُضُوءِ فِي السَّبَرَاتِ، وَانْتِظَارِ الصَّلاَةِ بَعْدَ الصَّلاَةِ، وَمَنْ حَافَظَ عَلَيْهِنَّ عَاشَ بِخَيْرٍ وَمَاتَ بِخَيْرٍ وَكَانَ مِنْ ذُنُوبِهِ كَيَوْمَ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ ثُمَّ قَالَ: يَا مُحَمَّدُ. قُلْتُ: لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ. قَالَ: إِذَا صَلَّيْتَ فَقُلِ: اللَّهُمَّ إِنِّى أَسْأَلُكَ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَتَرْكَ الْمُنْكَرَاتِ، وَحُبَّ الْمَسَاكِينِ، وَإِذَا أَرَدْتَ بِعِبَادِكَ فِتْنَةً فَاقْبِضْنِى إِلَيْكَ غَيْرَ مَفْتُونٍ. قَالَ: وَالدَّرَجَاتُ إِفْشَاءُ السَّلاَمِ وَإِطْعَامُ الطَّعَامِ وَالصَّلاَةُ بِاللَّيْلِ وَالنَّاسُ نِيَامٌ]. أخرجه الترمذي..

اطلاق «الصُّورة» على الله تعالى لايجوز، والمراد بما جاء في الحديث أنه أتاه في أحسن صفة، أو يكون المعنى عائداً الى النبي ﷺ: أي أتاني ربى وأنا في أحسن صورة.

«والْمَلأُ الأعْلىٰ» الملائكة المقربون.

و«السبرات» بإسكان الموحدة: جمع سبرة، وهى شدة البرد. وفي بعض النسخ: المكروهات.

8. (4668)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bu gece Rabbimden bir (melek, elçi olarak) geldi. -Bir rivayette ise şöyle demiştir: *"Rabbim bana en güzel bir surette geldi"- ve: "Ey Muhammed!"* dedi.

"Buyur Rabbim, emrindeyim!" dedim.

"Mele-i A'la(da bulunanların) nelerde yarıştıklarını biliyor musun?" dedi.

"Hayır!" dedim. Bunun üzerine elini omuzlarımın arasına koydu. Hatta onun serinliğini göğüslerimde hissettim. Derken semavat ve arzda olanları öğrendim. Sonra: "Ey Muhammed! Mele-i A'la (efradı) nelerde yarışır biliyor musun?" dedi.

"Evet! Dereceler(i artıran ameller)de, keffaretlerde. [Keffaretler ise][9] yaya olarak cemaatlere gitmek, şiddetli soğuklarda abdesti tam almak, namazdan sonra namaz beklemektedir. Kim bunlara devam ederse hayır üzere yaşar, hayır üzere ölür, günah mevzûunda da annesinden doğduğu gündeki gibi olur" dedim. Sonra tekrar: Ey Muhammed!" dedi.

"Buyurun emrinizdeyim!" dedim.

"Namaz kıldığın vakit, dedi, şunu oku: "Allahım, senden hayırları yapmamı, kötü şeyleri de terketmemi ve fakirleri sevmemi talep ediyorum! Kullarına bir fitne arzu edersen, beni fitneye düşmeden, yanına al!"

(Gece bana gelen elçi -veya Rabbim- son olarak) dedi ki: "Dereceler ise, selamı yaymak, yemek yedirmek, insanlar uyurken gece namaz kılmaktır!" [Tirmizî, Tefsir, Sad, (3231, 3232).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm),* bu hadislerinde, çok çarpıcı bir üslubla birkısım amellerin ne derece ehemmiyetli olduklarını, feyiz ve bereketçe ne kadar faziletli olduklarını ifade buyurmaktadır:

1) Aleyhissalatu vesselam, rüyasında Rab Teala'yı en güzel bir surette görmüş, beyan edeceği hakikatı ondan taallüm buyurmuştur .

2) *Mele-i A'la,* yüce cemaat demektir. Cenab-ı Hakk'a yakınlığı olan büyük meleklerin teşkil ettiği cemaattir. Hadis, işte bu yüce cemaate mensup olanların bazı ameller hususunda aralarında yarış yaptıklarını bildirmektir. Ehemmiyetini anlamakta eksik kaldığımız birkısım amellerde bu büyük meleklerin yarışması mesele üzerinde mukni bir kanaat verir.

Yarışmanın mahiyeti nedir? Bu hususta alimler birkaç ihtimal üzerinde durmuştur.

★ Bu amelleri tesbit edip, semaya getirmede tebâdür, yani önce ve çabuk davranma gayreti olabilir.

9- Köşeli parantez, rivayetin Tirmizî'deki aslından alınmadır, bazı küçük farklar var.

★ Bu, amellerin fazilet ve şereflerini sayıp dökme gayreti olabilir.

★ Bu amellere insanların gıbtasını tahrik ederek, onları bu amelleri iktisaba ve onlar sebebiyle -şehvet yönünden farklı olmalarına rağmen- faziletçe meleklere galebe çalmaya teşvik gayreti de olabilir.

3) Meleklerin bu husustaki davranışı *muhaseme* olarak ifade edilmiştir. Zira, hadis sual-cevap zımnında varid olmuştur. Bu ise, muhaseme ve münazaraya benzer. Biz bunu yarışma kelimesiyle Türkçeye aktardık.

4) Kıymeti belirtilmek istenen amellere gelince, bunlar iki kısımda sunulmuştur:

1) Dereceleri artıranlar;

2) Kefaretler.

Dereceleri artıranlar meyanında şunlar var:

★ Selamın yaygınlaştırılması.

★ Yemek yedirilmesi.

★ Herkes uyurken geceleyin namaz kılmak.

Kefaretler, yani günahları örtenler:

★ Yaya olarak cemaate katılmak.

★ Soğuk günlerde bile abdesti tam almak.

★ Namazdan sonra namaz beklemek (ve namazı ilk vaktinde kılmak).

Bu hususlara riayeti esas alan bir hayat tarzı, İslam'ın istediği tarzdır. Bunu yapan, annesinden doğduğu gündeki gibi hiçbir lekesi olmadan Allah'a kavuşacaktır.

2- Hadiste, Allah'ın en güzel şekilde görülmesi gibi kelami münakaşalara giren unsurlar var. Ancak, ulemâ, bunun bir rüya olduğuna dikkat çekerek, tevil yapmaya bile gerek görmemiştir. Mesela *Aliyyu'l-Karî:* "Bu, rüyada olduğuna göre, yadırganacak bir husus olmamalıdır. Çünkü, kişi rüyasında olmayacak şeyler görür; şekilsiz şeyi şekilli görebilir, şekilliyi de şekilsiz görebilir" der.

4669 ٩– وعن علي رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : إنَّ في الْجَنَّةِ غُرَفـاً يُرى ظُهـورُهَا مِنْ بُطُونِهَا مِنْ ظُهُورِهَا فـقَامَ أعْرَابِىٌّ فقَالَ: لِمَنْ هِىَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ؟ قَالَ: لِمَنْ أطَابَ الْكَلاَمَ، وَأطْعَمَ الطَّعَامَ، وأدَامَ الصِّيَامَ، وَصَلَّى بِاللَّيْلِ وَالنَّاسُ نِيَــامٌ].

أخرجه الترمذي.

9. (4669)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennette bir takım odalar vardır. Dışları içlerinden, içleri de dışlarından görülür."

Bunu işiten bir bedevi ayağa kalkıp: "Bu odalar kim(ler)e ait ey Allah'ın Resûlü?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Sözü güzel yapan, yemek yediren, oruca devam eden, gece herkes uyurken namaz kılan kimse(lere) ait!"* buyurdu." [Tirmizî, Birr 53, (1985).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, önceki hadiste temas edilen bazı faziletli amellere bir yenisini ilave ederek ona dikkat çekip, teşvikte bulunmaktadır: "Tatlı söz sahibi olmak." Alimler bunu insanlara karşı iyi olmak, onlarla malâyânî konuşmamak, kırıcı olmamak, kaba, yakışıksız, edebe sığmayan sözlerden kaçınmak olarak anlarlar. Ayet-i kerimede ﴿وَاِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا﴾ **"Rahman'ın has kuları... kendilerine cahiller hitap edince "selametle!" deyip geçerler, (onlara bulaşıp kalmazlar)"** buyrulmuştur. Böylece, yeryüzünde tevazu ile yürüyen Rahman'ın has kulu olur ve birkaç ayet ilerde vaadedilen mükafaata ererler: ﴿اُولٰئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا﴾ **"İşte onlar sabretmelerine karşılık cennetin en yüksek köşkleriyle mükâfatlandırılırlar..."** (Furkan 63-75).

Böylece hadis, bir bakıma kaydedilen ayeti tefsir etmiş olmaktadır. Zira, ayette Rahman'ın has kulları diye tercüme ettiğimiz ibadu'r-Rahman'ın bir kısım amelleri sayıldıktan sonra gurfe vâdedilmektedir. Böylece ayette vâdedilen gurfenin, hadiste tavsifi yapılan gurfeler şeklinde, yani dışından içini, içinden de dışını gösterir mahiyette olduğu söylenebilir.

2- Yemek yediren tabiriyle, öncelikle bakımıyla mükellef olduğu iyali, diğer yakınları, fakirler, yolcular, misafirler vs. yani Allah'ın rızasını düşünerek yapılan meşru yedirmeler anlaşılacaktır.

3- Oruca devam eden tabiriyle farz dışında oruç tutan anlaşılmıştır. Arası kesilmeden tutulacak nafile oruçlar buraya girer. Bunun kesin bir miktarını söylemek uygun olmaz. Resûlullah'ın sünnetine bakmak gerekir. Aleyhissalâtu vesselâm savm-ı Davud dediği bir gün yiyip bir gün tutmayı en güzel oruç tarzı olarak beyan eder. Ancak kendisinin hep bu tarz oruç tuttuğu rivayet edilmemiştir. Bazı hadislerde pazartesi,

perşembe olmak üzere haftada iki gün oruç tavsiye eder. Bazı hadislerde ayda üç gün tavsiye edilir. Rivayetlerdeki bu farklılığa binaen *"Ayda en az üç gün oruç tutan bu hadisin hükmüne girer"* diyen alim olmuştur. Ayette gurfe, sabredene vâdedildiği için, hadisteki oruca devam eden tabiriyle irtibatlı görülmüş ve sabırdan maksadın sarih olarak oruca devam olduğu belirtilmiştir.

Hadiste temas edilen gece namazının ehemmiyetine mükerrer yerlerde temas ettik (3003-3015. hadisler ve bilhassa 3015 numaralı hadisten sonraki müstakil açıklama görülmelidir: 9. cilt, 318-325. sayfalar).

4670 ١٠ – وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِى بِى، وَأَنَا مَعَهُ حِينَ يَذْكُرُنِى. فَـإِذَا ذَكَرَنِي فِي نَفْسِهِ ذَكَرْتُهُ فِي نَفْسِي، وإِنْ ذَكَرَنِي فِي مَلإٍ ذَكَرْتُهُ فِي مَلأٍ خَيْرٍ مِنْهُ. فإِنِ اقْتَرَبَ الَيَّ شِبْراً اقْتَرَبْتُ إِلَيْهِ ذِرَاعاً وَإِنِ اقْتَرَبَ الَيَّ ذِرَاعاً اقْتَرَبْتُ مِنْهُ بَاعاً، وَإِنْ أَتَانِي مَشْياً أَتَيْتُهُ هَرْوَلَةً]. أخرجه الشيخان.

10. (4670)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah Teala hazretleri diyor ki: "Ben, kulumun hakkımdaki zannı gibiyim. O, beni andıkça ben onunla beraberim. O, beni içinden anarsa ben de onu içimden anarım. O, beni bir cemaat içinde anarsa, ben de onu daha hayırlı bir cemaat içinde anarım. O, şayet bana bir karış yaklaşacak olursa, ben ona bir zira yaklaşırım. Eğer o, bana bir zira yaklaşırsa ben ona bir kulaç yaklaşırım. Kim bana yürüyerek gelirse ben ona koşarak giderim. Kim bana şirk koşmaksızın bir arz dolusu günahla gelse, ben de onu bir o kadar mağfiretle karşılarım." [Buharî, Tevhid 15; 35; Müslim, Zikr 2, (26 75), Tevbe 1, (2675).]

AÇIKLAMA:

1- Hadise göre, Allah, kulun Allah hakkındaki zannına göredir. Yani Allah, kul ne şekilde tasavvurda bulunursa onu yapabilecek güçtedir. *İbnu Hacer,* bu ifadede kulu, Allah hakkında hüsn-ü zanda yani ümid içinde olmaya teşvik bulur. Kişi Allah'ın kendisini cezalandıracağını düşününceye kadar, affedeceğini düşünmesi daha muvafıktır. Bir başka ifade ile dinimizde Allah'a karşı takip edilecek edebte *beyne'r-reca ve'l-havf (ümid ve korku ortasında olmak)* Allah'ın af, mağfiret ve rahmetinden ümid ettiğimiz kadar da celalinden, gadabından, azabından korkmak

gerekmektedir. Allah telakkimizde mühim bir esastır ve bu muvazeneyi iki taraftan birinin lehine bozmak caiz değildir.

İşte sadedinde olduğumuz hadis, muvazeneyi ümid lehine bozmaya teşvik etmektedir. Çünkü Allah'ın, hakkındaki zannımıza göre bize davranması esas olunca, her insan iyi zanda bulunmayı tercih eder, buna meyyaldir.

Nevevî, İslam ulemasının şu görüşte olduğunu kaydeder: "Allah hakkında hüsn-ü zannın manası O'nun kendisine merhamet ve afla muamele edeceğine inanmasıdır." Kişi sıhatli halde korku ve ümid içindedir. Her iki duygu eşittir. Bazısı: "Korku galiptir" demiştir. Ancak ölüm emareleri yaklaştıkça ümid galip olur veya sırf ümid hakim olur. Zira korkudan maksad measiden, çirkinliklerden sakınmak; taat ve hayırlı amelleri çok yapmada hırstır. Yaşlılık halinde bunların veya çoğunluğunun yapılması zorlaşır. Bu sebeple artık hüsn-ü zannda bulunmak müstehab olur. Yeter ki bu, Allah'a karşı iftikarı tazammun etsin, kişiyi O'ndan istemeye sevketsin." Esasen Müslim'in bir rivayetinde لاَ يَمُوتَنَّ اَحَدُكُمْ إلاَّ وَهُوَ يُحْسِنُ بِاللهِ الظَّنَّ *"Sizden kimse Allah hakkında hüsn-ü zannda bulunmadan ölmeyecektir"* buyrulmuştur. Bu hadis ölüme yakın Allah'ın rahmetinden ümidin galebe çalacağını ifade eder. Bu hususu, yine Müslim'de kaydedilen bir diğer hadis dahi teyit etmektedir: يُبْعَثُ كُلُّ عَبْدٍ عَلى مَا مَاتَ عَلَيْهِ *"Her kul ne üzerine ölürse o şey üzerine diriltilir."* Öyleyse yaşlılıkta ümidin galebe çalması, Allah hakkında hüsn-ü zann, Rabb-ı Rahim'in rahmetine itimad İslamî edebe aykırı olmamakta, bilakis müstehab olan edebi teşkil etmektedir.

2- Bazı alimler, sadedinde olduğumuz hadiste geçen zan kelimesinin "bilmek" manasına geldiğini söylemişlerdir. Bu durumda mana: "Kişi Allah'ı nasıl bilirse, Allah kendisine öyle muamele eder" olur.

Kurtubî, hadisle ilgili bir başka yorum kaydeder: "Bazıları ظن عبدي بى *"Kulumun hakkımdaki zannı"*ndan muradın, "Dua sırasında duaya icabet edileceği zannı, tevbe sırasında tevbenin kabul edileceği zannı, istiğfar sırasında mağfiret zannı, şartlarına uygun yapılan ibadet sırasında mükafaat verileceği zannı" olduğunu söylemiştir. Böyle düşünenlere göre Cenab-ı Hak sadıku'l-va'd'dır. Yani o vaadinde sadıktır, doğrudur. Madem ki Resulü bu vaadi haber vermiştir, bizim buna inanmamız, hüsn-ü zannı esas almamız gerekir. Nitekim bir başka hadiste اُدْعُوا اللهَ وَاَنْتُمْ مُوقِنُونَ بِالاِجَابَةِ *"Size icabet edileceğine inanarak Allah'a duada bulunun"* buyurur. *Kurtubî* devamla der ki: "Bu sebeple, kişiye kendisine terettüp eden vacipleri, Al-

lah'ın onları kabul edeceği ve kendisini mağfiret buyuracağı hususunda muknî olarak yapmaya gayret etmesi gerekir. Çünkü Allah böyle vaadetmiştir. O vaadinden dönmez. Eğer kişi, yaptığını Allah'ın kabul etmeyeceğine, bunun kendisine fayda getirmeyeceğine inanırsa bu, Allah'ın rahmetinden yeis yani ümidi kesmek olur. Bu ise, büyük günahlardan biridir. Kim de böyle düşünerek ölürse kendisine, düşündüğü şekilde muamele edilir. Nitekim mezkur hadisin bazı tariklerinde فَلْيَظُنَّ بِى عَبْدِى مَا شَاءَ "durum budur, artık kulum, hakkımda nasıl isterse öyle zannda bulunsun" demiştir."

Buna rağmen alimlerimiz mağfiret zannında ısrarın, halis cehalet ve aldanma olduğunu, böyle bir durumun kişiyi Mürcie mezhebine götüreceğini belirtirler.

3- Hadiste geçen "Kişi beni zikredince ben onunla beraberim" ibaresindeki beraberlik, zatî beraberlik değil, ilmî beraberliktir. Yani Cenab-ı Hakk: "İlmimle beni zikredenin yanındayım, beni zikrettiğini bilirim" demiş olmaktadır; şu ayette geçtiği üzere اِنَّنِى مَعَكُمَا اَسْمَعُ وَاَرٰى **"Allah: "Korkmayın"** buyurdu. **Şüphesi Ben sizinle beraberim, işitir ve görürüm"** (Ta-Ha 46). Bu beraberlik şu ayette ifade edilen beraberlikten daha hususidir.

مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوٰى ثَلاَثَةٍ اِلاَّ هُوَ رَابِعُهُمْ وَلاَ خَمْسَةٍ اِلاَّ هُوَ سَادِسُهُمْ وَلاَ اَدْنٰى مِنْ ذٰلِكَ وَلاَ اَكْثَرَ اِلاَّ هُوَ مَعَهُمْ اَيْنَ مَا كَانُوا

"Üç kişi arasında gizli bir konuşma geçmez ki dördüncüsü Allah olmasın. Beş kişi olmaz ki, altıncısı Allah olmasın. Bundan az da olsalar, çok da olsalar farketmez; nerede olurlarsa olsunlar Allah onlarla beraberdir" (Mücadele 7).

4- Zikrin çeşitleri: Bu hadisi açıklama sadedinde alimler, dört çeşit zikirden bahsederler:

★ Lisanla olan zikr.

★ Kalple olan zikr.

★ Hem lisan ve hem de kalple olan zikr.

★ Emre uymak, nehiyden kaçınmakla olan zikr.

5- Hadiste, kulun *"Allah'ı içinde zikretmesi"*, gizlice O'nu tenzih ve takdis etmesidir. Allah'ın kulu zikretmesi de sevap ve rahmetle gizlice anmasıdır.

6- *Melek mi Üstün, İnsan mı?*

Hadiste geçen *"Kulum beni bir cemaat içerisinde anarsa, ben de onu ondan daha hayırlı bir cemaat içerisinde anarım"* ibaresini bazı alimler meleklerin insanlardan efdal oldukları hususunda nass kabul etmişlerdir. İbnu Battal: "Bu cumhurun görüşü" der. Ancak ehl-i sünetin cumhuru, insanlardan salih olanların diğer cinslerin hepsinden efdal olduğuna hükmetmiştir.

★ Meleklerin mutlak üstünlüğünü iddia edenler, felsefeciler olmuş, bunları Mutezile takip etmiş, mutasavvıflardan bazı kimseler de bu görüşü benimsemiştir. Keza az sayıda Zahiri de aynı iddiaya düşmüştür.

★ Bazıları da her ikisinin ayrı ayrı faziletlere sahip olduğunu söylemiştir. Bunlar şöyle derler: "Meleğin hakikatı insanın hakikatından üstündür. Çünkü o, nûrânidir, hayırlıdır, latifdir; ayrıca geniş bir ilme, büyük bir kudrete ve saf bir cevhere sahiptir. Ancak bu durum melek sınıfına giren her bir ferdin, insan sınıfına giren her bir ferde üstün olmasını gerektirmez. Çünkü insanların bazı fertlerinde melekteki vasıflar fazlasıyla bulunabilir, bu caizdir."

★ Bazı alimler aradaki ihtilafı, salih insanlarla melekler arasında sınırlar. Bir kısmı bunu peygamberlerle sınırlar.

★ Bazı alimler de, meleklerin peygamberler dışındaki insanlardan üstün olduğunu ileri sürmüştür.

★ Bazıları da meleklerin Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* hariç, bütün peygamberlerden de üstün olduğunu iddia etmiştir.

★ *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın melekten üstün olduğunu söyleyenlerin bir delili, Allah'ın meleklere emredip, Hz. Adem aleyhisselam'a secde ettirmesidir. Bu secde Adem'i büyükleme gayesine matuftur. Bu sebeple İblis, bunu kibrine yediremeyip Kur'an'da muhtelif ayetlerde geçtiği üzere bahaneler ileri sürüp secde etmemiştir.

★ Ayette Cenab-ı Hakk Adem için لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ **"ellerimle yarattığım"** (Sad 75) tabirini kullanır.

★ Bir başka Kur'anî delil اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰى آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ اِبْرَاهِيمَ **"Allah Adem'i, Nuh'u, Âl-i İbrahim ve Âl-i İmran'ı alemler üzerine seçip çıkardı"** (Âl-i İmran 33) ayetidir.

★ Keza bir diğer delil şu ayettir: وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ **"Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsini kendi tarafından bir lütuf olarak sizin hizmetinize verdi..."** (Casiye 13). "Ayette geçen "hep-

si" içerisine melekler de girer. Kendisine teshir edilen, kendisi teshir edilenden efdaldir" denmiştir.

★ Ayrıca: "Melaikenin taati yaratılışı gereğidir. Beşerin taati ise nefis mücadelesiyledir. Çünkü insan tabiatına şehvet, hırs, heva, gadab gibi duygular konmuştur. Bu duygularla birlikte ibadet meşakkatlidir."

★ Ayrıca meleklerin taati kendilerine Allah'tan gelen emir iledir. Beşerin taati ise, bazısı nassla, bazısı içtihatla bazısı istinbatladır ve meşakkatlidir.

★ Melekler, şeytanların vesveselerinden, atacakları şüphelerden ve saptırmalardan selamette oldukları halde, bunlar insanlar hakkında caizdir. Melekler melekûtî hakikatları görebilirler. İnsanlar ise bunları göremez. Allah'ın bildirmesiyle bilgi sahibi olabilir.

Bu meselede değişik görüşler arasında delillerle yapılan münakaşa uzundur. Bahsi burada keserek, hadiste geçen diğer bir meseleye temas edeceğiz .

7- Kulun Allah'a, Allah'ın da kula yaklaşması, bu yaklaşmayı "yürüyerek" veya "koşarak" yapma meselesi:

İbnu Battal der ki: "Bunlardan her biri hakikate de mecaza da hamledilebilir; ikisi de muhtemeldir. Hakikata hamli, mesafe katetmeyi ve cisimlerin birbirine yaklaşmasını gerektirir. Ancak bu, Allah Teala hakkında muhaldir. Arap dilinde meşhur olduğu üzere, bir sözün hakikate hamlinin muhaliyeti ortaya çıkınca mecaz olması kesinlik kazanır. Öyleyse kulun Allah'a karışla, zira ile yaklaşma sıfatının ve Allah'a gelmesinin, yürümesinin manası, O'na yaptığı itaatiyle, farz ve nafilelerden eda ettikleriyle elde ettiği (manevi) yakınlıktır. Allah'ın kuluna yaklaşması, ona gelmesi, yürümesi de kulun taatine sevap vermesi, rahmetiyle yakınlaşmasıdır. Böylece Cenab-ı Hakk'ın *"Ona koşarak gelirim"* demesinin manası: "Ona sevabım süratle gelir" demektir." Taberi'den nakledildiğine göre, "az bir ibadet "karış"la temsil edilirken, Cenab-ı Hakk'ın sevab ve ikramında zayıflık "zira" ile temsil edilmişir. Bu hal, Cenab-ı Hakk'ın, ibadete tevessül eden kuluna olan sevap ve ikramının bolluğuna bir delil kılınmıştır."

Râgıb'ın açıklaması biraz daha farklı: "Kulun Allah'a yakınlığı, sadece Allah'ı tavsifte kullanılması caiz olan birkısım sıfatları -Allah'ı tavsif ölçüsünde olmasa da- kullara da tahsis etmektir; hikmet, ilm, hilm, rahmet vs. gibi sıfatlar bu gruba girer. Bunlar kulda, cehl, hafiflik, gadab vs. bir kısım manevi pisliklerin izalesiyle beşeri takat ölçüsünde hasıl olur. Bu yakınlık bedenî değil, ruhanî bir yakınlıktır."

4671 ١١ – وعن أبى ذرّ رضيَ الله عنه قال: [قَالَ رسُولُ الله ﷺ: يَقُولُ اللهُ عزَّ وَجَلَّ: مَنْ جاءَ بِالْحَسنَة فَلَهُ عَشرُ أَمْثَالِهَا؛ وَأَزِيدُ، وَمَنْ جاءَ بالسَّيِّئَة فَجزَاءُ سيِّئَة مثْلُهَا؛ وَأَغْفِرُ، وَمَنْ تَقَرَّبَ اليَّ شبراً تَقَرَّبْتُ مِنهُ ذراعاً، وَمَنْ تَقَرَّبَ اليَّ ذراعاً تَقَرَّبْتُ مِنْهُ بَاعاً، وَمَنْ جَاءَنِي يَمْشِي أَتَيْتُهُ هَرْوَلَةً، وَمَنْ لَقِيَنِي بِقُرَابِ الأَرْضِ خَطِيئَةً لاَ يُشْرِكُ بِى شَيْئاً لَقِيتُهُ بِمِثْلِهَا مَغْفِرَةً]. أخرجه مسلم.

«قُرابُ الأَرْضِ» ما يقارب ملأها.

11. (4671)- *Ebu Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah Teala hazretleri demiştir ki: "Kim bir hayır işlerse ona sevabının on katı verilir veya arttırırım da. Kim bir günah işlerse bunun cezası, misli kadardır, veya affederim. Kim bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir zira yaklaşırım. Kim bana bir zira yaklaşırsa ben ona bir kulaç yaklaşırım. Kim bana yürüyerek gelirse ben ona koşarak giderim. Kim bana hiçbir şeyi şirk koşmaksızın arz dolusu hata ile kavuşursa ben de onu bir o kadar mağfiretle karşılarım." [Müslim, Zikr 22, (2687).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste Cenab-ı Hakk'a izafe edilen cümlelerden bazıları Kur'an-ı Kerim'de mevcuttur. En'am suresinde 160. ayet şöyledir. (Mealen): "Kim bir hayır işlerse ona sevabının on katı verilir, kim de bir günah işlerse onun cezası da mislidir."

2- Gerekli diğer açıklamalar önceki hadiste geçti.

4672 ١٢ – وعن أبى مالكٍ الأشعرى رَضيَ الله عنْه قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ: الْوُضُوءُ شَطْرُ الإِيمَان، وَالْحَمْدُلله تَمْلأُ الْمِيزَانَ، وَسُبْحَانَ الله وَالْحَمْدُ لله تَمْلآنِ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالأَرْضِ، والصَّلاَةُ نُورٌ، والصَّدَقَةُ بُرْهَانٌ، وَالصَّبْرُ ضِيَاءٌ، وَالْقُرآنُ حُجَّةٌ لَكَ أَوْ عَلَيْكَ، كُلُّ النَّاسِ يَغْدُو، فَبَايِعُ نَفْسَهُ فَمُعْتِقُهَا أَوْ مُوبِقُهَا]. أخرجه مسلم والترمذي والنّسائى.

«موبقها» أي مهلكها.

12. (4672)- *Ebu Malik el-Eş'arî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Abdest imanın yarısıdır. Elhamdülillah mizanı doldurur; sübhanallah velhamdülillah arz ve sema arasını doldurur; namaz nurdur; sadaka bürhandır; sabır ziyadır; Kur'an ise lehine veya aleyhine bir hüccettir. Herkes sabahleyin kalkar, nefsini satar; kimisi kurtarır kimisi de helak eder." [Müslim, Taharet 1, (223); Tirmizî, Da'avat 91, (3512); Nesaî, Zekat 1, (5, 5-6).]

AÇIKLAMA:

1- Abdestin imanın yarısı olması ile ilgili olarak Nevevî ulemanın muhtelif yorumlarını kaydeder:

★ Temizliğin sevabı katlanarak imanın sevabının yarısına ulaşır.

★ İman, önceki günahları sildiği gibi, abdest de önceki günahları siler, ancak abdestin sahih olması imanın varlığına bağlı. Bu sebeple onun, imana bağlı olma durumu "onu imanın yarısı" şeklinde değerlendirmeyi gerekli kılmıştır.

★ Burada "iman" kelimesi ile namaz kastedilmiştir.Nitekim ﴿وما كان الله ليضيع ايمانكم﴾ **"Allah sizin imanınızı zayi edecek değildir"** (Bakara 143) ayetinde de iman kelimesiyle namaz kastedilmiştir. Malum olduğu üzere namazın sıhhati için taharet şarttır. Bu sebeple taharet namazın yarısı durumunda olmuştur. Burada yarı olmak, hakiki bir yarım olmayı gerektirmez."

Nevevî, bu sonuncuyu en doğru tevil olarak yorumlar ve der ki: "Şu mana da muhtemeldir.: "İman kalple tasdik, zahirle inkıyaddır. Bu ikisi ise imanın iki yarısını teşkil ederler. Temizlik, namazı tazammun ettiği için o da zahiri azanın inkıyadı demektir."

2- *Elhamdülillah* mizanı doldurur demenin manası, bunu söylemedeki sevabın büyüklüğüdür. Yani onun sevabı mizanı dolduracaktır. Kur'an ve sünnette pek çok nass, amellerin tartılacağından; bazılarının ağır, bazılarının hafif geleceğinden bahseder. Şu halde elhamdülillah diyerek yapılan zikir ağır gelecek amellerdendir.

3- *Sübhanallah* ile *elhamdülillah*'ın yer-gök arasını doldurması, elhamdülillahla ilgili olarak söylediğimiz manadadır. Bunlarla zikir fevkalade kıymetli amellerden olmaktadır. Esasen sübhanallah kelimesi Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih, hamd de mazhar olduğumuz nimetlerin Allah'tan geldiğinin itiraf ve ifadesidir. Ubudiyetin özü de bunlara dayanır. Namazın her tarafında bu kelimeler sıkça tekrarlanır. Sonda da bunlar otuz üçer kere tekrarlanır. Elbette bu kelimelerin sevabı, ifade et-

tikleri mana gereğince fazladır. Bunlarla Allah'ın sıkça, çokça zikri, kişiyi her çeşit şirkten uzaklaştırır, gerçek tevhide ve ihlasla muvaffak eder. Sadedinde olduğumuz hadis'te bu iki kelimeyi tamamlayan tekbir medar-ı bahs edilmemiş ise de hadisin Tirmizî'de gelen bir başka veçhinde ona da yer verilmiştir: التَّسْبِيحُ نِصْفُ الْمِيزَانِ وَالْحَمْدُ للهِ تَمْلَؤُهُ وَتَكْبِيرُ يَمْلأُ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالأَرْضِ وَالصَّوْمُ نِصْفُ الصَّبْرِ. *"Tesbih mizanın yarısıdır; elhamdülillah mizanı doldurur; tekbir ise gökle yer arasını doldurur; oruç sabrın yarısıdır; temizlik imanın yarısıdır."*

4- Namazın nur olmasından murad, insanın nurla yolunu aydınlatıp tehlikelerden kurtulduğu gibi, namaz da insanı, Kur'an'ın müjdesiyle, kötülüklerden koruduğuna göre, insan hayatında nurun fonksiyonunu icra etmiş olmaktadır.

★ Bazı alimler: "Namaz kıyamet günü bir nur olacak" demiştir.

★ Bazıları: "Namaz marifet nurlarını parlatır kalbe inşirah verir, hakikatların kalple inkişafını ve idrakini sağlar, kulun zahiriyle de batınıyla da Allah'a yönelmesine zemin hazırlar" demiştir.

★ Bazıları: "Namaz kılanın yüzünde dünyada da ahirette de bir nur vardır, hadis bunu beyan ediyor" demiştir. Nitekim bir başka hadiste Resûlullah mü'minlerin kıyamet günü namaz sebebiyle alınlarındaki abdestleri sebebiyle de abdest uzuvlarındaki bir nurla haşrolunup, diğer ümmetler arasında bu nurla temayüz edeceklerini haber vermiştir.

5- *Sadakanın bürhan olması,* "Kıyamet gününde kişiye malını nereye harcadığı sorulunca, sadakayı delil gösterip, Allah rızası için harcadığını ispatlayabilecektir" manasında açıklanmıştır. Bazı alimler de: "Sadaka vermek, verenin imanına hüccettir. Çünkü kafir ve münafık zekata inanmadığı için sadaka ve zekat vermez. İnsanî duygularla verse bile Allah onu kabul etmeyecektir. Sadakanın makbuliyeti Allah rızası için verilmiş olmasına bağlıdır. Bu düşünce ile verilen sadaka onun imanına delil olacaktır" demişlerdir.

6- *Sabır ziyadır:* Şer'an makbul olan sabrı alimler, -hadislerden hareketle- üçe ayırırlar:

★ *Allah'a taatte sabırdır:* Ömür boyu taatte hiç fütur göstermeden, usanmadan, emredilenleri yapmak.

★ *Masiyete karşı sabırdır:* Bu, Allah'ın yasakladığı şeyleri işlememekte sabretmek, direnmektir.

★ Musibetlere sabırdır: "Bize düşen, aklın gösterdiği tedbirleri aldıktan sonra sabretmek, başımıza gelen musibetleri kaderden bilmek, insanları acındırmak gibi bir düşünceyle bağırıp çağırmamak, şikayet etmemek. İlla da şikayet edeceksek nefsimizi Allah'a şikayet etmek, halimizi Allah'a açmak, O'na arzetmektir. Mü'minin en bariz vasıflarından biri sabırlı ve mütevekkil olmasıdır. Bazı alimler sabrı "Kur'an ve sünnet üzerine sebat etmektir" diye açıklamıştır.

Mü'min meşru hudutlar içerisinde sabır gösterdiği takdirde, doğru olana, isabetli olana yol bulacaktır.

Hadiste, namaz için nur denirken, sabır için ziya denmesi, alimlerin bu hususta im'an-ı nazar etmesine vesile olmuştur. Pratik kullanışta nur ve ziya aynı manayı ifade ederler. Ancak ayette geçen وَجَعَلْنَا الشَّمْسَ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا *"Biz güneşi ziya, ayı da nur kıldık"* ifadesini esas alarak, ziyayı kaynaktan çıkan birinci ışık, nuru da birinci ışığın yanmasıyla hasıl olan ikinci ışık olarak değerlendirmişlerdir. "Her nur ziyadır, ama her ziya, nur değildir" derler. "Öyleyse ziya ehastır. Bu sebeple sabır, ehas olan ziya ile tavsif edilmiştir. Sabır, nefsi taat ve meşakkatlere hapsetmek olunca, sabır, namazdan önce gelir. Öyleyse sabrın ehas olan ziya ile tavsifi ve bunun neticesi olan namazın nur ile tavsifi uygundur" denmiştir.

7- Kur'an'ın lehte veya aleyhte hüccet olması açık bir husustur. Okuyup gereğiyle amel edene Kur'an lehte hüccettir, onu okumayıp mucibiyle amel etmeyen onu mehcur bırakan Hz. Peygamber de şikayet edecektir. (Furkan 30). Şu halde amellerin mizanı sırasında, aykırı amelde bulunanların değerlendirilmesinde Kur'an aleyhte bir hüccet olacaktır.

8- Kişinin sabaha erip nefsini satması şöyle açıklanmıştır: "Herkes kendi kendine birşeyler yapar. Kimisi nefsini Allah'a satar, yani onu ibadete harcar ve mukabilinde ateşten kurtarır. Kimisi de şeytana ve hevaya ve onlara uymaya satar ve helak eder.

Şu halde günlük hayatı yaşayıp da nefsini bu iki yoldan birine satmayan yoktur: Eğer Allah'a satılmamış, hayırla geçirilmemişse şeytan ve heva yolunda bad-ı heva harcanmış demektir. Hayatın Allah'a satılması, şuurlu taatte, hayırda geçirilmesi demektir. Bu şuuru kaybeder, otomat veya insiyaki bir tarzda cereyana bırakırsak şeytan yoluna gitme tehlikesi büyük ihtimaldir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu tehlikeye dikkat çekmektedir. Şuurla şeytan yolunu tercih edenler hakkında bir şey söylemeye zaten gerek yok."

4673 ١٣ – وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَوْماً: مَنْ أَصْبَحَ الْيَوْمَ مِنْكُمْ صَائِماً؟ قَالَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنه: أَنَا. قَالَ: فَمَنْ تَبِعَ مِنْكُمُ الْيَوْمَ جَنَازَةً؟ قَالَ أَبُو بَكْرٍ: أَنَا قَالَ: فَمَنْ أَطْعَمَ مِنْكُمُ الْيَوْمَ مِسْكِيناً؟ قَالَ أَبُو بَكْرٍ: أَنَا قَالَ: فَمَنْ عَادَ مِنْكُمُ الْيَوْمَ مَرِيضاً؟ قَالَ أَبُو بَكْرٍ: أَنَا قَالَ ﷺ مَا اجْتَمَعْنَ في رَجُلٍ إلاَّ دَخَلَ الْجَنَّةَ]. أخرجه مسلم.

13. (4673)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün:

"Bugün sizden kim oruçlu olarak sabahladı?" diye sordular. Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh): "Ben!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Bugün kim bir cenazeye katıldı?" dedi. Yine Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh): "Ben!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Bugün kim bir hastayı ziyaret etti?" dedi. Bu sefer de Hz. Ebu Bekir: "Ben!" dedi. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Bunlar bir kimsede biraraya geldi mi, o kimse mutlaka cennete girer!" buyurdu." [Müslim, Zekat 87, (1028).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisten hareketle, bazı alimlerin dikkat çektiği bir husus, kişinin "ben" demesinin bir mahzur teşkîl etmeyeceğidir. Çünkü "Ben demek İblis'e mahsus bir haldir, bu onun lanetlenmesine vesile olmuştur" mütâlaasını ileri süren bir kısım alimlere karşı, bu hadis başta olmak üzere Kur'ân ve hadisten gösterilen delillerle ben demenin mekruh olmadığı belirtilmiş, İblis'in lanetlenmesi de ben demesinden dolayı olmayıp, Allah'ın emrine isyan ederek "Ben Âdem'den daha hayırlıyım!" demesinden ileri geldiği söylenmiştir.

4674 ١٤ – وعن أبى ذرٍّ رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ ذَهَبَ أَهْلُ الدُّثُورِ بِالأُجُورِ، يُصَلُّونَ كَمَا نُصَلِّي وَيَصُومُونَ كَمَا نَصُومُ، وَيَتَصَدَّقُونَ بِفَضْلِ أَمْوَالِهِمْ. قَالَ: أَوَلَيْسَ قَدْ جَعَلَ اللهُ لَكُمْ مَا تَتَصَدَّقُونَ بِهِ، إنَّ بِكُلِّ تَسْبِيحَةٍ صَدَقَةً، وَكُلِّ تَكْبِيرَةٍ صَدَقَةً، وَكُلِّ تَحْمِيدَةٍ، وَكُلِّ تَهْلِيلَةٍ صَدَقَةً، وَأَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ صَدَقَةٌ، وَنَهْيٌ

عَــنْ مُنْكَرٍ صَدَقَةٌ، وَفِــي بُضْعِ أَحَدِكُمْ صَدَقَةٌ. قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ، أَيَأْتِى أَحَدُنَا شَهْوَتَهُ وَيَكُونُ لَهُ فِيــــهَا أَجْرٌ؟ قَالَ: أَرَأَيْتُمْ لَوْ وَضَعَهَا فِي حَرَامٍ أَكَانَ عَلَيْهِ وِزْرٌ؟ قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ: كَذٰلِكَ إِذَا وَضَعَهَا فِي الْحَلاَلِ كَانَ لَهُ أَجْرٌ]. أخرجه مسلم.

14. (4674)- *Hz. Ebu Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Ashabtan bazıları): "Ey Allah'ın Resûlü! Zenginler ücretleriyle gittiler. Onlar da bizim gibi namaz kıldılar, bizim gibi oruç tuttular, mallarının artanından da sadaka verdiler!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Allah size de tasadduk edeceğiniz şeyler verdi: Her bir tesbih sadakadır, her bir tekbir sadakadır, her bir tahmîd sadakadır, her bir tehlil sadakadır, emr-i bi'l-ma'ruf sadakadır, nehy-i ani'l-münker sadakadır, herbirinizin (hanımıyla) ciması sadakadır!" buyurdu. Derken cemaatten: "Ey Allah'ın Resûlü! Yani birimizin şehvetine mübaşeret etmesine ücret mi var?" diye soranlar oldu. Aleyhissalâtu vesselâm:

"İhtiyacını haramla görmüş olsaydı bundan ona bir vebal var mıydı, yok muydu ne dersiniz?" diye sual ettiler.

"Evet vardı!" demeleri üzerine:

"Öyleyse, ihtiyacını helal yolla gördü mü bunda onun için ücret vardır!" buyurdular." [Müslim, Zekât 53, (1106).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, İslâm'ın bazı umumî prensiplerini müşahhas hale getirmektedir. Bunlardan biri mükellef kişinin her anından hesap prensibidir. Böyle olunca yaptığı fiiller de ya lehine ya aleyhinedir. Hanımıyla cinsî mübaşereti bile sadaka sayılıp, ücrete vesile olunca, geri kalan fiillerinin nasıl bir değerlendirmeye tabi tutulacağı anlaşılır. İslâm'ın sorumluluk anlayışının şumûlünü, derinlik ve inceliğini kavramada bu hadis mühim bir değer taşır.

2- İslâm'da *sadaka* anlayışı da burada vüs'at kazanmaktadır. Sevap getiren herbir amel *sadaka* mefhumuna girebilmektedir. Bu açıdan fakirliği sebebiyle maddi sadaka veremeyenler, zenginlerden daha fazla sadaka sevabı kazanabilecek durumdadırlar. Hele riya ile verme tehlikesi, minnet etme tehlikesi, ihlaslı verememe tehlikesi, ucba düşme tehlikesi gibi birkısım muhâtaraları beraberinde getiren maddî sadakaya nazaran tesbih, tahmid, emr-i bi'l-maruf, ihtiyaçlarını meşru yoldan, helal yoldan

giderme gibi mecazî sadakalar çok daha selametli, garantili ve kıymetli bir sevap kaynağı olmalıdır. Kişi bu inançla, boş zamanlarını, an be-an, birkısım ezkarlarla kelime kelime zaman ipliğine ebedî nur pırlantaları olarak dizebilir.

Müteakip hadis, sadaka mefhumunun hangi meselelere kadar uzandığını kavramada daha sarihtir ve bu hadisi tamamlar.

3- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER:

★ Hanımla münasebet-i cinsiyeye varıncaya kadar, bütün mübah fiiller iyi bir niyetle ibadet olabilir.

★ Hadisten kıyasın cevazına delil çıkarılmıştır. Zira *Resûlullah,* Ashabtan haram cima ile helal cima arasında kıyas yapıp netice çıkarmalarını istemiştir ki, bu, kıyastan başka bir şey değildir. Ehl-i Sünnet ulemâsı bi'l-ittifak kıyası caiz görmüş, meşruluğuna hükmetmiştir. Zâhirîler buna muhalefet ederse de, itibar edilmemiştir.

4675 ١٥– وللترمذي في رواية: [تَبَسُّمُكَ في وَجْهِ أَخيكَ صَدَقَةٌ، وأَمْرُكَ بالْمَعْروفِ وَنَهْيُكَ عَنِ الْمُنْكَرِ صَدَقَةٌ، وإِرْشَادُكَ الرَّجُلَ فِـي أَرْضِ الضَّلاَلِ لَكَ صَدَقَةٌ، وبَصَرُكَ لِلرَّجُلِ الرَّدِيِّ الْبَصَرِ صَدَقَةٌ، وإِمَاطَتُكَ الْحَجَرَ والشَّوْكَ وَالْعَظْمَ عَنِ الطَّرِيقِ صَدَقَةٌ، وإِفْرَاغُكَ مِنْ دَلْوِكَ في دَلْوِ أَخيكَ صَدَقَةٌ].

15. (4675)- *Tirmizî*'nin bir rivayetinde şöyle buyurulmuştur: *"Kardeşine karşı izhar edeceğin tebessümün bir sadakadır. Emr-i bi'l-mâ'rûfun ve nehy-i ani'l-münkerin sadakadır. Yolunu kaybeden kimseye yolu gösterivermen sadakadır; gözü sakat kimse için görüvermen sadakadır; yoldan taş, diken, kemik (gibi şeyleri) kaldırıp atman sadakadır; kovandan kardeşinin kovasına su boşaltman sadakadır."* [Tirmizî, Birr 36, (1957).]

4676 ١٦– وعن جابرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: ثَلاَثٌ مَنْ كُنَّ فيهِ نَشَرَ اللهُ عَلَيْهِ كَنَفَهُ وَأَدْخَلَهُ الْجَنَّةَ: رِفْقٌ بِالضَّعِيفِ، وَالشَّفَقَةُ عَلَى الْوَالِدَيْنِ، وَالإِحْسَانُ إلى الْمَمْلُوكِ]. أخرجه الترمذي.

« كَنَفُ الإِنْسَانِ »: ظِلُّهُ وحماه الذي يأوي إليه الخائف.

16. (4576)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûllullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Üç şey vardır, bunlar kimde bulunursa, Allah onun üzerine himayesini açar ve onu cennete koyar: "Zâyıflara rıfk, anne-babaya şefkat, kölelere ihsan." [Tirmizî, Kıyâmet 49, (2496).]

4677 ١٧– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: ثَلاثَةٌ حَقٌّ عَلى اللهِ عَوْنُهُمْ: الْمُجَاهِدُ في سَبِيلِ اللهِ، وَالْمُكَاتَبُ الَّذى يُرِيدُ الأَدَاءَ، وَالنَّاكِحُ الَّذى يريدُ الْعَفَافَ]. أخرجه الترمذي والنّسائي.

17. (4677)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Üç kimse vardır ki, bunlara yardım Allah üzerine bir haktır: Allah yolunda cihad eden; borcunu ödemek isteyen mükâteb, iffetini korumak niyetiyle evlenen kimse." [Tirmizî, Fezâilu'l-Cihâd 20, (1655); Nesâî, Nikâh 5, (6, 61).]

4678 ١٨– وعن أبي ذَرّ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: ثَلاثَةٌ يُحِبُّهُمْ اللهُ، وَثَلاثَةٌ يُبْغِضُهُمْ اللهُ: فَأَمَّا الثَّلاثَةُ الَّذِينَ يُحِبُّهُمْ فَرَجُلٌ أَتَى قَوْماً فَسَأَلَهُمْ بِاللهِ وَلَمْ يَسْأَلْهُمْ بِقَرَابَةٍ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُمْ فَمَنَعُوهُ، فَتَخَلَّفَ رَجُلٌ بِأَعْقَابِهِمْ فَأَعْطَاهُ سِرّاً لاَ يَعْلَمُ بِعَطِيَّتِهِ إلاَّ اللهُ وَالَّذى أَعْطَاهُ، وَقَوْمٌ سَارُوا لَيْلَتَهُمْ حَتَّى إذَا كَانَ النَّوْمُ أَحَبَّ إلَيْهِمْ مِمَّا يُعْدَلُ بِهِ فَنَزَلُوا. فَقَامَ رَجُلٌ يَتَمَلَّقُنِى وَيَتْلُو آيَاتِى، وَرَجُلٌ كَانَ في سَرِيَّةٍ فَلَقِىَ الْعَدُوَّ فَانْهَزَمُوا فَأَقْبَلَ بِصَدْرِهِ حَتَّى يُقْتَلَ أَوْ يُفْتَحَ لَهُ، وَأَمَّا الثَّلاثَةُ الَّذِينَ يُبْغِضُهُمُ اللهُ: فَالشَّيْخُ الزَّانِى، وَالْفَقِيرُ الْمُخْتَالُ، وَالْغَنِيُّ الظَّلُومُ]. أخرجه الترمذي والنسائي.

18. (4678)- *Hz. Ebu Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Üç kişi vardır, Allah onları sever, üç kişi de vardır Allah onlara buğzeder.

Allah'ın sevdiği üç kişiye gelince: "Bir adam bir cemaate gelir, onlardan Allah adına birşeyler ister, kendisiyle onlar arasında mevcut bir karâbet sebebiyle istemez. Onun başvurduğu kimseler, istediğini vermezler. İçlerinden biri cemaatin arkasına kayıp, isteyen kimseye gizlice ihsanda bulunur. (Öyle gizli verir ki) onun verdiğini sadece Allah'la ihsanda bulunduğu adam bilir.

(İkinci adam ise:) Bir cemaat yoldadır. Gece boyu da yürürler. Der-

ken (yorulurlar ve) uyku herşeyden kıymetli bir hal alır. Konaklarlar, [başlarını koyup yatarlar.] Bir adam kalkıp bana karşı tevazu ve tazarruda bulunur, ayetlerimi okur.

(Üçüncü adama gelince:) Seriyyeye katılmıştır. Seriyye düşmanla karşılaşır, hezimete uğrarlar. Ancak o ilerler, öldürülünceye veya başarıncaya kadar savaşmaya devam eder.

Allah'ın buğzettiği üç kişiye gelince: Bunlar zâni ihtiyar, kibirli fakir, zâlim zengindir." [Tirmizî, Cennet 25, (2571); Nesâî, Zekât 75, (5, 84).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah,* burada kulluk edebine yaraşan üç iyi vasıfla, kulluk edebine hiç yakışmayan üç kötü vasfı anlatmaktadır. İyi vasıflar:

★ Sadakayı Allah rızası için ve gizli vermek.

★ Yolculukta bile olsa gece ibadeti yapmak.

★ Düşman karşısında tek başına bile kalsa savaşmaya devam etmek. Bu tavrın bilhassa bozgun esnasında büyük ehemmiyeti olmalıdır,. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, gerek Uhud'da ve gerekse Huneyn'de bu çeşit davranışıyla, dağılan İslâm askerlerinin etrafında toplanmasını sağlamıştır. Böylece Uhud'da hem moral çöküntüsünü hem de daha kötü sonuçları önlemiştir. Huneyn'de de büyük zaferin sebebi olmuştur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu hadislerinde, bozgun hengâmında cesurâne davranan tek bir kişinin bile savaşın seyrini değiştirebileceğine parmak basmış olmaktadır.

2- Şarihler, hadiste kötü fiillerden olarak zikredilen *"şeyhin zinası"* tabiri ile muhsan olanın zinasının kastedilme ihtimalinden bahsederler. Zira, dinimiz evli ile hiç evlenmemiş bakire kimsenin zinasını bir tutmaz. Bâkirenin zinası, muhsan olanın zinasına nazaran daha hafif bir cürümdür. Çünkü birinin cezası ölüm iken, diğerinin seksen sopadır. Keza bu tabirle, gence mukabil olan *"ihtiyar ve yaşlanmış kimse"*nin zinasını kastetmiş olabileceği ihtimalini de belirtirler. Bu mânada anlaşılınca, çirkin işlerin herkeste aynı değerde kötü olmayacağı dersi verilmiş olmaktadır. Zina kötü bir fezâhet ama, buna yaşlanmış insan teşebbüs ederse çok daha kötü bir hal olmaktadır. Manayı muhalifi ile, edeb ve iffet güzeldir ama gençlerde olursa daha güzeldir. Çünkü gençlikte edeb ve iffetlilik güzel bir alışkanlık îras eder ve bütün hayatın iyi bir istikamette gitmesini sağlar. Sonradan –şayet nasib olursa- ulaşılan iyilik, bir yama veya aşı durumundadır, gençlikten tevarüs edilen kadar feyizli ve bereketli olmayabilir.

4679 ١٩– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: سَبْعَةٌ يُظِلُّهُم اللهُ فِـي ظِلِّهِ يَوْمَ لاَ ظِلَّ إلاَّ ظِلُّهُ: إمَامٌ عَادِلٌ، وَشَابٌّ نَشَأَ فِـي عِبَادَةِ اللهِ، وَرَجُلٌ قَلْبُهُ مُعَلَّقٌ بِالْمَسْجِدِ حَتَّى يَعُودَ إلَيْهِ، وَرَجُلاَنِ تَحَابَّا فِي اللهِ، اجْتَمَعَا عَلَـى ذلِكَ وَتَفَرَّقَا عَلَيْهِ، وَرَجُلٌ دَعَتْهُ امْرَأةٌ ذَاتُ مَنْصِبٍ وَجَمَالٍ فَـقَالَ: إنِّى أخَافُ اللهَ، وَرَجُلٌ تَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ فَأخْفَاهَا حَتَّى لاَ تَعْلَمَ شِمَالُهُ مَا تُنْفِقُ يَمِينُهُ، وَرَجُلٌ ذَكَرَ اللهَ خَالِياً فَفَاضَتْ عَيْنَاهُ]. أخرجه الستة إلا أبا داود.

19. (4679)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Yedi kişi var, Allah onları hiçbir gölgenin olmadığı kıyamet gününde kendi gölgesinde gölgeler:

★ *Adil imam,*

★ *Allah'a ibadet içinde yetişen genç,*

★ *Tekrar dönünceye kadar kalbi mescide bağlı olan kimse,*

★ *Allah için birbirlerini seven, Allah rızası için biraraya gelip, Allah rızası için ayrılan iki kişi,*

★ *Güzel ve makam sahibi bir kadın tarafından davet edildiği halde: "Ben Allah'tan korkarım" de(yip icabet etmey)en kimse,*

★ *Sağ eliyle verdiğini sol eli görmeyecek kadar gizli bir şekilde sadaka veren kimse,*

★ *Allah'ı tek başına zikrederken gözlerinden yaş boşanan kimse."* [Buhârî, Ezân 36, Zekât 16, Rikâk 24, Hudûd 19; Müslim 91, (1031); Muvatta 14, (952, 953); Tirmizî, Zühd 53, (2392); nesâî, Kudât 2, (8, 222, 223).]

Bu hadis ile ilgili olarak Sonsuz Nur adlı kitabında M. Fethullah Gülen Hocaefendi şu yorumu yapıyor:

İşte, her biri insan iradesi açısından başlı başına birer önem arzeden yukarıdaki hususlar ki, bunların bazısı, îfası çok zor ve çetin işler, bazısı da ruha ciddî birer çelme sayılan ağlardır. İnsan bu ağların bazılarından kurtulsa da, her an diğerlerine takılma ihtimaliyle karşı karşıyadır. Ancak Allah'ın himaye ve inayetiyle aşılabilecek olan bu öldürücü tuzaklardan sıyrılabilme ve insan takatini zorlayan hatta bazen onu aşan bu çetin sorumlulukları başarıyla yerine getirebilme de, yine o inayet ve hi-

mayeyi celbin en güçlü, en makbul vesilesi sayılan, iradenin hakkını verme ve Allah'la sımsıkı irtibatta bulunma dinamikleri olsa gerek...

İşte, yukarıya aldığımız Peygamber sözü bize, her zaman iradesiyle var olabilmiş ve Allah'la irtibattaki gücü ortaya koymuş kudsîler cemaatinden böyle bir kesitle, ötedenberi ütopyalarda aranan, aranıp da bir türlü bulunamayan vicdan topluluğunu sunmakta ve onları yakalama mevzûunda içlerimizi arzu ile doldurup gönüllerimizi şahlandırmakta...

Evet, güneşin bulutların yerini alıp her yanı kavurduğu, beyinlerin kaynayıp terlerin gırtlağa ulaştığı ve sebeblerin bütün bütün iflas edip herşeyin insanın aleyhine döndüğü o gün, Hakk'ın himaye ve inâyetinden başka gölge olmayacak ve olamaz da. Bu gölgenin arş gölgesi veya başka birşey olması önemli değil, önemli olan bildiğimiz düzenin değişmiş, kıstasların altüst olmuş, arz u semânın başkalaşmış olmasıdır.

Bu müthiş günde, kimsenin kimseye destek olamayacağı, himaye ve iltimasların hiçbir işe yaramayacağı muhakkak. Seslerin kesildiği, canların gelip gırtlaklara dayandığı, başların dönüp bakışların bulandığı o gün, kim kimi koruyabilir ki..?

Evet, işte böyle bir günde tek sığınak vardır; o da Allah'ın himâyesinin gölgesidir ve bu gölgeden yararlanacak olanlar da:

a- Dünyada sorumluluğunun şuurunda olan ve uhdesine aldığı emânetlere riâyetle hak, adalet ve istikâmeti temsil eden lider ve devlet reisi.

b- Nefsânîliğin en azgın olduğu dönemlerde, bedenî ve cismanî arzularına rağmen, kendini Hakk'a kulluğa adamış delikanlı.

c- Kulluk arzusu ve neşvesi, cismânî isteklerinin önünde ve kalbi sürekli mescidlerde atan ibâdet eri.

d– Birbirlerini Allah için seven; bir araya geldiklerinde Allah için bir araya gelen, ayrılırken de Allah için ayrılan, Hakk rızasını, Hakk sevgisini mihrâb edinmiş muhabbet fedâileri.

e– Hayatını hep *"mehâfetullah"* ve *"mehâbetullah"* kuşağında sürdürebilen, iffet ve ismetini muhafazada fevkalâde hassas, şehevânî isteklerine karşı alabildiğine kararlı ve nefsin fena tekliflerini, "ben Allah'tan korkarım" düşünce ve çığlıklarıyla savabilen babayiğit.

f- Allah'a karşı sadâkat ve vefâsının remzi olarak, dişinden, tırnağından artırıp, Hakk rızâsı için infak ettiği malını, kıskançlığa varan bir ruh hâletiyle, Allah'tan başka kimsenin bilmesini arzu etmeyen, hem öyle etmeyen ki, sağına infak ettiğini solundakinden saklamaya çalışan ihlâs ve civanmertlik kahramânı.

g- Yalnızlık anlarını tefekkür ve murâkabe ile buudlaştıran, yer yer gönlünde bestelediği duygularını gözyaşlarıyla seslendiren, her zaman irâde gücünü Allah'tan alan ve bu bir dalga kıran mahiyetindeki o müthiş irâdesiyle mâsiyet arzularını kırıp darmadağınık eden his ve gönül erleridir.

Evet, başka hadîslerde de ifade edildiği gibi, adâletle hükmeden hâkimin ötede nurdan minberler üzerine kurulup Hakk'ın ard arda gelen iltifatlarını yudumlaması; gençliğinde, gençliğini aşmış delikanlının Hakk'ın hoşnutluğu ile mükâfatlandırılması; hayatını mescid-ev-işyeri arasında bir dantela gibi örmeye muvaffak olmuş ibâdet erinin İlâhî himayeye alınması; kâinata *"mehd-i uhuvvet"* nazarıyla bakıp ömürlerini, Allah için severek, sevilerek geçirenlerin mahşerde İlâhî muhabbetle mükâfatlandırılmaları; dünya hayatını mehâbet ve mehâfet atkıları üzerinde örgüleyen gönül insanının ötede korktuğundan emin bulunması; sadakasını, sadâkat nişanesi ölçüsünde te'diye eden vefâ erinin, o en vefâlıdan tasavvurlar üstü mukâbeleye mazhar olması, nihayet, zâhiri ma'nâlı, bâtını derin, âlemin kendisini bildiği yanlarıyla onlara en mükemmel örnek, dostla halvetinde de gözyaşlarıyla O'na içini dökebilen o duygu ve gönül insanının, bütün bâdireleri aşıp umduklarına nâil olması gibi, uhrevî ödüllendirmeleri ifâde etmenin yanında aynı zamanda, ideal bir toplumun kesiti sayılan böyle bir tablo ile mükemmel bir millet olmanın çerçevesi verilmekte ve insanları ona taşıyacak esaslar gösterilmektedir.

Bilmem, artık böyle ciltlerle anlatılabilecek derin bir muhtevânın birkaç satıra sıkıştırılarak, âdetâ deryânın damla ile ifadelendirildiğini tekrar etmemize gerek var mı..?[10]

4680 ٢٠ – وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ دَعَا الى هُدىً كَانَ لَهُ مِنَ الأجْرِ مِثْلُ أجُورِ مَنِ اتَّبَعَهُ لاَ يَنْقُصُ ذلكَ مِنْ أجُورِهِمْ شَيْئاً، وَمَنْ دَعَا الى ضَلاَلَةٍ كَانَ عَلَيْهِ مِنَ الإثْمِ مِثْلُ آثَامِ مَنِ اتَّبَعَهُ لاَ يَنْقُصُ مِنْ آثَامِهِمْ شَيْئاً]. أخرجه مسلم ومالك وأبو داود والترمذي.

20. (4680)- Yine *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim bir hidayete davette bulunursa, buna uyanların sevaplarının bir misli ona gelir ve bu durum, onların ücretlerinden hiçbir şey eksilt-

10– M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur 1/280-282.

mez. Kim bir dalâlete çağrıda bulunursa, buna uyanların günahlarından bir misli de ona gelir ve bu onların günahlarından hiçbir eksiltme yapmaz." [Müslim, İlm 16, (2674); Tirmizî, İlm 15, (2676); Ebu Dâvud, Sünnet 7, (4609); Muvatta, Kur'ân 41, (1, 218).]

4681 ٢١– وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: الدَّالُّ عَلَى الْخَيرِ كَفَاعِله]. أخرجه الترمذي.

21. (4681)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Hayra delâlet eden onu yapan gibidir." [Tirmizî, İlm 14, (2672).]

4682 ٢٢– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: يَقُولُ اللّهُ عَزَّ وَجَلَّ لِمَلاَئِكَتِه: إذَا هَمَّ عَبْدِى بِعَمَلٍ سَيِّئَةٍ فَلاَ تَكْتُبُوهَا حَتّى يَعْمَلَهَا، فَإذَا عَمِلَهَا فَاكْتُبُوهَا عَلَيْهِ وَاحِدَةً، وَإنْ تَرَكَهَا لأَجْلِي فَاكْتُبُوهَا لَهُ حَسَنَةً، وَإذَا هَمَّ بِعَمَلٍ حَسَنَةٍ وَلَمْ يَعْمَلْهَا فَاكْتُبُوهَا لَهُ حَسَنَةً، فَإنْ عَمِلَهَا فَاكْتُبُوهَا لَهُ بِعَشْرِ أمْثَالِهَا الى سَبْعِمائَةِ ضِعْفٍ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

22. (4682)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah Teâla hazretleri meleklerine şöyle emreder: "Kulum kötü bir amel yapmak isteyince, onu yapmadıkça yazmayın, Yapınca, onu aleyhine bir günah olarak yazın. Eğer benim rızamı düşünerek terketti ise bunu onun lehine bir sevap yazın. Kulum iyi bir iş yapmak arzu edince, yapmasa bile onu, lehine bir sevap yazın. Eğer onu yaparsa en az on misli olmak üzere yedi yüz misline kadar ona sevap yazın." [Buhârî, Tevhed 35; Müslim, İmân 203, 205, (128, 129); Tirmizî, Tefsîr, Enâm (3075).]

4683 ٢٣– وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَا مِنْ حَافِظَيْنِ رَفَعَا الى اللّهِ مَا حَفِظَا مِنْ عَمَلِ عَبْدٍ مِنْ لَيْلٍ أوْ نَهَارٍ فَيَجِدُ اللّهُ فِي أوَّلِ الصَّحِيفَةِ وَآخِرِهَا خَيْراً، إلاَّ قَالَ لِلْمَلاَئِكَةِ: أُشْهِدُكُمْ أنِّى قَدْ غَفَرْتُ لِعَبْدِى مَا بَيْنَ طَرَفَي الصَّحِيفَةِ]. أخرجه الترمذي.

23. (4683)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kulun gündüz veya gece amelini yazan hafaza melekleri, yazdıklarını Allah'a yükseltirler. Allah sahifenin baş ve son kısmını hayırlı bulursa, meleklere şöyle der: "Sizi şahid kılıyorum, ben kulumun sahifesinin iki tarafı arasında kalan kısmını mağfiret ettim." [Tirmizî, Cenaiz 9, (981).]

4684 ٢٤ – وعن عَمْرو بْنِ عبسة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ شَابَ شَيْبَةً فِي الإِسْلاَمِ كَانَتْ لَهُ نُوراً يومَ الْقِيامَةِ، وَمَنْ رمى بِسَهْمٍ في سَبِيلِ اللهِ فَبَلَغَ الْعَدُوَّ أَوْلَمْ يبلُغْهُمْ كَانَ لَهُ عِتقُ رقبةٍ، وَمَنْ أَعْتَقَ رَقَبَةً مُؤْمِنَةً كَانَتْ فِدَاءَهُ مِنَ النَّارِ عُضْواً عُضْواً]. أخرجه أصْحَابُ السنن، وهذا لَفْظُ النّسائى.

24. (4684)- *Amr İbnu Abese* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim Müslüman olduğu halde, saçından bir kıl beyazlarsa, bu, kıyamet günü onun için bir nur olur. Kim Allah yolunda bir ok atarsa, bu düşmana değse de değmese de, atan için bir köle azadı yerine geçer. Kim mü'min bir köleyi azad ederse bu onun için cehennemden bir azadlık vesilesi olur: Her bir uzuv için bir uzvu ateşten kurtulur." [Tirmizî, Fezâilu'l-Cihad, (1634); Nesaî, Cihad 26, (6, 26); Ebu Daud, Itk 14, (3966).]

4685 ٢٥ – وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: يَا ابْنَ آدَمَ: مَرِضْتُ فَلَمْ تَعُدْنِى. فَيَقُولُ: يَا رَبِّ كَيْفَ أَعُودُكَ وَأَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِينَ؟ قَالَ: أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ عَبْدِى فُلاناً مَرِضَ فَلَمْ تَعُدْهُ؟ أَمَا عَلِمْتَ أَنَّكَ لَوْ عُدْتَهُ لَوَجَدْتَنِى عِنْدَهُ؟ يَا بْنَ آدَمَ: اسْتَطْعَمْتُكَ فَلَمْ تُطْعِمْنِي. قَالَ: يَا رَبِّ كَيْفَ أُطْعِمُكَ وَأَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِينَ؟ قَالَ: انَّ عَبْدِي فُلاَناً اسْتَطْعَمَكَ فَلَمْ تُطْعِمْهُ. أَمَا عَلِمْتَ لَوْ أَنَّكَ أَطْعَمْتَهُ لَوَجَدْتَ ذَلِكَ عِنْدِي. يَابْنَ آدَمَ: اسْتَسْقَيْتُكَ فَلَمْ تَسْقِنِى. قَالَ: يَا رَبِّ كَيْفَ أَسْقِيكَ وَأَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِينَ؟ فَيَقُولُ: إِنَّ عَبْدِى فُلاناً اسْتَسْقَاكَ فَلَمْ تَسْقِهِ؟ أَمَا عَلِمْتَ أَنَّكَ لَوْ سَقَيْتَهُ لَوَجَدْتَ ذَلِكَ عِنْدِي]. أخرجه مسلم.

5. (4685)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kıyamet günü aziz ve celil olan Allah şöyle buyuracak:

"Ey ademoğlu! Ben hasta oldum beni ziyaret etmedin." Kul diyecek:

"Ey Rabbim, sen Rabbülâlemin iken ben seni nasıl ziyaret ederim?" Rab Teala diyecek:

"Bilmedin mi, falan kulum hastalandı, fakat sen onu ziyaret etmedin, bilmiyor musun? Eğer onu etseydin, yanında beni bulacaktın?"

Rab Teala diyecek:

"Ey ademoğlu ben senden yiyecek istedim ama sen beni doyurmadın!" Kul diyecek:

"Ey Rabbim, ben seni nasıl doyururum. Sen ki Alemlerin Rabbisin?" Rab Teala diyecek:

"Benim falan kulum senden yiyecek istedi. Sen onu doyurmadın. Bilmez misin ki, eğer sen ona yiyecek verseydin ben onu yanımda bulacaktım." Rab Teala diyecek:

"Ey ademoğlu! Ben senden su istedim bana su vermedin!" Kul diyecek:

"Ey Rabbim, ben sana nasıl su içirebilirim, sen ki Alemlerin Rabbisin!" Rab Teala diyecek:

"Kulum falan senden su istedi. Sen ona su vermedin. Bilmiyor musun, eğer ona su vermiş olsaydın bunu benim yanımda bulacaktın!" [Müslim, Birr 43, (2569).]

AÇIKLAMA:

Hadiste, hasta ziyareti, aç doyurmak, susuza su vermek gibi amellerin fazileti farklı bir üslubla takrir edilmiş olmaktadır. Kulun, ziyaret edilenin yanında veya karnı doyurulanların yanında Allah'ı bulması demek, o fiiline mukabil Allah'ın bol sevabını, rahmetini bulması demektir.

4686 ٢٦– وعن أبى سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ أَكَلَ طَيِّباً وَعَمِلَ في سُنَّةٍ وَأَمِنَ النَّاسُ بَوَائِقَهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ. قَالَ لَهُ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللهِ! إنَّ هذَا الْيَوْمَ في النَّاسِ كَثِيرٌ. قَالَ: فَسَيَكُونُ في قُرُونٍ بَعْدِى]. أخرجه الترمذي.

والمراد «بالبوائق» هنا: الغوائل والشرور والظلم والغش.

26. (4686)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim temiz rızık yer ve sünnete uygun amelde bulunur, halk da kendisinden bir kötülük gelmeyeceği hususunda güven duyarsa cennete girdi demektir."

"Bir adam: "Ey Allah'ın Resulü! Bugün insanlar arasında böyleleri çoktur!" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm* da:

"Benden sonraki zamanlarda da olacaklar!" buyurdu." [Tirmizî, Kıyamet 61, (2522).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah helal rızıkla beslenip, söylediği sözler veya yaptığı işler sünnet veya Kur'an'da mevcut nasslardan birine uygunluk arzeden bir kimseye, cennet hususunda garanti vermektedir. Yeter ki, halk da ondan gelecek her çeşit kötülükten kendini emin hissetsin.

Resûlullah her asırda bu çeşit iyi insanların çokça olacağını müjdelemektedir.

4687 ٢٧ – وعن البراء رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : مَنْ مَنَحَ مِنْحَةَ لَبَنٍ أَوْ وَرِقٍ، أَوْ هَدىٰ ضَالاً طَرِيقاً، أَوْ أَعْمىٰ زُقَاقاً، كَانَ لَهُ مِثْلُ مَنْ أَعْتَقَ رَقَبَةً]. أخرجه الترمذي.

« المِنحةُ » العطية. والمنحة: الناقة والشاة تعار لينتفع بِلَبَنِهَا ثم تعاد.

27. (4687)- *Hz. Bera* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim sağmal bir hayvanı veya parayı (karz-ı hasen olarak) iâreten verirse veya yolunu kaybedene yolunu gösterirse veya amayı sokağına koyarsa kendisine bir köle azad edenin sevabı verilir." [Tirmizî, Birr 37, (1958).]

4688 ٢٨ – وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ: الرَّجُلُ يَعْمَلُ الْعَمَلَ سِرّاً فَإِذَا اطَّلَعَ عَلَيْهِ أَعْجَبَهُ ذلِكَ. فَقَالَ ﷺ : لَهُ أَجْرَانِ: أَجْرُ السِّرِّ وَأَجْرُ الْعَلاَنِيَةِ]. أخرجه الترمذي.

المعنى أعْجبه ثناء الناس عليه بالخير لقوله ﷺ : أَنْتُمْ شُهَدَاءَ اللهِ في الأرض أما إذا أعجبه علم الناس به ليكرم أو يعظم بذلك فهذا رياء. وقيل معناه أعجبه اطلاع الناس عليه رجاء أن يعمل بمثل عمله فيكون له مثل أجر من عمل لقوله ﷺ : من سنّ سنة حسنةً كان له أجرها وأجرُ من عمل بها.

28. (4688)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e soruldu:

"Ey Allah'ın Resûlü! Bir adam gizli olarak hayırlı ameller yaparken bir de bakarsın halk buna muttali olmuştur da bu onun hoşuna gitmiştir?" Aleyhissalâtu vesselâm:

"Bu kimsenin iki ücreti vardır: Gizli yapmanın ücreti ve aleni yapmanın ücreti." [Tirmizî, Zühd 49, (2385).]

AÇIKLAMA:

Tirmizî bu hadis hakkında şu açıklamayı kaydeder: "Bu hadisi, alimlerden bir kısmı şöyle açıkladı: "Yaptığı işe muttali olununca hoşuna gider" ibaresinin manası şudur: "Halkın kenisini bu işi sebebiyle hayırla sena etmesi onun hoşuna gider, zira *Aleyhissalâtu vesselâm: "Sizler Allah'ın yeryüzündeki şahidlerisiniz"* buyurmuştur. Bu hadisin müjdesi sebebiyle (halkın övgüsü Allah'ın rızasının alameti olduğu için) övgü adamın hoşuna gider. Ancak o kimse, bu hayrı kendinden bilsinler de hayrına mukabil kendine ikram etsinler, büyüklensinler diye, bilinmiş olmaktan hoşlanırsa bu riyadır. Bazı alimler de şöyle demiştir: "Kendisine muttali olununca, kendi yaptığı örnek alınarak başkasının yapmasına da vesile olur" ümidiyle hoşlanırsa, bu durumda onların sevaplarının bir misli ona gelir. Çünkü hadiste : *"Kim iyi bir yol açarsa, ona bunun ecri ve bu yolda gidenlerin ecrinin bir misli vardır"* buyrulmuştur.

4689 ٢٩– وعن أبى ذَرٍّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قِيلَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ: الرَّجُلُ يَعْمَلُ الْخَيرَ وَيَحْمَدُهُ النَّاسُ عَلَيْهِ. فقَالَ: تِلْكَ عَاجِلُ بُشْرىٰ الْمُؤْمِنِ]. أخرجه مسلم.

29. (4689)- *Hz. Ebu Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah'a soruldu: "Ey Allah'ın Resûlü! Kişi hayır yapsa halk da bu sebeple onu övse (bunun hükmü nedir?)"

"Bu mü'mine (Allah'ın razı olduğuna dair) peşin bir müjdedir" buyurdular." [Müslim, Birr 166, (2642).]

AÇIKLAMA:

Nevevî, kulun övülmede dahli olmadığı takdirde, gıyabında halkın yaptığı övgünün Allah'ın rızasına alâmet olacağını, aksi takdirde kendi iradesiyle, arzusuyla övgünün hasıl olması halinde bunun rıza müjdesi olmayacağını belirtir.

4690 ٣٠– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: وَفْدُ اللّٰهِ ثَلاَثَةٌ:

اَلْغَازِى، وَالْحَاجُّ، والْمُعْتَمِرُ]. أخرجه النسائي.

30. (4690)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah için sefer yapanlar üçtür: Gazi, hacı, umreci." [Nesâî, Hacc 4, (5, 113).]

4691 ٣١ – وعن أنسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَغْرِسُ غَرْساً أوْ يزرعُ زرعاً فيأكُلُ مِنْهُ طَيرٌ أوْ إنسانٌ أوْ بهيمةٌ إلاَّ كَانَ لَهُ بِهِ صَدَقَةٌ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

31. (4691)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir Müslüman bir ağaç diker veya bir tohum eker de bunların mahsulatından bir kuş veya insan veya hayvan yiyecek olsa, bu onun için bir sadaka olur." [Buharî, Hars 1, Edeb 27; Müslim, Müsâkat 12, (1553); Tirmizî, Ahkam 40, (1382).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisi Buharî: "Yenilen şeyleri ekmenin ve dikmenin fazileti" adını taşıyan bir babta kaydeder: "Ekme" ve "dikme"nin faziletine Kur'anî delil olarak da أَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ حُطَامًا **"Onu siz mi bitiriyorsunuz yoksa bitirenler Biz miyiz? Eğer dileseydik, muhakkak ki onu (tohumsuz) bir ot kırıntısı yapardık da siz de şaşakalırdınız"** (Vakıa 64-65) ayeti zikredilir.

2- *Buhârî*'nin bab başlığından da anlaşılacağı üzere ulemâ, hadisin, ekip dikmenin faziletli ameller arasında yer ettiğine delil olduğunu ve arzın imar edilmesine teşvik teşkil ettiğini söylemiş, ayrıca hadisten çiftlik kurmanın ve onunla meşgul olmanın caiz olduğu hükmünü de çıkarmıştır. İbnu Hacer der ki: "Bu hadis, zahid geçinenlerden bazılarının ziraatle meşgul olmanın faziletini reddeden sözlerinin batıl olduğuna ve ziraatle meşguliyetten uzaklaştırmayı ifade zımnında gelen rivayetlerdeki asıl maksadı, dinî işlere mani olacak derecesine hamletmek gerektiğine de delildir."

Burada *İbnu Hacer*'in kasdettiği yasaklayıcı hadislerden biri şudur: لاَ تَتَّخِذُوا الضَّيْعَةَ فَتَرْغَبُوا فِي الدُّنْيَا *"Çiftlik edinmeyin, dünyaya rağbet edersiniz."* *Kurtubî* bu iki hadisi şöyle cemeder: "Bu ikinci hadisteki yasaklama aşırı

çokluğun peşine düşüp o yüzden dinî vazifeleri ihmal etmeye hamledilir. Sadedinde olduğumuz hadiste ziraat da ihtiyaç nisbetinde veya Müslümanların ondan istifadesini düşünerek veya sevap elde etmek maksadıyla yapılan ziraate hamledilir." Hadisin Müslim'deki veçhinde sebeb-i vürud da mevcut: Buna göre Resûlullah, bir bahçede çalışmakta olan *Ümmü Ma'bed*'in yanına gelip: *"Bu hurmaları kim dikti, kafir mi Müslüman mı?"* diye sorar. Ümmü Ma'bed:

"Müslüman!" deyince Fahr-i Kainat *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Müslüman bir kimse ağaç diker de ondan bir insan veya hayvan yahut kuş yerse bu mutlaka onun için kıyamet gününe kadar bir sadaka olur"* buyurur.

3- Müslim'in bir ziyadesi bilhassa kaydetmeye değer: اِلاَّ كَانَ لَهُ صَدَقَةً اِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ *"...kıyamet gününe kadar kendisi için sadaka olur."* Demek ki iyi bir niyetle atılan bir tohum veya dikilen bir ağaçtan istifade edildiği müddetçe kıyamete kadar sevap hasıl olmaktadır. Bu ziyadeden, ekilen o tohumun, müteakip tohumlarından veya ağacın müteakip çekirdek ve filizlerinden hâsıl olacak ve kıyamete kadar müteselsilen elde edilecek menfaatlerden, eken kimsenin sevap cihetiyle istifade edeceği mânasını dahi anlamak mümkün ise de, *Nevevî, İbnu Hacer* "Sevap elde etme işi, ekilen veya dikilen şeyden yenilmeye devam edildiği müddetçe, kişi ölmüş bile olsa, hatta mülkiyeti başkasına intikal etmiş bile olsa" diyerek "bizzat dikilenin varlığının devamı müddetince" diye bir sınırlama getirirler. Her halükârda bu hadis ziraatçiliğe, mü'min gönüllerde fevkalâde bir teşvik hâsıl eder.

4- *İbnu Hacer,* "Müslüman" kelimesinin mutlak gelmiş olmasından hareketle, "hür, köle, fasık, müttaki, erkek, kadın her Müslümanın bu ekim sevabından istifade edeceğine" dikkat çeker. "İstifade edecek kimse"de mutlak gelmiştir: "İnsan." Bu durumda onun milliyeti, diyaneti, müşteri veya hırsız olması mevzubahis değildir. Hadisteki bu ıtlaka binaen Bediüzzaman bu hadisin mealini, "Hem bu bağdan çıkan mahsulattan kim yese -hayvan olsun, insan olsun, inek olsun, sinek olsun, müşteri olsun, hırsız olsun- sana bir sadaka hükmüne geçer" şeklinde verir.

Bu çeşit hadislerin, zamanımızda ortaya çıkan ve pek çok insanımıza musallat olan ve insanları belli yaşlardan sonra müstahsil olmaktan alıkoyup, sadece müstehlik olmaya atan emeklilik anlayışının zararlılığını kavramada önemi büyüktür. Bu maksadla, yetiştirilen ağaç ve diğer bitkilerden hasıl olan mahsulatın sadaka yerine geçmesinin namaz kılma şartına bağlı olduğu görüşünde olan Bediüzzaman'dan bir pasajı aynen aktarıyoruz:

"Eğer sen, istirahat ve teneffüs vaktini ruhun rahatına, kalbin teneffüsüne medar olan namaza sarfetsen, o vakit, bereketli nafaka-i dünyeviye ile beraber, senin nafaka-i uhreviyene ve zâd-ı ahiretine ehemmiyetli bir menba olan, iki mâden-i mânevi bulursun:

Birinci Maden: Bütün bağındaki yetiştirdiğin -çiçekli olsun, meyveli olsun- her nebâtın, her ağacın tesbihatından, güzel bir niyyet ile, bir hisse alıyorsun.

İkinci Maden: Hem bu bağdan çıkan mahsûlattan kim yese -hayvan olsun, insan olsun, inek olsun, sinek olsun, müşteri olsun, hırsız olsun- sana bir sadaka hükmüne geçer. Fakat o şart ile ki: Sen, Rezzak-ı Hakikî nâmına ve izni dairesinde tasarruf etsen ve O'nun malını, O'nu mahlûkatına veren bir tevziat memuru nazariyle kendine baksan...

İşte bak, namazı terkeden, ne kadar büyük bir hasâret eder. Ne kadar ehemmiyetli bir serveti kaybeder ve sa'ye pek büyük bir şevk veren ve amelde büyük bir kuvve-i manevî temin eden o iki neticeden ve o iki madenden mahrum kalır, iflas eder. Hatta ihtiyarlandıkça bahçecilikten usanır, fütur gelir. "Neme lazım der. Ben zaten dünyadan gidiyorum. Bu kadar zahmeti ne için çekeceğim?" diyerek, kendini tenbelliğe atacak. Fakat evvelki adam der: "Daha ziyade ibadetle beraber sa'y-i helale çalışacağım. Tâ, kabrime daha ziyade ışık göndereceğim. Ahiretime daha ziyade zahire tedarik edeceğim."

SEKİZİNCİ BAB

HASTALIK, ÖLÜM VE MUSİBETLERİN FAZİLETLERİ

(Bu babta üç fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

HASTALIK VE MUSİBETLER

İKİNCİ FASIL

EVLADIN ÖLÜMÜ

ÜÇÜNCÜ FASIL

ÖLÜM VE ALLAH'A KAVUŞMA SEVGİSİ

BİRİNCİ FASIL

HASTALIK VE MUSİBETLER

4692 ١- عن أبي هريرة وأبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أَنَّهُمَا سمعا رسُولَ الله ﷺ يَقُول: مَا يُصِيبُ الْمُؤْمِنَ مِنْ وَصَبٍ وَلاَ نَصَبٍ وَلاَ سقَمٍ ولاَ حَزَنٍ حتّى الْهَمِّ يُهِمُّهُ إلاَّ كفّر اللهُ به مِنْ سيِّئَاته]. أخرجه الشيخان والترمذي. « النَّصبُ والوصَبُ »: الوجع والمرض.

1. (4692)- *Ebu Hüreyre* ve *Ebu Said* (radıyallahu anhüma)'nın anlattıklarına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur:

"Mü'min kişiye bir ağrı, bir yorgunluk, bir hastalık, bir üzüntü hatta ufak tasa isabet edecek olsa, Allah onun sebebiyle mü'minin günahından bir kısmını mağrifet buyurur." [Buhârî, Marda 1; Müslim, Birr 52, (2573); Tirmizî, Cenâiz 1, (966).]

4693 ٢- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [دَخَلَ رَسولُ الله ﷺ على أُمِّ السَّائِبِ رَضِيَ اللهُ عَنْها. فقَالَ: مَالكِ تُزَفْزِفِينَ. فقَالَت: الحُمّىٰ! لاَ بَارَكَ اللهُ فيهَا. فقَالَ: لاَ تَسبِّي الْحُمّىٰ فإنَّهَا تُذْهِبُ خطَايَا بَنِي آدمَ كَمَا يُذْهِبُ الْكِيرُ خَبَثَ الْحَدِيدِ]. أخرجه مسلم.

« تُزَفْزِفِينَ » بالزاي المكررة. وأصل الزفيف: الحركة الشديدة كأنه سمع ما عرض لها من رعدة الحمى؛ ويروى بالراء المهملة، من رفرفة جناح الطائر، وهى تحريكه عند الطيران. فشبه حركة رعدتها به، والأول أكثر، والله أعلم.

2. (4693)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Ümmü's-Saib (radıyallahu anhâ)'in yanına girdi ve:

"Niye zangırdıyorsun, neyin var?" dedi. Kadın: "Humma (sıtma)! Allah belasını versin!" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm* da:

"Sakın hummaya sövme! Çünkü o, insanların hatalarını temizlemektedir, tıpkı körüğün demirdeki pislikleri temizlediği gibi!" buyurdular."

4694 ٣– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [عَادَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَحْمُوماً فقَالَ لَهُ: أَبْشِرْ فإِنَّ اللهَ تَعالى يَقُولُ: هِيَ نَارِى أُسَلِّطُهَا على عَبْدِى الْمُؤْمِنِ لِتَكُونَ حَظَّهُ مِنَ النَّارِ]. أخرجه رزين.

3. (4694)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir hummalıyı ziyaret etmişti. Hastaya:

"Müjde! Zira Allah Teâla hazretleri diyor ki: "Humma benim ateşimdir, ben onu mü'min kuluma musallat ederim, ta ki, ateşten tadacağı nasibini dünyada tadmış) olsun."

[Rezîn tahriç etmiştir. (Ahmet İbnu Hanbel'in Müsned'inde mevcuttur: 2, 440).]

4695 ٤– وعن أنسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذَا أَرَادَ اللهُ بِعَبْدٍ خَيْراً عَجَّلَ لَهُ الْعُقُوبَةَ فِي الدُّنْيَا، وإِذَا أَرَادَ بِعَبْدِهِ الشَّرَّ أَمْسَكَ عَنْهُ بِذَنْبِهِ حَتّى يُوَافِيَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ]. أخرجه الترمذي.

4. (4695)- *Hz. Enes* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah bir kuluna hayır murad ettimi onun cezasını tacil edip dünyada verir; bir kulu hakkında da kötülük murad ettimi onun günahlarını tutar, kıyamet günü cezasını verir." [Tirmizî, Zühd 57, (2398).]

4696 ٥– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنَّ عُظْمَ الْجَزَاءِ مَعَ عُظْمِ الْبَلاَءِ، وإِنَّ اللهَ تَعالى إِذَا أَحَبَّ قَوْماً ابْتَلاَهُمْ، فَمَنْ رَضِيَ فَلَهُ الرِّضَا، وَمَنْ سَخِطَ فَلَهُ السَّخَطُ]. أخرجه الترمذي.

5. (4696)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Mükâfatın büyüklüğü belânın büyüklüğü ile (orantılıdır). Allah bir cemaati sevdi mi onları musibete müptela eder. Kim bundan razı olursa Allah da ondan razı olur, kim de razı olmazsa Allah da ondan razı olmaz." [Tirmizî, Zühd 57, (2398).]

4697 ٦– وعن جابرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَوَدُّ أَهْلُ الْعَافِيَةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حِينَ يُعْطىٰ أَهْلُ الْبَلاَءِ الثَّوَابَ لَوْ أَنَّ جُلُودَهُمْ كَانَتْ قُرِضَتْ فِي الدُّنْيَا بِالْمَقَارِيضِ]. أخرجه الترمذي.

6. (4697)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kıyamet günü, afiyet ehli kimseler, bela ehline sevapları verilince, dünyada iken derilerinin makaslarla kazınmış olmasını temenni edecekler." [Tirmizî, Zühd 59, (2404).]

4698 ٧– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا يَزَالُ الْبَلاَءُ بِالْمُؤْمِنِ وَالْمُؤْمِنَةِ فِي نَفْسِهِ وَوَلَدِهِ وَمَالِهِ حَتَّى يَلْقَى اللهَ وَمَا عَلَيْهِ خَطِيئَةٌ]. أخرجه مالك والترمذي.

7. (4698)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Mü'min erkek ve kadının nefsinde, çocuğunda, malında bela eksik olmaz. Tâ ki hatasız olarak Allah'a kavuşsun." [Muvatta, Cenâiz 40, (1, 236); Zühd 57, (2401).]

4699 ٨– وعن مصعب بن سعد عن أبيه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ! أَيُّ النَّاسِ أَشَدُّ بَلاَءً؟ قَالَ: الأَنْبِيَاءُ، ثُمَّ الأَمْثَلُ، فَالأَمْثَلُ، يُبْتَلَى الرَّجُلُ عَلَى حَسَبِ دِينِهِ فَإِنْ كَانَ شَدِيداً فِي دِينِهِ صُلْباً اشْتَدَّ بَلاَؤُهُ، وَإِنْ كَانَ فِي دِينِهِ رِقَّةٌ ابْتَلاَهُ اللهُ عَلَى حَسَبِ دِينِهِ، فَمَا يَبْرَحُ الْبَلاَءُ بِالْعَبْدِ حَتَّى يَتْرُكَهُ يَمْشِي عَلَى الأَرْضِ وَلَيْسَ عَلَيْهِ خَطِيئَةٌ]. أخرجه الترمذي.

يقال: «جَاءَ الْقَوْمُ الأَمْثَلَ فَالأَمْثَلَ» أيْ جاء أشرافهم وأجلّهم وخيرهم واحداً بعد واحد في الرتبة والمنزلة.

8. (4699)- *Mus'ab İbnu Sa'd*, babası radıyallahu anh'tan naklediyor: Der ki:

"Ey Allah'ın Resulü! dedim, insanlardan kimler en çok belaya uğrar?"

"Peygamberler, sonra büyüklükte onlara ve bunlara yakın olanlar.

Kişi diyaneti nisbetinde belası da şiddetli olur. Şayet dininde zayıflık varsa, Allah onu da diyaneti nisbetinde imtihan eder. Bela kulun peşini bırakmaz. Tâ o kul, hatasız olarak yeryüzünde yürüyünceye kadar." [Tirmizî, Zühd 57, (2400).]

4700 ٩ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ، وَعِزَّتِي وَجَلاَلِي لا أُخْرِجُ أَحَداً مِنَ الدُّنْيَا أُرِيدُ أَنْ أَغْفِرَ لَهُ حَتَّى أَسْتَوْفِيَ كُلَّ خَطِيئَةٍ فِي عُنُقِهِ بِسَقَمٍ فِي بَدَنِهِ وَإِقْتَارٍ فِي رِزْقِهِ]. أخرجه رزين.

«الإِقْتَارُ» التضييق على الإنسان في رزقه.

9. (4700)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah Teâla hazretleri ferman etti: "İzzetim ve celalim hakkı için, mağfiret etmek istediğim hiç kimseyi, bedenine bir hastalık, rızkına bir darlık vererek boynundaki günahlarından temizlemeden dünyadan çıkarmayacağım." [Rezîn tahriç etmiştir."

4701 ١٠ – وعن أبي موسىٰ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِذَا كَانَ الْعَبْدُ يَعْمَلُ عَمَلاً صَالِحاً فَشَغَلَهُ عَنْهُ مَرَضٌ أَوْ سَفَرٌ كَتَبَ اللهُ لَهُ كَصَالِحِ مَا كَانَ يَعْمَلُ وَهُوَ صَحِيحٌ مُقِيمٌ]. أخرجه أبو داود.

10. (4701)- *Ebu Musa* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir kul, salih amel işlerken araya bir hastalık veya sefer girerek ameline mani olsa, Allah ona sıhhati yerinde ve mukim iken yapmakta olduğu salih amelin sevabını aynen yazar." [Buhârî Cihâd 134; Ebu Dâvud, Cenâiz 2, (3091).]

İKİNCİ FASIL

ÇOCUK BÖLÜMÜ

4702 ١- عن أبى سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ النِّسَاءُ للنَّبِيِّ ﷺ: يَا رَسُولَ اللهِ غَلَبنَا عَلَيْكَ الرِّجَالُ، فَاجْعَلْ لَنَا يوماً من نَفْسِكَ فوعَدَهُنَّ يوماً، فوعَظَهُنَّ وأَمَرَهُنَّ، وكَانَ فِيمَا قَالَ لَهُنَّ: مَا مِنْكُنَّ امْرَأَةٌ تُقَدِّمُ ثَلاثَةً مِنْ وَلَدِهَا إلاَّ كَانُوا لَهَا حِجَاباً مِنَ النَّارِ. فَقَالَتِ امْرَأَةٌ: يَا رَسُولَ اللهِ، وَاثْنَينِ؟ قَالَ: وَاثْنَيْنِ]. أخرجه الشيخان.

1. (4702)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Kadınlar Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a dediler ki:

"Ey Allah'ın Resulü! Sizden (istifade hususunda) erkekler bize galip çıktı (yeterince sizi dinleyemiyoruz). Bize müstakil bir gün ayırsanız!"

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunun üzerine onlara bir gün verdi. O günde onlara vaaz u nasihat etti, bazı emirlerde bulundu. Onlara söyledikleri arasında şu da vardı:

"Sizden kim, kendinden önce üç çocuğunu gönderirse, onlar mutlaka kendisine ateşe karşı bir perde olur!"

Bir kadın sormuştu: "Ey Allah'ın Resûlü! Ya iki çocuğu ölmüşse?"

"İki de olsa!" buyurmuşlardı." [Buharî, İlm 36, CEnâiz 6, İ'tisâm 9; Müslim, Birr 152, (2633).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste sahabe hanımlarının dinlerini öğrenme hususunda hırsları gözükmektedir. Zira Mescid-i Nebevî'nin arka kısmında yer alan kadınların, araya giren erkek cemaati sebebiyle *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işitmeleri zorlaşmış olunca daha yakından dinleme imkanı sağlayacak hususî bir gün talep ediyorlar.

2- Bazı rivayetlerde Resulullah'ın *"Falanca hanımın evinde toplanın"* diyerek, kadınlara mahsus vaaz gününü hususî bir evde yaptığı belirtilir.

3- Hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kadınların dinlerini öğrenmeleri meselesine ehemmiyet verip hususî şekilde ilgilendiğini göstermektedir.

4- Hadis, keza Müslüman çocuklarının cennette olduğunu, çocukların ebeveynleri için ateşe karşı perde olacaklarını ifade etmektedir.

Bu rivayette iki çocuğu ölen kimsenin cennete gideceği ifade edilmiştir. Bir başka rivayette "Ya tek çocuğu ölmüşse?" sorusu da sorulmuş, Resûlullah bir müddet sükût buyurduktan sonra: *"Tek de olsa!"* diye cevap dermeyan etmiştir. Bir başka hadiste مَنْ قَدَّمَ ثَلاثَةً مِنَ الْوَلَدِ لَمْ يَبْلُغُوا الْحِنْثَ كَانُوا لَهُ حِصْناً حَصِيناً مِنَ النَّارِ *"Kim büluğa ermemiş üç çocuğu önden gönderirse bunlar kendisi için ateşe karşı muhkem bir kal'a olurlar"* buyurulmuştur. Bir çocuk gönderene de cennet verileceğini teyid eden muhtelif rivayetler var. İbnu Hacer, bunlardan en sahih olanını, Buhârî'nin Rikâk'ta kaydettiği şu rivayetin teşkil ettiğini söyler: يقـــول الله عزَّ وَجلّ مَا لعبْدِى الْمُؤْمِنِ عنْدى جزَاءٌ اذا قَبَضْتُ صَفِيَّهُ مِنْ أَهلِ الــدُّنيَا مِنَ الْوَلَدِ لَمْ يَبْلُغُوا ثُمَّ احتَسَبَهُ إلاَّ الْجَنَّةَ *"Allah Teâla hazretleri buyurmuştur: "Ben, dünya ehlinden sevdiğini aldığım bir kulum, onun sevabını umarak sabreder, rıza gösterirse mükâfatı ancak cennettir."* İbnu Hacer, "Bu rivayete tek çocuk da dahildir" der.

Bu çeşit rivayetlerin bir kısmı *ihtisab* yani "sevap niyetiyle sabır" kaydını ihtiva etmez, mutlak gelir. Bunlara göre, çocuğu ölen her mü'min bu sevaba dahildir. Ancak *İbnu Hacer* der ki: "Şeriatın bilinen kaidelerindendir: "Sevap niyete terettüp eder." Öyleyse mutlak hadisleri "ihtisab"la kayıtlamak gerekir. Öyleyse mutlak hadisler mukayyed olanlara hamledilecektir."

4703 ٢ — وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَ يَمُوتُ لأَحَدٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ثَلاَثَةٌ مِنَ الْوَلَدِ فَتَمَسَّهُ النَّارُ إلاَّ تَحِلَّةَ الْقَسَمِ]. أخرجه الستة إلا أبا داود.

وفي أخرى للترمذي: « واثْنَانِ وَوَاحِدٌ ».

ومعنى « تَحِلَّةِ الْقَسَمِ » أى لا تمسه النار إلا مسة يسيرة مثل تحليل قسم الحالف.

2. (4703)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Mü'minlerden birinin üç çocuğu ölür ve ona da ateş değerse, bu çok hafif bir alev yalamasıdır." [Buharî, Cenâiz 6, Eymân 9; Müslim, Birr 150-154, (2632-2635); Muvatta, Cenâiz 38, (1, 235); Tirmizî, Cenâiz 64. (1060); Nesâî, Cenâiz 25, (4, 25).]

4704 ٣– وعن ابنِ عبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ كَانَ لَهُ فَرَطَانِ مِنْ أُمَّتِي دَخَلَ الْجَنَّةَ بِهِمَا. قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: وَمَنْ كَانَ لَهُ فَرَطٌ. قَالَ: وَمَنْ كَانَ لَهُ فَرَطٌ يَا مُوَفَّقَةُ. قَالَتْ: فَمَنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ فَرَطٌ مِنْ أُمَّتِكَ؟ قَالَ: أَنَا فَرَطُ أُمَّتِي، لَنْ يُصَابُوا بِمِثْلِي]. أخرجه الترمذي.

« الفَـرَطُ » السابق المقدم عـلى القوم في طلب الماء والمنزل، وإذا مات للإنسان ولد صـغير فهو فرط له.

3. (4704)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ümmetimden kimin iki öncüsü varsa, onlarla birlikte cennete girer!"

Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) sordu: "Bir öncüsü olan?"

"Bir öncüsü olan da, ey (hayırda) muvaffak olan!" buyurdular. Hz. Aişe tekrar sordu: "Ümmetinden hiç öncü göndermeyen?"

"Ben, ümmetimin öncüsüyüm, (şefaatimle onları cennete ben sevkedeceğim. Hatta ben bütün öncülerin en büyüğüyüm. Çünkü ücret, çekilen meşakkate göre büyür). Benim ki gibisine de hedef olmayacaklar. (Onların beni önden göndermekten daha büyük bir kayıpları, daha acılı bir musibetleri yoktur ve olmayacak da. Zira vahiy kesilmiş oldu.)" [Tirmizî, Cenâiz 64, (1062).]

ÜÇÜNCÜ FASIL

ÖLÜM VE ALLAH'A KAVUŞMA SEVGİSİ

4705 ١ – عن عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنْ أَحَبَّ لِقَاءَ اللّٰهِ أَحَبَّ اللّٰهُ لِقَاءَهُ، وَمَنْ كَرِهَ لِقَاءَ اللّٰهِ كَرِهَ اللّٰهُ لِقَاءَهُ. فَقَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا: إِنَّا لَنَكْرَهُ الْمَوْتَ. قَالَ: لَيْسَ ذٰلِكَ؛ وَلٰكِنِ الْمُؤْمِنُ إِذَا حَضَرَهُ الْمَوْتُ بُشِّرَ بِرِضْوَانِ اللّٰهِ وَكَرَامَتِهِ، فَلَيْسَ شَيْءٌ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا أَمَامَهُ، فَأَحَبَّ لِقَاءَ اللّٰهِ وَأَحَبَّ اللّٰهُ لِقَاءَهُ، وَإِنَّ الْكَافِرَ إِذَا حَضَرَهُ الْمَوْتُ بُشِّرَ بِعَذَابِ اللّٰهِ وَعُقُوبَتِهِ فَلَيْسَ شَيْءٌ أَكْرَهَ إِلَيْهِ مِمَّا أَمَامَهُ، فَكَرِهَ لِقَاءَ اللّٰهِ، وَكَرِهَ اللّٰهُ لِقَاءَهُ]. أخرجه الخمسة إلاّ أبا داود.

1. (4705)- *Ubâde İbnu's-Samit* (radyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki:

"Kim Allah'a kavuşmayı severse, Allah da ona kavuşmayı sever. Kim Allah'a kavuşmaktan hoşlanmazsa Allah da ona kavuşmaktan hoşlanmaz!"

Hz. Aişe (radıyallahu anhâ): "Biz ölmekten hoşlanmayız" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Kasdımız bu değil. Lâkin, mü'mine ölüm gelince, Allah'ın rızası ve ikramıyla müjdelenir. Ona, önünde (ölümden sonra kendisini bekleyen) şeyden daha sevgili birşey yoktur. Böylece o, Allah'a kavuşmayı sever, Allah da ona kavuşmayı sever. Kâfir ise, ölüm kendisine gelince Allah'ın azabı ve cezasıyla müjdelenir. Bu sebeple ona önünde (kendini bekleyenlerden) daha menfur bir şey yoktur. Bu sebeple Allah'a kavuşmaktan hoşlanmaz, Allah da ona kavuşmaktan hoşlanmaz." [Buhârî, Rikâk 41; Müslim, Zikr 14, (2683); Tirmizî, Cenâiz 67, (1066); Nesâî, Cenâiz 10, (4, 10).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste kulun Allah'a olan sevgi ve nefreti ile Allah'ın da kula

olan sevgi ve nefreti mevzubahis edilmektedir. Kulun sevgi ve nefretini anlamak o kadar zor değildir. Ama Allah'ın sevgi ve nefreti izah gerektirir. Bu sebeple alimler: "Allah'ın kullarına muhabbeti, onun hayır ve hidayetini irade etmesidir. Kula in'amda bulunmasıdır. Nefreti de bunların zıddıdır. Yani kulun hayrını ve hidayetini irade etmemesi, in'amda bulunmamasıdır."

Hadiste gelen مَنْ (kim) kelimesi şart değil de haber olarak telakki edilince şöyle bir mana çıkacağına da dikkat çekilmiştir: "Allah'a kavuşmayı seven, Allah'ın kendisine kavuşmasını sevdiği kimsedir."

Bu durumda, Allah'ın, kula kavuşmayı sevmesinin sebebi kulun Allah'a kavuşmayı sevmesi değildir. Keza kerahat ve nefret de böyle.

2- Hadisin son kısmını anlamada Müslim ve Nesâî'de Şureyh İbnu Hânî tarikinden gelen veçhinde geçen ziyadeyi kaydediyoruz:

"...Ebu Hüreyre'yi dinledim... (hadisin aslını zikreder ve der ki:) "Sonra Hz. Aişe'ye geldim. Dedim ki: *"Bir hadis işittim, eğer öyleyse hepimiz helak olduk"* -Hadisi zikreder ve der ki:- "Aramızda ölümden hoşlanan kimse yok, herkes onu sevmiyor."

Bunun üzerine *Hz. Aişe:* "Onun mânası senin hatırına gelen şey değil. (Hadiste ölüm hali anlatılıyor. Ölmek üzere olan insanın) gözü belerdi mi yani can çekişen kimse, gözünü açıp yukarıya dikti mi artık etrafa bakamaz, göğsü daralır, ruh gidip gelmeye başlar, derisi titrer ve büzülür. İşte bu can çekişme halidir" der." Bu hadisin Abda İbnu Humeyd'de gelen bir veçhinde Hz. Aişe şöyle demiştir: "Allah bir kul hakkında hayır murat etti mi, onun ölümünden bir yıl önce bir melek göndererek onu takviye edip hayırlı işlerde muvaffak kılar. Hakkında: "Hayır üzere öldü" denir. İşte bu kimse ölüm gelince sevabını gördü mü nefsi ona kavuşma arzusu duyar. Bu onun Allah'a kavuşmayı sevmesi, Allah'ın da ona kavuşmayı sevmesidir. Allah bir kul hakkında şer murad etti mi, ölümünden bir yıl önce ona bir şeytan musallat eder. Bu onu saptırır ve fitneye atar. Öyle ki: "İçinde bulunduğu şer üzere öldü" denir. Ölüm geldiği zaman, Allah'ın kendisine hazırladığı azabı görür ve nefsi bundan korkar. İşte bu onun Allah'a kavuşmaktan, Allah'ın da ona kavuşmaktan hoşlanmamasıdır."

3- *Hattabî*'ye göre, hadiste geçen lika (kavuşma)dan farklı manalar muraddır:

★ Muayene, (birkısım gaybî hakikatleri ölüm anında görmek).

★ *Ba's* yani ölümden sonra dirilme; şu ayette olduğu gibi: قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللّٰهِ حَتّٰى اِذَا جَاءَتْهُمُ السَّاعَةُ **"Allah'ın huzuruna varacaklarını inkâr edenler hüsrana uğramışlardır..."** (En'âm 31).

★ Ölüm; şu ayette olduğu gibi: مَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ اللّٰهِ فَاِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ لَآتٍ **"Kim Allah'a kavuşmayı ümit ederse, Allah'ın vaadettiği o an mutlak gelecektir..."** (Ankebut 5). Keza şu ayette olduğu gibi: قُلْ اِنَّ الْمَوْتَ الَّذِى تَفِرُّونَ مِنْهُ فَاِنَّهُ مُلَاقِيكُمْ **"De ki: Kaçtığınız ölüm, mutlaka gelip sizi bulacaktır. Sonra da görünür ve görünmez alemleri hakkıyla bilen Allah'a döndürüleceksiniz..."** (Cum'a 87).

★ *İbnu'l-Esir*, en-Nihaye'de şöyle der: "Burada likâullah (Allah'a kavuşmak)tan murad Ahiret yurduna dönüş ve Allah'ın indindeki şeylerden taleptir. Bundan gaye ölüm değildir. Çünkü herkes ondan nefret eder. Öyleyse kim dünyayı terkeder ve ona buğzederse Allah'a kavuşmayı sever, kim de dünyayı tercih edip ona kendini verirse Allah'a kavuşmayı sevmez, çünkü bu kimse, ona ölümde vasıl olur."

★ *Hattabî* der ki: "Kulun Allah'a kavuşmayı sevmesinin manası, ahireti dünyaya tercih etmesidir. Böylece kul, dünyada ikametin devam etmesini sevmez, bilakis oradan göçe hazırlık yapar. Allah'a kavuşmaktan nefret, bunun zıddıdır."

★ *Nevevî* der ki: "Hadisin manası şudur: "Şer'an itibar edilen, muhabbet ve nefret, hayatının sonuna gelmiş kimseye birkısım gaybî ahvalin açılıp, sonunun ne olacağı gösterilen, bu sebeple, artık tevbesinin kabul edilmediği can çekişme anında vaki olan muhabbet ve nefrettir."

4- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FEVAİD:

★ Hayır ehli, şerefleri sebebiyle önce zikredilir, şer ehli sayıca çok olsa da ikinci planda mevzubahis edilmelidir.

★ Cezalar amel cinsindendir. Hadiste muhabbet muhabbetle, nefret nefretle karşılık görmektedir.

★ Bazı alimler *lika*'yı rü'yet olarak tevil ederek hadisten ahirette hayır ehlinin Allah'ı göreceğine delil bulmuş ise de bu zayıf addedilmiş ve *lika* ile *Allah'ın sevabına kavuşmanın* kastedilmiş olmasının da mümkün ve makul olduğu ileri sürülmüştür.

★ Can çekişen kimsede sürur ve ehemmiyet alameti zuhur ederse,

bu onun hayır üzere olduğuna delildir. Aksi zuhur ederse şer üzerine olduğuna delil olur.

★ Allah'a kavuşma sevgisi, ölümü temenni etme yasağına girmez. Çünkü bu, ölümü temenni etmediği halde kişide bulunabilir. Nitekim Allah'a kavuşma muhabbeti hasıl olan kişide bu hal, ölümün gelmesi veya gecikmesiyle ortadan kalkmaz. Halbuki can çekişme ve gaybî halleri görme anı, ölümü temeni yasağına girmez. Bilakis o anda temeni müstehabtır.

★ Sıhhat halinde ölümden nefret etmenin farklı şekilleri var:

★★ Bazı insanlar, ölümden sonraki ahiret nimetlerine, dünyayı tercih ederek ölümden nefret eder. Bu, mezmumdur.

★★ Bazıları, kendisini bekleyen hesaptan korkarak ölümden nefret eder. Bunlar yeterli amelde bulunamadığını, hazırlığı olmadığını idrak eder de gerekli şekilde Allah'ın emrini yerine getirmek arzusuyla ölmemek ister. Bunlar ölümden nefret etmede mazurdur. Bu gruba girenlerin çok ciddi şekilde uhrevi hazırlığa girişmeleri ve ölüm gelinceye kadar bu hali terketmemeleri gerekir. Ölüm geldi mi, bunların Allah'ın rahmetinden ümidvar olarak ölümü nefretle değil, muhabbetle karşılamaları icab eder.

★ Dünyada, sağlardan hiç kimse Allah'ı göremez. Bu görme işi, mü'minlere ölümden sonra vaki olur. Zira, hadisin bir başka veçhinde: وَالْمَوْتُ دُونَ لِقَاءِ اللهِ *"Ölüm, Allah'a kavuşmadan öncedir"* ibaresi gelmiştir. *Lika,* rü'yetten daha âmm bir tabirdir. Öyleyse lika ortadan kalkınca *rü' yet* (görme) de ortadan kalkar. Nitekim bir Müslim hadisinde, buradakinden daha sarih olarak şöyle buyrulmuştur: إِنَّكُمْ لَنْ تَرَوْا رَبَّكُمْ حَتَّى تَمُوتُوا *"Siz, ölmedikçe Rabbinizi göremeyeceksiniz."*

FERAİZ VE MEVARİS (MİRASLAR) BÖLÜMÜ

(Bu bölümde üç fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

MİRASIN SEBEPLERİ, MANİLERİ

İKİNCİ FASIL

FERAİZİN AHKAMI VE VARİSLER

★ Dede, Nine

★ Kızlar, Kızkardeşler

★ Erkek Kardeşler

★ Cenin

★ Veled-i Mülâane

★ Mutedde (İddet Bekleyen Kadın)

★ Kelâle (ne evlad ne de baba bırakmadan ölen)

★ Zevi'l-Erhâm

★ Miras-ı diyet

★ Miras-ı sadaka

★ Cemaat-ı varis

★ Miras-ı vela

★ Miras-ı asabe

ÜÇÜNCÜ FASIL

RESULULLAH (ALEYHİSSALATU VESSELAM)'IN MİRASI VE GERİDE BIRAKTIKLARI

FERAİZ BÖLÜMÜ

BİRİNCİ FASIL

MİRASIN SEBEPLERİ, MANİLERİ

UMUMİ AÇIKLAMA

Ferâiz kelimesi farizanın cem'idir. *Fariza, mefrûza* manasında yani ism-i mef'ul olarak kullanılmaktadır. Kesmek manasına gelen *farz* kökünden gelir. Arap فَرَضْتُ لِفُلاَنٍ كَذَا deyince "Ona maldan bir miktar kesip (ayırdım)" demiş olur. Bu yorum Hattabi'ye göredir. Bazı alimler, bu kelimenin yayın iki ucuna kiriş yerleştirmek maksadıyla oyuk açmak manasına gelen farzdan geldiğini iddia etmiştir. Ancak, "Bu ikinci manada Allah'ın farzettiği şeyler kastedilir. Bunlar, Allah'ın kullara mecbur ettiği şeylerdir (kul onun dışına çıkamaz)" denmiştir.

Ragıp der ki: "Farz, sert bir şeyi kesmek, onda iz meydana getirmektir. Mevaris şu ayette feraiz kelimesiyle hususileştirilmiştir: نَصِيبًا مَفْرُوضًا **"takdir edilmiş pay"** (Nisa 7). Burada "miktar" veya "malum" veya "başkalarından kesilip ayrılmış" manalarına gelir. İbarenin geçtiği ayetin meali şöyle:

"Erkekler için anne ile babanın ve yakın akrabanın bıraktığı mirastan bir pay vardır. Kadınlar için de anne ile babanın ve yakın akrabanın bıraktığı mirastan bir pay vardır. Miras olarak kalan mal az olsun çok olsun, "onlar için takdir edilmiş birer pay vardır"; hiçbiri bundan mahrum bırakılamaz" (Nisa 7)."

Şu halde *feraiz* kelimesi mirastan varislere düşen hakları, payları ifade etmektedir. Bu paylar meselesi, ölen kimsenin bıraktığı malların çeşidine, geride bıraktığı şahısların akrabalık derecesine, onların kadın-erkek şeklindeki cinsiyetine, borç bırakıp-bırakmadığı, vasiyette bulunup-bulunmadığı gibi farklı durumlara bağlı olduğu için hesaplanması karmaşık bir konudur. Bu hususi bir ilim ister. Bu sebeple buna ilm-i fe-

raiz denmiştir. Bu ilmi iyi bilenlere de ferazi denilir. Resûlullah ferâiz ilminin ihmal edilmemesine, zamanla bunu bilenlerin pek azalacağına dikkat çekmiştir.

4706 ١ – عن أسامة بن زيد رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَرِثُ الْمُسْلِمُ الْكَافِرَ، وَلاَ الْكَافِرُ الْمُسْلِمَ]. أخرجه الستة إلا النّسائي، ولم يذكر مالك: ولا الكافر المسلم.

1. (4706)- *Üsâme İbnu Zeyd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki:

"Müslüman kimse kafir kimseye varis olamaz; kâfir de Müslümana varis olamaz." [Buharî, Feraiz 26; Müslim, Feraiz 1, (1614); Muvatta, Feraiz 10, (2, 519); Ebu Davud, Feraiz 10, (2909); Tirmizî, Feraiz 15, (2108).]

AÇIKLAMA:

"İslam dini farklı dinlere mensup olanların birbirlerine varis olamayacağını teşrî etmiştir. Yukarıdaki hadisi aynen bab başlığı yapan Buharî hazretleri, başlığın devamı olarak, İslam ulemasının ittifak ettiği bir hususu kaydeder: *"...Mirasın taksiminden önce Müslüman olan kimseye miras yoktur."*

Ancak, hadis metninden bu hükmün çıkarılması ihtilaflı bir meseledir. Bir kısım alimler bu hükme giderken, diğer bir kısmı: "Bunun için başka delile ihtiyaç var" demiştir.

"Mirasın taksiminden önce Müslüman olan kimseye miras yoktur" diyenlere karşı çıkanlar der ki: "Kişi, mirasa, ölümle istihkak kesbeder. Öyleyse ölümle mal, sahibinin mülkiyetinden çıktı mı, artık varislerin hak sahibi olması için taksim beklenmez. Ölüden kendilerine intikal eden mala müstehak olmuşlardır; mal henüz taksim edilmemiş bile olsa." *İbnu'l-Münir* burada şöyle bir temsil getirir: "Ölen bir Müslümanın, biri kafir biri Müslüman iki oğlu olsa, kafir olan oğlu, mal taksim edilmezden önce Müslüman olsa, cumhura göre bu oğlan mirastan pay alır. Buna sadedinde olduğumuz *Üsame İbnu Zeyd* (radıyallahu anh) hadisinin amm olan hükmü delalet eder. Ancak Hz. Muaz'dan gelen hadise göre Müslümanın varis olma nokta-i nazarı değişmektedir: Müslüman, kafire varis olabilmekte, kafir Müslümana olamamaktadır. Hz. Muaz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)'ın* الاسلام يزيد ولا ينقص *"İslam artar, eksilmez"*[11] hadisine dayanır."

11- Bu hadisin geniş açıklaması 4711 numaralı hadiste gelecek.

Birkısım alimler Ebu Davud'da (Feraiz 10) da gelmiş olan bu hadisin, ihticac edilmeyecek kadar zayıf olduğunu ileri sürmüştür. *Müsedded*'in bir tahricine göre, "biri Müslüman diğeri Yahudi iki kardeş, Yahudi olan babalarının ölümüyle miras hususunda ihtilafa düşerler ve *Hz. Muaz İbnu Cebel*'e başvururlar. İhtilafa göre Yahudi kardeş malın tamamına el koymuştur. Müslüman kardeş buna itiraz ederek, Hz. Muaz'a çıkmıştır. Hz. Muaz, Müslümanı da varis kılmıştır."

İbnu Ebi Şeybe'nin, *Abdullah İbnu Ma'kul* tarikinden yaptığı rivayete göre, *Hz. Muaviye* نَرِثُ اَهْلَ الْكِتَابِ وَلاَ يَرِثُونَا "Biz Ehl-i Kitaba varis oluruz, onlar bize varis olamaz; tıpkı onların kızlarını nikahlamak helal olduğu halde, bizim kızlarımızın onlara helal olmadığı gibi" demiştir. Mesruk, *Said İbnu'l-Müseyyeb, İbrahim Nehai* ve *İshak İbnu Rahuye* de böyle hükmetmiştir.

Aksi görüşte olan cumhur der ki: "Bu hüküm, nassa muarız olan bir kıyastır. Halbuki nasstaki murad, (kıyasa gitmeye hacet bırakmayacak kadar) sarihtir. Böyle bir nass varken kıyasa gidilmez. Mezkur hadise gelince, maksud olan murad da nass değildir. Bilakis Müslümanın diğer din mensuplarına üstün olacağını ifade etmektedir. Bu üstünlüğün miras meselesiyle bir alakası yoktur. Nitekim bu hükme bir başka kıyas muaraza eder. Buna göre, tevarüs yani varis olma hadisesi, velayetle ilgilidir. Müslümanla kafir arasında Rab Teala'nın şu ayeti mucibince velâyet (dostluk) yoktur: لاَ تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى اَوْلِيَاءَ **"Ey iman edenler! Yahudileri ve Hıristiyanları dost edinmeyin; onlar birbirlerinin dostudur. Sizden kim onları dost edinirse, şüphesiz onlardan olur"** (Maide 51). Ayrıca, zımmî bir erkek harbî bir kadınla evlense, kadına varis olamaz. Böyle bir durumda zımmînin: "Ben Müslümana varis olurum. Çünkü onlar bizimle nikahlanıyorlar" demesi halinde delil ters dönmüş olur."

Bu meselede, *İbnu Hacer*'in kaydına göre üçüncü bir görüş, "mirasın taksimini esas almaya" dayanır. Bu husus, *Hz. Ömer, Hz. Osman, İkrime, Hasan* ve *Cabir İbnu Zeyd*'den rivayet edilmiştir. Ancak Hz. Ömer'den bunun aksi görüş de rivayet edilmiştir.

4707 ٢ــ وعن ابْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ وَجَابِرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَ يَتَوَارَثُ أَهْلُ مِلَّتَيْنِ]. أخرجه أبو داود عن ابْنِ عَمْرو. والترمذي عَنْ جابر.

2. (4707)- *İbnu Amr İbni'l-As* ve *Hz. Cabir* (radıyallahu anhüm) anlatıyorlar: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İki farklı din mensupları birbirlerine varis olamazlar." [Ebu Davud, Feraiz 10, (2911); Tirmizî, Ferâiz 16, (2109). Ebu Davud'un rivayeti İbnu Amr'dan, Tirmizî'nin rivayeti Hz. Cabir'dendir.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisi, farklı dine mensup olan kafirlerin birbirlerine varis olamayacağına hükmedenler esas almışlardır. Ancak cumhur, hadiste geçen iki dinden biriyle *"İslam"*ın, diğeriyle *"küfr"*ün kastedildiğine hükmetmiştir. Böyle olunca bundan çıkacak hüküm, önceki hadisle müsavi olur.

Şafi, Hanefi başta olmak üzere ulâmanın çoğunluğuna göre, kafirler kendi aralarında birbirlerine varis olabilirler. Müslümanla aralarında tevarüs cereyan etmez.

2- Alimler zımmî ile harbî arasında fark gözetmişlerdir. Ebu Hanife zımmî ve harbî kafirlerin birbirlerine varis olamayacaklarını söylemiştir. Harbîler, Ebu Hanife'ye göre aynı diyarda olurlarsa tevarüs ederler. Şafii mezhebine göre böyle bir şart aranmaz.

3- Bir kısım alimler *(Sevrî, Rebîa vs.)* ise kafirleri üçe ayırmıştır:

★ Yahudiler,

★ Hıristiyanlar

★ Diğerleri,

Bu üç dinden biri diğerlerine varis olamaz.

4- Medine ve Basra ulemâsından bir grup da şöyle demiştir: "Kâfirlerden her grup ayrı bir dindir. Öyleyse Mecusi, putpereste varis olamaz, Yahudi Hıristiyana varis olamaz." Bu görüşte olan Evzâî daha da ifrata kaçarak; Aynı dine mensup iki farklı fırka, birbirlerine varis olamaz" demiştir.

5- Mürted hususunda ihtilaf edilmiştir:

★ *Şafiî* ve *Ahmed:* "Mürted öldü mü malı bütün Müslümanlara fey' (ganimet) olur" demiştir.

★ *Malik:* "Malı fey' olur. Ancak, irtidadıyla, Müslüman varislerini malından mahrum kılmayı kastetti ise, mal varislerinin olur" demiştir. Zındık hakkında da hükmü böyledir.

★ *Ebu Yusuf* ve *Muhammed*'e göre "Mürtedin malı Müslüman varislerinin olur."

★ *Ebu Hanife*'ye göre: "İrtidatdan önce kazandıkları, Müslüman varislerindir. İrtidatdan sonraki kazandıkları devlet hazinesine gider."

★ *Alkame* gibi bazıları: "Onun malı, geçmiş olduğu din mensuplarına intikal eder" demiştir.

★ *Davud-u Zahiri:* "Girdiği dine mensup varisleri bu mala müstehak olur" demiştir.

4708 ٣ـ وعــن أُسَامَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أنَّهُ قَالَ: [يَا رَسُولَ اللّٰهِ! أيْنَ تَنْزِلُ غَداً فــي دَارِكَ بِمَكَّةَ؟ قَالَ: وَهَلْ تَرَكَ لَنَا عَقِيــلٌ مِنْ رِبَاعٍ أوْدُورٍ، وَكَانَ عَقِيــلٌ وَرِثَ أبَا طَالِبٍ هُوَ وَطَالِبٌ، وَلَمْ يَرِثْهُ جَعْفَرٌ وَلاَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا لأنَّهُمَا كَانَا مُسْلِمِينَ، وَكَانَ عَقِيلٌ وَطَالِبٌ كَافِرَيْنِ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

3. (4708)- *Hz. Üsâme* (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre [haccı sırasında Aleyhissalâtu vesselâm'a] denmiştir ki:

"Ey Allah'ın Resûlü! Yarın nereye ineceksin, Mekke'deki evine mi?"

"Akil bize ev-bark bıraktı mı ki?" buyurdular. Akil ile Talip, Ebu Talib'e varis olmuşlardı. Ne Ali ne de Cafer (radıyallahu anhüma) ona varis olamamışlardı. Çünkü bu ikisi Müslüman idiler. Akil ve Talib ise kafirdiler." [Buharî, Hacc 44, Cihad 180, Megazî 48; Müslim, Hacc 439, (1351); Ebu Davud, Feraiz 10, (2910).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisle ilgili fıkha müteallik açıklamaya geçmeden önce, hadiste geçen isimler hakkında bilgi verelim: *Akîl, Talip* ve *Cafer, Hz. Ali*'nin kardeşleridir; yani *Ebu Talib*'in oğulları. Bir başka deyişle Resûlullah'ın amcaoğulları. *Talip,* hepsinin büyüğüdür, babaları künyesini ondan almıştır. *Talip, Akil*'den, *Akil Cafer*'den, *Cafer* de *Ali*'den onar yaş büyüktür. Şu halde en küçükleri Ali'dir. *Hz. Cafer,* Mute Savaşı'nda şehit olmuştur. *Cafer-i Tayyar* ve *Zülcenâheyn* diye de meşhurdur. Babalarının vefatında *Akil* ve *Talip* müşrik iseler de *Akil*, Hudeybiye'de Müslüman olacak, *Tâlip* ise küfrü üzerine ölecektir. Hadisin *İbnu Mace*'deki veçhinde *Talip* ve *Akil*'in *Ebu Talip*'e varis oldukları, Müslüman olmaları sebebiyle, Cafer ve Ali'nin varis olamadıkları ifade edilir.

2- Hadiste geçen *ribâ* kelimesi rab'ın cem'idir. Rab beytler (aile meskeni) ihtiva eden menzil demektir. Dar (mahalle) manasına geldiği de

söylenmiştir.[12] Öyleyse dar ve riba kelimesinin yan yana kullanılmış olması ya tekid ifade eder veya ravinin "bu kelimelerden hangisi hadiste gelmişti" diye düştüğü şekki ifade eder. Tercümede ev-bark diyerek te'kid şıkkını esas aldık.

3- Bu hadis, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Veda Haccı sırasında *Hz. Üsâme*'nin bir sorusuna cevabını aksettirmektedir. Üsâme (radıyallahu anh), Mekke'deki ikamet sırasında *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın nerede ikamet edeceğini merak etmektedir. Eski doğup büyüdüğü evinde mi, başka bir yerde mi? Çünkü, orası Akil tarafından çoktan satılmış durumdaydı. Rivayetler, hicretle birlikte Mekke'de olduğu gibi terkedilmiş olan *Hz. Ali, Hz. Cafer* ve *Resûlullah*'a ait akarları Akil'in sattığını ifade eder. Keza diğer muhacirlerin malları da müşrik yakınları tarafından yağmalanıp satılmıştı.

Şu halde *Üsâme* (radıyallahu anh)'nin sorusu, harp halinde yapılmış bu haksız tasarrufların meşruiyyet durumuna yönelik olabilir. Bu emrivakiyi *Resûlullah* kabulmu edecek, yoksa kabul etmeyip, o gün elinde tutanlardan geri mi alacak?

Şarihler, bu hadisle ilgili açıklamalarında bir başka soruyu gündeme getirip münakaşasını yaparlar: Dini bakımdan ayrı bir statüye sahip bulunan ve haram olan Mekke'deki evlerin durumu nedir? Satılabilir mi, satılamaz mı? Orada şahsî mülk edilebilir mi, edilemez mi?

Yine bu hadisle ilgili olarak üzerinde durulan bir husus, Kur'an'da geçen el-Mescidü'l-Haram'la kastedilen huduttur. Mekke'nin her tarafı mı, muayyen bir kısım mı?

Hadisten, bir Müslümanın dar-ı harpte mülk edinmesi halinde, burası fethedilecek olsa o mülkün eski Müslüman sahibine ait olacağı hükmü de çıkarılmıştır.

Bu meseledeki ihtilaf, mevzu üzerine gelmiş bulunan farklı hadislerden ve farklı tatbikatlardan ileri gelir.

★ Sadedinde olduğumuz hadiste geçen Resûlullah'ın *"Akil bize ev-bark bıraktı mı?"* sözü ile Efendimiz'in, Akil'in tasarrufunu meşru addettiği manası çıkarılmıştır. Bu telakkiye göre, Akil'in tasarrufu cahiliye devrinde yapılmış olmasına rağmen, sonradan meşru addedilip kabul edi-

---

12- Arapçada dar: Aynı avlu etrafında kümelenen aile meskenleri manasına gelir. Akrabaların meskenidir. Birçok ailelerin ayrı ayrı meskeni aynı avluya açılarak dışarıya karşı yekparelik arzeder. Bunu mahalle kelimesiyle karşılamak daha muvafık gözüküyor.

len bir kısım tasarruflar sırasına girer. Nitekim cahiliye devrinde nikahlananların sonradan nikahları yenilenmemiştir.

★ Cumhur, bu hadise dayanarak Mekke'deki evlerin miras olacağına, alınıp satılacağına hükmetmiştir.

★ Öte yandan *Alkame İbnu Nadla*'dan *İbnu Mace*'nin kaydettiği bir hadiste şöyle denir: تُوُفِّيَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ وَمَا تُدْعَى رِبَاعُ مَكَّةَ اِلاَّ السَّوَائِبَ مَنِ احْتَـاجَ سَكَنَ وَمَنِ اسْتَغْنَى اَسْكَنَ *"Resûlullah, Ebu Bekr ve Ömer öldükleri zaman Mekke'nin evlerine, sevâib (Allah için bağışlanan, bedava istifade edilen şey) deniliyordu. ihtiyaç duyan oturur, ihtiyaç duymayan da başkasını oturturdu."*

Bu hadisin munkatı ve mürsel olması sebebiyle zayıflığına dikkat çekilmiş olmakla beraber, İbnu Ömer, Mücahid ve Ata bu hadisin zahiriyle hükmetmişlerdir.

İbnu Hacer'in açıklamasını takip edelim: "Abdurrezzak, İbnu Cüreyc' ten naklen der ki: "Ata, Harem bölgesinde kirayı nehyeder, "bana Hz. Ömer'in, Mekke'deki evlerin kapılanmasını yasakladı. Çünkü hacılar, evlerin arsalarına inmekte idi" derdi. Evine ilk kapı koyan kimse Süheyl İbnu Amr oldu ve bu hususta Hz. Ömer'e özür beyan etti."

Tahavî'nin *İbrahim İbnu Muhacir* tarikiyle Mücahid'den nakline göre, Mücahid: "Mekke mübahtır; orada ev-barkın satılması, evlerinin kiraya verilmesi haramdır" demiştir. Sevrî ve Ebu Hanife de aynı hükme varmıştır. *Ebu Yusuf,* Hanife'ye bu meselede muhalefet etmiştir. *İmam Muhammed*'in görüşünde ihtilaf edilmiştir. Cumhur caiz olduğuna hükmeder, Tahavî de cevaz hükmüne uyar, Alkame hadisinin bilfarz sahih olduğu kabul edilse bile az ilerde belirtilen tevile dayanılarak zahirine uyulmayış sebebi belirtilmiştir.

Şafiî hazretleri, *Buhari*'nin Kitabu'l-Hacc'da tahric ettiği Üsâme hadisiyle ihticac etmiştir. Şafiî merhum der ki: "Resûlullah, hadiste mülkü, hem kendine hem de satana (Akil'e) izafe etmektedir." Şafiî'nin bu meselede bir diğer hücceti Resûlullah'ın fetih senesinde sarfettiği şu sözüdür: مَنْ دَخَلَ دَارَ اَبِي سُفْيَانَ فَهُوَ آمِنٌ *"Kim Ebu Süfyan'ın evine girmişse emniyettedir."* Burada evi *Ebu Süfyan*'a izafe etmiştir.

Şafiî gibi düşünen İbnu Huzeyme, ayetten delil getirmiştir: لِلْفُـقَـرَاءِ الْمُهَـاجِرِينَ الَّذِيـنَ اُخْرِجُـوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَاَمْوَالِهِمْ **"O mallarda bir de evlerinden çıkarılıp mallarından mahrum bırakılmış fakir muhacirlerin**

hakkı vardır..” (Haşir 8). Allah Teala hazretleri, bu ayet-i kerimede Mekkeli muhacirlere evlerini nisbet etmektedir; tıpkı mallarını nisbet ettiği gibi. Eğer evler kendilerinin olmasaydı, kendilerinin olmayan evlerden çıkarılmış olmakla mazlum sayılmayacakladı.” İbnu Huzeyme devamla der ki “Eğer Akil'in sattığı evler mülk edinilmeyecek mahiyette olsaydı, o evlere Müslüman olmaları hasebiyle Ali ve Cafer evleviyetle müstehak olacaktı.” Büyu bölümünde görüleceği üzere, Hz. Ömer Mekke'de hapishane yapmak üzere bir ev satın almıştır. Abd İbnu Humeyd'in bir tahricinde Hz. Ömer'in, hacc sırasında Mekke evlerinin kapılarını kapamayı yasakladığına dair Nafi'in İbnu Ömer'den rivayet ettiği haber, bu söylediğimizle muaraza etmez. Abdurrezzak'ın Mücahid'den yaptığı bir tahrice göre, Hz. Ömer: “Ey Mekkeliler, evlerinize kapı koymayın, ta ki, uzaktan gelenler diledikleri yere insinler” demiştir. Bu rivayetin, Hz. Ömer'den bir başka veçhini de daha önce kaydettik. Bunların arasını şöyle cemetmek mümkündür. Hz. Ömer, dışardan gelenlere merhameten, onlardan kira alınmasını hoş karşılamamış olmalı. Bundan Mekke'deki evlerin alınıp satılmasını yasaklama hükmü çıkmaz. Ahmed İbnu Hanbel ve başkaları da bu görüşe meyletmiştir. İmam Malik'in bu meseledeki tutumu hususunda ihtilaf edilmiştir:

★ *el-Kadı İsmail* der ki: “Kur'an'ın zahiri, bundan kastedilen şey içerisine, menasik ve namaz icra edilen mesciddir. Mekke'nin diğer evleri değil.”

★ *el-Ebheri* der ki: “Malik ve ashabının kavli Mekke'nin savaşla fethedildiği hususunda ihtilaf etmez. Onların ihtilafı “Mekke'yi Resûlullah, hurmetinin büyüklüğü sebebiyle Mekke ahalisine bağışladı mı, yoksa Müslümanlara mı bıraktı?” hususundadır. Bu ihtilaf da, evlerinin satılması, kiraya verilmesi meselesindeki ihtilafa bais olmuştur. “Mekke savaşla fethedildi” diyenlerce racih olanı, “Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Mekke'nin evlerini eski ahalisine bağışladığı”dır. Böylece Mekke'nin hükmü, savaşla fethedilen diğer beldelerin hükmünden farklı olmaktadır.” Süheylî ve başkaları bunu zikretmiştir.

★ *el-Mescidu'l-Haram*'la kastedilen nedir? Bu husustaki münakaşaya daha önce yer verdiğimiz için burada tekrar etmeyeceğiz (4583. hadis).

4- Hadiste mevzubahis edilen darın (yani evin) *Haşim İbnu Abdi Menaf*'a ait bulunan dar olduğu, bunun *Haşim*'den sonra oğlu Abdulmuttalib'e geçtiği, bunu Abdulmuttalib'in, hayatında oğulları arasında taksim ettiği, böylece *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a da, babasının hissesi sebebiyle bir hak düştüğü, Aleyhissalâtu vesselâm'ın bu evde dünyayı

şereflendirdiği belirtilir. *İbnu Hacer,* Resûlullah'ın evindeki, Akîl ve Talib'in tasarruflarını şöyle açıklar: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hicret edince, *Akil* ve *Talib*, "dar"ın tamamına, Müslüman olmamaları ve Resûlullah'ın da hicretle hakkını terketmiş olması haysiyetiyle tevarüs ettiler. Talib, Bedir'de öldürülünce, Akîl darın tamamını sattı." *el-Fakihî,* bu darın Akil'in evladlarının elinde devam ettiğini, Haccac-ı Zalim'in kardeşi *Muhammed İbnu Yusuf*'a yüz bin dinara sattıklarını kaydetmiştir.

el-Davudî ve başkası, hadisle ilgili farklı bir açıklama sunarlar: "Hicret eden mü'minlerin evini kafir yakınları satmışlardı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, -onlardan İslam'a girenlerin kalplerini kazanmak için- bu cahiliye tasarruflarını te'yid etti."

Hattabî der ki: "Bana göre, bu ev Akil'in mülkünde baki kalmış olsaydı bile, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, o eve yine de inmezdi. Çünkü o evler artık, Allah yolunda terkedilmiş evlerdi, bir daha onlara geri gelmezlerdi." Ancak, Hattabî'yi bu görüşünde tenkid etmişler ve: "hadisin siyakı Akil'in evi sattığını ifade etmektedir. Hadisten şu mana çıkmaktadır: "Eğer Akîl satmasaydı Resûlullah ona inecekti" demişlerdir.

Şarihler, ilgili hadislerin şerhinde başka teferruata da inerler.

4709 ٤- وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الْقَاتِلُ لاَ يَرِثُ].

أخرجه الترمذي.

4. (4709)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Katil varis olamaz."* [Tirmizî, Ferâiz 17, (2110).]

AÇIKLAMA:

Hadis, katilin maktule varis olamayacağını ifade etmektedir. Ulemâ çoğunluk itibariyle bu görüştedir. Katil hataen veya kasten de öldürse hüküm böyledir. *Hz. Ömer, Ali* ve *Şureyh* gibi meşhur kadılar, *Şafiî, Ebu Hanife* ve ashabı gibi imamlar hep aynı görüşü paylaşırlar. Maldan da diyetten de pay alamayacağını söylerler.

İmam Malik ve *Nehâî,* hataen katilin diyetten olmasa da maldan miras hissesi alacağını söylemişlerdir. Ancak alimler tahsis, delilsiz makbul değil demişlerdir.

Cabir İbnu Zeyd'den gelen bir rivayette daha sarih olarak: *"Hangi er-*

kek, bir erkek veya kadını âmden veya hataen öldürecek olsa onlardan buna miras yoktur; hangi kadın, bir erkek veya bir kadını âmden veya hataen öldürecek olsa o kadına bunlardan miras yoktur" denmiştir.

4710 ٥– وعن سعيد بنِ المُسَيَّبِ قال: [أَبِي عُمَرُ أَنْ يُوَرِّثَ أَحَداً مِنَ الأَعَاجِمِ إِلاَّ أَحَداً وُلِدَ فِي الْعَرَبِ]. أخرجه مالك.

وزاد رزين: «وامْرَأَةٌ جَاءَتْ حَامِلاً فَوَلَدَتْ فِي الْعَرَبِ فَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ مَاتَتْ وَتَرِثُهُ إِنْ مَاتَ، وميرَاثُهُ فِي كِتَابِ اللهِ تعالى».

5. (4710)- *Said İbnu'l-Müseyyeb* rahimehullah anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh), Arap (memleketinde) doğmadıkça, Acem'den birini varis kılmaktan imtina etmiştir." [Muvatta, Feraiz 14, (2, 520).]

Rezîn şu ilavede bulundu: "Hamile olarak gelip Arap (memleketinde) doğuran kadını da hariç kıldı. Bu durumda erkek, eğer ölürse kadına varis olur. Eğer erkek ölürse, kadın da ona varis olur. Erkeğin miras (taki pay nisbet)i Allah'ın kitabında vardır."

AÇIKLAMA:

Zürkânî'nin açıklamasına göre, *İmam Malik*'in İbnu'l-Müseyyeb'ten yaptığı bu rivayet, Arap olmayanlardan birinin, ölen bir kimse hakkında delil ve hüccete dayanmadan: "Ben onun yakınıyım, malına varisim" şeklinde bir iddiada bulunacak olsa, Acemler kendi aralarında bunu ikrar da edecek olsalar, Hz. Ömer'in bu iddiayı kabul etmediğini fade etmektedir. Ancak, bunun gerçek olduğu bilinir ve adil Müslümanların şehadetiyle sübut bulursa, bu durumda İslam memleketinde doğmuş biri gibi verâset hakkı doğar ve birbirlerine varis olurlar.

İmam Malik der ki: "Hamile bir kadın düşman diyarından gelse, Arap memleketinde doğum yapsa bu çocuk belli ki onundur; kadın ölse, çocuk ona varis olur; çocuk ölse, kadın ona varis olur. Kadının alacağı miras payı da Allah'ın kitabında belirtilmiştir; altıda veya üçte bir."

4711 ٦– وعن أبي الأسْوَدِ الدُّؤلِي قال: [أُتِىَ مُعَاذٌ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ بِمِيرَاثِ يَهُودِيٍّ فَوَرَّثَهُ ابْناً لَهُ مُسْلِماً وَقَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الإِسْلاَمُ يَزِيدُ وَلاَ يَنْقُصُ]. أخرجه أبو داود.

6. (4711)- *Ebu'l-Esved ed-Düelî* anlatıyor: "Hz. Muaz'a bir Yahudinin miras meselesi getirildi. Onun Müslüman oğluna da mirastan pay verdi

ve dedi ki: "İslam [galebe çalar, ona galebe çalınmaz], artar eksilmez." [Ebu Davud, Feraiz 10, (2912, 2913).]

AÇIKLAMA:

1- 4706 numaralı hadiste geçtiği üzere Hz. Muâz, Müslüman kafirden miras alabileceği görüşünde idi. Bu sebeple, kendisine intikal eden -biri Yahudi, diğeri Müslüman- iki kardeşin, Yahudi babalarının mirasıyla ilgili ihtilaflarında, Müslüman kardeşin de mirasa iştirak etmesine hükmetmiştir. Kullandığı delil de yukarıda kaydedilen, Resûlullah'ın الْاسْلاَمُ يَزِيدُ وَلاَ يَنْقُصُ sözüdür. Şarihler bu ibareye muhtelif manalar vermişlerdir.

★ İslam, (kendisine dahil olanlarla) artar, (irtidad edenlerle) eksilmez.

★ İslam, (fethedilen memleketlerle) artar, (keferenin galebe çalacağı diyarlarla) eksilmez.

★ İslam'ın hükmü galebe çalar. Onun galebe çaldığı hususlardan biri, ebeveyninden biri Müslüman olan kimseye İslam hükmünün verilmesidir. Hz. Muâz bu manayı esas alarak, hadisten Müslüman kafire varis olacağına, fakat kafirin Müslümana varis olamayacağına hükmetmiştir.

2- Hadisin bazı vecihlerinde الْاسْلاَمُ يَعْلُو وَلاَ يُعْلَى "İslam üstün olur, ona üstün olunamaz" ibaresi yer eder. Teysir'in metninde yok ise de köşeli parantez içine alarak bu ziyadeyi dercettik.

4712 ٧ـ وعن عَمْرِو بنِ شُعَيْبٍ عَنْ أبيهِ عَنْ جَدِّهِ قالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : أَيُّمَا رَجُلٍ عَاهَرَ بِحُرَّةٍ أَوْ أَمَةٍ، فَالْوَلَدُ زِناً لاَ يَرِثُ مِنْ أَبِيهِ وَلاَ يَرِثُهُ]. أخرجه الترمذي ولم يذكر: وَلاَ يَرِثُهُ.

«الْمُعَاهَرَةُ» الزنا. و«الْمُعَاهِرُ» الزاني. و«عَهَرَ بِهَا» إذا زنى بها.

7. (4712)- *Amr İbnu Şuayb, an ebihi an ceddihi* tarikiyle anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Hür veya cariye bir kadınla kim zina yaparsa, bundan hasıl olacak çocuk veled-i zinadır, ne o babasına, ne de babası ona varis olamaz." [Tirmizî, Feraiz 21, (2114).]

AÇIKLAMA:

İslâm uleması, bu hadise dayanarak veled-i zinanın babaya varis olamayacağına hükmetmiştir: "Çünkü derler, verasette asıl, nesebtir. Ve-

led-i zina ile zani arasında nesep yoktur. Böyle olunca verasete hak kazanamaz." Bu çocuğa da ne zani ne de yakınları varis olamazlar.

Tirmizî, ilim ehlinin bu hadisle amel ettiğini belirtir.

İKİNCİ FASIL

FERAİZİN AHKÂMI VE VARİSLER

❑ DEDE VE NİNE

4713 ١- عن ابن الزبير رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [أَنَّهُ كَتَبَ إِلَيْهِ أَهْلُ الْكُوفَةِ فِي الْجَدِّ فَقَالَ: أَمَّا الَّذِي قَالَ فِيهِ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لَوْ كُنْتُ مُتَّخِذاً مِنْ هذهِ الأُمَّةِ خَلِيلاً لاَتَّخَذْتُهُ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ مَنْزِلَةَ الأَبِ. يَعْنِي أَبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ]. أخرجه البخاري. ومعناه: جعل الجدّ في منزلة الأب، وأعطاه ما يأخذ الأب من الميراث.

1. (4713)- *İbnü'z-Zübeyr* (radıyallahu anhümâ)'in anlattığına göre: Ehl-i Kûfe, kendisine yazarak dede hakkında sormuşlardı. O da şu cevabı vermişti: "Hakkında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Ben bu ümmet içerisinde birini kendime halil seçseydim, onu seçerdim"* dediği kimse, yani Ebu Bekr, dedeyi (miras meselesinde) baba yerine koymuştu." [Buhârî, Fezâilu'l-Ashab 5.]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere, *Abdullah İbnu Zübeyr*'e dedenin mirastan alacağı pay sorulmuş, o da *Hz. Ebu Bekr*'in bu meseledeki kanaatini yazarak cevap vermiştir. Bu cevaba göre, Hz. Ebu Bekr: "Dede, baba gibi mirastan pay almalıdır. Büyük babanın varlığı halinde kardeşler mirasa iştirak etmemelidir, miras tamamiyle dedeye kalmalıdır" diye fetva vermiştir.

4714 ٢- وَعَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [جَاءَ رَجُلٌ الى رَسُولِ اللّهِ ﷺ: فَقَالَ: إِنَّ ابْنَ ابْنِي مَاتَ، فَمَالِي مِنْ مِيرَاثِهِ؟ قَالَ: لَكَ السُّدُسُ، فَلَمَّا وَلَّى دَعَاهُ. فَقَالَ: لَكَ سُدُسٌ آخَرُ؛ فَلَمَّا وَلَّى دَعَاهُ وَقَالَ: إِنَّ السُّدُسَ الآخَرَ طُعْمَةٌ]. أخرجه أبو

داود والترمذي.

وقال أبو داود: قال قَتَادَةُ: فَلاَ يَدرون مع أيّ شئ ورثه. قال قتادة: وأقلّ شئ ورث الجدّ السدس.

يُقَال أعطاه هذا الشئ «طُعْمَةً» إذا أعطاه زائداً على حقه، أو أعطاه شيئاً لا يعطى غيره مثله.

2. (4714)- *İmrân İbnu Husayn* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir adam gelerek: "Oğlumun oğlu vefat etti. Ondan miras hakkım nedir?" diye sordu. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Sana altıda biri var!" buyurdu. Adam dönüp gidince geri çağırdı ve:

"Sana diğer bir altıda bir daha var!" buyurdu. Adam dönüp gidince tekrar çağırdı ve:

"Diğer altıda bir, (hak değil) fazladan bir ikramdır!" buyurdu." [Ebu Davud, Feraiz 6, (2896); Tirmizî, Feraiz 9, (2100).]

Ebu Davud der ki: "Katade şunu söyledi: "(Sahabe, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu kimseyi, başka) hangi varisler olduğu halde varis kıldığını bilmiyor." Katâde devamla der ki: "Dedenin tevarüs ettiği en az miktar, altıda birdir."

AÇIKLAMA:

Şarihler, bu taksim sırasında, ölen torunun herkesçe bilinen iki kızı olması gerektiğini belirtirler. Böylece o iki kız evlada üçte iki düşecek, geriye üçte bir kalacaktır. Bu üçte birin yarısı -ki altıda bir eder- büyükbabaya kalmıştır. Bu altıda bir, büyükbabanın normal hissesidir. Geriye ikinci altıda bir kalmaktadır. *Resûlullah,* başka *ehl-i feraiz* (hisse düşen varis) olmadığı için bunu da dedeye tahakkuk ettirmiş. Ancak bunu, kanuni bir hisse sayılmasını önlemek için ikinci kere çağırarak vermiş; onun asabelikten gelen ziyade bir bağış olduğunu da ayrıca belirterek: *"Diğer altıda bir tu'medir (ikramdır)"* demiştir.

Tîbî der ki: "Bu meselenin şekli şöyledir: "Ölen kimse, geride iki kızla bu soru sahibini bırakmıştır. İki kıza üçte iki düşer, geriye üçte bir kalır. *Aleyhissalâtu vesselâm,* soru sahibine miras payı olarak altıda biri verdi. Çünkü o, ölenin dedesi idi. Adam bıraktı, o da çekip gitti. Sonra adamı geri çağırıp, ona diğer altıda biri de verdi. Böyle yapması, adamın kendisine düşen payın üçte biri olduğu zannına düşmesin diye idi. Hadiste geçen tu'menin burada, manası ta'sibdir, yani asabe olmaktan

düşen bir ikram, yani "sana farz suretinde pay olmayan bir rızk"dır. Diğer altıda bire tu'me demiş, birinci altıda bire dememiştir. Çünkü birincisi "farz", yani sabit miras payı idi. Pay, ikram gibi değildir. Muayyen olan miktarı değişmez, hep sabit kalır. Halbuki ikram sabit bir nisbet üzere değildir, değişir. Bu sebeple ona tu'me denmiştir."

2- *Katâde*, "dedenin torundan en az altıda bir alacağını, bu altıda birin, onun normal payı (farz) olduğunu, duruma göre kanuni hakkı dışında bazı ikramlarda daha fazla olabileceğini" belirtiyor. Nitekim sadedinde olduğumuz hadiste Resûlullah ikinci bir altıda bir daha vermiştir.

4715 ٢– وعن معاوية رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّهُ كَتَبَ الى زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ يَسْأَلُهُ عَنِ الجَدِّ. فَكَتَبَ إلَيْهِ: كَتَبْتَ تَسْأَلُنِى عَنِ الجَدِّ، واللهُ أعْلَمُ. فإنْ ذلكَ مِمَّا لَمْ يَكُنْ يَقْضِى فيهِ إلاَّ الأُمَرَاءُ، يَعْنِى الْخلفاءُ، وقَدْ حَضَرْتُ الْخَلِيفَتَيْنِ قَبْلَكَ يُعْطِيَانِه النِّصْفَ مَعَ الأخِ الْوَاحِدِ، والثُّلُثَ مَعَ الإثْنَيْنِ فَصَاعِداً، لاَ يَنْقُصُ مِنَ الثُّلُثِ وإنْ كَثُرَ الإخْوَةُ]. أخرجه مالك.

3. (4715)- *Hz. Muaviye* (radıyallahu anh)'nin anlattığına göre: "Kendisine dedenin miras payından soran *Zeyd İbnu Sabit*'e şöyle yazmıştır: "Bana yazarak dededen soruyorsun. Doğruyu Allah bilir. Bu mesele, ancak umeranın -yani halifelerin- hükmedeceği meselelerden biridir. Ben sizden önce iki halifeyi gördüm. Onlar ölenin tek bir kardeşi ile verasete iştirak eden dedeye malın yarısını veriyorlardı. İki ve daha fazla kardeş olması halinde üçte bir veriyorlardı. Erkek kardeşler çok da olsa dedenin payı üçte birden aşağı düşmezdi." [Muvatta, Feraiz 1, (2, 510).]

4716 ٣– وعن بُرَيْدَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [جَعَلَ النَّبِىُّ ﷺ: لِلْجَدَّةِ السُّدُسَ إذَا لَمْ يَكُنْ دُونَهَا أُمٌّ]. أخرجه أبو داود.

4. (4716)- *Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, büyükanneye, önünde, (ölenin) anne(si) olmadığı takdirde, altıda bir pay koydu." [Ebu Davud, Feraiz 5, (2895).]

AÇIKLAMA:

Ölen torunun annesi olmadığı takdirde büyükanneye torundan altıda bir miras düşmektedir. Eğer ölen torunun annesi hayatta ise, büyükanneye mirastan pay düşmemektedir. Burada büyükanne anneanne veya babaanne olmuş farketmez, hükümleri birdir.

❑ KIZLAR VE KIZKARDEŞLER

4717 ١- عن الأسود بن يزيد قال: [أَتَانَا مُعَاذٌ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ بِالْيَمَنِ مُعَلِّماً وَأَمِيراً. فَسَأَلْنَاهُ عَنْ رَجُلٍ تُوُفِّيَ وَتَرَكَ ابْنَةً وَأُخْتاً. فَقَضَى لِلْأَبْنَةِ النِّصْفُ، وَلِلْأُخْتِ النِّصْفُ، وَرَسُولُ اللّٰهِ ﷺ حَيٌّ]. أخرجه البخاري، وهذا لفظه، وأبو داود.

1. (4717)- *Esved İbnu'l-Yezid* anlatıyor: "Bize (Yemen'e), Muaz (radıyallahu anh), muallim ve emir olarak geldi. Ona, bir kızla bir kızkardeş bırakarak ölen kimse(nin veraset durumu) hakkında sorduk. O, kız için yarım, kızkardeşi için de yarıma hükmetti. O sırada Aleyhissalâtu vesselâm sağdı." [Buhârî, Ferâiz 6 12; Ebu Davud, Feraiz 4, (2893).]

AÇIKLAMA:

Hadiste, *Hz. Muaz*'ın hükmü belirtildikten sonra, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hayatta olduğu belirtilir. Bundan maksad *Hz. Muaz*'ın verdiği hükümlerde *Aleyhissalâtu vesselâm*'dan bir delile dayandığını; delil olmayan, yeni karşılaştığı meselelerde karar vermeyip, Efendimizden sorduğuna dikkat çekmektir. Böylece bu hükmün *Hz. Muaz*'ın şahsî bir fetvası değil, sünnet-i nebeviyeye dayanan bir hüküm olduğu anlaşılır.

4718 ٢- وعن هزيل بن شرحبيل قال: [سُئِلَ أَبُو مُوسَىٰ عَنْ بِنْتٍ وَبِنْتِ ابْنٍ وَأُخْتٍ. فَقَالَ: لِلْبِنْتِ النِّصْفُ، وَلِلْأُخْتِ النِّصْفُ؛ فَسُئِلَ ابْنُ مَسْعُودٍ، وَأُخْبِرَ بِقَوْلِ أَبِي مُوسَىٰ؛ فَقَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: لَقَدْ ضَلَلْتُ إِذاً وَمَا أَنَا مِنَ الْمُهْتَدِينَ. ثُمَّ قَالَ: أَقْضِي فِيهَا بِقَضَاءِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ لِلْأَبْنَةِ النِّصْفُ، وَلِأَبْنَةِ الْابْنِ السُّدُسُ تَكْمِلَةَ الثُّلُثَيْنِ، وَمَا بَقِيَ لِلْأُخْتِ. فَأُخْبِرَ أَبُو مُوسَىٰ بِقَوْلِ ابْنِ مَسْعُودٍ. فَقَالَ: لَا تَسْأَلُونِي مَا دَامَ هٰذَا الْحَبْرُ فِيكُمْ]. أخرجه البخاري وأبو داود والترمذي.

«الْحَبْرُ» بفتح الحاء وكسرها: العالم.

2. (4718)- *Hüzeyl İbnu Şurahbil* anlatıyor: "Ebu Musa (radıyallahu anh)'ya "Ölenin bir kızıyla kızkardeşinin oğlu ve [ana-baba bir] kızkardeşinin miras payından soruldu. Dedi ki:

"Kız için yarı, [anne baba bir] kızkardeş için de yarı. [İbni Mes'ud'a

gidin, ondan da sorun. O da benim söylediğime muvafakat edecektir!] [Ebu Musa, fetvasında oğlan kardeşin kızına mirastan pay vermemişti.] Bunun üzerine doğru İbnu Mes'ud'a sorulmaya gidildi ve Ebu Musa'nın söylediği de kendisine haber verildi. İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) dedi ki: "(Eğer ben onun fetvasına uyarsam) dalalete düşmüş olurum ve hidayetten ayrılanlara katılırım!"

Sonra ilave etti: "Onlar hakkında, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın verdiği hükümle hükmedeceğim: "Kız için yarı, oğulun kızı için- üçte ikiyi tamamlamak üzere- altıda bir,(13) geri kalan da kızkardeş içindir!"

Ebu Musa'ya *İbnu Mes'ud*'un sözü haber verildi. Bunun üzerine:

"Bu derin alim aranızda olduğu müddetçe (müşkillerinizi) bana sormaya gelmeyin!" dedi. [Buhârî, Feraiz 7, 12; Ebu Davud, Feraiz 4, (2890); Tirmizî, Feraiz 4, (2094).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin anlaşılmasını sağlayacak bazı ilave ibareleri tercüme zımnında parantez içerisinde dercettiğimiz için onları tekrar etmeyeceğiz.

2- Hadis, *İbnu Mes'ud*'un, miras meselesini Ebu Musa'dan daha iyi bildiğini, Ebu Musa'nın onun bu faziletini tasdik ve kabul ettiğini göstermektedir.

3- Hadisin *Ebu Davud* ve *Tirmizî*'deki veçhinde, soru sadece Ebu Musa'ya değil, Süleyman İbnu Rebia'ya da sorulur. Soru sahibine Ebu Musa ve Süleyman birlikte cevap verirler.

4- *İbnu Mes'ud*, oğulun kızına altıda bir nisbetinde pay ayırıyor.

5- "Geri kalan, kızkardeş içindir" ifadesinin gerekçesi: "Kızkardeş kızlarla birlikte asabedir" diye açıklanmıştır. Şöyle ki: Normalde kızların hakkı üçte ikidir. Tek olan kız çocuğu, bunun yarısı olan bir hisseyi alınca, geriye kızların hakkında altıda bir kalır. Bunu da oğulun kızı (veya kızları) alır. Terekeden geri kalan ise en yakın asabeye gider. Oğulun kızları "pay sahipleri" arasında yer almıştır. Öyleyse geriye kalan (üçte bir) da kızkardeş içindir.

Ebu Musa'yı, mirasın yarısını kızkardeşe vermeye sevkeden husus ayet-i kerimede: ان امرؤٌ هلك ليس له ولـــد وله اخت فلها نصف ما ترك **"Bir kimse ölür ve kendisinin çocuğu olmayıp da bir kızkardeşi bulunursa,**

13- Tîbî, "Altıda biri, yarıya izafe edince, onu üçte ikiye tamamlarsın" der. Bu durumda geri kalan da üçte bir olur.

mirasın yarısı onundur" (Nisa 176) buyrulmuş olmasıdır. Muhtemelen, ayette geçen veled (çocuk) kelimesinin kız-erkek her ikisini de ifade etmesi durumu nazardan kaçmıştır veya veled kelimesinin sadece erkek çocuğa has olduğunu irade etmiştir. Mamafih "kızkardeş için yarısı" hükmünü "pay" manasında değil, ikram manasında söylemiş olabileceği de ifade edilmiştir.

Hattâbî der ki: "Hadiste, kızkardeşlerin kızlarla birlikte asabe olduğu beyan edilmektedir. Bu görüş sahabeden bir cemaatin, tabiinin ve değişik beldelerin fukahasının umumunun görüşüdür. Ancak sahabeden *İbnu Abbas* bu meselede bütün ashaba muhalefet etmiştir. Ona göre, bir adam ölür ve geride bir kız ve ana-baba bir bir kızkardeş bırakırsa, mirasın yarısı kıza aittir. Kızkardeşe hiçbir şey düşmez."

❑ ERKEK KARDEŞLER

4719 ١ – عن عليّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [إنَّكُمْ تَقْرَءُونَ هذه الآية: مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ، وإنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَضَى بِالدَّيْنِ قَبْلَ الْوَصِيَّةِ، وإنَّ أعْيَانَ بَنِي الأُمِّ يَتَوَارَثُونَ دُونَ بَنِي الْعَلاَّتِ. الرَّجُلُ يَرِثُ أخَاهُ لأبيهِ وأُمِّهِ دُونَ أخِيهِ لِأبِيهِ]. أخرجه الترمذي.

«الأَعْيَانُ» الإخْوَةُ مِنَ الأَبِ وَالأُمِّ.

و«العَلاَّتُ» الذين أبُوهُمْ وَاحد وأمهاتهم شتى.

1. (4719)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) buyurmuştur ki: "Sizler şu ayeti okuyorsunuz: **"...Bu hisseler, onların borçları ödendikten ve vasiyetleri yerine getirildikten sonradır..."** (Nisa 12). Bilesiniz ki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vasiyyetin yerine getirilmesinden önce borçlarının ödenmesine hükmetti. Anne-baba bir kız ve erkek kardeşler, baba bir, anne ayrı kız ve erkek kardeşlerden önce birbirlerine varis olurlar. Erkek, anne-baba bir erkek kardeşine, baba bir erkek kardeşinden önce varis olur." [Tirmizî, Feraiz 5, (2095).]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) "şu ayeti okuyorsunuz, ama manasını, hükmünü yeterince biliyor musunuz?" demek istemiştir. Çünkü ayette önce vasiyet zikrediliyor, sonra da borç zikrediliyor. Halbuki, ehemmiyet yönüyle Resûlullah, borcu öne almıştır. Yani ölen kimsenin önce borçları tesviye edilecek, sonra vasiyetleri yerine getirilecektir.

2- *Hz. Ali,* ikinci olarak ana-baba bir kardeşlerle, baba bir-anne ayrı kardeşler mirasta birleşince, ana-baba bir kardeşler, yakınlık bağlarının daha güçlü olması sebebiyle varis olacaklarını, öbürlerinin varis olamayacağını ifade eder.

❑ CENİN

4720 ١ – عن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَضَى رَسُولُ اللهِ ﷺ : في جَنِينِ امْرَأَةٍ سَقَطَ مَيْتــــاً بِغُرَّةٍ: عَبْدٍ أوْ أمَةٍ. ثُمَّ تُوُفِّيَتِ الْمَرْأَةُ الَّتي قَضَى لَهَا بِالْغُرَّةِ فَقَضَى ﷺ أنَّ مِيرَاثَهَا لِبَنِيهَا وَزَوْجِهَا، وَأنَّ الْعَقْلَ عَلَى عَصَبَتِهَا]. أخرجه الشيخان والترمذي.

«الغُرَّة» عند العرب العبد أو الأمة. وعند الفقهاء ما بلغ ثمنه من العبيد نصف عشر الدّية.

و«العقلُ» الدية.

و«العاقِلَةُ» أقارب الرجل الذين يؤدون عنه ما يلزمه من الدية.

1. (4720)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* ölü olarak düşürülen bir cenin için köle veya cariye bir gurreye hükmetti. Sonra lehine bir gurreye hükmedilen kadın ölmüştü. *Aleyhissalâtu vesselâm,* kadının mirasının oğullarına ve kocasına kalacağına, diyetinin de asabesine kalacağına hükmetti." [Buhârî, Feraiz 11, Tıbb 46, Dyiat 25; Müslim, Kasame, 35, (1681); Tirmizî, Diyat 15, (1410), Ferâiz 19, (2112).]

AÇIKLAMA:

1- Hadise muhtelif tariklerde bazı açıklayıcı ziyadelerle rivayet edilmiştir. Buna göre, Hüzeyl'e bağlı Benî Lihyan'dan bir kadın, hamile olan kumasıyla ağız kavgası yapmış, sonra da çadır direği ile vurup önce karnındaki ceninin düşmesine, daha sonra da annenin ölmesine sebep olmuştur. Kavga eden bu kadınlar *Hamel İbnu Malik*'in hanımlarıdır.

2- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm),* düşen cenin için bir gurreye hükmetmiştir. Gurre, köle demektir, kadın da olabilir, erkek de. Düşük yapan kadın da ölünce, öldüren kadının âkilesinin, yani baba tarafındaki akrabalarının diyet ödemelerine hükmetmiştir. Diyetin, cinayeti bizzat işleyene değil de âkilesine hükmetmesi, ortadaki vakanın gerçek bir cinayet olmamasındandır. İslam şeriatine göre, amden öldürme ile *şibh-i amd*'ın hükmü farklıdır. Amden öldürme, cinayetin öldürme aletiyle

vuku bulmasıyla tahakkuk eder; kesici, yaralayıcı silahlarla yapılan öldürmeler bu sınıfa girer. Böyle olmayanlara şibh-i amd denir. Nitekim sadedinde olduğumuz rivayette çadır direğinin vurulması mevzubahistir. Amden öldürme ile şibh-i amd'le öldürmenin müeyyidesi de farklıdır. Ammde kısas esastır, şibh-i amde âkile'ye diyet terettüp eder.

3- Ulema, düşürülen ceninin diyetinin bir gurre olduğunda ittifak eder. Cenin erkek olmuş, kız olmuş, azaları belli olmuş olmamış farketmez, hüküm aynıdır.

Ancak, cenin canlı doğar da sonra ölürse buna gurre değil, normal bir insanın diyeti gerekir. Bu durumda erkek için yüz deve, kız için elli deve vermek icap eder.

Gurreyi cani vermez, âkilesi öder. Hanefiler ve Şafiiler böyle hükmetmiştir. *İmam Malik* ve Basra ulemasına göre gurreyi cani öder.

İmam A'zam'la *İmam Malik*'e göre caniye kefaret lazım gelmez ise de, Şafii'ye ve bazı alimlere göre kefaret de lazımdır.

4721 ٢– وعنه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَضَى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: أَنَّ الْمَوْلُودَ إِذَا اسْتَهَلَّ ثُمَّ مَاتَ وَرِثَ وَوُرِّثَ. وَإِذَا لَمْ يَسْتَهِلَّ فَلاَ يَرِثُ وَلاَ يُورَّثُ]. أخرجه أبو داود.

«اسْتَهَلَّ الْمَوْلُودُ» إذا بكى عند ولادته ولا يكون ذلك إلا من حي، وكذا إن وجد منه أمارة تدل على الحياة.

2. (4721)- Yine *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, doğan çocuk ağlar sonra ölürse, varis olur ve ona varis olunur. Ağlamazsa (ölü doğarsa), ne varis olur ne de ona varis olunur." [Ebu Davud, Feraiz 15, (2920).]

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste de geçtiği üzere ölü doğan çocukla, diri doğup ölen çocuk arasında terettüp edecek ahkam yönüyle büyük fark var. Doğan çocuğun ağlaması, onun diri olarak doğmuş olduğunu tesbit eden alametlerden biridir; nefes alması, hapşırması, kımıldaması gibi başka alametler de canlılığa delil kılınabilir. Bir kimsenin vefatı sırasında varisi hamile ise, doğuma kadar miras taksimi yapılmaz. Çünkü ölü mü doğacak, diri mi; kız mı olacak erkek mi? Bunlar miras taksimine müessir olacak amillerdir. Resûlullah'ın ağlamayı zikretmesi, doğum sırasında anneden ayrılır ayrılmaz, çocuklar çoğunlukla ağlarlar. Şu halde ağlama en belirgin canlılık alametidir.

❑ MÜLÂANE ÇOCUĞU

4722 ١– عن مكحول قال: [جَعَلَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ مِيـرَاثَ ابْنِ الْمُلاَعَنَةِ لأُمِّهِ ثُمَّ لِوَرَثَتِهَا مِنْ بَعْدِهَا]. أخرجه أبو داود.

« الْمُلاَعَنَةُ » التي لاعنها زوجها وانتفى من ولدها.

1. (4722)- *Mekhul* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, mülâane (ile ayrılan karı-kocanın) çocuğunun mirasını annesine kıldı, anneden sonra da annenin varislerine kıldı." [Ebu Davud, Ferâiz 9, (2907).]

AÇIKLAMA:

Hadis, *mülâane* ile boşanan ailenin çocuğunu anneye vermekte, mirasını da anneye ve ondan sonra, belli bir tertip ve sıraya göre gelen annenin asabesine havale etmektedir.

4723 ٢– وعن واثلة بن الأسقع رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: تَحُوزُ الْمَرْأَةُ ثَلاَثَةَ مَوَارِيثَ: عَتِيقَهَا، وَلَقِيطَهَا، وَوَلَدَهَا الَّذِى لاَعَنَتْ عَلَيْهِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

« اَللَّقِـيطُ » الطفل الذي يوجد مرميا على الطريق لا يعرف أبوه ولا أمه وهو حرّ لا ولاَءَ عليه عند أكثر الفقهاء، وذهب بعضهم الى أن ولاَءَ اللقيط للمتقطه، واحتج بهذا الحديث وليس بحجة عند الأكثر، ولا ثابت عند أكثر أهل النقل.

2. (4723)- *Vasile İbnu'l-Eska* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kadın üç mirası toplar. Azadlısı(nın mirası), buluntusu(nun mirası), üzerine mülâane bulunduğu çocuğu(nun mirası)." [Ebu Davud, Feraiz 9, (2906); Tirmizî, Feraiz 23, (2116).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, kadının üç ayrı mirasa hak sahibi olduğunu belirtir:

★ *Azadlısının mirası:* yani bir kadının azad ettiği köle ölecek olsa, eğer başka varisi yoksa, azad eden kadın, onun mallarına varis olur. Azadlığa rağmen arada vela denen bir bağ devam eder.

★ *Buluntunun mirası:* Bu umumî yerlerde, cami yol, park, dağ gibi yerlerde bulunup büyütülen çocuk, (bunlara lakit de denir). Bunların babaları belli değildir.

★ *Mülâane çocuğu:* Yani kadının mülâane yoluyla kocasından ayrılmasına sebep olan çocuk. Şarihler, "Bu çocuğu baba nefyettiği için çocukla baba arasında nesep yoktur. Dolayısıyla birbirlerine varis olamazlar" derler. Ama anne cihetinden nesebi sabittir. Bu sebeple anneyle çocuk birbirlerine varis olurlar.

❑ MU'TEDDE (İDDET BEKLEYEN KADIN)

4724 ١ – عن محمّد بن يحيى بن حبّان قال: [كَانَ عِنْدَ جَدّى حبَّانَ امْرَأتَانِ: هَاشِمِيَّةٌ، وَأنْصَارِيَّةٌ، فَطَلَّقَ الأنْصَارِيَّةَ، وَهِىَ تُرْضِعُ. فَمَرَّتْ بِهَا سَنَةٌ، ثُمَّ هَلَكَ وَلَمْ تَحِضْ. فَقَالَتْ: أنَا أرِثُهُ، لَمْ أحِضْ. فَاخْتَصَمُوا الى عُثْمَانَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ فَقَضَى لَهَا بِالْمِيرَاثِ فَلاَمَتْهُ الْهَاشِمِيَّةُ. فَقَالَ: هذَا عَمَلُ ابْنِ عَمِّكِ، هُوَ أشَارَ عَلَيْنَا بِهذَا. يَعْنِى عَلِيّاً رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ]. أخرجه مالك.

1. (4724)- *Muhammed İbnu Yahya İbni Hibban* anlatıyor: "Dedem Hibban'ın iki hanımı vardı. Biri Haşimiye, diğeri Ensariye idi. Dedem, Ensariye'yi, çocuğu meme verir halde boşadı. Kadının üzerinden bir yıl geçti, sonra dedem öldü, kadın hala hayız olmadı. Bunun üzerine:

"Ben kocama varis olurum, çünkü hayız olmadım!" dedi. Dava Hz. Osman (radıyallahu anh)'a intikal etti. Hz. Osman kadının mirasa iştirak etmesine hükmetti. Haşimiye kadın, bu kararı sebebiyle Hz. Osman'ı levmetti. Hz. Osman:

"Bu, senin amcaoğlunun işidir. Böyle hükmetmemize o işaret etti!" dedi. "Amcaoğlun" sözüyle Hz.Ali (radıyallahu anh)'yi kasdetmişti." [Muvatta, Talak 43, (2, 572).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, boşanan bir kadının, aradan bir yıl geçmesine rağmen hayız görmediğini belirtir. Bu hal, kadının çocuğunu emzirmesinden ileri gelmiş olmalıdır. Hz. Osman, bu kadının, ölen kocasına varis olacağına hükmeder.

Hz. Osman: "Amcaoğlun" tabiriyle Hz. Ali'yi kasdetmiştir. Haşimi kadının Hz. Osman'ın kararından memnuniyetsizlik izhar etmesi üzerine *Hz. Osman*'ın "Bu senin amcaoğlunun işi" demesi, bu hükmü Hz.Ali'nin vermiş olduğunu gösterir. Bilindiği üzere Hz. Ali, halifelere hep kadılık yapmıştır.

2- Hz. Osman'ın kadına: "Bu senin amcaoğlunun işi" demekle, kadını yatıştırmayı, gönlünü almayı düşünmüş olmalıdır.

4725 ٢ – وعن عبدالرحمن بن هرمز الأعرج: [أَنَّ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ رَضِيَ اللهُ عَنْه وَرَّثَ نِسَاءَ ابْنِ مُكَمِّلٍ مِنْهُ، وَكَانَ طَلَّقَهُنَّ وَهُوَ مَرِيضٌ]. أخرجه مالك.

2. (4725)- *Abdurrahman İbnu Hürmüz el-A'rac* anlatıyor: "Osman İbnu Affan (radıyallahu anh) İbnu Mükemmil'in hanımlarını kendisine varis kıldı. *İbnu Mükemmil* hasta iken hanımlarını boşamıştı." [Muvatta, Talak 41, (2, 572).]

AÇIKLAMA:

İbnu Mükemmil'in ismi *Abdullah*'tır. Kaynaklar onun üç hanımı olduğunu, Zührî'nin şeyhi bulunduğunu kaydeder. Abdurrezzak'ın belirttiğine göre, *İbnu Mükemmil* hasta olduğu halde hanımlarını boşadıktan sonra iki sene daha hayatta kalır. Ölümünden sonra, kadınların iddeti dolar dolmaz, *Hz. Osman,* kadınları kocalarının malına varis kılar. Hz. *Osman*'ın varis kılma sebebi, boşama hadisesinin hastalık sırasında yapılmış olmasıdır. *Hz. Osman* (radıyallahu anh)'ın bu hükmüne ashabtan kimse itiraz etmemiştir.

4726 ٣ – وعن ربيعة بن أبى عبد الرحمن قال: [سَأَلَتِ امْرَأَةُ عَبْدِالرَّحْمٰنِ بْنِ عَوْفٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه الطَّلاَقَ مِنْهُ. فَقَالَ: إذَا طَهُرْتِ فَآذِنِينِي. فَآذَنَتْهُ فَطَلَّقَهَا أَلْبَتَّةَ. أَوْ تَطْلِقَةً كَانَتْ بَقِيَتْ لَهَا وَهُوَ مَرِيضٌ يَوْمَئِذٍ، فَوَرَّثَهَا عُثْمَانُ مِنْ زَوْجِهَا مِيرَاثَهَا بَعْدَ انْقِضَاءِ عِدَّتِهَا]. أخرجه مالك.

3. (4726)- *Rebîa İbnu Ebi Abdirrahman* anlatıyor: "Abdurrahman İbnu Avf'ın hanımı, ondan kendisini boşamasını talep etti. Abdurrahman: "Adetten temizlenince bana haber ver!" dedi. Kadın haber verdi. O da talak-ı bette ile (üç talakla) -veya baki kalan tek bir talakla- boşadı. Ne var ki Abdurrahman o gün hasta idi. Hz. Osman, kadının iddeti tamamlanınca kocasının malına onu da varis kıldı." [Muvatta, Talak 40, (2, 571, 572).]

AÇIKLAMA:

Bu kadının adı *Tümadır Bintu'l-Esbağ el-Kelbiyye*'dir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm), Abdurrahman İbnu Avf'ı Kelb* kabilesine gön-

derir ve: *"Davetine icabet ederlerse meliklerinin kızıyla evlen!"* emir buyurur. İslamî daveti kabul etmeleri üzerine bir müddet orada ikamet eder ve bu esnada *Tümadır* ile evlenir. Medine'ye dönüşte, onu beraberinde getirir. Bir Kureyşli ile evlenen ilk Kelbî kadının bu olduğu belirtilir.

Kaynaklarımız, kadının geçimsiz olduğunu, *Hz. Abdurrahman*'ın onu daha önceden iki talakla boşadığını, tek talak kaldığı halde geçimsiz davranışlarını devam ettirdiğini, *Hz. Abdurrahman* (radıyallahu anh), hastalanınca böyle bir durumda: "Allah'a yemin olsun. Eğer boşanma istemeye kalkarsan seni boşayacağım" dediğini, kadının da: "vallahi talep edeceğim" dediğini *Abdurrahman*'ın da: "Öyleyse hayız olup temizlenince bana haber ver!" dediğini kadının durumunu bildirdiğini, Abdurrahman'ın da onu son defa boşadığını, sadedinde olduğumuz hadiste görüldüğü üzere, *Hz. Osman*'ın kadını Abdurrahman'a varis kıldığını belirtir.

Hz. Osman'ın varis kılış sebebi, kadını boşadığı sırada Abdurrahman (radıyallahu anh)'ın hasta bulunması ve bu hastalıktan hiç kurtulmadan ölmüş olmasıdır.

Şu halde, ölüme götüren hastalık sırasındaki boşama hadisesi muteber değildir.

❑ KELÂLE (NE EVLAD NE DE BABA BIRAKMADAN ÖLEN)

4727 ١ – عن زيد بنِ أسلم قـال: [سَأَلَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ: عَنِ الْكَلاَلَةِ. فـقَالَ لَهُ: تَكْفِيكَ مِنْ ذلِكَ الآيَةُ الَّتِى أُنْزِلَتْ في الـصَّيْفِ في آخِرِ سُورَةِ النِّسَاءِ.

قَالَ رَاوِيـه: قُلْتُ لأَبِى إِسْحَاقَ: وَهُوَ مَنْ مَاتَ وَلَمْ يَدَعْ وَلَداً وَلاَ وَالِداً؟ قَالَ: كَذلِكَ ظَنُّوا]. أخرجه مالك.

«آيَةُ الـصَّيْفِ» الَّتِى في آخر سورة النساء: ﴿يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلاَلَةِ﴾.

و«آيَةُ الشِّتَاءِ» الآية الَّتِى في أولها: ﴿يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فِي أَوْلاَدِكُمْ﴾ الآية.

1. (4727)- *Zeyd İbnu Eslem* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a kelâle'(nin miras hissesin)den sormuştu.

"Bu yaz nazil olan, Nisa suresinin sonundaki ayet, bu meselede sana yeterlidir" buyurdular.

Hadisin ravisi der ki: "Ebu İshak'a sordum: "Kelâle, ne çocuk ne de baba bırakmadan ölen kimse değil mi?" Bana: "Böyle zannettiler!" diye cevap verdi." [Muvatta, Feraiz 7, (2, 515); Müslim, Feraiz 9, (1617).]

Yaz mevsiminde indiği için "Yaz ayeti" denen ayet şudur: (Mealen **"Senden fetva istiyorlar. De ki: "Varis olarak babası ve çocuğu bulunmayan kimsenin mirası hakkında Allah size hükmünü bildiriyor: Eğer bir kimse ölür ve kendisinin çocuğu olmayıp da bir kızkardeşi bulunursa, mirasın yarısı onundur. Eğer kadın ölür de çocuğu olmayıp geride sadece erkek kardeşi varis olarak bulunursa, mirasın tamamını alır. Varisler iki kızkardeş ise, mirasın üçte ikisi onlara aittir. Eğer varisler hem erkek, hem de kızkardeşler ise, erkeğe iki kız hissesi vardır." Allah şaşırırsınız diye hükümlerini size böylece bildiriyor. Allah herşeyi hakkıyla bilir"** (Nisa 176).

Kış mevsiminde indiği için kış ayeti denen ayet de, Nisa suresinin baş tarafındadır:

"Allah, miras taksimini size şöyle emrediyor: Size varis olan çocuklarınızdan erkeğe iki kız hissesi vardır. Çocuklar, hepsi kız olmak üzere ikiden fazla iseler, o zaman mirasın üçte ikisi onlarındır. Eğer çocuk sadece bir kızdan ibaretse ona mirasın yarısı verilir. Eğer ölenin çocuğu varsa, ölenin anne ve babasından herbirine altıda bir hisse vardır. Ölenin çocuğu olmayıp da sadece anne ve babası onun mirasçısı ise, o zaman annenin hakkı üçte birdir. Eğer ölenin kardeşleri de varsa, annenin hakkı yine altıda birdir. Bu hükümler ölünün borçları ödendikten ve usulü dairesinde vasiyeti yerine getirildikten sonra kalan mal içindir. Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin size menfaatçe daha yakın olduğunu siz bilemezsiniz; bu yüzden de onlar arasındaki miras taksimini size bıraktığımız takdirde adaletsizlik edersiniz. Bu hisseler ise, Allah katından birer hak olarak size emrolunmuştur. Muhakkak ki Allah herşeyi hakkıyla bilir ve her işini hikmetle yerine getirir" (Nisa 11).

AÇIKLAMA:

Kelâle ile ne kastedildiği hususunda pekçok görüş ileri sürülmüştür.

Hz. Ebu Bekr', kelâleyi مَنْ لَمْ يَرِثْهُ اَبٌ وَلاَ ابْنٌ "Varisleri arasında babası ve oğlu olmayan kimse" diye tarif etmiştir. Bu tarif, sahabe, tabiin ve arkadan gelen nesillere mensup ulemanın cumhuru tarafından benimsenmiştir.

Ancak, Kur'an'da iki ayrı ayette gelen bu kelime, farklı anlamlara müsait olduğu için ihtilaflara yol açmıştır. Nisa suresinin evvelindeki ayet, *el-Vahidi*'ye göre kışta inmiştir, sonundaki ayet ise yazda inmiştir. Kelâlenin zikredildiği evvelki ayetle, sondaki ayetlerde zikredilen diğer varisler farklıdır. Evvelki ayette, (Nisa 11) sözgelimi anne bir kardeşler mezkurdur, sondaki ayette (Nisa 176) anne-baba bir kardeşler veya baba bir kardeşler mevzubahistir.

Sadedinde olduğumuz rivayetten anlaşılmakta ise de, Müslim'de gelen bir rivayet daha sarih olarak, *kelâleyi* anlamakta Hz. Ömer'in kesin bir neticeye varamayarak *Resûlullah*'a müracatta bulunduğunu gösterir. *Resûlullah,* Hz. Ömer'i ayetten anlayacağı hususla başbaşa bırakarak, ayete havale etmiştir.

"Hz. Ömer der ki: "Ben size, kendimden sonra nazarımda, kelâle kadar ehemmiyetli bir şey bırakmıyorum. Hiçbir şeyde Resûlullah'a kelâlede olduğu kadar çok başvurmadım. Resûlullah da bana kelâle meselesinde olduğu kadar hiçbir şeyde sert olmadı. Sonunda parmağıyla göğsüme dürttü ve:

"Ey Ömer! Nisa suresinin sonundaki yaz ayeti sana yetmiyor mu?" dedi. Eğer ben yaşarsam kelâle hakkında (kesin bir hükümle) hükmedeceğim. Kur'an'ı okuyan da okumayan da onunla hükmedecek."

Bu ayet, hasta yatağında yatan Hz.Cabir'in bir sorusu üzerine nazil olmuştur: Cabir İbnu Abdillah'ı Aleyhissalâtu vesselâm geçmiş olsun ziyaretine gelmişti.

"Ey Allah'ın Resulü, ben kelaleyim, mirasım nasıl olacak?" diye sordu. İşte bunun üzerine mezkur ayet nazil oldu. Ahkamla ilgili nazil olan son ayetin bu olduğu söylenir.

❑ ZEVİL ERHAM

4728 ١ – عن محمد بن ابى بكر بن حزم: [أنَّهُ سَمِعَ أبَاهُ كَثِيراً يقولُ: كَانَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ كَثِيراً ما يَقُولُ: عَجَباً لِلْعَمَّةِ، تُورَثُ وَلاَ تَرِثُ]. أخرجه مالك.

1. (4728)- *Muhammed İbnu Ebi Bekr İbni Hazm*'ın anlattığına göre babasının sıkça şöyle söylediğini işitmiştir:

"Hz. Ömer (radıyallahu anh) pek çok defalar şöyle derdi: "Halanın haline hayret ediyorum! Kendisine varis olunur, fakat o varis olmaz." [Muvatta, Feraiz 9, (2, 517).]

AÇIKLAMA:

1- *Zevil erham* zi-rahm'ın cem'idir. Zi-rahm lügat olarak, karabet sahibi, yani akrabalığı bulunan kimse demektir. Istılah olarak terikeden üçte bir, dörtte bir gibi muayyen bir hissesi olmayan herhangi bir akraba demektir. Halbuki asabeden olanın terikede belli bir payı vardır.

2- *Muvatta*'nın bir başka rivayetinde, *Hz. Ömer*'in, bazı şartlarda yeğeni kendisinden miras aldığı halde, hiçbir halde yeğeninden miras alamayan hala hakkında bir mektup bile yazdığını, sonra mektubu getirtip:

"Eğer halanın yeğenden miras almasını Allah dileseydi ayette buna yer verirdi!" diyerek ve bu sözü iki kere terar ederek mektubu suda yıkadığını görmekteyiz.

4729 ٢ – وعن أبى مُوسَىٰ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: ابْنُ أُخْتِ الْقَوْمِ مِنْهُمْ]. أخرجه أبو داود، وأخرجه النّساء عن أنس.

وعنده «ابْنُ أُخْتِ الْقَوْمِ مِنْ أَنْفُسِهِمْ».

2. (4729)- *Ebu Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir kavmin kızkardeşlerinin oğlu, kendilerindendir." [Ebu Davud, Edeb 121, (5122); Nesâî, Zekat 96, (5, 106); Buharî, Feraiz 24.]

Nesâî'de şu ibare de gelmiştir: "Bir kavmin kızkardeşlerinin oğlu, kendi nefislerindendir."

AÇIKLAMA:

Bu hadis, kızkardeşten olan yeğenlerin, kendilerinden biri addedilmesini gerektiriyor. Ona terettüp edecek hüküm, kendilerine terettüp edecek hüküm gibidir. Böyle olunca, mesela zekatın haram olduğu Haşimiler hususunda onların yeğenlerine de bu hurmet sirayet ettirilmiş, Haşimîlerin kızlarının çocuklarına da zekat haram addedilmiştir.

Nevevî der ki: "Zevil erhamın da varis olması gereğine inananlar bu hadisle istidlal ettiler. Ancak cumhur şu cevabı verdi: "Bu hadiste, onların varis kılınmasının gerektiğini ifade eden bir açıklık mevcut değil-

dir. Hadis yeğenlerle dayılar arasında bir bağın ve akrabalığın varlığını beyan etmektedir; veraset meselesine temas etmemektedir. Hadisin siyakı, ondan muradın, yeğenin yanında, sır ifşası ve benzeri meselelerde onun kendilerinden biri gibi olmasını iktiza etmektedir."

Başka alimler de, yeğenin dayılardan biri olması meselesini, mirasla ilgili bulmaz. Yardımlaşma, dayanışma, iyilik, şefkat, ilgi gibi hususlardaki birlik ve beraberliğin kastedildiğini söylemiştir.

İbnu Ebi Cemre bir başka sebep görür: "Resûlullah'ın bunu söylemiş olmasındaki hikmet şudur: Cahiliye devrinde, kızkardeşlerinin çocukları şöyle dursun, kız evladlarının çocuklarına bile itibar edilmez, iltifatta bulunulmazdı. Aleyhissalâtu vesselâm bu kötü adeti iptal etmek istemiştir."

❑ DİYETİN MİRASI

4730 ١ – عن سعيد بن المُسيَّبْ قال: [كَانَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ يَقُولُ: الدِّيَةُ عَلى الْعَاقِلَةِ وَهُمْ يَرِثُونَهَا، وَلاَ تَرِثُ الْمَرْأَةُ مِنْ دِيَةِ زَوْجِهَا. فَـقَالَ لَهُ الضَّحَّاكُ بْنُ سُفْيَانَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: إنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ: كَتَبَ إلَيَّ أَنْ أُوَرِّثَ امْرَأَةَ أَشْيَمَ الضِّبَابِيِّ مِنْ دِيَةِ زَوْجِهَا، وَكَانَتْ مِنْ قَوْمٍ آخَرِينَ. فَرَجَعَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ]. أخرجه أبو داود والترمذي وصححه.

1. (4730)- *Said İbnu'l-Müseyyeb* rahimehullah anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) diyordu ki: "Diyet âkile üzerinedir. Öyle ise akile(yi teşkil edenler) diyete varis olurlar; kadın (âkileden olmadığı için) kocasının diyetine varis olamaz." Dahhak İbnu Süfyan (radıyallahu anh) kendisine (itiraz ederek) dedi ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bana Eşyem ed-Dıbâî'nin hanımını kocasının diyetine varis kılmamı yazmıştı. Kadın bir başka cemaatten idi." Bunun üzerine Hz. Ömer, önceki tatbikatından hemen vazgeçti." [Ebu Davud, Feraiz 18, (2927); Tirmizî, Feraiz 18, (2111).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayetin tam anlaşılabilmesi için âkile diye kime dendiğini hatırlamamız gerekecek. el-Mecma'da âkile: "Kişinin hataen öldürdüğü kimsenin diyetini ödemeye iştirak eden baba cihetinden gelen asabe ve akrabalarıdır" diye tarif edilmiştir. Istılahat-ı Fıkhiyye'de, *Ömer Nasuhi Bilmen*'in etraflıca açıkladığı üzere, âkile, İslam hukukuna has bir tabirdir: "Bir şahsın mensup olduğu ehl-i divanıdır veya onun asabesi ile aşi-

retidir veya beytu'l-maldir veya azad edilmiş bir şahsın mevlasıdır" diye açıklanmıştır. Bunların arasında yardımlaşma ve dayanışma vardır. Binaenaleyh böyle bir akile kendi efradından birinin, hata suretiyle veya şüpheli amd ile yaptığı cinayetin diyetini veya gurre denilen damânı usulü dairesinde te'diye etmekle mükelleftir. Şunu da kaydedelim ki, âkile tatbikatı divan ve aşiret hayatı cari olan Araplar için akvam-ı İslamiyeye mahsus olagelmiş, bu gibi teşkilatı olmayan diğer İslam kavimlerinde tatbik edilmemiş, cinayetlere terettüp eden diyeti cani bizzat tesviye etmişti" (Istılahat-ı Fıkhiyye 3, 53-59).

2- Şu halde, sadedinde olduğumuz rivayete göre, *Hz. Ömer,* öldürülen bir kimsenin diyetine kimler varis olacak? meselesini, "diyet ödeme durumunda kimler iştirak edecekse onlara ödemek gerekir" şeklinde bir kıyasla çözmüş, erkeğin karısını diyetten hisse alacakların dışında tutmuştu. Çünkü kadın, kocanın âkilesi sayılmazdı.

Hz. Ömer'in bu tatbikatına, Resûlullah zamanında bedeviler arasında amil olarak vazife yapmış, icraatta bulunmuş olan *Dahhak İbnu Süfyan* muttali olunca itiraz etmiş, Aleyhissalâtu vesselâm bu meseleyle ilgili olarak kendisine yazdığı bir talimatı hatırlatmıştır.

Bu hatırlatmaya göre, öldürülen koca için ödenen diyete onun karısı da varisdir. *Hz. Ömer,* şahsî kıyasına dayanan önceki tatbikatından derhal rücu eder.

Bu rivayet de gösteriyor ki, *Hz. Ömer* gibi ilklerden ve Resûlullah'ın yakınlarından olan bir sahabe bile bir kısım sünnetleri bilmemektedir, daha sonra öğrenmiştir. *Hz. Ömer* ve hatta *Hz. Ebu Bekir* ve diğer bir kısım sahabiler için bunun örnekleri var.

3- Hadis, maktul için diyet ödeneceğini göstermekte, ayrıca diyetin, maktulün diğer malları gibi verasete dahil edileceğini ifade etmektedir. Ulemâ çoğunluk itibariyle böyle hükmetmiştir.

Ancak *Hz. Ali* (radıyallahu anh)'nin "diyetin varisleri arasında anne bir kardeşlerin, kocanın, karının yer almayacağı görüşünde olduğu" belirtilmiştir.

❑ SADAKANIN MİRASI

4731 ١ – عن بريدة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [أَتَتِ امْرَأَةٌ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَقَالَتْ: كُنْتُ تَصَدَّقْتُ عَلَى أُمِّي بِوَلِيدَةٍ، وَإِنَّهَا مَاتَتْ وَتَرَكَتِ الْوَلِيدَةَ. فَقَالَ: قَدْ وَجَبَ أَجْرُكِ،

وَرَدَّهَا عَلَيْكَ الْمِيرَاثُ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

1. (4731)- *Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir kadın Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelip: "Ben anneme bir cariye tasadduk etmiş idim. Şimdi annem, cariyeyi bırakarak vefat etti" (deyip, hükmünü sordu). Aleyhissalâtu vesselâm:

"Sana onun sevabı vacip olmuştur. Miras yoluyla da cariye sana geri gelmiştir!" buyurdular." [Müslim, Sıyâm 154, (1149); Tirmizî, Zekât 31, (667); Ebu Davud, Vesaya 12, (2877); Zekat 31, (1656).]

AÇIKLAMA:

Bu (ve müteakip) hadis, kişinin yakınlarına yapacağı bağışla, "bağış sevabı"nı aynen kazanacağını ifade ettiği gibi, bağış yapılan kimsenin vefat etmesi halinde, bağış yapan kimseye veraset yoluyla geri gelebileceğini ifade etmektedir. Veraset yoluyla geri gelen mal *"bağış olma"* vasfını artık kaybetmiştir. Dolayısıyla hadislerde şiddetle yasaklanmış olan *"bağışından rücu etmek"* fiiline girmez. Alimler büyük ekseriyetiyle veraset yoluyla geri gelen bu bağışın helal olduğuna hükmetmiştir. Ancak, *"Bunun fakirlere sarfedilmesi gerekir. Çünkü artık bu, Allah'ın hakkı olmuştur"* diyen de olmuştur.

4732 ٢ - وعن مالك: [أنَّهُ بَلَغَهُ أنَّ رَجُلاً مِنَ الأنْصَارِ تَصَدَّقَ عَلَى أبَوَيْهِ بِصَدَقَةٍ فَهَلَكَا فَوَرِثَ ابْنُهُمَا الْمَالَ وَكَانَ نَخْلاً. فَسَألَ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَنْ ذلِكَ. فَقَالَ لَهُ: لَقَدْ أُجِرْتَ في صَدَقَتِكَ وَرَدَّهَا عَلَيْكَ الْمِيرَاثُ].

2. (4732)- *İmam Malik*'e ulaştığına göre, "Ensardan bir zat, ebeveynine bir bağışta bulundu. Bilahare ebeveyni vefat etti. Oğulları tekrar bu mala veraset yoluyla sahip oldu. Bu bir hurmalıktı. Oğlan, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bu hususta sual etti. Aleyhissalâtu vesselâm ona:

"Şurası muhakkak ki tasadduk sevabını aldım. Şimdi o malı (Allah) sana miras olarak geri gönderdi" buyurdu." [Muvatta, Akdiye 54, (2, 760).]

❑ VARİSLER CEMAATİ

4733 ١ - عن ابن عبّاس رضي الله عنهما قال: [كَانَ الْمَالُ لِلْوَلَدِ، وَالْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ، فَنَسَخَ اللهُ مِنْ ذلِكَ مَا أحَبَّ فَجَعَلَ لِلذَّكَرِ مِثْلَ حَظِّ الأنْثَيَيْنِ، وَجَعَلَ لِلأبَوَيْنِ لِكُلِّ

وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسَ وَالثُّلُثَ، وَجَعَلَ لِلْمَرْأَةِ الثُّمُنَ وَالرُّبُعَ، وَلِلزَّوْجِ الشَّطْرَ وَالرُّبُعَ].

أخرجه البخاري.

1. (4733)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "(Cahiliye devrinde ölen babanın) malı oğluna kalırdı. Vasiyet de valideyn için yapılırTdı. Allah Teala hazretleri bundan dilediği kısmı neshedip erkeğin hissesini kadının hissesinin iki misli kıldı, ebeveynden herbiri için (eğer çocuk varsa) altıda bir, üçte bir kıldı. Kadına (çocuk varsa) dörtte bir kıldı. Zevc'e, (çocuk yoksa) yarı, (çocuk varsa) dörtte bir miras payı kıldı." [Buharî, Vesâyâ 6, Tefsir, nisa 5, Feraiz 10.]

AÇIKLAMA:

1- Hadis cahiliye döneminin veraset ve vasiyet usulü ile, İslam'ın yaptığı tadilatı belirtmektedir. Buna göre, Resûlullah, cahiliye devrinde, ölen babanın malının sadece oğluna kaldığını, vasiyetin de sadece anne ve baba lehine yapıldığını belirtmektedir. Bu durum, mirasla ilgili ayetler (Nisa suresi 11-12. ayetler) nazil oluncaya kadar devam eder. Resûlullah, Arap örfünü, İlahî bir müdahale olmadan değiştirmez. Mevzu üzerine bir vahiy gelinceye kadar onu uygulardı. Miras meselesinde de öyle yapıldığı, vahyin gelişine kadar eski sistemin aynen tatbik edildiği sadedinde olduğumuz hadiste geçen "Allah Teala hazretleri bundan dilediği kısmı neshedip.." ibaresinden anlaşılmaktadır.

Hatta hadisin Taberi'de geçen veçhi, hem eski sistemin ruhunu kavramak, hem de yeri gelince hasıl olan istiğrabı anlamak bakımından burada kayda değer: İbnu Abbas anlatıyor: "(Miras ayeti) nazil olunca, Ashab:

"Ey Allah'ın Resulü! Ata binemeyen, düşmana karşı savaşmayan, küçücük kız çocuğuna mirasın yarısını mı vereceğiz?" dediler.

İbnu Abbas devamla der ki: "Cahiliye devrinde, mirası ancak düşmanla savaşanlara verirlerdi."

2- Bu hadiste çok sarih değilse de İmam Şafiî'ye "mütevatir" dedirtecek kadar yaygın rivayetlerde geldiğine göre, İslam şeriatı, mirasta hissesi olanlar lehine vasiyette bulunmayı yasaklamıştır. İlerde (5793-5804 numaralar arası hadisler) açıklanacağı üzere İslam, vasiyeti malın üçte bir nisbetini aşmayacak şekilde tecviz etmiş ve hatta vasiyette bulunmaya teşvik etmiştir. Ancak bu, varislerden biri lehine olmamalıdır.

3- Hadiste geçen والثلث *"Ebeveynden herbiri için.." "üçte bir var"* tabiri, Buharî'de, sadece hadisin Tefsir bölümündeki veçhinde geçer. Bu

ziyadeyle ilgili olarak *İbnu Hacer:* "..Anne ve babadan herbirine, bir halde altıda bir, bir başka halde anneye üçte bir hisse vardır" şeklinde açıklar.

4734 ٢ – وعن زيد بْنِ ثابتٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [وَلَدُ الأَبْنَاءِ بِمَنْزِلَةِ الأَبْنَاءِ إذَا لَمْ يَكُنْ دُونَهُمْ أَبْنَاءٌ: ذَكَرُهُمْ كَذَكَرِهِمْ، وأُنْثَاهُمْ كَأُنْثَاهُمْ، يَرِثُونَ كَمَا يَرِثُونَ وَيَحْجُبُونَ كَمَا يَحْجُبُونَ، وَلاَ يَرِثُ وَلَدُ ابنٍ مَعَ ابنٍ ذَكَرٍ. فَإِنْ تَرَكَ ابنَةً وابنَ ابنٍ ذَكَراً فَلِلْبِنْتِ النِّصْفُ، وَلأَبْنِ الابْنِ مَا بَقِيَ؛ لِقَوْلِ رَسُولِ اللهِ ﷺ: أَلْحِقُوا الفَرَائِضَ بِأَهْلِهَا فَمَا بَقِيَ فَهُوَ لأَوْلَى رَجُلٍ ذَكَرٍ]. أخرجه البخاري ترجمة.

2. (4734)- *Zeyd İbnu Sabit* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Oğulların çocukları, kendileriyle ölü arasında başka bir erkek çocuk olmadığı takdirde, ölenin çocuğu menzilesindedir: Oğlanların erkek çocukları, ölenin erkek çocukları gibidir. Oğulların kız çocukları da ölenin kız çocuğu gibidirler. Oğulların çocukları, oğullar gibi miras alırlar. Oğullar kendilerinden aşağıdakilerden mirasına mani oldukları gibi, oğulların oğulları da kendilerinden aşağıdakilerin miras almasına mani olurlar. Oğulun çocuğu, oğulla birlikte miras alamaz.

Ölen kimse, bir kızla, bir oğulun oğluna bıraksa, kız yarı alır, geri kalanı da oğulun oğlu alır. Zira *Aleyhissalâtu vesselâm* şöyle buyurmuştur:

"Miras paylarını (Kur'an'da zikredilen) hak sahiplerine verin. Geri kalan, (baba tarafından) en yakın erkeğe aittir." [Buhârî, Feraiz 7.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisin birinci paragrafı Buharî'de bab başlığı olarak kaydedilmiştir ve mevkuf gözükmektedir. İkinci paragrafı ise İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın merfu bir rivayetidir.

2- Hadiste, ölen kimse ile oğlundan hasıl torununun -arada başka erkek çocuk olmaması halindeki- miras durumu açıklanmaktadır. Kendi öz oğlundan hasıl erkek torun bu durumda öz oğlu menzilesinde olmaktadır.

3- *İbnu Abbas*'ın sözünde (ikinci paragrafta) geçen feraizden -ki "miras payları" diye çevirdik- maksad Kur'an'da zikredilen paylardır. Bu paylar: Yarım, yarımın yarısı, yarımın yarısının yarısı: üçte iki (sülüsan), bu ikinin yarısı, bu ikinin yarısının yarısı. Bunlardan da murad belirtilen hisselere nass-ı Kur'an'la hak sahibi olanlardır. Nitekim bir başka riva-

yette اقسموا المال بين اهل الفرائض على كتاب الله *"Malı, Allah'ın kitabında belirtildiği nisbetlere uygun olarak taksim edin"* buyrulmuştur.

4- "En yakın erkeğe" tabiri, "ölene neseb itibariyle en yakın olan erkek" demektir. Burada ehak manasına değildir. Buradaki hadiste söylenen mana أولى (evlâ) kelimesi ile ifade edilmişse de, bazı hadislerde أدنى kelimesi kullanılmıştır ki, أقرب "en yakın" manasını ifade eder. Hattabi bunun "asabede en yakın erkek" manasına geldiğini belirtir. Bu, "asabe arasında farz ehli -yani mirasa iştirak edecekler- dışında ölene en yakın kim varsa hak sahibi olur. daha uzak olan değil" diye açıklanmıştır. Eğer eşit uzaklıkta birden fazla kimse varsa, hepsi eşit şekilde o paya iştirak ederler. Keza, bu hadiste ayrı anne ve ayrı babalardan gelenlerin kastedilmediği, -zira bunlar menzile itibariyle eşit olmaları sebebiyle aralarında evla yoktur- kastedilen şeyin amca ile hala, oğlan kardeşin kızı ile oğlan kardeşin oğlu; amcanın oğlu ile amcanın kızı olduğu belirtilmiştir. Buradan aynı anne-babadan veya aynı babadan olan erkek kardeşle kız kardeş hariç tutulmuştur. Zira bunlar şu ayet gereğince mirasa iştirak ederler: وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالاً وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الأُنْثَيَيْنِ **"Eğer mirasçılar erkek veya kız kardeşler ise o zaman erkek için kızın iki hissesi vardır..."** (Nisa 176). Bundan anne-baba bir kız ve kızkardeşle beraber olan erkek kardeşte olduğu gibi daha kuvvetliyle örtülen de istisna kılınır. Keza şu ayet gereğince anne bir kız ve erkek kardeş de bundan hariç kalır: فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ **"...Ve bir erkek veya kız kardeşi varsa, onlardan herbiri için altıda bir hisse vardır"** (Nisa 12). Bundan muradın, anne bir kardeşler olduğu hususunda icma nakledilmiştir.

4735 ٣- وعن عليّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [وَقَدْ سُئِلَ عَنِ ابْنَي عَمٍّ أَحَدُهُمَا أَخٌ لأُمٍّ وَالآخَرُ زَوْجٌ. فَقَالَ: لِلزَّوْجِ النِّصْفُ، وَلِلأَخِ مِنَ الأُمِّ السُّدُسُ، وَمَا بَقِيَ بَيْنَهُمَا نِصْفَانِ].

أخرجه رزين.

3. (4735)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh)'den biri anne bir erkek kardeş, diğeri koca olan iki amca çocuğu hakkında sorulmuştu. Şu cevabı verdi: "Koca için yarı, anne bir erkek kardeş için altıda bir, geri kalan da aralarında ikiye bölünür." [Rezin tahric etmiştir. (Buharî'de muallak olarak gelmiştir: Feraiz 15).]

AÇIKLAMA:

Bu vak'a şöyle olmuştur. Bir adam bir kadınla evlenir. Kadın buna

bir oğlan doğurur. Sonra kadın diğer biriyle evlenir, ona da bir oğlan doğurur. Sonra, ikinciden boşanan kadını bunun erkek kardeşi alır, buna da bir kız doğurur. Bu kız, ikinci oğlanın anne bir kardeşi ve aynı zamanda amcasının kızıdır. Bu kız, birinci oğlanla evlenir. Bu oğlan, kızın amca oğludur. İşte bu kız, iki amca oğulu bırakarak ölmüş olan kızdır.

Hz. Ali'nin fetvasından çıkan husus şudur: Kocaya koca olması haysiyetiyle mirasın "yarı"sı verilir. Diğerine, anne bir kardeş olması sebebiyle altıda bir verilir. Geriye üçte bir kalır, bu da asabe olmaları haysiyetiyle ikisi arasında taksim edilir. Böylece birinci için üçte ikisi "farz" ve asabelik sebebiyle sahih olur, diğerine de farz ve asabelik sebebiyle üçte bir sahih olur.

4736 ٤– وعن زَيْنبَ رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت: [اشْتَكَى نِسَاءٌ مِنَ الْمُهَاجِرَاتِ الَى رَسُولِ اللّهِ ﷺ : ضِيقَ مَنَازِلِهِنَّ. فأمَرَ ﷺ أنْ تُوَرَّثَ دُورَ الْمُهَاجِرِينَ النِّسَاءُ فَمَاتَ ابْنُ مَسْعُودٍ فَوَرِثَتْهُ امْرَأتُهُ دَاراً بِالْمَدِينَةِ]. أخرجه أبو داود.

4. (4736)- *Zeynep* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Muhacir kadınlardan bir kısmı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a evlerinin darlığından ve kendilerinin evlerden çıkarıldıklarından şikayet ettiler. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kadınların muhacir evlerine varis kılınmalarını emretti." [Ebu Davud, Harac 7, (3080).]

AÇIKLAMA:

1- Fethu'l-Vedûd'da Sindî'nin kaydına göre, "o zamanlar bir kadının kocası vefat edince evi varisler alıyor, kadıncağız diyar-ı gurbette iyice yalnız kalıyor, başını sokacak bir mesken bulamıyor, sıkıntıya düşüyordu." Şu halde sadedinde olduğumuz hadis bu sıkıntıyı aksettirmektedir. Bundan sonra *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın emriyle muhacir kadınlar veraset yoluyla kocalarının evlerine sahip oluyorlar, orada yerleşip kalıyorlardı. Muhacir kadınları Medine'de yabancı olmaları haysiyetiyle, Resûlullah, miras taksimi esnasında kocalarının evlerini onlara vermeyi emretmiş olmaktadır. Hadis bunu ifade ediyor.

Hattabî, bir başka açıklama sunar: Buna göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Medine'de muhacirlere ev tahsis etmiş olmasıyla ilgili rivayet iki suretle tevil edilmiştir.

★ Bu tahsis arsa tahsisidir, ta ki o arsalara herkes oturacağı evi yapsın. Bu duruma göre, herkes verilen o arsa üzerinde inşa ettiği binanın sahibidir.

★ Muhacirlere ariyet olarak evler tahsis edildi. Bu durumda evlere sahip olmamaları gerekir. Zira miras, ancak gerçek şekliyle malik olunan mal üzerinde caridir.

Bazı alimler, bir başka ihtimale de yer vermiştir: "Evler, hayatları müddetince bu kadınlara verilmiş olabilir. Bu tam bir temlik değildir; tıpkı *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın evleri gibi. Ezvac-ı Tahirat, Efendimiz'in vefatından sonra hücrelerinde baki kaldılar. Ama evler onlara miras olmadı. Nitekim Resûlullah نَحْنُ لاَ نُورِثُ مَاتَرَكْنَاهُ صَدَقَةٌ *"Biz miras bırakmayız, bizden kalan sadakadır"* buyurmuştur.

❑ VELA'NIN MİRAS OLMASI

4737 ١ – عن عمر بن شُعيبٍ عن أبيه عن جدّهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : يَرِثُ الْوَلاَءَ مَن يرِثُ الْمَالَ]. أخرجه الترمذي.

1. (4737)- *Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihi* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Mala kim varis olursa vela'ya da varis olur." [Tirmizî, Feraiz 22, (2115).]

AÇIKLAMA:

Vela, burada verasete sebep olan hükmî bir akrabalık demektir. Bu akrabalık karşılıklı akidle teessüs edebileceği gibi köle azad etme sonucu da teessüs eder. Öncekine vela-i muvalat; sonuncuya da vela-i ataka denir.

Öyle ise hadiste denmek istenen şudur: "Erkek asabelerden kim mala varis olursa, aynı şekilde arada vela bağı olan kimsenin -mesela azadlının- malına da varis olur." Asabe'ye kadınlar dahil olamayacağı için, velaya kadınların varis olamayacağı; ancak, köleyi kadın azad etmişse veya kadının azad ettiği azad etmişse, o takdirde varis olabileceği belirtilmiştir.

4738 ٢– وعن عمرو بن شعيبٍ عن أبيه عن جدّهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : الْوَلاَءُ لِلأَكْبَرِ مِنَ الذُّكُورِ، وَلاَ يَرِثُ النِّسَاءُ مِنَ الْوَلاَءِ إلاَّ وَلاَءَ مَنْ أَعْتَقْنَ أَوْ أَعْتَقَ مَنْ أَعْتَقْنَ]. أخرجه رزين.

2. (4738)- *Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* anlatıyor:

"Velâ, erkeklerden en büyüğe aittir. Kadınlar, velaya (iki durum dışında) varis olamazlar. Bu iki durum şudur: Bizzat azad ettikleri veya azad ettiklerinin azad ettikleri." [Rezin tahriç etmiştir.]

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste de geçtiği üzere, kadınlar asabeye dahil olmadıkları için vela sebebiyle doğacak mirasa varis olamıyor. Buna iki istisnai durum var: Köleyi bizzat azad etmişse; bu takdirde velâ şahsına aittir. Çünkü, daha önce geçtiği üzere velâ, azad edene aittir. Azad eden kadınsa vela onundur, azadlısının bıraktığı -varissiz- malına varis olur. Yahut da kadının azad ettiği kimsenin azad ettiği kimse aynı durumda başka varis bırakmadan ölürse bu mala o kadın varis olabilir.

4739 ٣ – وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أَرَادَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنْ تَشْتَرِيَ جَارِيَةً لِتَعْتِقَهَا فَـأَبَى أَهْلُهَا إلاَّ أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْوَلاَءُ. فَذَكَرَتْ ذلِكَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالَ: لاَ يَمْنَعُكِ ذلِكِ، فإِنَّمَا الْوَلاَءُ لِمَنْ أَعْتَقَ]. أخرجه مسلم.

3. (4739)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Aişe (radıyallahu anhâ), azad etmek niyetiyle bir cariye satın almak arzu etti. Ancak, kölenin sahibi velânın kendilerine ait olmasını şart koşdu. Hz. Aişe durumu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a söyledi. Efendimiz:

"Bu şart sana mani olmasın, (zira batıldır); velâ, köleyi kim azad etmişse ona aittir!" buyurdu." [Müslim, Itk 15, (1505).]

AÇIKLAMA:

Velâ, yukarıda belirttiğimiz gibi azad edilenle azad eden arasında devam eden hukuki bağ, bir akrabalıktır. Ölüm halinde birbirlerine veraset hakkı doğuran bir bağ. İslam, bu bağın köleyi satana değil, azad edene ait olduğunu teşrî etmiştir. Bu sebeple azad edilmek kaydıyla satın alınacak kölenin velâsının kendine ait olacağını söyleyen ve bu şartla satmayı kabul eden köle sahibinin böyle bir şart koşmaya hakkı olmadığı Resûlullah tarafından belirtilmiş olmaktadır.

4740 ٤ – وعن أبى بكر بْنِ عبدالرحمـن بْنِ الْحَارِث بْنِ هِشَام قَالَ: [إِنَّ الْعَاصَ ابْنَ هِشَامٍ هَلَكَ، وَتَرَكَ ثَلاثَ بَنِينَ: ابْنَانِ لأُمٍّ، وَآخَرُ لِعِلَّةٍ. فَهَلَكَ أَحَدُ الـلَّذَيْنِ لأُمٍّ، وَتَرَكَ مَالاً

وَمَوَالِي فَوَرِثَهُ أَخُوهُ الَّذِى لأُمِّهِ الْمَالَ وَوَلاَءَ مَوَالِيهِ، ثُمَّ هَلَكَ الَّذِى وَرِثَ الْمَالَ وَالْوَلاَءَ وَتَرَكَ ابْنَهُ وَأَخاً لأَبِيهِ. فَقَالَ ابْنُهُ: أَنَا أَحْرَزْتُ مَا أَحْرَزَ أَبِى. فَقَالَ الأَخُ: لَيْسَ كَذلِكَ إِنَّمَا أَحْرَزْتَ الْمَالَ فَقَطْ، وَأَمَّا وَلاَءُ الْمَوَالِي فَلاَ، أَرَأَيْتَ لَوْ مَاتَ أَخِي الْيَوْمَ أَلَسْتُ أَرِثُهُ أَنَا، فَاخْتَصَمَا الى عُثْمَانَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ فَقَضَى بِالْوَلاَءِ لأَخِي الْمَيِّتِ وَبِالْمَالِ لابْنِ الْمَيِّتِ]. أخرجه مالك.

4. (4740)- *Ebu Bekr İbnu Abdirrahman İbni'l-Haris İbni Hişam* anlatıyor: "As İbnu Hişam ölmüş, geride üç oğlan bırakmıştı. Bunlardan ikisi bir anadan, biri de bir başka anadandı. Aynı anadan olan iki oğlandan biri daha öldü. Bu da mal ve azadlılar bıraktı. Aynı anadan olan kardeşi mala ve azadlıların velâsına varis oldu. Sonra da mal ve velaya varis olan kardeş de öldü, geriye bir oğlanla, baba bir kardeşini bıraktı. Oğlu: "Ben babamın sahip olduğu şeylere sahibim!" dedi. Kardeşi de:

"Durum böyle değil. Sen sadece mala sahip olursun, azadlıların velasına sahip olamazsın! Bilmez misin, kardeşim bugün ölseydi, ben ona varis olmayacak mıydım?" dedi ve Hz. Osman (radıyallahu anh) nezdinde dava açtılar. O, velanın ölen kardeşe; malın da ölenin oğluna ait olduğuna hükmetti." [Muvatta, Itk 22, (2, 784).]

❑ ASABE'NİN MİRASI

4741 ١ ـ عن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: أَنَا أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ. فَمَنْ مَاتَ وَعَلَيْهِ دَيْنٌ وَلَمْ يَتْرُكْ وَفَاءً فَعَلَيْنَا قَضَاؤُهُ، وَمَنْ تَرَكَ مَالاً فَلِوَرَثَتِهِ. وَفِي رِوَايَةٍ: وَمَنْ تَرَكَ مَالاً فَلْيَرِثْهُ عَصَبَتُهُ مَنْ كَانُوا]. أخرجه الخمسة إلاَّ النسائى.

1. (4741)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ben mü'minlere, kendi nefislerinden evlayım. Öyleyse kim üzerinde borcu olduğu halde ölür, bunu ödeyecek mal bırakmazsa, onu ödemek bana aittir. Kim de mal bırakarak ölürse bu mal varislerine aittir. -Bir rivayette- Kim bir mal bırakmışsa, buna, kim olursa olsun asabesi varis olur." [Buharî, Feraiz 4, 15, 25, Kefalet 5, İstikra 11, Tefsir, Ahzab 1, Nafakat 15; Müslim, Feraiz 16, (1619); Tirmizî, Feraiz 1, (2091); Cenaiz 69, (1070); Ebu Davud, Harâc 15, (2955).]

4742 ٢– وعن المِقْدَام رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ تَرَكَ كَلاًّ فَإِلَيَّ، وَمَنْ تَرَكَ مَالاً فَلِوَرَثَتِهِ، وَأَنَا وَارِثُ مَنْ لاَ وَارِثَ لَهُ أَعْقِلُ عَنْهُ وَأَرِثُهُ وَالْخَالُ وَارِثُ مَنْ لاَ وَارِثَ لَهُ. يَعْقِلُ عَنْهُ، وَيَفُكُّ عَلَيْهِ عَانِيَهُ وَيَرِثُهُ]. أخرجه أبو داود.

2. (4742)- *Mikdam* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim külfet bırakırsa yükü banadır. Kim de mal bırakırsa bu varislerinedir. Ben varisi olmayanın varisiyim. Onun yerine diyet öderim, ona varis de olurum. Dayı da varisi olmayanın varisidir, ona bedel diyet de öder. Esirine de ona (fidye ödeyerek) kurtarıverir, ona varis de olur." [Ebu Davud, Feraiz 8, (2900).]

AÇIKLAMA:

1- Külfet diye çevirdiğimiz كَلّ hem "borç" ve hem de "evlad u iyâl" manasına gelir. Öyleyse manası: "Bakıma muhtaç kimseler bırakarak ölen kimse gamlanmasın. Onların bakımı, himayesi bana aittir, bana sığınabilirler. Borç bırakmışsa borcunu da öderim" demek olur. Bir rivayette *"...banadır"* yerine *"Allah ve Resûlüne'dir"* şeklinde gelmiştir.

2- *Resûlullah*, varisi olmayana varis olacağına ve varisine, hîn-i hacette terettüp edecek, diyetini vermek, esirinin esaretten kurtulmasına maddi katkıda bulunmak gibi hizmetleri yerine getireceğini ifade ediyor. Bu ifadeler, *Resûlullah*'ın devlet reisi şahsiyeti gözönüne alındıkta, İslam devletinin, Müslüman vatandaşı karşısındaki hukuki vaziyetini ortaya koyar.

3- Dayının verasetine gelince: Normal olarak dayı varis olamaz. Ancak, hadis hiçbir asabesi olmayana dayının varis olacağını, diyetini ödeyeceğini belirtmektedir. Zevil erhamın varis olacağını söyleyenler bu hadisle ihticac etmişlerdir. Ancak hadisin zayıf olduğu, bu babta kavi bir hadis gelmediği kabul edilmiştir. Ulemâ, *Resûlullah*'ın, bu hadiste, başka varis olmama hallerinde dayıya ikram (tu'me) nev'inden verdiğini, bunun bir miras olmadığını söylemiştir. Aleyhissalâtu vesselâm'ın, dayıya, malda noktalanacak şekilde ölüye halef kılması ve buna miras demesi, mecaz nev'indendir. Tıpkı şu deyimlerde olduğu gibi; "Açlık, yiyeceği olmayan kimsenin yiyeceğidir" sabır, hilesi olmayanların hilesidir."

4743 ٣– وللترمذي عن عائشة مرفوعاً: [الْخَالُ وَارِثُ مَنْ لاَ وَارِثَ لَهُ فَقَطْ]. « الْكَلُّ » العيال والثقل.

3. (4743)- *Tirmizî*'de Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'den merfu olarak şu rivayet gelmiştir: **"Dayı, sadece varisi olmayana varis olur."** [Tirmizî, Ferâiz 12, (2105).]

AÇIKLAMA:

Hadisi kaydeden *Tirmizî,* hadis hususunda Ashab'ın ihtilaf ettiğini, bir kısmının dayı, teyze, hala ve amcayı varis kıldığını belirtir. "Ulemanın çoğu bu hadisle amel ederek zevilerhamı ehl-i ferâiz ve asabenin bulunmaması halinde varis kıldı" der. Zevil erham burada asabe ve ehl-i ferâiz dışındaki yakınlar mânasına gelir. Ashabın çoğu *(Hz. Ömer, Ali, İbnu Mes'ud, Ebu Ubeyde İbnu'l-Cerrah, Muâz İbnu Cebel, Ebu'd-Derda, İbnu Abbas ve başkaları)* zevil erhamın varis olacağı görüşündedirler. Tâbiînden *Alkame, Nehâî, Şureyh, Hasen, İbnu Sîrîn, Atâ, Mücâhid, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer* vs. de bu görüşü benimsemişlerdir. Ancak *Zeyd İbnu Sabit* ile sazz bir rivayette *İbnu Abbâs:* "Zevil erhama miras yoktur, ehl-i ferâiz ve asabe yoksa mal beytulmale konur" demişlerdir. Tabiînden *Said İbnu Müseyyeb* ve *Said İbnu Cübeyr* bu görüşü benimsemiştir. *İmam Mâlik, Şâfiîde* bunu tercih etmişlerdir. Birinci görüş sahipleri sadedinde olduğumuz hadisten başka وَاُولُوا الاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلَى بِبَعْضٍ ayeti ile لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالاَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالاَقْرَبُونَ. ayetlerine dayanırlar. Zira burada akrabaların terekedeki hakkı mutlak olarak ifade edilmektedir.

4744 ٤ – وعن عائِشة رَضِيَ اللهُ عنها قالَتْ: [مَاتَ مَوْلىً لِرَسُولِ اللهِ ﷺ وَتَرَكَ شَيْئاً وَلَمْ يَدَعْ حَمِيماً وَلاَ وَلَداً. فَقَالَ ﷺ: أَعْطُوا مِيرَاثَهُ رَجُلاً مِنْ أَهْلِ قَرْيَتِهِ]. أخرَجه أبو داود والترمذي.

«الْحَمِيم»: القريب.

4. (4744)- Tirmizî'de Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'den merfu olarak, şu rivayet edilmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir azadlısı vefat etti ve mal bıraktı. Geride ne evladı ne de bir yakını yoktu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Mirasını köyünden bir adama verin!" emretti." [Ebu Dâvud, Ferâiz 8, (2902); Tirmizî, Ferâiz 213, (2106).]

AÇIKLAMA:

Ölen kimse, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın azadlısı olması

haysiyetiyle, geride hiçbir yakınını da bırakmayınca, malın Resûlullah'a kalması gerekir. Ancak, peygamberler miras bırakmadıkları gibi hiç kimseye varis de olmazlar. Bu durumda malın beytülmale gitmesi gerekir. Ancak Resûlullah, azadlı adına bir sadaka olması düşüncesiyle, bir fakire verilmesini, bu fakirin de azadlının köy halkından olmasını uygun görmüş olmalıdır (el-Kâdî). Neylü'l-Evtar'da Şevkânî der ki: "Bunda, malum bir varisi olmayanın mirasını, kendi memleketinden birine vermenin cevazına delil var."

4745 ٥ـ وعن بريدة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قـال: [أَتَى رَجُلٌ رَسُولَ اللّهِ ﷺ فـقَالَ: إنَّ عِنْدى مِيرَاثَ رَجُلٍ مِنَ الأزْدِ، وَلَسْتُ أَجِدُ أَزْدِيّاً أَدْفَعُهُ اليه. قَالَ: فـاذْهَبْ فَالْتَمِسْ أَزْدِيّاً حَوْلاً. قَالَ: فـأتَاهُ بَعْدَ الْحَوْلِ فـقَالَ: لَمْ أَجِدْ أَزْدِيّاً أَدْفَعُهُ اليْهِ. قَالَ: فـانْطَلِقْ فَانْظُرْ أَوَّلَ خُزَاعِيٍّ تَلْقَاهُ فَادْفَعْهُ إلَيْهِ. فَلَمَّا وَلَّى قَالَ: عَلَيَّ بِالـرَّجـلِ. فَلَمَّا جَاءَهُ قَالَ: انْظُرْ كُبْرَ خُزَاعَةَ فَادْفَعْهُ إلَيْهِ]. أخرجه أبو داود.

« الْكُبْرُ » بضم الكاف جمع الأكبر، وهم المشـايخ، وقيل أراد به أقربهم الى الجلد الاول، ولم يُرد كـبر السن، وقـد احتج بهـذا الحـديث قوم على توريث الرجـل ممن يسلم على يده من الكفـار، وخالفـهم أكثـر. الفـقـهـاء، وجعلوا مـعنى الحديث الإيـثار بالبرّ ورعي الذمـام والصلة ونحو ذلك، وضعفوا هذا الحديث.

5. (4745)- *Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a geldi ve: "Bende Ezd'den birisinin mirası var. Ben onu verecek bir Ezdli bulamıyorum (ne yapayım?)" dedi. Aleyhisselâtu vesselâm:

"Git bir yıl bir Ezdli ara!" emretti. Adam bir yıl sonra tekrar geldi ve "Mirası verecek bir Ezdli bulamadım!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Git bak; karşılaşacağın ilk Huzâî'ye malı ver!" buyurdu. Adam geri dönünce: "Adamı bana çağırın" emretti. Adam çağırıldı. Gelince:

"Huzâa'nın en yaşlısına bak, malı ona ver!" buyurdu." [Ebu Dâvud, Ferâiz 8, (2903, 2904).]

AÇIKLAMA:

Ezd, Yemen'de bir kabile adıdır. Kabilenin ecdadı Ezd İbnu Gavs'a dayandığı için bu ismi almıştır. Ensarın aslı da buna dayanır.

Ezdli birisi olmayınca, Huzâa'dan birinin tavsiye edilişinin sebebi, Huzâanın Ezd'in bir kolu olmasındandır.

Hadiste kavmin en yaşlısı (كُبْر) 'ndan murad, en-Nihaye'de açıklandığına göre, kabilenin ceddine, diğer efrada nazaran en yakın olan kimse demektir. Bir bakıma *en büyük* olan manasına gelir.

Bazıları hadisten, kişinin, küffardan İslam'a girmesine vesile olduğu kimseye varis olabileceği hükmünü çıkarmıştır. Ancak çoğunluk, hadisin zaafına hükmederek bu istidlali benimsememiştir.

4746 ٦– وعن ابنِ عبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [مَاتَ رَجُلٌ وَلَمْ يَدَعْ إلاَّ غُلاَماً لَهُ كَانَ أعْتَقَهُ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: هَلْ لَهُ أحَدٌ قَالُوا: لاَ. إلاَّ غُلاَماً كَانَ أعْتَقَهُ. فَجَعَلَ ﷺ مِيرَاثَهُ لَهُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

6. (4746)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir kişi ölmüş, geride azad ettiği bir köleden başka [varis] bırakmamıştı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Bu adamın geride bıraktığı bir adamı var mı?" diye sordu.

"Hayır yok! Sadece azad etmiş olduğu bir kölesi var!" dediler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, mirasını azadlısına verdi." [Ebu Davud, Ferâiz 8, (2905); Tirmizî, Ferâiz 14, (2107).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın buradaki tavrı da 4743 numaralı hadistekinin aynısı olmaktadır; varisi olmayan kişinin mirasını beytülmale değil, ona en yakın kimseye vermektedir. Şurehy ve Tavus: "Azadlı"ya (başka varis olmayınca) "azad eden" varis olduğu gibi, "azadlı" da (başka varis yoksa) "azad eden"e varis olur" demiştir.

4747 ٧– وعن عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [اللَّقِيطُ حُرٌّ، وَمَالُهُ لِبَيْتِ الْمَالِ، وَكَذَا السَّائِبَةُ]. أخرجه رزين.

7. (4747)- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Lakit (buluntu) hürdür (ölünce) malı da beytülmale aittir. Saibe de böyledir [hürdür]" buyurdu. " [Rezin tahric etmiştir. (Hadisi Buhari mullak olarak kaydetmiştir: Feraiz 19.)]

AÇIKLAMA:

Lakit, mükerrer sefer açıkladığımız üzere sahipsiz olarak bulunan

çocuklardır. Cami veya kilise avlusuna, sokağa, kıra terkedilen çocuklar gibi. Bunlara devlet sahip çıkmak zorundadır. Hukuken hürler ahkamına tabidirler.

Saibe: Cahiliye Arabı, bazan köleyi azad ederken şöyle derdi: "Sen saibe olarak hürsün!" Bu şekilde azad edilen köle üzerinde hiçbir kimsenin vela hakkı olmazdı. Saibe, lügat olarak, hayvanın dilediği şekilde otlaması manasına gelen bir kökten gelir. İslam'da bu şartla aza etmek mekruh addedilmiştir, ama batıl değildir. Mübah diyen şaz kalmıştır. Velanın varlığı hususunda ihtilaf edilmiştir. Teferruata girmeyeceğiz.

ÜÇÜNCÜ FASIL

RESULULLAH (ALEYHİSSALATU VESSELAM) VE GERİDE BIRAKTIKLARININ MİRASI

4748 ١- عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [سَأَلَتْ فَاطِمَةُ أَبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما أَنْ يَقْسِمَ لَهَا مِيرَاثَها مِمَّا تَرَكَ رَسُولُ اللهِ ﷺ. فقَالَ: إنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: لاَ نُورَثُ مَا تَرَكْنَا صَدَقَةٌ. فَغَضِبَتْ فَهَجَرَتْه. فَلَمْ تَزَلْ كَـذلِكَ حَتّى تُوُفِّيَتْ، وَعَاشَتْ بَعْدَ رَسُولِ اللهِ ﷺ سِتَّةَ أَشْهُرٍ إلاَّ لَيَالِيَ. ثُمَّ فَعَلَ ذلِكَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْه. فَـأَمَّا صَدَقَتُه بِالْمَدِينَةِ فَدَفَعَهَا عُمَرُ الى عَلِيٍّ وَعَبَّاسٍ، وَأَمْسَكَ خَيْبَرَ وَفَدَكَ، وقَـالَ: هُمَا صَدَقَةُ رَسُولِ اللهِ ﷺ كَانَتَا لِحُقُـوقِهِ الَّتِى تَعْرُوهُ وَنَوائِبِه، وَأَمْرُهُمَا الى مَنْ وَلِيَ الأمْرَ بَعْدَهُ. قَالَ: وَهُمَا عَلى ذلِكَ الى الْيَوْمِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي، ولفظ البخاري مختصر.

1. (4748)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ), Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh)'den, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bıraktığı maldaki hissesini taksim edivermesini talep etti. *Hz. Ebu Bekr,* ona şu cevabı verdi:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Bize varis olunmaz, bıraktığımız sadakadır"* buyurmuştu."

Hz. Fatıma bu cevaba öfkelendi ve *Hz. Ebu Bekr*'e küstü, ölünceye kadar da konuşmadı. Zaten *Aleyhissalâtu vesselâm*'dan sonra altı ay kadar hayatta kalmış (ve rahmet-i Rahman'a kavuşmuştu.)

Sonra *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) bunu yaptı: Medine'deki sadakasını Hz. Ali ve Abbas (radıyallahu anhümâ)'ya verdi. Hayber ve Fedek'teki (sadakasını) kendi elinde tuttu ve: "Bu iki arazi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın karşısına çıkan hakları ve hadiseleri içindi. (Şimdi) bu iki arazinin işi, Resûlullah'tan sonra devlet işini eline alan ha-

lifenin tasarrufuna kalmıştır" dedi. Ravi devam eder: "Bu iki yer, bugüne kadar aynı minval üzere devam etmiştir." [Müslim, Cihad 52, (1759); Ebu Davud, Harac 18, (2968, 2969); Nesâî, Kasmu'l-Fey 1, (7, 132); Buharî, Ferâiz 4, -Buharî muhtasar olarak almıştır.]

4749 ٢– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [جَاءَتْ فَاطِمَةُ الى أبى بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما فَقَالَتْ: مَنْ يَرِثُكَ. فقَالَ: أهْلِي وَوَلَدِى. قَالَتْ: فَمَالِي لاَ أرِثُ أبِي؟ فَقَالَ سَمِعْتُهُ يَقُولُ: لاَ نُورَثُ، وَلٰكِنِ أعُولُ مَنْ كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَعُولُهُ، وَأُنْفِقُ عَلَى مَنْ كَانَ يُنْفِقُ عَلَيْهِ]. أخرجه الترمذي.

2. (4749)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ), Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh)'in yanına gelip:

"Sana kim varis olacak?" diye sordu.

"Ehlim ve çocuğum!" cevabını alınca: "Öyleyse ben niye babamın bıraktığına varis olamıyorum?" dedi. Bunun üzerine *Hz. Ebu Bekr:*

"Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Bize varis olunamaz!"* dediğini işittim. Ancak ben, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın geçimini sağladıklarının geçimlerini sağlarım. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın nafaka verdiklerine ben de nafakalarını veririm!" dedi." [Tirmizî, Siyer 44, (1608).]

4750 ٣– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [أرَادَ نِسَاءُ رَسُولِ اللهِ ﷺ حِينَ تُوُفِّيَ أنْ يَبْعَثْنَ عُثْمَانَ الى أبي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما يَسْألْنَهُ مِيرَاثَهُنَّ. فَقَالَتْ عَائِشَةُ: ألَيْسَ قَدْ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ نُورَثُ مَا تَرَكْنَا صَدَقَةٌ]. أخرجه الثلاثة وأبو داود.

3. (4750)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hanımları, Resûlullah vefat ettiği zaman Hz. Osman'ı, Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anhümâ)'e gönderip miras hisselerini talep ettirmek istediler. O zaman ben onlara: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Bize varis olunmaz, bıraktığımız sadakadır!"* demedi mi (nasıl miras talep edebilirsiniz?" dedim (ve onları, bu niyetten vazgeçirdim.)" [Buharî, Feraiz 3; Müslim, Cihad 51, (1758); Muvatta, Kelam 27, (2, 993); Ebu Davud, Harac 19, (2976, 2977).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, sadedinde olduğumuz hadis-

lerde, sadece kendisinin değil, peygamberler cemaatinden hiçbirinin malına varis olunmadığını, peygamberlerin bıraktığı bütün malların sadaka olduğunu belirtiyor. Şu halde peygamberlerin mirasçıları olmamıştır.

2- Ulema, bunun hikmetini şöyle belirtir: "Peygamberlerin malları miras yoluyla helal olsaydı, mirasçıları arasında onların ölmesini bekleyip mirasına konmak isteyenler bulunabilir, hatta mirasçılarına mal topladığını zannedenler de çıkabilirdi. Bu suretle su-i zanda bulunanların hali harap olur; insanlar da peygamberlerden nefret ederdi. Bu açıdan Neml suresinde geçen **"Süleyman, Davud'a mirasçı oldu"** (16. ayet) ifadesi müşkilat arzeder ise, de buradaki "miras"tan muradın mal değil peygamberlik, ilim ve hikmet olduğu belirtilmiştir."

Resulullah'ın varis olunamaz olmasının hikmetleri meyanında, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın ümmetine "baba" gibi olması da gösterilmiştir. Eğer ona varis olunsaydı bütün ümmet onun varisi durumunda olacaktı ki bu da o malın umumi bir sadaka durumunda olduğu manasını ifade eder. Birçok alim, Resûlullah'ın varis olunamaz oluşunu onun hasaisinden addetmiştir.

3- *Hz. Fatıma*'nın *Hz. Ebu Bekir*'le miras hussundaki ihtilafı daha önce açıklandı.

❑ RESULULLAH'IN GERİDE BIRAKTIĞI MALLAR

4751 ١– عن عمرو بنِ الْحَارث الخزاعى رَضِيَ اللهُ عنْه قال: [مَا تَرَكَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: دِيناراً وَلاَ دِرْهَماً وَلاَ عَبْداً وَلاَ أمَةً وَلاَ شَيْئاً إلاَّ بَغْلَتَهُ الْبَيضَاءَ وسِلاَحَهُ، وَأرْضاً جَعَلَهَا لأبْنِ السَّبِيلِ صَدَقَةً]. أخرجه البخاري والنسائي.

1. (4571)- *Amr İbnu'l-Haris el-Huzâî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (öldüğü vakit geride) ne dinar, ne dirhem, ne köle, ne cariye ne de başka bir şey bıraktı. Onun bıraktıkları beyaz katırı, silahı ve yakınları için tasadduk ettiği bir tarladan ibaretti." [Buhârî, Vesaya 1, Cihad 61, 86, Humus 3, Megazî 83; Nisâî, Ahbas 1, (6, 229).]

4752 ٢– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [مَا تَرَكَ رَسُولُ اللهِ ﷺ دِيناراً وَلاَ دِرْهَماً وَلاَ شَاةً وَلاَ بَعِيراً وَلاَ أوْصَى بِشَيْءٍ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

2. (4752)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (öldüğü vakit) ne dinar, ne dirhem, ne koyun ve ne de

deve bıraktı. Hiçbir vasiyette de bulunmadı." [Müslim, Vasiyyet 18, (1635); Ebu Davud, Vsaya 1, (2863); Nesâî, Vesaya 2, (6, 240).]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki rivayet, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, ölünce para-pul nevinden miras bırakmadığını ifade etmektedir. Bıraktığı şey, bir beyaz katırla silahıdır. Arazi de bırakmış ise de bunu yolcuların ihtiyaçlarına sarfedilmek üzere tasadduk etmiştir.

2- Hadiste köle de bırakmadığı belirtilir. Bu, Resûlullah'ın hiç köle kullanmadığı manasına gelmez. Sağlığında azad etmiş olduğunu ifade eder.

3- Hz. Aişe hadisinde, ilaveten Resûlullah'ın herhangi bir vasiyette de bulunmadığı belirtilir. Bu "vasiyet"ten maksadın ne olduğu, hadisin Buharinin megazi bölümünün sonlarında da dercedilen veçhinde görülmektedir: *Resûlullah*'ın *Hz. Ali*'ye hususi bir vasiyette bulunup bulunmadığı *Hz. Aişe*'ye sorulur. O da bu soruya cevap sadedinde, Resûlullah'ın, son nefesini kendi kucağında verdiğini, bu halde iken Ali'ye nasıl vasiyette bulunabileceğini söyleyerek reddeder.

Daha önce vasiyette bulunmuş olabileceği iddiasına karşı alimlerimiz: "Bu da olamaz. Çünkü bizzat Hz.Ali'nin, Resûlullah'tan Kur'an ve bir de kılıcının kabzasına asmış olduğu bir tomar kağıttan başka hususi bir talime mazhar olmadığını itiraf eden beyanlar gelmiştir" derler. Bu beyanlar pek çok rivayette te'yid ve te'kid edilmiştir. Şu halde, böyle bir iddia Şia'nın ifratkar iddialarından biri olmaktan öte bir değer taşımamaktadır.

Hattabî, burada kastedilen vasiyetten bilhassa maddi şeyleri anlamak gerektiğine dikkat çeker. Resûlullah bu çeşitten mal ve bunlara müteallik vasiyet bırakmamıştır. Ama bunun dışında bazı vasiyetlerde bulunmuştur:

★ Namazın vaktinde kılınması.

★ Kölelere iyi muamele edilmesi.

★ Yahudi v e Hıristiyanların Arabistan'dan çıkarılması.

★ Medine'ye taşradan gelen heyetlere hediye verilmesi.

4753 ٣– وعن يُونُسِ بنِ عُبَيْدِ مَوْلىٰ مُحَمّد بنِ القَاسم قال: [بَعَثَنِى مُحَمّدُ بنُ الْقَاسِمِ الى الْبَرَاءِ بنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما أسْألُهُ عن رَايَةِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ مَا كَانَتْ؟ فقَالَ: كَانَتْ سَوْداءَ مُرَبَّعَةً مِنْ نَمِرَةٍ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

« النَّمِرة » بردة من صوف يلبسها الأعراب.

3. (4753)- *Yunus İbnu Ubeyd Mevla Muhammed İbnu'l-Kasım* anlatıyor: "Muhammed İbnu'l-Kasım, beni Bera İbnu Azib (radıyallahu anh)'e gönderip, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sancağının neden yapılmış olduğunu sormamı emretti. (Ben de gidip sordum). Şu cevabı verdi:

"Sancağı siyahtı. Kaplan alacası şeklinde olacak bezden dört köşeli idi." [Ebu Davud, Cihad 76, (2591); Tirmizî, Cihad 10, (1680).]

4754 ٤– وعن جابرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ لِوَاءُ رَسُولِ اللهِ ﷺ يَوْمَ دَخَلَ مَكَّةَ أَبْيَضَ]. أخرجه الترمذي.

4. (4754)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Mekke'ye girdiği gün bayrağı beyaz renkliydi." [Tirmizî, Cihad 9, (1679); Ebu Davud, Cihad 76, (2592).]

4755 ٥– وعن ابنِ عبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [كَانَتْ رَايَةُ رَسُولِ اللهِ ﷺ سَوْدَاءَ وَلِوَاؤُهُ أَبْيَضُ]. أخرجه الترمذي.

5. (4755)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bayrağı siyah, sancağı beyazdı." [Tirmizî, Cihad 10, (1681).]

4756 ٦– وعن سماكِ بْنِ حَرْب عن رجل من قومه عن آخر منهم قال: [رَأَيْتُ رَايَةَ رَسُولِ اللهِ ﷺ صَفْرَاءَ]. أخرجه أبو داود.

6. (4756)- *Simak İbnu Harb,* -kavminden bir adamdan, bu da onlardan bir başkasından naklen- anlattığına göre, adam: "Resulullah'ın bayrağını sarı gördüm!" demiştir. [Ebu Davud, Cihad 76, (2593).]

AÇIKLAMA:

Son üç rivayet *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bayrak ve sancakları hakkındadır. Önce liva ve raye kelimelerini açıklayalım. *Türbüşti:* "Raye, harbin sorumlusunun taşıdığı alemdir. Savaşı bunun altında yürütür, savaşanlar bunu merkez alıp ona yönelirler" der. Livayı da şöyle tarif eder: "Emir nereye giderse beraberinde giden birliğin alametidir." Müslim şerhinde Nevevî: "Raye küçük alemdir, liva büyük alemdir" der. İbnu'l-Arabî, livayı "Mızrağın ucuna bağlanan ve üzerinde olan şey;

rayeyi de, rüzgarın dalgalandırmasına terkedilmek üzere bağlanan şey" diye tarif eder. Ahteri, livayı sancak, rayeyi de sancak kelimesiyle karşılar. Şu halde biri diğeri yerine kullanılabilen iki kelimedir.

Kadı İyaz, "bayrağın renginin siyah olması, uzaktan bakınca galib ve hakim görüntünün siyah olmasını ifade eder, halis, saf siyah olmasını değil" der. Delil olarak bir diğer rivayetteki nemire kelimesini gösterir. Bu, kaplan rengindeki alaca renkli kumaş demektir. Yani kaplanda olduğu gibi siyah ve beyaz çizgilerin bulunduğu alaca renkli kumaş. Kumaş bu haliyle kaplana (nemr) benzediği için nemre denmiştir.

Rivayetlerdeki farklılık, *İbnu Hacer*'e göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın farklı zamanlarda değişik renkli sancaklara yer verdiğini ifade eder. Rivayetler, *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Beni Süleym'e kırmızı, Ensar'a sarı bayrak bağladığını kaydeder. Bir rivayete göre Resûlullah'ın bayrağının üzerinde Lailahe illallah, Muhammedun Resûlullah yazılıdır. *Sa'd İbnu Malik el-Ezdî*'ye verdiği bayrak ise siyah renkli ve üzeri beyaz hilallidir. Bazı alimler İslam'ı temsil eden hilalin buradan geldiğini söyler.

4757 ٧– وعن عاصم الأحْول قال: [رَأَيْتُ قَدَحَ رَسُولِ اللهِ ﷺ عِنْدَ أَنسِ بنِ مَالِكٍ، وَكَانَ قَد انْصَدَعَ فَسَلْسَلَهُ بِفِضَّةٍ. قَالَ: وَهُوَ قَدَحٌ عَرِيضٌ مِنْ نُضَارٍ. قَالَ مَعْمَرٌ: وَالنُّضَارُ شَجَرٌ بِنَجْدٍ؛ وَقَالَ أَنَسٌ: لَقَدْ سَقَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ فِي هذَا الْقَدَحِ مَالاَ أُحْصِي. قَالَ مُحَمَّدُ بنُ سِيرِينَ رَحِمَهُ اللهُ: وَقَدْ رَأَيْتُ ذلِكَ الْقَدَحَ وَكَانَ فِيهِ حَلْقَةٌ مِنْ حَدِيدٍ فَأَرَادَ أَنَسٌ أَنْ يَجْعَلَ مَكَانَهَا حَلْقَةً مِنْ فِضَّةٍ أَوْ ذَهَبٍ. فَقَالَ أَبُو طَلْحَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: لاَ تُغَيِّرْ شَيْئاً فَعَلَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَتَرَكَهُ؛ وَقَالَ أَنَسٌ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: لَقَدْ سَقَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ بِقَدَحِي هذَا الشَّرَابَ كُلَّهُ: الْعَسَلَ، وَالنَّبِيذَ، وَالْمَاءَ، وَاللَّبَنَ]. أخرجه البخاري.

«النُّضَارُ» قِيلَ: هو خشب أثل يكون بالغور.

7. (47457)- *Asım el-Ahvel* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın su bardağını Enes İbnu Malik (radıyallahu anh)'in yanında gördüm; bardak çatlamıştı. Enes onu gümüş (halkalar) ile bağlayıp tutturmuştu." Asım ilaveten dedi ki: "O nudâr ağacından yapılmış geniş, [güzel] bir bardaktı."

Ma'mer der ki: "Nudar, Necid'de yetişen bir ağaç çeşididir."

Enes der ki: "Ben bu bardakla, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sayamayacağım kadar çok su verdim!"

Muhammed ibnu Sirin rahimehullah der ki: "Ben bu bardağı gördüm. Onun demirden bir halkası vardı. Enes onun yerine gümüşten veya altından bir halka koymak istemişti. Ebu Talha kendisine:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yapmış olduğu bir şeyi değiştirme!" dedi. O da bundan vazgeçti.

Enes (radıyallahu anh) der ki: "Ben bu kadehimle Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a her çeşit meşrubat içirdim: Bal, nebiz, su ve süt!" [Buharî, Eşribe 30, Humus 5, (Hadis bu veçhiyle Buhari'de mevcut olmayıp Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde gelmiştir: 3, (247).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şahsî eşyalarından olan tahta bir bardağı mevzubahis edilmektedir. Arapçada kadeh olarak ifade edilen bu kap, dilimizde tahtadan olması haysiyetiyle çanak veya kap kelimeleriyle çevrilmesi daha uygun olabilir. Günümüzde, küçük çapta böylesi eşyalar ahşaptan mamul olduğu takdirde tahta çanak veya su kabı demeyi tercih ederiz. Bardak öncelikle camdan mamul olanlar için kullanılır.

2- Kurtubî, eski bir Buharî nüshasında Ebu Abdillah el-Buharî'nin: "Ben bu bardağı Basra'da gördüm, ondan su içtim" dediği ve Nadr ve İbnu Enes'in mirası arasından sekiz yüz bin dirheme satın aldığı notuna rastladığını kaydetmiştir.

3- Hadiste bazı fevaid mevcuttur.

★ Gümüşten sap, parça gibi kakma kullanılması caizdir. Keza zincir, halka da kullanılabilir. Ancak bu meselede ulemâ ihtilaf etmiştir. Hattabi şu açıklamayı sunar:

★★ Sahabe ve tabiinden bir cemaat gümüşten mamul sap, halka vs. kakma kullanmayı mutlak olarak men etmiştir. İmam Malik ve Leys bu görüştedir. Malik merhumun, az bir gümüşün caiz olacağını söylediği de rivayet edilmiştir.

★★ *İmam Şafii* mekruh addetmiştir ve: "Gümüş üzerinden içmiş olmaması için" demiştir.

★★ Bazıları bu hadisten hareketle: "Kerahet, gümüş kakmanın su içerken ağza değecek yerde olmasına mahsustur" demiştir. Hanefiler bu şekilde tasrihte bulunurlar. Ahmed, İshak ve Ebu Sevr de bu görüştedir.

★★ Gümüş kakmalı kabın kullanılmasının caiz olduğuna inananlardan *İbnu'l-Münzir:* "Gümüşlenmiş kap "gümüş kap" değildir" der.

★★ Şafii mezhebinde takarrur eden görüş şudur: *"Kaptaki kakma iri olur ve zinet maksadı taşırsa haramdır. Ama bir ihtiyaca mebni olursa mutlak surette caizdir."* .

★★ Bazı alimler bu meselede altın kakma ile gümüş kakmayı bir addederler.

FİTNELER, HEVALAR VE İHTİLAFLAR BÖLÜMÜ

(Bu bölümde altı fasıl vardır.)

BİRİNCİ FASIL

FİTNE PATLAK VERİNCE YAPILACAK TAVSİYE

İKİNCİ FASIL

ZAMAN İÇİNDE ÇIKACAK FİTNELERDEN ZİKRİ GEÇENLER

★ İSMİ GEÇEN FİTNELER

★ İSMİ GEÇMEYEN FİTNELER

ÜÇÜNCÜ FASIL

ASABİYYE VE EHVA

DÖRDÜNCÜ FASIL

FİTNENİN GELECEĞİ CİHET VE FİTNEYİ ÇIKARACAKLAR

BEŞİNCİ FASIL

MÜSLÜMANLARIN BİRBİRLERİYLE SAVAŞLARI

ALTINCI FASIL

SAHABE VE TABİİN ARASINDA ÇIKAN KAVGA VE İHTİLAFLAR

★ HZ. OSMAN'IN ŞEHİD EDİLMESİ

★ CEMEL VAK'ASI

★ HARİCİLER

★ HAKEMEYN HADİSESİ VE YEZİD İBNU MUAVİYE'YE BİAT

★ İBNU'Z-ZÜBEYR DEVRİ

★ HACCAC

★ BENÎ MERVAN

FİTNELER, HEVALAR VE İHTİLAFLAR BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA

Fitne, insanlık tarihinin, *Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm)*' den sonra kıyametin kopmasına kadar geçecek zaman içerisinde en bariz kaderlerinden biri olduğu için Resûlullah pek çok hadisleriyle uyarıda bulunmuştur. Hadis kitaplarında mutlaka yer alan bölümlerden biri Kitabu'l-fiten'dir. Ebu'l-Fida İbnu Kesir, bu hadisleri en-Nihaye ev el-Fiten ve'l-Melahim adlı bir kitapta toplamıştır.(14) Zamanımız, hadilerde haber verilen bütün fitnelerin yaşandığı bir devredir. Çünkü fitneyi kısaca dahilî kargaşa olarak anlarsak, artık İslam âlemi dış oyunların tuzağına düşerek, cihad mânasında, küffara karşı savaş dönemini hemen hemen kapamış, Müslümanların birbirleriyle kavgasına dönüşen dahilî kargaşalar vetiresine girmiştir. Şu halde, fitne nedir ve ne değildir, fitne sırasında takip edilecek tavır hususunda ne gibi İlahi düsturlar varid olmuştur? bilmek her zamankinden daha büyük, daha zaruri bir ihtiyaç haline gelmiştir. Bu sebeple, bu bölümde açıklamaları biraz daha geniş tutacağız.

FİTNE: Din alimlerince, dinimize umumiyetle sınama ve imtihan olarak aktarılan bu kelime aslında altın ve gümüşü, yabancı maddelerden temizleyip saf olarak elde etmek için ateşe sokup eritmeye denmiştir. İyiliği ve kötülüğü belli olmak için insana edilen muamele ve ibtilaya da bu asıldan alınmış olarak fitne denir. Kelime zamanla çok daha geniş mânalar kazanarak iptila, imtihan, tecrübe mânalarına, insanın ateşe atılıp azap edilmesi vs. mânalarına da kullanılmıştır.

İbnu'l-Arabî bu kelimenin "tecrübe" (ihtibar), mihnet, mal, evlad, küfür, insanların fikir ayrılıklarına düşmeleri, ateşte yakmak gibi çeşitli mânalara geldiğini belirtir.

14- Bu kitap iki cilt halinde tahkikli olarak tabedilmiştir. (Matbaatu'l-Medenî, Kahire, 1389/1969), toplam dokuz yüz küsur sayfayı bulmaktadır.

Fitne kelimesinin, gerek Kur'an'da gerekse hadislerde, söylenenlere ilaveten günah, saptırma, sapıtma, cünun (delilik) rezalet (faziha), insanların birbirlerini öldürmesi, katl, ateşte yakarak azab vermek gibi çok değişik mânalarda kullanıldığı muteber kaynaklarda şahitleriyle belirtilir. *Aliyyü'l-Kârî,* bozuk akideye de fitne dendiğini ayrıca belirtir.

Hülasa bu kelime, lügat açısından bidayette, tecrübe ve mihnet mânalarını taşıdı ise de, zamanla her çeşit fena ve mekruh şeye ıtlak edilmiştir.

Bu kelime üzerine İmam Birgivî'nin kaydettiği açıklama, onun ifade ettiği mânanın genişliğini daha iyi gösterir. Der ki: "Fitne, insanları meşru bir faide olmaksızın ızdıraba, ihtilale, ihtilafa, mihnet ve belaya düşürmektir. Kalbin afetlerinin 48'incisidir. Cemaat imamının namazı uzatması, halka anlayamayacağı çapraşık ve kapalı dil ile hitap etmesi fitnelerdendir."

Fitne kelimesinin buraya kadar sayılan mânaların birçoğuna delalet ettiğini Kur'an-ı Kerim'de görmekteyiz, mesela:

SAPTIRMA: فَاَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ **"İşte kalplerinde eğrilik bulunanlar, sırf fitne aramak (ötekini berikini saptırmak) için (Kur'an'ın) müteşabih âyetlerine tabi olurlar"** (Âl-i İmran 7, İsra 73).

İMTİHAN: وَكَذٰلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ **"Biz onlardan (insanlardan) kimini kimi ile.. işte böyle imtihan ettik"** (En'am 53. Ayrıca Bak. Taha 85; Sâd 34, Ankebut 3.)

AZAB: وَظَنَّ دَاوُدُ اَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ **"Davud sandı ki, biz kendisine bir azab hazırladık..."** (Sad 24)

YAKMAK: وَلٰكِنَّكُمْ فَتَنْتُمْ اَنْفُسَكُمْ **"Mü'minler, münafıklara: "...Siz kendinizi kendiniz yaktınız" derler"** (Hadid 14).

İŞKENCE: ثُمَّ اِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا وَصَبَرُوا **"Rabbin, işkence edildikten sonra hicret edip sonra cihad ve sabır edenlerin lehindedir"** (Nahl 110).

FENALIK YAPMAK: اِنْ خِفْتُمْ اَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا **"Kafirlerin size fenalık yapmalarından korkuyorsanız..."** (Nisa 101).

BELAYA UGRATMAK: اِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ **"Hakikat, erkek mü'minlerle kadın mü'minleri belaya uğratanlar..."** (Bürûc 10).

DELİLİK: بِاَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ **"Delilik hanginizde imiş?"** (Kalem 6).

ŞİRK VE TEFRİKA: وَقَاتِلُوهُمْ حَتّٰى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلّٰهِ **"Fitneden yani (şirk ve tefrikadan) eser kalmayıncaya din de (şunun bunun değil, yalnız) Allah'ın (dini tanınmış) oluncaya kadar onlarla savaşın..."** (Bakara 193).

KARGAŞA (ÖLÜMÜ TEMENNİ ETTİREN HAL): وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَاَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ اَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ اَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ **"Onları (size harp açanları) nerede bulursanız öldürün, onları, sizi çıkardıkları yerden (Mekke'den) çıkarın. Fitne (ölümü temenni ettiren hal) katilden beterdir"** (Bakara 191).

İMAN ZAYIFLIGI-KÜFÜR: وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ اِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْاَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ **"Kafir olanlar bile birbirlerinin yardımcılarıdır, eğer siz bunu yapmazsanız, yeryüzünde bir fitne (iman zayıflığı, küfür) ve büyük bir fesad olur"** (Enfal 73).

İSYAN-MUHALEFET: وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ ائْذَنْ لِي وَلَا تَفْتِنِّي **"Onlardan kimi de: "...Bana izin ver, beni fitneye (isyana, muhalefete) düşürme" diyecektir. Haberin olsun ki, onlar zaten fitne çukuruna düşmüşlerdir"** (Tevbe 49).

KİŞİNİN FİTNESİ: *Fitne* kelimesinin taşıdığı bu çeşitli mânalar, aslında, birbirinden tamamen uzak değildir. Birçoğu birbirine yakındır ve ebedî bir hayat içinde ve tekamülden geçmek üzere yaratılmış bulunan insanın imtihanında düğümlenmektedir. Yani insan bir imtihan için yaratılmıştır (Mülk 2). O, çeşitli şekillerde, hayırla-şerle (Enbiya 35); bollukla-darlıkla, hastalıkla-sağlıkla (Bakara 155), dünyevî derece ve nimetlerde üstünlük ve alçaklıkla (En'am 165) vs. imtihan edilmektedir. Maruz kaldığı imtihanların hepsi, Kur'an ve hadisin dilinde "fitne"dir, yani imtihandır. **"(Ey iman edenler) mallarınız, evladlarınız herhalde sizin için bir fitnedir (imtihandır) ..."** (Tegâbün, 15). Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de şöyle buyurur: *"Kişinin fitnesi, ailesinde, malında, nefsinde, çocuğunda ve komşusundadır. Bu fitneyi, oruç, namaz, sadaka, emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker (yani iyiliği emir, kötülükten men etmek) yollarıyla örter (telafi eder)."*

Burada fitne olarak tavsif edilen mal, nefis, evlad gibi şeyler diğer hadislerde düşman ve hatta en büyük düşman olarak tavsif edilir: *"Öldürdüğün takdirde, senin için bir nur olan, seni öldürdüğü takdirde (şehadetine sebep olarak) cennete gönderen düşman değildir. Hakiki ve en*

büyük düşmanın kendi sulbünden gelen evladın, sonra tasarrufun altında bulunan malındır."

Şu hadiste ise bu sayılanlar arasında birinci planda nefsin yer aldığı, kişinin afaki, dış hadisatta boğularak kendini unutmaması, ruhunu güzellik, ahlak, iyi niyet, hayırhahlık gibi faziletlerle tezyin edip, kötü huylarını baskı ve kontrol altına alması için mücadeleye çağırır: *"Senin en büyük düşmanın, içindeki nefsindir."*

Allah'ın verdiği her çeşit nimet (sağlık, mal, mülk, evlad...) mü'minin vermekte olduğu imtihanı kazanmasına vesile olursa, bunlar gerçek mânada nimet olur. Aksi takdirde, düşmandır. İnananların bu mühim hakikattan gafil olmamaları için, Kur'an ve hadiste çok çarpıcı ifadelerle dikkatler çekilir. Mesela bir ayette: **"Ey iman edenler, eşlerinizin, evlatlarınızın içinde hakikaten size düşman (olanlar) da var. O halde onlardan sakının"** (Tegâbün, 14) denmektedir.

Şu ayet de mal ve evladın nasıl düşman olabileceğini açıklar: **"Ey iman edenler, sizi ne mallarınız, ne evladlarınız Allah'ın zikrinden alıkoymasın. Kim bunu yaparsa işte onlar hüsrana uğrayanların ta kendileridir"** (Münafikûn 9).

Bu bahsi, *Abdullah İbnu Ömer*'in bir sözü ile noktalayabiliriz: "Sizden hiç kimse "Ya Rabbi, fitneden (imtihandan) sana sığınıyorum" demesin. Zîra, sizden hiç kimse fitnenin (imtihanın) dışında kalmaz. Ancak istiazede bulunan kimse fitnenin şerrinden (muhtemel maddî ve manevî zararlarından) istiazede bulunsun. Nitekim Cenab-ı Hak: *"Mallarınız ve evlatlarınız sizin için bir fitnedir"* buyuruyor." Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şu hadisinde de kaçınılması mümkün olmayan, ancak alınacak tedbirlerle zararı asgariye düşürülebilecek bir fitneden söz edildiği görülmektedir: *"Ben, arkamda, erkekler için kadından daha zararlı bir fitne bırakmıyorum."*

Kişinin nefsî meseleleriyle alakalı bu açıklamalar, esas mevzumuzdan uzaklaşma sayılmamalıdır. Zîra ileriki bahislerde daha iyi görüleceği üzere, cemiyeti kasıp kavuran asıl fitnenin sebebini, kişinin ailesindeki fitneyi (imtihanı) hafife alması ve bu küçük dairedeki imtihanı kaybetmesi teşkil etmektedir.

İÇTİMÂÎ KARGAŞA (ANARŞİ) OLARAK FİTNE: Fitne kelimesinin lügat ve örf yönünden taşıdığı mânalara kısa bir dikkat çektikten sonra, asıl mevzumuzu teşkil eden içtimâî kargaşa yönünü ele alacağız.

Fitne kelimesi dilimizde daha ziyade içtimâî bozuklukları ifade

eder. Arapça aslında mevcut olan delilik, günah, imtihan, ateşe atma gibi bizzat Kur'an'da kullanılmış olan birkısım mânalarını dilimize geçerken kaybetmiştir. Fitne deyince ilk akla gelen mâna, beşerî huzursuzluk, bozgun, kavga, kargaşa, birbirine girme, dedikodu, fesad gibi insanlar arasında cereyan eden menfî hâdiselerdir.

Meşhur dilcimiz *Hüseyin Kâzım Kadri,* Türk Lügatinde bu kelimeye, Arapça lügatlerde belirtilen -ki yukarıda kaydettik- mânaları verir. Ancak fiiliyatta, Arapça aslında bütün mânalarıyla kullanılması Türkçemizde pek yaygın değildir. Nitekim diğer bir lügatta "azdırma, baştan çıkarma, karışıklık, ara bozma" gibi birbirine yakın mânalara yer verilir.

Kur'an ve sünnetin mükerrer beyanlarla üzerinde durup reddettikleri fitne, bu fitnedir, bütün cemiyetin ferdlerine sirayet edip kardeşlik, yardımlaşma, birbirini sevip sayma gibi iyi münasebetleri bozup, bunların yerine düşmanlık, kin, husumet, kavga, katl gibi, içtimâî huzuru, ümmet ve millet bütünlüğünü bozucu mahiyette olan fitnedir.

Hemen kaydedelim ki, yeri geldikçe belirtileceği üzere, alimlerimizce ehl-i kıble tabir edilen ve *Ehl-i Sünnet* dışında kalan diğer fırkalarla düşülen ihtilaflar da "fitne" mefhumunun şümûlüne girer. Fitneye karşı beyan edilen her çeşit yasak, tahdit ve tehditler bu çeşit ehl-i bid'a fırkaları için de muteberdir.

Yine ileriki bahislerde görüleceği üzere, hadislerde ısrarla bulaşılmaması istenen ve fıkıh açısından bir kısım ahkama menşe ve merci olan fitnenin daha has bir mânası vardır. Burada onu da belirtmemiz gerekir. Vereceğimiz bu mâna, mesele üzerinde ortaya atılan değişik görüşlerden, cumhur denen ekseriyetin görüşüdür: *"Fitne, dünyevî iktidar talebiyle düşülen ihtilaf olup, bu ihtilafta kimin haklı kimin haksız olduğu belli değildir."* Bu tarifle içtimâî kargaşalardan bir kısmı -teknik tabiriyle bağy (isyan), irtidat (dinden dönme) ve kat'u't-tarik (yol kesme) denendiğer bir kısım kargaşalardan ayrılmış oluyor. Bunlardan her birine terettüp eden ahkam farklı olmaktadır, yeri geldikçe göreceğiz.

Şu halde, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hadislerinde geliş şartları ve evsafı belirtilen, çıktığı zaman nasıl hareket edilmesi gerektiği mü'minlere bildirilen, önleme ve ortadan kaldırma çareleri bütün teferruatıyla açıklanan asıl fitne bu fitnedir. Keza Kur'an-ı Kerim'de: **"Öyle bir fitneden sakının ki (geldiği zaman) içinizden yalnız zulmedenlere çatmaz (ammeye de sirayet eder ve hepsini perişan eder)"** (Enfal 25) ayetinde kastedilen fitne de bu fitnedir.

İşte bu sebepledir ki, müteakip hadislerde bu fitne mevzubahis olacak, bu fitneyle alâkalı tahliller yapılacaktır.

FESAD: Bu kelime lügat açısından bir şeyin itidal ve ölçüden dışarı çıkmasını ifade eder. Bu çıkış az da olsa çok da olsa fesad diye ifade edilir. Zıddı salahdır, düzeltme ve ıslah etmedir. Kelime sadece mânevî sahada değil, maddî sahada da kullanılır. Nefis olsun, beden olsun, eşya olsun istikametten ayrılan her şeyi ifade için bu kelime kullanılır.

Kur'an-ı Kerim'de bu kelimenin ve bu kelimeden türeyen başka kelimelerin, fitne gibi çeşitli mânalarda olmasa bile sıkça kullanıldığına şahit olmaktayız. Bir-iki misal verelim: وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ لاَ تُفْسِدُوا فِي الاَرْضِ قَالُوا اِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ **"Kendilerine yeryüzünde fesat yapmayın denildiği zaman "biz ancak ıslah edicileriz" derler"** (Bakara 11).

وَلاَ تُفْسِدُوا فِي الاَرْضِ بَعْدَ اِصْلاَحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفاً وَطَمَعاً **"Yeryüzünde -o, ıslah edildikten sonra da- fesadçılık etmeyin. O'na (Cenab-ı Hakk'a) korkarak ve umarak dua edin"** (A'raf 56).

لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ اِلاَّ اللّٰهُ لَفَسَدَتَا **"Eğer (yer ve gök) her ikisinde Allah' tan başka tanrılar olsaydı, bunların ikisi de muhakkak ki fesada uğrar, (harap olur) giderdi"** (Enbiya 22).

وَاِذَا تَوَلّٰى سَعٰى فِي الاَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللّٰهُ لاَ يُحِبُّ الْفَسَادَ **"O, yeryüzünde iş başına geçti mi, orada fesat çıkarmaya, ekini ve zürriyeti kökünden kurutmaya koşar. Allah fesadı sevmez"** (Bakara 205).

وَلَوِ اتَّبَعَ الْحَقُّ اَهْوَائَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمٰوَاتُ وَالاَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ **"Eğer Hak onların heva (ve heves)lerine tabi olsaydı, göklerde, yerde ve bunların içinde bulunanlar muhakkak ki fesada uğrardı"** (Mü'minûn 71).

HERC: Bazı rivayetlerde aslen Habeşçe olduğu ve katl (öldürme) mânasına geldiği (Buharî, Fiten 5) belirtilen bu kelime için, Cevherî: "Herc kelimesi, lügat açısından, bir şeyde çokluk mânasına gelir" der. İbnu Hacer, bu kelimenin kullanıldığı mânaların dokuza çıktığını el-Muhkem'den naklen belirttikten sonra hepsini kaydeder. Fitne kelimesi ile alakasını anlamamıza yardım edecek olan bu dokuz mânaya bir göz atalım: 1-Katlde şiddet, 2-Katlde çokluk, 3- İhtilat (kargaşa) 4- Ahirzamanda ortaya çıkacak fitne, 5-Nikahda çokluk, 6- Yalanda çokluk, 7-Uykuda çokluk, 8-Uykuda görülen düzensiz, karmakarışık rüyalar, 9-Bir şeyde düzgünlük, sağlamlık gibi mükemmelliğin bulunmayışı.

Buharî şarihlerinden Aynî, bu kelimenin Arapça ihtilât (kargaşa) mânasına geldiğini belirttikten ve kelimedeki bu mânayı tebarüz ettirip vurguladıktan sonra, herç kelimesinin katl mânasındaki tefsirini Habeşçe'ye nisbet edenlerin hata ettiklerine temas eder ve kesin bir dille: "Bu kelime hakiki Arapça bir kelimedir" der.

Teferruat bir tarafa, gerçek olan şu ki, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu kelimeyi, kendisinin ölümünden sonra, İslam cemiyetinde çıkacak ve galip vasfıyla mü'minlerin birbirlerini çokça öldürmeleri şeklinde tezahür edecek olan içtimaî bozuklukları haber vermek maksadıyla sıkça kullanmıştır. Bir başka ifadeyle, fitne kelimesi ile, katl dahil her çeşit içtimâî bozukluklar kastedilirken; herç kelimesiyle de, içtimâî bozuklukların dahilî kırım halini alacak kadar ilerleyen had safhası kastedilmiş oluyor.

Herç kelimesinin bilhassa mü'minin mü'mini öldürmesi şeklindeki kargaşaları ifade etmek maksadıyla kullanılma keyfiyeti, bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sözlerinden açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber, kıyametten önce ortaya çıkacak içtimâî bozuklukları sayarken, bu bozuklukların bir neticesi olarak "herç"in de artacağını mükerrer olarak ifade eder. Dinleyiciler tarafından umumiyetle müphem bulunan "herç"in ne olduğu sorulunca Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bazan bizzat sözle: *"Herç ölüm demektir, ölüm demektir, ölüm demektir"* diye vurgulayarak açıklarken, bazan da eliyle boyun uçurma işareti yaparak, bu kelime ile katletmeyi kasd ettiğini belirtir.

HERÇTEN MURAD ANARŞİDİR: Birkısım rivayetlerden, Ashab'tan bazılarının "çokça katl" olarak tesbit edilen herçten düşmanla cihad sırasında ölme veya öldürmenin artması şeklinde yanlış anladığını, ancak Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bu anlayışı tashih ettiğini görmekteyiz. Ebu Musa'dan gelen bir rivayete göre, Hz. Peygamber: *"Kıyametten önce mutlaka herç vardır"* buyurması üzerine: "Ey Allah'ın Resûlü herç nedir?" diye sordum. *"Katldir"* cevabını verdi. Bunun üzerine orada bulunan Müslümanlardan bazıları: "Ey Allah'ın Resûlü (bunu belirtmeniz de niye?) Biz şimdiden bir yılda şu kadar bu kadar çok müşrik öldürüyoruz!" derler. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* muhatablarının yanlış anladıklarını görerek, şu tavzih ve açıklamada bulunur: *"(Benim kastım) müşriklerin öldürülmesi değildir. (O gün gelince) birbirinizi öldüreceksiniz, o kadar ki, kişi komşusunu, amcaoğlunu ve akrabalarını öldürecek."* Cemaatten bazıları tekrar sorar: "Ey Allah'ın Resulü, o zaman aklımız başımızda olduğu halde mi bunu yapacağız (yoksa delirmiş mi olacağız?)" Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu cevabı verir:

"Hayır, bu esnada akıl kalmaz. (Aşırı hırs ve cehalet sebebiyle) o devir insanlarının ekseriyetinin aklı ortadan kalkar. Bu durumda, halk içinde ortaya çıkan akıldan mahrum bir ayak takımı, öncekilerin yerine geçer." Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Davaları aynı olan iki büyük grup arasında büyük bir savaş vukua gelmedikçe kıyamet kopmaz"* diyerek herçle alâkalı hadislerde ifade edilen dahilî öldürmeleri teyid eder.

FİTNEYİ İHBAR: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisinden sonra ortaya çıkacak mühim hadisatı, "onlara karşı ümmetin her an müteyakkız olması için" haber vermiştir. İstanbul'un fethi, Kıbrıs'ın fethi, *Hz. Ömer, Hz. Osman* ve *Hz. Ali*'nin şehadetleri vs. gibi, *Resûlullah* tarafından haber verilen hadisat çoktur. Bunlar Hz. Peygamber'in siyerinde ayrı bir mevzudur, teferruatı vardır, fakat inceliklerine inmek bizim gayemizin dışında kalır. Ancak şunu hemen kaydedelim ki: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in gelecekte vukuunu haber verdiği pek çok meseleden, âhirzaman fitnesi ile alâkalı olanları mühim ve hususi bir yer tutar.

Bu çeşit rivayetler, diğerlerine nisbetle sayıca pek çoktur. O kadar ki, ilk tedvin edilen kitaplar başta olmak üzere, hemen hemen bütün hadis mecmualarında *"Kitabu'l-Fiten", "Kitabu'l-Melahim"* adları altında müstakil bölümlere yer verilerek bunlarda o hadisler zikredilmiştir.

Bu hadislerden birinde, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, ümmeti beş tabakaya ayırır: *"Ümmetim beş tabakadır: Kırk seneye kadar olanlar birr (iyilik) ve takva ehlidir. Bundan sonra 120 yılına kadar, birbirlerine karşı merhamet duyan, sıla-i rahmi yerine getiren kimselerdir. Sonra 160 yılına kadar olanlar, bunlar birbirlerinden yüz çeviren, (her çeşit beşerî bağları koparanlar) gelir. Bundan sonra gelecek olan "herç"tir, herç. Bunun çabuk geçmesini talep edin."*

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, kimlerin münafık olduğuna dair bilgileri sır olarak tevdi etmiş bulunduğu *Huzeyfe tu'bnu'l-Yeman* (radıyallahu anh)'dan gelen rivayetler Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in vukua gelecek fitnelere dikkat çekmekle kalmayıp, -sır olarak tevdi edilmiş bile olsa- en azından birkısmını, bazı şahıslara birer birer haber vermiş olduğunu gösterir. Şöyle der: "Allah'a kasem olsun, ben, benimle kıyamet arasında vaki olacak bütün fitneleri bilmede insanların en malumatdarıyım. Bunları size bildirmeme mani olan şey, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bunları bana sır olarak tevdi etmiş olmasıdır. Ancak şu da var ki, içerisinde benim de bulunduğum bir mecliste fitne hakkında (sır olmaması gereken) açıklamalarda bulunmuştu. Fitneleri tadad ederken şunu da söyledi: *"Bu fitnelerden üç tanesi var ki,*

hemen hemen hiç bir şey bırakmaz. Bunlardan bazıları da var ki, yaz mevsiminde esen rüzgar gibidir. Bu fitnelerden küçük olanları var, büyük olanları var."

Huzeyfe'nin Ebu Davud'da yer alan açıklamasına göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, zamanında kıyamete kadar gelecek fitneleri tadad etmekle kalmıyor, etbaı üç yüzden fazla olacak fitnebaşılarını isimleriyle, baba ve kabile isimleriyle söylüyor. Hatta bu bilgiler verilirken yanında başkalarının da bulunduğunu kaydeden *Huzeyfe* (radıyallahu anh) ilave eder: "Kasem olsun, anlamıyorum. Bunları arkadaşlarım gerçekten unuttu mu, yoksa kasden unutur mu gözüküyorlar?"

Nitekim *Üsame* (radıyallahu anh)'den gelen bir rivayette, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, bir gün Medine'deki eski kalelerden (Ütm) birine çıkarak: *"Benim gördüğümü görüyor musunuz? Ben, evleriniz arasında fitnelerin vaki olacağı yerleri görüyorum..."* dediğini belirtir. Buharî'de kaydedilen bir rivayette, *"Kahtan kabilesinden birisi çıkıp insanları deyneğiyle idare etmedikçe kıyamet kopmaz"* denir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), ümmetinin kıyamete kadar devam edecek ana vasıflarından birinin dahilî fitne ve kargaşalar olacağını çeşitli şekillerde ifade etmiştir. Şöyle ki:

1- Bir grup rivayetlerde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, Cenab-ı Hakk'tan üç şey talep ettiği, bunlardan ikisinin kabul edilip, birisinin reddedildiği, reddedilenin de: *"Kendi aralarında savaş olmasın talebi"* olduğu belirtilir. Bu rivayetlerden Müslim'de kaydedileni şöyle: *"Rabbimden üç şey talep ettim. Bunlardan ikisini bana verdi, birini vermedi. Rabbimden ümmetimi kıtlıkta helak etmemeni istedim, bunu kabul etti. Keza ümmetimin (Nuh kavminin başına geldiği şekilde) suda boğularak helak edilmemesini istedim, bu da kabul edildi. Rabbimden ümmetimin birbirini belaya atmamasını istedim; bu reddedildi."*

Şunu hemen kaydedelim ki, bu hadisin farklı rivayetlerinde reddedilen şey hep aynı kaldığı halde kabul edilen diğer iki talepte değişikliklere rastlanmaktadır. Nitekim yine Müslim'de kaydedilen diğer bir rivayette, kabul edilenlerden biri Cenab-ı Hakk tarafından şöyle cevaplandırılır: "Ben sana, senin ümmetin için... onlara kendilerinden başka bir düşmanın musallat olmasını veriyorum..."

Bu hususu teyid eden bir diğer rivayette *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle der: *"Benim ümmetim, ümmet-i merhumedir (yani diğer ümmetlerden farklı ve ziyade bir lütf-i İlahîye mazhardır). Ahirette*

(ebedî) azap görmeyecektir; onun azabı (daha ziyade) dünyadadır. Dünya hayatında (aralarında çıkacak harp suretinde) fitneler, (bir kısım şiddet ve korku) çalkantıları ve kıtaller suretinde azap ve ibtila olunacaklar."

Bir diğer rivayette: *"Allah bu ümmet üzerinde iki kılıcı birleştirmeyecektir: Kendi kılıçları ve düşmanlarının kılıcı."* Alimler bunu, "Müslümanların ortadan kalkmasıyla sonuçlanacak böyle bir durumun olmayacağı, dışa karşı birleşecekleri, ancak dış düşman tehlikesi kalkınca birbirlerine düşecekleri" şeklinde anlamışlardır.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), kendisinden sonra zuhur edecek ihtilaf ve gruplaşmaları haber verirken bilhassa menfi olanların hususiyetlerini belirtmeye ayrı bir gayret gösterir. Bunladan birinde şöyle der: *"Ümmetimde ihtilaf ve iftiraklar olacak. Bunlardan bir zümre sözlerinde çok güzel, amellerinde çok kötü olacak. Kur'an'ı okurlar da gırtlaklarından öte geçmez. Okun hedefi delip geçmesi gibi dini terkederler, bir daha da geri dönmezler. Onlar insanların ve mahlukatın en şerlisidirler..."*

2- Diğer bir kısım rivayetlerde ümmet-i Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in 73 fırkaya ayrılacağı, bunlardan 72'si sapık olup, sadece birinin hidayet üzere olacağı belirtilir: *"Muhammed'in nefsini elinde tutan zata kasem ederim ki, ümmetim 73 fırkaya ayrılacak. Bunlardan biri cennetlik, geri kalan 72'si cehennemliktir..."*

Bu rivayetlerde, ayrıca Hıristiyanların 71, Yahudilerin de 72 fırkaya ayrılmış olduklarının ifade edilmiş olmaları dikkate alınırsa, Müslümanların onlara nazaran daha çok tefrikalara düşeceğinin ifade edilmek istendiği anlaşılır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm),* bu çeşit rakamlarla çokluğu kasteder, bizzat rakamın gösterdiği sayıyı değil.

3- *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm),* bazı kereler, ümmetin sadece fırkalara bölünmekle kalmayıp, birkısmının irtidat bile ederek tamamen İslam dairesinden dışarı çıkacağını haber verir.

"İnsanlar bu dine kitleler halinde (fevç fevç) girdiler, ondan tekrar kitleler halinde çıkacaklar."

"Ümmetimden bazı kabileler (irtidat edip) müşriklere iltihak etmedikçe kıyamet kopmaz."

4- *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm),* fitneyi haber verirken, bunun fasılalarla kıyamete kadar devam edeceği hususunu bilhassa tebarüz ettirir, vurgular. Bu noktanın anlaşılmasında en güzel örnek, Huzeyfe tu'bnu'l-Yeman'dan gelen bir rivayettir, aynen kaydediyoruz:

"İnsanlar, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e hep hayırdan sorarlardı. Ben ise, bana da ulaşır korkusuyla hep şerden sorardım. Bir defasında dedim ki: "Ey Allah'ın Resulü, biz bir cahiliyet ve kötülük devrinde yaşadık. Allah bizi bu hayırla, İslam'la müşerref kıldı. Bu hayırdan sonra tekrar herhangi bir şer var mı?"

"Evet var" dedi. Tekrar sordum: "Bu şerden sonra tekrar hayır gelecek mi?"

"Evet dedi, *gelecek. Ancak, bu hayır bulanık olacak (yani önceki şerrin kalplerde bıraktığı kin, husumet ve itimadsızlık gibi fenalıklar belli bir ölçüde devam edecek.)"*

Tekrar sordum: "Bu bulanıklık da ne?" Dedi ki: *"(Önceki şerle ortaya çıkan) bir zümre (varlığını devam ettirecek. Bunlar) benim sünnetimden, benim getirdiğim hidayetten ayrılacaklar, başka bir sünnete, başka bir itikada tabi olacaklar. Sen bunların bazılarını (veya bazı davranışlarını güzel bulur) tasvip edersin, bazılarını (veya bazı davranışlarını kötü bulur) reddedersin."*

Ben tekrar sordum: "Pekala, bu hayırdan sonra da şer var mı?" Cevaben: *"Evet,* dedi ve devam etti: *"Bunlardan sonra cehennem kapısında durup (bid'ata, küfre) çağıranlar (yani emîrler, reisler, gizli açık teşkilatlar, militanlar, hatipler, yazarlar vs.) var. Çağrılarına uyanları oraya (cehenneme) atarlar."*

Tekrar dedim ki: "Ey Allah'ın Resulü, bu çağırıcıların vasıflarını bana bildir (de onları tanıyayım ve çıktıkları zaman uymayayım)." Dedi ki: *"Onlar bizim bedenimizdendir, soydaşlarımızdır, dindaşımızdır, milletimizin efradındandır."* Tekrar dedim ki: "Onlar bana ulaşacak olsa ne yapmamı emredersin?" Cevaben: *"Müslümanların cemaatlerinden ve imamlarından ayrılma"* dedi.

Ben tekrar sordum: "Onların cemaatleri ve bir imamları yoksa (ne yapayım?)" Dedi ki:

"O zaman mevcut fırkaların hepsini terket. Hatta bir ağacın köküne dişlerinle tutunmuş vaziyette bile olsan, ölüm sana ulaşıncaya kadar öyle kal, (yine de onlara katılma)."

Esma'dan gelen şu rivayet bize Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in çıkacak fitnelere karşı, ashabını uyarmada değişik üsluplara başvurduğunu göstermektedir: *"Ben (cennette bana has olan) havuzumun başında yanıma gelecekleri beklerken, bir bölük insan (cehenneme atılmak üzere) yakalanıp getirilir. Ben: "Bunlar benim ümmetimdir" di-*

yerek müdahale ederim. Ancak, "Sen bunların arkandan yüz geri olup, dinden çıktıklarını bilmiyorsun" derler."

Son olarak şunu belirtmede fayda var: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in *"Benden sonra"* veya *"Kıyamete yakın"*, *"Kıyamet kopmazdan önce"* gibi çeşitli tabirlerle zamanlayarak haber verdiği hadiseler, daha Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hayatta iken ortaya çıkan ve ölümünden sonra *Hz. Ebu Bekir* zamanında gelişen yalancı peygamber Müseylime-i Kezzab hadisesi ile başlar. Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin şehadetleri ile, Cemel, Sıffin, Nehrevan vakaları ile devam eder.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ihbar ettiği fitnelere, İslam dünyasının her tarafında günümüzde şahit olduğumuz ve gelecekte şahit olacağımız fitneler de dahildir. Hadislerdeki tasvirlerle bunların herbiri arasında mutabakat görülebilir. Her devirde yaşayan Müslümanlar, bu mutabakatı görerek, devirlerindeki fitnenin, Hz. Peygamber tarafından haber verilen fitne olduğunu ifade etmişlerdir. Bunlardan biri, Resûlullah'ın arkadaşlarından (Ashab) Huzeyfe'ye aittir. O, şöyle der: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize: *"Bana Müslümanların sayımını yapın"* deyince, biz: "Ey Allah'ın Resulü, sayımız altı yedi yüze ulaştığı halde, yoksa korkuyor musunuz?" dedik. Bunun üzerine:

"Siz bilmezsiniz, belki de imtihan ve (ibtila) olunacaksınız" cevabını verdi. Biz gerçekten imtihan olunduk. Öyle ki, bizden bir kimse, namazı bile gizlice kılmak durumunda kaldı."

BİRİNCİ FASIL

FİTNE PATLAK VERİNCE YAPILACAK TAVSİYE

4758 ١– عن أبي أُمَيَّةَ الشَّعْبَانِي قال: [قُلْتُ يَا أَبَا ثَعْلَبَةَ كَيْفَ تَقُولُ في هذه الآيَة: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ. فقَالَ: أَمَا وَاللهِ لَقَدْ سَأَلْتَ عَنهَا خَبِيراً. سَأَلْتُ عَنْهَا رَسُولَ اللهِ ﷺ. فقَالَ: بَلِ ائْتَمِرُوا بالْمَعْرُوفِ، وَانْتَهُوا عَنِ الْمُنْكَرِ، حَتّى إذَا رَأَيْتُمْ شُحّاً مُطَاعاً، وَهوىً مُتَّبعاً، وَدُنْيَا مُؤْثَرَةً، وإِعْجَابَ كُلِّ ذِى رَأْيٍ برأيِه، فَعَلَيْكَ بِنَفْسِكَ، وَدَعْ عَنْكَ أَمْرَ الْعَوَامِّ. فإنَّ مِنْ وَرَائِكُمْ أَيَّاماً الصَّبْرُ فِيهِنَّ كَالْقَبْضِ عَلَى الْجَمْرِ، لِلْعَامِلِ فِيهِنَّ مِثْلُ أَجْرِ خَمْسِينَ رَجُلاً يَعْمَلُونَ مِثْلَ عَمَلِكُمْ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

« الشُّحُّ » البخل الشديد.

و« طَاعَتُهُ » اتباع الانسان هوى نفسه لبخله وانقياده له.

وقوله: « دُنْيَا مُؤْثَرَةً » أى محبوبة مشتهاة.

1. (4758)- *Ebu Ümeyye eş-Şa'bânî* anlatıyor: "Ey Ebu Sa'lebe, dedim, şu ayet hakkında ne dersin?" (Mealen): **"Ey iman edenler! Siz kendinize bakın. Siz doğru yolda oldukça sapıtmış olanlar size zarar vermez.."** (Maide 105).

Bana şu cevabı verdi:

"Gerçekten bunu, iyi bilen birine sordun. Zira ben aynı şeyi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sormuştum: Demişti ki:

"Ma'rufa sarılın, münkerden de kaçının! Ne zaman uyulan bir cimrilik, takip edilen bir heva, (dine, ahirete) tercih edilen dünyalık görür, rey

sahiplerinin (selefi dinlemeden) kendi reylerini beğendiklerini müşahede edersen, o zaman kendine bak. İnsanlarla uğraşmayı bırak. Zîra (bu safhaya gelince) arkanızda sabır günleri var demektir. O günler avuçta ateş tutmak gibi (sıkıntılı)dır. O günlerde, sizin kadar amel yapabilen bir kimseye elli kişinin ecri verilecektir." [Ebu Davud, Melahim 17, (4341); Tirmizî, Tefsir, Mâide, (3060); İbnu Mace, Fiten 21, (4014).]

AÇIKLAMA:

Hadis, kişinin kendisiyle meşgul olmasını, başkasının sapıklığının kişiye zarar vermeyeceğini ifade eden bir ayeti (Maide 105) açıklama sadedinde varid olmuştur. Ayetin zahirine bakılınca emr-i bi'l-marufa yer vererek başkalarıyla meşgul olmayı değil, kendi işiyle meşgul olmayı emrediyor gözükmektedir. Ayet suale vesile olmuştur. Çünkü mü'min kişiyi emr-i bil marufta bulunmaya, münkerden nehyetmeye teşvik eden ayetler ve hadisler var. Bu ayetle öbür ayetler arasında zahirî bir tezad gözükmektedir. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* beyan buyurdukları açıklama ile *"Marufa sarılın..."* emretmektedir. Ma'ruf, güzel kabul edilen, meşru olan, şeriatın yapılmasını tecviz ve teşvik ettiği her şeydir. Bunlar arasında emr-i bi'l-maruf ve nehy-i anil münker de yer alır. Şu halde mü'min buna ara vermeden devam edecek. Ancak cemiyette zuhur edecek bazı alametler var. Onlar görüldü mü, artık *emr-i bil maruf* ve *nehy-i ani'l-münkeri* terketmek evladır. Çünkü, bu safhada emr-i bil'maruf, fayda değil zarar verebilecektir. Hadiste bu alametler şöyle sayılır:

★ İtaat gören cimrilik. Bazı alimler aşırı, hırsla karışık cimrilik diye açıklamıştır.

★ Hevaya uyulması, yani şeriatın emirlerinin terkedilmesi.

★ Dine tercih edilen dünya.

★ Rey sahiplerinin kitaba, sünnete, icma-ı ümmete, sahabe akvaline bakmadan kendi görüşünü beğenip ona tabi olması.

Bu sayılanlar, haricî bir düşmanın hakimiyeti değil, İslam cemiyeti içerisinde gayr-ı İslamî, beşerî değerlerin hakimiyetidir, fitnedir, dahili kargaşanın had safhaya ulaşmasıdır. Bu derece bozulan insanlara emr-i bil maruf fayda vermez, zararı daha da artırır mânasında olmak üzere Aleyhissalâtu vesselâm, kişiye, cemiyeti terketmesini, kendini kurtarmayı düşünmesini tavsiye etmektedir. Çünkü arkada sabrın övüleceği sıkıntılı günler gelecektir.

4759 ٢– وعن واقِدِ بْنِ مُحمّدٍ عن أبيه عن عبدالله بْنِ عَمْرو بْنِ العَاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [شَبَّكَ رَسُولُ الله ﷺ أصابعَهُ. وَقَالَ: كَيْفَ أنْتَ يـا عَبْدَالله ابْنَ عَمْرٍو إذَا بَقِيتَ فـي حُثَالَةٍ قَدْ مَرِجَتْ عُهُودُهُمْ، وَاخْتَلَفُوا فصَارُوا هـكـذَا؟ قَالَ: فَكَيْفَ يَا رَسُولَ الله؟ قَالَ: تَأْخُذُ مَا تَعْرِفُ، وَتَدَعُ مَا تُنْكِرُ، وَتَقْبلُ عَلى خَاصّتِكَ، وَتَدَعُهُمْ وَعَوَامَّهُمْ]. أخرجه البخاري. قال الحميديّ: وليس هو في أكثر النسخ.

« الحُثالةُ » ما يسقط من قشر الشعير ونحوه إذا نقّى، وكأنّهُ الرديُ من كل شئ.

و« مَرِجَتْ عُهُودُهُمْ » أى اِخْتَلَطَتْ واختلفت.

2. (4759)- *Vakid İbnu Muhammed* babasından, o da Abdullah İbnu Amr İbni'l-As (radıyallahu anhümâ)'dan anlattığına göre demişti ki:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (bir gün) parmaklarını kenetledi ve dedi ki:

"Ey Abdullah İbnu Amr! Ahidleri bozulup şöyle karmakarışık hale gelen bir kısım ayak takımı (hezele) kimselerle başbaşa kalırsan ne yaparsın?"

"Ne yapmamı tavsiye edersiniz, Ey Allah'ın Resulü!" dedim. Buyurdular ki:

"Güzel bulduğun şeyi yaparsın, kötü bulduğun şeyi de terkedersin. Kendi yakınlarının (hallerini düzeltmeye) yönelirsin. O hezele takımı (ile de), onların cemaatı ile de (uğraşmayı) terkedersin." [Buhârî, Salat 88, Fiten 13; Ebu Davud, Melâhim 17, (4342); İbnu Mace, Fiten 10, (3957).]

AÇIKLAMA:

1- Ahdin bozulması, güven ve emniyetin kalkmasıdır. İster mal, ister can, isterse ırz emniyeti olsun, hepsinin kalkması, halel görmesi, ahdin bozulması ile ifade edilmiştir. Irz emniyeti deyince vicdan hürriyeti, din hürriyeti gibi kişinin şahsiyetine giren hususları da anlamamız gerekir. *Ahdin* bozulmasıyla cemiyette bunlar da kalmaz, vicdanlara baskı artar, inançları sebebiyle dindarlara taarruz ve tasallut tahammül edilmez hale gelir. Önceki hadiste de kısmen geçtiği üzere dindarlığın, ahirzamanda, elde ateş tutmak gibi zorlaşması, ahdin bozulmasıyla din ve vicdan hürriyetinin de ortadan kalkacağını ifade eder.

2- Şarihler bu hadisi açıklarken, hadisin "parmakların kenetlenmesi-

ni yasaklayan" bir başka hadisle arzettiği tenakuza dikkat çekip, aralarını telif ederler: "Resûlullah buyurmuştur ki: اذا صلّى احدكم فلا يشبكنّ بين اصابعه فانّ التّشبيك من الشّيطان وإنّ احدكم لايزال في صلاة مادام في المسجد حتى يخرج منه "Biriniz namaz kılınca parmaklarını kenetlemesin. Zira, kenetleme işi, şeytandandır. Biriniz mescidde olduğu müddetçe, oradan çıkmadıkça namazdadır." Şarihler, umumiyetle bu iki rivayet arasında tearuz görmezler. Çünkü bu sonuncu hadiste, namaz esnasında veya namaz beklerken parmakların kenetlenmesi yasaklanmaktadır. Halbuki, sadedinde olduğumuz hadis, hadisenin namazla ilgisinden bahsetmez. Hadisin mescidde vürud etmesi de muhtemeldir. Bu takdirde cevap şöyledir: Yasak, gayesiz bir şekilde boş yere kenetlemekle ilgilidir. Halbuki Resûlullah bir temsil vermek, kapalı bir mânayı daha anlaşılır kılmak için parmaklarını kenetlemiştir. Öyle ise, namaz dışında müsbet, faideli bir maksatla parmakların kenetlenmesinde bir mahzur yoktur.

Kenetlenme yasağının hikmeti üzerine: "Çünkü "şeytandandır", "uykuyu getirir", "kenetlemenin arzettiği manzara, ihtilafın manzarasıdır, bu manzara namazda veya namaz hükmündeki bir halde bulunan kimse hakkında mekruh görülmüştür. Çünkü bir başka hadiste ولا تختلفوا فتختلف قلوبكم "Karışık olmayın; kalplerinize ihtilaf girer" buyrulmaktadır" gibi yorumlar getirilmiştir.

3- Hadisin, fitne sırasında Müslümanın takip edeceği yolla ilgili mesajı izah gerektirmeyecek kadar açıktır: Fitneye bulaşmamak, ateşi avuçta tutmak kadar zor bir iş dahi olsa fitneden kaçmak; öyle ki, icabında emr-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l münkeri de terkedip, sözünü dinleyecek yakınlarla meşgul olup, onları kurtarmaya çalışmak. Müteakiben kaydedilecek ilk iki hadiste (4760, 4761) fitneden kaçmanın gereği ve hayrı daha açık olarak ifade edilecektir.

4760 ٣ـ وعن أبى ذرٍّ رضيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَا أَبَا ذَرٍّ قُلْتُ: لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللهِ وَسَعْدَيْكَ. قَالَ: كَيْفَ أَنْتَ إِذَا أَصَابَ النَّاسَ مَوْتٌ يَكُونُ الْبَيْتُ فِيهِ بِالْوَصِيفِ؟ قُلْتُ: مَا خَارَ لِى اللهُ وَرَسُولُهُ. قَالَ: عَلَيْكَ بِالصَّبْرِ، أَوْ قَالَ تَصَبَّرْ ثُمَّ قَالَ لِى: يَا أَبَا ذَرٍّ. قُلْتُ: لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللهِ وَسَعْدَيْكَ قَالَ. كَيْفَ أَنْتَ إِذَا رَأَيْتَ أَحْجَارَ الزَّيْتِ قَدْ غَرِقَتْ بِالدَّمِ؟ قُلْتُ: مَا خَارَ لِى اللهُ وَرَسُولُهُ. قَالَ عَلَيْكَ بِمَنْ

أَنْتَ مِنْهُ. قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: أَفَلاَ آخُذُ سَيْفِي أَضَعَهُ عَلَى عَاتِقِي. قَالَ: شَارَكْتَ الْقَوْمَ إِذن. قُلْتُ: فَمَا تَأْمُرُنِي؟ قَالَ: تَلْزَمُ بَيْتَكَ. قُلْتُ: فَإِنْ دُخِلَ عَلَيَّ بَيْتِي؟ قَالَ: إِنْ خَشِيتَ أَنْ يَبْهَرَكَ شُعَاعُ السَّيْفِ فَأَلْقِ ثَوْبَكَ عَلَى وَجْهِكَ يَبُوءُ بِإِثْمِكَ وَإِثْمِهِ].

أخرجه أبو داود.

والمراد «بالبيت» هـهُنَا القبر.

و«الوَصِيفُ» العبد، والمعنى أن القتلى تكثر لكثرة الفتن حتى يشترى موضع قبر يدفن فيه الميت بعبد لضيق المكان عنهم، أو لأنه لاشتغال بعضهم ببعض لا يوجد من يحفر قبر ميت ويدفنه إلا أن يعطي وصيفا أو قيمته.

3. (4760)- *Hz. Ebu Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* seslendiler:

"Ey Ebu Zerr!"

"Buyurun, Ey Allah'ın Resulü, emrinizdeyim!" dedim.

"İnsanlara (kitle halinde) ölüm isabet edip, kabirlerin (ücretli) hizmetçiler tarafından kazılacağı zaman ne yapacaksın?" buyurdular.

"Benim için Allah ve Resulü neyi ihtiyar buyurursa onu yaparım!" dedim.

"Sabrı tavsiye ederim!" buyurdular -veya, sabredersin! dediler- ve sonra bana tekrar seslendiler:

"Ey Ebu Zerr!"

"Buyurun ey Allah'ın Resûlü, sizi dinliyorum!" dedim.

"Zeyt mıntıkasının taşları kanda boğulduğunu gördüğün zaman ne yapacaksın?"

"Allah ve Resûlü benim için neyi ihtiyar buyurursa onu!" dedim

"Sana kendilerinden olduğun yakınlarını tavsiye ederim!" dedi. Ben sordum:

"Ey Allah'ın Resulü! (O zaman) kılıcımı alıp omuzuma koymayayım mı?"

"Böyle yaparsan (fitneci) kavme ortak olursun!" buyurdular.

"Bana ne emredersiniz!" dedim.

"Evine çekil!" buyurdular.

"Evime girilirse?" dedim.

"Eğer kılıcın parıltısının seni şaşırtacağından korkarsan, elbiseni yüzüne ört. Gelen hem senin günahınla, hem de kendi günahıyla dönsün!" buyurdular." [Ebu Davud, Fiten 2, (4261); İbnu Mace, Fiten 10, (3958).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis fitneye karışmayı yasaklayan hadislerden biridir. Hadisin, Begavî tarafından Mesabih'te kaydedilen veçhi biraz daha teferruatlıdır; şöyle ki: "Ebu Zerr (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben bir gün, bir merkep üzerinde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın terkisinde idim. Medine'nin (dış) evlerini geçtiğimiz sırada bana:

"Ey Ebu Zerr! Medine'ye açlık hakim olduğu; öyle ki, yatağından kalkınca açlıktan bitkin düşüp mescide kadar gidemediğin zaman ne yapacaksın?" dedi" diyerek başlayan hadis, Resûlullah'ın şu tavsiyesi ile noktalanır:[15]

"Eğer kılıcın parıltısının sana galebe çalmasından (dayanamayıp kılıca sarılıp fitneye katılmaktan) korkarsan elbisenin kenarını yüzüne çek, ta ki, (haksız yere öldürerek) senin günahınla ve kendi günahlarıyla geri dönsünler."

2- İnsanlara (kitle halinde) ölüm nisbeti kıtlık, veba, savaş gibi sebeplerle gelecek umumi ölüm hadisesi olarak anlaşılmıştır.

3- Hadiste geçen beyt (البيت) ve vasif (الوصيف) kelimelerini anlamada şarihler bazı farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Şöyle ki:

★ Mezar olarak tercüme ettiğimiz الْبَيْتُ (beyt) kelimesini bazı alimler mezar olarak anlamıştır. Hattabî der ki: "Beyt, burada "mezar" demektir, vasif de hizmetçi. Murad olan mâna şudur: "İnsanlar, öylesine meşguldürler ki öleni gömmeye fırsat bulamazlar da onu gömmesi için hizmetçiye verirler, yahut ücretle gömdürürler."

★ Buradan şöyle anlayanlar da olmuştur: "Mezar yerleri öylesine dardır ki, herbir ölüleri için bir kabir yerini bir köle vererek satın alırlar." Ancak bu ikinci te'vil tenkit edilmiş ve: "Ölüm, sağlar arasında devam etse ve fevkalade yayılarak artsa da yine böyle bir darlık hasıl olmaz. Çünkü arz geniştir" denmiştir. Ancak, hadisin Mesabih'ten kaydet-

---

15- Hadisin bu vechini, az ilerde *Fitnede Sabır* meselesini açıklarken tam olarak kaydedeceğimiz için burada sadedinde olduğumuz hadisin açıklamasında atıf yapacağımız bir iki ziyadeyi kaydediyoruz.

tiğimiz veçhinde ikinci mânayı teyid eden ibareler mevcuttur. Hadisin şerhinde imkan varsa hadisten istifade en evla yoldur. Burada o imkan mevcuttur.

★ Bu ibareden şu mâna dahi çıkarılmıştır: "O zaman evler, ölümlerin çokluğu ve ikamet edeceklerin azlığı sebebiyle çokça ucuzlar. Öyle ki bir ev, aslında normal olarak bir köleden pahalı olduğu halde, bir köle mukabilinde satılır."

★ Şu mâna da çıkarılmıştır: "Evlerde önceleri çok insan mevcut olduğu halde, bu evin işini görmeye sadece bir köle kalır."

4- *Zeyt*'in Medine'nin bir mahallesi veya Medine civarında bir yer adı olduğu söylenmiştir. *Türbüşti:* "Burası, Yezid zamanında cereyan eden meşhur hadisenin vukua geldiği Harra'da bir noktanın adıdır. Orada savaşan zalim orduların komutanı da *Müslim İbnu Ukbe el-Mürri*'dir. Resûlullah'ın koyduğu haramları mübah kılan heriftir. Karargahı Medine'nin batısında yer alan Harre-i garbiyye idi. Medine'nin hurmetini ihlal etti, erkekleri hep öldürdü. Orada üç gün -beş de denmiştir- talanda bulundu."

5- *"Kendinden oldukların"* tabiriyle kişinin ailesi, yakınları, kavmi kastedilmiştir. Bununla "İmam"ın yani biat etmiş olduğu imamının kastedildiği de söylenmiştir. Bu durumda mâna: "İmamına ve bey'at ettiğin kimseye tabi ol" demek olur.

6- Hadiste, kişinin kılıcı alıp omuza koyması halinde, günahta fitnecilere ortak olacağı ifade edilmiştir. Öyleyse fitne şartlarında fitnecilere iştirak etmemek, günahlarına ortak olmamak için silaha sarılmamak gerekir. *Aliyyu'l-Kârî* der ki: "(Fitnede) hasım Müslümansa, fesad terettüp etmeyecek ise, müdafa-i nefis caizdir. Ancak hasım kafir ise, imkan nisbetinde müdafaa etmek vacib olur."

7- *"Kılıcın parıltısının galebe çalması"*, kılıcı kullanmaktan kinayedir. *"Elbisenin kenarıyla yüzünü örtmek"*, düşmanı görüp, korkmamak içindir. Bundan maksad, "Onlar seninle savaşsa da sen onlarla savaşma, ölmeyi tercih et" demektir.

Bu taktirde, gelenler "seni öldürmüş olmanın günahı ve diğer günahlarıyla dönerler" mânası anlaşılır.

4761 ٤ــ وعن أبى مُوسىٰ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إنَّ بَيْنَ يَدَى السَّاعَةَ
فِتَناً كَقِطَعِ اللَّيْلِ الْمُظْلِمِ، يُصْبِحُ الرَّجُلُ فِيــهَا مُؤْمِناً وَيُمْسِي كَافِراً، وَيُمْسِي مُؤْمِناً

وَيُصْبِحُ كَافِراً اَلْقَاعِدُ فِيهَا خَيْرٌ مِنَ الْقَائِمِ، وَالْمَاشِي فِيهَا خَيْرٌ مِنَ السَّاعِي. فَكَسِّرُوا قِسِيَّكُمْ، وَقَطِّعُوا أَوْتَارَكُمْ، وَاضْرِبُوا سُيُوفَكُمْ بِالْحِجَارَةِ. فَإِنْ دُخِلَ عَلَى أَحَدٍ مِنْكُمْ فَلْيَكُنْ كَخَيْرِ ابْنَيْ آدَمَ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

وزاد أبو داود بعد الساعى: [قَالُوا: فَمَا تَأْمُرُنَا؟ قَالَ: كُونُوا أَحْلاَسَ بُيُوتِكُمْ].

« قِطَعُ اللَّيْلِ » طائفة منه، وأراد فتنا مظلمة سوداء تعظيماً لشأنها.

وأراد بقوله: « فَلْيَكُنْ كَخَيْرِ ابْنَيْ آدَمَ » ابن آدم لصلبه هابيل الذي قتله أخوه قابيل، ومما قال الله تعالى في أمرهما: لَئِنْ بَسَطْتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي الآية.

4. (4761)- *Hz. Ebu Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kıyametten hemen önce karanlık gecenin parçaları gibi fitneler var. Kişi o fitnelerde mü'min olarak sabaha erer, akşama kafir olur; mü'min olarak akşama erer, sabaha kafir çıkar. O fitnede oturan, ayakta durandan hayırlıdır. Yürüyen koşandan hayırlıdır. Öyleyse yaylarınızı kırın, kirişlerinizi parçalayın, kılıçlarınızı da taşa vurun. Sizden birinin evine girerlerse Hz. Adem'in iki oğlundan hayırlısı olsun (ölen olsun, öldüren değil)" [Ebu Davud, Fiten 2, (4259, 4262); Tirmizî, Fiten 33, (2205).]

Ebu Davud, "koşandan" kelimesinden sonra şu ziyadeyi kaydetmiştir: "Yanındakiler, "Bize ne emredersiniz (ey Allah'ın Resulü)?" dediler. *"Evinizin demirbaşları olun!"* buyurdu."

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah,* kıyamete yakın çıkacak fitnelerin dehşetini belirtmek için, zifirî karanlık gecenin parçalarına benzetmiştir. Yani peşpeşe fitneler olacak, her biri, gece parçası gibi karanlık, yani doğru-yanlış, haklı-haksız, isabetli-hatalı vs. şekilde tefrik etmek imkanı tanımayacak, son derece dehşetli olacak demektir. Bu teşbihten maksat fitnenin büyüklüğünü ifadedir.

2- *Hz. Adem*'in iki oğlundan hayırlısı *Hz. Habil*'dir. Kardeşi Kabil onu öldürmek istediği vakit ayet-i kerimenin ifadesiyle kardeşine: **"Sen beni öldürmek için elini bana kaldırsan da , ben seni öldürmek için elimi sana kaldırmayacağım"** (Maide 28) demiştir. Bu ayette, Cenab-ı Hakk fitne sırasında Müslümanların takip edeceği siyaseti vaz'

etmiş olmaktadır: "Fitneden kaçmak, öldürmektense ölmeyi tercih etmek." İslam'da bunun ilk örneğini Hz. Osman (radıyallahu anh)'ın verdiği belirtilir: O fitnenin büyümemesi için öldürmeyi değil, öldürülmeyi tercih etmiştir.

3- Evin demirbaşı olmaktan maksad, evden ayrılmamak, dışarı çıkıp fitneye bulaşmamaktır. Nasıl ki demirbaş denen halı, kilim gibi bir kısım eşyalar devamlı evde kalırlar; fitne sırasında da o eşyalardan biri gibi olmak yani evden dışarı çıkmamak tavsiye edilmiştir. Bundan da maksad, fitneye katılmamaktır.

4762 ٥ – وعن أبى سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يُوشِكُ أَنْ يَكُونَ خيرَ مَالِ الْمُسْلِمِ غَنَمٌ يَتبَعُ بِهَا شَعفَ الْجِبَالِ وَمَوَاقِعَ الْقَطْرِ، يَفِرُّ بِدِينِهِ مِنَ الْفِتَنِ]. أخرجه البخاري ومالك وأبو داود والنسائي.

« مَوَاقِعِ الْقَطْرِ » المواضع التي ينزل بها المطر.

5. (4762)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kişinin en hayırlı malının peşine takılıp dağ geçitlerini ve yağmur düşen yerleri takip edeceği koyunu olacağı zaman yakındır. Böylece dinini fitnelerden kaçırmış olur." [Buhârî, İman 12, Bed'ü'l-Halk 14, Menakıb 25, Rikak 34, Fiten 14; Muvatta, İsti'zan 16, (2, 970); Ebu Davud, Fiten 4, (4267); Nesâî, İman 30, (8, 123, 124).]

4763 ٦ – وعن مَعْقِلْ بن يسار قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الْعِبَادَةُ فِي الْهَرْجِ كَهِجْرَةٍ إِلَيَّ]. أخرجه مسلم والترمذي.

« الْهَرْجُ » هنا: الاختلاف والفتن.

6. (4763)- *Ma'kıl İbnu Yesar* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Herc (fitne) zamanında ibadet, tıpkı bana hicret gibidir." [Müslim, Fiten 130, (2948); Tirmizî, Fiten 31, (2202).]

4764 ٧ – وعن الْمقداد بن الأسود رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنَّ السَّعِيدَ لَمَنْ جُنِّبَ الْفِتَنَ وَلَمَنِ ابْتُلِيَ فَصَبَرَ، فَوَاهاً]. أخرجه أبو داود.

« وَاهاً » كلمة يقولها المتأسف على الشئ والمتعجب منه.

7- (4764)- *Mikdad İbnu'l-Esved* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bahtiyar, fitneden kaçınan kimse ile, belalarla karşılaşınca sabreden kimsedir. Ne mutlu ona!" [Ebu Davud, Fiten 2, (4263).]

4765 ٨– وعن ابنِ عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: وَيْلٌ لِلْعَرَبِ مِنْ شَرٍّ قَدِ اقْتَرَبَ، أَفْلَحَ مَنْ كَفَّ يَدَهُ]. أخرجه أبو داود.

8. (4765)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Yaklaşan bir şerden yazık Araplara! Elini çeken ondan kurtulur." [Ebu Davud, Fiten 1, (4249).]

AÇIKLAMA:

Kaydedilen son hadisler, özet olarak fitneye bulaşmamayı ve imkan nisbetinde fitneden kaçmayı tavsiye etmektedir. Kapıya kadar gelen fitneye, öldürülmeyi tercih edecek kadar bulaşmama emri, üzerinde durulması gereken bir husustur. Zîra ulema, çeşitli nokta-i nazarları ve mukabil delilleri de gözönüne alarak, mesele üzerinde ziyadesiyle durmuş ve enine boyuna tartışmıştır. Fitne şartlarında yaşamamız haysiyetiyle bu hususların daha sistemli ve teferruatlı olarak bilinmesinin gerekli ve faydalı olacağına inanıyoruz. Bu sebeple mevzuyu biraz açıklayacağız.

Fitnede herkese ferdî olarak terettüp edecek vazifeleri şöyle sayabiliriz:

1- Fitnenin getireceği sıkıntılara sabır.

2- Fitnecileri yalnız bırakmak,

3- Uzlet; eve çekilmek, dağa çekilmek, terk-i diyar etmek,

4- Öldürmektense ölmeyi tercih etmek. Fitnede müdafa-i nefis meselesi,

5- Dilini tutmak,

6- Kalben kerahet,

7- Mal ve evlatça hıffet,

8- Silah edinmemek,

Şimdi bunları açıklayalım:

1- FİTNEDE SABIR:

Hangi çeşitten olursa olsun, iradesi dışında gelen her çeşit musibet

karşısında Müslümanın başvuracağı mühim bir silah olarak ifade edilen "sabır", fitne karşısında daha da ehemmiyet kazanan, ısrarla tavsiye edilen en mühim silah hüviyetini kazanmaktadır. Bu hususu Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bazan tek tek fertlere, bazan umumi bir ifade ile herkese duyurmuştur.

Müslim'de gelen bir rivayette, Hz. Peygamber, kendisine memuriyet vermesini isteyen Ensar'dan bir zata şu cevabı verir: "Siz benden sonra bencillik (ve fitneyle) karşılaşacaksınız. Havz(-ı Kevser)in başında bana kavuşuncaya kadar sabredin." Tirmizî'nin rivayetinde, "..fitne ve dine muhalif bulacağınız icraatlar göreceksiniz" ibaresi vardır. Ensârinin "Ey Allah'ın Resulü, bize ne tavsiye edersiniz?" sualine karşı: "İcraatcılara olan vazifelerinizi (onların hakkını) eda edin, haklarınızı Allah'tan talep edin" cevabını verir.

Bu mevzuda Ebu Zerr'den gelen bir rivayet daha geniş, daha açıktır; aynen kaydediyoruz: Ebu Zerr anlatıyor: "Bir gün Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bineğinin terkisinde idim. Medine'nin evlerinden dışarı doğru çıkmıştık ki bana:

"Ey Ebu Zerr, Medine'de açlık bulunduğu ve hatta sen yatağından kalkıp da açlık sebebiyle mescide kadar gidecek gücü kendinde hissetmediğin zaman halin nedir?" dedi Ben de: "Allah Resulü daha iyi bilir" dedim. Resûlullah:

"Ey Ebu Zerr! İffetini koru (söz ve fiillerde haramdan kaçın)" dedi ve ilave etti: *"Ey Ebu Zerr! Medine'de kıtal olsa ve bir mezarın ücreti bir köle fiyatına ulaşsa, o kadar ki, bir kabir bile bir köle karşılığında satılsa, senin durumun ne olur?"* "Allah ve Resulü daha iyi bilir" cevabını verdim.

"Sabret ey Ebu Zerr" dedi ve ilave etti: *"Ey Ebu Zerr! Medine'de kıtal olsa ve kan (Medine dışında yer alan) Zeyt mıntıkasının taşlarını sulayacak kadar çok aksa ne yaparsın?"* Ben yine: "Allah ve Resulü daha iyi bilir" dedim. Resûlullah:

"Mensup olduğuna (yani aile ve akrabana veya biat ettiğin imama) dön" dedi. Ben sordum ve: "Silahımı kuşanayım mı?" dedim. Resûlullah:

"(Hayır) o takdirde insanlara (kötü amellerinde) iştirak etmiş olursun" cevabını verdi.

"Öyleyse ne yapayım ey Allah'ın Resulü?" diye sordum. Cevaben:

"Evinde kal, çıkma" dedi. Ben tekrar: "Ya evime de gelirlerse?" dedim.

"Kılıcın parıltısının galebe çalmasından (kullanmaktan) korkarsan

elbisenin kenarını yüzüne ört, ta ki (gelen kimse) hem senin günahınla hem kendi günahıyla dönsün."

Hz. Enes, Haccac'ın zulmüden çok ızdırap çekerek, ne yapacağız? diye şikayete gelenlere: "Sabredin, Rabbinize kavuşuncaya kadar sabredin. Zira artık her gelen yeni gün, gidenden daha kötüdür" der ve bunu Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den işittiğini ilave eder.

Mikdad İbnu'l-Esved ise, yeminle te'kid ederek Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den şunu işittiğini söyler: *"Bahtiyar kimse (lütf-i İlahî olarak) fitnelere karışmaktan uzak tutulan kimsedir. Bahtiyar kimse fitnelerden uzak tutulan kimsedir. (Çeşitli belalarla) imtihan edildiği zaman sabırla karşı koyana ne mutlu!"*

Tabiinden meşhur *Hasan-ı Basrî* de burada zikre değer. Zîra o da fitneye karşı hararetle sabır tavsiye eder ve ortalığın tevbe ile, insanların kendilerini düzeltmesi ile iyiye döneceğini söyler. Kendisine Haccac'la alâkalı sorulduğu zaman da hep şu mealde tavsiyede bulunurdu: "Ben onunla mukatele edilmemesi görüşündeyim. Zîra, eğer o Allah'tan bir ceza ise, siz kılıcınızla Allah'ın cezasını geri çeviremezsiniz. Şayet bir bela ise, sabredin, Allah hükmünü versin. Zîra O, en hayırlı şey üzere hükmedicidir." Ona göre fitne sırasında hiçbir gruba iltihak etmemelidir.

2- FİTNECİLERİ YALNIZ BIRAKMAK:

Çıkan fitnenin büyümesini önlemede ve ondan gelecek zararlara karşı korunmada en isabetli tedbirlerden biri, fitneciyi yalnız bırakmaktır. Haklı ve haksız tarafların belli olduğu durumlarda, haklı tarafın desteklenmesi tavsiye edilmiş olmakla beraber, haklı veya haksızın belli olmadığı durumlarda, hiçbir tarafa destek vermemek, bütün tarafları terketmek esastır. Hz. Peygamber'den gelen rivayetlerden bu anlaşılmaktadır.

Müslim'de gelen bir rivayette Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Ümmetimi Kureyş'ten şu kabile helak edecektir"* diye istikbalde gelecek bir fitneden haber verir. Yanındakiler: "O vakit ne yapmamızı, nasıl davranmamızı emredersiniz?" diye sorarlar. Cevap şudur: *"İnsanlar onları terketmelidir."*

Muhtelif tariklerden gelen şu rivayet, fitne çıkaranların yalnız bırakılmalarının lüzumunu ve fitneye karışmamanın gereğini herkesin anlayacağı bir üslubla, çok vazıh bir şekilde ifade eder: *Ebu Hüreyre,* Hz. Peygamber'in şöyle dediğini bildirir: *"Haberiniz olsun (benden sonra) fitne çıkacak. O fitne sırasında uyuyan uyanıktan [yatan oturandan]; otu-*

ran ayakta olandan; ayakta olan yürüyenden, yürüyen koşandan daha hayırlıdır. Kim böyle bir fitneye rastlarsa hemen geri dönsün. Kim de fitne anında sığınacak bir kuytu bulursa oraya girsin."

İbnu Hacer, ed-Davudî'den naklen şu açıklamayı sunar: "Hadisin zahirine göre, fitneye uzak veya yakından muhtelif derecelerde teması olan kimseler burada dile getirilmektedir. Yani bu işte bazıları bazılarına rağmen çok daha ileridir. Bunlardan en ileride olanı, fitnenin artmasına sebep olacak şekilde koşandır. Sonra fitnenin sebeplerini hazırlayacak şekilde ortaya çıkandır ki, hadiste bu, "yürüyen" diye ifade edilmektedir. Sonra fitne ile alakadar olan gelir ki, ona da: "ayakta olan" denmiştir. Ondan sonra fitneyi seyretmekle beraber mücadele etmeyen (karışmayan) gelir, bu da "oturan" diye ifade edilmiştir. Sonra da kendisinden bu hususta hiçbir ilgi, alâka sadır olmayan, ancak razı (ve memnun) olan gelir ki, bu da "uyuyan" diye ifade edilmiştir."

İbnu Hacer, fitneye karışma hususunda niyetlenenleri üç gruba ayırarak mesuliyet durumlarını belirtir:

1) Arzu geçirenler: Bunlar fiilen karışmadıkça günaha girmezler.

2) Arzuda kalmayıp fiile dökenler: Bunlar günahkârlardır.

3) Azmedenler, iyice niyetlenenler: Bunların durumu münakaşalıdır.

İbnu Hacer'in bu açıklamasının ışığında, "uyuyandan" maksadın fitneden hiç haberi olmayacak kadar kendi işine gücüne dalmış, çolukçocuğunun rızkı ve terbiyesi ile meşgul kimse olduğunu söyleyebiliriz.

Nevevî de bu hadiste, "fitnenin zararının büyüklüğüne dikkat çekildiğini, fitneden son derece çekinip kaçmaya, fitneye götürecek herhangi bir şeye teşebbüsten imtina etmeye teşvik edildiğini, zira fitnenin zararı ve şiddeti onunla olan alaka nisbetinde arttığını" belirtir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, diğer birkısım hadislerinde de, dahilî birliğin kaybolduğu, ortaya çeşitli hiziplerin çıktığı hallerde -ki hadiste Müslümanların cemaat ve imamı yoksa diye ifade edilir- bu fırkaların hepsinin terkedilmesi emredilir.

Fitnecinin yalnız bırakılmasının fiilen gerçekleşmesi için, Hz. Peygamber'in bunu tamamlayıcı başka tavsiyelerine de rastlarız. Şimdi onları görelim:

3- UZLET:

Bu, kısaca *inziva* diye de ifade edilebilir. Uzlet veya inzivanın tahakku-

kunda Resûlullah'ın farklı tavsiyelerini görmekteyiz: Eve çekilmek, dağa çekilmek, terk-i diyar etmek gibi. Kişi, kendi şartlarına hangisi muvafıksa onu tercih edecek ve uzleti ihtiyar edecek. Şimdi bunları açıklayalım:

★ EVE ÇEKİLMEK: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, gelecek fitneyi haber verip, insanları dehşete düşüren vasıflarıyla tavsif ettiği zaman dinleyicilerden vaki olan: "Ey Allah'ın Resûlü! Biz o zaman ne yapalım.?" sualine, Hz. Peygamber'in verdiği cevaplardan bir kısmı *"evlerinize çekilin"* mealindedir.

Ebu Musa'dan gelen bir rivayet aynen şöyle: *"Önümüzde karanlık gece parçaları gibi fitneler var. O fitneler geldiği zaman kişi, mü'min olarak sabaha erer de akşam oluncaya kadar kafir olur. Orada oturan ayakta durandan; ayakta duran yürüyenden; yürüyen de koşandan hayırlıdır.."* Dinleyenler: "Bize ne emredersiniz?" dediler. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Evinizin demirbaşları olun"* cevabını verdi."

Aynı tavsiye *İbnu Mes'ud*'dan gelen bir rivayette: *"Elinizi ve dilinizi tutun, evin demirbaşlarından biri olun"* şeklinde az bir farkla tekrar edilir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in fitne çıktığı zaman dökülecek kanların çokluğuyla alakalı -daha önce Ebu Zerr'den kaydettiğimiz- tasviri sırasında Ebu Zerr'e yapılan tavsiye daha vazıhtır: "...Evinde otur, kapıyı üzerine kilitle..."

Keza, bir başka hadiste, fitne tasvir edilirken, emniyetin, insanlara güven ve itimadın kaybolması, iyi, kötü fark edilemeyecek derecede insanların her an değişeceği belirtildiği sırada, ne yapılması gerektiği sorulunca Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Evine kapan, diline sahip ol, iyi bildiğin şeyi yap, kötü bildiğin şeyi de terket, kendi yakınlarınla meşgul ol, ammenin işini terket"* der.

Şarihler eve kapanma emrini, zaruri olmayan işler dışında, halkla irtibatı kesmek şeklinde anlarlar. Zaruri temaslardan vazgeçilmemesi gerektiğini de belirtirler.

Yukarıdaki rivayette de görüldüğü üzere, mücerred bir eve çekilme yeterli değildir. Bir başka rivayette: *"(Göze batıcı, dikkat çekici davranışlardan kaçınarak) kendinizden az bahsettirin"* denmektedir.

★ DAĞA ÇEKİLMEK: Fitneye karışmamak, dışında kalabilmek için hadislerde ifade edilen bir tedbir de dağa çekilmektir. Fitneye karışmamaya teşvik hususunda beyan edilen: *"...Fitne sırasında yatan oturandan; oturan ayakta durandan... daha hayırlıdır..."* hadisinin Ebu Bekre tarafından rivayet edilen veçhinde, bir adam Resûlullah *(aleyhissalâtu ves-*

selâm)'a sorar: "Ey Allah'ın Resulü, bu durumda ne yapmamızı emredersin?" Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ona verdiği cevap şudur: *"Kimin dağda develeri varsa onların peşine düşsün, kimin de davarı varsa, davarlarının yanına gitsin. Kimin de (ekim) arazisi varsa o da çiftinin başına çekilsin...."*

Buharî ve Müslim tarafından kaydedilen bir rivayette "dağa çekilme" keyfiyeti te'yid edilir: *"Müslüman kimseye, en hayırlı malın davar olacağı zaman yakındır. fitnelerden kaçarak, dinini kurtarmak için dağların yağmur düşen otlak yerlerini takip etmek üzere peşine takıldığı davar onun en hayırlı malıdır."*

Müslim'de *Ebu Bekre*'den gelen rivayette daha vazıh olarak: *"...Haberiniz olsun, fitne iner veya vukua gelecek olursa, devesi olan, devesine; davarı olan davarına; arazisi olan arazisine iltihak etsin..."* denir.

Fitne sırasında inzivayı teşvik eden hadislerden biri de taarrüb ile alakalı rivayettir. Göçebe Araplara katılarak onlar arasında ikamet mânasına gelen taarrüb daha ziyade, hicret ederek Medine'ye yerleştikten sonra, geldiği kabileye geri dönerek tekrar göçebeleşmek durumuna düşenler için kullanılan bir tabirdir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, göçebe hayattan sonra şehirlileşen bu kimselerin tekrar eski hayata dönmelerini kesinlikle yasaklamış, ancak fitne anında müsaade etmiştir: *"Hicret ettikten sonra tekrar bedeviyete (eski göçebe hayata) dönen kimseye Allah lanet etsin, fitne zamanında dönenler bundan hariçtir. Zîra göçebelik (bedeviyet), fitne bulunan yerde ikametten hayırlıdır."* Hz. Peygamber'den bu maksadla izin alanlar meyanında Seleme tu'bnu'l-Ekva'ın ismi geçer.

Bu bahsi kaparken şu noktayı belirtmede fayda var: *İmam Azam* tarafından da fitne sırasında karışmayıp eve çekilme gereği hususunda te'yid edilen hükme Bedayi'de Kâsânî tarafından şu ihtirazi kayıt konmaktadır: "Bu hüküm, hususi bir vakitle alakalıdır. Bu da, fitnecilerle savaşa çağıran imamın bulunmadığı vakittir. Böyle bir imam varsa ve (cihada) çağırıyorsa icabet etmek farzdır."

★ TERK-İ DİYAR ETMEK: Bir kısım hadisler, fitne çıktığı vakit eve, dağa, tarlaya çekilmekten daha öte, terk-i diyar etmeyi tavsiye etmektedir. Bu tavsiyeye uyarak Şam'a göç eden Ebu'd-Derda ile alakalı rivayet şöyle: "Yezid İbnu Ebî Hubeyb anlatıyor: "İki kişi Ebu'd-Derda'ya gelerek bir parça tarla için birbirlerini şikayet ettiler. Ebu'd-Derda onlara: "Ben Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in: *"Sen bir yerde bulunduğun*

sırada bir parça tarla için iki kişinin husumet ettiklerini işitecek olursan orayı terket" dediğini işittim" der ve Ebu'd-Derda Şam'a gider."

Terk-i diyar umumi bir emir olarak anlaşılmasa bile, fitne sırasında buna tevessül etmenin istihbab edileceği bu rivayetten anlaşılmaktadır. Nitekim, yukarıda kısaca temas ettiğimiz Seleme tu'bnu'l-Ekva (radıyallahu anh) da *Ebu'd-Derda* gibi fitneye bulaşmak korkusuyla terk-i diyar edenlerden biridir. "Hicretten irtidat mı ettin?" şeklinde maruz kaldığı ağır ithamlara rağmen, Mekke ile Medine arasında yer alan Rebeze'ye göç eder.

Hadisi şerh eden Aynî fitne korkusuyla seleften birçoğunun terk-i diyar ettiklerini belirtir.

İNZİVA VE UZLETİN FAZİLETİ:

Yukarıda kaydettiğimiz hadisler bize fitne sırasında uzlet ve inzivanın tavsiye edildiğini ifade eder. Esasen fitne olmayan normal zamanlarda alimlerin ekseriyeti tarafından cemiyete karışmak (muhalata), inzivaya çekilmeye tercih edilmiş, üstün tutulmuş ise de, bu üstünlük mutlak değildir. Birkısım şartların ortaya çıkması halinde inziva tercih edilmelidir. Bu mühim mevzunun aydınlanması için fitne sırasında hayvanlarını alarak dağa çekilmeyi veya arazinin başına geçerek ekimle meşgul olmayı tavsiye eden hadisi açıklama zımnında *İbnu Hacer*'in sunduğu veciz açıklamayı burada kaydetmeyi gerekli bulduk. Der ki: "Selef alimleri, uzlet hususunda ihtilaf etmişlerdir. Cumhur (ekseriyet) şunu söylemiştir: "İhtilat (cemiyete karışma) uzletten evladır. Zîra İslamî şeâirin devamı için lüzumlu olan dinî bilgiler bu sayede öğrenilir. Cemiyete karışmada Müslümanların sayıca artması da mevzubahistir. Onlara, maddî ve manevî yardımda bulunmak, hastalarını ziyaret etmek gibi çeşitli hayırlar bu sayede ulaştırılır."

Bazı alimler şunu söylemişlerdir: "Uzlet, üzerine düşeni bilmek şartıyla, ihtilattan evladır. Zîra uzlette selamat tahakkuk eder, gerçekleşir." *Nevevî* der ki: "Muhtar olan (yani farklı görüşlerden tercih edileni), günaha düşmeyeceği hususunda zann-ı galib olan kimse için cemiyete karışmak daha iyidir."

Bazıları da şu görüştedir: "Burada verilecek hüküm şahıstan şahısa değişir. Bazıları için bunlardan biri şarttır. Bazıları için de tercih vesilesidir. Bu iki husus açıktır. Ancak, inziva ile ihtilat eşit olurlarsa birini diğerine tercih hususunda verilecek hüküm zamanın ve ahvalin değişen şartına bağlıdır."

Kendisine muhâlata (yani cemiyete karışma) gereken kimseler meyanında kötülüğü bertaraf etme gücüne sahip olan kimse vardır. Böyle birisine cemiyete karışmak farzdır. Bu farz, ahval ve imkânlara tabi olarak, farz-ı kifâye nev'indendir.

Kendisine muhâlata şâyan-ı tercih olan kimseler meyânında, iyiliği emir, kötülükten men ettiği (emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerde bulunduğu) takdirde kendisi fitneye maruz kalmayacağı hususunda zann-ı galibi hasıl olan kimse vardır.

İnzivaya çekilme ile cemiyete karışma şıklarından her ikisi de kendisine eşit olanlara misal olarak şöyle bir adam gösterilebilir: Kişi fitneye düşmeyeceği hususunda kendinden emindir. Ancak, kesinlikle bilmektedir ki, sözü tutulmayacak, kendisine itaat edilmeyecektir. Bu duruma, umumî bir fitnenin mevcut olmadığı hallerde rastlanır. Fitne çıkacak olursa, uzleti tercih etmek gerekir. Zira bu durumda umumiyetle zarara düşülmektedir.

Fitneye girenlere (İlâhî) belalar gelir ve fitneye katılmayanlara da sirayet eder. Bu hususu şu ayet haber vermektedir: *"Öyle bir fitneden kaçının ki geldiği zaman sizden sadece zalim olanları çarpmaz..."*

Sunduğumuz açıklamayı *Ebu Saîd*'in rivayet ettiği şu hadis de te'yid eder: *"İnsanların en hayırlısı o kimsedir ki, nefsiyle ve malıyla cihad eder, keza o kimsedir ki dağ başlarında Rabbına ibadet eder ve böylece insanlara kötülük yapmaktan uzak olur."*

Cemiyete karışıp karışmama, yani inziva ve ihtilat hususlarında *Hattâbî*'nin bir izahı da klasik alimlerimizin görüşlerini anlamada bizim için faydalı olacağı kanaatindeyiz. Der ki: "İnziva ve ihtilat, kendileriyle alâkalı şeylere tabidir. Onlar değiştikçe bunlardan birini tercih durumu değişir. İhtilâta ve cemiyete karışmaya teşvik sadedinde gelen deliller, imamlara itaatla ve bir kısım dinî meselelerle alâkalıdır. İnzivaya teşvik sadedinde gelen deliller de, bunlar dışında kalan meselelerle alâkalıdır. Mesela bedenen insanlara karışmayı veya onları terketmeyi ele alalım. Tek başına geçimi te'min ve dinini muhafaza edebileceğine kâni olan bir kimse için, bir şartla, insanlara karışmaktansa uzak dursa daha iyi olur. O şart da (namaz için) cemaate devam, selam vermeye ve almaya devam, hasta ziyareti, cenaze teşyii gibi Müslümanların hukukunu edaya devamdır.

Matlub olan, lüzumsuz sohbetleri terketmektir. Zîra sohbetin fazlası, zihnimizi meşgul ve vaktimizi zâyi ederek mühim işlerimizi ihmal ettirir. En iyisi ihtilat ve insanlarla görüşme işini, kendisinden tamamen vaz-

geçilmeyen, sabah ve akşam yemekleri menzilesinde tutup, zarûrî olanıyla iktifa etmektir. Böyle yapmak beden için ve kalp için de çok daha rahatlatıcı, çok daha uygundur."

Buhârî şarihlerinden Aynî de hadislerden, fitne sırasında, inziva ve uzleti ihtiyar etmenin lüzumunu anlamıştır. İbnu Hacer'den sunduğumuz açıklamanın yapılmasına sebep olan aynı hadisin şerhi sadedinde Aynî de şu kıymetli açıklamayı yapar: "Bu hadiste, fitne zamanında uzletin fazileti ifade edilmektedir. Ancak fitneyi izale edecek güçte olan kimse bu hükme tâbi değildir. Zîra bu durumda olan kimseye, fitneyi izâle etmek için, üzerine yürümesi farzdır. Bu farz, ahvâl ve imkâna tâbi olarak ya farz-ı ayn ya da farz-ı kifâye sûretlerinden biriyledir."

Fitne bulunmayan zamanlarda uzlet ve ihtilattan hangisinin efdal olduğu hususunda âlimler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Nevevî'nin sunduğu izaha göre: "İmam Şâfiî ve âlimlerin ekserisi ihtilatın efdal olduğu görüşündedirler. Zîra derler, ihtilatta bir kısım faydalı ameller îfa edilir, çeşitli İslâmî tezahürlere (şeâir-i İslâmiyye) katılır, Müslümanların sayısını artırır, hasta ziyareti, cenaze teşyii, selam vermek, emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münkerde bulunmak, iyi ve hayırlı işlerde yardımlaşmak, muhtaçlara yardım, cemaatlere katılmak gibi herkesin muktedir olabileceği amellerle onlara birkısım hayır ve menfaat ulaştırır."

Bilhassa, âlimler ve zühd sahipleri hakkında, ihtilatın fazileti te'kidli olarak beyan edilmiştir.

Birkısım âlimler de, uzlette kesinlikle selâmet bulunduğu için, onun daha efdal olduğuna hükmetmişlerdir. Ancak bu, kendisine terettüp eden ibadet vazifelerini ve mükellef olduğu şeyleri bilmek şartına bağlıdır.

Muhtar olan (tercih edilen) görüş şudur: "Günaha düşmeyeceği hususunda zann-ı galib hasıl olan kimse için cemiyete karışmak (ihtilaf) efdaldir."

Kirmânî ise şunu söyler: "Asrımızda muhtar olan inzivadır. Zîra uğranacak meclisler (mehâfil) arasında günahlardan hâlî ve uzak olanlar nadirdir." Aynî ilave eder: "Ben Kirmânî'nin sözüne iştirak ederim. Zîra bu devirde insanlara karışmak birtakım şeylerden başka bir şey celbetmez."

Daha uzlaştırıcı bir neticeye varan Kastalânî ise: "Kişinin kemâli hem uzlet ve hem de sohbet (karışma) ile gerçekleşir. Sohbetle dinini salim kılamayan fakihe uzlet, hakkını veren kimseye de sohbet gereklidir" der.

4- ÖLDÜRMEKTENSE ÖLMEYİ TERCİH ETMEK:

Dahilde fitne çıktığı zaman dağa çekilmek, eve kapanmak -ve az son-

ra temas edileceği üzere- silah edinmemek gibi emirler, aslında bozulmuş olan içtimâî durumun daha da kötüye gitmesini önlemek içindir. Fitne ateşinin yandığı yerde sönmesi, onun üzerine gitmemeye bağlıdır. Söndürmeye gücü yetmeyenlerin, hususi eşhasın buna katılmaları, karışmaları, bulaşmaları onu daha da artıracaktır. İslam'ın bu konudaki görüşünün özü budur.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), fitneye bulaşmamanın ehemmiyetini vurgulayabilmek, tebarüz ettirebilmek, ami, cahil herkese duyurabilmek için *"Fitne sırasında, seni öldürmeye gelseler bile karşılık verme, öldürmektense ölümü tercih et"* mealindeki beyanlarda, emirlerde bulunmuştur.

Daha önce zikri geçen ve eve çekilmeyi emretmekle alâkalı rivayetlerin devamında umumiyetle şu sual sorulmaktadır: "Fitneciler eve de gelirse ne yapalım?" Bu sual Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in fitnede takınılacak tavırla alakalı emir ve tavsiyelerinin mantıkî silsilesi içerisinde mukadder, kaçınılmaz bir sualdır. Suale verilen cevap, fitneye karışmamak için yapılması gereken gayret ve gösterilmesi gereken fedâkârlıkların neler olabileceğini ifade eder, hiçbir hal ve şartta fitneye bulaşmanın meşru olmayacağını, dinin buna cevaz vermeyeceğini gösterir.

Sual mükerrer olarak sorulmuştur. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de her seferinde aynı cevabı vermiştir.

Cevap kısaca şu mealdedir: "Fitnede öldürülmeye razı ol, fakat öldürme."

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), tebliğ ettiği her mühim meselede olduğu gibi bunu da tebliğ ederken, şartlara, muhatablara göre değişik üsluplara yer vermiştir. Kısmen daha önce söylediklerimizi tekrar mahiyetinde olmakla beraber, onlardan daha şümullu, daha cami olan bir rivayeti tam olarak görelim. Rivayeti yapan Abdullah İbnu Mes'ud'dur. Der ki: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şöyle söylediğini işittim: *"İleride fitne çıkacak, o zaman uyuyan yatandan hayırlıdır; yatan oturandan hayırlıdır; oturan ayakta durandan hayırlıdır; ayakta duran yürüyenden hayırlıdır; yürüyen koşturandan (atlı) hayırlıdır. Fitnede savaşanların hepsi ateştedir."* Ben: "Ey Allah'ın Resulü, bu söylediğin fitne ne zaman olacak?" dedim. *"Bu,* dedi, *eyyamu'l-herçtir (dahilî kıtal zamanıdır)."* Ben takrar: "Eyyamü'l-herç ne zaman olur?" diye sordum. Dedi ki: *"Kişi arkadaşına itimat etmediği zaman."* O güne erişecek olsam bana ne emredersin?" dedim. *"Nefsini, elini geri tut ve ma-*

hallene gir" dedi. Tekrar sordum: "Ey Allah'ın Resulü, eğer mahalleme de girerse ne yapayım?" *"Evine gir"* dedi. Ben tekrar : "Ya evime de girerse?" dedim. *"O takdirde mescidine gir ve şöyle yap"* -dedi ve sağ eliyle bileğinden tutarak- ilave etti: *"Bu halde ölünceye kadar, "Rabbim Allah'tır" de."*

Burada sırayla mahalleye, eve ve en sonunda evin daha kuytu bir köşesi olan mescid odasına sığınmanın tavsiye edilmiş olması, fitneden en son imkana kadar kaçılması gerektiğini ifade eder. Sığınılan son melceye kadar takip edildiği takdirde ise, elini tutmak, müdahale etmemek tavsiye edilir.

Başka rivayetler, o andan yani sığınılması mümkün son kuytu yere de düşman geldiği andan itibaren, yapılması gerekecek davranışı daha açık olarak ifade etmektedir. Sa'd İbnu Ebi Vakkas'dan gelen rivayette Sa'd: "..Ey Allah'ın Resulü, düşman evime kadar girip beni öldürmek için elini kaldıracak olursa ne yapayım?" diye sorar. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Hz. Adem'in oğlu (Habil) gibi ol"* der ve Hz. Adem aleyhisselam'ın oğulları Kabil ile Habil arasında geçen hadiseyi hülasa eden -ve Habil'in söylediği sözleri nakleden- şu ayeti okur: **"Andolsun ki, beni öldürmek için elini bana uzatırsan ben seni öldürmek için elimi sana uzatıcı değilim. Çünkü ben, kainatın Rabbi olan Allah'tan korkarım. Şüphesiz dilerim ki, sen kendi günahınla birlikte benim günahımı da yüklenesin de o ateş yârânından olasın. İşte zalimlerin cezası budur"** (Maide 28-29).

Bir başka rivayette bu duruma düşecek olan bir kimseye *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, daha açık bir ifade ile şu emri verir: *"Elini tutsun, Allah'ın öldürülen kulu (Abdullahi'l-Maktul) olsun, Allah'ın öldüren kulu (Abdullahi'l-Katil) olmasın. Zîra kişi, İslam cemaatinde bulunur da, kardeşinin malını yer, kanını döker, Rabbine isyan eder ve böylece cehennem kendisine vacip olur."*

İbnu Ömer'den gelen bir rivayette ise Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şunları söyler: *"Sizden birine, bir adam -yani ehl-i kıbleden biri- öldürmek kastıyla geldiği zaman (iki elinden birini diğeri üzerine koyarak) (Kur'an'da Habil'in Kabil'e söylediği sözü) söyleyip Hz. Adem'in iki oğlundan en hayırlısı olmaktan aciz mi? Zira bu taktirde o, cennetliktir. Böyle yapmaz da geleni öldürecek olursa cehennemliktir."*

Fitnede kıtalden men etmek maksadıyla bir başka sahabiye Resûlullah şu mealde vasiyette bulunmuştur: *"İnsanların iki ayrı emîre (li-*

dere) biat ettiklerini gördüğün zaman, benimle birlikte katıldığın cihadlarda kullanmış olduğun kılıcını al, kırılıncaya kadar Uhud dağına vur. Sonra evinde otur. Günahkar bir el veya ölüm sana gelinceye kadar (evinden çıkma)."

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in *Ebu Zerr*'e yaptığı bir tavsiyede, buraya kadar söylenenlerin ötesinde bir tedbirin emredildiği görülmektedir. *"Fitne zamanında eve giren düşmana karşı yüzünü örtmek."*

Rivayetin bizi alâkadar eden kısmı aynen şöyle: "... Dedim ki: "Ey Allah'ın Resulü, ya evime de girecek olurlarsa?" *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* şu cevabı verdi: *"Eğer kılıcın parıltısının sana galebe çalmasından (yani eve giren düşmana mukabele etmekten) korkarsan, giyindiğin ridanın bir kenarı ile yüzünü ört, (seni öldürse de karşılık verme). Böylece hem kendi günahıyla ve hem de senin günahınla geri dönsün ve ateş ashabından (cehennemlik) olsun."*

Aynı rivayette, evine gelen düşmana karşı silahına davranma hususunda soran *Ebu Zerr*'e şu cevabın verildiğini görmekteyiz: *"O taktirde, sana gelen kimsenin içinde bulunduğu şeyde (yani fitnede) ona ortak olursun."* Nitekim Ebu Bekre'nin: "Benim üzerime düşmanlar girecek olsalar, kendimi müdafaa için elimi silahıma uzatmam" dediği rivayet edilmiştir.

Eyyûbu's-Sahtiyani'nin de ifade ettiği üzere, Hz. Osman kendini öldürmek için gelen katillerine mukabele etmemiştir. O, yukarıda kaydettiğimiz, Hz. Adem'in oğlu Habil'in, kendini öldürmek isteyen kardeşine, "Andolsun ki, beni öldürmek için elini bana uzatırsan, ben seni öldürmek için elimi sana uzatıcı değilim" dediğini haber veren ayetle, bu ümmetten amel edenin ilki olduğu belirtilir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, fitne esnasında öldürmektense, ölmeyi tercih edecek kadar fitneden uzak durma hususundaki tavsiyelerine harfi harfine uymayı kendilerine şiar edinerek, *Hz. Osman* (radıyallahu anh)'ın şehadetiyle teselsül eden fitnelerde *Hz. Ali*'nin haklı olduğunu, muhaliflerinin haksız olduğunu kabul etmesine rağmen, Hz. Ali safında yer almaktan kaçınan *Sa'd İbnu Ebi Vakkas, Abdullah İbnu Ömer, Muhammed İbnu Mesleme, Ebu Bekre* ve diğerleri (radıyallahu anhüm ecmain) şu kanaati izhar etmişlerdir: "Fitneden uzak durmak şarttır. Öyle ki, biri gelip kendisini öldürmek istese, ona karşı müdafa-i nefis de yapılmaz" (İbnu Hacer, Fethu'l-Bari 16, 142).

★ FİTNEDE MUDAFA-İ NEFİS: Fitne zamanında kişi, evine kadar gelen düşmana bile mukabele etmekten men edilince, karşımıza mütenakız bir

durum çıkmaktadır. Zîra, İslam'da tecavüz haram olmakla beraber, müdafa-i nefis helal addedilmiş ve hatta buna teşvik edilmiştir. O kadar ki, malını, canını, namusunu müdafaa sırasında öldürülen kimsenin manen şehid olacağı belirtilmiştir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurur: *"Kim malı(nı koruma) için dövüşürken öldürülürse (manevî) şehittir. Kim kanı(nı, canını malını korumak) için dövüşür ve öldürülürse (manevî) şehittir. Kim ehli(nin korunması) için dövüşürken öldürülürse (manevî) şehittir. Kim din için dövüşürken öldürülürse o da şehittir."*

Bir seferinde, bir adam gelerek malına tecavüz eden kimseye nasıl davranacağı hususunda *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'e sorar. Aralarında geçen konuşma mal ve can müdafaasının meşruiyetini görmekte burada kayda değer:

"Ey Allah'ın Resulü, bir adam gelerek malıma saldırsa ne yapmamı tavsiye edersin?"

"Ona Allah'ı hatırlat." Müteakip hadiste: "Allah'ı üç kere hatırlat" denir.

"Allah'tan korkmazsa?"

"Etrafındaki Müslümanlardan ona karşı yardım iste."

"Yanımda Müslümanlardan kimse yoksa?"

"Ona karşı sultandan yardım iste."

"Sultan beden uzaksa?"

"Ahiret şehitlerinden biri oluncaya veya malını koruyuncaya kadar onunla dövüş."

Rivayetin bir başka veçhinde: *"...Dövüş. Öldürülsen cennetliksin, öldürürsen öbürü cehennemliktir"* denir. Kur'an-ı Kerim'de de -haddi aşmamak kaydıyla- yapılacak kötülüğe denk bir kötülük yapmaya cevaz verilmiştir: **"Kötülüğün karşılığı ona denk bir kötülük (bir misilleme)dir. Fakat kim affeder, barışı sağlarsa mükafaatı Allah'a aittir. Kim kendisine yapılan zulmün ardından herhalde hakkını alırsa, artık bunlar aleyhinde (me'suliyete) bir yol yoktur"** (Şura 40, 41, 42). Ayet ve hadislerde gelen bu müdafa-i nefis hakkı ile, daha önce zikrettiğimiz yasak alimler arasında medar-ı münakaşa olmuştur. İmam Nevevî, bu münakaşaları şöyle hülasa eder:

"Bu ve benzeri hadisler fitne zamanında hiçbir hal ve şartta kıtali caiz görmeyenlerin hücceti olmaktadır. Alimler fitne sırasında yapılacak kıtal üzerine farklı görüşler ileri sürdüler. Onlardan bir grub: "Müslü-

manlar fitneye düştüğü zaman, düşman evin içine girmiş ve öldürmeye teşebbüs etmiş bile olsa onunla kıtal edilmez; ona karşı müdafa-yı nefiste bulunmak caiz değildir. Zîra eve gelen düşman (kafir değil) mütevvildir (ayetleri inkar etmiyor, tevil ederek herkesçe benimsenmeyen bir mânayı benimsiyor.) Bu görüş, Ashabtan Ebu Bekre ve diğer bazılarının (radıyallahu anhüm) görüşüdür.

İbnu Ömer, İmran İbnu'l-Husayn ve diğer bazılarının (radıyallahu anhüm) görüşüne göre, "fitneye karışılmaz, ancak, ölüm tehlikesi karşısında nefis müdafaası yapılır."

Bu iki görüş, Müslümanlar arasında çıkan fitnelerin hiçbirine girmemek hususunda müttefiktir. Sahabe ve Tabiinin büyük çoğunluğu ve İslam âlimlerinin tamamı, "fitnede haklı tarafa yardım etmek ve onlarla birlik olarak asilere karşı mükatele etmek gerekir" demişlerdir. Nitekim ayet-i kerimede de: *"Eğer mü'minlerden iki zümre birbiriyle dövüşürlerse aralarını (bulup) barıştırın. Eğer onlardan biri diğerine karşı hâlâ tecavüz ediyorsa, siz, o tecavüz edenle, Allah'ın emrine dönünceye kadar savaşın..."* denir.

Bu mevzuda sahih olan budur.

Hadisler ise, kendisine haklı tarafın karşı çıktığı kimseyle veya her ikisi de zalim olan iki grupla alâkalıdır, şeklinde izah ve tevil edilir. Bunlardan sadece biriyle tevil edilemez. Eğer birincilerin dediği gibi hareket edilecek olursa fesad ortalığı kaplar, bağî ve sapık olanların hakimiyeti devam eder gider. Doğruyu Allah bilir."

Fahreddin-i Razi de, müdafa-i nefsin meşruiyyetini te'yid etmekle beraber, bunun mütecaviz tarafa mümkün olan asgari bir zarar vermek suretiyle yapılması hususunda ehl-i ilmin ittifak ettiğini kaydeder.

Aliyyu'l-Kârî, Ebu Zerr'den gelen: *"...Eğer kılıcın parıltısının sana galebe çalmasından (yani eve seni öldürmek için giren düşmana mukabele etmekten) korkarsan, giyindiğin ridanın bir kenarı ile yüzünü ört.."* mealindeki hadisin şerhini yaparken, Tîbî'den şöyle bir görüş kaydeder: "...Doğrusu şudur: Eğer eve gelen düşman Müslüman ise ve kendisine bir fesad da terettüp etmeyecek ise, onu defetmesi caizdir. Eğer düşman kafir ise, mümkün mertebe def'i vacibtir."

Fitne sırasında mütecavize -eve kadar gelmiş bile olsa- mukabele edilmemesi görüşünde olanların delil olarak gösterdikleri ayet-i kerime de ayrıca üzerinde durulması gereken bir ayettir. Mevzubahs olan ayette *Hz. Adem (aleyhissalâtu vesselâm)*'in oğlu *Habil,* kardeşi *Kabil*'e şunu

söyler: **"Kasem ederim ki, sen beni öldürmek için bana el uzatsan da ben, seni öldürmek için sana el uzatacak değilim. Ben alemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım. Ben isterim ki sen, benim günahımı da kendi günahını da yüklenip varasın da, o ateşe layıklardan olasın..."** (Maide 28).

Bu ayetle alâkalı olarak, müfessir *Hamdi Yazır,* şu açıklamayı yapar: "Burada iki sual vardır:

• *Birincisi:* "Bir başka ayette mealen: **"Hiç kimse başkasının günahından sorumlu değildir"** (Fatır 18) dendiği halde, katil maktulün günahını nasıl yüklenir? Bu nokta birkaç veçh ile izah edilmiştir. Bir hadis-i şerifte: *"Birbirine küfreden iki kişinin bütün söyledikleri, mazlum, haddi aşmadıkça ilk başlayana aittir"* denmektedir. Yani ilk başlayan hem aynen kendisinin günahını, hem de sebep olduğundan dolayı arkadaşının bir mislini yüklenir. Fakat mazlum tecavüz edip daha ileri gitmedikçe."

Ayrıca ayette geçen: *"Benim günahımı da..",* sözü "şayet sana karşı mukabeleten el uzatırsam gireceğim günahın bir misli" demektir.

Binaenaleyh biri tecavüz eder, diğeri de mukabele eyler de ikisi de maktul düşecek olursa, ilk başlayan iki cinayet, öbürü de bir cinayet yapmış olur.

Beriki mukabele etmeyecek olursa bu, bir cinayetten de kurtulur. Fakat katil yine iki cinayet yapmış ve iki günah yüklenmiş bulunur ki, birisi mazlumu katletmek, diğeri kendini ukubete müstehak kılıp ateşe atmak cinayetidir.

Bundan başka, *"benim günahımı..."* sözü, "beni öldürmek günahını..." mânasına geldiği gibi, "kendi günahını.." sözü de "bundan evvelki günahın (Kabil'le ilgili olarak) ezcümle kurbanının kabul edilmemesine sebep olan günahın" demek de olabilir. Nitekim bu ikinci mânayı *İbnu Abbas, İbnu Mes'ud, Hasan-ı Basrî* gibi selefin büyükleri ayetten anlamışlardır.

Eyyubu's-Sahtiyanî, bu ayetle ilk amel eden Müslüman kimsenin *Hz. Osman* olduğunu, kendini basanlara mukabele etmektense onlar tarafından öldürülmeyi tercih ettiğini söyler.

Burada hemen kaydedelim ki, birbirini takip eden fenalıkların çıkmasına sebep olan fitneci kimseye sadece ilk yaptığının günahı değil, arkadan teselsül edecek fenalıkların da günahından bir misli gelecektir. Nitekim, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm),* kıyamete kadar işlenecek cinayetlerin günahından bir mislinin Hz. Adem *(aleyhissalâtu ves-*

selâm)'in oğlu Kabil'e geleceğini, çünkü yeryüzünde bu menfur işi onun başlattığını ifade eder.

İbnu Hacer'in bir kaydını nazar-ı dikkate alacak olursak, "fitneye karışmak mı, karışmamak mı, fitne sırasında müdafa-i nefis caiz mi, değil mi?" gibi ihtilaf ve münakaşaların, aslında bir ıstılah karışıklığından ileri geldiği söylenebilir. Zîra, onun kaydettiği üzere, alimlerin bir kısmına göre, "fitne" tabiriyle sadece dünyevî maksatlarla çıkartılan kargaşaları anlamak gerekir. Bağy tabir edilen ve meşru devlete, haksız bir teville karşı gelen isyancıların eylemi, karışmaktan men edilen fitne değildir, bertaraf edilinceye kadar bunlarla savaş gerekir.

Bu duruma göre, *Nevevî*'nin az önce sunduğumuz açıklamalarında rastlanan -ve belli bir ölçüde, tenakuz olarak değerlendirilmesi mümkün olan- müphemlik böylece ortadan kalkmış oluyor. Haklı tarafa yardım veya ayet-i kerimede ifade edilen *"birbiriyle dövüşen iki mü'min zümreden mütecaviz olanla, Allah'ın emrine dönünceye kadar savaş"* emri de, meşru devlete karşı bir te'vile dayanarak, haksız olarak isyan edenlere karşı devletin yanında yapılacak savaşı ifade eder. Değilse, devlete karşı isyan eden muhtelif fırkalardan birini desteklemek mânasına gelmez. İlerde bu bahse tekrar döneceğiz.

5- DİLİNİ TUTMAK:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bir kısım hadislerine göre, fitne yoksa çıkaran, çıkmış ise büyütüp geliştiren ve fertleri fitnenin getireceği şerlerin içine atan en mühim amillerden biri de "dil"dir. Fitneye karşı mü'minleri uyarmak maksadıyla varid olan bir kısım hadislerde dilin rolüne dikkat çekilerek, dilin kılıç gibi, hatta kılıçtan da beter olduğu ifade edilmiştir.

Ebu Davud'da gelen *Ebu Hüreyre* rivayetinde: *"Sağır, dilsiz ve kör fitne gelecek. Fitneye azıcık meyledenin üzerine o, süratle gelir (kendine çeker). Fitnede dilini oynatmak aynen kılıç oynatmak gibidir"* denir. Abdullah İbnu Amr'ın rivayetinde ise, dilin kılıçtan daha beter tesir icra edeceği ifade edilir: *"Haberiniz olsun ki, ilerde Arapları darmadağın edecek fitne çıkacak. O yüzden ölenlerin hepsi ateştedir. O zaman dil(i kullanmak) kılıç kullanmaktan beterdir."*

Yine *Abdullah İbn-i Amr*'dan gelen bir rivayette, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in gelecek fitne ile alâkalı tasvir ve ihbarları üzerine, "O çıktığı zaman ne yapalım?" diye soranlara: *"Evine çekil, diline sahip ol, maruf ile amel et, münkeri terket, kendi çoluk-çocuğunla ilgilen, başkasıyla meşgul olma"* şeklinde cevap verdiğini görmekteyiz.

Hadiste yasaklanmış bulunan *"fitnede dil oynatmak"* tan maksad nedir?

Aliyu'l-Kârî'nin Mirkat'ta naklettiği açıklamalara göre, halkın dedikodusunu yapmak, fitneye karışanların lehinde veya aleyhinde konuşmak, bir tarafı kötülerken bir tarafı övmek suretiyle iki gruptan birini ta'n etmek, hep bu yasağa girmektedir. Hatta zalim idarecilere haber götürüp (ispiyonculuk yapmak) da bu yasağın tahtındadır. Zîra bu davranış idarecinin öfkesini kabartarak öldürme, hapis, sürgün vesair pek ciddi öyle fenalıklara sebep olur ki, kılıç kullanmak bu kadarını yapamaz.

Münâvî, "dilini tutmak" emrinden, "konuşmazdan önce iyice düşünerek sadece lehine olacak hususlarda konuşup, kendini ilgilendirmeyen hususlarda hiç konuşmamayı" anlar.

Yukarıda kaydettiklerimizden öyle anlaşılıyor ki, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in *Hz. Muaz*'a bir vesileyle söylemiş bulunduğu: *"Ey Allah hayrını veresice Muaz, insanları yüzüstü ateşe atan şeyin, dilleriyle haset etiklerinden başkası olduğunu mu zannediyorsun?"* sözü fitne hakkında da aynen doğrudur: İnsanı fitneye atacak veya fitneden koruyacak en mühim amillerden biri dildir.

6- KALBEN KERAHET

Fitnenin maddî ve manevî şerrinden kurtuluşun mühim şartlarından biri, kalben fitneye buğzetmektir. Aslında münker olarak ifade edilen her çeşit şer ve kötülüğün izalesi için eliyle, diliyle müdahale bir vecibe kılınmış ise de, gerek şerrin büyüklüğü, gerek şahsın aczi gözönüne alınarak *"gücü yetiyorsa"*, *"fitneyi artırmayacaksa"* gibi kayıtlar konmuştur. Güçsüzlüğü sebebiyle şer ve fitneye eli ve diliyle müdahele edemeyecek durumda olan kimselerden, ortadaki kötülüğe karşı, en azından kalben kerahet istenmiştir. Buna da gücü yetmeyen kimse düşünülemez. Dinimizin yasakladığı şeyleri , devrin icabı, modanın icabı, bulunduğumuz cemiyetin icabı diyerek meşru görmek mümkün değildir. Kişi birkısım münkerleri işlemek durumunda olsa bile, onun kötülüğünü kabul etmek, kalben nefret etmek zorundadır.

Hadiste kesin bir dille şöyle denir: *"Yeryüzünde bir hata işlendiği vakit, bunu görüp de ikrah eden sanki orada bulunmayan birisi gibidir. Orada bulunmadığı halde, işlenen fenalığı hoş görüp razı olan kimse de sanki fenalığa şahit olmuş gibidir."* Evet hadiste, *"Mü'minin niyeti amelinden hayırlıdır"* buyrulmuştur.

7- MAL VE EVLATÇA HİFFET

Gerek dağa çekilmek ve gerekse eve çekilmek suretiyle fiile konması

tavsiye edilen fitneden kaçma ve inzivanın gerçekleşmesine yardımcı olacak durumların da ayrıca tavsiye edildiğine şahit olmaktayız. Bu cümleden olarak, mal ve evlad azlığı zikredilmektedir. Bir rivayette Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"İkinci asrın başında sizin en hayırlınız hissece hafif olanıdır"* der. "Hissece hafiflik nedir?" diye sorulunca: *"Ehil ve malı olmayandır"* diye cevap verir.

Bir başka rivayet de şöyle: *"Öyle bir devir gelecek ki, o zaman bekarlık helal olacak. O zaman dindar kişi, civciviyle kaçan bir kuş, yavrusuyla kaçan bir tilki gibi, diniyle birlikte bir dağdan öbür dağa, bir inden öbür ine kaçmadıkça selamet bulamaz. Bu meyanda namazını kılar, zekatını verir ve hayır işleri dışında insanlardan uzak durur."*

8- SİLAH EDİNMEMEK:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), fitneyi önleyici, şümûlünü azaltıcı tedbirler meyanında "fitne sırasında silah satışını yasaklamakla" kalmaz, elde herhangi bir silah bulundurulmasını kesinlikle yasaklar. Rivayetlerde bu yasak "mevcutların kırılması", "taşa çalınması", "tahtadan kılıç kuşanılması" şeklinde ifade edilir.

Şu noktayı bilhassa belirtmeliyiz: Silah edinmeme emri, hassaten evinde kalanlara yapılmaktadır. Daha önce de belirttiğimiz üzere fitneye karışmamak için ilk tavsiye edilen husus deve, koyun gibi hayvanlarını alarak dağlara çekilmek veya ekim arazisinin başına geçmek, meskun mahalden uzaklaşmaktır. Bu imkânlardan mahrum kişiye de evine kapanması emredilir.

İşte bu sonuncu durumda olan kimsenin peşi takip edilebilir, fitneye düşürülebilir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu ihtimali asgariye düşürebilmek için bu durumdaki kimselere silah edinmemeyi emretmektedir.

Söylenen bu hususu az yukarıda kaydettiğimiz Ebu Bekre hadisinin devamında görmekteyiz: *"...Fitne vaki olduğu zaman devesi olan devesine, davarı olan da davarına iltihak etsin, kimin de arazisi varsa, arazisine gitsin."* Bir adam sordu: "Ey Allah'ın Resulü! Ne devesi, ne davarı ve ne de arazisi olmayan kimse ne yapacak?" Cevaben: *"Kılıcına gitsin, keskin tarafını taşa vursun, sonra da gücü yettiğince fitneden kaçsın"* dedi."

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), bu emrin ehemmiyetini vicdanlarda tesbit için: "Ey Allahım, tebliğ vazifemi yaptım mı, ey Allahım, tebliğ vazifemi yaptım mı, ey Allahım "tebliğ vazifemi yaptım mı?" diye üç kere tekrar eder.

Hadisin bir başka veçhinde: *"Kılıcını alsın, keskin tarafını kara taşa vursun"* denir. *Muhammed İbnu Mesleme*'ye de: *"Kılıcını al, Uhud dağına git, kırılıncaya kadar dağa vur"* demiştir.

Nevevî: "Kılıcını taşa çalsın" emri ile hakikaten kılıcın kırılması mı, yoksa bununla mecaz mı kastedildiği hususunu ele alarak bazı alimlerin: "Hadisin zahirine göre, kişinin kendisine fitne kapısını kapaması için, gerçekten kılıcı kırması gerekir" derken, bazılarının da: "Bu mecazdır, asıl maksad kıtalin terkidir" dediğini belirtir. Ancak birinci görüşün mutebər görüş olduğunu kaydeder. Bu görüş başka alimlerce de paylaşılmıştır.

Fitne çıktığı zaman kırılması gereken silah sadece kılıç değil, silahın her çeşididir. Nitekim bir başka rivayette, fitne hakkında gerekli bilgi verildikten sonra: *"Yaylarınızı kırın, kirişlerinizi parça parça edin, kılıçlarınızı taşa vurun (ve evlerinizin içine girin). Buna rağmen birinizin üzerine gelirlerse, Hz. Adem'in iki oğlundan hayırlısı (Habil) gibi olun"* buyurur.

Yayın kırılmasından sonra kirişin bir işe yaramayacağı bedihi olduğu halde, kirişin de parçalanmasının emredilmesinde, bazı alimler, yasaktaki mübalağanın vurgulanma gayesini görmüşlerdir. Fakat başkasının istifade etmesini önleme gayesine de matuf olduğu söylenmiştir.

Birçok durumlarda *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in ashabına: *"Müslümanlar arasında fitne çıktığı vakit tahtadan bir kılıç edinin"* diyerek öldürücü silah bulundurma yasağını dile getirdiğini görmekteyiz.

Hadis kitapları, bu yasağa da harfiyyen uyup tahtadan kılıç taşıyanların örneklerini zikreder. Bunlardan biri *Ebu Müslim*'dir, bir diğeri *Ühban İbnu Sayfî*'dir. Ebu Müslim ile alâkalı rivayet aynen şöyle: "Hz. Ali, Hz. Muaviye ile olan mücadelesi sırasında hazırlık yapmak üzere Basra'ya gelir ve Ebu Müslim'e uğrayarak: "Bana yardım et" der. Ebu Müslim "hayır" diye kestirip atmaktansa lisan-ı hal ile bunu ifade etmeyi tercih ederek kılıcını getirir. Kınından bir karış kadar sıyırır. Hz. Ali (radıyallahu anh)'ye bunun tahtadan olduğunu gösterdikten sonra şu açıklamayı yapar: "Can dostum ve senin amcaoğlun *(aleyhissalâtu vesselâm)* benden, "Müslümanlar arasında fitne çıktığı zaman tahta kılıç edinmem" hususunda söz aldı (ve ben de yaptım. Buna rağmen) seninle harbe çıkmamı istersen yine de çıkarım." Hz. Ali şu cevabı verir: "Ne sana, ne de kılıcına ihtiyacım yok."

İKİNCİ FASIL

ZAMANLA VUKÛA GELECEK FİTNE VE HEVÂLARDAN ZİKREDİLENLER

UMUMÎ AÇIKLAMA

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), fitne hadislerinde, kıyamete kadar Müslümanlar arasında cereyan edecek pek çok hadisatı haber vermiştir. Hz. Huzeyfe'nin ifadesiyle etrafında üç yüz kişi toplayabilecek fitne başlarını adları, baba adları, kabile adlarıyla bildirmiştir.

Yani fitne ile ilgili oldukça teferruata inen ihbarlarda bulunmuştur. Bugün bize rivayet edilebilen hadisler, *Hz. Huzeyfe*'nin dediği açıklıkta bir fitneler listesi çıkarmamıza imkan tanımaz. Ancak, Teysir müellifinin koyduğu başlıktan, bu hadislerin iki kısımda mütalaa edilebileceğine inanıyoruz:

1- İsmi zikredilen sarih fitneler.

2- İsmi zikredilmeyen, umumî vasıfları zikredilen fitneler.

İsmi zikredilenleri, şarihler hadiseler vuku buldukça *"bu fitne falan hadiste haber verilen fitnedir"* diye belirtmişlerdir. İkinci kısmı, izmi zikredilmeyen, vasfi zikredilen fitneler teşkil eder. Kıyamete kadar, İslam aleminin her köşesinde her devirde vukua gelecek hadiselere bunları tatbik etmek mümkündür. Ancak, hadis sarih olmadığı için, bu çeşit tatbiklerde ve yorumlarda kesin ifadeden kaçınmak gerekir, ihtimalli konuşmak ihtiyata muvafik olur.

Biz burada, hadislere geçmezden önce fitnelerin çeşitleriyle ilgili umumi bir açıklamada bulunacak, sonra hadisleri ve -gereken yerlerde- açıklamalarını kaydedeceğiz:

FİTNENİN ÇEŞİTLERİ:

Bir hadiste, giderek ağırlaşacak olduğu bildirilen dört ayrı fitneden

bahsedilmektedir: *"Dört (büyük) fitne vukua gelecek. Birinci fitnede kan dökmek helal addedilecek; ikincisinde hem kan hem de mal helal addedilecek; üçüncüsünde kan, mal ve ferc (ırza tecavüz) helal addedilecek. Dördüncüsü ise Deccal fitnesidir."*

Ebu Davud'da yer alan bir rivayet de dikkat çekicidir. İbnu Ömer anlatıyor: "Biz bir grup kimse, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in yanında idik. Bize fitnelerden bahsetti ve ısrarla üzerinde durdu. Bu meyanda "demirbaş fitne"yi (fitnetu'l-ahlas) mevzubahs etti. Derken dinleyenlerden birisi: "Ey Allah'ın Resulü, demirbaş fitne de nedir?" diye sordu. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"O, (kin, husumet ve düşmanlık sebebiyle insanlardan) kaçmaktır, (mal ve ehil yağmalandığı için) açıkta kalmaktır. Sonra refah fitnesi (fitnetu's-serra) var. Bunun dumanı Ehl-i Beytimden bir adamın ayaklarının altından (gelir). O, kendisini benden zanneder, o benden değildir. Benim dostlarım müttaki kimselerdir. Sonra insanlar, ilmi ve fikri nakıs olduğu için ehil olmayan, kararsız bir kimsenin etrafında toplanırlar. Sonra yaygın (yani herkese bulaşan) fitne (fitnetu'd-duheyma) gelir. Bu fitne ümmetimden kimseyi istisna etmez, hepsine bir darbe vurur. Her ne zaman bittiğine hükmedilse, yine başlar ve temadi eder gider. Bu fitne zamanında kişi, mü'min olarak sabahlar, kâfir olarak akşamlar. Bu zamanda insanlar iki ayrı gruba ayrılır:*

1) İman grubu ki, burada nifak yoktur.

2) Nifak grubu ki burada da iman yoktur.

İşte siz bu durumda iken, artık sabah-akşam Deccal'ın gelmesini bekleyin."

Bu hadiste sözkonusu edilen fitne çeşitleri birbirini takiben ortaya çıkacak fitneler olabileceği gibi, birbiriyle öncelik, sonralık irtibatı olmayan fitneler de olabilir.

Kur'an-ı Kerim'de, bilhassa geldiği zaman, sadece zalimlere değil, herkese çarpan fitneye karşı dikkat çekilmiş olması da (Enfal 25), fitnelerin çeşitli olacağını te'yid etmektedir. Hatta ayette geçen fitnenin yukarıda zikri geçen "yaygın fitne (fitnetu'd-duheyma) olduğu da söylenebilir.

Bir başka hadiste *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* fitneden daha değişik kelimelerle bahseder: *"Şurası muhakkak ki, benden sonra henat ve henat (yani şerler ve fesatlar) olacak. Cemaatten ayrılan veya Muhammed ümmetinin birliğini bozmak isteyen birisini gördünüz mü, bu herifi kim olursa olsun öldürün. Zîra Allah'ın (yardım) eli cemaat üzerindedir. Şeytan ise cemaatten ayrılanla birliktedir."*

DECCAL FİTNESİ: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hadislerinde yeralan fitne çeşitlerinden bahsederken *Deccal* fitnesinden ayrıca bahsetmemiz gerekmektedir. Zîra, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, bilhassa bu fitneye karşı mükerreren uyarıda bulunmuştur. Hadislere göre, bu fitne, insanlığın en büyük fitnesidir. Hz. Nuh'tan bu yana bütün peygamberler aleyhimüsselam, ümmetlerini Deccal fitnesine karşı uyarmışlardır. *Deccal*'in iki gözünün arasında kafir yazılıdır, okuma yazmayı bilen de bilmeyen de bunu okur. *Deccal*'ın beraberinde ateş ve cennet beraber bulunur, onun ateşi cennet, cenneti ateştir. Onun iki akan nehri vardır. Bakınca biri tatlı sudur, diğeri yakıcı ateştir. Fakat kim buna kavuşursa ateş olan nehre gelmeli, ondan içmelidir. Zîra o aslında tatlı sudur. *Deccal* Medine ve Mekke haricinde her beldeye ayak basacaktır. Çıkacak olan Deccal sayıca otuzu bulacak, hepsi de Allah ve Resulü hakkında iftiralar düzerek küfre düşecek vs.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, Deccal fitnesine karşı vaki uyarıları tebligatında mühim bir yer tutar. Bu husus, Deccal'le alâkalı rivayetlerin çokluğundan anlaşılabileceği gibi, bilahare bunun, selef tarafından mahalle mekteplerinde muallimler tarafından çocuklara öğretilecek bilgiler arasında yer verilmesi gerektiğine hükmedilecek kadar ehemmiyet verilmiş olmasından da anlaşılmaktadır.

Esasen *Heysemi* tarafından sıhhati te'yid edilen bir hadiste Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Deccal fitnesine karşı halkı devamlı uyarmayı tavsiye etmekte bunun terkini hoş karşılamamaktadır: *"İnsanlar Deccal'ı zikrettiği, imamlar minberlerden bunu duyurmaya devam ettiği müddetçe Deccal çıkmaz."* Öyle ise, bazı hadislere göre, namazların arkasında istiaze edilecek, Allah'ın yardımı talep edilecek dört şeyden biri *"Deccal fitnesi"* olmalıdır.

Fitne üzerine gelen ve bazan birbirine zıd olan tavsiflerin, farklı zaman ve farklı mekanlarda zuhur edecek, mahiyetçe birbirinden farklı fitnelerle alâkalı olduğuna şarihlerce de dikkat çekilmiştir. Nitekim Buhari şarihi aynî, muhtelif hadislerde kıyamet alâmetleri olarak beyan edilen *"cimriliğin artması"* ile, yine muhtelif hadislerde ifade edilen *"bolluğun artması"* gibi zıt durumları, dediğimiz şekilde te'lif zımnında şunları söyler: "Her ikisi de (yani bolluğun artması da, cimriliğin artması da) kıyamet alâmetlerindendir. Fakat, her biri başka başka zamanlara aittir."

DEVLETE İSYAN:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hadislerinde mevzubahs

edilen fitneleri, başta Ashab olmak üzere, her devir âlimleri kendi zamanlarındaki huzursuzluklara tatbik etmişlerdir. Zamanımızın Müslümanları da tabii olarak aynı şeyi yapmak isteyecektir. Ancak, kıyamete kadar gelecek her devre hitap eden Resulullah'ın sözlerini belli bir asırda yorumlarken, hataya düşmemek için son derece dikkat etmek gerekir.

Bu sebeple *"imtihan"*dan *"isyan"*a kadar pek çok mânaları ihtiva eden fitne ve müteradifi tabirlerle alâkalı açıklamalarda yanlış anlamalara, tehlikeli ve ters yorumlara düşmeyi önlemek için, devlete karşı gelmek şeklinde ifadesini bulan dahilî fitneler hususunda fukahanın taksimat ve değerlendirmesini burada kaydetmeyi lüzumlu görüyoruz. Esasen gayemiz, bugünkü fiilî durumu teker teker ele alarak tahlil etmekten ziyade, İslamî ölçüyü, sünnette, Kur'an'da ve alimlerin değerlendirmelerinde yer almış olan zaman ve mekanüstü endazeyi okuyucunun eline vermeye çalışmaktır. Ölçme işini, miyara vurma işini okuyucunun ferasetine bırakacağız.

Fakihler, meşru otoriteye (veliyyü'l-emr'e) itaat etmemek, karşı gelmek şeklinde tezahür eden davranışları adi suçlardan ayrı mütalaa etmişlerdir. Günümüzde de bu çeşit cürümlere kısaca "siyasî cürüm" diyoruz. İslam fakihleri bu siyasî cürmü işleyenleri dört grupta mütalaa etmişlerdir:

1- BUĞAT: *"Ulu'l-emrin haklı olan emirlerine haksız olarak isyan edip, bir bölgeyi zorbalığı altına alanlardır."* Bunları diğer isyankâr gruplardan ayıran vasıflar şunlardır:

a) Bunlar otoriteye (Veliyyü'l-emr'e) karşı bir te'vile (haklı gibi görünen bir bahaneye) dayanarak haksız yere isyan ederler.

b) İsyan etmiş olmakla beraber, kendilerinden olmayan Müslümanların kanlarını, mallarını helal ve zürriyetlerinin esir edilmesini mübah görmezler.

Bunlar esas olarak bir te'vile dayanarak isyan ettikleri, yağma vs.'yi mübah görmedikleri için, bunlarla yapılan savaşta, bunların telef ettiği mal ve can sebebiyle, kendilerine ceza terettüp etmez. Fukaha bu hükmü Zührî'den gelen şu rivayete istinad ettirmiştir: "Hz. Peygamber'in ashabının çokca bulunduğu bir zamanda fitne çıktı. Ashab şu hususta ittifak ettiler: "Kur'an'ın te'vili ile helal addedilen her kan bırakılmıştır. Kur'an'ın te'vili ile helal addedilen her mal bırakılmıştır, Kur'an'ın te'vili ile helal addedilen her ferc bırakılmıştır (bunlar için ceza verilmez)." Bu hususta Sahabe'nin icmaı hasıl olmuştur. Bağiler desteksiz ise esirler

öldürülmez, kaçanlar kovalanmaz. Arkaları varsa esir edilirler veya hapsedilirler.

İmam, bağilerin oyalama nevinden olmayan sulh teklifini, durumlarını görmek için kabul edebilir. Ancak, buna mukabil para alamaz.

2- KUTTA-I TARİK (YOL KESENLER): Bunlar otoritenin (veliyyü'l-emr'in) itaatinden bir te'vile müstenid olmaksızın çıkarak yolları kesen halkın can ve malına kasteden kimselerdir.Bunların geride güvenip dayandıkları bir şey (teşkilat, kuvvet, teşvikçi gibi bir nokta-i istinad) bulunsa da bulunmasa da bu ismi alırlar.

3- KUTTA-I TARİK MESABESİNDE OLANLAR: Bunlar da veliyyü'l-emrin (otoritenin) itaatinden bir te'vile müstenid olarak çıkan, geride güvenip dayandıkları bir şey bulunmayan kimselerdir.

Bu iki gruba *"yolkesenler"*le alâkalı ahkâm uygulanır.

4- HAVARİÇ: Bunlar kendilerince haklı olan bir te'vile dayanarak isyan edenlerdir. Ancak te'villerine dayanarak,

a) Otoritenin kâfir olduğunu ileri sürerler.

b) Otorite ile savaşmanın farz olduğunu kabul ederler.

c) Kendilerine muhalif olan Müslümanların öldürülüp, mallarının gasbedilmesini ve zürriyetlerinin de esir edilmesin helal addederler.

d) Bunlar, geride güvenip dayanacakları bir şeye de sahiptirler.

Hariciler cumhur-u fukahaya ve ehl-i hadisin ekserisine göre bugat (asiler) hükmündedirler. Bazı ehl-i hadise göre bunlara mürted ahkâmı tatbik edilir.

❑ İSMİ ZİKREDİLEN FİTNELER

4766 ١ - عن حُذيفة رَضِيَ اللهُ عَنْه قـال: [كُنَّا عند عُمَر رَضِيَ اللهُ عنه فـقـال: أَيُّكُمْ يَحفَظُ حَديث رَسُول الله ﷺ فـي الْفِتْنَة؟ فَقُلْتُ: أَنَا. قَالَ: إِنَّكَ لَجَرِئٌ؛ وَكَيفَ؟ قَالَ قُلْتُ: سَمِعْتُه يَقُولُ: فِتنَةُ الرَّجُلِ فـي أهْلِه وَمَالِه وَوَلَدِه وَنَفْسِه وَجَارِه يُكَفِّرُهَا الصِّيَامُ، وَالصَّلاَةُ، وَالصَّدَقَةُ، وَالأمْرُ بِالْمَعْرُوفِ، وَالنَّهْيُ عَنِ الْمُنكَرِ فَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْه: لَيْسَ هذَا أُرِيدُ إِنَّمَا أُرِيدُ الَّتِى تَمُوجُ كَمَوجِ الْبَحْرِ قَالَ فَقُلْتُ: مَالَكَ وَلَهَا يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ! إِنَّ بَيْنَكَ وَبَينَهَا بَاباً مُغْلَقاً. قَالَ: فَيُكْسَرُ الْبَابُ أَوْ يُفْتَحُ؟ قَالَ: قُلْتُ:

لاَ. بَلْ يُكْسَرُ. قَالَ: ذلكَ أحرَى أنْ لاَ يُغْلَقَ أبَداً. فَقُلْنَا لِحُذَيْفَةَ: هَلْ كَانَ عُمَرُ يَعْلَمُ مَنِ الْبَابُ؟ قَالَ: نَعَمْ، كَمَا يَعلَمُ أنَّ دُونَ غَدٍ اللَّيْلَةَ، إنِّي حَدَّثْتُهُ حَدِيثاً لَيسَ بِالأغَالِيطِ. فَقِيلَ لِحُذَيْفَةَ: مَنِ الْبَابُ؟ قَالَ: عُمَرُ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (4766)- *Huzeyfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in yanında idik: Bize:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın fitne hakkındaki hadisini kim hafızasında tutuyor?" dedi. Ben atılıp: "Ben biliyorum!" dedim.

"Sen iyi cür'etlisin, nasılmış söyle bakalım!" dedi. Ben de anlattım:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim. Demişti ki: *"Kişinin fitnesi ehlinde, malında, çocuğunda, nefsinde ve komşusundadır. Oruç, namaz, sadaka, emr-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l-münker bu fitneye kefaret olur!"*

Ömer (radıyallahu anh) atılıp: "Ben bu fitneyi kastetmemiştim. Ben öncelikle denizin dalgaları gibi dalgalanacak (bütün cemiyeti sarsacak) fitneyi kastetmiştim!" dedi. Bunun üzerine ben:

"Ey mü'minlerin emîri! O fitne ile sizin ne alâkanız var! Sizinle onun arasında kapalı bir kapı mevcut!" dedim.

"Bu kapı kırılacak mı, açılacak mı?" dedi.

"Hayır açılmayacak bilakis kırılacak!" dedim. Hz. Ömer (hayıflanarak):

"(Eyvah) Öyleyse ebediyen kapanmayacak!" buyurdu." Ravi der ki: "Biz Huzeyfe (radıyallahu anh)'ye sorduk:

"Ömer bu kapının kim olduğunu biliyor muydu?"

"Evet, dedi. Yarından önce bu gecenin olacağını bildiği katiyyette onu biliyordu. Ben hadis rivayet ettim; boş söz (ve efsane) anlatmadım."

Huzeyfe (radıyallahu anh)'ye soruldu:

"O kapı kimdir?"

"Ömer (radıyallahu anh)'dir!" buyurdu." [Buharî, Mevakitu's-Salat 4, Zekat 23, Savm 3, Menakıb 25, Fiten 17; Müslim, Fiten 17, (144); Tirmizî, Fiten 71, (2259).]

4767 ٢– وفي رواية لمسلم رحمه الله قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: تُعْرَضُ الْفِتَنُ عَلَى الْقُلُوبِ كَالْحَصِيرِ عُوداً عُوداً. فَأَىُّ قَلْبٍ أُشْرِبَهَا نُكِتَتْ فِيهِ نُكْتَةٌ سَوْدَاءُ، وَأَىُّ قَلْبٍ أنْكَرَهَا نُكِتَتْ فِيهِ نُكْتَةٌ بَيْضَاءُ حَتَّى يَصِيرَ عَلَى قَلْبَيْنِ: قَلْبٍ أبْيَضَ مِثْلِ الصَّفَا

فَلاَ يَضُرُّهُ فِتْنَةٌ مَا دَامَتِ السَّمٰوَاتُ وَالأَرْضُ وَالآخَرُ أَسْوَدُ مُرْبَادٌّ كَالْكُوزِ مُجَخِّياً لاَ يَعْرِفُ مَعْرُوفاً وَلاَ يُنْكِرُ مُنْكَراً إِلاَّ مَا أُشْرِبَ مِنْ هَوَاهُ؛ وَفِيهِ قَالَ حُذَيْفَةُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: إِنَّ بَيْنَكَ وَبَيْنَهَا بَاباً مُغْلَقاً يُوشِكُ أَنْ يُكْسَرَ قَالَ عُمَرُ: أَكَسْراً لاَ أَبَالَكَ؟ فَلَوْ أَنَّهُ فُتِحَ، كَانَ لَعَلَّهُ يُعَادُ. قَالَ: وَحَدَّثْتُهُ أَنَّ ذٰلِكَ الْبَابَ رَجُلٌ يُقْتَلُ أَوْ يَمُوتُ حَدِيثاً لَيْسَ بِالأَغَالِيطِ. فَقُلْتُ لِسَعْدِ بْنِ طَارِقٍ: مَا أَسْوَدُ مُرْبَادٌّ؟ قَالَ: شِدَّةُ الْبَيَاضِ فِي سَوَادٍ. قُلْتُ: فَمَا الْكُوزُ مُجَخِّياً؟ قَالَ: مَنْكُوساً].

« والجرأةُ » الإقدام على الأمر العظيم.

و« الأغـاليطُ » جمع أغلوطة، وهى المسائل التي يغلط بها، والأحاديث التي تذكر للتكذيب.

وقوله: « كَالْحَصِير عَوْداً عَوْداً » معناه أن القلوب تحيط بها الفتن حتى تكون فيها المحصور والمحبوس، يقال حصره القوم: إذا أحاطوا به وضيقوا عليه.

وقوله: « عَوْداً عَوْداً » بفتح العين: أي مرة بعد مرة.

و« أشربها » أى دخلت فيه وقبلها وسكن إليها.

و« النكتة » الأثر.

و« المربادُّ » الذي في لونه ربدة، وهى لون بين السواد والغبرة.

و« المجخيُّ » المائل عن الاستقامة والاعتدال هاهنا.

2. (4767)- *Müslim* rahimehullah'ın bir rivayetinde (Huzeyfe radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim. Demişti ki:

"Fitneler, tıpkı (kamışlardan örülen) hasır gibi, (insanların kalbine) çubuk çubuk atılır. Hangi kalbe bir fitne nüfuz ederse onda siyah bir leke hasıl olur. Hangi kalp de onu reddederse onda beyaz bir benek hasıl olur. Böylece iki ayrı kalp ortaya çıkar: Biri cilalı taş gibi bembeyazdır; dünyalar durdukça buna hiçbir fitne zarar vermez. Diğeri ise, alaca siyahtır. Tepetaklak duran testi gibidir; bu kalp, ne iyiyi iyi bilir, ne de kötüyü kötü. O, hevadan (beşerî değerlerden) kendisine ne yutturulmuşsa, onu (hak veya batıl) bilir."

Bu rivayette *Huzeyfe* (radıyallahu anh) der ki: "(Ey Ömer!) Seninle o fitne arasında kapalı bir kapı vardır kırılması yakındır!"

Hz. Ömer atıldı: "Ey babasız kalasıca! O kırılacak mı? keşke açılsaydı. Böylece tekrar (kapatılarak eski normal hale) dönülürdü!"

Huzeyfe der ki: "Ben ona bu kapı ile öldürülecek veya ölecek bir şahsın kinaye edildiğini bildiren bir hadis söyledim. Mugalata (ve efsane anlatıp boş laf) etmedim."

Ravi der ki: "Sa'd İbnu Tarık'a (hadiste geçen) "esvedü mürbad" tabiri ne demektir?" diye sordum.

"Siyah üzerine şiddetli beyazlıktır" dedi. Ben tekrar "el-kûzu mechıyy" nedir?" dedim. "Tepetaklak (ters çevrilmiş) testi!" diye cevap verdi." [Müslim, İman 231, (144).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, istikbalde olacakları ihbar sınıfına giren mucizelerdendir. Aslında gaybı sadece Allah bilir. Ancak Allah'ın bildirmesiyle insanlar da bilebilir. Peygamberler, Allah'ın gaybı bildirme nimetine en ziyade mazhar olan kimselerdir. *Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)*, en kamil mertebede bu nimete mazhar olmuştur. Şarihler, bu hadisle Hz. Ömer'in şehit olacağının ihbarı ile Hz. Osman fitnesinin haber verildiğini belirtirler.

2- Bizim dikkat çekeceğimiz bir mucize de fitneye düşenlerin psikolojik halleriyle ilgili beyanlardır. Bunu da bir mucize olarak değerlendirmemize hiç bir mani yoktur. Fitneye tam olarak düşmüş olan kimsede herkesçe müsellem olan değerlerin kaybolduğu, kendisine "içirilen" -ki yutturulan diye tercüme ettik- dışında bir değer tanımadığı belirtilmiştir.[16] Günümüzde bu tip insanları fiilen gördüğümüz için hadisin demek istediği gerçeği daha iyi anlama şansına sahibiz. Aksi takdirde inayet-i İlahiyeye mazhariyet dışında bir imkânla bu hadisin mesajını anlamamız mümkün olmayacaktı.

Hadisin anlaşılması için *ma'ruf* ve *münker* tabirlerine dönelim: *Ma'ruf*, şeriatın ve aklın güzel bulduğu şeydir. *Ma'ruf*la, insanlarca elbirlik takdir edilen şeriatça te'yid edilen müşterek değerler sistemi; bir başka ifadeyle iyi olan şeylerin ifade edildiğini, münkerle de yine insanlarca

16- Hadiste geçen "içirilen" tabiri pek manidardır. Günümüzde şartlandırılan kelimesi bunu en iyi karşılayacak tabir olmalıdır.

elbirlik reddedilen, takbih edilen, şeriatça da çirkinliği, kötülüğü, zararlılığı te'yid edilen değerlerin ifade edildiğini bilmek gerekir. Bu değerler ferdî değildir, beşerî değildir. Bu sebeple hadis, bunların heva olmadığına dikkat çeker. Hadis, fitneye düşen kimsenin, insanlarca ma'ruf kabul edilmiş bir şeyi maruf addetmediğini; münker bilinen şeyi de münker görmediğini buna mukabil kendisine yutturulan yeni değerler sistemine göre hükmettiğini belirtir. Yeni değerler sistemine hadis heva demektedir. Bir ayet, İlahi değerler yerine "heva"nın konulmasını halis şirk ilan etmektedir: أَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلٰهَهُ هَوَاهُ أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلاً **"Gördün mü o heva (ve heves)ini tanrı edinen kimseyi? Şimdi onun üzerine (habibim) sen mi bir bekçi olacaksın? Yoksa onların çoğunu hakikaten (söz) dinlerler, yahut akıllanırlar mı sanıyorsun? Onlar başka değil, dört ayaklı hayvanlar gibidir. Belki yolca daha sapıktır"** (Furkan 43-44).

Ayet-i kerime, beşerî hevaya saplanarak İlahî menşeli marufu "iyi"; münkeri de *"kötü"* kabul etmeyenleri dört ayaklıdan beter ilan etmektedir.

Böylece sadedinde olduğumuz hadiste, günümüzde çağdaşlık, hümanizm, laisizm gibi yaftalarla nikah, edeb, tesettür, haya, ibadet gibi marufları gericilik diye reddeden; fuhuş, içki, kumar, açık-saçıklık, ahlaksızlık, hayasızlık gibi her çeşit münkeri de ilericilik diye hoş göstermeye, müdafaalarını yapmaya kalkan insanların hem yetişme vetirelerinin ve hem de ruhî yapılarının en beliğ bir tasvirini görmüş olmaktayız.

3- Hadisle ilgili ilave yorumları müteakiben kaydedeceğiz.

4768 ٣– وعن أبى بكرة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: يَنْزِلُ أُنَاسٌ مِنْ أُمَّتِي بِغَائِطٍ يُسَمَّى الْبَصْرَةَ عِنْدَ نَهْرٍ يُقَالُ لَهُ دِجْلَةُ. يَكُونُ عَلَيْهِ جِسْرٌ يَكْثُرُ أَهْلُهَا، وَتَكُونُ مِنْ أَمْصَارِ الْمُهَاجِرِينَ. فَإِذَا كَانَ فِي آخِرِ الزَّمَانِ جَاءَ بَنُو قَنْطُورَاءَ عِرَاضُ الْوُجُوهِ صِغَارُ الأَعْيُنِ، حَتَّى يَنْزِلُوا عَلَى شَطِّ النَّهْرِ، فَيَتَفَرَّقُ أَهْلُهَا ثَلاَثَ فِرَقٍ: فِرْقَةٌ يَأْخُذُونَ أَذْنَابَ الْبَقَرِ وَالْبَرِّيَّةِ وَهَلَكُوا، وَفِرْقَةٌ يَأْخُذُونَ لأَنْفُسِهِمْ وَكَفَرُوا، وَفِرْقَةٌ يَجْعَلُونَ ذَرَارِيَّهُمْ خَلْفَ ظُهُورِهِمْ وَيُقَاتِلُونَهُمْ، هُمُ الشُّهَدَاءُ]. أخرجه أبو داود.

«الغائط» المطمئن من الأرض.

و«البصرة» الحجارة البيض الرخوة، وبها سميت البصرة.

و«بَنُو قَنْطُورَاءَ» هُم الترك، يقال إن قنطوراء اسم جارية كانت لإبراهيم الخليل عليه الصلاة والسلام، ولدت له أولاداً جاء من نسلهم الترك.

3. (4768)- *Hz. Ebu Bekr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ümmetimden bir kısım insanlar Dicle denen bir nehir yanında, Basra denen geniş bir düzlüğe inerler. Nehrin üzerinde bir köprü vardır. Oranın halkı (kısa zamanda) çoğalır ve muhacirlerin [Müslümanların[17]*] beldelerinden biri olur. Ahirzamanda geniş yüzlü, küçük gözlü olan Benî Kantûra gelip nehir kenarına inerler. Bundan böyle (Basra) halkı üç fırkaya ayrılır:*

★ *Bir fırka sığır ve kır develerinin peşlerine takılıp (kır ve ziraat hayatına dönerler, bunlar) helak olurlar.*

★ *Bir fırka nefislerini(n kurtuluşunu esas) alırlar (ve Benî Kantûra ile sulh yolunu) tutarlar. Böylece bunlar küfre düşerler.*

★ *Bir fırka da çocuklarını geride bırakıp onlarla savaşırlar. İşte bunlar şehit olurlar."* [Ebu Davud, Mehalim 10, (4306).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, henüz *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zamanında mevcut olmayan, Hz. Ömer zamanında, hicrî 27 yılında, Utbe İbnu Gazvan tarafından kurulan ve içerisinde hiç puta tapılmamış olan Basra şehrinden bahsetmektedir. Ancak bazı alimler başka görüştedir. Aliyyu'l-Kari şu açıklamayı kaydeder: "El-Eşref der ki: Aleyhissalâtu vesselâm bu şehirle, Medinetu's-Selam olan Bağdat'ı kastetmiştir. Zîra Dicle hadiste geçen kırdır. Köprü de Bağdat'ın ortasında mevcuttur. Basra'nın ortasında köprü yoktur. Resulullah Bağdat'ı Basra diyerek tanıtmıştır. Çünkü Bağdat'ın dışında kapısına pek yakın bir yer vardır; Babu'l-Basra denir. *Aleyhissalâtu vesselâm* böylece, Bağdat'ı, ya bir kısmının ismiyle isimlendirmiş olmaktadır; yahut da muzafın hazfedilmesiyle[18] tıpkı ayet-i kerimede وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ dendiği gibi. Bağdat dahi Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde bugünkü şekliyle kurulmuş değildi. Keza *Aleyhissalâtu vesselâm* devrinde, şehirlerden bir şehir de değildi. Bu sebeple Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Müslümanların beldelerinden biri

17- Ebu Ma'mer'in rivayetinde "Müslümanların.." denmiştir.

18- Muzafın hazfı: *Babu'l-Basra* tabirinde Bab kaldırılınca Basra kalır.

olur" demiş, geleceğe matuf konuşmuştur. Aleyhissalâtu vesselâm zamanında bilakis (o civarda), Kisra'nın Medain şehri çıktıktan sonra Basra'ya mensup, onun nahiyeleri sayılan bir kısım köyler vardı (büyük bir şehir yoktu). Ayrıca, meselenin bir başka yönü daha var: Zamanımızda, Türklerin Basra'ya savaş suretiyle girdiğine dair kimse bir şey işitmiş değildir. Hadisin mânası şu olmalıdır: "Ümmetimden bir kısmı, Dicle yakınlarına inecek ve orada yerleşecektir. Burası Müslüman beldelerden biri olacaktır." İşte burası Bağdat'tır." (Aliyyu'l-Kârî'den.)

2- Benî Kantûra ile Türklerin kastedildiği kabul edilmiştir. Hattâbi, "dendiğine göre" diyerek şu açıklamayı kaydeder: "Kantûra Hz. İbrahim'in cariyesinin ismidir. Hz. İbrahim'in bundan çocukları dünyaya geldi. Türkler bu çocuklardan çoğalmadır." Bazı açıklamalara göre Kantûra, Türklerin atasının ismidir. Bazı âlimler bu açıklamaları reddeder ve "Türklerin, Hz. Nuh'un oğullarından Yafes'ten çoğaldıklarını ileri sürer. Hz. Nuh aleyhisselam, Hz. İbrahim'den çok önce yaşadığına göre Türklerin Hz. İbrahim'le bir irtibatı olmamalıdır. Görüşlerdeki bu zıtlığı, "Cariyenin, Yafes evladından olması mümkündür" veya "Cariye ile, -Hazreti İbrahim'in evladlarından gelmesi haysiyetiyle- Hz. İbrahim'e mensup, Yafes'in evladlarından biriyle evlenmiş bir kızın kastedilmiş olması, Türklerin mezkur evlilikten hasıl bulunması da mümkündür" gibi uzlaştırıcı açıklamalarla kaldırmaya çalışanlar da olmuştur.

Şunu kaydetmek isteriz: Yeryüzündeki ırkların menşei bugün dahi ilmî kesin bir çözüme kavuşmuş değildir. Sadece bazı nazariyeler mevcuttur. Kaydedilen açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, eski kitaplarımız da, çok sağlam ve kesin bir kaynağa dayanmaksızın, malumat-ı mütearife şeklinde yaygınlık kazanmış olan birkısım rivayeti, bütün farklılıklarıyla birlikte tekrar etmektedirler. İlerde Kıyamet'le ilgili bölümde, *Kıyamet Öncesi Fitneler Faslında* (5018. hadis) açıklayacağımız üzere ulemanın ekseriyeti tarafından Benî Kantûra'dan maksadın Türkler olduğu kabul edilmiş bulunduğu halde bununla başkasının ve mesela Sudanlıların kastedildiğini söyleyenler de olmuştur.

3- Basralıların ayrılacağı üç fırka hususunda şarihler şu açıklamayı kaydederler:

1) فرقة يأخذون اذناب البقروا البرية *"Sığırların ve kır develerinin kuyruklarını yakalarlar"*dan murad, "Savaştan kaçınırlar, canlarını ve mallarını kurtarmayı düşünürler ve sığırlarının peşine düşerek kırlara, çöllere çekilirler. Ancak oralarda helak olurlar" veya "Savaştan kaçınıp ziraatle meşgul olurlar. Ekip kaldırmak maksadıyla sığırların peşine takılarak muhtelif yerlere dağılırlar, oralarda helak olurlar."

2) فرقة يأخذون لأنفسهم *"Nefsini esas alıp küfre düşen fırka"*dan maksad, Benî Kantûra ile sulh yapmayı prensip edinen zümredir. Bunlar sulh elde edecek ama dinden, sünnetten, şahsiyetten fedâkârlıkla, zilletle bunu yapabilecektir. Bu da helakın bir başka şekli, cesedden önce ruhun öldürülmesidir. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bunu da te'yid etmiyor.

3- Üçüncü grup, kadın ve çocuklarını arkada bırakarak Benî Kantura'ya karşı çıkıp mertçe savaşanları teşkil edenlerdir. Bunlar Resulullah'ın te'yid ve tasvibindedir. Zîra bunlardan ölenlerin şehit olacaklarını haber vermektedir.

*Aliyyu'l-Kârîî*der ki: "Bu hadis Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mucizelerindendir. Çünkü, hâdise *Aleyhissalâtu vesselâm'* ın haber verdiği tarzda aynen, 656 yılında Safer ayında vukua gelmiştir."

Aliyyu'l-Kârî'nin temas ettiği bu hâdise, Hülagu tarafından Bağdat'ın zaptıdır.

Bağdat'ın düşmesiyle noktalanan İslamî tezebzüb ibretlerle dolu bir hâdisedir. *Hülagu,* Bağdat'ı zaptettikten sonra Halep Hükümdarı *el-Meliku'n-Nasır*'a yazdığı bir mektupta, Müslümanların uğradığı bu mağlubiyet ve zilletin sebebini şöyle özetler: "Sizler haram yediniz ve imanınıza sadık kalmadınız. Birçok bid'atları meydana koydunuz. Sabi çocukları kullanmayı adet ettiniz, şimdi buyurun zillet ve hakareti! Bugün yaptıklarınızın cezasını göreceksiniz. **"Zulmedenler nereye gideceklerini ve hangi deliğe tıkılacaklarını yakında görür ve bilirler"** (Şuara 227). Siz bize kafir diyorsunuz. Biz de size fasık ve facir diyoruz..."

Mezkur mektubu, dipnotlar da düşerek bazı yorumlar katarak nakleden Ahmed Hilmi'den aynen kaydetmeyi, Resulullah'ın hadisinin anlaşılması ve tarihten ibret alınması için gerekli görüyoruz:

"Bu arada (Hicrî 657'de) Hülagu, Halep Hükümdarı *el-Meliku'n-Nasır*'a elçilerle bir mektup gönderdi. Bu mektup, Hülagu'nun davranışı ve zihniyetini göstermesi bakımından çok alakabahştır. Bu sebeple Ebu'l Ferec'den aynen alıyoruz:

"el-Meliku'n-Nasır bilir ki biz (Hicrî 656'da) Bağdat üzerine inip tanrının kılıncı ile orayı aldık ve oranın sahibini yanımıza çağırarak kendisine iki sual sorduk. Suallerimize cevap veremedi. Bundan dolayı sizin Kur'anınızda **"Tanrı hiç bir kavmin elindeki nimeti, o kavim kendi kendisini bozmadıkça bozmaz"** (Rad suresi 2) denildiği gibi, bizim azabımıza kendisinin yapmış olduğu işler yüzünden müstehak oldu. Mal-

larını kıskandığı için, malına gelecek olan, canına geldi ve tatlı canlarını adi madenlere değiştiler. Bunun sonucu yine Tanrının dediği **"her ne yaptılarsa orada hazır buldular"** (Kehf 49) gibi oldu. Çünkü biz, Tanrının kuvvetiyle kalktık ve O'nun kuvvetiyle muvaffak olduk ve olmaktayız. Hiç şüphe yoktur ki biz, yeryüzünde Tanrının askerleriyiz.(19)

Kendisi gazabına uğratmak istediği kimseler üzerine bizi gönderir. Olup biten vakalar size ibret ve nasihat olsun. Bizim önümüzde kale para etmez ve karşımıza geçen ordular bir işe yaramaz ve hakkımızda yaptığınız kargışlar (beddua) bize geçmez. Başkalarına bakıp onların başlarına gelenlerden ibret alın ve örtü açılıp altındakiler meydana çıkmadan ve size bir hata gelmeden önce işlerinizi bizim elimize verin; biz sonradan ağlayanlara ve şikayet feryatları koparanlara acımayız. Nice şehirleri yaktık ve nice kimseler yok ettik ve nice çocukları atasız bıraktık ve yeryüzüne fesat saldık. Size kaçmak varsa, bize de kaçanları yakalamak var. Sizin için bizim kılıncımızdan kurtuluş yoktur. Oklarımız size nerede olsanız yetişir. Atlarımız her attan ziyade koşar ve oklarımız her şeyi yarar geçer, kılıçlarımız yıldırım gibi iner. Akıllarımız dağlar gibi sağlamdır. Sayımız kumlar kadar çoktur. Bizden aman dileyen selamete erer. Bizim ile savaş etmeye yeltenenler sonunda pişman olurlar. Eğer siz bizim emrimize itaat ile şartlarımızı kabul edecek olursanız canlarınız bizim canlarımız ve mallarınız bizim mallarımız gibi olur. Yok, emrimize karşı gelir ve muhalefette ayak dilerseniz, başlarınıza gelecekler geldiği zaman bizi değil kendinizi kınayın, ey zalimler! Tanrı sizin aleyhinizedir. Gelecek musibet ve belalara hazırlanın! Sonucun fena geleceğini önceden söyleyen kimsede şüphe yoktur ki, hiç bir kabahat kalmamıştır. Sizler haram yediniz ve imanınıza sadık kal-

---

19- Hülâgû burada *Hz. Peygamber*'in rivayet edilen bir hadisine işaret etmektedir. Bu hadis şöyledir: *"Benim birtakım askerlerim vardır, onları doğu tarafına yerleştirdim ve onlara Türk adını verdim. Onları hiddet ve gazap arasında yarattım. Herhangi bir kul, bir ümmet benim emrimi yapmazsa bunları onların üzerine musallat ederim ve bunlar vasıtasiyle onlardan intikam alırım..."* Bu tip hadislerin hem ilm-i rivayet-ül hadis, hem de dirayet-ul hadis yönünden muallel ve mevzu bulundukları, muhaddislerce kabul edilmektedir. Fakat bu hadisler mevzu olsalar bile bize devirlerindeki telakkiyi anlatırlar ve zamanlarının, muhitlerinin bir bakıma aynası hükmündedirler. *Hülâgû* mektubunda, Moğolların nasıl göründüğünü, Müslümanlarca nasıl karşılandığını pek mükemmel gösterdiği gibi, kendisinin sebebi vücudunu da bu görüşe istinat ettirmektedir. *Cengiz*'in Buhara'daki konuşması, *Hülâgû*'nun bu mektubu papaların ve Hıristiyanların görüşeri hep aynı noktada düğümlenmektedir: Moğollar insanların günahları dolayısıyle Tanrı tarafından gönderilmiş bir ceza makinesidir. Moğollar bunu bilhassa işlemişler ve kendilerini diğer milletleri yola getirmek için Tanrı tarafından gönderilmiş, ikab-ı İlahîyi icraya memur bir kavim olarak görmüşler ve göstermişlerdir. Bu, onlara karşı mukavemeti kırdığı gibi, kendilerini de gayrete getirmiş; kuvvetlendirmiştir.

madınız. Birçok bid'atları meydana koydunuz. Sabi çocukları kullanmayı adet ettiniz, şimdi buyurun zillet ve hakareti! Bugün yaptıklarınızın cezasını göreceksiniz! **"Zulmedenler nereye gideceklerini ve hangi deliğe tıkılacaklarını yakında görür ve bilirler"**(Şuara 227). Siz bize kafir diyorsunuz. Biz de size fasık ve facir diyoruz. Bütün işleri takdir ve tedbir eden kimse tarafından biz size musallat edildik. Sizin azizleriniz bizim katımızda zelil ve hakirdirler. Sizin zenginleriniz bizim katımızda yoksuldurlar. Yeryüzünün batı ve doğusu bizim elimizdedir. Yeryüzünde ne kadar mal sahipleri varsa onların hepsinin ellerindeki mallar ve kendileri bizim demektir. istediğimiz vakit o malları onların ellerinden alırız ve her gemiyi gasbederiz.[20] Kâfirler ateşlerini alevlendirmeden, kıvılcımlarını saçmadan ve sizin hepinizi yok edip yeryüzünde sizden bir kimseyi bırakmadan, akıllarınızı başlarınıza devşirin; doğruyu eğriden ayırın. Bu mektubumuz ile biz sizi uykudan uyandırdık. Apansız başınıza ateşler yağmamasını istiyorsanız hemen bu mektubumuza cevap verin. Sonrasını siz bilirsiniz."

Hülagu, bu mektubunda, kendilerinin Tanrı te'yidine mazhar oldukları, hatta Tanrı kudretinin kendilerine tecelli ettiği, kendilerinin onun takdirini icra eden memurlar olduklarını, zalimlere, facirlere karşı gönderilmiş bulunduklarını söylemektedir. Cengiz'den itibaren hep böyle konuşmuşlardır. Bu onların bu vazifelerine hakikaten inandıklarını gösterir. "Sizin azizleriniz bizim katımızda zelil ve hakirdirler..." derken de makam-ı uluhiyetten konuşur gibidir. Eski Türk hakanları (Tanrı kulu)durlar, yani (Zillullahi fil-arz)dırlar. Tanrının yeryüzünde mümessilidirler ki, bu ibare de ona işaret etmektedir. Diğer taraftan kendi vücudunu ve zuhurunu Kur'an'la da te'yit etmektedir ki, bu kalplere hoş görünmek içindir denilebilir.

Halep Meliki bu mektubu alınca, umerâsıyla müzakere ederek yerine oğlunu gönderdi. Hülagu bunu izaz etmekle beraber, babasının gelmesini şu cümle ile bildirdi: "Onun gönlü bize karşı doğru ise kendi gelir; yoksa biz, ona gideriz." Bu sözler üzerine Melik, Hülagu'ya gitmek istedi ise de beyleri döndürdüler."

4769 ٤ — وعن حسّان بْنِ عَطيّة عن جُبير بن نُفَيْر عن رجل من أصحاب النبي ﷺ يقال له ذو مخبر

20- Kur'an'da buyrulduğu veçhile Musa (A.S.) Hızır'la yoldaşlık ederken, Hızır binmiş oldukları gemiyi delmiş, Musa (A.S.) buna itiraz etiş, Hızır "geminin önünde her gemiyi gasbeden bir padişah var idi" demişti. Bu söz buna işaret edip, biz İlahî kudret ve te'yidle hareket edip, her şeyi yaparız demek istemekte, hatta daha ileri gitmektedir.

قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ سَتُصَالِحُونَ الرُّومَ صُلْحاً آمناً فَتَغزُونَ أَنْتُمْ وَهُمْ عَدُوّاً مِنْ وَرَائِكُمْ فَتُنْصَرُونَ وَتَغْنَمُونَ وَتَسْلَمُونَ، ثُمَّ تَرْجِعُونَ حَتَّى تَنْزِلُوا بِمَرْجٍ ذِي تُلُولٍ، فَيَرْفَعُ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ النَّصْرَانِيَّةِ الصَّلِيبَ؛ فَيَقُولُ: غَلَبَ الصَّلِيبُ، فَيَغْضَبُ رَجُلٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ، فَيَدُقُّهُ. فَعِنْدَ ذٰلِكَ تَغْدِرُ الرُّومُ وَتَجْتَمِعُ لِلْمَلْحَمَةِ وَيَثُورُ الْمُسْلِمُونَ الَى أَسْلِحَتِهِمْ فَيَقْتَتِلُونَ، فَيُكْرِمُ اللّٰهُ تِلْكَ الْعِصَابَةَ بِالشَّهَادَةِ]. أخرجه أبو داود.

« الْمَرْجُ » الأرض الواسعة ذات النبات تمرج فيها الدواب: أي تسرح مختلطة كيف شاءت.

و« التُّلُولُ »: الأماكن المرتفعة من الأرض. و« الملحمةُ » معظم القتال.

4. (4769)- *Hassan İbnu Atiyye, Cübeyr İbnu Nüfeyr*'den, o da Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Zi-Mihber denen bir sahabisinden naklen anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Rumlarla güvenilir bir sulh yapacaksınız. Onlar arkanızda (başkalarına) düşman olacaklar, sizler (de diğer düşmanlarınızla) savaşacak ve (Allah'ın keremiyle) yardıma mazhar olacaksınız; ganimet elde edecek, selamete ereceksiniz. Sonra dönüp tepelikli bir çayıra ineceksiniz. Hıristiyanlardan biri salibi kaldıracak ve: "Salib galebe çaldı!" diyecek. Müslümarlandan bir adam öfkelenip onu (salibi) kıracak. Bunun üzerine Rum, (antlaşmasına) ihanet edip büyük bir savaş için toplanacak. Müslümanlar da silaha sarılıp savaşacaklar. Allah bu orduya şehadet lutfedecek." [Ebu Davud, Melahim 2, (4292, 4293).]

4770 ٥ـ وعن أمّ سلَمَة زوج النبي ﷺ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قالت: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَكُونُ اخْتِلَافٌ عِنْدَ مَوْتِ خَلِيفَةٍ. فَيَخْرُجُ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ هَارِباً الى مَكَّةَ فَيَأْتِيهِ نَاسٌ مِنْ أَهْلِ مَكَّةَ فَيُخْرِجُونَهُ وَهُوَ كَارِهٌ، فَيُبَايِعُونَهُ بَيْنَ الرُّكْنِ وَالْمَقَامِ، وَيُبْعَثُ الَيْهِمْ بَعْثٌ مِنَ الشَّامِ فَيُخْسَفُ بِهِمْ بِالْبَيْدَاءِ بَيْنَ مَكَّةَ وَالْمَدِينَةِ. فَإِذَا رَأَى النَّاسُ ذٰلِكَ أَتَاهُ أَبْدَالُ الشَّامِ وَعَصَائِبُ أَهْلِ الْعِرَاقِ فَيُبَايِعُونَهُ. ثُمَّ يَنْشَأُ رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ، أَخْوَالُهُ كَلْبٌ فَيَبْعَثُ إِلَيْهِ بَعْثاً فَيَظْهَرُونَ عَلَيْهِمْ وَذٰلِكَ بَعْثُ كَلْبٍ، وَالْخَيْبَةُ لِمَنْ يَشْهَدُ غَنِيمَةَ كَلْبٍ. فَيَقْسِمُ الْمَالَ وَيَعْمَلُ في النَّاسِ بِسُنَّةِ نَبِيِّهِمْ وَيُلْقِى الإِسْلَامُ

بِجِرَانِهِ الَى الأَرْضِ، فَيَلْبَثُ سَبْعَ سِنِينَ، وَقَالَ بَعْضُ الـرُّوَاةِ: تِسْعَ سِنِينَ، ثُمَّ يَتَوَفَّى وَيُصَلِّى عَلَيْهِ الْمُسْلِمُونَ]. أخرجه أبو داود.

قـوله «وَيُلْقِـى الإِسْلاَمُ بِجِرَانِهِ» أى يقرّ قراره ويستقيم: كمـا أن البعير إذا برك فاستراح مدّ جرانه على الأرض.

5. (4770)- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerinden *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir halifenin ölümü anında (ehl-i hal ve akd arasında) ihtilaf olacak. (O zaman) Medine ahalisinden bir adam (Mehdi) kaçarak Mekke'ye gidecek. Mekke halkından bir kısmı ona gelecek ve (fitne çıkar korkusuyla) istemediği halde onu (evinden) çıkaracaklar. Rükn ile Makam arasında ona biat edecekler. Onları (ortadan kaldırmak için) Şam'dan bir ordu gönderilecek. Ordu Mekke-Medine arasındaki el-Beyda'da yere batırılacak. İnsanlar bu (kerameti) görünce Şam'ın ebdalı ve Irak ahalisinin velileri ona gelip biat ederler. Sonra Kureyş'ten dayıları Kelb kabilesinden olan bir adam zuhur eder ve (Mehdi ve adamlarına) karşı bir ordu gönderir. Ama onlar bu orduya galebe çalarlar. Bu ordu, Kelbî'nin (ihtirasıyla çıkarılmış) bir ordudur. Bu Kelbî'nin ganimetine iştirak edemeyen zarara uğramıştır. (Mehdi, malı taksim eder. Halk arasında peygamberlerinin sünnetini (ihya eder ve onun) ile amel eder. İslam yeryüzünde yerleşir. Yedi yıl hayatta kalır. -Bazı raviler dokuz yıl demiştir.- Sonra ölür ve Müslümanlar cenaze namazını kılarlar." [Ebu Davud, Melahim 1, (4286, 4288, 4289).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, birkaç meseleye birden temas etmektedir:

1- MEHDİ MESELESİ: Medine'den çıkıp kaçarak Mekke'ye giden zatı, bazı alimler *Mehdi* olarak değerlendirmiştir. Bu kanaatte olan *Tîbî,* delil olarak bu hadisi *Ebu Davud*'un Kitabu'l-mehdî bölümünde kaydetmiş olmasını gösterir.

Hadisten anlaşıldığına göre, bir halifenin ölümü üzerine, yerine seçilecek kimse meselesinde seçiciler (ehlü'l-hal ve'l-akd) arasında ihtilaf çıkar. Zikri geçen zat (Mehdi), *emîrlik makamının* mes'uliyetinden veya fitne çıkmasından korkarak Mekke'ye kaçar. Ne de olsa orası, kendisine iltica edenlere emniyet sağlayan, içinde yaşayanlara mabet olan mukaddes yerdir.

Mekke halkı onun halini anlayarak yalnız bırakmaz: Onu evinden çıkarıp Ka'be'nin önünde Haceru'l-Esved Rüknü ile Makam-ı İbrahim arasında biat eder. Ancak Şam'dan bir ordu gönderilerek bunlar tenkil edilmek istenir. Fakat ordu Mekke-Medine yolu üzerinde el-Beyda'da yere batırılır. Bu kerametle kıymeti ve makamı ortaya çıkan zatın etrafında, civarın salihleri toplanır; Şam'ın ebdalları, Irak'ın sulehası vs. yanına gelip biat ederler.

Sonra, annesi Kelb kabilesinden olan Kureyşli birisi buna (Mehdi'ye) karşı çıkar ve hatta bir ordu hazırlar. Mehdi ve adamları bu orduyu bertaraf ederler, bol miktarda ganimet elde ederler.

Mehdi yedi veya dokuz yıl hayatta kalır. Sünneti ihya eder ve halk arasında sünnetle amel edilmesini sağlar. İslam böylece sağlam bir şekilde yeryüzüne yerleşir.

Hadis, bu şekilde Mehdi'nin yapacağı icraatı özetler.

Mehdi hakkında yegane hadis bu değildir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, pek çok hadisiyle, ahirzamanda çıkacak *Mehdi*'den bahsetmiş, icraatını ve diğer birkısım evsafını bildirmiştir. *Mehdi* ile ilgili açıklamayı ileride (5004-5008. hadisler) yapacağımız için burada teferruata girmeyeceğiz.

2- EBDAL MESELESİ: Hadiste temas edilen diğer bir husus Şam'ın ebdallarıdır.

Ebdal, "bedel" kelimesinin cem'idir. Dilimizde abdal şeklinde kullanılır. Kelime cemi olmasına rağmen müfred gibi kullanırız. Arapça aslında da müfredi olan bedel pek kullanılmamaktadır. en-Nihaye'de şu açıklama yapılır: "Bunlar evliyalar ve abidlerdir; bedelin cem'idir. Ebdal diye isimlenmişlerdir. Çünkü, her ne vakit bunlardan biri ölecek olsa, bir başkası onun yerini alır." Suyûtî Mirkatu's-Suud'da der ki: "Kütüb-i Sitte'de Ebdal'dan bahseden bir başka hadis mevcut değildir. Sadece Ebu Davud'un bu hadisi onların zikrine yer vermektedir. Ancak Hakim bu hadisi el-Müstedrek'te tahric etmiş ve sahih olduğunu belirtmiştir. Kütüb-i Sitte dışında, ebdallar hakkında pek çok hadis gelmiştir. Bunları müstakil bir kitapta topladım." İbnu'l-Cevzî, Ebdal'la ilgili bütün rivayetlere "mevzu" demiştir. Ancak Suyûtî, ona karşı çıkmıştır. Suyûtîye göre, ebdalle ilgili haber sahihtir. Hatta mütevatir de denilebilir. "Çünkü der, rivayetler manevî mütevatir haddine ulaşmıştır. Öyle ki, ebdalların varlığına kesinlikle hükmetmek zaruret halini almıştır." İbnu Hacer, Fetava'sında: "Ebdallah hakkında kimisi sahih kimisi gayr-i sahih bir çok ha-

dis gelmiştir. Kutub'un zikri bazı âsarda gelmiştir. Sufiler arasında meşhur olan evsafıyla Gavs hakkında hiçbir rivayet sabit değildir" der.

Ebdallarla ilgili birkaç hadisi mealen kaydediyoruz:

★ *Ahmet İbnu Hanbel, Ubade İbnu's-Samit*'ten merfu olarak naklediyor: *"Bu ümmette ebdallah otuz tanedir. Kalpleri, Halilu'r-Rahman Hz. İbrahim aleyhisselam'ın kalbi üzeredir. Bunlardan biri ölünce Allah onun yerine bir başkasını koyar."*

★ Yine *Ubâde*'nin bir başka rivayeti şöyledir: "Ümmetimde ebdallar otuz tanedir. Arz onlar sebebiyle ayaktadır, onlar sebebiyle yağmura mazharsınız, onlar sebebiyle yardıma mazharsınız." Bu iki hadisin senedine "sahih" denmiştir.

★ *Avf İbnu Malik*'in Taberani'deki rivayeti şöyle: *"Ebdallar Şam ehli arasındadır. Onlar sebebiyle yardım görürler, onlar sebebiyle rızka mazhar olurlar."*

★ *Hz. Ali*'nin rivayeti: *"Ebdallar Şam'dadır. Onlar kırk erkektir. Bunlardan biri öldü mü, Allah yerine birini koyar, yağmur onlar sebebiyle sular, düşmanlara karşı onlar sebebiyle yardım edilir, Şam ehlinden azap onlar sebebiyle bertaraf edilir."*

Bu son iki rivayetin hasen olduğu söylenmiştir.

Hilyetü'l-Evliya'da *Ebu Nuaym*'ın İbnu Ömer'den rivayeti şöyle: *"Her nesilde ümmetimin en hayırlıları 500 kişidir. Ebdallar da kırk kişidir. Ne 500'ler için ne de 40'lar için eksilme vardır. Bunlardan bir kimse ölünce Allah yerine 50'den birini alır, kırklara koyar."* Yanındakiler: "Ey Allah'ın Resulü! Bize onların amellerini söyle!" dediler. Buyurdu ki: *"Onlar kendilerine zulmedenleri affederler. Kendilerine kötülük yapanlara iyilik yaparlar. Allah'ın kendilerine verdiği şeylerde başkalarına pek cömert davranırlar."*

Yukarıda kaydedilen hadislerde *Ebdal*ların miktarı hakkında bazan otuz bazan kırk sayısı zikredilmiştir. Şarihler arada bir tenakuz belirtirler ve: "Çünkü derler, hadisin birinde "kırk erkek" denirken, diğerinde "Hz. İbrahim'in kalbi üzerine otuz" denmiştir. Şu halde otuzu Hz. İbrahim'in kalbi üzerinedir, on adedi öyle değildir." Münâvi, arzın ebdallah sayesinde ayakta kalması, yağmur ve nusretin onlar vasıtasıyla gelmesi hususunda şu açıklamayı kaydeder: "Peygamberler arzın direkleri idi. Peygamberlik kesilince, Allah onların yerine bunları koydu. Bunların bir kısmı arz ehline yardım eder, feyzin gelmesini artırır. Bazı âsarda gelmiştir ki: "Arz, peygamberlerin gidişinden Allah'a şikayette bulunur.

Allah Teala: "Senin sırtına otuz tane sıddîk koyacağım" cevabını verir. Arz da sükunete erer." Ubade hadisinde geçen: "..Onlar sebebiyle arz ayaktadır..." ibaresi, yine Hilye'nin bir başka rivayetinde: "Onlar sebebiyle ihya edilir ve öldürülür, yağmur yağar, nebat biter, belalar defedilir." Ravi der ki: "Haberi rivayet eden *İbnu Mes'ud*'a denildi ki: "Nasıl, onlar sebebiyle ihya ve öldürme olur, yağmur yağar...?" Şu cevabı verdi: "Çünkü onlar, Allah'tan ümmetlerin çoğalmasını taleb ederler ve çoğalırlar, cebbarlara beddua ederler, onlar azalır. Yağmur talep ederler, yağmur yağar. Onlar dilerler, onlar için arz nebat verir, dua ederler, bu dua sebebiyle nice belalar defolur." *Hakimu't-Tirmizî,* şu rivayeti kaydeder: *"Arz Allah'a nübüvvetin kesilmesinden şikayette bulundu. Allah Teala: "Senin sırtına kırk tane sıddîk koyacağım. Onlardan biri ölünce, yerine bir başkasını bedel kılacağım. Bu sebeple onlara bedel dediler. Allah onların ahlaklarını tebdil etti. Onlar arzın direkleridir, onlar sebebiyle arz ayaktadır, onlar sebebiyle yağmur yağar."* اَلْأَبْدَالُ فِي هَذِهِ الْأُمَّةِ ثَلَاثُونَ رَجُلًا قُلُوبُهُمْ عَلَى قَلْبِ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلِ الرَّحْمَنِ كُلَّمَا مَاتَ رَجُلٌ أَبْدَلَ اللّٰهُ مَكَانَهُ رَجُلًا. *"Bu ümmette ebdallar otuz kişidir. Hepsinin kalbi Hz. İbrahim Halilurrahman'ın kalbi üzerinedir. İçlerinden biri ölünce, Allah onun yerine bir başkasını bedel kılar"* hadisini açıklayan Münavi şu bilgileri kaydeder: "Bunların kalbine, Allah'a gitmede, *Hz. İbrahim* aleyhisselam'ın yolu açılır. Bir rivayette: قُلُوبُهُمْ عَلَى قَلْبِ رَجُلٍ وَاحِدٍ *"Kalpleri bir kişinin kalbi üzeredir"* ibaresi gelmiştir. el-Hakim (et-Tirmizî) der ki: "Onlar böyle tek bir kalp gibi oldular. Çünkü kalpleri Allah'tan başka herşeyle meşguliyeti terkeder, hepsinin tek meşguliyeti Allah olunca kalplerde tam bir birlik hasıl olur." Futuhat-ı Mekkiyye'de *İbnu Arabî* der ki: "Hadisteki "Hz. İbrahim'in kalbi üzeredirler" sözü; bir başka hadiste geçen "Hz. Adem'in kalbi üzeredirler" şeklindeki, beşer büyüklerinden birinin veya bir meleğin kalbine izafe eden ifadelerin mânası şudur: Onlar İlahî marifetleri kazanmada bu şahsın kalbiyle tekallüb eder (haşir neşir olur). Çünkü İlahî ilimlerin varidatı, kalplere varid olur. Her bir ilim, melek ve peygamberden bir büyüğün kalbine varid olur. O da bunu, kalbi kendi kalbi üzere olan bu kalplere ifaza eder. Bu sebeple, bazı büyükler der ki: "Falan kimse falan kimsenin izi üzeredir." Bunun mânası zikrettiğimiz şekildedir." *el-Kayserî er-Rumî, el-Arif İbnu Arabî*'den naklen der ki: "Hadiste: "İbrahim aleyhisselam'ın kalbi üzeredir" denmiştir. Çünkü velayet ikidir: Mutlak velayet, mukayyed velayet. Mutlak olan, küllî olan velayettir, bütün cüz'î velayetler onun fertleridir. Mukayyed olan ise, hadiste geçen (Hz. İbrahim'in yolu, Hz. Adem'in yolu... gibi) münferid velayetlerdir.

Küllî olsun, cüz'î olsun bu velayetlerden her biri marifetin zuhurunu talep eder. Bu ümmet içerisinde, veraset yoluyla bütün peygamberlerin velayetleri zuhur etmiştir. Bu sebeple bu hadiste على قلب ابراهيم عليه السلام *"İbrahim aleyhisselam'ın kalbi üzere"* denmiştir; bir başka hadiste على قلب موسى عليه السلام *"Musa aleyhisselam'ın kalbi üzere"* denmiştir. Değişik hadislerde başka isimler de sayılmıştır. Peygamberimiz Muhammed Mustafa *(aleyhissalâtu vesselâm)*, velayet-i külliye dairesinin sahibi olması haysiyetiyle velayet-i külliye sahibidir. Çünkü, bu küllî nübüvvetin bâtını küllî velayet-i mutlakadır. Bu ümmet içerisinde, peygamberlerden herbirinin velayetinin bir mazharı olunca, bu ümmette büyük peygamberlerden herbirinin kalbi üzere olan kimseler bulunacaktır."

Münâvî ebdal diye tesmiye edilişlerine: "Çünkü onlar kötü huylarını tebdil ettiler, nefislerini buna razı ettiler, böylece güzel ahlak amellerinin zineti oldu" şeklinde bir yorum getirir.

Münâvî, otuz rakamıyla ilgili olarak şu açıklamayı yapar: "Ehl-i hakikatın sözlerinin zahirine göre "otuz, onların muhtelif mertebeleridir." el-Arif el-Mürsî der ki: "Melekût âleminde dolaştım. Ebu Medyen'i, arşın tavanında muallak gördüm. Kızıl tenli, mavi gözlü birisiydi. Kendisine: "İlimlerin ve makamın nedir?" dedim. "Yetmiş bir ilim biliyorum. Makamım da halifelerin dördüncüsü, yedi ebdalin başıdır" dedi. "Ya Şazelî'nin durumu?"dedim. "O bir denizdir, onu ihata etmek mümkün değildir!" dedi."

el-Arif el-Mürsî der ki: "Üstadım Şazelî'nin önünde oturuyordum. Yanına bir cemaat girdi. Bana: "Bunlar ebdaldır" dedi. Ben de basiretimle baktım. Onları ebdal olarak görmedim ve hayrette kaldım. Şeyhim dedi ki: "Kim günahlarını hasenata tebdil ederse, o kimse bedeldir." (21) Böylece anladım ki ebdallığın ilk mertebesi günahların sevaba tebdilidir." *İbnu Asakir*'in tahricine göre, *İbnu'l-Müsennâ,* Ahmed İbnu Hanbel'e: Bişru'l-Hafi İbni'l-Haris hakkında sorunca: Ahmed İbnu Hanbel "Yedi Ebdal'in dördüncüsüdür" diye cevap vermiştir.

Münâvî, İbnu Arabî'nin Hilyetu'l-Ebdal kitabından şunu kaydeder: "Bir arkadaşımız anlattı ki; "Bir gece ben o günkü virdimi tamamlamış olarak seccademde oturuyordum. Başım dizlerimin arasında Allah'ı zikrediyordum. Derken bir şahsın altımdaki seccademi çekip, ona bedel bir hasır yaydığını hissettim. "Bunun üzerinde namaz kıl" dedi. Halbuki

21- Burada Furkan suresindeki **"Allah tevbe edenlerin günahını hasenata tebdil eder..."** mealindeki ayete işaret edilmiştir (70. ayet)

odamın kapısı üzerime örtülü idi. Bu durum bana bir korku verdi. Ama adam: "Allah'a dost olan korku hissetmez" dedi ve arkadan ilave etti: "Her halinde Allah'tan kork!" Sonra içimden bir ses geldi ve: "Ey Efendim! Ebdallar ne ile ebdal oluyorlar?" diye sordum.

"Dört şeyle, dedi ki, bunları Ebu Talib, el-Kut'da zikretmiştir. Samt (konuşmamak), uzlet, açlık, geceleyin uyumamak." Adam sonra çekilip gitti. Odama nasıl girdi, nasıl çıktı bilemiyorum. Çünkü kapım kapalıydı." *el-Arif İbnu Arabî* der ki: "Bu ebdallardan biridir, ismi, Muaz İbnu Eşres'dir. Mezkur olan dört şey de bu yüce yolun temelleri ve esaslarıdır. Kimin bu yolda ayağı ve sebatı yoksa, o kimse Allah'ın yolundan sapmış demektir." İbnu Arabî devamla der ki: "Bir ebdal, bir yeri terketti mi, yerine oraya ruhani bir hakikati koyar. Bu velinin göç ettiği bu yer ahalisinin ervahı onun etrafında toplanır. Bu yerdeki insanlardan birinde, bu şahsa karşı şiddetli bir şevk ve arzu zuhur etse, o şahsın yerine, bedel kıldığı bu ruhanî hakikat cesed giyer ve onlarla konuşur. Onlar da kendilerine gaib olduğu halde buna konuşurlar. Bu hal, bazan ebdaldan olmayan kimse hakkında da cereyan eder. Ancak bu ikisi arasında fark vardır: Ebdal olan gitmiştir ve yerine başkasını bıraktığını bilir. Ebdal olmayan ise, onu bıraksa da bunu bilmez. Çünkü bu döt şeye onun hakkında hükmedilemez."

Bazı rivayetlerde ebdalların evsafıyla muttasıf olmanın yolu çok namaz, çok oruçtan ziyade, ahlâkî kemalden geçtiği belirtilir. *Hakimu't-Tirmizî,* Ebu'd-Derda'dan kaydettiği bir rivayette şunu ziyade etmiştir: لَمْ يَسْبِقُوا النَّاسَ بِكَثْرَةِ صَلاَةٍ وَلاَ صَوْمٍ وَلاَ تَسْبِيحٍ وَلَكِنْ بِحُسْنِ الْخُلُقِ وَصِدْقِ الْوَرَعِ وَحُسْنِ النِّيَّةِ وَسَلاَمَةِ الصَّدْرِ اولئك حِزْبُ اللهِ اَلاَ إِنَّ حِزْبَ اللهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ. **"Onlar insanları ne çok namaz kılarak, ne çok oruç tutarak, ne de çok tesbih çekerek geçmiş değillerdir. Fakat onları öne geçiren husus güzel ahlak, vera ve takvada sıdk, halis niyet, iç temizliği gibi ahlakî düsturlardır. Bunlar(a uyanlar) hizbullahtır. Hizbullah olanlar kurtuluşa erecek olanlardır"** (Mücâdile 22). Bunlara *ebdal* denmiştir. Çünkü onlar, önceki yerlerinde kendilerine benzeyen bir başkasını bedel bırakarak başka bir yere göçerler. Cinler hakkında muhtelif suretlere bürünmek caiz olunca, melekler ve evliyalar hakkında bu evladır. Sufiyye mesleğine göre, cisimler âlemi ile ruhlar alemi arasında orta bir âlem mevcuttur; buna âlem-i misal derler. Onlara göre bu âlem, cesedler âleminden daha latif, âlem-i ervahtan daha kesiftir. Ruhların cesed giyme ve muhtelif şekillerde zuhur etme hadisesini bu *âlem-i misale* bina

eder-ler. Bir velinin tavırdan tavıra geçmek (suretiyle terakki etmesi) üç şekil-de husul bulur:

1) Cinlerde olduğu gibi, temsil ve teşekkül yoluyla birçok sureti alma hali.

2) Farklı suretlere bürünmeden arzın dürülmesi, mesafenin tayyedilmesi suretiyle farklı yerlerde görünme hali. Bunun sonucu olarak onu iki ayrı şahıs, aynı bünye ve şekil içinde ayrı ayrı yerlerde görebilir. Allah bunu, arzı dürmek ve görmeye mani perdeleri kaldırmak suretiyle gerçekleştirir. Kişi aslında bir yerde olduğu halde iki yerde zannedilir. Bunun en iyi örneği, (Mirac dönüşü Mekkelilerin dileği üzerine) Beytu'l-Makdis'le *Resulullah* arasındaki perdelerin kalkması ve *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın onu tasvir etmesidir.

3) Velinin cüsse itibariyle kevni dolduracak kadar azamet ve büyüklük kesbetmesi ve bu yolla her tarafta müşahade edilmesidir.

Gazâlî der ki: "Ebdallar insanların ve halkın gözünden saklıdırlar. Çünkü bunlar, devrin alimlerine bakmaya tahammül edemezler. Çünkü bunlar, onlar nazarında Allah'ın cahilidirler. Onlar ise, nefisleri yanında ve cahiller nazarında ulemadırlar."

SONUÇ: *İbnu Arabî* der ki: "Allah'ın kendileriyle alemi muhafaza buyurduğu direkler dörttür. Bunlar ebdallardan daha hastırlar. İki imam ise bunlardan daha hastırlar. Kutup ise hepsinden ehastır. Ebdal, kötü vasıfları iyileriyle tebdil eden herkes için kullanılan müşterek bir lafızdır ve bunu muayyen bir miktar hakkında kullanırlar. Bu muayyen miktar kırktır; otuz da denmiştir, yedi de denmiştir. Her birinin, dört direk (veted)den bir direği, Beyt'in rükünlerinden bir rüknü vardır. Hz. İsa'nın kalbi üzere olanlara Rükn-i Yemanî, peygamberlerden bir peygamberin kalbi üzere olanla, Hz. Adem'in kalbi üzere olan kimseye Rükn-i Şamî; Hz. İbrahim'in kalbi üzere olana, Rükn-i Irâkî; Hz. Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kalbi üzere olana da Rükn-i Hacer-i Esved vardır. Bu, Allah'a hamdolsun bizimdir."

3- ASAİB MESELESİ: Asaib, en Nihaye'nin açıkladığı üzere "İsabe"nin cem'idir. Miktarı, on'dan kırk'a kadar olan cemaat demektir. Hadiste, hayırlılar cemaati mânasınadır. Hz. Ali'nin bir rivayeti şöyle: اَلاَبْدَالُ بِالشَّامِ وَالنُّجَبَاءُ بِمِصْرَ وَالْعَصَائِبُ بِالْعِرَاقِ. *"Ebdallar Şam'dadır; Nücebâ Mısır'dadır; Asaib de Irak'dadır."* Şu halde, asaib salihler, iyiler mânasına gelir. Hadiste, ıstılah olarak kullanılmış olup Irak'da bulunan salihleri ifade etmektedir.

Anlaşılacağı üzere hadis, ebdal, nüceba, asaib gibi kelimelerle ifade edilen salih, zahid ve veli kulların Mehdi'ye delalet edeceklerini ifade etmektedir.

4771 ٦– وعن ثوبان رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يُوشِكُ الأُمَمُ أَنْ تَدَاعى عَلَيْكُمْ كَمَا تَتَدَاعَى الأَكَلَةُ الى قَصعتِهَا. فقَالَ قَائِلٌ: مِنْ قِلَّةٍ نَحنُ يومئذ؟ قَالَ: لاَ. بَلْ أَنْتُمْ يومَئذٍ كثِيرٌ، وَلـكنَّكُمْ غُثَاءٌ كَغُثَاءِ السَّيْلِ، وَلَيَنْزِعَنَّ اللهُ مِنْ صُدُورِ عَدُوِّكُمْ الْمَهَابَةَ مِنْكُمْ، ولَيَقْذِفَنَّ فِـي قُلُوبِكُمُ الْوَهْنَ. قِيلَ: وَمَا الْوَهْنُ؟ قَالَ: حُبُّ الـدُّنيَا وَكَرَاهَةُ الْمَوْتِ]. أخرجه أبو داود.

« التَّدَاعِي » التتابع: أى يدعو بعضها بعضاً فتجيب.

و« الأَكَلَةُ » جمع آكل.

و« الغُثَاءُ » ما يلقيه السيل.

6. (4771)- *Hz. Sevban* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Size çullanmak üzere, yabancı kavimlerin, tıpkı sofraya çağrışan yiyiciler gibi, birbirlerini çağıracakları zaman yakındır."

Orada bulunanlardan biri: "O gün sayıca azlığımızdan mı?" diye sordu:

"Hayır, buyurdular. Bilakis o gün siz çoksunuz. Lakin sizler bir selin getirip yığdığı çer-çöpler gibi hiçbir ağırlığı olmayan çer-çöpler durumunda olacaksınız. Allah, düşmanlarınızın kalbinden size karşı korku duygusunu çıkaracak ve sizin kalplerinize zaafı atacak!"

"Zaaf da nedir ey Allah'ın Resulü?" denildi.

"Dünya sevgisi ve ölüm korkusu!" buyurdular." [Ebu Davud, Melahim 5, (4297).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), düşmana karşı gerçek gücün ve gerçek zaafın ne olduğunu iki kelime ile ifade etmektedir:

★ Dünya sevgisi

★ Ölüm korkusu

Bunların zıddı da gerçek gücü ifade eder.

Sadece ekonomik gücün değil, her çeşit insanî ve medenî kıymetlerin bile rakama dökülüp kemiyetle ifade edildiği günümüz telakkisinden ne kadar farklı? İslam'ın bidayetteki kemmî azlık ve ekonomik hiçliğe rağmen şehit olmak hırsı ve Allah yolunda ölmek aşkıyla doluluk sebebiyle elde edilen başarıları ve ulaşılan iktisadî zenginliği delil kılarak, hadisin İslam âleminin günümüzdeki problemlerine de çözüm formülü olabilecek bir hakikatı dile getirdiğini söylemek istiyoruz.

اَللّٰهُمَّ اَرِنَا الْحَقَّ حَقًّا وَارْزُقْنَا اِتِّبَاعَهُ

Allah Rasulü'nün uzak istikbal adına vermiş olduğu haberlerden biri olan bu hadis üzerine Sonsuz Nur adlı kitapta şu açıklamaları buluyoruz:

Bu ifadelerden, ilk bakışta şu ma'nâları anlıyoruz: Birgün gelecek, milletler yığın yığın üzerimize çullanacaklar. Sofrada yemeği taksim eder gibi, yer altı-yer üstü servetimizi aralarında paylaşacaklar. Evet, bütün yer altı ve yer üstü servetlerimize el koyacak ve gözümüzün içine baka baka âdetâ sofralarımızı yağmalayacaklar. Evet biz, lokmayı hazırlayıp önlerine koyacağız, onlar da doymak bilmeyen bir iştiha ile önlerine konan şeyleri yutacaklar. Bütün bunlar niçin olacak? Çünkü o zaman biz, artık köklü bir ağaç değiliz de ondan. Hatta, selin sürüklediği çer çöp gibiyiz de onun için. Evet, bizim mizaçlar, meşrepler, hizipler ve anlayış farklılığı ile birbirimizi yiyip bitirmemize karşılık, onlar dünyevî hasis menfaatler etrafında birleşti, bütünleşti ve bizleri sindirdiler. Önceleri onlar bizden korkuyorlardı. Çünkü biz, onların ölümden kaçtıkları gibi ölümün üzerine gidiyor ve dünyayı istihkâr ediyorduk. Halbuki şimdi biz, ölümden kaçıyor ve dünyayı da onlardan daha çok seviyoruz. Onlar da bizim bu zaafımızı işleterek, bizi en can alıcı yerimizden vuruyorlar.

İlk bakışta haçlı seferlerini hatırlatan bu hadis, biraz daha derin düşünülürse, çok daha yakın bir tarihte cereyan eden hâdiselere de işaret ettiği açıkça görülecektir.

Raif Karadağ *"Petrol Fırtınası"* adında bir kitap yazdı. Daha sonra o fırtınayı çıkaranlar tarafından da öldürüldü. Çünkü o kitapta 19. ve 20. asır Türk insanının ma'kûs talihi ve gadr u efganı, mütecavizlerin de "hay-huyu" vardı.

Devlet-i Âliye'nin -ben ona imparatorluk denmesinin karşısındayım. Çünkü o devlet bir imparatorluk değildi. Sahâbe ve tabiin devrinden sonra, gelmiş geçmiş en muhteşem bir devletti ki, dense dense ona "Devlet-i

Âliye" denir- üzerine nasıl bir sofra gibi üşüşülmüştü.! Bütün dertleri, bu geniş ve bâkir toprakların yer altı-yer üstü zenginliklerini elde edebilmekten ibaretti. Tarih boyu cereyan eden açık haçlı hareketlerinin en ağırı, bu kapalı salîb tecavüzü yanında yine hafif kalırdı. Evet, birbirlerini bir sofraya çağırır gibi çağırmış ve bir ülkenin bütün varlığını aralarında paylaşmışlardı...

Hazırlanmış ve donatılmış bir sofraya koşuyor gibi üzerimize üşüştü ve Akif'in ifadesiyle: "Kimi Hindû, kimi yamyam, kimi bilmem ne bela" bir araya gelerek Devlet-i Âliye'yi talan ettiler...

Haçlı, bir zamanlar bize belli bir zihniyetle saldırmıştı ve bu o günün saf ve aptal Avrupalısının saldırısıydı. İğfal edilmiş bu aptal yığınlar, akıllarınca *Hz. Meryem*'in merkadini kurtarmaya geliyorlardı. Halbuki bizim nazarımızda *Hz. Meryem* onların düşündüklerinden de, inandıklarından da daha faziletliydi. Çünkü biz onun, cennette Efendimiz'e zevce olacağına inanıyor ve ona mü'minlerin anası gözüyle bakıyorduk.(22) Aynı zamanda eğer, Hz. Meryem hayatta olsaydı, onu da rahatsız edecek olan, onların bâtıl ve köhne düşüncelerine karşı onun gerçek hakikatının müdafiileriydik...

Demek istediğim şudur: Allah Resûlü'nün mevzua esas aldığımız hadîslerinde, işaret buyurdukları bu köhne zihniyetin neticesi, hazırlanan haçlı seferleri değildir; belki yakın tarihte bütün dehşetiyle gördüğümüz ve hâlâ görmekte olduğumuz, korkunç bir batı ittifakıdır ki, henüz İslâm âlemi onlara sofra olmaktan kurtulabilmiş değildir. Görüldüğü gibi, on dört asır evvel söylenenler, bugün, kelimesi kelimesine tahakkuk etmekte, görülmekte ve yaşanmaktadır.(23)

4772 ٧– وعن حذيفة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أنّهُ قال: [واللهِ مَا أدْرِى أنَسِيَ أصْحَابِي أمْ تَنَاسَوْا؟ واللهِ مَا تَرَكَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مِنْ قَائِدِ فِتْنَةٍ إلَى انْقِضَاءِ الدُّنْيَا يَبْلُغُ مَنْ مَعَهُ ثَلاثَمائَةٍ فَصَاعِداً إلاّ سَمَّاهُ لَنَا بِاسْمِهِ واسْمِ أبِيهِ وَقَبِيلَتِهِ]. أخرجه أبو داود.

7. (4772)- *Hz. Huzeyfe* (radıyallahu anh) diyor ki: "Vallahi bilemiyorum! Arkadaşlarım gerçekten unuttular mı yoksa unutmuş mu gözüküyorlar? Allah'a kasem olsun, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kıyamete kadar gelecek fitne başılardan üç yüz ve daha fazla etbaı bulunan herkesi, hiçbirini bırakmadan, bize ismiyle, babasının ismiyle, kabilesiyle söyleyip haber verdi." [Ebu Davud, Fiten 1, (4243).]

22- Kenzu'l-Ummâl, 11/424.

23- M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 1/114-116.

★ **İSMEN ZİKREDİLMEYEN FİTNELER**

4773 ١– عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: بَادِرُوا بِالأَعْمَالِ فِتَناً كَقِطَعِ اللَّيْلِ الْمُظْلِمِ يُصْبِحُ الرَّجُلُ مُؤْمِناً، وَيُمْسِي كَافِراً وَيُمْسِي مُؤْمِناً وَيُصْبِحُ كَافِراً يَبِيعُ دِينَهُ بِعَرَضٍ مِنَ الدُّنْيَا]. أخرجه مسلم والترمذي.

1. (4743)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Karanlık gecenin parçaları gibi olan fitnelerden önce, hayırlı ameller işlemede acele edin. O fitne geldi mi kişi mü'min olarak sabaha erer de kâfir olarak akşama girer. Mü'min olarak akşama erer de kafir olarak sabaha ulaşır; dinini basit bir dünya menfaatine satar." [Müslim, İman 186, (118); Tirmizî, Fiten 30, (2196).]

4774 ٢– وعن ابنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: تَكُونُ في هذهِ الأُمَّةِ أَرْبَعُ فِتَنٍ، في آخِرِهَا الْفَنَاءُ]. أخرجه أبو داود.

2. (4774)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bu ümmette dört (büyük) fitne olacak. Sonuncusunda kıyamet kopacak!" [Ebu Davud, Fiten 1, (4241).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadislerinde kıyamete kadar vukua gelecek dört mühim dahilî fitneden bahsetmektedir. Bu fitnelerin umumi vasfı Taberânî'nin *İmran İbnu Husayn*'dan yaptığı bir rivayette belirtilmiştir: تَكُونُ أَرْبَعُ فِتَنٍ: الأُولَى يُسْتَحَلُّ فيها الدَّمُ وَالثَّانِيَةُ يُسْتَحَلُّ فيها الدَّمُ وَالْمَالُ وَالثَّالِثَةُ يُسْتَحَلُّ فيها الدَّمُ وَالْمَالُ وَالْفَرْجُ وَالرَّابِعَةُ الدَّجَّالُ ***"Dört (büyük) fitne olacak. Birincide kan helal addedilecek; ikincide hem kan hem de mal helal addedilecek; üçüncüde hem kan, hem mal, hem de fercler helal addedilecek; dördüncü fitne Deccal fitnesidir."***

4775 ٣– وعن عَرْفَجَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: سَتَكُونُ هَنَاتٌ وَهَنَاتٌ، فَمَنْ أَرَادَ أَنْ يُفَرِّقَ أَمْرَ هذهِ الأُمَّةِ وَهِيَ جَمِيعٌ فَاضْرِبُوهُ بِالسَّيْفِ كَائِناً مَنْ كَانَ. وَفي

روايةٍ: فَاقْتُلُوهُ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

« الهنات » جمع هنة، وهي الخصلة من الشر دون الخير.

3. (4775)- Arfece (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Şerler ve fesadlar olacak. Kim, birlik içinde olan bu ümmetin işinde tefrika çıkarmak isterse, kim olursa olsun kılıçla boynunu uçurun." -Bir rivayette: *"...onu öldürün!"* denmiştir-" [Müslim, İmaret 59, (1852); Ebu Davud, Sünnet 30, (4762); Nesâî, Tahrim 6, (7, 93).

4776 ٤ – وعن معاوية رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَامَ فِينَا رَسُولُ اللهِ ﷺ فقَالَ: أَلاَ إنَّ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ افْتَرَقُوا على اثْنَيْنِ وَسَبْعِينَ مِلَّةً، وَإنَّ هذهِ الأُمَّةَ سَتَفْتَرِقُ على ثَلاَثٍ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً: ثِنْتَانِ وَسَبْعُونَ في النَّارِ، وَوَاحِدَةٌ في الْجَنَّةِ، وَهِيَ الْجَمَاعَةُ]. أخرجه أبو داود.

وزاد في رواية: « سَيَخْرُجُ مِنْ أُمَّتِى أَقْوَامٌ تَتَجَارَى بِهِمُ الأَهْوَاءُ كَمَا يَتَجَارَى الْكَلَبُ بِصَاحِبِهِ لاَ يَبْقىٰ مِنْهُ عِرْقٌ وَلاَ مَفْصِلٌ إلاَّ دَخَلَهُ ».

و« التَّجَارِى » تَفَاعَل من الجرى وهو الوقوع في الأهواء الفاسدة.

و« التَّدَاعِى » فيها، تشبيها بجرى الفرس.

« الكَلَبُ » بتحريك اللام: داء معروف يعرض للكلب، إذا عض إنسانا عرضت له أعراض رديئة فاسدة قاتلة، فإذا تجارى بالإنسان وتمادى به هلك.

4. (4776)- *Hz. Muâviye* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün) aramızda doğrulup buyurdular ki:

"Haberiniz olsun! Sizden önce Ehl-i Kitap, yetmiş iki millete (dine) bölündüler. Bu ümmet ise yetmiş üç fırkaya bölünecek. Bunlardan yetmiş ikisi ateşte, sadece biri cennettedir. Bu da (Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaattir." [Ebu Davud, Sünnet 1, (4597).]

Bir rivayette şu ziyade var: *"Ümmetimden bir kısım gruplar çıkacak, bunları bid'alar istila edecek, tıpkı kuduzun, buna yakalanan kimsede hiç bir damar, hiçbir mafsal bırakmayıp her tarafını sardığı gibi, bu bid'a da onların her hallerine sirayet edecek."*

AÇIKLAMA:

Bid'a, sünnette olmayan, sonradan çıkan her şey mânasına gelir. Bunlardan bir kısmı hayatın gelişmesi sebebiyle ortaya çıktığı için, İslam alimleri normal karşılamış hatta من سن سنة حسنة hadisi açısından, bu çeşit bid' aya teşvik bile etmiştir. Bunlara bid'a-yı hasene demişlerdir. Burada mevzubahis edilen, kötülenen bid'a bu değildir. Reddedilen bid'a, sünnete aykırı olan, alındığı takdirde bir sünnetin terkini gerektiren bid'attir. Bu bid'ate bid'at-i seyyie denmiştir.

Şunu da belirtmede fayda var: Halkımızın *bid'at* deyince anladığı şey, davranışlarla ilgili olan, maddî olan bid'attir. Halbuki hadiste bid'at deyince sadece maddî şeyler kastedilmez. İnançlar, telakkiler ve anlayışlarda da bid'at olabilir. Hatta bu çeşit *bid'at* önce gelir. Zîra kişinin inançlar telakkiler dünyasında, yani ruh âleminde bid'at yer etmeden, fiillerine, eşyalarına yani yaşayışına bid'at girmez. Nitekim ulemâ nezdinde ehl-i bid'at tabiri öncelikle *Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat* dışında kalan sapık mezhepleri ifade eder. Bu mezhep mensupları, Ehl-i Sünnetten kılık kıyafetle, kullandığı eşyalarla ayrılmazlar; sadece bazı temel meselelerdeki nokta-i nazarlardan ayrılırlar. Yani belirtmek istediğimiz husus, bid'at deyince itikada, inanca, telakkiye müteallik farklılıkların, sünnete aykırılıkların kastedildiğini tebarüz ettirmektir. Bilhassa geçmiş dönemlerde, kılık-kıyafet, kullanılan eşya ve hatta hayat tarzları ve davranışlarıyla birbirinin aynısı olan insanlardan bir kısmı Ehl-i Sünnet, bir kısmı ehl-i bid'at idiyse, aradaki fark sadece inanç cihetinden gelmekte idi. *Ehl-i Sünnet,* Kur'an-ı Kerim'in açıklamasında sünneti esas alanlardır. *Ehl-i bid'*a veya ehl-i heva denenler de sünneti reddedip, onun yerine beşerî hevayı koyanlardır. Beşerî hevâ fertten ferde değişebileceği için, onlar sayıca çoktur. Hadiste ümmetin yetmiş üç fırkaya ayrılacağı belirtildikten sonra bunlardan sadece birinin yani sünnete uyanlar fırkasının kurtuluşa ereceği, geri kalanların ateşte olacağı belirtilmiştir. Aslında heva fırkalarının sayısı yetmiş ikiden pek çok kereler fazladır. Alimler hadisteki "yetmiş iki"den muradın, çokluk ifade ettiğini belirtirler. Ehl-i Sünnet, sünnete dayandığı için onun fırkaları yoktur. Bazı meselelerde ihtilaf ve farklılıklar olsa da bu yine bir sayılır. Çünkü, bu ihtilaflar da sünnete dayanır. Aynı meselede iki veya üç farklı sünnet, iki veya üç ayrı görüşe sebep olmuştur. Ancak bunlardan hiçbirine "sünnet dışı" denemez.

2- Hadiste, tıpkı vücudun her bir organına sirayet edip tesirini

gösteren kuduz gibi, bid'anın da buna giren kimsenin hayatının her veçhesine, her safhasına gireceği beyan edilmektedir. Bu, *"sünneti terk"* prensibinin getireceği tabii neticeyi nazara vermektir. Sünneti terketme, kişinin ruh dünyasına bir mikrop gibi girdi mi, sünnetin taalluk ettiği her hususta neticesi hasıl olacak demektir.

Hayatımızda sünnetin müdahale etmediği, yönlendirmediği hangi husus var? Kılık kıyafetten yeme-içme, oturma-kalkma, uyuma, konuşma... âdabına, dost veya düşmanla, komşuyla münasebetlerimize, canlı ve cansız tabiatta tasarrufa, Kur'an ayetlerinin tefsirine varıncaya kadar sayılamayacak kadar çok hususlarda sünetin yeri var, nuru var. Öyleyse *"süneti terk"* prensibi benimsenince, tıpkı kuduz hastalığının vücudun her tarafına sirayet etmesi gibi bid'a da mü'min kişinin hayatını her meselede sararak, belli bir duruş noktası, hudud tanımayacaktır.

4777 ٥ – وعن ابْنِ عَمْرِو العاص رَضيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَيَأتِيَنَّ عَلى أُمَّتِي مَا أتَى عَلى بَنِي إسْرَائِيلَ حَذْوَ النَّعْلِ بِالنَّعْلِ، حَتّى إنْ كَانَ مِنْهُمْ مَنْ أتَى أُمَّهُ عَلاَنِيَةً لَيَكُونَنَّ فِي أُمَّتِي مَنْ يَصْنَعُ ذلِكَ، وَإنَّ بَنِي إسْرَائِيلَ تَفَرَّقَتْ عَلى اثْنَيْنِ وَسَبْعِينَ مِلَّةً، وَسَتَفْتَرِقُ أُمَّتِي عَلى ثَلاَثٍ وَسَبْعِينَ مِلَّةً؛ كُلُّهَا فِي النَّارِ إلاَّ مِلَّةً وَاحِدَةً. قَالُوا مَنْ هِيَ؟ قَالَ: مَنْ كَانَ عَلى مَا أنَا عَلَيْهِ وَأصْحَابِي]. أخرجه الترمذي.

«حَذْوَ النَّعْلِ بِالنَّعْلِ» أى مثل النعل لأن إحدى النعلين تقطع وتقدّ على حذو النعل الأخرى، والحذو: التقدير. قال الخطابى: في قوله ﷺ: ستفترق أمتى، دلالة على أن هذه الفرق غير خارجة عن الملة والدين إذ جعلهم من أمته.

5. (4777)- *İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Benî İsrail üzerine gelen şeyler, aynıyla ümmetimin üzerine de gelecektir. Öyle ki onlardan alenî olarak annesine gelen olmuşsa, ümmetimden de bu çirkin işi mutlaka yapan olacaktır. Nitekim, Benî İsrail yetmiş iki millete (dine, fırkaya) bölünmüştü. Benim ümmetim de yetmiş üç millete bölünecektir. Bunlardan bir tanesi hariç hepsi ateştedir."

"Bu fırka hangisidir?" diye soruldu.

"Benim ve ashabımın üzerinde olduğu şeyden ayrılmayanlardır!" buyurdular." [Tirmizî, İman 18, (2643).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, her fırkayı burada millet olarak isimlendirmektedir. Millet, aslında insanların Allah'a yakınlık sağlayabilmeleri için Allah tarafından peygamberleri diliyle teşri edilen şey, yani din mânasına gelir. Bütün şeriatler için kullanılır. Herhangi bir şeriati ifade etmek için izafet yapılır; millet-i İbrahim, millet-i Muhammed gibi. Ulema kelimeyi daha sonra öncelikle batıl fırkaları ifade etmede kullanmıştır. Çünkü bunlar, aradaki farklılıkları büyüterek, herbiri diğerinden ayrı bir dinmiş gibi ortaya çıkmış ve mecazî olarak da millet diye isimlendirilmiştir. Bazı alimler, hak da olsa batıl da olsa bir cemaatin müştereken benimsediği her bir fiil ve kavle millet demiştir.

Öyleyse hadis, ümmet efradının, biri diğerinden farklı düşünce ve davranışları benimseyen birkısım fırkalara ayrılacağını ifade etmiş olmaktadır. Bu farklılıklar hevadan geleceği için hepsi batıl olup , sadece bir fırka sünnetten ayrılmayacağı için haktır.

Mirkat'ta *Aliyyu'l-Kârî* Mevakıf'tan naklen belli başlı İslamî fırkaları sekiz kısma ayırır:

1) *Mu'tezile:* Bunlar "Kul, fiilinin halıkıdır" derler, rü'yeti reddederler, sevap ve ikabın vacip olduğunu söylerler. Başlıca 20 fırkaya ayrılmışlardır.

2) Hz. Ali muhabbetinde ifrata kaçan Şia. Bunlar 22 fırkaya ayrılmıştır.

3) *Hz. Ali'*yi *ve* büyük günah işleyenleri tekfirde ifrata kaçan Haricîler. Bunlar 20 fırkaya ayrılmıştır.

4) İman olunca günah zarar vermez, tıpkı küfür varsa amelin fayda vermediği gibi diyen Mürcie. Bunlar 5 fırkadır.

5) Fiillerin yaratılması meselesinde Ehl-i Sünnet gibi düşünmekle birlikte, Allah'tan sıfatları nefyetmede ve kelamın hadis olduğunu iddiada Mu'tezile gibi düşünen Neccâriye. Bunlar 3 fırkadır.

6) İnsanda ihtiyar yoktur, fiilinde mecburdur diyen Cebriyye. Bunlar tek fırkadır.

7) Allah'ı cisim yönüyle insana benzeten ve hulul iddia eden Müşebbihe. Bir fırkadır.

8) *Ehl-i Sünnet.* Bu da tek fırkadır. Hepsinin toplamı 73 yapar.

Bunların tali fırkaları mevzubahis edilmemiştir.

2- Burada şu hususu da belirtmemiz gerekir: Bu hadisi açıklayan alimlerimiz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın burada, fıkhî meselelerdeki haram helal şeklindeki ihtilafları kastetmediğini belirtirler. Öyleyse hadiste zemmedilen fırkalar tevhid esaslarında hayır ve şerrin takdirinde, risalet ve peygamberliğin şartları, sahabenin müvalatı gibi, daha çok itikada giren meselelerde haktan ayrılıp hevaya sapan fırkalardır. Çünkü bu meselelerde ihtilaf edenler birbirlerini tekfir etmişlerdir. Halbuki ahkâm-ı fer'iyye ve fıkhiyyede ihtilafa düşenler arasında birbirlerini tekfir ve tefsih yoktur. Bu sebeple sadedinde olduğumuz hadiste temas edilen ümmetin fırkalara ayrılma işinden muradın, bu itikadi meselelerdeki ayrılıklar olduğu kabul edilmiştir.

Bu tefrikalar, daha Sahabe hayatta iken, Sahabe devrinin sonlarına doğru, *Ma'bedu'l-Cühenî* ve ona tabi olanlar tarafından çıkarılmaya başlanmış, zaman içinde inkişaf kaydetmiş, belli başlı yetmiş üç fırkayı bulmuştur.

4778 ٦ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَذْهَبُ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ حَتّى تُعْبَدَ اللاَّتُ وَالْعُزّى. فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ؟ إنْ كُنْتُ لأَظُنُّ حِينَ أنْزَلَ اللهُ تَعَالى: هُوَ الَّذِى أرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ. أنَّ ذَلِكَ تَامٌّ. قَالَ: إنَّهُ سَيَكُونُ مِنْ ذلِكَ مَا شَاءَ اللهُ تَعَالى ثُمَّ يَبْعَثُ اللهُ رِيحاً طَيِّبَةً فَيَتَوَفَّى كُلَّ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ مِنْ إيمَانٍ، فَيَبْقىٰ مَنْ لاَ خَيْرَ فِيهِ فَيَرْجِعُونَ الى دِينِ آبَائِهِمْ]. أخرجه مسلم.

6. (4778)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün):

"Lât ve Uzza'ya (tekrar) tapılmadıkça gece ile gündüz gitmeyecektir!" buyurdular. Ben atılıp: "Ey Allah'ın Resulü! Allah Teala Hazretleri هُوَ الَّذِى ارْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ **"O Allah ki Resulünü hidayet ve hak dinle göndermiştir, ta ki onu bütün dinlere galebe kılsın"** (Saff 9) ayetini indirdiği zaman ben bunun tam olduğunu zannetmiştim!" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm cevaben:

"Bu hususta Allah'ın dediği olacak. Sonra Allah hoş bir rüzgar gönderecek. Bunun tesiriyle kalbinde zerre miktar imanı olanın ruhu kabzedilecek. Kendisinde hiçbir hayır olmayan kimseler dünyada baki kalacak-

lar ve bunlar atalarının dinlerine dönecekler!" buyurdular." [Müslim Fiten 52, (2907).]

4779 ٧– وعن ثوبان رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنَّمَا أَخَافُ عَلَى أُمَّتِي الأَئِمَّةَ الْمُضِلِّينَ، وَإِذَا وُضِعَ السَّيْفُ فِي أُمَّتِي لَمْ يُرْفَعْ عَنْهَا الَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَلاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّىٰ تَلْتَحِقَ قَبَائِلُ مِنْ أُمَّتِي بِالْمُشْرِكِينَ، وَحَتَّىٰ تَعْبُدَ قَبَائِلُ مِنْ أُمَّتِي الأَوْثَانَ، وَإِنَّهُ سَيَكُونُ فِي أُمَّتِي ثَلاَثُونَ كَذَّاباً كُلُّهُمْ يَدَّعِي أَنَّهُ نَبِيٌّ، وَأَنَا خَاتَمُ النَّبِيِّينَ لاَ نَبِيَّ بَعْدِي، وَلاَ تَزَالُ الطَّائِفَةُ مِنْ أُمَّتِي عَلَى الْحَقِّ لاَ يَضُرُّهُمْ مَنْ خَالَفَهُمْ حَتَّى يَأْتِيَ أَمْرُ اللهِ وَهُمْ عَلَى ذٰلِكَ].

قَالَ علي بن المديني رحمه الله تعالى: هم أصحاب الحديث. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي مفرقا، وأخرجه رزين بهذا اللفظ.

7. (4779)- *Sevban* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ümmetim için saptırıcı imamlardan korkarım. Ümmetimin arasına kılıç bir kere girdi mi, artık kıyamet gününe kadar kaldırılmaz. Ümmetimden bir kısım kabileler müşriklere iltihak etmedikçe, ümmetimden bir kısım kabileler putlara tapmadıkça kıyamet kopmaz. Ümmetimde otuz tane yalancı çıkacak hepsi de kendisinin peygamber olduğunu iddia edecek. Halbuki ben peygamberlerin mührüyüm (sonuncusuyum) ve benden sonra peygamber de yoktur. Ümmetimden bir grup hak üzerinde olmaktan geri durmaz. Onlara muhalefet edenler onlara zarar veremezler. Allah'ın (Kıyamet) emri, onlar bu halde iken gelir."

Ali İbnu'l-Medînî: "Bunlar ashabu'l-hadistir" demiştir." [Müslim, İmaret 170, (1920); Ebu Davud, Fiten 1, (4252); Tirmizî, Fiten 32, (2203, 2220, 2230). Hadisi, Müslim, Ebu Davud ve Tirmizî parça parça rivayet etmişlerdir. Rezin ise bu lafızla (kaydettiğimiz şekilde tek bir rivayet halinde) tahriç etmiştir.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, kıyamete yakın hakim olacak fitne ahvaliyle ilgili olarak muhtelif durumları zikretmektedir. Teysir müellifinin de belirttiği üzere, kaynaklarda farklı rivayetler halinde parça parça rivayet edilmiş olduğu halde, Rezîn bunları tek bir rivayet olarak kaydetmiştir. Ulema sıhhat yönünden eşit olan hadislerin bu suretle rivayetinde beis görmez.

Ancak aralarında sıhhat açısından farklılıklar bulunan rivayetlerin birleştirilmesi kesinlikle caiz olmaz.

2- Saptırıcı imam, ümmetin haktan ayrılarak batıla, sapıklığa, fiska-fücura gitmesine sebep olandır. Saptırma inanç ve fikirlerde olduğu gibi, yaşayışta da olabilir. Hadiste الناس على دين ملوكهم *"İnsanlar önderlerinin dini üzeredir"* denmiştir. Bazı hadislerde bu saptırıcıların cahil olacakları, Allah'tan korkmayacakları da belirtilir. Bir Müslim hadisi şöyle ويبقى في النّاسِ رؤُوساً جُهّالاً يفتونهم بغيرِ علمٍ فيضلّون ويُضلّون *"Allah... insanlara cahil başlar bırakır. Bunlar ilme dayanmayan fetvalar vererek dalalete düşerler. Halkı da dalalete atarlar."* Bu rivayet Buharî'de gelmiştir.

3- Ümmet arasına kılıç girmekten maksad, fitnedir. Yani Müslümanların, kendi aralarında ihtilaf ederek birbirlerini öldürmeleri, *Hz. Osman* (radıyallahu anh)'ın şehit edilmesiyle başlayan bu hal günümüze kadar ortadan kalkmış değildir. Böylece, bu hadisi de Resulullah'ın mucizelerinden biri olarak değerlendirebiliriz.

4- Ümmetten bir kısmının puta tapması, müşriklere iltihak etmesi de açık bir durumdur. Bazı şarihler burada işaret edilen putun manevi olabileceğini söylemiştir. Nitekim bir başka hadiste تَعِسَ عَبْدُ الدِّينَارِ وعَبْدُ الدِّرْهَمِ *"Dinar ve dirheme (paraya) kul olanlar helak olmuştur"* buyrularak sadece puta değil, paraya-pula da kul olunabileceğine dikkat çekilmiştir. Günümüzde, İslam beldelerinde her iki çeşit putçuluktan bahsedilebilir.

5- *Resulullah,* bu hadislerinde kıyamete kadar çok sayıda yalancı peygamberlerin çıkacağını haber vermektedir. Bunlar sayıca otuzu bulacaktır.

6- Hadis, kıyamete kadar İslam'ı yaşayan, İslam için açıktan açığa mücadele eden bir grubun varlığını devam ettireceğini ifade eder. *Ahmed İbnu Hanbel*'e göre bunlar ehl-i hadistir. Buhari'ye göre ehl-i ilimdir. Nevevî daha geçerli bir yorumla bunların ümmetin her taifesinde olabileceğine dikkat çeker: "Askerler arasında cengâver yiğitlerdir, ulema arasında haktan taviz vermeyen , gerçeği canı pahasına söyleyen kimselerdir. Halk arasında her çeşit levme, ta'yibe rağmen zühd ve takvayı elden bırakmayan, emr-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l-münkeri şiar edinen kimselerdir." Dindarlığın pek çok sıkıntı ve meşakkati peşinden getirdiği günümüz şartlarında, İslam'a hasbî ve samimi bir surette her memlekette gönül verip çilesini çeken, işten atılan, hapse tıkılan, terfi ve makamından olan, karakollarda dayak yiyen, işkence çeken, hayatını kay-

beden her zümreden insan bu gruptan sayılmalıdır. Hiçbir zümre bunu kendine mal edemez.

7- *"Allah'ın emri, onlar bu halde iken gelir"* ifadesi, kıyamet onların başına kopar demek değildir. Çünkü, başka hadisler, kıyametin mü'minlerin değil, kafirlerin başına kopacağını haber vermektedir. Öyle ise ibare, kıyametin kopacağı en son vakte kadar yeryüzünden dindarların, Rabb Teala'ya ihlasla kulluk yapanların eksik olmayacağını ifade etmektedir. Kıyametin kopmasına az kala Yemen cihetinden esecek hoş kokulu bir rüzgar bunların ruhunu kabzedecek, kıyamet kafirlerin, facirlerin başına kopacaktır.

4780 ٨– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَيَأتِيَنَّ عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ لاَ يَدْرِى الْقَاتِلُ فِي أيِّ شَيْءٍ قَتَلَ، وَلاَ الْمَقْتُولُ فِي أى شَيْءٍ قُتِلَ. قِيلَ: وَكَيْفَ ذلِكَ؟ قَالَ: الْهَرْجُ الْقَاتِلُ وَالْمَقْتُولُ في النَّارِ]. أخرجه مسلم.

8. (4780)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İnsanlar öyle günler görecek ki, katil niçin öldürdüğünü, maktul de niçin öldürüldüğünü bilemeyecek."

"Bu nasıl olur?" diye soruldu. Şu cevabı verdi:

"Herçtir! Öldüren de ölen de ateştedir." [Müslim, Fiten 56, (2908).]

4781 ٩– وعن أُسَامَةَ بن زَيدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [أشْرَفَ النَّبِيُّ ﷺ عَلى أُطُمٍ مِنْ آطَامِ الْمَدِينَةِ. فَقَالَ: هَلْ تَرَوْنَ مَا أرَى؟ قَالُوا: لاَ، قَالَ: فَإنِّى لأرَى مَوَاقِعَ الْفِتَنِ خِلاَلَ بُيُوتِكُمْ كَمَوَاقِعِ الْقَطْرِ]. أخرجه الشيخان.

«الأُطُم» بناء مرتفع، وجمعه آطام.

9. (4781)- *Üsame İbnu Zeyd* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Medine'nin Ütüm denen (eski ve yüksek) binalarından birine yaklaşmıştı:

"Benim gördüklerimi siz de görüyor musunuz?" buyurdular. Yanındakiler: "Hayır" deyince, açıkladı:

"Ben, şu evlerinizin arasında bir kısım fitnelerin yerlerini görüyorum, tıpkı yağmur yerleri gibi." [Buhârî, Fezailu'l-Medine 8, Mezalim 25, Menakıb 25, Fiten 4; Müslim, Fiten 9, (2885).]

AÇIKLAMA:

1- *Ütüm*, Medine'de taştan yapılmış müstahkem binalara denir; bir nevi kaledir. Bazı tariflere göre Batı'daki şatoyu andırırlar.

2- Medine'ye fitnelerin çokça gelmesini yağmura teşbih buyurmuştur. Şarihler, Hz. Osman'ın şehid edilmesiyle başlayıp arkası kesilmeden devam eden fitne hareketlerini hatırlatarak, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu ihbarını onun mucizelerinden biri olarak zikrederler.

Hadiste geçen rü'yet (görme) hadisesi için de: "Ya ilmî bir rü'yettir, yahut da aynî (gözle olan) bir rü'yettir. Bu da fitnelerin, onun göreceği şekilde temessül ettirilmiş olmasıyla mümkün olur. Nitekim kıble cihetinde cennet ve cehennem de ona temessül ettirilmiş, namaz kılarken görmüştür" denilmiştir.

Resulullah'ın bunu ihbarı, ashabını fitneyi sabırla karşılamaya hazırlamak içindir. Fitneyi haber verdiği hadislerde, soru üzerine, o esnada nasıl davranmaları gerektiği hususunda açıklamalar yapmıştır: Konuşmamak, bulaşmamak, sıkıntılara katlanmak, fitne çıkan yerden uzaklaşmak vs.

4782 ١٠ – وعن أبى سعيد رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: تَمْرُقُ مَارِقَةٌ عِنْدَ فِرْقَةٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ يَقْتُلُهَا أَوْلَى الطَّائِفَتَيْنِ بِالْحَقِّ]. أخرجه أبو داود.

« تَمْرُقُ » أى تخرج طائفة من الناس على المسلمين فتحاربهم.

و« وَالْمَارِقُ » الخارج عن الطاعة المفارق للجماعة.

10. (4782)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Müslümanlar arasına tefrika girip (iki fırkaya ayrıldıkları) zaman dinden çıkan bir taife zuhur edecek. Onları, iki taifeden halka en yakın olanı öldürecektir." [Müslim, Zekat 150, (1065); Ebu Davud, Sünnet 13, (4467).]

AÇIKLAMA:

Hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mucizelerinden biridir. Zîra, haber verdiği gibi çıkmıştır. İhtilaflar çıktığı zaman, kendini gösteren iki fırkadan biri *Hz. Ali* ve taraftarları, diğeri de *Hz. Ali* (radıyallahu anh) ile savaşan muhalifleridir. Bu sırada zuhur eden sapık zümre ise Haricîlerdir. Haricîleri, *Hz. Ali* fırkası öldürmüştür.

Nevevî der ki: "Bu (meseleye temas eden) rivayetler, ilk ihtilaflarda Hz. Ali ve taraftarlarının haklı, muhaliflerinin yani *Hz. Muaviye* ve taraftarlarının haksız ve müteevvil olduklarını gösterir. Yine bu rivayetlerden her iki tarafın da mü'min olduklarını anlamaktayız. Bunlar, aralarında savaş yapmakla dinden çıkmış değillerdir, fâsık da olmuş değillerdir."

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat, Ashab-ı Güzîn arasında cereyan eden bu savaşlarda iyi niyetle, rıza-ı Bari için hareket edildiğni, her iki taraf da içtihad etmiş olmakla birlikte *Hz. Ali*'nin içtihadında musib olduğunu, öbür tarafın isabet edemediğini; ancak, *"müçtehid müçtehidi nakzedemez", "müçtehid hata ederse günahkâr olmaz, sadece içtihad sevabı alır"* gibi temel prensipler icabı, her iki tarafın da Allah indinde mükafaat göreceği neticesini çıkarmıştır.

Hadiste de görüldüğü üzere sapık oldukları tebeyyün eden Haricîlerin *Hz. Ali*'yi tekfir etmeleri, onların sapıklığına delil olmaktadır.

4783 ١١ – وعن ابن عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا مَشَتْ أُمَّتي الْمُطَيطَاءَ وَخَدَمَتْهَا أَبْنَاءُ الْمُلُوكِ: فَارِس وَالرُّومِ، سُلِّطَ شِرَارُهَا عَلَى خِيَارِهَا]. أخرجه الترمذي.

«الْمُطَيطَاءُ» بضم الميم والمد: المشى بتبختر، وهى مِشْيَةُ المتكبرين المتجبرين.

11. (4783)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ümmetim çalımlı çalımlı yürüdü ve meliklerin evladları, Rumlar ve İranlılar hizmetini yaptı mı, şerirleri hayırlılarına musallat edilecektir."* [Tirmizî, Fiten 64, (2262).]

AÇIKLAMA:

1- Şarihler bu hadisi de *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mucizelerinden sayarlar. Zîra, Bizans ve İran toprakları fethedilip onların hazine ve malları ganimet kılınıp, insanları esir edilince iç fitneler başlamış, ilk defa Hz. Osman'a saldırılmış, daha sonra Emevîler Haşimîlere saldırmış ve böylece başlayan fitneler günümüze kadar aralıksız devam edip gelmiştir.

2- Çalımlı çalımlı yürümek, kibir ve gurura düşmek, kulluk haddinin dışına çıkmaktır. Kibir, bir nevi şirk ve inkârdır.

4784 ١٢ – وعن ابن عَمْرِو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا فُتِحَتْ

عَلَيْكُمْ خزائِنُ فَارِسَ وَالرُّومِ، أَىُّ قَوْمٍ أَنْتُمْ؟ قَالَ عَبْدُ الرَّحْمٰنِ ابْنُ عَوْفٍ: نَكُونُ كَمَا أَمَرَنَا اللهُ تَعَالَى. فَقَالَ ﷺ: بَلْ تَتَنَافَسُونَ وَتَتَحَاسَدُونَ ثُمَّ تَتَدَابَرُونَ وَتَتَبَاغَضُونَ، ثُمَّ تَنْطَلِقُونَ الَى مَسَاكِينِ الْمُهَاجِرِينَ فَتَحْمِلُونَ بَعْضَهُمْ عَلَى رِقَابِ بَعْضٍ]. أخرجه مسلم.

«الْمُنَافَسَةُ» على الشيء: المغالبة عليه والانفراد به.

و«التَّدَابُر» كناية عن الاختلاف والافتراق.

12. (4784)- *İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün:

"Size İran ve Bizans'ın hazineleri açılınca, nasıl bir kavim olacaksınız?" diye sormuştu. Abdurrahman İbnu Avf: "Allah'ın emrettiği şekilde oluruz!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Bilakis, sizler birbirinizle münafese (menfaat yarışı) edecek, hasedleşecek sonra da birbirinizden yüz çevirecek ve kinleşeceksiniz. Daha sonra da muhacirlerin miskin (ve zayıf olan)larına gidip bir kısmını diğeri üzerine valiler yapacaksınız." [Müslim, Zühd 7, (2962).]

4785 ١٣ – وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا كَانَتْ أُمَرَاؤُكُمْ خِيَارَكُمْ، وَأَغْنِيَاؤُكُمْ سُمَحَاءَكُمْ، وَأُمُورُكُمْ شُورَى بَيْنَكُمْ فَظَهْرُ الأَرْضِ خَيْرٌ لَكُمْ مِنْ بَطْنِهَا؛ وَإِذَا كَانَتْ أُمَرَاؤُكُمْ شِرَارَكُمْ، وَأَغْنِيَاؤُكُمْ بُخَلاَءَكُمْ وَأُمُورُكُمْ الَى نِسَائِكُمْ فَبَطْنُ الأَرْضِ خَيْرٌ لَكُمْ مِنْ ظَهْرِهَا]. أخرجه الترمذي.

13. (4785)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Umeranız hayırlı olanlarınızdan iseler, zenginleriniz sehâvetkâr kimselerse, işlerinizi aranızda müşavere ile hallediyorsanız, bu durumda yerin üstü (hayat), altından (ölümden) hayırlıdır. Eğer umeranız şerirlerinizden, zenginleriniz cimri ve işleriniz kadınların elinde ise, yerin altı üstünden, (ölmek yaşamaktan) daha hayırlıdır. (Çünkü artık dini ikame imkanı kalmaz.)" [Tirmizî, Fiten 78, (2267).]

4786 ١٤ – وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ كَيْفَ بِكُمْ إِذَا فَسَقَ

فتيانُكُمْ، وَطَغَى نِساؤُكُمْ. قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ؛ وَإنَّ ذلكَ لَكَائنٌ. قَالَ: نَعَمْ وَأَشَدُّ. كَيْفَ إذَا لَمْ تَأمُرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَلَمْ تَنْهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ؟ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ، وإنَّ ذلكَ لَكَائنٌ؟ قَالَ: نَعَمْ وَأَشَدُّ. كَيْفَ بِكُمْ إذَا أمَرْتُمْ بِالْمُنْكَرِ وَنَهَيْتُمْ عَنِ الْمَعْرُوفِ؟ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ، وإنَّ ذلكَ لَكَائنٌ؟ قَالَ: نَعَمْ وَأَشَدُّ. كَيْفَ بِكُمْ إذَا رَأَيْتُمْ الْمَعْرُوفَ مُنْكَراً وَالْمُنْكَرَ مَعْرُوفاً، قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ، وإنَّ ذلكَ لَكَائنٌ؟ قَالَ: نَعَمْ].

أخرجه رزين.

14. (4786)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* (bir gün):

"Gençlerinizin fıska düştüğü, kadınlarınızın azdığı zaman haliniz ne olur?" diye sormuştu. (Yanındakiler hayretle):

"Ey Allah'ın Resulü, yani böyle bir hal mi gelecek?" dediler.

"Evet, hatta daha beteri!" buyurdu ve devam etti:

"Emr-i bi'l-ma'rufta bulunmadığınız, nehy-i ani'l-münker yapmadığınız vakit haliniz ne olur?" diye sordu. (Yanındakiler hayretle):

"Yani bu olacak mı?" dediler.

"Evet, hatta daha beteri!" buyurdular ve sormaya devam ettiler:

"Münkeri emredip, ma'rufu yasakladığınız zaman haliniz ne olur?" (Yanında bulunanlar iyice hayrete düşerek):

"Ey Allah'ın Resulü! Bu mutlaka olacak mı?" dediler.

"Evet, hatta daha beteri!" buyurdular ve devam ettiler:

"Ma'rufu münker, münkeri de ma'ruf addettiğiniz zaman haliniz ne olur?" (Yanındaki Ashab): "Ey Allah'ın Resûlü! Bu mutlaka olacak mı?" diye sordular.

"Evet, olacak!" buyurdular." [Rezin tahric etmiştir. Bu rivayet daha muhtasar olarak Ebu Ya'lâ'nın Müsned'inde ve Taberanî'nin el-Mucemu'l-Evsat'ında tahric edilmişir. Heysemî, Mecmau'z-Zevaid'de kaydetmiştir (7, 281).]

AÇIKLAMA:

İslam'ın en şa'şaalı şekilde yaşandığı bir anda, zamanımızdaki içtimâî bozukluğu olduğu gibi görüp tasvir etmek, gerçekten lisan-ı nübüvvete has bir hadisedir, tam bir mucizedir.

Resulullah tedricen şu hallerin vukua geleceğini haber vermektedir:

1) Gençlerin taşkınlığı, kadınların azması.

2) Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerin terki.

3) Münkerin emredilmesi, ma'rufun yasaklanması.

4) Ma'rufun münker münkerin ma'ruf addedilmesi.

Hadisin siyakından şu husus anlaşılmaktadır: Bu içtimâî ve dinî bozuklukların ilk halkasını, gençlerin ve kadınların ihmal edilerek İslamî terbiye ile yeterince terbiye edilmemesi teşkil etmektedir.

Bu hal zamanla emr-i bi'l-ma'rufun terkine müncer olmaktadır.

Bozulmanın son halkasını ma'rufun münker bilinmesi, münkerin de ma'ruf sayılması teşkil etmektedir.

Bu hal, değerler sisteminin alt-üst olması, tersine dönmesidir. Günümüzde ilericilik, çağdaşlık, laiklik yaftası altında ta'mime çalışılan beşerî değerler sistemi, dinî açıdan ma'rufun münker addedilmesinden başka bir şey değildir. Keza çağdışılık, gericilik, yobazlık, anti laisizm şeklinde ifade edilen hususlar da ma'rufun münker addedilmesinden başka bir mâna taşımaz.

Resulullah'ın gerçek bir mucizesi olarak değerlendirdiğimiz bu hadisinin bir başka dikkat çeken yönü, bu hallere düşecek kimselerin *ümmet* mefhumuna dahil olmasıdır. Yani İslam'ın dışında, gayr-ı müslimlerin kafalarında gelişip, hayatlarında yaşanacak bozukluklar olmayıp, bizzat Müslümanlara intikal edeceğinin bu hallerin Müslümanlarca benimseneceğinin ifade edilmiş olmasıdır.

Dediğimiz gibi, en azından memleketimizde bu halleri son zamanlarda iyice müşahede eder hale geldik.

4787 ١٥ – وعن أبى مالكٍ أو أبى عَامرٍ الأشعرى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:[قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَيَكُونَنَّ مِنْ أُمَّتِى قَوْمٌ يَسْتَحِلُّونَ الحِرَ وَالْحَرِيرَ، وَالْخَمْرَ وَالْمَعَازِفَ، وَلَيَنْزِلَنَّ أَقْوَامٌ الى جَنْبِ عَلَمٍ، تَرُوحُ عَلَيْهِمْ سَارِحَةٌ لَهُمْ فَيَأْتِيهِمْ رَجُلٌ لِحَاجَتِهِ، فَيَقُولُونَ: ارْجِعْ إلَيْنَا غَداً فَيُبَيِّتُهُمُ اللهُ تَعَالى، وَيَضَعُ الْعَلَمَ، وَيَمْسَخُ آخَرِينَ قِرَدَةً وَخَنَازِيرَ الى يَوْمِ الْقِيَامَةِ]. أخرجه البخاري.

«الحِرِ» بكسر الحاء المهملة وبعدها راءٌ مهملة، والمراد به هنا: الزنا.

و« العَلَمُ » الجبل والعلامة.

و« تَروحُ عَلَيْهِم السَّارِحَةَ » السارحة: المواشى تسرح الى المرعى، وتروح الى أهلها بالعشى.

و« بَيَّتَهُمُ العدوُّ » إذا طرقهم ليلا وهم غافلون.

15. (4787)- *Ebu Malik* veya *Ebu Amir el-Eş'arî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ümmetimden bir kavim, ferci (zinayı), ipeği, içkiyi, çalgıyı helal addedecektir. Bir kısım kavimler de bir dağın eteğine inecekler. Onların sürüsünü, çoban sabahları yanlarına getirecek. (Fakir) bir adam da bir ihtiyacı için yanlarına gelecek. Onlar adama:

"Bize yarın gel!" derler. Bunun üzerine Allah onları geceleyin yakalayıverir ve dağı tepelerine koyarak bir kısmını helak eder. Geri kalanları da mesh ederek kıyamete kadar maymun ve hınzırlara çevirir." [Buhârî, Eşribe 6.]

AÇIKLAMA:

Hadiste zikredilen belanın hakikatı üzere olacağı gibi, mecaz olacağı da kabul edilmiştir. Hakikatı üzere olması mümkündür. Zîra geçmiş milletlerde, benzer hâdiseler vaki olmuştur. Mecaz olması halinde insanların ahvalinin değişmesinden kinayedir. *İbnu Hacer:* "Hakikat olması esastır" der.

4788 ١٦ - وعن حذيفة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كَانَ النَّاسُ يَسْأَلُونَ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَنِ الْخَيْرِ، وَكُنْتُ أَسْأَلُهُ عَنِ الشَّرِّ، مَخَافَةَ أَنْ يُدْرِكَنِى. فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ إنَّا كُنَّا فِي جَاهِلِيَّةٍ وَشَرٍّ فَجَاءَنَا اللهُ بهذَا الْخَيْرِ، فَهَلْ بعدَ هذَا الْخَيْرِ مِنْ شَرٍّ. قَالَ: نَعَمْ: قُلْتُ: فَهَلْ بعْدَ ذلكَ الشَّرِّ مِنْ خَيْرٍ قَالَ: نَعَمْ، وَفِيهِ دَخَنٌ. فَقُلْتُ: وَمَا دَخَنُهُ؟ قَالَ: قَوْمٌ يَسْتَنُّونَ بِغَيْرِ سُنَّتِي وَيَهْتَدُونَ بِغَيْرِ هَدْيِي تَعْرِفُ مِنْهُمْ وَتُنْكِرُ. قُلْتُ: فَهَلْ بَعْدَ ذلكَ الْخَيْرِ مِنْ شَرٍّ؟ قَالَ: نَعَمْ. دُعَاةٌ على أَبْوَابِ جَهنَّمَ، مَنْ أَجَابَهُمْ إِلَيْهَا قَذَفُوهُ فِيهَا. قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، فَمَا تَأْمُرُنِى إنْ أَدْرَكَنِى ذلكَ؟ قَالَ: تَلْزَمُ جَمَاعَةَ الْمُسْلِمِينَ

وإمامهم. قُلْتُ: فإنْ لَمْ يَكُنْ جماعةٌ ولاَ إمامٌ؟ قال: فاعْتَزِلْ تلْكَ الفِرَقَ كُلَّها ولَوْ أنْ تَعَضَّ بأَصْلِ شَجَرةٍ؛ حتّىٰ يُدْرِكَكَ الْمَوْتُ وأَنْتَ على ذلكَ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

16. (4788)- *Hz. Huzeyfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a halk hayırdan sorardı. Ben ise, bana da ulaşabilir korkusuyla, hep şerden sorardım. (Yine bir gün):

"Ey Allah'ın Resulü! Biz cahiliye devrinde şer içerisinde idik. Allah bize bu hayrı verdi. Bu hayırdan sonra tekrar şer var mı?" diye sordum.

"Evet var!" buyurdular. Ben tekrar: "Pekiyi bu şerden sonra hayır var mı?" dedim.

"Evet var! Fakat onda duman da var" buyurdular. Ben: "Duman da ne?" dedim.

"Bir kavim var. Sünnetimden başka bir sünnet edinir; hidayetimden başka bir hidayet arar. Bazı işlerini iyi (maruf) bulursun, bazı işlerini kötü (münker) bulursun" buyurdular. Ben tekrar: "Bu hayırdan sonra başka bir şer kaldı mı?" diye sordum.

"Evet! buyurdular. *Cehennem kapısına çağıran davetçiler var. Kim onlara icabet ederek o kapıya doğru giderse, onlar bunu ateşe atarlar"* buyurdular. Ben: "Ey Allah'ın Resulü! Ben (o güne) ulaşırsam, bana ne emredersiniz?" dedim.

"Müslümanların cemaatine ve imamlarına uy, onlardan ayrılma. [İmam sırtına (zulmen) vursa, malını (haksızlıkla) alsa da onu dinle ve itaat et!]" buyurdular.

"O zaman ne cemaat ne de imam yoksa?" dedim.

"O takdirde bütün fırkaları terket (kaç)! Öyle ki, bir ağacın köküne dişlerinle tutunmuş bile olsan, ölüm sana gelinceye kadar o vaziyette kal!" buyurdular." [Buharî, Fiten 11, Menakıb 25; Müslim, İmaret 51, (1847); Ebu Davud, Fiten 1, (4244, 4245, 4246, 4247).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisten ulema, *İbnu Hacer*'in açıklamasına göre, Müslümanların cemaatine uymanın şart olduğu, asi bile olsalar sultanlara itaatin gerektiği hükmünü çıkarmışlardır.

Beyzâvî der ki: "Mânası şudur: "Eğer yeryüzünde halife yoksa, sana uzlet ve zamanın sıkıntılarına sabır gerekir. "Ağacın köküne dişlerle tu-

tunmak" tabiri meşakkate tahammülden kinayedir. Şu sözde olduğu gibi: "Falan elemin şiddetinden taşı ısırıyor." Veya maksad "uymak"tır. Nitekim bir başka hadiste عضوا عليها بالنواجذ "Ona dişlerinizle tutunun" denmiştir. Önceki mânayı bir başka hadisteki فإن مت وأنت عاض على جذل خير لك من أن تتبع أحدا منهم "Sen bir köke dişinle tutunmuş vaziyette ölsen, o (fitne cemaatlerinden) birine uymandan hayırlıdır" ifadesi teyid eder."

İbnu Battal der ki: "Müslümanların cemaatine uyup, zalim imamlara isyanı terk etmek gerektiği görüşünde olan fakihler cemaatine bu hadiste hüccet vardır. Çünkü, hadis sonuncu taifeyi, "Cehennem kapılarına davet ediciler" olarak vasfetti. Onlar hakkında, "Bazı işlerini iyi (maruf) bulursun, bazı işlerini de kötü (münker) bulursun" demedi. Bunlar öyle olmazlar, bunlar hak üzere değildirler. Buna rağmen cemaate uymayı emretti."

Taberî der ki: "Bu emir ve cemaat hususunda ihtilaf edilmiştir. Bir grup alim: "Bu emir vacip ifade eder. "Cemaat"ten murad da, sevad-ı azam (yani ekseriyet)tir" demiştir." Taberî, sonra İbnu Mes'ud'dan bir fetva kaydeder: "Hz. Osman katledildiği zaman kendisine vaki olan bir sual üzerine: "Sana cemaate uymayı tavsiye ederim. Zîra Allah Teala hazretleri, ümmet-i Muhammed'in hepsini dalalete atıcı değildir" diye tavsiye-de bulunur. Bir grup da şöyle der: "Cemaat"ten murad Sahabe'dir; sonraki nesiller değil." Bir grup da: "Onlardan murad ehl-i ilimdir. Zira Allah Teala hazretleri alimleri halk için bir hüccet kılmıştır. İnsanlar din meselesinde onlara tabidirler" demiştir.

Taberî, bu farklı görüşleri kaydettikten sonra der ki: "Doğru olanı şudur: "Hadisten murad, emir tayininde (ehl-i hal ve akdin) içtima etmiş bulunduğu kimseye itaat etmekte olanların cemaatine uymaktır. Kim biatını bozarsa cemaatten ayrılmış olur." Devamla der ki: "Hadiste şu hüküm de var: "İnsanlar imamsız kalır ve insanlar bu yüzden fırkalara ayrılırsa, kişi şerre düşmek korkusuyla elinden gelirse bu fırkalardan hiçbirine katılmaz. Diğer hadislerde gelen ifadeler de bu hükme uyarlar. Bu hüküm esas alınınca zahirinde ihtilaf olan hadisler de telif edilmiş olur."

İbnu Ebî Cemre hadisten başka incelikler çıkarır:

★ "Bu hadiste, kullardan herbirini dilediği şekilde istihdam edişinde kullar hakkındaki Allah'ın hikmeti gözükmektedir. Şöyle ki: Ashab'ın çoğuna, bizzat amel etmeleri ve başkalarına da tebliğ etmeleri için, hayırdan sual etmeleri sevdirildiği halde, Huzeyfe (radıyallahu anh)'ye de bizzat çekinmesi ve Allah'ın kurtuluşunu irade ettiği kimselerden de def'ine sebep olması için şerden sual etmesi sevdirilmiştir.

★ Hadisten, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sadırının genişliği ve herkese her ne sorarsa uygun cevap verebilecek kadar her hususa müteallik ahkâmı bildiği de görülmektedir.

★ Hadisten şu netice de çıkarılmaktadır: Her kime bir şey sevdirilirse, o kimse, bu hususta başkasını geçer. Bundandır ki, Hz. Huzeyfe, başkasının bilmediği şeyleri bilen sahib-i sır idi. Öyle ki, münafıkların ismini ve müstakbel hadiselerin birçoğunu bilmekte idi.

★ Hadisten elde edilen bir diğer nafi prensip ta'lim edebine girmektedir; talebeye, çeşitli mübah ilimlerden hangisine meyletmişse onu öğretmek esas alınmalıdır. Çünkü, talebenin onda başarılı olma ve hakkından gelme şansı daha kuvvetlidir.

★ Hadis, hayır yolunu gösteren her şeye hayır, şerre sevkeden herşeye de şer dendiğini de ifade eder.

★ Kim, Kur'an ve sünnet varken bir başka şeyi din için asıl yapar da Kur'an ve sünneti ikinci plana atar ve bu ihdas ettiği şeye tabi kılarsa, yapılan bu iş zemmedilir, kabul edilmez.

★ Bâtılı ve nebevî hidayete muhalefet eden her şeyi reddetmek vaciptir. Sünnete muhalif olan şeyi, makamı yüksek veya alçak her kim söylemiş olursa olsun, hükmü birdir, merduddur."

4789 ١٧ – وعن عبدالرّحمٰن بن عبد ربِّ الكعبة. قال: [دَخلتُ المسجدَ فإذا عبدُالله بنُ عَمرِو بنُ العاصِ رَضيَ اللهُ عنهما جالسٌ في ظلِّ الكعبةِ، والنَّاسُ في ظلِّ الكعبةِ مُجتمعونَ إليه فجلستُ إليه. فقال: كُنَّا معَ رسولِ الله ﷺ في سفرٍ، فنزلنا منزلاً فمنَّا من يُصلِحُ خباءَه ومنَّا من ينضِّدُ رحلَه، ومنَّا من هو في جشرِه، إذْ نادى مُنادى رسولِ الله ﷺ: الصَّلاةُ جامعةٌ، فاجتمعنا إليه. فقال: إنَّه لَم يكنْ نبيٌّ قبلي إلاَّ كانَ عليه أنْ يدلَّ أُمَّتَه على خيرِ ما يعلمُه لهم، وينذرَهم شرَّ ما يعلمُه لهم، وإنَّ أُمَّتكم هذه جُعِلَ عافيتُها في أوَّلها، وسيُصيبُ آخرَها بلاءٌ، وأُمورٌ تُنكرونها، فتجيءُ فتنةٌ فيزلِقُ بعضُها بعضاً. فيقولُ المؤمنُ: هذه مُهلِكتي. ثمَّ تنكشفُ وتجيءُ الفتنةُ. فيقولُ المؤمنُ: هذه هذه. فمَنْ أحبَّ أنْ يُزحزحَ عنِ النَّارِ ويُدخلَ الجنَّةَ، فلْتأتِه منيَّتُه وهو يؤمنُ باللهِ واليومِ الآخرِ، وليأتِ الى النَّاسِ ما يُحبُّ أنْ يُؤتىٰ إليه،

وَمَنْ بَايَعَ إمَامــاً فَأَعْطَاهُ صَفْقَةَ يَدِهِ وَثَمَرَةَ قَلْبِهِ فَلْيُطِعْهُ مَا اسْتَطَاعَ. فَــإنْ جَاءَ آخَرُ يُنَازِعُهُ فَاضْرِبُوا عُنُقَ الآخَرِ. قَالَ: فَدَنَوْتُ مِنْهُ. فَقُلْتُ: أنْشُدُكَ اللّهَ، أأنْتَ سَمِعْتَ هذَا مِنْ رَسُولِ اللّهِ ﷺ فَــأهْوىٰ إلى أُذُنِهِ وَقَلْبِهِ بِيَدِهِ؛ وَقَالَ: سَمِعَتْهُ أُذُنَاىَ، وَوَعَاهُ قَلْبِى. فَقُلْتُ: إنَّ ابْنَ عَمِّكَ مُعَاوِيَةَ يَأمُرُنَا أنْ نَأكُلَ أمْوَالَنَا بَيْنَنَا بِالْبَاطِلِ، وَنَقْتُلَ أنْفُسَنَا، وَاللّهُ تَعَــالى يَقُولُ: يَا أيُّهَا الَّذينَ آمَنُوا لاَ تَأكُلُوا أمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إلاَّ أنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلاَ تَقْتُلُوا أنْفُسَكُمْ إنَّ اللّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيــمــاً. فَسَكَتَ عَنِّى سَاعَةً؛ ثُمَّ قَالَ: أطِعْهُ فِي طَاعَةِ اللّهِ، وَاعْصِهِ فِي مَعْصِيَةِ اللّهِ]. أخرجه مسلم والنّسائى.

«الْجَشَرُ» هنا: المال من المواشى التي ترعى حول البيت، ولا تروح الى أهلها ليلا.

و« يَزْلِقُ بَعْضُهَا بَعْضاً » أى يدفعه بسرعة وُروده عليه.

وروى « يَزْهَقُ ». بالهاء بدل اللام.

و« الإزْهاقُ » الاعجال.

17. (4789)- *Abdurrahman İbnu Abdi'l-Ka'be* anlatıyor: "Mescide girmiştim. Abdullah İbnu Amr İbni'l-As (radıyallahu anhümâ)'yı gördüm, Ka'be'nin gölgesinde oturuyordu. Ka'be'nin gölgesinde birçok kimse ona müteveccih olarak oturmuştu. Ben de ona doğru oturdum. Şunu anlattı:

"Bir seferde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la beraberdik. Bir yerde konakladık. Kimimiz çadırını tamir ediyor, kimimiz yerini düzlüyor,(24) kimimiz hayvanlarını güdüyordu. Derken Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın münadisi seslendi: "es-Salatu câmia: Haydin namaza!" Resulullah'a gittik, yanında toplandık. Şöyle buyurdular:

"Benden önce her peygamber, ümmeti için hayır bildiği şeyi onlara öğretmekle mükellef idi. Onlar için şer bildiği şeyden de onları inzar etmesi (korkutması) gerekli idi. Bilesiniz, şu ümmetinizin afiyeti önce gelenler hakkında kesin kılınmıştır. Sonrakiler belaya ve kötü addedeceğiniz birkısım hallere maruz kalacaklardır. Birbirini takip eden fitneler gelecek. Mü'min: "Bu fitne helakimdir" diyecek. Sonra bu kalkacak, başka bir

---

24- "Kimimiz yerini düzlüyordu" ibaresi, zikrettiğimiz kaynaklarda mevcut değil.

fitne gelecek. "Helakim işte bundan, işte bundan" diyecek. Öyleyse, kim ateşten uzak kalmayı ve cennete girmeyi dilerse, Allah'a ve ahiret gününe inanır olduğu halde ölümü karşılasın. İnsanlara, onların kendisine nasıl muamele etmelerini dilerse öyle muamelede bulunsun. Kim bir imama biat edip samimiyetle sadakat sözü vermiş ise, elinden geldikçe ona itaat etsin. Bir başkası gelip, önceki ile münazaaya girişecek olursa sonradan çıkanın boynunu uçurun."

Ravi (Abdurrahman) der ki: "Abdullah İbnu Amr'a yanaştım ve:

"Allah aşkına söyle. Bu anlattıklarını bizzat kendin Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan işittin mi?" dedim. Sorum üzerine eliyle kulak ve kalbini tutarak:

"Evet kulaklarım işitti, kalbim de belledi" dedi. Ben:

"Ama, amcaoğlun Muaviye, bize mallarımızı aramızda batıl bir şekilde yememizi, birbirimizi öldürmemizi emrediyor. Halbuki Allah Teala hazretleri (mealen): **"Ey iman edenler! Birbirinizin malını haram şekilde yemeyin; ancak karşılıklı rıza ile yaptığınız ticaret başkadır. Birbirinizi ve kendinizi öldürmeyin. Canlarınızı da boşu boşuna tehlikeye atmayın. Şüphesiz ki Allah size merhametlidir"** (Nisa 29) buyuruyor" dedim. Biraz sustu sonra:

"Allah'a itaatte ona itaat et, Allah'a isyanda ona isyan et!" dedi. "

[Müslim, İmaret 46, (1844); Nesâî, Bey'at 25, (7, 153); Ebu Davud, Fiten 1, (4248); İbnu Mace, Fiten 9, (3956).]

AÇIKLAMA:

Hadis, izah gerektirmeyecek kadar açık. Ancak son kısımdan, konuşmanın *Hz. Muaviye* (radıyallahu anh) zamanında geçtiği anlaşılmaktadır. Bu durumda, icraatı ve hatta meşruiyeti bazı dedikodulara sebep olan halife *Hz. Muaviye*'ye itaat hususunu gündeme getirmektedir. Anlaşılan, hadisin ravisi Abdurrahman, *Hz. Muaviye*'nin emirlerine itaatın caiz olup olmayacağı hususunda mütereddittir. Bu tereddütünü, yeri gelmişken Abdullah İbnu Amr İbni'l-As'a, Hz. Muaviye aleyhinde ayet-i kerimeyi de delil kılarak sorar. Ancak yüce sahabi İbnu Amr, fitne hususundaki İslam'ın fetvasını verir:

"Allah'a itaat etmeyi tazammun eden emirlerinde itaat edin. Allah'a isyan mânasını taşıyan emirlerinde isyan edin!"

Hadiste geçen "isyan etmek"ten murad "Allah'a isyanı mucip olan emirlere uymayın, o çeşit emirlerini icra etmeyin!" mânasındadır. Çünkü,

ulema zalim imamı devirme mânasındaki isyana çok kayıtlarla fetva vermiştir. Bu hususa daha önce temas etmiş idik. (2. cilt, 287-300. sayfalar).

4790 ١٨ – وعن جابرٍ رَضِيَ اللّهُ عنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: يُوشِكُ أَهْلُ الْعِرَاقِ أَنْ لاَ يَجِيءَ إِلَيْهِمْ قَفِيزٌ وَلاَ دِرْهَمٌ. قِيلَ: مِنْ أَيْنَ؟ قَالَ: مِنْ قِبَلِ الْعَجَمِ يَمْنَعُونَ ذلكَ. ثُمَّ قَالَ: يُوشِكُ أَهْلُ الشَّامِ أَنْ لاَ يَجِيءَ إِلَيْهِمْ دِينَارٌ وَلاَ مُدْيٌ. قِيلَ: مِنْ أَيْنَ ذلكَ؟ قَالَ: مِنْ قِبَلِ الرُّومِ. ثُمَّ سَكَتَ هُنَيْهَةً]. أخرجه مسلم.

«القَفِيزُ» مكيال بالعراق وهو ثمانية مكاكيك.

و«الْمُدْيُ» مكيال لأهل الشام يسع خمسة وأربعين رطلا، والمعنى أن أهل الذمة يمتنعون من أداء الجزية.

18. (4790)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Irak ehline bir ölçeklik yiyecek ve tek dirhemlik paranın gelmeyeceği zaman yakındır!" buyurmuşlardı.

"Nereden?" diye soruldu.

"Acem diyarından. Onlar bunu yasaklayacak" buyurdu ve devamla:

"Şam ehline de tek dinarlık paranın ve bir ölçeklik yiyeceğin gelmeyeceği zaman yakındır!" buyurdular. Yine:

"Bu nereden gelmeyecek?" diye soruldu.

"Rum cihetinden!" buyurdular. Sonra (Hz. Cabir) bir müddet sustu (ve ilave etti: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* dedi ki:

"Ümmetimin sonunda bir halife gelecek; malı sayı ile değil, avuç avuç dağıtacak!]" [Müslim, Fiten 67, (2913).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, ehl-i zimmenin yani İslam memleketinde yaşayan gayr-ı müslim vatandaşların cizye (vergi) vermekten imtina edeceklerini ifade eder. Bu, iki sebebe dayanır:

★ Gayr-ı müslimlerin Müslüman olmaları: "Bu durumda cizye vermezler, zekat verirler."

★ Onlar gayr-ı müslim kaldıkları halde, devletin zayıflaması sebe-

biyle vergi alamaz veya o diyarlar şu veya bu şekilde İslam hakimiyetinden dışarıda kalır.

Hadis bu ihtimallerin hangisi olacağını tasrih etmiyor.

2- Hadisin Müslim'deki aslı daha uzundur. Teysir'in hazfettiği kısmın tercümesini köşeli parantez içerisinde kaydettik.

3- Hadiste geçen *kafiz* ve *müdy* kelimelerini ölçek olarak ifade ettik; miktarları üzerinde durmadık. Zîra, hadiste bir miktar tesbiti mevzubahis değil. Kafiz Irak'ta kullanılan, müdy de Suriye'de kullanılan bir hacim ölçeğidir.

4791 ١٩ – وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَكُونُ فِي آخِرِ أُمَّتِي خَلِيفَةٌ يَحْثِي الْمَالَ حَثْياً لاَ يَعُدُّهُ عَدّاً. قِيلَ لأَبِي نَضْرَةَ وَأَبِي الْعَلاَءِ: أَتَرَيَانِ أَنَّهُ عُمَرُ بنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ؟ قَالاَ: لاَ]. أخرجه مسلم.

19. (4791)- Yine *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ümmetimin sonunda bir halife gelecek, malı sayarak değil, avuçlayarak dağıtacak."

Hadisi (Hz. Cabir'den rivayet eden) Ebu Nadre ve Ebu'l A'la'ya:

"Bunun Ömer İbnu Abdilaziz olmasına ne dersiniz?" diye sorulmuştu. Onlar:

"Hayır, (değildir)!" dediler. [Müslim Fiten 67, (2913).]

AÇIKLAMA:

Ömer İbnu Abdilaziz'in hayatından bahsederken belirttiğimiz üzere, onun devlet idaresine getirdiği adalet, tatbik ettiği sıkı iktisad, israfla mücadele ve sünnetin tam tatbiki gibi müsbet icraatları sonunda her sahada fevkalade düzelmeler olmuş, kısa zamanda iktisadî hayat değişmiş; Mısır gibi birkısım beldelerde zekat verilecek adam bulunamayacak kadar bolluk müşahede edilmiştir. Bu sebeple bazı hadislerde, ahirzamanda çıkacağı haber verilen Mehdî, Müceddid gibi müsbet şahsiyetin *Ömer İbnu Abdilaziz* olduğu, daha onun sağlığında ulema tarafından söylenmiş, halk tarafından tasvip görmüştür. Mudakkik âlimlerimizden Suyutî merhum, kendi zamanına kadar, İslam âleminin her sınıf insanında görülen mehdileri zikrederken ikinci hicrî asrın mehdisi olarak Ömer İbnu Abdilaziz'i kaydeder.

Şu halde sadedinde olduğumuz rivayet, *Hz. Cabir*'in rivayetinde "malı sayarak değil, avuç avuç verecek olan" ahirzaman halifesinin *Ömer İbnu Abdilaziz* olduğu hususunda bir kanaatin ortaya çıktığını göstermektedir.

4792 ٢٠ - وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مُنِعَتِ الْعِرَاقُ قَفِيزَهَا وَدِرْهَمَهَا، وَمُنِعَتِ الشَّامُ مُدْيَهَا وَدِينَارَهَا، وَمُنِعَتْ مِصْرُ أَرْدَبَّهَا وَدِينَارَهَا، وَعُدْتُمْ مِنْ حَيْثُ بَدَأْتُمْ، ثَلاَثَ مَرَّاتٍ، شَهِدَ عَلَى ذلِكَ لَحْمُ أَبِى هُرَيْرَةَ وَدَمُهُ].

أخرجه مسلم وأبو داود.

و« الأردبُّ » مكيال لأهل مصر: يسع أربعة وعشرين مناً، وأربعة وعشرين صاعاً على أن الصاع خمسة أرطال وثلث.

وفي هذا الحديث إخبار من النبي ﷺ بما لم يكن وهو في علم الله كائن فخرج لفظه على لفظ الماضى تحقيقاً لوقوعه وحدوثه، وفي إعلامه به قبل وقوعه دليل من دلائل النبوة، وفيه دليل على ما وظفه عمر بن الخطاب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ على الكفرة من النصارى من الجزية ومقدارها.

وقوله « مُنِعَتْ » له معنيان: أحدهما أنهم سيسلمون ويسقط عنهم ما وظف عليهم بإسلامهم، والثاني أنهم يرجعون عن الطاعة فيمنعون ما في أيديهم.

20. (4792)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Irak'a ölçeği ve dirhemi verilmeyecek. Şam'a da ölçeği ve dinarı verilmeyecek. Mısır'a da ölçeği ve dinarı verilmeyecek. Başladığınız yere döneceksiniz" buyurdu ve üç kere tekrar etti. Buna Ebu Hüreyre'nin eti ve kanı şahit oldu." [Müslim, Fiten 33, (2896); Ebu Davud, Harac 29, (3035).]

AÇIKLAMA:

1- Son üç hadiste *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, üç beldede cari olan ölçü ve para birimlerini zikretmektedir:

★ *Kafiz:* Irak bölgesinde kullanılan ölçeğin adıdır. Sekiz mekkuk miktarındadır. *İbnu'l-Esir,* en-Nihaye'de *Mekkuk*'un müdd mânasında kullanıldığını, miktarı hakkında ihtilaf edildiğini belirtir.

★ *Müdy:* Şam, yani Suriye bölgesinde kullanılan ölçeğin adıdır. Hacminin 45 rıtl tuttuğu belirtilir.

★ *İrdebb:* Bu da Mısır'da kullanılan ölçeğin adıdır. Bir sa' $5\frac{1}{3}$ rıtl olma hesabıyla yirmi dört sa' miktarında bir hacme sahiptir.

★ *Rıtl:* Bazı hesaplaşmalara göre 2564 gram bir ağırlığa tekabül etmektedir.

★ *Dirhem:* Gümüş paranın adıdır.

★ *Dinar:* Altın paranın adıdır.

2- *İbnu'l-Esir*, el-Camiu'l,Usul'da hadisle ilgili olarak şu açıklamayı sunar: "Hadisin iki mânası var:

1) *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* burada, onların (Irak, Şam, Mısır ahalisinin) Müslüman olacaklarını haber vermiş olmaktadır. Böylece onlar üzerindeki borçlar Müslüman olmalarıyla düşecektir. Müslümanlıkları, üzerlerindeki borçları ödemelerine mani olacaktır. Buna hadiste geçen: *"Başladığınız yere döneceksiniz"* ibaresiyle istidlal edilmiştir. Çünkü, onların bidayeti Allah'ın ilminde, kazasında ve kaderinde: "Onlar Müslüman olacaklar" şeklindedir. Böylece başlamış oldukları yere dönmüş oldular.

2) İkinci mâna şudur: "Onlar taatten yüz çevirecekler." Bu mânayı Buharî'nin Sahih'inde tahric ettiği şu hadis te'yid eder: كَيْفَ اَنْتُمْ اِذَا لَمْ تَجْبُوا دِينَارًا وَلاَ دِرْهَمًا *"Siz, dirhem ve dinar toplayamadığınız zaman ne yapacaksınız?"* demişti. Kendisine: Bunun olacağını nereden biliyorsun? denildi.

"Evet, nefsim yed-i kudretinde olan Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun, bunu sadık ve masduk (doğru söyleyen ve söylediğinde İlahî tasdike mazhar olan) zatın sözünden naklediyorum!" dedi. Kendisine yine soruldu: "Bu niye olacak?"

"Allah'ın haramı, Resulü'nün zimmeti (garantisi) ihlal edilir. Allah da ehl-i zimmenin kalbine katılık verir. Onlar da ellerindekini vermezler."

Sadedinde olduğumuz hadisle ilgili olarak, İbnu Deybe de şunu kaydeder: "Bu hadiste henüz vukua gelmemiş, fakat ilm-i İlahî'de mevcut olan şeyin ihbarı var. Resulullah, istikbalde olacak vak'ayı, olmuş bir hadiseyi haber verme üslubuyla (mazi fiiliyle) beyan etmektedir. Bu üsluba, hadisenin kesin şekilde vukuunu ifade etmek için başvurulur. Hadisenin vukuundan önce bildirilmesinde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın peygamberliğinin delili mevcuttur. Keza bu hadiste, Hz.

Ömer'in Hıristiyan kâfirlerine cizye borcu yüklediği ve miktar tayin ettiği hususunda da delil mevcuttur."

4793 ٢١ – وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ عَرْشَ إبْلِيسَ علَى البَحْرِ، فيبعثُ سراياه فيفتنونَ النَّاسَ، وأعظمُهم عنده منزلةً أعظمُهم فتنةً، يجيءُ أحدُهم فيقولُ فعلتُ كذا وكذا. فيقولُ: ما صنعتَ شيئاً. ثُمَّ يجيءُ أحدُهم. فيقولُ: ما تركتُه حتى فرَّقتُ بينه وبين امرأته فيُدنيه منه ويلتزمه. فيقول: نعم أنتَ]. أخرجه مسلم.

21. (4793)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İblis'in arşı deniz üzerindedir. Oradan askerlerini gönderip insanları fitneye atar. Bunlardan, yanında mertebece en yüksek olanı en büyük fitneyi çıkarandır. Askerlerinden biri gelip: "Şunu şunu yaptım!" der. İblis: "Hiçbir şey yapmamışsın!" der. Sonra bir diğeri gelip: "Ben falanı(n peşini) hanımıyla arasını açıncaya kadar bırakmadım!"* der." [Müslim, Münafikûn 66-67, (2813).]

4794 ٢٢ – وعن أبي البختري. قال حدَّثني من سمع النبي ﷺ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَنْ يَهْلِكَ النَّاسُ حَتَّى يَعْذُرُوا، أوْ يُعْذِرُوا مِنْ أنْفُسِهِمْ]. أخرجه أبو داود.

ومعنى «يُعْذِرُوا» أى لا يهلكهم الله حتى تكثر ذُنُوبُهُمْ وعيوبهم فتقوم الحجة عليهم ويتضح لهم عذر من يعاقبهم.

22. (4794)- *Ebu'l-Bahterî* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı dinleyen bir zatın bana anlattığına göre Resulullah demiştir ki:

"İnsanlar, günahları çoğalmadıkça helak olmayacaklardır." [Ebu Dâvud, Melahim 17, (4347).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, sahabi müphem kalmış ise de, *İbnu Cerîr et-Taberî*'nin tefsirinde *Abdullah İbnu Mes'ud* olduğu belirtilmiştir. Hadisin bu ikinci veçhinde, Abdullah bu hadisi Resûlullah'tan nakledince, "Bu nasıl olur?" diye sorulmuş, o da şu ayeti okumuştur: (Meâlen:) **"Kendilerine azabımız geldiği zaman çağırışları "Biz hakikaten zalimlerdendik" demelerinden başka (birşey) olmadı"** (A'raf 7).

2- Hadiste, özür fiilinin iki farklı kullanışı sebebiyle ravinin tereddüdüne yer verilmiştir. Ancak mânaya farklılık tesir etmemektedir.

4795 ٢٣– وعن سلمة بن الأكوع رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : مَنْ سَلَّ عَلَيْنَا السَّيْفَ فَلَيْسَ مِنَّا]. أخرجه مسلم.

23. (4795)- *Seleme İbnu'l-Ekva* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim bize kılıç kaldırırsa bizden değildir."* [Müslim, İman 162, (99).]

4796 ٢٤– وعن أبي مُوسىٰ وابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهم قالا: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : مَنْ حَمَلَ عَلَيْنَا السِّلاَحَ فَلَيْسَ مِنَّا]. أخرجه الشيخان والترمذي. وأخرجه النسائي عن ابن عمر فقط.

قوله: « فليسَ منا » أى إذا حمله على المسلم لكونه مسلماً فليس بمسلم. فأما إذا حمله لغير ذلك فمعناه ليس مثلنا وليس متخلقاً بأخلاقنا وأفعالنا.

24. (4796)- *Ebu Mûsa* ve *İbnu Ömer* radıyallahu anhüm anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim bize karşı silah taşırsa bizden değildir." [Buharî, Fiten7; Müslim, İman 163, (100); Tirmizî, Hudûd 26, (1459).]

4797 ٢٥– وعن عبدِالله بنِ الزبير رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : مَنْ شَهَرَ سَيْفَهُ ثُمَّ وَضَعَهُ فَدَمُهُ هَدَرٌ]. أخرجه النسائي.

« الهَدَرُ » الذي لا يطلب بثأره.

25. (4797)- *Abdullah İbnu'z-Zübeyr* (radıyallahu anhüma) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim kılıcını çeker sonra koyarsa kanı hederdir." [Nesâî, Tahrîm 26, (7, 117).]

AÇIKLAMA:

1- Son üç hadis birbirine yakın hükümler taşımaktadır: Bir mü'minin, bir başka mü'mine silah çekmesi haramdır. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu yasağı farklı üsluplarla ifade buyurmuşlardır. Zira silah çekmek, silah taşımak, silah kaldırmak gibi tabirler umumiyetle vuruşmayı, mukateleyi ifade ederler.

2- *"Bizden değil"* ifadesi iki suretle açıklanmıştır:

1) Silahı, Müslüman kişiye" "Müslüman olduğu için kaldıran" Müslüman değildir. Burada Müslümana silah çekmeyi helâl addetme vardır.

Haramı helal addetmek küfürdür. Bu mânada silah çeken tekfir olunur. Sırf silah çekmesi sebebiyle tekfir olunmaz.

2) Bizim yolumuzda değil, bizim sünnetimiz üzere değil; çünkü bizim sünnetimizde Müslümanın Müslümana silah çekmesi yoktur, helal değildir. Müslümanın Müslümandan yardım görme hakkı vardır. Müslüman kişi, Müslüman kardeşi yolunda mukâtele etmekle mükelleftir, onu öldürmek veya onunla kavga yapmak için silah çekerek korkutma hakkına sahip değildir.

Selef uleması, bu çeşit haberlerin te'vilsiz olarak, ıtlakı üzere beyan edilmesini, zecrin daha beliğ, daha müessir olması için gerekli görür. *Süfyân İbnu Uyeyne,* bu çeşit hadisleri, zahirinden başka mânaya tev'il etmeye karşı çıkarak: *"Onun mânası bizim yaptığımız gibi değil"* derdi. Ona göre, zikredilen vaide, ehl-i haktan bağî (eşkiya) olanlara karşı silah çekenlerin girmez. Bağîlere ve haksız kavgayı başlatanlara silahla karşı koymak caizdir.

FİTNENİN VASIFLARI:

Buraya kadar kaydettiğimiz hadislerde, muhtelif fitnelerin vasıfları dağınık olarak zikredilmiştir. Ancak, bunların birkısım açıklamalarla birlikte sistemli olarak topluca zikrinde fayda umuyoruz.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), kendisinden sonra ortaya çıkacak fitneleri haber verirken bunların ana vasıflarını belirtmiştir. Daha önce de söylediğimiz gibi, fitne, fesat, anarşi gibi beşerî münasebetlerde ortaya çıkan bozulmalar, içtimâî hayatta gelişmiş olan birtakım kötü şartların tabî bir sonucudur, içtimâî bir marazdır.

Öyle ise bu şartlar cemiyette gelişip hakim duruma geçince bunların ferdî davranışlarda tahrîk edeceği menfî tezahürleri önceden tahmin edilebilir neler olacağı söylenebilir. Bu sebeple fıtrat kanunlarına, insanların tâbi olduğu beşerî ve içtimâî kanunlara marifet ve vukuf kesbeden kimseler, bunları önceden söyleyebilirler. İnsanlar şöyle yaparlarsa arkadan şu durumlar ortaya çıkar, böyle yaparlarsa bu durum ortaya çıkar diyebilirler. Kur'ân ve hadiste bunun pek çok örnekleri vardır. Kur'ân-ı Kerim'de **"sünnetullahın tebdil edilip değiştirilemeyeceğini"** (Ahzâb 62, Fâtır 43, Feth 23) belirten ayetler bunu ifade ederler. Cemiyetlerin ve insanlığın geleceğine dair isabetli tahminler yapan hakîm ve feylesofların varlığı bu söylediklerimizin doğruluğuna yeterli bir şahittir.

İşte, vahye mazhar olan *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm),* in-

san fıtratını bizzat yaratmış, belli kanunlara bağlamış olan Cenab-ı Hakk'ın irşad ve ilhamıyla bunları beyan etmiştir. Vefatından günümüze kadar geçen 1400 yıllık zaman içerisinde cereyan eden hadiseler onun hiçbir sözünü tekzib etmemiştir.

Sözü daha fazla uzatmadan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*' in, kendisinden sonra çıkacak fitnelerin sıfatlarıyla alâkalı ihbaratına geçebiliriz. Ancak, şu hususu bir kere daha belirtelim ki, kaydedeceğimiz evsafın hepsini, her fitnede tam olarak aramak gerekmez. Zîra, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hadislerinde *"el-fitne"* değil *"el-Fiten"* yani sadece bir fitne değil, fitneler mevzubahistir. Öyle ise bu sıfatlardan bazan biri, bazan birkaçı, bazan da hepsi görülebilir.

1- FİTNE YAVAŞ GELİŞİR

Yer yer temas ettiğimiz üzere, fitne içtimâî bir hadisedir. Hiçbir içtimâî hâdise fevrî ve ani bir şekilde zuhur etmez. Belli bir gelişme devresinden geçtikten, belli bir vetireyi takip ettikten sonra ortaya çıkar. Tıpkı bir bitki gibi, onun da bir tohumu vardır. Bu tohumun gelişip meyve vermesi için toprak, su, ısı, ışık gibi çevre şartlarına ihtiyaç vardır. İşte itikadî, ahlakî, iktisâdî, her çeşit beşerî ve içtimâî bozukluklarla beslenip gelişen fitne de kemaline erdiği zaman basit bir sebeple ortaya çıkar. Onun bu zuhuru, yevmî birkısım amillere bağlanabilir. Bu amiller fitneye sebep olmakla suçlanıp mücrim ilan edilebilir. Halbuki, aslında "bu mücrim amil" bardağı taşıran son damla rolü oynamıştır. Fitne ile "o mücrim amil" arasındaki münasebeti, belli bir ölçüde mukarenet veya beraberlik tabirleriyle ifade edebiliriz. Ama sebep ve illet olarak ileri süremeyiz. Bunu söylemek ya -günümüz siyasî hayatında yapıldığı gibi- tecahül veya mualata (demagoji) veya gerçekten içtimâî hadisata yön veren temel prensibi bilmemekten ileri gelir. Eğer yıllarca, çeşitli hocaların hizmetiyle, feyziyle kendini yetiştirip mühendis olan bir kimsenin bu payeyi elde etmesindeki bütün şeref ve minnetin, mezuniyet töreninde kendisine mühendislik diplomasını veren en son şahsa ait kabul edilmesi makul bir davranış mıdır diye sorsak, herkesin "hayır" diyeceği şüphesizdir. İşte, *o mücrim amilin* içtimâî kargaşadaki rolü, bu kimseye diplomayı veren son merciin rolü gibidir.

4767 numarada kaydettiğimiz hadis bu söylediğimizi te'yid eder. Mevzubahs olan rivayete göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, fitnenin gelişmesini şöyle açıklar: *"Fitne insanların kalbine (birden atılmaz). Hasır misali çöp çöp konur, örülür. Hangi kalbe bundan içirilse*

(yani ferdin istek ve iradesi ile tam bir şekilde girerse, bulaşırsa,) onda siyah bir nokta hasıl olur. Hangi kalp de bunu reddederse onda beyaz bir leke hasıl olur."

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), fitnenin amillerinden olan "emanetin kalkışı" ile alâkalı bir açıklamasında, kalpteki bu tedricî değişmeyi daha vazıh bir üslubla tekrar ele alır ve bazı temsillerle zihinlere yerleştirmeye çalışır. Huzeyfe'nin naklettiği bu rivayet Buharî ve Müslim'in ittifak ettiği hadislerdendir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurur ki: *"Emanet (din duygusu, adalet, emniyet) insanların kalplerinin derinliklerine iner (fıtrî olarak onlarda vardır). Sonra Kur'an ve sünnetten aldıkları bilgilerle bunu beslerler, kuvvetlendirirler. Emanetin kaldırılmasına gelince, (bu da yavaş yavaş olur, şöyle ki:) Kişi uyur (fesada bulaşma nispetinde emanet(ten bir miktarı) kalbinden alınır. Öyle ki, emanetin yeri, rengi uçmuş bir yanık izi gibi küçük bir lekeye döner. Kişi bir kere daha uyur, (cemaatten geri kalan da) alınır. Bu sefer geride, senin ayağının üzerinden yuvarlanan kor taneciğinin hasıl ettiği kabarcık gibi bir iz kalır. Bu kabarcık nasıl ki boştur, sana te'sir etmeden söner gider, (aynen öyle de emanetten kalan iz de yaşayışa hiç bir tesir icra etmez). Böylece insanlar alış-veriş (ve günlük yaşayışlarına) gitmek üzere müşkil bir günün) sabahına erişirler. Hemen hemen hiç kimse emaneti eda etmez (dinin istediği şekilde yaşamaz). Zamanla iyiler o kadar azalır ki) parmakla gösterilmeye başlanır ve "Falanca yerde emin bir adam varmış" denir. Bir kimse lehinde "Ne akıllı, ne nezaketli, ne civanmert kişi" diye medh ü sena edilir de o adamın kalbinde hardal tanesi kadar iman bulunmaz."*

Aynî, bu hadisi izah ederken hadiste, emanetin önce bir zümreden (kavm), sonra bir başka zümreden, azar azar, kısım kısım, bir zamandan öbür zamana -dindeki fesat derecesine göre- alınacağının ifade edildiğini dile getirir ve açıklamasını şu şekilde noktalar:

"Emanetin azar azar gitmesiyle kalp ondan tamamen boşalır. Emanetten bir parça gidince, nurunu da alır götürür, onun yerini yanık izi gibi zulmetten (karanlıktan) bir benek alır. Bundan bir parça daha gidince, oradaki karanlık (büyüyerek) yanık kabarcığı gibi olur. Bu hemencecik kaybolmayan, kısmen sabitleşen bir izdir. Hadiste, kalpte yerleşen nurun bilahere birbiri ardınca kısım kısım çıkarak kaybolup gitmesi, ayak üzerine yuvarlanan kor parçasına benzetilir. Kor gider, fakat yerinde ya-nık kabarcığı bırakır."

2- FİTNE BİR KERE ÇIKTI MI SONU GELMEZ

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, fitneye karşı fazlaca uyarıda bulunmasının sebeplerinden biri de herhalde onun ortadan kalkmayan bir vasfa sahip olmasıdır. Hadislerin beyanından anlaşıldığına göre, herhangi bir yerde, herhangi bir sebeple ne çeşitten olursa olsun bir fitne çıktı mı artık onun açtığı yara bir daha kapanmayacaktır. Fitne, yatışsa, heyecanını yitirse ve sönse bile içtimâî bünyede açılan yaranın izi silinmemekte, kalpler eski berraklık ve sâfiyetine bir daha kavuşamamaktadır. *Resulullah,* bunu bir hadislerinde: *"Ümmetim arasına kılıç girdi mi, artık kıyamete kadar bir daha kaldırılmaz"* diye ifade eder. Fitne ile hasıl olacak fenalığın -küllenmesine rağmen sönmeyen bir kor gibi- sulh ve sükunete rağmen devam edeceğini *Huzeyfe tu'bnu'l-Yemân*'ın bir rivayetinde açık olarak görmekteyiz. Daha önce tam olarak kaydettiğimiz bu rivayette, Huzeyfe, bu şerden sonra tekrar hayır mı diye sorunca Hz. Peygamber, mevzumuzu alâkadar eden şu ilgi çekici cevabı verir: *"Evet gelecek. Ancak bu hayır bulanık olacak."* Rivayetin *Ebu Dâvud*'daki bir veçhinde: *"Bu yerden sonra bulanık bir sulh (hüdne) var"* denilir. Hadisin bütün vecihlerinde yer eden "bulanık" kelimesiyle tercüme ettiğimiz kelimenin aslı "dahan"dır.

Şârihler, aslen küdûred, yani bulanıklık mânasına gelen bu tabirin açıklanmasına ayrı bir yer verirler. Aliyyu'l-Kâri, şerden sonra gelecek hayrın, diğer bir ifade ile fitneden sonra teessüs edecek sulh ve sükûnun hile, nifak ve hiyanet içerisinde devam edeceğini ifade eder ve devamla: "Şu mâna dahi muhtemeldir; fitneden sonra insanların, emîr olarak başa geçirilen kimsenin etrafında toplanmaları kerhendir, gönül rızasıyla değildir, isteyerek değildir" der.

Zemahşerî, el-Fâik'da *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in zahirî salâh altında bâtınî fesadın devam edeceğini ifade etmek maksadıyla böyle bir misal verdiğini söyler.

İbnu Hacer, dahan kelimesine kin (hıkd), kusur, kalpdeki fesad mânalarının verildiğini ve her üç mânanın da birbirine yakın olduğunu belirttikten sonra şunu söyler: "Hadis, şerden sonra gelen hayrın halis bir hayır olmayacağına, bilakis nakıs ve bulanık bir hayır olacağına işaret etmektedir." İbnu Hacer açıklamalarına devamla, Ebu Ubeyd'in şöyle dediğini kaydeder: "Bu hadisteki muradı bir başka hadis açıklamaktadır: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bir diğer sözü şudur: *"İnsanların kalpleri bir daha eski halleri üzerine rücû etmez."*

İbnu Hacer, bu açıklamalardan sonra: "Sanki mâna, "insanların kalbi artık birbirine karşı halisâne olamaz" gibidir" der.

Nevevî'nin açıklamaları da İbnu Hacer'den kaydettiklerimize benzer.

3- GİREN ÇIKAMAZ

Birkısım hadisler, mü'mini fitneye karşı uyarma vazifesini yapmak için, onun ölümü aratacak kadar kötülüğünü ortaya koyarken, bir de, bir girenin bir daha çıkamayacağı yönünün bulunduğunu belirtmektedir. Bu artık o fitnenin iradeleri yenen menhûs zevkinden midir, yoksa fitne teşkilatının (zîra az ilerde bir teşkilat olma durumuna temas edilecektir) baskısı sebebiyle midir, daha başka sebeplerden midir, bu nokta belirtilmiyor. Ama netice şudur: Fitneye giren çıkamıyor. *Ebu Hüreyre* haber vermektedir: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: *"Sağır, dilsiz, kör bir fitne olacak. Kim ona yaklaşırsa, o da bunu kendine çekecek..."* Şarihler, bu hadisten fitneye girenlerin hakla bâtılı ayırmaktan uzak kalacaklarını, kendilerine yapılan nasihata, emr-i bi'l-ma'rûf ile nehy-i ani'l-münkere kulak vermeyeceklerini, hakkı söyleyenlerin bela ve cefalara mâruz kalacağını, fitneye bir parça meyledenleri kendisine şiddetle çekeceğini vs. anlamaktadırlar.

4- FİTNE , FİKRÎ GRUPLAŞMADIR

Bazı hadislerden *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in ümmetin dikkatini çekmeye çalıştığı büyük fitnelerin dine zıt olan fikrî cereyanlar sebebiyle ortaya çıkacağı anlaşılmaktadır. Burada "dine zıt" kaydını bilhassa tebarüz ettirmek isteriz. Zîra, gayesi Allah'ın rızasını tahsil, hedefi dine hizmet, sünneti ihya olan ve davranışlarında, düşüncelerinde Kur'an ve sünnetin düsturlarından ayrılmayan bir kısım dinî gruplaşmalar her devirde olagelmiştir ve olacaktır da. Hak mezhepler, hak tarikatlar bu söylediğimize misaldir. Birbirlerine hasmane tavır almadıkları, hayırda yarışma vasfını kaybetmedikleri müddetçe bu çeşit gruplaşmaların Kur'an ve sünnetin ruhuna aykırı olmayıp, bilakis muvafık düştüğünü belirterek mevzumuzla alâkalı hadisi kaydediyoruz:

Hz. Peygamber şöyle buyurur: *"Fitne insanların kalbine hasır misali çöp çöp konur. Hangi kalbte, bundan içirilirse onda siyah bir nokta hasıl olur, hangi kalp de bunu reddederse onda da beyaz bir leke hasıl olur. Böylece (cemiyetin fertleri) iki gruba ayrılır. Bir grubun kalbi düz (ve parlak) bir taş gibi beyazdır. Bunlara arz ve semavat baki kaldıkça fitne zarar vermez. Diğer grubun kalbi siyahtır, bulanıktır, tıpkı (ateşte) karar-*

mış tencere gibidir. Ne iyiyi iyi, ne kötüyü kötü kabul eder (cemiyetin hiçbir mânevî değerlerini tanımaz). Heva-yı nefsinden kendisine ne telkin edilirse onu bilir..."

Burada, belli bir fikir sistemi, belli bir görüşe şartlanan insanların tasvir edildiği pek açıktır. Zîra batıl gruplaşmalara dahil olan kimseler için, kendi sistemlerinin, kendi teşkilatlarının iyi dediği dışında iyi, kötü dediği dışında kötü mevcut değildir. Veya bunun dışında bir değer kabul etme hürriyetine sahip değildirler. Hadisteki *"heva-yı nefsinden ne telkin edilirse"* cümlesini, "teşkilattan ne telkin edilirse" şeklinde anlamamıza hiçbir mani yoktur. Çünkü, İlahî ölçülerle değerlendirilmeyen ve ona zıt düşen her şey *"heva"*dır, bu kimden gelirse gelsin farketmez. Hatta Kur'an-ı Kerim'de böylelerinin "hevasını ilahlaştırmakla" itham edildiğini görürüz.[25]

5- YALAN ARTAR

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, zina, hırsızlık, içki gibi fenalığı herkesçe müsellem olan içtimâî afetlerden de beter ilan edip mü'min ve Müslümanlık vasfı ile bağdaştıramadığı yalan (ve iftiranın) fitne zamanında son derece artacağına dikkat çekiyor. Yüzde doksanı yalana dayanan günümüz siyasî hayatının hakiki değerlendirmesini mü'minlerin isabetle yapabilmesi için *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu ikazına da muhtacız. Zîra hemen hemen yalan ve iftira üzerine oturtulmuş olan günümüz siyasetinin girmediği Müslüman aile kalmamıştır.

Hz. Peygamberin kıyamet fitnesi zuhur ettiği zaman artacağını haber verdiği "herc"in ne olduğu sorulunca, *İbnu Mes'ud*'dan gelen bir rivayette Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu cevabı vermiştir: *"el-Katlu ve'l-kizbu"* yani *"artacak olan herc'ten maksad haksız yere adam öldürmek ve yalan söylemektir."*

6- GERÇEKLERİN İSTİSMARI

Fitne hakkındaki bazı hadislerde, fitne hengâmında, fitnecilerin hep yalan dolanla, batıl sözlerle hareket etmeyip, birkısım gerçeklere de yer verecekleri, daha doğrusu, birkısım hakikatları suret-i haktan görünerek kendi batıl davaları lehine istismar edecekleri beyan edilmektedir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), bu noktayı, ümmeti için en ziyade korktuğu üç şeyden birini "Kur'an-ı Kerim'i bilen münafık" olarak

25- Bu hadis 4767 numarada daha geniş açıklandı.

ifade ederek tebarüz ettirir. Bu hususu işleyen muhtelif hadislerden biri şöyledir: *"Ben ümmetim için ne mü'minden ne de müşrikten korkarım. Zîra mü'mini, onun imanı kötülük yapmaktan alıkoyar müşriği de küfrü durdurur. Fakat bütün korkum, âlim olan münafıktandır. Hoşunuza gidecek, te'yid edeceğiniz şeyleri söylerler, size zarar verecek işler yaparlar."* Hz. Peygamberin mükerreren ifade ettikleri endişe, saf Müslümanların, masum ve iyi niyetli kimselerin, cazip ve parlak sözlerle münafık, ikiyüzlü, tahripkâr, fitneci kimselerce aldatılmasıdır. Bu meseleye en canlı misal, *Hz. Ali* ile Hariciler arasında cereyan eden bir konuşmadır. Hariciler, halife ve hükümdarın varlığına lüzum olmadığı hususundaki akidelerine delil olarak, Kur'an'dan iktibas ederek *"Lâ hükme illâ lillah"* yani "Hüküm ancak Allah'ındır" cümlesini kendilerine slogan yapmışlardır. Hz. Ali, bunu işitince şu cevabı verdi: "Bu, doğru bir sözdür. Ancak bâtıl adına söylenmiştir."

Sadece Haricîler değil, ta *Abdullah İbnu Sebe* ile başlayıp Karmatîler, Rafizîler, İsmailîler vs. günümüze kadar devam eden bütün fitne hareketleri dinî sloganlarla ortaya çıkmışlardır. Kur'an'ı inkâr değil istedikleri şekilde te'vil ederek cahilleri aldatmışlardır.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), "Kur'an'ı bilen münafık" tehlikesine karşı yaptığı uyarı ile, bu canipten gelecek fitnelere parmak basmış olmaktadır. Dindarlığı laftan ibaret kalıp, amele intikal etmeyenlerin durumundan az ileride ayrıca söz edeceğiz.

7- HERKES KENDİ GÖRÜŞÜNÜ BEĞENİR

Hadislerde zikredilen fitne alametlerinden biri de, herkesin kendi görüşünü benimsemesidir. 4758 numaralı hadiste geçtiği üzere, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* mü'minin cemiyet hâdiselerine karışmayarak, kendi hanesine çekilmesini gerektiren durumları sayarken, bilhassa rey sahiplerinin sadece kendi reylerinden (görüşlerinden) hoşlanmasını (yani -ulemanın açıklamasıyla- Kitap, sünnet ve icma tarikiyle gelen hükümlere bakmaksızın, Sahabe ve Tabiin gibi selef-i salihine uymayı terkederek, kendi hevasına göre hüküm yürütmesini) de zikreder.

8- CEHALET ARTAR

"Oku" emri ve kalemin övülmesiyle başlayan İslam'ın en ziyade ehemmiyet verdiği şeylerden biri ilimdir. Mü'min için, imandan sonra ilim gelmelidir. Dini yaşamak, korumak, düşmana galebe çalmak, vs. hep ilimle mümkündür. Hakiki ilmin olduğu yerde din vardır. İman vardır.

Allah korkusu vardır. Kur'an-ı Kerim: **"Kullar arasında Allah'tan en ziyade korkanların ilim sahipleri"** (Fatır 28) olduğunu bildirir. İçki, kumar, ihtikar, zina, yalan, sefalet, fakirlerin ezilmesi gibi bütün içtimâî bozuklukların temelinde Allah korkusunun yokluğunun yatmakta olduğunu kim inkâr edebilir? Ayet, Allah korkusunu ilme bağladığına göre, düzensizliğin olduğu yerde ilmin kalkmış, cehaletin artmış olması gerekir. Nitekim, muhtelif hadislerde bu husus, herhangi bir tekellüf ve dolaylı ifadeye ihtiyaç bırakmayacak şekilde açık olarak beyan edilir: *"Kıyametten önce gelecek fitne devrinde ilim gider, cehalet gelir..."*

9- ŞAŞKINLIK

4767 numarada kaydettiğimiz *Huzeyfe* hadisinden çıkaracağımız bir diğer hüküm, fitne zamanında insanların hakkı batıldan ayırma hususunda geçirecekleri şaşkınlıktır. *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından fitnenin kör ve sağır olarak tavsifi, alimlerin, birkısım fitne esnasında insanların şaşkınlık içerisinde kalarak sağduyuları ile hareket edemeyecekleri yorumuna varmalarına sebep olmuştur. Hatta Huzeyfe' den Üsdü'l-Gâbe'de gelen bir başka rivayette, Huzeyfe'nin sözkonusu durumu "fitnenin en dehşetlisi" olarak tavsif ettiğini görürüz: "Bir adam *Huzeyfe*'ye "hangi fitne daha fenadır?" diye sorunca şu cevabı verdi: "Sen hayır ve şer her ikisine birlikte maruz kaldığın zaman hangisini tercih edeceğini bilememendir."

Aslında insanlar mükerremdir, fıtratı icabı hakkı, doğruyu arar. Üstelik Müslümanların ferasetleriyle, imanın verdiği sağduyu ve sezgi hakkı ile temyizde zorluk çekmeyecekleri *Hz. Peygamber* tarafından müjdelenmiştir: **"Mü'minlerin ferasetinden kaçının. Zîra onlar, Allah'ın nuru ile görür."** Bu hadisin, bir ayeti (Hicr 75) tefsir sadedinde irad edildiği de gözönüne alınınca, insanlardaki sağduyunun ehemmiyeti anlaşılır. Bütün bunlara rağmen, fitnenin vasıflarından biri olarak hakla batılı tefrik ettirmeyecek umumî bir şaşkınlığa dikkat çekilmesi, o sırada yaşanacak şartların ağırlığını vurgulamayı gaye edinmiş olmalıdır. Söylediğimiz gibi bu şaşkınlık, bu mefluciyata fitnenin, insanın iradesini elinden alan bir baskı ve korku gücüne sahip disiplinli bir teşkilat eliyle yürütülmesinden midir, yoksa büyük güce sahip propaganda merkezlerinin efkâr-ı umumiyeyi iğfal etmesinden midir kesin bir şey söylenemez. Zamandan zamana mekandan mekana bunlardan biri veya bir başkası veya hepsinin birden rol oynayabileceği açıktır.

10- DİN-SULTAN AYRILIGI:

İslam dini, dünya işleriyle ahiret işlerini birbirinden ayrı mütalaa etmez. Mü'minin beşerî hayatını ilgilendiren her şey, aynı zamanda dini de ilgilendirir. Bu sebeple şu ameller dinî, şu ameller gayr-ı dinî denemez. Fıkıh kitapları mü'minin amellerini dinî ameller dünyevî ameller diye ayırmaz; ibadat, muamelat vs. şeklinde ayırır ve muamelât zımnında zikrettiği ticaret, ziraat, nikah gibi meseleleri de, ibadat zımnında zikrettiği namaz, oruç gibi meselelerle aynı değerde dinî kabul eder. Zîra hepsi hususunda İlahî emirler, İlahî ölçüler gelmiştir.

Sözgelimi, sathî bir nazarla, namaz ve oruca nisbetle gayr-ı dinî olduğu söylenebilecek bir nevi vergi olan zekat ile namazı Kur'an-ı Kerim, çoğu kere yan yana ve beraber zikreder: **"Namaz kılın, zekat verin"** der.[26]

Hz. Pegyamber daha da ileri giderek, farzlara riayet eden bir Müslümanın, haram olmayan her çeşit günlük muamelâtının, uyumak, yemek yemek ve hatta zevcî muamelede bulunmak nevinden olsun, hepsinin ibadet olacağını söylemiştir.

Bu dünya-ahiret ayrılmazlığının sonucu olarak İslam'da devlet reisliği müessesesi aynı zamanda dinî reisliği de temsil eder. Devlet reislerinin dinin tatbikatına müteallik vazife ve mesuliyetlerden kendilerini uzak tutmaları din açısından bir fitne olarak değerlendirilmiştir. Nitekim *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, bir hadiste şöyle buyurur: *"İhsan ihsanlık vasfını korudukça kabul edin. Fakat bu, dine karşı rüşvet mahiyetini alınca reddedin, almayın. (Maalesef) bunu terketmeyeceksiniz. Dine karşı rüşveti terketmekten sizi alıkoyan şey korku ve fakirliktir. Haberiniz olsun, iman çarkı (ilelebed) dönecektir. Bu çark her nerede dönüyorsa Allah'ın kitabına uygun olarak dönderin. Haberiniz olsun SULTAN VE KİTAP BİRBİRİNDEN AYRILACAKTIR. Sakın sakın siz Kitap'tan ayrılmayın. Haberiniz olsun başınıza öyleleri reis (emîr) olarak geçecek ki, (kendileri için hükmettiklerini sizin için hükmetmeyecekler), onlara itaat etseniz sizi dalalet ve sapıklığa atarlar, itaat etmeyip isyan etseniz, sizi öldürürler."* Cemaatten bazıları sordu. "Ey Allah'ın Resûlü! Pekâla ne yapalım?" Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Hz. İsa'nın ümmeti gibi yapın. Onlar, ateşe atıldılar, testerelerle biçildiler (fakat dinlerinden dönmediler). Allah'ın taati uğruna ölmek Allah'a isyan içinde yaşamaktan daha hayırlıdır."

26- Kur'an'da bu çeşit ifadeler *"namaz kıl, zekat ver"* veya *"namaz kılın zekat verin"* veya *"onlar ki namaz kılarlar, zekat verirler"* gibi çeşitli şekillerde gelir.

Bu ihbarlar, İslam tarihinde, değişik beldelerde, farklı zamanlarda kerratla vaki olmuştur. Ahirzamanda çıkıp dinden kopacak umerayı (idarecileri) tanıtma maksadıyla irad buyrulan bir diğer hadiste şöyle buyurulur: *"(Benden sonra) birkısım umera gelecek. Onların batıl sözlerine itiraz edilemez. Bunlar kendilerini şapır şapır ateşe atarlar. Dalalet ve ateşe gitmede birbirlerini takip ederler."* Hadisi rivayet eden *Hz.Muaviye* (radıyallahu anh), halkın itiraz etmesi gereken gayr-i adil bir hükmü, aynı camide aynı cemaate üç cuma üst üste hutbede tekrar eder. Üçüncü seferinde bir itiraz yükselince, kendisinin o zümreden olmadığına hükmederek sevinir ve itiraz eden kimseye iltifatta bulunur.

11- DİN LAFTA KALIR

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in haber verdiği fitne devri gelince din bir isim, resim ve şekilden ibaret kalacaktır. Bir kısım rivayetlerden anlaşılan budur. Dinî emirlerin talim, tatbik ve icralarının gerçekleşmesi için gerekli olan vazifelerin ihmali ve hazırlanması icabeden şartların terki halinde lüzumlu olan müeyyide ortadan kalkınca dinin şekilden ve laftan ibaret kalacağı açıktır ve tabiî bir sonuçtur.

Nitekim hadisler birkısım fitneleri çıkaranların talim ve terbiye gibi her çeşit dinî formasyondan mahrum gençlerden oluşacağını haber verir. Bunlardan, *Hz. Ali*'nin rivayet ettiği mühim bir tanesinde *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, şöyle haber verir: *"Ahirzamanda öyle bir zümre zuhur edecek ki, bunlar yaşça genç, akılca kıttırlar. Bunlar konuştukları zaman mahlukatın en hayırlı sözünden (yani Kur'an-ı Kerim'den ve hadis-i şeriften) bahsederler. Kur'an-ı Kerim'in kendi lehlerine olduğunu zannederler. Halbuki kendilerinin aleyhinedir. Ancak imanları gırtlaklarından öte geçmez. Okun hedefi delip geçmesi gibi, dine girip çıkarlar."*

Yani bugünün tabiratına dökecek olursak, hadisin haber verdiği güruh, sistemli ve köklü bilgilerden mahrum, bir kısım sloganlar ezberletilmiş, akıldan çok his ve heyecana tabi, düşüncesi kıt gençlerdir. Bunlar kendilerine telkin edilip ezberletilen sloganlarla heyecana gelip, tahrik edilirler. Sloganlar ise, en dindar kimselerin bile hoşuna gidecek güzel sözlerdir. Kur'andan bir ayet, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'den bir hadistir. Ancak, bu sloganların yaşayışlarına tesiri yoktur. Şarihlerin belirttiği üzere, bunlar lafta inandıklarını söylerler, kalpleriyle inanmazlar. Zahiren güzel sözler söylerler, hakikat-ı halde söylediklerine muhalif hareket ederler.

Şu hadiste ise bunların asıl maksatlarının dünyalık (mal, mevki,

şöhret, iktidar vs.) olduğu, dini ise, bu maksatla istismar için ağızlarına aldıkları daha sarih olarak ifade edilmektedir: *"Ahirzamanda bir grup insan türeyecek ki, bunlar dinle dünyayı talep edecekler. İnsanlara karşı yumuşak (dindar, dünyayı terketmiş) görünmek için koyun postuna bürünürler. Dilleri şekerden tatlıdır. Kalpleri ise, canavarların kalbi gibidir. Allah onlara şöyle der: "Bana karşı laubalilikte mi bulunuyorsunuz! Şanıma ve azametime kasem olsun ki, ben onlara, kendilerinden (çıkaracağım) öyle bir fitne göndereceğim ki, (değil fiilen fenalıkları işleyenler) içlerindeki iyiler bile şaşkına dönecekler (ne def edebilecekler, ne de ondan paçalarını kurtarabilecekler)."*

12- DİNİN TATBİKATI ZORLAŞIR

Ahirzaman fitnesinin, hadislerde ifade edilen en bariz ve en mühim vasıflarından biri, dine karşı olmasıdır. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın geleceğe ve bilhassa Deccal fitnesine ait ihbarlarda kullandığı teşbihli üslup ve ifadelerden şöyle bir mâna çıkarmak mümkündür: Ahirzamanda ortaya çıkacak birkısım beşerî (hümanist) görüşler ve değerler, dinin yerini almaya çalışacaktır. Kendisine resmen din demese bile ortaya atacağı sistemi, kurmaya çalışacağı nizamıyla akide nokta-i nazarından aynen bir din hüviyetini alacaktır. Öyle bir din ki, kendi dışında kalanlara hayat hakkı tanımayan, diğer dinlerde mevcut olan kendini hak başkalarını batıl ilan eden kıskançlık ve taassuba fazlasıyla sahip yeni bir din. Bu yeni din beşer üstünde mevcut her çeşit İlâhî sultayı kaldırmak amacıyla inkar-ı uluhiyeti akidesine temel yapar. Her çeşit dinî değerin yerine beşerî bir put (heva) dikmeye çalışır. Temel ma'budu madde ve insan olan ladinî bir dindir. Nitekim, komünizmin bu mahiyette olduğu birçok müellifce vurgulanmıştır.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), bu beşerî, bu ârızî ve materyalist sistemin, beşerin heva-yı nefsini putlaştırıp ilahlaştırmakla kalmayıp, İlahî dinle, İslamiyet ile de mücadele edip, ortadan kaldırmaya çalışacağını mü'min ile Müslüman olanları, çeşitli hakaretlere maruz bırakacağını ifade ediyor ki, bunların geçmiş zamanlarda ve hatta günümüzde aynen çıktığını söyleyebiliriz. Komünizmin girdiği yerlerde başta Müslümanlar olmak üzere bütün klasik dinlere inananların çektikleri cümlenin malumudur.

İşte *Hz. Peygamber*, dinini tatbik edebilmek için hakim durumdaki düşman güçlerle mücadele gibi fevkalade, fevkalbeşer şartlara maruz bu "çetin şartlar devri Müslümanı"nı takviye ve teşvik etmeye tebliğatında

hususi bir yer vermiştir. *"İnsanlar öyle bir devir yaşayacaklar ki, o devirde dini üzerine sabretmek, elinde ateş tutmak gibi zordur. Çünkü o devirde mü'min (öyle hakaretlere maruz kalır ki) davarından daha zelil, (daha haysiyetsiz) bir duruma düşer. Bu hakaret ve baskıya birçok insan dayanamaz. Zayıf olanlar, fire vererek, beş paralık menfaat için din ve mukaddesatından rüşvet verme durumuna düşer. Gündüz ve gecelerin akması öyle devir getirecektir ki, o zaman biri kalkıp alenen: "Bir avuç menfati için bize din (ve mukaddesatını) kim satacak?" diye sorar. Bu soruş boşa değildir de: "Birçokları dinlerini çok az bir dünya malı karşılığında satar."*

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), bu zor şartlar alında dini tatbikatın diğer zamanlardakine nazaran çok daha değerli olduğunu ifade eder: *"Herc, fitne ve insanların ahvalindeki ihtilat ve karışıklıklar zamanında ibadet tıpkı bana hicret etmek gibi büyük sevaba vesiledir."* Bir başka rivayette *Hz. Peygamber*, fitne devrindeki şartların ağırlığını ifade için Ashabına şu hitapta bulunur: *"Siz öyle bir zamanda yaşıyorsunuz ki, sizden biri emredilenlerin onda birini terketse helak olur. Fakat arkadan öyle bir devir gelecek ki, her kim, emredilenlerin onda birini yapsa kurtuluşa erecek."*

4758 numarada kaydedilen hadiste, zor fitne şartlarında dinî salabetini muhafaza edebilenlere normal şartlarda yapılan ibadetin sevapça elli misli vaadedilir: *Hz. Peygamber: "Siz kendi nefislerinizi (ıslah etmeye) bakın"* ayetiyle alâkalı bir soru üzerine *Ebu Sa'lebe*'ye yaptığı açıklama sırasında sözlerini şöyle bitirir: *"...Zira, önünüzde "sabır günleri" var. O zaman sabır, elde ateş tutmak gibidir. O vakit, dini tatbik eden bir kimsenin (amilin) ücreti, onun gibi çalışan elli kişinin ücretine denktir..."*" "Bu onlardan elli kişinin ücreti mi?" diye bir kişi sorunca, Hz. Peygamber: *"Bizden elli kişinin ücreti"* diye tasrih eder.

13- İRTİDAT ARTAR

Dinin ta'lim, tedris ve tatbiki resmî himaye ve müeyyideden mahrum kalmaktan öte dindarlar baskı ve hakaretlere de maruz kalınca bunun tabii bir sonucu olarak din hususunda bilgisizlik ve sathîlik ortaya çıkacaktır. Şüphesiz, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in haber verdiği bu durumlar tesadüfi, arizî durumlar değildir. Dine karşı yürütülen bütün bu menfi durumlar, şuurlu, sistemli ve planlıdır. Öyle ise, dine karşı cehaletle birlikte, dini insanlar nazarında düşürmek maksadıyla dine karşı aleyhte propaganda da yapılacaktır.

Şu halde gerçek din bilgisinden mahrumiyete, dinle alâkalı kasıtlı yanlış bilgiler, aleyhte propaganda ve dindarlara baskı ve istihkar da eklenince insanların dinle olan bağı son derece zayıflayacak demektir. O kadar ki, bazan ferdî, bazan da kitle halinde irtidatlar, dinden çıkma vakaları olacaktır. *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in fitne ile alâkalı bir kısım beyanları bu söylediklerimizi tasvir eder. *Hz. Cabir* (radıyallahu anh), *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in: *"İnsanlar bu dine kitleler halinde girdiler ve kitleler halinde de çıkacaklar"* dediğini ağlayarak anlatır. Hz. Aişe'nin Müslim'de gelen bir rivayetinde de Hz. Peygamber: *"Gece ve gündüzün akışı Lat ve Uzza'ya ibadeti getirecektir"* der. Müslim'in diğer bir rivayetinde Devslilerin "Zülhalasa" adındaki cahiliye putlarını ihya edecekleri belirtilir. Lat, Uzza, Zülhalasa adlarındaki meşhur cahiliye putlarının Resulullah devrinde param parça edildiği gözönüne alınırsa, bu hadisle, insanların elleriyle yapıp diktikleri putlara, perestiş, ibadet mânasını taşıyan ta'zim ve hürmet göstereceklerinin ifade edildiği anlaşılır. Bu mânayı teyid eden bir başka hadiste: *"Putlar tekrar dikilmedikçe kıyamet kopmaz. Bunu ilk yapacak olan da Tihâme'den bir kal'a ehlidir"* denilir.

Şu rivayet, kıyamete yakın çıkacak bu dinî gerilemeleri cehle bağlar: *"Öyle fitneler olacak ki, o zamanda birkimse, mü'min olarak sabahladığı halde, kafir olarak akşamlar. Allah'ın ilim (vermek sureti) ile ihya edip hayatlandırdıkları müstesna (onlar imanlarını kolay kolay kaybetmezler)."* Hadiste geçen *"Allah'ın ilim ile ihya ettikleri müstesna"* tabiri, bu irtidatların asıl sebebinin cehalet olduğuna dair yukarıda söylemiş bulunduğumuz hususu te'yid eder.

Keza, şu müteakip rivayette zikredilen: *"Dini fiilen tatbik etmede acele davranın.."* kaydı da fitnenin çıkış sebebinin dindeki gevşeklik olduğu, fiilen, ciddî şekilde tatbik eden fertlere fitnenin zarar vermeyeceğini ifade etmektedir. *"Zifiri gece karanlığı gibi çökecek fitneler gelmeden dini fiilen tatbik etmede acele davranın. (Fitne gelince) kişi mü'min olarak sabahlar da kâfir olarak akşamlar, mü'min olarak akşamlar da kafir olarak sabahlar. Bir kısmı, çok az bir dünya menfaati mukabilinde dinini satar."*

Akşamdan sabaha veya sabahtan akşama insanlarda meydana gelen bu süratli değişmelerin sadece dinî temel nasslarda, akidelerde kalmayıp beşerî vicdanlarda bulunması gereken her çeşit değerlere sirayet ettiğini muhtelif rivayetler te'yid eder. Bunlardan birinde: *"...Kişi kardeşinin kanını, ırzını ve malını haram bilerek sabahlar da, kardeşinin kanını, ırzını ve malını helal addederek akşamlar"* buyrulur.

14- ZENGİNLİK ARTAR

Bazı hadislerden kıyamete yakın bütün insanlara şamil fevkalade bir zenginliğin geleceği ifade edilir. Ancak bu zenginlik kıyamet alâmeti olması sebebiyle bir fitnedir, en azından bir fitnenin sebebidir. Belki de daha önce zikri geçen *"refah fitnesi"*dir.

Her halukarda mükerrer hadislerde kıyamete yakın, zekat kabul edecek bir kimse bulunmayacak derecede umumi bir bolluk mevzubahistir: *"Ahirzamanda ümmetim içerisinde bir halife zuhur edecek. Bu halife malı öyle dağıtacak ki, hesabını bile tutmayacak."* Buharî'nin bir rivayetinde malı hesapsızca dağıtacak olan kimse *Hz. İsa*'dır: *"Hz. İsa çıkınca malı cömertçe dağıtır, ama kimse bunu kabul etmez."*

Bir diğer rivayette de *"Sizden birinin sadaka vermek üzere çıkıp, kabul edecek kimseyi bulamayacağı gün gelmezden önce kıyamet kopmaz"* denir.

15- CİMRİLİK ARTAR:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), insanoğlunun madde karşısında hususi bir zaafı olduğuna fazlaca dikkat çeker. Yaratılışından gelen bir hırsla, ölünceye kadar bu tamahkârlığın devam edeceğini belirtir: *"İnsanoğlu ne kadar yaşlansa da ondaki iki arzu genç kalır. Yaşamak arzusu ve madde arzusu." "İnsana iki vadi dolusu altın verilse bir üçüncüyü ister, onun iç boşluğunu ancak toprak doyurur."*

Ondaki bu zaaf şer'î ölçülerle disiplin altına alınmaz, terbiyeden geçirilmezse birkısım içtimâî bozukluklara sebep olur. Bu mal hırsının marazî tezahürlerinden biri cimriliktir. Cimrilik ve mal düşkünlüğüne, bazı fertlere has münferid vak'alar olarak her devirde her cemiyette rastlanır ise de, bunun bir cemiyette umumi ve yaygın bir hal alması normal değildir. Böyle bir durumun bir cemiyette zuhuru, bir kısım içtimâî bozuklukların had safhaya ulaştığının delili ve alâmeti olmalıdır. Hatta *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, cimriliğin yaygınlaşma halini, emr-i bi'l-marufun fayda yerine zarar vereceği ve bu sebeple onu da terk etmeyi gerektiren bir mi'yar olarak değerlendirir: *"..İrşad işini bırakmayın. Aksine ma'rufa uyun, münkeri nehyedin. Ancak, ne zaman mucibiyle amel edilen bir cimrilik peşinden gidilen hevesat görür, inanların (mal, mevki gibi menfaatlere aldanarak) dünyayı ahirete tercih ettiklerine, rey sahiplerinin (Kur'an, hadis ve icmayı bir tarafa iterek) kendi rey ve düşüncelerini beğendiklerine şahit olursan sen o zaman, kendi başının çaresine*

bak, başkasıyla uğraşmaktan vazgeç." 4758 numarada geçen bu hadisten, daha önce temas ettiğimiz sebeplerden ileri gelen içtimâî bozukluklarla birlikte cimriliğin de yaygınlaşacağını anlamaktayız.

16- ASİLLER ÖLDÜRÜLÜR, MEYDAN ADİLERE KALIR

Bir kısım hadisler, fitnede rol oynayacak kimselerin, birinci derecede gençler olduğunu ifade ederken, diğer bir kısım hadisler dahi asaletli, emin, dindar kişilerin helak olacağını bunların yerini gayr-ı mûtemed, hain, çapulcu ve sefih kimselerin alacağını vurgular. Din-sultan ayrılığı, dinin devlet himayesinin dışında bırakılması, dindarlığın elde ateş tutmak kadar zorlaşması gibi birbirini tamamlayan ve takip eden vakaların gelişmesinin tabii bir sonucu olarak cemiyette ortaya çıkacak olan bu durum, 5036 numarada kaydedeceğimiz bir *Tirmizî* rivayetinde şöyle ifade edilir: *"Dünyada insanların en bahtiyarlarını (malca en zengin, yaşayışça en müreffeh, makamca en üstün, nüfuzca en kavi) en adi kimseler teşkil etmedikçe kıyamet kopmaz."*

Hadiste mevzubahs edilen adiliğin neseb ve haseb yönünden olduğu, kullanılan kelimenin nesebi bilinmeyen ahlakî kemâli duyulmayan kimse mânasını da ifade ettiği şarihlerce belirtilir.

Taberânî'nin bir tahricinde *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur: *"Fuhuş ve cimrilik ortalığı sarmadıkça, emin ve güvenilir kimseler aşağılanıp, hainlere itimat edilmedikçe, "vuûl" olanlar helak olup, "tuhût" olanlar zuhur etmedikçe kıyamet kopmaz."* Dinleyenler sorar: "Ey Allah'ın Resûlü, *"vuûl"* ve *"tuhût"* da ne demek?" Cevaben: *"Vuûl, insanların ileri gelenleridir, eşrafıdır. Tuhût ise, insanların en düşük olanlarıdır, ayak altında bulunan (adı sanı duyulmamış) bilinmeyen kimselerdir"* der. Hadisin bir başka veçhinde tuhut, adi, düşük ailelerden gelen kimseler olarak açıklanır.

Müslim'de kıyamete yakın vukua gelecek hâdiseleri tasvir eden bir rivayette, şu açıklamaya da rastlarız: "Geriye insanların şerirleri kalır. Bunlar (şerlere ve şehvani hedeflere koşmada) kuşlara, (birbirlerine zulüm ve düşmanlıkta) vahşi hayvanlara benzerler."

Hadis kitaplarında *"Cibril hadisi"* olarak şöhret kazanan meşhur rivayette, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine kıyamet alametlerini soran Cebrail aleyhisselam'a, diğer bazı alametler meyanında şunu da zikreder: *"..Yalın ayak başı kabak (halktan gelme, asaletsiz) kimselerin insanlara baş olmaları kıyamet alâmetlerindendir."*

Daha önce fitnenin çeşitlerinden bahsederken kaydettiğimiz bir hadiste, refahtan hasıl olan fitneden sonra insanların, ilmi ve fikri nakıs olduğu için gayr-ı ehil, kararsız bir kimsenin etrafında toplanarak, sulha kavuşacaklarının beyan edildiğini görmüştük. Bu rivayet de fitneden sonra ehliyetsizlerin, zorla, hile ile başa geçeceklerini ifade eder.

Rivayetlerin hepsini zikretmeye gerek yok. Kaydedilenler bize gösteriyor ki, ahirzamanda çeşitli içtimâî bozuklukların neticesi olarak insanlar umumiyetle bozulacak ve kendilerine uygun olarak, bozuk kimseler başlarına geçecektir; *"Her bir kabileyi (milleti) o kabilenin münafıkları sevk ve idare etmedikçe kıyamet kopmaz."*

17- FİTNEDE GENÇLER ROL OYNAR

Yukarıda kaydedilen bir hadiste, en azından bir kısım mühim fitnelerde, tecrübesiz ve kıt düşünceli gençlerin birinci derecede rol oynayacağı, bunların herkesçe makbul ve müsellem olan güzel sözler, ayet ve hadisten alınma parlak düsturlarla ortaya çıkacakları, ancak sözleriyle amellerinin bir ilgisinin olmayacağı belirtilmiştir.

Daha başka hadislerde de, içtimâî ve siyasî hayatta gençlerin birinci planda yer aldıkları devirlerde fitne ve fesadın, emr-i bi'l-maruf gibi şartlara göre farz-ı ayn sayılacak kadar değer kazanmış, son derece mühim bir vazifenin *"terkini gerektirecek"*, defalarca yasaklanmış olan "ölümü isteme"yi meşru kılacak kadar ileri ölçülere varacağı ifade edilmekte, "umera çocuklardan olduğu müddetçe yeryüzünden lanetin kalkmayacağı" belirtilmektedir. Bu mânayı te'yid eden şu hadis de ziyadesiyle manidardır: *"Kıyamet alametlerinden biri de ilmin gençler nezdinde aranmasıdır."* Şu rivayet de *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*' in bu mevzudaki mühim uyarı ve tenbihlerinden biri olmalıdır: "Hz. Peygamber bir defasında *"Çocukların emîrliğinden Allah'a sığınırım"* der. Yanındakiler: "Çocukların emîrliği de nedir?" diye sorarlar. Şu cevabı verir: *"Onlara itaat etseniz (dininizde) helak olursunuz? Şayet isyan etseniz sizi(n dünyanızı) helak ederler; ya malınızı, ya canınızı ya da her ikisini almak suretiyle."*

Bizzat *Buhârî*'de gelen bir rivayette, ümmet-i Muhammed'in helakının Kureyş kabilesinden emîrliğe geçecek çocuklar (gençler) yüzünden geleceği belirtilmiştir. Şarihler aynıyla vaki olduğunu misallerle te'yid ederler.

18- KATL (ÖLDÜRME) VAKALARI ARTAR

Bidayette de belirttiğimiz üzere, fitnede artacağı belirtilen *"herç"* ölüm demektir. Şu halde fitnelerin en bariz vasıflarından biri öldürme

vakalarının artmasıdır. Fitne sırasında kardeş kardeşi öldürecek demektir. *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, Müslümanların bu davranışlara düşmemeleri için, fitnenin bilhasa bu yönüne fazlaca dikkat çekmiştir. Pek çok hadiste görüldüğü üzere, fitneye karışmamayı ısrarla tavsiye edişten maksad, haksız yere kan dökme amellerinden korumayı sağlamaktır. *"...Zîra kişi Müslüman cephesinde olduğu halde, kardeşinin malını yer, kanını döker ve Rabbine isyan eder, hâlıkını inkâr eder ve kendisine cehennem şart olur."*

Fitnede, haksız yere katl vakalarının, kardeşin kardeşi öldürme hâdiselerinin çokca artacağını ifade eden hadisler çoktur. Burada daha önce 4760 numarada zikrettiğimiz hadisin bir parçasını hatırlamakla yetiniyoruz: *"Ey Ebu Zerr, haberin ola. Ölüm insanlara öylesine çok gelecek ki, kabirler hizmetçi ve köleler tarafından inşa edilecek."* Bir Sahiheyn hadisinde "herc artmadıkça kıyamet kopmaz" buyuran Resulullah, "Herc nedir?" sorusuna, "Öldürme, öldürme (katl)!" diye cevap verir.

19- TEŞKİLATLAR ADINA ÖLDÜRME

Fitneyi tasvir zımnında ifade edilen en enteresan hadislerden biri 4780 numarada kaydedilen hadistir: *"Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a kasem ederim ki, insanlar öyle bir devir yaşayacaklar ki, katil niçin öldürdüğünü, maktul niçin öldürüldüğünü bilmeyecek."* "Bu nasıl olacak?" diye sorulduğu zaman Hz. Peygamber şu açıklamayı yapar: *"İşte bu herç-tir. (Buna bulaştıktan sonra) ölen de öldüren de ateştedir."*

Biz bu hadisi, fitne üzerine söylenen enteresan hadislerden biri olarak tavsif ettik. Çünkü, bilhassa memleketimizin yaşamış bulunduğu durumu tasvir etmektedir. Birtakım gizli teşkilatlar tarafından yürütülen anarşik hadiselerde kullanılan şahıslar, kendilerine verilen vazifeyi yapmak zorundadır, sebebini, niçinini soramaz. Mesela halkı yıldırmayı hedef alan bir çok vakada, gelişigüzel kalabalık üzerine, otobüs durağında bekleyenlere yaylım ateşi açılmaktan çekinilmemiştir.

Teşkilatlar adına işlenen ve para mukabili adam öldüren klasik tipteki kiralık katillerden daha gayesiz katiller tarafından sahneye konan bu cinayetleri *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Öldüren niçin öldürdüğünü, ölen niçin öldüğünü bilemez"* şeklinde ifade etmiştir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bu hadiste, hassaten teşkilatlarca tertiplenen anarşist cinayetleri tasvir ettiğini te'yid etmek için bu çeşit cinayetleri tahlil eden bir Batılının şu satırlarına göz atalım:

"Anarşist cinayet, siyasî cinayetlerden farklıdır. Kurbanın katil nazarında gerçekten suçlu olması mühim değildir. Hatta kurban suçsuz olduğu nisbette anarşik cinayetin daha mükemmel olduğu söylenebilir. Nitekim bu cinayetlerde mühim olan, tedhiş vasıtasıyla halk üzerinde yılgınlık hasıl etmektir. Kurban edilen kimsenin mevki-i içtimâîsi yüksek olduğu nisbette bu gayeye daha iyi ulaşılır. Zaten tedhişçiler, içtimâî bünyede gedik açabilmek için başa vurmak gereğine inanırlar."

20- EMNİYET VE GÜVEN KALMAZ:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in mükerrer hadislerinde, fitne, anarşi devrinde emniyetin kalkacağı, kimsenin kimseye itimat edemeyeceği, emin kimselerle hain kimselerin tefrik edilemeyeceği vs. belirtilir. Bu hususla alakalı olarak Abdullah İbnu Amr'dan gelen bir rivayette, fitnenin çıkacağı devre, *"(İnsanlar arasında emin ve güvenilir kimselerle hain kimseler, salihlerle facirler birbirinden tefrik edilemeyecek kadar) insanların ahde vefaları bozulduğu, itimadın kalktığı zaman.."* olarak tasvir edilir.

Bir başka rivayette, fitneden haber veren *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a *İbnu Mes'ud* sorar: "Ey Allah'ın Resulü, bu fitne ne zaman gelecek?"

"Bu herc (insanların birbirini kırdığı) devirdir."

"Bu kırım devri ne zaman gelir?"

"Bu, kişinin arkadaşına bile itimad edemediği zamandır."

İbnu Mes'ud, bu hadisi Vabısa'ya anlatırken, Vabısa da İbnu Mes'ud'a eyyâmu'l-hercin (kırım zamanının) ne vakit geleceğini sorar. O da muallliminden aldığını belirttiği cevabı tekrar eder: "Kişinin arkadaşlarına bile itimad edemeyeceği zaman."

Bir başka rivayette, cemiyet fertlerinin maruz kaldıkları içtimâî bozukluklar sonunda, dinin **"ahidlerinizi tutun"** (Nahl 91, İsra 34), *"verdiğiniz sözlerde durun"*, *"yalan söylemeyin"* gibi emirlerini unutarak itimat edilmez davranışlara düşecekleri belirtilir: *"Sen, ahidlerini bozan, güvenirliklerini kaybeden mübtezel (ayak takımı) insanların arasında kaldığın zaman ne yapacaksın? O insanlar düzenleri bozulmuş (biri diğerine benzemeyen) her biri her an değişen, ahidlerini bozan, itimad ve emniyetleri suistimal eden kimselerdir."* Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu açıklamadan sonra parmaklarını birbirine geçirerek: *"İşte böylesine karışık"* der.

21- ÖLÜM ARANIR:

Büyük fitnenin hususiyetlerinden biri ölümü aratmasıdır. Yukarıda söylediğimiz gibi fitne; içtimâî hastalıkların artması sonucu kargaşanın fiile geçmesidir. Her çeşit dinî ahlakın, aklî ve vicdanî prensiplerin mağlup ve makhur edilip hissiyatın, içgüdülerin, beşeriyetin kemali için daima baskı altında tutulması gereken heva-yı nefsin hakim olmasıdır. Mal ve can emniyetini kaldırıp, katl, hırsızlık ve soygunları artırmaya müncer olan iktisâdî ve içtimâî bozuklukların böylesine artması, hayatın da mânasını kaybettirecektir. Böyle bir ortamda ölenlere gıpta edilmesi mucib-i hayret olmalıdır. Buhari ve diğer kaynakların kaydettikleri bir rivayette *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, bu durumu şöyle ifade eder: *"Bir insan, ölmüş bir kimsenin kabrine uğrayınca: "Bunun yerinde keşke ben olsaydım" diye temenni etmedikçe kıyamet kopmaz."*

Müslim ve *İbnu Mace*'de gelen bir rivayette bu temenninin dindarlık sebebiyle olmayıp, maruz kalınan belalar, çekilen sıkıntılar sebebiyle olduğu tasrih edilir. Daha başka rivayetlerde insanların, sabredilmesi, elde ateş tutmak kadar zor olan musibet dolu devirler yaşayacakları belirtilir.

Bir başka rivayette, ölümü arattıran bu fitnenin maddî imkanların darlığı ile bir alakasının bulunmadığı, bilakis zenginlik sebebiyle arttığı, hatta bu yüzden insanların fakirliği temenni bile edecekleri tasrih edilir. Daha çok zengin başların derde düşmeye başladığı günümüz ahvaline oldukça yakınlık arzetmesi sebebiyle hadisi aynen kaydediyoruz:

"Siz öyle zaman göreceksiniz ki, o vakit kişi, nasipçe (malca) hafif olmaya gıpta eder, tıpkı şimdi sizin mal ve evlat çokluğuna gıpta ettiğiniz gibi. O kadar ki, biriniz kardeşinin mezarına uğrar da, hayvanın yerde yuvarlanması gibi yuvarlanarak: "Keşke senin yerinde ben olsaydım" der. Bu davranışı (Hz. Yusuf gibi bir an evvel) Allah'a kavuşmak arzusuyla veya önceden işlediği iyi ameller sebebiyle değil, maruz kaldığı belalar sebebiyledir."

22- GANİMET (DEVLET MALI) HELAL ADDEDİLİR:

"Devletin malı deniz yemeyen domuz" diyerek devlet malını çeşitli yollardan yağmalamayı helal addeden fasıklarla, "burası dâr-ı harptir, dar-ı harpte zekat verilmez" diyerek başta vergi kaçakçılığı olmak üzere çeşitli haramları helal addeden cahillerin halini beyan etmeye de *Hz. Peygamber* ehemmiyet vermiş, bu durumun ahirzaman fitnesinin alâmetlerinden birini teşkil ettiğini belirtmiştir. Hz. Ali'den gelen rivayete göre,

"Kıyamet ne zaman?" diye soran bir kimseye, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* cevaben kıyamet alametlerini sayarken: *"..emanet ganimet sayıldığı, sadaka (yani zekat ve vergi) bir yük addedildiği... zaman"* demiştir. Aynı fikre, *Ebu Hüreyre*'den gelen "rihu'l-hamra (kızıl rüzgâr) hadisinde de yer verilerek: *"Emanet ganimet addedilince, zekat ise (dini bir borç değil, zorla alınan) bir ceza telakki edildiği zaman.. kızıl rüzgârı bekleyin"* denmiştir.

23- FİTNENİN GİRMEDİGİ EV KALMAZ:

Bazı rivayetlerden, kıyametten önce, gelecek bir fitnenin girmeyeceği evin kalmayacağı, istisnasız her eve gireceği ifade edilir. *Abdullah İbnu Amr* tarafından rivayet edilen bir hadiste kıyamet alâmetleri, bir ipe dizilmiş bulunan boncukların, ipin kırılmasıyla birbirini takip etmesi gibi, peşpeşe gelecekleri ifade edilir. İşte birbirini takip edecek bu alâmetlerden altı tanesi tadad edilir. Bunlardan birinin: *"Bilâistisna her Arabın evine girecek olan bir fitne"* olduğu belirtilir. Hadisin Müsned'de gelen iki veçhinden birinde "sizden her bir kimsenin evine" şeklinde; diğerinde *"her bir yün ve toprak eve"* şeklinde ifade edilerek bu hususta şehir ve köy farkının da kalmayacağı belirtilmiştir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

ASABİYET VE EHVA

4798 ١– عَنْ جُندب بن عبدالله رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ قُتِلَ تَحْتَ رَايَةٍ عِمِّيَّةٍ يَدْعُو لِعَصَبِيَّةٍ أَوْ يَنْصُرُ عَصَبِيَّةً فَقِتْلَتُهُ جَاهِلِيَّةٌ]. أخرجه مسلم والنسائي.

« العِمِّيَّةُ » بتشديد: بيّن الجهالة والضلالة، وهى فِعّيلة من العمى.

و« التَّعَصِيبُ » المحاماة والمدافعة عن الإنسان الذي يلزمك أمره أو تلتزمه لغرض.

و« القِتلَةُ » بكسر القاف حالة القتل، أى فقتله قتل جاهلي.

1. (4798)- *Cündeb İbnu Abdillah* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim ummiyye (gayesi İslam olmayan) bir bayrak altında bir asabiyete çağırırken veya bir asabiyete yardım ederken öldürülürse onun ölümü, cahiliye ölümü üzeredir." [Müslim, İmaret 57, (1850); Nesâî, Tahrîm, 28, (7, 123).]

4799 ٢– وعن سُراقة بن مالك الجعشمى رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: خَيْرُكُمْ الْمُدَافِعُ عَنْ عَشِيرَتِهِ مَالَمْ يَأْثَمْ]. أخرجه أبو داود.

2. (4799)- *Sürâka İbnu Mâlik el-Cu'şemî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"En hayırlınız, (zulme düşerek) günah işlemedikçe aşiretini müdafaa edendir." [Ebu Davud, Edeb 121, (5120).]

4800 ٣– وعن واثلة بن الأسقع رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: مَا الْعَصَبِيَّةُ قَالَ: أَنْ تُعِينَ قَوْمَكَ عَلَى الظُّلْمِ]. أخرجه أبو داود.

3. (4800)- *Vâsile İbnu'l-Eska* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü, dedim, asabiyet nedir?"

"Asabiyet, buyurdular, *zulümde kavmine yardım etmendir."* [Ebu Davud, Edeb 121, (5519).]

4801 ٤ – وعن عمرو بن أبي قرة قال: [كَانَ حُذَيْفَةُ بِالْمَدَائِنِ يَذْكُرُ أَشْيَاءَ قَالَهَا رَسُولُ اللهِ ﷺ : لأنَاسٍ مِنْ أَصْحَابِهِ فِي الْغَضَبِ. فَيَنْطَلِقُ نَاسٌ مِمَّنْ سَمِعَ ذلِكَ مِنْ حُذَيْفَةَ فَيَأْتُونَ سَلْمَانَ الْفَارِسِيَّ رَضِيَ اللهُ عَنهمَا فَيَذْكُرُونَ ذلِكَ لَهُ. فَيَقُولُ: حُذَيْفَةُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُ. فَيَرْجِعُونَ الَى حُذَيْفَةَ فَيَقُولُونَ لَهُ: قَدْ ذَكَرْنَا قَوْلَكَ لِسَلْمَانَ، فَمَا صَدَّقَكَ وَلاَ كَذَّبَكَ. فَأَتَى حُذَيْفَةُ سَلْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهمَا: فَقَالَ: مَا يَمْنَعُكَ أَنْ تُصَدِّقَنِي فِيمَا سَمِعْتُ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ ؟ فَقَالَ سَلْمَانَ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ يَغْضَبُ فَيَقُولُ فِي الْغَضَبِ، وَيَرْضَى فَيَقُولُ فِي الرِّضَا. ثُمَّ قَالَ: يَا حُذَيْفَةُ! أَمَا تَنْتَهِي حَتَّىٰ تُوَرِّثَ رِجَالاً حُبَّ رِجَالٍ، وَرِجَالاً بُغْضَ رِجَالٍ، وَحَتَّىٰ تُوقِعَ اخْتِلاَفاً وَفُرْقَةً؛ وَلَقَدْ عَلِمْتَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ خَطَبَ فَقَالَ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَتَّخِذُ عِنْدَكَ عَهْداً أَيُّمَا رَجُلٍ مِنْ أُمَّتِي سَبَبْتُهُ سَبَّةً أَوْ لَعَنْتُهُ فِي غَضَبِي فَإِنَّمَا أَنَا مِنْ وَلَدِ آدَمَ أَغْضَبُ كَمَا يَغْضَبُونَ وَإِنَّمَا بَعَثْتَنِي رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ. فَاجْعَلْهَا عَلَيْهِمْ صَلاَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَاللهِ لَتَنْتَهِيَنَّ يَا حُذَيْفَةُ أَوْ لأَكْتُبَنَّ الَى عُمَرَ ابْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ]. أخرجه أبو داود.

4. (4801)- *Amr İbnu Ebî Kurre* anlatıyor: "Huzeyfe (radıyallahu anh) Medâin'de iken, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın öfke halinde, ashabından bazılarına sarfettiği sözleri anlatıyordu. Huzeyfe'den bunları işitenlerden bir kısmı Selman (radıyallahu anh)'a gelip, Huzeyfe'nin anlattıklarını kendisine söylüyorlardı. Selman da onlara:

"Huzeyfe söylediğini daha iyi bilir!" diyordu. Onlar da tekrar Huzeyfe'nin yanına dönüp kendisine:

"Biz senin söylediklerini Selman'a soruk. Ne tasdik etti ne de reddetti" dediler. Bunun üzerine Huzeyfe (sebze tarlasında bulunan) Selman (radıyallahu anhümâ)'nın yanına gidip:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan işittiğim şeyler hususunda beni niye tasdik etmedin?" diye sordu. Selman da:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öfkelenir ve öfkeli iken konuşurdu. Razı olur ve rıza halinde de konuşurdu!" cevabını verdi ve sonra devamla:

"Ey Huzeyfe! dedi. Sen, kalplerde, bir kısım insanlara sevgi, bir kısım insanlara buğz hasıl edip aralarında ihtilaf ve ayrılıklara sebep olan bu konuşmalardan vazgeçsen olmaz mı! Nitekim biliyorsun ki, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün) hutbesinde şöyle buyurmuştu: *"Allahım! Ben senin katından bir garanti talep ediyorum: Ümmetimden kimi öfkeli halimde (haksız yere) sebbetmiş veya lanet etmiş [veya vurmuş veya incitmiş] isem -ki ben de ademoğluyum, tıpkı onların öfkelenmeleri gibi öfkelenirim. Halbuki sen beni âlemlere rahmet olarak gönderdin- bu (haksız sözümü) o kimseler için kıyamet günü rahmet, [zekat, ecir, yakınlık vesilesi, tuhur] kıl. [Ta ki o vesile ile sana yaklaşsın!]"*

Ey Huzeyfe! Allah'a yemin olsun, ya bu konuşmalardan vazgeçeceksin, yahut da seni *Ömer İbnu'l-Hattab* (radıyallahu anh)'a yazıp şikâyet edeceğim!" [Ebu Davud, Sünnet 11, (4659).]

DÖRDÜNCÜ FASIL

FİTNELERİN GELDİĞİ CİHET VE FİTNELERİN ÇIKTIĞI KİMSELER

4802 ١– عن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: رَأْسُ الْكُفْرِ نَحْوُ الْمَشْرِقِ، وَالْفَخْرُ وَالْخُيَلاَءُ في أَهْلِ الْخَيْلِ وَالإِبلِ وَالْفَدَّادِينَ: أَهْلِ الْوَبَر، وَالسَّكِينَةُ في أَهْلِ الْغَنَمِ]. أخرجه الثلاثة.

1. (4802)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Küfrün başı doğu cihetindedir. Övünme ve çalım satma işi at, deve, sığır besleyenler, çadırda oturanlar arasındadır. Sükûnet de koyun besleyenlerdedir."

4803 ٢– وفي أخرى للبخاري قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: اَلإِيمَانُ يَمَانٍ، وَالْفِتْنَةُ هٰهُنَا حَيْثُ يَطْلُعُ قَرْنُ الشَّيْطَانِ].

2. (4803)- Buhârî'nin bir diğer rivayetinde denir ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İman Yemenlidir. Fitne şu tarafta, şeytanın boynuzunun doğduğu yerdedir."

4804 ٣– ولمسلم: [اَلإِيمَانُ يَمَانٍ، وَالْكُفْرُ قِبَلَ الْمَشْرِقِ، وَالسَّكِينَةُ فِي أَهْلِ الْغَنَمِ وَالْفَخْرُ وَالْخُيَلاَءُ فِي الْفَدَّادِينَ: أَهْلِ الْخَيْلِ وَالْوَبَرِ].

« الخُيَلاَءُ » الكبر والعجب.

و« الفَدَّادُونَ » قالَ أبو عبيدة هو بتشديد الدال الأولى، وهم المكثرون من الإبل، وهم جفاة أهل خيلاء.

و«أهلُ الْوَبرِ» هم الأعراب الذين في البادية ومن لا يأوى الى جدار، ضد أهل المدر، وأضاف الإيمان الى اليمن لأن أصل ظهوره من مكة، والكعبة تسمى الكعبة اليمانية.

و«قَرنُ الشَّيْطَانِ» أمته، وقيل قوّته.

3. (4804)- *Müslim*'in rivayetinde şöyledir: *"İman Yemenlidir. Küfür de şark cihetindedir. Sükûnet koyun besleyenlerin yanındadır. Övünmek ve çalım satmak feddadların, yani at besleyip çadırda kalanların yanındadır."* [Buhârî, Bed'ü'l-Halk 15, Menakıb 1, Megâzî 74; Müslim, İman 85, (52); Muvatta, İsti'zan 15, (2, 920).]

AÇIKLAMA:

1- Bu üç rivayetin üçü de *Ebu Hüreyre*'den gelmektedir. Aslında bir olan hadis, bazı farklı ziyadelerle rivayet edilmiş.

2- Hadis, daha önce de geçti. İzahı gereken bir iki noktasını kısaca kaydedeceğiz;

a) *Küfrün başı şarktadır* ifadesiyle Mecusîlere ve onlardaki küfrün şiddetine işaret edilmektedir. Zîra o sıralarda Mecusîler ve onlara tabi olanlar Medine'nin doğu cihetinde idi. Bunlar eski bir imparatorluğa, muntazam bir ordu ve devlete sahip oldukları için fevkalade kibir ve gurur içinde idiler. Hele devletsiz, teşkilatsız olan, aşiret hayatı yaşayan Arapları hakir görüyorlardı. Bu haletleri, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gönderdiği mektubu yırtmaya sevketmişti. Resulullah da onlara paramparça yırtılmaları için beddua buyurmuştu. Neticede Bizans'tan sonra ikinci süper devlet olan Sasanî İmparatorluğu *Hz. Ömer* zamanında param parça olmuştu.

3- Hadiste geçen *fahr, kibr* ve *huyelâ* tabirleri kendini beğenmek, başkasını hakir görmek gibi kötü bir ruh halini ifade eden, birbirine yakın mânalar taşıyan kelimelerdir. *Feddâdîn* kelimesi *feddanın* cem'idir. Birkaç mânaya geldiği belirtilmiştir:

1) Ziraat işlerinde kullanılan öküze denmektedir.

2) *Hattâbî,* ekimde kullanılan alete feddan dendiğini belirtir. Bu durumda saban demek olur.

3) Bazı açıklamalarda deve, sığır, at gibi hayvanlara, ekim sırasında ve diğer fırsatlarda yüksek sesle bağıran kimseye feddan denmektedir. *Fedid,* şiddetli ses mânasına gelir.

4) Bazıları *Feddâdun* kelimesinin çöllerde yaşayanlar mânasına geldiğini çünkü kelimenin çöl demek olan fedted'den geldiğini ve fedtedde oturan demek olduğunu ileri sürmüştür. *İbnu Hacer,* bu te'vilin uzak olduğuna dikkat çeker.

5) *Ma'mer İbnu'l-Müsenna* ise, "Feddâdin'le iki yüz ile bin arasında devesi olan kimselerin kastedildiğini" söylemiştir.

6) Buhârî'nin bir başka rivayetinde إِنَّ الْقَسْوَةَ وَغِلَظَ الْقُلُوبِ فِي الْفَدَّادِينَ عِنْدَ أُصُولِ أَذْنَابِ الإِبِلِ *"Kasvet ve kalp katılığı develerin kuyruklarının dibinde bas bas bağıranlardadır"* denmektedir. Buradaki feddâdîn kelimesini, *"yüksek sesle bağıranlar"* olarak anlamak suretiyle hadis daha açık bir mâna kazanmakla kalmıyor, diğer rivayetlerde, bu kelimenin hangi mânada kullanılmış olabileceğine de ışık tutuyor.

Hattâbî der ki: "Çölde yaşayanların zemmedilmesi, çöl hayatında insanı kuşatan şartlar icabı, o insanların din işlerine ayıracak vakit bulamamaları sebebiyledir. O, gayr-ı dinî meşguliyetlerin kesâfeti kişiyi kalp katılığına atar."

4- *Ehl-i veber,* çadırda yaşayanlar demektir. Çünkü veber deve yünü mânasına gelir. Araplar çölde, kırda göçebe hayatı yaşayanlara ehl-i veber der. Buna mukabil ehl-i meder tabiri vardır. Bununla da yerleşik hayat yaşayanlar, şehirliler kastedilmiştir.

5- *Sükûnet,* diye açıkladığımız sekîne kelimesinin tuma'nîne (itminan), sükûn, vakar ve tevazu mânalarını ifade ettiği belirtilmiştir. Sükûnetin koyun besleyenlere nisbet edilmesi, onların deve besleyenlere nazaran servet ve bollukça daha geri olmalarındandır. Servet arttıkça kibir, gurur gibi mezmum hallerin insanlar üzerinde galebe çaldığı bilinen bir husustur. Böylece *Resulullah* bu beşerî zaafa dikkat çekerek servet sahiplerini uyarmayı gaye edinmiş olmalıdır.

Şunu da belirtelim ki, bazı şarihler koyun sahipleri tabiriyle Resulullah'ın Yemenlileri kastettiğini; zîra onların Mudar ve Rebîa kabilelerinin aksine koyun beslediklerini söylemiştir. Rebîa ve Mudar ise deve besicileridir. Bir *İbnu Mâce* rivayetinde *Aleyhissalâtu vesselâm, Ümmü Hani'* ye اتَّخِذِى الْغَنَمَ فَإِنَّ فِيهَا الْبَرَكَةَ "Koyun edin. Zîra onda bereket var!" tavsiyesinde bulunmuştur.

6- İkinci rivayette geçen قَرْنُ الشَّيْطَانِ "Şeytanın boynuzu" tabirine gelince, *Hattâbî,* beğenilmeyen, kötü şeylerin şeytan boynuzu diye ifade

edildiğini belirtir. Fitnenin şeytan boynuzunun doğduğu yerde olması, fitnenin, kötülüklerin, küfrün hakim olduğu yerlerde çıkacağını ifade eder.

Karnu'ş-Şeytan tabiriyle, şeytanın ümmeti, şeytana tabi olanlar, şeytanın kuvveti gibi başka mânaların kastedildiği de belirtilmiştir. Netice itibariyle hepsi aynı mânada birleşir ve hadisten, fitnenin şeytana uyanların çok olduğu, şeytanın güçlü bulunduğu, bu sebeple kötülüklerin galebe çaldığı yerlerde çıkacağı anlaşılır.

Karnu'ş-Şeytan ile ilgili olarak klasik kitaplarımızda görmediğimiz çok farklı bir yorumu Sonsuz Nur'da görmekteyiz. Kitabın muhterem müellifi M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin konu ile ilgili yorumları şöyle:

KOMÜNİZM FİTNESİ

İbnu Ömer anlatıyor: "Allah Resûlü, birgün şark tarafına dönerek": أَلاَ اِنَّ الْفِتْنَةَ هٰـهُنَا مِنْ حَيْثُ يَطْلُعُ قَرْنُ الشَّيْطَانِ *"Dikkat edin fitne bu taraftan, şeytan çağının yayıldığı yerden zuhûr edecektir"* buyurdular.[27]

Çok kuvvetli bir ihtimal ile bu hadisleriyle Efendimiz, günümüzde, Avrupa'nın zalim ve kâfirlerine alternatif olarak şarkta zuhûr edecek olan fitneye işaret buyurmaktadırlar.

Metinde geçen "Karn" kelimesi boynuz ma'nâsına geldiği gibi çağ ve asır ma'nâsına da gelir. Onun için bu kelimeye "boynuz" ma'nâsından ziyade "çağ" ve "asır" ma'nâlarını vermek daha muvafıktır. قَرْنُ الشَّيْطَانِ "Şeytan Çağı" demektir ki Asr-ı Saadetin mukabilidir. İnkâr-ı ulûhiyet esası üzerine kurulmuş ateist, ibahîyeci ve dünden bugüne, şeytanın, nefs-i emmare vasıtasıyla insana fısıldamaya çalıştığı bütün fenalıkların birden hayata geçirilmesi sistemi. Kapitalizmin nesebi gayr-i sahih evladı bu ürpertici sistem, günümüzde can çekişiyor olmasına rağmen hâlâ yeryüzünde, din, diyânet, mukaddesât, tarih ve hatta demokrasi düşmanlığının rakip kabul etmez şampiyonluğunu sürdürmekte ve bir korkulu rüya olmaya devam etmektedir ki; zannediyorum Allah Resûlü de bütün efradı içinde, bilhassa bu sistemin hakim olduğu döneme "Şeytan Çağı" diyor. Ve bu çağla gelen cihanşümûl krizlere karşı ümmetini uyarıyor.[28]

27– Buhârî, Fiten, 16; Müslim, Fiten, 45; Müsned, 2/50, 72.

28– M. Fethullah Gülen Hocaefendi, Sonsuz Nur, 1/116.

BEŞİNCİ FASIL

MÜSLÜMANLARIN BİRBİRLERİYLE SAVAŞLARI

4805 ١ – عن الأحنف بن قيس قال: [خَرَجْتُ أُرِيدُ هذَا الرَّجُلَ فَلَقِيَنِي أَبُو بَكْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْه. فَقَالَ: أَيْنَ تُرِيدُ يَا أَحْنَفُ. قُلْتُ: أُرِيدُ نُصْرَةَ ابْنِ عَمِّ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ. فقَالَ: ارْجِعْ، فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: إذَا تَوَاجَهَ الْمُسْلِمَانِ بِسَيْفَيْهِمَا، فَالْقَاتِلُ وَالْمَقْتُولُ فِي النَّارِ. فقِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، هذَا الْقَاتِلُ فَمَا بَالُ الْمَقْتُولِ؟ قَالَ: إنَّهُ كَانَ حَرِيصاً عَلى قَتْلِ صَاحِبِهِ. وفي رواية: أَنَّهُ قَدْ أَرَادَ قَتْلَ صَاحِبِهِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

1. (4805)- *Ahnef İbnu Kays* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Şu adamı kastederek (evden) çıkmıştım. Yolda Ebu Bekre (radıyallahu anh)'ye rastladım.

"Ey Ahnef nereye gidiyorsun?" dedi.

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın amcaoğluna yardım etmeyi arzu ediyorum!" dedi.

"Dön! dedi. Zîra ben, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: *"İki Müslüman kılıçlarıyla birbirlerinin üzerine yürürlerse öldüren de ölen de ateştedir!"* (Bu söz üzerine Resul-i Ekrem'e): "Ey Allah'ın Resûlü! Katili anladık ama maktul niye ateşte?" diye sorulmuştu.

"Çünkü o da kardeşini öldürme hırsı taşıyordu!" cevabını verdi. -Bir başka rivayette ise: *"O da kardeşini öldürmek istemişti"* demiştir.- [Buhârî, Diyât 2, Fiten 10; Müslim, Fiten 14, (2888); Ebu Davud, Fiten 5, (4268); Nesâî, Tahrim 29, (7, 125).]

AÇIKLAMA:

1- Burada kastedilen vaka *Hz. Ali* ve taraftarları ile *Hz. Aişe* ve ta-

raftarları arasında cereyan eden *Cemel* vakasıdır. İlerde (4810-4812. hadisler) bu hadise müstakilen tahlil edileceği için burada açıklama yapmayacağız.

2- Hadis, iki Müslümanın birbirlerini öldürmek niyetiyle silaha sarılmalarını yasaklamaktadır. *İbnu Hacer* hadisle ilgili olarak şu açıklamayı yapar: "Ulema der ki: "Her ikisinin de ateşte olmasının mânası şudur: "Onlar bunu hak ederler. Ancak işleri Allah'a kalmıştır. Dilerse her ikisini de cezalandırır. Sonra diğer muvahhidler gibi onları da ateşten çıkarır, dilerse her ikisini de affeder ve onlara hiçbir ceza vermez." Bazıları: "Hadis, bunu helal addedenlere hamledilir. Hadiste ne Haricîler için ne de Mu'tezile'den: "Masiyet ehli ateşte ebedî kalıcıdır" diyenler için hüccet mevcut değildir. Çünkü, hadiste geçen *"Her ikisi de ateştedir"* ibaresi, onların ateşte ebedî kalacaklarını ifade etmez" demiştir.

3- Fitneye karışmamak gerekir görüşünde olanlar, bu hadisle de ihticac etmişlerdir. Bunlar, Ashab'tan, savaşlarda *Hz.Ali*'nin yanında yer almaktan kaçanlardır: *Sa'd İbnu Ebî Vakkas, Abdullah İbnu Ömer, Muhammed İbnu Mesleme, Ebu Bekre, Üsâme, Ebu Berze el-Eslemî* vs. Bunlar özetle: "Savaştan geri durmak gerekir. O kadar ki, biri öldürmek istese, nefis müdafaası da yapılmaz" demişlerdir. Mamafih: "Fitneye girilmez, ancak birisi öldürmek isterse nefis müdafaası yapılır" diyen de olmuştur. *İbnu Hacer* Sahabe ve Tabiinin cumhurunun "Hak tarafa yardımcı olup bağî tarafa karşı mücadele vermenin vacip olduğu"na hükmetmiştir. Bunlar fitneye karışmamayı emreden bu hadisleri, savaşacak güçte olmayan veya hak sahibini teşhisten aciz kalan kimselere hamletmişlerdir. *Ehl-i Sünnet,* aralarında meydana gelen hâdiseler sebebiyle -haklı taraf bilinse dahi- Ashab'tan birini ta'n etmeyi men etmenin vacip olduğunda ittifak etmiştir. Çünkü onlar, bu harbi içtihadları sonucu yaptılar. *Resulullah*'ın haber verdiği üzere, *Allah Teala* hazretleri içtihadda yapılacak hatayı affetmiştir. Dahası, hatalı içtihad yapana da bir sevap verileceği sabittir. İçtihadında isabet eden ise iki ücret alacaktır" demiştir. Hadiste gelen mezkur vaid, meşru bir te'vile dayanmaksızın, sırf saltanat için savaşan kimselere hamledilmiştir.

Taberî der ki: "Müslümanlar arasında vukua gelen her hâdisede, evde kalarak kavgadan kaçmak ve kılıçları kırmak, vacip olsaydı ne hak ikame edilir ne de bâtıl iptal edilirdi. Dahası fasıklar, Müslümanlarla savaştığı zaman, onlar; "Bu fitnedir, biz fitnede onlarla savaşmaktan men edildik" diyerek ellerini fasıklardan çekecek olsalar, malları yağmalamak, masum kanları dökmek, iffetleri payimal etmek gibi ha-

ramları irtikaba yol bulurlardı. Bu davranış, sefihlere mani olmakla ilgili emirlere muhalif olurdu."

Hadisin Bezzar'da gelen veçhinde yer alan bir ziyade, bu hadisteki maksada vuzuh getirmektedir: اذا اقتتلتم على الدنيا فالقاتل والمقتول في النار *"Eğer dünya ile savaşırsanız ölen de öldüren de ateştedir."* Bu hususu 4780 numarada kaydedilen bir *Ebu Hüreyre* rivayeti de te'yid eder. Orada Resulullah, Müslümanların, ölenin niçin öldüğünü, öldürenin niçin öldürüldüğünü bilemeyeceğini haber verir. Bu nasıl olur? diye sorulunca: *"Herctir, ölen de öldüren de ateştedir"* buyurur. Kurtubî der ki: "Bu hadis açıkça ortaya koyuyor ki, eğer kıtal (kavga) dünyayı talep eden veya hevaya uyan taraf bilinmediği halde yapılırsa öldüren de ateştedir" ve اَلْقَاتِلُ وَالْمَقْتُولُ فِي النَّارِ *"ölen de öldüren de ateştedir"* hadisinden maksad da bu durumdur." Bu temel prensibi, sahabeler arasındaki ihtilafa tatbik eden *İbnu Hacer* der ki: "Bundandır ki, Cemel ve Sıffîn savaşlarına katılmaktan kaçınanlar, sayıca katılanlardan daha azdır. İnşaallah bunların hepsi de müteviildir mecurdur (Allah'tan mükafaata mazhar olacaklardır). Sonradan gelenler, bunların hilafına dünya için savaşmışlardır." Nitekim Buhârî'de gelen yüce sahabe Ebu Berze el-Eslemî (radıyallahu anh)'nin bir rivayeti bunu teyid etmektedir. Der ki: "...Sizler, ey Araplar, cahiliye devrinde bildiğiniz gibi, zillet, fakirlik ve dalalet içinde idiniz. Allah sizi İslam ve Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le o halden kurtardı, bugünkü duruma geldiniz. Ne var ki şu dünya sizi ifsad etti, aranızı açtı. Şu Şam'da bulunan [Mervan] var ya, Allah'a yemin olsun sırf dünya için savaşıyor." Hadisin başka veçhinde, "O sıralarda ortaya çıkan fırkalardan hangisi hayırlı?" diye gelen bu suale Ebu Berze, "Hiçbir taraf!" mânasına gelen şu cevabı verir: اِنَّ اَحَبَّ النَّاسِ اِلَيَّ لَهٰذِهِ الْعِصَابَةُ الْخَمِصَةُ بُطُونُهُمْ مِنْ اَمْوَالِ النَّاسِ الْخَفِيفَةُ ظُهُورُهُمْ مِنْ دِمَائِهِمْ "Bana insanların en sevimli olanları şu gruptur: Onların karnı, halkın malından boştur, sırtları masumların kanlarının günahından azadedir."

İbnu'l-Arabî der ki: "Demirle işaret eden lanete müstehak olursa, ya onu Müslümana vuran neye müstehaktır? Kişi, ciddi veya şaka olarak, tehditle işaret etti mi lanete layık olur. Şaka ile bunu yapan da, kardeşini korkuttuğu için muaheze olunur. Ancak, ciddi olanla şaka yapanın günahları bir değildir. Yalın kılıcın teati edilmesinin yasaklanması, yakalama sırasında gafil davranılarak, kazaya sebep olma korkusundandır."

4806 ٢ـ وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَ يُشِرْ أَحَدُكُمْ الى أَخِيهِ بِالسِّلاَحِ، فَإِنَّهُ لاَ يَدْرِى لَعَلَّ الشَّيْطَانَ يَنْزَغُ فِي يَدِهِ، فَيَقَعَ فِي حُفْرَةٍ مِنَ

النَّارِ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

«النَّزْغ» بالغين المعجمة: الفساد.

2. (4806)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah buyurdular ki: *"Sizden kimse kardeşine silahla işarette bulunmasın. Zîra, o bilemez, belki de şeytan elinde bir fesatta bulunur da ateşten bir çukura düşer."* [Buharî, Fiten 7; Müslim, Birr 126, (2617); Tirmizî, Fiten 4, (2163).]

AÇIKLAMA:

Resulullah burada, ister ciddi ister şaka olsun yasak olan, mahzurlu olan bir neticeye götürmesi muhtemel olan davranışı men etmektedir. Hadis mutlak olduğu için, şaka kasdıyla da olsa zarara götürme ihtimali olan davranış yasaklanmaktadır. Nitekim, silah şakasıyla vukua gelen kazaları sık sık işitiriz. Silah korku veren bir nesne olduğu için, hadisten Müslümanı korkutmaktan yasaklama hükmü çıkarılmıştır. *"Ateş çukuruna düşmek"*, ateşe götürecek günaha düşmekten kinayedir. Bir başka hadiste: *"Bir kimse kardeşine bir demirle işaret etse, muhakkak melekler ona lanet eder, onu bırakıncaya kadar. İsterse anne-baba bir kardeşi olsun"* buyrulmuştur. *Resulullah* bu hususta dikkat çekmeye ehemmiyet vererek bir başka hadislerinde kınından sıyrılmış vaziyette silah teatisini de yasaklamıştır. Bu husustaki rivayetlerden biri şöyle: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir yerde, bir grupa uğradı. Kılıçlarını yalın halde birbirlerine teati ediyorlardı. *"Bundan yasaklamadım mı? Kim kılıcını sıyırmışsa tekrar kınına koysun. Sonra arkadaşına versin. [Allah bunu yapana lanet etmiştir...]* buyurdular"

4807 ٣– وعن عبدالله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: سِبَابُ الْمُسْلِمِ فُسُوقٌ، وَقِتَالُهُ كُفْرٌ]. أخرجه الخمسة إلاّ أبا داود.

وقيل هذا محمول على من فعل ذلك من غير تأويل؛ وقيل: قاله على جهة التغليظ لا أن قتاله كفر يخرج عن الملة.

3. (4807)- *Abdullah İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Müslümana sövmek fısktır, onunla çarpışmak da küfürdür." [Buharî, Fiten 8, İman 36, Edeb 44; Müslim, İman 116, (64); Tirmizî, İman 15, (2636); Nesaî, Tahrim 27, (7, 132).]

AÇIKLAMA:

1- *Sibab:* Sövmek olarak tercüme ettiğimiz bu kelime, Arapçada kişinin namusunu lekeleyecek sözler sarfetmektir. Sebb ile sibab aynı mânaya gelir ise de sibaba sövüşmek mânası veren de olmuştur. *İbrahim Harbî,* sibabı "Kişiyi ayıplamak maksadıyla kendine olan olmayan kusurları sayıp dökmek" diye açıklar. Fısk, "Allah ve Resulü'ne itaatten çıkmak" mânasına gelir. Şer'î örfte fisk, isyandan eşeddir. Ayeti kerimede وَكَرَّهَ اِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ "**...Size küfrü, fıskı ve isyanı çirkin gösterdi...**" (Hucurat 7) buyrulmuştur.

2- Mü'minle çarpışmanın küfür olduğunu ifade eden hüküm biraz ihtilafa sebep olmuştur. Çünkü, hadisin zahirinde Haricîlerin iddiasını teyid var. Onlar *"Büyük günah işleyen kâfir olur"* iddiasındadırlar. Ehl-i Sünnet alimleri, mü'minle mukatele hâdisesini dinden çıkma mânasında küfür kabul etmezler.

★ "Resulullah'ın "küfür" olarak ifade etmesinden murad tahzirde mübalağadır" derler. Çünkü bu çeşit durumlarda kişinin dinden çıkmayacağı umumi bir kaide olarak herkesçe malum ve müsellemdir. Bunu te'yiden şefaat hadisi, ayrıca **"Allah'ın şirk dışındaki bütün günahları dilediğinden affedeceğini"** (Nisa 48) ifade eden ayeti kerime gösterilmiştir.

★ Hadisi te'vil zımnında: "Katl hâdisesinin küfre benzemesi sebebiyle Resulullah böyle buyurmuştur. Çünkü, mü'mini öldürmek kafirlerin şanıdır" da denmiştir.

★ Bazı âlimler de: "Burada maksad küfr kelimesinin lügat mânasıdır; bu da örtmektir. Çünkü Müslümanın, Müslüman üzerindeki hakkı, onun kendisine yardım etmesi, desteklemesi, eza vermekten kaçınmasıdır. Kendisini silahla öldürmeye yani silah kuşanmaya kalkınca, sanki bu hakkı örtmüş olur" denmiştir.

★ "Buradaki küfürden murad Allah'a küfürdür" diyen de olmuştur. Bunlara göre hadis, hiç te'vile yer vermeden Müslümanla mukateleyi helal addedenler hakkında varid olmuştur.

3- Hadiste mü'minin hukuku ta'zim edilmektedir. Müslime sebbeden kimseye fasık demeye cevaz da gelmiş olmaktadır.

4708 ٤ـ وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَرْجِعُوا بَعْدِى كُفَّاراً يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ]. أخرجه الترمذي، وأخرجه أبو داود والنسائي عن ابن عمر.

وزاد النسائي في رواية عن ابن مسعود: [وَلاَ يُؤْخَذُ الرَّجُلُ بِجَرِيرَةِ أَبِيهِ، وَلاَ بِجَرِيرَةِ أَخِيهِ].

قيل معنى «لاَ تَرْجِعُوا بَعْدِى كُفَّاراً» أى فرقاً مختلفة يقتل بعضكم بعضاً فتشبهون الكفار يقتل بعضهم بعضاً بالعداوة. و«الجَرِيرَةُ» الذنب.

4. (4808)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Benden sonra birbirinizin boynunu vuran kâfirler olarak (dinden) dönmeyin." [Tirmizî, Fiten 28, (2194); Buhârî, Fiten, 8, Diyat 2; Ebu Davud, Sünnet 16, (4686); Müslim, İman 66, (119); Nesâî, Tahrim 28, (7, 127).]

Nesâî, İbnu Mes'ud'dan yaptığı bir rivayette şu ziyadeye yer verir: ***"Kişi ne babasının ne de kardeşinin cinayetinden sorumlu tutulmaz."***

AÇIKLAMA:

Hattâbî, küfre dönme tabirini ulemanın iki suretle te'vil ettiğini belirtir:

1) *Resulullah,* hadiste küfürle, silahla örtünmeyi kastetmiş olmalı. Çünkü küfrün aslı, lügat olarak örtmektir.

2) *Hadisin mânası:* "Benden sonra birbirlerini öldürmeye kalkan fırkalara ayrılmayın. Aksi taktirde kâfirlere benzersiniz. Çünkü, kâfirler adavet sebebiyle birbirlerini öldürürler. Müslümanlar böyle değildir. Çünkü bunlar kan dökmemekle, birbirleriyle kavga yapmamakla emrolunmuşlardır" şeklindedir.

★ Hadiste, *Hz. Ebu Bekr*'in hilafeti sırasında irtidat edip, Müslümanları öldüren ehl-i riddenin kastedildiğini söyleyenler de olmuştur.

İbnu Hacer, aynı cümle için sekiz görüş ileri sürüldüğünü kaydeder:

★ Haricîler: "Bu hadis zahirî mânasında vürud etmiştir" derler.

★ Bu hüküm Müslümanın kanını helal addedenler içindir.

★ Kan hurmetini, Müslümanların hurmetini, dinin hukukunu örtenlerdir.

★ Birbirinizi öldürmekle kafirlerin fiillerini yapmış olursunuz.

★ Silah kuşananlar, silahla örtünenler kastedilmiştir.

★ Allah'ın nimetini örten (inkar eden).

★ Hadisin zahiri murad değil, öldürme fiilinden zecretme muraddır.

★ Birbirinizi tekfir etmeyin, birbirinize *"ey kâfir"* demeyin.

ALTINCI FASIL

SAHABE VE TÂBİÎN ARASINDA ÇIKAN KAVGA VE İHTİLAFLAR

❑ HZ. OSMAN'IN ŞEHİD EDİLMESİ

4809 ١- عن ابن أخي عبدالله بن سلام عن عمه رضي الله عنه: [أنه جاء الى عثمان رضي الله عنه لما أريد قتله. فقال له عثمان: ما جاء بك؟ قال: جئت في نصرتك. قال: اخرج الى الناس فاطردهم عني فإنك خارجاً خير لي منك داخلاً. فخرج عبدالله بن سلام فقال: أيها الناس، إنه كان اسمي في الجاهلية فلاناً فسماني رسول الله ﷺ عبد الله، ونزل في آيات من كتاب الله تعالى. نزل في: وشهد شاهد من بني إسرائيل على مثله فآمن واستكبرتم؛ ونزل في: قل كفى بالله شهيداً بيني وبينكم ومن عنده علم الكتاب؛ إن لله سيفاً مغموداً عنكم، وإن الملائكة قد جاورتكم في بلدكم هذا الذي نزل فيه نبيكم، فالله الله في هذا الرجل أن تقتلوه، فوالله إن قتلتموه لتطردن جيرانكم الملائكة، وليسلن سيف الله المغمود عنكم، فلا يغمد الى يوم القيامة. فقالوا: اقتلوا اليهودي واقتلوا عثمان]. أخرجه الترمذي.

1. (4809)- *Abdullah İbnu Selam*'ın kardeşioğlu, amcası (Abdullah İbnu Selam) (radıyallahu anh)'tan naklediyor.

"Hz. Osman (radıyallahu anh) öldürülmek istendiği zaman yanına geldim. Osman bana:

"Sen niye geldin?" diye sordu.

"Sana yardım edeyim diye geldim" dedim.

"Öyleyse halka çık. Onları benden uzaklaştır. Zîra sen bana hariçte

olursan, yanımda olmaktan daha faydalı olursun!" dedi. Ben de çıkıp: "Ey insanlar! Bilirsiniz, benim adım cahiliye devrinde falandı. Ama Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni Abdullah diye tesmiye buyurdu. Benim hakkımda Kitabullah'ta birkısım ayetler nazil olmuştur. Şu ayet benim hakkımda nazil olanlardan biridir: **"De ki: "Söyleyin bana, eğer bu Kur'an Allah tarafından gönderildiği halde, onu inkar ettiyseniz ve İsrailoğullarından bir şahit de Tevrat'a dayanarak onun hak kitap olduğuna şahitlik edip iman ettiği halde siz iman etmeyi büyüklüğünüze yediremezseniz, zalim olmaz mısınız? Muhakkak ki, Allah zalimler güruhuna yol göstermez"** (Ahkaf 10). Keza şu ayet de benim hakkımda nazil oldu: **"İnkar edenler "Sen Allah tarafından gönderilmiş bir peygamber değilsin" diyorlar. De ki: "Sizinle benim aramızda şahid olarak Allah ile O'nun kitapları hakkında bilgi sahibi olanlar yeter"** (Ra'd 43). Allah'ın size karşı kınına konmuş bir kılıcı var. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın inmiş olduğu bu beldenizde melekler size mücavir oldular. Öyleyse bu adamı öldürmekten Allah'tan korkun! Allah'tan korkun! Allah'a yemin olsun eğer onu öldürürseniz, komşularınız olan melekleri buradan tardetmiş olacaksınız ve Allah'ın size karşı kında tuttuğu kılıcı kınından çıkartacaksınız ve artık o kıyamete kadar kınına girmeyecek!"

Bu sözlerim üzerine:

"Şu Yahudiyi öldürün! Osman'ı öldürün" diye bağrıştılar." [Tirmizî Tefsir, Ahkaf.]

AÇIKLAMA:

Abdullah İbnu Selam, İslam'a giren meşhur Yahudi alimlerinden biridir. İslam olmazdan önceki ismi *Husayn* idi. Zikrettiği ayette mevzubahis edilen şahidin *Abdulah İbnu Selam* olduğu biraz münakaşalıdır. Çünkü Ahkaf suresi, bi'l-icma Mekkîdir. Abdullah ise hicretten sonra Müslüman olmuştur. Bu durumda ayette mevzubahis olan şahid, Mekke' de Müslüman olan bir ehl-i kitaptır. Hicretten önce İslam'a girmiş ve Kur'an'ı tasdik etmiş olmalıdır. *İbnu Cerir et-Taberî* bu görüştedir. Ancak ekseriyet, ayette zikri geçen bu şahidin *Abdullah İbnu Selam* olduğunda müttefiktir. *Hasan Basrî, Mücahid, Katâde* vs. birçokları. Bunlar surenin Mekkî olduğunu, ancak mezkur ayetin Medenî olduğunu söylerler. Bu şahitle Abdullah İbnu Selam'ın kastedildiğini te'yid eden *İbnu Hibban*'da *Avf İbnu Malik, İbnu Merdûye*'de *İbnu Abbas* hadisleri mevcuttur. Netice itibariyle racih görüş o şahidden maksadın *Abdullah İbnu Selam* olduğudur.

❑ CEMEL VAKASI

4810 ١ – عن عبدالله بْنِ زِيَادَ قال: [لَمَّا سَارَ طَلْحَةُ وَالزُّبَيْرُ وَعَائِشَةُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهم الى الْبَصْرَةِ بَعَثَ عَلِيٌّ عَمَّارَ بن يَاسِرٍ وَحَسَنــاً رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهــم، فَقَدِمَا عَلَيْنَا الْكُوفَةَ فَصَعَدَا الْمِنْبَرَ، فَكَانَ الْحَسَنُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه فــي أَعْلاَهُ، وَعَمَّارٌ رَضِيَ اللّٰهُ عنه أَسْفَلَ مِنْهُ، فَاجْتَمَعْنَا إِلَيْهِمَا. فَسَمِعْتُ عَمَّاراً يَقُولُ: إِنَّ عَائِشَةَ قَدْ سَارَتْ الى الْبَصْرَةِ، إِنَّهَا لَزَوْجَةُ نَبِيِّكُمْ فِي الـدُّنْيَا وَالآخِرَةِ، وَلَكِنَّ اللّٰهَ ابْتَلاَكُمْ لِيَعْلَمَ إِيَّاهُ تُطِيــعُونَ أَمْ هِيَ].

أخرجه البخاري.

1. (4810)- *Abdullah İbnu Ziyad* anlatıyor: "Hz. Talha, Zübeyr ve Hz. Aişe (radıyallahu anhüm) Basra'ya yürüyünce, Hz. Ali, Ammar İbnu Yasir ve Hasan'ı (radıyallahu anhüm) gönderdi. Bu ikisi Kûfe'ye yanımıza geldiler ve minbere çıktılar. Hz. Hasan (radıyallahu anh) minberin yukarısında idi. Ammar (radıyallahu anh) da ondan aşağıda idi. Biz onların etrafinda toplandık. Ammar'ın şöyle konuştuğunu işittim:

"Aişe, Basra'ya yürüdü. Muhakkak ki o, dünyada da ahirette de Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in zevcesidir. Ancak Allah sizi imtihan ediyor: Kendisine mi itaat edeceksiniz, yoksa ona (Hz. Aişe'ye) mi?" [Buhârî, Fezailu'l-Ashab 30, Fiten 17.]

4811 ٢ – وعن شقيق بْنِ عبدالله قال: [كُنْتُ جَالِســاً مَعَ أَبِي مُوسىٰ الأَشْعَرِيّ، وَأَبِي مَسْعُودٍ الأَنْصَارِيّ، وَعَمَّارٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُم فَقَالَ أَبُو مَسْعُودٍ لِعَمَّارٍ: مَا مِنْ أَصْحَابِكَ مِنْ أَحَدٍ إِلاَّ لَوْ شِئْتُ لَقُلْتُ فِيهِ غَيْرَكَ، وَمَا رَأَيْتُ مِنْكَ شَيْئاً مُنْذُ صَحِبْتَ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ أَعْيَبَ عِنْدِى مِنَ اسْتِسْرَاعِكَ فِي هــــذَا الأَمْرِ. فَقَالَ عَمَّارٌ: يَا أَبَا مَسْعُودٍ مَا رَأَيْتُ مِنْكَ وَلاَ مِنْ صَاحِبِكَ هـذَا شَيْئــاً مُنْذُ صَحِبْتُمَا رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ أَعْيَبَ عِنْدِي مِنْ إِبْطَائِكُمَا فِي هـذَا الأَمْرِ فَقَالَ أَبُو مَسْعُودٍ: وَكَانَ مُوسِراً: يَا غُلاَمُ! هَاتِ حُلَّتَيْنِ فَأَعْطَى إِحْدَاهُمَا أَبَا مُوسىٰ، وَالأُخْرىٰ عَمَّاراً، وَقَالَ: رُوحَا فِيهِمَا الى الْجُمُعَةِ]. أخرجه البخاري.

2. (4811)- *Şakik İbnu Abdillah* anlatıyor: "Ben, Ebu Musa el-Eş'ari,

Ebu Mes'ud el-Ensârî ve Ammar (radıyallahu anhüm) ile oturuyordum. Ebu Mes'ud, Ammar'a:

"Senin arkadaşlarından herkese dilediğim takdirde bir kulp takabilirim. Ama sen hariçsin. Senin hakkında bir şey söyleyemem. Senin, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a arkadaş olduğun günden beri şu işteki aceleciliğinden başka bir kusurunu görmedim!" dedi. Ammar da ona şu cevabı verdi:

"Ey Ebu Mes'ud! Ben de ne senden ne de şu arkadaşından, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a arkadaş olduğunuz günden beri, ikinizin şu işteki ağırlığınızdan başka bir kusurunuzu görmüş değilim!"

Ebu Mes'ud -zengin birisiydi- şu karşılıkta bulundu: "Ey oğlum! İki hulle (takım) getir. Birini Ebu Musa'ya ver, diğerini de Ammar'a!" Ve ilave etti: "Bunların içinde ikiniz cumaya gidin." [Buhârî, Fiten 18, Fezailu'l-Ashab 30.]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste zikri geçen *Ebu Mes'ud, Ukbe İbnu Amr* olup, o gün için Kûfe'de *Hz. Ali*'nin valisi bulunuyordu.

2- Hadisin bir başka veçhi daha teferruatlı: "Belirtildiği üzere, Ammar (radıyallahu anh), *Hz.Ali* için asker toplamak üzere Kûfe'ye gelmiştir. Bu sırada yanına gelen *Ebu Musa* ile *Ebu Mes'ud el-Ensarî, Ammar*'ı heyecanlı savaş taraftarı olmakla itham ederler. Ammar da onları bu savaşta (haklı olan) Hz. Ali'yi yeterince desteklemeyip ağırdan almakla itham eder. Neticede zengin olan Ebu Mes'ud iki takım elbise getirip arkadaşlarına giydirir ve beraberce cum'a'ya giderler.

3- *İbnu Hacer, İbnu Battal*'dan hadisle ilgili olarak şu açıklamayı kaydeder: "Ebu Mes'ud zengin ve cömert birisi idi. Bir cum'a günü Ebu Mes'ud'un yanında toplanmış idiler. Ammar'a cum'aya kıyafetle katılması için bir takım hediye etmiş olmalı. Çünkü Ammar, yoldan gelmişti ve yolcu kıyafeti ve savaş teçhizatı içerisindeydi. Bu haliyle cum'a namazına katılmasına gönlü razı olmamıştır. *Ebu Musa*'nın yanında sadece ona elbise hediye etmeyi muvafık bulmadığı için, Ebu Musa'ya da bir takım hediye etmiştir."

4- Hadisten şu da anlaşılmaktadır: Savaşa katılma hususunda içtihadları farklıdır: Ammar (radıyallahu anh) ağır davranmayı mekruh addederken, diğer ikisi aceleci olmayı mekruh addetmişlerdir. Şüphesiz her iki taraf da görüşünde haklıdır. Aceleciliği mekruh addedenler Resulul-

lah'ın fitneden sakınmayı emreden hadislerini esas almış olmalıdırlar. Ammar da bağilerle savaşmayı emreden ayet-i kerimeyi esas almış olmalıdır. (Mealen): **"Mü'minlerden iki grup birbirleriyle çarpışacak olursa aralarını düzeltin. Onlardan biri diğerine karşı tecavüzünde ısrar ederse, saldıran tarafla, onlar Allah'ın hükmüne dönünceye kadar savaşın. Eğer dönerlerse siz de aralarını adaletle düzeltin ve doğruluktan ayrılmayın"** (Hucurat 9).

4812 ٣– وعـن قَيْس بْنِ عَبَّادٍ قَالَ: [قُلْتُ لِعَلِيٍّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه: أَخْبِرْنِي عَنْ مَسِيرِكَ هذَا: أَعَهْدٌ عَهِدَهُ إلَيْكَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: أَمْ رَأْىٌ رَأَيْتَهُ؟ فقَالَ: مَا عَهِدَ الىَّ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: بِشَىْءٍ وَلَكِنَّهُ رَأْىٌ رَأَيْتُهُ]. أخرجه أبو داود.

3. (4812)- *Kays İbnu Abbad* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ali (radıyallahu anh): "Söyle bize! (Savaş için) şu yürüyüşünü Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*' ın bir emrini yerine getirmek üzere mi yapıyorsun, şahsî bir içtihadın olarak mı?" diye sordum.

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana bu yürüyüşü yapmam için herhangi bir emirde bulunmadı. Ben bunu şahsî reyimle yapıyorum!" cevabını verdi." [Ebu Davud, Sünnet 13, (4666).]

AÇIKLAMA:

Buradaki yürüyüşten maksad, *Hz. Ali*'nin *Hz. Muaviye* ile savaşmak üzere Irak'a yaptığı veya Cemel Vakası diye meşhur, *Hz. Zübeyr*'le savaşmak üzere Basra'ya yaptığı yürüyüştür. *İbnu Sa'd*'ın Tabakat'ında anlatıldığı üzere Hz. Osman'ın şehid edilmesinin ferdasında *Hz. Ali*'ye Medine'de biat edilmişti. Medine'de bulunan bütün sahabeler *Hz. Ali*'ye biat etmiş idiler. Ancak *Hz. Talha* ile *Zübeyr*'in istemeyerek biat ettikleri söylenir. Bunlar biattan sonra Medine'den ayrılıp Mekke'ye *Hz. Aişe*'nin yanına giderler. *Hz. Aişe*'yi oradan alıp Basra'ya geçerler. Bu hal *Hz. Ali*'ye ulaşır. O da Irak'a geçer. Basra'da *Talha, Zübeyr, Aişe* (radıyallahu anhüm) ve beraberindekilerle karşılaşır ve Cemel Vakası vukua gelir: Yıl 36 hicrî, Cemadiyü'l-ahire ayı. *Hz. Talha, Zübeyr* ve başka birçokları şehit olurlar. Ölü sayısı on üç bine ulaşır. Hz. Ali on beş gün kadar Basra'da kalır. Oradan Kûfe'ye geçer. Sonra Hz. Muaviye ve beraberindekiler Şam'da *Hz. Ali*'ye kıyam ederler. Bu haber kendisine ulaşınca o da ordusuyla yürür. Sıffîn'de karşılaşırlar. Yıl: Hicrî 39 senesi, Safer ayı. Savaşla ilgili bazı açıklamalara az ilerde yer vereceğimiz için kısa kesiyoruz.

❑ HARİCÎLER

4813 ١ – عن زيد بن وهب الجهني: [وَكَانَ فِي الْجَيْشِ الَّذِينَ كَانُوا مَعَ عَلِيٍّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنه حِينَ سَارَ الى الْخَوَارِجِ فقَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه: أَيُّهَا النَّاسُ إِنّى سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰه ﷺ يَقُولُ: يَخرجُ قَوْمٌ مِنْ أُمَّتى يَقرأُونَ الْقُرآنَ لَيْسَتْ قِرَاءَتُكُمْ الَى قِرَاءَتِهِم بِشَيْءٍ، وَلاَ صَلاَتُكُمْ الى صَلاَتِهِم بِشَيْءٍ، وَلاَ صِيَامُكُمْ الى صِيَامِهِم بِشَيْءٍ يَقرَأُونَ الْقُرآنَ يَحسَبُونَ أَنَّهُ لَهُمْ وَهُوَ عَلَيْهِم، لاَ تُجَاوِزُ صَلاَتُهُمْ تَرَاقِيَهُم، يَمرُقُونَ مِنَ الدِّينِ كَمَا يَمرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ، لَوْ يَعْلَمُ الْجَيْشُ الَّذِين يُصِيبُونَهُم مَا قُضِيَ لَهُمْ عَلَى لِسَانِ نَبِيِّهِم لَنَكَلُوا عَنِ الْعَمَلِ، وَآيَةُ ذلكَ أَنَّ فِيهِمْ رَجُلاً لَهُ عَضُدٌ وَلَيْسَ لَه ذِرَاعٌ، عَلَى عَضُدِه مِثْلُ حَلَمَةِ الثَّدْيِ، عَلَيْهِ شَعَرَاتٌ بِيضٌ؛ فَتَذْهَبُونَ الى مُعَاوِيَةَ وَأَهْلِ الشَّامِ وَتَتْرُكُونَ هٰؤُلاَءِ يَخْلُفُونَكُمْ فِي ذَرَارِيِّكُمْ وَأَمْوَالِكُمْ، وَاللّٰهِ إِنّى لأَرْجُو أَنْ يَكُونُوا هٰؤُلاَءِ الْقَوْمِ، فَإِنَّهُم قَدْ سَفَكُوا الدَّمَ الْحَرَامَ، وَأَغَارُوا فِي سَرْحِ النَّاسِ. فَسِيرُوا عَلَى اسْمِ اللّٰه تَعَالَى. قَالَ: فَلَمَّا الْتَقَيْنَا، وَعَلى الْخَوَارِجِ يَوْمَئِذٍ عَبْدُاللّٰه بن وَهْبٍ الرَّاسِبِي. فَقَالَ لَهُمْ: أَلْقُوا الرِّمَاحَ وَسُلُّوا السُّيُوفَ مِنْ جُفُونِهَا فَإِنّى أَخَافُ أَنْ يُنَاشِدُوكُمْ كَمَا نَاشَدُوكُم يَوْمَ حَرُورَاءَ. فَرَجَعُوا فَوَحَّشُوا بِرِمَاحِهِمْ وَسَلُّوا السُّيُوفَ وَشَجَرَهُمُ النَّاسُ بِرِمَاحِهِمْ، وَقَتَلُوا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ. وَمَا أُصِيبَ يَوْمَئِذٍ مِنَ الرِّجَالِ إِلاَّ رَجُلاَنِ. فَقَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه: الْتَمِسُوا فِيهِمُ الْمُخْدَجَ فَلَمْ يَجِدُوهُ. قَالَ فَقَامَ عَلِيٌّ بِنَفْسِه حَتَّى أَتَى أُنَاساً قَدْ قُتِلَ بَعْضُهُمْ عَلى بَعْضٍ. فَقَالَ: أَخِّرُوهُمْ فَوَجَدُوهُ مِمَّا يَلِي الأَرْضَ. فَكَبَّرَ وَقَالَ: صَدَقَ اللّٰهُ وَبَلَّغَ رَسُولُهُ. فَقَامَ إِلَيْهِ عَبِيدَةُ السَّلْمَانِي فَقَالَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ؛ وَاللّٰهِ الَّذى لاَ إِلهَ إِلاَّ هُوَ لَسَمِعْتَ هذَا الْحَدِيثَ مِنْ رَسُولِ اللّٰه ﷺ: فَقَالَ إِى وَاللّٰهِ الَّذى لاَ إِلهَ إِلاَّ هُوَ، حَتَّى اسْتَحْلَفَهُ ثَلاَثاً وَهُوَ يَحْلِفُ لَهُ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

1. (4813)- *Zeyd İbnu Vehb el-Cühenî* -ki bu zat, Hz. Ali (radıyallahu

anh) Haricîlerle savaşmak üzere yürüdüğü zaman beraberindeki orduda bulunuyordu- anlatıyor: "Hz. Ali dedi ki: "Ey insanlar, ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim:

"Ümmetimden bir grup çıkar. Kur'an'ı öyle okurlar ki, sizin okuyuşunuz onlarınkinin yanında bir hiç kalır. Namazınız da namazlarına göre bir hiç kalır. Orucunuz da oruçları yanında bir hiç kalır. Kur'an'ı okurlar, onu lehlerine zannederler. Halbuki o aleyhlerinedir. Namazları köprücük kemiklerinden öteye geçmez. Okun avı delip geçmesi gibi dinden hemen çıkarlar. Onlarla harb eden ordu(nun askerlerine) peygamberlerinin diliyle ne (kadar çok ücret)ler takdir edilmiş olduğunu bilselerdi (başkaca) amel yapmaktan vazgeçerlerdi. Onların alâmeti şudur: Aralarında pazusu olduğu halde kolu olmayan bir adam olacak. Pazusu üzerinde meme ucu bir çıkıntı bulacak. Bunun üzerinde de beyaz kıllar bulunacak. Sizler Muaviye ve Şamlıların üzerine gidecek, buradakileri terkedeceksiniz. Onlar da sizin (yokluğunuzdan istifade ile) çoluk-çocuğunuza ve mallarınıza sizin namınıza halef olacaklar!"

(Hz. Ali ilave etti): "O vallahi! Ben, onların bu kavim olacağını kuvvetle ümit ediyorum. Çünkü onlar haram kan döktüler. Halkın meradaki hayvanlarını gasbettiler. Öyleyse Allah adına bunlar üzerine yürüyün!"

Ravi der ki: "Haricîlerin başında o gün, Abdullah İbnu Vehb er-Rasibî olduğu halde, onlarla karşılaşınca Hz. Ali (radıyallahu anh) askerlerine:

"Mızraklarınızı bırakın, kılıçlarınızı kınlarından çıkarın. Çünkü ben, onların Harura günü size yaptıkları gibi yine size sulh teklif edeceklerinden korkuyorum!" dedi. Bu emir üzerine döndüler, mızraklarını bertaraf ettiler ve kılıçlarını sıyırdılar. Askerler onlara mızraklarını sapladı. Öldürüp üst üste yığdı. O gün cengâverlerden sadece iki kişi isabet alıp şehit düştü. Ali (radıyallahu anh):

"Aralarında o sakat herifi arayın!" emretti. Aradılar, fakat bulamadılar. Bizzat Ali kalkıp üst üste öldürülmüş insanların yanına geldi:

"Bunları geri çekin!" dedi. Sonra yere gelen cesetler arasında onu buldular. Onun bulunması üzerine Hz. Ali (radıyallahu anh) tekbir getirdi ve:

"Allah doğru söyledi, Resulü de doğru tebliğ etti" dedi. Ubeyde es-Selmânî, Hz. Ali'ye doğrulup:

"Ey mü'minlerin emîri! Kendisinden başka ilah olmayan Allah aşkına söyle. Sen bu hadisi Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan bizzat işittin mi?" diye sordu. Ali (radıyallahu anh):

"Kendinden başka bir ilah olmayan Allah'a yemin ederim, evet!" dedi. *Ubeyde Hz.Ali'*ye üç sefer yemin verdi. O da ona üç sefer yemin etti." [Müslim, Zekat 156, (1066).]

Sonsuz Nur'da "Din adına dinsiz bir kavim" başlığı altında sadedinde bulunduğumuz hadis ile ilgili olarak şu açıklamaları birlikte okuyalım.

DİN ADINA DİNSİZ BİR KAVİM

Birgün ganimeti taksim etmiş, orada duruyordu ki, birden, burnu basık, gözleri çukur ve elmacık kemikleri çıkık bir adam çıkageldi. Tipi tam bir Moğol tipini andırıyordu. Belki de ileride çıkacak bir topluluğu, o gün için o zat temsil ediyordu. Edebsizce Allah Resûlü'ne şöyle hitap etti: "Bu taksim adaletli olmadı, âdil ol!" Evet, belki de münafıktı, münafıktı ki, Allah Resûlü'ne böyle hitap edebiliyordu. Allah Resûlü : مَنْ يَعْدِلُ اِذَا لَمْ أَعْدِلْ لَقَدْ خِبْتُ وَخَسِرْتُ اِنْ لَمْ أَعْدِلْ "Ben de adaletli davranmazsam kim adaletli davranabilir ki? Eğer âdil olmazsam haybet ve hüsrana uğradım, demektir" buyurdu.(29) Cümledeki "Te" harflerini muhatap sîgasına göre okursak; o zaman da: "Siz, haybet ve hüsrana uğradınız, demektir" ma'nâsına gelir. Bununla Allah Resûlü şunu anlatmak istemektedir: Eğer bir peygamber âdil değilse o insanlar adaleti kimden öğrenecekler? Adaletin olmadığı bir zeminde ise insanlar, haybet ve hüsrandadır. Öyle ise siz de haybet ve hüsrandasınız demektir. Bir de, eğer ben âdil değilsem, kaybetmiş sayılırım. Halbuki Allah (cc) beni peygamber olarak gönderdi. Demek ki ben kaybetmedim.. o halde ben âdilim.

Hz. Ömer (ra), Allah Resûlü'ne karşı nasıl konuşulacağını bilmeyen bu küstaha haddini bildirmek için izin ister: "Bırak şu münafığın kellesini uçurayım" der. Ancak Allah Resûlü müsâade etmez ve orada mübarek dudaklarından gayba ait şu sözler dökülür:

"İleride bir kavim zuhur edecek. Ablak yüzlü, basık burunlu ve çekik gözleri çukuruna girmiş bu kavim, Kur'ân okuduğunda kendi okuyuşunuzu küçük görürsünüz. Ancak okudukları gırtlaklarından aşağıya inmez. Okun yaydan fırladığı gibi, dinden çıkarlar, hatta, bunlardan birinin kolunda büyükçe bir et beni vardır."(30)

Seneler hızla geçer. Sanki Allah Resûlü'nü tasdik için günler birbiriyle yarışmaktadır: Nehrivan'da Hz. Ali bütün Haricîleri kılıçtan geçirir.

29– Buhârî, Edeb, 95, Menâkıb, 25; Müslim, Zekât, 142, Müsned, 3/56.

30– Buhârî, Edeb, 95, Menâkıb, 25; Müslim, Zekât, 142, Müsned, 1/356.

Tam Allah Resûlü'nün tarif ettiği şekilde bir insan getirilir ve Hz. Ali'ye müjde verilir. Demek ki dinden çıkarak, dine karşı kavga verecek insanlar bunlardır.[31] Zayıf bir hadiste Efendimiz, Hz. Ali'ye hitaben: "Ben Kur'ân'ın tenzili için savaştım, sen de te'vili için kavga vereceksin"[32] buyurmuştur. Yani Kur'ân nazil olmaya başlayınca bütün insanlar, bana karşı koydu; ben de bunlarla mücadele ettim. Ve bir gün gelecek, Kur'ân'ı yanlış te'vil ve tefsîr edenler olacak, sen de onlara karşı kavga vereceksin. Mevsimi gelince o da olmuş, Hz. Ali (ra) Haricîlere karşı kavga vermiş; okun yaydan çıktığı gibi dinden çıkan bu insanlarla mücadelede bulunmuştur. Evet, sanki bu burnu basık, elmacık kemikleri çıkık adam, Allah Resûlü'nü tasdik için yaratılmış gibiydi. Öyle ki, onun bu menfi hali, müsbet ma'nâda Allah Resûlü'nü doğruluyordu. Tabii, şeytanın bir mü'mine, musallat olmasıyla, mü'minin ona karşı verdiği kavgada onun sevap kazanmasına mukabil, şeytanın hayır adına birşey kazanmaması gibi, bu adam da o şekilde öldürülüp Allah Resûlü'nü tasdike vesile olmakla beraber, hiçbir şey elde edemeyecektir.[33]

4814 ٢– وأخرجه مسلم عن عُبيدالله بنِ أبي رَافعٍ بنحْوِه، وفي أوَّلِه: [أنَّ الْحَرُورِيَّةَ لَمَّا خَرَجَتْ على عليِّ بْنِ أبي طَالبٍ. قَالُوا: لاَ حُكْمَ إلاَّ لله. فقَالَ عَليٌّ: كَلِمَةُ حَقٍّ أُرِيدَ بِهَا بَاطِلٌ].

« التَّرَاقِي » جمع ترقوة، وهى العظم الذي بين ثغرة النحر والعاتق.

و« الـرَّمِيَّة » ما يرمى من صيد أو نحوه قال الخطابي: قد أجمع علماء المسلمين على أن الخوارج على ضلالتهم فِرقَة من فرق المسلمين، ورأوا مناكحتهم، وأكل ذبائحهم، وأجازوا شهادتهم.

قال: ومعنى « يَمرُقونَ مِنَ الدِّينِ » أى يخرجون عن طاعة الإمام المفترض طاعته وينسلخون منها.

و« نَكَلُوا عَنِ الْعَمَلِ » أى فتروا وجبنوا.

و« الآية » العلامة التي يستدل بها.

و« وحشُّوا رِمَاحَهُمْ » أى رموا بها وألقوها من أيديهم.

31– İbn Kesîr, el-Bidâye, 7/320, 321.

32– Müsned, 3/82.

33– M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 109-111.

و«التَّشَاجُرُ بِالرِّمَاحِ» التطاعن بها.

و«المُخْدَجُ» الناقص.

2. (4814)- *Müslim,* (bu hadisi) Abdullah İbnu Rafi'den de aynı şekilde tahriç etmiştir. O rivayetin baş kısmında şu ziyade var: "Haruriyye, Ali İbnu Ebî Talib (radıyallahu anh)'e karşı huruc ettikleri zaman: لاَحُكْمَ إلاَّ لله *"Hüküm Allah'ındır"* dediler. (Bu ibare Kur'an'dan bir iktibas olması hasebiyle) Hz. Ali de: "Kendisiyle batıl murad edilen hak bir söz" dedi." [Müslim, Zekat 157, (1066).]

AÇIKLAMA:

1- Haricîler, Cemel Vakası'yla başlayan iç karışıklıkların sonunda ortaya çıkan bir fitne grubunun adıdır. Bunlar *Sıffîn Savaşı*'ndan sonra, aradaki ihtilafın iki hakem tarafından Kur'an'a göre halledilmesi şeklinde bir karara varılınca, bu kararı beğenmeyerek hem *Hz. Muaviye*'ye hem de *Hz. Ali*'ye karşı gelmişlerdir. Fiilen halife *Hz.Ali* (radıyallahu anh) olması haysiyetiyle *Hz. Ali* onların üzerlerine gitmiş, itaate getirmek için onlarla savaşmıştır. *Hz. Ali*'ye karşı, siyasî bir eylem olarak ilk toplandıkları yerin adı Harura olduğu için bunlara Haruriye de denmiştir. Haricîler büyük günah işleyen kâfir olur diye ortaya attıkları bir prensiple hareket ettikleri için, zamanla kelamî bir mezhep mahiyetini de kazanmıştır.

Haricîler, bidayetten itibaren Muhakkime-i ûlâ, Ezârika, Necedat, Sufriyye, Acâride, İbâziye gibi değişik kollara ayrılmıştır. Zamanımıza kadar varlığını sürdüren kolu İbâziye'dir. Tunus'ta, Cezayir'de bunlara rastlanır. Zengibar'ın resmî mezhebinin İbâziye olduğu bilinmektedir.

2- Sadedinde olduğumuz hadis, *Nehrevan Savaşı*'nı anlatmaktadır. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Müslümanlarla savaşacak bir fitne grubunun evsafını beyan buyurmuş, *Hz. Ali* bu vasıfları Haricîlerde görmüştür. Resulullah'ın kendisine verdiği bilgilere dayanarak, bu zümre içerisinde Zü's-Südye isminde bir kimsenin bulunması gerekeceğinde ısrar eder. Gerçekten, ölüler arasında Hz. Ali'nin "peygamberin ihbarı"na dayanarak yaptığı tasvire uygun bir adam bulununca nebevî bir mucize daha ortaya çıkar. *Hz. Ali* (radıyallahu anh) bu mucize karşısında heyecanlanır ve tekbir getirir: "Allah doğru söyledi. Resulü doğru söyledi" demesi, Allah'ın bildirmesiyle konuşan Hz. Peygamber'in sözünün doğrulandığını, te'yid gördüğünü ifade buyurmasıdır. Şarihler, Ubeyde es-

Selmânî'nin, bu hadisenin itibarını Resulullah'tan işittiğine dair Hz. Ali'ye üç kere yemin ettirmesini, bunu herkese duyurma maksadıyla yaptığını belirtirler.

3- *Hz. Ali* onların *La-hükme illa lillah* Kur'ânî cümlesini "Batıla alet edilen hak bir söz" olarak değerlendirir. Hatta Haricîler, aşırı dindarlıklarıyla da meşhurdurlar. Çok ibadetten alınları yara olan kimselerdir. Onun için hadiste *"onların namazı yanında sizinki bir hiçtir..."* cümlesine rastlanır. Ne var ki ne çok ibadet, ne Kur'an ve hadiste gelen ibarelerin slogan olarak kullanılması gidilen yolun meşruluğu için kafi değildir. Siyasi görüşü kendine muvafık olmayan, Müslümanları tekfir, halifeye isyan gibi davranışlar onları ve benzerlerini Resulullah'ın ifadesiyle هُمْ شَرُّ الْخَلْقِ وَالْخَلِيقَةِ *"İnsan ve hayvanların en şeriri"* olmaktan kurtaramıyor. Haricîlerin "Hüküm Allah'ındır" diye pek sık kullandıkları slogan, Kur'an'dan muktebestir. Birçok ayette bu mâna ifade edilmiştir (En'am 57, 62, Yusuf 40, 67, Kasas 70, 88, Gafir 42), Hz. Ali buna itiraz etmemiş, fakat söyleniş gayesinin batıl olduğunu belirtmiştir.

4- Bu hadis, mü'minler arasında cereyan edecek kıtallerin ahkâmını tesbitte esastır. Ulema bu ve diğer benzeri hadislerden sonra Sahabe'nin tatbik ettiği ahkâmdan hareketle şu esasları tespit etmiştir:

★ İmama isyan edenler önce hakka çağrılır, tehdid edilir, saldırmadıkları müddetçe saldırılmaz.

★ Saldırmaları halinde onlarla savaşılır.

★ Yaralılarına dokunulmaz. Bozguna uğradıkları takdirde, destek görmeleri melhuz değilse takip edilmezler.

★ Malları ganimet değildir yağma edilmezler.

★ Tevbe edenlerin tevbesi kabul edilir.

★ İsyan sebebiyle dinden çıkmış sayılmazlar. Ancak inkarları sebebiyle isyan etmişlerse o zaman mürted muamelesi yapılır.

★ Onlardan esir alınanlara da, esir muamelesi yapılmaz; öldürülmezler.

★ Devlete karşı isyan eden bağîlere ve Haricîlere karşı savaşmak caizdir, sevaptır, bu savaşta ölenler şehittir.

Fitnenin çeşitleri ve herbirine karşı uygulanacak ahkâm hakkında geniş bilgiyi daha önce kaydettik.

4815 ٣– وعن سويد بن غفلة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: إذَا حَدَّثْتُكُمْ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ حَدِيثاً، فَوَاللهِ لأنْ أخِرَّ مِنَ السَّمَاءِ أحَبُّ الىَّ مِنْ أقُولَ عَلَيْهِ مَا لَمْ يَقُلْ، وَإذَا حَدَّثْتُكُمْ فِيمَا بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ فَإنَّ الْحَرْبَ خَدْعَةٌ، وَإنِّى سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: سَيَخْرُجُ قَوْمٌ فِي أخِرِ الزَّمَانِ حُدَثَاءُ الأسْنَانِ سُفَهَاءُ الأحْلاَمِ، يَقُولُونَ مِنْ خَيْرِ قَوْلِ الْبَرِيَّةِ، يَقْرَأُونَ الْقُرآنَ، لاَ يُجَاوِزُ إيمَانُهُمْ حَنَاجِرَهُمْ، يَمْرُقُونَ مِنْ الدِّينِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ، فَأيْنَمَا لَقِيتُمُوهُمْ فَاقْتُلُوهُمْ فَإنَّ فِي قَتْلِهِمْ أجْراً لِمَنْ قَتَلَهُمْ عِنْدَ اللهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

« حُدَثَاءُ الأسْنَانِ » أى شباب لم يكبروا حتى يعرفوا الحق.

« سُفَهَاءُ الأحْلاَمِ » السفه الخفة في العقل والجهل.

« الأحلامُ » العقول.

3. (4815)- *Süveyd İbnu Gafle* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ali (radıyallahu anh) dedi ki: "Ben size Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*' dan bir hadis söyleyince, Allah'a yemin olsun Aleyhisselâtu vesselâm'ın söylemediği bir şeyi söylemektense gökten atılmayı tercih ederim. Ancak benimle sizin aranızda cereyan eden şeyler hakkında konuşunca, bilesiniz harp hiledir. Zîra ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim:

"Ahirzamanda yaşça küçük, akılca kıt birtakım gençler çıkacak. Yaratılmışın en hayırlısının sözünü söylerler, Kur'ân'ı okurlar. İmanları gırtlaklarından öteye geçmez. Okun avı delip geçtiği gibi dinden çıkarlar. Onlara nerede rastlarsanız onları gebertin. Zîra, onları öldürene, kıyamet günü, Allah'ın vereceği ücret var." [Buhârî, Fezâilu'l-Kur'ân 36, Menakıb 25, İstitâbe 6; Müslim, Zekât 154, (1066); Ebu Davud, Sünnet 31, (4767); Nesâî, Tahrîm 26, (7, 119).]

AÇIKLAMA:

1- Eslâf uleması, burada yaşça genç, akılca kıt gençlerle Haricîlerin kastedildiğini anlamışlardır. Nitekim, Teysîr'in bu hadisi, Haricîlerle ilgili fitne başlığı altında kaydettiğine göre, aynı anlayışı görmek mümkün. Ancak *Resûlullah*'ın hadisleri, aynen Kur'ân gibi her devre baktığı için, kıyamete kadar gelecek zaman içinde her devir insanı, kendi zamanına

tatbik etme hakkına sahiptir. Nitekim, bizde Fitnenin Evsafı ile ilgili bahiste, günümüzün fitnelerinde gizli ve münafık güçlerin cahil gençlerimizi, İslâmî sloganlarla aldatıp istismar edeceklerine dikkat çekmiştik.

2- خير قول البرية tabirinde bazı alimler "kalb mevcuttur, قول خير البرية şeklinde olmalıdır" demiştir. "Yaratılmışın en hayırlısının sözü" demek olur. Bununla Kur'ân ve hadisin kastedildiği belirtilmiştir.

3- Kur'ân okumalarına rağmen imanlarının gırtlaklarından öteye geçmemesi Kur'ân'ı anlamadıklarına, ahkâmını hayatlarında tatbik etmediklerine, halkı aldatmak için, slogan olarak onları zikrettiklerine delalet eder. Bunlar, bir avı delip, ondan hiçbir bulaşık almadan öbür tarafa geçen ok gibi, İslâm'dan hiçbir pay kapmamış olarak dinden çıkarlar. İbnu'l-Esîr, en-Nihâye'de bu insanların dine giriş ve çıkışlarını "ok"un bir ava giriş çıkışına benzetmesini, oka avdan hiçbir şeyin takılmaması sebebine bağlar.

4- Hadisin Ebu Dâvud'daki bir veçhinde "Onlar Müslümanları (büyük günah işleyince kâfir olurlar diyerek) öldürürler. Fakat put ehlini bırakırlar. Eğer ben onlara yetişecek olsam, vallahi Ad kavminin ölümleriyle öldürürüm" buyurulmuştur. Ad kavminin ölümü tabiriyle, "Köklerinin kesilmesi"nin kastedildiği belirtilmiştir. Çünkü o kavim helak olmuş, arkası kesilmiştir.

Eski âlimler bu hadisi Haricîlere tatbik edip büyük günah işleyenleri kâfir addederek diye kayıtlamıştır. Ancak günümüzde benzeri davranışlara düşen kitlelerin davranışlarını aynı tabirlerle kayıtlamak gerekmez. Üstelik İslam âlemi şimdilerde ne kadar geniş. Müslümanlara musallat olacak bu heriflerin ileri sürecekleri bahaneler her köşede bir başka şey olabilir. Ama onların sonunu da Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* haber vermektedir: "Âd kavminin ölümüyle ölmek." "Âd kavmi öldürülmedi, (atom bombasından hasıl olan fırtınayı hatırlatan) bir rüzgâr ile toptan helak edildi" der, şârihimiz...

4816 ٤- وعن أبي سعيد وأنس رضي الله عنهما قالا: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ سَيَكُونُ فِي أُمَّتِي اخْتِلاَفٌ وَفُرْقَةٌ: قَوْمٌ يُحْسِنُونَ الْقِيلَ وَيُسِيئُونَ الْفِعْلَ، يَقْرَأُونَ الْقُرْآنَ لاَ يُجَاوِزُ تَرَاقِيَهُمْ، يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ. ثُمَّ لاَ يَرْجِعُونَ حَتَّى يَرْتَدَّ عَلَى فُوقِهِ. هُمْ شَرُّ الْخَلْقِ، طُوبَى لِمَنْ قَتَلَهُمْ وَقَتَلُوهُ، يَدْعُونَ إلَى كِتَابِ اللهِ وَلَيْسُوا مِنْهُ فِي شَيْءٍ. مَنْ قَاتَلَهُمْ كَانَ أَوْلَى بِاللهِ مِنْهُمْ. قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ ﷺ! مَا

سِيمَاهُمْ قَالَ: التَّحْلِيقُ]. أخرجه أبو داود، وللشيخين عن أبى سعيد نحوه.

4. (4816)- *Ebu Said* ve *Enes* radıyallahu anhümâ anlatıyorlar: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ümmetimde ihtilâf ve ayrılıklar meydana gelecek. (Onlardan) bir grup lafıyla güzel, ameliyle kötü olacak. Bunlar Kur'ân'ı okuyacaklar, ancak köprücük kemiklerinden aşağı geçmeyecek. Bunlar, dinden tıpkı okun avı delip geçmesi gibi çıkarlar. Onlar, ok, kirişine dönmedikçe bir daha dine geri gelmezler. Bunlar mahlukatın en şeriridir. Onları öldürene ve onlar tarafından öldürülene ne mutlu! Onlar insanları Kitabullah'a çağırırlar, fakat Kitap'tan zerre kadar nasipleri yoktur."

Yanında bulunan Ashab:

"Ey Allah'ın Resûlü onların alâmeti nedir?" diye sordular da:

"Tıraş olmak!" buyurdular." [Ebu Dâvud, Sünnet 31, (4765).]

Benzer bir rivayeti *Ebu Saîdi'l-Hudrî*'den Sahiheyn kaydetmiştir. [Buhâri, Fezailu'l-Kur'ân 36, Menâkıb 25, Edep 95, İstitabe 6, 7; Müslim, Zekât 143-148, (1064); Muvatta, Kur'ân10, (1, 204, 205); Nesâî, Zekât 79, (5, 87). Tahrîm 26, (7, 119).]

4817 ٥ـ وفي رواية عن أنس قال: [سِيمَاهُمْ التَّحْلِيقُ وَالتَّسْبِيدُ. فَإِذَا رَأَيْتُمُوهُمْ فَأَنِيمُوهُمْ].

« الفُوقَةُ وَالفُوقُ » موضع وقوع الوتر من السهم.

5. (4817)- *Hz. Enes*'ten gelen bir rivayette (Resûlullah şöyle) buyurmuştur: *"Onların alâmeti tıraş ve saçın yolunmasıdır. Onları gördüğünüz zaman öldürün."*

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, önceki hadiste geçen dalalet fırkasıyla ilgili mütemmim bilgi sunmaktadır. Dinden çıkan bu yaşça genç, aklı kıt, lafı güzel, ameli kötü gürûhun bir daha kazanılamayacağı ifade edilmektedir. Onların geri gelmesi, okun kirişine geri gelmesine bağlanmıştır. Yani olması muhal olan şeye dilimizde böylesi makamda "balık kavağa çıkınca" deyimini kullanırız. Maksad muhal olan şeyi ifade etmektir. Keza bunların okuduğu Kur'ân'dan zerre miktar bir tesir, bir iz kalmayacağı, kalplerine hiçbir şey inmeyeceği hakikatı da, okuduklarının köprücük kemiklerinden aşağı gitmeyeceği tabiriyle ifade edilmiştir. Başka rivayetlerde köprücük kemiği yerine boğaz, hançere, gırtlak gibi başka tabirler kullanılmıştır. Şarihlerimiz bu tabiri "Kıraatleri Allah'a yükselmez. Allah kabul buyurmaz" şeklinde de anlamıştır.

2- Hadis, böylesi insanlarla cihad gereğine dikkat çekmektedir. Çünkü, dinî sloganlarla, Kur'ân tilavetiyle meydana çıktıkları için mü' minler arasında tereddüt çıkabilecektir. *Aleyhissalâtu vesselâm* bu tereddütü yenmek ve izale etmek maksadıyla onları öldüren gazi, onlar tarafından öldürülen şehit olur mânasında olmak üzere *"Onları öldürene ve onlar tarafından öldürülene ne mutlu!"* buyurmuştur.

3- Onların alâmeti başı tıraş etmek olarak belirtilmiştir. Nevevî der ki: "Alimlerden bazıları bu hadisten hareketle başı tıraş etmenin mekruh olduğuna hükmettiler. Ancak, hadiste buna delalet yoktur, tıraş onların alâmetidir. Alâmet, bazan da mübah olur. Nitekim *Aleyhissalâtu vesselâm: "Onların alâmeti bir pazusu kadın memesi gibi olan siyah bir adamdır"* buyurmuştur. Malum olduğu üzere, bu haram değildir. Ayrıca *Ebu Dâvud*'un Sünen'inde Buhârî ve Müslim'in şartına uygun sahih bir rivayette انَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ رأى صَبِيّاً قَدْ حَلِقَ بعضُ رأسِهِ فـقَالَ احْلقُوه كُلَّهُ اوِ اترُكُوه كُلَّهُ "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* başının birkısmı tıraş edilmiş bir çocuk görmüştü: *"Ya tamamını tıraş edin ya tamamını kesmeyin"* buyurdu" denmiştir. Bu rivayet başın tıraş edilmesinin mübahlığı hususunda sarihtir, te'vile ihtimali yoktur. Ulemâ der ki: "Her durumda başın tıraş edilmesi caizdir. Kişiye yağlanması ve bakımı meşakkat getirecekse tıraş etmesi müstehab olur. Eğer meşakkat getirmiyorsa kesilmesi müstehab olur."

İkinci hadiste, tıraş olarak tercüme ettiğimiz tahlik kelimesini te'kîden tesbîd, (bazı nüshalarda tesmîd şeklindedir) kelimesi gelmiştir. Lügatte aynen deriden saçın tıraş edilmesi mânasına gelirse de Ebu Dâvud, saçın kökten yolunması diye açıklar.

4818 ٦— وعن جابرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [أَتَى رَجُلٌ رَسُولَ اللهِ ﷺ مُنْصَرَفَهُ مِنْ حُنَيْنٍ، وَفِي ثَوْبِ بِلاَلٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه فِضَّةٌ، وَرَسُولُ اللهِ ﷺ يَقْبِضُ مِنْهَا وَيُعْطِي النَّاسَ. فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ، اعْدِلْ فَقَالَ: وَيْلَكَ فَمَنْ يَعْدِلُ إِذَا لَمْ أَعْدِلْ؟ لَقَدْ خِبْتَ وَخَسِرْتُ إِنْ لَمْ أَعْدِلْ. فَقَالَ عُمَرُ: دَعْنِي يَا رَسُولَ اللهِ أَضْرِبْ عُنُقَ هٰذَا الْمُنَافِقِ. فَقَالَ ﷺ: مَعَاذَ اللهِ أَنْ يَتَحَدَّثَ النَّاسُ أَنَّ مُحَمَّداً يَقْتُلُ أَصْحَابَهُ، وَإِنَّ هٰذَا وَأَصْحَابَهُ يَقْرَأُونَ الْقُرْآنَ لاَ يُجَاوِزُ حَنَاجِرَهُمْ، يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ]. أخرجه الشيخان، واللفظ لمسلم.

6. (4818)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Huneyn dönüşünde bir adam yanına geldi. Bu sırada *Hz. Bilâl*'in eteğinde gümüş (para) vardı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bundan avuç avuç alıp insanlara dağıtıyordu. Gelen adam:

"Ey Muhammed! Adil ol!" dedi. Aleyhissalâtu vesselam (öfkeli olarak):

"Yazık sana! Ben de adil olmazsam kim adil olabilir? Eğer adil olmazsam zarara ve hüsrana düşerim!" buyurdular. Hz. Ömer atılıp:

"Ey Allah'ın Resûlü! Bana müsaade buyurun şu münafığın kellesini uçurayım!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Halkın "Muhammed arkadaşlarını öldürüyor" diye dedikodu yapmasından Allah'a sığınırım. Bu ve arkadaşları Kur'ân okurlar (ama okudukları) hançerelerinden aşağı geçmez. Dinden, okun avı delip geçtiği gibi çıkıp giderler!" buyurdular." [Buhârî, Humus 16; Müslim, Zekât 142, (1063). Metin Müslim'inkidir.]

AÇIKLAMA:

1- Hadis birçok vecihten rivayet edilmiştir. Müslim'in Zekât bölümündeki 140-160 arasındaki hadisler bu vak'a ile alakalı. Bazı rivayetlerdeki ziyadelerden anlaşıldığına göre, hâdise, Huneyn Savaşı'ndan elde edilen ganimetin Ci'râne'de dağıtımı sırasında cereyan etmiştir ve bu itirazcının adı Zülhüveysıra'dır. Bir rivayette adam tasvir de edilir: "Gür sakallı, elmacıkları çıkık, gözleri çukur, alnı yüksek, başı traşlı." Bir rivayete göre, "Sağında ve solunda olanlara verdi. (Henüz) arkadakilere vermemişti. Arkadakilerden bir adam kalkarak: "Ey Muhammed, taksimde adil olmadın" der. *Resulullah* bu söze çok öfkelenir. Ancak: *"Vallahi, benden sonra, benden daha adil olacak birini bulamazsınız"* demekle yetinir. Sonra şu açıklamayı yapar: *"Ahirzamanda bir kavim çıkacak. Sanki bu, onlardan biridir. Onlar, Kur'an okurlar fakat okudukları köprücük kemiklerini geçmez. İslam'dan okun avdan geçtiği gibi geçip giderler. Alametleri tıraştır. Bunların arkası kesilmez; sonuncuları Mesih Deccal'le birlikte çıkar. Onlara rastladığınız zaman bilin ki, onlar halkın ve hayvanların en şerirleridir."*

2- Havazinliler, askerlerinin daha fedakârane savaşmaları düşüncesiyle mallarını ve hatta çocuk ve kadınlarını da cephe gerisine getirdiklerinden savaşta mağlup olunca Müslümanlara çok miktarda ganimet intikal etmişti; 6.000 kadın ve çocuk, 4.000 okiyye gümüş, 24.000 deve, 40.000'den fazla koyun. *Vakidî,* o gün her bir gaziye dört deve ile kırk

koyun ganimet isabet ettiğini belirtir. Ayrıca müellefe-i kulub denen kalpleri kazanılacak, şair, hatip, kabile reisi gibi nüfuzlu kimselere, durumuna göre 50'şer, 100'er deve verilmiştir.

3- Bazı rivayetlerde, *Resulullah*'tan bu adamı öldürme müsaadesi isteyen *Halid İbnu Velid*'dir. Dahası, hâdisenin Ci'rane'de değil Medine'de cereyan ettiğini ifade eden rivayet de var. *İbnu Hacer el-Askalânî*, bu rivayetlerin arasında zıtlık olmadığını, hâdisenin birkaç sefer cereyan etmiş olabileceğini söyleyerek zahirî zıtlığı te'lif eder.

4- Bu hadisler, Haricîlerle ilgili olması haysiyetiyle, bunların şerhi zımnında, Haricîlerin tekfir edilip edilmeyeceği hususuna da yer verilir. Hemen belirtelim ki, onların tekfiri hususunda ihtilaf edilmiştir. Şâfiîlerden cumhur-u ulemâya göre Haricîler tekfir edilemez. Bakillânî, onların sarih küfre düşmediğine, fakat küfre müeddi olan söz söylediklerine dikkat çekmiş ise de bu, tam bir tekfir sayılmamıştır. *Kadı İyaz,* "tekfir hususunda, ulemanın, muteber tek delili olduğunu, bunun da, onların kendi dışındaki Müslümanları tekfir etmeleri bulunduğunu, zîra bir hadiste mü'mini tekfir eden kimsenin sözünün havada kalmayıp, haksız yere tekfirde bulunan kimseye geri döneceğini bildirdiğini" söyler. Aslında bu hüküm, diğer fırâk-ı dâlle için de geçerlidir.

Ehl-i Sünnet uleması, tekfir hâdisesi, dinde çok nazik bir bahis olması sebebiyle, tekfir etme hususunda fazlaca dikkatli ve ihtiyatlı davranmışlardır. Dolayısıyla onların kestiklerinin yeneceğine, kadınlarıyla evlenilebileceğine, cenazelerine iştirak edileceğine, şehadetlerinin makbul olacağına hükmetmişler ve bu hususta icma etmişlerdir. Hz. Ali'ye : "Onlar kâfir midirler?" diye sorulmuş: "Küfürden kaçtılar!" demiştir.

"Münafık mıdırlar?" denilmiş, "Münafıklar Allah'ı pek az zikrederler. Halbuki onlar akşam sabah zikrediyorlar!" demiştir. "Onlar kimdir?" denilmiş, "Fitneye maruz kalıp, bu yüzden hakka karşı körleşen, sağırlaşan kimselerdir!" demiştir.

❑ HAKEMEYN HÂDİSESİ VE YEZİD İBNU MUAVİYE'YE BİAT VAKASI

4819 ١ – عن ابنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [دَخَلْتُ علَى حَفْصَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْها فقُلْتُ:
قَدْ كَانَ مِنَ النَّاسِ مَا تَرَيْنَ، وَلَمْ يُجْعَلْ لِي مِنَ الأمْرِ شَيْءٌ. فَقَالَتْ: الْحَقِ النَّاسَ
فَهُمْ يَنْتَظِرُونَكَ، وَأَخْشَى أَنْ يَكُونَ فِي احْتِبَاسِكَ عَنْهُمْ فُرْقَةٌ، فَلَمْ تَدَعْهُ حَتَّى

ذَهَبَ. فَلَمَّا تَفَرَّقَ النَّاسُ خَطَبَ مُعَاوِيَةُ وَقَالَ: مَنْ كَانَ يُرِيدُ أنْ يَتَكَلَّمَ فِي هذَا الأمْرِ فَلْيُطْلِعْ لَنَا قَرْنَهُ، فَلَنَحْنُ أحَقُّ بِهِ مِنْهُ وَمِنْ أبِيهِ. قَالَ حَبِيبُ بْنُ مَسْلَمَةَ: فَقُلْتُ لِعَبْدِاللهِ، فَهَلاَّ أجَبْتَهُ؟ فَقَالَ: لَقَدْ هَمَمْتُ أنْ أقُولَ أحَقُّ بِهذَا الأمْرِ مِنْكَ مَنْ قَاتَلَكَ وَأبَاكَ عَلى الإسْلاَمِ، فَخَشِيتُ أنْ أقُولَ كَلِمَةً تُفَرِّقُ بَيْنَ الْجَمِيعِ وَتَسْفِكُ الدَّمَ وَيُحْمَلُ عَنِّى غَيْرَ ذلِكَ، فَذَكَرْتُ مَا أعَدَّ اللهُ فِي الْجِنَانِ. قُلْتُ: حُفِظْتَ وَعُصِمْتَ]. أخرجه البخاري.

1. (4819)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Hafsa (radıyallahu anhâ)'nın yanına girdim ve:

"(Ali ile Muaviye (radıyallahu anhümâ)'nin Sıffîn'deki hâdiseleri sebebiyle) halka gelenleri görüyorsun. (Şimdi Harameyn ve başka yerde hayatta kalan sahabeleri toplayıp fikirlerini almak istiyorlar.) Bu hilafet ve emîrlik meselesinde bana hiçbir hak tanımadılar (bu sebeple gitmek istemiyorum, ne dersin?)" dedim.

"Katıl. Çünkü onlar seni bekliyorlar. Onlardan geri durmanı, onların bir muhalefet saymalarından korkarım!" dedi ve Abdullah, oraya gidinceye kadar Hafsa onu bırakmadı. (Hakemlerin hüküm vermesinden sonra) Hz. Muaviye bir hutbe irad etti ve (Abdullah'la babası Ömer'i kastederek) dedi ki:

"Kim bu hilafet meselesi hakkında bizimle konuşmak isterse kendini bize göstersin (meydana çıksın). Şurası muhakkak ki biz, halifeliğe ondan da babasından da ehakkız."

Habib İbnu Mesleme der ki: "Abdullah'a: "Ona cevap vermedin mi?" dedim. Abdullah cevaben:

"Bu işe senden daha ehak olan, İslam adına sana ve babana karşı (Uhud'da, Hendek'te) mücadele vermiş olan Ali (radıyallahu anh)'dir!" demek istedim. Fakat, herkesin arasına tefrika sokup, kan akıtacak ve istemediğim bir mânaya çekilecek bir kelime sarfetmekten korktum. Allah'ın (sabredene) cennette hazırladığı mükafaatları da hatırlayarak (Muaviye'ye) karşılık vermedim" demiştir. Habib İbnu Mesleme: "Bu tavrı takdir ederek: "Sen bir fitneden (inayet-i İlahî ile) korunmuş ve (ciddî) bir felaketten muhafaza edilmişsin!" dedim" der. [Buharî, Megazî, 29.]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Hacer*'den alarak koyduğumuz parantez arası açıklamalar-

dan da anlaşılacağı üzere, *Hz. Abdullah İbnu Ömer*, Sıffîn Savaşı'nda, ihtilafın çözümü Hakemeyn'e yani biri *Hz. Ali*, diğeri de *Hz. Muaviye* (radıyallahu anhümâ) tarafından seçilecek iki hakemin tesbit edeceği ortak görüşe havale edildikten sonra, hayatta kalan sahabelerin fikirlerini almak üzere yapılan bir davete icabet edip-etmeme hususunda *Resulullah*'ın zevcelerinden ve aynı zamanda kızkardeşi bulunan Hafsa ile istişare etmiştir. Kendisi kırgın bir hava taşımakta, bu sebeple de davete icabet etmemek istemektedir. Ancak Hz. Hafsa, katılmasını tavsiye etmektedir.

Abdullah katılır. *Hz. Muâviye*'nin kulağına Abdullah'tan bir şeyler ulaşmış olmalı ki, ilk hutbesinde ta'rizkâr ve hatta tehditkar bir üslupla *Hz. Abdullah*'a laf atar. *Abdullah, Hz. Ali* lehine konuşup, bidayetten beri İslam için çalıştığını, *Hz. Muâviye* ve babası *Ebu Süfyan*'a karşı Uhud'da, Hendek'te İslam'ı korumak için savaş verdiğini, bu sebeplerle onun hilafete kendisinden ehak olduğunu söylemeyi düşünür. Fakat, fitne çıkmasın diye sükut eder. Said İbnu Mansur'un kaydettiği munkatı bir rivayette *Hz. Abdullah, Muâviye*'ye şöyle söylemek istemiştir: "Hilafete, İslam adına sana ve babana karşı savaşmış olanlar ehaktır." Ancak kan dökülmesi ve sözünün yanlış anlaşılması korkusuyla susmayı tercih eder, (radıyallahu anh).

2- Hadiste, *Hz. Abdullah*'a bu davranışı sebebiyle takdirlerini ifade eden *Habib İbnu Mesleme,* küçük sahabelerdendir. Şam'a yerleşmiştir. Babasının *Resulullah*'la sohbeti mevcuttur. Aslında *Hz. Muaviye* taraftarlarındandır. *Muaviye* (radıyallahu anh) onu, kuşatma altındaki *Hz. Osman*'a yardım etmesi için bir askerî birliğin başında Şam'dan Medine'ye göndermiş, ancak o gelmeden *Hz. Osman* şehid edilmiş olduğu için geriye, *Hz. Muâviye*'nin yanına dönmüştür. Şam'da *Hz. Muâviye* ile beraberdir. *Hz. Muâviye* onu Rumlara karşı yapılan gazvelerin başına komutan tayin etmiştir. Sıkça Rumlarla karşılaştığı için Habibu'r-Rum lakabıyla şöhret bulmuştur. Hz. Muâviye'nin hilafeti sırasında vefat etmiştir.

Habib İbnu Mesleme'nin *Hz. Abdullah*'a "Allah seni fitne ve felaketten himaye etmiş" sözü, o sırada Hz. Muâviye aleyhine sarfedeceği bir sözün mutlaka bir kavgaya sebep olacağını ifade eder. Çünkü hâdiselerin içinde, hatta yetkili bir şahsiyettir, havayı gayet iyi bilmektedir.

3- *İbnu Hacer*'in açıkladığına göre, *Hz. Muâviye,* hilafet meselesinde şu görüşte idi: "Kuvvet, re'y ve marifette üstün olanın, İslam'da öncelik, diyanet ve ibadet yönleriyle üstün olana takdim edilmesi gerekir." İşte bu görüş gereğince kendisinin hilafete ehak olduğunu ileri sürmüştür. İbnu Ömer ise aksi görüşte idi ve fitne korkusu olmadıkça mefdula biat edil-

meyeceği kanaatini taşıyordu. İşte bu sebeple sonradan *Hz. Muâviye*'ye ve daha sonra da oğlu *Yezid*'e biat etti, çocuklarına da biatlarını bozmayı yasakladı. Aynı düşünce ile, Yezid'den sonra da *Abdülmelik İbnu Mervan*'a biat etmiştir.

4820 ٢– وعن ابنِ المُسَيَّب قال: [لَمَّا وقعتِ الْفِتنَةُ الأولى، يعنى مَقْتَلَ عُثْمَانَ رضي اللهُ عنه لَمْ تَبْقَ مِنْ أصْحَابِ بَدرٍ أحَداً؛ ثُمَّ وقعتِ الْفِتنَةُ الثَّانِيَةُ يعنى الْحَرَّةَ، فَلَمْ تَبْقَ مِنْ أصْحَابِ الْحُدَيْبِيَةِ أحَداً؛ ثُمَّ وقعتِ الثَّالِثَةُ فَلَمْ تَرْتَفِعْ وَلِلنَّاسِ طَبَاخٌ]. أخرجه البخاري.

يقال فلان «لا طَبَاخَ لَهُ» أى لا عقل له ولا خير عنده، والمراد أنها لم تبق في الناس من الصحابة أحداً.

2. (4820)- *İbnu'l-Müseyyeb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "İlk fitne yani Hz. Osman (radıyallahu anh)'ın şehid edilmesi vukua geldiği zaman Ashab-ı Bedr'den kimseyi hayatta bırakmadı. Sonra ikinci fitne yani Harra hâdisesi vukua geldi. Bu da Hudeybiye ashabından kimseyi hayatta bırakmadı. Sonra üçüncüsü vukua geldi. O da insanlar arasında akıl ve kuvvet (sahabe) barakmadı." [Buhârî, Megazî 11.]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste üç fitneye temas edilmektedir. Bunlardan ilki *Hz. Osman*'ın şehid edilmesi hâdisesidir. Bu vak'a hicrî 35 senesinde vukua gelmiştir.

Üçüncü fitnenin hangi hâdise olduğu tasrih edilmemektedir. *Kastalânî* Irak'ta vukua gelen *Ezârika* fitnesi, *Haccac* tarafından *İbnu Zübeyr* (radıyallahu anh)'in şehid edilmesi ve Kâbe'nin yıkılmasıyla sonuçlanan hicri 74 yılındaki fitne; Mervan İbnu Muhammed'in hilafeti sırasında 130 yılında Medine'de cereyan eden Ebu Hamza el-Haricî fitnesinin kastedilmiş olabileceğinin ileri sürüldüğünü kaydeder.

İbnu Hacer, üçüncü fitnenin *Ezârika* fitnesi olduğunu söyleyen Davudî'ye itiraz eder ve katılmayış sebebini iki sebebe bağlar:

1) Hadisin ravisi *Yahya İbnu Said* burada Medine'de vukua gelen fitneleri kastedmiştir, diğerlerini değil.

2) Ezârika fitnesi ise *Yezid İbnu Muâviye*'nin vefatını müteakip vukua gelmiş; yirmi seneden fazla devam etmiştir.(34)

34- *Yezid İbnu Muâviye* hicri 64 yılında vefat etmiştir. O sıralarda ortaya çıkan Ezârika fitnesi, Haricîlerin çıkardığı bir huzursuzluktur. Bu isim, hadisenin lideri *Nafi İbnu'l-Ezrak*'tan gelir. *İbnu Hacer*'in yirmi yıldan fazla sürdüğünü belirttiği bu fitne hicrî 77'de büyük darbe yemiştir.

İbnu Hacer üçüncü fitnenin hangisi olduğunu belirleme maksadıyla İmam Malik'in Yahya İbnu Said'den kaydettiği şu açıklamaya yer verir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mescidinde iki gün namaz terkedilmiştir:

1) *Hz. Osman*'ın şehid edildiği gün,

2) Harra günü."

İmam Malik: "Üçüncüyü unuttum" demiştir. İbnu Hacer devam eder: "İbnu Abdü'l-Hakim: "Haricî Ebu Hamza'nın huruc ettiği gündür" der. Bu ise Mervan İbnu Muhammed İbnu Mervan İbni'l-Hakem'in hilafeti zamanında 130 yılında cereyan etmiştir. Bu hâdise Yahya İbnu Said'in vefatından bir müddet önce vukua gelmiştir. Ben, Dârakutni'nin Garaibu Malik nam eserinde, kendisine *Yahya İbnu Said*'den sahih bir senetle ulaşan buna benzer bir rivayete rastladım. Sonunda şöyle diyordu: *"Üçüncüsü vaki olursa insanlarda akıl ve güç bırakmaz." İbnu Ebî Hayseme*'nin tahricinde *"Şayet üçüncü vaki olsaydı"* şeklinde gelmiştir. Bu ifade, sadedinde olduğumuz hadiste üçüncü fitne hakkındaki cezme muhaliftir (yani hâdisenin henüz vukua gelmediğini beyandır). Aralarını bulmak ve te'lif etmek mümkündür. Şöyle ki: "Yahya İbnu Said bu sonuncu ifadeyi önce söylemiştir, sonra da mezkur üçüncü fitne, o daha sağ iken vaki olmuştur. Hâdiseden sonra *Yahya İbnu Said, Leys İbnu Sa'd*'ın kendisinden naklettiği ifadeyi söylemiştir."

2- Hadiste geçen Tabah kelimesi kuvvet, akıl, hayır gibi mânalara gelir. *İbnu'l-Esir,* Camiu'l-Usul'de bundan maksadın Sahabe olduğunu belirtir. Rivayetten, mezkur üç fitneden birincide Bedir Ashabı, ikincide *Hudeybiye* Ashabı, üçüncü de Ashabın geri kalanı öldürülecek gibi bir mâna anlaşılmaktadır. Fakat mâna öyle değil. O sıralarda onların kalmamış olacağı ifade edilmiştir. Yani, "Bedir Ashabı'nın tükenme sıralarında Hz. Osman katledildi, birinci fitne husule geldi; Hudeybiye Ashabı'nın tükenmesi zamanında Harra hadisesi vukua geldi, Ashab'ın tükendiği sıralarda da üçüncü fitne vukua geldi" denmektedir.

3- Burada bir noktaya dikkat çekmek isteriz: Sadedinde olduğumuz rivayet *Said İbnu'l-Müseyyeb*'ten bir nakil gözükmektedir. Yapılan açıklamalara göre bu eser *Yahya İbnu Said*'e aittir. Nitekim *Said İbnu'l-Müseyyeb* hicrî 94 yılında vefat etmiştir. Halbuki üçüncü fitne olarak yorumu yapılan hâdise hicrî 130 yılında cereyan etmiştir. Öyle anlaşılıyor ki, hadisin baş kısmı *Said İbnu'l-Müseyyeb*'e aittir. Ravi *Yahya İbnu Said, Said İbnu'l-Müseyyeb*'in sözlerini naklettikten sonra kendisi şu ilavede bulunmuştur: "...Sonra üçüncü bir fitne daha vukua geldi, o da in-

sanlarda akıl ve kuvvet bırakmadı." Ne var ki bu derc'e raviler dikkat çekmemişlerdir. Yahut bu söz, Buharî, rivayetinin zahirine göre müdrec değildir. Gerçekten *Said İbnu'l-Müseyyeb'*e aittir. Bu durumda üçüncü fitne hususunda yapılan ve İbnu Hacer tarafından da benimsenmiş olan yorum yanlıştır. Üçüncü fitneyi Said İbnu'l-Müseyyeb'in ölümünden önce cereyan eden bir fitne ile izah etmek gerekecek ki bu da Davudî'nin yaptığı izahtır: Ezarika fitnesi.

❑ HAKEMEYN HÂDİSESİ VE HARİCÎLER

Bu iki hadise birbirine bağlı olduğu için ikisini birlikte kısaca *Suyutî'*nin anlatımından kaydedeceğiz: "Hz. Ali'ye Osman'ın şehit edilmesinin ertesi günü, Medine'de bulunan sahabeler (radıyallahu anhüm) biat ettiler. Aşere-i Mübeşşere'den Talha ve Zübeyr (radıyallahu anhümâ)'in istemeyerek biat ettikleri söylenmiştir. Bu sebeple o ikisi Mekke'de bulunan Hz. Aişe'nin yanına giderler. Üçü beraber, Hz. Osman'ın kanını talep etmek üzere Basra'ya giderler. Haber Hz. Ali'ye ulaşınca o da Irak'a hareket eder. Basra'da Talha, Zübeyr ve Hz. Aişe (radıyallahu anhüm) ve beraberindekiler ile karşılaşırlar. Cemel Vakası vukua gelir. Hicrî 36 yılında cereyan eden bu hâdisede Talha ve Zübeyr'in de aralarında yer aldığı 13.000 kişi hayatını kaybeder. Bunlardan 2.000 kadarı Hz. Ali saflarından, geri kalan da Hz. Aişe saflarındandır.

Hz. Ali, 15 gün kadar Basra'da kaldıktan sonra Kûfe'ye geçer. Bu esnada Şam'dan da Hz. Muaviye, beraberindekilerle birlikte Hz. Ali'nin üzerine yürür. Sıffîn'de karşılaşırlar. Tarih hicrî 37 Safer ayı. Aralarında başlayan savaş birkaç gün neticesiz devam eder. Şamlılar Mushafları kaldırarak onun hakemliğine başvurmayı teklif ederler. Bunun, Amr İbnu'l-As tarafından teklif edilen bir harp hilesi olduğu söylenmiştir. Hz. Ali'nin askerleri Kur'an'a karşı savaşmak istemezler. Sulh talep ederler. İki hakem tayin edilir. Daha önce belirttiğimiz üzere, Hz. Ali, Ebu Musa el-Eş'arî'yi, Hz. Muaviye de Amr İbnu'l-As (radıyallahu anhüm ecmain)'ı hakem tayin eder.

Aralarında yazılı bir vesika tanzim ederek yılbaşına Ezruh'ta bir araya gelip ümmetin meselesini halletme hususunda görüş birliğine varırlar.

Herkes dağılır. Hz. Muaviye Şam'a, Hz. Ali de Kûfe'ye dönerler. Bu sırada Hz. Ali'nin saflarından, Haricîler denecek olan bir zümre ayrılır. Bunlar hakem hâdisesine karşı çıkarlar. لاَحُكْمَ إلاّ لِلّٰهِ "Hüküm Allah'a aittir" derler. Harura'yı kendilerine karargâh yaparlar. Hz. Ali bunlara

İbnu Abbas'ı nasihatçi olarak gönderir. Onlarla bazı münakaşalar yapar, açıklamalarda bulunur. Bir kısmı nasihat dinler; gidilen yolun yanlış, şeriate aykırı olduğunu kabul edip rücu eder. Bir kısmı da batılda ısrar eder. Bu ısrarcılar Nehravan'a giderler, orada başkaldırırlar. Hz. Ali oraya gidip, onlarla savaşır ve -önceki rivayette (4813. hadis) açıklandığı üzere- Zü's-Südye başta olmak üzere pek çokları öldürülürler; yıl hicrî 38.

Aynı senenin Şa'ban ayında Ezruh'ta hakemlerin hükmünü dinlemek üzere toplanırlar. Sa'd İbnu Ebî Vakkâs, İbnu Ömer ve diğer pekçok sahabe -4819 numaralı hadiste de açıklandığı üzere- oraya gelirler.

Amr İbnu'l-As, kurnazlık yaparak ilk önce *Ebu Musa el-Eş'arî*'yi konuşturur. Aralarındaki antlaşma gereği o, *Hz. Ali*'yi azleder. Arkadan Amr konuşur, hilafette *Hz. Muâviye*'yi sabit tutar ve ona biat eder.

Halk bu kargaşa ile ayrılır. Hz. Ali askerlerinin ihtilafına muhatap olur.

İşte bu kargaşa sırasında Haricîlerden üç kişi, ortaya atılıp: Abdurrahman *İbnu Mülcem el-Murâdî, Bürek İbnu Abdillah et-Temîmi* ve *Amr İbnu Bekr et-Temîmi.* Bunlar Mekke'de biraraya gelip, *Hz. Ali, Hz. Muâviye* ve *Hz. Amr İbnu'l-Âs* radıyallahu anhüm'ü öldürmek ve ümmeti bunların fitnesinden huzura kavuşturmak hususunda antlaşma yaparlar. *İbnu Mülcem:* "Ben Ali'yi halledeyim" der. *el-Bürek:* "Ben Muâviye'yi halledeyim" der. *Amr İbnu Bekr* de: 'Ben de Amr İbnu'l-Âs'ı halledeyim" der.

Ehl-i Sünnet ulemâsı hürmet ve sevgi ile mükellef olduğumuz Ashab-ı Kiram hazeratının aralarında cereyan eden elim vukuatı naklederken, hürmet ve muhabbeti zedeleyerek teferruata inmekten içtinab etmişler kısaca hülasa etmişlerdir."

Bu bahsin sonunda Ashab arasında cereyan eden hâdiselerin mahiyeti hakkında Bediüzzaman'ın bir yorumunu kaydedeceğiz.

❑ İBNU'Z-ZÜBEYR DEVRİ

4821 ١ – عن أبى نَوْفَلْ قَالَ: [رَأَيْتُ عَبْدَاللهِ بْنَ الزُّبَيْرِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا على عَقَبَةِ الْمَدِينَةِ، فَجَعَلَتْ قُرَيْشٌ وَالنَّاسُ تَمُرُّ عَلَيْهِ، حَتّى مَرَّ عَلَيْهِ عَبْدُاللهِ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فَوَقَفَ عَلَيْهِ. فَقَالَ: السَّلاَمُ عَلَيْكَ أَبَا خُبَيْبٍ ثَلاَثاً، أَمَا وَاللهِ لَقَدْ كُنْتُ أَنْهَاكَ عَنْ هذَا وإِنْ كُنْتَ مَا عَلِمْتُ صَوَّاماً قَوَّاماً وَصُولاً لِلرَّحِمِ، أَمَا وَاللهِ لأُمَّةٌ أَنْتَ شَرُّهَا لأُمَّةُ خَيْرٍ. فَبَلَغَ الْحَجَّاجَ مَوْقِفُ عَبْدِاللهِ ابْنِ عُمَرَ وَقَوْلُهُ. فَـأَرْسَلَ إِلَيْهِ فَـأُنْزِلَ عَنْ

جذعــــه فألْقِىَ في قبورِ اليَهُود. ثُمَّ أرْسَلَ الى أُمَّة أسْمَاء بنْت أبى بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهمــا، فـأبَتْ أنْ تأتيه، فـأعَادَ إليها الرَّسُولَ لتأتيَنّي أوْ لأبعثنَّ إليْكِ مَنْ يَسْحبُكِ بِقُرونك. فأبَتْ فـقَالَتْ: واللهِ لاَ آتِى إليْكَ حَتّىٰ تَبْعَثَ مَنْ يَسْحَبُنى بقُرونِى فـقَالَ: أُرُونِي سِبْتِيَّتَيَّ فـأخَذَ نَعْليْهِ ثُمَّ انْطَلَقَ يَتوذَّفُ حَتّى دَخَلَ عَلَيْهَا فـقَالَ: كَيْفَ رَأيْتِنى صَنَعْتُ بِعَدُوِّ اللهِ؟ قالَتْ: رَأيْتُكَ أفْسَدْتَ عَلَيه دُنْيَاهُ وَأفْسَدَ عَلَيْكَ آخرَتَكَ. بلَغَنى أنَّكَ تَقُولُ: يا ابْنَ ذَاتَ النِّطَاقَيْنِ، أنَا واللهِ ذاتُ النِّطَاقَيْنِ. أمَّا أحَدُهُمَا فَكُنْتُ أرْفَعُ به طَعَامَ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَطَعَامَ أبِى مِنَ الــدَّوَابِّ، وَأمَّا الآخَرُ فَنطَاقُ الْمَرْأةِ الَّذى لاَ تَسْتَغْنِى عَنْهُ. أمَا إنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ حَدَّثَنَا أنَّ في ثَقِيفٍ كَذَّاباً وَمُبيراً. أمَّا الْكَذَّابُ فَقَدْ رَأيْنَاهُ، وَأمَّا الْمُبِيرُ فَلاَ إخَالُكَ إلاَّ إيَّاهُ. فقَامَ عَنْهَا وَلَمْ يُرَاجِعْهَا]. أخرجه مسلم.

وزاد رزين أن الحجاج قال: [دَخَلْتُ إليْهَا لأحْزِنَهَا فأحْزَنَتْنى].

و« قرونُ المَرأة » ضفائرها.

و« التَّوْذفُ » التبختر، وقيل الإسراع.

و« السِّبْتِيَّتَانِ » النعلان، وأصله من السبت، وهو جلود البقر المدبوغة بالقرظ يعمل منها النعال نسبت إليها. وقيل من السبت وهو حلق الشعر لأن شعر الجلود ترمى عنها ثم تعمل منها النعال.

و« الْمُبيرُ » المهلك.

1. (4821)- *Ebu Nevfel* anlatıyor: "Abdullah İbnu'z-Zübeyr (radıyallahu anhümâ)'i (Mekke'deki) Akabetü'l-Medine (denilen yerde) (asılmış) gördüm. Kureyş ve diğer halk onun yanına gelmeye başlamıştı. Derken Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhüma) de geldi. Yanında durdu. "es-Selâmu aleyke ey Ebu Hubeyb!" dedi ve bu selamı üç kere tekrar etti. Sonra sözlerine devamla [üç kere de] "Vallahi seni bu işten men etmiştim (ama beni dinlemedim)" deyip şunları söyledi: "Vallahi, benim bildiğime göre sen, çok oruç tutan, çok namaz kılan, yakınlara çokca yardımcı olan bir kimseydin. Vallahi, en kötüsü sen olan bir ümmet mutlaka en hayırlı bir ümmettir!"

Haccâc'a, *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'in *İbnu'z-Zübeyr* karşısındaki tavrı ve söylediği bu sözleri ulaştı. Derhal adam

göndererek İbnu'z-Zübeyr'in cesedini asılı olduğu kütükten indirtip, Yahudilerin kabirlerine attırdı. Sonra annesi Esma Bintu Ebî Bekr (radıyallahu anhâ)'i de bir adam gönderip çağırttı. Fakat kadıncağız gitmekten imtina etti. Haccâc ikinci bir elçi daha gönderdi ve: "Ya bana kendi rızanla gelirsin ya da, sana saç örgülerinden sürüyerek getirecek birisini gönderirim!" dedi. Esmâ yine imtina edip:

"Sen, örgülerimden tutup beni sürükleyecek birini gönderinceye kadar vallahi gelmeyeceğim!" dedi. Haccâc:

"Bana ayakkabılarımı gösterin!" dedi. Papuçlarını alıp, çalımla koşup Esmâ'nın yanına girdi.

"Allah düşmanına ne yaptığımı gördün mü?" dedi.

"Ona dünyasını berbat ettiğini, onun da senin ahiretini berbat ettiğini gördüm. Bana ulaştığına göre ona: "Ey iki kuşaklının oğlu" demişsin. Vallahi iki kuşaklı benim. Onlardan biriyle ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ve Ebu Bekr'in (hicret sırasındaki) yiyeceklerini bağladım. Diğeri de, kadının belinden ayırmadığı kuşağıdır. Şunu ilave edeyim ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana: *"Sakif'te bir yalancı, bir de zalim var!"* demişti. Yalancıyı gördük. Zalime gelince; bunun da ancak sen olacağını zannediyorum!" dedi. Haccâc, hiç cevap vermeden yanından ayrıldı." [Müslim, Fezâilu's-Sahâbe 229, (2545).]

Rezîn şu ilavede bulundu: "Haccâc (bilahare) demiş ki: "Ben Esmâ' nın yanına onu üzmek için girmiştim, ama o beni üzdü."

AÇIKLAMA:

1- Daha önce (4454-4455) açıkladığımız üzere Hz. Abdullah İbnu'z-Zübeyr, Hz. Muâviye radıyallahu anh'ın vefatından sonra oğlu Yezîd'e biat etmeyip Mekke'de halifeliğini ilan etmiş idi. Sadedinde olduğumuz hadis, *Haccâc*'la yaptığı savaşta, şehid düşen Abdullah'ın cesedine yapılan bed muameleyi aksettirmektedir. Haccâc, hakaret maksadıyla Akabatu'l-Medine denen mahallede (35) bir ağaca tepesi aşağı astırıp teşhîr etmiştir. *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhüma) cesedi hürmetle karşılayıp selam vermiştir. O sırada sarfettiği sözlerden, İbnu Ömer'in, *Abdullah İbnu*

35– Akabe, lügat olarak dağ yolu demektir. Hadiste geçen Akabetu'l-Medine tabirini Medine dağ geçidi şeklinde anlamak yanlıştır. Çünkü *Hz. Abdullah İbnu'z-Zübeyr* Medine'de değil Mekke'de şehid edilmiştir. *Nevevî* de şerhinde, *Akabetu'l-Medine*'nin Mekke'de bulunan bir akabe (dağ yolu) olduğunu belirtir. Mekke dağlıktır. Şehre giriş veren yollardan birinin bu ismi taşıdığı anlaşılmaktadır. Haccac, Hz. Abdullah'ı bu yol üzerinde bir ağaca asmış olmalı.

Zübeyr'e halife olma hususunda arzu izhar edip Emevîlerle nizaya girmemesini tavsiye etmiş olduğunu anlamaktayız. Ama *İbnu'z-Zübeyr,* onu dinlemememiş, sonu elemle biten bir kararda ısrar etmiştir.

2- *Abdullah İbnu Ömer*'in, *İbnu Zübeyr* hakkında ifade ettiği savvam, kavvam övgüsünü anlamamıza Taberânî'nin bir rivayeti yardımcı olur: "İbnu'z-Zübeyr bütün sene oruç tutar, bazan hiç iftar etmeden birkaç gün üst üste oruç tutardı. Geceleri de namazla ihya eder, çoğu kere vitir namazında Kur'ân'ı hatmederdi. Haccâc, bütün bu haline rağmen onu, "ümmetin en kötüsü" diyerek asmıştır. Abdullah İbnu Ömer'in: "Vallahi en kötüsü sen olan bir ümmet en hayırlı ümmettir" sözü, Haccâc'a bir cevap olmaktadır.

3- *Hz. Esmâ*'nın Zâtunnitakeyn, iki kuşaklı lakabı, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından verilmiş bir lakaptı. Hicret hazırlığı sırasında, deve hazırlanırken, yol azıklarının deveye yüklenmesi anında birkısım eşyanın (yiyecek ve içeçecek malzemelerinin) bağlanması gerekmiş, şartlar icabı zaman darlığı olduğu için Esmâ (radıyallahu anhâ), zekasını kullanıp, kuşağını çıkararak ikiye bölmüş, bir yarısı ile eşyalar bağlanmış, diğer yarısını da tekrar beline bağlamıştır. Onun bu pratik zekasından memnun kalan Fahr-ı Kâinat, muhterem baldızlarına Zatunnitakeyn (iki kuşaklı) lakabını takarak iltifat buyurmuşlardır. Esmâ validenin, o fırsatta Haccâc'a bunu açıklama ihtiyacını duymasından anlıyoruz ki, Haccâc, İbnu'z-Zübeyr (radıyallahu anhümâ)'e "İbnu Zatunnitakeyn" diyerek hakaret etmiştir.

Hz. Ebu Bekri's-Sıddîk'in kızı olmaya bihakkın layık Zâtunnitakeyn Esmâ radıyallahu anha validenin cesaret ve fetâneti karşısında hayran kalmamak mümkün mü?

4- Hadis, *Abdullah İbnu'z-Zübeyr* (radıyallahu anhüma)'in o savaşta haklı olduğunu göstermektedir. İslâm uleması da bu hususta ittifak eder. Halifeliğini ilan edince kendisine biat edilmiş, Haccâc ve diğer Emevî taraftarları ona isyan edip şehit olmasına müncer olan hâdiselere sebep olmuşlardır. *Abdullah İbnu Ömer,* ona olan takdirlerini ifade etmekten çekinmemiş, Haccâc'ın kulağına gideceğine aldırmamıştır.

5- Ulemâ, hadisten hareketle, kabirdekilere selam vermenin, bunu üç kere de tekrar etmenin, ölenleri hayırlı yönleriyle yadetmenin müstehab olduğuna hükmetmiştir.

❑ HACCAC

4822 ١ ـ عن الزُّبير بن عدي قال: [دَخَلْنَا عَلَى أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ فَشَكَوْنَا

إليه ما نلقى من الحجّاج. فقال: اصبروا، فإنّه لا يأتى عليكم زمان إلاّ والّذى بعده شرّ منه حتّى تلقوا ربّكم؛ سمعت هذا من نبيّكم ﷺ]. أخرجه البخاري والترمذي.

1. (4822)- *Zübeyr İbnu Adiy* (rahimehullah) anlatıyor: "Hz. Enes İbnu Mâlik (radıyallahu anh)'in yanına girdik. Haccâc'ın bize yaptıklarını şikayet ettik.

"Sabredin, buyurdu. Zîra öyle günlerle karşılaşacaksınız ki, her yeni gün, gidenden daha kötü olacak. Bu hal Rabbinize kavuşuncaya kadar devam edecek. Ben bunu, Resûlünüz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den işittim." [Buhârî, Fiten 6; Tirmizî, Fiten 35, (2207).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Haccâc'ın zulmünü belirtmeye ayrılmıştır. Haccâc, Emevî halifelerinden Abdülmelik İbnu Mervân ve oğlu Velid zamanında Irak ve Horasan valiliği yapmış, sert ve zalimâne muameleleri sebebiyle zalim lakabıyla meşhur olmuştur. Taiflidir ve Benî Sakîf'tendir. Bu sebeple Sakafî diye nisbeti de vardır. Hicrî 75 yılında 54 yaşında ölmüştür. Şa'bî, onun sert muamelesini belirtme sadedinde şu kıymetli bilgiyi sunar: "Hz. Ömer ve kendinden sonra gelenler, asi olan kimseyi tutup, sarığını çıkararak halka teşhir ederlerdi. Bu hal Ziyâd'a kadar devam etti. O, cinayetlere kamçı ile vurma cezası getirdi. Daha sonra *Mus'ab İbnu Zübeyr* buna sakalı traş etmeyi de ilave etti. Bişr İbnu Mervan, caninin elini çivi ile çakmaya başladı. Haccâc gelince: "Bütün bu cezalar (ciddiyetten uzak) eğlencedir!" dedi ve kılıçla öldürme cezası getirdi." Mütea-kip hadiste görüleceği üzere Haccâc'ın kılıçla ölüm cezasına mahkûm ettiklerinin sayısı 120 bini bulmuştur.

2- Hadiste her gelen günün giden günü aratacağı ifade edilmekte ve karşılaşılan menfi durumlar karşısında en çıkar yolun sabretmek olduğu belirtilmektedir. *İbnu Mes'ud*'un şöyle dediği rivayet edilmiştir: أمس خير من اليوم واليوم خير من غد وكذلك حتّى تقوم السّاعة "Dün bugünden hayırlıdır, bugün yarından hayırlı olacak. Bu hal kıyamete kadar devam edecek."

İbnu Battâl der ki: "Bu hadis, Resûlullah'ın nübüvvetinin delillerinden biridir; bir mucizedir. Zîra, ümmetin halinin bozulacağını haber vermektedir. Bu ise gayba ait bir haldir, re'y ile bilinemez, vahiyle bilinebilir.

Hadiste her gelen günün bir öncekine nazaran kötü olacağı mutlak bir üslupla ifade edilmiştir. Halbuki zaman zaman eskiye nazaran iyi

günler yaşanmıştır. Bu hal bir tezad olarak görülmüştür. Nitekim, Ömer İbnu Abdilaziz, Haccâc'dan az sonra gelmiş ve gerçekten ümmete hayırlı günler yaşatmıştır. Onun günlerinin önceki günlerden daha kötü olduğunu söylemek mümkün değildir. Hatta onun zamanında şerrin kalmadığını bile söylemek mümkündür. Bu durumu nazar-ı dikkate alan Hasan Basrî hazretleri, hadisin hükmünü ekser ve ağleb duruma göre diye te'vil etmiştir. Haccâc'dan sonra Ömer İbnu Abdilaziz'in gelmesi sorulunca da:

"İnsanların bir nefes alması gerekir!" diye cevap vermiştir.

Temas edilen müşkile bazı alimler: "Tafdilden murad, asırların mecmuunun asırların mecmuuna tafdilidir. Zîra Haccac asrında çok sayıda Sahabe vardı. *Ömer İbnu Abdilaziz*'in asrında, onlar münkariz oldular. Sahabenin yaşadığı zaman, kendinden sonra gelen zamandan hayırlıdır. Nitekim خَيْرُ الْقُرُونِ قَرْنِى *"Asırların en hayırlısı benim asrımdır. Bundan sonra onu takip eden asır gelir. Onu da daha sonraki asır takip eder"* hadisi bu hususu te'yid eder. Şu hadis de bu hususta kayda değer: أَصْحَابِى أَمَنَةٌ لأُمَّتِى فَإِذَا ذَهَبَ أَصْحَابِى أَتَى أُمَّتِى مَا يُوعَدُونَ *"Ashabım ümmetimin güvencesidir. Ashabım gitti mi vaadedilen (fitneler) ümmetimin başına gelecektir." İbnu Hacer*'in *İbnu Mesud*'dan kaydettiği bir hadiste yer alan tasrihat, mevzuyu daha açık hale getiriyor. Gelecek kötülükten murad ilmin gitmesidir: "Size artık gittikçe daha kötü olan günler gelecek. Bu hal kıyamete kadar devam edecek. Burada, yaşayışınıza gelecek sıkıntıları kasdetmiyorum, hadis bunu ifade etmez. Lakin, size her gelen gün ilim cihetiyle gidenden daha düşük olacaktır. Alimler gittimi insanlar müsavileşir, ma'rufu emretmezler, münkerden yasaklamazlar. İşte bu durumda helak olurlar." *İbnu Mes'ud*'un, bir başka tarikten şöyle dediği rivayet edilmiştir. "...Biz bereketli bir yıl yaşamıştık. Dedi ki: "Bunu kasdetmiyorum. Kasdettiğim şey ulemanın gitmesidir." Bir başka hadiste de: *"...Size daima eskisinden daha kötü günler gelecek. Ancak bu kötülükle emîrlerinizin kötülüğünü kasdetmiyorum. Fakat alimlerinizi, fakihlerinizi kastediyorum. Bunlar gidiyorlar, sizler onların yerine yenisini bulamayacaksınız. Bunlar yerine kendi reyleriyle fetva verecekler geliyor."* Bu hadisin bir başka veçhinde: *"...Ben bununla yağmurun bolluk veya darlığını kasdetmiyorum, fakat ulemanın gitmesini kastediyorum. Bunlar gidince kendi reyleriyle fetva verecek bir kavim gelecek. Bunlar İslam'ı delip helak edecekler."*

Deccal'den sonra İsa aleyhisselam'ın gelme hâdisesi de hadise zıt bulunmuştur. Ancak Kirmânî bu müşkili şöyle cevaplar: "Hadisten murad,

Hz. İsa'dan sonra gelecek zamandır veya içinde umeranın bulunacağı zaman cinsidir. Aksi takdirde, dinimizde zaruri olarak bellidir ki, masum peygamber devrinde şer yoktur."

İbnu Hacer, bu nakillerden sonra ilave eder: "Zamanlardan murad Deccal ve ondan sonrakiler gibi kıyametin büyük alâmetlerinin zuhurundan önceki zamanlar olması da muhtemeldir. Böylece, şerde üstün olan zamandan murad, *Haccâc*'dan *Deccal*'e kadar geçecek zaman olur. Hz. İsa'nın zamanı ise, ayrı bir hükme tabidir. Doğruyu Allah bilir." Mezkur zamanlarla kastedilen şey Sahabelerin devri de olabilir. Zîra, bunun muhatabı onlardır, hüküm onlara has olur. Böyle olursa, onlardan sonra gelecekler mezkur haberde kastedilmemiş olur. Ancak, Ashab bunu kendilerine mahsus olarak değil, bütün ümmeti ilgilendiren bir hüküm olarak anlamıştır. Bu anlayış sebebiyledir ki, *Hz. Enes,* kendisine Haccâc' dan şikayet edene bu tarzda cevap vermiş ve sabır tavsiye etmiştir. Onların tamamı veya çoğunluğu Tabiin'dendi.

İbnu Hibban, Sahih'inde, "Yeryüzü zulümle dolduktan sonra adaletle dolacağını ifade eden Mehdi hadislerini gözönüne alarak, Enes hadisini âmm hükmüyle almamak gerektiğini" istidlal eder. Ancak ben, sadedinde olduğumuz hadisi tefsirde işe yarayacak olan ve de İbnu Mes'ud'dan gelen bir kaydı, Darimi'nin Müsned'inde hasen senedle gelen bir rivayette buldum. Der ki: لاَ يَأتِي عَلَيْكُمْ عَامٌ اِلاَّ وَهُوَ شَرٌّ مِنَ الَّذِى قَبْلَهُ اَمَّا اِنِّى لَسْتُ اَعْنِى عَاماً *"Size her yeni gelen yıl öncekinden daha kötüdür. Ancak ben bu sözümde bir tek yılı kastedmiyorum."*

4823 ٢ – وعن ابنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: في ثَقِيفٍ كَذَّابٌ وَمُبِيرٌ]. أخرجه الترمذي.

وقال يُقَالُ: الكَذَّاب المختار بن أبى عبيد، والمبير الحجاج بن يوسف.

2. (4823)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resululah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sakif'ten bir yalancı, bir de zalim çıkacaktır." [Tirmizî, Fiten 44, (2221).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis 4821 numarada geçen uzun bir hadisin parçasıdır. Orada gerekli izah yapıldığı için, burada iki noktaya temas edeceğiz:

1) *Mübir:* Yıkıcı, helak edici mânasına gelir ise de zalim olarak ter-

cüme ettik. Çünkü yıkma, helak etme de zalime mahsus bir haldir, zalimin vasfıdır. Üstelik bununla kastedilen şahıs da Haccâc'dır ve ümmet ona zalim demekte, onu bu vasıfla anmakta ittifak etmiştir.

2) Yalancıya gelince; onun da *Muhtar İbnu Ebî Ubeyd es-Sakafî* olduğu kabul edilmiştir. Bu herif, Hz. Hüseyin'in şehit edilmesinden sonra zuhur etmiş, halkı onun kanının intikamını almaya çağırmıştır. Bu işte asıl maksadının, insanların yüzünü kendine çevirmek, bu suretle emîrlik ele geçirmek olduğu anlaşılmıştır. Dünyayı talep ettiği halde, asıl maksadını başka bahanelerle gizlemeye çalışmıştır. Babası büyük sahabelerdendi. Hicret yılında doğan Muhtar'ın sohbeti yoktur, rivayeti de yoktur. *Abdullah İbnu İsmet,* hakkında: "Bu, Resulullah'ın: *"Sakif'ten bir yalancı çıkacak"* hadisiyle haber verdiği yalancıdır" demiştir. Önceleri fazilet, ilim ve hayırla meşhur idi. Bu hali Abdullah İbnu Zübeyr'i terkedinceye kadar devam etti. O andan itibaren gizlediği hali ortaya çıktı. Emîrlik talep etti ve içinde gizlediği bozuk fikirlerini, sapık inançlarını, hevâsını açığa vurdu. Böylece dine muhalif pek çok yönleri ortaya çıktı. Sahtekârlıklarını, kendisine Cebrail'in vahiy getirdiğini söyleyecek kadar ileri götürdü. Bu halini hicrî 62 yılında öldürülünceye kadar sürdürdü.

4824 ٣– وعن هِشام بْنِ حِسَّانٍ قالَ: [أُحْصِيَ مَا قَتَلَ الْحَجَّاجُ صَبْراً فَوُجِدَ مِائَةَ أَلْفٍ وَعِشْرُونَ أَلْفاً]. أخرجه الترمذي.

قــولـه «صبراً» المراد به كل من قتل في غير حرب ولا اختلاس كمن تضرب عنقه أو يحبس الى أن يموت أو يصلب أو نحو ذلك من هيئَاتَ القتل فهو مقتول صبراً.

3. (4824)- *Hişam İbnu Hısan* rahimehullah anlatıyor: "Haccâc'ın hükmen öldürttüğü insanların miktarı sayılmış, 120 bin kişiye ulaştığı görülmüştür." [Tirmizî, Fiten 43, (2221).]

AÇIKLAMA:

Sabran öldürme; savaş ve kavga sırasında veya hataen olmaksızın icra edilen öldürmeye denir. Buna hükmen diyebiliriz. Harp esirleri ve suçlulara uygulanan öldürme vakaları sabran öldürmedir. Sadedinde olduğumuz rivayet Haccâc'ın zulmünün büyüklüğünü göstermeye kafidir.

❑ BENÎ MERVAN

4825 ١– عن سعيد بْنِ عَمْرِو بْنِ سعيدِ بْنِ الْعَاصِ قالَ: [أَخْبَرَنِي جَدِّي قَالَ: كُنْتُ جَالِساً

مَعَ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ فِي مَسْجِدِ الْمَدِينَةِ وَمَعَنَا مَرْوَانُ. فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: سَمِعْتُ الصَّادِقَ الْمَصْدُوقَ ﷺ يَقُولُ: هَلَكَةُ أُمَّتِى عَلَى يَدَيْ أُغَيْلِمَةٍ مِنْ قُرَيْشٍ. قَالَ مَرْوَانُ: لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَيْهِمْ؛ فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: لَوْ شِئْتُ أَنْ أَقُولَ فُلاَنٌ وَفُلاَنٌ لَفَعَلْتُ. قَالَ سَعِيدٌ رَحِمَهُ اللّٰهُ: فَخَرَجْتُ مَعَ جَدِّى الَى الشَّامِ حِينَ مَلَكَهُ بَنُو مَرْوَانَ، فَإِذَا رَآهُمْ غِلْمَاناً أَحْدَاثاً قَالَ: عَسَىٰ أَنْ يَكُونَ هٰؤُلاَءِ الَّذِينَ عَنَى أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ. فَقُلْتُ: أَنْتَ أَعْلَمُ]. أخرجه البخاري.

«الصَّادِقُ وَالْمَصْدُوقُ» هو النبي ﷺ، صدق في قوله وما أخبر به، وصُدِّق فيما جئ به إليه من الوحي.

و«أُغَيْلِمَةٌ» تصغير غلمة.

1. (4825)- *Said İbnu Amr İbni Said İbni'l-As* anlatıyor: "Ceddim bana dedi ki: "Ben Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) ile beraber Medine mescidinde oturuyordum. Yanımızda Mervan da vardı. Bir ara Ebu Hüreyre (radıyallahu anh):

"Ben, sadık ve masduk olan Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle buyurduklarını işittim:

"Ümmetimin helak olması Kureyş'e mensup [aklı kıt] bir grup çocukcağızın elleriyledir!"

Mervan: "Allah onlara lanet etsin!" dedi. Ebu Hüreyre der ki:

"Eğer ben dileseydim falan falan diye onları teker teker ismen sayardım." Said rahimehullah dedi ki:

"Ben, Benî Mervan iktidar olduğu zaman dedemle birlikte Şam'a gittim. Orada onları genç oğlanlar olarak görünce:

"Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'nin kastettiği bunlar olmasın?" dedi. Ben de: "Sen daha iyi bilirsin" dedim." [Buhârî, Fiten 3, Menakıb 25.]

AÇIKLAMA:

1- Bir rivayette: "Ben Resulullah'tan iki dağarcık ilim aldım. Birini rivayet ediyorum. Diğerini de rivayet etsem boynumu vurursunuz" diyen Ebu Hüreyre'nin bu ikinci dağarcığı hakkında bir ipucu veren rivayetiyle karşı karşıyayız. Bu ve bunu açıklama sadedinde kaydedeceklerimizden

anlaşılacaktır ki Ebu Hüreyre, Aleyhissalâtu vesselâm'dan fitnelerle ilgili teferruatlı bilgiler edinmiş, fakat rivayet etmede çok ihtiyatlî davranmıştır. Bu rivayet, fitnecileri Ebu Hüreyre'nin ismen bildiğine delalet etmektedir.

2- Hadiste geçen *uğaylime, "ğılme"* kelimesinin ism-i tasğîridir. Gılme ise ğulâmın çoğuludur. Gulam, doğum-büluğ arası çocuğa denir. Şu halde, çocukcağızlar demek olur. Ancak *İbnu Hacer,* büluğa ermiş bile olsa akıl, tedbir ve diyanet yönüyle zayıf olan kimselere de sabiy (çocuk) veya guleym dendiğini, hadiste bu kelimenin bu mânada kullanıldığını belirtir. "Çünkü, der, Benî Ümeyye halifelerinden hiçbiri büluğa ermeden halife olmuş değildir. Keza işbaşına koydukları arasında da büluğa ermemiş çocuk yoktur. Öyleyse uğaylime'den murad hilafete getirilen bazılarının, fesada sebep olan evladlarıdır."

3- Hadiste geçen ümmetten murad, kıyamete kadar gelecek olan ümmet değil, sadece o asırdaki ümmettir.

Bu hadisi daha iyi anlamada, *Ebu Hüreyre*'nin bir başka merfu rivayeti *İbnu Ebî Şeybe*'de gelmiştir: "Çocukların emîrliğinden Allah'a sığınırım." Sordular: "Çocukların emîrliği de nedir?" dedi ki: "Onlara itaat edecek olsanız (dininizde) helak olursunuz, isyan edecek olsanız sizi helak ederler (yani dünyanızı mahvederler; ya canınıza kıyarlar veya malınıza yahut da her ikisine)." Yine *İbnu Ebî Şeybe, Ebu Hüreyre* ile ilgili olarak şu rivayeti kaydetmiştir: "Ebu Hüreyre çarşı pazar gezerken: اَللّٰهُمَّ لاَ تُدْرِكْنِى سَنَةَ سِتّينَ وَلاَ اِمَارَةَ الصِّبْيَانِ *"Allahım bana ne altmış senesini ne de çocukların emirliğini gösterme"* diye dua ederdi.

İbnu Hacer der ki: "Bu rivayette, çocukların ilkinin altmış senesinde iktidar olacağına işaret vardır. Nitekim öyle de olmuştur. Zîra Yezid İbnu Muâviye o yılda hilafeti ele aldı ve altmış dört yılına kadar devam etti. Ölünce oğlu Muaviye halife oldu. Birkaç ay içinde öldü. Ebu Hüreyre'nin ihbarını Yezid'in hali te'yid eder mahiyettedir. Çünkü, büyük merkezlerdeki yaşlıları azlederek, kendi yakını olan gençleri iş başına getirip, idari kadroyu gençleştirmiştir.

4- Bu rivayet, *Ebu Zür'a*'nın *Ebu Hüreyre*'den rivayet ettiği يُهْلِكُ النَّاسَ هٰذَا الْحَىُّ مِنْ قُرَيْشٍ *"Halkı Kureyş'ten şu kabile helak edecek"* hadisini tahsis eder. Zîra burada Kureyş'in tamamı değil, bazısı kastedilmiştir. Bunlar da gençlerdir, tamamı değil. Öyleyse hadisten murad şudur: "Bu gençler, iktidar talep ederek bu yolda savaşlar yaparak halkın ahvalini bozup insanları helake atarlar, fitnelerin peşpeşe devamı suretiyle zarar-

dide olanlar çoğalır." Nitekim fiiliyat, aynen *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın haber verdiği şekilde cereyan etti. Yukarıdaki hadisin devamında لَوْ أنَّ النَّـــــــاسَ اعْتَزَلُوهُمْ *"İnsanlar onları terkederlerse (kendileri için daha iyi olur)"* buyrulmakta. *Resulullah* o çeşit fitnelerde kenara çekilmeyi tavsiye etmiştir. *İbnu Hacer* kenara çekilmeyi "Onlara müdahale etmemek, onlarla kavgaya girişmemek, dinini fitneden kaçırmak" diye açıklar ve "Bu hadisten masiyetin alenen işlendiği yerden göç etmenin müstehab olduğu hükmü çıkarılmıştır. Çünkü bu, umumi felaketin gelmesine sebep olan fitneye düşmeye sebeptir."der. İmam Malik: "Bir yerde münker alenen işlenirse orası terkedilir" diye hükmetmiştir.

5- *İbnu Battal* demiştir ki: "Bu hadiste de zalim bile olsa sultana isyan etmemek gerektiğine delil vardır. Çünkü *Aleyhissalâtu vesselâm,* Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'ye bunların ve babalarının ismini öğretmiştir. Fakat, -ümmetinin helaki onlar eliyle olacağını haber vermiş olmasına rağmen- onlara isyan etmelerini emretmemiştir. Çünkü isyan, helak yönüyle itaat etmeye nisbetle daha çok helak edici ve tamamen yok olmaya daha yakındır. Böylece iki fenalıktan daha hafifini iki zorluktan daha kolayını tercih etmiş olmaktadır."

İbni Hacer son olarak der ki: "Zahirde kendi evlatları olmasına rağmen Mervan'ın bu "oğlancağızlar"a lanet etmesi hayret veren bir husustur. Sanki Cenab-ı Hak Hazretleri, bunu onun diliyle icra etti. Ta ki, aleyhlerine daha şiddetli bir delil teşkil etsin; ola ki ibret alırlar." İbnu Hacer, Mervan'ın babası Hakem'in de lanette bulunduğuna dair Taberanî ve diğer kitaplarda rivayet geldiğini kaydeder.

4826 ٢– وعن حُذيفة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: احْصُوا لِي كَمْ يَلْفِظُ بِالإسْلاَمِ. قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللّهِ! أتَخَافُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ مَا بَيْنَ السِّتِّمَائَةِ الَى السَّبْعِمَائَةِ؟ قَالَ: إنَّكُمْ لاَ تَدْرُونَ، لَعَلَّكُمْ أنْ تُبْتَلُوا. قَالَ: فَابْتُلِيـــنَا حَتَّى جَعَلَ الــرَّجُلُ مِنَّا لاَ يُصَلِّي إلاَّ سِراً]. أخرجه الشيخان.

2. (4826)- *Hz. Huzeyfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün):

"Bana İslam telaffuz eden kaç kişi olduğunu sayıverin" buyurdular. Biz: "Ey Allah'ın Resulü! Bizim sayımız altı-yedi yüze ulaşmış olduğu halde hakkımızda korku mu taşıyorsunuz?" dedik.

"Siz bilemezsiniz, (çokluğunuza rağmen) imtihan olunabilirsiniz!" buyurdular. Gerçekten öyle (belaya maruz kalıp) imtihan olunduk ki, içimizden namazını gizlice kılanlar oldu." [Buhârî, Cihad 181; Müslim, İman 235, (149).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, nüfus sayımı ile alakalıdır. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, hayatî korku mevzubahis olmadan bile sayım emrettiğini göstermektedir. Hadisin Buharî'de gelen bir veçhinde; *"sayın"* şeklinde değil اكتبوا yani "yazın!" şeklindedir. Demek ki teker teker yazıya dökülen bir sayma mevzubahistir. Hudeybiye ile ilgili rivayetlerde, oraya iştirak edenlerin sayısı 1500, 1400, 1300 kişi arasında değişmektedir. Bir Buharî rivayetinde "Muhacirlerin sekizde birini Eslem kabilesinden olanların teşkil ettiği" belirtilir. Buradan hareketle Muhacirlerin sayısını vermeye çalışan İbnu Hacer, Vâkidî'nin bir rivayetinde Eslemlilerin 100 kişi olduğunun belirtildiğini söyleyerek Muhacirlerin orada 800 kişi olduklarına hükmeder.

2- *Huzeyfe* (radıyallahu anh)'nin bahsettiği ibtila ve imtihan ne zaman oldu? Bu, alimleri muhtelif görüşler ileri sürmeye sevketmiştir:

★ *İbnu't-Tin*, bunun Hendek kazma sırasında yaşandığında cezmetmiştir.

★ *Davudî* şu ihtimali hikaye etmiştir: "Müslümanlar Hudeybiye'de iken olmuştur. Çünkü sayıları hususunda bin beş yüz mü idiler, bin dört yüz mü idiler, ihtilaf edilmişti."

★ *Huzeyfe*'nin "imtihan olunduk..." sözüyle Hz. Osman'ın hilafetinin sonlarında, *Kûfe* emîrlerinden *Velid İbnu Ukbe* gibi bazılarından vaki olan hallere işaret de olabilir. Onlar zamanında namaz te'hir edilmiş veya icap ettiği tarzda kılınmamıştır. Bu sebeple bir kısım vera sahipleri namazlarını tek başlarına ve gizlice kılmışlar, sonra da fitne korkusuyla mescidde emîrle birlikte kılmışlardır.

★ Şöyle diyenler de olmuştur: "Bu korku hali, Hz. Osman'ın sefer namazını dört kıldığı zaman olmuştur. Çünkü bazıları gizlice tek başına iki kılıyorlardı, tenkid edilir korkusuyla alenen kılamıyorlardı."

★ "Bu, Hz. Osman'ın şehid edildiği sıraya rastlar" diyen de olmuştur. Ancak İbnu Hacer, "O esnada Huzeyfe (radıyallahu anh) Medine'de değildi" der ve bunun bir vehim olduğunu söyler ve ilave eder:

★★ "Bu hadiste, Resulullah'ın istikbali ihbar nevine giren bir muci-

zesi vardır. Nitekim *Huzeyfe*'den sonra Haccâc ve diğerleri devrinde belirtilenden çok daha şiddetli korkularla dolu zamanlar yaşandı."

4827 ٣– وفي أخرى لهما عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَيَرِدَنَّ عَلَى حَوْضِى أَقْوَامٌ فَيُخْتَلَجُونَ. فَأَقُولُ: أَصْحَابِى. فَيُقَالُ: إِنَّكَ لاَ تَدْرِي مَا أَحْدَثُوا بَعْدَكَ].

«فَيُخْتَلَجُونَ»: أى يُجْذَبُونَ وينتزعون.

3. (4827)- Sahiheyn'de yine *Huzeyfe* (radıyallahu anh)'den gelen bir rivayet şöyledir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"(Kıyamet günü, havz-ı kevserime bir kısım gruplar da gelecekler ki, onlar oradan uzaklatşırılacaklar. Ben: "Onlar benim ashabımdır!" diyeceğim. Fakat:

"Sen, onların arkandan neler işlediklerini bilmiyorsun!" denilecek." [Buhârî, Rikâk 53; Müslim, Fezail 32, (2297).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette, Ashab'tan bir kısmının Resulullah'tan sonra bozulacağı mânası çıkmaktadır. Kabisa: "Bunlar, Hz. Ebu Bekir zamanında irtidat edip, *Hz. Ebu Bekir*'le mukatele edip, küfür üzerine öldürülenler" demiştir. Ancak *Hattabî* der ki: "Sahabeden kimse irtidat etmemiştir. İrtidat edenler, dinde nasipleri olmayan kaba bedevîlerdir. Dolayısıyla bunlara bakarak meşhur sahabeyi ketmekmek caiz olmaz." Hattâbî, bu hükmüne, hadisin bazı vecihlerinde gelen أُصَيْحَابِي *"Ashabcıklarım"* tabirini delil göstererek: "Onların sayıca azlığına bu tabir delildir" der. Başka alimler, meseleye farklı yorumlar getirmişlerdir:

★ "Bu zahirî küfürdür. Ancak murad, kendisine icabet eden ümmet (ümmetü'l-icabe) değil, davetine muhatap olan ümmettir (ümmetu'd-da've)" diyen de olmuştur.

★ *İbnu't-Tin:* "Bunların münafıklar veya kebîre işleyenler olma ihtimali var" demiştir.

★ *Bazıları:* "Bunlar ölüm korkusu, dünyaya erme ümidiyle İslam'a giren kaba bedevîlerdir" demiştir.

★ *Davudi:* "Kebîre işleyenlerin, bid'ata düşenlerin buna dahil olması muhal değildir" demiştir.

★ *Nevevî* der ki: "Bunlar münafıklardır, mürtedlerdir" dendi. Öy-

leyse onların da mü'minlere mahsus alındaki ve abdest uzuvlarındaki nurdan beneklerle haşrolunmaları caizdir, ama sonradan nurları söndürülür."

★ Dendi ki: "Onların üzerinde alâmet bulunması gerekmez, Müslüman bilinmeleri sebebiyle onlar da çağrılır."

★ "Onlar, İslam üzere ölen kebîre ve bid'atler ashabıdır. Böyle olunca onların cehenneme gidecekleri kesinlikle söylenemez. Zîra, ceza olarak önce Havz'dan tardedilip, sonra merhamet görmeleri de caizdir."

★ Onların alın ve diğer abdest uzuvlarında nurdan parlaklıklar olması, bu alâmetleriyle Resulullah'ın onları -ister muasırı olsunlar, isterse kendisinden sonra yaşayanlardan olsunlar- bu alâmetleriyle tanıması da imkan harici değildir.

★ *İyaz* ve *el-Bâci* ve diğer bir kısım âlimler, hadisin ravisi Kabîsa' nın yukarıda kaydettiğimiz "Bunlar, Aleyhissalâtu vesselâm'dan sonra irtidat edenlerdir" şeklindeki görüşünü müreccah bulmuşlardır. Resulullah'ın onları tanımış olması, onların üzerlerinde Müslümanlara has olan alâmeti taşımalarını gerektirmez. Çünkü bu alâmet, Müslüman amelini izhar eden İlahî bir ikramdır. Mürtedin ameli ise düşmüştür. Öyleyse Resulullah'ın onları tanıması irtidatlarından önce taşıdıkları alametleri itibariyle değil, şahısları itibariyledir. Keza, bu nokta-i nazardan, onların, Aleyhissalâtu vesselâm zamanındaki münafıkların da buraya dahil olmaları uzak bir ihtimal değildir. Şefaat hadisinde de geçtiği üzere وَتَبْقَى هٰذِهِ الْأُمَّةُ فِيهَا مُنَافِقُوهَا *"Bu ümmet, içerisinde münafıkları olduğu halde varlığını sürdürecektir."* Öyleyse bunlar bu işaretleri olmasa da ümmetle birlikte haşrolunacaklar ve fakat zatları bilinecektir. Kim onun suretini tanırsa, dünyada onu kendinden ayıran haliyle birlikte ona nida ederek belli edecektir.

Bid'a ehlinin oraya girmesine gelince: *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın, kendinden sonra bid'alar işlemelerine rağmen onları, *"Ashabım"* diye ifade etmesi uzak bulundu. Bu müşkil, sohbet kelimesinin umumi mânasına hamliyle cevaplandırılmıştır.

4828 ٤ – وعن الْمُسَيَّبِ بْنِ رَافِع قال: [لَقِيتُ الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا. فَقُلْتُ: طُوبَى لَكَ، صَحِبْتَ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ، وَبَايَعْتَهُ تَحْتَ الشَّجَرَةِ. فَـقَالَ: يَا ابْنَ أَخِي إِنَّكَ لاَ تَدْرِي مَا أَحْدَثْنَاهُ بَعْدَهُ]. أخرجه البخاري.

وقال: قال خلف بن حوشب كانوا يستحبون أن يتمثلوا بهذه الأبيات عند الفتن:

الحَرْبُ أَوَّلُ مَا تَكُونُ فَتِيَّةً تَسْعَى بِزِينَتِهَا لِكُلِّ جَهُولِ
حَتَّى إِذَا اشْتَعَلَتْ وَشَبَّ ضِرَامُهَا وَلَّتْ عَجُوزاً غَيْرَ ذَاتِ حَلِيلِ
شَمْطَاءَ يُنْكَرُ لَوْنُهَا وَتَغَيَّرَتْ مَكْرُوهَةً لِلشَّمِّ وَالتَّقْبِيلِ

4. (4828)- *Müseyyeb İbnu Râfi* anlatıyor: "Bera İbnu Âzib (radıyallahu anhümâ)'e rastladım. Kendisine:

"Sana ne mutlu! Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la sohbet şerefine erdin. O'na (Hudeybiye'de) ağaç altında biat ettin!" demiştim. Bana şu cevapta bulundu:

"Ey kardeşimoğlu! Biz ondan sonra ne bid'alar işledik sen bilemezsin." [Buhârî, Megâzî, 35.]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, Tabiin'in Ashab'a olan gıptasını göstermekte, Resulullah'ı görmenin, Sahabi olmanın şerefini takdir ettiklerini ifade etmektedir. Sahabinin cevapta tevazu yolunu ihtiyar ederek, izhar ettiği kemali, üstelik cereyan eden birkısım dahilî hâdiseler sebebiyle, Allah'a iltica ve tazarrularını ve akibetlerinden endişelerini göstermektedir ki, bu bir başka kemalin ifadesidir.

2- Sadedinde olduğumuz hadisin sonunda, fitne zamanında okunmasının müstehap addedildiği belirtilen şiir, Buharî'de yer almaktadır. mânası şöyledir:

"Harp, başlangıçta her cahil erkeğin gözüne zinetiyle koşan genç bir kız olur.

Nihayet tutuşup, yakacaklarını yaktığı zaman,

Talibi olmayan ihtiyar bir karıya döner.

Saçları kırçıllaşmış, çirkin, koklanıp öpülmek istenmez."

İbnu Hacer, bu beytin bazı nüshalarda İmru'l-Kays'a nisbet edildiğini, ancak tahkikte Amr İbnu Ma'dikerb'e ait olduğunun anlaşıldığını belirtir.

Bu beyti sunan bir rivayette Hz. İsa'dan şu tavsiye kaydedilir: قَالَ عِيسَى بْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيِّينَ: كَمَا تَرَكَ لَكُمُ الْمُلُوكُ الْحِكْمَةَ فَاتْرُكُوا لَهُمُ الدُّنْيَا "*Krallar size hikmeti bıraktıkları gibi, siz de dünyayı bırakın (onlarla dünya kavgası yapmayın.)*"

❑ SAHABE VE FİTNE HAREKETLERİ

Fitne ile ilgili olan bu bölümü mütemmim iki parça ile kapatacağız:

Birincisinde fitne hâdiselerinde Sahabe'nin tutumu tahlil edilecek, fitne hâdiselerine iradî olarak girmedikleri, hâdiselerin onlar dışında bir tezgahlama olduğu gösterilecektir.

İkincisinde, fitne hâdiselerinin hikmeti açıklanmaktadır.

FİTNEDE SAHABE'NİN TUTUMU

Bilindiği üzere, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in vukua geleceğini haber verdiği fitneler, daha Sahabe devrinde çıkmaya başlamıştır. Hz. Ömer'in şehadetiyle başlayan ilk kımıldamalar, esas itibariyle el-*Fitnetü'l-Kübrâ* denen *Hz. Osman*'ın şehadetiyle şiddet ve vüs'at kazanmıştır. Pekçok Müslümanın ölümüne sebep olan Cemel, Nehrevan ve Sıffîn vakaları bu fitne hareketlerinin sebep olduğu mühim hâdiselerdir. Şüphesiz burada o hâdiselerin tarihini anlatacak değiliz. Ancak bu hâdiselerle alâkalı olarak bilinmesinde bizim için ibretler, faydalar bulunan bazı durumlar, teferruatlar var ki onlar dikkatten kaçmaktadır. Biz mühim addettiğimiz birkaç noktaya dikkat çekmeye çalışacağız.

1- FİTNE HÂDİSELERİNİ SAHABELER ÇIKARMADI

Sahabe zamanında cereyan eden hâdiseler mevzubahis olunca dikkatten kaçan mühim hususlardan biri budur. Bu nokta iyi ve net bilinmezse Sahabeler hakkında yanlış birkısım kanaatler beslemek, hatalı sözler söylemek mümkündür ve bugün Müslümanlar arasında bu çeşit durumlar, maalesef, fiilen mevcuttur. Halbuki, fitnenin çıkışı ile Ashab'ın hiçbir alâkası yoktur. Ashab dışındaki birkısım münafıklar hâdiseleri tezgahlayıp tahrik etmişler, Ashab da ister istemez kendini bu vakaların içinde bulmuştur. Şöyle ki:

Kısa zamanda, İslam'ın kaydettiği fütuhatlar, kazandığı zaferler sebebiyle, İslam'ın gittiği Mısır, İran, Suriye gibi yerlerde pekçok kimseler eski düzenlerinin bozulması sonucu menfaatlerini kaybetmişlerdi. Bunlar Müslümanlara karşı intikam hisleri ile dolu idiler. Ne var ki, açıktan açığa Müslümanlara karşı çıkmak mümkün değildi. Müslüman gözükerek ortalığı karıştırmak daha uygun bir metoddu ve öyle yaptılar.

O devirde vukua gelen hâdiselerin çıkışından gelişmesine, tahrikçilerinden karşı koyanlarına ve karşı koyuşta takip ettikleri tarz ve

metodlara varıncaya kadar bizim için ibret olabilecek yönleri var. Ashab'ın, hâdiselere alâkası bunlardan biridir. Onların, hâdiselerin çıkışından itibaren pek az hisse sahibi olduklarını, hep gayr-i iradî olarak sürüklendiklerini birkaç meseleye parmak basarak göstermeye çalışacağız:

a- Fitneyi Çıkaranlar: Söylediğimiz gibi, Ashab devrinin hâdiselerinin gerçek müsebbibleri, İslâm'ın getirdiği yeni idare sebebiyle menfaatleri haleldâr olan, İslâm'a karşı kin ve hasetle dolan kimselerdir. Bu işleri tezgahlayan baş mürettibin *Abdullah İbnu Sebe* adında bir Yahudi dönmesi olduğunu bilmek bile mesele hakkında kabaca bir bilgi verir. Onun faaliyetlerini ve fitnedeki rolünü biraz detaylı bilmek ise, mevzumuzu oldukça aydınlatır.

Abdullah İbnu Sebe kimdir? İslâm tarihinde Hz. Osman'dan bu yana akan kardeş kanlarında asıl hissenin sahibi olan bu adam bir Yahudidir. Onun attığı fitne bugün bile tesirini icra etmektedir. Hakkında şahsî yorumdan ziyade, büyük alim Taberî'nin (vefatı hicrî 311) sunduğu geniş malumattan bir parçayı aynen sunuyoruz. Der ki:

"Abdullah İbnu Sebe, San'alı bir Yahudi idi. Annesi siyah bir kadındı. Abdullah, Hz. Osman'ın hilafeti sırasında Müslüman oldu. Sonra İslâm memleketlerini dolaşarak halkı baştan çıkarmaya gayret etti. Bu faaliyetlerine Hicâz'da başladı. Sonra sırayla Basra'ya, Kûfe'ye ve oradan da Şam'a geçti. Fakat Şam ahalisi nezdinde arzularından hiçbirine muvaffak olamadı. Hatta Şamlılar onu Şam'dan sürüp çıkardılar.

İbnu Sebe, Şam'dan çıkarılınca Mısır'a geldi. Burada yerleşerek faaliyetlerine devam etti. Ora halkına söyledikleri arasında şu da vardı: "Hz. İsa'nın geri döneceğine inanıp da *Hz. Muhammed*'in döneceğini reddedenlere şaşmak gerek. Cenab-ı Hakk Kur'ân-ı Kerîm'de **"Herhalde o Kur'ân'ı senin üzerine farz kılan (Allah) seni (tekrar) dönülecek yere döndürecektir"** (Kasas 85) buyurmaktadır. Öyle ise, Hz. Muhammed geri gelmeye Hz. İsa'dan daha çok hak sahibidir."

Taberî'den naklimize burada kısa bir ara vererek hemen şunu belirtelim ki, bu âyet, hicret sırasında nazil olmuştur. Dehhâk'tan gelen rivayete göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'den Medine'ye müteveccihen hicret ederken el-Cuhfe denen, Mekke'den dört merhalelik mesafede bir mahalle geldiği zaman Mekke'den ayrılışın üzüntüsünü duyar ve Mekke'ye, doğum yerine karşı bir iştiyak duyar. Cenab-ı Hakk Resûlünü teselli için bu ayeti inzal ederek tekrar buraya geleceğini haber verir.

Şimdi tekrar Taberî'den nakle dönüyoruz:

"İbnu Sebe'nin bu sözleri kabul gördü. Böylece o, ric'at (tekrar hayata dönüş) inancını Mısır ahalisi arasına sokmuş oldu. Bu mevzuda pek çok münakaşalar oldu. İbnu Sebe başka görüşler sokmaya devam etti. Bu meyanda diyordu ki: "Şimdiye kadar bin kadar peygamber geldi geçti. Her peygamberin bir vasisi vardı. Ali de Hz. Muhammed'in vasisidir."

İbnu Sebe bu görüşünü telkin ettikten sonra şunu ileri sürdü: "Hz. Muhammed Hatemü'l-Enbiya'dır. Ali de Hatemü'l-Esfiya'dır."

İbnu Sebe bunu da telkin ettikten sonra şunu ileri sürdü: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vasîsine tecavüz ederek ümmetin işini eline alan ve Hz. Peygamber'in vasiyetini yerine getirmeyen kimseden daha zalim kim vardır?"

Bu teşvişleri de piyasaya sürdükten sonra (yakınlarına) şöyle dedi: "Hilafeti Osman haksız olarak aldı. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in vasisi ise meydandadır. Öyle ise ey insanlar bu işin tashihi için kalkın, meseleyi uyandırın. Bu maksatla, umerâyı (idarecileri) kötülemekle işe başlayarak kendinizi emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münkerle meşgul gösterin ki, halkın alâka ve taraftarlığını kazanın ve sonra onları asıl meseleye çağırın..."

Bu şekilde yeterli sayıda adam ayarladıktan sonra dâilerini (militanlarını) her tarafa gönderdi. Gittikleri yerlerde fesat işlerini yürüten bu ajanlarla sıkı bir yazışma yaptı. Bunlar görüşlerini çok gizli bir şekilde yayıyorlardı. Dışa karşı da emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker yapıyormuş görünümünü veriyorlardı. Bunlar da kendi aralarında mektuplaşıyorlardı ve birbirlerine mektup gönderirken ajanlarının yol dağarcıklarının içerisine iyice gizliyorlardı.

Her bölgede bulunan kimseler aynı titizlik ve gizlilik içerisinde karşılıklı olarak, diğer bölgelerde bulunan adamlarıyla mektuplaşarak herbiri kendi bölgelerinde yapılanları (yeni gelişmeleri) bildiriyorlardı. Her biri mektup geldikçe, bunu bölgesindeki bütün hempalarına okuyordu.

Bu şekilde çalışmalarla propagandaları her tarafa ulaştı ve hatta Medine'ye kadar dayandı. Bunlar açıkça söylediklerinden başka şeyler peşinde koşuyorlar, gizlediklerinden başka şeyler izhar ediyorlardı. (Yapılan propagandalarla başka yerler ahalisi o kadar kargaşa ve huzursuzluk içinde gösterilmişti ki) her bölge halkı (bu haberleri duydukça): "Çok şükür, diğer yerlerdeki belalardan ve keşmekeşlerden azadeyiz, afiyetteyiz" diyorlardı. Medine'ye her taraftan bu huzursuzluk haberleri geliyordu. Onlar da bu durum karşısında: "Çok şükür, başka yerleri kasıp kavuran belalardan azadeyiz" diyerek hallerine şükrediyorlardı.

Medine'de bu durumla karşılaşan Muhammed ve Talha, Hz. Osman'a çıkarak: "Ey mü'minlerin emîri, insanların huzursuzluğu hakkında bize ulaşmış olan haberler size de geldi mi?" dediler. Hz. Osman "Hayır, ben onlardan sadece selamette oldukları hususunda haber almaktayım" dedi. Onlar, hayır diyerek kendilerine ulaşan huzursuzluk vs. haberlerini anlattılar.

Hz. Osman, onlara "Siz benim yardımcılarım ve mü'minlerin de şahidlerisiniz, ne yapmam gerekiyorsa söyleyin" der. Onlar da: "Biz sana, itimat ettiğin kimselerden bazılarını diğer bölgelere göndererek durumu tahkik ettirmeni tavsiye ederiz" dediler.

Tahkîk Heyeti: Hz. Osman, yapılan tavsiye üzerine bir tahkik heyeti teşkil ederek, başta Kûfe, Basra, Mısır, Şam olmak üzere her tarafa muhakkikleri gönderir. Taşra ahalisine hitaben şu tamimi de yollar: "Ben her yıl hacc mevsiminde valilerimle karşılaşırım. Başa geçeliden beri ümmete emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münkerin hakim kılınmasına gayret ettim. Şimdiye kadar bana intikal eden bir sızlanmada haklı hakkını almıştır. Âmillerime (valilerime) intikal eden haksızlıklara da el konmuş, haklıya hakkı verilmiştir. Ne ben, ne ailem raiyyetten fazla bir hakka sahip değiliz. Herhangi bir haksızlık oldu ise, hemen terkedilecektir. Medine halkı bana, insanlardan bir kısmının haksız yere hakarete uğrayıp dövülmekte olduklarını söylediler. Kim bizim gıyâbımızda gizlice dövülmüş, hakarete uğramış ise, kim böyle bir haksızlık iddia ediyorsa, hacc mevsiminde Medine'ye gelsin, hakkını benden veya amillerimden alsın veya bağışlasın. Zîra Allah bağışlayanları mükaafatlandıracaktır." Bu mektup taşra vilayetlerde okununca herkesi ağlattı. Halk Hz. Osman'a hayır duada bulundu."

Valilerle İstişare: Hz. Osman bununla da yetinmeyip, kendileriyle istişarede bulunmak üzere valileri merkeze çağırır. Abdullah İbnu Âmir, Muâviye, Abdullah İbnu Sa'd (radıyallahu anhüm ecmain) gelirler. Bunlarla birlikte Saîd İbnu'l-Âs ve Amr'ı da istişare meclisine alır.

Yine *Taberî*'den aynen takip edelim:

"Hz. Osman (valilere): "Söyleyin, nedir bu şikayet, bu şayia, vallahi aleyhinize kabul görmesinden korkuyorum. Bunu tasdik etmek benim nazarımda zor görünse de başkaları kolay kapılır" dedi. Valiler, cevaben ona şunu söylediler: "Sana biz halktan haber getiriyoruz. Tahkikçiler de çıkardın, onlar da getirdiler. Halktan kimse bizzat temas kurarak, şifahen herhangi bir şikayette bulunmamaktadır. Hayır, Allah'a kasem olsun, (dedikoducular) doğru söylemiyorlar, dürüst hareket etmiyorlar. Biz,

bu duruma hiçbir sebep göremiyoruz. Sen, bununla alâkalı bir kimseyi getirip kesin bir tavır alacak durumda da değilsin. Ortada boş bir şayiadan başka bir şey yok. Bu şayia ile amel etmek, onu ciddiye almak doğru olmaz."

Bunun üzerine *Hz. Osman* "Öyleyse ne yapalım, bana yol gösterin" dedi. *Said İbnu'l-Âs* söz alarak: "Bu uydurma bir şeydir, gizlice uydurulup el altından yayılıyorlar. Hususî meclislerde bunlar konuşulup büyütülüyor" dedi. Hz. Osman tekrar sordu: "Buna karşı tedbir ne olmalı?" Saîd İbnu'l-Âs: "Bu kimseler araştırılmalı. Bu şayiaları çıkaranlar öldürülmeli" dedi. Abdullah İbnu Sa'd da şunu söyledi: "İnsanlara verilmesi gerekeni verince onların eda etmeleri gerekeni de onlardan al. Zîra bu, onları bırakmandan hayırlıdır." Hz. Muâviye de şunu söyledi: "Sen beni vali tayin ettin ve ben de onların işlerini üzerime aldım. Onlardan sana sadece hayır haberi geldi. İki kişi onların bölgesini daha iyi bilir." Hz. Osman ona da: "Ne yapmamız gerekir, fikrin ne?" dedi. Hz. Muâviye: "İyi muameleye devam" dedi. Hz. Osman: "Sen ne dersin ey Amr?" dedi. Amr da şu (enteresan) beyanda bulundu: "Ben görüyorum ki, sen insanlara çok yumuşak davranıyor ve ağır alıyorsun. Bu davranış Hz. Ömer'de yoktu. Ben senden önce geçen iki arkadaşının yolundan gitmeni tavsiye ederim. Şiddet gösterilmesi gereken yerde şiddet, yumuşak davranılması gereken yerde yumuşaklık göster. İnsanlara kötülükten başka bir şey yapmayanlara şiddet gerekir. Yumuşak davranış başkalarına karşı hep hayırhah olanlar içindir. Sen hiçbir ayırım yapmadan iki grup için de hep yumuşak davrandın."

Bu konuşmalardan sonra *Hz. Osman* kalkarak Allah'a hamd ve senâda bulundu: "Bana söylediklerinizin hepsini dinledim. Her meseleye girmek için kendine has bir kapısı vardır. Ortada ümmet için endişe duyduğumuz şu iş vardır. Bunun üzerine örtülen ve kendileriyle korunacağımız kapı ise, Allah'ın tayin ettiği hudud yumuşaklık, anlaşma ve uzlaşmadır" dedi.

Görüldüğü üzere, son derece sinsi ve hesaplı bir şekilde hazırlanan fitne ve huzursuzluklara Sahabeler tedbir bulmakta zorluk çekmekteler. Zîra görünürde hiçbir meşrû ve mâkul sebep yok, üzerine gidilecek açık hedef yok. Ama tek gerçek şu ki, bu gelişen hâdiselerde Ashab'ın hiçbir dahli yok.

2- SAHABELER FİTNEYE KATILMADI:

Sahabenin fitne karşısındaki tutumunu belirtmek maksadıyla na-

zar-ı dikkate arzetmemiz gereken mühim bir nokta da, çıkmış bulunan fitneye katılmaktan Ashab'ın kaçmış bulunduğu, fiilen girenlerin, daha doğru bir ifade ile girmek zorunda kalanların sayıca çok az olduğu keyfiyetidir. Bu maksadla, *İbnu Sebe*'nin *Hz. Osman* tarafından temsil edilen İslâm devletinin alacağı bütün tedbirleri bozarak Halife'nin şehid edilmesine müncer olan dalaverelerini ve teselsül eden hadiseleri atlayarak, ikinci mühim hâdise olan Cemel Vakası'na geçip onunla alakalı bazı gelişmeleri belirteceğiz.

CEMEL VAKASI: Bu hadise, bilindiği üzere, *Hz. Osman*'ın katillerinin cezalandırılması meselesinde ortaya çıkan görüş ayrılığı sebebiyle vukua gelmiştir. Bir tarafta *Hz. Ali,* bir tarafta da *Hz. Aişe* ve onun maiyetinde *Hz. Zübeyr* ve *Hz. Talha* vardır.

Hz. Osman'ın şehid edilmesinden beş gün sonra halife olan Hz. Ali, sayısı iki bini geçen ve Mısır, Kûfe ve Basra'dan gelmiş bulunan ihtilalcilerin kalabalık oluşları ile, vaka sırasında Medine halkının suskun davranışı gibi hususları nazar-ı dikkate alarak cezalandırma işinde acele davranma taraftarı değildi.

Buna karşılık, Mekke'de bulunan *Hz. Aişe* ve aralarında *Hz. Talha* ve *Hz. Zübeyr*'in de bulunduğu diğer birkısım Müslümanlar Hz. Osman'ın katillerinin hemen cezalandırılmasını istiyorlardı. İşe Basra'da başlamaya karar verdiler.

Hz. Ali, bunların niyetini ve Basra'ya hareket ettiklerini duyunca herhangi bir hâdiseye meydan vermemek, onlarla anlaşmak niyetiyle o da harekete geçerek Rebeze'ye gelir. *Hz. Aişe* ve taraftarlarının Basra'ya vardıklarını öğrenince *Kûfe*'den te'min ettiği kuvvetlerin başına geçerek Basra'ya yürür. Taberî'nin rivayetlerinden aynen takip edeceğimiz üzere her iki taraf da sulhtan başka bir şey istememektedir. Ancak araya giren gizli oyunlar burada da muvaffakiyetler elde ederek iki Müslüman kitleyi savaşa sokarlar.

"Askerler konaklayınca Hz. Ali çıktı. Öbür taraftan da Talha ve Zübeyr çıktılar. Bunlar oturup, ihtilaf ettikleri hususlarda konuştular. Sulh etmekten ve harbi terketmekten daha uygun bir şey görmediler. Birbirlerinden bu anlaşma ile ayrıldılar. Hz. Ali karargahına, Hz. Talha ve Zübeyr de kendi karargahlarına çekildiler. Her iki taraf da geceyi sulhle geçirdiler. Çoktandır, aradaki ihtilaf ve yaklaşmakta olan savaş sebebiyle böylesine huzurlu bir gece geçirmemişlerdi."

İhtilalciler Sulhten Rahatsız: Taberî, bundan sonra orduya karı-

şan İbnu Sebe ve adamlarının iki tarafı nasıl tutuşturup, harbe soktuklarını anlatır:

"...Hz. Osman hadisesini tahrik edenler de çok fena bir gece geçirdiler. Zîra başlarına gelmekte olan felaketi görmüşlerdi. Bütün gece aralarında müzakere yaptılar. Sonunda, gizlice harbi kızıştırmaya karar verdiler. İşlemeye çalıştıkları şerrin duyulmaması için çok gizli yapılmasını istediler. Alacakaranlıkta harekete geçecekler, bundan yakın komşuları bile haberdar olmayacaktı."

İbnu Sebe'nin Sözleri: Hâdiseleri takip ederken, atlanmaması, ibretle okunması gereken bir husus, Yahudi dönmesi *İbnu Sebe*'nin, daha önce, henüz iki ordu karşılaşmadan, yukarıda anlaşma vaki olmadan önce verdiği bir talimattır. Bu talimat bize, fitnecilerin, her iki tarafın da iyi niyetlerini akim bırakacak, çok önceden hazırlanmış bir tertiple her iki tarafın da ordusuna katılmış olduklarını gösterecektir. Hatta hemen hatırlatabiliriz ki, onların bu katılışı rastgele bir katılış değil, hin-i hacette, alınacak kararlara kendi istekleri istikametinde yön vermede müessir olacak şekilde, en kritik noktalarda yer alacak şekilde bir katılış, bir sızmadır. İşte *İbnu Sebe*'nin sözleri: "Ey kavm, sizin hayat ve şerefiniz insanların birbirine düşmesine bağlıdır. Öyle ise onları birbirine düşürün. Yarın bunlar karşılaştıkları vakit harbi kızıştırın. Onları başka şeylerle meşgul olmaya bırakmayın. Öyle ise kendileriyle beraber olduğunuz kimseler, sizin istemediğiniz şeyden (yani sulhtan) yüz çevirmenin ve Allah'ın Ali'yi, Zübeyr'i ve Talha'yı ve onlar gibi düşünenleri (birbirleriyle savaştırarak) meşgul etmesinin zaruri olduğunu bilsinler..." Bu talimatı alan kurmay heyeti orduya dağılarak, sulh yapılmamasının, her iki ordunun birbiriyle çarpıştırılmasının lüzumu hususunda, diğer adamlarını ikna edeceklerdir.

Fitneciler Müslümanları Vuruşturuyor: Şimdi, tekrar *Taberî*'nin Cemel Vakası'nın başlangıcı ile alâkalı açıklamalarına dönelim. Yukarıdaki fitnecilerin sabaha kadar müzakere ederek alacakaranlıkta harekete geçme kararlarını belirtmiştik. İstişareye katılan yönetici ekip, ortalık henüz karanlıkken şafakla birlikte harekete geçerler. "Mudar kabilesinden olanlar, diğer Mudarlı arkadaşlarının yanına, Rebia kabilesinden olanlar diğer Rabialı adamlarının yanına, Yemen'den olanlar da diğer Yemenli adamlarının yanına gittiler ve aniden baskına geçtiler. Basralılar harekete geçerek karşılık verdi. Bütün ordu harekete geçti. İleri gelenleri arasında, onları aniden basanlar da vardı. Zübeyr ve Talha, Mudar'dan olan ileri gelenlerle ortaya çıktılar ve sağ cenaha -ki

Rebialılardır- Abdurrahman İbnu'l-Haris'i, sol cenaha da Abdurrahman İbnu Attab İbni Esid'i gönderdiler. Kendileri de merkezde kaldılar ve "Ne olu-yor?" diye sordular. Onlar (Abdullah İbnu Sebe'nin oradaki adamları): "Kûfeliler bize gece baskını yaptı" dediler. Bunun üzerine Zübeyr ve Talha: "Anlaşıldı; Ali harbi kesme sözünde samimi değilmiş; kan dökmek, haramları helal addetmek istiyormuş; bizimle sulh meselesinde mutabık değilmiş" dediler ve Basralıların yanına geldiler.

Basralılar kendilerine saldıranları geldikleri yere geri püskürttüler. Hz. Ali ve Kûfeliler, bunların gürültüsünü işitmişti. (Fitneciler casus olarak) adamlarından birini, diledikleri şeyi (Hz. Ali'ye) haber olarak sunulmak üzere Hz. Ali'nin yakınlarına yerleştirmişlerdi. Hz. Ali gürültüyü işitince: "Ne oluyor?" diye sordu. İşte bu adam, hemen cevap verdi: "Biz ani baskın yapmadık. Ancak onlardan bir grup gece baskını yaptı. Biz de geldikleri yere geri püskürttük. Askerler hemen harekete geçtiler. Hz. Ali sağ ve sol cenah komutanlarına "Yerlerinizi alın" dedi ve ilave etti: "Anlaşıldı; Talha ve Zübeyr harbi kesme sözünde samimi değillermiş; kan dökmek, haramları helal addetmek istiyorlarmış, bizimle sulh meselesinde mutabık değillermiş."

Böylece akşamdan sulh üzerine anlaşan iki İslam ordusu birbirine girer ve her iki taraftan beşer binin üzerinde olmak üzere, tarihin on binden fazla ölüye mal olan Cemel Vakası meydana gelir.

FİTNEYE KARIŞAN SAHABELER: Fitne çıktığı zaman Ashab'tan kahir bir ekseriyet, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in fitneye karışmamayı sıkı sıkıya tavsiye eden hadislerini -ki bunlardan birkısmını geçen bahislerde kaydetmiş bulunuyoruz- hatırlayarak karışmamıştır. Esasen karışanlar da çok azdır. Bir Cemel Vakasında on bin kişi şehid oldu dendiği vakit gafletle, bunların Sahabi yani bizzat Hz. Peygamber'i görmüş bulunan kimseler olduğu zihne gelir. Halbuki meseleye, tarih ve rivayet kitaplarının verdiği bilgiler ışığında bakıldığı zaman insanı hayrette bırakan bir gerçekle karşılaşılmaktadır; o da bu savaşa katılanlar arasında, idareciler dışında pek az sayıda Sahabe'nin bulunmuş olmasıdır.

Sözü fazla uzatmadan, bu ilk devirdeki fitnelere, çok az sayıda Sahabe'nin katıldığı hususunda bizi ikna edecek bir tahkiki, değerli hocalarımızdan Talat Koçyiğit'ten aynen sunacağız. Hadiscilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar adlı kitabında der ki: "Sahabenin en fazla bulunduğu senelerde zuhur eden fitneler gözönünde bulundurulacak olursa, bu fitnelere Sahabeden hemen hemen hiç kimenin iştirak etmediği

görülür. Mesela Cemel Harbi'ne iştirak eden Sahabilerin sayısı hakkında gelen bir rivayette *eş-Şa'bî:* "Cemel'e, Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ashabından *Ali, Ammar, Talha* ve *ez-Zübeyr*'den başka hiç kimse iştirak etmemiştir. Eğer beşincisini bulurlarsa ben yalancıyım!" demektedir. Ahmed İbnu Hanbel ise, "Ehl-i Bedr"den Sıffîn Harbi'ne iştirak edenlerin yetmiş kişi olduğuna dair ileri sürülen bir haberi, Şu'be'nin nasıl yalanladığını ve Huzeyme İbnu Sabit'ten başka hiç kimsenin bu harbe katılmadığını nasıl kat'î bir ifade ile belirttiğini zikreder."

Şüphesiz, bu vakalara katılan Sahabeler, sayıca yukardaki rivayette zikredilen rakamlarla tahdid edilemez. Şa'bî'nin rivayetini nakleden Zehebî de, Şa'bî'nin kesin ifadesine "Sanki Şa'bî, burada ilk muhacirleri kastediyor" kayd-ı ihtirâzisini koyarak Sahabeden daha başka katılanların da olduğunu ima ediyor. Nitekim, yukarıda ismi geçenler dışında *Abdullah İbnu Zübeyr, Muhammed İbnu Ebi Bekr* gibi birkısım meşhurların da Cemel Vakası'na iştiraklerini muteber kitaplar te'yid eder. Şu halde, ifade edilmek istenen gerçek, on bini mütecaviz maktul arasında Sahabeden olanların tahmin edilecek kadar az olduğudur. Bunlar da hâdiseleri isteyerek çıkarmış değil, zoraki sürüklenmişler, adeta kendilerini bu vak'aların içinde bulmuşlardır.

Sahabenin Fitneye Girişmeyişinin Sebebi: Sahabeleri, bu dahilî hâdiselere girmekten alıkoyan şey, mükerrer olarak temas ettiğimiz üzere, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in bu husustaki uyarı ve tenbihleri idi. Birçok ısrar ve teşebbüslere rağmen bu harplere katılmama hususunda sistemli direniş gösterenlerden *Seleme tu'bnu'l-Ekva, Sa'd İbnu Ebi Vakkas, Muhammed İbnu Mesleme, Abdullah İbnu Ömer, Ebu Bekre, Ühban İbnu Sayfi* meşhurdur.

Bunlardan birkısmı: "Bu fitnelere karışmamak gerekir. Öyle ki, birisi öldürmek niyetiyle gelecek olsa, müdafa-i nefis de yapılmaz" demiştir. Hz. Osman'ın birinci görüşün kurbanı olduğunu daha önce belirtmiştik. Şimdi bazılarının tutumuyla alâkalı bir iki misal göreceğiz.

Ahnef İbnu'l-Kays'ın Ebu Bekre ile alâkalı bir rivayeti şöyle: "Ben bu adama (Hz. Ali'ye) yardım etmek için çıkmıştım, yolda Ebu Bekre'ye rastladım. Nereye gidiyorsun?" dedi. Şu adama yardım etmeye dedim. Dön dedi, zîra ben Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şunu söylediğini işittim: "İki Müslüman silahla birbirlerinin karşısına çıkacak olurlarsa katil de maktul de ateştedir..."

Ühbân ise, *Hz.Ali*'nin yardım teklifini: "Benim dostum, senin de am-

caoğlun olan Hz. Peygamber, insanlar arasında kargaşa çıkınca tahtadan bir kılıç edinmem hususunda benden söz aldı..." diyerek reddeder ve Hz. Ali de normal karşılar, ısrar etmez.

Üsâme İbnu Zeyd, "La ilahe illallah" diyen bir kimse ile ebediyyen mukatele etmeyeceği hususunda yemin eder.

Fitneden kaçanların mühimlerinden biri olan Abdullah İbnu Ömer'e iki kişi gelerek: "İnsanların yaptığını görüyorsun. Sen ki, Hz. Ömer'in oğlusun, Hz. Peygamber'in ashabındansın, seni bu savaşa katılmaktan alıkoyan şey nedir?" derler. O: "Allah bana Müslüman kardeşimin kanını haram etti" der. Onlar: "Allah: **"Fitnenin olmaması ve dinin tamamı Allah için olsun diye onlarla savaş"** (Enfal 39) demedi mi?" diye bir ayet hatırlatırlar. İbnu Ömer şu cevabı verir: "Biz savaştık, hatta fitne kalktı, dinin tamamı da Allah için oldu. Siz de fitne olsun, din de Allah'tan başkası için olsun diye harp ediyorsunuz."

Sa'd İbnu Ebî Vakkas da aynı mealde bir ifade ile fitneye girmeyişinin sebebini açıklar. *Muhammed İbnu Mesleme*'nin de Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in tavsiyesine uyarak tahtadan bir kılıç yaptırdığını ve *Hz. Ali*'nin davetine rağmen fitneye karışmadığnı daha önce belirtmiştik.

3- ASHAB'IN KATILDIĞI FİTNELER ÜZERİNE BİRKAÇ MÜTALAA: Şurası muhakkak ki, sayıca az da olsa, arzu ve rızalarının hilafına da olsa, Ashabtan bazılar fitne hareketlerine bulaşmamışlardır. Bu durum Müslümanları Ashab hakkında birkısım yersiz düşünce ve hükümlere götürebilir. Bu ise, Ehl-i Sünnet akidesi açısından son derece mahzurludur. Gerek ferdî gerek içtimâî hiçbir amelî faydası olmayan bu hatalı değerlendirmelere düşemek için Ehl-i Sünnet alimlerinin bu meselelerle alâkalı olarak beyan ettikleri birkaç mütalaayı burada kaydetmede fayda var:

a) Ashab'tan Katılan da Katılmayan da Haklıdır: *İbnu'l-Arabî,* Ashab'tan bazıları bu dahilî harbe katılırken diğer bazılarının katılmayışını, cihadın farz-ı kifaye oluşuyla izah eder. *İbnu Hacer* de bu mealde olmak üzere şunları söyler: "Bu meselede hakikat şudur: Mezkur sahabeden herbirisi amelinin doğru olduğuna hükmetmiş olmalıdır. Kıtale bulaşanlar nezdinde, bağiler grubu ile harp etme emrini ifade eden delil vuzuh kazanmıştır ve kendisinde de bu işi yapacak kudret mevcuttur. Katılmayanlar için de, iki gruptan hangisinin bağî addedileceği hususu vuzuh kazanmamıştır. Nitekim *Huzeyme tu'bnu Sabit, Hz. Ali* tarafında

olmakla beraber savaşmamıştır. Ne zaman ki Ammar'ı savaşır gördü o da mukateleye katıldı ve "Ammar'ı bağî bir grup öldürecek" hadisini rivayet etti."

b) Fitnenin Bir Hikmeti: İbnu'l-Arabi'ye göre, "Ashab arasında cereyan eden bu savaşlarda Allah'ın güttüğü hikmetlerden biri, ehl-i te'vil ile yapılacak harbin ahkâmını öğretmektir."

c) Fitneye Karışan Sahabeler Hakkında Verilen Hüküm: "Sahabeler arasında cereyan eden vakalara temas ederken bir noktanın belirtilmesi gerekmektedir. O da, Sahabeler hakkında bu mesele ile alakalı olarak gelişigüzel söz etmemektir. Bu husus, Ehl-i Sünnet ile diğer fırkaların ayrıldığı mühim noktalardan biridir. Hariciler, Şiîler vs. bu meselede birkısım sahabeleri tekfire kadar giden ifratlara düşerler. Nevevî, Ehl-i Sünnet'in itidal üzere olan ve nasslara uygun düşen görüşünü şöyle hülasa eder: "Bil ki, Ashab arasında akan kanlar, hadiste gelen *"...ölen de öldüren de ateştedir"* tehdidine dahil değildir. Ehl-i Sünnet ve ehl-i hakk olan mezhebimizin görüşü "Ashab hakkında hüsn-i zanda bulunmak ve onların aralarında cereyan eden hâdiseler hususunda gelişigüzel söz etmekten çekinmek ve onların mukatelelerini te'vil ederek iyiye yormaktır. Şöyle ki: Onların hepsi müteevvil ve müçtehid kimselerdi. Allah'a isyan ve dünyevî bir maksatla hareket etmediler. Aksine her bir fırka, hak yolda olduğuna inanıyordu. Şurası muhakkak ki, bu içtihadlarında bir kısmı musib (isabet etmiş) bir kısmı da muhti (hataya düşmüş) idi. Hataya düşenler, bu hatalarında mazur idiler. Zîra içtihad meselesinde, müçtehide hatasından dolayı günah yoktur. Hz. Ali bu hareketlerde içtihadında musib ve haklı idi. Mevcut vaziyet karşısında verilecek hükümler şaşırtıcı idi, doğrusunu bulmak zordu. Bu sebeple Ashab kararda mütehayyir kaldı ve üç gruba ayrıldı. İki grub birbirine zıd içtihadlarla karşı karşıya gelirken, bir üçüncü grup bunlardan her ikisini de terketti, savaşlara katılmadı, doğru olanın hangisi olduğu hususunda kesin kanaat edinemediler."

İbnu Hacer, bu mücadelelerde, kimlerin muhik olduğu bilinse bile, Sahabelerden hiçbirine, bu meselelerden dolayı ta'nda bulunmamanın bir vecibe olduğunda Ehl-i Sünnet'in "ittifak ettiğini" belirttikten sonra: "Zîra onlar bu harplerde, içtihadları sebebiyle mukatele ettiler" der.

Nevevî'nin -ve veciz olarak da *İbnu Hacer*'in yukarıdaki açıklamalarında- atıfta bulunduğu "hata da yapsa müçtehidin günahkâr olmayacağı" prensibi, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şu hadisidir: "Bir hakim, içtihad ederek hüküm verince isabet ederse, kendisine iki se-

vap vardır; içtihad ederek verdiği hükümde hata ederse kendisine bir sevap verilir."

Öte yandan alimler, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in: *"İki Müslüman birbirine silah çekecek olursa, ölen de öldüren de ateştedir..."* hadisini şerhederken burada mevzubahis olan, "ölen ve öldüren"lerin -dine hizmeti gaye edinen bir te'ville değil- dünyevî bir maksat arama veya heva ve cehaletinin sevkiyle mukatelede bulunanlar olduğunu belirtirler. Sahabenin ise, sırf dinî gayretle bu mücadelelere girmiş bulunduğu her çeşit şüpheden uzak bir keyfiyettir.

SAHABELERDE ÖLÇÜ: Burada belirtilmesi gereken bir diğer mühim nokta da, amme meselelerinde zıt içtihad ve görüşleri sebebiyle birbirlerine muhalif düşen ve hatta aralarında savaş cereyan eden Ashabın, savaş dışı meselelerde birbirlerine karşı olan münasebetlerindeki ölçü ve hakkaniyettir. Onlar birbirlerini hataya düşmekle itham etmişler, ancak rencide edici, şahsî faziletlerini inkar edici sözler sarfetmemişler, hele asla tekfir cihetine gitmemişlerdir. Buna en iyi örnek, Hz. Aişe ile ona muhalefet edip Hz. Ali tarafında yer almış olan Ammar İbnu Yasir arasında geçen bazı tarizler, konuşmalardır. Hülasa edelim:

Söylediğimiz üzere *Ammar İbnu Yasir, Hz. Ali ile Hz. Aişe* arasındaki ihtilafta, *Hz. Ali*'nin haklı *Hz. Aişe*'nin haksız olduğuna inanıyordu. Bu meselede halkı ikna etmek maksadıyla mescitte yaptığı konuşma tam bir insaf örneğidir. Der ki: "Aişe Basra'ya yürüdü. Allah'a kasem olsun, o dünyada da ahirette de Peygamberimizin (aleyhisselam) zevcesidir, bunda şüphemiz yok. Ancak, Allah sizi imtihan ediyor; Kendisine mi (celle celaluhu), yoksa O'na mı (radıyallahu anhâ) itaat edeceksiniz?"

Burada, ahirette de Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcesi olduğunun kasemle te'yidi, Hz. Aişe'nin asla tekfir edilmediğini gösterir. Fakat görüşlerinde yanıldığı kesinlikle ifade edilmektedir.

Kendisine yöneltilen bu çeşitten şiddetli tenkitler karşısında *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ)'nin aksülameli de burada zikre değer. *İbnu Hacer*'in Taberânî'den naklen kaydettiğine göre, yine aynı Ammar, Cemel Vakası'nın akabinde *Hz. Aişe*'ye gelerek: "Sizin bu askerî şerefiniz Allah'ın sizinle yaptığı ahde (anlaşmaya) ne kadar aykırı" der ve bu sözleriyle Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevceleriyle alâkalı olarak gelmiş bulunan **"(vekar ile) evlerinizde oturun. Evvelki cahiliyet yürüyüşü gibi yürümeyin"** (Ahzâb 33) ayetine işaret eder.

Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin cevabı şu olur: "Allah'a kasem olsun

sen hakkı söyledin." Ammar da "Senin lisanınla hakkında bu hükmü veren Allah'a hamd olsun" der.

İbnu Hübeyre bu konuşmayı şöyle değerlendirir: "Bu rivayetten anlıyoruz ki, Ammar doğru sözlüdür. Kezâ husumet onu, hasmının faziletlerini inkâra da sevketmemiştir. Zîra aralarında cereyan eden harbe rağmen Hz. Aişe'nin tam bir fazilete mazhar olduğuna şehadette bulunmaktadır.

SAHABELER ARASINDAKİ MUHAREBELERİN MAHİYETİ VE HİKMETİ

Bediüzzaman Hazretleri ise Mektubat'ında bu konuyla ilgili şunları söyler:

*"**İkinci sualinizin meali:** Hz. Ali (radıyallahu anh) zamanında başlayan muharebelerin mahiyeti nedir? Muhariplere ve harpte ölen ve öldürenlere ne nam verebiliriz?*

***Elcevap:** Cemel Vak'ası denilen Hz. Ali ile Hz. Talha ve Hz. Zübeyr ve Aişe-i Sıddîka radıyallahu teala aleyhim ecmain arasında olan muharebe; adalet-i mahza ile, adalet-i izafiyenin mücadelesidir. Şöyle ki:*

Hz. Ali, adalet-i mahzayı esas edip, Şeyheyn (yani Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer) zamanındaki gibi o esas üzerine gitmek için içtihad etmiş. Muarızları ise, Şeyheyn zamanındaki safvet-i İslamiye, adalet-i mahzaya müsait idi, fakat mürur-u zamanla İslamiyetleri zaif muhtelif akvam hayat-ı içtimaiye-i İslamiyeye girdikleri için, adalet-i mahzanın tatbikatı çok müşkil olduğundan, "ehvenüşşerri ihtiyar" denilen adalet-i nisbiye esası üzerine içtihad ettiler. Münakaşa-i içtihadiye, siyasete girdiği için, muharebeyi intaç etmiştir. Madem sırf "Lillah" için ve İslamiyetin menafii için içtihad edilmiş ve içtihaddan muharebe tevellüd etmiş; elbette hem katil, hem maktul, ikisi de ehl-i cennettir, ikisi de ehl-i sevaptır diyebiliriz. Her ne kadar Hz. Ali'nin içtihadı musib ve mukabilindekilerin hata ise de, yine azaba müstehak değiller. Çünkü; içtihad eden hakkı bulsa, iki sevap var. Bulamazsa, bir nevi ibadet olan içtihad sevabı olarak bir sevap alır. Hatasından mazurdur. Bizde gayet meşhur, sözü hüccet bir zat-ı muhakkik Kürtçe demiş ki: زِ شرِّ صَحَابَانْ مَكَه قَانْ وقَيلْ لَوْ رَاجَنَّتين قَاتِلْ هَمْ قَتِيلْ *Yani Sahabelerin muharebesinden kıyl ü kâl etme. Çünkü hem katil ve hem maktul ikisi de ehl-i cennettirler.*

Adalet-i mahza ile adalet-i izafiyenin izahı şudur ki: مَنْ قَتَلَ نَفْسـاً بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ في الأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعاً *"Ayetin mâna-yı işarîsiyle: "Bir*

masumun hakkı, bütün halk için dahi iptal edilmez. Bir ferd dahi, umumun selameti için feda edilmez. Cenab-ı Hakk'ın nazar-ı merhametinde hak, haktır; küçüğüne, büyüğüne bakılmaz. Küçük, büyük için iptal edilmez. Bir cemaatin selameti için, bir ferdin rızası bulunmadan hayatı ve hakkı feda edilmez. Hamiyyet namına rızasiyle olsa, o başka meseledir."

Adalet-i izafiye ise; küllün selameti için, cüz'ü feda eder. Cemaat için, ferdin hakkını nazara almaz. Ehvenüş-şer diye bir nev'i adalet-i izafiyeyi yapmağa çalışır. Fakat, adalet-i mahza kabil-i tatbik ise, adalet-i izafiyeye gidilmez, gidilse zulümdür.

İşte İmam-ı Ali (radıyallahu anh), adalet-i mahzayı Şeyheyn zamanındaki gibi kabil-i tatbiktir deyip, hilafet-i İslamiyeyi o esas üzerine bina ediyordu. Mukabilleri ve muarızları ise, "kabil-i tatbik değil, çok müşkilatı var" diye adalet-i izafiye üzerine içtihad etmişler. Tarihin gösterdiği sair esbab ise, hakikat-i sebep değiller, bahanelerdir.

Eğer desen: Hilafet-i İslamiye noktasında İmam-ı Ali'nin fevkalade iktidarı, harikulade zekası ve yüksek likayatiyle beraber seleflerine nisbeten muvaffakiyetsizliği nedendir?

Elcevap: O mübarek zat, siyaset ve saltanattan ziyade daha çok mühim başka vazifelere layık idi. Eğer tam muvaffakiyet-i siyasiye ve tamam saltanat olsaydı, "Şah-ı Velayet" ünvan-ı manidarını bi-hakkın kazanamayacaktı. Halbuki zahirî ve siyasî hilafetin pek çok fevkinde mânevî bir saltanat kazandı ve Üstad-ı Kül hükmüne geçti. Hatta kıyamete kadar saltanat-ı mânevîsi baki kaldı.

Amma Hazret-i İmam-ı Ali'nin Vak'a-i Sıffin'de, Hazret-i Muaviye' nin taraftarlarıyla muharebesi ise, hilafet ve saltanatın muharebesidir. Yani: Hazret-i İmam-ı Ali, ahkâm-ı dini ve hakaik-i İslamiyeyi ve ahireti esas tutup, saltanatın birkısım kanunlarını ve siyasetin merhametsiz mukteziyatlarını onlara feda ediyordu. Hazret-i Muaviye ve taraftarları ise, hayat-ı içtimaiye-i İslamiyeyi, saltanat siyasetleriyle takviye etmek için azimeti bırakıp, ruhsatı iltizam ettiler, siyaset âleminde kendilerini mecbur zannedip ruhsatı tercih ettiler, hataya düştüler.

Amma Hazret-i Hasan ve Hüseyin'in Emevilere karşı mücadeleleri ise, din ve milliyet muharebesi idi. Yani: Emevîler, Devlet-i İslamiyeyi, Arap milliyeti üzerine istinad ettirip; rabıta-i İslâmiyeti, rabıta-i milliyetten geri bıraktıklarından, iki cihetle zarar verdiler.

Birisi: Milel-i saireyi rencide ederek tevhiş ettiler.

Diğeri: Unsuriyet ve milliyet esasları, adaleti ve hakkı takip etme-

diğinden zulmeder. Adalet üzerine gitmez. Çünkü; unsuriyetperver bir hakim, milletdaşını tercih eder, adalet edemez. اَلاِسْلاَمِيَّةُ جَبَّتِ الْعَصَبِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةَ لاَ فَرْقَ بَيْنَ عَبْدٍ حَبَشِيٍّ وَسَيِّدٍ قُرَيْشِيٍّ اِذَا اَسْلَمَا *ferman-ı kat'isiyle, rabıta-i diniye yerine rabıta-i milliye ikame edilmez; edilse adalet edilmez; hakkaniyet gider.*

İşte Hazret-i Hüseyin, rabıta-i diniyeyi esas tutup, muhik olarak onlara karşı mücadele etmiş, ta makam-ı şehadeti ihraz etmiş.

Eğer denilse: Bu kadar haklı ve hakikatlı olduğu halde, neden muvaffak olmadı? Hem neden kader-i İlahî ve rahmet-i İlahiyye onların feci bir akibete uğramasına müsaade etmiş?

Elcevap: Hazret-i Hüseyin'in yakın taraftarları değil, fakat cemaatine iltihak eden sair milletlerde, yaralanmış gurur-u milliyeleri cihetiyle, Arap milletine karşı bir fikr-i intikam bulunması Hazret-i Hüseyin ve taraftarlarının safi ve parlak mesleklerine halel verip, mağlubiyetlerine sebep olmuş.

Amma kader nokta-i nazarında feci akibetin hikmeti ise, Hasan ve Hüseyin ve onların hanedanları ve nesilleri, mânevî bir saltanata namzet idiler. Dünya saltanatı ile mânevî saltanatın cem'i gayet müşkildir. Onun için onları dünyadan küstürdü, dünyanın çirkin yüzünü gösterdi. Ta, kalben dünyaya karşı alâkaları kalmasın. Onların elleri muvakkat ve surî bir saltanattan çekildi; fakat parlak ve daimî bir saltanat-ı maneviyeye tayin edildiler, adi valiler yerine, evliya aktablarına merci oldular.

Üçüncü sualiniz: O mübarek zatların başına gelen o feci gaddarane muamelenin hikmeti nedir? diyorsunuz.

Elcevap: Sabıkan beyan ettiğimiz gibi, Hazret-i Hüseyin'in muarızları olan Emevîler saltanatında, merhametsiz gadre sebebiyet verecek üç esas vardı:

Birisi: Merhametsiz siyasetin bir düsturu olan: "Hükümetin selameti ve asayişin devamı için, eşhas feda edilir."

İkincisi: Onların saltanatı, unsuriyet ve milliyete istinad ettiği için, milliyetin gaddarane bir düsturu olan: "Milletin selameti için herşey feda edilir."

Üçüncüsü: Emevîlerin, Haşimîlere karşı an'anesindeki rekabet damarı, Yezid gibi bazılarda bulunduğu için, şefkatsiz bir gadre kabiliyet göstermişti.

Dördüncü bir sebep de: Hazret-i Hüseyin'in taraftarlarında bulunuyordu ki, Emevîlerin, Arap milliyetini esas tutup, sair milletlerin efra-

dına "memalik" tabir ederek köle nazariyle bakmaları ve gurur-u milliyelerini kırmaları yüzünden, "milel-i saire" Hazret-i Hüseyin'in cemaatine intikamkârane ve müşevveş bir niyetle iltihak ettiklerinden, Emevîlerin asabiyyet-i milliyelerine fazla dokunmuş, gayet gaddarane ve merhametsizcesine meşhur faciaya sebebiyet vermişlerdir.

Mezkur dört esbab, zahirîdir. Kader noktasından bakıldığı vakit, Hazret-i Hüseyin ve akrabasına o facia sebebiyle hasıl olan netaci-i uhreviye ve saltanat-ı ruhaniye ve terakkiyat-ı mâneviye, o kadar kıymetdardır ki, o facia ile çektikleri zahmet, gayet kolay ve ucuz düşer. Nasıl ki bir nefer, bir saat işkence altında şehit edilse, öyle bir mertebeyi bulur ki, on sene başkası çalışsa ancak o mertebeyi bulur. Eğer o nefer şehid olduktan sonra ona sorulabilse, "az bir şey ile pek çok şeyler kazandım" diyecektir."

KADER BÖLÜMÜ

(Bu bölümde beş fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

KADERE İMAN

İKİNCİ FASIL

KADERLE AMEL

ÜÇÜNCÜ FASIL

KADERE RIZA

DÖRDÜNCÜ FASIL

ÇOCUKLARIN HÜKMÜ

BEŞİNCİ FASIL

KADERİYE FIRKASININ ZEMMİ

UMUMÎ AÇIKLAMA

Kader İslam itikadının altı esasından biridir. Hayır ve şer her şeyin Allah'ın takdiri ve bilgisi tahtında cereyan ettiğini, tesadüfün olmadığını ifade eder. Ragıb, lügat açısından bu kelimenin kudret ve ilimle olan makdura delalet ettiğini söyler.

Kaza kelimesine gelince, bu da kadere yakın bir mânada kullanılmıştır. Alimler değişik ifadelerle ikisi arasındaki farkı belirtmeye çalışırlar.

★ *Kirmani*'ye göre kaderden murad, Allah'ın hükmüdür.

★ Ulema çoğunluk itibariyle, "Kaza: Allah'ın ezelde verdiği küllî icmalî hükmüdür. Kader ise, bu külliyatın tafsilatı ve cüziyyatıdır" demiştir.

★ *Ebu'l-Muzaffer İbnu's-Sem'ani* der ki: "Bu meselenin bilinmesi sırf kıyas ve akılla olmaz, Kitap ve sünnetle olur. Dolayısıyla tevkifîdir. Öyleyse kim tevkiften (yani Kitap ve sünnetin açıklamasından) dışarı çıkar, şahsî yoruma kaçarsa dalalete düşer ve şaşkınlıklar deryasında boğulur. Aklını ve kalbini tatmin edecek doyurucu bir neticeye ulaşamaz. Çünkü kader, Allah'ın sırlarından biridir. O'nun ilmini alîm ve habir olan Zat-ı Zülcelal kendine mahsus kılmış kaderin önüne perdeler koymuştur. Sadece Allah tarafından bilinen hikmetler sebebiyle, kader bilgisi insanların akıl ve irfanlarından uzak tutulmuştur. Kaderi bu sebeple, ne mürsel bir peygamber ne de mukarreb bir melek bilemez. Bazı alimler: "Kaderin sırrı onlara da cennete girdikleri zaman açılır, cennete girmezden önce onlara da açılmaz" demiştir."

İbnu Hacer'den kaydettiğimiz bu açıklamaların her zaman için canlılığını muhafaza eden bir meselede bazı sorularımızı çözmede yetersiz olacağı açıktır. Bu sebeple, bu mesele üzerine, günümüz insanını aydınlatma maksadıyla kaleme alınmış Kader Nedir? adlı bir kitaptan, kaza ve

kaderin ne olduğunu açıklayan bir pasajı okuyucularımıza aynen aktarıyoruz. Eserin tamamı, bu meseleyi etraflıca tahlil etmede ve bütün meselelerde ikna edici açıklamalar sunmaktadır. Eser, halk için hazırlanmış olması sebebiyle, eski alimler tarafından yapılan açıklamaların zorluğu bunda yoktur. Her mesele misallerle zenginleştirilmiş ve kolaylaştırılmıştır.[36]

KADER VE KAZA

★ *Kader ve Kaza Ne Demektir?*

Kader ve kaza meselesi, bütün İslam alimlerinin ve felsefecilerinin fikirlerini uzun zaman meşgul etmiştir. Fıkıh ilminin hikmet ve esaslarını ortaya koyan büyük müçtehidler de bu mesele ile yakından ilgilenmişler ve kadere imanın, iman ve İslamiyet'in bir kalesi hükmünde olduğunu belirtmişlerdir. Bu zatlar ilim, irade, kudret gibi kemal sıfatlara sahip olan Allahü Azimüşşan'a iman eden her bir mü'minin, bu iman hakikatini de kabul etmesinin zaruri olduğunu ifade etmişlerdir.

Kader ve kaza, *Cenab-ı Hakk*'ın irade ve kudret sıfatlarının zaruri bir lazımıdır. Zîra şu kainatın ve içinde cereyan eden hâdiselerin tamamı bir ilme dayandığı gibi, meydana gelmeleri de bir kudretle gerçekleşmiştir. Onları bilen ve yaratmaya kudreti yeten zat, onların yokluktan varlığa çıkmalarını irade etmiştir. İşte, Hazret-i Allah'ın ilmi, kudreti, iradesi ve diğer sıfatlarıyla yarattığı bu kainat ve şu hadiseler, elbette ki bir tayin ve takdire, bir plan ve esasa dayanmaktadır. En kısa ifadesiyle, kader bu planın takdir edilmesi, kaza ise icra edilmesi, yani yerine getirilmesi demektir. Kader ve kaza daha geniş olarak şöyle tarif edilmektedir:

Kader, varlıkların ve hâdiselerin bütün halleri ve vasıflarıyla sebepleri ve şartlarıyla, haiz olacakları kuvvet ve kabiliyetleriyle, varlık âlemine gelecekleri zaman ve mekanlarıyla Cenab-ı Hak tarafından ezelde tayin buyurulması ve bir tertip ile kaydedilmesi demektir.

Kaza ise, ezelde takdir olunan her şeyin Cenab-ı Hakk'ın halk ve icadıyla vücud sahasına çıkması demektir.

Bu tariflere göre, kader ilim sıfatına, kaza ise kudret sıfatına dayanmaktadır ve kader, kazadan öncedir. Diğer taraftan, kader, kazadan daha şümullüdür. Çünkü, her kaza olunen şey kaderde vardır, fakat kaderde olan herşey kaza olmamıştır. Yani, bir şeyin varlık sahasına gelme-

---

36- Eser, Erzurumlu *Mehmet Kırkıncı* tarafından hazırlanmıştır. (8. baskı, *Erzurum Kültür Eğitim Vakfı Neşriyatı,* Yaylacık Matbaası 1983).

si hem kaza, hem kaderdir. Yaratılmayan şeyler ise kaderdedir, fakat kaza edilmemiş, yani meydana gelmemişlerdir.

Kaderin kazadan daha geniş ve etraflı olmasının diğer bir yönünü misallerle açıklamaya çalışalım:

Bir insan, Cenab-ı Hakk'ın yasakladığı fiilleri işlerse isyankâr olur. Aynı insan Allahu Azimüşşan'ın emirlerini yerine getirirse, salih bir kul ve makbul bir insan olur. İşte, birbirine zıt olan bu iki netice de kaderdir. Yani, Cenab-ı Hakk asi ve salih olmanın yollarını ezelde böylece tayin ve takdir buyurmuştur. Buna göre, bir kimse bu iki sebepten hangisine teşebbüs eder veya bu iki yoldan hangisinde giderse onun neticesine varır. İşte, bu neticenin yaratılması kazadır ve aynı zamanda İlahî takdirin gereği olduğu için de kaderdir.

Diğer bir misal verelim: İnsanlar terakki ve refahın sebepleri olan ilim, fen ve sanatta faaliyet gösterirlerse huzur ve saadate kavuşurlar. Aksi yolda gidenlerse, cehalet ve yoksulluğun hükmü altında hayatlarını mahvederler. İşte, bu iki netice de kaderdir. Yani, Cenab-ı Hak ilerleme ve gerilemenin yollarını yukarıda ifade ettiğimiz tarzda takdir etmiştir. Bir milletin, birinci yolu seçerek ilerlemesi halinde bu netice hem kaza hem kaderdir. Aksi yolu tutarak geri kalması durumunda ise kaderi, zillet ve sefalet olacaktır. Bu ikinci halde, terakki kaza edilmemiştir.

Bu mevzuyu biraz daha açıklayalım: Siz arazinizi ağaçlandırmaya teşebbüs ederek gerekli bütün sebepleri yerine getirdiğinizde, O Mukaddir-i Hakim'in size ağaç ve meyve ihsan etmesi hem kader, hem de kazadır. Arazinize ağaç dikmediğiniz zaman kaderiniz, ağaçsız kalmaktır, lakin bu durumda kaza bahis konusu değildir. Zîra, ağaç yaratma olayı vuku bulmamıştır. Aynı şekilde, bir ailenin çocuğa sahip olması hem kader, hem kazadır. Çocukları olmaması ise kaderdir, fakat kaza değildir. İşte, bu yönden de kader kazadan daha ihatalıdır.

İnsanla ilgili kaderi ikiye ayırabiliriz. Birincisi, insanın kendi irade ve kudretiyle işlediği fiil ve amellere bağlıdır. İkincisi ise, onun irade ve kudreti dışında meydana gelen hâdise ve hallere aittir. Birincisinin meydana gelmesine, insanlar irade ve arzuları ile kendileri sebep olmaktadırlar. Şöyle ki: Cenab-ı Hakk fertlerin ve cemiyetlerin dünya ve ahiret saadetleri için takip etmeleri gereken yolu tayin ve takdir etmiştir. Bu yolda gidenler saadet ve selamete ererler; aksi halde felaket ve yoksulluğa düşerler. Çünkü, O Hakim-i Adil, saadet sebeplerine tevessül edenlere saadet, felaket sebeplerine teşebbüs edenlere de felaket takdir bu-

yurmuştur. Kur'an-ı Kerim'de, *"Bir kavmin fertlerinin kendi safvet ve ahlaklarını fesada tebdil etmedikçe, Allah'ın o kavmin nimet ve saadetini tağyir etmeyeceği"* beyan edilmektedir. Yani, herkesin, fert olsun cemiyet olsun kendi mukadderatına kendisinin sebep olduğu ifade buyurulmaktadır. İnsanın kendi kaderini tayin etmesi bu mânaya göredir.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Allahu Teala dünya ve ahiret nimetlerinin birtakım sebeplerle meydana gelmesini ezelde takdir etmiş ve şarta bağlamıştır. Öyle ise, onların sebepsiz meydana gelmesini arzu etmek İlahî kanunlara zıttır. Allah'tan herhangi bir nimeti istemenin yolu, onun sebeplerini yerine getirmektir. Halık-ı Zülcelal'dan çocuk istemenin yolu evlenmek, meyve istemenin yolu ağaç dikmek olduğu gibi, cennet istemenin yolu da İlahi emirlere uymak ve yasaklardan kaçınmaktır. Bunların hepsi Allah'ın takdiridir. Bizler, kadere iman eden kimseler olarak, bu İlahî takdire boyun eğmek ve istediğimiz nimetlerin sebeplerine teşebbüs etmek durumundayız. Ağaç dikmeksizin meyve istemek gibi, ibadet etmeksizin ebedî saadet beklemek de takdire karşı gelmektir ve cezası, o nimetten mahrum kalmaktır.

İşte, bizim bilhassa üzerinde duracağımız kader, insanın kendi iradesiyle ilgili olan kısımdır. İkinci kısım olan ve insan iradesi dışında meydana gelen kaderin ise sebepleri insanlarca bilinmemektedir. "Akıl mahluktur, halıkını (yaratıcısını) ihata edemez" kaidesince, insan aklı kaderin bu ikinci kısmına ait hikmet ve sırlara vakıf olamaz. Bir insanın erkek veya kadın olması, dünyaya geldiği asır ve belde, ömür süreceği müddet, anne ve babasının kim olacağı gibi hususlar bu kısma misal olarak verilebilir. Bu ve benzeri meselelerdeki İlahî takdirin sırrını anlamaya zorlanmak insanı helake götürür. Bu sırlar ahirette, adalet gününde bütün incelikleriyle görünecektir. İşte Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) *"Kader hususunda konuşmayın. Zîra kader, Allah'ın sırrıdır (sırrullah), Allah'ın sırrını faş etmeye kalkmayın"* [37] hadis-i şerifleriyle bizi uğraş-maktan men ettiği kader, bu kısımdır. Yoksa, kaderin birinci kısmı üzerinde akaid alimleri büyük mesai sarfetmişler ve eserler yazmışlardır.

37- *Alauddin Aliyyü'l-Muttaki Hüsameddin el-Hindî,* Kenzü'l-Ummal, 1:32.

BİRİNCİ FASIL

KADERE İMAN

4829 ١ – عن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يُؤْمِنُ عَبْدٌ حَتَّى يُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ، وَحَتَّى يَعْلَمَ أَنَّ مَا أَصَابَهُ لَمْ يَكُنْ لِيُخْطِئَهُ، وَمَا أَخْطَأَهُ لَمْ يَكُنْ لِيُصِيبَهُ]. أخرجه الترمذي.

1. (4829)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kul, hayrıyla, şerriyle kadere inanmadıkça, kendine (hayır ve şerden) isabet edecek şeyi atlatmayacağını, (hayır ve şerden) kaçacak olan şeyi de yakalamayacağını bilmedikçe iman etmiş olmaz." [Tirmizî, Kader 10, 2145).]

4830 ٢ – وعن عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتْ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أنه قال لابنه عند الموت: [يَا بُنَيَّ إِنَّكَ لَنْ تَجِدَ طَعْمَ حَقِيقَةِ الإِيمَانِ حَتَّىٰ تَعْلَمَ أَنَّ مَا أَصَابَكَ لَمْ يَكُنْ لِيُخْطِئَكَ، وَمَا أَخْطَأَكَ لَمْ يَكُنْ لِيُصِيبَكَ، فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: إِنَّ أَوَّلَ مَا خَلَقَ اللهُ الْقَلَمَ. فَقَالَ لَهُ: اكْتُبْ. قَالَ: يَا رَبِّ وَمَا أَكْتُبُ؟ قَالَ: اكْتُبْ مَقَادِيرَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى يَوْمِ الْقِيَامَةِ. يَا بُنَيَّ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: مَنْ مَاتَ عَلَى غَيْرِ هٰذا فَلَيْسَ مِنِّي]. أخرجه أبو داود: وهذا لفظه والترمذى.

2. (4830)- *Ubade İbnu's-Samit* (radıyallahu anh) oğluna ölümü sırasında demiştir ki: "Oğulcuğum, başına gelecek olan şeyin asla atlatılamayacağını, kaçırdıklarını da yakalayamayacağını bilmedikçe sen, imanın hakikatının tadını asla bulamazsın. Zîra ben, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim:

"Allah'ın ilk yarattığı şey kalemdir. Kalemi yarattı ve: "Kıyamete kadar olacak şeylerin miktarlarını yaz!" dedi."

Oğulcuğum, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan şunu da işittim:

"Kim bu inanç dışında olarak ölürse benden değildir."[Ebu Davud, Sünnet 17, (4700); Tirmizî, Kader 17, (2156).]

AÇIKLAMA:

Bu iki hadis, kadere imanın farz olduğunu, hayır olsun, şer olsun her şeyin kaderle, yani Allah'ın takdiriyle olduğunu; bunların önceden yazılmış olduğunu, bunun hiçbir suretle değişmeyeceğini kabul etmedikçe kişinin mü'min sayılmayacağını ifade etmektedir.

Bu, vukua gelen her şeyin Cenab-ı Hakk tarafından önceden bilindiğini ve bu bilginin yazılmış olduğunu ifade eder. Nitekim bir ayet-i kerimede Rabbimiz şöyle buyurmaktadır: **"De ki: Allah'ın bizim için yazdığından başkası başımıza gelmez. Bizim dostumuz ve gözeticimiz O'dur. Öyleyse mü'minler yalnız Allah'a tevekkül etsinler"** (Tevbe 51).

Sadedinde olduğumuz hadis, ayet-i kerimeyi daha açık hale getirmekte ve dolayısıyla rıza ve tevekküle teşvik etmektedir. Kaza ve kader bahsi, eskiden beri bazı münakaşalara menşe' olmuş, bu hususlarda müstakil te'lifler, tahliller yapılmıştır. Hattabî, kaza ve kaderle ilgili olarak şu kısa açıklamayı yapar: "İnsanlardan birçoğu zanneder ki, kaza ve kaderin Allah'tan olmasının mânası, Allah'ın takdir ve kaza buyurduğuna kulu icbar ve zorlamasıdır. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Hz. Adem ve Musa münakaşa ettiler..."* hadisinin de[38] buna delil olduğu vehmine düştüler. Ama gerçek öyle değil. Bunun mânası: "Kulun yapacağı, kesbedeceği şeyleri Allah'ın önceden bildiğini, onların İlahî takdirle meydana geldiğini, hayır ve şer, her şeyin onun yaratmasıyla olduğunu ihbardır." Kader, Kadir'in fiili ile mukadder (miktarı belirlenmiş) olarak ortaya çıkan şeyin ismidir; tıpkı hedm, neşr, kabz gibi, bunlar da hadim, naşir ve kabızın fiilinden hasıl olan şeye isimdirler. Arapça'da takdirle kader aynı mânayı ifade eder.

Kaza da, bu meselede halk (yaratmak) mânasına gelir. Nitekim ayet-i kerimede فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ **"Yedi kat semavatı iki günde yarattı"** (Fussilet 12) buyrulmuştur. Durum böyle olunca mahlukat hakkın-

38- Bu hadis az ileride 4844 numarada geçecek.

daki İlahî ilmin gerisinde insanların kasıd ve irade ile yaptıkları irade ve ihtiyarı kullanarak işledikleri işler, iktisablar ve eşya ile olan mübaşeret ve münasebetler var ki, bunlar insanlar üzerinde kalmaktadır."

Hattâbî'nin açıklamasına göre, insanların iradî fiillerini, iradelerinden ayrı mütalaa etmemek gerekir; tıpkı temel ile, bunun üzerine inşa edilen bina gibi. Temelsiz bina olmayacağı gibi beşerî irade olmadan da beşerî fiil olmaz. Bunları ayırmak isteyen, binayı yıkmayı dilemiş olur. *Hz. Adem, Hz. Musa* aleyhimasselam münakaşasında, *Hz. Adem*'in kullandığı delilin mânası şudur: "Allah Teala Hazretleri, Hz. Adem'in cennette ağaçtan alıp yiyeceğini ilmiyle bilmiştir. Allah'ın Adem hakkındaki bu ilmi inkar edilip, ibtal edilmesi mümkün değildir. Bu husus, şu ayette beyan edilmiştir: وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً **"Hani Rabbin, meleklere: "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" dediğinde..."** (Bakara 30) burada Cenab-ı Hak, Adem'in varlığından önce, onu arz için yaratacağını, onu cennette bırakmayacağını, oradan arza nakledeceğini haber vermektedir. *Hz. Adem*'in cennette ağaçtan alıp yemesi, Adem'in içindeki diğer mahlukata bir halife ve vali olmak üzere asıl yaratılış hedefi olan arza gönderilmesine bir sebep kılınmıştır. Münakaşada *Hz. Adem* bu mânayı hüccet olarak kullanmış ve *Hz. Musa*'nın levmedici delilini kendinden reddetmiştir. Bunun içindir ki şöyle demiştir: "Sen, benim yaratılmamdan önce Allah tarafından takdir edilen birşey sebebiyle mi beni kınıyorsun?"

İKİNCİ FASIL

KADERLE AMEL

4831 ١ – عن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ وَفِي يَدِه كِتَابَانِ. فَقَالَ: أَتَدْرُونَ مَا هَـــذَانِ الْكِتَابَانِ؟ فَقُلْنَا: لاَ يَا رَسُولَ اللهِ إِلاَّ أَنْ تُخْبِرَنَا. فَقَالَ لِلَّذِي فِي يَدِهِ الْيُمْنَى: هَذَا كِتَابٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ، فِيهِ أَسْمَاءُ أَهْلِ الْجَنَّةِ وَأَسْمَاءُ آبَائِهِمْ وَقَبَائِلِهِمْ: ثُمَّ أَجْمَلَ عَلَى آخِرِهِمْ، فَلاَ يُزَادُ فِيهِمْ وَلاَ يُنْقَصُ مِنْهُمْ أَبَداً. وَقَالَ لِلَّذِي فِي شِمَالِهِ: هَذَا كِتَابٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ، فِيهِ أَسْمَاءُ أَهْلِ النَّارِ وَأَسْمَاءُ آبَائِهِمْ وَقَبَائِلِهِمْ ثُمَّ أَجْمَلَ عَلَى آخِرِهِمْ فَلاَ يُزَادُ فِيهِمْ وَلاَ يُنْقَصُ مِنْهُمْ أَبَداً. فَقَالَ أَصْحَابُهُ: فَفِيمَ الْعَمَلُ يَا رَسُولَ اللهِ، إِنْ كَانَ الأَمْرُ قَدْ فُرِغَ مِنْهُ؟ فَقَالَ: سَدِّدُوا وَقَارِبُوا، فَإِنَّ صَاحِبَ الْجَنَّةِ يُخْتَمُ لَهُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ، وَإِنْ عَمِلَ أَيَّ عَمَلٍ؛ وَإِنَّ صَاحِبَ النَّارِ يُخْتَمُ لَهُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ، وَإِنْ عَمِلَ أَيَّ عَمَلٍ؛ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِيَدَيْهِ: فَنَبَذَهُمَا. ثُمَّ قَالَ: فَرَغَ رَبُّكُمْ مِنَ الْعِبَادِ، فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ]. أخرجه الترمذي.

« السَّدَادُ » الصواب في القول والعمل.

و« المُقَارَبَةُ » القصد فيهما.

1. (4831)- *İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, elinde iki kitap olduğu halde yanımıza geldi ve:

"Bu iki kitap nedir biliyor musunuz?" buyurdular. Cevaben:

"Hayır, ey Allah'ın Resulü! bilmiyoruz. Ancak bildirmenizi istiyoruz!" dedik. Bunun üzerine sağ elindekini göstererek:

"Bu Rabbülalemin'den (gelmiş) bir kitaptır. İçerisinde cennet ehlinin isimleri mevcuttur. Hatta onların babalarının ve kabilelerinin isimleri de mevcuttur ve sonunda da icmal yapmıştır. Bunlara asla ne ilave yapılır, ne de onlardan eksiltmeye yer verilir. Hiç değişmeden ebedî olarak sabit kalır" buyurdular. Sonra sol elindekini göstererek:

"Bu da Rabbülalemin'den bir kitaptır. Bunun içinde de ateş ehlinin isimleri, onların atalarının isimleri ve kabilelerinin isimleri vardır. En sonda da icmallerini yapmıştır. Bunlara asla ne ziyade yapılır, ne de eksiltmeye yer verilir!" buyurdular. Ashabı sordu:

"Öyleyse ey Allah'ın Resulü, niye amel ediliyor? Madem ki her şey önceden olmuş bitmiş, yazılmış ve artık yazma işinden fariğ olunmuş (bir daha yapma gayreti de niye)?"

Resulullah şu cevabı verdi:

"Siz amelinizle doğruyu ve istikameti arayın! İtidali koruyun. Zîra, cennetlik olan kimsenin ameli, cennet ehlinin ameliyle sonlanır; (daha önce) ne çeşit amel yapmış olursa olsun. Keza cehennemlik olanın ameli de cehennem ehlinin ameliyle sonlanır, hangi çeşit amel ile amel etmiş olursa olsun!"

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, sonra elindeki kitapları atıp, elleriyle işret ederek dedi ki:

"Rabbiniz kullardan artık fariğ oldu, bir kısmı cennetlik, bir kısmı da cehennemliktir." [Tirmizî, Kader 8, (2142).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, Cenab-ı Hakk'ın ezelden herşeyi bilmesi sebebiyle, insanların ne yapacağını önceden bilip iyi amel işleyerek cennete gidecekleri bir deftere, kötü amel işleyerek cehenneme gidecekleri de ikinci bir deftere yazdığını, ilm-i İlahînin sabit olması sebebiyle bu yazıların hiç değişmeyeceğini belirtiyor.

Ashab bu açıklama üzerine: "Madem ki herşey önceden yazılmış, bunun değişmesi de mümkün olmayacağına göre, sanki kendimize kader tayin ediyormuş gibi gayrete düşmemizin, amel işlememizin ne gereği var?" mânasında, tabii olarak herkesin içine gelen soruyu soruyorlar. Resulullah bu soruya: "Siz, sizce meçhul olan kaderdeki yazınızla amel et-

meye kalkmayın. Siz sizden isteneni yapmaya gayret edin. Allah sizi sizden istenene uyup uymadığınıza göre hesaba çekecek. Öyleyse siz ifrat ve tefrite gitmeden emredilen doğruyu işlemeye çalışın, cennetlik ve cehennemlikler, en sonunda kaderlerindeki amele muvaffak edileceklerdir. Hüküm, en son amellerine göre olacaktır. Bilmediğiniz kaderi düşünmeden, size öğretilen bu esasa uygun olarak çalışın, sonunuzun iyi amelle kapanması için gayret sarfedin!" mânasında olmak üzere *"Siz amelinizle doğruyu ve istikameti arayın, i'tidali koruyun. Zîra cennetlik olanın ameli cennet ehlinin ameliyle sonlanır.."* buyurur.

2- Bazı alimler eldeki iki kitabı "iki maddi kitap" olarak anlarken diğer bazıları bunun mecaz olduğuna hükmetmiştir. Ancak, mecaza hamletmeyi gerektiren bir suubet mevcut değildir.

4832 ٢– وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كُنَّا في جَنَازَةٍ بِبَقِيعِ الْغَرْقَدِ، فَأَتَانَا رَسُولُ اللهِ ﷺ، فَقَعَدَ وَقَعَدْنَا حَوْلَهُ وَبِيَدِهِ مِخْصَرَةٌ، فَجَعَلَ يَنْكُتُ بِهَا الأَرْضَ. ثُمَّ قَالَ: مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلاَّ وَقَدْ كُتِبَ مَقْعَدُهُ مِنَ النَّارِ وَمَقْعَدُهُ مِنَ الْجَنَّةِ. فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ، أَفَلاَ نَتَّكِلُ على كِتَابِنَا؟ فَقَالَ: اعْمَلُوا فَكُلٌّ مُيَسَّرٌ لِمَا خُلِقَ لَهُ. أَمَّا مَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ السَّعَادَةِ فَسَيَصِيرُ الى عَمَلِ السَّعَادَةِ، وَأَمَّا مَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الشَّقَاءِ فَسَيَصِيرُ الى عَمَلِ الشَّقَاءِ. ثُمَّ قَرَأَ: ﴿فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَى فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَى﴾ الآية]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

« الْمِخْصَرَةُ » كالسَّوط ونحوه مما يمسكه الإنسان بيده من عصا ونحوها.

« النَّكْتُ » ضرب الشئ بالعصا واليد ليؤثر فيه.

2. (4832)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz bir cenaze vesilesiyle Bakiu'l-Garkad'da idik. Derken yanımıza Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* çıkageldi ve oturdu. Biz de etrafında (halka yapıp) oturduk. Elinde bir çubuk vardı. Çubuğuyla yere birşeyler çizmeye başladı. Sonra:

"Sizden kimse yok ki, şu anda cennet veya cehennemdeki yeri yazılmamış olsun!" buyurdular. Cemaat:

"Ey Allah'ın Resulü, dedi. Öyleyse hakkımızda yazılmasına itimad edip ona dayanmayalım mı?"

"Çalışın, buyurdular. *Herkes kendisi için yaratılmış olana erecektir.*

Cennetlik olanlar, saadet(e götüren) amelde (muvaffak) olacaktır. Şekavet ehli olanlar da şekavet(e götüren) amelde (muvaffak) olacaktır!"

Sonra şu ayeti tilavet buyurdular. (Mealen): **"Kim bağışta bulunur, günahtan kaçınır ve dinin en güzelini tasdik ederse, biz de ona hayır ve kolaylık yolunu kolaylaştırırız"** (Leyl 5-7), [Buharî, Tefsir, Leyl, Cenaiz 83, Edeb 120, Kader 4, Tevhid 54; Müslim, Kader 6, (2647); Ebu Davud, Sünnet 17, (4694); Tirmizî, Kader 3, (2137) Tefsir, Leyl, (3341).]

4833 ٣– وعن جابرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [جَاءَ سُرَاقَةُ بْنُ مَالِكِ بْنِ جُعْشُمٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ فَقَالَ: يَارَسُولَ اللّهِ بَيِّنْ لَنَا دِينَنَا كَأنَّا خُلِقْنَا الآنَ. فِيمَ الْعَمَلُ الآنَ؟ أفِيمَا جَفَّتْ بِهِ الأقْلامُ وَجَرَتْ بِهِ الْمَقَادِيرُ، أمْ فِيمَا يُسْتَقْبَلُ؟ قَالَ: لاَ. بَلْ فِيمَا جَفَّتْ بِهِ الأقْلاَمُ وَجَرَتْ بِهِ الْمَقَادِيرُ. قَالَ: فَفِيمَ الْعَمَلُ؟ قَالَ: اعْمَلُوا فَكُلٌّ مُيَسَّرٌ لِمَا خُلِقَ لَهُ، وَكُلٌّ عَامِلٌ بِعَمَلِهِ]. أخرجه مسلم.

3. (4833)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Sürâka İbnu Malik İbnu Cu'şem (radıyallahu anh) gelerek sordu:

"Ey Allah'ın Resulü! Bize dinimizi açıkla. Sanki yeni yaratılmış gibiyiz. Şimdi amel ne husustadır: Kalemlerin kuruduğu, miktarların kesinleştiği şeylerde mi, yoksa istikbale ait şeylerde mi çalışacağız?"

"Hayır (istikbale ait şeylerde değil). Bilakis kalemlerin kuruduğu, miktarların cereyan ettiği (kesinleştiği husustа!" buyurdular. Sürâka tekrar:

"Öyleyse niye amel edelim (boşa zahmet çekelim)?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Çalışın! Herkes yaratıldığı şeye erecektir! Herkes, (yazıldığı) ameliyle amil olacaktır!" buyurdular." [Müslim, Kader 78, (2648).]

AÇIKLAMA:

1- Kaydedilen iki hadis, birbirini tamamlar. *İbnu Hacer*'e göre, bunlar aynı hususta farklı kimselerin sorularıdır. *Tîbî, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın soruya hakimane bir üslupla cevap verdiğini belirttikten sonra, bu cevapta muhatapların, ameli terketmekten men edildiğini, kula vacip olan ibadetlerin yapılmasının emredildiğini, gayba müteallik durumlarla tasarruftan zecredildiğini; netice olarak da ne ibadetin ve ne de ibadeti terketmenin cennete veya cehenneme girmeye yegane sebep olmayacağının, bilakis bunların sadece birer alâmet olacaklarının ifade edildiğini söyler.

2- Hadisten alimler başka hükümler de çıkarmışlardır:

★ Mezarın yanında oturmak caizdir.

★ Mezarın yanında ilim konuşulabilir, mev'ize yapılabilir.

★ Ehl-i Sünnete göre, şekavet ve saadet, Cenab-ı Hakk'ın ezeldeki takdiri ile cereyan eder.

★ *Cebriye*'nin *"vukuat cebirle, kerhen olur"* iddiası yanlıştır. Çünkü, müyesser olmada (erme'de) cebir yoktur. Kişinin teysir yoluyla bir şeyi yapmasında ikrah yoktur.

★ Bu hadisten hareketle, dünyada şaki ve saidin bilinebileceğine hükmedilmiştir. Tıpkı bir kimsenin doğru sözlülükle veya aksiyle iştihârı gibi. Çünkü amel, bu hadisin zahirine göre, cezaya emaredir. Ancak, bazı rivayetler, takdirin gereği, bu zahirî amelin, bazan aksine inkılab edeceğini ifade etmektedir. Ancak esas olan şudur: Amel alâmet ve emaredir, zahire göre hükmedilir, batınî durum Allah'a bırakılır.

Hattabî der ki: "Aleyhissalâtu vesselâm vukua gelen hâdiselerin önceden yazıldığnı haber verince kadere yapışıp ameli terketmek isteyenler bu takdiri kendilerine hüccet yapmak istediler. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm, burada biri diğerini iptal etmeyen iki şeyin varlığını onlara bildirdi:

1) *Batın:* Bu Rububiyyetin hükmünde ille-i mucibedir (gerekli kılan sebep)

2) *Zahir:* Kulluk hakkında alâmet-i lazimedir (gerekli alâmet). İşte bu, neticeleri bilmede bir emaredir. Ancak kesin durumu ifade etmez. Bu sebeple Aleyhissalâtu vesselâm herkesin yaratıldığı şeye müyesser olacağını (ereceğini), peşin yaptığı (acil) amelinin ileride kavuşacağı şeye delil olduğunu beyan etmiştir. Bunun benzeri rızıktır. Kesbi emretmiş olduğu halde rızkın Allah tarafından verildiği, garantilendiği ifade edilmiştir. Ecel bir başka örnektir: "Tedaviye izin verildiği halde ecelin değişmeyeceği belirtilmiştir."

NOT: Bazı alimler, Kaderiye mezhebinin kalbe atacağı şüpheden kurtulmak için şöyle muhakeme etmek gerektiğini belirtirler: "Allah bize amel etmeyi emretti ve bize, bu emre imtisal etmek vacip oldu. Allah'ın takdirleri bize gaib kılınması sebebiyle onları delil yapmak da mümkün değil. Meşietinde geçmiş şeye, amel bir alâmet kılınmıştır. Öyleyse, kim ondan yüz çevirirse dalalete düşer ve sapıtır. Çünkü kader, Allah'ın esrarından bir sırdır. Kendinden başka kimse ona muttali olamaz."

4834 ٤- وعن ابنِ مسعودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [حَدَّثَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ وَهُوَ الصَّادِقُ الْمَصْدُوقُ. إنَّ خَلْقَ أحَدِكُمْ يُجْمَعُ في بَطْنِ أُمِّهِ أرْبَعِينَ يَوْماً ثُمَّ يَكُونُ عَلَقَةً مِثْلَ ذلِكَ. ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً مِثْلَ ذلِكَ، ثُمَّ يَبْعَثُ اللهُ مَلَكاً بِأرْبَعِ كَلِمَاتٍ: يَكْتُبُ رِزْقَهُ، وَأجَلَهُ، وَعَمَلَهُ، وَشَقِيٌّ أمْ سَعِيدٌ؛ ثُمَّ يُنْفَخُ فِيهِ الرُّوحُ، فَوالَّذِي لاَ إلهَ غَيْرُهُ إنَّ أحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أهْلِ الْجَنَّةِ حَتَّىٰ مَا يَكُونَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إلاَّ ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أهْلِ النَّارِ فَيَدْخُلُهَا، وَإنَّ أحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أهْلِ النَّارِ حَتَّىٰ مَا يَكُونَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إلاَّ ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أهْلِ الْجَنَّةِ فَيَدْخُلُهَا]. أخرجه الخمسة إلاّ النّسائى.

وزاد رزين: فقال: [إذَا وَقَعَتِ النُّطْفَةُ طَارَتْ فِي الرَّحِمِ أرْبَعِينَ يَوْماً. ثُمَّ تَكُونُ عَلَقَةً أرْبَعِينَ يَوْماً. ثُمَّ تَكُونُ مُضْغَةً أرْبَعِينَ يَوْماً فَإذَا بَلَغَتْ أنْ تُخْلَقَ نَفْساً بَعَثَ اللهُ مَلَكاً يُصَوِّرُهَا! فَيَأتِي الْمَلَكُ بِتُرَابٍ بَيْنَ أُصْبُعَيْهِ فَيَخْلِطُهُ فِي الْمُضْغَةِ، ثُمَّ يَعْجِنُهُ، ثُمَّ يُصَوِّرُهَا كَمَا يُؤْمَرُ. فَيَقُولُ: أذَكَرٌ أمْ أُنْثَىٰ، أشَقِيٌّ أمْ سَعِيدٌ، وَمَا عُمْرُهُ، وَمَا رِزْقُهُ، وَمَا أثَرُهُ، وَمَا مَصَائِبُهُ؟ فَيَقُولُ اللهُ، فَيَكْتُبُ الْمَلَكُ. فَإذَا مَاتَ الْجَسَدُ دُفِنَ حَيْثُ أُخِذَ ذلِكَ التُّرَابُ ».

النُّطْفَةُ » الماءُ القليل والكثير، والمراد به هـهُنَا المنيّ.

و« العَلَقَةُ » الدم الجامد.

و« المُضْغَةُ » القطعة اليسيرة من اللحم بقدر ما يمضع.

4. (4834)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Sadık ve Masduk olan Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sizden birinin yaratılışı, annesinin karnında kırk günde cem olur. Sonra bu kadar müddette "alaka" olur. Sonra bu kadar müddette "mudga" olur. Sonra Allah bir meleği dört kelimeyle gönderir: (Bu melek) rızkını, ecelini, amelini, şaki veya said olacağını yazar, sonra ona ruh üflenir. Kendinden başka ilah olmayan Zat'a yemin olsun, sizden biri, (hayatı boyunca) cennet ehlinin ameliyle amel eder. Öyle ki, kendisiyle

cennet arasında bir ziralık mesafe kaldığı zaman ona yazısı galebe çalar ve cehennem ehlinin ameliyle amel ederek cehenneme girer. Aynı şekilde sizden biri (hayatı boyunca) cehennem ehlinin amelini işler. Kendisiyle cehennem arasında bir ziralık mesafe kalınca yazısı ona galebe çalar ve cennet ehlinin amelini işleyerek cennete girer." [Buharî, Kader 1, Bed'ü'l-Halk 6, Enbiya 1, Tevhid 28; Müslim, Kader 1, (2643); Ebu Davud, Sünnet 17, (4708); Tirmizî, Kader 4, (2138).]

Rezin şu ziyadede bulundu: "Resulullah şunu da buyurdular: *"Nutfe düştü mü, kırk gün rahimde uçar. Sonra kırk günde alaka olur. Sonra kırk günde mudga olur. Bir nefis olarak yaratılma safhasına gelince, Allah onu tasvir edecek (şekillendirecek) bir melek gönderir. Melek iki parmağının arasında toprak olduğu halde gelir. Onu mudgaya karıştırır. Sonra onu yoğurur, sonra da emredildiği üzere onu tasvir eder."*

4835 ٥ـ وعن عامر بْنِ واثلة قال: [سَمِعْتُ عَبْدَاللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ: الشَّقِيُّ فِي بَطْنِ أُمِّهِ، وَالسَّعِيدُ مَنْ وُعِظَ بِغَيْرِهِ. فَأَتَى رَجُلاً مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ يُقَالُ لَهُ حُذَيْفَةُ: فَحَدَّثَهُ بِقَوْلِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. فَقَالَ: كَيْفَ شَقِيَ رَجُلٌ بِغَيْرِ عَمَلٍ؟ قَالَ: أَتَعْجَبُ مِنْ ذٰلِكَ؟ فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: إذَا مَرَّ بِالنُّطْفَةِ ثِنْتَانِ وَأَرْبَعُونَ لَيْلَةً بَعَثَ اللهُ إلَيْهَا مَلَكاً فَصَوَّرَهَا وَخَلَقَ سَمْعَهَا وَبَصَرَهَا وَجِلْدَهَا وَلَحْمَهَا وَعِظَامَهَا. ثُمَّ قَالَ: يَا رَبِّ أَذَكَرٌ أَمْ أُنْثَى؟ فَيَقْضِي رَبُّكَ مَا شَاءَ، وَيَكْتُبُ الْمَلَكُ. ثُمَّ يَقُولُ: يَا رَبِّ أَجَلُهُ فَيَقْضِي رَبُّكَ مَا شَاءَ، وَيَكْتُبُ الْمَلَكُ ثُمَّ يَقُولُ: يَا رَبِّ رِزْقُهُ فَيَقْضِي رَبُّكَ مَا شَاءَ، وَيَكْتُبُ الْمَلَكُ. ثُمَّ يَخْرُجُ الْمَلَكُ بِالصَّحِيفَةِ فِي يَدِهِ فَلاَ يَزِيدُ عَلَى ذٰلِكَ شَيْئاً وَلاَ يَنْقُصُ]. أخرجه مسلم.

5. (4835)- *Amr İbnu Vasıla* anlatıyor: "Abdullah İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'u dinledim. Demişti ki: "Şakî, annesinin karnında iken şakî olandır. Said de başkasından ibret alandır." (Bunu işittikten sonra) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabından Huzeyfe denen zata uğradı ve İbnu Mes'ud'un söylediğini anlattı ve sordu:

"Kişi amelsiz nasıl şakî olur?" Huzeyfe (radıyallahu anh):

"Buna hayret mi ediyorsun? Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim:

"Nutfenin (rahme düşmesinden sonra) kırk iki gece geçti mi, Allah ona bir melek gönderir (ve onun vasıtasıyla) nutfeyi şekillendirir; işitmesini, görmesini, derisini, etini, kemiğini yaratır. Sonra melek sorar:

"Ey Rabim! Bu erkek mi, dişi mi?" Rabbin dilediğini hükmeder, melek de yazar. Sonra sorar:

"Ey Rabbim! Eceli nedir?" Rabbin dilediğini hükmeder, melek de yazar. Tekrar sorar:

"Ey Rabbim! Rızkı nedir?" Rabbin dilediğini hükmeder, melek de yazar. Sonra melek elinde sahife olduğu halde çıkar. Artık buna ne bir şey ilave eder ne de eksiltir." [Müslim, Kader 3, (2645).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir vasıf olarak *İbnu Mes'ud*'un zikrettiği *es-Sadıku'l-Masdûk:* Doğru sözlü ve sözünde tasdike mazhar olan mânasına gelir. Tîbî, sâdıkı: "Hak sözü haber veren" diye açar. Masduk'u da: "Sözünde tasdik gören" veya "Allah'ın vaadini tasdik ettiği kimse" diye açıklar.

2- Yaratılışın anne rahminde cemolması, farklı şekillerde yorumlanmıştır. *İbnu'l-Esir,* en-Nihaye'de buradaki "cemolma"yı nutfenin rahimde kalması olarak anlamanın caiz olduğunu söyler ve: "Yani, nutfe, kırk gün kalır, orada tasvir'e (şekillemeye) hazırlanmak üzere tahammur eder (mayalanır), bundan sonra yaratılır"der. *İbnu Mes'ud* rivayetinde Rezin'den yapılan ilavede, sanki hadis metni gibi kaydedilen "meninin rahimde kırk gün uçması" ifadesini -bazı ilavelerle- kaydeden *İbnu'l-Esir,* bunun *İbnu Mes'ud*'a izafe edilen bir yorum olduğunu belirtir. Yani, *İbnu Mes'ud* hadisi şöyle yorumlamış olmalı: انَّ النُّطْفَةَ اذا وَقَعَتْ في الرَّحِمِ فَارَادَ اللّٰهُ اَنْ يَخْلُقَ فِيهَا بَشَراً طَارَتْ في جِسْمِ الْمَرْأَةِ تَحْتَ كُلِّ ظُفُرٍ وَشَعْرٍ ثُمَّ تَمْكُثُ اَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ تَنْزِلُ دَماً في الرَّحِمِ فَذلِكَ جَمْعُهَا. "Nutfe, rahme düştü mü, Allah ondan bir insan yaratmak isteyince, nutfe kadının bedeninde, herbir tırnağın, saçın altına varıncaya kadar kırk gün uçar. Sonra kırk gece durur. Sonra rahme kan olarak iner. İşte bu, onun cemolmasıdır."

İbnu Hacer "işte bu onun cemolmasıdır" ibaresinin İbnu Mes'ud'a ait olmayıp, hadisi ondan rivayet edenlerden A'meş gibi birine ait olabileceğini tahmini olarak söyler ve *İbnu'l-Esir*'in bunu *İbnu Mes'ud'un* kelamının tetimmesi zannederek dercetmiş olabileceğini şahsî zannı olarak kaydeder ve te'yid edici bazı notlar düşer; *İbnu Mes'ud*'dan gelen birkısım rivayetlerde bu ziyadenin yer almadığını belirtir.

Tîbî, hadisi anlamada sahabiden gelen bu yorumu esas almak gerektiğini, "çünkü onların, işittiklerini tefsirde daha bilgili, hadisleri tefsir etmeye daha çok hak sahibi olduklarını, kendilerinden rivayet edilenin de kabule evla olduğunu" belirtir. İbnu Hacer, bu yoruma itiraz etmez. Ancak bir başka merfu rivayetin bu tefsire muhalefet ettiğini söyleyerek, aynen katılmamak gerektiğini ima eder. Malik İbnu Huveyris'ten gelen bu rivayette ezcümle: "Allah, bir kul yaratmak isteyince, erkek kadınla cima yaptı mı, erkeğin suyu, kadının herbir damarında ve uzvunda uçar. Yedinci gün olunca Allah onu cemeder..." denmektedir.

Şu halde bu hadise göre cemolma hâdisesi yedinci günde başlamış olmaktadır.(39)

3- Rahime meleğin inme müddeti ile alâkalı rakamlar da farklı gelmiştir:

★ Bazan kırk gün denir, mutlak bırakılır.

★ Bazan kırk iki.

★ Bazan kırk üç.

★ Bazan kırk beş,

★ Bazan kırk küsur gibi farklı müddetler zikredilmiştir. *Kadı İyaz* bu farklılıkları iki suretle cemeder:

1) Bu hadisler, kesin olarak kırkın ilk yarısının sonları ve ikinci yarının başı demeye müsait değil, kırk deyip mutlak bırakmaya daha muvafık. Ancak kırkın ikinci yarısının başlarının kastedilmiş olması muhtemeldir.

39- Bugünün tıbbı, cemolma tabirini *derlenme-toparlanma* olarak ifade etmektedir. Mevzuun mütehassısı *Prof. Dr. Alpaslan Özyazıcı,* Hücreden İnsana adlı *(6. Baskı, 1979, Yeni Asya Yayınları)* kitabında, ceninin ana rahminde geçirdiği safhaları resimlerle anlatırken, bu ilk insan rüşeyminin 6,5 veya 7. günde rahim duvarına yerleştiğini belirtir: *"6,5 veya 7. günde ise bu cisim rahim duvarına gömülmeye başlar"* der (s. 6). Müellif, hadiste gelen 40'ıncı günle ilgili açıklamaların da bugünki ilmî tahkike uygunluğunu teyid eder ve şöyle der: *"Buraya kadar anlattığımız, ilk 40 gün, hadiste nutfe safhası olarak ifade edilmiştir. Bu zamana kadar, ekser organların ilk emareleri belirdiğinden Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'in buyurduğu derlenip toparlanır tabiri gerçekle tam bir uyum arzetmektedir."*(s.33).

Şu halde, sadedinde olduğumuz hadiste, "meninin, kadının her bir damarında ve uzvunda uçtuğu"na dair ifadedeki, hal-i hazır tıbbî açıklamalara aykırılık, ya İbnu Hacer'in dikkat çektiği ravilerden gelen şahsî bir yorum gözüyle ele alınacak veya -zahir manayı kabulde müşkilat olma hallerinde alimlerin başvurduğu te'ville - maksud manayı arama" cihetine giderek muvafık yeni yorumlara gitmek gerekecektir. Tıbbın bu bahislere, zaman içinde, yeni buudlar ve zengin yorumlar getirebileceği de ihtimalden uzak tutulmadan rivayete mülayim yaklaşılmalıdır.

2) Ziyade rakamlardaki farklılıklar, bu müddet ceninden cenine değişebilir ihtimaliyle de izah edilmiştir. *İbnu Hacer* der ki: "Hadislerin mahreçleri (sahabî raviler) farklı olsaydı bu ikinci telif güzeldi. Ne var ki mahreçler müttehid. Hepsi Huzeyfe'nin İbnu Esid'e raci: Bu onun, kırk'a zaid olan küsuratı tam zabtedemediğine delalet eder."

4- Hadislerde meleğin bazan batna, bazan rahme inmesi mevzubahistir. Şarihler, bunda ihtilaf olmadığını, batnla da rahmin kastedildiğini, zîra rahmin batnın içinde bulunduğunu belirtirler. Çocuğun yaratılışı ile ilgili bir ayette onun üç karanlık içinde olduğu zikredilmiştir: يَخْلُقُكُمْ في بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ خَلْقاً مِن بَعْدِ خَلْقٍ في ظُلُمَاتٍ ثَلاَثٍ **"Annelerinizin karnında sizi üç karanlık içinde bir yaratılıştan diğerine çevirerek yaratıyor..."** (Zümer 6). Buradaki üç karanlıktan maksad, çocuğun iç içe bulunduğu üç ayrı muhittir. Bunlar içten dışa şöyledir:

1) Çocuğun içinde bulunduğu meşîme (içi su dolu torba.)

2) *Meşîmenin* içinde yer aldığı rahim.

3) Rahmin içinde yer aldığı *karın.* Bunlar iç içe üç ayrı karanlık teşkil etmektedir.

5- Ceninin teşekkülünde nutfeden sonra alaka safhası gelmekte ve hadis bu safhanın da kırk gün devam ettiğini belirtmektedir. Zayıf olduğu belirtilen bir rivayette nutfe herhangi bir değişikliğe uğramadan kırk gün rahimde kalmaktadır. Ancak, şarihler sübûtu farzedilmesi halinde alaka denen safhanın tam olarak henüz teşekkül etmemiş olmasına hamledilmesi gerekeceğini belirterek, ifadeyi ihtiyatla karşılarlar. Yani: "Alaka vasfını kırk günü tamamlamadan almaz demektir" derler. Öyleyse meni rahme düşer düşmez istihaleye başlar. Kırk gün sonunda alaka olur. Alakayı şarihler dem yani "kan"la açıklarlar. Yani meni kana dönüşünce alaka vaziyetini almış olmalı. Halbuki Kur'ânî bir tabir olan alaka kelimesinin maddesi, onu daha geniş bir muhtevada anlamamıza imkan verecek mahiyettedir. Alaka, lügat açısından asmak, asılmak, takılmak gibi manalar ifade eden bir asıldan gelir. Dilimizde muallak kelimesi havada asılı olan şeyi ifade eder. Tâlik etmek; asmak, ilgi kurmak gibi manada kullanılır. Şu halde, mûtad olarak *"kan pıhtısı"*, *"bir damla kan"* şeklinde anlaşılmış ve dilimize öyle aktarılmış olan bu Kur'ânî tabiri anne rahmine inen meninin, anne yumurtasıyla birleştikten sonra geçirdiği istihale ile ilk insan rüşeymi olarak rahmin cidarına asılıp kalması şeklinde anlamamız da mümkündür. Nitekim *İbnu Hacer* bu safhaya alaka denmiş olmasını iki sebeple açıklayarak: "Alaka, sert camid

kandır. Böyle tesmiyesi, içinde ihtiva ettiği rutubet ve bir de geçtiği yere takılıp kalması sebebiyledir" der.

Şu halde alaka, tıpkı toprağa atılan bir tohumun uygun şartlarda çimlenip, kök atarak toprağa tutunması gibi, yumurtayla birleşen meninin rahmin cidarında izn-i İlahî ile kök atıp asılma halinin adıdır. Bir başka ifadeyle, insan tekevvününde bu yerleşme, kök atma vetiresini Rabbimiz alaka (asılma) safhası olarak ifade buyurmuştur. Şu halde tabirin, sadece alışılagelen "kan pıhtısı" şeklindeki tercümesindeki mana eksikliğini bilmek gerekmektedir. Ancak bu ilk insan rüşeymi, şeklen hiçbir hareketi olmayan bir kan damlasını andırmaktadır. Nitekim *İbnu Abbas*'ın taze kan manasına دم عبيط dediği belirtilir. İbni Kesir, bu alakanın kırmızı renkli ve uzunca (müstatil) olduğunu söyler.

Vefat tarihi miladî 1448 olan *İbnu Hacer*, Buharî Şerhinde tabiplerin bir husustaki ittifakını, *Tabip Ali İbnu'l-Mühezzib el-Hamevi*'den naklen kaydeder. "Ceninin ana rahmindeki yaratılışı, kırk gün içerisinde kadına nazaran öncelikle erkeklerde -mizaçlarının harareti ve kuvvetleri sebebiyle- uzuvları taayyün edip belirecek bir safhaya ulaşmakta, sonra tekrar azaların kendisinden tekevvün etmiş bulunduğu meni kıvamına dönüp, şekil ve tasviri en alıcı bir hale gelmekte, bundan sonra kırk günlük alaka safhasına geçmektedir. Alaka ise camid bir kan parçasıdır. والعلقة قطعة دم جامدة Bu ifade, alakanın sadece "kan pıhtısı" olarak anlaşılmasında geçmiş devir tabiplerinin de katkısı olduğunu gösterir. Tabiplerin, birkısım temel görüşlerinin, tıbbî bir an'ane halinde eski Yunan'a dayandığını kitabımızın Tıbla ilgili bölümünde göstermiştik.

Alakanın *"camid (cansız) bir kan parçası"* şeklindeki etıbba tarifini herhangi bir tenkide tabi tutmadan kaydeden şarihimiz, açıklamasının bidayetlerinde, tabiplerden bir başka nakil daha kaydeder ve fakat hadisin zahirine aykırı bulduğu için, arkadan tenkidini hemen kaydeder. Kendisini dinleyelim: "Teşrih (anatomi) ehlinden çoğunun zu'muna göre "erkeğin menisinin çocuk üzerinde, (anne yumurtasını dölleme) akdi dışında hiçbir tesiri yoktur. Çocuk hayız kanından tekevvün etmektedir." Halbuki sadedinde olduğumuz hadisler, bu iddianın batıl olduğunu ortaya kor."[40]

40- İfadenin aslı aynen şöyledir:

وزعم كثير من اهل التشريح ان مني الرجل لا اثر له في الولد الا في عقده وأنه انما يتكون من دم الحيض واحاديث الباب تبطل ذلك

Demek istediğimiz şudur: Kur'anî *alaka* tabirinin *kan pıhtısı* olarak tefsir edilip tabire dökülmesinde kadim Yunan tıbbının bu meseledeki anlayışının payı vardır. O zamanın şartlarında, din alimleri, ihtisaslarının dışında kalan böyle meselelerde gerekli açıklamaları -günümüzde olduğu gibi- ihtisas ehlinden nakletmeyi esas almışlardır. Bu nevi bir sahaya giren yorumları red ve tenkid işinde de araştırma ve dirayetten ziyade, rivayet esas alınıyordu. İmdi, şarihler rivayetlerde alakanın açıklanmasına temas eden bir sarahata rastlamayınca, etıbbanın bununla ilgili açıklamasını sevap ve hatasıyla nesilden nesile aynen tekrar etmeyi an'aneleştirmişlerdir. Şu halde bu çeşit meselelerde, zamanla ortaya çıkabilecek dikkat çekici bir aksaklık, Kur'an'dan veya hadisten bilinmemelidir.

Yeri gelmişken bir kere daha tekrar edelim: Eşya ilmine dayalı Kur' an ve hadis metinlerinin açıklamalarında, her devrin eşya hakkındaki bilgisinin rengini görmemiz mümkündür. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın اَللّٰهُمَّ اَرِنِى حَقَائِقَ الأَشْيَاءِ كَمَا هِىَ *"Rabbim eşyanın hakikatlarını gerçeğiyle bana göster"* niyazının işareti de ifade eder ki, eşya hakkındaki beşer ilmi çoğu kere izafidir, devirden devire değişir, gitgide kemale erer, tamamlanır. Bu durum, bize eşyaya temas eden dinî metinlerin geçmişte yapılmış yorumlarını ihtiyatla karşılamak gereğini ifade ettiği gibi, o çeşit metinleri bugün yeni baştan açıklarken günümüzün ilmini iyi bilmemiz gereğine de dikkat çeker ve bilhassa iyice kesinleşmemiş, henüz nazariye kokan kevnî bilgileri, dinî kaynaklarımızı yorumlarken kullanmada son derece dikkatli olunması gerektiğini de ders verir.

Bu kısa istidrattan sonra, *İbnu Hacer*'in Etibba'dan kaydettiği açıklamanın devamını kaydediyoruz: "Dediler ki: "Ceninin hareketi, yaratıldığı bu müddet içerisinde zayıftır. Sonra aynı müddet içerisinde mudga olur. Mudga küçük bir et parçasıdır. Üçüncü kırk olan bu mudga safhasında cenin hareket eder." *Tabib Ali İbnu'l-Mühezzib* devamla der ki: "Ulema, ruh üflenme hadisesinin dördüncü aydan sonra olduğunda ittifak ederler." eş-Şeyh Şemsüddin İbnu'l-Kayyim zikreder ki: "Rahmin iç kısmı sünger gibi serttir. Ona meniyi kabul etme hassası verilmiştir; tıpkı susamış toprağın suyu talebi gibi. O tabiatı icabı meniye müştak ve onun talibidir. Bu sebeple meniyi tutar ve üzerine sarınır, kaydırıp atmaz. Bilakis, havanın onu ifsad edip bozmaması için onu kucaklar vaziyetini alır. Allah da rahim meleğine, kırk günde döllemesi ve olgunlaştırması iznini verir. İşte bu ilk kırk günde yaratılışı cem olur." Dediler ki: "Rahm, meniyi sarıp, onu dışarı atmadı mı, meni kendi etrafında döner ve altıncı günün sonuna doğru şiddet peyda eder. Bu esnada onda üç nok-

ta belirir: Bunlar kalp, dimağ ve ciğerin yerleridir. Sonra bu üç nokta arasında üç gün içerisinde beş çizgi meydana gelir. Sonra (bidayetten) on beşinci günün sonuna kadar ona demeviyet nüfuz eder ve üç uzuv belirgin hale gelir, sonra on iki gün (içinde) nihayetine kadar omurilik rutubeti uzanır. Sonra dokuz günde, baş iki omuzdan, kollar kaburgalardan, karın yanlardan ayrılır. Sona bu ayrılmalar, dört günde hissen görülecek şekilde tamamlanır ve böylece kırk gün tamam olur. Bu hal, Aleyhissalâtu vesselâm'ın: *"Kırk günde yaratılışı cemolur"* hadisinin manasıdır." Bu açıklamada hadiste mücmel olan hususlar tafsil edilmiştir. Bu açıklamada: *"Bu kadar müdette de alaka olur"* kavline aykırılık yoktur. Zira, alaka, her ne kadar kan parçası ise de, bu ikinci kırkta meni suretinden çıkar ve tedrici olarak birkısım hatlar gizlice belirmeye başlar. Sonra kırk günde sertleşir ve bu yaratış, yavaş yavaş artarak bir et parçası halini alır. (Bundaki değişmeler) hissen görülecek hale gelir, artık kapalılık kalmaz. Üçüncü kırkı tamamlanıp dördüncü kırka girilince, bu sahih hadiste geldiği üzere ruh üflenir. Bu durum vahiyden başka bir yolla bilinemez. Hatta bazı büyük tabipler ve felsefede hazık olanlar: "Bu, tevehhüm ve pek uzak bir zanla bilinebilir" demişlerdir.

Alimler, ceninde beliren bu üç noktadan hangisinin ilk olduğunda ihtilaf etmiştir: Çoğunluk: *"Kalp noktası"* demiştir. Bazıları: "İlk yaratılan göbektir. Çünkü onun gıda almaya ihtiyacı, kuvvelerinin âletlerine olan ihtiyaçtan daha fazladır. Cenin gıdasını göbekten alır, cenin üzerindeki perdeler, göbekte, sanki birbirine bağlı gibidir; ortalarında göbek yer alır. Cenin oradan nefes alır, oradan gıda temin eder, oradan büyür" demiştir. Kalbin ilk ortaya çıkan uzuv olduğunu iddia edenler, "Çünkü derler, kalp esastır, garizî hareketin menbaıdır." Dimağı söyleyenler de: "Çünkü, demişlerdir, bütün hislerin toplandığı merkez orasıdır, oradan intişar ederler." *"Ciğer"* diyenler, büyümenin ve bedene kıvam veren gıdalamanın ciğerden olduğunu söylerler. Bu sonuncu görüşü tercih edenlere göre, bu tabii nizamın da muktezası olmalıdır. Çünkü ilk matlub olan şey büyümedir. Bu esnada ceninin ne hisse ne de iradî harekete ihtiyacı vardır. Zîra bu esnada o bir nebat durumundadır, onun his ve irade kuvvesi, cenine nefsin taallukundan (yani ruhun üflemesinden) sonra gelir. Öyleyse önce ciğer, sonra kalp, sonra da dimağ teşekkül eder."

6- *Meleğin cenine inmesi* meselesine gelince; bazı rivayetlerde meleğin hangi melek olduğu belli değil ise de, Rebîa İbnu Külsûm'un rivayetinde rahme müekkel melek diye tasrih edilmiştir. A'meşten gelen bir rivayete göre: *"Nutfe rahimde istikrar bulduktan sonra melek onu avucuna alarak:*

"Ey Rabbim! Kız mı oğlan mı?" diye sorar..." Hadiste ziyade yer alır: *"Meleğe: "Ümmü'l-Kitab'a git, zîra sen onda bu nutfenin (hayat) kıssasını bulacaksın" denilir. O da gider ve aradıklarını bulur."* Buradaki Ümmü'l-Kitap'tan maksad *Levh-i Mahfuz* da denilen Cenab-ı Hakk'ın kader defteri olmalıdır.

Meleğin yazdığı hususlar muhtelif hadislerde bazı farklılıklar arzeder. Hepsini nazar-ı dikkate alacak olursak:

★ Cinsiyeti: Erkek mi kız mı?

★ Akibeti: Şakî mi, said mi?

★ Rızkı: Az mı, çok mu; helal mi, haram mı?

★ Eceli: Uzun mu, kısa mı; tam mı, eksik mi?

★ Ameli: Salih mi, fasit mi; eseri, musibeti?

★ Yaratılışı: Düşük mü, tam mı olacak?

★ Sayısı: Tek mi ikiz mi?

★ Huyu: İyi ahlaklı mı, kötü ahlaklı mı?

★ Mekanı: Yatağı (nerede)?

★ Sağlığı: Sakat mı, sağlıklı mı?

Meleklerin kişiyle ilgili bu bilgileri yazma keyfiyeti, mutad, bilinen yazma tarzında tasvir edilmiştir. Zîra, Müslim'in bir rivayetinde ثم تطوى الصحيفة فلا يزداد فيها ولا ينقص *"Sonra sahife dürülür (kıyamete kadar) bir daha açılmaz"* buyrulmuştur.

Ebu Bekr İbnu'l-Arabî'nin hadisten çıkardığı bir inceliği burada kaydetmede fayda var. Der ki: "Bunları meleğin yazmasındaki hikmet, bunların neshe mahv ve isbata kabil olmasıdır. Eğer bunları Allah yazmış olsaydı değişmezdi."

Terbiye ile, beşerî ve iradî müdahale ile insan üzerinde iyiye ve kötüye tesir hasıl etme meselesi muvâcehesinde İbnu'l-Arabî'nin bu yorumu ufuk açıcıdır.

7- Ruh üfleme meselesinde alimler, üflemeyi "lügat olarak nefesin üfleyenin karnından çıkıp üflenene girmesi" olarak tarif ettikten sonra bunun meleğe nisbetini: "Onun, bunu Allah'ın emriyle yapmasıdır" diyerek; Allah'a nisbetini de: "Allah'ın ol demesiyle o şeyin olması" diyerek açıklarlar. Bazı alimler bu iki mânayı şöyle birleştirmişlerdir: "Kitabet işi iki sefer olmuştur: Birincisi semada, ikincisi anne karnında. Bunların birinin sahifeye, diğerinin çocuğun alnına olması muhtemeldir."

8- Hadiste *zira'* tabiriyle ölüme yakınlık ifade edilmiştir. Böylece tevbenin kabul edilmeyeceği ana kadar, kişinin hali değişebilir denmektedir. Öyleyse, son andaki durum gaybî olduğu için daha önceki ameliyle kesin hükme varmak caiz değildir.

Hadiste hep iyi amel işleyenle, hep kötü amel işleyen mevzubahis edilmiş, ikisini birlikte yapan zikredilmemiştir. Çünkü hadisten gaye, mükelleflerin ahvalini beyan değil, en son amele göre hükmedileceğini beyandır.

9- HADİSTEN ÇIKAN BAZI FEVAİD:

★ İyi veya kötü, bütün ameller, sadece emarelerdir. Kesin hüküm için yeterli değildir.

★ Sonuçtaki durum, kaza ve kaderin belirlediği şeye göredir.

★ Doğru bir şey söylenirken, dinleyeni ikna için te'kiden yemin caizdir.

★ Mebde ve meadın, insanı ilgilendiren saadet ve şekavet halinin bilinmesine işaret vardır.

★ Said bilinen, bazan şakî olur; şakî bilinen de bazan said olur. Buradaki said ve şakî olma durumu zahirî amellere göredir. Allah'ın ilmindeki şakîlik ve saidlik değişmez.

★ İtibar, sonuçlaradır.

★ *İbnu Ebî Cemre* der ki: "Bu hadis, iyi amel işleyen insanların ucbunu kırmaktadır. Çünkü nasıl bir sonla ömürlerini kapayacaklarını bilemezler."

★ *Hadis:* **"Erkek olsun, kadın olsun mü'min olanlara, hayır amel işleyenlere (dünyada) temiz bir hayat yaşatırız. (Ahirette ise) onlara amellerinin daha iyi karşılığını vereceğiz"** (Nahl 97) mealindeki âmm mâna taşıyan ayetleri, "iyi amel üzere ölenler" kaydı ile tahsis etmiş olmaktadır.

★ Hadis, ömrü boyu saadet ameli işleyip de son anda hayatını şekavet ameliyle hitama erdiren kimsenin Allah nezdinde, ömrü boyunca şaki olduğunu ifade eder. Aksi de, aksi.

10- Bu meselede Hanefîlerle Eş'ariler îhtilaf etmiştir. Eş'arîler bu ve benzeri hadisle ameli esas almıştır. Hanefiler ise, يَمْحُوا اللّٰهُ مَا يَشَٓاءُ وَيُثْبِتُ **"Allah dilediğini yok eder, dilediğini sabit bırakır"** (Ra'd 39) şeklindeki ayetleri esas almıştır. Gerçek şu ki, aradaki niza lafzidir. Allah'ın il-

minde geçmiş olan ne değişir ne tebdile uğrar. Değişme ve tebdilin caiz olduğu husus, kişinin insanlarca görülen amellerindedir. Bunun hafaza meleklerinin ilmiyle ilgili olması da akla uzak değildir. Böylece onların ilimlerinde de mahv ve isbat vaki olabilir; tıpkı ömürde uzama kısalma gibi. Ama Allah'ın ilminde olana gelince; bunda mahv ve isbat olmaz.

★ Alimler, ba'su ba'de'l-mevtin sıdkına bu hadiste delil bulurlar. Şöyle ki: Bir damla adi sudan (مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ) insanı safha safha yaratıp kemale erdiren Zat-ı Zülcelal, ölüp toprak olduktan sonra yeniden diriltip ruh üflemeye ziyadesiyle muktedirdir.

★ Hadis, amellerin biri geçmişte biri gelecekte iki suretle takdir edildiğini ifade eder: Geçmişteki Allah'ın ilmindekidir, gelecekteki anne karnında cenin halindekidir, bu , nesh kabul eder. Sadedinde olduğumuz hadis bu takdiri mevzubahis eder. Allah nezdindeki takdir, 4851 numaralı hadiste geleceği üzere, arz ve semavatın yaratılışından elli bin yıl önce gerçekleştirilmiştir. Bu, *"ilm-i İlahîye muvafık olarak levh-i mahfuza yazılma hâdisesi"* diye açıklanmıştır .

★ Bazı alimler, hadisle istidlal ederek dört aydan sonra düşen çocuklara namaz kılınacağına hükmetmiştir. Çünkü ona ruh üflenmiştir. Şafiî'nin kavl-i kadimi budur. *Ahmed İbnu Hanbel* ve İshak'tan meşhur olan görüş de budur. Ancak *Ahmed İbnu Hanbel,* "dört ay on gün" der. Ona göre, ruh, dört aydan sonraki bu on gün içinde üflenir. Böyle olunca namaz kılınır. Şafiîlere göre racih görüş, düşükte ruh olmalıdır, düşüğün ağlaması, kımıldaması, nefes alıp-vermesi ruha delildir. Bu alâmetler gürülür, sonra ortadan kalkarsa düşüğe namaz kılınır. Şafii'nin kavl-i cedidi de böyledir. Bu hükmün aslı şu hadise dayanır: اذا اسْتَهَلَّ الصَّبِيُّ وَرِثَ وَصُلِّيَ عليهِ "Çocuk doğunca ağlar (sonra ölürse) varis olur ve namazı kılınır."

Bu hadisin sıhhati hususunda muhaddisler münakaşa etmiş iseler de, fukaha amelde esas tutmuş ve: "Çocuk yüz yirmi günlük oldu mu yıkanır, kefenlenir ve namaz kılınmadan defnedilir. Bu müddetten önce düşmüşse yıkama ve kefenleme meşru değildir" demiştir.

★ Hadisten hareketle, ceninin tahlik denen uzuvlarının belirgin duruma gelme halinin üçüncü kırktan sonra olacağına hükmedilmiştir: "Çocuğun hilkatinin (yani insan şeklini almasının) hamileliğin 81'inci gününden önce olmayacağı" söylenmiştir. Bu müddet, üçüncü kırkın başıdır. Ancak bazı durumlarda bu halin, üçüncü kırkın sonlarında tebeyyün ettiği olmuştur.

★ Hadiste, saadet ve şekavetin, bazan ömürsüz ve amelsiz vaki olabileceği de görülmüştür.

★ Hadiste kanaatkârlığa kuvvetle teşvik edilirken, hırstan da şiddetle zecredilmektedir. Zîra rızkın takdiri önceden yapılmış ise, bunun talebi için yırtınmak gereksizdir. Meşru dairede meşru şekilde talep edilmelidir. Rızık talebi için ibadetin terki, aile efradının terbiye ve sohbetinin ihmali meşru değildir. Dinimiz kesbi yani rızk için çalışmayı meşru kılmıştır. Çünkü o, dünya hayatında cari olan hikmetin gerektirdiği sebeplerden biridir.

★ Ameller cennet veya cehenneme girmede sebeptir. Bu hükme, لَنْ يُدْخِلَ اَحَدًا مِنْكُمُ الْجَنَّةَ عَمَلُهُ *"Sizden hiçbirini ameli cennete sokmayacaktır"* hadisi muhalif değildir. Çünkü, ulemanın açıkladığı üzere, amel cennete girmeye sebep ise de, orada elde edilecek mertebeler amellere göredir.

★ Hadis, hiç kimsenin dünyada iken uhrevî halini bilemeyeceğini; mesela şakînin ind-i İlahî'de şakî olarak yazıldığının bilinemeyeceğini de ifade etmektedir. Ancak emarelerle zann-ı galib ifade edilebilir. Hakkında hayır ve salah hususunda halkta şüyû bulan şöhret de bu zann-ı galibi takviye eder. Resulullah'ın *"Sizler Allah'ın yeryüzündeki şahitlerisiniz"* hadisleri, hayır üzere tanınan ve o hali bozmadan ölen kimsenin akibetinin iyi olacağına zann-ı galib hasıl eden bir emare kabul edilmiştir.

★ Kötü neticeye uğramamak için Allah'a istiaze etmeye teşvik de mevcuttur. Selef ve halef büyükleri hadisin bu dersiyle hakkıyla amel etmişler, kötü bir sonuçla hayatlarını kapamamak için Allah'a hep istiaze etmişlerdir. *Abdu'l-Hak* merhum, Kitabu'l-Akibe'de şu rahatlatıcı açıklamayı yapar: "Kötü son (sui'l-hatime) batını istikamet, zahiri salah üzere olana vaki olmaz. Bu içi fesad veya hilelerle dolu olan kimselere vaki olur. Büyük günahlarda ısrar edip, bunlarda cüretkârlık gösterenlerde de çokça vaki olur. Böylelerine ölüm aniden gelir. Bu sadve anında şeytan ona musallat olur ve kötü sonuca sebebiyet verir. Allah bu durumdan ehl-i imanı muhafaza buyursun. Amin."

Alimler, bunun da belirtilen evsaftaki herkese değil, çoğunluğa geleceğini belirtirler.

★ Hadis, Allah'ın kudretini meşiet-i İlahî dışında hiçbir sebebin mecbur edemiyeceğini de ifade etmektedir. Çünkü, Cenab-ı Hak çocuk için cimayı bir illet kılmamıştır. Çünkü cima olduğu halde çocuk olmayabilmektedir. Öyleyse Allah dilerse cimayı çocuğun olmasına bir sebep ve illet kılmaktadır.

★ Kesif şeyler, latif hilafına, tekamül için uzun müddete muhtaçtır. Bu sebeple ceninin insan şeklini almasına kadar geçen tavırlar uzundur. Halbuki ruh üflemesi kısa zamanda olmaktadır. Bunu hariçte de görmekteyiz. Cenab-ı Hak arzı yaratınca önce semaya yönelip, onu tanzim etmiş; arzı, kesafeti sebebiyle semaya yapışık bırakmış, sonra ikisi birbirinden ayrılmıştır. Adem'i su ve topraktan yaratıp şekilleyince, bir müddet bırakmış, bilahare ruh üflemiştir.

★ Hadis, Allah'ın külliyatı bildiği gibi cüz'iyatı da bildiğine delildir. Zira, Allah'ın, dünyaya gelecek kimsenin her meselesine mufassalan ilgi gösterdiğini ifade etmektedir.

★ Allah var olan herşeyin yaratıcısı ve mukaddiri mânasında müriddir (olmasını isteyeni); burada mürid, *"herşeyi seviyor, herşeyden razı"* manasına değildir.

★ Hayır ve şerlerin tamamı, Allah'ın takdiriyle ve icadiyle meydana gelmektedir. Kaderîler ve Cebrîler bu hükme muhalefet ederler. Kaderiye: *"Kulun fiili kendindendir, yaratıcısı kendisidir"* demiştir. Bunların birkısmı hayır ve şer arasında fark görüp: "Hayrı Allah yaratır" demiş ve şerrin yaratılmasını Allah'tan nefyetmiştir. Bu söz meşhur olmakla beraber, Mutezilî alimlerden hangisinin söylediği de belli değildir. Bu iddia esas itibariyle Mecusîlerin telakisidir. Cebriye'ye mensup olanlar: "Herşey Allah'ın fiilidir. Mahlukun cereyan eden şeylerde hiçbir tesiri yoktur" demişlerdir. Ehl-i Sünnet, orta bir yol tutmuş; birkısmı: "Fiilin aslını Allah yaratır. Kulun ortaya konanda (makdur) müessir olmayan bir kudreti vardır" derken, bir kısmı: "Kulun, fiilde kesb denen bir tesiri vardır" demiş uzun uzadıya deliller serdetmişlerdir. Burada teferruata girmeyeceğiz.

★ Hadis akdârın yani İlahî takdirlerin galib ve değişmez olduğunu, akibetin gaib bulunduğunu, hiç kimsenin zevahirle aldanmaması gerektiğini ifade etmektedir. Bundandır ki, dinimiz, diyanette sebat ve hüsn-i hatime için dua etmeyi teşri etmiştir. Hatta Ashab, Resulullah'ın kaderle ilgili tebligatından sonra: "Bu yazılmış olan kaderimize dayanıp güvensek (bir de amel meşakkatine girmesek?)" mealinde soru tevcih etmiş, Resulullah da: *"Çalışın! Herkes kendisi için yazılana müyesser olacaktır"* buyurmuştur.

Muhtelif rivayetleri değerlendiren şarihler, çoğunluk itibariyle iyi amel yapanların cennete kötü amel işleyenlerin de cehenneme gideceğini, son anda durumlarının tersine dönmeyeceğini, ancak az da olsa, son anda değişme hallerinin olacağını; Resulullah'ın kötü akıbetle korkutup

her an dikkate, tevbeye, duaya sevketmek için bu azınlıktaki durumu da hatırlattığını belirtmişlerdir.

İbnu Hacer'in rivayetine göre, "Ömer İbnu Abdilaziz: "Hayatı boyu iyi amel işleyen kimsenin, kötü akibetle cehenneme gidebileceği"ni beyan eden hadisi işitince, istiğrab etmiş ve "Ömrü boyu itaat eden bir kulun sonunda cennete girmemesi nasıl sahih olur?" demiştir. İbnu Mulakkin, Ömer İbnu Abdilaziz'in böyle bir söz sarfetmesini ihtiyatla karşılamış, rivayetin sıhhatinden şüpheye düşmüştür.

4836 ٦– وعن ابْنِ مسعودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَامَ فِينَا رَسُولُ اللهِ ﷺ مَقَاماً. فقَالَ: لاَ يَعْدِي شَيْءٌ شَيْئاً. فقَالَ أعْرَابِيٌّ: يَا رَسُولَ اللهِ، مَا بَالُ الابِلِ يأْتِيهَا الْبَعِيرُ الأجْرَبُ الْحَشَفَةُ بِذَنْبِهِ فَيُجْرِبُهَا كُلَّهَا. فَـقَالَ ﷺ: فَمَنْ أجْرَبَ الأوَّلَ؟ لاَ عَدْوَىٰ وَلاَ صَفَرَ. إنَّ اللهَ خَلَقَ كُلَّ نَفْسٍ وَكَتَبَ حَيَاتَهَا وَمَوْتَهَا وَرِزْقَهَا وَمَصَائِبَهَا]. أخرجه الترمذي.

6. (4836)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün) aramızda doğrulup:

"(Hastalık nev'inden) hiçbir şey hiçbir şeye sirayet etmez!" buyurmuşlardı ki bir bedevi:

"Ey Allah'ın Resulü! Nasıl olur? Bir deve sürüsüne, kuyruğu ile haşefesini uyuzlamış bir deve gelince hepsini uyuzlu yapar!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Pekâla, birincisini kim uyuzladı? Ne sirayet, ne safer (inancınızda hakikat) vardır. Şurası muhakkak ki, Allah her nefsi yaratmış, onun hayatını, ölümünü, rızkını ve uğrayacağı musibetlerini yazmıştır." [Tirmizî, Kader 9, (2144).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah,* bu hadislerinde hastalıkların bir canlıdan diğer bir canlıya sirayet etme (bulaşma) hadisesini reddetmektedir. Halbuki sirayeti te'yid ve bu maksatla karantina denen tedbiri emrettiği de vakidir. Aradaki tearuzu alimler şöyle giderir: "Cahiliye Arapları, hastalığın kendi kendine sirayet ettiği inancında idiler. Resulullah, hadiste görüldüğü üzere, bu inancı reddederek hastalığı indirenin, canlıları hasta edenin Cenab-ı Hak olduğunu, onun izni ve iradesiyle hastalığın geldiğini ve başkasına bulaştığını tebliğ etmiştir."

2- Haşefe, hitanın (yani sünnet edilen mahallin) dış kısmıdır. Bazı lügatcilere göre, cinsiyet uzvunun baş kısmıdır. Şu halde, hadiste cinsiyet uzvu uyuzlu deve mevzubahistir. Hadisin Teysir'deki veçhine göre, deve kuyruğu vasıtasıyla haşefesini uyuzlamakta, sonra bu diğer develere sirayet etmektedir. Hadisin Tirmizî'deki veçhi biraz farklıdır. Kuyruğu ile manasına gelen بذنبه yerine "ağıla soktuğumuzda" manasına gelen ندبنه kelimesi yer alır. Manada dikkat çeken bir değişme mevzubahis değildir.

3- *Resulullah* cahiliye inancını yıkmak ve sirayetin Allah'ın bilgisi tahtında cereyan ettiği hususunda, muhatabını ikna için: *"Birincisini kim uyuzladı?"* sorusunu sorar. Doğru ya, sirayet hadisesinin başlaması için bir bidayete ihtiyaç var. Her şeyi yaratan Allah değil mi?

4- Hadiste inkar edilen bir husus da saferdir. Safer nedir? Bunun farklı yorumları var:

★ Buharî "Karnında bir hastalık" diye açıklar.

★ *Ebu Ubeyde Ma'mer İbnu'l-Müsenna,* Garibu'l-Hadis'inde: "Karında bulunan bir yılan olup hayvan ve insanlara musallat olur. Araplar bunun uyuzdan daha bulaşıcı olduğuna inanır" demiştir. Bu durumda hadis, bu sirayet hâdisesini de reddetmiş olmaktadır.

★ Bazı rivayetlere göre *safer* karnında bulunan bir kurtcuktur. Kaburgayı veya ciğeri ısırıp insanın ölümüne sebep olmaktadır.

★ Bazılarınca safer, yılandır. Nefyedilen de "Yılan ısırınca ölüme sebep olduğu"na dair inançtır. Böylece, Şarî, ölüm hâdisesinin ecelle vukua geldiğini tesbit etmekte, aksi inancı reddetmiş olmaktadır.

★ Bazılarınca saferden maksad *Safer* ayıdır. Çünkü Araplar Safer ayını haram bilir, Muharrem ayını helal addederlerdi. İslam onların bu inancını reddetmiştir. *Resulullah* bu maksadla "Safer ayı yoktur (yani haram değildir)" demiştir.

4837 ٧– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِذَا أَرَادَ اللهُ تَعالى بِعَبْدٍ خَيْراً اسْتَعْمَلَهُ. قِيلَ: كَيْفَ يَسْتَعْمِلُهُ؟ قَالَ: يُوَفِّقُهُ لِعَمَلٍ صَالِحٍ قَبْلَ الْمَوْتِ]. أخرجه الترمذي.

7- (4837)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün):

"Allah Teâla hazretleri bir kulun hayrını diledi mi onu isti'mal eder!" buyurmuştu. Kendisine: "Onu nasıl istimal eder?" diye soruldu.

" Ölümden önce salih amel işlemede muvaffak kılar!" buyurdu." [Tirmizî, Kader 8, (2134).]

AÇIKLAMA:

1- Bir başka rivayette hadis şöyle devam eder: ثم يقبضه عليه *"....Sonra kişiyi bu hayır amel üzerine kabzeder."*

2- Kişi niyeti, iyi bir davranışı gibi rıza-yı Bariyi celbedecek bir fiille, hakkında Allah'ın hayır murad etmesine istihkak kazandı mı **"kişiyle kalbi arasına giren"** (Enfal 24) Hak Teala onu hayra yönlendirmekte, hayır ameller yapmaya muvaffak etmekte, o bu hal üzere iken ruhunu kabzetmektedir. İyaz merhumun لَنْ يُدْخِلَ احَداً مِنْكُمُ الْجَنَّةَ عَمَلُهُ *"Sizden hiçbirini ameli cennete sokmayacaktır. Cennete Allah'ın rahmetiyle gireceksiniz"* hadisini açıklarken kaydettiği şu mülahazalar, sadedinde olduğumuz hadisi aydınlatır: "Allah'ın taate hidayeti, (imkan, sağlık, şuur vs. vererek) amelde bulunmasına yardımı Allah'ın rahmetindendir. Hayır işleyen kimse, bunlara kendi ameliyle müstehak olmaz. Bunlar hep Allah'ın fazlı ve rahmetiyledir."

İbnu'l-Cevzî der ki: "Bundan dört cevap ortaya çıkar:

1) Amel için tevfik (yardım), Allah'ın rahmetindendir. Eğer Allah'ın sebkat eden rahmeti olmazsa, kurtuluşa sebep olan iman ve taat hasıl olmaz:

2) Kölenin hasıl ettiği menfaatler efendisine aittir. Öyleyse, onun ameline efendisi hak sahibi olur, kendisi değil. Öyleyse efendi ona, ameline ücret olarak her ne verirse, bu onun fazlındandır.

3) Bazı hadislerde, cennete girişin kendisi Allah'ın rahmetiyledir, derecelerin elde edilmesi amellerledir.

4) Taatle ilgili ameller kısa bir zaman (mesela 50-100 yıllık dünya hayatını) işgal eder. Halbuki sevap (ebedî olarak) tükenmeyecektir. Öyleyse mahdud bir amel için verilen tükenmez ücret amelin karşılığı değil, fazl-ı İlâhîdir."

4838 ٨ــ وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ الـرَّجُلَ لَيَعْمَلُ الـزَّمَنَ الـطَّوِيـلَ بِعَمَلِ أهْلِ الْجَنَّةِ، ثُمَّ يُخْتَمُ لَهُ عَمَلُهُ بِعَمَلِ أهْلِ الـنَّارِ، وَإنَّ الـرَّجُلَ لَيَعْمَلُ الزَّمَنَ الطَّوِيلَ بِعَمَلِ أهْلِ النَّارِ، حَتّى يُخْتَمَ لَهُ عَمَلُهُ بِعَمَلِ أهْلِ الْجَنَّةِ]. أخرجه مسلم.

8. (4838)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kişi vardır, uzun müddet cennet ehlinin amelini işler, sonra da ameli cehennem ehlinin ameliyle hitam bulur. Yine kişi vardır, uzun müddet cehennem ehlinin ameliyle amel eder de sonunda cennet ehlinin ameliyle hitam bulur." [Müslim, Kader 11, (2651).]

AÇIKLAMA: 4834. hadiste geçti.

4839 ٩ــ وعن ابنِ عَمْرو بنِ العَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ اللهَ خَلَقَ خَلْقَهُ في ظُلْمَةٍ، ثُمَّ أَلْقَى عَلَيْهِمْ مِنْ نُورِهِ. فَمَنْ أَصَابَهُ مِنْ ذلكَ النُّورِ اهْتَدَى، وَمَنْ أَخْطَأَهُ ضَلَّ. فَلِذلِكَ أَقُولُ: جَفَّ القَلَمُ عَلَى عِلْمِ اللهِ تَعالى]. أخرجه الترمذي.

9. (4839)- *İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah (cin ve ins dahil) mahlukatını bir karanlık içinde yarattı. Sonra üzerlerine kendi nurundan serpti. Bu nur, kimlere isabet ettiyse hidayeti buldular, kimlere de isabet etmediyse sapıttılar. Bu sebeple diyorum ki: "Kalem, Allah Teala'nın ilmi hususunda kurumuştur." [Tirmizî, İmam 18, (2644).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen ve karanlıkta yaratıldığı belirtilen mahlukatla sakaleyn de denen cinler ve insanlar kastedilmiştir. Çünkü meleklerin nurdan yaratıldığı tasrih edilmiştir.

2- Cin ve insin zulmette yaratılması demek, onların kötülükleri emreden ve alçaltıcı şehvetler, saptırıcı hevalarla mecbul olan nefsin karanlığında bulunması demektir.

3- İlahî nurdan isabet eden kimse, cennetin yolunu bulmakta, kim de bu İlahî nurdan nasip alamazsa hak yoldan dışarı çıkmaktadır.

4- Hadisin sonunda "Allah'ın ezelde bilip hükmettiği şey, artık değişmez, değiştirilmez" mânasında olmak üzere: *"Allah'ın ilmi hususunda kalem kurumuştur"* buyrulmuştur. Resulullah'ın bu son cümlesi şöyle de yorumlanmıştır: "İman, tâat, küfür ve masiyetle ilgili olarak ezelde cereyan eden yazma işinin değişmezliği sebebiyle ben "Kalem kurudu" diyorum."

ÜÇÜNCÜ FASIL

KADERE RIZA

4840 ١ — عن سعد بنِ أبِى وقّاصٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مِنْ سَعَادَةِ ابْنِ آدَمَ رِضَاهُ بِمَا قَضىٰ اللّٰهُ تَعالى، وَمِنْ شَقَاوةِ ابْنِ آدم تَرْكُهُ اسْتِخَارَةَ اللّٰهِ تَعالى، وَمِنْ شَقَاوَةِ ابْنِ آدَمَ سَخَطُهُ بِمَا قضىٰ اللّٰهُ تَعالى]. أخرجه الترمذي.

1.(4840)- *Sa'd İbnu Ebi Vakkas* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ademoğlunun saadet (sebepleri)nden biri de Allah Teala'nın hükmettiğine rıza göstermesidir. Şekavet (sebepleri)nden biri de Allah Teala'ya istihareyi terketmesidir. Keza şekavet (sebepleri)nden bir diğeri de Allah'ın hükmettiğine razı olmamasıdır." [Tirmizî, Kader 15, (2152).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Tirmizi'deki aslında *"...Allah'ın "kendisi için" hükmettiğine rıza göstermesidir"* şeklinde "kendisi için" ziyadesi vardır. Böyle olunca mâna: "Ademoğlunun Allah'a istiharede bulunup, sonra da istiharede, hakkında hükmedilene razı olması ademoğlunun saadetindendir" şeklinde daha muvafik düşer.

İstihare, hayır talep etmek demektir. Ancak burada, yapılacak bir iş için, hayırlı olup olmadığı hususunda Cenab-ı Hak'tan bir işaret talep etmektir. Daha önce açıkladığımız üzere bunun belli bir adabı vardır. Resulullah istiharede bulunmaya ehemmiyet verip buna teşvik etmiştir:

2- Hadiste Allah'ın kazasına rıza, saadet alâmeti olarak değerlendirilmiştir. *Tîbî* bunu iki sebebe bağlar.

★ "Biri: Kazaya rıza kişiyi ibadet için boş bırakır. Zîra kişi, kazaya

razı olmazsa, gam içinde kalır ve kalbi cereyan eden hadiselerle devamlı meşgul olur: "Bu niye oldu, o niye olmadı" der durur.

★ Diğeri: Kazaya razı olan kimse, kazaya razı olmayan kimseye Allah'tan gelecek gazaptan kurtulur. Kulun rızasızlığı, Allah'ın kendine takdirinden başka bir şeyi zikrederek: "Şöyle olsaydı, bu daha iyi, daha uygun olacaktı" der. Halbuki o işin iyi veya kötü olduğu kendisine tebeyyün etmiş değildir." Tîbî açıklamasına şöyle devam eder: "Eğer dersen ki: "(Ademoğlunun saadetinin Allah'ın kazasına rızada olduğunu söyledikten sonra buna mukabil olarak da): "Ademoğlunun şekaveti Allah'tan istihareyi terketmesidir" demiştir. Bu iksinin arasında mütekabillik nerededir?" Cevaben deriz ki: İstiharede dahi tevekkül ve tevfiz var. Kişi istihareye uydu mu işini tamamiyle Allah'a tefviz etmiş olmaktadır. (Şu halde bunun terki, kazaya rızanın terki demektir.)"

4841 ٢ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : الْمُؤْمِنُ الْقَوِيُّ خيرٌ وَأَحَبُّ إلى اللهِ من الْمُؤْمِنِ الضَّعِيفِ، وفي كُلٍّ خيرٌ. احْرِصْ على مَا يَنْفَعُكَ، واسْتَعِنْ بِاللهِ وَلاَ تَعْجِزْ، وَإِنْ أَصَابَكَ شيءٌ فَلا تَقُلْ: لَوْ أَنِّي فَعَلْتُ لَكَانَ كَذَا وَكَذَا، وَلَكِنْ قُلْ: قَدَّرَ اللهُ، وَمَا شَاءَ فَعَلَ. فإنَّ لَوْ تَفْتَحُ عَمَلَ الشَّيْطَانِ]. أخرجه مسلم.

2. (4841)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kuvvetli mü'min, Allah nazarında zayıf mü'minden daha sevgili ve daha hayırlıdır. Aslında her ikisinde de bir hayır vardır. Sana faydalı olan şeye karşı gayret göster. Allah'tan yardım dile, acz izhar etme. Bir musibet başına gelirse: "Eğer şöyle yapsaydım bu başıma gelmezdi!" deme. "Allah takdir etmiştir. Onun dilediği olur!" de! Zira "eğer" kelimesi şeytan işine kapı açar." [Müslim, Kader 34, (2664).]

AÇIKLAMA:

1- *Nevevî,* "Kuvvetli mü'min" tabirindeki kuvvetten muradın "nefsin azimet ve niyeti ve ahiret hususundaki düşüncesi" olduğunu söyler ve devam eder: "Bu vasıfta olan bir kimse cihadda cesaretle düşmana karşı ileri atılır ve onu karşılamada ve peşine düşmede daha hızlı davranır, emr-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l-münkere daha kararlıdır ve bütün bu amellerinde daha sabırlı ve metanetlidir. Namaz, oruç ve diğer ibadet ve zikirlere daha rağbetli ve onlara devamda daha şevkli ve musır olur."

2- "Her ikisinde de hayır vardır" sözüyle, zayıf olanda da kuvvetli olanda da hayır bulunduğu te'yid edilmiş oluyor. Zîra ikisi de imanda müşterektirler, her ne kadar ibadette biri zayıf olsa da.

3- "Faydalı olana gayret göster"den maksad, ibadete karşı hırslı ol demektir. Faydalı denince Allah nazarında faydalı olan kastedilmiştir. Allah'tan talep edilecek yardım da bununla ilgili olmalıdır. Ne ibatette ne de ibadet için yardım talep etme hususlarında tembellik göstermemeli, acz izhar edilmemelidir" (Nevevî).

4- *Kadı İyaz*'ın nakline göre, ulema: "Eğer şöyle yapsaydım bu başıma gelmezdi" demekten nehyin, buna kesinlikle inanıp: "Onu yapsaydım bu başıma gelmeyecekti" diye cezmen söyleyen kimse hakkında olduğunu söylemiştir. İlaveten: "Onu yapsaydım bu değil, Allah'ın dileyeceği bir başka şey başıma gelirdi" diyene, yasak olmayacağını belirtirler. Böyle bir yasaktan maksat, "eğer.." şeklindeki ifadede kaderi tenkid manası bulunduğu içindir.

Kadı İyaz der ki: "Buna göre, hadisteki nehiy zahiri üzeredir ve umumi bir nehiydir. Üstelik bu nehiy tenzihîdir. Buna, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *"Zîra "eğer" kelimesi şeytan işine kapı açar"* sözü delalet eder. Bunun manası "şeytan, kadere çatmayı kalbe atar ve vesvese verir" demektir."

Nevevî der ki: "Mazi sigası ile eğer (=lev) kelimesinin kullanılışı hadiste sıkça gelmiştir. Zahir olan şu ki, bunu kullanmaktan nehiy boş şeylerle ilgili olarak kullanmalarıdır. Bu da tahrimî değil, tenzihî bir nehiydir. Ama kişi ibadet hususundaki taksiratından üzüntülerini ifade zımnında söylemişse bunda bir beis yoktur. Hadiste gelen "eğer"li benzer ifadelerin çoğu bu manaya hamledilmiştir."

DÖRDÜNCÜ FASIL

ÇOCUKLARIN HÜKMÜ

4842 ١ – عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالتْ: [تُوُفِّيَ صَبِيٌّ. فَقُلْتُ: طُوبى لَهُ، عُصْفُورٌ مِنْ عَصَافِيرِ الْجَنَّةِ. فَـقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَوَلاَ تَدْرِينَ أَنَّ اللهَ خَلَقَ الْجَنَّةَ وَخَلَقَ النَّارَ، فَخَلَقَ لِهذِهِ أَهْلاً، ولِهذِهِ أَهْلاً]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

1. (4842)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Bir çocuk ölmüştü. Ben:

"Ne mutlu ona! Cennet kuşlarından bir kuş oldu!" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Sen Allah'ın cenneti de cehennemi de yarattığını, beriki için de öteki için de ahali yarattığını bilmiyor musun?" buyurdular." [Müslim, Kader 30, (2662); Nesaî, Cenaiz 58, (4, 57); Ebu Davud, Sünnet 18, (4713).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, büluğa ermeden vefat eden Müslüman çocukların ahiretteki durumu hakkında bir hüküm getirmektedir: Cennetlik mi, cehennemlik mi olcakları Allah'ın meşietine bağlıdır. Bir sonraki hadiste müşrik çocuklarının durumu hakkındaki münakaşayı genişçe kaydedeceğiz. Burada şunu belirtelim ki, Müslüman çocuklarıyla ilgili hüküm de münakaşa edilmiştir. Çünkü sadedinde olduğumuz hadis, "cennetliktir!" hükmüne ihtiyat getirmektedir. Bu sahih hadisi esas alanlar, bu meselede ihtiyatı tercih etmiş olurlar. Ancak mevzuya temas eden tek hadis bu değildir. Alimlerin büyük çoğunlukla hükme esas ittihaz ettikleri bir Ebu Hüreyre hadisine göre, mü'min çocukları cennetliktir. قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ مَاتَ وَلَهُ ثَلاَثَةٌ مِنَ الْوَلَدِ لَمْ يَبْلُغُوا الْحِنْثَ كَانَ لَهُ حِجَاباً مِنَ الـــنَّارِ اَوْ دَخَلَ الْجَنَّةَ *"Kimin*

büluğa ermezden önce üç çocuğu vefat ederse bunlar o kimseye ateşe karşı bir perde olurlar. Yahut o kimse cennete girer." Kurtubî, bazılarının "Müslüman çocukların cennete gidecekleri hususunda ulemânın ihtilafı yoktur, icma ederler" dediğini kaydeder. Ancak Nevevî, bu meselede, kaydetmiş olduğumuz *Ebu Hüreyre* rivayetine itibar edenlerin icmaından bahsedilebileceğini belirtir.

Sadedinde olduğumuz *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) hadisini esas alanlar bu hususta tevakkufu tercih etmişlerdir. Nevevî, bunlara şu cevabı verir: "Resulullah'ın Hz. Aişe'yi o hükümden men etmesi belki bu meselede delilsiz kesin hükme gitmiş olmasındandır veya, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Müslüman çocukların cennetlik olduklarını bilmezden önce bu müdahaleyi yapmıştır." Maziri: "İhtilaf peygamber çocuklarının dışında kalanlar hakkındadır" demiştir. Müsned-i Ahmed'de gelen bir rivayette إنَّ الْمُسْلِمِينَ وَأوْلاَدَهُمْ فِي الْجَنَّةِ وَإنَّ الْمُشْرِكِينَ وَأوْلاَدَهُمْ فِي النَّارِ ثُمَّ قَرَأَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ *"Müslümanların çocukları cennetliktir, müşrikler ve çocukları cehennemliktir."* Sonra şu ayeti okudu. (Mealen): **"İman edip de zürriyetleri de kendilerine tabi olanlar (var ya), biz onların nesillerini de kendilerine kattık"** (Tur 2).

4843 ٢ - وَعَن ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [سُئِلَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَنْ أوْلاَدِ الْمُشْرِكِينَ. فَقَالَ: اللّهُ إذْ خَلَقَهُمْ أعْلَمُ بِمَا كَانُوا عَامِلِينَ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

2. (4843)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan müşriklerin çocukları hakkında sorulmuştu.

"Allah onları yarattığı zaman ne yapacaklarını iyi biliyordu!" buyurdular." [Buhârî, Kader 3, Cenaiz 93; Müslim, Kader 28, (2660); Ebu Davud, Sünnet 18, (4711); Nesâî, Cenaiz 60, (4, 59).]

AÇIKLAMA:

Kaydedilen iki hadisten birincisi, Müslüman çocukların cennete gideceği hususunda tevakkuf etmeyi, kesin hükme gitmeyi ders verirken, ikinci hadis de müşrik çocuklar hakkında aynı şekilde kesin hükümden kaçınmaya irşad etmektedir.

Çocukların, yani büluğa ermeden ölenlerin durumları hakkında ihtilaf edilmiştir. Mesele üzerine birçok rivayetler var. Alimler rivayetlerdeki farklılıklar yüzünden farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

1) *Hammad İbnu Seleme, Hammad İbnu Zeyd, İbnu'l-Mübarek, İshak İbnu Rahuye* hazeratı, çocuklar hakkında: "Allah'ın meşietindedir. Dilerse cennete koyacak, dilerse cehenneme" diye hükmederler ve bu mevzuda gelen nasslardan bu hükmü çıkarırlar. Bilhassa müşrik çocukları hakkında *Şafiî* hazretlerinin de böyle hükmettiğini, Beyhakî, el-İ'tikad'ında kaydetmiştir. İbnu Abdilberr: "İmam-ı Malik'ten bu hususta sarih bir hüküm intikal etmedi ise de, onun nokta-i nazarından çıkarılacak hüküm de böyledir. Ancak ashabı, Müslüman çocukların cennete, kâfir çocuklarının meşiet-i İlahiye'de olduğunu sarih olarak beyan etmiştir" der.

Bu görüş sahiplerinin delili: *"Allah onların ne yapacağını daha iyi biliyor"* hadisidir.

2) İkinci görüşe göre, "Çocuklar babalarına tabidir, Müslümanların çocukları cennette, kâfirlerin çocukları cehennemde olacaktır." Bu görüş, Haricîlerden Ezarika'nın görüşüdür. Bunların delili şu ayettir: رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْاَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا **"Nuh: "Ey Rabbim! dedi. Yeryüzünde kafirlerden tek bir kişi bırakma!"** (Nuh 26). Ancak bu ayetin Nuh kavmiyle ilgili olduğu söylenerek karşı çıkılmış. Hz. Nuh'un bu bedduayı, Cenab-ı Hakk'ın ona: **"Kavminden, (hal-i hazır) inananlar dışında kimse sana iman etmeyecektir"** (Hud 36) diye vaki olan vahyinden sonra yaptığı belirtilmiştir. هُمْ مِنْ آبَائِهِمْ اَوْ مِنْهُمْ *"Onlar babalarındandır veya onlardandır"* şeklindeki hadis, harbîlerle ilgili ahkâm zımnında varid olmuştur. Bu görüşe karşı çıkanlar, müşrik çocukların cehennemde olacağını tasrih eden ve *Hz. Aişe*'den gelen bir rivayetin zayıf olduğunu belirtirler.

3) Üçüncü görüşe göre, çocuklar cennetle cehennem arasında orta bir yerde, bir berzahtadırlar. Çünkü, onların cennete girmesini sağlayacak amelleri mevcut olmadığı gibi, cehenneme girmelerine sebep olacak da günahları yoktur.

4) Cennet ehlinin hizmetçileri olacaklar. Bazı kaynaklarda gelen zayıf bir hadise göre *Aleyhissalâtu vesselâm:* اَوْلَادُ الْمُشْرِكِينَ خَدَمُ اَهْلِ الْجَنَّةِ *"Müşriklerin çocukları cennet ehlinin hizmetçileridir"* buyurmuştur.

5) Beşinci görüşe göre, toprak olurlar. Bu görüş Sümame İbnu Eşres'ten mervidir.

6) Bu görüşe göre ateştedirler. *İyaz*, bunu *Ahmed İbnu Hanbel*'e nisbet etmiş ise de, *İbnu Teymiyye, İyaz*'ın burada hata ettiğini, bu görüşün *Ahmed İbnu Hanbel*'e ait olmayıp, ashabından birine ait olduğunu söyler.

7) Yedincisine göre çocuklar ahirette imtihan olunacaklar: Kendilerine

ateş yükseltilecek, kim içine girerse, o soğuk ve selametli olacak, imtina eden ise azaba duçar olacak. Bazı sahih rivayetler, mecnunlar ve fetret devrinde ölenler hakkında imtihan olduğunu belirtmiştir. Beyhakî, el-İ'tikad'ında bu görüşün sahih görüş olduğunu söylemiş ise de, "Ahiret teklif yeri değildir. Orada ne amel ne imtihan hiçbir şey yoktur" denilerek tenkid edilmiştir. Ancak bu tenkidcilere de: "Bu hal, cennet ve cehennemde istikrar peyda ettikten sonrası için camidir, amma Arasat'ta, buna bir mani yoktur. Nitekim ayette يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ اِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ **"Her hakikatın bütün çıplaklığıyla ortaya çıktığı gün onlar secdeye çağrılırlar. Fakat güçleri yetmez"** (Kalem 42) buyrulmuştur" diyerek cevap verilmiş ve bir Sahiheyn hadisi gösterilmiştir: اَنَّ النَّـــاسَ يُؤْمَرُونَ بِالسُّجُودِ فَيَصِيـــرُ ظَهْرُ الْمُنَافِقِ طَبَقـــاً فَلَا يَسْتَطِيعُ اَنْ يَسْجُدَ *"(Kıyamet günü) insanlara secde etmeleri emredilir. Münafığın sırtı o zaman yekpare bir tabakaya döner ve secdeye güç yetiremez."*

8) Çocuklar cennetliktir. Nevevî der ki: "Muhakkak ulemânın seçtiği sahih mezhep budur. Bunlar şu ayeti delil kılmışlardır: وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولاً **"Biz bir peygamber göndermedikçe azap edici değiliz."** (İsra 15).

9) Tevakkuf: Hiçbir hükümde bulunmamak.

Buhârî, müşrik çocuklarının durumu üzerine söylenenler hakkında açtığı babda üç hadis kaydeder: Birincisinde tevakkuf ifade edilmiştir; ikincisinde cennette olacakları görüşünü müreccah kılan bir hadis kaydedilir; üçüncü hadiste ise cennetlik olacaklarını tasrih eden bir hüküm mevcuttur.(41) Şarihler bunda hem üç ayrı görüşe delil ve hem de Buhari'nin tercihini görürler: Ona göre esas olan kafir çocuklarının cennetlik olduğudur.

4844 ٣– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: تَحَاجَّ آدَمُ وَمُوسَىٰ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ. فَـــقَالَ لَهُ مُوسَىٰ: أَنْتَ الَّذى أَخْرَجْتَ النَّاسَ مِنَ الْجَنَّةِ بِذَنْبِكَ وَأَشْقَيْتَهُمْ. فَقَالَ آدَمُ لِمُوسَىٰ: أَنْتَ الَّذى اصْطَفَاكَ اللهُ بِرِسَالَاتِهِ وَبِكَلَامِهِ، أَتَلُومُنِي عَلَى أَمْرٍ كَتَبَــهُ اللهُ عَلَيَّ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَنِي؟ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَحَجَّ آدَمُ مُوسَىٰ].

41- Bu üç hadisten birincisi 4843'te kaydettiğimiz hadistir. İkincisi "Resulullah'a müşrik çocuk-larından sorulmuştu: **'Ne yapacaklarını Allah iyi bilir"** diye cevap verdi" mealindeki *Ebu Hüreyre* hadisi, üçüncüsü de her çocuğun (İslam) fıtratı üzerine yaratıldığını beyan eden hadistir.

أخرجه الستة إلا النسائي.

«المحاجة» المجادلة والْمُخاصمة.

3. (4844)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Hz. Adem ve Musa aleyhimasselam münakaşa ettiler. Musa, Adem'e:

"İşlediğin günahla insanları cennetten çıkaran ve onları şekavete (bedbahtlığa) atan sensin değil mi!" dedi. Adem de Musa'ya:

"Sen, Allah'ın risalet vermek suretiyle seçtiği ve hususi kelamına mazhar kıldığı kimse ol da, daha yaratılmamdan [kırk yıl] önce Allah'ın ba-na yazdığı bir işten dolayı beni ayıplamaya kalk (bu olacak şey değil)!" diye cevap verdi." Resulullah devamla dedi ki:

"Hz. Adem Musa'yı ilzam etti!" [Buhârî, Kader 11, Enbiya 31, Tefsir, Ta-ha 1, 3, Tevhid 37; Müslim, Kader 13, (2652); Muvatta, Kader 1, (2, 898); Ebu Davud, Sünnet 17, (4701); Tirmizî, Kader 2, (2135).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayette mevzubahis olan münakaşa hâdisesinin zamanı ve yeri hususunda farklı mütalaalar ileri sürülmüştür:

★ Bazı alimler: "İstikbale matuftur. Yani ahirette cereyan edecektir. Vukua geleceği kesin olduğu için mazi sigasıyla vürud etmiştir" demiştir.

★ Bazı alimler, dünyada ve *Hz. Musa* devrinde cereyan ettiğini, Cenab-ı Hak, *Hz. Musa*'nın Adem aleyhisselam'ı görme talebi üzerine, onu dirilterek karşılaştırmış olabileceğini söylemiştir.

★ Bazı alimler, bu iki peygamberin berzah aleminde karşılaşmış olabileceklerini söylemiştir. Bu durumda Hz. Musa'nın vefatından sonra ruhları semada karşılaşmış olmalıdır.

★ *İbnu'l-Cevzî,* bunun bir darb-ı mesel olabileceği ihtimali üzerinde de durmuştur. Bu durumda mâna şudur: "Eğer onlar karşılaşsalardı, aralarında böyle bir tartışma geçecekti. Bu temsilde Hz. Musa'nın zikredilmiş olması, ağır tekliflerle gönderilen ilk peygamber olması sebebiyledir."

Haberin izhar ettiği müşkilatı gözönüne alan *İbnu'l-Cevzî* der ki: "Bu haber, sahih bir hadisle sabit olması sebebiyle, mahiyetine muttali olunamasa bile, inanılması gereken hususlardandır. Mânasının hakikatını kavrayamamış olsak bile kabul etmemiz gereken meselelerin ilki bu değildir. Kabirdeki azab ve nimetle ilgili haber bunlardan bir diğeridir.

Herhangi bir meselenin izahını yapmakta müşkilat çekecek olsak geriye teslim olmak kalır." İbnu Abdilberr der ki: "Buna göre bu çeşit meselelerde teslim esastır. Tahkik etmek için üzerinde durulmaz. Zîra bu çeşit meselelerde bize pek az bir ilim verilmiştir."

2- Sadedinde olduğumuz rivayette, *Hz. Adem*'in kaderinin yaratılmazdan önce yazıldığı mevzubahistir. Bir başka rivayette 40 yıl önce sarahati vardır. *İbnu't-Tîn:* "Kırk yıldan murad, her ayet-i kerimede geçen **"Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım"** (Ba-اِنِّى جَاعِلٌ فِى الْاَرْضِ خَلِيفَةً kara 30) ifadesi ile *Hz. Adem*'e ruhun üflenmesi arasında geçen müddettir." Bazıları: "Bu müddetin başlangıcı levhalara yazılma zamanıdır. Sonu da Hz. Adem'in yaratılma zamanıdır" demiştir. *İbnu'l-Cevzî* der ki: "Allah'ın kadim olan ilmi, ma'lumatın tamamını mahlukatın hiçbiri yaratılmazdan önce kuşatmış idi. Ancak bunları farklı zamanlarda yazdı. Nitekim Sahih-i Müslim'de gelmiştir ki: "Allah miktarları, arz ve semavatı yaratmazdan elli bin yıl önce takdir etmiştir." Öyleyse, bilhassa Hz. Adem'in kıssasının, yaratılışından kırk yıl önce yazılmış olması caizdir. Bu miktar, ona ruh üflenmezden önce toprak olarak bekleme müddeti de olabilir, bu da caizdir. Nitekim yine Sahih-i Müslim'de geldiğine göre, Hz. Adem'in toprak halinde şekillenmesi ile ona ruhun üflenmesine kadar kırk yıl müddet geçmiştir. Bu hal, bir küll olarak miktarların semavat ve arzın yaratılışından elli bin yıl önce yazılmış olmasına muhalefet etmez."

Mâzirî de şunu söyler: "Zahir o ki: Bundan murad Allah bunu, Hz. Adem'in yaratılışından kırk yıl önce yazmış olmasıdır. Fakat bundan şunun kastedilmiş olması muhtemeldir; "Allah bunu meleklere izhar etti veya bu tarihi izafe ettiği bir fiilde bulundu. Aksi takdirde Allah'ın meşieti ve takdiri kadimdir." En doğrusu da şudur: Hz. Adem'in "Allah bunu, beni yaratmazdan önce bana takdir buyurdu" şeklindeki sözü ile "Tevrat'ta bunu yazdı" demeyi kastetmiş olmasıdır. Çünkü bir başka rivayette şöyle gelmiştir: "فَكَمْ تَجِدُ فِى التَّوْرَاةِ اَنَّهُ كُتِبَ عَلَىَّ الْعَمَلُ الَّذِى عَمِلْتُهُ قَبْلَ اَنْ اُخْلَقَ قَالَ بِاَرْبَعِينَ سَنَةً"*Hz. Adem, Musa'ya sordu: "O yaptığın işin üzerime yazılması işinin, Tevrat'ta yaratılmamdan kaç yıl önce vuku bulduğunu gördün?" Hz. Musa: "Kırk yıl!" diye cevap verdi."*

Nevevî der ki: "Onun takdirinden murad Levh-i Mahfuz'a veya Tevrat'a veya Elvah'a yazılmasıdır. Kaderin kendisinin kastedilmesi caiz değildir. Çünkü o, ezelîdir. Hak Teala hazretleri, vukua gelecek hadiseleri ezelden beri murad etmiştir."

3- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER:

★ *Kadı İyaz* der ki: "Hadiste, Ehl-i Sünnet'in "Hz. Adem'in çıkarıldığı cennet, müttakilere vaadedilmiş olan ve ahirette girecekleri ebediyet cennetidir" iddiasına hüccet var. Mu'tezile ve başka bazıları ise, o cennetin başka bir cennet olduğunu iddia ederler. Onlardan bazıları daha da ileri gidip, o cennetin yeryüzünde olduğunu ifade etmiştir.

★ Hadis, hakkın ortaya çıkması için yapılacak münazarada delil ve hüccetler getirmenin, bunların açıklık kazanması için tevbih ve ta'rizde bulunmanın meşru olduğunu; levmin, bilen ve anlayan kimseye kendisinde bu hallerin bulunmadığı kimselere nisbetle daha ağır geldiğini göstermektedir.

★ Kişi kendinden büyükle, evlad babasıyla münazara edebilmektedir. Ancak bunun meşru olması için, münazarada hakkın ortaya çıkması veya ilmin artması veya meselenin inceliklerine vukufiyet kazanılması gayesi güdülmelidir.

★ Ehl-i Sünet için kaderin varlığı ve kulların fiillerinin yaratılması gibi hususlara hüccet mevcuttur.

★ Kişinin normalde hoş karşılanmayacak bazı davranışları, öfke ve üzüntü gibi bazı hallerinde hoş karşılanabilir. Bilhassa, öfkeli ve hiddetli bir tabiata sahip olanlar daha çok müsamaha ile karşılanır. Nitekim hadiste münazara esnasında inkarcılık hali galebe çalmış olan *Hz. Musa*'ya, Hz. Adem aleyhisselam, babası olmasına rağmen, sadece ismiyle hitap etmiş, ona bu halin dışında yer vermeyeceği şeylerle hitap etmiş, bununla birlikte Hz. Musa'nın faziletini ikrar etmiş, sonra münazarasına devam edip, onun şüphesini bertaraf edecek kendi hüccetlerini beyan etmiştir.

4845 ٤ – وعن عُمرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: قَالَ مُوسىٰ: يَا رَبِّ أرِنَا آدَمَ الَّذِى أخْرَجَنَا وَنَفْسَهُ مِنَ الْجَنَّةِ، فأرَاهُ اللهُ أبَاهُ آدمَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ فقَالَ: أنْتَ أبُونَا آدَمُ؟ فـقَالَ: نَعَمْ. فـقَالَ: أنْتَ الَّذِى نَفَخَ اللهُ فِيكَ مِنْ رُوحِهِ، وَعَلَّمَكَ الأسْمَاءَ كُلَّهَا، وَأمَرَ الْمَلاَئِكَةَ فَسَجَدُوا لَكَ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: فَمَا حَمَلَكَ عَلَى أنْ أخْرَجْتَنَا وَنَفْسَكَ مِنَ الْجَنَّةِ؟ فـقَالَ آدَمُ: وَمَنْ أنْتَ؟ قَالَ: أنَا مُوسى. قَالَ: أنْتَ الَّذِى اصْطَفَاكَ اللهُ بِرِسَالاَتِهِ، أنْتَ نَبِىُّ بَنِى إسْرَائِيلَ الَّذِى كَلَّمَكَ اللهُ مِنْ وَرَاءِ

الْحِجَابِ، وَلَمْ يَجْعَلْ بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ رَسُولاً مِنْ خَلْقِهِ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: فَمَا وَجَدْتَ أَنَّ ذلِكَ كَانَ فِي كِتَابِ اللهِ قَبْلَ أَنْ أُخْلَقَ؟ قَالَ: بَلَى. قَالَ: فِيمَ تَلُومُنِي؟ فِي شَيْءٍ سَبَقَ مِنَ اللهِ الْقَضَاءُ قَبْلِي. قَالَ ﷺ عِنْدَ ذلِكَ: فَحَجَّ آدَمُ مُوسَى، فَحَجَّ آدَمُ مُوسَى، فَحَجَّ آدَمُ مُوسَى عَلَيْهِمَا السَّلاَمُ]. أخرجه أبو داود.

4. (4845)- *Ömer İbnu'l-Hattab* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Musa aleyhisselam: "Ey Rabbim! bizi ve kendisini cennetten çıkaran Adem'i bize bir göster!" diye niyazda bulundu. Hak Teala ve Tekaddes hazretleri de babası Adem aleyhisselam'ı ona gösterdi. Bunun üzerine Hz. Musa:

"Sen babamız Adem misin?" dedi. Adem: "Evet!" deyince:

"Yani sen, Allah'ın kendi ruhundan üflediği kimsesin. Sana bütün isimleri öğretti, meleklere emretti ve onlar da sana secde ettiler öyle değil mi?" diye sordu. Adem yine: "Evet!" dedi. Hz. Musa sormaya devam etti:

"Öyleyse sen niye bizi ve kendini cennetten çıkardın?"

Bu soru üzerine Hz. Adem:

"Sen kimsin?" dedi. O: "Ben Musa'yım!" deyince:

"Yani sen, Allah'ın risalet vererek mümtaz kıldığı kimsesin. Sen Benî İsrail'in peygamberi, perde gerisinde Allah'ın konuştuğu kimsesin. Allah seninle kendi arasına mahlukatından bir elçi de koymadı değil mi?" dedi. Hz. Musa "Evet!" deyine; Hz. Adem:

"Öyleyse sen, (bu söylediğin şeyin) ben yaratılmazdan önce Allah'ın (kader) kitabında yazılmış olduğunu görmedin mi?" dedi. Hz. Musa "Evet!" deyince:

"Öyleyse Allah'ın kazası (hükmü) benden önce cereyan etmiş bir şey hakkında beni niye levmediyorsun?" dedi."

Aleyhissalâtu vesselâm, devamla:

"Hz. Adem, Musa'yı ilzam etti. Hz. Adem Musa'yı ilzam etti. Hz. Adem, Musa aleyhimesselam'ı ilzam etti" buyurdular." [Ebu Davud, Sünnet, 17, (4702).]

AÇIKLAMA, önceki hadislerde geçti.

BEŞİNCİ FASIL

KADERİYYE'NİN ZAMMİ

4846 ١ــ عن حُذيفة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لِكُلِّ أُمَّةٍ مَجُوسٌ، وَمَجُوسُ هذه الأُمَّةِ الَّذينَ يَقُولُونَ أَنْ لاَ قَدَرَ فَمَنْ مَاتَ مِنْهُمْ فَلاَ تَشْهَدُوا جَنَازَتَهُ، وَمَنْ مَرِضَ مِنْهُمْ فَلاَ تَعُودُوهُ؟ وَهُمْ شِيعَةُ الدَّجَّالِ، وَحَقٌّ عَلَى اللهِ أَنْ يُلْحِقَهُمْ بِالدَّجَّالِ]. أخرجه أبو داود.

1. (4846)- *Huzeyfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Her ümmetin Mecusileri vardır. Bu ümmetin Mecusileri "kader yoktur!" diyenlerdir. Bunlardan kim ölürse cenazelerinde hazır bulunmayın. Onlardan kim hastalanırsa ona ziyarette bulunmayın. Onlar Deccal bölüğüdür. Onları Deccal'e ilhak etmek Allah üzerine bir haktır." [Ebu Davud, Sünnet 17, (4692).]

AÇIKLAMA:

1- *Bagavî*, Şerhu's-Sünne'sinde kader meselesini şöyle özetler: "Kadere iman farzdır. Bu, kulların hayır ve şer bütün fiillerini Allah'ın yarattığına, bunları yaratmazdan önce Levh-i Mahfuz'da yazdığına, her şeyin O'nun kazası ve kaderiyle, irade ve meşietiyle olduğuna; ancak iman ve taate razı olduğuna ve bunlara sevap vaadettiğine, küfre ve masiyete razı olmadığına ve bunlar için ikab vaadettiğine inanmaktır. Kader, Allah'ın sırlarından bir sırdır. Buna ne mukarreb bir melek, ne de mürsel bir peygamber muttali olmamıştır. Bu meseleye akıl yoluyla gidip araştırma yapmak caiz değildir. Gerekli olan, bütün mahlukatı Allah'ın yaratıp onları iki gruba ayırdığına inanmaktır; bu gruplardan birini cen-

net için yaratmıştır ki, bu, fazlındandır, bir grubu da cehennem için yaratmıştır, bu da onun adaletindendir."

2- Kaderiye fırkası Mecusilere benzetilmiştir. *Hattabi'ye* göre bunun sebebi, onların iki asıl meselesindeki sözlerinin Mecusilerin sözlerine benzemesidir. Çünkü onlar hayrı nurun fiilinden, şerri de zulmetin (karanlığın) fiilinden bilirler. Kaderiyeciler de hayrı Allah'a, şerri de O'nun gayrına izafe ederler. Halbuki hayrı da şerri de yaratan Allah'tır. O'nun meşieti olmadan ne hayır ne de şer meydana gelir. Allah hikmetiyle şerri şer olarak yaratmıştır, tıpkı hayrı da hayır olarak yarattığı gibi, zira her ikisi de halk ve icad cihetiyle Allah'a; fiil ve kesb cihetiyle de failine muzaftır.

Hadis, ittisal yönüyle munkatı' bulunmuş, zayıf olduğuna dikkat çekilmiştir, mevzu diyen de olmuştur.

4847 ٢ــ وَلَهُ فِي رواية عن ابنِ عُمَرَ مَرْفُوعاً: [الْقَدَرِيَّةُ مَجُوسُ هٰذِهِ الأُمَّةِ، إنْ مَرِضُوا فَلاَ تَعُودُوهُمْ، وَإنْ مَاتُوا فَلاَ تَشْهَدُوهُمْ].

2. (4847)- *Ebu Davud*'un İbnu Ömer'den gelen merfu bir rivayetinde şöyle buyrulmuştur:

"Kaderiye fırkası, bu ümmetin Mecusileridir. Eğer hastalanırlarsa ziyaret etmeyin, ölürlerse cenazelerine katılmayın." [Ebu Davud, Sünnet 17, (4691).]

4848 ٣ــ وَلَهُ أيْضاً فِي روايةٍ عَنْهُ مَرْفُوعاً: [لاَ تُجَالِسُوا أهْلَ الْقَدَرِ، وَلاَ تُفَاتِحُوهُمْ بِالْكَلاَمِ].

3. (4848)- Yine *Ebu Davud*'da İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den gelen merfu bir rivayette:

"Kader ehli ile düşüp kalkmayın, onlara dava açmayın" buyurulmuştur. [Ebu Davud, Sünnet 17, (4720).]

AÇIKLAMA:

1- Teysir, bu hadisin *İbnu Ömer* rivayeti olduğunu söylüyor. Ancak, *Ebu Davud*'da hadis *Hz. Ömer*'den rivayet edilmektedir.

2- *"Onlara dava açmayın"* demek, "İhtilaflarınızın çözümü için onların hakimlerine başvurmayın" demektir. Bazı alimler de: "İtikadla ilgili meselelerde onlarla münakaşa ve münazara başlatmayın. Ta ki içinize yersiz şekler girmesin. Çünkü onlar haksız mücadelede münazara ve güç sahibi kimselerdir (size yersiz şek atabilirler)" diye anlamışlardır. Ancak

رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ **"Rabbimiz, kavmimizle bizim aramızda hak ile sen hüküm ver. Hakkı açığa çıkaranların en hayırlısı sensin"** (A'raf 89) ayetini esas alan alimler, önceki te'vilin daha münasip olduğunu söylerler. Mamafih, o ibareyi "Onlara ilk selamı siz vermeyin" şeklinde anlayanlar da olmuştur.

4849 ٤ – وعن ابن عباس رضي الله عنهما: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: صِنْفَانِ مِنْ أُمَّتِي لَيْسَ لَهُمْ فِي الإِسْلاَمِ نَصِيبٌ: الْمُرْجِئَةُ، وَالْقَدَرِيَّةُ]. أخرجه الترمذي.

«الْقَدَرِيَّةُ» الذين يقولون: الخير من الله، والشر من الإنسان، وأن الله لا يريد أفعال العصاة.

و«الْمُرْجِئَةُ» الذين يقولون لا يضر مع الإيمان معصية، وهم أضداد القدرية، فإن من مذهبهم تخليد صاحب الكبيرة في النار إذا لم يتب منها وإن كان مؤمنا. وكلاهما مخالف لأهل السنة والجماعة.

4. (4849)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ümmetimde iki sınıf vardır ki, onların İslam'dan nasipleri yoktur: Mürcie ve Kaderiye." [Tirmizî, Kader 13, (2150).]

AÇIKLAMA:

Mürcie, fırak-ı dalleden biridir. Temel görüşlerini "İman olunca günahın bir zararı yoktur; tıpkı küfür oldukça, taatin faydası olmadığı gibi" diyerek ifade etmişlerdir. Gerçi küfür olduktan sonra amelin, taatin faydası yoktur, bu doğru. Ancak buna kıyasla *"İman olunca günah zarar etmez"* şeklinde çıkarılan hüküm batıldır. Böyle bir iddiayı benimsemek her çeşit haramın helal sayılması demek olan ibahe'ye kapı açar. Bu düşüncedeki bir insan, "Ben mü'minim günah zarar vermez" diyerek her aklına gelen haramı işleyebilir. Bu düşünce Kaderiye düşüncesinin tam zıddında yer alır. Onlar: "Büyük günah işleyen kimse bu günahtan tevbe etmeden ölürse ebediyen cehennemde kalır" derken, bunlar "büyük de olsa günahın insana, -imanı olduğu takdirde- zarar vermeyeceğini" iddia etmişlerdir.

Görüldüğü üzere batıl mezhepler ifrat ve tefrit arasında bocalamaktadır. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat, orta yolu tercih eder.

2- Bu fırkaya *Mürcie* denmiş olmasının sebebi hususunda ihtilaf edilmiştir:

★ Bazılarına göre: Bu fırka, *Hz. Osman* (radıyallahu anh)'ın şehadeti üzerine Müslümanlar arasında çıkan gruplaşmalardan doğmuştur. Şöyle ki: Medine'de Müslümanlar:

1- *Hz. Osman*'ı mazlum bilip onun intikamının alınmasını isteyenler.

2- *Hz. Ali*'yi hilafete layık görenler, olmak üzere başlıca iki gruba ayrılmışlardır.

Bunlar dışında üçüncü bir grup, her iki tarafla da münasebetlerini devam ettiriyordu. Bu gruba mensup olanlar aradaki ihtilafta bir taraf tutmuyorlar, hükmü Allah'a bırakıyorlardı. Geriye bırakma manasına gelen irca'dan, bunlara Mürcie denmiştir.

★ Bir başka tahmine göre, *Hz. Ali*'nin hilafette birinci sıradan dördüncü sıraya düşmesine onlar sebep olduğu için, onlara Mürcie denmiştir. Bu manada Mürcie, Şia'nın zıddıdır.

★ Bir başka açıklamaya göre, bunlar büyük günah işleyenler hakkındaki hükmü kıyamete bıraktıkları için bunlara Mürcie denmiştir. Yani onlara göre günah işleyen cennetlik mi cehennemlik mi bu dünyada bilinemez, hükümlerini ahirete bırakmak gerekir.

★ Bir başka izaha göre, Mürcie, ümit vermek mânasına gelen ircadan gelmektedir. Yani onlar, *"iman sahibine büyük günah zarar vermez"* diyerek böylelerine ahirette cennete gitme hususunda ümit verdikleri için kendilerine Mürcie denmiştir.

★ Son bir tahmine göre, bunlar ameli imandan te'hir ettikleri, yani imana çok ehemmiyet verip, ameli imandan ayırarak onun değerini ve ehemmiyetini çok gerilerde bıraktıkları için bunlara *te'hir* eden manasında Mürcie denmiştir.

Bütün bu Mürciî iddialar Kur'an ve sünneti esas alan Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in görüşüne aykırıdır.

4850 ٥ـ وعن نافع قال: [جَاءَ رَجُلٌ الى ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا فَقَالَ: إنَّ فُلاَناً يَقْرَأُ عَلَيْكَ السَّلاَمَ، لِرَجُلٍ مِنْ أهْلِ الشَّامِ. فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا: إنَّهُ بَلَغَنِى أنَّهُ قَدْ أحْدَثَ التَّكْذِيبَ بِالْقَدَرِ، فَإنْ كَانَ قَدْ أحْدَثَ فَلاَ تَقْرَأْ مِنِّي عَلَيْهِ السَّلاَمَ، فَإنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: يَكُونُ فِي هذِهِ الأُمَّةِ خَسْفٌ أوْ مَسْخٌ، وذلِكَ فِي الْمُكَذِّبِينَ بِالْقَدَرِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

5. (4850)- *Nafi* rahimehullah anlatıyor: "Bir adam İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e gelerek:

"Falan kimse sana selam ediyor!" diyerek, Şamlı birisinden selam getirdi. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ):

"Bana ulaştığına göre, o kimse kaderi inkar ediyormuş. Eğer o böyle bir bid'a fikre saplandı ise, sakın ona benden selam söyleme! Zîra ben, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim:

"Bu ümmette hasf (yere batırma), mesh (suret değişmesi) [ve kazf= (taş yağması)] olacak. Bu musibetler kaderi inkar edenlere gelecek." [Ebu Davud, Sünnet 7, (4613); Tirmizî,Kader 7, (2153, 2154).]

AÇIKLAMA:

1- *Ebu Davud*'un bir rivayetinde, İbnu Ömer'e selam gönderen Şamlı zatın, İbnu Ömer'le mektuplaşan tanış birisi olduğu belirtilir. İbnu Ömer ona şöyle yazmıştır: "Kulağıma geldiğine göre sen kader hakkında (rastgele) konuşuyormuşsun. Bundan böyle sakın benimle mektuplaşmaya yeltenme. Zîra ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Ümmetim içinden kaderi inkar eden kimseler çıkacak!"* dediğini işittim."

Hadiste musibetler sayılırken bazı rivayetlerde "veya" mânasına gelen "ev" denmiştir. Alimler umumiyetle, bunu "ve" mânasına anlamışlardır.

2- Bid'ayı çeşitli vesilelerle açıkladık. Tekrar etmek gerekirse: Dinde olmadığı halde sonradan ihdas edilip, dine sokulan şeydir. Kamus'ta: "Din tamamlanmış olduktan sonra onda ihdas edilen şeydir" dendikten sonra şu açıklama yapılır: "Bid'at küfürden küçük, fıskdan büyüktür. İlim ve amel gerektiren bir delile muhalefet eden bir bid'at "küfür"dür. Zahiren amel gerektiren bir delile muhalefet eden bid'a ise küfür değil, fakat dalalettir."

Cüncânî, et-Ta'rifat'da: "Sünnete muhalif olan fiildir. Buna bid'at denmesi, bunu söyleyen kimse, dinde örneği olmayan bir şeyi ibda (ihdas) etmesindendir" der.

3- Taş yağması diye tercüme ettiğimiz kazftan murad, Lut kavminin maruz kaldığı çeşitten bir beladır.

4851 ٦– وعن ابنِ عَمْرِو بنِ العَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: كَتَبَ اللهُ مَقَادِيرَ الْخَلاَئِقِ قَبْلَ أنْ يَخْلُقَ السَّمٰـوَاتِ وَالأرْضَ بِخَمْسِينَ ألْفَ سَنَةٍ وَعَرْشُهُ عَلى الْمَاءِ]. أخرجه مسلم والترمذي.

6. (4851)- *İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah mahlukatın miktarlarını, semavat ve arzı yaratmazdan elli bin sene evvel, arşı da su üzerinde iken yazdı." [Müslim, Kader 16, (2653); Tirmizî, Kader 18, (2157).]

4852 ٧– وعن أبو عزة قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا قَضَى اللهُ تَعالى لِعَبْدٍ أنْ يَمُوتَ بِأرْضٍ جَعَلَ لَهُ إلَيْهَا أوْ قَالَ بِهَا حَاجَةً]. أخرجه الترمذي.

7. (4852)- *Ebu Azze* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah bir kulunun bir memlekette ölmesini takdir etti mi, onu oraya* -veya *orada bulunan bir şeye* dedi- *muhtaç kılar."* [Tirmizî, Kader 11, (2148).]

AÇIKLAMA:

Hadis, kişinin nerede öleceğinin bilinemeyeceğini takrir etmektedir. Kaderinde nerede ölmek varsa, Allah onu o memlekete muhtaç kılmakta veya oraya bir ihtiyaç hasıl etmekte; bu hacetini görmek üzere oraya giden kimse, eceline orada kavuşmakta ve vefat etmektedir. Bu hususu ifade eden ayette Rab Teala: وَمَاتَدْرِى نَفْسٌ بِأَىِّ اَرْضٍ تَمُوتُ **"Hiç kimse nerede öleceğini bilmez"** (Lokman 34) buyurmaktadır.

4853 ٨– وعن مالك: [أنَّهُ بَلَغَهُ أنَّهُ قِيلَ لإيَاسٍ: مَا رَأْيُكَ في الْقَدَرِ؟. فقَالَ: رَأْىُ ابْنَتِي. يُرِيدُ لاَ يَعْلَمُ سِرَّهُ إلاَّ اللهُ. وَكَانَ يُضْرَبُ بِهِ الْمَثَلُ في الْفَهْمِ، وَسَألَهُ رَجُلٌ عَنِ الْقَدرِ فقَالَ: ألَسْتَ تُؤْمِنُ بِهِ؟ قَالَ: بلَى. قَالَ: فَحَسْبُكَ، حَدَّثَني عَلِيُّ بن حُسَيْنٍ عَنْ أبِيهِ رَضِيَ اللهُ عَنهُمَا أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ مِنْ حُسْنِ إسْلاَمِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مَا لاَ يَعْنِيهِ، وبَلَغَهُ أيْضاً أنَّهُ قِيلَ لِلُقْمَانَ: مَا بَلَغَ بِكَ مَا تَرى؟ قَالَ أدَاءُ الأمَانَةِ، وَصِدْقُ الْحَدِيثِ، وَتَرْكِى مَا لاَ يَعْنِينِي]. أخرجه رزين.

8. (4853)- *İmam Malik*'e ulaştığına göre, İyas İbnu Muaviye'ye,

"Kader hakkında fikrin nedir?" diye sorulmuş da o şu cevabı vermiştir:

"(Benim fikrim) kızımın fikridir!" Bu sözle, onun sırrını ancak Allah'ın bildiğini söylemek istemiştir. İyas, anlayışta darb-ı mesel olmuştu. (Bir gün) bir adam ona kader hakkında sordu:

"Kadere inanmıyor musun?" dedi. Adam:

"Elbette inanıyorum!" deyince:

"Bu kadarı sana yeter! (Fazlası senin için mâlâyanidir). Zîra Ali İbnu Hüseyin, babası (Hz. Ali İbnu Ebi Talib) (radıyallahu anhümâ)'dan bana nakletti ki, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuşlardır:

"Kişinin mâlâyani şeyleri terketmesi, onun Müslümanlığının güzelliğindendir!"

Yine ona ulaştığına göre Lokman'a: "Sende gördüğümüz (bu fazilet)in sebebi nedir?" diye sorulunca şu cevabı vermiştir:

"Emaneti eda, doğru söz ve beni ilgilendirmeyen şeyleri terketmem!" Rezin tahric etmiştir. (Rivayette geçen *"Kişinin mâlâyaniyi terketmesi İslam'ının güzelliğindendir"* şeklindeki Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu sözü şu kaynaklarda geçer: [Muvatta, Hüsnü Hulk 3, (2, 903); Tirmizî, Zühd 11, (2318, 2319); İbnu Mace, Fiten 12, (2976); Rivayetin sonundaki "Yine ona ulaştığına göre Lokman'a..." kısmı da, Muvatta'da gelmiştir (Kelam 17, 2, 990).]

AÇIKLAMA:

Hadiste, *Hz. Lokman*'ın zikri geçmektedir. Kur'anda zikri geçen bu zatın şahsiyeti, milliyeti, peygamber midir, değil midir, hangi devirde yaşamıştır gibi pekçok yönü ihtilaflıdır. Bazısını *Zürkani*'den aynen kaydediyoruz. Der ki: "Lokman'ın Habeşi olduğu, Nubi olduğu söylenmiştir. Çoğunluk der ki: "Lokman salih bir kimseydi. Kendisine hikmet verilmiştir, peygamber değildi." Katade: "Lokman hikmetle nübüvvet arasında muhayyer bırakıldı. O hikmeti tercih etti. Sebebi sorulunca: "Peygamberlik yükünü taşımaktan acze düşerim diye korktum" cevabını verdi" der.

Süheylî der ki: "Babasının ismi Anka İbnu Şirvan'dır: "Başkası: "O, Lokman İbnu Baura İbni Nasır İbni Azer'dir. Hz. İbrahim'in kardeşinin oğlu" der. Vehb, Mübtede'de, "Onun Hz. Eyub'un kızkardeşinin oğlu olduğu"nu zikretmiştir. "Teyzesinin oğlu" da denmiştir. Gerçek olanı, onun *Hz. Davud aleyhisselam*'ın muasırı olmasıdır. Denir ki: "Lokman (nebi olarak) gönderilmezden önce fetva verirdi." Hz. İbrahim'in muasırı olduğu da söylenmiştir. "Bin sene yaşamıştır" diyen galata düşmüştür, zira Lokman İbnu Ad'la iltibas etmiştir."

KANAAT BÖLÜMÜ

★ KANAATİN MEDHİ VE ONA TEŞVİK
★ TOKGÖZLÜLÜK ★ AZA KANAAT
★ DİLENCİLİĞİN ZEMMİ ★ İHSANI KABUL

❏ KANAATİN MEDHİ VE ONA TEŞVİK

4854 ١– عن عُبيدالله بن محصن الخطمي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ: مَنْ أصْبَحَ مِنْكُمْ آمِناً فِي سِرْبِهِ، مُعَافىً فِي بَدَنِهِ، عِنْدَهُ قُوتُ يَوْمِهِ، فَكأنَّمَا حِيزَتْ لَهُ الدُّنْيَا بِحَذَافِيرِهَا]. أخرجه الترمذي.

قوله «آمناً في سِرْبِهِ» أي في نفسه.

و«الْحَذَافِيرُ» أعالِي الشئ ونواحيه، واحدها حذفار يقال أعطاه الدنيا بحذافيرها: أى بأسرها.

1. (4854)- *Ubeydullah İbnu Mihsan el-Hutamî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sizden kim nefsinden emin, bedeni sıhhatli ve günlük yiyeceği de mevcut ise sanki dünyalar onun olmuştur." [Tirmizî, Zühd 34, (2347); İbnu Mace, Zühd 9, (4141).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen سرب kelimesi, meşhur şekliyle *sirb* diye okunmuştur. Bu durumda *nefis* demek olur. Serb diye de rivayet edilmiştir. Bu durumda meslek manasında olur. Ayrıca sereb şeklinde de rivayet edilmiştir ki, bu durumda beyt (ev, aile) manasına gelir. Yani kişinin can, iş ve aile emniyetlerini ifade eder.

2- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hayat denen dünya yaşayışının "gün" denen bölümlerden meydana geldiğini, ecel gizli olması hasebiyle , ömrü bir günlük kesit halinde değerlendirmek gerektiğini, bu bir

günlük kesitin mes'udane olması için başlıca üç şartın aranması gerektiğini belirtiyor. Bu üç şart şunlardır:

1- Can (veya meslek veya mesken) emniyeti.

2- Sağlık.

3- Günlük gıda (sabah ve akşam yiyeceği)

Bunlardan birinin eksikliğini, diğerlerinin fazlalığı ile telafi edemiyeceğimizi düşünürsek, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın bu hadislerindeki hikmetin büyüklüğünü anlarız. Sözgelimi, çok zenginiz ama sağlığımız yok veya can emniyetimiz yok. O zenginlik ne işe yarar? Sağlığımız, zenginliğimiz yerinde, fakat can emniyetimiz yok; her an ölüm ve düşman tehlikesi içinde hayatımız zehir olur. Devlet ve içtimâî nizamın gayesi, fertlere mal, can ve ırz emniyetini, çalışma (meslek) sulhünü sağlamaktır.

Bu şartlardan birinin eksik olduğu yerlerde ve zamanlarda hayat tatsızdır, insanlar mutsuzdur. *Münâvî:* "Hadis, fakrı gınaya efdal bulanlara hüccettir" der.

4855 ٢- وعن عُثْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَيْسَ لابْنِ آدَمَ حَقٌّ في سِوَى هذِهِ الْخِصَالِ: بَيْتٌ يَسْكُنُهُ، وَثَوْبٌ يُوَارِي بِهِ عَوْرَتَهُ، وَجِلْفُ الْخُبْزِ وَالْمَاءِ].

أخرجه الترمذي.

«الجِلْفُ» الخبز وحده لا إدام معه، وقيل هو الخبز الغليظ اليابس.

2. (4855)- *Hz. Osman* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ademoğlunun şu üç şey dışında (temel) hakkı yoktur. İkamet edeceği bir ev, avretini örteceği bir elbise, katıksız bir ekmek ve su." [Tirmizî, Zühd 30, (2342).]

AÇIKLAMA:

1- Alimler, hadiste geçen *hisâl* (şey) ile, kazanmak için peşinden koşması gereken temel ihtiyaçlarının kastedildiğini belirtir. Bunlar: İkamet edeceği mesken, avretini örteceği giyecek ve kuru ekmek ile sudur. Mesken ve giyeceğin de sade ve asgarî ölçüde olacağı açıktır. Çünkü, gıda kuru ekmek ile ifade edilmiştir. *Resulullah* gıdayı ifade ederken kuru ekmek veya katıksız ekmek mânasına gelen cilf kelimesini kullanmakla, bu zaruri maddelerin asgarî ölçülerini ifade etmiş olmaktadır.

Nitekim mesken veya ev deyince gecekondudan villaya kadar çok farklı mertebeleri var; giyecek de öyle. Şu halde hak olarak ifade edilen nisab, hayatın devamını konforsuz olarak sağlayacak asgarî miktardır.

Münavi, bazı alimlerin şu mütalaasını kaydeder: "Dünyadan mal edinmek maksadıyla mesken, giyecek, binecek gibi şeylerden, bu miktardan fazlasına sahip olan kimse, bu fazlalığı, ona kendisinden daha fazla muhtaç olan Allah'ın diğer kullarına karşı yasaklamış olur." el-Kâdi der ki: "Resulullah, hak ile, Allah'ın kişiye -ahirette bir mükafaat veya suali olmadan- vermesi gereken şeyi kasteder. Bundan dolayı kişiye ahirette mükâfaat veya mücazaat yoktur. Çünkü bunlar, nefsin yaşayabilmek için mutlaka muhtaç olduğu şeylerdir. Bu zikredilen miktardan fazlası sorumluluğu olan nasiblerdir."

Hakkı açıklama zımnında şöyle de söylenmiştir: "Onunla, insanın müstehak olduğu şey kastedildi. Çünkü insan, o miktara muhtaçtır ve hayatının devamı ona bağlıdır. Maldan gerçek mânada kastedilen de o (hak olan) miktardır. Zemahşerî der ki: "Mesken, giyecek, yiyecek ve içecek, insana zaruri olan ana unsurlardır."

4856 ٣– وعن فُضَالَةَ بنِ عُبَيْدٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: طُوبى لِمَنْ هُدِىَ لِلإِسْلاَمِ وَكَانَ عَيْشُهُ كَفَافاً وَقَنِعَ]. أخرجه الترمذي.

3. (4856)- *Fadale İbnu Ubeyd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İslam hidayeti nasip edilen ve yeterli miktarda maişeti olup, buna kanaat edene ne mutlu!" [Tirmizî, Zühd 35, (2350).]

AÇIKLAMA:

Yeterli miktar diye tercüme ettiğimiz kefaf'ı en-Nihaye'de İbnu'l-Esir şöyle açıklar: "Bu, kendisine muhtaç olunan miktarı karşılayıp, artmayan şeydir. Bir başka ifadeyle asgarî ölçüde ihtiyaca yeten miktardır. Kefaf miktarda tereffüh, tefahur yoktur."

Şu halde hadis, İslamî hidayetle müşerref olduktan sonra muhanete muhtaç kılmayacak en az miktarda maddî ihtiyaçlarını temin edebilen kimseyi tebrik etmekte, *"ne mutlu ona"* demektedir. Çünkü fazlasının hesabı var, o fazlalığın şevkiyle şımarma, harama kaçma, *"hakkını verememe"* tehlikesi var.

4857 ٤– وعن أبي سعيد الخُدْرِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [سَأَلَ نَاسٌ مِنَ الأَنْصَارِ رَسُولَ اللّٰهِ

ﷺ فَـأعْطَاهُمْ مَا سَألُوهُ ثُمَّ سَألُوهُ، فَـأعْطَاهُمْ مَا سَألُوهُ. ثُمَّ سَألُوهُ فَـأعْطَاهُمْ مَا سَألُوهُ. حَتّى إذَا نَفَذَ مَا عِنْدَهُ قَالَ: مَا يَكُونُ عِنْدِي مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ أدَّخِرَهُ عَنْكُمْ، وَمَنْ يَسْتَعْفِفْ يُعِفَّهُ اللّهُ، وَمَنْ يَسْتَغْنِ يُغْنِهِ اللّهُ، وَمَنْ يَتَصَبَّرْ يُصَبِّرْهُ اللّهُ، وَمَا أُعْطِيَ أحَدٌ عَطَاءً هُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأوْسَعُ مِنَ الصَّبْرِ]. أخرجه الستة.

وزاد رزين رحمه الله تعالى: [وَقَدْ أفْلَحَ مَنْ أسْلَمَ وَرُزِقَ كَفَافاً وَقَنَّعَهُ اللّهُ بِمَا آتَاهُ].

قُلْتُ: زِيَادَةُ رزين أخرجها مسلم والترمذي من رواية ابن عمرو بن العاص والله أعلم.

«الكَفَافُ» الّذي لا يفضل عن الحاجة ولا ينقص.

4. (4857)- *Ebu Saidi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ensar (radıyallahu anhüm)'dan bazı kimseler, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan bir şeyler talep ettiler. Aleyhissalâtu vesselâm da istediklerini verdi. Sonra tekrar istediler, o yine istediklerini verdi. Sonra yine istediler, o isteklerini yine verdi. Yanında mevcut olan şey bitmişti; şöyle buyurdular:

"Yanımda bir mal olsa, bunu sizden ayrı olarak (kendim için) biriktirecek değilim. Kim iffetli davranır (istemezse), Allah onu iffetli kılar. Kim istiğna gösterirse Allah da onu gani kılar. Kim sabırlı davranırsa Allah ona sabır verir. Hiç kimseye sabırdan daha hayırlı ve daha geniş bir ihsanda bulunulmamıştır." [Buharî, Zekat 50, Rikak 20; Müslim, Zekat 124, (1053); Muvatta, Sadaka 7 , (2, 997); Ebu Davud, Zekat 28, (1644); Tirmizî, Birr 77, (2025); Nesaî, Zekat 85, (5, 95).]

Rezin rahimehullah şu ziyadede bulunmuştur: "İslam'a girip, yeterli miktarla rızıklandırılan ve verdiği bu miktara Allah'ın kanaat etmeyi nasip ettiği kimse kurtuluşa ermiştir."

AÇIKLAMA:

1- Allah'ın gani kılması, kalp zenginliği vermesidir. Zîra bir hadiste إنَّ الْغِنَى غِنَى النَّفْسِ *"Hakiki zenginlik kalp zenginliğidir, (gözütokluktur)"* buyrulmuştur.

2- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FEVAİD

★ Hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sehavetini ve Allah'ın, isteyenlere verme hususundaki emrini infazını göstermektedir. Hatta bir kere değil, üst üste isteyene ikinci, üçüncü sefer verdiğini de görmekteyiz.

★ Hadiste isteyene özür beyan etmenin, iffetli olmasını tavsiye etmenin cevazı da gözükmektedir.

★ Sabretmek, istememek evla olmakla beraber, ihtiyaç durumunda istemenin caiz olduğu hükmü de çıkarılmıştır.

★ Sabır, insana verilen en hayırlı ihsan ve en bol sermayedir. *İbnu'l-Cevzî* demiştir ki: "İffetli olmak için halini halktan gizlemek ve onlara karşı istiğna izhar etmek gerektiği için, iffet sahibi batında Allah için muamelede bulunuyor demektir. Böylece, bu husustaki sıdkı nisbetinde maddî ve mânevî kâra mazhar olur. Resulullah sabrı, ihsanların en hayırlısı olarak ifade buyurdu. Çünkü o, nefsi, sevdiği şeylerden alıkoyar ve peşin yapılması hoşuna gitmeyen şeyleri yapmaya mecbur kılar. Halbuki, herkes yaptığı bu şeyleri terketse veya işlese ahirette eza ile karşılaşacaktı."

★ Allah'ın müstağni kılması, ya maddî olarak rızık vermesi şeklinde, yahut da kalbine kanaat atması şeklinde tecelli eder.

4858 ٥ــ وعن أبي أُمَامَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَا بْنَ آدَمَ إِنَّكَ إِنْ تَبْذُلِ الْفَضْلَ خَيْرٌ لَكَ، وَإِنْ تُمْسِكْهُ شَرٌّ لَكَ، وَلاَ تُلاَمُ عَلَى كَفَافٍ، وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ، وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى]. أخرجه مسلم والترمذي.

«الْيَدُ الْعُلْيَا» هي المعطي لأنّها بالحقيقة تعلو على يد السائل صورة ومعنى.

5. (4858)- *Ebu Ümame* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resululllah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ey ademoğlu! Eğer fazla malını Allah yolunda harcarsan bu senin için daha hayırlıdır. Kendine saklarsan senin için zararlıdır. Kefaf (yeterli miktar) sebebiyle levm edilmezsin. (Harcamaya), bakımları üzerinde olanlardan başla. Üstteki el (yani veren), alttaki elden (yani alandan) daha hayırlıdır." [Müslim, Zekat 97, (1036); Tirmizî, Zühd 32, (2344).]

AÇIKLAMA:

1- Burada *Resulullah*, İslam'ın ideal ahlakını tebliğ buyurmaktadır; ihtiyacı normal görecek kefaf miktarla yetinmek ve fazlasını Allah yolunda, O'nun rızası için harcamaktır. Kişi böylece, uhrevî mesuliyetten kurtulmaktan başka, onun sevabına mazhar olacaktır.

2- Kefaf miktarla yetinen, levm edilmez. Çünkü hayatının devamı için gerekli olan mesken, libas, yiyecek ve içecek için hesap sorulmayacaktır. Kefafı taşan istihlak ve mülkiyet, hesaba bais olacaktır.

3- Kişi malını harcarken, önce bakmakla mükellef olduğu yakınlarına öncelik vermelidir. Kendi yakınları ihtiyaç içinde iken, sevap düşüncesiyle yabancılara harcamak, tasaddukta bulunmak caiz değildir. *Resulullah*, kişinin ailesine harcadıklarının da sadaka olduğunu beyan buyurmuştur.

4- Hadis, "veren el alan elden üstün" demekle, "zenginlik fakirlikten üstündür" diyenlere delil olmaktadır.

4859 ٦ – وعن عُمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : لَوْ أَنَّكُمْ تَتَوَكَّلُونَ على اللهِ حَقَّ تَوَكُّلِهِ لَرَزَقَكُمْ كَمَا يَرْزُقُ الطَّيْرَ، تَغْدُو خِمَاصاً وَتَرُوحُ بِطَاناً]. أخرجه الترمذي.

« الخِمَاصُ » الجياع الخاليات البطون من الغذاء.

و« البِطَانُ » الشباع الممتلئات البطون.

6. (4859)- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Siz Allah'a hakkıyla tevekkül edebilseydiniz, sizleri de, kuşları rızıklandırdığı gibi rızıklandırırdı: Sabahleyin aç çıkar, akşama tok dönerdiniz." [Tirmizî, Zühd 33, (2345) .]

❑ TOKGÖZLÜLÜK

4860 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : لَيْسَ الْغِنَى عَنْ كَثْرَةِ الْعَرَضِ، وَلَكِنَّ الْغِنَى غِنَى النَّفْسِ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

« العَرَضُ » ما يتموله الانسان ويقتنيه من المال وغيره.

1. (4860)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Zenginlik mal çokluğuyla değildir. Bilakis zenginlik göz tokluğuyladır." [Buhârî, Rikak 15; Müslim, Zekat 120, (1051); Tirmizî, Zühd 40, (2374).]

AÇIKLAMA:

1- Göz tokluğu diye tercüme ettiğimiz ibarenin aslı غِنَى النَّفْسِ dir, yani nefis zenginliği, Bazı hadislerde غِنَى الْقَلْبِ kalp zenginliği şeklinde gelmiştir. Dilimizde bunu en güzel ifade eden tabir göz tokluğu tabiridir. Bunun zıddı da aç gözlülüktür.

2- Hadisin İbnu Hibban'da gelen bir veçhi şöyle: "Hz. Ebu Zerr (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (bir defasında) bana:

"Ey Ebu Zerr! Zanneder misin ki mal çokluğu zenginliktir?" buyurdular. Ben: "Evet!" dedim. Tekrar:

"Mal azlığının da fakirlik olduğunu mu sanırsın?" buyurdular. Ben yine: "Evet! Ey Allah'ın Resulü!" dedim. Bunun üzerine:

"Şurası muhakkak ki gerçek zenginlik kalp zenginliğidir, gerçek fakirlik de kalp fakirliğidir!" buyurdular.

İbnu Battal der ki: "Hadisin mânası şudur: "Zenginliğin hakikatı mal çokluğu değil. Çünkü Allah'ın bol mal verdiği pekçok kimse, kendisine verilene kanaat etmez, daha da artırmak için gayret sarfeder; haram mı, helal mi nereden geldiğine aldırmaz. Hırsındaki şiddete bakınca fakir zannedersin. Ancak zenginliğin hakikati ise nefis zeginliği, göz tokluğudur. Gözü tok olan da, kendisine verilenle müstağni olan, ona kanaat getiren, rıza gösteren, artırmak için hırsa kaçmayan, talepte ısrarlı olmayandır. İşte bu zengin gibidir." Kurtubî der ki: "Hadisin mânası: "Faydalı veya büyük veya memduh olan zenginlik nefis zenginliğidir. Şöyle ki: Kişinin nefsi müstağni oldu mu tamahkârlığı bırakır, izzet ve büyüklük kazanır. Böyle bir kimsenin elde ettiği itibar, saygı, şeref ve övgü, hırsı sebebiyle aç gözlü olan bir kimsenin elde ettiği zenginlikten fazladır. Çünkü hırs onu, cimriliği ve düşüklüğü sebebiyle rezil işlere, hasis ve adi fiillere atar. Halktan onu kınayanlar çoğalır, insanlar nazarında itibarı düşer, herkesten daha hakir, daha zelil duruma düşer. Hülasa, nefis zenginliği ile muttasıf olan kimse, Allah'ın kendine verdiği rızka kanaatkârdır, ihtiyaç dışı olan şeyleri artırmak için hırs etmez, talepte ısrarlı olmaz; istemek, dilenmek alçaklığını göstermez, bilakis Allah'ın verdiği nasibine razı olur. Sanki ebedî bir zenginliğe kavuşmuş gibidir. Aç gözlülükle muttasıf olan kimse, öbürünün zıddınadır. Herşeyden önce Allah'ın verdiğine razı değildir, durmaksızın habire bir arayış ve talep içindedir. Onun gayesi mal elde etmektir, haram-helal nasıl geldiği pek mühim değil, yeter ki kazansın. Bu hırs içinde kaybedecek olursa çok üzülür, adeta yıkılır. O sanki mal yönüyle fakirdir. Çünkü kendisine verilene istiğna göstermez ve sanki zengin değildir.

Şurası da var: Tokgözlülük, Allah'ın indindeki mükafaatın daha hayırlı ve ebedî olduğunu bilerek Allah Teala'nın hükmüne rıza ve emrine teslim olmaktan neş'et eder. Bu kimse hırs ve talepten yüz çevirmiştir."

Tîbî der ki: "Hadiste tokgözlülükle ilmî ve amelî kemalatın husûlü-

nün murad edilmiş olması da mümkündür. Öyleyse akil kişi, vaktini kemalatı tahsilden ibaret hakiki zenginliği kazanma yolunda harcamalıdır. Mal toplamak için değil; zîra bu fakrı artırmaktan öte bir işe yaramaz."

İbnu Hacer der ki: "Nefs zenginliği, kalp zenginliğiyle, bütün işlerinde Allah'a karşı fakrını idrakle hasıl olur. Böylece, yakin kesbeder ki bütün ihtiyaçları gören, maddî ve manevî zenginlikleri veren O'dur. Bunları alan ve engelleyen de O'dur. Bu yakine eren kimse, Allah'ın kazasına razı olur, nimetlerine şükreder. Sırrı ortaya çıkınca O'na iltica eder. Kalbin, Rabbine duyduğu iftikârdan Rabbi dışındakilere karşı istiğna (tokgözlülük) neş'et eder."

4861 ٢– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَيْسَ الْمِسْكِينُ الّذي تَرُدُّهُ اللُّقْمَةُ وَاللُّقْمَتَانِ، وَالتَّمْرَةُ وَالتَّمْرَتَانِ، وَلَكِنِ الْمِسْكِينُ الّذي لاَ يَجِدُ غِنىً يُغْنِيهِ وَلاَ يُفْطَنُ بِهِ فَيُتَصَدَّقَ عَلَيْهِ، وَلاَ يَقُومُ فَيَسْأَلَ النَّاسَ]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

2. (4861)- Yine *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"(Hakiki) fakir, kapı kapı dolaşırken verilen bir iki lokmanın veya bir iki hurmanın geri çevirdiği kimse değildir. Fakat gerçek fakir, ihtiyacını giderecek bir şey bulamayan ve halini anlayıp kendisine tasaddukta bulunacak biri çıkmayan, (buna rağmen) kalkıp halktan birşey istemeyen kimsedir." [Buhârî, Zekat, 53, Tefsir, Bakara 48; Müslim, Zekat 102, (1039); Muvatta, Sıfatu'n-Nebiyy 7, (2, 923); Ebu Davud, Zekat 23, (1631, 1632); Nesaî, Zekat 76, (5, 85).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Kur'an-ı Kerimde, kendisine zekat verilecekler bahsinde (Tevbe 60) zikri geçen *miskini* açıklamaktadır. *Miskin* kelimesi kısaca fakir demektir. Bu kelimenin örfî mânası izafîdir, herkesçe kabul edilmiş kesin bir ölçüsü ve tarifi yoktur. Öyleyse, şerî ölçünün belirtilmesi gerekmektedir. Aleyhissalâtu vesselâm, sadedinde olduğumuz hadiste bu meseleyi ele almakta, kapı kapı dolaşanların hakiki fakir olmadıklarını belirtmekte, insanlara halini açamayan gerçek fakirlerin araştırılması gereğine irşad buyurmaktadır. Bazı alimler, kapı kapı dolaşanların şerî manada miskin olmadığını söyler ve "Çünkü derler, böyle birisi yiyeceğini tahsile muktedirdir." Öyleyse hadis, muzdar kalmadıkça, kapı kapı dolaşanları zemmetmektedir. *Tîbî,* hadisten "Bu kimselerin zekata müstehak olmaları gerektiği" hükmünü çıkarır. Ancak bazı alimler: "Murad,

onların müstehak olmalarını nefyetmek değil, gerçek fakirliğin bu bilinen fakirliğin dışında olduğunu ve onların zekata müstehak olduklarını takrirdir" demiştir. Hadisle ilgili olarak Nevevî de şunları söyler: Hadisin mânası şudur: "Sadakaya ehakk ve ona muhtaç olan kâmil mânadaki fakir miskin, kapıları dolaşanlar değildir. Hadis böylelerinden fakirliği nefyetmiyor, kâmil mânada fakirliği reddediyor."

Ayet-i kerimede *Cenab-ı Hak* da gerçek fakirleri, iffetinden insanlara açamayan ihtiyaç sahipleri olarak tanıtır: لا يسئلون الناس الحافا **"Sadakalar kendilerini Allah yolunda hizmete adamış fakirler içindir ki, onlar yeryüzünde dolaşıp hayatlarını kazanmaya fırsat bulamazlar. Onların hallerini bilmeyen kimse, istemekten çekindikleri için, onları zengin sanır. Ey Habibim, sen onları yüzlerinden tanırsın. Yoksa onlar insanlardan ısrarla birşey istemezler..."** (Bakara 173.)

Şu halde ayet ve hadis, gerçek mânada fakirlik için iki şart beyan etmiş olmaktadır;

1) Zengin olmamak,

2) İffet sebebiyle ihtiyacını kimseye açmadığı için zengin zannıyla halk tarafından fakirliği bilinmemek.

Başta *Şafiî* bir kısım alimler, bu delilden hareketle, fakir ve miskin arasında bir fark görürler ve derler ki: "Fakirin hali miskinden daha kötüdür. Miskin, birşeyleri olan fakat kendisine kafi gelmeyen kimsedir. Fakir ise, hiçbir şeyi olmayan kimsedir." Bu açıklamaya şu ayetten de delil gösterilmiştir: اما السفينة فكانت لمساكين يعملون في البحر **"Gemiye gelince o, denizden çalışan miskinlere aitti"** (Kehf 79). Ayette, içinde çalıştıkları gemileri olduğu halde, birkısım insanlar miskin diye yadedilmiştir.

Ebu Hanife ve diğer birkısım alimlere göre tam tersine miskin, fakire nazaran durumu daha kötü olan kimsedir. Bunların delili, او مسكينا ذا متربة **"veya toprağa atılmış bir miskine"** (Beled16) ayetidir. Bunlara göre miskin, toprağa çıplaklık sebebiyle atılmıştır.

İbnu'l-Kasım ve *Ashab-ı Malik:* "Fakir ve miskinin aralarında bir fark yoktur, ikisi de halen birbirlerine müsavidir" demiştir. Böyle hükmedenlere göre: "Meskenet (miskinlik) fakrın ayrılmaz vasfıdır ama, zillet ve alçaklık mânasına gelmez. Zîra, öyle miskin vardır ki, nefis zenginliği sebebiyle büyük krallardan daha izzetlidir. Öyleyse miskinin ma-

nası, dünyevî ihtiyaçlarını teminde aciz kimse demektir. Aciz kimse, ihtiyaçlarını temine kalkmaz, yerinde sakin kalır."[42]

★ AZA RIZA

4862 ١- عن أبي هُريرة رَضِيَ اللّٰهُ عنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إذَا نَظَرَ أحَدُكُمْ الى مَنْ فُضِّلَ عَلَيْهِ في الْمَالِ وَالْخَلْقِ فَلْيَنْظُرْ الى مَنْ هُوَ أسْفَلُ مِنْهُ، فَذلِكَ أجْدَرُ أنْ لاَ تَزْدَرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

وزاد رزين في رواية: قال عون بن عبدالله بن عتبة رحمه الله: كنت أصحب الأغنياء، فما كان أحدٌ أكثر همّاً منّي؛ كنت أرى دابة خيراً من دابتي، وثوباً خيراً من ثوبي. فلما سمعت هذا الحديث صحبت الفقراء فاسترحت.

«الازدراء» الاحتقار والعيب والانتقاص.

1. (4862)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sizden biri, mal ve yaratılışça kendisinden üstün olana bakınca, nazarını bir de kendisinden aşağıda olana çevirsin. Böyle yapmak, Allah'ın üzerinizdeki nimetini küçük görmemeniz için gereklidir." [Buhârî, Rikak 30; Müslim, Zühd 8, (2963); Tirmizî, Kıyamet 59, (2515).]

Rezin bir rivayette şu ziyadede bulundu: "Avn İbnu Abdillah İbnu Utbe rahimehullah dedi ki: "Ben zenginlerle düşüp kalkıyordum. O zaman benden daha heveslisi yoktu. Bir binek görsem benimkinden daha iyi görürdüm; bir elbiseye baksam, benimkinden daha iyi olduğuna hükmederdim. Ne zaman ki bu hadisi işittim, fakirlerle düşüp kalktım ve rahata erdim."

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Müslümanda bulunması gereken mühim bir edebi dile getirmektedir. Daima kendimizden aşağıda olana bakmak. Kendimizden aşağı deyince, sadece mal-mülk yönüyle aşağı olanlar anlaşılmamalıdır. Nitekim, hadiste halk tabiri de geçmektedir; yaratılış diye tercüme ettik. Alimler bunu suretce (yani dış görünüşce) diye açıkladıkları gibi, evlad,

42- Böylece miskin kelimesinin "oturup duran" demek olan sakin kelimesinden geldiği ifade edilmektedir.

iyal, yakınlar, akrabalar gibi dünya hayatının zinetine girebilecek herşey diye de anlamışlardır.

Sadedinde olduğumuz hadis mânasında olmak üzere, Resulullah bir başka rivayette: اقلّوا الدّخول على الاغنياء فانّه احرى ان لا تزدروا نعمة الله *"Zenginlerle az düşüp kalkın. Zîra böyle yapmanız, Allah'ın (size olan) nimetini küçük görmemenize yardımcı olur"* buyurmuştur.

Bazı alimler şöyle demiştir: "Bu hadiste mühim bir hastalığın ilacı var; zîra bir kimse, kendinden üstün kimseye bakınca, bu halin onda hased uyandırmayacağından emin olamaz. Bu haset hastalığının ilacı da kendinden aşağıda olana bakmasıdır. Baktığı takdirde kendi haline şükretmeye tevessül eder." Mevzumuzu bütünleyecek bir başka hadis de şöyle: *"İki haslet var ki, bunlar kimde bulunursa Allah onu şükredici ve sabredici olarak yazar. Kim dünya işlerinde durumu kendisinden düşük olana bakarsa, kendisindeki ona olan üstünlük sebebiyle Allah'a hamdeder. Kim de, dinî meselelerde kendinden üstün olanlara bakarsa ona uyar. Kim de dünya işlerinde kendinden üstün olana bakarsa, elinde olmayanlar için esef eder, üzülür ve böylece şükredici ve sabredici olarak yazılmaz."*

❑ DİLENCİLİĞİN ZEMMİ

4863 ١ – عن ابنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنهُمـا قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَزالُ الْمَسْأَلَةُ بِأَحَدِكُمْ حَتّى يَلْقَىٰ اللهَ وَلَيْسَ بِوَجْهِهِ مُزْعَةُ لَحْمٍ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

«المُزعةُ» القطعة من اللحم صغيرة كالتفة من الشئ.

1. (4863)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Sizden biri dilenmeye devam ettiği takdirde yüzünde bir parça et kalmamış halde Allah'a kavuşur." [Buhârî, Zekât 52; Müslim, Zekat 103, (1040); Nesâî, Zekât 83, (5, 94).]

4864 ٢ – وعن سمرة بن جندب رَضِيَ اللهُ عَنهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: المَسَائِلُ كُدُوحٌ يَكْدَحُ بِهَا الرَّجُلُ وَجْهَهُ، فَمَنْ شَاءَ أَبْقَىٰ عَلَى وَجْهِهِ، وَمَنْ شَاءَ تَرَكَهُ. إلاَّ أنْ يَسْأَلَ الرَّجُلُ ذَا سُلْطَانٍ فِي أَمْرٍ لاَ يَجِدُ مِنْهُ بُدّاً]. أخرجه أصحاب السنن.

«الكُدوحُ» الخموش.

و«سُؤَالُ السُّلْطَانِ» قيل أراد به أن يطلب حقه من بيت المال.

2. (4864)- *Semüre İbnu Cünde*b radıyallahu anh anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İstemeler bir nevi cırmalamalardır. Kişi onlarla yüzünü cırmalamış olur. Öyle ise, dileyen (hayasını koruyup) yüz suyunu devam ettirsin, dileyen de bunu terketsin. Şu var ki, kişi, zaruri olan (şeyleri) iktidar sahibinden istemelidir." [Ebu Davud, Zekat 26, (1639); Tirmizî, Zekat 38, (681); Nesâî, Zekat 92, (5, 100).]

4865 ٣– وعن عائذ بن عمرو قال: [سَأَلَ رَجُلٌ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَأَعْطَاهُ فَلَمَّا وَضَعَ رِجْلَهُ عَلَى أُسْكُفَّةِ الْبَابِ قَالَ ﷺ: لَوْ تَعْلَمُونَ مَا فِي الْمَسْأَلَةِ مَا مَشَى أَحَدٌ إلَى أَحَدٍ يَسْأَلُهُ شَيْئاً]. أخرجه النسائي.

3. (4865)- *Aiz İbnu Amr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan birşeyler istedi. Aleyhissalâtu vesselâm da verdi. Adam dönmek üzere ayağını kapının eşiğine basar basmaz, Aleyhissalâtu vesselâm:

"Dilenmede olan (kötülükleri) bilseydiniz kimse kimseye birşey istemek için asla gitmezdi!" buyurdular." [Nesâî, Zekat 83, (5, 94, 95).]

4866 ٤– وعن الزبير رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لأنْ يَأْخُذَ أحَدُكُمْ أحْبُلَهُ ثُمَّ يَأْتِي الْجَبَلَ فَيَأْتِي بِحُزْمَةٍ مِنْ حَطَبٍ عَلَى ظَهْرِهِ فَيَبِيعُهَا، خَيْرٌ لَهُ مِنْ أنْ يَسْأَلَ النَّاسَ، أعْطُوهُ أوْ مَنَعُوهُ]. أخرجه البخاري.

4. (4866)- *Hz. Zübeyr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kişinin iplerini alıp dağa gitmesi, oradan sırtında bir deste odun getirip satması, onun için, insanlara gidip dilenmesinden daha hayırlıdır. İnsanlar istediğini verseler de vermeseler de." [Buhârî, Zekat 50, Büyû' 15.]

AÇIKLAMA:

1- Dinimiz dilenme meselesine de yer vermiş, onunla ilgili bazı teferruatı teşri etmiştir. Zaruret haline gelen bir durumda, insanlara halini açmak meşru kılınmış ise de, dilenmeyi kazanç vasıtası veya meslek haline getirmeyi haram kılmıştır. Yukarıda kaydedilen hadisler bu hususu ifade etmektedir. Bu mevzuda müteakiben gelecek başka hadisler de mevcuttur. Alimlerimiz مَن سَأَلَ النَّاسَ تَكَثُّراً فَإنَّمَا يَسْأَلُ جَمْراً *"Kim, insanlara*

(mal) artırmak için talepte bulunursa ateş talep etmiş olur" hadisine dayanarak ihtiyacını görecek miktar dışında istemeyi haram addetmiştir.

2- *Hattabî*'ye göre, dilencinin, kıyamet günü yüzünün eti ve derisi dökülmüş olarak hesap vermeye gelmesi, onun itibarını, değerini, mevkiini kaybederek, iyice düşüp alçaldığını ifade eder. Hattâbî devamla der ki: "Veya dilencinin azabı, yüzüne tatbik edilecektir; bu sebeple yüzünün eti dökülecektir. Çünkü, ceza prensip olarak cinayetin işlendiği azaya uygulanır. Dilenci de, dilenmek suretiyle yüzünü alçaltıp zelil etmiştir. Veya dilenci, yüzü tamamen kemik olduğu halde ba's olunur. Böylece bu hal ona, kendisini tanıtan bir alâmet olur."

İbnu Ebî Cemre, yüzden etin dökülmesini, "Kişide hiçbir güzellik kalmaz, çünkü yüz güzelliği yüzde mevcut etle tahakkuk eder" der.

Mühelleb, zahirî mânayı esas almak ister. Ona göre, burdaki sır şudur: "Kıyamet günü, güneş yaklaşacaktır, eğer kişi yüzünde et olmaksızın gelirse, güneş ona daha çok eziyet verir. Hadisle, zengin olduğu halde malını artırmak düşüncesiyle dilenene sadakanın helal olmadığı murad edilmiştir. Amma, muzdar kalıp isteyen kimseye herhangi bir ikab yoktur, onun istemesi mübahtır."

3- 4866 numarada kaydedilen *Hz. Zübeyr* (radıyallahu anh), rivayetinde *Aleyhissalâtu vesselâm,* "kişinin rızkını temin için dilenmektense, nefsini en meşakkatli işte yormasının daha hayırlı olacağını" ifade etmektedir. Bu da şeriat-ı garramız nazarında dilenmenin ne kadar çirkin olduğunu ifadeye kafidir. Kişi isteyince, istemenin zilletini çektiği gibi, verilmeyince de reddedilmenin zilletini çeker, bu esnada sarfedilecek kınamalar haysiyet kırıcı hakaretler de caba. Kendisinden istenen kimse her isteyene vermeye kalksa, zamanla o da darlığa düşer. İstemek meşru, her isteyene vermek vacib olsa, bedava geçime alışan insanlar çoğalır, iktisadî hayat bozulur. Bu sebeple dinimiz istemeyi çok dar kayıtlarla meşru kılmış, kazanmaya gücü yetene dilenmeyi haram etmiştir.

4867 ٥ــ وعن ثَوْبَانِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : مَنْ يَتَكَفَّلُ لِي أَنْ لاَ يَسْأَلَ النَّاسَ شَيْئاً وَاتَكَفَّلُ لَهُ بِالْجَنَّةِ. فقَالَ ثَوبَانُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَا. فَكَانَ لاَ يسأَلُ أَحَداً شَيْئاً]. أخرجه أبو داود والنسائي.

5. (4867)- Sevban (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün):

"Cenneti garanti etmem mukabilinde, insanlardan hiçbir şey istememeyi kim garanti edecek?" buyurdular. Sevban (radıyallahu anh) atılıp:

"Ben, (Ey Allah'ın Resulü!)" dedi. Sevban (bundan böyle) hiç kimseden birşey istemezdi." [Ebu Davud, Zekat 27, (1643); Nesâî, Zekat 86, (5, 96).]

AÇIKLAMA:

Burada *istemek* kelimesi, dilenmeden daha geniş bir mânada kullanılmıştır. Çünkü hiçbir şey istememek talep edilmektedir. Nitekim, Ashab'tan gelen rivayetler, onların Aleyhissalâtu vesselâm'ın bu nevi tavsiyelerini, söylediğimiz manada anladıklarını te'yid etmektedir. Zîra Ebu Davud'un aynı babtaki bir başka rivayetinde فَلَقَدْ كَانَ بَعْضُ اُولٰئِكَ النَّفَرِ يَسْقُطُ سَوْطُهُ فَمَا يَسْأَلُ اَحَداً اَنْ يُنَاوِلَهُ اِيَّاهُ "(Bu hadisi işitenlerden bazıları vardı ki, yere kamçısı düşse "şunu bana ver!" demez (bineğinden inip kendisi alır)dı" denmektedir. Nevevî: "Bu hadiste, istemek denebilen bir şey ne kadar basit de olsa ondan kaçınmaya teşvik var" der. Ancak alimler, nefse ölüm getirecek bir darlık karşısında talebin meşru olduğuna hükmederler. Çünkü derler, "Zaruretler haramı mübah kılar." Hatta bazıları: "Böyle bir durumda istemez ve ölürse, asi olarak ölmüş olur" demiştir.

4868 ٦– وعن مُعَاوِيةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لاَ تُلْحِفُوا فِي الْمَسْأَلَةِ، فَوَاللهِ لاَ يَسْأَلُنِي أَحَدٌ مِنْكُمْ شَيْئاً فَتُخْرِجَ لَهُ مَسْأَلَتُهُ شَيْئاً وَأَنَا لَهُ كَارِهٌ فَيُبَارَكَ لَهُ فِيمَا أَعْطَيْتُهُ]. أخرجه مسلم والنسائي.

«الإلْحَافُ» الإلحاح في المسألة والإكثار منها.

6. (4868)- *Hz. Muaviye* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İstemede ısrar etmeyin. Vallahi, kim benden bir şey ister, ben ona vermek arzu etmediğim halde, ısrarı (sebebiyle) bir şey kopartırsa, verdiğim o şeyin bereketini görmez." [Müslim, Zekat 99, (1038); Nesâî, Zekat 88, (5, 97, 98).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, normalde yasaklanmış olan istemeyle, mecbur kalındığı taktirde istemenin mühim bir edebini öğretmektedir: Israr etmemek... Sadedinde olduğumuz hadiste ilhafla ifade edilen bu hali ısrar etmek diye tercüme ettik. Ancak bir kısım dilencilerin bu husustaki halini ifade için sırnaşmak kelimesi de kullanılabilir.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Nesâî'de gelen bir başka hadislerinde ilhafın ne olduğunu açıklar; "Ebu Saidu'l-Hudrî anlatıyor: "Annem beni Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gönderdi. Yani ondan ciddi bir ihtiyacımız için birşeyler isteyecektim. Yanına varıp oturdum (ihtiyacımı söyleyemedim). Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana yöneldi ve (niyetimi anlamışcasına):

"Kim (başkasına ihtiyaç arzından) istiğna ederse, Allah onu müstağni kılar. Kim iffetini korumak isterse Allah onun iffetini korur. Kim (azla) yetinmek isterse Allah ona kifayet verir. Kim bir okiyye değerinde malı olduğu halde başkasından isterse "ilhaf"ta bulunmuş olur" buyurdular. Ben (kendi kendime): "Bakûte adındaki devem bir okiyye (=40 dirhem)den daha değerli!" deyip geri döndüm ve *Aleyhissalâtu vesselâm'* dan istekte bulunmadım."

Şu hade, bu rivayete göre, ulemanın ısrar diye açıkladığı ilhaf, 40 dirheme tekabül eden bir malı olduğu halde dilenmektir. 4870 numaralı hadis bu miktarın altın cinsinden olduğunu tasrih edecektir. *Ebu Said* rivayeti, ayrıca Ashab'ın, bu kırk dirheme sahip olmaktan ne anladığını da göstermektedir: Bundan maksad 40 dirhemlik nakid para değil, bu değerde, paraya tahvil edilebilecek bir maldır. Sözgelimi bir devesi olmak, bağı bahçesi olmak gibi.

4869 ٧– وعن ابنِ الفَراسِيِ: [أَنَّ أَبَاهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ، أَسْأَلُ؟ قَالَ: لاَ. وَإِنْ كُنْتَ لاَ بُدَّ فَاسْأَلِ الصَّالِحِينَ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

7. (4869)- *İbnu'l-Firâsî*'nin anlattığına göre, babası (radıyallahu anh): "Ey Allah'ın Resulü! (ihtiyacımı başkasından) isteyeyim mi?" diye sormuş, Aleyhissalâtu vesselâm da:

"Hayır, isteme! Ancak istemek zorunda kalmışsan, bari salihlerden iste!" buyurmuşlardır. [Ebu Davud, Zekat 28, (1646); Nesâî, Zekat 84, (5, 95).]

AÇIKLAMA:

Burada salih, ihtiyacı görmeye muktedir olan demektir. Hayırlı kimse mânasına da gelir. Salihler, isteyeni boş çevirmezler ve gönül rızası ile verirler. Ayrıca salihlerin ihsanı helal maldandır, kıymetli, haysiyetlidir, rencide edici değildir. Salih olan Allah rızası için verir, minnet etmez, hayır duada bulunur.

4870 ٨– وعن ابنِ مسعودٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنْ سَأَلَ النَّاسَ وَلَهُ

مَا يُغْنِيهِ جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمَسْأَلَتُهُ فِي وَجْهِهِ خُمُوشٌ أَوْ خُدُوشٌ أَوْ كُدُوحٌ قِيلَ: وَمَا يُغْنِيهِ؟ قَالَ: خَمْسُونَ دِرْهَماً أَوْ قِيمَتُهَا مِنَ الذَّهَبِ]. أخرجه أصْحَابُ السُّنَنِ.

8. (4870)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim, kendisini müstağni kılacak miktarda malı olduğu halde isterse, kıyamet günü, istediği şey suratında bir tırmalama veya soyulma veya ısırma yarası olarak gelir!" Yanında bulunanlar:

"Kişiyi müstağni kılan (miktar) nedir?" diye sordular.

"Kırk dirhem altın veya o kıymette bir başka şey!" buyurdular." [Ebu Davud, Zekat 23, (1626); Tirmizî, Zekat 22, (650); Nesâî, Zekât 87, (5, 97); İbnu Mace, Zekat 26, (1840).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste dilenciliğin cezası olarak kıyamet günü suratta hasıl olacak yaralar *humuş, huduş* ve *küduh* kelimeleriyle ifade edilmiştir. Bunlar bir bakıma müterâdif kelimelerdir. Mânayı te'yiden üçü de söylenmiştir. Bazı alimler, kelimeler arasında mâna farkı olduğunu söylemiştir. Buna göre az isteyen, çok isteyen ve aşırı isteyen herbirinin mertebesine göre yara farklıdır, tercümede tırmalama, soyma, ısırma diye bu derecelemeyi belirtmeye çalıştık.

2- Hadiste zenginliğin ölçüsüne temas edilmekte ise de, *İmam Malik* ve *Şafii* rahimehumallah: "Zenginliğin malum bir sınırı, tarifi yoktur, insanların haline itibar edilir" demişlerdir. Kişi kazanabiliyorsa, *Şafii*'ye göre, tek dirhemle de zengindir. Çalışmaktan aciz kimse, iyali de çoksa, bin dirhemi de olsa fakirdir. Alimlerden bir kısmı, bu hadise dayanarak 50 dirhemi olan kimsenin zengin sayılacağına ve sadakanın ona haram olacağına hükmetmiştir *(Sevrî, İbnu'l-Mübârek, Ahmed, İshak). Ebu Hanife* ve ashabı sadakayı haram kılan miktarın 200 dirhem olduğunu söylemişlerdir. Bu onlara göre aynı zamanda zekatı farz kılan nisabtır.

4871 ٩ـ وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ سَأَلَ النَّاسَ تَكَثُّراً، فَإِنَّمَا يَسْأَلُ جَمْراً فَلْيَسْتَقِلَّ أَوْ لِيَسْتَكْثِرْ]. أخرجه مسلم.

9. (4871)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim (malını artırmak için) insanlardan dilenirse, o mutlak surette ateş talep etmiş olur. Öyleyse ister azla yetinsin isterse çoğaltmayı istesin, (artık kendisi bilir)!" [Müslim, Zekat 105, (1041).]

4872 ١٠ – وعن قبيصة بن مخارق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [تَحَمَّلْتُ حَمَالَةً فَلَقِيتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ أسألُه فيها. فقَالَ: أقِمْ حَتّىٰ تأتينا الصَّدَقَةُ فنَأمُرَ لَكَ منها. ثُمَّ قَالَ: يا قَبِيصَةُ، إنَّ المَسْألَةَ لاَ تَحِلُّ إلاَّ لأحَدِ ثَلاثَةٍ: رَجُلٌ تَحَمَّلَ حَمَالَةً، فَحَلَّتْ لَهُ المَسْألَةُ حَتّىٰ يُصِيبَهَا. ثُمَّ يُمْسِكُ، وَرَجُلٌ أصَابَتْهُ جَائِحَةٌ فَاجْتَاحَتْ مَالَهُ فَحَلَّتْ لَهُ المَسْألَةُ حَتّىٰ يُصِيبَ قِوَامــاً مِنْ عَيْشٍ، أوْ قَالَ سِدَاداً مِنْ عَيْشٍ؛ وَرَجُلٌ أصَابَتْهُ فَاقَةٌ، حَتّىٰ يَقُولَ ثَلاَثَةٌ مِنْ ذَوِي الْحِجَى مِنْ قَوْمِهِ: لَقَدْ أصَابَتْ فُلاَنــاً فَاقَةٌ، فَحَلَّتْ لَهُ المَسْألَةُ حَتّىٰ يُصِيبَ قِوَاماً مِنْ عَيْشٍ، أوْ قَالَ سِدَاداً مِنْ عَيْشٍ، فَمَا سِوَاهُنَّ مِنَ المَسْـألَةِ يَا قَبِيصَةُ سُحْتٌ، يَأكُلُهُ صَاحِبُهُ سُحْتاً]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

« الحَمَــالَةُ » بفتح الحاء أن يقع حرب بين قومين فتقع بينهم قتلى فيلتزم رجل أن يؤدي ديات القتلى من عنده طلباً للصلح واتقاء الفتنة.

و« الجائحَةُ » الآفة التي تعرض للإنسان فتستأصل ماله وتدعه محتاجاً الى الناس.

و« القِوَامُ » ما يقوم به أمر الإنسان من ماله ونحوه.

و« السِّدادُ » بكسر السين ما يكفي.

و« السُّحْتُ » الحرام، سمي به لأنه يسحت البركة، أي يذهبها، أو لأنه يهلك آكله.

10. (4872)- *Kabisa İbnu Muharik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Sulh için diyet (hamâle) ödemeyi kabullenmiştim. Bu hususta yardım istemek için Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı aradım ve karşılaştık. (Meseleyi açınca):

"Bekle, bize sadaka malı gelecek. O zaman ondan sana da verilmesini emrederim" buyurdular. Sonra da:

"Ey Kabisa! İstemek, üç kişi dışında hiç kimseye helal olmaz:

★ *Sulh diyeti (hamale) kabullenen kimse. Buna, gereken miktarı buluncaya kadar, istemesi helaldir. Ama o miktara ulaşınca, artık istemez.*

★ *Afete uğrayıp malını kaybeden kimse. Buna da maişetini temin edecek miktarı elde edinceye kadar istemesi helaldir.*

★ *Fakirliğe uğrayan adam. Eğer kavminden üç kişi, "Falancaya fakirlik isabet etti" diye ittifak ederlerse, geçimine yetecek miktarı elde edinceye kadar istemesi helaldir. Bunlar dışında istemek, ey Kabisa haramdır."* [Müslim, Zekat 109, (1044); Ebu Davud, Zekat 26, (1640); Nesâî, Zekat 86), (5, 96, 97).]

AÇIKLAMA:

1- *Hamale,* aralarında çıkan iki kabilenin veya kimselerin arasını bulup sulhü temin etmek için bir tarafa ödenecek meblağa denir. Şu halde hadiste Kabisa (radıyallahu anh) böyle bir vazifeyi üzerine almış ve yüksek meblağ sebebiyle borçlu duruma düşmüştür. Bu durumda olan kimse başkasından para isteyebilir.

2- Hadiste, dilenmesi caiz olan bir kimse fakirliğe uğrayan adamdır. Ancak bunun fakirleştiğine dair, kendi kavminden aklı başında üç kişinin şehadeti şart koşulmaktadır. Nevevî bu şehadet meselesiyle ilgili olarak şu açıklamayı yapar: "Resulullah, şahidin kavminden olmasını şart koştu. Çünkü onlar, adamın iç halini, mal durumunu, gizli olan ibadet durumunu bilecek ehl-i hibredirler. Bu söylenenleri arkadaşlık sebebiyle yakından tanıyanlar bilebilir. Akıl şartı zikredilmiştir. Çünkü şahitte teyakkuz (uyanıklık) gerekli bir vasıftır, gaflet sahibinin şehadeti makbul olmaz.

Şahidin üç olması şartına gelince: Bu hususta ashabımızdan (Şafiilerden) bazısı der ki: "Fakra düşmüş olmanın sübûtunda beyyine budur." Böyle düşünenler, hadisin zahirini esas alarak, bu meselede az sayıda şahidin kabul edilmeyeceğini söylemiştir. Ancak cumhur, zina hariç diğer şahidliklerde olduğu gibi, bu meselede de iki adil kimsenin yeterli olacağını söylemiş, hadiste geçen "üç"ü, istihbaba hamletmiştir. Bu şart ayrıca, kendisinin malı olduğu bilinen kimseye hamledilmiş; dolayısıyle, zengin kimsenin malından telef olduğu, fakirleştiği husustaki şahsî beyanının makbul olmayacağına hükmedilmiştir. Malı olmadığı bilinen kimse için beyyine yani şehadet şart değildir, kendi beyanı esas alınır."

Şu halde, hadiste zikredilen bu üç hal dışında dilenmek haramdır.

4873 ١١– وعن أنسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أَتَى رَجُلٌ مِنَ الأَنْصَارِ يَسْأَلُ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَـقَالَ: أَمَا فِـي بَيْتِكَ شَيْءٌ؟ قَالَ: بَلَىٰ؛ حِلْسٌ نَلْبَسُ بَعْضَهُ وَنَبْسُطُ بَعْضَهُ، وَقَعْبٌ نَشْرَبُ فِيهِ الْمَاءَ. فَقَالَ: ائْتِنِي بِهِمَا. فَأَتَاهُ بِهِمَا. فَأَخَذَهُمَا ﷺ بِيَدِهِ، وَقَالَ: مَنْ

يَشْتَرِي هذَيْنِ؟ قَالَ رَجُلٌ: أَنا آخُذُهُمَا بِدِرْهَمٍ. قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ يَزِيدُ عَلى دِرْهَمٍ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلاثاً. قَالَ رَجُلٌ: أَنَا آخُذُهُمَا بِدِرْهَمَيْنِ. فَأَعْطَاهُمَا إِيَّاهُ، وَأَخَذَ الدِّرْهَمَيْنِ فَأَعْطَاهُمَا لِلأَنْصَارِي، وقَالَ: اشْتَرِ بِأَحَدِهِمَا طَعَاماً فَانْبِذْهُ الى أَهْلِكَ، وَاشْتَرِ بالآخَرِ قَدُوماً فَأْتِني بِه. فَأَتَاهُ بِه فَشَدَّ فِيه رَسُولُ اللهِ ﷺ عُوداً بِيَدِه. ثُمَّ قَالَ لَهُ: اذْهَبْ فَاحْتَطِبْ وَبِعْ، وَلاَ أَرَيَنَّكَ خَمْسَةَ عَشَرَ يَوْماً. فَفَعَلَ ثُمَّ جَاءَ، وَقَدْ أَصَابَ عَشَرَةَ دَرَاهِمَ فَاشْتَرَى بِبَعْضِهَا ثَوْباً وَبِبَعْضِهَا طَعَاماً فَقَالَ لَهُ ﷺ: هذَا خَيْرٌ لَكَ مِنْ أَنْ تَجِئَ الْمَسْأَلَةُ نُكْتَةً فِي وَجْهِكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، إنَّ الْمَسْأَلَةَ لاَ تَصْلُحُ إلاَّ لِذِي فَقْرٍ مُدْقِعٍ، أَوْ لِذِي غُرْمٍ مُقْطِعٍ، أَوْ لِذِي دَمٍ مُوجِعٍ]. أخرجه أبو داود، وهذا لفظه، والترمذي باختصار.

11. (4873)- *Hz.Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ensârî bir zat gelip Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan birşeyler istemişti.

"Evinde hiçbir şey yok mu?" buyurdular. Adam:

"Evet, dedi. Bir çulumuz var. Bir kısmıyla örtünüp, birkısmını da yaygı olarak yere seriyoruz! Bir de su içtiğimiz kabımız var."

"Onları bana getir!" diye emrettiler. Adam gidip getirdi. *Aleyhissalâtu vesselâm* eşyaları eline alıp:

"Şunları satın alacak yok mu?" buyurdular. Bir adam:

"Ben bir dirheme satın alıyorum" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Bir dirhemden fazla veren yok mu?" dedi ve iki üç sefer tekrarlayarak (açık artırmaya çıkardı). Orada bulunan bir adam:

"Ben onlara iki dirhem veriyorum" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm eşyaları ona sattı. İki dirhemi alıp Ensariye verdi ve:

"Bunun biriyle ailen için yiyecek al, ailene ver. Diğeriyle de bir balta al bana getir!" buyurdular. Adam gidip bir balta alıp getirdi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ona eliyle bir saplık geçirdi. Sonra:

"Git, odun eyle, sat ve on beş gün bana gözükme!" buyurdu. Adam aynen böyle yaptı, sonra yanına geldi. Bu esnada on dirhem kazanmış, bunun bir kısmıyla giyecek, bir kısmıyla da yiyecek satın almıştı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Bak, bu senin için, kıyamet günü alnında dilenme lekesiyle gelmenden daha hayırlıdır!" buyurdu ve sözlerine şöyle devam etti:

"Dilenmek, sersefil, fakra düşmüş veya rüsvay edici borca batmış veya elem verici kana bulaşmış inanlar dışında, kimseye caiz değildir." [Ebu Davud, Zekat 26, (1641); Tirmizî, Büyû 10, (1218); İbnu Mace, Ticârât 25, (2198).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen *elem verici kan* tabiriyle katil ve yakınları kastedilmiştir. Çünkü diyet ödeyerek sulha bağlanan kan meselesinde, katilin ödeyecek yeterli miktarda parası olmadığı taktirde, katil ve yakınları sıkıntı ve elem içerisinde kalır. Resulullah bu durumda katil tarafın dilenerek de olsa, malum meblağı temin etmeye ruhsat tanımıştır.

Hadis, fukaralık probleminin çözümünde en müessir, en muteber yolu da göstermiştir: En zaruri eşyalardan bile olsa ucuz-pahalı satıp basit bir sermaye teşkil edip, bu parayı meşru olan bir iş, bir ticarete maya yapmak. Bu tarzda hiçbir kimseye minnet mevcut değildir. Kişi ailesi içerisinde daha sade, maddî teçhizattan daha mahrum bir vaziyette yaşayabilir. Başkasına borç pahasına lüks hayatı Resulullah tavsiye etmemektedir. Zahmetli bile olsa çalışarak kazanmak, minnetli yaşamaktan pek çok evladır.

4874 ١٢– وعن حبشي بن جنادة السلولي رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [أَتَى أَعْرَابِيٌّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ وَهُوَ وَاقِفٌ بِعَرَفَةَ فَأَخَذَ بِطَرَفِ رِدَائِهِ، وَسَأَلَهُ إِيَّاهُ. فَأَعْطَاهُ إِيَّاهُ. فَذَهَبَ بِهِ مَعَهُ. فَعِنْدَ ذٰلِكَ حُرِّمَتِ الْمَسْأَلَةُ. فَقَالَ ﷺ: إِنَّ الصَّدَقَةَ لاَ تَحِلُّ لِغَنِيٍّ، وَلِذِي مِرَّةٍ سَوِيٍّ، وَلاَ تَحِلُّ إِلاَّ لِذِي فَقْرٍ مُدْقِعٍ، أَوْ غُرْمٍ مُفْظِعٍ، أَوْ دَمٍ مُوجِعٍ، وَمَنْ سَأَلَ النَّاسَ لِيُثْرِيَ بِهِ مَالَهُ كَانَ خُمُوشاً فِي وَجْهِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَرَضْفاً يَأْكُلُهُ مِنْ جَهَنَّمَ. فَمَنْ شَاءَ فَلْيُقِلَّ، وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْثِرْ]. أخرجه الترمذي.

وزاد رزين رحمه الله: «وَإِنِّي لأُعْطِي الرَّجُلَ الْعَطِيَّةَ فَيَنْطَلِقُ بِهَا تَحْتَ إِبْطِهِ أَوْ جَاعِلُهَا فِي بَطْنِهِ وَمَا هِيَ إِلاَّ نَارٌ فقال لَهُ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه: فَلِمَ تُعْطِي يَا رَسُولَ اللّٰهِ مَا هُوَ نَارٌ. فَقَالَ: أَبَى اللّٰهُ لِيَ الْبُخْلَ وَأَبَوْا إِلاَّ مَسْأَلَتِي. قَالُوا: وَمَا الْغِنَى الَّذِي لاَ يَنْبَغِي مَعَهُ الْمَسْأَلَةُ؟ قَالَ قَدْرُ مَا يُغَدِّيهِ أَوْ يُعَشِّيهِ».

«المِرَّةُ» بكسر الميم: الشدة والقوة.

و«السَّوِىّ» التام الخلق السليم من الآفات.

و«الـفَقْرُ الْمُدْقِعُ» هو الذي يلصق صاحبه بالدقعاء، وهى التراب لشدته، وقيل هو سوء احتمال الفقر.

و«الغُرْمُ» أداء ما تكفلت به.

و«المُفظِعُ» الشديد الشنيع.

و«الـدَّمُ الْمُوجِعُ» أن يتحمل إنسان دية فيسعى فيها يؤدّيها الى أولياء المقتول، وإن لم يؤدها قتل المتحمل عنه وهو نسيبه أو حميمه فيوجعه قتله.

و«الرَّضْفُ» جمع رضفة، وهى الحجارة المحماة.

12. (4874)- *Habeşî İbnu Cünâde es-Selûlî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Arafat'ta vakfede iken bir bedevi gelerek ridasının bir ucundan tutup, ondan bunu istedi. Aleyhissalâtu vesselâm da onu ona verdi. Adam ridayı beraberinde alıp gitti. Tam o sırada dilenmek haram kılındı. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:

"Sadaka zengine helal değildir; sağlığı yerinde güç kuvvet sahibine de helal değildir. O, sersefil edici, fakre düşen, haysiyeti kırıcı borca giren, eleme boğan kana bulaşan kimseler dışında hiç kimseye helal değildir. Öyleyse, kim malını artırmak için insanlara el açarsa, bu, kıyamet günü suratında cırmalama yaralarına ve cehennemde yiyeceği kızgın taşlara dönüşür. Öyleyse (buyursun) dileyen azla yetinsin, dileyen de çoğaltmaya çalışsın." [Tirmizî, Zekat 23, (653).]

Rezin merhum şu ziyadede bulunmuştur: *"Ben, bir adama ihsanda bulunurum. Adam da onu koltuğunun altına koyarak alıp gider veya yiyip midesine indirir. Halbuki bu, (eğer layık değilse) o adam için ateşten başka bir şey değildir.*

Resulullah'ın bu sözü üzerine Hz. Ömer (radıyallahu anh):

"Ey Allah'ın Resulü! Öyleyse ateş olan bir şeyi niye veriyorsunuz?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Allah benim cimri olmamı kabul etmedi, insanlar da benden istememeyi kabul etmedi!" cevabını verdi. Orada bulunanlar:

"Dilenmeyi haram kılan zenginlik nedir?" diye sordular. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Sabah veya akşam yetecek kadar yiyecektir!"* buyurdular."

4875 ١٣ – وعن ابنِ مَسْعودٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنْ نَزَلَتْ بِه فَاقَةٌ فَأنْزَلَهَا بِالنَّاسِ لَمْ تُسَدَّ فَاقَتُهُ، وَمَنْ نَزَلَتْ بِهِ فَاقَةٌ فَأنْزَلَهَا بِاللّٰهِ فَيُوشِكُ اللّٰهُ لَهُ بِرِزْقٍ عَاجِلٍ أوْ آجِلٍ]. أخرجه أبو داود والترمذي وصححه.

13. (4875)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim kendisine gelen bir fakirliği hemen halka intikal ettirirse (yani onlara açarak dilenmeye kalkarsa), onun fakirliğinin önüne geçilmez. Kime de fakirlik gelir, o da bunu Allah'a açarsa, Allah ona er veya geç rızkıyla imdat eder." [Tirmizî, Zühd 18, (2327); Ebu Davud, Zekat 28, (1645).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, herhangi bir sebeple maddî sıkıntıya düşen, fakr u zarurete maruz kalan kimsenin, insanlara şekvâ etmeyip Allah'a yönelmesini tavsiye etmektedir. *Tîbî,* hadiste, "İçine düştüğü fakirliğin giderilmesinde insanlardan dilenmeyi esas alan" kimsenin kastedildiğini söyler.

Hadisin Ebu Davud'daki veçhinde وَمَنْ انْزَلَهَا بِاللّٰهِ اَوْشَكَ اللّٰهُ لَهُ بِالْغِنَى امَّا بِمَوْتٍ عَاجِلٍ اَوْ غِنًى عَاجِلٍ *"Kim fakrını Allah'a açarsa, Allah'ın ona acil bir ölüm veya acil bir zenginlikle imdat etmesi yakındır"* buyrulmuştur. Şarihler, *acil bir ölümden* yakınlardan zengin birinin ölümüyle mirasa konması diye yorum çıkarmışlardır.

4876 ١٤ – وعن ابنِ عَبّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: شَرُّ النَّاسِ الَّذِى يَسْألُ بِوَجْهِ اللّٰهِ وَلاَ يُعْطَى بِهِ. وَقَالَ: لاَ تَسْألُوا بِوَجْهِ اللّٰهِ إلاَّ مِنْهُ]. أخرجه رزين.

14. (4876)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İnsanların en şerlisi, "Allah rızası için" diyerek dilenip de, istediği verilmeyen kimsedir."

İbnu Abbas derdi ki: "Allah rızası için" diyerek istekte bulunmayın. Bu tabiri sadece Allah'tan isterken kullanın." [Rezin tahric etti. Hadis Suyutî'nin elCamiu's-Sagîr'inde mevcuttur. (Feyzu'l-Kadir şerhi 4, 159); Nesâî'de de, hadisin birinci kısmı, uzun bir rivayetin bir parçası olarak geçer. (Zekat 74, (5, 83-84).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, belirtilen iki kaynakta farklı şekilerde harekelenmiş ve mana da biraz farklı şekillerde tevcih edilmiştir.

el-Camiu's-Sagir'de şöyle: شَرُّ النَّاسِ الَّذى يُسْأَلُ بِاللّهِ ثُمَّ لاَ يُعْطِى "*İnsanların en şerlisi, kendisinden "Allah adına" denilerek istenir de buna rağmen vermeyen kimsedir.*" Şarih *Münavî,* manayı belirttiğimiz şekilde tevcih eder.

Nesâî'de ise şöyle وَأُخْبِرُكُمْ بِشَرِّ النَّاسِ... الَّذِي يَسْأَلُ بِاللّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَلاَ يُعْطِى بِهِ *"Size insanların en şerlisini haber veriyorum.. "Allah adına" diyerek ister, fakat "Allah adına" diyerek istenince vermez."* Şarih Sindî: "Bu kimse iki çirkinliği birleştirmiştir. Biri: Allah'ın adını vererek istemesidir, diğeri de Allah'ın adını vererek isteyene vermemesidir" demek suretiyle, hadiste ortaya çıkan iki mühim edebe dikkat çeker.

1) İstemelerde *"Allah adına", "Allah aşkına", "Allah rızası için"* gibi tabirlerden kaçınma gereği.

2) Bu gibi tabirler kullanılarak talepte bulunulduğu takdirde, imkan nisbetinde isteneni yerine getirme gereği.

4877 ١٥ – وعن علي رَضِيَ اللّهُ عَنْه: [أَنَّهُ سَمِعَ رَجلاً يَسْأَلُ النَّاسَ يَوْمَ عَرَفَةَ. فَقَالَ: أَفِي هذَا الْيَوْمِ وفي هذَا الْمَكَانِ تَسْأَلُ مِنْ غَيْرِ اللّهِ؟ وَخَفَقَهُ بِالدِّرَّةِ]. أخرجه رزين.

15. (4877)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh)'den anlatıldığına göre, arafe günü (dilenerek) insanlardan (sadaka) isteyen bir adam görür ve:

"Yani şu günde, şu yerde Allah'tan başkasından mı istiyorsun?" der ve adama çubuğunu vurur. [Rezin tahric etmiştir.]

4878 ١٦ – وعن عُمر رَضِيَ اللّهُ عنه قال: [تَعَلَّمُوا أَيُّهَا النَّاسُ انَّ الطَّمعَ فَقْرٌ، وإنَّ الْيَأْسَ غِنىً، وإنَّ الْمَرْءَ إذَا أَيِسَ مِنْ شَيْءٍ اسْتَغْنَى عَنْهُ]. أخرجه رزين.

16. (4878)- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) şöyle hitap etmiştir:

"Ey insanlar! Bilin ki tamahkârlık fakirliktir, yeis (tamahkâr olmamak) zenginliktir. Kişi bir şeye tamah göstermezse ondan müstağni olur."

Rezin tahric etmiştir.

❑ İHSANI KABUL ETMEK

4879 ١ – عن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما أنَّ عُمَرَ قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يُعْطِينِي الْعَطَاءَ،

فَـأَقُولُ: أَعْطِهِ مَنْ هُوَ أَفْقَرُ إِلَيْهِ مِنِّي، فَيَقُولُ: خُذْهُ، وَمَا جَاءَكَ مِنْ هذَا الْمَالِ وَأَنْتَ غَيْرُ مُشْرِفٍ وَلاَ سَائِلٍ فَخُذْهُ فَتَمَوَّلْهُ، فَـإِنْ شِئْتَ فَكُلْهُ، وَإِنْ شِئْتَ فَتَصَدَّقْ بِهِ، وَمَا لاَ فَلاَ تُتْبِعْهُ نَفْسَكَ. قَالَ سَالِمٌ: فَلأَجْلِ ذلِكَ كَانَ عَبْدُ اللهِ لاَ يَسْـأَلُ أَحَداً شَيْئـاً وَلاَ يَرُدُّ شَيْئاً أُعْطِيَهُ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

والمراد بقول: «وَأَنْتَ غَيْرُ مُشْرِفٍ» أى غير طامع فيه ولا طالب له.

وقـوله: «وَمَا لاَ فَلاَ تُتْبِعْهُ نَفْسَكَ» أي ومالا يكون على هذه الصـفة بل أثرته نفسك ومالت إليه فاتركه.

1. (4879)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "(Babası) Ömer İbnu'l-Hattab (radıyallahu anh) dedi ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (zaman zaman) bana ihsanda bulunuyordu. (Her seferinde ben):

"(Ey Allah'ın Resûlü!) bunu, buna benden daha muhtaç olan birine verseniz!" diyordum. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da:

"Al bunu! Bu maldan, sen istemediğin ve gelmesini bekler durumda olmadığın halde gelen birşey olursa onu al ve temellük et (yani kendi malın kıl, malın olduktan sonra) dilersen ye, dilersen sadaka olarak bağışla. (Bu vasıfta) olmayan mala nefsini bağlama!" buyurdular.

(Hadisi İbnu Ömer'den rivayet eden) Salim der ki: "Bu (hadis) sebebiyle Abdullah, kimseden bir şey istemezdi, (kendiliğinden) gelen bir şey olursa onu da reddetmezdi." [Buhârî, Ahkam 17, Zekat 51; Müslim, Zekat 110, (1045); Nesâî, Zekat 94, (5, 105).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, yapılacak ihsanları kabul edip etmemesi hususunda mü'minlere bazı ölçüler verme gayesini gütmektedir. Hadisin Buhari'deki bir veçhi, mevzuyu daha iyi anlamamıza imkan tanıyacak bazı ziyadeleri havidir. Şöyle ki: "[Hz.Ömer'in memurlarından olan] Abdullah İbnu's-Sa'di'nin anlattığına göre, Hz. Ömer halife iken, yanına gelmiştir. Hz. Ömer ona:

"Bana anlatıldığına göre, sen bazı devlet işlerini üzerine alıp yaptığın halde, mukabilinde verilen ücreti kabul etmiyormuşsun, bu doğru mu?" diye sorar. "Evet!" cevabını alınca, Hz. Ömer:

"Bundan maksadın ne?" diye tekrar sorar. Abdullah İbnu's-Sa'dî:

"Benim atlarım, kölelerim var. Hayır üzereyim (ihtiyacım yok). Ben

ücretimin Müslümanlara sadaka olmasını arzu ediyorum!" der. Bu açıklama üzerine Hz. Ömer şunu söyler:

"Öyle yapma. Ben de (Resulullah zamanında) senin düşündüğünü düşünmüştüm. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* [beni amil olarak istihdam ediyor, mukabilinde ücret olarak bana] bir ihsanda bulunuyordu. Ben kendisine "[Ey Allah'ın Resulü!] Onu ona benden daha muhtaç olanlara verin!" diyordum. Bir seferinde yine bana mal vermişti. Ben yine:

"Onu, ona benden daha muhtaç olana verin!" dedim. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana:

"Bunu al, kendi malın yap. Sonra da tasadduk et. Sen bu mala muntazır değilken ve istemiş de değilken gelmişse al, böyle değilse ona gönlünü bağlama" buyurdular" der.

Aynı meseleye temas eden başka rivayetlerde *Hz. Ömer*'in Abdullah *İbnu's-Sa'di*'ye 1000 dinar gönderdiği, *Abdullah*'ın bu parayı: "Benim ihtiyacım yok" diyerek iade ettiği, bunun üzerine *Hz. Ömer*'in mezkur açıklamayı yaptığı vs. şeklinde bazı kıymetli teferruata da rastlanmaktadır.

İbnu Battal, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, *Hz. Ömer*'e bu meselede tutulacak yolun en güzelini gösterdiğini belirtir: "Çünkü der, her ne kadar, kendisine verilen ihsan için, ona kendinden daha muhtaç olanı kendi nefsine tercih etmesi sevap gerektiren bir amel ise de, onu alıp, bizzat tasadduk etmek üzere mübaşeret etmesi, sonra da vermesi sevapça daha üstündür. Bu hadis, nefislerde mala karşı mevcut cimrilik sebebiyle, herhangi bir şeyi kendi malı yaptıktan sonra tasadduk etmenin faziletinin büyüklüğüne delildir."

2- *Nevevî*, der ki: "Hadiste, dilenme yasaklanmaktadır. Ulema, zaruret olmadıkça dilenmenin yasak olduğu hususunda ittifak etmiştir. Kesbe muktedir olan kimse hakkında ihtilaf edilmiştir. Ancak esahh olan, tahrimdir. Ancak bazı alimler üç şart altında mübahtır demiştir. Mezkur şartlar şunlardır:

★ Nefsini zelil etmemelidir.

★ İsterken ısrar etmemelidir.

★ Sadaka istediği kimseye herhangi bir eziyete sebep olmamalıdır.

Bu şartlardan biri yerine gelmezse, dilenmek bilittifak haramdır."

3- *"Bu vasıfta olmayan mala nefsini bağlama"* ibaresini, alimler: "Mal sana kendiliğinden gelmezse, talibi olma, terket onu" diye anlarlar. Bu ibareden çıkabilecek "îsardan, yani daha muhtacı kendine tercihten

de men" gibi bir mânanın maksud olmadığını; çünkü alınıp mübaşeret edildikten sonra kendi eliyle tasaddukta bulunmasının daha fazla ücrete vesile olacağına işaret buyrulduğunu da ayrıca belirtirler.

4- *Nevevî,* hadiste *Hz.Ömer*'le ilgili olarak zühd, îsâr ve faziletinin beyanı gibi birkısım menkibelerin bulunduğuna da dikkat çeker. Aynı mümtaz vasıflar *Abdullah İbnu's-Sa'dî* hakkında da söylenebilir.

4880 ٢ - وعن عمرو بن تغلب قال: [أُتِيَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِمَالٍ أَوْ شَيْءٍ فَقَسَّمَهُ فَأَعْطَى رِجَالاً وَتَرَكَ آخَرِينَ. فَبَلَغَهُ أَنَّ الَّذِينَ تَرَكَهُمْ عَتَبُوا عَلَيْهِ. فَحَمِدَ اللهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ. أَمَّا بَعْدُ، فَوَاللهِ إِنِّي لأُعْطِي الرَّجُلَ، وَأَدَعُ الرَّجُلَ، وَالَّذِي أَدَعُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنَ الَّذِي أُعْطِي، وَلَكِنِّي أُعْطِي أَقْوَاماً لِمَا أَرَى فِي قُلُوبِهِمْ مِنَ الْجَزَعِ وَالْهَلَعِ، وَأَكِلُ أَقْوَاماً الى مَا جَعَلَ اللهُ فِي قُلُوبِهِمْ مِنَ الْغِنَى وَالْخَيْرِ: مِنْهُمْ عَمْرُو بْنُ تَغْلِبَ. قَالَ عَمْرٌو: فَوَاللهِ مَا أُحِبُّ أَنَّ لِي بِكَلِمَةِ رَسُولِ اللهِ ﷺ حُمْرَ النَّعَمِ]. أخرجه البخاري.

« الْهَلَعُ » شدة الجزع والخوف.

2. (4880)- *Amr İbnu Tağlib* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir mal -veya bir şey- getirilmişti. Hemen onu taksim edip dağıttı. (Ancak, bunu yaparken) bir kısmına verdi, bir kısmına vermedi. Kendilerine verilmemiş olan kimselerin, sonradan hakkında dedikodu yaptıkları kulağına geldi. Bunun üzerine, (uygun bir fırsatta, halka hitap etmek üzere doğruldu). Allah'a hamd ve sena ettikten sonra:

"Sadede gelince; vallahi ben, birine verip diğerine vermediğim olur (bu doğrudur, ancak) vermediğim, nazarımda, verdiğimden daha çok sevgiye mazhardır. Ben birkısım insanlara, kalplerinde gördüğüm sabırsızlık ve hırs sebebiyle veririm; birkısmını da, Allah Teala'nın kalplerine koymuş bulunduğu zenginlik ve hayra havale eder (ve onlara bir şey vermem). İşte bunlardan biri Amr İbnu Tağlib'dir!" buyurdular. Amr devamla der ki: "Vallahi, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın (hakkımda telaffuz buyurduğu) bu kelamına bedel kırmızı develerim olsaydı bu kadar sevinmezdim." [Buhârî, Cum'a 29, Humus 19, Tevhid 49.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bazı kereler mal dağıtımını birkısım siyasî mülahazalarla yaptığını göstermektedir. Bu

mülahazalara galebe çalan niyet onların kalplerini kazanmak, İslam'a ısındırmaktır. Nitekim hadisin bir veçhinde: إنّي أُعْطِي قَومـــاً أخافُ ظَلَعهم وجزعهم *"Ben birkısımlarına, kalplerinin eğilmesinden ve sabırsızlığından korkarak veririm.."* şeklinde gelmiştir. Bu çeşit kimselere müellefe-i kulub (= kalpleri kazanılanlar) denmiştir.

2- Hadiste insanın fitrat ve mahiyetiyle ilgili kıymetli açıklama var: "İnsan kalbi sabırsızlık ve tamahkârlıkla yoğrulmuştur. *İbnu Battal,* alimlerin, hadiste Allah Teala'nın insanı sabır-sabırsızlık, cimrilik-cömertlik ahlakları üzerine yarattığının delilini bulduklarını belirttikten sonra der ki: "Allah Teala hazretleri namazlarına devam eden musallileri istisna kılmış, onların, namazın tekerrür etmesiyle sabırsızlık edip sızlanmayacaklarını, mallarından Allah'ın hakkını vermekte cimrilik göstermeyeceklerini belirtmiştir. Zîra onlar, bu emirleri sevap umarak yaparlar ve böylece ahiret için çok kârlı bir ticarette bulunduklarına inanırlar.[43] İşte bundan anlaşılır ki, kim ahlâkındaki sıkılık ve cimrilik, fakirlikten sızlanma ve Allah'ın takdirine sabırsızlık göstermesine rağmen, kendisinin güç kuvvet sahibi olduğunu iddia ederse, bu kimse ne alim ne de abiddir. Zîra, kendi menfaatini celb ve zararlarını defetmeye gücü yettiğini iddia eden kimse, iftira etmiş, (yalan söylemiş) olur."

3- Hadis, dünyadaki rızkın, rızka mazhar olan kişinin ahiretteki derecesiyle orantılı olmadığını ifade etmektedir. Çünkü, dünyada herhangi bir rızkın verilip verilmemesi, dünyevî siyasete bağlıdır. Nitekim, hadiste de görüldüğü üzere, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm),* vermediği takdirde sabırsızlık ve hırsın galebe çalmasından korktuğu kimselere vermiş; sabrına, tahammülüne ve ahiret sevabına kanaat edeceğine inandığı kimselere vermemiştir.

4- Hadis, insanın fitratında ihsana karşı sevgi, ihsansızlığa karşı da buğz olduğunu; verilmeyince Allah'ın korudukları dışında kalan insanların çabuk aksülamel göstereceklerini de ifade etmektedir.

5- Hadis, bazı durumlarda ihsanda bulunmamış olmasının, bundan mahrum edilen kimse için hayırlı olduğunu göstermektedir. Nitekim, ayet-i kerimede, Rabbimiz Teala hazretleri وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئـــاً وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ **"Bir şeyden hoşlanmadığınız olur, ama o sizin için hayırlıdır..."** (Bakara 216) buyurmuştur. Bundandır ki, yüce sahabi, Resulullah'ın bir kelamının, kendi nazarında kırmızı develerden hayırlı olduğunu beyan etmiştir.

43- Burada Meâric suresinin 19-27. ayetlerine atıf yapmaktadır.

6- Hadiste gözüken mühim bir hüküm, sabırsızlığından korkulan veya ihsan sebebiyle taate geleceği ümit edilen kimsenin bu yolla kalbinin kazanılmasının caiz olduğudur.

7- Sadedinde olduğumuz hadiste temas edilen insan fıtratıyla ilgili hususlara Mearic suresinde de temas edilmiştir. (Mealen): **"Muhakkak ki insan hırslı ve sabırsız yaratılmıştır. Ona bir kötülük dokunduğunda feryad eder. Bir hayır eriştiğinde ise cimrilik eder. Ancak namazlarını kılanlar müstesnadır. Onlar namazlarında devamlıdırlar. Mallarında isteyen ve istemeyen yoksullar için belli bir hak vardır. Onlar hesap gününe iman ederler. Onlar Rablerinin azabından korkarlar."**(Mearic 19-27).

KAZA (DAVA) VE HÜKÜM BÖLÜMÜ

(Bu bölümde on fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

KAZANIN KERAHETİ

★

İKİNCİ FASIL

ADİL VE ZALİM HAKİM

★

ÜÇÜNCÜ FASIL

MÜÇTEHİDİN SEVABI

★

DÖRDÜNCÜ FASIL

RÜŞVET HAKKINDA

★

BEŞİNCİ FASIL

KAZANIN ÂDABI

★

ALTINCI FASIL

HÜKMÜN KEYFİYETİ

★

YEDİNCİ FASIL

İDDİALAR VE BEYYİNELER YEMİNİN ŞEKLİ

★

SEKİZİNCİ FASIL

ADALET VE ŞEHADET

★ EHL-İ KİTAB'IN ŞEHADETİ

★

DOKUZUNCU FASIL

HAPİS VE MÜLAZEMET

★

ONUNCU FASIL

RESULULLAH'IN HÜKMETTİĞİ KAZALAR

UMUMÎ AÇIKLAMA

Kazâ (veya kadâ), dilimize girmiş bir kelimedir. Aynı kökten kaziyye, kadı, kudât gibi başka kelimeler de dilimize girmiş durumdadır. Asıl itibariyle bir şeyi muhkem ve sağlam yapmak ve bitirmek mânasına gelir ise de; hüküm, icra, ilzam... mânalarına da gelir. Kur'ân'da geçen فَقَضٰيهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ **"Yedi göğün yaratılmasını iki günde tamamladı"** (Fussilet 12); وَقَضَيْنَا اِلٰى بَنِي اِسْرَائِيلَ **"İsrailoğullarına Tevrat'ta şöyle hükmettik"** (İsra 4) وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُوا **"Rabbin şunu da hükmetti: Ondan başkasına ibadet etmeyin..."** (İsra 23) gibi ayetler, kazâ kelimesinin farklı mânalarına örnektir. Hukukî bir tabir olarak hükmü tenfiz mânasına da kullanılmıştır. Hâkim'e, hükmü delillere dayanarak muhkem şekilde verdiği ve sonra da icra ettiği için kâdı denmiştir. *Kazâ,* şer'î bir ıstılah olarak *iki ve daha çok sayıdaki hasım arasındaki husumeti Allah Teâla'nın hükmüyle fasletmek (çözmek)* mânasına gelir.

Bu bahis, bugünkü tabiriyle muhakeme ve bununla ilgili meselelere yer verir. Dinî kitaplar bu meselelere *kitâbu'l-kazâ, kitâbu'l-akdiye, kitâbu'l-ahkâm* gibi farklı başlıklar altında yer verirler. Hepsi aynı mânaya gelir. Bu sahanın günümüzde usûl-i muhakemât birkısım meseleleri edebu'l-kâdı adını taşıyan bazı kitaplarda müstakillen ele alınmıştır.

BİRİNCİ FASIL

KAZANIN KERAHETİ

4881 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ: مَنْ جُعِلَ قَاضِياً بَيْنَ النَّاسِ فَقَدْ ذُبِحَ بِغَيْرِ سِكِّينٍ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

ومعناه: مَنْ طَلَبَ الْقَضاءَ وَحرص عليه فقد تعرض للذبائح فليحذره.

وقوله: «بغيرِ سكينٍ» كناية عما يخاف عليه من هلاك دينه دون بدنه، والمراد به أن ما ذبح بغير سكين يكون ذبحه تعذيباً، فضرب به المثل ليكون أبلغ في التحذير من الوقوع فيه، وأشد في التوقي منه.

1. (4881)- *Hz. Ebu Hüreyre* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim insanlar arasında kâdı tayin edilmiş ise, bıçaksız boğazlanmış demektir." [Ebu Dâvud, Akdiye 1, (3571, 3572); Tirmizî, Ahkâm 1, (1325).]

AÇIKLAMA:

İbnu Salâh'ın açıklamasıyla, "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu hadiste, kadılık mesleğinin zorluğuna ve mesûliyetinin ağırlığına işaret buyurmaktadır. Kesilmekten murad, mânevîdir. Çünkü kadı, dürüst olursa dünya azabına, dürüst olmazsa ahiret azabına maruzdur ve iki sıkıntı arasındadır." Hattâbî'nin yorumu biraz daha farklı: "Burada bıçakla kesilme mevzubahis edilmemiştir; tâ ki, korkulan şeyden muradın dinî helak olduğu, bedenî helak olmadığı bilinmiş olsun. Bu, hadisin bir veçhidir. Diğer veçhi ise şudur: Bıçakla kesmede kesilen şeye bir rahatlık vardır. Ama boğma, yakma vs. suretlerle öldürme işinde eziyet çok fazladır. Böylece, çok daha müessir bir metodla kadılıktan tahzirde bulunulmuş olmaktadır."

İbnu Hacer, el-Telhîs'de der ki: "İnsanlardan birkısmı kadılık arzusuyla fitneye düşmüş ve hadisi, siyakından ilk akla gelen normal mânasının dışına çıkarıp "bıçaksız kesilme" ile kadılıktaki rıfka işaret etmiştir." Eğer bıçakla kesilseydi bu daha meşakkatli olurdu" demiştir. Ancak bu te'vilin fasid olduğu açıktır." Sübülü's-Selâm'da şöyle denmiştir: "Hadiste, kadılığı deruhte etmekten ve o mesleğe girmekten tahzîre delil var. Sanki şöyle denmektedir: "Kim kazâ (kadılık) işini üzerine alırsa, nefsini boğaz-lanmaya mâruz bırakmıştır. Öyleyse ondan sakınsın, kaçınsın. Çünkü, bile bile veya cehâletle hüküm verdi mi cehennemliktir."

Nefsini boğazlamasından murat onu helâkete atmaktır. Yani, "Kadılığı, üzerine almakla nefsini helâka atmıştır" demektir. Ayrıca "bıçaksız kesilme"den bahsetmiştir; tâ ki, buradaki boğazlamadan maksadın, çoğunlukla bıçakla yapılan damarların kesilmesi olmayıp, bilakis uhrevî azapla nefsin helâk edilmesi olduğu bildirilmiş olsun."

4882 ٢ – وعن بُرَيْدَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اَلْقُضَاةُ ثَلاثَةٌ: وَاحِدٌ في الْجَنَّةِ، وَاثْنَانِ في النَّارِ. فَأَمَّا الَّذي في الْجَنَّةِ فَرَجُلٌ عَرَفَ الْحَقَّ فَقَضَى بِهِ، وَرَجُلٌ عَرَفَ الْحَقَّ وَجَارَ في الْحُكْمِ فَهُوَ في النَّارِ، وَرَجُلٌ قَضَى لِلنَّاسِ عَلَى جَهْلٍ فَهُوَ في النَّارِ]. أخرجه أبو داود.

2. (4882)- *Büreyde* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kadı üçtür: Biri cennetlik, ikisi cehennemliktir. Cennetlik olan, hakkı bilip öyle hükmedendir. Hakkı bilip hükmünde (bile bile) adaletsiz davranan cehennemliktir. Halka câhilâne hükümde bulunan da cehennemliktir." [Ebu Dâvud, Akdiye 2, (3573).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, hakkı bilen ve hakla amel eden kadının cehennemden kurtulabileceğini belirtir. Diğerleri ise kutulamayacaktır. Şu halde burada esas, sadece bilmek değil, onunla *amel*'dir. Zîra hakkı bilip de onunla amel etmeyenin, aynen cehaletle hükmeden gibi cehennemlik olduğu belirtilmiştir.

Hadiste mühim bir husus şudur: Cehaletle hükmedenin hükmü hakka muvafık olsa da cehennemliktir. Hadisin zâhiri bunu ifade etmektedir. Çünkü mutlak gelmiştir. Böylece hadis, cehaletle hükmetmekten

veya hakkı bildiği halde haksız hükmetmekten şiddetle tahzîrde bulunmuş olmaktadır.

Hatîb Şerbînî: "Hükmü infaz edilecek kadı birinci kadıdır, diğer ikisinin hükümlerine itibar edilmez" demiştir.

4883 ٣– وعن عبدالله بن مَوْهَب: [أنَّ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه قَالَ لأبْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما: اذْهَبْ فَاقْضِ بينَ النَّاس. قَالَ: أوَ تُعفِيني يا أميرَ الْمُؤْمنينَ؟ فقَالَ: وَمَا تَكْرَهُ مِنْ ذلكَ، وَقَدْ كَانَ أبُوكَ قَاضياً. قَالَ: لأنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ: يَقُولُ: مَنْ كَانَ قَاضِياً فَقَضَى بِالْعَدْلِ فَبِالْحَرِىّ أنْ يَنْقَلِبَ مِنْهُ كَفَافاً فَمَا أرْجُو بَعْدَ ذلكَ]. أخرجه الترمذي.

يقال فلان «بالحريّ» أن يكرم: أي هو أهل لذلك وحقيق به.

3. (4883)- *Abdullah İbnu Mevhib* anlatıyor: "Osman İbnu Affan, İbnu Ömer radıyallahu anhüm'e: "Git insanlar arasında hükmet!" dedi. Abdullah:

"Ey mü'minlerin emîri, beni bu vazifeden affetmez misiniz?" diye ricada bulundu. Hz. Osman radıyallahu anh:

"Bundan niye kaçıyorsun? Senin baban da kadı idi" diye ısrar etmek istedi. Ancak Abdullah dedi ki: "Doğru da, ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın:

"Kim kadı olur ve adâletle hükmederse, bu kimse başabaş (sevap ve günahı eşit) ayrılmaya liyakat kazanmıştır" dediğini işittim. Artı (Resûlullah'ın bu sözünden) sonra ne ümid edebilirim?" [Hz. Osman bunun üzerine İbnu Ömer'e teklifte bulunmadı.]" [Tirmizî, Ahkâm 1, (1322).]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer'in *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'dan yaptığı rivayete göre, kişi iyi niyetle hareket ederek, hakkı bulma hususunda gayret edip hükme varsa, ne sevap ne ikab başabaş kurtaracaktır. Bu durumda kazanılan ne? İnanan insan amelinin sevap getirmesini ister. Kadılıkta bu yoksa niye kadılık yapsın ki? İbnu Ömer bunu belirterek kadılık vazifesini kabul etmiyor. Hz. Osman da ısrar etmiyor, radıyallahu anhüm.

Hadis, et-Tergîb'te biraz farkla rivayet edilmiştir. "Osman İbnu Affân, İbnu Ömer radıyallahu anhüm'e:

"Git kadı ol!" diye emreder. İbnu Ömer:

"Beni bundan affetmez misiniz ey emîre'l-mü'minîn?" der.

"Git insanlar arasında hükmet!" diye emri yeniler Hz. Osman. İbnu Ömer tekrar eder: "Ey emîre'l-mü'minîn! Beni affedin?"

Hz. Osman: "Kararım kesindir, gidip kadılık yapacaksın!" der. *İbnu Ömer:*

"Acele etmeyin. Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Kim Allah'a sığınırsa, bir sığınağa girmiş demektir"* dediğini işittim!" der. Hz. Osman, "Evet!" deyince, İbnu Ömer: "Ben kadı olmaktan Allah'a sığınırım!" der. Hz. Osman sorar:

"Seni bundan engelleyen nedir, baban da kadı idi."

"Çünkü der İbnu Ömer, ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şu sözünü işittim:

"Kim cehaletle hükmederse cehennemliktir. Kim de kadı olup zulm ile hükmederse o da cehennemliktir. Kim de kadı olur ve hakla -veya adaletle- hükmederse başabaş kurtulmayı talep eder."

Öyleyse bu sözden sonra (kadılıktan) ne bekleyebilirim?"

İKİNCİ FASIL

ÂDİL VE ZÂLİM HÂKİM

4884 ١– عن أنس رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنِ ابْتَغَى الْقَضَاءَ وَسَأَلَ فِيهِ شُفَعَاءَ وُكِلَ الى نَفْسِهِ، وَمَنْ أُكْرِهَ عَلَيْهِ أَنْزَلَ اللهُ إِلَيْهِ مَلَكاً يُسَدِّدُهُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

1- (4884)- *Enes* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim kadılık talep eder ve bunun gerçekleşmesinde şefaatçilere baş vurursa (iş) kendisine yıkılır (Allah'ın yardımı olmaz). Kime de o iş zorla verilirse, Allah onu doğruya sevkedecek bir melek gönderir." [Ebu Dâvud, Akdiye 3, (3578); Tirmizî, 1, (1323, 1324).]

4885 ٢– وعن أبي هريرة رضي الله عنه: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: مَنْ طَلَبَ قَضَاءَ الْمُسْلِمِينَ حَتَّى يَنَالَهُ ثُمَّ غَلَبَ عَدْلُهُ جَوْرَهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ. وإِنْ غَلَبَ جَوْرُهُ عَدْلَهُ فَلَهُ النَّارُ]. أخرجه أبو داود.

2. (4885)- *Ebu Hüreyre* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim Müslümanların kadılık hizmetini talep edip elde etse, sonra adaleti zulmüne galebe çalsa cennete girer. Zulmü adaletine galebe çalsa, ateş onundur". [Ebu Dâvud, Akdiye 2, (3575).]

4886 ٣– وعن ابن أبي أوفى رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اللهُ تَعَالَى مَعَ الْقَاضِي مَا لَمْ يَجُرْ، فإِذَا جَارَ تَخَلَّى عَنْهُ وَلَزِمَهُ الشَّيْطَانُ]. أخرجه الترمذي.

3. (4886)- *[Abdullah] İbnu Ebî Evfa* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kadı zulmetmedikçe, Allah Teâla hazretleri onunla birliktedir (yardımcısıdır). Zulme yer verdiği zaman onu terkeder, artık şeytan onunla beraber olur." [Tirmizî, Ahkâm 4, (1330).]

AÇIKLAMA:

1- Bu üç hadis, kadılıkta adaletli olmaya teşvik etmektedir. Adaletin gerçekleşmesinde, mühim amillerden biri, hâkimin liyâkatine binaen, aranan kişi olmasına bağlıdır. Kendi talebi ile ve hele şefaatçilerin yardımıyla kadılık elde eden kimse, adaleti tam bir bîtaraflıkla yürütemeyeceği için, *Resûlullah* bunu takbih etmektedir. Kadı, o işin talibi olmamalı, sultan tarafından aranmalıdır. Aranma işi, layık olduğuna dair şöhret kazanmış olmasına bağlı olduğu için, burada kadılık arzulayanların liyaketliliğine hazırlanmalarına zımmî bir teşvikten de bahsedilebilir.

Adil olan kadıya Allah'ın melek göndererek yardımcısı olması, yüce bir şereftir. Zalim olan, bilerek insanların haklarını payimal eden kadıya şeytanın arkadaşlık edip, zulme teşvikte yardımcı olması büyük bir hüsrandır, ebedî cehenneme gitmesine vesiledir.

2- 4885 numaları *Ebu Hüreyre* hadisi ile az yukarıda 4883 numarada kaydedilen *Abdullah İbnu Mevhib* hadisi arasında tearuz görülmektedir. Zîra birinde adil kadıya cennet vaadedilirken, diğerinde kefâf yani başabaş kurtulur, ne sevap ne de günah vaadedilmektedir. Önceki hadis adalet müessesesinin hassasiyetine, ehemmiyetine, sorumluluğunun büyüklüğüne dikkat çekmeye matuftur. Sonuncu hadis ise, adil olmanın adaletle hükmetmenin mükâfaatının büyüklüğüne dikkat çekmeye matuftur diye te'lif edilebilir. Nitekim, müteakiben kaydedilecek *Amr İbnu'l-Âs* radıyallahu anh hadisi (4887), iyi niyetle hükmeden kadıya hakkı bulamasa bile mükâfaat vaadetmekte, hatasından dolayı sorumluluğun olmadığını belirtmektedir. Normalde bu mâna esastır. Aksi takdirde adalet mekanizmasının işlememesi veya o müessesenin uhrevî mesuliyetten korkusu olmayan kimselerin elinde kalması gerekir. Dinimiz buna fetva vermez. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, 4897 numaları hadiste göreceğimiz üzere, zahire, delile göre hükmetmeyi prensip edinmiş, sahte delillerle lehinde hüküm istihsal etmeyi ateşten parça koparmak olarak tavsif etmiştir. Hadiste: *"Ola ki biriniz, diğerine nazaran getireceği delili ile daha ikna edici olur. Ben de işittiğime dayanarak lehine hükmederim..."* denmekle zahire göre hükmetmek, nefsü'l-emri aramamak teşri edilmiş olmaktadır. Öyleyse, kadı, hakkı bulmak arzusu ile zâhire göre hükme-dince kararından dolayı sorumlu olmamalıdır.

ÜÇÜNCÜ FASIL

MÜÇTEHİDİN SEVABI

4887 ١ - عن عَمْرِو بْنِ العَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنْه قَـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِذَا اجْتَهَدَ الْحَاكِمُ فَأَصَابَ فَلَهُ أَجْرَانِ، وَإِنِ اجْتَهَدَ فَأَخْطَأَ فَلَهُ أَجْرٌ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

1. (4887)- *Amr İbnu'l-Âs* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah buyurdular ki:

"Hâkim içtihad eder ve isabet ederse kendisine iki ücret (sevap) verilir. Eğer içtihad eder ve hata edese ona bir ücret vardır." [Buhârî, İ'tisâm 21; Müslim, Akdiye 15, (1716); Ebu Dâvud, Akdiye 2, (3574); Tirmizî, Ahkâm 2, (1326); Nesâî, Kazâ 3, (8, 224).)

AÇIKLAMA:

1- Alimler bu hadisten, alim kimsenin âdabına uygun şekilde içtihad yaptıktan sonra, isabet edemeyip, hataya düştüğü için hükümünün veya fetvasının reddedilmiş olmasından günaha girmeyeceği hükmünü çıkarmışlardır. "Bilakis, derler, eğer iyi niyetle bütün gayretini ortaya koymuşsa ücrete mazhar olur, eğer isabet etmişse ecri katlanır. Ancak hakkında ilmi bulunmayan bir meselede cüret edip, ileri atılır, hüküm veya fetva vermeye kalkarsa günahkâr olur."

İbnu'l-Münzir der ki: "Hâkim, içtihadı bildiği halde içtihad ederek hata yaparsa ücrete mazhar olur. Ama alim olmazsa ücret almaz." İbnu'l-Münzir, bu hükmü verirken 4882 numarada kaydettiğimiz Büreyde hadisine dayanır. Orada: *"Kadı üçtür"* dendikten sonra, *"Haksız yere hükmeden kadı cehennemliktir, câhilâne hükümde bulunan da cehennemliktir"* buyrulmuştur.

Hattâbî, kadı'nın hata yapsa bile ücrete mazhar olma şartını açıkla-

ma sadedinde şöyle der: "Müçtehid, içtihad için şart olan vasıfları nefsinde cem'etmiş ise, (içtihadın usulünü, kıyasın çeşitlerini vs. biliyorsa) ücrete mazhar olur. Böylesi müçtehid hatasından mâzurdur. Ama mütekellif (yani içtihad için gerekli evsafı nefsinde cem'etmeden yersiz bir cüretle içtihada tevessül etmiş biri) ise onun sorumluluğundan korkulur. Ayrıca, âlim kimseye ücret verilmesi, hakkı aramada gayret sarfetmenin ibadet olmasındandır. Bu hüküm isabet etme haline bağlıdır. Ama isabet etmezse, hatalı hükmüne ücret yoktur, fakat günahından eksiltilir." *Hattâbî*'nin bu sözünden onun, hadiste geçen *"...ona bir ücret vardır"* ibaresini, günahın eksiltilmesini ifade eden bir mecaz kabul ettiği anlaşılmaktadır.

2- Hadiste geçen isabet etmekten murad, *nefsü'l-emirdeki Allah'ın hükmüne tesadüf*tür. Hata etmekten murad da, müçtehidin "hak, şu cihettedir" diye verdiği hükmün nefsü'l-emirdekinin hilafına tesadüf etmiş olmasıdır.

3- İsabet edene verilen iki ücretten biri içtihad ücreti, diğeri de isabet ücretidir. İsabet edemeyen ise sadece içtihad ücreti alır. 4897 numarada içtihadda hata meselesine temas edilecektir.

Muhtasar-ı Şerhi's-Sünne'de denir ki: "Müçtehid olmayanın kaza (hüküm verme) işine girmemesi gerekir. İmamın böyle olmayanı kaza işlerine tayin etmesi de caiz olmaz."

Devamla müçtehid hakkında şu bilgi verilir: "Müçtehid, şu beş ilmi nefsinden cem'eden kimsedir:

★ *Kitabullah ilmi,*

★ *Resûlullah'ın sünnetinin ilmi,*

★ *Selef ulemâsının icma ve ihtilaflarına ait ilim,*

★ *Lügat ilmi,*

★ *Kıyas ilmi...*

Kıyas: Kur'ân, sünnet veya icmada sarih olarak görülemeyen bir meselenin Kur'ân ve sünnetten hükmünün çıkarılması yoludur. Bu sebeple kitap ilmi olarak, Kur'ân'ın nasihini, mensuhunu, mücmel ve müfesserini, hâs ve âmm olanını, muhkem ve müteşâbihini, kerahet ve tahrimini, mübâh ve mendubunu bilmek gerekir. Sünnet ilmi olarak da bu sayılanların bilinmesi gerekir. İlaveten sünnetin sahihini, zayıfını, müsned ve mürselini, sünnetin Kur'ân'a karşı, Kur'ân'ın sünnete karşı durumu nedir bilmek gerekir. Sözgelimi zâhiri Kur'ân'a muvafık düşmeyen bir hadisle karşılaşınca ne yapacaktır? Çünkü temel prensip şudur: Sünnet, Kur'ân'ı beyan eder, ona muhalefet etmez. Müçtehidin, sünnette varid

olan şer'î ahkâmı, kısas, ahbâr ve mevâizden ayrı olarak bilmesi gerekir.

Keza müçtehid lügat ilminden bütün Arapçayı olmasa da, Kur'ân ve sün-nette gelen ahkâmla ilgili lügatı bilmesi gerekir.

Keza müçtehid, sahâbe ve tâbiînin ahkâmla ilgili akvâlini (sözlerini) ve ümmetin gelip geçen fakihlerinin fetvalarını çoğunluk itibariyle bilmelidir ki, vereceği bir hüküm onların akvâline muhalif düşmesin; böylece icmayı delmeyeceğinden emin olunur.

Şu halde sayılan bu ilim çeşitlerini bilen kimse müçtehidtir. Bilmediği takdirde ona düşen (önceki müçtehidleri) taklid etmektir.

Burada katılmakta zorluk çekilecek bir husus, taklid etme tavsiyesidir. Çünkü taklid, mevcut bir hükme uymaktır. Halbuki, asıl meselemiz, yeni çıkan bir meselenin hükmünü araştırmaktır. Bu durumda neyi, kimi taklid edeceğiz? Belki şöyle söylemek daha uygun düşecektir: İçtihad için gerekli şartları haiz olmayanlar, eslâfın içtihad edip hükme bağladığı meselelerde yeniden içtihada gitmeyip taklidi esas almalı, yeni meselelerde de ehliyetli olanlar söz söylemelidir. Ehliyetli olmayıp da hevesli olanlar, önce kendilerini yetiştirerek gerekli şartları nefislerinde cem ettikten sonra, mesele çözümüne tevessül etmelidir; dinle oynanmaz."

4- Mevzu ile ilgili olarak, ulemânın bir münakaşasına da burada temas edeceğiz: Her müçtehid hakka isabet eder mi, yoksa sadece biri mi isabet eder? Bu meselede Hanefî ve Şâfiî ulemâya göre bir mesele hakkında muhtelif hükümler veren ulemadan yalnız biri hakka isabet etmiştir. Diğerleri hata etmiştir. Ancak mâzur oldukları için günahkâr sayılmazlar. Yukarıda belirtildiği üzere hatalı hükme varanlar birer ecir alırlar.

Diğer birkısım ulemaya göre, her müçtehid hakka isabet eder; aralarında farklılıklar olsa da. *Mâzirî,* her iki görüşü temsil eden ulemanın sadedinde olduğumuz aynı hadise dayandıklarını söyler. "Sadece biri hakka isabet eder" görüşünü benimseyenler buna dayanır. "Çünkü derler, eğer herkes hakka isabet etseydi, onlardan birine hata ıtlak olunmazdı. Zîra bir tek halde iki zıt cem olmaz, muhaldir." Herkes hakka isabet eder diyenler, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *"herkesin ücre-te mazhar olacağı"*nı söylemesini delil yaparlar. "Eğer isabet olmasaydı ücret de olmazdı" diye istidlâl ederler ve hadisteki hata ıtlakını, nassdan gâfil olarak veya içtihada gidilmesi câiz olmayan kat'iyyât ve icmaya muhalif olan hususlarda içtihadda bulunanla izah ederler. Zîra böyle birisi, içtihadında hata edecek olsa, vardığı hüküm ve verdiği fetva nesholur, icma ile içtihad etse bile. İşte hata ıtlakı bunun hakkında sahih olur.

Ama "nass veya icma bulunmayan bir meselede içtihadda bulunan kimseye hata ıtlak olunmaz..." tahlilini bu şekilde derinleştiren Mâzirî sözlerini şöyle noktalar: "Her iki tarafta da hak vardır diyenler, fukaha ve mütekellimînin ekseriyetini teşkil eder. Her birinden bu meselede ihtilaf rivayet edilmiş de olsa Eimme-i Erbaa (dört imam) da bu görüştedir."

İbnu Hacer der ki: "Şâfiî merhumdan maruf olan, birinci görüştür. *Kurtubî,* el-Müfhim'de der ki: "Mezkûr hükmün, iki hasım arasında hükmeden hâkime mahsus olması daha uygundur. Zira burada, tek bir meselede iki kısmın niza ettikleri muayyen bir hak mevzubahistir, (bu hak iki olamaz). Bu hakkı iki taraftan biri lehine hükmetti mi diğerinin hakkı kesinlikle ibtal olur. İşte burada hakkın biri batıl olur ve hâkim gerçeği bilemez. Burada ayrı hükme gidilmiş olsa, birinin isabet edeceği, diğerinin hata edeceği, münakaşa gerektirmeyen bir husustur. Her müçtehidin musib (doğruyu bulmuş) olması hasebiyle, musib birdir şeklindeki ihtilafın, hakkın delalet yoluyla kendilerinden çıkarıldığı meselelere has olması uygunluk arzetmektedir. *İbnu'l-Arabî* der ki: "Bu hadiste alimlerin, etrafında dönüp yakalayamadıkları ziyade bir faide görüyorum. O da şudur: "Kâsır (kişide kalan) amelin ücreti tek bir amiledir. Ama müteaddi (başkasına sirayet eden) amele mukabil ücret kat kattır. Çünkü kendi nefsinde ücret gördüğü gibi, aynı cinsten ona müteallik olan başkalarının ücreti de kendine müncer olur. Böylece hakka hükmetti ve hakkı sahibine verdi mi ona hem içtihad ücreti gelir, hem de hakka müstehak olanın ücreti gelir. İki hasımdan biri hüccet beyanında daha açıkgöz çıkarak, haksız olduğu halde onun lehinde hükmetse hâkime sadece içtihad ücreti gelir."

İbnu Hacer der ki: "Bu sözü şöyle tamamlamak uygundur: "Hâkim, hakkı, haksız olan tarafa verecek olsa, onu kasten yapmadığı için muâheze olunmaz. Lehine hükmolunan kimsenin günahı kendinde kalır, hâkime geçmez. Şurası açıktır ki, bu durum, liyakatli kimsenin, hakkı bulmak için samimiyetle bütün gücünü harcamış olma şartına bağlıdır. Aksi taktirde, bu şartları ihlal etti mi hâkime de vebal gelir."

Son olarak tekrar edelim ki: "İslâm uleması şu hususta icma etmiştir: "Sadedinde olduğumuz hadis, hüküm vermeye ehliyetli müçtehid hakkındadır. Böyle bir hâkim, içtihadda bulunur da isabet ederse, biri içtihadına, biri de isabetine mukabil olmak üzere kendisine iki ecir verilir. Hata ederse yalnız içtihadına mukabil bir ecir verilir."

İçtihada ehil olmayan kimsenin hüküm vermesi hiçbir surette helal değildir. Bu kimse içtihadla verdiği hükümden dolayı sevap değil, günah

kazanır. Verdiği hüküm hakkı bulsa da bulmasa da, hiçbir değeri yoktur. İnfaz edilmez. Verdiği hüküm isabetli bile olsa şer'î bir esasa değil, tesadüfe dayandığı için Allah'a asi olmuştur, dini hafife almıştır. Binaenaleyh günahkârdır. Bir mü'mini böylesi cinayetlerden Allah korusun.

4888 ٢ – وعن يحيى بن سعيد قال: [كَتَبَ أَبُو الدَّرْدَاءِ الى سَلْمَانَ الْفَارِسِيّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهمَا: أنْ هَلُمَّ الى الأَرْضِ الْمُقَدَّسَةِ. فَكَتَبَ إِلَيْهِ سَلْمَانُ: إنَّ الأَرْضَ لاَ تُقَدِّسُ أَحَداً إِنَّمَا يُقَدِّسُ الإِنْسَانَ عَمَلُهُ، وَقَدْ بَلَغَنِي أَنَّكَ جُعِلْتَ طَبِيباً تُدَاوِي. فَإِنْ كُنْتَ تُبْرِئُ فَنَعِمَّا لَكَ، وَإِنْ كُنْتَ مُتَطَبِّباً فَاحْذَرْ أَنْ تَقْتُلَ فَتَدْخُلَ النَّارَ. فَكَانَ أَبُو الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ إِذَا قَضىٰ بَيْنَ اثْنَيْنِ ثُمَّ أَدْبَرَا عَنْهُ نَظَرَ إِلَيْهِمَا وَقَالَ: مُتَطَبِّبٌ وَاللّٰهِ ارْجِعَا الَيَّ فَأَعِيدَا عَلَيَّ قِصَّتَكُمَا]. أخرجه مالك.

«كَنَّى بِالطِّبِّ هُنَا» عن القضاء لأن منزلة القاضي من الخصوم، وفصل الحكم بينهم بمنزلة الطبيب من إصلاح البدن.

و«الْمُتَطَبِّبُ» هو الَّذِي يتعاطى الطب ولا يجيد معرفته.

2. (4888)- *Yahya İbnu Saîd* anlatıyor: "Ebu'd-Derdâ, Selman-ı Fârisî radıyallahı anhüma'ya:

"Arz-ı Mukaddese'ye gel!" diye yazmıştı. Selman ona şöyle cevap yazdı:

"Arz kimseyi takdis etmez. İnsanı mukaddes kılan şey amelidir. Bana ulaştığına göre, sen orada tabîb kılınmışsın ve hastaları tedavi ediyormuşsun. Eğer tedavi edebiliyorsan ne mutlu sana. Eğer mütetabbib isen, insanları öldürüp cehennemlik olmaktan sakın!"

Ebu'd-Derdâ radıyallahu anh iki kişi arasında hükmedince, onlar yanından ayrıldıkları vakit onlara bakar ve:

"Vallahi mütetabbibdir. Bana geri dönün. Kıssanızı bana iade edin (meselenizi iyice tetkik edeyim)!" derdi." [Muvatta, Vasiyyet 7, (2, 769).]

AÇIKLAMA:

1- Şârih Zürkânî, hadiste geçen tabîb kelimesini kadı olarak anlar ve hadisi: "Bana ulaştığına göre sen orada kadı nasbedilmişsin" şeklinde mânalandırır. Ebu'd-Derdâ'nın Şam'a kadı tayin edilmiş olduğunu ve ora-

da kadılık vazifesini ilk alan kimsenin o olduğunu belirtir. Ebu'd-Derdâ' nın tabîb şeklinde isimlendirilmesini mânevî hastalıkları tedavi etmesiyle izah eder.

2- *Mütetabbib*, tabib olmadığı halde tedaviye yeltenen demektir; sahte tabib de denebilir. Burada kadılıkta yetersiz mânasında anlamak gerekecek. Nitekim hadisin sonunda, kendisine dava arzeden iki kişi arasında hükmetmesi mevzubahis olmakta ve onlara; "hükümden sonra geri dönün, kıssanızı yeniden anlatın (daha iyi araştırayım)" dediği mevzubahis olmaktadır. Bu sözler tabib kelimesinin kadı mânasında kullanıldığına delil olmaktadır.

DÖRDÜNCÜ FASIL

RÜŞVET HAKKINDA

4889 ١ – عن أبي هريرة وابن عَمْرو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنْهم قـالا: [لَعَنَ رَسُولُ اللهِ ﷺ الرَّاشِي وَالْمُرْتَشِي في الْحُكْمِ]. أخرجه أبو داود عن ابنِ عَمْرو وحده، والترمذي عنهما.

« الرَّاشِي » معطي الرشوة لينال بها باطلا أو يتوصل بها الى ظلم، فأما معطيها ليتوصل بها الى الحق، أو يدفع الظلم بها عن نفسه فغير داخل في هذا الوعيد.

و« المرتشي » آخذها فهي عليه حرام سواء أبطل بها حقاً أو دفع بها باطلاً.

1. (4889)- *Ebu Hüreyre, İbnu Amr İbni'l-Âs* radıyallahu anhüm anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hükümde rüşvet alan ve rüşvet veren [ve aracılık eden] kimseyi lanetlemiştir." [Tirmizî, Ahkâm 9, (1336); Ebu Dâvud da bu hadisi sadece İbnu Ömer radıyallahu anh'tan tahric etmiştir (Akdiye 4, (3580).]

AÇIKLAMA:

Rüşvet lügat açısından, müdâhene (yağcılık) ile gayeye ulaşmak mânasına gelir. Kelime dilimize girmiştir. Öncelikle devlet kapısında olmak üzere, gayeye ulaşmak için yetkiliye gayr-ı meşru olarak verilen paraya denir. Râşi, rüşvet veren, *mürteşî* de rüşvet alan demektir. Bazı rivayetlerde *râiş* de zikredilmiştir ki, bu işte aracılık yapan demektir.

İslâm'ın üzerinde titrediği adalet müessesesini yerle bir edecek en mühim âmil olan rüşvet, hadiste de görüldüğü gibi şiddetle yasaklanmıştır. Kişinin, gasbedilen hakkını almak için başka yol kalmadığı taktirde veya maruz kaldığı zulmü defetmek için verdiği rüşvetin haram kısma dahil olmadığı söylenmiştir. Mirkât'da rüşvet şöyle tarif edilmiştir: "Rüşvet: Bir hakkın iptali veya bir bâtılın hak kılınması için verilen şeydir."

Mevzu üzerinde daha önce genişçe durulduğu için burada teferruata girmeyeceğiz.

4890 ٢ – وعن معاذ بن جبل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [بَعَثَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ الى اليَمَنِ فَلَمَّا سِرْتُ أَرْسَلَ في أَثَرِي فَرُدِدْتُ. فقال أَتَدْرِي لِمَ بَعَثْتُ إِلَيْكَ؟ قال: لاَ تُصِيبَنَّ شَيْئاً بِغَيْرِ إِذْنِي فَإِنَّهُ غُلُولٌ، وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يومَ القِيَامَةِ، لِهَـذَا دَعَوْتُكَ فَامْضِ لِعَمَلِكَ]. أخرجه الترمذي.

2. (4890)- *Muâz İbnu Cebel* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni Yemen'e göndermişti. (Hareket edip) yürüdüğüm zaman arkamdan birini göndererek geri çağırdı. (Yanına varınca):

"Sana niye adam gönderip (geri çağırdığımı) biliyor musun?" buyurdular ve ilave ettiler:

"Benim iznim olmadan hiçbir şey almayacaksın. Zîra bu gulûldür (hırsızlık). Kim gulûl yaparsa, aldığı şeyle kıyamet günü (Allah'ın huzuruna gelir). İşte bu (hususu tenbih etmek için) seni çağırdım, artık işine gidebilirsin." [Tirmizî, Ahkâm 8, (1335)].

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Muâz'ı tam yola çıktığı sırada tekrar geri çağırtarak rüşvetle ilgili hatırlatmada bulunuyor. Bu davranış, rüşvet meselesinin zihinde canlı kalması gayesini gütmelidir. Öyle ki, bu hususu, yaptığı başkaca tenbihler, nasihatler meyanında söyleseydi, *Hz. Muâz* bu kadar canlı şekilde hatırlayamaz, zaman içinde unutabilirdi. Fakat bu tarzla meselenin tebliği, onun hafizasında canlı olarak kalmasında müessir olmuştur.

2- Hadisin son kısmı, âyet-i kerimeden muktebesdir: **"Kim emânete hıyanet ederse kıyamet gününde hıyanetinin günahıyla birlikte Allah'ın huzuruna gelir..."** (Âl-i İmran 161).

BEŞİNCİ FASIL

KADILIK ÂDÂBI

4891 ١ – عن علي رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [بَعَثَنِي رَسُولُ اللّهِ ﷺ الى اليَمَنِ قَاضِياً وَأَنَا حَدِيثُ السِّنِّ لاَ عِلْمَ لِي بِالْقَضَاءِ. فَقَالَ: إنَّ اللّهَ سَيَهْدِي قَلْبَكَ وَيُثَبِّتُ لِسَانَكَ فإذَا جَلَسَ بَيْنَ يَدَيْكَ الْخَصْمَانِ فَلاَ تَقْضِيَنَّ حَتّى تَسْمَعَ كَلاَمَ الآخَرِ كَمَا سَمِعْتَ كَلاَمَ الأوّلِ، فَإنَّهُ أحْرَى أنْ يَتَبَيَّنَ لَكَ الْقَضَاءُ. قَالَ: فَمَا زِلْتُ قَاضِياً وَمَا شَكَكْتُ في قَضَاءٍ بَعْدُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

1. (4891)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni Yemen'e kadı olarak gönderdi. O sıralarda henüz yaşım küçüktü, kazayı (hüküm vermeyi) bilmiyordum (Beni takviye için):

"(Sen tereddüt etme, git! Bu vazife için) Allah kalbine hidayet koyacak ve delili de sâbit kılacak. Yanına iki hasım geldiği vakit, birinciyi dinlediğin gibi, diğerini de dinlemeden sakın hüküm verme. Böyle yapman (daha isabetli) karar vermen için gereklidir!" buyurdular.

Hz. Ali devamla der ki: "Ondan sonra hep kadılık yaptım. Henüz, bir kerecik olsun hükümde tereddüde düşmedim." [Ebu Dâvud, Akdiye 6, (3582); Tirmizî, Ahkâm 5, (1331); İbnu Mâce, Ahkâm 1, (2310).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadislerinde, muhâkemenin en mühim şartlarından birini beyan etmektedir: Şikayet eden kadar da, şikayet edileni dinlemek. Hadisteki birinciden maksat şikayetçidir, diğeri de maznûndur yani şikayete uğrayan. Şimdilerde davacı, davalı kelimeleriyle ifade etmekteyiz.

2- *Hattâbî* der ki: " Hadiste, hâkimin gâib hakkında hükmedemeyeceğine delil vardır. Şöyle ki: "Aleyhissalâtu vesselâm, hâkimi, huzuruna gelmiş bulunan iki hasmı da dinlemezden önce hüküm vermekten men ederse, huzuruna gelmemiş bile olan gâib hakkında hüküm vermekten yasaklaması evladır. Bu yasağın gerekçesi açıktır: "Gâibin yanında, iddiayı iptal edecek bir hüccet bulunabilir." *Şâfiî*'ye göre, namaz kısaltma mesafesinde yer alan gâib hakkında hüküm caiz olduğu için, bazı âlimler, Hattâbî'nin burada "gâib"le hüküm mahallinde bulunmayan kimseyi kasdetmiş olabileceğini söylemiştir.

Şevkânî, "Kadı her iki tarafın delillerini dinlemeden hükme gidecek olursa, o hükmün infaz edilmeyeceğini, davanın usûlünce yeniden görülmesi gerekeceğini, mağdur tarafın bir başka kadıya giderek dava açma hakkına sahip olacağını" belirtir. *İbnu Ebî Leyla* ve *Ebu Hanîfe* de "gaib üzerine mutlak olarak hüküm verilemez" demişlerdir. "Ancak derler, delillerin ikamesinden sonra suçlu kaçar veya gizlenirse hâkim üç sefer ona nida eder, gelmezse, hüküm aleyhine infaz edilir." *İbnu Battâl, Mâlik, Şâfiî, Leys, Ebu Ubeyd* ve bir cemaatin, gaibe hükmetmeye cevaz verdiğini söylemiştir. Ahmed İbnu Hanbel'den gelen bir rivayete göre, o da câiz görmüştür.

3- Hadis, İbnu Mâce'de biraz teferruatlı olarak şöyle rivayet edilmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni Yemen'e gönderdi. Ben: "Ey Allah'ın Resûlü dedim, ben daha genç olduğum halde onlar arasında kazaya (davalarını görmeye) gönderiyorsunuz. Ben kazanın ne olduğunu (nasıl yapılacağını) bilmiyorum" dedim. Bunun üzerine eliyle göğsüme vurdu, sonra: *"Allahım, kalbine hidayet, diline sebat ver"* diye dua etti. Ondan sonra iki kişinin arasında hükmederken hiç şekke düşmedim."

Hz. Ali'nin, Kur'ân ve sünneti iyi bilen birisi olmasına rağmen "'bilmiyorum" demesi, o sırada onun kaza âdâbıyla ilgili tecrübesinin yokluğunu ifade eder.

4892 ٢- وعن ابن الزُّبير رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَضَى رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنَّ الْخَصْمَيْنِ يَقْعُدَانِ بَيْنَ يَدَي الْحَاكِمِ]. أخرجه أبو داود.

2. (4892)- *İbnu'z-Zübeyr* radıyallahu anhüma dedi ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, iki hasmın da kadı'nın önüne oturmasına hükmetmiştir." [Ebu Dâvud, Akdiye 8, (3588).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, hasımlardan birinin gayr-ı müslim olmadığı müddetçe, da-

valı olsun davacı olsun, hâkimin önünde eşit seviyede oturmalarının teşrî edildiğine delildir. Biri gayr-i müslim olma halinde Müslüman daha yükseğe oturur.

4893 ٣- وعن أبي بكرة رضي الله عنه: [أنَّهُ كَتَبَ الى ابنِهِ عَبْدِ اللهِ وَهُوَ قَاضٍ بِسِجِسْتَانَ: أنْ لاَ تَحْكُمَ بَيْنَ اثْنَيْنِ وَأنْتَ غَضْبَانُ فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: لاَ يَحْكُمْ أحَدٌ بَيْنَ اثْنَيْنِ وَهُوَ غَضْبَانُ]. أخرجه الخمسة.

3. (4893)- *Ebu Bekre* radıyallahu anh'ın anlattığına göre, Sicistan'da kadılık yapan oğlu Abdullah'a şöyle yazmıştır: "İki kişi arasında, öfkeli olduğun zaman hüküm verme. Zîra, ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: *"Kimse, öfkeli iken iki kişi arasında hüküm vermesin."* [Buhârî, Ahkâm 13; Müslim, Akdiye 16, (1717); Tirmizî, Ahkâm 7, (1334); Ebu Dâvud, Akdiye 9, (3589); Nesâî, Kudât 17, (8, 337, 238).]

AÇIKLAMA:

Kadılık adabıyla ilgili bir prensip, öfkeli iken hüküm vermemektir. İslâm âlimleri bunu umumî bir prensip olarak benimsemişlerdir. Sebep olarak da gadab halinin, hâkimi bîtaraf ve hakkıyla hükmetmekten alıkoyabileceğini gösterirler. *İbnu Dakîkı-l Îd,* fukahânın "bu mânada olan diğer hallerde de kadının hükmetmemesi gerektiği"ni söylediklerini belirtir. Aşırı açlık ve susuzluk, uyuklama hâlinin galebesi gibi, nazarı, verilecek hükümden dağıtacak bütün haller. Hadiste, sadece öfke halinin zikredilmiş olması, onun, hükme tesir edecek mezkur hallerin en müessiri, en şiddetlisi, mukavemeti nefse en zor olanı olması sebebiyledir.

İmam Şâfiî, el-Ümm'de: "Hâkimin aç veya yorgun veya kalbi bir şeylerle meşgul iken hüküm vermesinden hoşlanmam. Çünkü bu haller kalbi tağyir eder" demiştir.

Cumhur: "Hâkim muhâlefet edip öfkeli halde hükmedecek olsa, hakkı bulması halinde câiz ise de, kerâhetten hâlî değildir" diye hükmetmiştir. Nitekim *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Zübeyr*'in komşusuyla olan sulama ihtilafında, komşusunun davranışına öfkelenen *Resûlullah,* o halde iken *Zübeyr* lehine hükmetmiş ise de, âlimler, bu hâdisenin, öfkeli halde hükmetmenin meşruiyyetine delil olmayacağı, çünkü Resûlullah'tan başka kimsenin "ismet" imtiyazına sahip olmadığına hükmetmiştir. *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın, öfke halinde de, rıza halinde olduğu gibi hakkı söyleyeceği, başka nasslarda beyan edilmiştir. Ondan başka kimse böyle bir garantiye sahip değildir.

Ayrıca hadiste gadab hali mutlak gelmiştir ve sebebi de zikredilmemiştir. Bu sebeple alimler, gadab az veya çok, ne miktarda olursa olsun, sebebi de ne olursa olsun, o halde hükmün kerahetine hükmetmişlerdir. Bu cumhurun görüşüdür. *İmamu'l-Harameyn* ve *Bagavî*, "Öfke Allah için olursa" diye bir istisna koyarak, bu halde mekruh olmayacağını söylemiştir.

Bu hususta ulemanın farklı değerlendirmeleri mevcut ise de teferruata girmeyeceğiz.

4894 ٤ - وعن عَوْفِ بنِ مالكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَضَى رَسُولُ اللهِ ﷺ بَيْنَ رَجُلَيْنِ. فَلَمَّا أَدْبَرَا قَالَ الْمَقْضِيُّ عَلَيْهِ: حَسْبِيَ اللهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ. فَقَالَ ﷺ: إنَّ اللهَ يَلُومُ عَلَى الْعَجْزِ، وَلَكِنْ عَلَيْكَ بِالْكَيْسِ. فَإذَا غَلَبَكَ أَمْرٌ فَقُلْ: حَسْبِيَ اللهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ]. أخرجه أبو داود.

4. (4894)- *Avf İbnu Malik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* iki kişi arasında bir hükümde bulunmuştu. Hasımlar ayrıldıkları vakit, aleyhine hükmedilen kimse:

"Hasbiyallahu ve ni'mel-vekil (Allah bana yeterlidir, O ne iyi vekildir)!" dedi. (Bu sözü işiten) Aleyhissalâtu vesselâm:

"Allah Teala Hazretleri aczi levmediyor (kötülüyor). Fakat sana akıllılık düşer. Ama bir şey sana galebe çalacak olursa o zaman "hasbiyallahu ve ni'mel-vekil" de!" buyurdular." [Ebu Davud, Akdiye 28, (3624).]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere, ihtilafa düşen iki şahıs hakkında Aleyhissalâtu vesselâm hüküm vermiş, bu hüküm birinin lehine diğerinin aleyhine olmuştur. Aleyhine hükmedilen kimse, burada hakkının yendiği kanaatindedir. Bu sebeple *"hasbiyallahu ve ni'mel-vekil,* yani *Allah bana yeter, o ne iyi vekildir (işimi O'na bırakıyorum)"* demiştir.

Resulullah'ın müdahalesinde alimler şu mânayı görürler: "Allah, aczi yani işini gevşek tutmayı, (sözgelimi mahkeme önünde kendini müdafaa edecek delilleri ibraz etmemeyi, kendini delilsiz bırakacak şekilde tedbirsiz hareket etmiş olmayı; alış-verişi senede sepete bağlamamayı, şahid işini ihmal etmeyi vs.) sevmez."

Keys, burada *"acz"*ın zıddıdır. Öyleyse Aleyhissalâtu vesselâm'ın: "Sana keys (akıllılık) düşer" sözü, şu mânayı ifade etmektedir: "Gevşek,

ihmalkâr olma, uyanık ol, gözünü dört aç, işlerini sıkı takip et, esbaba yapışmayı unutma; insanların iyi niyetine güvenip zevahire mürâcatı terketme. Zîra Allah bu çeşit kusurları sevmez. Allah uyanık ve müteyakkız olmayı takdir ve tahmid etmektedir."

Fethu'l-Vedud'da şu açıklama yapılmıştır: "Keys, işlerde teyakkuz (uyanıklık) ve tedbire tevessül, erbabı gözeterek maslahatı arama, sonuç hususunda fikri kullanmaktır", yani "Sana, muamelende müteyakkız olman gerekirdi. Şimdi hasmın galebe çalınca hasbiyallahu ve nime'l-vekil diyorsun. Zamanında müteyakkız olmadan, senin yaptığın gibi, iş işten geçtikten sonra hasbiyallahu ve ni'me'l-vekil denmesi aczdir, uygun değildir" demektir."

Aliyyu'l-Kârî: "Hadiste hükme bağlanan husus belki de bir borçtu. Adam delilsiz olarak ödeyince, Resulullah adamı, şahidsiz olarak ödediği için, itab etmiştir" der.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), muamelelerinde gevşek ve tedbirsizliği sebebiyle haksızlığa uğrayan kimseyi itab etmiş olmasına rağmen, tedbirsizin gafletinden istifade ile hileye başvuran kimsenin fiiline bir meşruiyet kazandırmaz. Onun uhrevî mesuliyetinde bir eksiklik hasıl etmez. Müslüman, her işinde müteyakkız olmalıdır. Fakat gafilin gafletinden istifade ile haksızlığa da tevessül etmemelidir.

4895 ٥ـ وعن عمرو وعليّ وغيرهما رَضِيَ اللهُ عَنْهم أنهم قالوا: [يَقْضِي الْقَاضِي وَالْحَاكِمُ فِي الْمَسْجِدِ فإذَا أتَى عَلَى حَدٍّ أُقِيمَ خَارِجَ الْمَسْجِدِ]. أخرجه البخاري ترجمة.

5. (4895)- *Hz. Ömer, Hz. Ali* ve diğer bir kısım Ashab (radıyallahu anhüm) demişlerdir ki: "Kadı ve hâkim mescidde hüküm verebilir. Şayet bir haddle ilgili hüküm vermişlerse, bunun icrası mescidin dışında yapılır." [Buhârî, bab başlığı olarak kaydetmiştir. Ahkâm 19.]

AÇIKLAMA:

Bu mâna, Buhârî'de bab başlığı olarak yer almıştır. "Mâna" diyoruz, çünkü bab başlığındaki elfaz, bu mânayı ifade etse de, farklıdır. *İbnu Hacer*'in açıkladığına göre, bu meselede, yani mescidde muhakeme yapma işinde esas olan, mescidde bulunanları rahatsız edecek bir şeyin olmamasıdır. Eğer öyle bir durum mevzubahis olursa, bunun mescidde cereyanı caiz olmaz. Nitekim, muhakemenin hadd tatbiki kısmı, hariçte icra edilecek; mescid, kirlenmelere karşı korunacaktır.

Hz. Ali ve *Hz. Ömer* (radıyallahu anhümâ) ile ilgili rivayetler başka kaynaklarda mevsul olarak gelmiştir. Rivayetlerde, kendilerine intikal eden hadd davalarında, her ikisinin de haddin tatbiki için, mücrimlerin mescidden dışarı çıkarılmalarını emrettikleri görülür.

ALTINCI FASIL

HÜKMÜN KEYFİYETİ

4896 ١ – عن الحارث بن عمرو بن أخي المغيرة بن شعبة يرفعه الى معاذ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: [لَمَّا بعثه رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ الى اليمن قال له: كَيْفَ تَقْضِي إذَا عَرَضَ لَكَ قَضَاءٌ؟ قَالَ: أَقْضِي بِكِتَابِ اللّٰهِ. قَالَ: فَإِنْ لَمْ تَجِدْ؟ قَالَ: أَقْضِي بِسُنَّةِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ قَالَ: فَإِنْ لَمْ تَجِدْ فِي سُنَّةِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ وَلاَ فِي كِتَابِ اللّٰهِ؟ قَالَ: قُلْتُ أَجْتَهِدُ بِرَأْيِي وَلاَ آلُو. قَالَ: فَضَرَبَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ صَدْرِي، وَقَالَ: الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي وَفَّقَ رَسُولَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ لِمَا يُرْضِي رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

« لا آلُو » أى لا أقصر.

1. (4896)- *Haris İbnu Amr İbni Ahi'l-Muğîre İbni Şu'be, Muaz* (radıyallahu anh)'dan naklen anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Muaz'ı Yemen'e gönderdiği zaman kendisine sorar: *"Sana bir dava geldiği vakit nasıl hükmedeceksin?"*

"Allah'ın kitabıyla hükmedeceğim" der Muaz.

"(Meseleyi Kitabullah'ta) bulamazsan?"

"Resulullah'ın sünnetiyle hükmedeceğim!"

"Ne Kitabullah'ta ve ne de Resulullah'ın sünnetinde bulamazsan?"

"Kendi re'yimle ictihad edeceğim, (hüküm vermekten) geri durmayacağım."

Hz. Muaz der ki: "Bu cevabım üzerine Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (memnun kaldı), göğsüme eliyle vurup:

"Allah'ın elçisinin elçisini, Allah'ın elçisini memnun edecek usulde

muvaffak kılan Allah'a hamdolsun!" buyurdular." [Ebu Davud, Akdiye 11, (3592, 3593); Tirmizî, Ahkâm 3, (1327, 1328).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, senet yönüyle bazı arızalara maruz ise de, ifade ettiği hüküm yönüyle bütün fukahaca *telakki-i bi'l-kabule* mazhar olmuş, mana yönünden sıhhatinde şüpheye düşülmemiştir. Mükerrer olarak belirttiğimiz gibi, bir kere daha belirtmede fayda var: Hadis uleması, bir hadisi zayıf diye damgalarken, zahirî şartlara göre bu hükmün verildiği, o rivayetin nefsü'l-emirde sahih olabileceğini söylemiştir. Bu sebeple, bilhassa Hanefî ulema, bir hadis münferid bile olsa, fukahanın ittifakla ameli sebebiyle ona *"hükmen mütevatir"* demekten çekinmemiştir. Sadedinde olduğumuz hadis buna bir misal olabilir: Senet yönüyle zayıf da olsa, İslam fukahası, hükmüyle amel etmede müttefiktir. Hadisi tenkidde ileri giden *İbnu'l-Cevzî* de bununla bütün fukahanın amel ettiğini, mânasının sahih olduğunu söyler. Şunu da belirtelim ki, sadedinde olduğumuz hadisin, *Hz. Ömer, İbnu Mes'ud, Zeyd İbnu Sabit, İbnu Abbas* gibi sahabenin büyüklerinden mevkuf şahidleri mevcuttur. Beyhakî, Sünen'inde bu hadisi tahric ettikten sonra, takviye maksadıyla bunları kaydetmiştir.

2- *İctihad:* "Kitab ve sünnete kıyas ederek hüküm aramada alimin bütün gayretini sarfetmesi" olarak tarif edilmiştir. Hattâbî, "içtihad"la verilecek hükmü, kıyas yoluyla, Kitab ve sünnetin mânasına göndermenin kastedildiğini, Kitab ve sünnetten bir asla dayanmadan, kalbe doğan veya hatıra gelen şahsî re'yin kastedilmediğini" belirtir. Hattâbî devamla, "Bu hadiste kıyasın sabit ve bu yolla hüküm vermenin vacib olduğunun görüldüğünü" söyler.

4897 ٢ – وعن أمّ سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [سَمِعَ رَسولُ اللهِ ﷺ جَلَبَةَ خَصْمٍ بِبابِ حُجْرَتِهِ فَخَرَجَ إِلَيْهِمْ فَقَالَ: إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ، وإِنَّهُ يَأْتِينِي الْخَصْمُ، ولَعَلَّ بَعْضَهُمْ أَنْ يَكُونَ أَبْلَغَ مِنْ بَعْضٍ فَأَحْسَبُ أَنَّهُ صَادِقٌ فَأَقْضِي لَهُ، فَمَنْ قَضَيْتُ لَهُ بِحَقِّ مُسْلِمٍ فَإِنَّمَا هِيَ قِطْعَةٌ مِنَ النَّارِ، فَلْيَحْمِلْهَا أَوْ لِيَذَرْهَا]. أخرجه الستة.

2. (4897)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, odasının kapısında bir münakaşa işitmişti. Yanlarına çıkıp:

"Ben bir beşerim. Bana ihtilaflılar gelir. Bunlardan biri, diğerine

nazaran daha belagatlı (ikna edici) olur. Ben de onun doğru söylediğini zanneder, lehine hükmederim. Ancak kime bir Müslümanın hakkını vermiş isem, bunun ateşten bir parça olduğunu bilsin. O ateşi ister yüklensin, ister terketsin (kendisi bilir)" buyurdular."

4898 ٣– وفي رواية للشيخين: [إنَّمَا أنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ، وإنَّكُمْ تَخْتَصِمُونَ اليَّ، ولَعَلَّ بَعْضَكُمْ، أنْ يَكُونَ ألْحَنَ بِحُجَّتِهِ مِنْ بَعْضٍ فأقْضِي لَهُ بِنَحْوِ مَا أسْمَعُ. فَمَنْ قَضَيْتُ لَهُ بِشَيْءٍ مِنْ حَقِّ أخِيهِ فإنَّمَا أقْطَعُ لَهُ قِطْعَةً مِنَ النَّارِ].

ومعنى «ألْحَنَ بِحُجَّتِهِ» أي أقوم بها منه وأقدر عليها، من اللحن بفتح الحاء وهو الفطنة.

3. (4898)- Sahiheyn'in bir rivayetinde hadis şöyledir: *"Ben de sizin gibi bir insanım. Siz davalarınızın halli için bana geliyorsunuz. Bazınızın hüccet yönüyle, diğer bazısından daha ikna edici olması, böylece benim, işittiğime dayanarak onun lehine hükmetmem mümkündür. Kimin lehine, kardeşinin hakkından bir şey hükmetmişsem (bilsin ki), onun için cehennemden bir ateş parçası kesmiş oluyorum."* [Buharî, Şehadat 27, Mezalim 16, Hiyel 9, Ahkam 20, 29, 31; Müslim, Akdiye 5, (1713); Muvatta, Akdiye 1, (2, 719); Ebu Davud, Akdiye 7, (3583, 3584); Tirmizî, Ahkam 11, (1339); Nesâî, Kudat 13, (8, 233).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, açıkgözlük, hile gibi yollara başvurarak, ihtilaflı meselede haksız bir surette lehine karar çıkartmanın haram olduğu belirtilmektedir.

2- Hadiste geçen "Müslüman", "kardeş" gibi ifadeler, bu haksızlığı gayr-ı müslime karşı yapmanın caiz olacağı mânasına gelmez. *İbnu Hacer,* "bu meselede Müslüman, zımmî, muâhid, mürted hepsinin eşit olduğunu" belirtir. Beşerî hukukun gasbına dinimiz hiçbir surette müsaade etmez. Mahkemede hile haramsa, bu kime karşı işlenirse işlensin aynı şekilde haramdır. İmam Şafii bu hadisi zikrettikten sonra: "Zîra, hâkimin hükmü ne haramı helal, ne de helali haram kılar" demiştir.

3- Hadis, hâkimlerin zahire, delile göre hükmedeceğini, böyle hükmedince haksız bir hüküm de verse sorumlu olmayacağını belirtir. Ancak, hakkı bulma hususunda gereken gayret gösterilecektir. Bu husus daha geniş olarak açıklandı (4887. hadis).

4- Hadisin bir veçhinde, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Kimin lehine kardeşinin hakkından bir şeye hükmetmişsem (bilsin ki), onun için cehennemden bir parça kesmiş oluyorum. Artık dileyen alsın, dileyen terketsin"* sözünden sonra şu ziyade gelmiştir: "Muhakeme olan her iki adam da ağladılar ve her biri: "Hakkım senin olsun" dediler. Bunun üzerine *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Madem böyle yapıyorsunuz, öyleyse (ihtilaf ettiğiniz malı) taksim edin, hakkı arayın!"* buyurdular. Onlar da hisselerini aldılar ve helallaştılar."

5- Hadisin bazı vecihlerinde, bunun bir miras ve eskimiş mallar ihtilafı olduğu tasrih edilmiştir.

6- Hadisin bazı vecihlerinde gelen *"O, ateşi ister yüklensin, ister terketsin, (kendisi bilir)"* şeklindeki ifade, muhatabı muhayyer bırakmak için değil, tehdid için söylenmiştir.

7- BAZI FEVAİD:

Yukarıda kaydettiklerimizden başka, hadisten çıkarılan bazı hükümler şunlardır:

★ Bir kimse bir hak iddia etse, delil yokluğu sebebiyle hâkim müddea aleyhe yemin ettirse ve lehine hükmetse; bu, adamı batında tebrie etmez. İddia sahibi sonradan delil getirse, iddiası dinlenir; önceki hüküm iptal edilir.

★ Bir kimse hile yollarından biriyle, batıl bir iş için hileye tevessül etse ve zahirde hak onun olsa ve lehine hükmedilse, batında onu alması kendisine helal olmaz. Verilen hükümle, günah üstünden kalkmaz. Sadece *Ebu Hanife:* "Hâkimin hükmü, malların helal olmasını sağlamazsa da, ferçleri helal kılar, kararda zikri geçen batını helal kılar" demiştir. Bu, hadis ve icmaya muhalif bulunmuştur.

★ *Resulullah*, vahiy gelmeyen hususlarda şahsî re'yi ile ictihad ederdi. Bu husus münakaşalı ise de bu hadis, ictihad-ı nebevî hususunda açıktır.

★ *Resulullah,* zahire göre verdiği hükmünde, içtihadı O'nu, bazan batındaki gerçek duruma uymayan hükme götürmüştür. Ancak, ismeti sebebiyle bu hata üzerinde istikrar hasıl olmamıştır.

Resulullah'ın mutlak olarak hata yapmayacağını söyleyenler derler ki: "Eğer Aleyhissalâtu vesselâm'ın hükmünde hatanın vukuu caiz olsaydı, mükelleflere hatayı emretmesi gerekirdi. Zîra bütün hükümlerine

uyma hususunda emir sabittir. Nitekim Allah Teala Hazretleri (mealen): **"Hayır! Rabbine and olsun ki, onlar aralarındaki anlaşmazlıklar için senin hükmüne müracaat edip, sonra da verdiğin hükme, gönüllerinde hiçbir şüphe ve sıkıntı duymaksızın tam bir teslimiyetle razı olup uymadıkça, hakkıyla iman etmiş olmazlar"** (Nisa 65) buyurmuştur. Ayrıca, icma, hatadan ma'sumdur. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, rütbesinin yüceliği sebebiyle masumiyete evladır."

Birinci mütalaaya şöyle cevap verilir: Eğer mesele, hata vukuunu gerektirirse, onda bir mazhar yoktur. Çünkü hata mukallidler hakkında da mevcuttur. Zîra onlar, müftüye ve hâkime, hata etmeleri caiz bile olsa, ittiba etmekle emrolunmuşlardır.

İkinci noktanın cevabı şöyledir: Mülazemet (beraberlik) merduttur. Çünkü icmanın varlığı farzedilse, bu, dayanağını *Resulullah*'tan gelen rivayetten alır. Böylece, icmanın kendine değil, *Resulullah*'a ittiba edilmiş olur.

4899 ٤ – وعن الأشعث بن قيس: [أَنَّهُ اشْتَرَى رَقِيقاً مِنَ الْخُمُسِ مِنْ عَبْدِاللهِ بِعِشْرِينَ أَلْفاً فَأَرْسَلَ إِلَيْهِ عَبْدُاللهِ فِي ثَمَنِهِمْ. فَقَالَ: إِنَّمَا أَخَذْتُهُمْ بِعَشْرَةِ آلَافٍ. قَالَ عَبْدُاللهِ: فَاخْتَرْ رَجُلاً يَكُونُ بَيْنِ وَبَيْنَكَ. فَقَالَ الْأَشْعَثُ: كُنْ أَنْتَ بَيْنِي وَبَيْنَ نَفْسِكَ. فَقَالَ عَبْدُاللهِ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: إِذَا اخْتَلَفَ الْبَيِّعَانِ وَلَيْسَ بَيْنَهُمَا بَيِّنَةٌ، فَهُوَ مَا يَقُولُ رَبُّ السِّلْعَةِ أَوْ يَتَتَارَكَانِ]. أخرجه أبو داود، وأخرجه النسائي منه المسند فقط.

4. (4899)- *Eş'as İbnu Kays*'ın anlattığına göre, Humus'tan bir köleyi Abdullah'tan yirmi bin (dirhem)e satın almış ve Abdullah kölenin bedelini almak üzere kenisine bir adam göndermiştir. Adam gelince: Eş'as:

"Ben onu on bine satın aldım" dedi. Abdullah da:

"Öyleyse seninle benim arama (hakem olacak) bir kimse tayin et!" dedi. Eş'as: "Benimle kendi aranda sen hakem ol!" dedi. Bunun üzerine Abdullah:

Ben *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Alış-veriş yapan iki kişi ihtilafa düşerlerse ve aralarında da delil yoksa, mal sahibinin söylediği esas alınır veya (alış-verişi) terkederler"* dediğini işittim" dedi. [Ebu Davud, Büyû 74, (3511); Nesâî, Büyû 82, (7, 302, 303), Nesâî'de sadece müsned (Resulullah'a ait) kısım kaydedilmiştir.]

AÇIKLAMA:

Hattâbî bu meselede ulemanın ihtilaf ettiğini belirtir:

★ *Malik* ve *Şafiî* rahimehümallah: "Satıcıya: "Malı söylediğin fiyata sattığına dair yemin et!" denir. Satan yemin ederse müşteriye: "Ya satıcının söylediği fiyata malı alırsın, ya da söylediğin fiyata sattığına dair yemin edersin!" denir. Eğer yemin ederse, mal, satana iade edilir. Şafiî'ye göre, malın mevcut olması ile telef olmuş bulunması arasında fark yoktur, hüküm böyledir. Çünkü her ikisi de yemin etmiş birbirinin söylediği fiyatları reddetmiştir" demişlerdir. *Muhammed İbnu'l-Hasen* de bu görüştedir.

★ *Nehâî, Sevrî, Evzâî, Ebu Hanife* ve *Ebu Yusuf*: "İstihlâktan sonra, yemin edince müşterinin sözü esas alınır. İmam Malik de, iki rivayetten en meşhurunda, bunların, "İstihlaktan sonra" sözlerine yakın bir şey söylemiştir. Onların bu hükme, bazı rivayetlerde *"Mal kaim olduğu halde alış-veriş yapanlar ihtilaf ederlerse, satıcının sözü muteber olur veya alış-verişi terkederler"* şeklinde gelen beyana dayandığı belirtilmiştir. Ulema: "Malikin malın kıyamını şart koşması, malın istihlaki halinde hükmün farklı olacağına delildir" demiştir.

YEDİNCİ FASIL

DÂVÂLAR VE BEYYİNELER

4900 ١– عن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ ﷺ: اَلْبَيِّنَةُ عَلى الْمُدَّعِي وَالْيَمِينُ عَلى الْمُدَّعَى عَلَيْهِ]. أخرجه الترمذي.

1. (4900)- *İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana dedi ki: *"Beyyine davacı üzerine, yemin de davalı üzerine düşer."* [Tirmizî, Ahkâm 12, (1341).]

4901 ٢– وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أنّ امرأتَيْنِ كَانَتَا تَخْرُزَانِ في بَيْتٍ فَخَرجَتْ إحْدَاهُمَا وَقَدْ أُنفذَ بإشْفَافِى كَفِّهَا، فادَّعَتْ عَلى الأخرى، فَرُفِعَ ذلكَ الى ابْنِ عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما فقَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَوْ يُعْطى النَّاسُ بدَعْوَاهُمْ لأدَّعى رِجَالٌ دِمَاءَ قَوْمٍ وَأمْوَالَهُمْ، وَلكِنَّ البَيِّنَةُ علـى الْمُدَّعِي، وَالْيَمِينُ علـى مَنْ أنْكَرَ. ذَكِّرُوهَا باللهِ، وَاقْرَءُوا عَلَيْهَا: إنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللهِ وَأيْمَانِهِمْ ثَمناً قَلِيلاً الآيَة فذَكَّرُوهَا فَاعْتَرَفَتْ]. أخرجه الخمسة، وهذا لفظ البخاري.

2. (4901)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "İki kadın bir odada deri dikiyorlardı. Bunlardan biri avucuna bîz batırılmış olarak dışarı çıktı. Bunu diğerinin yaptığını iddia etti. Dava İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'a götürüldü. *İbnu Abbas* dedi ki:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuşlardı: *"Eğer insanlara sırf iddialarıyla (delil olmadan) talep ettikleri verilseydi, insanlar başkalarının kan ve mallarını istemeye kalkarlardı. Ancak iddia sahibine beyyine gerekmektedir. İddiayı inkar edene de yemin gerekmektedir. (Bu kadına) Allah'ı (yalan yere yemin etmenin günahını) hatırlatın. Ona şu aye-*

ti okuyun: **"Allah'ın ahdini ve yeminlerini az bir pahaya değişenler, işte bunlar için ahirette hiçbir nasib yoktur"** (Al-i İmran 77).

Kadına bu hatırlatıldı. Bunun üzerine kadın suçunu itiraf etti." [Buhârî, Tefsir, Al-i İmran 3, Rükûn 6; Müslim, Akdiye 2, (1711); Ebu Davud, Akdiye 23, (3619); Tirmizî, Ahkâm 13, (1343); Nesâî, Kudât 35, (8, 248).]

4902 ٣– وعنه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [قَضَى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ بِيَمِينٍ وَشَاهِدٍ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

3. (4902)- Yine *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (iddia sahibi iki şahid bulamazsa) bir yemin ve bir şahid(in yeterli olacağın)a hükmetmiştir." [Müslim, Akdiye 3, (1712); Ebu Davud, Akdiye 21, (3608).]

AÇIKLAMA:

1- İslam şeriatı, ilk iki hadisten anlaşılacağı üzere, davacıya, iddiasına beyyineyi şart koşmuştur. Davalıya da yemin etmeyi şart koşmuştur. Beyyine, iddiayı isbatlayıcı delil ve hüccet demektir. Normalde davacı (müddeî) hakkında beyyine, belli şartları taşıyan iki şahittir. İddia sahibinin beyyinesi yoksa, davalıya (müddea aleyh) yemin teklif edilir.

2-Üçüncü rivayet (4902) dava sahibi iki şahid bulamaz da tek şahid bulursa, bir şahid yerine de yeminin yeterli olacağı görüşünü takrir etmektedir. Ancak bu mesele ulema arasında ihtilaflıdır: *Ebu Hanife, Şa'bi, Evzâî, Leys* ve *İmam Malik*'in ashabından Endülüslü olanlar, bir şahid ve yeminle hiçbir surette hüküm verilemeyeceğini, iki şahidin şart olduğunu söylemişlerdir. Ancak, diğer üç imam ve cumhur, bir şahidle davacının yemininin malla ilgili davalarda yeterli olacağına hükmetmiştir. Mala girmeyen davalarda yemin ve şahidin kabul edilmeyeceğinde hepsi ittifak eder.

4903 ٤– وعن عبدالله بن عُبَيْدِ الله بنِ أبي مُلَيْكَةَ: [أنَّ بَنِي صُهَيْبٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه: ادَّعَوْا عِنْدَ مَروان بيتَيْنِ وَحُجْرَةً، أعطَاهَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ صُهَيْباً رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه. فَقَالَ مَرْوَانُ: مَنْ يَشْهَدُ لَكُمْ بِذلِكَ؟ فَقَالُوا: ابْنُ عُمَرَ. فَدعَاهُ فَشَهِدَ أنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ أعْطَى صُهَيْباً بيتَيْنِ وَحُجْرَةً. فَقَضَى مَرْوَانُ بِشَهَادَتِهِ لَهُمْ]. أخرجه البخاري.

4. (4903)- *Abdullah İbnu Ubeydillah İbni Ebî Müleyke* anlatıyor: "Benî Süheyb (radıyallahu anh), Mervan nezdinde, iki ev ve bir odanın

kendilerine ait olduğunu, bunları (babaları) Süheyb'e Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)*'ın verdiğini iddia ettiler. Mervan: "Söylediğiniz şeye şahidiniz var mı?" dedi. Onlar: "İbnu Ömer!" dediler. Mervan İbnu Ömer'i çağırdı. O, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Süheyb (radıyallahu anh)'e iki ev ve bir oda verdiğini söyledi. Mervan sadece onun şehadetiyle onlar lehine hükmetti." [Buhârî, Hibe 30.]

AÇIKLAMA:

Burada tek şahidle davanın sübut bulması ve hüküm verilmesine örnek var. Bazı müteahhir alimler, "İddia sahiplerine yemin de ettirilmiştir" te'vilini yapmıştır. Ancak rivayette bunu te'yid eden bir açıklık yok. Bu rivayete dayanan bir kısım müteahhir ulema: "Sıdkına karine bulunduğu takdirde tek şahid de yeterlidir" demiştir. Seleften Şureyh de böyle hükmetmiştir.

Ebu Davud, Sünen'inde "Hakim, şahidin sıdkını bilirse, tek şahidle hükmetmesi caizdir" diye açtığı bir babta, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şahideteyn (iki şahid) tesmiye ettiği Huzeyme İbnu Sabit Kıssasını kaydeder. Ancak ulema, bu durumun Resulullah'a has bir vak'a olduğunda ittifak etmiştir. *İbnu't-Tîn,* bu rivayete şöyle bir yorum getirir: "Muhtemelen Mervan, bunu Allah'ın malından, nazarında ihsana müstehak olana bağış şeklinde vermiştir. Eğer Aleyhissalâtu vesselâm vermiş idiyse, böylece bu bağış infaz edilmiş oldu, yok vermemiş idiyse, kendisi bu bağışı yapmış oldu." *İbnu't-Tîn* demek ister ki, tek şahidle dava hükme bağlanmaz. Öyleyse bu rivayetin te'vili gerekir. İbnu't-Tîn ayrıca, bu hâdisenin fey'le ilgili olduğunu, (insanlar arasında bir dava olmadığını) belirtir. Ömer İbnu Şeybe'nin Ahbar-ı Medine'de zikrettiğine göre, Süheyb'in evi Ümmü Seleme'ye aitti. Süheyb'e bağışladı. Belki de bunu Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın emriyle yaptı veya mecaz yoluyla Ümmü Seleme'ye nisbet etti. Ev hakikatte Resulullah'ın idi. Onu Süheyb'e bağışladı veya o, dava mevzuu olan evden başka bir evdir.

4904 ٥ – وعن أبى موسىٰ رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّ رَجُلَيْنِ ادَّعَيَا بَعِيراً عَلى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ، فَبَعَثَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا شَاهِدَيْنِ، فَقَسَمَهُ ﷺ بَيْنَهُمَا نِصْفَيْنِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

5. (4904) - *Ebu Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında iki kişi bir deve hakkında iddiada bulundular. Her biri, iki tane şahid getirdi. Bunun üzerine *(aleyhissalâtu ves-*

selâm) deveyi ikiye bölerek aralarında taksim etti." [Ebu Davud, Akdiye 22, (3613, 3614, 3615); Nesâî, Kudat 34, (8, 248).]

AÇIKLAMA:

1- *Ebu Davud*'un bir rivayetinde her ikisinin de beyyinesi olmayan iki kişinin bir deve -veya hayvan- hakkında iddiada bulunduklarını, bu durumda da hayvanı aralarında taksim ettiğini kaydeder. İbnu Raslan, iki rivayetin de aynı hadiseye parmak basmış olabileceğini, zira her iki tarafın birbirine zıt olan beyyine ibraz etmesiyle, beyyinelerin birbirlerini hükümden düşürerek sanki yok hükmüne getireceğini belirtir.

2- Ulema şöyle bir durumda ihtilaf eder: Bir şey bir adamın elindedir. Bunun hakkında iki kişi iddiada bulunur ve her biri kendinin olduğunu söyler ve her ikisi de beyyine ikame eder.

★ *Ahmed İbnu Hanbel* ve *İshak İbnu Rahuye* derler ki: "Aralarında kur'a çekilir, kime çıkarsa o alır."

★ *Şafiî* kavl-i kadiminde Ahmed gibi hükmetmişse de, kavl-i cedidinde, "Bu hususta iki görüş var demiştir. Birine göre ikiye bölünerek aralarında taksim edilir. *Ashab-ı re'y* ve *Süfyan-ı Sevrî* de buna hükmeder. Diğer kavle göre; kur'a çekilir, kime çıkarsa "şahidleri hakka şehadet etti" diye yemin eder ve böylece mal ona hükmedilir."

★ *İmam Malik:* "Ben malı onlardan birine hükmetmem. Eğer mal bir başkasının elinde ise" demiştir. Ondan rivayete göre: "Mal, onlardan hangisinin şahidleri daha adi, selahet cihetiyle daha meşhur ise ona aittir" demiştir.

★ *Evzâî:* "Beyyine cihetiyle hangisi daha çok ise o alır" demiştir.

★ *Şâbi*'nin: "Mal aralarında şahidlerin hisselerine göredir" dediği hikaye edilmiştir (Hattabi'den). Müteakip hadis, her iki tarafın da beyyinesi bulunmama durumuyla ilgilidir. Oradaki açıklamalar bu söyleneni tamamlayacak mahiyettedir.

4905 ٦– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قــال: [عَرَضَ رَسُولُ اللهِ ﷺ علــى قَوْمٍ الْيَمِينَ فَسَارَعُوا إِلَيْهَا فَأَمَرَ أَنْ يُسْهِمَ بينَهُمْ في الْيَمِينِ، أَيُّهُمْ يَحْلِفُ]. أخرجه البخاري وأبو داود.

6. (4905)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir mal hususunda ihtilaf eden, fakat beyyineleri olmayan) bir kavme yemin teklif etti. (İki taraf da) birden yemin etmeye koştu. Bunun üzerine (önce) yemin (edecek tarafın tesbiti için)

kur'a çekilmesini emretti." [Buhârî, Şehâdât 24; Ebu Davud, Akdiye 22, (3616, 3617, 3618).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, mefhumu hususunda şarih ve fakihlerin ihtilaf ettiği hadislerdendir. Bir açıklamaya göre, -önceki hadisin açıklamasında da geçtiği üzere- ihtilaf halinde iki taraf da beyyine ibraz edemezse, her iki tarafa da yemin teklif edilir. Her iki taraf da haklılığı hususunda yemin etmek isterse "hangisi öncelikle yemin etmelidir" hususu mevzubahis olacaktır. Sadedinde olduğumuz hadis, bu noktada prensip getirmektedir: Önce yemin edecek taraf, hâkimin arzusu ile değil, kur'a ile tesbit edilmelidir.

Diğer bir açıklamaya göre, yemine iştirak şu suretle olur: İki taraf, ellerinde bulunmayan bir mal hususunda niza eder ve ikisi de lehinde bir beyyine getiremezse, aralarında kur'a çekilir. Kur'a kime çıkarsa o yemin eder ve mala hak kazanır. Bu manayı te'yid eden bir rivayeti, *Ebu Davud* ve Nesâî'de *Ebu Râfi Ebu Hüreyre*'den nakletmiştir: "Her ikisinin de beyyinesi olmadığı halde iki kişi bir mal hususunda ihtilaf ettiler. Resulullah: استهما على اليمين ما كان احبا ذلك او كرها *Dava sahipleri memnun olsalar da olmasalar da yemin (hakkı) hususunda kur'a çekin"* buyurur."

Hadisi bu mânada anlayan Hattâbî der ki: "İstiham'ın buradaki manası kur'a çekmektir. Resulullah şunu kastediyor: "İhtilaf sahibi her iki taraf kur'a çeksinler. Kur'a kimin lehine çıkarsa yemin eder ve iddia ettiği şeyi alır." Hattâbî bir deve üzerine çıkan bir ihtilafın, Hz. Ali tarafından yapılan buna benzer bir çözümünü kaydeder.

Ebu Davud'dan kaydettiğimiz hadis hakkında Kirmânî'nin yorumu şöyle: "Kur'a çekme işi, ihtilaf edenlerin, malı haketmeye götüren sebeplerde eşit olma halinde olur. Mesela: "Mal her iki tarafın da elindedir ve taraflar tamamına sahip olmak isterler, her ikisi de yemin edip almak ister. İşte böyle bir durumda aralarında kur'a çekilir, hangisine çıkarsa o yemin eder ve mala sahip olur."

Şerhu'l-Mişkat'ta aynı hadis için şu yorum yapılmıştır: "Meselenin şekli şöyledir: İki kişi üçüncü bir şahsın elinde bulunan bir mal hususunda iddialaşırlar ve her ikisinin de beyyinesi olmazsa veya her ikisinin de beyyinesi olursa, üçüncü şahıs da: "Ben (bu mal bunlara mı, başka birine mi ait) bilmiyorum" derse, bunlar hakkında verilecek hüküm iki iddiacı arasında kur'a çekmektir. Kur'a hangisine çıkarsa o yemin eder ve mala sahip olur. Hz. Ali de böyle hükmetmiştir."

Şâfiî'ye göre bu durumda mal, üçüncü şahsın elinde bırakılır.

Ebu Hanife'ye göre, iki dava sahibi arasında mal ikiye bölünür.

İbnu'l-Melek der ki: "Ahmed ve akvalinin birinde ve sonuncusunda Şafiî, Hz. Ali gibi hükmetmiştir. Keza Ebu Hanife de öyle hükmetmiş ve: "Her ikisine, yemin ettirilerek yarımşar verilir" demiş, bir başka kavlinde de: "Üçüncü şahsın elinde bırakılır" demiştir."

Mesele hususunda ihtilafı gösterme saddedinde Beyhaki'nin yorumunu da kaydetmek isteriz. Der ki: "Kadı, taraflara yemin ettirmek isteyince, önce hangisinin yemin edeceğini tesbit için kur'a çeker. Böylece önce biri sonra diğeri yemin eder. Eğer ikincisi, birincisinin yemininden sonra yemin etmezse, malın tamamını birinciye hükmeder. Eğer ikinci de yemin ederse, ikisi de yeminde eşit olurlar ve böylece mal ikisi arasında yarımşar bölünür, tıpkı yeminden önce olduğu gibi."

4906 ٧- وعن أبي غَطفان بن طريف قال: [اخْتَصَمَ زَيْدُ بنُ ثَابتٍ وابْنُ مُطِيعٍ الى مَرْوَانَ فِي دَارٍ كَانَتْ بَيْنَهُمَا، فَقَضَى مَرْوَانُ عَلَى زَيْدِ بنِ ثَابتٍ بِالْيَمِينِ عَلى الْمِنبَرِ فَقَالَ زَيْدٌ أَحْلِفُ لَهُ مَكَانِي هذَا. فَقَالَ مَرْوَانُ، لاَ، إلاَّ عِنْدَ مَقَاطِعِ الْحُقُوقِ. فَجَعَلَ زَيْدُ بْنُ ثَابتٍ يَحْلِفُ إنَّ حَقَّهُ لَحَقٌّ، وأَبَى أنْ يَحْلِفَ عَلَى الْمِنبَرِ، فَجَعَلَ مَرْوَانُ يَعْجَبُ مِنْ ذلِكَ]. أخرجه مالك.

7. (4906)- *Ebu Gatafan İbnu Tarif el Mürrî* anlatıyor: "Zeyd İbnu Sabit ve İbnu Mutî aralarındaki bir ev sebebiyle (Medine valisi) Mervan'a dava açtılar. Mervan, minberde yemin etmesi şartıyla, evin Zeyd İbnu Sabit'e ait olduğuna hükmetti. Zeyd:

"Ben onun için şu yerimde yemin ederim!" dedi. Mervan da:

"Hayır! Hukukun kesinleştiği yerde yemin edeceksin!" dedi. Bunun üzerine Zeyd "Hakkım haktır" diye yemin etmeye başladı ve minberde yemin etmekten imtina etti.

Mervan bu duruma hayret etti." [Muvatta, Akdiye 12, (2, 728).]

AÇIKLAMA:

1- *Zürkânî*, yeminin, Mescid-i Nebevî'nin minberinin yanında yapılmasının istendiği; "minberde" sözünden maksadın "minberin yanında" demek olduğunu belirtir.

2- *İmam Malik*, minberin yanında yemin etme an'anesinin mevcudiyetini gözönüne alarak, "Zeyd İbnu Sabit (radıyallahu anh)'in imtinasını, onun sabru'l-yemini mekruh addetmesiyle" izah eder. *Sabru'l-yemin:* Kişinin yemine zorlanması, yemin edinceye kadar hapsedilmesidir. Şu halde Zeyd (radıyallahu anh), yemine zor, icbar karışmaması, kendiliğinden olması görüşündedir. Zorlamanın karışacağı yemini mekruh addetmektedir.

3- *Mervan*'ın taccübü, *Zeyd*'in davranışı sebebiyledir. Çünkü *Zeyd,* bu yeminin mekanla ilgili bir tağliz yemini olduğunu bildiği halde, buna yanaşmayışına Mervan hayret etmiştir. Tağliz suretiyle yemin, zaman, mekan ve bazı elfazı mahsusa ilavesi suretiyle yapılır. Şöyle ki: "Hüküm eğer Mekke-i Mükerreme'de verilecek ise yemin, Makam-ı İbrahim ile Beytu'l-Haram arasında yapılır. Ve eğer Medine-i Münevvere'de ise yemin, Resulullah'ın minberi yanında yapılır. Bir başka beldede ise o beldenin camiinde ikindiden sonra yapılır. Allah'ın isimlerinin bazılarının ilavesiyle veya Kur'an üzerine yapılan yeminler de bu nev'e girer.

4- *İmam Şafiî, Hz. Ömer*'in bir adamla aralarında çıkan ihtilafta minberin yanında yemin ettiğini belirtir. İlaveten: "Bize göre, minber üzerinde yemin, ihtilaf edilmeyen bir husustur. Bu husustaki görüşümüz hep aynı kalmıştır" der.

5- Hadisin Muvatta'daki aslında *İmam Malik*'in bir açıklaması var: "Ben, bir dinarın dörtte birinden daha az bir şey için -ki bu üç dirhem yapar- minberde yemin ettirilmesini uygun görmem."

Şafiî hazretleri: "Yirmi dinar ve daha fazla değerde olan şeyler için minberde yemin ettirilir, daha az şey için ettirilmez" der.

Zürkânî der ki: Cumhur, kan ve çok miktardaki mal için mekan şartı ile tağliz suretinde yemin yaptırılır, daha az bir şey için yaptırılmaz diye hükmetmiştir. Ancak azın, çoğun hududu nedir? Bu hususta alimler ihtilaf etmişlerdir.

❑ YEMİNİN ŞEKLİ:

4907 ١ – عن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ لِرَجُلٍ حَلَّفَهُ: احْلِفْ بِاللهِ الَّذِي لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ مَالَهُ عِنْدَكَ شَيْءٌ، يَعْنِي لِلْمُدَّعِي]. أخرجه أبو داود.

1. (4907)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, yemin teklif ettiği bir adama:

"Kendinden başka ilah bulunmayan Allah'ın adıyla, o kimsenin yani

dava sahibinin senin yanında malı olmadığına yemin et!" buyurdu." [Ebu Davud, Akdiye 24, (3620).]

AÇIKLAMA:

Yeminin nasıl edileceği hâkim tarafından ilgiliye öğretilmelidir. İslamî yeminin, Allah üzerine yapılması esastır. Namus ve şeref üzerine yemin yapılmaz.

SEKİZİNCİ FASIL

ADALET VE ŞEHADET

4908 ١- عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جدّه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَجُوزُ شَهَادَةُ خَائِنٍ وَلاَ خَائِنَةٍ، وَلاَ زَانٍ وَلاَ زَانِيَةٍ، وَلاَ ذِي غِمْرٍ عَلَى أَخِيهِ]. أخرجه أبو داود.

وللترمذي، عن عـائشة بعد قوله، خائنة: ولا مـجلودٍ حداً، وَلا مُجرّبٍ شَهَادَةٍ وَلاَ القَانِعِ لأهلِ الْبَيْتِ، وَلاَ ظَنِينٍ(١) في ولاَءٍ وَلاَ قَرَابَةٍ.

قال الفزارى: «القَانِعُ» التابع.

والمراد «بالخـــائنِ» الخيـانة في الدين والمال والأمانة فإن من ضـيّع شيئـاً من أوامر الله أو ركب شيئاً من منهياته لا يكون عدلاً.

و«القـــانع» التابع مثل الأجير والوكيل تردّ شهـادته للتهمة في جر النّفعِ الى نفسه، لأن التابع لأهل البيت ينتفع بما يصير إليهم.

1. (4908)- *Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihi* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Hain erkek ve haine kadının, zani erkek ve zaniye kadının, kardeşine kin taşıyan kimsenin şehadeti caiz değildir." [Ebu Davud, Akdiye 16, (3600, 3601) İbnu Mace, Ahkam 30, (2366).]

Tirmizî'de *Hz Aişe*'den yapılan bir rivayette, haine kelimesinden sonra şu ziyade vardır: *"Hadd-i kazf'la celde tatbik edilenin, şehadette (yalanı) tecrübe edilmiş olanın, ev halkına hizmet edenin, kendisini nisbet*

---

(١) المتهم في دينه.

ettiği mevla ve akrabaları hususlarında müttehem olan (gerçek nesebini gizleyen)in." [Tirmizî, Şehâdât 1, (2299).]

AÇIKLAMA:

1- İslam'da herkes şahidlik yapamaz. Şahid olabilmek için adalet sahibi olmak gerekir. Bu vasfı taşımayan kimsenin şahitliği makbul değildir. Sadedinde olduğumuz hadis, kimlerin şahidliği kabul edilmiyorsa bunları belirtmektedir:

★ Hain kelimesinden öncelikle insanlara karşı, emanetlerde hiyanetle tanınmış kimseler anlaşılmıştır. el-Kâdı, hadisin daha umumi bir çerçevede anlaşılarak Allah'ın emanetine riayetkâr olmayanla, insanların emanetlerine riayetkâr olmayanların da aynı şekilde kastedilmiş olma ihtimalinin varlığına dikkat çeker.

★ Zaniler.

Haddle celde uygulananlar... Bununla öncelikle hadd-i kazf (iftira) anlaşılmıştır. *Ebu Hanife* de bu mânada anlamıştır: "Hadd-i kazf suçuyla celde tatbik edilenden ebediyen şehadet makbul olmaz, tevbe bile etse" der. *el-Kâdî:* "Diğer haddlerden ayrı olarak celde uygulananın zikredilmesi, bunun cinayetinin büyüklüğünden dolayıdır. Celde haddi tabiri, gayr-ı muhsan zaniyi, iftira edeni ve şarap içeni de içine alır" der.

Ebu Hanife: "Celde uygulananın, tevbe bile etse, şehadeti makbul değil" demiş ise de, ulemanın racih görüşü, tevbe eden kimsenin şehadeti makbul olacağı istikametindedir.

★ Kardeşine karşı kin sahibi olanın şehadeti.

★ Şehadette yalancılık yapmakla tanınmış olan kimse.

★ Ev halkına ücret ve sair yollardan biriyle hizmet eden, tabi olan. Böyle birinin menfaatlendiği yere karşı bîtaraf olamayacağı kabul edilir ve bu sebeple şehadeti reddedilir. Oğlu lehine babanın, baba lehine oğlunun veya alacaklı kimse, müflisin bir başkasında alacağı var diye şehadet edecek olsa, bunlar makbul değildir.

★ Kendisini nisbette yalan ithamıyla tanınan, yani: "Ben falancanın azadlısıyım!" dese, fakat o kimseye nisbeti sahih olmasa, fasık addedilir, şehadeti de reddedilir. Yalandan akrabalı iddiası da aynı hükme girer.

4909 ٢– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَجُوزُ شَهَادَةُ بَدَوِيٍّ عَلَى ذِي قَرْيَةٍ]. أخرجه أبو داود.

وإنما كره شهادة البدوي لما فيه من الجفاء في الدين، والجهالة بأحكام الشريعة، ولعدم ضبطه الشهادة في الغالب على وجهها لقلة معرفته بشروطها، وإليه ذهب مالك. والناس على خلافه.

2. (4909)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bedevinin, köylü aleyhindeki şehadeti caiz değildir." **[Ebu Davud, Akdiye 17, (3602); İbnu Mace, Ahkâm 30, (2367).]**

AÇIKLAMA:

Bedevi, çöllerde çadırda yaşayanlara denir. Bunlar göçebe hayatı sürer, belli bir yerleşim yerleri yoktur.

Bedevinin şehadetinin makbul olmayışı, onların dinî bakımdan eksikliklerinin fazlalığındandır. Onlar şer'î ahkâmı da yeterince bilmezler, çoğu hallerde şehadeti usulüne uygun yapamazlar da. Bu gibi sebeplerle onların şehadeti makbul addedilmemiştir. Ahmed İbnu Hanbel hadisle ameli esas almıştır. *İmam Malik* ve *Ebu Ubeyd* de bu görüştedir. Ancak cumhur, bedevinin de şehadetinin makbul olacağına hükmeder. İbnu Raslan: "Bu hadisi, bedevilerden adaleti bilinmeyene hamlettiler. Zaten galib durumda onların adaleti bilinmez" der.

4910 ٣ – وعن أيمن بن خُرَيْم بن فاتك قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : عُدِلَتْ شَهَادَةُ الزُّورِ إِشْرَاكاً بِاللهِ تَعَالَى. ثُمَّ قَرَأَ: فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ حُنَفَاءَ لِلهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ]. أخرجه أبو داود والترمذي؛ إلا أن أبا داود قال عن خريم بن فاتك، وخريم صحابي؛ وأما ابنه أيمن فقال الترمذي: لا نعرف له سماعاً من النبي ﷺ.

3. (4910)- *Eymen İbnu Hureym İbni Fatik* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Yalan şehadet Allah'a şirkle bir tutulmuştur!" buyurdular ve şu ayeti okudular. (Mealen): **"...Putlara tapmak gibi bir pislikten ve yalan sözden de kaçının."** (Hacc 30). **[Tirmizî, Şehâdât 3, (2300, 2301); Ebu Davud, Akdiye 15, (3599); İbnu Mace, Ahkâm 32, (2372).]**

AÇIKLAMA:

Hadiste *Aleyhissalâtu vesselâm,* yalan şehadeti, günah itibariyle şir-

ke emsal tutmuştur. Çünkü şirk de Allah hakkında bir yalandan ibarettir; söylenmesi caiz olmayan şeyi Allah'a nisbettir. Aynı şekilde yalancı şahitlik de kula caiz olmayan bir şeyi söylemektir. Öyleyse her ikisi de, gerçekte olmayan şeylerin iddiasıdır.

Tîbî der ki: "Resulullah yalan sözü şirke müsavi kıldı. Çünkü şirk de yalan sınıfına girer. Zîra müşrik, putun ibadete müstehak olduğunu zanneder."

4911 ٤ – وعن زيد بن خالد رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: أَلاَ أُخْبِرُكُمْ بِخَيْرِ الشُّهَدَاءِ؟ الَّذِي يَأْتِي بِشَهَادَتِهِ قَبْلَ أَنْ يُسْأَلَهَا]. أخرجه مسلم ومالك وأبو داود والترمذي.

قال مالك: هُوَ الَّذِى يُخْبِرُ بِالشَّهادةِ الّتِي لاَ يَعْلَمُ بِهَا الّذِي هِي لَهُ، فَيأْتِي بِهَا الإِمَامَ فَيَقْضِي لَهُ بِهَا.

4. (4911)- *Zeyd İbnu Halid* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Size şahidlerin en hayırlısını haber vermeyeyim mi: O kendisine taleb edilmezden önce şehadet etmeye gelendir." [Müslim, Akdiye 19, (1719); Muvatta, Akdiye 3, (2, 720); Ebu Davud, Akdiye 13, (3596); Tirmizî, Şehâdât 1, (2296).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, şahidlik taleb edilmeden, kendiliğinden gidip şahitlikte bulunmayı takdir etmektedir. Ancak daha önce de geçtiği üzere bazı hadisler, taleb edilmeden şahitlikte bulunanları kötüler. Bir hadis şöyle: *"Asırların en hayırlısı benim asrımdır. Sonra onu takib eden asırdakiler, sonra da onu takib eden asırdakiler gelir. Sonra da bir kavim gelir ki onlar şahidlik taleb edilmeden şehadette bulunurlar."*

Aradaki zıtlık (tearuz) şöyle giderilmiştir. Nevevî der ki: "Bu hadiste iki te'vil var: En sahihi, en meşhur olanı İmam Malik ve Ashab-ı Şafiî tarafından yapılan te'vildir. Buna göre, bir kimsenin nezdinde, bir insanın hakkını ilgilendiren bir şehadet mevcuttur. Fakat hak sahibi onun şahid olduğunu bilmemektedir. İşte bu kimse o adama gidip kendisi için şahid olduğunu haber verir, nezdindeki emaneti eda etmiş olur.

İkinci te'vile göre, bu övülen şehadet, insan hukukuyla değil, hisbe şehadetiyle ilgilidir: Talâk, köle azadı, vakıf, ammeye yönelik vasiyetler, hudud gibi meselelere giren şehadetlerdir. Bu çeşitten bir şey bilen kimsenin, bildiğini gidip kadıya söylemesi, haber vermesi, şahidlik yapması vacibtir.

Üçüncü bir te'vile göre, bundan, talepden önce değil, sonra şehadeti eda hususunda mecaz ve mübâlağa maksuddur. Nitekim: "Cömert, istemeden veren kimsedir" sözünden, istenince hemen çarçabuk vermek kastedilir."

4912 ٥ - وعن خزيمة بن ثابت رضيَ اللهُ عنه: [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ ابْتَاعَ فَرَساً مِنْ أعْرَابِيّ فَاسْتَتْبَعَهُ النَّبيُّ ﷺ الى مَنْزِلِه لِيَقْضِيَهُ ثَمَنَ فَرَسِه. فَأسْرَعَ ﷺ المَشْيَ وأبْطأَ الأعْرَابِيّ، وَطَفِقَ رِجَالٌ يَعْتَرِضُونَ الأعْرَابِيّ، فَسَاوَمُوهُ بِالْفَرَسِ، وَلاَ يَشْعُرُونَ أنَّ النَّبيَّ ﷺ قَد ابْتَاعَهُ. فَنَادَى الأعْرَابِيُّ النَّبيَّ ﷺ فَقَالَ: إنْ كُنْتَ مُبْتَاعاً هذَا الْفَرَس وإلاَّ بِعْتُهُ. فَقَامَ النَّبيُّ ﷺ حِينَ سَمِعَ نِدَاءَ الأعْرَابِيّ فَقَالَ أوَلَيْسَ قَد ابْتَعْتُهُ مِنْكَ. فَقَالَ الأعْرَابِيّ: واللهِ مَا بِعْتُكَهُ. فَقَالَ ﷺ بَلْ قَد ابْتَعْتُهُ مِنْكَ. فَطَفِقَ الأعْرَابِيّ يَقُولُ: هَلُمَّ شَهِيداً. فَقَالَ خُزَيْمَةُ: أنَا أشْهَدُ أنَّكَ بَايَعْتَهُ. فَأقْبَلَ ﷺ عَلَى خُزَيْمَةَ فَقَالَ: بِمَ تَشْهَدُ؟ قَالَ: بِتَصْدِيقِكَ يَا رَسُولَ اللهِ، فَجَعَلَ شَهَادَةَ خُزَيْمَةَ بِشَهَادَةِ رَجُلَيْنِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

وزاد رزين: [فَقَالَ الأعْرَابِيّ: أهذا رسولُ اللهِ؟ فَقَالَ أبُو هُرَيرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: كَفَىٰ بِكَ جَهْلاً أنْ لاَ تَعْرِفَ نَبِيّكَ، صَدَقَ اللهُ: الأعْرَابُ أشَدُّ كُفْراً وَنِفَاقاً وَأجْدَرُ أنْ لاَ يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أنْزَلَ اللهُ عَلَى رَسُولِهِ، فَاعْتَرَفَ الأعْرَابِيُّ بِالْبَيْعِ].

5. (4912)- *Huzeyme İbnu Sabit* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir bedeviden bir at satın almıştı. Aleyhissalâtu vesselâm, onu eve kadar getirivermesini ve orada parasını almasını söyledi. Bu sırada kendisi hızlı hızlı yürüdü; bedevi ise ağır ağır yürüyordu. (Aralarında epeyce bir mesafe hasıl oldu. Bu sırada) bazı kimseler bedeviye gelip at üzerinde pazarlık yapmaya başladılar. Onu Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın satın almış olduğunu kimse bilmiyordu. Bedevî, Aleyhissalâtu vesselâm'a seslenip:

"Şu atı alacaksan al, değilse sattım!" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bedevinin bu sözünü işitince adama yönelip: *"Ben onu zaten senden satın aldım ya!"* buyurdular. Ama bedevi:

"(Bu ne demek?) Vallahi ben onu sana satmadım!" dedi. Aleyhis-

salâtu vesselâm: *"Bilakis! Ben onu senden aldım"* dedi. Bunun üzerine bedevi:

"Bir şahit getir!" demeye başladı. Hemen Huzeyme alınıp:

"Ben şehadet ederim, siz onu satın aldınız!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm, Huzeyme'ye gelerek: *"Ne ile şehadet ediyorsun?"* diye sordu. Huzeyme:

"Sana olan tasdikim ile, Ey Allah'ın Resulü!" dedi. bunun üzerine *(aleyhissalâtu vesselâm)* Huzeyme'nin şehadetini iki kişinin şehadeti yerine koydu." [Ebu Davud, Akdiye 20, (3607); Nesâî, Büyu 91, (7, 302).]

Rezîn şu ziyadeyi ilave etti: "Bedevi: "Bu, Resulullah mı?" dedi. Ebu Hüreyre kendisine: "Peygamberini tanımaman cahillik olarak sana yeter. Allah Teala Hazretleri doğru söyledi: **"Bedeviler küfür ve nifak yönünden daha şiddetli ve Allah'ın Resulü'ne indirdiği emir ve yasakları bilmemeye daha müsaitdirler"** (Tevbe 97). Bedevi bunun üzerine atı sattığını itiraf etti."

AÇIKLAMA:

1- Hâdise İbnu Sa'd'da daha teferruatlı olarak anlatılmaktadır. Buna göre Resulullah'ın satın aldığı atın adı Mürteciz'dir. Satan bedevi de Benî Mürre kabilesinden Sevâ İbnu Kavs el-Muharibî'dir, Seva İbnu'l-Haris de denmiştir. Anlatıldığı üzere eve kadar atı götürüp, parasını evde alacak olan Sevâ, ağır ağır yürürken, yolda atı almak isteyenler çıkar ve kandisine daha fazla fiyat teklif ederler. Bunun üzerine, Resulullah'a olan satışını inkar cihetine gider.

2- Bir rivayette *Resulullah Huzeyme*'ye:

"Sen alış-veriş esnasında bizim yanımızda değildin. Seni şehadet etmeye sevkeden şey nedir?" diye sorar. *Huzeyme:* "Ben sizin getirdiğiniz (risaleti) tasdik ettim, bildim ki, haktan başka bir şey söylemezsin!" der. Bunun üzerine *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Huzeyme kimin lehinde veya aleyhinde şehadette bulunursa, bu ona yeter*, (iki şahid değerindedir)" buyurur.

3- Bu hâdise son derece hikmetlidir. Zîra, Resulullah'ın vefatından sonra, Huzeyme (radıyallahu anh), bu vasfiyla mühim bir rol oynamıştır. Kur'an'ın cem'i bahsinde geçtiği üzere *Zeyd İbnu Sabit* başkanlığındaki Kur'an'ı tedvin heyeti, ezberlerindeki ayetlere ikişer yazılı şahid istiyorlardı. Son inenlerden iki ayeti yazılı olarak sadece Huzeyme getirmiş idi. "İki şahid" ünvanı hatırlanarak itirazsız kabul edildi.

Bazı yorumcular: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ondan daha üstün, daha efdalleri varken bunlarınkini değil de, Huzeyme'nin şehadetini iki şahidlik kabul etmesi, bir muhassıs sebepten dolayıdır. O sebep de, orada Resulullah'ın lehine şehadet hususunda onun hemen ortaya atılmasıdır" demiştir. *Hülefa-yı Raşidîn,* Huzeyme'yi o vasıf üzere kabul etmişlerdir. Huzeyme, aslında haklıdır. Bazı rivayetlerde ifade ettiği gibi, Resulullah'ı gaybî ve son derece mühim meselelerde ne demiş ise aynen kabul eden bir kimsenin, böyle basit bir meselede yalan söyleyeceğine ihtimal veremez. Aksini düşünmek kişiyi tezada atar. Resulullah yine de, şehadet müessesesinin gerekliliği açısından, Huzeyme'nin şehadetini takdir buyurmuştur. Resulullah'ın sıdkı ve şahsî bilgisi açısından başka bir şahide ihtiyacı yoktur, ama buna rağmen Huzeyme'nin şehadeti onu te'kid etmiş oldu.

❑ EHL-İ KİTABIN ŞEHADETİ:

4913 ١ – عن ابن عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [يَا مَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ كَيْفَ تَسْأَلُونَ أَهْلَ الْكِتَابِ، وَكِتَابُكُمْ الّذى أُنْزِلَ عَلى نَبِيِّكُمْ، أَحْدَثُ الْكُتُبِ بِاللهِ تَقْرَءُونَهُ مَحْضاً لَمْ يُشَبْ، وَقَدْ حَدّثَكُمُ اللهُ أَنّ أَهْلَ الْكِتَابِ بَدّلُوا كِتَابَ اللهِ وَغَيّرُوهُ، وَكَتَبُوا بِأَيْدِيهِمُ الْكِتَابَ، وَقَالُوا: هُوَ مِنْ عِنْدِ اللهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَناً قَلِيلاً؟ أَلاَ يَنْهَاكُمْ مَا جَاءَكُمْ مِنَ الْعِلْمِ عَنْ مَسْأَلَتِهِمْ؟ وَلاَ وَاللهِ مَا رَأَيْنَا مِنْهُمْ رَجُلاً قَطُّ يَسْأَلُكُمْ عَنِ الّذى أُنْزِلَ عَلَيْكُمْ]. أخرجه البخاري.

1. (4913)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) şöyle hitab etmiştir: "Ey Müslümanlar! Peygamberiniz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e indirilen kitap, Allah'ın en yeni kitabı ve içine hiçbir şey karışmamış olduğu halde, onu okuyup durduğunuz halde, nasıl olur da Ehl-i Kitab'a (şer'î) birşey sormaktasınız? Halbuki Allah Teala Hazretleri, Ehl-i Kitab'ın Allah'ın kitabını değiştirip elleriyle yeni bir kitap yazdıklarını, sonra da az bir menfaatı satın almak için: "Bu, Allah katındandır" dediklerini haber vermektedir. Bilesiniz, size gelen ilim, onlara soru sormanızı men etmektedir. Hayır! Vallahi onlardan bir kişinin bile sizen inen kitaptan sizlere bir şey sorduğunu görmüyoruz." [Buhârî, İ'tisam 25, Şehâdât 29, Tevhid 42.]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ), bu hitabetinde, Müslümanların

Ehl-i Kitap karşısındaki tavrını belirlemektedir. Sizler onlardan dinî hususta bir şey sormayın, onların kitabının tağyir ve tebdil edildiğini Kur'ân haber vermiştir. Üstelik sizin okumakta olduğunuz kitap ter u tâze, yeni, içerisinde hiçbir karışıklık, tağyir mevzubahis değil vs.

Aslında bu mânada *Resulullah*'ın tavsiyeleri var. Aleyhissalâtu vesselâm da Ehl-i Kitab'a dinî hususlarda başvurmayı yasaklamıştır. Buharî'nin kısmen bab başlığı olarak Sahih'ine aldığı bir Ahmed İbnu Hanbel hadisi şöyle: "Hz. Ömer bir gün, Ehl-i Kitap'tan ele geçirdiği bir kitapla Resulullah'a geldi (ve içerisinden bir yer) okudu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öfkelendi ve: *"Ben size kitabı saf, temiz olarak getirdim. Onlara hiçbir şey sormayın. Ola ki doğru söylerler, siz yalanlarsınız, (hata etmiş olursunuz). Yahut bir batıl getirirler, tasdik etmiş olursunuz. Nefsimi elinde tutan Zat'a yemin olsun, eğer Hz. Musa aleyhisselam şimdi sağ olsaydı onun bana uyması gerekirdi"* dedi.

Bu hadis değişik vecihlerde rivayet edilmiştir. Şarihler bu yasağın, nass gelmeyen hususlarla ilgili olduğunu, çünkü şeriatımızın tek başına yeterli bulunduğunu söylerler. Eğer nass yoksa, kıyas ve istidlal var. Bu yola başvurularak sormaktan müstağni olunmalıdır. Şarihler, şeriatımızın tasdik ettiği, geçmiş ümmetlerle ilgili hususlardan sormanın bu yasağa girmediğini de belirtirler. Ayette geçen: فَسْئَلِ الَّذِينَ يَقْرَؤُنَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ **"Senden önceki kitabı okuyanlara sor!"** (Yunus 94) emri, onlardan iman edenlerle ilgili, yasak da onlardan inanmayanlara sormakla ilgili. Yasağın tevhid ve risalet-i Muhammediye ve benzeri meseleler üzerine sorulacak sorularla ilgili olması da ihtimalden uzak değildir.

2- Hadisin bir başka veçhesi, Ehl-i Kitab'ın şehadetiyle ilgilidir. Alimler, onların şahidliğinin kabul edilmeyeceği hususunda bunu delil kılmışlardır.

Küffârın şehadeti makbul mü, değil mi? Bu hususta üç görüş var:

1) Cumhurun görüşü mutlak olarak reddedilmesine kani.

2) Tabiinden bazıları, Müslümanlar aleyhine olmayan şehadetlerinin mutlak kabulüne hükmetmiştir. Bu Kûfilerin görüşüdür: "Birbirleri hakkındaki şehadetleri kabul edilir" demişlerdir. Bu, iki rivayetten birinde *Ahmed İbnu Hanbel*'in de görüşüdür, ancak bazı ashabı reddetmiştir. *Ahmed,* sefer halini istisna tutmuş, "Seferde Ehl-i Kitabın şehadeti caizdir" demiştir. *Hasan Basri, İbnu Ebî Leyla, Leys, İshak:* "Bir dinde olanın bir başka dinde olana şehadeti makbul olmaz, birbirlerine şehadeti makbuldür. Çünkü bir ayette فَاَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ اِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ "Biz

Hıristiyanız diyenlerden de ahid almıştık. Onlar da kendilerine ihtar edilen hakikatlerden nasiplerini unuttular. Bu yüzden aralarına, kıyamete kadar devam edecek bir düşmanlık ve kin saldık.." (Maide 14) buyrulmuştur."

Cumhur, başta ...مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ **"Bir de sizden iki mü'min erkeği şahid tutun. Eğer iki erkek şahid bulunmazsa, o zaman şahidliğine güvendiğiniz kimselerden bir erkek ve iki kadın şahid tutun..."** (Bakara 282) ayeti olmak üzere başka ayet ve hadislere dayanır.

3- Hadiste, Ehl-i Kitab'ın, kitaplarını tağyirle ilgili şu ayeti-i kerimeye işaret edilmektedir: (Mealen): **"Yazıklar olsun o kimselere ki, az bir dünya menfaati uğruna kendi elleriyle ayetler yazıp, sonra da: "Bu, Allah katındandır" derler. O elleriyle yazdıkları yüzünden, onlara yazıklar olsun! O kazandıkları yüzünden onlara yazıklar olsun"** (Bakara 79).

4914 ٢– وعن الشعبي: [أَنَّ رَجُلاً مِنَ الْمُسْلِمِينَ حَضَرَتْهُ الْوَفَاةُ بِدَقُوقَاء. وَلَمْ يَجِدْ أَحَداً مِنَ الْمُسْلِمِينَ يَشْهَدُ عَلَى وَصِيَّتِهِ. فَأَشْهَدَ رَجُلَيْنِ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ عَلَى وَصِيَّتِهِ. فَقَدِمَا الْكُوفَةَ. فَأَتَيَا أَبَا مُوسَى الأَشْعَرِيَّ فَأَخْبَرَاهُ، وَقَدِمَا بِتَرِكَتِهِ وَوَصِيَّتِهِ. فَقَالَ أَبُو مُوسَى: هذَا أَمْرٌ لَمْ يَكُنْ بَعْدَ الَّذِي كَانَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ: فَأَحْلَفَهُمَا بَعْدَ الْعَصْرِ بِاللهِ، إِنَّهُمَا مَا خَانَا، وَلاَ كَذَبَا، وَلاَ بَدَّلاَ، وَلاَ كَتَمَا، وَلاَ غَيَّرَا، وَإِنَّهَا لَوَصِيَّةُ الرَّجُلِ وَتَرِكَتُهُ. فَأَمْضَى شَهَادَتَهُمَا]. أخرجه أبو داود.

2. (4914)- *Şa'bî* anlatıyor: "Müslümanlardan birine, Dakûka'da ölüm geldi. Vasiyetine şahidlik edecek hiçbir Müslüman bulamadı. Bunun üzerine Ehl-i Kitap'tan iki kişiyi vasiyetine şahid kıldı. Bunlar Kûfe'ye geldiler. Ebu Musa el-Eş'arî'yi bulup durumu haber verdiler. Bunlar ölenin tereke ve vasiyetini beraberlerinde getirmişlerdi. Ebu Musa (radıyallahu anh) onlara:

"Bu hâdise, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinden sonra hiç görülmeyen bir hâdisedir" dedi. İkindi namazından sonra onlara, ihanet etmedikleri, yalan söylemedikleri, vasiyeti tebdil etmedikleri, gizlemedikleri, değiştirmedikleri, söylediklerinin o adamın vasiyeti, getirdiklerinin de terikesi olduğuna dair yemin ettirdi. Sonra şehadetlerini(n gereğini yerine getirip) uygulamaya koydu." [Ebu Davud, Akdiye 19, (3605).]

AÇIKLAMA:

1- *Dakûka, Bağdat* ile *Erbil* arasında bir yer adıdır.

2- *Ebu Davud el-Eş'arî* hazretleri, Resulullah devrinde cereyan eden es-Sehmî vakı'asına işaret etmiştir. Şu halde buna benzer bir hâdisenin es-Sehmî vak'asından sonra cereyan etmediğini ifade etmektedir. Ona benzeyen bu son vak'a, Dakûka'da bir Müslümanın vefat etmesi, onun vasiyetine iki Hıristiyanın şehadet etmesi hadisesidir.

3- *Ebu Musa el-Eş'arî*'nin, yemini ikindi vaktinden sonra yaptırması, yeminin, zaman seçilerek tağliz suretinde yapılmasının caiz olduğuna delil kılınmıştır.

4- *Hattâbî* der ki: "Bu hadiste, ehl-i zimmenin, bilhassa sefer sırasında, Müslümanın vasiyeti hususunda şehadetinin makbul olacağına delil mevcuttur." Benzer görüşün *Şureyh, İbrahim Nehâî, Evzâî* tarafından da benimsendiği rivayet edilmiştir. *Ahmed İbnu Hanbel* der ki: "Ehl-i zimmenin şehadeti sadece böyle bir durumda zarurete binaen makbuldür."

★ *İmam Şafiî:* "Ehl-i zimmenin şehadeti hiçbir surette makbul değildir; ne kâfir, ne de Müslüman" demiştir. Bu, Malik'in de sözüdür.

★ Ahmed İbnu Hanbel şunu da der: "Ehl-i Kitab'ın birbirlerine olan şehadeti de makbul değildir.

★ Ashab-ı rey: "Onların birbirlerine şehadeti caizdir, küfrün hepsi bir millettir" demiştir.

★ *Şa'bî, İbnu Ebî Leyla* ve *İshak İbnu Rahuye :* "Yahudinin Yahudiye şehadeti caizdir. Hıristiyana ve Mecusiye şehadeti caiz değildir. Çünkü onlar farklı farklı dinlerdir. Bir din mensubunun, başka bir din mensubuna şehadeti caiz değildir" demişlerdir. Aynı görüşte olduğu söylenen Zührî ise: "Bu hüküm, onların aralarında birbirlerine karşı besledikleri kinden dolayıdır ki, bu kini Cenab-ı Hak Kur'an'da haber vermektedir" demiştir.

DOKUZUNCU FASIL

HAPİS VE TAKİP

4915 ١ – عن بهز بن حكيم عن جده: [أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ حَبَسَ رَجُلاً فِي تُهْمَةٍ ثُمَّ خَلَّى سَبِيلَهُ]. أخرجه أصحاب السنن.

1. (4915)- *Behz İbnu Hakîm an ceddihi* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir adamı bir töhmet sebebiyle hapsetti, sonra da serbest bıraktı." [Ebu Davud, Akdiye 29, (3630); Tirmizî, Diyat 21, (1417); Nesâî, Sarık 2, (8, 67).]

4916 ٢ – وعنه أيضاً عن أبيه عن جده: [أَنَّ أَخَاهُ أَوْ عَمَّهُ قَامَ الى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ وَهُوَ يَخْطُبُ. فَقَالَ: جِيرَانِي، بِمَ أُخِذُوا؟ فَأَعْرَضَ عَنْهُ مَرَّتَيْنِ. ثُمَّ ذَكَرَ شَيْئاً فَقَالَ ﷺ: خَلُّوا لَهُ عَنْ جِيرَانِهِ]. أخرجه أبو داود.

2. (4916)- Yine *Behz İbnu Hakîm* aynı tarikten naklediyor: "Kardeşi veya amcası, hutbe vermekte olan Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a doğrulup: "Komşularım (ve kavmim, ashabın tarafından) niçin tutulup hapsedildiler?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm (cevap vermeyip) yüzünü çevirdi. [Adam aynı sözü tekrar edince] ikinci sefer yüzünü çevirdi. Sonra adam (saygıyı taşan) bir şey söyledi. Bunun üzerine *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Bunun komşularını salıverin!"* buyurdu." [Ebu Davud, Akdiye 29, (3631).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin Abdurrezzak'ta gelen veçhi daha açık: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ravinin kavminden bazı kimseleri bir töhmet sebebiyle alıp hapseder. Kavminden bir adam, hutbe vermekte olan Aleyhis-

---

44- Adam şöyle demiştir: *"Halk diyor ki: Siz şerri yasaklıyorsunuz, fakat kendiniz yapıyorsunuz."*

salâtu vesselâm'a gelip: "Ey Muhammed! Komşularımı niye hapsediyorsun?" diye sorar. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* belki de onun sinirli bir halde olduğunu anlamış olmasından olacak, cevap vermez. Adam ısrar edip, ithamkâr bir üslub kullanmaya başlar. Ravi, bu durumu görünce, onun sözünün Aleyhissalâtu vesselâm'ın kulağına ulaşmaması için, ikisinin arasına girip bir şeyler söylemeye çalışır. Der ki: "Duyar da, kavmim aleyhine beddua ediverir de kavmim bir daha felah bulmaz korkusuyla, aralarında kelam sokmaya çalıştım. Ancak çok geçmeden Resulullah onun söylediğini anladı ve: *"Demek öyle mi diyorlar, eğer ben öyle yapmazsam bunun vebali banadır onlara değil"*[45] der ve ilave eder: *"Bunun komşularını serbest bırakın!"*

Hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın "hapis cezası verdiğini" de ifade etmektedir.

45- Adam şöyle demiştir: "Halk diyor ki: *"Siz şerri yasaklıyorsunuz, fakat kendiniz yapıyorsunuz."*

ONUNCU FASIL

RESÛLULLAH'IN HÜKME BAĞLADIĞI DÂVÂLAR

4917 ١– عن ابن الزبير رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [خَاصَمَ رَجُلٌ مِنَ الأنْصَارِ الزُّبَيْرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه الى رَسُولِ اللّٰه ﷺ في شَرَجِ الحَـرَّةِ الّتِي يَسْقُونَ بِهَا النَّخْلَ. فـقَالَ ﷺ للزُّبَيْرِ: اسْقِ يَا زُبَيْرُ. ثُمَّ أرْسِلِ الْمَاءَ الـى جَارِكَ. فَغَضِبَ الأنْصَارِيُّ، وَقَالَ: أنْ كَانَ ابْنَ عَمَتِكَ؟ فَتَلَوَّنَ وَجْهُهُ ﷺ ثُمَّ قَالَ: يَا زُبَيْرُ اسْقِ ثُمَّ احْبِسِ الْمَاءَ حَتّى يَرجِعَ الـى الْجَدْرِ: فقـالَ الزُبَيْرُ: واللّٰهِ إنّى لأحْسبُ هذه الآيةَ نَزَلَتْ في ذلِكَ: ﴿ فَلاَ وَرَبِّكَ لاَ يُؤْمِنُونَ حَتّى يُحَكِّمُوكَ فيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ﴾ الآيَةَ]. أخرجه الخمسة.

« الحَرَّةُ » الأرض ذات الحجارة السود.

و« الشِّرَاجُ » جمع شرجة، وهو مسيل الماء من الجبال الى السهل.

و« الجِدارُ والجَدْرُ » الحائط. وقيل الجدر أصل الجدار ويروي بالدال المهملة وبالمعجمة، وهو مبلغ تمام الشرب.

1. (4917)- *İbnu'z-Zübeyr* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ensar'dan bir erkek, hurma ağaçlarını suladıkları Harre'nin su arkı yüzünden Zübeyr (radıyallahu anh)'le ihtilafa düşüp Resulullah'ın huzurunda murafaa oldular. Resulullah (ihtilaflarını dinledikten sonra) Zübeyr'e:

"Ey Zübeyr (önce) sen sula, suyu sonra da komşuna sal!" buyurdular. Ensarî bu hükme kızdı ve: "Böyle hükmetmen, o senin halaoğlun olmasındandır!" dedi. Resulullah bu söze çok kızdı, yüzü renk renk oldu ve: *"Ey Zübeyr! Önce sen sula, sonra duvara ulaşıncaya kadar da suyu tut!"* dedi. Zübeyr dedi ki: "Vallahi öyle zannediyorum ki şu ayet bu

hâdise ile ilgili olarak indi. (Mealen): **"Hayır öyle değil! Rabbine and olsun ki, onlar aralarında kimi oraya kimi buraya çektikleri (kavga ettikleri) şeylerde seni hakem yapıp sonra da verdiğin hükümden yürekleri hiçbir sıkıntı duymadan tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar"** (Nisa 65). [Buhârî, Şirb 6, 7, 8, Sulh 12, Tefsir, Nisa 12; Müslim, Fezail 129, (2357); Ebu Davud, Akdiye 31, (3637); Tirmizî, Ahkâm 26, (1363); Nesâî, Kudat 26, (8, 245).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste ismi zikredilmeyen ensarînin kim olduğu biraz ihtilaflıdır: *Sa'lebe İbnu Hatib, Sabit İbnu Kays İbni Şemmas*... Önceki olması daha kuvvetli ihtimal. İtirazcılığı sebebiyle, münafık olabileceğini söyleyen olmuştur. Ancak bu davranışın kasıtsız olarak vukua geldiği, nifakın mevzubahis olmadığı ifade edilmiştir. Nitekim *Hâtib İbnu Ebî Beltea, Mistah* ve Hamnâ'dan da nifaka nisbet edilmeyen nahoş sözler sadır olmuştur.

2- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* önceki hükmünde, Zübeyr'e hakkını tam kullanmaya değil, sulhü temin için biraz fedakarlığa dayanan bir kullanmaya hükmetmiştir. Ancak adamın cehalet ve anlayışsızlığı sebebiyle, ikinci emrinde sulama hakkını tam kullanmayı emrediyor. Duvarın dibine ulaşıncaya kadar suyun oyalanması.

Hadiste geçen جَدْر kelimesi cidar demektir. Bununla duvarın dibi veya ağacın kökü anlaşılmıştır. Ağacın kökü'nün kastedildiğini söyleyenler, bazı rivayetlerde kelimenin جـذر imlasıyla gelmesini gösterirler. Cezr, kök demektir. Ancak cedr kelimesi ile hurma ağaçlarından birini diğerinden ayıran ve suyu engellemek üzere vaz'edilen sedlerin kastedildiği de söylenmiştir. Bu durumda *Resulullah Zübeyr*'e her çukura sedlerin seviyesine çıkıncaya kadar su salmayı emretmiş olmalıdır. Vak'aya uygun gelen bir diğer açıklamaya göre, bu kelime ile hurma ağaçlarından herbirinin dibine açılan sulama çukurları kastedilmiş, binaenaleyh *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu çukurlar tamamiyle doluncaya kadar suyu tutmasını emretmiştir. Başka te'viller de var. Hepsi netice itibariyle aynı mânaya ulaşır ve suyun baş tarafında olana, yeterince ihtiyacını görecek kadar kullanma ruhsatının tanındığını gösterir.

3- Ayetin iniş sebebi ihtilaflıdır. Bu rivayette Hz. Zübeyr, kendisiyle ilgili olarak indiğini cezmetmeksizin ifade etmektedir. Ancak ayetin, Zübeyr'in mezkur hadisesiyle ilgili olarak indiği hususunda cezmeden ri-

vayetler de var. Ancak Mücahid ve Şa'bi'ye göre bu ayet az yukarıdaki ayetin inmesine sebep olan kimse hakkında inmiştir. O ayette şöyle buyrulur (Mealen): **"Sana indirilen kitaba ve senden önce indirilen kitaplara iman ettiklerini iddia eden o kimseleri görmedin mi ki onlar, tagutu reddetmekle emrolundukları halde, tagutun hükmüne müracaat etmek isterler. Şeytan da onları, haktan pek uzak bir sapıklıkla saptırmak ister"** (Nisa 60).

Bu ayetin nüzul sebebi, bir münafıkla bir Yahudi arasında cereyan eden bir ihtilaftır. Şöyle ki: Bu iki kimse arasında bir ihtilaf çıkınca, Yahudi, münafığı Resulullah'ın huzurunda mürafaa olmaya çağırır. Sebebi Aleyhissalâtu vesselâm'ın rüşvet almayacağına, âdilane hükmedeceğine olan inancıdır. Münafık da -rüşvet kabul edeceklerini bildiği için- Yahudiyi kendi hâkimleri önünde mürafaa olmaya davet eder. Bazı rivayetler o sırada Yahudi hakimin *Ka'b İbnu'l-Eşref* -veya henüz Müslüman olmayan *Ebu Berze el-Eslemî-* olduğunu belirtir. Münafık: "Ka'b İbnu'l-Eşref'e gidelim" derse de, Yahudi ağır basar ve Aleyhissalâtu vesselâm'a gelirler. Efendimiz Yahudiyi haklı çıkarır. Öbürü kabul etmez ve: "Bir de Ömer'e gidelim" der. Hz. Ömer'e gelip durumu anlatırlar. Hz. Ömer "Bekleyin hükmümü vereyim" diyerek içeri gidip kılıncını getirir ve "Resulullah'ın hükmüne razı olmayana benim hükmüm budur" diyerek herifin kellesini uçuruverir. İşte bu hâdise bir taraftan *Ömer İbnu'l-Hattab*'ın "Ömeru'l-Faruk" diye tesmiyesine vesile olurken, diğer taraftan da sadedinde olduğumuz ayetin nüzulune sebep olur.

Şarihlerin bazıları, bu iki vak'anın aynı zamanda vukua gelmiş olabileceğini söyleyerek arada ihtilaf olmadığını belirtirler.

Zübeyr'le ihtilafa giren ensarînin Kays isminde biri olduğu da, gelen rivayetler arasında.

4918 ٢– وعن ثعلبة بن أبي مالك رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَضَى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فِي سَيْلِ مَهْزُورٍ وَمُذَيْنِبٍ الّذى يَقْتَسُونَ مَاءَهُ، فَقَضَىٰ ﷺ أنّ المَاءَ الى الْكَعْبَيْنِ لاَ يَحْبِسُ الأعْلَى عَنِ الأسْفَلِ]. أخرجه مالك وأبو داود، ولم يذكر أبو داود مذينيب.

«مَهْزُور» بتقديم الزاى على الواو: وادى بنى قريظة والحجاز، وبتقديم الراء على الزاى: موضع سوق المدينة.

و«مُذَيْنِيب» اسم موضع بالمدينة.

2. (4918)- *Sa'lebe İbnu Ebî Malik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Kureyş'ten bir adamın Benî Kureyza'da bir payı vardı. Suyunu paylaştıkları Mehzur ve Müzeynib vadisinin suyu hususunda ihtilafa düşerek Aleyhissalâtu vesselâm'a müracaat ettiler. Resulullah aralarında: ***"Su hakkı topuklara kadardır. Üstteki alttakine bundan fazlasına mani olmaz"*** diye hükmetti." [Muvatta, Akdiye 28, (2, 744); Ebu Davud, Akdiye 31, (3638); İbnu Mace, Ruhun 20, (2481).]

AÇIKLAMA:

1- *Mehzur,* Hicaz'da bulunan, Benî Kureyza vadisidir. Ancak: "Bu Medine vadilerinden biridir", "Medine çarşısının yeridir" gibi başka görüşler de ileri sürülmüştür. *İbnu'l-Esir ve el-Münzirî* imlayı biraz farklı tutarak: "Mehruz, Medine çarşısının yeridir" demişlerdir. Müzeynib de Medine'de bir vadidir. Bunlardan yağmur zamanlarında sel akmakta ve halk bu sular hususunda tenafüse (rekabete) düşmektedir.

2- Hadisteki "üstteki" tabirinden maksad, suyun kaynağı cihetinde olandır.

Şu halde mâna şöyle olur: "Suyun kaynağına yakın olan kimse, topuğuna kadar olan miktardan fazlasını tutamaz, aşağı tarafta olana salar."

3- Hadisin hükmünde bazı ihtilaflar olmuştur. Şöyle ki: "İbnu Vehb, Mutarrıf, İbnu'l-Mâceşûn gibi bir kısım Malikî alim hadisi şöyle anlamıştır: "Üstteki bağın sahibi, bütün suyu bahçesine çevirir. Bahçede biriken suyun seviyesi, içindeki insanın topuklarına ulaşacak seviyeye çıkınca suyu artık bırakır, sonraki komşusu kullanır."

İbnu Vehb'ten bir başka rivayete göre: "Önceki bağın sahibi, bahçesi suya kanıncaya kadar suyu kullanır -ki bu miktar topuğa kadar yükselecek olan sudur- sonra komşusuna salar."

İbnu Malik: "Önceki bağın sahibi, sudan cedvelinin istiab ettiği miktarda alıp bahçesini kanıncaya kadar sular, sulama işi bitince hepsini komşuya salar" diye hükmetmiştir.

Şöyle diyen de olmuştur: "Sel suyu ile ekini sulayan kimse, su ayakkabı bağına kadar yükseldi mi sulamayı durdurur. Ama hurma vesair ağaç gibi kökü olan bir şey sulandı mı, bu durumda topuklara kadar su yükselmelidir." Ekin olsun, başka bir şey olsun, sulama işinin, su topuğa yükselince durdurulması gerekir. Çünkü bunun sulamada en ideal seviye olduğu da umumiyetle benimsenen görüştür.

Arazinin meyilli olması halinde, sulayanın itminan bulmasına kadar suyu kullanma hakkının olacağı anlaşılmaktadır.

4919 ٣– وعن حرام بن سعد بن محيصة: [أَنَّ نَاقَةً لِلْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ دَخَلَتْ حَائِطاً لِرَجُلٍ مِنَ الأَنْصَارِ فَأَفْسَدَتْ فِيهِ، فَقَضَى رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَنَّ عَلَى أَهْلِ الأَمْوَالِ حِفْظَهَا بِالنَّهَارِ، وَعَلَى أَهْلِ الْمَوَاشِي حِفْظَهَا بِاللَّيْلِ] أخرجه مالك وأبو داود.

3. (4919)- *Haram İbnu Sa'd İbnu Muhaysa* anlatıyor: "Bera İbnu Âzib (radıyallahu anh)'e ait bir at, Ensar'dan bir zatın bahçesine girdi ve zarar meydana getirdi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bunun üzerine: *"Mal sahibinin, malını gündüzleyin; hayvan (mevaşi) sahibinin de hayvanını geceleyin muhafaza etmesine hükmetti."* [Muvatta, Akdiye 37, (2, 747, 748); Ebu Davud, Büyû 92, (3569, 3570); İbnu Mace, Ahkâm 13, (2332).]

AÇIKLAMA:

Bağavî'nin Şerhu's-Sünne'de açıkladığına göre, bu hadisi esas alan ulemâ, bir hayvan, gündüzleyin bir başkasının emvaline zarar verirse, hayvan sahibinin tazmin etmeyeceğine, zîra emvalini gündüzleyin koruma işi o emval sahibine ait olduğuna hükmetmiştir. Ama hayvan geceleyin zarar vermişse, sahibi onu tazmin eder. Çünkü, örfen mal sahibi gündüzleyin malını korur, hayvan sahipleri de hayvanlarını geceleyin muhafaza ederler. Öyleyse kim bu adete muhalif davranırsa, muhafaza kaidesinden dışarı çıkmış olur. Yine de bu hüküm hayvan sahibinin hayvanla beraber olmama haline bağlıdır. Eğer beraber olursa hayvanın verdiği telefi tazmin eder. Bu esnada hayvana binmiş olması veya yedmiş olması ve hatta oturmuş, ayakta durmuş olması farketmez. Keza hayvanın, zararı ağzıyla veya ön veya arka ayağıyla vermesi de farketmez.

İmam Malik ve *Şafii* böyle hükmetmişlerdir. Ancak *Ebu Hanife* merhumun ashabı: "Hayvanın sahibi, beraber değil idiyse, ona tazmin gerekmez; gece de olsa, gündüz de" diye hükmetmişlerdir.

4920 ٤– وعن رافع بن خديج رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ زَرَعَ فِي أَرْضِ قَوْمٍ بِغَيْرِ إِذْنِهِمْ فَلَيْسَ لَهُ مِنَ الزَّرْعِ شَيْءٌ وَلَهُ نَفَقَتُهُ]. أخرجه الترمذي.

4. (4920)- *Râfi İbnu Hadic* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim başkasının tarlasına onların izni olmadan ekim yaparsa,

ektiğinde hiçbir hakka sahip olamaz, ona sadece nafakası verilir." [Tirmizî, Ahkâm 29, (1366); Ebu Davud, Büyû 33, (3403); İbnu Mace, Rühûn 13, (2466).]

AÇIKLAMA:

Sahibinin izni olmadan bir tarlanın ekilmesi bir nevi gasbdır. Şu halde sadedinde olduğumuz hadis, gasben ekilen bir tarlanın hükmünü belirtmektedir. Ekin, tarla sahibine aittir. Tarla sahibi masrafını ekene verir.

Tirmizî, bu hadisle Ahmed ibnu Hanbel ve İshak'ın amel ettiğini belirtir.

İbnu Raslan, Şerhu's-Sünen'de der ki: "Bununla, -Tirmizî'nin de belirttiği üzere- Ahmed, "Bir başkasının tarlasına bir tohum ekse, sonra tarla sahibi tarlasını talep etse bu talep iki suretten biriyle olur:

★ Tarla sahibi bunu ya ekinin hasadından sonra yapar.

★ Yahud da, ekin daha hasad edilmeden tarlada iken yapar.

Şayet, hak sahibi tarlasını ekinin hasadından sonra geri alacak olsa, ekin gasıbın olur. Bu hususta hilaf bilmiyoruz. Ekin gasıbın olur dedik, zîra onun malı nema bulmuştur. Ancak, tarlanın teslim anına kadar ki (kira) ücretini, arzın eksilme tazminatını ödemesi ve tarlada husule gelen çukurları düzlemesi gerekir.

Ama, tarla sahibi, tarlayı gasıbtan ekin daha tarladan iken geri alacak olsa, tarla sahibi, gasıbı ekini sökmeye zorlayamaz, böyle bir hakkı yoktur. *İmam Malik,* tarla sahibini, gasıba ücretini vererek ekine sahip olmakla, (önceki şartlarla) ekini gasıba bırakma arasında muhayyer bıraktı. *Ebu Ubeyd*'in hükmü de böyle. *İmam Şafiî* ve fukahanın ekserisi şöyle demiştir: "Tarla sahibi, gasıbı ekini sökmeye mecbur etme hakkına sahiptir. Onlar da bu hükme giderken *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: لَيْسَ لِعِرْقٍ ظَالِمٍ حَقٌّ *"Zulmen dikene hak yoktur"* hadisine dayanırlar. Bunlara göre, ekin her halukârda tohum sahibinin olur. Tohum sahibi tarlanın kirasını öder.

Birinci görüş sahiplerinin dayandığı delillerden biri Ahmed İbnu Hanbel ve Ebu Davud'un şu rivayetidir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Züheyr'in tarlasında bir ekin görmüştü. Hoşuna gitti ve: *"Züheyr'in ekini ne iyi!"* dedi. "Ekin Züheyr'in değil" dediler. *"Ama tarla Züheyr'in değil mi?"* buyurdular. "Evet, tarla onun ama ekin falanın" dediler. *"Ekininizi alın, ona nafakasını verin"* emrettiler." Bu hadis, ekinin tarlaya tabi olduğuna delalet eder.

Fıkıh kitaplarında, bu mesele üzerinde bazı münakaşalar mevcuttur.

4921 ٥- وعن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [اخْتَصَمَ رَجُلاَنِ الى رَسُولِ اللهِ ﷺ فِي حَرِيمِ نَخْلَةٍ، فَأَمَرَ بِهَا فَـــذُرِعَتْ، فَوُجِدَتْ سَبْعَةَ أَذْرُعٍ، أَوْ خَمْسَةَ أَذْرُعٍ، فَقَضَى بِذَلِكَ]. أخرجه أبو داود.

5. (4921)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "İki kişi, bir hurma ağacının harimi hususunda ihtilaf ederek Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a başvurdular. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* ağacın ölçülmesini emir buyurdular. Yedi veya beş zira' olduğu tesbit edildi. Aleyhissalâtu vesselâm (harimin) o kadar olmasına hükmetti." [Ebu Davud, Akdiye 31, (3640).]

AÇIKLAMA:

Harim, lügatçilere göre, himayesi gereken her yere verilen isimdir. Kuyunun harimi deyince, etrafında kuyu için korunması gereken yerdir. Burası kuyunun hukukundan sayılır, işgal edilemez. Evin de harimi vardır. Bununla eve izafe edilen kısım kastedilir.

Sadedinde olduğumuz hadiste, hurma ağacının harimi mevzubahis edilmektedir. *Resulullah* ağaca tabi kısmı, onun boyu ile mütenasib olarak hesaplamıştır: Kaç arşın boyda ise o kadar miktar etrafı harim addedilecek ve boş bırakılacaktır.

Alimler buradan hareketle her ağacın harimini hesaplarında boyunu esas almışlardır. Kaç zira' yüksekliğe sahipse o miktar harimi olacaktır.

KATL BÖLÜMÜ

(Bu bölüm dört fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

KATİLDEN NEHY

İKİNCİ FASIL

KATLİN MÜBAH OLDUĞU YERLER

ÜÇÜNCÜ FASIL

KENDİNİ ÖLDÜRENİN HÜKMÜ

DÖRDÜNCÜ FASIL

ÖLDÜRÜLMESİ CAİZ OLAN VE OLMAYAN HAYVANLAR

★ KÖPEĞİN ÖLDÜRÜLMESİ

★ KARINCA VS'NİN ÖLDÜRÜLMESİ

BİRİNCİ FASIL

KATİLDEN NEHY

4922 ١ – عن سعيد بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قال رسولُ الله ﷺ: لاَ يَزَالُ الْمُؤْمِنُ في فُسْحَةٍ مِنْ دِينِه مَالَمْ يُصِبْ دَماً حَرَاماً. قَالَ وَقَالَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما: إنَّ مِنْ وَرَطَاتِ الأُمُورِ الّتي لاَ مَخْرَجَ لِمَنْ أَوْقَعَ نَفْسَهُ فِيها سَفْكَ الدَّمِ الْحَرَامِ بِغَيْرِ حِلِّه]. أخرجه البخاري.

« الوَرْطَاتُ » جمع ورطة: وهى الهلاك.

1. (4922)- *Said İbnu'l-As* (radıyallahu anh) hazretleri İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den naklen anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Mü'min, haram kana bulaşmadıkça dininde genişlik içindedir."*

Said İbnu'l-As der ki: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) (Resulullah'ın sözünden sonra şunu) söylediler: "Kişi, nefsini bulaştırdığı taktirde, kurtuluşu olmayan çok ciddi amellerden biri, haksız yere haram kan dökmesidir." [Buhârî, Diyât 1.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, haksız yere kan dökme cinayetinin büyüklüğünü ihbar etmektedir. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, haram kan akıtmadıkça mü'minin genişliğe mazhar olduğunu belirtiyor. Bu genişlikten maksad, tevbe ettiği taktirde affedilme şansıdır. Haksız yere kan dökmeyen bir mü'min, başkaca günahlarından tevbe ettiği taktirde affedildiğini ümid edebilir. Ancak, haksız yere kan döken, cana kıyan kimse bu genişliği kaybetmektedir.

Buhârî'de bu hadisin evvelinde şöyle bir rivayet kaydedilmiştir:

"İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü! Allah nazarında en büyük günah hangisidir?" diyerek sordu. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Allah seni yaratmış olduğu halde ona bir ortak koşmandır!" buyurdular. Adam tekrar: "Sonra hangi günah gelir?" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Sonra beraberinde seninle yemek yemesinden korktuğun için çocuğunu öldürmendir" buyurdular. Adam tekrar: "Bundan sonra hangisi gelir?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Sonra komşunun zevcesiyle zina yapman" buyurdular. Aziz ve celil olan Allah Teala Hazretleri, bu hükmü te'yiden şu ayeti inzal buyurdular:

"Onlar Allah'ın yanısıra başkalarını da ilah edinip onlara kulluk etmezler. Allah'ın haram ettiği bir cana haksız yere kıymazlar ve zina etmezler. Kim bu günahları işlerse cezasını görür. O kimse kıyamet günü kat kat azaba uğrar. Hor ve hakir olarak o azabın içinde ebediyyen kalır" (Furkan 68-69).

2- Hadiste geçen *varatat,* "varta"nın cem'idir. *Varta:* Helak mânasına gelir. Kurtuluş imkanı olmayan şey için söylenir. Asıl itibariyle hiçbir çıkış yolu olmayan derin yer mânasına gelir. Nitekim, hadisin devamında "çıkışı olmayan" diye açıklama da getirilmiştir.

Haksız yere adam öldüren kimsenin, bu günahtan yapacağı tevbenin makbul olmayacağına dair yaygın bir kanaat mevcuttur. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ), böyle bir katile *"Sen bir bardak soğuk su iç, artık cennete gidemezsin"* demiştir.

Tirmizî, *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'den: زَوَالُ الدُّنْيَا كُلِّهَا أَهْوَنُ عَلَى اللهِ مِنْ قَتْلِ رَجُلٍ مُسْلِمٍ *"Dünyanın tamamının zeval bulması, Allah nazarında bir Müslümanın haksız yere öldürülmesinden daha hafiftir"* hadisini kaydeder. Bu mânayı te'yid eden hadisler çoktur. Bir kısmını müteakiben göreceğiz. Bir ayet-i kerimede de şöyle buyrulmuştur: **"...Kim, bir cana kıymamış veya yeryüzünde fesat çıkarmamış birisini öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibidir. Kim de birisinin hayatını kurtarırsa, bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur..."** (Maide 32).

İnsan ve bahusus mü'min kanının Allah indinde ne kadar kıymetli ve bunlara karşı işlenen cinayetin ne kadar büyük bir helak (varta) olduğunu anlamaya Rabbülalemin'in bu kelamları kafi ise de, *İbnu'l-Arabi'*nin şu sözünü de kaydediyoruz: "Haksız yere hayvan öldürmenin

yasağı ve bununla ilgili tehdid sabittir. Öyleyse bir insanın öldürülmesi nasıl olur? Hele bu Müslümansa? Müttaki ve salih ise?"

İslâm alimleri, "kâtil için tevbe var mıdır?" meselesinde münakaşa ederler. *İbnu Abbas* örneğinde olduğu üzere, tevbe olmayacağına hükmedenler olmuştur. Ancak, *Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat* ulemâsı, çoğunluk itibariyle, "Kâtilin durumu Allah'a kalmıştır, dilerse affeder" diye hükmetmiştir. Onlar bu hükme giderken, Ashabın, Furkan suresinde -yukarıda kaydettiğimiz ayet üzerine- *"Kâtile cehennem vacib olmuştur (tevbesi yoktur)"* diye hükmettikleri bir sırada, **"Allah kendisine şirk koşmayı mağfiret etmez. Bunun dışındaki günahları dilediğinden mağfiret eder..."** (Nisa 48) mealindeki ayetin inzal buyrulmasını te'yid eden rivayeti esas almıştır. Bu hükmü te'yid eden başka rivayetler de mevcuttur. Bunlardan biri daha önce geçtiği üzere, doksan dokuz kişiyi öldürdükten sonra günahından tevbe imkanı arayan İsrailî zatın affıyla ilgili kıssadır.

4923 ٢– وعن معاوية بن أبي سفيان رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : كُلُّ ذَنْبٍ عَسىٰ اللهُ أَنْ يَغْفِرَهُ إِلاَّ الرَّجُلَ يَقْتُلُ الْمُؤْمِنَ مُتَعَمِّداً، أَوِ الرَّجُلَ يَمُوتُ كَافِراً]. أخرجه النسائي.

2. (4923)- *Muaviye İbnu Ebi Süfyan* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Her günahı Allah'ın mağfiret buyurması muhtemeldir. Ancak bilerek mü'mini öldüren veya kâfir olarak ölen kimse hariç..." [Nesâî, Tahrim 1, (7, 81).

4924 ٣– وعن بريدة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : قَتْلُ الْمُؤْمِنِ أَعْظَمُ عِنْدَ اللهِ مِنْ زَوَالِ الدُّنْيَا]. أخرجه النسائي.

3. (4924)- *Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Mü'minin öldürülmesi, Allah katında dünyanın zevalinden daha büyük (bir hâdise)dir." [Nesâî, Tahrim 2, (7, 83).]

4925 ٤– وعن أبي الحكم البجلي قال: [سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ وَأَبَا سَعِيدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا يَذْكُرَانِ عَنْ رَسُولِ اللهِ أَنَّهُ قَالَ: لَوْ أَنَّ أَهْلَ السَّمَاءِ وَأَهْلَ الأَرْضِ اشْتَرَكُوا فِي دَمِ مُؤْمِنٍ لأَكَبَّهُمُ اللهُ تَعَالَى فِي النَّارِ]. أخرجه الترمذي.

4. (4925)- *Ebu'l-Hakem el-Becelî* anlatıyor: "Ebu Hüreyre ve Ebu Said (radıyallahu anhümâ)'i dinledim. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini müzâkere ediyorlardı:

"Eğer sema ve arz ehli bir mü'minin kanına (haksız yere dökmede) iştirak etselerdi, Allah her ikisini birden cehenneme atardı." [Tirmizî, Diyat 8, (1398).]

AÇIKLAMA:

Hadis-i şerif, sema ehli yani melekler dahi haksız yere kan dökümüne tevessül etmiş olsalar, onların da cezalandırılacaklarını ifade etmektedir. Onlar, asi olmayacaklarına göre, maksad, insan kanının hurmetine, ehemmiyetine dikkat çekmektir.

4926 ٥– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: [أنَّ رَسولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ: الإيمَانُ قَيْدُ الفَتْكِ، لاَ يفْتِكُ مُؤْمِنٌ]. أخرجه أبو داود.

5. (4926)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İman, ihanetle öldürmeye bağdır, mü'min ihanet suretiyle öldürülmez." [Ebu Davud, Cihad 169, (2769).]

AÇIKLAMA:

Fetk: en-Nihaye'nin açıklamasına göre: "Kişinin [emandan sonra] gafil halde olan arkadaşına ansızın gelip onu öldürmesidir." Bu sebeple ihanet suretiyle öldürme diye çevirdik. İşte iman, mü'mini böyle bir davranıştan alıkoyduğu için *"bağ"* olarak ifade edilmiştir. Çünkü bağ, engelleyicidir, mani olucudur. İman da gadre manidir. *Ka'bu'l-Eşref* ve *Ebu'l-Hukayk* gibi bazı kâfirlerin bu suretle öldürülmesi, "Onların öldürülmeleri bu yasaktan önceye aittir veya onların öldürülmesi için hususi müsaade vahyedilmiştir. Çünkü onlar İslam'a karşı gadr ve ihanet içinde idiler" diye açıklanmıştır.

4927 ٦– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قال رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لَيْسَ مِنْ نَفْسٍ تُقْتَلُ ظُلْماً إلاَّ كَانَ عَلى ابْنِ آدَمَ الأوَّلِ كِفْلٌ مِنْ دَمِهَا، لأنَّهُ أوَّلُ مَنْ سَنَّ القَتْلَ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود. «الكفل» الحظ والنصيب.

6. (4927)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Yeryüzünde haksız yere öldürülen bir insan yoktur ki kâtilin günahından bir misli Hz. Adem'in ilk oğluna (Kabil'e) gitmemiş olsun. Çünkü o, haksız öldürme yolunu ilk açandır." [Buhârî, Diyât 2, Enbiya 1, İ'tisam 15; Müslim, Kasâme 27, (1677); Tirmizî, İlm 14, (2675); Nesâî, Tahrim 1, (7, 82).]

AÇIKLAMA:

Hadis, haksız yere cana kıymaktan nehiy mevzuunda ziyadesiyle açık ise de, hadiste temas edilen *Hz. Adem*'in iki oğlu meselesi ile ilgili bazı teferruatı bu vesile ile kaydedeceğiz. Sunacağımız kıymetli bilgileri *İbnu Hacer el Askalanî*'nin Fethu'l-Bârî adlı Buhârî Şerhinden alıyoruz. Buna göre:

1- Hz. Adem'in ilk oğlundan murad ulemânın ekseriyetine göre Kabil'dir. Ancak aksini söyleyenler de mevcuttur. Mesela *el-Kadı Cemâlü'd-Din İbnu Vasıl,* Tarih'inde demiştir ki: "Hz. Adem'in öldürülen oğlunun ismi Kabil'dir. Kabil ismi de kurbanın kabul edilmesinden iştikak etmiştir." Ancak onun ismine قابين (Kabin) de denmiştir. Kaf harfinden sonra uzatma elifi olmadan Kabin (قَبِين) diyen de olmuştur. Taberî, İbnu Abbas'tan tahric ederek şunu kaydeder. "Bu iki oğlanın durumu şudur: "Onlar zamanında kendilerine tasadduk edilecek fakir kimse yoktu. Kişi Allah'a yakınlık maksadıyla kurban sunardı. Sunulan bu kurban Allah tarafından kabul edilince bir ateş iner ve onu yakardı, kabul edilmemişse yakmazdı." Hasan Basri'den de şunu kaydeder: "Habil-Kabil kıssasında geçen iki kardeş, Hz. Adem'in sulbünden değillerdi. Benî İsrail'den iki kardeş idi." Mücâhid'den İbnu Ebi Nüceyh'in rivayetine göre der ki: "Onlar, Hz. Adem'in sulbünden öz evladları idi." İşte meşhur olan görüş budur. Bu görüşü, sadedinde olduğumuz sahih hadis, oğulu, ilk olmakla tavsif etmek suretiyle te'yid eder. Yani Hz. Adem'in doğan ilk oğlu. Denir ki: "Hz. Adem'in cennette, ondan ve ikiz eşinden başka çocuğu doğmadı. Bu cennette doğmuş olmakla kardeşi Habil'e karşı: "Biz cennet çocuklarıyız, siz ise yeryüzü çocuklarısınız" diye iftihar etmeye, böbürlenmeye kalktı." *İbnu İshak* bu hâdiseyi el-Mübtede adlı eserde zikretti.

Yine *Hasan Basrî*'den rivayet edildiğine göre, demiştir ki: "Bana zikredildiğine göre, öldürüldüğü zaman yirmi yaşında idi. Kardeşi Habil ise yirmi beş yaşında idi."

Habil ismi Hibetullah'tan gelir.

Habil öldürülünce, Hz. Adem çok üzüldü. Bundan sonra Şîs doğdu, mânası Atiyetullah (Allah'ın ihsanı) demektir. Hz. Adem'in zürriyeti ondan intişar etti.

es-Sa'lebî der ki: "Kur'an-ı Kerim'i iyi bilen alimlerin zikrine göre, Hz. Havva, Hz. Adem'e yirmi batında kırk çocuk doğurmuştur. Bunların ilki Kabil ve kız kardeşi İklîma idi. Sonuncusu da Abdu'l-Muğîs ve Emetu'l-Muğîs idi. Hz. Adem, çocuk ve torunları kırk bine ulaşıncaya kadar ölmedi. Sonra hepsi helak oldu ve Tufan'dan sonra sadece Nuh'un zürriyeti baki kaldı. Bu da Şîs neslindendi. Allah Teala Hazretleri şöyle buyurmuştur: وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ *"Biz dünyada yalnız onun neslini devam ettirdik"* (Saffat 77).

Gemide *Hz. Nuh*'la birlikte seksen kişi vardı. Bunlara Kur'an-ı Kerim'de وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلاَّ قَلِيلٌ **"Zaten onun yanında pek az iman eden vardı"** (Hud 40) ayetiyle işaret edilmiştir. Bununla beraber, yeryüzünde sadece Nuh'un nesli baki kaldı. Çoğalıp yeryüzünü doldurdular."

2- Kabil'in kardeşini öldürüş tarzı ve öldürdüğü yerle ilgili bazı rivayetler de mevcuttur. Buna göre, taşla başını ezmiştir. Hâdise Sevr dağında, Akabetu Harra'da, "Hind"de, "Basra"da büyük mescidin yerinde cereyan etmiştir.

4928 ٧– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَجِئُ الرَّجُلُ آخذاً بِيَدِ الرَّجُلِ، فَيَقُولُ: يَا رَبِّ هـذَا قَتَلَنِي. فَيَقُولُ اللهُ: لِمَ قَتَلْتَهُ؟ فَيَقُولُ: لِتَكُونَ الْعِزَّةُ لَكَ. فَيَقُولُ: فَـإِنَّهَا لِي، وَيَجِئُ الرَّجُلُ آخذاً بِيَدِ الرَّجُلِ، فَيَقُولُ: يَا رَبِّ إِنَّ هذَا قَتَلَنِي. فَيَقُولُ اللهُ لِمَ قَتَلْتَهُ؟ فَيَقُولُ: لِتَكُونَ الْعِزَّةُ لِفُلاَنٍ. فَيَقُولُ: إِنَّهَا لَيْسَتْ لِفُلاَنٍ. فَيَبُوءُ بِإِثْمِهِ].

أخرجه النسائي.

7. (4928)- Yine *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"(Kıyamet günü) bir adam bir başkasının elinden tutmuş olarak gelir ve:*

"Ey Rabbim! Bu, beni öldürdü!" der. Aziz ve celil olan Allah da:

"Onu niye öldürdün?" diye sorar. Adam:

"İzzet senin için olsun diye öldürdüm!" der. Rab Teâla:

"İzzet benim içindir!" buyurur. Bir başka adam da bir başkasının elinden tutmuş olarak gelir ve:

"Ey Rabbim! Bu, beni öldürdü!" der. Aziz ve Celil olan Allah:

"Onu niye öldürdün?" diye sorar. Adam:

"İzzet falancanın olsun diye öldürdüm!" der. Rab Teala:

"İzzet falancanın değildir!" buyurur. Adam (öbürünün) günahıyla döner." [Nesâî, Tahrim 2, (7, 84).]

AÇIKLAMA:

Hadis, kıyamet günü, kâtilin Allah huzurunda nasıl muhakeme edileceğini anlatmaktadır. Bu muhakemede îla-yı kelimetullah için öldürülen kurtulacak, fakat gayr-ı meşru bir maksadla öldüren, öldürdüğü kimsenin de günahını yüklenerek hesap yerinden ayrılacaktır. *"Günahı ile döner"* ifadesinde geçen "günahı" ibaresi maktulün günahı mânasını ifade ettiği gibi, kâtil kendi günahı ile birlikte döner mânasına da gelir. Yani kâtil, uhdesine terettüp eden sabit bir günahla huzurdan ayrılır demektir.

4929 ٨– وعن المقداد بن الأسود رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّهُ قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، أَرَأَيْتَ إِنْ لَقِيتُ رَجُلاً مِنَ الْكُفَّارِ فَاقْتَتَلْنَا فَضَرَبَ إِحْدَى يَدَيَّ بِالسَّيْفِ فَقَطَعَهَا. ثُمَّ لاَذَ مِنِّي بِشَجَرَةٍ. فَقَالَ: أَسْلَمْتُ لِلّهِ، أَأَقْتُلُهُ بَعْدَ أَنْ قَالَهَا؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لاَ تَقْتُلْهُ. فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّهُ قَطَعَ إِحْدَى يَدَيَّ، ثُمَّ قَالَ ذلِكَ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَقْتُلْهُ، فَإِنْ قَتَلْتَهُ فَإِنَّهُ بِمَنْزِلَتِكَ قَبْلَ أَنْ تَقْتُلَهُ، وَإِنَّكَ بِمَنْزِلَتِهِ قَبْلَ أَنْ يَقُولَ كَلِمَتَهُ الَّتِي قَالَ] أخرجه الشيخان وأبو داود.

« لاَذَ » أي التجأ واحتمى.

وقوله: « فَإِنَّكَ بِمَنْزِلَتِهِ » أي في إباحة الدم لأن الكافر قبل أن يسلم مباح الدم فإذا أسلم فقتله أحد كان قاتله مباح الدم بحق القصاص.

8. (4929)- *Mikdad İbnu'l-Esved* (radıyallahu anh)'in anlattığına göre şöyle demiştir:

"Ey Allah'ın Resulü! Ben küffardan bir adama rastlasam ve aramızda mukatele çıksa. O kılıcıyla vurup elimin birini kesip atsa. Sonra adam (sıkışıp) bana karşı bir ağaca sığınsa ve:

"Allah için Müslüman oldum!" dese, bu sözünden sonra ben onu öldü-rebilir miyim?" Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Hayır! Sakın onu öldürme" buyurdu. Ben ısrar ettim:

"Ama ey Allah'ın Resulü! O benim bir elimi kesti ve sonra Müslüman olduğunu söyledi" dedim. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Hayır! Sakın onu öldürme, eğer öldürürsen, o adam, sen onu öldürmezden önceki senin makamındadır ve sen de, onun söylediği kelimeyi söylemezden önceki durumunda olursun!" buyurdular." [Buharî, Diyat 1, Megazî 11; Müslim, İman 155, (95); Ebu Davud, Cihad 104, (2644).]

AÇIKLAMA:

Şarihler, hadisten savaş sırasında Müslüman olduğunu ilan eden kimsenin kanının artık haram olacağı hükmünü çıkarırlar. Böyle bir durumda, Müslüman kimse, karşısındakini öldürdüğü taktirde kâfir olur hükmü çıkarılmamıştır. *Hattâbi* şöyle der: "Hadisin mânası şudur: "(Muharib) kâfirin Müslüman olmazdan önce, dini sebebiyle, kanı mübahtır. Müslüman olunca, tıpkı Müslüman gibi kanı haram olur. Bundan sonra, onu bir Müslüman öldürecek olursa, kısas hakkı suretiyle öldüren Müslümanın kanı mübah olur, tıpkı kâfirin kanının din sebebiyle mübah olması gibi. Kanının helal olmasından murad, onun küfre dahil edilmesi değildir. Hadisten, Müslüman olan kâfiri öldüren, kâfir olduğu için kanı helal olmuştur hükmünü çıkarmak büyük günah işleyen mü'minlerin kâfir olduğunu söyleyen Hariciler gibi hükmetmek olur. Hülasa, hadisin ifadesinde me'hazın ihtilafına rağmen menzilenin birliği gözükmektedir: Birinci menzileye göre: Öldürdüğün kimse, kanının haram oluşu yönüyle senin gibidir; ikinci menzileye göre: Kanın heder olması yönüyle sen de onun gibisin."

Bazı alimler: "Hadiste, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kelamın batını değil, zahiri ile caydırıcı bir gaye gütmüştür, öldürenin kâfir olacağını murad etmemiştir" demişlerdir.

Mühelleb de şöyle der: "Hadisin mânası şudur: "Sen onu bilerek öldürmeye kasdetmekle günahkâr oldun, tıpkı onun seni öldürmeye kasdetmekle günahkâr olması gibi, böylece ikiniz de isyan halinde birleşmiş oluyorsunuz."

Hadisle ilgili başka yorumlar da yapılmıştır:

4930 ٩– وعن حارثة بن مضرب قال: [أَمَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِقَتْلِ فُرَاتِ ابْنِ حَيَّانَ، وَكَانَ عَيْناً لأَبِي سُفْيَانَ وَحَلِيفاً لِرَجُلٍ مِنَ الأَنْصَارِ فَمَرَّ بِحَلْقَةٍ مِنَ الأَنْصَارِ. فَقَالَ: إِنِّى مُسْلِمٌ. فَقِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّهُ يَقُولُ إِنِّى مُسْلِمٌ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنَّ مِنْكُمْ رِجَالاً نَكِلُهُمْ الى إِيمَانِهِمْ؛ مِنْهُمْ فُرَاتُ بْنُ حَيَّانَ]. أخرجه أبو داود.

9. (4930)- *Hârise İbnu Mudarrıb* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Furat İbnu Hayyan'ın öldürülmesini emretti. Bu adam Ebu Süfyân'ın casusu ve aynı zamanda Ensar'dan bir zatın halifi (müttefiki) idi. Derken o, Ensar'dan müteşekkil bir halkaya uğradı ve: "Ben Müslümanım!" dedi. Bunun üzerine:

"Ey Allah'ın Resûlü! Furat İbnu Hayyan "Ben Müslümanım" diyor!" denildi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da:

"Sizden bir kısım erkekler var. Kendilerini (dilleriyle itiraf ettikleri) imanlarına havale ediyor (söylediklerini tasdik ediyor)uz. İşte onlardan biri de Furat İbnu Hayyan'dır" buyurdular." [Ebu Davud, Cihad 109, (2652).]

AÇIKLAMA:

1- *Furat İbnu Hayyan* (radıyallahu anh) Ashab'tandır. Ebu Süfyan'ın casusu olduğu halde imanı ikrah ettiği için Resulullah öldürtmemiştir.

2- Hadisin *Ahmed İbnu Hanbel*'de gelen veçhi Furat'ın zımmî olduğunu da tasrih eder.

3- Hadisten hareketle alimler, "Zımmî casusun öldürülmesinin" cevazına hükmederler.

İbnu Hacer: "Harbî olan kâfirin öldürülmesinin cevazında ittifak vardır, muâhid ve zımmî casusun öldürülmesi hususunda ihtilaf vardır" der ve açıklar:

★ *Malik* ve *Evzâî:* "Casusluğu sebebiyle akdini bozmuş olur" der ve öldürülmesinin cevazına hükmeder.

★ Şafiiler nezdinde ihtilaf edilmişse de: "Eğer casusluk yapmayacağı ahit yapılırken şart koşulmuşsa, casusluk yapmakla ahdini bilittifak bozar" denmiştir.

İKİNCİ FASIL

KATLİN MÜBAH OLDUĞU YERLER

4931 ١– عن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ لاَ يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ يَشْهَدُ أنْ لاَ إلهَ إلاّ اللّهُ وَأنّي رَسُــــولُ اللّهِ إلاّ بِإحْدَى ثَلاثٍ: الثَّيِّبِ الزَّانِي، والنَّفْسِ بِالنَّفْسِ، وَالتَّارِكِ لِدِينِهِ الْمُفَارِقِ لِلْجمَاعَةِ]. أخرجه الخمسة.

1. (4931)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah'tan başka ilah olmadığına ve benim de Allah'ın Resulü bulunduğuma şehadet eden kimsenin kanı, üç hal dışında helal değildir:

★ *Zina yapan dul.*

★ *Cana can kısas.*

★ *Dinden çıkıp cemaatten ayrılan."* [Buharî, Diyat 6; Müslim, Kasâme 25, (1676); Ebu Davud;, Hudud 1, (4352); Tirmizî, Diyat 10, (1402); Nesâî, Tahrim 5, (7, 90, 91), Kasâme 5, (8, 13).]

AÇIKLAMA:

Hadis, kelime-i şehadetle Müslüman olduğunu beyan eden bir kimsenin kanının haram olduğunu belirtmekte, buna istisna teşkil eden üç durumu açıklamaktadır. Bu üç durumdan biri kesinleşince mü'min de olsa kanı helal olmaktadır.

1- Dul, yani evlendikten sonra boşanmış olan kimsenin zina yapması. Nesâî'nin rivayetinde bu husus رَجُلٌ زَنَــى بَعْدَ احْصَانِهِ فَعَلَيْهِ رَجْمٌ *"Muhsan olan kimsenin zina etmesi, buna recm cezası gerekir"* şeklinde daha açık olarak ifade edilir. *Muhsan,* evliliği tadan kimsedir. Şu halde böyle birisinin zina yapması, recmedilerek öldürülmesini gerektirir. Henüz

bekar olup, evlenmemiş kimsenin (kadın veya erkek) zinası recmi gerektirmez.

2- *Cana can kısastan* maksad, bir kimseyi bile bile haksız yere öldüren kimsenin de kısas edilerek öldürülmesidir. Kasden olmayan veya müdafa-i nefis gibi meşru bir mazeretle cana kıyan kimseye kısas gerekmez.

3- *Dinden çıkan*, irtidat eden demektir. Müslüman olduğu halde Hıristiyan veya Yahudi olan veya bütün dinleri reddedip ilhada düşen kimsenin İslam'a göre hayat hakkı yoktur. Onun hapsedilip, İslam'a dönmesi teklif edilir. İkna yolları araştırılır. Israr ederse öldürülür.

Hadiste geçen cemaatten maksad, Müslümanlar cemaatidir. Cemaatı terketmek, irtidat etmek demektir. Bu, irtidattan ayrı ikinci bir vasıf değildir. Bir başka ifade ile, irtidat eden bir kimse, Müslüman cemiyetini terketip bir başka cemaate iltihak etse de etmese de hüküm değişmez. İslam'dan çıkmakla cemaati de terketmiş olur. İsterse Müslümanlarla beraber yaşamaya, ailesinden hiç ayrılmamaya azmetmiş olsun. Aksi taktirde Resulullah dördüncü bir şık daha söylerdi.

İbnu Dakîku'l-Îd der ki: "Dinden çıkma, erkek Müslümanın kanını mübah kılan bir cürümdür, bu hususta ulema icma etmiştir. Kadın hakkında ihtilaf edilmiştir. Ancak cumhur, sadedinde olduğumuz hadise dayanarak kadınla erkek arasında ayırım yapmamayı esas almıştır. Çünkü derler, zinada aralarında eşitlik mevcuttur, irtidatta da eşitlik olmalıdır."

İbnu Dakîku'l-Îd hadisle ilgili olarak şunu da söyler: "Hadiste geçen "cemaatten ayrılan" tabirinden şu hüküm de çıkmaktadır: "Bundan murad icma ehline muhalefettir." Böylece, "İcmaya muhalefet eden kâfir olur" diyenlerin görüşü, hadisten destek bulur.

Bu görüş, bazı alimlere nisbet edilmiştir ve bu zayıf da değildir. Çünkü icmaya göre meseleler bazan şeriat sahibinden tevatürle habere dayanır -ki namazın farziyyeti böyledir- bazan da tevatüre dayanmaz. Önceki kısmı inkar eden, icmaya muhalefeti için olmasa da tevatüre muhalefeti için tekfir edilir. Ancak ikinci kısım icmaya muhalif olan tekfir edilmez."

İcmayı inkar edenin tekfiri hususunda şu görüş de ileri sürülmüştür: "Dinin bir vacibi olduğu zarureten bilinen şeyin inkarı diye kayıtlamak gerekir; beş vakit namaz gibi."

Bazıları: "Vacib olduğu tevatürle bilinen şeyin inkarı küfrü gerektirir" demiş, misal olarak âlemin hudusu meselesini göstermiştir. İyaz ve başkaları "âlemin kıdemini iddia edenin tekfir edileceğine icma edildiğini" naklederler.

Mevzu üzerine kelamcıların bazı tahlilleri ve ihtilafları mevzubahis ise da, aktarmayı gereksiz görüyoruz.

4932 ٢– وعن مخارق قال: [جَاءَ رَجُلٌ الى رَسولِ الله ﷺ فقَالَ: يَا رَسُولَ الله، الرّجُلُ يأتينى ليأخُذَ مَالي؟ قَالَ: ذَكّرْهُ بالله. فقَالَ: فإنْ لَمْ يذّكّرْ؟ قَالَ: فاسْتَعِنْ عَلَيْهِ بمَنْ حَوْلَكَ مِنَ الْمُسْلمِينَ. قَالَ: فإنْ لَمْ يَكُنْ حَوْلِي أحَدٌ مِنَ الْمُسْلمِينَ؟ قَالَ: فَاسْتَعِنْ عَلَيْهِ بالسُّلْطَانِ قَالَ: فإنْ نَأى السُّلْطَانُ عَنِّي؟ قَالَ: قَاتِلْ دُونَ مَالِكَ حَتّى تَكُونَ مِنْ شُهَدَاءِ الآخرَةِ أوْ تَمْنَعَ مَالَكَ]. أخرجه النسائي.

2. (4932)- *Muhârik* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir adam gelerek: "Ey Allah'ın Resulü! Bir adam gelip malımı almaya kalkarsa (ne yapayım)?" dedi.

"Ona Allah'ı hatırlat!" cevabını verdi. Adam tekrar:

"Hatırlamazsa! ne yapayım?)" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Etrafındaki Müslümanlardan yardım talep et!" buyurdu. Adam:

"Etrafımda hiç Müslüman yoksa ne yapayım?" dedi.

"Öyleyse sultandan yardım iste!" buyurdu. Adam:

"Sultan benden uzaksa?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Bir ahiret şehidi oluncaya veya malını koruyuncaya kadar malın için mücadele et!" buyurdular." [Nesâî, Tahrim 21, (7, 113).]

AÇIKLAMA:

Nesâî'nin bir başka rivayetinde, soru sahibinin: "Allah'ı hatırlamaz (yani Allah'ı hatırlatmamla hırsızlıktan vazgeçip çekip gitmezse?)" şeklindeki sorusunu üç kere tekrar eder. Resulullah her üçünde de: *"Allah'ı hatırlat!"* diye üç kere cevap verir. Hadis: *"Eğer öldürülürsen cennete gidersin, öldürürsen cehenneme gider"* diye noktalanır.

4933 ٣– وعن جندب رَضِيَ الله عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ: حَدُّ السَّاحِرِ ضَرْبَةٌ بالسَّيْفِ]. أخرجه الترمذي.

3. (4933)- *Cündüb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sihirbaza tatbik edilecek hadd cezası kılıçla vurmaktır."* [Tirmizî, Hudud 27, (1460).]

AÇIKLAMA:

1- "Sihirbazın cezası, öldürülmesidir" diyenler bu hadisle hükmetmişlerdir. Ancak hadis hüküm çıkarılacak sıhhatte değildir, zayıftır. Ayrıca bazı rivayetlerde حَدُّ السَّاحِرِ ضَرْبَةٌ بِالسَّيْفِ yani "Sihirbaza uygulanacak hadd cezası kılıçla dövülmesidir" şeklinde gelmiştir. "Kılıç vurma", boynunu vurma mânası taşısa da "kılıçla dövmek" bu mânaya gelmez. Tirmizî, İmam Malik'in bu hadisle amel ettiğini belirtir.

2- *Nevevî* der ki: "Sihir yapmak haramdır ve bi'l-icma büyük günahlardandır. Bazan küfürdür, bazan küfür değilse de büyük bir masiyettir. Sihir amelinde küfrü gerektiren bir söz ve fiil olursa küfürdür, yoksa küfür değildir. Öğrenilmesi de öğretilmesi de haramdır. Sihirbaz bize (Şafiilere) göre öldürülmez, tevbe ederse tevbesi kabul edilir. İmam Malik der ki: "Sihirbaz, sihri sebebiyle kâfir olur, tevbe teklif edilmez, tevbesi kabul edilmez, katline hükmedilir." Mesele zındığın tevbesinin kabul edilip edilmeyeceğine dair yapılan ihtilafa bağlıdır. Çünkü sihirbaz, ona göre kâfirdir. Bize göre kâfir değildir. Münafık ve zındığın tevbesi kabul edilir. *Kadı İyaz* der ki: "Ahmed İbnu Hanbel de Malik'in görüşüyle hükmetti. Bu görüş sahabe ve tabiine mensup bir cemaatten de mervidir. Ashabımız der ki: "Sihirbaz, sihriyle bir kimseyi öldürecek olsa ve o adamın, kendi yaptığı sihir sebebiyle öldüğünü itiraf edecek olsa ve çoğunlukla sihir sebebiyle öldüğü söylenecek olsa, ona kısas uygulanması gerekir. Sihirle ölse fakat sihri bazan öldürse, bazan da öldürmese sihirbaza kısas gerekmez, diyet ve keffaret gerekir. Diyet de kendi malından alınır, akilesinden alınmaz. Çünkü caninin itirafıyla sabit olan ceza sebebiyle akile borçlandırılmaz. Ashabımız der ki: "Sihirle ölüm meselesi, beyyine ile değil, sihirbazın itirafıyla kesinlik kazanır."

4934 ٤ – وعن عبدالرّحمن بن سعد بن زرارة: [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ حَفْصَةَ زَوْجَ النَّبيِّ ﷺ قَتَلَتْ جَارِيَةً لَهَا سَحَرَتْهَا وَقَدْ كَانَتْ دَبَّرَتْهَا]. أخرجه مالك.

4. (4934)- *Abdurrahman İbnu Sa'd İbnu Zürare*'nin anlattığına göre, kendisine, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerinden Hz. Hafsa (radıyallahu anhâ)'nın müdebber kıldığı bir cariyesi, kendisine sihir yaptığı için, sihri sebebiyle öldürmüştür." [Muvatta Ukul 14, (2, 871).]

AÇIKLAMA:

1- *Müdebber kılmak:* "Ben öldükten sonra hürsün" diyerek, hürriye-

tini ölümüne bağlamaktır. Bu suretle azad edilen, sahibinin ölümüyle hür olur.

2- Rivayetin Muvatta'daki aslında, *Hafsa* (radıyallahu anhâ)'nın sihirbazın öldürülmesini emrettiği ve emri üzerine öldürüldüğü tasrih edilmiştir. Teysir, üslubu biraz farklı kaydetmiş.

İmam Malik, hadisi kaydettikten sonra ilave eder: "Başkasına sihir yapan ve kendisine sihir yapılmayan sihirbazın misali, Allah Teala'nın, kitabında söylediği şu kimseye benzer: **"...Andolsun onlar muhakkak biliyorlardı ki, onu (sihri) satın alan (ona revaç veren) kimsenin ahiretten hiçbir nasibi yoktur. Onlar kendilerini cidden ne kötü şey mukabilinde sattıklarını bilmiş olsalardı"**(Bakara 102). Ben, bunu kendiliğinden yapan kimsenin öldürülmesi gereğine hükmediyorum."

İmam Malik sihir yaptırana değil, yapana ceza verilmesini teklif etmektedir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

KENDİNİ ÖLDÜRENİN HÜKMÜ

4935 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ تَرَدَّى مِنْ جَبَلٍ فَقَتَلَ نَفْسَهُ فَهُوَ في نَارِ جَهَنَّمَ يَتَرَدَّى فيهَا خَالداً مُخَلَّداً فيهَا أَبَداً، وَمَنْ تَحَسَّى سُمّاً فَقَتَلَ نَفْسَهُ فَسُمُّهُ في يَدِهِ يَتَحَسَّاهُ في نَارِ جَهَنَّمَ خَالداً مُخَلَّداً فيهَا أَبَداً، وَمَنْ قَتَلَ نَفْسَهُ بِحَدِيدَةٍ، فَحَدِيدَتُهُ في يَدِهِ يَتَوَجَّأُ بِهَا في بَطْنِهِ في نَارِ جَهَنَّمَ خَالداً مُخَلَّداً فيهَا أَبَداً]. أخرجه الخمسة.

«يَتَوَجَّأُ» أى يضرب نفسه بها.

1. (4935)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim kendisini dağdan atarak intihar ederse o cehennemlik olur. Orada ebedî olarak kendini dağdan atar. Kim zehir içerek intihar ederse, cehennem ateşinin içinde elinde zehir olduğu halde ebedî olarak ondan içer. Kim de kendisine demir saplayarak intihar ederse, cehennemde ebedî olarak o demiri karnına saplar." [Buhârî, Tıbb 56; Müslim, İman 175, (109); Tirmizî, Tıbb 7, (2044, 2045); Nesâî, Cenâiz 68, (4, 66, 67); Ebu Davud, Tıbb 11, (3872).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin zahirine göre, şu veya bu şekilde intihar ederek canına kıyanlar, ebedî olarak cehennemde kalacaktır. Ehl-i Sünnet ulemasından İmam Malik merhumun, hadisin zahirini esas alarak: *"Müntehirin tevbesi kabul olmaz, dolayısıyla, namazı da kılınmaz"* dediği nakledilmiştir.

Günah işleyenlerin ebedî cehennemde olacağına hükmeden Mu'tezile ve diğer fırka mensupları da hadisin zahirini esas alarak müntehirin ebedî olarak cehennemde kalacağına hükmetmiştir.

Ancak *Ehl-i Sünnet*'in meseleye yaklaşımı farklıdır. Onlar müntehirin ebedî cehennemlik olacağı hususunu mutlak kabul etmezler, bazı kayıtlarla tahdid ederler. Nitekim hadisin bazı vecihlerinde خَالِداً مُخَلَّداً ziyadesi mevcut değildir. Ehl-i Sünnet, ayrıca tevhid ehlinin günahları sebebiyle azaba maruz kalmakla birlikte cehennemde ebedî kalmayıp ondan çıkarılacağını mühim bir esas olarak kabul eder. Bu hususu te'yid eden sahih rivayetler var. Ehl-i Sünnet, sadedinde olduğumuz hadisi, istihlâle hamleder. Yani: *"Kim intihar etmenin helal olduğuna itikad ederek canına kıyarsa o ebedî cehennemliktir"* der. Çünkü böyle bir inançla haramı helal addettiği için kâfir olmuştur. Kâfir ise ebedî cehennemliktir.

★ Ehl-i Sünnetten şöyle diyen de olmuştur: "Bu hadis, zecr ve tağliz makamında gelmiştir, zahiri murad değildir."

★ Şöyle de denmiştir: "İntiharın gerçek cezası budur, ancak Allah mü'minlerin ehl-i tevhid olmalarına ikram olarak, tevhidlerinin hatırı için onları cehennemden çıkaracak, ebedî olarak orada bırakmayacaktır."

★ Bazı alimler, *"Allah dilerse" takdiriyle, "Allah dilerse ebedî olarak cehennemde kalıcıdırlar"* şeklinde anlarlar.

★ Bazıları: "Ebediyet"ten murad, devamın hakikatı değil, uzun müddettir" demiştir. Buna göre mâna: *"...Uzun müddet cehennemde"* olur.

2- *"Ceza amel cinsinden olur"* kaidesine binaen müntehir ne suretle canına kıymışsa, o şekilde azaba maruz kalmaktadır. Zehir içerek intihar eden, hep zehir içer şeklinde; kendini dağdan atarak intihar eden, hep dağdan atılarak; kendini (hançer, bıçak gibi kesici olan) demir bir şeyle öldüren de yine o şey vücuduna saplanarak ceza görecektir.

3- Cumhur-u ulemaya göre, müntehirin namazı kılınır. Hanefilerden Ebu Yusuf "Kılınmaz" demiştir. *Ömer İbnu Abdilaziz* ve Evzaî ise "mekruhtur" derler.

4936 ٢– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [شَهِدْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ خَيْبَرَ. فَقَالَ لِرَجُلٍ مِمّنْ يَدّعِي الإسْلاَمَ: هـذَا مِنْ أَهْلِ النَّارِ. فَلَمّا حَضَرَ الْقِتَالَ قَاتَلَ قِتَالاً شَدِيـداً وَأَصَابَتْهُ جِرَاحٌ؛ فَقِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ الّذِى قُلْتَ آنِفـاً إنّهُ مِنْ أَهْلِ النّارِ قَدْ قَاتَلَ قِتَالاً شَدِيداً وَقَدْ مَاتَ فَقَالَ ﷺ: الـى النّارِ. فَكَادَ بَعْضُ الْمُسْلِمِينَ أَنْ يَرْتَابَ فَبَيْنَمَا هُمْ عـلـى ذلِكَ إذْ قِيلَ لَهُ: إنّهُ لَمْ يَمُتْ وَلَكِنْ بِهِ جِرَاحَةٌ شَدِيـدَةٌ. فَلَمّا كَانَ مِنَ اللّيْلِ لَمْ يَصْبِرْ

عَلى الْجِرَاحِ، فَأَخَذَ ذُبَابَ سَيْفِهِ فَتَحَامَلَ عَلَيْهِ فَقَتَلَ نَفْسَهُ فَأُخْبِرَ بِذَلِكَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ. فَقَالَ: اللّٰهُ أَكْبَرُ، أَشْهَدُ أَنِّي عَبْدُاللّٰهِ وَرَسُولُهُ. ثُمَّ أَمَرَ بِلاَلاً فَنَادَى فِي النَّاسِ إِنَّهُ لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلاَّ نَفْسٌ مُسْلِمَةٌ، وَإِنَّ اللّٰهَ لَيُؤَيِّدُ هذَا الدِّينَ بِالرَّجُلِ الْفَاجِرِ]. أخرجه الشيخان.

2. (4936)- Yine *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte Hayber Gazvesi'nde hazır bulunduk. Müslüman olduğunu söyleyen bir adam için de, Efendimiz:

"Bu, ateş ehlindendir!" buyurdular. Savaş başlayınca çok şiddetli şekilde savaştı ve yara aldı. Ashabtan bazısı: "Ey Allah'ın Resulü dedi, az önce ateş ehlinden dediğiniz kimse, çok şiddetli şekilde kahramanca savaştı ve de öldü!" dediler. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, yine:

"Cehenneme (gitmiştir)" buyurdular. Bu cevap üzerine Müslümanlardan bazıları nerdeyse şüpheye düşecekti. Askerler bu halde iken, *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "O asker henüz ölmemiş, ancak ağır şekilde yaralanmış!" dediler. Gece olunca, adam yaraya dayanamadı. Kılıncının keskin tarafını alıp üzerine yüklendi ve intihar etti. Durum Aleyhissalâtu vesselâm'a haber verildi. Bunun üzerine:

"Allahu ekber!" buyurdular ve devam ettiler: *"Şehadet ederim ki, ben Allah'ın kulu ve Resulüyüm!"*

Sonra Hz. Bilal (radıyallahu anh)'e halk içinde şöyle ilan etmesini emrettiler:

"Cennete sadece Müslüman nefisler girecek. Şurası muhakak ki, (İslam'ın lehine olan ameller kişinin imanına delil değildir), Allah bu dini, facir bir kimse ile de güçlendirir." [Buhârî, Cihad 182, Megâzî 38, Kader 5; Müslim, İman 173, (111).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis muhtelif tariklerle gelmiştir. Bazılarından hâdisenin Uhud Savaşı sırasında geçtiği, bazılarında ise *Hayber Seferi* sırasında geçtiği ifade edilmiştir. Şarihlerden bazıları aradaki tearuzu, "İki ayrı hâdise mevzubahis olabilir" diye te'lif etmiştir.

Vakidî'nin Megâzî'si, hâdisenin Uhud'da cereyan ettiğini, hâdise kahramanın adının Kuzman olduğunu belirtir. Ona göre, "Kuzman, Uhud'dan geri kalır. Kadınlar bunu (savaş kaçkını diye) alaya alırlar. Bunun üzeri-

ne ilerler ve ön safta yer alır; ilk oku atar, sonra kılıncını çeker ve acaib kahramanlıklar izhar eder. Müslümanlar dağılınca kılıcın kınını kırar ve "Ölüm, kaçmaktan daha iyi!" diye bağırarak ileri atılır. Bu esnada kendisine uğrayan Katade İbnu'n-Nu'man: "Şehidlik sana mübarek olsun!" diye tebrikte bulunur. Kuzman ise:

"Vallahi ben bir din için savaşmadım, kavmimin itibarı için savaştım!" diye mukabele eder ve yaranın ızdırabına dayanamayarak intihar eder."

4937 ٣- وعن جابر بن سمرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أُخْبِرَ النَّبِيُّ ﷺ بِرَجُلٍ قَتَلَ نَفْسَهُ. فقَالَ لاَ أُصَلِّي عَلَيْهِ]. أخرجه أبو داود.

3. (4937)- *Cabir İbnu Semüre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a, intihar eden bir kimse haber verilmişti.

"Ben üzerine namaz kılmıyorum!" buyurdular." [Ebu Davud, Cenaiz 51, (3185).]

AÇIKLAMA:

4935 numaralı hadisin açıklamasında da belirttiğimiz gibi, Ehl-i Sünnet alimlerinden bazıları müntehire cenaze namazı kılınmayacağına hükmetmiştir. Ancak ulemanın ekseriyeti, kılınacağına kaildir. *Resulullah*'ın "kılmam" sözünü, başkalarını intihardan zecretme maksadına hamleder.

DÖRDÜNCÜ FASIL

ÖLÜRÜLMESİ CAİZ OLAN VE OLMAYAN HAYVANLAR

4938 ١- عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: خَمْسٌ مِنَ الدَّوَابِّ كُلُّهُنَّ فَاسِقٌ، يُقْتَلْنَ فِي الْحِلِّ وَالْحَرَمِ: الْغُرَابُ، وَالْحِدَأَةُ، وَالْعَقْرَبُ، وَالْفَأْرَةُ، وَالْكَلْبُ الْعَقُورُ]. أخرجه الستة.

ولمسلم في رواية قالت: أَمَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بقتل خمسِ فَوَاسِقَ في الْحِلِّ وَالْحَرَمِ، وأبدل أبو داود في رواية له عن أبي هريرة، مكان الغراب: الحية.

« وقيلَ هذه » الحيوانات خمس فواسق على سبيل الاستعارة لخبثها.

1. (4938)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Hayvanlardan beş tanesi vardır ki bunların herbiri fasıktır (zararlıdır). Harem bölgesinde olsun, Hill (denen Harem dışı) bölgesinde olsun bunlar öldürülür: Karga, çaylak, akrep, sıçan, kelb-i akur (yırtıcılar)." [Buharî, Bed'u'l-Halk 16, Cezau's-Sayd 7; Müslim, Hacc 66-67, (1198); Muvatta, Hacc 90, (1, 357); Tirmizî, Hacc 21, (837); Nesâî, Hacc 113, (5, 208).]

Müslim'in bir rivayetinde *Hz. Aişe* şöyle demiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beş fasığın hill'de ve Harem'de öldürülmesini emretti." *Ebu Davud, Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh)'den kaydettiği bir rivayetinde, karga yerine "yılan" demiştir.

AÇIKLAMA:

1- Harem: Hacc bahsinde etraflıca açıklandığı ve hududu da belirtildiği üzere[46] sınırı *Hz. İbrahim* tarafından çizilen ve bir kısım yasakların

---

46- Teferruat ve bu bölgelerin krokisi 4. ciltte 231. sayfalar görülebilir.

cari olduğu bölgedir. Hıll de Harem'le mikad mahalleri arasında kalan yerlerdir.

2- Öldürülmesi mübah kılınan hayvanlara fasık denmektedir. Lügatte fasık, çıkan mânasına gelir. Yani kulluktan çıkan, emir dinlemeyip dışına çıkan insana fasık denir. Hayvanlara da fasık denmesi, diğerlerinin umumi adetinden (insanlara faydalı olmak) çıkmalarından ileri gelir. Hanefîlerle Malikîlere göre, bu hayvanlar, eziyete sebep olup zarar verdikleri için fasık diye adlandırılmış ve öldürülmeleri tecviz edilmiştir. Şafiî hazretlerine göre, etleri yenilmediği ve diğer hayvanların hükmünden çıkarılarak öldürülmeleri caiz kılındığı için bunlara fasık denmiştir. Sayılan bu zararlı hayvanları, ihramlı bir kimse de öldürebilir, fidye gerekmez.

3- *Kelb-i Akur*'u bazı alimler kuduz köpek diye anlamıştır. Bazıları bununla saldırgan olan bütün hayvanları anlamıştır. Kurt, aslan, kaplan, pars gibi. Bunlar saldırınca yaralar, hatta öldürürler. İnsana saldırmayan tilki ve sırtlana kelb-i akur denmez.

Cumhur-u ulemâ "Diğer zararlı hayvanlar da bu hayvanların hükmüne tabidir, öldürülmeleri caizdir" der.

Hanefîler: "Öldürülmesi caiz olan hayvanlar, yalnız hadiste isimleri zikredilenlerdir" demiştir. Ancak bazı hadislerde yılan da zikredildiği için, onu da dahil ederler. Ayrıca kurdun hükmünü köpeğe, keza insana saldıran vahşileri de aynı hükme idhal etmişlerdir.

Ne var ki, Aynî bu görüşe itiraz ederek: "Hadis-i şerifte sadece beş hayvanın öldürülmesine cevaz verildiğini, diğer hayvanların bu beş neve dahil olmadığını, aksi takdirde "beş" diye sınırlamanın bir mâna ifade etmeyeceğini" söylemiştir.

Kadı İyaz der ki: "Cumhur-u ulemanın kavlinden anlaşıldığına göre, hadisten murad, zikri geçen hayvanların kendileridir." *İmam Malik* ve *Ebu Hanife*'nin kavilleri de böyledir.

4939 ٢– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [بَيْنَمَا نَحْنُ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ بِمِنًى إِذْ نَزَلَتْ عَلَيْهِ: وَالْمُرْسَلاَتِ، وَإِنَّهُ لَيَتْلُوهَا، وَإِنِّى لأَتَلَقَّاهَا مِنْ فِيهِ، وَإِنَّ فَاهُ لَرَطِبٌ بِهَا، إِذْ وَثَبَتْ عَلَيْنَا حَيَّةٌ. فَقَالَ: اقْتُلُوهَا. فَابْتَدَرْنَاهَا لِنَقْتُلَهَا. فَسَبَقَتْنَا فَقَالَ: وُقِيَتْ شَرَّكُمْ كَمَا وُقِيتُمْ شَرَّهَا]. أخرجه الشيخان والنسائي.

2. (4939)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz, Resulullah

(aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte Mina'da iken, Velmürselat suresi nazil oldu. *Aleyhissalâtu vesselâm* onu okuyordu. Ben onu, kendi ağızlarından öğrendim. Mübarek ağızları henüz surenin rutubetini taşırken, üzerimize bir yılan sıçradı. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Öldürün şunu!" buyurdular. Hemen öldürmek üzere atıldık. Fakat yılan önce davranıp kaçtı. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Şerrinden korundu, tıpkı siz de onun şerrinden korunduğunuz gibi!" buyurdular." [Buhârî, Cezâus-Sayd 7, Bed'ü'l-Halk 14, Tefsir, Mürselât 1; Müslim, Selam 137, (2234); Nesâî, Hacc 114, (5, 208, 209).]

4940 ٣- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ، عَلَى الْمِنْبَرِ يَقُولُ: اُقْتُلُوا الْحَيَّاتِ، وَاقْتُلُوا ذَا الطُّفْيَتَيْنِ وَالأَبْتَرَ، فَإِنَّهُمَا يَطْمِسَانِ الْبَصَرَ وَيَسْقُطَانِ الْحَبَلَ قَالَ عَبْدُاللهِ رَضِيَ اللهُ عنه: فَبَيْنَا أَنَا أُطَارِدُ حَيَّةً لأَقْتُلَهَا فَنَادَانِي أَبُو لُبَابَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْه: لاَ تَقْتُلْهَا. فَقُلْتُ: إنّ رَسُولَ اللهِ ﷺ أَمَرَ بِقَتْلِ الْحَيَّاتِ. فَقَالَ: إنَّهُ نَهَىٰ بَعْدَ ذٰلِكَ عَنْ ذَوَاتِ الْبُيُوتِ، وَهِيَ الْعَوَامِرُ]. أخرجه الستة إلا النسائي.

شبه الخطين الأسودين على ظهر الحية بالطفيتين.

و« الطُّفية » بضم الطاء خوصة المقل. وقيل الطفية الحية. فالمراد على هذا: واقتلوا كل حية ما كان له ولد وما لا ولد له وهو الأبتر.

و« العَوَامِرُ » الحيات التي تكون في البيت، سميت بذلك لطول أعمارها.

3. (4940)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı minber üzerinde şöyle söylerken dinledim:

"Yılanları öldürün. İki çizgili ve ebteri (engerek) de öldürün. Çünkü bunlar, gözleri kapar (kör eder) ve hamilelerde düşük yaparlar."

Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) der ki: "(Bir gün) ben öldürmek için bir yılan kovalarken, Ebu Lübabe (radıyallahu anh) bana: "Öldürme onu!" diye nida etti. "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yılanların öldürülmelerini emir buyurdular!" dedim. O:

"Ama daha sonra ev yılanlarının öldürülmelerini yasakladı!" dedi. Bunlar (ömürleri uzun olduğu için) avamir denen ev yılanları idi." [Buhârî, Bed'ü'l-Halk 14, Megazî 11; Müslim, Selam 128, (2233); Muvatta, İsti'zan 31, (2, 975, 976); Ebu Davud, Edeb 174, (5252, 5253, 5254, 5255); Tirmizî, Ahkâm 2, (1483).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, yılanların öldürülmesi ile ilgili umumi emri tahsis etmekte ve ev yılanlarını istisna kılmaktadır. Hadisin zahirine göre evlerde rastlanan yılanlar öldürülmemelidir.

★ *İmam Malik*, hadiste sadece Medine evlerinde yaşayan yılanların kastedildiğini, Medine dışındaki evlerde yaşayan yılanların bu istisnaya dahil olmadığını söylemiştir.

★ Bazı alimler: "Sadece şehirlerdeki evler maksuddur, diğer evler buraya dahil değildir" demiştir.

Alimler, sahralarda olsun, şehirlerde olsun, ev dışında rastlanan yılanların öldürülmesi gereğinde ihtilaf etmemiştir. *Tirmizî*'nin *İbnu'l-Mübarek*'ten kaydettiği bir rivayete göre, öldürülmesi yasak olan ev yılanı, gümüş (gibi açık renkli ve parlak)tır, incedir ve yürürken kıvrılmaz, dik yürür.

2- Hadiste, ev yılanını tarifte kullanılan avamir tavsifinin Zührî tarafından ilave edilen bir derç olduğunu şarihler belirtir. Lügatçiler, avamir'in ömür kelimesinden geldiğini, evde uzun müddet kalmaları sebebiyle bunlara ummar dendiğini, cemî olarak avamir geldiğini belirtirler. Ummar, evde yaşayan cinlerin ismidir.

3- Bazı rivayetlerde ev yılanlarının, kaçmaları için inzar ettikten sonra kaçmazlarsa öldürüleceği belirtilmiştir. Ancak bu yılanlar çizgili ise ve ebter çeşidinden ise bunların inzar edilmeden (ürkütülmeden, ani olarak) öldürüleceği belirtilmiştir.

Kurtubî, bu hadislerdeki emrin vücub ifade etmeyip irşadî olduğunu, zararı kesin olan şeyi defetmek gerektiğini belirtir.

4- Ebter, dilimizde engerek denen, kuyruğu kısa zehirli yılandır. Bunlar, yılanların en tehlikeli ve en zararlı takımını teşkil etmektedir.

İki çizgili diye ifade ettiğimiz zû-tufyeteyn, sırtında iki siyah çizgi bulunan yılandır. Bu da engerek gibi zehirli ve muzır yılanlardandır.

Bu iki yılanın gözlerinde, insan gözünü kör edecek bir hassa bulunduğu mücerred bakma ile gözleri kör edeceği kabul edilir. Onların, öncelikle gözleri sokacaklarının kastedilmiş olabileceği de söylenmiştir.

Habel, anne karnındaki cenin demektir. Mezkur yılanlara bakınca, onlardaki zehirleyici hassa sebebiyle veya onlara bakmaktan hasıl olan korku sebebiyle bazı kimselerde çocuk düşürmelerin meydana geldiği söylenmiştir.

4941 ٤- وعن أبي المسيب قال: [دَخَلْتُ على أبي سَعيد فَوَجَدْتُهُ يُصلِّي، فَجَلَسْتُ أنْتَظِرُهُ، فَسَمِعْتُ تَحْرِيكاً في عَرَاجِينَ في نَاحِيَةِ الْبَيْتِ، فَالْتَفَتُ فَإذا حَيَّةٌ فَوَثَبْتُ لأقْتُلَهَا فَأشَارَ إليَّ أنْ أجْلِسَ فَجَلَسْتُ، فَلمَّا انْصَرَفَ فَأشَارَ الى بَيْتٍ في الدَّارِ. فَقَالَ: أتَرَى هذَا الْبَيْتَ؟ فَقُلْتُ: نَعَمْ. فَقَالَ: كَانَ فِيهِ فَتًى مِنّا قَرِيبُ عَهْدٍ بِعُرْسٍ. فَخَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ الله ﷺ الى الخَنْدَقِ، فَكَانَ الْفَتَى يَسْتَأْذِنُ رَسُولَ الله ﷺ بِأنْصَافِ النَّهَارِ لِيَرْجِعَ الى أهْلِهِ، فَاسْتَأْذَنَهُ يَوْماً. فَقَالَ لَهُ ﷺ: خُذْ عَلَيْكَ سِلاَحَكَ، فَإنِّي أخْشَىٰ عَلَيْكَ قُرَيْظَةَ. فَأخَذَ الرَّجُلُ سِلاَحَهُ، فَأتَى أهْلَهُ، فإذَا امْرَأتُهُ بَيْنَ البَابَيْنِ قَائِمَةٌ. فَأهْوَى إلَيْهَا بِالرُّمْحِ لِيَطْعُنَهَا بِهِ، وَأصَابَتْهُ غَيْرَةٌ. فَقَالَتْ لَهُ: اكْفُفْ عَلَيْكَ رُمْحَكَ، وَادْخُلِ الْبَيْتَ حَتَّى تَنْظُرَ مَا الَّذِى أخْرَجَنِي. فَدَخَلَ الْبَيْتَ فإذَا حَيَّةٌ عَظِيمَةٌ مُنْطَوِيَةٌ عَلى الْفِرَاشِ، فَأهْوَى إلَيْهَا بِالرُّمْحِ فَانْتَظَمَهَا بِهِ. ثُمَّ خَرَجَ فَرَكَزَهُ في الدَّارِ فَاضْطَرَبَتْ عَلَيْهِ، فَمَا نَدْرِى أيُّهُمَا كَانَ أسْرَعَ مَوْتاً، الْحَيَّةُ أوِ الْفَتَى؟ قَالَ: فَجِئْنَا رَسُولَ الله ﷺ فَذَكَرْنَا لَهُ ذلكَ، وَقُلْنَا ادْعُ الله أنْ يُحْيِيَهُ. فَقَالَ: اسْتَغْفِرُوا لِصَاحِبِكُمْ. ثُمَّ قَالَ: إنَّ بِالْمَدِينَةِ جِنّاً قَدْ أسْلَمُوا. فَإذَا رَأيْتُمْ مِنْهُمْ شَيْئاً فَآذِنُوهُ ثَلاَثَةَ أيَّامٍ، فَإنْ بَدَا لَكُمْ بَعْدَ ذلِكَ فَاقْتُلُوهُ، فَإنَّمَا هُوَ شَيْطَانٌ]. أخرجه مسلم ومالك وأبو داود والترمذي.

ومعنى «فَآذِنُوهُ» هو أن يقول له: أنت في حرج إن عدت إلينا فلا تلمنا أن نضيق عليك بالطرد والتتبع.

4. (4941)- *Ebu 'l-Müseyyeb* anlatıyor: "(Bir gün) Ebu Said (radıyallahu anh)'in yanına girmiştim, namaz kılıyor buldum. Onu beklemek üzere oturdum. Derken evin bir köşesinde tavanı örten hurma dalları arasında bir kıpırtı gördüm. Oraya bakınca bir yılan olduğunu gördüm. Öldürmek üzere atıldım. Ebu Said oturmam için işaret etti. Tekrar yerime oturdum. Namazdan çıkınca bana evde bir oda gösterdi ve: "Bu odayı görüyor musun?" diye sordu. Ben: "Evet!" deyince devam etti:

"Onda, bizden evlenmesi yakın bir genç vardı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte Hendek (harbin)e gittik. Genç, gün ortasında,

ehline uğramak için Aleyhissalâtu vesselâm'dan izin istiyordu. Bir gün ondan yine izin istedi. Aleyhissalâtu vesselâm ona:

"Silahını beraberinde al, ben Kureyza'dan sana bir zarar gelir diye korkuyorum!" buyurdular. Adam silahını aldı. Ailesine geldi. Hanımı iki kapı arasında ayakta duruyordu. Elindeki mızrağı ile, dürtmek üzere kadına eğildi. Adama kıskançlık gelmişti. Kadın ona:

"Mızrağını geri çek! Hele eve gir, beni dışarı çıkaran şeyi bir gör!" dedi. Adam içeri daldı. Bir de ne görsün: Yatağın üzerine çöreklenmiş iri bir yılan! Mızrağıyla ona yöneldi ve yılana sapladı. Sonra çıkıp, süngüyü avluya dikti. Derken yılan üzerine atıldı. Bilemiyoruz, hangisi evvel öldü; yılan mı, genç mi? Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelip, bu durumu anlattık ve: "Dua edin, Allah ona tekrar hayat versin!" dedik. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Arkadaşınız için istiğfar ediverin!" buyurdular. Sonra şu açıklamada bulundular:

"Medine'de Müslüman olan cinler var. Onlardan birini görürseniz, kendisine üç gün ihtarda bulunun. Eğer bundan sonra yine de görünürse onu öldürün. Çünkü o bir şeytandır."[Müslim, Selam 139, (2236); Muvatta, İsti'zan 33, (2, 976, 977); Ebu Davud, Edeb 174, (5256, 5257); Tirmizî, Ahkâm 2, (1484); (Bazı Tirmizî nüshalarında Sayd bölümünde (17. babta) gelmiştir.]

AÇIKLAMA:

Bazı şarihler, bu ve benzeri rivayetlere dayanarak Medine'deki yılanların hemen öldürülme cihetine gidilmemesi, önce ihtar edip, kaçmasına imkan hazırlanması gerektiğini, ihtara rağmen kaçmazlarsa öldürüleceğini söylemiştir. Sair yerlerde ve evlerde rastlanan yılanları ise, ihtar etmeden öldürmek mendubtur. Zîra bu babta sahih surette gelen birçok rivayet mevcuttur. Bu görüş sahipleri, Medine'de rastlanan yılanların ihtar edildikten sonra öldürülmeleri gereğine şu gerekçeyi zikrederler. Hadis, yılan şeklindeki bir cin taifesinin Medine'de Müslüman olduğunu beyan buyurmuştur.

Diğer bazı alimler, nehyin amm oluşundan hareketle, nerede olursa olsun, evlerde yaşayan yılanların ihtar edilmeden öldürülemeyeceğini söylemiştir. Kırlarda rastlanan yılanlar, bunlara göre de ihtarsız öldürülebilir. *İmam Malik,* mescidlerde rastlanan yılanların da ihtarsız öldürüleceğini söylemiştir. Tirmizî, yılana yapılacak ihtarın mahiyeti ile ilgili olarak, Resulullah'ın şu sözünü nakleder:

"Senden, Süleyman İbnu Davud ve (gemiye sokarken) Hz. Nuh'un aldığı söz hakkı için bize eziyet vermemeni (ve bize görünmemeni) diliyorum." Ulema bu inzar (korkutma, ihtar) işinin üç gün mü; üst üste üç kere mi olacağında ihtilaf etmiştir. Cumhur üç gün demekte ittifak eder. İhtar şöyle yapılmalıdır. انشدكن بالعهد الذى اَخَذَهُ عَلَيْكُنّ نوحٌ وسُلَيْمَانُ عليهما السلام اَنْ لاَ تَبْدُونَ ولاَ تُؤْذُونَا "Nevevî'nin kaydına göre ulemâ şöyle demiştir: "İhtara rağmen gitmezse, anlaşılır ki, o yılan "ev yılanlarından " değildir, cinlerden Müslüman olanlardan da değildir, o bir şeytandır, ona hürmet etmek gerekmez. Allah, öylelerine, insanlara karşı intikam güderek galebe etme hassası vermemiştir. Müslüman olanlarla, ev yılanları aksine intikam alıcıdırlar."

4942 ٥– وعن ابن أبي ليلى عن أبيه قال: [سُئِلَ رسولُ اللهِ ﷺ عَنْ حَيَّاتِ الْبُيُوتِ. فَقَالَ: إذَا رَأَيْتُمْ مِنْهُنّ شَيْئاً في مَسَاكِنِكُمْ. فَقُولُوا لَهُ: نَنْشُدُ عَلَيْكَ الْعَهْدَ الّذى أخَذَ عَلَيْكُمْ نُوحٌ، وَنَنْشُدُكَ الْعَهْدَ الّذى أخَذَ عَلَيْكُمْ سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ لاَ تُؤْذُونَا وَلاَ تَتَرَاءَوْا لَنَا فإِنْ عُدْنَ فَاقْتُلُوهُنَّ]. أخرجه أبو داود والترمذي

5. (4942)- *İbnu Ebî Leyla* babasından anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ev yılanlarından sorulmuştu. Şu cevabı verdi:

"Evlerinizde onlardan birini görecek olursanız, ona:

"Size Hz. Nuh'un (gemiye sokarken) aldığı söz hakkı için ve de Hz. Süleyman İbnu Davud'un sizden aldığı söz hakkı için bize zarar vermemenizi ve bize görünmemenizi taleb ediyorum" deyin. Eğer tekrar dönerlerse öldürün." [Tirmizî, Ahkâm 2, (1485); Ebu Davud, Edeb 174, (5260).]

4943 ٦– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اقْتُلُوا الْحَيَّاتِ كُلَّهُنّ، فَمَنْ خَافَ ثَأرَهُنَّ فَلَيْسَ مِنّي].

وفي رواية: « اقْتُلُوا الْكِبَارَ إلاَّ الْجَانّ الأبْيَضَ الّذى كَأنّهُ قَضِيبُ فِضّةٍ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

6. (4943)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Yılanların hepsini öldürün. Kim yılan(ın intikam alacağın)dan korkarsa, benden değildir."

Bir rivayette şöyle buyrulmuştur: *"Gümüş çubuk gibi olan uzun yılan hariç, bütün yılanları öldürün."* [Ebu Davud, Edeb 174, (5249, 5261); Nesâî, Cihad 48, (6, 51).]

4944 ٧– وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ : مَنْ تَرَكَ الْحَيّاتِ مَخَافَةَ طَلَبِهِنَّ فَلَيْسَ مِنّا. مَا سَالَمْنَاهُنَّ مُنْذُ حَارَبْنَاهُنَّ]. أخرجه أبو داود.

7. (4944)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim, yılanı (intikam) arar diye (öldürmez) bırakırsa bizden değildir. Biz onlarla harbettiğimiz günden beri onlarla sulh yapmadık." [Ebu Davud, Edeb 174, (5250).]

AÇIKLAMA:

1- Daha önce de geçtiği üzere, yılanın kindar olduğuna intikam alacağına inanılmaktadır. Aleyhissalâtu vesselâm bu hadislerde, yılanın kin tutacağından, intikam alacağından korkarak, onların öldürülmemelerini caiz bulmuyor. Esasen, ölen yılanın intikam alması mevzubahis olmadığı için, kastedilen, yılanın arkadaşlarının intikam alacağı inancıdır. *Aliyyu'l-Kârî,* cahiliye devrinde: "Yılanları öldürmeyin, eğer öldürecek olursanız, onun eşi gelir, intikam almak için sizi sokar" dendiğini; Aleyhissalâtu vesselâm'ın bu cahiliye inancını nehyettiğini belirtir.

Önceki hadiste, ev yılanlarına dokunulmaması, onları inzar ettikten sonra öldürülmesi emredilmiştir. Oradaki açıklamalar görülmelidir.

2- Hadiste temas edilen, yılanla insan arasındaki muharebe fıtrî ve cibillî durumdur. Zîra gerek insan ve gerekse yılan, birbirlerini öldürme fıtratı üzere yaratılmışlardır. Ancak bazıları: "Bundan murad, yılanla Hz. Adem arasındaki düşmanlıktır" demiştir. Rivayetlere göre, İblis cennete girmek diler, fakat cennetin bekçisi salmaz, mani olur. Fakat yılan onu ağzına alır ve ağzından içeri sokar. Cennete bu yolla giren İblis, Hz. Adem'le Havva'ya vesvese vererek, yasak ağaçtan yemelerine ve cennetten kovulmalarına sebep olur. Bu kötü akibete yılan sebep olduğu için insanoğlu ile yılan cinsi arasında adavet başlamıştır.

3- "Bizden değil" sözüyle *Resulullah* tekfiri kastetmemiştir. "Bizim sünnetimizi almamıştır, yolumuzdan gitmemektedir" demiş olmalıdır.

4945 ٨– وعن العبّاس رَضِيَ اللهُ عنه: [أنّهُ قالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! إنّا نُرِيدُ أنْ نَكْنُسَ زَمْزَمَ

وَإنّ فِيهَا مِن هذِهِ الْحَيّاتِ الصّغَارِ؟ فَأمَرَهُ بِقَتْلِهِنّ]. أخرجه أبو داود.

8. (4945)- *Hz. Abbas* (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre: "Ey Allah'ın Resûlü demiştir, biz zemzem kuyusunu temizlemek istiyoruz. Fakat içinde şu küçük yılanlar var."

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), yılanları öldürmesini emretmiştir. [Ebu Davud, Edeb 174, (5251).]

4946 ٩ـ وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قَالَ رَسولُ اللهِ ﷺ لِلْوَزَغِ: الْفُوَيْسِقُ، وَلَمْ أسْمَعْهُ أمَرَ بِقَتْلِهِ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

9. (4946)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* keler için fuveysık (fâsıkcık) dedi ama, "öldürün!" diye emrettiğini işitmedim." [Buhârî, Bed'ü'l-Halk 14, Cezâu's-Sayd 7; Müslim, Selam 145, (2239); Nesâî, Hacc 115, (5, 209).]

4947 ١٠ ـ وعن سعيد بن أبي وقّاص رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنّ النّبِيّ ﷺ أمَرَ بِقَتْلِ الْوَزَغِ، وَسَمّاهُ فُوَيْسِقاً]. أخرجه مسلم وأبو داود.

10. (4947)- *Sa'd İbnu Ebî Vakkas* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kelerin öldürülmesini emretti ve onu fuveysika diye isimlendirdi." [Müslim, Selam 144, (2238); Ebu Davud, Edeb 176, (5262).]

4948 ١١ ـ وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ قَتَلَ وَزَغَةً فِي أوّلِ ضَرْبَةٍ كُتِبَ لَهُ مِائَةُ حَسَنَةٍ؛ وَفِي الثّانِيَةِ دُونَ ذلِكَ، وَفِي الثّالِثَةِ دُونَ ذلِكَ].
أخرجه مسلم، وهذا لفظه، وأبو داود والترمذي.

11. (4948)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim keleri ilk darbede öldürürse ona yüz sevap yazılır. İkinci vuruşta öldürürse daha az kazanır. Üçüncü vuruşta ise bundan da az sevap kazanır." [Müslim, Selam 147 (2240); Metin Müslim'den alınmadır. Ebu davud, Edeb 175, (5263, 5264); Tirmizî, Ahkâm 1, (1482). Bazı Tirmizî tertibinde Sayd bölümünde 13. babta.]

AÇIKLAMA:

Vezeğa, Ahterî'de keler olarak açıklanır. *Keler,* bir nevi kertenkeledir.

Resulullah fuveysika diye tavsif ederek, insanlara eziyet veren haşerata dahil etmiştir. Fuveysika, fasıkcık demektir. Resulullah haşeratın ekserisinden ayrı olarak, zarar verenlere fasık demiştir. Ulemâ, kelerin bu grupta olduğunda ittifak eder. Bir vuruşta öldürülmesinden maksad eziyet verilmemesi içindir. Zîra hayvan ikinci darbeyi almadan yaralı olarak kaçabilir.

Kertenkelenin öldürülmesi ile ilgili beyanlar, tabiatı icabı onun insanlara zarar verici olmasındandır. Bu mânayı te'yid eden başka rivayetler mevcuttur: Ahmed İbnu Hanbel'in bir rivayetine göre, "Hz. İbrahim *(aleyhissalâtu vesselâm)* ateşe atıldığı zaman bütün hayvanlar ateşi söndürmeye çalıştığı halde, kertenkele ateşi üfürmüş, iyice yandırmaya çalışmıştır. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu sebeple kertenkelenin öldürülmesini emretmiştir." Keza, *Hz. Aişe,* "Beytü'l-Makdis yandığı zaman da kertenkelenin ateşi üfürdüğünü" rivayet etmiştir.

★ KÖPEKLER

4949 ١ – عن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [أَمَرَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ بِقَتْلِ الْكِلاَبِ إلاَّ كَلْبَ صَيْدٍ، أَوْ كَلْبَ غَنَمٍ أَوْ مَاشِيَةٍ. فَقِيلَ لاِبْنِ عُمَرَ: إنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: أَوْ كَلْبَ زَرْعٍ. فَقَالَ: إنَّ لأَبِى هُرَيْرَةَ زَرْعاً. قَالَ: كُنَّا نَنْبَعِثُ بِالْمَدِينَةِ وَأَطْرَافِهَا فَلاَ نَدَعُ كَلْباً إلاَّ قَتَلْنَاهُ، حَتَّى إنَّا لَنَقْتُلُ كَلْبَ الْمَرْأَةِ مِنْ أَهْلِ الْبَادِيَةِ يَتْبَعُهَا]. أخرجه الستة إلا أبا داود.

1. (4949)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* av veya koyun veya çoban köpeği hariç diğer bütün köpeklerin öldürülmesini emretti."

İbnu Ömer (radıyallahu anhüma)'e: "Ebu Hüreyre, "Veya ekin köpeğini de diyor!" denilmişti, bunun üzerine: "Onun ekini var da ondan!" cevabını verdi ve ilave etti:

"Biz Medine ve civarına gider, tek köpek bırakmaz, hepsini öldürürdük. Hatta biz, çölden gelmiş kadına refakat eden arkadaş köpeği bile öldürdük." [Buhârî, Bed'ü'l-Halk 14; Müslim, Musakât 45, (1570); Muvatta, İsti'zân 14, (2, 969); Tirmizî, Sayd 4, (1488); Nesâî, Sayd 9, (7, 184.]

AÇIKLAMA:

1- Köpeklerin öldürülüp öldürülmemesi ile ilgili birçok hadis rivayet edilmiş, bu sebeple mesele hakkında ulemânın farklı mütalaaları olmuştur. Bunları müteakiben özetlemeye çalışacağız.

2- Sadedinde olduğumuz hadiste açıklanması gereken mühim bir nokta, *İbnu Ömer*'in *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) hakkında sarfettiği: "Onun ekini var da ondan" sözüdür. Bu ifade biraz açıklanmaya muhtaç. Çünkü yanlış anlaşılmaya müsait bir görünüş arzetmektedir.

İbnu Ömer'in, *Ebu Hüreyre* hakkındaki bu sözü, ulemanın ittifakla ifade ettikleri üzere Ebu Hüreyre'nin ziyadesini gevşetmek, hafife almak gayesini gütmemektedir. Nitekim o hüküm, yani Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ekin bekleyen köpeği de öldürmekten istisna kıldığını ifade eden ziyadeyi, *İbnu Mugaffel, Süfyan İbnu Ebî Züheyr* ve *İbnu Hakem* de zikretmişlerdir. Bu ziyadeyi başkaları rivayet etmemiş olsa, bi'l-farz sadece *Ebu Hüreyre* rivayet etmiş olsa bile, yine de hadisin sıhhatine bir noksan gelmezdi. Çünkü sahabinin rivayeti makbuldür. Kaldı ki, *İbnu Ömer*'in bu sözüyle: "Ebu Hüreyre çiftçidir, çiftçilikle ilgili teferruatı herkesten iyi bilir, o bu hususta dikkatlidir" demek istediği belirtilmiştir.

4950 ٢ـ وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا مِنْ أَهْلِ بَيْتٍ يَرْتَبِطُونَ كَلْباً إلاَّ نَقَصَ مِنْ عَمَلِهِمْ كُلَّ يَوْمٍ قِيرَاطٌ إلاَّ كَلْبَ صَيْدٍ أَوْ حَرْثٍ أَوْ غَنَمٍ]. أخرجه رزين.

2. (4950)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Köpek besleyen bir aile yoktur ki, her gün rızıklarından iki kırât eksilmemiş olsun. Bundan av veya bekçi veya koyun köpeği hariç (bunları besleyenlerin rızkında eksilme olmaz)." [Bunu Rezin tahriç etti.]

AÇIKLAMA:

1- Köpeklerle ilgili gelen hadislerden birkaçı:

★ *İbnu Mugaffel* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* köpekleri öldürmeyi emretmiştir. Sonra: *"Köpekler onları ne ilgilendirir"* buyurdu ve av köpeği ile çoban köpeği hakkında ruhsat verdi."

★ *Hz. Cabir İbnu Abdillah* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize köpekleri öldürmeyi emrettiler. (Bunun üzerine biz) çölden gelen kadına refakat eden köpeğe varıncaya kadar (bütün köpekleri) öldürdük. Sonra *(aleyhissalâtu vesselâm)* köpekleri öldürmeyi yasakladı ve: ***"Halis siyahını (ve gözlerinin üstünde iki nokta gibi beyazı olan) iki noktalısını öldürün, zîra o şeytandır!"*** buyurdular.

★ *İbnu Ömer* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, köpeklerin öldürülmesini emrettiler ve onların öldürülmesi için Medine'nin etrafına haber saldılar.

★★ Bu rivayetleri gözönüne alan *Ahmed İbnu Hanbel* ile bazı Şafiî alimler, halis, siyah köpeğin avcılıkta kullanılmasını uygun görmemişler ve Cabir (radıyallahu anh) hadisinin zahirini esas alarak: "Zîra siyah köpek şeytandır; helal olan av, şeytanın değil, köpeğin avladığıdır" demişlerdir. Fakat alimlerin ekseriyeti yani cumhur, siyah köpekle diğerleri arasında fark olmayacağına hükmetmiştir. Hadiste ona şeytan denmesi, onların köpek olmadığını belirtmeye matuf değildir. Bundandır ki, beyaz gibi, siyah köpeğin de ağzını soktuğu kabın yıkanması gerekir. İmam Â-zam, İmam Malik ve İmam Şafiî rahimehümullah'ın mezhepleri böyledir.

Alimler, siyah köpeğin şeytan olarak ifade edilmesinde zahirin maksud olmadığına, Kur'an-ı Kerim'de -mesela Nas suresinde- kötülüğü galebe çalan insanlara şeytan denmiş olmasını delil gösterirler. Allah böylelerine şeytan demiş ama öldürülmelerini emretmemiştir.

★★ *İbnu Abdilberr*'e göre, zararlı olmadıkça hiçbir köpek öldürülmez. "Çünkü der Aleyhissalâtu vesselâm canlıları silaha hedef yapmayı nehyetmiştir. Üstelik köpeğe su vermenin faziletiyle ilgili hadis mevcuttur. Hadiste: *"Her ciğer sahibine su vermenin ecri vardır"* buyrulmuştur." İbnu Abdilberr, kanaatine fiilî durumu da şahid gösterir: "Her tarafta bunca alim ve dine aykırı işlere göz yummayan uyanık kimseler olduğu halde köpekleri öldürme adeti yoktur. Ben, Müslümanların hiçbir fakihinin, köpek beslemeyi adaleti cerheden, şahidliğe mani olan bir hal saydığını görmedim. Sadece Şâfiî mezhebi ihtiyaç yokken köpek beslemeyi haram saymıştır" der.

Hangi çeşitten olursa olsun "köpek sulama"nın ecrinden bahseden hadise gelince:

"Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Fahişe bir kadın, bir kuyu başında susuzluktan dilini çıkarmış soluyan ve ölümle pençeleşen bir köpeğe rastladı. Hemen ayakkabısını çıkararak başörtüsüne bağlayıp hayvana su çıkardı. Bu sebeple kadının günahları affolundu."

★ **KARINCA**

4951 ١ — عن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ قَتْلِ أَرْبَعٍ مِنَ

الدَّوَابِّ: النَّمْلَةِ، وَالنَّحْلَةِ، وَالْهُدْهُدِ، وَالصُّرَدِ]. أخرجه أبو داود.

1. (4951)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* dört hayvanın öldürülmesini yasakladı: "Karınca, arı, hüdhüd, surad (sarı ve yeşil renkli ağaçkakan kuşu)." [Ebu Davud, Edeb 176, (5267).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste dört hayvanın öldürülmesi yasaklanmaktadır:

★ Karınca,

★ Arı,

★ Hüdhüd,

★ Surad.

★★ *ed-Demîrî,* karınca ile ilgili olarak der ki: "Şerhu's-Sünne'de Begavî'nin ve Hattâbî'nin de dediği gibi bundan maksad Süleymânî denen iri karıncadır. *Zerre* de denilen küçük karıncanın öldürülmesi caizdir. *İbnu Ebî Zeyd,* eziyet veren bütün karıncaların öldürülmesinin caiz olduğunu söylemiştir." Hattâbî, bu karıncaların insanlara pek az zarar ve eziyet verdiğini belirtir.

★★ Surad hakkında en-Nihaye'de: "Başı ve gagası iri olan bir kuştur, tüyleri de büyüktür, yarısı beyaz, yarısı siyahtır" denmiştir. Ancak Ahterî'de sarı ve yeşil bir kuş olduğu, bazı lügatlerde ağaçkakan olduğu belirtilir. *Hattâbî*'ye göre bunun öldürülmesinin yasaklanması, etinin tahriminden gelir. "Çünkü der, bir hayvanın öldürülmesi yasaklandı ise, bu ona hürmet için veya onda bulunan bir zarar sebebiyle değilse, etinin haram kılınması sebebiyledir. Nitekim, *Aleyhissalâtu vesselâm* eti yenilmeyen hayvanın öldürülmesini yasaklamıştır." Alimler, surad kuşu ile cahiliye Arabının teşâümde bulunduğunu ses ve şahsıyla uğursuzluk çıkardığını belirtir. Bazıları: "Onların surad kuşundan hoşlanmamaları ismi sebebiyledir. Çünkü tasridden gelir, tasrid ise taklil (azaltma) demektir" demişlerdir.

★★ Arının öldürülme yasağını Hattâbî, onun faydalı bir hayvan olmasıyla izah eder ve "bal ve mum" imal ettiklerini hatırlatır.

★★ *Hüdhüd*ün öldürülmesinin yasaklanması da, tıpkı surad kuşu hakkında söylendiği gibi "Etinin tahrimi ile ilgilidir" denmiştir. Ayrıca, onun pis koktuğu, dolayısıyle cellâle (pislik yiyen hayvan) durumunda olduğu belirtilmiştir.

Biz, alimlerimizin yorumlarına şunu ilave etmek isteriz: Bizce sebebi bilinir veya bilinmez. Esas olan, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yasaklamasıdır. O'nun her yasağında -tıpkı her emrinde olduğu gibi- nice hikmetler, maslahatlar var. Bunların cüz'î bir kısmını bilsek de pek çok kısmını bilemeyebiliriz. Zamanla bilemediğimiz hikmetler peyder pey zuhur edebilir, anlaşılacak hale gelebilir. Nitekim günümüzde, tabiatta mevcut hassas bir dengeden bahsedilmektedir. İnsanoğlu rastgele tasarrufları ve müdahaleleriyle bu dengeyi bozmakta ve sonradan büyük zararlara maruz kalmaktadır.

Öldürülmesi yasaklanan hayvanların bu dengede mühim bir rol sahibi oldukları söylenebilir. Kasır aklımız ve sınırlı bilgimizi, sönük beşerî yorumlarımızı esas alarak nebevî tahdid ve yasakları küçük görme gafletine düşülmemelidir.

2- *Resulullah*'ın öldürülmesini yasakladığı hayvanlar meyanında kurbağa da geçer.

KISAS BÖLÜMÜ

(Bu bölüm dört fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

AMDEN KATLETME

★ HATA VE AMDEN HATA

★ BABA VE EVLAD ARASINDA KISAS

★ BİR KİMSE SEBEBİYLE CEMAATE KISAS, KÖLE SEBEBİYLE HÜR OLANA KISAS

★ KÂFİR SEBEBİYLE MÜSLÜMANA KISAS

★ DELİ VE SARHOŞA KISAS

★ AKRABALARIN CİNAYETİ

★ ZANİYİ BEYYİNESİZ ÖLDÜREN

★ AĞIR BİR CİSİMLE ÖLDÜREN

★ İLAÇ VE ZEHİRLE ÖLDÜRME

★ HAYVAN, KUYU VE MADEN SEBEBİYLE ÖLME

İKİNCİ FASIL

İNSAN UZUVLARIYLA İLGİLİ KISAS

★ DİŞ

★ KULAK, TOKAT

ÜÇÜNCÜ FASIL

KISASIN YERİNE GETİRİLMESİ

DÖRDÜNCÜ FASIL

AFFETME HAKKINDA

UMUMÎ AÇIKLAMA

Kısas, asıl itibariyle, müsavat mânasını müş'ir olup bir şeyin izine tabi olmak, onun mislini getirmek demektir. İslam hukuk tabiri olarak, -bazı suçlarda- işlenen cürmün aynıyla cezasını vermek demektir. Bu, şahsa karşı işlenen suçlarda verilen cezadır. Katilin, maktul mukabilinde öldürülmesi, yahud mecruhun (yaralanan kimsenin) telef olan uzvuna mukabil, carihin (yaralayanın) aynı uzvunu telef etmektir. İslam ceza hukukunda temel espri الْجَزَاءُ مِنْ جِنْسِ الْعَمَلِ "ceza, işlenen amel cinsindendir." Şahsa karşı işlenen cezalarda tatbik imkânı oldukça, bu prensibe uyulur: Öldüren öldürülür, diş kıranın dişi kırılır, göz çıkaranın gözü çıkarılır.

Kur'an-ı Kerim şöyle der. (Mealen): **"Ey iman edenler! Maktuller hakkında size kısas (misilleme) yazıldı (farz edildi). Hür, hür ile; köle, köle ile; dişi dişi ile (kısas olunur). Fakat kimin (hangi katilin) lehinde maktûlün kardeşi (velisi) tarafından cüz'î bir şey affolunursa (hemen kısas düşer). Artık örfe uymak (şeriatin ve aklın iyi gördüğünü yapmak, borcu) ona (maktulün velisine) güzellikle ödemek (lazımdır). Bu Rabbinizden bir hafifletmedir. O halde, kim bu (afüvvden ve ödemeden) sonra (katile veya taraflarına muhaseme ve) tecavüzde bulunursa onun için pek acıklı bir azab vardır. Ey salim akıl sahipleri, kısasta sizin için (umumi) bir hayat vardır. Ta ki (katlden) sakınasınız"** (Bakara 178-179.]

Bu ayet, kısası emretmekle birlikte, kısasa mukabil, diyet ödeme kolaylığı da getirmektedir. Diyet işi, maktul tarafının rızasına bırakılmıştır. Maktul tarafının diyet alması halinde katile karşı düşmanlığı bırakması, intikam peşine düşmemesi, tecavüz etmemesi emredilmektedir.

Bir diğer ayette, kısas hükmünün eksikliğine dikkat çekildiği gibi, bazı başka teferruat da belirtilir: **"Biz onda (Tevrat'ta) onların**

üzerine (şunu da) yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş (karşılıktır. Hülasa bütün) yaralar birbirine kısastır. Fakat kim bunu (bu hakkını) sadaka olarak bağışlarsa o, kendisine (günahına) keffaret, (onun mağfiret edilmesine vesile)dir. Kim Allah'ın indirdiği (ahkâm) ile hükmetmezse onlar zalimlerin ta kendileridir" (Maide 45).

Kısas, zulme uğrayan tarafın intikam hislerini söndüren bir ceza çeşididir. Bu sebeple mücrim kısasla cezalandırıldığı takdirde, araya girecek ve teselsül edecek düşmanlıklar derhal sona erer. Üstelik, öldürdüğü takdirde öldürüleceğini, göz çıkardığı takdirde gözünün çıkarılacağını bilen herkes kendini bu çeşit cinayetlere karşı firenler. Bu hal cemiyet hayatında cinayetlerin fevkalâde azalmasını sağlar. Bu sebeple ayet-i kerimede (mealen); *"Kısasta sizin için hayat vardır"* buyrulmuştur.

Kısaslar nefse ve azaya aid olmak üzere iki kısımdır: Birine "kısas finnefs", diğerine *"kısas fi'l-etraf"* denir. Müteakiben görüleceği üzere (4959-4962), bir kişinin ölümüne bir grup iştirak etmiş olsa, o grubun bütün ferdlerinin kısasla öldürülmesinin İslam hukukunda esas kılınması kişiyi, akibeti meçhul anarşik eylemlere katılmaktan da alıkoyar, cemaat psikolojisinin sevkiyle cinayete iştirakten önler, anarşiye büyük ölçüde sed çeker.

Anarşi girdabında boğulma noktasına gelen memleketimizde, ayet-i kerîmenin hayatbahş sesini bir başka kulakla dinlemeliyiz: *"Kısasta sizin için hayat var!"*

BİRİNCİ FASIL

ÂMMDEN KATLETME

4952 ١- عن أبي شريح رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ قُتِلَ عَمْداً بِغَيْرِ حَقٍّ فَلِوَلِيِّهِ أَنْ يَخْتَارَ إِحْدَى ثَلاَثٍ: إِمَّا أَنْ يَقْتَصَّ، وَإِمَّا أَنْ يَعْــفُوَ، وَإِمَّا أَنْ يَأْخُذَ الدِّيَةَ، فَـإِذَا أَرَادَ الرَّابِعَةَ فَخُذُوا على يَدِهِ ثُمَّ تَلاَ: فَمَنِ اعْتَدَى بَعْدَ ذلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ]. أخرجه أبو داود.

1. (4952)- *Ebu Şüreyh* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim haksız yere, âmden (bile bile) öldürülürse velisi şu üç şeyden birini tercihte muhayyerdir:

Ya kısas ister.

Ya affeder.

Yahut diyet alır.

Eğer dördüncü bir şey istemeye kalkarsa elinden tutun (mani olun)!"

Sonra *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, şu ayeti tilavet buyurdu. (Mealen): **"Kim bundan sonra tecavüz ederse ona elim bir azab vardır"** (Bakara 179)." [Ebu Davud, Diyat 3, (4496), 4, (4504); Tirmizî, Diyat 13, (1406).]

4953 ٢- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رسولُ اللهِ ﷺ: مَنْ قَتَلَ رَجُلاً مُؤْمِناً فَهُوَ قَوَدٌ بِهِ. فَمَنْ حَالَ دُونَهُ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللهِ وَغَضَبُهُ، وَلاَ يَقْبَلُ اللهُ مِنْهُ صرفــــاً وَلاَ عَدْلاً]. أخرجه رزين.

«الصَّرْفُ» النفلُ. و«العَدْلُ» الفرض.

2. (4953)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim mü'min bir kimseyi (âmden) öldürürse, katil bu sebeple kısas o-lunur. Kim bu kısasa mani olursa Allah'ın lanet ve gadabı onun üzerine olsun. Allah onun ne farz ve ne nafile hiçbir hayrını kabul etmez." [Rezin tahric etmiştir. Bu mânada rivayet Sünenler'in bir kısmında gelmiştir. Ebu Davud, Diyat 17, (4539, 4540, 4541); Nesâî, Kasame 29, (8, 40).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen kaved, yedmek mânasına gelen bir asıldan gelir ise de kısas demektir. Ancak çoğunlukla kısas finnefs için kullanılır. Bu da, katilin kısas mahalline boynuna ip takılarak getirilmesinden dolayıdır.

2- Hadiste kısasa şu veya bu şekilde mani olan kimseye Resulullah, Allah'ın lanet ve gadabını dilemekte, farz ve nafile nevinden hiçbir hayrının makbul olmayacağını bildirmektedir. Böylece adaletin yerine gelmesini engellemenin büyük vebal olduğuna dikkat çekmektedir. Aleyhissalâtu vesselâm bir başka hadislerinde: مِنْ شَرِّ النَّاسِ مَنْزِلَةً عِنْدَ اللّٰهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَبْدٌ أَذْهَبَ آخِرَتَهُ بِدُنْيَا غَيْرِهِ *"Kıyamet günü, Allah yanında insanların en şerlisi, başkasının dünyası için ahiretini heba eden kuldur"* buyurmuştur.

3- Hadiste geçen adli ulemâ "farz" diye anlamış, sarfa da "nafile" demiştir. Mamafih sarfa "tevbe", adle de "fidye" diyen alim de vardır.

4- Önceki hadiste geçen "dördüncü şey"den murad, mesela affettikten sonra kısas veya diyet istemesi, veya diyet talebinden sonra tekrar kısas istemesi gibi şeylerdir.

3- Neylü'l-Evtar'da denir ki: "Affa terğîb sahih hadisler ve ayet-i kerimelerle sübut bulmuştur. Affın meşruiyyeti hususunda ihtilaf mevcut değildir. Ancak, mazlum için evla olan hangisidir? Kendisine zulmedeni affetmesi mi, yoksa affı terketmesi mi bu hususta ihtilaf edilmiştir."

★ HATA VE ÂMDEN HATA

4954 ١ — عن ابن عبّاس رَضِيَ اللّٰهُ عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنْ قُتِلَ فِي عِمِّيًّا أَوْ رِمِّيًّا تَكُونُ بَيْنَهُمْ بِحَجَرٍ أَوْ بِسَوْطٍ أَوْ ضَرْبٍ بِالْعَصَا فَهُوَ خَطَأٌ وَعَقْلُهُ الْخَطَأُ، وَمَنْ قُتِلَ عَمْداً فَهُوَ قَوَدٌ، وَمَنْ حَالَ دُونَهُ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللّٰهِ وَغَضَبُهُ، وَلَا يُقْبَلُ مِنْهُ صَرْفٌ وَلَا

عَدْلٌ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

« الـعِمِّيّا » بكسر العين وتشديد الميـم المكسورة والقصر مصدر، ومعناه أن يوجد بينهم قتيل يعمى أمره ولا يتبين قاتله، فحكمه حكم قتيل الخطأ تجب فيه الدية.

1. (4954)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim, aralarında taş atışması veya kamçı veya sopa darbı gibi durumlarda mübhem şekilde öldürülürse (bunun hükmü) hataen öldürme hükmüne tabidir, diyeti de hata diyetidir. Kim bu diyetin yerine getirilmesine mani olursa Allah'ın lanet ve gadabı üzerine olsun. Onun hiçbir farz ve nafile hayrı kabul edilmeyecektir." [Ebu Davud, Diyat 17, (4539, 4540), 28, (4591); Nesâî, Kasâme 29, (8, 40).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste birbirlerine taş atan veya sopa sallayan, kamçı vuran iki tarafın kavgası sırasında kim tarafından öldürüldüğü, ne suretle öldüğü bilinemeyen bir maktulün görülmesi durumunda verilecek hüküm belirtilmektedir: Resulullah bunun hükmü, âmden katl değil, hataen katldir demektedir.

Ulemâ, bu kişinin diyetini kim ödeyecek meselesinde ihtilaf etmiştir:

★ *İmam Mâlik:* "Bununla niza edenler" der.

★ *Ahmed İbnu Hanbel:* "Diyeti, diğerlerinin akilelerinedir. Ancak, muayyen bir adam üzerinde iddiada bulunacak olurlarsa, kasâmeye başvurulur" demiştir. İshak da bu görüştedir.

★ *İbnu Ebî Leylâ* ve *Ebu Yusuf:* "Bunun diyeti aralarında kavga yapan her iki grubun akilelerinedir" der.

★ *Evzâî:* "Çarpışan her iki grubadır. Ancak bu gruplar dışından beyyine getirip: "Falan öldürdü" diye isbatlarsa, bu durumda o kimseye kısas gerekir" demiştir.

★ *Şafiî:* "Bir şahıs veya bir grup hakkında "Bu (veya bunlar) öldürdü" diye iddia edecek olurlarsa kasâme gerekir, aksi takdirde ne diyet ne de kısas gerekir" demiştir.

★ *Ebu Hanîfe*: "Öldürülenin sahipleri başka birinin üzerinde iddiada bulunmazlarsa, ölünün bulunduğu kabilenin akilesinedir" demiştir.

4955 ٢ – وعن وائل بن حجر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [جَاءَ رَجُلٌ الى رسولِ اللّٰه ﷺ يَقُودُ آخَرَ بنسْعَةٍ. فقَالَ: يا رَسولَ اللّٰه هذا قتَلَ أخي؟ فقَالَ رسولُ اللّٰه ﷺ أقَتَلْتَهُ؟ فقَالَ: إنَّهُ لَوْ لَمْ يعتَرِفْ أقَمْتُ عَلَيْهِ الْبَيِّنَةَ. فَقَالَ: نَعَمْ، قَتَلْتُهُ. قَالَ: كَيْفَ قَتَلْتَهُ؟ قَالَ: كُنْتُ أنَا وَهُوَ نَخْتَبِطُ مِنْ شَجَرَةٍ فَسَبَّنِي وَأغْضَبَنِي فَضَرَبْتُهُ بِالْفَأسِ عَلَى قَرْنِهِ فَقَتَلْتُهُ].

أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

وزاد أبو داود: « وَلَمْ أُرِدْ قَتْلَهُ. فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللّٰه ﷺ: هَلْ لَكَ مِنْ شَيْءٍ تُؤَدِّيهِ عَنْ نَفْسِكَ؟ قَالَ: مَالِي مِنْ مَالٍ إلاَّ كِسَائِي وَفَأسِي فَقَالَ: أتَرَى قَوْمَكَ يَشْتَرُونَكَ؟ قَالَ: أنَا أهْوَنُ عَلَى قَوْمِي مِنْ ذلِكَ. فَرَمَى إلَيْهِ النَّبِيُّ ﷺ بِنِسْعَتِهِ وَقَالَ: دُونَكَ صَاحِبَكَ، فَانْطَلَقَ بِهِ الرَّجُلُ، فَلَمَّا وَلَّى. قَالَ رَسُولُ اللّٰه ﷺ: إنْ قَتَلَهُ فَهُوَ مِثْلُهُ. فَرَجَعَ إلَيْهِ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللّٰه؟ بَلَغَنِى أنَّكَ قُلْتَ إنْ قَتَلَهُ فَهُوَ مِثْلُهُ، وَمَا أخَذْتُهُ إلاَّ بِأمْرِكَ. فَقَالَ ﷺ: أمَا تُرِيدُ أنْ يَبُوءَ بِإثْمِهِ وَإثْمِ صَاحِبِكَ. قَالَ: بَلَى يَا نَبِيَّ اللّٰهِ، قَالَ: فإنَّ ذلِكَ كَذلِكَ. قَالَ: فَرَمَى بِنِسْعَتِهِ وَخَلَّى سَبِيلَهُ ».

« النّسعةُ » سير يضفر على شبه الأعنة، تَشدّ به الرحال.

وقوله: « إنْ قَتَلَهُ فَهُوَ مِثْلُهُ » يحتمل وجهين: أحدهما أنه لم ير لصاحب الدم أن يقتله لأنه ادعى أن قتله كان خطأ أو كان شبه عمد فأورث شبهة في نفي القود؛ والثاني أنه إن أراد أنه مثله في حكم البواء فصارا متساويين لافضل للمقتصّ حيث استوفى حقه من المقتص منه.

2. (4955)- *Vail İbnu Hucr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *Aleyhissalâtu vesselâm*'a bir adam geldi, bir başkasını kayışla bağlamış getiriyordu.

"Ey Allah'ın Resulü! Bu, kardeşimi öldürdü!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Doğru mu, kardeşini mi öldürdün?" diye sordu. Getiren adam:

"Şayet itiraf etmezse, aleyhine beyyine getirebilirim!" dedi. Öbürü:

"Evet kardeşini öldürdüm!" diye itiraf etti. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Nasıl öldürdün?" diye sordu. Adam açıkladı:

"O ve ben bir ağaçtan yaprak çırpıyorduk, bana küfredip beni kızdırdı, ben de baltayla başına vurup öldürdüm." [Müslim, Kasâme 32, (1680); Ebu Davud, Diyat 3, (4499, 4500, 4501); Nesâî, Kasame 5, (8, 13-18).]

Ebu Davud şu ziyadede bulundu: "Ben onu öldürmeyi düşünmemiştim."

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): *"Kendinden ödeyeceğin bir şeyin var mı?"* diye sordu. Adam:

"Benim şu elbise ve baltamdan başka bir şeyim yok!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Ne dersin, kavmin seni satın alır mı (fidyeni öder mi)?" buyurdu. Adam:

"Ben kavmim nazarında o kadar kıymetli değilim ki!" dedi. Bunun üzerine *(aleyhissalâtu vesselâm)* kayıştan ipi getiren adama attı ve "Al adamını!" buyurdu. Adam onu alıp oradan ayrıldı. Onlar dönünce *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Eğer onu öldürürse, o da onun mislidir" buyurdular. Adam geri gelip:

"Ey Allah'ın Resûlü! "Eğer onu öldürürse o da onun mislidir" dediğiniz bana ulaştı. Oysa ben onu sizin emriniz üzerine aldım" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm*:

"Sen onun hem kendi günahı ve hem de (öldürdüğü) arkadaşının günahıyla dönmesini istemiyor musun?" buyurdu. Adam:

"Evet ey Allah'ın Resûlü!" deyince Aleyhissalâtu vesselâm:

"Bu iş böyledir!" buyurdu. Bunun üzerine adam kayışı atıp, adamı serbest bıraktı." [Müslim, Kasame 32, (1680); Ebu Davud, Diyat 3, (4999, 4500, 4501); Nesâî, Kasâme 5, (8, 13-18).]

AÇIKLAMA:

1- Nis'a, deriden örülen ipe denir. Dilimizde buna kayış deriz.

2- Hadis, *Ebu Davud*'da muhtelif vecihlerde kaydedilmiştir. Tarikler arasında bazı ziyadeler mevcut. Bir veçhinde *Resulullah* katilin affını taleb eder. Ölenin velisi kabul etmez. Diyet teklif eder, veli onu da kabul etmez. Dördüncü sefer: "Eğer onu affedersen o kendi günahı ve öldürdüğü kimsenin günahı ile öbür dünyaya gider ve cehennemlik olur" der. Velî, bu söz üzerine adamı affeder ve kölenin ipini bırakır. Ravi: "Ben onun ipini sürüyerek geri döndüğünü gördüm!" der.

3- Hadiste, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın öldürme hâdisesini tahkik ettiğini, ne suretle vukua geldiğini araştırdığını görmekteyiz.

4- Sindî şu açıklamayı sunar: "Dendi ki: "Katil, kendi eski günahlarına ilaveten öldürme günahını da boynuna yüklenerek döner. Eğer katil suçuna mukabil öldürülürse, bu öldürmeden dolayı yüklendiği günaha keffaret olur."

Nevevî de şöyle der: "Mânası: "Katil, maktulün günahını yüklenir, velinin de günahını yüklenir. Çünkü kardeşini öldürerek onu da zarara uğratmıştır. Bu, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a hassaten bu adamla ilgili olarak vahyedilmiş olabilir. Mamafih mânanın şöyle olma ihtimali de var: "Katili affın, senin ve öldürülen kardeşinin günahlarının düşmesine sebep olabilir. Bu günahlardan murad onların eski günahlarıdır, bunların katilin günahıyla bir ilgisi yoktur. Böylece "döner"in manası, "düşer" olur. Bu lafzı ona mecazi olarak ıtlak etmiştir."

Dönme kelimesinin ifade edebileceği başka ihtimallere de yer veren Sindî der ki: "İkisinin günahıyla dönmesi"nin mânası şu da olabilir: "Her ikisinin de günahının ortadan kalkmış olmasıyla dönmesidir. Muhtemeldir ki, Allah Teala hazretleri, velinin katili affetmesi sebebiyle razı oldu da hem veliyi hem de maktulü mağfiret buyurdu. Böylece katil, o ikisi mağfiretle günahtan arınmış oldukları halde döner."

5- "Eğer onu öldürürse o da onun mislidir" sözü iki mânaya muhtemeldir.

1) Onu, kana veli olan kimsenin öldürmesini uygun görmemiştir. Çünkü, katil hataen veya şibh-i amd suretiyle öldürdüğünü iddia etmektedir. Bu durum kısasın kalkmasına yeterli bir şüphedir. Fıkıhta kaidedir: Şüphe hali haddlerin tatbikatını düşürür.

2) Dönme halinde, velinin katilin durumunda olduğu da murad edilmiş olabilir. Böylece her ikisi birbirlerine eşit olurlar. Şöyle ki: "Kısas yapan veli, kısasla katilden hakkını alınca, katile bir üstünlüğü kalmaz.

6- Hattâbî der ki: "Hadiste şu hükümler var:

★ Veli kısas yapmak veya diyet almak hususunda muhayyerdir.

★ Amden öldürmenin diyeti, caninin malından alınır.

★ İmam, kısas kesinleştikten sonra, kana veli olan kimse nezdinde affetmesi için katil lehine şefaatte bulunur.

★ Katilin kaçmasından korkulduğu takdirde bağlanması mübahtır.

★ İp ve bağ altında getirilen kimsenin ikrarı caizdir.

★ Katil affedilirse ta'zir gerekmez. Ancak İmam Malik'in "Afdan sonra yüz sopa vurulur, bir yıl da hapsedilir" dediği hikâye edilmiştir."

4956 ٣ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قَتَلَ رَجُلٌ رَجُلاً عَلى عَهْدِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ فَرُفِعَ الى النّبيِّ ﷺ فَدَفَعَهُ الى وَلِيِّ الْمَقْتُولِ. فَقَالَ الْقَاتِلُ: يَا رَسُولَ اللّهِ مَا أَرَدْتُ قَتْلَهُ. فَقَالَ ﷺ لِلْوَلِيِّ: أَمَا إِنّهُ إِنْ كَانَ صَادِقاً فَقَتَلْتَهُ دَخَلْتَ النّارَ فَخَلّى سَبِيلَهُ، وَكَانَ مَكْتُوفاً بِنِسْعَةٍ فَخَرَجَ يَجُرُّ نِسْعَتَهُ، فَسُمِّيَ ذَا النِّسْعَةِ]. أخرجه أصحاب السنن.

3. (4956)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında bir adam bir adamı öldürmüştü. Hâdise *Aleyhissalâtu vesselâm*'a geldi. (Meseleyi tahkikten sonra) katili, maktulün velisine teslim etti. Katil:

"Ey Allah'ın Resûlü! Ben onu öldürmeyi kasdetmemiştim (kazaen öldürdüm)! " dedi. Aleyhissalâtu vesselâm veliye:

"Eğer bu sözünde sadık ise ve doğruyu söylüyorsa, bu durumda onu öldürdüğün takdirde ateşe gidersin!" buyurdu. Bunun üzerine veli, adamı salıverdi. Adam bir kayışla bağlı idi, kayışını sürüyerek uzaklaştı. Bundan sonra kendisine zu'n-nis'a (kayışlı) adı takıldı." [Tirmizî, Diyât 13, (1407); Ebu Davud, Diyat 3, (4493); Nesâî, Kasâme 5, (8, 13).]

AÇIKLAMA için önceki hadise bakılsın.

★ BABA VE EVLAD ARASINDA KISAS

4957 ١ – عن سراقة بن مالك رَضِيَ اللّهُ عَنْه، قال: [حَضَرْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يُقِيدُ الأَبَ مِنِ ابْنِهِ وَلاَ يُقِيدُ الإِبْنَ مِنْ أَبِيهِ]. أخرجه الترمذي.

1. (4957)- *Süraka İbnu Malik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, oğlu sebebiyle babaya kısas uyguladığına, fakat oğluna, babası sebebiyle, kısas uygulamadığına şahid oldum."[Tirmizî, Diyat 9, (1399).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin zayıflığına dikkat çeken *Tirmizî,* ulemanın bu hadisin aksiyle amel ettiğini belirtir: "Baba oğlunu öldürse, babaya bu yüzden kısas uygulanmaz; kazıfta bulunsa, hadd-i kazf tatbik edilmez."

2- Bazı alimler, babayı öldürmesine rağmen oğlana kısas tatbik edilmemesini: "Oğlu deli veya henüz büluğa ermemiş bir çocuk olabilir" diye

te'vil etmişlerdir. Bazısı da: "Bu, İslam'ın bidayetteki hükmü olabilir, sonradan neshedilmiştir" diye te'vil etmiştir. Mamafih şöyle diyen de olmuştur: "Bunun hikmeti şudur: Baba çocuğun vücuduna sebep olmuştur, onun yok olmasına da sebep olması caiz değildir."

4958 ٢ – وعن أبي رمثة قال: [انْطَلَقْتُ مَعَ أَبِي نَحْوَ النَّبِيِّ ﷺ: ثُمَّ إِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ لأَبِي: ابْنُكَ هذَا؟ قَالَ: ابْنِي وَرَبِّ الْكَعْبَةِ. فَقَالَ: حَقّاً؟ قَالَ: أَشْهَدُ بِهِ. فَتَبَسَّمَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مِنْ حَلَفِهِ وَمِنْ قُرْبِ شَبَهِي مِنْ أَبِي. ثُمَّ قَالَ: أَلاَ إِنَّهُ لاَ يَجْنِي عَلَيْكَ وَلاَ تَجْنِي وَقَرَأَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: وَلاَ تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى]. أخرجه أبو داود والنسائي.

2. (4958)- *Ebu Rimse* anlatıyor: "Babamla birlikte Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gittik. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* babama:

"Bu, oğlun mu?" diye sordu. Babam:

"Ka'be'nin Rabbine yemin olsun oğlum!" dedi. Resulullah tekrar:

"Hakikaten mi?" buyurdular. Babam: "Şehadet ederim oğlumdur!" deyince, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, babamın yemini ve benim babama benzerliğimin fazlalığı sebebiyle tebessüm buyurdular ve sonra:

"Bilesin! O senin cinayetinle sorumlu tutulamaz. Sen de onun cinayetinden sorumlu olmazsın" buyurdular ve şu ayeti tilavet ettiler. (Mealen): **"Hiçbir günahkâr, başkasının günahını yüklenmez"** (Enam 164). [Ebu Davud, Diyat 2, (4495); Nesâî, Kasâme 39, (8, 53).]

AÇIKLAMA:

1- Şarihler babanın ısrarla: *"Bu oğlumdur"* diye yemin ve şehadette bulunmasında bir cahiliye müessesesinin dile getirildiğini belirtirler: Cahiliye devrinde baba ve evlat birbirlerinin cinayetinden sorumlu idiler. Burada baba, cahiliye sorumluluğunu dile getirmekte: "Ben oğlumun, oğlum da benim cinayetlerimden sorumludur, bu hususta şahid olun" demek istemektedir.

2- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Ebu Rimse* ile babası arasında pek aşikâr olan benzerliğe rağmen, babasının "o benim oğlumdur" diye yemin etmesine tebessüm buyurmuştur.

3- *Resulullah,* herkesin cinayetinden hasıl olacak sorumluluk ve günahın kendisinde kalıp diğerine sirayet etmeyeceğini Kur'andan da şahid getirerek ifade buyurmuştur. Ancak Sindî, bazı sorumlulukların sirayet

edeceğini, hadiste öncelikle günahın kastedilmiş olması gerektiğini belirtir ve diyeti misal verir, "Onun ödenmesi her ikisine de vacib olur" der.

★ CEMAATE BİR KİŞİ SEBEBİYLE, HÜR'E DE KÖLE SEBEBİYLE KISAS

4959 ١– عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أنَّ غُلاماً قُتِلَ غِيلَةً. فَقَالَ عُمَرُ: لَوِ اشْتَرَكَ فيهِ أهْلُ صَنْعَاءَ لَقَتَلْتُهُمْ بِهِ].

1. (4959)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir oğlan, hile (suikast) suretiyle öldürülmüştü. Hz. Ömer (radıyallahu anh):

"Bunun öldürülmesine San'a ahalisi iştirak etmiş olsaydı, bu tek kişi yüzünden bütün San'a ahalisini öldürürdüm!" dedi."

4960 ٢– وفي رواية: [أنَّ أرْبَعَةً قَتَلُوا صَبِيّاً وَذَكَرَ نَحْوَهُ]. أخرجه البخاري.

2. (4960)- Bir başka rivayet: "Dört kişi bir çocuğu öldürmüştü, Hz. Ömer dedi ki..." diye başlar, yukarıdaki gibi devam eder. [Buharî, Diyat 21; Muvatta, Ukul 13, (2, 871).]

AÇIKLAMA:

Kaydedilen rivayette bir kimsenin haksız yere öldürülmesine iştirak edenlerin eşit olarak o cinayetin suçuna iştirak edecekleri ifade edilmektedir. Rivayetin aslında uzun bir hikâyesi var. Ancak *İmam Buhârî,* hikâyeyi atarak fıkha müteallik kısmını almış. İbretli olacağı için hikâye kısmını özetlemek istiyoruz: Bir kadının kocası gurbete gider ve gelmez, haber alınmaz olur. Kadının yanında kocanın önceki karısından kalma Asil isminde bir oğlu var. Kadın bir ara bir dost (kırık) edinir. Asil'i aralarında ayak bağı görmeye başlarlar ve öldürmeye karar verirler. Çocuğun öldürülmesine kadın, kırığı, hizmetçisi ve bir başka erkek daha iştirak ederler. Asil parça parça edilerek, parçaları bir dağarcığa doldurulup, köyün kenarında metruk bir kör kuyuya atılır. Sonra hâdise ortaya çıkar, işe devlet el koyar. Tahkik edilir. Önce kadının kırığı olmak üzere hepsi suçlarını itiraf ederler. Hâdiseyi tahkik eden Ya'la İbnu Ümeyye durumu Hz. Ömer'e yazar. Hz. Ömer dördünün de katledilmesi talimatını verir. Talimatında, sadedinde olduğumuz cümle yer alır: "Allah'a kasem olsun, eğer çocuğun öldürülmesine San'a ahalisinin tamamı iştirak etmiş olsaydı hepsini öldürürdüm."

4961 ٣– وعن مالك: [أنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنهُ قَتَلَ نَفَراً خَمْسَةً، أوْ سَبْعَةً بِرَجُلٍ

وَاحِدٍ، قَتَلُوهُ غِيلَةً وَقَالَ: لَوْ تَمَالأَ عَلَيْهِ أَهْلُ صَنْعَاءَ لَقَتَلْتُهُمْ جَمِيعاً].

3. (4961)- *İmam Malik* anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh), tek bir kişi için beş veya yedi kişiyi öldürttü. Bunlar hile ile birini öldürmüşlerdi. Hz. Ömer talimatında şunu da ilave etmişti: "Bu tek kişinin öldürülmesine bütün San'a halkı katılmış olsaydı, hepsinin öldürülmesine hükmederdim." [Muvatta, Ukûl 13, (2, 871).]

AÇIKLAMA:

Bu ikinci rivayet hüküm itibariyle öncekinin aynıdır. Üstelik hâdise San'a'da geçmektedir. Aynı hâdisenin farklı bir veçhi gibi gözükmektedir. Ancak önceki hâdisede bir çocuğu dört kişinin öldürmesi mevzubahis olduğu halde, burada bir adamı beş veya yedi kişinin öldürmesi mevzubahistir. *İbnu Hacer,* bu rivayetlerde iki ayrı vak'anın anlatıldığını belirtir. Bu ikinci hâdisede, bir adamın cariyesi ile içki âlemi yapan yedi kişinin efendiyi öldürmeleri; cinayetlerini itirafları, *Hz. Ömer*'e vak'anın bildirilmesi, *Hz. Ömer*'in cevabî yazısı ve bu yazıda, yukarıda kaydedilen hükmü mevzubahistir. *İbnu Hacer,* rivayetlerdeki farklılıklara bakarak, *Hz. Ömer* zamanında bu nevi vak'aların tekerrürü ve *Hz. Ömer*'in bu şekilde hükmettiği hususunda cezmeder.

4962 ٤– وعن سمرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ قَتَلَ عَبْدَهُ قَتَلْنَاهُ، وَمَنْ جَدَعَ عَبْدَهُ جَدَعْنَاهُ]. أخرجه أصحاب السنن.

وزاد النسائي: [وَمَنْ خَصَى عَبْدَهُ خَصَيْنَاهُ].

قال الخطابي، ومعناه: من فعل بعبده ذلك بعد عتقه إياه.

4. (4962)- *Semüre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim kölesini öldürürse, biz de onu öldürürüz. Kim de kölesini (burnunu, kulağını keserek) sakatlarsa, biz de onun (burnunu, kulağını keserek) sakatlarız." [Ebu Davud, Diyat 7, (4515 , 4516, 4517, 4518); Tirmizî, Diyat 18, (1414); Nesâî, Kasâme 9, (8, 21).]

Nesâî'nin rivayetinde şu ziyade var: "Kim kölesini iğdiş ederse, biz de onu iğdiş ederiz."

AÇIKLAMA:

1- Sadedinde olduğumuz hadis, efendi ile kölesi arasında birbirlerine

karşı işleyecekleri cinayetlerin cezasında eşitlik olacağını ifade etmektedir. Ancak fukaha bu meselede ittifak etmemiştir. Bu hadisle fetva veren olmuşsa da, çoğunluk, başka delilleri de gözönüne alarak, bu hadise uymayan hükümlere gitmişlerdir.

Nitekim *Tirmizî*, hadisi kaydettikten sonra şu açıklamayı dermeyan eder. "Tabiin'den bazı ilim ehli bu hadise göre hükmetmiştir: İbrahim Nehâî bunlardandır. Bazıları da: "Köle ile hür arasında gerek nefiste, gerekse daha aşağı meselelerde kıyas yoktur" diye hükmeder. Hasan Basrî ve Atâ İbnu Rebah bunlardandır. Ahmed ve İshak da bu görüştedir." Bazıları da şöyle demiştir: "Efendi kölesini öldürürse, bu sebeple efendi öldürülmez, başkasının kölesini öldüren bir hür öldürülür." Süfyan Sevrî de bu görüştedir."

Bazı alimler, "Efendinin kölesi mukabilinde öldürülmeyeceği hususunda, *İbrahim Nehâî* dışında bütün alimlerin icma ettiğini" kaydeder. Kölesi mukabilinde efendisinin öldürülmeyeceği görüşünde olanlar bu hadisi te'vil etmişlerdir. "Bu, kölesini öldürmeye tevessül edilmemesi için bir zecr, bir caydırmadır. Nitekim *Aleyhissalâtu vesselâm: "Bir kimse içki içerse celde uygulayın, tekrar yaparsa yine celde uygulayın, dördüncü veya beşinci sefer yine içerse artık onu öldürün"* buyurmuştur. Ama kendisine dördüncü veya beşinci sefer içki içen getirildiği zaman öldürmemiştir.

Bazı alimler hadis hakkında şöyle bir te'vilde bulunmuştur: "Resulullah'ın bu hükmü, önce köle iken, sonradan kölelikten kurtularak hür olmada efendisi ile eşitlenen kimse hakkında varid olmuştur."

Bazıları da şöyle te'vil etmiştir: "Sadedinde olduğumuz hadis اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ **"Hür, hür ile; köle köle ile... kısasdır"** (Bakara 178) ayeti ile neshedilmiştir."

Ebu Hanife'nin ashabı: "Hür, başkasının kölesini öldürürse öldürülür, kendi kölesini öldürürse öldürülmez" diye hükmetmiştir.

İmam Şafiî ve *İmam Malik:* "Hür, köle sebebiyle öldürülmez, başkasının kölesi de olsa" demişlerdir.

İbrahim Nehâî ve *Süfyan-ı Sevrî* ise: "Kendininki dahi olsa, hür köle sebebiyle öldürülür" diye hükmetmişlerdir.

2- Sakatlamak diye çevirdiğimiz "ced" kelimesi, insanın burun, kulak dudak gibi uzuvlarını kesmek mânasına gelir. Bu kelime, öncelikle ve hususi olarak burnun kesilmesini ifade eder. Fakat diğer uzuvların kesilmesini ifade için de kullanılmıştır. Tercümede bu umumi mânayı ifade etmek için sakatlama kelimesini kullanmayı tercih ettik.

Şarihler, ulemanın: "Hür kimsenin herhangi bir uzvu, kölenin herhangi bir uzvu sebebiyle kesilemez" diye hükmettiğini; hadisin de korkutma ve caydırma için varid olduğu veya mensuk bulunduğu şeklinde te'vil ettiğini belirtirler.

★ KÂFİR SEBEBİYLE MÜSLÜMANA KISAS

4963 ١- وعن أبي جحيفة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قُلْتُ لِعَلِيٍّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ. هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ سَوْدَاءَ فِي بَيْضَاءَ لَيْسَ فِي كِتَابِ اللّٰهِ؟ قَالَ: لاَ، وَالَّذى فَلَقَ الْجَنَّةَ وَبَرَأَ النَّسَمَةَ مَا عَلِمْتُهُ إلاَّ فَهْماً يُعْطِيهِ اللّٰهُ رَجُلاً فِي الْقُرْآنِ، وَمَا فِي هذِهِ الصَّحِيفَةِ. قُلْتُ: وَمَا فِي هذِهِ الصَّحِيفَةِ؟ قَالَ الْعَقْلُ وَفِكَاكُ الأَسِيرِ، وَأَنْ لاَ يُقْتَلَ مُسْلِمٌ بِكَافِرٍ]. أخرجه البخاري والترمذي والنسائي.

1. (4963)- *Ebu Cuheyfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Ali (radıyallahu anh)'ye: "Ey mü'minlerin emîri! Yanınızda, Kur'an'da bulunmayan yazılı bir şey var mı?" diye sormuştum. Şöyle cevap verdi:

"Hayır! Daneyi yar(ıp ondan filizi çıkar)an ve insanı yaratan Zata kasem olsun! Bildiğim şeyler, Allah'ın, Kur'an'da olanı anlamak üzere kişiye verdiği anlayış ve bir de şu sahifede bulunanlardır.

"Pekiyi bu sahifede ne var?" dedim.

"Diyet(le ilgili ahkâm), esirlerin hürriyete kavuşturulması (ile ilgili tavsiye ve teşvik), kâfir mukabilinde Müslümanın öldürülmeyeceği!" cevabını verdi." [Buhârî, Diyat 31, İlm 39, Cihad 171; Tirmizî, Diyat 16, (1412); Nesâî, Kasâme 12, (8, 23).]

AÇIKLAMA:

1- *el-Kâdî* der ki: "Hz. Ali'ye bu soruyu Şiîlerin bir iddiası sebebiyle sormuştur: Onların iddiasına göre, Ehl-i Beyt ve bahusus Hz. Ali (radıyallahu anh) nezdinde Resulullah'ın onlara hususi olarak öğretip başkalarından gizlediği bir kısım vahiyler vardı."

Bu iddiaların yaygınlığı sebebiyle bu kimselerin Hz. Ali'ye Ebu Cuhfe Vehb İbnu Abdillah el-Âmirî'nin dışında Kays İbnu Ubade, el-Eşter en-Nehâî de sormuştur. Yanında Kur'an'dan başka hususi bir vahiy metni olmadığı beyanına dair rivayetler ise başka zatlar tarafından da rivayet edilmiştir. Mesela Tarık İbnu Şihab der ki: "Hz. Ali minberde şöyle der-

ken kendisini dinledim "Vallahi, yanımızda Kitabullah ve şu sahifeden başka size okuyacağımız herhangi bir kitap yok."

2- *Hz. Ali*'nin verdiği cevap ve hususen mezkur sahifenin muhtevasıyla ilgili açıklamalar, senetten senede bir kısım farklılıklar ihtiva eder. Nesâî'nin farklı bir rivayeti müteakiben gelecek. Buhârî ve Müslim'in bir rivayetinde: "Medine haramdır" hükmü; Müslim'in bir rivayetinde: "Allah, Allah'tan başkasının adına kesene lanet etti." Ahmed İbnu Hanbel'in rivayetinde "Sadakanın taksimi" gibi ziyadeler mevcuttur. *İbnu Hacer:* "Bunların hepsi o sahifede mevcud idi. Ravilerden her biri hatırlayabildiğini rivayet etti" diyerek arada bir tearuz olmadığını belirtir.

3- Sahife'den murad, yazılı kâğıttır.

4- Akl, burada diyet demektir. Diyete akl denmesi, diyet olarak deve verilip, maktulün evinin avlusuna "akl"larla bağlandığı içindir. Akl burada ip demektir. *İbnu Mace*'nin rivayetinde akl yerine diyat kelimesi gelmiştir. Şu halde mezkur sahifede diyetle ilgili ahkâm; çeşitleri, miktarları, ödeniş tarzı vs. yazılmış olmalı.

5- Hadiste kâfiri öldüren Müslümana kısas tatbik edilmeyeceği ifade edilmektedir. Ancak daha önce de dikkat çekildiği üzere, bu meselede fukaha ihtilaf eder. İbnu Hacer'in kaydına göre:

★ *Şafiî, Malik* ve *Ahmed*'in de dahil olduğu cumhur bunu esas almış, "kâfir sebebiyle Müslüman öldürülmez" demiştir. Ancak İmam Malik'in, yol kesenler ve bunlar durumunda olanlar hakkında sarfettiği: "Hile ile öldüren öldürülür, maktul zımmî bile olsa" sözüne göre, kâfire mukabil Müslümanlar da öldürülmektedir.

★ *Hanefilere* göre, Müslüman haksız yere öldürmüş ise, zımmî sebebiyle öldürülür; fakat müste'min (eman verilmiş olan) sebebiyle öldürülmez.

★ *Şa'bî* ve *Nehâî*'ye göre, "Nasrani ve Yahudiye mukabil öldürülür, fakat Mecusiye mukabil öldürülmez."

Mesele hakkındaki münakaşa ve karşılıklı ileri sürülen deliller konuyu uzatacağı için kaydetmeyeceğiz.

4964 ٢ – وعن قيس بن عباد قال: [انْطَلَقْتُ أَنَا وَالأَشْتَرُ النَّخَعِيُّ الَى عَلِيِّ ابن أبي طَالِبٍ. فَقُلْنَا لَهُ: هَلْ عَهِدَ إلَيْكَ رَسُولُ اللهِ ﷺ شَيْئاً لَمْ يَعْهَدْهُ الَى النَّاسِ عَامَّةً. قَالَ: لاَ، إلاَّ مَافِي هذَا فَأَخْرَجَ كِتَاباً مِنْ قِرَابِ سَيْفِهِ. قَالَ: فَإذَا فِيهِ: الْمُؤْمِنُونَ

تَتَكَافَأُ دِمَاؤُهُمْ، وَهُمْ يَدٌ عَلَى مَنْ سِوَاهُمْ، وَيَسْعَى بِذِمَّتِهِمْ أَدْنَاهُمْ. أَلاَ لاَ يُقْتَلُ مُؤْمِنٌ بِكَافِرٍ، وَلاَ ذُو عَهْدٍ فِي عَهْدِهِ. مَنْ أَحْدَثَ حَدَثاً فَعَلَى نَفْسِهِ، وَمَنْ أَحْدَثَ حَدَثاً أَوْ آوَى مُحْدِثاً فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللهِ وَالْمَلاَئِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

2. (4964)- *Kays İbnu Ubad* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben ve el-Eşter en-Nehâî, Hz. Ali (radıyallahu anhümâ)'nin yanına gittik. Kendisine:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bütün insanlara şamil olmayan hususi bir talimde bulundu mu?" dedik. Bize:

"Hayır! ama şu sahifede bulunanlar var!" dedi ve kılıncının kabzasından bir sahife çıkardı. İçerisinde şunlar vardı: *"Mü'minlerin kanı eşittir. Onlar kendilerinden başkalarına karşı tek bir el gibidirler. Onlar içlerinden en adilerinin verdiği emana uyarlar. Haberiniz olsun: Mü'min, kâfir mukabilinde öldürülmez; ahd (antlaşma) sahibi de anlaşma müddeti esnasında (küfrü sebebiyle) öldürülmez. Kim bir cinayet işlerse sorumluluğu kendine aittir (başkasını ilzam etmez). Kim bir cinayet işler veya caniyi himaye ederse, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti üzerine olsun!"* [Ebu Davud, Diyat 11, (4530); Nesâî, Kasâme 8, (8, 19).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste Müslümanların kanının eşit olduğu belirtilmektedir. Yani şerefi, mevki ve makamı olanlarla, makamsız olanlar; zengin ve fakir olanlar; kadın, erkek olanlar; hanedan sahibi olanlarla asalete sahip olmayanlar; büyükler, küçükler; Arap ve acem olanlar; alim veya cahil olanlar arasında fark yoktur. Kim kime karşı cinayet işlerse aynı şekilde kısas yapılır, katil yerine bir başkası öldürülmez... demektir.

2- *"Müslümanlar bir el gibidir"* demek, "birbirleriyle dayanışma ve yardımlaşma içindedirler. Başka din mensuplarına karşı birbirlerini yalnız bırakmazlar" demektir.

3- *"En adilerinin verdiği emana uyarlar"* demek: "Herhangi bir Müslüman bir kâfire eman verse, artık o kâfir, bütün mü'minlere haram olmuştur. Onun malı, canı, ırzı korunmaya mazhardır. Bu emanı, köle gibi en düşük durumda olan, hiçbir vasfı bulunmayan bir Müslüman da vermiş olsa muteberdir" demektir.

4- *"Ahd (anlaşma) sahibi öldürülmez"* ibaresi makabline atıf yapılınca, ibare şöyle de anlaşılmıştır: "Mü'min, harbî kâfir sebebiyle öldürülmez; ahd sahibi de, ahdi boyunca harbî kâfir sebebiyle öldürülmez."

5- Kişinin cinayeti kendini ilgilendirir, günah kendine aittir. Kişi başkasının cürmü sebebiyle muahaze olunmaz. Ancak bu hüküm, kişinin nefsine ve malına terettüp eden cezalarda makbuldür, fakat hata sebebiyle terettüp eden birkısım maddî cezalar akileye terettüp edebilmektedir.

6- *Resulullah*'ın caniyi himaye edenlere laneti dikkat çekicidir. Şarihler bunu: "Caniyi, hasmına karşı koruyup, kısas uygulanmasına mani olan kimse" diye açıklarlar.

★ DELİ VE SARHOŞLARA KISAS

4965 ١- عن يحيى بن سعيد: [أَنَّ مَرْوَانَ كَتَبَ الى مُعَاوِيَةَ بْنِ أَبي سُفْيَانَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما: أَنَّهُ أُتِيَ إِلَيْهِ بِمَجْنُونٍ قَدْ قَتَلَ رَجُلاً فَكَتَبَ إِلَيْهِ أَنِ اعْقِلْهُ، وَلاَ تَقِدْ مِنْهُ، فإِنَّهُ لَيْسَ عَلَى مَجْنُونٍ قَوَدٌ]. أخرجه مالك.

1. (4965)- *Yahya İbnu Said* anlatıyor: "Mervan, Hz. Muaviye İbnu Ebî Süfyan (radıyallahu anhüma)'a: "Kendisine bir adamı öldürmüş olan bir deliyi getirdiklerini" yazarak hükmünü sormuştu, şu cevabı aldı:

"Onu hapset, kısas yapma, çünkü deliye kısas yoktur." [Muvatta, Ukul 3, (2, 851).]

AÇIKLAMA:

Hz. Muaviye'den meseleyi soran *Mervan İbnu'l-Hakem* Medine valisi idi. *Hz. Muaviye* halife olarak Şam'da ikamet ediyordu. Hz. Muaviye, Mervan'ın sorusuna "Kalem üç kişiden kaldırılmıştır: "...iyileşinceye kadar deliden..." hadisine dayarak deliye kısas uygulamasını yasaklamıştır.

İmam Malik hadise şu açıklamayı ekler: "Bir çocukla bir büyük, bir kimseyi birlikte amden öldürecek olsalar, bu durumda büyük, kısasen öldürülür, çocuğa da diyetin yarısı ödetilir. Keza bir hürle bir köle birlikte bir köleyi öldürseler, köle öldürülür, hür üzerine de kölenin kıymetinin yarısını ödemek terettüp eder." *Zürkânî*: "Köle müsavat sebebiyle öldürülür, hür ise müsavat olmadığı için öldürülmez, fakat diyeti aşsa bile kıymetinin yarısını öder" der.

4966 ٢- وعن مالك: [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ مَرْوَانَ كَتَبَ الى مُعَاوِيَةَ: أَنَّهُ أُتِيَ بِسَكْرَانٍ قَدْ قَتَلَ. فَكَتَبَ إِلَيْهِ أَنِ اقْتُلْهُ بِهِ].

2. (4966)- *İmam Malik*'e ulaştığına göre, Mervan, *Hz. Muaviye*

(radıyallahu anhüm)'ye yazarak: "Kendisine adam öldüren bir sarhoş getirildiğini" bildirir ve hükmünü sorar. *Hz. Muaviye:* "Onu öldür (kısas uygula)!" cevabını verir." [Muvatta, Ukul 15, (2, 872).]

AÇIKLAMA:

Zürkânî der ki: "Sarhoş, cinayetinden sorumludur. Aksi takdirde herkes sarhoş olur ve birbirlerini öldürür, malları tahrip ederler, sonra da sarhoşluk yüzünden akıllarının olmadığını söyleyerek mazeret beyan etmeye kalkarlar. İşte böyle bir durum ortaya çıkmasın diye şer-i şerif sarhoşluğu mazeret kabul etmemiştir. Sarhoşla deli arasında fark var. Zîra sarhoş kendi iradesiyle kendini sarhoş etti. Dolayısıyla bu halinde kasıt vardır. Halbuki delide kasıt yoktur."

4967 ٣– وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ يَهُودِيَّةً كَانَتْ تَشْتِمُ رَسُولَ اللهِ ﷺ وَتَقَعُ فِيهِ فَخَنَقَهَا رَجُلٌ حَتَّى مَاتَتْ. فَأَبْطَلَ النَّبِيُّ ﷺ دَمَهَا]. أخرجه أبو داود.

3. (4967)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir Yahudi kadın Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a şetimde bulunuyor, hakaretler ediyordu. Bir adam onu boğarak öldürdü. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadının kanını batıl kıldı." [Ebu Davud, Hudud 2, (4362).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a şetmeden (söğüp sayan) kimsenin öldürüleceğini ifade eder. *İbnu'l-Münzir,* sarih olarak "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a şetmedenin öldürülmesi gerektiği hususunda" ulemanın ittifak ettiğini nakleder. *Hattâbî:* "Böyle biri Müslüman ise, katlinin vacib olduğu hususunda muhalefet eden bir alim bilmiyorum" der. *İbnu Battal:* "Resulullah'a sebbeden (söven, küfreden) kimse hakkında ulema ihtilaf etti" der ve devamla şunları kaydeder: "Bu kimse, Yahudi gibi ahd ve zımmet sahibi ise (yani İslam memleketinde yaşama ruhsatı almış kimse ise) İbnu 'l-Kasım'ın Malik'ten nakline göre, *Aleyhissalâtu vesselâm*'a sebbi sebebiyle, Müslüman olmayan, öldürülür. Müslüman sebbetmişse, tevbe teklifi yapılmadan öldürülür" der. İbnu'l-Münzir: "Leys, Şafiî, Ahmed ve İshak'tan Yahudi ve diğerleri hakkında benzer görüş" nakleder. Evzâî ve Malik'ten, Müslüman hakkında: "Bu bir nevi irtidattır, tevbe teklif edilir" dedikleri rivayet edilir. Kûfilerin de: "Sebbeden kimse zımmî ise ma'zur addedilir, Müslümansa bu, irtidattır" dediği nakledilmiştir.

Kadı İyaz: "Aleyhissalâtu vesselâm'a sebbeden zımmîye ceza verilmeyişinin, bu hususta sarahat olmayışı sebebiyle mi, yoksa onların kalbini kazanmak mülahazasıyla mı olduğunda ihtilaf edildiğini" söyler ve devamla der ki: "Bazı Malikîlerin, "Resulullah, kendisine "ölüm senin üzerine olsun!" diyen Yahudileri öldürmedi. Çünkü bu hususta Yahudilerin böyle söylediğine dair bir beyyine ibraz edilmedi, bunu Yahudiler de ikrar etmediler. *Aleyhissalâtu vesselâm* (vahye dayanan) kendi bilgisiyle de onlara hükmetmezdi" dediğini nakleder. Şu da şöylenmiştir: "Yahudiler, şetimlerini açıkça ifade etmeyip, dillerini bükerek kelime oyunu yaptıkları için onları öldürmekten vazgeçti." Bazı alimler de: "Bu sözleri küfre hamledilmez, bu bir ölüm temennisidir, mutlaka vaki olacak bir şeyi dileyerek, beddua etmektir. Nitekim bu yüzden, onlara selamlarına mukabele sadedinde: "Size de olsun!" demekle yetinmiştir. Mânası: "Ölüm size de bize de gelicidir, onu talep etmenin bir mânası yoktur" şeklinde bir açıklamada bulunmuşlardır.

4968 ٤ – وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أَنَّ أَعْمَى قَتَلَ أُمَّ وَلَدٍ لَهُ، وَكَانَتْ تَشْتُمُ النَّبِيَّ ﷺ. فَأَهْدَرَ النَّبِيُّ ﷺ دَمَهَا]. أخرجه أبو داود والنسائي.

4. (4968)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Âma yani gözleri kör bir zat, ümmü veled olan cariyesini, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a şetmettiği için öldürdü. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* cariyenin kanını heder addetti." [Ebu Davud, Hudud 2, (4361); Nesâî, Tahrim 16, (7, 107, 108).]

AÇIKLAMA:

1- Hâdise *Ebu Davud*'da teferruatlı olarak anlatılmaktadır. Buraya vak'a ve buna terettüp eden hüküm kaydedilmiş: Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a şetmeden bir cariyeyi âma olan efendisi, şetmi sebebiyle öldürmüştür. Ertesi günü duruma muttali olan Aleyhissalâtu vesselâm "Cariyenin kanı hederdir" buyurmuştur. Yani öldüren kimseye ne kısas, ne diyet ne de tazir hiçbir ceza gerekmemektedir.

2- Şarihler, âmanın beyanının doğruluğu hususunda, "Resulullah vahiy almış olabilir" diyerek mesele hakkında tahkik yapılmayışının sebebini belirttiler. Çünkü, normalde bu çeşit cinayetlerde caninin beyanına itibar edilmeyip, tahkik edilmesi gerekir.

3- *Sindî* hadiste: "Zımmî, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hakkında dilini tutmayıp hakaret edecek, iftira ve şetme yer verecek olursa,

zımmet hakkını kaybedeceği ve öldürülmesinin helal olacağı hususunda delil vardır" der.

Sebbeden kimse Müslümanlardan biri ise, öldürüleceğinde ihtilaf yoksa da, zımmînin sebbine terettüp edecek hükümde ihtilaf edilmiştir. Önceki hadiste daha geniş yer verdiğimiz üzere:

★ Şafiî hazretleri: "Öldürülür, zımmet (himaye) kaldırılır" der.

★ *Ebu Hanife* merhum: "Öldürülmez, onun şirki bundan da büyük bir cinayetidir" demiştir.

★ *İmam Malik* rahimehullah: "Yahudi ve Nasârâ'dan şetmedenler öldürülür, Müslüman olan istisnadır" demiştir.

★ AKRABALARIN CİNAYETİ

4969 ١ - عن ثعلبة بن زهدم اليربوعي قال: [جَاءَ نَاسٌ مِنَ الأَنْصَارِ فَقَالُوا: يَارسُولَ اللهِ هٰـؤُلاَءِ بَنُو ثَعْلَبَةَ بن يَرْبُوعٍ قَتَلُوا فُلاَنـاً في الْجَاهِلِيَّةِ. فَـقَالَ وَهَتَفَ بِصَوْتِهِ: أَلاَ لاَ تَجْنِي نَفْسٌ عَلَى أُخْرَى]. أخرجه النسائي.

1. (4969)- *Sa'lebe İbnu Zehdem el-Yerbûî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ensârdan bir grup insan gelip:

"Ey Allah'ın Resulü! Şunlar Benî Sa'lebe İbnu Yerbû'dur. Cahiliye devrinde falan kimseyi öldürdüler!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm sesini yükselterek:

"Bir kimse diğerinin cinayetinden sorumlu olmaz" buyurdular." [Nesâî, Kasâme 39, (8, 53).]

AÇIKLAMA:

Dikkat edilirse, hadiste eski bir cahiliye anlayışı iptal edilmektedir. Şöyle ki: Ensârdan bir grup, cahiliye devrinde, Benî Sa'lebe İbnu Yerbû kabilesine mensup bir kimse tarafından işlenmiş olan bir cinayeti, Benî Sa'lebe'nin tamamı işlemiş gibi göstermişler ve "Falanı bunlar öldürdüler" şeklinde ifade etmişlerdir. Aslında bu ifade cahiliye devrinde cari olan hukuk sisteminin dile getirilmesi idi. Kabile içerisinde ferdin müstakil bir sorumluluğu yoktu. Bütün kabile efradı müşterek bir sorumluluğa sahip idi. Bu sebeple bir kimsenin işlediği cinayet, caninin mensup olduğu kabile tarafından işlenmiş bir cinayet kabul ediliyordu. Keza o cinayet, tek bir ferde veya onun ailesine karşı bir cinayet olmayıp,

bizzat kabilesinin kendine, bütün efradına karşı işlenmiş bir cinayet oluyordu. Bu anlayışın, tabii neticesi olarak, cani tarafın cezalandırılması için bizzat caninin öldürülmesi gerekmezdi, onun mensub olduğu kabileden herhangi bir ferdin öldürülmesi de intikam için yeterli olabilirdi.

Her hususta "şahsi sorumluluğu", kanun hakimiyetini tesis etmeyi esas alan İslam dini, وَلاَ تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى **"Hiçbir günahkâr, başkasının günahını yüklenmez"** (En'am 164) ayetiyle eski sistemi kaldırmıştır. Bu, aslında İslam'ın getirdiği mühim inkılablardan biridir. Artık ferd, kabilenin bir parçası, buğday yığınında bir dane olarak kıymet taşıyan bir cüz değil, ayrı bir şahsiyettir; Allah ve şeriat karşısında müstakil bir sorumluluğu olan kimsedir.

4970 ٢– وعن طارق المحاربي: [أَنَّ رَجُلاً قَالَ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ: إِنَّ هٰـؤُلاَءِ بَنُو ثَعْلَبَةَ الَّذِينَ قَتَلُوا فُلاَنـاً فِي الْجَاهِلِيَّةِ، فَخُذْ لَنَا بِثَأْرِنَا. فَرَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى رَأَيْتُ بَيَاضَ إِبْطَيْهِ وَهُوَ يَقُولُ: لاَ تَجْنِي أُمٌّ عَلَى وَلَدٍ مَرَّتَيْنِ]. أخرجه النسائي.

2. (4970)- *Tarık el-Muharibî* anlatıyor: "Bir adam (gelerek):

"Ey Allah'ın Resulü! Şunlar, cahiliye devrinde falancayı öldüren Benî Sa'lebe kabilesidir. Onlardan intikamımızı alıver!" dedi. Bu söz üzerine *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ellerini öylesine kaldırdı ki, koltuk altlarının beyazlığını gördüm. Şöyle diyordu: *"Anne çocuğu adına cinayet işlemez (cinayeti kendi adınadır)!"* Resulullah bu sözü iki kere tekrar ettiler." [Nesâî, Kasâme 39, (8, 55).]

AÇIKLAMA önceki hadiste geçti.

★ DELİL OLMADAN ZANİYİ ÖLDÜREN

4971 ١– عن سعيد بن المسيب: [أَنَّ رَجُلاً مِنْ أَهْلِ الشَّامِ وَجَدَ رَجُلاً مَعَ امْرَأَتِهِ فَـقَتَلَهُ وَقَتَلَهَا، فَـأَشْكَلَ عَلَى مُعَاوِيَةَ الْحُكْمُ فِيـهِ فَكَتَبَ الَى أَبِي مُوسىٰ لِيَسْأَلَ لَهُ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهم. فَـقَالَ لَهُ عَلِيٌّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه: هٰذَا شَيْءٌ مَا وَقَعَ بِأَرْضِي، عَزَمْتُ عَلَيْكَ لَتُخْبِرَنِي فَـقَالَ لَهُ أَبُو مُوسىٰ: إِنَّ مُعَاوِيَةَ كَتَبَ الَيَّ بِهِ أَنْ أَسْأَلَكَ فِيـهِ فَـقَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه: أَنَا أَبُو الْحَسَنِ، إِنْ لَمْ يَأْتِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَلْيُعْطَ بِرُمَّتِهِ]. أخرجه مالك.

« الرُّمَّةُ » الحبل، والمراد به الحبل الذي يقاد به الجاني.

1. (4971)- *Said İbnu'l-Müseyyeb* merhum anlatıyor: "Şam ehlinden bir kimse, hanımının yanında bir erkek yakalamıştı. Erkeği de kadını da öldürdü. Muaviye (radıyallahu anh), katil hakkında hüküm vermekte zorluk içinde kaldı. Meseleyi *Ali İbnu Ebî Talib*'e sorması için Ebu Musa (radıyallahu anhümâ)'ya yazdı.

Hz. Ali (radıyallahu anh): "Bu benim diyarımda (Irak'ta) vaki olmayan bir hâdisedir, hükmünü bana sizin söylemenizi istiyorum!" dedi. Ebu Musa (radıyallahu anh) da:

"Bu hususta sana sormam için bana Muaviye (radıyallahu anh) yazmıştı" dedi. Hz. Ali (radıyallahu anh):

"Ben Ebu'l-Hasan'ım! Eğer katil dört şahid getiremezse ipiyle (maktul tarafa) verilir (kısas yapılır)" buyurdu." [Muvatta, Akdiye 18, (2, 737).]

AÇIKLAMA:

1- Burada İslam'ın mühim bir prensibi gözükmektedir: Delile dayanmayan hiçbir iddia kabul edilmez. Mağdur taraf iddiada bulunarak şikayetini kadıya yapar, delilini ibraz eder. Kadı tahkik eder. Eğer iddia edilen suç, deliller muvacehesinde sübut bulursa, kadı hükmünü verir.

Halbuki hadiste anlatılan hâdisede erkek böyle yapmamıştır. Kendi görgüsünü esas alarak kendisi ölüme hükmetmiş ve bu hükmü infaz etmiştir. İslam dini böyle bir muhakeme ve infaz usulünü meşru addetseydi, çok suistimaller olurdu.

Hz. Ali, şer-i şerife uygun olarak: "Katilin ipi maktul tarafa verilir" diye hükmetmiştir. Maksad kısastır. İpinin verilmesi tabiri, bu çeşit durumlarda katilin bağlanıp, ipinin ucunun maktul tarafına bu suretle teslim edilmesini ifade eder. Katili teslim alan mağdur taraf onu dilerse affeder, dilerse öldürür, dilerse diyet alır.

İbnu Abdilberr der ki: "Fakihler cemaati şahid olmadan zaniyi öldüren katile kısas tatbik edileceğine hükmetmiştir. Zîra Allah Teala Hazretleri, Müslümanların kanını mutlak şekilde haram kılmıştır. Bu durumda kim bir Müslüman öldürüp, sonra da "öldürülmesi vacib olmuştu" diyecek olursa, iddiasını delillerle isbatlamadığı takdirde, sözü kabul edilmez. İsbatlarsa kısastan kurtulur; aksi takdirde kısas uygulanır." İbnu Abdilberr diğer hukuk davalarında da "hakkın sübut bulabilmesi için, iddia sahibinin delil getirmesinin şart olduğunu" belirtir. Abdürrezzak'ın bir rivayetinde geldiğine göre, "Bir adam Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sorar:

"Bir adam, hanımıyla bir erkek yakalarsa onu öldürebilir mi?" Aleyhissalâtu vesselâm:

"Allah'ın (Kur'an'da) zikrettiği beyyineyi (yani dört erkek şahidi) bulmadıkça hayır!" diye cevap verirler."

Bu hususta, kıskançlığı ile meşhur *Sa'd İbnu Ubade*'nin, Resulullah'a tevcih ettiği sorusu da meşhurdur:

"Ben hanımımla bir erkek yakalasam, dört şahid getirmek için, onları imhal mi edeceğim?" Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm) "Evet!"* cevabını verir.

2- Sadedinde olduğumuz hadiste şu hükümler gözükmektedir:

★ Sultanın gıyabında hadd tatbik edilemez.

★ Şahidler olmadan suç sabit olmaz.

★ Sadece iddia ile kan dökülemez; döken, suçlu duruma düşer.

3- *Hz. Muaviye*'nin meseleyi *Hz. Ali* (radıyallahu anhümâ)'den doğrudan sormayışı, aralarındaki ihtilaf sebebiyledir. Ama, görüldüğü üzere siyasî kırgınlık, *Hz. Ali*'nin fıkıh yönünü, ilmini, dirayetini takdir etmekten *Hz. Muaviye*'yi alıkoymamıştır. Allah her ikisinden de razı olsun.

★ AĞIR BİR CİSİMLE ÖLDÜRMENİN HÜKMÜ

4972 ١ – عن أنس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه: [أنَّ يَهُودِيّاً قَتَلَ جَارِيَةً عَلَى أوْضَاحٍ لَهَا بِحَجَرٍ. فَجِيءَ بِهَا الى النَّبىِّ ﷺ وَبِهَا رَمَقٌ. قِيلَ لَهَا: أقَتَلَكِ فُلاَنٌ؟ فَأشَارَتْ بِرَأسِهَا أنْ لاَ. ثُمَّ قِيلَ لَهَا، أقَتَلَكِ فُلاَنٌ؟ فَأشَارَتْ بِرَأسِهَا أنْ لاَ. ثُمَّ سَألَهَا الثَّالِثَةَ فَقَالَتْ: نَعَمْ؛ وَأشَارَتْ بِرَأسِهَا، فَقَتَلَهُ ﷺ بِحَجَرَيْنِ رَضَخَ رَأسَهُ بَيْنَهُمَا]. أخرجه الخمسة.

وعند بعضهم: [أنَّ الْيَهُودِيَّ الَّذِي قَتَلَهَا لَمَّا أُخِذَ أقَرَّ وَاعْتَرَفَ].

«الأوْضَاحُ» الحلي من البقرة.

1. (4972)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir Yahudi, gümüş takıları için bir cariyeyi taşla öldürmüştü. Cariye *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a getirildi. Henüz canını teslim etmemişti. Kadıncağıza (birkısım isimler sayılarak): "Seni falanca mı öldürdü?" diye soruldu. Başıyla: "Hayır!" diye işaret etti. "Seni falan mı öldürdü?" diye bir başka isim zikredildi. Kadıncağız yine: "Hayır!" mânasında başıyla işaret etti. Üçüncü kere sordu. Bu sefer: "Evet!" dedi ve başıyla işaret etti.

Bunun üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm,* adamı (yakalattı, adam suçunu itiraf etti) o da iki taşla öldürdü, başını iki taş arasında ezdi." [Buhârî, Diyat 7, 4, 5, 12, 13, Husumat 1, Vesaya 5; Müslim, Kasame 15, (1672); Ebu Davud, Diyat 10, (4527, 4528, 4529), 14, (4538); Tirmizî, Diyat 6, (1394); Nesâî, Kasame 11, (8, 22).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisten bazı hükümler çıkarılmıştır.

★ Kadını öldüren erkek öldürülür. "Bu hususta icma var" denmiştir.

★ Âmden adam öldüren kimse kısasla öldürülür. Onun bu öldürülüşü, maktulü öldürdüğü tarzda olur: Kılıçla öldürmüşse, o da kılıçla öldürülür. Taş veya sopa veya bir başka şey ile öldürmüş ise aynı şeyle öldürülür. Zîra hadiste, Yahudinin, kızcağızı başını ezmek suretiyle öldürdüğü için, onun da başı ezilmek suretiyle öldürülmüştür.

★ Kısas, sadece kesici aletlerle öldürene değil, ağır bir şeyle vurmak suretiyle öldürene de uygulanmalıdır. Şafii, Malik, Ahmed ve cemahiru'l-ulema böyle hükmetmiştir.

Ebu Hanife ise: "Demir, taş ve tahtadan kesici bir aletle veya insan öldürmede kullanıldığı bilinen mancınıkla veya ateşe atma gibi yollardan biriyle icra edilen öldürme hâdiselerinde kısas uygulanır, diğer vasıtalarla öldürmelerde kısas yoktur" der.

★ İLAÇ VE ZEHİRLE ÖLDÜRME

4973 ١ — عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ تَطَبَّبَ، وَلاَ يُعْلَمُ مِنْهُ طِبٌّ، فَهُوَ ضَامِنٌ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

1. (4973)- *Amr İbnu Şuayb an ebîhi an ceddihî* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim sahte doktorluk yapar ve kendisinden tedavi olunmazsa bu kimse (sebep olacağı neticeyi) tazmin eder." [Ebu Davud, Dyiat 25, (4586); Nesâî, Kasâme 38, (8, 52-53); İbnu Mace, Tıbb 16, (3466).]

AÇIKLAMA:

Tıbbı bilmeden insanları tedaviye yeltenmek, dinimizce yasaklanmıştır. Hadiste görüldüğü üzere bu çeşit mütetabbibler sebep olacakları kazadan sorumlu tutulmuşlardır. Meydana gelen cinayetin tazmin edilmesi, akileleri üzerinedir.

Hattâbî, hastayı öldüren böyle bir kimsenin diyete zamin olacağı hükmüne muhalefet eden fakih bilmediğini belirttikten sonra: "Kısas düşer, çünkü tedavi işine hastanın rızasıyla başvurmuştur" der ve "doktorun sebep olacağı cinayetin tazmini, doktorun akilesine terettüp edeceği hususunun, bütün fakihlerin müşterek görüşü olduğuna" dikkat çeker.

4974 ٢– وعن أبي هريرة رضيَ الله عنهُ: [أنَّ امرأةً مِنَ الْيَهُودِ. أهْدَتْ لِلنَّبيِّ ﷺ شَاةً مَسْمُومَةً فَمَا عَرَضَ لَهَا ﷺ]. أخرجه أبو داود.

2. (4974)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Yahudilerden bir kadın *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a zehir katılmış bir koyun hediye etti, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* (bidayette) kadına dokunmadı." [Ebu Davud, Diyat 6, (4509).]

AÇIKLAMA:

Rivayette temas edilen hâdise Hayber'de cereyan etmiştir. Rivayetler, kadının akıllıca davranıp, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın koyunun kol kısmını sevdiğini işittiği için, oraya daha çok zehir koyduğunu belirtir.

Resulullah, zehirli lokmayı alır, ancak vahyen zehirli olduğu bildirilir, yutmadan tükürür. Durumu sofradaki Ashab'a duyurur ama, bu esnada lokmasını yutmuş olan Bişr İbnu Berâ zehirin tesiriyle ölür. Bazı rivayetler ise, Bişr (radıyallahu anh)'in derhal vefat ettiğini ifade ederken, bazıları da zehirin hasıl ettiği sancılarla zaman içinde vefat ettiğini ifade eder. Sadedinde olduğumuz rivayet bilahare vefat ettiğine müş'irdir. Çünkü hadisin sonunda, *Resulullah*'ın, zehir yediren kadına dokunmadığını ifade etmektedir. Şarihler bunu, "Zehirleme hadisesinden hemen sonra cezalandırma cihetine gitmedi. Bişr zehrin tesiriyle vefat edince, bilahare kadını yakalatıp, kısasen öldürttü" diye açıklarlar.

Hz. Enes, bir rivayetinde, bu zehirin tesirini Resulullah üzerinde zaman zaman gördüğünü, küçük dili üzerinde bu sebeple siyahlık bile peyda olduğunu belirtir.

Hz. Cabir'in rivayetine göre, hâdiseden sonra *Aleyhissalâtu vesselâm* kadını çağırarak bu işi niye yaptığını sorar. Kadın şöyle cevapta bulunur:

"Kendi kendime dedim: "Eğer Muhammed gerçek peygamber ise, (Allah kendisine haber verir ve) zehirden zarar görmez; değilse ölür, ondan kurtuluruz!"

Resulullah bu cevap üzerine kadını affeder ve ceza vermez. Bera ölünce cezalandırır.

Kadının tecziyesi işi rivayetlerde ihtilaflıdır. Kadı İyaz, rivayetlerdeki farklılıkları şöyle telif eder: "Resulullah kadını, zehirleme hâdisesine muttali olur olmaz öldürmedi. Hatta, "Bunu öldür!" diyenlere: *"Hayır!"* dedi. *Bişr İbnu'l-Bera* vefat edince, kadını Bişr'in velilerine teslim etti. Onlar kısasen öldürdüler. Böylece "öldürmedi" diyen rivayetler de, "öldürdü" diyen rivayetler de sahih olmuş olur."

★ HAYVAN, KUYU VE MADEN SEBEBİYLE ÖLME

Bu hadisle ilgili اَلْعَجْمَاءُ جُبَارٌ hadisi Zekatla ilgili bölümde geçti. (6. cilt 2030 numaralı hadis.)

İKİNCİ FASIL

İNSAN UZUVLARIYLA İLGİLİ KISAS

★ **DİŞ**

4975 ١ – عن عمران بن حصين رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [عَضَّ رَجُلٌ يَدَ رَجُلٍ فَنَزَعَهَا مِنْ فِيهِ، فَوَقَعَتْ ثَنِيَّتَاهُ. فَاخْتَصَمَا الى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ: فقَالَ: يَعَضُّ أَحَدُكُمْ يَدَ أَخِيهِ كَمَا يَعَضُّ الْفَحْلُ؟ لاَدِيَةَ لَكَ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

وزاد الترمذي: « فَأَنْزَلَ اللّٰهُ تَعالى: وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ ».

وزاد مسلم في أخرى: « فقَالَ رسولُ اللّٰه ﷺ: مَا تَأْمُرُنِي؟ تَأْمُرُنِي أَنْ آمُرَهُ أَنْ يَدَعَ يَدَهُ في فِيكَ تَقْضَمُهَا كَمَا يَقْضِمُ الْفَحْلُ؟ ادفَعْ يَدَكَ حَتَّى يَقْضَمَهَا ثُمَّ انْزَعْهَا ».

1. (4975)- *İmran İbnu Husayn* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam bir adamın elini ısırmıştı. Eli ısırılan, öbürünün ağzından elini (hızla) çekti. Bu yüzden ısıranın iki dişi döküldü. Bunun üzerine ihtilaf edip Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* nezdinde dava açtılar.

"Biriniz diğerinin elini erkek deve gibi ısırmaya mı kalktı? Bunun için sana diyet yok!" buyurdular. [Buhârî, Diyat 18; Müslim, Kasame 19, (1673); Tirmizî, Diyat 20, (1416); Nesâî, Kasâme 17, (8, 28, 29).]

Müslim'in bir diğer rivayetinde şu ziyade gelmiştir. "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Bana ne emrediyorsun? Elini ağzına koymasını söyleyeyim de onu boğa gibi dişleyesin öyle mi? Ver elini de ısırsın, sonra çık!"* buyurdular."

AÇIKLAMA:

Seniyye, ön dişlere denir.

İmam Âzam'la İmam Şafiî başta bir çok fukaha sadedinde olduğumuz hadisi esas alarak, eli ısırılan kimse elini çekerek ısıranın dişlerini sökecek olsa diyet gerekmeyeceğine hükmetmiştir. ***İmam Malik,*** diyet gerektiğine kaildir. *İmam Malik*'in görüşü, "yavaş çekme imkanı olduğu halde hızla çekme durumuyla ilgilidir" diye te'vil edilmiştir.

4976 ٢– وعن أنس بن مالك رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّ الرُّبَيِّعَ عَمَّتَهُ كَسَرَتْ ثَنِيَّةَ جَارِيَةٍ، فَطَلَبُوا إِلَيْهَا الْعَفْوَ فَأَبَوا. فَعَرَضُوا الأَرْشَ فَأَبَوْا. فَأَتَوا رَسولَ اللهِ ﷺ فَأَبَوْا إِلاَّ الْقِصَاصَ. فأَمَرَ ﷺ بِالْقِصَاصِ. فَقَالَ أَنَسُ بْنُ النَّضْرِ: أَتُكْسَرُ ثَنِيَّةُ الرُّبَيِّعِ؟ لاَ؛ وَالّذِى بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لاَ تُكْسَرُ ثَنِيَّتُهَا. فَقَالَ ﷺ: يَا أَنَسُ، كِتَابُ اللهِ الْقِصَاصُ. فَرَضِيَ الْقَوْمُ فَعَفَوا. فَقَالَ ﷺ: إِنَّ مِنْ عِبَادِ اللهِ مَنْ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللهِ لأَبَرَّهُ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

2. (4976)- *Hz. Enes İbnu Mâlik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Halası Rübeyyi', bir genç kızın ön dişini kırmıştı. Ondan affetmesini talep ettiler, kabul etmediler; diyet teklif ettiler, bunu da kabul etmediler. Resulullah Aleyhissalâtu vesselâm'a gittilerse de, kız tarafı kısas talebinde direndiler. Aleyhissalâtu vesselâm bunun üzerine kısas emretti.

Enes İbnu'n-Nadr: "Rübeyyi'in dişi kırılır mı? Hayır! Seni hak ile gönderen Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun, onun dişi kırılmaz!" dedi. Bunun üzerine *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Ey Enes! Kısas Allah'ın kitabıdır (emridir)" buyurdular. Bunun üzerine kız tarafı razı olup, affettiler.

Aleyhissalâtu vesselâm (Enes İbnu'n-Nadr'ı takdir ederek):

"Allah'ın öyle kulları var ki, (bir iş için) Allah'a yemin etse, Allah onu boş çevirmeyip dilediğini yerine getirerek yemininde hanis kılmaz" buyurdular." [Buhârî, Diyat 19, Sulh 8, Tefsir, Bakara 23, Tefsir, Maide 6; Müslim, Kasâme 24, (1675); Ebu Davud, Diyat 39, (4595); Nesâî, Kasâme 16, (8, 27).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis şu fevaidi ihtiva etmektedir:

★ Kişinin, olacağını zannettiği şeye yemin etmesi caizdir.

★ Böyle bir durumda, dilediği yerine gelen hakkında sena etmek -fitneden emin olunursa- caizdir.

★ Kısasın affı için şefaat müstehabtır.

★ Kısası affetmek de müstehabtır.

★ Kısas veya diyette muhayyerlik, hakk ödeyecek olana değil, hakk alacak olanadır.

★ Diş ve yaralamalarda, kadınlar arasında kısas sabittir.

★ Diyet hususunda sulh caridir.

★ Diş kırma fiilinde de kısas caridir. Ancak bunun yeri, mislinin icrası mümkün olan hallerdir. Şöyle ki: Kırılan zabtedilmiştir, aynı miktar, eğe ile caninin dişinden koparılabilecektir.

★ *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Enes İbnu'n-Nadr*'ı övmek suretiyle onun Allah nezdinde, yeminini yerine getirerek mahcubiyetten kurtaracak bir makamı olduğunu ifade etmiştir. Böylece dişi kırılan kız tarafının kalbine, sulh etmeleri hususunda Cenab-ı Hak ilham atmış olmaktadır. Onların sulha yanaşıp, affetmek suretiyle dişte kısasa gitmemeleri bir lutf-u İlâhî olmaktadır ve buna da Enes İbnu'n-Nadr'ın yemini müessir olmuştur.

★ KULAK

4977 ١ ـ عن عمران بن حصين رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أنّ غُلاماً لأُنَاسٍ فُقَرَاءَ قَطَعَ أُذُنَ غُلاَمٍ لأُنَاسٍ أغْنِيَاءَ فَأتَى أهْلُهُ الى رَسُولِ اللهِ ﷺ فقَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ: إنَّا أُنَاسٌ فُقَرَاءُ. فَلَمْ يَجْعَلْ عَلَيْهِ شَيْئاً] . أخرجه أبو داود والنسائي.

1. (4977)- *İmran İbnu Husayn* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Fakirlere ait bir oğlan çocuğu, zenginlere ait bir oğlan çocuğunun kulağını kopardı. Oğlanın ailesi Aleyhissalâtu vesselâm'a gelip: "Ey Allah'ın Resûlü! Bizler fakirleriz!" dediler. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cani tarafa bir ceza takdir etmedi." [Ebu Davud, Diyat 27, (4590); Nesâî, Kasâme 14, (8, 26).]

AÇIKLAMA:

Gulam kelimesi hem köle mânasına gelir, hem de oğlan çocuğu. *Hattâbî,* burada geçen cinayet sahibi gulamın hür olduğuna hükmeder ve der ki:

"Gulam hür idi, cinayeti de hataen işlemişti, akilesi de fakir kimselerdi. Esasen böyle durumlarda akileden genişlik ve imkan sahipleri yardımcı olur, fakirin bir ödemede bulunması gerekmez. Sanki, hadiste geçen kulağı koparan gulam hürdür. Çünkü köle olsaydı, ailesinin fakir-

liklerini söylerek özür beyan etmelerinin bir mânası olmazdı. Zîra akile, ne amden işlenen, ne itiraf edilen cinayetlerin diyetini yüklenmediği gibi, kölenin işlediği cinayetin diyetini de yüklenmez. Bu, alimlerden çoğunun görüşüdür. Amma köle gulam, bir köleye veya hürre karşı cinayet işlese, ehl-i ilmin ekseriyetine göre, cinayeti rakabesindedir."

★ TOKAT

4978 ١ – عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أنّ رَجُلاً وَقَعَ في أبٍ كَانَ لَهُ فـي الْجَاهليّةِ، فَلَطَمَهُ الْعَبّاسُ رَضِيَ اللهُ عنه، فَجَاءَ قَوْمُهُ، فَقَالُوا: لَنَلْطَمَنَّهُ كَمَا لَطَمَهُ، فَلَبِسُوا السّلاَحَ. فَبَلَغَ ذلكَ رَسُــولَ اللهِ ﷺ، فَصَعَدَ الْمنبَرَ. وَقَالَ: أيُّهَا النَّاسُ! أيّ أهْلِ الأرْضِ تَعْلَمُونَ أكْرَمَ علَى اللهِ؟ فَقَالُوا: أنْتَ. فقالُوا: إنَّ الـعبّاسَ مِنّي وَأنَا مِنْهُ، لاَ تَسُبُّوا أمْوَاتَنَا فَتُؤْذُوا أحْيَاءنَا. فَجَاءَ الْقَوْمُ، فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ، نَعُوذُ بِاللهِ مِنْ غَضَبِكَ، فَاسْتَغْفِرْ لَنَا]. أخرجه النسائي.

1. (4978)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Bir adam, cahiliye devrinde yaşamış bir atamıza sövmüştü. (Babam) Abbas (radıyallahu anh) ona bir tokat aşketti. Bunun üzerine adamın yakınları gelerek:

"O nasıl tokat aşkettiyse mutlaka biz de ona tokat vuracağız!" dediler ve silahlarını kuşandılar. Bu durum Aleyhissalâtu vesselâm'a ulaştı. Hemen gelip minbere çıktı ve: "Ey insanlar! Yeryüzü ahalisinden kimin Allah katında en mükerrem olduğunu biliyorsunuz?" buyurdular. Hepsi birlikte:

"Siz ey Allah'ın Resûlü!" cevabını verdiler. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Bilesiniz! Abbas bendendir, ben de ondanım! Ölülerimize sövmeyin, aksi halde dirilerimizi üzersiniz!" buyurdular. Bunun üzerine halk gelip:

"Ey Allah'ın Resulü! Senin gadabından Allah'a sığınırız, bizim için mağfiret dileyiverin!" dediler." [Nesaî, Kasame 21, (8, 33).]

AÇIKLAMA:

Sindî der ki: "(Hadiste görüldüğü üzere) sövmek eza vericidir. Bir kimse sövmek suretiyle bir hâdiseyi başlatır ve bu sebeple bazı nahoş durumlara maruz kalırsa, karşılaştığı bu eza sebebiyle kısas taleb etmemesi gerekir. Çünkü o hal, başına amelinin cezası olarak gelmiştir." Yine Sindî der ki: "Hadiste, imamın maslahat görmesi halinde kısasın affedilmesini taleb edebileceğine delil vardır."

ÜÇÜNCÜ FASIL

KISASIN YERİNE GETİRİLMESİ

4979 ١ – عن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قال رَسُولُ اللّهِ ﷺ: أَعَفُّ النَّاسِ قِتْلَةً أَهْلُ الإيمانِ]. أخرجه أبو داود.

1. (4979)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Öldürme tarzında insanların en ölçülüsü, iman sahipleridir." [Ebu Davud, Cihad 120, (2666); İbnu Mace, Diyat 30, (2681, 2682).]

AÇIKLAMA:

Hadis, insan olsun hayvan olsun, öldürme hususunda, en ziyade şefkat ve merhamet duygularıyla hareket ederek onlara en ölçülü davranacak olanların mü'minler olduğunu ifade etmektedir. Kur'an'da ve sünnette Allah'ın mahlukatına tasarruf tarzı hususunda tahdidler, kayıtlar konmuştur. Mü'minler bu kayıtlara uyar, haddi aşarak haram edilen, yasaklanan tarzlara tevessül etmez. Mesela müsle yasaktır, bir canlıyı hedef yapmak yasaktır, ateşle yakarak öldürmek yasaktır, işkence etmek yasaktır. Bu yasaklar bütün insanlıkça müşterek değerler olarak benimsense bile, bunları kemal mertebede tatbik edecek olanlar iman sahipleridir. Çünkü onlar mahlukata başıboş, tesadüfen zuhur etmiş gayesiz eşyalar gözüyle bakmaz. Allah'ın mahluku olduğunu, san'atı olduğunu, insanlar üzerinde hepsinin hukuku olduğunu, en ziyade hukukun hayvan ve insanlara karşı olduğunu idrak eder, merhamet ve şefkat duygularıyla onlara bakar. Kâfirde ise eşyaya karşı, onu hürmete, saygıya sevkedecek temel bir nokta-i nazar bulunmadığı için onlara, talan edilecek ganimet gözüyle bakar.

Hadis, bu nokta-i nazar farklılıklarını dile getirmektedir.

4980 ٢– وعن عبدالله بن زيد الأنصارى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ النُّهْبَى وَالْمُثْلَى]. أخرجه البخاري.

2. (4980)- *Abdullah İbnu Zeyd el-Ensarî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* müsle (denen göz çıkarmak, burun, dudak, kulak kesmek, karnn deşmek gibi tecavüzler)den, yağmacılıktan men etti." [Buharî, Mezalim 30, Zebâih 25.]

AÇIKLAMA:

Yağmalama diye tercüme ettiğimiz nühbâ: Başkasının malını cehren, rızası hilâfına arsızlıkla almaktır. Resûlullah hadiste bunu yasaklamaktadır.

Müsle ise hayvanın veya insanın uzuvlarını kesmektir. Onlar, canlı iken de cansız iken de bu tecavüz yapılabilir. *Resûlullah*, bunu da yasaklamıştır.

Cezası icabı ölüme mahkûm edilse de bu çeşit eziyet ve hakaret verici saldırıları dinimiz yasaklamıştır.

4981 ٣– وعن أبي فراس عن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يُقِصُّ مِنْ نَفْسِهِ]. أخرجه النسائي.

3. (4981)- *Ebu Firas, Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'den naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı gördüm, (başkasının lehine olarak) kendi nefsine kısas uyguluyordu." [Nesâî, Kasâme 23, (8, 34).]

AÇIKLAMA:

Resulullah, adalete verdiği ehemmiyetin bir delili olarak kendisine kısas uygulamıştır. Hz. Ömer bu sözleriyle, Resulullah'ın: "Kimin bende hakkı varsa gelsin alsın, kime haksız olarak vurmuşsam gelsin vursun" mânasında zaman zaman yaptığı talepleri kasdetmiş olmalıdır. Bu hususta *Ebu Davud*'un kaydettiği bir örnek şöyle: "Ebu Said anlatıyor: "Resulullah bir taksim yapıyordu. Bir adam ilerleyerek geldi ve üzerine eğilip bakmaya başladı. Aleyhissalâtu vesselâm elindeki bir hurma dalını yüzüne dürterek "çekil" dedi. Dal yüzünü kanattı. Bunun üzerine *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Gel (aynı şeyi bana yaparak) kısasta bulun!" dedi ise de, adam: "Hayır affettim ey Allah'ın Resulü" dedi."

Hz. Ebu Bekr ve *Hz. Ömer*'in de, nefislerinde kısas tatbik ettiklerine dair rivayetler gelmiştir. İslam, idarecilere teşriî ma'suniyet tanımaz.

DÖRDÜNCÜ FASIL

AFFETME HAKKINDA

4982 ١ – عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَـال: [مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ رُفِعَ إلَيْهِ شَيْءٌ فِيهِ قِصَاصٌ إلاَّ أَمَرَ فِيهِ بِالْعَفْوِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

1. (4982)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı, kendisine her ne zaman kısas bulunan bir dava getirildiğinde, mutlaka her seferinde affetmeyi emrediyor gördüm."[Ebu Davud, Diyat 3, (4497); Nesâî, Kasâme 27, (8, 37, 38).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, kısasa giren davalarda, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın daima affetmeyi tavsiye ve teşvik ettiğini göstermektedir. Kısas cezası ferdin maddî ve manevî mağduriyetini telafi etmeyi hedef edinmektedir. Dolayısıyle mazlum ve mağdur taraf affetmek suretiyle bu mağduriyetini manen telafi etmiş, "affetmiş olma"nın şerefiyle mânevî doyuma ermiş olabilir. Nitekim başlangıçta da belirtildiği üzere kısas cezası, hakim tarafından hükme bağlandıktan, yani suç sübût bulup ceza kesinleştikten sonra, mağdur taraf üç şıktan birini tercih edecektir:

1- *Kısas yapmak:* "Cana can, göze göz, yaraya yara şeklinde caniye, cinayetine denk bir ceza vermek.

2- *Diyet:* Can, göz, el vs. her bir uzvun, şeriatçe tesbit edilen maddî bedelinin ödenmesi.

3- *Affetmek:* Ne kısas, ne diyet talep etmeden, caniyi bağışlamak.

Resulullah, kısas davalarında bu üçüncüyü tavsiye etmekte, buna teşvik etmektedir. Şevkânî der ki: "Affa teşvik ve terğîb sahih hadisler ve Kur'an-ı Kerim'in nasslarıyla sabittir. Hülasa affın meşruiyyeti husu-

sunda herhangi bir ihtilaf mevzubahis değildir. İhtilaf, mazlum için hangisi evladır: Zalimi affetmek mi, affı terketmek mi hususundadır." Nitekim ayette: فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ **"...Fakat kim kendi hakkını bağışlarsa, bu onun günahlarına bir kefaret olur ve suçlunun cezası düşer..."** (Maide 45) buyrulmuştur. Bir başka ayette de mealen şöyle buyrulmuştur: **"Kötülüğün karşılığı, ona denk bir cezadır. Fakat kim affeder ve barışı tercih ederse onun mükafaatı Allah'a aittir. Şüphesiz ki O zalimleri sevmez"** (Şûra 40).

4983 ٢– وعن بريدة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [جَاءَ رَجُلٌ الى رَسُولِ اللهِ ﷺ بِرَجُلٍ فَقَالَ: إنَّ هـذَا قَتَلَ أخِي. قَالَ: اذْهَبْ فَاقْتُلْهُ كَمَا قَتَلَ أخَاكَ فَقَالَ لَهُ الـرَّجُلُ: اتَّقِ اللهَ وَاعْفُ عَنِّي. فَإنَّهُ أعْظَمُ لأجْرِكَ وَخَيْرٌ لَكَ وَلأخِيـكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَخَلَّى عَنْهُ. فَأُخْبِرَ الـنَّبيُّ ﷺ فَسَألَهُ فَـأخْبَرَهُ بِمَا قَالَ لَهُ. قَالَ فَـأعْتِقْهُ، أمَا إنَّهُ كَانَ خَيْراً لَهُ مِمَّا هُوَ صَانِعٌ بِكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، يَقُولُ: يَا رَبِّ سَلْ هذَا فِيمَ قَتَلَنِي؟]. أخرجه النسائي.

2. (4983)- *Hz. Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir adam getirip:

"Bu adam kardeşimi öldürdü!" diye şikayette bulundu. Resulullah da:

"Git sen de onu öldür, tıpkı kardeşini öldürdüğü gibi!" buyurdular. Adamcağız şikayetçiye:

"Allah'tan kork, beni affet! Çünkü af senin için büyük bir ücrete sebeptir. Senin için de, kardeşin için de kıyamet günü daha hayırlıdır!" dedi. Adam da onu salıverdi. Durum *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a haber verildi. Resulullah (onu çağırtıp) sordu. Adam (caninin) kendisine söylediklerini haber verdi.

(Ravi devamla) der ki: "(Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*): *"Onu azat et! Aslında onu azat etmen, onun için, kıyamet günü onun sana yapacağından daha hayırlıydı. O gün: "Ey Rabbim diyecek, şuna sor bakalım, beni niye öldürmüştü?"* [Nesâî, Kasâme 6, (8, 18).]

AÇIKLAMA:

Hadisin son kısmı Nesâî'deki aslından biraz farklı. Asla göre, Resulullah adamı affı sebebiyle azarlar ve: *"Bu, (onu öldürmen), onun sana kıyamet günü yapacağından daha hayırlıydı: "Ey Rabbim! Buna sor! Beni niye öldürmüştü?" diyecek"* buyurur. Nesâî, bu hadisi 4955 numara-

da kaydettiğimiz Vail İbnu Hucr hadisinin arkasından kaydeder. Vail hadisinde "aff"a teşvik var, burada ise, af sebebiyle ayıplama. Sindî meseleye şöyle bir açıklama getirir: "Bu hüküm, kayışlı adamla ilgili hükümden ayrı bir hükümdür. Muhtemelen, Aleyhissalâtu vesselâm, vahiy yoluyla bu katil hakkındaki katlin, önceki vak'adaki katil hakkındaki katlden hayırlı olacağını öğrenmiştir. Doğruyu Allah bilir."

4984 ٣– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: عَلَى الْمُقْتَتِلِينَ أَنْ يَنْحَجَزُوا الأَوَّلَى فَالأولى، وإنْ كَانَتْ امْرَأَةً]. أخرجه أبو داود والنسائي. وعنده: الأول فالأول.

« الْمُقْتَتَلِينَ » بفتح التائين. وبيان ذلك أن يقتل رجل له ورثة رجال ونساء، فأيهم عفا وإن كان امرأة سقط القود واستحقوا الدية، وأراد بالأولى فالأولى الأقرب فالأقرب.

3. (4984)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Maktulün kısas talep eden velilerine, (katillerden) birini affederek kısastan kaçınmaları gerekir. Kadın dahi olsa, en yakın olan başlasın."
[Ebu Davud, Diyat 16, (4538); Nesâî, Kasâme 29, (8, 39).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, kısasın düşmesi için, maktulün varislerine diyet talep etmelerini tavsiye ediyor. Varislerden sadece bir tanesi, kısas talebinden vazgeçip diyet talep edecek olsa, kısas düşecek ve hepsinin diyet talebine razı olması gerekecektir. Diyet talebine razı olacak kimse varislerden bir kadın bile olsa, kısas düşeceği için, teşvik edilmektedir.

Hattâbî, hadiste geçen muktetelîn tabirinin, burada şu mânada olma ihtimaline dikkat çeker: "Maktul taraf kısas taleb eder, katil taraf bundan kaçınır, bu yüzden aralarında harp çıkar. Bu durumda savaşmak zorunda kalan maktul taraf muktetelîndir." *Resulullah* bu halde savaşan maktul velilerine diyete razı olmalarını tavsiye etmiş olmalıdır.

Maksudun hasıl olmasında en müessir tarzın affeden veya diyet talep edenin, maktulün en yakınlarından birinin olmasıdır. Onun için *Aleyhissalâtu vesselâm,* en yakını buna teşvik etmiştir. Bu yakın, kadın bile olsa, istenen neticeyi hasıl edecektir. Evzâî ve İbnu Şübrüme gibi bazı alimler: "Kadın, kanı affedemez" demiş ise de cumhur, "Kadının kan husundaki affi da caizdir" demiştir.

İÇİNDEKİLER

Medine'nin Haram İlan Edilmesi, Mahiyeti, Manası 7
Kuba Mescidi 12
Uhud Dağı ile Akik ve Zu'l-Huleyfe 14
ÜÇÜNCÜ FER: Yeryüzünde Faziletli Yerler 17
Hicaz 17
Arap Yarımadası 18
Yemen 21
Şam 23
Beytu'l-Makdis 27
Vecc 28
Mescidu'l-Aşşar 29
Bazı Nehirler 30
YEDİNCİ BAB: MÜTEFERRİK AMEL VE FİİLLERİN FAZİLETLERİ 35
BİRİNCİ FASIL: HUSUSİ SALAVATLARIN FAZİLETİ 35
İKİNCİ FASIL: HASTA ZİYARETİNİN FAZİLETİ 49
ÜÇÜNCÜ FASIL: BAZI MÜŞTEREK VE MÜTEFERRİK HADİSLERLE FAZİLETİ BELİRTİLEN AMEL VE SÖZLER 51
Kurb-Bu'd 59
SEKİZİNCİ BAB: HASTALIK, ÖLÜM VE MUSİBETLERİN FAZİLETİ 97
BİRİNCİ FASIL: HASTALIK VE MUSİBETLER 99
İKİNCİ FASIL: ÇOCUK ÖLÜMÜ 103
ÜÇÜNCÜ FASIL: ÖLÜM VE ALLAH'A KAVUŞMA SEVGİSİ 107
FERAİZ VE MEVARİS (MİRASLAR) BÖLÜMÜ
BİRİNCİ FASIL: MİRASIN SEBEPLERİ, MANİLERİ 113
İKİNCİ FASIL: FERAİZİN AHKAMI VE VARİSLER 126
Kızlar ve Kızkardeşler 128
Erkek Kardeşler 130
Cenin 131
Mülaane Çocuğu 133
Mu'tedde (iddet Bekleyen Kadın) 134
Kelâle (Ne Evlad Ne de Baba Bırakmadan Ölen) 136
Zevi'l-erham 138
Diyetin Mirası 140

Sadakanın Mirası 141
Varisler Cemaati 142
Vela'nın Miras Olması 147
Asabe'nin Mirası 149
ÜÇÜNCÜ FASIL: RESULULLAH (S.A.S.) VE GERİDE BIRAKTIKLARININ MİRASI 155
Resulullah (s.a.s.)'ın Geride Bıraktığı Mallar 157
FİTNELER, HEVALAR VE İHTİLAFLAR BÖLÜMÜ
Fitne 165
İçtimai Kargaşa (Anarşi) Olarak Fitne 168
Fesad 170
Herc 170
BİRİNCİ FASIL: FİTNE PATLAK VERİNCE YAPILACAK TAVSİYE 177
Fitnede Sabır 186
Fitnecileri Yalnız Bırakmak 188
Uzlet; Eve Çekilmek, Dağa Çekilmek 189
Öldürmektense Ölmeyi Tercih Etmek, Fitnede Müdafaa-yı Nefis Meselesi 197
Dilini Tutmak 201
Kalben Kerahet 202
Mal ve Evlatca Hıffet 202
Silah Edinmemek 203
İKİNCİ FASIL: ZAMANLA VUKUA GELECEK FİTNE VE HEVALARDAN ZİKREDİLENLER 205
Fitnenin Çeşitleri 205
Deccal Fitnesi 207
Devlete İsyan 207
İsmi Zikredilen Fitneler 209
Mehdi Meselesi 220
Ebdal Meselesi 221
Asaib Meselesi 226
İsmen Zikredilmeyen Fitneler 230
Fitnenin Vasıfları 256
Fitne Yavaş Gelişir 257
Fitne Bir Kere Çıktı mı Sonu Gelmez 259
Giren Çıkamaz 260
Fitne, Fıkrî Gruplaşmadır 260
Yalan Artar 261
Gerçeklerin İstismarı 261
Herkes Kendi Görüşünü Beğenir 262
Cehalet Artar 262
Şaşkınlık 263
Din-Sultan Ayrılığı 264
Din Lafta Kalır 265
Dinin Tatbikatı Zorlaşır 266

İrtidat Artar ... 267
Zenginlik Artar ... 269
Cimrilik Artar ... 269
Asiller Öldürülür; Meydan Adilere Kalır ... 270
Fitnede Gençler Rol Oynar ... 271
Katl (öldürme) Vak'aları Artar ... 271
Teşkilatlar Adına öldürme ... 272
Emniyet ve Güven Kalmaz ... 273
Ölüm Aranır ... 274
Ganimet (Devlet Malı) Helal Addedilir ... 274
Fitnenin Girmediği Ev Kalmaz ... 275
ÜÇÜNCÜ FASIL: ASABİYET VE EHVA ... 277
DÖRDÜNCÜ FASIL: FİTNELERİN GELDİGİ CİHET VE FİTNELERİN ÇIKTIGI KİMSELER ... 281
Komünizm Fitnesi ... 284
BEŞİNCİ FASIL: MÜSLÜMANLARIN BİRBİRLERİYLE SAVAŞLARI ... 285
ALTINCI FASIL: SAHABE VE TABİİN ARASINDA ÇIKAN KAVGA VE İHTİLAFLAR ... 291
Hz. Osman'ın Şehid Edilmesi ... 291
Cemel Vak'ası ... 293
Hariciler ... 296
Din Adına Dinsiz Bir Kavim ... 298
Hakemeyn Hadisesi ve Yezid İbnu Muaviye'ye Biat Vak'ası ... 307
Hakemeyn Hadisesi ve Hariciler ... 312
İbnu'z-Zübeyr Devri ... 313
Haccac ... 316
Beni Mervan ... 320
Sahabe ve Fitne Hareketleri ... 328
Fitnede Sahabenin Tutumu ... 328
Fitne Hadiselerini Sahabeler Çıkarmadı ... 328
Sahabeler Fitneye Katılmadı ... 332
Cemel Vak'ası ... 333
Fitneye Karışan Sahabeler ... 335
Ashabın Katıldığı Fitneler Üzerine Birkaç Mütâlaa ... 337
Sahabelerde Ölçü ... 339
KADER BÖLÜMÜ
Umumi Açıklama ... 347
Kader ve Kaza ... 348
BİRİNCİ FASIL: KADERE İMAN ... 351
İKİNCİ FASIL: KADERLE AMEL ... 355
ÜÇÜNCÜ FASIL: KADERE RIZA ... 377
DÖRDÜNCÜ FASIL: ÇOCUKLARIN HÜKMÜ ... 381
BEŞİNCİ FASIL: KADERİYYE'NİN ZEMMİ ... 389
KANAAT BÖLÜMÜ
KANAATİN MEDHİ VE ONA TEŞVİK ... 397

TOKGÖZLÜLÜK 402
AZA RIZA 406
DİLENCİLİĞİN ZEMMİ 407
İHSANI KABUL ETMEK 419
KAZA (DAVA) VE HÜKÜM BÖLÜMÜ
Umumi Açıklama 428
BİRİNCİ FASIL: KAZA'NIN KERAHETİ 429
İKİNCİ FASIL: ADİL VE ZALİM HAKİM 433
ÜÇÜNCÜ FASIL: MÜÇTEHİDİN SEVABI 435
DÖRDÜNCÜ FASIL: RÜŞVET HAKKINDA 441
BEŞİNCİ FASIL: KADILIK ADABI 443
ALTINCI FASIL: HÜKMÜN KEYFİYETİ 449
YEDİNCİ FASIL: DAVALAR VE BEYYİNELER 455
SEKİZİNCİ FASIL: ADALET VE ŞEHADET 463
Ehl-i Kitab'ın Şehadeti 469
DOKUZUNCU FASIL: HAPİS VE TAKİP 473
ONUNCU FASIL: RESULULLAH'IN HÜKME BAGLADIGI DAVALAR 475
KATL BÖLÜMÜ
BİRİNCİ FASIL: KATLDEN NEHİY 485
İKİNCİ FASIL: KATLİN MÜBAH OLDUGU YERLER 495
ÜÇÜNCÜ FASIL: KENDİNİ ÖLDÜRENİN HÜKMÜ 501
DÖRDÜNCÜ FASIL: ÖLDÜRÜLMESİ CAİZ OLAN VE OLMAYAN HAYVANLAR 505
Köpekler 514
Karınca 516
KISAS BÖLÜMÜ
Umumi Açıklama 521
BİRİNCİ FASIL: AMMDEN KATLETME 523
Hata ve Ammden Hata 524
Baba ve Evlat Arasında Kısas 529
Cemaate bir Kişi Sebebiyle, Hür'e de Köle Sebebiyle Kısas 531
Kafir Sebebiyle Müslümana Kısas 534
Deli ve Sarhoşlara Kısas 537
Akrabaların Cinayeti 540
Delil Olmadan Zaniyi Öldüren 541
Ağır Bir Cisimle Öldürmenin Hükmü 543
İlaç ve Zehirle Öldürme 544
Hayvan, Kuyu ve Maden Sebebiyle Ölme 546
İKİNCİ FASIL: İNSAN UZUVLARIYLA İLGİLİ KISAS 547
Diş 547
Kulak 549
Tokat 550
ÜÇÜNCÜ FASIL: KISASIN YERİNE GETİRİLMESİ 551
DÖRDÜNCÜ FASIL: AFFETME HAKKINDA 553
İÇİNDEKİLER 555

Prof. Dr.
İbrahim CANAN

HADİS ANSİKLOPEDİSİ

KÜTÜB-İ SİTTE

14. CİLT

AKÇAĞ

ZAMAN

KAPAK

Tufan BİLGE

DİZGİ VE MİZANPAJ

Salih KARAHAN

Said KASIM

TASHİH

Nurullah ERDOĞAN

YAYINCI

AKÇAĞ YAYINEVİ

BASKI

GRAPHISCHER GROSSBETRIEB PÖSSNECK GMBH

EIN MOHNDRUCK BETRIEB

FEZA GAZETECİLİK A.Ş.

Çobançeşme Mah. Kalender Sok. No: 21

Yenibosna/İSTANBUL

Tel.: (0212) 551 14 77 - 652 33 50 (3 hat)

Fax: 652 24 23 Telex: 28 99 4

KASAME BÖLÜMÜ

MUDAREBE BÖLÜMÜ

KISSALAR BÖLÜMÜ

KIYAMETLE İLGİLİ MESELELER BÖLÜMÜ

KESB (KAZANÇ) BÖLÜMÜ

YALAN BÖLÜMÜ

KİBİR VE UCUB BÖLÜMÜ

LİBAS (GİYECEKLER) BÖLÜMÜ

KEBAİR BÖLÜMÜ

LİAN BÖLÜMÜ

OYUN EGLENCE BÖLÜMÜ

LANETLEME VE SÖVME BÖLÜMÜ

KASÂME BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA

Kasâme kelimesi yemin manasına gelir. Dilimizdeki kasem kelimesi de aynı manada olmak üzere bu kötken gelir. Fıkıh ıstılahı olarak, daha hususi bir yeminin adıdır.

Istılahat-ı Fıkhiye'deki tarifi şöyledir: "Kâtili meçhul olan ve üzerinde katil eseri bulunan bir ölünün bulunduğu mahal ahalisinden elli kimsenin veçh-i mahsus üzere yemin etmelerine kasâme denir.

Bir mahallede veya bir karyede (köyde) veya bir şahsın mülkünde veya meskeninde yahud bir karye veya beldeye ses işitilecek derece yakın olup, kimsenin mülkünde bulunmayan hâli bir yerde bir katil (ölü) bulunduğu ve kendisinde -dövülme gibi, gözlerinden kan fışkırması gibi- katledildiğine delalet eden bir eser görüldüğü halde, kâtili bilinmese; katilin velileri ise o mahal sahibinin veya ahalisinin inkarlarına rağmen onların katletmiş olduklarını bila beyyine (delil olmaksızın) dava ve yemin etmelerini talep eylese, bunlardan evliya-i katilin (ölenin velilerinin) intihab edecekleri elli erkeğe hakim tarafından yemin tevcih edilir. Onlardan her biri de "billahi onu ben öldürmedim ve öldüreni de bilmiyorum" diye nam-ı akdes-i İlahiye kasem eder.

Şayet kendisine böyle yemin tevcih edilenlerden biri, kâtilin kim olduğunu biliyorsa, o halde "billahi onu ben öldürmedim ve filandan başka öldüreni de bilmiyorum" diye yemin eder.

Kasâme suretiyle yemin edeceklerin adedi elliye baliğ olmadığı takdirde, kendilerine elliye kadar yemin tekrar tevcih edilir."

Yine Istılahat-ı Fıkhiye'de açıklandığı üzere, kasâme müessesesi, maktul tarafın mağduriyetini azaltıp yarasını sardığı gibi, ferdleri ve cemiyetleri, kendi mülkleri dahilinde cereyan eden faili meçhul cinayetlerden so-

rumlu tutarak teyakkuza ve tedbire sevketmektedir. Ammeye, devlete ait bir arazide cereyan eden böylesi bir cinayetin fidyesini devlet ödemekle, devlet ve amme sorumluları teyakkuza zorlanmış olmaktadır. Böylece hiçbir kimsenin kanı, faili meçhul diye heder olmamakta, mağdurları fidyesiz kalmamaktadır. Diğer taraftan cinayetin işlendiği arazi sahipleri yemin suretiyle kısastan kurtulmakta, ceza hafiflemektedir.

Müteakiben görüleceği üzere, kasâme cahiliye devrinde mevcuttur. İslam bunu ibka etmiştir.

4985 ١ – عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [إنَّ أوَّلَ قَسَامَةٍ كَانَتْ في الْجَاهليّة لفينا بَنِي هَاشِمٍ كَانَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي هَاشِمٍ استأجره رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ مِنْ فَخِذٍ أُخْرى، فَانْطَلَقَ معه في إبِلِهِ. فَمَرَّ بِهِ رَجُلٌ من بَنِي هَاشِمٍ، وَقَد انْقَطَعَتْ عُرْوَةُ جوالقه. فقَالَ: أغثني بعقالٍ أشدُّ به عُرْوَةَ جوالقي، لا تنفرُ الإبلُ. فأعطاه عقالاً فشدَّ به. فلمَّا نزلوا عُقِلَتْ الإبلُ إلاَّ بعيراً واحداً فقال الّذي استأجره: ما بالُ هذا البعيرِ لَمْ يُعْقَلْ. فقال: لَيْسَ لَهُ عقالٌ. فقال: أين عقالُه؟ وحذفه بعصا كان فيها أجلُه فمرَّ به رَجُلٌ مِنْ أهْلِ الْيَمَنِ. فقال: أتشهدُ الْموسِمَ؟ فقال: ما أشهدُ، وربَّما شهدتُه. قال: فهل أنْتَ مبلِّغٌ عنّي رسالةً مرَّةً من الدَّهرِ؟ قال: نعم. قال: إذا شهدتَ الْمَوْسِمَ فنادِ: يا لَقُرَيْشٍ؟ فإذا أجابُوكَ؛ فنادِ: يا لَبني هاشمٍ، فإذا أجابُوك. فاسألْ عَنْ أبِي طَالِبٍ، فأخبرْهُ أنَّ فُلاناً قتلني في عقالٍ، ومَاتَ الْمُستأجَرُ. فلمَّا قدمَ الّذي اسْتأجره أتاه أبو طالبٍ. فقال: ما فعلَ صاحبُنا؟ قال: مرض فأحسنتُ الْقيامَ عليه، ووليتُ دفنَه. قال: قد كان أهلَ ذلك منك فمكث حيناً ثُمَّ إنَّ الرَّجُلَ الّذي أوصى إلَيْهِ وافى الْمَوْسِمَ. فقال يا لَقُرَيْشٍ. قالُوا: هذه قُرَيْشٌ. يالَبني هاشمٍ. قالُوا: هذه بَنُو هاشمٍ. قال أيْنَ أبُو طالبٍ؟ قالُوا: هذا أبو طالبٍ. قال: أمرني فُلانٌ أنْ أُبلّغك رسالةً أنَّ فُلاناً قتله في عقالٍ فأتاه أبُو طالبٍ. فقال: اخترْ منّا إحدى ثلاثٍ. إنْ شئتَ أنْ تُؤدّي مائةً من الإبلِ فإنّك قتلتَ صاحبنا وإنْ شئتَ حلفَ خمسُونَ من

قَوْمَكَ أَنَّكَ لَمْ تَقْتُلْهُ. فإِنْ أَبَيْتَ قَتَلْنَاكَ بِهِ. فأَتَى قَوْمَهُ فأَخْبَرَهُمْ. فقَالُوا نَحْلِفُ فأَتَتِ امْرَأَةٌ مِنْ بَنِي هَاشِمٍ كَانَتْ تَحْتَ رَجُلٍ مِنْهُمْ، قَدْ وَلَدَتْ مِنْهُ. قَالَتْ: يَا أَبَا طَالِبٍ أُحِبُّ أَنْ تُجِيزَ ابْنِي هذَا بِرَجُلٍ مِنَ الْخَمْسِينَ وَلاَ تُصْبِرْ يَمِينَهُ حَيْثُ تُصْبَرُ الأَيْمَانُ فَفَعَلَ فأَتَاهُ رَجُلٌ مِنْهُمْ. فَقَالَ: يَا أَبَا طَالِبٍ أَرَدْتَ خَمْسِينَ رَجُلاً أَنْ يَحْلِفُوا مَكَانَ مِائَةٍ مِنَ الإِبِلِ يُصِيبُ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ بَعِيرَانِ، هذَانِ بَعِيرَانِ، فَاقْبَلْهُمَا مِنِّي وَلاَ تُصْبِرْ يَمِينِي حَيْثُ تُصْبَرُ الأَيْمَانُ فَقَبِلَهُمَا. فَجَاءَ ثَمَانِيَةٌ وَأَرْبَعُونَ فَحَلَفُوا. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: فَوَالَّذِى نَفْسِي بِيَدِهِ مَا حَالَ الْحَوْلُ وَمِنَ الثَّمَانِيَةِ وَالأَرْبَعِينَ عَيْنٌ تَطْرِفُ]. أخرجه البخاري والنسائي.

« القسامةُ » الإيمان يقسم بها المتهمون على إستحقاقهم دم صاحبهم أو يقسم المتهمون على نفي القتل عنهم، وهو مصدر يقال: أقسم – يقسم قسماً – وقسامة: إذا حلف.

و« الفخذُ » دون القبيلة.

و« تُجيزُ ابْنِي » روى بالراء وبالزاى، ومعناه بالراء تؤمنه منها، وبالزاى تأذن له في ترك اليمين.

و« المجيز » هو الذي يقوم بأمر اليتيم.

و« يمينُ الصبر » هي التي يُلْزَمُهَا المأمور بها ويكره عليه ويُحكم عليه بها.

1. (4985)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Cahiliye devrinde görülen ilk kasâme hadisesi, biz Benî Haşim içinde cereyan etmişti. Benî Haşim'den (Amr İbnu Alkame İbni'l-Muttalib İbni Abdi Menaf adında) bir erkeği, Kureyş'in bir başka koluna mensup (Hıdaş İbnu Abdillah İbni Ebî Kays el-Amiri adında) bir adam ücretle tutmuştu. (Amr) develerle birlikte (Hıdaş'la) yola çıktı. Benî Haşim'den bir kimse ona uğradı. Bu adamın deri çuvallarının ipi kopmuştu.

"Bana yardım et, ip ver de şu çuvallarıma bağlayayım, develer ürkmesin!" dedi, o da ona bir ip verdi ve onunla çuvalları bağladı. Konakladıkları vakit bir tanesi hariç bütün develer bağlandı. Onu ücretle tutan patron:

"Bu deve niye bağlanmadı?" diye sordu ve efendi hizmetçiye bir sopa fırlattı. Meğerse onun eceli bu değnekte imiş. (Adam yaralanır, fakat daha ölmeden) Yemenli bir zat kendisine uğrar. Yemenliye sorar:

"Sen hacc mevsiminde Mekke'de hazır bulunur musun?"

Adam: "Bazan bulunurum, bazan bulunmam" der. Yaralı ona:

"Benim için bir elçilik yapar mısın?" diye ilave eder. Adam:

"Evet yapar (istediğinizi duyururum)" der. Yaralı:

"Sen hacc mevsiminde hazır bulunduğun zaman: "Ey Kureyşliler!" diye bağır. Sana "Buyur!" ettikleri vakit: "Ey Haşimoğulları!" de!.. Onlar: "Buyur!" edince *Ebu Talib*'i sor. Ona: Beni falancanın bir ip sebebiyle öldürdüğünü haber ver!" der.

Bunu söyledikten sonra o işçi vefat eder.

Onu ücretle tutan patron, (Mekke'ye) dönünce *Ebu Talib* yanına gelerek (öleni) sorup: "Arkadaşınıza ne oldu?" der. O da:

"Hastalandı, (tedavisi için) elimizden geleni yaptık. (Ama maalesef) öldü, defin işini de ben üzerime aldım!" diye cevap verir. *Ebu Talib:*

"O, senin bu alâkanı hak etmişti" der. Aradan bir müddet geçer. Sonra ölen ücretlinin vasiyette bulunduğu Yemenli zat hacc mevsiminde gelir ve:

"Ey Kureyşliler!" diye selenir. (Kureyşliler toplanıp):

"İşte biz Kureyşlileriz!" derler. Bu sefer adam:

"Ey Haşimoğulları!" der. Onlar:

"İşte biz Benî Haşimiz!" derler. Adam bu sefer de:

"Ey Ebu Talib!" der. Kendisine: "İşte şu Ebu Talib'tir!" derler. Adam:

"Bana falan kimse, size bir elçilik (yapmamı, bir haber) tebliğ etmemi söylemişti. O da şu: Onu falan kimse bir ip yüzünden öldürmüş" der. Bunun üzerine Ebu Talib ona gidip:

"Bizden üç şeyden birini seç: İstersen yüz deve öde, zîra sen bizim adamımızı öldürdün. (Bu iddiamızı inkar edecek olursan), dilersen, kavminden elli kişi senin öldürmediğine dair yemin etsinler. Bunlara itiraz edecek olursan, biz de seni onun sebebiyle öldüreceğiz!" der. Adam kavmine gelip durumu haber verir.

"Yemin edelim!" derler. Onlardan bir erkeğe nikahlı olup, doğum da yapmış olan Benî Haşimli bir kadın gelip:

"Ey Ebu Talib! Benim şu oğlumu o elli kişiden bir adam yerine tutmanı, fakat ona (yeminlerinin yaptırıldığı Ka'be rüknü ile Makam-ı İbrahim arasında) yemin ettirilmemesini talep ediyorum!" der. *Ebu Talib* bu

kadının dilediği şekilde hareket eder. Derken onlardan bir başka adam gelir ve:

"Ey Ebu Talib! Sen yüz deveye bedel elli kişinin yemin etmesini diledin. Bu durumda her adama iki deve düşüyor. Al şu iki deveyi benim hesabıma kabul et, yeminlerin yapıldığı yerde bana yemin ettirme!" der. Ebu Talib bu iki deveyi kabul eder. Kırk sekiz kişi de gelip yemin ederler.

İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) der ki:

"Nefsimi kudret eliyle tutan Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun, yeminleri üzerinden bir yıl geçmeden o kırk sekiz kişiden hiçbir kımıldayan göz kalmadı (hepsi helak oldu)." [Buhârî, Menakıbu'l-Ensar 26; Nesâî, Kasame 1, (8, 2,4).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, cahiliye devrinde cereyan eden kasâmeye bir örnek vermektedir. Kasâmenin, katl ithamı halinde, delil yokluğunda, iddiayı nefiy veya isbat maksadıyla başvurulan hususi bir yemin olduğunu umumi açıklama kısmında belirtmiş idik.

2- Sadedinde olduğumuz yemin, *Ka'be*'nin Haceru'l-Esved Rüknü ile Makam-ı İbrahim arasında cereyan etmiştir. Hadis orada yapılan yalan yeminin süratli şekilde felaket getirdiğini ifade etmektedir.

Bu durumu te'yid eden örneklerden *İbnu Hacer*'in kaydettiği bir diğer rivayete göre: "Bir grup insan Beyt'in yanında yalan yere yemin etmişti. Sonra oradan çıkıp bir kayanın altına oturdular. Kaya üzerlerine çöktü."

Bir diğer rivayet şöyle: "Cahiliye halkı, Harem bölgesinde bir cürüm işlerlerse cezaları pek çabuk gelirdi."

Bir diğer örnek de şöyle: "Cahiliye devrinde bir cariye Ka'be'ye sığındı. Kadının efendisi gelip onu çekti çıkardı. Kadının eli çolak oldu."

Cahiliye devrinde, Harem'de mazlumun zalim hakkında yaptığı bedduaya süratle icabet hasıl olması meselesiyle ilgili olarak, Hz. Ömer'in şu sözü kaydedilmiştir: "Cahiliye devrinde insanlar ba'si (ahirette dirilmeyi) bilmedikleri için, zulümden kaçınmaları için (Cenab-ı Hak) onlara böyle muamelede bulunuyordu. Ama İslam geldikten sonra, kısas kıyamet gününe te'hir edildi."

Tavus'tan gelen bir rivayete göre: "Harem'de işlenen bir kötülüğün cezasının hemen verileceği zamanın gelmesi yakındır." Bu rivayet kıyamete yakın, ilmin yeryüzünden kabzedilmesiyle, insanların şer'î meseleleri unutmaları sonucu, eski halin döneceğine bir işaret kabul edilmiştir."

4986 ٢- وعن أبي سلمة بن عبدالرحمن، وسليمان بن يسار عن رجل من أصحاب رسول الله ﷺ: [أنَّ النَّبيَّ ﷺ أقرَّ الْقَسَامَةَ على ما كَانَتْ عَلَيْهِ فِي الْجَاهِلِيَّةِ وَقَضَىٰ بِهَا بَيْنَ نَاسٍ مِنَ الأَنْصَارِ فِي قَتِيلٍ ادَّعَوْهُ عَلَى يَهُودِ خَيْبَرَ]. أخرجه مسلم والنسائى.

2. (4986)- *Ebu Seleme İbnu Abdirrahman* ve *Süleyman İbnu Yesar,* Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir sahabisinden naklen anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* kasâmeyi cahiliye devrindeki şekliyle takrir edip kabul etti. Hatta, Hayber Yahudileri aleyhine dava ettikleri bir ölü için Ensar'dan bir kısım insanlar arasında kasâmeye hükmetti." [Müslim, Kasame 8, (1670); Nesâî, Kasame 2, (8, 5).]

AÇIKLAMA:

Hadis, kasâme ile ilgili adabın cahiliye devrinde cereyan eden şekliyle İslam'a dahil edildiğini, tadilat yapılmadığını ifade etmekte, ayrıca Resulullah'ın bir katl hadisesinin hallini kasâme usulüyle yaptığını göstermektedir. Ensardan bir zat, Cübbi'l-Yehud'da ölü olarak bulunur. Ensar, bunun Yahudiler tarafından öldürüldüğünü iddia ederek diyet talep ederler. Yahudiler iddiayı reddedince Resulullah kasâmeye hükmeder.

4987 ٣- وعن سهل بن أبي حثمة قال: [انْطَلَقَ عَبْدُاللهِ بْنُ سَهْلٍ وَمُحَيِّصَةُ ابْنُ مَسْعُودٍ الَى خَيْبَرَ، وَهِيَ يَوْمَئِذٍ صُلْحٌ فَتَفَرَّقَا، فَأَتَى مُحَيِّصَةُ الَى عَبْدِاللهِ ابْنِ سَهْلٍ وَهُوَ يَتَشَحَّطُ فِي دَمِهِ قَتِيلاً فَدَفَنَهُ. ثُمَّ قَدِمَ الْمَدِينَةَ. فَانْطَلَقَ عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ سَهْلٍ وَمُحَيِّصَةُ وَحُوَيِّصَةُ ابْنَا مَسْعُودٍ الَى رَسُولِ اللهِ ﷺ. فَذَهَبَ عَبْدُالرَّحْمٰنِ يَتَكَلَّمُ. فَقَالَ ﷺ: كَبِّرْ كَبِّرْ، وَهُوَ أَحْدَثُ الْقَوْمِ فَسَكَتَ فَتَكَلَّمُوا. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَتَحْلِفُونَ خَمْسِينَ يَمِيناً وَتَسْتَحِقُّونَ دَمَ صَاحِبِكُمْ؟ قَالُوا: كَيْفَ نَحْلِفُ، وَلَمْ نَشْهَدْ وَلَمْ نَرَ؟ قَالَ: فَتُبَرِّئُكُمْ يَهُودُ بِخَمْسِينَ يَمِيناً. قَالُوا: كَيْفَ نَأْخُذُ أَيْمَانَ قَوْمٍ كُفَّارٍ؟ فَعَقَلَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ مِنْ عِنْدِهِ]. أخرجه الستة.

قوله: «يتشحط» أي يضطرب.

وقوله: «كبّر» أمر بتقديم الاكبر في الكلام.

3. (4987)- *Sehl İbnu Ebi Hasme* anlatıyor: "Abdullah İbnu Sehl ve

Muhayyısa İbnu Mes'ud Hayber'e gittiler. O günlerde Hayber'le sulh yapılmıştı. Onlar (hususi işleri için) birbirlerinden ayrıldılar.

Muhayyısa, *Abdullah İbnu Sehl*'e rastladı; kan revan içindeydi, son nefeslerini verdi. Muhayyısa, arkadaşını orada defnetti ve Medine'ye döndü. Mes'ud'un iki oğlu Muhayyısa ve Huvayyısa, Abdurrahman İbnu Sehl ile birlikte (durumu haber vermek üzere) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına gittiler. Yaşça hepsinin küçüğü olan Abdurrahman konuşmaya başladı. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Büyüğü büyükle, büyüğü büyükle!" diyerek müdahele etti. Bunun üzerine o sustu, öbürleri anlattılar. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Elli yemin yapıp arkadaşınızın diyetini hak etmek ister misiniz?" buyurdular. Onlar;

"Nasıl yemin ederiz, ne şahid olduk, ne de gördük!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Yahudiler elli yeminle sizi tebrie etsinler mi?" buyurdular. Onlar:

"Biz kâfir insanların yeminine nasıl itibar ederiz?" dediler. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onların bu halleri üzerine, adamın diyetini kendi nezdinden ödedi." [Buharî, Diyat 22, Sulh 7, Cizye 12, Edeb 89, Ahkam 38; Müslim, Kasame 1, (1669); Muvatta, Kasame 1, (2, 877, 878); Ebu Davud, Diyat 8, 9, (4520, 4521, 4532); Tirmizî, Diyat 23, (1422); Nesâî, Kasame 3, (8, 5-12).]

4988 ٤ – وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده: [أنَّ ابنَ مُحيِّصَةَ الأصْغَرَ أصبحَ قتيلاً على أبْوَابِ خَيْبَرَ. فَـقَالَ رَسُولُ الله ﷺ: أقِمْ شَاهِدَيْنِ عَلى مَنْ قَتَلَهُ أدْفَعْهُ إلَيْكَ بِرُمَّتِهِ. قَالَ: يَا رَسُولَ الله؛ مِنْ أيْنَ نُصِيبُ شَاهِدَيْنِ؟ فإنَّمَا أصبحَ قَتِيلاً عَلى أبْوابِهِمْ. قَالَ: فَتَحْلِفُ خَمْسِينَ قَسَامَةً. فَقَالَ: يَا رَسُولَ الله وَكَيْفَ أحْلِفُ عَلَى مَا لاَ أعْلَمُ؟ فَقَالَ ﷺ: فَتَسْتَحْلِفُ مِنْهُمْ خَمْسِينَ قَسَامَةً. فَقَالَ: يَا رَسُولَ الله فَكَيْفَ نَسْتَحْلِفُهُمْ وَهُمُ اليَهُودُ فَقَسَّمَ رَسُولُ الله ﷺ دِيَتَهُ عَلَيْهِمْ وَأعَانَهُمْ بِنِصْفِهَا]. أخرجه النسائي.

4. (4988)- *Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihi* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Muhayyisa'nın küçük oğlu Hayber'in kapısı önünde maktul bulundu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Öldüren hakkında iki şahid bul, kâtili sana ipiyle teslim edeyim!" buyurdu. Muhayyısa:

"Ey Allah'ın Resulü! Biz nereden iki şahid bulalım? Zîra onların kapıları önünde katledildi" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Öyleyse elli kere kasâme yemini ederim" buyurdular. Muhayyısa:

"Ey Allah'ın Resulü dedi, ben bilmediğim bir kimse hakkında nasıl yemin ederim?" *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Onlardan elli kasâme yemini talep edersin" buyurdular. Muhayyısa:

"Ey Allah'ın Resulü! Onlar Yahudidir, biz onlara nasıl yemin teklif ederiz?" dedi. Bunun üzerine ölenin diyetini Aleyhissalâtu vesselâm onlara (Yahudilere) hükmetti ve yarısıyla onlara yardımda bulundu." [Nesâî, Kasame 4, (8, 12).]

AÇIKLAMA:

1- Kaydedilen hadislerin ikisi de birbiri içine giren aynı meseleye temas ettikleri için açıklamasını müşterek yapacağız ve izaha muhtaç birkaç noktaya temas edeceğiz:

★ Rümme, ip demektir. Hadiste, kısas yapılmak veya öldürülmek üzere götürülen kimseye bağlanan ip ifade edilmiştir. Bu ipin mücrimin kaçmaması için bağlandığı açıktır. Cahiliye devrinde, bir adam devesini satmış, boynunda ipi de varmış. Müşteri: "Deveyi ipiyle ver!" demiş. O da "ipiyle verdim!" demiş, böylece ipiyle demek olan بِرُمَّتِهِ tabiri tamamiyle, hepsi manasına gelen bir deyim olmuş.

★ Hadis, kasâmenin olması için mağdur tarafın kasâme talep etmesini ifade etmektedir. Ulema diğer şartlar meyanında: Faili meçhul ölünün insan olmasını şart koşar, hayvan vs. hakkında kasâme olmayacağını belirtirler. İnsan olunca zımmî, Müslüman, hür, köle, çocuk, kadın ayırımı yapmazlar, herkes için kasâmenin gereğine hükmederler. Ayrıca kasâmeye, itham edilenlerin suçu inkar etmeleri halinde başvurulur.

★ Ölü, belli bir şahsa veya belli bir köye, mahalleye ait değil de ammeye ait ise, kasâme olmazsa da diyet olur ve mağdur tarafa ödeme *beytü'l-mal* (devlet hazinesi)'nden yapılır.

★ Kasâmenin meşruluğunda ihtilaf yoktur. Fakat onunla nasıl amel edileceği hususunda bazı ihtilaflar vardır. Fıkıh kitaplarında bu hususlar görülebilir.

Kaydedilen hadislerde görülen bir ihtilaf, kasâmede kime yemin ettirileceği hususudur. Cumhur -ki İmam Şafiî ve Malik de burada yer alır- yeminin mirasçılara verdirileceğini söylerler. Onlara göre mirasçılar, elli yemin verirlerse hak sahibi olurlar.

Kasâmede kısası meşru addetmeyip "diyetle iktifa edilir" diyenlere göre, yemin önce davalı tarafa teklif edilir. Davalı yemin etmezse, davacı tarafa yemin ettirilir.

★ *İmam Âzam,* Kûfe ulemasının çoğu ve Süfyan-ı Sevrî'ye göre, maktulün bir mahalle veya köyde bulunması ve bir de üzerinde öldürülme izi görülmesi, kasâme gerektirir. *İmam Malik, İmam Şafiî, İmam Ahmed, Davud-u Zahirî, Leys* ve bir kısım başka alimlere göre, maktulün sırf bir kavmin mahalle, kabile veya mescidinde bulunması ile kasâme sabit olmaz bu katl heder sayılır. Bu, bir kimse tarafından işlenmiş, mahallenin suçlanması için buraya atılmış bir cinayet de olabilir.

2- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FEVAİD

★ *Kasâme ile sadece diyet icabeder, kısas gerekmez* diyenlere bu hadis delildir.

★ Faziletçe eşitlik halinde, yaşlı olana öncelik tanınır.

★ Kasâme hak bir metoddur.

★ Kâfir ve fasığın yeminine itibar edilir.

★ Gaib aleyhine hüküm verilebilir. Kan davasında hasmın huzuru şart değildir.

★ Müslümanla kâfir arasındaki davalar İslam kanunlarına göre çözüme bağlanır.

★ Zann-ı galibe dayanarak yemin edilebilir.

★ Kasâmenin cari olmadığı durumda, beytü'l-malden diyet ödenir.

4989 ٥ـ وعنه أيضاً عن ابيه عن جده قال: [قَتَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِالْقَسَامَةِ رَجُلاً مِنْ بَنِي نَضْرِ بْنِ مَالِكٍ بِبَحْرَةِ الرُّغَاءِ عَلَى شَطِّ لِيَّةِ الْبَحْرَةِ، فَقَالَ الْقَاتِلُ وَالْمَقْتُولُ مِنْهُمْ].

أخرجه أبو داود. «الْبَحْرَةُ» البلدة.

5. (4989)- Yine *Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihi* tarikinden anlatıldığına göre, "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* Liyyetü'l-Bahre nam mevkiin kenarında yer alan Bahretu'r-Ruğâ'da meskun *Benî Nadr İbni Malik* kabilesinden bir adamı kasâme yoluyla öldür(t)dü ve:

"Katil de maktül de kendilerinden!" buyurdu." [Ebu Davud, Diyat 8, (4522).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kasâme yoluyla

kısasa da yer verdiğini ifade etmektedir. Ancak hadisin muzdarib olduğu, ibarede birkısım takdim ve tehirler bulunduğu şarihler tarafından belirtilmiştir. Teysir Müellifi, hadisin Sünen'deki aslında yer alan ve bazı ihtilaflara işaret eden Ebu Davud'un hadis hakkında notunu buraya almamıştır. Teknik bir teferruat olduğu için biz de temas etmeyeceğiz.

2- *Zürkânî*'nin Muvatta Şerhi'nde kaydına göre, *Ömer İbnu Abdilaziz* ve *Abdullah İbnu'z-Zübeyr* (radıyallahu anhümâ) bu hadisle amel etmişlerdir.

MUDAREBE BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA

Teysir'in aslında *Kırâz* diye isimlendirilmiş olan bu bölümün ismini mudarebe diye değiştirdik. Çünkü kırâz kelimesi dilimizde bilinmez. Esasen kırâz da mudarebe demektir. Hicaz ulemasının kırâz dediği şeye Irak ulemâsı mudarebe demiştir.

Zürkânî'nin açıkladığı üzere, Irak uleması, kelimeyi وَإذَا ضَرَبْتُمْ فِي الأَرْضِ **"Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman..."** (Nisa 101) ve وَآخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الأَرْضِ **"Bir kısmınız, Allah'ın lütfundan rızkını aramak için yeryüzünde dolaşacak..."** (Müzzemmil 20) ayetlerinden almıştır. Hadiste لَوْ جَعَلْتَهُ قِرَاضًا ibaresinin gelmiş olması da, bu tabirin Hicaz'da müsta'mel bir lügat olduğunu gösterir.

Mudarebe (kırâz) cahiliye devrinde cârî olan ticârî bir ortaklık çeşidi idi. İslam aynen benimsemiştir. Hatta *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine henüz peygamberlik gelmezden önce, Hz. Hatice (radıyallahu anhâ) ile mudarebede bulunmuştur. Tıpkı diyet gibi, bu tatbikat herkes tarafından rivayet edilmiştir. Meşruiyyetinde herhangi bir şüphe mevzubahis değildir.

Bu kısa açıklamadan sonra mudarebeyi kısaca: "Bir taraftan sermaye, diğer taraftan say ve amel (çalışma) olmak üzere akdedilen bir nevi şirket, ticârî bir ortaklık" diye tarif edebiliriz. Bu şirkette sermayeyi kullanıp çalışan ortağa mudarib denir.

İbnu Abdilberr: "Mudarebenin amel edilmiş olan bir sünnet olduğu hususunda ulema icma etmiştir" dedikten sonra, *Hz. Ömer, Abdullah İbnu Ömer, Hz. Aişe, İbnu Mes'ud* gibi büyük sahabilerin: "Yetimlerin

mallarını ticarette çalıştırın, zekat yiyip tüketmesin" dediklerini ve onların, yetimlerin mallarını mudârebe usulüyle çalıştırdıklarını belirtir.

4990 ١- عن زيد بن أسلم عن أبيه قال: [خَرَجَ عَبْدُاللهِ وَعُبَيْدُاللهِ ابْنَا عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُم فِي جَيْشٍ إِلى الْعِرَاقِ. فَلَمَّا قَفَلاَ مَرَّا عَلَى أَبِي مُوسىٰ الأَشْعَرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنه وَهُوَ أَمِيرُ الْبَصْرَةِ فَرَحَّبَ بِهِمَا وَسَهَّلَ. ثُمَّ قَالَ: لَوْ أَقْدِرُ لَكُمَا عَلَى أَمْرٍ أَنْفَعُكُمَا بِهِ لَفَعَلْتُ؟ ثُمَّ قَالَ: بَلىٰ، هٰهُنَا مَالٌ مِنْ مَالِ اللهِ أُرِيدُ أَنْ أَبْعَثَ بِهِ إِلى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ فَأُسْلِفُكُمَاهُ، فَابْتَاعَا بِهِ مِنْ مَتَاعِ الْعِرَاقِ ثُمَّ تَبِيعَانِهِ بِالْمَدِينَةِ، فَتُؤَدِّيَانِ رَأْسَ الْمَالِ إِلى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَيَكُونُ لَكُمَا الرِّبْحُ. فَقَالاَ: وَدِدْنَا، فَفَعَلَ. وَكَتَبَ إِلى عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنْ يَأْخُذَ مِنْهُمَا الْمَالَ. فَلَمَّا قَدِمَا بَاعَا فَأُرْبِحَا فَلَمَّا دَفَعَا ذٰلِكَ إِلى عُمَرَ، قَالَ: أَكُلُّ الْجَيْشِ أَسْلَفَ مِثْلَ مَا أَسْلَفَكُمَا. أَدِّيَا الْمَالَ وَرِبْحَهُ. فَأَمَّا عَبْدُاللهِ فَسَكَتَ، فَأَمَّا عُبَيْدُاللهِ فَقَالَ: مَا يَنْبَغِي لَكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ هٰذَا؛ أَرَأَيْتَ لَوْ نَقَصَ الْمَالُ أَوْ هَلَكَ ضَمِنَّاهُ. فَقَالَ: أَدِّيَا الْمَالَ وَرِبْحَهُ فَسَكَتَ عَبْدُاللهِ. فَرَاجَعَهُ عُبَيْدُاللهِ فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ جُلَسَائِهِ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ؛ لَوْ جَعَلْتَهُ قِرَاضاً؟ فَقَالَ: عُمَرُ قَدْ جَعَلْتُهُ قِرَاضاً، أَدِّيَا الْمَالَ وَرِبْحَهُ. فَسَكَتَ عَبْدُاللهِ فَأَخَذَ رَأْسَ الْمَالِ وَنِصْفَ رِبْحِهِ. وَأَخَذَ عَبْدُاللهِ وَعُبَيْدُاللهِ نِصْفَ رِبْحِ الْمَالِ]. أخرجه مالك.

1. (4990)- *Zeyd İbnu Eslem* (radıyallahu anh) babasından naklen anlattığına göre, "Ömer İbnu'l-Hattab'ın iki oğlu Abdullah ve Ubeydullah (radıyallahu anhümâ), Irak'a giden bir orduya katılıp sefere çıktılar. Bu seferde, Basra emîri olan Ebu Musa el-Eş'arî (radıyallahu anh)'ye uğradılar. Ebu Musa onlarla merhabalaşıp, kolaylık diledikten sonra:

"Size faydası dokunacak bir şey yapabilmeyi ne kadar isterdim!" dedi ve az sonra hatırladı: "Evet evet! Şurada Allah'ın malından mal var. Onu Emîrü'l-mü'minîn (Hz. Ömer)'e göndermek istiyorum. Ben onu size karz olarak vereyim. Siz onunla Irak mallarından satın alın, sonra da Medine'de satın. Sermayeyi emîru'l-mü'minîn'e ödeyin, kâr da sizin olsun!" dedi. Abdullah ve Ubeydullah:

"Bunu yapmak isteriz" dediler ve yaptılar. *Ebu Musa, Hz. Ömer* (radıyallahu anhümâ)'e onlardan malı almasını yazdı.

Medine'ye geldikleri vakit malı sattılar, kâr ettiler. Parayı Hz. Ömer'e verdikleri zaman:

"Ebu Musa, her askere size yaptığı gibi borç veriyor mu?" diye sordu. Oğulları, "Hayır!" dediler. Bunun üzerine Hz. Ömer:

"Emîru'l-mü'minînin iki oğlu olduğunuz için borç vermiş. (Olmaz böyle şey!) Sermayeyi de, kârı da getirin!" diye gürledi. Abdullah sükût etti. Ubeydullah ise:

"Ey Emîru'l-mü'minîn, bu davranış sana yakışmaz! Eğer bu sermaye noksanlaşsa veya kaybolsa idi, biz tazmin edecektik" dedi. Fakat Hz. Ömer:

"Kârı da getirin!" diye ısrar etti. Abdullah yine sesini çıkarmadı. Ubeydullah (önceki söylediklerini tekrar ederek) karşılık verdi. Bunun üzerine Hz. Ömer'in meclis arkadaşlarından bir adam:

"Ey Emîru'l-mü'minîn! Bunu mudarebe saysan!" teklifinde bulundu. Hz. Ömer de:

"Evet, onu mudarebe kıldım!" deyip, sermayeyi ve kârın yarısını aldı. Abdullah'la Ubeydullah da diğer yarısını aldılar." [Muvatta, Kıraz 1, (2, 687, 688).]

4991 ٢– وعن العلاء بن عبدالرحمن عن أبيه عن جده: [أَنَّ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ: أَعْطَاهُ مَالاً قَرَاضاً يَعْمَلُ فيهِ عَلى أَنّ الرِّبْحَ بَيْنَهُمَا]. أخرجه مالك.

2. (4991)- *Alâ İbnu Abdirrahman* babası vasıtasıyla dedesi (Yakup el-Medenî)'den naklediyor: "Osman İbnu Affan kendisine, çalıştırması için, mudarebe olarak mal verdi ve kâr ikisinin oldu." [Muvatta, Kırâz 2, (2, 688).]

AÇIKLAMA:

1- Sermaye birinden, onu çalıştırıp ticaret yapma işi bir diğerinden olmak suretiyle teşkil edilen ve mudarebe (veya kıraz) denilen ticarî şirkete Ashab'tan iki örnek görmekteyiz. İmam Malik, bunları, mudarebeye sahabe devrinden örnek göstermek maksadıyla kaydetmiş olmalıdır. Çünkü bu meseleye ayet ve merfu sünnette rastlanmaz.

2- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh), Ebu Musa'nın davranışından, kendi çocuklarına hususi muamele ile kayırma gördüğü için devlet malıyla elde edilen kârı da hazineye almak istiyor. Ancak Ubeydullah, bunu borç olarak almış olduklarını, kaybı veya ziyana uğraması halinde tazmin edeceklerini, dolayısıyla kârının kendilerinin olması gerektiğini istidlal ediyor. *Zürkânî, Ubeydullah*'ın, babasına yaptığı itirazın ukuk ve saygısızlık

olmadığını, dolayısıyla bu itiraz ve ihticacda ne babalık ne de halifelik hakkına bir halel gelmediğini belirtir. "Nass olmayan yerde ihticaca cevaz vardır" der.

3- Meseleyi çözüme kavuşturan zatın *Abdurrahman İbnu Avf* (radıyallahu anh) olduğu belirtilmiştir. O, kendisine sorulmadan fetva vermiş ve fetvası kabul görmüştür. Bu kabul, *Hz. Ömer*'in müdarebe tarzındaki şirketin meşruluğunu te'yid etmesi demektir. Hâdisenin birçok sahabenin hayatta oldukları bir zamanda cereyan etmesi, buna herhangi bir itiraz da gelmemesi mudarebenin meşruluğuna delil kabul edilmiştir.

★ Bazı alimler: *"Bu muamele İslam'da ilk mudarebedir"* demiştir. Bazıları da bunun değil, bir başka hâdisenin ilk olduğunu söyler. Şöyle ki: *Hz. Ömer,* ticaretten anlamayan kimseleri çarşıdan çıkarır. Bunlar arasında Ya'kub Mevla'l-Huraka da vardı. Onun halini yakinen bilen *Hz. Osman* (radıyallahu anh) kendisine sermaye verip çarşıya oturtur ve ortak olarak ticaret yaptırır. İşte bu hâdisenin ilk mudarebe örneğini teşkil ettiği de söylenmiştir.

KISSALAR BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA

Kıssa dilimize de girmiş bir kelimedir; fıkra, hikâye gibi manalara gelir. Kıssadan hisse tabirini sıkça kullanırız. Şu halde ibretli, muhayyel hikâyelere kıssa dediğimiz gibi, eski devirlerde yaşamış peygamberlerin, velilerin, kahramanların... hikâyelerine de kıssa deriz. Kur'an-ı Kerim'de birçok peygamberlerin kıssaları vardır. *Hz. Yusuf*'la ilgili olan, ahsenü'l-kısas yani kıssaların en güzeli olarak tavsif edilir (Yusuf 3). Bir surenin ismi de Kasas'dır yani kıssalar. Kur'an'da peygamberler dışında *Hz. Lokman, Hızır, Ashab-ı Kehf, Karun* gibi başka kimselerin kıssalarına da yer verilmiştir.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hadisleri kıssa yönüyle daha zengindir. Bir kısım peygamberlerle ilgili olarak Kur'anî ve gayr-ı Kur'anî kıssalar anlatıldığı gibi, Kur'an'da hiç yer verilmeyen bazı eşhasın kıssaları da anlatılır. Bunlardan bir kısmı örnek kişilerin, bir kısmı da kötü kişilerin kıssasıdır. Bazan cennet ve cehennemin tefahuru, hayvanların konuşması gibi daha farklı kıssalara da rastlanır. Hepsi hisseler alınacak derslerle doludur. Sırf eğlence olsun diye anlatılan kıssa mevcut değildir. Resulullah, ihtiva ettiği ahlakî değerler sebebiyle israîlî kıssalar da anlatmış ve israiliyatın anlatılmasına cevaz vermiştir. İsrailiyat tenkid edilirken ölçüyü kaçırmamak, *Resulullah*'ın da buna yer verdiğini bilmek gerek.

Yüce hakikatler, anlaşılması zor ve gâmız meseleler, kıssalar yoluyla müşahhas, herkesin ve hatta en ami bir kimsenin bile anlayabileceği bir hale getirilmekte, adeta sahneye konmaktadır. Bu tarza, taşıdığı ta'limî (didaktik) değer sebebiyle eskiden beri bütün dinî kitaplarda yer verilmiştir. Şu halde kıssaya genişçe yer verme hâdisesi İslam'a has bir metod değildir. İncil ve Tevrat gibi diğer mukaddes kitaplarda da mevcuttur. Telkin ve öğretimde kıssa anlatımının ehemmiyetini idrak eden laik

çevreler de günümüzde kıssa edebiyatına çocuk, büyük her çeşit insan seviyesinde yer vermektedir. Roman bile bir kıssalar dizisinden meydana gelen bir büyük kıssa olarak tarif edilebilir.

Burada maksadımız edebî sanatlar hakkında yorum veya tahlilde bulunmak değildir. Ancak dinî mesajın, ahlakî ideallerin halka intikalinde kıssanın mühim ve müessir bir vasıta olduğuna dikkat çekmek istiyoruz. Bu sebeple bütün İlahî kitapların ve peygamberlerin kıssalara yer verdiğini, dolayısiyle günümüz şartlarında, dinî öğretim ve ahlakî terbiyede bu tekniğin yeterince kullanılması, işlenmesi geliştirilmesi gereğine dikkat çekiyoruz.

Sadedinde olduğumuz bölümde, sünnette gelen kıssalardan çok az bir kısmına yer verilmiş olduğunu bilmemiz gerekir.

★ HZ. İBRAHİM VE HZ. İSMAİL ALEYHİMASSELAM'IN KISSALARI

4992 ١ – عن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [أَقْبَلَ إبْراهِيمُ بِإسْمَاعِيلَ عَلَيْهِما السَّلامُ وأُمِّه وهِيَ تُرْضِعُهُ، معَهَا شَنَّةٌ، حَتّى وَضَعَها عِنْدَ الْبَيْتِ عِنْدَ دَوْحَةٍ فَوْقَ زَمْزَمَ في أَعْلَى الْمَسْجِدِ، وَلَيْسَ بِمَكَّةَ يَوْمَئِذٍ أَحَدٌ، وَلَيْسَ بِهَا مَاءٌ، فَوَضَعَهُمَا هُنَاكَ وَوَضَعَ عِنْدَهُمَا جِرَاباً فِيهِ تَمْرٌ وَسِقَاءً فِيهِ مَاءٌ. ثُمَّ قَفَّى إبْرَاهِيمُ مُنْطَلِقاً فَتَبِعَتْهُ أُمُّ إسْمَاعِيلَ. فَقَالَتْ: يَا إبْرَاهِيمُ! أَيْنَ تَذْهَبُ وَتَتْرُكُنَا بِهٰذَا الْوَادِي الَّذِي لَيْسَ فِيهِ أَنِيسٌ وَلاَ شَيْءٌ. فَقَالَتْ لَهُ ذٰلِكَ مِرَاراً، وَجَعَلَ لاَ يَلْتَفِتُ إلَيْهَا. فَقَالَتْ لَهُ: اللهُ أَمَرَكَ بِهٰذَا؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَتْ: إذاً لاَ يُضَيِّعُنَا، ثُمَّ رَجَعَتْ فَانْطَلَقَ إبْرَاهِيمُ، حَتَّى إذَا كَانَ عِنْدَ الثَّنِيَّةِ حَيْثُ لاَ يَرَوْنَهُ، اسْتَقْبَلَ بِوَجْهِهِ الْبَيْتَ، ثُمَّ دَعَا بِهٰؤُلاَءِ الدَّعَوَاتِ، وَرَفَعَ يَدَيْهِ. فَقَالَ: رَبِّ إنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ، حَتَّى بَلَغَ يَشْكُرُونَ. وَجَعَلَتْ أُمُّ إسْمَاعِيلَ تُرْضِعُهُ وَتَشْرَبُ مِنْ ذٰلِكَ الْمَاءِ. فَلَمَّا نَفِدَ مَا فِي السِّقَاءِ عَطِشَتْ وَعَطِشَ وَلَدُهَا وَجَعَلَتْ تَنْظُرُ إلَيْهِ يَتَلَوَّى، أَوْ قَالَ يَتَلَبَّطُ. فَانْطَلَقَتْ كَرَاهِيَةَ أَنْ تَنْظُرَ إلَيْهِ، فَوَجَدَتِ الصَّفَا أَقْرَبَ جَبَلٍ يَلِيهَا. فَقَامَتْ عَلَيْهِ ثُمَّ اسْتَقْبَلَتِ الْوَادِي تَنْظُرُ، هَلْ تَرَىٰ أَحَداً. فَلَمْ تَرَ أَحَداً. فَهَبَطَتْ مِنَ الصَّفَا، حَتَّى

بَلَغَتِ الْوَادِي رَفَعَتْ طَرَفَ دِرْعِهَا ثُمَّ سَعَتْ سَـــعْيَ الإِنْسَانِ الْمَجْهُودِ. حَتَّى جَاوَزَتِ الْوَادِيَ ثُمَّ أَتَتِ الْمَرْوَةَ فَقَامَتْ عَلَيْهَا، فَنَظَرَتْ هَلْ تَرَىٰ أَحَداً؟ فَلَمْ تَرَ أَحَداً فَفَعَلَتْ ذَلِكَ سَبْعاً. فَذَلِكَ سَعْيُ النَّاسِ بَيْنَهُمَا. فَلَمَّا أَشْرَفَتْ عَلَى الْمَرْوَةِ سَمِعَتْ صَوْتاً فَقَالَتْ: صَهٍ، تُرِيدُ نَفْسَهَا. ثُمَّ تَسَمَّعَتْ فَسَمِعَتْ أَيْضاً. فَقَالَتْ: قَدْ أَسْمَعْتَ إِنْ كَانَ عِنْدَكَ غِوَاثٌ. فَـإِذَا هِيَ بِالْمَلَكِ عِنْدَ مَوْضِعِ زَمْزَمَ، فَبَحَثَ بِعَقِبِهِ، أَوْ قَالَ بِجَنَاحِهِ. حَتَّى ظَهَرَ الْمَاءُ فَجَعَلَتْ تُحَوِّضُهُ، وَتَقُولُ بِيَدِهَا هٰكَذَا، وَجَعَلَتْ تَغْرِفُ مِنَ الْمَاءِ فِي سِقَائِهَا وَهُوَ يَفُورُ بَعْدَمَا تَغْرِفُ. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا. قَالَ ﷺ: يَرْحَمُ اللّٰهُ أُمَّ إِسْمَاعِيلَ لَوْ تَرَكَتْ زَمْزَمَ، أَوْ قَالَ: لَوْ لَمْ تَغْرِفْ مِنَ الْمَاءِ لَكَانَتْ زَمْزَمُ عَيْناً مَعِيناً. فَشَرِبَتْ وَأَرْضَعَتْ وَلَدَهَا. فَقَالَ لَهَا الْمَلَكُ: لاَ تَخَافُوا الضَّيْعَةَ، فَإِنَّ لِلّٰهِ تَعَالَى هٰهُنَا بَيْتاً يَبْنِيهِ هَذَا الْغُلاَمُ وَأَبُوهُ، وَإِنَّ اللّٰهَ لاَ يُضَيِّعُ أَهْلَهُ. وَكَانَ الْبَيْتُ مُرْتَفِعاً مِنَ الأَرْضِ كَالرَّابِيَةِ، تَأْتِيهِ السُّيُولُ فَتَأْخُذُ عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شِمَالِهِ، فَكَانَتْ كَذَلِكَ حَتَّى مَرَّتْ بِهِمْ رُفْقَةٌ مِنْ جُرْهُمٍ مُقْبِلِينَ مِنْ طَرِيقِ كَدَاءَ فَنَزَلُوا فِي أَسْفَلِ مَكَّةَ فَرَأَوْا طَائِراً عَائِفاً. فَقَالُوا: إِنَّ هَذَا الطَّيْرَ لَيَدُورُ عَلَى مَاءٍ، وَلَعَهْدُنَا بِهَذَا الْوَادِي وَلاَ مَاءَ فِيهِ، فَأَرْسَلُوا جَرِيّاً أَوْ جَرِيَّيْنِ، فَإِذَا هُمْ بِالْمَاءِ. فَرَجَعُوا فَأَخْبَرُوهُمْ. فَأَقْبَلُوا، وَأُمُّ إِسْمَاعِيلَ عِنْدَ الْمَاءِ. فَقَالُوا: تَأْذَنِينَ لَنَا أَنْ نَنْزِلَ عِنْدَكِ؟ قَالَتْ: نَعَمْ، وَلَكِنْ لاَ حَقَّ لَكُمْ فِي الْمَاءِ. قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ النَّبِيُّ ﷺ فَأَلْفَى أُمَّ إِسْمَاعِيلَ وَهِيَ تُحِبُّ الإِنْسَ، فَنَزَلُوا. وَأَرْسَلُوا الَى أَهْلِيهِمْ فَنَزَلُوا مَعَهُمْ، حَتَّى إِذَا كَانَ بِهَا أَهْلُ أَبْيَاتٍ مِنْهُمْ وَشَبَّ الْغُلاَمُ وَتَعَلَّمَ الْعَرَبِيَّةَ مِنْهُمْ، وَأَنْفَسَهُمْ وَأَعْجَبَهُمْ حِينَ شَبَّ، فَلَمَّا أَدْرَكَ زَوَّجُوهُ امْرَأَةً مِنْهُمْ. وَمَاتَتْ أُمُّ إِسْمَاعِيلَ. فَجَاءَ إِبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ بَعْدَ مَا تَزَوَّجَ إِسْمَاعِيلُ يُطَالِعُ تَرِكَتَهُ فَلَمْ يَجِدْ إِسْمَاعِيلَ فَسَأَلَ امْرَأَتَهُ عَنْهُ. فَقَالَتْ: خَرَجَ يَبْتَغِي لَنَا. ثُمَّ سَأَلَهَا عَنْ عَيْشِهِمْ وَهَيْئَتِهِمْ. فَقَالَتْ: نَحْنُ بِشَرٍّ، نَحْنُ فِي ضِيقٍ وَشِدَّةٍ. فَشَكَتْ إِلَيْهِ. قَالَ:

فإذا جاء زوجك فاقرئي عليه السّلام، وقولي له: يغيِّر عتبة بابه. فلّما جاء إسماعيل كأنّه آنس شيئاً. فقال: هل جاءكم من أحدٍ؟ قالت: نعم شيخٌ كذا وكذا. فسألنا عنك فأخبرته، وسألني عيشتنا فأخبرته أنّا في جهدٍ وشدّة. قال: فهل أوصاك بشىءٍ؟ قالت: نعم. أمرني أن أقرأ عليك السّلام، ويقول: غيِّر عتبة بابك. فقال: ذلك أبي، وقد أمرني أن أفارقك، إلحقي بأهلك. فطلّقها وتزوّج منهم أُخرى، فلبث عنهم إبراهيم ماشاء أن يلبث. ثمّ أتاهم بعد فلم يجده فدخل على امرأته فسألها عنه. فقالت: خرج يبتغي لنا شيئاً. قال كيف حالكم؟ وسألها عن عيشهم وهيئتهم، فقالت: نحن بخيرٍ وسعةٍ، وأثنت على الله عزّ وجلّ فقال: ما طعامكم؟ قالت اللّحمُ. قال ما شرابكم قالت الماءُ. قال اللّهُمّ بارك لهم في اللّحمِ والماءِ. قال ﷺ ولم يكن لهم يومئذٍ حبٌّ، ولو كان لهم لدعا لهم فيه. قال: فهما لا يخلو عليهما أحدٌ بغير مكّة إلاّ لم يوافقاه. قال: فإذا جاء زوجك فاقرئي عليه السّلام ومريه يثبّت عتبة بابه. فلمّا جاء إسماعيلُ، قال: هل أتاكم من أحدٍ؟ قالت: نعم. أتانا شيخٌ حسن الهيئة، وأثنت عليه، فسألني عنك فأخبرته، فسألني كيف عيشنا؟ فأخبرته أنّا بخيرٍ. قال فأوصاك بشىءٍ؟ قالت: نعم، هو يقرأ عليك السّلامُ، ويأمرك أن تُثبّت عتبة بابك. قال: ذاك أبي، وأنت العتبةُ، أمرني أن أُمسكك. ثمّ لبث عنهم ما شاء اللهُ. ثمّ جاء إليهم بعد ذلك وإسماعيل يبري نبلاً له تحت دوحةٍ قريباً من زمزم. فلمّا رآه قام إليه، وصنعا كما يصنع الوالدُ بولده والولدُ بالوالد. ثمّ قال: يا إسماعيلُ إنّ الله أمرني بأمرٍ. قال: فاصنع ما أمرك ربُّك. قال: وتعينني؟ قال: وأُعينك. قال: إنّ الله أمرني أن أبني بيتاً هٰهنا، وأشار الى أكمةٍ مرتفعةٍ على ما حولها. قال: فعند ذلك رفعا القواعد من البيت. فجعل إسماعيلُ يأتي بالحجارة وإبراهيمُ يبني، حتّى إذا ارتفع البناءُ جاء بهذا الحجر

فَوَضَعَهُ لَهُ فَقَامَ عَلَيْهِ وَهُوَ يَبْنِي، وَإِسْمَاعِيلُ يُنَاوِلُهُ الْحِجَارَةَ، وَهُمَا يَقُولاَنِ: رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ. قَالَ فَجَعَلاَ يَبْنِيَانِ حَتّى يَدُورَا حَوْلَ الْبَيْتِ، وَهُمَا يَقُولاَنِ: رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ]. أخرجه البخاري بهذا اللفظ. ولم يذكر البارزي ما بعد قوله: ولو كان لهم حبّ دعا لهم فيه، الى آخر الحديث. والله اعلم.

« الدَّوحةُ » الشجرة العظيمة.

و« الثَّنيَّةُ » الطريق في العقبة، وقيل: ما ارتفع منها من الارض.

وقولها: « صه » أي لما سمعت الصوت سكتت نفسها لتتحققه.

« تَحَوِّضُه » أي تجعل له حوضاً يجتمع الماء فيه.

و« الضَّيعةُ » الضياع والحاجة.

و« المَعينُ » الماء الجاري الظاهر الذي لا يتعذر أخذه.

و« العَائفُ » المتردد حول الماء.

و« أنس شَيْئاً » أي أبصر أثر أبيه وبركة قدومه.

1. (4992)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Hz. İbrahim beraberinde Hz. İsmail aleyhimasselam ve onu henüz emzirmekte olan annesi olduğu halde ilerledi. Kadının yanında bir de su tulumu vardı. Hz. İbrahim, kadını Beyt'in yanında Devha denen büyük bir ağacın dibine bıraktı. Burası Mescid'in yukarı tarafında ve zemzemin tam üstünde bir nokta idi. O gün Mekke'de kimse yaşamıyordu, orada hiç su da yoktu. İşte Hz. İbrahim anne ve çocuğunu buraya koydu, yanlarına, içerisinde hurma bulunan eski bir azık dağarcığı ile su bulunan bir tuluk bıraktı.

Hz. İbrahim aleyhisselam bundan sonra (emr-i İlahî ile) arkasını dönüp (Şam'a gitmek üzere) oradan uzaklaştı. İsmail'in annesi, İbrahim'in peşine düştü (ve ona Kedâ'da yetişti).

"Ey İbrahim, bizi burada, hiçbir insanın hiçbir yoldaşın bulunmadığı bir yerde bırakıp nereye gidiyorsun?" diye seslendi. Bu sözünü birkaç kere tekrarladı. *Hz. İbrahim,* (emir gereği) ona dönüp bakmadı bile. Anne, tekrar (üçüncü kere) seslendi.

"Böyle yapmanı sana Allah mı emretti?" dedi. Hz. İbrahim bunun üzerine "Evet!" buyurdu. Kadın:

"Öyleyse (Rabbimiz hafizimizdir), bizi burada perişan etmez!" dedi, sonra geri döndü. Hz. İbrahim de yoluna devam etti. Kendisini göremeyecekleri Seniyye (tepesine) gelince Beyt'e yöneldi, ellerini kaldırdı ve şu duaları yaptı: **"Ey Rabbimiz! Ailemden bir kısmını, senin hürmetli Beyt'inin yanında, ekinsiz bir vadide yerleştirdim -namazlarını Beyt'inin huzurunda dosdoğru kılsınlar diye-. Ey Rabbimiz! Sen de insanlarda mü'min olanların gönüllerini onlara meylettir ve onları meyvelerle rızıklandır ki, onlar da nimetlerinin kadrini bilip şükretsinler"** (İbrahim 37).

İsmail'in annesi, çocuğu emziriyor, yanlarındaki sudan içiyordu. Kaptaki su bitince susadı, (sütü de kesildi), çocuğu da susadı (İsmail bu esnada iki yaşında idi). Kadıncağız (susuzluktan) kıvranıp ızdırap çeken çocuğa bakıyordu. Onu bu halde seyretmenin acısına dayanamayarak oradan kalkıp, kendisine en yakın bulduğu Safa tepesine gitti. Üzerine çıktı, birilerini görebilir miyim diye (o gün derin olan) vadiye yönelip etrafa baktı, ama kimseyi göremedi. Safa'dan indi, vadiye ulaştı, entarisinin eteğini topladı. Ciddi bir işi olan bir insanın koşusuyla koşmaya başladı. Vadiyi geçti. Merve tepesine geldi, üzerine çıktı, oradan etrafa baktı, bir kimse görmeye çalıştı. Ama kimseyi göremedi. Bu gidip-gelişi yedi kere yatpı. İşte (hacc esnasında) iki tepe arasında hacıların koşması buradan gelir.

Anne, (bu sefer) Merve'ye yaklaşınca bir ses işitti. Kendi kendine: "Sus" dedi ve sese kulağını verdi. O sesi yine işitti. Bunun üzerine:

"(Ey ses sahibi!) Sen sesini işittirdin, bir yardımın varsa (gecikme)!" dedi. Derken zemzemin yanında bir melek (tecelli etti). Bu Cebrail'di. Cebrail kadına seslendi: "Sen kimsin?" Kadın: "Ben Hacer'im, İbrahim'in oğlunun annesi..."

"İbrahim sizi kime tevkil etti?"

"Allah Teala'ya."

"Her ihtiyacınızı görecek Zat'a tevkil etmiş."

Ayağının ökçesi -veya kanadıyla- yeri eşeliyordu. Nihayet su çıkmaya başladı. Kadın (boşa akmaması için) suyu eliyle havuzluyordu. Bir taraftan da sudan kabına doldurdu. Su ise, kadın aldıkça dipten kaynıyordu."

İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) dedi ki: "Allah İsmail'in annesine rahmetini bol kılsın, keşke zemzemi olduğu gibi akar bıraksaydı da avuçlamasaydı. Bu takdirde (zemzem, kuyu değil) akarsu olacaktı."

"Kadın sudan içti, çocuğunu da emzirdi.

Melek, kadına:

"Zayi ve helak oluruz diye korkmayın! Zîra, Allah Teala hazretleri'nin burada bir Beyt'i olacak ve bunu da şu çocuk ve babası bina edecek. Allah Teala hazretleri o işin sahiplerini zayi etmez!" dedi. Beyt yerden yüksekti, tıpkı bir tepe gibi. Gelen seller sağını solunu aşındırmıştı.

Kadın bu şekilde yaşayıp giderken, oraya Cürhüm'den bir kâfile uğradı. Oraya Kedâ yolundan gelmişlerdi. Mekke'nin aşağısına konakladılar. Derken orada bir kuşun gelip gittiğini gördüler.

"Bu kuş su üzerine dönüyor olmalı, (burada su var). Halbuki biz bu vadide su olmadığını biliyoruz!" dediler. Durumu tahkik için, yine de bir veya iki atik adam gönderdiler. Onlar suyu görünce geri dönüp haber verdiler. Cürhümlüler oraya gelip, suyun başında İsmail'in annesini buldular.

"Senin yanında konaklamamıza izin verir misin?" dediler. Kadın:

"Evet! Ama suda hakkınız olmadığını bilin!" dedi. Onlar da:

"Pekâla! dediler. Aleyhissalâtu vesselâm der ki:

"Ünsiyet istediği bir zamanda bu teklif İsmail'in annesine uygun geldi. Onlar da oraya indiler. Sonra geride kalan adamlarına haber saldılar. Onlar da gelip burada konakladılar. Zamanla orada çoğaldılar. Çocuk da büyüdü. Onlardan Arapça'yı öğrendi. Büyüdüğü zaman onlar tarafından en çok sevilen, hoşlanılan bir genç oldu. Büluğa erince, kendilerinden bir kadınla evlendirdiler. Bu sırada İsmail'in annesi vefat etti.

Derken Hz. İbrahim aleyhisselam, İsmail'in evlenmesinden sonra oraya gelip, bıraktığı (hanımını ve oğlunu) aradı. İsmail'i bulamadı. Hanımından İsmail'i sordu. Kadın:

"Rızkımızı tedarik etmek üzere (avlanmaya) gitti" dedi. Hz. İbrahim, bu sefer geçimlerini, hallerini sordu. Kadın:

"Halimiz fena, darlık ve sıkıntı içindeyiz!" diyerek şikayetvâri konuştu. Hz. İbrahim:

"Kocan gelince, ona benden selam et ve "kapısının eşiğini değiştirmesini" söyle!" dedi. İsmail geldiği zaman, sanki bir şey sezmiş gibiydi:

"Eve herhangi bir kimse geldi mi?" diye sordu: Kadın:

"Evet şu şu evsafta bir ihtiyar geldi. Senden sordu, ben de haberini verdim, yaşayışımızdan sordu, ben de sıkıntı ve darlık içinde olduğumuzu söyledim" dedi. İsmail:

"Sana bir tavsiyede bulundu mu?" dedi. Kadın:

"Evet! Sana söylememi emretti ve kapının eşiğini değiştirmeni söyledi!" dedi. İsmail:

"Bu babamdı. Seninle ayrılmanı bana emretmiş. Haydi artık ailene git!" dedi ve hanımını boşadı. Cürhümlülerden bir başka kadınla evlendi.

Hz. İbrahim onlardan yine uzun müddet ayrı kaldı. Bilahare bir kere daha görmeye geldi. Yine İsmail'i evde bulamadı. Hanımının yanına gelip, İsmail'i sordu. Kadın:

"Maişetimizi kazanmaya gitti!" dedi. Hz. İbrahim:

"Haliniz nasıldır?" dedi, geçimlerinden, durumlarından sordu. Kadın:

"İyiyiz, hayır üzereyiz, bolluk içindeyiz" diye Allah'a hamd ve senada bulundu.

"Ne yiyorsunuz?" diye sordu. Kadın:

"Et yiyoruz!" dedi.

"Ne içiyorsunuz?" diye sorunca da:

"Su!" dedi. Hz. İbrahim:

"Allahım, et ve suyu haklarında mübarek kıl!" diye dua ediverdi." Aleyhissalâtu vesselâm der ki:

"O gün onların hububatı yoktu. Eğer olsaydı Hz. İbrahim, hububatları için de dua ediverirdi."

İbnu Abbas der ki: "Bu iki şey (et ve su) Mekke'den başka hiçbir yerde Mekke'deki kadar sıhhata muvafık düşmez (karın sancısı yaparlar). Bu, Hz. İbrahim'in duasının bir bereketi ve neticesidir).

(Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. İbrahim'den anlatmaya devam etti:)

"İbrahim (İsmail'in hanımına) dedi ki:

"Kocan geldiği zaman, benden ona selam söyle ve kapısının eşiğini sabit tutmasını emret! (Çünkü eşik, evin dirliğidir)."

Hz. İsmail gelince (evde babasının kokusunu buldu ve) "Yanınıza bir uğrayan oldu mu?" diye sordu. Kadın:

"Evet, bize yaşlı bir adam geldi, kılık kıyafeti düzgündü! " dedi ve (ihtiyar hakkında) bir kısım övgülerden sonra:

"Sana bir tavsiyede bulundu mu?" diye sordu. Kadın:

"Evet sana selam ediyor, kapının eşiğini sabit tutmanı emrediyor" dedi. Hz. İsmail:

"Bu babamdı. Eşik de sensin, seni tutmamı, evliliğimizin devamını emrediyor! (Sen yanımda değerli idin kıymetin şimdi daha da arttı" der ve kadın İsmail'e on erkek evlad doğurur.)

Sonra, Hz. İbrahim Allah'ın dilediği bir müddet onlardan ayrı kaldı. Derken bir müddet sonra yanlarına geldi. Bu sırada Hz. İsmail zemzemin yanında Devha ağacının altında kendisine ok yapıyordu. Babasını görünce ayağa kalkıp karşılamaya koştu. Baba-oğul karşılaşınca yaptıklarını yaptılar (kucaklaştılar, el, yüz, göz öpüldü).

Sonra Hz. İbrahim:

"Ey İsmail! Allah Teala hazretleri bana ciddî bir iş emretti" dedi. İsmail de:

"Rabbinin emrettiği şeyi yap!" dedi. Hz. İbrahim:

"Bu işte sen yardım edecek misin?" diye sordu. O da:

"Evet sana yardım edeceğim!" diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. İbrahim:

"Allah Teala hazretleri bana burada bir Beyt yapmamı emretti!" diyerek atrafına nazaran yüksekçe bir tepeyi gösterdi."

(İbnu Abbas) dedi ki: "İsmail'le İbrahim işte orada Ka'be'nin (daha önceki) temellerini yükselttiler. Hz. İsmail taş getiriyor, *Hz. İbrahim* de duvarları örüyordu. Bina yükselince, Hz. İsmail, babası için (bugün Makam olarak bilinen) şu taşı getirdi. Yükselen duvarı örerken, Hz. İbrahim (iskele olarak) onun üstüne çıkıyordu. İsmail de ona (aşağıdan) taş veriyordu. Bu esnada onlar:

"Ey Rabbimiz (Bu hizmetimizi) bizden kabul buyur! Sen gören ve bilensin!" diyorlardı."

İbnu Abbas der ki: "Hz. İsmail ve Hz. İbrahim binayı yaparken (zaman zaman) etrafında dolaşarak: **"Ey Rabbimiz (bu hizmetimizi) bizden kabul buyur! Sen işiten ve bilensin!"** (Bakara 127) diye dua ediyorlardı." [Buhârî, Enbiya 8.]

AÇIKLAMA:

1- Önce şunu belirtelim: Rivayet pekçok kısımlarıyla *İbnu Abbas*

(radıyallahu anhüma)'ın sözü gibidir. Ancak şarihler, rivayette yer alan bazı karinelerden hareketle tamamının Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ait olduğuna hükmederler.

2- *Hz. İbrahim* aleyhisselam'ın oğlu İsmail'le çocuğun annesi Hz. Hacer'i Mekke'ye bırakması, sonra tekrar gelip gitmeleri ve orada büyüyen *Hz. İsmail*'le Ka'be'yi inşa etmesi ile ilgili rivayet farklı vecihlerde gelmiştir. Kaydedilen vechi Buhârî'deki veçhidir. Diğer bazı vecihlerinde görülen birkısım mühim farklılıkları imkan nisbetinde köşeli parantez içerisinde göstermeye gayret ettik. Bazı mühim farkları burada belirtmeye çalışacağız.

3- Teysir'in kaydettiği vecih Buharî'nin metnine tamamen uymaz. Hadisin baş kısmı burada tayyedilmiş.

★ Bazı rivayetlerde susayan çocuğun ayaklarını yere vurarak kıvrandığı, annenin Safa ile Merve arasında telaşla gidip geldiği, tepeye çıkışlarında dönüp çocuğa baktığı, bu sırada, çocuğun başına bir hâdise gelip gelmediğinden endişe ettiği belirtilir.

★ Keza suyun yerden çıkarılışı ile ilgili bazı farklılıklar da rivayetlerde görülür: Cebrail ayağını vurarak, parmağıyla yeri deşeleyerek vs.. zemzem yerden fışkırmıştır:

★ Ka'be ile ilgili olarak bazı rivayetlerde şu ziyade gelmiştir: "Beyt, Tufan sırasında kaldırıldı. Peygamberler ona haccederlerdi. Fakat yerini (tam olarak) bilmezlerdi. Allah onu İbrahim için hazırladı ve yerini ona öğretti." Beyhakî'nin kaydettiği bir rivayette: "Allah Teala hazretleri Cebrail'i Hz. Adem'e gönderdi ve Beyt'in inşa edilmesini emretti. Böylece onu Adem bina etti. Kendisine: "Sen insanların ilkisin, bu da insanlar için yapılan Beyt'in ilkidir" denilir. Bir başka rivayette: "Beyt'i ilk inşa eden Hz. Adem'dir" denmiştir. Ancak: "Ondan da önce meleklerin inşa ettiği de söylenmiştir. Vehb İbnu Münebbih'ten gelen bir rivayette ise: "Beyt'i inşa eden Şîs İbnu Adem'dir" denmiştir.

4- Alimler hadisten, zemzem suyunun bidayette Hz. Hacer ve oğlu İsmail için su ve yiyecek ihtiyaçlarına kâfi geldiği hükmünü çıkarmışlardır.

5- Hadis, *Hz. İsmail*'in annesi *Hacer* ve babası *İbrahim*'in dillerinin Arapça olmadığını ifade eder. Çünkü rivayette Arapça'yı Cürhümlülerden öğrendiği ifade edilmektedir. Böylece Arapçayı ilk konuşanın *Hz. İsmail* olduğuna dair bazı rivayetlerde gelen beyanın yanlışlığı ortaya çıkar. Keza bu rivayet, "Arapların tamamı İsmail evladından gelmektedir" diyenleri de yalanlar.

6- Hadiste, *Hz. İbrahim*'in, Mekke'ye, Hz. Hacer'in ölümünden ve Hz. İsmail'in evlenmesinden sonra "bıraktıklarını aramak üzere" uğradığı ifade edilmektedir. Bu ifadeden çıkan neticelerden biri, Hz. İbrahim'in kurban edilmek üzere İsmail'i değil İshak'ı yere yatırdığı, bir başka ifade ile, semadan inen koçla kurban edilmekten kurtarılan kimsenin İsmail değil, İshak olduğudur. *İbnu't-Tin* der ki: "Bu hadiste Hz. İbrahim, İsmail'i süt emerken bırakmakta ve evlendiği zaman yanına gelmektedir. *Hz. İbrahim* onu boğazlamakla emredilseydi, süt devresi ile evlenmesi arasında Mekke'ye uğradığı, hadiste zikredilirdi." Esasen boğazlanmak istenenin Hz. İshak soyundan olduklarını söylerler ve semavî koçla kurban edilmekten kurtulmuş olan birinin neslinden olmakla ayrıca tefahur ederler, şeref payı çıkarırlar.

İbnu't-Tin'e: "Hadiste, Hz. İbrahim'in Mekke'ye arada gelmiş olabileceğinin nefyedilmediği, dolayısıyla, gelmiş olabileceğinin zımnen mevcudiyeti" belirtilerek cevap verilmiştir. İbnu Hacer, bir başka rivayette, Hz. İbrahim'in zaman zaman Mekke'ye geldiğinin tasrih edildiğini göstererek, tenkidi te'yid eder: عَنْ أَبِي جَهْمٍ: كَانَ اِبْرَاهِيمُ يَزُورُ هَاجَرَ كُلَّ شَهْرٍ عَلَى الْبُرَاقِ يَغْدُو فَيَأْتِي مَكَّةَ ثُمَّ يَرْجِعُ فَيَقِيلُ فِي مَنْزِلِهِ. "Hz. İbrahim, hanımı Hacer'i her ay, Burak üzerinde ziyaret ederdi. Bu maksatla öğleden evvel Mekke'ye gelir (ve ziyaretini yapıp aynı gün) döner ve Şam'daki evinde kaylulesini (öğle uykusu) yapardı." İbnu Hacer, Hz. İbrahim'in Burak üzerinde gelip Hz. Hacer ve Hz. İsmail'i ziyaret ettiğini te'yid eden Hz. Ali ve başkalarından rivayetler kaydeder:

7- Rivayette *Hz. İsmail*'in rızkını kazanmak üzere evden çıktığ belirtmektedir. Başka rivayetler onun sürü otlattığını, bu esnada avcılık yaptığını ifade eder.

8- Hadiste kadın, "kapının eşiği"ne benzetilmiştir. Çünkü aralarında benzerlik var: "Kapı, evi ve içindekileri muhafaza eder; kadın da evin bekçisidir. Kocanın gıyabında evi ve içindeki eşyayı muhafaza eder. Ayrıca ikisi de vat mahallidir. Eşiğin değiştirilmesi, boşamadan kinaye yapılmıştır, ulema bunu boşamayı hasıl eden kinayat arasında mütalaa etmiştir.

9- *Hz. İsmail*'in ikinci hanımı, bazı rivayetlerde, Hz. İbrahim'e: "Buyurun, binekten inin, yemek yiyin, su için" diye teklifte bulunur. Hz. İbrahim: "İnmeye gücüm yetmez" deyince, kadın: "Evet sizi (yolcu) saçı başı dağınık görüyorum. Dilerseniz (su getireyim) başınızı yıkayıp yağlayayım!" der. *Hz. İbrahim* kabul eder: "Siz bilirsiniz" der. Kadın, Makam'ı getirir, -Makam, o zaman billur gibi beyazdır ve Hz. İsmail'in evinde bir

kenara bırakılmıştır.- Hz. İbrahim bineğinin üzerinden inmeden sağ ayağını Makam'ın üzerine koyar ve başını kadına uzatır. Kadın başının sağ tarafını öncelikle yıkar, tamamlayınca sol ayağını koyması için Makam'ın yerini değiştirir. *Hz. İbrahim* sol tarafı da yıkanmak üzere başını uzatır.

Bugün Makam-ı İbrahim'de görülen ökçe ve parmak izleri o günden kalmadır.

10- Bazı rivayetlerde, *Hz. İbrahim*'le *Hz. İsmail*'in Ka'be'yi inşa etmek üzere biraraya geldikleri zaman babanın yüz, oğulun otuz yaşında oldukları zikredilmiştir.

11- Bazı rivayetler, *Hz. İbrahim*'in inşa sırasında yükselttiği temellerin Hz. Adem tarafından atılmış olan temeller olduğunu tasrih eder. Bu durum Buharî rivayetinde kapalıdır. Bir rivayet şöyle: فَبَلَغَ اِبْرَاهِيمُ مِنَ الأَسَاسِ أَسَاسَ آدَمَ وَجَعَلَ طُولَهُ فِي السَّمَاءِ تِسْعَةَ أَذْرُعٍ وَعَرْضَهُ فِي الأَرْضِ يَعْنِي دَوْرَهُ ثَلاثِينَ ذِرَاعًا وَكَانَ ذَلِكَ بِذِرَاعِهِمْ. "Hz. İbrahim *(aleyhissalâtu vesselâm)*, temellerle Hz. Adem'in attığı temele ulaştı. Göğe doğru yüksekliğini dokuz zira', yerdeki genişliğini yani çevresini otuz zira' yaptı. Buradaki zira' (kol uzunluğu) kendi kollarıydı."

Bir başka rivayette şu ziyade mevcuttur: "Sonra Hıcr kısmını Beyt'e idhal etti. Daha önce (orası) Hz. İsmail'in koyunlarının barınağı idi. Hz. İbrahim Beyt'i taşları üst üste koyarak inşa etti, tavanı yoktu. Bir kapı yaptı, kapının yanında bir de kuyu açtı. Bu çukur, Beyt'in deposuydu. Beyt'e gelen hediyeler buraya atılıyordu."

Bir başka rivayette şu ziyade mevcut: "Allah, İbrahim'e, Sekîne'ye uymasını vahyetti. Sekîne Beyt'in yerinde halkalandı, tıpkı bir bulut gibiydi. Baba-oğul (o hududu) kazdılar, Hz. Adem'in attığı ilk temeli kazıyor gibiydiler."

Bir başka rivayette: "Hz. İbrahim başının üstünde Beyt'in yerinde bulut gibi bir şey gördü, içinde baş gibi bir şey vardı. Ona şöyle hitap etti: "Ey İbrahim! Benim gölgem üzerine benim miktarımca bina yap, ne artır ne de eksilt." İşte bundandır ki Allah Teala hazretleri: وَإِذْ بَوَّأْنَا لإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ **"Hani biz İbrahim'e Beyt'in yerini göstermiş ve "Bana hiçbir şeyi ortak koşma" diye vahyetmiştik"** (Hacc 26) buyurmuştur.

Bir başka rivayette, "İnşaat Rükn'ün bulunduğu yere ulaşınca, o gün Rüknü koyar, Makam'ı alıp Beyt'e yapışık şekilde yerleştirir" denmiştir.

12- Bir başka rivayete göre Ka'be'nin inşaatı bu suretle tamamlanınca Hz. Cebrail aleyhisselam gelir ve hacc menasikini öğretir.

Bundan sonra Hz.İbrahim aleyhisselam Makam'ın üzerine çıkıp halka şöyle hitap eder;

"Ey insanlar! Rabbinize icabet edin!" Hz. İbrahim ve Hz. İsmail bu yerlerde (bir müddet) kalırlar. Hz. İshak ve Sare Beytu'l-Makdis'ten buraya hacc yaparlar. Bundan sonra Hz. İbrahim Şam'a döner ve orada vefat eder.

İbnu Abbas'ın bir rivayetine göre, "Hz. İbrahim Makam'ın üzerine çıkınca şöyle hitap etmiştir:

"Ey insanlar! Size hacc farz kılındı! Bu sesi O, erkeklerin sulbünde, kadınların rahminde olanlara da işittirdi. Onun bu davetine, iman edenler ve Allah'ın ilminde kıyamete kadar gelip hacc edecekleri sebkat etmiş olanlar: "Lebbeyk Allahümme lebbeyk! =Buyur Allahım buyur!" diye cevap verdiler."

Bir başka rivayette şöyle denir: "Hz. İsmail vadiye bir taş aramaya gitmişti ki Hz. Cibril aleyhisselam Haceru'l-Esved'i indirdi. Bu taş, yeryüzü Tufan'la sulara boğulunca semaya kaldırılmıştı. *Hz. İsmail* gelince Haceru'l-Esved'i gördü ve:

"Bu nereden geldi, kim getirdi?" dedi. Hz. İbrahim:

"Beni ne sana ne de taşına bırakmayan Zat" cevabını verdi."

Bir başka rivayette şu ziyade var: "Bu taş Hindistan'da idi; papatya gibi bembeyaz bir yakuttu."

Ka'be ile ilgili tamamlayıcı bilgi daha önce de geçti.

★ ASHABU'L-UHDUD

4993 ١– عن صهيب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [رَسُولُ اللهِ ﷺ: كَانَ فِيمَنْ قَبْلَكُمْ مَلِكٌ وَكَانَ لَهُ سَاحِرٌ، فَلَمَّا كَبِرَ السَّاحِرُ قَالَ لِلْمَلِكِ: إِنِّي قَدْ كَبِرْتُ فَأَبْعَثْ اليَّ غُلَامَاً أُعَلِّمُهُ السِّحْرَ. فَبَعَثَ إِلَيْهِ غُلَامَاً يُعَلِّمُهُ فَكَانَ فِي طَرِيقِهِ إِذَا سَلَكَ رَاهِبٌ. فَقَعَدَ إِلَيْهِ وَسَمِعَ كَلَامَهُ فَأَعْجَبَهُ! فَكَانَ إِذَا أَتَى السَّاحِرَ مَرَّ بِالرَّاهِبِ وَقَعَدَ إِلَيْهِ. فَإِذَا أَتَى السَّاحِرَ ضَرَبَهُ. فَشَكَا ذَلِكَ الى الرَّاهِبِ. فَقَالَ: إِذَا خَشِيتَ السَّاحِرَ فَقُلْ: حَبَسَنِي

أَهْلِي. وَإِذَا خَشِيتَ أَهْلَكَ فَقُلْ: حَبَسَنِي السَّاحِرُ: فَبَيْنَمَا هُوَ كَذٰلِكَ إِذْ أَتَى عَلَى دَابَّةٍ عَظِيمَةٍ قَدْ حَبَسَتِ النَّاسَ. فَقَالَ: الْيَوْمَ أَعْلَمُ السَّاحِرُ أَفْضَلُ أَمِ الرَّاهِبُ؟ فَأَخَذَ حَجَراً. فَقَالَ: اللّٰهُمَّ إِنْ كَانَ أَمْرُ الرَّاهِبِ أَحَبَّ إِلَيْكَ مِنْ أَمْرِ السَّاحِرِ فَاقْتُلْ هٰذِهِ الدَّابَّةَ حَتّٰى يَمْضِيَ النَّاسُ فَرَمَاهَا فَقَتَلَهَا، وَمَشَى النَّاسُ فَأَتَى الرَّاهِبَ فَأَخْبَرَهُ. فَقَالَ لَهُ الرَّاهِبُ: أَيْ بُنَيَّ! أَنْتَ الْيَوْمَ أَفْضَلُ مِنِّي، وَقَدْ بَلَغَ مِنْ أَمْرِكَ مَا أَرَى، وَإِنَّكَ سَتُبْتَلَى فَإِنِ ابْتُلِيتَ فَلاَ تَدُلَّ عَلَيَّ، وَكَانَ الْغُلاَمُ يُبْرِئُ الأَكْمَهَ وَالأَبْرَصَ، وَيُدَاوِي النَّاسَ مِنْ سَائِرِ الأَدْوَاءِ. فَسَمِعَ بِهِ جَلِيسٌ لِلْمَلِكِ، وَكَانَ قَدْ عَمِيَ، فَأَتَاهُ بِهَدَايَا كَثِيرَةٍ، وَقَالَ مَا هٰهُنَا لَكَ أَجْمَعُ إِنْ أَنْتَ شَفَيْتَنِي فَقَالَ: إِنِّي لاَ أَشْفِي أَحَداً، إِنَّمَا يَشْفِي اللّٰهُ. فَإِنْ أَنْتَ آمَنْتَ بِاللّٰهِ دَعَوْتُ اللّٰهَ لَكَ فَشَفَاكَ فَآمَنَ فَشَفَاهُ اللّٰهُ تَعالَى. فَأَتَى الْمَلِكَ، فَجَلَسَ إِلَيْهِ كَمَا كَانَ يَجْلِسُ. فَقَالَ: مَنْ رَدَّ عَلَيْكَ بَصَرَكَ. فَقَالَ: رَبِّي. قَالَ وَلَكَ رَبٌّ غَيْرِي؟ قَالَ: رَبِّي وَرَبُّكَ اللّٰهُ. فَأَخَذَهُ فَلَمْ يَزَلْ يُعَذِّبُهُ حَتّٰى دَلَّ عَلَى الْغُلاَمِ. فَجِيءَ بِالْغُلاَمِ. فَقَالَ لَهُ الْمَلِكُ: أَيْ بُنَيَّ قَدْ بَلَغَ مِنْ سِحْرِكَ مَا يُبْرِئُ الأَكْمَهَ وَالأَبْرَصَ، وَتَفْعَلُ وَتَفْعَلُ. فَقَالَ: إِنِّي لاَ أُشْفِي أَحَداً. إِنَّمَا يَشْفِي اللّٰهُ فَأَخَذَهُ فَلَمْ يَزَلْ يُعَذِّبُهُ حَتّٰى دَلَّ عَلَى الرَّاهِبِ، فَجِيءَ بِالرَّاهِبِ، فَقِيلَ لَهُ، ارْجِعْ عَنْ دِينِكَ. فَأَبٰى فَدَعَا بِالْمِنْشَارِ فَوَضَعَهُ عَلٰى مَفْرِقِ رَأْسِهِ فَشَقَّهُ حَتّٰى وَقَعَ شِقَّاهُ. ثُمَّ جِيءَ بِالْغُلاَمِ، فَقِيلَ لَهُ ارْجِعْ عَنْ دِينِكَ، فَأَبَى، فَدَفَعَهُ الَى نَفَرٍ مِنْ أَصْحَابِهِ وَقَالَ: اذْهَبُوا بِهِ الَى جَبَلِ كَذَا وَكَذَا، فَاصْعَدُوا بِهِ الْجَبَلَ، فَإِذَا بَلَغْتُمْ ذُرْوَتَهُ، فَإِنْ رَجَعَ عَنْ دِينِهِ وَإِلاَّ فَاطْرَحُوهُ. فَذَهَبُوا فَصَعِدُوا بِهِ الْجَبَلَ. فَقَالَ: اللّٰهُمَّ اكْفِنِيهِمْ بِمَا شِئْتَ. فَرَجَفَ بِهِمُ الْجَبَلُ فَسَقَطُوا، وَجَاءَ يَمْشِي إِلَى الْمَلِكِ. فَقَالَ لَهُ الْمَلِكُ: مَا فَعَلَ أَصْحَابُكَ؟ قَالَ: كَفَانِيهِمُ اللّٰهُ. فَدَفَعَهُ الى نَفَرٍ مِنْ أَصْحَابِهِ. فَقَالَ: اذْهَبُوا بِهِ فِي قُرْقُورٍ وَتَوَسَّطُوا بِهِ الْبَحْرَ. فَإِنْ رَجَعَ عَنْ دِينِهِ وَإِلاَّ فَاقْذِفُوهُ. فَذَهَبُوا بِهِ فَقَالَ: اللّٰهُمَّ اكْفِنِيهِمْ بِمَا

شئْتَ فَانْكَفأَتْ بِهِمُ السَّفِينَةُ فغَرِقُوا، وَجَاءَ يمشِي الى الْمَلِك. فـقَالَ لَهُ الْمَلِكُ: مَا فَعلَ أَصْحَابُكَ؟ قَالَ: كفَانِيهُ اللّهُ: ثُمَّ قَالَ للْمَلِكِ: إنَّكَ لَسْتَ بقَاتلي حتّى تفعَلَ مَا آمُرُكَ بِه. قَالَ: مَا هُوَ؟ قَالَ تَجْمَعُ النَّاسُ في صَعِيـــدٍ وَاحِدٍ وتَصْلُبُنِي علَـى جِذْعٍ وَتَأخُذُ سَهْمـــاً مِنْ كِنَانَتِي. ثُمَّ ضَع السَّهْمَ فـي كَبِـدِ الْقَوْسِ. ثُمَّ قُلْ: بِسْمِ اللّهِ رَبِّ الْغُلامَ. ثُمَّ ارمِنِي فـــإِنَّكَ إذَا فَعَلْتَ ذلكَ قَتَلْتَنِي. فَجَمَعَ النَّاسَ في صَعِيـــدٍ وَاحد وَصَلَبَهُ عَلى جِذْعٍ. ثُمَّ أَخَذَ سَهْمـــاً مِنْ كِنَانَته ثُمَّ وَضَعَ الـسَّهْمَ في كَبِدِ الْقَوْسِ ثُمَّ قَالَ: بِسْمِ اللّهِ رَبِّ الْغُلامِ ثُمَّ رَمَاهُ فوقَعَ السَّهْمُ فـي صُدْغِه فَوَضَعَ يَدَهُ عَلى صُدْغِه في مَوْضِعِ السَّهْمِ فَمَاتَ رحِمَهُ اللّهُ فـــقَالَ الـنَّاسُ: آمَنَّا بِرَبِّ الْغُلامِ، ثلاثـاً. فأُتِيَ الْمَلِكُ. فَقِيــلَ لَهُ: أَرَأَيْتَ مَا كُنْتَ تَحْذَرُ قَدْ وَاللّه نَزَلَ بكَ حَذَرُكَ، قَدْ آمَنَ الـنَّاس بِرَبِّ الْغُلامِ فَأَمَرَ بالأُخْدُود بأفْوَاه السّكَكِ فَخُدَّتْ وَأُضْرِمَ فِيـهَا النّيرَانُ. وقَالَ: مَنْ لَمْ يَرْجِعْ عَنْ دِينِه فَاحْمُوهُ فِـيهَا، أَوْ قِيلَ لَهُ اقْتَحِمْ. فـفَعَلُوا حتّى جَاءَتْ إمْرَأَةٌ وَمَعَهَا صَبِيٌّ فَتَقَاعَسَتْ أَنْ تقَعَ فِـيهَا. فـقَالَ الْغُلامُ لَهَا: يَا أُمَّه اصْبِرِي فـإنَّكَ عَلى حَقٍّ].

أخرجه مسلم واللفظ له، والترمذي.

«الأُخْدُود» الشق في الارض، وجمعه أخاديد.

و«المنشارُ» بالنون والياء وبالهمز: معروف يشق به الخشب.

و«القُرْقُور» سفينة صغيرة.

و«انكَفأت السَّفينةُ» إذا انقلبت.

و«الصَّعِيد» وجه الارض.

و«الكنانة» الجعبة التي يكون فيها النشاب.

و«كَبِدُ القوس» وسطها.

و«السّكَكُ» جمع سكة، وهي الطريق.

و«التَّقَاعس» التأخر والمشي الى الوراء.

1. (4993)- *Hz. Süheyb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sizden öncekiler arasında bir kral vardı. Onun bir de sihirbazı vardı. Sihirbaz yaşlanınca krala: "Ben artık yaşlandım. Bana bir oğlan çocuğu gönder ve sihir yapmayı öğreteyim!" dedi. Kral da öğretmesi için ona bir oğlan gönderdi. Oğlanın geçtiği yolda bir rahip yaşıyordu. (Bir gün giderken) rahibe uğrayıp onu dinledi, konuşması hoşuna gitti. Artık sihirbaza gittikçe, rahibe uğruyor, yanında (bir müddet) oturup onu dinliyordu.

(Bir gün) delikanlıyı sihirbaz, yanına gelince dövdü. Oğlan da durumu rahibe şikayet etti. Rahip ona:

"Eğer sihirbazdan (dövecek diye) korkarsan: "Ailem beni oyaladı!" de; ailenden korkacak olursan, "Beni sihirbaz oyaladı" de!" diye tenbihte bulundu.

O bu halde (devam eder) iken, insanlara mani olmuş bulunan büyük bir canavara rastladı. (Kendi kendine):

"Bugün bileceğim; sihirbaz mı efdal, rahip mi efdal!" diye mırıldandı. Bir taş aldı ve:

"Allahım! Eğer rahibin işi, sana sihirbazın işinden daha sevimli ise, şu hayvanı öldür ve insanlar geçsinler!" deyip, taşı fırlattı ve hayvanı öldürdü. İnsanlar yollarına devam ettiler. Delikanlı rahibe gelip durumu anlattı. Rahib ona:

"Evet! Bugün sen benden efdalsin (üstünsün)! Görüyorum ki, yüce bir mertebedesin. Sen imtihan geçireceksin. İmtihana maruz kalınca sakın benden haber verme!" dedi. Oğlan anadan doğma körleri ve alaca hastalığına yakalananları tedavi eder, insanları başkaca hastalıklardan da kurtarırdı. Onu kralın gözleri kör olan arkadaşı işitti. Birçok hediyeler alarak yanına geldi ve: "Eğer beni tedavi edersen, şunların hepsi senindir" dedi. O da:

"Ben kimseyi tedavi etmem, tedavi eden Allah'tır. Eğer Allah'a iman edersen, sana şifa vermesi için dua edeceğim. O da şifa verecek!" dedi. Adam derhal iman etti, Allah da ona şifa verdi.

Adam bundan sonra kralın yanına geldi. Eskiden olduğu gibi yine yanına oturdu. Kral:

"Gözünü sana kim iade etti?" diye sordu.

"Rabbim!" dedi. Kral:

"Senin benden başka bir rabbin mi var?" dedi. Adam:

"Benim de senin de rabbimiz Allah'tır!" cevabını verdi. Kral onu yakalatıp işkence ettirdi. O kadar ki, (gözünü tedavi eden ve Allah'a iman etmesini sağlayan) oğlanın yerini de gösterdi. Oğlan da oraya getirildi. Kral ona:

"Ey oğul! Senin sihrin körlerin gözünü açacak, alaca hastalığını tedavi edecek bir dereceye ulaşmış, neler neler yapıyormuşsun!" dedi. Oğlan:

"Ben kimseyi tedavi etmiyorum, şifayı veren Allah'tır!" dedi. Kral onu da tevkif ettirip işkence etmeye başladı. O kadar ki, o da rahibin yerini haber verdi. Bunun üzerine rahip getirildi. Ona:

"Dininden dön!" denildi. O bunda direndi. Hemen bir testere getirildi. Başının ortasına konuldu. Ortadan ikiye bölündü ve iki parçası yere düştü. Sonra oğlan getirildi. Ona da:

"Dininden dön!" denildi. O da imtina etti. Kral onu da adamlarından bazılarına teslim etti.

"Onu falan dağa götürün, tepesine kadar çıkarın. Zirveye ulaştığınız zaman (tekrar dininden dönmesini talep edin); dönerse ne âla, aksi takdirde dağdan aşağı atın!" dedi. Gittiler onu dağa çıkardılar. Oğlan:

"Allahım, bunlara karşı, dilediğin şekilde bana kifayet et!" dedi. Bunun üzerine dağ onları salladı ve hepsi de düştüler. Oğlan yürüyerek kralın yanına geldi. Kral: "Arkadaşlarıma ne oldu?" dedi.

"Allah, onlara karşı bana kifayet etti" cevabını verdi. Kral onu adamlarından bazılarına teslim etti ve:

"Bunu bir gemiye götürün. Denizin ortasına kadar gidin. Dininden dönerse ne âla, değilse onu denize atın!" dedi. Söylendiği şekilde adamları onu götürdü. Oğlan orada:

"Allahım, dilediğin şekilde bunlara karşı bana kifayet et!" diye dua etti. Derhal gemileri alabora olarak boğuldular. Çocuk yine yürüyerek hükümdara geldi. Kral:

"Arkadaşlarıma ne oldu?" diye sordu. Oğlan:

"Allah onlara karşı bana kifayet etti" dedi. Sonra krala:

"Benim emrettiğimi yapmadıkça sen beni öldüremeyeceksin!" dedi. Kral: "O nedir?" diye sordu. Oğlan:

"İnsanları geniş bir düzlükte toplarsın, beni bir kütüğe asarsın, sadağımdan bir ok alırsın. Sonra oku, yayın ortasına yerleştirir ve: "Oğlanın Rabbinin adıyla" dersin. Sonra oku bana atarsın. İşte eğer bunu ya-

parsan beni öldürürsün!" dedi. Hükümdar, hemen halkı bir düzlükte topladı. Oğlanı bir kütüğe astı. Sadağından bir ok aldı. Oku yayının ortasına yerleştirdi. Sonra:

"Oğlanın Rabbinin adıyla!" dedi ve oku fırlattı. Ok çocuğun şakağına isabet etti. Çocuk elini şakağına okun isabet ettiği yere koydu ve Allah'ın rahmetine kavuşup öldü. Halk:

"Oğlanın Rabbine iman ettik!" dediler. Halk bu sözü üç kere tekrar etti. Sonra krala gelindi ve:

"Ne emredersiniz? Vallahi korktuğunuz başınıza geldi. Halk oğlanın Rabbine iman etti!" denildi. Kral hemen yolların başlarına hendekler kazılmasını emretti. Derhal hendekler kazıldı. İçlerinde ateşler yakıldı. Kral:

"Kim dininden dönmezse onu bunlara atın!" diye emir verdi. Yahut hükümdara "Sen at!" diye emir verildi.

İstenen derhal yerine getirildi. Bir ara, beraberinde çocuğu olan bir kadın getirildi. Kadın oraya düşmekten çekinmişti, çocuğu:

"Anneciğim sabret. Zîra sen hak üzeresin!" dedi. [Müslim, Zühd 73, (3005); Tirmizî, Tefsir, Bürûc, (3337).]

AÇIKLAMA:

Ashab-ı Uhdud, Kur'an-ı Kerim'de temas edilen zalim bir zümredir. Büruc suresinin 4-10. ayetleri onlardan bahseder, uhdud, hendek demek olduğuna göre, ashab-ı uhdud *hendek sahipleri* demektir. Kur'an'da bu hendek sahiplerinin kimler olduğu, ne zaman yaşadığı tafsil edilmez. Daha çok onların, mü'minlere dinlerinden dönmek için işkence yaptıkları belirtilir. Bunlar, içerisine ateş yakılmış hendeklerin sahipleridir. Dinlerinden dönmeyen mü'minleri bu hendeklere atıp yakmaktalar ve karşıdan bu manzarayı vicdansızca vahşi bir zevkle seyretmektedirler. Ama, hiçbir zalim felah bulmadığı gibi, bunlar da felah bulmamış, ayet-i kerime ashab-ı uhdud'un gebertildiklerini belirtmiştir. Müfessirler, ashab-ı uhdudla ilgili on ayrı hikâye kaydederler. Hikâyelere göre bu işkenceler Yemen'de, Mecran'da, Irak'ta, Şam'da, Habeşistan'da... Mecusiler, Yahudiler veya diğer bazı krallar tarafından icra edilmiştir. Kur'an'ın ıtlakı hepsine hak verdirecek mahiyettedir. Sanki, ayette bir hadiseye değil, bu çeşitten pek çok hadiseye bir iş'ar olmaktadır. Dolayısıyle, nakledilen hikâyelerin farklı yerlerle ilgili olması, onların batıl olduğuna delil olmaz. Bilakis ateş dolu hendeklerde mü'minlerin, insanlık tarihi boyunca mü-kerrer kereler imha edildiklerini, yakıldıklarını ifade eder. Ancak,

Kur'an-ı Kerim'in öncelikle Kureyşliler tarafından bilinen bir hâdiseyi nazara vermesi gayet tabiidir. Kur'an bunları tel'in etmekte, kötü akibetlerini haber vermektedir. Bundan sonra gelip mü'minlere cehennemî azap verecek zalim kâfirlerin de aynı akibete uğrayacakları, mü'minlere bildirilerek teselli verilmektedir.

★ BEŞİKTE KONUŞANLARIN KISSASI

4994 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسول الله ﷺ: لَمْ يَتَكَلَّمْ في الْمَهْدِ إلاَّ ثَلاثَةٌ: عِيسىٰ ابْنُ مَرْيَم عَلَيْهِمَا السّلاَمُ. وَصَاحِبُ جُرَيْجٍ، وَكَانَ جُرَيْجٌ رَجلاً عَابِداً فَاتَّخذَ صَوْمَعَةً، فَكَانَ فِيهَا فَأَتَتْهُ أُمُّهُ، وَهُوَ يُصَلِّي. فَقَالَتْ: يَا جُرَيْجُ! فَقَالَ: اللّهُمَّ أُمِّي وَصَلاَتِي. فَأَقْبَلَ عَلى صَلاَتِهِ. فَقَالَتْ بَعْدَ ثَالِثِ يَومٍ فِي ثَالِثِ مَرَّةٍ: اللّهُمَّ لاَ تُمِتْهُ حَتّى يَنْظُرَ في وُجُوهِ الْمُومِسَاتِ، فَتَذَاكَرَ بَنُو إِسْرائيلَ جُرَيْجاً وَعِبَادَتَهُ، وَكَانَتْ إمْرَأَةٌ بَغِيٌّ يُتَمَثَّلُ بِهَا. فَقَالَتْ: إنْ شِئْتُمْ لأَفْتِنَنَّهُ. فَتَعَرَّضَتْ لَهُ، فَلَمْ يَلْتَفِتْ إلَيْهَا. فَأَتَتْ رَاعِياً كَانَ يَأْوِي الى صَوْمَعَتِهِ، فَأَمْكَنَتْهُ مِنْ نَفْسِهَا. فَوَقَعَ عَلَيْهَا، فَحَمَلَتْ فَلَمَّا وَلَدَتْ قَالَتْ: هُوَ مِنْ جُرَيْجٍ. فَأَتَوْهُ فَأَنْزَلُوهُ مِنْ صَوْمَعَتِهِ وَهَدَمُوهَا، وَجَعَلُوا يَضْرِبُونَهُ. فَقَالَ: مَا شَأْنُكُمْ؟ قَالُوا: زَنَيْتَ بِهذِهِ الْبَغِيِّ فَوَلَدَتْ مِنْكَ. فَقَالَ: أَيْنَ الصَّبِيُّ؟ فَجَاءُوا بِهِ. فَقَالَ: دَعُونِي حَتّى أُصَلِّيَ فَصَلّى، فَلَمَّا انْصَرَفَ أَتَى الصَّبِيَّ. فَطَعَنَ في بَطْنِهِ وَقَالَ: يَا غُلاَمُ مَنْ أَبُوكَ؟ فَقَالَ: فُلاَنٌ الرَّاعِي. فَأَقْبَلُوا عَلى جُرَيْجٍ يُقَبِّلُونَهُ وَيَتَمَسَّحُونَ بِهِ، وَقَالُوا: نَبْنِي صَوْمَعَتَكَ مِنْ ذَهَبٍ. قَالَ: لاَ. أَعِيدُوهَا مِنْ لَبِنٍ كَمَا كَانَتْ فَفَعَلُوا وَبَيْنَا صَبِيٌّ يَرْضَعُ مِنْ أُمِّهِ مَرَّ رَجُلٌ عَلىٰ دَابَّةٍ فَارِهَةٍ وَشَارَةٍ حَسَنَةٍ. فَقَالَتِ الْمَرْأَةُ: اللّهُمَّ اجْعَلْ إبْنِي مِثْلَ هذَا فَتَرَكَ الثَّدْيَ، وَأَقْبَلَ يَنْظُرُ إلَيْهِ وَقَالَ: اللّهُمَّ لاَ تَجْعَلْنِي مِثْلَهُ. ثُمَّ أَقْبَلَ عَلى ثَدْيِهِ وَجَعَلَ يَرْتَضِعُ. قَالَ: فَكَأَنِّي أَنْظُرُ الى رَسُولِ الله ﷺ وَهُوَ يَحْكِي ارْتِضَاعَهُ بِإِصْبَعِهِ السَّبَّابَةِ في فِيهِ يَمَصُّهَا، وَمَرُّوا بِجَارِيَةٍ يَضْرِبُونَهَا وَيَقُولُونَ زَنَيْتِ، سَرَقْتِ؛ وَهِيَ تَقُولُ: حَسْبِيَ اللّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ.

فَقَالَتْ أُمُّهُ: لاَ تَجْعَلْ ابْنِي مِثْلَهَا. فَتَرَكَ الـرَّضَاعَ، وَنَظَرَ إِلَيْهَا. وَقَالَ: الـلَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِثْلَهَا. فَهُنَالِكَ تَرَاجَعَا الْحَدِيثَ. فَقَالَ: مَرَّ رَجُلٌ حَسَنُ الْهَيْئَةِ، فَقُلْتُ: الـلَّهُمَّ اجْعَلِ ابْنِي مِثْلَهُ، فَقُلْتَ: اللَّهُمَّ لاَ تَجْعَلْنِي مِثْلَهُ. وَمَرُّوا بِهـذِهِ الأَمَـةِ يَضْرِبُونَهَا وَيَقُولُونَ: زَنَيْتِ، سَرَقْتِ. فَقُلْتُ: الـلَّهُمَّ لاَ تَجْعَلْ ابْنِي مِثْلَهَا. فَقُلْتَ: الـلَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِثْلَهَا. فَقَالَ: إِنَّ ذَلِكَ الرَّجُلَ كَانَ جَبَّاراً. فَقُلْتُ: اللَّهُمَّ لاَ تَجْعَلْنِي مِثْلَهُ. وَإِنَّ هذِهِ يَقُولُونَ لَهَا زَنَيْتِ، سَرَقْتِ وَلَمْ تَزْنِ وَلَمْ تَسْرِقْ. فَقُلْتُ الـلَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِثْلَهَا]. أخرجه الشيخان وهذا لفظ مسلم.

و« المومساتُ » هي جمع مومسة وهي الفاجرة، والمياميس مثله. و« البَغيُّ » الزانية.

و« يُتَمَثَّلُ بِحُسْنِهَا » أي يعجب به فيقال لكل من يستحسن: هذا مثل فلانة في الحسن.

و« الشَّارةُ الحسنةُ » جمال الظاهر في الهيئة والملبس والمركب ونحو ذلك.

و« الجَبَّار » العاتي المتكبر القاهر للناس، والله أعلم.

1. (4994)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Üç kişi dışında hiç kimse beşikte iken konuşmamıştır. Bunlar: Hz. İsa İbnu Meryem aleyhima's-selam, Cüreyc'in arkadaşı.*

Cüreyc, kendini ibadete vermiş abid bir kuldu. Bir manastıra çekilmiş orada ibadetle meşguldu. Derken bir gün annesi yanına geldi, o namaz kılıyordu.

"Ey Cüreyc! [Yanıma gel, seninle konuşacağım! Ben annenim]" diye seslendi. Cüreyc:

"Allahım! Annem ve namazım (hangisini tercih edeyim?)" diye düşündü). Namazına devama karar verdi.

Annesi çağırmasını [her defasında üç kere olmak üzere] üç gün tekrarladı. (Cevap alamayınca) üçüncü çağırmanın sonunda:

"Allahım, kötü kadınların yüzünü göstermedikçe canını alma!" diye bedduada bulundu. Benî İsrail, aralarında Cüreyc ve onun ibadetini konuşuyorlardı. O diyarda güzelliğiyle herkesin dilinde olan zaniye bir kadın vardı.

"Dilerseniz ben onu fitneye atarım" dedi. Gidip Cüreyc'e sataştı. Ancak Cüreyc ona iltifat etmedi.

Kadın bir çobana gitti. Bu çoban Cüreyc'in manastırı(nın dibi)nde barınak bulmuş birisiydi. Kadın onunla zina yaptı ve hamile kaldı. Çocuğu doğurunca:

"Bu çocuk Cüreyc'ten" dedi. Halk (öfkeyle) gelip Cüreyc'i manastırından çıkarıp manastırı yıktılar, [hakaretler ettiler], kendisini de dövmeye başladılar, (linç edeceklerdi). Cüreyc onlara:

"Derdiniz ne?" diye sordu.

"Şu fahişe ile zina yaptın ve senden bir çocuk doğurdu!" dediler. Cüreyc:

"Çocuk nerede, (getirin bana?)" dedi. Halk çocuğu ona getirdi. Cüreyc:

"Bırakın beni namazımı kılayım!" dedi. Bıraktılar ve namazını kıldı. Namazı bitince çocuğun yanına gitti, karnına dürttü ve:

"Ey çocuk! Baban kim?" diye sordu. Çocuk: "Falanca çoban!" dedi. Bunun üzerine halk Cüreyc'e gelip onu öpüp okşadı ve: "Senin manastırını altından yapacağız!" dedi. Cüreyc ise:

"Hayır! Eskiden olduğu gibi kerpiçten yapın!" dedi. Onlar da yaptılar.

(Üçüncüsü): Bir zamanlar bir çocuk annesini emiyordu. Oradan şahlanmış bir at üzerinde kılık kıyafeti güzel bir adam geçti. Onu gören kadın:

"Allah'ım şu oğlumu bunun gibi yap!" diye dua etti. Çocuk memeyi bırakarak adama doğru yönelip baktı ve:

"Allahım beni bunun gibi yapma!" diye dua etti. Sonra tekrar memesine dönüp emmeye başladı."

Ebu Hureyre der ki: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı, şehadet parmağını ağzına koyup emmeye başlayarak, çocuğun emişini taklid ederken görür gibiyim." (Resulullah anlatmaya devam etti):

"(Sonra annenin yanından) bir kalabalık geçti. Ellerinde bir cariye vardı. Onu dövüyorlar ve:

"(Seni zani seni!) Zina yaparsın, hırsızlık yaparsın ha!" diyorlardı. Cariye ise:

"Allah bana yeter, o ne iyi vekildir!" diyordu. Çocuğun annesi:

"Allahım çocuğumu bunun gibi yapma!" dedi. Çocuk yine emmeyi bıraktı, cariyeye baktı ve:

"Allahım beni bunun gibi yap! dedi. İşte burada anne,evlat karşılıklı konuşmaya başladılar: [Anne dedi ki:

"Boğazı tıkanasıca! Kıyafeti güzel bir adam geçti. Ben: "Allahım, oğlumu bunun gibi yap" dedim. Sen: "Allahım! Beni bunun gibi yapma!" dedin. Yanımızdan cariyeyi döverek, zina ve hırsızlık yaptığını söyleyerek geçenler oldu. Ben: "Allahım, oğlumu bunun gibi yapma" dedim. Sen ise: "Allahım, beni bunun gibi yap!" dedin."]

Oğlu şu cevabı verdi:

"Güzel kıyafetli bir adam geçti. Sen: "Allahım, oğlumu bunun gibi yap!" dedin, ben ise: "Allahım beni bunun gibi yapma!" dedim. Yanınızdan bu cariyeyi geçirdiler. Onu hem dövüp hem de: "Zina ettin, hırsızlık ettin!" diyorlardı. Sen: "Allahım, oğlumu bunun gibi yapma! "dedin. Ben ise: "Allahım, beni bunun gibi yap!" dedim. (Sebebini açıklayayım): O atlı adam cebbar zalimin biriydi. Ben de: "Allahım beni böyle yapma!" dedim. "Zina ettin, hırsızlık yaptın!" dedikleri şu zavallı cariye ise ne zina yapmıştı, ne de çalmıştı! Ben de "Alahım beni bunun gibi yap!" dedim." [Buhârî, Enbiya 50, Amel fi's-Salat 7; Müslim, Birr 7, 8, (2550). Metin Müslim'den alınmalıdır.]

AÇIKLAMA:

1- Müellif, metnin *Müslim*'in metni olduğunu söylerse de hadisin sonunda, Müslim'deki asla uymayan bir durum var; üçüncü hikâyede annenin suali eksik. Biz bunu Müslim'den alarak köşeli parantez ([...]) içerisinde kaydettik. Ayrıca, sahibinin açıklaması Müslim'deki asılda daha kısa. Biz bu kısımda Teysir'in metnindekini aynen tercüme ettik.

2- Buharî'de kıssalar toptan da, ayrı ayrı da anlatılmıştır.

3- Konuşma yaşından önce konuşan çocukların sayısı rivayetlerde yediye çıkmaktadır. *İbnu Hacer,* kaynaklarını da vererek diğerlerini de tanıtır.

★ Biri, Firavun'un kızına berberlik yapan kadının oğludur. Firavun ateşe atacağı zaman bebek: "Anneciğim sabret, biz hak yoldayız" demiştir.

★ Ashab-ı uhduddan bir kadın ateşe atılacağı zaman, memede olan çocuk: "Anneciğim sabret, sen hak üzeresin" demiştir.

★ *Hz. Yahya*'nın beşikte iken konuştuğu rivayet edilmiştir.

★ *Hz. İbrahim* de beşikte konuşmuştur.

★ *Resulullah*'ın o devirde *Mübareku'l-Yemame* adında bir çocuğun beşikte konuştuğu rivayet edilmiştir. Hz. Yusuf'un şahidi ihtilaflıdır.

Aynî, hadiste üç denmiş olmasını, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın "üç" dediği zaman, diğerlerinin henüz vahyen bildirilmemiş olabileceği ihtimaliyle açıklar. Çünkü, Aleyhissalâtu vesselâm gaybı bilmezdi. Cenab-ı Hakk'ın bildirdiği kadarını bilirdi. Hz. Yusuf'a şahidlik eden çocuk, Firavun'un ateşe atmak istediği kadının çocuğu ve Yahya aleyhisselam da konuşma yaşından önce konuşan çocuklar arasında zikredilirler. Kurtubî "Bu üç çocuğun beşikte iken, diğerlerinin beşikten çıkmış, biraz daha büyümüş ama henüz çocuk yaşına basmamış halde konuşmalarıyla" te'vil ederek tearuzu giderir.

4- Hadiste, *Cüreyc* namazda konuşuyor gözükmektedir. Halbuki konuşmak namazı bozar. Alimler bu hususta şu açıklamayı yapar: Cüreyc'in zamanındaki şeriatte namazda konuşmak namazı bozmayabilir. Nitekim, İslam'ın bidayetinde namazda huşu ile ilgili ayet gelmezden önce namazda konuşulabiliyor, hareket edilebiliyordu. Ayetten sonra bu yasaklanmıştır. Mamafih, Cüreyc'in konuşmasını, "içinden, kendi kendine konuşmuş olabilir" şeklinde yorumlayan da olmuştur.

Cüreyc annesine cevapla, namaza devam şıklarından "devamı" tercih etmiş, ancak annesinin bedduasına mazhar olmuş ve bu dua indallah kabul görmüştür. Birkısım alimler, hadisten böyle bir durumda anneye cevap vermek gerektiğini istidlal etmişlerdir. "Kıldığı namazı nafile idi, anneye cevabı ise vacibtir" demişlerdir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın لَوْ كَانَ جُرَيْجٌ عَالِمـًا لَعَلِمَ اَنَّ اِجَابَةَ اُمِّهِ اَوْلَى مِنْ صَلاَتِه *"Eğer Cüreyc alim olsaydı, annesinin çağırmasına cevap vermenin namazdan evla olacağını bilirdi"* dediği de rivayet edilmiştir.

Nevevî şöyle der: "Annesinin duası kabul edilmiştir. Çünkü, Cüreyc'in namazı kısa tutup annesine cevap vermesi mümkündü. Ancak o, annesinin manastırı terkedip, dünyaya ve dünyaya ait işlere dönmesini talep edeceğinden korkarak cevap vermedi."

5- HADİSTEN ELDE EDİLEN BAZI FEVAİD:

★ Hadiste anne ve baba hukukunun büyüklüğü, çocuk mazur bile olsa anne ve babanın çocuğa yapacağı bedduanın makbul olacağı ders verilmektedir.

★ Terbiyecilerin, terbiye ettiklerine karşı rıfk ile muameleleri esastır: Annesi *Cüreyc*'e daha ağır bedduada bulunabilirdi: Ölmesi, fuhşa düşmesi gibi... Bunları talep etmiyor: "Fahişe yüzünü görmeden ölme!" şeklinde dileniyor.

★ Allah'a karşı sıdk içinde olana fitne zarar vermez.

★ Cüreyc kuvvetli bir yakine, sıhhatli bir ümide sahiptir. Nitekim, talebi üzerine, olmayacak şey vukua geliyor: Beşikteki çocuk konuşuyor.

★ İki iş teâruz ederse, daha mühim olana öncelik verilmelidir.

★ Veliler kerâmet gösterirler. Bu, talep ve ihtiyarlarıyla da olabilir.

★ Nefsinde kuvvet gören, ibadetin meşakkatlisini tercih edebilir.

★ Fuhşiyat işleyenin hurmeti kalmaz.

★ Hadisin bazı vecihlerinde بَيْتُ الزَّوَانِي tabiri geçmektedir. Bu tabir, İsrailoğullarında fuhuş evlerinin mevcudiyetini ve onların zillete düşüşlerinin bir sebebini gösterir.

★ Abdest ve namaz önceki ümmetlerde de mevcuttur.

★ **MAĞARA ASHABININ KISSASI**

4995 ١ – عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: انْطَلَقَ ثَلاثَةُ نَفَرٍ مِمَّنْ كَانَ قَبْلَكُمْ حتَّى آوَاهُمُ الْمَبِيتُ الى غَارٍ، فَدَخَلُوا فِيهِ، فَانْحَدَرَتْ صَخْرَةٌ مِنَ الْجَبَلِ، فَسَدَّتَ عَلَيْهِمُ الْغَارَ. فَقَالُوا: إنَّهُ لاَ يُنْجِيكُمْ مِنْ هذهِ الصَّخْرَةِ إلاَّ أنْ تَدْعُوا اللهَ بِصَالِحِ أعْمَالِكُمْ. فَقَالَ أحَدُهُمْ: إنَّهُ كَانَ لِي أبَوَانِ شَيْخَانِ كَبِيرَانِ، وَكُنْتُ أرْعَى عَلَيْهِمَا وَلاَ أغْبِقُ قَبْلَهُمَا أهْلاً وَلاَ مَالاً. إنَّهُ نَأى بِي طَلَبُ الشَّجَرِ يَوْماً فَلَمْ أُرُوحْ عَلَيْهِمَا حَتَّى نَامَا فَحَلَبْتُ لَهُمَا غَبُوقَهُمَا. فَوَجَدْتُهُمَا قَدْ نَامَا، فَكَرِهْتُ أنْ أغْبِقَ قَبْلَهُمَا أهْلاً وَمَالاً، وَكَرِهْتُ أنْ أُوقِظَهُمَا، وَالصِّبْيَةُ يَتَضَاغَوْنَ عِنْدَ قَدَمَيَّ، وَالْقَدَحُ عَلَى يَدِي أنْتَظِرُ اسْتِيقَاظَهُمَا حَتَّى بَرَقَ الْفَجْرُ: اللَّهُمَّ إنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أنِّي فَعَلْتُ ذلِكَ ابْتِغَاءَ وَجْهِكَ فَفَرِّجْ عَنَّا مَا نَحْنُ فِيهِ مِنْ هذهِ الصَّخْرَةِ. فَانْفَرَجَتْ شَيْئاً لاَ يَسْتَطِيعُونَ الْخُرُوجَ؛ وَقَالَ الآخَرُ: اللَّهُمَّ إنَّهُ كَانَتْ لِي ابْنَةُ عَمٍّ هِيَ أحَبُّ النَّاسِ الَيَّ، فَأرَدْتُهَا عَنْ نَفْسِهَا، فَامْتَنَعَتْ مِنِّي حَتَّى ألَمَّتْ بِهَا سَنَةٌ مِنَ السِّنِينَ، فَجَاءَتْنِي، فَأعْطَيْتُهَا مِائَةً وَعِشْرِينَ دِينَاراً عَلَى أنْ تُخَلِّيَ بَيْنِي وَبَيْنَ نَفْسِهَا فَفَعَلَتْ حَتَّى إذَا قَدَرْتُ عَلَيْهَا قَالَتْ: لاَ يَحِلُّ لَكَ أنْ تَفُضَّ الْخَاتَمَ إلاَّ بِحَقِّهِ. فَتَحَرَّجْتُ مِنَ الْوُقُوعِ

عَلَيْهَا فانصرفتُ عَنْهَا وَهي أحبُّ النَّاسِ اليّ وتَرَكْتُ الذّهَبَ؛ اللّهُمَّ إنْ كُنْتُ فَعلتُ ذلكَ ابتغاءَ وَجْهكَ فَأفْرِج عنَّا ما نَحْنُ فيه. فَانْفَرَجَت الصَّخْرَة، غَيرَ أنّهُمْ لاَ يَسْتَطِيعُونَ الخُرُوجَ. فقَالَ الثّالثُ: اللّهُمَّ إنّي كُنْتُ استَأجَرْتُ أُجراءَ فأعطَيتهم أجرَهُمْ غَيْرَ رَجلٍ وَاحدٍ تَرَكَ أجرَهُ وَذَهَبَ، فَثَمَّرْتُهُ لَهُ حَتّى كَثُرَتْ منْهُ الأمْوالُ، فَجاءَني بعدَ حينٍ فقَالَ: يا عَبْدَ الله أدّ اليّ أجْري. فَقُلْتُ: كُلُّ ما تَرَى مِن الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ وَالابلِ وَالرَّقِيقِ أجرُكَ، اذْهَبْ فَاسْتَقْهُ. فقَالَ: يا عَبدَالله، لاَ تَسْتَهْزِئْ بي فَقُلْتُ: إنّي لاَ أَسْتَهْزِئُ بكَ، اذْهَبْ فَاستَقْهُ فَأخَذَهُ كُلَّهُ. اللّهُمَّ إنْ كُنْتُ فَعَلْتُ ذلكَ ابْتغَاءَ وَجْهكَ فَأفْرِج عنَّا ما نَحْنُ فيهِ فَانْفَرَجَتِ الصَّخْرَةُ، فَخَرَجُوا يَمْشُونَ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

«الغَبوقُ» شرب آخر النهار.

و«يتضاغون» يضجون ويصيحون من الجوع.

ومعنى «أردتُها» راودتها وطلبت منها ان تمكنني من نفسها.

و«ألَمّتْ بها سنةٌ» أي أصابها الجدب.

و«فَضُّ الخاتمِ» كناية عن الجماع.

و«التحرُّجُ» الهرب من الحرج والإثم والضيق.

1. (4995)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sizden önce yaşayanlardan üç kişi yola çıktılar. (Akşam olunca) geceleme ihtiyacı onları bir mağaraya sığındırdı ve içine girdiler. Dağdan (kayan) bir taş yuvarlanıp, mağaranın ağzını üzerlerine kapadı. Aralarında:

"Sizi bu kayadan, salih amellerinizi şefaatçi kılarak Allah'a yapacağınız dualar kurtarabilir!" dediler. Bunun üzerine birincisi şöyle dedi:

"Benim yaşlı, ihtiyar iki ebeveynim vardı. Ben onları çok kollar, akşam olunca onlardan önce ne ailemden ne de hayvanlarımdan hiçbirine yedirip içirmezdim. Bir gün ağaç arama işi beni uzaklara attı. Eve döndüğümde ikisi de uyumuştu. Onlar için sütlerini sağdım. Hâlâ uyumakta

idiler. Onlardan önce aileme ve hayvanlarıma yiyecek vermeyi uygun bulmadım, onları uyandırmaya da kıyamadım. Geciktiğim için çocuklar ayaklarımın arasında kıvranıyorlardı. Ben ise süt kapları elimde, onların uyanmalarını bekliyordum. Derken şafak söktü:

" Ey Allahım! Bunu senin rızan için yaptığımı biliyorsan, bizim yolumuzu kapayan şu taştan bizi kurtar!"

Taş bir miktar açıldı. Ama çıkacakları kadar değildi.

İkinci şahıs şöyle dedi:

"Ey Allahım! Benim bir amca kızım vardı. Onu herkesten çok seviyordum. Ondan kâm almak istedim. Ama bana yüz vermedi. Fakat gün geldi kıtlığa uğradı, bana başvurmak zorunda kaldı. Ona, kendisini bana teslim etmesi mukabilinde yüz yirmi dinar verdim; kabul etti. Arzuma nail olacağım sırada:

"Allah'ın mührünü, gayr-ı meşru olarak bozman sana haramdır!" dedi. Ben de ona temasta bulunmaktan kaçındım ve insanlar arasında en çok sevdiğim kimse olduğu halde onu bıraktım, verdiğim altınları da terkettim.

Ey Allahım, eğer bunları senin rıza-yı şerifin için yapmışsam, bizi bu sıkıntıdan kurtar."

Kaya biraz daha açıldı. Ancak onlar çıkabilecek kadar açılmadı.

Üçüncü şahıs dedi ki:

"Ey Allahım, ben işçiler çalıştırıyordum. Ücretlerini de derhal veriyordum. Ancak bir tanesi [bir farak pirinçten ibaret olan] ücretini almadan gitti. Ben de onun parasını onun adına işletip kâr ettirdim. Öyle ki çok malı oldu. Derken (yıllar sonra) çıkageldi ve:

"Ey Abdullah! Bana olan borcunu öde!" dedi. Ben de:

"Bütün şu gördüğün sığır, davar, deve, köleler senindir. Git bunları al götür!" dedim. Adam:

"Ey Abdullah, benimle alay etme!" dedi. Ben tekrar:

"Ben kesinlikle seninle alay etmiyorum. Git hepsini al götür!" diye tekrar ettim. Adam hepsini aldı götürdü.

"Ey Allahım, eğer bunu senin rızan için yaptıysam, bize şu halden kurtuluş nasip et!" dedi. Kaya açıldı, çıkıp yollarına devam ettiler." [Buhârî, Enbiya 50, Büyû 98, İcâre 12, Hars 13, Edeb 5; Müslim, Zikr 100, (2743); Ebu Davud, Büyû' 29, (3387).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin bazı vecihlerinde, bu üç yolcu, yaya giderken yağmura tutulurlar ve bu sebeple mağaraya iltica ederler. Sadedinde olduğumuz veçhinde, gece sebebiyle mağaraya girdikleri ifade edilmektedir. İkisinin birleşmesi mümkündür, akşam vakti yağmura tutulmuş olabilirler.

2- Hikâyede, İslam'ın ahlak-ı hasenesinden üç ahlakın Allah indinde makbuliyeti ifade edilmektedir.

1) Anne-babaya hürmet, onların hukukuna riayet.

2) Allah rızası için insanların iffetlerine riayet.

3) Başkasının hakkına riayet... Başkasının maddî menfaatini kendi menfaati derecesinde gözetmek, hileye yer vermemek. Bu amelleri makbul kılan husus da, bunların ihlasla yani Allah rızası için yapılmış olmasıdır. Dolayısiyle, hadis, amelde ihlasın ehemmiyetine, tebliğde müstesna bir yer vermektedir.

3- Sadedinde olduğumuz rivayette ücretin miktarı kaydedilmiyor. Fakat, bazı rivayetlerde bu bir *farak pirinç* olarak belirtilmiştir. Hatta bir başka rivayette yer alan açıklayıcı bir ziyade, hem miktar hususunda, hem de işçilerden birinin ücretini almayış sebebi hususunda bize bilgi sunmaktadır: "Ben bir grup insan tuttum, her birine yarım dirhem yevmiye verecektim. İşleri bitince herkese ücretini verdim. Biri: *"Vallahi ben iki kişilik iş yaptım, bana bir dirhem vermezsen ücretini almayacağım"* dedi ve almadan çekip gitti. İşte ben bu yarım dirhemi nemalandırdım."

Bir farak pirincin, o günün piyasasında yarım dirhem değerinde olabileceğini belirttikten sonra, nemalandırılmaya tabi tutularak koyun, deve, sığır sürülerine ulaşılan bu taban sermayenin, günümüzdeki karşılığını bulmaya çalışırsak şu sonuca varırız: Bir farak, üç sa' miktarında bir ölçektir. Bir sa' ise 2,120 ile 2,650 litre arasında değişen bir hacim miktarı. Öyle ise bir farak 6,360 ile 7,950 litre arasında değişen bir ölçek olmaktadır. Daha yuvarlak hesapla 6,5 litre ile 8 litre arasında bir hacim tutmaktadır. Bir litre pirincin 888 gram kadar olduğu[1] gözönüne alınırsa, mezkur yarım dirhemlik pirincin yaklaşık 6 veya 7 kilo civarında olduğu anlaşılır.

Bazı rivayetlerde işçiye on bin dirhemlik para ödediği, yani verdiği deve, koyun, sığır vesairelerin bu değere ulaştığı belirtilmiştir. Hadisin muhtelif vecihleri gözönüne alınınca, mezkur zatın, işçisinin parasını

1- Şahsî tartımızda bir litre pirinç 888 gram geldi.

önce ziraatle, sonra hayvancılık vs. ile nemalandırdığı anlatılmaktadır: Ekmiş, satmış satınalmış, doğurtmuş vs. Yani ticaret ve istihsal çeşitlerinden pek çoğuna başvurmuştur.

4- Hadis, sıkıntılı ve belalı anlarda salih amelleri zikrederek Allah'a iltica ve duanın müstehab olduğunu ifade eder. Bazı fakihler, yağmur namazında da aynı tarzda dua etmenin müstehab olduğuna hükmetmiştir.

5- Hadiste dikkat çeken bir edeb, üç şahıstan hiçbiri, zikrettiği amelin salih olduğu hususunda cezmetmemesidir. Her biri "bu amelim rızana uygunsa", "senin rızan için idiyse.." gibi amelin değerlendirilmesini meşiet-i İlahiyeye bırakan ihtiyatî ifadelere yer vermişlerdir. Hatta birinci konuşan zatın sarfettiği; "Ey Allahım, bunu senin rızan için yaptığımı biliyorsun..." şeklindeki -itikad açısından- mahzurlu ifadenin de bu endişeye baktığı belirtilmiştir. Yani o sözün sahibi, ameli hususunda mütereddittir; bu ameli Allah katında makbul mü, değil mi? Şöyle demek istemiştir: "Eğer bu amelim makbulse şu duamı kabul buyur."

5- Hadis, günahı bir noktada terketmenin, o noktaya kadar olan evveliyatını affettireceğini de ifade eder; Amcasının kızına, son anda teması terketmesi, o ana kadarki günahlarını affettirdi ki, bu "terk"le yaptığı dua makbul oldu.

6- Tevbenin makbul olması halinde, geçmişi affettireceği de hadiste ifade edilmektedir.

7- İşçi ve patron tarafından bilinen belli bir miktar yiyecek mukabili ücretli tutmak caizdir.

8- Salih kimselerin keramete mazhar olması haktır.

9- Emaneti edada büyük fazilet vardır.

10- Fakihler, hadiste fuzuli şahsın bey'inde cevaz bulmuşlardır.

11- Bazı alimler, "Emaneti taşıyan (müstevde') emanet malla ticaret yaparsa, kâr mal sahibine aittir" demiştir. Çoğunluk bu konuda başka görüşler ileri sürmüştür. "Mal, emaneti taşıyanın zimmetinde olduğu takdirde, izinsiz tasarrufta bulunsa, malın zimmeti üzerindedir, ticaret yaptığı takdirde kâr kendinin olur." Ebu Hanife "Kâr onun, ancak tasadduk eder" demiştir. Başka görüşler de var.

12- Geçmiş milletlerde cereyan eden hadiseler, dinleyenlerin ibret almaları için anlatılabilir.

★ KİFL KISSASI

4996 ١ — عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ كَانَ فِيمَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ

رَجُلٌ يُسَمَّى الْكِفْلَ، وَكَانَ لاَ يَنْزِعُ عَنْ شَيْءٍ فأتَى امْرَأَةً عَلِمَ بِهَا حَاجَةً فأعْطَاهَا سِتِّينَ دِيناراً. فَلَمَّا أرَادَهَا عَلى نَفْسِهَا ارْتَعَدَتْ وَبَكَتْ. فَقَالَ: مَا يُبْكِيكِ؟ فَقَالَتْ: لأنَّ هذَا عَمَلٌ مَا عَمِلْتُهُ قَطُّ وَمَا حَمَلَنِي عَلَيْهِ إلاَّ الْحَاجَةُ. فَقَالَ: أتَفْعَلِينَ أنْتِ هذَا مِنْ مَخَافَةِ اللهِ تَعَالى؟ فَأنَا أحْرَى بِذلِكِ. فَاذْهَبِي، وَلَكِ مَا أعْطَيْتُكِ. وَوَاللهِ لاَ أعْصِيهِ بَعْدَهَا أبَداً فَمَاتَ مِنْ لَيْلَتِهِ. فَأصْبَحَ مَكْتُوباً عَلى بَابِهِ: إنَّ اللهَ تَعَالى قَدْ غَفَرَ لِلْكِفْلِ. فَعَجِبَ النَّاسُ مِنْ ذلِكَ حَتَّى أوْحَى اللهُ الى نَبِيِّ زَمَانِهِمْ بِشَأْنِهِ]. أخرجه الترمذي.

1. (4996)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sizden önce yaşayanlar arasında Kifl adında biri vardı. Bildiğinden hiç şaşmazdı. İhtiyaç içinde olduğunu bildiği bir kadına gelerek, altmış dinar verdi. Kadından kâm almak üzere teşebbüse geçince kadın, titredi ve ağladı. "Niye ağlıyorsun?" diye sorunca, kadın:

"Bu benim hiç yapmadığım (haram) bir amel. Bu günaha beni razı eden de fakrımdır!" dedi. Adam da:

"Yani sen şimdi Allah korkusuyla mı ağlıyorsun? Öyleyse, Allah'tan korkmaya ben senden daha layıkım! Haydi git, verdiğim para da senin olsun. Vallahi ben bundan böyle Allah'a hiç asi olmayacağım!" dedi. Adam o gece öldü. Sabah, kapısında şu yazılı idi:

"Allah Kifl'i mağfiret etti!"

Halk bu duruma şaşırdı kaldı. Allah o devrin peygamberine Kifl'in durumunu vahyen bildirinceye kadar şaşkınlık devam etti." [Tirmizî, Kıyamet 49, (2498).]

★ AD KAVMİNİ HELAK EDEN RÜZGÂRIN KISSASI

4997 ١ – عن أبي وائل عن رجل من ربيعة وهو الحارث بن يزيد البكري قال: [قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ فَأتَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ، وَالْمَسْجِدُ غَاصٌّ بِأهْلِهِ، وَإذَا رَايَاتٌ سُودٌ تَخْفِقُ، وإذَا بِلاَلٌ مُتَقَلِّدُ السَّيْفَ بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللهِ ﷺ. فَقُلْتُ: مَا شَأنُ النَّاسِ؟ فقَالُوا: رَسُولُ اللهِ ﷺ يُرِيدُ أنْ يَبْعَثَ عَمْرُو بْنَ الْعَاصِ نَحْوَ رَبِيعَةَ فَقُلْتُ: أعُوذُ بِاللهِ أنْ أكُونَ مِثْلَ

وَافِدِ عَادٍ. فقالَ ﷺ: ومَا وَافِدُ عَادٍ. فَقُلْتُ: عَلى الْخَبِيرِ بِهَا سَقَطْتَ. إنَّ عاداً لَمَا قُحِطَتْ بَعَثَتْ قَيْلاً يَسْتَسْقِي لَهَا فَنَزَلَ عَلَــــى بَكْرِ بْنِ مُعَاوِيَةَ، فَسَقَاهُ الْخَمْرَ وَغَنَّتْهُ الْجَرَادَتَانِ. ثُمَّ خَرَجَ يُرِيدُ جِبَالَ مُهْرَةَ. فقالَ: اللَّهُمَّ إنِّى لَمْ آتِكَ لِمَرَضٍ فَأُدَاوِيَهُ، وَلاَ لأسِيــرٍ فَـأُفَادِيَهُ، فَــاسْقِ عَبْدَكَ مَا كُنْتَ مُسْقِيَهُ وَاسْقِ مَعَهُ بَكْرَ بْنَ مُعَاوِيَةَ! يَشْكُرُ لَهُ الْخَمْرَ الَّذِى سَقَاهُ؛ فَرُفِعَ لَهُ ثَلاَثُ سَحَائِبَ حَمْرَاءُ، وَبَيْضَاءُ، وَسَوْدَاءُ. فَقِيـــلَ لَهُ: اخْتَرْ إحْدَاهُنَّ، فَاخْتَارَ السَّوْدَاءَ مِنْهُنَّ. فَقِيلَ لَهُ: خُذْهَا رَمَاداً رِمْدَاداً لاَ تَذَرْ مِنْ عَادٍ أحَداً. فَـقَالَ ﷺ عِنْدَ ذلِكَ: إنَّهُ لَمْ يُرْسَلِ الرِّيحُ إلاَّ مِقْدَارَ هذهِ الْحَلْقَةِ، يَعْنى حَلْقَةَ الْخَاتَمِ. ثُمَّ قَرَأ: وَفِي عَادٍ إذْ أرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ مَا تَذَرُ مِنْ شَىْءٍ أتَتْ عَلَيْهِ إلاَّ جَعَلَتْهُ كَالرَّمِيمِ]. أخرجه الترمذي.

« الْقَحطُ » الغلاء، واصله من انقطاع المطر وهو سببه.

و« الرَّمَادُ » معروف.

و« الرِّمْدَادُ » المتناهي في الاحتراق والرقة.

و« الرِّيحُ الْعَقِيمُ » التي لا تلقح ولا تأتي بالمطر.

1. (4997)- *Ebu Vail, Rebîa* kabilesinden el-Haris İbnu Yezid el-Bekrî adında bir adamdan naklen anlatıyor:

"Medine'ye gelmiştim, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına gittim. Mescid, cemaatle dolu idi. Orada dalgalanan siyah bayraklar vardı. Hz. Bilal (radıyallahu anh) kılıcını kuşanmış, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında duruyordu. Ben: "Bu insanların derdi ne, (ne oluyor)?" diye sordum.

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Amr İbnu'l-As'ı, Rebîa'ya doğru göndermek istiyor, (onun hazırlığı var)!" dediler. Ben:

"Âd elçisi gibi olmaktan Allah'a sığınırım" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm: "Âd elçisi de nedir?" buyurdular. Ben:

"Bunu çok iyi bilen kimseye düştünüz. Âd (kavmi) kıtlığa uğrayınca Kayl'ı kendileri için su aramaya gönderdi. Kayl da, Bekr İbnu Muaviye'ye uğradı. O, buna şarap içirdi ve Mekke'de o sıralarda seslerinin ve tegan-

nisinin güzelliğiyle meşhur Cerade isminde iki cariye de şarkılar söyledi. [Bu suretle bir ay kadar kaldıktan sonra], Mühre (İbnu Haydân kabilesinin) dağına müteveccihen oradan ayrıldı. Dedi ki:

"Ey Allahım! Ben sana ne tedavi edeceğim bir hasta, ne de fidyesini ödeyeceğim bir esir için gelmedim. Sen kulunu, sulayıcı olduğun müddetçe sula. Onunla birlikte Bekr İbnu Muaviye'yi de sula. -Böylece kendisine içirdiği şarap için ona teşekür eder."

Bunun üzerine onun için üç parça bulut yükseltildi. Biri kızıl, biri beyaz, biri de siyah. Ona: "Bunlardan birini seç!" denildi. O, bunlardan siyah olanını seçti. Ona:

"Âd kavminden tek kişiyi bırakmayıp helak edecek bu bulutu toz duman olarak al!" denildi."

Bunu söleyince *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"(Onlara) sadece şu -yüzük halkası- miktarında rüzgâr gönderildi" buyurdular ve arkasından şu mealdeki ayet-i kerimeyi tilavet ettiler: **"Âd (kavminin helak edilmesinde) de (ibret vardır). Hani onların üzerine o kısır rüzgârı göndermiştik. Öyle bir rüzgâr ki, her uğradığı şeyi (yerinde) bırakmıyor, mutlaka onu kül gibi savuruyordu"** (Zariyat 41-42). [Tirmizî, Tefsir, Zâriyat, (3269, 3270).]

AÇIKLAMA:

1- *Ebu Bekr İbnu'l-Arabi*'nin hadisten çıkardığı bazı tesbitleri kısmen özetleyerek sunuyoruz:

1) Eski milletlerle ilgili haberler, dini ilgilendirmediği takdirde, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* dışınaki kimselerden de dinlenebilir, bu caizdir.

2) Bu hadisin aslı uzun ise de, *Tirmizî* kısaltarak almıştır. Aslına göre *Resulullah*'a Ad elçisinin hikâyesini anlatan *el-Haris İbnu Yezid el-Bekrî,* Medine'ye, *Aleyhissalâtu vesselâm*'dan memleketindeki birkısım arazinin tasarruf yetkisini talep etmek üzere gelmiş birisi idi. *Resulullah*'ın yanında, aynı şeyi talep eden Temimli bir yaşlı kadın görünce: "Ey Allah'ın Resulü! Ben, Âd kavminin elçisi Kayl İbnu Anz gibi olmaktan Allah'a sığınırım!" der. Bunu nüzerine Aleyhissalâtu vesselâm: *"Sen onların kıssasını biliyor musun?"* diye sorar: *Haris İbnu Yezid:* "Evet!" der ve anlatır: "Biz, onların memleketine iyiliklerini talep etmek üzere gelenlerdeniz. Atalarımız bize onlarla ilgili haberler anlattılar. Bu haberleri küçükler büyüklerden öğrenip yeni gelenlere anlatırlar!" der. Resulullah

(aleyhissalâtu vesselâm) bunun üzerine hadiste geçtiği üzere sorusunu sorar ve diğeri anlatır.

3) İslam, tevatür bulduğu takdirde, kâfirin haberini kabul eder, bu hadiste onun delili var.

4) Âd kavminin su talebi için elçi göndermelerinin meşru bir aslı mevcuttur. Nitekim bütün şeriatlerde buna rastlanır. Bizde de araziye çıkıp yağmur duasında bulunmak sünnettir.

5) O sıralarda Mekke'de *Amalika* kavmi vardı. Bunlar *Bekr İbnu Muaviye* kabilesine konakladılar. -Muaviye İbnu Bekr İbni Şübeym kabilesi de denmiştir.- Ama burada eğlenceye yöneldiler. Bekr'in meşhur iki çalgıcı cariyesi Ceradeler, *Âd* ve *Semud* için onlara şarkılar söylediler. Şiirlerinde, ne maksadla geldilerse onun yerine getirilmesini talep etmeyi teşvik eden sözler vardı. Bu şiiri, *Muğribe İbnu Bekr,* Âd kavmine helakın gelmesinden korktuğu için yazmıştı. Çünkü Âd onun dayıları idi. Muğribe İbnu Bekr, bu şiirin okunmasını o iki cariyeye söyledi. Kendisi okumaktan kaçındı. Ta ki, misafirlerinin aklına onları ağırlamaktan bıkkınlık geldi diye bir vehim gelmesin. Şiir üzerine elçiler, gafletlerinden uyandılar ve su talebinde bulundular.

6) Yüzük halkası gibi rüzgârın gönderilmesi rüzgârın da Allah'ın diğer mahlukatı gibi bir mahluku olduğunu, büyük bir cisim olduğunu, bu cismi, Allah'ın kudret-i şerifi ile dilediği gibi tasarruf ve tahrik ettiğini, rastladığı şeyi Allah'ın onda yarattığı şiddet nisbetinde itip sarstığını, bunun sonucu olarak alt-üst olmaların, dağılıp toz olmaların, daha da öte, yok olmaların meydana geldiğini gösterir.

7) Ayette geçen akim (kısır) *rüzgâr*, yağmur getirmeyen ve bitkileri ilkah etmeyen (döllendirmeyen) rüzgâr demektir.

8) Akim rüzgâr, rîhu'd-debur da denen garb yani batı rüzgârıdır. Doğu rüzgârı da denen sabâ rüzgârının zıddıdır. Aleyhissalâtu vesselâm: نُصِرْتُ بِالصَّبَا وَأُهْلِكَتْ عَادٌ بِالدَّبُورِ *"Sabâ rüzgârı ile yardıma mazhar oldum. Debur rüzgârı ile de Âd kavmi helak edildi"* buyurmuştur. Keza: نُصِرْتُ بِالصَّبَا وَكَانَتْ عَذَاباً عَلَى مَنْ كَانَ قَبْلِي *"Sabâ rüzgârı bana yardım etti, ama o, benden öncekilere azab olmuştu"* buyurmuştur.

9) *İbnu'l-Arabî,* son olarak bu hadisenin çarşamba günü cereyan ettiğini, bu yüzden halkın çarşamba gününü uğursuz addettiklerini belirtir ve bu inancın hiçbir esasa dayanmayan batıl tahayyülat olduğunu söyler.

★ KEL, ALATENLİ VE ÂMANIN KISSASI

4998 ١- عن ابي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَـالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إنَّ ثَلاثَةً مِنْ بَنِي إسْرَائِيلَ: أبْرَصَ وأقْرَعَ وأعْمىٰ، أرَادَ اللّٰهُ أنْ يَبْتَلِيَهُمْ، فَبَعَثَ إلَيْهِمْ مَلَكاً فَـأتَى الأبْرَصَ فَقَالَ: أىُّ شَيْءٍ أحَبُّ إلَيْكَ؟ قَـالَ: لَوْنٌ حَسَنٌ وجِلْدٌ حَسَنٌ، وَيَذْهَبُ عَنِّي الّذي قَذِرَنِي النَّاسُ. فَمَسَحَهُ، فَذَهَبَ عَنْهُ قَذَرُهُ وَأعْطِيَ لَوْناً حَسَناً وَجِلْداً حَسَناً. فَقَالَ: أىُّ الْمَالِ أحَبُّ إلَيْكَ؟ قَالَ: الإبِلُ. فَأعْطَاهُ نَاقَةً عُشَرَاءَ، فَقَالَ: بَارَكَ اللّٰهُ لَكَ فِيهَا. ثُمَّ أتَى الأقْرَعَ. فَـقَالَ: أىُّ شَيْءٍ أحَبُّ إلَيْكَ؟ قَالَ: شَعْرٌ حَسَنٌ، وَيَذْهَبُ عَنِّي هذَا الَّذِي قَدْ قَذِرَنِي النَّاسُ. فَمَسَحَهُ فَذَهَبَ عَنْهُ. وَأُعْطِيَ شَعْراً حَسَناً. قَالَ: فَأىُّ الْمَالِ أحَبُّ إلَيْكَ؟ قَالَ: الْبَقَرُ. فَـأعْطِيَ بَقَرَةً حَامِلاً. وَقَـالَ: بَارَكَ اللّٰهُ لَكَ فِـيهَا. ثُمَّ أتَى الأعْمىٰ. فَقَالَ أىُّ شَيْءٍ أحَبُّ إلَيْكَ؟ قَـالَ: أنْ يَرُدَّ اللّٰهُ عَلَيّ بَصَرِي فَأُبْصِرَ بِهِ النَّاسَ. فَمَسَحَهُ فَرَدَّ اللّٰهُ عَلَيْهِ بَصَرَهُ. قَالَ فَـأىُّ الْمَالِ أحَبُّ إلَيْكَ؟ قَالَ: الْغَنَمُ. فَـأُعْطِيَ شَاةً وَالِداً. فَأُنْتِجَ هذَانِ، وَوَلَّدَ هـذَا. فَكَانَ لِهـذَا وَادٍ مِنَ الإبِلِ، وَلِهـذَا وَادٍ مِنَ الْبَقَرِ، وَلِهـذَا وَادٍ مِنَ الْغَنَمِ. ثُمَّ إنَّهُ أتَى الأبْرَصَ فِي صُورَتِهِ وَهَيْئَتِهِ. فَقَالَ: رَجُلٌ مِسْكِينٌ، قَدْ انْقَطَعَتْ بِىَ الْحِبَالُ فِـي سَفَرِي، فَلاَ بَلاَغَ لِيَ الْيَوْمَ إلاَّ بِاللّٰهِ، ثُمَّ بِكَ، أسْألُكَ بِالَّذِي أعْطَاكَ اللَّوْنَ الْحَسَنَ وَالْجِلْدَ الْحَسَنَ وَالْمَالَ بَعِيراً أتَبَلَّغُ بِهِ فِي سَفَرِي. فَقَالَ لَهُ: الْحُقُوقُ كَثِيرَةٌ. فَقَالَ لَهُ: كَأنِّي أعْرِفُكَ؟ ألَمْ تَكُنْ أبْرَصَ يَقْذَرُكَ النَّاسُ، فَقِيراً فَـأعْطَاكَ اللّٰهُ. فَـقَالَ: إنَّمَا وَرِثْتُ هذَا الْمَالَ كَابِراً عَنْ كَابِرٍ. فَـقَالَ: إنْ كُنْتَ كَاذِباً فَصَيَّرَكَ اللّٰهُ الى مَا كُنْتَ. وَأتَى الأقْرَعَ فِي صُورَتِهِ. فَقَالَ لَهُ مِثْلَ ذلِكَ. وَرَدَّ عَلَيْهِ مِثْلَ مَا رَدَّ الأوَّلُ. فَـقَالَ: إنْ كُنْتَ كَاذِباً فَصَيَّرَكَ اللّٰهُ الى مَا كُنْتَ. ثُمَّ أتَى الأعْمىٰ فِي صُورَتِهِ وَهَيْئَتِهِ. فَقَالَ لَهُ: رَجُلٌ مِسْكِينٌ وَابْنُ سَبِيلٍ وَتَقَطَّعَتْ بِىَ الْحِبَالُ فِـي سَفَرِى فَلاَ بَلاَغَ الْيَوْمَ إلاَّ بِاللّٰهِ ثُمَّ بِكَ. أسْألُكَ بِالَّذِي رَدَّ عَلَيْكَ بَصَرَكَ شَاةً أتَبَلَّغُ بِهَا فِـي سَفَرِي. فَقَالَ: قَدْ كُنْتُ أعْمى فَرَدَّ اللّٰهُ عَلَيّ بَصَرِي، وَفَقِيـراً فَقَدْ أغْنَانِي. فَخُذْ مَا

شِئْتَ، وَدَعْ مَا شِئْتَ. فَــوَاللهِ لاَ أُجْهِدُكَ الْيَوْمَ لِشَيْءٍ أَخَذْتَهُ للهِ. فَــقَالَ: أَمْسِكْ مَالَكَ، فإِنَّمَا ابْتُلِيتُمْ. فَقَدْ رَضِيَ عَنْكَ، وَسَخِطَ عَلَى صَاحِبَيْكَ]. أخرجه الشيخان.

«النَّاقَةُ الْعُشَرَاءُ» الحامل، وقيل التي أتى على حملها عشرة أشهر.

و«الشَّاةُ الْوَالِدُ» التي عرف منها كثرة الولد والنتاج.

وقوله: «فأَنْتَجَ هذانِ» أي صاحبا الإبل والبقر.

و«وَلَّدَ هذا» أي صاحب الشاة، ومعناه اعتنى بها وافتقدها عند الولادة.

ومعنى «انقطعتْ بِيَ الحِبَالُ» أي الأسباب.

و«معنَى لابلاغَ» أي ليس لي ما ابلغ به غرضي.

وقوله «ورِثْتُهُ كَابِرا عن كَابِرٍ» أي آبائي واجدادي.

ومعنى «لاَ أُجْهِدُكَ» أي لا أشق عليك في الأخذ والامتنان.

1. (4998)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Benî İsrail'den üç kişi vardı: Biri alatenli, biri kel, biri de âma. Allah bunları imtihan etmek istedi. Bu maksadla onlara (insan suretinde) bir melek gönderdi.

Melek önce alatenliye geldi. Ve: "En çok neyi seversin?" dedi. Adam:

"Güzel bir renk, güzel bir cild, insanları benden tiksindiren halin gitmesini!" dedi. Melek onu meshetti. Derken çirkinliği gitti, güzel bir renk, güzel bir cild sahibi oldu. Melek ona tekrar sordu:

"Hangi mala kavuşmayı seversin?"

"Deveye!" dedi, adam. Anında ona on aylık hamile bir deve verildi. Melek:

"Allah bunları sana mübarek kılsın!" deyip (kayboldu) ve kelin yanına geldi.

"En ziyade istediğin şey nedir?" dedi. Adam:

"Güzel bir saç ve halkı ikrah ettiren şu halin benden gitmesi" dedi. Melek, keli elleriyle meshetti, adamın keli gitti. Kendisine güzel bir saç verildi. Melek tekrar:

"En çok hangi malı seversin?" diye sordu. Adam:

"Sığırı!" dedi. Hemen kendisine hamile bir inek verildi. Melek:

"Allah bu sığırı sana mübarek kılsın!" diye dua etti ve âmanın yanına gitti. Ona da: "En çok neyi seversin?" diye sordu. Adam:

"Allah'ın bana gözümü vermesini ve insanları görmeyi!" dedi. Melek onu meshetti ve Allah da gözlerini anında iade etti. Melek ona da:

"En çok hangi malı seversin?" diye sordu. Adam:

"Koyun!" dedi. Derhal doğurgan bir koyun verildi.

"Derken sığır ve deve yavruladılar, koyun da kuzuladı. Çok geçmeden birinin bir vadi dolusu develeri, diğerinin bir vadi dolusu sığırları, öbürünün de bir vadi dolusu koyunları oldu.

Sonra melek, alatenliye, onun eski hali ve heyetine bürünmüş olarak geldi ve:

"Ben fakir bir kimseyim, yola devam imkânlarım kesildi. Şu anda Allah ve senden başka bana yardım edecek kimse yok! Sana şu güzel rengi, şu güzel cildi ve şu malı veren Allah aşkına bana bir deve vermeni talep ediyorum! Ta ki onunla yoluma devam edebileyim!" dedi. Adam:

"(Olmaz öyle şey, onda nicelerinin) hakları var!" dedi ve yardım talebini reddetti. Melek de:

"Sanki seni tanıyor gibiyim! Sen alatenli, herkesin ikrah ettiği, fakir birisi değil miydin? Allah sana (sıhhat ve mal) verdi" dedi. Ama adam:

"(Çok konuştun!) Ben bu malı büyüklerimden tevarüs ettim!" diyerek onu tersledi. Melek de:

"Eğer yalancı isen Allah seni eski haline çevirsin!" dedi ve onu bırakarak kel'in yanına geldi. Buna da onun eski halinde kel birisi olarak göründü. Ona da öbürüne söylediklerini söyleyerek yardım talep etti. Bu da önceki gibi talebi reddetti. Melek buna da:

"Eğer yalancıysan Allah seni eski haline çevirsin!" deyip, âmaya uğradı. Buna da onun eski hali heyeti üzere (yani bir âma olarak) göründü. Buna da:

"Ben fakir bir adamım, yolcuyum, yola devam etme imkânı kalmadı. Bugün, evvel Allah sonra senden başka bana yardım edecek yok! Sana gözünü iade eden Allah aşkına senden bir koyun istiyorum; ta ki yolculuğuma devam edebileyim!" dedi. Âma cevaben:

"Ben de âma idim. Allah gözümü iade etti, fakirdim (mal verip) zengin etti. İstediğini al, istediğini bırak! Vallahi, bugün Allah adına her ne alırsan, sana zorluk çıkarmayacağım!" dedi. Melek de:

"Malın hep senin olsun! Sizler imtihan olundunuz. Senden memnun kalındı ama diğer iki arkadaşına gadap edildi" dedi (ve gözden kayboldu)." [Buhârî, Enbiya 50, Müslim, Zühd 10, (2964).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, üç farklı arazın, insan mizacında hasıl ettiği haleti görmekteyiz. Âma yumuşak kalpli ve cömert, kel ve alatenli bencil ve merhametsiz. *Kirmânî,* bu durumdan şöyle bir netice çıkarır: *"Âmanın mizacı, diğer iki arkadaşına rağmen daha sıhhatlidir. Çünkü alatenlilik, mizacın fesadından ve tabiatın bozulmasından husül bulan bir hastalıktır. Kel hastalığı da öyle. Âmalık ise bunlardan ayrıdır; bu, mizaçtaki bozulmanın bir neticesi değildir. Çoğu kere haricî bir sebepten meydana gelir. Bu sebeple âmanın tabiatı güzel, diğerlerininki kötü olmuştur."*

2- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FEVAİD

★ Dinleyenin ibret alması için, geçmişte vukua gelmiş olan hâdisatın zikri caizdir. Bu onlar hakkında gıybet sayılmaz. Onların ismen zikredilmeyişindeki sır da burada yatmalıdır. Hatta bilahare bunların başına neler geldi, o da açıklanmamıştır. Ancak meleğin söylediği eski duruma döndükleri anlaşılmaktadır.

★ Hadiste nimete karşı nankörlükten tahzir (sakındırma), şükre teşvik ve nimeti itiraf etmeye ve Allah'a hamdetmeye teşvik var.

★ Sadakanın fazileti gösterilmekte, zayıflara merhametli olmaya, ihtiyaçlarını görmeye davet edilmektedir.

★ Cimrilikten zecr edilmektedir. Çünkü cimrilik, sahibini yalana ve Allah'ın nimetini inkâra sevketmiştir.

★ BİN DİNAR BORÇ ALANIN KISSASI

4999 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عنه قال: [ذَكَرَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ رَجلاً مِنْ بَنِي إسْرَائِيلَ سَأَلَ بَعْضَ بَنِي إسْرَائِيلَ أنْ يُسْلِفَهُ ألْفَ دِينَارٍ. فَقَالَ: ائْتِنِي بِالشُّهَدَاءِ أُشْهِدُهُمْ. قَالَ: كَفَى بِاللّهِ شَهِيداً. قَالَ: فَأْتِنِي بِالْكَفِيلِ. قَالَ: كَفَى بِاللّهِ كَفِيلاً. قَالَ:

صَدَقْتَ. فَدَفَعَهَا إِلَيْهِ الى أَجَلٍ مُسَمّى، فَخَرَجَ فِي الْبَحْرِ، فَقَضَى حَاجَتَهُ. ثُمَّ الْتَمَسَ مَرْكَباً يَقْدَمُ عَلَيْهِ فِي الأَجَلِ الّذِي أَجَّلَهُ فَلَمْ يَجِدْ. فَاتَّخَذَ خَشَبَةً فَنَقَرَهَا، فَأَدْخَلَ فِيهَا أَلْفَ دِينَارٍ وَصَحِيفَةً مِنْهُ الى صَاحِبِه. ثُمَّ زَجَّجَ مَوْضِعَهَا. ثُمَّ أَتَى بِهَا الْبَحْرَ. ثُمَّ قَالَ: اللّهُمَّ إِنَّكَ تَعْلَمُ أَنِّي تَسَلَّفْتُ مِنْ فُلاَنٍ أَلْفَ دِينَارٍ فَسَأَلَنِي شَهِيداً. فَقُلْتُ: كَفَىٰ بِاللهِ شَهِيداً فَرَضِيَ بِكَ شَهِيداً. وَسَأَلَنِي كَفِيلاً. فَقُلْتُ: كَفَى بِاللهِ كَفِيلاً، فَرَضِيَ بِكَ كَفِيلاً. وَإِنِّي جَهَدْتُ أَنْ أَجِدَ مَرْكَباً فَلَمْ أَجِدْ، وَإِنِّي أَسْتَوْدِعُكُهَا فَرَمَى بِهَا فِي الْبَحْرِ حَتّى وَلَجَتْ فِيهِ. ثُمَّ انْصَرَفَ وَهُوَ فِي ذلِكَ يَلْتَمِسُ مَرْكَباً يَخْرُجُ الى بَلَدِهِ فَخَرَجَ الرَّجُلُ الَّذِى كَانَ أَسْلَفَهُ يَنْظُرُ لَعَلَّ مَرْكَباً قَدْ جَاءَ بِمَالِه. فَإِذَا بِالْخَشَبَةِ الّتِي فِيهَا الْمَالُ، فَأَخَذَهَا لأَهْلِه حَطَباً. فَلَمّا نَشَرَهَا وَجَدَ الْمَالَ وَالصَّحِيفَةَ. ثُمَّ قَدِمَ الَّذِي كَانَ أَسْلَفَهُ. فَأَتَى بِأَلْفِ دِينَارٍ. وَقَالَ: مَازِلْتُ جَاهِداً فِي طَلَبِ مَرْكَبٍ لآتِيَكَ بِمَالِكَ، فَمَا وَجَدْتُ مَرْكَباً قَبْلَ الّذِي أَتَيْتُ فِيهِ. قَالَ: هَلْ كُنْتَ بَعَثْتَ إِلَيّ بِشَيْءٍ؟ قَالَ: أُخْبِرُكَ أَنِّي لَمْ أَجِدْ مَرْكَباً قَبْلَ الّذِي جِئْتُ فِيهِ. قَالَ: فَإِنَّ اللّٰهَ تَعَالَى قَدْ أَدّى عَنْكَ الّذِي بَعَثْتَ فِي الْخَشَبَةِ، فَانْصَرِفْ بِالأَلْفِ دِينَارٍ رَاشِداً]. أخرجه البخاري.

«زَجَّجَ مَوْضِعَهَا» أي سوّى موضع النقر وأصلحها، مأخوذ من تزجيج الحواجب، وهو حذف زائد شعرها ويحتمل أن يكون مأخوذ من الزج بأن يكون نقر في طرف الخشبة وشدّ عليه زجاجاً ليمسكه ويحفظ ما في جوفه.

1. (4999)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Benî İsrail'den bin dinar borç para isteyen bir kimseden bahsetti. Benî İsrail'den borç talep ettiği kimse: "Bana şahidlerini getir, onların huzurunda vereyim, şahid olsunlar!" dedi. İsteyen ise: "Şahid olarak Allah yeter!" dedi. Öbürü: "Öyleyse buna kefil getir" dedi. Berikisi "Kefil olarak Allah yeter" dedi. Öbürü:

"Doğru söyledin!" dedi ve belli bir vade ile parayı ona verdi. Adam deniz yolculuğuna çıktı ve ihtiyacını gördü. Sonra borcunu vadesi içinde

ödemek maksadıyla geri dönmek üzere bir gemi aradı, ama bulamadı. Bunun üzerine bir odun parçası alıp içini oydu. Bin dinarı sahibine hitabeden bir mektupla birlikte oyuğa yerleştirdi. Sonra oyuğun ağzını kapayıp düzledi. Sonra da denize getirip:

"Ey Allahım, biliyorsun ki, ben falandan bin dinar borç almıştım. Benden şahid istediğinde ben: "Şahid olarak Allah yeter!" demiştim. O da şahid olarak sana razı oldu. Benden kefil isteyince de: "Kefil olarak Allah yeter!" demiştim. O da kefil olarak sana razı olmuştu. Ben ise şimdi, bir gemi bulmak için gayret ettim, ama bulamadım. Şimdi onu sana emanet ediyorum!" dedi ve odun parçasını denize attı ve odun denize gömüldü.

Sonra oradan ayrılıp, kendini memleketine götürecek bir gemi aramaya başladı. Borç veren kimse de, parasını getirecek gemiyi beklemeye başladı. Gemi yoktu ama, içinde parası bulunan odun parçasını buldu. Onu ailesine odun yapmak üzere aldı. (Testere ile) parçalayınca parayı ve mektubu buldu.

Bir müddet sonra borç alan kimse geldi. Bin dinarla adama uğradı ve:

"Malını getirmek için aralıksız gemi aradım. Ancak beni getirenden daha önce gelen bir gemi bulamadım" dedi. Alacaklı:

"Sen bana bir şeyler göndermiş miydin?" diye sordu. Öbürü:

"Ben sana, daha önce bir gemi bulamadığımı söyledim" dedi. Alacaklı:

"Allah Teala hazretleri, senin odun parçası içerisinde gönderdiğin parayı sana bedel ödedi. Bin dinarına kavuşmuş olarak dön" dedi." [Buhârî, Kefalet 1, (muallak olarak); Büyû 10 (muallak ve mevsul olarak), İsti'zan 25 (muallak olarak).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisten ulema şu fevaidi çıkarmıştır:

★ Borçta vade caizdir.

★ Borçta vadeye uymak vacibtir. Ancak: "Bu bir vecibe değil, maruf ve hoş olan prensiptir" diyen de olmuştur.

★ Benî İsrail'de ve başkalarında cereyan eden vak'aları ibret ve amel için anlatmanın cevazı vardır.

★ Deniz ticareti ve gemiye binmek caizdir.

★ Borç vermelerde şahid ve kefil istemek caizdir.

★ Borç alıp-verme işlerinde Allah'a tevekkülün fazileti var. Kim ha-

kiki tevekkülde bulunursa, Allah onun ödemesini tekeffül etmekte; yardımını, nusretini eksik bırakmamaktadır.

★ *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu kıssayı, mefhumu ile amel etmek için anlatmıştır. Aksi halde anlatmasında bir mana kalmazdı.

★ MÜTEFERRİK HADİSLER

5000 ١ – عن سلمان رَضِيَ اللّٰهُ عنْهُ قال: [فَتْرَةٌ مَا بَيْنَ عِيسَىٰ وَمُحَمَّدٍ عَلَيْهِمَا الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ سِتُّمِائَةِ سَنَةٍ]. أخرجه البخاري.

1. (5000)- *Hz. Selman* (radıyallahu anh) dedi ki: "Hz. İsa ile Hz. Muhammed aleyhimessalatu vesselam arasındaki fetret altı yüz senedir." [Buharî, Menakıbu'l-Ensar 53.]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen fetretten murad, Allah tarafından bir peygamberin gönderilmediği müddettir. Selman'ın verdiği bu rakam hususunda bazı ihtilaflar var: Katâde'ye göre bu müddet 560 senedir. Kelbî'den, 540 olduğu rivayet edilmiştir. 400 sene diyen de olmuştur.

5001 ٢ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما: [أَنَّ أَهْلَ فَارِسَ لَمَّا مَاتَ نَبِيُّهُمْ كَتَبَ لَهُمْ إِبْلِيسُ الْمَجُوسِيَّةَ]. أخرجه أبو داود.

2. (5001)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "İranlıların peygamberi vefat ettiği zaman, İblis, onlara Mecusilik dinini yazdı." [Bu rivayet, elde mütedavil Ebu Davud nüshalarında bulunmamıştır.]

5002 ٣ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَ أَدْرِي أَتُبَّعٌ لَعِينٌ هُوَ أَمْ لاَ؟ وَلاَ أَدْرِي أَعُزَيْرٌ نَبِيٌّ هُوَ أَمْ لاَ]. أخرجه أبو داود.

3. (5002)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Tübba' mel'un mudur bilemiyorum. Keza Üzeyr, peygamber midir onu da bilemiyorum." [Ebu Davud, Sünnet 14, (4674).]

AÇIKLAMA:

1- *Tübba'* Himyerli bir kraldır, büyük orduları olmuştur. Tübba' denilmesi tebaiyetinin çokluğundandır. Kur'an-ı Kerim'de iki yerde on-

dan bahsedilir. Duhan 37 ve Kaf 14. ayetler... Resulullah, Tübba' hakkında, vahye mazhar olmazdan önce böyle söylemiştir. Ancak, daha sonra لاَ تَسُبُّوا تُبَّعاً فَانَّهُ كَانَ قَدْ اَسْلَمَ. *"Tübba'a sövmeyin, çünkü o Müslüman olmuştur"* diyecektir. Resulullah'tan gelen bazı hadislerde, "Tübba' lain mi; Zülkarneyn peygamber mi; hudud cezası, sahibini günahtan temizler mi bilemediğini" ifade etmiştir. Ancak bazı rivayetlerde, Cenab-ı Hakk'ın, peygamberine "hududun kefaret olduğunu, Tübba'ın Müslüman olduğunu" bildirdiği belirtilmiştir.

5003 ٤ – وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : لَوْ لاَ بَنُو إسْرَائِيلَ لَمْ تَخْنَزِ اللّحْمُ، وَلَوْلاَ؟ حَوَّاءُ لَمْ تَخُنْ أُنْثَى زَوْجَهَا الدَّهْرَ]. أخرجه الشيخان.

« خَنَزَ اللّحْمُ يَخْنَزُ » إذا أنتن وتغير ريحه.

و« خِيَانَةُ حَوَّاءَ لآدَمَ » هي ترك النصيحة له في أكل الشجرة لا في غيرها.

4. (5003)- Yine *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Eğer Benî İsrail olmasaydı, et kokuşmazdı. Eğer Havva olmasaydı, kadınlar kocalarına hiçbir zaman ihanet etmezdi." [Buhârî, Enbiya 1, 25; Müslim, Radâ 63, (1470).]

AÇIKLAMA:

1- Bizzat Kur'an-ı Kerim'in ifadesi ile, Benî İsrail'e gökten hergün bıldırcın kuşu ve kudret helvası yağardı (Bakara 57). İlahî emir gereği bunlardan sadece günlük ihtiyaçlarını alırlar, bir de cuma ile cumartesi günlerinin yiyeceklerini biriktirirlerdi. Fazla biriktirecek olurlarsa bozulup kokardı. *Katâde*'nin rivayetine göre, yiyeceklerin bozulması bundan kalmıştır. Ancak bir başka rivayet, yemeklerin kokmasını, bir başka hikmetle izah eder: "Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur: *"Eğer ölenin çürüyüp bitmesine hükmetmese idim, onu ailesi, evlerinde hapsederlerdi. Yiyeceklere bozulmayı takdir etmeseydim, onu da zenginler fakirlerden sakınırlardı."*

2- Havva ile ilgili olarak şu söylenmiştir: "Hz. Adem'i cennete yasak ağaçtan yemeye teşvik eden Hz. Havva olmuştur. Böylece kocası Adem'in hata işlemesine o sebep olmuş, dolayısıyle diğer kadınların kocalarına ihanet etmeleri ondan kalmıştır."

Cennetteki yasak ağaç için "buğday", "incir", "üzüm", "kâfur"dur diyenler olmuştur.

KIYAMET VE KIYAMETLE İLGİLİ MESELELER BÖLÜMÜ

(Bu bölümde dört bab vardır)

BİRİNCİ BAB

KIYAMET ALÂMETLERİ

(On fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

HZ. İSA VE MEHDİ ALEYHİMA'S-SELAM

İKİNCİ FASIL

DECCAL

ÜÇÜNCÜ FASIL

İBNU SAYYAD

DÖRDÜNCÜ FASIL

KIYAMET ÖNCESİ FİTNELER

BEŞİNCİ FASIL

RESULULLAH'TAN SONRA KIYAMET YAKINDIR

ALTINCI FASIL

KIYAMETTEN ÖNCE BİR ATEŞ ÇIKACAK

YEDİNCİ FASIL

MUASIRLARIN ÖMRÜ

SEKİZİNCİ FASIL

YALANCILAR ÇIKACAK

DOKUZUNCU FASIL

GÜNEŞ BATIDAN DOĞACAK

ONUNCU FASIL

KIYAMETİN BAŞKA ALÂMETLERİ

İKİNCİ BAB

KIYAMET AHVALİ

(Beş fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

SÛRA ÜFLENMESİ VE NÜŞUR

İKİNCİ FASIL

HAŞR (TOPLANMA)

ÜÇÜNCÜ FASIL

HESAP VE KULLAR ARASINDA HÜKÜM

DÖRDÜNCÜ FASIL

KEVSER HAVUZU, MİZAN VE SIRAT KÖPRÜSÜ

BEŞİNCİ FASIL

ŞEFAAT

ÜÇÜNCÜ BAB

CENNET VE CEHENNEM

(İki fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

CENNET VE CEHENNEMİN EVSAFI

★ CENNETİN EVSAFI

★ CEHENNEMİN EVSAFI

★ CENNET VE CEHENNEMİN MÜŞTEREK YÖNLERİ

İKİNCİ FASIL

CENNETLİKLER, CEHENNEMLİKLER

★ CENNETLİKLER

★ CEHENNEMLİKLER

★ MÜŞTEREK YÖNLERİ

DÖRDÜNCÜ BAB

ALLAH'IN GÖRÜLMESİ

UMUMİ AÇIKLAMA

İslam inancına göre, âlem mahluktur, sonradan yaratılmıştır. Sonradan meydana gelen herşey fanidir. Bu maddî âlem de günün birinde sona erecektir. Dinimiz bu büyük hadiseyi kıyamet olarak ifade eder. Bir başka ifadeyle *kıyamet,* dünyanın ölümüdür. Bütün semavî dinler, dünyanın ölümünden, kıyametten, bu büyük ölümden sonraki diriliş ve hesap gününden bahseder. Etnolojik araştırmalar iptidaî dinlerde dahi ahiret inancının varlığını ortaya çıkarmıştır. Bu açıdan, kıyamet inancının bütün insanlığı kuşatan beşerî kültürün müşterek ve temel unsurlarından biri olduğu söylenebilir.

Kıyamet inancı, İslam akidesinin altı ana umdesinden biri olan ahiret inancının bir parçasıdır. Ahiret hayatı kıyametla başlar. Bunu haşir, hesap, sırattan geçme, insanların cennetlik, cehennemlikler olarak ayrılması, cennetliklerin cennete, cehennemliklerin cehenneme gitmeleri ve bu suretle imtihansız ebedî bir hayatın başlaması gibi safhalar takip eder.

Bediüzzaman, kıyametle ilgili şöyle bir tasvirde bulunur: "Şu dünyanın sekeratını, ayat-ı Kur'aniyenin işaret ettiği surette tahayyül etmek istersen; bak şu kâinatın eczaları dakik, ulvî bir nizam ile birbirine bağlanmış. Hafi (gizli), nazik, latif bir rabıta ile tutunmuş ve o derece bir intizam içindedir ki; eğer ecram-ı ulviyeden (gök cisimlerinden) tek bir cirim, "kün (ol)" emrine veya "mihverinden çık!" hitabına mazhar olunca, şu dünya sekerata başlar. Yıldızlar çarpışacak, ecramlar dalgalanacak, nihayetsiz feza-yı âlemde milyonlar gülleleri küreler gibi büyük topların müthiş sadaları gibi vaveylaya başlar. Birbirine çarpışarak, kıvılcımlar saçarak; dağlar uçuşarak, denizler yanarak, yeryüzü düzlenecek. İşte şu mevt ve sekerat ile Kadir-i Ezelî, kâinatı çalkalar, kâinatı tasfiye edip, cehennem ve cehennemin maddeleri bir tarafa, cennet ve cennetin mev-

ad-dı münasibleri (münasib maddeleri) başka tarafa çekilir, âlem-i ahiret tezahür eder."

Bediüzzaman'a göre, kıyamet iç içe giren zıd maddelerin birbirinden ayrılmasını, birinin cenneti, diğerinin cehennemi teşkil edecek şekilde birbirinden saflaşıp uzaklaşmasını sağlayacak büyük hadisedir; kâinatın bu maksadla bir çalkalanmasıdır. Şöyle der: "Şu kâinatta dikkat edilse görünüyor ki, içinde iki unsur var ki, her tarafa uzamış, kök atmış; Hayır-şer, güzel-çirkin nef' (fayda)-zarar, kemal-noksan, ziya-zulmet, hidayet-dalalet, nur-nar, iman-küfür, taat-isyan, havf-muhabbet gibi asarlarıyla, meyveleriyle şu kâinatta ezdad birbiriyle çarpışıyor. Daima tegayyür ve tebeddülata mazhar oluyor. Başka bir âlemin mahsulatının tezgahı hükmünde çarkları dönüyor. Elbette o iki unsurun birbirine zıd olan dalları ve neticeleri, ebede gidecek; temerküz edip birbirinden ayrılacak. O vakit cennet ve cehennem suretinde tezahür edecektir. Evet cennet-cehennem , şeçere-i hilkatten (yaratılış ağacından) ebed tarafına uzanıp eğilerek giden dalın iki meyvesidir ve şu silsile-i kainatın iki neticesidir ve şu seyl-i şuûnâtın iki mahzenidir ve ebede karşı cereyan eden ve dalgalanan mevcudatın iki havzıdır ve lütuf ve kahrın iki tecelligâhıdır ki, dest-i kudret (kudret eli) bir hareket-i şedide ile kâinatın çalkalandığı vakit, o iki havuz, münasib maddelerle dolacaktır."

BİRİNCİ BAB

KIYAMET ALÂMETLERİ

BİRİNCİ FASIL

HZ. İSA VE MEHDİ HAKKINDADIR

UMUMİ AÇIKLAMA

Mehdi ve *Deccal*'le ilgili hadislere ve bizzat hadislerin açıklamasına geçmezden önce, birbiriyle alâkalı ve hatta birbirini tamamlayıcı mahiyette olan bu iki tabiri öncelikle açıklamada fayda umuyoruz. Deccal ve Mehdi tabirlerinin birbirinden ayrılmadığını ve hatta birbirini tamamladığını söylerken mübalağa etmiş değiliz. Birçok hadislerde bunlar beraber zikredilirler. *Mehdi, Deccal* sebebiyle vardır. Yani O, Deccal'in tahribatını telafi etmek için gelecektir. Hadislerde 30 kadar yalancı deccalin çıkacağı ifade edilir. Ancak Mehdi'nin sayıca çokluğundan söz edilmez. Fakat her asırda müceddid geleceği belirtilir. Diğer taraftan, bazı rivayetlerde Hz. İsa'nın müceddid ve Mehdi olduğu ifade edilir. Şu halde sadece iki değil, bazı durumlarda dört tabirin iç içe sokularak, meselenin muğlaklaştırıldığı görülür. İstikballe ilgili ihbarlarda Şari'in muttarid bir usulü, bu mübhemliktir. Böylece bu tabirlerde müşahhas bir şahıstan ziyade, mücerred bir mefhum, her asra, pekçok kimseye tatbik edilecek bir şahs-ı mânevî mahiyeti kazandırılmış olmaktadır.

Bu tabirleri şöyle açıklayacağız:

Müceddid İnancı: Bir hadis-i şerifte *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Allah, bu ümmet için her yüz senenin başında, dini tecdid edip yenileyecek kimse(ler) gönderecektir"* buyurmaktadır. Bu hadisin ihbarı mucibince, daha ilk asırdan itibaren müceddid beklenmiş, birinci asır müceddidi olarak *Ömer İbnu Abdilaziz* kabul edilmiş; çeşitli şahıslar müteakip asırların müceddidi bilinmiştir. Bunların isimlerini ve muhtelif münakaşaları burada vermek konumuzun dışına çıkmak olur. Ancak, müceddid mevzuunda Müslümanlarca beslenen telakkiyi, bir başka deyişle müceddide izafe edilen vasıfları az sonra ortaya koyarken anla-

mada yardımcı olmak üzere, Buhârî şarihlerinden *Bedrü'l-Aynî*'nin bir açıklamasını burada aynen vermede fayda mühalaza ediyoruz:

"...Nevevî Tehzîbü'l-Esma'da der ki: "Alimler, birinci asır müceddidi olarak Ömer (İbnu Abdilaziz)'i, ikinci asırda Şafii'yi, üçüncü asırda Ali İbnu Şureyh'i -Hafız İbnu Asakir üçüncü asır için Ebu'l-Hasanı'l-Eş'ari'yi teklif etmiştir- dördüncü asır için Ali İbnu Ebî Sehl eş-Şu'luki'yi, -bu asır için Bakillani'yi, Ebu Hamid el-İsferâyinî'yi de zikredenler olmuştur- beşinci asır için Gazâli'yi zikretmişlerdir." Kirmânî de şunları söyler: "Müceddid mevzuunda yakin sözkonusu değildir. Bu sebeple, müceddid olarak Hanefîler için ikinci asırda Hasan İbnu Ziyad, üçüncü asırda Tahavi ve bunların emsalleri Malikîler için ikinci asırda Eşhab vs.; Hanbelîler için, üçüncü asırda Hallal, beşinci asırda er-Rağunî vs.; muhaddisler için ikinci asırda Yahya İbnu Main; üçüncü asırda Nesâî vs.; iktidar sahipleri için el-Me'mun, el-Muktedir, el-Kaadir; zahidler için, ikinci asırda Ma'rufu'l-Kerhî, üçüncü asırda eş-Şiblî vs. mevcuttur. Hadis-i şerifde dinde tashih (düzeltme, tecdid) yapacak kimseye delalet eden "men" (kimse, kimseler manasına gelir), müteaddide (yani sayıca çokluğa) muhtemel olması sebebiyle bu sayılan grupların hepsinden din hizmeti (tashihu'd-din) vakidir. Nitekim her asrın sonlarında dinin emrini ikame edip tashihte bulunanlar olmuştur."

Bu iktibasın da yardımıyla Müslümanlar arasında müceddid hususunda şöyle bir telakkinin yerleştiği kesinlikle söylenebilir:

1- Müceddid, dine müteallik zahirî ve batınî ilimlerin alimidir, sünneti bid'atten temizler, ilmi yayar ve ilim ehline yardımcı olur. Bid'at ehline karşı kor, onları zelil kılar.

2- Her yüz senede gelecek mezkur müceddidin bir kişi olması gerekmez, aynı zamanda farklı yerlerde, çok sayıda müceddid gelebilir.

3- Her grup (kavm) kendi büyüğünü (imam) hadiste vaadedilen mezkur müceddid bilmiştir. Halbuki bu mana her taifenin, müfessir, muhaddis, fakih, nahivci, lügatçı vs. her sınıftan büyüklere şamildir.

4- Mezkur müceddid, asrında kesin olarak "müceddid" diye bilinemez, muasırları, onun izhar ettiği ahvalin karinesine dayanarak zann-ı galible müceddid olduğuna hükmederler.

5- Tecdidden maksad, Kitap ve sünnetin amelde ihmale uğrayan hükümlerinin ihyası, Kitap ve sünnetin muktezasının emredilmesi, bir de ortalığı saran, sünnete aykırı bid'aların yok edilmesidir.

Müslümanların vicdanında böyle bir müceddid telakkisi olduğu müddetçe, -ki kıyamete kadar devam edecektir- dine aykırı kötülüklerin arttığı devirlerde ilmi, ameli ve din uğrundaki gayretiyle iştihar edecek olan kimseler daima diğerlerince takip edilecekler, kendilerine tabi olanlar çıkacaktır. Uyanış ve dinî salabetini bu şahıslardan bilen etbaı, onları müceddid bilecektir. Bu durumda, bazı kimselerce birkısım ilim ve hamiyet sahiplerinin müceddid bilinmesi, din açısından normaldir; kınamak, hatakârlıkla itham etmek mümkün değildir. Tarihten vaki olan bu durumun bundan sonra da devam edeceği açıktır. Ancak hiç kimsenin de kesin bir dille: "Bu asrın müceddidi falancadır" demeye, bir başka iddiayı batıllıkla itham etmeye hakkı yoktur. Yukarıda yaptığımız iktibastan da anlaşılacağı üzere ciddi alimlerce müceddid olduğu ileri sürülen isimler arasında bile daima ihtilaflar olagelmiş, hatta bizzat sünnî alimler tarafından bazı Şiîlere bile müceddid denmiştir. Daha calib-i dikkat olanı, Celaleddinü's-Süyûtî gibi son derece meşhur ve muteber bir alimin, her asrın müceddidini tadad ettiği bir kasidede, kendisini dokuzuncu hicrî asrın müceddidi ilan etmiş olmasıdır. Müceddidleri sadec Şafiî fakihlerine hasretmesi sebebiyle *İbn-i Hacer*'i tenkid eden Aliyü'l-Kârî, dinî ilimlerin her birinde bir eser vermiş olması sebebiyle Celaleddinü's-Süyûtî'yi müceddid lakabına müstehak görür.

3) *Mehdi İnancı:* Gruplaşmalara psikolojik ortamı hazırlayan, dinden gelen diğer bir amil de Mehdi inancıdır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den çok çeşitli vecihlerle gelen rivayetler, müceddidden başka, kıyamete yakın, içtimâî bozuklukların artması sonucu dinsizliğin siyasî hakimiyet kuracağı bir devirde Mehdi'nin çıkıp veya *Hz. İsa*'nın inip ehl-i imanın başına geçerek şer kuvvetlere karşı mücadele verip zafer kazanacağını haber veriyor. Bu Mehdi inancı da, birçok asırlarda, cemiyette şer ve fesadı artıran şahıslara karşı çıkıp mücadele eden bazı fertlerin etrafında halkın "Mehdi"dir diye toplanmalarına sebep olmuştur.

İstikbalde geleceği haber verilen bu şahıs da, çeşitli hadislerde farklı şekillerde tarif ve tavsif edilmektedir. Bir rivayette Mehdi'nin Al-i Beyt'ten yani Hz. Peygambar *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in neslinden olacağı belirtilirken, bir başka rivayette Mehdi'nin yapacağı hizmetlerin hemen hemen tamamı Hz. İsa tarafından görüleceği belirtilmiş; bir diğerinde de "Mehdi'nin Hz. İsa'dan başkası olmadığı" söylenmiştir. Müceddid, mehdî, Hz. İsa'nın tekrar yeryüzüne inmesi gibi birbirinden ayrı olan mefhumların böylece bazı rivayetlerde iç içe girdiği müşahede edilmektedir. İbnu Hacer, bazıları tarafından, Hz. İsa'nın tıpkı "müceddid" mesele-

sinde olduğu gibi, yeryüzünün belli bir bölgesinde belli bir tarihinde, Mehdi olarak belli bir şahıs beklemek isabetli olmamalıdır. Her devirde, farklı bölgelerde bu manayı taşıyan şahıslar bulunabilir. Bu söylediğimizi, Mehdi inancının Deccal inancıyla beraber oluşu daha da te'yid eder. Zira bizzat hadiste, hakiki Deccal'den önce yeryüzünde otuz kadar yalancı deccalin zuhur edeceği bildirilmiştir. Hatta Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bazan Deccal'den öyle bir tarzda söz ediyordu ki, kendi muasırları bile "devirlerinde Deccal'in fitnesine uğramaktan korkuyorlardı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle diyordu: *"Hz. Nuh'tan sonra, ümmetini Deccal'e karşı inzar edip korkutmayan peygamber yoktur. Ben de sizi inzar ediyorum. Beni görüp sözlerimi duyan kimselerin bile Deccal'e ulaşmaları mümkündür."* Bazı rivayetlerde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, İbnu Sayyad adında bir Yahudinin deccal olabileceği ihtimali üzerinde durup, tahkik ettiği ve hatta ashabtan bir kısmının buna dayanarak onun deccalliğine hükmettiği kaydedilir. Resulullah'ın namazlarından sonra duasında "Deccal'in fitnesinden istiazede bulunması" da mevzumuz yönünden burada kayda değer bir husustur.

Şu halde Deccal'in fitnesini bertaraf etmek vazifesiyle gelecek olan Mehdi, Deccal'in zuhurundaki mübhemiyete tabidir ve çıkacağı yer ve zaman için kesin bir şey söylenemez. Durum böyle olunca, her devirde ve İslam âleminin her köşesinde şerir insanlara *"Deccal"*, dine şümullü bir şekilde hizmet edenlere de bir nevi *"Mehdi"* nazarıyla bakılması, din açısından mahzurlu olmamalıdır. Bu konudaki hadislerin mübhem ve teşbihli olarak gelmiş olması da esasen meselenin böyle anlaşılmasına imkan vermek içindir. Mezkur ibham, rivayetlerin zayıflığından değil, lisan-ı nübüvvetin i'cazındandır. Öyle ise, birkısım büyüklere Mehdi nazarıyla bakanlar "aldanmış olmakla", "batıl itikada saplanmış olmakla" itham edilmemelidir. Yeter ki bunlar da, kanaatlarında, hadislerle tahdid edilen telakki ve ölçülerin dışına taşarak ifrata sapmasınlar, kendi Mehdilerine inanmayanları buna zorlamasınlar, bunu bir itham vesilesi yapmasınlar.

5004 ١ـ عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: وَالّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَيُوشِكَنَّ أَنْ يَنْزِلَ فِيكُمُ ابْنُ مَرْيَمَ حَكَماً مُقْسِطاً، فَيَكْسِرُ الصَّلِيبُ، وَيَقْتُلُ الْخِنْزِيرِ، وَيَضَعُ الْجِزْيَةَ، وَيَفِيضُ الْمَالُ حَتّى لاَ يَقْبَلَهُ أَحَدٌ حَتّى تَكُونَ السَّجْدَةُ الْوَاحِدَةُ خَيْراً مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا. ثُمَّ يَقُولُ أَبُو هُرَيْرَةَ: اقْرَءُوا إنْ شِئْتُمْ: ﴿وَإنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إلاَّ لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ﴾ الآيَة]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

«الْحَكَمُ» الذي يقضي بين الناس.

و«الْمُقسِطُ» العادل: ضد القاسط وهو الجائر.

و«وَضَعَ الْجِزْيَةِ» إسقاطها عن أهل الكتاب وإلزامهم الإسلام، ولا يقبل منهم غيره، فذلك معنى

1. (5004)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Nefsim kudret elinde olan Zat-ı Zülcelal'e yemin ederim! Meryem oğlu İsa'nın, aranıza (bu şeriatle hükmedecek) adaletli bir hakim olarak ineceği, istavrozları kırıp, hınzırları öldüreceği, cizyeyi (Ehl-i Kitap'tan) kaldıracağı vakit yakındır. O zaman, mal öylesine artar ki, kimse onu kabul etmez; tek bir secde, dünya ve içindekilerin tamamından daha hayırlı olur."

Sonra *Ebu Hureyre* der ki: "Dilerseniz şu ayeti okuyun. (Mealen): **"Kitap ehlinden hiçbir kimse yoktur ki, ölümünden önce O'nun (İsa'nın) hak peygamber olduğuna iman etmesin. Kıyamet gününde ise İsa onlar aleyhine şahitlik edecektir"** (Nisa 159). [Buhârî, Büyû 102, Mezalim 31, Enbiya 49; Müslim, İman 242, (155); Ebu Davud, Melahim 14, (4324); Tirmizî, Fiten 54, (2234).]

AÇIKLAMA:

1- İnancımıza göre *Hz. İsa* ölmemiş, semaya çekilmiştir. Cesed-i dünyevîsi ile semada yaşamaktadır. Hadiste de görüldüğü üzere, kıyamete yakın, yeryüzüne inecek, müsbet icraatları gerçekleştirecek: Deccal'in hasıl ettiği manevî tahribatı telafi edecektir. Onun gelmesiyle birlikte bolluğun, refahın artacağının ifade edilmesi, onun ıslahatı sadece manevî cihette olmayacak, maddî cihette de olacak, iktisadî düzelmeler, düzeltmeler de gerçekleştirecektir.

İstavrozların kırılması, Hıristiyanlığın iptal edilmesi, yeryüzünden kaldırılması demektir. Bugün insanlığın ızdırap kaynağı olan Batı'nın gerisinde kilisenin yer aldığı düşünülürse, kilisenin iptali, Batı'nın dize getirilmesi, egoizmden kurtarılması, gerçek insaniyete kavuşturulması demektir. Dünya siyaset ve ekonomisine hakim olan Batı'nın hakka gelmesi insanlığın sulh-u umumiye kavuşması demektir. Zira günümüzde, dünyanın neresinde olursa olsun, insanları huzursuz eden bütün içtimâî fitnelerin, kargaşaların gerisinde Batı'nın eli mevcuttur. Beşerî ızdırapların temelinde bu *"Batılı el"* yatmaktadır.

Haçın kırılmasının zımnında hınzır etinin tahrim edilmesi mevcuttur. Zira Hıristiyanlar hınzır yeme ruhsatını dinlerinden almaktadırlar. Din iptal edilince, diğer pek çok batıl inançları meyanında "domuz yeme" âdetleri de iptal olacak demektir. Dahası, bir rivayette وَلَتَذْهَبَنَّ الشَّحْنَاءُ وَالتَّبَاغُضُ وَالتَّحَاسُدُ "...*adavetler, buğzlar, hasedler de mutlaka gidecektir*" denmiş olması da dikkat çekicidir. Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında, asırlar değil, çağlar boyu süregelmiş olan düşmanlıkların kalkacağı da ifade edilmiş olmaktadır. Bütün bunlarda kördüğüm kilise idi. Onun *Hz. İsa* tarafından iptali, çok şeyin birden değişeceğine bir işarettir.

2- Cizyenin terkedilmesi, Hıristiyanların Müslüman olması demektir. Çünkü Müslümandan cizye alınmaz, zekat alınır. Şu halde dünyada tek din kalır, cizye verecek kimse bulunmaz demektir. Bu ibareden şu yoruma ulaşan da olmuştur: "Mal öyle çoğalır ki, cizye yoluyla alınan malın sarfı için bundan istifade edecek fakir kalmaz. İstiğna sebebiyle, cizye sarfedilmeden terkedilir." İyaz der ki: "Cizyenin vaz'ı meselesinden murad, cizyenin kâfirlere takrir edilmesi de olabilir. Bütün kâfirlerden alınacak cizye ile de mezkur bolluk hasıl olabilir."

Nevevî, İyaz'ın yorumuna katılmaz ve: "Hz. İsa, İslam'dan başka hiçbir dini kabul etmeyecektir" der. Nitekim *Ahmed İbnu Hanbel*'in meseleyle ilgili bir tahricinde وَتَكُونَ الدَّعْوَى وَاحِدَةً *"Dava bir olur"* buyrulmuştur.

Yine *Nevevî, Hz. İsa*'nın cizyeyi kaldırmasıyla ilgili olarak der ki: "Bu şeriatte cizyenin meşruluğuna rağmen Hz. İsa'nın onu kaldırmasının manası, onun meşruiyeti Hz. İsa'nın inmesiyle kayıtlıdır" demektir. Sadedinde olduğumuz hadis buna delalet eder. Hz. İsa cizye hükmünü neshedici değildir. Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu sözüyle neshi beyan etmiş olmaktadır. *İbnu Battal* da: "Biz cizyeyi, mala olan ihtiyacımız sebebiyle Hz. İsa'nın inmesinden önce kabul ediyoruz, ama Hz. İsa'nın inmesinden sonra mala ihtiyacımız olmayacak. Çünkü onun zamanında mal pek bol olacak. O kadar ki, kimse mal kabul etmeyecek. Şu da muhtemeldir: Cizyenin Yahudi ve Hıristiyanlardan kabul edilişinin meşru olması, onların elindeki kitabın vahiy olma şüphesini taşıması ve zanlarınca kadim şeriatla ilgisi sebebiyledir. Hz. İsa aleyhisselam inince, kendisini şahsen görme hasıl olunca, delillerinin inkıtaı ve durumlarının iyice ortaya çıkması sebebiyle mezkur şüphe izale olur ve onlar puta tapan diğer müşrikler durumuna düşerler ve böylece, onlarla muamele, cizyelerini kabul etmeme şeklinde olması münasib olur."

Bu yoruma bir kayd-ı ihtirazî koymak isteriz: Burada Hz. İsa indiği zaman onu herkes İsa olarak bilecek, tanıyacak gibi bir mana mevcuttur. Halbuki ahirzaman eşhasını herkesin kesin bir şekilde bilmesi mevzubahis değildir. O şahısların yakınları, manevî mertebesi yüksek olan hal sahipleri bilse de, başkaları bilemez. Aksi durum imtihan sırrına aykırı olur.

Hz. İsa'nın inmesiyle, arzın hazinelerinin ortaya çıkacağı, ancak "kıyametin yakınlığı sebebiyle" kimsenin iltifat etmeyeceği şeklindeki yorumlar da bu açıdan tatminkâr gelmiyor.

3- "Tek secdenin dünya ve içindekilerden hayırlı olması" o zaman, "sadakayı kimse kabul etmeyeceği için Allah'a en ziyade yaklaşma yolunun sadece ibadet ve namaz olacağı" şeklinde açıklanmıştır. Bazı alimler: "İnsanlar dünyadan öylesine nefret ederler ki, tek bir secde onlara dünya ve içindekilerden daha mahbub olur" şeklinde yorum getirmiştir.

İbnu'l-Cevzî der ki: "Ebu Hureyre, rivayetin sonunda ayet okumakla, o ayetle "tek secde dünya ve içindekilerden hayırlı olacak" sözü arasında münasebet kurduğuna işaret etmek istemiştir. Zira Ebu Hureyre bu suretle insanların düzeleceklerine ve imanlarının kuvvetine ve hayırlı amellere yönelmelerine işaret etmektedir. Öylesine bir düzelme ve kuvvetli bir imana ulaşacaklar ki, onlar tek secdeyi dünya ve içindekilere tercih edecektir. Secdeden maksat rek'attir."

4- Ayet hususunda da değişik te'vil ve yorumlar yapılmıştır.

★ Bu hadisten anlaşılacağı üzere, Ebu Hureyre (radıyallahu anh)'ye göre, "ona iman edecek" ibaresindeki zamirle, ölümünden önce ibaresindeki zamir Hz. İsa'ya bakar. Yani mana şöyle olur. "Hz. İsa ölmezden önce, Ehl-i Kitaptan herkes Hz. İsa'ya inanacaktır." İbnu Abbas da bu te'vilde cezmetmiştir. Ondan gelen bir rivayette: "Hiçbir Yahudi ve Nasranî, İsa'ya iman etmeden ölmez.. Lakin ölüm anındaki imanın faydası yoktur" buyrulmuştur.

★ Müfessirler de bu meselede farklı yorumlara gitmişlerdir. Bazısına göre, ona iman edeceklerdeki zamir *Allah*'a veya *Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)*'e racidir. Ölümünden öcneki zamir de kitabîye -ve hatta *Hz. İsa*'ya- racidir. Bu durumda, Ehl-i Kitab'ın gerçek İslam inancına ererek ölecekleri anlaşılır. Yapılan bir te'vile göre: "Ne Yahudi, ne Hıristiyan, *Hz. İsa*'ya (doğru şekilde) iman etmeden ölmez." Nevevî bu görüşü şöyle açıklar: "Buna göre ayetin manası şöyledir: "Ehl-i Kitaptan her ferd, ölüm gelip (ayet ve hadiste haber verilen) ruhun çıkmasından önce, sekerât anında hakikatları gözle gördükten sonra Hz. İsa'nın Allah'ın kulu, Al-

lah'ın bir cariyesinin oğlu olduğuna inanacak. Ancak o halde bu iman, şu mealdeki ayette de ifade edildiği üzere ona fayda vermeyecektir: **"Yoksa Allah katında makbul olan tevbe, ömürleri boyunca günahları işleyip de, nihayet herbiri ölüm gelip çattığında "Ben şimdi tevbe ettim" diyenlerin veya kâfir olarak ölenlerin tevbesi değildir. Öyleleri için biz acı bir azab hazırladık."** (Nisa 18) buyrulmuştur."

Nevevî bu te'vili daha mâkul bulur. "Çünkü der, önceki te'vilde "Ehl-i Kitapla sadece Hz.İsa'nın inme zamanına hazır olan ehl-i kitap kastedilmiş olmaktadır. Kur'an'ın zahiri ise bütün Ehl-i Kitab'a şamildir: Hz İsa'nın inme zamanındakiler olsun, daha önce yaşayanlar olsun farketmez."

★ Bazı İslam alimleri: "Diğer peygamberler değil de Hz. İsa'nın inmesi, Yahudileri reddetme hikmetine dayanır. Çünkü onların iddiasına göre, Hz. İsa'yı öldürdüler. Allah ise onların yalanlarını beyan etti" demiştir.

★ Şu da söylenmiştir: "Hz. İsa, Hz. Muhammed ve ümmetinin sıfatını görünce Allah'a dua edip, kendisini de bu ümmetten kılması talebinde bulunmuş, Allah da duasını kabul etmiştir. Böylece, onun hayatını, ahirzamanda bir müceddid olarak inme vaktine kadar ibka etmiştir. Günü gelince yeryüzüne inip, Deccal'ı öldürecektir. Onun inişi Deccal'ın zuhur zamanına tesadüf edecektir."

İbnu Hacer önceki görüşü daha mâkul bulur.

★ Hz. İsa inince, yeryüzünde ne kadar kalacak, ihtilaflıdır:

★★ Bazı rivayetlerde yedi yıl kalacaktır.

★★ Bazı rivayetlerde, indikten sonra evleneceği ve 19 yıl daha yaşayacağı ifade edilmiştir.

★★ Bir başka rivayette ise 40 yıl kalacağı söylenmiştir.

★ *Hz. İsa* ile ilgili bir rivayet de şöyledir: "Hz. İsa, üzerinde kızıl toprak renginde iki elbise olduğu halde iner; salibi kırar, hınzırı öldürür, cizyeyi kaldırır, insanları İslam'a çağırır. Allah onun zamanında, İslam hariç bütün dinleri ortadan kaldırır. Yeryüzüne ehemmiyet gelir. Aslanlar develerle otlar. Çocuklar yılanlarla oynar."

★ *Hz. İsa*'nın semaya çekilmesinden önce ölüp ölmediği hususunda da ihtilaf edilmiş ise de bu meselede esas olan, şu mealdeki ayettir: "O vakit Allah buyurdu ki: **"Ey İsa! Seni, ecelin geldiğinde öldürecek olan benim. Seni ben semaya yükselteceğim. Yahudilerin suikastinden tertemiz kurtaracağım...** (Al-i İmran 55).

★ *Hz. İsa* semaya çekildiği zaman kaç yaşında olduğu da ihtilaflıdır; 33 denmiştir, 120 denmiştir.

5005 ٢– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : لاَ تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي يُقَاتِلُونَ عَلَى الْحَقِّ ظَاهِرِينَ الى يَوْمِ الْقِيَامَةِ. فَيَنْزِلُ عِيسَىٰ ابْنُ مريمَ فيقولُ أميرُهُم: تَعَالَ صَلِّ لَنَا. فَيَقُولُ: لاَ. إنَّ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ أُمَرَاءُ، تَكْرِمَةَ اللهِ تَعَالى لِهٰذِهِ الأُمَّةِ]. أخرجه مسلم.

2. (5005)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ümmetimden bir grup, hak için muzaffer şekilde mücadeleye kıyamet gününe kadar devam edecektir. O zaman İsa İbnu Meryem de iner. Bu Müslümanların reisi: "Gel bize namaz kıldır!" der. Fakat Hz. İsa aleyhisselam: "Hayır! der, Allah'ın bu ümmete bir ikramı olarak siz birbirinize emîrsiniz!" [Müslim, İman 247.]

AÇIKLAMA:

1- Önceki hadisin açıklamasında *Hz. İsa* ile ilgili gerekli malumatı dercettik.

2- Hadis, kıyamete kadar, yeryüzünde İslam'ın devam edeceğini, hem de açıktan açığa mücadele edecek bir güç ve kuvvete sahip olarak devam edeceğini ifade eder. Bu ifade İslam'a karşı olan güçlerin devam edeceğini de ifade eder. Ancak, İslam'ın kesin bir mağlubiyetle her tarafta sindirilmiş, gizlilik içinde, gayr-ı müessir, mahdud ferdler arasında devamı suretinde değil, muzafferâne, açıktan açığa mücadelesini yapabilen bir haşmet içerisinde devam edeceğini ihbar etmektedir. Bu ihbar-ı nebevî, mü'minlerin gelecek hakkında ye'si atmaları için yeterli bir müjdedir. Tarih boyu Müslümanlar çeşitli işkence, hakaret, muhaceret, mağlubiyet vs. zilletleri tatmışlarsa da, hiçbir zaman kesin bir yenilgiyle yok edilememişlerdir. *Aleyhissalâtu vesselâm,* bu halin kıyamete kadar devam edeceğini, yeryüzünün bazı bölgelerinde sindirilmiş olsalar bile, diğer bir kısım bölgelerinde tevhid bayrağının dalgalanacağını haber vermektedir.

5006 ٣– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قالَ: لَوْ لَمْ يَبْقَ مِنَ الدُّنْيَا إلاَّ يَوْمٌ وَاحِدٌ لَطَوَّلَ اللهُ ذلِكَ الْيَوْمَ حَتَّى يَبْعَثَ فِيهِ رَجُلاً مِنِّي، أوْ قَالَ: مِنْ أهْلِ

بيْتِي، يُوَاطِئُ اسْمُهُ اسْمِي، وَاسْمُ أبِيــــهِ اِسْمُ أبِي، يَمْلأُ الأرْضَ قِسْطاً وَعَدْلاً كَمَا مُلِئَتْ جَوْراً وَظُلْماً]. أخرجه أبو داود، واللفظ له، والترمذي.

3. (5006)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Dünyanın tek günlük ömrü bile kalmış olsa Allah o günü uzatıp, benden bir kimseyi o günde gönderecek."

İbnu Mes'ud: "Resulullah yahut da şöyle buyurmuştu der: *"...Ehl-i beytimden birisi, ki bu zatın ismi benim ismine uyar, babasının ismi de babamın ismine uyar. Bu zat, yeryüzünü, eskiden cevr ve zulümle dolu olmasının aksine- adalet ve hakkaniyetle doldurur."* [Ebu Davud, Mehdî 1, (4282); Tirmizî, Fiten 52, (2231, 2232).]

5007 ٤ــ وعن أم سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الْمَهْدِيُّ مِنْ عِتْرَتِي مِنْ وَلَدِ فَاطِمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْه]. أخرجه أبو داود.

4. (5007)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resululah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Mehdi benim zürriyetimden, kızım Fatıma'nın evladlarındandır." [Ebu Davud, Mehdi 1, (4284).]

5008 ٥ــ وعن أبِي إسْحَاقَ قَالَ: [قَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، وَنَظَرَ الى ابْنِهِ الْحَسَنِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. فَــقَالَ: إنَّ ابْنِي هذَا سَيِّدٌ كَمَا سَمَّاهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ، وَسَيَخْرُجُ مِنْ صُلْبِهِ رَجُلٌ يُسَمَّى بِاسْمِ نَبِيِّكُمْ، يُشْبِهُهُ فِــي الْخُلُقِ وَلاَ يُشْبِهُهُ فِــي الْخَلْقِ ثُمَّ ذَكَرَ قِصَّةَ يَمْلأُ الأرْضَ عَدْلاً]. أخرجه أبو داود.

5. (5008)- *Ebu İshak* anlatıyor: "Hz. Ali (radıyallahu anh) , oğlu Hasan (radıyallahu anh)'a baktı ve: "Bu oğlum, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tesmiye buyurduğu üzere Seyyid'dir. Bunun sulbünden peygamberinizin adını taşıyan biri çıkacak. Ahlakı yönüyle peygamberinize benzeyecek; yaratılışı yönüyle ona benzemeyecek" dedi ve sonra da yeryüzünü adaletle dolduracağına dair gelen kıssayı anlattı." [Ebu Davud, Mehdî 1, (4290).]

AÇIKLAMA:

1- Mehdi, ahirzamanda gelip, Müslümanların dinlerini tecdid edece-

ğine inanılan zata denir. Kelime olarak hidayet kökünden gelir. Allah'ın hidayetine ermiş manasını taşır, ancak hidayete erdirecek manasını da ifade eder.

Mehdi üzerinde çok sayıda hadis gelmiştir. Alimler bunu mütevatir kabul eder. Sadece İbnu Haldun bu hadislerin zayıf olduğu iddiasını ileri sürmüştür. Onun bu görüşünü İslam uleması kabul etmemiş *"batıl"*lıkla damgalamıştır. Ebu Davud şarihi Azimabadi'nin belirttiği üzere, Resulullah'tan beri, "Müslümanların kâffesi" ahirzamanda, Ehl-i Beyt'e mensup bir zatın çıkıp dini güçlendirebileceğine, adaleti hakim kılacağına, Müslümanların ona tabi olup İslam beldelerinde hakimiyet kuracağına, bu kimseye Mehdi deneceğine inanmıştır. Bu inanç meşhur olmuştur.

Deccal'in, *Mehdi*'nin çıkması ve bunlardan sonra kıyamet alâmeti olarak bazı hadisatın zuhuru sahih rivayetlerde gelmiştir. Bazı rivayetlere göre Mehdi'den sonra Hz. İsa inecektir. Bazılarına göre de, ikisi aynı zamanda çıkacak ve Hz. İsa Mehdi'ye yardımcı olacak, birlikte *Deccal*'i öldürecekler, *Hz. İsa, Mehdi*'nin arkasında namaz kılacaktır.

Zikri geçen ve mütevatir derecesine ulaştığı kabul edilen hadisler *Ebu Davud, Tirmizî, İbnu Mace, Bezzar, Hakim, Taberânî, Ebu Ya'la el-Mevsılî* gibi meşhur imamlar tarafından tahric edilmiştir. Bu hadisleri *Hz. Ali, İbnu Abbas, İbnu Ömer, Talha, İbnu Mes'ud, Ebu Hureyre, Enes, Ebu Said el-Hudrî, Ümmü Habibe, Ümmü Seleme, Sevban, Kurre İbnu İyâs, Ali el-Hilâlî, Abdullah İbnu'l-Haris İbni'l-Cez'* radıyallahu anhüm ecmain gibi Ashab'ın en tanınmış kişileri rivayet etmiştir.

Bu rivayetlerin senetleri arasında zayıf olanları var ise de, hasen ve sahih olanları da var. Esasen tevatür derecesine ulaşan rivayetlerde zayıflar nazar-ı itibara alınmaz.

Günümüzde , daha ziyade batı menşeli telkinlerle olduğu anlaşılan bir fikir, İslam'da Mehdi inancının yokluğu iddiasını yaygınlaştırmaya çalışmaktadır. Dinî kaynaklara inemeyen veya kesif propagandanın tesiriyle sathî nazar eden birkısım insanlar tarafından benimsenen bu iddiaya göre, Mehdilik inancı İslam'da yoktur, sonradan girmiştir. Bunların en büyük dayanakları İbnu Haldun'dur. Fikirlerini isbatta kendilerince birkısım deliller de ileri sürmektedirler. Şöyle ki:

1) Kur'an-ı Kerim Mehdi'den bahsetmiyor.

2) Buhârî, Müslim gibi en muteber kaynaklarda Mehdi ile ilgili hadisler mevcut değildir.

3) *Mehdi* ile ilgili haberler haber-i vahiddir.

4) Bu inanç, her dinde görülen bir efsaneden ibarettir, bir kısım kötü niyetlilerin istismarına açık kapıdır vs.

Şimdi bunları kısaca açıklayalım:

1) KUR'AN'DA MEHDİ MESELESİ: Kur'an-ı Kerim'de Mehdi'den bahsedilmiyor iddiası hem doğrudur, hem yanlış. Eğer bunu, *Deccal* meselesinde olduğu gibi, kelime olarak ararsak yoktur, bu bakımdan doğrudur. Ancak, *Mehdi'*yi mefhum olarak Kur'an'da ararsak, "yoktur!" demek, söz götürecek bir husustur.

Mehdi'yi mefhum olarak ele aldık mı, dindeki bozuklukları ıslah edici, cemiyete çöken zulmü, kötülükleri giderici, adaleti hakim kılıcı bir kurtarıcı şeklinde anlamak zorundayız. Yukarıda kaydedilen hadislerden anlaşılan budur.

Bu manada Kur'an-ı Kerim'de mîsak ayetleri var. Yani her peygamberin, kendisinden sonra gelecek bir kurtarıcıyı ümmetine haber verdiği, o kurtarıcı geldiği takdirde, ona uyacakları hususunda onlardan mîsak (kesin söz) aldığı bazı ayetlerde belirtilmiştir. İşte onlardan birinin meali: **"Hani Allah, peygamberlerine, "ben size kitaptan ve hikmetten nasip verdim. Sizden sonra size verdiklerimi tasdik edici bir peygamber gelecek. Siz de muhakkak ona iman edip ona yardım edeceksiniz" buyurarak onlardan ahid almış ve sormuştu: "İkrar edip ahdimi kabul ettiniz mi?" Onlar: "İkrar ettik!" dediler. Allah buyurdu ki: "Öyle ise şahidlerden olun ve ümmetlerinize bunu böylece bildirin ben de sizinle birlikte bu ahdin şahidiyim. Bundan sonra kim bu ahidden yüz çevirirse, işte onlar, Allah'ın emrinden çıkmış fasıkların ta kendisidir"** (Al-i İmran 81-82).

Alimler bu ayetten başka diğer bir kısım Kur'anî ve Nebevî nasslara dayanarak *Hz. Adem'*den itibaren bütün peygamberlerden, hem kendilerinden sonra gelecek peygamber ve hem de bizzat Hz. Muhammed hakkında mîsak alındığını belirtirler. Her peygamberden alınan mîsak hususunda kaydettiğimiz ayet sarih değil ise de, *İbnu Abbas* ve *Hz. Ali* (radıyallahu anhüm)'den kaydedilen şu beyan sarihtir:

مَا بَعَثَ اللّٰهُ نَبِيّاً اِلاَّ اَخَذَ عَلَيْهِ الْمِيثَاقَ لَئِنْ بَعَثَ اللّٰهُ مُحَمَّداً وَهُوَ حَيٌّ لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ وَلَيَنْصُرَنَّهُ

"Allah, gönderdiği her peygamberden "Allah Muhammed'i kendisi hayatta iken gönderdiği takdirde ona inanacağına ve ona yardım edeceğine dair mîsak aldı." Hadisin devamında *"Cenab-ı Hakk'ın her peygambere ayrıca: "Ümmetlerinden "kendileri sağ iken Muhammed gönderildiği takdirde ona iman edip yardımcı olmaları hususunda da mîsak almalarını emrettiği"* belirtilmektedir.

Nitekim *İncil*'de olsun *Tevrat*'ta olsun, onların maruz kaldığı bütün tahrifata rağmen Resulullah'ı haber veren pek çok ayet halen mevcuttur. Hüseyin-i Cisrî, Risale-i Hamidiye adlı te'lifinde bu ayetlerden 110 kadarını göstermiştir. Bu kitap, dilimize çevrilmiş ve basılmıştır. İncil ve Tevrat'taki ayetler umumiyetle bilinen, duyulan bir husustur, merak eden çabucak bulabilir. Bizce daha ilgi çekici olanı, semavî kitaplar deyince; hatıra gelmeyen, Zerdüştlerin, Brahmanların, Budistlerin mukaddes kitaplarında da Hz. Peygamber'den bahsedilmiş olmasıdır. Bizim inancımız o kitapların asıllarının semavî olduğunu kabule müsaittir. Hatta Fahr-ı Âlem'in onlarda zikri, asıllarının semavî olduğu hususunda bize yakin verir. Bu cümleden olarak, Osmanlıların son zamanlarında Asya devletlerini dolaşan meşhur seyyah *Abdürreşid İbrahim*'in hatıralarında görüyoruz ki, bir Budist rahip mukaddes kitaplarında *Hz. Muhammed*'in zikredildiğini ve *Muhammed*'in peygamberliğini inkâr etmenin mümkün olmadığını söylediğini nakleder. *Muhammed Hamidullah*'ın Resulullah Muhammed adlı kitabında bu meselenin o kitaplardan detaylı şekilde tahkikini görmekteyiz. Hz. Adem'den beri her peygamberin, ümmetini;

1- Kendinden sonra gelecek peygambere uyması.

2- Geldiği zaman *Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)*'i tanıması hususlarında uyardığı, mîsak aldığı, hatta Fahr-ı Âlem'in belli başlı mümeyyiz vasıflarını öğrettiği hususunda ikna olabilmemiz için adı geçen kitaptan bazı pasajlar sunacağız.

Müellif, önce Hz. Adem ve onun oğlu Şit aleyhima's-selam'dan söz eder.

"Pek tabiidir ki biz Hz. Adem'in ve keza onun oğlu Şis (Şit) peygamberin sahip oldukları kitapların içindekilerini bilememekteyiz. Bize kadar gelen en eski bilgi, öyle anlaşılıyor ki İdris Peygamber hakkındadır. İslamî kaynaklar bu peygamberin yazıyı icad ettiğini söylemektedirler. Yahuda'nın bir mektubuna nazaran, durum şöyledir (İncil, Yahuda'nın Mektubu, 14 ve 15. cümleler):

"Adem'den sonra gelen İdris de şunları önceden haber vermiştir: "Bilin ki Rab on binlerce veli ile gelip herşey hakkında nihaî hükmünü verecektir: Allah'a karşı gelerek işledikleri günahkâr fiil ve hareketlerden, ona karşı sarfettikleri günahkâr, sert sözlerden dolayı günah işlemiş olanların hesabı görülecektir."

Hıristiyan müfessirler, bu sözlerden "gelecek olan bir kimse varlığına dair bir ön haber (beşaret)" neticesi çıkarırlar. Ancak İdris Peygamber'in bu ön haberinin kalan kısmı maalesef tamamen kaybolmuştur; elimizde bulunmamaktadır.

MECUSİLİKTE İHBAR

O sırada mevcut dinlerden Mecusilik belki de en eski bir dindi. Bu dine mensup olanlar Mekke'de hiç bulunmamakla beraber, Mekkeli kervanların sık sık uğradıkları Doğu ve Güney Arabistan'da çok sayıda mevcut idiler. Zerdüşt'ün kitabı olan Avesta, Zend dilinde idi ve fakat kaybolmuştu. Bunun daha sonra Pazend dilinde yapılmış olan tefsirleri dahi (ki bunun bazı parçaları bize kadar ulaşabilmiştir), iyice ihmal edilip terkedilmiş ve hatta bu din mensupları ile Mazdek'in ortaya attığı dinin mensupları arasında çıkan din harplerinde kaybolup gitmişti. Zerdüşt herhalde Tek Allah, yani Ahura Mazda inancını insanlara talim etmişti ve fakat Araplar onu ikicilik (dualizm)'in ve Khuvedhvagdas'ın (en yakın ve mahrem akrabalarla yapılan nikahın, yani kızkardeş, ana ve kızlarıyla bir erkeğin evlenmesinin yabancılarla yapılan evliliklere üstün tutulup sevap kabul edilmesi), kurucusu olarak bilirler. Bu tarz bir tatbikat, ister onun bizzat talim edip öğrettiği bir şey olsun ister olmasın 7. miladî asrın başında bu din, "ateşe tapma", biri iyilik diğeri kötülük olmak üzere aralarında devamlı bir mücadele ve savaşın bulunduğu "iki tanrı inancı" şeklinde değişip dejenere olmuştu.[...]

Modern araştırmalar göstermiştir ki, Zerdüşt tek Allah'a inanmıştı. Meleklere, onun seçtiği kimselere İlahî vahyin gelebileceğine, cennete ve diğerlerine iman ediyordu. Zend Avesta'nın bugün elimizde bulunan parçalarında (Yasht 13, XXVIII. 129), putları kıracak olan Soeshyant (manası: Herkese, âlemlere rahmet) adında biri ile keza Astvat Ereat (manası: Halkı ayağa kaldıran)ın geleceğini önceden haber vermiştir.

BRAHMANİZM'DE İHBAR

Daha evvelki diğer dinler gibi *Brahmanizm*'de de "ilerde gelecek beklenen bir kimse" inancı vardır. Mesela Asrava Veda adını taşıyan dinî kitaplarında, bu kimsenin ismi de verilmiştir: Naraşansah Astivişyat yani, "alkışlanacak olan, övülmeye layık kişi." Onun bineceği araba çok süratli koşan develer tarafından cennete varana kadar koşturulacaktır vesaire... Vişnu Puran adlı kitabın 24. bölümünde denmektedir ki: Veda'lar (yani gerçek ilim kitapları) tarafından öğretilen hareket ve fiiller, hukuki müesseseler mevcudiyetlerini tam kaybedecekleri sırada bu karanlık çağların sona ermesi yaklaşacak ve Tanrı'nın son tenasuhu bir "cenkçi muharib" şeklinde tezahür (tecelli) edecekti. Bu "muharip", Sambla Dîb (Kublu Ada)'de arif ve namlı bir aileden dünyaya gelecek, babasının adı Vişnuyasa (Allah'ın Kölesi Abdullah) anasınınki ise Somti (emin olunan kimse, Amine) olacaktır vs...

Brahmanizm'de Allah'ın yeryüzüne insan şeklinde ineceğine inanılır. Bunların Purana denen mukaddes kitapları vardır. Kur'an'da geçen Zübüru'l-evvelîn tabirini andıran bir mana taşır: Eski yazılar... Mezkur ayetin bu kitaba işaret etmiş olabileceği muhtemeldir: **"Şüphesiz bu Kur'an'ı Âlemlerin Rabbi indirmiştir. İnsanları uyarman için onu, Ruhu'l-Emin (Cebrail) apaçık bir Arapça ile indirdi. Onun bahsi zübüru'l-evvelînde de vardır"** (Şuara 196).

BUDİZM'DE İHBAR

Calibi dikkattir ki Buda dahi dini tamamlayamadığını ifade etmektedir. Ona göre, maitreya (bir diğer okunuşa göre: Matteya) yani "herkese, âlemlere rahmet" (= Rahmeten li'l-Âlemin) gelip bu işi görecektir." (Bk. Buda'nın Mukaddes Kitabı).

BÜTÜN DİNLERDE "GELECEK BİR KURTARICI" İNANCI

Mîsak ayetinde haber verilen, her peygamberin ümmetine gelecek bir peygamberi haber verme keyfiyeti, günümüzde ilmî araştırmalarla tahkik edilmiştir. Yeryüzünün tarihen birbiriyle irtibatı olmayan en ücra köşesindeki cemaatlerin kültürlerinde yapılan araştırmalar, aralarında müşterek inançların varlığını ortaya çıkarmıştır. Mesela Amerika yerlileri ile, Afrika veya Avustralya yerlileri arasında o kadar benzer kültür değerleri, inançlar, efsaneler tesbit edilmiştir ki, başta Alman etnolog Wilhelm Schmidt olmak üzere birçoklarını: "Bidayette insanlık tek bir cemiyetti. Bu cemiyet oldukça ileri bir kültür seviyesine ulaştıktan sonra, birkısım sebeplerle yeryüzüne dağıldılar. Bu müşterek unsurlar, o eski kültürün hatıralarıdır" manasında, Kur'an-ı Kerim'in tezine uygun ilmî bir nazariye ileri sürmeye itmiştir."[2] Nitekim Kur'an'a göre insanlık Hz. Adem'den çoğalmıştır ve bidayette *"Tek bir ümmet"* hayatı yaşamıştır: كَانَ النَّاسُ اُمَّةً وَاحِدَةً (Bakara 213). Razi ve diğer İslam alimlerine göre bu birlik, Hz. Nuh'a kadar devam etmiştir.

Biz burada mevzuun dışına çıkmadan şunu hatırlatmak istiyoruz: İnsanlığın bu müşterek kültürü arasında yer alan değerlerden biri, *"Bir kurtarıcı beklemek inancı"*dır. Bu inanç sadece semavi menşei herkesçe bilinen Yahudi ve Hıristiyanlara mahsus değildir. Hemen hemen yeryüzündeki bütün *"iptidaî"* dinlerde de mevcuttur. Batılılar, Amerika'yı keşfettikleri zaman, bilhassa Brezilya yerlilerinde deniz yoluyla gelecek

2- Bu mevzu Peygamberimiz'in Hadislerinde Medeniyet Kültür ve Teknik adlı eserimizde daha geniş işlenmiştir (s. 96-104).

bir kurtarıcı inancı tesbit etmişlerdir. Sosyologların *Cultes du Cargo* (gemi akidesi) diye ıstılahlaştırdıkları bu inanç Malezya'da da görülmüştür.

Sözü uzatmaya hacet bırakmadan özetlemek gerekirse, dinler tarihi araştırıcıları eski Mısır medeniyetinden, Çin, Hint, İran, Amerika ve Afrika yerlilerine varıncaya kadar hemen hemen bütün kültürlerde adaleti ikame edecek bir halaskârın geleceği inancına rastlamışlardır.

Cihanşümul bu beşerî vak'ayı, biz bazı sığların yaptığı gibi İslam dininde mevcut olan Mehdi-yi muntazar inancını, "diğer dinî efsanelerdekinin aynı olan asılsız bir efsane" olarak yorumlama vasıtası yapmaya kesinlikle karşıyız. Bilakis, bu cihanşümul vak'a, Kur'an-ı Kerim'de geçen ve yukarıda kaydettiğimiz mîsak hadisesinin te'yididir. Peygambere mazhar olan her cemaat, peygamberinden, kendisinden sonra gelecek bir kurtarıcı haberini almıştır. Kur'an-ı Kerim, peygambersiz ümmet bırakılmadığını, bütün cemaatlere peygamber gönderildiğini belirttiğine göre, yeryüzünün bütün cemiyetlerinde bir kurtarıcı, bir halaskâr bekleme inancının varlığından daha tabii bir şey olamaz.

Bediüzzaman'ın kaydedeceğimiz tahlilinde görüleceği üzere insanlık, yeis verici, kahredici, zalimane idareler, istilalar, sürgünler hengamında bir ümide muhtaçtır. Bu her devir insanının tabii bir ihtiyacıdır. O sayede kötü şartlara tahammül edebilir, sabredebilir, mukavemet gösterebilir. Bu ümid insanlık için, bir kısım insanî duyguların canlı kalabilmesi için gereklidir.

Bu sebeple, *Muhammed ümmetine, Mehdi* müjdelenmiştir. Yani ümmetin fesada uğradığı, dinin arzu ettiği adalet, mal, can, ırz emniyeti, hürriyet... gibi ideal şartların kaybolduğu; zulmün, haksızlık ve adaletsizliğin, dinsizlik ve sefahetin, istibdad ve istilanın hakim olduğu şartlarda, bunun devam etmeyeceği, bu şartların zaman içinde, bir Mehdi'nin zuhuru şeklinde tecelli edecek İlahî rahmetle sona ereceği ifade edilmiştir. İslam'da Mehdi inancı Deccal inancıyla beraber zikredilir. Deccal zulüm, adaletsizlik, dinsizlik gibi kötü şartların, içtimâî fesadın sembolüdür, cemiyette pek çok maddî-manevî tahriplere, ızdıraplara sebep olacaktır. Mehdi ise onun tahribini tamir edecek, zulmü kaldıracak, adaleti getirecek, dinsizlik, sefahet yerine gerçek İslam'ı ihya edecektir. Her ikisi ile ilgili hadisler manen mütevatir derecesine ulaşmıştır.

İslam ümmeti, *Deccal* ve *Mehdi* inançlarına dayanarak her asırda ortaya çıkan zalim ve despotları "Deccal" diye tavsif ederek onlardan uzak kalmayı, desteklememeyi, tamir için ortaya çıkan, dine, sünnete çağıran

muttaki muslihleri de "Mehdi" bilerek etrafında toplanmayı, böylelerini desteklemeyi esas edinmiştir. Bu meseleye temas eden kitaplarda her asırda Mehdi bilinen insanların isimlerine rastlanır.

Bu inanç sayesinde, kötüler frenlenmiş, zalim ve despotlar -halk tarafından Deccal kabul edilerek, halkın bir Mehdi'nin etrafında toplanmasına meydan verme korkusuyla- büyük ölçüde hizaya gelmiş olmalıdırlar.

Batılı sömürgecilerin yazdıklarından, onların uykusunu kaçıran bir hususun, Batı hakimiyetine düşen "yerli kavimler"deki bu Mehdiyi muntazar inancı olduğu anlaşılmaktadır. Sosyologların kitaplarında, Afrika'daki milliyetçi ve anti emperyalist hareketlerin, daima Mehdi ilan edilen yerli liderler etrafında teşkilatlanıp geliştiğinden yakınılmaktadır. Bu maksatla yapılan bir tahlil yazısında, Sudan, Somali, Senegal, Nijerya, Kamerun vs. yerlerde 19. asırda ve bu asrın ilk yarısında Batılı sömürgecilere karşı zuhur eden mehdici hareketleri ve liderlerini tanıttıktan sonra müellif, yazısını şu uyarıyla tamamlar: "Bütün bu mülahazalar, bizi mehdilik hareketinin tropikal Afrika'da sona ermediğini düşünmeye sevkediyor. Gelecekte yeni mehdici hareketleri beklemeliyiz." (3) Mehdi hareketlerindeki tahlilleriyle tanınmış bir diğer Batılı, bu hareketlerin Batılının getirdiği yeni şeylere karşı olmayıp, bu yenilikler vasıtasıyla kurulan sömürü sistemine karşı olduğunu belirtir ve şöyle bir sonuçla tahlilini noktalar: "Bu tahlilden elde edilecek bazı neticeler, yeni devletlerin yeni liderlerinin işine yarayabilir." (4) Esasen yazının, Afrika'da Batı menfaatleri doğrultusunda hakimiyet icra eden yerli liderlere yol göstermek, onları uyanık olmaya sevketmek için kaleme alınmış olduğu, ilk satırlardan itibaren anlaşılmaktadır.

Elbette bu zihniyet, hakimiyetlerinin üzerinde Demokles'in kılıcı gibi sallanan bir inancın ciddi şekilde insanların kalplerinde yer etmesini istemeyecektir. O zihniyete alet olan kimselerden de, dünyanın her tarafında, aynı telden nameleriyle beynelmilel koroya refakat etmekten mehdilik inancını inkâr ve istihfaftan öte bir şey beklenmez.

Mehdi inancına bizde karşı çıkanların, muteber kitaplarda gelen bir meseleyi inkârla irtikab ettikleri hatanın ötesinde, kimlere alet oldukları da böylece anlaşılmış olmalıdır. Bu inancı şarlatanların istismarı da reddetmeye haklılık kazandırmaz. Suiniyet sahiplerinin her istismar ettiği şeyi veya kötüye kullanılan her şeyi reddetmeye kalksak, elde

3- A. Le Grip, Le Mehdisme en Afrique Noire, L'Afrique et L'Asie, 1952, Nu, 18.

4- R. Bastide, Messianisme et developement economique social, Cahier Intermation aux de Sociologie, 1961, Nu: XXX.

hiçbir şey kalmaz. Bir şeyin isbat veya nefyinde ölçü, dinimiz açısından kaynaklarımız olmalıdır. Kur'an ve makbul sünnette gelen hiçbir şeyi, suistimal edenler var diye reddetmeye hakkımız yoktur.

MEHDİ VE DECCAL, ŞAHS-I MANEVÎ MİDİR?

Hadislerde ahirzamanda çıkacak bu şahıslar öyle tasvir edilmiştir ki, hadislerin te'vilsiz, zahirî manalarını aynen kabul etmek zordur. Çünkü belirtilen evsafta normal insan bulmak mümkün değildir. *Bediüzzaman,* bu durumdan hareketle bu ahirzaman eşhasının, o büyük işleri çevirecek cemaatlerin lideri olacaklarını, cemaat kuvvetiyle yapılacak icraatların, hadislerde, onların temsilcisi durumunda olan *"Deccal"* ve *"Mehdi"*ye nisbet edilerek beyan edildiğini belirtir. *Bediüzzaman*'a has bu yorumda, ferd olarak Mehdi'yi veya Deccal'i inkâr mevzubahis değildir. Onlara izafe edilen icraatın onları bayraklaştırmış olan cemaatler, komiteler tarafından gerçekleştirileceği söylenmiş olmaktadır.

Bediüzzaman'ın seleflerinde rastlanmayan diğer bir yoruma göre, Mehdi ve Deccal'le ilgili ihtilaflı rivayetler arasında ihtilaf mevcut değildir. Bu durum, her asırda çıkacak o manadaki şahısların farklılıklar arzedecek vasıflarını beyandır. Bu vasıfları bir kişide aramak mümkün değildir. Eserlerinde farklı yerlerde bu meselelere yer verir. Onlardan birkaç iktibas yapacağız:

"Sual: Ahirzamanda Hazret-i Mehdi geleceğine ve fesada girmiş âlemi ıslah edeceğine dair müteaddit rivayat-ı sahiha var. Halbuki şu zaman, cemaat zamanıdır; şahıs zamanı değil! Şahıs ne kadar dahi ve hatta yüz dahi derecesinde olsa, bir cemaatin mümessili olmazsa, bir cemaatin şahs-ı manevîsini temsil etmezse; muhalif bir cemaatin şahs-ı manevîsine karşı mağlubdur. Şu zamanda -kuvvet-i velayeti ne kadar yüksek olursa olsun- böyle bir cemaat-i beşeriyenin ifsadat-ı azimesi içinde nasıl ıslah eder? Eğer Mehdi'nin bütün işleri harika olsa, şu dünyadaki hikmet-i İlahiyyeye ve kavanin-i adetullah'a muhalif düşer. Bu Mehdi meselesinin sırrını anlamak istiyoruz?

El-cevap: Cenab-ı Hak; kemal-i rahmetinden, Şeriat-ı İslamiyye'nin ebediyetine bir eser-i himayet olarak, her bir fesad-ı ümmet zamanında, bir muslih veya bir müceddit veya bir halife-i zîşan veya bir kutb-u âzam veya bir mürşid-i ekmel veyahut bir nevi Mehdi hükmünde mübarek zatları göndermiş; fesadı izale edip, milleti ıslah etmiş; Din-i Ahmedî'yi (aleyhissalâtu vesselâm) muhafaza etmiş. Madem âdeti öyle cereyan ediyor; ahirzamanın en büyük fesadı zamanında; elbette en büyük bir

müçtehid, hem en büyük bir müceddid, hem hakim, hem müdhi, hem mürşid, hem kutb-u âzam olarak bir zat-ı nuranîyi gönderecek; ve o zat da, Ehl-i Beyt-i Nebevîden olacaktır. Cenab-ı Hak, bir dakika zarfında beyne's-sema ve'l-arz alemini bulutlarla doldurup boşalttığı gibi, bir saniyede denizin fırtınalarını teskin eder ve bahar içinde bir saatte yaz mevsiminin nümunesini ve yazda bir saatte kış fırtınasını icad eden Kadir-i Zülceal; Mehdi ile de, âlem-i İslam'ın zulümatını dağıtabilir. Ve vaadetmiştir, vaadini elbette yapacaktır. Kudret-i İlahiyye noktasında bakılsa, gayet kolaydır. Eğer daire-i esbab ve hikmet-i Rabbaniye noktasında düşünülse, yine o kadar mâkul ve vukua layıktır ki, "Eğer Muhbir-i Sadık'dan rivayet olmazsa dahi, herhalde öyle olmak lazım gelir ve olacaktır" diye ehl-i tefekkür hükmeder. Şöyle ki:

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلٰى آلِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ
عَلٰى اِبْرَاهِيمَ وَعَلٰى آلِ اِبْرَاهِيمَ فِي الْعَالَمِينَ اِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ

Felillahil hamd duası -umum ümmet, umum namazında, günde beş defa tekrar ettikleri bu dua- bilmüşahede kabul olmuştur ki; Al-i Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm), Al-i İbrahim aleyhisselam gibi öyle bir vaziyet almış ki, umum mübarek silsilelerin başında, umum aktar ve asarın mecmalarında o nuranî zatlar kumandanlık ediyorlar[5] (Haşiye) Ve öyle bir kesrettedirler ki; o kumandanların mecmuu, muazzam bir ordu teşkil ediyorlar. Eğer maddî şekle girse ve bir tesanüd ile bir fırka vaziyetini alsalar, İslamiyet dinini milliyet-i mukaddese hükmünde rabıta-i ittifak ve intibah yapsalar, hiçbir milletin ordusu onlara karşı dayanamaz! İşte o pek kesretli, o muktedir ordu, Al-i Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'dir ve Hazret-i Mehdi'nin en has ordusudur.

Evet, bugün tarih-i âlemde hiçbir nesil, şeçere ile ve senedlerle ve an'ane ile birbirine muttasıl ve en yüksek şeref ve âli haseb ve asil neseb ile mümtaz hiçbir nesil yoktur ki, Al-i Beyt'ten gelen seyyidler nesli kadar kuvvetli ve ehemmiyetli bulunsun. Eski zamandan beri bütün ehl-i hakikatin fırkaları başında onlar ve ehl-i kemalin namdar reisleri yine onlardır. Şimdi de, kemiyeten milyonları geçen bir nesl-i mübarektir. Mütenebbih ve kalpleri imanlı ve muhabbet-i Nebevî ile dolu ve ci-

---

5- Haşiye: Hatta onlardan bir tanesi olan Seyyid Ahmedü's-Sünûsî, milyonlar müride kumandanlık ediyor. Seyyid İdris gibi diğer bir zat, yüz binden fazla Müslümanlara kumandanlık ediyor. Seyyid Yahya gibi bir başka seyyid, yüz binler adamlara emîrlik ediyor. Ve hakeza. Bu seyyidler kabilesinin efradlarında böyle zahirî kahramanlar çok olduğu gibi, Seyyid Abdulkadir-i Geylanî, Seyyid Ebülhasen-i Şâzelî, Seyyid Ahmed-i Bedevî gibi manevî kahramanların kahramanları dahi varlarmış

handeğer şeref-i intisabiyle serfirazdırlar. Böyle bir cemaat-i azime içindeki mukaddes kuvveti tehyic edecek ve uyandıracak hadisat-ı azime vücuda geliyor. Elbette o kuvvet-i azimedeki bir hamiyet-i aliyye feveran edecek ve Hazret-i Mehdi başına geçip, tarik-i hak ve hakikata sevkedecek. Böyle olmak ve böyle olmasını; bu kıştan sonra baharın gelmesi gibi, adetullahtan ve rahmet-i İlahiyeden bekleriz ve beklemekte haklıyız.

İkinci işaret, yani Altıncı işaret: Hazret-i Mehdi'nin cemiyet-i nuraniyesi, Süfyan komitesinin tahribatçı rejim-i bid'akârânesini tamir edecek; sünnet-i seniyyeyi ihya edecek; yani âlem-i İslamiyette risalet-i Ahmediyye (s.a.s.) inkâr niyetiyle Şeriat-ı Ahmediyyeyi (s.a.s.) tahribe çalışan Süfyan komitesi, Hazret-i Mehdi cemiyetinin mucizekâr manevî kılıncıyla öldürülecek ve dağıtılacak.

Hem âlem-i insaniyette inkâr-ı Uluhiyet niyetiyle medeniyet ve mukaddesat-ı beşeriyyeyi zir ü zeber eden Deccal komitesini, Hazret-i İsa (aleyhissalâtu vesselâm)'nın din-i hakikisini İslamiyet'in hakikatiyle birleştirmeye çalışan hamiyetkâr ve fedakâr bir İsevî cemaati namı altında ve "Müslüman İsevîler" ünvanına layık bir cemiyet, o Deccal komitesini, Hazret-i İsa aleyhisselam'ın riyaseti altında öldürecek ve dağıtcak; beşeri, inkâr-ı Uluhiyetten kurtaracak..

Şu mühim sır pek uzundur. Başka yerlerde bir nebze bahsettiğimizden, burada bu kısa işaretle iktifa ediyoruz.

On yedinci Mesele: Rivayette var ki: "Deccal çıktığı gün bütün dünya işitir ve kırk günde dünyayı gezer ve harikulâde bir eşeği vardır."

Allahu a'lem, bu rivayetler tamamen sahih olmak şartıyla te'villeri şudur: Bu rivayetler mu'cizane haber verir ki: "Deccal zamanında vasıta-i muhabere ve seyahat o derece terakki edecek ki, bir hâdise bir günde umum dünyada işitilecek. Radyo ile bağırır, şark-garp işitir ve umum ceridelerinde okunacak. Ve bir adam kırk günde dünyayı devredecek ve yedi kıt'asını ve yetmiş hükümetini görecek ve gezecek" diye, zuhurundan on asır evvel telgraf, telefon, radyo, şimendifer, tayyareden mu'cizane haber verir. Hem Deccal, deccallık haysiyetiyle değil, belki gayet müstebid bir kral sıfatiyle işitilir. Ve gezmesi de, her yeri istila etmek için değil, belki fitneyi uyandırmak ve insanları baştan çıkarmak içindir. Ve bindiği merkebi ve himarı ise, ya şimendiferdir ki, bir kulağı ve bir başı cehennem gibi ateş ocağı, diğer kulağı yalancı cennet gibi güzelce tezyin ve tefriş edilmiş. Düşmanlarını ateşli başına, dostlarını ziyafetli başına gönderir. Veyahud onun eşeği, merkebi, dehşetli bir otomobildir veya tayyaredir veyahud.. (sükut lazım!)

On dokuzuncu Mesele: Rivayetlerde, ahirzamanın alâmetlerinden olan ve Al-i Beyt-i Nebevîden Hazret-i Mehdi'nin (radıyallahu anh) hakkında ayrı ayrı haberler var. Hatta birkısım ehl-i ilim ve ehl-i velayet, eskide onun çıkmasına hükmetmişler.

Allahu a'lem bissavab, bu ayrı ayrı rivayetlerin bir te'vili şudur ki: "Büyük Mehdi'nin çok vazifeleri var. Ve siyaset âleminde, diyanet âleminde, saltanat âleminde, cihad âleminde çok dairelerde icraatları olduğu gibi.. her bir asır me'yusiyet vaktinde, kuvve-i maneviyesini te'yid edecek bir nevi Mehdi'ye veyahud Mehdi'nin onların imdadına o vakitte gelmek ihtimaline muhtaç olduğundan, rahmet-i İlahiye ile her devirde belki her asırda bir nevi Mehdi Al-i Beyt'ten çıkmış, ceddinin şeriatını muhafaza ve sünnetini ihya etmiş.Mesela: Siyaset âleminde Mehdi-i Abbasî ve diyanet âleminde Gavs-ı Âzam ve Şah-ı Nakşibend ve aktab-ı erbaa ve on iki imam gibi Büyük Mehdi'nin bir kısım vazifelerini icra eden zatlar dahi, Mehdi hakkında gelen rivayetlerde, -medar-ı nazar Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm) olduğundan- (rivayetler) ihtilaf ederek, bir kısım ehl-i hakikat demiş: "Eskide çıkmış." Her ne ise. Bu mesele Risale-i Nur'da beyan edildiğinden, onu ona havale ile, burada bu kadar deriz ki:

Dünyada mütesanid hiçbir hanedan ve mütevafık hiçbir kabile ve münevver hiçbir cemiyet ve cemaat yoktur ki, Al-i Beyt'in hanedanına ve kabilesine ve cemiyetine ve cemaatine yetişebilsin.

Evet yüzer kudsî kahramanları yetiştiren ve binler manevî kumandanları ümmetin başına geçiren ve hakikat-ı Kur'aniye'nin mayası ile ve imanın nuriyle ve İslamiyetin şerefiyle beslenen, tekemmül eden Al-i Beyt, elbette ahirzamanda şeriat-ı Muhammediyeyi ve hakikat-ı Furkaniye'yi ve sünnet-i Ahmediye'yi (a.s.m.) ihya ile, ilan ile, icra ile başkumandanları olan "Büyük Mehdi"nin kemal-i adaletini ve hakkaniyetini dünyaya göstermeleri gayet mâkul olmakla beraber, gayet lazım ve zaruri ve hayat-ı ictimaiye-i insaniyedeki düsturların muktezasıdır."

İKİNCİ FASIL

DECCAL HAKKINDA

5009 ١ — عن الشعبي عن فاطمة بنت قيس رَضِيَ اللّهُ عَنْهـا قالت: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إِنَّ تَمِيـمـا الدَّارِيَّ كَانَ رَجُلاً نصرَانياً فجاء وبَايَعَ وأَسْلَمَ وحَدَّثني حَدِيثـاً وَافَقَ الَّذي كُنْتُ أُحَدِّثُكُمْ عَنِ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ. حَدَّثَني أَنَّهُ رَكِبَ في سَفِينَةٍ بَحْرِيَّةٍ مَعَ ثَلاثِين رَجُلاً مِنْ لَخْمٍ وجُذَامٍ فَلَعِبَ بِهِمُ الْمَوْجُ شَهراً فـي الْبَحْرِ ثُمَّ أَرْفَئُوا الـى جَزِيـرَةٍ فـي الْبَحْرِ حين مَغْرِبَ الـشَّمْسِ فَجَلَسُوا في أَقْرُبِ الـسَّفِيـنَةِ، فَدَخَلُوا الْجَزِيرة، فَلَقِيَتْهُمْ دَابَّةٌ أَهْلَبُ، كَثِيـرَةُ الشَّعَرِ، لاَ يَدْرُونَ مَا قُبُلُهُ مِنْ دُبُرِهِ مِنْ كَثْرَةِ الشَّعَرِ. فَقَالُوا: وَيْلَكِ مَا أَنْتِ؟ فَقَالَتْ: أَنَا الْجَسَّاسَةُ. قَالُوا: وَمَا الْجَسَّاسَةُ؟ قَالَتْ: أَيُّهَا الْقَوْمُ انْطَلِقُوا الى هَذَا الدَّيْرِ فإِنَّ فـيه رَجُلاً، وَهُوَ الى خَبَرِكُمْ بِالأَشْوَاقِ. قَالَ: لَمَّا سَمَّتْ لَنَا رَجُلاً فَرِقْنَا مِنْهَا أَنْ تَكُونَ شَيْطَانَةً. قَالَ: فَانطَلَقْنَا سِرَاعاً حَتَّى دَخَلْنَا الـدَّيْرَ فإِذَا فـيه أَعْظَمُ إِنْسَانٍ رَأَيْنَاهُ قَطُّ خَلْقـاً وَأَشَدُّهُ وِثَاقـاً مَجْمُوعَةً يَدَاهُ الـى عُنُقِهِ مَا بَيْنَ رُكْبَتَيْهِ الى كَعْبَيْهِ بِالْحَدِيـدِ. قُلْنَا: وَيْلَكَ، مَا أَنْتَ؟ قَالَ: قَدْ قَدَرْتُمْ عَلَى خَبَرِي، فَأَخْبِرُونِي مَا أَنْتُمْ؟ قَالُوا نَحْنُ أُنَاسٌ مِنَ الْعَرَبِ كُنَّا فِي سَفِيـــنَةٍ بَحْرِيَّةٍ فَصَادَفْنَا الْبَحْرَ حِينَ اغْتَلَمَ فَلَعِبَ بِنَا الْمَوْجُ شَهراً ثُمَّ أَرْفَأْنَا الـى جَزِيـرَتِكَ هـذِه، فَجَلَسْنَا فـي أَقْرُبِهَا فَدَخَلْنَا الْجَزِيرَةَ فَلَقِيَتْنَا دَابَّةٌ أَهْلَبُ كَثِيرَةُ الشَّعَرِ لاَنَعْرِفُ قُبُلَهُ مِنْ دُبُرِهِ مِنْ كَثْرَةِ الشَّعَرِ. فَقُلْنَا: وَيْلَكِ مَا أَنْتِ؟ قَالَتْ: أَنَا الْجَسَّاسَة، قلـنا: وَمَا الْجَسَّاسَةُ؟ قَالَتْ: اعْمِدُوا الى هَذَا

الرَّجُلُ في الدَّيْرِ فإنَّهُ الى خَبَرِكُمْ بالأشْوَاقِ فَاقبَلْنَا إلَيْكَ سِرَاعاً وَفَزِعْنَا منْهَا وَلَمْ نَأمَنْ أنْ تَكُونَ شَيْطَانَةً. قَالَ: فأخْبِرُونِي عَنْ نَخلِ بَيْسَان. قُلْنَا: عَنْ أيِّ شَأنِهَا تَسْتَخْبِرُ؟ قَالَ: أسْألُكُمْ عَنْ نَخْلِهَا، هَلْ يُثْمِرُ؟ قُلْنَا: نعم. قَالَ: أمَا إنّهَا يُوشِكُ أنْ لاَ تُثْمِرَ. قَالَ: فأخْبِرُوني عَنْ بُحَيْرَةِ طَبَرِيَّةَ، قُلْنَا: عَنْ أيِّ شَأنِهَا تَسْتَخْبِرُ؟ قال: أمَا إنَّ مَاءَهَا يُوشِكُ أنْ يَذْهَبَ. قَالَ: أخْبِرُونِي عَنْ عَيْنِ زُغَرَ قَالُوا عَنْ أيِّ شَأنِهَا تَسْتَخْبِرُ؟ قَالَ: هَلْ في الْعَيْنِ مَاءٌ؟ هَلْ فِيهَا مَاءٌ؟ قُلْنَا: نَعَمْ، هِيَ كَثِيرَةُ الْمَاءِ، وَأهْلُهَا يَزْرَعُونَ مِنْ مَائِهَا. قَالَ: فَأخْبِرُونِي عَنْ نَبِيِّ الأمِّيِّينَ، مَا فَعَلَ؟ قَالُوا: قَدْ خَرَجَ مِنْ مَكَّةَ وَنَزَلَ يَثْرِبَ. قَالَ: أقَاتَلَتْهُ الْعَرَبُ؟ قُلْنَا: نعم. قَالَ: كَيْفَ صَنَعَ بِهِمْ؟ فَأخْبَرْنَاهُ أنَّهُ قَدْ ظَهَرَ عَلَى مَنْ يَلِيهِ مِنَ الْعَرَبِ وَأطَاعُوهُ. قَالَ: ذلكَ خَيْرٌ لَهُمْ أنْ يُطِيعُوهُ. وإنِّي مُخْبِرُكُمْ عَنِّي، أنَا الْمَسِيحُ الدَّجَّالُ، وإنِّي أُوشِكُ أنْ يُؤْذَنَ لِي في الْخُرُوجِ فَأخْرُجُ فَأسِيرُ في الأرْضِ فَلاَ أدَعُ قَرْيَةً إلاَّ هَبَطْتُهَا في أرْبَعِينَ لَيْلَةً، غَيْرَ مَكَّةَ وَطَيْبَةَ فَهُمَا مُحَرَّمَتَانِ عَلَيَّ كِلْتَاهُمَا، كُلَّمَا أرَدْتُ أنْ أدْخُلَ وَاحِدَةً مِنْهُمَا اسْتَقْبَلَنِي مَلَكٌ بِيَدِهِ السَّيْفُ صَلْتاً يَصُدُّونِي عَنْهَا، وَإنَّ عَلَى كُلِّ نَقْبٍ مِنْ أنْقَابِهَا مَلاَئِكَةً يَحْرُسُونَهَا. ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَطَعَنَ بِمِخْصَرَتِهِ في الْمِنْبَرِ: هذه طَيْبَةُ هذه طَيْبَةُ هذه طَيْبَةُ، ألاَ هَلْ كُنْتُ حَدَّثْتُكُمْ ذلِكَ؟ فَقَالَ النَّاسُ: نعم. فَقَالَ: إنَّهُ أعْجَبَنِي حَدِيثُ تَمِيمٍ الدَّارِيِّ أنَّهُ وَافَقَ الَّذي كُنْتُ أُحَدِّثُكُمْ عَنْهُ وَعَنِ الْمَدِينَةِ وَعَنْ مَكَّةَ، ألاَ إنَّهُ فِي بَحْرِ الشَّامِ أوْ بَحْرِ الْيَمَنِ؛ لاَ. بَلْ مِنْ قِبَلِ الْمَشْرِقِ، مَا هُوَ مِنْ قِبَلِ الْمَشْرِقِ، مَاهُوَ قِبَلِ الْمَشْرِقِ، وَأوْمَأ بِيَدِهِ الى الْمَشْرِقِ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

سمي الدجال: «مسيحاً» لأن إحدى عينيه ممسوحة لايبصر بها، والأعور يسمى مسيحاً. وأما المسيح عيسى عليه السلام فإنما سمي مسيحاً لأنه مسح الارض: أي قطعها، وقيل: لأنه كان يمسح ذا العاهة فيبرأ، وقيل المسيح الصديق.

وقــوله: «أرْفِئُوا» يقول أرفأت السفينة إذا قربتها الى الشط وأدنيتها من البر، وذلك الموضع مرفأ.

و«القَارِبُ» سفينة صغيرة تكون الى جانب السفن البحرية يستعجلون بها حوائجهم من البر وتكون معها خوفاً من غرق المركب فيلجئون إليها.

وأما «أقْرُبُ» بضم الراء فلعله جمع قارب على غير قياس.

قاله الخطابي و«الأهْلَبُ» الغليظ الشعر الخشن.

و«اغتِلامُ البحْرِ» اضطراب أمواجه واهتياجه.

و«الجَسَّاسَةُ» فعالة، من التجسس، وهو الفحص عن بواطن الامور، وأكثر ما يقال ذلك في الشر.

و«النّقبُ» الطريق في الجبل وجمعه الانقاب.

و«المخصرَةُ» عصا أو قضيب أو سوط كانت تكون بيد الخطيب أو الملك إذا تكلم.

1. (5009)- *Şa'bî'nin, Fatıma Bintu Kays* (radıyallahu anhâ)'dan nakline göre Fatıma şöyle anlatmıştır: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki *"Temîmu'd-Dari Hıristiyan bir kimse idi. Gelip biat etti ve Müslüman oldu. O, benim Mesih Deccal'den anlattığıma uygun olan bir rivayette bulundu. Bana anlattığına göre, Temim, bir gemiye binip denize açılmıştır. Yanında Lahm ve Cüzam kabilelerinden otuz kişi vardı. (Hava şartları iyi olmadığı için) onlarla denizin dalgaları bir ay kadar oynadı. Sonunda güneşin battığı esnada denizde bir adaya yanaştılar. Geminin kayıklarına binerek adaya çıktılar. Derken karşılarına çok tüylü kıllı bir hayvan çıktı. Bunlar, tüylerinin çokluğundan hayvanın baş tarafı neresi, arka tarafı neresi anlayamadılar. (Şaşkın şaşkın):*

"Sen necisin, neyin nesisin?" dediler. O cevap verdi:

"Ben cessâseyim!"

"Cessâse nedir?" denildi.

"Ey cemaat! Şu manastıra kadar gelin! İçinde bir adam var, o sizin haberinize müştaktır!" dedi. O, böylece bir adamdan söz edince, biz onun bir şeytan olmasından korktuk. Hemen koşarak manastıra girdik. İçeride bir adam vardı; hilkatçe gördüklerimizin en irisiydi ve elleri boynuna, dizlerinden topuklarına demirle sıkı şekilde bağlanmıştı.

"Vah sana! Kimsin sen?"

"Benim haberimi alabilmişsiniz. Şimdi siz kimsiniz, bana söyleyin!" dedi. Arkadaşlarım:

"Biz bir grup Arabız. Bir gemideydik, denizin coşkun bir anına rastladık. Dalgalar bizi bir ay oynatıp oyaladı. Sonra şu adaya yaklaştık, sandallara binip adaya çıktık. Tüylü ve çok kıllı bir hayvanla karşılaştık. Tüyünün çokluğundan başı ne taraf, arkası ne taraf anlayamadık. "Vah sana, nesin sen?" dedik.

"Ben cessâseyim!" dedi. Biz: "Cessâse de ne?" dedik.

"Manastırdaki şu adama gelin, o sizin haberinize pek müştaktır!" dedi. Biz de koşarak sana geldik. Biz onun bir şeytan olmadığından emin olmadığımız için korktuk" dedik. Adam:

"Bana Beysan hurmalığından haber verin!" dedi. Biz:

"Onun neyinden haber soruyorsun?" dedik.

"Ben onun ağacından soruyorum, meyve veriyor mu?" dedi.

"Evet!" dedik.

"Öyleyse meyve vermeme zamanı yakındır!" dedi.

"Bana Taberiya gölünden haber verin!" dedi.

"Onun nesinden haber istiyorsun?" dedik.

"Onun suyunun çekilmesi yakındır!" dedi.

"Bana Zuğer gözesinden haber verin!" dedi.

"Sen onun neyinden haber istiyorsun?" dedik.

"Gözede su var mıdır? Orada su var mıdır?" dedi.

"Evet, onun çok suyu vardır! Sahipleri onun suyu ile ziraat yapıyorlar!" dedik.

"Ümmilerin peygamberlerinden bana haber verin. O ne yaptı?" dedi.

"O Mekke'den çıkıp Yesrib'e (Medine'ye) yerleşti" dedik.

"Araplar O'nunla mukatele etti mi?" dedi. Biz:

"Evet!" dedik.

"Onlara karşı ne yaptı?" dedi. Biz de, (onu ezmek için) peşine düşen Araplara galebe çaldığını, Arapların kendisine itaat ettiklerini haber verdik. (O da bize):

"Bu, onların itaat etmeleri, kendileri için daha hayırlıdır. Ben şimdi size kendimi tanıtayım: Ben Mesih Deccal'im. Çıkış için bana izin verilme zamanı yakındır. O zaman çıkıp yeryüzünde dolaşacağım. Kırk gün içinde uğramadığım karye (köy) kalmayacak. Mekke ile Taybe (Medine) hariç. Bu iki şehir bana haramdır. Onlardan birine her ne vakit girmek istersem, elinde yalın kılıç bir melek beni karşılar, benim oraya girmeme mani olur. Onların her bir geçidinde bir melek vardır, onları korur!" dedi." Sonra Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* çubuğuyla minbere dürterek:

"Bu Taybe'dir! Bu Taybe'dir! Bu Taybe'dir! Ben bunu size anlattım değil mi?" buyurdular. Halk da: "Evet!" diye karşılık verdi. Bunun üzerine *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Temîmi'd-Dâri'nin rivayetinin benim size ondan (Mesih Deccal'dan) Mekke ve Medine'den anlattığıma muvafık düşmesi hoşuma gitti. Bilesiniz o Şam denizinde veya Yemen denizindedir. Hayır doğu tarafındadır. Evet o doğu tarafında zuhur edecektir. O doğu tarafından zuhur edecektir!" buyurdu ve eliyle doğu tarafına işaret etti."[Müslim, Fiten 119, (2942); Ebu Davud, Melahim 15, (4325, 4326); Tirmizî, Fiten 66, (2254).]

AÇIKLAMA:

1- *Deccal,* kelime olarak örtmek manasına gelen bir asıldan gelir. Yalancıya deccal denmiştir. Çünkü batılıyla hakkı örter.

2- Bu hadis, rivayetin baş kısmından da anlaşılacağı üzere, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Temîmu'd-Dâri'den rivayet ettiği bir haberdir. Hadisçiler bunu, büyüklerin küçüklerden, şeyhlerin talebelerinden hadis rivayet etmelerinin cevazına delil olarak gösterirler. Buhârî' nin: "Kişi, mâfevkinden olduğu gibi, emsalinden ve madunundan hadis rivayet etmedikçe ilimde kemale eremez" derken, bu örnekten mülhem almış olmalıdır.

3- *Fatıma Bintu Kays*, kocası *İbnu Muğire* tarafından üç talakla boşandığı için dul kalmış idi. Aleyhissalâtu vesselâm, iddetini âma olan İbnu Ümmi Mektum'un yanında geçirmesini emretmiştir. Hadisin Müslim'deki aslında bu husus genişçe anlatılır. Teysir, o kısmı hazfetmiş.

4- Hadiste geçen bazı yer isimleri var: Beysan hurmalığı diye çevirdiğimiz Nahlu Beysan, Şam'da bir yerin adıdır. Zügar gözesi (Ayn-u Zugar) da yine Şam yakınlarında bir yer adıdır. Taybe, Medine'nin isimlerindendir. Medine'ye cahiliye devrinde Yesrîb dendiğini, daha sonra peygamber şehri manasına *Medinetu Resulullah*'dan kısaltılarak Medine dendiğini daha önce belirtmiş idik. Taybe yerine, Tâbe de denir. Güzel

koku demek olan tib'den gelir. Medine'nin toprağı güzel koktuğu için Tâbe denmiş olduğu söylenir. Taybe kelimesinin maddî manevî pisliklerden temiz, tahir manasını taşıdığı da söylenmiştir. *Fahr-ı Âlem*'e bidayette sinesinde yer verip müşriklere karşı himaye vermek, insanlığın saadet-i dareynine vesile, nur-u İlahî olan İslamiyetin tebliğ ve neşrine merkez ve mahal olan, getirdiği nurla sadece Müslümanların irşadını sağlamayıp, bütün zî-şuuru feyizyâb eden halaskâr-ı ins u can levlâke lev lak'ın beden-i mübareklerini sinesinde muhafaza eden o belde-i tayyibe tavsifatın en güzeline, en temizlerine elyaktır. Hadiste Rabbülâlemin'in o temiz beldeyi mazisine mükâfaaten kıyamete kadar her çeşit şirk kirliliklerinden, Deccal'in şerrinden koruyacağını müjdelemektedir.

5- Hadisteki Şam kelimesi, daha ziyade Suriye bölgesinin ismidir. Tarsus, Maraş, Antakya gibi şehirlerimizin de Şam'a dahil olduğunu daha önce belirttik. *Şam denizi* ile *Yemen denizi* tabirlerinin, iki ayrı denizi değil, aynı denizin Yemen tarafını ve Şam tarafını ifade ettiği söylenmiştir. Bu, muhtemelen Kızıl Deniz'dir. Zira her iki diyarla da irtibatı var.

5010 ٢– وعن أبي سعيد الخدري رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [حَدَّثَنَا رَسُولُ اللّهِ ﷺ حَدِيثاً طَوِيلاً عَنِ الدَّجَّالِ، فَكَانَ فِيمَا حَدَّثَنَا بِهِ أنْ قَالَ: يأتِي الدَّجَّالُ، وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْهِ أنْ يَدْخُلَ نِقَابَ الْمَدِينَةِ، فَيَنْتَهِي الى بَعْضِ السِّبَاخِ، فَيَخْرُجُ إلَيْهِ رَجُلٌ هُوَ يَوْمَئِذٍ خَيْرُ النَّاسِ فَيَقُولُ: أشْهَدُ أنَّكَ الدَّجَّالُ الَّذِي حَدَّثَنَا عَنْكَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ حَدِيثَهُ. فَيَقُولُ الدَّجَّالُ: أرَأيْتُمْ أنْ قَتَلْتُ هٰذَا ثُمَّ أحْيَيْتُهُ، هَلْ تَشُكُّونَ فِي الأمْرِ؟ فَيَقُولُونَ: لاَ. فَيَقْتُلُهُ ثُمَّ يُحْيِيهِ. فَيَقُولُ حِينَ يُحْيِيهِ: وَاللّهِ مَا كُنْتُ قَطُّ أشَدَّ بَصِيرَةً مِنِّي الْيَوْمَ، فَيَقُولُ الدَّجَّالُ: أقْتُلُهُ؟ وَلاَ يُسَلَّطُ عَلَيْهِ] أخرجه الشيخان.

2. (5010)- *Ebu Saîdi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize Deccal üzerine uzun bir hadis rivayet etti. Bize anlattıkları meyanında şöyle de demişti:

"Deccal, Medine geçitlerine girmesi kendisine haram kılınmış olarak çıkacak. Derken (Medine civarındaki) bazı ekimsiz yerlere kadar gelir. O gün insanların en hayırlısı olan -veya en hayırlılarından- bir kimse onun karşısına çıkar ve:

"Sen Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bize haber verdiği Deccal'sin!" der. Oradakiler:

"Hayır!" derler. Deccal onu öldürür ve sonra diriltir. Dirilttiği zaman adam:

"Allah'a yemin olsun. Senin hakkında hiçbir vakit bugünkünden daha basiretli olmamıştım!" der. Deccal onu tekrar öldüreyim mi di(yerek öldürmek isteye)cek, fakat musallat edilmeyecek." [Buharî, Fiten 27, Fedailu'l-Medine 9; Müslim, Fiten 112, (2938).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin bazı vecihlerinde, ravilerce burada zikri geçen kimsenin Hızır aleyhisselam'ın olabileceği belirtilmiştir. Ancak İbnu'l-Arabî, bunu "delilsiz bir iddia" olarak vasıflar. Bazı rivayetlerde bu havarıkın sihir olduğu belirtilmiştir.

2- *Deccal*'in sorusu umumi olduğu takdirde, cevap verenlerin mü' minler olabileceği muhtemeldir. Bu durumda onların, "Hayır!" cevabını şöyle anlamak gerekir; "Hayır! Sizin Deccal ve yalancı olduğunuz hususunda şüphemiz yoktur!" Bir rivayette Deccal'le o zat (Hızır) arasındaki mücadele açıklanmıştır. "Deccal'in emriyle adama bir kısım eziyetler yapılır; sırtına, karnına darbeler vurulur. Sonra Deccal: "Bana iman etmiyor musun?" diye sorar. Adam "sen yalancı Mesih'sin!" der. Sonra Deccal emir verir, tepeden aşağıya testereyle ikiye bölünür. Deccal iki parçanın arasında yürür ve "Kalk!" der. Adam tam olarak kalkar." Bir başka rivayette Deccal, adamı ikiye böldükten sonra hempalarına: "Ben bunu diriltsem rabbiniz olduğuma inanacak mısınız?" diye sorar. Adamları: "Evet!" derler. Deccal değneğini alıp her iki parçaya vurur, bunlar ayağa kalkarlar. Dostları bu hali görünce, onu tasdik ederler, sevgi izhar ederler ve onun, rableri olduğu hususunda kanaat sahibi olurlar." Bu rivayet zayıftır. Deccal'in o zata muamelesi, rivayetlerde farklı şekilde anlatılır. Bir rivayette kılıçla biçtiği ifade edilmiştir. *İbnu'l-Arabî,* öldürülenin biri kılıçla, diğeri testere ile olmak üzere iki ayrı şahıs olduğunu söyleyerek rivayetler arasındaki farklılığı te'vil etmiştir. Ancak, bunların mecaz olabileceğini de gözönüne almak gerekir. Nitekim İbnu'l-Arabî der ki: "Deccal'in elinde zuhur eden harikulâde hadiseler: Yağmur yağması, ona uyanların bolluğa ermesi, inkâr edenlerin darlığa, kıtlığa düşmeleri, arzın hazinelerinin onu takip etmesi, beraberinde cennet ve ateşin bulunması, suların akması vs.. Bütün bunlar Allah tarafından vaz' edilen bir mihnettir, şüpheye düşenlerin helak edilmesi, yakin sahiplerinin (muteyakkin) kurtarılması için bir deneme ve imtihandır. Bunların hepsi korkutucu bir emrdir. İşte bu sebeple *Aleyhissalâtu vesselâm:* لاَ فِتْنَةَ اَعْظَمُ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَّالِ

"Deccal fitnesinden daha büyük bir fitne yoktur" buyurmuştur. Ümmetine teşrî maksadıyla namazlarında Deccal fitnesinden istiazede bulunurdu. Müslim'de geldiği üzere bir başka hadiste غَيْرُ الدَّجَّالِ أَخْوَفُ لِي عَلَيْكُمْ "*Sizin için, Deccal'den başka birinden daha çok korkuyorum*"denmiş olmasına gelince, Aleyhissalâtu vesselâm bu sözü, münhasıran Ashab-ı Kiram radıyallahu anhüm ecmain için söylemiş olmalıdır. Çünkü onlar hakkında korktuğu şey, onlara Deccal'den daha yakın olan bir şeydi. Yakında geleceği kesinlikle bilinen korkutucu bir şey, korku verme yönüyle, ilerde geleceği zannedilen korkutucu bir şeyden daha şiddet-lidir. Daha şiddetli korku vericidir, hatta geleceği kesin değil, zannî olan bu ileriki tehlike çok daha büyük bile olsa."

Şu halde, *Deccal*'in elinden zuhur edeceği ifade edilmiş olan harikulâde hadiseler bir kısım te'vil ve izaha muhtaç müteşabih ifadeler olarak anlaşılmalıdır. Söz gelimi, "Deccal'in çıkacağı zamanda teknik ve ilmin gelişmesi sebebiyle, yağmurun yağdırılması, yerden insanlığın menfaatine pek çok şeyin kolayca elde edilebilmesi, bütün bunlara imkan veren ilim, teknik ve maddî gücün büyük ölçüde Deccal'le sembolleştirilen şer cephesini tutanların elinde olacağı, zamanla o sırları, Mehdi sembolü ile ifade edilen hayır cephesinin ele geçirerek mahvolmaktan kendilerini koruyacakları" şeklinde yorumlanabilir. Ama unutmayalım: Resulullah'ın istikballe ilgili ihbarları hep teşbihlidir. Yorum yapılırken hissedilen, zannedilen manada cezmedilemez, ihtimal olarak ifade edilir, gerçeği ise Allah bilir. لاَ يَعْلَمُ الْغَيْبَ إلاَّ اللّٰهُ وَالْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰهِ ...

5011 ٣- وعن حذيفة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إنَّ مَعَ الدَّجَّالِ إذَا خَرَجَ مَاءً وَنَاراً، فَأمَّا الّذِي يَرى النَّاسُ أنَّهُ نَارٌ فَمَاءٌ عَذْبٌ، وَأمَّا الّذى يرى النَّاسُ أنَّهُ مَاءٌ فَنَارٌ تَحْرِقُ، فَمَنْ أدْرَكَ ذلِكَ مِنْكُمْ فَلْيَقَعْ فِي الّذى يَرى أنَّهُ نَارٌ. فَإنَّهُ مَاءٌ بَارِدٌ عَذْبٌ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

3. (5011)- Hz. Huzeyfe (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Deccal çıktığı vakit beraberinde su ve ateş vardır. Ancak halkın ateş olarak gördüğü tatlı sudur; halkın su olarak gördüğü ise yakıcı bir ateştir. Sizden kim o güne ererse, halkın ateş olarak gördüğüne düş(meyi kabul et)sin. Çünkü o, tatlı soğuk sudur." [Buhârî, Fiten 26, Enbiya 50; Müslim, Fiten 105, (2935); Ebu Davud, Melahim 14, (4315).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *Deccal*'le ilgili haberlerin sembol ve teşbih ifade ettiğini, değerlendirmelerin izafî olduğunu anlamada daha açıktır. Çünkü, *Deccal* beraberinde ateş getirecek. Fakat bunun ateş olması beşerî bir değerlendirmedir; insanlara göre ateştir, İlahî ölçülere göre ise o ateş değil, tatlı sudur. *Resulullah*'ı dinleyen mü'minlerin o ateşi tercih etmesi gerekir. Çünkü insanlar nazarında tatlı olan "su"yu ise, Allah nazarında ateştir. Bu, *Deccal*'in, İslam tarafından reddedilen, nefisperestlerin hoşuna giden her çeşit sefahat, israfat, malayaniyat ve muharremat ve Allah'a isyanları tatbikata koyup, insanları buna zorla sevketmeye çalışacağının, uymayanların onun kahrına uğrayıp "ateş"ine atılacağının ifadesidir. Ateşi ise, insanların diri diri yakıldığı fırınlar, idamlar, hapishaneler, işten, aştan olmalar, aziller, tahkirler vs.'dir. Ama dini için, Allah rızası için bunlara katlanıp *Deccal*'in "tatlı suyu"na yani ikram, taltif ve terfiine, vereceği mevki, makam ve ünvana iltifat ve itibar etmeyenler, o dünya ateşinde yansalar da uhrevî ebedî lütfa, İlahî ikrama mazhar olacaklardır. Bu sebeple Resûl-i Ekrem o devre erecek Müslümanlara *Deccal*'in ateşinde yanmayı tercih etmelerini irşad buyurmaktadır.

5012 ٤ – وعن أبي سعيد الخدري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّهُ سَأَلَ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَنِ الدَّجَّالِ. فَقَالَ: هُوَ يَوْمَهُ هذَا قَدْ أَكَلَ الطَّعَامَ، أَعْهَدُ إِلَيْكُمْ فِيهِ عَهْداً لَمْ يَعْهَدْهُ نَبِيٌّ الَى أُمَّتِهِ أَلاَ إِنَّ عَيْنَهُ الْيُمْنَى مَمْسُوحَةٌ جَاحِظَةٌ لاَ حَدَقَةَ بِهَا كَأَنَّهَا نُخَامَةٌ فِي حَائِطٍ وَعَيْنُهُ الْيُسْرَى كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّىٌّ. وَمَعَهُ مِثْلُ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ. فَنَارُهُ جَنَّةٌ وَمَاؤُهُ نَارٌ. أَلاَ وَبَيْنَ يَدَيْهِ رَجُلاَنِ يُنْذِرَانِ أَهْلَ الْقُرَى فَإِذَا خَرَجَا مِنَ الْقَرْيَةِ دَخَلَهَا أَوَّلُ أَصْحَابِ الدَّجَّالِ]. أخرجه رزين.

« الْجَاحِظَةُ » الناتئة العظيمة.

4. (5012)- *Ebu Saîdi'l-Hudrî* (radıyallahu anh)'nin anlattığına göre, Aleyhissalâtu vesselâm'a Deccal'den sormuştur. Aleyhissalâtu vesselâm da şu cevabı vermiştir:

"O (Deccal) çıktığı gün (aynen bir insan gibidir) yemek yer. Ben size, onun hakkında, benden önceki peygamberlerden hiçbirinin kendi ümmetine anlatmadığı hususları anlatacağım: Onun sağ gözü meshedilmiştir (görmez), pertlektir, göz hadakası yoktur, sanki hadakası çevrim içinde

bir balgam gibidir. Sol gözü de inciden bir yıldız gibidir. Onun beraberinde sanki cennet ve ateşin birer misli vardır. Ancak hakikatta ateşi cennet, suyu da ateştir. Haberiniz olsun! Onun yanında iki kişi vardır; köy halkını inzar ederler. Bu ikisi köyden çıkınca Deccal'in ashabından ilki oraya girer." [Rezin tahric etmiştir. Hadisin kaynağı yok ise de, hadiste yer alan mefhumların şahidleri Sahiheyn ve diğer kaynaklarda çoğunluk itibariyle gelmiştir.

5013 ٥ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَوْمَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ: اسْتَنْصِتِ النَّاسَ. فَحَمِدَ اللّٰهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ، ثُمَّ ذَكَرَ الْمَسِيحَ الدَّجَّالَ فَأَطْنَبَ فِي ذِكْرِهِ. وَقَالَ: مَا بَعَثَ اللّٰهُ مِنْ نَبِيٍّ إلاَّ أَنْذَرَهُ أُمَّتَهُ، أَنْذَرَهُ نُوحٌ عَلَيْهِ السَّلاَمُ أُمَّتَهُ، وَالنَّبِيُّونَ بَعْدَهُ، وَإنَّهُ يَخْرُجُ فِيكُمْ فَمَا خَفِيَ عَلَيْكُمْ مِنْ شَأْنِهِ، فَلَيْسَ يَخْفَى عَلَيْكُمْ أَنَّ رَبَّكُمْ لَيْسَ بِأَعْوَرَ، وَإنَّهُ أَعْوَرُ الْعَيْنِ الْيُمْنَى كَأَنَّ عَيْنَهُ عِنَبَةٌ طَافِيَةٌ]. أخرجه الشيخان.

« الطَّافِيَةُ » من العنب هِيَ الّتي قد خَرجت عن حدّ نبات اخواتها في العنقود ونتأت.

5. (5013)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Veda haccı sırasında (bir ara): *"Halk susup dinlesin!"* buyurdular. Sonra Allah'a hamd ve senada bulunup, arkadan Mesih ve Deccal'den uzun uzun söz ettiler ve buyurdular ki:

"Allah'ın gönderdiği her peygamber, ümmetini onunla inzar etti. Nuh aleyhisselam ümmetini onunla inzar etti, ondan sonra gelen peygamberler de. O, sizin aranızda çıkacak. Onun hali sizden gizli kalmayacak. Rabbinizin tek gözlü olmadığı size kapalı değildir. O ise sağ gözü kör birisidir. Onun gözü, sanki (salkımdan) dışa fırlamış bir üzüm danesi gibidir. [İki gözünün arasında ke-fe-re yani kâfir yazılmış olacaktır. Bunu her Müslüman okuyacaktır]." [Buhârî, Fiten 27; Müslim, Fiten 100-103. (169)-(2933).]

ÜÇÜNCÜ FASIL

İBNU SAYYAD HAKKINDA

5014 ١– عن محمد بن المنكدر قال: [كَانَ جَابِرُ بْنُ عَبْدِاللّٰهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا يَحْلِفُ بِاللّٰهِ أَنَّ ابْنَ صَيَّادٍ الدَّجَّالُ. فَقُلْتُ: أَتَحْلِفُ بِاللّٰهِ؟ فَقَالَ: إِنِّي سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ يَحْلِفُ عَلَى ذٰلِكَ عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَلاَ يُنْكِرُهُ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

1. (5014)- *Muhammed İbnu'l-Münkedir* anlatıyor: "Cabir İbnu Abdillah (radıyallahu anhümâ), İbnu Sayyad'ın Deccal olduğu hususunda yemin ederdi. Ben:

"Sen Allah'a yemin de ediyorsun ha!" dedim. Bana şu cevabı verdi:

"(Nasıl etmeyeyim?) Ömer İbnu'l-Hattab (radıyallahu anh)'ın, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında İbnu Sayyad'ın Deccal olduğu hususunda yemin ettiğini işittim. Buna rağmen *Aleyhissalâtu vesselâm* kendisini reddetmemişti." [Buhârî, İ'tisam 23; Müslim, Fiten 94, (4929); Ebu Davud, Melâhim 16, (4331).]

5015 ٢– وعن ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [انْطَلَقَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي رَهْطٍ مِنْ أَصْحَابِهِ قِبَلَ ابْنِ صَيَّادٍ، فَوَجَدَهُ يَلْعَبُ مَعَ الصِّبْيَانِ عِنْدَ أُطُمِ بَنِي مَغَالَةَ وَقَدْ قَارَبَ يَوْمَئِذٍ الْحُلُمَ. فَلَمْ يَشْعُرْ حَتَّى ضَرَبَ ﷺ ظَهْرَهُ بِيَدِهِ. ثُمَّ قَالَ: أَتَشْهَدُ أَنِّي رَسُولُ اللّٰهِ؟ فَنَظَرَ إِلَيْهِ ابْنُ صَيَّادٍ. فَقَالَ: أَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ الأُمِّيِّينَ. فَقَالَ ابْنُ صَيَّادٍ لِرَسُولِ اللّٰهِ ﷺ: أَتَشْهَدُ أَنِّي رَسُولُ اللّٰهِ؟ فَرَفَضَهُ. ثُمَّ قَالَ: آمَنْتُ بِاللّٰهِ وَبِرُسُلِهِ. ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَاذَا تَرَى؟ قَالَ: يَأْتِينِي صَادِقٌ وَكَاذِبٌ

فَقَالَ ﷺ: خُلِّطَ عَلَيْكَ الأَمْرُ. ثُمَّ قَالَ لَهُ ﷺ: إنِّي قَدْ خَبَأْتُ لَكَ خَبِيئاً. فقَالَ ابْنُ صَيَّادٍ: هُوَ الدُّخُّ. فَـقَالَ ﷺ: اخْسَأْ، فَلَنْ تَعْدُو قَدْرَكَ. فَـقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: ذَرْنِي يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَضْرِبْ عُنُقَهُ. فَقَالَ ﷺ: إنْ يَكُنْ هُوَ فَلَنْ تُسَلَّطَ عَلَيْهِ، وَإنْ لَمْ يَكُنْهُ فَلاَ خَيْرَ لَكَ فِي قَتْلِهِ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

وزاد الترمذي بعد قوله: «خَبَأْتُ لَكَ خَبِيئاً، وَخَبَأَ لَهُ: يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُبِينٍ».

«الأُطُم» البناء المرتفع.

وقوله «اخْسَأْ» خسأت الكلبُ: إذا طردته.

2. (5015)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ömer İbnu'l-Hattab (radıyallahu anh), Ashab'tan bir grup içerisinde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte *İbnu Sayyad*'a doğru gittiler, Onu, Benî Megâle şatosunun yanında çocuklarla oynar buldular. O sıralarda büluğa yaklaşmış durumdaydı. *İbnu Sayyad, Aleyhissalâtu vesselâm,* eliyle sırtına vuruncaya kadar (onların geldiğini) hissetmedi. *Aleyhissalâtu vesselâm,* omuzuna vurup:

"Benim Allah'ın resulü olduğuma şehadet ediyor musun?" diye sordu. İbnu Sayyad ona bakıp:

"Şehadet ederim ki, sen ümmilerin peygamberisin!" dedi. İbnu Sayyad da Resulullah'a:

"Sen, benim Allah'ın resulü olduğuma şehadet eder misin?" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm* onu reddetti ve:

"Ben Allah'a ve O'nun resullerine iman ettim!" buyurdu ve sonra sordu:

"Pekiyi, ne görüyorsun?"

"Bana bir doğru sözlü (sadık), bir de yalancı (kazib) gelmektedir" diye cevap verdi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:

"Sana bu iş karıştırıldı! (Sıdkı kizb; kizbi sıdk ile karıştırıyorsun)" buyurdular. Sonra da Aleyhissalâtu vesselâm ona:

"Ben senin için (içimde) bir şey sakladım (bil bakalım!)" dedi. *İbnu Sayyad:*

"O dumandır!" diye cevap verdi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Sus, sen kendi kadrini hiçbir vakit aşamayacaksın!" buyurdular. Bunun üzerine Hz. Ömer (radıyallahu anh):

"Ey Allah'ın Resulü! Bana müsaade buyurun şunun boynunu vurayım!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm da:

"Eğer (Deccal) bu ise, sen ona musallat edilecek değilsin, eğer bu Deccal değilse onu öldürmekte sana bir hayır yok!" buyurdular." [Buharî, Cenaiz 80, Şehadat 3, Cihad 178, Edeb 97; Müslim, Fiten 85, 95, (2924, 2930); Ebu Davud, Mehahim 16, (4329); Tirmizî, Fiten 63, (2250), 56, (2236).]

Tirmizî, "Ben senin için (içimde) bir şey sakladım (bil bakalım!)" sözünden sonra şu ibareyi ilave etti: "Onun için (içinde) **"O halde semanın ap aşikâr bir duman getireceği günü gözetle (Habibim)"** (Duhan 10) ayetini gizlemişti."

5016 ٣– وعن جابر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [فُقِدَ ابْنُ صيَّادٍ يَوْمَ الْحَرَّةِ]. أخرجه أبو داود.

3. (5016)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "İbnu Sayyad, Harre Savaşı sırasında kaybedildi." [Ebu Davud, Melahim 16, (4332).]

AÇIKLAMA:

1- Kaydedilen rivayetlerden de anlaşılacağı üzere *İbnu Sayyad* -ki bazı rivayetlerde *İbnu Said* diye de geçer- *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın devrinde yaşamış bir Yahudidir. Yaşça küçüktür. Ancak Resulullah'tan sonra da yaşamıştır. Aleyhissalâtu vesselâm onun Deccal olmasından kuşkulanmış ve bunu tahkik etmek istemiştir. Resulullah'ın onun Deccal olduğuna dair kuşku ve araştırmaları, bazı sahabilerde "İbnu Sayyad, Deccal'dir" kanaatini hasıl etmiştir. Öyle ki, *İbnu Sayyad,* hakkında yaygınlık kazanan bu kuşkulu durumdan rahatsızlık duyarak, Mekke'ye giderken Ebu Said'e şikayetlenir: "Halk beni Deccal biliyor. Sen Aleyhissalâtu vesselâm'ın *"Deccal'in çocuğu olmayacak"* dediğini duymadın mı?" der. "Evet!" cevabını alınca: "Halbuki benim çocuğum var" der ve "Resulullah'ın *"Deccal, Mekke'ye ve Medine'ye girmeyecek!"* buyurduğunu işitmedin mi?" diye sorar. Ebu Said "Evet!" deyince "Ben Medine'de dünyaya geldim. İşte şimdi de Mekke'ye gidiyorum" der. Bazı rivayetler, İbnu Sayyad'ın bu sadedde; "Resulullah'ın *"Deccal Yahudiden olacak, ben ise Müslümanım"* dediğini de kaydeder.

2- *İbnu Sayyad* meselesi şarihleri çokça meşgul eden bir bahis olmuştur. İbnu Hacer, Kitabu'l-İ'tisam'da bu hususu etraflıca işler. Teferruata girmeyeceğiz. Bahsi daha veciz olarak işleyen Nevevî, ulemanın şöyle söylediğini kaydeder: "Onun kıssası müşkil, durumu ise müştebih (karmaşık)dir: Bu kimse meşhur olan Mesih Deccal midir, yoksa başkası mıdır? Şurası muhakkak ki, deccallerden bir deccaldir.

Alimler şu hususu da belirtmişlerdir: Bu hususta gelen hadislerin zahirine göre *Aleyhissalâtu vesselâm*'a onun veya bir başkasının Deccal olduğuna dair vahiy gelmemiştir. Ama Resulullah'a Deccal'ın evsafı vahyen bildirilmiştir. *İbnu Sayyad*'da ise bu sıfatlarla ilgili bazı muhtemel karineler mevcuttu. Bu sebeple *Aleyhissalâtu vesselâm,* ne onun ne de başkasının Deccal olduğu hususunda kesin hükme gitmemiştir. Hz. Ömer'e: *"Eğer o, Deccal olsaydı, sen onu öldürmeye asla muktedir olamayacaktın"* demesi de bundandır. *İbnu Sayyad*'ın: "Ben Müslüman oldum, Deccal ise kâfirdir. Deccal'in çocuğu olmayacak, benim ise çocuğum olmuştur. Deccal Mekke ve Medine'ye girmeyecektir, ben ise Mekke'ye de Medine'ye de girdim" şeklindeki ihticacına gelince, bu sözlerinde onun Deccal olmayacağına delil yoktur. Zira Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* Deccal'in fitnesi ve yeryüzüne çıkışı vaktindeki sıfatlarını haber vermiştir."

3- Şato diye çevirdiğimiz kelimenin aslı ütümdür. Medine'deki, yüksek ve müstahkem binalara denmektedir. Umumiyetle dış duvarları sağlamdır. Eskiden kalma müstahkem yapılardır.

4- *Benî Megâle*'yi el-Kâdı şöyle açıklar: "Balat'ın nihayetinde Mescid-i Nebevi'yi karşına alarak durdun mu, sol tarafında kalanlar hep Benî Megâle'dir."

5- Rivayette, *İbnu Sayyad*'ın nübüvvet iddiası mevzubahistir. Buna rağmen Aleyhissalâtu vesselâm onu cezalandırma cihetine gitmemiştir. Halbuki peygamberlik iddiası İslamiyet'i inkar manasına gelen bir suçtur; cezası ölümdür. Buna iki ayrı sebep zikredilmiştir:

★ *İbnu Sayyad,* o sıralarda henüz çocuktu, cezaya ehil değildi.

★ Yahudilerle Müslümanların sulh yaptıkları bir döneme rastlamıştır.

Bu sulhtan maksad, *Resulullah*'ın hicretten sonra Medine'deki Yahudi ve diğer müşrik kabilelerle Müslümanların arasındaki münasebetleri tanzim eden antlaşmadır. Bu antlaşma bir metin halinde yazılı olarak tesbit edilmiştir. Bir kısım müellifler buna "İslam'ın ilk anayasası" demiştir.

Hattâbî'ye göre, "İbnu Sayyad, bu antlaşma mucibince sulh yapılmış olan Yahudilerin bir ferdi idi. Onun kehanet nev'inden yaptığı bir kısım iddiaları Resulullah'a ulaşıyordu. Bu sebeple onun hakkında bir tahkik ve ankette bulunmak istemiş ve bunu yapmıştır: "Ona haber vermeden yaklaşmış, sarfettiği bazı sözleri bizzat işitip tahlil etmeye ehemmiyet vermiştir.

Nitekim bunda muvaffak olmuş, bizzat konuşmuş ve görmüş ki, batıl bir yoldadır ve sihirbazlardan bir sihirbaz veya bir kahin veya kendisine cinlerin veya şeytanların gelip, bazı kelamları lisanına koydukları bir tiptir."

6- *Aliyyu'l-Kârî,* Resulullah, İbnu Sayyad'a: *"Sana gelenler ne söylüyorlar?"* şeklinde soru sormuş olmalıdır. Cevabın da: "Bana getirdikleri haber bazan doğrudur, bazan da yalandan ibarettir" şeklinde olması gerektiğini belirtir.

Keza "Sana bu iş karıştırıldı" ifadesinin altında: "Sana bazan doğru, bazan yanlış haber getirdikleri için sen kizbi sıdk, sıdkı da kizb zannedip bu zıtları birbirine karıştırır hale gelmişsin" manasının yattığını şarihler belirtir.

7- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm),* İbnu Sayyad'ın gaybı bilip bilmediğini isbat etmek için, içinden فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُبِينٍ ayetini tutar ve ona: *"Ne tuttum?"* diye sorar. İbnu Sayyad "ed-Duh!" der. Bazı alimler *ed-Duh* kelimesinin ed-Duhan'dan gelme bir kelime olduğunu söylemiş ise de, el-Kâdı: "İbnu Sayyad ayetten sadece bu eksik kelimeyi söyleyebildi. Zaten kahinlerin adeti de budur. Zaten şeytan semaya haber hırsızlamak için çıkınca, Kur'an'ın haber verdiği şahab atılmazdan önce ne kapabildiyse onu getirebilmektedir" der.

8- *Hz. Ömer*'in *"İbnu Seyyad Deccal'dir"* şeklineki kesin iddiasına rağmen, Resulullah'ın sükût etmiş olmasını Beyhakî şöyle yorumlar: "Muhtemelen, *Aleyhissalâtu vesselâm* onun hakkında mütevakkıftı, yani "Deccal" veya "değil" diye hükme gitmekten geri duruyordu. Ama sonradan kendisine onun değil, başkasının Deccal olduğu hususunda İlahî açıklama gelmiştir. Temîm hadisesinde[6] olduğu üzere." Nevevî, bu ifade ile Beyhakî'nin "İbnu Sayyad'ın değil, başkasının Deccal olduğu" görüşünü tercih etmiş bulunduğunu belirtir.

9- 5016 numaralı hadiste, *İbnu Sayyad*'ın Harra Savaşı'nda kaybolduğu belirtilir. Bu savaş, *Hz. Muaviye*'nin oğlu Yezid'in, Medinelilere karşı savaşıp galebe çaldığı savaştır. *İbnu Sayyad*'ın bu savaşta ölme hadisesi ihtilaflıdır. Çünkü, onun Medine'de öldüğü de rivayetlerde gelmiştir. Ancak bazı alimler "Harra Savaşı'nda kaybolma" ifadesinin Medine'de veya bir başka yerde de ölmüş olma manasını da muhtemil olduğunu belirterek, arada ihtilaf görmemiştir.

6- Temim hadisi 5009 numarada geçti.

DÖRDÜNCÜ FASIL

KIYAMET ÖNCESİ FİTNELER

5017 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتّى تُقَاتِلُوا قَوْماً نِعَالُهُمُ الشَّعَرُ؛ وَلاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتّى تُقَاتِلُوا قَوْماً كَأنَّ وُجُوهَهُمْ الْمِجَانُّ الْمُطْرَقَةُ صِغَارُ الأعْيُنِ ذُلْفُ الأنُوفِ]. أخرجه الخمسة.

« المِجَانُّ » جمع مجنّ وهو الترس.

و« المُطْرَقَةُ » التي ضوعف عليها العصب وألبسته شيئاً فوق شئ.

1. (5017)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ayakkabıları kıldan bir kavimle savaşmadıkça kıyamet kopmaz. Siz, yüzleri kılıflı kalkanlar gibi, gözleri küçük, burunları yassı olan bir kavmle savaşmadıkça kıyamet kopmaz." [Buharî, Cihad 95, 96, Menâkıb 25; Müslim, Fiten 62, (2912); Ebu Davud, Melahim 9, (4303, 4304); Tirmizî, Fiten 40, (2216); Nesâî, Cihad 42, (6, 45).]

AÇIKLAMA:

Burada, Müslümanların mutlaka savaşacakları bir kavmin fizyolojik tasviri yapılmakta, fakat ismi verilmemektedir. Bu tasvire göre, ayakkabıları, koyun yünü, keçi kılı veya deve yünü gibi şeylerden imal edilecektir. Yüzleri de kalkan gibi geniş ve burunları da yassı olacaktır.

Muhaddisler, bu kavmin Türkler olduğunda müttefiktirler. Buharî' nin bu hadisi verdiği bablardan birinin adı; بَابُ قِتَالِ التُّرْكِ "Türklerle Savaş Babı"dır. Hadisin burada kaydedilen vechinde *Türk* kelimesi geçmezse de, Buharî'nin aynı babta kaydettiği müteakip hadiste *Türk* kelimesi de

geçer: *"Küçük gözlü, kırmızı yüzlü, yassı burunlu, yüzleri kılıflı kalkanlar gibi olan, (kıldan ma'mul elbise giyen ve kıl içerisinde yürüyen) Türk (ler)le savaşmadığınız müddetçe kıyamet kopmaz.."*

Hadiste, yüzün kalkana benzetilmesi Beyzavî'ye göre yüzün geniş ve yuvarlak olmasındandır, kılıflı denmesi de sertliği ve etinin çokluğundandır.

Ayakkabılarının kıldan olmasından maksad, bazı şarihlerce, saçlarının ayakkabılarına değecek kadar uzun olmasıdır. Bazıları da: "Bundan maksad onların, ayakkabılarını örülmüş (keçeleşmiş) kıl ve yünden yapmalarıdır" demiştir. Bugün çobanların ve hatta köylülerin hâlâ kullandıkları ve keçeden yapılan "kepenk"in kastedilmiş olması da muhtemeldir. Ayakkabılarının da kıldan olması, geçmiş devirlerde giyilen ve kılı yolunmamış deriden yapılan çarığa işaret de olabilir. Çarığın iç kısmı, yerin sertliğini hafifletmek maksadıyla keçe ile beslenip takviye edilmesi de hadisi te'yid eden bir durumdur.[7]

İbnu Hacer bu hadisin şerhi sadedinde Türklerle ilgili olarak şu açıklamayı sunar: "Sahabe zamanında şu hadis meşhur idi: اُتْرُكُوا التُّرْكَ مَا تَرَكُوكُمْ *"Türkler sizi bıraktıkça, siz de onları bırakın (onlarla savaşmayın)."* Taberâni bunu Hz. Muaviye rivayeti olarak kaydeder. Hz. Muaviye: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın böyle söylediğini işittim!" demiştir. *Ebu Ya'la* aynı hadisi bir başka vecihten olmak üzere *Muaviye İbnu Hudeyc*'ten rivayet eder. *İbnu Hudeyc* der ki: "Ben Hz. Muaviye'nin yanında idim. Ona amilinden Türklerle karşılaştıklarına ve onları hezimete uğrattıklarına dair bir mektup gelmişti. *Hz. Muaviye* bu habere öfkelendi. Sonra amiline: "Benden emir gelmedikçe onlarla savaşmayın, çünkü ben *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın إنَّ التُّرْكَ تُجْلِي الْعَرَبَ حَتَّى تُلْحِقَهَا بِمَنَابِتِ الشِّيحِ "Türkler, Arapları sürecek ve yavşan otunun bittiği yerlerde onlara yetişecek" dediğini işittim. Bu sebeple onlarla savaşmaktan hoşlanmıyorum."

Müslümanlar Emevîler zamanında Türklerle savaştılar. Müslümanlarla onlar arasında büyük mesafe vardı, burası yavaş yavaş fethedilerek açıklık kapandı. Türklerden çok sayıda esir alındı. Türklerde büyük bir güç ve şiddet bulunduğu için melikler onlara sahip olma hususunda aralarında adeta yarış yaptılar. Öyle ki, Mu'tasım zamanına gelin-

7- Tasvir ettiğimiz şekilde çarık ayakkabılar 1950'li yılların ortalarına kadar giyilirdi. Çarığın alt kısmını ve etrafını besleyen keçe vs.'ye de dolak denirdi.

diğinde askerlerin çoğunluğunu onlar teşkil etti. Zamanla Türkler Melik'e galebe çaldılar, oğlu Mütevekkil'i öldürdüler, sonra birer birer onun çocuklarını öldürdüler. Keza Samanîlerin melikleri de Türklerdendi. Böylece acem diyarlarına da galebe çaldılar. Bu diyarlara sonraları, Sebüktekin hanedanı bunların peşine de Selçukîler hakim oldu. Hakimiyetleri Irak, Şam ve Rum diyarlarına kadar uzandı. Bunların etbaları Zengîler, onların etbaları da Eyyubîler olarak devam ettiler. Türk olan bunlar çoğalarak Mısır, Şam ve Hicaz diyarlarına hakim oldular. Bunlar hicrî beşinci yüzyılda Selçukîlere karşı hücuma geçip memleketi harap, insanları perişan ettiler. Derken Büyük Musibet (et-Tammetu'l-Kübra) Tatarlardan geldi: Hicrî altıncı yüzyıldan sonra Cengiz Han çıktı ve dünyayı ateşe verdi. Bilhassa Meşrık tarafları büyük ekseriyeti ile bu felakete maruz kaldı. Onların şerrinden nasibini almayan belde hemen hemen yoktu. Altı yüz elli altıda, Bağdat'ın harab edilip son Abbasî halifesi Mu'tasım'ın onların eliyle öldürülmesi vukua geldi. Bunların bekayası, topal manasına gelen Leng lakabıyla meşhur Timur adındaki kişi gelinceye kadar tahribata devam ettiler. Timur, Şam diyarına geçti, oraları talan etti. Şam nehrini yakıp harabeye çevirdi. Batı'da Rum, doğuda Hind diyarlarıyla bunlar arasındaki yerlere hakim oldu. Allah onu alıp, çocukları arasına tefrika sokuncaya kadar hakimiyeti uzadı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şu sözünde haber verdiği hususların hepsi böyle zuhur etti. اِنَّ بَنِي قَنْطُورَةَ اَوَّلُ مَنْ سَلَبَ اُمَّتِي مُلْكَهُمْ "Ümmetimin hakimiyetini ilk defa ortadan kaldıracak olan Benû Kantûra'dır." Bu hadisi Taberânî, Hz. Muaviye rivayeti olarak kaydetmiştir. Benî Kantûra'dan murad Türklerdir.

Dendiğine göre, *Kantûra, Hz. İbrahim* aleyhisselam'ın bir cariyesinin adıdır. Bundan birkısım çocukları oldu. Bunlardan Türkler çoğaldı. Bu rivayeti kaydeden *İbnu'l-Esir,* makul bulmaz ve reddeder. Ancak şeyhimiz, el-Kamus'ta bunun doğruluğunda cezmeder (kesin kanaat beyan eder). Benî Kantûra'dan muradın Sudanlılar olduğuna dair başka görüş kaydeder.

Hadiste geçen *"ümmetim"* tabiriyle, Aleyhissalâtu vesselâm'ın ümmet-i nesebi kasdettiği, "ümmet-i davet"i kasdetmediğini belirten İbnu Hacer, Türkler hakkında bir başka babta başka bilgiler kaydettiğini ilave eder. İlgili babta şu açıklamalara yer verir: "Türklerin aslı hususunda ihtilaf edilmiştir. Hattâbî: "Onlar Benû Kantûra (Kantûra evladları)dır. Kantûra Hz. İbrahim'in cariyesi idi. Lügatçi Kürau'n-Neml: "Bunlar Deyledir" demiştir. Ancak, "Onlar Türklerden bir cinstir, Guzz da[8] öyle"

8- Guzz'un Oğuz demek olduğu açıktır.

denilerek bu görüş tenkid edilmiştir. Ebu Amr: "Türkler, Yafes'in zürriyetindendir. Bunlar birçok boylara ayrılır" demiştir. Vehb İbnu Münebbih der ki: "Onlar Ye'cüc ve Me'cüc'ün amca çocuklarıdır. Zülkarneyn, seddini inşa ettiği zaman, Ye cüc ve Me'cüc'den bir kısmı gaibdiler, onlar terkedildiler. Böylece kavimleriyle birlikte (seddin dahiline) giremediler. Bu sebeple (terk kökünden olmak üzere) onlara Türk denildi." Türklerin Tübba neslinden oldukları da söylenmiştir. Keza Efrîdun İbnu Sam İbni Nuh zürriyetinden oldukları, keza Yafes'in kendi sulbünden oldukları, keza İbnu Kûmi İbni Ya'fes zürriyetinden oldukları da söylenmiştir.

Bir kısmı, tarihen varlığı bilinen, ırkî taassuba dayanan yorum ve efsane karışımı bu rivayetleri, eski kitaplarda mevcut olanlar hakkında bir bilgi vermiş olmak için aynen kaydettik. Sünnî İslam'ın, gerek Şia tehlikesine karşı dahilî ve gerekse Haçlılar başta olmak üzere dış düşmanlara karşı haricî tehlikelere karşı en az bin yıllık himayesini fiilen deruhte etmiş olan milletimiz hakkında Vehb İbnu Münebbih'ten kaydedilen efsane nevinden rivayetlerle yanlış bir kanaat hasıl olmaması için, asrımızın büyük müfessir ve yorumcusu Bediüzzaman'ın Kur'an hizmeti adına, milletimiz hakkındaki hasbî yorumunu aksettiren birkaç pasajını buraya kaydetmeyi gerekli buluyoruz:

"İşte ey ehl-i Kur'an olan şu vatanın evladları! Altı yüz sene değil, belki Abbasîler zamanından beri bin senedir, Kur'ân-ı Hakîm'in bayraktarı olarak, bütün cihana karşı meydan okuyup, Kur'ân'ı ilan etmişsiniz. Milliyetinizi, Kur'ân'a ve İslamiyet'e kal'a yaptınız. Bütün dünyayı susturdunuz, müthiş tehacümatı defettiniz. Ta (Meâlen): **"Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, Allah onların yerine öyle bir kavim getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah'ı sever. Onlar mü'minlere karşı alçakgönüllü, kâfirlere karşı izzet sahibidirler. Allah yolunda cihad ederler ve dil uzatanların kınamasından da korkmazlar..."** (Mâide 54) âyetine güzel bir masaddak oldunuz..."

"Bediüzzaman'a göre, "Türkler Fahr-i Kâinat *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın da övgüsüne mazhar olmuştur: "Türkler hakkında sena-i Peygamberî muhakkaktır. Birkaç yerde Türklerden ehemmiyetle bahsetmiş hadis var. Fakat bu hadisin hakiki sureti ne olduğunu, yanımda kütüb-ü hadisiye bulunmadığından bilemiyorum. Fakat manası hakikat ve Türk milletinin sena-i Peygamberîye mazhar olduğu hakikattır. Bir nümunesi Sultan Fatih hakkındaki hadistir."

5018 ٢- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتّى تَنْزِلَ الرُّومُ بِالأَعْمَاقِ أَوْ بِدَابِقَ! فَيَخْرُجُ إِلَيْهِمْ جَيْشٌ مِنَ الْمَدِينَةِ مِنْ خِيَارِ أَهْلِ الأَرْضِ يَوْمَئِذٍ، فَإِذَا تَصَافُّوا. قَالَتِ الرُّومُ: خَلُّوا بَيْنَنَا وَبَيْنَ الَّذِينَ سَبُوا مِنَّا نُقَاتِلْهُمْ. فَيَقُولُ الْمُسْلِمُونَ: لاَ وَاللهِ لاَ نُخَلِّي بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ إِخْوَانِنَا. فَيُقَاتِلُونَهُمْ فَيَنْهَزِمُ ثُلُثٌ لاَ يَتُوبُ اللهُ عَلَيْهِمْ أَبَداً، وَيُقْتَلُ ثُلُثُهُمْ، أَفْضَلُ الشُّهَدَاءِ عِنْدَ اللهِ، وَيَفْتَتِحُ الثُّلُثُ فَلاَ يُفْتَتَنُونَ أَبَداً. فَيَفْتَتِحُونَ قُسْطَنْطِينِيَّةَ. فَبَيْنَمَاهُمْ يَقْتَسِمُونَ الْغَنَائِمَ، قَدْ عَلَّقُوا سُيُوفَهُمْ بِالزَّيْتُونِ. إِذْ صَرَخَ فِيهِمُ الشَّيْطَانُ: إِنَّ الْمَسِيحَ الدَّجَّالَ قَدْ خَلَفَكُمْ فِي أَهَالِيكُمْ، فَيَخْرُجُونَ، وَذلِكَ بَاطِلٌ، فَإِذَا جَاءُوا الشَّامَ خَرَجَ، فَبَيْنَمَاهُمْ يُعِدُّونَ لِلْقِتَالِ يُسَوُّونَ صُفُوفَهُمْ إِذْ أُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَيَنْزِلُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ فَأَمَّهُمْ. فَإِذَا رَآهُ عَدُوُّ اللهِ ذَابَ كَمَا يَذُوبُ الْمِلْحُ فِي الْمَاءِ، فَلَوْ تَرَكَهُ لَذَابَ حَتّى يَهْلِكَ، وَلَكِنْ يَقْتُلُهُ اللهُ بِيَدِهِ حَتّى يُرِيَهُمْ دَمَهُ فِي حَرْبَتِهِ]. أخرجه مسلم.

يقال «خَلَفَ الْقَوْمَ الْعَدُوُّ» إذا طرق أهلهم وهم غائبون عنهم.

2. (5018)- Yine *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Rumlar, A'mak ve Dâbık nam mahallere inmedikçek kıyamet kopmaz. Onlara karşı Medine'den bir ordu çıkar. Bunlar o gün arz ehlinin en hayırlılarıdır. Bu ordunun askerleri savaşmak üzere saf saf düzen alınca, Rumlar:*

"Bizden esir edilenlerle aramızdan çekilin de onları öldürelim!" derler. Müslümanlar da:

"Hayır! Vallahi sizinle, kardeşlerimizin arasından çekilmeyiz" derler. Bunun üzerine (Müslümanlar) onlarla harb eder. Bunlardan üçte biri inhizama uğrar. Allah ebediyen bunların tevbesini kabul etmez. Üçte biri katledilir, bunlar Allah indinde şehitlerin en faziletlileridir. Üçte biri de muzaffer olur. Bunlar ebediyen fitneye düşmezler. Bunlar İstanbul'u da fethederler. (Fetihten sonra) bunlar, kılıçlarını zeytin ağacına asmış ganimet taksim ederken, şeytan aralarında şöyle bir nida atar:

"Mesih Deccal, ailelerinizde sizin yerinizi aldı!"

Bunun üzerine, çıkarlar. Ancak bu haber batıldır. Şam'a geldikle-

rinde (Deccal) çıkar. Bunlar savaş için hazırlık yapıp safları tanzim ederken, namaz için ikamet okunur. Derken İsa İbnu Meryem iner ve onlara gitmek ister. Allah'ın düşmanı, Hz. İsa'yı görünce, tıpkı tuzun suda erimesi gibi, erir de erir. Eğer bırakacak olsa, (kendi kendine) helak oluncaya kadar eriyecekti. Ancak Allah onu kudret eliyle öldürür; öyle ki onlara, harbesindeki kanını gösterir." [Müslim, Fiten 34, (2897).]

AÇIKLAMA:

1- A'mak ve Dâbık, Suriye'de Halep yakınlarında iki yerin adıdır.

2- Hadiste geçen سُبُوا kelimesi سَبَوْا şeklinde de rivayet edilmiştir. سُبُوا مِنَّا "Bizden esir edilenler" demektir. سَبَوْا مِنَّا ise: "Bizden esir aldılar" demektir. Nevevî her iki okunuşun da yerinde olduğunu belirtir. Çünkü Irak-Suriye-Mısır gibi fethedilen yerlerin ahalisi önce esir alınmıştır. Bu durum سُبُوا ile ifade edilmiş olmaktadır. Mağlup olarak İslam'a giren ahali, bilahare diyar-ı Rum'u fethederek oraları esir almışlardır.

3- Hadis, o devirde insanların en hayırlılarını teşkil edecek olan Medine ahalisinden çıkarılacak ordunun üçte birinin kaçıp bozguna uğrayacağını, böylece bunların Allah'ın af ve mağfiretinden mahrum kalacağını, üçte birinin sebat edip şehid olacağını, geriye kalanların da zafere ulaşacaklarını haber vermektedir.

4- Hadiste *İstanbul*'un fethi mevzubahis edildiği için, ihbar vukua gelmiş olarak değerlendirilebilir. Ancak ganimet elde edilmesi, bu ganimetin paylaşılması sırasında silahların zeytin dalına asılması, Deccal'in çıkması gibi bir kısmı müteşabih unsurlar dikkat çekicidir. Silahların zeytin dalına asılması, sulh yoluyla düşülecek bir gaflet dönemini ifade edebilir. Bu dönemde *Deccal*'in çıkma ve ailelerde erkeklerin yerini alma şayiası mevzubahis olmaktadır. *Deccal* bir kişi olarak nasıl ailelerin herbirinde yer alabilir? Bu, belki de Müslümanların, bolluktan gelen bir rehavet ve gafleti sebebiyle *Deccal* rejiminin terbiye işlerini ailelerde üzerine almasıdır. Ancak, bu hal onun kesin galebesi olmayacak, Allah'ın lütfu ile mü'minlerin namaz(la temsil ve teşbih edilen İslam'ın) etrafında tesis edecekleri birlikle *Deccal* fitnesi bertaraf edilecektir. Bu hali, Hz. İsa'nın inmesi ve Müslümanlara katılma arzusu tamamlamaktadır.

Şu halde hadis, kendisinden bazı mesajlar almaya açık bir mahiyettedir.

5019 ٣– وعنه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : هَلْ سَمِعْتُمْ بِمَدِينَةٍ جَانِبٌ

مِنْهَا فِي الْبَرِّ وَجَانِبٌ مِنْهَا فِي الْبَحْرِ؟ قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ: لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَغْزُوهَا سَبْعُونَ أَلْفاً مِنْ بَنِى إِسْحَاقَ، فَإِذَا جَاؤُهَا نَزَلُوا فَلَمْ يُقَاتِلُوا بِسِلاَحٍ، وَلَمْ يَرْمُوا بِسَهْمٍ، قَالُوا: لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ، وَاللّٰهُ أَكْبَرُ، فَيَسْقُطُ أَحَدُ جَانِبَيْهَا الّذى فِي الْبَحْرِ. ثُمَّ يَقُولُونَ الثَّانِيَةَ: لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ، وَاللّٰهُ أَكْبَرُ. فَيَسْقُطُ جَانِبُهَا الآخَرُ ثُمَّ يَقُولُونَ: لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ، وَاللّٰهُ أَكْبَرُ. فَتُفْرَجُ لَهُمْ فَيَدْخُلُونَهَا، فَيَغْنَمُونَ فَبَيْنَاهُمْ يَقْتَسِمُونَ الْغَنَائِمَ إِذْ جَاءَهُمُ الصَّرِيخُ؛ فَقَالَ: إِنَّ الدَّجَّالَ قَدْ خَرَجَ فَيَتْرُكُونَ كُلَّ شَىْءٍ وَيَرْجِعُونَ]. أخرجه مسلم.

3. (5019)- Yine *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün):

"Bir tarafı karada bir tarafı da denizde olan bir şehir işittiniz mi?" diye sordular. Oradakiler: "Evet!" deyince, şöyle buyurdular:

"İshakoğullarından yetmiş bin kişi bu şehre sefer tertiplemedikçe kıyamet kopmaz. Askerler şehre gelince konaklarlar. Ancak silahla savaşmazlar, tek bir ok dahi atmazlar. "Lailahe illallahu vallahu ekber!" derler. Bunun üzerine şehrin kara tarafı düşer. Sonra askerleri ikinci kere, "Lailahe illallahu vallahu ekber" derler, şehrin diğer tarafı da düşer. Sonra tekrar "Lailahe illallahu vallahu ekber!" derler. Bu sefer onlara (kapılar) açılır. Oradan şehre girerler ve şehrin ganimetini toplarlar. Ganimetleri aralarında taksim ederlerken, yanlarına bir münadi gelip: "Deccal çıktı!" diye bağırır. Askerler her şeyi bırakıp geri dönerler" [Müslim, Fiten 78, (2920).]

AÇIKLAMA:

Burada kastedilen şehrin İstanbul olduğu, *Benî İshak*'la da Arapların kastedildiği belirtilmiştir. Rivayetlerin bazısında Benî İshak yerine Benî İsmail tabiri gelmiştir. Arapları kastedmede Benî İsmail tabiri daha fasihtir. Çünkü Araplar, *Hz. İshak*'tan ziyade *Hz. İsmail*'in ahfadıdır. Aliyyu'l-Kârî, bu tabirle Arap ve Arap olmayan başka Müslümanların kastedilmiş olacağını, ancak tağlib tarikiyle Arap dendiğini belirtir.

5020 ٤– وعن ابنِ عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لَتُقَاتِلُنَّ الْيَهُودَ فَلَتَقْتُلُنَّهُمْ حَتَّى يَقُولَ الْحَجَرُ: يَا مُسْلِمُ هذا يَهُودِيٌّ خَلْفِي تَعَالَ فَاقْتُلْهُ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

4. (5020)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Yahudilerle savaşacak ve onları öldüreceksiniz. Öyle ki taş dahi: "Ey Müslüman! İşte Yahudi, arkamda (saklandı), gel, öldür onu!" diyecek."
[Buharî, Cihad 94, Menakıb 25; Müslim, Fiten 79, (2921); Tirmizî, Fiten 56, (2237).]

5021 ٥– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَقْتَتِلَ فِئَتَانِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ فَيَكُونَ بَيْنَهُمَا مَقْتَلَةٌ عَظِيمَةٌ، دَعْوَاهُمَا وَاحِدَةٌ]. أخرجه الشيخان.

5. (5021)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Müslümanlardan iki grup aralarında savaşmadıkça kıyamet kopmaz. Bunlar aralarında büyük bir savaş yaparlar, fakat davaları birdir."
[Buharî, Fiten 24, Menakıb 25, İstitabe 8; Müslim, İman 248, (157), Fiten 17, (157).]

AÇIKLAMA:

İslam alimleri burada temas edilen iki grupla, *Hz. Ali* ve *Hz. Muaviye* (radıyallahu anhümâ)'nin gruplarını anlarlar. Her iki tarafın da "Müslüman" olarak tesmiyelerini ve "davalarının bir" olduğu tabirini değerlendiren şarihler: "Hadiste, bu gruplardan herbirini tekfir eden Haricîlere reddiye vardır" derler. Ancak bir başka hadiste تَقْتُلُ عَمَّاراً الْفِئَةُ الْبَاغِيَةُ *"Ammar'ı bağî bir grup öldürecek"* ibaresini de gözönüne alarak, Hz. Ali'nin bu savaşta haklı (musib) olduğuna hükmederler. Çünkü Ammar'ı, Hz. Muaviye'nin adamları öldürmüştür.

5022 ٦– وعن حذيفة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَقْتُلُوا إِمَامَكُمْ وَتَجْتَلِدُوا بِأَسْيَافِكُمْ وَيَرِثَ دُنْيَاكُمْ شِرَارُكُمْ]. أخرجه الترمذي.

6. (5022)- *Hz. Huzeyfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Nefsim yed-i kudretinde olan Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun! İmamınızı öldürmedikçe, kılıçlarınızı birbirinize kullanmadıkça, dünyanıza şerirleriniz varis olmadıkça kıyamet kopmaz." [Tirmizî, Fiten 9, (2171).]

AÇIKLAMA:

Burada Müslümanların emr-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l-münkeri terketmenin sonucu olarak karşılaşacakları içtimâî bozukluk ifade edilmektedir:

★ Sultanlarını öldürüp kargaşaya düşmek.

★ İç kavgaya girişmek.

★ Şerir kimselerin kahır ve zulümle, idarî mekanizmayı ele geçirmeleri ve zorbalıkla maddî kazançlar temin etmeleri.

5023 ٧– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتّى يَكْثُرَ الْهَرْجُ. قَالُوا: وَمَا الْهَرْجُ؟ قَالَ: الْقَتْلُ، الْقَتْلُ]. أخرجه الشيخان.

7. (5023)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Herc atmadıkça kıyamet kopmaz!" buyurmuşlardı. (Yanındakiler):

"Herc nedir ey Allah'ın Resulü?" diye sordular.

"Öldürmek! Öldürmek!" buyurdular." [Müslim, Fiten 18, (157).]

5024 ٨– وعن أنسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَكُونُ بَيْنَ يَدَى السَّاعَةِ فِتَنٌ كَقِطَعِ اللَّيْلِ الْمُظْلِمِ، يُصْبِحُ الرَّجُلُ مُؤْمِناً وَيُمْسِي كَافِراً. وَيُمْسِي مُؤْمِناً وَيُصْبِحُ كَافِراً، وَيَبِيعُ أَقْوَامٌ دِينَهُمْ بِعَرَضٍ مِنَ الدُّنْيَا]. أخرجه الترمذي.

« قطع الليل » طائفة منه.

8. (5024)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kıyamet kopmazdan önce gece karanlığının parçaları gibi fitneler olacak. (O vakit) kişi mü'min olarak sabaha erer de kâfir olarak akşama kavuşur. Mü'min olarak akşama erer, kâfir olarak sabaha kavuşur. Birçok kimseler azıcık bir dünyalık mukabilinde dinlerini satarlar." [Tirmizî, Fiten 30, (2196).]

BEŞİNCİ FASIL

RESÛLULLAH'TAN SONRA KIYAMET YAKINDIR

5025 ١– عن سهل بن سعد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: بُعِثْتُ أَنَا وَالسَّاعَةَ كَهَاتَيْنِ، وَأَشَارَ بِأُصْبُعَيْهِ، السَّبَّابَةِ وَالَّتِي تَلِيهَا]. أخرجه الشيخان.

1.(5025)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm):*

"Ben kıyamet şöyle yakın olduğu halde gönderildim!" buyurdular ve şehadet parmağıyla orta parmağını yanyana gösterdiler. "[Buharî, Rikak 39, Tefsir, Nâziat 1, Talak 25; Müslim, Fiten 132, (2950).]

5026 ٢– وعن المستورد بن شدّاد الفِهْرِي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بُعِثْتُ فِي نَفَسِ السَّاعَةِ فَسَبَقْتُهَا كَمَا سَبَقَتْ هذِهِ لِهذِهِ، لأُصْبُعَيْهِ السَّبَّابَةِ وَالْوُسْطَى]. أخرجه الترمذي.

2. (5026)- *Müstevrid İbnu Seddad el-Fihrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Ben kıyametin kopacağı aynı saatte gönderildim. Ancak, şunun şunu geçmesi gibi ben kıyamet saatini geçip biraz evvel geldim!"* buyurdular ve orta parmağı ile şehadet parmağını gösterdiler." [Tirmizî, Fiten 39, (2214).]

AÇIKLAMA:

1- *Kadı İyaz,* "Bu hadisten murad kıyametin kopma zamanının pek yakın olduğunu ifade etmektir" der.

2- Şehadet parmağıyla orta parmağı yanyana getirip "şu ikisi gibi" demiş olması, farklı yorumlara sebep olmuştur:

★ Kıyas uzunluk yönüyle yapılmıştır; orta, biraz uzundur.

★ İkisi arasında bir başka parmak olmadığı gibi, kıyamet'le O'nun arasında başka peygamber yoktur.

★ Kıyamet hadisesinin pek yakın olduğu ifade edilmiştir.

★ Peygamberliğin gelişi, kıyametin gelişine, orta parmağın uzunluğu nisbetinde az bir önceliğe sahiptir.

★ Resulullah'ın daveti kıyamet anına kadar devam edecek, birbirinden ayrılmayacak, tıpkı o iki parmak birbirinden ayrılmadığı gibi.

3- Kurtubî, et-Tezkire'de şunları söyler: "Hadisin manası kıyamet hadisesinin yakınlığını ifade eder. Bu hadisle, مَا الْمَسْئُولُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ مِنَ السَّائِلِ *"Kıyametin ne zaman kopacağını, sorulan, sorandan daha iyi bilmiyor"* hadisi arasında münafat yoktur. Zira sadedinde olduğumuz hadisten murad Resulullah'la kıyamet arasında başka bir peygamberin olmadığını beyandır. Tıpkı şehadet parmağı ile orta parmak arasında bir başka parmak olmadığı gibi. Bu beyandan kıyametin vaktini bilme manası çıkmaz. Fakat hadisin siyakından kıyametin yakınlığı anlaşılır. Alâmetleri ise, şu ayette ifade edildiği üzere peşpeşe gelmektedir: .... فَقَدْ جَاءَ اَشْرَاطُهَا **"Hâlâ onlar o saatten ve onun kendilerine ansızın geleceğinden başkasını mı bekliyorlar? İşte onun alâmetleri gelmiştir. Öyleyse bu, onlara geldiği vakit düşünüp ibret almaları kendilerine ne ifade verecek?"** (Muhammed 18). *Dahhak,* ayette gelmeye başladığı haber verilmiş olan alâmetlerden birincisinin Nübüvvet-i Muhammediye'nin gönderilmesi olduğunu söylemiştir.

Ayetten de anlaşılacağı üzere, alâmetlerin daha önce gelmesi insanları ikaz ve irşaddır; gafletten tenbihtir, tevbeye teşvik, ahirete hazırlıktır. Kıyametin yakın olduğu hususunda *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın pek sık olan hatırlatmaları da aynı maksada müteveccihtir.

ALTINCI FASIL

KIYAMETTEN ÖNCE BİR ATEŞİN ÇIKMASI

5027 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتّى تَخْرُجَ نَارٌ مِنْ أَرْضِ الْحِجَازِ تُضِيءُ أَعْنَاقَ الإِبِلِ بِبُصْرَى]. أخرجه الشيخان.

1. (5027)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Hicaz bölgesinden bir ateş çıkmadıkça kıyamet kopmaz. Bu ateş Busra'daki develerin boyunlarını aydınlatacaktır." [Buharî, Fiten 24; Müslim, Fiten 42, (2902).]

5028 ٢– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : تَخْرُجُ نَارٌ مِنْ حَضْرَمَوْتَ، أَوْ مِنْ بَحْرِ حَضْرَمَوْتَ قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ تَحْشُرُ النَّاسَ. قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ فَمَا تَأمُرُنَا؟ قَالَ: عَلَيْكُمْ بِالشَّامِ]. أخرجه الترمذي.

2. (5028)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Kıyametten önce, Hadramevt'ten -veya Hadramevt denizinden- bir ateş çıkacak, insanları toplayacak" buyurmuşlardı. (Orada bulunanlar):

"Ey Allah'ın Resulü (o güne ulaşırsak) ne yapmamızı emredersiniz?" diye sordular.

"Size Şam('ı yani Suriye'ye gitmenizi) tavsiye ederim" buyurdular." [Tirmizî, Fiten 42, (2218).]

AÇIKLAMA:

Kaydedilen bu iki hadis, kıyamet alâmetlerinden olarak Hicaz bölgesinden muazzam bir ateşin çıkacağını, bu ateşin çıkardığı aydınlığın Su-

riye'deki Busra şehrinden görüleceğini ifade ediyor. Hicaz bölgesinden çıkacak bu ateşle ilgili rivayetler farklı tariklerden, ziyade ve noksan ifadelerle gelmiştir. Hz. Ömer'den gelen bir rivayet şöyle: *"Hicaz vadilerinden birinde Busra'daki develerin boyunlarını aydınlatacak bir ateş sel olup akmadıkça kıyamet kopmaz."*

Huzeyfe İbnu Esid (radıyallahu anh)'in rivayeti şöyle: *"Rûman veya Rekûye'den çıkıp Busra'daki develerin boynunu aydınlatacak bir ateş zuhur etmedikçe kıyamet kopmaz."*

Şarihler, bu ateş hadislerinin şerhinde tam bir mutabakat sağlayamazlar:

İki ayrı ateş mevzubahis olabilir. Biri, insanların haşrini (toplanmasını) sağlayacak Kıyamet ateşidir; biri de 654 yılında Medine'de volkan patlamasını andıran gürültü ve zelzele ile ortaya çıkıp birkaç gün dehşet saçan bir ateştir. Bu ateş, müşahid müelliflerin ifadesiyle -ki müteakiben kaydedeceğiz- Busra dağlarından da görülmüştür.

Busra, bugünün Şam şehrine üç konak mesafede Havran da denen tarihî bir kasabanın adıdır.

Medine'de çıktığı belirtilen ateş mevzuuna devrin alimleri fazlaca ehemmiyet vererek bir kısmı bizzat müşahedesini, bir kısmı da işittiklerini olmak üzere bize aktarmışlardır. *İbnu Hacer* bu kaynaklardan iktibaslar yaparak hâdise hakkında geniş bilgi verir. Bazı özetlemeler yapacağız:

"Kurtubî (ki vefatı 671'dir) et-Tezkire nam eserinde der ki: "Hicaz'ın Medine yakınlarında bir ateş çıktı. Bu ateş hicrî 654 yılının Cemadiyelahir ayının üçünde çarşamba gününün gecesinde şiddetli bir zelzele ile başladı. Cuma günü kuşluk vaktine kadar devam etti. Zelzele o vakitler sükun buldu. (Bir volkan patlaması olan) ateş, Kureyza yurdunun Harre tarafındaki düzlükte muazzam bir cesamette zuhur etti.. Kırmızı ve mavi renkte ateşten bir nehir gibi akmaya başladı. Bu ateş tufanı, akarken gök gürültüsü gibi bir kısım sesler ve uğultular çıkarıyor, önüne gelen dağları ve kayaları eritip sürüklüyordu. Böylece akıntı er-Rekbü'l-Irakî mıntıkasına kadar geldi. Selin önünde sürüklenen cisimler orada dağ gibi büyük bir sed meydana getirdi. Ateş Medine yakınlarına kadar da gelmişti. (Ancak Cenab-ı Hak oranın hürmetine binaen daha da ilerlemesini durdurdu). Medine cihetinden esen serin bir rüzgâr, ateşi söndürdü. İnsanlar, bu ateşten tıpkı denizdeki galeyan gibi kaynamalara şahid oldu. Bir dostum: "Ben bu ateşin beş gün kadar yer ve göğe yükseldiğini müşahede ettim" dedi. Yine işittim ki, ateş Mekke'den ve Busra dağlarından da görülmüş."

Nevevî der ki: "Bu ateşin çıkışı bütün Suriye ahalisi nezdinde tevatüren şüyû bulmuş."

Ebu Şâmme -ki Şamlıdır ve 665 yılında vefat etmiştir- *Zeylü'r-Ravzateyn* adlı eserinde şu bilgiyi dermeyan eder: "Medine-i Münevvere'den 654 yılında Şa'ban ayının başlarında bazı mektuplar geldi. Bu mektuplarda Medine'de zuhur eden büyük bir hâdise anlatılıyordu. Bu hadise, Sahiheyn'de kaydedilmiş olan bir hadis-i şerifin ihbarını te'yid eder mahiyette idi." Bu hadisi de kaydeden Ebu Şâmme devamla der ki: "Hâdiseye şahid olanlardan sözüne güvendiğim biri, ateşin saçtığı ışık altında Teymâda mektup yazabildiğini söyledi." Bu mektuplarda Kurtubî'nin kaydettiği durumları andıran tasvirler var. Bu cümleden olarak, birinin yazdığına göre, Cemadiye'l-ahire ayının hafta başlarında Medine'nin doğusunda muazzam bir ateş zuhur etmişti ve ateşle Medine arasında yarım günlük mesafe vardı. Yerden patlayan ateş, bir vadi dolusu akmaya başlamış ve Uhud dağının hizasına kadar gelmiştir.

Bir diğer mektupta yazıldığına göre, "yer, Harre bölgesinde büyük bir ateş püskürtmüş, bu ateşin büyüklüğü Medine'deki Mescid-i Nebevî azametinde olmuştur ve bizzat Medine'den görülmüştür. Bundan hasıl olan ateş vadisinin boyu dört fersaha, genişliği dört mile ulaşmıştır. Bu vadide küçük çukurlar ve tepeler meydana gelmiştir." Bir başka mektupta: "Ateşten öyle bir ziya çıktı ki bunu Mekke'den gördükleri, ateşte uğultular olduğu, tasvirinden aciz kalınan bir mahiyet arzettiği" yazılmıştır. Ebu Şâmme, "Halkın bununla ilgili olarak şiirler inşad ettiğini, bu halin aylarca devam edip sonunda söndüğünü" yazar.

İbnu Hacer, bu açıklamalardan sonra, hadiste geçen ateşin Medine yakınlarında zuhur ettiği belirtilen bu ateş olduğu kanaatini beyan eder. Kurtubî ve birçoklarının da bu kanaatte olduklarını belirtir. Sonra: "İnsanları haşredecek olan ateş bir başka ateştir" der.

Bundan sonra *İbnu Hacer,* cahiliye devrinde Hicaz bölgesinde, Halid İbnu Sinan zamanında yine Medine civarında çıkmış olan bir ateşten bahseder. Bu ateşle ilgili haber *Ebu Ubeyde Ma'mer İbnu'l-Müsenna*'nın *Kitabu'l-Cemacim* adlı eseri ile Hakim'in el-Müstedrek'inde anlatılmıştır.

Teferruatı efsane olan bu hâdise mevzumuzu ilgilendirmez. Ancak, o bölgenin zaman zaman bu çeşit hâdiselere sahne olduğu hususunda bir fikir verir ve kıyamete yakın da böyle bir hâdisenin çıkabileceği meselesinde kanaat hasıl eder. Ancak şu da var ki, hadiste zikredilen ateş, bir volkan patlaması şeklinde değil, bütün insanları ilgilendirip belli bir görüşte toplayacak farklı bir ateş şeklinde de tecelli edebilir.

Her halukârda, İslam uleması 654 yılında Medine civarında zuhur eden ateşte Resulullah'ın bir mucizesini görmüşlerdir.

YEDİNCİ FASIL

MUASIRLARIN ÖMRÜ

5029 ١ – عن أبي الزبير عن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : مَا مِنْ نَفْسٍ مَنْفُوسَةٍ الْيَوْمَ تَأْتِي عَلَيْهَا مِائَةُ سَنَةٍ وَهِيَ حَيَّةٌ يَوْمَئِذٍ، يَعْنِي نَقْصَ الْعُمْرِ]. أخرجه مسلم والترمذي.

1. (5029)- *Ebu'z-Zübeyr, Hz. Cabir* (radıyallahu anh)'den naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bugün doğmuş (canlı olan) hiçbir nefis yoktur ki, yüz sene sonra ölmemiş olsun." (Ravi der ki): "Bununla ömrün kısalması kastedilmiştir." [Müslim, Fezâilu's-Sahabe 218, (2538); Tirmizî, Fiten 64, (2251).]

AÇIKLAMA:

Hadis muhtelif vecihlerden gelmiştir. Farklı rivayetlerde, hadisi açıklayıcı ziyadeler mevcuttur. Hadis, o gün doğmuş bulunan bir çocuğun yüz yıldan fazla yaşamayacağını ifade eder. Şarihler daha sonra doğanların fazla yaşamasının hadisi nakzetmeyeceğine dikkat çekerler. Esasen istisnaî nadir ferdlerin oluşu da kahir ekseriyet için konan hükmü bozmaz. Bununla ümmetin ömrünün kısa olacağının beyan buyrulduğunu söyleyen şarih de çıkmıştır. Bu hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vefatından yüzlerce yıl sonra ortaya çıkıp, sahabelik iddiasından bulunanların iddialarını reddetmede ciddi bir delil olmuştur." (9)

Hadisin Müslim'de gelen bir veçhinde, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın bu sözü, dar-ı bekaya irtihallerinden bir ay kadar önce söylemiş olduğu tasrih edilir.

5030 ٢ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [سَأَلَ رَجُلٌ رَسُولَ اللهِ ﷺ ، مَتَى السَّاعَةُ؟

9- Bu şarlatanlardan bazılarını ileriki ciltlerde tanıtacağız.

فَسَكَتَ هُنَيْهَةً، ثُمَّ نَظَرَ الى غُلاَمٍ بين يَدَيْهِ مِنْ أَزْدِ شَنُوءَةَ: فَـقَالَ: إنْ عُمِّرَ هذَا لَمْ يُدْرِكْهُ الْهَرَمُ حَتّى تَقُومَ سَاعَتُكُمْ. قَالَ أَنَسٌ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ: وذلِكَ الْغُلاَمُ مِنْ أَقْرَانِي يَوْمَئِذٍ]. أخرجه مسلم.

2. (5030)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Kıyamet ne zaman kopacak?" diye sormuştu. *Aleyhissalâtu vesselâm* bir müddet sükuttan sonra yanında duran Ezd-i Şenûe kabilesine mensup bir çocuğa bakıp:

"Bu delikanlı pir-i fani olmadan önce kıyametiniz kopacaktır!" buyurdular."

Hz. Enes (radıyallahu anh) der ki: "Çocuk o gün benim akranım idi."
[Müslim, Fiten 138, (2953).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, *Aleyhissalâtu vesselâm,* herkesin ölümünü, kendisi için "kıyamet" olarak değerlendirmiş bulunmaktadır. Hadisi, dünyanın eceli olan kıyametten ziyade kendi ecelimiz olan şahsî kıyametimizle ilgilenmeye bir uyarı olarak değerlendirebiliriz. Dünyanın eceli ilm-i İlahîde mahfuzdur, Allah'tan başka kimse bilemez. Ama beşerî ecelimiz, şahsî kıyametimiz, zaman olarak kısmen bellidir. Yarın hususunda bir garanti olmadığına göre, şu veya bu şekilde her an gelebilir. Öyleyse "Kıyamet" hadisesinden insan nefsi bir dehşet alıyor, ibrete meylediyor ise, bu ibreti, her an gelmesi muhtemel olan ecelinden, kopması muhtemel olan şahsî kıyametinden almalıdır. Efendimiz, dünyanın kıyametinden sorulduğu halde şahsî kıyameti zikretmek suretiyle cevap vermekle dikkatleri buna çekmek gereğine uyan bir irşadda bulunmuş olmaktadır.

SEKİZİNCİ FASIL

YALANCILARIN ZUHÛRU

5031 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتّى يَنْبَعِثَ دَجَّالُونَ كَذَّابُونَ قَرِيباً مِنْ ثَلاَثِينَ، كُلُّهُمْ يَزْعَمُ أَنَّهُ رَسُولُ اللهِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

1. (5031)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Otuz kadar yalancı deccaller çıkmadıkça kıyamet kopmaz. Bunlardan her biri Allah'ın elçisi olduğunu zanneder." [Tirmizî, Fiten 43, (2219); Ebu Davud, Melahim 16 (4333, 4334, 4335).]

AÇIKLAMA:

1- Daha önce de açıkladığımız üzere دَجْل kelimesi Arapçada "telbis (=giydirme, örtme) manasına gelir. Kizb yani yalan manasına da kullanılır. Çünkü, kizb de gerçeğin örtülmesidir. Deccal bu durumda yalancı demektir. Peygamber olmadığı halde peygamberliğini iddia eden manasında. Bu manada, sapık mezheplerin kurucuları birer Deccal olmaktadır.

2- Yalancı deccallerin çıkacağını haber veren hadisler farklı vecihlerde gelmiştir. Bunların herbirinde, mevzuyu açıklayıcı bazı ziyade unsurlara rastlanmaktadır.

★ Ahmed *İbnu Hanbel*'de *Huzeyfe*'den gelen bir rivayette, bu yalancıların 24 adet olacağı, bunlardan 4 tanesinin kadın olacağı, herbirinin kendisini resulullah zannedeceği belirtilmiştir.

★ *Taberânî*'nin bir rivayetine göre yalancıların sayısı 70'dir.

İbnu Hacer de ki: "Muhtemeldir ki, onlardan peygamberlik iddia edenler 30 veya otuz civarındadır. Bu miktardan fazlası, sadece ya-

lancıdır, batıla davette bulunur, fakat peygamberlik iddia etmez." Buna örnek olarak Gulat-ı Rafizâ, Batıniyye, Ehl-i Vahdet, Hululiyye gibi ayet ve hadiste açık seçik beyan edilmeyen, aksine hadisin sarahatine muhalif olan meselelere inanmaya çağrıda bulunan dalalet fırkaları örnek gösterilmiştir.

Bu hususun doğruluğunu, *Ahmed İbnu Hanbel*'in kaydettiği bir rivayet te'yid eder. Mezkur rivayette, Hz. Ali, peygamberlik iddia etmemekle beraber Rafizîlikte ifrata kaçan *Abdullah İbnu'l-Kevva'a:* وإنَّكَ لَمِنْهُمْ "Muhakkak ki sen Resulullah'ın haber verdiği yalancılardansın" demiştir.

Son devir müellifleri, İslam âleminin her tarafında Batılıların tahribiyle çıkmış olan din kisvesi altındaki Batıcı cereyanların liderlerini de *Resulullah*'ın haber verdiği bu deccaller (decâcile) zümresinden saymışlardır: Kadıyanilik, Bahailik vs. gibi. Bunlarda, ayete ve sünnete ters düşen iddialar mevcuttur.

DOKUZUNCU FASIL

GÜNEŞİN BATIDAN DOĞMASI

5032 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا، فَإِذَا طَلَعَتْ وَرَآهَا النّاسُ آمَنُوا أَجْمَعُونَ، وَذلِكَ حِينَ لاَ يَنْفَعُ نَفْساً إِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْراً]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

1. (5032)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Güneş, battığı yerden doğmadıkça kıyamet kopmaz. Batıdan doğunca, insanlar görür ve hepsi de iman eder. Ancak, daha önce inanmamış veya imanın sevkiyle hayır kazanamamış olan hiç kimseye bu iman fayda sağlamaz." [Buharî, Rikak 39, İstiska 27, Zekât 9; Müslim, İman 248, (157); Ebu Davud, Melahim 12, (4312).]

AÇIKLAMA:

1- Kıyametin büyük alâmetlerinden biri, güneşin batıdan doğmasıdır. مِنْ مَغْرِبِهَا *"battığı yerden"* demektir. Şu halde hadis, sarih bir şekilde kıyametten önce, güneşin battığı yerden doğacağını ifade etmektedir. Zamanımızda bu hadis bazılarınca bir teşbih olarak anlaşılarak "güneşin batıdan doğması ilmin, irfanın, medeniyetin Batı'dan (Avrupa'dan) gelmesi" şeklinde yorumlara tabi tutulmak istenmektedir. Bu bizce hiçbir gereği yokken hadisin zahirini terketmektir ve doğru değildir. Batıdan ilim ve irfan mı gelmiştir, küfür ve zulmet mi gelmektedir, bu, münakaşaya değer bir husustur. İnsanları yersiz te'vile sevkeden şey de, bir saat gibi dakik çalışan güneş sistemi içerisinde dünyanın, dönme istikametini tersine çevirmesinin imkânsızlığıdır. Halbuki emr-i İlahî gelince neler ol-

maz ki? Bediüzzaman bu hususta şöyle der: "Amma güneşin mağribten tulûu (doğması) ise, bedahet derecesinde bir alâmet-i kıyamettir. Ve bedaheti için aklın ihtiyarı ile bağlı olan tevbe kapısını kapayan bir hadise-i semaviye olduğundan tefsiri ve manası zahirdir, te'vile ihtiyacı yoktur. Yalnız bu kadar var ki: "Allahu a'lem, o tulûunun sebeb-i zahirisi kürre-i arz kafasının aklı hükmünde olan Kur'an onun başından çıkmasıyla zemin divane olup, -izn-i İlahî ile başını başka seyyareye çarpmasiyle hareketinden geri dönüp- garbten şarka olan seyahatini, irade-i Rabbanî ile şarkdan garba tebdil etmekle güneş garbdan tulûa başlar. Evet arzı, şems ile; ferşi arş ile kuvvetli bağlayan hablullahi'l-metin olan Kur'an'ın kuvve-i cazibesi kopsa, kürre-i arz'ın ipi çözülür, başı boş serseri olup aksiyle (ve intizamsız hareketinden) güneş garpten çıkar. Hem müsademe neticesinde emr-i İlahî ile kıyamet kopar diye bir te'vili vardır."

2- *Tîbî,* hadislerde kıyamet emareleri olarak zikredilen alâmetleri iki gruba ayırır:

1)- Kıyametin yaklaştığını haber verenler: *Deccal*'in çıkması, *Hz. İsa*'nın inmesi, *Ye'cüc* ve *Me'cüc*'ün zuhuru ve hasf.

2) Kıyametin husulünü haber veren alâmetler: Dumanın çıkması, güneşin battığı yerden doğması, dabbetu'l-arz'ın çıkması, insanları toplayan bir ateşin zuhuru. Şu halde güneşin batıdan doğması hadisesi kıyametin husulüne alâmettir. Bu hasıl olunca, kopmayacağı iddiası iptal olur. Kıyamet kesinlik kazanır. Bu sebepledir ki, ister istemez herkes inanacağından dolayı bu iman ihtiyarî olmaz, icbarî olur ve indallah makbul olmaz. Nitekim ayet-i kerimede bu muzdar durumlardaki imanın kabul edilmeyeceği ifade edilmiştir: **"Artık, vaktaki o çetin azabımızı gördüler. "Allah'a, bir olarak inandık, O'na eş tutmakta olduğumuz şeyleri inkâr ettik" dediler. Fakat hışmımızı gördükleri zaman imanları faide verecek değildi. Allah'ın kulları hakkında cari olagelen âdeti (budur). İşte kâfirler burada hüsrana uğradı"** (Mü'min 84-85).

İbnu Hacer, alâmetlerin evvellik sonralık sırası üzerine yapılan bazı münakaşaları kaydettikten sonra, Deccal'in çıkması, *Hz. İsa*'nın inmesi, *Ye'cüc* ve *Me'cüc*'ün zuhuru gibi hadiselerin, güneşin batıdan doğması hadisesine mukaddem olduğunu, bu hadisenin son hadiselerden olduğunu belirtir ve devamla der ki: "Deccal'in çıkması, büyük alâmetlerin ilkidir, arzın büyük kısmında ahvalin değiştiğini ilan eden bir vak'adır, bu *Hz. İsa*'nın vefatıyla sonuçlanır. Güneşin batıdan doğması ise, âlem-i ulvinin (semanın) ahvalinin değiştiğini ilan eden ilk büyük alâmettir, bu da kıyametin kopmasıyla sonuçlanır."

Güneşin batıdan doğması ile kıyametin kopması arasında ne kadar zaman geçecek?" diye akla gelebilecek bir soruya cevap olabilecek farklı rivayetler var. *İbnu Hacer* bunlara da yer verir:

★ *Abdullah İbnu Ömer*'den merfu bir rivayete göre: تَبْقَى النَّاسُ بَعْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا عِشْرِينَ وَمِائَةَ سَنَةً *"Güneş batıdan doğduktan sonra insanlar yüz yirmi yıl daha yaşarlar."*

İbnu Hacer bu rivayetin ref'ini muallel addetmekten başka, buna muarız olan başka rivayetlerin varlığına dikkat çeker. Biri şöyle: اَلآيَاتُ خَرَزَاتٌ مَنْظُومَاتٌ فِي سِلْكٍ اِذَا انْقَطَعَ السِّلْكُ تَبِعَ بَعْضُهَا بَعْضاً "Kıyamet alâmetleri bir ipe dizilmiş tesbih taneleri gibidir. İp bir kere koptu mu hepsi peş peşe zuhur eder." Bir başka rivayet şu ziyadeyi ihtiva eder:

اِذَا طَلَعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا خَرَّ اِبْلِيسُ سَاجِداً يُنَادِي اِلهِي مُرْنِي اَنْ اَسْجُدَ لِمَنْ شِئْتَ

"Güneş, battığı yerden doğunca İblis secdeye kapanır ve şöyle nida eder: "Allahım emret! Kimi dilersen ona secde edeyim..." Bir başka rivayette: *"Kıyametten önce on alâmet vardır. Bunlar bir ipe di*zilmiş tesbih gibidir. Bunlardan biri düştü mü diğerleri onu takip ederler" denmiştir.

★ *Ebu'l-Âliye*'den gelen bir rivayette: بَيْنَ اَوَّلِ الآيَاتِ وَآخِرِهَا سِتَّةُ اَشْهُرٍ يَتَتَابَعْنَ كَتَتَابُعِ الْخَرَزَاتِ فِي النِّظَامِ *"Kıyametin ilk alâmeti ile son alâmeti arasında altı aylık müddet vardır. Bunlar, tıpkı bir tesbihin taneleri gibi bu müddet içerisinde peş peşe geleceklerdir."*

İbnu Hacer, kaydedilen müddetle ilgili bu iki farklı rivayeti şöyle te'vil eder: "Eğer müddet, önceki hadiste olduğu üzere yüz yirmi yıl olsa bile, bu çok çabuk geçecek ve onun müddeti, daha evvelki yüz yirmi aylık bir zamanı kaplayacaktır. Nitekim bir Müslim hadisinde لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَكُونَ السَّنَةُ كَالشَّهْرِ *"Bir yıl, bir ay hükmüne inmedikçe kıyamet kopmaz"* buyrulmuştur. Bir rivayette "bir günün de bir hurma dalının yanışı gibi" olduğu belirtilmiştir.

★ Bir rivayette de şöyle gelmiştir: *"Ye'cüc ve Me'cüc'den sonra çok geçmeden güneş battığı yerden doğar. İnsanlara bir münadi şöyle seslenir: "Ey iman edenler! Sizlerin yaptığı (hayır ve tevbe) kabul edildi. Ey kâfirler sizlere de tevbe kapısı kapandı, kalemler kurudu, defterler kaldırıldı."*

Bir başka rivayet şöyle: *"Güneş batıdan doğduğu vakit, kalpler içinde önceden taşıdıkları üzere mühürlenir, hafaza melekleri artık çekilir. Meleklere hiçbir amel yazmamaları emredilir."*

Bir başka rivayet: *"Amellerin mühürlendiği kıyamet alâmeti, güneşin battığı yerden doğmasıdır."*

Bu rivayetler sened itibariyle zayıf bile olsa birbirlerini te'yiden kuvvetlenirler. Hepsi de hükmen merfudurlar" (İbnu Hacer).

Hadisin şerhine geniş yer veren *İbnu Hacer*, mevzu üzerine varid olan ihtilaflı rivayetleri, bu rivayetlerden çıkarılan farklı hükümleri, felekiyat ulemasının ve hatta Mu'tezile ulemasından Zemahşerî'nin görüşlerini de derceder, gerekli tenkidleri ve te'lifleri yapar. Hepsini buraya aktarmayı gereksiz görüyoruz. Ancak mevzu ile ilgili farklı rivayetler sebebiyle yapılan bir açıklamayı kaydedeceğiz. Beyhakî'den kaydedeceğimiz bu açıklama, güneşin batıdan doğma hadisesinin Deccal'in zuhurundan evvel olma ihtimalini ifade eden rivayetlerden hasıl olacak müşkilleri bertaraf etme maksadına matuftur:

"Eğer, güneşin batıdan doğması, ilm-i İlahîde (diğer alâmetlerin zuhurundan) önce ise, (tevbe kapısının kapanmasından) murad, bu hadiseye şahid olan nesle karşı tevbenin kapanmasıdır. Bu nesil inkiraza uğrar, ve hâlâ kıyamet kopmaz, (güneşin batıdan doğmasıyla imana gelen nesilden bir kısmı zaman içinde kazandığı ülfetle "bu bir astronomik hadisedir, tesadüfen böyle olmuştur..." gibi mülahazalarla) tekrar küfre dönerse, gayba iman teklifi de geri gelir. Keza, Deccal kıssasında geçtiği üzere: "Deccal'i görünce, Hz. İsa'ya olan iman da, kişiye fayda etmez" hükmü de böyledir. Deccal'in inkırazından sonraki iman fayda eder. Ancak ilm-i İlahîde, güneşin batıdan doğması, Hz. İsa'nın nüzulünden sonra ise, muhtemelen, Abdullah İbnu Amr hadisinde geçen alâmetlerden[10] murad, Deccal'in çıkması ve Hz. İsa'nın inmesi dışındaki alâmetlerdir. Zira, haberde, Hz. İsa'ya tekaddüm edeceğine dair bir nass (açık hüküm) mevcut değildir."

5033 ٢ – وعن أبي ذَرٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [دَخَلْتُ الْمَسْجِدَ حِينَ غَابَتِ الشَّمْسُ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : يَا أَبَا ذَرٍّ، هَلْ تَدْرِي أَيْنَ تَذْهَبُ هٰذِهِ؟ قُلْتُ: اللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ إِنَّهَا تَذْهَبُ حَتَّى تَسْتَأْذِنَ رَبَّهَا فِي السُّجُودِ، فَيُؤْذَنُ لَهَا وَكَأَنَّهَا وَقَدْ قِيلَ لَهَا:

10- Burada zikri geçen Abdullah İbnu Amr hadisi şöyledir: أَوَّلُ الآيَاتِ طُلُوعُ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا وَخُرُوجُ الدَّابَّةِ عَلَى النَّاسِ ضُحًى فَأَيُّهُمَا خَرَجَتْ قَبْلَ الأُخْرَى فَالأُخْرَى مِنْهَا قَرِيبٌ *"Kıyamet alâmetlerinin ilki güneşin battığı yerden doğması ve kuşluk vaktinde insanlara dabbetu'l-arzın çıkmasıdır. Bunlardan hangisi önce çıkarsa diğerinin çıkması buna yakındır"* (Müslim, Fiten 118).

اُطْلُعِي مِنْ حَيْثُ جِئْتِ، فَتَطْلُعُ مِنْ مَغْرِبِهَا. ثُمَّ قَرَأَ: وذلك مُسْتَقَرٌّ لَهَا، وَهِيَ قِرَاءَةُ ابْنِ مَسْعُودٍ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

2. (5033)- *Hz. Ebu Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Güneş battığı sırada Mescid'e girmiştim. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana:

"Ey Ebu Zerr!" buyurdular. *"Şu (güneş batınca) nereye gidiyor, biliyor musun?"*

"Allah ve Resulü daha iyi bilir!" dedim.

"O, Rabbinden secde etmek için izin istemeye gider. Ona izin verilir ve sanki kendisine şöyle denir: "Git geldiğin yerden tekrar doğ." O da battığı yerden doğar."

Sonra (Ebu Zerr dedi ki: Aleyhissalâtu vesselâm şöyle kıraat etti: وذلك مُسْتَقَرٌّ لَهَا (Yasin 38). (Ebu Zerr ilaveten dedi ki: Bu İbnu Mes'ud kıraatidir."

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis daha önce (3. cilt 96. sayfa) geçti. Kaynak ve açıklamalar için oraya bakılmalıdır.

2- Daha önceki metnin vechi, buradakine nazaran bütündür. Sadedinde olduğumuz metinde bazı eksiklikler mevzubahis. Bu sebeple önceki metni mealinden tam olarak kaydediyoruz:

"Ebu Zerr (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte mescidde idim. O sırada güneş batıyordu. Bana:

"Ey Ebu Zerr, biliyor musun, güneş nereye gidiyor?" diye sordu.

"Allah ve Resulü daha iyi bilir!" dedim. Bunun üzerine şu açıklamayı yaptı:

"Arşın altında secde etmeye gidiyor. (Secde için önce) izin ister. Kendisine izin verilir. Secde ettiği halde kendisinden bunun kabul edilmeyeceği zaman yakındır. O zaman da izin ister, fakat verilmez. Kendisine: "Geldiğin yere dön ve battığın yerden doğ!" denilir. İşte bunu şu ayet ifade etmektedir. **(Mealen): "Güneş de (İlahî bir ayettir ki) müstekarrına (duracağı zamana) kadar cereyan etmektedir...**(Yasin 38).

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ilave etti:

"Bu (durma hadisesi) ne zamandır, bilir misiniz? Bu, kişiye imanının fayda vermeyeceği, artık inançsız hale geldiği zamandır."

3- Yasin suresinden kaydedilen ayet, biraz farklıdır. Ancak bu farklı şeklin *İbnu Mes'ud* kıraati olduğu tasrih edilir. İkrime, *Ali İbnu'l-Hüseyin, eş-Şeyzerî* (ani'l-Kisâî) gibi bir kısım alimler de ayeti böyle okumuşlardır. Ancak Hafs'ın Asım'dan yaptığı mütevatir kıraat وَالشَّمْسُ تَجْرِى لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا şeklindedir.

ONUNCU FASIL

KIYAMETİN BAŞKA ALÂMETLERİ

5034 ١- عن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: وَالّذي نَفْسِي بِيَدِهِ لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتّى تُكَلِّمَ السِّبَاعُ الإنْسَ، وَحتّى يُكَلِّمَ الرَّجلَ عَذَبَةُ سَوْطِهِ وشِرَاكُ نَعْلِهِ وَتُخبِرَهُ فَخِذُهُ بِمَا أحْدَثَ أهْلُهُ بَعْدَهُ]. أخرجه الترمذي.

« عَذَبَةُ السَّوْطِ » المعلق في طرفه.

1. (5034)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ruhumu kudret elinde tutan Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun ki, vahşi hayvanlar insanlarla konuşmadıkça, kişiye kamçısının ucundaki meşin, ayakkabısının bağı konuşmadıkça, kendisinden sonra ehlinin ne yaptığını dizi haber vermedikçe kıyamet kopmaz." [Tirmizî, Fiten 19, (2182).]

5035 ٢- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتّى تَضْطَرِبَ ألْيَاتُ نِسَاءِ دَوْسٍ حَوْلَ ذِي الْخَلَصَةِ، وَذُو الْخَلَصَةِ: طَاغِيَةُ دَوْسٍ الّتِي كَانُوا يَعْبُدُونَ في الْجَاهِلِيّةِ]. أخرجه الشيخان.

« ذُو الخَلَصَةِ » بيت أصنام كانت لدوس وخثعم ومن كان ببلادهم من العرب، ومعنى تسميته بذلك أن عبادة خلصة، ومعنى ذلك أنهم يرتدون ويرجعون الى جاهليتهم في عبادة الأوثان فيرمل حوله نساء دوس طائفات به فترتجّ أردافهن.

2. (5035)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Devs kabilesinin kadınlarının kıçları, Zü'l-halasa putunun etrafında

titremedikçe kıyamet kopmaz. Zü'l-halasa, Devslilerin cahiliye devrinde tapındıkları [Tebâle'deki] puttur." [Buharî, Fiten 23; Müslim, Fiten 51, (2906).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin bazı vecihlerinde *Zü'l-halasa* putunun yeri de zikredilmiştir: Tebâle, Burası, Taif'le Yemen arasında Yemen'e altı günlük mesafede bir karyedir. Ma'mer, rivayetinde: "Bugün orada kapalı bir bina mevcuttur" demiştir.

2- *İbnu't-Tîn,* Devs kadınlarının kıçlarının titremesi tabiriyle ilgili olarak der ki: "Hadiste, Devs kadınlarının mezkur puta giderken hayvana bindiklerine delil vardır; "kıçlarının titremesi"nden murad budur." Ancak *İbnu Hacer* bir başka mananın muhtemel olduğunu söyler: "Belki de onlar putun etrafında tavaf yaparlarken izdiham hasıl olur, sıkışma sebebiyle arkaları birbirlerine değer." Bu manada olan bir diğer rivayet şöyle: *"Benî Amir'in kadınlarının omuzları, Zü'l-halasa putunun etrafında birbirini itmedikçe kıyamet kopmaz."* Ebu Hureyre'den gelen bir diğer hadis de لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتّٰى تُعْبَدَ اللاَّتُ والعُزّٰى *"Lat ve Uzza'ya tekrar tapılmadıkça kıyamet kopmaz"* buyrulmuştur.

Şarihler, tekrar puta tapmaya başlanacağını haber veren bu hadisleri değerlendirirken derler ki: "Bu hadislerden maksad, yeryüzünden hakiki dinin tamamen silineceğini haber vermek değildir. Zira, İslam'ın kıyamet anına kadar devam edeceğini haber veren rivayetler vardır. Ancak zaman içinde din zaafa uğrayacak ve başlangıçta olduğu şekilde garib kalacak."

Bunu ifade eden hadisleri daha önce kaydettik.

5036 ٣– وعن حذيفة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتّٰى يَكُونَ أسْعَدُ النَّاسِ بِالدُّنْيَا لُكَعَ بْنَ لُكَعٍ]. أخرجه الترمذي.

« اللُّكَعُ » العبد أو اللئيم أو الوسخ القذر.

3. (5036)- *Hz. Huzeyfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İnsanların dünyaca en bahtiyarını adi oğlu adiler teşkil etmedikçe kıyamet kopmaz."* [Tirmizî, Fiten 37, (2210).]

AÇIKLAMA:

Lüka' İbnu Lüka' tabirini *"adi oğlu adi"* diye tercüme ettik. *En adi* veya ayak takımı diye tercümesi de caizdir. Bununla asaletsiz, ilimsiz,

görgüsüz, mürüvvetsiz kimseleri anlamamız gerekecek. Hadiste mevzubahis edilen bahtiyarlık dünyevî bahtiyarlıktır. Mal, mülk, servet sahibi olmak, ünvan, makam sahibi olmak gibi. Kıyamete yakın içtimâî nizamın bozulması sonucu liyakatsiz kimseler, kayırmalarla, gayr-ı meşru kazançlarla birkısım imkanlara kavuşacaklardır. Hadis bu bozukluğu haber vermektedir.

5037 ٤ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ علَى أحَدٍ يَقُولُ: اللهُ اللهُ]. أخرجه مسلم، وهذا لفظه، والترمذي.

4. (5037)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kıyamet Allah Allah diyen bir kimsenin üzerine kopmayacaktır." [Müslim, İman 234, (148); Tirmizî, Fiten 35, (2208).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin bir başka veçhinde: *"Yeryüzünde Allah Allah diyen kaldıkça kıyamet kopmaz"* buyrulmuştur. Buna göre, yeryüzünde Allah Allah diyen insan bulundukça kıyamet kopmayacaktır. Bir başka ifade ile, gün gelip yeryüzünde Allah Allah diyen insan kalmayacak. Bu sebeple de kıyamet kopacaktır; hadisin zahirinde bu mana çıkar. Halbuki az yukarıda da belirtildiği üzere, başka hadislerde kıyamete kadar yeryüzünde Allah'a ibadet edenlerin eksik olmayacağı ifade edilmiştir. Az ileride kaydedeceğimiz 5043 numaralı hadiste de *"kıyametin insanların en şerirleri üzerine kopacağı"* ifade edilmiştir.

Arada gözüken tearuz, alimlerce muhtelif şekillerde giderilmiştir. Birine göre: "Kıyametin kopmasından murad, kıyametin yaklaşmasıdır. Bir başka deyişle, Yemen cihetinden esip mü'minlerin ruhunu kabzedeceği belirtilen rüzgârın gelme zamanıdır. Bu rüzgârla Allah Allah diyen bütün mü'minlerin ruhu kabzedilecek, kıyamet de geri kalan şerirlerin tepesine kopacaktır. O dehşetli hadiseyi onlar gözleriyle görüp, fiilen yaşayacaklardır."

Bu hadisle ilgili olarak asrın müceddidi Bediüzzaman merhum şu te'vili yapar: لاَ يَعْلَمُ الْغَيْبَ إلاّ اللهُ Bunun bir te'vili şu olmak gerektir ki: "Allah! Allah! Allah deyip zikreden tekkeler, zikirhaneler, medreseler kapanacak ve ezan ve kaamet gibi şeairde ismullah yerine başka isim konulacak demektir. Yoksa umum insanlah küfre mutlaka düşecekler demek değildir. Çünkü Allah'ı inkâr etmek, kainatı inkâr etmek kadar akıldan

uzaktır. Umum değil, belki, ekser insanlardan dahi vukuunu akıl kabul etmez. Kâfirler Allah'ı inkâr etmiyorlar, yalnız sıfatında hata ediyorlar..."

2- Hadiste geçen اللهُ اللهُ tabiri bazı rivayetlerde اللهَ اللهَ şeklinde nasb olarak gelmiştir. Bu durumda mana şöyle olur: *"Allah'tan sakın diye emr-i bi'l-maruf'ta bulunan hiç kimse üzerine kıyamet kopmaz."* Böylece hadis emr-i bi'l-ma'rufa teşvik etmiş olmaktadır.

5038 ٥- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [بَيْنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ يُحَدِّثُ القَوْمَ إذْ جَاءَهُ رَجُلٌ فقَالَ: مَتَى السَّاعَةُ؟ فَمَضَى رَسُولُ اللهِ ﷺ في حَدِيثِهِ حَتّى إذا قَضَاهُ قَالَ: أيْنَ السَّائِلُ؟ قَالَ: هَا أنَا ذا يَا رَسُولَ اللهِ. قَالَ: إذَا ضُيِّعَتِ الأمَانَةُ فَانْتَظِرِ السَّاعَةَ. قَالَ: وَكَيْفَ إضَاعَتُهَا؟ قَالَ: إذَا وُسِّدَ الأمْرُ الى غَيْرِ أهْلِهِ فَانْتَظِرِ السَّاعَةَ]. أخرجه البخاري.

5. (5038)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, yanındaki cemaate konuşurken, bir adam gelerek: "(Ey Allah'ın Resulü!) Kıyamet ne zaman kopacak?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm konuşmasına devam etti, sözlerini bitirdiği vakit:

"Sual sahibi nerede?" buyurdular: Adam:

"İşte buradayım ey Allah'ın Resulü!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Emanet zayi edildiği vakit kıyameti bekleyin!" buyurdular. Adam:

"Emanet nasıl zayi edilir?" diye sordu. Efendimiz:

*"İş, ehil olmayana tevdi edildi mi kıyameti bekleyin!"*buyurdular."
[Buharî, İlm 2, Rikak 35.]

AÇIKLAMA:

1-Ulemânın hadisten çıkardığı fevaidin bir kısmı ilim ve ilim edebiyle ilgili:

★ Sual sormanın bir edebi vardır. Konuşması esnasında alime sual sormak edebe aykırıdır. *Aleyhissalâtu vesselâm* bu kabalığı, cevabı geciktirmek suretiyle te'dib etmiştir.

★ Soranın sualine ilgi göstermek gerekir. Sual açık değilse cevap verilmez.

★ Ders alma hakkı öncelik sırasına göredir. Önce sorana cevap sırasında sual sorulmamalı. Fetva ve diğer hükümler de bu esasa göre sıraya tabidir.

★ Alimin verdiği cevap açık değilse, izah istenebilir.

★ İlim, sual ve cevaptır. Bu sebeple ulemâ حُسْنُ السُّؤَالِ نِصْفُ الْعِلْمِ "Güzel soru ilmin yarısıdır" demiştir.

★ *İmam Ahmed* ve *İmam Malik* başta, ulema bu hadisin zahirinden hareketle: "Hutbe sırasında sorulan sorulara cevap vermeyiz" demişlerdir. Ancak mühim bir suale hutbe sırasında cevap vermenin müstehab olacağı da belirtilmiştir. Nitekim Müslim'de gelen bir rivayette, hutbe esnasında dinini öğrenmek üzere gelip sual soran kimseye *Aleyhissalâtu vesselâm,* –hutbeyi kesip– dinini öğretmiş, sonra hutbesine devam buyurmuştur.

2- Hadisten kıyamet hadisesiyle ilgili olarak çıkarılan fevaide gelince: Şârihler "iş" diye tercüme ettiğimiz el-emr kelimesiyle dine müteallik işleri anlamışlardır: Hilafet, (halifelik, devlet başkanlığı), imaret (emîrlik yani memurluk, valilik, komutanlık vs.); kaza (mahkeme işleri, kadılık hizmetleri), ifta (dinî meselelere fetva verme işleri) vs.

Alimler, sayılan bu işlerin liyakatli olan kimselere verilmesi gerektiğini belirterek: "İmamları (devlet reislerini) Allah, kulların üzerine imam kılmış ve kullar hakkında hayırhah olmalarını farz bir vazife yapmıştır. Bu sebeple imamların mezkur vazifeleri diyanet sahibi kimselere vermesi gerekir, diyaneti olmayanları, işbaşına getirecek olurlarsa, kendilerine Allah'ın tevdi etmiş olduğu emaneti zayi etmiş olurlar" demişlerdir.

3- *İbnu Hacer,* emanetin zayi edilmesinin en büyük amili olarak "cehaletin galebesi ve ilmin kaldırılması"nı görür. Bu da kıyamet alâmetlerindendir. Öyleyse ilim ayakta olduğu müddetçe işler yolunda gidecek demektir. Nitekim bir hadiste Aleyhissalâtu vesselâm kıyamet alâmetleri meyanında: *"İlmin, küçükler nezdinde aranması"*nı zikreder: مِنْ اَشْرَاطِ السَّاعَةِ اَنْ يُلْتَمَسَ الْعِلْمُ عِنْدَ الاصَاغِرِ

5039 ٦– وفي أخرى للشيخين: [لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتّى يَقُومَ رَجُلٌ مِنْ قَحْطَانَ يَسُوقُ النَّاسَ بِعَصَاهُ]. «وَسَدّ» أسند.

ومعنى «يَسُوقُ النَّاسَ بِعَصَاهُ» استقامته وانقياد أمرهم إليه واتفاقهم عليه، ولم يرد العصا نفسها وإنما كنى بها عن ذلك.

6. (5039)- Sahiheyn'de gelen bir diğer rivayette: *"Kahtan'dan, insanları değneğiyle idare eden bir adam çıkmadıkça kıyamet kopmaz"* buyrulmuştur." [Buharî, Fiten 23, Menakıb 7; Müslim, Fiten 60, (2910).]

AÇIKLAMA:

Kahtan'dan çıkacak olan bu şahsın mahiyeti ihtilaflıdır: Adil biri mi, zalim biri mi, belli değildir. İsmi de zikredilmemiştir. Hadisin verdiği zahirî manaya göre Kahtânî, zalim bir kimsedir. İnsanları koyun sürüsü gibi sopayla sevk ve idare edecektir. Bazı alimler de bu kimsenin *Mehdi*'yi müteakip gelerek onun yolunda devam edecek müsbet, adil bir kimse olduğunu ileri sürmüştür. Bazıları zalim mütegallibe olma ihtimalini, öbürüne nazaran daha kavi bulmuştur. Kurtubî: "Değnekle sevketme" tabiri, Kahtânî'nin halka zorla galebe çalmasından ve halkın da ona boyun eğmesinden kinayedir der ve devamla: "Belki hadiste sopanın kendisi murad değildir, ama onun halka sert ve merhametsiz davranacağına bir işarettir" demiştir.

Bazı alimler bu *Kahtânî*'nin bir diğer hadiste zikri geçen cahcah[11] olabileceğini, zira "cahcah", bağıran manasına geldiği için, bunun, sopaya muvafık bir sıfat olduğunu söylemiştir.

İbnu Hacer bu ihtimali, bazı karinelerin reddettiğini belirtir. Bu karineler şunlardır:

★ *Kahtânî*'nin, mutlak bir şekilde Kahtan'dan olacağı ifade edilmiştir. Bu duruma göre hür bir kimsedir.

★ Cahcah'ın ise mevâliden olacağı kaydı vardır. Ayrıca Mehdi'den sonra onun sireti üzere olacağı belirtilmiştir.

★ *İbnu Hacer*'in kaydettiği delillerden birine göre, bir rivayette, Habeşlilerin Ka'be'yi kıyamete yakın yıkacakları, bunlar üzerine Kahtânî'nin yürüyüp onları helak edeceği belirtilmiştir.

★ *İbnu Hacer* bir diğer karine olarak, bu hadisi Müslim'in kitabına alış tarzını gösterir ve "Müslim, Kahtânî hadisini, "iki ince bacaklı (zü's-siveykateyn) Habeşlinin Ka'be'yi yıkacağını" haber veren hadisin ardından kaydetmiştir. Muhtemeldir ki, Müslim bununla Kahtânî'nin Habeşlilerin tahribini tamir etmek üzere ortaya çıkan müsbet bir kişi olduğuna işaret etmek istemiştir" der.

Bazı alimler, *Kahtânî* hadisinden, hilafetin Kureyş dışında birine geçmesinin caiz olduğu hükmünü de çıkarmıştır. Ancak İbnu'l-Arabî: "Bu, ahirzamanda çıkacak şerleri zikretmek suretiyle inzarda bulunma gayesini güder..." diyerek öyle bir hüküm çıkarılmayacağını belirtmiştir.

5040 ٧– وعنه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتّى يَحْسِرَ

11– Bu açıklama 5051 numaralı hadisteki açıklamaya nazaran tabir itibariyle farklı ise de esasta aynıdır.

الْفُرَاتُ عَنْ جَبَلٍ مِنْ ذَهَبٍ، يَقْتَتِلُ عَلَيْهِ النَّاسُ فَيُقْتَلُ مِنْ كُلِّ مِائَةٍ تِسْعَةٌ وَتِسْعُونَ. فَيَقُولُ كُلُّ رَجُلٍ مِنْهُمْ: لَعَلِّي أَنْ أَكُونَ أَنَا أَنْجُو]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

« يحسرُ » يكشف.

7. (5040)- Yine *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Fırat nehri altın bir dağ üzerinden açılmadıkça kıyamet kopmaz. Onun üzerine insanlar savaşırlar. Yüz kişiden doksan dokuzu öldürülür. Onlardan her biri: "Herhalde savaşı ben kazanacağım" der." [Buhârî, Fiten 24, Müslim, Fiten 29, (2894); Ebu Davud, Melahim 13, (4313, 4314); Tirmizî, Cennet 26, (2572, 2573).]

AÇIKLAMA:

Hadisin Buhârî'de gelen bir veçhinde: *"...Kim o hadiseye hazır olursa, ondan hiçbir şey almasın"* ibaresi ziyadedir. *İbnu Hacer,* "Ondan hiçbir şey almasın" ifadesinden hareketle, ortaya çıkacak bu altının dinar (şeklinde madrub para) altın kalıpları veya altın tozu şeklinde olabileceğini, hepsinin caiz olduğunu söyler.

2- Bir rivayette altından dağ, bir başka rivayette "altundan hazine (kenz)" ifadesi kullanılmıştır. Dağla çokluk kinaye edildiği belirtilmiştir.

3- *İbnu't-Tin* bu hazineden almanın yasaklanmasını, "o hazinenin bütün Müslümanlara ait olmasındandır. Öyleyse kişi ondan sadece kendi hakkını alabilir" diye açıklar ve devamla: "Kim ondan alır, malını çoğaltırsa, faydasız olduğu için pişman olur, altundan bir dağ ortaya çıksa, altın değerini kaybedeceği için, bu istenmez" der. İbnu Hacer, bu yorumu muvafık bulmaz: "Onun söylediği, hadiste açık değil, açık olan husus şudur: Ondan alınması, fitne çıkacağı üzerine savaşılacağı için yasaklanmıştır" der. Şu ihtimale de yer verir: "Ondan almanın nehyedilişindeki hikmet, ona ihtiyacın kalmadığı veya pek az olduğu bir vakitte ortaya çıkmış olmasıdır." *İbnu Hacer,* önceki ihtimalin galib olduğunu söyler ve buna, hadisin Müslim'de geçen ve Teysir'de esas alınmış olan (kaydettiğimiz) veçhini delil gösterir. Ayrıca Müslim'de geçen şu mealdeki rivayetle de bu görüşünü te'yid eder: *"...Fırat nehrinin, altından bir dağ üzerinden açılacağı zaman yakındır. İnsanlar bunu işitince oraya yürürler. Nehrin yanındakiler: "Biz insanları bırakacak olursak, ondan alıp tamamını götürecekler" derler."* Resulullah devamla buyurdu ki: *"Bunun*

üzerine onun için savaşa girişirler. Her yüz kişiden doksan dokuz tanesi öldürülür." İbnu Hacer: "Bu da gösteriyor ki, İbnu Tîn'in tahayyül ettiği sebep batıldır. Yasağın sebebi, ondan almanın getireceği neticedir: Savaş..." Bu hadisenin toplanma (mahşer) için ateşin çıkması sırasında vukuuna da bir mani yoktur. Lakin bu, ondan almayı nehyetmek için bir sebep olamaz. *İbnu Mace,* Sevban'dan şu hadisi merfu olarak tahric etmiştir: يَقْتَتِلُ عِنْدَ كَنْزِكُمْ ثَلاثَةٌ كُلُّهُمْ ابنُ خَلِيفَةٍ *"Hazinenizin yanında üç (grup) savaşır. Her biri de bir halife oğludur..." İbnu Mace* hadisi Mehdi ile ilgili bir babta kaydetmiştir. Eğer burada geçen hazineden murad, sadedinde olduğumuz hadiste geçen hazine ise, bu durum, yani nehrin altında olması hadisesi, Mehdi'nin zuhuru zamanında meydana gelecektir. Bu ise, kesinlikle, Hz. İsa'nın inmesinden önce ve de ateşin çıkmasından öncedir.

"Bugüne dek Fırat'ın başında dünya kadar katliamlar meydana geldi. Yakın tarihten başlayacak olursak, Fırat'a yakın yerde Irak ve İran katliamı oldu. 1958'de yine Fırat'a yakın bir yerde çok ciddî kıyım yapılarak Allah Resûlü'nün torunları katledildi.. gerçi onlar da Devlet-i Aliye'yi arkadan vurmuşlardı (men dakka dukka). Ancak, yukarıdaki hadisten, bu iki hadiseyi çıkarmak uygun olmasa gerek. Belki, daha sonra olması muhtemel bazı hadiselere işaret aramak daha uygun olur. Mesela: Fırat'ın suyu, altın değerinde olacak bir devreye, mecaz yoluyla bir işaret olabileceği gibi yapılacak barajlardan elde edilecek gelirlere de "altın" sözüyle işaret olabilir. Ayrıca, Fırat'ın suyu tamamen çekilerek, altında çok büyük altın ve petrol yataklarının çıkacağı da bildirilmiş olabilir. Ayrıca toprak çökmeleri neticesinde böyle bir maddenin de bulunması mümkündür. Fakat ne olursa olsun o bölgenin, İslam âleminin bünyesinde, bir dinamit gibi, potansiyel bir tehlike olduğunun anlatılmasında şüphe yoktur. Bunlar bugün zuhûr etmiş şeyler değil; ileride zuhur edecek hadiselerdir.. ve o günleri gören insanlar, Allah Resûlü'ne bir kere daha bütün kalpleriyle "sadakte: doğru söyledin" diyecek ve imanlarını yenileyeceklerdir."[12]

5041 ٨ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَتَقَارَبَ الزَّمَانُ فَتَكُونُ السَّنَةُ كَالشَّهْرِ، وَالشَّهْرُ كَالْجُمُعَةِ، وَالْجُمُعَةُ كَالْيَوْمِ، وَالْيَوْمُ كَالسَّاعَةِ، وَالسَّاعَةُ كَالضَّرَمَةِ مِنَ النَّارِ]. أخرجه الترمذي.

« الضَّرَمَةُ » بالضاء المعجمة: احتراق السعفة.

12- M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 1/117.

8. (5041)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Zaman yakınlaşmadıkça kıyamet kopmaz. Bu yakınlaşma öyle olur ki, bir yıl bir ay gibi, ay bir hafta gibi, hafta da bir gün gibi, gün saat gibi, saat de bir çıra tutuşması gibi (kısa) olur." [Tirmizî, Zühd 24, (2333).]

AÇIKLAMA:

Türbüştî, "zamanın yakınlaşması" tabiri için şu açıklamayı yapar: "Bu, zamanın bereketinin azlığına ve her yerde faidesinin azalmasına hamledilir. Yahut da, insanların karşılaştıkları musibetlere ilgileri ve kalplerinin büyük fitnelerle meşguliyeti gibi sebeplerle gece ve gündüzlerinin nasıl geçtiğini idrak edememelerine hamledilir."

5042 ٩– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : إنَّ اللهَ تَعَالى يَبْعَثُ رِيحــاً مِنَ الْيَمَنِ أَلْيَنَ مِنَ الْحَرِيرِ، فَلاَ تَدَعُ أَحَداً في قَلْبِه مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِنْ إيمَانٍ إلاَّ قَبَضَتْهُ]. أخرجه مسلم.

9. (5042)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah Teala hazretleri ipekten daha yumuşak bir rüzgârı Yemen'den gönderir. Bu rüzgâr, kalbinde zerre mikter iman bulunan hiç kimseyi hariç tutmadan hepsinin ruhunu kabzeder."* [Müslim, İman 185, (117).]

5043 ١٠– وعن ابنِ مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ إلاَّ عَلى شِرَارِ النَّاسِ]. أخرجه مسلم.

10. (5043)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Kıyamet sadece şerir insanların üzerine kopacaktır!" buyurdular." [Müslim, Fiten 131, (2949).]

AÇIKLAMA:

1- Son iki hadis, kıyametin tam kopmasından önce Yemen tarafından esecek bir rüzgârla bütün mü'minlerin vefat edeceğini, geriye kötü ve şerli insanların kalacağını, kıyametin de onların tepesine yıkılacağını belirtmektedir.

Bazı rivayetlerde kıyamete yakın, mü'minlerin ruhunu kabzedecek

olan rüzgârın Şam cihetinden eseceği ifade edilmiştir. Bu iki farklı rivayeti İmam Nevevî şöyle iki ayrı nokta-i nazardan te'lif eder:

1) "Bu rüzgârların, biri Yemen, diğeri de Şam cihetinden olmak üzere iki tane olması mümkündür.

2) Mezkur rüzgâr, bu iki beldeden birinde başlar, diğerine ulaşır, oradan da her tarafa yayılır, bu da bir ihtimaldir."

2- Rüzgârın ipekten yumuşak olmasını, bazı alimler, "Allah'ın, mü'min kullarına bir ikram ve lütuf olarak ruhlarını zahmetsizce alacağı" şeklinde yorumlamış ise de, diğer bazıları "Mü'minlerin ruhlarının meşakkatle alınması, onların lehinedir. Böylece günahlarından tam temizlenmiş olarak ahirete intikal ederler" diyerek itiraz etmişler ve bu manayı te'yid eden rivayetler göstermişlerdir.

5044 ١١ – وعن ابن زُغْبٍ الأيادي قال: [نَزَلْتُ على عَبْدِالله بنِ حَوَالَةَ الأزْدِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. فقَالَ لي: بَعَثَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ لِنَغْنَمَ على أقْدَامِنَا فَرَجَعْنَا وَلَمْ نَغْنَمْ شَيْئاً، وَعَرَفَ الْجَهْدَ في وُجُوهِنَا فقَامَ فِينَا. فقَالَ: اللّهُمَّ فَلاَ تَكِلْهُمْ اليَّ فَأضْعفَ عَنْهُمْ، وَلاَ تَكِلْهُمْ الى أنْفُسِهِمْ فَيَعْجَزُوا عَنْهَا، وَلاَ تَكِلْهُمْ الى النَّاسِ فَيَسْتَأثِرُوا عَلَيْهِمْ. ثُمَّ وَضَعَ يَدَهُ عَلَى رأسِي، ثُمَّ قَالَ: يَا ابْنَ حَوَالَةَ إذَا رَأيْتَ الْخِلاَفَةَ نَزَلَتِ الأرْضَ الْمُقَدَّسَةَ فَقَدْ دَنَتِ الزَّلاَزِلُ وَالْبَلاَبِلُ وَالأمُورُ الْعِظَامُ، وَالسَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ أقْرَبُ الى النَّاسِ مِنْ يَدِي هذِهِ مِنْ رَأْسِكَ]. أخرجه أبو داود.

11. (5044)- *İbnu Zuğb el-Eyâdî* anlatıyor: "Abdullah İbnu Havale el-Ezdî (radıyallahu anh)'nin yanına indim. Bana:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bizi, ganimet alalım diye yaya olarak gönderdi. Biz de döndük ve hiçbir ganimet elde edemedik. Yorgunluğumuzu yüzlerimizden anlayıp aramızda doğrularak:

"Ey Allah'ım, onları bana tevkil etme; ben onları üzerime almaktan acizim! Onları kendilerine de tevkil etme, bu işten kendileri de acizdirler. Onları diğer insanlara da tevkil etme kendilerini onlara tercih ederler!" buyurdular. Sonra elini başımın üstüne koydu ve:

"Ey İbnu Havâle! Hilafetin (Medine'den) Arz-ı Mukaddese'ye (Suriye'ye) indiğini görürsen, bil ki artık zelzeleler, kederler, büyük hadiseler yakındır. O gün kıyamet, insanlara, şu elimin, başına olan yakınlığından daha yakındır" buyurdu." [Ebu Davud, Cihad 37, (2535).]

AÇIKLAMA:

1- Hilafetin Şam'a inmesi demek, hilafet merkezinin Medine'den Dımeşk'e yani bugünkü Şam-ı Şerif'e nakledilmesi demektir. Hilafetten maksad da hilafet-i nübüvvettir. Nitekim bu hâdise, Emevîler zamanında aynen vukua gelmiştir. İslam devletinin merkezi, Medine'den alınmış, Şam'a nakledilmiştir.

2- Hadisteki mana şudur: "İnsanların işlerini bana havale etme, ben îfa etmekten acizim, kendilerine de bırakma, şehvetlerinin ve şerlerinin çokluğu sebebiyle onlar da aciz kalırlar. Onları insanlara da havale etme; onlar da kendilerini bunlara tercih ederler ve emanet edilen bu işi yerine getiremezler. Onlar senin kullarındır, efendiler kölelerine nasıl muamele ederlerse sen de kullarına öyle muamele et!"

5045 ١٢– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [فَتْحُ الْقُسْطَنْطِينِيَّةِ مَعَ قِيَامِ السَّاعَةِ]. أخرجه الترمذي.

12. (5045)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) dedi ki: "İstanbul'un fethi kıyamet anında olacaktır." [Tirmizî, Fiten 58, (2240).]

5046 ١٣– وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا فَعَلَتْ أُمَّتِي خَمْسَ عَشْرَةَ خَصْلَةً حَلَّ بِهَا الْبَلاَءُ. قِيلَ: وَمَا هِيَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: إذَا كَانَ الْمُغْنَمُ دُوَلاً، وَالأَمَانَةُ مَغْنَماً، وَالزَّكَاةُ مَغْرَماً، وَأَطَاعَ الرَّجُلُ زَوْجَتَهُ، وَعَقَّ أُمَّهُ، وَبَرَّ صَدِيقَهُ، وَجَفَا أَبَاهُ، وَارْتَفَعَتِ الأَصْوَاتُ فِي الْمَسَاجِدِ، وَكَانَ زَعِيمُ الْقَوْمِ أَرْذَلَهُمْ، وَأُكْرِمَ الرَّجُلُ مَخَافَةَ شَرِّهِ، وَشُرِبَ الْخَمْرُ، وَلُبِسَ الْحَرِيرُ، وَاتُّخِذَتِ الْقَيْنَاتُ وَالْمَعَازِفُ وَلَعَنَ آخِرُ هذِهِ الأُمَّةِ أَوَّلَهَا، فَلْيَرْتَقِبُوا عِنْدَ ذلِكَ رِيحاً حَمْرَاءَ وَخَسْفاً أَوْ مَسْخاً وَقَذْفاً]. أخرجه الترمذي.

ومعنى كون «المغنم دولاً» أن يكون لقوم دون قوم.

ومعنى كون «الأمانة مغنما» أن يرى المؤتمن أن الخيانة في الأمانة غنيمة وقد غنمها، ويرى رب المال.

«الزّكاة مغرما» أي يرى إخراجها كالغرامة والخسارة.

و« القَينات » جمع قينة، وهي المغنية.

13. (5046)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün):

"Ümmetim on beş şeyi yapmaya başlayınca ona büyük belanın gelmesi vacib olur!" buyurmuşlardı. (Yanındakiler): "Ey Allah'ın Resulü! Bunlar nelerdir?" diye sordular. Aleyhissalâtu vesselâm saydı:

★ *Ganimet (yani millî servet, fakir fukaraya uğramadan sadece zengin ve mevki sahibi kimseler arasında) tedavül eden bir meta haline gelirse.*

★ *Emanet (edilen şeyleri emanet alan kimseler, sorumlu ve yetkililer, memurlar) ganimet (malı yerini tutup, yağmalayıp nefislerine helal) kıldıkları zaman.*

★ *Zekat (ödemeyi ibadet bilmeyip bir angarya ve) ceza telakki ettikleri zaman.*

★ *Kişi annesinin hukukuna riayet etmeyip, kadınına itaat ettiği;*

★ *Babasından uzaklaşıp ahbabına yaklaştığı;*

★ *Mescidlerde (rıza-yı İlahî gözetmeyen husumet, alış-veriş, eğlence ve siyasata vs. müteallik) sesler yükseldiği zaman.*

★ *Kavme, onların en alçağı (erzel) reis olduğu;*

★ *(Devlet otoritesinin yetersizliği sebebiyle tedhiş ve zulümle insanları sindiren zorba) kişiye zararı dokunmasın diye hürmet ettiği;*

★ *İpek (haram bilinmeyip erkekler tarafından) giyildiği;*

★ *(San'at, bale, konser gibi çeşitli adlar altında; bar, gazino, dansing ve salonlarda ve hatta televizyon ve filim gibi çeşitli vasıtalarla yaygın şekilde) şarkıcı kadınlar ve çalgı aletleri edinildiği;*

★ *Bu ümmetin sonradan gelen nesilleri, önceden gelip geçenlere (çeşitli ithamlar ve bahanelerle) hakaret ettiği zaman artık kızıl rüzgârı, [zelzeleyi] , yere batışı (hasfı) veya suret değiştirmeyi (meshi) [veya gökten taş yağmasını, (kazfı)] bekleyin."* [Tirmizî, Fiten 39, (2211).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisi, ümmet umumiyetle, kızıl rüzgar hâdisi olarak bilir. Hadiste, *Aleyhissalâtu vesselâm,* kıyamete yakın İslam ümmetinin ictimâî hayatında hakim duruma gelecek pekçok içtimâî marazları nazar-ı dikkate arzetmektedir. Bu sayılanlardan herbiri hakikaten içtimâî bir has-

talıktır. Beşeriyetin yaratılış hikmeti gereğince bu hastalıklara her devirde her yerde rastlanır. Ancak çerçevesi dar, gücü zayıftır. Fakat, anlaşılan o ki, kıyameti zaruri kılan bir hal olarak, bunlar, hem yaygınlık, aleniyet ve hem de fevkalâde kesafet kazanarak cemiyetin bünyesinde kökleşeceklerdir. Beşeriyeti bir bütün olarak bir uzva, bir hey'et-i içtimaiyeye benzetecek olursak, bu büyük beşerî uzviyet tıpkı münferid bir insan gibi, bünyesine yerleşen bu kadar ağır hastalıklara dayanarak, on beş çeşit hastalıkla, ağır hasta yatan tedavisiz bir beden gibi, ölüm ona daha hayırlı ve belki de bir kurtuluş olacaktır. Kıyamet bir bakıma onulmaz şekilde içtimâî marazlarla alude olmuş beşeriyetin ölümüdür. Anlaşılacağı üzere bu küllî ölümü, beşeriyet, şeriat-ı İlahiyeyi dinlemeyerek kendi eliyle hazırlamaktadır. Hadiste sayılan on beş marazın herbiri dinin yasak ettiği bir haramdır. Dikkat edersek insanlığın, kendi eliyle ördüğü teknik çerçevenin sağladığı kolaylık ve imkanların da yardımıyla, rîhu'l-hamra vetiresinde her geçen gün daha da artan bir sür'atle yol aldığını görürüz.

2- Hadisin anlaşılması için, kapalı olan bazı tabirlerin yanına parantez içerisinde açıklayıcı ilavelerde bulunduk. Burada sonradan gelen nesillerin önceden gelenlere (yani halefin selefe) hakareti meselesi ile ilgili bir açıklamayı kaydedeceğiz. *Tîbî* der ki: "Bundan maksad, halefin (arkadan gelenlerin) selefi (Sahabe, Tabiin ve Etbau't-tabiin gibi Resulullah'ın senasına mazhar olan nesilleri) ta'n etmesi onlara birkısım kusurlar izafe etmesi, salih amellerde onlara ihtida etmemesidir. Bu davranışlar onlar hakkında lanet gibidir." *Aliyyu'l-Kârî* te'vile kaçmaya gerek olmadan, selefe lanet eden zümrelerin varlığına dikkat çekerek "Bunlar kâfir veya mecnundur, ama lanet edici bir zümredir" der ve ilave eder: "Bu zümre sadece lanetle de yetinmeyip, selefi tekdir de ediyor. Bu cinayeti işlerken dayanakları fasid olan hevaları, kısır olan efkârlarıdır. Böyleleri mesela *Hz. Ebu Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman* radıyallahu anhüm ecmain'in, (Resulullah'tan sonra) hilafeti haksız olarak ele geçirdiğini, aslında hilafetin *Hz. Ali*'nin hakkı olduğunu iddia ederler. Gerçek şu ki, bu iddia batıldır ve bu hususta selef ve halef bütün ümmet icma etmiştir. Bu icmaya karşı çıkan münkirlerin iddialarının hiçbir değeri yoktur. Kur'an ve sünnette hilafetin Resulullah'tan sonra Hz. Ali'ye ait olduğuna dair hiçbir delil, hiçbir nass mevcut değildir."

5047 ١٤ – وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أوَّلُ الآياتِ خُروجاً طُلُوعُ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا، وَخُرُوجُ الدَّابَّةِ عَلَى النَّاسِ ضُحى،

فأيتهما كانت فالأخرى على أثرها]. أخرجه مسلم وأبو داود.

14. (5047)- *İbnu Amr İbnu'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Çıkış itibariyle, kıyamet alâmetlerinin ilki güneşin battığı yerden doğması, kuşluk vakti insanlara dabbetu'l-arzın çıkmasıdır. Bunlardan hangisi önce çıkarsa, diğeri de onun hemen peşindedir."* [Müslim, Fiten 118, (2941); Ebu Davud, Melahim 12, (4310).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, ilk çıkacak kıyamet alâmeti hususunda varid olmuştur. Dikkat edilirse zikredilen iki alâmetten hangisinin önce olacağında kesin bir ifade olmadığı anlaşılır. Ancak biri diğerinin izindedir; biri çıkınca diğeri hemen onu takip edecektir. İlk çıkacak alâmet hangisi olacak hususu ulema tarafından münakaşa edilmiştir. 5033 numaralı hadisin açıklamasında kısmen geçti.

2- Burada, hadiste geçen *dabbetu'l-arzdan* bahsetmek istiyoruz. *Dabbetu'l-arz* tabir olarak arz hayvanı demektir. Kur'an-ı Kerim (Neml 82)'de ve pek çok hadiste kıyamete yakın, kıyamet alâmetlerinden biri olarak dabbetü'l-arzın çıkacağından bahsedilmiştir. Şerh kitaplarında bununla ilgili çok farklı açıklama ve tasvirler mevcuttur. Bazılarını şöyle hülasa edebiliriz:

★ Bununla cehalette hayvanlar menzilesinde olan eşrar murad olunmuştur.

★ Bazıları: "Hadiste geçen, Cessase'dir" demiştir. (Cessase hadisi 5009 numarada geçti.)

★ *Hz. Ali:* "Sakalı olan bir adamdır" demiştir.

★ Bir hadiste: *"Dabbetu'l-arz Musa'nın asası ve Süleyman'ın mührü beraberinde olarak çıkacak, mühür ile mü'minin yüzünü parlatacak, asa ile kâfirin burnunu kıracak, insanlar sofraya toplanacak, mü'min kâfir tanınacak"* denir.

★ *Huzeyfe İbnu Esid*'in bir eserine göre: "Dabbenin üç hurucu var: Birisinde bazı badiyelerden çıkar, sonra gizlenir; birisinde de umera kanlar dökerken bazı şehirlerden çıkar, yine gizlenir, sonra da insanlar mescidlerin en şereflisi, en büyüğü ve en faziletlisi nezdinde iken, arz kendilerini fırlatmaya başlar; derken halk kaçışır, mü'minlerden bir taife kalır, "bizi Allah'tan, hiçbir şey kurtaramaz" derler. Dabbe de onların üzerine çıkar, yüzlerini inciden yıldız gibi cilalandırır, sonra hareket eder. Artık ne ta-

kip eden yetişebilir, ne kaçan kurtulabilir. Bir adama varır, namaz kılıyordur. Vallahi sen ehl-i salat değilsin der yakalar, mü'minin yüzünü ağartır, kâfirin burnunu kırar, dedi. O zaman insanlar ne halde olur? dedik, "Arazide komşular, emvalde şerikler, seferlerde arkadaşlar" dedi.

★ Bazı alimler: "Dabbe, emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münker terkedilince çıkar" demiştir.

★ Bazı müfessirler onun Safa dağından çıkacak büyük bir hayvan olduğunu söylemiştir.

★ Bazıları onun, birincisi *Mehdî,* ikincisi *Hz. İsa*'dan sonra, üçüncüsü de güneş batıdan doğduktan sonra olmak üzere üç kere çıkacağını söylemiştir.

★ Dabbe hakkında *Bediüzzaman* şu açıklamayı yapar: *"Kur'an'da, gayet mücmel bir işaret ve lisan-ı halinden kısacık bir ifade, bir tekellüm var. Tafsili ise ben şimdilik, başka meseleler gibi kat'î bir kanaatle bilemiyorum. Yalnız bu kadar diyebilirim:* لاَ يَعْلَمُ الْغَيْبَ الاَّ اللهُ"*...Nasıl ki kavm-i Fir'avn'e "çekirge afatı ve bit belası" ve Ka'be tahribine çalışan kavm-i Ebrehe'ye "ebabil kuşları" musallat olmuşlar. Öyle de Süfyan'ın ve Deccallerin fitneleriyle bilerek, severek isyan ve tuğyana ve "Ye'cüc ve Me'cüc' ün anarşistliği ile fesada ve canavarlığa giden ve dinsizliğe, küfür ve küfrana düşen insanların akıllarını başlarına getirmek hikmetiyle arzdan bir hayvan çıkıp musallat olacak, zir ü zeber edecek. Allah u a'lem, o dabbe bir nevidir. Çünkü gayet büyük bir tek şahıs olsa, her yerde herkese yetişmez. Demek, dehşetli bir taife-i hayvaniye olacak, Belki* الاَّ دَابَّةُ الاَرْضِ تَأْكُلُ مِنسَأَتَهُ *ayetinin işaretiyle o hayvan dabbetü'l-arz denilen ağaç kurtlarıdır ki, insanların kemiklerini ağaç gibi kemirecek, insanın cisminde, dişinden tırnağına kadar yerleşecek. Mü'minler, iman bereketiyle ve sefahat ve su-i istimalden tecennübleriyle kurtulmasına işareten ayet iman hususunda o hayvanı konuşturmuş."*

5048 ١٥ – وعن معاذ بن جبل رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: عُمْرَانُ بيتِ الْمَقْدِسِ خَرَابُ يَثْرِبَ، وَخَرَابُ يَثْرِبَ خُرُوجُ الْمَلْحَمَةِ، وَالْمَلْحَمَةُ فَتْحُ الْقُسْطَنْطِينِيَّةِ: وَفَتْحُ الْقُسْطَنْطِينِيَّةِ خُرُوجُ الدَّجَّالِ. ثُمَّ ضَرَبَ بِيَدِهِ عَلَى فَخِذِ الَّذِى حَدَّثَهُ؛ ثُمَّ قَالَ: إِنَّ هذَا الْحَقُّ كَمَا أَنَّكَ قَاعِدٌ هٰهُنَا، يَعْنِى مُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

15. (5048)- *Hz. Muaz İbnu Cebel* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (birgün):

"Beytu'l Makdis'in imarı Yesrib'in harabıdır. Yesrib'in harabı melhamenin (savaşın) çıkmasıdır. Melhame İstanbul'un fethidir, İstanbul'un fethi Deccal'in çıkmasıdır!" buyurdular Sonra elini (Resulullah), konuşmakta olduğu kimsenin (yani Hz. Muaz'ın) dizine vurdular ve:

"Bu söylediğim kesinlikle hakikattir. Tıpkı senin burada oturman hak olduğu gibi" buyurdular."

Hz. Muaz burada kendisini kasdetmektedir. (Yani Aleyhissalâtu vesselâm'ın konuştuğu ve dizine elini vurduğu kimse Muaz İbnu Cebel (radıyallahu anh)'dir.)" [Ebu Davud, Melahim 3, (4294).]

AÇIKLAMA:

Burada, birbiriyle irtibatlı olarak zuhura gelecek bazı hadiseler nazar-ı dikkate arzedilmektedir. *Ebu Davud* bu hadisi Emaratu'l-Melahim başlığı altında kaydeder. Buna göre, sayılan hadiseler melhame denen büyük savaşların çıkmasına alamettir; o da Deccal'in çıkmasına...

★ *Beytu'l-Makdis,* Mescidu'l-Aksa denen Kudüs şehrindeki mukaddes mesciddir. Onun umranı, imandır. İmar da insanca, gelirce, malca çokluğa kavuşmasıyla gerçekleşir.

★ Yesrib, Medine-i Münevvere'nin cahiliye devrindeki eski adıdır.

Hadisi bazı şarihler: "Mescid-i Aksa'nın imarı Medine'nin harabının sebebidir" diye anlamıştır. Ancak Aliyyu'l-Kârî, "sebeb"i kabul etmez, "Mescid-i Aksa'nın imarı, Medine'nin harab olma zamanına rastlar" şeklinde açıklama getirir.

Bazı şarihler, "Beytu'l-Makdis'in imarı"ndan, harab edildikten sonra yeniden imar edilmesini anlarlar. "Çünkü derler, ahirzamanda, o harab olur, kâfirler sonra imar ederler." Bazı şarihler: "Umran, mükemmel şekilde imardır. Öyleyse, Beytu'l-Makdis, Medine'nin harabı zamanında normalin üstünde mükemmel bir imara mazhar olacaktır. Çünkü Beytu'l-Makdis'in harab olması mevzubahis değildir" demiştir.

★ Hadiste geçen melhame yani büyük savaştan, Şam ile Rum arasında çıkacak büyük bir savaş anlaşılmış ise de, *İbnu Melek* "Şam'la Tatarların arasında geçen savaşın kastedildiğini" söyler. Aliyyu'l-Kârî: "Birinci görüş daha doğru" der.

Bazı alimler, bunlardan herbirinin, kendinden sonra vukua gelecek bir hadisenin alâmeti olduğunu belirtir.

Resulullah, Hz. Muaz'a, bu söylediklerinin yakin ifade ettiğini belirtmiştir. Gerçekten de hepsi çıkmıştır.

5049 ١٦ – وعن عبدالله بن بسر رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: بَيْنَ الْمَلْحَمَةِ وَفَتْحِ الْمَدِينَةِ سِتُّ سِنِينَ وَيَخْرُجُ الْمَسِيحُ الدَّجَّالُ فِي السَّابِعَةِ]. أخرجه أبو داود.

16. (5049)- *Abdullah İbnu Büsr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Melhame ile Medine'nin fethi arasında altı yıl vardır. Yedinci yılda da Mesih Deccal çıkar." [Ebu Davud, Melahim 4, (4296); İbnu Mace, Fiten 35, (4093).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen Medine'den maksad İstanbul'dur. Çünkü Medine, kelime olarak şehir demektir. Kelime burada lügat manasında kullanılmış olmaktadır. Mamafih yine *Ebu Davud*'un bir rivayetinde الْمَلْحَمَةُ الْكُبْرَى وَفَتْحُ الْقُسْطَنْطِينِيَّةِ وَخُرُوجُ الدَّجَّالِ فِي سَبْعَةِ أَشْهُرٍ *"Büyük melhame, İstanbul'un fethi ve Deccal'in çıkması yedi ay içerisindedir"* denilmektedir. Bu hadiste Medine yerine İstanbul zikredilmiştir.

İki hadis arasında dikkat çeken bir müşkil var: Birinde "yedi yıl" denirken, diğerinde "yedi ay" denmektedir. *İbnu Kesir* şöyle bir açıklama ile müşkili gidermeye çalışır: "Melhame'nin başı ile sonu arasında altı yıl vardır. Sonu ile İstanbul kastedilmiş olan Medine'nin fethi arasında bir yakınlık vardır. Öyle ki, bu Deccal'in çıkmasıyla birlikte yedi ay içerisinde olur."

Aliyyu'l-Kârî, tearuzun halledilemez durumda olduğunu belirttikten sonra melhame-i kübra ile Deccal'in çıkması arasında yedi yıl olduğunu belirten hadisin, yedi ay olduğunu söyleyen hadisten daha sahih olduğunu -Ebu Davud'un kaydına dayanarak- cezmen ifade eder.

İKİNCİ BAB

KIYAMETİN AHVALİ

BİRİNCİ FASIL

SÛR'A ÜFLENMESİ VE NEŞR

5050 ١– عن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: كَيْفَ أَنْعَمُ وَقَدِ الْتَقَمَ صَاحِبُ الْقَرْنِ الْقَرْنَ وَحَنَا جَبْهَتَهُ وَاضِعاً سَمْعَهُ يَنْتَظِرُ أَنْ يُؤْمَرَ فَيَنْفُخَ. فَكَأَنَّ ذٰلِكَ ثَقُلَ عَلَى أَصْحَابِهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهم، فَقَالُوا: كَيْفَ نَفْعَلُ أَوْ كَيْفَ نَقُولُ؟ قَالَ: قُولُوا: حَسْبُنَا اللهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ، تَوَكَّلْنَا عَلَى اللهِ، وَرُبَّمَا قَالَ: عَلَى اللهِ تَوَكَّلْنَا]. أخرجه الترمذي.

1. (5050)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)*:

"Sûrun sahibi (İsrafil aleyhisselam), sûr denen borusunu ağzına dayamış, yüzünü çevirmiş, kulağını dikmiş, üfleme emrini beklerken ben nasıl tereffühle (dünya nimetlerinden) istifade edebilirim?" buyurmuşlardı. Bu, sanki ashabına çok ağır gelmişti:

"Peki biz ne yapalım -veya ne diyelim- ey Allah'ın Resûlü?" diye sordular. Onlara: *"Hasbünallah ve ni'mel-vekil (Allah bize yeter, o ne güzel vekildir!), Allah'a tevekkül ettik.* -belki de *"tevekkülümüz Allah'adır!"* demişti- *deyiniz!"* diye emir buyurdular." [Tirmizî, Kıyamet 9, (2433).]

AÇIKLAMA:

el-Kâdı merhum, Resulullah'ın bu hadiste: "Kıyameti koparacak olan İsrafil, sûrunu ağzına dayamış, üfleme emri beklerken yani kıyamet bu kadar yaklaşmış iken, ben nasıl ferah bir yaşayışa girebilirim?" demek istediğini söyler. Kıyamet ve ölüm hadiselerinin anılmasında, hatırlanmasında insanlara bir ders, bir nasihat var. *Resulullah* bu dersi vermektedir.

5051 ٢– وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [سُئِلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ الصُّورِ،

قَالَ قَرْنٌ يُنفَخُ فِيهِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

2. (5051)- *İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sûr'dan sorulmuştu:

"Bu, içine üflenen bir boynuzdur!" diye cevap verdi." [Ebu Davud, Sünnet 24, (4742); Tirmizî, Kıyamet 9, (2432).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayetin Tirmizî'deki veçhinde bu soruyu bir bedevinin sorduğu belirtilir.

2- *Sûr* hakkında *Mücahid*'den gelen bir açıklamaya göre, sûr boynuz gibi bir şeydir. Yemen lehçesinde sûr kelimesi, boynuz manasında bir tabirdir. Bazılarına göre, bu kelime suret kelimesinin cem'idir. Yani ölülerin suretleri; bunlara ruh üflenir. Ancak doğru olanı, önceki açıklamadır. Çünkü hadislerde bu bazan *"boynuz"* demek olan karn kelimesiyle ifade edilmiştir.

Alimler, ayetlerin tahlilinden, İsrafil'in sûra üç sefer üfleyeceğini istidlal etmişlerdir.

"Birincisi, nefha-i fezadır: Bunda göklerde ve yerde kim varsa, Allah Teala'nın dilediği zevattan başkası, hep dehşetinden sarsılacaktır. Neml suresinin 87. ayeti bu nefhayı haber verir.

İkincisi, nefha-i sa'kdır: Bunda Allah'ın dilediklerinden başka hepsi yıkılıp ölecektir. Zümer suresinin 68. ayeti bu nefhayı haber verir.

Üçüncüsü, nefha-i kıyamdır. Bu sûrun üflenmesiyle bütün insanlar dirilip kabirden kalkacak ve mahşer yerine hesap vermek üzere koşuşacaklardır. Yasin suresinin 51. ayeti bunu haber verir.

5052 ٣- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مَا بَيْنَ النَّفْخَتَيْنِ أَرْبَعُونَ. قِيلَ أَرْبَعُونَ يَوْماً؟. قَالَ أَبُو هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَبَيْتُ. قِيلَ أَرْبَعُونَ شَهْراً؟ قَالَ أَبُو هريرة أَبَيْتُ، قِيلَ أَرْبَعُونَ سَنَةً. قَالَ: أَبَيْتُ. ثُمَّ يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ مَاءٌ فَيَنْبُتُونَ كَمَا يَنْبُتُ الْبَقْلُ، وَلَيْسَ شَيْءٌ مِنَ الإِنْسَانِ يَبْلَى إِلاَّ عَظْمٌ وَاحِدٌ وَهُوَ عَجْبُ الذَّنَبِ، وَمِنْهُ يُرَكَّبُ الْخَلْقُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

« عَجْبُ الذَّنَبِ » هو العظم المستدير الذي يكون في أصل العجز وأصل الذنب.

3. (5052)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"İki sur arasında kırk vardır!" buyurmuştur. Bunun üzerine oradakiler:

"Ey Ebu Hureyre! Kırk gün mü?" diye sordular. Fakat o: "Birşey diyemem!" cevabını verdi. Tekrar: "Kırk ay mı?" dediler. O yine: "Bir şey diyemem!" cevabını verdi. "Kırk yıl mı?" dediler. O yine: "Bir şey diyemem!" cevabını verdi ve (Resulullah'ın hadisine devam etti.)

"Sonra Allah semadan su indirecek ve insanlar yerden sebze biter gibi bitecekler. İnsanda bir kemik hariç hepsi çürür. Bu çürümeyen, acbu'z-zeneb denen kuyruk sokumu kemiğidir. Kıyamet günü yeniden yaratılış bundan terkib edilecektir." [Buhârî, Tefsir, Zümer 3, Amme 1; Müslim, Fiten 141, (2955); Muvatta, Cenaiz 48, (1, 239); Ebu Davud, Sünnet 24, (4743); Nesâî, Cenaiz 117, (4, 111).]

AÇIKLAMA:

1- *İsrafil*'in sûra kaç sefer üfleyeceği hususunda ihtilaf edilmiştir. Önceki hadisin açıklamasında "üç" diyenleri esas almış idik. İki ve hatta "dört" diyenler de olmuştur. *İbnu Hacer* "dört" diyenlerin görüşünü zayıf bulur.

2- Bu rivayet, iki üfleme arasında geçecek müddet hususunda bir fikir verir: Arada bir müddet var ama miktarı belli değil. Resulullah söylemiş olsa bile *Hz. Ebu Hureyre* şu veya bu sebepten dolayı yakalayamamış. Bazı rivayetlerde "kırk sene", "kırk hafta" gibi kayıtlar gelmiş ise de *İbnu Hacer* onların zayıf olduğunu belirtir.

5055 numaralı hadiste iki ayrı sûr üfleyicisiyle ilgili açıklama kaydedilecektir.

3- Hadiste, insanın kuyruk sokumunda *acbu'z-zeneb* denen bir kemik hariç tamamının çürüyeceği belirtilmiştir. Bazı rivayetlerde sual üzerine *acbu'z-zeneb* hakkında bilgi verilmiştir. Bu, hardal danesi büyüklüğünde son derece küçük bir zerredir. Kıyamet günü insanın yeniden yaratılışı, çürümeyen bu kemikten başlatılacaktır. Günümüz ilmi bir DNA hücresine binlerce sayfalık ansiklopedideki bilginin depolanabileceğini ortaya koymuştur. Dolayısıyle her insanın şahsiyet-i müstakilesi ile ilgili temel bilgilerin, meşiet-i İlahî ile çürümeyecek olan bir hücrede depolanıp neş'e-yi saniyenin (veya ikinci yaratılışın) bu hücreden itibaren olması gayet mâkuldur. Bazı alimler: "Burada Allah'tan başka kimsenin bilemediği bir sır var. Çünkü yoktan var eden Allah, ikinci sefer yaratışta, yaratılışı bina edeceği bir asl'a muhtaç değildir" demiştir.

4- Hadiste amm bir üslubla çürümenin her insana şamil olacağı ifade edilmiştir. Halbuki başka rivayetlerde peygamberin, şehidlerin çürümeyeceği ifade edilmiştir. Şarihler bunları hükümden istisna ederler.

5- Şunu da belirtelim: İnsanın tamamen çürüme hadisesinden acbu'z-zenebi istisna kılan إلاَّ "hariç" kelimesini, bazı alimler istisna manasına değil, atıf vavı olarak anlamışlar ve *"acbu'z-zeneb de çürür"* demişlerdir. Müzenî'nin öne sürdüğü bu manayı el-Ferra ve el-Ahfeş mâkul bulmuşlardır. Ancak, *İbnu Hacer:* "Müzenî'nin teferrüd ettiği bu mana bazı rivayetlerde "Arz acbu'z-zenebi ebediyyen yemez (çürütmez)" şeklinde gelen sarahat reddeder" der.

5053 ٤ – وعن كعب بن مالك رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إنَّمَا نَسَمَةُ الْمُؤْمِنِ طَيْرٌ يَعْلَقُ فِي شَجَرِ الْجَنَّةِ حَتَّى يُرجِعَهُ اللهُ الى جَسَدِهِ يَوْمَ يَبْعَثُهُ]. أخرجه مالك والنسائي.

«النَّسَمَةُ» الروح والنفس.

و«يَعْلَقُ» بسكون العين: أي يأكل.

4. (5053)- *Ka'b İbnu Malik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Mü'minin ruhu, cennet ağacında beslenen bir kuş olur. Yeniden dirilme gününde Allah onu cesedine döndürünceye kadar orada beslenir." [Muvatta, Cenaiz 49, (1, 240); Nesâî– Cenaiz 117 (4, 108); İbnu Mace, Zühd 32, (4271).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayet, Nesaî'de şöyledir: "Mü'minin ruhu, cennet ağacında bir kuş olur. Allah kıyamet günü cesedine gönderinceye kadar orada kalır."

2- Şarihler, başka rivayetlere dayanarak, cennete kuş olacak ruhun, mücahidlerin ve şehid olarak ölen mü'minlerin ruhları olduğunu tasrih ederler. Diğer ruhların ise, bazan semada, bazan mezarların avlularında bulunacaklarını belirtirler. *Ebu Bekr İbnu'l-Arabî* sadece şehidlerin kıyametten önce yeme ve diğer nimetlere mazhar olacağı, diğer ruhlara, kıyametten önce bunların verilmeyeceği hususunda ümmetin icmaını nakleder. Sadedinde olduğumuz hadisin de bazı tariklerinde şehid ruhlarının kastedildiği tasrih edilmiştir: أرْوَاحُ الشُّهَدَاءِ فِي طَيْرٍ خُضْرٍ تَعْلَقُ حَيْثُ شَاءَتْ *"Şehidlerin ruhları yeşil kuşların içindedir. Dilediği yerde rızkını yer."*

3- Alimler, kuş olma hadisesi için: "Ruh, Allah'ın emriyle kuş şeklin-

de teşekkül ve temessül eder. Tıpkı meleğin, insan şeklinde temessül ettiği gibi" derler ve ilave ederler: "Muhtemelen, burada murad, bazı rivayetlerde geldiği üzere ruhun bir kuş bedenine girmesidir." *Suyûtî, Ebu Davud'*a yaptığı haşiyede "Hadisi, "ruh, kuş olarak teşekkül eder" diye açıklarsak, burada kastedilen mana sadece "uçmaya muktedir olmaktaki" benzeyiştir, yaratılış yönüyle benzeme değildir. Çünkü insanın maddî şekli mahlukatın şekilleri arasında en üstünüdür" der.

*Sindî, Suyûtî'*nin mülahazasına şu ilavede bulunur. "Bu görüş, insan ruhunun kendine has bir şekli olması halinde doğrudur. Ama hakikat-ı halde insan ruhunun müstakil, hususî bir şekli yoksa ve şekilden mücerred ise ve Allah, bir hikmete binaen belli bir şekil almasını dilerse, ilk olarak kuş şeklini almasında aklın kabul etmeyeceği bir husus yoktur."

Mevzuun ehemmiyetine binaen, Suyûtî'nin Nesâî Şerhi'nde yer verdiği açıklamalardan bazı pasajları iktibas edeceğiz:

"İbnu'l-Kayyim der ki: "Ruh'un kaldığı bir yerin (mak'ad) olduğunu söylemek, onların ne kabirde olduğuna, ne de kabrin havlusunda olduğuna delalet etmez. Bilakis ruhun bu yerle bir bağıntısının bulunduğuna delalet eder ve bu manada ona bir mekan izafesi sahih olur. Zira ruhun bir başka şe'ni (bizim tabi olduğumuz kayıtlarla mukayyed olmayan bir başka realitesi ve mahiyeti) vardır. Bundandır ki o, bedenle bağlı olduğu halde aynı zamanda Refik-i A'la'da bulunur. Öyle ki, bir Müslüman, (ölmüş) arkadaşına selam verdiği vakit, ruh o hususî yerinde olduğu halde bu selama mukabele eder. Nitekim Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* altı yüz kanadı olan Hz. Cebrail aleyhisselam'ı görmüştür. Bu esnada onun sadece iki kanadı ufku kapatmış ve dizisini Resulullah'ın dizine dayayacak, ellerini dizinin üstüne koyacak şekilde ona yaklaşmıştır. Ruhla ilgili meseleleri anlamada zorluk çıkaran husus, şöyle bir yanılgıdır; ruhlar âlemi ile ilgili şuunatı, şehadet âleminin me'luf olan, alışılan şuunatı ile mukayese yapılır, orası da buraya göre değerlendirilir. Bu hatalı kıyasa göre, ruh bir yer işgal etti mi, onun bir başka mekanda bulunması mümkün olmaz. Bu açık bir yanılgıdır. Nitekim Aleyhissalâtu vesselâm Mirac gecesinde Hz. Musa'yı Refik-i A'la'da olduğu halde, kabrinde namaz kılarken ve selam verenlere mukabele ederken görmüştür. Bu iki durum arasında bir zıtlık yoktur. Çünkü ruhun şe'ni bedenlerin şe'ninden ayrıdır. Bu durumu daha iyi anlamamız için bazıları güneşle misallendirmiştir: Güneş semada olduğu halde şuaları yerdedir. Gerçi burada benzetmede eksiklik var. Çünkü ışık güneşin zatı değil, arazıdır. Ruh ise, arazıyla değil, zatıyla yerdedir. *Resulullah (aleyhissalâtu ves-*

selâm)'ın, yine Mirac'ta peygamberleri semavatta görmesi de bu meselemize bir başka delildir. Zira Aleyhissalâtu vesselâm orada ruhları misalî cesedlerinde görmüştü. Bununla birlikte onlar kabirlerinde canlı olarak namaz kılıyorlardı. Diğer taraftan Aleyhissalâtu vesselâm'ın şu sözünü de hatırlayalım: *"Kim, kabrimin yanında bana salat okursa onu işitirim; kim de uzaktan salat okursa, o bana ulaştırılır." "Allah kabrime müvekkel bir melek koymuştur. Ona bütün mahlukatın kulaklarını vermiştir, kıyamete kadar bana salat okuyacak bir kimse yoktur ki, bu melek bana onu ismiyle, babasının ismiyle ulaştırmasın."* Şurası da muhakkak ki, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın ruh-u şerifleri makamların en yücesinde, diğer peygamberlerin ruhlarıyla birliktedir.

Dinimizde sabit olan bu haberlerle, şu husus kesinlik kazanmıştır: "Ruhun A'la-yı İlliyyin'de veya cennette veya semada bulunmasına rağmen, bedeniyle de irtibatta olup idrak etmeye, işitmeye, namaz kılmaya, okumaya devam etmesi arasında bir zıtlık yoktur; biri diğerine mani değildir. Bu meselede şaşkınlık ve anlama zorluğu şuradan gelir: Dünyevî şahidde, söylenenleri görecek maddî bir organ mevcut değildir, bunlar iman ve tefekkürle idrak edilebilir. Berzah ve ahiretle ilgili umûr, dünyada alışmış olduklarımızdan tamamen ayrıdır. Öylesine ayrı ki, şöyle denebiliyor: "Ruhta öyle bir hareket kabiliyeti, öyle bir intikal sür'ati var ki, kabirden semaya çıkışına kadar muhtaç olduğu müddet, göz açıp kapama anı gibi zamanın en küçük bir birimidir. Bu durumu uykuda olan bir ruh müşahade eder. Nitekim hadislerde geldiğine göre: *"Uyuyan kimsenin ruhu yükselir, yedi kat semayı deler. Arş'ın önünde Allah'a secde eder, sonra cesedine geri döner ve bu seyahatı çok kısa bir zamanda gerçekleştirir."*

Vefatı, miladî 1505 olan Suyûti'nin özetle sunduğumuz bu açıklaması, günümüzde getirilen ilmî açıklamalara neredeyse ayniyle muvafık düşmektedir. Tamamen fizik kanunlarıyla yapılan açıklamalardan sonra verilen bir sonuç şöyle: "...Dünya adı verilen bu gezegen, bize göre insanlara ait zahirî âlemdir. Ama bu gezegende yaşayan ve farklı yaratılan cinler de bizimle dünyayı paylaşmaktadır. Onlar gene bu dünyamız üzerinde Kur'an-ı Kerimimizin gayb âlemi adını verdiği âlemde yaşamaktadırlar. Gayb âlemi, dünyadan başka bir yerde değildir. Farklı yaratılmamız sebebiyle cinler ve biz insanlar aynı koordinatlarda yaşadığımız halde fizik algılama sistemlerimizle birbirimizi farketmemekteyiz.

Görülmektedir ki, zahirî âlemin her noktası, aynı zamanda gayb âlemidir. Gayb âleminin her noktası da, aynı zamanda zahirî âlemdir. Öyleyse her nokta zahirî âlemde de gayb âleminde de aynı koordinatlara sahiptir ve her iki âlemde de vardır."

Bu meselede *Bediüzzaman* şöyle der:

"İ'lem Eyyühe'l-Aziz: Âlem-i ziya, âlem-i hararet, âlem-i hava, âlem-i kehriba, âlem-i elektrik, âlem-i cezb, âlem-i esir, âlem-i misal, âlem-i berzah gibi âlemler arasında müzaheme (sıkışıklık) ve yer darlığı yoktur. Bu âlemler, hepsi de, ihtilalsiz, müsademesiz küçük bir yerde içtima ederler. Kezalik bu geniş gaybî âlemlerin de bu küçük arzda içtimaları mümkündür. Evet hava, su insanın yürüyüşüne, cam ziyanın geçmesine, şuanın röntgen vasıtasıyla kesif cisimlere bile nüfuzuna ve akıl nuruna, melek ruhuna, demirin içine hararetin akmasına, elektriğin cereyanına bir mani yoktur.

Kezalik bu kesif âlemde ruhanîleri devrandan, cinnîleri cevelandan, şeytanları cereyandan, melekleri seyerandan men edecek bir mani yoktur."

Merhum'un, mevzuyu aydınlatacak bir başka açıklaması, şöyle:

"İ'lem-Eyyühe'l-Aziz: Vücud nev'inde tezahum yoktur. Yani, pekçok âlemler, haller, vücud sahnesinde içtima eder, birleşirler. Mesela: Gece zamanı duvarları camdan olan ve elektrik yanan bir odaya girdiğin vakit, âlem-i misale bir pencere hükmünde olan camlarda pek çok menzilleri, odaları göreceksin.

Saniyen: Odada otururken, kemal-i suhuletle o misalî odalarda her çeşit tebdil, tağyir, tasarruf edebilirsin.

Salisen, odadaki elektrik, elektrik misallerinin en uzağına en yakındır. Çünkü, o misalî misallerin kayyumu odur.

Rabian, bu maddî vücudun bir habbesi, bir parçası, o misali vücudun bir âlemini içine alabilir. Bu dört hüküm, Vacib (Allah) ile âlem-i mümkinat arasında da caridir. Çünkü mümkinatın vücudu Vacib'in nurundan bir gölge olduğu cihetle, vehmî bir mertebedir. Vacib'in emriyle vücud-u hariciyeye girer. Sâbit ve müstekarr kalır. Demek mümkinatın vücubu, bizzat hakiki bir vücud-u haricî olmadığı gibi, vehmî veya zail bir zıllı da değildir. Ancak Vacibu'l-Vücud'un (Allah'ın) icadıyle bir vücuttur."

Bediüzzaman'ın bir başka tahliline göre, tasvirlerde yedinci kat semanın ötesinde yer aldığı ifade edilen ve zihinlerde, kevn dediğimiz maddî âlemi kuşatan uzak bir hudud gibi tebessüm eden arş dahi, kevn' den hariç değildir.

"İ'lem-Eyyühe'l-Aziz: Her şeyin içine melekut, dışına da mülk denir. Bu itibarla insan ile kalb, birbirine hem zarf, hem mazruf olur. Çünkü insan, mülk cihetiyle kalbe zarf olur; melekut cihetiyle de mazruf olur.

Bu kaide arş ile kevn hakkında da tatbik edilir. Şöyle ki: Arş, Zahir,

Batın, Evvel, Ahir isimlerinin halita ve karışığıdır. Bu halitada dahil olan ism-i Zahir itibariyle arş, mülk; kevn melekut olur. İsm-i Batın itibariyle arş melekut, kevn mülk olur. Demek arş'a ism-i Zahir nazarıyla bakılırsa, kendisi zarf, kevn de mazruf olur. İsm-i Batın gözüyle bakılırsa kendisi mazruf, kevn zarf olur ve keza ism-i evvel itibariyle وَكَانَ عَرْشُهُ على الْمَاءِ *ayetinin işaret ettiği kevnin bidayetini içine alıyor. Ve ism-i Ahir itibariyle,* سَقْفُ الْجَنَّةِ عَرْشُ الـــرَّحْمَـــنِ *hadis-i şerifinin ima ettiği kevnin nihayetini içine alıyor.*

Demek arş öyle bir halitadır ki, şu dört isimden aldığı hisseler ile kevn ve vücudun sağını solunu, üstünü ve altını ihata etmiş olur."

5054 ٥ – وعن أبي رزين العُقَيْلي قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ كَيْفَ يُعِيدُ اللهُ الْخَلْقَ؟ وَمَا آيَةُ ذلكَ؟ قَالَ: أمَا مَرَرْتَ بِوَادِي قَوْمِكَ جَدْبـــاً، ثُمَّ مَرَرْتَ بِهِ يَهْتَزُّ خَضِراً؟ قُلْتُ: نَعَمْ. قَالَ: فَتِلْكَ آيَةُ اللهِ في خَلْقِهِ كَذلِكَ يُحْيِي اللهُ الْمَوْتَى]. أخرجه رزين.

5. (5054)- *Ebu Rezin el-Ukaylî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü dedim, Allah, mahlukatı nasıl iade eder, (yeniden diriltir)? Bunun dünyadaki örneği nedir?"

"Sen dedi, hiç kavminin üzerinde yaşadığı vadiden kurak mevsimde geçmedin mi? Sonra bir kere de her tarafın yemyeşil üğründüğü münbit mevsimde uğramadın mı?"

Ben "Elbette!" deyince:

"İşte bu, (yeniden) yaratmasına Allah'ın delilidir. Allah, ölüleri de böyle diriltecektir!" buyurdular." [Rezin tahric etmiştir. Bu hadis *Ahmed İbnu Hanbel*'in Müsned'inde biraz farklı lafızlarla rivayet edilmiştir (4, 11).]

AÇIKLAMA:

Ahirette yeniden diriltmeye, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın verdiği bu örnek, tamamen Kur'anî bir metoddur. Zira Kur'an-ı Kerim, dünyada cereyan eden ve gözle gördüğümüz hadiseleri zikrederek, ahiretteki ihyanın da böyle olacağını söyler.

وَاللهُ الَّذي أرْسَلَ الرِّيَاحَ فَتُثِيرُ سَحَاباً فَسُقْنَاهُ الى
بَلَدٍ مَيِّتٍ فَأَحْيَيْنَا بِهِ الأرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا كَذلِكَ النُّشُورُ

"Allah, rüzgârları salıverip de bulutları harekete getirmekte olandır. Derken biz onu ölü bir toprağa sürüp, onunla yeri, ölü-

münün ardından canlandırmışızdır. İşte (ölülerin) dirilmesi de böyledir" (Fatır 9).

5055 ٦ – وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [في قوله تعالى: فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ. قَالَ: هُوَ الصُّورُ، والرَّاجِفَةُ النَّفْخَةُ الأُولَى، والرَّادِفَةُ الثَّانِيَةُ]. أخرجه البخاري ترجمة.

6. (5055)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) فَإِذَا نُقِرَ فِى النَّاقُورِ **"O boru öttürülünce"** (Müddessir 8) ayeti ile ilgili olarak dedi ki: "Bu, sûrdur. Surede geçen racife, birinci nefha (üfleme), râdife de ikinci nefhadır." [Buhârî, Rikak 43 (muallak olarak).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Hacer* bu hadisin açıklaması zımnında, sûru üfleyecek melekten bahsederken, sûru *İsrafil* aleyhisselam'ın üfleyeceği hususunda Ehl-i Sünnet ve'l-cemaat'in icma'ına dair Halimi'nin kaydını naklettikten sonra, bazı rivayetlerde de iki sûr üfleyicisinden bahsedildiğine temas eder. Bu rivayetlerden birinde "مَا مِنْ صَبَاحٍ إِلاَّ وَمَلَكَانِ مُوَكَّلاَنِ بِالصُّورِ يَنْتَظِرَانِ مَتَى يَنفُخَانِ *Her sabah, sûra müekkel iki melek, ona üfleme emrini beklerler."*

İbnu Hacer, bu manayı ifade eden hadislerden bazılarını kaydeder sonra da birinci üflemeyi bir başka meleğin, ikinci üflemeyi ise *İsrafil*'in yapacağını ifade eden *Hz. Aişe*'ye ait şu rivayeti kaydeder: *"O melek, İsrafil'in kanat çırptığını görünce, sûra üfler. O, birinci üflemeyi yapar ki, bu nefha-i sa'k'dır. Sonra İsrafil ikinci üflemeyi yapar. İşte bu da nefha-i ba's (yeniden dirilme=nefha-i kıyâm da denir)."*(13)

2- Sadedinde olduğumuz hadis, Müddessir suresinde geçen nâkur ile Naziat suresinde geçen *râcife* ve *râdife* kelimeleri hakkında İbnu Abbas'ın yaptığı açıklamayı sunmaktadır. Buna göre, mezkur nâkurdan maksat, İsrafil'in kıyamet günü ölülerin dirilmesi için üfleyeceği sûr (boru)dur. Sûr'dan Kur'an'da bir çok ayette bahsedilmiştir. En'am 6, Kehf 99, Ta-ha 102, Mü'minun 101, Neml 87, Ya-sin 51, Zümer 68, Kaf 20, Hakka 13, Nebe' 18.

3- *Sûr* kelimesini *Hasan Basrî,* suver şeklinde okumuştur. Suver, suretin cem'idir. Bu takdirde manayı şöyle te'vil etmiştir: "Üflemeden murad cesedleredir, ta ki ruhlar cesedlere dönsünler. *Ebu Ubeyde* "sureti, cemi olarak suver şeklinde okumanın da" caiz olduğunu, başka şahidlerle gösterir. Böyle olunca, iki kıraat da aynı manayı ifade etmiş olur. Ancak

13- Bu açıklama 5051 numaralı hadisteki açıklamaya nazaran tabir itibariyle farklı ise de esasta aynıdırlar.

Ezherî, bu yorumun Ehl-i Sünnet'in kabul ettiği şekle muhalefet ettiği belirtilir.

İbnu Hacer bu ihtilafı kaydettikten sonra, *Ebu'ş-Şeyh*'in Kitabu'l-Azamet'inden *Vehb İbnu Münebbih*'in bir rivayetini kaydeder: "Allah sûru kristal cam berraklığındaki inciden yarattı. Sonra arş'a: "Sûru al ve (bir köşene) as!" dedi. Sonra, "Ol!" emretti ve İsrafil oluverdi. İsrafil'e sûru (boruyu) almasını emir buyurdu. İsrafil de (arşta asılı olan sûru) aldı, onda, yaratılmış her bir ruh, hayat sahibi her bir nefis için bir delik açtı. [...] Sonra bütün ruhlar sûrda toplanır. Sonra Allah İsrafil'e emreder, o da sûra (cesedlere) üfler ve her bir ruh, cesedine girer."

İbnu Hacer der ki: "Bu hadise göre, üfleme hadisesi, önce ruhların sûra -ki bu manada cesedler demektir- ulaşması için vukua gelir. Öyleyse burada üflemenin, boynuz olan "sûr"a izafesi hakikattır, cesedler olan "sûr"a izafesi mecazdır.

5056 ٧– وعن أبي سعيد رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [ذَكَرَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ صَاحِبَ الصُّورِ، وَقَالَ عَنْ يَمِينِهِ جِبْرِيلُ، وَعَنْ يَسَارِهِ مِيكَائِيلُ عَلَيْهِمُ السَّلاَمُ]. أخرجه رزين.

7. (5056)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* (bir gün bize) Sahib-i Sûr'u (İsrafil'i) zikretti ve dedi ki:

"Sağında Cibril, solunda da Mikail aleyhimusselam var." Rezin tahric etmiştir. [Ebu Davud, Huruf ve'l-Kıraat 1, (3999).]

İKİNCİ FASIL

HAŞR HAKKINDA

5057 ١ ـ عن سهيل بن سعد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : يُحْشَرُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلى أرْضٍ بيْضَاءَ عَفْراءَ كَقُرْصَةِ النَّقِيِّ لَيْسَ فيهَا عَلَمٌ لأحَدٍ]. أخرجه الشيخان.

1. (5057)- *Süheyl İbnu Sa'd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kıyamet günü insanlar beyaz, bembeyaz, has unun çöreği gibi bir yerde toplanacaklar. Orada hiç kimsenin bir işareti (evi, bağı vs.) olmayacak." [Buhârî, Rikak 44; Müslim, Münafıkûn 28, (2790).]

AÇIKLAMA:

1- Burada *mevkıf* da denen haşir meydanı, yani kıyametin kopmasından ve ruhların cesedlere üflenmesinden sonra hesap vermek üzere insanların toplanacağı haşir meydanı tasvir edilmektedir: Burası beyaz, bembeyaz (veya kızıla çalan) bir beyaz renk taşıyacaktır. *Afrâ* kelimesi için "lekesiz beyaz", "bembeyaz", "kızıla çalan beyaz", "şiddetli beyaz" gibi manalar verilmiştir. "Beyaz" dedikten sonra "kızıla çalan beyaz" manası değil, "bembeyaz" manası da uygun gözükmektedir. Nitekim has un da beyazdır.

2- Haşir meydanının ikinci vasfı, düz oluşudur. Orada dünyanın sathını andıran dağ, dere, ev, bağ, bahçe, ağaç vs. olmayacaktır. Maksad, yeryüzünün tamamen yok olduğunu ve mevkıfın tamamen başka bir hüviyette bir meydan olduğunu belirtmektir.

İbnu Ebî Cemre: "Bu ifadede, mevkıf sahasının, bu dünyadan çok daha büyük olduğuna da işaret vardır" der. *İbnu Hacer* de: "Bunda dünya arzının yok olup ortadan kalktığına, mevkıf arzının yeni olduğuna işaret vardır" der ve selefin bu meseleyle ilgili olarak يَوْمَ تُبَدَّلُ الأرْضُ غَيْرَ الأرْضِ "O

gün ki arz başka bir arza, gökler de (başka göklere) tebdil olunacaktır..." (İbrahim 48) ayetinin te'vilinde ihtilaf ettiklerini belirtir. Buradaki tebdilin manası dünyanın zâtının ve sıfatlarının değişmesi midir, yoksa sadece sıfatlarının değişmesi midir? *İbnu Hacer,* sadedinde olduğumuz hadisin birinci şıkkı te'yid ettiğini söyler. *İbnu Mes'ud*'dan bu ayetle ilgili olarak: "Arz öyle bir arza dönüşür ki, bu arz sanki gümüş gibi (saf ve tertemizdir), üzerinde haram kan dökülmemiş ve hiçbir günah işlenmemiştir." Bu hadis mevkuf ise de merfu olarak da rivayet edilmiştir. *Beyhakî* bunu İbnu Mes'ud'un bir yorumu olarak anlayıp: "Mevkuf olması daha sahihtir" demiştir. Taberî, Hz. Enes'ten merfu olarak يُبَدِّلُهَا اللّٰهُ بِأَرْضٍ مِنْ فِضَّةٍ لَمْ يُعْمَلْ عَلَيْهَا الْخَطَايَا *"Allah arzımızı, üzerinde günahların işlenmediği gümüşten bir arza tebdil eder"* hadisini rivayet eder. Başka rivayetler de var. Hülasa, arzın kıyamet günü beyaz, temiz, günahsız bir arza çevrileceği manasını te'yid eden (Resulullah'tan) merfu rivayetler de mevcuttur.

5058 ٢ – وعن ابن عبّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إِنَّكُمْ مُلاَقُو اللّٰهِ تَعالى حُفَاةً عُرَاةً غُرْلاً].

2. (5058)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Sizler Allah'a yalınayak, bedenleriniz çıplak ve kabuklu (sünnet edilmemiş) olarak haşr olunacaksınız!" buyurdular."

5059 ٣ – وفي أخرى قال: [قَامَ فِينَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ بِمَوْعِظَةٍ. فَقَالَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّكُمْ مَحْشُورُونَ الى اللّٰهِ تَعَالى حُفَاةً عُرَاةً غُرْلاً كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعْداً عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ. أَلاَ وَإِنَّ أَوَّلَ الْخَلاَئِقِ يُكْسَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ، أَلاَ وَإِنَّهُ سَيُجَاءُ بِرِجَالٍ مِنْ أُمَّتِي فَيُؤْخَذُ بِهِمْ ذَاتَ الشِّمَالِ فَأَقُولُ: يَا رَبِّ أَصْحَابِي. فَيُقَالُ: إِنَّكَ لاَ تَدْرِي مَا أَحْدَثُوا بَعْدَكَ. فَأَقُولُ كَمَا قَالَ الْعَبْدُ الصَّالِحُ: وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيداً مَا دُمْتُ فِيهِمْ – الى قَوْلِهِ – الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ. قال فَيُقَالُ لِي: إِنَّهُمْ لَمْ يَزَالُوا مُرْتَدِّينَ عَلَى أَعْقَابِهِمْ مُنْذُ فَارَقْتَهُمْ].

زاد في رواية: [فأَقُولُ: سُحْقاً، سُحْقاً]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

« غُرلاً » أي غير مختونين.

3. (5059)- Bir diğer rivayette *İbnu Mes'ud* şöyle demiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* va'z etmek üzere aramızda doğruldu ve dedi ki:

"Ey insanlar! Sizler (kıyamet günü) Allah'ın yanında yalınayak, çıplak ve kabuklu olarak toplanacaksınız. [Sonra şu ayeti okudu:] **"İlk yaratışa nasıl başladı isek, üzerimizde hak bir vaad olarak yine onu iade edeceğiz..."** (Enbiya 104). *Haberiniz olsun! Kıyamet günü mahlukattan ilk giydirilecek İbrahim aleyhisselam'dır. Haberiniz olsun, o gün ümmetimden bazı kimseler getirilir ve sol tarafa alınırlar. Bunun üzerine ben:*

"Ey Rabbim! Bunlar ashabımdır!" derim. Bana:

"Sen bilmiyorsun, bunlar senden sonra neler yaptılar" denilir. Ben salih kul (İsa)'nın dediği gibi diyeceğim:

"Ben içlerinde bulunduğum müddetçe üzerlerinde bir kontrolcü idim. Fakat vakta ki sen beni (içlerinden) aldın, üstlerinde nigehban yalnız sen oldun. (Zaten) sen (her zaman) her şeye hakkıyla şahidsin. Eğer kendilerine azab edersen şüphe yok ki onlar senin kullarındır. Eğer onları affedersen mutlak galib ve yegâne hüküm ve hikmet sahibi olan da hakikaten sensin sen"(Maide 117-118).]

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) devamla dedi ki:

"Bunun üzerine bana: "Onlar, sen aralarından ayrıldığın günden beri, dinden yüz çevirmeye hiç ara vermediler!" denilecek."

Bir rivayette şu ziyade var: *"Ben: "Rahmetten uzak olsunlar, rahmetten uzak olsunlar!" derim."* [Buhârî, Rikak 45, Enbiya 8, 44, Tefsir, Maide 14, 15, Tefsir, Enbiya 2; Müslim, Cennet 57, (2860); Tirmizî, Kıyamet 4, (3329); Nesâî, Cenaiz 118, (4, 114).]

AÇIKLAMA:

1- *Haşr: Kurtubî,* belki de kelimenin kullanışlarını esas alarak haşr hakkında şu açıklamayı yapar: (Biraz özetleyerek, kısaltarak alıyoruz.) "Haşr, toplanma manasına gelir. Dört çeşit haşir vardır. Bunlardan ikisi dünyada, ikisi de ahirettedir.

★ Birinci haşr: Haşir suresinin ikinci ayetinde zikredilen haşirdir. (Mealen): **"O, ehl-i kitaptan küfür edenleri ilk sürgünde yurtlarından çıkarandır"** (Haşr 2).

★ İkinci haşr: Kıyamet alâmetleri zımnında zikri geçen haşirdir: Bir rivayette Aden'den çıkacak bir ateşin insanları mahşere (toplanma yeri) sevkedeceği belirtilir: تَخْرُجُ نَارٌ قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مِنْ حَضْرَمَوْتَ فَتَسُوقُ النَّاسَ

"Bir başka rivayette ذَلِكَ نَارٌ تَخْرُجُ مِنْ قَعْرِ عَدَنٍ تَرْحَلُ النَّاسَ الَى الْمَحْشَرِ

Bir başka rivayette: اَمَّا اَوَّلُ اَشْرَاطِ السَّاعَةِ فَنَارٌ تَحْشُرُ النَّاسَ مِنَ الْمَشْرِقِ الَى الْمَغْرِبِ

Farklı şekillerde çıkacağı belirtilen bu ateşle ilgili rivayetlerin te'lifi zor görünmektedir. *İbnu Hacer* şöyle bir te'lif teklif eder: "Muhtemelen bu ateş önce Aden taraflarında çıkacak. Sonra arzın her tarafına sirayet edecek. Hadiste geçen *"İnsanları doğudan batıya haşredecek"* ifadesi, haşrin hususi kalmayıp, her tarafta umumileşeceğini beyan kasdını güder. Belki önce şark ahalisi haşredilecek, ama sonradan garb ahalisinin haşri de olacaktır. Nitekim bütün fitneler doğudan başlar.."

★ *Üçüncü haşr:* Ölülerin kabirlerinden haşridir. Bu yeniden dirilmeden (ba's) sonra, Mevkıf denen hesap meydanında toplanmasıdır. Bu haşr şu ayette bahsedilen haşrdır. (Mealen): **"...Onları da mahşerde toplamışızdır da içlerinden hiçbirini bırakmamışızdır"** (Kehf 47).

★ Dördüncü haşr; İnsanların cennet veya cehennemde toplanmasıdır."

İbnu Hacer, bunlardan birinciye haşr denemeyeceğini, şer'an mutlak olarak haşr denince, kıyamet günü bütün mevcudatın toplanmasının kastedildiğini, halbuki birinci haşr olarak zikredilen hadisenin benzerlerinin tarihte sıkça vukua geldiğini, hiçbirine haşr denmediğini belirtir ve *İbnu'z-Zübeyr*'in halife olunca, Emevîlerin Medine'den Şam'a sürdüğünü ifade eder.

2- Hadiste kıyamet günü ilk elbise giyecek zatın İbrahim aleyhisselam olduğu belirtilir. Başka rivayetlerde, İbrahim'i Resulullah'ın takip edeceği belirtilmiştir. *Hz. İbrahim*'e tanınan bu öncelik, onun ateşe atılmış olması veya seravil (şalvar) ile ilk tesettürü onun vaz' etmiş olmasıyla izah edilmiştir. Şarihler onun bu meselede efdaliyetinin, her yönden Resulullah'a efdaliyet ihraz edeceği manasına gelmediğini belirtirler.

3- *Resulullah*'tan sonra irtidat edenlerle ilgili muhtelif açıklamalar yapılmıştır.

1) Bunlar münafık ve mürtedlerdir. Abdest uzuvlarında ve alınlarında beyazlıkla diriltilirler. *Aleyhissalâtu vesselâm* bunlara bu alâmetleri sebebiyle nida eder. Ancak:

"Bunlar vaadine mazhar olanlardan değiller!" denilir. Bunlar senden sonra dini değiştirdiler. Yani izhar ettikleri İslam üzere ölmediler."

2) "Bunlardan murad, Aleyhissalâtu vesselâm zamanında Müslüman olarak yaşayıp sonradan irtidat edenlerdir" denmiştir. Resulullah bunlara da, -üzerlerinde abdest nuru olmasa da- sağlığında onları Müslüman bildiği için nida eder. Ancak "Bunlar irtidat ettiler!" denilir.

3) "Bunlar, tevhid üzerine ölen büyük günah sahipleri ve kişiyi dinden çıkarmayan bid'alara düşen ehl-i bid'adır" denmiştir. Bunların alınlarında ve abdest uzuvlarında nur olması da mümkündür. Bunlar, *Resulullah* zamanında veya ondan sonra da yaşamış olabilirler. Bunları hususi alâmetleriyle tanımış olacaktır. *İbnu Abdilberr* der ki: "Dinde bid'at çıkaranların hepsi havuz'dan kovulacaktır; Haricîler, Rafizîler ve diğer ehl-i heva." Devamla "Zalimlerin, haksızlıkda ileri gidenlerin, hakkı gizleyenlerin ve kebair işleyerek asi olanların" da bu hükme girdikleri-ni, bu sayılanların hepsinin, sadedinde olduğumuz hadiste haber verilen azaba maruz kalacaklarından korkulduğunu belirtir.

4- Hadiste, salih kul olarak işaret edilen zat, *Hz İsa* aleyhisselam' dır. Çünkü salih kul'a nisbet edilerek söylenen söz ayet-i kerimedir ve Kur'an, onu *Hz. İsa*'nın bir yakarışı olarak sunmaktadır. Böylece *Aleyhissalâtu vesselâm,* ümmetinden günahkâr bir zümreyi, *Hz. İsa*'nın merhametkârâne ve şefkatkârâne olan üslubuyla Allah'a havale etmekte, Hz. Nuh'un helak ve ceza talep eden üslubuna (Nuh 26) yer vermemektedir.

5060 ٤ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يُحْشَرُ النَّاسُ يومَ الْقِيامَةِ ثَلاَثَ أَصْنَافٍ: صِنفٌ مُشَاةٌ، وَصِنفٌ رُكْبَانٌ، وَصِنفٌ عَلَى وُجُوهِهِم. قِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ، كَيْفَ يَمْشُونَ عَلَى وُجُوهِهِم؟ قَالَ: الَّذِي أَمْشَاهُمْ عَلَى أَقْدَامِهِمْ قَادِرٌ أَنْ يُمْشِيَهُمْ عَلَى وُجُوهِهِمْ، أَمَا إِنَّهُمْ يَتَّقُونَ بِوُجُوهِهِمْ كُلَّ حَدَبٍ وَشَوْكٍ].

أخرجه الترمذي.

4. (5060)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kıyamet günü insanlar üç sınıf olarak haşrolunurlar:

★ *Yayalar sınıfı,*

★ *Binekliler sınıfı,*

★ *Yüzü üstü sürünenler sınıfı."*

Aleyhissalâtu vesselâm'a soruldu: "Ey Allah'ın Resulü! Bunlar yüzleri üzerine nasıl yürürler?" Şu cevabı verdiler:

"Onları ayakları üzerine yürüten Zat-ı Zülcelal, yüzleri üzerine yürütmeye de kadirdir. Ancak bilesiniz, bu yüzleri üstü yürüyenler, önlerine çıkan her engele, her dikene karşı kendilerini yüzleriyle korumaya çalışırlar." [Tirmizî, Tefsir Benî İsrail (İsra), 3141).]

AÇIKLAMA:

Kıyamet günü, ebedî menzillerine gitmek üzere, herkes amel ve imanlarının derecesine göre farklı süratte yol alacaklardır. Aleyhissalâtu vesselâm bunları üç grupta ifade buyurmuştur: Yayalar, binekliler, yüzü üzeri sürünenler. İlk iki sınıf ehl-i imandır, üçüncüsü ise kâfirlerdir. Ehl-i iman da iki grupta ele alınmıştır:

Yayalar. Bunlar gidişte meşakkat çekecekler, ama sürünenlerinkinden çok hafif.

Bazı alimler, önce yayaların zikredilmiş olmasını, ehl-i imandan yayan yürüyecek olanların çoğunluğu teşkil etmeleriyle izah etmiştir.

En şerefli sınıf binekli olanlardır. Bunların da, dünyada bile bineklerin sürat ve konforca çeşitlilikleri gözönüne alınınca, kendi aralarında farklılıklar arzedeceği anlaşılır.

Yüz üstü sürünecek olanlarla ilgili şu ayeti de hatırlatabiliriz: **"Biz onları kıyamet günü körler, dilsizler, sağırlar olarak yüzü koyun haşredeceğiz. Onların varacağı yer cehennemdir ki, ateşi yavaşladıkça biz onun alevini artırırız"** (İsra 97).

el-Kâdi der ki: *"Yüzleriyle korunurlar"* ifadesi, onların ne kadar alçaltılıp hakir kılınacaklarını beyan eder. Allah eza veren şeylere karşı, onları, ellerine ve ayaklarına bedel yüzleriyle korunmaya mecbur kılacaktır. Hedefe gidişi ayağa bedel yüzleriyle yaptırması da, onların dünyada iken yüzlerini yaratıp şekillendiren Zat için secdeye koymamalarından dolayıdır."

5061 ٥– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُحْشَرُ النَّـاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى ثَلَاثِ طَرَائِقَ، رَاغِبِينَ رَاهِبِينَ، وَاثْنَانِ عَلَى بَعِيرٍ، وَثَلَاثَةٌ عَلَى بَعِيرٍ، وَأَرْبَعَةٌ عَلَى بَعِيرٍ، وَعَشَرَةٌ عَلَى بَعِيرٍ. وَتَحْشُرُ بَقِيَّتَهُمُ النَّارُ، تَقِيلُ مَعَهُمْ حَيْثُ قَالُوا، وَتَبِيتُ مَعَهُمْ حَيْثُ بَاتُوا، وَتُصْبِحُ مَعَهُمْ حَيْثُ أَصْبَحُوا، وَتُمْسِي مَعَهُمْ حَيْثُ

أَمْسَوْا]. أخرجه الشيخان والنسائي.

5. (5061)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İnsanlar kıyamet günü üç hal üzere haşrolunurlar:*

1) İstekliler, korkanlar,

2) İki kişi bir deve üzerinde olanlar, üç kişi bir deve üzerinde olanlar, dört kişi bir deve üzerinde olanlar, on kişi bir deve üzerinde olanlar.

3) Geri kalanları, ateşe tapanlar. Cehennem, onların kaylûle yaptığı yerde onlarla kaylûle yapar, geceledikleri yerde onlarla birlikte geceler, onların sabahladıkları yerde onlarla sabahlar, onların akşamladıkları yerde onlarla beraber akşamlar." [Buhârî, Rikak 48; Müslim, Cennet 59 (2861); Nesâî, Cenaiz 118, (4, 115, 116).]

AÇIKLAMA:

1- Haşr hakkında teferruatlı açıklamayı 5059 numaralı hadiste kaydettik.

2- Bu hadiste zikredilen haşir hangisidir? 5059 numaralı hadisin açıklamasında *Kurtubî*'den kaydettiğimiz yoruma göre, nususta zikri geçen haşir dört idi. Bunlardan biri te'vil götürse de, üç haşirden bahsedilebileceği ve birisinin kıyamet kopmazdan önce, kıyametin kopmasına yakın meydana gelecek bir haşir olduğu belirtilmiş, rivayetler kaydedilmiş idi.

Sadedinde olduğumuz hadiste zikri geçen haşrin de işte bu haşir olduğu, çoğunlukla benimsenen görüştür.

Öyleyse hadis, Aden taraflarında çıkıp, dünyanın her tarafına sirayet edecek bir ateş sebebiyle insanların (Şam) tarafına toplanacaklarından ve bu toplanma, (bu göç, bu iltica) işine iştirak edenlerin üç kategoride mütalaa edileceğinden haber vermiş olmaktadır.

Birinci kategori: İstekliler, korkaklar. Hadis bunların neyi arzulayıp neyden korktuklarını açıklamıyor, müphem ve mutlak bırakıyor.

İkinci kategori: Bunlar kaçma sırasında meşakkattedirler. Bu meşakkat ve sıkıntı *"bir deveye iki, üç...on kişi binecek"* şeklinde ifade edilmiştir.

Üçüncü kategori: Kaçamayanlar. Bunları ateş yakalayacak. Bu hadisenin kıyametten önce vuku bulan bir vak'a olma ihtimali esas alınınca, kaçılan bu ateşin onları yakalayacağı söylenebilir. Yakalanmanın vakti yoktur; kimini sabah, kimini öğle, akşam... gece vs.

Hattâbî, bu haşrin kıyametten önce vuku bulacağını söyler ve: "İnsanları diriler olarak Şam'a toplar" der. Hattâbî, bu haşrin dünyada olacağını açıklama sadedinde şunları söyler: "Kabirlerden Mevkıf'a olacak haşir, bu suretle olmaz, bu uhrevî haşirde deveye binme, deveyi nöbetleşe kullanma şekli yoktur. Bu haşir, İbnu Abbas'tan gelen hadiste belirtildiği üzere "yalınayak, çıplak ve yaya" şekilde olacaktır."

"Bir devede iki, üç..on kişi olacak" ibaresini Hattâbî: "Bir deveyi iki, üç... on kişi münavebe ile kullanacaklar demektir" diye açıklar. Yani yol esnasında çok sayıda insana tek binek düşecek biri binerken diğerleri yürüyecek.

İbnu Hacer, münavebe ile kullanmayı kesin bir üslubla reddetmese de, bir deveye aynı anda on kişiye kadar binilebileceğini, Allah'ın bu gücü o gün deveye verebileceğini söyler. Bu yorum bize deve kelimesini binek, binme aracı olarak anlamamıza imkan tanır. Bundan hareketle insanların (1990-1991 yılında çıkan Körfez hadisesinin sonunda Irak'ta yaşayan Kürtler ve Türkmenlerden iki milyona yakın insanın yurtlarını terkederek, bin bir müşkilatla eski coğrafî taksimatta Şam sayılan, bugün ise Suriye denen Güneydoğu Anadolu bölgesine hicret hadisesinde olduğu gibi) bu haşir sırasında canları pahasına pek müşkilatlı bir kaçışla Şam (yani Suriye) bölgesinde toplanacaklarını anlamamıza imkan verir.

Şunu da belirtelim ki, Halimî, bu haşrin kabirlerden Mevkıf'a gidiş haşri olduğuna meyletmiş, Gazalî ise bu hususta kesin kanaat beyan etmiştir. İsmailî: "Ebu Hureyre hadisinin zahiri, insanların "yalınayak, çıplak ve yaya" haşredileceklerini haber veren İbnu Abbas hadisine muhalif düşer" der. Şöyle bir te'lif teklif eder: "Haşirle "neşir" de[14] ifade edilir. Çünkü biri diğeriyle muttasıldır. Öyleyse haşir, insanların kabirlerden yalınayak, çıplak olarak çıkarılıp, Mevkif'e (hesap meydanına) sevkedilmeleridir. İşte bu sırada müttakiler deve üzerinde gelerek toplanırlar."

Bazıları da iki hadisi şöyle te'lif eder: "İnsanlar kabirlerinden, İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) hadisinde ifade edilen evsafta çıkarılırlar, sonra halleri, buradan Mevkif'e gelinceye kadar, Ebu Hureyre hadisinde ifade edilen evsaf içinde farklı olur. Bu son te'vili te'yid eden bir rivayet Ebu Zerr'den, Ahmed İbnu Hanbel ve Nesâî tarafından tahric edilmiştir.

حَدَّثَنِى الصَّادِقُ الْمَصْدُوقُ اَنَّ النَّاسَ يُحْشَرُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى ثَلاَثَةِ اَفْوَاجٍ فَوْجٌ طَاعِمِينَ

كَاسِينَ رَاكِبِينَ وَفَوْجٌ يَمْشُونَ وَفَوْجٌ تَسْحَبُهُمُ الْمَلاَئِكَةُ عَلَى وُجُوهِهِمْ.

14- Neşir: Hesap vermek üzere amel defterlerinin ortaya çıkarılmasıdır.

"Sadık ve masduk olan Resul-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana haber verdi ki: *"Kıyamet günü insanlar, üç grup halinde haşredilecektir: Bir grup (Allah'ın nimetlerinden) yemekte oldukları ve elbiseler içinde ve binekler üzerinde bulundukları halde haşredilir. Bir grup yayadır, bir grup da melekler tarafından yüzleri üstü sürüklenirler."*

İyâz, bu görüşler içerisinde Hattâbî'nin görüşünü tercih eder ve bazı hadislerde *"ateş onlarla birlikte kaylûle yapar, onlarla birlikte akşamlar, onlarla birlikte sabahlar"* ifadesini delil göstererek: "Bu haller dünyaya ait hallerdir, (öyleyse, hadiste, kıyametten önceki haşir kastedilmiştir)" der.

Hadis üzerinde başka yorumlar da var:

Son olarak onu hatırlatalım. Hadisler ve ayetler, İlahî mucizeye mazhar oldukları ve her asra baktıkları için ulemanın istinbat ettiği bütün manaları kasdetmiş olabilir. Sadece birinde cezmedip diğerlerini reddetmek caiz olmaz.

5062 ٥ – وعنه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: يَعرِقُ النَّاسُ يومَ الْقِيَامَةِ حتَّى يَذْهَبَ عَرَقُهُمْ في الأرْضِ سَبْعِينَ ذِراعاً، وَإنَّهُ يُلْجِمُهُمْ حَتَّى يَبْلُغَ آذَانَهُمْ]. أخرجه الشيخان.

6. (5062)- Yine *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İnsanlar kıyamet günü öylesine ter akıtırlar ki, bu terler yerin içinde yetmiş zira'lık derinliğe kadar iner ve bu ter (yer üstünde de birikerek insanları konuşamaz hale getirmek üzere ağızlarına) gem vurur ve kulaklarına kadar ulaşır." [Buhârî, Rikâk 47; Müslim, Cennet 61, (2863).]

AÇIKLAMA:

Kıyamet günü, hesap verme esnasındaki ahvalle ilgili olarak muhtelif hadisler gelmiştir. Bunların birkısmı ter hadisesi ile ilgilidir. Sadedinde olduğumuz hadis, insanların, hesap vermenin sıkıntısıyla yerin dibine yetmiş arşın inecek ve yerin üstünde de kulaklara kadar yükselip insanları konuşamaz hale getirecek bir derya teşkil edecek kadar çok terleyeceklerini ifade etmektedir.

Alimler, bu ter herkesin kendi teri midir, müşterek terleri midir ihtilaf ederler, *İyâz:* "Bundan kişinin müşahede ettiği korkunç haller nisbetinde salacağı terin kastedilmiş olması muhtemel olduğu gibi, hem kendi, hem başkasının teri kastedilmiş olması da muhtemeldir. Böylece bir

kısmına çok şiddetli, bir kısmına daha hafif sıkıntı verir. Bütün bunlar, insanların izdiham ve birbirlerine sıkışmasından terin yerin altına yetmiş arşın nüfuz etmesinden sonra, yer üstünde akıp birikmesinden meydana gelir. Tıpkı suyun toprak tarafından emilmesinden sonra bir vadide akması gibi" der.

İbnu Hacer, bu terleme hadisesini, bir başka hadisin yardımıyla daha bir tavzih eder. Hadis şudur: *"Kıyamet günü güneş arza (bir mil kadar] yaklaşır. İnsanlar terlerler. Kimi vardır, teri ökçesine kadar yükselir, kimi vardır ayağının yarısına kadar yükselir; dizine kadar yükselenler, uyluğuna kadar yükselenler, böğrüne kadar yükselenler, omuzuna kadar ve hatta ağzına kadar* -ve eliyle işaret eder- *yükselenler, vardır. Ağzına kadar yükselen ter, sahibine gem vurmuş olur. Bazılarını ter tamamen bürür* -ve bunu söylerken elini başının üzerine vurur.-" Bazı rivayetlere göre hesap gününün sıkıntısı o kadar şiddetlidir ki, insanlar: "Ey Rabbimiz, cehenneme giderek de olsa bizi bundan kurtar!" diye talepte bulunurlar. Müslim'in bir rivayetinde tere batmanın, kişinin ameliyle mütenasib olacağı belirtilmiştir. فَتَكُونُ النَّاسُ عَلَى مِقْدَارِ عَمَلِهِمْ فِي الْعَرَقِ. Bir başka hadiste bu bekleme müddetinin kırk yıl olacağı; bir diğerinde bir günün yarısının, dünya zamanına göre ellibin yıl olacağı, ancak mü'mine bu günün, güneşin batma anı gibi hafif geleceği belirtilmiştir.

Beyhakî'nin bir hadisinde bu sıkıntılı halin kâfirlere mahsus olduğu tasrih edilmiştir. يَشْتَدُّ كَرْبُ ذَلِكَ الْيَوْمِ حَتَّى يُلْجِمَ الْكَافِرُ الْعَرَقَ قِيلَ لَهُ فَاينَ الْمُؤْمِنُونَ. *"O günün sıkıntısı kâfire çok şiddetlenir. Öyle ki ter onu gemler!"* Denildi ki: "Ey Allah'ın Resulü mü'minler nerede olurlar?" Buyurdular ki: *"Onlar altın kürsüler üzerindedirler, onlara bulutlar gölge yapar."* Bazı rivayetlerde de *"amelleri gölge yapar"*, bazı rivayetlerde de *"güneşin, insanların başlarına iki yay boyu yaklaşacağı"* ifade edilmiş ise de, (imanda kemal sahibi) mü'minlere bu hararetin zarar vermeyeceği belirtilmiştir.

Hülasa, hesap günü uzun bir müddettir, sıkıntısı azimdir. Ancak mü' minler, amellerine göre o günün sıkıntısını az veya çok az bir derecede atlatacaklardır. *İbnu Ebî Cemre:* "Sadedinde olduğumuz hadis bu sıkıntının bütün insanlara şamil olacağını ifade ederse de; başka hadisler, bunun onlar çoğunluk da olsa birkısım insanlara mahsus olduğunu tasrih eder; peygamberler, şehidler ve Allah'ın diledikleri bundan istisna edilmiş, en şiddetli ter sıkıntısının da kâfirlere, sonra kebair ehline, sonra bunları takip edenlere olacağı, mü'minlerin kâfirlere nisbetle az oldukları belirtilmiştir."

İbnu Ebî Cemre, bu hadislerden akla gelebilecek: "İnsanlar muhtelif bazda oldukları halde hepsi nasıl kulaklarına kadar tere banar, bu arada ter bir kısmının ayağını bürümez...?" gibi sorulara: "Bunlar uhrevî, gaybî ihbarlardır, aklî izahı yoktur, kuvvetli iman sahipleri tasdik eder..." manasında cevap verdikten sonra der ki: "Bu durumu haber vermenin maksadı dinleyenleri uyarmak, mü'minleri bu korkunç hallere düşmekten kişiyi koruyacak amellere teşvik etmek, günahlardan tevbeye sevketmek, kerim ve bağışlayıcı olan Rab Teala'ya iltica etmeye bu hallerden ve ateşten koruyup, rahmet ve cennetine dahil etmesini talep etmeye bir sevktir."

ÜÇÜNCÜ FASIL

HESAP VE KULLAR ARASINDA HÜKMÜN VERİLMESİ

5063 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مَنْ كَانَتْ عِنْدَهُ مَظْلَمَةٌ لأَخِيهِ مِنْ عِرْضِهِ أَوْ شَيْءٍ مِنْهُ فَلْيَتَحَلَّلْهُ مِنْهُ الْيَوْمَ مِنْ قَبْلِ أَنْ لاَ يَكُونَ دِينَارٌ وَلاَ دِرْهَمٌ، إِنْ كَانَ لَهُ عَمَلٌ صَالِحٌ أُخِذَ مِنْهُ بِقَدْرِ مَظْلَمَتِهِ، وَإِنْ لَمْ تَكُنْ لَهُ حَسَنَاتٌ أُخِذَ مِنْ سَيِّئَاتِ صَاحِبِهِ فَحُمِلَ عَلَيْهِ]. أخرجه البخاري والترمذي.

1. (5063)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kimin üzerinde kardeşine karşı ırz veya başka bir şey sebebiyle hak varsa, dinar ve dirhemin bulunmadığı [kıyamet (ve hesaplaşmanın olacağı)] gün gelmezden önce daha burada iken helalleşsin. Aksi takdirde o gün, salih bir ameli varsa, o zulmü nisbetinde kendinden alınır. Eğer hasenatı yoksa, arkadaşının günahından alınır, kendisine yüklenir." [Buhârî, Mezalim 10, Rikak 48; Tirmizî, Kıyamet 2, (2421).]

AÇIKLAMA:

Hadis, mü'minleri, mü'min kardeşine karşı haksızlık yapmamaya, şayet yapmış ise helalleşmeye tevşik etmektedir. Bu haksızlık, "ırz"la ifade edilen manevî varlığına karşı olabilir. "Başka bir şey" tabiriyle de "bütün çeşitleriyle mal", "yaralama", hatta "tokat"a varıncaya kadar her şey kastedilmiştir. Nitekim Tirmizî'nin rivayetinde "ırz ve mal nevinden..." denmiştir.

Müslim'de bu mana bir başka üslubla ifade edilmiştir: ***"Ümmetimden müflis olan o kimsedir ki: Kıyamet günü namazı, orucu ve zekatı olduğu halde gelir. Ancak birine küfretmiş, diğerinin kanını dökmüş, bir diğerinin de malını yemiştir. Hasenatı, buna, öbürüne, diğerine dağıtılır. Üze-***

rindeki borçlar bitmeden hasenatı tükenmişse öbürlerinin günahlarından alınır, üzerine yüklenir ve böylece ateşe atılır."

Bu hadis, وَلاَ تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى **"Bir günahkârın günahı diğerine yüklenmez"** (En'am 164) ayetine muhalif düşmez. Zira bu kimse, kendi fiili ve zulmü sebebiyle cezalandırılmıştır. Çünkü hasenatı, Allah'ın kullar hakkındaki adaleti gereği, seyyiati mukabilinde alınmıştır.

Humeydî, Kitabu'l-Muvazene'de demiştir ki: "İnsanlar üç kısımdır:

★ Hasenatı seyyiatına üstün gelenler.

★ Seyyiatı, hasenatına üstün gelenler.

★ Hasenatı ve seyyiatı müsavi olanlar.

Birinciler, Kur'an'ın nassı ile kurtuluşa ereceklerdir.

İkinciler, sevabından fazla olan günahı sebebiyle, nefhadan (İsrafil' in sûra üflemesinden) ateşten çıkanların sonuncusuna kadar, şerrinin azlığı çokluğu nisbetinde azab edilecektir.

Üçüncüler, a'raftakilerdir (A'raf cennet ve cehennem arası bir yer)."

Bu görüşü bazı alimler: "Allah'ın azab etmeyi murad ettikleri" diye kayıtlaması, keza üçüncü kısım için de: "Üç görüşten en kuvvetli olanı" diye tasrih etmesi gerekirdi diye tenkit etmişlerdir.

Ayrıca Humeydî, "Seyyiatı hasenatına galebe çalanlar da iki kısımdır: "Azab çekip, şefaatle ateşten kurtulanlar, günahı affedilip, hiç azab çekmeyenler" demiştir.

5064 ٢– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : لَتُؤَدُّنَّ الْحُقُوقَ الى أهْلِهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتّى يُقَادَ لِلشَّاةِ الْجَلْحَاءِ مِنَ الشَّاةِ الْقَرْنَاءِ، وَيَسْألَ الْحَجَرَ: لِمَ انْكَبَّ عَلَى الْحَجَرِ؟ وَلِمَ نَكَأَ الرَّجُلُ الرَّجُلَ؟ قَالَ: وَكُنَّا نَسْمَعُ أنَّ الرَّجُلَ يَتَعَلَّقُ بِالرَّجُلِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَهُوَ لاَ يَعْرِفُهُ. فَيَقُولُ: كُنْتَ تَرَانِي عَلَى الْخَطأ وَعَلَى الْمُنْكَرِ وَلاَ تَنْهَانِي].

أخرجه مسلم والترمذي الى قوله: القرناء وما بعده من زيادة رزين.

« الجلحاء » التي لا قرن لها، ضد القرناء.

2. (5064)- Yine *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kıyamet günü hak sahiplerine haklarını mutlaka eda edeceksiniz.

Öyle ki kabış (boynuzsuz) koyun için, boynuzlu koyundan kısas alınacak, taşa (niye bir başka) taş üzerine yüklenip kaldığından; adamın adamı niye yaraladığından sorulacak."

(Ebu Hureyre) der ki: "Biz şunu da işitirdik: *"Kıyamet günü, kişiyi tanımadığı birisi yakalar ve der ki: "Sen beni hata ve münker işlerken görüyordun, fakat ondan men etmiyordun!"* [Müslim, Birr 6, (2582); Tirmizî, Kıyamet 2, (2422).]

"Boynuzlu koyun..." tabirinden gerisi Rezin'in ziyadesidir.

AÇIKLAMA:

Nevevî, hadisi açıklama sadedinde der ki: "Bu hadis, hayvanların da kıyamet günü haşredileceği ve tıpkı teklif ehli insanların, çocukların, delilerin ve kendilerine tebliğ ulaşmayanların iadesi (yeniden diriltilmesi) gibi, onların da iade edileceği hususunda bir açıklamadır. Bu hususta Kur'an ve sünnette deliller mevcuttur. Ayet-i kerimede Rabb Teala şöyle buyurmuştur: ﴿وَاِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ﴾ **"Vahşi hayvanlar haşredildiği zaman"** (Tekvir 5). Ayet ve hadiste gelen bir kelimenin zahirini esas almaya aklî veya şer'î bir mani yoksa onu zahirine hamletmek vacib olur. Alimler derler ki: "Kıyamet günü, yeniden diriltilme ve haşredilmek için mücazat, mükafaat veya sevab şart değildir. Boynuzlu keçinin kabış keçi için kısas olması, teklif kısası değil, mukabele kısasıdır."

5065 ٣- وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ نُوقِشَ الْحِسَابَ عُذِّبَ. فَقُلْتُ: أَلَيْسَ يَقُولُ اللّهُ تَعالى: فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَاباً يَسِيـــراً وَيَنْقَلِبُ الَى أَهْلِهِ مَسْرُوراً. فَــقَالَ: إِنَّمَا ذلِكَ الْعَرْضُ وَلَيْسَ أَحَدٌ يُحَاسَبُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلاَّ هَلَكَ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

« مُنَاقَشَةُ الْحِسَابِ » تحقيقه وتدقيقه والاستقصاء فيه.

3. (5065)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm):*

"Ahirette kimin hesabı münakaşa edilirse, azaba maruz kalacak demektir!" buyurmuşlardı. Ben: "Nasıl olur? Allah Teala hazretleri (mealen): **"O vakit kimin kitabı sağ eline verilirse; kolay bir hesabla muhasebe edilecek ve ehline sevinçli olarak dönecek"** (İnşikak 7-9) buyurmadı mı, (bu hesap münakaşası değil mi)?" dedim.

"Hayır! buyurdular, *bu (münakaşa değil) arzdır. Kıyamet günü hesaba çekilen herkes mutlaka helak olmuş demektir!"* [Buharî, İlim 35, Tefsir, İnşikak 1; Rikak 49; Müslim, Cennet 80, (2876); Ebu Davud, Cenaiz 3, (3093); Tirmizî, Kıyamet 6, (2428).]

AÇIKLAMA:

Burada geçen münakaşatü'l-hesab tabiri, hesabın tahkik ve tedkikini ifade eder. Zemahşerî, Faik'te "hesap münakaşası"nı "hesapta zorluk çıkarmak, az çok hepsini ortaya dökmek, sayıya dahil etmek" şeklinde açıklar. Kişinin helak olması, burada "yapılan ince hesap sonucu, fazla gelen günahları sebebiyle azab çekmesi"dir.

Resulullah'ın arz diye ifade buyurduğu ayet-i kerime, inceden inceye yapılan bir hesabın sonucunu bildirmemiş olmakta, amelin arzını ifade etmektedir. *Tîbî* der ki: "Hadiste geçen *"bu arzdır"* ifadesinin manası şudur: "Ayette mezkur olan hesap, kulun eksikliklerine rağmen Allah'ın dünyadaki lütfunu ve bu eksikliklerin ahiretteki affını bilmesi için mü'minin amellerinin bir arzıdır."

Resulullah, bu hadislerinde "hiçbir kimsenin ameliyle cennete gidemeyeceğini" ifade ettiğine göre, ebedî cennet, insanların dünyada yaptıkları amellerin neticesi değildir. Şu halde inceden inceye, amellerimiz üzerine yapılacak hesabın sonucu olarak cennete gitmek mevzubahis olamaz. Cennet, lutf-u İlahînin neticesidir. Allah'ın lütfu tecelli edenlerin kitapları sağından verilmiş olacaktır. Şüphesiz ki, İlahî rahmetin tecellisinde amel defterinin muhtevası müessirdir.

5066 ٤ – وعن حُرَيْث بن قبيصة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ فَقُلْتُ اللّٰهُمَّ يَسِّرْ لِي جَلِيساً صَالِحاً. فَجَلَسْتُ الى أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ. فَقُلْتُ: إِنِّي سَأَلْتُ اللّٰهَ أَنْ يَرْزُقَنِي جَلِيساً صَالِحاً، فَحَدِّثْنِي بِحَدِيثٍ سَمِعْتَهُ مِنْ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ لَعَلَّ اللّٰهَ تَعالى يَنْفَعَنِي بِهِ. فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: إِنَّ أَوَّلَ مَا يُحَاسَبُ بِهِ الْعَبْدُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ عَمَلِهِ صَلاَتُهُ، فَإِنْ صَلَحَتْ فَقَدْ أَفْلَحَ وَأَنْجَحَ، وَإِنْ فَسَدَتْ فَقَدْ خَابَ وَخَسِرَ، وَإِنِ انْتَقَصَ مِنْ فَرِيضَتِهِ شَيْئاً. قَالَ الرَّبُّ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: أُنْظُرُوا هَلْ لِعَبْدِي مِنْ تَطَوُّعٍ؟ فَيُكَمَّلَ بِهَا مَا انْتَقَصَ مِنَ الْفَرِيضَةِ، ثُمَّ يَكُونُ سَائِرُ عَمَلِهِ عَلَى ذَلِكَ].

أخرجه الترمذي والنسائي.

4. (5066)- Hureys İbnu Kabîsa (radıyallahu anh) anlatıyor: "Medine' ye geldim ve: "Ey Allahım! Bana salih bir arkadaş nasib et!" diye dua ettm. Derken Ebu Hureyre (radıyallahu anh)'nin yanına oturdum. Kendisine:

"Ben, Allah'a bana salih bir arkadaş nasip etmesi için dua ettim. Bana, Resulullah'tan işittiğim bir hadis söyle! Olur ki Allah Teala hazretleri ondan faydalanmamı nasib eder!" dedim. Bunun üzerine dedi ki: "Ben, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim:

"Kıyamet günü, kişi amelleri arasında önce namazın hesabını verecek. Bu hesap güzel olursa kurtuluşa erdi demektir. Bu hesap bozuk olursa, hüsrana düştü demektir. Eğer farzında eksiklik çıkarsa Rab Teala hazretleri: "Bakın, kulumun (defterinde yazılmış) nafilesi var mı?" buyurur. Böylece, farzın eksikleri nafile (namazları) ile tamamlanır. Sonra, bu tarzda olmak üzere diğer amelleri hesaptan geçirilir." [Tirmizî, Salat 305, (413); Nesâî, Salat 9, (1232).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, kişinin Allah'a karşı borçları arasında en mühiminin namaz olduğunu ifade etmektedir. Bu hadis, insanlar arasında kıyamet günü hesabı görülecek ilk şeyin *kan* olacağı hususunda hadise ters düşmez. Çünkü bu ikinci hadis, insanlar arasındaki hukuktan; öbürü ise Allah'a karşı olan hukuktan bahsetmektedir. Alimler bu iki hukuktan hangisi öncelik kazanır? sorusu üzerinde de durmuş ve önceliğin Allah'a karşı olan hukuk olduğunu belirtmiştir. Deliller bunu göstermektedir.

2- Hadis, hesap sırasında farzlarda çıkacak eksikliklerin, kulun sünnet ve nafile nevinden kılmış bulunduğu namazlarla tamamlanacağını, onların da hesaba gireceğini belirtiyor, yeter ki kişinin amel defterinde bu nevden ibadetler yapılmış olsun.

3- *Farzdaki eksiklik* nedir? sorusu farklı ihtimaller getirmiştir;

★ Bir ihtimale göre, bununla farz namazların miktarca noksanlığı değil, farz namazlarda yerine getirilmesi gereken huşu, zikirler, dualar gibi farz sevabını artıran bazı sünnetler ve meşru heyetlerin noksanlığı kastedilmiş olabilir. Bu duruma göre, kişi bu sünnetleri farzda ihmal etmiş ve fakat tatavvu (nafile) namazlarda yerine getirmişse, burada oraya aktarma suretiyle oradaki eksiklik tamamlanılacak demektir.

★ Keza: "Bu ifade ile, farz namazların farzları ve şartlarında ortaya çıkacak eksikliklerin kastedilmiş olması da muhtemeldir" denmiştir.

★ Keza, "Bizzat farz namazlarının terki ile hasıl olan eksikliğin sünnetlerle telafi edileceği de kastedilmiş olabilir" denmiştir.

Öyleyse, hadiste, diğer farzlarda bu muhtevada yapılacak eksiklikler, nafilelerle ikmal edilecektir. Cenab-ı Hak vaadedince o yerine mutlaka gelir. *Resul-i Ekrem'i* de, O'nun namına haber verir. Kizbten, mübalağa ve mücazefeden uzak konuşur.

5067 ٥– وعن يَحْيَى بنْ سعيد قال: [بَلَغَنِي أنَّ أوَّلَ ما يُنْظَرُ فيه مِنْ عَمَلِ العَبْدِ الصَّلاَةُ. فإنْ قُبِلَتْ مِنْه نُظِرَ فيما بَقِيَ مِنْ عَمَلِه وإنْ لَمْ تُقْبَلْ لَمْ يُنْظَرْ في شيءٍ مِنْ عَمَلِه]. أخرجه مالك.

5. (5067)- *Yahya İbnu Said* rahimehullah anlatıyor: "Bana ulaştığına göre, (kıyamet günü), kulun ilk bakılacak ameli namazdır. Eğer namazı kabul edilirse, geri kalan amellerine bakılır. Eğer namazı kabul edilmezse diğer amellerinin hiçbirine bakılmaz." [Muvatta, Kasru's-Salat 89, (1, 173).]

AÇIKLAMA için önceki hadisin açıklamasına bakılsın.

5068 ٦– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أوَّلُ ما يُقْضَى بَيْنَ النَّاسِ يَوْمَ القِيَامَةِ في الدِّمَاءِ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

6. (5068)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kıyamet günü, insanlar arasında hükmedilecek ilk şey kandır."* [Buhârî, Diyat 1, Rikak 48; Müslim, Kasame 28, (1678); Tirmizî, Diyat 8, (1396); Nesâî, Tahrim 2, (7, 83).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, insanlarla ilgili hukukta ilk hesaba çekilecek meselenin "kan"la ilgili meseleler olduğunu ifade etmektedir. Bir önceki hadiste ise, ilk hesabın namazla ilgili olduğu belirtilmiştir. Zahirde bir zıtlık görülür ise de, aslında yoktur. Çünkü biri Allah hakkına ait meselelerde ilkle; diğeri ise kul hakkına ait meselelerde ilkle ilgilidir. Nitekim Nesâî'de gelen bir rivayet ikisini birlikte zikretmektedir: أوَّلُ ما يُحَاسَبُ بِه العَبْدُ الصَّلاَةُ وأوَّلُ ما يُقْضَى بَيْنَ النَّاسِ في الدِّمَاءِ *"Kulun ilk hesaba çekileceği şey namazdır. İnsanlar arasında (cereyan edenlerden) ilk hesabı yapılacak şey de, kandır."*

İbnu Hacer: "En mühim olanla başlamak, prensip olması sebebiyle,

bu hadis, kan meselesinin ehemmiyetini nazarlarımıza arzediyor" der. Bazı alimler: "Kaza (hüküm) insanlara hastır, hayvanlarla ilgili olarak kaza yoktur" demiş ise de, İbnu Hacer, "Bunun hatalı olduğunu, hadisin insanlar arasındaki kazanın önceliğinden bahsettiğini; bu ifadede, mesela insanlar arasındaki hükümden sonra hayvanlar arasında da hüküm olacağının nefyedilmediğini" belirtir.

Yeri gelmişken kanın ehemmiyetini ifade eden bir başka hadis daha kaydetmek isteriz: لَزَوالُ الدُّنْيا اهْوَنُ عِنْدَ اللهِ مِنْ قَتْلِ رَجُلٍ مُسْلِمٍ *"Dünyanın zevali, Allah indinde mü'min bir kulun (haksız yere) öldürülmesinden daha hafif kalır"* veya قَتْلُ الْمُؤْمِنِ اعْظَمُ عِنْدَاللهِ مِنْ زَوالِ الدُّنْيَا *"Mü'minin katli Allah indinde dünyanın zevalinden daha büyük (bir cürüm)dür."* Dünyanın zevalinde, pek çok mü'minin helaki de bulunması sebebiyle hadisin ifadesinde müşkillik bulunduğu ifade edilmiş ise de, daha önce de açıklandığı üzere, burada "Allah nazarında" tabiri meseleyi halleder: Hadislerde Allah nazarında sinek kadar değeri olmadığı belirtilen dünya, ehl-i hevanın dünyasıdır, dünyanın isyanlarla, cinayetler ve haksızlıklarla dolu olan yönüdür, nefs-i emmareleri tatmin eden yönüdür. Bu yönüyle dünyanın Allah nazarında sinek kanadı kadar değeri yoktur. Öyleyse hadiste, Cenab-ı Hakk'ın esmasının tecelligâhı veya abid kullarının ibadet edip, ahiret için ekim yaptıkları dünya maksud değildir.

5069 ٧– وعن أبي برزة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : لاَ يَزُولُ قَدَمَا عَبْدٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتّى يُسْأَلَ عَنْ أَرْبَعٍ: عَنْ عُمُرِهِ فِيمَا أَفْنَاهُ، وَعَنْ عِلْمِهِ مَا عَمِلَ بِهِ، وَعَنْ مَالِهِ مِنْ أَيْنَ اكْتَسَبَهُ وَفِيمَا أَنْفَقَهُ، وَعَنْ جِسْمِهِ فِيمَا أَبْلاَهُ]. أخرجه الترمذي.

7. (5069)- *Ebu Berze* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kıyamet günü, dört şeyden sual edilmedikçe, kulun ayakları [Rabbinin huzurundan] ayrılamaz:*

★ *Ömrünü nerede harcadığından,*

★ *Ne amelde bulunduğundan,*

★ *Malını nerede kazandığından ve nereye harcadığından,*

★ *Vücudunu nerede çürüttüğünden."* [Tirmizî, Kıyamet 1, (2419).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, başka tariklerden de gelmiştir. Yine Tirmizî'de gelen bir

başka veçhine göre *"Kişiye beş şey sorulacaktır: "Ömrünü nerede tüketti, gençliğini nerede çürüttü, malını nerede kazandı, nereye harcadığı bildiği ile ne derece amel etti?"* Bu rivayette, gençliğin ayrıca mevzubahis edilmesi, insan hayatı içerisinde onun ayrı bir ehemmiyet taşıdığını ifade eder. Ehemmiyetlidir, çünkü ibadet vs.yi yapmada güç-kuvvet bulunan bir devredir. Bu devrede yapılan ibadetler daha kıymetlidir.

Mevzuyu, M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin, "Yitirilmiş Cennete Doğru" isimli kitabından iktibas ettiğimiz bir makaleyle biraz daha tavzih edelim:

LÜTUFLAR UFKUNDA İNSAN

Hayatın her lahzası yeni yeni hazineler elde edebilmek için bir kısım fırsatlardan ibarettir. Bu fırsatları değerlendirerek aydınlıkta yaşamak veya onları fevt ederek karanlıkda kalmak -insanoğlunu şereflendirme noktasında- ona bırakılmıştır.

En başta hayatın kendisi de, insanoğluna bahşedilen büyük nimetlerden biridir. Hayata gelmek veya gelmemek, insanî hüviyetde varlığa ermek veya ermemek elimizde değildir ama; onu değerlendirmek ve bu sihirli nimetlerle iki âlemin mutluluğunu elde etmek iradelerimize bağışlanmış İlâhî bir armağandır.

Hayat ve hayatla alâkalı diğer fakülteleri, Yaratıcı'nın kanun ve prensipleri çerçevesinde fethetmek, onları tanımak ve sahip çıkmak, bizler için yüce birer vazifedir. İnsan bütün meleke ve istidatlarıyla yontulmamış bir mermere benzer. Heykeltraş, hayâlindeki plâna göre mermeri kesip, biçip şekillendirdiği gibi, insanoğlu da kendi ruhunun heykeltraşı olarak eline verilen programa göre, ona ikinci bir varlık kazandırıp, vicdanındaki sırrı onun simasına nakşedebilir. Elverir ki o, kâinat kitabına denk ve yüce hakikatın şuurlu bir aynası olan, vicdânının derinliklerindeki sırlı yazıları okuyabilsin ve yüksek bir himmetle, hep en iyiyi, en güzeli takipten geri kalmasın; kısa ve geçici muvaffakiyetler yerine yüksek idealleri tahakkuk ettirmeye gayret göstersin; küçük hedefler yerine, büyük maksatlar arkasında koşsun; basit düşüncelere kapılacağına, şakaklarını zonklatacak derin fikirlerle meşgul olsun; gelişigüzel şeyleri mütâlaa edeceğine, bu dünyayı ve öteleri hazırlayacak, ruhunu olgunlaşdıracak ciddî eserler okusun...

Yüksek mefkûrelere gönül vermemiş; kendini ulvî gayelere göre ayarlayamamış; basit düşüncelerin karanlık ve zıdlarla dolu atmosferinden çıkamamış; görüp duyduğu, okuyup düşündüğü şeylerle yeniliklere

ulaşmamış ve insanlara karşı içindeki iştiyak ve sevgi ateşini körükleyip coşturamamış ham ruhlar, hayatta olsalar dahi yaşamış sayılmazlar.

İnsanoğlu, Yüce Yaratıcı'nın halifesi olarak büyük işler başarmak ve değerli eserler ortaya koymak için dünyaya gönderilmişdir. O, bu mükellefiyetin şuurunda ise, eşya ve hâdiselerin içine girecek, onlara müdahale edecek, hergün başka terkip ve başka tahlillerle, yeni yeni san'at eserleri ortaya koyacak.. bütün bunları yaparken de her lahza, irâdesinin simasında Hakk'ın sonsuz irade ve kuvvetini sezecek ve şükranla iki büklüm olacaktır.

Bu yüce vazifeleri görebilmesi için gerekli olan şeyler ise, ona çok önceden verilmiştir. İnsanlığa yükselmek için irade ve heyecan; kâinat ve içindekileri tanıyıp sevmek için merak ve güzellik aşkı; dürüstlük ve adâlet için vicdan; varlığa alâka duymak için kalb; bu lütûfları yerinde kullanma ve belli bir ölçüde, iyiyi kötüden ayırdedebilmek için akıl; nihayet, bütün bu işleri yanılmadan, arızasız görebilmek için de vahyin aydınlatıcı tayflarıyla pırıl pırıl bir atmosfer...

Maddî-mânevî bu kadar lütûflarla şereflendirilerek dünyaya gönderilen insan, mahlûkat içinde eşi menendi olmayan bir varlıktır. Ne var ki o, Yaratıcı'nın bu armağanlarını değerlendiremediği zaman, O'nun halifesi olmak şöyle dursun, aşağıların aşağısına yuvarlanıp sefillerden bir sefil haline gelecektir.

Bu zâviyeden, hayatın birinci faslı bir lütuf ve ihsan, ikinci safhası ise, irâde, plân ve Hakk'ın emirleri karşısında hassasiyetle üzerinde durulup işlenecek bir harman mesabesindedir. Evet, önceden bize verilenleri, irâde, şuur ve mükellefiyetlerimizle değerlendirerek, hayatımızı zenginleştirmemiz, fazilet ve Hakk'ın hoşnutluğuyla ona ölümsüzlük kazandırmamız, zamanın bereketli ve canlı akışı içinde onu yeni buudlara ulaştırmamız her zaman mümkündür.

Her türlü muvaffakiyet, o yolda gerekli olan prensipleri iyiden iyiye bilip ona göre hareket eden, devrinin şartlarını idrakla hesaplı davranan ve çalışmalarını ara vermeden sürdüren talihliler için bahis mevzuu olsa bile, görgüsüz, bilgisiz, aceleci, hele hele kendi devrini yaşamayan kimselerin onu elde etmelerine imkân yoktur.

Her günü, yeni bir bahar sayarak durmadan çevreye tohum saçanlar ve her fecri, feyizli, bereketli bir hazine kapısı bilerek Hakk'ın ilk ihsanlarını değerlendirip o kapıyı açmaya çalışanlar, hayatlarını yediveren bir başak haline getirir ve ruhlarıyla ölümsüzlüğe ererler.[15]

15- M. Fethullah Gülen, Yitirilmiş Cennete Doğru, sh. 19-21.

2- Yine *Tirmizî*'nin bir hadisi, kişinin Allah huzurunda tek başına hesap vereceğini daha açık olarak ifade eder:

مَا مِنْكُمْ مِنْ رَجُلٍ إلاَّ سَيُكَلِّمُهُ رَبُّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ولَيْسَ بينه وبينه ترجمانٌ ثُمَّ يَنْظُرُ أيمنَ منه فلا يرى شيئاً إلاَّ شيئاً قَدَّمَهُ ثُمَّ يَنْظُرُ أشأمَ مِنه فلا يرى شيئاً إلاَّ شيئاً قَدَّمَهُ ثُمَّ يَنْظُرُ تِلْقَاءَ وَجْهِهِ فتستقبِلُهُ النَّارُ...

"Sizden herbirinize mutlaka, arada herhangi bir tercüman bulunmadan Rabbisi, kıyamet günü konuşacaktır. Kişi sağına bakacak, hayatta göndermiş olduğu (salih) amelden başka bir şey göremeyecek. Sonra soluna bakacak, yine dünyada iken gönderdiği (kötü) amelden başka bir şey görmeyecek. Sonra karşısına bakacak, ateşin kendisini beklediğini görecek." *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu noktada şu tavsiyede bulunur: مَنِ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ انْ يَقِيَ وَجْهَهُ النَّارَ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ فَلْيَفْعَلْ *"Sizden her kim kendini ateşe karşı, bir yarım hurmayla da olsun, koruyabilirse onu yapsın."*

5070 ٨– وعن أبي سَعِيد وأبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قالا: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: يُؤْتَى بِالْعَبْدِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. فَيَقُولُ اللّهُ تَعَالى لَهُ: أَلَمْ أَجْعَلْ لَكَ سَمْعاً وَبَصَراً وَمَالاً وَوَلَداً، وَسَخَّرْتُ لَكَ الأَنْعَامَ وَالْحَرْثَ، وَتَرَكْتُكَ تَرْأَسُ وَتَرْبَعُ؟ أَكُنْتَ تَظُنُّ أَنَّكَ كُنْتَ مُلاَقِيَّ يَوْمَكَ هذا؟ فَيَقُولُ لاَ، فَيَقُولُ لَهُ: الْيَوْمَ أَنْسَاكَ كَمَا نَسِيتَنِي]. أخرجه الترمذي.

وقال معنى قوله «أَنْسَاكَ كَمَا نَسِيتَنِي» أتركك في العذاب.

«التَّرَوُّسُ» التقدم على القوم بأن يصير رئيسهم، وتربع: أي تأخذ المرباع وهو ربع المغانم يأخذه رئيس الجيش لنفسه، وروي ترتع بتاءين من التنعم والرتع.

8. (5070)- *Ebu Saîd* ve *Ebu Hureyre* (radıyallahu anhümâ) anlatıyorlar: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kıyamet günü kul (hesap vermek üzere huzur-u İlahîye) getirilir. Allah Teala hazretleri:*

"Ben sana kulak, göz, mal ve evlat vermedim mi? Sana hayvanları ve ekimi musahhar kılmadım mı? Seni bunlara baş olmak, onlardan istifade etmek üzere serbest bırakmadım mı? Acaba, benimle bugünkü şu karşılaşmanı hiç düşündün mü?" diye soracak. Kul da: "Hayır" diyecek. Allah Teala hazretleri: "Öyleyse bugün ben de seni unutacağım, tıpkı senin (dünyada) beni unuttuğun gibi!" buyuracak." [Tirmizî, Kıyamet 7, (2430).]

AÇIKLAMA:

Hadis, sayılan nimetlere mazhar olan bir kimsenin, nimetlere şükür-

le mukabele etmemesi halinde kıyamet günü, Cenab-ı Hakk'ın da onu nisyana (unutulmaya) mahkum edeceğini bildirmektedir. Allah'ın kulu unutması, onu azaba terketmesi, rahmetini tecelli ettirerek, azabtan kurtarmaması demektir.

5071 ٩– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قَال: [قَالُوا: يَا رَسُولَ اللّٰه! هَلْ نَرى رَبَّنَا يَومَ الْقِيَامَةِ؟ فَقَالَ: هَلْ تُضَارُّونَ فِي رُؤْيَةِ الشَّمْسِ فِي الظَّهِيرَةِ لَيْسَتْ فِي سَحَابَةٍ؟ قَالُوا: لاَ قَالَ: هَلْ تُضَارُونَ فِي رُؤْيَةِ الْقَمَرِ لَيْس فِي سَحَابَةٍ؟ قَالُوا: لاَ. قَالَ: وَالّذِي نَفْسِي بِيَدِه لاَ تُضَارُّونَ فِي رُؤْيَةِ رَبِّكُمْ إلاَّ كَمَا تُضَارُّونَ فِي رُؤْيَةِ أحَدِهِمَا فَيَلْقَى الْعَبْدُ رَبَّهُ. فَيَقُولُ: أي فُلْ أَلَمْ أُكْرِمْكَ وَأُسَوِّدْكَ وَأُزَوِّجْكَ وَأُسَخِّرْ لَكَ الْخَيلَ وَالابِلَ وَأتْرُكْكَ تَرْأَسُ وَتَرْبَعُ فَيَقُولُ: بَلَى يَا رَبِّ فَيَقُولُ: أظَنَنْتَ أنَّكَ مُلاَقِيَّ؟ فَيَقُولُ: لاَ. فَيَقُولُ إنِّي أنْسَاكَ كَمَا نَسِيتَنِي. ثُمَّ يَلْقَى الثَّانِي فَيَقُولُ لَهُ مِثْلَ ذلِكَ. ثُمَّ يَقُولُ لِلثَّالِث مِثْلَ مَا قَالَ لِلأوَّلِ. فَيَقُولُ: بَلَى يَا رَبِّ. فَيَقُولُ: أظَنَنْتَ أنَّكَ مُلاَقِيَّ. فَيَقُولُ: أي رَبِّ آمَنْتُ بِكَ وَبِكِتَابِكَ وَرُسُلِكَ، وَصَلَّيْتُ وَصُمْتُ وَتَصَدَّقْتُ، وَيُثْنِي بِخَيْرٍ مَا اسْتَطَاعَ. فَيَقُولُ: أهَـهُنَا مَنْ يَشْهَدُ لَكَ؟ فَيَقُولُ: لاَ. فَيَقُولُ: الآنَ نَبْعَثُ عَلَيْكَ شَاهِدٌ فَيَتَفَكَّرُ فِي نَفْسِه مَنْ ذَا الّذى يَشْهَدُ عَلَيَّ؟ فَيُخْتَمُ عَلَى فِيه. فَيُقَالُ لِفَخِذِه انْطِقِي، فَتَنْطِقُ فَخِذُهُ وَلَحْمُهُ وَعِظَامُهُ بِعَمَلِه، وَذلِكَ لِيُعْذِرَ مِنْ نَفْسِه، وذلكَ الْمُنَافِقُ الّذي سَخِطَ اللّٰهُ تَعالى عَلَيهِ]. أخرجه مسلم.

« الظَّهيرةُ » شدة الحر وقت الظهر.

وقوله « لا تـضَارّونَ » بتخفيف الراء مع ضم أوله من الضير، وبتشديدها مع الفتح من المضارة، ومعناهما سواء: أي لا يضايق بعضكم بعضاً في رؤيته ولا ينازعه ولا يخالفه بل تكونون متفقين في رؤيته.

« فُلُ » ترخيم فلان.

و« سَوّدتُ » الرجل: إذا جعلته سيداً في قومه.

9. (5071)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Ashab, Resulullah'a): "Ey Allah'ın Reulü! Kıyamet günü Rabbimizi görecek miyiz?" diye sordular. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Bulutsuz bir günde, öğle vaktinde güneşi görme hususunda bir itişip kakışmanız olur mu?"* diye sordu. Ashab: "Hayır!" deyince:

"Bulutsuz (dolunaylı) gecede ayı görmekte itişip kakışmanız olur mu?" diye tekrar sordu. Ashab yine: "Hayır!" deyince:

"Nefsim yed-i kudretinde olan Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun, Rabbinizi görme hususunda da hiçbir itişip kakışmanız olmayacak. Tıpkı güneş ve ayı görmede itişip kakışmanız olmadığı gibi. Böylece kul, Rabbiyle karşı karşıya gelecek. Rabb Teala:

"Ey filan! Ben sana ikram etmedim mi? Seni efendi yapmadım mı? Sana zevce vermedim mi? Atı, deveyi sana musahhar (hizmetçi) kılmadım mı? Reislik yapmana, ganimet malından dörtte bir almana müsaade etmedim mi?" diye soracak. Kul:

"Evet ey Rabbim!" diyecek. Rab Teala:

"Benimle karşılaşacağını hiç düşünmedin mi?" diyecek. Kul bu soruya: "Hayır!" karşılığını verecek. Rab Teala da:

"Öyleyse şimdi de ben seni unutuyorum. Tıpkı (dünyada) sen beni unuttuğun gibi!" diyecek. Sonra ikinci kul Allah'ın karşısına çıkar. Rab Teala ona da aynı şeyleri söyler. Sonra üçüncüye de birinciye söylediklerinin aynısını söyler. Kul: "Evet! ey Rabbim!" der. Rab Teala da:

"Benimle karşılaşacağını hiç aklından geçirdin mi?" diye sorar. Kul:

"Ey Rabbim, sana, kitaplarına ve peygamberlerine inandım. Namaz kıldım, oruç tuttum, sadaka verdim!" der ve elinden geldiğince (Hak Teala hakkında) hayır senada bulunur. Rab Teala:

"Bu hususta lehine şehadet edecek biri var mı?" diye soracak. Kul:

"Hayır, yok!" diyecek. Rab Teala:

"Şimdi senin aleyhine bir şahit gönderilecek!" der. Kul kendi kendine: "Benim aleyhime şahidlik yapacak da kim?" diye içinden düşünür. Kulun ağzı mühürlenir. Uyluğuna: "Haydi konuş!" denir. Uyluğu , eti, kemiği konuşup, onun amelini haber verirler. Bu, onun kendisi için bir özür aramaması içindir. Bu kimse, Allah'ın gadabına uğrayan münafıktır." [Müslim, Zühd 16, (2968).]

5072 ١٠ — وعن ابن المُسَيِّبْ وعطاء بن زيد الليثي عن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه: [أَنَّ النَّاسَ قَالُوا:

يَا رَسُولَ اللهِ هَلْ نرى ربَّنَا يوم الْقِيامَة؟ فـقال: هَلْ تُمارُونَ في رُؤْيَةِ الْقمرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ لَيْس دُونَه سَحَابٌ؟ قَالُوا: لاَ يارَسُولَ الله. قال: هَلْ تُمارُونَ في رُؤْيَةِ الشَّمْسِ لَيْس دُونَهَا سَحَـابٌ؟ قَالُوا: لاَ. قَالَ: فـإنَّكُم ترونه كـذلكَ، يُحشَرُ النَّاس يوم الْقيامَة، فَيَقُولُ: مَنْ كَانَ يَعْبُدُ شيئاً فَلْيَتَّبِعْهُ. فَمنهم مَنْ يَتبِعُ الشَّمْس. وَمِنْهُم من يَتبِعُ الْقَمَرَ وَمِنْهُمْ مَنْ يَتبِعُ الطّواغيتَ. وَتَبْقَىٰ هذه الأُمَّةُ فـيها مُنَافقُوهَا، فيأتيهِمُ اللهُ تعالى. فَيَقُولُ أَنَا رَبُّكُمْ. فيقُولُونَ هـذا مَكَانُنَا، حتّى يَأتِيَنَا رَبُّنَا، فـإذَا جَاءَ رَبُّنا عَرَفْنَاهُ. فَيَأتِيـهـمُ اللهُ، فيقولُ: أنا ربُّكُمْ، فَيَقُولُونَ: أنْتَ رَبُّنَا، فَيَدْعُوهُمْ، وَيُضْرَبُ الصِّرَاطُ بَيْنَ ظَهْرَانَي جهنَّمَ، فـأكُونُ أوَّلَ مَنْ يَجُوزُ مِنَ الرُّسُلِ بأُمَّتِه، وَلاَ يَتكَلَّمُ يومَئذٍ أحَدٌ إلاَّ الرُّسُلُ، وَكَلاَمُ الرُّسُلِ يومَئـذٍ: اَللّهُمَّ سَلّمْ سَلِّمْ، وَفي جَهَنَّمَ كَلاَلِيبُ مِثْلُ شَوْكِ السَّعْدَانِ. هَلْ رَأيْتُمْ شَوْكَ السَّعْدَانِ؟ قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ: فـإنَها مِثْلُ شَوْكِ السَّعْدانِ، غَيْرَ أَنَّهُ لاَ يَعْلَمُ قَدْرَ عِظَمِهَا إلاّ اللهُ تَعـالى، تَخْطَفُ النَّاس بأعْمالِهِمْ، فَمِنْهُمْ مَنْ يُوبَقُ بِعَمَلِه. وَمِنْهُمْ مَنْ يُخَرْدَلُ ثُمَّ يَنْجُو، حتّى إذَا أرادَ اللهُ رَحْمَةَ مَنْ أرَادَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ أمَرَ الْمَلاَئكَةَ أنْ يُخْرِجُوا مِنَ النَّارِ مَنْ كَانَ يَعْبُدُ اللهَ. فيعرفونَهُمْ بِآثَارِ السُّجُودِ، وَحَرَّمَ اللهُ تعـالى على النـارِ أنْ تَأكُلَ مَوْضِعَ السُّجُودِ، فَيَخْرُجُونَ، وَقَد امْتُحِشُوا، فَيُصَبُّ عَلَيْهِمْ مَاءُ الْحَيَاةِ، فَيَنْبُتُونَ تَحْتَهُ كَمَا تَنْبُتُ الْحِبَّةُ فـي حَمِيـلِ الـسَّيْلِ. ثُمَّ يَفْرُغُ اللهُ مِنَ الْقَضَاءِ بَيْنَ الْعِبَادِ وَيَبْقَـىٰ رَجُلٌ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ، وَهُوَ آخِرُ أَهْلِ الـنَّارِ دُخُولاً الْجَنَّةَ؛ مُقْبِلاً بِوَجْهِهِ قِبَلَ الـنَّارِ، فَيَقُولُ: يَا رَبِّ اصْرِفْ وَجْهِي عَنِ الـنَّارِ فَقَدْ قَشَبَنِي رِيـحُهَا وَأَحْرَقَنِي ذَكَاهَا، فَيَدْعُو اللهَ عَزَّ وَجَلَّ بِمَا شَاءَ أنْ يَدْعُوَهُ بِهِ ثُمَّ يَقُولُ اللهُ: هَلْ عَسَيْتَ إنْ أُعْطِيـــتَ ذلكَ أنْ تَسأَلَ غَيْرَ ذلكَ؟ فَيَقُولُ: لاَ، وَعِزَّتِكَ وَجَلاَلِكَ، لاَ أَسْأَلُكَ غَيْرَهُ، فَيُعْطِي اللهَ مَا شَاءَ مِنْ عَهْدٍ وَمِيـثَاقٍ أنْ لاَ يَسْأَلَهُ غَيْرَهُ، فَيَصْرِفُ وَجْهَهُ عَنِ النَّارِ. فـإذَا أَقْبَلَ بِوَجْهِهِ عَلَى الْجَنَّةِ، وَرَأَى بَهْجَتَهَا سَكَتَ مَا

شَاءَ اللّٰهُ تَعَالى أَنْ يَسْكُتَ. ثُمَّ قَالَ: يَا رَبِّ قَدِّمْنِي عِنْدَ بَابِ الْجَنَّةِ. فَيَقُولُ اللّٰهُ تَعَالى لَهُ: أَلَسْتَ قَدْ أَعْطَيْتَ الْعُهُودَ وَالْمَوَاثِيقَ أَنْ لا تَسْأَلَ غَيْرَ الَّذِى كُنْتَ تَسْأَلُ؟ وَيْحَكَ يَا ابْنَ آدَمَ مَا أَغْدَرَكَ! فَيَقُولُ: يَا رَبِّ، لاَ أَكُونُ أَشْقَى خَلْقِكَ، فَيَقُولُ: هَلْ عَسَيْتَ إِنْ أُعَطِيتَ ذلِكَ أَنْ تَسْأَلَ غَيْرَهُ؟ فَيَقُولُ: لاَ، وَعِزَّتِكَ وَجَلاَلِكَ لاَ أَسْأَلُ غَيْرَهُ. وَرَبُّهُ يَعْذِرُهُ، لأَنَّهُ يَرَى مَالاَ صَبْرَ لَهُ عَنْهُ. فَيُعْطِي رَبَّهُ مَا شَاءَ مِنْ عَهْدٍ وَمِيثَاقٍ فَيُقَدِّمُهُ الى بَابِ الْجَنَّةِ. فَإِذَا بَلَغَ بَابَهَا وَرَأَى زَهْرَتَها وَمَا فِيهَا مِنَ النَّضْرَةِ وَالسُّرُورِ سَكَتَ مَا شَاءَ اللّٰهُ أَنْ يَسْكُتَ. ثُمَّ يَقُولُ: يَا رَبِّ أَدْخِلْنِي الْجَنَّةَ. فَيَقُولُ: وَيْحَكَ يَا ابْنَ آدَمَ مَا أَغْدَرَكَ أَلَيْسَ قَدْ أَعْطَيْتَ الْعُهُودَ وَالْمَوَاثِيقَ أَنْ لاَ تَسْأَلَ غَيْرَ الَّذِي قَدْ أُعْطِيتَ؟ فَيَقُولُ: يَا رَبِّ لاَ تَجْعَلْنِي أَشْقىٰ خَلْقِكَ، فَيَضْحَكُ اللّٰهُ مِنْهُ. ثُمَّ يَأْذَنُ لَهُ فِي دُخُولِ الْجَنَّةِ وَيَقُولُ لَهُ: تَمَنَّ! فَيَتَمَنَّى، حَتّى إِذَا انْقَطَعَتْ أُمْنِيَّتُهُ. قَالَ اللّٰهُ تَعَالى: تَمَنَّ كَذَا وَكَذَا، يُذَكِّرُهُ رَبُّهُ، حَتّى إِذَا انْتَهَتْ بِهِ الأَمَانِيُّ. قَالَ اللّٰهُ تَعَالى: لَكَ ذلِكَ وَمِثْلُهُ مَعَهُ. قَالَ أَبُو سَعِيدٍ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: لَكَ ذلِكَ وَعَشَرَةُ أَمْثَالِهِ مَعَهُ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

«السَّعْدَانُ» نبت ذو شوك معقف من مراعي الإبل الجيدة.

و«الْمُخَردلُ» المرمّي المصروع؛ وقيل: المقطع، والمعنى أنه تقطعه كلاليب الصراط حتى يقعُ في النّار.

و«الأمتحَاشُ» الاحتراق.

و«الحِبةُ» ب كسر الحاء البذورات، وبفتحها كالحنطة والشعير.

و«حَميلُ السَّيْلِ» هو الزبد وما يلقيه على شاطئه.

و«قَشبني ريحها» أي آذاني.

و«القشبُ» الشم فكأنه قال: قد شمني ريحها.

و«ذَكاها» مفتوح الأول مقصور: اشتغالها ولهبها.

و« زَهْرَتَهَا » حسنها ونضارتها وبهجتها.

10. (5072)- *İbnu'l-Müseyyeb, Atâ İbnu Zeyd el-Leysî, Ebu Hureyre* (radıyallahu anh)'den naklen anlatıyor: "İnsanlar Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Ey Allah'ın Resulü! Kıyamet günü Rabbimizi görecek miyiz?" diye sordular. O da: *"Siz bulutsuz dolunay gecesinde ayı görmekten şüpheye düşer misiniz?"* diye sordu. Onlar;

"Hayır! Ey Allah'ın Resulü!" diye cevap verdiler. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Bulutsuz bir günde güneşi görmekten şüphe eder misiniz?" diye tekrar sordu. Ashab yine: "Hayır!" cevabını verdiler. Bunun üzerine:

"Şunu bilin ki, siz Rabbinizi de böyle göreceksiniz. Kıyamet günü, insanlar haşrolunurlar. (Rab Teala):

"Kim (Benden başka) bir şeye tapıyor idiyse ona tabi olsun!" buyurur. Onlardan bir kısmı güneşe, bir kısmı aya, bir kısmı da putlara tabi olurlar. Orada, münafıklarıyla birlikte bu ümmet kalır. Allah onlara [tanımadıkları bir surette] yaklaşır.

"Ben sizin Rabbinizim!" buyurur. Oradakiler:

"[Senden Allah'a sığınırız]. Biz, Rabbimiz bize gelinceye kadar bu yerdeyiz! Rabbimiz gelince biz onu tanırız!" derler. Derken Rableri [onların tanıyacağı surette] gelir. "Ben Rabbinizim!" der. Onlar da:

"Sen Rabbimizsin!" derler. Rab Teala onları (cennete) davet eder. Cehennemin üzerine sırat kurulur. Peygamberler arasında, ümmetiyle sırattan ilk geçen ben olurum. O gün peygamberler dışında kimse konuşmaz. Peygamberlerin o günkü kelamı da:

"Allahümme sellim, Allahümme sellim (Ey Rabimiz selamet ver, ey Rabbimiz selamet ver!" olacak. Cehennemde, deve dikeninin (16) *dikenleri gibi kancalar var. Deve dikeninin dikenlerini gördünüz mü?"* diye sordu. Ashab: "Evet!" deyince *Aleyhissalâtu vesselâm* devam etti:

"İşte o kancalar, tıpkı deve dikeninin dikenleri gibidir. Ancak, onların büyüklüğü ne kadardır, Allah'tan başka kimse bilmez. İnsanları (kötü) amelleri sebebiyle kapar. İnsanların bir kısmı (kötü) ameli sebebiyle helak olur. Bir kısmı da ateşin içine yıkılır, sonra kurtulur. Allah, ateş ehlinden kurtarmak istediklerine rahmet etmeyi irade edince, ateş eh-

16- *Sa'dan:* Develerin otladığı kırlarda biten dikenli bir bitkidir. Bitkinin her tarafından dikenler çıkar (Ahteri) Halkımız bu bitkiye deve dikeni der.

linden Allah'a ibadet etmiş olanları, ateşten çıkarmaları için meleklere emreder. Melekler bu kimseleri, secde izleriyle tanırlar. Çünkü Allah Teala hazretleri secde mahallinin yakılmasını ateşe haram etmiştir.

Onlar böylece ateşten çıkarlar. Hepsi de ateşten kavrulmuş vaziyettedir. Üzerlerine hayat suyu dökülür. Selin getirdiği milli topraktan habbelerin (filiz açıp) bitmesi gibi, suyun değdiği yerler yeniden bitecek.

Rab Teala, sonra, kullar arasındaki hükmünü tamamlayacak. Derken cennetle cehennem arasında bir kul kalacak. Bu, cennete girmede cehennemliklerin sonuncusudur. Yüzü cehenneme doğru ilerlerken:

"Ey Rabbim! Yüzümü ateş tarafından çevir! Kokusu beni perişan etti, alevi de beni kavurdu" diye yalvaracak. Allah Teala'ya, kendisine dua etmesini dilediği kadar duada bulunacak. Sonra Allah Teala hazretleri:

"Ben bu istediğini versem, bundan başkasını da ister misin?" diye soracak. Adam: "İzzet ve celaline yemin olsun hayır! Bundan başkasını istemem!" diyecek ve istemeyeceği hususunda Allah'a ahd u mîsakta bulunacak. (Allah), bunun üzerine yüzünü ateşten çevirecek. Adam yüzüyle cennete yönelince ve onun güzelliğini görünce, Allah'ın dilediği bir müddet susacak. Sonra (dayanamayıp): "Ey Rabbim! Beni cennetin kapısına yaklaştır!" diyecek. Allah Teala hazretleri:

"Sen bana istemiş olduğundan başka bir talepte bulunmayacağına dair ahd u mîsakta bulunmadın mı? Ey ademoğlu yazık sana! Sen ne dönekmişsin!" diyecek. Adam:

"Ey Rabbim! Mahlukatın en bedbahtı ben olmayayım!" diyecek. Rab Teala: "Sana bu istediğin verilse, acaba başka bir şey istemeyecek misin?" der. Adam: "Hayır! İzzetine ve celaline yemin olsun hayır! Başka bir şey istemeyeceğim!" diyecek. Rabbi de onu mâzur addedecek. Çünkü o, sabredilemeyecek bir şeyler görmüştür. Adam, Rabbine, istediği ahd u misakta bulunur. (Rabbi de) onu cennetin kapısına yaklaştırır. Kapıya yaklaşıp onun güzelliğini ve içindeki taravet ve süruru görünce, Allah'ın dilediği kadar sesini keser. (Fakat daha fazla dayanamayıp atılır):

"Ey Rabbim! Beni cennete koy!" der. Rab Teala:

"Ey ademoğlu yazık sana! Sen ne dönekmişsin! Sana verilenlerin dışında bir şey istemeyeceğine dair bana ahd u mîsak vermedin mi?" diyecek. Adam: "Ey Rabbim! Beni mahlukatın en bedbahtı yapma!" diyecek. Allah onun bu haline gülecek. Sonra ona cennete girmesi için izin verecek ve:

"Dile (ne dilersen!)" diyecek. Adam dileyecek. Öyle ki, hiçbir arzusu

kalmayacak. Allah yine de: "Şunları şunları da iste!" deyip, istemesi gereken şeyleri zikredecek. Böylece istenecek şeyler bitince Allah Teala hazretleri:

"Bütün bunlar, bir misliyle sana verilmiştir!" buyuracak."

Ebu Saîd der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Bütün bunlar, on misliyle birlikte sana verilmiştir!"* dediğini işittim." [Buhârî, Rikak 52, Ezan 129, Tevhid 24; Müslim, İman 299, (182); Tirmizî, Cennet 20, (2560).]

AÇIKLAMA:

Hesap gününün çeşitli ahvalini gözlerimizin önüne seren bu hadisten İslam alimleri birçok fevaid çıkarmışlardır. Mühimlerini kaydediyoruz:

★ Kişinin, hakikatı anlaşılmayan şeylere muhatap olması caizdir.

★ Bu çeşit meselelerin, kişinin anlayacağı bir üslubla ifade edilmesi de caizdir.

★ Ahiret umuru, dünyadakilere sadece ismen benzer, hakikatleri ayrıdır.

★ Kula teklif, cennet veya cehennemde kesin olarak yerini almadıkça devam etmektedir. Ancak Mevkıf'ta emre uymak iradî değil, ızdırârîdir.

★ İmanın fazileti ifade edilmiştir. Çünkü, münafık, zahirî olarak bile imanı takınmış olduğu halde onun hürmeti, imanın verdiği nur sönünceye kadar devam etmiştir.

★ Sırat köprüsü, incelik ve keskinliğe rağmen *Hz. Adem*'den kıyamete kadar gelen bütün yaratılanları istiab edecek genişliktedir.

★ Ateş, büyüklüğüne ve şiddetine rağmen yakması emredilen hududu taşmamaktadır.

★ İnsanoğlu cürmünün küçüklüğüne rağmen muhalefetten geri kalmıyor.

★ Duanın fazileti ifade edilmekte, kişi zahirde liyakatli gözekmese bile, duasının kabul edileceğine kuvvetli bir ümit verilmektedir. Çünkü Allah'ın rahmeti pek geniştir.

★ "Şefaat sadece günahkâr olanlar için vardır" diye hükmederek, başkalarının şefaat talep etmeyeceğini iddia edenlerin hilafına, şefaat talep etmenin caiz olduğu gözükmektedir. Nitekim bazı açıklamalarda sabit olduğu üzere:

★★ Sorgusuz sualsiz cennete girebilmek için de şefaatçi talebine gerek vardır.

★★ Kusurlu olduğunu itiraf eden akıl sahibi herkes, kusurlarının affını talep etmeye muhtaçtır. Acaba kemal iddia eden mü'min çıkar mı? Çıksa, bu noksan sahibi olmanın delili olmaz mı?

★★ Keza hiçbir kimse amelinin makbul olduğundan emin olamaz. Öyleyse sahib-i amel de amelinin kabul edilmesi için şefaate muhtaçtır. Öyleyse "Günahkâr olmayanlara şefaat talep etmesi gerekmez" diyen kimse için Allah'tan mağfiret ve rahmet de istenmemesi gerekir. Bu ise Resulullah ve seleften gelen duaların mahiyetine ters düşen bir durumdur. Zira herkes Allah'tan rahmet ve mağfiret talep etmiştir.

★ Ahirette Allah'ı görmek kesindir. Ancak bunun mahiyetini Allah bilir, insanlar idrak edemez. Allah'ı görmek mü'minlere hastır. Münafıklar ve Ehl-i Kitap bundan mahrumdur.

★ Bu ümmetten bir cemaat, ateşte azap çektikten sonra, şefaat ve rahmete mazhar olarak oradan çıkacaklardır. Bu hususta başka deliller de mevcuttur.

★ Muvahhid olanların ta'zibi, mertebelerine göre farklı olacaktır. Bir kısmı ayaklarına kadar, bir kısmı bacaklarına kadar azaba maruz kalacaktır.

★ Secde mahallerini ateş yakmayacaktır. Bunlar ölecekler, azapları da, yakılmaları ve cennete girmekten mahrum kalmaları suretiyle olacaktır. Kâfirler ise azabı tatmak için, ölmeyecekler; istirahat verecek bir hayat da yaşamayacaklar. Bir *Ebu Hureyre* rivayetinde bu hususta şu tasrih mevcuttur: *"Mü'minler ateşe girince ölürler. Allah onları ateşten çıkarmak istedi mi, o saatte azap elemini değdirir."*

★ Hadiste, insan fıtratında mevcut olan tamahkârlık kuvvesi ve matlubunu tahsilde başvurduğu hilesi de gözükmektedir: "Önce ateşten uzaklaştırılmayı, böylece cennet ehliyle az bir irtibat kurmayı talep eder, sonra onlara yaklaşmayı." Hatta bir rivayette ağaç ağaç yaklaşma, sonra girme talep ettiği belirtilmiştir. Şu halde bu durum, insanı hayvanlardan üstün kılan fikir, akıl gibi vasıfların "yeniden dirilme"den sonra tekrar insana geri geleceğini ifade eder.

5073 ١١– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يُعْرَضُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثَلَاثَ عَرَضَاتٍ، فَأَمَّا عَرْضَتَانِ، فَجِدَالٌ وَمَعَاذِيرُ. فَعِنْدَ ذٰلِكَ تَطِيرُ الصُّحُفُ

فِي الأَيْدِي، فَآخِذٌ بِيَمِينِهِ وَآخِذٌ بِشِمَالِهِ]. أخرجه الترمذي.

11. (5073)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kıyamet günü insanlar üç kere Allah'a arzedilirler: İlk iki arzedilmede cidal ve özür beyanı vardır. Ama üçüncü arzedilme esnasında ellerde sahifeler uçuşur, kimisi sağ eliyle, kimisi de sol eliyle alır." [Tirmizî, Kıyamet 5, (2427).]

AÇIKLAMA:

1- *Kâri*'nin açıklamasına göre, insanlar birinci arz sırasında kendilerini müdafaa edecekler: "Bize peygamber gelmedi" diye Allah'a karşı vaziyet alacaklar.

İkinci arzda ise, gerçekleri itiraf edecekler. Ancak: "Bu günahları sehven, hataen ve cehaletle yaptım, kastım yoktu..." gibi özürleri ileri sürecekler.

Üçüncü arzda ise, herkesin amel defteri ortaya çıkarılacak, saklamaya te'vile imkan kalmayacak. Defterini sağ elinde tutanlar saadet ehlidir, sol elinde tutanlar ise şekavet ehlidir.

2- *Tirmizî*, hadisin bir veçhiyle zayıf olduğunu belirtir. Ancak rivayet daha makbul vecihlerden de gelmiştir.

5074 ١٢- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [وَسَأَلَهُ رَجُلٌ مَاذَا سَمِعْتَ فِي النَّجْوَى؟ فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: يُدْنَى الْمُؤْمِنُ مِنْ رَبِّهِ حَتَّى يَضَعَ عَلَيْهِ كَنَفَهُ فَيُقَرِّرُهُ بِذُنُوبِهِ. فَيَقُولُ: أَتَعْرِفُ ذَنْبَ كَذَا؟ أَتَعْرِفُ ذَنْبَ كَذَا؟ فَيَقُولُ: أَعْرِفُ رَبِّ، مَرَّتَيْنِ. فَيَقُولُ: سَتَرْتُهَا عَلَيْكَ فِي الدُّنْيَا، وَأَغْفِرُهَا لَكَ الْيَوْمَ. ثُمَّ يُعْطَى صَحِيفَةَ حَسَنَاتِهِ، وَأَمَّا الآخَرُونَ مِنَ الْكُفَّارِ وَالْمُنَافِقِينَ فَيُنَادَى بِهِمْ عَلَى رُؤُسِ الْخَلاَئِقِ: هٰؤُلاَءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى رَبِّهِمْ. أَلاَ لَعْنَةُ اللهِ عَلَى الظَّالِمِينَ]. أخرجه الشيخان.

12. (5074)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam bana: "(Kıyamet günü Allah'ın kişiye hususi) hitabı hakkında ne işittin?" diye sordu. Şu cevabı verdim:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Mü'min Rabbine yaklaştırılır. Öyle ki, (Allah onun) üzerine himayesini indirir ve günahlarını itiraf ettirir. Ona sorar: "Şu şu günahlarını biliyor musun?" Mü'min kul, iki kere:*

"Evet ey Rabbim, biliyorum!" der. Rab Teala da:

"Dünyada iken bunları örterek seni teşhir etmemiştim. Bugün de onları senden affediyorum!" buyurur. Sonra ona hasenat defteri verilir. Amma, kâfirlere ve münafıklara gelince, bunlarla ilgili olarak, bütün mahlukatın huzurunda:

"Bunlar Allah namına yalan söylemişler (böylece büyük bir zulümde bulunmuşlardır). Haberiniz olsun! Allah'ın laneti zalimleredir" diye nida olunur" dediğini işittim."[Buharî, Mezalim 2, Tefsir, Hud 4, Edeb 60, Tevhid 36; Müslim, Tevbe 52, (2768).]

AÇIKLAMA:

1- Daha önce de temas edildiği gibi (5069-5070) her kul Allah'ın karşısına çıkarılıp, birer birer hesaptan geçirilecektir. Bu muhasebede Allah mü'min kuluna bir rahmet olarak hususi şekilde hitap edecek, kusurlarını, başkaları duymayacak şekilde sayıp dökecektir. İşte bu hitap necva kelimesiyle ifade edilmiştir. Necva, fısıldamak, başbaşa konuşmak, gizli konuşmak gibi manalara gelir. Kirmanî: "Bu hitaba necva denmesi, kâfire olan hitabın aleni olması sebebiyledir" der.

2- Hadiste, kişinin gizli yaptığı günahları başkasına açmamasına bir telmih mevcuttur. Çünkü, Cenab-ı Hak dünyada gizli kalan günahları kıyamet günü affettiğini ifade etmektedir. Bu ifadenin mana-yı muhalifinden, alenî yapılan veya aleniyet kazanan günahların affı hususunda garanti olmadığı manası çıkar.

Şarihler bu sadedde gelen hadislere dayanarak, kıyamet günü âsi mü'minlerin iki kısım teşkil edeceğini söylemişlerdir.

Birinci kısım: Günahı kendisi ile Rabbi arasında kalanlar. İbnu Ömer hadisi, bunların da iki kısma ayrıldığını ifade eder:

★ Günahı dünyada örtülenler, Allah kıyamet günü bu günahları onlara karşı örtecektir.

★ Günahları aşikâr olanlar. Hadis bunların kıyamet günü öncekilerin hilafına muamele göreceğini ifade eder.

İkinci kısım: Günahı kendisi ile kullar arasında olanlar. Bunlar da iki kısımdır:

★ Günahları, sevaplarına galebe çalanlar: Bunlar ateşe girerler, şefaatle tekrar çıkarlar.

★ Günah ve sevapları eşit olanlar: Bunlar da aralarında kısaslaşmadan cennete giremezler.

5075 ١٣– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها قالتْ: [جَاءَ رَجُلٌ فقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! إنَّ لِي مَمْلُوكِينَ يَكْذِبُونَنِي وَيَخُونُونَنِي وَيَعْصُونَنِي فَأشْتِمُهُمْ وَأضْرِبُهُمْ. فَكَيْفَ أنَا مِنْهُمْ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُحْسَبُ مَا خَانُوكَ وَكَذَّبُوكَ وَعَصَوْكَ وَعِقَابُكَ وَإيَّاهُمْ. فَإنْ كَانَ عِقَابُكَ إيَّاهُمْ بِقَدْرِ ذُنُوبِهِمْ كَانَ كَفَافاً، لاَ لَكَ وَلاَ عَلَيْكَ، وَإنْ كَانَ عِقَابُكَ إيَّاهُمْ دُونَ ذَنْبِهِمْ كَانَ فَضْلاً لَكَ، وإنْ كَانَ عِقَابُكَ إيَّاهُمْ فَوْقَ ذُنُوبِهِمْ اقْتُصَّ لَهُمْ مِنْكَ الْفَضْلَ. فَتَنَحَّى الرَّجُلُ يَبْكِي. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أمَا تَقْرَأُ قَوْلَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ؛ ﴿وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلاَ تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئاً وَإنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أتَيْنَا بِهَا وَكَفَى بِنَا حَاسِبِينَ﴾. فَقَالَ الرَّجُلُ: يَا رَسُولَ اللهِ مَا أجِدُ لِي وَلِهؤُلاَءِ شَيْئاً خَيْراً مِنْ مُفَارَقَتِهِمْ. أُشْهِدُكَ أنَّهُمْ كُلَّهُمْ أحْرَارٌ]. أخرجه الترمذي.

13. (5075)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Bir adam gelerek: "Ey Allah'ın Resulü! Benim kölelerim var, bana yalan söylüyorlar ve bana ihanet ediyorlar, bana isyan ediyorlar. Ben de onlara şetmediyor ve dövüyorum. Onlar yüzünden (Allah yanında) durumum ne olacak?" diye sordu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Kıyamet günü onlar, sana olan ihanetleri, isyanları ve yalanları sebebiyle muhasebe olacaktır. Senin onlara verdiğin ceza ise, eğer cezan onların günahları nisbetinde ise, başabaştır; ne lehine ne de aleyhine olur. Eğer onlara verdiğin ceza günahlarından az ise bu senin için bir fazilet olur. Eğer onlara verdiğin ceza günahlarından çok olursa, bu fazla kısım sebebiyle onlar lehine sana kısas yapılır" buyurdular. Bunun üzerine adam huzurdan çekildi, ağlamaya ve dövünmeye başladı. Bunun üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm* dedi ki:

"Sen Allah'ın kitabını okumuyor musun? (Bak ne diyor!) (Mealen): **"Biz kıyamet gününe mahsus adalet terazileri koyacağız. Artık hiçbir kimse hiçbir şeyle haksızlığa uğratılmayacaktır. (O şey) bir hardal tanesi kadar bile olsa, onu getiririz (mizana koyarız). Hesapçılar olarak da biz yeteriz"** (Enbiya 47). Adam tekrar:

"Allah'a yemin olsun, ey Allah'ın Resulü! Ben hem kendim ve hem de onlar için, ayrılmalarından daha hayırlı bir şey göremiyorum. Seni şahid kılıyorum, hepsi hürdür, (azat ettim)"dedi." [Tirmizî, Tefsir, Enbiya, (3163).]

5076 ١٤ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عنه قـال: [ضحك رَسُولُ اللهِ ﷺ فـقَالَ: هَلْ تَدْرُونَ مِمَّ أضْحَكُ؟ قُلْنَا: اللهُ ورَسُولُهُ أعْلَمُ. قَالَ: مِنْ مُخَاطَبَةِ الْعَبْدِ رَبَّه. فيَقُولُ: يَا رَبِّ أَلَمْ تُجِرْنِي مِنَ الظُّلْمِ؟ فيَقُولُ: بَلَى. فيقُولُ إنِّي لاَ أُجِيـزُ الْيَوْمَ على نَفْسِي شَاهِداً إلاَّ مِنِّي فيَقُولُ: كَفَى بِنفسكَ الْيَوْمَ عليْكَ حَسِيبـاً، وَالْكِرَامِ الْكَاتِبِينَ عليْكَ شُهُوداً. قَالَ: فيُخْتَمُ على فِيهِ ويُقَالُ لأرْكَانه: انْطِقِي. فَتَنْطِقُ بِعَمَلِه، ثُمَّ يُخَلِّى بَيْنَهُ وبَيْنَ الْكَلاَمِ. فيَقُولُ: بُعْداً لَكُنَّ وَسُحْقاً. فَعَنْكُنَّ كُنْتُ أُنَاضِلُ]. أخرجه مسلم.

«أُنَاضِلُ»: أي أُجَادِلُ وأُخَاصِم.

14. (5076)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün) güldüler ve:

"Neye güldüğümü biliyor musunuz?" buyurdular. Biz:

"Allah ve Resulü daha iyi bilir!" dedik.

"Kulun Rabbine olan hitabından!" buyurdular ve şöyle devam ettiler:

"Kul şöyle der: "Ey Rabbim, sen beni zulümden korumadın mı?"

Rab Teala: "Evet korudum" buyurur. Kul da:

"Fakat ben bugün, kendime, kendimden başka bir kimsenin şahid olmasını asla istemiyorum" der. Rab Teala:

"Bugün sana tek şahid olarak nefsin, çok şahid olarak da kiramen katibîn kâfidir" buyurur." Resulullah devamla dedi ki:

"Ağzına mühür vurulur ve diğer organlarına: "Konuş!" denilir. Onlar adamın amelini haber verirler. Sonra konuşma hususunda serbest bırakılır. Adam organlarına: "Yazıklar olsun size! Buradan defolun! Ben sizin için mücadele etmiştim" der." [Müslim, Zühd 17, (2969).]

5077 ١٥ – وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ اللهَ عَزَّ وَجلَّ سَيُخَلِّصُ رَجُلاً مِنْ أُمَّتِي عَلـى رُؤُسِ الْخَلاَئِقِ فيَنْشُرُ لَهُ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ سِجِلاً، كُلُّ سِجِلٍّ مَدَّ الْبَصَرِ. فيَقُولُ: أتُنْكِرُ مِنْ هذَا شَيْئـاً؟ أظَلَمَكَ كَتَبَتِي الْحَافِظُونَ؟ فيَقُولُ: لاَ يَا رَبِّ. فيَقُولُ: أفَلَكَ عُذْرٌ: فيقولُ: لاَ يَا رَبِّ. فيَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: بَلى إنَّ لَكَ عِنْدَنَا حَسَنَةً وإنَّهُ لاَ ظُلْمَ عَلَيْكَ الْيَوْمَ، فتُخْرَجُ بِطَاقَةٌ فِيـهَا: أشْهَدُ أنْ لاَ

إِلَـهَ إِلاَّ اللهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ. ثُمَّ يَقُولُ: احضُرْ وَزنَكَ. فَيَقُولُ: يَا رَبِّ مَا هذِهِ الْبِطَاقَةُ مَعَ هذِهِ السِّجِلاَّتِ؟ فَيَقُولُ: إِنَّكَ لَنْ تُظْلَمَ، فَتُوضَعُ السِّجِلاَّتُ فِي كِفَّةٍ، وَالْبِطَاقَةُ فِي كِفَّةٍ، فَطَاشَتِ السِّجِلاَّتُ وَثَقُلَتِ الْبِطَاقَةُ، وَلاَ يَثْقُلُ مَعَ اسْمِ اللهِ تَعَالَى شَيْءٌ]. أخرجه الترمذي.

«السِّجِلُّ» الكتاب الكبير، والبطاقة: رقيعة صغيرة، وهي ما تجعل في طيّ الثوب يكتب فيها ثمنه.

و«الطيش» الخفة.

15. (5077)- *İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Aziz ve celil olan Allah [kıyamet günü], ümmetimden bir adamı mahlukatın üstünden seçer ve onun için doksan dokuz büyük defter açar. Her defter, gözün alabildiği kadar büyüktür. Rab Teala adama sorar: "Bu defterde yazılı olanlardan bir şey inkar ediyor musun? Muhafız katiplerim (olmadık şeyler yazarak sana) zulmetmişler mi?" Kul:

"Ey Rabbim! Hayır! (Hepsi doğrudur!)" der. Rab Teala sorar:

"(Bunları yapmada beyan edeceğin) bir özrün var mı?" Kul der:

"Hayır! Ey Rabbim!" Aziz ve celil olan Allah:

"Evet! Senin bizim yanımızda (makbul, büyük) bir de hasenen var. Bugün sana zulüm yapmayacağız!" buyurur. Hemen bir etiket çıkarılır. Üzerinde "Eşhedü en la ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden resulallah (şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur ve şehadet ederim ki Muhammed Allah'ın elçisidir)" yazılıdır.

Sonra, Rabb Teala der: "Ağırlığını (yani amellerinin ağırlığını) hazırla!" Kul sorar:

"Ey Rabbim! Bu defterlerin yanındaki bu etiket de ne?" Rabb Teala der: "Sana zulmedilmeyecek! Hemen defterler Mizan'ın bir kefesine konur, etiket de diğer kefesine. Tartılırlar. Sonunda defterler hafif kalır, etiket ağır basar. Esasen Allah'ın ismi yanında hiçbir şey ağır olamaz." [Tirmizî, İman 17, (2641).]

5078 ١٦ - وعن أبي مسعود البدري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ! أَنُؤَاخَذُ بِمَا عَمِلْنَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ؟ فَقَالَ ﷺ: مَنْ أَحْسَنَ فِي الإِسْلاَمِ لَمْ يُؤَاخَذْ بِمَا عَمِلَ فِي

الْجَاهِلِيَّةِ. وَمَنْ أَسَاءَ فِي الإِسْلاَمِ أُخِذَ بِالأَوَّلِ وَالآخِرِ]. أخرجه الشيخان.

16. (5078)- *Ebu Mes'ud el-Bedrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü dendi, biz cahiliye devrinde yaptıklarımızdan hesaba çekilecek miyiz?" Şu cevabı verdiler:

"Müslüman olduktan sonra iyi olana, cahiliye devrinde yaptıklarından sorulmayacaktır. Kötü amel işleyene, hem İslam'daki ameli hem de önceki ameli sebebiyle hesap sorulacaktır." [Buhârî, İstitabe 1; Müslim, İman 189, (120).]

AÇIKLAMA:

Hadis, daha önceleri kâfir iken, sonradan Müslüman olan bir kişinin daha önceki hayatından suale maruz kalıp kalmama meselesine kayıdlı ve şartlı olarak cevap getirmektedir. İslam olduktan sonra amel-i salih sahibi ise sual yok, değilse var. Hattâbi der ki: "Bu hadisin zahiri, ümmetin icma ettiği "İslam, öncesini siler" hükmüne muhalefet eder. Allah Teala hazretleri: **"Habibim, o küfredenlere söyle ki: Eğer (sana düşmanlıktan) vazgeçerlerse geçmiş (günahları) affedilecektir"** (Enfal 38) buyurmuştur."

Hattâbi devamla der ki: "Bu hadisin manası şöyle olmalıdır: "Kâfir Müslüman oldu mu geçmişinden muaheze olunmaz. İslam'da çok fazla günah işler ve Müslümanlığına devamla birlikte, aşırı, şiddetli masiyetlere girerse, İslam'da işlediği cinayeti sebebiyle muaheze olunur ve küfür sırasında yaptığı başına kakılır. Sanki şöyle denir: "Sen şu kötü işleri kâfirken yapmadın mı? Müslümanlığın seni bunlardan men etmedi mi?"

İbnu Hacer, bu görüşü: "Önceki amelinden yapılacak evvelki muaheze, başa kakma suretiyle, sonraki günahların muahezesi, cezalandırma suretiyle olacaktır" diye özetledikten sonra der ki: "Evla olanı, başkasının görüşüdür. Hadiste geçen "isâe" (günah, kötülük) kelimesinden murad küfürdür, çünkü "küfür", "isâe"nin nihayeti, günahların en şiddetlisidir. Adam irtidat eder ve küfrü üzerine de ölürse, sanki Müslüman olmamış gibidir ve hayatı boyunca yaptığı bütün amellerden muaheze olunur. Buhârî, bu hadisi أَكْبَرُ الْكَبَائِرِ الشِّرْكُ *"Büyük günahların en büyüğü şirktir"* hadisinden hemen sona zikretmek suretiyle, bu söylediğimiz açıklamaya işaret etmiş olmaktadır."

5079 ١٧– وعَنْ أنسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا مِنْ دَاعٍ دَعَا إلَى

شَيْءٍ إلاَّ كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَوْقُوفاً لاَزِماً بِهِ لاَ يُفَارِقُهُ وَإنْ دَعَا رَجُلٌ رَجُلاً ثُمَّ قَرَأَ: وَقِفُوهُمْ إنَّهُمْ مَسْؤُلُونَ]. أخرجه الترمذي.

17. (5079)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir kimseyi (küfür veya günah gibi) bir şeye çağıran hiç kimse yok ki kıyamet günü, o çağırdığı şeyle birlikte tevkif edilmemiş olsun. Mutlaka onunla ayrılmaz şekilde beraberdir. Bir adam bir adamı (bir şeye) davet etmiş olsa dahi!" Sonra şu ayeti okudu. (mealen): **"Onları hapsedin, çünkü onlar mes'uldürler"** (Saffat 24). [Tirmizî, Tefsir, Saffat, (3226).]

AÇIKLAMA:

Burada kişinin, propagandasını yaptığı şeyden sorumlu olduğu ifade edilmektedir. İnsanları, bir kişi bile olsa her neye davet etmişse ondan ayrılmayacak ise, kötülüğe çağıran kimse, kötülüklerin yer aldığı cehennemde olacak demektir. Ayetteki *"mes'uldürler"* ifadesini müfessirler, "akidelerinden, sözlerinden ve hareketlerinden" diye açmışlardır.

DÖRDÜNCÜ FASIL

KEVSER HAVZI'NIN, MİZAN'IN VE SIRAT KÖPRÜSÜ'NÜN EVSAFI

5080 ١– عن أبي ذرّ رَضِيَ اللهُ عَنْه قـال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ! مَا آنِيَةُ الْحَوْضِ؟ قَالَ: وَالّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لآنِيَتُهُ أَكْثَرُ مِنْ عَدَدِ نُجُومِ السَّمَاءِ وَكَوَاكِبِهَا فِي اللَّيْلَةِ الْمُظْلِمَةِ الْمُصْحِيَةِ آنِيَةُ الْجَنَّةِ: مَنْ شَرِبَ مِنْهَا لَمْ يَظْمَأْ، آخِرَ مَا عَلَيْهِ يَشْخُبُ فِيهِ مِيزَابَانِ مِنَ الْجَنَّةِ. عَرْضُهُ مِثْلُ طُولِهِ مَا بَيْنَ عَمَّانَ الى أَيْلَةَ، وَمَاؤُهُ أَشَدُّ بَيَاضاً مِنَ اللَّبَنِ، وَأَحْلَىٰ مِنَ الْعَسَلِ]. أخرجه مسلم والترمذي.

« يَشْخُبُ » أى يسيل ويجرى.

1. (5080)- *Ebu Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü dedim, Kevser havzının kapları nedir?" Şu cevabı lutfettiler:

"Nefsimi kudret elinde tutan Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun, onun kapları açık ve karanlık bir gecede gökteki yıldızlardan daha çoktur. Cennetin kaplarından kim içerse artık ömrünün sonuna kadar hiç susamaz. Havzın cennetten çıkan iki oluğu gürül gürül akar. Genişliği uzunluğuna denktir. Bu da Amman'dan Eyle'ye olan mesafe kadardır. Suyu sütten daha beyaz, baldan daha tatlıdır." [Müslim, Fezail 36,1 (2300); Tirmizî, Kıyamet 16, (2447).]

5081 ٢– وعن سَمُرَةَ بن جندبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ حَوْضـاً تَرِدُهُ أُمَّتُهُ، وإنَّهم يَتَبَاهَوْنَ أَيُّهُمْ أَكْثَرُ وَارِدَةً، وإنِّي أَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَكْثَرَهُمْ وَارِدَةً]. أخرجه الترمذي.

2. (5081)- *Semüre İbnu Cündeb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Her peygamberin bir havzı vardır. Ümmeti oraya su almaya gelir. Peygamberlerin her biri, hangisinin suya geleni çok diye övünürler. Su almaya gelen ümmeti en çok olan peygamberin ben olacağımı ümid ediyorum." [Tirmizî, Kıyamet 15, (2445).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, ahirette her peygambere mahsus müstakil bir havz olacağını belirtmektedir. Ümmetleri, bu havzlara gelip suyundan içecektir. Her peygamber havza gelenlerinin çokluğu ile iftihar edecektir. Bundan maksad ümmetlerinin çokluğudur. *Resulullah* da ümmetinin sayıca çok olmasını arzu ve temenni etmekte, diğer peygamberlere karşı bu çoklukla iftihar etmeyi arzulamaktadır.

Sadedinde olduğumuz hadis *Muhammed ümmetinin* çokluğu hususunda Resulullah'ın ümidini ifade eder. *Aliyyü'l-Kârî* der ki: "Resul-ü Ekrem bu ümidini, ümmetinin cennette seksen saf tuttuğunu, diğer ümmetlerin ise sadece kırk saf teşkil ettiğini vahyen bilmezden önce ifade etmiş olmalıdır."

5082 ٣– وعن أنسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سُئِلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا الْكَوْثَرُ؟ قَالَ: نَهرٌ في الْجَنَّةِ أعْطَانِيهِ اللهُ، أشَدُّ بَيَاضاً مِنَ اللَّبَنِ، وأحْلَى مِنَ الْعَسَلِ، فِيهِ طَيرٌ أعْنَاقُهَا كَأعْنَاقِ الْجَزُورِ. فَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: إنَّ هٰذِهِ لَنَاعِمٌ. فَقَالَ ﷺ: آكِلُهَا أنْعَمُ مِنْهَا]. أخرجه الترمذي.

3. (5082)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a "Kevser nedir?" diye sorulmuştu.

"Cennette bir nehirdir. Allah onu bana verdi. O, sütten daha beyaz, baldan daha tatlıdır. Onda (nehirde) bir kuş vardır, boynu deve boynuna benzer!" buyurdular. *Hz. Ömer* atılarak: "Öyleyse o müreffehtir!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm da:

"Onu yiyen, ondan da müreffehtir!" buyurdular." [Tirmizî, Kıyamet 15, (2445).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis cennette, Kevser nehrinin civarında yaşayan bir kuş hakkında bilgi vermektedir. Boynu deve boynuna benzeyen bir kuş. Cennet ehli bu kuşun etinden yiyecektir. Hadisin *Ahmed İbnu Hanbel*'de gelen

bir veçhi biraz daha teferruatlı. Meali şöyle: Aleyhissalâtu vesselâm: "Cennet kuşu, deveye benzer, cennetin ağaçlarından beslenir" demişti ki, Hz. Ebu Bekr atıldı:

"Ey Allah'ın Resulü! Bu kuşlar muhakkak müreffehtirler!" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm* da:

"Ondan yiyenler daha da müreffehtirler. Ondan yiyenler daha da müreffehtirler, ondan yiyenler daha da müreffehtirler! Ben ümid ediyorum, sen ondan yiyenlerden olacaksın!" buyurdular."

5083 ٤– وعن جُندب رَضِيَ اللهُ عَنْه قــال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَنَا فَرَطُكُمْ عَلَى الْحَوْضِ]. أخرجه الشيخان.

4. (5083)- *Hz. Cündüb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ben havza ilk geleniniz olacağım!"* [Buhârî, Rikak 53; Müslim, Fezail 25, (2289).]

5084 ٥– وعن ابنِ مسعودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَنَا فَرَطُكُمْ عَلَى الْحَوْضِ، وَلَيُرْفَعَنَّ إِلَيَّ رِجَالٌ مِنْكُمْ حَتَّى إِذَا أَهْوَيْتُ إِلَيْهِمْ لأُنَاوِلَهُمُ اخْتُلِجُوا دُونِي. فَأَقُولُ: أَيْ رَبِّ أَصْحَابِي. فَيُقَالُ: إِنَّكَ لاَ تَدْرِي مَا أَحْدَثُوا بَعْدَكَ. فَأَقُولُ: سُحْقاً، سُحْقاً لِمَنْ بَدَّلَ بَعْدِي]. أخرجه الشيخان.

5. (5084)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ben havzın başına sizden önce geleceğim. Bana sizden bazı kimseler yükseltilip (gösterilecek). O kadar ki, eğilsem onları tutarım. Ama hemen geri çekilecekler.

"Ey Rabbim! bunlar benim ashabım!" derim. Ama bana:

"Senden sonra bunların ne bid'alar yaptıklarını sen bilmezsin!" denilir. Ben de:

"Dini benden sonra değiştirenler rahmetten uzak olsun, rahmetten uzak olsun!" derim." [Buhârî, Rikak 53, Fiten 1; Müslim, Fezail 32, (2297).]

5085 ٦– وفي أخرى لمسلم، عن أبي هريرة: [تَرِدُ أُمَّتِي عَلَيَّ الْحَوْضَ، وَأَنَا أَذُودُ النَّاسَ عَنْهُ كَمَا يَذُودُ الرَّجُلُ إِبِلَ الرَّجُلِ عَنْ إِبِلِهِ. قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ تَعْرِفُنَا؟ قَالَ: نَعَمْ،

لَكُمْ سِيمَا لَيْسَتْ لأَحَدٍ غَيْرِكُمْ، تَرِدُونَ عَلَيّ غُرّاً مُحَجَّلِينَ مِنْ آثَارِ الْوُضُوءِ، وَلَتُصَدَّنَّ عَنِّي طَائِفَةٌ مِنْكُمْ فَلاَ يَصِلُونَ اليّ، فَأَقُولُ: يَا رَبِّ أَصْحَابِي أَصْحَابِي؟ فَيُجِيبُنِي مَلَكٌ، فَيَقُولُ: وَهَلْ تَدْرِي مَا أَحْدَثُوا بَعْدَكَ؟].

وفي أخرى: [وَإِنَّ حَوْضِي أَبْعَدُ مِنْ أَيْلَةَ الى عَدَنَ، لَهُوَ أَشَدُّ بَيَاضاً مِنَ الثَّلْجِ وَأَحْلَى مِنَ الْعَسَلِ وَلآنِيَتُهُ أَكْثَرُ مِنْ عَدَدِ النُّجُومِ].

« الفرطُ » المتقدم على القوم الواردين الماء.

« اخْتَلِجُوا » أي أخذوا بسرعة.

و« سُحقاً » أي بعداً.

6. (5085)- *Müslim*'in bir diğer rivayetinde Ebu Hureyre'den şöyle rivayet edilmiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ümmetim havzın başında yanıma gelecek. Ben, tıpkı devesinden başkasının devesini kovan bir kimse gibi, havzımdan (bazı) insanları kovarım!"* Yanındakiler:

"Ey Allah'ın Resulü! Bizi tanıyacak mısınız?" dediler.

"Evet buyurdu. *Sizin, başkasında olmayan bir alâmetiniz olacak. Sizler yanıma alın ve abdest uzuvlarında, abdestin eseri olan bir nurla geleceksiniz. Ancak sizden bir grup benden engellenecek, onlar bana ulaşamayacaklar. Ben: "Ey Rabbim onlar benim ashabım, onlar benim ashabım!" diyeceğim. Ama bir melek bana cevap verip:*

"Senden sonra onlar ne bid'alar ortaya çıkardılar biliyor musun?" diyecek." [Müslim, Taharet 37, (247).]

Bir diğer rivayette şöyle buyrulmuştur: *"Havuzum Eyle ile Aden arasınaki mesafeden daha geniştir. Onun rengi kardan daha beyaz, baldan daha tatlıdır. Onun maşrabaları yıldızlardan daha çoktur."*

5086 ٧– وعن يزيد بن أرقم رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا أَنْتُمْ جُزْءٌ مِنْ مِائَةِ أَلْفِ جُزْءٍ مِمَّنْ يَرِدُ عَلَيّ الْحَوْضَ. قِيلَ: كَمْ كُنْتُمْ يَوْمَئِذٍ؟ قَالَ: سَبْعَمِائَةٍ أَوْ ثَمَانَمِائَةٍ]. أخرجه أبو داود.

7. (5086)- *Yezid İbnu Erkam* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Siz (ashabım), havzın başında yanıma gelenlerin yüz bin cüzünden sadece bir cüzünü teşkil edeceksiniz!" Yezid'e: "O gün siz ne kadardınız?" diye soruldu da: "Yedi yüz veya sekiz yüz kadardık!" diye cevap verdi." [Ebu Davud, Sünnet 26, (4746).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin *Ebu Davud*'daki aslında şu ziyade var: "Biz (bir seferde) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la beraber idik. Bir yerde mola verdik. (Bu sırada) buyurdular ki: "...Kaydedilen bu ziyade, Yezid İbnu Erkam'ın "Kaç kişi idiniz?" sorusuna verdiği cevaptaki isabetlilik hususunda kanaat verir. Aksi takdirde: "O sıralarda bütün Müslümanların sayısı ne kadardı?" gibi bir muhtevada anlamak gerekir ki, buna verilen cevap daha az yakin hasıl eder.

Ancak *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın burada rakamın hakikatını değil de, kesrette mübalağa kasdetmiş olması da muhtemeldir.

2- Son yedi hadis, ahiretteki havuzla ilgili farklı bilgiler sunmaktadır. Havuz, Kevser havzı diye de adlandırılır. Kur'an-ı Kerim'de Kevser suresinde bahsedilen kevserle de bu havzın kastedildiği kabul edilmiştir. Kevser, mütevatir denecek kadar çok sayıda sahabe tarafından zikredilmiş gaybî bir hakikattır, inanılması şarttır. Bazı tahkiklerde kevserle ilgili rivayette bulunan sahabilerin sayısı elliden fazladır.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Kevser sebebiyle de diğer peygamberlere bir üstünlüğe sahip olacaktır. Rivayetler, cennetteki kevserin, cennet kapılarının yanında ve el'an mahluk olduğunu ifade eder. Yukarıda kevser, sırattan önce mi sonra mı diye beyan edilen ihtilafı belirtmiştik. Makbul görüşe göre iki adet kevser mevcuttur. Biri cennetin içindedir, diğeri sırattan öncedir ve mahşer yerindedir.

5081 numaralı hadis, her peygamberin bir kevseri olduğunu belirtiyor. Ancak onlar Resulullah'ın kevseri kadar büyük değildir.

Kevser, sırattan sonra ümmetin bir toplanma yeridir. Resulü Ekrem'le bir buluşma, görüşme yeridir. Resulullah, oraya kadar gelebilen bir kısım kimselerin oradan kovulacağını belirtmiştir (5085. hadis). Bu kovulanlar kimlerdir, bu hususta ihtilaf vardır. Bunlara: "Münafıklar ve mürtedler" diyen olmuş. "Resulullah zamanında mü'min olup da sonradan irtidat edenler" diyen olmuştur. Ancak Hattâbî: "Ashab-ı Kiram'dan irtidat eden yoktur, irtidat edenler çöl Araplarıdır" demiştir. Bazıları: "Bunlar, mü'min olarak ölen büyük günah sahipleri ile bid'atları küfür derecesine ulaşmayan ehl-i bid'attır" demiştir.

Bunların cehenneme gitmeleri kat'î değildir. Günahları, kusurları sebebiyle havzın yanından kovulmuş olsalar da, Allah'ın rahmetine mazhar olarak cennete girmeleri de muhtemeldir.

İbnu Abdilberr: "Havuzdan kovulacaklar zümresini, Haricîler, Rafizîler ve diğer ehl-i bid'a ile dinde bid'a çıkaranlar, zulümde ileri gidenler, haksız yere mal yiyenler, günah-ı kebireyi alenî işleyenler teşkil edecek" der.

Bunların havza kadar yaklaşmalarının, kıldıkları namazların tesiriyle, abdest uzuvları ve alınlarında zuhur eden nur ve parlaklık sayesinde olduğu belirtilmiştir.

5087 ٨– وعن أنسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قُلْتُ: أَشْفع لِي يَا رَسُولَ اللهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. قَالَ: أَنَا فَاعِلٌ إِنْ شَاءَ اللهُ. قُلْتُ: فَأَيْنَ أَطْلُبُكَ؟ قَالَ: اطْلُبْنِي أَوَّلَ مَا تَطْلُبُنِي عَلَى الصِّرَاطِ. قُلْتُ: فَإِنْ لَمْ أَلْقَكَ؟ قَالَ: فَاطْلُبْنِي عِنْدَ الْمِيزَانِ. قُلْتُ: فَإِنْ لَمْ أَلْقَكَ؟ قَالَ: فَاطْلُبْنِي عِنْدَ الْحَوْضِ، فَإِنِّي لاَ أُخْطِئُ هذِهِ الثَّلاَثَةَ الْمَوَاطِنَ]. أخرجه الترمذي.

8. (5087)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Bir gün), ey Allah'ın Resulü! Kıyamet günü bana şefaat edin!" dedim.

"İnşaallah yapacağım!" buyurdular. Ben tekrar:

"Sizi nerede arayıp bulayım?" dedim.

"Beni ilk aradığın zaman sırat üzerinde ara!" buyurdular.

"Size (orada) rastlayamazsam?" dedim.

"Mizan'ın yanında beni ara!" buyurdular.

"Orada da size rastlayamazsam?" dedim.

"Öyeyse beni havzın yanında ara! Zira ben üç mevkinin dışına çıkmam!" buyurdular." [Tirmizî, Kıyamet 10, (2435).]

AÇIKLAMA:

1- Başka hadislerde beyan edildiği üzere, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bütün ümmetine şamil olmak üzere umumi bir şefaati vardır. Hz. Enes (radıyallahu anh), burada hususi bir şefaat talep etmiş olmalıdır.

2- *Tîbî,* burada *Hz. Enes*'in şunu sormayı kasdetmiş olacağını tahmin eder: "Hangi kritik mevkilerde ben sizin şefaatinize en ziyade muhtaç durumda olacağım?" Soru bu olunca *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın cevabı şu manayı ifade eder: "Sen benim şefaatime en ziyade şu mevkilerde

muhtaç olacaksın: Sırat üzerinde, mizanın yanında ve havzın başında." Tîbî'nin bu yorumuna hayran kalmamak mümkün değil. Gerçekten uhrevi' maceranın belli başlı kritik ve hatarlı yerleri buralardır. Önceki rivayette de geçtiği üzere havzın başından kovulmak var, hem de hayvanların kovulurcasına kovulmak... Nitekim, müteakip rivayette *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu üç yerin hassasiyetine dikkat çekmiştir. Hz. Aişe sorar: "Kıyamet günü ehlinizi hatırlayacak mısınız?" *Aleyhissalâtu vesselâm: "Üç yer var ki oralarda kimse kimseyi hatırlayamaz."* buyurur.

Hz. Aişe hadisi ile Enes hadisi arasındaki tearuzu bazı alimler şöyle te'lif ederler: "Resulullah, Hz. Aişe'ye, "Resulullah'ın zevceleri olmaları sebebiyle hususi ilgiye mazhar olacağız" diye aşırı güvenle ibadet ve tazarruda noksanlık göstermesinler diye böyle cevap vermiş, ye'se düşürmemek için de Hz. Enes'e öyle cevap vermiştir." Başka yorumlar da var.

3- Hadis, ahirette önce sırat, sonra mizan, sonra da havzın geldiğini ifade etmektedir. Ancak bazı rivayetlerden havzın sırattan önce olduğu anlaşılmaktadır. Bu müşkili Kurtubî: "Resulullah'ın havzı ikidir: Biri mevkıfta sırattan önce, diğeri de cennetin içindedir, her ikisine de Kevser denir" diyerek te'lif eder. Ancak İbnu Hacer bu görüşe katılmaz.

5088 ٩- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [ذَكَرْتُ النَّارَ فَبَكَيْتُ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا يُبْكِيكِ؟ قُلْتُ: ذَكَرْتُ النَّارَ فَبَكَيْتُ. فَهَلْ تَذْكُرونَ أَهْلِيكُمْ يومَ القِيَامَةِ؟ قَالَ: أَمَّا في ثَلاثَةِ مَواطِنَ فَلا يَذْكُرُ أَحَدٌ أَحَداً: عِنْدَ المِيزَانِ، حَتَّى يَعْلَمَ أَيَخِفُّ مِيزَانُهُ أَمْ يَثْقُلُ، وَعِنْدَ تَطَايُرِ الصُّحُفِ، حَتَّى يَعْلَمَ أَيْنَ يَقَعُ كِتَابُهُ، فِي يَمِينِهِ أَمْ فِي شِمَالِهِ أَمْ وَرَاءَ ظَهْرِهِ. وَعِنْدَ الصِّرَاطِ إِذَا وُضِعَ بَيْنَ ظَهْرَانَيْ جَهَنَّمَ، حَتَّى يَجُوزَ].

أخرجه أبو داود.

9. (5088)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ateşi hatırlayıp ağladım. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Niye ağlıyorsun?" diye sordu.

"Cehennemi hatırladım da onun için ağladım! Siz, kıyamet günü, ailenizi hatırlayacak mısınız?" dedim.

"Üç yerde kimse kimseyi hatırlamaz: Mizan yanında; tartısı ağır mı geldi hafif mi öğreninceye kadar, sahifelerin uçuştuğu zaman; kendi defterini nereye düşecek, öğreninceye kadar: Sağına mı soluna mı; yoksa ar-

kasına mı? Sıratın yanında; cehennemin iki yakası ortasına kurulunca; bunu geçinceye kadar." [Ebu Davud, Sünen 28, (4755).]

AÇIKLAMA:

Gaybî olan hakikatlerden biri mizandır. Ahirete imanın bir cüz'üdür. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat, bi'l-icma "Mizan haktır" demiştir. Hadislerden başka, Kur'an'la da sabittir. Ayet-i kerimede: وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ. **"Biz kıyamet gününe mahsus adalet terazileri koyacağız. Artık hiçbir kimse hiçbir şeyle haksızlığa uğratılmayacaktır. (O şey) bir hardal tanesi kadar bile olsa onu getiririz (mizana koyarız). Hesapçılar olarak da biz yeteriz"** (Enbiya 47).

Mizan, kıyamet günü kurulur. Kulların amellerinin yazılmış olduğu defterler mizanda tartılır. Bu mizanın iki kefesi vardır; biri hasenatın tartılması için, diğeri de seyyiatın. *Hasan Basrî*'den gelen bir rivayete göre mizanın bir de dili vardır.

BEŞİNCİ FASIL

ŞEFAAT HAKKINDADIR

UMUMİ AÇIKLAMA:

Şefaat, en-Nihaye'ye göre, lügat olarak insanların arasında cereyan eden cürüm ve zünubun affını taleb etmektir. Bu talebi, yani şefaatte bulunmayı kabul edene şâfi, şefi' ve müşeffi' denir. Dilimizde kısaca şefaatci deriz. Şefaati kabul edilene de *müşeffa* denir.

Hadislerde dünya ve ahiret işleri için şefaat meselesi sıkça geçer. Kelimenin burada anlaşılan manası dışında başka kullanışları da var. Ancak mevzumuzun dışında kalır. Şefaatle ilgili açıklamalar, başka vesilelerle daha önce de geçti. Bu kısımda şefaatle ilgili hadislerin açıklaması zımnında da bazı teferruata yer vereceğiz.

★ Resulullah dünyevî işlerde şefaatte bulunmayı tavsiye ve teşvik eder. Sadece hududa giren cürümlerin affı, tahfifi gibi hususlarda şefaat yasaklanmıştır. Bunun dışındaki her çeşit meselede -yeter ki başkasının hukukunu zayi etmeye müncer olmasın- şefaat teşvik edilmiştir.

★ Uhrevî şefaat meselesinde Ehl-i Sünnet icma eder. Bazı dalalet fırkaları uhrevî şefaati inkâr etmiştir. Ahirette şefaatin hak olduğunda ihtilaf yoksa da, bazı teferruatta Ehl-i Sünnet de ihtilaf etmiştir. Kadı İyaz der ki: "Ehl-i Sünnete göre, şefaat aklen caiz, şu ayetlerin sarahatine göre de rivayeten vacibtir: يَوْمَئِذٍ لاَ تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ الاَّ مَنْ اَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلاً **"O gün Rahman'ın izin verip sözünden razı olduğu kimseden başkasının şefaati fayda vermez"** (Tâ-Ha 109). Keza: وَلاَ يَشْفَعُونَ الاَّ لِمَنِ ارْتَضٰى **"Onlar, Allah'ın razı olduğu kimseden başkasına şefaat edemezler..."**(Enbiya 28). Başka ayetler de var." Bu hususta Sadık Zat *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın haberi de çoktur. Öyle ki, miktarı tevatür derecesine ulaşmıştır. Ahirette Aleyhissalâtu vesselâm'ın günahkâr mü'minlere şefaat edeceği hususunda selef, halef ve daha sonra gelen Ehl-i Sünnet icma etmiştir.

Günahkârların cehennemde ebedî kalacağı itikadında olan Haricîlerle bir kısım Mu'tezile mensupları şefaati reddederler. Delilleri şu ayettir: فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ **"Şefaat edeceklerin şefaati onlara bir fayda vermez"** (Müddessir 48). Keza: مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلاَ شَفِيعٍ يُطَاعُ **"Onları o yakın gün ile korkut ki, yürekleri ağızlarına gelir ve dehşetle yutkunur dururlar. Artık zalimler için ne bir samimi dost vardır ne de sözü dinlenir bir şefaatci"** (Mü'min 18). Bu ayetler kâfirler hakkındadır.

Bunların şefaatle ilgili hadisleri *"ahirette derecelerin artmasına müteallikt ir"* şeklindeki te'villerine gelince, bu te'vil batıldır. Hadislerin elfazı onların görüşlerinin batıl olduğu ve ateş vacib olanların cehennemden çıkarılacakları hususunda sarihtir. Ancak şunu da belirtelim ki, şefaat beş kısımdır:

1) *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a mahsus olan: Bu şefaat, Mevkıf'ın korkusundan teskin ve hesabın tâcili ile ilgilidir.

2) Bir grup insanın hesapsız olarak cennete girmesiyle ilgili olanı. Müslim'de gelen bir rivayet bunun da Peygamberimiz *Aleyhissalâtu vesselâm*'a has olduğunu belirtmektedir.

3) Ateş vacib olan bir kısım insanlara Resulullah ve Allah'ın dilediği başka kimselerin yapacağı şefaat.

4) Günahkârlardan ateşe girenler hakkındaki şefaat. Bunların cehennemden Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, meleklerin ve mü'min kardeşlerinin şefaatiyle çıkacakları hususunda pek çok hadis gelmiştir. Nitekim şu hadiste ifade edildiği üzere Lailaheillallah diyen herkesi Allah ateşten çıkaracaktır. لاَ يَبْقَى إِلاَّ الْكَافِرُونَ *"Cehennemde sadece kâfirler kalır."*

5) Cennet ehlinin, cennetteki derecesinin artmasını sağlayacak şefaat:

Şefaatin kısımlarını böylece zikrettikten sonra, şimdi de "Asrın Getirdiği Tereddütler" isimli kitaptan, bu konuyla alâkalı bir soruya verilen cevabı verelim:

Şefaat hak mıdır? Kimler ne ölçüde şefaat edebilirler, izah eder misiniz?

Evet, şefaat haktır. Birçok âyet ve hadiste şefaattan bahsedilmekte ve böylece onun hakkaniyeti dile getirilmektedir. Yeri geldikçe bu âyet ve hadisleri zikredeceğiz. Biz şimdi önce, sorunun ikinci şıkkı olan "Kimler ne ölçüde şefaat edebilirler?" sorularını cevaplamakla mevzûa başlamak

istiyoruz. Zaten bu kısma verilecek cevap bir cihetle şefaatın hakkaniyetinin de izahı olacaktır.

Peygamberler, evliyâ, asfiyâ ve şehidler -derecelerine göre- Cenab-ı Hakk'ın onlara bahşettiği seviyede şefaat edebilirler ve edeceklerdir. Ancak, bu mevzuda da yine, zirve Allah Resulü'dür. O ki fetanet-i âzama sahiptir. Her nebi kendisine bahşedilen sınırsız, fakat bir defaya mahsus şefaat hakkını dünyada kullanırken O, bunu âhirete saklamıştır.. ve âhirette "şefaat-ı uzmâ"nın sahibi olacaktır. O'nun "hammâdun" denilen ümmeti, "Livaül-hamd"in altında toplanacak ve "Makam-ı Mahmûd"un sahibi ünvanıyla O'nun tarafından yapılacak şefaatte herkes payına düşenle şereflenecek ve kurtuluşa ereceklerdir.

Dünya fâni ve geçicidir. Burada çekilen sıkıntılar da bir cihetle işlenen günahlara keffaret sayılır. Ancak insanların perişan ve derbeder olacakları ve kendilerini kurtaracak yeni bir amele de fırsat bulamayacakları bir gün gelecektir -ki, biz ona ahiret diyoruz- işte o gün, Allah Rasulü bütün insanlığı içine alan şefaatıyla ortaya çıkacak ve "en büyük şefaat" manasına "şefaat-ı uzmâ"sıyla şefaat edecektir. Elbette Allah Rasulü'nün şefaatının da bir sınırı vardır. Zaten, bütün şefaatlar ancak Cenab-ı Hakk'ın izni ve koyduğu ölçü nisbetinde olacaktır ki **"İzni olmadan katında hiç bir kimse şefaat edemez"** mealindeki âyet de bize bunu anlatmaktadır. (Bakara, 2/255).

Bunun böyle olması da gayet tabiî ve normaldir; zira, şefaat edecek olanlar da hissî davranabilir, ölçüyü kaçırabilir ve merhamet-i İlâhîden fazla merhamet ileri sürmüş olabilir.. böylece de Rabb'e karşı sû-i edepte bulunmuş olabilir. Onun içindir ki, Allah (c.c.) bir mîzan, ölçü ve denge vaz'etmiştir. Kim, kime ve ne ölçüde şefaat edebileceği bir takdire bağlanmıştır. Cenab-ı Hakk'ın bütün icraatında bir adalet ve denge olduğu gibi, âhirette vereceği şefaat selahiyetinde de bir adalet ve denge vardır. Eğer bu şekilde bir tahdid ve sınır konulmuş olmasaydı, bazı kimseler şefaatı da dengesiz olarak kullanırlardı. Nitekim belki de sınırsız bir şefaat selahiyeti onların hislerini galeyana getirerek meselâ, bazı insanların cehennem alevleri içinde cayır cayır yandıklarını görünce, şefkatleri kabaracak, kâfir-münafık-mücrim tanımadan herkesin cennete girmesini talep edeceklerdi. Halbuki böyle bir talep bazen, milyarlarca mü'minin hukukuna tecavüz de olabilirdi.

Çünkü şefaatin, böyle şahısların hislerine bırakılmasında, günahkâr, sapık, kâfir herkesin, bu hissî şefaatten faydalanma ihtimâli vardır. Bu ise, bütün varlıkların hukukuna rağmen, dağlar cesametinde günah

taşıyan kâfire de merhamet edilmesi demektir. Oysa ki kâfir, kâinatta, Allah'a ait bütün güzellikleri, bütün nizamları, bütün hikmetleri inkâr, tezyif ve tahkir ettiğinden, mekanlar çapında cinayet işlemiş olacaktır ki, hayatının her dakikası yüzlerce cinayetle karalanmış böyle kapkaranlık bir ruha merhamet, merhamet adına saygısızlığın en büyüğü olsa gerektir.

Efendimiz, şefaatının büyük günah işleyenlere olduğunu ifade etmişler ve "Benim şefaatim ümmetimden büyük günah işleyenleredir" buyurmuşlardır. O her hususda olduğu gibi bu mevzuda da bir denge ve muvazene insanıdır. Zaten bütün ümmet O'nun bu ifadeleriyle teselli bulmakta ve Allah Rasulü'nün şefaatına nail olmayı ummaktadır.

Hallac-ı Mansur bir gün bu hadîsi şerh ederken, cezbeye gelir ve ölçüyü kaçırarak, Efendimiz'e hitaben "Ey Nebîler Sultanı! Niçin böyle sınır koydun da bütün insanlar için demedin? Sen bütün insanlara şefaat etmeyi talep etseydin, yine de Rabbin Seni mahrum bırakmaz ve Sana bu selahiyeti bahşederdi" gibi laflar eder. Tam bu esnada Allah Rasûlü temessül ederek, başındaki sarığı onun boynuna sarar ve: "Bunu başınla öde, sen zannediyor musun ki ben o sözü kendimden söyledim" der. Hallac kolu kanadı biçilip bir ağaç gibi budanırken dahi tebessüm ediyordu. Çünkü biliyordu ki, bu hüküm âli bir mecliste verildi ve o hükme rıza göstermek gerekirdi...

Evet, belki de Hallac'ın dediği gibi, Allah Resulü Cenab-ı Hakk'dan bütün insanlara şefaat etmeyi talep etseydi, Rabb'i O'na bu selahiyeti verirdi. Ancak O, Allah'a karşı bizim anlayamayacağımız ölçüler içinde saygılıydı. Rabb'in dediğinden başkasını demiyor ve verilen selahiyet sınırlarını da asla zorlamıyordu.

Rabb'in koyduğu şefaat ölçüsünde, şefaat edilecek şahısların buna hak kazanmış olmaları da yer almaktadır. Nitekim bu mana ile alâkalı olarak, mealen şöyle buyrulmaktadır: **"Artık şefaatçıların şefaatı onlara fayda vermez"** (Müddessir, 75/48.) Bununla da anlıyoruz ki, şefaat herkese ve sınırsız bir ölçüde değildir. Kim, kime şefaat ederse, muhakkak kabul görür diye bir şart da yoktur. Bütün işlerde olduğu gibi, bunda da İlâhî meşiet esasdır.

Kâfir işlediği küfrüyle ta işin başında, bu şefaat dairesinin dışında kalmıştır. Ona hiç kimse şefaat edemez, etse bile ona fayda vermez.

Kur'ân-ı Kerim'de Cenab-ı Hakk bize bir dua öğretiyor. Bu dua ile himmetin âli tutulması gerektiği hususuna da işaret ediliyor. Dua şudur: **"Rabbimiz, bize gözümüzü aydınlatacak eşler, zürriyetler bağışla**

ve bizi müttakilere imam kıl" (Furkan, 25/74). Yani, Allahım çocuklarımız, hanımlarımız, gözümüzü aydınlatacak hüviyette olsun. Bize öyle hayat arkadaşları ver ki, din adına bize teşviklerde bulunsun. Evlatlarımız da, daima arkamızdan hayırlar göndersin ve onlar sebebiyle rahmet çağlayanları üzerimize doğru çağlasın dursun! Bizi sadece müttaki olmakla da bırakma, onlara imam ve önder kıl. Bize öyle lütuflarda bulun ki, şu, İslam'a hizmet boyunduruğunun yere konduğu dönemde ve dine hizmetin âr kabul edildiği bir zamanda, dinine hizmet ettir ve müttakiler önünde bize, imamlık pâyesi ihsan eyle!

Böyle bir anlayış, himmeti âli tutmanın ifadesidir. Cenâb-ı Hakk'dan O'nun öğrettiği usûl içinde şefaat edebilme selahiyeti talep etmekdir. Zaten O vermek istemeseydi, evvela istemeyi vermezdi. Madem ki istemeyi verdi ve nasıl istememiz gerektiğini de öğretti, öyleyse istediğimizi de verecektir. O'nun sonsuz rahmetinden bunu umuyor ve bekliyoruz. O'nun için burada dikkat edilmesi gereken hususun iyi anlaşılması lazımdır. Evet, Rabbimizden sadece cennetin bir köşesine bizi kabul buyurmasını istemek, himmetin düşüklüğüne delildir. Halbuki Allah (c.c.) bize himmetimizi yüksek tutmamızı öğretmektedir. Evet himmetimizi yüksek tutmalıyız, tutmalı ve O'ndan, müttakilere bizi imam kılmasını, onlara şefaat edebilme selahiyetini vermesini talep etmeliyiz...

Efendimiz bir hadislerinde, âhiretten bir tabloyu şöyle anlatırlar: Allah (c.c.), Hz. Nuh'a soracak: "Sen, sana düşen vazifeyi hakkıyla yerine getirdin mi?" O büyük peygamber cevap verir: "Evet Ya Rabbi, yerine getirdim. Bana verdiğin tebliğ vazifesini kusursuz edâ ettim." Bunun üzerine *Cenâb-ı Hakk, Hz. Nuh*'dan şahid ister. O da Ümmet-i Muhammed'i şahid gösterir. Bunun nasıl olacağı sorulunca da, şöyle cevap verir: "Sen onları ümmetlere şahid kıldın.. onlar da ellerindeki Kitap'ta gördüler ki Nuh vazifesini yapmış. Ve işte ben de onları bugün kendime şahid olarak gösteriyorum."

Evet, âyet öyle diyordu: **"İşte böylece, sizin insanlar üzerinde şahidler olmanız, Resul'ün de sizin üzerinize bir şahid olması için sizi ümmet-i vasat (dengeli ve orta bir ümmet) kıldık"** (Bakara, 2/143).

Şefaat haktır ve gerçektir. Bütün büyükler Cenab-ı Hakk'ın koyduğu sınır dahilinde şefaat edeceklerdir. Şahid olmak da bir bakıma şefaat kabul edilecekse eğer, Ümmet-i Muhammed bu manada bütünüyle şefaat edecektir.

Şefaatı inkar edenlerin, dünyada da ukbada da kazanacakları bir şey

yoktur. Çünkü Allah (c.c.) orada kullarına, kulları O'nu nasıl bilip tanımışlarsa, öyle muamele edecektir.[17]

5089 ١ – عَنْ أبِي هريرة رَضيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لِكُلِّ نَبِيٍّ دَعْوَةٌ مُسْتَجابَةٌ، فَتَعَجَّلَ كُلُّ نَبِيٍّ دَعْوَتَهُ، وإنِّي اخْتَبَأْتُ دَعْوَتِي شَفَاعَةً لأُمَّتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ، فَهِيَ نَائِلَةٌ إنْ شَاءَ اللهُ تَعالَى: مَنْ مَاتَ مِنْ أُمَّتِي لاَ يُشْرِكُ بِاللهِ شَيْئاً]. أخرجه الثلاثة والترمذي.

1. (5089)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Her peygamberin müstecab (Allah'ın kabul edeceği) bir duası vardır. Her peygamber o duayı yapmada acele etti. Ben ise bu duamı kıyamet gününde, ümmetime şefaat olarak kullanmak üzere sakladım (kullanmayı ahirete bıraktım). Ona inşaallah, ümmetimin şirk koşmadan ölenleri nail olacaktır." [Buhârî, Da'avat 1, Tevhid 31; Müslim, İman 334, (198); Muvatta, Kur'an 26, (1, 212); Tirmizî, Daavat 141, (3597).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadise göre "her peygamberin müstecab olan sadece bir duası var olduğu" manası çıkmaktadır. Halbuki, başta *Resulullah* olmak üzere bütün peygamberlerin nice duaları makbul olmuştur. Ortada bir müşkil gözükmekte ise de, alimler: "Burada kastedilen kabul edileceği kesin olan duadır, diğer dualarında esas olan kabulü hususunda ümiddir, "kesinlik" yoktur" diyerek cevap vermişlerdir.

★ Bazısı: "En efdal duasıdır, başka duaları da var" demiştir.

★ Bazısı: "Herbirinin ümmeti hakkında müstecab umumi bir duası vardır; ya helak olmaları, ya da kurtuluşa ermeleri için. Hususi dualara gelince, bunların bir kısmı müstecabtır, bir kısmı değildir" demiştir.

★ Bazısı: "Her bir peygamberin bir duası vardır, onu şahsı veya dünyası için kullanır. Tıpkı Hz. Nuh aleyhisselam'ın: لاَ تَذَرْ عَلَى الأرْضِ **"Ey Rabbim, kâfirlerden yeryüzünde tek bir kişi bırakma"** (Nuh 26) diye yaptığı dua, *Hz. Zekeriya* aleyhisselam'ın: فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا **"(Rabbim) sen yüce katından bana bir veli bağışla!"** (Meryem 5) diye yaptığı dua ve *Hz. Süleyman* aleyhisselam'ın وَهَبْ لِي مُلْكاً لاَ يَنْبَغِي لأحَدٍ مِنْ بَعْدِي **"Benden**

17- M. Fethullah Gülen, Asrın Getirdiği Tereddütler 4/23-28.

sonra kimseye nasib olmayacak bir mülkü bana ihsan et!" (Sad 35) diye yaptığı gibi" demiştir.

2- Hadis, bütün duaların -peygamberler bile yapmış olsa- istendiği şekilde kabul edilmeyeceğini gösteriyor. Ancak her duaya bir cevap olacağını daha önce belirtmiştik.

Resulullah, ümmetinden (yani ümmet-i da'vetten, ümmet-i icabetten değil) bir kısmına beddua ettiği vakit, لَيْسَ لَكَ مِنَ الأَمْرِ شَىْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ **"Kullarımın tedbir ve idaresinden senin elinde bir şey yoktur ve sen onların inkârlarından mes'ul değilsin. Allah dilerse onlara tevbe nasib eder, dilerse zalim oldukları için azab verir"** (Al-i İmran 128) ayeti nazil olmuş ve bundan Resulullah'ı menetmiştir.[18]

3- *İbnu Battal* der ki: "Bu hadiste, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın diğer peygamberlere olan bir üstünlüğü beyan edilmektedir: "Makbul duada, ümmetini kendisine ve ehl-i beytine tercih etmektedir. Keza diğer birkısım peygamberler kavimlerinin helaki için bu duayı kullanırken, Aleyhissalâtu vesselâm helak-ı ümmet için de bunu kullanmamıştır." *İbnu'l-Cevzî* de şu yorumu ilave eder: "Bu, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hüsn-i tasarrufunun ve kesret-i kereminin de bir ifadesidir. Çünkü duayı en uygun yerde kullandı. Şöyle ki: Ümmetini kendine tercih etti; isabetli karar vermesinin de bir ifadesidir, çünkü duasını, ümmetinden, bu duaya en çok muhtaç olanlara yani günahkârlara ayırdı. Gerçekten günahkârlar ona, muti olanlardan daha ziyade muhtaçtır."

Nevevî de şöyle der: "Bu hadis, Aleyhissalâtu vesselâm'ın ümmetine karşı duyduğu kemal mertebesindeki şefkat ve re'fetini, ümmetin menfaatine olan hususlarda itina ve dikkatini göstermektedir. Ümmetine olan bu şefaati ve yakın ilgisi sebebiyle, müstecab duasını, ümmetin en mühim ihtiyaç anına sakladı."

4- Hadiste geçen *"Şefaatim ümmetimden şirk koşmadan ölenlere ulaşacaktır"* ibaresinden, Ehl-i Sünnet "Kebairde ısrar bile etmiş olsa, mü'min olarak ölen, cehennemde ebedî kalmayacaktır" hükmüne bir delil bulmuştur.

5090 ٢ – وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: شَفَاعَتِي لأَهْلِ الْكَبَائِرِ مِنْ أُمَّتِي]. أخرجه أبو داود والترمذي.

18- *Resulullah* Uhud Savaşı'nda yaralanınca: *"Peygamberlerini yaralayan bir kavme Allah nasıl felah verir?"* diye bedduada bulunmuştu. Bunun üzerine kaydettiğimiz ayet nazil oldu. Ayet-i kerimenin ifade ettiği üzere bilahare, o savaşa katılan niceleri İslam'a girmiş ve İslam'ın inkişafında fevkalâde hizmetler vermiştir. *Halid İbnu Velid* (radıyallahu anh) gibi.

وزاد الترمذي قال جابر: [مَنْ لَمْ يكُنْ مِنْ أهْلِ الْكَبَائِرِ فَمَالَهُ وَلِلشَّفَاعَةِ].

2. (5090)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şefaatim, ümmetimden büyük günah sahipleri içindir."* [Tirmizî, Kıyamet 12, (2437); Ebu Davud, Sünnet 23, (4739); İbnu Mace, Zühd 37, (4310).]

Tirmizî, şu ziyadeyi kaydeder: "Hz. Cabir (radıyallahu anh) dedi ki: "Kebair (büyük günah) ehli olmayanın şefaate ne ihtiyacı var!"

AÇIKLAMA:

Hadis, kebair işlemiş olması sebebiyle kendisine cehennem gereken kimseye şefaat sebebiyle ateşe girmeyeceğini, *Lailahe illallah Muhammederrasulullah* diyenlerden günahı sebebiyle ateşe girenlerin yine şefaat sayesinde cehennemden çıkarılacaklarını ifade etmektedir. Hadisi *Tîbî:* "Helak olanları kurtaracak olan şefaatim büyük günah işleyenlere hastır" diye anlamıştır. Şefaatle ilgili bazı teferruatı umumî açıklamada kaydettik.

5091 ٣– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ مَاجَ النَّاسُ بَعْضُهُمْ الى بَعْضٍ، فَيَأْتُونَ آدمَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ، فَيَقُولُونَ: اشْفَعْ لِذُرِّيَّتِكَ. فَيَقُولُ: لَسْتُ لَهَا وَلَكِنْ عَلَيْكُمْ بِإبْرَاهِيمَ عليه السَّلاَمُ، فَإنَّهُ خَلِيلُ اللهِ، فَيَأْتُونَ إبْرَاهِيمَ، فَيَقُولُ لَسْتُ لَهَا، وَلَكِنْ عَلَيْكُمْ بِمُوسىٰ، فَإنَّهُ كَلِيمُ اللهِ تعالى. فَيُؤْتَى مُوسىٰ عَلَيْهِ السَّلاَمُ: فَيَقُولُ: لَسْتُ لَهَا، وَلَكِنْ عَلَيْكُمْ بِعِيسىٰ، فَإنَّهُ رُوحُ اللهِ تعالى وَكَلِمَتُهُ فَيُؤْتَىٰ عِيسىٰ عَلَيْهِ السَّلاَمُ. فَيَقُولُ: لَسْتُ لَهَا، وَلَكِنْ عَلَيْكُمْ بِمُحَمَّدٍ ﷺ. فَيَأْتُونِي، فَأَقُولُ: أنَا لَهَا. فَأَنْطَلِقُ، فَأَسْتَأْذِنُ عَلى رَبِّي، فَيُؤْذَنُ لِي فَأَقُومُ بَيْنَ يَدَيْهِ، فَأَحْمَدُهُ بِمَحَامِدَ لاَ أَقْدِرُ عَلَيْهَا الآنَ، يُلْهِمُنِيهَا اللهُ. ثُمَّ أَخِرُّ لِرَبِّي سَاجِداً، فَيَقُولُ: يَا مُحَمَّدُ! ارْفَعْ رَأْسَكَ، وَقُلْ يُسْمَعْ لَكَ، وَسَلْ تُعْطَهْ، وَاشْفَعْ تُشَفَّعْ فَأَقُولُ: يَا رَبِّ أُمَّتِي أُمَّتِي. فَيَقُولُ انْطَلِقْ فَمَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِنْ بُرَّةٍ أَوْ شَعِيرَةٍ مِنْ إيمَانٍ فَأَخْرِجْهُ مِنْهَا. فَانْطَلَقُ فَأَفْعَلُ. ثُمَّ أَرْجِعُ الى رَبِّي فَأَحْمَدُهُ بِتِلْكَ الْمَحَامِدِ ثُمَّ أَخِرُّ لَهُ سَاجِداً فَيُقَالُ لِي مِثْلُ الأولى. فَأَقُولُ: يَا رَبِّ أُمَّتِي أُمَّتِي. فَيُقَالُ لِي انْطَلِقْ، فَمَنْ

كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ مِن إِيمَانٍ فَـأُخْرِجُهُ مِنْهَا. فَـأَنْطَلِقُ، فَـأَفْعَلُ. ثُمَّ أَعُودُ الى رَبِّي، فَـأَفْعَلُ كَمَا فَعَلْتُ. فَيُقَالُ لِي: ارْفَعْ رَأْسَكَ مِثْلَ الأُولَى، فَـأَقُولُ: يَا رَبِّ أُمَّتِي أُمَّتِي. فَيُقَالُ: انْطَلِقْ، فَمَنْ كَانَ فِـي قَلْبِهِ أَدْنَى مِنْ مِثْقَالِ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ مِنْ إِيمَانٍ فَـأُخْرِجْهُ مِنَ النَّارِ. فَـأَنْطَلِقُ فَـأَفْعَلُ ثُمَّ أَرْجِعُ الى رَبِّي فِي الرَّابِعَةِ، فَـأَحْمَدُهُ بِتِلْكَ الْمَحَامِدِ. ثُمَّ أَخِرُّ لَهُ سَاجِداً. فَيُقَالُ لِي: يَا مُحَمَّدُ ارْفَعْ رَأْسَكَ، وَقُلْ يُسْمَعْ لَكَ، وَسَلْ تُعْطَهُ، وَاشْفَعْ تُشَفَّعْ؛ فَـأَقُولُ: يَا رَبِّ ائْذَنْ لِي فِيـمَنْ قَالَ: لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ. قَالَ: لَيْسَ ذلِكَ لَكَ، أَوْ قَالَ لَيْسَ ذلِكَ إِلَيْكَ، وَلَكِنْ وَعِزَّتِي وَجَلاَلِي وَكِبْرِيَائِي وَعَظَمَتِي لأُخْرِجَنَّ مِنْهَا مَنْ قَالَ: لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ]. أخرجه الشيخان.

3. (5091)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kıyamet gününde, insanlar birbirlerine girecekler. Hz. Adem aleyhisselam'a gelip: "Evlatlarına şefaat et!" diye talepte bulunacaklar. O ise:

"Benim şefaat yetkim yok. Siz İbrahim aleyhisselam'a gidin! Çünkü o Halilullah'tır" diyecek. İnsanlar Hz. İbrahim'e gidecekler. Ancak o da:

"Ben yetkili değilim! Ancak Hz. İsa'ya gidin. Çünkü o Ruhullah'tır ve O'nun kelamıdır!" diyecek. Bunun üzerine O'na gidecekler. O da:

"Ben buna yetkili değilim. Lakin Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'e gidin!" diyecek. Böylece bana gelecekler. Ben onlara:

"Ben şefaate yetkiliyim!" diyeceğim. Gidip Rabbimin huzuruna çıkmak için izin talep edeceğim. Bana izin verilecek. Önünde durup, Allah'ın ilham edeceği ve şu anda muktedir olamayacağım hamdlerle Allah'a medh u senada bulunacak, sonra da Rabbime secdeye kapanacağım. Rabb Teala:

"Ey Muhammed! Başını kaldır! Dilediğini söyle, söylediğine kulak verilecek. Ne arzu ediyorsan iste, talebin yerine gelecektir! Şefaatte bulun, şefaatin kabul edilecektir!" buyuracak. Ben de:

"Ey Rabbim! Ümmetimi, ümmetimi istiyorum!" diyeceğim. Rab Teala: "(Çabuk onların yanına) git! Kimlerin kalbinde buğday veya arpa denesi kadar iman varsa onları ateşten çıkar!" diyecek. Ben de gidip bunu yapacağım! Sonra Rabbime dönüp, önceki hamd u senalarla hamd ve senalarda bulunacağım, secdeye kapanacağım. Bana, öncekinin aynısı söylenecek. Ben de: "Ey Rabbim! Ümmetim! Ümmetim!" diyeceğim. Bana yine:

"Var, kimlerin kalbinde hardal danesi kadar iman varsa onları da ateşten çıkar!" denilecek. Ben derhal gidip bunu da yapacak ve Rabbimin yanına döneceğim. Önceki yaptığım gibi yapacağım. Bana, evvelki gibi:

"Başını kaldır!" denilecek. Ben de kaldırıp:

"Ey Rabbim! Ümmetim! Ümmetim!" diyeceğim. Bana yine:

"Var, kalbinde hardal danesinden daha az miktarda imanı olanları da ateşten çıkar!" denilecek. Ben gidip bunu da yapacağım. Sonra dördüncü sefer Rabbime dönecek, o hamdlerle hamd u senada bulunacağım, sonra secdeye kapanacağım. Bana: "Ey Muhammed! Başını kaldır ve (dilediğini) söyle, sana kulak verilecektir! Dile, talebin verilecektir! Şefaat et, şefaatin kabul edilecektir!" denilecek. Ben de: "Ey Rabbim! Bana Lailahe illallah diyenlere şefaat etmem için izin ver!" diyeceğim. Rabb Teala:

"Bu hususta yetkin yok! -veya: *Bu hususta sana izin yok!- Lakin izzetim, celalim, kibriyam ve azametim hakkı için lailahe illallah diyenleri de ateşten çıkaracağım!" buyuracak."* [Buhârî, Tevhid 36, 19, 37, Tefsir, Bakara 1, Rikak 51; Müslim, İman 322, (193).]

5092 ٤– وفي رواية لَهُمَا وللترمذي عن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه: [كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ في دَعْوَةٍ فَرُفِعَ إلَيْهِ الذِّرَاعُ، وَكَانَتْ تُعْجِبُهُ، فَنَهَشَ مِنْهَا نَهْشَةً؛ وَقَالَ: أنَا سَيِّدُ وَلَدِ آدَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. هَلْ تَدْرُونَ لِمَ ذَاكَ؟ يَجْمَعُ اللّٰهُ الأوَّلِينَ وَالآخِرِينَ في صَعِيدٍ وَاحِدٍ، فَيَنْظُرُهُمُ النَّاظِرُ، وَيُسْمِعُهُمُ الدَّاعِي، وَتَدْنُو مِنْهُمُ الشَّمْسُ، فَيَبْلُغُ النَّاسَ مِنَ الْغَمِّ وَالْكَرْبِ مَا لاَ يُطِيقُونَ وَلاَ يَحْتَمِلُونَ. فَيَقُولُ النَّاسُ: ألاَ تَرَوْنَ الى مَا أنْتُمْ فِيهِ؟ ألاَ تَنْظُرُونَ مَنْ يَشْفَعُ لَكُمْ؟ فَيَقُولُ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ: أبُوكُمْ آدَمُ فَيَأتُونَهُ فَيَقُولُونَ: يَا آدَمُ أنْتَ أبُو الْبَشَرِ، خَلَقَكَ اللّٰهُ بِيَدِهِ، وَنَفَخَ فِيكَ مِنْ رُوحِهِ، وَأسْجَدَ لَكَ مَلاَئِكَتَهُ، وَأسْكَنَكَ الْجَنَّةَ. ألاَ تَشْفَعُ لَنَا الى رَبِّكَ، ألاَ تَرَى مَا نَحْنُ فِيهِ وَمَا بَلَغَنَا؟ فَيَقُولُ آدَمُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ: إنَّ رَبِّي قَدْ غَضِبَ الْيَوْمَ غَضَباً لَمْ يَغْضَبْ قَبْلَهُ مِثْلَهُ، وَلَنْ يَغْضَبَ بَعْدَهُ مِثْلَهُ، وَإنَّهُ نَهَانِي عَنِ الشَّجَرَةِ فَعَصَيْتُ. نَفْسِي، نَفْسِي، نَفْسِي، اذْهَبُوا الى غَيْرِي، اذْهَبُوا الى نُوحٍ عَلَيْهِ السَّلاَمُ. فَيَأتُونَ نُوحاً عَلَيْهِ السَّلاَمُ، فَيَقُولُونَ: يَا نُوحُ، أنْتَ نُوحٌ أوَّلُ الرُّسُلِ الى أهْلِ الأرْضِ، وَقَدْ سَمَّاكَ اللّٰهُ عَبْداً شَكُوراً، ألاَ تَرَى الى

مَا نَحْنُ فِيهِ؟ أَلاَ تَرَى الى مَا بَلَغَنَا؟ أَلاَ تَشفَعُ لَنَا الى رَبِّكَ؟ فَيَقُولُ: إِنْ رَبِّي قَدْ غَضِبَ الْيَوْمَ غَضَباً لَمْ يَغْضَبْ قَبْلَهُ مِثْلَهُ وَلَنْ يَغْضَبَ بَعْدَهُ مِثْلَهُ، وَإِنِّي قَدْ كَانَتْ لِي دَعْوَةٌ دَعَوْتُ بِهَا عَلَى قَوْمِي. نَفْسِي، نَفْسِي، نَفْسِي، اذْهَبُوا الَى غَيْرِي، إِذْهَبُوا الى ابْرَاهِيمَ. فَيَأْتُونَ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ، فَيَقُولُونَ: يَا إِبْرَاهِيمُ أَنْتَ نَبِيُّ اللّٰهِ وَخَلِيلُهُ مِنْ أَهْلِ الأَرْضِ. اشْفَعْ لَنَا الى رَبِّكَ، أَلاَ تَرَى الى مَا نَحْنُ فِيهِ؟ فَيَقُولُ لَهُمْ: إِنّ رَبِّي قَدْ غَضِبَ الْيَوْمَ غَضَباً لَمْ يَغْضَبْ قَبْلَهُ مِثْلَهُ، وَلَنْ يَغْضَبَ بَعْدَهُ مِثْلَهُ، وَإِنِّي قَدْ كُنْتُ كَذَبْتُ ثَلاَثَ كَذَبَاتٍ، فَذَكَرَهَا. نَفْسِي، نَفْسِي، نَفْسِي. اذْهَبُوا الى غَيْرِي، اذْهَبُوا الَى مُوسَىٰ. فَيَأْتُونَ مُوسَىٰ، فَيَقُولُونَ: يَا مُوسَىٰ، أَنْتَ رَسُولُ اللّٰهِ، فَضَّلَكَ اللّٰهُ بِرِسَالاَتِهِ وَبِكَلاَمِهِ عَلَى النَّاسِ. اشْفَعْ لَنَا الى رَبِّكَ، أَلاَ تَرَى الى مَا نَحْنُ فِيهِ؟ فَيَقُولُ: إِنَّ رَبِّي قَدْ غَضِبَ الْيَوْمَ غَضَباً لَمْ يَغْضَبْ قَبْلَهُ مِثْلَهُ وَلَنْ يَغْضَبَ بَعْدَهُ مِثْلَهُ، وَإِنِّي قَدْ قَتَلْتُ نَفْساً لَمْ أُومَرْ بِقَتْلِهَا. نَفْسِي، نَفْسِي، نَفْسِي، إِذْهَبُوا الى غَيْرِي؛ اذْهَبُوا الى عِيسَىٰ، فَيَأْتُونَ عِيسَىٰ فَيَقُولُونَ: يَا عِيسَىٰ! أَنْتَ رَسُولُ اللّٰهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا الى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ، وَكَلَّمْتَ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ. اشْفَعْ لَنَا الى رَبِّكَ، أَلاَ تَرَى الى مَا نَحْنُ فِيهِ؟ فَيَقُولُ عِيسَىٰ: إِنَّ رَبِّي قَدْ غَضِبَ الْيَوْمَ غَضَباً لَمْ يَغْضَبْ قَبْلَهُ مِثْلَهُ، وَلَنْ يَغْضَبَ بَعْدَهُ مِثْلَهُ، وَلَمْ يَذْكُرْ ذَنْباً. نَفْسِي، نَفْسِي، نَفْسِي؛ اذْهَبُوا الى غَيْرِي، اذْهَبُوا الى مُحَمَّدٍ ﷺ فَيَأْتُونَ مُحَمَّداً ﷺ؛ وَفِي رِوَايَة: فَيَأْتُونِي فَيَقُولُونَ: يَا مُحَمَّدُ: أَنْتَ رَسُولُ اللّٰهِ وَخَاتَمُ الأَنْبِيَاءِ، وَقَدْ غَفَرَ اللّٰهُ لَكَ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ؛ اشْفَعْ لَنَا الى رَبِّكَ، أَلاَ تَرَى الى مَا نَحْنُ فِيهِ؟ فَأَنْطَلِقُ الى تَحْتَ الْعَرْشِ، فَأَقَعُ سَاجِداً لِرَبِّي، ثُمَّ يَفْتَحُ اللّٰهُ عَلَيَّ مِنْ مَحَامِدِهِ وَحُسْنِ الثَّنَاءِ عَلَيْهِ شَيْئاً لَمْ يَفْتَحْهُ عَلَى أَحَدٍ قَبْلِي، ثُمَّ يُقَالُ: يَا مُحَمَّدُ، ارْفَعْ رَأْسَكَ، وَسَلْ تُعْطَهُ، وَاشْفَعْ تُشَفَّعْ. فَأَرْفَعُ رَأْسِي، فَأَقُولُ: أُمَّتِي يَا رَبِّ، أُمَّتِي يَا رَبِّ أُمَّتِي يَا رَبِّ فَيُقَالُ: يَا مُحَمَّدُ، أَدْخِلْ

مِنْ أُمَّتِكَ مَنْ لاَ حِسَابَ عَلَيْهِ مِنَ الْبَابِ الأَيْمَنِ مِنْ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ، وَهُمْ شُرَكَاءُ النَّاسِ فِيمَا سِوَى ذٰلِكَ مِنَ الأَبْوَابِ. ثُمَّ قَالَ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنَّ مَا بَيْنَ الْمِصْرَاعَيْنِ مِنْ مَصَارِيعِ الْجَنَّةِ كَمَا بَيْنَ مَكَّةَ وَهَجَرٍ، أَوْ كَمَا بَيْنَ مَكَّةَ وَبُصْرَى].

وزاد في رواية، في قصة ابراهيم: [وَذَكَرَ قَوْلَهُ فِي الْكَوْكَبِ: هٰذَا رَبِّي، وَقَوْلَهُ لآلِهَتِهِمْ: بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هٰذَا. وَقَوْلَهُ: إِنِّي سَقِيمٌ].

قلت: ذكر البارزي في تجريده حديث أنس وحديث أبي هريرة هذين في الشفاعة باختصار جداً، وقد أثبتهما بكمالهما حرصاً على الفائدة والله اعلم.

«الإلهام» ضرب من الوحي الذي يلقيه الله في قلوب عباده الصالحين.

و«النَّهشُ» أخذ اللحم بمقدم الاسنان.

4. (5092)- Yine Sahiheyn ve Tirmizî'nin Ebu Hureyre'den kaydettikleri bir rivayet şöyledir: "Biz bir davette Resulullah ile beraberdik. Ona sofrada hayvanın ön budu(ndan bir parça) ikram edildi. Bud hoşuna giderdi. Ondan bir parça ısırdı ve:

"Ben kıyamet günü ademoğlunun efendisiyim! Acaba bunun neden olduğunu biliyor musunuz? (Açıklayayım): "Allah o gün, öncekileri ve sonrakileri tek bir düzlükle toplar. Bakan onlara bakar, çağıran onları işitir. Güneş onlara yaklaşır. Gam ve sıkıntı, insanların tahammül edemeyecekleri ve takat getiremeyecekleri dereceye ulaşır. Öyle ki insanlar:

"İçinde bulunduğumuz şu hali görmüyor musunuz, sizlere şefaat edecek birini görmüyor musunuz?" demeye başlarlar. Birbirlerine:

"Babanız Adem var!" derler ve ona gelerek: "Ey Adem! Sen insanların babasısın. Allah seni kendi eliyle yarattı, kendi ruhundan sana üfledi. [Bütün isimleri sana öğretti]. Meleklerine senin önünde secde ettirdi. Seni cennete yerleştirdi. [Allah katında itibarın, makamın var.] Rabbin nezdinde bizim için şefaatte bulunmaz mısın? Bizim şu halimizi, başımıza şu geleni görmüyor musun?" derler. Adem aleyhisselam da:

"Bugün Rabbim çok öfkelidir, daha önce bu kadar öfkelenmedi. Bundan sonra da böylesine öfkelenmeyecek. (Esasen şefaate benim yüzüm yok, çünkü, cennette iken, Allah) beni o ağaca yaklaşmaktan men etmişti. Ben, bu yasağa asi oldum. [Ben cennette iken işlediğim günah sebebiyle cennetten çıkarıldım. Bugün günahlarım affedilirse bu bana yeter]. Nef-

sim! Nefsim! Nefsim! Benden başkasına gidin. Nuh aleyhisselam'a gidin!" diyecek. İnsanlar Nuh aleyhisselam'a gelecekler:

"Ey Nuh! sen yeryüzü ahalisine gönderilen resullerin ilkisin. Allah seni çok şükreden bir kul (abden şekûrâ) diye isimlendirdi. İçinde bulunduğumuz şu hali görmüyor musun? Başımıza gelenleri görmüyor musun? Rabbin nezdinde bizim için şefaatte bulunmaz mısın?" diyecekler. Nuh aleyhisselam da şöyle diyecek:

"Bugün Rabbim çok öfkelidir. Daha önce hiç bu kadar öfkelenmedi, bundan sonra da böylesine öfkelenmeyecek! Benim bir dua hakkım vardı. Ben onu kavmimin aleyhine (beddua olarak) yaptım. Nefsim! Nefsim! Nefsim! Benden başkasına gidin. İbrahim aleyhisselam'a gidin!" diyecek. İnsanlar İbrahim aleyhisselam'a gelecekler:

"Ey İbrahim! Sen Allah'ın peygamberi ve arz ahalisi içinde yegâne Halilisin. Bize Rabbin nezdinde şefaat et! İçinde bulunduğumuz şu hali görmüyor musun?" diyecekler. İbrahim aleyhisselam onlara:

"Rabbim bugün çok öfkeli. Bundan önce bu kadar öfkelenmemişti, bundan sonra da bu kadar öfkelenmeyecek. (Şefaat etmeye kendimde yüz de bulamıyorum. Çünkü ben) üç kere yalan söyledim!" deyip, bu yalanlarını birer birer sayacak. Sonra sözlerine şöyle devam edecek:

"Nefsim! Nefsim! Nefsim! Benden başkasına gidin! Musa aleyhisselam'a gidin!" İnsanlar, Hz. Musa aleyhisselam'a gelecekler ve:

"Ey Musa! Sen Allah'ın peygamberisin. Allah seni, risaletiyle ve hususi kelamıyla insanlardan üstün kıldı. Bize Allah nezdinde şefaatte bulun! İçinde bulunduğumuz hali görmüyor musun?" diyecekler. Hz. Musa da:

"Bugün Rabbim çok öfkelidir. Daha önce böylesine öfkelenmedi, bundan sonra da böylesine öfkelenmeyecek. (Esasen Rabbim nezdinde şefaate yüzüm de yok. Çünkü) ben, öldürülmesi ile emrolunmadığım bir cana kıydım. [...Bugün ben mağfirete mazhar olursam bu bana yeterlidir.] Nefsim! Nefsim! Nefsim! Benden başkasına gidin! Hz. İsa aleyhisselam'a gidin!" diyecek. İnsanlar Hz. İsa'ya gelecekler ve:

"Ey İsa, sen Allah'ın peygamberisin ve Meryem'e attığı bir kelamısın ve kendinden bir ruhsun. Üstelik sen beşikte iken insanlara konuşmuştun. Rabbin nezdinde bize şefaat et! İçinde bulunduğumuz şu hali görmüyor musun?" diyecekler! Hz. İsa aleyhisselam da:

"Bugün Rabbim çok öfkeli. Daha önce bu kadar öfkelenmedi, bundan böyle de hiç bu kadar öfkelenmeyecek!" diyecek. -Hz. İsa şahsıyla ilgili bir

günah zikretmeksizin- (Bir başka rivayette): ["Beni, Allah'tan ayrı bir ilah edindiler. Bugün bana mağfiret edilirse bu bana yeter."] Nefsim! Nefsim Nefsim! Benden başkasına gidin! Muhammed aleyhissalatı vesselam'a gidin!" diyecek. İnsanlar Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelecekler, bir diğer rivayette: "Bana gelirler!" denmiştir- ve:

"Ey Muhammed! Sen Allah'ın peygamberisin, bütün peygamberlerin sonuncususun. Allah senin geçmiş, gelecek bütün günahlarını mağfiret buyurdu. Bize Rabbin nezdinde şefaatte bulun. Şu içinde bulunduğumuz hali görmüyor musun?" diyecekler. Bunun üzerine ben Arş'ın altına gideceğim. Rabbim için secdeye kapanacağım. Derken Allah, benden önce hiç kimseye açmadığı medh u senaları benim için açacak [Ben onlarla Rabbime medh u senalarda bulunacağım]. Sonra:

"Ey Muhammed başını kaldır ve iste! (İstediğin) sana verilecek! Şefaat talep et! Şefaatin yerine getirilecek!" denilecek. Ben de başımı kaldıracağım ve: "Ey Rabbim ümmetim! Ey Rabbim ümmetim! Ey Rabbim ümmetim!" diyeceğim. Bunun üzerine:

"Ey Muhammed! Ümmetinden, üzerinde hesap olmayanları cennet kapılarından sağdaki kapıdan içeri al! Esasen onlar diğer kapılarda da insanlara ortaktırlar!" denilecek."

Resulullah sonra şöyle buyurdular:

"Nefsim kudret elinde olan Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun. Cennet kapısının kanatlarından iki kanadının arasındaki mesafe Mekke ile Hacer arasındaki veya Mekke ile Busra arasındaki mesafe kadardır." [Buhârî, Enbiya 3, 8, Tefsir, Benî İsrail 5; Müslim, İman 327, (194); Tirmizî, Kıyamet 11, (2436).]

Hz. İbrahim aleyhisselam'ın kıssasıyla ilgili bir rivayette şu ziyade var: *[Hz. İbrahim, (insanlar, şefaat etmesi için kendine geldikleri zaman, Allah'a şefaat talebinde bulunmasına mani olan üç günahı olarak yıldızlar hakkında sarfettiği* **"İşte bu Rabbim"** (En'am 76) *sözünü, atalarının putları hakkında sarfettiği* **"Belki de bu (putları kırma) işini onların en büyüğü yapmıştır"** (Enbiya 63) sözünü ve bir de: **"Ben gerçekten hastayım"** (Saffat 89) sözünü zikretti."

AÇIKLAMA:

1- Hadiste Resulullah: *"Kıyamet günü ben ademoğlunun efendisiyim"* buyurmaktadır. Bunu şarihler, başka rivayetlere dayanarak: "Bütün peygamberler, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın sancağı altında olacaklar. Çünkü O, makam-ı mahmud üzere haşrolacaktır" diye açıklarlar.

2- Peygamberlerin "günah" olarak beyan ettikleri özürler, aslında günah değildir. Bu hatalarından hepsi mağfiret-i İlahiyeye mazhar olmuşlardır. Kendilerini günahkâr olarak tarif etmeleri tevazu içindir. *Beyzâvî:* "..Allah'tan en çok korkan, Allah'a makam itibariyle en ziyade yakın olan ve Allah'ın mağfiretine en ziyade erendir" der. O sözleriyle esas beyan etmek istedikleri husus, kendilerine kıyamet günü şefaat etme yetkisinin tanınmamış olmasıdır. O yetki, rivayette de sarih olarak görüldüğü üzere makam-ı mahmud ve liva-i hamd sahibi, Fahr-i Âlem *Muhammed Mustafa (aleyhissalâtu vesselâm)*'ya tanınmıştır. Makam-ı mahmud, herkesin hamd ile tebcil edeceği muazzam makam demektir. Hamdin hakikatıyla ilgili olan mutlak yakınlık (kurb-i mutlak) makamı ki hadis-i şeriflerde bunun, livau'l-hamd altındaki şefaat-i kübra makamı olduğu ifade edilmiştir.

3- Başka rivayetlerde, gelen bazı ziyadeleri köşeli parantez arasında göstererek birkısım gerekli açıklamaları metin içinde yapmış durumdayız. Bu açıklamaların ortaya koyduğu bir husus, önceki peygamberlerin ittifakla: "Bugün günahım affedilir, mağfirete mazhar olabilirsem bu bana yeter" demiş olmasıdır. Böylece Mevkıf'ın korkunç ahvali içerisinde, peygamberler dahil herkesin kendi nefsinin derdine düşeceği anlaşılmaktadır. Bu durumdan sadece Resul-i Ekrem müstesnadır. O, Cenab-ı Hakk'ın kendisine tanıdığı "dua hakkı"nı ümmetinin affı için kullanacaktır. Aleyhi efdalu's-salavat ve ekmeli't-teslimat.

4- Resulullah'ın geçmiş ve gelecek günahlarının affedildiğini ifade eden ayet (Feth 2) müfessirlerce farklı anlamalara sebep olmuştur: Affedilen bu "geçmiş" ve "gelecek" günahlar nelerdir, bunlardan ne kastedilmiştir?

★ Bazıları: "Mütekaddim olanlar peygamberlikten öncekilerdir; müteahhir olanlar ismettir (yani korunmasıdır)" demiştir.

★ Bazıları: "Sehiv ve te'ville vaki olanlardır" demiştir.

★ Bazıları: "Mütekaddim olanlar *Hz. Adem*'in günahıdır, müteahhir olanlar ümmetinin günahıdır" demiştir.

★ Bazıları: "Hata yapılacak olsa mağfurdur" demiştir.

Başka te'viller de yapılmıştır. Sadedinde olduğumuz makamda, dördüncü te'vilin uygun olduğu belirtilmiştir.

5- Hadiste, *Hz. Nuh*'a: "Sen yeryüzü ahalisine gönderilen resullerin ilkisin" denmektedir. Halbuki *Hz. Adem* ilk peygamberdir. Bu müşkile şu açıklama yapılmıştır:

★ *Hz. Adem* zamanında yeryüzünde ahali yoktu. O tek başına geldi. İnsanlar onun evlatları olarak çoğaldı. Halbuki *Hz. Nuh* gelince yeryüzünde insanlar vardı.

★ Diğer bir açıklama şöyle: *Hz. Adem*'in peygamberliği, evlatlarına karşı "çocukların terbiyesi" şeklinde idi.

★ Şu da muhtemel görülmüştür: "Hz. Nuh, kendi çocuklarına ve değişik bölgelere dağılmış olan diğer cemaatlere gönderilmiştir. Hz. Adem ise, tek bir beldede toplu halde bulunan kendi çocuklarına gönderilmiştir."

Hz. Nuh'un çok şükreden bir kul olarak tesmiyesi, bu manadaki bir ayete işarettir (İsra 3).

Abdurrezzak'ta gelen bir rivayet onun bu vasfının nasıl olduğunu açıklar: إنَّ نُوحاً كان إذا ذَهَبَ الى الْغَائِطِ قال: الْحَمْدُ لله الّذي رَزَقَنِي لَذّتَهُ وابقى فيّ قُوَّتَهُ وَاَذْهَبَ عنّي اذَاهُ

"Nuh aleyhisselam helaya gidince şöyle derdi: "Lezzetiyle beni rızıklandıran, bende kuvvetini ibka edip, benden ezasını gideren Allah'a hamd olsun."

5093 ٥- وعن يزيد بن صهيب الفقير قال: [كُنْتُ قَدْ شَغَفَنِي رَأْىٌ مِنْ رَأْىِ الْخَوَارِجِ. فَخَرَجْنَا فِي عِصَابَةٍ ذَوِي عَدَدٍ نُرِيدُ أنْ نَحجَّ ثُمَّ نَخْرُجَ عَلَى النَّاسِ. فَمَرَرْنَا عَلَى الْمَدِينَةِ، فَإذَا جَابِرُ بْنُ عَبْدِالله رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا يُحَدِّثُ النَّاسَ، وإذَا هُوَ قَدْ ذَكَرَ الْجَهَنَّمِيينَ. فَقُلْتُ: يَا صَاحِبَ رَسُولَ الله، مَا هذَا الّذى تُحَدِّثُونَهُ؟ وَاللهُ تَعَالى يَقُولُ: ﴿إنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أخْزَيْتَهُ﴾؛ ﴿وَكُلَّمَا أرَادُوا أنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا أُعِيدُوا فِيهَا﴾. فَمَا هذَا الّذِي تَقُولُ؟ فقَالَ: أتَقْرَأُ الْقُرآنَ؟ قُلْتُ: نَعَمْ. قَالَ: فَاقْرَأْ مَا قَبْلَهُ، إنَّهُ لَفِى الْكُفَّارِ. ثُمَّ قَالَ: فَهَلْ سَمِعْتَ بِمَقَامِ مُحَمَّدٍ ﷺ الّذى يَبْعَثُهُ اللهُ تَعَالى فِيهِ؟ قُلْتُ: نَعَمْ. قَالَ: فَإنَّهُ مَقَامُ مُحَمَّدٍ ﷺ المَحْمُودُ الّذى يُخْرِجُ اللهُ تَعَالى بِهِ مَنْ يُخْرِجُ مِنَ النّارِ. ثُمَّ وَصَفَ وَضْعَ الصِّرَاطِ وَمَرَّ النَّاسِ عَلَيْهِ. قَالَ فَقُلْنَا: أتَرَوْنَ هذَا الشَّيْخَ يَكْذِبُ عَلَى رَسُولِ الله ﷺ؟ فَرَجَعْنَا. فَلاَ وَاللهِ مَا خَرَجَ مِنَّا غَيْرُ رَجُلٍ وَاحِدٍ]. أخرجه مسلم.

« شغفني » أي دخل شغاف قلبي، وهو غلافه.

5. (5093)- *Yezid İbnu Süheyb el-Fakir* anlatıyor: "Haricîlerin görüşlerinden biri içime işlemişti, haccetmek, sonra da (propaganda yapmak üzere) insanların karşısına çıkmak arzusuya, kalabalık bir grup içerisinde yola çıktık. Medine'ye uğradık. Orada *Cabir İbnu Abdillah* (radıyallahu anh), insanlara hadis rivayet ediyordu. Bir ara cehennemlikleri zikretti. Ben: "Ey Resulullah'ın arkadaşı! Sen ne konuşuyorsun? Halbuki Allah Teala hazretleri: **"(Ey Rabbim!) Ateşe kimi atarsan mutlaka onu rezil-rüsvay edersin"** (Al-i imran 192); **"Ateşten her çıkmak isteyişlerinde oraya geri çevrilirler"** (Secde 20) buyurmaktadır" dedim. Hz. Cabir:

"Sen Kur'an'ı okuyor musun?" dedi. Ben de:

"Evet!" dedim.

"Öyleyse onun evvelini oku! Çünkü o, küffar hakkındadır!" dedi ve sonra ilave etti:

"Sen, Allah'ın Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i dirilteceği makam-ı mahmudu işittin mi?"

"Evet!" dedim. Dedi ki:

"O, Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e mahsus mahmud makamdır. Allah Teala hazretleri o makamın hatırına, cehennemden çıkaracaklarını çıkarır!"

(Hz. Cabir) sonra, sırat köprüsünün konuluşunu ve üzerinden insanların geçişini tavsif etti. Biz:

"Bu ihtiyarın, Aleyhissalâtu vesselâm hakkında yalan söyleyeceğini mi zannedersiniz?" dedik ve Haricîlikten rücû ettik. Hayır! Vallahi bizden bir kişiden başka, Haricîlikte kalan olmadı." [Müslim, İman 320, (191).]

AÇIKLAMA:

Rivayet, ravimiz *Yezid el-Fakir*'in bir müddet Haricîlerin temel akidelerini benimsediğini göstermektedir. Bu akide de büyük günah işleyenlerin ebedî olarak cehennemde kalacaklarıdır. Bu batıl inancı benimseyen bir grupla hacca giden Yezid, hacc esnasında Medine'ye uğrar ve orada yüce sahabi *Hz. Cabir* (radıyallahu anh)'le karşılaşıp, onu dinleme şerefine erer. *Hz. Cabir*, ebedî cehennemde kalacakları ifade eden ayetin kâfirler hakkında nazil olduğu hususunda Yezid ve arkadaşlarını ikna eder. Böylece o gruptan bir kişi hariç hepsi Haricî fikirleri terkederler.

5094 ٦– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : يُؤْتَى بِأَنْعَمِ أَهْلِ الدُّنْيَا مِنْ

أَهْلِ النَّارِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيُصْبَغُ فِي النَّارِ صَبْغَةً. ثُمَّ يُقَالُ: يَا ابْنَ آدَمَ، هَلْ رَأَيْتَ نَعِيماً قَطُّ؟ هَلْ مَرَّ بِكَ خَيْرٌ قَطُّ؟ فَيَقُولُ: لاَ، وَاللّٰهِ يَا رَبِّ. وَيُؤْتَى بِأَشَدِّ النَّاسِ بُؤْساً فِي الدُّنْيَا مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَيُصْبَغُ فِي الْجَنَّةِ صَبْغَةً، فَيُقَالُ لَهُ: يَا ابْنَ آدَمَ، هَلْ رَأَيْتَ بُؤْساً قَطُّ؟ هَلْ مَرَّ بِكَ مِنْ شِدَّةٍ قَطُّ؟ فَيَقُولُ: لاَ وَاللّٰهِ يَا رَبِّ، مَا مَرَّ بِي بُؤْسٌ قَطُّ. وَلاَ رَأَيْتُ شِدَّةً]. أخرجه مسلم.

قوله «يصبغ» أي يغمس كأنه يدخل إليها إدخالة واحدة.

6. (5094)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kıyamet günü, cehennemliklerin, dünyada en müreffeh olanı getirilerek ateşe bir kere batırılacak. Sonra:

"Ey ademoğlu, denilecek. (Cehennemde) hiç nimet gördün mü? Sana hiç hayır uğradı mı?"

"Hayır! Ey Rabbim, vallahi hayır!" diyecek. Sonra cennetliklerden dünyada en fakir olan getirilecek. O da cennete bir sokulup, çıkarılacak ve kendisine:

"Ey ademoğlu (cennette) hiç fakirlik gördün mü, hiç sıkıntı çektin mi?" denilecek. O da:

"Hayır! Vallahi ya Rabbi! Başımdan hiç fakirlik geçmedi, hiçbir sıkıntı çekmedim" diyecek." [Müslim, Münafıkûn 55, (2807).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, dünyadaki azab ve nimetin ahirette tamamen sona erdiğini ifade ediyor. Öyle ki: Dünyada en büyük nimete kavuşmuş olan kimse, cehennemde bu nimetlerin hiçbir fayda vermediğini görüyor. Cennetlik kimse de, dünyada çektiği en ağır sıkıntılardan hiçbir şey kalmadığını görüyor. Bu kimsenin cennete daldırılması, belki de cennetin Kevser'ine sokulup çıkarılmasıdır.

5095 ٧- وعنه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ، يَقُولُ اللّٰهُ تَعَالَى لأَهْوَنِ أَهْلِ النَّارِ عَذَاباً: لَوْ كَانَتْ لَكَ الدُّنْيَا كُلُّهَا أَكُنْتَ مُفْتَدِياً بِهَا؟ فَيَقُولُ: نَعَمْ. فَيَقُولُ: قَدْ أَرَدْتُ مِنْكَ أَيْسَرَ مِنْ هٰذَا وَأَنْتَ فِي صُلْبِ آدَمَ، أَنْ لاَ تُشْرِكَ بِي شَيْئاً وَلاَ أُدْخِلَكَ

النّارَ وَأُدْخِلَكَ الْجَنّةَ. فأَبَيْتَ إلاَّ الشِّرْكَ]. أخرجه الشيخان.

7. (5095)- Yine Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah Teala hazretleri azabı en hafif olan cehennemliğe:

"Eğer dünya her şeyiyle senin olsaydı, şu azabdan kurtulmaya bedel, fidye olarak verir miydin?" diye soracak. Adam: "Evet!" diyecek. Rabb Teala bunun üzerine:

"Sen daha Hz. Adem'in sulbünde iken ben senden bundan daha hafifini istemiş: "Bana hiçbir şeyi ortak kılma da seni ateşe sokmayayım, cennete koyayım" demiştim. Sen buna yanaşmadın, şirke girdin" buyuracak." [Buhârî, Rikak 51, 49, Enbiya 1; Müslim, Münafikûn 51, (2805).]

5096 ٨– وعن ابنِ عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا صَارَ أهْلُ الْجَنّةِ الى الْجَنّةِ وَأهْلُ النّارِ الى النّارِ، جِيءَ بِالْمَوْتِ حَتّى يُجْعَلَ بينَ الْجَنّةِ وَالنّارِ، فَيُذْبَحُ. ثُمَّ يُنَادِى مُنَادٍ: يَا أهْلَ الْجَنّةِ خُلُودٌ فَلاَ مَوْتَ، وَيَا أهْلَ النّارِ خُلُودٌ فَلاَ مَوْتَ. فَيَزْدَادُ أهْلُ الْجَنّةِ فَرَحاً الى فَرَحِهِمْ. وَأهْلُ النّارِ حُزْناً إلى حُزْنِهِمْ]. أخرجه الشيخان واللفظ لهما، والترمذي بمعناه.

ومعنى « ذبح الموت » اليأس من مفارقة الحالتين في الجنة والنار والخلود فيهما.

8. (5096)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennetlikler cennette, cehennemlikler de cehennemde oldukları zaman ölüm getirilir. Cennetle cehennemin arasına konup orada kesilir. Sonra bir münadi nida eder:

"Ey ehl-i cennet! Artık ebediyet var, ölüm yok! Ey ehl-i nar! Artık ebediyet var, ölüm yok! Cennetliklerin sürûru bununla daha da artar. Cehennemliklerin de hüznü artar." [Buhârî, Rikak 50, 51; Müslim, Cennet 43, (2850).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, ahiret hayatında ölümün olmayacağı, ebediyetin varlığını beyan maksadıyla ölümün bir koyun gibi kesildiği ifade edilmektedir. *İbnu'l-Arabî* der ki: "Bu hadis aklın sarih hükmüne muhalefeti sebebiyle müşkil bulunmuştur. Çünkü ölüm bir arazdır, araz cisme tahavvül ede-

mez (dönüşemez), öyleyse nasıl kesilebilir? Bu sebeple bir grup, bu hadisin sıhhatini inkâra teşebbüs etti. Bir fırka da te'vil etti. Te'vil edenler: "Bu bir temsildir, gerçek bir kesim mevzubahis değildir" dediler. Bir grup alim de: "Bilakis, hadis gerçek bir kesimi ifade etmektedir, kesilen de ölümün mütevellisidir, herkes de bunu tanır. Çünkü, ruhlarını kabzeden işte bu mütevellidir" demiştir.

Bu açıklama, *İbnu Hacer*'in belirttiği üzere, müteahhir ulemadan çoğunu tatmin etmiştir. Çünkü buradaki mütevelli ile ölüm meleğini (melek'ül-mevt) anlamışlardır. Nitekim Secde suresinde "meleku'l-mevt"ten bahsedilmektedir. (11. ayet). Hadis şahid kılınarak: "Ahirette ölüm meleği yaşamaya devam edecek olsa, cennet ehlinin hayatı ızdıraba düşerdi" denmiştir. Sadedinde olduğumuz hadis, onun ölümü ile cennet ehlininin sevincinin, cehennem ehlinin de üzüntüsünün artacağını haber vermektedir.

İbnu Hacer, birkısım zayıf hadislerde "ölüm meleğinin de öleceği, hatta "en son ölen mahlukun o olacağı"nın ifade edildiğini belirttikten ve bu hadislerin ihticac etmeye elverişli olmayacak kadar zayıf olduğuna dikkat çektikten sonra, hadiste bir teşbihte bulunulduğuna dair yoruma geçer. Mazirî der ki: "Ölüm bize göre arazlardan bir arazdır. Mu'tezile nezdinde ise mana değildir. Bu iki mezhebe göre ölümün koç veya cisim olması sahih değildir. Öyleyse bununla temsil ve teşbih murad edilmiştir. Allah Teala hazretleri bu cismi yaratır, sonra onu keser, sonra onu bir misal yapar. Çünkü ölüm cennet ehline arız olmaz."

Kurtubî et-Tezkire'de: "Ölüm bir manadır. Manalar cevhere kalbolmaz. Allah amellerin sevabından onları temsil eden mümessiller (eşhas) yaratır. Ölüm de böyle (Allah ölümü temsil eden) bir koç yaratır, onu ölüm diye tesmiye buyurur. Onu cennetliklerin ve cehennemliklerin kalbine "bu ölümdür" diye atar. Böylece onun kesilmesi, her iki yerde de (cennet ve cehennem) ebediyete delil olur."

Bazı alimler: "Allah'ın arazlardan bir cesed inşa etmesine, onu bir madde kılmasına hiçbir mani yoktur" demiş ve hadislerden buna delil getirmişlerdir. Sahih-i Müslim'de geçen: إِنَّ الْبَقَرَةَ وَآلَ عِمْرَانَ يَجِيئَانِ كَأَنَّهُمَا غَمَامَتَانِ *"Bakara ve Al-i İmran surelerini okuyun, çünkü bu iki sure kıyamet günü iki bulut şeklinde gelirler"* hadisi, kaydettikleri örneklerden biridir.

Cehennemliklerin cehennemdeki durumları ve devamları hususunda muhtelif fırkalardan sayısı yediye ulaşan farklı görüşler ileri sürülmüş ise de, Ehl-i Sünnet ulemasının benimsediği esah görüş şudur: "Cehen-

nem ehli cehennemde ebedî kalıcıdır, onlar için belli bir müddet yoktur. Onların bu kalışları ölümsüzdür, faydalı bir hayat da mevzubahis değildir, rahat da olmayacaklardır. Nitekim ayet-i kerime şöyle buyurur: **"İnkâr edenler için ise cehennem ateşi vardır. Öldürülmezler ki kurtulsunlar; azapları da hiç eksilmez. Bütün kâfirleri biz işte böyle cezalandırırız"** (Fatır 36), Bir diğer ayet şöyle: **"Ne zaman cehennemin ızdırabından kurtulmak isteseler, her defasında oraya geri çevrilirler ve kendilerine: "Tadın yakıcı ateş azabını" denir"** (Hacc 22).

ÜÇÜNCÜ BAB

CENNET VE CEHENNEM

(Bu bab iki fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

CENNET VE CEHENNEMİN SIFATLARI

❑ CENNETİN EVSAFI

5097 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قَال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: قَالَ اللهُ تَعَالى: أَعْدَدْتُ لِعِبَادِي الصَّالِحِينَ، مَالاَ عَيْنٌ رَأَتْ، وَلاَ أُذُنٌ سَمِعَتْ، وَلاَ خَطَرَ عَلى قَلْبِ بَشَرٍ. قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ اقْرَءُوا إِنْ شِئْتُمْ: (فَلاَ تَعْلَمُ نَفْسٌ مَا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ)]. أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (5097)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah Teala hazretleri ferman etti ki: "Ben Azimu'ş-Şan, salih kullarım için gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve insanın hayal ve hatırından hiç geçmeyen nimetler hazırladım." Ebu Hureyre ilaveten dedi ki:

"Dilerseniz şu ayet-i kerimeyi okuyun, (Mealen): **"Yaptıklarına karşılık Allah katında onlar için göz aydınlığı olacak ne mükâfaatların saklandığını kimse bilemez"** (Secde 17). [Buhârî, Bed'ül-Halk 8, Tefsir Secde 1, Tevhid 35; Müslim, Cennet 2, (2824); Tirmizî, Tefsir, (3195).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *Rabb Teala*'nın cennette salih kulları için hazırladığı nimetlerin yüceliğini ifade etmektedir: Öyle nimetler ki, tarifi mümkün değildir. Çünkü insanoğlu ne görmüş, ne işitmiş ne tadmış, ne de hayal edebilmiştir. Cennet ve nimetlerinin bundan daha yüce, gerçeğine daha yakın bir tarifi düşünülemez. Gerçi başka nasslarda, cennet nimetlerinin sadece ismen dünyadakilere benzeyeceği ifade edilmişse de, bu benzerlik isimden öteye geçmemektedir, mahiyetinin idraki mümkün değildir.

İbnu Mes'ud'un rivayetinde وَلاَ يَعْلَمُهُ مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَلاَ نَبِيٌ مُرْسَلٌ *"Onu mukarreb (Allah'a yakın) melekler de bilemez, peygamberler de"* ziyadesi de mevcuttur. Hadiste geçen "beşer" kelimesini esas alan bazı şarihler: "Meleklerin kalbine gelebilir" ihtimalini ileri sürmüş ise de, bilhassa İbnu Mes'ud'dan gelen ziyadenin sarahatine dayanan ulema, ona da itibar etmemiş, nefyin âmm olmasını esas almıştır: Sadece insanın değil, meleklerin kalbine de cennet nimetleri hütûr etmez, tahayyül edemezler.

"Sonsuz Nur" isimli eserinde, M. Fethullah Gülen Hocaefendi de hadis-i şerifle alâkalı şu açıklamalarda bulunmaktadır:

Hadiste bir sürprizden bahsedilmektedir. İnsan orada, beklemediği şeylerle hem de beklemediği bir anda karşı karşıya gelecektir. Gerçi Kur'ân'da, cennete ait bazı nimetler anlatılmaktadır. Ancak bu, onlara sadece ad ve ünvan, yaklaşma ve bir mirsad-ı tefekkürdür. Yoksa dünyada iken onların hakikatını kavramak mümkün değildir.

İbn-i Abbas (ra) وَاُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا **"Onlara, benzer şeyler verildi"** (Bakara, 2/25) âyetinin tefsirinde der ki, cennette sizin bildiğiniz nimetlerin sadece adı vardır.[19] Tattığınız zaman, çeşnisiyle, "bu şuna buna benziyor" diyebilirsiniz ama kat'iyen onun aynı değildir. Çünkü cennet nimetleri de aynen cennetin kendisi gibi, onun ebedî ve bâki oluşuna muvafık yaratılmıştır. Bu dünyaya ait karpuzu, kavunu, elmayı, armutu orada aramak safdillik olur...

Cennet, sürprizler diyarıdır. Başınızı döndürecek, bakışınızı bulandıracak, sizi mest ve sermest edip kendinizden geçirecek ve âdetâ ne yaptığınızı bilemez hale getirecek içinde her çeşit nimetin dizildiği bir ukba panayırıdır cennet. Ayrıca, binlerce sene cennet hayatı, bir anlık cemalini seyretmeye mukâbil gelmeyen, *Cenâb-ı Hakk*'ı müşahede de yine cennet sürprizlerinden. Yani mü'minler cennete girince orada Rabbilerini müşahede edeceklerdir. Yoksa *Cenâb-ı Hakk*, zaman ve mekandan münezzehtir.. o mekan cennet ve o zaman cennet zamanı olsa bile. Evet, salih kullara, Cemalullah'ı seyretme gibi bir sürpriz de hazırlanmıştır.

"Salih"; arızasız, kusursuz iş yapan demektir. Salihât ise, arızasız kusursuz yapılmış işlere denir. Yapılan işlerin salihata dahil olup olmadığı ise, ancak İlâhî kıstaslara vurularak anlaşılır. Yani, Allah'ın ölçüleri içinde, namaz nasıl kılınır, oruç nasıl tutulur, zekat nasıl verilir, cihad nasıl yapılır, iç âlem nasıl kontrol altına alınır, vicdana nasıl bakılır, ruh nasıl şahlandırılır, irade nasıl güçlendirilir, his ve duygular

19- İbn Kesir, Tefsir, 1/91

nasıl geliştirilir? Bütün bu "nasıllar", İlahî ölçü nasılsa öylece bir değere tabi tutulur ve öylece değerlendirilir. Bu itibarla, insanın kendini Allah'ın beyanına göre ayarlaması, akord etmesi ve Cenâb-ı Hakk'ın hoşuna gidebilecek şekilde sesler çıkarmaya çalışması salihat adına ilk adım sayılır.

Evet, bir sâzendenin çalma faslına geçmeden evvel sazını akord ettiği gibi, siz de, nezd-i Ulûhiyette hoşa gidecek, hora geçecek bir ses çıkarmak istiyorsanız mutlaka kendinizi Kur'ân'a göre ayarlamalı ve akord etmelisiniz. Tâ sesiniz ötelerde hüsn-ü kabul görsün. Yoksa yüzünüze bakılmaz! Cenâb-ı Hakk, Semî ve Basîr'dir. Herşeyi görür, her sesi duyar. Ancak, eğer sesiniz o makama uygun değilse, sizi dinlemez. Dolayısıyla siz de sesinizi duyuramamış olursunuz.

Bir diğer manada Sâlihât; yapılan amellerin, bizzat *Cenâb-ı Hakk* tarafından gözetildiği ve gözetileceği mülâhazasıyla, özene bezene yapılması demektir. Öyleyse insan, önüne gelen bütün iyilikleri titizlikle yerine getirmelidir. Çünkü hangi amelin, kurtuluşa vesile olacağı belli değildir. Onun içindir ki, Allah Rasûlü اِتَّقِ اللهَ وَلاَ تَحْقِرَنَّ مِنَ الْمَعْرُوفِ شَيْئًا buyurmaktadır. "Allah'tan kork ve hiçbir ma'rûfu küçük görme."[20]

Ayrıca mevzubahis ettiğimiz hadîste: "Benim salih kullarıma" ma' nâsına لِعِبَادِيَ الصَّالِحِينَ denilmektedir. Demek ki sâlihât, onları Allah'a yaklaştırmış ve Allah tarafından sevilen sevgililer haline getirmiştir. Başka bir hadîs-i kudsîde ise Allah tarafından sevilenlerin durumu şu şekilde anlatılmaktadır: فَاِذَا اَحْبَبْتُهُ كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِى يَسْمَعُ بِهِ وَبَصَرَهُ الَّذِي يُبْصِرُ بِهِ وَيَدَهُ الَّتِي يَبْطِشُ بِهَا وَرِجْلَهُ الَّتِي يَمْشِي بِهَا "Artık onu sevdim mi, onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum.!"[21]

Yani, kul, salihatla Allah'a öyle bir yakınlık kazanır ki, tamamen O'nun boyasıyla boyanır.. ve artık o, gassalın elindeki meyyit haline gelmiştir; onu sağa sola evirip çeviren, hep Cenâb-ı Hakk'tır. Bu ne tatlı bir cebirdir ki, Rabb, onu doğruluk istikametinde sevk etmektedir. Gayri böyle bir insanın İlahî bir lütuf eseri olarak Hakk'dan yüz çevirmesi söz konusu olmasa gerek. Çünkü o; "Benim kullarım" denilebilecek noktayı tutmuş ve mukarrebîne dahil olmuştur.. ve zaten böyle biri: "Tut beni Allahım! Tut ki, edemem Sen'siz" der, inler.

20- Münâvî, Feyzü'l-Kadir, 1/121, Kenzu'l-Ummâl, 6/576

21- Buhari, Rikak, 38

O, iyi ve güzel olan hemen herşeyi yapar ve yaptığı herşeyde de kurtuluşuna vesile arar. Zira o, hangi amelin kurtaracağını bilmediğinden dolayı, önüne gelen hiçbir iyiliği kaçırmaz. Yaptığı bütün bu ameller ahirete bir sürpriz paketi olarak gider ve bir gün cennete girdiğinde, bu paketler onun önünde bir bir açılır ve ona gözlerin görmediği kulakların işitmediği sürprizleri yaşatırlar.

Bazan, bir köpeğe su vermenin dahi insanı cennete ehil hale getirdiği ve getireceği[22] bazan da bir kediyi susuz bırakmanın cehenneme sebep olduğu ve olacağı[23] hakikatını nazara alarak diyoruz ki; cennet de cennette verilecek de bütünüyle sürpriz şeylerdir.

Hem, insan ancak gözünün gördüğü, kulağının duyduğu, hayalinde canlandırabildiği şeyleri bilebilir. Halbuki, insan, sınırlı olduğu gibi bu duyguları da sınırlıdır. Dolayısıyla bu duygular vasıtasıyla ancak sınırlı olan şeyler idrak edilebilir; sınırsız bir âlemdeki nimetleri, bunlarla tartmak mümkün değildir.

"İdrak-i meâli bu küçük akla gerekmez

Zira bu terazi bu kadar sıkleti çekmez."

Z. P.

Diğer bir tevcih de şu olabilir: Cenâb-ı Hakk yapılan iyiliklere bazan on, bazan yüz, bazan yedi yüz, bazan yüz bin, bazan bir milyon, bazan da sayısını ancak kendisinin bileceği mükâfat verir. Hiçbir kul, kendisine nasıl bir mükâfat verildiğini bilemez. Ahirette ise, amellerinin karşılığı böyle tasavvurlar üstü sürpriz olarak önüne çıkınca, şaşırır kalır ki, böylece onun hayalinden dahi geçmeyen şeyler, birer hakikat olur.

İşte bu kadar derin hakikatı, birkaç kelime ile anlatıveren Allah Rasûlü, bizim idrakımızın kavrayış cidarlarını zorlayan bu sözleri hiç düşünmeden, âniden ve irticalî olarak söylemiştir. Sadece şu söz dahi, O'nun nasıl bir idrak üstü fetânete sahip olduğunu isbata yeter... Ancak biz, O'ndan bahsetmenin verdiği ledünnî hazdan vazgeçemediğimizden hiç olmazsa birkaç sözünü daha nakletmeyi düşünüyoruz.

5098 ٢– وزاد البخاري في أخرى، عن سهل بن سعد: وَذكر مثله. ثمّ قال: [وَقَالَ مُحَمّدُ بْنُ كَعْبٍ: إِنَّهُمْ أَخْفَوْا لله عَمَلاً فأخْفَى لَهُمْ ثواباً. فَلَوْ قَدِمُو عَلَيْهِ أقَرَّ تِلْكَ الأعْيُنِ].

22- Buhari, Enbiya, 54; Müslim, Selam, 153

23- Buhari, Müsakât, 9; Müsned, 2/507

2. (5098)- *Buhârî,* bir diğer rivayetinde şu ziyadeyi kaydeder: "Sehl İbnu Sa'd anlatıyor -deyip, hadisin aynısını kaydettikten sonra- der ki: "Muhammed İbnu Ka'b dedi ki: "Onlar Allah için ameli gizli tuttular. Allah da onların sevabını gizli tuttu. Kullar yanına gelince onları nimete boğacak."

Hadis, bu muhtevada olarak Buhârî'de mevcut değildir. *Hakim*'in el-Müstedrek'inde mevcuttur (, 413-414).]

5099 ٣– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ ﷺ مِمَّ خُلِقَ الْخَلْقُ؟ قَالَ: مِنَ الْمَاءِ. قُلْتُ: اَلْجَنَّةُ مَا بِنَاؤُهَا؟ قَالَ: لَبِنَةُ فِضَّةٍ وَلَبِنَةُ ذَهَبٍ. وَمِلاَطُهَا الْمِسْكُ الأَذْفَرُ، وَحَصْبَاؤُهَا اَللُّؤْلُؤُ وَالْيَاقُوتُ، وَتُرَابُهَا الزَّعْفَرَانُ، مَنْ يَدْخُلُهَا يَنْعَمُ وَلاَ يَبْأَسُ، وَيَخْلُدُ وَلاَ يَمُوتُ، وَلاَ تَبْلَــى ثِيَابُهُمْ، وَلاَ يَفْنَى شَبَابُهُمْ: ثُمَّ قَالَ: ثَلاَثَةٌ لاَ تُرَدُّ دَعْوَتُهُمْ: الإِمَامُ الْعَادِلُ، وَالــصَّائِمُ حِينَ يُفْطِرُ وَدَعْوَةُ الْمَظْلُومِ يَرْفَعُهَا اللهُ فَوْقَ الْغَمَامِ، وَتُفَتَّحُ لَهَا أَبْوَابُ السَّمَاءِ. وَيَقُولُ اللهُ: وَعِزَّتِي لأَنْصُرَنَّكَ وَلَوْ بَعْدَ حِينٍ]. أخرجه الترمذي.

«المِلاَطُ» الطين الذي يجعل فوق سافي البناء يملط به الحائط. أي يصلح.

و«بَئِسَ يَبْأَسُ» إذا افتَقَرَ واشتدت حاجته.

3. (5099)- Yine *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü! dedim, insanlar neden yaratıldı?"

"Sudan!" buyurdular.

"Ya cennet? dedim, o neden inşa edildi?"

"Gümüş tuğladan ve altın tuğladan! Harcı da kokulu misk. Cennetin çakılları inci ve yakuttan, toprağı da za'ferandır. Ona giren nimete mazhar olur, eziyet görmez, ebediyet kazanır, ölümle karşılaşmaz. Elbisesi eskimez, gençliği kaybolmaz."

Aleyhissalâtu vesselâm sözlerine şöyle devam buyurdular: *"Üç kişi vardır duaları reddedilmez (mutlaka kabul edilir):*

★ *Adil imam (devlet başkanı).*

★ *İftarını yaptığı zaman oruçlu.*

★ *Zulme uğrayanın duası.*

Allah, (mazlumun) duasını bulutların fevkine çıkarır ve onlara sema kapıları açılır ve Allah Teala hazretleri:

"İzzetime yemin olsun! Vakti uzasa da, duanı mutlaka kabul edeceğim!" buyurur." [Tirmizî Cennet 2, (2528).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah* bu hadislerinde üç büyük ameli nazar-ı dikkatimize arzetmektedir: Adalet, oruç ve zulme karşı sabır. İlk ikisi ibadettir, üçüncüsü zulmün ne kadar büyük bir cinayet olduğunu ifade eder. "Mazlum" hadiste mutlak geldiği için, alimler tarafından "her kim olursa olsun" açıklaması yapılmıştır. Yani zulme uğrayan kâfir de olsa, facir de olsa, münafık da olsa duası makbuldür. Onun küfrü, fıskı, nifakı başkasının ona zulüm ve haksız muamelede bulunmasına meşruiyet kazandırmaz. Bu teferruat hadislerde de gelmiştir, daha önce başka vecihlerle kaydettik.

2- Hadiste geçen يُرْفَعُهَا فَوْقَ الْغَمَامِ -ki "Allah, (mazlumun) duasını.." diye tercüme ettik- ibare iki surette anlaşılmaya müsaiddir:

1) Burada bulutların fevkine çıkan ve er veya geç Allah'ın kabulüne mazhar olacak olan dua "mazlum"un duasıdır.

2) Bu dua, hadiste sayılan üç grup kimsenin dualarıdır: Adil imam, iftar sırasındaki oruçlu ve mazlum.

Aliyyü'l-Kârî: "İki vechin de doğru olduğunu" kabul eder. "Sadece mazlum hakkında olabilir. Çünkü, zulmün kötülüğünü tesbit için mübalağa münasiptir. Diğerleri de buna vav-ı atıfla birleştirilmiştir" manasında açıklamada bulunur. Mazlumla ilgili yaptığı açıklama şöyle: "Hakkında mübalağa edilmiştir. Çünkü ona ulaşan zulüm ateşi onu öylesine yakar ki, bundan kırıklık ve tazarru ile dua çıkar, bundan da ızdırar hali hasıl olur. Allah lisan-ı ızdırar ile yapılacak duayı mutlaka kabul edeceğini şu ayette haber vermektedir. (Mealen):

"...Muzdar (çaresiz) kalmış kimse dua ettiğinde ona cevap veren ve sıkıntısını gideren... Allah" (Neml 62).

3- Hadiste, açıklanması gereken son bir husus, "vakti uzasa da" diye tercüme ettiğimiz بَعْدَ حِينٍ tabiridir. *Cenab-ı Hak* dualara cevap vereceğini vaad etmektedir. *Aleyhissalâtu vesselâm* bunu haber vermektedir. Ancak, ne Kur'anî kaynak ne de hadisler "anında, aynıyla" diye bir kayıt getirmezler. Çünkü *Cenab-ı Hak,* "hakim"dir, herşeyi hikmetle yapar. Dolayısiyle duaların kabulünde de takip edeceği bir hikmet vardır. Anında yerine getirebileceği gibi, on sene, yirmi sene, kırk sene sonra da yerine getirebilir; imhâl eder, fakat ihmal etmez. Öyleyse mana şöyledir: "Ey

mazlum! Ben senin çiğnenen hakkını zayi etmeyeceğim. Uzun zaman geçse de duanı geri çevirmeyeceğim. Çünkü ben Halim'im, kulları cezalandır-mada acele etmem. Belki tevbe ederler; mazlumlara da haklarını vererek gönüllerini alarak razı ederler, zulüm ve günahtan vazgeçerler diye mühlet tanırım."

Hadis, böylece, Allah'ın zalime mühlet tanısa da onu asla ihmal etmeyeceğine de işarette bulunmuş olmaktadır.

5100 ٤- وعن أبي موسىٰ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : جَنَّتَانِ مِنْ فِضَّةٍ، آنِيَتُهُمَا وَمَا فِيهَا؛ وَجَنَّتَانِ مِنْ ذَهَبٍ، آنِيَتُهُمَا وَمَا فِيهِمَا؛ وَمَا بَيْنَ الْقَوْمِ وَبَيْنَ أَنْ يَنْظُرُوا الى رَبِّهِمْ إلاَّ رِدَاءُ الْكِبْرِيَاءِ عَلَى وَجْهِهِ في جَنَّةِ عَدْنٍ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

4. (5100) *Hz. Ebu Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Gümüşten iki cennet vardır. Kapları ve içinde bulunan diğer şeyleri de gümüştendir. Altından iki cennet vardır, kapları ve içlerinde bulunan diğer eşyaları da hep altındandır. Adn cennetinde, cennetliklerle Rablerini görmeleri arasında Allah'ın veçhindeki ridau'l-kibriyadan (büyüklük perdesinden) başka bir şey yoktur." [Buhârî, Tefsir, Rahman 1, 2, Bedu'l-Halk 8, Tevhid 24; Müslim, İman 180, (296); Tirmizî, Cennet 3, (2530).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisin bir başka vechinde rivayetin evveli şöyle başlar: جِنَانُ الْفِرْدَوْسِ أَرْبَعٌ *"Firdevs cennetleri dörttür: İkisi altından, ikisi de gümüşten.."* Başka rivayetlerde, altından olan iki cennetin mukarrebun'a yani Allah'a yakınlık kesbeden büyüklere, gümüşten olan diğer ikisinin de sağcılara, yani defteri sağından verileceklere mahsus olduğu belirtilmiştir.

Bu hadis, cennetin gümüş ve altın tuğlalardan -hatta bir kat altın, bir kat gümüş tuğladan- bina edildiğini ifade eden rivayetlere muarız düşer. Ancak alimler, başka rivayetlerdeki karineleri değerlendirerek: "Birincisi, her bir cennette kap-kaçak vs. nevinden bulunanların sıfatını, ikincisi de bütün cennetleri ihata eden duvarların sıfatını beyan etmektedir" diyerek hadisleri te'lif ederler. Bu te'vili te'yid eden delillerinden biri şu rivayettir: انَّ اللهَ اَحَاطَ حَائِطَ الْجَنَّةِ لَبِنَةً مِنْ ذَهَبٍ وَلَبِنَةً مِنْ فِضَّةٍ *"Allah Teala hazretleri cennetin duvarını bir (sıra) altından, bir (sıra) gümüşten tuğla ile inşa etmiştir."*

2- Hadiste Allah'ın görülmesi meselesine de yer verilmiştir. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat uleması, kıyamet gününde, Cenab-ı Hakk'ın, insanlara en büyük lütfu olarak, Vech-i İlahîsini göstereceği hususunda icma etmiştir. Mazirî, "perde" kelimesinin kullanılışı ile ilgili olarak şu açıklamayı yapar: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Araplara, onların anlayacağı bir üslubla, anlayacağı tabirlere yer vererek hitabederdi. Bu sebeple, manevî meseleleri, anlayışlarına yaklaştırmak için hissî tabirata dökerdi. Burda da öyle yapmış, görmeye mani olan esbabın ortadan kalkacağını, görmenin muhakkak surette vukua geleceğini ifade etmek için bu ifadeye yer vermiştir." Kadı İyaz da şöyle demiştir: "Arap, istiareye sıkça başvurur. İstiare, Arapların icaz ve fesahatında en yüksek edebî sanatı teşkil eder. Ayet-i kerimede geçen جَنَاحَ الذُّلِّ **"Tevazu kanadı"** (İsra 24) tabiri bunun bir örneğidir. Aleyhissalâtu vesselâm'ın kelamında "ridau'l-kibriya (büyüklük perdesi) tabirine yer vermesi de bu manada bir kullanıştır. Bunu anlamayan şaşırır. Kelamı, zahiri üzerine anlamak isteyen, Allah'a cisim izafe eder. Meselede vuzuh elde edemeyen kimse, bu rivayetin zahirinin gerektirdiği manadan Allah'ın münezzeh olduğunu bildiği takdirde, ya ravileri tekzib eder, ya da şöyle (basit) bir te'vile kaçar: "Allah'ın İlahî saltanatının büyüklüğü, kibriyası, azameti, heybeti ve celali için, keza aciz olan beşerî basarların idrak manilerini ifade için ridau'l-kibriya tabiri bir istiare yapılmıştır, (oysa Allah), insanların basarlarını ve kalplerini güçlendirmek dilerse, onlardan heybetinin hicabını, azametinin manilerini kaldırır."

Kirmâni der ki: "Bu hadis müteşabihattandır. Bunun karşısında kişi ya: "Bundan muradı Allah bilir" deyip tefvize gidecek veya te'vilde bulunacak. Te'vil eden: "Veche'den murad Zattır, rida, Zat'ın mahlukata benzemekten münezzeh olan lazım sıfatlarından bir sıfattır" diyecek. Sonra te'vilci, hadisin zahiri: "Allah'ın rü'yeti vaki değil demeyi gerektirir" diyerek müşkilatlı bulur ve: "Bunun mefhum ve manası, nazar yakınlığını beyandır, çünkü ridau'l-kibriya rü'yete mani olmaz, gözlerden manilerin izalesini, muradın izalesi ile ifade etti" diyerek cevaplar."

İbnu Hacer bu açaklamadan şu neticeyi çıkarır: "Ridau'l-Kibriya rü'yete manidir. Sanki hadiste mahzuf bir ibare var. Onun takdiri لاَّ رِدَاءُ الْكِبْرِيَاءِ ibaresinden sonra olmalıdır. Çünkü, Allah onu ref etmek suretiyle insanlara nimette bulunmakta ve insanlar Allah'ı görmeye muvaffak olabilmektedir. Sanki burada murad şudur: Mü'minler cennetteki yerlerine yerleşince, celal sahibi Allah'tan duydukları heybet olmasaydı, onlarla

rü'yet arasında herhangi bir mani olmayacaktı. Onlara ikramda bulunmak dileyince, Allah onları re'fetiyle kuşatıp onlara Allah'a nazar etme takatı vermek suretiyle lütufta bulunur. Sonra لِلَّذِينَ احْسَنُوا الْحُسْنَى وَزِيَادَةٌ **"İyi iş, güzel amel yapanlara daha güzel iyilik, bir de ziyade vardır"** (Yunus 26) ayetinin tefsirinde geçen *Süheyb* hadisinde, Ebu Musa hadisinde geçen rıdau'l-kibriyadan muradın, Süheyb hadisinde zikri geçen hicab olduğuna delalet eden karineyi buldum ve Allah Teala hazretleri'nin cennet ehline bir ikram olarak onlar için bunu açacağını anladım. Mezkur hadis *Müslim, Tirmizî, Nesâî, İbnu Huzeyme* ve *İbnu Hibban*'da geçmektedir. Müslim'in metni şöyle:

انَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ : اذَا دَخَلَ اهْلُ الْجَنَّةِ الْجَنَّةَ يَقُولُ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ : تُرِيدُونَ شَيْئاً ازِيدُكُمْ فَيَقُولُونَ أَلَمْ تُبَيِّضْ وُجُوهَنَا وَتُدْخِلْنَا الْجَنَّةَ؟ قَالَ : فَيَكْشِفُ لَهُمُ الْحِجَابَ فَمَا اعْطُوا شَيْئاً احَبَّ الَيْهِمْ مِنْهُ ثُمَّ تَلاَ هٰذِهِ الآيَةَ ﴿لِلَّذِينَ اَحْسَنُوا الْحُسْنَى﴾.

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cennet ehli, cennete girince, Allah Teala hazretleri sorar:*

"Size ilave bir nimette bulunmamı diler misiniz?" Cennet ahalisi:

"Sen bizim yüzlerimizi ak etmedin mi? Bizi cennete koymadın mı (daha ne isteyeceğiz) ?" derler. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* der ki: *"Bunun üzerine onlara hicab açılır. Cennet ahalisine bundan daha hoş bir şey verilmemiştir."*

Aleyhissalâtu vesselâm sonra şu ayeti tilavet buyurdu. (Mealen): **"İyi iş, güzel amel yapanlara daha güzel iyilik, bi de ziyade vardır"** (Yunus 26).

Kurtubî der ki: "Rida bir istiaredir, onunla azamet kinaye edilmiştir. Nitekim şu hadiste de böyledir: الْكِبْرِيَاءُ رِدَائِي وَالْعَظَمَةُ ازَارِي *"Kibriya ridamdır, azamet de izarımdır."* (24) Kurtubî devamla der ki: "Burada hislerle algılanan elbise kastedilmiyor. Ancak izar ve rida Arap muhataplar nazarında birbirinden ayrılmaz oldukları için, azamet ve kibriyayı bu ikisiyle ifade etti." İbnu Hacer der ki: "Sadedinde olduğumuz hadisin manası, Allah'ın izzet ve istiğnasının muktezası hiç kimsenin onu görmemesi olduğu halde, Allah'ın mü'minlere karş rahmeti, nimetinin bir kemali olarak Veçh-i İlahîsini onlara göstermesini gerektirmektedir. Mani zail olunca, insanlara, kibriyasının gereğiyle amel etmekte ve sanki Teala hazretleri, onlarla aradaki engel olan perdeyi kaldırmaktadır." Ta-

24- Rida: Bele kadar giyilen (gömlek), izar, belden aşağı giyilen elbisedir.

berî'nin nakline göre *Hz. Ali* (radıyallahu anh) de وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ **"Orada onların dilediği herşey bulunur. Üstelik katımızda bundan fazla da vardır"** (Kaf 35) ayetindeki "fazla"dan maksadın Allah'ın veçhini görmek, هُوَ النَّظَرُ الى وجهِ الله olduğunu söylemiştir.

İbnu Battal der ki: "Bu hadiste, Allah'a cisim izafe etmeye çalışan Mücessime fırkası için mekan izafesine bir yol yoktur. Çünkü Allah Teala hazretlerine cisim izafe etmenin veya bir mekanda bulunmasını gerektiren bir halin muhal olduğu hususunda deliller sabittir. Bu durumda ridayı, insanların Allah'ı görmesine mani gözlerdeki afet olarak te'vil etmek gerekir. İşte bu afetin izalesi, insanların Allah'ı görme sırasında Rab Teala'nın icra edeceği bir fiildir. İnsanlar, bu mani mevcut olduğu müddetçe O'nu göremezler. Öyleyse görme fiili varsa, bu mani izale olmuş demektir. Bunu rida olarak tesmiye etmiştir. Çünkü o, yüzü görmekten alıkoyan rida menzilesindedir. Ancak ona rida denmesi mecazdır."

5101 ٥- وفي رواية لَهُمْ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : فِي الْجَنَّةِ خَيْمَةٌ مِنْ لُؤْلُؤَةٍ مُجَوَّفَةٍ. وَفِي رِوَايَةٍ: عَرْضُهَا سِتُّونَ مِيلاً: فِي كُلِّ زَاوِيَةٍ مِنْهَا أَهْلٌ لاَ يَرَوْنَ الآخَرِينَ، يَطُوفُ عَلَيْهِمُ الْمُؤْمِنُ].

5. (5101)- Yine aynı kaynaklarda şu rivayet gelmiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennette, mü'min için, içi boş tek bir inciden bir çadır vardır. -Bir rivayette- genişliği altmış mildir. Her köşesinde bir refikası bulunur, hiçbiri diğerini görmez, mü'min bunların herbirini dolaşır." [Buhârî, Bed'ü'l-Halk 8, Tefsir, Rahman 1, 2, Tevhid 24; Müslim, Cennet 23, (2838); Tirmizî, Cennet 3, (2530).]

AÇIKLAMA

Mü'mine cennette hazırlanan bu çadırın bazı rivayetlerde yüksekliğinin altmış mil olduğu ifade edilmiştir. Demek ki, hem yüksekliği hem de genişliği altmış mil olacaktır. Her köşesinde bir zevcenin yer alacağı belirtilmiş olmasından, bazı alimler, ahirette huri menşeli olsun, dünya menşeli olsun, eşlerin sayıca çok olacağı hükmünü çıkarmıştır. Köşelerde oturan eşlerin birbirlerini görememeleri, mesafenin uzaklığındandır. Bazı rivayetlerde, tek bir inciden mâmul bu çadırın yetmiş kapısı olduğu tasrih edilmiştir.

Çadır diye tercüme ettiğimiz hayme'nin ağaçtan mâmul dört köşeli

ev manasına geldiği de söylenmiştir. Böylece mü'minin uhrevî çadırında dört hanımının olacağı anlaşılabilir. Onları dolaşmaktan mananın, cima'dan kinaye olduğu belirtilmiştir.

5102 ٦– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: في الْجَنَّةِ مِائَةُ دَرَجَةٍ، مَابينَ كُلِّ دَرَجَتَيْنِ مِائَةُ عَامٍ]. أخرجه الترمذي.

6. (5102)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennette yüz derece vardır. Her iki derece arasında yüz yıl(lık yürüme mesafesi) vardır." [Tirmizî, Cennet 4, (2531).]

5103 ٧– وعن عُبادة بن الصّامت رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: في الْجَنَّة مائَةُ دَرَجَةٍ، ما بين كُلِّ دَرَجَةٍ ودرجةٍ كَمَا بيْنَ السَّمَاءِ وَالأرْضِ. وَالْفِرْدَوْسُ أعْلاهَا. وَمِنْهَا تُفَجَّرُ أنهارُ الْجَنَّةِ الأرْبَعَةُ، وَمِنْ فَوْقِهَا يَكُونُ الْعَرْشُ. فـإِذَا سَألْتُمُ اللهَ فَاسْألُوهُ الْفِرْدَوْسَ]. أخرجه الترمذي.

7. (5103)- *Ubade İbnu's-Samit* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennette yüz derece vardır. Her bir derecenin diğer derece ile arası, sema ile arz arası kadar geniştir. Firdevs bunların en yukarıda olanıdır. Cennetin dört nehri buradan çıkar. Bunun üstünde Arş vardır. Allah'tan cennet istediğiniz vakit Firdevs'i isteyin." [Tirmizî, Cennet 4, (2533).]

5104 ٨– وعن ابي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ فـي الْجَنَّةِ مائَةَ دَرَجَةٍ لَوْ أنَّ الْعَالَمِينَ اجْتَمَعُوا في إحْدَاهُنَّ لَوَسِعَتْهُمْ]. أخرجه الترمذي.

8. (5104)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennette yüz derece vardır. Bütün âlemler bunlardan birinin içinde toplansalar, hepsini de kuşatır, istiab eder." [Tirmizî Cennet 4, (2534).]

5105 ٩– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ في الْجَنَّةِ شَجَرَةً يَسِيرُ الرَّاكِبُ في ظِلِّهَا مِائَةَ عَامٍ لاَيَقْطَعُهَا؛ وَاقْرَءُوا إنْ شِئْتُمْ: ﴿ وَظِلٍّ مَمْدُودٍ ﴾]. أخرجه الترمذي.

9. (5105)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennette bir ağaç vardır ki, binekli bir kimse yüz yıl gölgesinde yürüse onu katedemez. İsterseniz şu ayeti okuyun: وَظِلٍّ مَمْدُودٍ وَمَاءٍ مَسْكُوبٍ **"Daimî gölgededirler, çağlayıp duran su başlarındadırlar"** (Vakıa 30-31) [Tirmizî, Tefsir, Vakıa, (3289, Cennet 1, (2525).]

5106 ١٠ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا في الْجَنَّةِ شَجَرَةٌ إِلاَّ وَسَاقُهَا مِنْ ذَهَبٍ]. أخرجه الترمذي.

10. (5106)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Cennette hiçbir ağaç yoktur ki gövdesi, altından olmasın." [Tirmizî, Cennet 1, (2527).]

AÇIKLAMA:

Kaydettiğimiz bu beş hadis, cennetle ilgili bazı tavsif ve tariflerde bulunmaktadır. Şöyle ki:

1- Cennet tek dereceli değildir. Başlıca yüz derecesi vardır. Her derecenin mesafesi diğer dereceye kadar çok fazladır. Demek ki derece içerisinde de tali tabakalar, mertebeler vardır. Cennetlikler, ameline uygun bir derecede yerini alacaktır. Nitekim bazı alimler yüz derece tabiriyle çokluğun kastedildiğini belirtirler. Cehennem de böyledir, küfürdeki şiddetine göre her bir kâfir bir derekede yerini alacaktır. Ayet-i kerime münafıkların atşeşin en aşağı tabakasında yer alacaklarını ifade eder. انَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الاَسْفَلِ مِنَ النَّارِ **"Şüphesiz ki münafıklar cehennem ateşinin en aşağı tabakasındadırlar..."** (Nisa 145).

Dereceler arasındaki mesafeler hadislerde farklıdır. Bazısında beşyüz yürüme yılı, bazısında daha az, daha çok denmiştir. Münavî, arada tearuz olmadığını söyler ve yürümelerin farklı süratlerde vuku bulduğuna dikkat çeker.

2- *Firdevs:* Her çeşit bitkiyi cem'eden bahçe, bostan manasına gelir. Ancak "Üzüm asmalarının bulunduğu bahçedir" denmiştir. Kelimenin Rumca, Kıptice ve hatta Süryanice olduğu iddia edilmiştir.

Buradan çıkan dört ana nehirden maksad, başka rivayetlerde açıklanmıştır: Biri su, biri süt, biri hamr, biri bal nehridir.

Firdevs cenneti hepsinin yukarısında, hepsinden üstün olduğu için Allah'tan öncelikle bunun taleb edilmesi tavsiye edilmiştir. Şu halde

mü'min Allah'tan bir şey isterken en yüceyi, en büyüğü, en fazlayı istemelidir. Onun rahmetine sınır olmadığı için Allah'tan isterken kanaatkâr olmak, mütevazi davranmak fazilet değildir.

3- Cennetteki ağacın *Tûba* ağacı olduğu söylenmiştir. Ancak gölge kelimesinin, örfî manası anlaşılmamalıdır. Çünkü dilimizde gölge deyince güneş sıcaklığına karşı hasıl edilen korunma hatıra gelir. Halbuki ahirette güneş olmayacaktır. Öyleyse gölgeden maksad, ağacın hasıl ettiği nimetler ve rahatlık olmalıdır. Yani cennetin neresine gidilse cennetî saadetin dışına çıkılmayacak demektir. Zıll=gölge kelimesi Arapçada "himaye" manasına da kullanılır. Onun zıllinde demek, onun kanatları, himayesi altında demektir.

4- Cennetteki her ağacın gövdesinin altından olmasına gelince, bu ibare oradaki ağacın me'lufumuz olan dünyevî ağaçlar gibi olmadığını beyan eder. Altın, çürümeyen bir maddedir. Öyleyse cennet ağacının altından olması, onun ebedi, çürümez bir mahiyette olacağının ifadesidir. Bir hadis şöyledir: "Cennette bir ağaç vardır, gövdeleri altından, dalları zeberced incidendir. Rüzgâr estikçe bunlar birbirine çarparak öyle bir name çıkarırlar ki hiçbir kulak böylesine tatlı bir ses işitmemiştir."*İbnu Abbas*'ın bir rivayetinde: "Cennet hurmalarının gövdeleri yeşil zümrüttendir. Dallarının sapı kızıl altından, yaprakları da cennet ehlinin kisvesindendir. Ceketleri ve hulleleri bundan yapılır. Onun meyvesi ise, küp ve kovalar gibi iri, sütten beyaz, baldan tatlı, kaymaktan daha yumuşaktır, onlarda çürük yoktur" denmiştir.

Cennet ehlinin bu ağaç altında sohbet edip dünya hatıralarını tazeleyecekleri; eğlence arzu ettikleri zaman, Allah'ın göndereceği bir rüzgârla ağacın kımıldayıp, dünyadaki her çeşit eğlenceyi ortaya koyacağı ifade edilmiştir.

5107 ١١– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَقَابُ قَوْسٍ في الْجَنَّةِ خَيْرٌ مِمَّا طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ أوْ تَغْرُبُ]. أخرجه الشيخان.

وزاد الترمذي عن أنس، في أخرى: [وَلَقَابُ قَوْسِ أحَدِكُمْ، أوْ مَوْضِعُ قَدِّهِ فِي الْجَنَّةِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا، وَلَوْ أنَّ امْرأةً مِنْ أهْلِ الْجَنَّةِ اطَّلَعَتْ الى أهْلِ الأرْضِ لأضَاءَتْ قَوسِ الدّنْيَا وَمَا فيهَا، وَلَمَلأتْ مَا بَيْنَهُمَا رِيحاً، وَلَنَصِيفُهَا يَعْنِي الْخِمَارَ خَيْرٌ مِنَ الدّنْيَا وَمَا فيهَا].

« قَابَ القوس وقده » قدره.

11. (5107)- Yine *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennette, yay kadar bir yer, güneşin üzerine doğduğu veya battığı şeyden (dünyadan) daha hayırlıdır." [Buhârî, Bed'ül-Halk 8, Tefsir, Vakı'a 1; Müslim Cennet 6, (2826); Tirmizî, Cennet 1, (2525).]

Tirmizî, Hz. Enes'ten şu ziyadede bulunmuştur: *"Sizden birinizin yayı kadar veya kamçısı kadar cennetteki bir yer, dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır. Cennet ehlinden bir kadın, arz ehline görünecek olsa, dünya ve içindekileri aydınlatır, arzla sema arasını güzel koku ile doldururdu, onun başörtüsü dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır."*

AÇIKLAMA:

Daha önce de açıkladığımız üzere, cennette bir yay kadar bir yerin koca dünyadan hayırlı olması, mübalağalı bir ifade değildir. Çünkü cennet ebedî olduğu için, orada ebedî olan az bir nur, burada geçici olan güneşe bedel olabilir. Dünya ise, bir yay veya kamçı ile kıyas götürmeyecek derecede büyük ise de fanidir, geçicidir, ebedî olan, o azıcık varlığa mukabil gelemez.

2- Kader olarak manalandırdığımız قَابَ (kab) kelimesi yayda kirişin takıldığı "uç"la okun fırlatıldığı orta kısma kadar olan kısım manasına da gelir, yani bir yayın yarısı. Bu durumda mana: "Birinizin yayının yarısı cennette dünya ve içindekilerden daha hayırlı..." şeklinde olur. Önceki mana asıl olmakla birlikte, bu da hakikate uygundur.

5108 ١٢ – وعن سَعْدِ بن أبي وقّاص رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لَوْ أنَّ مَا يُقِلُّ ظُفُرٌ مِمَّا فِـي الْجَنَّةِ بَدَا لَتَزَخْرَفَتْ لَهُ خَوَافِقُ السَّمَوَاتِ وَالأرْضِ، وَلَوْ أنَّ رَجُلاً مِنْ أهْلِ الْجَنَّةِ اطَّلَعَ فَبَدَا سِوَارُهُ لَطَمَسَ ضَوْءَ الشَّمْسِ كَمَا تَطْمِسُ الشَّمْسُ ضَوْءَ النُّجُومِ]. أخرجه الترمذي.

« الزَّخْرَفَة » الزينة. « والزُّخرف » الذهب.

« وخَوَافِقُ السَّماءِ » جوانبها الأربعة وهي جهات الرياح الأربع.

12. (5108)- *Sa'd İbnu Ebi Vakkas* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cennette olan şeyden bir*

tırnağın azalttığı miktar, semavat ve dünya arasında dört ciheti de tezyin etmiş olarak görünürdü. Eğer cennet ehlinden bir adam dünya ehline zuhur etse ve bilezikleri görünse o(nun şavkı) güneşin ziyasını bastırırdı, tıpkı güneşin, yıldızların ziyasını bastırması gibi." [Tirmizî, Cennet 7, (2541).]

5109 ١٣– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: رُفِعْتُ إِلَى سِدْرَةِ الْمُنْتَهَىٰ فَإِذَا أَرْبَعَةُ أَنْهَارٍ: نَهْرَانِ ظَاهِرَانِ وَنَهْرَانِ بَاطِنَانِ: فَأَمَّا الظَّاهِرَانِ فَالنِّيلُ وَالْفُرَاتُ، وَأَمَّا الْبَاطِنَانِ فَنَهْرَانِ فِي الْجَنَّةِ]. أخرجه البخاري.

13. (5109)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sidretü'l-Münteha'ya çıkarıldım. Orada dört nehir gördüm: İki nehir zâhirdi, iki nehir de bâtın. Zâhir olan iki nehir Nil ve Fırat nehirleriydi. Bâtın olanlar da cennetin iki nehri idi." [Buhârî, Eşribe 12; Müslim, İman 264, (164).]

5110 ١٤– وعن بريدة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [سَأَلَ رَجُلٌ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَقَالَ: هَلْ فِي الْجَنَّةِ خَيْلٌ؟ قَالَ: إِنِ اللهُ أَدْخَلَكَ الْجَنَّةَ فَلاَ تَشَاءُ أَنْ تُحْمَلَ فِيهَا عَلَى فَرَسٍ مِنْ يَاقُوتَةٍ حَمْرَاءَ تَطِيرُ بِكَ فِي الْجَنَّةِ حَيْثُ شِئْتَ إِلاَّ كَانَ. فَقَالَ آخَرُ: هَلْ فِي الْجَنَّةِ مِنْ إِبِلٍ؟ قَالَ: فَلَمْ يَقُلْ لَهُ مَا قَالَ لِصَاحِبِهِ. فَقَالَ: إِنْ يُدْخِلْكَ اللهُ الْجَنَّةَ يَكُنْ لَكَ فِيهَا مَا اشْتَهَتْ نَفْسُكَ وَلَذَّتْ عَيْنُكَ]. أخرجه الترمذي.

14. (5110)- *Hz. Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Cennette at var mı?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm da:

"Allah Teala hazretleri seni cennete koyduğu takdirde, kızıl yakuttan bir at üzerinde orada dolaşmak isteyecek olsan, o seni istediğin her yere uçuracaktır" buyurdular. Bunun üzerine diğer biri de:

"Cennette deve var mı?" diye sordu. Ama buna Aleyhissalâtu vesselâm öncekine söylediği gibi söylemedi. Şöyle buyurdular:

"Eğer Allah seni cennete koyarsa, orada canının her çektiği, gözünün her hoşlandığı şey bulunacaktır." [Tirmizî, Cennet 11, (2546).]

AÇIKLAMA:

Hadisin ibaresi netice itibariyle değişmeyecek farklı bir üslubla

tercümeye de elverişlidir. Ancak, esas söylenmek istenen, cennette, binme arzusu duyulduğu takdirde her tarafa götürecek vasıtaların bulunduğudur. Yine *Tirmizî'*nin bir başka rivayeti bu hususu daha sarih bir üslubla ifade etmiştir: "Bir bedevi gelerek: "Ey Allah'ın Resulü! Ben atı severim, cennette at var mı?" diye sordu. Resulullah şu cevabı verdi:

"Cennete konduğun takdirde, iki kanadı olan yakuttan bir at sana getirilir. Sen ona bindirilirsin. O seni istediğin yere uçurur."

Sadedinde olduğumuz hadisin sonunda yer alan "canının her çektiği, gözünün her hoşlandığı" ibaresi şu ayete işaret etmektedir: وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ **"...Orada canların çekeceği, gözlerin zevk alacağı her şey vardır..."** (Zuhruf 71.)

Dikkat edilirse, *Resulullah,* açık bir şekilde cennette "at" veya "deve vardır" veya "yoktur!" demiyor. Ama her arzu edilecek şeyin var olduğuna dikkat çekiyor. Binme ihtiyacı duyulduğu takdirde bunun cennetî atlarla yerine getirileceğini belirtiyor. Cennetteki atlar, dünyevî atlar gibi değildir.

5111 ١٥ – وعن عليٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ فِي الْجَنَّةِ لَمُجْتَمَعاً لِلْحُورِ الْعِينِ يُغَنِّينَ بِأَصْوَاتٍ لَمْ يَسْمَعِ الْخَلاَئِقُ بِمِثْلِهَا، يَقُلْنَ: نَحْنُ الْخَالِدَاتُ فَلاَ نَبِيدُ. وَنَحْنُ النَّاعِمَاتُ فَلاَ نَبْأَسُ، وَنَحْنُ الرَّاضِيَاتُ فَلاَ نَسْخَطُ طُوبَى لِمَنْ كَانَ لَنَا وَكُنَّا لَهُ]. أخرجه الترمذي.

«الْحُورُ» جمع حوراء، وهي شديدة بياض العين الشديدة سوادها.

و«العَيناءُ» واحدة العين وهي واسعة العين.

وقوله: «لاَنَبِيدُ» أي لانهلك ولانتلف.

15. (5111)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennette siyah gözlülerin (hurilerin) toplanma yerleri vardır. Orada, benzerini mahlukatın hiç işitmediği güzel bir sesle şarkı okurlar ve şöyle söylerler:

"Bizler ebedîleriz, hiç ölmeyiz!

Bizler nimetlere mazharız, fakr bilmeyiz!

Rabbimizdan razıyız, mükedder olmayız!

Kendisinin olduğumuz beylerimize ne mutlu!" [Tirmizî, Cennet 24, (2567).]

AÇIKLAMA:

Dilimizde *huri* veya *huri kızı* denen cennet kızları tabiri Kur'anî bir tabirdir. Kur'an'da birçok kereler zikri geçer ve cennet ehline bunlardan nikah edileceği belirtilir, güzellikleri tasvir edilir. (Duhan 54, Tur 20, Rahman 72, Vakı'a 22). Hûr, lügat olarak, havra'nın cem'idir. Havra, gözünün beyazı çok beyaz, siyahı da çok siyah manasına gelir. Kısaca siyah gözlü, ceylan gözlü gibi tercümelere mazhardır.

Sadedinde olduğumuz hadis, hurilerin cennette dünyada işitilmemiş olan fevkalâde güzel namelerle şarkı okuyacaklarını belirtmektedir. Böylece cennet ehlinin, Allah'ın bir başka nev'e giren nimetlerinden kulağa hitap eden nimetlerini de, cennete layık bir üstünlükle tadacağını haber vermektedir.

5112 ١٦ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ فِي الْجَنَّةِ لَسُوقاً يَأْتُونَهَا كُلَّ جُمُعَةٍ فَتَهُبُّ رِيحُ الشَّمَالِ فَتَحْثُو فِي ثِيَابِهِمْ وَوُجُوهِهِمْ فَيَزْدَادُونَ حُسْناً وَجَمَالاً فَيَرْجِعُونَ الَى أَهْلِيهِمْ وَقَدْ إزْدَادُوا حُسْناً وَجَمَالاً. فَيَقُولُ أَهْلُوهُمْ: وَاللهِ لَقَدِ ازْدَدْتُمْ بَعْدَنَا حُسْناً وَجَمَالاً. فَيَقُولُونَ: وَأَنْتُمْ وَاللهِ لَقَدِ ازْدَدْتُمْ بَعْدَنَا حُسْناً وَجَمَالاً]. أخرجه مسلم.

16. (5112)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennet ehlinin bir çarşısı vardır. Her cuma oraya gelirler. Derken kuzey rüzgârı eser, elbiselerini ve yüzlerini okşar. Bunun tesiriyle hüsün ve cemalleri artar. Böylece ailelerine, daha da güzelleşmiş olarak dönerler. Hanımları:

"Vallahi, bizden ayrıldıktan sonra sizin cemal ve güzelliğiniz artmış!" derler. Erkekler de:

"Sizler de, Allah'a kasem olsun, bizden sonra çok daha güzelleşmişsiniz!" derler." [Müslim, Cennet 13, (2833).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, yeryüzünde insanların zevk aldıkları toplantı ve içtimaların ahirette de olacağını ihbar etmektedir. Çarşı diye tercüme ettiğimiz

şuh kelimesi, insanların daha çok alış-veriş için biraraya geldikleri, eş-dostun karşılaştıkları yerdir. Çarşı, karşılaşmaya, selamlaşmaya, görüşmeye vesile olduğu için, rivayetlede, alış-veriş gayesi olmadan da, bilhassa cuma namazından sonra çarşının şöyle bir dolaşılmasının sünnet kılındığı görülür. Böylece beşerî bir ihtiyaç olan ünsiyet sağlanmış olur. Şu halde bu meşru zevk ahirette de vardır. Ancak oranın zevki derece ve mertebe itibariyle çok farklıdır. Güzellik, ziyadeleşmede aile efradı arasında karşılıklı muhabbetlerin daha da artmasına vesile olmaktadır. Müteakip hadiste de belirtileceği üzere, ahirette dünyadaki gibi alış-veriş ihtiyacı olmadığına göre, oranın çarşısı, alış-veriş yapılan yer manasında anlaşılmamalı, ünsiyetin temin edildiği toplanma yerleri manasında anlaşılmalıdır.

Resulullah'ın, kuzey rüzgârı tabirini kullanması, o rüzgârın yağmur ve serinlik getirmesindendir. Sıcak iklimde bu evsaftaki rüzgâr en ziyade sevilen ve arzu edilen rüzgârdır.

el-Mebarik'de şöyle denilmiştir: "Çarşıya her hafta cennetlikler toplanır, melekler onları kuşatır, onlara gözlerin görmediği, kulakların işitmediği, insan kalbine hiç doğmamış nimetler getirirler. Onlar bu nimetlerden istedikleri kadar, para ödemeden alırlar. Bu da cennette tadılan lezzetlerden biridir."

Yani, çarşıdan eve bir şeyler alarak gelme lezzeti. Bunun dahi cennette olduğu anlaşılmaktadır.

5113 ١٧– وعن عليٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ فِي الْجَنَّةِ لَسُوقاً مَا فِيهَا شِرَاءٌ وَلاَبَيْعٌ إلاَّ الصُّوَرُ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ. فَإذَا اشْتَهَى الرَّجُلُ صُورَةً دَخَلَ فِيهَا]. أخرجه الترمذي.

17. (5113)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cennette bir çarşı vardır. Ancak orada ne alış, ne de satış vardır. Sadece erkek ve kadın suretleri vardır. Erkek bunlardan bir suret arzu ederse o surete girer."* [Tirmizî, Cenet 15, (2553).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, cennetteki çarşı hakkında daha detaylı bilgi sunmaktadır. Orada alış-veriş mevzubahis değildir. Ancak kadın ve erkek suretleri mevcuttur. Erkek bu suretlerden dilediğine girmekte (yani bürünmektedir).

2- Şarihler hadisin iki manaya muhtemel olduğunu belirtirler:

★ *Birinci manaya* göre çarşıya güzel suretler arzedilmektedir. Kişi bunlardan hangisini arzular ve temenni ederse, Allah Teala hazretleri Kudret-i Sübhaniyesi ile o kimseyi, arzuladığı surete sokmaktadır.

★ *İkinci manaya* göre suretten murad zinettir. Kişi o çarşıda bu zinetle süslenir, onu takınır, kendisine arzu edip seçeceği zinet, takım, taç vs.yi giyinir. Arapçada falancanın güzel bir sureti var (لِفُلاَنٍ صُورَةٌ حَسَنَةٌ) demek, hoş bir görünümü var demektir. Bir başka ifade ile, hadis: "Çar-şıda bulunan şeylerden her ne arzu ederse kendisine verilir" manasını ifade eder. Öyleyse o çarşıya girmekten murad, orada tezeyyün etmek, süslenmektir.

Her iki manada da zat değil, sıfat değişikliği, dış görünüş değişmesi mevzubahis olmaktadır.

❑ CEHENNEMİN EVSAFI

5114 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ نَارُكُمُ الّتِى تُقِدُونَ جُزْءٌ مِنْ سَبْعِينَ جُزْءاً مِنْ نَارِ جَهَنَّمَ. قَالُوا: وَاللّهِ إنْ كَانَتْ لَكَافِيَةً. قَالَ: فَـإنَّهَا فُضِّلَتْ عَلَيْهَا بِتِسْعَةٍ وَسِتِّينَ جُزْءً كُلُّهَا مِثْلُ حَرِّهَا]. أخرجه الثلاثة والترمذي.

1. (5114)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Yaktığınız ateş var ya, bu cehennem ateşinin yetmiş cüzünden bir cüzdür!"* buyurmuştu. (Yanındakiler):

"Zaten bu ateş, vallahi (asileri cezalandırmaya ahirette) yeterliydi" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Cehennem ateşi öbürüne altmış dokuz kat üstün kılındı. Her bir kat'ın harareti, bunun mislindedir." [Buhârî, Bed'ü'l-Halk 10; Müslim, Cennet 29, (2843); Muvatta, Cehennem 1, (2, 994); Tirmizî, Cehennem 7, (2592).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste ahiretteki cehennem ateşinin, derece ve şiddet itibariyle, dünyadaki ateşin yetmiş katı olduğu ifade edilmektedir. Ashab, kâfir ve asileri cezalandırmak için dünyadaki ateşin de yeterli olacağını söylemesi üzerine, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, Allah'ın azabının ne kadar şiddetli olduğunu belirtmek üzere te'kiden, cehennem ateşinin dünyadaki ateşe nisbetle altmış dokuz kat olduğunu, her bir katın aynen dünyadakine eşit bir şiddete sahip bulunduğunu beyan ediyor.

Allah'ın azabının şiddeti, ayet ve hadislerde tekrarla nazara verilmiş ve bunun "ateş"le olacağı ifade edilmiştir. Mesela: ﴿فَمَا اَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ﴾ **"Onlar ateşe karşı ne de sabırlıdırlar!"** (Bakara 175); ﴿فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ﴾ **"...Öyle bir ateşten sakının ki, onun yakıtı insanlarla o taştır"** (Bakara 24) buyrulmuştur.

Öyleyse, dünya ateşini, Cenab-ı Hak, ahiretteki ateşin şiddetini haber vermek üzere onun yetmiş cüz'ünden bir cüz olarak halketmiş olmaktadır.

Şarihler, hadisteki maksadlardan birinin Allah'tan sadır olan azabın, kullardan, zalim insanlardan sadır olmakta bulunan azabtan çok daha şiddetli olacağına dikkat çekmek olduğunu belirtirler.

Bu hadis de, *"Allah'tan korkulmaz, Allah sevilir"* diyenlerin, bu çeşit sözleriyle dinî bir hakikatı ortaya koymayıp keyfî bir muğalata (demagoji) yaptıklarını ortaya koymaktadır. Evet Rabbimizi, rahmetiyle severken, celalinden, azabından ve adaletinden de korkarız; kulluk edebi bunu gerektirir. Kur'an ve hadis de bunu ders verir. *"Allah'tan korkulmaz.."* sözü küfrün değilse cehlin eseridir, dinde delili, dayanağı yoktur.

5115 ٢– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أُوقِدَ عَلَى النَّارِ أَلْفُ سَنَةٍ حَتَّى احْمَرَّتْ. ثُمَّ أُوقِدَ عَلَيْهَا أَلْفُ سَنَةٍ حَتَّى ابْيَضَّتْ. ثُمَّ اوقِدَ عَلَيْهَا أَلْفُ سَنَةٍ حَتَّى اسْوَدَّتْ. فَهِيَ سَوْدَاءُ مُظْلِمَةٌ]. أخرجه مالك والترمذي، وهذا لفظه.

2. (5115)- Yine *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cehennem ateşi bin yıl yakıldı. Öyle ki kıpkırmızı oldu. Sonra bin yıl daha yakıldı, öyle ki beyazlaştı. Sonra bin yıl daha yakıldı. Şimdi o siyah ve karanlıktır." [Tirmizî, Cehennem 8, (2594); Muvatta, Cehennem 2, (2, 994). Metin Tirmizî'ye aittir.]

AÇIKLAMA:

Muvatta'nın rivayetinde, cehennemin hal-i hazır siyahlığı zifte benzetilir.

5116 ٣– وعن الخدري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لِسُرَادِقِ النَّارِ أَرْبَعُ جُدُرٍ كُثْفُ كُلِّ جِدَارٍ مَسِيرَةُ أَرْبَعِينَ سَنَةً]. أخرجه الترمذي.

«الجِدَارُ» الحائط.

3. (5116)- *Ebu Saidi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cehennemi kuşatan surun dört (ayrı) duvarı vardır. Her duvarın kalınlığı kırk yıllık yürüme mesafesi kadardır." [Tirmizî, Cehenmem 4, (2587).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, cehennemi çevreleyen surun genişliği hakkında bilgi vermektedir. Sur, iç içe dört duvardan müteşekkildir, her duvarın kalınlığı kırk yıllık yürüme mesafesi kadardır. Hadiste, duvarlar arasındaki mesafe belirtilmemiştir. Dört ayrı duvar olduğuna göre, bitişik olmadığı, aralarında az veya çok bir mesafe, bir açıklık olacağı anlaşılmaktadır.

2- Hadis, şu ayete işaret etmektedir: إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَاراً أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا **"Biz zalimlere öyle bir ateş hazırladık ki, (etrafını saran) duvar (lar), çepe çevre kendilerini kuşatmıştır"** (Kehf 29). "Sur" veya "duvar" diye çevirdiğimiz süradık kelimesini *İbnu Abbas*'ın, ateşten duvar diye açıkladığı rivayet edilmiştir.

3- Hadisin *Tirmizî*'deki devamında şöyle denir: *"Eğer, cehennemliklerin (içinde yüzdükleri) irinden, dünyaya bir kovacık dökülecek olsa, bütün arz ahalisi(ne bu koku siner ve bu sebeple herkes) pis kokardı."*

5117 ٤ — وعن الحسن البصري قال: قال عُتْبَةُ بن غَزْوَانَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه على مِنْبرِ البَصْرَةِ: إنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: [إنَّ الصَّخْرَةَ الْعَظِيمَةَ لَتُلْقَىٰ مِنْ شَفِيرِ جَهَنَّمَ فَتَهوِى سَبْعِينَ عاماً مَا تُفْضِي الى قَرَارِهَا، وكَانَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه يَقُولُ: أَكْثِرُوا ذِكْرَ النَّارِ فَإنَّ حَرَّهَا شَدِيدٌ، وقَعْرُهَا بَعِيدٌ، ومَقَامِعُهَا حَدِيدٌ]. أخرجه الترمذي.

4. (5117)- *Hasan Basri* rahimehullah anlatıyor: "Utbe İbnu Gazvan (radıyallahu anh), Basra'da minberde (hutbe esnasında) dedi ki:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize şöyle buyurmuşlardı: *"Cehennemin kıyısından büyük bir taş bırakıldı. Bu taş yetmiş yıl aşağı doğru düştü de henüz dibe ulaşmadı."*

(Utbe İbnu Gazvan, devamla) der ki: "Hz. Ömer (radıyallahu anh): "Ateşi çok zikredip hatırlayın. Zira onun harareti pek şiddetlidir; derinliği çok fazladır, çengelleri demirdendir" buyurdu." [Tirmizî, Cehennem 2, (2578).]

AÇIKLAMA:

Hadis, cehennemin derinliğine bir nihayet olmadığını belirtmekte-

dir. Şarihler, "yetmiş" rakamının çokluk ifade ettiğini, miktar ifade etmediğini belirtirler.

Cehennem ateşini sıkça hatırlamada, nefsi kötülüklerden frenleyen bir ibret bulunduğu için *Hz. Ömer* onun sıkca tahattur edilmesini tavsiye etmiştir.

5118 ٥ – وعن أبي سعيد الخدري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: وَيْلٌ وَادٍ فِي جَهَنَّمَ يَهْوِى فِيهِ الْكَافِرُ أَرْبَعِينَ خَرِيفاً قَبْلَ أَنْ يَبْلُغَ قَعْرَهُ]. أخرجه الترمذي.

5. (5118)- *Ebu Said el-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Veyl, cehennemde bir vadidir. Kâfir orada, kırk yıl batar da dibine ulaşamaz." [Tirmizî, Tefsir, Enbiya, (3164).]

AÇIKLAMA:

Veyl kelimesi, asıl itibariyle azab manasındadır. Araplar felaket temennisi için وَيْلٌ لفلان "falancaya veyl (azab) olsun!" diye sıkça kullanırlar. Dilimize "yazıklar olsun!", "vay haline!" gibi tabirlerle çeviririz. Sadedinde olduğumuz hadis, veyl kelimesinin cehennemde muayyen bir azab vadisinin ismi olduğunu belirtmektedir. Öyle bir vadi ki, cehennemlikler satıhtan aşağı doğru düşüşe geçseler, kırk yılda dibe ulaşmayacaklardır, öylesine derin bir vadidir. Şu halde وَيْلٌ لفلان tabirinde "falanca, cehennemin Veyl vadisinin azabına uğrasın!" manası da vardır.

5119 ٦ – وعن ابن عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَوْ أَنَّ قَطْرَةً مِنَ الزَّقُّومِ قُطِرَتْ فِي الدُّنْيَا لأَفْسَدَتْ عَلَى أَهْلِ الدُّنْيَا مَعَايِشَهُمْ. فَكَيْفَ بِمَنْ يَكُونُ طَعَامَهُمْ وَشَرَابَهُمْ]. أخرجه الترمذي.

6. (5119)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Eğer zakkumdan, dünyaya tek damla damlatılacak olsa, bu dünya ehlinin yiyeceklerini ifsad ederdi. Öyleyse, yiyecek ve içeceği zakkumdan cehennemliğin hali ne olur (anlayın)!" [Tirmizî, Cehennem 4, (2588).]

AÇIKLAMA:

Zakkum: Ayet-i kerimede cehennemden çıkan bir ağaç olarak tavsif

edilir (Saffat 62-66). Alimler, zakkum ağacını: "Cehennem ehline mahsus pek acı bir ağaç" diye tarif ederler. Zakkum cehennemliklerin yiyeceğidir. Cehennemlikler onun üzerine kaynar su içeceklerdir (Vakıa 52-55). Sadedinde olduğumuz hadis, zakkumun, son derece pis kokulu olduğunu belirtmektedir.

5120 ٧- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: اشْتَكَتِ النَّارُ الى رَبِّهَا. فَقَالَتْ: يَا رَبِّ أَكَلَ بَعْضِي بَعْضاً، فَأَذِنَ لَهَا بِنَفَسَيْنِ. نَفَسٍ فِي الشِّتَاءِ وَنَفَسٍ فِي الصَّيْفِ، فَهُوَ أَشَدُّ مَا تَجِدُونَ مِنَ الْحَرِّ، وَأَشَدُّ مَا تَجِدُونَ مِنَ الزَّمْهَرِيرِ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

7. (5120)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cehennem, Rabbine şikayet ederek: "Ey Rabbim! Bir parçam diğer bir parçamı yemektedir" dedi. Bunun üzerine, Allah Teala hazretleri ona, iki nefes almaya izin verdi; Bir nefes kışta, bir nefes de yazda. (Yazdaki nefesi) sizin rastladığınız en şiddetli sıcaktır. (Kıştaki nefesi de) sizin rastladığınız en şiddetli (soğuk olan) zemherirdir." [Buhârî, Bed'ül-halk 10; Müslim, Mesacid 185, (617); Tirmizî, Cehennem 9, (2595).]

5121 ٨- وعنه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: يَخْرُجُ عُنُقٌ مِنَ النَّارِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَهُ عَيْنَانِ تُبْصِرَانِ وَأُذُنَانِ تَسْمَعَانِ وَلِسَانٌ يَنْطِقُ، يَقُولُ: إِنِّي وُكِّلْتُ بِثَلاثَةٍ: بِمَنْ دَعَا مَعَ اللّٰهِ إِلٰهاً آخَرَ، وَبِكُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ، وَبِالْمُصَوِّرِينَ]. أخرجه الترمذي.

«العُنُقُ» الطائفة من الناس، والمراد به طائفة من النار كالعنق.

و«الجبارُ» القهار المتكبر.

و«العَنِيدُ» الجائرُ عنِ الْحَقِّ كالمعاند له.

8. (5121)- Yine *Ebu Hureyre* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kıyamet günü, ateşten bir parça, boyun şeklinde uzanır .Bunun, gören iki gözü, işiten iki kulağı, konuşan iki dili vardır. Der ki: "Ben üç takım (insanı cezalandırmak) için vazifelendirildim: Allah'la birlikte bir başka ilaha dua eden kimse, bile bile zulmeden cebbar, tasvirciler." [Tirmizî, Cehennem 1, (2577).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen *musavvirîn* tabiri resim ve heykel yapanlar demektir. İslam'da tasvir meselesi teferruatlı bir mevzudur; daha önce de temas ettik. Bu hususta İbnu'l-Arabî'nin bir özetlemesi şöyle: "Suretler hususunda söylenenler şöyle hülasa edilebilir: Eğer (gölge yapacak şekilde) cüssesi varsa, bi'l-icma haramdır. (Satıh üzerine) işlenmişse (gölgesiz ise) dört görüş vardır;

1) Mutlak cevaz.

2- Mutlak yasak.

3- Tafsil; yani tam bir canlı resmi ise haramdır; başı kopmuş şekilde olur da, tam olmazsa caizdir. Bu görüş en doğru görüştür.

4) Eğer hakir tutulan bir tarzda kullanılıyor ise caizdir, (hürmet ifade edecek tarzda) yükseğe asılmışsa caiz değildir. Bu icmaya çocukların bebekleri dahil değildir."

Ulema çoğunlukla üçüncü görüşü benimsemiştir.

Her görüşün dayandığı bir rivayet mevcuttur.

Bu meselede *Bediüzzaman* şöyle der: *"Sanemperestliği şiddetle Kur'an menettiği gibi, sanemperestliğin bir nevi, taklidi olan suretperestliği de men eder. Medeniyet ise, suretleri kendi mehasininden sayıp Kur'an'a muaraza etmek istemiş. Halbuki, gölgeli gölgesiz suretler ya bir zülm-ü mütehaccir (taşlaşmış zulüm) veya bir riya-yı mütecessid (cesed giymiş riya) veya bir heves-i mütecessim (cisimleşmiş heves)dir ki, beşeri zulme ve riyaya ve hevaya, hevesi kamçılayıp teşvik eder. Hususan suretperestlik, ahlakı fena halde sarstığı ve sukut-u ruha sebebiyet verdiği şununla anlaşılır: Nasıl ki, merhume ve rahmete muhtaç bir güzel kadın cenazesine nazar-ı şehvet ve hevesle bakmak, ne kadar ahlakı tahrib eder. Öyle de, ölmüş kadınların suretlerine veyahut sağ kadınların küçük cenazeleri hükmünde olan suretlerine hevesperverane bakmak, derinden derine hissiyat-ı ulviye-i insaniyeyi sarsar, tahrib eder."*

Bu bahse 2173 numaralı hadisi açıklarken de yer verdik ve orada *Bediüzzaman*'ın bu görüşüne bir yorum ekledik (7. cilt s. 67.)

5122 ٩– وعن ابنِ مسعودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : يُؤْتَى بِجَهَنَّمَ يومئذٍ لَهَا سَبْعُونَ أَلْفَ زِمَامٍ، مَعَ كُلِّ زِمَامٍ سبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ يَجُرُّونَهَا]. أخرجه مسلم والترمذي.

9. (5122)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kıyamet günü cehennem, yetmiş bin yuları olduğu halde getirilir. Her yularında, onu çeken yetmiş bin melek vardır."[Müslim, Cennet 29, (2842); Tirmizî, Cehennem 1, (2576).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, cehennemin, kıyamet günü, yaratıldığı yerden Mevkif'e getirileceği ifade edilmektedir. Bu mana şu ayette de gelmiştir. (Mealen): **"O gün cehennem de getirilmiştir..."** (Fecr 23). "Cehennemin Mevkif'e getirilmesi, orada toplanan insanlara gösterilerek onların korkutulması gayesine mebni olabilir" denmiştir.

2- 5120 numarada geçen hadisi esas alan alimler, cehennemin el'an yaratılmış olduğunu kabul ederler. Bu hadis, zahiri esas alındığı takdirde cehennemin taşınabilecek mahiyette, müstakil bir ünite, bir varlık olduğunu ifade etmektedir. Maziri, hadisin zahirini esas almak gerektiğini söyler ve: "Bunu hakikatı üzere hamletmeye hiçbir mani yoktur" der. Esasen, nassların zahirini kabule açık bir mani olmadıkça te'vil caiz değildir.

5123 ١٠– وعن مُجاهد قال: [قَالَ لى ابْنِ عبّاسٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما: أَتَدْرِى مَا سعةُ جَهَنَّمَ؟ قُلْتُ: لاَ. قَالَ: أَجَلْ، وَاللّهِ مَا تَدْرِي. حَدَّثَتْنِي عَائِشَةُ رَضِيَ اللّهُ عَنْهَا قَالَتْ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ عَنْ قَوْلِهِ تعالى: ﴿وَالأَرْضُ جَمِيعاً قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّموَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ﴾. قَالَتْ، قُلْتُ: أَيْنَ يَكُونُ النَّاسُ؟ قَالَ: عَلَى جِسْرِ جَهَنَّمَ]. أخرجه الترمذي رحمه الله تعالى.

10. (5123)- *Mücahid* anlatıyor: "İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) bana: "Cehennemin genişliği ne kadardır, biliyor musun?" diye sordu. Ben: "Hayır!" deyince: "Doğru, Allah'a yemin olsun, bilemezsin!" dedi ve ilave etti: "Bana Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) dedi ki: Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a:

والارضُ جَميعاً قَبْضَتُهُ يومَ الْقِيامَةِ وَالسَّموَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيمينِهِ

"Kıyamet günü arz toptan O'nun bir kabzasıdır (tam tasarrufundadır). Gökler de O'nun sağ eliyle dürülmüşlerdir" (Zümer 67) ayetinden sormuş ve:

"Bu sırada insanlar nerede olurlar [ey Allah'ın Resulü]" demiştim. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Cehennem köprüsünde!"* cevabını verdi." [Tirmizî, Tefsir, Zümer, (3242).]

❑ CENNET VE CEHENNEMİN MÜŞTEREK YÖNLERİ

5124 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَمَّا خَلَقَ اللهُ تعالى الْجَنَّةَ قَالَ لِجبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ: اذْهَبْ فَانْظُرْ إِلَيْهَا. فَذَهَبَ، فَنَظَرَ إِلَيْهَا. فَقَالَ: وَعِزَّتِكَ لاَ يَسْمَعُ بِهَا أَحَدٌ إِلاَّ دَخَلَهَا. فَحَفَّهَا بِالْمَكَارِهِ. ثُمَّ قَالَ اذْهَبْ فَانْظُرْ إِلَيْهَا، فَذَهَبَ، فَنَظَرَ إِلَيْهَا. فقَال: وَعِزَّتِكَ لَقَدْ خَشِيتُ أَنْ لاَ يَدْخُلَهَا أَحَدٌ وَلَمَّا خَلَقَ النَّارَ قَالَ لِجبْرِيلَ: اذْهَبْ فَانْظُرْ إِلَيْهَا. فَذَهَبَ، فَنَظَرَ إِلَيْهَا. فَقَالَ: وَعِزَّتِكَ لاَ يَسْمَعُ بِهَا أَحَدٌ فَيَدْخُلُهَا. فَحَفَّهَا بِالشَّهَوَاتِ. ثُمَّ قَالَ: اذْهَبْ، فَانْظُرْ إِلَيْهَا. فَذَهَبَ، فَنَظَرَ إِلَيْهَا. فَلَمَّا رَجَعَ. قَالَ: وَعِزَّتِكَ لَقَدْ خَشِيتُ أَنْ لاَ يَبْقَىٰ أَحَدٌ إِلاَّ دَخَلَهَا]. أخرجه اصحاب السنن وصححه الترمذي.

1. (5124)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah Teala hazretleri cenneti yarattığı zaman Cibril aleyhisselam'a:

"Git ona bir bak!" buyurdular. O da gidip cennete baktı ve: "[Ey Rabbim!] Senin izzetine yemin olsun, onu işitip de ona girmeyen kalmayacak, herkes ona girecek!" dedi. (Allah Teala hazretleri) cennetin etrafını mekruhlarla çevirdi. Sonra: "Hele git ona bir daha bak!" buyurdu. Cebrail gidip ona bir daha baktı. Sonra da:

"Korkarım, ona hiç kimse girmeyecek!" dedi. Cehennemi yaratınca, Cebrail'e:

"Git, bir de, şuna bak!" buyurdu. O da gidip ona baktı ve:

"İzzetine yemin olsun, işitenlerden kimse ona girmeyecektir!" dedi. Allah Teala hazretleri de onun etrafını şehvetlerle kuşattı. Sonra da:

"Git ona bir kere daha bak!" dedi. O da gidip ona baktı. Döndüğü zaman:

"İzzetine yemin olsun, tek bir kişi kalmayıp herkesin ona gireceğinden korkuyorm!" dedi." [Ebu Davud, Sünnet 25, (4744); Tirmizî, Cennet 21, (2563); Nesâî, Eyman 3, (7, 3).]

AÇIKLAMA:

Hadis, cennetin cazib fakat kazanılmasının kolay olmadığını, cehen-

nemin de çok kötü fakat oraya şiddetle çeken cazibeler bulunduğunu belirtmektedir. Hz. Cebrail, birinci görüşlerinde onları zatî evsaflarıyla değerlendirir: "Cennet o kadar güzel ki, herkes oraya girer, yani onu kazanma iştiyakı izhar eder, kazanılması için gerekli gayreti gösterir" demek istemiştir. Keza "cehennemin çirkinliği, kötülüğü karşısında herkes oraya girmemek için elinden geleni yapar" demek istemiştir.

Ama ikinci defa, yani cenneti kazanmak için nefsin hoşlanmadığı nice mekarihin aşılması gerektiğini, cennetin etrafını bunların sardığını görünce, bu hoş olmayan engelleri aşacak kimseler çıkmayacak endişesine düşer, zira cennetin etrafında ibadet için meşakkatler, sabır, tevekkül, kötülüklerden içtinab, zekat, sadaka vermek, cihad etmek, kulluk yolunda aç-susuz ve uykusuz kalmak, yanılmak, nefse hakim olmak vs. gibi meşakkatli teklifler, nefsanî arzulara muhalefet ve şehvetlerin kırılması var. İnsan nefsi bunları sevmez. Cennetin etrafı da hep bunlarla sarılı. Keza cehennemin etrafında da nefsin hoşuna giden, pek cazip şeyler var: Serbestlik, sorumsuzluk, eğlence, israf, dedikodu, fuhuş, yalan, gıybet.. vs. Bunların cazibesine kapılmamak her insanın işi değil.

İşte cennet ve cehennemi çeviren şeyler sebebiyle Cebrail aleyhisselam, buralara gidecek insanların miktarı hususunda endişelenir.

Şarihler, bu hadisi Resulullah'ın bedî sözlerinden biri kabul ederler. Cennetin nefsin hoşuna gitmeyen amellerle kazanılabileceği; keza cehennemden korunmak için de mutlaka şehevî arzulardan, nefsin meylettiği şeylerden kaçınmak gerektiği çok güzel bir teşbihle ifade edilmiş olmaktadır.

Hadis, cenneti kazanma ve cehennemden kaçınmanın yollarını en veciz bir şekilde belirtmekte, mü'minleri bu mühim meselede uyarmaktadır.

5125 ٢– وعن أنسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: حُفَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ وَحُفَّتِ النّارُ بِالشّهَوَاتِ]. أخرجه مسلم والترمذي.

وللشيخين عن أبي هريرة مثله، وقال: «حُجبت، بدل حُفّت في الموضعين».

2. (5125)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennetin etrafı mekarihle (nefsin hoşlanmadığı şeylerle) sarılmış-tır. Cehennemin etrafı da şehevî (nefsin arzuladığı, cazip) şeylerle sarılmıştır."

Sahiheyn'de, *Ebu Hureyre*'den bu rivayet aynen gelmiştir. Ancak iki

yerde حُفَّتْ (= sarılmış) kelimesine bedel حُجِبَتْ (= örtülmüş) kelimesi kullanılmıştır.

"Cehennem şehvetlerle örtülü, şehvetler bohçasında dürülü ve şehvetler atmosferine açıktır. Cennet ise, aklın zahirî nazarına göre nahoş şeyler ve mekârih ile perdelidir. Herşeyi maddede arayanların gözüne, cennetlere uzanan yollardakiler hiç de güzel görünecek türden şeyler değildir.

Esasen, hem cennet hem de cehennem, bizler için nimettir. Zira istikameti bulmada, birisinin teşvik edici, diğerinin de ürkütücü rolü vardır. İnsan, cennetin teşvik edici yüzüne bakınca hep oraya girebilmek için çalışır; cehennemin abûs çehresini görünce de, ona düşmeme gayretiyle cennete doğru şahlanır. Böylece, her ikisi de bizim için rahmet olur.

Ancak, Cenâb-ı Hakk, hem cenneti hem de cehennemi birer bohçaya sarmış, bunları insanların amel pazarına takdim buyurmuştur. İnsan kendisine verilen iradeyle bunlardan birini tercih etme durumundadır. İrade ölçüsünde isteyen, said olur cennete talip çıkar, isteyen de şaki olur cehennem yoluna girer.

Evet, cehennemin etrafında, şehvetten bir atmosfer vardır ve cehennem böyle bir atmosferle sarılı bulunmaktadır. Bu atmosfer, dıştan çok cazip görünmektedir; yeme, içme, yatma, nefsin hoşuna giden her şeyi elde etme ve cismaniyet itibariyle tatmin olma gibi insanın arzularına seslenebilecek ne varsa, hepsi cehennemi saran bir haliçe ve bir kaneviçe gibidir. Hâsılı, cehennem yolu insanın cismaniyetini gıcıklayan bir şehvet mozaiğidir.

Cennet ise, etrafı mekârihle sarılı bir sadeftir; abdest almak, namaz kılmak, hacca gitmek, zekat vermek, cihad etmek, Allah yolunda zorluklara katlanmak, yer yer cemiyet içinde bir parya muamelesine tâbi tutulmak, her türlü insanî haklardan mahrum bırakılmak, hapishane hapishane dolaştırılmak, sadece "Rabbim Allah" dediği için dayak yemek, sürgüne gönderilmek ve ademe mahkum edilmeye kadar daha bir sürü aklın zahirine göre kerih görünen şeyler. Evet cenneti de işte bunlar kuşatmış ve o da böyle bir atmosferle muhat bulunmaktadır. Dıştan bakanlar, hep bu perdelere takılır kalırlar. Perdeler itibariyle ise, cehennem iç gıcıklayıcı, cennet de ürperti verici bir durumdadır. Onun içindir ki, insanların çoğu işin dış yüzüne bakmış ve aldanmışlardır. Dolayısıyla cehennemin tâlibi çok, cennetin talibi ise oldukça azdır.

İnsanların çoğu küçük hesaplar peşindedir. "Namaz iyidir, fakat günde beş defa kılmak bana zor geliyor" diyen bir insan, namazdaki çok küçük meşakkate takılıp kalmıştır. Kışın abdestin zorluğu, bazılarını yolda

bırakmıştır. Halbuki, yukarıdaki hadiste gördük ki, aynı abdest, onun bu küçük sıkıntısına katlanan bir başkasını adım adım cennete yaklaştırmaktadır. Oruçta, zekatta, hacda, cihadda da aynı şeyleri düşünmek mümkündür. Akılları, akıllı davranmalarına mani olan niceleri, bu küçük engel ve engebeler karşısında gereken sıçrayışı yapamamakta ve cennetin etrafında seyrettiği mekârih, onların oraya girmelerine mani olmaktadır.

Cehennem ise, basit hevesleri kendisine tuzak yapmış bir cadıdır. Çoğu kimse, biraz sonra hayatına mâl olacağından habersiz tıpkı sineklerin bala koşması gibi, bu zehire koşmaktadır. Evet, şehvet, onlar için zehirli bir baldır. Bu insanları, etrafında döne döne yanıp mahvolacağı ateşe doğru giden kelebeklere de benzetebiliriz; cehennemin etrafını saran şehevata doğru akılsızca gider ve kendilerini cehennemde bulurlar. Gördükleri perdenin verasını tam kestiremediklerinden cehenneme perde olan şeyler, onların cismaniyetlerini kamçılar ve onları kendine doğru cezbeder.[25]

Hayat yolunda, yolların ayırımındaki Zât (sav)'la tanışan, O'ndan aldığı mesaja göre yön ve yol takip eden, kalbi hakikata uyanmış insanlar ise, cennet yollarının sağını-solunu tutan mekarihin içyüzünü anlayıp katiyyen zahirine kanmazlar. Zira onların vicdanlarında bir nüve halinde bulunan cennet her an inkişaf etmekte ve onların ruh dünyalarını sarmaktadır. Başkaları cenneti dışarda ararken, onlar dünyada dahi, içlerinde buldukları bu cennetle âdetâ safâ sürmektedirler. Halbuki, dünyanın maddî cennetinde yaşayanlar, onların vicdanlarında yaşadıkları cennetin tek dakikasını dahi hatta bütün bir hayat boyu yakalayamazlar. İman, içinde cennet taşıyan bir nüve, küfür ise, içinde cehennem taşıyan ayrı bir tohumdur. Bunlar ötede, gelişip dal budak salacak ve hakiki manada bir cennet ve cehenneme inkılâb edecektir. Demek ki, mü'min dünyada dahi cennet hayatı yaşamakta, ama yaşadığı şeyler zahiren mekârih gibi görünmektedir.

Cennete ulaşma iştiyakıyla çırpınan ruhlar, her menzili ayrı bir saadet bu yolda, çok defa, ruha rağmen nefsin hoş karşılamayacağı abdest, namaz, oruç gibi bedenî ibadetlerin getirdiği sıkıntılar; zekat, sadaka ve diğer vergi türleri gibi oldukça ağır mükellefiyetler; hac ve cihad gibi malî ve bedenî sorumluluklar bazıları için bu yolu âdeta yürünmez hale getirir..

25- Bu hususu Efendimiz (sav) şu temsille anlatmaktadır: إِنَّمَا مَثَلِي وَمَثَلُ أُمَّتِي كَمَثَلِ رَجُلٍ اسْتَوْقَدَ نَاراً فَجَعَلَتِ الدَّوَابُّ وَالْفَرَاشُ يَقَعْنَ فِيهِ فَأَنَا آخِذٌ بِحُجَزِكُمْ وَأَنْتُمْ تَقَحَّمُونَ فِيهِ *"Benimle ümmetimin misâli ancak ve ancak ateş yakan bir adamın misâli gibidir. Ki: Hayvanlar ve pervâneler onun içine düşmeye başlarlar. Ben sizin eteklerinizden tutuyorum, sizse onun içine atılıyorsunuz."* (Buhârî Rikâk, 26; Müslim, Fezâil, 17,18; Müsned, 1/39)

bu yolda kimileri abdeste, namaza, kimileri açlığa susuzluğa, kimileri mal can sevgisine, kimileri de bunların birkaçına birden takılır kalır da, dört adım ötede bütün depdebe ve ihtişamıyla onu bekleyen cennete ulaşamaz.

Evet, cennet, yukarıda birkaçını zikrettiğimiz, yüzlerce mükellefiyet ve sorumluluğun öbür ucunda, dünya kadar engel ve engebelerle muhat, zirve bir dünya ve her türlü mutluluk tasavvurlarını aşan rengârenk bir rüyalar ülkesi ise, ki öyledir; buna karşılık cehennem de, nefsi coşturan, bedenî arzuları şahlandıran yığın yığın istek, iştiha ve şehvetlerle, ebed yolcularının önünü kesmiş; bedene ait her türlü arzu, iştiha ve şehveti köpürten, şişiren, her zaman zayıf ruhların dikkat nazarlarını üzerinde toplayabilen ve kara delikler gibi semtinden geçenleri o müthiş "ile'l-merkez: merkez çekim" gücüyle cezbedip bağrında eriten bir gulyabaniler gayyasıdır.

Cehennemin o süslü hicab ve fânusuna bakıp büyülenen ve kendini o gayyaya salan, cennetin de sırf perde önünü müşahede edip o ebedî mutluluk diyarından ve o sürprizler âleminden ürküp geriye duran nice insan vardır!

Evet, işin aslına bakılacak olursa, cenneti duyup bilenlerin ona iştiyaklarının olmaması, cehennemi tanıyanların da ona yaklaşmaları düşünülemez. Ne var ki, sırr-ı teklif, gaybe îman ve dünyadaki imtihan gerçeğinden ötürü, cennet, mekarihten bir nikaba, cehennem de şehvetten bir fistana bürünüp insanların karşısına öyle çıkmışlardır.

Şimdi gel, Peygamber sözündeki kuvvet, büyü ve muhtevaya bak ki, upuzun iki muazzam ve müthiş yolu, bütün saadetleri, bütün muhataralarıyla beraber, götürüp ürperten veya inşirah veren iki kat'î neticeye bağlıyor, hem de her işinde olduğu gibi "azamî tasarruf" prensibine uyarak bu devâsâ mes'eleleri anlatmada da sadece dört-beş kelime kullanıyor.

Burada -istitrâdi olarak- şunu da hemen ifade edeyim ki, biz, mevzumuz itibariyle, Efendimiz'e ait bu mübarek sözlerin, sadece birer söz pırlantası olduğu yönüne işaret etmekle yetinmek istiyoruz. Yoksa, bu ve benzeri hadîslerin, belağat ve dil bakımından bize anlattığı daha nice nükteler var..! Bir de bu yönüyle Allah Rasûlü'nün mübarek sözleri incelenebilseydi, kimbilir daha ne ma'nâ hevenklerine şahit olunacaktı! Ancak bu husus, tamamen ayrı ve müstakil bir mevzu olması sebebiyle o kapıyı şimdilik açmayacağız.(26)

5126 ٣– وعنه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قـال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَ تَزَالُ جَهَنَّمَ يُلْقىٰ فيـهَا

26- M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur 1/272-273

وَتَقُولُ: هَلْ مِنْ مَزِيدٍ؟ حَتّى يَضَعَ رَبُّ الْعِزَّةِ فِيهَا قَدَمَهُ فَيَزْوِى بَعْضُهَا الى بَعْضٍ. فَتَقُولُ: قَطْ قَطْ بِعِزَّتِكَ وَكَرَمِكَ. وَلاَ يَزَالُ فِي الْجَنَّةِ فَضْلٌ حَتّى يُنْشِئَ اللّٰهُ لَهَا خَلْقاً فَيُسْكِنُهُمْ فَضْلَ الْجَنَّةِ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

«وَقَدَمُ رَبِّ العِزَّةِ» كناية عن أهل النار الذين قدمهم الله لها من شرار خلقه كما أن المؤمنين قدمه الذين قدمهم الى الجنة.

وقوله «فَيُزْوَى» أي يضمّ ويجمع.

3. (5126)- Yine *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cehennem, içerisine asiler atıldıkça: "Daha var mı?" demekten geri durmaz. Bu hal, Rabbu'l-İzze'nin cehennemin üzerine ayağını koyup, iki yakasını dürüp birleştirmesine kadar devam eder. İşte o zaman cehennem:

"Yeter, yeter. İzzet ve keremine yemin olsun yeter!" der. Cennette fazlalık devam eder. Allah, ona mahsus yeni bir halk yaratır ve bunları cennetin fazla kısmına yerleştirir." [Buhârî, Tefsir, Kaf 1, Eyman 12, Tevhid 7; Müslim, Cennet 37, (2848); Tirmizî, Tefsir, Kâf (3268).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, müteşabih hadislerdendir. Zahiri üzere alınması mümkün değildir. Çünkü Allah'a ayak nisbet etmektedir. Halbuki Allah hiçbir şeye benzemez. Ona hakiki manada ne el, ne de ayak nisbet edilemez. Mükerrer seferler geçtiği üzere, selef uleması bu çeşit hadisleri kabul edip, "Bundan murad ne ise onu Allah bilir" diyerek te'vile gitmemiştir. Bunlara muvaffiza denir. Ancak müteahhir ulema, bu çeşit hadislerde kastedilebilecek mana üzerinde durarak, hadisleri te'vil cihetine gider. Bunlara müevvile denir. Bazı tevilcilere göre "ayak"tan kastedilen şey, mütekaddimdir (yani önde olan, evvel gelen). Böylece hadis "Allah cehennemin üzerine cehennemliklerden bir kısmını koyar" diye anlaşılmalıdır. Kademle, "bir mahluk ismi kastedilmiş", "yer ismi kastedilmiştir" "ayak koymak, yeter artık demektir" gibi değişik yorumlar yapılmıştır.

2- Hadis, Ehl-i Sünnetin "sevab amele bağlı değildir" hükmüne delildir. Çünkü cennette yaratılanların hiç ameli olmadığı halde, onlara cennet lutfedilecektir. Ehl-i Sünet küçükken ölen çocuklar ve hatta deliler

hakkında da böyle hükmeder. Amelleri olmadığı halde Hak Teala, onlara sevap verip cennete koyacaktır.

3- Hadis cennetin çok geniş olduğuna, orada, yeni yaratılacaklara da yetecek yer olacağına delildir. Başka hadislerde her ferde dünya genişliğinde cennet verileceği, on misli kadar da ziyadesi ihsan edileceği belirtilmiştir.

İKİNCİ FSIL

CENNETLİKLER VE CEHENNEMLİKLER

❏ CENNETLİKLER

5127 ١- عن سهل بن سعد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ أهْلَ الْجَنَّةِ لَيَتَرَاءَوْنَ أهْلَ الْغُرَفِ كَمَا تَتَرَاءَوْنَ الْكَوْكَبَ فِي السَّمَاءِ]. أخرجه الشيخان.

1. (5127)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennet ehli, gurfelerde kalanları seyrederler, tıpkı gökteki yıldızları seyretmeniz gibi." [Buharî, Rikak 51; Müslim, Cennet 10, (2830).]

5128 ٢- وعن ابى سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ أهْلَ الْجَنَّةِ لَيَتَرَاءَوْنَ أهْلَ الْغُرَفِ كَمَا تَتَرَاءَوْنَ الْكَوْكَبَ الدُّرِّىَّ الْغَابِرَ فِي الأفُقِ مِنَ الْمَشْرِقِ الى الْمَغْرِبِ لِتَفَاضُلِ مَا بَيْنَهُمْ. قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ، تِلْكَ مَنَازِلُ الأنْبِيَاءِ لاَ يَبْلُغُهَا غَيْرُهُمْ. قَالَ: بَلَى وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، رِجَالٌ آمَنُوا بِاللهِ وَصَدَّقُوا الْمُرْسَلِينَ]. أخرجه الشيخان.

2. (5128)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennet ehli gurfelerde kalanları (ehl-i guraf) görürler. Tıpkı, ufukta doğudan batıya giden inci gibi parlak yıldızları gördüğünüz gibi. Aralarındaki fazilet farkı, (gurfe ehlini) böyle yukarıda gösterir."

Bunun üzerine Ashab: "Ey Allah'ın Resulü! Bu söylediğiniz, peygamberlerin makamı olmalı, başkaları oraya ulaşamamalı!" dedi. Ancak Aleyhissalâtu vesselâm:

"Hayır! Ruhumu kudret elinde tutan Zat'a yemin olsun! Gurfelerde kalanlar (peygamberler değiller), Allah'a inanıp peygamberleri tasdik eden kimselerdir" buyurdular. " [Buhârî, Bed'u'l-Halk 8; Müslim, Cennet 11, (2831).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, cennet ehlinin derece itibariyle birbirlerinden farklı olduğunu ifade etmektedir. Öyle ki derecesi üstün olanların yüce menzilleri vardır. Bunlar, tıpkı bize göre yıldızlar gibi yukarıda ve parlak görüleceklerdir.

2- *Guraf,* gurfenin cem'idir. Gurfe ise oda demektir. Ancak, Kur'an-ı Kerim ve hadislerde bir kısım cennetliklerin mazhar olacağı bir lütfu, hususi bir mertebeyi ifade eder. Furkan (75. ayet) Zümer (20. ayet) ve Ankebut (58. ayet) surelerinde kendilerine gurfe verileceklerin vasıfları belirtilir.

3- Hadis, bu mertebeye Allah'a iman edip, peygamberleri tasdik edenlerin ulaşacağını ifade etmektedir. Ancak şarihler, bakşa rivayetlerin sarahatine dayanarak, bu iki vasfı taşıyan herkesin o mertebeyi elde edeceği manasına gelmediğini belirtirler. Nitekim bir Tirmizî rivayetinde Resulullah انَّ في الْجَنَّةَ لَغُرفــاً ترى ظُهُورُها من بطُونها وبطُونُها من ظُهورها *"Cennette gurfeler vardır. Dışları içlerinden, içleri de dışlarından görünür"* buyurur. Bir bedevi bunların kimlere ait olduğunu sorunca *(aleyhissalâtu vesselâm)*: هِىَ لِمَنْ ألاَنَ الْكَلاَمَ وَادامَ الـصّيَامَ وَصَلّى بِالـلَّيْلِ وَالـنّاسُ نيَامٌ *"Bunlar, tatlı sözlü olan, oruca devam eden ve herkes uyurken gece namaz kılan kimseler içindir"* buyururlar. Bazı şarihler, o menzillere mezkur vasıflardaki kimselerin ulaşacaklarını, peygamberlerin makamlarının ise daha üstün olacağını söylemiştir. Bazıları da bu vasıfları taşıyan kimselerin peygamberlerin mertebelerine ulaşacaklarını anlamışlardır.

İbnu Hacer, gurfelerin bu ümmete mahsus olma ihtimali üzerinde durur ve ilave eder: "Bu ümmet dışında olanlar muvahhidlerdir." İkinci bir ihtimale daha dikkat çeker: "Gurfelerde kalacak olanlar, cennete ilk safhada girecek olanlardır. Bunlar, şefaate uğrayarak ikinci safhada gireceklerden farklı olmalıdırlar." Bunların Muhammed ümmeti olduğu iddiasını, sadedinde olduğumuz rivayetle delillendirir. Der ki: "Hadiste, onlar Allah'a inanıp (bütün) peygamberleri tasdik edenlerdir" denilmektedir. İşte bu vasıf Muhammed ümmetine hastır. Çünkü (bütün) peygamberleri tasdik hadisesi, sadece bu ümmette tahakkuk etmiştir. Halbuki önceki ümmetler, kendilerinden sonra gelenleri tasdik hususunda bunlara yetişememiştir. Gerçi, onlardan da kendilerinden sonra gelecek olanları tas-

dik edenler olmuşsa da, arada fark var. Zira biri vâki olanı, diğeri vukûa gelecek olanı tasdik etme durumundadır."

5129 ٣- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ أَوَّلَ زُمْرَةٍ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ عَلَى صُورَةِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ. ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ عَلَى أَشَدِّ كَوْكَبٍ دُرِّيٍّ فِي السَّمَاءِ إضَاءَةً، لاَ يَبُولُونَ وَلاَ يَتَغَوَّطُونَ وَلاَ يَتْفُلُونَ وَلاَ يَمْتَخِطُونَ. أَمْشَاطُهُمُ الذَّهَبُ، وَرَشْحُهُمُ الْمِسْكُ، وَمَجَامِرُهُمُ الأَلُوَّةُ الأَلَنْجُوجُ: عُودُ الطِّيبِ. أَزْوَاجُهُمُ الْحُورُ الْعِينُ عَلَى خَلْقِ رَجُلٍ وَاحِدٍ عَلَى صُورَةِ أَبِيهِمْ آدَمَ سِتُّونَ ذِرَاعاً فِي السَّمَاءِ].

أخرجه الشيخان والترمذي.

«الأَلُوَّةُ. والأَلَنْجوج» من أسماء العود الذي يتبخر به. ومن أسمائه الكباء.

3. (5129)- *Hz. Ebu Hureyre* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennete ilk girecek zümre, dolunay gecesindeki ay suretindedir. Onu takip eden zümre, parlaklık yönüyle gökteki en büyük yıldız gibidir. Cennetlikler bevletmezler, büyük abdest de bozmazlar, tükürmezler, sümkürmezler de. Tarakları altındandır, terleri misktir. Buhurdanları öd ağacından, zevceleri kara gözlü hurilerden olacak. Onlar ataları Âdem'in yaratılışı üzere, altmış zira' boyunda tek bir adam suretinde olacaklar."

[Buhârî, Bed'ü'l-Halk 8, Enbiya 1; Müslim, Cennet 15, (2834); Tirmizî, Cennet 7, (2540).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, *Aleyhissalâtu vesselâm* ahiret hayatıyla ilgili bâzı teferruata ışık tutmaktadır. Oradaki hayat, mahiyet itibariyle dünyevî hayattan farklılıklar arzetmektedir. Burada tâbi olduğumuz kanunlar çerçevesinde orayı aklen izah etmemiz oldukça zorlaşıyor. Ahirette de yeme içme var, fakat fuzilat, kazurat yok! Bu nasıl olur, aklen bunu nasıl kabul edebiliriz? Gerçi dünyamızda da nebatî hayatta bunun bir örneği müşâhede edilebilir; ağaçlar da yer içer, fakat kazurat bırakmazlar. Nesâî'de gelen bir rivayet mevzumuza biraz daha ışık tutar:

"Ehl-i kitaptan bir adam gelerek:

"Ey Ebu'l-Kâsım, inancınıza göre cennet ehli yer ve içer, öyle değil mi?" der. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Evet, buyurur, *cennette herkese yüz adamın yeme, içme ve cima kuvveti verilir."* Soru sahibi:

"Ama yiyen ve içen kimse kaza-yı hâcet etmek zorundadır. Halbuki cennette eza (=pislik) yok!" diyerek tavzîh ister. *Aleyhissalâtu vesselâm da:*

"Orada kaza-yı hâcet ter şeklinde vukûa gelir. İnsanların derilerinden misk reşhaları (sızıntıları) gibi atılır!" buyururlar."

İbnu'l-Cevzî der ki: "Cennet ehlinin gıdaları son derece letâfet ve itidâle sahip olduğu için, onlarda kazuratı gerektiren eza ve fazlalık bulunmaz. Aksine bu nevi gıdalardan kokuların en hoşu, en güzeli hâsıl olur."

Buhârî'nin bir rivayetinde cennet ehli hakkında daha farklı, daha tamamlayıcı bilgiler verilmiştir. Ziyadeleri kaydediyoruz: *"...Kalpleri, tek bir kimsenin kalbi gibidir. Aralarında ihtilaf, husumet yoktur. Her bir erkeğe iki zevce vardır. Bunlardan her birinin bacağının iligi, güzelliği sebebiyle, etinin gerisinde görülür. Sabah ve akşam Allah'ı tesbih ederler... kapları altın ve gümüştendir."*

Buradaki kalp birliği, temizlikte birliktir, hiçbirinde dünyevî kir, kötü ahlak kalmamıştır demektir. Cennetliklerin tesbîhi bir vecibe değildir. Müslim'de gelen ve müteakiben kaydedeceğimiz bir ziyâde bunun mahiyetini açar. يُلْهَمُونَ التَّسْبِيحَ وَالتَّحْمِيدَ كَمَا يُلْهَمُونَ النَّفَسَ *"Cennetliklere, tıpkı nefes ilham olunduğu gibi, tesbîh ve tahmîd ilham olunur."* Maksad bu tesbîh ve tahmîdlerde bu zahmetin, külfetin olmadığını, teneffüslerinin bir nevi tesbih kabul edildiğini beyandır. Şarihler: "Ahirette kalp, ma'rifet-i İlahiye ile dolunca, her an onun zikrinde olur" derler.

Ahiretteki akşam ve sabahın da dünyadaki akşam ve sabahlara benzemediği belirtilmiştir. Zayıf olduğu belirtilen bir rivayete göre, Arş'ın altında asılı bir perde vardır. Bu, açılınca sabaha alâmet olmakta, katlanınca da akşama alâmet olmaktadır.

Cennetliklerle ilgili tamamlayıcı teferruat müteakip rivayetlerde gelecek.

5130 ٤– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَنَّ أَهْلَ الْجَنَّةِ يَأْكُلُونَ فِـيـهَا وَيَشْرَبُونَ وَلاَ يَتْفُلُونَ وَلاَ يَبُولُونَ وَلاَ يَتَغَوَّطُونَ وَلاَ يَمْتَخِطُونَ. قِـيلَ فَمَا بَالُ الطَّعَامِ؟ قَالَ: جُشَاءٌ كَرَشْحِ الْمِسْكِ، يُلْهَمُونَ التَّسْبِيحَ وَالتَّحْمِيدَ كَمَا تُلْهَمُونَ النَّفَسَ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

4. (5130)- Hz. Câbir radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)*: *"Cennet ehli cennette yerler ve içerler. Ancak tükürmezler, küçük ve büyük abdest bozmazlar, sümkürmezler de!"* buyurmuştu. Ashab:

"Peki yedikleri ne olur?" diye sordular. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Geğirmek ve misk sızıntısı gibi ter! Onlara tıpkı nefes ilham olunduğu gibi tesbîh ve tahmîd ilham olunur." [Müslim, Cennet 18, (3835); Ebu Dâvud, Sünnet 23, (4741).]

AÇIKLAMA önceki hadiste geçti.

5131 ٥– وعن الْخُدْرِي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ مَاتَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ مِنْ صَغِيرٍ أَوْ كَبِيرٍ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ بَنِي ثَلاثِينَ لاَ يَزِيدُونَ عَلَيْهَا أَبَداً وَكَذلِكَ أَهْلُ النَّارِ]. أخرجه الترمذي.

5. (5131)- *Ebu Saîd el-Hudrî* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir kimse cennetlik olarak ölünce, büyük veya küçük, yaşı ne olursa olsun, otuş yaşında bir kimse olarak cennete girer ve artık bu yaş ebediyen değişmez. Cehennemlikler için de durum böyledir." [Tirmizî, Cennet 23, (2565).]

5132 ٦– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَهْلُ الْجَنَّةِ جُرْدٌ مُرْدٌ كُحَّلٌ لاَ يَفْنَى شَبَابُهُمْ وَلاَ تَبْلَى ثِيَابُهُمْ]. أخرجه الترمذي.

وزاد في رواية: «عَلَيْهِم تِيجَانٌ، وإنَّ لُؤْلُؤَةً مِنْهَا لَتُضِيءُ مَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ».

«الْجُرْدُ» جمع أجرد، وهو الذي لاشعر عليه.

و«الكحيلُ» هو الذي ترى أجفانه كأنها مكحولة من غير كحل.

6. (5132)- *Hz. Ebu Hureyre* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennet ehlinin vücudu kılsız, yüzü sakalsız, gözleri sürmelidir, gençlikleri zail olmaz, elbiseleri eskimez." [Tirmizî, Cennet 8, (2542).]

Tirmizî'nin, bir rivayetinde şu ziyâde var: *"Cennetliklerin başlarında taçlar vardır. Taçtaki tek bir inci, meşrık ile mağrib arasını aydınlatır."*

5133 ٧– وعن أبي رزين الْعُقَيْلي رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَكُونُ لأَهْلِ الْجَنَّةِ وَلَدٌ]. أخرجه الترمذي.

وزاد في رواية عن الخدري «إنِ اشْتَهى الْوَلَدَ كَانَ حَمْلُهُ وَوَضْعُهُ وَسِنُّه في ساعةٍ واحدةٍ قال بَعْضُهُم: ولكِن لا يُشْتَهى».

7. (5133)- *Ebu Rezîn el-Ukaylî* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennet ehlinin çocuğu olmaz, (orada doğum yoktur)." [Tirmizî, Cennet 23, (2566).]

5134 ٨– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يُعْطَى الْمُؤْمِنُ في الْجَنَّةِ قُوَّةَ كَذَا وَكَذَا مِنَ الْجِمَاعِ. قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ أَوَ يُطِيقُ ذلِكَ؟ قَالَ: يُعطَىٰ قُوَّةَ مِائَةٍ]. أخرجه الترمذي.

8. (5134)- *Hz. Enes* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Mü'mine cennette şu şu kadar (kadınla) cima gücü verilir!"* buyurmuşlardı. Kendisine:

"Ey Allah'ın Resûlü! Buna tâkat getirebilir mi?" diye soruldu.

"Yüz (kişinin) gücü verilir! (Böyle olunca takat getirir!)" buyurdular." [Tirmizî, Cennet 6, (2539).]

5135 ٩– وعن الْخدري رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: تَكُونُ الأَرْضُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ خُبْزَةً وَاحِدَةً يَتَكَفَّاهَا الْجَبَّارُ بِيَدِهِ كَمَا يَتَكَفَّى أَحَدُكُمْ خُبْزَتَهُ فِي السَّفَرِ نُزُولاً لأَهْلِ الْجَنَّةِ. فَأَتَى رَجُلٌ مِنَ الْيَهُودِ، فَقَالَ: بَارَكَ الرَّحْمٰنُ عَلَيْكَ يَا أَبَا الْقَاسِمِ. أَلاَ أُخْبِرُكَ بِنُزُولِ أَهْلِ الْجَنَّةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟ قَالَ: بَلَى. قَالَ: تَكُونُ الأَرْضُ خُبْزَةً وَاحِدَةً كَمَا قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَنَظَرَ النَّبِيُّ ﷺ إِلَيْنَا. ثُمَّ ضَحِكَ حَتَّى بَدَتْ نَوَاجِذُهُ. ثُمَّ قَالَ: أَلاَ أُخْبِرُكَ بِإِدَامِهِمْ؟ قَالَ: بَلَى. قَالَ: بالامٌ وَنُونٌ. قَالَ: وَمَا هذَا قَالَ: ثَوْرٌ وَنُونٌ، يَأْكُلُ مِنْ زَائِدَةِ كَبِدِهِمَا سَبْعُونَ أَلْفاً]. أخرجه الشيخان.

«يتكفّاها» أي يقلبها ويميلها.

« الجبّارُ » من أسماء الله تعالى.

و« النُّزُولُ » ما يعدّ للضيف من طعام وشراب.

و« النّواجذُ » الأنياب.

و« بَالاَمُ » الثور كما فسره في متن الحديث، ولعل اللفظة عبرانية.

و« النُّونُ » الحوت وهو عربي.

9. (5135)- *el-Hudrî* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kıyamet günü arz, tek bir çörek olacak. Cebbar (olan Allah Teâla hazretleri), onu, cennetliklere azık olarak elinde çevirecektir, tıpkı sizin sefer sırasında çöreğinizi çevirdiğiniz gibi!" Bu sırada bir Yahudi gelerek:

"Ey Ebu'l-Kâsım! Rahmân (olan) Allah seni mübarek kılsın! Kıyamet günü cennet ehlinin (iştah açıcı) ikramı ne olacak haber vereyim mi?" dedi. Efendimiz:

"Söyle bakalım!" buyurdular. Adam, tıpkı Aleyhissâlatu vesselâm'ın söylediği gibi:

"Arz, tek bir çörek olur!" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize baktılar. Sonra azı dişleri görününceye kadar tebessüm buyurdular ve:

"Peki cennet ehlinin katıklarını sana haber vereyim mi?" dediler. Adam: "Buyurun!" dedi. *Aleyhissalatu vesselâm:*

"Bâlâm ve nûn!" buyurdular. Adam:

"Bu nedir?" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Öküz ve balıktır. Bunların ciğerlerinin kenarından yetmiş bin kişi yer" buyurdular." [Buhârî, Rikâk 44; Müslim, Münâfikûn 30, (2792).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisteki arzdan maksat, dünya arzıdır.

2- *Nüzl*, şarihlerin umumiyetle benimsedikleri manaya göre, misafirlere yemekten önce ikram edilen şey, bir nevi iştah açıcı çerez demektir.

3- Hadisin manası üzerinde âlimler ihtilaf eder. Teferruata girmeden İbnu Hacer'in te'vilini kaydediyoruz: "Hadisten şu mana elde edilmektedir: "Mü'minler (hesap verme zamanında), Mevkıf'da uzun müddet beklerken açlık cezası çekmezler. Allah Teâla hazretleri, kudretiyle arzın

mahiyetini değiştirir, yenebilecek bir hale getirir de, onlar, ayaklarının altından, yeni bir muamele ve külfete hacet kalmadan yerler. Bu yeme hâdisesi, cennete gidecekler için cennete girmezden önce hâsıl olacaktır."

4- *Resûlullah*, Yahudinin ihbarına gülmüştür. Çünkü vahye dayanarak kendi söylediklerini, Yahudi, kitaplarından öğrendiği bilgiye dayanarak aynen söylemekle, kendisini te'yid etmiş, *Aleyhissalâtu vesselâm* da bu muvafakattan memnuniyet duymuş ve bu hissini gülerek izhar etmiştir.

5- Hadiste, cennetliklerin katığı olarak zikredilen nûn, balık olarak tefsîr edilmiştir. *Bâlâm* kelimesi farklı izahlara tâbi tutulmuştur. Bunun İbrânice olabileceği de söylenmiştir. Çoğunluk, bununla öküzün kastedildiğini kabul etmiştir.

6- Öküz ve balığın ciğerinden yiyeceklerin sayısı yetmiş bin olarak ifade edilmiştir. Şârihler bu yetmiş bin, cennete sorgusuz sualsiz gireceği belirtilen yetmiş bin olma ihtimalinden bahsettikleri gibi, bu rakamla hasr değil, çokluğun kastedilmiş olma ihtimalini de belirtirler. Hadiste geçen zâidetu'l-kebîd, karaciğerin bir kısmının adıdır. Şârihler hayvanın en lezzetli kısmı olduğunu belirtirler.

5136 ١٠ – وعن الخدري رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَدْنَى أَهْلِ الْجَنَّةِ مَنْزِلَةً الَّذى لَهُ ثَمَانُونَ أَلْفَ خَادِمٍ، وَاثْنَانِ وَسبعُونَ زَوْجَةً؛ وَتُنْصَبُ لَهُ قُبَّةٌ مِنْ لُؤْلُؤٍ وَزَبَرْجَدٍ وَيَاقُوتٍ كَمَا بَيْنَ الْجَابِيَةِ الى صَنْعَاءَ]. أخرجه الترمذي.

10. (5136)- *el-Hudrî* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennet ehlinden derecesi en düşük olanın seksen bin hizmetçisi, yetmiş iki zevcesi vardır. Onun için inciden, zebercedden ve yakuttan bir çadır kurulur. Bu çadır, Câbiye'den San'a'ya kadar uzanan bir büyüklüktedir." [Tirmizî, Cennet 23, (2565).]

AÇIKLAMA:

1- Cennette, mertebece en düşük mü'mine verilebilecek hizmetçi ve zevcelerle ilgili rakamın hasr olabileceği gibi, kesretten kinaye olabileceği de belirtilmiştir. Zevce olarak zikredilenler hûrilerdir, dünyevî zevceler bunun dışındadır.

2- Cennetliğin çadırı *kubbe* ile ifade edilmiştir. Kubbe kelimesi, bu çadırın yuvarlak olacağını belirtir. *Câbiye*, Suriye'de bir kasabadır. San'a

da Yemen'de bir şehir adıdır. İkisinin arasında bir aylık mesafe mevcuttur. Böylece, çadırın büyüklüğü ifade edilmiş olmaktadır.

Hadis şu manayı zihne vermektedir: "Cennetliğin en düşük mertebelisi böylesine büyük nimetlere mazhar olursa, en yukarı mertebelerde olanlar nasıl nimetlere mazhar olacaklar?"

Hadiste yüce mertebelere tâlib olmaya teşvik vardır.

5137 ١١– وعن ابنِ عُمرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إنَّ أدْنَى أهْلِ الْجَنَّةِ مَنْزِلَةً لِمَنْ يَنْظُرُ الى جِنَانِهِ وأزْوَاجِهِ وَخَدَمِهِ وَنِعَمِهِ وَسُرُرِهِ مَسِيرَةَ ألْفِ عَامٍ. وأكْرَمُهُمْ عَلى اللّهِ مَنْ يَنْظُرُ الى وَجْهِهِ غُدْوَةً وَعَشِيَّةً. ثُمَّ قَرَأ ﷺ: وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاظِرَةٌ الى رَبِّنَا نَاضِرَةٌ]. أخرجه الترمذي.

11. (5137)- *İbnu Ömer* radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennet ehlinin mertebece en düşük olanı o kimsedir ki: "Bahçelerine, zevcelerine, nimetlerine, hizmetçilerine, koltuklarına bakar. Bunlar bin yıllık yürüme mesafesini doldururlar.

Cennetliklerin Allah nezdinde en kıymetli olanları ise, Vech-i İlâhîye sabah ve akşam nazar ederler."

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sonra şu âyeti okudu. (Meâlen): **"Yüzler vardır, o gün ter ü tâzedir, Rablerini görecektir"** (Kıyamet 22-23). [Tirmizî, Cennet 17, (2556), Tefsîr, Kıyamet (3327).]

5138 ١٢– وعن الْمُغيرةِ بْنِ شُعْبَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: سَألَ مُوسَىٰ عَلَيْهِ السَّلاَمُ رَبَّهُ تَعَالى: مَا أدْنىٰ أهْلِ الْجَنَّةِ مَنْزِلَةً؟ قَالَ: هُوَ رَجُلٌ يَجِيءُ بَعْدَ مَا أُدْخِلَ أهْلُ الْجَنَّةِ الْجَنَّةَ، فَيُقَالُ لَهُ: ادْخُلِ الْجَنَّةَ. فَيَقُولُ: أيْ رَبِّ وَكَيْفَ وَقَدْ نَزَلَ النَّاسُ مَنَازِلَهُمْ وَأخَذُوا أخَذَاتِهِمْ. فَيُقَالُ: أمَا تَرْضىٰ أنْ يَكُونَ لَكَ مِثْلُ مُلْكِ مَلِكٍ مِنْ مُلُوكِ الدُّنْيَا؟ فَيَقُولُ: رَبِّ رَضِيتُ. فَيَقُولُ: لَكَ ذلِكَ وَمِثْلُهُ وَمِثْلُهُ وَمِثْلُهُ. فَيَقُولُ في الْخَامِسَةِ: رَضِيتُ رَبِّ فَيَقُولُ: هذَا لَكَ وَعَشَرَةُ أمْثَالِهِ، وَلَكَ مَا اشْتَهَتْ نَفْسُكَ وَلَذَّتْ عَيْنُكَ. فَيَقُولُ: رَبِّ رَضِيتُ. فَقَالَ: فَأعْلاَهُمْ مَنْزِلَةً؟ قَالَ: أُولئِكَ

الّذيــن أَرَدْتُ، غَرَسْتُ كَرَامَتَهُمْ بِيَدِي وَخَتَمْتُ عَلَيْهَا فَلَمْ تَرَ عَيْنٌ وَلَمْ تَسْمَعْ أُذُنٌ وَلَمْ يَخْطُرْ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ]. أخرجه مسلم والترمذي.

قوله (أَخَذُوا أَخَذَاتِهِمْ) أي نزلوا منازلهم المختصة بهم.

12. (5138)- *Muğîre İbnu Şu'be* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Hz. Musa aleyhisselâm Rabbine sordu:

"Derece itibariyle cennet ehlinin en düşüğü nasıldır? "Rab Teâla buyurdu: "O, cennet ehli cennete dahil edildikten sonra gelecek olan bir adamdır ki kendisine:

"Cennete gir!" denilir. Adam:

"Ey Rabbim nasıl gireyim. Herkes yerlerine yerleşti, mekanlarını tuttu!" der. Ona şöyle denilir:

"Sana dünya meliklerinden birinin mülkü kadar mülk verilmesine razı mısın?"

"Rabbim, razıyım!" der. Rab Teala:

"Sana bu verilmiştir. Onun misli, onun misli, onun misli, onun misli de."

Adam beşincide:

"Ey Rabbim razı oldum (yeter)!" der. Rab Teala:

"Bu sana verildi, on misli daha verildi. Ayrıca gönlün her ne isterse, gözün neden zevk alırsa, sana hep verilmiştir!" buyurur. Adam:

"Rabbim razı oldum (yeter)" der. (Hz. Musa sormaya devam eder):

"Ya derecesi en üstün olan (nasıldır)?"

"İşte irade ettiklerim bunlardı. Onların keramet fidanlarını kendi elimde diktim ve üzerlerine mühür vurdum. Onlara hazırladığımı, ne bir göz görmüş ne bir kulak işitmiştir, hiçbir beşer kalbine de hutur etmemiştir." [Müslim, İman 312, (189); Tirmizî, Tefsir Secde, (3196).]

5139 ١٣ – وعن أبي سعيد الخدري رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ: يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ لأَهْلِ الْجَنَّةِ: يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ؟ فَيَقُولُونَ: لَبَّيْكَ رَبَّنَا وَسَعْدَيْكَ وَالْخَيْرُ فــي يَدَيْكَ. فَيَقُولُ: هَلْ رَضِيتُمْ؟ فَيَقُولُونَ: وَمَالَنَا لاَ نَرْضَى يَا رَبَّنَا، وَقَدْ أُعْطَيْتَنَا مَالَمْ تُعْطِ أَحَداً

مِنْ خَلْقِكَ. فَيَقُولُ: أَلاَ أُعْطِيكُمْ أَفْضَلَ مِنْ ذلِكَ؟ فَيَقُولُونَ: وَأَيُّ شَيْءٍ أَفْضَلُ مِنْ ذلِكَ؟ فَيَقُولُ: أُحِلُّ عَلَيْكُمْ رِضْوَانِي فَلاَ أَسْخَطُ عَلَيْكُمْ بَعْدَهُ أَبَداً]. أخرجه الشيخان والترمذي.

13. (5139)- *Ebu Said el-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Allah Teala hazretleri cennet ehline:

"Ey cennet ahalisi!" diye seslenir. Onlar:

"Ey Rabbimiz buyur! Emrine amadeyiz! Hayır senin elindedir!" derler. Rab Teala:

"Razı oldunuz mu?" diye sorar. Onlar:

"Ey Rabimiz! Razı olmamak ne haddimize! Sen bize mahlukatından bir başkasına vermediğin nimetler verdin!" Rab Teala:

"Ben sizlere bundan daha fazlasını vereyim mi?" der. Onlar:

"Bu verdiklerinden daha üstün ne olabilir?" derler. Rab Teala:

"Size rızamı helal kıldım. Artık, size ebediyyen gadab etmeyeceğim!" buyururlar." [Buhârî, Rikak 51, Tevhid 38; Müslim, Cennet 9, (2829); Tirmizî, Cennet 18, (2558).]

5140 ١٤ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: عُرِضَ عَلَيَّ أَوَّلُ ثَلاثَةٍ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ: شَهِيدٌ، وَعَفِيفٌ مُتَعَفِّفٌ، وَعَبْدٌ أَحْسَنَ عِبَادَةَ اللهِ وَنَصَحَ لِمَوَالِيهِ]. أخرجه الترمذي.

14. (5140)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bana cennete giren ilk üç kişi arzedildi. Bunlardan biri şehid, biri iffetli olan (ve azla yetinerek) iffetini koruyan, biri de Allah'a ibadetini güzel yapan ve efendilerine hayırhah olan bir köle idi." [Tirmizî, Fezailu'l-Cihad 13, (1642).]

5141 ١٥ – وعن حارثة بن وهب رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَلاَ أُخْبِرُكُمْ بِأَهْلِ الْجَنَّةِ؟ قَالُوا: بَلىٰ يَا رَسُولَ اللهِ. قَالَ: كُلُّ ضَعِيفٍ مُتَضَعِّفٍ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللهِ لأَبَرَّهُ، أَلاَ أُخْبِرُكُمْ بِأَهْلِ النَّارِ؟ كُلُّ عُتُلٍّ جَوَّاظٍ مُسْتَكْبِرٍ]. أخرجه الشيخان.

15. (5141)- Harise İbnu Vehb (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Size cennet ehlini haber vereyim mi?"* buyurdular. Ashab:

"Evet ey Allah'ın Resulü!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Herbir biçare addedilen zayıf kimsedir. Bu kimse, bir hususta Allah'a yemin etse, Allah onun dilediğini yerine getirerek tebrie eder ve hanis kılmaz" buyurdu ve tekrar sordu:

"Size cehennem ehlini haber vereyim mi?" Bunlar kaba, cimri ve kibirli kimselerdir." [Buhârî, Tefsir, Nun 1, Edeb 61, Eyman 9; Müslim, Cennet 46, (2853); Tirmizî, Cehennem 13, (2608).]

5142 ١٦ – ولأبي داوُدَ مِنْ روايةِ حارِثة رَضِيَ الله عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ: لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ الْجَوَّاظُ وَلاَ الْجَعْظَرِيُّ].

قالَ و«الجوَّاظ» الغليظ الفظ.

قُلتُ: «الْجَوَّاظُ» الجموع المنوع. وقيل السمين المختال في مشيته، وقيل القصير البطين.

و«الْجَعْظَرِيُّ» الفظ الغليظ، والله أعلم.

16. (5142)- *Ebu Davud*'da Harise (radıyallahu anh)'den gelen bir rivayette Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur:

"Cennete ne zengin cimri, ne de kaba merhametsiz girer." [Ebu Davud, Edeb 8, (4801).]

AÇIKLAMA:

Cennete giremeyecekleri belirtilen şahıslarla ilgili kelimelerin ifade ettikleri manalarda alimler ihtilaf etmiştir:

Utüll: Katı, batıl sebeple düşmanlığı ileri götüren demektir.

Cevvaz: Katı kalpli, çok biriktirip harcamaktan, hayır yapmaktan kaçınan; çok şişman, yürürken kibirlenen, kısa boylu, ağır, merhametsiz, facir, çok yiyen gibi manalara geldiği söylenmiştir.

Ca'zerî: "Kaba, kibirli, elinde olmayanla övünen gibi manalara gelmektedir.

Yapılan açıklamalardan, bu kelimelerin birbirine yakın manalarda, kötü huyları ifade etmek için kullanıldığı anlaşılmaktadır.

❑ CEHENNEMLİKLER

5143 ١ – عن النّعمان بن بشير رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أهْوَنُ أهْلِ النّارِ عَذَاباً مَنْ لَهُ نَعْلاَنِ وَشِراكَانِ مِنْ نَارٍ يَغْلِي مِنْهُمَا دِمَاغُهُ كَمَا يَغْلِي الْمِرْجَلُ، مَا يرى أنّ أحَداً أشَدّ مِنْهُ عَذَاباً وَإنّهُ لأهْوَنُهُم عَذَاباً]. أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (5143)- *Nu'man İbnu Beşir* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cehennemliklerin azab cihetiyle en hafif olanı, ayağında ateşten bir nalın ve nalın bağı olan kimsedir ki, ayağındakiler sebebiyle, tıpkı tencerenin kaynaması gibi, başında dimağı kaynar. Öyle tahammülfersa bir azab duyar ki, azabca insanların en hafifi olduğu halde, kendinden şiddetli azab çeken olmadığını zanneder." [Buhârî, Rikak 8, Müslim, İman 363,l (213); Tirmizî, Cehennem 12, (2607).]

5144 ٢ – وعن سَمُرَةَ بن جُنْدَبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنّ مِنْهُمْ مَنْ تَأخُذُهُ النّارُ الَى كَعبيهِ، وَمِنْهُمْ مَنْ تَأخُذُهُ الَى رُكْبَتيْهِ، وَمِنْهُمْ مَنْ تَأخُذُهُ الَى حُجْزَتِهِ، وَمِنْهُمْ مَنْ تَأخُذُهُ الى تَرْقُوَتِهِ]. أخرجه مسلم.

(5144)- *Semüre İbnu Cündeb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"(Cehennemlikler derece derecedir.) Bir kısmı vardır, ateş onları topuğuna kadar yakalar, bir kısmı vardır, dizlerine kadar yakalar, bir kısmı vardır kemere kadar yakalar, bir kısmı vardır köprücük kemiğine kadar yakalar." [Müslim, Cennet 33, (2845).]

5145 ٣ – وعن أبي الدّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يُلْقَىٰ عَلَى أهْلِ النّارِ الْجُوعُ، فَيَعْدِلُ مَاهُمْ فِيهِ مِنَ الْعَذَابِ، فَيَسْتَغِيثُونَ، فَيُغَاثُونَ بِطَعَامٍ مِنْ ضَرِيعٍ لاَ يُسْمِنُ وَلاَ يُغْنِى مِنْ جُوعٍ فَيَسْتَغِيثُونَ بِالطّعَامِ، فَيُغَاثُونَ بِطَعَامٍ ذِي غُصّةٍ. فَيَذْكُرُونَ أنّهُمْ كَانُوا يُجِيزُونَ الْغُصَصَ فِي الدّنْيَا بِالشّرَابِ. فَيَسْتَغِيثُونَ بِالشّرَابِ. فَيُدْفَعُ إلَيْهِمُ الْحَمِيمُ بِكَلاَلِيبِ الْحَدِيدِ. فَإذَا أُدْنِيَ مِنْ وُجُوهِهِمْ شَوَىٰ وُجُوهَهُمْ فَإذَا دَخَلَ بُطُونَهُمْ قَطّعَ مَا فِي بُطُونِهِمْ فَيَقُولُونَ: ادْعُوا خَزَنَةَ جَهَنّمَ عَسَاهُمْ يُخَفّفُونَ عَنّا

فَيَدْعُونَهُمْ فَيَقُولُونَ: أَلَمْ تَكُ تَأْتِيكُمْ رُسُلُكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ؟ قَالُوا: بَلَىٰ. قَالُوا: فَادْعُوا وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلاَّ فِي ضَلاَلٍ. فَيَقُولُونَ: ادْعُ مَالِكاً، فَيَقُولُونَ: يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ. فَيُجِيبُهُمْ: إِنَّكُمْ مَاكِثُونَ. قَالَ الأَعْمَشُ رَحِمَهُ اللهُ نُبِّئْتُ أَنَّ بَيْنَ دُعَائِهِمْ مَالِكاً وَإِجَابَتِهِ مِقْدَارَ أَلْفِ عَامٍ فَيَقُولُونَ: ادْعُوا رَبَّكُمْ، فَلاَ أَحَدَ خَيْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ، فَيَقُولُونَ: رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْماً ضَالِّينَ. رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنْ عُدْنَا فَإِنَّا ظَالِمُونَ. قَالَ فَيُجِيبُهُمْ: اخْسَئُوا فِيهَا وَلاَ تُكَلِّمُونَ. قَالَ: فَعِنْدَ ذٰلِكَ يَئِسُوا مِنْ كُلِّ خَيْرٍ، فَيَأْخُذُونَ فِي الزَّفِيرِ وَالشَّهِيقِ وَيَدْعُونَ بِالْوَيْلِ وَالثُّبُورِ]. أخرجه الترمذي.

وزاد رزين: [فَيُقَالُ لَهُمْ: لاَ تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُوراً وَاحِداً وَادْعُوا ثُبُوراً كَثِيراً].

«الضَّرِيعُ» نبت بالحجاز له شوك.

و«الحَمِيمُ» الماء المتناهي الحرارة.

و«الزَّفِيرُ» إدخال النفس الى الجوف مع صوت.

و«الثبورُ» الهلاك.

3. (5145)- *Ebu'd-Derda* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cehennem ehline açlık musallat edilir. Bu, içinde bulundukları azaba eşit dereceye ulaşır. Açlığa karşı yardım talep ederler. Onlara besleyici olmayan ve açlığı gidermeyen dari' (denen dikenli bir ot) verilir. Tekrar yiyecek isterler, bu sefer de boğazda tıkanıp kalan bir yiyecekle imdat edilir. (Bu da boğazlarında takılır kalır, ne ileri geçer, en de geri gelir). Derken dünyada iken, bu durumda, bir içecekle takılan lokmaları kaydırdıklarını hatırlarlar ve bir içecek talep ederler. Kendilerine demir kancalar bulunan kaplarda kaynar sular verilir. Bu kaplar, yüzlerine yaklaştırılınca, yüzlerini dağlayıp atar. Su karınlarına girince içlerini param parça eder. Bu sefer de:

"Cehennemin bekçilerini çağırın, ola ki azabımızı biraz hafifletir!" derler. Onları çağırırlar. Onlar gelince:

"Size peygamberleriniz bu halleri açıklayan haberleri getirmemiş miydi?" derler. Onlar:

"Evet getirmişti (ama dinlemedik)" derler. Bunun üzerine, bekçiler:

"Siz isteyin durun! Kâfirlerin istekleri (burada) boşadır!" *derler"* (Gâfir 50). *Cehennemlikler bekçilerden ümidi kesince:*

"(Cehenneme müvekkel melek) Malik'i çağırın!" derler. (Malik gelince):

"Ey Malik (söyle de) Rabbin bizim hakkımızda ölüme hükmetsin!" derler. Malik de onlara:

"Hayır! (Siz burada canlı olarak ebedî) kalıcılarsınız!" *diye cevap verecek"* (Zuhruf 77).

(Hadisin ravilerinden) A'meş rahimehullah der ki: "Bana bildirildi ki, cehennemliklerin Malik'e yalvarmaları ile Malik'in onlara verdiği cevap arasında bin yıllık zaman geçecektir. Cehennemlikler, bu sefer aralarında:

"Rabbinize dua edin sizin için O'ndan daha hayırlı kimse yok!" diyecekler ve elbirlik şöyle yakaracaklar:

"Ey Rabbimiz, bedbahtlığımız bize galebe çalmıştı, biz gerçekten sapıtmış kimselerdik. Ey Rabbimiz bizi bundan çıkar. Eğer (yine) küfre dönersek artık hiç şüphesiz ki zalimlerden oluruz" (Mü'minun 106-107). Rab Teala, onlara: **"Cehennemin içine yıkılıp gidin! Bana bir şey söylemeyin!"** diyecek" (Mü'minun 108).

Resulullah devamla dedi ki: "Bu cevap üzerine, cehennem ehli her çeşit hayırdan ümidlerini keserler; hıçkırmaya, nedamet etmeye, dövünüp yırtınmaya başlarlar." [Tirmizî, Cehennem 5, (2589).]

5146 ٤ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ الْحَمِيمَ لَيُصَبُّ عَلَى رُؤُوسِهِمْ فَيَنفُذُ حَتَّى يَخْلُصَ الَى جَوْفِهِ فَيَسْلِتُ مَا فِي جَوْفِهِ حَتَّى يَمْرُقَ مِنْ قَدَمَيْهِ، وَهُوَ الصَّهْرُ ثُمَّ يُعَادُ كَمَا كَانَ]. أخرجه الترمذي.

وقوله: «فَيَنفُذُ» أي يخرق ويجوز.

وقوله: «فَيَسْلِتُ مَا فِي جَوْفِهِ» أي يستأصله.

«حَتَّى يَمْرُقَ» أي ينفذ ويخرج.

«والصَّهْرُ» الإذابة.

4. (5146)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cehennemliklerin tepelerine kaynar su dökülür. Bu su, vücudlarının içine nüfuz eder, öyle ki karınlarına kadar ulaşır; içlerinde ne var ne yok, söker atar ve ayaklarını delip, geçer. Bu hâdise, يُصْهَرُ بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ **"Bununla karınlarının içinde ne varsa hepsi ve derileri eritilecektir"** (Hacc 20) *ayetinde zikri geçen) eritme (es-Sahru) hâdisesidir. Sonra (eriyen cesedleri) eski haline iade edilir."* [Tirmizî, Cehennem 4, (2585).]

5147 ٥- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: ضِرْسُ الْكَافِرِ مِثْلُ أُحُدٍ، وَغِلَظُ جِلْدِهِ مَسِيرَةُ ثَلاثٍ]. أخرجه مسلم والترمذي.

5. (5147)- Yine *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kâfirin cehennemdeki bir azı dişi Uhud dağı kadardır. Derisinin kalınlığı da üç gecelik yol mesafesidir." [Müslim, Cennet 44, (2851); Tirmizî, Cehennem 3, (2580, 2581, 2582).]

AÇIKLAMA:

Tirmizî'nin rivayetinde, deri kalınlığı kırk iki zira' olarak ifade edilmiştir. Farklılık, "Her kâfirin derisinin eşit kalınlıkta olmayacağı" şeklinde te'vil edilebilir. Yine Tirmizî'deki rivayetlerde bazı farklı bilgiler gelmiştir: *"Kâfirin uyluğu Beyza dağı kadardır. Oturduğu yer de üç gecelik mesafe, Medine'den Rebeze'ye kadar.* -Bir diğer rivayette:- *Medine'den Mekke'ye kadar ki uzaklıktır."* Burada da "her kâfirin oturduğu yer aynı büyüklükte olmayacak" diye te'vil edilebilir.

5148 ٦- وعن ابنِ عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنَّ الْكَافِرَ لَيَسْحَبُ لِسَانَهُ فِي النَّارِ الْفَرْسَخَ وَالْفَرْسَخَيْنِ يَتَوَاطَؤُهُ النَّاسُ]. أخرجه الترمذي.

6. (5148)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kâfir, bir iki fersah uzunluğundaki dilini kıyamet günü yerde sürür, (Mevkıf'te) insanlar onun üzerine basarlar." [Tirmizî, Cehennem 3, (2583).]

5149 ٧- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنَّ أَوَّلَ مَنْ يُدْعَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ آدَمُ. فَيَقُولُ: يَا آدَمُ. فَيَقُولُ: لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ. فَيَقُولُ: أَخْرِجْ بَعْثَ

جَهَنَّمَ مِنْ ذُرِّيَّتِكَ. فَيَقُولُ: يَا رَبِّ: كَمْ أُخْرِجُ؟ فَيَقُولُ: أُخْرِجْ مِنْ كُلِّ مِائَةٍ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ. قِيلَ: فَمَا يَبْقَىٰ مِنَّا يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: إِنَّ أُمَّتِي فِي الأُمَمِ كَالشَّعْرَةِ الْبَيْضَاءِ فِي الثَّوْرِ الأَسْوَدِ]. أخرجه البخاري.

7. (5149)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kıyamet günü ilk çağırılacak olan, Hz. Adem'dir. Hak Teala hazretleri:

"Buyur ey Rabbim, emrindeyim!" der. Rabb Teala:

"Zürriyetinden cehenneme gidecekleri ayır!" emreder. Adem:

"Ey Rabbim ne miktarını ayırayım?" diye sorar. Rabb Teala:

"Her yüzden doksan dokuzunu!" ferman buyurur."

(Ashab bu esnada atılıp): "Ey Allah'ın Resulü! Bizden geriye ne kaldı?" derler. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Benim ümmetim, diğer ümmetler yanında siyah öküzün başındaki beyaz tüy gibi (az)dır!" buyurdular." [Buhârî, Rikak 45.]

5150 ٨– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنَّ إِبْرَاهِيمَ يَرَى أَبَاهُ آزَرَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَيْهِ الْغَبَرَةُ وَالْقَتَرَةُ. فَيَقُولُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ: أَلَمْ أَقُلْ لَكَ لاَ تَعْصِنِي. فَيَقُولُ لَهُ أَبُوهُ: فَالْيَوْمَ لاَ أَعْصِيكَ. فَيَقُولُ إِبْرَاهِيمُ: يَا رَبِّ أَلَمْ تَعِدْنِي أَنَّكَ لاَ تُخْزِنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ، فَأَيُّ خِزْيٍ أَخْزَى مِنْ أَبِي الأَبْعَدِ. فَيَقُولُ اللهُ: إِنِّي حَرَّمْتُ الْجَنَّةَ عَلَى الْكَافِرِينَ. ثُمَّ يُقَالُ: يَا إِبْرَاهِيمُ: مَا تَحْتَ رِجْلَيْكَ؟ فَيَنْظُرُ فَإِذَا هُوَ بِذِيخٍ مُلْتَطِخٍ، فَيُؤْخَذُ بِقَوَائِمِهِ، فَيُلْقَى فِي النَّارِ]. أخرجه البخاري.

« الْقَتَرَةُ » غبرة معها سواد.

و« الذِّيخُ » ذكر الضباع.

8. (5150)- Yine *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Hz. İbrahim aleyhisselam, kıyamet günü, babası Azer'i [yüzü] üzerinde bir siyahlık ve toz toprak olduğu halde görür. Babasına:

"Ben sana dünyada iken, "Bana asi olma!" demedim mi?" der. Babası ona:

"İşte bugün ben artık sana asi olmayacağım!" der. Bunun üzerine İbrahim aleyhisselam:

"Ey Rabbim! Sen yeniden diriltme gününde beni rüsvay etmeyeceğini vaadetmiştin. Rahmetten uzak babamın halinden daha rüsvay edici başka ne var?" diye yakarır. Allah Teala hazretleri:

"Ben cenneti kâfirlere haram kıldım!" cevabında bulunur. Sonra şöyle nida edilir:

"Ey İbrahim, ayaklarının altında ne var, biliyor musun?" İbrahim yere bakar ve kana bulanmış bir sırtlan görür. Derhal ayaklarından tutulup ateşe atılır. (İşte bu, İbrahim'in babasıdır, o çirkin surete sokulmuştur)." [Buhârî, Enbiya 8, Tefsir, Şuara 1.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste, ahirette kâfir olarak ölenlere rahmet edilmeyeceği, kişi kâfir olarak öldüğü takdirde en yüce makama bile sahip olsa oğlunun hiçbir fayda sağlayamayacağı ifade edilmektedir. *Halilullah* olan *Hz. İbrahim,* babasına yardımcı olmak isteyecek, ancak babası kâfir olarak öldüğü için şefaati kabul edilmeyecektir.

2- Azer'in sırtlan suretine çevrilmesi iki sebebe dayandırılarak izah edilmiştir:

1) Ahmaklığı sebebiyledir. Çünkü sırtlan uyanık olması gereken şeylerde gafletiyle bilinir ve hayvanların en ahmağı addedilir. Azer de oğlunun uyarılarına rağmen ahmaklık edip, eliyle yonttuğu putlara uluhiyet izafe etmekten vazgeçmemiştir.

2) *Azer*'in o pis ve çirkin surete çevrilmesi, *Hz. İbrahim*'in ondan teberri etmesini sağlamak içindir. Tabii görünüşüyle ateşe atılsa, *Hz. İbrahim* üzülecek idi. Böyle olunca nefsi ondan nefret etmiştir.

❑ CENNETLİKLERİN VE CEHENNEMLİKLERİN MÜŞTEREKEN ZİKREDİLDİĞİ HADİSLER

5151 ١ـ عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : تَحاجَّتِ الْجَنَّةُ والنَّارُ:
فَقَالَتِ النَّارُ: أُوثِرْتُ بِالْمُتَكَبِّرِينَ وَالْمُتَجَبِّرِينَ، وَقَالَتِ الْجَنَّةُ: فَمَا لِي لاَ يَدْخُلُنِي إلاَّ
ضُعَفَاءُ النَّاسِ وَسَقَطُهُمْ؟ فَقَالَ اللهُ تَعالى لِلْجَنَّةِ: أَنْتِ رَحْمَتِي أَرْحَمُ بِكِ مَنْ أَشَاءُ
مِنْ عِبَادِي، وقَالَ لِلنَّارِ: أَنْتِ عَذَابِي أُعَذِّبُ بِكِ مَنْ أَشَاءُ مِنْ عِبَادِي، وَلِكُلِّ

وَاحِدَةٍ مِنْكُمَا مِلْؤُهَا. فأمَّا النَّارُ فَلاَ تَمْتَلِئُ حَتّى يَضَعَ اللّٰهُ تَبَارَكَ وَتَعَالى فِيهَا رِجْلَهُ. فَتَقُولُ: قَطِ قَطِ. فَهُنَالِكَ تَمْتَلِئُ وَيُزْوَى بَعْضُهَا الى بَعْضٍ وَلاَ يَظْلِمُ اللّٰهُ تَعَالى مِنْ خَلْقِهِ أحَداً. وَأمَّا الْجَنَّةُ فإنَّ اللّٰهَ يُنْشِئُ لَهَا خَلْقاً]. أخرجه الشيخان والترمذي.

« السقط » في الأصل المزدرى به. ومنه السقط: الردئ من المتاع.

1. (5151)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennet ve cehennem, aralarında (ihtilaf ederek Allah nezdinde) dava açtılar. Cehennem:

"Ben, mütekebbirler (dünyada büyüklük taslayanlar) ve mütecebbirler (zorbalık yapanlar) için tercih edildim!" diye dövündü. Cennet ise:

"[Ey Rabbim!] Bana niçin sadece zayıflar ve (insanlar nazarında) düşük olanlar, (hakir görülenler) girer?" dedi. Allah Teala hazretleri önce cennete hitap etti:

"Sen benim rahmetimsin. Kullarımdan dilediklerime rahmetimi seninle ulaştıracağım!" Sonra da cehenneme hitap etti:

"Sen de benim azabımsın. Kullarımdan dilediğimi seninle azablandıracağım!" (Her ikisine yönelerek):

"İkiniz(in de vazifesi var! İkiniz de) dolacaksınız!" buyurdu. Ancak cehennem, bir türlü dolmak bilmedi. Allah Teala da ayağını üzerine bastı. Derken cehennem:

"Yeter! yeter!" diye inledi. Bu suretle dolmuş olan cehennemin ağzı birbirine kavuştu. Allah mahlukatından hiçbir ferde asla zulmetmez.

Cennete gelince, Allah yeni mahlukat yaratarak onu dolduracaktır." [Buhârî, Tefsir, Kaf 1, Tevhid 25; Müslim, Cennet 35, (2846); Tirmizî, Cennet 22, (2564).]

AÇIKLAMA:

Burada idrak ve şuurdan uzak bilinen cennet ve cehennemin konuşması, iddialaşması vs. mevzubahistir. Alimler, hadisi izahta farklı görüşler ileri sürmüştür. Bir kısmı zahirî mananın te'vil edilmesi gereğini kabul eder. Nevevî der ki: "Bu hadis zahiri üzeredir, te'vil gerekmez. Allah, cennet ve cehenneme temyiz ve idrak yaratmıştır. Dolayısıyle münakaşa ve mübaheseye muktedirler." İbnu Battal, Mühelleb'in: "Bu münaka-

şanın gerçekten vukuu caizdir, Allah onlarda hayat, fehim ve konuşma yaratmış olabilir. Allah Teala hazretleri herşeye kadirdir" dediğini kaydeder.

Bazı şarihler, mecaz olmasının caiz olduğunu söyler ve Mülk suresinde cehennemin sözü olarak geçen هَلْ مِنْ مَزِيدٍ *"Daha var mı?"* ifadesinin de böyle olduğunu belirtir. Bu ihtilafta cehennemin, kendisine gelenlerle övündüğünü görmekteyiz. Zannetmiştir ki, dünyadaki büyüklerin içine atılması, Allah nezdinde, kendisine cennetten daha iyi bir durum kazandırmaktadır. Cennet de kendisine hep Allah'a dost olanların konması sebebiyle Allah nezdinde cehennemden daha iyi bir mevkie sahip olduğu zannındadır. Ancak Allah Teala hazretleri, onlara, içinde iskan edilenler sebebiyle birinin diğerine bir üstünlükleri olmadığını belirtmektedir.

Cennet ve cehennemin bir cüz'üne, Allah'ın konuşma hassası vererek onları konuşturabileceğini kabul edip, hadisin zahire göre anlaşılmasını esas alan müfessirlerden bazıları وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ **"Ahiret yurdu hayatın ta kendisidir"** (Ankebut 64) ayetini de delil getirirler. Bunlara göre "Ahirette her ne varsa canlıdır. Cennet ve cehennem de canlıdır, öyleyse konuşmaları sahihtir."

Lisan-ı halin de muhtemel olduğu söylenmişse de çoğunluk nezdinde, Nevevî'nin belirttiği mülahaza evladır.

5152 ٢- وعن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَمَّا أَهْلُ النَّارِ الّذِينَ هُمْ أَهْلُهَا فَإِنَّهُمْ لاَ يَمُوتُونَ فِيهَا وَلاَ يَحيَوْنَ وَلَكِنْ نَاسٌ أَصَابَتْهُمُ النَّارُ بِذُنُوبِهِمْ فَأَمَاتَتْهُمْ إِمَاتَةً. حَتّى إِذَا كَانُوا فَحْماً أُذِنَ فِي الشَّفَاعَةِ، فَجِيءَ بِهِمْ ضَبَائِرَ ضَبَائِرَ، فَبُثُّوا عَلَى أَنْهَارِ الْجَنَّةِ. ثُمَّ قِيلَ: يَاأَهْلَ الْجَنَّةِ، أَفِيضُوا عَلَيْهِمْ مِنَ الْمَاءِ. فَيَنْبُتُونَ نَبَاتَ الْحِبَّةِ فِي حَمِيلِ السَّيْلِ]. أخرجه مسلم.

2. (5152)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Hakkıyla cehennemlik olan cehennemlikler var ya, onlar cehennemde ne ölürler ne de yaşarlar. Lakin günahları -yahut hataları denmiştir- sebebiyle ateşe duçar olan birkısım kimseler vardır ki, ateş onları tamamen öldürür. Yanıp kömür olduktan sonra, kendilerine şefaat edilme izni verilir. Böylece grup grup getirilirler ve cennet nehirlerine dağıtılırlar. Sonra:

"Ey cennet ehli! Bunların üzerlerine su dökün" denilir. Bunlar, sel yatağında biten bir ot gibi yeniden biterler." [Müslim, İman 306, (185).]

5153 ٣- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : يُخَلَّصُ الْمُؤْمِنُونَ مِنَ النَّارِ، فَيُحْبَسُونَ عَلى قَنْطَرةٍ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ، فَيُقْتَصُّ لِبَعْضِهِمْ مِنْ بَعْضٍ مَظَالِمُ كَانَتْ بَيْنَهُمْ فِي الدُّنْيَا، حَتّى إِذَا هُذِّبُوا وَنُقُّوا أُذِنَ لَهُمْ فِي دُخُولِ الْجَنَّةِ. فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لأَحَدُهُمْ أَهْدَى بِمَنْزِلِهِ فِي الْجَنَّةِ مِنْهُ بِمَنْزِلِهِ كَانَ فِي الدُّنْيَا]. أخرجه البخاري.

3. (5153)- Yine *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Mü'minler cehennemden kurtarılıp, cennetle cehennem arasındaki köprüde bir müddet hapsedilirler. Bu sırada, aralarında dünyada geçmiş olan haksızlıklar kısas edilir. Böylece günahlardan temizlenip paklandıktan sonra cennete girmelerine izin verilir. Nefsimi kudret elinde tutan Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun, onlardan herbiri, cennetteki evini, dünyadaki evinden daha iyi bilir." [Buhârî, Mezalim 1, Rikak 48.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste, imanla kabre giren herkesin, günahlarının cezasını çektikten sonra cennete gireceği belirtilmektedir. Ancak, cehennemliklerin birbirlerine karşı işlemiş oldukları zulümler de son defa kısas edilip, günahtan eser kalmadıktan sonra, "şefaat"le cennete alınacaklardır. Hadis, günah kiri bulunan kimsenin cennete giremeyeceğini ifade eden لاَ يَحِلُّ لأَحَدٍ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ اَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ وَلأَحَدٍ قِبَلَهُ مَظْلَمَةٌ *"Üzerinde kul hakkı bulunan hiç kimse cennete giremez"* hadisini te'yid eder.

2- Hadisten hareketle bazı alimler "Cennetle cehennem arasında da bir köprü olmalı" diyerek cehennem üzerindeki köprüden ayrı ikinci bir köprünün daha varlığını iddia etmiştir. Ancak umumiyetle, bunun malum köprünün uzantısı olacağı kabul edilmiştir.

3- Hadiste mevzubahis edilen temizlenme hadisesi, birbirlerine karşı hakları olan kimsenin günahını verip sevabını alma şeklinde bir ödeşmedir. Mevzubahis olan temizlenme bu suretle cereyan edecektir. Üzerinde ödenmemiş kul hakkı bulunan kimse, ona kendi sevabından verecek ve şahsî derecesini düşürecektir Öbürü de sevabını almakla derecesini yüceltecektir, alacak sevabı kalmamışsa, bunun günahından ona yüklenecektir.

5154 ٤ – وعن عِمْرَانِ بْنِ حُصَيْنٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : يَخْرُجُ قَوْمٌ مِنَ النَّارِ بِشَفَاعَةِ مُحَمَّدٍ ﷺ فَيَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ، يُسَمَّوْنَ الْجَهَنَّمِيِّينَ]. أخرجه البخاري وأبو داود والترمذي.

4. (5154)- *İmran İbnu Husayn* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in şefaati ile, birkısım insanlar cehennemden çıkacak, cennete girecektir. Bunlara cehennemlikler denecektir." [Buhârî, Rikak 513, Ebu Davud, Sünnet 23, (4740); Tirmizî, Cehennem 10, (2603).]

5155 ٥ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : إنَّ رَجـلَيْنِ مِمَّنْ يَدْخُلُ النَّارَ يَشْتَدُّ صِيَاحُهُمَا فيـهَا، فَيَقُولُ اللهُ تَعالى: أَخْرِجُوهُمَا. ثُمَّ يَقُولُ: لأيِّ شَيْءٍ صِيَاحُكُمَـا؟ فَيَقُولانِ: فَعَلْنَا ذلكَ لِتَرْحَمَنا. فَيـقُولُ: إنَّ رَحْمَتي لَكُمَا أَنْ تَنْطَلِقَا فَتُلْقِيَا أَنْفُسَكُمَـا في النَّارِ. فَيَنْطَلِقَانِ. فَيُلْقِي أَحَدُهُمَا نَفْسَهُ، فَيَجْعَلُهَا اللهُ عَلَيْهِ بَرْداً وَسَلامـاً. وَيَقُومُ الآخَرُ فَلا يُلْقِي نَفْسَهُ. فَيَقُولُ اللهُ تَعـالى: مَا مَنَعَكَ أَنْ تُلْقِيَ نَفْسَكَ كَمَا أَلْقَىٰ صَاحِبُكَ؟ فَيَقُولُ: يَا رَبِّ إنِّي لأَرْجُو أَنْ لاَ تُعِيدَنِي فِيهَا بَعْدَ أَنْ أَخْرَجْتَنِي مِنْهَا. فَيَقُولُ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَـالى: لَكَ رَجَاؤُكَ. فَيُدْخَلاَنِ الْجَنَّةَ مَعـاً بِرَحْمَةِ اللهِ تَعالى]. أخرجه الترمذي.

5. (5155)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cehenneme giren iki kişinin oradaki bağırtıları şiddetlenecek. Allah Teala hazretleri: "Çıkarın bunları!" buyuracak. Onlara:

"Niçin bağırıyorsunuz?" diye soracak. Onlar:

"Bize merhamet edesin diye böyle yaptık!" diyecekler. Rab Teala:

"Benim size rahmetim, gidip kendinizi ateşe atmanız şeklindedir!" buyuracak. Onlar gidecekler. Biri kendisini ateşe atacak. Allah da ateşi ona soğuk ve selametli kılacak. Diğeri kalkar fakat kendini ateşe atamaz. Allah Teala hazretleri:

"Arkadaşının attığı gibi, seni de kendini atmaktan alıkoyan nedir?" diye sorar. Adam:

"Ey Rabbim, beni ondan çıkardıktan sonra oraya bir kere daha göndermeyeceğini ümid ediyorum!" der. Allah Teala hazretleri:

"Haydi ümidini verdim!" der. İkisi de Allah'ın rahmetiyle cennete sokulurlar." [Tirmizî, Cehennem 10, (2602).]

5156 ٦– وعن ابنِ مَسعود رضيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: آخِرُ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ رَجُلٌ، فَهُوَ يَمْشِي مَرَّةً، وَتَسْفَعُهُ النَّارُ مَرَّةً، فَإِذَا جَاوَزَهَا الْتَفَتَ إِلَيْهَا، فَقَالَ: تَبَارَكَ اللهُ الَّذِي نَجَّانِي مِنْكِ. لَقَدْ أَعْطَانِي اللهُ تَعَالى شَيْئاً مَا أَعْطَاهُ أَحَداً مِنَ الأَوَّلِينَ وَالآخِرِينَ. فَتُرْفَعُ لَهُ شَجَرَةٌ. فَيَقُولُ: يَا رَبِّ أَدْنِنِي مِنْ هذه الشَّجَرَةِ لأَسْتَظِلَّ بِهَا وَأَشْرَبَ مِنْ مَائِهَا. فَيَقُولُ اللهُ يَاابْنَ آدَمَ لَعَلِّي إِنْ أَعْطَيْتُكَهَا تَسْأَلُنِي غَيْرَهَا؟ فَيَقُولُ: يَا رَبِّ لاَ أَسْأَلُكَ غَيْرَهَا، وَيُعَاهِدُهُ أَنْ لاَ يَسْأَلَهُ غَيْرَهَا. وَرَبُّهُ يَعْذُرُهُ، لأَنَّهُ يَرَى مَا لاَ صَبْرَ لَهُ عَلَيْهِ. فَيُدْنِيهِ مِنْهَا فَيَسْتَظِلُّ بِظِلِّهَا وَيَشْرَبُ مِنْ مَائِهَا. ثُمَّ تُرْفَعُ لَهُ شَجَرَةٌ هِيَ أَحْسَنُ مِنَ الأُولَى. فَيَقُولُ: يَا رَبِّ أَدْنِنِي مِنْ هذه لأَسْتَظِلَّ بِظِلِّهَا وَأَشْرَبَ مِنْ مَائِهَا، لاَ أَسْأَلُكَ غَيْرَهَا. فَيَقُولُ: يَا ابْنَ آدَمَ أَلَمْ تُعَاهِدْنِي أَنْ لاَ تَسْأَلَنِي غَيْرَهَا؟ لَعَلِّي إِنْ أَدْنَيْتُكَ مِنْهَا تَسْأَلُنِي غَيْرَهَا؟ فَيُعَاهِدُهُ أَنْ لاَ يَسْأَلَهُ غَيْرَهَا، وَرَبُّهُ يَعْذُرُهُ لأَنَّهُ يَرَى مَا لاَ صَبْرَ لَهُ عَلَيْهِ فَيُدْنِيهِ مِنْهَا، فَيَسْتَظِلُّ بِظِلِّهَا وَيَشْرَبُ مِنْ مَائِهَا. ثُمَّ تُرْفَعُ لَهُ شَجَرَةٌ عِنْدَ بَابِ الْجَنَّةِ هِيَ أَحْسَنُ مِنَ الأُولَيَيْنِ. فَيَقُولُ: يَا رَبِّ أَدْنِنِي مِنْ هذه لأَسْتَظِلَّ بِظِلِّهَا وَأَشْرَبَ مِنْ مَائِهَا لاَ أَسْأَلُكَ غَيْرَهَا. فَيَقُولُ: يَا ابْنَ آدَمَ، أَلَمْ تُعَاهِدْنِي أَنْ لاَ تَسْأَلَنِي غَيْرَهَا؟ قَالَ: بَلَى يَا رَبِّ، لاَ أَسْأَلُكَ غَيْرَهَا. وَرَبُّهُ يَعْذُرُهُ لأَنَّهُ يَرَى مَالاَ صَبْرَ لَهُ عَلَيْهِ فَيُدْنِيهِ مِنْهَا. فَإِذَا أُدْنِيَ مِنْهَا سَمِعَ أَصْوَاتَ أَهْلِ الْجَنَّةِ، فَيَقُولُ: أَيْ رَبِّ أَدْخِلْنِي الْجَنَّةَ. فَيَقُولُ: يَا ابْنَ آدَمَ مَا يَصْرِينِي مِنْكَ؟ ايَرْضِيكَ أَنْ أُعْطِيكَ قَدْرَ الدُّنْيَا وَمِثْلَهَا مَعَهَا. فَيَقُولُ: يَا رَبِّ أَتَسْتَهْزِئُ بِي، وَأَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِينَ. فَضَحِكَ ابْنُ مَسْعُودٍ. فَقَالَ: أَلاَ تَسْأَلُونِي مِمَّ ضَحِكْتُ؟ فَقِيلَ: مِمَّ تَضْحَكُ؟ فَقَالَ: هكَذَا ضَحِكَ رَسُولُ اللهِ ﷺ. فَقِيلَ مِمَّ تَضْحَكُ؟ فَقَالَ مِنْ ضَحِكِ رَبِّ الْعَالَمِينَ حِينَ

قَالَ: أَتَسْتَهْزِئُ بِي وَأَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِينَ. فَيَقُولُ: إِنِّي لاَ أَسْتَهْزِئُ بِكَ وَلَكِنِّي عَلَى مَا أَشَاءُ قَادِرٌ]. أخرجه مسلم.

قوله «مَا يُصْرِينِي مِنْكَ» أي ما الذي يرضيك ويقطع مسألتك، من التصرية، وهى الجمع والقطع. ومنه المصراة التي جمع لبنها وقطع حلبه.

6. (5156)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennete en son giren kimse, bazan yürür, bazan ağlar. Ateş de arada sırada onu yalar geçer. Cehennemi tamamen geçince dönüp ona bir nazar eder ve:

"Senden beni kurtaran Allah münezzehdir! Allah Teala hazretleri, bana evvelîn ve ahirînden hiç kimseye vermediği şeyi verdi!" der. Derken ona bir ağaç gösterilir.

"Ya Rabbi! der, beni şu ağaca yaklaştır da altında gölgeleneyim, suyundan içeyim." Allah Teala hazretleri:

"Ey ademoğlu! Dilediğini versem benden başka bir şey istemezsin değil mi?" der. Adam:

"Ey Rabbim, ondan başka bir şey istemeyeceğim!" der ve başka bir şey istemeyeceğine dair söz verir. Rabbi de onun özrünü kabul eder. Çünkü o, sabredemeyeceği şeyi görmüştür. Onu ağaca yaklaştırır. Adamcağız, onun gölgesinde gölgelenir, suyundan içer. Sonra adama, evvelkinden daha güzel bir ağaç daha gösterilir. Dayanamayıp:

"Ey Rabbim! Beni şuna yaklaştır, gölgesinde gölgeleneyim, suyundan içeyim, artık senden başka bir şey istemeyeceğim!" der. Allah Teala:

"Ey ademoğlu! Bana öncekinden başkasını istememeye söz vermemiş miydin? Ben seni yaklaştıracak olsam başka şeyler isteyeceksin!" der. Adam, başka şey istemeyeceği hususunda söz verir. Rabbi de onu mazur görür. Çünkü o, sabredemeyeceği şeyi görmüştür. Adamı ona yaklaştırır. Adam onun gölgesinde gölgelenir, suyundan içer.

Sonra ona cennetin kapısının yanında bir ağaç yükseltilir. Bu ağaç diğer ikisinden daha güzeldir. Adam yine:

"Ey Rabbim! Beni şuna yaklaştır da gölgesinde gölgeleneyim, suyundan içeyim, senden başka bir şey istemiyorum!" der. Rab Teala:

"Ey ademoğlu! Sen, ondan başka bir şey istemeyeceğine dair bana söz *vermemiş miydin?" der. Adam:*

"Evet, Rabbim! Senden, başka bir şey istemeyeceğim!" der. Rabbi onu mazur görür. Çünkü o, sabredemeyeceği bir şey görmüştür. Onu bu ağaca yaklaştırır. Adam ona yaklaştırılınca cennet ehlinin seslerini işitir. (Dayanamayıp):

"Ey Rabbim! Beni cennete sok!" der. Rab Teala:

"Ey ademoğlu! Beni senden kurtaracak şey nedir! Dünya kadarını ve beraberinde mislini versem razı olur musun!" der. Adam:

"Ey Rabbim! Benimle istihza mı ediyorsun? Sen ki Âlemlerin Rabbisin!" der."

İbnu Mes'ud bu noktada güldü ve: "Niye güldüğümü sormuyor musunuz?" dedi.

"Niye güldün söyle!" dediler.

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da böyle gülmüştü. "Niye güldünüz?" diye soruldu da:

"Rabbülalemin'in, adamın "Sen ki Âlemlerin Rabbisin, benimle istihza mı ediyorsun?" demesine gülmesine gülüyorum!" dedi.

Allah Teala hazretleri:

"Ben seninle istihza etmiyorum. Lakin ben, Azimüşşan dilediğimi yapmaya kadirim!" buyurdular." [Müslim, İman 310, (187).]

DÖRDÜNCÜ BAB

RÜ'YETULLAH (ALLAH'IN GÖRÜLMESİ)

5157 ١- عَنْ جرير بن عَبْدِالله رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [نظرَ رَسُولُ الله ﷺ الى الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ. فقَالَ: إنَّكُمْ سترونَ ربَّكُمْ عَيَاناً كَمَا ترونَ هذَا الْقَمَرَ لاَ تُضَامُونَ في رؤيته. فإنِ اسْتَطَعْتُمْ أنْ لاَ تُغْلَبُوا على صَلاَةٍ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا فَافْعَلُوا. ثُمَّ قَرَأ: ﴿وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ﴾]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

1. (5157)- *Cerir İbnu Abdillah* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir dolunay gecesi, aya baktı ve:

"Siz şu ayı gördüğünüz gibi, Rabbinizi de böyle perdesiz göreceksiniz ve O'nu görmede bir sıkışıklığa düşmeyeceksiniz (herkes rahatça görecek). Artık, güneşin doğma ve batmasından önce hiç bir namaz hususunda size galebe çalınmamasına gücünüz yeterse bunu yapın (namazları vaktinde kılın, vaktini geçirmeyin)."

Cerir der ki: "Resulullah, sonra şu ayeti okudu: **"Rabbini güneşin doğmasından ve batmasından önce hamd ile tesbih et!"**(Ta-ha 130). [Buhârî, Mevakitu's-Salat 6, 26, Tefsir, Kaf 1, Tevhid 24; Müslim, Mesacid 211, (633); Ebu Davud, Sünnet 20, (4729); Tirmizî, Cennet 16, (2554).]

AÇIKLAMA:

1- Sadedinde olduğumuz hadis, kıyamet günü mü'minlerin, Allah Teala'yı gözleriyle göreceklerini ifade ediyor. Rü'yetullah meselesi, ulema arasında derin tahlillere ve münakaşalara mevzu olmuş kelamî bir meseledir. Şu kadarını söyleyelim: Ehl-i Sünnet uleması ahirette Allah'ı mü'minlerin göreceği hususunda müttefiktir. Bu meselede, pek çok hadis-

ten başka, Kur'an-ı Kerim'den de delil gösterilmiştir. وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ **"O gün yüzler vardır ter ü tazedir, Rablerini görecektir"** (Kıyamet 22-23). Haricîler, Mu'tezile ve Mürcie'den bazıları "Görme işi, görülen şeyin mahluk olmasını bir mekan işgal etmesini gerektirir" mülahazasıyla rü'yetullahı inkar etmişler, mezkur ayette geçen نَاظِرَةٌ (görecek) kelimesini مُنْتَظِرَةٌ (bekleyecek) diye te'vil etmişlerdir. Kendi görüşlerine delil olarak: لاَتُدْرِكُهُ الأَبْصَارُ **"O'nu gözler idrak edemez"** (En'am 103) ayetiyle, Hz. Musa hakkında söylenmiş olan لَنْ تَرَانِي **"Sen beni göremeyeceksin"** (A'raf 143) ayetlerini zikretmişlerdir. Ancak Ehl-i Sünnet, bu ayetlerin dünyadaki görmeyi nefyettiğini söyleyerek, onların iddiasına itibar etmemiştir.

2- Hadiste geçen لاَتُضَامُّونَ (sıkışıklığa düşmeyeceksiniz) tabiri, rivayetlerde farklı imlalarla gelmiştir. Hepsi, görme olacağını ifade etmede bütünleştiler. Sözgelimi hilalin görülmesi rahat değildir, bazıları zorlanır, belli noktalarda görüldüğü için tezahum ve sıkışıklık mevzubahis olabilir. Halbuki dolunay görülmesi herkes tarafından, zahmetsizce vukua gelir, birbirlerini itmeye de gerek kalmaz. İşte kıyamette Rab Teala'nın görülmesi bu çeşitten bir görülmedir.

5158 ٢ – وعن صُهَيب رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : إذَا دَخَلَ أهْلُ الْجَنَّةِ الْجَنَّةَ يَقُولُ اللهُ تَعَالى: تُرِيدُونَ شَيْئاً أزِيدُكُمْ؟ فَيَقُولُونَ: ألَمْ تُبَيِّضْ وُجُوهَنَا، ألَمْ تُدْخِلْنَا الْجَنَّةَ، ألَمْ تُنَجِّنَا مِنَ النَّارِ؟ قَالَ: فَيُكْشَفُ الْحِجَابُ. فَمَا أُعْطُوا شَيْئاً أحَبَّ إلَيْهِمْ مِنَ النَّظَرِ الى رَبِّهِمْ تَبَارَكَ وَتَعالى. ثُمَّ تَلا هذهِ الآيَةَ: ﴿ لِلَّذِينَ أحْسَنُوا الْحُسْنَى وَزِيَادَةٌ ﴾]. أخرجه مسلم والترمذي.

2. (5158)- *Hz. Süheyb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennetlikler cennete girince Allah Teala hazretleri:

"Bir şey daha istiyorsanız söyleyin, onu da ilaveten vereyim!" buyurur. Cennetlikler:

"Sen bizim yüzlerimizi ak etmedin mi? Sen bizi cennete koymadın mı? Sen bizi cehennemden kurtarmadın mı (daha ne isteyeceğiz?)" derler.

Derken perde açılır. Onlara, yüce Rablerine bakmaktan daha sevimli bir şey verilmemiştir."

Süheyb der ki: "Resulullah bu sözlerinden sonra şu ayeti tilavet buyurdular. (Mealen): **"İyi iş, güzel amel yapanlara, daha güzel iyilik bir de ziyade vardır"** (Yunus 26). [Müslim, İman 297, (181); Tirmizî, Cennet 16, (2555).]

5159 ٣- وعن أبى ذَرٍّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [سَأَلْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ: هَلْ رَأَيْتَ رَبَّكَ تَعالى؟ قَالَ: نُورٌ، أَنّي أَرَاهُ]. أخرجه مسلم والترمذي.

3. (5159)- *Ebu Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Sen Rab Teala'nı hiç gördün mü?" diye sordum.

"Nurdur, ben O'nu nasıl görürüm" buyurdular. " [Müslim, İman 291, (178); Tirmizî, Tefsir, Necm, (3278).]

AÇIKLAMA:

Nevevî, bu hadisin manasını şöyle tavzih eder: "Bunun manası: "O'nun hicabı (perdesi) nurdur, O'nu ben nasıl görebilirim?" demektir. *İmam Ebu Abdillah el-Mazirî* de: "...manası: "Nur, görmede bana mani oluyor, tıpkı herkes için olduğu gibi: Işık gözü kamaştırır, bakanla, araya girdiği eşyanın bakan tarafından görülmesine mani olur" demektir."

Müslim'in bir rivayetinde, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, Ebu Zerr'in "Rabbini gördün mü?" sorusuna verdiği cevap رَأيْتُ نُوراً *"Bir nur gördüm"* şeklindedir. Bunu şarihler: "Ben, nur gördüm o kadar, başka bir şey görmedim" şeklinde tavzih ederler.

İki rivayet zahirde zıt gibi görünür ise de, aslında böyle bir zıddiyet yoktur. Aynı manada birleşirler. Çünkü birincide kastedilen, gözün görmekten aciz kalacağı baskın nurdur. *Resulullah* bunu göremediğini ifade buyurmaktadır. İkinci nur, birinci perde olan, görülebilecek bir nurdur. Resulullah bu perde nuru görmüştür. Nitekim gece karanlığında bakılınca karşıdan bize ışık tutulsa ışığı görürüz, ancak gerisini göremeyiz.

Allah'ın nura nisbetini ifade eden nassları te'vil ederek anlamaya çalışan bir kısım alimler, اللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ *"Allah semavat ve arzın nurudur"* ayeti ile, Allah'ı nur olarak ifade eden diğer hadisleri "Allah nurun halıkıdır" şeklinde bir te'vile tabi tutarlar. Bunlara göre Allah'a nur demek, teşbih olmaktadır. Zira, nur, bir nevi cisimdir. Halbuki Allah لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ dir. Yani "Onun bir benzeri yoktur."

Mevzu, müteakip hadiste daha da açıklığa kavuşacak.

5160 ٤– وعن مسروق قال: [قُلْتُ لِعَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها. يَاأُمَّتَاهُ: هَلْ رَأَى مُحَمَّدٌ ﷺ رَبَّهُ؟ فَقَالَتْ: لَقَدْ قَفَّ شَعْرِي مِمَّا قُلْتَ. أَيْنَ أَنْتَ مِنْ ثَلَاثٍ، مَنْ حَدَّثَكَهُنَّ فَقَدْ كَذَبَ. مَنْ حَدَّثَكَ أَنَّ مُحَمَّداً رَأَى رَبَّهُ فَقَدْ كَذَبَ. ثُمَّ قَرَأَتْ: ﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ﴾. وَمَنْ حَدَّثَكَ أَنَّهُ يعلم مَا فِي غَدٍ فَقَدْ كَذَبَ. ثُمَّ قَرَأَتْ: ﴿وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَداً﴾؛ وَمَنْ حَدَّثَكَ أَنَّهُ كَتَمَ شَيْئاً مِنَ الْوَحْيِ فَقَدْ كَذَبَ. ثُمَّ قَرَأَتْ: ﴿يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ﴾ الآيَةَ: وَلَكِنَّهُ رَأَى جِبْرِيلَ فِي صُورَتِهِ مَرَّتَيْنِ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

4. (5160)- *Mesruk* rahimehullah anlatıyor: "Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye dedim ki: "Ey anneciğim! Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)* Rabbini gördü mü?" Bu soru üzerine:

"Söylediğin sözden tüylerim ürperdi. Senin üç hatalı sözden haberin yok mu? Kim onları sana söylerse yalan söylemiş olur. Şöyle ki: Kim sana: "Muhammed Rabbini gördü" derse yalan söylemiş olur.

(Hz. Aişe bu noktada, sözüne delil olarak) şu ayeti okudu. (Mealen): **"Onu gözler idrak edemez, O ise gözleri idrak eder"** (En'am 103).

Devamla dedi ki: "Kim sana derse ki Muhammed yarın olacak şeyi bilir, yalan söylemiştir. Zira ayet-i kerimede (mealen): **"Hiçbir nefis yarın ne kesbedeceğini bilemez"** (Lokman 34) buyrulmuştur. Kim sana Muhammed'in vahiyden bir şey gizlediğini söylerse o da yalan söylemiştir. Çünkü ayet-i kerimede (mealen): **"Ey Peygamber! Sana Rabbinden her indirileni tebliğ et. Şayet bunu yapmazsan Allah'ın risaletini tebliğ etmiş olmazsın"** (Maide 67) buyrulmuştur. Lakin Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Cibril'i (suret-i asliyesinde) iki sefer görmüştür." [Buhârî, Tefsir, Maide 7, (Bed'ül-Halk 6, Tefsir, Necm 1, Tevhid 4; Müslim İman, 287, (177); Tirmizî, Tefsir, En'am (3070).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, bazı tariklerinde şöyle başlar: "Mesruk der ki: "Ben Hz. Aişe'nin yanında dayanmış duruyordum. Bana: "Ey Ebu Mesruk! Üç söz vardır, kim onlardan birini söylerse, Allah'a en büyük iftirayı yapmış olur..." dedi.

Hz. Aişe Allah hakkında en büyük iftira olarak tavsif ettiği sözleri yukarıda kaydettiğimiz üzere teker teker sayar ve onların butlanını gösteren ayetleri zikreder.

Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin cedelî üslubundan, bu üç iddianın, daha onun zamanında piyasada tedavül ettiğini ve meselelerin münakaşa edilmeye başlandığını anlamaktayız. Hadisin Teysir'e intikal eden veçhinde yok ise de, başka vecihlerinde bu meselelerden bazısına, Mesruk'un, mukabil ayet okuyarak itiraz ettiğini görmekteyiz. Mesela, Hz. Aişe'nin: "O'nu gözler idrak edemez, O ise gözleri idrak eder" ayetiyle delillendirdiği, "Allah'ın görülemeyeceği" fikrine karşı şöyle der:

"Ey mü'minlerin annesi! Bana mühlet tanı, beni fazla sıkıştırma. Allah Teala hazretleri: ﴿وَلَقَدْ رَآهُ بِالْأُفُقِ الْمُبِينِ﴾ ﴿وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً اُخْرٰى﴾ **"Yemin olsun ki, peygamber onu apaçık ufukta gördü"** (Tekvir 23); **"Yemin olsun ki, onu başka bir inişte de gördü"** (Necm 13) buyurmadı mı?" dedim. *Hz. Aişe* de: "Bu ümmetten, o meseleyi *Resulullah*'a ilk soran ben oldum. *Aleyhissalâtu vesselâm:* "O Cibril'dir. Ben onu bu iki defadan başka halkedildiği şekilde görmedim. Onu, semadan inerken vücudunun büyüklüğü arz ile sema arasını kaplamış olarak gördüm" buyurdular" der.

Hz. *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ)'dan gelen bazı rivayetler de meselenin o zaman ciddi şekilde münakaşa edildiğini gösterir. Bir rivayette *İbnu Ömer*'in, *Abdullah İbnu Abbas*'a adam göndererek هَلْ رَأٰى مُحَمَّدٌ رَبَّهُ "Muhammed Rabbini gördü mü?" diye sordurduğunu, İbnu Abbas'ın da: "Evet!" diye cevap verdiğini, bir başka rivayette *İbnu Abbas*'ın: "(Ateşte yanmayan) hulle ile *Hz. İbrahim*'in, kelam (Allah'la konuşma) ile Hz. Musa' nın, rü'yet (Allah'ı görmek) ile de Hz. Muhammed'in mümtaz kılınmasına hayret mi ediyorsunuz? [Allah Teala hazretleri] İbrahim'i hulle ile, Musa'yı kelamla, Muhammed'i de rü'yetle seçkin kıldı" dediğini görmekteyiz.

İbnu Abbâs, bu ifadelerinde "görme" hadisesini mutlak bırakmıştır. Yani bu ifadelerde Resûlullah'ın Cenab-ı Hakk'ı "gözleriyle" gördüğü manası da mevcuttur. Halbuki, yine İbnu Abbas'tan bize nakledilen bazı rivayetlerde bu görme hâdisesi "gözle" değil "kalble" vuku bulmuştur. Nitekim Müslim'in bir rivayetinde ﴿مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأٰى﴾ ﴿وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً اُخْرٰى﴾ **"Onun gördüğünü kalb yalan çıkarmadı.. Andolsun ki onu diğer bir defa da Sidretü'l-Müntehâ'nın yanında gördü"** (Necm 11-14) âyeti hakkında şöyle demiştir: رَأٰى رَبَّهُ بِفُؤَادِهِ مَرَّتَيْنِ "O, Rabbini kalbiyle iki sefer görmüştür." Bir başka tarikte رَآهُ بِقَلْبِهِ "O'nu kalbiyle gördü" demiş,

bir başka rivayette لَمْ يَرَهُ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ بِعَيْنِهِ إِنَّمَا رَآهُ بِقَلْبِهِ "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* Rabbini gözüyle görmedi, bilakis kalbiyle gördü" diye ısrar etmiştir.

Alimler, bu meselede *Hz. Aişe*'nin nefyi ile İbnu Abbas'ın isbatını şöyle te'lîf ederler: "Nefiy gözle görmekle ilgilidir, isbat ise kalble görmekle ilgilidir." Ve derler ki: "Kalble rü'yetten maksad, kalbin hakiki görmesidir. Sadece ilim husulü değildir. Çünkü Aleyhissalâtu vesselâm, Allah'ı her an bilmekte idi. Öyleyse, rü'yeti isbattan maksad, Allah'ı kalbi ile görmesidir. Ona hâsıl olan rü'yet, kalpte yaratılmış olan rü'yettir, tıpkı diğer insanlara gözde yaratılan rü'yet gibi. Rü'yet (görme) hâdisesi ise, her ne kadar âdeten gözde yaratılması câri ise de, hadd-i zâtında, aklen husûsi bir şarta bağlı değildir."

İbnu Hacer, mevzuyu, önceki hadisin şerhi zımnında kaydettiğimiz rivayetleri de zikrederek tahlile şöyle devam eder: "İbnu Huzeyme kuvvetli bir senetle Hz. Enes'ten: "Muhammed Rabbini gördü" rivayetini kaydeder. Müslim'de Ebu Zerr rivayeti olarak, onun Resûlullah'a bu hususta sorduğu, Resûlullah'ın: *"Nurdur, nasıl görebilirim?"* dediği kaydedilmiştir. Ahmed'de yine Ebu Zerr'den: *"Bir nur gördüm"* cevabını aldığını, *İbnu Huzeyme*'de Ebu Zerr'in: "Allah'ı kalbiyle gördü, gözüyle görmedi" dediği kaydedilmiştir. Böylece, Ebu Zerr'in Nur'u zikirdeki gayesi açıklık kazanmaktadır: "Nur, Resûlullah'ın, Allah'ı gözüyle görmesine mâni olmuştur."

İbnu Hacer devamla der ki: "Kurtubî, el-Müfhim'de, "Bu meselede tevakkuf etmek gerekir" diyenlerin görüşünü tercih eder. Bu görüşü birkısım muhakkiklere nisbet eder ve: "Bu babta kesin bir delil yok" diyerek mezkur görüşü takviye eder ve devamla der ki: "Her iki görüş sahiplerinin istidlalde kullandıkları deliller zahirde müteârızdırlar ve te'vile kâbildirler. Mesele ise, amelî meselelerden değil ki, zannî delillerle iktifa edilsin. Bu mesele akideye girmektedir. Akide hususunda katî delillerle istidlâl edilir. *İbnu Huzeyme,* Kitâbu't-Tevhîd'de rü'yetin isbatını tercih etmiş, bu hususta istidlal için sözü uzatmıştır. Onu burada zikretmeyeceğiz. *İbnu Abbâs*'tan vârid olan görüşü, "rü'yet iki sefer vaki oldu, biri kalbiyle" diye te'vil eder. Bu hususta kaydettiğim seni iknaya yeterlidir."

İbnu Hacer, Ahmed İbnu Hanbel'in de rü'yeti isbat edenlerden olduğuna dair rivayet geldiğini kaydeder, ancak bunun bir rivayet hatası olduğuna dair yapılan açıklamaları da kaydeder.

Rü'yetin sübutuna meyleden Nevevî der ki: "Hz. Aişe, rü'yeti merfu

bir hadise dayanarak reddetmiyor, eğer nezdinde bu hususta bir rivayet olsaydı onu zikrederdi. İstinbatını, ayetin zâhirinden zikrettiği manaya dayandırmıştır. Halbuki bu meselede sahâbeden birkısmı kendisine muhalefet etmiştir. Usul kâidesine göre, sahâbeden biri bir hükme varır, diğer bir sahâbe de ona muhalefet ederse, onun bu sözü kesin, bağlayıcı bir hüccet olmaz."

İbnu Hacer, Nevevî'nin bu sözünü kaydettikten sonra, bunu nasıl söylediğine hayretini ifade eder ve Hz. Aişe'nin, Müslim'de gelen ve biri şu açıklamamızın baş tarafında kaydettiğimiz rivayet [27] olmak üzere kaydettiği birkaç rivayetle, *Hz. Aişe*'nin bu meselede Resûlullah'ın açıklamasına dayandığını belirtir.

Hadiste mevzu edilen bu husus, Resûlullah'ın Cebrail aleyhisselâm'ı fıtrî ve aslî hüviyetiyle iki sefer görmesidir. Bunun biri yeryüzünde vukûa gelmiştir. Vahyin bidayetlerinde, yukarı ufukta, arz ve sema arasını dolduran bir azamette görmüştür. İkincisi ise, Mîraç sırasında, *Sidretü'l-Münteha*'nın yanında vukûa gelmiştir.

27- Mezkur rivayette, Hz. Aişe, sorusu üzerine Mesrûk'a: "Bu ümmetten, o meseleyi Resûlullah'a ilk soran ben oldum. Aleyhissalâtu vesselâm: "O, Cibril'dir!.." buyurdular" demiştir.

KESB (KAZANÇ) BÖLÜMÜ

(Bu bölümde üç fasıl vardır.)

BİRİNCİ FASIL

HELAL KAZANCA TEŞVİK HARAMDAN SAKINDIRMA

İKİNCİ FASIL

MÜBAH KAZANÇ VE MÜBAH YİYECEKLER

★ KUR'AN'I YAZMA VE ÖĞRETMENİN ÜCRETİ

★ İŞÇİLERİN RIZIKLARI

★ İKTA

★ HACAMAT YAPANIN ÜCRETİ

ÜÇÜNCÜ FASIL

MEKRUH KAZANÇLAR

★ KÖPEĞİN FİATI

★ KEDİNİN FİATI

★ HACAMAT YAPANIN KAZANCININ MEKRUHLUĞU

★ DAMIZLIK ERKEK HAYVANIN ÜCRETİ

★ KASÂME

★ MADEN

★ SULTANIN İHSANI

★ MÜTEBARİLER

★ MEKS

UMUMİ AÇIKLAMA

Kesb, kazanmak manasına mastardır. Kelime, mal gibi maddî kazançlar için kullanıldığı gibi, ilim gibi, hayır veya şer gibi mânevî kazançlar için de kullanılır. Kisb şeklinde de isti'mâl edilen kelime asıl itibariyle *cem'etmek* manasına gelir.

Sadedinde olduğumuz bölümde daha ziyade maddî kesb, maişetimiz için dünyevî kazanç kastedilmektedir. Dinimiz, ahirete öncelik verilmesini esas almış ise de (Duha 4), müntesiblerinden dünyayı ihmal etmemelerini de talep eder. Dünyanın ihmal edilmemesi, maddî kesbe yer verilmesi demektir. Dilimizde *"Hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için, yarın ölecekmiş gibi âhiret için çalış"* şeklinde şöhret yapan bir hadis, farklı şekillerde Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan rivayet edilmiştir. Suyûtî'nin Câmiu's-Sağîr'de kaydettiği bir veçhi şöyle إِعْمَلْ عَمَلَ امْرِءٍ يَظُنُّ اَنْ لَنْ يَمُوتَ اَبَدًا وَاحْذَرْ حَذَرَ امْرِءٍ يَخْشَى اَنْ يَمُوتَ غَدًا *"Hiç ölmeyeceğini zanneden kişi gibi (dünya için) çalış, yarın öleceğinden korkan kimse gibi de (dünyaya bağlanmaktan) kaçın."* Bu hadisten, "dünyaya karşı ulemânın verdiği cevaplardan biri şöyle: "Eğer insan ebedî yaşayacağını bilirse dünyaya hırsı azalır ve bilir ki, arzu ettiği dünyalık, onu talepteki hırs ve koşuşturmayı bir kenara bıraksa bile elinden kaçıcı değildir. Şöyle der: "Dünyalığımı bugün kaçırsam bile yarın elde ederim, nasıl olsa ben ebedî yaşayacağım." Bu sebeple Resûlullah: *"Dünyalık hususunda ebedî yaşayacağını zanneden kimsenin ameliyle amel et, dünya işleri için hırslı olma"* buyurulmuştur." Bu te'vile göre, hadis hoş bir metod ve tatlı bir lafızla dünyalık talebinde teenni ve hafifliğe teşvik etmiş olmaktadır. Hadis, diğer taraftan âhiret ameliyle ilgili olarak da, -hadisin zahirinde görüldüğü üzere- *"yarın öleceğini zanneden kimsenin gayretiyle gayret göster"* irşadında bulunmuş olmaktadır.

Ancak şunu da bilmemizde gerek var: Kur'ân-ı Kerîm, وأمر اهلك بالصلاة yani **"Ailene namazı emret!"** (Tâ-ha 132) açıklığında bir emirle dünya işlerine teşvîke yer vermez. "Namaz kıl!", "Oruç tut!", "Zekat ver!", "Ahiret dünyadan daha hayırlıdır" gibi pek çok irşatlarla ibadet hayatımızla ilgili açık emirlerde bulunduğu halde, insanları iş hayatına ve dünyevî kazanca teşvîk edici sarîh emirlerde bulunmaz. Fakat bu, Kur'ân'da o meselenin yer almadığı manasına da gelmez. Biz bu meselenin zihinlerde yanlış yer etmemesi için, kazançla ilgili olan bu bölüme girerken, çocuk terbiyesinde meslekî formasyon işinin Kur'ân'da nasıl ele alındığını aydınlatan bir tahlilimizi kaydediyoruz. Mevzu geldikçe ifade ettiğimiz üzere, bir kere daha ifade edelim: İslâm'a göre, bugünkü temel eğitim dediğimiz farz-ı ayn ilimler meyanında bir meslek öğretimi de yer alır. Aşağıdaki tahlilimiz, Kur'ân-ı Kerîm'in bu meseleye dolaylı bir üslubla yer verdiğini göstermekle kalmayacak, bunu dolaylı ele alışının sebeplerini de belirtecektir:

MESLEK ÖĞRETİMİ

Kur'ân-ı Kerîm, hayata hazırlama safhasında çocukların dinî terbiyeleri üzerinde hassasiyetle durmakta, bu meselenin ehemmiyetini kavramada hiçbir tereddüt ve muğlaklığa yer bırakmamak için oldukça teferruatlı meselelere temas edip açıklık getirmekte, birkısım tekrarlarla da meseleyi iyice te'kîd etmektedir.

Hayata hazırlık safhasının diğer mühim bir meselesi olan *"meslekî formasyon"* meselesinde ise, aynı açıklık ve ısrar görülmez. Buradaki teenni ve ibhâma (yâni mübhemliğe) bakarak, Kur'an-ı Kerîm'in meslek öğretimi işine ehemmiyet atfetmeyip ihmal ettiği neticesini çıkarmak çok acele verilmiş bir hüküm olur. Böyle bir hüküm bizi, dinimiz hakkında yanlış ve insafsız bir kanaata sevkeder.

Evet Kur'ân-ı Kerîm, çocukların meslekî formasyonlarını da ihmal etmez. Onların dünyevî istikballerinin de yeterince düşünülüp, bu maksadla bir kısım tedbirler alınmasının, çocuğa bu mes'elede de önderlik ve rehberlik edilmesinin gereğine irşad eden müteaddid ayetler mevcuttur. Ancak, bunlar dinî terbiye meselesinde olduğu kadar açık ve ısrarlı görülmezler, kısmen dolaylı ve mübhemdirler.

Meslek öğretimi meselesinin, dolaylı da olsa, hangi ayetlerde ele alındığı noktasına geçmeden önce, bu mevzuya niçin dolaylı ve mübhem olarak yer verildiğini belirtmemiz gerekiyor:

Önce, şu husus bilinmeli ki, Kur'ân-ı Kerîm, bizi ilgilendiren her şeye ehemmiyeti nisbetinde yer vermektedir. Bir kısım mes'elelere dolaylı bir işaretle, bir başkasına açık bir ayetle temas edip geçmişken, diğer bir kısım meselelere tekrarla, ısrarla yer vermiş, nazar-ı dikkatleri fazlaca çekmiş bulunmaktadır.

Burada akla şöyle bir sual gelebilir: "Ehemmiyetin ölçüsü nedir? Bu herkese göre değişir, birisi için mühim olan, bir başkası için değildir!" Bu soruya şöyle cevap verebiliriz:

Ehemmiyetin ölçüsü elbette insanın, hususan günümüz insanının hevâsı ve bencil hükmü değildir. Burada ölçü, İlâhîdir. Yani, insanın yaratılışında Cenâb-ı Hakk'ın güttüğü maksadlardır. Kur'ân bu İlâhî maksad ve gayelerde rehber kitaptır.

Bu açıdan bakarsak, Kur'ân-ı Kerîm'in iki büyük dâirenin mühim meselelerini açıkladığını görürüz:

1- *Rubûbiyet Dairesi:* Yani Cenab-ı Hakk'a ait olan daire. İnsanlarca meçhul olan o daireyi Kur'ân'dan ve Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den başka tanıtacak bir mârifet ve ilim kaynağı mevcut değildir. O dairenin, insanlarca bilinmesi gereken birkısım meseleleri, şuunâtı vardır. Cenâb-ı Hakk'ın isimleri, mebde' ve meâd (yani başlangıcımız ve sonumuz), yaratılış, ceza, mükâfaat, cennet, cehennem, hesap, kitap, melâike gibi... Kur'ân bunlara yer verirken her birinin insanın yaratılış gâyesi açısından arzettiği ehemmiyet nisbetinde farklı sayılarda tekrar eder, açıklık getirir.

2- *Ubudiyet Dairesi:* Bu daire, kulluk dairesidir. İnsanların Allah'a karşı vazifelerini, birbirleriyle olan münasebetlerini ilgilendiren daire. Bu dairenin de pek çok meseleleri vardır. Bu meselelerden bazısı bazısına nazaran daha çok ehemmiyet taşımaktadır. Keza, bir kısmının ehemmiyeti açık olduğu, herkesçe görüldüğü halde, bazılarının ehemmiyeti görülmez ve kolay kolay anlaşılmaz. Hatta öyle meseleler vardır ki, insanın yaratılış gayesi açısından birinci derecede ehemmiyet arzetmesine rağmen, kendi kendine bunu idrak etmesi mümkün değildir. Şu halde Kur'an-ı Kerim, kulluk dairesinin mesele ve vazifelerine temas ederken İlahî zaviyeden ehemmiyetli olanlara insanlar tarafından ehemmiyeti kavranamayacak, ihmal edilecek durumda olanlara daha çok yer vermeli, tekrarla üzerinde durmalıdır. Aksine ehemmiyetini kavramada zorluk çekilmeyecek olan veya ister istemez idrak edilip anlaşılacak olan meselelere şöyle bir temas edip, bir işarette bulunup geçmelidir.

Bu noktada hemen şunu söyleyebiliriz: Ubudiyet dairesinin vazifelerinden olan namaz, oruç, zekat, hacc gibi ibadetler İlahî zaviyeden, insanın yaratılış gayeleri açısından birinci derecede ehemmiyet taşıdığı halde, insanlarca kavranıp gereğince takdir edilmesi mümkün değildir. Öyle ise Kur'an burada ısrar etmeli, tekrarla üzerinde durmalıdır. Nitekim öyle olduğunu gördük.

Halbuki, yine ubudiyet dairesinin meselelerinden biri olan meslekî formasyon, yani, dünyevî istikbalin kazanılması, yeni nesillerin bu maksadla hazırlanması meselesi, bizzat insanlarca ehemmiyet takdir edilen, öncelikle düşünülen bir husustur. İnsan aklıyla, tecrübesiyle, maddî hayatın tabii nizam ve akışıyla o meseleyi düşünür, anlar ve tedbirini alır. Binaenaleyh bu mevzuun Kur'an'da ana davalardan biri olarak değerlendirilip doğrudan ele alınmasına gerek yoktur. Tebeî bir nazarla, tâli bir mesele olarak ele alıp dolaylı şekilde yer vermek, temas edip geçmek yeterlidir ve gerçekten de öyle yapılmıştır.

KUR'AN'DA MESLEKÎ İHZARİYELER:

Yukarıdaki kısa açıklamadan sonra şunu söyleyebiliriz: Meslek öğretimi meselesini sarih olarak ele almamış olan Kur'an-ı Kerim buna ihzariyeler tarzında yer vermiştir. Yani meslekî öğretim ve formasyonu netice verecek birçok hazırlayıcı (ihzarî) unsurlar, dinî emirler olarak Kuranî mesaja dercedilmiştir. Bunlar ferdî ve içtimâî hayatın gereği olarak herkesin ister istemez karşılaşacağı bazı maddî emrivakilerin yönlendirilmesi ile sağlanmıştır. Bir başka ifade ile Kur'an, maddî hayatın vazgeçilmez bir kısım meselelerine dinî bir yaklaşımla temas ederek bunların helal olan cihetini, Allah nezdinde makbul ve güzel olan tarz ve istikametini beyan etmiş, uhrevî mükâfaatı hatırlatarak gösterilen istikamette tayin edilen tarzda gidilmesini talep etmiştir. Bu taleplerin hakkıyla yerine getirilmesi, mü'mini, ister istemez bir maksada hazırlayacak ve bir hedefe sevkedecektir. *"Meslekî formasyon"* olarak tebellür ve tezahür eden bu "hedef"e, ferdi, dolaylı olarak hazırladığı için Kur'an' da yer verilmiş olan bu tedbirî unsurlardan her birine -günlük lisanımıza kısmen yabancı da düşse- ihzariye veya "dispozisyon" diyebiliriz.

Şimdi ifası, mü'mini bir meslek sahibi olmaya ve bir meslek icra etmeye ve çocuğunu bir meslek üzere yetiştirmeye sevk ve mecbur eden bu Kur'anî ihzariyelerin mühim olanlarından birkaçını belirtmeye çalışacağız.

1) Rızık Helal ve Temiz olmalıdır: "Mü'min bir kimse her şeyden

önce helal ve temiz olan şeyleri istihlak etmek zorundadır. Yediği veya kullandığı şeylerde maddî ve manevî bir kir bulunduğu takdirde yaptığı ibadetlerin kabul edilmeyeceğini Hz. Peygamber haber veriyor. Esasen Kur'an'ın ifadesine göre, ta Hz. Adem'den beri bütün peygamberlere -ve dolayısıyla insanlara- helal ve temiz şeylerin yenmesi emredilmiştir.

"Ey peygamberler! Temiz şeylerden yiyin, faydalı iş işleyin. Doğrusu ben, yaptığınızı bilirim" (Mü'minûn 51)

Bir diğer ayette de şöyle buyrulur:

"Ey iman edenler! Sizi rızıklandırdığımızın temizlerinden yiyin. Yalnız Allah'a kulluk ediyorsanız, O'na şükredin" (Bakara 172).

2) Helal Rızık , Emek Eseridir: Kur'an-ı Kerim, yukarıda kaydettiğimiz misallerde olduğu üzere, birkısım ayetlerinde "helal ve "temiz" rızık yemeyi emrederken, diğer bazı ayetlerinde helal rızkın "ferdî" emekle elde edileceğini ifade etmiştir:

وَاَنْ لَيْسَ لِلاِنْسَانِ اِلاَّ مَا سَعٰى (Mealen): **"İnsan için çalıştığından başkası yoktur"** (Necm 39).

Bütün peygamberlerin (aleyhimüsselam) ellerinin emekleriyle geçindiğini ifade eden Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de yukarıda kaydettiğimiz ayetleri açıklar mahiyette olmak üzere şöyle buyurur:

"Kişi, elinin emeğinden daha hayırlı bir şey asla yememiştir." Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ayrıca, helal rızık için çalışmayı, her Müslümanın "vacib"lerinden biri olarak ifade etmiştir.

Diğer taraftan İslam alimleri, "İlim taleb etmek her Müslümana farzdır" hadisinde ifade edilen "ilm"den muradın "haram-helal ilmi" olduğunu söyleyerek helal kazancın ve buna imkan veren meslek bilgisinin ehemmiyetini dile getirmişlerdir.

3) İnsanlar Birbirlerine Muhtaçtırlar: İnsanları diğer canlılardan ayıran hususiyetlerden biri de hemcinsine olan ihtiyacıdır. Hayvanlar da şüphesiz hemcinslerine ihtiyaç duyarlar ama bu, insanlarınki kadar çok yönlü ve zaruri değildir. Tabiatı icabı medenî bir hayat yaşamak zorunda olan insanın ihtiyaçları çoktur ve bunların hepsini tek başına kendisi karşılayamaz.

Başkalarına olan ihtiyaç, iktisadî hayatta, rızıkların farklılığı şeklinde kendini ortaya koyar. Çalışmanın ve iktisadî gelişmenin, binnetice medenî ve teknik terakkinin de sebep ve zenbereği olan bu ekonomik farklılık ve ihtiyaç durumudur ki, cemiyette işbölümünü ortaya çıkar-

makta, kimini terzi, kimini ayakkabıcı, dülger, bakkal, taksici, pilot, amir, memur, patron, işçi, asker, komutan vs. yapmaktadır. Bakkal dükkanını işleten bakkal, mesleğini icra için müşterilerine hizmet ederken kazandığı parayla ayakkabıcı, terzi, taksici gibi pek çok meslek sahibini çalıştırmakta, istihdam etmektedir. Hz. Peygamber'in, "İnsanların efendisi insanlara hizmet sunandır" sözünün ışığında değerlendirecek olursak herkesin fevkinde yer alan devlet reisliği bile "herkese hizmet" sunan bir vazife olarak değerlendirilebilir.

Medenî hayatın devamı bu işbölümü olmaksızın düşünülemeyeceğinden, bazı mütefekkirler, çok haklı olarak, insanlık için, en büyük felaketin, ferdler arasındaki her çeşit farklılığın kaldırılıp mutlak eşitliğin sağlanacağı günde geleceğini söylemişlerdir.

Kur'an-ı Kerim, mevzumuz açısından son derece ehemmiyetli olan bir ayette, bu karşılıklı ihtiyaç durumuna parmak basarak, rızıkların farklı kılınmasındaki hikmeti belirtir: *"İşbölümü ile birbirleri için çalışmak..."*

اَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضاً سُخْرِياً.

(Mealen): **"Rabbinin rahmetini onlar mı taksim edip paylaştırıyorlar. Dünya hayatında onların geçimlerini aralarında biz taksim ettik. Birbirlerine iş gördürmeleri için kimini kimine derecelerle üstün kıldık"** (Zuhruf 32).

Ayette geçen "iş gördürme" tabiri asıl mevzumuz olan "meslekî formasyon" meselesi açısından büyük ehemmiyet taşır. Zira, gördürülen işler belli bir mesleği ilgilendirir. İnsanların, birbirlerinin işini görebilmesi için o işlerde yetişmesi gerekir. Her işi bilen veya hiçbir işi bilmeyen insanlardan müteşekkil bir cemiyet düşünülemez. Vasıflı mahareti en az isteyen "amelelik" ve "hamallık" bile belli bir tecrübe ve formasyon ister.

Şu halde, birbirlerine iş gördürme esasına dayandırılan helal rızık temini için, yeni yetişen nesillerin "iş görebilir" vasıfta olması şarttır. Bu da meslekî formasyonu gerektirir.

4) Dünya İçin Talep Emri: "İslam dinini diğer pek çok din ve sistemden ayıran bir husus, dünya ve ahiret, madde ve mana, ruh ve beden muvazenesidir. Bunlardan biri, diğeri için feda edilmez. Her ne kadar ahiret düşüncesini zihinlerde daima canlı tutmak isterse de dünyanın ihmal edilmesini talep etmez. Bilakis dünyanın da unutulmaması, ihmal edilmemesi tenbih edilir. Kur'an-ı Kerim bazı ayetlerinde gerçekten ahi-

reti hiç düşünmeden sadece dünyayı talep edenleri kınarken, diğer bazı ayetlerinde de hem dünya ve hem de ahireti talep edenleri takdir eder ve ayrıca وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا **"dünyadaki nasibini unutma"** (Kasas 77) der.

Dünya ve ahireti beraberce talep etmeyi emreden ayetlerden biri de şudur:

"İnsanlardan: "Rabbimiz! Bize dünyada ver" diyenler vardır. Öylesine ahirette bir pay yoktur. "Rabbimiz! Bize dünyada iyiyi, ahirette de iyiyi ver, ateşin azabından koru" diyenler vardır. İşte onlara kazançlarından ötürü karşılık vardır.." (Bakara 200-202).

(Bunu tamamlayan) bir diğer ayet de mealen şöyle:

"Dünyayı isteyene -istediğimiz kimseye dilediğimiz miktarda- hemen veririz. Sonra ona cehennemi hazırlarız, yerilmiş ve kovulmuş olarak oraya girer. Ahireti isteyip, inanmış olarak onun için gerekli çalışmada bulunan kimselerin, işte onların çalışmaları meşkur (makbul) olur. Her birine, onlara da, bunlara da Rabbinin vergisinden birbiri ardınca veririz. Rabbinin vergisi kimseden men edilmiş değildir" (İsra 18-20).

5- Çocuğun Maddî İstikbalini Düşünme Fikri: Meslekî formasyon meselesini aydınlatan ve garantileyen bir husus da budur. Kur'an-ı Kerim'de bu fikir pek açıktır. Ancak, Kur'an bu mevzuyu, yarınlarını samimi olarak düşünüp tedbir alacak hamiden mahrum olan yetimlerin ihmal ve istismarını önlemek maksadıyla, yetimlerle ilgili olarak teşrî etmiştir. Biz de bu kadarcık bir işaretle yetinip, meseleyi yetimlerle alâkalı bahse bırakıyoruz. [28]

MESLEK MEVZUUNDA YÜKSEK İDEAL: Çocuğun maddî istikbali meselesinde dikkatimizi çeken Kur'anî bir orijinalite, meslek hususunda yüksek idealler vermiş olmasıdır. Daha önce de söylediğimiz gibi, Kur'an-ı Kerim'de çocuğun meslekî formasyonuyla doğrudan alâkalı ayetlere, emirlere rastlanmaz iken, bu konuyla zımnen de olsa ilgi kurabileceğimiz birkısım ayetlerde yüksek ideallerin sözkonusu edildiğini görmekteyiz.

Bu ayetlerden biri daha önce de temas ettiğimiz ideal bir Müslümanın on beş kadar vasfının zikredildiği bir pasajda geçer. İşte burada kaydedilen ve bir mü'minde bulunması gereken ideal vasıflardan biri, arkadan gelecek zürriyetinin istikbali için Cenab-ı Hak'tan talepte bulunmaktır:

28- Bu bahis kitabımızın birinci cildinde genişçe işlenmiştir. (s. 389).

"Onlar: "Rabbimiz! Bize eşlerimizden ve çocuklarımızdan gözümüzün aydınlığı olacak insanlar ihsan et, bizi müttakilere önder yap" derler." (Furkan-74)

Yine bu meseleyle irtibat kurabileceğimiz, eski peygamberlerle alâkalı bir kısım dualarda da aynı manayı bulmaktayız. *Hz. İbrahim* ve Hz. *İsmail,* Ka'be'nin temellerini yükseltince şu duayı yaparlar:

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ * رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا اُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَاَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا اِنَّكَ اَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ * رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولاً مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ.

(Mealen): **"Rabbimiz! Yaptığımızı kabul buyur, şüphesiz ki sen, hem işitir, hem bilirsin. Rabbimiz! İkimizi sana teslim olanlardan kıl, soyumuzdan da sana teslim olanlardan bir ümmet yetiştir. Bize ibadet yollarımızı göster.. Rabbimiz! İçlerinden onlara senin ayetlerini okuyan, kitabı ve hikmeti öğreten, onları her kötülükten arıtan bir peygamber gönder. Doğrusu güçlü ve hakim olan ancak sensin."** (Bakara 127-129).

Yine *Hz. İbrahim,* Cenab-ı Hakk'ın: "Seni insanlara önder kılacağım" hitabına karşı **"Soyumdan da"** (Bakara 124) talebinde bulunur.

Hz. İbrahim'in çocukları için yaptığı dua ile, yeni nesillere verilecek formasyon meselesi arasında kurulan irtibatın oldukça zayıf olacağına dair yapılacak bir itiraza hak vermekle birlikte, hemen kaydetmek isteriz ki, İslam fakihleri, çocukların meslekî tevcih ve formasyonu meselesinde, ayet-i kerimelerde ifade edilen espiriye uygun esas getirmişlerdir. Yani çocuğa öğretilecek meslek, çocuğun babasının icra etmekte olduğu –halkın telakkisi açısından- meslekten şerefçe daha düşük olmamalıdır. Sözgelimi, mesleği sarraflık olan bir kimse, çocuğunu, itibarca daha dûn olan terziliğe vermemelidir. Şafii fakirlerinden Maverdi (v. 450/1058), mevkii yüksek bir babanın çocuğunu, şu veya bu nokta-i nazardan zarar ve aşağılanma getirecek bir mesleğe vermemesi gerektiğini söyler. Hanefî fakihlerinden Üsrûşenî de (v. 632/1230), çocuğu, babasının mesleğinden daha düşük bir mesleğe vermemek gerektiğini ifade eder.

Burada belirtilmek istenen husus, halkın örfünde ve efkar-ı umumiyede mevcut olan değerlendirmelerin nazar-ı itibara alınması gereğidir. Mücerred din açısından şu veya bu mesleğin diğer bir mesleğe nazaran daha şerefli olduğunu söylemek mümkün değildir. Üstelik şu mesleğin şerefli, öbürünün şerefçe dûn olması gibi değerlendirmeler zamana, zemine, içtimâî muhite göre değişen izafi hükümlerdir.

Hanbelî alimlerden olan İbnu Kayyim (v. 751/1350) daha değişik bir görüşle, çocuğun göstereceği istidada göre meslek veya mektebe verilmesini teklif eder: "Eğer baba, çocukta iyi bir anlayış, sıhhatli bir idrak, kuvvetli bir hafıza ve yeterli bir kavrama keşfederse onu ilme teşvik etmelidir. Zira bu vasıflar, ilmi kolayca kabul için çocukta fıtrî bir kabiliyetin varlığına delildir. Bunun aksine, çocukta mesleklerden birine müteveccih bir heves ve kabiliyet görürse ve bu meslek de mübah ve insanlar için faydalı bir meslek ise, çocuğu o sahada yetiştirmesi gerekir."

Hülasa, bütün İslam mezhepleri, büluğ çağından önce, çocuklara meslek öğretilmesinin lüzumunda ittifak etmekle kalmayıp, bu mesleğin çocuğun kabiliyet ve ailesinin içtimâî mevkiine uygun olmasını ve insanlara faydalı bulunmasını da şart koşarlar. Bu hükümlere giderken alimlerin, bir kısmını yukarıda kaydettiğimiz Kur'anî nasslardan istifade ettiği muhakkaktır. İslam dini, ayrıca çocuğa, büluğdan önce meslek öğretme vecibesinin nazariyatta kalmayıp, fiilen gerçekleşmesini sağlamak için, başkaca prensipler koymuş, mümkün mertebe bu hususu teminat altına almaya çalışmıştır. Ancak konunun teferruatına girmek bizi asıl maksadımızdan uzaklaştıracaktır.[29]

EN HAYIRLI MESLEK:

Çocuklara öğretilmesi gereken meslekler hususunda bazı temel bilgiler verdikten sonra, meseleye bir başka açıdan da ışık tutmak isteriz. Dinimize göre hangi meslek efdaldir? Bu hususta İbnu Hacer'in bir tahkiki şöyle: "Maverdî der ki: "Temel kazanç yolları üçtür:

29- Bu meselede fazla bilgi için İslam'da Çocuk Hakları (İstanbul 1980) adlı kitabımız görülebilir. (s. 111-116).

Görüldüğü üzere, İslam dini, çocuğa meslekî bir formasyon kazandırılması işine, dinî terbiye kadar ehemiyet vermiş olmaktadır. Meslekî formasyon işi, anarşi bataklığında boğulma noktasına getirilen günümüz Türk gençliği için ayrı bir önem taşımaktadır. En fazla bin yıllık tarihimizde rastlanmayan böyle bir anarşinin çıkışında tedrisat sistemimizde dinî eğitim yokluğu kadar meslekî eğitimin yokluğu da müessir olmuştur. Bunu bizzat anarşiye düşmüş olanların gazetelerde çıkan itiraf ve beyanlarında açık seçik görmemiz mümkündür. Bunlardan biri 9.3.1983 tarihli Tercüman'da şöyle diyor:

"..İş arama sırasında ne iş yapabileceğim sorulduğunda her şeyi yapabileceğimi bildiriyor ve ne kadar saklarsam saklayayım, lise mezunu olduğum ortaya çıkıyordu. Yani, yarım yamalak, gereksiz çok şey bilen ama, aslında (işe yarar) çok az şey bilen işsiz bir genç.

Aramalarımın boşa çıkması yanında şöyle bir ortak tavır görüyordum: Liseyi bitirmek için harcadığım yıllara ve harcadığım çabaya acıyorum. Niye bu ülkenin güçlükle oluşturduğu (maddî) birikim böylesine acımasız ve sonuçsuz bir çaba uğruna sarfediliyordu. Amerika'nın en yüksek tepesini, Don nehrinin uzunluğunu, Hammurabi kanunlarını, modern mantığın denklemini bilmeyen insanlar nasıl oluyor da bize, bu bilgileri ezberlemiş kişilere verecek iş bulamıyorlardı. Topluma bir türlü uyum sağlayamıyordum."

★ *Ziraat,*

★ *Ticaret,*

★ *Sanat.*

Şafii mezhebine göre, bunlardan en temizi ticarettir. Der ki: "Bana göre en temizi ziraattir. Çünkü tevekküle daha yakındır." Nevevî, Buharî'de gelen ما اكل احد طعاما قط خيرا من ان يأكل من عمل يده **"Hiç kimse elinin emeğinden daha hayırlı bir taam yememiştir"** hadisine dayanarak Maverdî'nin bu görüşünü tenkid eder ve: "Doğru olan şudur: En temiz kazanç el emeğiyle olandır." Nevevî devamla der ki: "Eğer ziraatci ise, bu en temiz kazançtır. Çünkü bu da el emeğiyle hasıl olmaktadır. Bunda tevekkül de var, insan ve hayvanlara şamil faydalar vs. de var."

Ben de derim ki (İbnu Hacer): "El amelinden olan ziraatin de üstünde cihad yoluyla kâfir malından elde edilen kazanç var. Bu Resulullah ve ashabının da kazanç yoludur. Bu, kazançların en eşrefidir. Çünkü bundan hem Allah kelamını yüceltip Allah düşmanlarının kelamını alçaltması var, hem de uhrevî menfaatler var." Nevevî der ki: "Kim eliyle çalışmazsa onun hakkında ziraat, zikrettiğimiz sebeplerle daha faziletlidir."

Ben de (İbnu Hacer) derim ki: "Burada kasdettiği husus, başkalarına şümûlü olan faydalardır. Ama şümullü faydalar ziraate münhasır değildir. Bilakis her bir el emeğinde şümullü faydalar vardır. Çünkü onda insanların ihtiyaç duyduğu şeylerin hazırlanması mevzubahistir. Gerçek şu ki, bunun muhtelif mertebeleri vardır; ahvale ve eşhasa göre değişir."

El emeğinin üstünlüğü, kişiyi ataletten, lehviyattan koruyup, hayırlı işle meşgul etmesi, bu suretle nefsi kırması, başkasına muhtaç olup dilenme zilletinden kurtarması gibi sebeplerden ileri geldiği belirtilmiştir.

BİRİNCİ FASIL

HELAL KAZANCA TEŞVİK, HARAMDAN SAKINDIRMA

5161 ١ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ إنَّ اللهَ تعَالى طَيِّبٌ، لاَ يَقْبَلُ إلاَّ طَيِّباً. وإنّ اللهَ تعَالى أمَرَ الْمُؤمِنينَ بمَا أمَرَ به الْمُرسَلينَ. فقَالَ تَعالى: **يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا منَ الطَّيِّبَاتِ واعْمَلُوا صَالحاً**. وَقَالَ تَعالى: **يَا أيُّهَا الّذيـنَ آمَنُوا كُلُوا منْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ**. ثُمَّ ذكَرَ الرَّجُلَ يُطيلُ السَّفَرَ أشْعَثَ أغْبرَ، يَمُدُّ يَدَيْه الَى السَّمَاءِ: يَا رَبِّ، يَا رَبِّ، وَمَطْعَمُهُ حَرَامٌ، وَمَشْرَبُهُ حَرَامٌ، وَمَلْبَسُهُ حَرَامٌ، وغَذِيَ بِالْحَرَامِ فأنّى يُسْتَجَابُ لذلكَ]. أخرجه مسلم والترمذي.

« الأشْعَثُ » البعيد العهد بالدهن والغسل والنظافة وكذلك الأغبر.

1. (5161)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün) şöyle hitap ettiler:

"Ey insanlar! Allah Teala hazretleri tayyibtir, tayyibten başka bir şey kabul etmez. Allah'ın mü'minlere emrettiği şeyler, peygambere emretmiş olduklarının aynısıdır. Nitekim Allah Teala hazretleri (peygamberlere):

"Ey Peygamberler, temiz olanlardan yiyin de salih amel işleyin" (Mü'minun 51) *emretmiş, mü'minlere de:*

"Ey iman edenler, size rızık olarak verdiklerimizin temizlerinden yiyin" (Bakara 172) *diye emirde bulunmuştur."*

Sonra seferi uzatıp, saçı başı dağınık, toz-toprak içinde kalan ve elini semaya kaldırıp: "Ey Rabbim, ey Rabbim" diye dua eden bir yolcuyu zikredip, dedi ki:

"Bu yolcunun yediği haram, içtiği haram, giydiği haramdır ve (ne-

tice itibariyle) haramla beslenmektedir. Peki böyle bir kimsenin duasına nasıl icabet edilir?" buyurdular." [Müslim, Zekat 65, (1015); Timizî, Tefsir, Bakaar, (2992).

AÇIKLAMA:

Tayyib, temiz demektir. *Kadı İyaz* Allah'ın Tayyib diye tavsifini, O'nun her çeşit noksan sıfatlardan münezzeh olmasıyla izah eder. Bu manada Allah'ın Kuddüs ismi de mevcuttur.

2- Hadis-i şerif, kişi haramla beslendiği takdirde cihad, sıla-yı rahim, hac, kesb-i rızık gibi maksadlarla, uzun, zahmetli yolculuklara bile katlansa amellerinin kabul edilmeyeceğini belirtmektedir.

3-Dua edecek olan kimse önce yeyip içtiğinin maddî manevî temizliğine dikkat edecektir. Aksi takdirde duanın kabul edilmeyeceği belirtilmiştir. Bu noktada, bütün ibadetlerin Allah katında bir nevi "dua" olarak yükseldiğini hatırlamamız gerekir. Öyle ise maddî ve manevî temizlik olmadı mı, ibadetlerimizin hiçbiri makbul olmayacaktır.

5162 ٢– وعن خَوْلَةَ الأنْصَارِيَّةِ رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: إنَّ رِجَالاً يَتَخَوَّضُونَ في مَالِ اللهِ بِغَيْرِ حَقٍّ فَلَهُمُ النَّارُ يومَ الْقِيامَةِ]. أخرجه البخاري والترمذي.

« يتَخَوَّضُونَ » أي يأخذونه ويتملكونه كما يخوض الانسان الماء يميناً وشمالاً.

2. (5162)- *Havle el-Ensariyye* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim. Şöyle buyurmuşlardı:

"Bir kısım insan vardır, Allah'ın mülkünden haksız bir surette mal elde etmeye girişirler. Halbuki bu, kıyamet günü onlara bir ateştir, başka değil." [Buhârî, Hums 7; Tirmizî, Zühd 41, (2375).]

5163 ٣– وعن النعمان بن بشير رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ الْحَلاَلَ بَيِّنٌ وَإنَّ الْحَرَامَ بَيِّنٌ، وَبَيْنَهُمَا أُمُورٌ مُشْتَبِهَاتٌ لاَ يَعْلَمُهُنَّ كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ، فَمَنِ اتَّقَىٰ الشُّبُهَاتِ اسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ وَعِرْضِهِ، وَمَنْ وَقَعَ في الشُّبُهَاتِ وَقَعَ فِي الْحَرَامِ، كَالرَّاعِي يَرْعَى حَوْلَ الْحِمَى، يُوشِكُ أنْ يَقَعَ فِيهِ. ألاَ وَإنَّ لِكُلِّ مَلِكٍ حِمًى، وَإنَّ حِمَى اللهِ مَحَارِمُهُ. ألاَ وَإنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً إذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، وَإذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، ألاَ وَهِيَ الْقَلْبُ]. أخرجه الخمسة.

«استبرأ لدينه وعرضه» أي طلب التبرّي من التهمة والخلاص منها.

و«رعى حول الحمى» إذا طاف به ودار حوله.

و«المضغة» القطعة من اللحم بقدر اللقمة.

3. (5163)- *Nu'man İbnu Beşir* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Şurası muhakkak ki, haramlar apaçık bellidir, helaller de apaçık bellidir. Bu ikisi arasında (haram veya helal olduğu) şüpheli olanlar vardır. İnsanlardan çoğu bunları bilmez. Bu durumda, kim şüpheli şeylerden kaçınırsa, dinini de, ırzını da tebrie etmiş olur. Kim de şüpheli şeylere düşerse harama düşmüş olur, tıpkı koruluğun etrafında sürüsünü otlatan çoban gibi ki, her an koruluğa düşebilecek durumdadır. Haberiniz olsun, her melikin bir koruluğu vardır, Allah'ın koruluğu da haramlarıdır. Haberiniz olsun, cesette bir et parçası var ki, eğer o sağlıklı olursa cesedin tamamı sağlıklı olur, eğer o bozulursa, cesedin tamamı bozulur. Haberiniz olsun bu et parçası kalptir." [Buharî, İman 39, Büyû 2; Müslim, Müsakat 107, (1599); Ebu Davud, Büyû 3, (3329, 3330); Tirmizî, Büyû 1, (1205); Nesâî, Büyû 2, (7, 241).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, dinimizde eşya hakkında üç hükmün mevcudiyetini haber veriyor:

1) Eğer bir şeyin yapılmasına hükmedilmiş, terkine vaid beyan edilmiş ise bu açık helaldir.

2) Bir şeyin terkine hükmedilmiş yapılmasına da vaid beyan edilmiş ise bu da açık haramdır.

3) Bir şey hakkında bunlardan birine hükmedilmemişse o da şüphelidir.

"Helal olan, apaçık bellidir" sözü "açıklanmasına ihtiyaç yoktur, herkes onu aynıyla, vasfıyla, zahir delillerle bilmede müşterektir" demektir. Üçüncü kısım, hakkındaki kapalılık sebebiyle şüphelidir, haram mı, helal mi olduğu bilinemez. Hadis-i şerifin beyanına göre durumu böyle şüpheli olandan kaçınmak gerekmektedir. Çünkü, nefsülemirde haram idiyse ondan kaçınmakla ona bulaşmaktan beri olmuş olur". Helal idiyse, (ittika) kasıdla onu terketmiş olmaktadır (ki helalin terki zarar vermez). Zira, eşyada aslolan, haramlık ve mübahlık yönüyle muhtalit olmasıdır.

Eşya hakkında "helal" veya "haram" hükümleri bazan beraberce reddedilir. Bunlardan biri öncelik kazanamazsa , o şey hakkındaki hüküm, üçüncü kısma girer.

2- Hadiste gelen "insanların çoğu bunları bilmez" ibaresi, "şüpheli şeylerin haram mı helal mi olduğunu bazı kimseler bilir" manasını ifade eder. Ancak bunlar sayıca azdır ki müçtehid dediğimiz alimleri kasteder. Öyle ise bunların şüphelilik hali, müçtehid olmayanlaradır. Ancak iki delilden birini tercih edememe durumunda onlara da şüphe arız olur.

3- Hadis, şüpheli şeylerden kaçınanların dinlerini noksanlıktan, ırzlarını ta'ndan berî kılacaklarını haber vermektedir. Hadis, kazanç ve yaşayışında şüpheli şeylerden kaçınmayan kimsenin kendini birkısım ta'nlara maruz kılacağını haber vermektedir. Böylece, dinî emirlere ve mürüvvetin gereklerine uymak gerektiği ifade edilmiş olmaktadır.

4- Şüpheli şeylerin hükmü hususunda alimler ihtilaf etmiştir.

★ Bazısı: *"Haram"* demişse de bu merduddur.

★ Bazısı: *"Mekruh"* demiştir.

★ Bazısı: *"Hüküm verilmez, tevakkuf edilir"* demiştir.

5- Ulemanın şüpheliler hakkında ileri sürdüğü yorumlar dört kısımdır. Buna göre şüpheliler:

1) Delillerin tearuzuyla ortaya çıkar.

2) Ulemanın ihtilafıyla ortaya çıkar. Bu da önceki durumdan ileri gelir.

3) Bundan murad *"mekruh"*la kastedilen şeydir. Zira *"mekruh"* da *"yapılan"* veya *"terkedilen"* bir şeydir.

4) Bununla "mübah" murad edilmektedir.

5) *İbnu Hacer,* kişilere şartlara göre bu yorumlardan her birinin haklılığı olduğunu söyler.

6) Bazı alimler: "Mekruh, kulla haram arasında bulunan bir eşiktir, mekruha çokca yer veren, harama girmiş olur; mübah da, kulla mekruh arasında yer alan bir eşiktir, mübaha çokca yer veren mekruha girmiş olur" demiştir. Bu görüşü şu hadis desteklemektedir: اجْعَلُوا بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الْحَرَامِ سُتْرَةً مِنَ الْحَلاَلِ مَنْ فَعَلَ ذٰلِكَ اسْتَبْرَأَ لِعِرْضِهِ وَدِينِهِ وَمَنْ ارْتَعَ فِيهِ كَانَ كَالْمُرْتِعِ الَى جَنْبِ الْحِمَى يُوشِكُ اَنْ يَقَعَ فِيهِ *"Haramla aranızda helalden bir sütre (engel) koyun. Kim bunu yaparsa dinini ve ırzını tebrie etmiş olur. Kim de (arada bir*

sütre olmadan) oralarda dolaşırsa koruluk (yasak bölge) kenarında otlayan her an oraya düşecek durumda olan koyun gibidir."

İbnu Hacer der ki: "Bunun manası şudur: Helalin işlenmesi, kişiyi mekruha veya harama atacak endişesinin bulunduğu hallerde, o helali işlemekten kaçınmak gerekir. Mesela temiz şeylerin fazla istihlaki böyledir. Zira fazla istihlak, kişiyi fazla kazanmaya muhtaç kılar. Bu ise kişiyi müstehak olmadığı şeyi almaya sevkedebilir veya fazla istihlak kişiyi gaflete, anlayış kıtlığına atabilir. Fazla istihlak hiçbir zarar vermese bile en azından ibadete mani oluşu meşguliyetleri artırır. Bu, herkesçe bilinen bir husustur."

İbnu Hacer, mekruh şeylerden de kaçınmanın ehemmiyetini belirtme sadedinde der ki: "Şurası açıktır ki, mekruhu çok işleyen kişide yasak şeyleri yapma hususunda bir cür'et hasıl olur. Veya haram olmayan yasağı işleme alışkanlığı onu, aynı cinsteki haram olan veya bir şüphe bulunan yasağı işlemeye sevkeder. Bu ise, yasaklanan şeyi yapan kimsenin kalpteki vera nurunun eksikliği sebebiyle kalbinin kararmasını hasıl eden bir durumdur. Bu hal onu kolayca harama atar, kendisi iradî olarak haramı seçmemiş olsa bile. Nitekim, Buhârî'nin sadedinde olduğumuz hadisin Büyû bölümünde kaydettiği bir başka veçhinde Aleyhissalâtu vesselâm şöyle buyurmuştur: *"...Kim günah şüphesi sezinlediği bir şeyi terkederse, o haramlığı apaçık olan şeyi daha çok terkedici olmuştur. Kim şüphelendiği şeyi yapmada cü'retkâr olursa haramlığı açık olan şeye düşmesi yakındır."*

Yeri gelmişken, (tevbe edilmeyen) küçük günahların sonunda, insan kalbi küfürle sonuçlanacak bir kararmaya nasıl ulaşır meselesinin gayet mukni bir tahlilini Bediüzzaman'dan, burada bir kere daha kaydedeceğiz. Merhum tahliline Hz. Eyyub aleyhisselam'ın meşhur kıssası vesilesiyle yer verir. Der ki: "Hz. Eyyub aleyhisselam'ın zahirî yara ve hastalıklarının mukabili, bizim batınî ve ruhî ve kalbî hastalıklarımız vardır. İç dışa, dış içe bir çevrilsek, Hz. Eyyub'tan daha ziyade yaralı ve hastalıklı görüneceğiz. Çünkü, işlediğimiz her bir günah, kafamıza giren her bir şüphe, kalb ve ruhumuza yaralar açar. Hz. Eyyub aleyhisselam'ın yaraları, kısacık hayat-ı dünyeviyesini tehdit ediyordu. Bizim manevî yaralarımız, pek uzun olan hayat-ı ebediyemizi tehdit ediyor. O münacaat-ı Eyyubiyye'ye, o hazretten bin defa daha ziyade muhtacız. Bahusus nasıl ki, o hazretin yaralarından neş'et eden kurtlar, kalb ve lisanına ilişmişler; öyle de bizleri günahlardan gelen yaralar ve yaralardan hasıl olan vesveseler, şüpheler neuzubillah[30] mahall-i iman olan batın-ı

30- "Allah'a sığınırız. Allah korusun" demektir.

kalbe ilişip imanı zedeler ve imanın tercümanı olan lisanın zevk-i ruhanîsine ilişip zikirden nefretkârâne uzaklaştırarak susturuyorlar. Evet günah kalbe işleyip, siyahlandıra siyahlandıra ta nur-u imanı çıkarıncaya kadar katılaştırıyor. Her bir günah içinde küfre gidecek bir yol var. O günah istiğfar ile çabuk imha edilmezse, kurt değil, belki küçük bir manevî yılan olarak kalbi ısırıyor. Mesela: Utandıracak bir günahı gizli işleyen bir adam, başkasının ıttılaından çok hicab ettiği zaman, melaike ve ruhaniyatın vücudu ona çok ağır geliyor. Küçük bir emare ile onları inkar etme arzu ediyor. Hem mesela cehennem azabını intaç eden büyük bir günahı işleyen bir adam, cehennemin tehdidatını işittikçe istiğfar ile ona karşı siper almazsa, bütün ruhu ile cehennemin ademini arzu ettiğinden, küçük bir emare ve bir şüphe cehennemin inkârına cesaret veriyor. Hem mesela, farz namazını kılmayan ve vazife-i ubudiyeti yerine getirmeyen bir adam, küçük bir amirinden küçük bir vazifesizlik yüzünden aldığı tekdirden müteessir olan adam, Sultan-ı Ezel ve Ebed'in mükerrer emirlerine karşı farzında yaptığı bir tenbellik, büyük bir sıkıntı veriyor ve o sıkıntıdan arzu ediyor ve manen diyor ki: "Keşki o vazife-i ubudiyet bulunmasa idi." Ve bu arzudan bir manevî adavet-i İlahiyeyi işmam eden bir inkâr arzusu uyanır. Bir şüphe, vücud-u İlahiyeye dair kalbe gelse, kat'î bir delil gibi ona yapışmaya meyleder. Büyük bir helaket kapısı ona açılır. O bedbaht bilmiyor ki, inkar vasıtasıyla gayet cüz'î bir sıkıntı vazife-i ubudiyetten gelmeye mukabil, inkârdan milyonlar ile sıkıntıdan daha müthiş manevî sıkıntılara kendini hedef eder. Sineğin ısırmasından kaçıp, yılanın ısırmasını kabul eder. Ve hakeza... bu üç misale kıyas edilsin ki بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ sırrı anlaşılsın."(31)

7- Son olarak şunu kaydedelim: İslam uleması, sadedinde olduğumuz hadise çok ehemmiyet vermiş ve İslam'ın dayandığı dört temel rivayetten biri saymıştır. Bu dört esası ifade eden meşhur iki beyite Ebu Davud'dan naklen şarihler yer verir:

عُمْدَةُ الدِّينِ عِنْدَنَا كَلِمَاتٌ مُسْنَدَاتٌ مِنْ قَوْلِ خَيْرِ الْبَرِيَّةِ

اُتْرُكِ الْمُشْبِهَاتِ وَازْهَدْ وَدَعْ مَا لَيْسَ يَعْنِيكَ وَاعْمَلَنْ بِنِيَّةِ

"Nezdimizde dinin esasları, mahlukatın en hayırlısı Muhammed Mustafa *(aleyhissalâtu vesselâm)*'nın sözlerine dayanan birkaç kelimedir: *"Şüphelileri terket!"*, *"(Dünyalığa karşı) zahid ol!"*, *"Seni ilgilendirmeyen şeyleri (malayaniyatı) bırak"*, *"Ve niyetle amelde bulun!"*

31- Ayet-i kerimenin meal-i münifi: **"Hayır, (hakikat öyle değil) bilakis, onların irtikab edegeldikleri (masiyetler) kalplerini yenmiş (paslandırmış)tır"** (Mutaffifin, 14).

Şarihlerimiz ehemmiyetiyle mütenasip olarak hadis üzerine uzun tahliller yapmışlardır. Biz bu kadarla yetiniyoruz.

5164 ٤ – وعن سَلْمَانَ الفَارِسي وَابْن عَبَّاس رَضِيَ اللهُ عَنْهم قَالاَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اَلْحَلاَلُ مَا أَحَلَّ اللهُ فِي كِتَابِهِ، وَالْحَرَامُ مَا حَرَّمَ اللهُ فِي كِتَابِهِ، وَمَا سَكَتَ عَنْهُ فَهُوَ عَفْوٌ، فَلاَ تَتَكَلَّفُوا السُّؤَالَ عَنْهُ]. أخرجه رزين.

4. (5164)- *Selman el-Farisî* ve İbnu Abbas (radıyallahu anhüm) anlatıyorlar: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Helal, Allah Teala hazretlerinin kitabında helal kıldığı şeydir. Haram da Allah Teala hazretlerinin kitabında haram kıldığı şeydir. Hakkında sükut ettiği şey ise affedilmiştir. Onun hakkında sual külfetine girmeyiniz." Rezin tahric etmiştir. [Tirmizî, Libas 6, (1726); İbnu Mace, Et'ime 60, (3367).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, haramların ve helallerin miktarını, neler olduğunu sadece Kur'an-ı Kerim'in beyanlarına bağlamaktadır. Bu husus Kur'an-ı Kerim'de ya açık bir surette ya da mücmel olarak gelmiştir. Ayette: وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا **"Allah'ın Resulü size her ne getirdi ise onu alın, her neden de yasakladı ise onu terkedin"** (Haşr 7) buyrulmuştur.

Bu ayette Kur'an'da sarih olarak zikri geçmediği halde Resulullah tarafından beyan edilen haramlar da mücmel olarak ifade edilmektedir. Şevkânî Neylü'l-Evtar'da der ki: "Haram ve helali Kur'an'la tahdid eden bu ve benzeri ibarelerden murad, Kur'an-ı Kerim'in bütün hükümlere şamil olmasını ifadedir. Ancak bu şümûl, her meselede sarih olmaz. Ya bir âmm ifadeyle, ya bir işaretle, ya da galib durumu zikir suretiyle olur. Nitekim bir hadiste إِذْ أُوتِيتُ الْقُرْآنَ وَمِثْلَهُ مَعَهُ *"Bana Kur'an ve onun misli kadar da başka şey verildi"* buyrulmuştur."

Bu hadise göre hakkında sükut edilen şeyler yani Allah'ın, helal veya haram olduğunu beyan etmediği şeyler vardır. Bunları unuttuğu için değil, kullara rahmet olsun diye meskut geçmiştir. Bu sükut edilenlerin "affedilen şeylerden olması" mübahlıklarını ifade eder, yenmesi mübah, kullanılması da mübahtır.

Hadis, eşyada aslolanın ibahe olduğunu da ifade etmektedir. Bu hu-

susu şu ayet de te'yid etmektedir: هُوَ الَّذى خَلَقَ لَكُمْ مَا في الأَرْضِ جَمِيعاً **"Allah, arzda olan her şeyi sizin için yaratandır"** (Bakara 29).

Bazı alimler bu ayetten hareketle, tütün ve tönbeki gibi maddelerin mübah olduğuna hükmetmiştir. Ancak muhakkik alimler, "...zararsı olmak şartıyla" diyerek bazı kayıdlar ileri sürmüşlerdir. Bunlar: "uzun vadede veya kısa vadede zarar veren eşyalar asla ve asla helal olamaz" demişlerdir. Muhakkikler, sigara, tütün, tönbeki gibi maddelerin kullanılmasında hemen ve açık zararın olduğunu, dolayısiyle bunların helal addedilmemesi gerektiğini söylerler.

5165 ٥– وعن الْمِقْدَامْ بن معدي كربْ رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَا أكَلَ أحَدٌ طَعَاماً قَطُّ خَيراً مِنْ أنْ يَأكُلَ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ، وَإنَّ نَبيَّ اللّهِ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ كَانَ يَأكُلُ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ]. أخرجه البخاري.

5. (5165)- *Mikdâm İbnu Ma'dikerb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:

"(Benî Adem'den) hiç kimse elinin emeğinden daha hayırlı bir taamı asla yememiştir. Allah'ın peygamberi Dâvud aleyhisselâm elinin emeğini yerdi." [Buhârî, Büyû 15.]

AÇIKLAMA:

Hadis bazı vecihlerinde: *"Kişi elinin emeğinden daha helal bir taam yememiştir"* şeklinde gelmiştir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, İslâm'ın el emeğine verdiği ehemmiyeti ifade zımnında muhtelif ifadelere yer vermiştir. Biri de şöyledir: مَنْ بَاتَ كَلاًّ مِنْ عَمَلِهِ بَاتَ مَغْفُوراً لَهُ "Kim işinden yorulmuş olarak geceyi geçirirse Allah'ın mağfiretine mazhar olarak gecelemiş demektir." Bir başka hadiste إنَّ أطْيَبَ مَا أكَلَ الرَّجُلُ مِنْ كَسْبِهِ "Kişinin yediği en temiz yemek kendi kesbindendir" denmiştir. Bir başka hadiste büyük peygamberlerin kazançlarıyla ilgili örnekler verilir:

وَكَانَ دَاوُدُ زَرَّاداً وَكَانَ آدَمُ حَرَّاثاً وَكَانَ نُوحٌ نَجَّاراً وَكَانَ اِدْرِيسُ خَيَّاطاً وَكَانَ مُوسَىٰ رَاعِياً

"Hz. Davud zırhçı, Hz. Adem çiftçi, Hz. Nuh marangoz, Hz. İdris terzi, Hz. Musa çobandı (aleyhimüsselam)."

İbnu Hacer der ki: "Hadis, elle çalışmanın faziletini beyan etmekte ve şahsın bizzat mübâşeret ettiği işin, dolaylı olarak mübâşeret ettiğinden üstün olduğunu göstermektedir. Betahsis *Hz. Davud* aleyhisselam'ın

zikrindeki hikmet, yeme işinde kendi el emeğiyle yetinmiş olmasıdır. Aslında o, böyle yapmaya mecbur değil idi. Çünkü o, Allah Teala hazretlerinin de belirttiği üzere (Sâd 26) yeryüzünün halifesi idi. (Bu sebeple başkaca helal gelirleri vardı.) Ama o, her şeye rağmen efdal olanı tercih edip elinin emeğiyle kazandığını yedi. Bu sebeple *Aleyhissalâtu vesselâm,* onun kıssasını, en hayırlı kazancın el emeğiyle elde edilen kazanç olduğu hususunda ihticac makamında zikretmiştir. Hadis ayrıca, kesbetme gayretinin tevekküle muhalif olmadığını, keza bir şeyi deliliyle birlikte zikretmenin dinleyici üzerinde daha müessir olduğunu takrir etmektedir."

5166 ٦– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَأْتِي عَلى النَّاسِ زَمَانٌ لاَ يُبَالِي الْمَرْءُ مَا أَخَذَ مِنْهُ، أمِنَ الْحَلاَلِ، أمْ مِنَ الْحَرَامِ]. أخرجه البخاري والنسائي.

وزاد رزين: «لاَ تُجَابُ لَهُمْ دَعْوَةٌ».

6. (5166)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:

"Öyle devir gelecek ki, insanoğlu, aldığı şeyin helalden mi, haramdan mı olduğuna hiç aldırmayacak." [Buhârî, Büyû 7, 23; Nesâî, Büyû' 2, (7, 243).]

Rezîn şu ziyadede bulunmuştur: *"Böylelerinin hiçbir duası kabul edilmez."*

AÇIKLAMA:

Hadis, mü'mini kazanç hususunda dikkatli olmaya, haram bulaşıyor mu bulaşmıyor mu araştırmada bulunmaya sevketmektedir. Bilhassa Rezîn'in ilavesi dua ve ibadetlerimizin kabul edilmesinin, rızkımızın helal olmasına bağlandığını ifade etmektedir. Dikkatsizlik sebebiyle, haramla bulaşan rızkın istihlâki, kişiyi öbür dünyada müflisler zümresine dahil edebilecektir. Nitekim *Aleyhissalâtu vesselâm* hakiki müflisi, dünyada parasını kaybeden olarak değil, burada her çeşit salih ameller yapmış olmasına rağmen, öbür dünyada şu veya bu sebeple, bu amellerinden, kendisine istifade edeceği hiçbir şey kalmadığı için cehennemi boylayan kimse olarak ifade buyurmuştur. Şu halde haramla beslenme de böyle bir neticeye götürecek sebeplerden biri olmaktadır. Rabbimiz muhafaza buyursun.

İbnu't-Tîn der ki: "Resulullah aleyhissalâtu vesselâm bu hali, malın fitnesinden sakındırmak için zikretmiştir. Bu hadis *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın peygamber olduğunu gösteren mucize ve delillerden biridir. Çünkü burada, kendi zamanında olmayan bir durumu haber vermektedir."

İKİNCİ FASIL

MÜBAH OLAN KAZANÇLAR

5167 ١ – عن عَائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ أطْيَبَ مَا أكَلْتُمْ مِنْ كَسْبِكُمْ. وإنَّ أوْلاَدَكُمْ مِنْ كَسْبِكُمْ]. أخرجه أصحاب السنن.

1. (5167)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Muhakkak ki yediğinizin en temizi kendi kesbinizden olandır. Muhakkak ki evladlarınız da kendi kesbinizdendir." [Ebu Davud, Büyû 79; Tirmizî, Ahkam, 22, (1358); Nesâî, Büyu 1, (7, 249); İbnu Mace, Ticarat 1, (2137), 64, (2290).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, kişiye en temiz mal olarak, kendi gayretiyle kazandığını göstermektedir. Bu sanatla olmuş, ticaret veya ziraatle olmuş farketmez. Yeter ki meşru kazanç yollarından biriyle olsun.

2- Hadiste ifade edilen ikinci husus, evlad malının anne veya babaya helal olduğunun, adeta kendi malı durumunda olduğunun takriridir. Bu sadette başka rivayetler de gelmiştir: انَّ وَلَدَ الـــرَّجُلِ مِنْ اطْيَبِ كَسْبِهِ فَكُلُوا مِنْ امْـوَالِهِمْ هَنِيـئـاً *"Kişinin evladı en temiz kesbindendir. Onların mallarından afiyetle yiyin."* Bir diğer rivayette اَنْتَ وَمَالُكَ لأَبِيـكَ *"Sen ve malın babana aitsiniz"* buyrulur. Tirmizî, Ashab'ın: "Babanın eli, evladın malında serbesttir, dilediğini alır" dediğini kaydeder.

Hadislerde "evlad"ın kesb olarak ifadesi mecazdır. Ancak evlad ebeveyn sebebiyle, onların hizmetleriyle yetiştikleri için teşbih pek muvafıktır.

Hattâbî der ki: "Hadiste yer eden fıkıhtan biri şudur: "Anne ve babanın nafakası evlad üzerine vacibtir. Yeter ki, evlad ona malik olsun.

Alimler, anne ve babalardan hangilerine nafaka vacibtir; onların sıfatı hususunda ihtilaf etmişlerdir.

★ *Şafii* der ki: "Nafaka fakir ve sakat olan ebeveyn için vacibtir. Ebeveynin malı varsa veya bedeni, sıhhati yerinde ise ve sakatlığı yoksa evlad üzerine nafaka düşmez."

★ Diğer fakihler ise: "Valideynin nafakası evlad üzerine vaciptir" derler. Bunlardan birinin, Şafii haretleri gibi sakatlık şartını koştuğunu bilmiyorum.

★ *Şevkânî,* bu babta gelen hadislerin tamamında şu hükmün çıkarılmasının sahih olduğunu belirtir: "Kişi evladının malında ortaktır, ondan yemesi caizdir; oğlu rıza gösterse de göstermese de farketmez. Keza israf ve tebzir olmamak kaydıyla, onda kendi malı gibi tasarruf etmesi de caizdir. Bahr'da şu hususta icma olduğu kaydedilmiştir: "Zengin evlada, fakir ebeveynin nafakası vacibtir."

5168 ٢– وعن سعد بن أبي وقّاص رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَامَتِ امْرَأَةٌ جَلِيلَةٌ كَأَنَّهَا مِنْ نِسَاءِ مُضَرَ. فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ إنَّا كَلٌّ عَلَى آبَائِنَا وَأبْنَائِنَا وَأزْوَاجِنَا، فَمَا يَحِلُّ لَنَا مِنْ أمْوَالِهِمْ؟ قَالَ: الرَّطْبُ، تَأكُلْنَهُ وَتُهْدِينَهُ. قَالَ أبُو داود: الرَّطْبُ الْخبزُ وَالْبَقْلُ وَالرَّطْبُ]. أخرجه أبو داود.

2. (5168)- *Sa'd İbnu Ebî Vakkas* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Sanki Mudar kabilesine mensup uzun boylu bir kadın ayağa kalkıp:

"Ey Allah'ın Resûlü! Biz (kadın)lar babalarımız ve evladlarımız ve kocalarımız üzerine yüküz. Onların mallarında emirleri dışında, tasarrufu bize helal olan nedir?" diye sualde bulundu. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Size helal olan "taze"dir. Ondan hem yiyin, hem de hediye edin!" buyurdular." *Ebu Davud* der ki: "Tazeden maksad ekmek, sebze ve taze meyve [gibi fazla kalınca bozulan yiyecekler]dir." [Ebu Davud, Zekat 44, (1686).]

AÇIKLAMA:

Resulullah burada kadınların koca veya evlatlarının malları üzerindeki tasarruf yetkilerini belirtmektedir. Yetkilerinin *ratb* çerçevesinde olduğunu beyan buyuruyor. Ratb yaş veya taze manasına geldiği için, alimler bunu dayanıksız istihlak maddeleri olarak tefsir etmişlerdir. *Ebu Davud,* bunu taze hurma manasına gelen rutabla açıklamıştır. Ancak,

kuru olmayan üzüm ve diğer taze meyvelerin hepsine şamil olduğu açıktır. Alimler daha ileri giderek, uzun müddet kaldığı takdirde bozulacak olan bütün yiyecek maddelerine teşmil ederler: Pişmiş yemekler, süt, taze meyve sebzeler vs. Kadınlar bunlar üzerinde kocalarından izin almadan tasarrufta bulunabilirler.

Ancak şu da var ki, örfen bunlarda kocanın peşin rızası kabul edilir. Dolayısiyle, zımnen bilgisi ve müsaadesi var demektir. Şarihler, bu maddeler hakkında kadının tasarrufuna razı olmadığını koca önceden belirttiği takdirde, kadın bunlardan da rastgele, izinsiz sarfedemez, derler.

Aliyyü'l-Kâri, Ebu Davud'un kaydettiği *"Kadın kocasının malından, onun (sarih) emri olmadan infak ederse ecrin yarısı onundur"* hadisiyle ilgili olarak şu açıklamayı yapar: "Kadın kendi nafaka hakkından fazlasını alıp tasaddukta bulunsa, aldığı fazlalığı kocasına borçlanır. Eğer kocası haberdar olunca, buna rıza gösterirse, kadına nafakasından tasadduku sebebiyle kocaya terettüp edecek ecrin yarısı terettüp eder, ecrin yarısı da kocaya gelir. Çünkü kadın kendi nafakasından fazlasını onun malından tasadduk etmiştir ve bu fazlalık kocanın hakkıdır."

Bu hususta *Nevevî* hazretleri de şunu söyler: "Bil ki, mal üzerinde çalışana, yani hazinedar olsun, zevce ve köle olsun her birine, malda tasarruf hususunda mal sahibinin izni gerekir. Eğer mal sahibinin izni yoksa, bu sayılanlardan her üçüne de herhangi bir sevap mevzubahis olamaz. Dahası başkasının malını, izni olmadan tasarrufu sebebiyle vebal altında kalırlar.

İzin iki çeşittir: Biri nafaka ve sadaka hususunda sarih izindir, ikincisi, cari örften anlaşılan mefhum (ve mukadder) izindir. Bir dilenciye verilen bir parça sadaka vs. gibi. Bu örfte cari olduğu için, örfen koca ve mal sahibinin bu çeşit bağışlarda izni var kabul edilir. Dolayısıyla, aksini söylemedikçe bunlarda izin var kabul edilir. Eğer bu hususta tam bir örf yoksa ve kocanın rızası hususunda şekk hasıl olursa veya koca cimri biri ise ve halinden razı olmadığı anlaşılırsa veya şekke düşülürse, kadına ve başkasına sarih izin olmadan tasadduk caiz olmaz."

Nevevî bu meyanda belirtir ki: "Kadın, örfçe müsamaha ile karşılanan miktardan fazlasını sarih izin olmadan tasadduk ederse yine sorumlu olur. Çünkü, örfçe müsamaha ile karşılanan miktar çok değildir, az bir miktardır. Öyleyse, bu herkesçe maruf miktarı tecavüz ederse bu caiz olmaz. Bu husus, bir başka hadiste اذا ا نفقت المرأة من طعام بيتها غير مفسدة *"Kadın, evinin yiyeceğinden, fesad vermeyecek şekilde infak ederse, kadına infakı, kocasına da kesbi sebebiyle ücret vardır"* ibaresiyle ifade edil-

miştir. Yani infak, "fesad vermeyecek şekilde" olmalıdır. Bu ibarede *Aleyhissalâtu vesselâm* iki şeye dikkat çekmiş bulunmaktadır:

1) Kadın örfçe kabul edilen miktarın sınırını aşmamalıdır.

2) Bu tasadduku yiyecek nevinden olmalıdır. Çünkü, örfen ekserî insanlar arasında ve umumiyetle yiyecek nevinden şeylerde tasadduk caridir, gümüş ve altın paralarda cari değildir."

5169 ٣– وعن عائشة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [قَالَتْ هِنْدٌ امْرَأَةُ أَبِى سُفْيَانَ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنَّ أَبَا سُفْيَانَ رَجُلٌ شَحِيحٌ لَيْسَ يُعْطِينِي مَا يَكْفِينِي وَوَلَدِي إِلاَّ مَا أَخَذْتُ مِنْهُ وَهُوَ لاَ يَعْلَمُ فَقَالَ: خُذِي مَا يَكْفِيكِ وَوَلَدَكِ بِالْمَعْرُوفِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

3. (5169)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ebu Süfyan'ın karısı Hind, (Bir gün gelerek) "Ey Allah'ın Resulü dedi. Ebu Süfyan cimri bir adamdır. Bana ve çocuğuma yetecek miktarda (nafaka) vermiyor. Durumu idare için, onun bilmez tarafından, almam gerekiyor! (Ne yapayım?)"

Aleyhissalâtu vesselâm:

"Örfe göre sana ve çocuğuna kifayet edecek miktarda al!" buyurdular" [Buharî, Büyu 95, Mezalim 1, Nafakat 5, 9, 14, Eyman 3, Ahkam 14, 180; Müslim, Akdiye 7, (1714); Ebu Davud, Büyû 81, (3532); Nesaî, Kudat 30, (8, 246).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste *Resulullah*'ın "al" emri ibahe ifade eden bir emirdir. Vücub için değildir.

2- Hadiste, fetva istemek veya şikayet etmek gibi bir maksadla, kişinin hoşlanmayacağı bir vasfıyla zikrine cevaz var. İşte bu hal, gıybetin caiz olduğu yerlerden biridir.

3- Hadis, iki taraftan birini, öbürünün gıyabına dinlemenin caiz olduğunu gösterir. Hanefiler gaib üzerine hükmü kabul etmezken, Şafiiler bu hadise dayanarak kabul ederler. *Nevevî*, "Ebu Süfyan gaib değildi, gaib üzerine hüküm için, gaibin memlekette olmaması veya bulunamayacak şekilde görünmez olması şarttır. Bu, gaibe hüküm örneği olamaz, bu bir fetvadır" der. Nevevî'nin görüşünü takdirle karşılayan İbnu Hacer, bu rivayette *Ebu Süfyan*'ın o mecliste hazır olduğuna rastladığını kaydeder. Rivayete göre, Hind, biat ederken, "Çalmamak" maddesine gelince, "Ben Ebu Süfyan'ın malından almıştım" der. Ebu Süfyan da kalkıp: "Malımdan aldığın sana helal olsun!" der.

4- Hüküm ve fetva sırasında hakim, yabancı kadının kelamını dinleyebilir. Kadının sesi avret diyenler, bu cevazı *"zaruret için"* diyerek te'vil etmiştir.

5- Nafakanın kabzı meselesinde kadının sözü muteberdir. Eğer erkeğin sözü muteber olsaydı ve infak ettiğini iddia etseydi, bu beyyine, yeterli miktarda nafaka verdiğini isbata kâfi gelirdi.

6- Kadının nafakası erkeğe vacibtir ve onun miktarı "yetecek kadar" olmalıdır. Ulemanın çoğu bu görüştedir. Cüveynî'nin nakline göre "Şafii de bu görüştedir. Ancak Şafiî'den meşhur olan görüşe göre, o bunu müdd'le miktara bağlamıştır. Şöyle ki:

★ Zengin kocaya her gün iki müdd terettüp eder.

★ Orta halliye bir buçuk müdd terettüp eder.

★ Fakire bir müdd terettüp eder.

Nafakanın müddle miktara bağlanma işi, İmam Malik'ten de rivayet edilmiştir.

Nevevî, Müslim Şerhi'nde: "Bu hadis ashabımıza (Şafiîlere) hüccettir" demiştir.

Hanefilere göre, nafaka takdiri zevcenin haline bağlıdır. Hanefîlerden Hassaf, "Karı ve koca her ikisinin haline göre nafakayı takdir etmek gerekir" görüşünü benimsemiştir. Hidaye'de fetvanın bu görüşe göre verildiği belirtilir. Hüccet olarak sadedinde olduğumuz hadise لِيُنْفِقْ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ **(Hali vakti) geniş olan nafakayı genişliğine göre versin"** (Talak 7) ayeti de ilave edilmiştir. Şafiîler, ayeti esas alarak, kocanın halini esas almanın gereğine hükmetmiştir. Bazı Hanefîler de bu görüştedir.

7- İhtiyaç olduğu takdirde evladın nafakası vacip olur. Şafiîler küçüklük ve sakatlığa itibar ederler.

8- Kadının hizmetçisinin nafakası da koca üzerinedir.

9- Başkasında hakkı olan kimse, bu hakkını almaktan aciz ise, onun malından, adamın izni olmadan, hakkı miktarınca alabilir. Bu hüküm, Şafii ve birkısım alimlere aittir. Buna mes'eletu'z-zafer denilir. Onlar: "Hakkı hangi cins şeyde ise ondan başkasını alması caiz olmaz. Ancak hakkının cinsinden almak zor olursa, başka cinsten de hakkını alabilir" derler.

10- Kadın, çocuğuna ve terbiyesinde olanlara karşı vazifesini yerine getirmede söz sahibidir.

11- Şeriatçe tahdid konulmayan hususlarda örf esas alınır.

5170 ٤ – وعن القَاسِمِ بْنِ محمّد قال: [قَالَ رَجُلٌ لاِبْنِ عبّاس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما: إنَّ لِي يَتِيماً وَلَهُ إبِلٌ، أفَأشْرَبُ مِنْ لَبَنِهَا؟ قَالَ: إنْ كُنْتَ تَبْغِي ضَالَّتَهَا، وَتَهْنَأُ جَرْبَاهَا، وَتَلِيطُ حَوْضَهَا، وَتَسْقِيهَا يَوْمَ وِرْدِهَا فَاشْرَبْ غَيْرَ مُضِرٍّ بِنَسْلٍ وَلاَ نَاهِكٍ فِي الْحَلْبِ]. أخرجه مالك.

« تَبغِي ضالتها » أي تطلبها وتنشدها إذا ضلت.

و« تهنأُ جرباها » أي تداويها بدواء الجرب، وهو القطران وما يضاف إليه.

و« تُليطُ حوضها » أي تصلحه بالطين.

و« النّاهكُ في الحلب » المستقصي المبالغ الذي لا يدع في الضرع من اللبن شيئاً.

4. (5170)- *Kasım İbnu Muhammed* rahimehullah anlatıyor: "Bir adam *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ)'a: "Yanımda bir devesi olan bir yetim var. Devesinin sütünden içebilir miyim?" diye sormuştu. İbnu Abbas şu cevabı verdi:

"Eğer deve kaybolunca arıyor, katran vesairesini sürerek tedavisini yapıyor, su yalağını onarıyor, sulama gününde suyunu içiriyorsan yavruya zarar vermeden ve memeyi tamamen kurutmadan içebilirsin."[Muvatta, Sıfatu'n-Nebî 33, (2, 934).]

❑ KUR'AN'I YAZMA VE ÖĞRETMENİN ÜCRETİ

5171 ١ – عن ابن عبّاس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: أحَقُّ مَا أخَذْتُمْ عَلَيْهِ أجْراً كِتَابُ اللّهِ تعالى]. أخرجه البخاري في ترجمة.

1. (5171)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Üzerine ücret almada en haklı olduğunuz şey Kitabullah'tır." [Buharî, İcare 16 (muallak olarak kaydetmiştir), Tıbb 34.]

AÇIKLAMA:

1- Hadisi, *Resulullah,* yılan sokmasına karşı Fatiha okuyarak rukye yapan ve tedavi eden Müslümanlara ücret verilen koyunların helal olup olmadığı sorulunca ifade buyurmuştur. Bunun kıssası daha önce geçti.

2- Hadiste Resulullah, verilen koyunların helal olduğunu beyan eder ve iyice ikna olsunlar diye *"Bana da bir pay ayırın"* manasında beyanda bulunur.

Cumhur, bu hadisten hareketle: "Kur'an-ı Kerim'i öğretme mukabilinde alınacak ücretin caiz ve helal olacağına" hükmetmiştir. Hanefîler buna muhalefet edip "talimde caiz değil, fakat rukyede ücret caizdir" demiştir. Onlara göre "Kur'an'ın öğretilmesi ibadettir. Ücreti Allah üzerinedir. Ancak bu hadis sebebiyle rukye ve tedavide ücret caizdir." Bazı Hanefi alimler, bu hadisin, Kur'an öğretimine mukabil ücret almayı yasaklayan hadislerle neshedildiğini de söylemiştir. İbnu Hacer, bu görüşün, "Nesh iddiası, sabit bir karine olmadıkça kabul edilmez, ihtimalle nesh sabit olmaz" prensibi gösterilerek tenkid edildiğini, keza mezkur hadislerde mutlak bir yasaklama hususunda sarahat olmayıp, onların tevile kabil vakaları aksettirdiği, zira sadedinde olduğumuz nevden sahih hadislere de tevafuk ettiği; diğer taraftan ücreti yasaklayıcı hadislerin tek başlarına hüccet olmaya elverişli olmadıkları, dolayısıyla sahih hadislerle tearuzlarının söylenemeyeceği gibi hususlar gösterilerek tenkit edildiğini belirtir ve netice itibariyle, Kur'an öğretimi mukabilinde nikahı tecviz eden hadis de nazar-ı dikkate alınınca Kur'an öğretimi mukabilinde ücretin caiz olacağını söyler.

5172 ٢ – وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ أُجْرَةِ كِتَابَةِ الْمُصْحَفِ. فَقَالَ: لاَ بَأْسَ، إِنَّمَا هُمْ مُصَوِّرُونَ، وَإِنَّهُمْ إِنَّمَا يَأْكُلُونَ مِنْ عَمَلِ أَيْدِيهِمْ]. أخرجه رزين.

2. (5172)- Yine *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ)'dan anlatıldığına göre, "Kendisine mushaf yazmanın ücreti hakkında sorulmuştu. Şu cevapta bulundu:

"Bunda bir beis yok. Onlar, bu işte, ressam durumundadırlar, ellerinin emeğini yemektedirler." [Rezin tahric etmiştir.]

❑ MEMURLARIN RIZIKLARI

5173 ١ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت: [لَمَّا اسْتُخْلِفَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: لَقَدْ عَلِمَ قَوْمِي أَنَّ حِرْفَتِي لَمْ تَكُنْ تَعْجِزُ عَنْ نَفَقَةِ أَهْلِي. وَقَدْ شُغِلْتُ بِأَمْرِ الْمُسْلِمِينَ. فَسَيَأْكُلُ آلُ أَبِي بَكْرٍ مِنْ هذَا الْمَالِ وَيَحْتَرِفُ لِلْمُسْلِمِينَ فِيهِ]. أخرجه البخاري.

1. (5173)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh) halife seçildiği zaman:

"Kavmim biliyor ki, benim mesleğim ailemin nafakasını te'minden aciz değildir. Ancak şimdi Müslümanların işleriyle meşgulüm. Bu sebeple Ebu Bekr'in ailesi beytü'l-malden yiyecek, o da Müslümanlar için çalışacak" dedi." [Buhârî, Büyû 15.]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Ebu Bekr*, beytü'l-malden ailesinin nafakasını almanın özrünü beyan etmektedir. Demek istediği şudur: "Ben meslek sahibi bir insanım. Ailemin ihtiyaçlarını çalışarak te'min ettim. Yine de bu yolda yürümek azmindeyim. Ancak şimdi halife oldum. Müslümanların işiyle meşguliyet, meslek icra etmeme manidir. Bu sebeple ailemin nafakasını devlet hazinesinden almalıyım." *Hz. Ebu Bekr*'in önceki mesleği ticaret idi. *İbnu Sa'd*'da *Hz. Aişe*'den gelen bir rivayete göre, *Hz. Ebu Bekir* (radıyallahu anh), kendisini ölüme götüren hastalığa yakalandığı zaman: "Halife olduğum zamandan beri malımda meydana gelen fazlalığa bakın ve onu benden sonra kim halife olursa ona gönderin!" der. *Hz. Aişe* der ki: "Ölünce baktık çocuklarını taşıyan Nûbî (Habeşli) bir kölesi, bahçesini sulayan bir devesi vardı. Bunları Hz. Ömer'e gönderdik. Ömer (radıyallahu anh): "Allah'ın rahmeti Ebu Bekr'e olsun! Kendisinden sonrakini yordu" der. Bir başka rivayette şu ziyade gelmiştir: "...Köle, kılıç bileyici idi. Müslümanların kılıçlarını biler, Ebu Bekr ailesine hizmet yapardı."

2- *Hz. Ebu Bekr*'in, nafakasını kastederek sadece "yiyecek"in beytü'l-malden alınmasını zikretmesi, nafakaya giren diğer ihtiyaçlar içinde yiyeceğin daha mühim olmasından ileri gelir. Yiyecek sadece mühim değil, miktarca da diğerlerinden fazladır.

3- Hadis, ammeye hizmetle meşgul olanların, hem kendi, hem ailelerinin nafakalarını beytü'l-malden almayı hak ettiklerini ifade etmektedir. *İbnu't-Tin* der ki: "Hadiste, bir memurun fevkinde, kendisine malum bir ücret verecek makam olmadığı takdirde, üzerine çalıştığı maldan ihtiyacına yetecek miktarda almasına delil vardır."

İbnu Hacer, Hz. Ebu Bekr kıssasında bu hükme delil olmadığını belirtir ve onun ücretinin belirlendiğini söyler. Şöyle ki: "İbnu Sa'd'da gelen bir rivayete göre "Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh) halife seçilince ertesi sabah başında ticaret malı bir kısım esvab olduğu halde çarşıya gider. Hz. Ömer'le Ebu Ubeyde İbnu'l-Cerrah onu bu vaziyette görürler ve:

"Sen bunu nasıl yaparsın, sen Müslümanların işini üzerine almadın mı?" derler.

"İyi ama ailemi ne ile besleyeceğim?" der.

"Sana nafaka tahsis ederiz!" derler ve her gün için bir koyun tahsis ederler."

Bu, bize devlet reisinin maaşı hususunda bir fikir verir.

5174 ٢– وعن بريدة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنِ اسْتَعْمَلْنَاهُ عَلى عَمَلٍ وَرَزَقْنَاهُ رِزْقاً فَمَا أَخَذَ بَعْدَ ذلِكَ فَهُوَ غُلُولٌ]. أخرجه أبو داود.

2. (5174)- *Hz. Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Biz kimi bir işe tayin eder, bir rızık tahsis edersek, bu tahsis edilenden maada aldığı gulüldür (devlet malından hırsızlıktır)." [Ebu Davud, Harac 10, (2943).]

5175 ٣– وعن الْمُسْتَوْرِد بن شدّاد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ كَانَ لَنَا عَامِلاً فَلْيَكْتَسِبْ زَوْجَةً، فَإنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ خَادِمٌ فَلْيَكْتَسِبْ خَادِماً، وَإنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ مَسْكَنٌ فَلْيَكْسِبْ مَسْكَناً. قَالَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أُخْبِرْتُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: مَنِ اتَّخَذَ غَيْرَ ذلِكَ فَهُوَ غَالٌّ أَوْ سَارِقٌ]. أخرجه أبو داود.

3. (5175)- *Müstevrid İbnu Şeddad* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim bize memur olursa, kendine bir zevce edinsin. Hizmetçisi yoksa bir de hizmetçi edinsin. Meskeni yoksa bir mesken edinsin."

Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh) dedi ki:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle buyurdukları bana haber verildi:

"Kim bunun dışında bir şey edinirse, bu kimse haindir, hırsızdır." [Ebu Davud, Harac 10, (2945).]

5176 ٤– وعن عبدالله بن عَمْرو السّعدي: [أَنَّهُ قَدِمَ عَلى عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ في خِلاَفَتِهِ، فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: أَلَمْ أُحَدَّثْ أَنَّكَ تَلِي مِنْ أَعْمَالِ الْمُسْلِمِينَ أَعْمَالاً فَإذَا أُعْطِيتَ الْعُمَالَةَ كَرِهْتَهَا؟ فَقُلْتُ: بَلَى. فَقَالَ عُمَرُ: مَا تُرِيدُ الى ذلِكَ؟ قُلْتُ: إنّ لِي أَفْرَاساً

وَأَعْبُداً وَأَنَا بِخَيْرٍ، وَأُرِيدُ أَنْ تَكُونَ عُمَالَتِي صَدَقَةً عَلَى الْمُسْلِمِينَ. فَقَالَ عُمَرُ: فَلاَ تَفْعَلْ فَإِنِّي كُنْتُ أَرَدْتُ الَّذِي أَرَدْتَ، وَكَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُعْطِينِي الْعَطَاءَ فَأَقُولُ: أَعْطِهِ أَفْقَرَ إِلَيْهِ مِنِّي. حَتَّى أَعْطَانِي مَرَّةً مَالاً، فَقُلْتُ: أَعْطِهِ أَفْقَرَ إِلَيْهِ مِنِّي. فَقَالَ النَّبِي ﷺ: خُذْهُ فَتَمَوَّلْهُ وَتَصَدَّقْ بِهِ، فَمَا جَاءَكَ مِنْ هذَا الْمَالِ مِنْ غَيْرِ مَسْأَلَةٍ وَلاَ إِشْرَافٍ فَخُذْهُ، وَمَالا فَلاَ تُتْبِعْهُ نَفْسَكَ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

« الإشراف » التطلع الى الشئ والرغبة فيه.

وقوله « وَمالاَ فَلاَ تُتْبِعْهُ نَفْسَكَ » أي وما لا يكون بهذه الصفة فاتركه.

4. (5176)- *Abdullah İbnu Amr es-Sa'dî*'nin anlattığına göre, "hilafeti sırasında Hz. Ömer'ın yanına geldi. Hz. Ömer kendisine:

"Bana haber verildiğine göre, sen Müslümanların işlerinden bir kısmını üzerine almışsın ve sana maaş verilince almaktan kaçınmışsın (doğru mu)?" diye sordu. Ben de: "Evet!" dedim. Bunun üzerine Hz. Ömer: "Bundan maksadın ne?" dedi. Ben de:

"Benim atlarım var, kölelerim var (halim vaktim iyidir), hayır üzereyim. Ben maaşımın Müslümanlara sadaka olmasını istiyorum" dedim. Hz. Ömer:

"Hayır! Böyle yapma! Çünkü (bir ara ben de senin gibi düşünmüş), senin arzu ettiğin şeyi arzu etmiştim. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana ihsanda bulunuyordu. Ben de:

"Bu parayı ona benden daha çok muhtaç olan birine ver!" diyordum. Hatta bir seferinde *(aleyhissalâtu vesselâm)* yine bana mal vermişti. Ben yine:

"Bunu, onu benden daha çok muhtaç olan kimseye ver!" demiştim. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Onu al, kendi malın yap, sonra tasadduk et! Bu maldan, sen talep etmeden, bekler vaziyeti almadan, gelen olursa onu al. Böyle olmayana gönlünü bağlama!" buyurdular." [Buhârî, Ahkâm 17; Müslim, Zekat 111, (1045); Nesâî, Zekat 94, (5, 103).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisten, ulema memur maaşları ve hediye almakla ilgili olarak pek çok ahkam çıkarmıştır. Mühimlerini kaydediyoruz:

★ Amme adına hizmet veren kimselerin hizmetlerine mukabil ücret almaları caizdir. Hadisteki *"al!"* emrini alimler *vücub* değil, *nedb* olarak anlamışlardır. Müstağni kimse ücret almayabilir. Ancak alıp, kendine mal ettikten sonra bağışlarsa bu efdaldir. Çünkü, kişi kendi zimmet ve tasarrufuna geçen mala karşı daha çok ilgi ve hırs duyar, eline geçmemiş olan mala karşı hırsı zayıftır. Öyle ise kendine mal ettikten sonra yapılan bağış, nefsin hissiyatını da kıracağından efdal kabul edilmiştir. Esasen Resulullah da bunu böyle takrir buyurmuştur.

★ Kalben muntazır olmadan, istemeden gelen malı almak, almamaktan hayırlıdır. Ulema, çoğunlukla büyüklerden bu suretle gelen malı almanın edeb olduğunu, reddetmenin edebe aykırı olduğunu söylemiştir. Nevevî, bu hususu şöyle özetler: "Kendisine mal bağışı yapılan bir kimsenin o malı kabul etmesinin hükmü nedir, vacib mi değil mi münakaşa edilmiştir. Sahih ve meşhur görüşe göre, "Sultan dışında kalanların ihsanını kabul etmek müstehabtır. Sultanın malı çoğunluğu itibariyle helal ise, onun kabulü mübahtır. Ekserisi haram ise kabul etmek de haramdır" demiştir...

Taberî'nin nakline göre bazı alimler, "Hediyeyi veren sultan veya salih veya fasık bir kimse olsun verilen şeyi kabul etmek mendubtur; yeter ki hediye, hediye vermesi caiz olan bir kimseden gelsin" demiştir.

"Hediye vermesi caiz olan" kaydı, bir kısım kimselerin hediye vermesinin caiz olmadığını ifade eder. Nitekim memur, hizmet sunduğu insanlardan hediye alacak olursa bu rüşvet olur. Taberî, Ashab'tan hediye kabul edenlerden örnekler verir: "Hz. Ebu Hureyre, Hz. Aişe, Ebu'd-Derda, İbnu Ömer, İbnu Abbas, Hz. Ali radıyallahu anhüm ecmain. Keza tabiinden Alkame, Esved, Nehai, Hasan Basri, Şa'bi de hediye kabul edenlerdendir.

Bunların görüşleri üç noktada özetlenebilir:

1) Hediye vermesi caiz olan kimseden olmak şartıyla, kazancı helal yoldan olan kimsenin hediyesini reddetmek caiz olmaz.

2) Haramdan kazanıldığı malum olan kimsenin hediyesini kabul etmek haramdır.

3) Nereden kazandığı belli olmayan kimselerin hediyeleri hakkında araştırma yapılmaz.

Şunu da belirtelim ki, bazı alimler sadedinde olduğumuz hadisten, sultandan başkasının hediyesini kabul etmeye teşvik çıkarırken, bazıları

sultanın hediyesini de kabule teşvik çıkarmıştır. İkrime'nin daha ileri gidip, *"Biz hediyeyi yalnızca umeradan kabul ederiz"* dediği rivayet edilmiştir.

2- Alimler, malına haram karışan kimseden borç alma, davetine icabet etme gibi durumları da değerlendirmişlerdir. Bazıları bunu mekruh addederken, bazıları caiz görmüştür. Rivayete göre *İbnu Mes'ud*'a bir adam gelerek harama helale dikkat etmeyen, faiz yemekten bile çekinmeyen bir komşusunu mevzubahis ederek ondan ödünç para alıp alamayacağını, davetine icabet edip edemeyeceğini sorar. *İbnu Mes'ud,* ödünç alabileceğini, yemeğini yiyebileceğini söyledikten sonra, "Günahının kendine ait" olduğunu belirtir. *Abdullah İbnu Ömer* de soru üzerine faiz yiyen kimsenin yemeğini yemekte bir beis olmadığını söylemiştir. Mekhul ve Zührî de bu görüştedir.

İbrahim Nehai ve diğer bazıları da kazancına haram karışan kimsenin yemeğinin yenilmesini caiz bulmamışlardır. Takva yolunda gidenler ihtiyatı esas alarak, malına haram karışanların yemeğini yememişlerdir.

3- Hadisten çıkarılan bir diğer hükme göre, devlet başkanı, yardım hususunda en fakiri aramak mecburiyetinde değildir. Maslahat gereği daha muhtacı varken, ihtiyacı az olana ihsanda bulunabilir.

★ İKTA'

5177 ١ – عن وائِل بن حُجْر رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ أقْطَعَهُ أرْضاً مِنْ حَضْرَمَوْتَ. وَكَانَ مُعَاوِيَةُ أميراً بِهَا إذْ ذَاكَ. فَكَتَبَ إلَيْهِ أعْطِيهِ إيَّاهَا]. أخرجه أبو داود والترمذي.

1. (5177)- *Vail İbnu Hucr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hadramevt'te bulunan bir araziyi ikta' etti. O sırada Hz. Muaviye orada emîr idi. Kendisine o araziyi bana vermesi için yazdı." [Ebu Davud, Harac 36, (3058, 3059); Tirmizî, Ahkam 39, (1381).]

AÇIKLAMA:

İkta', kesmek manasına gelen قطع kökünden gelir. Bir araziden bir parçayı kesmektir. Yani belli bir mevat arazinin ihya ve tasarruf hakkını, devlet reisinin muayyen bir kimseye tahsis etmesidir. Kadı İyaz'ın açıklamasında, ikta' edilen arazinin devlet arazisinden (malullah) olacağı bu tahsisin imar edilmek üzere temlik veya gelirinden belli bir müddet istifade etmesi için sınırlı bir tahsis olduğu belirtilir. İmam bu tahsisi

ehil gördüğü ve dilediği kimseye yapar. Sadedinde olduğumuz rivayet, Hadramevt'teki bir arazinin *Vail İbnu Hucr*'a verildiğini ifade etmektedir. Arazinin verilmesi emrini Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, yazılı olarak oradaki emîrine (ki Hz. Muaviye'dir) bildirir.

Başka rivayetlerde *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tuz madeni, hurma bahçesi gibi başka şeyleri de ikta' kıldığını görmekteyiz.

5178 ٢- وعن كثير بن عبدالله بن عمرو بن عوف المزني عن أبيه عن جده رضي الله عنه: [أنّ رَسُولَ اللهِ ﷺ: أقطع بِلاَلَ بنَ الْحَارِثِ الْمُزَنِّي مَعَادِنَ الْقَبَلِيَّةِ جَلْسِيَّهَا وَغَوْرِيَّهَا، وَحَيْثُ يَصْلُحُ الزَّرْعُ مِنْ قُدْسٍ وَلَمْ يُعْطِهِ حَقَّ مُسْلِمٍ، وَكَتَبَ لَهُ: بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ، هٰذَا مَا أَعْطَىٰ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِلاَلَ بنَ الْحَارِثِ، أَعْطَاهُ مَعَادِنَ الْقَبَلِيَّةِ جَلْسِيَّهَا وَغَوْرِيَّهَا].

زاد في رواية: [وَذَاتَ النُّصُبِ، وَحَيْثُ يَصْلُحُ الزَّرْعُ مِنْ قُدْسٍ وَلَمْ يُعْطِهِ حَقَّ مُسْلِمٍ. وَكَتَبَ أُبَيُّ بنُ كَعْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ]. أخرجه مالك وأبو داود.

« الجَلَسيّ » بالجيم منسوب الى الجلس، وهي أرض نجد، ويقال لكل مرتفع من الأرض جلس.

و« الغَوْر » ما انهبط من الأرض، وأراد أنه أقطعه جميع تلك الأرض نجدها وغورها.

2. (5178)- *Kesir İbnu Abdillah İbnu Amr İbni Avf el-Müzenî*, babasından, o da ceddi (radıyallahu anh)'tan anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Bilal İbnu Haris el-Müzenî'ye Kabaliyye madenlerini, yüksekte olanları ve alçakta olanlarıyla, (Necid'de bulunan) Kuds dağında ekine elverişli olan yerlerle birlikte ikta' kıldı. Ancak ona hiçbir Müslümanın hakkını vermedi. (Bu ikta' beratını) ona şöyle yazdı: *"Bismillahirrahmanirrahim. Bu Allah'ın Resulü Muhammed'in Bilal İbnu'l-Haris'e verdiği(nin beratı)dır. Ona, el-Kabaliyye mıntıkasının, alçak ve yüksek (yerlerinin) madenlerini vermiştir."*

Bir rivayette şu ziyade var: "(Medine'ye dört beridlik mesafede yer alan Zatu'n-Nusub ve (Necd'de yer alan) Kuds mevkiinin ekime elverişli olan kısmını da verdi. Hiçbir Müslümanın hakkını vermedi. (Bu berat metnini Resulullah'ın emriyle, katibi) Übey İbnu Ka'b yazdı." [Ebu Davud, Harac 36, (3062, 3063); Muvatta, Zekat 8, (1, 248).]

AÇIKLAMA:

Hadisin Muvatta'daki veçhinde şöyle denmiştir: "Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* Bilal İbnu'l-Haris'e el-Kabaliyye madenlerini ikta' kıldı. Burası Fer' nahiyesindedir. Bu madenlerden, bugüne kadar sadece zekat alınmıştır."

Alçak yerlerin, yüksek yerlerin de ikta' edildiğini ifade eden kaydını, şarihler "arazinin her tarafını" manasında anlamışlardır.

5179 ٣– وعن ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [أَقْطَعَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ الزُّبَيْرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ حُضْرَ فَرَسِهِ. فأَجْرَى فَرَسَهُ حَتَّى قَامَ. ثُمَّ رَمَى بِسَوْطِهِ. فقَالَ ﷺ: أَعْطُوهُ حَيْثُ بَلَغَ سَوْطُهُ]. أخرجه أبو داود.

« حُضْرُ الفَرَسِ » عدوه.

3. (5179)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhüma) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Zübeyr (radıyallahu anh)'e atının koştuğu yer(e kadar olan mesafeyi) ikta' kıldı. (Şöyle ki): "Zübeyr atı (mecali kesilip) duruncaya kadar koşturdu. At durunca Zübeyr kamçısını attı. (Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:) *"Kamçısının ulaştığı yere kadar (o mıntıkayı) ona verin"* emrettiler." [Ebu Davud, harac 36, (3072).]

5180 ٤– وعن عَمْرو بن حُرَيْث رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [خَطَّ لِي رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ دَاراً بِالْمَدِينَةِ بِقَوْسٍ، وَقَالَ: أَزِيدُكَ أَزِيدُكَ؟]. أخرجه أبو داود.

4. (5180)- *Amr İbnu Hureys* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine'de yayını ile bir ev planı çizdi ve:

"Sana daha da artırayım mı, artırayım mı?" diye sordu." [Ebu Davud, Harac 36 , (3060).]

❑ HACCAM'IN KESBİ

5181 ١– عن ابن عبّاس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [احْتَجَمَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: وَأَعْطَى الْحَجَّامَ أَجْرَهُ، وَلَوْ كَانَ سُحْتاً لَمْ يُعْطِهِ. وَكَلَّمَ سَيِّدَهُ فَخَفَّفَ عَنْهُ مِنْ ضَرِيبَتِهِ]. أخرجه الشّيخان وأبو داود.

« الضَّرِيبَةُ » الخراج الذي يقرر على إنسان يؤديه في كل يوم أو شهر أو سنة.

1. (5181)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhüma) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hacamat oldu ve haccama ücretini verdi. Eğer bu (hacamat ücreti) haram olsaydı vermezdi. Ayrıca efendisine konuştu, o da vergisini hafifletti." [Buharî, İcare 18, Büyû' 39, Tıbb 9; Müslim, Müsakat 66 (1202); Ebu Davud, Büyû 39, (3423).]

AÇIKLAMA:

1- Kan alma işini yapan kimse, bu hizmetine mukabil ücret alabilir mi, alamaz mı? bu mesele ulema arasında ihtilaf edilmiştir. Sadedinde olduğumuz hadise göre, ücret almada bir beis yoktur. Olsaydı Resulullah kan aldırdığı zata ücret ödemezdi.

Bu meselenin münakaşa edilmiş olması, konu üzerinde yasak ifade eden rivayetlerin de varlığından ileri gelir. Cumhur, bu meselede ruhsat ifade eden rivayetleri esas almıştır. Dolayısıyla hadisten tedavi maksadıyla kan aldırmanın caiz, bu hizmeti îfa eden doktora da ücret vermenin mübah olduğu hükmü çıkarılmıştır.

2- Hadis ayrıca kölenin efendisine günlük veya aylık veya yıllık bir vergi ödemek suretiyle serbest çalışabileceğini de göstermektedir.

5182 ٢– وعن رجلٍ من المهاجرين من أصحاب النبيّ ﷺ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ اَلْمُسْلِمُونَ شُرَكَاءُ في ثَلاثٍ: اَلْمَاءِ، وَالْكَلإِ، وَالنّارِ]. أخرجه أبو داود.

2. (5182)- Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın muhacir ashabından bir adamın anlattığına göre, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular:

"Müslümanlar üç şeyde ortaktırlar: Su, ot ve ateş." [Ebu Davud, Büyû 62, (3477).]

AÇIKLAMA:

Hattâbi hadisi şöyle açıklar: "Arzın mevat (işlenmemiş) kısmında biten ot, kimseye ait değildir. Herkes orada hayvanını otlatabilir. Öyle yerleri kimse sahiplenip, başkasına yasak koyamaz. Ancak bir kimsenin mülkünde olan bir arazinin otu ise, o kimseye aittir. Onun izni olmadan üstünde başkası tasarrufta bulunamaz.

Ateşe iştirakten murad, lamba yakma ve aydınlanma talebinde, istek yerine getirilir, mani olunamaz demektir. Aksi takdirde ateş isteyene ateşinden verme şeklinde bir iştirak mecburiyeti mevcut değildir. Çünkü bu hal eksiltmek hasıl eder. Öyleyse ateş sahibi ateşinden vermeyebilir.

Su hakkında da hüküm böyledir. Emekle, masrafla temin edilen su istisna edilerek, nehir suyu gibi tabiatta kendiliğinden mevcut olan su, herkesin müşterek malıdır, istifade edilebilir" denmiştir.

Mamafih bazı alimler, hadisi, ıtlakı üzere anlamayı esas alıp: "Bu üç şeyde kesin mülkiyet olamaz, satışları caiz değildir" demiştir. Ancak fukaha arasında meşhur görüşe göre, müşterek ottan murad hiç kimseye ait olmayan mübah ottur, sudan murad da yağmur, göze ve kimseye ait olmayan nehir suyudur. Ateşten murad da, mübah odunlardan elde edilip yakılmak suretiyle elde edilen ateştir. Değilse, kişi kabına aldığı suyu satabilir, diğerleri için de hüküm böyledir.

5183 ٣– وعن أسمر بن مُضَرِّسْ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : مَنْ سَبَقَ مَالَمْ يَسْبِقْ إلَيْهِ مُسْلِمٌ فَهُوَ لَهُ. قَالَ: فَخَرَجَ النَّاسُ يَتَعَادَوْنَ يَتَخَاطَّوْنَ]. أخرجه أبو داود.

3. (5183)- *Esmer İbnu Mudarris* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir Müslümanın henüz ulaşmadığı (ot, odun, su, gibi) bir şeye önce ulaşan kimse ona sahip olur." Bunun üzerine halk çıkıp, (mübah şeyleri sahiplenmek maksadıyla) birbirleriyle hızlıca işaretleme yarışına girdiler." [Ebu Davud, İmaret 36, (3071).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, herkese mübah olan emvale sahiplenmenin kaidesini koymuştur. "Kim önce ulaşırsa onundur." Söz gelimi birinin ele geçirdiği bir mübah maddeye bir başkası gelip "bunda benim de hissem var" diyemeyecektir. Rivayetin Ebu Davud'daki aslından anlaşılacağı üzere, *Aleyhissalâtu vesselâm*, bu beyanı, bir sefer sırasında yapmıştır. Beyan üzerine herkes işe yarayan mübah şey(ler) üzerine işaret koyma yarışına girerler.

Hadiste geçen يَتَخَاطَّوْنَ (işaret koyma yarışı) kelimesi خط (hatt) kökünden gelir. Dilimize de girdiği üzere, "hatt", çizgi yazı manasına gelmektedir. Kelimeden anlaşılacağı üzere çizgiler atarak işaretleme yarışı mevzubahistir.

2- Hadiste işaretlenen şeylerin ne olduğu sarih değildir. Hâdise bir sefer sırasında cereyan ettiğine göre, o şartlarda işe yarayacak mübah eşyalar olmalıdır. Bunlar arasında boş arazi bile bulunabilir. Nitekim daha önce (105-106. hadisler) geçtiği üzere , mevat araziyi kim önce ihya ederse ona sahip olur.

ÜÇÜNCÜ FASIL

MEKRUH KAZANÇLAR

5184 ١ – عن أبي مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَن ثَمَنِ الْكَلْبِ، وَمَهْرِ الْبَغِيِّ، وَحُلْوَانِ الْكَاهِنِ]. أخرجه الستة.

«البَغِيّ» الزانية، ومهرها أجرها.

و«حُلْوَانُ الْكَاهِن» ما يعطى من الهدية ليخبرهم عما يسألونه عنه.

1. (5184)- *Ebu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* köpeğin semenini, fahişenin mehrini ve kahinin ücretini yasakladı." [Buharî, Büyû 113, İcare 20, Talak 51, Tıb 46; Müslim, Müsakat 39, 1567; Muvatta, Büyû 68, (2, 656); Tirmizî, Büyû 46, (1276); Nesâî, Büyû 91, (7, 309); Ebu Davud, Büyû 68, (4381).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet birkısım kazanç yollarını yasaklamaktadır:

1) *Köpeğin semeni.* Semen; herhangi bir ticarî eşyaya biçilen fiyata mukabil ödenen paradır, fiyat da diyebiliriz. Köpeğin satışına cevaz veren başka rivayetler de bulunduğu için, fukaha bu meselede ihtilaf etmiştir. Hanefiler umumiyetle cevazına hükmederken, diğer mezhepler birkısım sıkı kayıtlarla tecviz ve tahrim ederler. Köpeğin alınıp satılması bahsini az ileride biraz açacağız.

2) *Fahişe mehri* demek, zina mukabilinde alınan ücret demektir. Zina dinimizde zaten haramdır. Bunu bir ticaret vasıtası yapmanın meşru olmayacağı açık ise de, *Aleyhissalâtu vesselâm* te'kiden, fuhuş mukabili alınacak paranın haram olduğunu muhtelif beyanlarda tekrar etmiştir. İslam uleması fuhuş mukabilinde alınacak paranın haramlığı

hususunda ihtilaf etmez. Bu hadis, bir bakıma umumhane çalıştıranlara, bu çeşit işlere alet ve vasıta olanlara da kazançlarının mahiyeti hususunda ışık tutmaktadır.

3) Hadis, üçüncü olarak *kahine verilecek ücrete* temas etmekte, bunu da fahişelik mukabili alınan paraya denk tutmaktadır. Kehanet ve kahine müracaat haram edildiğine göre, bu maksadla verilen ve alınan ücretin de haram olacağı açıktır. Bu sebeple ulema bu meselede ihtilaf etmemiş, elbirlik *haram* demiştir.

5185 ٢– وعن أبي جُحَيْفَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [نَهى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ ثَمَنِ الدَّمِ، وثَمَنِ الْكَلْبِ، وكَسْبِ الْبَغِيِّ، ولَعَنَ الْوَاشِمَةَ والْمُسْتَوْشِمَةَ، وآكِلَ الرِّبَا، ومُوكِلَهُ والْمُصَوِّرِينَ]. أخرجه البخاري.

«الوَشْمُ»: تغريز الجلد بالإبرة وحشو موضع الغرز بكحل او نيلة، والواشمة التي يفعل بها ذلك بطلبها.

2. (5185)- *Ebu Cuheyfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kan mukabilinde alınan semenden, köpek semeninden, fuhuş kazancından men etti. Dövme yapanı, dövme yaptıranı, faiz yiyeni, faiz yedireni ve musavvirleri lanetledi." [Buhârî, Büyû 113, 25, Talak Libas 86, 96; Ebu Davud, Büyû 65, (3483).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, önceki hadiste geçenlere bazı ziyadeler yapılmıştır.

1) *Kan semeni: İbnu Hacer,* bundan maksadın ne olduğu hususunda ihtilaf edildiğini belirtir. Bazı alimler "Hacamat yapana verilen ücret" demiştir. Bazıları da, "Zahiri üzeredir. Yani kan'a verilen fiyattır" demiştir. Zahiri esas alınınca, tıpkı meytenin (leşin), domuzun alış-verişi haram olduğu gibi, "kan"ın alışverişi de haramdır. Bu hususta ulema icma etmiştir. İnsanın hiçbir uzvu ticaret metaı olamaz, alınıp satılamaz. Bağış, satış demek değildir.

2) *Dövme yapan ve yaptıranın tel'ini.* Dövme, iğne ile deri altında yara açıp, o yaraya kına ve benzeri madde koyarak sabit bir renk elde etme ameliyesidir. Dinimiz, insanın tabii yaratılışını gereksiz yere bozan müdahaleleri tecviz etmez. Bu sebeple dövme yasaklanmıştır.

3) *Faiz,* Kur'an-ı Kerim'in üzerinde ısrarla durduğu belli başlı ha-

ramlardan biridir. Almak, vermek faiz akdine katiplik, şahitlik yapmak vs. hepsi haramdır. Faizle ilgili açıklamalar ticaretle ilgili bölümde geçtiği için burada tekrar etmeyeceğiz (1. cilt, s. 523 ve devamı).

4) *Musavvirlerle* ilgili açıklamalar daha önce mükerreren geçmiştir, tekrar etmeyeceğiz (mesela en son 5121 numaralı hadisin şerhinde de yer verildi).

5186 ٣– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ كَسْبِ الإمَاءِ].

أخرجه البخاري وأبو داود.

وزاد أبو داود في رواية أخرى، عن رافع بن خديج: [حَتَّى يَعْلَمَ مِنْ أيْنَ هُوَ].

3. (5186)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cariyenin kesbini nehyetti." [Buharî, İcare 20, Talak 51; Ebu Davud, Büyû 40, (3425).]

Ebu Davud, Râfî İbnu Hadiç'ten yaptığı rivayette şu ziyadeyi kaydeder: "..Kazancın nereden olduğunu bilinceye kadar..."

AÇIKLAMA:

Hadis, "cariyenin kesbi" derken, köle kadının kazanç için çalışmasını kasdediyor gibidir. Ancak ulema, ibarenin bu manaya gelmediğini belirtir. Öyle ise hadis: "Cariyenin zina yoluyla kazancını" yasaklamaktadır. Hattâbî, cariyenin normal ve temiz işlerde çalışarak para kazanmasının meşruiyetini açıklama sadedinde der ki: "Medine ve Mekke ahalisinin hizmetlerini görmek üzere birtakım cariyeler vardı. Efendileri bunlara (aylık veya yıllık) vergiler takdir ederdi. Bu cariyeler hamur yoğurup ekmek yaparlar, tarla sularlar ve diğer sanatları icra ederler, kazandıkları paradan efendilerine vergilerini öderlerdi. Onlar bu borçluluk hali içinde iş hayatına böylesine girince, onların hepsinin olmasa bile bir kısmının fücura düşeceğinden ve sefahetle para kazanmaya tevessül edeceklerinden korkulurdu. Bu sebeple Aleyhissalâtu vesselâm onların kesbinden sarf-ı nazar edilmesini emir buyurdular. Cariyelerin bilhassa belli bir işleri olmaması halinde çalıştırılmaları daha mekruh ve yasak daha şiddetlidir." Hattâbî'nin temas ettiği son kayıt, Ebu Davud'dan kaydedilen ziyadeye binaendir. Zira "cariyenin belli bir işi olmadığı halde, para getirip vergisini ödemesi, bunu nereden kazandığı hususunda ciddi bir kaygı sebebidir: Zinadan kazanmış olmaya?" diye. Bu hususu, Ebu Davud'un Rifâa İbnu Râfi'den kaydettiği şu hadis daha da tavzih eder: نَهَى عَنْ كَسْبِ الأمَةِ الاَّ مَا عَمِلَتْ بِيَدِهَا...“Resulullah

(aleyhissalâtu vesselâm) cariyenin eliyle olmayan kesbini yasakladı. Elle yapacağı eğirme, yün ditme gibi olanları yapabilir." Her şeye rağmen bazı alimlerin şöyle dediğini de kaydetmek isteriz: "Yasaktan murad, cariyenin her çeşit amelidir. Bu yasak sedd-i zerayi (kötülük kapısını kapama) nevindendir. Çünkü, cariye çalışmaya mecbur edildiği takdirde ferci ile kazanmayacağından emin olunamaz. Öyleyse nehyin manası, cariyeye, hergün ödeyeceği muayyen bir haraç koymayı yasaklamaktadır."

5187 ٤ـ وعن عثمان رَضِيَ اللهُ عنهُ قال: [لاَ تُكَلِّفُوا الصِّبْيَانَ الْكَسْبَ، فَإِنَّكُمْ مَتَى كَلَّفْتُمُوهُمُ الْكَسْبَ سَرَقُوا وَلاَ تُكَلِّفُوا الأَمَةَ غَيْرَ ذَاتِ الصَّنْعَةِ الْكَسْبَ، فَإِنَّكُمْ مَتَى كَلَّفْتُمُوهَا كَسَبَتْ بِفَرْجِهَا، وَعِفُّوا إِذَا أَعَفَّكُمُ اللهُ، وَعَلَيْكُمْ مِنَ الْمَطَاعِمِ بِمَا طَابَ مِنْهَا]. أخرجه مالك.

4. (5187)- *Hz. Osman* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Çocukları kesbe mecbur etmeyin. Siz onları kesbe mecbur ettiğiniz zaman hırsızlık yaparlar. San'at sahibi olmayan cariyeleri de kesbe zorlamayın. Zira siz onları kesbe zorladığınız takdirde ferçleriyle kazanırlar. Onların getireceği paraya karşı istiğna gösterin ki, Allah da sizi müstağni kılsın. Size temiz olan yiyecekler yaraşır." [Muvatta, İsti'zan 42, (2, 981).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette, Hz. Osman, bir önceki hadiste, cariyelerin kazanca zorlanması ile ilgili olarak gelen Nebevî irşadatın bir nevi gerekçesini belirtmekte, ayrıca çocukların kazanca zorlanmamasını da istemektedir. Çocukların çalıştırılması meselesi teferruat isteyen bir konudur. Bu meseleyi müteakiben ayrıca kaydedeceğiz. Ancak, hadiste gelen yasağı izah sadedinde şu kadarını özetle belirtmemiz gerekmektedir: Çocukların çalıştırılmalarının birçok yönden mahzuru var. Herşeyden önce alması gereken temel formasyondan geri kalır. Çünkü İslam, çocukluk dönemini hayata hazırlık, büluğdan sonra üzerine terettüp edecek mesuliyetlerle ilgili zaruri bilgi ve becerileri kazanma dönemi olarak belirlemiş, bu maksatla onu herçeşit mesuliyetin dışında tutmuş, nafakasını ebeveyn, yoksa yakınları, yoksa cemiyet ve devlet üzerine vecibe kılmıştır. Hayatî formasyonları almak gibi ciddi meşguliyetler dururken çalışmak da niye? Başka meşguliyetler ne arar?

Çocuk, çalıştırılacak olursa, bünyesinin üstüne çıkan ağır işlere de zorlanabilir. Bu ise, onun sıhhatli gelişmesine sed çekebilir, birkısım ma-

razî haller hasıl edebilir. Ayrıca iş çevresinde yaşıtlarının dışında bir kısım kötü huylar, zararlı alışkanlıklar kazanabilir. Hz. Osman, bu mahzurlardan herkesçe kolay bir şekilde anlaşılabilecek olanı nazara veriyor: Hırsızlık...

ÇOCUKLARIN ÇALIŞTIRILMA VE İSTİHDAMLARI MESELESİ

Çocuk terbiyesinde ehemmiyetli bir yer tutması haysiyetiyle, bu mevzuya giren bir tahlili aynen iktibas ediyoruz:

ÇOCUĞUN İSTİHDAMI

Fransa ilk defa 1874 tarihinde, seyyar mesleklerde istihdam edilen çocukların himayesi ile alâkalı çıkarılan bir kanunda 16 yaşından küçük çocukların ip cambazlığı, soytarılık, şarlatanlık, havyan teşhiri gibi *"tehlikeli"* işlerde çalıştırılmasını yasaklamış ise de, çocuğun çalıştırılması meselesinin daha etraflı olarak beynelmilel bir mahiyette 1919 yılında ele alındığına şahit olmaktayız. Bu tarihte, iş meselelerini tanzim etmek maksadıyla yapılan "Washington İş Konferansı"nda "14 yaşından küçük çocukların işe alınmaması, 15 yaşından küçük olanların geceleyin sınaî müesseselerde çalıştırılmaması reşit ve baliğ olanların (14-18 yaş arasındakiler) haftada 48 saatten fazla çalıştırılmamaları" gibi kararlar alınır.

Ancak şunu hemen kaydedelim ki, bu konferansın toplanmasına, çocukları korumaya matuf insanî duygulardan ziyade, iktisadî endişeler amil olmuştur. Zira o zamana kadar, küçük çocuklarla kadınlar, erkeklere nazaran daha az yevmiye ile daha çok çalıştırılmakta idi. Bu durum istihsalde maliyeti çokça düşürüyor ve rekabet imkanlarını azaltıyordu. Devletler arası ticarî münasebetlerin artması nisbetinde bu meselenin ehemmiyeti de artmıştı. Devletle fert arasındaki iş münasebetlerini tanzim eden iç hukuk, devletler arası bazı ihtilaflara yol açmakta idi. Milletlerin bu meselede karşılıklı olarak anlaşmaları zaruri idi. İşte kaynağında sadece iktisadî endişe yatan bu zaruret, sözkonusu konferansı ortaya çıkardı ve çocukların lehine olan -sonradan Türkiye'nin de katıldığı- bazı kararların alınmasına müncer oldu.

İstihdam meselesinde de, çocuğu himaye işini ele almada, öncülüğü İslamiyet yapar. İslam'ın büluğ çağına kadar, çocuğa tanıdığı temel haklardan biri *"yeme, giyme ve mesken"* ihtiyaçlarını içine alan *"nafaka"*dır. Binaenaleyh, büluğ yaşına kadar, çocuk kimsesiz bile olsa, *"nafaka"* meselesinin halli için çalışmak durumunda ve mecburiyetinde değildir. Çocuk bu devre içerisinde hayata hazırlanma çalışmalarına tabi tutul-

malıdır; hayatî, dinî, ahlakî, meslekî bilgiler, alışkanlık ve maharetler kazanma faaliyetleri. Biz bu faaliyetlere daha önce, günümüzün tabiriyle *"temel eğitim"* faaliyetleri demiştik.

Çocuğun büluğ çağından önce, "hayata hazırlayıcı" faaliyetler dışında, gerek baba ve gerekse velisi tarafından istihdam ve istismar edilmesini önlemek için İslam hukukçuları Kur'an ve sünnetin nasslarından çok vazıh prensipler çıkarıp, kesin kayıtlar koyarlar. Şöyle ki:

1) Evladın malı, babaya *"kişinin en temiz malı, kazandığı maldır, veledi de kendi kazancındandır"* hadis-i şerifi ile helal kılınmışsa da, fakihler bu hükmü, **"insan için kendi çalıştığından başkası yoktur"** ayetine dayanarak "evladın büluğdan sonraki malı" ile kayıtlamışlardır. Estrûşenî'nin "bütün meşayihin müşterek görüşleri" olarak sunduğu umumi prensibe göre, "çocuğun büluğdan önceki hasenatı (malı, kazancı vs.) sadece çocuk içindir, ebeveyninin hakkı yoktur" kaydı bulunmaktadır.

2- Baba veya dede veya bunların tayin edeceği vasilerin, çocuk üzerinde karşılıksız istihdam (hizmetlenme) hakkı vardır. Fakat, bu istihdam "tehzib veya riyazet" yani yetiştirici, terbiye edici, hayata hazırlayıcı mahiyette olmalıdır. Çocuğun yetişmesine katkısı olmayan sırf velinin menfaatine olan istihdam caiz değildir. Karşılıksız istihdam caiz olunca, ücretli istihdamın da evleviyetle mümkün olacağı fikrinden hareketle *"baba veya dede veya hakim tarafından çocuğun ücretle herhangi bir işe verilebileceği"* kabul edilmiştir.

3- Çocuğun çalışmasından elde edilecek ücret, çocuğun şahsî malıdır. Çocuğun malı ise, normal şartlarda sadece kendi ihtiyaçları için harcanabilir. Anne veya baba, çocuk için harcadıktan sonra artanı, büluğa erdikten sonra çocuğa teslim etmek üzere, diğer malları meyanında biriktirirler. Şayet baba, mübezzir (müsrif) ise, hakim bunu da elinden alır. Çocuğun malından babanın (veya annenin) istifadesi sıkı kayıtlara bağlanmıştır. Çocuğun istismarının hukukî ve vicdanî yollardan nasıl önlendiğini anlayabilmek için bu kayıtları da belirtmemizde zaruret var.

Baba çocuğun malına muhtaç ise, bakılır:

a) Eğer baba, bu sırada meskun bir mahalde ise ve fakirliği sebebiyle bu ihtiyaç hasıl oldu ise o maldan yer.

b) Eğer çölde ise ve aslında zengin olmakla beraber, yanında yiyecek bir şeyin yokluğu sebebiyle ihtiyaç hasıl oldu ise, değerini ödemek kaydıyla yer.

Büluğa ermemiş çocuğun malı anne veya babanın malına karışmış

bile olsa, müşterek kullanımlarda anne veya baba, istifadede kendi hisselerini tecavüz edemezler, aksi halde haram işlemiş olurlar.

Bu söylediklerimizi vuzuha kavuşturan bir fetvada aynen şöyle denir:

"Bir çocuk mal kazanır ve bunu annesine verirse, annenin bunu, çocuk için infak ederken çocukla birlikte bir iki lokmayı aşmamak kaydıyla bundan yemesi caizdir. Anne aciz ise, çocuk da her ikisinin nafakasını karşılayacak şekilde çalışmaya muktedir ise, annenin bu durumda çocuğun malında hakkı vardır, ondan yiyebilir. Eğer anne çocuğun malına muhtaç değil ise ve kendi malı çocuğun malı ile karışmış ise, bu şekilde satın alınan yiyecek maddesinin, kendi hissesi nisbetinde yiyebilir, fazla yiyecek olursa caiz değildir, yetim malı yemiş olur."

Bir başka fetvada "evi veya malı olduğu halde kira ödemeden çocuğun evinde oturan kadının da günahkâr olacağı" belirtilir.

Çocuğu çalıştırma meselesinde hassasiyeti ileri götüren "bazıları"nın daha enteresan görüşleri var. Bunlardan biri aynen şöyle:

Baba veya anne küçük çocuğuna havuzdan eve su taşıması için emrederek eline bir kap verse, o çocuk da getirse, bazıları kaptaki suyun "çocuğun mülkü" durumuna geçtiğini ve zaruret olmadıkça bu sudan içmenin babaya helal olmadığını, zira (hava, su, kırda biten ot ve ağaç gibi kimsenin mülkiyetinde olmayıp, herkesin istifade edebileceği ve ıstılahta) a'yanu'l-mübaha denen eşyada çocuğun istihdamı batıldır.

4- Çocuk büluğa erince, babası onu, istihdam etse veya gelirini ailenin nafakasını harcamak üzere ücretli olarak iş verse, bu baba için mübah olur.

Çocuğu Kimler İşe Verebilir?

Çocuk üzerinde istihdam hakkı olmayanlar, onu ücretli olarak bir işe de koyamazlar. *"Yetiştirici"* işlerde istihdam hakkının sadece baba, dede ve bunların tayin edeceği vasilere ait olduğunu yukarıda belirtmiştik. Şu halde bunlar dışında kalan kimselerin -akrabalıkları ne kadar yakın olursa olsun- istihdam hakkı olmadığı gibi, ücretle işe koyma hakları da mevcut değildir. Çocuğun hidanesi bu çeşit velilerin yanında ise, temyiz yaşından sonra terbiyelerinin tam olabilmesi için, istihdama velayetleri olan baba veya sair velilerine iadeleri gerekir.

Ancak bunlardan hiçbiri yoksa, anne tarafından "mahrem" bir akraba -velayetü'l-hacr kendisine verilmiş olma halinde- çocuğu "yetiştirici" olan bir işe verebilir ve ücretini çocuk için kullanmak veya muhafaza et-

mek gayesiyle alabilir. Estrûşenî der ki: "Baba, dede ve bunların tayin edeceği vasiden başka hiç kimse çouğun malını tasarruf hakkına sahip değildir. Öyle ki, bunlar dışında çocuğun velayetü'l-hacrini elinde tutan bir kimse, çocuğa mal bağışlanacak olsa, çocuk namına kabul eder, fakat söylediğimiz sebepten dolayı, bundan çocuk için harcayamaz. Sadece İmam-ı Muhammed, te'hirinde çocuğa zarar gelecek ise, vasinin zaruret miktarınca harcamasını istihsan eder. Baba, dede ve bunların tayin edeceği vasiler, çocuğun köle, hayvan, akar ve sair emvalini kiraya verebilecekleri halde; çocuğun hacrini elinde tutan diğer vasiler kiraya veremezler. Zira onların, çocuğun malı üzerinde tasarruf hakları yoktur."

Çocuğun malını tasarruf hususunda konulan bu kayıtlar, çocuğun menfaatini korumak, onun istismarını önlemek gibi âli gayeler güder.

Ganimetten Hak Verilmez

Çocuğu koruyucu prensiplerden biri de bülüğdan önce askere alınmamaları, harplere iştirak ettirilmeleridir. *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* çocukların harbe katılmalarını kesinlikle yasaklar. Hatta rivayetler Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, ordu yola çıktıktan bir müddet sonra askerleri teker teker kontrol ve teftiş ederek, bülüğa ermeyen çocuk karışmış ise geri çevirdiğini belirtir.

Elde edilecek ganimet sebebiyle, birçoklarınca iktisadî yönden de cazip bir ameliye olan askerî seferlere ve savaşlara çocukların bu endişe ile velileri tarafından sevkini tamamen önlemek gayesine de matuf olmak üzere, çocuklara ganimetten pay ayrılması da kesinlikle yasaklanmıştır.

Hülasa etmek gerekirse, yukarıda belirtmeye çalıştığımız hususlar (yani, çocuğun malının anne ve babaya haram olması, çalıştığı takdirde elde edilen ücretin sadece kendisi için harcanabilmesi, istihdam hakkının -yetiştirici işlerde olmak kaydıyla- çocuğa en ziyade şefkat duyma durumunda olan ve onun yetişme mesuliyeti uhdesinde bulunan baba, dede veya bunların tayin edeceği veliye ait olması, baba, dede veya velinin de sadece yetiştirici işlerde ücretsiz istihdama hak sahibi kılınmaları ve onlara su, ot, odun gibi istifadesi herkese helal (ayan-ı mübaha) şeylerin celbinde istihdamlarının batıl addedilmeleri, harp ganimetinden çocuğa hisse ayrılmaması) çocuğun hayata hazırlanma devresi olan bülüğ öncesi devrede onun bu gayeye matuf olmayan meşguliyetlerle istismar edilmesinden koruyarak, hayata hazırlanmasını, bir meslek öğrenmesini, tahsil yapmasını garantilemeyi gaye edinir. Nitekim meslek öğretimi bütün İslam mezheplerinin ittifakiyle veli ve devlet üzerine dinî bir vecibe kılınmıştır.

BİR PADİŞAH FERMANI

Dinimizin çocuklar için getirdiği, bülûğdan önce temel formasyonu alma hakkının ihlal edildiği devirler olmuştur. Ancak, bundan sorumlu olan devlet başkanı duruma müdahale etmiştir. Bunun en güzel örneğini 1825 yılında II. Mahmud'un bütün vilayet, sancak ve kazalara ta'mim ettiği bir ferman teşkil eder. O, bu fermanda 5-6 yaşındaki çocukların "mektepten alınarak çıraklığa verilmesini" yasaklar. Şöyle der:

"Dinî vecibeleri öğretmek ve seçeceği mesleğin bilgilerine sahip kılmak, babaların evlatlarına karşı ilk vazifesidir. Ne yazık ki, bir zamandan beri birçok ana ve baba bu temel vazifeyi unutarak çocuklarını daha beş-altı yaşında, kazanç hırsı ile zanaat sahiplerinin yanına çırak veriyorlar veya başıboş bırakıyorlar. Çocukluk çağında cahil kalanlar ise, ergenlik çağlarında hem kendileri için, hem de memleket için dert oluyorlar. Bu, iki dünyada cezayı mucib bir ihmaldir.

Sizlere emir ve irade ediyorum ki, bu ferman elinize değdiği anda, bölgenizde altı yaşını bitirmiş ne kadar çocuk varsa bunları tesbit ediniz, mevcut mahalle mektepleri yetmiyorsa bina ve hoca bularak mektepsiz çocuk bırakmayınız. Mektep çağında olduğu halde bu çocukları yanlarına alıp çalıştıranların şiddetle cezalandırılacaklarını ilan ediniz. Anasız ve babasız olanlarla, okumaya gücü olmayanların tahsilini, devletimin temin edeceğini ilan ediniz."

Bu ferman, 1854'te Abdülmecid, 1873'de Abdilaziz tarafından tekrarlanır.

Ferman, temel eğitim meselesinde İslam'ın görüşünü ifade ettiği gibi, 19. asırda bunun aksamış olduğunu, çocuğun maddî kaygılarla istismar edildiğini de gösterir.

5188 ٥ـ وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت: [كَانَ لأَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْه غُلاَمٌ يُخرِّجُ لَهُ الْخَرَاجَ، وَكَانَ أَبُو بَكْرٍ يأكُلُ مِنْ خَرَاجِهِ، فَجَاءَ يَوْماً بِشَيْءٍ فَأكَلَ مِنْهُ أَبُو بَكْرٍ. فَقَالَ لَهُ الْغُلاَمُ: تَدْرِي مَا هذَا؟ فَقَالَ: مَا هُوَ؟ قَالَ: كُنْتُ تَكَهَّنْتُ لإِنْسَانٍ فِي الْجَاهلِيّةِ، وَمَا أُحْسِنُ الْكَهَانَةَ إلاّ أنّي خَدَعْتُهُ فَلَقِيَنِي فَأَعْطَانِي بِذلِكَ هذَا الّذِي أَكَلْتَ مِنْهُ. فَأَدْخَلَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْه يَدَهُ فِي فِيهِ فَقَاءَ كُلَّ شَيْءٍ فِي بَطْنِهِ].

أخرجه البخاري.

5. (5188)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh)'in bir kölesi vardı. Bu köle çalışıp kendisine belli bir haraç ödüyordu. Hz. Ebu Bekr onun kazancından yiyordu. Bir gün yine bir şeyler getirdi. Ebu Bekr (radıyallahu anh) bundan da yedi. Ancak kölesi:

"Bu yediğin nedir, biliyor musun?" dedi. Hz. Ebu Bekir:

"Neymiş o?" deyince köle açıkladı:

"Ben cahiliye devrinde kâhinlik yapardım. Aslında bu işin ehli de değildim. Bu sebeple (kafadan atıp bir) adam aldatmıştım. (Bugün yolda) bana rastladı ve (kâhinliğimden kalma eski) bir borcunu ödedi. Yediğiniz işte bu idi!"

Bunun üzerine Ebu Bekr elini boğazına atıp, midesinde her ne varsa kusup çıkardı." [Buharî, Menakıbu'l-Ensar, 26.]

AÇIKLAMA:

Haraç: Burada kölenin, efendisine, kazancından vermeyi vaadettiği vergidir. Bu, köle ile efendi arasında karşılıklı olarak tesbit edilen bir miktardır. Günlük, haftalık veya aylık gibi muayyen periyodlara göre ödenirdi.

Rivayetin bir başka veçhinde, *Hz. Ebu Bekr*'in her gün, bunu neden nasıl kazandığını sorduktan sonra yediği; bir gün, gece vakti ödemeyi yaptığı, bu defasında sormadan yiyip, bilahare sorunca, yukarıda kaydedilen cevabı aldığı, bunun üzerine kustuğu, vs. belirtilmiştir.

❑ KÖPEĞİN SEMENİ

5189 ١– عن ابن عبّاسٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [نَهَـىٰ رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَنْ ثَمَنِ الْكَلْبِ، وَإِنْ جَاءَ يَطْلُبُ ثَمَنَ الْكَلْبِ فَامْلأْ كَفَّهُ تُرَاباً]. أخرجه أبو داود، واللفظ له، والنسائي.

1. (5189)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* köpeğin semeninden nehiy buyurdular. Eğer (sahibi, öldürülen) köpeğin semenini istemeye gelirse, avucunu toprakla doldurun." [Ebu Davud, Büyû 68, (3482); Nesaî, Büyû 91, (7, 309).]

Metin *Ebu Davud*'a aittir.

5190 ٢– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قـال: [نَهَـىٰ رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَنْ ثَمَنِ الْكَلْبِ إلاَّ كَلْبَ صَيْدٍ]. أخرجه الترمذي.

2. (5190)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, av köpeği hariç, köpeğin semenini yasakladı." [Tirmizî, Büyû 50, (1281).]

AÇIKLAMA:

1- "Avucun toprak doldurulması"ndan murad; haybet ve hüsrandır, boş dönmek, mahrum kalmaktır.

2- *İbnu Hacer,* köpek satışıyla ilgili hadisi tahlil ederken, mevzu üzerindeki ihtilaflı fikirleri, delilleriyle birlikte tahlil eder. Teferruata fazla girmeden bazı iktibasları kaydedeceğiz: "Hadisin zahiri köpeğin satışını haram kılmaktadır. Bu hüküm, avcılık öğretilen ve öğretilmeyen beslenmesi caiz olan ve olmayan her çeşit köpeğe şamildir. Bu görüşü esas alan nazarında, köpeğin telef edilmesi (mesela kazaen öldürülmesi) halinde, telef edene köpeğin değerini ödemek gerekmez." Cumhur böyle hükmetmiştir.

İmam Malik: "Satılması caiz değildir. Ancak telef edene kıymetini tazmin gerekir" demiştir. Ondan cumhurun görüşü de rivayet edilmiştir. Keza Malik'ten, tıpkı Ebu Hanife gibi: "Satışı caizdir, telef edene de tazmin gerekir" dediği dahi rivayet edilmiştir.

Atâ ve *Nehai:* "Sadece av köpeğinin satışı caiz" demiştir.

Şafiî'nin nezdinde köpek satışının haram addedilişinin illeti, onun mutlak necis olmasındandır. Muallem olsa da olmasa da, köpeği necis addetmeyenler nezdinde satışının yasak oluş sebebi, köpek edinme hususunda gelen yasakla, öldürülmesi hususunda gelen emirdir.."

İbnu Hacer, imamları farklı fetvalara sevkeden farklı rivayetlerden bir kısmını kaydettikten sonra açıklamasına devam eder: "Kurtubî der ki: "İmam Malik'in mezhebinde meşhur olan; köpek edinmenin cevazı, satışının mekruh oluşudur, dolayısıyla satış vaki oldu ise, akid feshedilmez. Sanki, köpek onun nazarında necis olmayıp tahir olduğu için, caiz olan faideleri sebebiyle beslenmesine izin vermiş ve hükmünü diğer satış maddelerinin hükmüne tabi kılmıştır; ancak şeriat onun satışını tenzihen mekruh addetmiştir. Çünkü köpek beslemek mekarim-i ahlaktan değildir." Devamla der ki: "Köpeğe verilecek para ile, fahişenin mehri ve kahinin ücretinin aynı hadiste beraber zikredilmesi, edinilmesine izin verilmeyen köpeğe hamledilir. Bunun bütün köpeklere şamil olduğu takdirinde, bu üç şeyde müşterek şekilde beyan edilen nehiy tahrim ve tenzihten daha umumi bir kerahettir. Çünkü bunlardan her biri yasak-

lanmıştır. Fakat herbirinin yasaklık derecesi, ayrı ayrı delillerle değerlendirilecektir. Nitekim fahişe mehri ile kahin ücretini, mücerred bir yasak değil üzerinde icma edilen bir haram olarak görmekteyiz. Atıfta birbirine bağlanmasından hasıl olan iştirak, onların yasağın her hususunda müşterek olmalarını gerektirmez. Bilindiği üzere, ifade sırasında zaman zaman emir nehye, icab nefye atfedilir.

Mevzuyu şöyle özetleyebiliriz: "Köpek beslemenin cevazı ve tahrimi meselesi, görüldüğü gibi ihtilaflı bir husustur. Her bir görüş, Resulullah ve Ashab'tan gelen farklı rivayetlere ve bu rivayetlerin yorumuna dayanır. Bunların zikri, mevzumuzu uzatır. Şu kadarını söyleyelim ki, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* -daha önce geçtiği üzere- bir ara köpeklerin öldürülmesini emretmiş ise de, sonradan öldürmeyi yasaklamış, sadece siyah köpeği istisna tutmuştur. Hanefiler, köpeğin alınıp satılmasını caiz addederken, espri olarak temelde bunu esas alırlar: Yani yasak mensuhtur, cevaz nasihtir. Edinilmesi caiz olan bir şeyin alınıp satılması da caiz olmalıdır, telef edilince değeri tazmin edilmelidir."

❑ KEDİ

5191 ١- عن جَابِرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [نَهَى رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَنْ أَكْلِ الْهِرِّ وَثَمَنِهِ].

أخرجه أبو داود والترمذي.

1. (5191)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kedinin yenmesini ve semenini yasakladı." [Ebu Davud, Büyû 64, (3480); Tirmizî, Büyû 49, (1280).]

AÇIKLAMA:

Yukarıda köpek hakkında söylenen, kedi hakkında da caridir. Bidayeten necis olduğu ifade edilmişse de, sonradan artığının tahir olduğu ifade edilmiştir. Ulema farklı rivayetlerden hareketle ihtilaflı hükme varmışlardır. Sadedinde olduğumuz hadis kedinin satışını mutlak olarak yasaklarsa da, cumhur cevazına hükmetmiştir. Hadisle ilgili olarak *Hattâbi* şu açıklamayı yapar: "Kedinin semeniyle ilgili nehiy, iki manadan ileri gelir:

Birinci mana: Kedi, kayıt altına gelmeyen vahşîlere benzemektedir ve onun müşteriye sahih bir teslimi mümkün değildir. Çünkü kedi bir evde sabit kalmaz, evleri dolaşır durur, bunun önüne geçilemez. Üstelik o bağlanan veya kafese konan hayvanlar gibi değildir. Bazen ehlileştikten

sonra vahşîleşir, evi terkeder, yakalamak bile mümkün olmaz. Müşteri satın aldıktan sonra kaçması için bağlayıp hapsedecek olsa, ondan istifadesi mümkün olmaz. (Bu vasıftaki bir hayvanın sahih bir teslimi olmayacağı için satışı caiz değildir.)

İkinci mana: "Kedinin satışı yasaklanmıştır, ta ki insanlar birbirlerine kedilerini menetmesinler, herkes kendi kedisini öbürüne gösterebilsin ve yanlarında kaldığı müddetçe hayvana merhametle muamele etsinler. Kedi bir evden diğerine geçince aralarında ihtilaf çıkmasın. Bazı alimler, yasağın vahşî kediyle ilgili olduğunu, ehlî kediyle ilgili olmadığını söylemiştir."

Cevazına hükmeden cumhur, hadisin zayıf olduğunu ifade etmiştir.

❑ HACAMAT YAPANIN KESBİNDEKİ KERAHET

5192 ١ – عن أبي مُحَيِّصَةَ الأنصاري عن أبيه: [أَنَّهُ اسْتَأْذَنَ رَسُولَ اللهِ ﷺ فِي إِجَارَةِ الْحَجَّامِ فَنَهَاهُ، وَكَانَ لَهُ مَوْلَى حَجَّاماً فَلَمْ يَزَلْ يَسْأَلُهُ وَيَسْتَأْذِنُهُ حَتَّى قَالَ لَهُ آخِراً: اعْلِفْهُ نَاضِحَكَ وَأَطْعِمْهُ رَقِيقَكَ]. أخرجه الأربعة إلا النسائي.

1. (5192)- *İbnu Muhayyısa el-Ensarî,* babasından anlattığına göre, "Babası Muhayyısa haccamın kiralanması hususunda izin istedi. Resulullah onu menetti. Muhayyısa'nın haccam bir azadlısı vardı. Sorup izin istemeye ara vermedi. Sonunda *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine:

"Onunla deveni ve köleni besle, (kendin yeme!)" buyurdular." [Muvatta, İsti'zan 28 (2, 970); Ebu Davud, Büyû 28, (3422); Tirmizî, Büyû 47, (1277); İbnu Mace, Ticaraat 10, (2166).]

AÇIKLAMA:

Rivayetten anlaşılacağı üzere Muhayyısa'nın hacamat yapabilen mahir bir kölesi var. Bunu çalıştırıp para kazanmak istiyor. Resulullah hacamat ameliyesine mukabil, ücret almaya izin vermiyor. Muhayyısa bu hususta ısrarla sormaya, ücret alma izni talep etmeye devam ediyor. *Aleyhissalâtu vesselâm* deve ve kölesine yiyecek yapmak şartıyla izin veriyor.

Hadisin zahiri bu olmakla birlikte, Resulullah'tan gelen başka rivayetler gözönüne alınınca, yasağın tahrimi ifade etmediği anlaşılır.

Nevevî der ki: "Bu nehiy, tenzihîdir. Maksad, düşük yollardan para kazanmayı ortadan kaldırıp , mekarim-i ahlaka, nezaketli, âli işlere teş-

vik etmektedir. Eğer bu haram olsaydı bu işte hür veya köle arasında bir tefrik yapılmazdı. Çünkü efendiye, helal olmayan bir şeyi köleye yedirmesi helal olmazdı."

Mirkat'te Muhayyısa'nın ısrarı, o devir cemiyetinde kölelerin kazancından bütün efendilerin yemelerine binaen ve onların kazancını en temiz kazançları bilmelerine binaen Muhayyısa yasağı işitince, buna olan ihtiyacı sebebiyle nefsine ağır geldiği için *Aleyhissalâtu vesselâm*'a başvurduğu belirtilir. Şarihler: "Deve ve kölede, bu düşük kazançtan istifadeye mani olan bir şeref mevzubahis değildir. Onun için Aleyhissalâtu vesselâm onların istifadesine izin verdi. Hür kimse ise farklıdır" derler.

Hadis, hacamat etmekten ücret almanın köleye helal, hürre ise mekruh olduğunu ifade eder. *Ahmed İbnu Hanbel* ve birkısım alimler bu görüştedir. Hacamat mesleği hür için mekruhtur. Bundan alacağı paradan yemesi kendine haramdır. Ancak onu köle ve hayvanlarına harcarsa caizdir." Bu hükümde delilleri, bu hadistir.

Söylediğimiz gibi cumhur bu görüşe katılmaz, tenzihî bir kerahetten söz eder. Cumhurun dayandığı bir rivayet Tirmizî'de Enes'ten gelmiştir. Enes'e bu hususta sorulunca:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hacamat oldu ve hacamatı yapan da Ebu Taybe idi. Ona iki sa' miktarında yiyecek verilmesini emretti. Ayrıca, efendisine, vergisini biraz azaltmasını söyledi ve şunu da ilave etti: *"Sizin tedavi için başvurduklarınızın en efdali hacamattır."*

Bazı alimler önce haram edilip sonradan neshedildiğini söyleyerek rivayetleri te'lif ederler. Tahavi de bunlardandır. Ancak neshe hükmetmeye kuvvetli bir karine olmadığı belirtilmiştir.

İbnu'l-Arabî, Resulullah'ın haccama ücret vermesi ile "haccamın kesbi habistir" şeklindeki beyanlarını şöyle te'vil eder: "Ücret muayyen bir iş içinse caizdir, meçhul bir amel için ise değildir."

Hadiste tıbbî muameleye ücret verme ve hukuk sahibine, hafifletmeleri için şefaatte bulunmaya cevaz var.

5193 ٢– وفي أخرى لأبي داود: [قَالَ ﷺ: إنّي وَهَبْتُ لِخَالَتِي غُلاماً، وإنّي لأرْجُو أنْ يُبَارَكَ لَهَا فيهِ، وَقُلْتُ لَهَا لاَ تُسَلّمِيهِ حَجَّاماً وَلاَ صَائِغاً وَلاَ قَصَّاباً].

وإنما كره الصائغ لما يدخل صنعته من الغش، ولإخلافه الوعد ومطله في فراغ ما يستعمل عنده.

2. (5193)- *Ebu Davud*'un bir diğer rivayetinde Aleyhissalâtu ves-

selâm şöyle buyurmuştur: "Ben teyzeme bir köle bağışladım ve ben onun teyzem hakkında mübarek olmasını diliyorum. Teyzeme: "Onu haccama teslim etme, kuyumcuya ve kasaba da teslim etme!" dedim." [Ebu Davud, Büyû 49, (3430).]

AÇIKLAMA:

1- Taberâni'nin rivayetinde burada zikri geçen "teyze"nin adı da gelmiştir: *Fatıha Bintu Amr ez-Zühriyye.*

2- *Resulullah* teyzesine genç bir köle bağışlıyor ve buna zikri geçen üç mesleği öğretmemesini tenbihliyor. Yani haccama vermemek, onun yanında hacamat mesleğini öğrenmesine izin vermemek demektir. Zikri geçen üç mesleğe karşı ifade edilen keraheti alimler şöyle izah ederler:

"Haccâmî ve kasab kaçınılması zor olan necasetle mübaşeret etmektedirler. Kuyumcu ise, sanatına hile sokmaktadır. Bazan da erkek için süs eşyası, altın ve gümüşten kaplar yapmaktadır. Ayrıca meslekleri, işin yürümesi için pek çok yalan vaadlere, yeminlere sevketmektedir."

❑ DAMIZLIK HAYVANIN SUYU

5194 ١ – عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [سَأَلَ رَجُلٌ مِنْ كِلاَبٍ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَنْ عَسْبِ الْفَحْلِ فَنَهَاهُ. فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّا نَطْرُقُ الْفَحْلَ فَنُكْرَمُ فَرَخَصَ لَهُ فِي الْكَرَامَةِ]. أخرجه الترمذي والنسائي.

«عَسْبُ الْفَحْلِ» مَاؤُهُ، والمنهيّ عنه ثمنه وأخذ الأجر عليه، وإلا فإعارته حلال وإطراقه مباح جائز.

1. (5194)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Kilab kabilesinden bir adam, Resulullah'a damızlık hayvanın suyundan (para almayı) sordu. Aleyhissalâtu vesselâm yasakladı. Adam:

"Ey Allah'ın Resulü! Biz damızlığı aştırıyoruz da bize ikramda bulunuyorlar!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm ikramda bulunmaya ruhsat verdi." [Tirmizî, Büyû 45, (1274); Nesâî, Büyû 94,1 (7, 360).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen *fahl,* her hayvanın erkeğine denir. Damızlık kelimesi dilimizde erkek için de dişi için de kullanılabilir. Asb, erkeğin dişiye aşmasıdır. Ancak asb, erkek hayvanın suyu ve nesli için de kullanılır.

Şarihler, damızlık erkeğin bu maksadla iareten yani herhangi bir ücret talep etmeden verilmesinin mendub olduğunu, bu sebeple ücret alınmasını Resulullah'ın mekruh addettiğini belirtirler. Bazı alimler de: "Yasaklama (bu meselede karşılaşılan) cehalet sebebiyledir. Zira, icarede yapılacak işin belirlenmesi ve miktarının bilinmesi lazımdır" demiştir.

İbnu Hacer: "Damızlığın suyunu satmak da kiralamak da haramdır. Çünkü mütekavvim (ticarete salih) değildir, teslim için ne malumdur ne de makdur (miktarı belirlenmiş)dur. Ancak Şafiîler ve Hanbelîler belli bir müddet için kiralanması caizdir derler.

2- Hadiste, damızlığın hizmetine mukabil hediyenin caiz olduğu ifade edilmektedir. *İbnu Hacer:* "Bunun ariyetinin caiz olduğunda hiçbir ihtilaf mevcut değildir. Ariyeten alan, verene herhangi bir ön şarta bağlı olmadan bir hediyede bulunacak olursa bu da caizdir. *İbnu Hibban*'da gelen merfu bir rivayette hayvanları damızlığa çekmeye teşvik de edilmiştir: مَنْ أَطْرَقَ فَرَساً فَاعْقَبَ كَانَ لَهُ كَاجْرِ سَبْعِينَ فَرَساً "Kim bir dişi ata aştırır ve yavru yaptırırsa ona yetmiş at sevabı verilir."

★ KUSÂME

5195 ١ — عن الخدري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِيَّاكُمْ وَالْقُسَامَةَ؛ قُلْنَا: وَمَا الْقُسَامَةُ؟ قَالَ: الرَّجُلُ يَكُونُ عَلَى الْفِئَامِ مِنَ النَّاسِ، فَيَأْخُذُ مِنْ حَظِّ هذَا وَمِنْ حَظِّ هذَا]. أخرجه أبو داود.

«الْقُسَامَةُ» بضم القاف: ما يأخذه القسام جرياً على عادة السماسرة دون الرجوع الى أجرة المثل.

1. (5195)- *el-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün bize):

"Kusâmeden sakının!" buyurdular. Biz: "Kusâme de nedir?" dedik.

"Bir cemaatin başında bulunan bir kimse (birşey taksim ettiği zaman) berikinin ve ötekinin hisselerinden bir şeyler alır(sa, işte bu aldığı şey kusâmedir)." [Ebu Davud, Cihad 179, (2783, 2784).]

AÇIKLAMA:

Burada *Resulullah* ganimeti taksim eden kimsenin, bu hizmetine mukabil, kendilerine taksimde bulunduğu kimselerden ücret almasını

yasaklamaktadır. Hadiste geçen kusâme, taksimcinin aldığı taksim ücreti demektir. Aslında taksim işi ücretsiz olmalı denmek istenmiyor. O işin muayyen belli bir ücreti vardır. Ancak taksimi yapan, o ücretü'l-misl'e razı olmaz, kendilerine taksimde bulunduğu kimselerin herbirinin payından bir hisse alır. İşte bu alınana kusâme denmektedir ve *Aleyhissalâtu vesselâm* bunu yasaklamaktadır.

❑ MADEN

5196 ١- عن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [لَزِمَ رَجُلٌ غَرِيماً لَهُ بِعَشْرَةِ دَنَانِيرَ وَقَالَ وَاللهِ لاَ أُفَارِقُكَ حَتّى تَقْضِيَنِي أَوْ تَأْتِيَنِي بِحَمِيلٍ، فَتَحَمَّلَ بِهَا النَّبِيُّ ﷺ ثُمَّ إنَّ الرَّجُلَ أَتَى النَّبِيَّ ﷺ بِقَدْرِ مَا تَحَمَّلَهُ. فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ مِنْ أَيْنَ أَصَبْتَ هذَا؟ قَالَ: مِنْ مَعْدِنٍ. قَالَ: لاَ حَاجَةَ لَنَا فِيهَا، لَيْسَ فِيهَا خَيْرٌ. فَقَضَاهَا ﷺ عَنْهُ]. أخرجه أبو داود.

«الحَمِيلُ» الزعيم والكفيل.

1. (5196)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam kendisine on dinar borçlu olan bir alacaklısının peşine düştü ve:

"Vallahi borcunu ödeyinceye veya bana bir kefil getirinceye kadar arkanı bırakmayacağım!" dedi. Bunun üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm* o borcu üzerine aldı. Sonra adam, üzerine aldığı miktarı Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a getirdi. Aleyhissalâtu vesselâm adama:

"Bu parayı nereden buldun?" diye sordu. Adam: "Madenden!" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Öyleyse bizim buna ihtiyacımız yok! Onda hayır da yok" buyurdu ve borcu ona bedel ödeyiverdi." [Ebu Davud, Büyû 2, (3328); İbnu Mace, Sadakat 9, (2406).]

AÇILAMA:

Hattâbî der ki: "Resulullah'ın adamın getirdiği madeni reddetmesi ve "buna ihtiyacımız yok.." demesi, sanki sadece Resulullah'a malum olan bir sebepten dolayıdır, değilse topraktan çıkarılan madeni kendine mal etmenin haram olmasından değil. Çünkü bütün altın ve gümüşler madenden çıkarılmaktadır. Nitekim Aleyhissalâtu vesselâm Bilal İbnu'l-Haris'e, Kabliyye mıntıkasının madenlerini ikta kılmıştır.(32) Onlar bu madenden vergi ödüyorlardı. Bu günümüze kadar devam eden meşru bir

32- Bu hadis 5178 numarada geçti.

iştir. Resulullah'ın keraheti muhtemelen şuradan ileri gelmiştir: Belki de madenciler madenin toprağını, onu muameleden geçirip, içerisindeki altın ve gümüşünü ortaya çıkaran kimselerden satın alıyorlar. Bu ise bir aldatmadır. Bu toprağın içinde altın ve gümüş var mı bilinemez. Nitekim, ulemadan bir grup madenlerin toprağının satılmasını mekruh saymıştır: *Atâ, Şa'bî, Süfyanu's-Sevrî, Evzâî, Şafiî, Ahmed İbnu Hanbel* ve *İshak İbnu Rahuye* bunlardandır.

Hadiste bir başka yön daha var: "Öyleyse bizim buna ihtiyacımız yok! Onda hayır da yok!" sözünün manası: "Buna bir revaç yok, onda bizim ihtiyacımıza bir çare yok" demektir. Çünkü Aleyhissalâtu vesselâm'ın deruhte ettiği borç basılmış dinardı. Halbuki adamın getirdiği toz altındır, basılmış değil. O zaman basılmış dinarlar oraya Rum diyarından getirildi. İslam'da ilk sikkeyi Abdülmelik İbnu Mervan bastırdı. Bu para günümüze kadar Mervaniye diye isimlendirilmiştir."

Hattâbî, Resulullah'ın kerahetinin sebebini bulma sadedinde başka ihtimaller üzerinde de durur.

★ SULTANIN İHSANI

5197 ١ – عن عبدالله بن عَمْرو بنِ السَّعْدى عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [كَانَ رَسُولُ اللّٰه ﷺ يُعْطِينِي الْعَطَاءَ. فَأقُولُ: أعْطِه مَنْ هُوَ أفْقَرُ إلَيْه مِنّي. فَقَالَ ﷺ: خُذْهُ، وَمَا جَاءَكَ وَأنْتَ غَيْرُ مُشْرِفٍ وَلاَ سَائِلٍ فَخُذْهُ، وَمَا لاَ فَلاَ تُتْبِعْهُ نَفْسَكَ]. أخرجه الشيخان.

وزاد في رواية: «فَمِنْ أجْلِ ذلِكَ كَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهمَا لاَ يَسْألُ شَيْئاً وَلاَ يَرُدُّ شَيْئاً أُعْطِيَهُ].

1. (5197)- *Abdullah İbnu Amr İbni's-Sa'dî, Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'den naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana ihsanda bulunurdu. Ben de: "Siz, bunu benden daha muhtaca verin" diyordum. Aleyhissalâtu vesselâm da:

"Al bunu! Sen beklemez ve istemez olduğun halde sana geleni al! Bu şekilde gelmezse, nefsini peşine takma!" buyurdu." [Buhârî, Ahkam 17, Zekat 51; Müslim, Zekat 110, (1045).]

Bir rivayette şu ziyade gelmiştir: "Bu sebeple İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), ne bir şey isterdi, ne de kendine ihsan edilen bir şeyi reddederdi."

AÇIKLAMA:

Bu hadis bir başka veçhiyle daha önce de geçti. Rivayetin bir veçhinde *Resulullah*'ın *Hz.Ömer*'e bu ihsanının, îfa ettiği bir hizmet mukabilinde olduğu belirtilir. Dolayısıyle bu ihsan fakr sebebiyle değil, hak sebebiyle verilmiş olmaktadır. Günümüzün tabiriyle maaş ve ücrettir. Bu sebepten dolayı, Hz. Ömer'in: "Bunu, bu paraya benden daha çok muhtaç olana ver!" sözüne Aleyhissalâtu vesselâm itibar etmemiştir. Hadiste, Müslümanların idarecilik, kadılık, vergi toplama, sadaka dağıtma gibi işleriyle meşgul olanların, bu hizmetlerine mukabil maaş almalarının meşru olduğuna açık delil vardır. Çünkü Aleyhissalâtu vesselâm, Hz. Ömer'e vermiştir. *İbnu'l-Münzir, Zeyd İbnu Sabit* (radıyallahu anh)'in, kadılık hizmetine karşı para aldığını zikreder. *Ebu Ubeyd* bu meselede, sadaka üzerine çalışanlara pay ayıran Kur'anî ayetle ihticac eder. Ayette (mealen): **"Zekat ancak fakirlere, yoksullara, zekat üzerine çalışan (yani toplayan, dağıtan, koruyan..) memurlara.. mahsustur"** (Tevbe 60) buyrularak, zekat üzerine şu veya bu şekilde çalışan bütün memurlara bir pay ayrılmaktadır.

Bu hadisten hareketle alimler, sultandan gelen ihsan haram mı, mekruh mu, mübah mı münakaşa etmiştir. *Nevevî* der ki: "Sahih olan, eğer (sultanın parasına) haram galebe çalmış ise, (yani sultan zalimse) onun ihsanı da haramdır, keza bu ihsan hak edilmeden verilmiş ise yine haramdır. Ama buna haram galebe çalmamış, alan da müstehak ise mübahtır. Ancak "sultanın ihsanı mendubtur, başkasınınki değil" diyen alim de olmuştur. Mekruh diyenlerin sözü veraya hamledilmiştir. Selefte bu hal meşhurdur. Dünyaya karşı zühdü esas alan, dünyalığın gelmesini mekruh görür. Alimler der ki: "Bu sadette söylenecek en doğru söz şudur: "Kim gelen paranın kaynağının haram olduğunu biliyorsa, almaz, bu haramdır. Helal olduğunu bilirse reddetmez, bu helaldir. Şekke düşen ihtiyatlı davranır, almaz; bu veradır. Mübah gören, aslını esas alarak kabul eder. İhsanı mutlak olarak kabul etmeyi esas alan alimler şu hususlarla istidlal etmişlerdir: Ayet-i kerimede Cenab-ı Hak, Yahudiler hakkında: **"Onlar yalanı can kulağıyla dinleyici ve haramı da çok yiyicidirler"** (Maide 42) buyurduğu halde Resul-i Ekrem, zırhını bir Yahudiye rehin bırakmıştır." Keza derler ki: "Aleyhissalâtu vesselâm, Ehl-i Kitab'ın mallarının çoğunun haram olan içki, domuz ve fasid muameleler yoluyla geldiğini bildiği halde onlardan cizye almıştır.

İbnu Battal'a göre, "istenmeksizin gelen malı almak, almamaktan efdaldir. Çünkü mal zayi olmaktan kurtarılmış olur, malın zayi edilmesi

yasaklanmıştır." İbnu'l-Münir, "burada malın zayi edilmesi mevzu bahis değil" diyerek İbnu Battal'ı tenkid eder.

Bu hadis, şu hükmü de ihtiva etmektedir. Devlet reisi gerekli gördüğü zaman, daha fakirler varken, fakir olmayanlara ihsanda bulunabilir. Keza, İmamın ihsanını reddetmek edeb değildir, hususan bu *Aleyhissalâtu vesselâm*'dan gelmişse. Zira ayette وَمَا اٰتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ **"Resul size ne vermişse onu alın"** (Haşr 7) buyrulmuştur.

5198 ٢– وفي أخرى قال: [اسْتَعْمَلَنِي عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ على الصَّدَقَة فَلَمَّا فَرَغْتُ مِنْهَا أَمَرَ لِي بِعُمَالَةٍ. فَقُلْتُ: إنِّي عَمِلْتُ للهِ، وَإِنَّمَا أَجْرِي عَلَى اللّٰهِ. فَقَالَ: خُذْ مَا أُعْطِيتَ، فَإنِّي عَمِلْتُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَعَمَّلَنِي. فَقُلْتُ مِثْلَ قَوْلِكَ. فَقَالَ لِي إذا أُعْطِيتَ شَيْئاً مِنْ غَيْرِ أنْ تَسْأَلَ فَكُلْ وَتَصَدَّقْ].

2. (5198)- Bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) beni, zekat (toplama işine) tayin etti. Bu işi tamamlayınca bana ücret verilmesini emretti. Ben:

"Ben Allah rızası için çalıştım, ücretim Allah üzerinedir!" dedim. Hz. Ömer:

"Sen, sana verileni al. Nitekim ben de Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında çalışmıştım. Bana ücret verdi. Hatta (ilk seferinde) ben de senin söylediğini söyledim. Bunun üzerine *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana:

"Sen istemediğin halde sana birşeyler verilirse, onu al, ye ve tasadduk et!" buyurdular" dedi."

5199 ٣– وعن سليم بن مُطَيْرٍ عن أبيه قال: [سَمِعْتُ رَجُلاً يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: يَا أيُّهَا النَّاسُ خُذُوا الْعَطَاءَ مَا كَانَ عَطَاءً، فَإذَا تَجَاحَفَتْ قُرَيْشٌ عَلَى الْمُلْكِ وَكَانَ الْعَطَاءُ عَنْ دِينِ أحَدِكُمْ فَدَعُوهُ]. أخرجه أبو داود.

و« تَجَاحَفَتْ » بجيم ثم حاء معناه: تقاتلوا على الملك.

3. (5199)- *Selim İbnu Mutayr* babasından naklen anlatıyor: "Bir adamın şöyle söylediğini işittim:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın [Veda haccı sırasında hutbede] şöyle söylediğini işittim:

"Ey insanlar! İhsanları, onlar ihsan kaldığı müddetçe alın! Ne zaman, Kureyş saltanat kavgasına düşer ve ihsan dininizden rüşvet mukabili olursa, o zaman onu bırakın ve almayın!" [Ebu Davud, Harac 17, (2958, 2959).]

AÇIKLAMA:

Hadis, farzı, sünneti terk, haram ve bid'atı yapmak şeklinde dinden rüşveti gerektiren ihsanları almamayı teşvik etmektedir. Şu halde hadis, sultanın ihsanı böyle değilse almada beis olmadığını, aksi halde haram olduğunu ifade ediyor.

Resulullah'ın hadislerinde hediye, ihsan, ikram, sadaka gibi bahisler üzerinde çokça durulmuş, hediyeleşmeye, cömertliğe teşvik edilmiş, "insanın ihsanın kulu olduğu", "hediyenin kalplerdeki kırgınlıkları kaldırdığı", "insanlar arasında sevgi ve muhabbeti artırdığı" ifade edilmiştir.

Sadedinde olduğumuz bahis sultanın ihsanı adı ile meseleyi daha hususi bir çerçevede ele almaktadır. Anlaşılan o ki, Aleyhissalâtu vesselâm ihsanın ehemmiyetine ammeten yer verirken, devletten gelecek ihsanın tehlikesine hassaten nazar-ı dikkatleri çekmek istemiştir. Alimlerimiz de Rehber-i Ekmelimizden beri meseleye ayrı bir ehemmiyet atfetmişlerdir. Bu sebeple, şurada sadedinde olduğumuz hadisle ilgili olarak Ebu Davud şarihi Azimabadi'nin İbnu Raslan'dan aktardığı bir açıklamayı aynen kaydetmede fayda ümid ediyoruz. Tesiri verecek olan Allahu Zü'l-Celal hazretleridir:

"...Şa'bî, İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un şu sözünü nakleder: "İhsan, ihsan ehlini cehenneme atıncaya kadar devam eder. Yani sultanın onlara olan ihsanı, onları haram şeyleri irtikab etmeye sevketmek suretiyle ateşe girmelerine sebep olur; yoksa ihsan, zatı ve mahiyeti itibariyle haram değildir. Gazalî der ki: Sultanın malından gelen bu ihsan hususunda alimler ihtilaf etmişlerdir. Bir kısmı: "Haram olduğu hususunda kesin bir kanaat edinilemeyen ihsan alınabilir, helaldir" demiştir. Diğer bir kısmı: "Helal olduğu nazarında kesinlik kazanmayan ihsanı kabul etmek haramdır" demiştir. Haram ve helalin karışık olduğu maldan gelecek ihsanı almayı tecviz edenler, Ashab'tan bir cemaatin zalim idarecilerin zamanında yaşamış olmalarına rağmen, onların, mallarından almalarını delil kılmışlardır, keza tabiinden birçoğu da zalim idarecilerin mallarından almışlardır. Söz gelimi Şafii hazretleri Harunu'r-Reşid'den bir defada bin dinar almıştır. İmam Malik, halifelerden çok mal almıştır... Gerçi bu büyüklerden idarecilerin ihsanını vera düşüncesiyle, dinî endişe ve korkuyla almayanlar da olmuştur." Devamla

der ki: "Sultanların mallarının çoğu bu asırda haramdır. Ellerinde helal yok gibidir veya pek azdır."

İbnu Raslan, bu kaydedilenleri zikrettikten sonra der ki: "Gazalî merhumun zamanında bu böyle ise, ya zamanımızda nasıl olur? Önceki devirde sultanlar, Hulefa-i Raşidin zamanına yakınlıkları sebebiyle ihsanlarını alimlere kabul ettirebilmek hırsıyla onların kalplerini kazanmaya çalışıyorlar. Alimler talep etmeden ve ayaklarına gelmeden onlara gönderiyorlardı; dahası, onlara karşı kendileri minnet duyup, kabullerinden seviniyorlardı. Alimler de onlardan alıp muhtaçlara dağıtıyorlar, sultanların siyasi garazlarına itaat etmiyorlar, alet olmuyorlardı.

Zamanımızda zalim ve dinsiz idarecilere yaranmak, onların gözüne girip itibar, ikram ve iltifata mazhar olabilmek için fikir, kanaat ve hatta toptan şahsiyet değiştirenler var. Bunlardan birkısmının örneğini Ahmet Kabaklı'nın Temellerin Duruşması adlı kitabında görmek mümkün. Biz burada, Kabaklı Hoca'nın, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sadedinde olduğumuz hadiste beşeriyetin dikkatini çektileri "sultanın ihsanı"na iltifatın dine ve kişiye ne gibi sefaletler getirebileceğini delillendirmek maksadıyla, İlahiyat Fakültesi profesörlerince GÖZE GİRMEK İÇİN hazırlanan bir lahiya ile ilgili tahlilini aynen kaydedeceğiz, ibretle okunmalıdır.

"İslam'da Reform Deneyişleri:

Bir yandan türlü alanlarda "inkılablar" yapılırken, Atatürk'ün din üzerinde de büyük ısrarla değişiklikler yapmak istediği görülüyor. Yalnız, din ve İslam üzerinde "reform"lar yaparken, "Şapka Devrimi"nde (1925) olduğu gibi hızlı davranmıyor. Uzun hazırlıklara ihtiyaç hissediyor. Belki milletin tepkilerini ölçmek için temkinli, hatta tereddütlü görünüyor. Bazan dinin özünde, ibadetlerde vs. bir "devrim"e karar verdiği halde, o kararı geri aldığı bile oluyor.

Atatürk ve arkadaşlarının, zaman geçtikçe dine karşı daha ters bir yön alan "devrim" taktiklerinden birisi de, o konuda her ne istiyorlarsa teklifleri veya her ne istiyorlarsa lahiyaları, bilhassa önde gelen fakat imanı bütün olmadığı anlaşılan "din adamı ve ulema" takımından kimselere yaptırmaları idi.

Böylesi sözde din simsarlarını ise, tayinle gelen milletvekilleri arasında, çevrede veya "resmî ulema" arasında bol bol bulabiliyordu.

Bu sözde din adamlarını "Atatürk'le Üç Ay" adlı kitabında Ahmed Hamdi Başar üzüntü ile şöyle tasvir etmektedir:

"Mürteci ve dindar gözükmemek için herkes elinden geleni yapıyordu. İki eski hoca mebus vardı ki, dalkavuklukta herkesten ileri gidiyorlardı. Bunlardan biri Allah'a küfür ediyor; öteki cami ve mescidlere, umumi bütçeden verilen tahsisatın halkevlerine devredilmesini istiyordu."

"Hilafetin ilgası" teklifini, Urfa Mebusu Şeyh Saffet Efendi'ye verdirtmişlerdi. Onun gibi Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi ve Konya Mebusu Musa Kazım efendiler de "Şer'iyye vekaleti"nin kaldırılmasını, en başta savunan "Sarıklılar" olmuşlardır.

Kafası "dinî reform" tasarıları ile dolu ve bu konuda bazı Avrupalıların görüşlerini de birçok kere almış olan Kemalistlerin taktikle hedefledikleri üç maksat olsa gerektir:

1- Ulema ve sarıklı diye bilinen (fakat esasta prensipsiz olan) kişilere yaptırdığı teklif ve tasvipler ile, "devrimler"e dinî (şer'î) dayanaklar bulunmuş oluyordu.

2- Bu tanınmış "hoca"ların dinî hakikatlara aykırı ve dönek olan tutumlarını, diğer milletvekillerine ve millete göstererek halk nazarında onlarla beraber bütün din adamlarının itibarları da sarsılmış oluyordu.

3- Milletin, bu sözde din adamlarından tiksinerek İslam'dan soğuyabileceği hesap ediliyordu.

İslamiyet'i Islah Proje ve Lahiyası:

İşte, 1928 yılında (ilerde 1932'de kapatılacak olan) İlahiyat Fakültesi hocalarından bazılarına hazırlatılan yahut o fakülte profesörlerince göze girmek için hazırlanan dinî reformlar "lahiyası"da aynı takdiği taşımaktadır. Milletin çok büyük üzüntü ve hoşnutsuzluklarına sebep olan bu "lahiya"da da maalesef başta Köprülü Fuat Bey olmak üzere, İzmirli Hakkı, Şerafettin Bey (Yaltkaya) gibi halkın evvelce güvendiği imzalar da bulunmaktadır. Yalnız aynı fakülteden Bâbanzâde Naim Bey'le Ferit Kam Hoca heyete katılmamışlardır. Adı geçen İlahiyattaki diğer isimler: İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), Halil Halit, Halil Nimetullah, Mehmet Ali Ayni, Arapkirli Hüseyin Avni, Hilmi Ömer, Yusuf Ziya beylerdir.

Layihanın tamam metnini Osman Nuri Ergin'in "Türk Maarif Tarihi" (cilt 5, s. 1639-41)'nde bulabilirsiniz. Burada sadeleştirerek ve yer yer özetleyerek sunacağımız bu "Islahat Lahiyası"nın son derece iddialı olduğunu da, sonuna eklenen şu cümleler gösteriyor:

"Bu suretle, yeni Türkiye, din sahasında, yalnız yeni bir vicdan intibahının (uyanışının) değil, bütün esir ve geri olan İslam kavimlerinin hürriyet ve terakkisinin de mürşidi olabilecektir."

Ayrıca bu "Islahat Lahiyasında" açıklanmamış olmakla beraber "din yok, millet var" düşüncesinin açık izleri de görülmektedir.

Yine bu reform tasarısında Ziya Gökalp'in çoğu Atatürk'çe benimsenen "dinî reform"a ait görüşlerinin etkileri de derindir.

Bilindiği gibi bu layihayı hazırlayan komisyonun başında Fuat Köprülü bulunuyordu. Köprülü Fuat Bey Milliyetçilik anlayışıyla Ziya Gökalp'ı devam ettirmekte olup, aynı zamanda Atatürk'le de ilişkileri iyi olan (ömrü boyunca da) politikaya yakın bir ilim adamı olmuştur.

Islahat Lahiyası'nın Özeti

1- Demokrasi sahasında tecelli eden muazzam Türk inkılabı; lisanî, ahlâkî, iktisadî bütün içtimâî müesseseleriyle başlıca iki manzara gösteriyor. Birincisi: Bütün içtimâî müesseselerin ilmîleşmesi. İkincisi: Bütün içtimâî müesseselerin millîleşmesi...

2- Din de içtimâî bir müessesedir. Diğer içtimâî müesseseler gibi hayatın zaruretlerine katlanmak, tekamülün seyrini kovalamak mecburiyetindedir.

3- Dinî hayat da ahlakî ve iktisadî hayat gibi ancak ilmî düşünceler ve ilmî usullerle ahenkli bir surette özel ve şahsî feyzini verebilir. Bu ıslahat için encümenimizin komisyon tasavvur ettiği tedbirler şunlardır:

İbadetin şeklinde:

Mabetlerimiz temiz, muntazam, ziyaret ve oturmaya uygun bir hale getirilmelidir. Mabetlerde sıralar, elbiselikler tesis edilmeli ve temiz ayakkabılarla mabetlere girilmesi tercih edilmelidir. Bu, dinî ıstılahatın ibadete ait olan sıhhi şartıdır.

İbadetin dilinde:

İbadet lisanı Türkçe olmalıdır. Ayetlerin, duaların, hutbelerin Türkçe şekilleri kullanılmalıdır.

İbadet sıfatında:

İbadetlerin son derece estetik ve heyecanlı bir şekilde yapılması temin edilmelidir. Bunun için usul dairesinde teganniye (şakımaya) müsait müezzinler, imamlar yetiştirmek lazımdır. Ayrıca mabetlere musiki aletlerinin kabulü dahi lazım gelir. Mabedlerde ilahi mahiyetinde asrî ve enstrümantal musikiye kat'i ihtiyaç vardır.

İbadetin fikriyatında:

Hutbelerin basılmış şekilleri kâfi değildir. Hitabet, okumaktan ayrı

bir şeydir. Hutbelerde mühim olan nitelik doğrudan doğruya ilmî, yahut iktisadî fikirler değil, doğrudan doğruya dinî olan kıymetler ve muakaledir.

Bunu verebilecek olan insanlar, hitabeti güçlü olan din filozoflarıdır. Bu üstünlükte hatiplerimiz İlahiyat Fakültesi'nde yeterince yetişinceye kadar dışarda mevcut din mütefekkirlerinden ve din filozoflarından istifade etmek lazımdır.

Mühim olan şey ne Kur'an-ı Kerim'in Türkçesi, ne de bu Türkçenin tasnif ve tensik edilmiş şeklidir. Mühim olan şey Kur'an'ın ve İslam dininin beşerî ve mutlak mahiyetini gösteren felsefi bir bakıştır.

Bütün ıslahatın gerçekleşmesi için ilmî bir merkez tarafından vücuda getirilecek olan tatbikat projesinin hazırlanması lazım gelir.

340 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 3 Mart 1924'de çıkması üzerine kurulan ve fakat 1932'de kapatılan İlahiyat Fakültesi hocalarının, Köprülü Fuat Bey başkanlığındaki "Islahat Komisyonu" görülüyor ki, "vur denince öldürecek" kadar ileri gitmiştir.

Nitekim bu "layiha" (rapor) ile İslamiyet'in büsbütün tanınmaz bir hale getirilmesi, camilerin oturulacak iskemleler ve alafranga çalgılarla şenlenmesi ve ayakkabılarla girilen kilise ve sinemalara benzetilmesi tavsiye edilmektedir. Vaazlar, dualarla iman tazeliği sağlayacak telkinler ve Kur'an sesleri yerine adeta Eflatun'un Akademisindeki gibi tereddüt veren tartışmalar ve karşıt fikir alışverişleri tasarlanmaktadır.

Bir yabancı düşünür, "Türkiye'de çoğu aydınar(!), İslam'a, daima manyakça yaklaşmışlardır" diyor. İşte bu layiha, sanki o iddiayı ispat için kaleme alınmıştır. Asırlardır inandığımız İslam'ın iman ve şartlarına bir darbe gibi, bu sözler üstelik de adlı sanlı din ve edebiyat bilginlerinden gelince, milleti can evinden vurmuştur.

Ne var ki, en şiddetli çağında olmasına rağmen, Tek Parti rejimi dahi, bu layihadaki görüşleri bütünüyle uygulamaya cesaret edememiştir. Baştakiler bu "Islahat Layihası"nı ilk önce benimsemişler, fakat sonradan ilgisiz davranmışlardır.

❑ İKİ YARIŞÇI

5200 ١ — عن ابن عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ طَعَامِ الْمُتَبَارِيَيْنِ: السَّبَّاقِ وَالْقِمَارِ]. أخرجه أبو داود.

يقال « بَارَى فلانٌ فلاناً » إذا عارض فعله فعله.

1.(5200)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resululah *(aleyhissalâtu vesselâm)* iki yarışçının yemeğini nehyetti: Müsabaka ve kumar." [Ebu Davud, Et'ime 7, (3754).]

AÇIKLAMA:

Mütebari'yi yarışçı olarak çevirdik. Hattâbi şöyle açıklar: "İki mütebari, aynı şeyleri yaparak yarışan iki kişi demektir. Bunlardan her biri, diğerinin yaptığı şeyin tıpkısını yapar. Maksatları, hangisi arkadaşına galebe çalacak, bunu göstermektir. Resulullah bunu mekruh addetmiştir. Çünkü bu davranışta riya ve övünme var ve bu, malın batıl yoldan yenmesi yasağına dahildir." Hattâbî bu ifadesiyle şu ayet-i kerimeye atıf yapmaktadır. (Mealen): **"Birbirinizin malını aranızda batıl yollarla yemeyin"** (Bakara 188).

Burada müsabaka mutlak olarak yasaklanmış gözükmekte. Halbuki daha önce de temas edildiği üzere Aleyhissalâtu vesselâm deve, at ve ok yarışlarını tecviz etmiş ve ulema bu çeşit yarışlarda armağan verilmesini meşru addetmiştir. Sadedinde olduğumuz hadisle arada bir tearuz görmek gerekmez. Çünkü burada mekruh addedilen yarış, tefahura alet edilen veya: "Ben kazanırsam sen armağan vereceksin, kaybedersem ben sana armağan vereceğim" şeklinde batıl şartlar koşulan, dolayısıyle dinimizin koyduğu meşruiyet şartlarının dışına çıkan yarışlardır. Kumarın yasak olduğu zaten açık bir husustur.

MEKS (USULSÜZ VERGİ)

5201 ١ – عن عقبة بن عامرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ صَاحِبُ مَكْسٍ]. أخرجه أبو داود.

1. (5201)- *Ukbe İbnu Amir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Cennete meks sahibi girmeyecektir!"* dediğini işittim." [Ebu Davud, Harac 7, (2937).]

AÇIKLAMA:

Meks, lügat olarak noksanlık, zulm manasına geldiği gibi, cahiliye devrinde pazarda satış yapan mal sahibinden (vergi alarak) alınan dirhemlere de denmiştir. Keza zekat toplayan tahsildarın, normal olarak

zekat alma muamelesini tamamladıktan sonra aldığı ziyade paraya da meks denmiştir. *İbnu'l-Esir*, en-Nihaye'de meks'i "özürcünün aldığı vergidir" diye tarif eder. *Bagavî*, Şerhu's-Sünne'de "Aleyhissalâtu vesselâm, "sahibu'l-meks"le geldikleri zaman tüccardan öşür adıyla meks (vergi) alan kimseyi kasdetmiştir. Sadakayı alan memura ve ehl-i zimmeden üzerine sulh yapılan öşrü alan kimseye, haddi aşıp, zulmederek günaha girmedikçe muhtesib denir" demektedir.

Şu halde meks, usulsüz alınan, kendi hesabına alınan, zulüm bulaştırılan vergi manasına gelmektedir. Meks sahibi veya sahibu'l-meks bu kirli işe tevessül eden memur manasına gelir.

YALAN BÖLÜMÜ

(Bu bölümde üç fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

YALANIN VE YALANCININ ZEMMİ

İKİNCİ FASIL

YALANIN MÜBAH OLDUĞU YERLER

ÜÇÜNCÜ FASIL

RESULULLAH HAKKINDA YALAN

UMUMİ AÇIKLAMA

Kizb, yalan demektir. Dilimize kizb kelimesi aynen girmiştir. Tekzib şekliyle yalanlama manasında daha çok kullanırız. Dinimiz yalancılığı kötü huyların başında kabul eder ve şiddetle reddeder. Kur'an-ı Kerim'de küfr bazan kizble ifade edilir. Mükezzib yani yalancı, "kâfir" manasındadır. فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللهِ وَكَذَّبَ بِالصِّدْقِ **"Allah adına yalan söyleyen ve hak kendisine geldiği zaman onu yalanlayan kimseden daha zalim kim vardır? Kâfirler için cehennemde yer mi yok?"** (Zümer 32) ayetinde kizb küfür manasında kullanılmıştır.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Müslümanlardan hırsızlık, zina, içki gibi hakkında had cezası gelen en ağır suçları işleyenlerin bile cennete gidebileceğini belirtir, fakat yalanı Müslümana bir türlü yakıştıramaz. *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın ifadelerinden, yalanın sayılan bu günahlardan çok daha çirkin, çok daha alçaltıcı bir cürüm, en bayağı bir ahlaksızlık olduğunu anlamaktayız: يُطْبَعُ الْمُؤْمِنُ عَلَى كُلِّ خُلُقٍ لَيْسَ الْخِيَانَةَ وَالْكَذِبَ *"Mü'minde her huy bulunabilir, yalan ve hıyanet hariç."*

Kizb, sıdkın zıddıdır. Sıdkla ilgili olarak gerekli açıklamaları yaparken, kizbten de bahsedilmiştir. Bu bahisle ilgili mütemmim malumat için oraya bakılsın.

BİRİNCİ FASIL

YALANIN VE YALANCININ ZEMMİ

5202 ١- عن صفوان بن سليم رضيَ اللهُ عنْه قال: [قُلْنَا يَا رَسُولَ اللهِ: أيَكُونُ الْمُؤْمِنُ جَبَاناً. قَالَ: نَعَمْ. قُلْنَا: أفيَكُونُ بَخِيلاً؟ قَالَ: نَعَمْ. قُلْنَا: أفيَكُونُ كَذَّاباً؟ قَالَ: لاَ].

أخرجه مالك.

1. (5202)- *Safvan İbnu Süleym* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü! dedik, mü'min korkak olur mu?"

"Evet!" buyurdular. "Pekiyi cimri olur mu?" dedik, yine:

"Evet!" buyurdular. Biz yine:

"Pekiyi yalancı olur mu?" diye sorduk. Bu sefer: *"Hayır!* buyurdular." [Muvatta, Kelam 19, (2, 990).]

5203 ٢- وعن مالكٍ أنّهُ بلغهُ أن ابن مَسعودٍ رَضِيَ اللهُ عنْه قال: [لاَ يَزَالُ الْعَبْدُ يَكْذِبُ وَيَتَحَرّى الْكَذِبَ فَيَنْكُتُ فِي قَلْبِهِ نُكْتَةٌ سَوْدَاءُ حَتّى يَسْوَدَّ قَلْبُهُ فَيُكْتَبُ عِنْدَاللهِ مِنَ الْكَذَّابِينَ].

«التَّحرّي» القصد.

2. (5203)- *İmam Malik*'e ulaştığına göre, İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) şöyle demiştir: "Kul yalan söylemeye ve yalan söyleme niyetini taşımaya devam edince bir an gelir ki, kalbinde önce siyah bir nokta belirir. Sonra bu nokta büyür ve kalbinin tamamı simsiyah olur. Sonunda Allah nezdinde "yalancılar" arasına kaydedilir." [Muvatta, Kelam 18, (2, 990).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada, söylenen her yalanla

kalpte bir kararma olduğunu belirtiyor. Bu kara noktalar çoğalınca kalbin tamamı kararıyor. Hadiste yalana niyet ettikçe buyrulmakla, bu halden kaçınmaya teşvik ediliyor. İnsan yalan söyleyince bidayette sıkıntı duyar. Bu sıkıntının sevkiyle tevbe edip, yalancılıktan geri dönebilir. Ama yalana, yalan söyleme hususunda cür'ete devam ettikçe kalp tamamen kararır. Yani, artık yalan söylemek tabii hale gelir, sıkılma, üzülme diye bir şey kalmaz.

Bu hale gelince *Allah* nezdinde, yalancı olduğuna hükmedilir ve o vasıfla yazılır. Şarihlere göre, bu vasıfla yazılması, mele-i a'la'da yalancı olarak tanınıp, arz ehlinin kalplerine de onun yalancı olduğunun ilhamen atılması, dillere yalancı olarak konması demektir. Tıpkı yeryüzüne kabul ve buğzun da bu şekilde konması gibi. Bu hal, ona alçalma olarak yeterlidir. Deylemî'de gelen merfu bir rivayette: لاَ يَكْذِبُ الْكَاذِبُ الاّ من مَهَانَة نفسه عليه *"Yalancı, hep kendini alçaltmaya yalan söyler"* buyrulmuştur.

5204 ٣– وعن بهز بن حكيم عن أبيه عن جدّه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: وَيْلٌ لِلّذي يُحَدِّثُ بِالْحَدِيثِ لِيُضْحِكَ مِنْهُ الْقَوْمُ، فَيَكْذِبُ. وَيْلٌ لَهُ، وَيلٌ لَهُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

3. (5204)- *Behz İbnu Hakim an ebihi an ceddihi* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Yazıklar olsun o kimseye ki, insanları güldürmek için konuşur ve yalan söylerler! Yazık ona, yazık ona!" [Ebu Davud, Edeb 88, (4990); Tirmizî, Zühd 10, (2316).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), mü'minleri yalandan zecr etmek için, insanları güldürmek için anlatılan sözlerdeki yalana bile şiddetli vaidde bulunmaktadır. Mizah için söylenen yalan böyle şiddetli vaide maruz ise, insanları aldatmak, menfaatler elde etmek veya birkısımlarının hukukunu çiğnemek gibi ciddî meselelerdeki yalanın manevî müeyyidesi çok daha ağır olmalıdır.

Hadisin mefhum-u muhalifinden, yalana yer vermeyen hak sözlerle insanları güldürmenin caiz olduğu manası çıkmaktadır. Rivayetlerde bunun örnekleri var. Resulullah zaman zaman çevresindeki insanlara mizahta bulunmaktan geri kalmamıştır. Ancak mizah ve şakalarında sıdktan ve haktan ayrılmamıştır. Gazalî, meşru olan mizah için, "haktan

sapmama, kalp kırmama ve ifrata kaçmama" şartlarını koşar. Bu takdirde mizahımızın mizah-ı Muhammedî olacağına dikkat çeker. Devamla der ki: "Ey muhatabım, eğer bu tarzla sınırlı olarak zaman zaman mizah yapsan sana bir mahzur getirmez. Ancak, insanın, mizahı kendine bir meslek yapıp üstünde devam etmesi ve onda aşırı gitmesi, sonra da Resulullah'ın sünnetine temessük ettiğini söylemesi büyük hatadır. Bu kimse, danslarını seyretmek için zencilerin peşini hiç bırakmayan, sonra da "Resulullah Hz. Aişe'ye onların oyunlarını seyretmesi için izin vermiştir" diyerek sünnete uyduğunu söyleyen kimseye benzer."

5205 ٤ – وعن أسْمَاءَ رَضِيَ اللهُ عَنْها: [أنَّ امْرَأةً قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ إنَّ لِي ضَرَّةً، فَهَلْ عَلَيَّ مِنْ جُنَاحٍ إنْ تَشَبَّعْتُ مِنْ زَوْجِي غَيْرَ الَّذي يُعْطِينِي؟ فَقَالَ: الْمُتَشَبِّعُ بِمَا لَمْ يُعْطَ كَلاَبِسِ ثَوبَى زُورٍ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

4. (5205)- *Esma* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Bir kadın gelerek: "Ey Allah'ın Resulü! Benim bir kumam var. Ona karşı (yalan söyleyerek) kocamın vermediği şeyle karnımı doyurmuş göstersem bana bir mahzur getirir mi?" diye sordu. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Verilmeyenle karnını doyurmuş gösterip övünen, tıpkı, iki alan elbisesini giyen gibidir" cevabını verdi." [Buhârî, Nikah 106; Müslim, Libas 127, (2130); Ebu Davud, Edeb 91, (4997).]

AÇIKLAMA:

Hadis, kadının kumasına karşı bile olsa, yalan tavra girmesini yasaklıyor. Müteşebbi, kendini tok gösteren demektir . Kinaye olarak kullanılmış olması esastır. Bu durumda kendine verilmeyeni verilmiş göstererek veya elinde olmayanı var göstererek başkasına karşı yapmacık, yalan tavır takınan kastedilmiştir. Tabii ki bunun altında tefahur ve övünme yatmaktadır. *Aleyhissalâtu vesselâm* bu davranışı tasvib etmiyor; iki yalan elbise giyene benzetiyor. Yalan elbise insanı çıplak bırakır, rüsvay eder. Bunu "sahte elbise, eyreti elbise" diye de anlamışlardır. Ancak yalan elbise diye zahire uygun mana verilmesi daha hikmetli gözükmektedir.

Şu da var ki, yalan elbisesi tabirini, yalan sahibinin elbisesi, yani zühd ehlinin elbisesini giyerek kendini zühd ehlindenmiş gibi göstermek suretiyle halka karşı yalan söyleyen, riya yaparak çile çekenlerin elbisesiyle kendini onlardan gösteren şeklinde de manalandıranlar olmuştur.

Bazıları da: "Üzerinde tek elbise olduğu halde iki elbise varmış gibi gösteren kastedilmiştir" demiştir. Ezherî: "O kimse, yeninin üzerine bir yen daha diktirerek kendisine bakana iki gömlek giyiyormuş görünen, halbuki aslında tek gömlek giyen kimsedir" der.

5206 ٥ – وعن عبدالله بن عامر قال: [دَعَتْنِي أُمِّي يَوْماً وَرَسُولُ اللهِ ﷺ قَاعِدٌ فِي بَيْتِنَا. فَقَالَتْ: هَا تَعَالَ أُعْطِيكَ. فَقَالَ لَهَا ﷺ: مَا أَرَدْتِ أَنْ تُعْطِيهِ. قَالَتْ: أَرَدْتُ أَنْ أُعْطِيَهُ تَمْراً. فَقَالَ لَهَا: أَمَا إِنَّكِ لَوْ لَمْ تُعْطِيهِ شَيْئاً كُتِبَتْ عَلَيْكِ كَذْبَةٌ]. أخرجه أبو داود.

5. (5206)- *Abdullah İbnu Amir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir gün, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, evimizde otururken, annem beni çağırdı ve:

"Hele bir gel sana ne vereceğim!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm anneme:

"Çocuğa ne vermek istemiştin?" diye sordu.

"Ona bir hurma vermek istemiştim" deyince, *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Dikkat et! Eğer ona bir şey vermeyecek olursan üzerine bir yalan yazılacak!" buyurdular." [Ebu Davud, Edeb 88, (4991).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin çocuk terbiyesiyle sıkı alâkası vardır. Yüce mürebbimiz, terbiyede hiçbir surette yalana yer verilmemesini irşad buyurmaktadır. Bilhassa ağlayan çocuklara bazan yapılmayacak veya verilmeyecek şey vaadedilir, yahut da olmayacak şeyle korkutulur. Bunların hepsi neticede "yalan" olmakta birleşir. *Resulullah* bütün bunların haram olduğunu, çocuk terbiyesinde hiçbir surette yalana yer verilmemesi gerektiğini ifade buyurmaktadır.

Hadis, çocuğa, bu basit durumda bile olsa yalandan zecrederse, ciddi durumlarda yalana yer vermenin nasıl bir haybet ve hasaret olduğunu ifadede beliğ bir örnektir.

5207 ٦ – وعن أبي هريرة رضيَ الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَكُونُ فِي آخِرِ أُمَّتِي أُنَاسٌ دَجَّالُونَ كَذَّابُونَ يُحَدِّثُونَكُمْ بِمَا لَمْ تَسْمَعُوا أَنْتُمْ وَلاَ آبَاؤُكُمْ فَإِيَّاكُمْ وَإِيَّاهُمْ. لاَ يُضِلُّونَكُمْ وَلاَ يَفْتِنُونَكُمْ]. أخرجه مسلم.

6. (5207)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ümmetimin sonunda yalancı deccaller olacak. Onlar, ne sizin ne de atalarınızın hiç işitmediği şeyleri anlatacaklar. Onlardan sakının!" [Müslim, Mukaddime 6, (6).]

5208 ٧– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [إنَّ الشَّيْطَانَ لَيَتَمَثَّلُ في صُورَةِ الرَّجُلِ فَيأتِي الْقَوْمَ فَيُحَدِّثُهُمْ الْكَذِبَ، فَيَتَفَرَّقُونَ. فَيَقُولُ الرَّجلُ مِنْهُمْ: سَمِعْتُ رَجلاً أعرِفُ وَجْهَهُ وَلاَ أعْرِفُ اسْمَهُ يُحَدِّثُ كَذَا وَكذا]. أخرجه مسلم.

7. (5208)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Şeytan insan suretinde temessül eder ve bir cemaate gelerek onlara yalan şeyler söyler. Bir müddet sonra cemaattakiler dağılırlar. Onlardan biri:

"Bir adam dinledim, yüzünü de tanırım ama ismini bilmiyorum. Şöyle şöyle söylemişti" diyerek (onun yalanını bilmeden tekrar eder)" [Müslim, Mukaddime 7. hadisin arkasında).]

İKİNCİ FASIL
YALANIN MÜBAH OLDUGU YERLER

5209 ١- عن أسماء بنت يزيد رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ مَا يَحْمِلُكُمْ عَلى أَنْ تَتَابَعُوا عَلى الْكَذِبِ كَتَتَابُعِ الفَرَاشِ فِي النَّارِ؟ الْكَذِبُ كُلُّهُ عَلى ابْنِ آدَمَ حَرَامٌ إلاَّ فِي ثَلاثِ خِصَالٍ: رَجُلٌ كَذَبَ عَلى امْرَأَتِهِ لِيُرْضِيَهَا. وَرَجُلٌ كَذَبَ فِي الْحَرْبِ، فَإِنَّ الْحَرْبَ خَدْعَةٌ، وَرَجُلٌ كَذَبَ بَيْنَ مُسْلِمَيْنِ لِيُصْلِحَ بَيْنَهُمَا]. أخرجه الترمذي.

« التّتابُع » التهافت في الامر.

و« الفراشُ » الطائر الذي يتواقع في ضوء السراج فيحترق.

1. (5209)- *Esma Bintu Yezid* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ey insanlar! Pervanenin ateşe atılması gibi sizi yalanın peşine düşmeye sevkeden şey nedir? Halbuki, üç yer hariç yalanın her çeşidi ademoğluna haramdır: Bu üç yere gelince:

1) Erkeğin, rızasını sağlamak için hanımına yalanı,

2) Harpte söylenecek yalan. Çünkü harp bir hileden ibarettir.

3) İki Müslümanın arasında sulhü sağlamak kasdıyla söylenen yalan." [Tirmizî, Birr 26, (1940).]

AÇIKLAMA:

Yalan dinimizde her çeşit kötülük ve şerrin başı ve kaynağı kabul edilerek şiddetle reddedilmiş olmasına rağmen bazı hallerde meşru kabul

edilmiştir. Bizzat Resulullah bu halleri tâdad eder. Muhtelif tariklerden gelen rivayetler bu hususları belirtir. Nevevî, Müslim Şerhi'nde şu nakilleri kaydeder: "Bu üç halde yalanın cevazında ihtilaf yoktur. Ancak buralardaki mübah olan yalandan murad nedir? Bunda ihtilaf edilmiştir. Bir kısım ulema: "Bu hadisin ıtlakı üzeredir" diyerek, bu üç durumda, maslahat için olmayacak şeyin söylenmesini caiz görür ve "Mazmum olan yalan, zarar getiren yalandır" derler. Bu görüşlerine Hz. İbrahim aleyhisselam'ın ayette gelen şu sözleriyle delil getirirler: ﴿بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هٰذَا﴾ **"Bunu yapsa yapsa şu büyükleri yapmıştır..."** (Enbiya 63), ﴿اِنّ۪ي سَق۪يمٌ﴾ **"Ben hastayım (dedi)"** (Saffat 89)[33]"

Yine *Hz. İbrahim*'in Mısır'a vardığı zaman, zevcesi *Hz. Sare* için اِنَّهَا اُخْت۪ي "O, kızkardeşimdir" demesi de başka bir örnektir. Bu meyanda zikredilen bir başka Kur'anî örnek, Yusuf aleyhisselam'ın münadisinin sözüdür: اَيَّتُهَا الْع۪يرُ اِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ **"Ey kervan sahipleri sizler hırsızsınız!"** (Yusuf 70). Bu misalleri veren alimler derler ki: "Şurası muhakkak ki bir zalim, bir adamı öldürmek istese, o da bir şahsın yanında saklanmış olsa, mezkur şahsa, onun nerede olduğunu bilmediği hususunda yemin etmek vacib olur."

Diğer bir grup alim -ki Taberî de bunlar arasında yer alır- de şöyle der: "Hayır, hiçbir şeyde yalan caiz olmaz. Bu sadedde mübaha delalet zımnında gelen örneklerde asıl murad olan, tevriye ve meariz'in (kapalı, birkaç manaya gelen kelimelerin) kullanılmasıdır, sarih yalan değildir. Mesela erkeğin hanımına ihsanda bulunacağını, falan kumaştan alacağını vaadetmesi ve bu sırada "Allah takdir ederse" diye niyetlenmesi gibi. Hasılı bu ruhsat, kişinin birkaç manaya muhtemel bir kelam söyleyerek, muhatabın kendi hoşuna giden manada anlamasına imkan tanımayadır. Arayı düzeltmeye çalışıyorsa, birinden diğerine güzel sözler nakleder ve tevriyede bulunur. Savaştaki yalan da böyle. Sözgelimi, düşmanına "imamınız öldü" der, ama bunu derken, geçmişte ölmüş bulunan imamlarını kasteder veya: "Yarın bize imdad, yiyecek.. vs. gelecek" der. Bütün bunlar, mübah olan meariza örnektir ve herbiri de caizdir. Bunlar Hz. İbrahim ve Hz. Yusuf'un kıssalarını ve bu sadedde gelenleri meariza te'vil ettiler.

Kocanın kadına, kadının kocaya yalanı bir sevgi izharıyla, mutlaka olması gerekmeyen bir hususta vaadde bulunmakla ilgilidir. Yoksa kadın veya erkek üzerindeki bir hakkı ortadan kaldıracak ve berikinin veya

---

33- Bu söz de *Hz. İbrahim*'indir. Kavmi putperestlikle ilgili merasimlerine onu da dahil etmek isteyince, yıldıza bakıp *"ben hastayım"* der. Bu söz üzerine onu yalnız bırakırlar.

ötekinin olmayan bir hakkı gasbettirecek bir aldatma, bütün Müslümanların icmaı ile haramdır."

5210 ٢– وعن أمّ كلثوم بنت عقبة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: لَيْسَ بِالْكَذَّابِ الّذِي يُصْلِحُ بينَ إثْنَيْنِ، فَيَقُولُ خَيْراً أوْ يَنْمِي خَيْراً]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

2. (5210)- *Ümmü Külsüm Bintu Ukbe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim, diyordu ki:

"İki kişinin arasını düzelten, hayır söyleyip, hayır tebliğ eden kimse yalancı değildir." [Buhârî, Sulh 2; Müslim, Birr 101, (2605); Ebu Davud, Edeb 58, (4921); Tirmizî, Birr 26, (1939).]

5211 ٣– وعن صفوان بن سليم الزهرى رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّ رَجُلاً قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ أَكْذِبُ امْرَأَتِي. فَقَالَ ﷺ: لاَ خَيْرَ فِي الْكَذِبِ. قَالَ: فَأَعِدُهَا وَأَقُولُ لَهَا؟ قَالَ ﷺ: لاَ جُنَاحَ عَلَيْكَ]. أخرجه مالك.

3. (5211)- *Safvan İbnu Süleym ez-Zührî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam: "Ey Allah'ın Resulü! Ben karıma yalan söyleyeyim mi?" demişti. *Aleyhissalâtu vesselâm : "Yalanda hayır yoktur!"* buyurdular. Adam:

"Vaadde bulunmama, lehinde söylememe ne dersiniz?" diye tekrar sordu: *Aleyhissalâtu vesselâm* da: *"Öyleyse sana bir vebal yok!"* buyurdular." [Muvatta, Kelam 18, (2, 990).]

AÇIKLAMA:

Burada *Resulullah,* yalanla vaadi ayırdediyor, yalanı tecviz etmezken, vaadetmeye ruhsat veriyor. Şarihler, yalanın daha çok geçmişe; vaadin ise geleceğe baktığını ve yerine getirilme imkanının bulunması sebebiyle, tamamen yalan olmadığını belirtirler.

5212 ١– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَمْ يَكْذِبْ إبْرَاهِيمُ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلاَمُ إلاَّ ثَلاَثَ كَذَبَاتٍ، ثِنْتَانِ فِي ذَاتِ اللهِ؛ قَوْلُهُ إنِّى سَقِيمٌ؛ وَقَوْلُهُ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هٰذَا، وَوَاحِدَةٌ فِي شَأْنِ سَارَةَ، فَإنَّهُ قَدِمَ أرْضَ جَبَّارٍ وَمَعَهُ سَارَةُ،

وَكَانَتْ ذَاتَ حُسْنٍ؛ فَقَالَ لَهَا: إِنَّ هذَا الْجَبَّارَ إِنْ يَعْلَمْ أَنَّكِ امْرَأَتِي يَغْلِبْنِي عَلَيْكِ، فَإِنْ سَأَلَكِ فَأَخْبِرِيهِ أَنَّكِ أُخْتِي فَإِنَّكِ أُخْتِي فِي الإِسْلاَمِ، وَإِنِّي لاَ أَعْلَمُ فِي الأَرْضِ مُسْلِماً غَيْرِي وَغَيْرَكِ فَلَمَّا دَخَلَ أَرْضَهُ رَآهُمَا بَعْضُ أَهْلِ الْجَبَّارِ، فَأَتَاهُ فَقَالَ لَهُ: دَخَلَ أَرْضَكَ امْرَأَةٌ لاَ يَنْبَغِي أَنْ تَكُونَ إِلاَّ لَكَ، فَأَرْسَلَ إِلَيْهَا، فَأُتِيَ بِهَا، وَقَامَ إِبْرَاهِيمُ الى الصَّلاَةِ. فَلَمَّا أَنْ دَخَلَتْ عَلَيْهِ لَمْ يَتَمَالَكْ أَنْ بَسَطَ يَدَهُ إِلَيْهَا فَقُبِضَتْ يَدُهُ قَبْضَةً شَدِيدَةً فَقَالَ لَهَا: ادْعِي اللّٰهَ أَنْ يُطْلِقَ يَدِي وَلاَ أَضُرُّكِ فَفَعَلَتْ فَعَادَ، فَقُبِضَتْ يَدُهُ أَشَدَّ مِنَ الأُولَى. فَقَالَ لَهَا مِثْلَ ذلِكَ، فَفَعَلَتْ فَعَادَ، فَقُبِضَتْ يَدُهُ أَشَدَّ مِنَ الأُولَيَيْنِ. فَقَالَ لَهَا: ادْعِي اللّٰهَ أَنْ يُطْلِقَ يَدِي وَلاَ أَضُرُّكِ فَفَعَلَتْ وَأُطْلِقَتْ يَدُهُ، فَدَعَا الَّذِي جَاءَ بِهَا. فَقَالَ لَهُ: إِنَّكَ إِنَّمَا جِئْتَنِي بِشَيْطَانٍ وَلَمْ تَأْتِنِي بِإِنْسَانٍ فَأَخْرِجْهَا مِنْ أَرْضِي، وَأَعْطَاهَا هَاجَرَ، فَأَقْبَلَتْ تَمْشِي، فَلَمَّا رَآهَا إِبْرَاهِيمُ. قَالَ: مَهْيَمْ. قَالَتْ: خَيْراً، كَفَّ اللّٰهُ تَعَالى يَدَ الْجَبَّارِ وَأَخْدَمَ خَادِماً. قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: فَتِلْكَ أُمُّكُمْ يَا بَنِي مَاءِ السَّمَاءِ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

«مَهْيَمْ» كلمة يقال معناها: ما أمرك وما حالك؟

و«الْخَادِمُ» يقع على العبد والأمة.

و«بَنُو ماء السماء» العرب لأنّهم كانوا يتبعون قطر السماء فينزلون حيث كان.

4. (5212)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İbrahim aleyhisselam sadece üç yalan söylemiştir: Bunlardan ikisi Allah'ın zatıyla ilgili; biri إِنِّي سَقِيمٌ *sözüdür; diğeri de* بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هذَا *sözüdür.*[34] *Bir tanesi de zevce-i pakleri Sare Hatun hakkındadır. Hz. İbrahim zalim birinin diyarına (Mısır'a) beraberinde Sare de olduğu halde gelmişti. Sare güzel bir kadındı. Sare'ye: "Bu cebbar herif, bilirse ki sen karımsın, senin için bana galebe çalar. Eğer sana soracak olursa, kızkardeşim olduğunu söyle! Çünkü sen, zaten İslam yönünden kardeşim-*

34- Bunlar 5209 numaralı hadiste Açıklama kısmında kaydedildi.

sin, din kardeşiyiz. Ben yeryüzünde senden ve benden başka bir Müslüman bilmiyorum" dedi.

Bunlar zalim kralın memleketine girince, adamlarından biri bunları gördü. Hemen gidip:

"Senin memleketine öyle güzel bir kadın girdi ki, sizden başkasının olması münasib değildir" dedi. Kral derhal adamlar gönderip, Sare'yi yanına getirtti. Hz. İbrahim namaza durdu. Sare adamın yanına girince, kral (onu ayakta karşıladı, fakat) elini ona uzatamadı. Eli şiddetli şekilde tutuldu. Sare'ye:

"Elimi salması için Allah'a dua et! Sana zarar vermeyeceğim!" dedi. Sare de dediğini yaptı. Ama kral tekrar Sare'ye sataşmak istedi. Eli, öncekinden daha şiddetli tutulup kaldı. Sare'ye aynı şekilde ricada bulundu. O da kabul etti. (Adam normal hale dönünce tekrar) sataşmak istedi. Eli önceki iki seferden daha şiddetli şekilde tutuldu. Sare'ye yine:

"Allah'a dua et, elimi salsın, sana zarar vermeyeceğim!" diye rica etti. Sare dua etti, adamın elleri açıldı. Kral kadını getiren adamı çağırdı ve ona: "Sen bana ihsan değil bir şeytan getirmişsin. Bunu diyarımdan çıkar!" dedi. Sare'ye Hacer'i bağış olarak verdi.

Sare yürüyerek geldi. İbrahim onu görünce:

"Nasılsın, ne haber?" dedi. Sare:

"Hayır var! Allah cebbarın elini tuttu ve (bana) bir hadim verdi!" dedi."

Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) der ki:

"Ey sema suyunun oğulları! Bu kadın (Hacer) sizin annenizdir." [Buharî, Enbiya 9, Büyû 100, Hibe 36, Nikah 12, İkrah 6; Müslim, Fezail 154, (2371).] Ebu Davud, Talak 16, (2212); Tirmizî, Tefsir, Enbiya, (3165).]

AÇIKLAMA:

1- Burada bir peygamber olan *Hz. İbrahim*'e üç yalan nisbet edildiğini görüyoruz. Bu yalanlardan ikisi Kur'an-ı Kerim'de mezkurdur. Burada, bizzat *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın *Hz. İbrahim*'e "yalan" nisbet etmiş olması ulema arasında "peygamberler yalan söyler mi?" meselesinin tahliline vesile olmuştur. Hadisi tahlil eden Nevevî hazretleri şu açıklamaları dermeyan eder: "Mazirî der ki: "Peygamberler Allah'tan gelen hükümleri tebliğ hususunda yalandan beridirler. İlahî sıyanete (korunmaya) mazhardırlar. Bu mevzuda yalan büyük olmuş, küçük olmuş,

az olmuş, çok olmuş farketmez, hepsine karşı korunma altındadırlar. Ancak tebliğ-i şeriata girmeyen ve sıfattan addedilen meselelerde -söz gelimi dünya işleriyle ilgili adi bir meselede bir kerecik bir yalan gibi- kizbe gelince, bunun peygamberlerden südur etmesinin imkanı veya bundan da ismetleri hususunda selef ve halef nezdinde iki meşhur görüş var:

Kadı İyaz der ki: "Sahih olan şudur: Tebliğe müteallik meselelerde peygamberlerden kizbin vukuu tasavvur bile edilemez. Küçük günahları onlara caiz görelim görmeyelim, keza söylenen yalan az olsun çok olsun farketmez, hüküm budur. Çünkü peygamberlik makamı yalana tenezzül etmekten pek yücedir. Bu meselede en küçük bir yalanın tecvizi, onların sözlerine olan güveni ortadan kaldırır. *Resulullah*'ın: *"Yalanın ikisi Allah'ın zatıyla ilgili, biri de Sare ile ilgili"* sözüne gelince, bunun manası şudur: Buradaki sözler, muhatabın anlayışına göre yalandır. Nefsülemirde ise bunlar iki sebeple dinin reddettiği mezmum yalanlar değildir. Biri: Hz. İbrahim bunlarla tevriye yapmıştır. Mesela Sare hakkında: "İslam'da kardeşim" demiştir. Buradaki kardeşlik batında sahihtir. İkincisi: Eğer bu tevriye değil de gerçekten yalan olsaydı, yine de zalimin zulmünü defetme sadedinde caiz olurdu. Nitekim fukaha şu hususta ittifak eder: "Bir zalim, gizlenmiş olan birini öldürmek üzere veya emanet bir malı gasben almak üzere gelse ve bunların yerini sorsa, bilen kimseye onları gizlemek ve bildiğini inkar etmek vacib olur." Çünkü burada zalimin zulmünü defetmek mevzubahistir. *Resulullah, Hz. İbrahim*'in yalanlarının mutlak olarak reddedilen mezmun yalana girmediği hususunda dikkat çekmiştir.

Mazirî der ki: "Bazı alimler bu kelimeleri te'vil ederek "yalan" sınıfına girmediklerini göstermeye çalışmıştır. Ancak, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ıtlak ettiği bir lafızdan imtinaya kalkmanın bir manası yok." Ben derim ki: "Onlara "yalan" kelimesinin ıtlakından kaçınmak mümkün olmaz, çünkü bizzat hadiste bu gelmiştir. Onların te'villerine gelince, bu da sahihtir, herhangi bir mani yoktur. Alimler der ki: "Sare hakkındaki yalan da aslında Allah'n zatına aittir. Çünkü o da zalim kâfiri zinadan menetmek için söylenmiştir. Bu husus Müslim dışındaki rivayetlerde açık olarak gelmiştir. Te'vilciler, peygamberimizin, yalanın ikisi Allah'ın zatıyla ilgili biri değil diye ayırma yer vermesini, "onun da Allah'ın zatıyla ilgili olmasının yanında, Hz. İbrahim'in kendisi için de bir haz ve menfaat bulunmaması sebebiyledir" diye açıklar.

Te'vilciler, *Hz. İbrahim*'in "Ben hastayım" sözü için de şunu söylemiştir: "Yani "Ben hasta olacağım" demek istemiştir. Çünkü her insan hastalığa maruzdur. Bu sözüyle, müşriklerle birlikte bayramlarına çıkıp,

batıl ve küfür merasimlerinde hazır bulunmamak için özür beyan etmiştir. (Ayet-i kerimenin ifadesiyle, bunu yıldızlara baktıktan sonra söylemesi[35] onlar üzerinde ikna edici tesir hasıl etmiş, bize de hastalık bulaşmasın diye, Hz. İbrahim'i koyup kaçmışlardır.) Alimler "Bunu en büyükleri yapmıştır" sözü ile ilgili olarak da şu açıklamayı yapmışlardır: "Hz. İbrahim burada, büyük putun yapmış olmasına, onun konuşmasını şart kıldı ve şöyle söyledi: بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هٰذَا فَسْـَٔلُوهُمْ إِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ **"Bunu yapsa yapsa şu büyükleri yapmıştır. Eğer konuşabiliyorlarsa onlardan sorun."** Yani: "Eğer bunlar konuşuyorlarsa büyükleri yapmıştır, konuşmuyorlarsa bir başkası yapmıştır, konuşmadıklarına göre.. öyleyse bu sözde yalan yok" demek isterler. Ama çoğunlukla ulema zahiri esas almak gereğine kaildir."

Bu konu hakkında ayrıca Sonsuz Nur adlı kitapta şöyle bir açıklama vardır:

Hz. İbrahim'in Üç Ta'rizi

Hz. İbrahim (as)'in ismetini anlatırken, ona isnad edilen üç yalandan daha doğrusu üç ta'rizden de bahsetmek uygun olacaktır. Çünkü konumuz, umûmî ma'nâda peygamberlerin ma'sûmiyetidir. Oysa ki yalan büyük bir günahtır. Dolayısıyla bir peygamberin yalan söylemesi, onun ismetine ve güvenilirliğine zıddır. Evet "yalan bir lafz-ı kâfirdir" ve imanla meşbû sînelerde barınmaz.

Bir hadîs-i şeriflerinde Efendimiz: "İbrahim bütün hayatı boyunca üç kezibde bulundu" buyururlar.[36] Buradaki "kezib", yalan ma'nâsına değil, "ta'riz" ma'nâsınadır. Evet, bu ma'nâyı, lûgat açısından söylememiz tekellüflü görülebilir. Ancak, neticede anlatılmak istenen ma'nâ bakımından yerindedir. Nitekim, mevzuu izah esnasında bu husûs açıkça görülecektir.

İfadeye çok dikkat etmek gerekir. Hz. İbrahim için "yalan söyledi" denemeyeceği gibi, "kezib" ta'biri de lûgat ma'nâsı kasdedilerek söylenemez. Bunlar ilk bakışta hilâf-ı vâkî gibi göründüğü halde, biraz dikkat edilince dosdoğru sözler olduğu anlaşılacaktır ki, biz bu gibi sözlere "Tâ'riz" diyoruz.

Efendimiz, mizah yapmıştır. Ama kullandığı malzeme hep doğrudur. Meselâ, Hz. Enes'e "Ey iki kulaklı"[37] demiştir. Elbette Enes (ra), iki ku-

35- Hz. İbrahim'in kavmi, yıldız falına yer verirdi. Yıldızlara bakmakla onların tarzına yer verip, ikna olmalarını sağlamıştır.

36– Buhari, Enbiyâ, 8,9; Müslim, İman, 327, 328.

37– Tirmizi, Menakıb, 46; Ebu Davud, Edeb, 84.

laklıdır. Bir kadına "Ey kocasının gözünde ak bulunan" demiş, kadın da "Ya Resûlallah benim kocamın gözünde ak yok" karşılığını verince de, Allah Resûlü, "Her insanın gözünde ak olur" diyerek latifesinde söylediği doğruya işaret etmiştir. Yine yaşlı bir kadın geldi: "Ya Resûlallah! Duâ et cennete gireyim" isteğinde bulununca, Allah Resûlü latîfe ile "yaşlılar cennete giremez" buyurdu. Kadın bu sözdeki espriyi anlayamayınca üzüldü.. ve tam ayrılacağı sırada Efendimiz, sözündeki nükteyi izah ederek, bu defa da onu sevindirdi: "Yaşlılar, cennete yaşlı olarak girmeyecek, genç olarak girecekler..."[38]

Peygamberler, espri yaparken dahi kullandığı malzemeye çok dikkat buyururlardı.. evet Onların bulunduğu makamın, yalanın şakasına dahi tahammülü yoktur. Onlar, insanların önünde ve bütün hareketleriyle örnek olma mevkiindedirler. Onların söyleyeceği şaka dahi olsa, onun içinde hilâf-ı vâkî bir söz, diğer insanlara yalanın ciddisini söylemeye cesaret verir ki, bir peygamber için, böyle kötü bir örnek olmak asla söz konusu değildir.

Hz. İbrahim (as), doğuştan hanîf ve put düşmanıdır. Henüz peygamber olarak vazifelendirilmediği devrede dahi o, hep putlarla ve putçulukla mücadele etmiştir. Hatta, bir gün kendi kendine karar verip, bütün putları kırıp geçirmiştir.

O günün inançlarındandı ki hâdiseleri değerlendirmede, yıldızlara bakar ve onların değişik münasebetlerinde değişik hükümler çıkarırlardı. Zira, o günün telakkisine göre ilâhlar, gökte ve yıldızlar arasındaydı. İnsanlara hâkim olan da yine onların düşüncesine göre yıldızlardı. Hz. İbrahim (as) de, devrin telakkisine göre yıldızlara bakar. Fakat bu bakış, sadece oradakileri ikna ve esas düşüncesini tahakkuk ettirebilmek içindi. Yoksa Hz. İbrahim (as), asla kavim ve kabilesi gibi düşünüyor değildi.

Yıldızlara baktıktan sonra **"Ben hastayım"** ma'nâsına إِنِّي سَقِيمٌ (Saffât, 37/89) der. Bu, birinci hâdise ve birinci târizdir. Nasıl ve niçinini -inşaallah- izah edeceğiz. İkinci târiz de şudur: Putları kırar ve baltayı en büyüğünün boynuna asar. Kendisine "İlâhlarımıza bu işi kim yaptı?" diye sorulunca da, büyük putu gösterir ve **"Belki bu!. Büyükleri o!. Ona sorun!"** der (Enbiyâ, 21/63). Üçüncüsü ise, bizzat Kur'ân'da zikredilmez. Hanımına: "Sana kim olduğun sorulunca benim kızkardeşim olduğunu söyle"[39] buyurur. *Hz. İbrahim* (as)'in söylediği üç târiz, bunlardan iba-

38– İbn Kesîr, Şemâil, s.84-85.

39– Buharî, Enbiyâ, 8, Müslim, Fezail, 154.

rettir. Şimdi, bu hâdiseleri biraz daha açalım ki, onun ismetini, bir de bu hâdiselerin çehresinde okuyalım.

"Ben Hastayım!"

Birinci hâdise Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle anlatılır:

﴿وَاِنَّ مِنْ شِيعَتِهِ لَاِبْرٰهِيمَ * اِذْ جَٓاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ * اِذْ قَالَ لِاَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَاذَا تَعْبُدُونَ *
اَئِفْكًا اٰلِهَةً دُونَ اللّٰهِ تُرِيدُونَ * فَمَا ظَنُّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ * فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ * فَقَالَ اِنّ۪ي
سَقِيمٌ * فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ *﴾

"İbrâhim de şüphesiz onun (Nûh'un) yolunda olanlardandı. Nitekim Rabbine temiz bir kalp ile geldi. İbrahim, babasına ve milletine şöyle demişti: 'Allah'ı bırakıp, uydurma tanrılar mı istiyorsunuz? Âlemlerin Rabbi hakkındaki zannınız nedir?' İbrahim yıldızlara bir göz attı ve 'Ben rahatsızım' dedi. Onu bırakıp gittiler" (Sâffât, 37/83-90).

Hz. İbrahim (as), bu "Ben hastayım" cümlesiyle esas rahatsız olduğu noktayı kasdediyordu. O, doğduğundan beri putlardan rahatsızdı. Onları ortadan kaldırmadıkça da, onun bu rahatsızlığı geçecek gibi değildi. O, "ben rahatsızım", dedi, yanındakiler de onu bedenen hasta zannederek çekip gittiler. Yoksa ısrarla onu da dinî törenlerine götürmek istiyorlardı. Zaten onlar gider gitmez, hemen putların başına binmekle, Hz.İbrahim (as), hakiki rahatsızlığının ne olduğunu ortaya koymuş oluyordu. Ne var ki, târiz yapıp, onların başka türlü anlayacakları bir malzeme kullandı. Ancak, sözlerinde kullandığı bu malzeme asla yalan değildi. Sadece İbrahim (as)'in gayesinden habersiz olanlar, onu yanlış anlamışlardı. Zaten anlayışları bu derece kıt olmasaydı, Hakk'a kulak verir, onu da anlarlardı. Evet, onlar bir ömür boyu direttiler, direttiler de bir gün olsun hak ve hakikatı dinlemeye yanaşmadılar; işte asıl yanlışlık da buradan kaynaklanıyordu...

Hz. İbrahim (as)'in ifadesi bir târizdi ama O, o derece doğru idi ki, yaptığı bu târiz O'nu, vicdanen mahşerde bile rahatsız edecek ve kendisine gelip şefaat için müracaat edenlere "Ben hayatımda üç defa yalan söyledim. Onun için şefâata ehil değilim"(40) diyecektir.

Hz. İbrahim (as)'in, hayatında bir kere söylediği "Ben rahatsızım" gibi târizi, günümüzün hizmet erleri, (başkalarını söylemeye gerek yok) günde birkaç defa, kendini mecbûr bilerek veya bilmeyerek söyledikleri nazara

40– Buhârî, Enbiyâ, 9; Müslîm, İman, 327-328.

alınacak olursa *Hz. İbrahim* (as)'in târizinde ne derece ma'sûm olduğu zannediyorum daha iyi anlaşılacaktır. Halbuki bugün, yalanla doğru arasında gidip gelmeler çok kolaylaştığından, târize dahi (yalana değil) cevaz verirken, çok iyi düşünmek gerekir. Çünkü yalanla doğru aynı dükkanda satılır olmuş ve adetâ içiçe girmiş gibidirler. İstitradî olarak arzedeyim, durum böyle olunca, Efendimiz'in yalana cevaz verdiği üç yer(41) mevzuunda dahi dikkatli olmamız gerekmektedir. Zira, Asr-ı Saadet'te yalanla doğru arasında büyük uçurum vardı. Sahabî efendilerimiz doğruyu, Müseyleme ve adamları da yalanı temsil ediyorlardı. Doğru ile yalan arasındaki mesafe bu kadar genişti. Şimdi ise durum oldukça farklı..

Evet, hakkı temsil eden insanlar, ister içtimâî hayatlarında ister ferdî yaşantılarında kat'iyyen yalana yer vermemelidirler. Bu, emniyet insanı olmanın ilk şartıdır. Yalan bizden, biz de ondan olabildiğince uzak bulunmalıyız. Şimdi, biz, bu meseleye bu kadar hassasiyet gösterirsek, doğruyu kendilerinden öğrendiğimiz nebîlerin, ne denli hassasiyet göstereceklerini siz düşünün. Hele o nebî, doğrular doğrusu Hz. Muhammed Aleyhisselâm'ın ceddi, Hz. İbrahim (as) ise...

"Belki O Yaptı"

İkincisi: Bu hâdise de Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle anlatılır:

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا اِبْرٰهِيمَ رُشْدَهُ مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا بِه۪ عَالِم۪ينَ ۞ اِذْ قَالَ لِاَب۪يهِ وَقَوْمِه۪ مَا هٰذِهِ التَّمَاث۪يلُ الَّت۪ٓي اَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ ۞ قَالُوا وَجَدْنَٓا اٰبَٓاءَنَا لَهَا عَابِد۪ينَ ۞ قَالَ لَقَدْ كُنْتُمْ اَنْتُمْ وَاٰبَٓاؤُ۬كُمْ ف۪ي ضَلَالٍ مُب۪ينٍ ۞ قَالُٓوا اَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ اَمْ اَنْتَ مِنَ اللَّاعِب۪ينَ ۞ قَالَ بَلْ رَبُّكُمْ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ الَّذ۪ي فَطَرَهُنَّۘ وَاَنَا۬ عَلٰى ذٰلِكُمْ مِنَ الشَّاهِد۪ينَ ۞ وَتَاللّٰهِ لَاَك۪يدَنَّ اَصْنَامَكُمْ بَعْدَ اَنْ تُوَلُّوا مُدْبِر۪ينَ ۞ فَجَعَلَهُمْ جُذَاذاً اِلَّا كَب۪يراً لَهُمْ لَعَلَّهُمْ اِلَيْهِ يَرْجِعُونَ ۞ قَالُوا مَنْ فَعَلَ هٰذَا بِاٰلِهَتِنَٓا اِنَّهُ لَمِنَ الظَّالِم۪ينَ ۞ قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُٓ اِبْرٰه۪يمُ ۞ قَالُوا فَأْتُوا بِه۪ عَلٰٓى اَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ ۞ قَالُٓوا ءَاَنْتَ فَعَلْتَ هٰذَا بِاٰلِهَتِنَا يَٓا اِبْرٰه۪يمُ ۞ قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَب۪يرُهُمْ هٰذَا فَسْـَٔلُوهُمْ اِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ﴾

"Andolsun ki, daha önce İbrahim'e de akla, vicdana uygun olanı (rüşdü) göstermiştik. Biz onu biliyorduk. İbrahim, babasına ve milletine: 'Bu tapınıp durduğunuz heykeller nedir?' demişti. Onlar da 'Babalarımızı onlara tapar bulduk' demişlerdi. İbrahim, 'Andolsun, siz de babalarınız da apaçık bir sapıklık içindesiniz' deyince, 'Sen bize gerçeği mi getirdin yoksa şaka mı ediyorsun?'

41– Bkz. Kenzü'l-Ummâl, 3/632-633.

dediler. O da şöyle dedi: 'Hayır, Rabbiniz, yerin ve göğün Rabbidir. Onları O yaratmıştır. Ben de buna şâhidlik edenlerdenim.' Allah'a yemin ederim ki, siz ayrıldıktan sonra, putlarınıza bir tuzak kuracağım.' Sonra hepsini paramparça edip, içlerinden büyüğünü ona başvursunlar diye sağlam bıraktı. Milleti: 'Tanrılarımıza bunu kim yaptı? Doğrusu o zâlimlerden biridir' dediler. Bazıları: 'İbrahim denen bir gencin onları diline doladığını duymuştuk' deyince, 'O halde bunların şâhidlik edebilmeleri için onu halkın gözü önüne getirin' dediler. İbrahim gelince ona: 'Ey İbrahim! Bunu tanrılarımıza sen mi yaptın?' deyince de İbrahim: 'Belki o yapmıştır, işte büyükleri, konuşabiliyorlarsa sorun (bakalım) onlara...' dedi." (Enbiya, 21/51-63).

Hz. İbrahim (as)'e soruluyor:"Ey İbrahim! Bunu ilâhlarımıza sen mi yaptın?" Cevap veriyor: "Belki o yaptı." Ve sözün burasında duruyor. Zaten Kur'ân-ı Kerîm'de de بَلْ فَعَلَهُ sözünde vakıf vardır. Sözün burasında durulacaktır.

Hz. İbrahim (as), (هُ) "o" zamiriyle, onların, "İbrahim" diye seslendikleri şahsı yani kendisini kasdediyor. Fakat söz söyleme ustalığı ile onların dikkatlerini büyük puta çekiyor. Esasen burada iki ayrı cümle söylenmiştir; ancak telaffuzda bu iki cümle, tek cümle hâline getirilmiştir ki, zaten muhataplar da bundan dolayı, onu düşüncelerinde yakalayamamışlardır. Birinci cümle "Belki o yaptı", ikinci cümle ise "İşte büyükleri." Şimdi bu iki cümle birleştirilince: "İşte büyükleri, o yaptı" şeklinde anlaşılıyor.. ve bu bir târiz oluyor. Ayrıca, burada küfürle, putçulukla bir istihza vardır. "Büyükleri şu" derken Hz. İbrahim (as), onların bu basit anlayışlarıyla istihza etmiştir. Fakat onlar kafalarını öyle putçuluğa takmışlar ki, bunu dahi anlayacak durumda değillerdir. O, onların putlarına "Büyük" dedi ya, ne kasdettiği umurlarında bile değil...

Veyl putperestliğe! Veyl saplantıya! Veyl dumura uğramış beyinlere ve Allah'a kapalı sînelere!

"Kardeşim"

Üçüncü hâdisede ise, onda yalanın zerresi dahi söz konusu değildir. Hatta, buna, târiz bile denmez. Olduğu gibi doğru, hem de apaçık bir doğru... Eğer Nemrud veya adamları sorarlarsa, Sârâ validemiz: "Ben onun kardeşiyim" diyecektir. Veya Hz. İbrahim (as)'e sorarlarsa Sârâ için "Kardeşim" diyecektir. Zira, Hz. İbrahim (as), onun zevcesi olduğunu söylese, Sârâ validemize kötülük yapmaları muhtemeldir. Muhtemeldir ki

zevcesiyle Hz. İbrahim (as)'i zor durumda bırakacaklar.. ve belki de oraları terketmeye mecbur edeceklerdi. Ancak, Hz. İbrahim (as)'in bu hususda söylediği de yine vakıa mutabıktır. Zira Cenâb-ı Hakk, mü'minleri bütünüyle kardeş saymaktadır (Hucurat, 49/10). İnanan insanların ilk birleşme noktaları, îmân bağıdır. Bu bağla birbirine bağlanmayanlar, aynı anadan-babadan dahi olsalar kardeş sayılmazlar. Oysaki, zaman ve mekan ayrılıkları bile îmân kardeşliğine mâni değildir. İnananlar bütünüyle birbirlerinin kardeşleridirler ve bu mevzûda, kadın-erkek ayırımı da yoktur. Diğer bütün yakınlıklar ise, bu kardeşlikten sonra gelir. İnsan karısını boşarsa, karı-kocalık bağı ve yakınlığı ortadan kalkar; fakat îmân kardeşliği yine devam eder. İşte Hz. İbrahim (as), esas olan bu yakınlığa dikkat çekmiş ve Sârâ validemize "kardeşim" demiştir. Bu söz, doğrunun tâ kendisidir. Ve târiz dahi değildir. Ancak, gözüne perde inmiş olanlar ve kulakları bu türlü inceliklere kapalı bulunanlar bunu hiçbir zaman anlayamayacaklardır. Bu mevzuun bize vermek istediği mesaj şudur: 1. Hz. İbrahim (as), asla yalan söylememiştir. 2. Nebîlerin yolunu tutup giden hizmet erleri de hep yalana kapalı kalmalıdırlar. Aslında, hakîkî mü'min, gözüne isabet eden bir haram veya dudaklarından dökülen bir yalan karşısında bütün bir ömür boyu ızdırap çeker ve gözyaşı döker. Ne seviyede olursa olsun bütün rehberlere, hayatlarını rûhâniler gibi geçirmek düşer.[42]

2- *Ebu Hureyre*'nin telaffuz ettiği "sema suyunun oğulları" tabirini birçok alim şöyle izah etmiştir: "Bundan Araplar muraddır, nesebleri saf ve halis olduğu için, saf ve berrak olan sema suyuna benzetmiş olabilir." Bazıları da: "Araplar çoğunlukla hayvancılıkla geçinir, hayatları meralara ve münbit yerlere bağlı; bu da yağmur suyu ile hasıl olur. Göçebeler yağmur suyunun yeşerttiği yerleri kovalayarak hayatlarını devam ettirdiği için, onlara sema suyunun oğulları demek münasibtir" demiştir. *el-Kâdı* der ki: "Bana göre en doğrusu: "Bu tabirle kasdedilenlerin ensar olduğunu söylemektir. Çünkü burada, onların ceddi *Amir İbnu Haris İbni İmri'l-Kays İbni Sa'lebe İbni Mâzin İbni'l-Eded'e* bir nisbet var. O zat *Mâu's-Sema* (sema suyu) olarak biliniyordu."

3- Alimler, hadisten şu hükümlerin çıktığına dikkat çekerler:

Din kardeşine kardeşim denebilir, bu tabirle din kardeşi kastedilebilir.

Zalim hükümdarın ve müşrik kimsenin hediyesi kabul edilebilir.

Halisane ve ızdırar halinde yapılan dua makbuldür.

42– M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur 2/176-182.

Musibete uğrayan kimsenin öncelikle namaz kılması menduptur. İbrahimî bir sünnettir.

Hadiste *Hz. İbrahim* aleyhisselam'ın mucizesi beyan edilmektedir.

Zalimin zulmünden kurtulmak için yalan söylemek caizdir.

PEYGAMBERLER GÜNAH İŞLER Mİ?

Sadedinde olduğumuz hadiste bazı peygamberlerin günah işlediği mevzubahis oldu. Halbuki peygamberlerle ilgili temel inançlardan biri ismettir. Sadece son peygamber *Hz. Muhammed Mustafa (aleyhissalâtu vesselâm)*'nın değil, *Hz. Adem*'den bu yana gelip geçen bütün peygamberlerin ismet sahibi olduğunu yani günah işlemekten, yalan söylemekten uzak olduklarını, bu hususta İlahî himaye ve muhafazaya mazhar bulunduklarını kabul etmek icabeder. Aksi takdirde getirdikleri şeriata itimad ve güven sarsılır. Bu sebeple peygamberlerin büyük günah işlemeyecekleri hususunda ulema müttefiktir. Küçük günah hususunda ise bazı teferruatı bilmede fayda var. Bu maksadla yeri gelmişken Tecrid-i Sarih mütercimlerinden merhum Kamil Miras'ın kıymetli bir tahlilini aşağıya aynen kaydediyoruz.

PEYGAMBERLER BÜYÜK-KÜÇÜK GÜNAHLARDAN MASUM MUDURLAR?

Mevzumuz bizi bu meseleyi de tedkike davet etmiştir, şöyle ki:

1) Enbiya-yı kiram gerek kable'n-nübüvve (peygamberlikten önce), gerek ba'de'n-nübüvve (peygamberlikten sonra), gerek celî (açık) ve gerek hafî (kapalı) küfürden münezzeh ve mutahhardırlar. Bu babda icma vardır.

2) Yine Enbiya-yı kiram gerek âmden ve gerek sehven, gerek bilerek ve gerek bilmeyerek, gerek kable'n-nübüvve gerek ba'de'n-nübüvve, gerek bir maslahata mebnî olsun ve gerek olmasın, hilaf-ı vakı ihbar etmekten ibaret olan kizibden de masundurlar (korunmuşturlar). Yalnız bu ikinci hüküm muhtac-ı tafsildir. Şöyle ki: "Enbiyanın âmden, bilerek ihtiyar-ı kizb etmeyecekleri hakkında icma vardır. Fakat sehven ihtiyar-ı kizb etmekten masuniyetleri cumhur-i ulemanın mezhebidir. Bu babda icma yoktur. Sonra, ba'de'n-nübüvve kizbden masuniyetleri hakkında da icma vardır. Çünkü bir peygamberin kizbine ihtimal vermek, peygamberin istinadgâhı olan mucize mefhumunun muktezasına münafidir. Bir kısım alimler, bir peygamberin kable'n-nübüvve hayatında ne peygamberlik vasfı vardır, ne de ortada mu'cize mefhumunun henüz müteallıkı olabilecek harikulâde bir emir vardır ki, aralarında münafat aranılsın, demiş-

ler. Ve bu nokta-i nazarı mebde-i hareket ittihaz ederek peygamberlerin kable'n-nübüvve bila-ihtiyar sehven kizbetmesindeki aklî bir imtinâ yoktur, demişlerdir. Üçüncü bir kaydımız ki, bir maslahata müstenid olan ve olmayan kizibden de peygamberlerin ma'suniyyeti idi. Malumdur ki, Sa'di: دروغ مصلحت آميز به از راست فتنه انكيز beytinde, fitne ve fesada badi olan doğrudan, calib-i maslahat yalanın çok daha iyi olduğunu haber veriyor. Bu calib-i maslahat yalan, ümmet hakında mücazdır. Fakat Cenab-ı Hak, peygamberlerini bundan da sıyanet buyurmuştur.

Şimdi enbiyanın kebair ve sagairden masun olup olmadıklarına gelmiş bulunuyoruz. Enbiya-ı kiram, günah-ı kebairin bütün enva ve efradından tamamen ve bi'l-icma' ma'sundurlar. Bu babta ittifak eden alimler bu ma'suniyetin sehven suduru mefruz olan kebaire de şümulü var mıdır? Yoksa âmden irtikab-ı kebaire mi has? Seyyid-i Şerif gibi bir kısım ulema, peygamberleri Cenab-ı Hak gerek âmden ve gerek sehven günah-ı kebair işlemekten muhafaza buyurmuştur, ictihadında bulunmuşlardır. Fakat Sahib-i Mevakıf gibi bir kısmı sehven sudurunu caiz görmüşlerdir.

Küçük günahlara gelince: *Sagâir iki kısımdır:*

1) Sagâir-i müteneffiredir (nefret edilen) ki, onu irtikab edenlere karşı her görenin tab'ında nefret ve istikrah uyandıran sagirelerdir. Gizlice bir lokma ekmek aşırmak; satılan bir şeyi tartarken mesela, bir iki kiraz danesi eksik tartmak gibi masiyetler ki, bunlar ne kadar küçük olsalar da yine bir kasa hırsızlığından daha ziyade mürtekibinin hissetine ve denâet-i tab'ına delalet ettiklerinden, peygamberler gerek âmden ve gerek sehven böyle iğrenç sagâirden de muhafaza buyurulmuşlardır.

2) Müneffir (nefret ettirici) olmayan sagâire gelince, Enbiya-i Kirâm ba'de'l-bi'se bunlardan mahfuzdurlar. Teftazani Şerh-i Makasıd'da bu ictihadı iltizam etmiştir. Fakat Şerh-i Akaid'de: Cumhura göre peygamberlerden âmden sagâirin suduru caiz görülmüştür deniliyor. Sonra sehven sagâirin sudurunun cevazında ittifak bulunduğu bildiriliyor.

Celalüddin-i Devvânî, biraz uzamış olan şu izahımızı icmal ederek diyor ki: Selef-i salihine ve ehl-i hadisin muhakkiklerine göre, Enbiya-i Kiram ba's olunduklarından sonra günah-ı kebairin bütün enva ve efradından gerek âmden ve gerek sehven sıyanet-i İlahiye ile mahfuzdurlar. Yine böyle âmden sagâirden de mahfuzdurlar. Binaenaleyh Enbiya-i Kiram'a kizib, ma'siyet isnadına dair bir rivayet naklolunursa, o rivayet tarik-i ahad ile menkul ise merduddur. Tevatür tarîki ile naklolunmuş bulunuyorsa müevveldir.

Kelam kitaplarından hülasa ettiğimiz bu izahatı arzettikten sonra *Kadı İyaz*'ın bu mevzua dair Şifa'sındaki çok kıymetli malumatı da ber-vech-i ati hülasa ediyoruz: Enbiyalar 1) İ'tikadiyyat, 2) Akval, 3) A'mal hususlarında bir mahzur-i şer'ide bulunmaktan masumdurlar:

İ'tikadiyyat: Enbiya-i Kiram'ın, Cenab-ı Hakk'ın zatına, sıfatına, ef'aline vukufu, yakin derecesinde bir ilimdir. Bu babda, Enbiya-i Kiram'da şekk, cehil bulunması bil'icma mümtenidir. İbrahim aleyhisselam وَلٰكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي "Ya Rabbi! Senden ihya-i emvat mucizesini isteyişim, kemal-i kudretin hakkında kalbimi son derece tatmin içindir" demesi, Cenab-ı Hakk'ın ihya-i emvat hususundaki kudretinden gönlünde bir ukde-i istifham, bir şüphe ve tereddüd bulunduğundan dolayı değildir, belki Cenab-ı Hakk'ın duasına icabet hususunda nezd-i Bari'deki derecesini anlamak içindir. Yakin, kuvvet ve za'fi kabil bir halet-i ruhiyye olduğundan ilmü'l-yakin derecesinden aynü'l-yakin derecesine yükselmek içindir.

Yine böyle *Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)* ﴿فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ فَاسْأَلِ الَّذِينَ يَقْرَؤُنَ الْكِتَابَ﴾ (Yunus 94) ayet-i kerimesi ile vaki olan hitab-ı İlahîde Resul-i Ekrem'in gönlünde hakikaten bir şekk ve tered-düdün mevcud olduğundan dolayı değildir. Belki bu ehl-i şekke böyle söylemesini ta'lim içindir قُلْ يَا مُحَمَّدُ اِنْ كُنْتَ takdirindedir. Nasıl ki قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اِنْ كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِنْ دِينِي **"Ey nâs! Tebliğ ettiğim din-i İslam hakkında şek ve tereddüdünüz varsa, de..."** ayet-i kerimesinde böyle ta'lim buyrulmuştur. Hülasa: Bu yolda varid olan hitabat-ı ilahiyye[43] hep bu yolda müevveldir.

Şu da ehl-i ilmin icmaı ile sabit bir hakikattir ki: Enbiya-i Kiram'ın cisimleri şeytanın zarar vermesinden masun olduğu gibi kalpleri de vesvese ilka etmesinden mahfuzdur.

PEYGAMBERLERİN SÖZLERİNİN HATADAN MASUNİYYETİ:

Ya ahkâm-ı diniyyenin tebliğine aid olur ki, zevat-ı enbiya bu babda âmden ve sehv ü nisyan suveriyle hata etmekten bi'l-icma masundur. Yahut da umur-u dünyaya aid olur ki, bu babda da yine âmden veya nisya-

43 - ومنه قوله تعالى خطابا لمحمد ﷺ (وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَى فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ) ولنوح عليه السلام (فلا تَسْئَلْنِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ اِنِّي اَعِظُكَ اَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ) ليس لاثبات الجهل لهما بل المراد هو الوعظ بعدم التشبه في الامور بسمات الجاهلين.

nen ve hataen ister hal-i rızada, ister hal-i gadabda, iste ciddi, ister mizahi, ister hal-i sıhhatte, ister hal-i marazda olsun peygamberler yine masundurlar. Bu babda da selefin icmaı vardır. Halef, felsefî yollarda dolaşırken ihtilaf etmişlerdir. Bu babda en ziyade meşgul eden şey de yukarıda mükerreren izah edilen Zülyedeyn kıssasıdır. Bu hadisede Zülyedeyn hazretlerinin "Namaz kısaldı mı, yoksa nisyan mı buyurdunuz?" sualine karşı كُلُّ ذَلِكَ لَمْ يَكُنْ "Bunların ikisi de vaki değildir" diye cevap vermişlerdir ki, nisyanın vukuu muhakkak idi. Hatta bu hadisin bazı rivayet tariklerinde Zülyedeyn'in قَدْ كَانَ بَعْضُ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ "Bunun ikisinden birisi vaki olmuştur ya Resulullah" sözüyle nisyanın vukuuna teşvik etmiştir. Bu hâdise de günâgûn tevcih ve te'vil edilmiştir. Fakat en basiti bunun bir nisyan değil, sehiv olmasıdır. Buhârî bile bu mevzua dair olan hadisleri (Babü's-sehiv) diye bir ünvan-ı umumi altında toplamamış mı idi? (Babu'n-Nisyan) dememişti. Çünkü Sehiv ile nisyan arasında lügavi fark vardır. Nisyan; bir gaflet, bir ruhî afettir. Sehiv ise, bir şuğl-i kalbîdir. Bunun için Resul-i Ekrem namazda sehveder de, namazda nisyan etmez.

PEYGAMBERLERİN İŞLEDİKLERİ HATADAN MASUNİYYETİ:

Bu da peygamberlerden tebliğ muktezası olmayarak varid olan akval-i enbiyaya şamil olur ki, bi'l-icma peygamberlerin fevahiş ve kebairden masun bulunduklarını mükerreren bildirmiştik. Yalnız ihtilaf, peygamberlerden ihtiyarlariyle veyahut muktedir olmayarak measiden masuniyyetlerindedir. Bu da izah edilmiş idi.

Sagâire gelince, selef fukaha ve muhaddislerinden birkısmı bunda bir masuniyyet aramamıştır, belki tecviz etmişlerdir. Bazıları tevakkuf etmişlerdir. Ne lehte ne de aleyhte beyan-ı re'y etmemişlerdir. Selefin muhakkikleri ise peygamberlerin kebairden masun oldukları gibi, sagâirden de masun oldukları içtihadında bulunmuşlardır. Bunlar, peygamberlere mutlak ve bila-kayd ü şart ittiba bu suretle tahakkuk eder, demişlerdir ki, bu mevzuun şaheser bir fikir ve içtihadıdır. İmam Ebu Hanife'nin, İmam Malik'in, İmam Şafii'nin rahimehümullah mezhebi budur. Bu mevzu hakkındaki meslek-i muhaddisîn üzerine izahımıza da burada nihayet veriyoruz."

Bu mevzu hakkındaki meslek-i muhaddisîn üzerine açıklamalarımıza son vermeden önce, Sonsuz Nur'dan peygamberlerin masumiyeti ile ilgili bir bülümü sizlere aktarmak istiyoruz.

Her Peygamber Mâsumdur

Bütün peygamberler mâsumdur. Onların hayatında kasdî herhangi bir

inhiraf söz konusu değildir. Onlar, seçkin ve kudsî olarak yaratılmış müstesna insanlardır. Sadece hayırlı değil, hayırlılar içinde de en seçkinlerinden daha seçkindirler (Hacc, 22/75).[44] Ve, onlar bütün bir hayat boyu da, bu seçkinlik ve kudsiyetlerine zerre kadar gölge düşürmemişlerdir.

Nebîlerin fıtratları sâfî, ruhları ulvî, iradeleri sağlam ve gönülleri de pırıl pırıldır. Allah (cc)'tan gelen tecellîler onlarda, geldiği keyfiyet üzere tebellür eder ve kendi buudlarıyla görülür ve sezilir. Onlar güneş şualarını aksettiren ve aynen yansıtan bir sızıntı, bir reşha gibidirler; onların gönüllerinde ışık kırılması veya renk istihâlesi olmaz.!

Evet, öyledir; mantıken de öyle olması gerekir. Çünkü nebîler, tebliğ vazifesiyle aramızda bulunurlar... Onların varlık gayesi, sadece ve sadece tebliğdir. Yani, Cenâb-ı Hakk'ın emir ve buyruklarına ilk muhatap onlardır.. ve aldıkları emirleri insanlara olduğu gibi aktarırlar. Eğer peygamberler, böyle dupduru bir ruh yapısına sahip olmasalardı, gelen İlâhî mesajları, geldiği gibi intikâle muvaffak olamazlardı. Hem de, İlâhî vahiy onların saydam olmayan mahiyetlerine, duru olmayan gönüllerine, saf olmayan vicdanlarına çarpar, âdeta ışık gibi kırılır ve ışığın kırılıp başkalaşması misüllü, bu mat satıh ve bünyeler herşeyi kendi his, duygu ve düşüncelerinin alaca karanlığında değerlendirir, isteyerek veya istemeyerek çarpıtırlar. Böylece Cenâb-ı Hakk'ın istek ve emirlerine uygun keyfiyeti de kaybolur gider.

Nebîler, aynı zamanda, Zât-ı Akdes ve Mukaddes'e ait esrarı bize intikal ettirmek için birer ayna vazifesi görürler. Bu aynanın tertemiz olması gerekir ki, vicdanlara aksettirdiği hakikatler yanıltıcı olmasın.

İnsan; îman, itikât ve amele ait bütün dînî hükümleri peygamberler vasıtasıyla öğrenir. İnsan, onlarda dini en kâmil ve mükemmel halde görmelidir ki, onlara ittibâ ile dünya ve âhiret saadetini elde edebilsin.. insanlara kudve ve imam olan küllî rehberler, eğer günah işleyecek olsalar, onlara ittiba nasıl caiz olabilir ki? Onlara ittiba, insanda istikamet arayışı düşüncesine bağlıdır. İnhiraf edebilen insanların arkasından gitmek, insandaki bu arayış düşüncesine tersdir. Hayır, hiçbir peygamber günah işlememiş ve hepsi de bütün hareket ve davranışlarında en güzel, en mükemmel bir hayat yaşamış ve hayatlarını hep aynı istikamette geçirmişlerdir. Kendisi cennete ehil olmayan bir insanın, insanların elinden tutup onları cennete ehil hâle getirebileceğine inanmak ne kadar zordur. Evet, halbuki Cenâb-ı Hakk, bütün peygamberleri, insanları cennete ehil hâle getirsinler diye göndermiştir.

44– Müslim, Fezail, 1; Tirmizî, Menâkıb,1.

Peygamberlerin ma'sûmiyetindendir ki, İlâhî vahye dayanan din ile, beşerî sistem ve teoriler arasında, kıyas kabul etmeyecek ölçüde, dine ait bir üstünlük göze çarpmaktadır. Eğer durum böyle olmasaydı, netice de böyle olmazdı.

Elbette, peygamberlerin hususiyle de nübüvvetten evvel, kendilerine göre bir idealleri vardı.. ve bunun böyle kabul edilmesinde de bir mahzur yoktu. Her halde ondandı ki, Allah Resûlü, insanlığın kurtuluşu için kıvranırken O'nun nübüvvet öncesi, Nur dağında yaşadığı sancılar bu kabil gaye-i hayâl buudlu hafakanlardı. Evet, O'nda bir ideal ve bir gaye vardı; o da; bu insanlar, bu bataklıktan muhakkak kurtarılmalıydı. Ne var ki; onun sınırı işte burada bitiyordu. İnsanlığın kurtarılma reçetesi O'na ve O'nun düşüncesine ait değildi. O reçete doğrudan doğruya vahiy kanalıyla Cenâb-ı Hakk'dan gelecekti. İşte, idealizmle vahiy yolu burada birbirinden ayrılır: Biri tamamen beşerî, diğeri ise tamamen İlâhîdir. Öyleyse, o İlâhî sistemi yüklenecek nebî de, diğer idealistlerden tamamen ayrı bir ruh yapısına sahip olmalıdır ve öyle olmuştur.

Burada şunu da kaydetmeden geçemeyeceğim: Nasıl ki, nebîler idealistlerden ayrılmıştır ve nebîler ma'sûmiyetle donatılmıştır. Öyle ise, nebîye ittiba eden ümmet de aynı yapıya ve aynı ma'sûmiyete sahip olmalıdır. Nebî cemaatini diğer yığınlardan ayıran özellik de bence işte budur!

Şüphesiz, herkesin bir ideali olmalıdır. İdealsiz insanlar başıboş ve yörüngesiz sayılırlar. Onun içindir ki, bir söz sultanı: "Gaye-i hayâl olmazsa ya nisyan veya tenâsi edilse ezhân enelere döner"[45] demektedir. Gaye-i hayâl, eski bir tabirdir ki, bugün mefkûre ve ideal kelimeleriyle karşılamaya çalışıyoruz.

Peygamberlerin ma'sûmiyet ve günahsızlıkları, onlarda fıtrat ve yaratılış haline gelmiş ve âdeta günahsızlık onların yapılarının bir buudu olmuştur. Ayın yüzünde, güneşin bağrında bir kısım siyah lekeler bulunabilir; fakat bir nebînin ruhunda, günahın gölgesi dahi misafir olamaz.

Bir velî günah işlese, meselâ, farkında olmadan ağzından hilâf-ı vâki söz çıksa, o velî bütün bir ömür boyu vicdanında bunun ızdırabını yaşar. Halbuki, farz-ı muhâl, böyle bir söz, nebînin dudaklarından dökülecek olsaydı, onun vicdan azabı mahşerde de devam ederdi. Onun içindir ki, Hz. İbrahim (as), hayatında söylediği üç târiz[46] cümlesinin (târiz yalan değildir. O, doğruyu ifade etmekle beraber "Limaslahatin" muhataba

45- Bediüzzaman, Sözler, Lemeât.

46- Bu üç tariz cümlesi, ileride Hz. İbrahim'in ismeti bölümünde açıklanacaktır.

mantûk dışı bir ma'nâyı ilhamdır ki hep yaparız) ızdırabını mahşerde de çekmekte, kendisine şefaat etmesi için başvuranları Hz. Mûsâ (as)'ya göndermektedir.[47]

Evet hem O hem de bütün peygamberlerin vicdanı günaha karşı bu derece duyarlı ve âdeta kapalıdır.

Biz, bu konuyu tahlil etmeyi düşünürken, Efendimiz'in ma'sûmiyetini anlatmak istiyorduk. Ancak, bütün nebîler, Allah Resûlü'nün ifadesiyle "Ebnâü alât"[48] yani aynı babanın evlatlarıdır.. evet, onların hepsi de aynı babanın terbiyesinde yetişmiş evlatlar gibidir. Onun için biz de, bütün peygamberlerin ma'sûmiyetine kısa da olsa temas etmeden geçemeyeceğiz. Hatta, o yüce ruh ve müstesnâ kâmetlerden, bilhassa, muharref kitaplar vasıtasıyla üzerlerine çamur atılmak istenenleri, bizzat inceleme mevzuumuza dahil edecek ve Kur'ân'ın aydınlık tayfları altında onlara atılan iftiraların iğrençliğini gözler önüne sermeğe çalışacağız. Ancak yukarıda da temas ettiğimiz gibi bizim esas konumuz, Allah Resûlü'dür ve O'nun ma'sumluğu da bu faslın ana mihveridir.

Evet, her peygamber ma'sûmdur. Hz. Muhammed Mustafâ (sav) ise, Ma'sûmlar Ma'sûmudur. Zira O'nun mahiyeti bütünüyle İlâhî tecellilerle yoğrulmuş ve O'nun gönül aynasında daima Allah (cc) mütecelli olmuştur. Böyle bir mahiyet ve böyle bir gönüle sahip olan o Yüce Rûh, elbette Ma'sûmlar Ma'sûmu olacaktır...

Allah (cc), husûsî ve çok büyük bir dâvâ için, o dâvâyı anlatmak üzere husûsî ve ısmarlama insanlar seçmiştir ki, işte bunlar peygamberlerdir. O, bu peygamberleri, husûsî durumları itibariyle, husûsî olarak hep korumuştur. Bu da, onları ismet sıfatıyla donatması ve ma'sûmiyet ufkunda tutması demektir. Çünkü onlar, her zaman, o muallâ ve müberrâ mevkilerini korumalıdırlar ki, bütün insanlığa rehber ve imam olabilsinler. Onların cübbe ve sarıkları her türlü çamur ve pislikten korunmuş olmalı ki, imamına bakıp ona göre vaziyet alma durumunda olanların gözleri, başka yerlerle meşgul olmasın. Onlar, insanlığı Allah'a ve Allah'ın rızasına götürmek için yol rehberi ve seyahat garantörleridir. Halbuki hiçbir günahta hatta en ufağında dahi, Allah'ın rızası ve hoşnutluğu yoktur. Kendisi Allah'ın rızasından mahrûm bir kimse, nasıl başkalarını O'nun rızasına kavuşturacak ki? Bu kat'iyen mümkün değildir. Öyleyse peygamberlerin günah işlemeleri de mümkün değildir.

47– Müslim, İman, 326.

48– Buhari, Enbiya, 48, Müslim, Fezâil, 144; Ebu Dâvud, Sünne, 13. Tekvir, 81/21.

Peygamberler Küçük-Büyük Günahlardan Mâsumdur

Cumhûra göre, peygamberler, günahın küçüğünden de büyüğünden de korunmuştur. Onlar, günahın en küçüğünü dahi işlememişlerdir. Bazı peygamberlere isnat edilen sürçme ve hatalar ise, evvela günah değildir; ikinci olarak da onların bu sürçmeleri, peygamberliklerinden evvel vukû bulmuştur. Her iki durumda da peygamber, peygamber olarak ma'sûmdur. Hem "zellât" dediğimiz sürçmeler, onların makam ve durumlarıyla alâkalıdır. Yani bu zelleler, normal ve sıradan insanlar için hata değil; onlar, Allah (cc)'a herkesten daha yakın olan mukarrebîn için birer hata sayılmıştır.

Dolayısıyla, tamamen onların makamlarıyla alâkalı bu sürçme tabirini sıradan bir mes'ele olarak değerlendirmenin yanlış olacağı kanaatindeyim.

Onlar nasıl ma'sûm olmaz da günah işleyebilirler ki, bizler bile beşerî ölçüler içinde, üç paralık bir yere memur tayin edeceğimiz insanlar için güvenlik tahkîkatı yaptırtıyoruz. Bir de o şahsa tevdî edilecek vazife peygamberlik gibi önemli bir vazifeyse.. evet, onun güvenlik tahkîkatı yedi göbek ötesine kadar uzatılmalıdır! Bu kadar basit ve tamamen dünya ile alâkalı husûslarda dahi insan seçiminde, bu derece hassas davranılır da, en ulvî.. ve hem dünya hem de ukbâyı kucaklayan bir vazife, bir memuriyet ve bir kurmaylık için, o vazifenin çapıyla mütenâsip hassas davranılmaz mı? Ve o vazifenin tevdî edileceği insanda, o vazifeye liyakat aranmaz mı?

Düşünün ki, nebîye vahiy getirecek olan melek dahi, melekler arasında emniyetiyle temayüz etmiş ve kendisine böyle bir vazife, bu vasfından dolayı verilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm, Cibrîl (as) hakkında مُطَاعٍ ثَمَّ اَمِينٍ **"Orada kendisine itaat edilir, o emîndir."** (Tekvir, 81/21) demektedir. O, hem Allah (cc)'a karşı çok mûtî hem de vahyi taşımaya en emindir. Şimdi, vahye aracı olan melekte bu vasıflar aranır da, vahyi temsil edecek olan peygamberde aynı vasıflar aranmaz mı?

Evet, Allah (cc), böyle kudsî ve bir o kadar da nezih bir vazifeyi bir sahtekar, bir hırsız, bir sarhoş, bir ırz ve namus düşmanıyla aslâ temsil ettirmez. Böyle âdî ve düşük zaafları, sıradan insanlar bile iğrenç bulurken, nasıl olur da bunlar bir peygamberde bulunabilir.? Ve böyle ayıp ve kusurları peygambere yakıştırabilen müfterîlere nasıl insan ve nasıl akıllı denebilir? Evet kirli insan, paklığın ve berraklığın temsilcisi olamaz. Ve öyle insanlara da peygamber denemez. Tabii peygambere böyle bir kirlilik isnad edene de insan denmez..!

Evet, akıl peygamberlerin ma'sûm olmasını gerektirir. Ve yine akıl nebîlerin davasını omuzlamayı kendisine şiâr edinen kudsîlerin de ismet ve günahsızlığı gaye-i hayâl hâline getirmelerini iktiza eder. Hem öyle iktiza eder ki, onlara, günaha girmek cehenneme girmekten daha ızdırap verici olmalıdır!..

İsmet çok önemlidir. Aslında, Enbiyâ-ı İzâm da, âdeta hayatlarıyla hep ismetlerini sergilemişlerdir. Muharref kitapların "hezeyan" diyebileceğim birkaç sözü istisna edilecek olursa, zaten peygamberlere günah isnad eden de yoktur. Kur'ân-ı Kerîm, onları o yüce kâmetlerine uygun ele almış ve her zaman birer nezâhet âbidesi olarak gözler önüne sermiştir.

Gökte *Cebrâîl, Azrâîl, Mikâîl* ve *İsrâfîl* ne ise, yerde de peygamberler odur. Ancak biz, bu yüce kâmetlerden sadece, Kur'ân'ın bize bildirdiklerini bilebiliyor ve isimleriyle yalnız bunları söyleyebiliyoruz. İbrahim Hakkı, onları şiirleştirir ve şöyle anlatır:

Nebîler ismini bilmek dediler bazıları vacip,

Yirmi sekizin bildirdi Kur'ân'da bize Allah.

Biri Âdem, biri İdrîs, Nûh u Hûd ile Sâlih

Hem İbrahim u İshâk, İsmail Zebîhullah

Dahi Yakûp ile Yûsuf, Şuayb, Lût ile Yahyâ

Zekeriyyâ ile Hârûn ahî Mûsa Kelimullah

Ve Davûd u Süleymân dahi İlyâs-ı Eyyûbdur

Birisi Elyesa'dır ahî İsâ'dır o Rûhullah

Birinin ismi Zülkifl biri Yûnus nebîdir hem

Hâtemi ol Habîb-i Hak Muhammed Resûlullah

Üzeyr u Lokman u Zülkarneyn üçünde ihtilaf olmuştur

Ki bazı der velîyyullah ve bazı der nebîyyullah.

Bu peygamberlerin hemen hepsi, üzerlerine dıştan bir nokta dahi konmamış beyaz kağıt gibidirler. Onlara ne yazıldıysa hepsini Cenâb-ı Hakk, kudret eliyle ve kader kalemiyle insanlara rehber olmaları için yazmış ve insanlığın müşahede, takdir ve istifadelerine sunmuştur.

Yukarıda da söylediğimiz gibi, bazı âlimler, onların peygamberlikten önce zellelere ma'ruz kalabileceklerini kabul etmişlerse de, bu görüş az bir grubun görüşü olmaktan öte geçmemiş mercûh, dolayısıyla da mecrûh bir görüştür. İslâm âlimlerinin kâhir çoğunluğu peygamberlerin çocukluk

dönemlerinde dahi korunduklarını kabul etmektedirler. Bu görüşü teyid eden birçok nass vardır.

Peygamberlerin Ma'sum Olduklarına Deliller

Cenâb-ı Hakk, minnet sadedinde Hz.Mûsa (as)'ya şöyle der:

وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِنِّي **"Ey Mûsa! Gözümün önünde yetişesin diye seni sevimli kıldım"** (Taha, 20/39).

Bu âyetten anlaşılıyor ki, Allah (cc), *Hz. Mûsa* (as)'yı Fir'avun'un sarayına yerleştirmekle, O'nun terbiyesini ne Fir'avun'a ne de Mûsâ (as)'nın anasına bırakmıştı. Allah (cc), O'nun gözüne başka hayaller girmesin, ruhunu yabancı düşünceler sarmasın diye O'nun terbiyesini bizzat kendisi yapmış ve *Hz. Mûsâ* (as)'yı bizzat kendisi yetiştirmiştir. Böyle bir gözetimle yetişen nebî, ma'sûm olmaz da başka ne olur ki? Çocukluğundan itibaren O, Allah (cc)'ın gözetimi altındadır ve en iyi bir terbiye ile terbiye edilmiştir.

Efendimiz bir hadîslerinde şöyle buyurur:"Bütün doğan çocuklara şeytan temas eder. Ancak bundan Hz.İsâ (as) ve annesi istisna edilmiştir." (49)

Yani şeytan, O doğarken O'na dokunamamıştır. Hz.İsâ (as) doğarken dahi Cenâb-ı Hakk'ın koruması altına alınmış bir peygamberdir. Öyleyse, böyle bir nebî hakkında nasıl günah tasavvur olunabilir ki?

Allah Resûlü hayatında iki defa düğüne gitmeye niyetlenmiş, ikisinde de Cenâb-ı Hakk, O'na bir uyku hali vermiş, ve yolda uyuyup kalmıştır.(50)

Gitseydi gözlerinin harama bakması muhtemeldi. Demek ki, Allah (cc), O'nu, böyle muhtemel günah sınırına dahi yanaştırmıyor ve koruyordu. Halbuki bu hâdiselerin olduğu sırada O, henüz peygamber olarak vazifelendirilmemişti.

O, daha çocuktu. Ka'be'nin tamiri işinde yardım etmeye çalışıyordu. Amcalarına taş ve kerpiç taşıyor ve sırtında taşıdığı taş ve kerpiçler çıplak olan tenini acıtıyordu. Tabii O da bu durumdan rahatsız oluyordu. Hz. Abbas (ra), O'na eteğini kaldırıp omuzuna koymasını tavsiye etti. O devirde bu, herkesin gayet normal saydığı bir hareketti. Efendimiz de öyle yaptı ve dizinden yukarısı biraz açıldı. Daha bir adım dahi atmamıştı ki, sırt üstü düştü ve gözlerini bir noktaya dikti, olduğu yerde dona-

49– Buharî, Enbiyâ, 44; Müsned, 2/288.

50– İbn Kesir, el-Bidâye, 2/350-351.

kaldı. Cibrîl, O'na, bu yaptığının doğru olmadığını anlatmış ve "böyle yapmak sana yakışmaz" demişdi.[51]

Çünkü O, bir gün gelecek, o etekleri örtmek vazifesiyle de vazifelenecekti. İnsanlık O'ndan hayâ ve edep dersi alacaktı. Küçücük bir çocuk da olsa O, Cenâb-ı Hakk'ın husûsi terbiyesi altında yetişiyordu.. evet Allah (cc), çocukken dahi, Habîbi'ni günahtan, hem de günahın en küçüğünden dahi koruyordu...

Nasıl geleceğin erkân-ı harpleri, daha harp okullarında iken sicilleri îtina ile tutulur. Sağa-sola kayıp kaymadığı hassasiyetle takip edilir. Evet, kırk sene sonra belli bir noktaya getirilecek bir insan, bütün bu kırk sene boyunca, kırmızıya mı boyandı, maviye mi boyandı, turuncuya mı boyandı, pembeye mi boyandı, bütün hal ve davranışlarında gözetime tâbi tutulur, öyle de Cenâb-ı Hakk, beşeri irşad kurmaylarını, tâ çocukluklarından itibaren böyle takip eder, korur ve onlara günah işletmez. Cumhûr dediğimiz âlimlerin ekseriyetinin görüşü bu merkezdedir.

Onlar insanlığın hayırlıları ve insanî faziletlerin de öz ve kaymağıdırlar. Bu kaymak, süt kaymağıdır ve süt içinden süzülerek alınır. Kur' ân-ı Kerîm "...الْمُصْطَفَيْنَ الْأَخْيَارِ" tabiriyle (Sâd, 38/47) bize bunu anlatır. "Hayırlılar içinden seçilmiş", demektir. Yani nebîler, daha işin başında, insanların en hayırlılarıdırlar. Fakat en hayırlıların hepsi, nebî değildir; nebiler, onlar arasında da, en mümtaz olanlardan seçilir.[52]

51– Buharî, Hacc, 42; İbn Kesir, el-Bidaye, 2/350.

52– M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur 2/142-149.

ÜÇÜNCÜ FASIL

RESÛLULLAH HAKKINDA YALAN

5213 ١ - عن عَلِيٍّ رَضِيَ اللّٰهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَ تَكْذِبُوا عَلَيَّ فَإِنَّهُ مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ يَلِجُ النَّارَ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (5213)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Benim hakkımda yalan söylemeyin. Zira benim üzerime yalan uyduran cehenneme girer."* [Buhârî, İlm 38; Müslim, Mukaddime 1, (1); Tirmizî, İlm 8, (2662).]

AÇIKLAMA:

Hadis, *Resulullah*'a yalan nisbet etmeyi yasaklamaktadır. Yasağa yalanın her çeşidi dahildir. Bazı cahillerin: "Şeriatının te'yidine yardım ediyoruz" gibi bahanelerle tergib ve terhib hususunda hadis uydurmaya cüretleri, bu hadisin ıtlakı karşısında hiçbir meşruiyet kazanamaz ve Resulullah'ın *"ateşe girer"* tehdidinin dışında kalamaz. *İbnu Hacer* der ki: "Resulullah'ın söylemediği bir şeyi O'na söyletmek, Allah'a da yalan nisbet etmeyi gerektirir. Çünkü bu, dinde şer'î bir hüküm koymak demektir; bu hüküm vücub ifade etsin, nedb ifade etsin veya bunların mukabilleri haram ve mekruh olsun farketmez.." İbnu Hacer, sadece sapık mezheplerden Kerramiye'nin tergib ve terhib hususunda -Kur'an ve sünnette gelen meselelerin yerleşmesi için- hadis uydurmayı tecviz edip "Bu davranış şeriatın aleyhine değil, lehine olduğu" gerekçesini de eklediklerini belirtir. Ayrıca, bazılarının sadedinde olduğumuz hadisin bazı tariklerinde yer alan ...مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ لِيُضِلَّ بِهِ النَّاسَ... *"İnsanları sapıtmak için, hakkımda yalan uyduranlar..."* şeklindeki bir ziyadeyi kendilerine delil yapmak istediklerini belirten İbnu Hacer, bu ziyadenin sahih senetle gelmediğini belirtir.

Esasen *Resulullah* hakkında yalan söylemeyi yasaklayan hadisler mütevatirdir.

5214 ٢ – وعن ابنِ الزُّبَيْرِ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قُلْتُ لأَبِي مَالِي لاَ أَسْمَعُكَ تُحَدِّثُ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ كَمَا يُحَدِّثُ فُلاَنٌ وَفُلاَنٌ؟ فَقَالَ: أَمَا إنِّي لَمْ أُفَارِقْهُ مُنْذُ أَسْلَمْتُ وَلَكِنِّي سَمِعْتُهُ يَقُولُ: مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّداً فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ]. أخرجه البخاري وأبو داود.

« التَّبَوُّأُ » اتخاذ المنزل.

2. (5214)- *İbnu'z-Zübeyr* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Babama dedim ki: "Ben niye senin Resulullah'tan hadis rivayetini işitmiyorum. Halbuki falan ve falandan çokça işitiyorum?" Bana şu cevabı verdi:

"Evet ben, Müslüman olduğum günden beri Aleyhissalâtu vesselâm'ı hiç terketmedim. Hep beraber olduk. Ancak O'nun şöyle söylediğini de işittim:

"Kim bile bile bana yalan nisbet ederse ateşteki yerini hazırlasın." [Buhârî, İlm 38, Ebu Davud, İlm 4, (3651).]

AÇIKLAMA:

Burada, babasından "niye çok rivayet etmiyorsun?" diye soran Abdullah'tır; babası da *Hz. Zübeyr* (radıyallahu anhümâ). Zübeyr'in "Resulullah'tan ayrılmadım" sözü ekseriyeti ifade eder. Nitekim o Habeşistan'a hicret ederek ayrılmıştır. Keza hicret sırasında *Aleyhissalâtu vesselâm*'la beraberliği yoktur. Öyleyse "beraberliğimiz fazladır" demek istemiştir. Bu beraberliğin hakkı çok rivayeti gerektirdiği halde, Hz. Zübeyr, Resulullah'ın söylemediği bir şeyi O'na nisbet etme korkusuyla rivayetten kaçınmıştır. Bu davranış sadece *Hz. Zübeyr*'e has değildir. Hz. Ebu Hureyre, *Hz. Aişe* veya *İbnu Abbas* gibi kuvvetli hafızası olanlar Resulullah'ın sözüne ilavede bulunmaktan veya bazı eksikliklere yer vermekten korkarak imkân nisbetinde hadis rivayetinden kaçınmışlardır. Bu hususu ileriki ciltlerde genişçe açıklayacağız. *Hz. Zübeyr,* çok hadis rivayet etmeyişteki sebebin, bu mevzudaki bir telakkiden, belli bir düşünce sisteminden ileri geldiğini, bu rivayetin bir başka veçhinde daha açık beyan etmiştir. Şöyle der: "Oğulcuğum, Resulullah'la aramızda, bildiğin üzere, akrabalık ve manevî bağlar da vardı. Onun halası annemdi. Zevcesi *Hz Hatice* halamdı. Annesi *Amine Bintu Vehb* ve büyükannem *Hale Bintu*

Vüheyb, Abdu Menaf İbnu Zühre'nin kızlarıydı. Annen (Esma) yanımdaydı, onun kızkardeşi Aişe de Resulullah'ın yanındaydı. Ne var ki ben Aleyhissalâtu vesselâm'ın: *"Bana bile bile yalan nisbet eden, cehennemdeki yerini hazırlasın"* dediğini işittim."

Buhârî'de müteammiden (bile bile) ibaresi mevcut değildir.

Hata yapanın günahkâr olmayacağı icma ile sabit olduğu halde, Zübeyr'in hata yaparım korkusuyla rivayetten kaçınmasını *İbnu Hacer* şöyle açıklar: "Hata yapan, bi'l-icma, günahkâr sayılmasa da Zübeyr, çok rivayet sebebiyle farkına varmadan hata yapmaktan korkmuştur. Çünkü, hata sebebiyle günahkâr olmasa da, bazan çok yapmaktan dolayı günahkâr olunur. Zira çok yapma hata kaynağıdır. Güvenilir kişi (sika) hatalı rivayette bulunsa, bu da ondan tahammül edilse (öğrenilip alınsa), o bunun hata olduğunu hissetmese, onun nakline güven sebebiyle bu hatalı rivayetle ilelebed amel edilir. Böylece, Şari'in söylemediği bir şeyle amel etmeye sebep olmuş olur. Öyleyse, kim çok rivayetten hataya düşme korkusuna kapıldığı halde çok rivayete yönelirse, onun günaha düşmeyeceğinden emin olunamaz. Bu sebeple Zübeyr ve Ashab'tan daha birçokları çok rivayetten kaçındılar. Sahabeden çok rivayet edenler, titiz davrandıkları hususunda kendilerinden emin olmalarına hamledilir. Yahut da bunların ömrü uzadığı için, bildiklerine ihtiyaç hasıl olunca onlardan sordular. Bunlar da sonuna kadar ketum olmaya muvaffak olamadılar."

Bu noktada *İbnu Hacer,* müksirundan olan Enes hazretlerinin de çok rivayet etmekten korkup, rivayetten kaçınanlardan olduğunu, ancak ömrü uzadığı için, birkısım hadisleri ketmetmeye muktedir olamadığını belirtir. Kanaatini te'yiden *Ahmed İbnu Hanbel*'de gelen bir rivayeti kaydeder: "Attab Mevla Hürmüz demiştir ki: "Enes'in şöyle söylediğini işittim: "Hata etmekten korkmasaydım, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın söylediklerinden sana çok şey rivayet ederdim..." *Ahmed İbnu Hanbel* bu rivayetle, Hz. Enes'in nazarında sıhhati tahakkuk edenleri rivayet edip, şekke düştüklerini terkettiğine işaret etmiştir. İbnu Hacer de: "Eğer Enes her duyduğunu rivayet etmiş olsaydı, onun merviyyatı, bilineni kat kat aşardı" der.

5215 ٣– وعن الْمُغيرَة بن شُعْبة رَضِيَ اللهُ عنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إنَّ كَذِباً عَلَيَّ لَيْسَ كَكَذِبٍ عَلى أحَدٍ، فَمَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّداً فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

3. (5215)- *Muğîre İbnu Şu'be* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Benim üzerime söylenen yalan, bir başkası üzerine söylenen yalan gibi değildir. Öyleyse kim bile bile bana yalan nisbet ederse cehennemdeki yerini hazırlasın!" [Buhârî, Cenaiz 34; Müslim, Mukaddime 4, (4); Tirmizî, İlm 9, (2664).]

AÇIKLAMA:

1- 5209 numaralı hadiste belirtilen üç durum dışında kizb, dinimizde şiddetle yasaklanmış olmakla birlikte, Resulullah hakkındaki yalanın daha büyük bir cinayet ve günah olacağına bu hadiste ayrıca dikkat çekilmektedir. Bu hadis başkası hakkında yalan söylemeyi tecviz etmiş değildir. Bilakis, başkası hakkında yalanın haram olduğu çeşitli naslarla tesbit ve takrir edilen bir husustur. Öyleyse burada, yalanların günah itibariyle bir olmadığı, *Aleyhissalâtu vesselâm* hakkındaki yalanın çok daha ağır cezayı getireceği, kişinin ateşteki yerini kendi eliyle hazırlayacağı ifade edilmiştir.

Şarihler emir sigasıyla olan *"hazırlasın!"* ifadesinin haber şeklinde yani, "hazırlayacaktır, hazırlamıştır" manasında da anlaşılmasının doğru olacağına dikkat çekerler.

2- Şarihler Resulullah hakkındaki yalanın farklılığını izahta iki nokta-i nazar zikrederler.

a) Alimlerden bir kısmına göre, *Resulullah*'a bile bile yalan nisbet eden kimse tekfir edilir. *Ebu Muhammed el-Cüveynî* bu görüştedir. Ancak oğlu *İmamu'l-Harameyn* ve arkadan gelenler bu görüşü zayıf bulmuşlardır. *İbnu'l-Münir* de Ebu Muhammed el-Cüveyni'nin görüşüne meyletmiş, "Resulullah hakkında yalan söyleyen, bu haramı helal addetme haline düçardır veya helal addettiğine hamledilir, haramı helal addetmek küfürdür, küfre hamletmek de küfürdür" açıklamasını getirmiştir. Bu görüş de su götürür bulunmuştur. Bu sebeple cumhur, Resulullah'a yalan nisbet etmenin helal olduğuna itikad ederse tekfir edileceğine, aksi takdirde tekfir edilemeyeceğine hükmetmiştir.

b) İkinci açıklamaya göre: *Aleyhissalâtu vesselâm* hakkında yalan, büyük günahtır, diğerleri hakkındaki yalan ise küçük günahtır. Böylece iki yalan arasındaki fark ortaya çıkar. Bu suretle anlaşılır ki, başkaları hakkında söylenen yalan ile Resulullah hakkında söylenen yalanın "haram" olmakta birleşmeleri bunlara terettüp edecek cezanın da eşit ve bir olmasını, cehennemdeki yerlerinin ve o yerde kalış müddetlerinin bir ve

eşit olmasını gerektirmez. Gerçi Resulullah'ın "hazırlasın!" ifadesinin zahiri cehennemde kalıştaki müddetin uzunluğunu ifade eder. Çünkü ifadeye göre, kişi kendine bir başka yer hazırlamamış olduğu için cehennemden çıkamayacaktır. Ne var ki, Kur'an ve hadiste gelen kat'î deliller, cehennemde ebedî kalışın kâfirlere mahsus olduğunu ifade etmektedir.

3- Bu hadis, pek çok tarikten gelen mütevatir hadislerden biridir. Bazıları tevatür için koşulan şartları, kamil manada bu hadisin taşıdığını bile söylemiştir. Ancak *İbnu Hacer* bu ifadeyi ifratkâr ve isabetsiz bulur. مَنْ بنى لله مَسْجداً keza المَسح علـى الْخفَّيْنِ keza رفْعُ الْيَدينِ keza الـشّفَاعَةُ keza الْحَوْض keza رُؤْيَةُ لله keza اَلأئمَّةُ مِنْ قُرَيْش gibi nice hadislerin tevatür şartlarını taşıdığını gösterir. Bu hadisi rivayet eden sahabelerin sayısı hususunda muhtelif tahkikler yapılmıştır. Nevevî'nin nakline göre hadisi iki yüz sahabe rivayet etmiştir. Doğruyu Allah bilir.

5216 ٤– وعن مُجَاهد قـال: [جَاءَ بُشَيْرٌ الْعَدَوِيُّ الى ابنِ عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهـما فَجَعَلَ يُحدّثُ وَيَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ، وَجَعَلَ ابْنُ عبّاسٍ لاَ يَأْذَنُ لِحَديـثه وَلاَ يَنْظُرُ إلَيْه. فَقَالَ لَهُ بُشَيْرٌ: مَالِي أرَاكَ لاَ تَسْمَعُ لِحَديـثِي، أُحدّثُكَ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَلاَ تَسْمَعُ. فقَالَ ابْنُ عَبّاسٍ: إنَّا كُنَّا مَرَّةً إذَا سَمِعْنَا رَجُلاً يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ ابْتَدَرَتْهُ أبْصَارُنَا وَأصْغَيْنَا إلَيْهِ بِأسْمَاعِنَا. فَلَمَّا رَكِبَ الـنّاسُ الصَّعْبَةَ وَالـذّلُولَ لَمْ نَأْخُذْ مِنَ النّاسِ إلاَّ مَا نَعْرِفُ]. أخرجه مسلم.

« لاَ يَأْذَنُ » أي لا يستمع.

و« الـصَّعْبَةُ وَالـذَّلُولُ » شدائد الأمـور وضدها، والمراد ترك المبالاة بالأمور والإحتراز في القول والفعل.

4. (5216)- *Mücahid* merhum anlatıyor: "Büşeyr el-Adevî, Hz. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ya gelip:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki..." diyerek birşeyler anlatmaya kalktı. Ancak İbnu Abbas onu konuşmaya bırakmadı ve kendisine iltifat etmedi. Büşeyr:

"Sözlerimi niye dinlemiyorsunuz? Ben size Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan anlatıyorum, hiç tınmıyorsunuz, niçin?" diye sordu. İbnu Abbas ona şu cevabı verdi:

"Biz vaktiyle, bir kimsenin "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki" dediğini işitince, gözlerimizi ona çevirip kulaklarımızı da dinlemek üzere uzatıyorduk. Ne zaman ki, insanlar hadis rivayetinde laubalileştiler, biz de onlardan ancak bildiklerimizi almaya başladık." [Müslim, Mukaddime 7, (7).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *Resulullah*'tan hadis rivayeti hususunda, daha Ashab devrinde titizliğin başladığını gösteren rivayetlerden biridir. Daha nice emsali gibi bu da, hadis rivayetinin ta bidayette disiplin, kontrol ve itina ile yapıldığını, muhaddisleri bu hassasiyete bilhassa menfi faaliyetlerin sevkettiğini gösterir. Bir kısım alimler, fitne ile ifade edilen menfi faaliyetlerden maksadın *Hz. Osman*'ın şehadeti olduğunu belirtir. Şu halde hadiste titizlik ve sened arama işini bu tarihe kadar indirmek mümkündür.

Bu hususun bilinmesi, hadisin üçüncü asra kadar rastgele rivayet edilip, o asırda bir folklör derlemesi tarzında toplanıp yazıldığını söyleyen Batılı müsteşriklerle, bu iddialara kapılan yerli cühelanın ne derece esassız iddialara dayandıklarını anlamak için ehemmiyet taşır.

KİBİR VE UCUB BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Kibir, büyüklük, ululuk manasına gelir. Dinî bir tabir olarak, kişinin kulluk edebine uymayacak şekilde kendisini diğer insanlara karşı ululaması, onları hakir görmesidir. Aslında insanın Allah'ın bir mahluku olarak, diğer mahlukata karşı da büyüklenmeye hakkı yoktur. Kul ve mahluk olma cihetiyle bir eşitlik mevcuttur. Ancak Allah Teala hazretleri, insana, hilafet ve emanet gibi bazı ziyade mesuliyetler vererek, bunun gereği olarak diğer mahlukata karşı bir kısım imtiyazlar vermiştir; akıl ve irade sahibidir, diğer mahluklar üzerinde tasarruf yetkisi vardır. Bu imtiyazları onu hayvanata karşı kibre değil, Cenab-ı Hakk'a karşı şükre ve hamde sevketmelidir. Tıpkı meyveli bir ağacın yerlere eğilmesi gibi, insanî imtiyazlara sahip beşeriyetin, Allah'ın huzurunda rükû-u tevazuya eğilmesi, secde-i şükr ve hamde kapanması gerekir, tekebbüre gitmesi değil.

İmam Gazâlî'ye göre, "kibr, "batınî ve "zahirî" olmak üzere ikiye ayrılır: Batınî kibir nefsin derinliklerinde ruhî bir ahlaktır. Zahirî bir kibir ise dışa akseden, azalarda görülen kibirdir. Esasen en doğrusu, içteki ahlaka kibir demektir. Zahirdeki hareketler kaynağını içtekinden alır. Dıştaki hareketleri meydana getiren zaten bu iç ahlaktır. Bu sebeple, hastalık azalarında kendini gösterince, kibirlendi denir. Görünmediği zaman "o kibirlidir" denir. Şu halde kibrin aslı insan tabiatındaki ahlaktır. Bu da kendisini başkasına üstün gösterme arzusudur."

Dinimiz, her hayrın, her fazilet ve üstünlüğün Allah'tan geldiğini tedris eder. Bu sebeple kişinin mazhar olduğu bazı faziletler sebebiyle hemcinsine karşı büyüklenmesini, bu nimetlere nankörlük kabul eder, onu asıl veren Allah'tan gaflet alâmeti bilir. Bu sebeple kibir, şiddetle reddedilen, kınanan huylardan biridir. Meseleye Kur'an-ı Kerim'in mü-

teaddit ayetlerle yer vermesi de kibrin din nazarında ne kadar kötü olduğunu anlamaya yeterlidir. Birkaç ayetin mealini kaydediyoruz:

"Yeryüzünde haksızlıkla kibirlenenleri ayetlerimden çevireceğim" (A'raf 146).

"Allah, büyüklük taslayan her zorbanın kalbini mühürler" (Mü'min 35).

"(Peygamberler hep) futuhat istediler. (Buna kavuştular.) Hakka karşı alabildiğine inad eden her mütekebbir zorba ise nihayet hüsrana uğradı" (İbrahim 15).

"(Allah) o büyüklük taslayanları sevmez" (Nahl 23).

"Andolsun ki (kâfirler), kendi kendilerine büyüklenmişler, azgınlıkta pek ileri gitmişlerdi" (Furkan 21).

"Bana kulluk etmeyi kibirlerine yedirmeyenler alçalmış olarak cehenneme gireceklerdir" (Mü'min 60)

"Yeryüzünde büyüklük taslayarak yürüme. Sen ne yeri yarabilir, ne de dağlarla boy ölçüşebilirsin. Bütün bunlar, Rabbinin katında çirkin sayılan günahlardır" (İsra 37-38).

"İnsanları küçümseyip yüz çevirme, yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Allah kendini beğenip övünen hiçbir kimseyi şüphesiz ki sevmez" (Lokman 18).

Kur'an-ı Kerim'de kibre bu kadar yer verilmesinin sebebi, bunun küfrü tazammun etmesindendir. Çünkü büyüklük, izzet, azamet ve üstünlük sadece Allah'a yaraşır. Hiçbir şeye gücü yetmeyen, herşeyini Allah'a borçlu olan biçare insanın kibir ne haddine! Kul kibirlendiği vakit, sırf Allah'a yaraşan bir sıfatta Allah'a karşı münazaaya, yarışa girmiş olmaktadır. *Gazâlî* bu davranışı, bir hizmetçinin padişahın tacını giyerek onun tahtına oturup hükmetmeye kalkmasına benzetir. "Bir uşak için, bundan daha büyük bir cür'et, bundan daha vahim bir cinayet olur mu?" der ve: "Şüphesiz bu uşak, padişahın en ağır cezasını hak eder" diye hükmeder. Nitekim kaydedeceğimiz ilk hadiste, Rab Teala hazretleri: *"Azamet benim gömleğim, ululuk benim cübbemdir. Kim benimle bu hususta ortaklığa kalkışırsa, ben onun belini kırarım"* buyurmuştur.

Kibirin zıddı tevazudur. Tevazuyu alçak gönüllülük olarak ifade eder isek de, esas itibariyle mazhar olunan nimetleri Allah'tan bilmeyi ifade eder. İslam büyükleri, tevazunun insanları yücelteceğini, kibrin de alçaltacağını kabul eder. *Hz. Ömer* şöyle buyurmuştur: "Alçak gönüllü,

mütevazi ol ki, Allah seni yüceltsin. Kul kibirlenip böbürlendiği zaman Allah Teala hazretleri onu alçaltır ve bir melek: "Uzak ol! Allah seni uzaklaştırsın!" der. Kibirli insan kendi kendini büyük görürse de herkesin nazarında düşük, hatta domuzdan daha adidir" demiştir. Bu manayı, Ka'b (radıyallahu anh) bir başka üslubla ifade etmiştir: "Allah kime dünyalıktan bir nimet verdi de, adam bu nimetin şükrünü ödedi ve tevazuunu gösterdi ise, Allah Teala o nimetin menfaatini dünyada ona gösterdiği gibi, ahirette de derecesini yükseltir. Fakat verdiği nimete şükretmez ve tevazu göstermezse, Allah Teala, dünyada o nimetten ona bir kâr sağlamadığı gibi ahirette de ona cehennemden bir kapı açar; dilerse affeder, dilerse azab eder."

Kibir, *Gazâlî*'ye göre, Allah'a, peygamberlere ve diğer insanlara karşı yapılır. Her üçü de mezmun ise de, en kötüsü Allah'a karşı olandır. *Bediüzzaman,* insanların diğer mahlukata karşı da kibre düşebileceğini ifade eder: "Ey insan! Kur'an'ın desatirindendir (düsturlarındandır) ki, Cenab-ı Hakk'ın masivasından (mahlukatından) hiçbir şeyi, O'na taabbüd edecek bir derecede kendinden büyük zannetme. Hem sen kendini hiçbir şeyden, tekebbür edecek derecede büyük tutma. Çünkü mahlukat, mabudiyetten uzaklık noktasında müsavi oldukları gibi, mahlukiyet nisbetinde de birdirler."

Kibir ve tevazu meselelerine zaman zaman temas eden *Bediüzzaman,* kibirin asıl kaynağının insandaki küçüklük olduğunu ifade eder. Ona göre: *"...Sığar-ı nefs, tekebbürün menbaıdır. Zaaf, gururun madenidir..."* Bu temel düşünceden hareketle: "Büyük görünme küçülürsün" der ve devam eder:

"Ey enesi (benliği) çifteli, kafası da kibirli,

Şu mizanı bilmeli: "Her adam için elbet,

Cemiyet-i beşerde, içtimâî binada,

Görmek-görünmek için şu mertebe denilen,

Bir penceresi var. Ger pencere,

Kamet-i kıymetinden (boyundan) yüksekse,

Tekebbürle tetâvül edecek, uzanacak.

Ger pencere, kamet-i himmetinden alçaksa,

Tevazula tekavvüs edecek (bükülüp) eğilecek

Kamillerde, büyüklük mikyasıdır, küçüklük,

Nâkıslarda, küçüklük mizanıdır büyüklür (tekebbür)."

Tekebbür kötü, tevazu iyi olmakla birlikte, Bediüzzaman bunların kullanılacağı yerin iyi tayin edilmesine dikkat çeker: "Zaifin kavîye karşı izzet-i nefsi, kavide tekebbür olur; kavînin zaife karşı tevazuu, zaifte tezellül olur. Bir ulü'l-emrin (amirin) makamında ciddiyeti vardır; mahviyeti, zillettir, hanesindeki ciddiyeti, kibirdir, mahviyeti tevazudur..."

Ucb'a gelince, bu kibre yakın mezmum bir haslet ise de, kibrden biraz farklıdır. Ucb'u "kendini bir şey sanmak, kendini beğenmek, amele güvenmek, yaptığı hayırların kendini mutlaka kurtaracağı inancında olmak" şeklinde tarif edebiliriz. Esasen ucb, lügat olarak beğenmek, hoşlanmak, hoşa gitmek manasına gelir.

Gazâlî, ucbla kibir arasını tefrikte şöyle bir açıklama sunar: "Ucb, mutlak surette kendini beğenmek, kibir ise, kendisini başkasından üstün görmektir. Her ucub sahibi mütekebbir olmaz. Çünkü çok defa insan kendisini beğenir, fakat başkasını da kendisinden üstün görebilir ve ona karşı kibretmez."

Kur'an'da ucuba temas eden ayetlerden biri, Müslümanların Huneyn Savaşı sırasında halet-i ruhiyelerini örnek verir. *Huneyn Savaşı,* Mekke' nin fethinden sonra 12 bin kişilik bir kuvvetle yapılan bir savaştı. İlk defa Müslümanlar böyle bir sayıya ulaşınca bu durum, Müslümanları ucba sevketmişti. Bir askerin: "Benî Şeyban'la karşılaşacak bile olsak ehemmiyeti yok. Bugün kimse bize azlığımız sebebiyle galebe çalamaz" dediği rivayet olunur. *Hz. Ebu Bekr* de: "Ey Allah'ın Resulü, bugün artık bize azlık sebebiyle galebe çalınamaz" demiştir. İşte bu halet-i ruhiyeyi: **"Muhakkak ki Allah pek çok yerde ve Huneyn gününde size yardım etmişti. O gün çokluğunuza güvenmiştiniz. Fakat bu size fayda vermedi. Yeryüzü o kadar genişliğiyle beraber, size dar geldi ve arkanızı dönüp gittiniz"** (Tevbe 25) mealindeki ayet tescil etmektedir. Ayet-i kerime, sayıca çokluğa güvenip, harbin şartlarına riayet etmeyen, zaferin Allah'tan geldiği gerçeğinden gaflete düşen Müslümanların, bu çokluğa rağmen ilk karşılaşmada bozguna uğrayıp kaçtıklarını belirtmektedir. Bir başka ayet de kâfirlerin de kal'a ve maddî güçlerine güvenmelerine temas eder: **"..Halbuki onlar, kal'alarının kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah'ın azabı onlara beklemedikleri yerden geldi"** (Haşr 2).

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur: ثَلاَثٌ مُهْلِكَاتٌ شُحٌّ مُطَاعٌ وَهَوًى مُتَّبَعٌ وَاِعْجَابُ الْمَرْءِ بِنَفْسِهِ *"Üç şey helak edicidir: İtaat edilen aşırı cimrilik, uyulan hevesat ve kişinin kendini beğenmesi (ucb)."*

Ayet-i kerimede, **"Nefislerinizi temize çıkarmayın (kusursuz addetmeyin)"** (Necm 32) buyrulmuştur.

Hadislerin verdiği derse göre, kişiye günah olarak ucb yeterlidir. Hatta kişinin, kendini günahsız bilme günahına düşmektense, günah işleyip tevbe etmesi daha iyidir: لَوْ لَمْ تُذْنِبُوا لَخَشِيتُ عَلَيْكُمْ مَا هُوَ اَكْبَرُ مِنْ ذٰلِكَ: اَلْعُجْبَ اَلْعُجْبَ *"Siz hiç günah işlememiş olsanız, ben onun daha büyüğünden sizin için korkarım: O da ucubtur, ucubtur."*

Kibre düşen kimsenin haliyle ilgili bir tasviri *Gazâlî*'den sunup, bu mevzuda daha fazla bilgi için onun ölmez eseri *İhya*'yı tavsiye edeceğiz (Ahmed Serdaroğlu tercümesi 3, 718-808).

"Kişi ne zaman başkasına nisbetle kendini büyük görürse, başkasını kendisinden düşük, hakir ve alçak görmeğe başlar. Onu yanına yaklaştırmak istemez, meclisine almaz. Onu, karşısında bir hizmetçi gibi görmek ister. Hatta hizmetçi olarak da kendisini kabul etmeyebilir ve onu hizmetçi olarak da karşısında görmek istemez. Şayet kibri biraz daha hafif ise, müsavi olmasından çekinir, yanyana gidemeyecekleri dar yollarda ve meclislerde öne geçer, onun selam vermesini bekler. Kendinin ihtiyacına bakmakta kusur ederse, neden böyle yaptın diye ona hayret eder. Karşısına çıktığı zaman onu muhatab almak istemez. Va'zu nasihatini dinlemez. Kendisine bir şey iade etse kızar. Muallimlik yaparsa talebelere hoş davranmaz. Onlara hakaret eder. Onlarla alay eder ve kendi işinde çalıştırır. Avama bakışları, hayvana bakışlarından farklı olmaz. Hülasa, kibirli adamın, sayılamayacak kadar çok çeşitli tavır ve davranışları vardır. Bunları herkes anlayabileceği için, burada sayılmalarına lüzum yoktur.

İşte bu kibirdir. Kibrin afetleri büyük, gaileleri pek çoktur. Havassın çoğu kibirden helaka gider. Avam şöyle dursun, abid, zahid ve alimlerin çoğu da kibir hastalığından kurtulamazlar. Kibrin doğurduğu felaket nasıl büyük olmasın ki? Resul-i Ekrem: لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ كِبْرٍ *"Kalbinde zerre kadar kibir olan cennete giremez"* buyurmuştur.

Ölçüler'deki kibir üzerine yazılan yazı da dikkat çekicidir. Faydalı olur mülahazası ile onu buraya alıyoruz.

BENCİLLİK GİRDABI

İnsana bahşedilen benlik emaneti, en büyük gerçeği tanıyıp bulma yolunda ona verilmiş mukaddes bir armağandır. Vazife biter bitmez de

taşa çalınıp kırılması gerekli olan bir armağandır. Böyle yapılmadığı takdirde kabarır, şişer ve sahibini yutacak bir ifrit haline gelir. Fert, onunla Yüce Yaratıcı'yı, O'nun kudretinin, ilminin, iradesinin sonsuzluğunu; eksiklik ve kusurların O'nun semtine sokulamayacağını idrâk edecek, sonra da sinesinde tutuşturduğu marifet ve muhabbet ateşiyle onu eritip bitirecek; sadece Yüce Yaratıcı'nın varlığıyla bakıp görecek; O'nunla düşünüp O'nunla bilecek ve sadece O'nunla soluyacaktır.

Hep bencil olarak kalıp gitme, Hakk'ı görüp bilememenin, sonsuzluk yolunda mesafe alamamanın ve gözleri bağlı, aynı yerde dönüp durmanın ifadesidir. Devamlı benlik hesabına düşünenler, benlikle oturup kalkanlar, aradıklarını "ego"nun karanlık atmosferinde arayanlar, yıllarca dere-tepe demeden aşıp gitseler de bir çuvaldız boyu yol alamazlar.

Yapılan işler, işlerin en ağırı, en yorucusu dahi olsa, benlik hesabına yapıldığı takdirde kat'iyyen fazilet va'detmez ve İlahî Dergâh'ta kabul göremez. Kendini aşmamış, benliğine bıçak çalıp parçalayamamış, basireti bağlı kimselerin ötelere doğru her hamlesi bir avunma ve aldatmaca, her fedakârlığı da bir akılsızlıktır.

Bencillik, şeytanî bir sıfat olduğundan, ona kapılanların, şeytanın akibetine uğrayacağından şüphe edilmemelidir. Şeytanın mazeret ve müdâfaaları bile, güm-güm birer benlik melodisidir. *Adem Nebi* (a.s.), ufkunun karardığı bir anda, gözyaşlarından yepyeni bulutlar meydana getirerek onunla gönül ateşini, hasret ateşini söndürmeye çalışmasına karşılık, İblis, her kelimesi gurur ve inat, her ifadesi saygısızlık, mazeretler sayıp döküyordu.

Benliğin ilimden kaynaklananı, servet ve iktidarla ortaya çıkanı, zekâ ile, cemâl ile şişip büyüyeni ve daha birçok çeşidi vardır... Bu sıfatlardan hiçbiri, insanın zâtî malı olmadığından, bu husustaki bir iddia, hakiki Mal Sahibi'nin gazabına bir vesile ve dâvetiye sayılmış ve bu mağrur ruhların helâkiyle neticelenmiştir.

Ferdin şahsî dünyasını tesir altına alan "ego", bir cemaat benliğiyle de omuz-omuza verince, bütün bütün devleşir ve mütecaviz bir ifrit haline gelir. Artık böyle azgınlaşmış bir ruhun elinde en hayırlı şeyler dahi simsiyah bir bulut kesilir ve etrafa gülle, bomba yağdırmaya başlar. Evet böylelerinin elinde, ilim, bir yalancı ışık; servet, çalım ve cakaya vesile; gönül, bir çiyan yatağı; cemâl, çevreye ekşilik saçan bir gam sayfası; zekâ, başkalarını hafife alan uğursuz bir şaklaban hâlini alır.

Öteden beri felsefe, benliği; peygamberlik de, hakkı ve mahviyeti

temsil etmiştir. Evvelkilerin yolunda; şüpheler, tereddütler, aldatmalar, şiddet ve hiddetler aysberglerin birbiriyle çarpışmaları gibi korkunç müsademelerle dağılıp parçalanmalarına karşılık; ikincilerin yolunda; aydınlıklar, gönül inşirâhları, birbirinin imdâdına koşmalar ve birbirini desteklemeler vardır.

Her fırsatta kendini etrafa anlatma ruh haleti, fertte bir eksiklik ve aşağılık duygusunun ifadesidir. Böyleleri, iyi bir ruh terbiyesiyle varlıklarını gerçek Mal Sahibi'ne fedâ edecekleri güne kadar da bu durum sürer gider. Bunların her işi bir çalım, her ifadeleri gürül-gürül benlik, her mahviyyet ve tevazûları da ya bir riyâ, ya da kendilerini başkalarına anlattırabilme yatırımıdır. Bin nefrin haknâşinas(53) bencillere!(54)

5217 ١ – عن أبي سعيدٍ وأبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قالاَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: قَالَ اللّهُ تَعَالى ﴿الْكِبْرِيَاءُ رِدَائِي، وَالْعِزُّ إِزَارِي، فَمَنْ نَازَعَنِي شَيْئاً مِنْهُمَا عَذَّبْتُهُ﴾].

أخرجه مسلم وأبو داود.

1. (5217)- *Ebu Said* ve *Ebu Hureyre* (radıyallahu anhümâ) anlatıyorlar: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah Teala hazretleri şöyle dedi: "Büyüklük ridamdır, izzet de izarımdır. Kim bu iki şeyde benimle niza ederse ona azab veririm." [Müslim, Birr 136; Ebu Davud, Libas 29, (4090).]

AÇIKLAMA:

1- Buradaki hadis metni, Müslim ve Ebu Davud'da mevcut metinlere tamamen tevafuk etmez. Ebu Davud'da العِزُّ yerine العَظَمَةُ kelimesi vardır. İzz: İzzet ve şeref, azamet ve ululuk manasına gelir. Şu halde ululuk, şeref, yücelik gibi sıfatlar hakiki manasıyla Allah'a aittir. Kul tevazuyu unutarak bu duygulara kapılmamalıdır.

2- İzar gömlek, rida da gömlek üzerine giyilen şeydir. Eskilerde kaftan denilmiş ise de, günümüz örfünde kaftan çok müsta'mel değildir.

Şeref ve ululuğun Allah'a mahsus olduğu, onlar gömlek ve kaftana benzetilerek ifade edilmiştir. *Hattâbi,* Allah'ın sıfatı izzet ve azamet, kulun sıfatı da tevazu ve tezellül olması sebebiyle, kulun Allah'a mahsus sıfatları kendine mal etmesinin caiz olmadığını belirtir.

53- Haknâşinas: Hakkı bilmeyenler.

54– M. Fethullah Gülen, Ölçü 1/79-84.

5218 ٢– وعن ابنِ مسعودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ كِبْرٍ. فَقَالَ رَجُلٌ: إنَّ الرَّجُلَ يُحِبُّ أنْ يَكُونَ ثَوْبُهُ حَسَناً وَنَعْلُهُ حَسَنَةً؟ فَقَالَ: إنَّ اللهَ تَعَالى جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ؛ اَلْكِبْرُ بَطَرُ الْحَقِّ وَغَمْطُ النَّاسِ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

2. (5218)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Kalbinde zerre miktar kibir bulunan kimse asla cennete girmeyecektir!"* buyurmuştu. Bir adam: "Kişi elbisesinin güzel olmasını, ayakkabısının güzel olmasını sever!" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm* da: *"Allah Teala hazretleri güzeldir, güzelliği sever! Kibir ise hakkın ibtali, insanların tahkiridir"* buyurdular."

5219 ٣– وفي أخرى: [لاَ يَدْخُلُ النَّارَ أحَدٌ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ مِنْ إيمَانٍ، وَلاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ أحَدٌ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ مِنْ كِبْرٍ].

والمراد بالكبر هنا كبر الكفر والشرك لمقابلته إياه بالإيمان.

« بطرُ الحقِّ » ردّه.

و« غمصُ النّاس » احتقارهم.

3. (5219)- Bir diğer rivayette: *"Kalbinde hardal tanesi kadar iman bulunan bir kimse cehenneme girmez. Kalbinde hardal tanesi kadar kibir bulunan kimse de cennete girmez."* buyrulmuştur. [Müslim, İman 147; Ebu Davud, Edeb 29, (4091); Tirmizî, Birr 61, (1999).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, burada kalbinde kibir taşıyanların cennete giremeyeceklerini kesin bir üslubla ifade etmektedir. Hattâbi bu ifadeyi iki surette açıklamıştır:

"Bu hadisteki kibirden murad küfürdür. Yani kişi iman etme hususunda tekebbüre düşerek, imandan kaçınır. Haliyle bu şekilde ölen, küfür üzere ölmüştür, cennete giremez."

Hadisten maksad cennete giren kimsenin kalbinde oraya girerken kibir kalmaz demektir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ **"Biz onların kalbindeki her türlü kini çıkarırız"** (Hicr 47) buyrulmuştur."

Nevevî, Hattâbî'nin bu te'vilini yeterince isabetli bulmaz. Hadisin, herkesçe bilinen ve başkalarını küçük görmekten ibaret olan kibirlenmekten yasaklamak için varid olduğunu, dolayısıyla kibir kelimesinin bu manadan ve hadisin de belirtilen maksaddan uzaklaştırılmaması gerektiğini söyler.

Umumiyetle benimsenen manaya göre, kibir sahibi, bu kibrin cezasını çekip, onun günahından temizlenmeden cennete giremez demektir. Yani kibir cezayı gerektiren bir haldir. Bu hal mutlaka ceza ile temizlenir, bu temizlik olmadan kul cennete giremez.

Ne var ki Allah her çeşit günahı affetmeyeceği hususunda bir kayıt da mevcut değildir. Öyleyse hadisi "Allah'ın affetmemesi halinde, kibir sebebiyle ateşte ceza çekmeden hiç kimse cennete giremez" diye anlamak en makbuldür. Zira kalbinde hardal tanesi kadar imanı olan kimse ebedî cehennemde kalmayacağına göre, sırf kibir, ebedî cehennem vesilesi olmamalıdır.

2- Hadiste, güzel giyinmeyi sevdiğini söyleyen sahabinin ismi ihtilaflıdır. *Nevevî, Malik, İbnu Mürare er-Rahavî* olduğunu, *el-Kadi İyaz'* dan naklen kaydeder. Bazı muhakkiklerin *Ebu Reyhâne Şem'ûn, Rebiatu'bnu Amir, Sevad İbnu Amr, Muaz İbnu Cebel, Abdullah İbnu Amr İbni'l-As, Harim İbnu Fatik* gibi başka isimleri zikrettiğini de kaydeder.

3- 5219 numaralı hadiste, kalbinde hardal tanesi kadar imanı bulunan kimsenin cehenneme girmeyeceği belirtilmektedir. Alimler bunu "kâfirler gibi ebedî olarak cehennemde kalmaz" şeklinde anlamışlardır. Çünkü "imanla birlikte bir kısım günahları, zulümleri bulunabilir. O günahlarından af yahut ceza çekmeden kurtulamayacağına göre, hadisin kâfirler gibi ebedî cehennemde kalacak şekilde" diye kayıtlanması gerekir.

4- Hadiste *"Allah'ın güzeli ve güzelliği sevdiği"* de ifade edilmiştir. Bunun manası da alimlerce farklı şekillerde anlaşılmıştır. Bu husustaki ihtilaf, cemil isminin Kur'an'da ve mütevatir hadiste gelmemiş olmasından ileri gelir. Kat'î nasla sabit olmayan, haber-i vahidle gelen bir ismi Allah'a izafe edebilir miyiz, edemez miyiz, haber-i vahidle itikad sabit olur mu, olmaz mı ihtilafına dayanır. Bu sebeple bazı te'villerde cemilin Allah'a izafesi sabit olan bazı isimlere hamledildiği görülür:

Birkısmı: "Her emri güzeldir. Nitekim güzel isimler (el-Esmau'l-Hüsna) O'nun, cemal ve kemal sıfatları da O'nundur" demiştir.

Bazıları: "Kerim ismi, mükrim (ikram eden); Semi ismi müsmî (işittiren) manasına geldiği gibi, Cemil ismi de mücmil yani güzellik veren manasına gelir" demiştir.

Kuşeyrî, cemil isminin celil yani büyük manasında olduğunu söylemiştir.

Hattâbî, cemilin nur ve güzelliğin sahibi manasında kullanıldığını söylemiştir.

Bazı alimler cemili "Size karşı fiilleri lütufkâr ve güzeldir, size az amel teklif eder, teklif ettiklerini îfada size yardımcı olur, îfa edene ecrini bol kılar" diye anlamıştır.

Nevevî, ulemadan bir kısmının bu "cemil" isminin, haber-i vahidle sabit olsa bile Allah'a izafesinin caiz olduğunu söylediğini nakleder.

İmamu'l-Harameyn, sahih nassla, şeriatta sabit olan şeyi kabul etmek gerektiğine, haram ve helalin bu yolla kesinlik kazanacağına, şeriatta haram mı helal mi olduğu hususunda kesin bir hüküm bulunmayan şeylerde haram veya helal hükmüne gidilemeyeceğine dikkat çektikten sonra, Allah'a bir isim izafesi meselesinde, kat'î bir delilin şart olmadığını, ilim iktiza etmeyen, amel iktiza eden bir delille de Allah'a isim izafe edilebileceğini söyler.

Hülasa, Allah Teala hazretlerini, şer'an varid olmayan fakat yasak da edilemeyen kemal, celal ve medih sıfatıyla tavsif etmenin caiz olup olmadığında *Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat* mezhebi ihtilaf etmiştir. Bir kısmı bunu caiz görmüş, bir kısmı görmemiştir. Bunda esas Kur'an veya mütevatir hadis veya icma ile sabit olmaktır. Eğer bir isim, haber-i vahidle sabit ise, bu ihtilaflıdır. Böyle bir isimle Allah'ın tavsifini bazıları caiz görürken, bazıları reddeder. Kabul edenler: "Böyle bir isimle dua ve sena, onunla amel babındandır. Esasen haber-i vahidle amel caizdir" demiştir. Reddedenler bunun Allah hakkında caiz ve caiz olmayan (müstakil) şeye itikad meselesine girdiğini, bu meselede ise kesin delilin esas alındığını söylerler. Bunlara göre Allah'a bir isim nisbet etmek kesin delille mümkündür.

Kadı İyaz, bu münakaşaya, Cemil ismini Allah'a nisbetin caiz olacağı kanaatiyle katılır. Der ki: **"Bu mesele hem "amel"e, hem de "güzel isimler Allah'a mahsustur, ona bu isimlerle dua edin"** (A'raf 180) mealindeki ayete şamildir."

Görüleceği üzere, haram-helal hükmü için şeriatten kesin nassın varlığını şart koşan *Ehl-i Sünnet* uleması bu meselede, caiz değil veya helal-haram diye kesin hükümde bulunmaya karşı ihtiyatı tercih etmiştir.

5220 ٤ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: [أَنَّ رَجُلاً جَمِيلاً أَتَى النَّبِيَّ ﷺ فقَالَ: إِنِّي

أُحِبُّ الْجَمَالَ؛ وَقَدْ أُعْطِيتُ مِنْهُ مَا تَرَى، حَتَّى مَا أُحِبُّ أَنْ يَفُوقَنِي أَحَدٌ بِشِرَاكِ نَعْلٍ، أَفَمِنَ الْكِبْرِ ذٰلِكَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: لاَ؛ وَلَكِنِ الْكِبْرُ مَنْ بَطِرَ الْحَقَّ وَغَمَطَ النَّاسَ]. أخرجه أبو داود.

« يَفُوقَنِي » أن يكون خيراً مني، ومنه الشيءُ الفائق: الجيد الخالص في نوعه.

4. (5220)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Yakışıklı bir adam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek: "Ben güzelliği seviyorum. Gördüğünüz gibi bana güzellik de verilmiş. Kimsenin beni, ayakkabı bağı bile olsa bu hususta geçmesinden hoşlanmıyorum. Ey Allah'ın Resulü! Bu (haram olan) kibre girer mi?" diye sordu. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Hayır! buyurdular. *Ancak kibr, hakkı ibtal, halkı tahkirdir!"* [Ebu Davud, Libas 29, (4092).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadislerinde güzel giyinmenin ayakkabı bağına varıncaya kadar her hususta güzel olmaya, güzellikle başkasını geçmeye çalışmanın günah olan kibre girmediğini ifade buyurmaktadır.

Hadiste ayrıca, kibrin ne olduğu açıklanmaktadır. Buna göre kibir hakkın iptali, insanların tahkiridir. Şu halde kibre düşen insanda iki büyük hata zuhur etmektedir:

1) Hakkın iptali: Allah'tan gelen nimeti kendinden bilerek Allah'ın hakkını iptal. Buna küfran-ı nimet de denilebilir.

2) İnsanları hakir görme. Bu önceki duygunun bir başka tezahürüdür. Mazhar olunan nimet sebebiyle, o nimete eremeyenleri küçük görmek.

Hadis, her iki duyguyu da yasaklamaktadır.

5221 ٥ـ وعن عَمْرو بن شُعَيْب عن أبيه عن جدّه رَضيَ اللهُ عَنْه أنَّ النَّبيَّ ﷺ قالَ: [يُحشَرُ الْمُتَكَبِّرُونَ أَمْثَالَ الذَّرِّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، يَغْشَاهُمُ الذُّلُّ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ، يُسَاقُونَ الى سِجْنٍ فِي جَهَنَّمَ يُقَالُ لَهُ بُولَسُ تَعْلُوهُمْ نَارُ الأَنْيَارِ: يُسْقَوْنَ مِنْ عُصَارَةِ أَهْلِ النَّارِ: طِينَةِ الْخَبَالِ]. أخرجه الترمذي.

5. (5221)- *Amr İbnu Şuayb an ebihî an ceddîhi* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kıyamet günü, mütekebbirler küçük karıncalar gibi haşrolunurlar. Onları her yönden zillet bürümüştür. Cehennemde Bûles denen bir hapishaneye sevkedilirler. Ateşlerin ateşi onları bürür. Cehennem ehlinin irinleri kendilerine içecek olarak verilir. Bu içeceğe tînetu'l-habal denir." [Tirmizî, Kıyamet 48, (2494).]

5222 ٦– وعن سَلَمَةَ بْنِ الأكْوَعِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَزَالُ الرَّجُلُ يَذْهَبُ بِنَفْسِهِ حَتَّى يُكْتَبَ في الْجَبَّارِينَ فَيُصِيبُهُ مَا أَصَابَهُمْ]. أخرجه الترمذي.

«يَذْهَبُ بِنَفْسِهِ» أي يترفع ويتكبر.

6. (5222)- *Selemetu'bnu'l-Ekva* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kişi kendisini (halktan büyük görüp) uzak tuta tuta cebbarlar arasına kaydedilir de onların başına gelen musibete duçar olur." [Tirmizî, Birr 61, (2001).]

AÇIKLAMA:

Hadis, bir kimsenin, insanlardan, onları küçük görerek mesafeli dura dura, cebbarlar yani zalimler sınıfına geçeceğini haber vermektedir. Bu husus, eşyanın tabiatına uygundur. Çünkü, mesafeli durmak bir alışkanlık haline gelir. Halbuki dinimiz, cemaati, sıla-i rahmi, selamlaşmayı, büyükleri ziyaret ve karşılıklı hediyeleşmeyi vs. emrederek, kişinin insanlarla kaynaşmasını emretmektedir. Uzlet normalde tavsiye edilmez. İnzivayı çok sıkı şartlarla dinimiz tecviz eder.

Şu halde, insanlara karşı uzak duran kimseler, *Firavun, Nemrud, Şeddad* gibi zalim cebbarlar defterine ismiyle resmiyle geçme ve onların maruz kaldığı dünyevî musibetlerle ve uhrevî cezalarla karşılaşma tehlikesiyle başbaşadırlar. el-İyazu billah.

5223 ٧– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَيَنْتَهِيَنَّ أَقْوَامٌ يَفْتَخِرُونَ بِآبَائِهِمُ الَّذِينَ مَاتُوا، إِنَّمَا هُمْ فَحْمُ جَهَنَّمَ، أَوْ لَيَكُونُنَّ أَهْوَنَ عَلَى اللهِ مِنَ الْجُعْلاَنِ الَّذِى يُدَهْدِهُ الْخِرَاءَ بِأَنْفِهِ. إِنَّ اللهَ تَعَالَى قَدْ أَذْهَبَ عَنْكُمْ عُبِّيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ، إِنَّمَا هُوَ مُؤْمِنٌ تَقِيٌّ أَوْ فَاجِرٌ شَقِيٌّ. النَّاسُ كُلُّهُمْ بَنُو آدَمَ، وَآدَمُ خُلِقَ مِنْ تُرَابٍ].

أخرجه أبو داود والترمذي، وهو آخر حديث في كتابه.

« عُبِّيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ » بضم العين المهملة وكسرها وتشديد الباء والياء: الكبر.

7. (5223)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İnsanlar, ya cehennem kömüründen başka bir şey olmayan ölmüş ecdadlarıyla övünmekten vazgeçerler, yahut da Allah katında, burnuyla pislik yuvarlayan mayıs böceğinden daha adi bir derekeye düşerler. Allah Teala hazretleri sizlerden cahiliye kibrini temizledi. Artık o, muttaki bir mü'min yahut bedbaht bir facirdir. İnsanların hepsi Hz. Adem'in evlatlarıdır. Adem ise topraktan yaratılmıştır." [Ebu Davud, Edeb 120, (5116); Tirmizî, Menakıb (3950, 3951).]

AÇIKLAMA:

1- *Aleyhissalâtu vesselâm,* bu hadislerinde kabile taassubunu te'lin etmektedir. Kabile taassubu, bir cahiliye örfü olup, günümüzde ırkçılık veya faşistlik denen şeyi ifade eder. Bu, ecdadla övünmek şeklinde tezahür eder. Ecdadla tefahur etme hadisesi cahiliye Araplarında pek yaygındı. Tekasür suresi bu maksadla, kabirleri ziyaret edip sayım bile yaptıklarına dikkat çekerek, Müslümanları bu çeşit davranışlardan men eder.

Sadedinde olduğumuz hadis, ırkçıları, burunlarıyla yuvarladığı pisliği sürükleyen mayıs böceklerine teşbih buyurmakta ve son derece alçaltmaktadır. Hadisteki tehvin ve teşbihin ağırlığı, ırkçılığın İslam kardeşliğine vurduğu büyük darbe ile izah edilebilir. Hele günümüzde İslam âleminin dağınık ve perişan halinin temelinde kavmiyetçiliğin bulunduğu, hatta bu noktaya gelmeye zemin hazırlayan *"Osmanlı Devleti'nin çöküşü"*nde de aslında, baş amilin ırkçılık olduğu gözönüne alınınca, kavmiyetçi taassubun çok daha ağır ifadelerle tel'ininin isabetli ve yerinde olacağı anlaşılır.

2- *Hattâbi,* hadisten hareketle insanların iki grup teşkil ettiğini söyler. Buna göre:

1) Mü'min ve muttaki olanlar. Bunlar halk nazarında itibar sahibi olmasalar da Allah nazarında kıymetlidirler, faziletlidirler.

2) Facir (haddini tecavüz eden) ve bedbaht olanlar. Bunlar, halk nazarında itibar ve şerefli kimseler bile olsalar Allah yanında değersiz adi kimselerdir.

3- Hadisten şu mana da çıkarılmıştır: "Mütekebbir ve müftehir kimse, ya müttaki mü'min bir kimsedir, bu durumda ona hiç kimseye karşı tekebbür (büyüklenme) yakışmaz; yahut da facir, bedbaht bir kimsedir

Böyle birisi Allah indinde zelildir. Zelil kimsenin tekebbür etmesi hiç uygun değildir. Öyleyse tekebbür her halukârda menfidir, merduddur."

4- Hadiste insanların esas itibariyle topraktan geldiklerine dikkat çekilmesi suretiyle de büyüklenmeye mahal olmadığı hatırlatılmaktadır. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, *Ebu Davud*, *et-Tayâlisi*'de gelen bir rivayette şöyle buyurmuştur: لاَ تَفْخَرُوا بِآبَائِكُمُ الّذِينَ مَاتُوا فِي الْجَاهِلِيَّةِ فَوَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ كَمَا يُدَحْرِجُ الْجُعَلُ بِأنْفِهِ خَيْرٌ مِنْ آبَائِكُمُ الّذِينَ مَاتُوا فِي الْجَاهِلِيَّةِ *"Cahiliye devrinde ölen ecdadınızla övünmeyin. Nefsimi elinde tutan Zat'a yemin olsun, mayıs böceğinin burnuyla yuvarladığı pislik, cahiliyede ölen ecdadınızdan daha hayırlıdır."*

Irkçılığın İslam'daki yeri hususunda daha önce geniş açıklama sunduk.

5224 ٨– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَنْظُرُ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الى مَنْ جَرَّ إزَارَهُ بَطَراً؛ وفي أُخرى: الى مَنْ جرَّ ثَوْبَهُ خُيَلاَءَ]. أخرجه الستة إلا أبا داود.

8. (5224)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah, kıyamet günü, büyüklenerek elbisesini sürüyenin yüzüne bakmayacaktır."

Bir diğer rivayette: "Elbisesini çalımla sürüyene bakmayacaktır" denmiştir. [Buharî, Libas 1, 2, 5, Fezailu'l-Ashab 5, Edeb 55; Müslim, Libas 42, (2085); Muvatta, Libas 11, (2, 914); Tirmizî, Libas 8, (1730); Nesâî, Zinet 102, (8, 206); Ebu Davud, Libas 28, (4085).]

AÇIKLAMA:

Hadiste ifade edilen "Allah'ın bakmaması"ndan murad, rahmettir. Yani elbisesini kibirle yerde sürüyen erkeğe Allah merhamet etmeyecek veya merhamet nazarıyla bakmayacak demektir.

5225 ٩– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ أسْبَلَ إزَارَهُ فِي صَلاَتِهِ خُيَلاَءَ فَلَيْسَ مِنَ اللهِ فِي حِلٍّ وَلاَ حَرَامٍ]. أخرجه أبو داود.

9. (5225)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim namazda izarını (gömleğini) çalımla yere değecek kadar uzatırsa, Allah onun ne günahını affeder, ne de onu kötü amellere karşı korur." [Ebu Davud, Salat 83, (637).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah*, burada namazda dahi kibirle elbisesinin uzatılmasını yasaklamaktadır. Esasen erkekler için normali, elbisesinin baldırların ortasına kadar uzanmasıdır. Ancak topuklara kadar inen elbiseye de *"caiz"* denmiştir. Bunu taşan kıyafet erkeklere caiz değildir. Kadınların müstehab olan kıyafeti ise erkeğe caiz olandan bir karış uzun olanıdır. Bir zira' uzun olanı da onlar hakkında caiz olan kıyafettir.

Hadisten şu mana da çıkarılmıştır: *"Elbisesini namazda kibirle uzatan kişi, cennetin helal, cehennemin haram olduğu kişi değildir."*

Keza şöyle de denmiştir: "O kimse, helal amelde değildir. Allah indinde bir saygısı da yoktur."

2- Elbisenin namazda topukları aşağıya taşması, *Ebu Hanife, Şafii* ve diğer ulemaya göre mekruhtur. Sadece *Malik*, namazda caiz olacağını söylemiş, yürümede o da mekruh olduğuna hükmetmiştir.

5226 ١٠ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بَيْنَمَا رَجُلٌ يَمْشِي فِي حُلَّةٍ تُعْجِبُهُ نَفْسُهُ مُرَجِّلٌ رَأْسَهُ، يَخْتَالُ فِي مِشْيَتِهِ إِذْ خُسِفَ بِهِ فِي الأَرْضِ فَهُوَ يَتَجَلْجَلُ فِيهَا الى يَوْمِ الْقِيَامَةِ]. أخرجه الشيخان.

« الجَلْجَلة » بجيمين: صوت مع حركة، والمراد يغوص في الأرض.

10. (5226)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir adam, nefsinin hoşuna giden bir takım elbise içinde saçları da yapılmış olarak giderken yürüme sırasında kibre düşmüştü ki, birden yere battı. Kıyamet kopuncaya kadar orada zorlukla batmaya devam edecek." [Buharî, Libas 5; Müslim, Libas 49, (2088).]

5227 ١١ – وعن جابر بن عَتِك رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنَّ مِنَ الْغَيْرَةِ مَا يُحِبُّ اللّهُ تَعالى، وَمِنْهَا مَا يُبْغِضُ اللّهُ تَعالى. فَأَمَّا الَّتِي يُحِبُّ اللّهُ تَعالى: فَالْغَيْرَةُ فِي الرِّيبَةِ وَأَمَّا الْغَيْرَةُ الَّتِي يُبْغِضُهَا اللّهُ فَالْغَيْرَةُ فِي غَيْرِ رِيبَةٍ، وإِنَّ مِنَ الْخُيَلاَءِ مَا يُبْغِضُ

اللّٰهُ، وَمِنْهَا مَا يُحِبُّ اللّٰهُ: فَأَمَّا الَّتِي يُحِبُّهَا اللّٰهُ تعالى: فَاخْتِيَالُ الرَّجُلِ بِنَفْسِهِ عِنْدَ الْقِتَالِ، وَاخْتِيَالُهُ عِنْدَ الصَّدَقَةِ؛ وَأَمَّا الَّتِي يُبْغِضُهَا اللّٰهُ تعالى: فَاخْتِيَالُهُ فِي الْبَغْيِ وَالْفَخْرِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

وعند النسائي: [فالاُخْتِيَالُ فِي البَاطِلِ].

11. (5227)- *Cabir İbnu Atik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kıskançlıktan bir nevi var ki Allah sever; bir kısmı da var ki Allah onu sevmez. Allah'ın sevdiği kıskançlık, kişinin (meharimінden haram kılınmış bir fiil görmesi ile) şüphe halinde duyduğu kıskançlıktır. Allah'ın sevmediği kıskançlık, şüphe olmadan kıskançlık duymasıdır.

Aynı şekilde bir kısım gurur vardır ki Allah hoşlanmaz, bir kısmı da var, Allah hoşlanır. Allah Teala'nın sevdiği gurur, kişinin savaş sırasında ve sadaka verme esnasında nefsine güvenerek duyduğu gururdur. Allah'ın buğzedip sevmediği gurur ise, taşkınlık ve övünme sırasında duyduğu gururdur." [Ebu Davud, Cihad 114, (2659); Nesâî, Zekat 66, (5, 78).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadisleriyle insanlardaki bazı huyların hem iyi ve hem de kötü yönlerinin olacağına dikkat çekmektedir. Bunlardan iki tanesine misal vermektedir. Kıskançlık ve gurur. Kişi, akrabalarından birinde haram bir davranış görünce, kıskançlığa düşerse bu memduh, güzel bir davranıştır. Allah Teala hazretleri bu çeşit kıskançlığı sevmektedir. Ama, yakınlarını helallerine karşı kıskanacak olursa bu caiz değildir. Allah bundan memnun kalmaz. Zira Allah'ın nikah gibi meşru yolla helal kıldığı şeye rıza göstermemiz vacibtir. Bunun aksini düşünmek cahiliye hamiyyetini Alah'ın teşriatına tercih etmek olur, el-Iyazu billah.

Gurur meselesi de böyle: Kişinin, düşman karşısında kendine güvenerek şecaata gelmesi, pervasızca atılması, düşmanı korkutur ve onu zafere götürür. Allah bu gururu sevmektedir. Keza sadaka sırasındaki gurur da daha çok vermeye sevkedeceği için Allah indinde makbul olmuştur.

Taşkınlıktaki gurur, kişinin yaptığı zulüm ve tecavüzlerle, gasb ve yağmalama gibi yasak fiilleriyle övünmesidir. Allah'ın bunu sevmeyeceği açıktır.

Övünme sırasındaki gurur ise; kendi nesebi, şerefi, malı, makamı, şecaati ve sair varlık ve imtiyazlarıyla övünmesidir. Sırf övünmek için yaptığı ikram ve cömertlikler de bu gruba girer. Allah bu çeşit gururları da sevmez.

5228 ١٢- وعن جُبَيْرِ بن مُطعم رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [تَقُولُونَ: فِيَّ التِّيهُ وَقَدْ رَكِبْتُ الْحِمَارَ، وَلَبِسْتُ الشَّمْلَةَ، وَحَلَبْتُ الشَّاةَ، وَقَدْ قَالَ لِي النَّبِيُّ ﷺ: مَنْ فَعَلَ هذَا فَلَيْسَ فِيهِ مِنَ الْكِبْرِ شَيْءٌ]. أخرجه الترمذي.

12. (5228)- *Cübeyr İbnu Mut'im* (radıyallahu anh) demiştir ki: "Benim hakkımda "Sende kibr var" diyorsunuz. Ben eşeğe binmiş, (dikişsiz) kumaşı (elbise olarak) sarınmış, keçiyi sağmış birisiyim. Üstelik Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana: *"Bun(lar)ı yapan kimsede hiçbir kibir bulunmaz"* buyurdular." [Tirmizî, Birr 61, (2002).]

AÇIKLAMA:

Hadis, sayılan şu üç davranışın kibirli kimselerce yapılmadığını ifade etmektedir. Eşeğe binmek, elbise olarak kumaşa sarınmak ve keçi sağmak.

KEBAİR BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA:

Kebair, lügat olarak kebirenin cem'idir. *Kebire* büyük manasına gelir. Dinî bir ıstılah olarak, büyük günahları ifade eder. Allah'ın emirlerine isyanın her çeşidi günah ise de, değer olarak hepsi bir değildir. Bir kısmına *sağire* (cem'i seğâir), bir kısmına da kebire denmiştir. *Sağire* küçük günah demektir. Büyük ve küçük günahlar arasında çok kesin bir sınır çizmek zordur. Zira küçük günahlarda ısrar etmek de *kebire* sayılmıştır.

Günahların büyük ve küçük diye taksimi ayet ve hadiste rastlanan bir keyfiyettir. Mesela bir ayette (mealen): **"Eğer yasaklandığınız büyük günahlardan kaçınırsanız sizin öbür kabahatlarınızı örter ve sizi şerefli bir mevkie sokarız"** (Nisa 31) buyrulmuştur. Diğer bir ayette güzel davrananlar, **"Küçük günahlar hariç olmak üzere, günahın büyüklerinden ve fuhuşlardan kaçınanlar"** (Necm 32) olarak tarif edilirler. Görüleceği üzere hadislerde de büyük günahlar birçok kereler ele alınmıştır.

Büyük günahların sayısı hususunda Ashab ihtilaf etmiştir. *İbnu Mes'ud* dört, *İbnu Ömer* yedi, *Abdullah İbnu Amr* dokuz olduğunu söylemiştir (radıyallahu anhüm ecmain). *İbnu Abbas, İbnu Ömer*'in: "Büyük günahlar yedidir" dediğini işitince itiraz eder ve: "Yediden daha fazladır, yetmişe yakındır" der.

Bazı alimler cehennemle korkutulan her günahın büyük günah olduğunu söylemiştir. Bazıları: "Dünyada had cezasını gerektiren günahlar büyük günahtır" demiştir. Bazıları "Kadir gecesi Ramazan geceleri içinde gizlendiği gibi, büyük günah da günahlar arasında gizlenmiştir" demiştir. *Ebu Talib el-Mekkî*'nin tahkikine göre Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hadislerinde zikredilenlerin sayısı 17'dir.

Gazâlî'nin verdiği bilgiye göre, selef ulemasının açıklamalarından, *Ebu Talib el-Mekkî* şöyle bir tabloya ulaşır:

★ Büyük günahların dördü kalptedir. Bunlar şirk, günahta ısrar, Allah'ın rahmetinden ümid kesmek ve azabından emin olmaktır.

★ Dördü dildedir: Yalan şahidliği, namuslu kadına iftira, hakkı iptal eden yere yemin ve sihirdir.

★ Üçü midededir: Sarhoş edici içkiler almak, yetim malı ve faiz yemektir.

★ İkisi eldedir: Hırsızlık ve adam öldürmek.

★ İkisi edeb yerindedir: Zina ve livatadır.

★ Biri ayaklardadır: Savaş sırasında kaçmak.

★ Biri de bütün vücuda dağılmıştır: Anne ve babaya isyan.

Gazâlî bu taksimi ve sayıyı yetersiz bulur. Mesela insanların gözünü çıkarmayı, el kesmeyi, dayak atıp işkence yapmayı da büyük günah sayar ve zikredilmediğine dikkat çeker. Hadiste gelen *"bir sövmeye iki sövme ile mukabelenin, Müslüman kardeşinin ırz ve şerefine dil uzatmanın da büyük günah"* olduğunu belirten hadisi kaydeder.

Sözü fazla uzatmadan *Şemseddin ez-Zehebî*'nin bu mevzuda kaleme aldığı Kitabu'l-Kebair'de tam yetmiş günahı bu sınıftan zikrettiğini belirtmek isteriz. Zehebî, bunları delillere dayandırarak kaydetmektedir. Onun kitabında yeralan son beş kebireyi kaydediyoruz:

★ Cum'ayı ve cemaati özürsüz olarak terketmede ısrar.

★ Vasiyette (birini kayırarak diğer varise) zarar vermek.

★ Hile ve aldatmada bulunmak.

★ Müslümanlar aleyhine casusluk yapmak, gizli olan hallerini ifşa etmek.

★ Ashab radıyallahu anhüm'den herhangi birine sebbetmek (dil uzatmak).

5229 ١ـ عن أبي بكر رضيَ الله عنه قـال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ: أَلاَ أُنَبِّئُكُمْ بِأَكْبَرِ الْكَبَائِرِ؟ ثَلاثاً. قُلْنَا: بَلـى. قَالَ: الإشْرَاكُ بـالله، وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ، وَقَتْلُ الـنَّفْسِ، وَكَانَ مُتَّكِئـاً فَجَلَسَ فـقَالَ: أَلاَ وَقَوْلُ الزُّورِ، وَشَهَادَةُ الزُّورِ. فَمَا زَالَ يُكَرِّرُهَا حَتّى

قُلْنَا لَيْتَهُ سَكَتَ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (5229)- *Ebu Bekre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Size büyük günahların en büyüğünü haber vereyim mi?"* buyurmuş ve bunu üç kere tekrar etmişlerdi. "Evet!" deyince:

"Allah'a şirk koşmak, anne ve baba haklarına riayetsizlik, cana kıymak!" buyurdular. Bu sırada dayanmış durumda idi, yere oturup:

"Haberiniz olsun! Yalan söz, yalan şahidlik!" dedi ve bunu o kadar tekrar etti ki, "Keşke kesse artık!" temennisinde bulunduk." [Buhârî, Şehadat 10, Edeb 6, İstizan 35, İstitabe 1; Müslim, İman 143, (87); Tirmizî, Şehadat 3, (2302).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın burada büyük günahlardan olarak zikrettiği yalan söz ve anne-baba hakkına riayetsizliği yasaklayan ayetler Kur'an'da yer almıştır. (Mealen):

"Allah ile birlikte başka bir ilah edinme ki, kınanmış ve terkedilmiş bir halde kalmayasın. Rabbin şunu da emretti: "Ondan başkasına ibadet etmeyin. Anne ve babaya da iyilikte bulunun..." (İsra 22-23).

★ **"..Putlara tapmak gibi bir pislikten ve yalan sözden de kaçının"** (Hacc 30).

2- Hadiste *Resulullah*'ın, dayanırken oturmak suretiyle vaziyet değiştirmesi, son cümlesini çokça tekrarı, muhataplarını uyarmak, onların dikkatlerini kendi üzerine iyice toplamaya, sözlerindeki müessiriyet ve öğreticilik vasfını artırmaya racidir.

Ashabın "keşke sussa temennisi"nin Resulullah'a karşı duydukları şefkatten ve *Aleyhissalâtu vesselâm*'ı rahatsız eden şeylerden hoşlanmamaktan ileri geldiği belirtilmiştir.

3- Hadis, günahı büyük (kebir) ve en büyük (ekber) diye taksim etmektedir. Bu taksimle *Resulullah*'ın günah hususunda küçük ayırımı da yaptığı anlaşılır. Alimler arasında küçük günahın sübutu münakaşalıdır. *"Allah'ın emir ve yasağına muhalefetin küçüğü olmaz"* denmiştir. Muhalefet, Allah'ın büyüklüğü karşısında kebiredir. Sağirenin varlığını söyleyenler buna, daha büyüğe nisbetle sağire derler. Şu da var ki, bir kısım hadisler, ibadetlerin bir kısım günahlara kefaret olacağını bildirmiştir. Öyleyse, ibadetlerin kefaret olduğu günahlar küçük (sağire) kefaret olmadığı günahlar büyük (kebire)dirler. Bu, hadislerle sabit olduğu

için, ulema umumiyetle, günahların büyük ve küçük diye taksimini inkar etmeyi uygun bulmamıştır. Şurası da muhakkak ki, *"büyük" "küçük"* tavsifi izafidir. Her günah kendinden büyüğe nisbeten küçük, kendinden küçüğe nisbeten de büyüktür. Sözgelimi bir kimsenin kolunu kesmek, dövmeye nisbetle büyük ise de, öldürmeye nisbetle küçüktür. Keza yabancı bir kadını öpmek, bakmaya nisbetle büyük ise de, zinaya nisbetle küçüktür.

Ayet ve hadiste cehennemle korkutulan günahların kebire olduğu kabul edilmiştir.

5230 ٢– وعن عُبيد بن عُمَيْر عن أبيه رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ وَقَدْ سَأَلَهُ رَجُلٌ عَنِ الْكَبَائِرِ فَقَالَ: هُنَّ تِسْعٌ: الشِّرْكُ، وَالسِّحْرُ، وَقَتْلُ النَّفْسِ، وَأَكْلُ الرِّبَا، وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ، وَالتَّوَلِّي يَوْمَ الزَّحْفِ، وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ، وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ، وَاسْتِحْلاَلُ الْبَيْتِ الْحَرَامِ قِبْلَتِكُمْ أَحْيَاءً وَأَمْوَاتاً]. أخرجه أبو داود والنسائي.

« الفِرارُ من الزَّحْفِ » هو الفرار من مصاف الجهاد ومقاتلة الكفار.

« المحصنات » جمع محصنة وهن العفائف ذوات الأزواج.

و« قذفهنّ » رميهن بالزنا.

2. (5230)- *Ubeyd İbnu Umeyr* babası (radıyallahu anh)'tan anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir adam kebairden sormuştu, şöyle cevap verdiler:

"Onlar dokuzdur!" buyurdular ve saydılar: *"Şirk, sihir, insan öldürmek, faiz yemek, yetim malı yemek, savaştan kaçmak, namuslu kadınlara iftirada bulunmak, anne ve babaya haksızlık, kıbleniz olan Beytu'l-Haram (da masiyet işlemey)i sağlığınız ve ölümünüzde helal addetmek."* [Ebu Davud, Vesaya 10, (2875); Nesâî, Tahrim 3, (7, 89).]

5231 ٣– وعن ابن مسعودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قُلْتُ يَا نَبِيَّ اللهِ! أَيُّ الذَّنْبِ أَعْظَمُ عِنْدَ اللهِ؟ قَالَ: أَنْ تَجْعَلَ للهِ نِدّاً وَهُوَ خَلَقَكَ. قُلْتُ: ثُمَّ أَيٌّ؟ قَالَ: أَنْ تَقْتُلَ وَلَدَكَ مَخَافَةَ أَنْ يَطْعَمَ مَعَكَ. قُلْتُ: ثُمَّ أَيٌّ قَالَ: أَنْ تُزَانِيَ حَلِيلَةَ جَارِكَ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

3. (5231)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Dedim ki: "Ey Allah'ın Resulü! Allah nezdinde en büyük günah hangisidir?"

"Seni yaratmış olan Allah'a eş koşmandır!" buyurdular.

"Sonra hangisidir?" dedim.

"Seninle birlikte yiyecek diye, evladını öldürmendir!" buyurdular. Ben yine:

"Sonra hangisidir?" dedim.

"Komşunun helalliği ile zina etmendir!" buyurdular." [Buharî, Tefsir, Bakara 3, Furkan 3, Edeb 20, Muharibin 20, Diyat 1, Tevhid 40, 46, Müslim, İman 141, (3181, 3182), Tefsir, Furkan, Nesaî, Tahrim 4, (7, 89, 90); Ebu Davud, Talak 50, (2310).]

5232 ٤– وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ مِنَ الْكَبَائِرِ أنْ يَشْتِمَ الرَّجُلُ وَالِدَيْهِ. قَالُوا: وَهَلْ يَشْتِمُ الرَّجُلُ وَالِدَيْهِ؟ قَالَ: نَعَمْ، يَسُبُّ أبَا الرَّجُلِ فَيَسُبُّ أبَاهُ، وَيَسُبُّ أُمَّهُ فَيَسُبُّ أُمَّهُ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

4. (5232)- *İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Kişinin anne ve babasına sövmesi büyük günahlardandır" buyurmuşlardı. Orada bulunanlar:

"Hiç kişi anne ve babasına söver mi?" dediler.

"Evet! Kişi, bir başkasının babasına söver, o da babasına söver; annesine söver, o da bunun annesine söver!" buyurdular." [Buhârî, Edeb 4; Müslim, İman 146, (90); Tirmizî, Birr 4, (1903); Ebu Davud, Edeb 129, (5141).]

AÇIKLAMA:

Bazı rivayetlerde şetm (sövme) yerine lanet kelimesi kullanılmıştır. Şu halde şetm, lanet, sebb, hakaret ifade eden söz manasında birbirine müteradif olmaktadırlar. Hadis, anne-babaya sövmeyi büyük günah saydığı gibi, başkasının anne-babaya sövmesine sebep olmayı da büyük günah olarak değerlendirmektedir. Bu hal bize, anne ve baba karşısında hassasiyeti ileri götürme gereğini te'yid eder. Şu halde, sövmeye sebep olmak büyük bir günahsa, bizzat sövmek çok daha büyük bir günah olmaktadır.

İbnu Battal: "Bu hadis, sedd-i zeraide asıldır" demiştir. Hadis, kişi bizzat haram kasdetmemiş bile olsa, fiili harama müncer olacaksa bu fiilin ona haram olduğunu ifade eder.

Bu hadis, ayette gelmiş olan bir asla dayanmaktadır: وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ **"Onların Allah dışında taptığı şeylere sövmeyin, onlar da cahillikle hadlerini aşıp Allah'a söverler"** (En'am 108).

Maverdi, bu hadisten hareketle, ipekli kumaşı, bizzat giyeceğinden korkulan kimseye satmanın, keza parlak kölenin, livataya yer vereceğinden korkulan kimseye satılmasının, şıranın, ondan şarap yapacağından korkulan kimseye satılmasının caiz olmayacağı hükmünü çıkarmıştır.

LİBAS (GİYECEKLER) BÖLÜMÜ

(Bu bölüm altı fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

GİYİM VE KIYAFET

★ SARIKLAR
★ KAMİS VE İZAR
★ İZARIN YERE DEĞMESİ
★ KADIN İZARLARI
★ İHTİBA VE İŞTİMAL
★ KADIN BAŞÖRTÜLERİ
★ AYAKKABI GİYİNMEK
★ SÜSÜ TERK
★ SÜSLENME

★

İKİNCİ FASIL

GİYECEK ÇEŞİTLERİ

★

ÜÇÜNCÜ FASIL

ELBİSELERİN RENKLERİ

★ BEYAZ ★ KIRMIZI ★ SARI ★ YEŞİL ★ SİYAH

★

DÖRDÜNCÜ FASIL

İPEĞİN HÜKMÜ, TAHRİMİ

★ İPEKTEN MÜBAH OLAN

★

BEŞİNCİ FASIL

YÜN

★

ALTINCI FASIL

DÖŞEK VE YASTIKLAR

UMUMÎ AÇIKLAMA

Libas, beşer kültürünün temel unsurlarından biridir. Cenab-ı Hak, dileseydi insanlara da, hayvanlarda olduğu gibi fıtrî bir elbesi giydirebilirdi. Ancak bütün mahlukata halife ve üzerlerinde tasarrufa yetkili kıldığı insanoğlunu, onlardan ayırarak sunnî kıyafet üniforması ile tezyin etmiştir.

Bir kıyafete bürünmek, bir başka açıdan, Rab Teala'nın *settar* ismine mazhar olmak demektir.

Kıyafet insanoğlunun hayatında ciddi bir yer işgal eder. Bir yönüyle o tekniktir: Sıcak ve soğuğa karşı korur, avret yerlerimizi örterek mahremiyetimizi sağlar. Bir başka yönüyle kültürel değer taşır, dinî, millî, mahallî, örfî ve ferdî şahsiyetlerimizi temsil eder. Her dinin, her kavmin, her bölgenin, her örfün ve hatta her ferdin kendini ifade ettiği, başkasından farklı bir kıyafeti vardır. Taşıdığı kıyafetten insanın dini, milliyeti, bölgesi, maddî ve manevî durumları, hatta halet-i ruhiyesi hakkında bilgi edinmek mümkündür. "Pejmürde", "pasaklı", "zevk sahibi", "kibar giyinişli" gibi tabirler hep kıyafetle ilgilidir. Bazan kıyafetin iyi bir tavsiye mektubu olduğu söylenir.

İslam medeniyetinin kurucusu olan *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, medenî hayatımızdaki ehemmiyetine muvafık şekilde, kıyafet üzerinde çokça durmuştur. Kadın ve erkeğin kıyafeti, çocukların kıyafeti, kıyafetlerin boyu, dar ve geniş oluşu, rengi, kumaşların cinsi, temizlik ve kirlilikleri, cuma ve bayram kıyafetleri, kıyafetin İslamî olan ve olmayanları vs. hep hadislerde mevzubahis edilmiştir. Bu sebeple bütün hadis kitaplarında *Kitabu'l-Libas* veya *Kitabu'z-Zinet* adı altında müstakil bölümler yer alır.

Kur'an-ı Kerim'de de kıyafet ve libasla ilgili ayetler mevcuttur: (Bakara 187, 233, 259; Nisa, 5; Maide 89, A'raf 26, 27, 32; Hud 5; İbrahim 50; Nahl 5, 14, 81, 112; Kehf 31; Enbiya 80; Hacc 19, 23; Mü'minun 14;

Nur 58, 60; Furkan 47; Ahzab 59; Fatır 12, 33; Duhan 53; Nuh 7; Müddessir 4; İnsan 21; Nebe 10).

Libas ve kıyafet bahsine saç kıyafeti, ayakkabı, elbise hepsi dahildir.

Keza süs ve takılar da bu bahis içerisinde ele alınıp işlenmiştir.

İslam'ın kıyafetle ilgili olarak vazettiği esasları anlamada sünnette gelen bazı yasakları şöyle özetleyebiliriz:

1- İslâmî tesettürü sağlamayan giyecekler:

a) Kısa olanlar.

b) Vücut hatlarını ortaya vuracak kadar dar olanlar.

2- Dinî kültüre (sünnete) zıd düşen kıyafetler:

a) Yabancı kültürü temsil eden kıyafetler.

b) Şekil veya renk yönleriyle mukaabil cinse ait olan giyecekler.

c) Tekebbür verecek kıyafetler.

d) Erkekler için, ipekten mamul giyecekler.

e) Mevkiine uygun düşmeyen kıyafetler (belli bir sınıfa (mesela zahidlere) alem olan elbiseyi başkalarının giymesi, zenginin fukaraca giyinmesi gibi).

f) Dikkat çekici elbiseler (hadislerde şöhret elbisesi diye geçer ve şarihlerce "cemiyetin umumi modasına uymadığı için dikkat çeken, çok güzel veya çok çirkin olan" diye açıklanır.

g) Pejmürde olan kıyafetler.

Kıyafetle alâkalı olarak varid olan birkısım hadisleri tedkik sonucu, çıkarılan yukarıdaki esasların teker teker açıklanması, bizi belli bir ölçüde asıl mevzumuzun dışına çıkaracağı için burada, bilhassa yabancı kültürü temsil eden kıyafetler üzerinde duracağız.

Farklı medeniyete (dine) mensup kimselerin daha ilk nazarda, kıyafetiyle tefrik edilmesini esas kabul eden İslam dini, bu maksadla bilhassa baş kıyafetine ehemmiyet verir. Hadislerde sakal ve bıyığın traş şeklinden, bunlara gereğinde vurulacak rengin çeşidine, başı örten serpuşun çeşit ve şekline varıncaya kadar bazı teferruat üzerinde ehemmiyetle durulmuştur. Bu cümleden olarak sarık "imanla küfrü", "müşriklerle bizi" ayıran alâmet-i farika olarak tavsif edilir.

"Yahudiler gibi iştimal[55] *etmeyin"* hadisiyle, tesettürü sağlasa bile,

---

55- Burada yasaklanan "Yahudi iştimali"ni şarihler "elbisenin, ucu aşağıya serbestçe sarkmak-sızın, vücudu sımsıkı sarması" şeklinde izah ederler.

bazı hususi giyim tarzlarında Ehl-i Kitab'a benzemekten kaçınmak dile getirilmektedir.

Rivayetler Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, bir Hıristiyanlık sembolü olan haç işaretinin değil elbiseler, eşyalar üzerinde bulunmasına izin vermediğini, *"üzerinde haç bulunan her eşyanın haçını mutlaka bozduğunu"* belirtir.

Yabancı kültür unsurları karşısında İslam'ın bidayetteki tutumunu anlamak için Hz. Ömer'in tatbikatından da bir misal vermeyi faydalı görüyoruz. Rivayetler, ehl-i zimmenin kendilerine has kıyafetlerini muhafaza ederek Müslümanlara benzemeye yeltenmelerini önlemek için *"Başın ön kısmındaki saçlarını kesip, orta kısımdakileri uzatmalarını ve hiçbir şeylerinde Müslümanlara benzememelerini emrettiğini"* kaydeder. Hatta Şam'daki Hıristiyanlarla yaptığı anlaşmada, kıyafet meselesi ile alâkalı müstakil bir pasaja rastlamaktayız. Orada Hıristiyanlar şu taahhüdde bulunurlar: "Biz, gerek ayakkabılarında, gerekse baş kıyafetlerinde (imame, kalansuve) ve libaslarında hiçbir surette Müslümanlara benzemeyeceğiz; onların lisanlarıyla konuşmayacağız, künyelerini kendimize künye yapmayacağız... yüzüklerimize Arapça kelime nakşetmeyeceğiz.. başlarımızın önünü traş edeceğiz. Ziyyimiz[56] eskiden nasıl idiyse aynen takınacağız. Bellerimize zünnar bağlayacağız. Müslümanların sokaklarında haçlarımızı ve kitaplarımızı izhar etmeyeceğiz..."

Klasik İslam alimleri, imanî ayrılık halinde bir kısım kültürel tezahürlerdeki ayrılığa o kadar ehemmiyet vermişler ki, bunu, yukarıda görüldüğü üzere, sadece kılık kıyafete, dile, yazıya inhisar ettirmemişler, daha da ileri giderek binaların haricî şekillerinde bile aramışlardır. Hanefîlerce meşhur ve muteber el-Hidaye'de şöyle denir: *"...Evlerine tefrik edici alâmetler de koymak gerekir, ta ki, dilenciler gelip, yanlışlıkla kapılarında durup mağfiret duasında bulunmasınlar."*

56- Ziyy: Kıyafet, dış görünüş, Zünnar: Papazların bellerine bağladıkları kuşağın adı.

BİRİNCİ FASIL
GİYİM VE KIYAFET

❑ SARIKLAR

5233 ١ — عن محمد بن رُكَانَة عن أبيه رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ : فَرْقُ مَا بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْمُشْرِكِينَ الْعَمَائِمُ عَلَى الْقَلاَنِسِ] . أخرجه أبو داود والترمذي.

1. (5233)- *Muhammed İbnu Rükane,* babası (radıyallahu anh)'tan anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bizimle müşrikler arasındaki fark, kalansuveler üzerindeki sarıklardır." [Ebu Davud, Libas 24, (4078); Tirmizî, Libas 47, (1785).]

AÇIKLAMA:

1- *Amâim, imamenin* cem'idir, *amame* diye de okuyan olmuşsa da, doğrusu imame şeklinde okumaktır.

2- Hadis Müslümanlarla müşrikler arasında bariz farkın baş kıyafetinde bulunmasını ifade etmektedir. Baş kıyafetinin İslamî şekli kalansuve üzerine sarıktır. Kalansuve fes, takke nevinden başı örten serpuştur. Bazı alimler, kalansuveyi müşriklerin de giydiğine, buna sarık ilavesinin İslamî kıyafet olduğuna işaret ederler.

Şarihler, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, sarığın altına kalansuve giydiğini, kalansuve olmadan da tek başına sarığı başına koyduğunu, ama sarıksız kalansuve giydiğinin hiç görülmediğini; bu durumun da, kalansuvenin tek başına olması halinde müşriklere mahsus bir kıya-fet olduğunun tescili bulunduğunu kaydederler. Kalansuve için *"fes"*dir, *"takke"*dir, *"külah"*dır, *"şapka"*dır diye tek bir şeyle ifade etmek muvafık düşmemektedir. "Sarık konulmasına mani olmayan bir serpuş" diye tarif etmek daha uygun gözükmektedir.

5234 ٢– عن أبي المُلَيْح عن أبيه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اعْتَمُّوا تَزْدَادُوا حِلْماً؛ قَالَ: وَقَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْه: الْعَمَائِمُ تِيجَانُ الْعَرَبِ]. أخرجه أبو داود.

2.(5234)- *Ebu'l-Müleyh* babası (radıyallahu anh)'tan anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Sarık sarın da ilminiz ziyadeleşsin!" buyurdular. Ravi devamla der ki: "Hz. Ali (radıyallahu anh) da: "Sarıklar Arapların taçlarıdır" buyurdular."

[NOT: Hadis, Teysir'de Ebu Davud'a nisbet edilmiş ise de, onda mevcut değildir. Camiu's-Sağir'de mevcuttur (1, 555).]

AÇIKLAMA:

1- Sarığın insandaki hilmi (hoşgörülü ve sabırlı olma halini) artırması meselesinde *Münavi* şu açıklamayı sunar: "Sarıkla hilminiz artar, göğsünüz genişler. Çünkü kıyafetin güzelleşmesi kişiyi vakar ve ihtişama sevkeder, hafifliği, seviyesizliği ve düşük davranışları terke zorlar. Sünnette sarık sarıldığı zaman, sarığın bir ucunun omuz arasında serbest bırakılması irşad buyrulmuştur, bu müsneddir."

2- Sarığın taç olarak ifadesi, yine Münavi'ye göre, onda izzet, cemal, heybet ve vakar bulunması sebebiyledir. Nitekim krallar da taçlarıyla başkalarından ayrılmaktadırlar. Sarıksız olan diğer kalansuveler ise acemler ve hafifmeşreb insanlara aittir ve onları tefrik eden taçları durumundadır.

Bir başka hadiste: *"Sarıklar Arapların taçlarıdır. Onu bıraktıkları vakit izzetlerini de bırakırlar"* denmektedir. *Deylemî*'nin bir rivayetinde sarığın terkedilip kalansuvenin alınması kıyamet alâmeti olarak ifade edilmiştir.

5235 ٣– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذَا اعْتَمَّ سَدَلَ عِمَامَتَهُ بَيْنَ كَتِفَيْهِ]. أخرجه الترمذي.

3. (5235)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* başına sarık sardığı zaman, ucunu iki omuzu arasından sarkıtırdı." [Tirmizî, Libas 12, (1736).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet sarığın nasıl olacağı hususunda bir fikir vermektedir.

Buna göre sarık sarılınca bir ucunun iki omuz arasında sarkıtılması mendub olmaktadır. Bununla ilgili birçok rivayet gelmiştir. Bazısında sarkacak kısmın dört parmak uzunluğunda olacağı tasrih edilir. Çok zayıf bir rivayette, Resulullah'ın taşraya vali tayin ederken, göndereceği kimselere sarık sardığı, sarığın ucunu kulağı hizasına inecek kadar sağ omuzundan sarkıttığı ifade edilir. *Abdullah İbnu Zübeyr*'in sarığın ucundan bir zira'lık bır kısmı sarkıttığı rivayet edildiği gibi, bir karış ve hatta daha az bir kısmı sarkıttığı da rivayet edilmiştir. es-Sübülu's-Selam'da: "Sarığın adabı onun sarkan kısmını kısa tutmaktır, aşırı gitmemektir" denir. Nevevî de: "Sarığın sarkıtılan kısmında ifrat etmek, tıpkı elbiseyi fazla uzatmak gibidir, kibirlenenlere haram, başkalarına da mekruhtur" demiştir.

Muhakkikler, *Resulullah*'ın sarığının boyu hakkında rivayete rastlamadıklarını belirtirler.

5236 ٤ – وعن عبدالرّحمن بن عوف رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [عَمَّمَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ بِعِمَامَةٍ فَسَدَلَهَا مِنْ بَيْنِ يَدَيَّ وَمِنْ خَلْفِي أَصَابِعَ]. أخرجه أبو داود.

4. (5236)- *Abdurrahman İbnu Avf* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana bir sarık sardı, onu önümden ve arkamdan birkaç parmak sarkıttı." [Ebu Davud, Libas 24, (4079).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, sarığın bir ucunun göğüs istikamtinde sarkıtıldığı, diğer ucunun ise arka tarafında sarkıtıldığı ifade edilmektedir. Rivayet zayıf olmaktan başka, kendisinden kuvvetli olan rivayetlere de muhalefet etmektedir. Zira diğer rivayetlerde sarığın önden sarkıtıldığı mevzubahis edilmemekte, hepsinde iki omuz arasından sarkıtıldığı belirtilmektedir. *İbnu Ömer, Nafi, Salim* ve *Kasım*'ın da hep omuzlarının arasından sarkıttıkları rivayetlerde gelmiştir. Bu sebeple çoğunluk sarığın önden değil, arkadan sarkıtılacağını söylemiştir.

5237 ٥ – وعن عمرو بن حُرَيْثٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ وَعَلَيْهِ عِمَامَةٌ سَوْدَاءُ، قَدْ أَرْخَى طَرَفَيْهَا بَيْنَ مَنْكِبَيْهِ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

5. (5237)- *Amr İbnu Hureys* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı gördüm, üzerinde siyah bir sarık vardı. İki ucu-

nu omuzunun arasından sarkıtmıştı." [Müslim, Hacc 453, (1359); Ebu Davud, Libas 24, (4077); Nesâî, Zinet 109, (8, 211).]

5238 ٦- وعن أبي كَبْشَةَ الأنماري قال: [كَانَتْ كِمَامُ أَصْحَابِ رَسُولِ الله ﷺ بُطْحاً، يَعْني لاَطِيَةً]. أخرجه الترمذي.

6. (5238)- *Ebu Kebşe el-Enmârî* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabının kalansuveleri geniş idi." [Tirmizî, Libas 40, (1783).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen *kimam* kelimesi iki ayrı tefsire tabi tutulmuştur. Birine göre kummenin cem'idir. Bu yuvarlak kalansuvenin adıdır, başı tam olarak örter. Bazıları küçük, dar kalansuve diye açıklamıştır. Bu durumda Ashab'ın, üzerine sarık sardıkları serpuşun külah gibi uzun olmayan takke gibi başlarına yapışık olduğu anlaşılmıştır. Ancak küm kelimesi ile ilgili bir başka yoruma göre, kalansuve geniştir ve yüksektir. Zira kim'in cem'idir.[57] Araplar kalansuveyi az giyerlerdi. Buth, geniş arazi manasına gelen batha'nın cem'idir. Hadis bu durumda kalansuvenin geniş olduğunu ifade etmelidir. Öyleyse, mezkur kalansuveler Rumî ve Hindî kalansuveler gibi dar olmayıp geniş olmalıdır, hatta genişliği (yüksekliği) bir karışa ulaşmalıdır. *Aliyyu'l-Kârî,* bir kısım Hanefî kitaplarında kalansuvenin bir karış kadar geniş tutulmasının müstehab olduğunun kayıtlı bulunduğunu zikreder. Şu halde Mevlevî külahlarının uzunluğu menşeini bu te'vilden almış olmalıdır. Ancak *İbnu Hacer el-Heytemî* yukarıda belirttiğimiz önceki görüşte cezmeder ve kimam'ın kim değil, kümmenin cem'i olduğunu söyler ve kalansuvelerin genişlemesini mezmum bid'alardan sayar. Kârî, bu ifadenin ifrata kaçan genişlik hakkında olabileceğini belirterek, sahabeden nakledilen zahiri, Heysemî'nin söylediğinin aksini te'yid ettiğini ilave eder.

Başta *Tirmizî*, ulemanın büyük çoğunluğu, hadisten ifarata kaçmayan genişliği anlamışlardır.

❑ KAMİS VE İZAR

5239 ١- عن أسْمَاءَ بِنْتِ يَزِيدَ بْنِ السَّكَنِ رَضِيَ الله عَنْها قال: [كَانَتْ يَدُ قَمِيصِ رَسُولِ الله ﷺ الى الرُّسْغِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

57- Kim, çiçek ve meyveyi örten kabuk manasına gelir. Bilahare bu kabuk açılır.

1. (5239)- *Esma Bintu Yezid İbnis-Seken* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gömleğinin kolu bileğe kadardı." [Tirmizî, Libas 28, (1765); Ebu Davud, Libas 3, (4027).]

AÇIKLAMA:

Kamis, beden üzerine giyilen, cilde temas eden çamaşırdır.

İzar ise peştemal gibi belden aşağıyı örten, bele bağlanmak suretiyle giyilen libasa denir.

Sadedinde olduğumuz hadis, yen uçlarının bileğe ulaşıp, bilekten öte taşmadığını göstermektedir. Bazı rivayetlerde kamisin boy itibariyle topukların yukarısında kaldığını görmekteyiz. Ancak yenlerin parmaklara kadar uzandığını te'yid eden rivayetler de var. Alimler, kamisin kolunun, parmakların yen ile bilek arasında olacak bir uzunlukta bulunmasının müstehab olacağı hükmünü çıkarırlar.

5240 ٢– وعن العَلاَءِ بن عبدالرّحمنِ عن أبيهِ قال: [سَأَلْتُ أَبَا سَعِيدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ الإزارِ. فَقَالَ: عَلَى الخَبِيرِ سَقَطْتَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أُزْرَةُ الْمُؤْمِنِ الى نِصْفِ السَّاقِ، وَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِ فِيمَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْكَعْبَيْنِ، وَمَا كَانَ أَسْفَلَ مِنْ ذلِكَ فَهُوَ فِي النَّارِ، وَمَنْ جَرَّ إزَارَهُ بَطَراً لَمْ يَنْظُرِ اللهُ إِلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ]. أخرجه مالك وأبو داود. ولم يقل أبو داود: يَوْمَ الْقِيَامَةِ.

2. (5240)- *Alâ İbn Abdirrahman* babasından naklediyor: "Ebu Said (radıyallahu anh)'e izar hakkında sordum. Dedi ki:

"Tam bilene düştün! Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle demişti:

"Mü'minin izarı bacağın yarısına kadar uzanmalıdır. Burası ile topuklar arasında olmasının da bir günahı yok. Ama topuktan aşağı inen kısım ateştedir. Kim de, gururla izarını (yerde) sürürse kıyamet günü Allah ona (rahmet) nazarı ile bakmaz." [Muvatta, Libas 12, (2, 914, 915); Ebu Davud, Libas 30, (4093); İbnu Mace, Libas 7, (3573).]

Ebu Davud'un rivayetinde *"kıyamet günü"* ibaresi mevcut değildir.

5241 ٣– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [مَا قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي الإزارِ فَهُوَ فِي الْقَمِيصِ]. أخرجه أبو داود.

3. (5241)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah

(aleyhissalâtu vesselâm) izar hakkında ne söylemişse o, kamis hakkında da muteberdir." [Ebu Davud, Libas 30, (4095).]

AÇIKLAMA:

Hadis, izarın boyu, yerde sürünmesi ile ilgili olarak Resulullah'ın beyan ettiği bütün hükümlerin kamis için de geçerli olduğunu belirtmektedir. Nitekim bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"İzarda, kamisde, sarıkta isbal (sarkıtma) vardır. Kim bu sarkıtılan kısımdan bir miktarını yerde kibirle sürüyecek olursa Allah kıyamet günü ona rahmet nazarında bulunmaz."*

❑ İZARIN SARKITILMASI

5242 ١ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَنْظُرُ اللهُ الَى مَنْ جَرَّ ثَوْبَهُ خُيَلاَءَ. قَالَ أبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: يَا رَسُولَ اللهِ، إنْ إزَارِى يَسْتَرْخِي إلاَّ أنْ أتَعَاهَدَهُ؟ فَقَالَ ﷺ: لَسْتَ مِمَّنْ يَفْعَلُه خُيَلاَءَ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

1. (5242)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Allah, elbisesini kibirle sürüyene bakmaz"* buyurmuştur. *Hz. Ebu Bekr* (radıyallahu anh):

"Ey Allah'ın Resulü! İzarım salık durumda, dikkat etmezsem sürünüyor" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Sen, bunu kibirle yapanlardan değilsin!" cevabını verdi." [Buhârî, Libas 5, 1, 2, Fezauli Ashab 5, Edeb 55; Müslim, Libas 45, (2085); Ebu Davud, Libas 28, (4085); Nesâî, Zinet 102, 105, (8, 206).]

AÇIKLAMA:

Hadis, izarın yerde kibirle sürünmesinin haram olduğunu beyan etmektedir. Ancak bu, kibir gurur gibi bir kasda makrun olmazsa haram değildir. Fakat yine de mekruhtur. İzarın erkeklerde topuklardan aşağı düşmemesi gerekir.

❑ KADIN İZARLARI

5243 ١ – عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ جَرَّ ثَوْبَهُ خُيَلاَءَ لَمْ يَنْظُرِ اللهُ إلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. فَـقَالَتْ أُمُّ سَلَمَةَ: كَيْفَ تَصْنَعُ النِّسَاءُ بِذُيُولِهِنَّ؟ قَالَ

يُرْخِينَ شِبْراً. قَالَتْ: إذَنْ تَنْكَشِفَ أقْدَامُهُنَّ. قَالَ: فَيُرْخِينَ ذِرَاعاً وَلاَ يَزِدْنَ عَلَيْهِ].

أخرجه أصحاب السنن، وهذا لفظ الترمذي. والنسائي.

1. (5243)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Kim elbisesini gururla yerde sürürse, kıyamet günü Allah ona (rahmet nazarıyla) bakmaz!" buyurmuştu. Ümmü Seleme atılarak:

"Öyleyse kadınlar zeyllerini ne yapacaklar?" diye sordu.

"Bir karış salarlar!" buyurdu. Ümmü Seleme:

"Bu taktirde ayakları açılır!" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Öyleyse bir zira' salsınlar bunu daha da artırmasınlar!" buyurdular." [Tirmizî, Libas 9, (1731); Nesâî, Zinet 106, (8, 209); Ebu Davud, Libas 40, (4119).]

AÇIKLAMA:

1- *Zeyl:* Her şeyin son kısmına denir. Kadın elbiselerinde yerde sürünen kısımdır.

2- Daha önce de geçtiği üzere şarihler erkek ve kadın kıyafetlerinin boyu hususunda iki durum beyan ederler: Erkekte normal uzunluk, baldırların ortasına kadar uzanmalıdır. Ancak topuklara kadar uzaması da caizdir.

Kadınlarda ise yerde sürünen kısım bir arşın olmalıdır, bu normal uzunluktur. Bir karışlık bir kısmın sürünmesi de caizdir.

❑ İHTİBA VE İŞTİMAL

5244 ١- عن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [رَأيْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ وَهُوَ مُحْتَبٍ بِشَمْلَةٍ قَدْ وَقَعَ هُدْبُهَا عَلَى قَدَمَيْهِ]. أخرجه أبو داود.

1. (5244)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı bir örtü ile ihtiba etmiş gördüm. Örtünün saçağı ayaklarının üzerine dökülmüştü." [Ebu Davud, Libas 23, (4075).]

AÇIKLAMA:

İhtiba, dizlerini dikip karnına çekmiş vaziyette kabalarının üzerine oturmaktır. Çömelmeye benzer ise de çömelme değil. Dilimizde çömelme

deyince kabaların üzerine oturma hatıra gelmez. Halbuki ihtiba ile ilgili lügatlerde gelen tarifler kabaların üzerine oturmaktan bahsederler. Azimabadi hadiste belirtilen oturuş tarzını şöyle tasvir eder: "Aleyhissalâtu vesselâm ihtiba şeklinde oturmuş, örtüsünü dizlerinin arkasına atmış, her bir eliyle örtünün birer ucundan tutmuştu; ta ki, bir şeye dayanır vaziyette olsun. Bu tarz (oturuş), bir şeye dayanmadıkları zaman başvurulan bir Arap âdeti idi."

Müteakip hadiste görüleceği üzere, üzerinde izar gibi tek parça giyecek taşıyan kimsenin ihtiba tarzında oturması yasaklanmıştır. Çünkü avret mahalli üzerinde o tek parça giyecekten bir şey yoktur, tesettür olmaz.

5245 ٢– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [نَهَىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ الصَّمَّاءِ وَالاحْتِبَاءِ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ]. أخرجه أصحاب السنن.

2. (5245)- Yine *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, sammâ sarınmasını ve tek bir giysi içerisinde ihtiba oturuşunu yasakladı." [Ebu Davud, Libas 25, (4081); Tirmizî, Edeb 20, (2768); Nesâî, Zinet 18, (8, 210);

AÇIKLAMA:

Sammâ, vücudun, el, kol çıkacak bir aralık bırakılmadan sarılmasıdır. Bu tarz bir giyinme yasaklanmıştır. Çünkü kişi gereğinde elini kullanamayacağı gibi, zarar ihtimali de vardır. Lügatçiler, sammâyı vücudun kollardan birini kaldıramayacak ve elin de çıkmasına imkan tanıyan bir delik olmayacak şekilde sarılması diye tarif etmişlerdir. *İbnu Kuteybe*, bu tarz bir giyinmeye sammâ denmesini "bütün menfezlerin kapanması sebebiyle hiçbir çatlağın bulunmadığı kayaya benzemesiyle" izah eder. Esasen sammâ sert kaya manasına gelir. Fukaha da: "Bu, kişinin bir kumaşla sarındıktan sonra bunun bir tarafını kaldırıp omuzlarına koyması ve fercini açık bırakmasıdır" diye tarif etmiştir.

Nevevî der ki: "Lügatçilerin açıkladığı tarza göre, sammâ mekruhtur. Ta ki, ihtiyaç halinde kişi elini çıkarmada karşılaşacağı zorluk sebebiyle zarara uğramasın. Fukahanın açıklama tarzına göre ise, avret yerinin açılmasına meydan vereceği için haramdır." Hadisin Buhârî tarafından kaydedilen veçhinde, fukahanın yorumunu te'yid eden Nebevi açıklama şöyledir: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَهَى عَنْ اشْتِمَالِ الصَّمَّاءِ وَأَنْ يَحْتَبِىَ الرَّجُلُ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ وَلَيْسَ عَلَى فَرْجِهِ مِنْهُ شَيْءٌ "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sammâ sarınma-

sından ve kişinin ferci üzerinde bir başka örtü almadan tek bir elbise ile ihtiba şeklinde almadan yasakladı."

5246 ٣- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ لِبْسَتَيْنِ: عَنِ اشْتِمَالِ الصَّمَّاءِ، وَهُوَ أَنْ يَجْعَلَ ثَوْبَهُ عَلَى عَاتِقِهِ فَيَبْدُو أَحَدُ شِقَّيْهِ، لَيْسَ عَلَيْهِ ثَوْبٌ آخَرُ، وَأَنْ يَشْتَمِلَ عَلَى يَدَيْهِ فِي الصَّلاَةِ؛ وَاللِّبْسَةُ الأُخْرَى احْتِبَاؤُهُ بِثَوْبِهِ وَهُوَ جَالِسٌ لَيْسَ عَلَى فَرْجِهِ مِنْهُ شَيْءٌ]. أخرجه الستة.

3. (5246)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, şu iki çeşit giyinmekten men etti: "Sammâ sarınması ki bu, üzerinde bir başka giysi olmadığı halde giysisini omuzuna koyup bir yarısını açık bırakması ve namazda iki elini de sarmasıdır. Diğer giyinme de, fercini örtecek kadar olmayan tek giysisi içinde ihtiba tarzında oturmasıdır." [Buhârî, Libas 20, 21, Büyû 62, 63, Salat 10, Mevakit 30, 31, Savm 67; Müslim, Büyû 2, (1511); Muvatta, Büyû 76, (2, 666); Ebu Davud, Libas 25, (4080); Tirmizî, Libas 24, (1758); Nesâî, Büyû 23, 25 (7, 259-260).]

AÇIKLAMA:

İhtiba oturuşu ve *sammâ* sarınmasının ne olduğu hususundaki tarifleri önceki iki rivayetin açıklamasında yaptık.

❑ KADIN BÜRGÜLERİ

5247 ١- عن أُمِّ سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: [لَمَّا نَزَلَ قَوْلُهُ تَعَالَى: يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلاَبِيبِهِنَّ. خَرَجْنَ نِسَاءُ الأَنْصَارِ كَأَنَّ عَلَى رُؤُسِهِنَّ الْغِرْبَانَ مِنَ الأَكْسِيَةِ]. أخرجه أبو داود.

1. (5247)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Cenab-ı Hakkın şu (mealdeki) kavl-i şerifleri indiği zaman, **"Ey peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve mü'minlerin hanımlarına söyle. Evlerinden çıktıklarında dış örtülerini üzerlerine alsınlar."**(Ahzab 59) Ensar kadınları başlarında (siyah) örtüden kargalar taşıyor oldukları halde dışarı çıkarlardı." [Ebu Davud, Libas 32, (4101).]

AÇIKLAMA:

Burada başlarının kargaya teşbihi, örtülerinin siyah olması sebebiyledir.

5248 ٢– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [دَخَلَتْ أَسْمَاءُ بِنْتُ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه عَلَــى رَسُولِ اللهِ ﷺ وَعَلَيْهَا ثِيَابٌ رِقَاقٌ فَأَعْرَضَ عَنْهَا. وَقَالَ: يَا أَسْمَاءُ! إنَّ الْمَرْأَةَ إذَا بَلَغَتِ الْمَحِيــضَ لَمْ يَصْلُحْ أَنْ يُرَى مِنْهَا إلاَّ هــذَا وَهــذَا، وأَشَارَ الــى وَجْهِهِ وَكَفَّيْهِ]. أخرجه أبو داود.

2. (5248)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Esma Bintu Ebi Bekr (radıyallahu anhümâ), üzerinde ince bir elbise olduğu halde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın huzuruna girmişti. *Aleyhissalâtu vesselâm*, ondan yönünü ters istikamete çevirdi ve:

"Ey Esma! Kadın hayız yaşına girdi mi ondan sadece şunun ve şunun dışında hiçbir yerinin görünmesi caiz değildir!" dedi ve yüzü ile ellerini işaret etti." [Ebu Davud, Libas 34, (4104).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, fitneden emin olunduğu takdirde, büluğa ermiş yabancı kadının el ve yüzüne bakılmasının caiz olduğunu ifade eder. Nur suresinde geçen وَلاَ يُبْدِيــنَ زِيــنَتَهُنَّ الاَّ مَا ظَهَرَ مِنْهَا *"Zinetlerini de açmasınlar, ancak görünenler hariç"* ayeti de bu manaya delil kılınmıştır. Celaleyn Tefsiri'nde zinetten istisna edilen yerlerin eller ve yüz olduğu belirtilir. *Şafii* hazretleri, yabancı kadının yüz ve ellerine bakmanın fitne tehlikesi taşıdığı için haram olduğunu da söylemiştir. Buradaki istisnadan maksadın yüz ve eller olduğuna dair *İbnu Abbas*'tan da rivayet gelmiştir. *İbnu Abbas*'ın bir rivayetinde bu açıklama Resulullah'a aittir.

5249 ٣– وعن دِحيَةَ الْكَلْبِي رَضِيَ اللهُ عَنْه قــال: [أُتِيَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِقَبَاطِيَّ فَأَعْطَانِي قُبْطِيَّةً. وَقَالَ: اصْدَعْهَا صِدْعَيْنِ، فَاقْطَعْ إحْدَاهُمَا قَمِيــصاً، وَأَعْطِ الآخَــرَ امْرَأَتَكَ تَخْتَمِرُ بِهِ، وَلْتَجْعَلْ تَحْتَهُ ثَوْباً لاَ يَصِفُهَا]. أخرجه أبو داود.

« القَبــاطيُّ » ثـياب رقاق بيض بمصر، واحـدتها قبطية بضم القاف، وأمـا بكسر القاف فمنسوب الى القبط، الجيل المعروف.

و« الصَّدع » الشق: أي شقها نصفين، وكل واحد منهما صدع بكسر الصاد، وأما بالفتح فهو المصدر.

3. (5249)- *Dihye el-Kelbî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a (Mısır'dan), (beyaz renkli ve ince olan) kubâtî kumaşlar getirilmişti. Bana ondan bir kupon verdi ve:

"Bunu ikiye böl, bir parçayı kendine kamis yap, diğerini hanımına ver. Bununla kendine bürgü yapsın!" buyurdular. (Ayrılmak üzere Dıhye) geri dönünce:

"Hanımına söyle, bunun altına bir astar koysun da bedenini vasfetmesin!" buyurdular." [Ebu Davud, Libas 39, (4116).]

AÇIKLAMA:

Kubâtî, kıbtî kelimesinden gelir. Kıptî, Mısır'ın yerli halkına verilen isimdir. Kopt da denir. *Kubâtî*, Mısır'da koptlar tarafından imal edilip, hariç memleketlerde pazarlanan bir kumaş nevidi. Hadis bu kumaşın beyaz ve ince olduğunu, giyen kimsenin bedenini gösterdiğini belirtmektedir. Bu sebeple *Aleyhissalâtu vesselâm* bunu giyecek kimsenin alta, astar dediğimiz bir başka kumaş koymasını emreder. Bu emir iki ayrı mahzuru bertaraf etmeye matuf olabilir:

a) Kumaşın teni göstermesi,

b) Vücud hatlarını göstermesi. Dinimiz, vücud hatlarını gösterecek darlık ve incelikte olan elbiselerin giyilmesini tecviz etmemiştir.

5250 ٤– وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [كَانَتْ أُمُّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهَا لاَ تَضَعُ جِلْبَابَهَا عَنْهَا وَهِيَ فِي الْبَيْتِ طَلَباً لِلْفَضْلِ]. أخرجه رزين.

4. (5250)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ), evinde iken de cilbabesini (başörtüsünü) fazilet ümidiyle üzerinden hiç çıkarmazdı." [Rezin tahric etti.]

5251 ٥– وعن مالك: [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ أَمَةً كَانَتْ لِعَبْدِ اللّهِ بْنِ عُمَرَ رَآهَا عُمَرُ وَقَدْ تَهَيَّأَتْ بِهَيْئَةِ الْحَرَائِرِ فَأَنْكَرَ ذلِكَ عَلَيْهَا].

5. (5251)- *İmam Malik* rahimehullah'a ulaştığına göre, *Abdullah İbnu Ömer*'in bir cariyesi vardı. Hz. Ömer onu, hürlerin kıyafetine bürünmüş vaziyette görünce bu davranışını normal karşılamayıp müdahale etti. [Kızı Hafsa'nın yanına girip:

"Oğlan kardeşinin cariyesini halkın içine karışmış görmedin mi, hür-

lerin kıyafetine bürünmüş değil mi?" dedi ve *Hz. Ömer* bu hali hoş karşılamadı.]" [Muvatta, İsti'zan 44, (2, (981).]

AÇIKLAMA:

Kılık kıyafet, kişinin içtimâî statüsünü de tayin eden bir faktördür. İslam dini, herkesin kendine uygun kıyafeti taşımasını esas kabul etmiştir. Erkek kadına, kadın erkeğe kıyafette benzememelidir. Kölenin hür olana benzemesini de uygun görmez. Hz. Ömer, köle-hür ayırımının kıyafette korunması taraftarıdır."

❑ AYAKKABI GİYİNME

5252 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا انْتَعَلَ أحَدُكُمْ فَلْيَبْدَأْ بِالْيُمنى، وَإذَا خَلَعَ فَلْيَبْدَأْ بِالشِّمَالِ].

1. (5252)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Biriniz ayakkabı giyince sağdan başlasın, çıkarırken de soldan başlasın [ya ikisini birlikte giysin, ya ikisini birlikte çıkarsın.]" [Müslim, Libas 67, (2097).]

5253 ٢ – وفي رواية: [لاَ يَمْشِي أحَدُكُمْ في نَعْلٍ وَاحِدَةٍ لِيُحْفِهِمَا جَمِيعاً أوْ لِيَنْعِلْهُمَا جَمِيعاً]. أخرجه الأول مسلم، والثانية الستة.

2. (5253)- Bir rivayette de: *"Sakın kimse tek ayakkabı ile yürümesin, ya ikisini de çıkarsın, yahut ikisini de giyinsin"* buyrulmuştur. [Buharî, Libas 39 Müslim, Libas 68, (2097); Muvatta, Libas 14, 15, (2, 916); Ebu Davud, Libas 44, (4139); Tirmizî, Libas 37, (1780).]

5254 ٣ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها، قالت: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُعْجِبُهُ التَّيَمُّنُ في تَنَعُّلِهِ أوْ تَرَجُّلِهِ وفي طُهُورِهِ وفي شَأْنِهِ كُلِّهِ]. أخرجه الخمسة.

«التَّرَجُّل» تسريح الشعر وغسله.

3. (5254)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ayakkabı giymede, başını taramada, temizlikte ve bütün işlerinde sağdan başlamayı severdi." [Buhârî, Salat 47, Vüdu 31, Et'ime 5, Libas

38, 77; Müslim, Taharet 67, (268); Ebu Davud, Libas 44, (4140); Tirmizî, Salat 428, (608); Nesâî, Taharet 90, (1, 78).]

5255 ٤ – وعن أبي هريرة وأنس رضي الله عنهما قالا: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ : أَنْ يَنْتَعِلَ الرَّجُلُ قَائِماً]. أخرجه الترمذي وأخرجه أبو داود عن جابر.

4. (5255)- *Hz. Ebu Hureyre* ve *Hz. Enes* (radıyallahu anhümâ) anlatıyorlar: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kişinin ayakta giyinmesini yasakladı." [Tirmizî, Libas 35, (1776, 1777). Bu hadisi Ebu Davud Hz. Cabir (radıyallahu anh)'dan rivayet etti: Libas 44, (4135).]

AÇIKLAMA:

Ayakkabının ayakta giyilmesinin yasaklanış sebebiyle ilgili olarak *Hattâbî* şu açıklamayı yapar: "Resulullah bunu yasaklamıştır. Çünkü ayakkabıyı oturarak giymek kişiye daha kolay ve daha rahattır. Ayrıca ayakta giyinmesi, adamın başaşağı olmasında da bir sebeptir. Bu sebeple oturmayı ve elini de kullanarak sıkıntıya düşmeden giyinmeyi emretti."

5256 ٥ – وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [مِنَ السُّنَّةِ إِذَا جَلَسَ الرَّجُلُ أَنْ يَخْلَعَ نَعْلَيْهِ فَيَضَعَهُمَا بِجَنْبِهِ]. أخرجه أبو داود.

5. (5256)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) diyor ki: "Kişi oturduğu zaman, ayakkabılarını çıkarıp (sol) yanına koyması sünnettir." [Ebu Davud, Libas 44, (4138), Salat 89, (648).]

AÇIKLAMA:

Şarihler, bu hadisi açıklama sadedinde şu bilgiyi sunarlar: "Ayakkabının oturulacağı zaman çıkarılması sünnettir. Ebu Davud'un namazla ilgili bölümünde gelen rivayette, çıkarılan ayakkabının sol tarafa konması emredilir. Kâri'nin yorumuna göre sağa konmayış, sağın bereketi sebebiyledir. Öne konmayış da kıbleye hürmetendir. Çalınma endişesiyle de arkaya konulmaması uygundur."

Hadis, sergisiz olan *Resulullah* devrinin mescit şartlarını aksettirir. Günümüzde, mescide ayakkabıyla girmek mevzubahis olamaz. Ayrıca ayakkabılıklar varken halıların üzerine ayakkabı taşımak da tecviz edilemez. Hırsızlık endişesi galebe çalan kimselere, hadiste ayakkabıyı beraberinde götürme ruhsatı vardır. Ancak bunu naylon torbalarda yapmak

gerekir. Hadisleri anlarken veya tatbik ederken, *Aleyhissalâtu vesselâm* devrinin içtimâî ve teknik şartlarını gözönüne almak, muhataplarıyla ilgili değişken unsurlara dikkat etmek gerekir.

5257 ٦- وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ فِي غَزْوَةٍ غَزَوْنَاهَا: اِسْتَكْثِرُوا مِنَ النِّعَالِ فإنَّ الرَّجُلَ لاَ يَزَالُ رَاكِباً مَا انْتَعَلَ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

6. (5257)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, katıldığımız bir gazvede buyurdular ki:

"Ayakkabıları çoğaltın. Çünkü kişi ayakkabı giydiği müddetçe binmeye devam eder." [Müslim, Libas 66, (2096); Ebu Davud, Libas 44, (4133).]

AÇIKLAMA:

Hadiste, sefer sırasında ayakkabı giymeye teşvik var. Ayakkabı giymekle biniyor olmanın manası, "ayakkabılı kimsenin ayakları binen kimsenin ayakları gibi bir kısım zararlardan ve meşakkatlerden selamette kalır" demektir.

5258 ٧- وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [رَأَيْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَلْبَسُ النِّعَالَ السِّبْتِيَّةَ، وَهِيَ الَّتِي لَيْسَ عَلَيْهَا شَعَرٌ، وَيَتَوَضَّأُ فِيهَا، وَأَنَا أُحِبُّ أَنْ أَلْبَسَهَا]. أخرجه النّسائى.

« السِّبْتِيَّةُ » جلود بقر مدبوغة بالقرظ قد سبت عنها شعرها: أى حلق.

7. (5258)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı sebtiyye ayakkabısı giyerken gördüm. Sebtiyye ayakkabısı, üzerinde hiç tüy bulunmayan ayakkabıdır. *Aleyhissalâtu vesselâm* bu ayakkabı içinde abdest alıyordu. Ben bu ayakkabıyı giymeyi severim." [Nesâî, Taharet 95, (1, 80), Zinet 67, (7, 186).]

AÇIKLAMA:

1- *Sebtiyye:* Debbağlanmış sığır derisi demektir. Üzerindeki bütün kıllar, debbağlanma sırasında yolunmuştur. Sebt kelimesi yolunmayı ifade eder. Yumuşama manası da bulunduğundan, ismin bu manadan geldiği de söylenmiştir.

2- Hadis, Ashab'ın zevklerini bile sünnete göre ayarladığına güzel bir örnektir.

5259 ٨- وعن أنسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [كَانَ لِنَعْلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ قِبَالاَنِ]. أخرجه الخمسة إلا مسلماً.

« قِبَالُ النّعلِ » زمامها، وهو السير الذي يكون بين الأصبع الوسطى والتي تليها.

8. (5259)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)*'ın ayakkabısında parmak arasına geçen atkısı vardı." [Buhârî, Libas 41, Ebu Davud, Libas 44, (4134); Tirmizî, Libas 33, (1773, 1774); Nesâî, Zinet 117, (8, 217).]

AÇIKLAMA:

Burada *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ayakkabısı hakkında bilgi verilmektedir. Yapılan tarife göre, ayakkabısında parmak aralarından geçen bir atkı mevcuttur. Kıbal, bu parmak atkısına denmektedir. Sırımdan olan bu atkı, orta parmakla onu takip eden parmak arasına girmelidir. *Aliyyu'l-Kârî'nin el-Cezerî'*den nakline göre, "Resulullah'ın ayakkabısında iki sırım vardı. Birini başparmağı ile onu takip eden parmağın arasına geçirirdi, diğerini de orta parmakla onu takip eden parmağın arasına geçirirdi. Bu iki sırımın birleşme yeri ayağın üst yüzünün üzeri idi. Bu, ayakkabının şirak denen bağlama takımını teşkil ediyordu." Kıbal'ı, Cevherî şöyle açıklamıştır: "Ayakkabı atkısı: Ortaparmakla onu takibeden parmak arasında bulunan zimam (yular)dır."

5260 ٩- وعـن ابـن أبي مُلَيْكَةَ قَالَ: [قِيلَ لِعَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهـا. هَلْ تَلْبَسُ الْمَرْأَةُ النَّعْلَ؟ فَقَالَتْ: قَدْ لَعَنَ رَسُولُ اللهِ ﷺ الرَّجُلَةَ مِنَ النِّسَاءِ]. أخرجه أبو داود.

« الْمُتَـــرَجِّلَةُ » من النِّسَاءِ: هِيَ الّتي تشبّه بالرجال في هيئتهم وأحوالهم وأخلاقهم وأفعالهم.

9. (5260)- *İbnu Ebi Müleyke* anlatıyor: "Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye:

"Kadın (erkeğe mahsus) ayakkabı giyer mi?" diye sorulmuştu:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadınlardan erkekleşenlere lanet etti!" diye cevap verdi." [Ebu Davud, Libas 31, (4099).]

AÇIKLAMA:

1- Na'l kelimesi, nalın veya ayakkabı diye çevrilebilir. en-Nihaye'de "yürüme sırasında giyilen şey" diye açıklanmıştır. Şu halde bunu sadece

takunya diye anlamak hatalı ve eksik olur. Bu durumda hadisi "erkek ayakkabısı" diyerek kayıtlayarak anlamak gerekecektir.

2- Hadis, kadınların ayakkabıda dahi erkeklere benzememesi gereğini teşri buyurmaktadır. Recüle kelimesi reculün müennesidir. Erkekleşmiş, kılık kıyafetiyle, konuşma tarzıyla erkeğe benzemiş kadın demek olur.

5261 ١٠– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [لَعَنَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: اَلرَّجُلَ يَلْبَسُ لِبْسَةَ الْمَرْأةِ، وَالْمَرْأةَ تَلْبَسُ لِبْسَةَ الرَّجُلِ]. أخرجه أبو داود.

10. (5261)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadın elbisesini giyen erkeğe ve erkek elbisesini giyen kadına lanet etti." [Ebu Davud, Libas 31, (4098).]

AÇIKLAMA:

"Bu hadis, benzeşme meselesini önceki hadise nazaran daha umumi olarak ele almaktadır. Anlaşılacağı üzere, sadece ayakkabıda değil, kılık kıyafete giren her hususta cinsler birbirlerine benzememelidir. en-Nihaye'de, "kadınların rey ve ilimde erkeklere benzemelerinin mahmud olduğu"nu, bunun takdir edilecek bir meziyet olduğunu belirtir.

❑ ZİNETİN TERKİ

5262 ١– عن معاذ بن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ تَرَكَ الـلِّبَاسَ تَوَاضُعاً لله، وَهُوَ يَقْدِرُ عَلَيْهِ، دَعَاهُ اللّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلى رُؤُسِ الْخَلاَئِقِ حَتّى يُخَيِّرَهُ مِنْ أيِّ حُلَلِ الإيمَانِ شَاءَ يَلْبَسُهَا]. أخرجه الترمذي.

1. (5262)- *Muaz İbnu Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim muktedir olduğu halde tevazu maksadıyla (Allah için) (kıymetli) elbise giymeyi terkederse, Allah kıyamet günü, onu mahlukatın başları üstüne çağırır ve dilediği iman elbisesini giymekte onu muhayyer bırakır." [Tirmizî, Kıyamet 40, (2483).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste sadece "elbise" kelimesi geçmektedir. Ancak bundan maksad pahası yüksek olan kıymetli, süslü elbisedir. Ayrıca Teysiru'l-Vüsul'de eksik olduğu halde, Tirmizî'deki aslında لله *Allah için"* tabiri vardır.

Bu ziyade, hadis metninde olmasaydı bile takdiren var kabul edilecekti. Çünkü sırf "mütevazi" veya "zahid " desinler diye güzel elbise giymeyi terketmek zikredilen fazilete sebep olamaz.

2- Mahlukatın başları üstüne çağırılması, onun herkese gösterilip, ammenin huzurunda taltif ve tebcil edilmesi demektir.

Bir başka rivayette, *Resulullah*'ın şöyle söylediği de belirtilmiştir: مَنْ تَرَكَ لَبْسَ ثَوْبِ جمال وهو يقدر عليه... كَسَاهُ الله حُلَّةَ الكَرَامَة *"Kim almaya gücü yettiği halde güzellik elbisesini terkederse... Allah ona keramet elbisesini giydirir."*

Resulullah: "Allah, nimetini kulu üzerinde görmeyi sever" hadisleriyle herkesi geliriyle mütenasib giyinmeye teşvik etmiş, iyi ve kıymetli şeylerin giyilmesinin günah olmadığını belirtmiş ise de, sadedinde olduğumuz hadiste, Allah rızası için mütevazi giyinmenin faziletini de belirtmiş olmaktadır. Şu halde, bu hadis, mütevazi giyinmeye bir emir olmayıp, bir irşaddır.

5263 ٢ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ لَبِسَ ثَوْبَ شُهْرَةٍ أَلْبَسَهُ اللهُ ثَوْبَ مَذَلَّةٍ؛ وفي رواية: أَلْبَسَهُ اللهُ أَيَّاهُ يَوْمَ القِيَامَةِ ثُمَّ أَلْهَبَ فِيهِ النَّارَ].

أخرجه الرواية الأولى أبو داود، والثانية رزين.

« ثَوْبُ الشُّهْرَةِ » هو الذي إذا لبسه الإنسان افتضح به اشتهر بين الناس، والمراد به مالا يجوز للرجال لبسه شرعاً ولا عرفاً.

2. (5263)- *Hz. İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim şöhret elbisesi giyerse Allah ona zillet elbisesi giydirir."

Bir rivayette de şöyle denmiştir: *"...Kıyamet günü Allah ona onun aynısını giydirir, sonra içinde ateşi tutuşturur."* [Ebu Davud, Libas 5, (4029), 4030).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Ebu Davud'daki aslı ile Teysir'deki metin arasında, manaya tesir etmeyen bazı farklılıklar mevcuttur.

2- Şöhret elbisesi: *İbnu'l-Esir* bunu, "rengi, herkesin giydiği elbiselerin rengine muhalefetle dikkatleri kendine çeken elbisedir, sahibi böylece hasıl ettiği istiğrabla tekebbür eder" diye açıklar. Dikkat çekmek her zaman renk farklılığı ile olmaz. Giyilen elbisenin şekli, tarzı da dikkatle-

ri kendine çekebilir. Bir başka ifade ile, hadisin mutlak ifadesi gözönüne alınınca, bölgenin umumi ve mutad modasına ters düştüğü için şu veya bu yönüyle garabet arzederek dikkatleri üzerine çeken her çeşit elbise bu gruba girmeli ve yasak olmalıdır. Nitekim bu elbise "şeriate ve örfe uymayan kıyafet" diye de tarif edilmiştir.

Öyleyse İslam kıyafeti, sadece tesettürün sağlanmasıyla gerçekleşmez, başka esaslar da arar. İşte bunlardan biri dikkat çekici olmamaktır. Aksi takdirde, Allah kıyamet günü, kişinin işlediği suça muvafık bir ceza ile cezalandırıp onu zillete atacaktır. الجزاءُ مِنْ جنسِ العملِ

❑ SÜSLENME

5264 ١ – عن أبي الأحوص عن أبيه قال: [أَتَيْتُ النَّبِىَّ ﷺ وَعَلَيَّ ثَوْبٌ دُونٌ. فَقَالَ: أَلَكَ مَالٌ؟ قُلْتُ: نَعَمْ. قَالَ: مِنْ أَىِّ الْمَالِ؟ قُلْتُ مِنْ كُلِّ الْمَالِ قَدْ أَعْطَانِى اللّٰهُ تَعَــــالى. قَالَ: فَاذَا أَتَاكَ اللّٰهُ تَعَالى مَالاً فَلْيَرَ أَثَرُ نِعْمَةِ اللّٰهِ عَلَيْكَ وَكَرَامَتِهِ]. أخرجه النسائي.

1. (5264)- *Ebu'l-Ahvas* babasından naklen diyor ki: "Üzerimde adi bir elbise olduğu halde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına gelmiştim. Bana:

"Senin malın yok mu?" diye sordu.

"Evet var!" cevabıma:

"Hangi çeşit maldan?" sorusunu yöneltti.

"Her çeşit maldan Allah bana vermiştir [deve, sığır, davar, at, köle, hepsinden var]" demem üzerine:

"Öyleyse Allah Teala hazretleri sana bir mal verdiği vakit Allah'ın verdiği bu nimetin eseri ve fazileti senin üzerinde görülmelidir!" buyurdular." [Nesaî, Zinet 83, (8, 196).]

AÇIKLAMA:

Dinimiz, her ne kadar mütevazi bir hayat tavsiye ediyorsa da, tevazuda ileri gidip varlık içinde yokluk hayatı yaşamayı hoş görmez. Ayet-i kerime dünyadaki nasibin unutulmamasını emreder (Kasas 77). Hadiste de: اذَا اعْطَى اللّٰهُ احَدَكُمْ خيراً فَلْيبْدَأْ بِنفْسِه "Allah birinize bir mal verdi mi, onu önce kendine harcasın" buyurarak daha açık bir üslupla kişinin kendisi için makul ölçülerle harcaması gereğine dikkat çeker.

5265 ٢ – وعن محمّد بن يحيى بن حبّان قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَا عَلَى أَحَدِكُمْ إِنْ

وَجَدَ سَعَةً أَنْ يَتَّخِذَ ثَوْبَيْنِ لِيَوْمِ الْجُمُعَةِ غَيْرَ ثَوْبَيْ مِهْنَتِهِ]. أخرجه أبو داود.

« المهنة » الخدمة ومعاناة الأشغال.

2. (5265)- *Muhammed İbnu Yahya İbnu Hibban* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sizden biri bolluğa erince iş elbisesinden başka bir de cum'a elbisesi edinirse üzerine (bir vebal) yoktur." [Ebu Davud, Salat 219, (1078); İbnu Mace, İkametu's-Salat 82, (1095).]

AÇIKLAMA:

Rivayetin Ebu Davud'daki aslında, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu irşadı hutbe sırasında beyan ettiği belirtilir. Böylce cum'a ve bayramlarda giyilmek üzere hususi bir elbise bulundurmanın dinen reddedilen israf sayılmayacağı beyan edilmiş olmaktadır. Bu, hem cum'aya katılan insanların iş elbiselerinin neşredeceği nahoş kokulardan uzak tutulmasını sağlayarak mescidleri daha cazip, daha huzurlu kılar, hem de Müslümanların bayramı olan cum'aya tazim ifade eder.

Hadis, cum'a günü güzel ve temiz elbise giymenin ve hatta sırf cum'aya mahsus bir takım bulundurmanın müstehab olduğunu ifade eder.

5266 ٣– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [نَظَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الى صَاحِبٍ لَنَا يَرْعَىٰ ظَهْراً لَنَا وَعَلَيْهِ بُرْدَانِ قَدْ أَخْلَقَا. فَقَالَ: أَمَالَهُ غَيْرُ هٰذَيْنِ؟ قُلْتُ: بَلَىٰ لَهُ ثَوْبَانِ فِي الْعَيْبَةِ كَسَوْتُهُ إِيَّاهُمَا. فَقَالَ: ادْعُهُ، فَلْيَلْبَسْهُمَا، فَلَبِسَهُمَا. فَلَمَّا وَلَّىٰ؛ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَالَهُ؟ ضَرَبَ اللهُ عُنُقَهُ. أَلَيْسَ هٰذَا خَيْراً؟ فَسَمِعَهُ الرَّجُلُ فَقَالَ: فِي سَبِيلِ اللهِ يَا رَسُولَ اللهِ؟. فَقَالَ: فِي سَبِيلِ اللهِ. فَقُتِلَ الرَّجُلُ فِي سَبِيلِ اللهِ]. أخرجه مالك.

3. (5266)- Hz. Cabir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bize binek hayvanlarımızı güden bir adamımızı gördü. Üzerinde eskimiş (çizgili) iki parçalı giysi vardı.

"Onun bu eskilerden başka giyeceği yok mu?" buyurdular. Evet var dedim. Çamaşır torbasında iki giysisi daha var, ben onları giydirmiştim."

"Öyleyse çağır onu da, bunları giysin!" emrettiler. (Çağırdım, emr-i Nebeviyi söyledim, o da onları giyindi. Geri gitmek üzere dönünce, *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Nesi var (da bu yenileri giymiyor?) Allah boynunu vurasıca! Bu daha hoş değil mi?" buyurdular. Adam bu sözü işitti ve: "Allah yolunda mı (boynum vurulsun) ey Allah'ın Resulü?" dedi.

"Evet buyurdular, *Allah yolunda!"* Adam Allah yolunda öldürüldü. [Muvatta, Libas 1, (2, 910).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Muvatta'daki aslında mevzumuz açısından ehemmiyetli bir ziyade var. *Hz. Cabir* bu hadisenin bir sefer sırasında (Enmar Gazvesi'nde) cerayan ettiğini belirtir. Yani savaş sırasında bile olsa, çoban bile olsa eski-püskü pejmürde bir kıyafetten imkan nisbetinde kaçınılmalıdır. İslam uleması, nususun karinesine dayanarak kıyafetin insan ruhuna tesir edeceğini kabul etmiştir.

2- Hadiste geçen "Allah boynunu vurasıca!" tabiri, bir bedduadan ziyade memnuniyetsizliği ifade eden bir tabirdir. Dilimizde Allah hayrını veresice tabirini bu makamda kullanırız. Hadisin devamındaki inceliğin hatırına, dilimizdeki örfî karşılığını kullanmadık.

Hadisin devamı *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir mucizesiyle tamamlanmaktadır.

5267 ٤ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [نَهىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ: عَنْ هَاتَيْنِ اللِّبْسَتَيْنِ: الْمُرْتَفِعَةِ، وَالدُّونِ]. أخرجه رزين.

4. (5267)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhüma) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu iki kıyafeti yasakladı: Çok yüksek kıyafet, çok düşük kıyafet." [Rezin tahriç etmiştir.]

AÇIKLAMA:

Rivayet *Rezin İbnu Muaviye*'ye aittir. Ancak mütedavil kaynaklarda bulunamamıştır. Hadiste insan haysiyetine yakışmayacak derecede düşük bir kıyafetin yasaklanması yanında, kişiye kibir telkin edecek çok pahalı bir kıyafet de yasaklanmaktadır. Böylece, "Her işin hayırlısı vasat olanıdır" hadisi kıyafette de cari olmaktadır. Çok düşük kıyafet kişiyi ruhen sefilleştirip, insanî itibarını da haleldar edeceği gibi, yüksek bir kıyafet de israfa kaçmaktan öte, ruhta mezmum olan tekebbür hissini doğurabilecek, normal insanların uzaklaşmasına ve kişinin yalnızlaşmasına sebep olabilecektir.

İKİNCİ FASIL

ELBİSE ÇEŞİTLERİ

5268 ١- عن أمّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كـانَ أحَبُّ الثّيَابِ الى رَسُولِ اللهِ ﷺ : الْقَمِيصُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

1. (5268)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın en ziyade sevdiği elbise kamus idi." [Ebu Davud, Libas 3, (4025); Tirmizî, Libas 28, (1762, 1763).]

AÇIKLAMA:

1- Arapça'da vücudu örtmek üzere giyilen veya sarılan her şeye sevb denir. Sevb dikişli de olabilir, dikişsiz de. Dilimizdeki giysi kelimesi sevbin karşılığı olabilir. Kamis ise dikişli giysidir. Bunun baş ve kolların geçmesini sağlayan oyukları vardır. Şu halde, kamis, bedenin yukarı kısmını örten dikişli giysinin adıdır ki, gömlek demekteyiz.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), vücudu örtmede, rida ve izar gibi dikişsiz olup sargı ve atkı suretiyle vücudun örtülmesine bedel, dikişli olan kamisin giyilmesini tercih etmektedir. Rida belden yukarıyı atkı suretiyle izar da belden aşağıyı sarınma suretiyle örten giysilerin adıdır. Şu halde dikişli olan kamis, örtünme işini daha iyi, daha sağlam yapacağı için *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu daha çok sevmiş olmalıdır. *İzar* ve ridanın ayrıca bağlanarak bedene rabtedilmeye ihtiyacı vardır.

5269 ٢- وعن سُوَيْدِ بْنِ قَيْسٍ قالَ: [جَلَبْتُ أنَا ومَخْرَفَةُ الْعَبْدِىُّ بَزًّا مِنْ هَجَرَ، فَأتَيْنَا بِهِ مَكَّةَ، فَجَاءَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَسَاوَمَنَا سَرَاوِيلَ فَبِعْنَاهُ مِنْهُ فوزَنَ ثَمَنَهُ وَقالَ لِلّذِى يَزِنُ زِنْ وَأرْجِحْ]. أخرجه أصحاب السنن.

2. (5269)- *Süveyd İbnu Kays* anlatıyor: "Ben ve Mahrefetu'l-Abdî, Hacer'den bez alıp, Mekke'ye getirdik. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* [yanımıza] gelip bizimle bir şalvar pazarlık etti ve satın aldı. Fiyatını bize tartıp ödedi. Tartan kimseye de: *"Tart (ve ibreyi lehine) kaydır!"* emretti."
[Ebu Davud, Büyû 7, (3336); Tirmizî, Büyû 66, (1305); Nesaî, Büyû 54, (7, 284).]

AÇIKLAMA:

1- Hacer, Medine'ye yakın bir yer adıdır.

2- Alimler bu hadisten, tartma ve ölçme işinin ücretle olabileceği, bu hizmete mukabil ücret alınabileceği hükmünü çıkarmışlardır. Bundan hareketle taksim eden ve muhasebe işini yapanların da bu hizmetleri mukabili ücret alabileceği hükmüne varılmıştır. Sadece *Ahmed İbnu Hanbel* ile *Said İbnu Müseyyeb* rahimehümallah'ın taksim eden ve hesap yapanların (kassam ve hasib) ücret almalarını mekruh addettikleri rivayet edilmiştir.

3- *Resulullah*'ın hitabında, fiyatın tartılma (ve bozdurulma) ameliyesinin müşteriye terettüp ettiği hükmü çıkarılmıştır. Sözgelimi bu iş bir külfet, bir ücret mukabili yapılacaksa bu külfet ve ücret müşteriye aittir, satıcıya değil. Günümüzdeki tatbikat buna uymuyor denebilir. Müşteri bütün para verir, bozma veya bozdurma zahmetine satan katlanır. Paranın tartılması günümüzde mevzubahis değildir. Resulullah devrinde madrub dediğimiz dökme para mevcut değildi. Altın ve gümüş tartılarak ödeme yapılırdı. Şimdilerde dövizden bozdurarak ödeme mevzubahis olabilir.

Alimler, bu hadisten hareketle, satın alınan eşyaya terettüp eden tartma bölme gibi ameliyenin külfet ve ücretinin de satıcıya ait olacağına hükmetmişlerdir.

5270 ٣- وعن المِسْوَرِ بنِ مَخْرَمَةَ قالَ: [قَسَمَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ أَقْبِيَةً فَلَمْ يُعْطِ مَخْرَمَةَ مِنْهَا شَيْئاً. فَقَالَ: يَا بُنَيَّ انْطَلِقْ بِنَا الَى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ، فَانْطَلَقْتُ مَعَهُ. فَقَالَ: ادْخُلْ، فَادْعُهُ لِي. فَدَعَوْتُهُ، فَخَرَجَ وَعَلَيْهِ قَبَاءٌ مِنْهَا. فَقَالَ: خَبَأْنَا هذَا لَكَ ثُمَّ نَظَرَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ الَى أَبِي، فَقَالَ: رَضِيَ مَخْرَمَةُ]. أخرجه الخمسة.

3. (5270)- *Misver İbnu Mahreme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (ashabına) bir kısım kaftanlar taksim etti, fakat (babam) Mahreme'ye hiçbir şey vermedi. Bunun üzerine babam:

"Haydi Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gidelim!" dedi ve beraber gittik. Bana: "Gir de Aleyhissalâtu vesselâm'ı bana çağır!" dedi. Ben de çağırdım. Resulullah üzerinde dağıttığı kaftanlardan biri olduğu halde dışarı çıktı ve "Bunu senin için sakladık!" buyurdu. Sonra Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* babama baktı ve: "Mahreme razı oldu!" buyurdu." [Buharî, Farzu'l-Humus 11, Libas 12; Müslim, Zekat 129, (1058), Ebu Davud, Libas 4, (4028); Tirmizî, Edeb 53, (2819); Nesâî, Zinet 100, (7, 205).]

5271 ٤ – وعن أنسٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [كَانَ أَحَبُّ الثِّيَابِ الَى رَسُولِ اللّهِ ﷺ أَنْ نَلْبِسَهُ الْحِبَرَةَ]. أخرجه الخمسة.

«الْحِبَرَةُ» واحدة الْحِبَرُ، وهي البرود الْمُوشِيَةُ الْمَنْقُوشَةُ.

4. (5271)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* en çok, hıbere (denen Yemen'de mamul, çubuklu) kumaştan giyinmemizi severdi." [Buhârî, Libas 18; Müslim Libas 32, (2079); Ebu Davud, Libas 15, (4060); Tirmizî, Libas 45, (1788); Nesaî, Zinet 95, (8, 203).]

5272 ٥ – وعن أبي زميل قال: حَدَّثَنَا ابنِ عبّاسٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [لَمَّا خَرَجَتِ الْحَرُورِيَّةُ أَتَيْتُ عَلِيّاً رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ. فَقَالَ: ائْتِ هٰؤُلاَءِ الْقَوْمِ، فَلَبِسْتُ أَحْسَنَ مَا يَكُونُ مِنْ حُلَلِ الْيَمَنِ، قَالَ أَبُو زُمَيْلٍ: وَكَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَجُلاً جَمِيلاً جَهِيراً. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: فَأَتَيْتُهُمْ فَقَالُوا: مَرْحَباً بِكَ يَا ابْنَ عَبَّاسٍ، مَا هذِهِ الْحُلَّةُ؟ قُلْتُ: مَا تَعِيبُونَ عَلَيَّ؟ لَقَدْ رَأَيْتُ عَلَى رَسُولِ اللّهِ ﷺ أَحْسَنَ مَا يَكُونُ مِنَ الْحُلَلِ]. أخرجه أبو داود.

5.(5272)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Harûriyye (denen Hariciler) çıktığı zaman Hz. Ali (radıyallahu anh)'nin yanına geldim. Bana:

"Şu adamlara bir uğra!" dedi. Ben de mevcut Yemen hullelerinin en güzelini giydim."

Ebu Zümeyl der k: "İbnu Abbas yakışıklı ve gür sesli biriydi." İbnu Abbas der ki:

"Harurîlerin yanına vardım. Bana:

"Hoş geldin ey İbnu Abbas! Bu takımın da ne?" dediler. Ben:

"Beni ayıplıyor musunuz? Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*

üzerinde mümkün olan en güzel elbiseyi gördüm!" dedim." [Ebu Davud Libas 8, (4037).]

5273 ٦ – وعن عبدُ الواحدِ بنِ أيْمَنَ عنْ أبيه قال: [دَخَلْتُ على عَائِشَةَ رَضيَ اللهُ عَنْهَا وَعَلَيْهَا دِرْعٌ قِطْرِيٌّ ثَمَنُ خَمْسَةِ دَرَاهِمَ فقَالَتْ: ارْفَعْ بَصرَكَ الى جَارِيَتِي فإنَّهَا تَزْهَى أنْ تَلْبَسَهُ في الْبَيْتِ، وَقَدْ كَانَ لِي مِنْهَا دِرْعٌ على عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَمَا كَانَتِ امْرَأةٌ تُقَيَّنُ بِالْمَدِينَةِ إلاَّ أتَتْ اليَّ تَسْتَعِيرُهُ]. أخرجه البخاري.

« الدُّرُوعُ الْقِطْرِيَّةُ » دروع حمر لها أعلام فيها بعض الخشونة، وقيل هى حلل جياد تحمل من قبل البحرين.

و« تَزَهَى » أى تتكبر.

و« تُقَيَّنُ » أى تزين للدخول على زوجها.

6. (5273)- *Abdülvahid İbnu Eymen* babasından anlatıyor: "Hz. Aişe'nin yanına girdim. Üzerinde kalın Yemen bezinden yapılmış fiyatı beş dirhem olan bir elbise bulunuyordu. Hz Aişe:

"Gözünü cariyeme kaldır da ona bir bak! Zira o şimdi benim giydiğim şu elbiseyi evin içinde giymekten arlanır. Halbuki, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında benim o (kaba kumaş)tan bir elbisem vardı. Medine'de zifaf için süslenen her kadın gelip o elbiyi benden iareten alırdı." [Buhârî, Hibe 34.]

AÇIKLAMA:

Kıtrî: Bahreyn'deki Katar karyesine mensup demektir. Şu halde dır'un kıtrî, orada imal edilen bir kumaştır. Lütgatçiler bunun çizgili sert kaba bir kumaş olduğunu söylerler. Dır' (cem'i: durû) kadınların giydiği kamis (gömlek)dir. Zırh kelimesi bundan gelir.

Şu halde *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ), Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan sonra kavuştuğu fevkalade bolluğa rağmen zahidane bir hayatı tercih etmiş, ince, narin, kumaşlar varken kaba ve sert olan düşük kumaşlarla iktifa etmiştir. Kumaşın kalitesinin düşüklüğünü ifade için cariyelerin bile giymekten ar duyacaklarını söylemektedir.

Hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında Arap cemiye-

tinde, evlenecek olan kadınların gelinlik elbise iare ettiklerini ve dolayısıyla bunun caiz olduğunu da belirtmektedir.

5274 ٧– وعن الْمُغيرةَ بن شُعْبَة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [وَضّأْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ وَعَلَيْهِ جُبَّةٌ مِنْ صُوفٍ شَامِيَّةٌ ضَيِّقَةُ الْكُمَّيْنِ، فَذَهَبَ يُخْرِجُ يَدَهُ مِنْهَا، فَضَاقَتْ عَلَيْهِ، فَأَخْرَجَهَا مِنْ تَحْتِ بَدَنِهِ فَغَسَلَهُمَا]. أخرجه الترمذي.

7. (5274)- *Muğîre İbnu Şu'be* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a üzerinde yünden Şamî bir cübbe olduğu halde abdest suyunu döktüm. Cübbenin yenleri dar idi. Elini çıkar(ıp cübbenin yenlerini çemre)mek istedi. Fakat kol dar gelince, (cübbeyi omuzuna atarak) ellerini bedeninin altından çıkardı ve yıkadı." [Tirmizî, Libas 30, (1768, 1769).]

AÇIKLAMA:

Resulullah bu *Şamî* (bazı rivayetlerde Rumî) cübbeyi Tebük Seferi sırasında giymiştir. Giyme sırasında temizliğini tahkik etmediği için küffardan satın alınan elbisenin pisliği belli olmadıkça temiz addedileceği hükmü çıkarılmıştır.

ÜÇÜNCÜ FASIL

ELBİSELERİN RENKLERİ

❑ BEYAZ

5275 ١ – عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : الْبَسُوا مِنْ ثِيَابِكُمُ الْبَيَاضَ، فإنَّهَا مِنْ خَيْرِ ثِيَابِكُمْ، وَكَفِّنُوا فِيهَا مَوْتَاكُمْ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

1. (5275)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Elbiselerden beyaz olanları giyin. Çünkü onlar en hayırlı giyeceklerinizdir. Ölülerinizi de beyazla kefenleyin." [Tirmizî, Cenaiz 18, (994); Ebu Davud, Tıbb 14, (3878).]

❑ KIRMIZI

5276 ١ – عن هلال بن عامر عن أبيه قال: [رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ بِمِنًى يَخْطُبُ، وَعَلَيْهِ بُرْدٌ أَحْمَرُ، وَهُوَ عَلَى بَغْلَتِهِ، وَعَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَمَامَهُ يُعَبِّرُ عَنْهُ]. أخرجه أبو داود.

2. (5276)- *Hilal İbnu Amir* babasından naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı Mina'da halka hitap ederken gördüm. Sırtında kırmızı bir bürde vardı ve katırının üzerinde idi. Hz. Ali (radıyallahu anh) de önüne durmuş, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın söylediklerini tekrarlıyordu." [Ebu Davud, Libas 21, (4073).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kırmızı renkli elbise giydiğine delalet etmektedir. Erkeklerin kırmızı giymesini hoş karşılamadığını ifade eden rivayetler de var. Bu sebeple renk hususunda

mezhepler ihtilaf etmiştir. Rivayetlerin değerlendirilmesi, kırmızı renk için Hanefîleri "mekruh" demeye sevkederken, Şafiî, Malikî gibi bazılarını da "mübah" demeye sevketmiştir. Bu meseledeki ihtilafın teferruatına inmeyi, her iki tarafın delillerini mütalaalarını burada kaydetmeyi gereksiz görüyoruz. Zaten bir kısmı müteakiben kaydedilecek. Şu halde sadedinde olduğumuz hadis, "kırmızı renk erkekler için mübahtır" diyenlerin delillerinden birini teşkil etmektedir.

5277 ٢– وعن البراء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مَرْبُوعاً، وَقَدْ رَأَيْتُهُ فِي حُلَّةٍ حَمْرَاءَ مَا رَأَيْتُ شَيْئاً أَحْسَنَ مِنْهُ قَطُّ]. أخرجه الخمسة.

2. (5277)- *Hz. Bera* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* orta boylu idi. Ben onu kızıl bir hulle içerisinde gördüm. Ben *Aleyhissalâtu vesselâm*'dan daha güzel bir şeyi hiç görmedim." [Buhârî, Libas 35; Menakıb 23; Müslim, Fezail 91, (2337); Ebu Davud, Libas 21, (4072); Tirmizî, Libas 4, (1724); Nesâî, Zinet 94, (8, 203).]

5278 ٣– وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [مَرَّ رَجُلٌ وَعَلَيْهِ ثَوْبَانِ أَحْمَرَانِ، فَسَلَّمَ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

3. (5278)- *İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Üzerinde kırmızı renkli iki giyecek bulunan bir adam geldi ve Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a selam verdi. Ama *(aleyhissalâtu vesselâm)* adamın selamını almadı." [Ebu Davud, Libas 20, (4069); Tirmizî, Edeb 45, (2808).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisi, bir kısım alimler kırmızı renkli elbise giymenin erkeklere yasak olduğu istikametinde değerlendirmiştir.Resûlullah'ın selamı almayışı için bir başka sebep olabileceği söylenmişse de, o sebep belli değildir ve hadisin siyakı, selam almama hadisesinin adamın kırmızı giymiş olmasından ileri geldiğini müşirdir.

2- Hadisten çıkarılan diğer bir hükme göre, münker iş yapan kimseye, onu bu davranışından zecretmek (vazgeçirmek) için selamını almamak, selam vermemek caizdir. Yine denmiştir ki: "Bid'at ehline ve açıktan günah işleyene, tahkir olsun diye selam vermemek ve bu yolla onları davranışlarından zecretmek müstehabtır." Nitekim Tebük Seferi'ne mazeretsiz ve izinsiz katılmayanlardan Ka'b İbnu Malik'e vahiyle af gelinceye kadar Resulullah ne selam vermiş, ne de selamını almıştır.

5279 ٤– وعن امرأة من بنى أسد قالت: [كُنْتُ يوماً عِنْدَ زينبَ امرأةِ النّبيّ ﷺ ونَحْنُ نَصبغُ ثِيَاباً لَهَا بِمغْرَةٍ، فبينا نحنُ كـذلك إذْ طلَعَ عَلَيْنَا رسُولُ اللهِ ﷺ فلمَّا رأى المَغْرَةَ رجَعَ. فلمَّا رأَتْ زينبُ رضِيَ اللهُ عنهـا ذلكَ عَلِمَتْ أنَّهُ كَرِهَ ذلكَ. فَغَسلَتْ ثِيَابَهَا ووَارَتْ كُلَّ حُمْرَةٍ! فرَجَعَ؛ فاطَّلَعَ. فَلَمَّا لَمْ يرَ شيْئاً دخَلَ]. أخرجه أبو داود.

4. (5279)- *Benî Esed*'den bir kadın anlatıyor: "Bir gün, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerinden Zeyneb'in yanında idim ve kızıl toprakla onun elbiselerini boyuyorduk. Biz bu işle meşgulken Resulullah Aleyhissalâtu vesselâm çıkageldi. Ancak kızıl toprağı görünce geri döndü. Zeynep bu hali görünce, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın bunu mekruh addettiğini anladı ve derhal elbiselerini yıkadı ve bütün kırmızılığı örttü. Aleyhissalâtu vesselâm geri döndü ve aniden geldi. (Boyadan) hiçbir şey görmeyince içeri girdi." [Ebu Davud, Libas 20, (4071).]

5280 ٥– وعن عِمْران بن حُصَيْنٍ رضِيَ اللهُ عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ أرْكَبُ الأرْجُوَانَ، ولاَ ألْبسُ المُعَصْفَرَ، ولاَ القَمِيصَ المَكْفُوفَ بالْحَرِيرِ؛ ألاَ وَطِيبُ الرِّجَالِ رِيحٌ لاَ لَوْنَ لَهُ. ألاَ وَطِيبُ النِّسَاءِ لَوْنٌ لاَ رِيحَ لَهُ]. أخرجه أبو داود.

«الأرْجُوَانُ» صبغ أحمر شديد الحمرة.

5. (5280)- *İmran İbnu Husayn* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ben erguvan (koyu kızıl) renkli şeyin üzerine binmem. Ne sarıya boyanmışı ne de (eteğinin ucuna, yakasına, yenine) ipekli geçirilmiş gömleği giymem. Bilesiniz erkeğin sürünme maddesi kokuludur, renksizdir. Bilesiniz kadının sürünme maddesi renklidir kokusuzdur." [Ebu Davud, Libas, 11, (4048); Tirmizî, Edeb 30, (2789).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen "el-ercuvan"dan maksadın meyseretu'l-ercuvan olduğu belirtilir. *Meyseretu'l-ercuvan* ise, en-Nihaye'nin açıklamasına göre, kırmızı ipekten ve atlastan yapılan yumuşak küçük bir minderdir. İçerisine pamuk veya yün doldurulmuştur. Deve vs. bineklerde semerin üzerine konulur. Hayvana binen kimse bunun üzerine oturur. Hadiste Aleyhissalâtu vesselâm bu evsafta minderlerin konduğu hayvana binmeyeceğini ifade etmektedir.

Şarihler bu Nebevi yasağın israf sebebiyle konduğunu, bunun bir erkek giysisi olmadığını belirtirler.

2- Bu hadis, Müslim'de *Hz. Esma*'dan gelen ve Hz. Peygamber'in cübbesinin iki oyuğunun (yenler ve yaka) ipek şeritle kaplı olduğunu belirten rivayete muhalif gözükmekte ise de, el-Kâdî, burada muaraza olmadığını, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın ipekle şeritlenmiş cübbeyi giymiş olsa bile aşırı bir süslenme ve tereffüh bulunduğu için ipekle şeritlenmiş gömleği giymediğini belirtir. Aliyu'l-Kârî aradaki tearuzu te'lif sadedinde der ki: "Buradaki şeridin eni ruhsat verilen dört parmaklık miktardan fazla olabilir veya biri vera ve takvaya hamledilir, diğeri de ruhsata." Yasak ifade eden beyanın, cübbenin giyilmesinden önceye ait olabileceği ihtimali de söylenmiştir.

3- Kırmızı renkli elbisenin hükmü hususunda, ulemanın nususa dayanarak ileri sürdüğü ihtilafları *İbnu Hacer* yedi görüşe irca eder ve delilleriyle birlikte zikreder. Biz sadece görüşleri kaydederek özetleyeceğiz:

1) Mutlak cevaz var.

2) Mutlak yasaktır.

3) Kırmızılık galebe çalan elbiseyi giymek mekruhtur.

4) Şöhret ve zinet kasdıyla kırmızı giyinmek mutlak haramdır; evde, iş hayatında giymek caizdir.

5) İpliği kızıl olmakla birlikte sonradan dokunmuş olan kumaşın giyilmesi caizdir, dokunduktan sonra boyanan yasaktır.

6) Kırmızı boyalıyı giymek Resulullah'a hastır sonrakilere yasaklanmıştır.

7) Yasak tamamı boyanmış elbiseye hastır, başka renkler de ihtiva eden elbiseler giyilebilir.

İbnu Hacer en sonda der ki: "Bu makamda tahkik şudur: Kızıl giymekten nehiy, kâfir kıyafeti olduğu içinse, burada hüküm miseretu'l-hamra (kızıl renkli eyer minderi) hakkındaki gibidir. Onun, kadın kıyafeti olmasından dolayı ise, yasak, kadınlara benzemekten zecre racidir. Bu durumda yasak rengin kendisi sebebiyle (li-zatihi) değildir. Şöhret veya mürüvveti yaralaması sebebiyle ise, yasak bu durumun bulunduğu yerde mevzubahis olur. Aksi takdirde, İmam Malik'in, evler mahfiller arasında yer verdiği tefrik görüşü kuvvet kazanır."

❑ SARI

5281 ١ – عن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [رَأَى عَلَيَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ ثَوْبَيْنِ

مُعَصْفَرَيْنِ. فَقَالَ: أُمُّكَ أَمَرَتْكَ بِهَذَا؟ قُلْتُ: أَغْسِلُهُمَا يَا رَسُولَ اللهِ. قَالَ: بَلْ احْرِقْهُمَا؛ وفي روايـة: إنَّ هذِهِ مِنْ ثِيَابِ الْكُفَّارِ فَلاَ تَلْبَسْهُمَا]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

1. (5281)- *İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* üzerimde sarıya boyanmış iki giysi görmüştü. Derhal:

"Bunu giymeni annen mi sana emretti?" diye sordu. Ben: "Bunları yıkayayım mı, ey Allah'ın Resulü!" dedim.

"Hatta yak onları!" buyurdular."

Bir rivayette: *"Bu, kâfirlerin kıyafetidir, sakın bunları giyme!"* buyurdular" denmiştir. [Müslim, Libas 27, (2077); Ebu Davud, Libas 20, (4066, 4067, 4068); Nesaî, Zinet 96, (8, 203, 204).]

AÇIKLAMA:

1- Sarı renge boyanmış elbisenin giyilip giyilmeyeceği de alimler tarafından münakaşa edilmiştir. Sadedinde olduğumuz hadis caiz görmeyenlere delildir.

Sahabe ve Tabiin'in cumhuru bunun cevazına hükmetmiştir. *Ebu Hanife, Şafii* ve *Malik* de cevaza hükmedenler arasında yer alır. *İmam Malik*, varid olan nehye binaen, bir başka renge boyanmış olanı sarıya tercih ettiğini söylemiştir. Sarı en ziyade dikkat çeken bir renk olduğu için İmam Malik'in insanların çoklukla bulunduğu mahfillerde mekruh olacağına, evlerde, iş yerlerinde caiz olacağına hükmettiği de rivayet edilmiştir.

2- Rivayette, *Resulullah*'ın *Abdullah İbnu Amr*'a *"Bunu giymeni annen mi emretti?"* demesi, sarı kıyafetin kadınlara has olduğuna delil kılınmıştır. Yasak erkekler hakkında mevzubahistir.

Ateşte yakılmasının emredilmesi, başkalarını da zecre, yasağın ciddiyetini ifadeye hamledilmiştir.

5282 ٢- وعن عليٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْه قَـالَ: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ لِبْسِ الْقَسِّيِّ وَالْمُعَصْفَرِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

«القَسِّي» ثياب كتان مخططة بابريسم كان يجاء بها من مصر.

2. (5282)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* kasiy (yol yol ipek bulunan keten) kumaşla sarıya boyanmış kumaşı yasakladı." [Ebu Davud, Libas 11, (4044); Tirmizî, Libas 5, (1725); Müslim, Libas 29, (2078).]

AÇIKLAMA:

Kasiyye ipekli bir kumaştır. Dokuma sırasında yol yol ipek tabakasına yer verilmiş bir ipekli çeşidi. Tariflerde ipek damarlarının kaburga kemiği kalınlığında ve onun gibi eğrice olduğu belirtilir. Kumaş, Kass şehrinde imal edildiği için kasî veya kısî diye nisbet ismini almıştır.

Hattâbî, gerek ipekli kumaşın ve gerekse sarıya boyanmış elbisenin kadınlara helal, erkeklere haram olduğunu belirtir.

❑ YEŞİL

5283 ١ – عن أبي رِمْثَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَـــالَ: [رَأَيْتُ عَلَـــى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ ثَوْبَيْنِ أَخْضَرَيْنِ]. أخرجه أصحاب السنن.

1. (5283)- *Ebu Remse* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah'ın üzerinde iki yeşil giysi gördüm." [Ebu Davud, Libas 19, (4065); Tirmizî, Edeb 48, (2813); Nesâî, Zinet 97, (8, 204); Iydeyn 16, (3, 185).]

AÇIKLAMA:

Hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yeşil renkli elbise giydiğini ifade etmektedir.

Bir kısım rivayetler, yeşilin cennetliklerin çoğunun elbiselerinin rengi olduğunu te'yid etmektedir. Ayet-i kerimede de: عَالِيَهُمْ ثِيَابُ سُنْدُسٍ خُضْرٌ **"Üzerlerinde ince ve kalın ipekten yeşil elbiseler vardır"** (İnsan 21) buyrulmuştur. Göz için en uygun rengin yeşil olduğu, yeşili seyretmenin gözde dinlendirici etki yaptığı bilinmektedir. Yeşile gerek ayet-i kerimelerde yer verilmiş olması ve gerekse *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın onu sevmesi sebebiyle, yeşil İslam'a sembol olmuştur.

❑ SİYAH

5284 ١ – عن أمّ خَالِدٍ بِنْتِ خَالد بن سعيد بن العاص رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهمـا قالت: [أُتِيَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ بِثِيَابٍ فِيـهَا خَمِيـصَةٌ سَوْدَاءُ. فـقَالَ: مَنْ تَرَوْنَ أَكْسُو هٰذِهِ؟ فَسَكَتُوا. فـقَالَ:

ائْتُونِى بِأُمِّ خَالِدٍ فَأُتِىَ بِى، فَأَلْبَسَنِيهَا بِيَدِهِ، وقَالَ: أَبْلِى وَأَخْلِقِى مَرَّتَيْنِ، وَجَعَلَ يَنْظُرُ الى عَلَمِ الْخَمِيصَةِ ويُشِيرُ بِيَدِهِ الىَّ، وَيَقُولُ: يَا أُمَّ خَالِدٍ هذَا سَنَاً يَا أُمَّ خَالِدٍ هذَا سَنَّاً. وَالسَّنَا بِلِسَانِ الْحَبَشَةِ: الْحَسَنُ]. أخرجه البخاري وأبو داود.

«أخلقى» بالفاء والقاف.

و«الخميصة» كساء اسود له علم، فإن لم يكن له علم فليس بخميصة.

1. (5284)- *Ümmü Halid Bintu Halid İbni Said İbni'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a benekli siyah bir giysi getirilmişti.

"Bunu kime giydirmemi uygun bulursunuz?" buyurdular. Herkes susmuştu.

"Bana ümmü Halid'i getirin!" emrettiler. Beni yanına götürdüler. Giysiyi elleriyle bana giydirdi ve sonra da:

"Üstünde eskit, üstünde eskit!" diye iki sefer tekrarladılar. Siyah kumaşın beneğine bakıyor, eliyle de bana işaret ediyor ve:

"Ey Ümmü Halid! Bu senna (güzel), ey Ümmü Halid bu senna!" diyordu. Senna, Habeşistan dilinde güzel demekti." [Buhârî, Libas 22, 32, 188; Menakıbu'l-Ensar 37, Edeb 17; Ebu Davud, Libas 1.]

AÇIKLAMA:

1- Hamîsa, yün veya ibrişimden mamul siyah benekli kumaşa denmektedir. Bu kumaşa hamîsa denmesi için benek bulunmasının gereğine dikkat çekilir. Hadis, siyah renkli kumaştan giysi yapmanın caiz olduğuna delil kılınmıştır. Aleyhissalâtu vesselâm'dan, siyahın cevazına delalet eden başka rivayetler de gelmiştir.

2- Hadis, ayrıca yeni bir elbise giyene nasıl duada bulunulacağı hususunda da fikir vermektedir. ابْلِى اَخْلِقِى eskit, parçala demektir. Ancak dilimizde bu makamda: "Üzerinde eskisin, sağlıkla eskit!" gibi tabirler kullanırız. Yani "O eskiyinceye kadar ömrün uzun olsun, kazadan beladan uzak kalasın!" manasında bir dua...

DÖRDÜNCÜ FASIL

İPEK HAKKINDA

❑ İPEĞİN TAHRİMİ

5285 ١ – عن أبي عُثمان النّهْدي قال: [كَتَبَ إلَيْنَا عُمَرُ بن الخطّاب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، وَنَحْنُ بأذْرِبِيجَانَ مَعَ عُتبَةَ بْنِ فَرْقَد. فَقَالَ: يَا عُتْبَةُ، إنّهُ لَيْسَ مِنْ كَدّكَ وَلاَ كَدّ أبيكَ وَلاَ كَدّ أُمّكَ، فأشْبِعِ المُسْلِمِينَ في رِحَالِهِمْ مِمّا تَشْبَعُ مِنْهُ في رَحْلِكَ، وَإيّاكُمْ وَالتّنَعّمَ، وَزِيّ أهْلِ الشّرْكِ، وَلَبُوسَ الحَرِيرِ، فإنّ رَسُولَ اللهِ ﷺ نَهَى عَنْ لَبُوسِ الحَرِيرِ إلاّ هكَذَا، وَرَفَعَ لَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ الْوُسْطَى وَالسّبّابَةَ وَضَمّهُمَا].

أخرجه الخمسة.

1. (5285)- *Ebu Osman en-Nehdi* anlatıyor: "Ömer İbnu'l-Hattab (radıyallahu anh), biz Utbe İbnu Ferkad ile Azerbaycan'da iken bize şöyle yazmıştı:

"Ey Utbe, (bu mal) ne senin emeğin, ne babanın emeği ne de annenin emeğidir. Öyleyse mü'minleri, evlerinde, kendi evinde doyduğun şeyden doyur. Zevk için yemekten ve şirk ehlinin zinetinden, ipekli giymekten kaçın. Zira Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu kadarı hariç ipekli giymekten yasakladı ve Resulullah bize orta ve işaret parmağını kaldırarak birbirine bitiştirdi." [Buhârî, Libas 25; Müslim, Libas 12, (2069); Ebu Davud, Libas 10, (4042); Nesâî, Zinet 93, (8, 202); İbnu Mace, Libas 18, (3593).]

AÇIKLAMA:

Hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın elbiselerde, şehadet ve orta parmak enindeki bir genişlikten fazla ipeği tecviz etmediğini ifade etmektedir. İpek bahsinin sonunda teferruata yer vereceğiz.

5286 ٢- وعن عليٍّ رضيَ الله عنه قال: [أخَذَ رَسُولَ الله ﷺ حَرِيراً فَجعلَهُ في يَمينه؛ وَذَهَباً فَجَعَلَهُ في شِمَالِه. فقَال: إنَّ هذَيْنِ حَرَامٌ على ذُكُورِ أُمَّتي]. أخرجه أبو داود والنسائي.

وفي أخرى للترمذي والنسائي، عن أبي موسى: [حُرِّمَ لِبَاسُ الْحَرِيرِ وَالذَّهَبِ عَلى ذُكُورِ أُمَّتي، وَأُحِلَّ لإنَاثِهِمْ].

2. (5286)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir miktar ipek alıp sağ avucuna koydu, bir miktar da altın alıp sol eline koydu sonra da:

"Şu iki şey ümmetimin erkek kısmına haramdır!" buyurdu." [Ebu Davud, Libas 14, (4057); Nesâî, Zinet 40, (8, 160).]

Tirmizî, ve *Nesâî*'de *Ebu Musa*'dan gelen diğer bir rivayette: "Ümmetimin erkeklerine, ipek elbise ve altın haram kılındı, kadınlarına helal kılındı" buyrulmuştur.

5287 ٣- وعن ابن عمر رَضِيَ الله عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ: إنَّمَا يَلْبَسُ الْحَرِيرَ في الدُّنْيَا مَنْ لاَ خَلاَقَ لَهُ في الآخِرَةِ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

3. (5287)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhüma) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Dünyada ipeği, ahirette nasibi olmayanlar giyer." [Buhârî, Libas, 25; Müslim, Libas 6, (2068); Nesâî, Zinet 91,(8, 201).]

5288 ٤- وعن أبي أمَامَة رَضِيَ الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ: مَنْ لَبِسَ الْحَرِيرَ في الدُّنْيَا لَمْ يَلْبَسْهُ في الآخِرَةِ]. أخرجه الشيخان.

4. (5288)- *Ebu Ümâme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İpeği dünyada giyen, ahirette giyemez." [Buhârî, Libas 25; Müslim, Libas 23, (2075); Nesâî, Zinet 91, (8, 200).]

5289 ٥- وعن ابن عمر رَضِيَ الله عَنْهما قال: [رَأى عُمَرُ رَضِيَ الله عَنه حُلَّةً مِنْ إسْتَبْرَقٍ تُبَاعُ فَأتَى بِهَا النَّبيَّ ﷺ، فقَالَ: يَا رَسُولَ الله: ابْتَعْ هذه فَتَجَمَّلْ بِهَا لِلْعِيدِ وَالْوُفُودِ. فَقَالَ رَسُولُ الله ﷺ! إنَّمَا هذه لِبَاسُ مَنْ لاَ خَلاَقَ لَهُ. ثُمَّ لَبِثَ عُمَرُ مَا شَاءَ الله أنْ يَلْبَثَ فأرْسَلَ إلَيْهِ بِجُبَّةِ دِيبَاجٍ فَأتَى عُمَرُ رَضِيَ الله عَنْه؛ فقَالَ: يَا رَسُولَ الله، قُلْتَ:

إنَّمَا هذه لِبَاسُ مَنْ لاَ خَلاَقَ لَهُ، ثُمَّ أَرْسَلْتَ إلَيَّ بِهَذِهِ؟ فَقَالَ ﷺ: إنِّي لَمْ أُرْسِلْهَا إلَيْكَ لِتَلْبَسَهَا، وَلَكِنْ لِتَبِيعَهَا وَتُصِيبَ بِهَا حَاجَتَكَ]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

«الإسْتَبْرَقُ» ما غلظ من الديباج.

5. (5289)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "(Babam) Ömer (radıyallahu anh) satılmakta olan atlas bir elbise gördü. Onu Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a getirip:

"Ey Allah'ın Resulü! Bunu satın al da bayramlarda ve taşradan gelen heyetlerin karşılanması sırasında tecemmülen giyin!" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Bu, (ahirette) nasibi olmayanların giysisidir" buyurdular. Sonra Hz. Ömer, Allah'ın dilediği kadar kaldı. Aleyhissalâtu vesselâm ona atlastan mamul bir cübbe gönderdi. Ömer gelerek:

"Ey Allah'ın Resulü! Siz (ipek hakkında): *"Bu, (ahirette) nasibi olmayanların giyeceğidir"* demiştiniz. Sonra bana bunu gönderdiniz, (hikmeti nedir?)" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm, buna karşılık:

"Bunu, sana bizzat giyesin diye göndermedim. Bilakis, satasın ve parasıyla ihtiyaçlarını göresin diye göndermiştim" buyurdular." [Buhârî, Libas 30, Cum'a 7, Iydeyn 1, Büyû 40, Hibe 27, 29, Cihad 177, Edeb 9, 66; Müslim, Libas 6, (2068); Muvatta, Libas 18, (2, 917, 918); Ebu Davud 10, (4040, 4041); Nesâî, Zinet 84, 86, 87, (8, 196-198).]

5290 ٦– وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَسَانِي رَسُولُ اللهِ ﷺ حُلَّةً سِيَرَاءَ فَخَرَجْتُ بِهَا، فَرَأَيْتُ الْغَضَبَ فِي وَجْهِهِ فَأَطَرْتُهَا خُمُراً بَيْنَ نِسَائِي]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

6. (5290)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana siyera (denen yolyol sarı kalemli dokunmuş ipek) kumaştan bir takım elbise giydirdi. Sonra ben onu giyip çıktım (Resulullah bunu üzerimde görünce bana kızmıştı), öfkesini yüzünde görüyordum. Hemen dönüp, onu hanımlarım arasında başörtüsü yapmaları için taksim ettim." [Buhârî, Libas 30, Hibe 27, Nafakat 11; Müslim, Libas 19, (2071); Ebu Davud, Libas 10, (4043); Nesâî, Zinet 85, (8, 197).]

5291 ٧– وفي رواية لمسلم: [أَنَّ أُكَيْدِرَ دُومَةِ الْجَنْدَلِ أَهْدَى الَى النَّبِيِّ ﷺ ثَوْبَ حَرِيرٍ فَأَعْطَاهُ عَلِيّاً، وَقَالَ: شَقِّقْهُ خُمُراً بَيْنَ الْفَوَاطِمِ].

«والفواطم» جمع فاطمة، وهن: فاطمة الزهراء بِنْتِ رَسُولِ اللهِ ﷺ، وفاطمة بنت أسد: أم علي بن أبي طالب، وفاطمة بنت حمزة. وقيل الثالثة فاطمة بنت عتبة ابن ربيعة، وكانت قد هاجرت.

«الحُلةُ السِّيراءُ» المخططة بالابريسم والقز.

و«أطَرْتَهَا» شققتها وقسمتها بينهن.

7. (5291)- *Müslim*'in bir diğer rivayetinde şöyle denmiştir. Dûmetu'l-Cendel şefi Ukeydir, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ipek bir elbise hediye etti. Aleyhissalâtu vesselâm da onu Hz. Ali (radıyallahu anh)'ye verdi ve:

"Bunu Fatımalar arasında taksim et!" buyurdular. "[Müslim, Libas 18, (2071).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen *Fevatım*, Fatımalar demektir. Bundan üç kadın kastedilmiştir:

1) *Fatımatu'z-Zehra:* Resulullah'ın kızı ve Hz. Al'nin zevce-i tahireleri.

2) *Fatıma Bintu Esed:* Hz. Ali'nin annesi.

3) *Fatıma Bintu Hamza İbni Abdilmuttalib...* Üçüncünün hicrete katılan Fatıma Bintu Utbe İbni Rebia olduğu da söylenmiştir.

2- Kaydedilen hadisler ipek ve ipekli kumaşların erkeklere haram, kadınlara ise helal kılındığını ifade etmektedir. İpek olmayan kumaş üzerine, yaka şerit, alem, yama gibi ipekten parçaların belli bir ölçüyü aşmayan miktarı caiz görülmüştür. Keza bazı hallerde erkeğe de ipek kumaş caiz görülmüştür. Bu hususta teferruat bahsin sonunda (5295. hadisten sonra) yer alacak.

❑ İPEKTEN MÜBAH OLAN MİKTAR

5292 ١ – عن ابن عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [إنَّمَا نَهى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ الثَّوْبِ المُصْمَتِ مِنَ الْحَرِيرِ، وَأمَّا الْعِلْمُ وَسَدى الثَّوْبِ فَلاَ بَأسَ بِهِ]. أخرجه أبو داود.

1. (5292)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* saf ipekten yapılmış elbiseyi yasakladı. Ama

alem olarak konan ve kumaşın direzisinde kullanılan ipeğe yasak yoktur." [Ebu Davud, Libas 12, (4055).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, kumaşta ipek karışımı olur, fakat bu karışım galebe çalmazsa bunun kullanılmasının caiz olduğuna delil var. Cumhur bu görüştedir. Ancak Sahabe'den İbnu Ömer, Tabiin'den İbnu Sîrin gibi bazıları ipek karışımı kumaşın da (kasiyy) yasaklandığını ifade eden rivayetlere dayanarak ipek karışımı kumaşların da erkeklere haram olduğuna hükmetmişlerdir.

5293 ٢ - وعن أنس رضي الله عنه قال: [رَخَّصَ رَسُولُ الله ﷺ لِلزُّبَيْرِ بْنِ الْعَوَّامِ وَعَبْدِالرَّحْمٰنِ بْنِ عَوْفٍ رَضِيَ الله عَنْهُمَا فِي لُبْسِ الْحَرِيرِ لِحِكَّةٍ كَانَتْ بِهِمَا]. أخرجه الخمسة.

2.(5293)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm) Zübeyr İbnu'l-Avvam* ve *Abdurrahman İbnu Avf* (radıyallahu anhümâ) için kendilerindeki uyuz sebebiyle ipekli giymelerine izin verdi."

5294 ٣ - وفي رواية: [شَكَوْا الى رَسُولِ الله ﷺ الْقَمْلَ، فَرَخَّصَ لَهُمَا فِي الْحَرِيرِ فِي غَزَاةٍ لَهُمَا].

3. (5294)- Bir rivayette de şöyle denmiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a (hacc sırasında) bitten şikayet ettiler. Aleyhissalâtu vesselâm onlara katıldıkları gazveleri sırasında ipek gömlekler giymeye ruhsat tanıdı." [Buhârî, Libas 29, Cihad 91; Müslim, Libas 25, (2076); Tirmizî, Libas 2, (1722); Ebu Davud, Libas 13, (4056); Nesâî, Zinet 93, (8, 202).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın *Hz. Zübeyr* ve *Hz. Abdurrahman* (radıyallahu anhümâ)'a tanıdığı ipek ruhsatının sebebi bazı rivayetlerde "bit sebebiyle", bazı rivayetlerde "uyuz sebebiyle" diye ifade edilmiştir. Ulema bunu çeşitli şekillerde yorumlamıştır.

★ Bu iki zattan birine bit, diğerine de uyuz sebebiyle ruhsat vermiş olabilir.

★ Rivayetin birinde bir hata veya bir te'vil olabilir.

★ Her ikisi için de ruhsat çıkmış olabilir.

★ Uyuz bit sebebiyle hasıl olur. Öyleyse ruhsat, bazan sebebe (uyuz), bazan da sebebin sebebine (bite) nisbet edilerek ifaade edilmiş olabilir.

Keza rivayetlerde bazan "sefer"de, bazan "gazve"de ruhsatın geldiği belirtilmiş, bazan da "bit"den veya "uyuz"dan dolayı ipekliye ruhsat verildi denilerek mutlak bırakılmıştır. Bu ifadelerin her biri ulemanın farklı değerlendirmelerinde müessir olmuştur.

★ *İmam Malik* ve *Ebu Hanife*'ye göre ipek mutlak olarak haramdır.

★ Şafii ve Ebu Yusuf'a göre zaruret halinde cevaz vardır.

★ İbnu Mâceşûn'a göre harpte müstehabtır.

★ Mühelleb: "Harpte ipeğin düşmanı korkutmak maksadıyla giyilmesi, harpte hileye ruhsata benzer" demiştir.

★ *Nevevî:* "İpeğin giyilmesindeki hikmet onda mevcut olan soğukluk hassasına dayanır" demişse de "onun hassası sıcak olmaktır" diye tenkit edilmiştir. İbnu Hacer, ipeğin bazı hastalıklara giyilmesine verilen ruhsatın hikmetini "onda uyuzun hasıl olmasına sebep olan bit gibi bazı haşaratın defedilmesine müessir bir hassanın bulunmasıyla" izah eder.

5295 ٤– وعن سُوَيْدُ بنِ غَفَلَةَ قَالَ: [خَطَبَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه بِالْجَابِيَةِ، فَقَالَ: نَهىٰ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ عَنْ لُبْسِ الْحَرِيرِ إلاَّ مَوْضِعَ إصْبَعٍ أوْ إصْبَعَيْنِ أوْ ثَلاثٍ أوْ أرْبَعٍ].

أخرجه مسلم.

4. (5295)- *Süveyd İbnu Gafele* anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) el-Cabiye'de halka hitap ederek: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* iki, üç veya dört parmak yeri hariç, ipek giymeyi yasaklamıştı!" dedi." [Müslim, Libas 12, (2069).]

AÇIKLAMA:

İpekle ilgili kaydedilen rivayetlerden de anlaşılacağı üzere, bazı hallerde giyilmesine cevaz verilmiş olmasına rağmen erkeklere haram kılınmış olması esastır. Tahrîm ve ibahe ile gelen rivayetler alimlerin hükümde ihtilafa düşmelerine sebep olmuştur. *Ebu Bekr İbnu'l-Arabî* on farklı görüşün ileri sürüldüğünü belirtir:

1) Mutlak olarak haramdır.

2) Harpte mübahtır.

3) Sefer (yolculuk) halinde helaldir.

4) Sadece hastalık sırasında helaldir.

5) Sadece gazve sırasında helaldir.

6) Sadece alem olarak mübahtır.[58]

7) Kadınlara da erkeklere de haramdır.

8) Üste giymek haramdır, yerde yaygı olarak kullanmak mübahtır. *Ebu Hanîfe* ve *İbnu Mâceşûn* böyle demişlerdir.

9) Mutlak olarak mübahtır.

10) Başka bir şeyle karışık da olsa haramdır.

Seferde helal diyenler, ipeğin insanlara kibir verdiği için yasaklandığını ileri sürer. "Çünkü derler, kâfire karşı gurur ve tekebbür câizdir."

Seferde mübah diyenler, *Zübeyr* ve *Abdurrahman* radıyallahu anhümâ'ya sefer ve gazve sırasında Resûlullah'ın, uyuz sebebiyle tanıdığı ruhsatı esas almışlardır. Bu rivayette ruhsata üç illet müessir olmaktadır: Sefer, gazve, hastalık... İbnu'l-Arabî, ipekten nehyin sebebi hususunda başka sebepler üzerinde durulduğunu da belirtir:

★ Kadınlara benzeme,

★ İsraf,

★ Kibir.

Yasakta israfın asıl sebep olduğunu belirten İbnu'l-Arabî, bidayette ipeğin helal olduğunu, sonradan tahrîm edildiğini not eder. Bazı hadislerde, bu sebeple Resûlullah'ın ipek giydiği, sonra çıkarıp, "Bu muttakîlere uygun değildir" dediği gelmiştir. İbnu'l-Arabî, ipeğin bazı kayıtlar ve şartlar altındaki ruhsatını ifade eden hadislerin bu yasaklamadan sonra *Aleyhissalâtu vesselâm*'dan vârid olduğunu belirtir.

58- Müslim Şerhinde Ahmed Davudoğlu merhum metinde gelen العلم kelimesini ilm olarak okuyarak ipeğin ilim tahsilinde giyilmesi helaldir şeklinde yorum kaydetmiştir. (9. cilt. s. 426).

BEŞİNCİ FASIL

YÜN HAKKINDA

5296 ١– عن عائشة رَضِيَ اللهُ عنْها قالت: [صَنَعْتُ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ بُرْدَةً سَوْدَاءَ فَلَبِسَهَا، فَلَمَّا عَرِقَ فِيهَا وَجَدَ مِنْهَا رِيحَ الصُّوفِ، فَقَذَفَهَا، وَكَانَ تُعْجِبُهُ الرِّيحُ الطَّيِّبَةُ].

أخرجه أبو داود.

1. (5296)- *Hz. Aişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a siyah bir bürde (hırka) yaptım, bunu giydi. İçinde terlediği zaman ondan yün kokusu hissetti. Bunun üzerine o hırkayı çıkarıp attı. *Aleyhissalâtu vesselâm* güzel kokudan hoşlanırdı." [Ebu Dâvud, Libâs 22, (4074).]

AÇIKLAMA

Hadis, yün kumaşın giyilebileceğini ifade ettiği gibi, siyah renkli kumaşın giyilmesinin câiz olduğuna da delalet eder. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* güzel kokuya karşı hassas olduğu için fena koku neşredecek elbiselere karşı ihtiyatlı olmuştur. Sadedinde olduğumuz rivayet, neşrettiği ağır koku sebebiyle yünden mâmul hırkasını attığını göstermektedir. Bu rivayet yünün haram olduğunu ifâde etmez. Aleyhissalâtu vesselâm'ın yünden mâmul esvap kullandığını ifade eden rivayetler vardır. Müteakiben bazılarını göreceğiz.

5297 ٢– وعن أبي بُرْدَةَ بن أبي مُوسَى الأشْعَرِى قال: [دَخَلْتُ عَلَى عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا فَأَخْرَجَتْ إلَيْنَا كِسَاءً مُلَبَّداً وَإزَاراً غَلِيظاً. فَقَالَتْ: قُبِضَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي هذَيْنِ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

2. (5297)- *Ebu Bürde İbnu Ebî Mûsa el-Eş'arî* anlatıyor: "Hz. Aişe

radıyallahu anhâ'nın yanına girdim. Bana yamalı bir giysi ve kaba bir izar çıkardı ve "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu iki (parça)nın içinde vefat etti!" dedi." [Buhâri, Humus 5, Libâs 19; Müslim, Libâs 35, (2080); Ebu Dâvud, Libâs 8, (4036); Tirmizî, Libas 10, (1733).]

AÇIKLAMA:

Hadis, devlet reisliği gibi dünyevî en büyük makamı da elinde tutan Aleyhissalâtu vesselâm'ın dünyalık karşısındaki zühd ve istiğnasına da bir örnek olmaktadır. *Resûlullah*'ın bu zühdü yokluktan gelmiyordu. Rabb-i Kerîminden zaten bunu istiyor اللهم أحيني مسكينا وأمتني مسكينا *"Ey Allahım, beni fakir olarak yaşat, fakir olarak huzuruna al!"* diye dua ediyordu.

Ümmeti, zengin bile olsa, Fahr-i Kâinat'ın bu sünnetine uyma hakkına sahiptir.

5298 ٣– وعن عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْها قالتْ: [خَرَجَ رَسُولُ اللهِ ﷺ ذَاتَ غَدَاةٍ وَعَلَيْهِ مِرْطٌ مُرَحَّلٌ مِنْ شَعْرٍ أَسْوَدَ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

«المِرْطُ» كساء من خزّ أو صوف يؤتزر به.

و«المرحلُ» بالحاء المهملة: الذي فيه صور الرحال، وقيل المقرش.

3. (5298)- *Hz. Aişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir sabah üzerinde, siyah kıldan yapılmış desenli bir giysi olduğu halde çıktı." [Müslim, Libâs 36, (2081); Ebu Dâvud, Libâs 6, (4032); Tirmizî, Edeb 49, (2814).]

AÇIKLAMA:

Mırtın, yün veya kıldan mâmul bir giysi olup, izar olarak vücuda sarıldığı belirtilir.

Murahhal, üzerinde daha ziyade rihal (deve) desenleri bulunan kumaş demektir.

Şu halde *Aleyhissalâtu vesselâm* efendimiz, üzerinde bazı desenler bulunan kaba kumaştan mâmul giysileri giymiştir. Bu rivayet, aynı zamanda *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın tek parça giysi ile dışarı çıktığını da ifade eder.

5299 ٤– وعن ابن مسعودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: كَانَ عَلَى مُوسَى

عَلَيْهِ السّلاَمُ يومَ كَلَّمَهُ ربُّهُ تعَالى سـرَاوِيلَ صُوفٍ، وَجُبَّةُ صُوفٍ، وَكِسَاءُ صُوفٍ، وَكُمَّةُ صوفٍ ونَعْلاَنِ مِنْ جِلْدِ حِمَارٍ مَيِّتٍ]. أخرجه الترمذي.

4. (5299)- *İbnu Mes'ud* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Hz. Musa aleyhisselâm'ın Rabbi Teâlâ hazretleriyle konuştuğu gün, üzerinde yünden bir şalvar, yünden bir cübbe, yünden bir kisâ, yünden küçük bir serpuş (takke) vardı. Ayağında da ölü eşek derisinden mâmul bir ayakkabı vardı." [Tirmizî, Libâs 10, (1734).]

ALTINCI FASIL

MİNDER VE YASTIKLAR

5300 ١ – عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ فِرَاشُ رَسُولِ اللهِ ﷺ مِنْ أَدَمٍ حَشْوُهُ لِيفٌ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

1. (5300)- *Hz. Aişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın minderi deridendi ve içi hurma lifiyle dolu idi." [Buhârî, Rikâk 17; Müslim, Libâs 38, (2082); Ebu Dâvud, Libâs 45, (4146, 4147); Tirmizî, Libâs 27, (1762).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *Resûlullah*'ın zühdünü ve hayatının ne kadar sade olduğunu gösteren rivayetlerdendir. Evinde minder ve yastık olarak içerisi hurma lifi ile doldurulmuş, deri kılıf kullanmaktadır.

Bir başva rivayette, bazı hücrelerinde sadece hasır üzerinde oturduğu, hasırın, bedeninde izler bıraktığı belirtilmiştir. Hatta hasır üzerine konacak bir başka sergi getirilmesi teklif edilince: "Ben kendimi dünyada yolcu gibi biliyorum. O yolcu bir ağacın dibinde bir miktar dinlenmiştir, sonra da bırakıp gitmiştir. (Bu yolcu ağacın altını tefrişle, tezyinle uğraşmaz)" buyurmuştur.

5301 ٢ – وعن جابرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [ذُكِرَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ الْفُرُشُ فَقَالَ: فِرَاشٌ لِلرَّجُلِ، وَفِرَاشٌ لِلْمَرْأَةِ، وَفِرَاشٌ لِلضَّيْفِ، وَالرَّابِعُ لِلشَّيْطَانِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

2. (5301)- *Hz. Cabir* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a evde (bulunması gereken) yataklar zikredilmişti. Şöyle buyurdular:

"Kişinin kendisi için bir yatak, kadın için bir yatak, misafir için bir

yatak lazımdır. Dördüncü yatak şeytanadır." [Ebu Dâvud, Libas 45, (4142); Nesâî, Nikâh 82, (6, 135); Müslim, Libas 41, (2084).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada, gösteriş için ihtiyaç fazlası eşya bulundurmayı yasaklamaktadır. Görünüşte dördüncü yatak israfa girmektedir. Ancak, hadisin gayesi evlerde bulunması gereken kesin yatak sayısını belirtmek olmamalıdır. Bilakis prensip vazetmektedir. Çünkü, çocuk yatağından bahis yoktur. Hele çocuklar kız-erkek şeklinde ayrı cinsten iseler, yaş itibariyle büluğa yaklaşmış iseler, her birisi için ayrı bir yatağa ihtiyaç olacaktır. Ya anne-baba gibi barındığı yaşlılar da varsa?

Şu halde evdeki kesin yatak sayısı her ailede değişebilir. Esas olan, gösteriş için israf sayılacak ihtiyaç dışı yatağın bulundurulmamasıdır.

Fazla yatak şeytana nisbet edildiğine göre, bu mezmumdur, yasaktır.

Erkek ve kadın için ayrı ayrı yataklar bahsi, hastalık gibi, ihtiyaç durumlarında kullanılmak üzere cevazı ifade eder. Asıl olan beraber yatmalarıdır.

5302 ٣– وعن جابر بن سَمُرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ مُتَّكِئاً على وِسَادَةٍ عَلى يَسَارِهِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

3. (5302)- *Hz. Câbir İbnu Semüre* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir yastığa solu üzerine yaslandığını gördüm." [Ebu Dâvud, Libâs 45, (4143); Tirmizî, Edeb 23, (2771).]

5303 ٤– وعن أبي المَلِيحِ عن أبيه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ جُلُودِ السِّبَاعِ أنْ تُفْتَرَشَ]. أخرجه أصحاب السنن.

إنما نهى عن جلود السباع قبل أن تدبغ ومع بقاء شعرها فإن الشعر لا يقبل الدباغ.

4. (5303)- *Ebu'l-Melih,* babası radıyallahu anh'tan anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vahşi hayvanların derilerinden yaygı yapılmasını nehyetti." [Ebu Dâvud, Libâs 43, (4132); Tirmizî, Libâs 32, (1771); Nesâî, Fere' 12, (7, 176).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisle istidlal eden bazı alimler vahşi hayvanların derisinden is-

tifade etmenin caiz olmayacağına hükmetmiştir. Yasağın hikmeti hususunda ihtilaf vardır. Beyhakî: "Bu yasak deride kalan kıllar sebebiyle olabilir. Çünkü debbağlamanın kılların temizliğine tesiri olmaz" demiştir. Bazıları da: "Yasak, debbağlanmamış deriler, tereffüh ve israf ehlinin, kibirlilerin oturduğu yaygılar olduğu içindir" demiştir.

Şevkânî münakaşayı şöyle özetler: "Vahşi hayvan derisini yasaklayıcı hadis ve onun manasındaki rivayetlerle, bu hadisin; "debbağlamak bütün derileri temizleyicidir" diye hükmeden hadisler için muhassıs (tahsis edici) olmasına binaen, "debbağlama vahşi hayvanların derisini temizlemez" şeklindeki istidlal zâhir değildir. Çünkü hadisin nihâî gayesi, o deriden faydalanmayı mücerret bir nehiydir; bu yasak, derinin necis olmasını şart kılmaz, nitkekim altın ve ipeğin yasak olması onların necis olmasını gerektirmiyor."

5304 ٥– وعن عُتْبَةَ بن عبدِ السُّلَمِي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [إسْتَكْسَيْتُ رَسُولَ اللهِ فَكَسَانِي خَيْشَتَيْنِ. فَلَقَدْ رَأَيْتُنِي وَأَنَا أَكْسِي أَصْحَابِي]. أخرجه أبو داود.

5. (5304)- *Utbe İbnu Abdi's-Sülemî* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah'dan beni giydirmesini talep ettim. Bunun üzerine bana iki parça hayşe (âdi keten) bezi giydirdi. Kendimi, bununla arkadaşlarım arasında en iyi giyinmiş gördüm." [Ebu Dâvud, Libâs 6, (4032).]

AÇIKLAMA:

Hayşe: Kaba ve âdi keten ipliğinden dokunan bir bezin adıdır. Kalite ve değer yönüyle düşük olan iki parça bezle giyinen kimsenin kendisini, arkadaşları arasında en iyi kıfayette görmesi, diğerlerinin kıyafetleri hakkında bir fikir verir.

İslâm böylesi bir fukaralık içerisinde neşv ü nema bulmuştur. İslâm memleketlerinin geriliğini maddî darlıkla izah edip, kalkınmak bahanesiyle kâfir milletlere borçlanmayı tercih edenlerin gittiği yolun yanlışlığı açıktır. Tabiî ki bu bir bahanedir. Nitekim bütün bu borçlara rağmen kalkınma ve terakkî bir türlü gerçekleşmiyor. Demek ki teşhis yanlış, reçete ve yol yanlış.

LUKATA (BULUNTULAR) BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA

Lukata, kelime olarak lakit'den gelir; yerden kaldırılmış şey manasına "buluntu" yerine kullanılır. Lakit, alıp kaldırmak demektir. Istılah olarak lukata "canlı ve cansız yitik mal", "mâliki bilinmeyen düşmüş mal", "yolunu şaşırmış hayvan", "ziyana maruz herhangi masum bir mal" gibi netice itibariyle aynı manada birleşen tabirlerle tarif edilmiştir.

Gerek mal ve gerekse çocuk olsun, bulunan şeyler, İslâm dininde birçok teferruat gerektiren hukuka tabidir. Fıkıh kitaplarında bunlarla ilgili meseleler Kitâbu'l-Lukata adını taşıyan müstakil bölümlerde inceleme konusu yapılmıştır.

5305 ١– عن يزيد مولى الْمُنْبَعث قال: [سَمِعْتُ زَيْدَ بنَ خَالِد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ: سُئِلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ لُقَطَةِ الذَّهَبِ أَو الْوَرِق. فَقَالَ: اعْرِفْ وِكَاءَهَا وَعِفَاصَهَا ثُمَّ عَرِّفْهَا سَنَةً، فَإِنْ لَمْ تَعْرِفْ فَاسْتَنْفِقْهَا، وَلْتَكُنْ وَدِيعَةً عِنْدَكَ، فَإِنْ جَاءَ طَالِبُهَا يَوْماً مِنَ الدَّهْرِ فَأَدِّهَا إِلَيْهِ، وَسُئِلَ عَنْ ضَالَّةِ الإِبِلِ. فَقَالَ: مَالَكَ وَلَهَا، دَعْهَا فَإِنَّ مَعَهَا حِذَاءَهَا وَسِقَاءَهَا، تَرِدُ الْمَاءَ وَتَأْكُلُ الشَّجَرَ حَتَّى يَجِدَهَا رَبُّهَا، وَسُئِلَ عَنِ الشَّاةِ. فَقَالَ: خُذْهَا، فَإِنَّمَا هِيَ لَكَ أَوْ لأَخِيكَ أَوْ لِلذِّئْبِ]. أخرجه الستة إلا النسائي.

«الْعِفَاصُ» الوعاء الذي تكون فيه اللقطة.

و«الْوِكَاءُ» الخيط الذي يربط به الوعاء.

1. (5305)- *Yezîd Mevlâ'l-Münbais* anlatıyor: "Zeyd İbnu Hâlid radı-

yallahu anh'ı işittim. Diyordu ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a altın veya gümüş buluntu hakkında sorulmuştu.

"Kesesini ve bağını belle sonra onu bir yıl ilan et. (Sahibini) bilemezsen, onu harca. O yanında bir emanet olsun. Günün birinde arayanı gelecek olursa, ona ödersin" buyurdu. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm'a kaybolmuş develerden soruldu.

"Kaybolan develerden sana ne? Onları (kendi haline) bırak. Zira sahibi onu buluncaya kadar, ayağında çarığı, sırtında su tulumu vardır. Suya gider, ottan yer" buyurdular. Bu sefer (kaybolmuş) davardan soruldu:"

"Onları alın. Zira onlar ya senindir, ya (kaybeden) kardeşinindir, ya da kurdundur" buyurdular." [Buhârî, İlm 28, Şürb 12, Lukata 2, 3, 4, 11, Talak 22, Edeb 75; Müslim, Lukata 1, (1722); Muvatta, Akdiye 46, (2, 757); Ebu Davud, Lukata 1, (1704, 1705, 1706, 1707, 1708); Tirmizî, Ahkam 35, (1372, 1373).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah,* devenin sahibi onu buluncaya kadar kendisini koruyabileceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla onun yakalanmasını tecviz etmiyor. Ancak ziyana uğrayacak şeyin sahibini bulmak maksadıyla koruma altına alınabileceğini belirtiyor.

2- Hattâbî'nin açıklamasına göre "bu hadis, buluntu az da olsa çok da olsa, şayet bir yıl kalabilecek neve giren bir şeyse sahibini bulmak üzere ilan etmek gerekmektedir. Zira *Aleyhissalâtu vesselâm* lukata tabirini âmm ve mutlak kullandı, kayıtlamadı." Bazıları: "Bulunan şeyin değeri düşükse, bulanın bunu kullanabileceğini söylemiştir; ayakkabı, kamçı, çorap gibi kendisinden istifade edilen fakat mal edinilemeyen şeyler böyledir."

Bazı alimler, on dirhemden daha düşük değerde olanlar için bu hükme varmışlar, "değerce düşüktür" demişlerdir. Bazısı "buluntulardan değeri dinarı aşanlar ilan edilir" demişler ve görüşlerine rivayetlerden delil göstermişlerdir.

3- *Kastalâni,* küçük vahşilere karşı kendi gücüyle korunabilen öküz, at gibi hayvanların da bu meselede hükümde deveye tabi olacağını söyler.

Bulunan devenin alınıp alınmayacağı hususunda alimler ihtilaf etmiştir. İmam Malik, Evzaî, Şafiî hazretleri , hadisteki nehyi esas alarak "yitik deve alınmaz, ilan da edilmez" derken, Kûfiler, alınıp ilan edilmesinin efdal olacağını söylemişlerdir. "Zira derler, deveyi kendi haline bırakmak onun ziyan olmasına sebep olur."

İbnu'l-Cevzî: "At, deve, sığır, katır, merkeb, davar ve geyiğin alınması sadece imama (devlet temsilcileri) caizdir. O, muhafaza maksadıyla alır" der.

5306 ٢ – وعن عَمْرو بن شعيب عن أبيه عن جدّه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [سُئِلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عن الثَّمرِ الْمُعَلّقِ فقَالَ: مَنْ أصَابَ بِفيهِ مِنْ ذِى حَاجَةٍ غَيرَ مُتَّخِذٍ خُبْنَةً فَلاَ شَيْءَ عَلَيْهِ، وَمَنْ خَرَجَ مِنْهُ بِشَيْءٍ فَعَلَيْهِ غَرَامَةُ مِثْلَيْهِ وَالْعُقُوبَةُ، وَمَنْ سَرَقَ مِنْهُ شَيْئاً بَعْدَ أنْ يُؤْوِيَهُ الْجَرِينُ فَبَلَغَ ثَمَنَ الْمِجَنِّ فَعَلَيْهِ الْقَطْعُ، وسُئِلَ عَنِ اللُّقَطَةِ: فَقَالَ: مَا كَانَ مِنْهَا في الطَّرِيقِ الْمِيتَاءِ وَالْقَرْيَةِ الْجَامِعَةِ فَعَرِّفْهَا سَنَةً، فَإِنْ جَاءَ طَالِبُهَا فَادْفَعْهَا إلَيْهِ وَإنْ لَمْ يَأْتِ فَهِيَ لَكَ، وَمَا كَانَ مِنْهَا في الْخَرَابِ فَفِيهِ وَفِى الرِّكَازِ الْخُمُسُ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

«الخُبنةُ» ما يجعل في طرف الثوب ويخبأ فيه.

و«الجَرِينُ» للتمر كالبيدر للحنطة والشعير.

وقوله «فَعَلَيْهِ غَرَامَةُ مِثْلَيْهِ والعُقُوبَةُ» على سبيل الوعيد لينزجر فاعل ذلك، وإلا فلا يجب على متلف الشئ أكثر من مثله.

و«الطَّرِيق المَيْتَاءُ» هى التي يطرقها الناس كثيراً.

2. (5306)- *Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihi* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a (dalında) asılı meyve hakkında sorulmuştu:

"İhtiyaç sahibi, sepetine almaksızın ağzıyla ulaşırsa, kendisine bir vebal gelmez. Ancak kim de, eteğinde (birşeyler) alarak oradan çıkarsa, aldığının iki kat değeriyle borçlanır. Ayrıca (ta'zir nevinden) ceza da yer. Kim de yığın yapıldıktan sonra meyveden çalarsa ve bunun değeri miğfer fiyatını bulursa, eli kesilir" buyurdu. Sonra kendisine lukata (buluntu)dan sorulmuştu:

"İşlek yolda bulunmuş olanla, insanların çokça yaşadığı meskun karyede bulunmuş olanı bir yıl boyu ilan et. Eğer sahibi gelirse hemen ver. Eğer gelmezse artık o senin olmuştur. Harabede bulunmuş ise, bununla, maden için humus (beşte bir) vergisi vardır" buyurdular. [Ebu Davud, Lukata 1, (1710, 1711, 1712, 1713); Nesâî, Kat'u's-Sârik 11, (8, 84-85).]

AÇIKLAMA:

Burada, ağaçtan alınacak meyve ile ilgili bazı hükümler mevzubahis edilmektedir.

1) Başkasının ağacından, ihtiyaç sahibi, orada yemek üzere alabilir. "Ağzıyla ulaşmak"tan murad, mahallinde yemektir.

Eteğine veya sepetine koyarak oradan meyve çıkarmamalıdır. Hadis, bu çeşit çıkarmayı menediyor, haram ilan ediyor.

2) Hadis ağacın dalında veya dağda iken çalınana borçlanma takdir ederken, harmandan veya meyvelerin toplandığı yer olan "kurulma yerleri"nden nisab miktarı çalındığı takdirde hadd cezasını takdir etmektedir.

3) "Değerinin iki misli" tabiri zecr içindir. Değerinin misliyle borçlanmak esastır. Borçlanmaya ilave edilen ukubet, ta'zir cezasıdır.

Ancak bazı alimler "iki misliyle" tabirini esas alarak, bu durumlarda mala ceza verilebileceğini söylemiştir. Çünkü bu bir nevi malî ceza olmaktadır. İmam Şafiî, kavl-i kadiminde bunu caiz görmüş ise de kavl-i cedidinde bundan rücu etmiştir. "Borç, hiç kimseye, hiçbir şeyde katlanmaz, ceza bedendedir malda değil" demiştir. Şafii bu hükmün mensuh olduğunu, nasih rivayeti "geceleyin sürüsüyle zarar verenlere, Resulullah'ın aynıyla tazmin edeceklerini bildiren hadisin teşkil ettiğini" söyler.

Hattâbî de hadisteki *"iki misli"* ile ödeme emrini bu işlerden vazgeçirmek için korkutmak gayesine hamleder. Aslolanın bir şeye zarar verenin, o şeyi misliyle tazmin etmek olduğunu belirtir. Bazı alimler de: "Bu İslam'ın başında fiillere karşı konan cezalardan biridir, sonradan neshedilmiştir" demiştir. Ağacın başındaki meyveyi çalandan el kesme cezasının düşmesi, o zaman Medine bahçelerinin etrafında duvarların bulunmaması ile izah da edilmiştir.

4) Çalınan, miğfer fiyatına ulaştığı takdirde el kesme cezasının uygulanması meselesine gelince: "Miğfer, o zamanda üç dirhem değerinde idi. Üç dirhem bir dinarın dörtte biridir. Şafii nezdinde bu miktar hırsızlık için nisabtır.

5) Hadis, harabe yerde bulunan buluntu ile, insanların yaşadığı köyde veya insanların gelip geçtiği yolda bulunan buluntuyu ayrı hükümlere tabi kılmaktadır. Hemen şunu belirtmede fayda var. Harabe deyince sahipsiz harabe ile, sahibi olan harabeyi ayırmak gerekmektedir. Sahibi olmayan eski milletlerden kalma harabede bulunan mal, madenler gibi beşte bir nisbetinde vergiye tabi tutulmaktadır. Ama böyle olmayan mal, bulana aittir. Sahibi olan harabede bulunan mal, harabe sahibine aittir,

bulana herhangi bir şey yoktur. Eğer sahibi bilinmezse bu takdirde lukatadır, buluntuya uygulanan hükümler buna da aynen uygulanır.

6) Hadiste geçen *rikaz* kelimesi -ki maden diye tercüme ettik- Hicaz uleması ile Irak uleması arasında farklı anlaşılmıştır. Bundan murad Iraklılara göre madenlerdir. Hicazlılara göre ise *cahiliye devrinin defineleridir*. Lügat açısından ikisi de muhtemeldir.

5307 ٣– وعن سهل بن سعد رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّ عَلِيّ بن أبِي طالب رَضِيَ اللهُ عَنْه دَخَلَ عَلى فَاطِمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، وَحَسَنٌ وَحُسَيْنٌ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما يَبْكِيَان. فَقَال: مَا يُبْكِيكُمَا؟ فَقَالَت: الْجُوعُ. فَخَرَجَ، فَوَجَدَ دِينَاراً بِالسُّوق، فَأتَى فَاطِمَةَ فَأخْبَرَهَا، فَقَالَت: أُئْتِ فُلاناً الْيَهُودِىَّ فَاشْتَرِ بِهِ دَقِيقاً فَجَاءَهُ فَأخَذَ الدَّقِيقَ، فَقَال لَهُ الْيَهُودِىُّ: أنْتَ خَتَنُ هـذَا الَّذِى يَزْعُمُ أنَّهُ رَسُولُ اللهِ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: فَخُذْ دِينَارَكَ، وَلَكَ الدَّقِيقُ. فَخَرَجَ عَلِيٌّ حَتّى جَاءَ فَاطِمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا بِالدَّقِيقِ وَالدِّينَارِ فَأخْبَرَهَا بِهِ. فَقَالَت: اذْهَبْ الى فُلاَنِ الْجَزَّارِ فَخُذْ لَنَا بِدِرْهَمٍ لَحْماً. فَذَهَبَ فَرَهَنَ الدِّينَار بِدِرْهَمٍ لَحْمٍ فَجَاءَ بِهِ فَعَجَنَتْهُ وَنَصَبَتْ وَخَبَزَتْ، وَأرْسَلَتْ الى أبِيهَا فَجَاءَهُمْ. فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ أذْكُرُ لَكَ، فَإنْ رَأيْتَهُ حَلاَلاً أكَلْنَاهُ وَأكَلْتَ مَعَنَا، مِنْ شَأنِهِ كَذَا وَكَذَا. فَقَالَ: كُلُوا بِسْمِ اللهِ، فَأكَلُوا مِنْهُ. فَبَيْنَمَا هُمْ مَكَانَهُمْ إذَا غُلاَمٌ يَنْشُدُ اللهَ وَالإسْلاَمَ الدِّينَارَ فَدَعَاهُ النَّبِيُّ ﷺ فَسَألَهُ فَقَالَ: سَقَطَ مِنّي بِالسُّوقِ. فَقَالَ: يَا عَلِيُّ اذْهَبْ الى الْجَزَّارِ. فَقُلْ لَهُ: إنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ لَكَ: أرْسِلْ إلَيَّ بِالدِّينَارِ، وَدِرْهَمُكَ عَلَيَّ. فَأرْسَلَ بِهِ، فَدَفَعَهُ ﷺ الى الْغُلاَمِ]. أخرجه أبو داود.

3. (5307)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ali İbnu Ebi Talib (radıyallahu anh), (bir gün), Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ)'nın yanına girmiş idi. O sırada Hz. Hasan ve Hüseyin ağlamakta idiler. "Niye ağlıyorsunuz?" diye sordu. Hz. Fatıma: "Acıktılar!" dedi.

Hz. Ali (bir yiyecek temin etmek üzere) çıktı. Derken yolda bir dinar para buldu. Dönüp Hz. Fatıma'ya gelerek haber verdi. O da:

"Falan Yahudiye git, bununla un satın al!" dedi. Ali (radıyallahu anh) ona vardı ve un aldı. Yahudi ona:

"Sen, kendini Allah elçisi zanneden şu zatın damadı mısın?" dedi. Hz. Ali'nin "evet"i üzerine:

"Dinarını al, un da senin olsun!" dedi. Ali oradan ayrılıp, Fatıma (radıyallahu anhâ)'ya unu ve dinarı getirdi, durumu da anlattı. Hz. Fatıma:

"Şimdi de şu falan kasaba git, bize bir dirhemlik et al!" dedi. Hz. Ali gidip, dinarı bir dirhemlik et mukabilinde rehin bıraktı. Eti Hz. Fatıma'ya getirdi. O hamur yaptı , (tencereye) koydu, ekmek pişirdi. Babasına haber gönderdi. Resulullah yanlarına gelince, Hz. Fatıma:

"Ey Allah'ın Resûlü! (Şu yemeğin) hikâyesini size anlatayım da eğer helalse yiyelim, bizimle siz de yiyin. Bunun mahiyeti şöyle şöyledir..." diye anlattı. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Allah'ın adıyla yiyin!" buyurdular ve hep beraber ekmekten yediler. Onlar daha yerlerinde iken, bir köle gelip, Allah ve İslam adına dinar bulan var mı?" diye sormaya başladı. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* onu çağırıp (dinarı hakkında) sordu. Köle:

"Çarşıda benden düştü!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Ey Ali! Haydi kasaba git. Ona: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) sana "Dinarı bana göndersin, dirhemini ben ödeyeceğim!" diyor de!" emretti. Kasap dinarı gönderdi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu köleye verdi." [Ebu Davud, Lukata 1, (1714).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette dikkat çeken husus, *Hz. Ali* (radıyallahu anh)'nin çarşıda bulduğu dinarın sahibini aramadan, hemen onu harcamasıdırr. Halbuki, önceki hadislerde de gördüğümüz üzere kaideten bir yıl boyu ilan ederek sahibini araması gerekliydi, bunu yapmadı. *Hz. Fatıma,* sofraya konan bu ekmek ve etin hikâyesini anlattığı vakit, *Aleyhissalâtu vesselâm,* bu yiyeceklerin helal olduğunu söylemekle, *Hz. Ali*'nin davranışını te'yid etmiş olmaktadır.

Hadisteki müşkile dikkat çeken Münzirî, müşkilin çözümü sadedinde sadece hadisteki zayıflığa dikkat çekmekle kalmaz, İmam Şafii'nin kaydettiği iki ayrı veçhinde Resulullah'ın Hz. Ali'ye ilan etmeyi emrettiğinin, buna rağmen Hz. Ali'nin ilan etmediğinin yer aldığını belirtir. Sözlerine şöyle devam eder: "Buluntu malı ilanda müddet şartını zikreden hadisler hem sayıca çok ve hem de sıhhatçe daha üstündür " der ve sonra ilave eder: "Belki de Hz. Ali, onu, ilan müddeti geçmezden önce, zaruret sebebiyle harcadı."

Bazı alimler: "Hz. Ali hadisinde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buluntunun ilanını emretmemektedir. Burada müşkilat var. Çünkü, hiç bir fakih, buluntu malla ilgili "ilan" prensibini kaldırma sonucunu veren fetvada bulunmamıştır" dedikten sonra şöyle bir çözüm teklif etmiştir: "İlanın alışılmış bir tarafı yok. Hz. Ali'nin Aleyhissalâtu vesselâm'a kalabalığın huzurunda müracaatı da bir nevi ilandır. Bu durum, buluntuyu bir kere ilan etmenin yeterli olacağına delildir." İmam Şafiî'nin rivayetinde ilan etme emredildiğine göre bu yorum isabetli olmamaktadır.

Bu hadisten hareket eden bazıları da: "Lukatada azın miktarı bir dinar ve daha aşağı değerde olan eşyadır" demiştir. Bazıları da yine bu hadisi delil göstererek: "Az malın ilanı gerekmez" diye hükmetmiştir.

5308 ٤ – وعن عِيَاضْ بن حِمَار رَضِيَ الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ: مَنْ وَجَدَ لُقَطَةً فَلْيُشْهِدْ ذَا عَدْلٍ أَوْ ذَوِى عَدْلٍ، وَلاَ يَكْتُمْ وَلاَ يُغَيِّبْ. فَـإِنْ وَجَدَ صَاحِبهَا فَلْيَرُدَّهَا عَلَيْهِ وَإِلاَّ فَهُوَ مَالُ الله يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ]. أخرجه أبو داود.

الأمر بالاشهاد هنا أمر تأديب وإرشاد لما يخشى من تسويل النفس والرغبة فيها فتدعو الى الخيانة فيها، أو ينزل به حادث الموت فيدّعيها وارثه ويجعلها في جملة تركته.

4. (5308)- *İyaz İbnu Hımar* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim bir buluntu ele geçirirse, buna adalet sahibi birini şahid kılsın, ne filanı terkederek buluntuyu gizlesin, ne de (bir başka yere yollayarak) nazardan kaçırsın. Sahibini buldu mu hemen ona versin. Sahibini bulamazsa (bilsin ki) bu mal Allah'ın malıdır, Allah onu dilediğine verir."
[Ebu Davud, Lukata 1, (1709).]

AÇIKLAMA:

1- *Hattâbî* der ki: "Şahid kılma emri, irşadî ve te'dibî bir emirdir, iki mana taşır:

Birinci mana, şeytanın iğvasından duyulan peşin korkudur. Kişinin mala rağbet duyarak temellük etmeye kalkması melhuzdur. Bu hıyaneti şahid önler.

İkinci mana: Kişiye ölümün gelme ihtimalidir. Bu halde şahid, varislerin o buluntuya sahip çıkma iddialarını önler. Bu hadisi esas alan *Ebu Hanife,* lukatada şahidlemenin vacib olduğunu söylemiştir. Şafii hazret-

lerinin iki görüşünden biri de böyledir. Bunlar: "Lukata ve evsafı üzerine işhad vacibtir" demişlerdir. *İmam Malik*'le, *Şafii*'nin diğer görüşüne göre işhad vacib değildir. Bu kanaatte olanlar: "Sahih hadislerde şahidlemenin zikri geçmez, öyleyse sadedinde olduğumuz hadisteki şahidleme emri, nedbe hamledilir" derler.

Doğru olanın şahidleme olduğu kabul edilmiştir.

2- Hadiste geçen "gizlenme" emrinin lukata (buluntu eşya), "gözden kaçırmama" emrinin de yolunu kaybetmiş (deve, sığır, at gibi) hayvanlarla ilgili olabileceği de belirtilmiştir.

3- Sahibi bulunamayan buluntu hakkında geçen "Allah'ın malı" tabiri, zahirîlerin: "Bu artık bulanın malı olmuştur; sonradan sahibi çıksa da tazmin etmez" iddialarına delil kılınmıştır. Ancak bu iddiaya: "Bu mutlak değil, geçmiş olan tazminin vacib olduğu şartı ile mukayyeddir" diye cevaplandırılmıştır.

4- "Allah dilediğine verir " tabiriyle "bir yıl ilan edildikten sonra kullanılması, bulana helal olur" denmek istenmiştir.

5309 ٥ – وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [رَخَّصَ لَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ في الْعَصَا وَالسَّوْطِ وَالْحَبْلِ وَأَشْبَاهِهِ يَلْتَقِطُهُ الرَّجُلُ يَنْتَفِعُ بِهِ]. أخرجه أبو داود.

5. (5309)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* değnek, kamçı, ip ve benzeri şeylerde ruhsat tanıdı. Bunları bulan kimse (ilan etmeksizin) onlardan faydalanabilir." [Ebu Davud, Lukata 1, (1717).]

AÇIKLAMA:

Bu hadise dayanarak "az" sayılan (yani kıymeti fazla olmayan) buluntu eşyaların bir yıl ilan edilmeden kullanılabileceğine hükmedilmiştir. Bağavî, Şerhu's-Sünne'de: "Bu hadiste, az'ın ilan edilmeyeceğine delil vardır" der.

5310 ٦ – وعن عامر الشّعْبى قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ وَجَدَ دَابَّةً قَدْ عَجِزَ عَنْهَا أَهْلُهَا أَنْ يَعْلِفُوهَا فَسَيَّبُوهَا فَأَخَذَهَا فَأَحْيَاهَا فَهِيَ لَهُ]. أخرجه أبو داود.

6. (5310)- *Amiru'ş-Şa'bî* rahimehullah der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim, sahibinin beslemekten aciz kalarak bırakıverdiği bir hayvan bulur da, onu alıp ihya edecek olursa o onun olur." [Ebu Davud, Büyû 77, (3524, 3525).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, yürümekten aciz kalması sebebiyle sahibinin salıverdiği hayvanı bir hamiyet sahibi, su ve gıda vermek suretiyle canlandırıp aktif hale getirdiği takdirde, bu hayvanın, bakan kimseye ait olacağı belirtilmektedir. *Ahmed İbnu Hanbel* ve *İshak İbnu Rahuye*, bu hadise dayanarak: "Sahibi hayvanı helak olmaya terketmiş idiyse, bu ihya edene aittir" demişlerdir. Ancak bir kısım fukaha da hayvanın mülkiyetinin asıl sahibinden acz sebebiyle düşmeyeceğine hükmetmiş, bunun lukata ahkamına tabi olacağını söylemiştir. Öyleyse, sahibi geldiği takdirde, alan kimse bunu vermek zorundadır.

2- Hadis, hayvanın, bakmaya aciz kalındığı takdirde helak olmak üzere çöle, kıra salıverilmesinin caiz olacağına da delil kılınmıştır. Şafii ve ashabı: "Hayvanı beslemesi veya satması veya kıra salıvermesi, sahibine vacibtir. Bunlardan birini yapmamakta inad ederse mecbur edilir" demiştir. Ebu Hanife ve ashabı ise: "Bu ağaçta olduğu gibi kesin bir emir şeklinde değil, Istıslah (iyileştirme) olarak talep edilir" demiştir. Ruh sahiplerinin ağaçtan ayrı olacağı söylenerek cevaplandırılmıştır.

Doğru olanı şudur: Eğer hayvan, eti yenen cinsten ise, sahibinin onu kesip muhtaçlara yedirmesi gerekir.

İbnu Raslan: "Sakatlık gibi bir sebeple kullanılmaz hale gelen hayvanı salıvermesi sahibine caiz olmaz, nafaka vermesi vacibtir" der.

Müslümanların hayvan hakları karşısındaki titizliğini görme bakımından bu yorumların ayrı bir ehemmiyeti vardır.

5311 ٧– وعن أبي هريرة وأنس رضيَ اللهُ عنهما قالاَ: [مَرَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِتَمرةٍ في الطَّرِيقِ. فقَالَ: لَوْلاَ أنِّي أخْشَى أنْ تَكُونَ منَ الصَّدَقَةِ لأكَلْتُهَا]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

7. (5311)- *Hz. Ebu Hureyre* ve *Hz. Enes* (radıyallahu anhümâ) anlatıyorlar: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yolda giderken bir hurma tanesine rastlamıştı. *"Eğer sadakadan (düşmüş) olacağından korkmasaydım bunu yerdim!"* buyurdular." [Buhârî, Büyû 4, Lukata 6; Müslim, Zekat 165, (1071); Ebu Davud, Zekat 29, (1651).]

AÇIKLAMA:

1- Alimler, bu hadise dayanarak yolda bulunan, yenecek şeylerin lukata (buluntu) ahkamına tabi olmayacağı, ilan etmek, sahibini aramak gerekmeyeceği, hemen alınıp yenebileceği hükmünü çıkarmışlardır.

2- *Resulullah* "sadaka" malından düşmüş olabilir diye almıyor. Çünkü sadaka malı Resulullah'a ve Al-i Beytine haramdır. *Aleyhissalâtu vesselâm,* hediye kabul ederdi, fakat sadaka almazdı.

3- *Resulullah*'ın bu hurma tanesi için "...yerdim" buyurması, nimete hürmet ve ta'zim içindir. Şu halde, yolda bulunan nimet, tepilip geçilmemeli, imkan nisbetinde alınıp yenmelidir.

4- Hadiste, bir şeyin helal olup olmayacağından tereddüt edildiği takdirde muttakilerin ondan kaçınması gerektiğine de bir irşad vardır.

5312 ٨– وعن عبدالرّحمٰنِ بن عثمان التّيْمِي قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ لُقَطَةِ الْحَاجِّ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

8. (5312)- *Abdurrahman İbnu Osman et-Teymî* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hacının lukatasını nehyetti." [Müslim, Lukata 11, (1724); Ebu Davud, Lukata 1, (1719).]

AÇIKLAMA:

Sahiheyn'de merfu olarak: وَلاَ تَحِلُّ سَاقِطَتُهَا الاَّ لِمُنْشِدٍ *"Mekke'de bulunan bir yitik, ilan için olmadıkça alınması helal olmaz"* buyrulmuştur. Bu sahih hadise dayanan cumhur sadedinde olduğumuz hadisteki nehyi, "temellük için alma"ya hamletmiş, "ilan etmek için almak haram değildir" demiştir. Hacıların yitiği üzerinde durulması, bunun sahibine ulaşma imkanının mevcudiyetine bağlanmıştır.

İbnu Battal, Mekke'nin bu meselede diğerlerinden farklı olmadığını söyler. Ona göre Mekke üzerinde hususen durulması, ilan meselesinde mübalağa içindir. Çünkü hacı memleketine döner, çoğunluk durumda bir daha Mekke'ye uğramaz, öyleyse yitiği bulan kişi, ilanda mübalağa etmek zorundadır.

Şunu da belirtelim ki, bu hadisi, "Mekke'de bulunan yitiği, sahibi buluncaya kadar almak caiz değildir" şeklindeki yorumu Hanefî fakiherden İbnu'l-Hümâm tenkid eder ve: "Bu manada, hadisle şu zamanda amel edilmez. Çünkü Mekke'de, terkedilenin yerinde kalması şöyle dursun,

Ka'be'nin çevresinde hırsızlık artmıştır" der. Bu yorum, muahhar alimlerin takdirini kazanmıştır.

Münzirî şunu söyler: "Sahih olan şudur: "Kişi, Harem'de bir yitik bulursa, onu, sahibi için muhafaza ve ilan gayesiyle almalıdır. Bu, diğer memleketlerde bulunan yitiklere muhaliftir. Çünkü onların temellük için alınması da caizdir. Mamafih birkısım alimler de Mekke'nin buluntuları ile diğer memleketlerin buluntuları arasında fark olmadığını söylemiştir."

5313 ٩– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّهُ اشْتَرى جَارِيَةً فَفَقَدَ صَاحِبَهَا فَالْتَمَسَ سَنَةً فَلَمْ يُوجَدْ فَأَخَذَ إبْنُ مَسْعُودٍ يُعْطِي الدِّرْهَمَ وَالدِّرْهَمَيْنِ، وَيَقُولُ: اللّهُمَّ عَنْ فُلاَنٍ، فَإنْ أَتَى فَلِي وَعَلَيَّ، وَقَالَ: هكَذَا فَافْعَلُوا بِاللُّقَطَةِ إذَا لَمْ تَجِدُوا صَاحِبَهَا]. أخرجه البخاري تعليقاً.

9. (5313)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh)'un anlattığına göre: "[Yedi yüz dirheme] bir cariye satın almış ve (borcunu ödemeden) sahibini kaybetmiştir. Bir yıl sahibini arayan İbnu Mes'ud onu bulamaz ve bu parayı, bir dirhem, iki dirhem şeklinde parça parça vermeye başlar ve: "Ey Allahım, bunu falanca adına sadaka kabul et! Eğer adam gelirse sadaka benim adıma olacak, borç da uhdemde kalacak!" der. İbnu Mes'ud der ki:

"Sahibini bulamadığınız buluntu hakkında böyle hareket edin!" [Buhârî, Talak 22, (Tercümede (bab başlığında) muallak olarak kaydedilmiştir).]

AÇIKLAMA:

İbnu Mes'ud'la ilgili Buhârî'nin bu muallak rivayeti, sahibi bulunmayan buluntu (lukata) hakkında takip edilmesi uygun düşecek bir yol gösterilmektedir: Buluntunun bedelini, sahibi adına tasadduk etmek.

Buna benzer bir vak'a şöyle cereyan eder: Bir zat, Mekke'de esvab satın alır, ancak bedelini ödemeden, kalabalık sebebiyle satıcıyı kaybeder ve bulamaz. Durumu, gelip *İbnu Abbas*'a sorar: *İbnu Abbas* şöyle der: "Gelecek sene aynı yerde satıcını ara, borcunu ilan et. Bulabilirsen ödersin, bulamazsan bu borcu tasadduk et. Eğer sonradan gelirse, onu muhayyer bırak. Kendi adına sadaka olmasını kabul ederse mesele yok, kabul etmezse borcu ona ödersin, sevabı senin adına sadaka olmuş olur."

LİAN BÖLÜMÜ

(Bu bölümde iki fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

LİAN'IN AHKÂMI

İKİNCİ FASIL

ÇOCUĞUN İLHAKI VE NESEB İDDİASI

★ KÂFE

UMUMİ AÇIKLAMA

Lian kelimesi, kovma, uzaklaştırma, nefret gibi manalara gelen la'n kökünden gelir. Aynı kökten olmak üzere dilimizde lanet, tel'in gibi kelimeler mevcuttur. Aynı kökten telaun, birbirine lanet okumak, sövüşmek manasına gelir.

Fıkıh ıstılahı olarak lian, "yemin ile müekked la'n ve gazab lafızlarına mekrun olarak karı ile koca tarafından, belli bir şekil çerçevesinde yapılan dörder şehadete" denir. Yani koca, karısına zina suçunu isnad ederse fakat şahid getiremezse, bu isnad ve ithamını hakimin huzurunda, belirtildiği şekilde dört kere yemin ederek tekrar eder. Kadın da bu ithamı, yemin ederek ve yalancı olduğu takdirde Allah'ın lanet ve gazabının üzerine olmasını dileyerek dört kere reddeder. Bu şekilde cereyan eden hadiseye lian denir. Lian hadisesi karısına zina isnadında bulunan koca hakkında hadd-i kazf denen bir "ağır ceza"nın yerine geçer. Kadın hakkında da -yine İslam'ın en ağır suçlarından biri olan- hadd-i zinanın yerine geçer.

Lian sonunda karı ile koca boşanır. Koca kazf cezasından, kadın da zina cezasından kurtulur.

Istılahat-ı Fıkhiye Kamusu'nda *Ömer Nasuhi Bilmen* bu yeminleşmeyi şöyle anlatır:

"Bir kimse, zevcesine hem zina isnadı ve hem de çocuğunun nesebini nefy suretiyle kazfde bulunmuş, mesela "sen zaniyesin, bu doğurduğun çocuk da benden değildir" demiş olursa şu vecihle lian yapılır:

"Evvela zevc: "Eşhedü billah ben bu zevceye zina isnadında ve çocuğunun nesebini nefy hususunda sadıklardanım" diye dört defa şehadet eder. Beşinci defa da:

"Eğer bu zina isnadında ve bu nesebi nefy hususunda kâziblerden isem üzerime Allah'ın laneti olsun" diye kendisine lanet okur.

Sonra da kadın: "Eşhedü billahi. Bu kocam bana zina isnadında ve çocuğumun nesebini nefy hususunda kâziblerdendir!" diye dört defa şehadet eder. Beşinci olarak da:

"Eğer zevcim bana zina isnadında ve çocuğunun nesebini nefy hususunda sadıklardan ise Allah'ın gazabı üzerime olsun!" der.

Bu vechile mülâaneyi müteakib hakim tarafından beyinlerinin tefrikine (boşanmalarına) karar verilir."

BİRİNCİ FASIL

LİANIN AHKÂMI

5314 ١– عن ابن عبّاس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [جَاءَ هِلاَلُ بنُ أُمَيَّةَ، وَهُوَ أحَدُ الـثَّلاَثَة الّذينَ تَابَ اللّهُ عليْهِم رَضِيَ اللّهُ عَنْه. فَجاءَ مِنْ أرضه عشَاءً فَوَجَدَ عِنْدَ أهْله رَجلاً، فَرَأى ذلكَ بِعَيْنَيْهِ وَسَمِعَ بـأُذنَيْه، فَلَمْ يَهجْهُ حَتّى أصْبَحَ. فَغدَا علَى رَسُول اللّه ﷺ فـقَالَ: يَا رَسُولَ اللّه، إنّي أتيْتُ أهْلِي عِشَاءً فَوَجَدتُ عِنْدَهُمْ رَجُلاً فَرَأيْتُ بِعَيْنَيَّ وَسَمِعْتُ بِأُذُنيَّ. فَكَرِهَ رَسُول اللّه ﷺ مَا جَاءَ بِهِ، وَاشْتَدَّ عَلَيْه؛ فَنزَلَتْ: ﴿ **وَالّذِين يَرْمُونَ أزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إلاَّ أنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أحَدهِمْ أرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللّهِ إنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ** ﴾؛ الى قَوله: ﴿ **وَالْخَامِسَةَ أنَّ غَضَبَ اللّه عَلَيْهَا إنْ كَانَ مِنَ الـصَّادِقِينَ** ﴾. فَسُرِّيَ عَنْ رَسُولِ اللّه ﷺ وقَالَ: أبْشِرْ يَا هِلاَلُ، فَقَدْ جَعَلَ اللّهُ لَكَ فَرَجاً وَمَخْرَجـاً. فـقَالَ هِلاَلٌ: قَدْ كُنْتُ أرْجُو ذلكَ مِنْ رَبِّي تَعـالَى. فـقَالَ رَسُولُ اللّه ﷺ: أرْسلُوا إلَيْهَا، فـجَاءَتْ فَتَلاَ عَلَيْهَا رَسُولُ اللّه ﷺ الأيَات، وَذَكَّرَهُمَا، وَأخْبَرَهُمَا أنَّ عَذَابَ الآخِرَة أشَدُّ مِنْ عَذَاب الـدُّنْيَا. فَقَالَ هِلاَلٌ: وَاللّه لَقَدْ صَدَقْتُ عَلَيْهَا. فَقَالَتْ: قَدْ كَذَبْتَ. فَقَالَ ﷺ: لاَعِنُوا بَيْنَهُمَا. فَقِيلَ لِهِلاَل: اشْهَدْ فَشَهِدَ أرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللّه إنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ. فلمَّا كَانَت الْخَامِسَةُ قِيلَ لَهُ: يَا هِلاَلُ! اتَّقِ اللّهَ، فَإنَّ عَذَابَ الدُّنْيَا أهْوَنُ مِنْ عَذَابِ الآخِرَة، وَإنَّ هـذه الْمُوجِبَةُ الّتي تُوجِبُ عَلَيْكَ الْعَذَابَ. فَقَالَ: وَاللّهِ لاَ يُعَذِّبُنِي اللّهُ عَلَيْهَا كَمَا لَمْ يَجْلدْنِي عَلَيْهَا

فشَهِدَ الْخامسةَ أنَّ لعنةَ الله عليه إنْ كانَ منَ الْكَاذبينَ. ثُمَّ قيــل لَهَا إشْهَدى. فَشَهِدتْ أرْبَع شهَادَاتٍ بالله إنّه لَمنَ الْكَاذبينَ. فلمَّا كَانَت الخَامسةُ قيل لَها: اتَّقي اللّهَ، فــإنَّ عذابَ الدُّنْيا أهْوَنُ من عذابِ الآخرَة، وإنَّ هذه الْمُوجبَةُ الَّتي تُوجبُ عَلَيْك الْعذَابَ فتلكَّأتْ ساعَةً. ثُمَّ قالَتْ: واللّه لاَ أفْضح قومِي سائرَ الْيَوْمِ. فشهدت الْخَامسَةَ أنَّ غضَبَ اللّه عَلَيْهَا إنْ كَانَ منَ الصَّادقين، وفرّقَ ﷺ بَيْنَهُمَا وقضىٰ أنْ لاَ يُدْعــىٰ ولــدُهَا لأبٍ ولاَ ترمى ولاَ يُرْمَى ولَدُهَا، ومَنْ رَمَاهَا أوْ رمَى ولَدَهَا فَعَلَيْه الْحَدُّ، وقَضىٰ أنَّهُ لا بيْتَ عَلَيْه لَهَا ولاَ لولـدهَا قوتٌ منْ أجلِ أنَّهُمَا يَتَفَرَّقَان منْ غيْرِ طَلاَقٍ ولاَ وفَاةٍ. وقــال ﷺ: إنْ جاءَتْ به أُصَيْهِب أُرَيْصِح أُثَيْبج فــأتَىءَ الأَلْيَتَيْنِ أحْمَشَ السَّاقَيْنِ فَهُوَ لهلالٍ وإنْ جاءَتْ به أوْرَقَ جعْداً جُمَّاليّاً خَدَلَّجَ السَّاقين سابغَ الأَلْيَتَيْنِ فهُوَ للّذى رُميَتْ به. فَجَاءَتْ به أوْرَقَ جعْداً جُمَّاليّاً خَدَلَّج الـسَّاقيْنِ سابغَ الأَلْيَتيْنِ. فقَالَ ﷺ: لَوْلاَ الأيْمانُ لَكَانَ لِي ولَهَا شأنٌ قالَ عكْرِمَةُ: وكَانَ ولَدُهَا بعْد ذلكَ أميراً علَى مُضَرَ ومَا يُدْعَى لأبٍ]. أخرجه أبو داود بهذا اللفظ، وللستة عن ابن عمر بمعناه.

قوله: «فتلكأت» أي تباطأت وتوانت عن اتمام اليمين.

و«الأُصَيْهِبُ» تصغير أصهب وهو الأشقر، والأصهب من الأبل: ما يخالط بياضه حمرة.

و«الأُرَيْصِحُ» تصغير أرْصَحْ بصاد وحاء مهملتين: وهو خفيف لحم الأليتين.

و«الأثيبج» تصغير أثبج وهو الناتِىء الثبج، وهو ما بين الكتفين، وجاء بها مصغرة لأنها صفة لمولود.

و«حمَشَ الساقين» دقيقهما.

و«الأورق» الأسمر.

و«الْجَعْدُ» القصير.

و«الجمليُّ» العظيم الخلقة كأنه الجمل في القدّ.

1. (5314)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Allah Teala

hazretleri'nin (Tebük Seferi'nden geri kalmaları sebebiyle) tevbelerini kabul edip affettiği üç kişiden biri olan Hilal İbnu Ümeyye (radıyallahu anh) geldi. (Anlattığına göre) tarlasından evine yatsı vaktinde dönmüştü. Hanımının yanında bir adam buldu. Manzarayı gözleriyle görmüş, kulaklarıyla işitmişti. Sabah oluncaya kadar adamı ürkütüp telaşlandırmadı. Sabah olunca doğru Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına gitti.

"Ey Allah'ın Resulü dedi, ben aileme geceleyin dönmüştüm, yanlarında bir adam buldum. Üstelik gözlerimle gördüm, kulaklarımla işittim."

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) getirdiği bu haberden hoşlanmadı, adama karşı sert davrandı. Bunun üzerine:

"Kendi hanımlarına zina isnad eden, ancak, kendisinden başka şahidi bulunmayan kimse ise, doğru söylediğine dair Allah adına yemin ederek dört defa şahitlik eder. Beşinci şahitliğinde ise, eğer yalan söylüyorsa Allah'ın lanetinin kendi üzerine olmasını ister. Kadının Allah adına yemin ederek kocasının yalan söylediğine dair dört defa şahidlik etmesi ve beşinci şahitliğinde, eğer kocası doğru söylüyorsa Allah'ın lanetinin kendi üzerine olmasını istemesi, onun hakkındaki cezayı kaldırır" (Nur 6-9) mealindeki ayet nazil oldu. Vahiy hali Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın üzerinden kalkınca:

"Ey Hilal, müjde! Allah senin için bir kurtuluş ve kurtuluş yolu gösterdi" buyurdular. Hilal:

"Ben Rabbim Teala hazretleri'nden bunu ümid ediyordum!" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Kadına adam gönderin gelsin!" emretti. Kadın geldi. Ayet-i kerimeyi Resulullah ona okudu. İkisine de meselenin ciddiyetini hatırlattı ve ahiret azabının dünyadaki azabtan daha şidetli olacağını haber verdi. Bunun üzerine Hilal:

"Vallahi kadın hakkında doğruyu söyledim!" dedi. Kadın da:

"Hayır yalan söyledin!" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:

"Aranızda lanetleşin!" emretti. Hilal'e: "Şehadet getir!" dendi. O da doğru söylediğine dair dört kere Allah'a şehadet etti. Beşinci sefer olunca kendisine:

"Ey Hilal, Allah'tan kork, zira dünya azabı ahiret azabından pek hafiftir, senin bu yaptığın, üzerine azabı vacib kılmaktadır!" dendi. O yine:

"Allah'a yemin olsun, ona iftira ediyorum diye bana celde yapılmadı-

ğı gibi, Allah da onun sebebiyle bana azab vermeyecektir!" dedi ve "Eğer yalancı ise, Allah'ın laneti üzerine olsun!" diye beşinci kere şehadette bulundu.

Sonra kadına: "Şehadet getir!" dendi. Kadın da: "Hilal yalancıdır" diye dört kere Allah'a şehadette bulundu. Beşinci şehadete sıra gelince, kadına:

"Allah'tan kork, zira dünyadaki azab ahiret azabından hafiftir. Bu yaptığın, üzerine azabı vacib kılmaktadır!" dendi. Kadıncağız bir müddet durakladı: Sonra:

"Kavmimi, geri kalan zamanlarda rezil rüsvay edemem!" dedi ve beşinci defa: "Hilal doğru söyledi ise Allah'ın gazabı üzerime olsun!" diye şehadette bulundu.

Bunun üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm* aralarını ayırdı. Kadının çocuğunun babasının adıyla çağrılmamasına, kadına zina isnad edilmesine, çocuğa da veled-i zina denmemesine, kim kadına veya çocuğa böyle bir isnadda bulunacak olursa hadd-i kazfe maruz kalacağına hükmetti. Keza bunlar ne boşanma ne de ölüm sebebiyle ayrılmadıkları için Hilal üzerinde, ne kadın için mesken ne de çocuk için nafaka mesuliyeti olmadığına hükmetti. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Eğer kadın kızılımsı, kabaları etsiz, sivri omuzlu, iki kabası sivri, bacakları ince bir çocuk dünyaya getirirse, bu çocuk Hilal'dendir. Eğer esmer, kısa saçı, iri yapılı, iri bacaklı, iri kabalı bir çocuk dünyaya getirirse bu çocuk, zina nisbet edilen şahsa aittir" buyurdular. Gerçekten kadın esmer renkli, kısa saçlı, iri yapılı, iri bacaklı, iri kabalı bir çocuk doğurdu. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Eğer (şehadetlerle yapılan) yeminler olmasaydı benimle o kadın arasında mesele olacaktı" buyurdular. İkrime der ki: "Kadının çocuğu bundan sonra Mudar üzerine emîr oldu, tesmiyede babasına nisbet edilmezdi.

Hadisi Ebu Davud bu metnin aynısıyla rivayet etti. Kütüb-i Sitte, *İbnu Ömer*'den bu manada rivayette bulundular." **[Buhârî, Talak 28, Şehâdât 21, Tefsir, Nur 3; Ebu Davud, Talak 27, (2254, 2255, 2256); Tirmizî, Tefsir Nur, (3178).]**

AÇIKLAMA:

Hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında cereyan eden bir lian hadisesini nakletmektedir. Hadisten anlaşılacağı üzere:

★ Mülâane ile boşanan kadına zina nisbet edilemez. Zina nisbet eden, "zaniye" diyen kimseye hadd-i kazf tatbik edilir. Böyle bir kadından

doğan çocuğa da *veled-i zina* denemez. Çünkü, kocanın yeminiyle suç tam olarak sübut bulmuş değildir. Öyle ise burada aslolan "harama düşmemiş olduğu"dur. Sadece lian ile, kadın iffetten çıkmış olmaz. Irzlar, yakin hasıl olmadıkça ayb'a karşı korunmuştur.

★ Mülâane ile ayrılmalarda ayrılış boşanma değil, nikahın feshidir. Şafiiye göre, erkek kadına karşı nafaka ve meskenle mükellef olmaz. *Ebu Hanife ve Muhammed İbnu'l-Hasan:* "Bâin bir boşamadır, iddet boyunca kadın nafaka ve süknâ hakkına sahiptir" demişlerdir.

★ Lian yemindir diyenlere bu hadiste delil mevcuttur. İmam Şafii ve cumhur bu görüştedirler. *Ebu Hanife, Malik* ve bir görüşünde *Şafii* rahimehümullah lian'ın yemin değil, şehadet olduğunu söylemişlerdir. Fethu'l-Bari'de başka yorumlar da kaydedilmiştir.

5315 ٢– وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنْهما ايضاً قال: [لاَعَنَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بَيْنَ عُوَيْمِرٍ الْعَجْلاَنِي وَامْرأَتِهِ وَكَانَتْ حُبْلَى]. أخرجه النسائي.

2. (5315)- Yine *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Üveymir el-Aclânî ile hanımı arasında lian uyguladı. Hanımı bu sırada hamile idi." [Nesâî, Talak 36, (6, 171).]

5316 ٣– وفي رواية له: [أَمَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ رَجُلاً حِينَ أَمَرَ الْمُتَلاَعِنَيْنِ أَنْ يَتَلاَعَنَا أَنْ يَضَعَ يَدَهُ عِنْدَ الْخَامِسَةِ عَلَى فِيهِ. وَقَالَ: إِنَّهَا مُوجِبَةٌ].

3. (5316)- Yine ona ait bir rivayette: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, birbirine lianda bulunan iki eşe lianlaşmayı teklif ettiği zaman beşinci yeminde, erkeğe elini ağzının üzerine koymasını emretti ve: *"Bu (Allah'ın azabını) gerektiricidir!"* buyurdu. [Nesâî, Talak 40, (6, 175).]

İKİNCİ FASIL

ÇOCUĞUN İLHAKI VE NESEB İDDİASI

5317 ١– عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ وَلِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

«العاهرُ» الزاني، وقوله للعاهر الحجر: أي يرمى به إن كان محصنا.وقيل معناه: له الخيبة.

1. (5317)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Çocuk yatağa aittir. Zaniye de mahrumiyet vardır." [Buhârî, Hudud 23, Feraiz 18; Müslim, Rada 37, (1458); Tirmizî, Rada' 8, (1157); Nesâî, Talak 48, (6, 180).]

5318 ٢– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها: [أنَّ عُتْبَةَ بنَ أبى وقّاصٍ عَهِدَ الى أخيـه سَعْدٍ أنَّ ابنَ وَلِيـدةِ زَمْعَةَ مِنّي فَاقْبِضْهُ إلَيْكَ فلمَّا كَانَ عَامُ الْفَتْحِ أخَذَهُ سَعْدٌ وَقَالَ: ابْنُ أخِي قَدْ عَهِدَ اليَّ فيـه. وَقَالَ عَبْدُ بنُ زَمْعَةَ: هُوَ أخِي وَابْنُ وَلِيـدَةِ أبِي، وُلِدَ عَلى فِرَاشِه. فَتَسَاقَا الى النَّبِيِّ ﷺ. فـقَالَ سَعْدٌ رَضِيَ اللهُ عَنْه يَا رَسُولَ اللهِ ابْنُ أخِي عَهِدَ اليَّ فيه، انْظُرْ الى شَبَهِهِ. وَقَالَ عَبْدٌ: أخِي وابْنُ وَلِيدَةِ أبِي، وُلِدَ عَلى فِرَاشِه فَنَظَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ الى شَبَهِه، فَرَأى شَبَهـاً بَيِّناً بعُتْبَةَ فقَالَ: هُوَ لَكَ يَا عَبْدُ بنَ زَمْعَةَ، الْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ، وَلِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ. ثُمَّ قَالَ لِسَوْدَةَ بِنْتِ زَمْعَةَ: احْتَجِبِي مِنْهُ لِمَا رَأى مِنْ شَبَهِهِ بِعُتْبَةَ فَمَا رَآهَا حَتّى لَقِيَ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ، وَكَانَتْ سَوْدَةُ زَوْجَةَ الـنَّبِيِّ ﷺ].

أخرجه الستة إلا الترمذي.

2. (5318)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Utbe İbnu Ebi Vak-

kas, kardeşi Sa'd'a: "Zem'a'nın cariyesinden doğan oğlan bendendir, onu sahiplen" diye vasiyet etmişti. Fetih yılında onu Sa'd yakalayıp: "Bu kardeşimin oğludur, kardeşim onu bana vasiyet etmişti!" dedi. *Abd İbnu Zem'a* da:

"O, benim kardeşimdir ve babamın cariyesinin oğludur, onun yatağında doğmuştur!" dedi. Problemin halli için Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a koştular. Sa'd (radıyallahu anh):

"Ey Allah'ın Resulü! Bu kardeşimin oğludur. Kardeşim onun hakkında bana vasiyette bulundu. Hele onun benzerliğine de bakın!" dedi. Abd:

"O benim kardeşimdir ve babamın cariyesinin oğludur. Babamın yatağında doğdu!" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ondaki benzerliğe baktı Utbe'ye açık bir benzerlik gördü. Sonra:

"Bu sana aitir ey Abd İbnu Zem'a. Çocuk yatağa aittir, zani için de mahrumiyet vardır" buyurdu. Sonra da Sevde Bintu Zem'a'ya:

"Bun(u kardeşin bilme, ihtiyat et, ona karşı) tesettür et!" emretti. Bu emri, onun Utbe'ye olan benzerliği sebebiyle vermişti.

O, kadını Allah'a kavuşuncaya kadar göremedi. Sevde, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcesi idi."[Buhârî, Vesaya 4, Büyû 3, 100, Husumat 6, Itk 8, Feraiz 18, 28, Hudud 23, Ahkam 29; Müslim, Rada 36, (1457); Muvatta, Akdiye 20, (2, 739); Ebu Davud, Talak 34, (2273); Nesâî, Talak 48, 49, (6, 180, 181).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen meselenin anlaşılması için önce Arapların bir cahiliye âdetinden bahsetmek gerekmektedir. Şarihlerin kaydettiğine göre cariyeler, efendilerine belli bir meblağ öderlerdi. Bunu kazanmak için zinaya bile tevessül edenler olurdu. Bu sebeple Kur'an-ı Kerim'de, cariyelerin zinaya zorlanmaması emredilmiştir (Nur 33). Zinaya giden cariyelerin sahipleri de onlarla münasebet-i cinsiyede bulunurdu. Cariye doğum yapınca efendisi veya zina yaptığı kimse "çocuk bendendir" diye iddiada bulunabilirdi. Efendi, çocuk hakkında "bendendir", değildir" diye bir beyanda bulunmadan ölecek olursa, varislerinin dileğiyle çocuk cariye sahibine ilhak olunurdu. Ancak çocuk varis olamazdı. Mirasçı olabilmesi için miras taksiminden önce nesebi ilhak olması gerekli idi.

Efendi cariyesinden olan çocuğun nesebini reddederdi. Bu durumda çocuğun nesebi, efendiye ilhak olunmazdı.

2- Hadiste bahsi geçen *Zem'a İbnu Kays*, Ümmühatu'l-Mü'minîn'den olan Sevde (radıyallahu anhâ)'nin babasıdır. Zem'a'nın, cinsî münasebet-

te bulunduğu bir cariyesi vardı. Bir ara gebe kalan cariyenin çocuğunu *Sa'd İbnu Ebi Vakkas*'ın kardeşi Utbe sahiplenmiş, kardeşi Sa'd'a cariyeden doğacak çocuğun kendisine ait olduğunu, sahip çıkması gerektiğini vasiyet etmişti. Müşrik olarak ölen Utbe'nin kardeşi Sa'd, yapılan tenbihe uygun olarak, Zem'a'nın cariyesinden doğan oğlan çocuğunu sahiplenmek istemişti. Üstelik çocuk Utbe'ye benzerliğiyle dikkat çekiyordu. Ancak, Zem'a'nın oğlu Abd, Sa'd'a itiraz ederek çocuğun babası *Zem'a*'ya ait olduğunu söyler. Aralarındaki ihtilafı Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a arzederler. Çocuk kimin yatağında doğdu ise, yatak sahibine ait olacağı kaidesini vazederek benzerlik veya kuru iddia gibi sebeplerle çocuğa sahip olunamayacağını belirtir.

3- Rivayette çocuk yatağa aittir denirken, "zaniye de mahrumiyet vardır" buyrulmuştur. Hadiste geçen ve mahrumiyet diye tercüme ettiğimiz hacer kelimesinin taş manasını esas alan bazı alimler: "Zaniye de taşlama (recm) cezası vardır" şeklinde anlamışlardır. Ancak bu mana çok uygun bulunmamıştır. Çünkü her zani taşlanmaz. Recm cezası, birçok şartların tahakkukundan sonra verilmektedir. Öyleyse "zina edenin, doğacak çocuk üzerinde bir hakkı yoktur, neseb, maliyiket vs. iddia edemez" manasında "...mahrumdur" demiştir.

4- HADİSTEN ÇIKAN BAZI HÜKÜMLER:

★ Erkek, karısını, kadının kardeşine görünmekten men edebilir.

★ Bir adamla zina eden kadın, o adamın oğullarına haram olur. Bu hükmü beyan eden ***Ebu Hanife,*** hadiste geçen *"Ondan kaç ey Sevde!"* ibaresiyle istidlal etmiştir. Ancak ***İmam Malik, Şafii*** ve ***Ebu Sevr*** haram olmadığı kanaatindedir. Onlarca kaç-göç emri vacib ifade etmez, tenzihîdir.

★ Neseb meselesinde hüküm, zahire göre verilir. Benzerlik ve iddia gibi şeylerle neseb sübut bulmaz. Nitekim hadiste Resulullah yatağı esas almış, benzerliğe itibar etmemiştir. Fakat bu zahire göre verilen hüküm, batinen de o meseleyi helal kılmaz. Bu sebeple *Resulullah,* Sevde'ye –zahirde kardeşi olmasına rağmen– o çocuktan kaç-göçte bulunmasını emretmiştir.

★ *"Çocuk yatağa aittir"* ifadesinden hareket eden ulema, çocuğun nesebini babanın mücerred bir nehiy suretiyle reddedemeyeceğini belirtmiştir. Çünkü yatak, doğacak çocuğa, anne ve babadan neseb hakkı getirmektedir. Anne ve baba, lian vs. ile, onun bu hakkını iptal edemezler, kendi çocukları olmaktan çıkaramazlar.

5319 ٣– وعن أبي هريرة رَضيَ اللهُ عنْه قال: [أتى رَجُلٌ النَّبىَّ ﷺ فقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، وُلِدَ لِي غُلامٌ أسْوَدُ، وَهُوَ يُعَرِّضُ بِنفيه، فَلَمْ يرخِّصْ لَهُ في الإنْتفاءِ منْهُ. فقال: هَلْ لَكَ مِنْ إبِلٍ؟ قَالَ: نعمْ. فقَالَ: مَا ألْوَانُها؟ قالَ: أحْمَرُ. قَالَ: هَلْ فيهَا مِنْ أوْرَقَ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: أنى ذلِكَ؟ قَالَ: لَعَلَّهُ نَزَعَهُ عِرْقٌ. فقَالَ ﷺ: لَعَلَّ ابْنَكَ نَزَعَهُ عِرْقٌ]. أخرجه الخمسة.

3. (5319)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek:

"Ey Allah'ın Resulü! Benim siyah bir çocuğum dünyaya geldi" dedi. Adam, ta'riz yoluyla çocuğu nefyetmeyi teklif ediyordu. Aleyhissalâtu vesselâm, onun nefyedilmesine ruhsat vermedi.

"Senin bir deven var mı?" dedi. Adam: "Evet" deyince:

"Bunların renkleri nasıldır?" diye sordu. Adam: "Kırmızı!" dedi. Resulullah tekrar sordu:

"Bunlar arasında boz renkli var mı?"

"Evet!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Peki bu nereden (geldi)?" dedi. Adam:

"Belki bir damar çekmiştir" deyince, Aleyhissalâtu vesselâm da:

"Senin oğlun da bir damara çekmiştir!" buyurdular." [Buhârî, Talak 26, Hudud 41; Müslim, Lian 20, (1500); Ebu Davud, Talak 28, (2260, 2261, 2262); Tirmizî, Vela ve Hibe 4, (2129); Nesâî, Talak 46, (6, 178, 179).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste ta'riz yoluyla çocuğunu nefyetmek isteyen kimseye karşı Resulullah *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın davranışını görmekteyiz. Kendisi beyaz renkli olan bir bedevinin -ki ismi *Damdam İbnu Katâde*'dir- hanımı siyah renkli bir çocuk doğurunca, bunu hanımının bir başkasından peydahladığı vehmine düşerek çocuğu nefyetmek ister. Resulullah'a gelip çok sarih olmayan bir üslubla gayesini ifade eder. İşte bu dolaylı ifadeye ta'riz denmektedir. Ta'riz kelimesi dilimizde ta'rizde bulunmak şeklinde kullanılır. *Aleyhissalâtu vesselâm* develerden misal verip, bizzat adamı konuşturmak suretiyle, çocuğun uzakta kalan bir ceddine çekebileceğini, bu durumun tabii olduğunu ifade buyurur. Ta'riz üslubu bir meseleyi

açık bir şekilde ifade etmediği için burada kazf mevzubahis olmamıştır. Bu sebeple Resulullah, bedevinin hanımı hakkındaki dolaylı ithamı karşısında kazf muamelesine veya liana başvurmamıştır. Bu sebeple ulema ta'rizin kazf sayılmayacağına, lian gerektirmeyeceğine hükmetmiştir. Sadece imam Malik, çok açık ifade ettiği takdirde ta'rizin hadd-i kazf ve lian gerektireceğine hükmetmiştir. İbnu Dakîku'l-İd, Malikîlere şöyle cevap verir: "Burada bedevi, fetva sorma durumundadır. Müsteftiye ne hadd ne de ta'zir gerekir."

İbnu Hacer bu meselede der ki: "Fetva sorma işi, soruş tarzına göre, hadd gerektirebilir. Şöyle ki: "Sözgelimi biri gelip şöyle sorabilir: "Bir kadının kocası beyaz olduğu halde, kadın siyah doğuracak olursa hüküm nedir?" Bu tarz suale bir şey terettüp etmez. Ama gelen adam: "Hanımım siyah bir çocuk doğurdu. Ben ise beyazım" derse, bu ta'riz olur. Eğer bu ifadesine "zina yaptı" ibaresini de eklerse, burada tasrih mevzubahis olur. Sadedinde olduğumuz hadiste ikinci tarz varid olmuştur." Hattâbî, "bu durumda adam "hanımın doğurduğu çocuk benden değil" diye tasrihte bulunsa da adama hadd-i kazf terettüp etmeyeceğini" söyler. Çünkü der, adamın, şüphe yoluyla kadına temas edilmiş olmayı veya imkan halinde çocuğu önceki kocadan doğurmuş olabileceğini kasdetmiş olması caizdir."

2- Hadis, meçhul olan bir şeyin anlaşılmasını kolaylaştırmak için teşbihte bulunmaya, malum şeylerden misal vermeye örnek vermektedir.

3- Keza hadiste, kıyasla amelin sıhhatine delil bulunmuştur.

4- Koca, sırf zandan hareket ederek, çocuğunu nefyedemez.

5- Çocuk, annesinin rengine muhalif doğsa bile, baba onu kendi nesebine ilhak etmek zorundadır. Şafiiler, "Koca, kadını itham etse ve itham ettiği kimsenin rengine uygun bir çocuk doğsa, -sahih görüşe göre- kocanın nefyi caiz olur demiştir. Hanbelîler de, bir karine olduğu takdirde çocuğun nefyini tecviz etmiştir.

6- Yatağın hükmü, benzerlikten hasıl olan muhalefetin hükmüne takdim edilir.

7- Neseb meselesinde ihtiyat edilir ve imkan nisbetinde bekası esas alınır, bu husutaki su-i zannın tahkikine gidilmez.

8- *Kurtubi*'ye göre, hadiste men-i teselsül var; hâdiseler hadis olmayan bir evvele dayanır.

5320 ٤ــ وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جدّه قال: [قَامَ رَجُلٌ فَـقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ إنَّ

فُلاناً ابْني عَاهَرْتُ بِأُمّهِ في الْجَاهِلِيّةِ. فَقَالَ ﷺ: لاَ دَعْوَى في الإسْلاَمِ، ذَهَبَ أَمْرُ الْجَاهِلِيّةِ، الْوَلَدُ لِلفِرَاشِ وَلِلعَاهِرِ الْحَجَرُ]. أخرجه أبو داود.

4. (5320)- *Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihi* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam kalkarak: "Ey Allah'ın Resûlü! Falan benim çocuğumdur. Cahiliye devrinde ben annesiyle zina yapmıştım!" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu cevapta bulundu:

"İslam'da (neseb) iddiası yok. Cahiliye işi bitti artık. Çocuk yatağa aittir, zaniye de mahrumiyet vardır!" [Ebu Davud, Talak 34, (2274).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste reddedilen neseb iddiası, cahiliye devrinde rastlanan bir durumdu. Kişi, kendisini, hakiki babası ve hakiki aşiretinden başkasına nisbet ederdi. Resulullah, İslam'ın böylesi sahte intisabları haram ettiğini beyan etmiştir. Kişi, kimin yatağında doğmuşsa nesebi onadır, kendini bir başkasına nisbet edemez.

2- *"Zaniye mahrumiyet vardır"* sözü zani mezhep hakkı iddia edemez demektir. Hadiste geçen hacer taş manasına geldiği için bazı fakihler *"zaniye de taşla öldürülmek vardır"* şeklinde anlamıştır. Ancak her zaninin cezası "taş" olmadığı için bu ikinci te'vil zayıf bulunmuş, öncekinin asıl olduğu çoğunlukla kabul edilmiştir.

❑ KÂFE

5321 ١ـ عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [دَخَلَ عَلَيّ رَسُولُ اللهِ ﷺ مَسْرُوراً تَبْرُقُ أَسَارِيرُ وَجْهِهِ. فَقَالَ: أَلَمْ تَرَى مُجَزِّزاً الْمُدْلِجِيَّ؟ نَظَرَ آنفاً الى زَيْدِ بْنِ حَارِثَةَ وأُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ. فقَالَ: إنّ هذهِ الأَقْدَامَ بَعْضُها مِنْ بَعْضٍ]. أخرجه الخمسة.

قال أبو داود: قال أبو صالح: كان أسامة أسود شديد السواد مثل القار، وكان ابوه ابيض من القطن.

«الأساريرُ» تكاسير الجبين.

و«بريقها» ما يعرض لها عند الفرح والاستبشار بالشيء السارّ من البشاشة.

1. (5321)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhis-*

salâtu vesselâm) (bir gün) yanıma mesrur olarak girdi, yüzünün çizgileri parlıyordu.

"Hani, Mücezziz el-Müdlici var ya, az önce, Zeyd İbnu Harise ve Üsame İbnu Zeyd'e baktı da: "Şu ayaklar var ya (aralarında öyle benziyorlar ki) sanki birbirlerinden hasıllar" dedi" buyurdular." [Buhârî, Fezailu'l-Ashab 17, Menakıb 23; Feraiz 31; Müslim, Rada 38, (1459); Ebu Davud, Talak 31, (226), 22687; Tirmizî, Vela ve'l-Hibe 5, (2130); Nesâî, Talak 51, (6, 184).]

AÇIKLAMA:

1- *Kâfe, kâif'in* cem'idir. *Kâif* benzerlikleri bilen, iz takip edip, izleri ayıran, teşhis eden kimsedir. Kâiflik Araplarda cari bir âdetti. Hz. Ömer'in de kâif olduğu rivayet edilmiştir. İz takibi ile, benzerliklerle meşgul olup yorum yapma işine kıyafet denir. Bu sahada yazılan eserlere Osmanlılar döneminde kıyafetname denmiştir.

2- *Mücezziz el-Müdlici* kâifti. Cahiliye devrinde savaşlarda esir ettiği kimselerin alnını çizip salıverdiği için *Mücezziz* denmiştir.

3- Hadis, muhtelif şekillerde rivayet edilmiştir. Farklı rivayetlerin açıklamalarına göre, *Üsame İbnu Zeyd* koyu siyahi idi. Baba Zeyd ise pamuktan da beyazdı. *Üsame*'nin annesi *Ümmü Eymen* de siyahi idi. *Üsame* ile babası *Zeyd* arasındaki renk farklılığı sebebiyle bazı dedikodular vardı. *Resulullah* bu durumdan üzülmekteydi. Bir gün, *Mücezziz el-Müdlici, Resulullah*'ın yanına girer. O sırada Zeyd ve Üsame bir kadife örtü altında yatmaktaydılar. Örtü baş taraflarını örtse de ayakları açıktaydı. *Mücezziz,* onları tanımadan: "Bu ayaklar (renk farkına rağmen) birbirlerine çok benziyorlar. Sakın birbirlerinden hasıl olmasınlar?" diyerek aralarında kan karabeti bulunacağı hususunda kanaat beyan etti.

O devirde sözlerine itibar edilen kâiflerden birinin bu teşhisi, *Resulullah*'ı ziyadesiyle memnun eder. Hadisin kaydedilen veçhinde bu memnuniyetin derecesi ifade edilmiş ise de, bir başka veçhi de burada kayda değer. Buna göre Resulullah Hz. Aişe'ye gelince: أَلَمْ تَسْمَعِي مَا قَالَ الْمُدْلِجِىُّ لِزَيْدٍ وَأُسَامَةَ وَرَأَى أَقْدَامَهُمَا وَقَالَ إِنَّ بَعْضَ هٰذِهِ الأَقْدَامِ لَمِنْ بَعْضٍ "*el-Müdlici'nin Zeyd ve Üsame hakkında ne dediğini işitmedin mi? Onların ayaklarını (yan yana) görünce: "Bu ayakların bazısı diğer bazısından hasıl olmuştur" dedi"* der.

4- Hadisten bazı faideler çıkarılmıştır:

★ Bir kimsenin yüzü görülmeden hakkında şehadette bulunulabilir.

★ Kişinin oğlu ile birlikte bir örtü altında yatması caizdir.

★ Töhmet olmama halinde, şahidlik talep edilmeden şehadette bulunan kimsenin şehadeti kabul edilebilir.

★ Hevadan selamet halinde, hakim, ihtilaflı meselede hak ortaya çıkınca sevinç izhar edebilir, caizdir.

★ Kâiflerin beyanıyla amel edilebilir.

5322 ٢- وعن سُلَيْمَان بن يسار قال: [كَانَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْه يُلِيطُ أَوْلاَدَ الْجَاهِلِيَّة بِمَنِ ادَّعَاهُمْ في الإِسْلاَمِ. فأتَى رَجُلاَنِ: كلاهُمَا يَدَّعى وَلَدَ امرأةٍ. فَدَعَا عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْه قَائِفاً، فَنَظَرَ إِلَيْهِمَا. فَقَالَ: لَقَدِ اشْتَرَكَا فِيهِ: فَضَرَبَهُ عُمَرُ بالدِّرَّةِ. فقَالَ: مَا يُدْرِيكَ؟ ثُمَّ دَعَا الْمَرْأَةَ؛ فقَالَ: أَخْبِرِيني بِخَبَرِك. فقَالَتْ: كَانَ هذَا، تَعنى أَحَدَ الرَّجُلَيْنِ، يأتِيهَا وَهِيَ في إِبِلٍ أَهْلِهَا، وَلاَ يُفَارِقُهَا حَتّى يَظُنَّ وَتَظُنَّ أَنْ قَدِ اسْتَمَرَّ بِهَا الْحَمْلُ ثُمَّ انْصَرَفَ عَنْهَا، فَهُرِيقَتْ عَلَيْهَا الدِّمَاءُ. ثُمَّ خَلَفَهُ الآخَرُ فَلاَ أَدْرِى مِنْ أَيِّهِمَا هُوَ؟ فَكَبَّرَ الْقَائِفُ. فَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْه لِلْغُلاَمِ: وَالِ أَيَّهُمَا شِئْتَ].

أخرجه مالك.

2. (5322)- *Süleyman İbnu Yesar* anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh), İslam döneminde neseb iddiasında bulunanları cahiliye doğumlulara ilhak ediyordu. (Bir gün) iki kişi geldi. Her ikisi de, bir kadının çocuğunun kendisine ait olduğunu iddia ediyordu. Hz. Ömer, bir kâif çağırdı. Kâif adamlara baktı. Sonra:

"Her ikisinin de çocukta iştirakleri var!" dedi. Hz. Ömer bu söz üzerine elindeki değneği kâife indirdi ve:

"Nereden biliyorsun?" dedi. Sonra kadını çağırıp:

"Bana haberini söyle!" emretti. Kadın, iki adamdan birini kastederek:

"Şu var ya, dedi ben ailemin devesini güderken bana gelirdi ve benden ayrılmazdı. O da ben de hamilelik başladı zannettik. Sonra o benden ayrıldı. Arkadan kan aktı (adet gördüm). Sonra da onun yerini diğeri aldı (bana temasta bulundu). Çocuğun hangisinden olduğunu bilmiyorum!" dedi. Kâif bu cevabı işitince tekbir getirdi. Hz. Ömer çocuğa dönerek:

" Hangisini dilersen onu vekil kıl!" dedi." [Muvatta, Akdiye 22, (2, 740).]

AÇIKLAMA:

Hadis, *Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'in, doğduğu yatak belli olmayan kimseler için neseb iddia eden çıktığı takdirde, bu iddiayı resmen ikrar edip neseb tescili yaptığını göstermektedir. Burada şu noktanın belirtilmesinde gerek var: Hz. Ömer'in bu tutumu cahiliye devrinden intikal eden nesebi belli olmayan çocuklar içindi. Cahiliye devrindeki pek çok doğumlar bu şekildeydi. İslam devrinde doğan çocuklara bunu yapmak mümkün değildir. Çünkü İslam, zina mahsulü doğumlara neseb tanımaz, böylesi çocukları "o çocuk bendendir!" iddiasında bulunanlara ilhak etmez.

el-Baci'ye göre, Hz. Ömer'in kâife vuruş sebebi, onun sözüne itibar etmemesi değil, insanın yaratılışında iki erkeğin suyunun birleşmeyeceği hususundaki kanaatidir. Zira, ayet-i kerime bu hususta açıktır: انّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وانْثَى **"Biz sizi bir erkekle bir kadından yarattık!"** (Hucurat 13). Yani insanın yaratılışında iki erkek mevzubahis değildir, bir erkekle bir kadın mevzubahistir. Kâiflere itibar etmeyenlerin, Hz. Ömer'in vurmasını, onun sözüne değer vermemekle yorumladıklarını belirten el-Baci, bu görüşe katılmaz ve: "Hz. Ömer'in kâiflerin sözüne dayanarak verdiği hükümler, izah gerektirmeyecek kadar meşhur bir husustur" der ve ilave eder: "Görmez misin, bu rivayette de kâifin sözünü esas alarak, oğlana "Hangisini istersen onu vekil kıl!" diye hükmetmiştir."

İmam Malik de, bu durumda, büluğa erdiği zaman, dilediğini veli seçmede çocuğu muhayyer bırakmıştır. İbnu'l-Kasım, her ikisinin de velayetinin caiz olacağına, çocuğun, ikisine ait olacağına hükmetmiştir.

5323 ٣- وعن أبي عثمان النّهدي قال: [سَمِعْتُ سَعْدَ بن أبي وقّاصٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يقولُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنِ ادّعَى أباً في الإسْلاَمِ غيرَ أبيــهِ، وَهُوَ يعْلَمُ أنّهُ غيرُ أبيه، فَالْجَنّةُ عَلَيْه حَرَامٌ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

3. (5323)- *Ebu Osman en-Nehdi* anlatıyor: "Sa'd İbnu Ebi Vakkas (radıyallahu anh)'ı dinledim. Demişti ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İslam'da bir kimse asıl baba varken bir başkasının babası olduğunu söylerse ve bu iddiasını da o kimsenin babası olmadığını bilerek yaparsa, cennet ona haramdır." [Buhârî, Feraiz 29, Megazî 56; Müslim, İman 114, (63); Ebu Davud, Edeb 119, (5113).]

AÇIKLAMA:

Cahiliye devrinde, evlat edinme vardı. Bir kimse, birini evlat edinecek olsa, bu çocuk, hakiki evlad manasını, örfen, hukuken kazanırdı. İslam bunu ayet ve hadislerle yasaklamış, intisabda kan bağını esas almıştır. Mesela bir ayet mealen şöyle: **"Onları kendi babalarına nisbet edin. Allah katında doğru olan budur. Eğer babalarının kim olduğunu bilmiyorsanız, zaten onlar sizin din kardeşlerinizdir ve dostlarınızdır. Bu hususta unutarak veya bilmeyerek yaptığınız hatadan dolayı sizin için bir günah yoktur; siz ancak kasten yaptıklarınızdan mesulsünüz"** (Ahzab 5).

Bundan önceki ayet, daha sarih olarak evlatlıkların hakiki evlat kılınmadığını belirtmiştir: **"Allah... evlatlıklarınızı, oğullarınız hükmünde kılmamıştır. Bunlar sizin ağzınızdaki manasız bir sözden ibarettir"** (Ahzab 4).

Şu halde sadedinde olduğumuz hadis, cahiliye örfünü devam ettirerek, bile bile kendini bir başkasına nisbet eden, yabancıyı baba gösteren bir kimsenin cennete giremeyeceğini belirtmektedir. Hadisin Buhari'de ve başka kaynaklarda yer alan diğer vecihlerinde bu davranış Allah'a küfür olarak ifade edilmiştir: وَمَنْ ادَّعَى لِغَيْرِ اَبِيهِ وَهُوَ يَعْلَمُهُ اِلاَّ كَفَرَ بِاللهِ "Bu davranıştan zecreden hadisler çoktur. Birinde de şöyle buyrulmuştur: لاَ تَرْغَبُوا عَنْ آبَائِكُمْ فَهُوَ كُفْرٌ رَبِّكُمْ *"Babalarınızdan nefret etmeyin. Bu Rabbinize karşı bir küfr(an-ı nimet)dir."*

Hemen belirtelim ki, ulema, buradaki küfr ile ebedî cehennem gerektiren "hakiki küfr"ün kastedilmediğini, daha çok küfran-ı nimetin kastedildiğini belirtirler. Bazı şarihler de: "Bu davranışa "küfür" ıtlak olunmasının sebebi, Allah'a karşı bir kizb (yalan) olmasındandır. Zira bu sözüyle kul, sanki: "Allah beni falan kimsenin suyundan yaratmıştır ama bu böyle değildir. Çünkü O, beni başkasından yaratmıştır" demiş olmaktadır" diye yorumlamışlardır.

İbnu Battal, asıl babası herkesçe bilindiği halde, galat olarak bir başka kimseye nisbet edilmekle şöhret kazanmış kimselerin, bu ayet ve hadislerde ifade edilen vaide (yani tehdide) girmediklerini belirtir ve Mikdad İbnu'l-Esved'i misal verir. Cahiliye devrinde ayıplanmayan bu çeşit tesmiye sebebiyle, hakiki babasının ismi *Amr İbnu Sa'lebe* olan *Mikdad,* kendisini evlat edinmiş olan *el-Esved İbnu Abdi Yegus*'a nisbet

edilmekle meşhur olmuş ve herkes onu Mikdad İbnu'l-Esved diye tanımıştır. Öyleyse onu bu meşhur nisbetiyle tesmiye, bir nevi tarif maksadına yönelmektedir. Nesebe nisbet gayesi gütmemektedir. Öyleyse bunda bir vebal ve bir günah mevzubahis değildir.

Yeri gelmişken şu hususu da belirtelim: Sahih hadislerde gelen ابنُ أختِ القومِ من انفسِهِم *"Bir kavmin kızkardeşlerinin oğlu kendi nefislerindendir"*, مولى القومِ من انفسِهِم *"Bir kavmin azadlısı kendilerindendir"* gibi hadislerde ifade edilen nisbetteki murad şefkat, iyilik, sıla-i rahm ve yardımlaşmadır. Bu içtimâî vazifeler yönüyle yeğenler, azadlılar birbirlerinden sayılmış, aynı içtimâî bütünlüğün parçası ve devamı addedilmiştir. Zira insan gerçek şahsiyetini bulmada içtimâî çevreye muhtaçtır. Akrabalar, dostlar, aralarında şu veya bu şekilde hukuk teessüs etmiş kimseler insanın içtimâî çevrisini teşkil eder. Kaydettiğimiz son iki hadis ve benzerlerinde Aleyhissalâtu vesselâm bu beşerî ihtiyacı ifade buyurmuştur.

5324 ٤– وعن ابى هريرة رَضِيَ الله عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: حِينَ نَزَلَتْ آيَةُ الْمُلاَعَنَةِ: أَيُّمَا امْرَأَةٍ أَدْخَلَتْ عَلَى قَوْمٍ مَنْ لَيْسَ مِنْهُمْ فَلَيْسَتْ مِنَ اللهِ فِي شَيْءٍ، وَلَنْ يُدْخِلَهَا اللهُ الْجَنَّةَ، وَأَيُّمَا رَجُلٍ جَحَدَ وَلَدَهُ وَهُوَ يَنْظُرُ إِلَيْهِ احْتَجَبَ اللهُ عَنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَفَضَحَهُ عَلَى رُؤُسِ الأَوَّلِينَ وَالآخِرِينَ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

4. (5324)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mülâane (lanetleşerek boşanma) ayeti indiği zaman şöyle buyurdular:

"Hangi kadın, bir kavme, onlardan olmayanı dahil edecek olursa, hiç bir hususta Allah'la irtibatı kalmamıştır. Artık Allah onu asla cennete koymayacaktır. Hangi erkek de göre göre evladını inkar ederse, Allah kıyamet günü onunla kendi arasına perde koyar ve herifi öncekilerin ve sonrakilerin önünde rezil rüsvay eder." [Ebu Davud, Talak 29, (2263); Nesâî, Talak 47, (6, 179).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, bir başka erkekten gayr-ı meşru surette aldığı çocuğu kocasına nisbet etmek suretiyle, o aileye dahil eden kadını tehdid etmektedir. Bu kadın için Allah'tan hiçbir surette af, mağfiret, lütuf, ikram gelmeyeceği, o kadınla Allah arasında hiçbir Rab-kul bağlantısının kal-

mayacağı, Cenab-ı Hakk'ın sanki *"O bütün işlerinde artık Allah'tan beri-dir"* demiş olduğunu belirtmektedir. İnanan kişi için bundan daha büyük hüsran olur mu? Önündeki ebed yolculuğunda O'nun rahmetinden mahrum kalmak ne demektir? Rabbimizden bu hallere düşürmemesini niyaz ederiz.

Resulullah, bu tehditten sonra onun tabii neticesini ifade buyurmuştur: "Allah onu asla cennete koymayacaktır."

2- Hadisin ikinci kısmında, bile bile evladını inkar eden babanın durumu mevzubahis edilmektedir: Allah'ın onunla kendisi arasında perde koyması yani ona hiçbir rahmet ulaştırmaması ve onu bütün insanların önünde rezil rüsvay etmesi.. Alimler, gerek ayet ve gerekse hadiste cehennemle tehdid edilerek yasaklanan amellerin haram olduğu hükmünü çıkarırlar. Öyleyse kadının aileye yabancıyı sokmak, erkeğin bile bile evladını inkar etmek suretiyle neseb meselesinde işledikleri cinayetler, din açısından son derece ciddi amelleri ifade etmektedir ki, basit bir yasaklama suretiyle değil, şiddetli zecri ifade eden ağır tehditlerle nazar-ı dikkate arzedilmiştir.

Münavi bu babta birçok hadisin geldiğini belirtir.

3- Hadiste baba için: وَهُوَ يَنْظُرُ اِلَيْهِ "...oğluna bakar olduğu halde" ifadesiyle "kendi oğlu olduğunu bildiği halde" denmek istenmiştir. Bu ifadeyi "göre göre" diye çevirdik.

5325 ٥– وعن عَمْرو بن شعيب عن أبيه عن جدّه قال: [قَضَى رَسُولُ اللّهِ ﷺ أنَّ كُلَّ مُسْتَلْحَقٍ اسْتُلْحِقَ بَعْدَ أبِيهِ الّذى يُدَّعي لَهُ ادَّعَاهُ وَرَثَتُهُ، فَقَضى أنَّ كُلَّ مَنْ كَانَ مِنْ أمَـــــةٍ يَمْلِكُهَا يَوْمَ أصَابَهَا فَقَدْ لَحِقَ بِمَنِ اسْتَلْحَقَهُ، وَلَيْسَ لَهُ مِمَّا قُسِمَ قَبْلَهُ مِنَ الْمِيرَاثِ شَىْءٌ، وَمَا أدْرَكَ مِنْ مِيرَاثٍ لَمْ يُقْسَمْ فَلَهُ نَصِيبُهُ، وَلاَ يَلْحَقُ إذَا كَانَ أبُوهُ الّذى يُدَّعَى لَهُ أنْكَرَهُ، وإنْ كَانَ مِنْ أمَةٍ لَمْ يَمْلِكْهَا أوْ مِنْ حُرَّةٍ عَاهَرَ بِهَا فَـــإنَّهُ لاَ يَلْحَقُ بِهِ وَلاَ يَرِثُهُ. وإنْ كَانَ الّذى يُدَّعَى لَهُ هُوَ ادَّعَاهُ فَهُوَ وَلَدُ زِنْيَـةٍ مِنْ حُرَّةٍ كَانَتْ أوْ أمَةٍ]. أخرجه أبو داود.

قال: الخطابى: هذه أحكام وقعت في أول زمان الشريعة، وفي ظاهر لفظ الحديث تعقد وإشكال. وتحريره، وبيانه: أن أهل الجاهلية كان لهم إماء يبغين، أى يزنين، ويلم بهن ساداتهن

ولا يجتنبونهن فإذا اتت منهن واحدة بولد، وقد وطئها السيد وغيره بالزنا وادّعياه، فحكم به ﷺ لسيدها لأنها فراش له كالحرة ونفاه عن الزاني. فإن دعى للزنى مدة حياة السيد ولم يدعه السيد في حياته ولم ينكره ثم ادعاه ورثته من بعده واستلحقوه لحق به، ولا يرث أباه ولا يشارك أخوته الذين استلحقوه فيما اقتسموه من ميراث أبيهم قبل الاستلحاق. وإن أدرك ميراثاً لم يقسم حتى ثبت نسبه بالاستلحاق شاركهم فيه أسوة من يساويه في النسب منهم، وأن مات من إخوته أحد ولم يخلف من يحجبه من الميراث ورثه، إن أنكر سيد الأمة الحمل ولم يدّعه فإنه لا يلحق به، وليس لورثته استلحاقه بعد موته.

5. (5325)- *Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihi* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* varisler tarafından babaya nisbeti talep edilip de, (hayatında inkar etmediği için) babanın ölümünden sonra nesebe dahil edilen bu çocuğun o babanın cima yaptığı gün mülkünde bulunan cariyelerden doğmuş olması halinde, varislere ilhak edilmesine; ancak çocuğa, bu ilhaktan önce taksim edilen mirastan herhangi bir payın geçmeyeceğine; fakat taksim edilmeyen mirastan pay alacağına; çocuğun kendisine nisbet edildiği baba, şayet ölmezden önce çocuğun kendisinden olduğunu inkar etmişse, bu çocuğun o babaya ilhak edilemeyeceğine; eğer çocuk mülkünde olmayan bir cariyeden veya kendisiyle zina yaptığı bir hür kadından ise, bu çocuğun da o babaya ilhak edilmeyeceğine ve o babaya varis olamayacağına, -hatta çocuk kendisine nisbet edilen şahsın bizzat kendisi, onun hür veya köle kadından edindiği veled-i zinası olduğunu itiraf etse bile- o çocuğun varis olamayacağına hükmetti." [Ebu Davud, Talak 30, (2265, 2266).]

AÇIKLAMA:

Hadisin tercümesini aslına muvafık surette yaptığımız için, mana biraz karışık ve hatta mübhem ise de, *Hattâbi*'den kaydedeceğimiz açıklama, hadiste ifade edilen hükümleri daha net olarak anlamamıza imkan verecektir. Der ki:

"Bu hükümler İslam'ın ilk başlarında cahiliye ile İslam'a geçiş döneminde vaki olmuştur. Hadis metninin zahirinde bazı tıkanıklık ve zorluklar var. Açıklaması şöyledir: "Cahiliye hakkında, Nur suresinin 33. ayetinde de temas edildiği üzere zina yaparak gelir sağlayan cariyeler vardı. Böylesi cariyelere efendileri de temasta bulunurlar, (neseb karışır endişesiyle) temastan kaçınmazlardı. Bu cariyelerden yani hem efendisi-

nin, hem de zina suretiyle bir başkasının temasta bulunduğu cariyelerden biri bir çocuk dünyaya getirince, her iki şahıs da "çocuk benimdir" diye neseb iddiasında bulunacak olsalar, Resulullah çocuğun efendisine ait olacağına hükmetmiştir. Çünkü kadın, efendinin firaşıdır, tıpkı hür kadın gibi, çocuğun zaniye ait olması hadiste reddedilmiş olmaktadır.

Eğer zani, efendinin hayatta olduğu sıralarda bu iddiada bulunmuş olduğu halde, efendinin "çocuk bendendir" diye bir iddiası görülmediği ve zaniyi "çocuk senden değil" diye inkarı duyulmadığı takdirde, efendinin varisleri, efendinin ölümünden sonra çocuğu "babamızdan" diye kendi neseblerine ilhak etmek isteseler, ilhak edebilirler, bu durumda çocuk, babasına varis olamaz. Yani kendisini nesebe ilhak etmiş bulunan kardeşlerine, bu ilhaktan önce vaki olmuş bulunan miras taksiminde iştirak edemez. Eğer ilhak yoluyla sübut bulan nesebe kadar taksim edilmemiş mirasa yetişirse, bu mirasa kardeşlerine, diğerlerinden biri gibi eşit haklarla iştirak eder. Kardeşlerinden biri ölse, buna mirasın geçmesini engelleyen bir varis bırakmadı ise ona da varis olur. Eğer, kölenin efendisi çocuğun kendinden olduğunu inkar etmiş, çocuğun talibi olmamış ise bu çocuk, varis olamaz. Efendi sağlığında inkar ettiği takdirde, ölümünden sonra çocuğun varisleri de nesebe ilhak edemezler. Bu söylenenin benzeri, *Abd İbnu Zem'a* ve *Sa'd İbnu Malik*'in hikâyesinde geçmiştir. Bunlar İbnu Ümmi Zem'a hakkında iddiada bulunmuştur. Sa'd: "Kardeşimin oğludur, o bana onun kardeşimin olduğunu vasiyet etmiştir" demiş. Abd İbnu Zem'a: "O kardeşimdir, babamın yatağında doğdu" demiştir. Meseleyi Resulullah: "Çocuk yatağa aittir" diyerek onun Zem'a'ya ait olduğuna hükmetmiştir." (Bu hâdise daha önce 5319 numarada geçti.)

5326 ٦– وعن ابن عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لاَ مَسَاعَاةَ فِي الإسْلاَمِ. مَنْ سَاعَى في الْجَاهِلِيَّةِ فَقَدْ لَحِقَ بِعَصَبَتِهِ. وَمَنْ ادَّعَى وَلَداً مِنْ غَيْرِ رِشْدَةٍ فَلاَ يَرِثُ وَلاَ يُورَثُ]. أخرجه أبو داود.

«المُساعاةُ» الزنا بالإماء. و«الرِّشْدَةُ» النكاح الصحيح، ضد الزنية.

6. (5326)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İslam'da cariye ile zina yoktur. Kim cahiliyede cariye ile zina yapmış ise, (bundan hasıl olan çocuk) asabesine (efendisine=cariyenin efendisine) dahil olur. Kim, meşru nikahdan olmayan bir çocuğun ken-

dine ait olduğunu iddia ederse, ona varis olamaz, kendisine de varis olunamaz." [Ebu Davud, Talak 30, (2264).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen müsâat, en-Nihaye'ye göre, cariye ile yapılan zinadır. Müsâat, dilimizde mevcut olan ve çalışma manasına gelen sa'y ve mesai' den gelir. Cahiliye devrinde, cariyeler, efendilerine belirlenen bir meblağı ödemek zorunda idiler. Cariyeler bunu kazanabilmek için zinaya da yer verirlerdi. İşte cariyelerin bu maksadla yaptıkları zina, sa'y masdarının müfaale babıyla ifade edilirdi. Resulullah "İslam'da müsâat yok" demekle "cariyelerin zinaya teşviki", "onlarla zina yapmak yok" buyurmuş olmaktadır. Önceki hadisleri açıklama sadedinde temas edildiği üzere, Kur'an-ı Kerim'de (Nur 33) cahiliye devrindeki bu çirkin âdete temas edilmiş ve yasaklanmıştır. Öyleyse hiç kimse çıkıp da meşru nikah dışında kalan zina çeşitlerinden birine fetva veremez.

Hadisin devamında, cahiliye devrinde cereyan eden bu çeşit zinadan hasıl olan çocuğun neseb durumu beyan edilmektedir: Çocuk cariyeye ve dolayısıyla cariyenin efendisine aittir.

İster köle, ister hür kadından olsun, meşru nikahla hasıl olmayan çocuğun varis olamayacağı, çocuğa da varis olunamayacağı daha önce de ifade edildi.

5327 ٧– وعن زيد بن أرقم رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [جَاءَ رَجُلٌ مِنَ الْيَمَنِ الى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالَ: إنَّ ثَلاثَةَ نَفَرٍ أتَوْا عَلِيّاً رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَخْتَصِمُونَ إلَيْهِ فِي وَلَدٍ قَدْ وَقَعُوا عَلى امْرَأةٍ فِي طُهْرٍ وَاحِدٍ. فَقَالَ لاثْنَيْنِ مِنْهُمْ: طِيبَا بِالْوَلَدِ لِهذَا، فَغَلَيَا. ثُمَّ قَالَ لاثْنَيْنِ مِنْهُمْ: طِيبَا بِالْوَلَدِ لِهذَا، فَغَلَيَا. فَقَالَ: أنْتُمْ شُرَكَاءُ مُتَشَاكِسُونَ، إنِّي مُقْرِعٌ بَيْنَكُمْ فَمَنْ قُرِعَ أصَابَتْهُ الْقُرْعَةُ فَلَهُ الْوَلَدُ، وَعَلَيْهِ لِصَاحِبَيْهِ ثُلُثَا الدِّيَةِ. فَأقْرَعَ بَيْنَهُمْ فَجَعَلَهُ لِمَنْ قُرِعَ أصَابَتْهُ الْقُرْعَةُ. فَضَحِكَ رَسُولُ اللهِ ﷺ حَتَّى بَدَتْ أضْرَاسُهُ أوْ نَوَاجِذُهُ].

أخرجه أبو داود والنسائي.

« التشاكس » الاختلاف والافتراق.

7. (5327)- *Zeyd İbnu Erkam* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Yemen'den bir zat Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelip:

"Üç kişi Hz. Ali'ye gelip, tek bir tuhur zamanı içerisinde cimada bulundukları bir kadından doğan bir çocuk hakkındaki ihtilaflarını arzettiler. Hz. Ali ikisine:

"Çocuk şu üçüncüye mübarek olsun!" dedi. Bunun üzerine diğer ikisi feveran ettiler (olmaz böyle hüküm diye çıkıştılar). Hz. Ali bunun üzerine:

"Siz, ihtilaflı ortaklarsınız. Ben aranızda kur'a çekeceğim. Kime çıkarsa çocuk onundur. Diğer iki arkadaşına da bir diyetin üçte ikisini ödeyecektir!" dedi ve aralarında kur'a çekti ve çocuk kime çıktı ise ona verdi.

(Adamın bu anlattıklarına) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, azı dişleri -veya kesici dişleri- görülünceye kadar güldü." [Ebu Davud, Talak 32, (2270); Nesâî, Talak 50, (6, 182, 184).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, çocuğun birden fazla babaya nisbet edilip ilhak edilemeyeceğine delil olmaktadır. Ayrıca, çocuk meselesinde dahi kur'aya başvurabileceği anlaşılmaktadır. Esasen kur'a şeriatımızda birçok ihtilaflı meselelerde bir çözüm yolu olarak benimsenmiştir. Köle azadında iki ve daha fazla sayıda kimsenin bir şeyi eşit değerde beyyinelerle taleb etmeleri halinde, sefere çıkarken beraberine alacağı kadını tefrikte, mirasların taksim edilip hisselerin dağıtımında.. Bazı alimler bu söylenenlerin hepsinde kur'aya cevaz verirken bazıları bir kısmında tecviz etmiş, bazılarında etmemiştir. Kur'aya başvurma işine Kur'an-ı Kerim'de de örnek görülmektedir (Al-i İmran 44).

2- Üçte iki diyet demek, kıymetin üçte ikisi demektir. Bundan da maksad annenin kıymetidir. Çünkü, böylece anne temas ettiği günden itibaren kendisine (kur'a çıkana) intikal etmiş olmaktadır.

3- Bazı alimler, bu hadisin zahirini, çocuk ihtilaflarının çözümünde esas kabul etmiştir. *İshak İbnu Rahuye* bunlardandır. İmam Şafii de kavl-i kadiminde bu görüştedir. Bazıları da bunun mensuh olduğunu söylemiştir.

5328 ٨– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ تَوَلَّى قَوْماً بِغَيْرِ إِذْنِ مَوَالِيهِ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللهِ وَالْمَلاَئِكَةِ، لاَ يَقْبَلُ اللهُ مِنْهُ صَرْفاً وَلاَ عَدْلاً]. أخرجه مسلم وأبو داود.

«العدل» الفريضة او الفدية. و«الصرفُ» النافلة او التوبة.

8. (5328)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir kimse kendini azad edenlerin izni olmadan bir kavmi veli ittihaz ederse, Allah'ın, meleklerin [ve bütün insanların] laneti üzerine olsun. Allah ondan ne bir farz ne de bir nafile kabul eder." [Müslim, Itk 19, (1508); Ebu Davud, Edeb 119, (5114).]

AÇIKLAMA:

1- Azad edilen köle ile azad eden arasında, aynen neseb gibi muvalat denen bir bağ vardır. Bu bağ hukuki yükümlülük getirir. Köle ölse, eski efendisi veya varisleri ona varis olur. Köle, diyeti gerektiren bir cinayet işlese, eski efendileri ödenmesine iştirak ederler. Bu velayet hakkı satılamaz, devredilemez. Sadedinde olduğumuz hadiste bunu satacak olan azatlının maruz kalacağı akibet belirtilmektedir: Allah ve mahlukatın laneti.

Gerçi hadis "azad eden efendisinin izni"yle kayıtlıyor gözükmektedir. Yani eski efendisinden izin alarak, yeni bir muvalat akdi yaptığı takdirde bu, caiz gözükmektedir. Hadisi böyle anlayıp, velayetin satılabileceği söylenmiştir. Ancak cumhur hadisi böyle anlamamış, buradan mefhum-u muhalifle amel edilebilir hükmü çıkmaz demiştir. Bunlara göre Kur'an' da geçen: **"Evlerinizdeki üvey kızlarınızla evlenmek de haram kılınmıştır"** (Nisa 23) veya **"Çocuklarınızı açlık sebebiyle öldürmeyin"** (İsra 31) ayetlerinden de mefhum-u muhalifle amel hükmü çıkmaz. Yani, "Üvey kızlarınız evlerinizde değilse onlarla evlenebilirsiniz" veya "açlık korkusu yoksa çocuklarınızı öldürebilirsiniz" şeklindeki mana-yı muhalifle amel edilir manası çıkmaz. Şu halde, sadedinde olduğumuz hadisi de bu grupta mütalaa eden cumhur, hadisin mana-yı muhalifi muteber değildir, amel edilemez demiş ve velanın azad edenin izniyle başkasına devredilemeyeceğini söylemiştir.

2- Hadiste farz diye tercüme ettiğimiz *adl* kelimesi fidye diye anlaşılmıştır. Keza nafile diye tercüme ettiğimiz sarf kelimesi de tevbe diye de anlaşılmıştır. Şu halde velayı azad edenden başka birine devreden, satan bir kimsenin Allah ne farzını ne fidyesini ne nafilesini ne de tevbesini kabul etmeyecektir.

5329 ٩ــ وعن عبدُ الْحَميدِ بن جَعفر قال: [أَخْبَرَنِي أَبِي عَنْ جَدِّي رَافِعِ بْنِ سِنَانٍ رَضِيَ
اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ أَسْلَمَ وَأَبَتِ امْرَأَتُهُ أَنْ تُسْلِمَ، وَقَالَتِ: ابْنَتِي؛ وهِيَ فَطِيمٌ، وَقَــالَ رَافِعٌ:

ابْنَتِي. فَــــقَالَ لَهَا ﷺ: اقْعُدِي نَاحِيَةً، وَأَقْعَدَ الصَّبِيَّةَ بَيْنَهُمَا، ثُمَّ قَالَ: ادْعُوهَا، فَمَالَتِ الصَّبِيَّةُ الى أُمِّهَا. فَـقَالَ ﷺ: اللَّهُمَّ اهْدِهَا، فَمَالَتْ الى أَبِيـهَا فَـأَخَذَهَا].

أخرجه أبو داود والنسائي؛ وعنده ابن: بدل البنت.

9. (5329)- *Abdulhamid İbnu Ca'fer* anlatıyor: "Babamın dedem Rafi' İbnu Sinan (radıyallahu anh)'dan anlattığına göre dedem Rafi' Müslüman olmuş, fakat hanımı Müslüman olmamakta direnmiş ve [(iş ayrılma noktasına gelince) kadın *Aleyhissalâtu vesselâm*'a gelerek:] "Kızım benimdir, sütten de kesilmiştir" demiştir. Rafi' de: "Kızım benimdir" demiştir. [Resulullah Rafi'e: "Sen bir köşeye otur!]" kadına da: "Sen de bir köşeye otur!" der. Çocuğu da ikisinin arasına oturtur. Sonra kadına ve erkeğe: "Çocukları kendinize çağırın!" buyurur. Çağırırlar, Çocuk annesine meyleder. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Allahım ona doğruyu göster!"* diye dua eder. Bunun üzerine kız babasına yönelir. Baba böylece çocuğu alır." [Ebu Davud, Talak 26, (2244); Nesâî, Talak 52, (6, 185).]

AÇIKLAMA:

Hadis, boşanma halinde çocukların anne veya babadan hangisine verileceği hususuna temas etmektedir. *Hattâbi* der ki: "Bu hadiste, çocuk kâfirle Müslüman arasında ise Müslümanın çocuğa ehak olduğu beyan edilmektedir." *Şafii* de bu görüştedir. Ashab-ı rey ise: "Boşanan iki eşten zevce zımmıyye ise, anne çocuğa, bekar kaldıkça ehaktır. Bu hususta müslime veya zımmiyye arasında fark yoktur" demiştir.

Bu mevzu üzerine gelen bir kısım teferruat hidane ile ilgili bahiste geçti.

LAKİT BÖLÜMÜ

5330 ١ - عن سُنَيْن أبي جميلة السُّلَمي: [أَنَّهُ وَجَدَ مَنْبُوذاً في عَهْدِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: فَجَاءَ عُمَرُ، فَلَمَّا رآني قَالَ: عَسَىٰ الْغُوَيرُ أَبْؤُساً. مَا حَمَلَكَ على أَخْذِ هذه النَّسَمَةِ؟ قُلْتُ: وَجَدْتُهَا ضَائعةً فأَخَذْتُهَا، وَكَأَنَّهُ اتَّهَمَني. فَقَالَ عَرِيفِي: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، إنَّهُ رَجُلٌ صَالِحٌ. فَقَالَ عُمَرُ: أَكَذلِكَ؟ قَالَ: نَعَمْ. فَقَالَ اذْهَبْ بِهِ فَهُوَ حُرٌّ، وعَلَيْنَا نَفَقَتُهُ]. أخرجه مالك.

وزاد رزين: «وَوَلَاؤُهُ لِلْمُسْلِمِينَ يَرِثُونَهُ وَيَعْقِلُونَ عَنْهُ». أخرجه البخاري في ترجمة باب.

«المنبوذُ» الطفل الذي تلقيه أمه عند ولادته في الأرض لا يعرف أبواه.

ومعنى قوله: «عَسَىٰ الْغُوَيرُ أَبْؤُساً» أي عسى باطن أمرك رديئاً لأنه اتهمه أن يكون صاحبه.

1. (5330)- *Süneyn Ebu Cemile es-Sülemi*'nin anlattığına göre, Hz. Ömer (radıyallahu anh) zamanında atılmış bir çocuk bulunmuştur. (Hadiseyi işiten) Ömer yanına gelir ve onu görünce:

"Bu işte bir bit yeniği olabilir. Bu yavruyu niye aldın?" der. Süneyn de: "Bunu helake maruz buldum, o yüzden (kurtarmak için) aldım!" der. Ve Hz. Ömer'in tavrından kendisini itham ediyor anlar. Ancak (Ömer'in) arifi:

"Ey mü'minlerin emîri, bu salih bir kimsedir" (diyerek lehinde tezkiyede bulunur. Bunun üzerine) Hz. Ömer:

"Öyle mi?" der. Arif te'yiden: "Evet!" deyince Hz. Ömer: "Götür onu! O hürdür [velası sanadır] nafakası da bizim üzerimizedir!" der." [Muvatta, Akdiye 19, (2, 738).]

Rezin şu ilavede bulunmuştur: *"Onun velası da Müslümanlara aittir,*

ona varis olurlar, hin-i hacette onun diyetini öderler." [Buhârî, bu ziyadeyi bir babta bab başlığı olarak senedsiz şekilde kaydetmiştir (Şehadat 16).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Muvatta'daki aslında çocuğu bulan Süneyn, çocuğu Hz. Ömer'e götürür.

Bir rivayette *Hz. Ömer*'in Süneyn hakkındaki ithamkâr tavrı, çocuğun kendinin olması zannından ileri gelmektedir. Yani çocuk kendisinindir, fakat devletten buluntu nafakası almak maksadıyla bulunmuş çocuk olarak göstermiş olabilir zannına kapılır.

el-Bacî, bu ithamkâr tavrı, *Hz. Ömer*'in, bazı açıkgözlerin, devletten buluntu nafakası almak ve onların muvalatını elde etmek üzere, atılmamış olan çocukları da kapıp atılmış diye getirmeye kalkacaklarından korktuğu için ızhar etmiş olabileceğini söyler. *İbnu Abdilberr* de Hz. Ömer'in ithamkâr tavrının adamın, çocuğa veli olmak, ona tahsis edilecek parayı alıp istediği gibi kullanmak düşüncesiyle hareket etmiş zannına düşmesiyle izah eder. *Hz. Ömer*'in "adamı, kadınla zina yapıp, doğan çocuğa da buluntu süsü vermekle itham ettiğini" söyleyen de olmuştur. Ancak İbnu Hacer, bunun çok uzak bir ihtimal olduğunu söyler.

En doğrusu, *Hz. Ömer*'in buluntu çocuk hakkında bir tahkikatta bulunup rapor tutma prensibini tesis etmek gayesini güttüğünü söylemek olmalıdır. Nerede buldu, nasıl buldu, bulanın durumu nedir, çocuğa bakmaya ve terbiye etmeye ehil midir?

Hz. Ömer bu hususlarda gerekli bilgileri aldıktan sonra, çocuğu bulana teslim edip hukuki durumları esasa bağlar:

1) Nafaka devlete aittir.

2) Vela hakkı ona bakacak olana attir.

3) Buluntu çocuklar hürdür, köleleştirilemez, satılamaz. Hz. Ömer' in meseleye bir soruşturma sistemi vazetmeye çalıştığını, hadiseyi daha teferruatlı olarak aksettiren rivayetlerden de anlamaktayız. Zürkâni'nin kaydettiği bir veçhinde, çocuğu bulan kimsenin ankete verdiği cevap meyanında: "Zayi olmaya maruz bir çocuk bulmuştum. Almadığım takdirde, ziyan olmasından ve Allah'ın beni bundan sorumlu tutmasından korktum.." sözleri de yer alır.

2- *İbnu Abdilberr,* "Buluntu hür olduğu için, kimsenin onun üzerinde vela hakkı olmaması gerekir. Zira Aleyhissalâtu vesselâm إِنَّمَا الْوَلاَءُ لِمَنْ أَعْتَقَ

"Vela hakkı azad edene aittir" buyurmuştur" der imam Malik de: "Buluntu hürdür" velası Müslümanlar üzerinedir. Onlar ona varis olurlar ve diyetini öderler" demiştir. el-Baci der ki: "Hadis sahihtir. Ancak lafzı te'vile açıktır. Bulan kimse onun terbiyesini ve işlerini yürütmeyi üzerine almayı istemiş olabilir. Zira çocuğu bulan, buna bir başkasından ehaktır. Eğer biri çocuğu elinden alacak olsa, bulana iade edilir. Yeter ki terbiyesini yapacak güçte olsun. Bu iki kişi eşit güçte veya durumda olsalar yine bulan, alma hakkında önceliklidir. Ancak, bulanın yanında ziyana uğrayacağından korkulursa o zaman ikincisi almaya ehak olur. Fakat birincinin yanında çokça kalmış, zarar da görmemişse, yine haklılığını korumaya devam eder."

3- *Arif,* halkın ahvalini bilmekle vazifeli memurdur. Hin-i hacette, ilgili makamlara ve zatlara, insanlar hakkında bilgi verir. Hadiste, arif, kişinin yüzüne karşı senada bulunmaktadır. Aslında bu caiz değilse de "ihtiyaç halinde caiz olur" denmiştir.

Ayrıca, kişi hakkında tezkiye şehadetini burada tek kişi yapmıştır ve Hz. Ömer de bunu makbul addetmiştir. Ulema çoğunluk itibariyle bu hususta tek kişinin şehadetini yeterli görmüştür. Ancak Malikîler ve Şafiîler nezdinde müreccah olanı, şehadette olduğu gibi, tezkiye işinde de iki kişiyi şart koşmaktır. İmam Muhammed de bu görüştedir. Tahavi de bu görüşü benimsemiş ve hatta; "Rivayette, Hz. Ömer'in yanında ariften başka birinin bulunmadığı da sarih değildir" demiştir.

OYUN VE EĞLENCE BÖLÜMÜ

Not: İslam'da oyun ve eğlencenin yeri hakkında, daha önce muhtelif vesilelerle açıklama yaptığımız için burada, tekraren umumi açıklama yapmayacak, sadece Teysiru'l-Vüsul'de yer alan hadislerin tercüme ve gerekli açıklamalarına yer vereceğiz.

5331 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قـال: [رَأى رَسُولُ اللهِ ﷺ رَجُلاً يَتْبَعُ حَمَامَةً يَلْعَبُ بِهَا. فَقَالَ: شَيْطَانٌ يَتْبَعُ شَيْطَانَةً]. أخرجه أبو داود.

1. (5331)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir güvercinin peşine düşüp onunla eğlenen bir adam görmüştü. *"Bir şeytan bir şeytaneyi takip ediyor!"* buyurdular." **[Ebu Davud, Edeb 65, (4940); İbnu Mace, Edeb 44, (3765).]**

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), büyük adamın güvercinle eğlenmesini, boş, faidesiz ve malayani bulduğu için şeytana nisbet etmiştir; kendisine şeytan demiştir. Çünkü faidesiz bir meşguliyetle vakit geçirmektedir. Güvercine de şeytan demiştir. Zira adamı malayani bir meşguliyete çekmiştir, zikrullah, faydalı tefekkür ve müsmir bir iş gibi her çeşit faydalı amelden alıkoymuştur.

Nevevî der ki: "Yavru ve yumurta elde etmek veya yalnızlığa karşı ünsiyet bulmak veya mektup taşıtmak gibi maksadlarla güvercin beslemek caizdir. Hiçbir keraheti yoktur. Fakat uğur çıkarmak maksadıyla onunla meşguliyet ise, sahih görüşe göre mekruhtur. Buna bir de kumar ve benzeri haramlar inzimam ederse, o kimsenin şahidliği reddedilir."

İbnu Hacer gibi birkısım alimler, Enes'in küçük kardeşi Ebu Umayr'

ın kuşla oynamış olmasına dair rivayetleri esas alarak, çocukların kuşla oynamasının caiz olduğuna hükmetmişlerdir; yeter ki eziyet etmesinler ve atış talimlerinde hedef olarak kullanmasınlar.

5332 ٢– وعن ابن عبّاسٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [نَهَى رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَنِ التَّحْرِيشِ بَيْنَ الْبَهَائِمِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

« التَّحْرِيشُ بينَ الْبَهَائِمِ » إغْرَاءُ بعضها ببعض.

2. (5332)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (dövüştürmek için) hayvanların arasını kızıştırmayı yasakladı." [Ebu Davud, Cihad 56, (2562); Tirmizî, Cihad 30, (1708, 1709).]

AÇIKLAMA:

Araplar deve, keçi, horoz gibi birkısım hayvanları kızıştırarak dövüştürürlerdi. *Resulullah* bu hareketi, hayvanlara sırf eğlence için elem vermek ve onları boş yere yormaktan başka bir şey sağlamadığı için yasaklamıştır. Bu gibi meşguliyetler, hayvanlara verilen eziyetten başka, insanların zamanlarını da boşa harcamaktır. Halbuki insan, pek yüce maksadlarla yeryüzüne gönderilmiştir. Onun boşa geçireceği zaman yoktur. Hayatının her anından hesap verecektir. Bu sebeple hesabını vermekte zorluk çekeceği meşguliyetleri Resulullah'ın tecviz etmesi, hoş karşılaması mümkün değildir.

5333 ٣– وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ لاَ تَتَّخِذُوا شَيْئاً فيهِ الرُّوحُ غَرَضاً]. أخرجه مسلم والترمذي والنسائي.

« الغَرَضُ » الذي يقصد رميه بالسهام من قرطاس وغيره.

3. (5333)- Yine *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kendisinde ruh olan hiçbir canlıyı (atışlarınıza) hedef ittihaz etmeyin." [Müslim, Sayd 58, (1957); Tirmizî, Sayd 1, (1475); Nesâî, Dahaya 41, (7, 238, 239).]

5334 ٤– وعن عبدالله بن جعفر بن أبي طالبٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [مَرَّ رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَلى نَاسٍ يَرْمُونَ كَبْشاً بِالنَّبْلِ، فَكَرِهَ ذلِكَ، وَقَالَ: لاَ تُمَثِّلُوا بِالْبَهَائِمِ]. أخرجه النسائي.

«التَّمْثِيلُ بالْحَيَوانِ» هو التشويه كالجدع ونحوه.

4. (5334)- *Abdullah İbnu Cafer İbni Ebi Talib* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir keçiyi hedef ittihaz ederek ok atmakta olan bir kalabalığa rastlamıştı. Bu halden hiç hoşlanmadı ve: *"Hayvanlara eziyet vermeyin!"* buyurdu." [Nesâî, Dahaya 42, (7, 239).]

5335 ٥– وعن الشَّرِيد بن سُوَيدٍ رَضِيَ اللهُ عنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ قَتَلَ عُصْفُوراً عَبَثاً عَجَّ الى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ يومَ الْقِيَامَةِ. يَقُولُ: يَا رَبِّ إنَّ فُلاناً قَتَلَنِي عَبَثاً وَلَمْ يَقْتُلْنِي لِمَنْفَعَةٍ]. أخرجه النسائي.

«العبثُ» اللعب.

5. (5335)- *Şerid İbnu Süveyd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Kim bir kuşu boş yere sırf eğlence olsun diye öldürürse kıyamet günü, o kuş, sesini yükselterek Allah'a şöyle seslenir:

"Ey Rabbim! Falan beni boş yere öldürdü, bir menfaat için öldürmedi." [Nesâî, Dahaya 42, (7, 239).]

5336 ٦– وعن جابرٍ رَضِيَ اللهُ عنْه قال: [نَهَىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ أنْ يُقْتَلَ شَىْءٌ مِنَ الدَّوَابِّ صَبْراً]. أخرجه مسلم.

«صَبر الْحيوان على القتلِ» إذ نصبه ليقتله وحبسه على القتل.

6. (5336)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hayvanlardan herhangisi olursa olsun, "sabran" öldürülmesini yasakladı." [Müslim, Sayd 60, (1959).]

AÇIKLAMA:

Sabran öldürme, hayvanı kasd-ı mahsusla bir yere bağlayarak atışa hedef yaparak öldürmektir. Binaenaleyh, canlı hayvan atış talimlerinde hedef olarak kullanılamaz. Bu hayvana eziyet olduğu gibi, hayvan etinin ziyan olmasına da sebep olmaktadır. Zira bazı hadisler, bu çeşit hedef yapılarak öldürülen hayvanın etinin yenilmesini yasaklamıştır. Gerçi ölmezden önce kesildiği takdirde yenebileceğini söyleyen alim de olmuştur. Ancak yemek için hayvan kesmenin hususi adabı var, o adaba uymak esastır. Canlı hayvanı bağlayıp atışlara hedef yapmak, insandaki

merhamet duygularını da zayıflatacağından çok yönlü mahzurları vardır. Resulullah âlemlere rahmet olduğu için, her çeşit merhametsizliğe yasak koymuştur.

5337 ٧- وعن بريدة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ لَعِبَ بِالنَّرْدَشِيرِ فَكَأَنَّمَا صَبَغَ يَدَهُ فِي دَمِ خِنْزِيرٍ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

7. (5337)- *Hz. Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim tavla oyunu oynarsa elini domuz kanına bulamış gibi olur." [Müslim, Şi'r 10, (2260); Ebu Davud, Edeb 64, (4939).]

AÇIKLAMA:

Hadisin Ebu Davud'daki veçhinde *"...elini domuzun etine ve kanına sokmuş gibidir"* buyrulmuştur. Ulema bu teşbihten maksadın domuz etini yemekle bir kıyaslama yapmak olduğunu söyler. Yani "tavla zarını atmak, domuz eti yemek gibi haramdır" demek olmaktadır. Nitekim İmam Şafii ve cumhur bu hadise dayanarak tavlanın haram olduğuna hükmetmiştir. Satranç hakkında umumiyetle "haram değil" denmiştir. Hanefîler de bu görüşü benimser. Ancak mekruh olduğunda ihtilaf edilmez. *İmam Malik* ve *Ahmed İbnu Hanbel* satranca "haram" demiştir. Hatta Malik: "Satranç tavladan da beter ve hayır yapmaktan daha çok oyalayıcıdır" demiştir.

5338 ٨- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها: [أَنَّهَا أَرْسَلَتْ الى قَوْمٍ سُكَّانٍ فِي دَارِهَا عِنْدَهُمْ نَرْدٌ لَئِنْ لَمْ تُخْرِجُوهَا وَإِلاَّ أَخْرَجْتُكُمْ مِنْ دَارِي، وَأَنْكَرَتْ ذٰلِكَ عَلَيْهِمْ]. أخرجه مالك.

8. (5338)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ)'nin anlattığına göre: [Mahallesinde oturan bir ailede tavla bulunduğu haberi kendisine ulaşır. Bunun üzerine onlara:]

"Eğer tavlayı evinizden çıkarmazsanız ben sizi mahallemden çıkaracağım!" diye haber gönderir. Böylece onların tavla bulundurmalarını hoş karşılamadığını ifade eder." [Muvatta, Rü'ya 6, (2, 958).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen *dâr* kelimesi, bazı kullanışlarda ev manasına gelir ise de, Arapların eski yerleşme sistemlerinde aynı akrabaların aynı avlu etrafında teşkil ettikleri, çoğu kere birbirine bitişik olarak inşa edilen

meskenler topluluğuna denmektedir. Bugünkü manada *mahalle* kelimesini karşılamaz ise de, bu manada bir mesken grubunu ifade etmeye en yakın kelimemiz mahalle olduğu için böyle tercüme ettik.

2- Hadis, tavlaya "haram" diyen *İmam Malik*'in delillerinden biridir. "Hz. Aişe'nin tavrı, haram olduğundandır" denmiştir.

❑ MÜBAH OYUNLAR

5339 ١ – عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كُنْتُ أَلْعَبُ بِالْبَنَاتِ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَكُنَّ يَأْتِينَنِي صَواحِبِي فَيَنْقَمِعْنَ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ. وَكَانَ يُسَرِّبُهُنَّ إِلَيَّ فَيَلْعَبْنَ مَعِي]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

«الانْقِمَاعُ» الاستتار والتغيب.

و«يُسَرِّبُهُنَّ»: أي يبعثهن ويرسلهن إلي.

1. (5339)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında bebeklerle oynardım. Arkadaşlarım (da oynamak için) yanıma gelirlerdi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (eve gelince, utanarak) saklanırlardı. Ama *Aleyhissalâtu vesselâm* onları tekrar bana gönderirdi. Beraber oynamaya devam ederdik."[Buhârî, Edeb 81 Müslim, Fedailu's-Sahabe 81; (2440); Ebu Davud, Edeb 62, (4931, 4932).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, kız çocuklarının bebeklerle oynamasının caiz olduğuna delil kılınmıştır. Her çeşit put yasağından, bebekler istisna edilmiştir. Cumhurun görüşü budur. Kızlar için bebek ve benzeri oyuncakların satın alınması "küçüklüklerinden itibaren onların ev işlerine ve çocuk bakımına alıştırılmaları için" tecviz edilmiştir. İslam uleması, oyuncakların terbiyevi yönüne, Batılı terbiyecilerden çok önce dikkat çekmiş olmaktadırlar. Ancak şunu da belirtelim: Cumhurun tecvizine rağmen bazı fakihler bu ruhsatın mensuh olduğunu, dolayısıyla bebek ittihazının caiz olmadığını söylemiştir.

5340 ٢ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [بَيْنَمَا الْحَبَشُ يَلْعَبُونَ بِحِرَابِهِمْ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ ﷺ اذْ دَخَلَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْه فَأَهْوَى بِيَدِهِ الَى الْحَصْبَاءِ فَحَصَبَهُمْ بِهَا. فَقَالَ ﷺ: دَعْهُمْ يَا عُمَرُ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

2. (5340)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Habeşliler, harbeleriyle, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında oynarken Ömer İbnu'l-Hattab (radıyallahu anh) içeri girdi. Hemen yere eğilip çakıl alarak onlara fırlattı. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Ey Ömer! Bırak onları (oynasınlar). Zira onlar Benî Erfide'dirler"* buyurdu." [Buhârî, Cihad 79; Müslim, Iydeyn 22, (893); Nesâî, Iydeyn 35, (3, 196).]

AÇIKLAMA:

1- *Benî Erfide,* Habeşlilerin lakabı veya ecdadlarının adı olduğu söylenmiştir. Habeşli manasına cins isim olduğu da söylenmiştir.

2- Alimler bu hadisten harbe hazırlayıcı mahiyetteki kılınç-kalkan oyunlarını oynamanın cevazını istidlal etmişlerdir.

5341 ٣– وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت: [لَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَسْتُرُنِي بِرِدائِه وَأَنَا أَنْظُرُ الى الْحَبَشَةِ يَلْعَبُونَ فِي الْمَسْجِدِ حَتّى أَكُونَ أَنَا الّتِي أَسْأَمُهُ فَاقْدِرُوا قَدْرَ الْجَارِيَةِ الْحَدِيثَةِ السِّنِّ الْحَرِيصَةِ عَلَى اللّهْوِ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

3. (5341)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ben mescidde oynayan Habeşlileri seyrederken Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın beni ridası ile örttüğünü hatırlıyorum. Bu hal ben seyretmekten usanıncaya kadar devam etti. Benim gibi, genç yaşında bir kızın eğlenceye ne kadar düşkün olacağını varın siz takdir edin." [Buhârî, Salat 69, Iydeyn 2, 3, 25, Cihad 81, Menakıb 15, Fezailu'l-Ashab 46, Nikah 82, 114; Müslim, Iydeyn 18, (892); Nesâî, Iydeyn 35, (3, 195).]

5342 ٤– وللنّسائي في أخرى عنها قالت: [جَاءَتِ السُّودَانُ يَلْعَبُونَ بين يَدَي رَسُولِ اللّهِ ﷺ فِي يَوْمِ عِيدٍ، فَدَعَانِي ﷺ فَكُنْتُ أَطّلِعُ عَلَيْهِمْ مِنْ فَوْقِ عَاتِقِهِ حَتّى كُنْتُ أَنَا الّتِي انْصَرَفْتُ].

4. (5342)- Yine *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor, Nesâî'de gelen bir başka rivayetinde şöyle demiştir: "Bir bayram günü Sudanlılar, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına oynayarak geldiler. Aleyhissalâtu vesselâm beni çağırdı. Resulullah'ın omuzunun üstünden onları seyrediyordum. Kendi arzumla ayrılıncaya kadar bakmaya devam ettim. (Resulullah seyretmemi kesmedi.)" [Nesâî, Iydeyn 34, (3, 195).]

5343 ٥ـ وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [لَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ الْمَدِينَةَ لَعِبَتِ الْحَبَشَةُ لِقُدُومِهِ بِحِرَابِهِمْ فَرَحاً بِذلِكَ]. أخرجه أبو داود.

5. (5343)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* Medine'ye (hicretle) geldiği zaman, onun gelişinden sevinç izharı olarak, Habeşliler harbeleriyle oynadılar." [Ebu Davud, Edeb 59, (4923).]

LANETLEME VE SÖVME BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA

Daha önce mükerrer olarak lanet, sebb, şetm gibi kelimeler geçti ve her seferinde gerekli açıklamalar yapıldı. Bu kelimeler, lügat olarak mana farklılıkları taşırlarsa da örfî kullanışta müteradif gibidirler. Biri diğerinin yerine kullanılır. Dilimizde kötü söz söylemek şeklinde vasat bir ibare o kelimelerin karşılığı olabilir.

Müteakiben kaydedilecek ilk hadisten itibaren görüleceği üzere, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kötü sözlü olmayı mü'minlik vasfıyla bağdaştırmıyor. Mü'minin hangi çeşidi olursa olsun, kötü sözü ağzına almamasını emrediyor. Hayatının her anından, her anında yaptığı her fiilinden hesap vereceği bildirilen insanın ahirette hesabını zor vereceği amellerden olduğu için midir, kalplerde ve ruhlarda açtığı yaranın, kılıncınkinden, kurşununkinden daha derin olmasından mıdır, her ne ise "Allah'a ve ahirete inanan kimsenin hayır konuşması veya sükut etmesi" tavsiye edilmiştir hadislerde.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), sadece insanlara karşı kötü sözlü olmayı yasaklamaz, hayvanlara ve eşyaya da kötü söz söylenmemesini, lanet edilmemesini emreder.

5344 ١ - عن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لَيْسَ الْمُؤْمِنُ بِطَعَّانٍ، وَلاَ لَعَّانٍ، وَلاَ فَاحِشٍ، وَلاَ بَذِيءٍ]. أخرجه الترمذي.

« الطَّعَّانُ » الذي يطعن في أعراض الناس ويقع فيها، ومنه الطعن في النسب، وهو القدح فيه.

و« البَذَاءُ » الفحش في القول.

1. (5344)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Mü'min ne ta'n edici, ne lanet edici, ne kaba ve çirkin sözlü, ne de hayasızdır." [Tirmizî, Birr 48, (1978).]

AÇIKLAMA:

1- Şarihler, mü'mine yakıştırılamayan bu vasıflara yer veren insanın tekfir edilmeyeceğini belirtirler. Bu maksatla mü'min kelimesini "kâmil mü'min" diye kayıtlarlar. Şu halde kötü söz sarfetme alışkanlığı olan insan imanını kaybetmez ise de imandaki kemali kaybeder. Mü'min kişinin, şahsî planda hadisi mutlak ifadesiyle anlayıp "ağzımdan çıkan kötü söz imanımı tehlikeye atıyor" diyerek kötü söz sarfetmekten kaçınması gerekir. Kulluk ve Fahr-ı Kâinat'a ümmetlik edebi bunu gerektirir. Fakat kötü söz sarfeden kimseleri tekfire yeltenmemek gerektiği de bilinmelidir.

2- Hadiste geçen kelimelerin hepsini kötü söz olarak anlamamız mümkün ise de, aralarında mana farklılıkları da var. Şöyle ki:

★ *Ta'n etmek:* Ayıplamak, şerefini düşürmek, izzet-i nefsini kırıcı kusur izafe etmek demektir.

★ *Lanet etmek:* "Allah'ın lanetine uğra", "lanet olsun", "mel'un" gibi tabirleri kullanmaktır. Allah'ın rahmetinden uzak olasın manasına gelir.

★ *Fahiş söz;* kaba ve çirkin olan, kabalığı pek açık, söylenmesi çirkin olan sözdür, fuhşa müteallik müstehcen söz manasına da anlaşılabilir.

★ *Beziy;* hayasız demektir. Zaten gerçek bir hayaya sahip olan insanın ağzından, önce vasfedilen kelamlar çıkmaz. en-Nihaye'nin açıklamasına göre beziy, lisanında fuhşiyat olan yani ağzı bozuk dediğimiz kimseye denmektedir.

5345 ٢ – وعن أبي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَكُونُ اللَّعَّانُونَ شُفَعَاءَ وَلاَ شُهَدَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

2. (5345)- *Ebu'd-Derda* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Laneti çok yapanlar kıyamet günü şefaatçi olamazlar, şehid de olamazlar." [Müslim, Birr 85, (2598); Ebu Davud, Edeb 53, (4907).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, kıyamet günü mü'minler muhtaç olanlara şefaatte bulunurlarken, dilinden laneti düşürmeyen kimselerin bu şerefe eremeyecekleri, dolayısıyla yakınlarına şefaat edemeyecekleri belirtilmektedir.

Lanetçi mü'minin şehid olamaması Nevevî tarafından üç ayrı manada izah edilmiştir:

1) En doğru ve en meşhur olanına göre: "Kıyamet günü diğer ümmetler üzerinde, peygamberlerin kendilerine Allah'ın risaletini tebliğ ettiklerine dair şehadette bulunamaz.

2) Dünyada şahidlik yapamazlar. Yani fıskları sebebiyle dünyada şahid olamazlar, şehadetleri kabul edilmez. Zira fasığın şehadeti merduddur.

3) Şehidlik nimetini tadamazlar. Yani Allah yolunda ölemezler."

Şu da var ki, ayet ve hadislerde Allah'ın, Resulü'nün ve meleklerin lanetine müstehak oldukları belirtilenler var. Onlara lanet etmek bu yasağa girmez; zalimlere, Yahudi ve Hıristiyanlara, içkicilere, faiz yiyenlere... lanet gibi.

5346 ٣- وعن سَمُرَةَ بنْ جُنْدُبٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ لاَ تَلاَعَنُوا بِلَعْنَةِ اللّٰهِ وَلاَ بِغَضَبِ اللّٰهِ وَلاَ بِالنَّارِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

3. (3546)- *Semüre İbnu Cündüb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Birbirinize, Allah'ın laneti, Allah'ın gadabı ve cehennem temennisiyle bedduada bulunmayın." [Ebu Davud, Edeb 53, (4906); Tirmizî, Birr 48, (1977).]

5347 ٤- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قِيلَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ! أُدْعُ اللّٰهَ عَلى الْمُشْرِكِينَ وَالْعَنْهُمْ. فَقَالَ: إنِّي إنَّمَا بُعِثْتُ رَحْمَةً وَلَمْ أُبْعَثْ لَعَّاناً]. أخرجه مسلم.

4. (5347)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Ey Allah'ın Resulü! Müşriklere beddua et, onları lanetle!" denilmişti. Şu cevabı verdi:

"Ben rahmet olarak gönderildim, lanetleyici olarak değil!" [Müslim, Birr 87, (2597)]

AÇIKLAMA:

Dinimiz mü'minleri birbirlerine kardeş kılmıştır. Ayette إنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ

اخوة **"Müminler birbirlerinin kardeşleridir"** (Hucurat 10) buyrulmuştur. Dili, rengi, içtimâî seviyesi, maddî durumu ne olursa olsun birbirlerinin kardeşi olan mü'minler bir bedenin azaları mesabesindedirler ve dayanışma içinde olmaları gerekir. Birbirlerine dua edecekler, rahmet okuyacaklar رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ **"Ey Rabbimiz, beni, annemi, babamı ve mü'minleri hesap günü mağfiret buyur"** (İbrahim 41) diyeceklerdir. Şu halde birbirine karşı ahlakı bu olması gereken mü'min, mü'min kardeşine nasıl bedduacı olur, lanetçi olur? Mü'min kardeşe lanet, kişinin imanıyla, ahlakıyla ters düşmesi, tezad içinde kalması Allah'a ve Resulü'ne karşı gelmesi demektir. Hele âlemlere rahmet olarak gelen peygamberin lanetçi olması hiç düşünülemez. Bu sebeple Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, beddua etmesi talebini reddederek, *"Ben rahmet olarak gönderildim, lanetçi değil"* demiştir. Bu hususta da örneğimiz olan Efendimiz'in yolunda giderek, bilhassa mü'minlere karşı merhametkâr, sabırlı, bağışlayıcı, hayırhah, hayır dualar edici olmamız gerekir.

5348 ٥ – وعن أبي ذرٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَرْمِي رَجُلٌ رَجُلاً بِالْفِسقِ أَوِ الْكُفْرِ إلاَّ رُدَّتْ عَلَيْهِ إنْ لَمْ يَكُنْ صَاحِبُهُ كَذلِكَ]. أخرجه البخاري.

5. (5348)- *Hz. Ebu Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir kimse diğer bir kimseyi fıskla veya küfürle itham etmesin. Aksi takdirde, itham edilen arkadaşında bunlar yoksa, kelime kendine döndeerilir." [Buhârî, Edeb 44).]

AÇIKLAMA:

Mü'mini, diğer mü'min kardeşine karşı tekfir edici veya tefsik edici olmaktan men etmede en müessir hadislerden biri bu hadis olmalıdır. Eğer "fasık" veya "kâfir" denen kimse fasık veya kâfir değilse, o kelime bunu söyleyen üzerine dönüyor. Kendisi fasık veya kâfir oluyor. Bir mü'mine fasık veya kâfir demenin ne manaya geldiğini bilen ve anlayan bir kimsenin bu meselede dikkatli olması gerekir.

Bu pek tehditkâr hadis, Buhârî hadisidir yani sahih hadistir ve muhtelif vecihlerde gelmiştir. Her bir veçhi aynı manayı te'yid eder. Yine Buhârî'de gelen hadislerde "mü'mine lanet onu katletmek" "mü'mini tekfir onu katletmek", "mü'mine sövmek fısk" olarak ifade edilmiştir.

Bu hadislerde herhangi bir mübalağa olmadığını anlamak için şöyle bakabiliriz: Fısk, bir haramın alenen işlenmesidir. Lügat olarak da haddi aşmak, yasağı dinlememek manasına gelir. Namazı kılmamak, içki içmemek gibi. Şu halde bu yasakları yapan fasıktır. Dinimizin diğer bir yasağı yalan söylememek, mü'min kardeşine lanet etmemek, rahmet, mağfiret duasında bulunmaktır. Şu halde bu emre uymayanın fasık olacağı açıktır. Eğer fasık dediği kardeşi fasık değilse yalan söylemiş, iftira etmiş olmaktadır. Böylece fıska düşmektedir.

Küfür ithamı, daha büyük bir cinayettir. Dinimizin temel kaidelerinden biri الْجَزاءُ مِنْ جِنسِ العَمَلِ *"Ceza amel cinsindendir"* şeklindedir. Öyleyse mü'min kardeşini tekfir etmekle işlenen cinayetin cezası, işlenen cinayet cinsinden olacaktır: Küfre düşmek.. El-ıyazu billah.

Bilhassa günümüzde, cehalet ve siyasî mülahazaların yönlendirdiği bazı şahısların ortaya attığı sloganların tesiriyle, ayet ve hadislerin pek kaba saba te'villeriyle mü'minleri tekfir meselesinde çok dikkat etmek gerekecektir. Hatta şahsî müşahedemiz, şahsî ilmimiz, kendini mü'min addeden bir kimse hakkında "küfrüne hükmetmemizi gerektirse bile te'vil edip bundan kaçınmak daha selametli bir yoldur." Bir kâfire bile "ey kâfir!" diye hitap etmeyiz. Sözgelimi alış-veriş yaptığımız kimse veya komşumuz bir Yahudi ve Hıristiyan olabilir. Hatta dinimiz Hıristiyan bir kadınla evlenme müsaadesi verdiğine göre zevcemiz Hıristiyan olabilir. Biz bunlara hitap ederken: "Ey kâfir!" diye hitap etmeyiz. Böyle hitapta bulunmayı dinimiz emir de etmiyor. Böyle bir hitap mürüvvete, sıla-i rahme aykırı olduğu için bunu din ne tecviz eder ne de hoş karşılar. Öyleyse "nazarımızda" küfre düşen bir insanı tekfir etmek, kâfir olarak teşhir etmek dinî bir emir değildir. Kaldı ki, onun hakkındaki hükmümüzde isabet ettik mi? Kalbini yarmadığımıza, içine girmediğimize göre yanılma payımız da vardır. Öyleyse bu ihtimali düşünüp, tekfir etmek gerekir diye dinî bir emrin yokluğunu düşünüp, tekfir etmenin müeyyidesinin ağırlığını düşünüp, mü'mini tekfirden kaçınmak en selametli yoldur. Tekfir etmemekle hiçbir kayıp yok, ama tekfirde büyük risk var.

İbnu'l-Esir, en-Nihaye'de مَنْ قَالَ لأَخِيهِ يَا كَافِرُ فَقَدْ بَاءَ بِهِ أَحَدُهُمَا *"Kim kardeşine "ey kâfir" derse, bu söz, ikisinden birine rücu eder, (itham edilen kâfir değilse itham eden kâfir olur)"* hadisiyle ilgili şu açıklamayı yapar: "Hüküm böyledir. Çünkü ithamı yapan onun hakkında ya doğru söyledi ya da yalan. Eğer doğru söyledi ise, öbürü kâfirdir. Eğer yalan söyledi ise itham, Müslüman kardeşine olan tekfiri sebebiyle kendi üzerine döner. Küfür iki sınıftır:

★ Biri, imanın aslını inkardır. İşte bu imanın zıddıdır.

★ Diğeri, İslam'ın teferruatından birini inkardır. Bunu yapan, bu davranışı ile imanın aslından çıkmış olmaz.

Bir kısım alimler şöyle söylediler: "Küfür dört çeşittir:

1) *Küfr-i inkârî:* Bu, Allah'ı hiç tanımamak, varlığını itiraf ve kabul etmemekle hasıl olur.

2) *Küfr-i cuhudî:* Bu, Allah'ı bildiği halde inkardır; tıpkı İblis'in küfrü gibi; kalben Allah'ı bildiği halde diliyle ikrar etmez.

3) *Küfr-i inadî:* Kalbiyle itiraf ettiği, diliyle de itiraf ve ikrarda bulunduğu halde, hased ve tuğyan sebebiyle imanın gereğini din olarak benimsemez. Ebu Cehl'in küfrü bu nev'e girer.

4) *Küfr-i nifakî:* Diliyle ikrar ettiği halde kalbiyle inanmayan insanın küfrüdür.

Herevî der ki: "el-Ezheri'ye "Kur'an mahluktur" diyen kimse hakkında sorulmuş, buna kâfir denilebilir mi denmişti.

"Söylediği şey küfürdür!" diye cevap verdi. Sual kendisine üç kere tekrar edildi. Her seferinde aynı cevapta bulundu. Sonuncu cevabına şunu ekledi:

"Bazan Müslümanın ağzından küfür çıkar."

İbnu'l-Esir, bu meselede başka tekfir ve te'vil örnekleri de verir:

★ "Buna İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın bir ayetle ilgili cevabı da örnek verilebilir: Kendisine وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ **"Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler işte bunlar kâfirlerdir"** (Maide 44) ayetinden sorulmuştu. Şu cevabı verdi: "Onlar kâfirlerdir, fakat Allah'ı ve ahiret gününü inkar edenler gibi değillerdir."

★ Yine *İbnu Abbas* bir başka hadiste şöyle demiştir: "Evs ve Hazreç kabileleri, cahiliye devrindeki kusurlarını sayıp dökerek birbirlerini ayıpladılar. Bu, onları birbirlerine kılıç çekip saldırmaya sevketti. Bunun üzerine Allah Teala hazretleri şu ayeti inzal buyurdu: وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَاَنْتُمْ تُتْلٰى عَلَيْكُمْ آيَاتُ اللّٰهِ وَفِيكُمْ رَسُولُهُ **"Size Allah'ın ayetleri okunmakta olduğu ve aranızda Allah'ın Resulü de bulunduğu halde nasıl olur da küfredersiniz?"** (Al-i İmran 101). Buradaki "küfür"le Allah'ı inkarı kastedilmez. Buradaki küfür, aralarındaki ülfet ve sevgi nimetine olan nankörlük, onun inkarıdır.

★ *İbnu Mes'ud*'un bir hadisinde şöyle denir: "Bir kimse bir başka-sına: "Sen bana düşmansın" dese, bunlardan biri İslam'ı inkar etmiştir." Burada inkar (küfür) ile, nimetin inkarını kasdetmiştir. Çünkü Allah kalplerini kaynaştırmış, O'nun nimetiyle kardeşler olmuşlardır. İşte bu nimeti itiraf etmeyen onu inkar etmiş olur. (Bu inkar da Allah'ı ve ahireti inkar değildir, nimete nankörlüktür.)

★ Bir başka hadiste مَنْ تَرَكَ قَتْلَ الْحَيَّاتِ خَشْيَةَ الثَّأْرِ فَقَدْ كَفَرَ *"İntikamından korkarak yılan öldürmeyi terkeden küfretmiştir."* Yani nimete nankörlük etmiştir.

★ Bir başka hadiste مَنْ أَتَى حَائِضاً فَقَدْ كَفَرَ *"Hayız halinde kadına temas eden küfretmiştir"* hadisi de bunun gibi.

★ Yıldızla ilgili hadis de böyle: اِنَّ اللّٰهَ يُنْزِلُ الْغَيْثَ فَيُصْبِحُ قَوْمٌ بِهِ كَافِرِيـــنَ يَقُولُ مُطِرْنَا بِنَوْءِ كَذَا وَكَذَ *"Allah yağmur yağdırır da, bir kısım insanlar bu sebeple kâfir olarak sabahlarlar ve şöyle derler: "Falan falan yıldız sebebiyle yağmura kavuştuk."* Yani, bu meselede kâfirler yağmuru Allah'a değil, yıldıza nisbet etmiş oluyorlar.

★ Şu hadis de buna örnektir: فَرَأَيْتُ اَكْثَرَ اَهْلِهَا النِّسَاءَ لِكُفْرِهِنَّ. قِيلَ اَيَكْفُرْنَ بِاللّٰهِ قَالَ: لاَ وَلَكِنْ يَكْفُرْنَ الإِحْسَانَ وَيَكْفُرْنَ الْعَشِيــــــرَ "[Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Cehennem bana arzedildi] ehlinin çoğunu, küfürleri sebebiyle kadınlar gördüm"* buyurmuştu. "(Ey Allah'ın Resulü) dediler. Allah'ı mı inkar ediyorlar?" diye sordular. *"Hayır* dedi. *Fakat iyiliği inkar ediyorlar, kocalarının iyiliğini inkar ediyorlar."*

★ Şu hadis de bu gruba girer: سِبَابُ الْمُسْلِمِ فُسُوقٌ وَقِتَالُهُ كُفْرٌ *"Müslümana sövmek fısk, öldürülmesi küfürdür."*

★ وَمَنْ رَغِبَ عَنْ اَبِيهِ فَقَدْ كَفَرَ *"Babasından yüz çeviren, küfretmiştir"* hadisi de böyle.

★ وَمَنْ تَرَكَ الرَّمْيَ فَنِعْمَةً كَفَرَهَا *"Atıcılığı terkeden, bir nimete küfretmiştir"* hadisi de böyle.

Bu çeşide giren hadis çoktur."

İbnu'l-Esir, küfür kelimesinin hadislerde değişik kullanılışlarına başka örnekler vererek açıklamasına devam eder.

KÜFRÜN TEKFİR EDENE DÖNMESİ MESELESİ

Bu mesele, Müslümanların birliğe en ziyade muhtaç oldukları za-

manımızda, iyi anlaşılması, söz ve tavırlarımızı ona göre ıslah etmemiz gereken bir meseledir. Ehemmiyetine binaen Buhârî şarihi İbnu Hacer'in hadisle ilgili kaydettiği açıklamalardan bazı özetlemeler kaydedeceğiz:

"Hadis, bir kimsenin: "Sen fasıksın" veya "sen kâfirsin" dediği takdirde bu ithamı yiyen kimsenin fasık veya kâfir olmaması halinde, söyleyen kimsenin bu mezkur vasfa müstehak olduğunu ifade eder. Ama, müttehem kişi dediği gibi ise, bu itham kendine dönmez. Ancak şunu da ilave edelim ki, bu ithamı yapan kimse, sözü hedefi bulduğu için kâfir veya fasık olmaz ise de, yine de ona sarfettiği "sen fasıksın" sözünün sureti sebebiyle günahkâr olmaktan uzak kalmaz.

Öyleyse bu ifade tarzı üzerinde durmak gerekmektedir. Şöyle ki: "Eğer bu sözüyle, ona nasihat etmek veya onun halini beyanla başkasının ibret almasını kasdetti ise, bu sözü sarfetmesi câiz olur. Fakat bu sözüyle onu kınamayı ve bu kınayıcı vasıfla teşhir etmeyi ve ona eza vermeyi kasdetti ise bu tabiri kullanması câiz değildir. Çünkü mü'min, muhatabının kusurunu örtmek ve ona gerçeği öğretmek, güzeli va'z u nasihat etmekle memurdur. Bunu da imkân nisbetinde rıfkla, tatlılıkla, yumuşaklıkla yapmalıdır. Bu vazifesini, şiddetle, kabalıkla yapması câiz değildir. Çünkü sertlik, onun fıskında iyice taassub ve ısrarına sebep olabilir. Nitekim birçok insanın tabiatında bu aksilik vardır. Hususen hayrı emreden kimse, makam itibariyle, emredilen kimsenin altında ise.

Müslim'in rivayetinde ibare şöyle gelmiştir: وَمَنْ دَعَا رَجُلاً بِالْكُفْرِ اَوْ قَالَ عَدُوُّ اللّهِ وَلَيْسَ كَذَلِكَ إلاَّ حَارَ عَلَيْهِ *"Kim bir kimseye kâfir diyerek çağırırsa veya "Allah'ın düşmanı" dediği halde o kimse böyle değilse bu sözü kendi üzerine döner."*

Nevevî der ki: "Hadiste geçen "geri dönme" meselesinde ihtilaf edilmiştir.

★ Bazıları: "Eğer, bu (tekfiri) helal gören biriyse, küfür üzerine döner" demiştir. Ancak hadisin siyakından bakarsak bu, uzak bir ihtimaldir.

★ Bazıları: "Bu Hâricîlere hamledilir. Çünkü onlar mü'minleri tekfir ediyorlar" demiştir. Kadı İyâz, İmam-ı Mâlik'in böyle söylediğini nakleder. Bu da zayıf bir yorumdur. Çünkü ulemânın ekserisinin görüşüne göre, Hâriciler, bid'aları sebebiyle tekfir edilemezler. Buna göre, İmam-ı Mâlik'in sözünün muteber bir yönü var: Onlardan (Hâricîlerden) birkısmı, sahabeden Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cennetlik olduklarına ve mü'min olduklarına şehadet ettiği kimseleri bile tekfir etmektedirler. Böylece onların tekfiri, Resûlullah'ın şehadetini tekzib manasına

gelmekte, bu iş, onlardan te'vili yapılabilen basit bir tekfir etme fiilinin sâdır olmasından başka bir mahiyet kazanmaktadır.

Gerçek şu ki, sadedinde olduğumuz hadis, Müslümanı, Müslüman kardeşine bu sözü sarfetmekten zecretmek maksadıyla beyan edilmiştir ve bu da henüz ortada Hâricîler ve diğer fırkalar mevcut değilken söylenmiştir.

★ Bazı âlimler: "Hadisin manası, kişinin arkadaşına izafe ettiği "eksiklik" ve "tekfir etme günahı" üzerine döner demektir" şeklinde yorumlamıştır. Bu yorum yabana atılmaz bir açıklamadır.

★ Bazı âlimler: "Bu söz onu küfre götüreceğinden korkulur. Nitekim, günah küfrü hedefler, günahı devam ettiren ve günahta ısrar edenin kötü bir âkibete uğramasından korkulur" demiştir.

Bütün bu söylenenlerin ercah (en makbul) olanı şudur: "Müslüman olduğu bilinen biri hakkında böyle bir söz (tekfir) sarfeden kimse, itham ettiği kimse hakkındaki kâfir olduğuna dair zu'munu te'yid edecek bir şüphe (bir delil) getiremezse, o kimse ileride açıklayacağımız üzere kâfir olur. Hadisin manası ise: "tekfiri üzerine döner" demektir, küfrü değil. Sanki o, kendi emsalini tekfir ettiği ve İslâm dininin bâtıl olduğuna inanan kâfirden başka kimsenin tekfir etmeyeceği kimseyi tekfir ettiği için, kendisini tekfir etmiş olmaktadır. Bu hususu, hadisin bir tarikinde gelmiş olan وَجَبَ الْكُفْرُ عَلَى أَحَدِهِمَا. *"küfür ikisinden birine vâcib olmuştur"* ibaresi te'yid eder.

Kurtubî der ki: "Şer'î lisanda her nerede küfür vaki oldu ise, bu, İslâm dininde şer'an zarurî olan malum bir şeyin inkârıdır. Nitekim, şeriatta küfür, ni'metlerin inkârı, mü'minin şükrünü terk ve O'nun hakkını yerine getirme işini ihmal manalarında gelmiştir.

Elhasıl, tekfir edilen kişi, gerçekten şer'an küfür addedilen bir inanç sebebiyle kâfir ise, tekfir eden doğru söylemiş olur, küfür ithamı onunla birlikte gider. Eğer kâfir değilse, bu sözün cinayeti ve günahı söyleyen üzerine döner."

Tekfirin mükeffir üzerine dönmesi meselesinde bu açıklamayı en doğru te'vîl olarak tavsif eden *İbnu Hacer*, mevzuyla ilgili Ebu Dâvud'un Ebu'd-Derdâ'dan kaydettiği bir hadisle açıklamasını tamamlar: *"Kul herhangi bir şeyi lânetleyince, lânet semaya çıkar, ama önünde sema kapılarını kapanmış bularak geri döner, arza iner. Sağa sola gider, gidecek bir yer bulamazsa lânet edilene uğrar. O buna ehilse mesele yok, değilse, lâneti yapana döner."*

Bu açıklamalar bize, Aleyhissalâtu vesselâm'ın "Allah ve ahirete inanan ya hayır konuşsun ya sükût etsin" irşadının bilhassa mü'mini tekfir veya tefsik etme meselesindeki ehemmiyetini bir kere daha ortaya koymaktadır.

5349 ٦– وعن أبي هريرة رَضِيَ الله عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اَلْمُسْتَبَّانِ مَا قَالاَ، فَعَلَى الْبَادِئ مِنهُمَا حَتَّى يَعْتَدِى الْمَظْلُومُ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

6. (5349)- *Hz. Ebu Hureyre* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sövüşen iki kişinin söyledikleri(nin vebali), mazlum olan tecavüzde bulunmadıkça başlayana aittir." [Müslim, Birr 68, (2587); Ebu Dâvud, Edeb 47, (4894); Tirmizî, Birr 51, (1982).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, birbirlerine söven iki kişi ile ilgilidir. Böyle bir durumda sorumluluk, ilk defa söverek karşı tarafı da sövmeye zorlayan kimseye aittir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu ölçüsü, hâdisenin çıkmasını imanlı vicdanlarda oldukça önler ve frenler. Çünkü, sorumluluktan korkan kişi ilk başlatan olmaktan kaçınır.

Hadiste geçen *"mazlumun tecâvüzde bulunması"*ından murad, kendisine sövülen kimsenin sövene daha fazla, daha şiddetle sövme suretiyle mukabelede bulunmasıdır. Dinimiz, bize yapılan kötülüğe misliyle mukabelede bulunmayı tecvîz eder. Affetmenin daha iyi olacağını da hatırlatarak bu cevazı verir ise de, bize yapılandan fazlasını yapmayı uygun bulmaz. Şu halde hadiste, yapılan miktarda kalmak şartıyla sövene söverek cevap vermek câiz olmaktadır. Bu cevazı ifade eden ayet de mevcuttur. وإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ **"Ceza verecekseniz, uğradığınız muamelenin misliyle ceza verin. Eğer sabrederseniz, bu sabır, sahipleri için daha da hayırlıdır"** (Nahl 126).

2- Hadiste dikkat edilirse, her iki taraf için de vebalden bahsedilmektedir. Başlayanın vebali açıktır. Öbürünün vebali, ilk başlayanı sövmeye sevkeden davranışıdır. Şu halde belli bir ölçüde ikisi de vebal taşımaktadır. Ancak mazlum taraf ölçüyü korursa, her iki vebal de başlayana gidiyor.

5350 ٧– وعنه رَضِيَ الله عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: قَالَ اللهُ تعالى: يُؤْذِينِى ابْنُ

آدمَ، يَسبُّ الدَّهْرَ، وَأنَا الدَّهْرُ. بِيدِى الأمْرُ أُقَلِّبُ اللَّيلَ وَالنَّهارِ]. أخرجه الثلاثة وأبو داود.

وقـولـه: «وأنَا الدَّهْرُ» كـانَ من عادة العرب ذم الدهر عند حدوث النوازل والنوائب اعتـقاداً منهم أن الدهر: الزمان فـاعل ذلك. فقال الله تعـالى: أنا الدهر: أي أنا الذي احل بهم ذلك، لا الدهر الذي يزعمونه، والله أعلم.

7. (5350)- Yine *Ebu Hureyre* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah Teâla hazretleri şöyle dedi: "Ademoğlu, dehre söverek beni üzüyor. Halbuki ben dehrim. Emir benim elimde. Gece ve gündüzü ben çeviririm." [Buharî, Edeb 101, Tefsîr, Câsiye 1, Tevhîd 35, Müslîm, Elfâz 2, (2246); Muvatta, Kelâm 3, (2, 984); Ebu Dâvud, Edeb 181, (5274).]

AÇIKLAMA:

1-Hadis muhtelif şekillerde rivayet edilmiştir.

2-*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, bu hadisleriyle dehre sebbetmeyi yasaklamaktadır. Dehr mutlak zaman manasına gelir. en-Nihaye'de "Dehr: Uzun zaman ve dünya hayatı için isimdir" diye açıklanır. Kur'ân-ı Kerîm'den de anlaşılacağı üzere, cahiliye Arapları, hoşlarına gitmeyen hadiselerle karşılaştıkları zaman, dehri zemmedip, ona hakaretler savururlar, başlarına gelen musibeti ondan bilirlerdi. (Meâlen): **"Dediler ki: "Ancak bir dünya hayatımız vardır. Burada ölür, burada yaşarız. Bizi helak eden de dehrdir." Bu söylediklerine dâir hiçbir bilgileri yoktur. Sadece bir zanna kapılmış gidiyorlar"** (Câsiye 24).

Hayır ve şer her şeyi yaratan, takdir eden Allah'tır. Bu sebeple hoşumuza gitmeyen şeyleri dehrden bilmek, bir nevî şirktir, tevhid inancını rencide eder. Bu sebeple *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın diliyle, insanların dehr kelimesiyle kasdettikleri mananın Allah'a raci olduğu bildirilmiştir. Rab Teâlâ'nın *"Ben dehrim, geceyi ve gündüzü de ben çeviririm"* veya bazı rivayetlerde geldiği üzere *"Ben dehrim, günler ve geceler benimdir. Onları yeniler ve eskitirim. Krallardan sonra yeni krallar getiririm"* veya *"Ben dehrim, geceyi ve gündüzü de ben gönderirim, diledim mi onları tutarım da"* denmesi, hoşumuza gitmeyen hadiseler sebebiyle zamana sebbedilmesinin mü'minin edebine uymadığını, o çeşit inançların yanlış olduğunu ifade eder. Alimler: "Kim herhangi bir fiili gerçekten dehre nisbet ederse küfre düşer" diye hükmetmiştir. Ancak, bu çeşit ifade, gerçek bir itikada mukarin olmaksızın dilden çıkacak olsa, küfre nisbet edilmez. Her hal u

kârda bu nevî sözler kâfirlerin sözüne benzediği ve İslâm'ın tevhid inancına uygun gelmediği için mekruhtur, kaçınılması gerekir. Dilimizde, dehr kelimesi yerine felek kelimesi vardır. Bazan şans, tâlih kelimeleri bu manalarda kullanılır. "Felek ne verdi ki, neyimi alacak?" sözüne yaygınca yer verilir. Ne kadar mahzurlu olduğu izah gerektirmeyen bir husustur.

3- *Kadı İyaz*, bazı tahkiksiz ve bilgisiz kişilerin dehr kelimesini Allah'ın isimlerinden biri zannettiklerini belirtir ve "Bu yanlıştır, dehr dünya zamanının müddetidir" der.

4- *Kurtubî,* "Allah'ı üzme" tabirini, insanlardan hiçbir eziyetin Allah'a ulaşmayacağı gerçeğinden hareketle şöyle açıklar: "Bunun manası şudur: "İnsanlar bazan bana, üzülen kimseleri üzen tâbirlerle hitap eder. Halbuki Allah, kendisine eziyet ulaşmasından münezzehtir. Bundan murat, kimden böyle bir ifade sadır olmuş ise kendini Allah'ın gadabına maruz kılar demektir."

5- *"Ben dehrim"* sözünü *Hattâbî* şöyle anlar: "Dehrin sahibi benim. Dehre nisbet edilen işleri çeviren de benim. Öyleyse kim hoşlanmadığı işlerin fâili bilerek dehre söverse, bu sövme, o işlerin gerçek faili olan Rabbine döner. Dehr ise, vukûa gelen işlerin zarfıdır."

5351 ٨– وعن ابن عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أنَّ رَجُلاً نَازَعَتْهُ الرِّيحُ رِداءَهُ فَلَعَنَها فَقالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَلْعَنْهَا فَإنّهَا مَأمُورَةٌ مُسَخَّرَةٌ، وإنَّ مَنْ لَعَنَ شَيْئاً لَيْسَ لَهُ بِأهْلٍ رَجَعَتِ اللَّعْنَةُ عَلَيْهِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

8.(5351)- *İbnu Abbâs* radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Bir kişinin ridasını rüzgâr savurmuştu, tutup rüzgâra lanet etti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* müdahele buyurdu:

"Sakın rüzgâra lanette bulunmayın. O memurdur, (Allah'ın emriyle) iş görmektedir. Şunu bilin ki, kim bir şeye haksızlıkla lanet ederse, lanet kendisine döner." [Ebu Dâvud, Edeb 53, (4908); Tirmizî, Birr 48, (1979).]

5352 ٩– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ هذهِ الرِّيحَ مِنْ رَوْحِ اللهِ، تَأتِي بِالرَّحْمَةِ وتَأتِي بِالْعَذَابِ! فَإذَا رَأيْتُمُوهَا فَلاَ تَسُبُّوهَا. واسْألُوا اللهَ خَيْرَهَا، واسْتَعِيذُوا بِاللهِ مِنْ شَرِّهَا]. أخرجه أبو داود.

9. (5352)- *Hz. Ebu Hureyre* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bu rüzgâr, Allah'ın rahmetindendir. Rahmeti de, azabı da getirir. Onu görünce, sakın ona sövmeyin. Allah'tan rüzgârın hayr (getirmes)ini dileyin, şer (getirmes)inden Allah'a sığının." [Ebu Dâvud, Edeb 113, (5097).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadislerinde her gün esip duran rüzgâra dikkatlerimizi çekmekte, onların rastgele, tesadüfen esmeyip, Allah'ın irade ve emriyle, çok ciddî gayeler için estirildiğini belirtmektedir. Bazan rahmet için eser, bazan azab için eser. Kirlenen havayı temizlemesi, baharda bitki telkihini yapması, rahmet dolu bulutları sürüklemesi, herkesin idrak ettiği rahmetlerdendir. Ne var ki, onun esişi bazan da azab getirir: Çatıları uçurur, ekinlere, ağaçlara hasar verir. Bu da tesadüf değil, İlâhî bir tecellidir. Kur'ân-ı Kerim, bir kısım azgın milletlerin rüzgârla helak edildiğini haber verir.

5353 ١٠ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَسُبُّوا الأَمْوَاتَ فَإِنَّهُمْ قَدْ أَفْضَوْا الى مَا قَدَّمُوا]. أخرجه البخاري وأبو داود والنسائي.

10. (5353)- *Hz. Aişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ölülere sövmeyin. Çünkü onlar (sağken hayırdan ve şerden) gönderdiklerine kavuştular." [Buharî, Cenâiz 97, Rikâk 42; Ebu Dâvud, Edeb 50, (4899); Nesâî, Cenâiz 51, 52, (4, 52, 53).]

AÇIKLAMA:

1-Bu hadis kâfir, fâsık, mü'min ayrım yapmaksızın, mutlak bir şekilde ölülere sövmeyi yasaklamaktadır. Âlimler, hadisi başka rivayetler muvâcehesinde de değerlendirince, fâsık ve kâfirlerin ölülerine, sağların ibret alması melhuz ise sebbetmenin câiz olacağını söylemişlerdir.

2-Burada sebbetme'yi kötü yönleriyle anma olarak anlamak daha uygundur. Gerçi sebbetmek, sövmek, hakâret etmek şeklinde anlamaya da muvafıktır.

3-Kâfir ve fâsık ölüler hakkındaki sebbetme ruhsatını âlimler, Ashâbın, geçen bir cenaze hakkında menfi konuşması üzerine Resûlullah'ın: *"(Sizin şehadetiniz sebebiyle ona cehennem vacib olmuştur.) Sizler Allah'ın yeryüzündeki şahidlerisiniz"* manasındaki açıklamalarından çıkarmışlardır. Çünkü Resûlullah, o hadiste, ölü hakkındaki menfi konuşmalarına rağmen Ashab'a itabda bulunmamıştır.

4- Alimler, kâfir ve fâsık ölüye yapılacak sebb hayatta olan Müslümanı üzecekse, buna da cevaz vermezler. İbnu Battâl, ölüye sebbetmenin gıybet gibi olduğunu, gıybetin câiz olmadığı hallerde ölü hakkında sebbetmenin câiz olmayacağını söyler: "Kişinin ahvali çoğunluğuyla hayır üzere olduğu halde, bazı bozuk davranışları varsa gıybet câiz değildir. Eğer fıskını ilân eden bir fâsıksa o da gıybet edilmez; ölü de böyle.."

İbnu Hacer'e göre, hadiste gelen nehyin, definden sonrası için umumî olma ihtimali de var. Kişide mevcut kusurların söylenmesinin mübahlığı definden öncedir, bu da, sağlar arasındaki fâsıkların ibret alıp kendilerine gelmeleri içindir. Kabre kondu mu, gönderdiklerine kavuşmuş olması sebebiyle artık hakkında menfi konuşmaktan vazgeçilir. Rivayete göre Hz. Aişe radıyallahu anhâ, nazarında gıybeti câiz olan bir kimseyi (Yezid İbnu Kays el-Ercî) hayatı boyu lanet etmiş, öldüğünü işitince bundan vazgeçmiştir. Sebebi sorulunca, Resûlullah'ın yasakladığını hatırlatmıştır.

5354 ١١ — وعن الْمُغِيرَةُ بْنُ شُعبة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَسُبُّوا الأَمْوَاتَ فَتُؤْذُوا الأَحْيَاءَ]. أخرجه الترمذي.

11. (5354)- *Muğîre İbnu Şu'be* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ölüler hakkında kötü konuşmayın, sonra dirileri üzersiniz." [Tirmizî, Birr 51, (1983).)

AÇIKLAMA:

Bu mevzuda gerekli açıklamayı önceki hadiste yaptık. Burada ölüler kelimesinin başındaki elif-lâm üzerinde duran bazı şarihlerimizin görüşünü kaydedeceğiz: "Bu, ahd içindir (yani bütün ölüleri değil, birkısmını kasdetmektedir.). Onlar da Müslümanların ölüleridir. Bu manayı Tirmizî'de gelen اذكروا محاسن موتاكم *"Ölülerinizin hayırlarını yâdedin, kusurlarını zikretmeyin"* hadisi de te'yid eder. Öyleyse kâfirlerin kötülüklerini zikretmede mahzur yoktur. Üstelik, onların şayet varsa, ölülerinin dürüstlük, köle azadı, yemek yedirmeleri nev'inden hayırlarını zikretmek de emredilmemiştir. Ancak bununla, onun zürriyetinden gelen bir Müslüman üzülecekse, bu takdirde onun kötülüklerini söylemekten de içtinab edilir." Bu hususta kaydedilen bir örnek Ahmed İbnu Hanbel ve Nesâî'de gelen bir rivayettir. Buna göre: "Ensardan bir zat Hz. Abbâs'ın cahiliye-

deki kusuru sebebiyle babasına hakâret eder. Abbâs radıyallahu anh da ona bir tokat akşeder. Adamın kavmi silahlarını kuşanıp gelirler ve Abbâs'a tokat vurmak isterler. Durum Hz. Peygamber'e ulaşınca minbere çıkar ve: "Ey insanlar, yeryüzü ahalisinden kim Allah'a en yakındır?" der. "Sen!" derler. "Öyleyse bilin buyurur Aleyhissalâtu vesselâm, Abbas bendendir, ben de ondan. Sakın ölülerimize kötü söylemeyin, dirilerimizi üzersiniz!" Halk gelip Aleyhissalâtu vesselâm'dan özür dilerler." Bir rivayette *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın Bedir'de öldürülen müşriklere kötü söylemeyi yasakladığını görüyoruz. Sebebini şöyle açıklar: *"Onlara sebbetmeyin, çünkü söylediklerinizden hiçbir şey onlara ulaşmaz, üstelik hayatta olanları üzersiniz."*

Şu halde, kâfir ölüsü bile olsa, dile dolamazdan önce, bir maslahat olacak mı diye değerlendirmek gereklidir. Fayda değil, mahzur melhûz ise kötü söz sarfetmemek evladır.

5355 ١٢ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اذْكُرُوا مَحَاسِنَ مَوْتَاكُمْ، وَكُفُّوا عَنْ مَسَاوِيهِمْ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

12.(5355)- *Abdullah İbnu Ömer* radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ölülerinizin iyiliklerini zikredin, kötülüklerini zikretmeyin." [Ebu Dâvud, Edeb 50, (4900); Tirmizî, Cenâiz 34, (1019).]

5356 ١٣ – وعن عمران بن حصين رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [بَيْنَمَا رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي بَعْضِ أَسْفَارِهِ وَامْرَأَةٌ مِنَ الأَنْصَارِ عَلَى نَاقَةٍ لَهَا، فَضَجِرَتْ فَلَعَنَتْهَا، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: خُذُوا مَا عَلَيْهَا وَدَعُوهَا فَإِنَّهَا مَلْعُونَةٌ. قَالَ عِمْرَانُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: فَكَأَنِّي أَرَاهَا تَمْشِي فِي النَّاسِ، مَا يَعْرِضُ لَهَا أَحَدٌ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

13. (5356)- *İmran İbnu Husayn* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir seferdeydi. Ensardan bir kadın devesinin üzerinde giderken yüksek sesle devesine lanet okudu. Bunu işiten *Aleyhissalâtu vesselâm: "Devenin üzerindeki eşyaları alın ve deveyi salıverin, zira artık o lanetlenmiştir"* buyurdular."

İmran (radıyallahu anh) der ki: "Sanki ben deveyi insanlar arasında yürürken görür gibiyim, kimse ona dokunmuyordu." [Müslim, Birr 80, (2595); Ebu Davud, Cihad 55, (2561).]

AÇIKLAMA:

Alimler, kadının lanet okuduğu devenin salıverilmesi hususundaki Nebevî emri iki şekilde yorumlamıştır:

★ Bir kısmına göre, kadının laneti indallah hemen kabul görmüştür. Nitekim deve için *mel'une* (lanetlenmiştir) tabiri hadiste mevcuttur.

★ Birkısmı da, "kadın (ve diğer Müslümanlar) bir daha hayvanlarını tel'in etmesin diye, kadına ceza olarak hayvanı salıvermesi emredilmiştir" der.

Bazı yorumcular, hadisin yine Müslim'de gelen bir başka veçhindeki *"Üzerinde Allah'ın laneti bulunan bir deve bizimle beraber olmasın!"* ibaresini nazar-ı dikkate alarak, "Bu deveden, Resulullah'ın olmadığı yerde binilmek, kesilmek, başka işlerde çalıştırılmak gibi yollardan biriyle istifade edilebilir" demiştir.

5357 ١٤ – وعن زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَ تَسُبُّوا الدِّيكَ فَإنَّهُ يُوقِظُ لِلصَّلاَةِ]. أخرجه أبو داود.

14. (5357)- *Zeyd İbnu Halid* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Horoza sövmeyin! Zira o, namaz için uyandırıyor." [Ebu Davud, Edeb 115, (5101).]

AÇIKLAMA:

Horoz, namaz gibi dinen son derece ehemmiyetli ve kıymetli olan bir şeye uyandırdığı için mübarek sayılmıştır. Elbette kötü söze değil övülmeye ve sevilmeye layıktır. Bir başka hadiste *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Horozun öttüğünü işittiğiniz zaman, Allah'tan fazlını talep edin. Zira horoz melaikeyi görmüştür..."* buyurur.

RESULULLAH ALEYHİSSALATU VESSELAM'IN LANET ETTİKLERİ

5358 ١ – عن أبي الطُّفَيْلِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قـال: [أَتَى رَجُلٌ عَلِـيَّ بْنَ أَبِى طَالِبٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ. فـقَالَ: مَا كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يُسِرُّ إلَيْكَ؟ فَغَضِبَ، وَقَالَ: مَا كَانَ يُسِرُّ إلَىَّ شَيْئاً يَكْتُمُهُ النَّاسَ؛ غَيْرَ أنَّهُ حَدَّثَنِي بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ. قَالَ: مَا هُنَّ؟ قَالَ: لَعَنَ اللّٰهُ مَنْ

ذَبَحَ لِغَيْرِ اللهِ، لَعَنَ اللهُ مَنْ لَعَنَ وَالِدَيْهِ. لَعَنَ اللهُ مَنْ آوَى مُحْدِثـــاً. لَعَنَ اللهُ مَنْ غَيَّرَ مَنَارَ الأَرْضِ]. أخرجه مسلم والنسائي.

وزاد رزين عن ابن عبّاس: [مَلْعُونٌ مَنْ صَدَّ أَعْمَى عَنْ طَرِيقٍ. مَلْعُونٌ مَنْ وَقَعَ عَلَى بَهِيمَةٍ مَلْعُونٌ مَنْ عَمِلَ عَمَلَ قَوْمِ لُوطٍ].

«المحـدث» الذي قد أذنب ذنباً أو فعل أمراً منكراً، والمعنى من نصره ومنع منه، وضمه اليه ليحميه.

و«منارُ الأرضِ» العلامة التي تكون على الطرق والحدّ بين الأراضي.

1. (5358)- *Ebu't-Tufeyl* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ali İbnu Ebi Talib (radıyallahu anh)'e bir adam gelerek:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sana tevdi ettiği sır nedir?" diye sormuştu. Hz. Ali buna öfkelendi ve:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, halka gizlediği hiçbir şeyi bana sır olarak vermedi. Şu kadar var ki, bana dört kelime söyledi!" dedi. Adam:

"Nedir onlar, söyler misin?" deyince, Hz. Ali:

"Allah'tan başkasının adına kesene Allah lanet etsin. Ebeveynine lanet edene Allah lanet etsin. Bid'atçıyı himaye edene Allah lanet etsin. Tarlanın sınır taşlarını değiştirene Allah lanet etsin!" [Müslim, Edahi 43, (1978); Nesâî, Dahaya 34, (7, 232).]

Rezin, *İbnu Abbas*'tan şu ziyadede bulundu: "A'mayı yoldan men eden mel'undur. Bir hayvana temasta bulunan mel'undur. Lut kavminin pis işini yapan mel'undur."

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Ali* (radıyallahu anh)'ye, Resulullah'ın hususi talimde bulunduğu, başkalarından ayrı olarak ona bir kısım şeyler öğrettiği hususunda şüyû bulan dedikodular üzerine, kendisinden bu hususî bilgilerin ne olduğunu soranlar olmuştur. *Hz. Ali* bu çeşit sorulara daima hususi bir sırra, ayrı bir bilgiye sahip olmadığını belirterek cevap vermiştir. Böyle bir sırrı reddederken, bazı cevaplarda, kılıncında asılı olan tomarı istisna eder, tomarda ne var denilince, bazan bu hadiste geçen dört istisnayı, bazan da fıkha giren bazı meseleleri zikreder. Rafizîler tarafından çıkarılan dedikodular, *Hz. Ali*'ye Resulullah'ın siyasi vasiyette bulunduğunu, Hz.

Ali'nin halife olmasını vasiyet ettiğini propaganda etmekteydi. Ama verilen cevaplarda hiçbir siyasi vasiyetin olmadığı belirtilmiştir.

Hz. Ali'nin kızması, sorulan soruların gerçekle hiçbir alâkasının bulunmayışı sebebiyledir. Böylece Rafizî, İmamiye ve Şiilerin iddiaları suya düşmüştür.

Bu bahis daha önce de geçti.

2- Anne ve babaya lanetle ilgili olarak 5232. hadiste açıklama geçti.

3- Allah'tan başkasının adına kesmek, İslam'ın yasakladığı bir husustur. Kesilen hayvanın helal olabilmesi için Allah'ın adıyla kesilmsi, İslam'ın bu meselede vazettiği adaba uyulması gerekir. Putlar için kesilen, müşrik kimsenin kestiği, keserken kasten besmelenin terkedildiği hayvanların eti yenmez. Bu husus, ilgili bahislerde açıklandı.

5359 ٢– وعن عليٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [لَعَنَ رَسُولُ اللهِ ﷺ آكِلَ الرِّبَا وَمُوكِلَهُ وَكَاتِبَهُ، وَمَانِعَ الصَّدَقَةِ، وَالْوَاشِمَةَ، وَالْمُسْتَوْشِمَةَ إلاَّ مِنْ دَاءٍ، وَالْمُحَلِّلَ وَالْمُحَلَّلَ لَهُ]. أخرجه النسائي.

2. (5359)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ribayı yiyeni, yedireni, riba akdini yazanı, sadakaya (zekata) mani olanı, dövme yapanı, dövme yaptıranı -hastalık sebebiyle olan hariç- hulle yapanı, hulle yaptıranı lanetledi." [Nesâî, Zinet 25, (8, 147).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadislerinde, mü'minler ve hatta hayvan ve eşya hakkında bile kullanılmasına cevaz vermediği "lanetleme"nin, kimler hakkında kullanılabileceğinin örneğini vermektedir:

1- Faizle ilgili muamelelere girişenler: Alan, veren, faizin girdiği akidleri yazan, şahidlik yapan vs. Riba veya faiz aynı manaya gelir, lügat olarak artmak, ziyadeleşmek demektir. İslam dini alış-verişte faizi şiddetle yasaklamıştır.

Kur'an-ı Kerim birçok ayette faizin haram olduğunu belirtmiş, mü'minlere **"faiz yemeyin"** uyarısında bulunmuştur (Al-i İmran 130, Nisa 161, Rum 39). Faizle ilgili birkaç ayetlik uzunca bir pasaj aynen şöyle: **"Faiz yiyenler, kendilerini şeytan çarpmış (birer mecnun)dan başka bir halde (kabirlerinden) kalkamazlar. Böyle olması da onların: "Alım satım da ancak riba gibidir" demelerin-**

dendir. Halbuki Allah, alış-verişi helal, ribayı haram kılmıştır. (Bundan böyle) kim Rabbinden kendisine bir öğüt gelip de (faizden) vazgeçerse, geçmişi ona, ve işi (hakkındaki hüküm) de Allah'a aittir. Kim de tekrar faize dönerse onlar o ateşin yaranıdırlar ki, orada onlar bir daha çıkmamak üzere ebedî kalıcıdırlar...

Allah ribanın bereketini tamamen giderir. Sadakası verilen malları ise artırır. Allah haramı helal tanımakta ısrar eden çok kâfir, çok günahkâr hiçbir kimseyi sevmez.

Ey iman edenler! Gerçek mü'minler iseniz Allah'tan korkun, faizden henüz alınmamış olup da kalanı bırakın, almayın. İşte böyle yapmazsanız Allah'a ve peygamberine karşı harbe girmiş olduğunuzu bilin. Eğer (faizciliğe) tevbe ederseniz mallarınızın başları (sermayeleriniz) yine sizindir. Bu suretle ne haksızlık yapmış ne de haksızlığa uğratılmış olursunuz" (Bakara 275-279).

Ribanın ne olduğunu açıklama sadedinde Taberi, cahiliye âdetini anlatır: "Cahiliye devrinde kişi bir malı belirlenen bir vade ile satardı. Vade dolunca, borçlu borcunu ödeyemez ise vade uzatılır, borcu da artırılırdı." İşte bu atma riba idi.

Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu'nda şer'an haram olan riba iki kısımda incelenir:

1) Riba-i fazl: Mevzunat (tartıya giren) veya mekilat (kile ile ölçülen, hacme giren) kabilinden olan şeyleri kendi cinsleri ile peşin olarak mütefazılan (artırılmış olarak) mübadele etmektir. Ağırlıkları müsavi iki altını iki buçuk altın veya iki altın ile şu kadar kuruşa filhal (aynı anda) satıp tekabuzda bulunmak (alış-verişi tamamlamak) gibi.

Kezalik bir kile buğdayı, bir buçuk kile buğday ile peşin satıp kabzetmek gibi.

2) Riba-i nesîe: Ya bir cinsten iki şeyin birini diğeri mukabilinde veresiye olarak satmaktır veya başka başka cinslerden olup veznî, keylî veya ziraî veya adedî olmak hususunda müttehid bulunan iki şeyden birini diğeri mukabilinde veresiye olarak mübadele etmektir ki, miktarları müsavi olsa da yine caiz olmaz.

Mesela on dirhem gümüşü, on dirhem veya on bir dirhem veya dokuz dirhem gümüş mukabilinde veresiye olarak satmak -bir riba-i nesie olacağından- caiz değildir.

Kezalik iki kile buğdayı bir veya iki veya üç kile buğday mukabilinde veresiye olarak satmak caiz olmadığı gibi, iki kile buğdayı bir veya iki veya üç kile arpa mukabilinde veresiye olarak satmak da caiz olmaz.

Kezalik bir metre Şam kumaşını, yine aynı cinsten bir veya iki metre Şam kumaşı veya başka cinsten, mesela o kadar Basra kumaşı mukabilinde veresiye olarak satmak da caiz değildir.

Kezalik yüz yumurtayı, yüz veya yüz yirmi yumurta mukabilinde veresiye satmak da bu kabildendir."

Riba-yı fazlın haram oluşundaki illet "cins" ile "miktar"dır. Yani vezniyatta "vezn", keyliyatta "keyl"dir. Riba-yı nesienin haram oluşundaki illet ise "yalnız cins" ve "yalnız miktar"dır.

Şu halde cinsleri ve miktarları aynı olan şeylerde riba-yı fazl cereyan ettiği gibi, yalnız cinsleri veya yalnız veznî, keylî, ziraî ve adedî olmak itibariyle miktarları aynı olan şeylerde de riba-yı nesie cereyan eder.

2- Hadiste lanetlenen ikinci taife, sadakayı men edenlerdir. Sadaka hadiste zekat manasına gelir. Daha umumi bir tabirle, İslam devletine kişinin vermesi gereken her çeşit vergiler. Devlet, kendine düşen birkısım hizmetleri yürütebilmek için vergi almak zorundadır. Şu halde bunu vermeyenler Allah'ın lanetine müstehak olmaktadırlar.

3- Dövme muamelesi yapan ve yaptıranlar. Bu, tedavi gayesiyle olursa caiz kılınmıştır. Ancak süs maksadına yönelik olursa haram edilmiştir. dövme yaptırmak Allah'ın insana koyduğu fıtratı beğenmeyip değiştirmek manasını taşımaktadır. Estetik mülahazası ile fıtratı değiştirmeye yönelik müdahaleleri dinimiz kesinlikle yasaklar. Başka hadislerde dişlerin törpülenerek inceltilmesi, takma saç (peruk) takılması da zikredilir. Buna zamanımızda gündeme gelen yaşlanmadan mütevellit yüz kırışıklıklarını gidermek üzere yapılan ameliyatlar da ilave edilebilir. Keza, yanık gibi arazlarla hasıl olan çirkinliklere yapılacak cerrahi müdahaleler, bu söylenenden hariç tutulmalıdır. Zira bu ikincisi tedaviye girer.

4- Muhallil=boşanmış kadını, eski kocasına helal kılmak niyetiyle nikah yapan, *Muhallel leh* hulle yoluyla eski karısıyla yeniden nikahlanan. Dinimiz, boşanmış kadının eski kocasına dönmesini, bir başka erkekle evlenip boşanmış olma şartına bağlamıştır. Bu şart yerine geldikçe boşananların tekrar evlenmeleri haramdır. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu müessesenin suistimal edilmemesi için boşanmış kadının eski kocasına dönmesini sağlamak için bir kaç gün sonra hemen boşamak düşüncesiyle evlenen erkeği ve bu suretle evlenmiş-boşanmış eski karısıyla hemen nikah yapan eski kocayı da lanetlemiştir.

Dinimiz nikahın müebbet olmasını emreder. Muvakkat nikah kesinlikle haramdır. Muvakkat nikaha mut'a nikahı denmektedir. Cahiliye devrinde cari olan bu nikahı Resulullah bidayette yasaklamamış, hatta talep üzerine ruhsat da beyan etmiştir. Ancak Mekke Fethi sırasında kesinlikle yasaklamıştır. Bu yasağı işitmeyen bazı sahabilerin Resulullah'ın vefatından sonra da buna yer verdikleri görülmüş ise de, Hz. Ömer bunu işitince Nebevî yasağı hatırlatarak İslam'ın kesin hükmünü her tarafa ta'mim etmiştir. *Hz. Ömer*'in bu yasaklamasına hiçbir sahabi çıkıp da "Resulullah zamanında bu serbestti, senin böyle bir yasak koymaya hakkın yok" diye itiraz etmemiş ve dolayısıyle mut'a nikahının haram olması icma ile kesinlik kazanmıştır. Sünni mezhepler arasında bazı meselelerde ihtilaf var ise de mut'anın haram oluşunda hiçbir ihtilaf yoktur. Sadece Rafizîlerden bir kısmı, eski İran İbahîliğinin bir devamı olarak –nesihten önceki Nebevî ruhsatı delil yaparak– mut'a nikahının helal olduğunu iddia etmektedirler.

Hülasa, muhallil ve muhallel leh'in lisan-ı nübüvvetle tel'ini de mut'a nikahının haram olmasının bir delilidir. Hüllecilik, dinin en ziyade hassasiyet gösterdiği nikah müessesesi ile oynama, bir başka hadisin ifadesiyle dinle temerrüs (dinle kaşınma)dır. Allah'ın, peygamberlerin, meleklerin lanetine müstehak olmadır.(59)

5360 ٣– وعن محمد بن عبدالرّحمن عن أمّه عمرة بِنْتِ عبدالرّحمن: [أنَّ النَّبِىَّ ﷺ لَعَنَ الْمُخْتَفِي وَالْمُخْتَفِيَة، يَعْنِى نَبَّاشَ الْقُبُورِ]. أخرجه مالك.

3. (5360)- *Muhammed İbnu Abdirrahman*, annesi Amra Bintu Abdirrahman'dan naklen anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* nebbaş (mezar soyan) erkek ve kadınlara lanet etti." [Muvatta, Cenaiz 44, (1, 238).]

AÇIKLAMA:

Hadiste lanetlenen *muhtefi*den muradın nebbaş, yani mezarları açıp kefenlerini soyan kimseler olduğu hususu *İmam Malik*'e has bir tefsirdir. Ancak bu tefsire hiçbir alim itiraz etmemiştir.

Hadiste nebbaşlık tel'in edildiğine göre, bu fiil, diğer tel'in edilen ameller gibi (riba, içki, dövme, zekatın verilmemesi, hüllecilik) haram ameller arasına dahil edilmiş bulunmaktadır.

59- Mut'a nikahı ile ilgili geniş bir tahlili kitabımızın nikahla ilgili bölümünde, birinci faslın sonunda bulacaksınız (5651. hadisin sonunda).

Alimler, nebbaşa hırsız muamelesi yapılıp yapılmayacağı hususunda ihtilaf etmiştir.

5361 ٤ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اَللَّهُمَّ إنِّى أتَّخذُ عِنْدَكَ عَهْداً لَنْ تُخْلِفَنِيهِ، فَإنَّمَا أنَا بَشَرٌ، فَأىُّ الْمُؤْمِنِينَ آذَيْتُهُ، شَتَمْتُهُ، لَعَنْتُهُ، جَلَدْتُهُ، فَاجْعَلْهَا لَهُ صَلاَةً وَزَكَاةً وَقُرْبَةً تُقَرِّبُهُ بِهَا إلَيْكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ]. أخرجه الشيخان.

4. (5361)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulllah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allahım, ben senden hulf etmeyeceğin bir ahd talep ediyorum. (Biliyorsun) ben bir beşerim. Hangi mü'mine (hataen) eziyet verir, kırıcı söz sarfeder, lanette bulunur, değnek vurup (canını yakar)sam bu haksızlığı onun hakkında, kıyamet günü bir rahmet, (sevabında) bir artış, sana bir yaklaşma vesilesi kıl." [Buhârî, Da'avat 34; Müslim, Birr 90, (2601).]

5362 ٥ – وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت: [دَخَلَ عَلى رَسُولِ اللهِ ﷺ رَجُلاَنِ فَكَلَّمَاهُ بِشَىْءٍ لاَ أدْرِي مَا هُوَ، فَأغْضَبَاهُ، فَسَبَّهُمَا وَلَعَنَهُمَا. فَلَمَّا خَرَجَا قُلْتُ: وَاللهِ يَا رَسُولَ اللهِ لَمَنْ أصَابَ مِنَ الْخَيْرِ شَيْئاً مَا أصَابَهُ هذَانِ. قَالَ: وَمَا ذَاكِ؟ قُلْتُ: سَبَبْتَهُمَا وَلَعَنْتَهُمَا. قَالَ: وَمَا عَلِمْتِ مَا شَارَطْتُ عَلَيْهِ رَبِّي؟ قُلْتُ: لاَ؛ قَالَ: قُلْتُ: اللَّهُمَّ إنَّمَا أنَا بَشَرٌ فَأيُّ الْمُؤْمِنِينَ سَبَبْتُهُ أوْ لَعَنْتُهُ فَاجْعَلْهَا لَهُ زَكَاةً وَأجْراً]. أخرجه مسلم.

5. (5362)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına iki kişi girdi. Resulullah'a bir şeyler söylediler. Fakat ne söylediklerini bilmiyorum. Söyledikleriyle Aleyhissalâtu vesselâm'ı kızdırmışlardı. Onlara lanet etti, sebbetti (kırıcı konuştu). Adamlar çıkınca:

"Vallahi Ey Allah'ın Resulü! Bunların kazandığı hayrı kim kazanabilir?" dedim.

"Bu da ne?" buyurdular.

"Onlara lanet ettin, sebbettin" dedim.

"Benim Rabbime ne şart koştuğumu bilmiyor musun? Dedim ki: "Allahım, ben bir beşerim. [Beşerin razı olduğu gibi razı olur, beşerin kızdığı gibi kızarım.] Öyleyse mü'minlerden hangisine [hak etmediği hal-de] la-

net edersem, sebbedersem bunu onun hakkında [tahur (günahlarından temizlik vesilesi)], (sevabında) bir artış ve ücret kıl" buyurdular." [Müslim, Birr 88, (2600).]

AÇIKLAMA:

Bu iki hadis, *Resulullah*'ın ümmetine karşı şefkatini ne kadar ileri götürdüğünü göstermektedir. Zira herhangi birini yanlışlıkla üzme ihtimaline karşı, bunun o kimse hakkında bir rahmet olması için Rabbinden ahidde bulunmuştur. Hadis, bu muhtevasıyla ilk nazarda bazı suallere sebep olabilmekte, peygamber yanlışlıkla da olsa haksız fiil ve sözde bulunur mu? sorusunu akla getirmektedir. Bu meseleye açıklık getirenler olmuştur. Mesela Şarih Mazirî der ki: "Eğer "hak etmeyene Resulullah nasıl bedduada bulunur?" denilirse şöyle cevap verilir: "Hak etmeyene لَيْسَ لَهَا بِأَهْلٍ tabiri "senin indinde hak etmeyen" demektir. "Benim beddua ettiğim sırada zahirde hak etmeyen, bize intikal eden haline ve cinayetine uymayan" demek değildir. Sanki Aleyhissalâtu vesselâm şöyle demek istemiştir: "Yaptığı işin iç yüzü senin indinde kendisinden razı olduğun şekilde olan kimse hakkında, bana akseden dış görünüşüne uygun olarak yaptığım bedduayı, onun hakkında günahlarından bir temizleme, sevabında bir artış vesilesi kıl." Mazirî devamla der ki: "Bu mana sahihtir, muhal olan hiçbir yönü yoktur. Çünkü, Aleyhissalâtu vesselâm zahire göre hareket ederdi. İnsanların iç hesabını Allah'a havale ederdi."

İbnu Hacer der ki: "Bu söz, Resulullah, hükümlerinde zahirî delillere dayanarak hareket ederdi" diyenlerin sözüne mebnidir. Ama, "O hep vahye müstenid konuşurdu" diyenlere göre, bu cevap tatminkâr olmaz."

Mazirî devamla der ki: "Eğer *"Ben de beşer gibi öfkelenirim"* sözünün manası nedir?" denilirse -ki bu söz, bedduanın öfke sebebiyle vaki olduğunu, şeriatın muktezasıyla vaki olmadığını gösterir- bundan da yeni sorular çıkar.

Buna cevabımız şudur: Muhtemeldir ki, *Aleyhissalâtu vesselâm* kişi hakkındaki sebbi, laneti ve dövmesi ile suçluya ceza olarak tatbikte veya bu cezaları terkederek bunlar dışında bir vasıta ile zecretmede muhayyer bırakıldığı sebb, lanet ve döğmeleri kasdetmiştir. Bu durumda, onun öfkesi, kendisini lanet etme veya dövme ruhsatıyla göndermiş olan Allah için olmuş olur, bu da şeriatten hariç bir davranış değildir."

Mazirî devamla der ki: "Bu halin, bir şefkat ve ümmete Allah'ın hududunu aşmaya karşı korkmayı öğretmek maksadıyla varid olması da

muhtemeldir. Sanki *Aleyhissalâtu vesselâm,* öfkenin, caniyi cezalandırmada -öfkenin yokluğu durumunda meydana gelmeyecek- ziyade bir ceza vermeye kendini sevketmesinden duyduğu korkuyu izhar etmektedir. Yahut, caniyi cezalandırmada -öfkelenmeseydi meydana gelmeyecek olan azıcık bir ceza artmasından korkusunu izhar etmiş olmaktadır. Böylece bu, peygamber hakkında caiz görenlerin kavlince- küçük günahlardan sayılır yahut da küçük günah olmaksızın hasıl olan zecr olmuş olur.

Lanet ve sebbin Aleyhissalâtu vesselâm'dan kasıdsız olarak vukuu da muhtemeldir. Bu durumdaki lanet ve sebbin hükmü Allah rızası için ve kabul edilmesi arzusuyla yapılan lanet gibi olmaz."

Kadı İyaz bu son ihtimali tercih etmiştir. Bu maksadla der ki: "Aleyhissalâtu vesselâm'ın zikrettiği sebb ve bedduanın, bizzat kastedilmeyen, niyet de edilmeyen, Arap âdetince sözlerinin gelişi icabı, münasebetsiz haller karşısında itabı te'kiden kendiliğinden dile geliveren, vukua gelmesi hiç niyet edilmeyen ifadelerden olması muhtemeldir." Sonra Hattabî تَرِبَتْ يَمِينُكَ "Sağ elin toprağa bulansın" tabirini misal verir. -Nitekim bizde de anneler çocukları için "Allah canını alsın" diye sıkça kullanırlar, ama gerçekten canını almasını kasdetmezler. Hatta dikkatli anneler: "Allah canını almasın..." demeyi tercih eder.- Hattâbî devamla der ki: "Aleyhissalâtu vesselâm, herşeye rağmen bu kasıtsız bedduasının, duaların kabul gördüğü saat-i icabeye rastlamasından korkarak bu nahoş sözün, söylediği mü'min hakkında rahmet ve yakınlık vesilesi olmasını Rabbinden ahdetmiştir."

Kadı İyaz mesele üzerine son bir yorum daha ilave ederek der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* öfkeli halde iken de ancak hakkı söyler, hak olanı yapardı. Fakat Allah adına olan öfkesi, ona, muhalifinin cezalandırılmasında sabır ve teenniyi terkettirir ve ta'cile sevkederdi. Bu hususu *Hz. Aişe*'nin şu sözü te'yid eder: مَا انْتَقَمَ لِنَفْسِهِ قَطُّ الاَّ اَنْ تُنْتَهَكَ حُرُمَاتُ اللّٰهِ "Aleyhissalâtu vesselâm hiçbir vakit nefsi için intikam peşinde koşmadı. Onun tecyizesi, Allah'ın haramlarının ihlaline karşı idi."

Esasen, *Resulullah* pek nadir durumlarda öfkelenmiş, kırıcı sözler sarfedip ceza verme cihetine gitmiştir. Yukarıdaki bütün yorumlar pek nadir olan vakalarla ilgilidir. Bu da şahsıyla ilgili değil, Allah rızası, dinin menfaatiyle, tebliğle ilgilidir.

Bize her hususta en güzel örnek veren Resulümüze sünnetleri, kelamları adedince salat ve selam olsun!

İÇİNDEKİLER

KASAME BÖLÜMÜ
Umumi Açıklama ... 7
MUDAREBE BÖLÜMÜ
Umumi Açıklama ... 17
KISSALAR BÖLÜMÜ
Umumi Açıklama ... 21
Hz. İbrahim ve Hz. İsmail (aleyhimasselam)'in Kıssaları ... 22
Ashabu'l-Uhdud ... 33
Beşikte Konuşanların Kıssası ... 39
Mağara Ashabının Kıssası ... 44
Kifl Kıssası ... 48
Ad Kavmini Helak Eden Rüzgarın Kıssası ... 49
Kel, Alatenli ve Ama'nın Kıssası ... 53
Bin Dinar Borç Alanın Kıssası ... 56
Müteferrik Hadisler ... 59
KIYAMETLE İLGİLİ MESELELER BÖLÜMÜ
Umumi Açıklama ... 65
BİRİNCİ BAB: KIYAMET ALAMETLERİ ... 67
BİRİNCİ FASIL: KIYAMET ALAMETLERİ VE HZ. İSA VE MEHDİ HAKKINDADIR ... 67
Mecusilikte İhbar ... 80
Brahmanizm'de İhbar ... 80
Budizm'de İhbar ... 81
Bütün Dinlerde "Gelecek Bir Kurtarıcı" inancı ... 81
Mehdi ve Deccal Şahs-ı Manevi midir? ... 84

İKİNCİ FASIL: DECCAL HAKKINDA 89
ÜÇÜNCÜ FASIL: İBNU SAYYAD HAKKINDA 99
DÖRDÜNCÜ FASIL: KIYAMET ÖNCESİ FİTNELER 105
BEŞİNCİ FASIL: RESULULLAH'TAN SONRA KIYAMET YAKINDIR 115
ALTINCI FASIL: KIYAMETTEN ÖNCE BİR ATEŞİN ÇIKMASI 117
YEDİNCİ FASIL: MUASIRLARININ ÖMRÜ 121
SEKİZİNCİ FASIL: YALANCILARIN ZUHURU 123
DOKUZUNCU FASIL: GÜNEŞİN BATIDAN DOĞMASI 125
ONUNCU FASIL: KIYAMETİN BAŞKA ALAMETLERİ 131
İKİNCİ BAB: KIYAMET AHVALİ
BİRİNCİ FASIL: SUR'A ÜFLENMESİ VE NEŞR 149
İKİNCİ FASIL: HAŞR HAKKINDA 159
ÜÇÜNCÜ FASIL: HESAP VE KULLAR ARASINDA HÜKMÜN VERİLMESİ 171
Lütuflar Ufkunda İnsan 178
DÖRDÜNCÜ FASIL: KEVSER HAVZI'NIN, MİZAN'IN VE SIRAT KÖPRÜSÜNÜN EVSAFI 197
BEŞİNCİ FASIL: ŞEFAAT HAKKINDADIR 205
ÜÇÜNCÜ BAB: CENNET VE CEHENNEM 227
BİRİNCİ FASIL: CENNET VE CEHENNEMİN SIFATLARI 227
Cennetin Evsafı 227
Cehennemin Evsafı 245
Cennet ve Cehennemin Müşterek Yönleri 252
İKİNCİ FASIL: CENNETLİKLER VE CEHENNEMLİKLER 259
Cennetlikler 259
Cehennemlikler 271
Cennetliklerin ve Cehennemliklerin Müştereken Zikredildiği Hadisler 276
DÖRDÜNCÜ BAB: RÜ'YETULLAH (ALLAH'IN GÖRÜLMESİ) 285
KESB (KAZANÇ) BÖLÜMÜ
Umumi Açıklama 295
Meslek Öğretimi 296
Kur'an'da Mesleki İhzariyeler 298
En Hayırlı Meslek 303
BİRİNCİ FASIL: HELAL KAZANCA TEŞVİK, HARAMDAN SAKINDIRMA 305
İKİNCİ FASIL: MÜBAH OLAN KAZANÇLAR 315
Kur'an-ı Yazma ve Öğretmenin Ücreti 320

Memurların Rızıkları 321
İkta' 326
Haccam'ın Kesbi 328
ÜÇÜNCÜ FASIL: MEKRUH KAZANÇLAR 331
Çocukların Çalıştırılma ve İstihdamları Meselesi 335
Çocuğun İstihdamı 335
Çocuğu Kimler İşe Verebilir? 337
Ganimetten Hak Verilmez 338
Bir Padişah Fermanı 339
Köpeğin Semeni 340
Kedi 342
Hacamat Yapanın Kesbindeki Kerahet 343
Damızlık Hayvanın Suyu 345
Kusame 346
Maden 347
Sultanın İhsanı 348
İslam'da Reform Deneyişleri 352
İslamiyeti Islah Proje ve Layihası 353
Islahat Layıhasının Özeti 354
İki Yarışçı 355
Meks (Usulsüz Vergi) 356
YALAN BÖLÜMÜ
Umumi Açıklama 361
BİRİNCİ FASIL: YALANIN VE YALANCININ ZEMMİ 363
İKİNCİ FASIL: YALANIN MÜBAH OLDUĞU YERLER 369
Hz. İbrahim'in Üç Ta'rizi 375
Peygamberler Günah İşler mi? 381
Peygamberler Büyük-Küçük Günahlardan Masum mudurlar? 381
Peygamberlerin Sözlerinin Hatadan Masuniyeti 383
Peygamberlerin İşledikleri İşlerden Masuniyeti 384
ÜÇÜNCÜ FASIL: RESULULLAH HAKKINDA YALAN 393
KİBİR VE UCUB BÖLÜMÜ
Umumi Açıklama 399
Bencillik Girdabı 403
KEBAİR BÖLÜMÜ
Umumi Açıklama 417

LİBAS (GİYECEKLER BÖLÜMÜ)
Umumi Açıklama 425
BİRİNCİ FASIL: GİYİM VE KIYAFET 429
İKİNCİ FASIL: ELBİSE ÇEŞİTLERİ 449
ÜÇÜNCÜ FASIL: ELBİSELERİN RENKLERİ 455
DÖRDÜNCÜ FASIL: İPEK HAKKINDA 463
BEŞİNCİ FASIL: YÜN HAKKINDA 471
ALTINCI FASIL: MİNDER VE YASTIKLAR 475
LUKATA (BULUNTULAR) BÖLÜMÜ
Umumi Açıklama 479
LİAN BÖLÜMÜ
Umumi Açıklama 493
BİRİNCİ FASIL: LİANIN AHKAMI 495
İKİNCİ FASIL: ÇOCUĞUN İLHAKI VE NESEB İDDİASI 501
LAKİT BÖLÜMÜ
Lakit Bölümü 519
OYUN VE EGLENCE BÖLÜMÜ
Oyun ve Eğlence Bölümü 523
Mübah Oyunlar 527
LANETLEME VE SÖVME BÖLÜMÜ
Umumi Açıklama 531
Küfrün, Tekfir Edene Dönmesi Meselesi 537
Resulullah aleyhissalatu vesselam'ın Lanet Ettikleri 546
İÇİNDEKİLER 555

Prof. Dr.
İbrahim CANAN

HADİS ANSİKLOPEDİSİ

KÜTÜB-İ SİTTE

15. CİLT

AKÇAĞ

ZAMAN

KAPAK

Tufan BİLGE

DİZGİ VE MİZANPAJ

Salih KARAHAN

Said KASIM

TASHİH

Nurullah ERDOĞAN

YAYINCI

AKÇAĞ YAYINEVİ

BASKI

GRAPHISCHER GROSSBETRIEB PÖSSNECK GMBH

EIN MOHNDRUCK BETRIEB

FEZA GAZETECİLİK A.Ş.

Çobançeşme Mah. Kalender Sok. No: 21

Yenibosna/İSTANBUL

Tel.: (0212) 551 14 77 - 652 33 50 (3 hat)

Fax: 652 24 23 Telex: 28 99 4

MEV'IZELER BÖLÜMÜ

MÜZARAA (ZİRAİ ORTAKLIK) BÖLÜMÜ

MEDH BÖLÜMÜ

MİZAH VE ŞAKALAŞMA BÖLÜMÜ

ÖLÜM BÖLÜMÜ

MESCİDLER BÖLÜMÜ

PEYGAMBERLİK BÖLÜMÜ

NİKAH BÖLÜMÜ

NEZİR (ADAK) BÖLÜMÜ

MEV'İZELER BÖLÜMÜ

5363 ١– وعن أبي إدْريسِ الْخَوْلاَنِي عَنْ أبي ذَرٍّ رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ فيمَا يَرْوِي عَنْ رَبّهِ عَزَّ وَجَلَّ أنّهُ قَالَ: يَا عِبَادِي إنّي حَرَّمْتُ الظُّلْمَ عَلَى نَفْسِي، وَجَعَلْتُهُ بَيْنَكُمْ مُحَرَّماً، فَلاَ تَظَالَمُوا. يَا عِبَادِي كُلُّكُمْ ضَالٌّ إلاَّ مَنْ هَدَيْتُهُ فَاسْتَهْدُونِي أهْدِكُمْ. يَا عِبَادِى كُلُّكُمْ جَائِعٌ الاَّ مَنْ أطْعَمْتُهُ، فَاسْتَطْعِمُونِي أطْعِمُكُمْ. يَا عِبَادِي كُلُّكُمْ عَارٍ إلاَّ مَنْ كَسَوْتُهُ، فَاسْتَكْسُونِي أكْسُكُمْ. يَا عِبَادِي إنَّكُمْ تُخْطِئُونَ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ، وَأنَا أغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعاً فَاسْتَغْفِرُونِى أغْفِرْ لَكُمْ. يَا عِبَادِى، إنَّكُمْ لَنْ تَبْلُغُوا ضُرِّي فَتَضُرُّونِي. وَلَنْ تَبْلُغُوا نَفْعِي فَتَنْفَعُونِي. يَا عِبَادِي، لَوْ أنَّ أوَّلَكُمْ وَآخِرَكُمْ وَإنْسَكُمْ وَجِنَّكُمْ كَانُوا عَلَى أتْقَى قَلْبِ رَجُلٍ وَاحِدٍ مِنْكُمْ مَازَادَ ذلِكَ فِي مُلْكِي شَيْئاً. يَا عِبَادِي لَوْ أنَّ أوَّلَكُمْ وَآخِرَكُمْ وَإنْسَكُمْ وَجِنَّكُمْ كَانُوا عَلَى أفْجَرِ قَلْبِ رَجُلٍ وَاحِدٍ مِنْكُمْ مَا نَقَصَ ذلِكَ مِنْ مُلْكِي شَيْئاً. يَا عِبَادِي، لَوْ أنَّ أوَّلَكُمْ وَآخِرَكُمْ وَإنْسَكُمْ وَجِنَّكُمْ قَامُوا فِي صَعِيدٍ وَاحِدٍ وَسَألُونِى، فَأعْطَيْتُ كُلَّ إنْسَانٍ مَسْألَتَهُ، مَا نَقَصَ ذلِكَ مِمَّا عِنْدِي إلاَّ كَمَا يَنْقُصُ الْمِخْيَطُ إذَا أُدْخِلَ فِي الْبَحْرِ. يَا عِبَادِي، إنَّمَا هِيَ أعْمَالُكُمْ أُحْصِيهَا لَكُمْ، ثُمَّ أُوَفِّيكُمْ إيَّاهَا. فَمَنْ وَجَدَ خَيْراً فَلْيَحْمَدِ اللّهَ وَمَنْ وَجَدَ غَيْرَ ذلِكَ فَلاَ يَلُومَنَّ إلاَّ نَفْسَهُ]. أخرجه مسلم والترمذي.

« الصَّعِيدُ » وجه الأرض، وقيل التراب وحده.

و«الخيط» بكسر الميم الإبرة.

1. (5363)- *Ebu İdris el-Havlânî, Ebu Zerr* (radıyallahu anh)'den anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, aziz ve celil olan Rabbinden naklen anlattığına göre, Rabb Teala şöyle buyurmuştur:

"Ey kullarım! Ben nefsime zulmü haram ettim, onu sizin aranızda da haram kıldım. Öyleyse birbirinize zulmetmeyin.

Ey kullarım! Hidayet verdiklerim dışında hepiniz dall (doğru yoldan sapmışlar)sınız. Öyleyse benden hidayet isteyin de sizi hidayet edeyim!

Ey kullarım! Benim yedirdiklerim hariç, hepiniz açlarsınız. Öyleyse benden yiyecek isteyin de size yiyecek vereyim!

Ey kullarım! Benim giydirdiklerim hariç hepiniz çıplaklarsınız! Öyleyse benden giyinme talep edin de sizleri giydireyim!

Ey kullarım! Sizler gece ve gündüz hata işliyorsunuz. Ben ise bütün günahları affederim. Öyleyse benden mağfiret talep edin de sizleri bağışlayayım.

Ey kullarım! Bana zarar verme mevkiine ulaşamazsınız ki bana zarar veresiniz! Bana fayda sağlama mertebesine de ulaşamazsınız ki bana menfaat sağlayasınız.

Ey kullarım! Şayet sizlerin öncekileri, sonrakileri; insî olanları, cinnî olanları hepsi de sizden en muttaki bir insanın kalbi üzere olsaydınız, bu benim mülkümde hiç bir şeyi zerre miktar artırmazdı.

Ey kullarım! Eğer sizin öncekileriniz ve sonrakileriniz, insî olanlarınız, cinnî olanlarınız sizden en facir bir kimsenin kalbi üzere olsaydınız, bu benim mülkümden zerre kadar bir eksiklik hasıl etmezdi.

Ey kullarım! Eğer sizlerin öncekileri ve sonrakileri, insî olanları, cinnî olanları bir düzlükte toplanıp bana talepte bulunsaydınız, ben de her insana istediğini verseydim, bu, benim nezdimde olandan, iğnenin denize batırıldığı zaman hasıl ettiği eksilme kadar bir noksanlık ancak meydana getirirdi.

Ey kullarım! Bunlar sizin amelleriniz, onları sizin için sayıyorum. Sonra bunların karşılığını size ödeyeceğim. Öyleyse sizden kim bir hayırla karşılaşırsa Allah'a hamd etsin. Kim de hayır değil de başka bir şey bulursa, kendinden başka bir şeyi levmetmesin (kınamasın, başına geleni kendinden bilsin)." [Müslim, Birr 55, (2577); Tirmizî, Kıyamet 49, (2497).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm),* bu hadislerinde Rab Teala'dan naklen bazı İslamî hakikatları beyan etmektedir. Bu çeşit, manası Cenab-ı Hak'tan elfazı *Aleyhissalâtu vesselâm*'dan olan hadislere hadis-i kudsî denmiştir. Sıhhat yönünden bu hadisin diğerlerinden bir farkı yoktur. Bunlar da senedlerine göre değerlendirilir. Sahih, hasen, zayıf ve hatta mevzu olabilir. Hüküm yönüyle de diğer hadislerden farklı bir imtiyaz taşımazlar. Zira, diğer hadislerin de *Resulullah*'a vahyi, gayr-ı, metluv olarak geldiği alimlerin müşterek görüşüdür. Hadis-i kudsilerde "Rabbim buyuruyor" üslubuyla medar-ı bahs edilen meselelerin diğer hadislerle de ifade edildiği gözönüne alınırsa iki hadis çeşidi arasında temelde bir üslub farklılığından başka bir şeyin olmadığı anlaşılır: Kudsî hadis daha çarpıcı, daha dikkat çekici bir beyan üslubuna sahiptir.

2- Bu hadis, mühim esaslara şamil olduğu için usul-i İslam'dan mühim bir asıl kabul edilmiştir. İslam'ı öz olarak ifade eden mühim rivayetlerden biridir. Bunun üzerine müstakil şerh te'lif edenler olmuştur. *Ebu İdris el-Havlânî*'nin bunu rivayet ederken, hürmeten, ta'zimen diz çöktüğü, Ahmed İbnu Hanbel merhumun *"Şam ehlinin bundan daha şerefli başka bir hadisleri yoktur"* dediği rivayet olunur.

3- Hadiste, Cenab-ı Hakk'ın zulmü kendisine haram kıldığı belirtilmektedir. Alimler, Allah'ın zulme yer vermesini akıl dışı kabul ederler, "müstahildir" derler. Nasıl müstahil olmasın ki, bütün kâinatın mülkü Allah'a aittir. Kendi mülkünde dilediği gibi tasarruf eder. Allah Teala hazretlerinin bir eksiği, bir ortağı yok ki, onu, ortağının mülkünden alarak, zulmederek tamamlasın.

Allah kendisi zulmetmediği gibi, insanların da zulümden kaçınmalarını emretmektedir. Allah'ın en ziyade sevmediği şeylerden biri zulümdür. Öyle ki, bu, bazı hadislerde cezası derhal verilecek amel olarak ifade edilmiştir. Allah'ın hoşlanmadığı zulüm mutlaktır. Mü'mine karşı işlenmiş, kâfir veya fasığa karşı işlenmiş farketmez, hepsi haramdır.

4- Hadiste geçen *"Hepiniz dalalettesiniz"* tabiri *"Her çocuk fıtrat üzere doğar"* hadisine muhalif görünüyor ise de, bu hadiste peygamber gelmezden önceki durumun kastedilmiş olabileceği veya "insanlar tabiatlarındaki şehvet, rahat düşkünlüğü gibi zaafları ve adem-i tefekkür halleri üzerine bırakılsalar dalalete düşerlerdi" manası kastedilmiş olabileceği belirtilerek arada bir tezadın olmayacağı gösterilmiştir.

5- Denize batırılan iğneye bulaşacak suyun denizde meydana getireceği azalma, Cenab-ı Hakk'ın zenginliğini ifadede bir temsildir. İdraki zor hakikatlerin bu tarz temsillerle ifadesi, ayet ve hadiste sıkça yer verilen bir üsluptur. Deniz, bilinen şeylerin en büyüğü, iğne ise en küçüğüdür. Aslında iğne batırmakla denizde hiçbir eksilme hasıl olmaz. Bu örfî teşbih Cenab-ı Hak'ın zenginliğinin sonsuzluğnu ifadede gayet muvafıktır.

6- Hadisin son kısmı, fevkalâde ehemmiyet taşıyan bir İslam telakkisi veriyor: Mazhar olunan her hayrı Allah'tan bilip hamdetmek, maruz kalınan bütün şer ve kötülükleri kendinden bilip tevbe etmek. Bu ölçüyü hakkıyla anlayıp, istenen seviyede hayatına tatbik edemeyen kimseler dinimizce ciddiyeti belirtilen bir kısım vartalara düşebilirler: Hayrı kendinden bilen ucba ve fahra düşer; şerri kendinden bilmeyen, kendini düzeltme istikametinde bir aksiyona geçme yerine, kaderi tenkid, içtimâî, fizikî şartları itham gibi ataletlere düşer, başını kayalara vurur. Her iki halden de Allah'a sığınırız.

5364 ٢– وعن أُبَيِّ بن كعب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذَا ذَهَبَ ثُلُثَا اللَّيْلِ قَامَ فَقَالَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوا اللهَ، اذْكُرُوا اللهَ. جَاءَتِ الرَّاجِفَةُ تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ. جَاءَ الْمَوتُ بِمَا فِيهِ. قَالَ أُبَيٌّ، قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ، إنِّي أُكْثِرُ الصَّلَاةَ عَلَيْكَ، فَكَمْ أَجْعَلُ لَكَ مِنْ صَلَاتِي؟ قَالَ: مَا شِئْتَ؛ قُلْتُ الرُّبُعَ؟ قَالَ: مَا شِئْتَ، وَإنْ زِدْتَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكَ؛ قُلْتُ: النِّصْفَ؟ قَالَ مَا شِئْتَ، وَإنْ زِدْتَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكَ؛ قُلْتُ: الثُّلُثَيْنِ؟ قَالَ: مَاشِئْتَ، وَإنْ زِدْتَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكَ؛ قُلْتُ: أَجْعَلُ لَكَ صَلَاتِي كُلَّهَا؟ قَالَ: إذاً تُكْفَى هَمَّكَ وَيُغْفَرُ ذَنْبُكَ]. أخرجه الترمذي.

« الرَّاجِفَةُ » النفخة الأولى التي يموت بها الخلائق.

و« الرَّادِفَةُ » النفخة الثانية التي يحيون بها يوم القيامة.

2. (5364)- *Ubey İbnu Ka'b* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gecenin üçte ikisi geçince kalkar ve: *"Ey insanlar! Allah'ı zikredin! Allah'ı zikredin! "Sarsıcı" kesinlikle gelecektir; "takipçi" de onun arkasından gelecektir. Ölüm, içindeki (şiddet ve sıkıntı)larla gelecek, (öyleyse ahirete hazırlanın!)"* derdi.

Übey devamla dedi ki:

"Ey Allah'ın Resulü dedim, ben sana çok salat oku(mak isti)yorum. (Duamda) ne miktarını sana salat u selam yapayım?"

"Dilediğin kadar!" buyurdular.

"Dörtte bir (yeter mi)?" dedim.

"Dilediğin kadar!" buyurdular, *"Eğer artırırsan, bu senin için daha hayırlı!"* dediler.

"Üçte iki(ye ne dersiniz?)" dedim.

"Dilediğin kadar!" buyurdular, *"Eğer artırırsan, bu senin için daha iyi!"* dediler.

"(Kendim için dua ettiğim vaktin) tamamını size salât u selam okumaya ayırayım mı?" dedim.

"Bu takdirde, (dünyevî ve uhrevî) dilediğin kabul edilir, günahın affedilir!" buyurdular." [Tirmizî, Kıyamet 24, (2459).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen ve sarsıcı diye çevirdiğimiz kelime râcifedir. Şarihler, bununla nefha-i ûlâ denen *İsrafil aleyhisselam*'ın yapacağı birinci üfürmenin kastedildiğini söylerler. Bu üfleme ile bütün canlılar ölecektir.

Takipçi diye çevirdiğimiz râdife ise, nefha-i saniye de denen ikinci üfleme diye açıklanmıştır. Bununla kıyamet günü dirilme vukua gelecektir.

Bu ibareler, Naziat suresinde geçen يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ **"O gün sarsan sarsacak, onun takipçisi de peşinden gelecek"** (Naziat 6-7) ayetlerine bir işaret vardır. Müfessirler burada birinci ve ikinci nefhanın kastedildiğini belirtmişlerdir. Gelecek diye, gelecek zamanla ifade ettiğimiz fiilin aslı geçmiş zamanlardır, vukua geleceği kesin olması sebebiyle, aynen olmuş gibi geçmiş zamanla ifade edilmiştir.

2- *"Ölümün içindeki"*nden maksat, can çekişme anında kabirde ve daha sonraki safhalarda karşılaşılacak sıkıntılı ve şiddetli hallerdir.

3- Hadiste *Resulullah*'a çok salavat okumanın fazileti görülmektedir. Hadis, dua etme sırasında kişinin, nefsi için şunu bunu talep edinceye kadar, Resulullah'a salat u selam okuması, hem dünyevî ve hem de uhrevî muradlarına ermede daha müessir, daha kârlı bir hareket olacağını haber vermektedir.

İslam alimleri, nassa dayanarak, salavatın Allah katında en makbul bir dua olduğunu kabul ederler. "Öyleyse derler, Müslüman dünyevî veya uhrevî, her ne talep edecekse, önce makbul olan salavatı sıkça okumalı, sonra dileklerini ifade etmeli, dileklerini tekrar salavat takip etmelidir." Makbul iki dua arasında yapılacak duanın, kabule daha yakın olduğunu belirtirler.

Dua edebi ile ilgili olarak şunu da belirtelim ki, gerek salavat duamız ve gerekse diğer taleplerimiz için, önce istiğfarla manevî bir temizlik yapmamız bu manevî temizlikten sonra salavat okumaya geçmemiz tavsiye edilmiştir.

5365 ٣ – وعن عُقْبَةَ بن عامرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [خَرَجَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يوْماً فَصلّى على أهْلِ أُحُدٍ صَلاَتَهُ على الْمَيِّتِ، ثُمَّ انْصَرَفَ الى الْمنْبَرِ فَقَالَ: إنّي فَرَطٌ لَكُمْ، وَأنَا شَهِيدٌ عَلَيْكُمْ، وَإنّي وَاللّهِ أنْظُرُ الى حَوْضِي الآنَ، وإنّي أُعْطِيتُ مَفَاتِيحَ خَزائِنِ الأرْضِ، وإنّي واللّهِ مَا أخَافُ عَلَيْكُمْ أنْ تُشْرِكُوا بَعْدِي، وَلَكِنْ أخَافُ عَلَيْكُمْ أنْ تَنَافَسُوا فيهَا]. أخرجه الشيخان.

« الفـرط » السابق في السير الى الماء، والمراد أني لكم سابق فإذا قدمتم عليّ وجدتموني انتظركم.

« المنافسة » المغالبة على تحصيل الشئ والانفراد به.

3. (5365)- *Ukbe İbnu Amir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün çıkıp Uhud şehidlerine cenazelere kıldığı namazla namaz kıldı. Sonra minbere geçti:

"Ben dedi, sizden önce (havuzun başına) varacağım ve ben size şahidlik yapacağım. Şimdi, şu anda ben, vallahi havzımı görüyorum. Bana arzın hazinelerinin anahtarları verildi. Vallahi ben artık sizin benden sonra şirke düşmenizden korkmuyorum. Fakat sizin dünya hususunda birbirinizle rekabete, çekememezliğe düşmenizden korkuyorum." [Buhârî, Rikak 53, 7, Cenaiz 73, Menakıb 25, Megazi 17, 27; Müslim, Fezail 30, (2296).]

AÇIKLAMA:

1- Bazı rivayetlerde *Resulullah*'ın bu namazı Uhud şehidlerine, *Uhud Savaşı*'ndan (yuvarlak hesap) sekiz yıl sonra kıldığı belirtilir. Ri-

vayet, şehidlerin ardına namaz kılınabileceğine bir delil kabul edilmiştir. *Tahavi* der ki: "Resulullah'ın şehidler üzerine namaz kılmasının üç manası olabilir:

★ Bu hadis, onlara namaz kılmayı terketmesini neshetmiş olabilir.

★ Şehidler için namazın bu mezkur müddetten sonra kılınabilmesi sünnettir.

★ Namaz şehidler hakkında, diğer insanlara nazaran caizdir. Çünkü diğerleri hakkında farzdır.

Hülasa bu ihtimallerden hangisi esas olursa olsun, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın Uhud şehidlerine kılmış bulunduğu bu namazla, şehidler üzerine namaz sübut bulmuştur." Tahavi devamla der ki: "Bu hususta, günümüzde ihtilaf edenlerin sözü daha çok şehidlerin defninden önceki namazları hakkındadır. Definden sonra namaz sabit olunca, definden önce kılınması (haydi haydi caizdir ve) evladır."

İbnu Hacer, Tahavi'nin yorumunu isabetli bulmayarak, şu mülahazayı dermeyan eder: "Şehide namaz kılınmaz" diyenlerin dayandığı ihtimaller de var:

★ *Resulullah*'ın kıldığı namaz, onun hasaisinden olmasın?

★ Rivayette geçen salat (namaz) kelimesi dua manasını taşımasın? (Çünkü salat hem namaz, hem de dua manasında kullanılan bir kelimedir.)

Ayrıca bu rivayet umumi bir prensipten ziyade belli bir hadiseyi aksettiriyor. Öyleyse bunu ta'mim edip "şehide namaz kılınmaz" diye kesinlik kazanan bir prensibi kaldıran bir içtihada nasıl gidilir?" Nevevî de bu görüşte olmak üzere: "Buradaki "salat"tan murad duadır. Bunun "ölülere yapılan şekilde" olmasının manası "Aleyhissalâtu vesselâm'ın şehidlere, ölüler hakkında yapmayı âdet edindiği dualar gibiydi" demektir" der.

2- Hadiste geçen havz, *kevserdir*. Havz inancı, Müslümanların ahiret inancının bir parçasıdır. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* havzla ilgili pek çok beyanlarda bulunmuştur. Birkısım alimler, bazı hadisleri esas alarak "ahirette kevseri olmak, peygamberlerden sadece bizim peygamberimize mahsus bir imtiyazdır" demiştir. Ancak diğer bazı hadislere göre, her peygamberin cennette bir havzı olacak, ümmetiyle orada buluşacak. Peygamberler orada toplanan ümmetlerinin çokluğuyla övünecekler. Ama, bazı ümmetler çok olduğu halde, bazıları az olacak; kimisi bir grup, kimisi birkaç kişi, kimisi iki, bir kişilik ümmete sahip olacak, hatta tek ümmeti olmayan peygamber de bulunacak. *Aleyhissalâtu*

vesselâm sözünü وإنّي لأكْثرُ الأنبياء تبعاً يوم القيامة *"Kıyamet günü, tabisi en çok olan peygamber ben olacağım"* diye tamamlar.

Havuzla ilgili hadisler elliden fazla sahabe tarafından rivayet edilmiştir.

Rivayetler arasındaki farklılık, bazı alimleri: "Resulullah'ın havzı ikidir; biri mevkıf denen hesap vermek üzere insanların toplandığı meydandadır, diğeri de cennettedir. Birinin etrafında, sırat köprüsünden geçilmezden önce buluşacaktır, diğerinde ise, sırattan sonra buluşulacaktır. Bu, cennetteki havz-ı kevserdir" şeklinde yoruma sevketmiştir.

3- Bazı alimler, sadedinde olduğumuz hadisi *Resulullah*'ın mucizelerinden biri olarak değerlendirmişlerdir.

5366 ٤– وعن أبي كبشة الأنماري قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: ثَلاَثَةٌ أُقْسِمُ عَلَيْهِنَّ وَأُحَدِّثُكُمْ حَدِيثاً فَاحفَظُوهُ! مَا نَقَصَ مَالٌ مِنْ صَدَقَةٍ، وَلاَ ظُلِمَ عَبْدٌ مَظْلَمَةً فَصَبَرَ عَلَيْهَا إلاَّ زَادَهُ اللّٰهُ بِهَا عِزّاً، وَلاَ فَتَحَ عَبْدٌ بَابَ مَسْئَلَةٍ إلاَّ فَتَحَ اللّٰهُ عَلَيْهِ بَابَ فَقْرٍ].

أخرجه الترمذي.

4. (5366)- *Ebu Kebşe el-Enmârî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Üç şey vardır, (bunların doğruluğu hususunda size) yemin ederim. Ayrıca bir de hadis söyleyeceğim, bunları iyi belleyin: Kişinin malı sadaka sebebiyle eksilmez. Bir kula haksız zulüm yapılır o da sabrederse, Allah onun izzetini (dünya ve ahirette) mutlaka artırır. Bir kul dilenme kapısını açtı mı, onunla birlikte Allah da o zavallıya fakirlik kapısını açar." [Tirmizî, Zühd 17, (2326).]

5367 ٥– وزاد في رواية: [وَمَا تَوَاضَعَ عَبْدٌ لِلّٰهِ إلاَّ رَفَعَهُ اللّٰهُ، وَأُحَدِّثُكُمْ حَدِيثاً فَاحْفَظُوهُ؛ إنَّمَا الدُّنْيَا لأرْبَعَةِ نَفَرٍ: عَبْدٍ رَزَقَهُ اللّٰهُ مَالاً وَعِلْماً فَهُوَ يَتَّقِي فِي مَالِهِ رَبَّهُ، وَيَصِلُ بِهِ رَحِمَهُ، وَيَعْلَمُ أنَّ لِلّٰهِ فِيهِ حَقّاً، فَهذَا بِأفْضَلِ الْمَنَازِلِ؛ وَعَبْدٍ رَزَقَهُ اللّٰهُ عِلْماً وَلَمْ يَرْزُقْهُ مَالاً فَهُوَ صَادِقُ النِّيَّةِ، يَقُولُ لَوْ أنَّ لِي مَالاً لَعَمِلْتُ عَمَلَ فُلاَنٍ، فَهُوَ بِنِيَّتِهِ، فَأجْرُهُمَا سَوَاءٌ، وَعَبْدٍ رَزَقَهُ اللّٰهُ مَالاً وَلَمْ يَرْزُقْهُ عِلْماً فَهُوَ يَخْبِطُ فِي مَالِهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ،

لاَ يَتَّقِي فيه رَبَّهُ، وَلاَ يَصِلُ فيه رَحِمَهُ، وَلاَ يَعْلَمُ للهِ فيه حَقّاً فهذا بأَخْبَثِ الْمَنَازِلِ، وَعَبْدٍ لَمْ يرزُقْهُ اللهُ مَالاً وَلاَ عِلْماً؛ فَهُوَ يَقُولُ: لَوْ أنّ لِى مَالاً لَعَمِلْتُ فيه بِعَمَلِ فُلاَنٍ فَهُوَ بنِيَّتِهِ وَوِزْرُهُمَا سَوَاءٌ].

«الخَبْطُ» فعل الشئ على غير نظام وكذلك في القول.

5. (5367)- Bir rivayette şu ziyade mevcuttur: *"Bir kul, Allah rızası için mütevazi olur, alçalırsa Allah onu mutlaka yüceltir. Size bir hadis söyleyeceğim, onu iyi belleyin: "Dünya dört kişi içindir:*

★ *Bir kul vardır, Allah kendisine mal ve ilim vermiştir de kul, malı hususunda Allah'tan korkmakta, (mal ve ilmi kullanarak) sıla-ı rahm yapmakta, (mal ve ilimde) Allah'ın hakkı olduğunu bilmektedir; işte bu kimse en faziletli bir makamdadır.*

★ *Bir kul vardır. Allah ona ilim vermiştir, mal vermemiştir, ama iyi niyetlidir ve "Malım olsaydı onu falan kişi gibi (hayırda) harcardım" der. İşte bu kimse niyetindekini yapmış gibi sevaba nail olur, ikisi de eşit şekilde ücrete konar.*

★ *Bir kul vardır Allah ona mal vermiştir, fakat ilim vermemiştir. Malını cahilane harcar. Malı hususunda Rabbinden korkmaz. (Cimriliği, cahilliği sebebiyle) malıyla sıla-ı rahim yapmaz; malında Allah'ın da hakkı olduğunu hiç düşünmez. İşte bu kimse, mertebelerin en düşüğündedir.*

★ *Bir kul vardır, Allah ona ne ilim ne de mal vermiştir ama: "Eğer malım olsaydı, onunla filan kimsenin yaptıklarını ben de yapardım der. Bu da niyetiyle muamele görür. Niyet ettiği kimsenin vebalini aynen elde eder."* [Tirmizî, Zühd 17, (2326); İbnu Mace, Zühd 21, (4228).]

AÇIKLAMA:

Hadis, bir kimse cahil ve fakir bile olsa niyetiyle, alim ve zengin kişilerin sevap veya günahlarını aynen kazanabileceğini anlatmaktadır. Nitekim bir sahih hadiste *"Mü'minin niyeti amelinden hayırlıdır"* buyrulmuştur. Şu halde elde edilmesi zor olan, mesuliyetli olan ilim, mal gibi nimetlerden mahrum olan mü'mine alim ve zenginin uhrevî kazancını zahmetsiz elde etmenin yolu gösterilmektedir. İyi bir niyet! Mü'min akil davranarak farzlarını hakkıyla yerine getirdikten sonra himmetini yüce tutup, hayırlı işlere niyet etti mi, fiilen yapmasa bile örnek edindiği,

özlediği mümtaz büyüklerin sevabına iştirak edebilir. Burada, özlenen örnek alınacak olan kişilerin de mümkün mertebe daha büyük olanlarının seçilmesine teşvik var.

Tabii ki aksi durum da mevzubahis. Kişi, fakir ve cahil haliyle, "param olsaydı da falanca gibi yaşasaydım" diye dünyevî hayat yaşayan, dinle diyanetle alâkası olmayan bir kısım sefil meşhurlara özlem duyup, onların tarzına özenebilir. Bu da onun kötülüklerine iştirak etmiş olur. Cenab-ı Hak mü'minleri bu çeşit ziyanlardan muhafaza buyursun.

Son olarak şu noktayı belirtmemiz gerekir: Mü'minin sade bir niyetle alim ve zengin kimselerin -yani fiilen yapmaya güç yetiremeyeceği işlerin- sevabını elde edebilmesi için, gücü dahilinde olan hayırlardan geri kalmaması gerekir. Yani farz olan ibadetlerini yapmalıdır. Gücü yettiği halde farzlarını bilemeyen, haramlardan kaçınmayan insanın niyetiyle, bu hadiste vaad edilen yüce sevaplara ermesi de uzak bir ihtimal olur.

5368 ٦- وعن أنس رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ كَانَتِ الآخِرَةُ هَمَّهُ جَعَلَ اللهُ غِنَاهُ فِي قَلْبِهِ، وَجَمَعَ عَلَيْهِ شَمْلَهُ وَأَتَتْهُ الدُّنْيَا وَهِيَ رَاغِمَةٌ. وَمَنْ كَانَتِ الدُّنْيَا هَمَّهُ جَعَلَ اللهُ فَقْرَهُ بَيْنَ عَيْنَيْهِ، وَفَرَّقَ عَلَيْهِ شَمْلَهُ، وَلَمْ يَأْتِهِ مِنَ الدُّنْيَا إِلاَّ مَا قُدِّرَ لَهُ. فَلاَ يُمْسِي إِلاَّ فَقِيراً، وَلاَ يُصْبِحُ إِلاَّ فَقِيراً، وَمَا أَقْبَلَ عَبْدٌ عَلَى اللهِ بِقَلْبِهِ إِلاَّ جَعَلَ اللهُ قُلُوبَ الْمُؤْمِنِينَ تَنْقَادُ إِلَيْهِ بِالْوُدِّ وَالرَّحْمَةِ، وَكَانَ اللهُ بِكُلِّ خَيْرٍ إِلَيْهِ أَسْرَعَ].

أخرجه الترمذي.

6. (5368)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kimin arzusu ahiret olursa, Allah onun kalbine zenginliğinden koyar ve işlerini derli toplu kılar, artık dünya ona hakir gelmeye başlar. Kimin hedefi de dünya olursa, Allah iki gözünün arasına (dünyanın) fakirliğini koyar, işlerini de darmadağınık eder. Netice olarak, dünyadan da eline, kendisine takdir edilmiş olandan fazlası geçmez." [Tirmizî, Kıyamet 31, (2467).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, *Aleyhissalâtu vesselâm,* dünyayı asıl hedef edinen insanın, dünyalık için, nasıl şu iş, bu iş derken darmadağan olduğunu, her

şeye rağmen takdir edilenden fazla birşey de elde edemediğini anlatmaktadır. Asıl hedefi ahiret olan kimselere de dünya karşısında nasıl bir tavır takınmaları gerektiğini gösteriyor: Dünyalığa hırs göstermemek, kanaatkâr olmak, fazla çeşitli işlerde dağılmamak. İşlerin çokluğu insanın aklını, fikrini, zihnini onlarla meşgul edecektir. Dünyayı birinci hedef yapanı derhal hırs bürüyecektir. Hırs, onu aklına gelen, teşebbüs gücü çerçevesinde gördüğü her işin peşine takacaktır. Derken meşguliyetlerin içinde boğulacak, uhrevî hazırlık şöyle dursun, dünyayı da yeterince yaşayamayacaktır.

Hadiste, dünyayı esas gaye yapanların iki gözünün arasına *dünyalığa karşı* fakrın konmuş olması, üzerinde düşünülmesi gereken psikolojik bir prensiptir.

Hadis, gerçekten biri ehl-i dünya, diğeri muttakî iki kişinin ruh hallerini ve dünyevî yaşayışlarını tasvir ettiği gibi, ehl-i takvaya da nasıl hareket etmesi gerektiği hususunda yol göstermektedir.

5369 ٧– وعن ابي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَقُولُ اللهُ تَعالى: يَا ابْنَ آدَمَ، تَفَرَّغْ لِعِبَادَتِي أَمْلأْ صَدْرَكَ غِنـــى وَأَسُدَّ فَقْرَكَ. وإنْ لاَ تَفعَلْ مَلأْتُ يَدَيْكَ شُغْلاً وَلَمْ أَسُدَّ فَقْرَكَ]. أخرجه الترمذي.

7. (5369)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* dediler ki:

"Allah Teala hazretleri şöyle buyurdular:

"Ey ademoğlu! Kendini ibadetime ver, gönlünü zenginlikle doldurayım, fakrını kapayayım. Böyle yapmazsan ellerini meşguliyetle doldururum, fakrını da kapamam." [Tirmizî, Kıyamet 31, (2467); İbnu Mace, Zühd 2, (4107).]

AÇIKLAMA:

Bu kudsî hadis, ihlasla ibadete yönelen kimselere Cenab-ı Hakk'ın gönül zenginliği vereceğini haber veriyor. Bazı hadislerde gerçek zenginlik gönül zenginliği olarak ifade edilmiştir. لَيْسَ الْغِنَى عَنْ كَثْرَةِ الْعَرَضِ انَّمَا الْغِنى غِنَى الـــنَّفْسِ *"Hakiki zenginlik mal çokluğu değildir. Bilakis, zenginlik kalb zenginliği, gönül tokluğudur."* Kalp zenginliğine eremeyen kimselerin, -insanlardaki insiyakî olan madde hırsı sebebiyle- iki vadi dolusu altına malik olsa bile bir üçüncü vadiyi talep ettirecek bir açgözlülük içerisinde

olacağı yine hadislerde ifade edilmiş bulunan hakikatlerdir. Sadedinde olduğumuz hadis, insanoğlunu bu fıtrî zaafın vartalarından kurtaracak çareyi göstermektedir: Hayatını hakiki kulluk manasına göre tanzim etmek... Bu tanzim, her şeyden önce niyet işidir. Kişi, niyeten, her hareketinin Allah yolunda, Allah'ın rızasına uygun, ibadet manasında olmasını düşünmelidir. Bu takdirde ticaret hayatı da, ziraat hayatı da, ilim hayatı da ibadet yerine geçer. Bu ihlasa ermedi mi, ibadeti bile riyaya dönüşebilir, el-iyazu billah.

5370 ٨– وعنه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قُلْنَا يَا رَسُولَ اللّٰهِ! مَالَنَا إذَا كُنَّا عِنْدَكَ رَقَّتْ قُلُوبُنَا وَزَهِدْنَا فِي الدُّنْيَا، وَكَانَتِ الآخِرَةُ كَأنَّهَا رَأْيُ عَيْنٍ، وَإذَا خَرَجْنَا مِنْ عِنْدِكَ فَعَافَسْنَا أهْلِينَا وَشَمَمْنَا أوْلاَدَنَا أنْكَرْنَا أنْفُسَنَا. فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ: لَوْ تَدُومُونَ عَلَى حَالِكُمْ عِنْدِي لَزَارَتْكُمُ الْمَلاَئِكَةُ فِي بُيُوتِكُمْ، وَلَصَافَحَتْكُمْ فِي طُرُقِكُمْ، وَلَوْ لَمْ تُذْنِبُوا لَذَهَبَ اللّٰهُ بِكُمْ وَلَجَاءَ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ يُذْنِبُونَ وَيَسْتَغْفِرُونَ فَيَغْفِرُ لَهُمْ]. أخرجه الترمذي.

8. (5370)- Yine *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Aleyhissalâtu vesselâm'a: "Ey Allah'ın Resulü dedik, senin yanında iken kalplerimiz maneviyatta rikkate gelip inceliyor, dünyaya karşı alâkamız kesiliyor ve ahireti sanki görmüş gibi oluyoruz. Yanınızdan ayrılınca ailemizle ünsiyet edip çocuklarımızı kokladık mı, önceki halimizi inkar ediyoruz, bunun sebebi nedir?"

Aleyhissalâtu vesselâm şu cevabı verdi:

"Eğer siz, ayrıldıktan sonra da yanımdaki halinizi devam ettirseydiniz, melekler sizi evlerinizde ziyaret eder, yollarda sizinle müsafahada bulunurdu. Eğer siz hiç günah işlemeseydiniz, Allah sizi toptan yokeder, günah işleyip istiğfar edecek yeni bir mahluk yaratır ve onları mağfiret ederdi." [Tirmizî, Cennet 2, (2528); İbnu Mace, Siyam 48, (1752).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, insan tabiatının her zaman aynı halette, aynı kesafeti muhafaza eden dinî doygunlukla olamayacağını ifade etmektedir. *Aleyhissalâtu vesselâm,* bazı haricî şartlarla kesif bir dinî halete girilebileceğini, o şartların değişmesiyle bu kesafetin azalacağını ve bunun normal karşılanması gerektiğini, insan olarak aynı dinî kesafet üzere yaşamanın mümkün olamayacağını ve hatta böyle bir şeyi talep etmemenin

daha doğru olacağını belirtmektedir. Dahası, Müslim'de gelen bir rivayette Hanzala İbnu'r-Rebi'in Resulullah'ın yanında ayrıldıktan sonra dinî heyecanının zayıflamasını münafıklaşma olarak değerlendirip, halini Resulullah'a şikayet ettiğini görüyoruz. *Resulullah* ona لَوْ تَدُومُونَ علــــــى ما تَكُونُونَ عِنْدِى وَفِي الذّكْرِ لَصــافَحَتْكُمُ الْمَلاَئكَةُ عَلى فُرُشِكُمْ *"Eğer siz, hep benim yanımda olduğunuz şekilde devam etseniz ve zikir halinde bulunsanız melekler sizinle yataklarınızda, yollarda müsafaha ederdi"* diyerek dışarıdaki değişme halinin münafıklık olmadığını, bunun tabii olduğunu ifade buyurur; Hanzala'yı ve bareberindekileri teselli eder.

2- Hadiste geçen ikinci ana fikir, günah işlemenin insan tabiatından gelen bir şe'niyet olduğudur. Mü'min için, günah işlemesinden çok, tevbe etmemesi daha ciddi bir durumdur. İnsanlar hiç günah işlemeyecek duruma gelseler, yaratılış hikmetlerinin dışına çıkma gibi bir durum hasıl olacaktır. Cenab-ı Hakk Rezzak isminin gereği olarak rızka muhtaçları yarattığı gibi, Tevvab ve Gaffar isimlerinin gereği olarak da tevbe edecek, istiğfar edecek mahluklar yaratacaktır. Bu isimlerin tecellisi için tevbe, istiğfar şartları ve sebepleri olacaktır. Ayrıca kişinin kendini günahsız bilerek Allah'a karşı *ucba, fahra, naza* düşmesi ciddi bir vartadır. Günah işlemiş olarak tevbe, istiğfar ve niyaz ile Allah'a iltica ve yönelmesi daha iyi bir durumdur, kulluk edebine daha muvafıktır.

5371 ٩– وعن شدّادِ بن أوْسٍ رضِيَ اللهُ عنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اَلْكَيِّسُ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِمَا بعْدَ الْمَوْتِ، وَالْعَاجِزُ مَنْ أتْبعَ نَفْسَهُ هواهَا وتَمَنَّى عَلى اللهِ]. أخرجه الترمذي.

« دَانَ نَفْسَهُ » أى حَاسبَها.

9. (5371)- *Şeddad İbnu Evs* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Akıllı kimse, nefsini muhasebe eden ve ölümden sonrası için çalışandır. Aciz de, nefsini hevasının peşine takan ve Allah'tan temennide bulunan kimsedir." [Tirmizî, Kıyamet 26, (2461).]

AÇIKLAMA:

Akıllı diye tercüme ettiğimiz kayyis, "işlerini iyi çeviren", "işlerini rıfkla, tatlılıkla yürüten", "hayra ulaşmakta en iyi kararı veren" gibi manalara da gelmektedir. Şu halde nefis muhasebesi bu vasıflara uyan bir

davranış olmaktadır. İbnu Arabî der ki: "Büyüklerimiz, konuştuklarını ve yaptıklarını bir deftere yazarak, yatsıdan sonra kendilerini muhasebeden geçirirlerdi. Deftere bakıp kendilerinden sadır olan söz ve fiil hepsini gözden geçirirlerdi. Bunlardan tevbe gerekenler için tevbe, istiğfar gerekenler için de istiğfar, şükür gerekenler için de şükrederlerdi. Onlar bu muhasebeyi yaptıktan sonra uyurlardı."

Acizin Allah'tan temennisi bazı kuruntulardır. Yani, nefsine uyup, günahlarda ısrar ettiği, tevbe edip dönüş yapmadığı halde, Allah'ın kendisini affedeceği, cennetine koyacağı hususundaki temenni ve ümiddir.

5372 ١٠ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: بَادِرُوا بِالأَعْمَالِ سَبْعاً؛ هَلْ تَنْتَظِرُونَ إِلاَّ فَقْراً مُنْسِياً، أَوْ غِنىً مُطْغِياً، أَوْ مَرَضاً مُفْسِداً، أَوْ هَرَماً مُفْنِداً، أَوْ مَوْتاً مُجْهِزاً، أَوِ الدَّجَّالَ، فَشَرُّ غَائِبٍ يُنْتَظَرُ، أَوِ السَّاعَةَ أَدْهَى وَأَمَرُّ].

أخرجه الترمذي والنسائي.

يقال «أفند الشيخ» إذا خرج بالكلام عن سنن الصحة.

و«الموت المجهز» السريع.

10. (5372)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Yedi şeyden önce amelde acele edin:

★ *Unutturucu fakirliği mi bekliyorsunuz?*

★ *Tuğyan ettirip azdırıcı zenginliği mi bekliyorsunuz?*

★ *İfsad edici hastalığı mı bekliyorsunuz?*

★ *Aklınızı götürecek ihtiyarlığı mı bekliyorsunuz?*

★ *Ani ölüm mü bekliyorsunuz?*

★ *Deccali mi bekliyorsunuz. Bu beklenen gaib bir şerdir.*

★ *Yoksa kıyameti mi bekliyorsunuz? Kıyamet ise hepsinden kötü, hepsinden daha acıdır."* [Tirmizî, Zühd 4, (2308); Nesâî, Cenaiz 123, (4, 4).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) dindeki ihmali sebebiyle mü'mini tevbih (azarlama) üslubuyla, hayırlı amellerde bulunmakta gecikmemek gerektiğini ders veriyor. Hadiste sayılan yedi hallerden birkısmı hemen gelebilecek durumdadır. Onlardan biri geldi mi hayır

yapma imkanı kalmayacaktır. Öyleyse, bu musibetli durumlar gelip çatmadan elinizdeki fırsatı hayır işlemede değerlendirin denmiş olmaktadır.

5373 ١١ – وعن حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللّهُ عنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ : اَلْخَمْرُ جِمَاعُ الإِثْمِ، وَالنّسَاءُ حَبَائِلُ الشَّيْطَانِ، وَحُبُّ الدُّنْيَا رَأسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ]. أخرجه رزين.

« جماع الإثم » أى مجمعة ومظنته.

و« الحبائل » الشراك التي يصطاد بها.

11. (5373)- *Hz. Huzeyfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Hamr (sarhoş edici içki), günahın her çeşidinin kaynağıdır. Kadın, şeytanın oltasıdır, dünya sevgisi her çeşit hatanın başıdır." [Rezin tahriç etmiştir.]

5374 ١٢ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ : يَا مَعْشَرَ النِّسَاءِ تَصَدَّقْنَ، وَأكْثِرْنَ مِنَ الإِسْتِغْفَارِ فَإنِّي رَأيْتُكُنَّ أكْثَرَ أهْلِ النَّارِ. فَقَالَتْ امْرَأةٌ مِنْهُنَّ جَزْلَةٌ: وَمَا لَنَا أكْثَرُ أهْلِ النَّارِ؟ قَالَ: تُكْثِرْنَ اللَّعْنَ وَتَكْفُرْنَ الْعَشِيرَ. مَا رَأيْتُ مِنْ نَاقِصَاتِ عَقْلٍ وَدِينٍ أغْلَبَ لِذِي لُبٍّ مِنْكُنَّ. قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللّهِ، وَمَا نُقْصَانُ الْعَقْلِ وَالدِّينِ. قَالَ: أمَّا نُقْصَانُ الْعَقْلِ: فَشَهَادَةُ الْمَرْأتَيْنِ تَعْدِلُ شَهَادَةَ رَجُلٍ، فَهذَا نُقْصَانُ الْعَقْلِ، وَتَمْكُثُ اللَّيَالِي مَا تُصَلِّى، وَتُفْطِرْنَ فِي رَمَضَانَ، فَهذَا نُقْصَانُ الدِّينِ]. أخرجه مسلم.

« العَشِيرُ » المعاشر، والمراد به هنا الزوج.

و« كُفْرُهُنَّ إياه » جحدهن إحسانه إليهن.

12. (5374)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir bayram namazında kadınlar tarafına geçerek):

"Ey kadınlar cemaati! (Allah yolunda) sadakada bulunun, istiğfarı çok yapın. Zira ben siz kadınların cehennemde çoğunluğu teşkil ettiğini gördüm" buyurdular. Dinleyenlerden cesaretli bir kadın:

"Niye cehennemliklerin çoğunu kadınlar teşkil ediyor, neyimiz var?" diye sordu. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Ağzınızdan kötü söz çıkıyor ve kocalarınıza karşı nankörlük ediyorsunuz. Aklı ve dini eksik olanlar arasında akıl sahibi erkeklere galebe çalan sizden başkasını görmedim!" dedi. O kadın tekrar:

"Ey Allah'ın Resulü! Aklı ve dini eksik ne demek?" diye sorunca Aleyhissalâtu vesselâm açıkladı:

"Aklı noksan tabiri, iki kadının şahitliğinin bir erkeğin şahitliğine denk olmasını ifade eder. Dinlerinin eksik olması tabiri de onların (hayız dönemlerinde) günlerce namaz kılmamalarını, Ramazan ayında oruç tutmamalarını ifade eder." [Buhârî, Hayz 6, Zekat 44, İman 21, Küsûf 9, Nikah 88; Müslim, Küsûf 17, (907), İman 132, (79); Nesâî, Küsuf 17, (3, 147); Muvatta, Küsuf 2, (1, 187).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm),* bu hadislerinde kadınları manen en ziyade ziyana atan fıtrî zaaflarına dikkat çekmektedir. En ziyade diyoruz çünkü cehennemdeki çokluklarının sebebi bu zaafa bağlanmaktadır. O zaaf da: Kötü sözü çabukça, çokça sarfetmeleri, kocalarına karşı nankörlükleri, erkeklerin aklını çelici olmaları. Erkekleri günaha attıkları için, sebep olmadan dolayı kendilerine mesuliyet gelmektedir.

2- Hadis, ilk nazarda, kadınlara karşı her zaman her yerde görülen istihfaf edici bir tavır taşıyor gibi gelebilir. Fakat aslında, bunu söylemek hadisteki inceliği kavramamak olur. *Resulullah,* kadınlarda tabii olarak mevcut, fakat farkında olamadıkları zaaflarını göstererek, şuurlu olarak o zaaflarının üzerine gidilmediği takdirde hasıl edecekleri zararın büyüklüğüne dikkat çekmiştir. Şöyle ki: Kadınlar annelik gibi, şefkat ve hissilik gerektiren bir vazife üzere yaratıldıkları için, birkısım hissiliklerde erkeklere nazaran daha üstündürler. Bu hissi güçlülüğün, beraberinde getirdiği yan zaaflar var. Bu zaaflar hususunda şuurlu olunmaz, irade ile yönlendirilmez ve tabii hallerine bırakılırsa sahibini zarara atıcı menfi tezahürleri olacaktır. *Resulullah* cehennemdeki sayı çokluğunun bu fıtrî zaaftan ileri geldiğini belirtmiştir.

Sözünü ettiğimiz fıtrî zaaf ayet-i kerime ile gündeme getirilmiştir: Onların şehadeti, birçok meselede erkeğin şehadetinin yarısına denktir: **"...Erkeklerden iki şahid yapın. Eğer iki erkek bulunmazsa, o halde razı (ve doğruluğuna emin) olacağınız şahidlerden bir erkekle iki kadın (yeter. Bu suretle) kadınlardan biri unutursa öbürünün hatırlatması (kolay olur)..."** (Bakara 282). Alimler, ayette geçen *"biri unutursa diğerinin hatırlatması"* ibaresinin, kadınların hadi-

seyi zabt yönüyle zayıf olduklarına delil olduğunu, Cenab-ı Hakk'ın bu ibare ile onların zaafına dikkat çektiğini söylerler. Mülk suresinde her şeyin gerçeğini, yaratanın bileceği belirtilir: أَلاَ يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ **"Yaratan mı bilmeyecek?"** (Mülk 14).

Kadınların aklen nakıs olduklarını söylemek; onları levmetmek, kınamak veya onlara herhangi bir hakaret manası taşımaz. Çünkü bu, yaratılıştan gelen bir hususiyettir. Bunun zikri, o zaafın getireceği fitneye karşı uyarma, tedbirli olmaya çağırma gayesini güder. Nitekim, abdest sırasında hususi dikkat sarfedilmediği takdirde kuru kalma tehlikesine maruz olan ökçeler için *Aleyhissalâtu vesselâm* وَيْلٌ لِلأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ *"Ateşte yanacak o ökçelere yazık!"* demiştir. Aslında sadece ökçeler değil, diğer abdest uzuvlarına da "ateşten yazık!" var. İyi yıkanmazlarsa. Bu "iyi yıkanma" riskinin acı neticesi, iyi yıkanmama tehlikesine en ziyade maruz olan ökçeler zikredilerek gündeme getirilmiş, dikkatlere arzedilmiştir.

Kadınlar, kendilerini çokça ateşe atan zaaflarından bîhaber olduklarını "Niye cehennemliklerin çoğunu kadınlar teşkil ediyor?" şeklindeki sorularıyla ortaya koymuş olmaktadır.

Dikkat çekeceğimiz bir incelik, hadiste kadınların aklen nakıs olmaları sebebiyle ateşle tehdit edilmemiş olmalarıdır. Ateş tehdidi, "kötü sözü çok yapmaları", "kocalarına karşı küfranları", "erkeklerin aklını çelici olmaları" sebebiyle yapılmıştır.

Aynı şey dinî noksanlık için de söylenebilir. Bu da fıtrî bir durumun neticesidir. Hayız halinde Allah'ın yasaklaması ile namaz kılmazlar, oruç tutmazlar, dolayısıyla bu hal dahi onlar hakkında bir levm, bir ayıplama, tahkir ifade etmez. Kâmil ve nakıs olma işi nisbî bir durumdur. Ekmele nisbeten "kâmil" de noksan sayılır. Öyleyse hayız halinde namaz kılmayan kadın, kılana nisbetle dinen nakıstır. Burada şöyle bir soru akla gelir: Nasıl ki, hasta kimse, sağlıklı iken kıldığı nafilelerin sevabını, hastalık sebebiyle kılamasa da aynen aldığı gibi, hayızlı kadın da, Allah'ın emriyle, hayız müddetince kılmadığı namazın sevabını, kılmış gibi alabilir mi?

Nevevî bu soruya: "Zahire göre alamaz" diye cevap verir ve şöyle devam eder: "Hayızlı ile hasta arasında şu fark var; hasta kimse sağlıklı iken nafilelerini devam etmek niyetiyle yapmakta idi, hayızlı böyle değildir."

3- HADİSTE MEVCUT BAZI FAYDALAR:

1) Kadınların bayramlarda musallaya çıkmaları meşrudur.

2) İmam, halka sadaka verme emrinde bulunabilir.

3) Kadınlar namazgâhta hususi bir kısımda bulunabilir.

4) İmam kadınlara hususi va'z edebilir.

5) Nimetin inkarı haramdır.

6) Kötü sözü (lanet, beddua, kehanet, kırıcı kelam..) çokça kullanmak da haramdır. *Nevevî* bu hadise dayanarak nankörlük ve kaba sözlülüğü kebairden saymıştır.

7) Lanet yani Allah'ın rahmetinden uzak olmasını temenni etmek, muayyen bir şahıs hakkında ise caiz değildir.

8) Dinden çıkarmayan bir kısım günahlar hakkında "küfür" kelimesini kullanmak caizdir. Bu kullanış tağliz ve korkutma gayesini güder. Bu çeşit tağliz (ağır sözlerle caydırma) işi, hadislerde bazan imanın nefyi ile yapılmıştır.

9) Nasihatta, reddedilen, ayıplanan vasfın izalesi için, ağır tabirler kullanılabilir (tağliz). Ancak bunun belli bir şahsa tevcih edilmemesi gerekir.

10) Sadaka azabı defeder, kullar arasındaki günahlara kefaret olur.

11) Akıl, ziyade-noksan kabul eder. Herkesin aklı eşit değildir. Bunu, kadınlar hakkında kabul etmenin, onlara bir levm olmadığını az yukarıda belirttik. Azab da akıl noksanlığına değil, küfran, kötü söz, insanların aklını çelme gibi davranışlara terettüp etmektedir.

12) Dinin noksanlığı sadece günah hasıl eden davranışlardan ileri gelmez. Dinin noksan oluşu, (Nevevî'ye göre) izafi bir haldir.

13) Talebe hocasına, tabi olan metbuuna (tabi olduğu amirine) anlamadığı şeyi sorabilir, itiraz edebilir.

14) Hadis *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yüce ahlakını, müsamahasını, insanlara karşı rıfk ve mülayemetini de göstermektedir.

5375 ١٣ – وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قال: [لاَ خَيْرَ فِي قِرَاءَةٍ لَيْسَ فيهَا تَدَبُّرٌ، وَلاَ عِبَادَةَ لَيْسَ فيهَا فِقْهٌ؛ اَلْفَقِيهُ كُلُّ الْفَقِيهِ مَنْ لَمْ يُقَنِّطِ النَّاسَ مِنْ رَحْمَةِ اللهِ وَلَمْ يُؤَمِّنْهُمْ مَكْرَهُ وَلَمْ يَدَعِ الْقُرآنَ رَغْبَةً عَنْهُ الى مَاسِوَاهُ]. أخرجه رزين.

13. (5375)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) demiştir ki: "Tefekkür edilmeden yapılan kıraatte, (beklenen) hayır yoktur. Fıkıh olmayan ibadette

(çok) hayır yoktur. Fakihlerin fakihi, halkı Allah'ın rahmetinden ümitsizliğe düşürmeyen ve Allah'ın mekrinden de emniyete salmayan ve insanları Kur'an'dan başka şeye rağbete sevketmeyen kimsedir." [Rezin tahric etmiştir.]

5376 ١٤ – وعن مالك أنّه بلغه أنّ عيسى ابْنَ مَرْيَمَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ قال: [لاَ تُكْثِرُوا الْكَلاَمَ بِغَيرِ ذِكْرِ اللهِ فَتَقْسُو قُلُوبُكُمْ، وَإنَّ الْقَلْبَ الْقَاسِي بَعِيدٌ مِنَ اللهِ، وَلَكِنْ لاَ تَعْلَمُونَ، وَلاَ تَنْظُرُوا فِي ذُنُوبِ النَّاسِ كَأنَّكُمْ أرْبَابٌ، وَانْظُرُوا فِي ذُنُوبِكُمْ كَأنَّكُمْ عَبِيدٌ، فَإنَّمَا النَّاسُ مُبْتَلىً وَمُعَافىً، فَارْحَمُوا أهْلَ الْبَلاَءِ، وَاحْمَدُوا اللهَ عَلَى الْعَافِيَةِ].

14. (5376)- *İmam Malik*'e ulaştığına göre, Hz. İsa İbnu Meryem *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur: "Allah'ın zikri dışında çok kelam etmeyin, kalpleriniz katılaşır. Çünkü katı kalp Allah'tan uzaktır, fakat bunu bilemezsiniz. Kendiniz efendiler imişçesine insanların günahlarına bakmayın, bilakis, kullar olarak kendi günahlarınıza bakınız. Çünkü insanlar(ın bir kısmı) belaya maruzdur, (bir kısmı) afiyete mazhardır, bela (imtihan) sahiplerine merhamet edin. Mazhar olduğunuz afiyete de hamd edin." [Muvatta Kelam 8, (2, 986).]

5377 ١٥ – وعن أنسٍ رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [صَلّى بِنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ يَوْماً ثُمَّ رَقِىَ الْمِنْبَرَ وَأشَارَ بِيَدِهِ قِبَلَ الْقِبْلَةِ، وَقَالَ: أُرِيتُ الآنَ مُنْذُ صَلَّيْتُ لَكُمُ الصَّلاَةَ الْجَنَّةَ وَالنَّارَ مُمَثَّلَتَيْنِ فِي قُبُلِ هذَا الْجِدَارِ، فَلَمْ أرَ كَالْيَوْمِ فِي الْخَيْرِ وَالشَّرِّ]. أخرجه البخاري.

15. (5377)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün bize namaz kıldırdı, sonra minbere çıktı, eliyle kıble cihetine işaret etti ve: *"Size namaz kıldırdığım andan beri, bana cennet ve cehennem gösterildi. Onlar şu duvarın önünde temessül etmiş vaziyette idiler. Hayırda ve şerde bugünkü kadarını hiç görmedim"* buyurdu." [Buhârî, Ezan 91, Salat 40, Rikak 18.]

5378 ١٦ – وعن عبدالله بن أبي بكرٍ: [أنَّ أبَا طَلْحَةَ الأنْصَارِىَّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ كَانَ يُصَلِّي فِي حَائِطٍ لَهُ فَطَارَ دُبْسِيٌّ، فَطَفِقَ يَتَرَدَّدُ وَيَلْتَمِسُ مَخْرَجاً فَلاَ يَجِدُ. فأعْجَبَ أبَا طَلْحَةَ ذلِكَ فَتَبِعَهُ بَصَرُهُ سَاعَةً، ثُمَّ رَجَعَ الَى صَلاَتِهِ، فإذَا هُوَ لاَ يَدْرِى كَمْ

صَلّى. فَقَالَ: لَقَدْ أصَابَنِى فِي مَالِى هذَا فِتْنَةٌ. فَجَاءَ الى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ، فَذَكَرَ لَهُ
الَّذى أصَابَهُ فِي صَلاَتِهِ، وَقَالَ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ، هُوَ صَدَقَةٌ فَضَعهُ حَيْثُ شِئْتَ].

أخرجه مالك.

« الحَائِطُ » البستان.

و« الدُّبسيُّ » طائر صغير، وقيل هو ذكر اليمام.

16. (5378)- *Abdullah İbnu Ebi Bekr* anlatıyor: "Ebu Talha el-Ensarî (radıyallahu anh) bahçesinde namaz kılıyordu. Derken (dübsî denen kumruya benzeyen) bir kuş uçtu. Gidip gelmeye, çıktığı yeri aramaya başladı, fakat bulamadı. Bu hal Ebu Talha'nın garibine gitti ve bir müddet gözleriyle kuşu takip etti. Sonra namazına döndü. Ne kadar kıldığını bilemiyordu. Kendi kendine: "Bu malımdan bana fitne arız oldu!" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek namazda başına gelen fitneyi anlattı ve "Ey Allah'ın Resulü! Bu (bağım Allah için) sadakadır, onu dilediğine ver!" dedi." [Muvatta Salat 67, (1, 98).]

AÇIKLAMA:

Yine Muvatta'da yer alan benzer bir hâdise Hz. Osman'ın hilafeti zamanında cereyan eder. Medine'nin Kuff vadisindeki bir hurma bahçehesinde ensardan bir zat, hurmaların erdiği yaz mevziminde gölgelerin arasında namaz kılarken, meyvelere bakar ve çok hoşuna gider. Namazda kaç rekat kıldığını hatırlayamayınca, "Bu malım sebebiyle bana fitne isabet etti" diyerek, o gün halife olan Hz. Osman (radıyallahu anh)'a giderek bahçeyi Allah yolunda bağışlar. Hz. Osman da onu elli bin (dirhem)e satar.

Bu örnekler, Ashab'ın sehavetini, nazarlarında namazın ne kadar mühim bir yer tuttuğunu, buna bedel dünyalığa kıymet vermediklerini ifade eder.

MUZARAA (ZİRAÎ ORTAKLIK) BÖLÜMÜ

İki fasıldır.

BİRİNCİ FASIL

MÜZARAANIN CEVAZI

İKİNCİ FASIL

MÜZARAANIN YASAK OLMASI

UMUMİ AÇIKLAMA

Müzaraa, çiftçilikte yapılan bir akid çeşidini ifade eder. Bir taraftan tarla, diğer taraftan da çalışma konularak, elde edilen hasılat aralarında tesbit edilen bir nisbette pay edilmek üzere teşkil edilen şirkettir. Her bir tarafın hasılattan alacağı pay yarı, üçte bir veya üçte iki şeklinde önceden tesbit edilir ve bu esasa göre taksim edilir. Bu, az sonra kaydedilecek hadislerde görüleceği üzere sünnetle sabit, meşru bir akittir. Müzaraa akdine muhabere, muakele de denir.

Müzaraa akdine dört rükün dahil olur; tarla, tohum, çalışma ve ziraatte kullanılacak hayvan (veya makine). Ortaklardan herbirinin bunlardan bir veya daha fazlasıyla iştirakine göre, hasılattan alacakları pay farklı olur.

Sözgelimi arazi ile tohum bir taraftan; çalışma ve hayvan (makine), öbür taraftan olabilir.

★ Arazi, tohum ve hayvan bir taraftan; çalışma da diğer taraftan olabilir.

★ Arazi bir taraftan; amel, tohum, hayvan bir taraftan olabilir.

Bu üç şekilde yapılan akid sahihtir.

1) Akid yapanlar, akde ehil olmalıdır. Akil olmaları şarttır. Çocuk büluğa ermemiş olsa bile, velisinden izin almış (me'zun) olan bir çocuk bu akdi yapabilir.

2) Ziraate elverişli bir zaman kaydı konmuş olmalıdır: Bir yıl, iki yıl gibi.

3) Tohumu hangi taraf verecek, belirtilmesi şarttır.

4) Ne ekileceği belirtilmiş olmalıdır.

5) Akidlerin, mahsulatın hisseleri ne ise, yarım, üçte bir gibi cüz-ü

şayi şeklinde belirtilmesi gerekir. Böyle belirlenmez veya hasılattan başka bir şey verilmek üzere tayin edilirse caiz olmaz.

6) Arazi, ziraate elverişli olmalıdır.

7) Ekilecek arazi, ekecek olana teslim edilmiş olmalıdır.

8) Hasılata akidler ortak sayılmalıdır.

Bu meselede teferruat için fıkıh kitaplarının ilgili babları görülmelidir.

BİRİNCİ FASIL

MÜZARAANIN CEVAZI

5379 ١- عن ابن عُمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [أعْطَى رَسُولُ اللهِ ﷺ خَيْبَر بِشَطْرِ مَا يَخْرُجُ مِنْهَا مِنْ ثَمرٍ أوْ زَرْعٍ فكَانَ يُعطِي أزواجَهُ كُلَّ سَنَةٍ مائَةَ وَسْقٍ ثَمَانِينَ وَسْقاً مِنْ تَمرٍ وعِشْرِينَ وسْقاً مِنْ شَعِيرٍ. فَلَمَّا وَلِىَ عُمرُ رَضِيَ اللهُ عَنْه قَسَمَ خَيْبرَ وَخيَّرَ أزْوَاجَ النَّبيِّ ﷺ أنْ يُقْطِعَ لَهُنَّ الأرْضَ وَالْمَاءَ، أوْ يَضْمَنَ لَهُنَّ الأوْسَاقَ فِي كُلِّ عَامٍ، فَاخْتَلَفْنَ. فَمنهُنَّ مَنْ اخْتَارَتِ الأرْضَ وَالْمَاءَ، وَمِنْهُنَّ مَنِ اخْتَارَتِ الأوْسَاقَ وَكَانَتْ عَائِشَةُ وَحَفْصَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهما مِمَّنِ اخْتَارَ الأرْضَ وَالْمَاءَ]. أخرجه الخمسة.

1. (5379)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, meyve ve ekinden çıkacak olan bütün mahsulün yarısı karşılığında Hayber'i (Yahudilere) verdi. Her sene zevcelerine, yüz vask veriyordu. Seksen vask kuru hurma, yirmi vask arpa. Hz. Ömer (radıyallahu anh) başa geçince, Hayber'i taksim etti ve Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerini, kendilerine arazi ve suyu ikta etmek veya her yıl almakta oldukları vaskları tazmin etme arasında muhayyer bıraktı. Onlar bu teklifi benimsemede farklı kararlara vardılar: Bir kısmı arazi ve suyu tercih etti, bir kısmı da vaskları tercih etti. Hz. Aişe ve Hz. Hafsa (radıyallahu anhümâ) arazi ve suyu tercih edenlerdendi." [Buhârî, Müzaraa 8, 9, 11, İcare 22, Şirket 11, Şurut 5, Megazi 40; Müslim, Müsakat 2, (1551); Ebu Davd, Büyû 35; Tirmizî, Ahkam 41, (1383); Nesâî, Müzaraa 46, (7, 53).]

5380 ٢- وفي رواية لِمسلم: [أنَّ النَّبيَّ ﷺ دَفَعَ الى يَهُودِ خَيْبَرَ نَخْلَ خَيْبَرَ وَأرْضَهَا عَلَى أنْ يَعْمَلُوهَا مِنْ أمْوَالِهِمْ، وَلِرَسُولِ اللهِ ﷺ شَطْرُ ثَمَرِهَا].

2. (5380) *Müslim*'in bir rivayetinde şöyle denmiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hayber hurmalarını ve arazisini kendi emvalleri gibi işleyip meyvesinin yarısını Resulullah'a vermeleri şartıyla Hayberlilere geri verdi." [Müslim, Müsakat 5, (1551).]

5381 ٣- وَلَهُ فِي أخرى: [لَمَّا فَتَحَ رَسُولُ اللهِ ﷺ خَيْبَرَ سَأَلَتِ الْيَهُودُ رَسُولَ اللهِ ﷺ أنْ يُقِرَّهُمْ فِيهَا عَلَى أنْ يَعْمَلُوهَا عَلَى النِّصْفِ مِمَّا خَرَجَ مِنَ الثَّمَرِ وَالزَّرْعِ. فَقَالَ ﷺ: نُقِرُّكُمْ عَلَى ذلِكَ مَا شِئْنَا. فَكَانَ الثَّمَرُ يُقْسَمُ عَلَى السُّهْمَانِ مِنْ نِصْفِ خَيْبَرَ فَيأخُذُ رَسُولُ اللهِ ﷺ الْخُمُسَ].

3. (3581)- Yine *Müslim*'in bir diğer rivayetinde şöyle denmiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hayber'i fethettiği zaman, Yahudiler, Resulullah'a müracaat ederek, çalışıp elde edecekleri ekin ve meyve hasılatının yarısını vermek şartıyla kendilerini arazilerinde bırakmasını talep ettiler. *Aleyhissalâtu vesselâm* onlara: "Biz sizi, dilediğimiz zamana kadar orada bırakabiliriz" dedi ve kalmalarına müsaade etti. Hayber'in meyve hasılatının yarısı iki hisseye taksim ediliyordu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu gelirin humusunu (beşte birini) alıyordu." [Müslim, Müsakat 4, (1551).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen üç hadis de Hayber arazisi ile ilgilidir.

Hayber, Medine ile Şam arasında, Medine'ye dokuz konak mesafede bulunan ziraate elverişli, suyu bol bir vahadır. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde, burada Yahudiler yaşardı. Medine'de tutunamayan bir kısım Yahudi kabileleri de buraya göç ederek Yahudi kesafetini artırmışlardır.

Hz. Peygamber, Mekke fethine hazırlık maksadıyla, Hudeybiye Sulhü'nden sonra bu mukavemet ve tehlike yuvasını halletme cihetine gitti. Hayber gibi, Medine'nin burnunun dibinde İslam düşmanı, maddî yönden güçlü müsellah bir kitlenin varlığı ciddi bir tehlike idi. Yapılacak siyasî bir sulh antlaşması ile de tehlikelerin bertaraf edilmesi düşünülebilirdi. Ancak Hendek Savaşı sırasındaki ihanetleri, ciddi bir anda dostluklarına güvenilmeyeceğini ortaya koymuştu. Bu sebeple ne yapıp yapıp bu tehlike yuvası bertaraf edilmeli, iktisadî yönden çökertilmeli, silahları elinden alınmalı, zarar veremeyecek hale getirilmeli idi. Resu-

lullah siyasî dehasıyla, önce Hudeybiye Sulhü'nü gerçekleştirerek Mekkelilerin bunlarla anlaşmasını önledi. Şöyle ki: Başta Hz. Ömer bütün Ashab'ın memnuniyetsizliğine rağmen, Müslümanlara züll getiriyor görünümündeki -Mekkelilerce koşulan- bütün antlaşma şartlarına rağmen, Hudeybiye Sulhü'nü yapmadaki gerçek hedef belki de Hayber'in fethine gerekli siyasî ortamı hazırlamaktı. Zira asıl hedef olan Mekke'nin fethi için bu tehlike yuvasının mutlaka bertaraf edilmesi lazımdı. Medine'den İslam ordusunun uzaklaşması halinde bunların varlığı Medine için ciddi bir tehdit teşkil edecekti. Altıncı hicrî yılın akabinde, yedinci yıl içerisinde Hayber üzerine gidilerek, kaleler kuşatıldı ve birkaç gün devam eden mukavemetleri kırılarak Müslümanların sulh şartlarını kabule mecbur edildiler. Servetleri, silahları ellerinden alındı, arazileri üzerinde ziraat işçileri olarak kalabilecekler hasılatın yarısını Müslümanlara ödeyeceklerdi. Burada kalma müddetleri, Müslümanların dileyecekleri uygun görecekleri zamana kadardı. Resulullah ve Hz. Ebu Bekir zamanında orada kaldılar. Hz. Ömer, daha önce teferruatı geçtiği üzere, yapılmış olan antlaşma şartlarına dayanarak Hayber Yahudilerini, Hayber'den Teyma'ya sürdü. Burası Medine'den yedi-sekiz konak uzakta, Kudüs'e at sırtında bir günlük mesafede sarp yollarla çıkılan dağlık üzerinde, Ürdün'ün doğu tarafında bir yerdi. Resulullah'ın ölüm döşeğinde yaptığı en son vasiyetlerinden biri de Arap yarımadasından Yahudi ve Hıristiyanların sürülmesi idi. Hz. Ömer'in onları Teyma'ya sürmesi, o hadiste, Arap Yarımadası bilinen coğrafi bölgeden ziyade, Hicaz'ın kastedildiği anlaşılmaktadır. Çünkü Teyma, Arap Yarımadası'ndan sayılırsa da Hicaz'dan sayılmaz.

2- Hayber arazisinin hukuki statüsü ve vasfı hususunda İslam alimleri ihtilaf etmiştir. Burası sulh yoluyla mı alındı, savaşla mı fethedildi?

★ Harp yoluyla alındı diyenler olmuştur.

★ Sulh yoluyla alındı diyenler olmuştur.

★ Ahalisi burayı terkettiği için harpsiz olarak alındı diyenler olmuştur.

★ Bazı kısımlarının harp, bazı kısımlarının sulh, bazı kısımlarının ahalisinin çekilmesiyle alındığını söyleyenler de olmuştur.

Bu görüşlerden herbirini destekleyen rivayetler var. Ulema bu rivayetleri benimsemede ihtilaf edince farklı görüşlerin ortaya çıkması tabii bir durum olmuştur.

İslam âlimlerinden müsakat ve müzaraanın meşruiyyetini söyleyen-

lerin en kuvvetli delilleri bu mevzuda gelen rivayetlerdir. Bu rivayetlerde, Aleyhissalâtu vesselâm, Hayber halkı ile, araziden çıkacak mahsulün yarısını onlara vermek üzere antlaşma yapmış bulunmaktadır. Meyve ile ilgili yarılaşma antlaşmasına müsakat, ekin ile ilgili yarılaşma antlaşmasına da müzaraa denmiştir.

İmam Şafii, İmam Malik, Ahmed İbnu Hanbel, Leys İbnu Sa'd, Süfyan-ı Sevrî gibi fakihler, hadis uleması Zahirîler, fukahanın ekseriyeti müsakatın caiz olduğuna hükmetmiştir.

İmam A'zam'la Züfer'e göre müsakat da müzaraa da caiz değildir. Ebu Hanife, sadedinde olduğumuz hadiste belirtilen antlaşmanın bir akit olmayıp Aleyhissalâtu vesselâm'ın Hayber ahalisine bir iyiliği, bir ihsan ve lütfu olarak yorumlanır. Ona göre, Aleyhissalâtu vesselâm Hayber'i ganimet olarak almıştı, Yahudilere hiçbir şey vermeyebilirdi.

Öyleyse onları mahsulden yarısını alma karşılığında yerlerine bırakması bir lütuftan ibarettir. Buna harac-ı mukaseme denmiştir. Harac-ı tavzif gibi mukaseme de caizdir.

Harac-ı mukaseme: İslam hükümdarı tarafından mahsulün üçte bir, dörtte bir veya onda bir gibi muayyen bir miktarı alınarak arazinin sahiplerine bırakılmasıdır. Bu usulde arazi sahiplerinin korunması vardır. Çünkü vergi, elde edilen mahsule bağlıdır. Mahsul elde edilemezse vergi de alınamaz. Bu aynı zamanda cizye yani gayr-i müslimlerden alınan vergidir. Nitekim Aleyhissalâtu vesselâm, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer zamanında Yahudilerden bir de cizye alındığı rivayetlere intikal etmemiştir. Öyleyse bu vergi aynı zamanda cizyedir, aksi takdirde bir de cizye alınması gerekirdi denmişti. Bu hal İmam A'zam hazretlerinin yaptığı yorumun sahih olduğu gösterir.

Harac-ı muvazzaf: Zımmilerin ziraate elverişli arazisinden dönüm başına alınan bir sa' ve bir dirhemlik vergidir.

Müsakati caiz görenler, bunun hangi ağaçlardan alınacağında ihtilaf ederler:

★ İmam Şafii'ye göre yalnız hurma ve üzümden alınır.

★ İmam Malik'e göre her çeşit ağaçtan müsakat alınır.

★ Davud-u Zahiri'ye göre müsakat sadece hurmadan alınır.

İmam Şafii ve bir kısım ulemaya göre müstakilen müzaraa caiz değilse de müsakatla birlikte olursa müzaraa da caizdir.

İmam Malik müstahil de olsa, müsakata, tebaen de olsa müzaraaya cevaz vermez.

Hanefilerden *Ebu Yusuf, İmam Muhammed* ile diğer Kûfe uleması, muhaddisler, *İbnu Ebî Leyla, İmam Ahmed, İbnu Şübrüme* bir kısım ulema ise, müzaraa ve müsakatın birlikte olsun ayrı olsun yapılabileceğini söylemişlerdir. İmam Nevevî "Zahir ve muhtar olan kavil budur" der.

3- Zahirîler hadiste geçen "Dilediğimiz müddete kadar sizi burada bırakabiliriz" ibaresini esas alarak müsakat ve müzaraa akdinin meçhul müddet için yapılabileceğini söylemiş ise de cumhur, müsakatın icare gibi malum bir müddet için caiz olacağını söylemiştir. Yahudilere tanınan avantaj, bir akit değil, bir lütuftur.

Müsakat anlaşmasında, araziyi tutana terettüp eden hizmetler ağaçları sulamak, budamak, aşılamak, köklerini temizlemek, kazımak, meyvelerini korumak, zaman gelince toplamak, kurutmak gibi her sene yapılan hizmetlerdir. Duvar çekmek, hendek koymak gibi her yıl yapılmayan işler mal sahibine aittir.

4- Savaşla alınan araziye yapılacak muamele de ihtilaflıdır:

★ İmam A'zam ve Kûfe ulemasına göre hükümdar muhayyerdir. İcab-ı hale göre, dilerse fetheden askerlere taksim eder, dilerse sahiplerine bırakıp onlardan haraç alır.

★ Malikîler: "Bu araziyi, hükümdar Müslümanlara vakfeder. Nitekim Hz. Ömer Irak arazisini vakfetmiştir" demiştir.

★ *Nevevî, Hayber* Yahudileri ile yapılan antlaşmanın, alınan ganimetin askerlere dağıtılmasından sonra, onların rızasıyla yapıldığını söyler.

5382 ٤ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [كَانَتِ الْمَزَارِعُ تُكْرَى عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ أَنَّ لِرَبِّ الأَرْضِ مَا عَلَى رَبِيعِ السَّاقِي مِنَ الزَّرْعِ وَطَائِفَةٍ مِنَ التِّبْنِ لاَ أَدْرِي كَمْ هُوَ]. أخرجه النسائي.

« الرَّبِيع » النهر الصغير.

4. (5382)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ekim arazileri, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında, -tarlaya su alınan dere kenarındaki- ekin, tarla sahibinin olması ve ne kadar olduğunu bilmediğim bir miktarda saman verilmesi karşılığında kiralanırdı." [Nesâî, Müzaraa 46, (7, 53).]

5383 ٥– وعن مالك قال: [بَلَغَنِي أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَـٰنِ بْنَ عَوْفٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه تَكَارَى أَرْضــــاً فَلَمْ تَزَلْ فِي يَـدَيْهِ حَتَّى مَاتَ. قَالَ ابْنُهُ: فَمَا كُنْتُ أُرَاهَا إلاَّ لَنَا مِنْ طُولِ مَا مَكَثَتْ فِي يَدَيْهِ حَتَّى ذَكَرَهَا لَنَا عِنْدَ مَوْتِهِ وَأَمَرَنَا بِقَضَاءِ شَيْءٍ كَانَ عَلَيْهِ مِنْ كِرَائِهَا ذَهَبٍ أَوْ وَرَقٍ].

5. (5383)- *İmam Malik* anlatıyor: "Bana ulaştığına göre, Abdurrahman İbnu Avf (radıyallahu anh) bir tarlayı kiraladı. Ölünceye kadar da bu arazi elinde kaldı. Oğlu dedi ki: "Ben bu araziyi uzun müddet babamın elinde kaldığı için bizim malımız sanıyordum. Babam öleceği sırada tarlanın bize ait olmadığını söyledi ve tarlanın kirasından ödenmesi gereken bir miktar borcun altın veya gümüş olarak ödenmesini emretti." [Muvatta, Kirau'l-Arz 4, (2, 712).]

5384 ٦– وعن قيْسِ بن مسلم عن أبي جَعْفَرَ قال: [مَا كَانَ بِالْمَدِينَةِ أَهْلُ بَيْتِ هِجْرَةٍ إلاَّ يُزَارِعُونَ عَلَى الثُّلُثِ وَالرُّبُعِ. وَزَارَعَ عَلِيٌّ وَسَعْدُ بْنُ مَالِكٍ وَابْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُم. وَعَنِ الْقَاسِمِ وَعُرْوَةَ مِثْلُهُ؛ وَزَادَ: وَآلُ أَبِي بَكْرٍ وَآلُ عُمَرَ وَآلُ عُثْمَانَ وَآلُ عَلِيٍّ وَابْنُ سِيرِينَ]. أخرجه البخاري في ترجمة.

6. (5384)- *Kays İbnu Müslim, Ebu Ca'fer'den* naklen diyor ki: "Medine'de muhacir aileden hiçbiri yoktu ki, üçte veya dörtte bir pay ile ziraatçilik yapmasın. *Hz. Ali, Sa'd İbnu Malik, İbnu Mes'ud* (radıyallahu anhüm) da bu çeşitten muzaraa akdi yapmışlardı. el-Kasım (İbnu Muhammed) ve Urve'den de benzer rivayet mevcuttur. Rivayette şu ziyade de var: "Ebu Bekr ailesi, Hz. Ömer ailesi, Hz. Osman'ın ailesi, Ali ailesi ve İbnu Sirin ailesi de." [Buharî, Müzaraa 8 (bab başlığı olarak kaydedilmiştir.)]

AÇIKLAMA:

Başka kaynaklarda mevsul olarak gelen *Buhârî*'nin bu munkatî rivayeti, Ashab'ın ileri gelenlerinin de müzaraa usulüyle arazi kiraladıklarını, kira bedeli olarak mahsulatın -tarlanın durumuna, kiralayan kimsenin tohum, ekim, sulama... gibi katkılarına göre- üçte biri, dörtte biri, yarısı gibi bir miktarda kira ödediklerini ifade etmektedir. *Buhârî*'nin bunları kaydetmedeki maksadı, müzaraa akdinin cevazını ifade etmektir.

İKİNCİ FASIL

MUZARAANIN YASAKLIĞI HAKKINDA

5385 ١– عن رافع بن خديج رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [أَتَانِي ظُهَيْرٌ، فَقَالَ لِي: لَقَدْ نَهَىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ أَمْرٍ كَانَ بِنَا رَافِقاً. فَقُلْتُ: مَا قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَهُوَ حَقٌّ. قَالَ: سَأَلَنِي كَيْفَ تَصْنَعُونَ بِمَحَاقِلِكُمْ؟ قُلْتُ: نُؤَاجِرُهَا عَلَى الرُّبُعِ وَعَلَى الأَوْسُقِ مِنَ التَّمْرِ وَالشَّعِيرِ. قَالَ: لاَ تَفْعَلُوا، أَزْرِعُوهَا أَوْ أَزْرِعُوهَا أَوْ أَمْسِكُوهَا. قَالَ رَافِعٌ: قُلْتُ سَمْعاً وَطَاعَةً]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

1. (5385)- *Rafi İbnu Hadic* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Yanıma Züheyr geldi ve bana: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize faydalı olan bir şeyi yasakladı" dedi. Ben:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* her ne söyledi ise, mutlaka haktır!" dedim.

"Muhakala'yı (tarla kiralamasını) nasıl yaptığımızı sordu. Ben de:

"Biz onu, dörtte bir ve kuru hurma ve arpadan vasklarla ücretlendiriyoruz" dedim, bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:

"Öyle yapmayın! Araziyi ya kendiniz ekin veya ektirin veya (kimseye vermeyip) sahip olun!" buyurdular."

Rafi der ki: "Ben de: "(Başüstüne!) dinlemek ve itaat etmek (borcumuzdur!)" dedim." [Buharî, Muzaraa 18, 19; Müslim, Büyû 114, (1548); Ebu Davud, Büyû 32, (3394); Nesâî, Müzaraa 45, (7, 44, 49).]

5386 ٢– وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [كُنَّا أَكْثَرَ الأَنْصَارِ حَقْلاً وَكُنَّا نُكْرِي الأَرْضَ عَلَى أَنَّ لَنَا هٰذِهِ، وَلَهُمْ هٰذِهِ، فَرُبَّمَا أَخْرَجَتْ هٰذِهِ وَلَمْ تُخْرِجْ هٰذِهِ، فَنَهَانَا النَّبِيُّ ﷺ عَنْ

ذلك. وأمَّا الْوَرِقُ فَلَمْ يَنْهَنَا]. أخرجه الستة.

«الْحَقْلُ» الأرض الطيبة التربة الصالحة للزراعة.

و«الْمُحَاقَلَةُ» المفاعلة من ذلك، وهى المزارعة بالثلث أو الربع أو نحو ذلك، وقيل إكراء الأرض بمقدار من البرّ، وقيل بيع الطعام في سنبله، وقيل بيع الزرع قبل إدراكه.

2. (5386)- Yine *Rafi* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz ensardan tarlası en çok olan kimseydik ve biz, şu tarla bize, şu tarla onlara (ekenlere) olmak üzere kiraya verirdik. Bazan şu tarla mahsul verirdi, şu tarla vermezdi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bizi bundan yasakladı. Fakat gümüş (mukabili kiralamay)a gelince onu yasaklamadı." [Buhârî, Müzaraa 6, 12, 18, Şurut 7; Müslim, Büyû 106, (1547); Muvatta, Kira'ul-Arz 1, (2, 713); Tirmizî, Ahkam 42, (1384); Ebu Davud, Büyû 31, 32, (3392, 3393, 3395, 3397, 3398, 3399, 4000, 3401, 3402); Nesâî, Müzaraa 45, 7, (33-50).]

AÇIKLAMA:

Az yukarıda da (5381) açıkladığımız üzere arazinin kiraya verilmesi meselesi ulema arasında ihtilaflıdır. Yukarıda kaydedilen rivayetler, araziyi kiralama işini *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın yasakladığını ifade etmektedir. Hatta bazı rivayetler, yasaklama ile ilgili hadislerin muahhar ve dolayısıyle nasih, ruhsat ifade eden rivayetlerin de mensuh olduğunu ifade eder. Sahiheyn'de gelen şu rivayette olduğu gibi: "Nafi anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında tarlasını kiraya verirdi. *Hz. Ebu Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman* devirlerinde ve *Hz. Muaviye* (radıyallahu anhüm ecmain) devrinin başına kadar kiraya vermeye devam etti. Ancak Hz. Muaviye'nin hilafetinin sonlarına doğru, kendisine, *Rafi İbnu Hadic*'in bu meselede *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın bunu yasakladığına dair rivyette bulunduğu ulaştı. Bunun üzerine, Rafi'in yanına gitti, beraberinde ben de vardım. Meseleyi sordu. Rafi: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarlaların kiralanmasını yasakladı" dedi. Bundan sonra İbnu Ömer kiralamayı teketti. Bu hususta kendisine sorulunca: "İbnu Hadic, Resulullah'ın bunu yasakladığı kanaatinde!" derdi."

Tirmizî'nin *İbnu Abbas*'tan kaydettiği bir rivayette: "Resulullah'ın müzaraayı yasaklamadığı, ancak insanların birbirlerine, rıfkla muamele etmelerini emrettiği" belirtilir. Yine Tirmizî'nin İbnu Hadic'ten kaydettiği bir rivayette *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın: *"Birinizin tarlası varsa (onun ekimini) kardeşine bağışlasın veya kendisi eksin"* dediği belirtilir.

Gerek hadislerde ve gerekse hadislerin yorumlarında teferruat var. Hepsine burada yer vermeyip, bahsin sonunda (5390'ın açıklamasında) bahsi özetleyeceğiz.

5387 ٣– وعن جابرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كَانَ لِرِجَالٍ مِنَّا فُضُولُ أرَضِينَ. فَقَالُوا: نُؤَاجِرُهَا بِالثُّلُثِ أوِ الرُّبُعِ أوِ النِّصْفِ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ كَانَتْ لَهُ أرْضٌ فَلْيَزْرَعْهَا أوْ لِيَمْنَحْهَا أخَاهُ وَلاَ يُؤَجِرُهَا إيَّاهُ وَلاَ يُكْرِيهَا]. أخرجه الشيخان والنسائي.

3. (5387)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bizden bazı kimselerin ihtiyaçlarından fazla arazileri vardı. Onlar: "Biz arazimizi üçte bire veya dörtte bire veya yarıya kiraya verelim" dediler. Bunun üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Kimin arazisi varsa bizzat eksin veya bir kardeşine bağışlasın; ne ücret mukabili versin ne de kiraya versin!" buyurdular." [Buhârî, Müzaraa 18, Hibe 35; Müslim, Büyû 92, (1536); Nesâî, Müzaraa 45, (7, 36-38).]

5388 ٤– وعن ابن عبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [خَرَجَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إلَى أرْضٍ وَهِيَ تَهتَزُّ زَرْعاً. فَقَالَ: لِمَنْ هذه؟ قَالُوا: اكْتَرَاهَا فُلاَنٌ. فَقَالَ: لَوْ مَنَحَهَا إيَّاهُ كَانَ خَيْراً مِنْ أنْ يَأخُذَ عَلَيْهَا أجْراً مَعْلُوماً]. أخرجه الشيخان والنسائي.

4. (5388)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün) tarlaya uğramıştı, tarlada ekin üğrünüyordu.

"Burası kime ait?" buyurdular. Yanındakiler:

"Falan kimse kiraya verdi" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Eğer burayı bağışlasaydı, kendisi için bunun üzerinden muayyen bir ücret almasından daha hayırlı olurdu" buyurdular." [Buharî, Müzaraa 9, 18, Hibe 35; Müslim, Büyû 120, (1550); Nesâî, Müzaraa 45, (7, 36).]

5389 ٥– وعن زيد بن ثابتٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ الْمُخَابَرَةِ؛ قَالَ: وَالْمُخَابَرَةُ أنْ يَأخُذَ الأرْضَ بِنِصْفٍ أوْ ثُلُثٍ أوْ رُبُعٍ]. أخرجه أبو داود.

5. (5389)- *Zeyd İbnu Sabit* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* muhabereyi yasakladı. Muhabere, tarlayı yarı, üçte bir veya dörtte bir karşılığında almaktır." [Ebu Davud, Büyû 34, (3407).]

5390 ٦– وعن جابرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ لَمْ يَذَرِ الْمُخَابَرَةَ فَلْيُؤْذِنْ بِحَرْبٍ مِنَ اللهِ وَرَسُولِهِ]. أخرجه أبو داود.

«المخابرة» نسبة الى خيبر لأن النبي ﷺ: أقرّها في يد أهلها على النصف من ثمارهم وزرعهم. فقيل خبارهم: أى عاملهم في خيبر.

6. (5390)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Muhabereyi terketmeyen Allah ve Resulü ile savaş ilan etsin." [Ebu Davud, Büyû 34, (3406).]

AÇIKLAMA:

Son hadislerde geçen *muhabere* Hayber kelimesinden alınmıştır. Bununla Hayber usulünce arazi kiralanması kastedilir. Hayber usulünce tabirinden, Hayber Yahudileri ile Resulullah arasındaki arazi kiralaması anlaşılmaktadır. Yani Resulullah Hayber arazisini, meyve ve ekin mahsulatının yarısı mukabilinde Hayber Yahudilerinin elinde bırakmıştı. Sadedinde olduğumuz hadise göre bu tarz arazi kiralanması yasaklanmıştır. Önceki tatbikat bilahare neshedilmiş olmaktadır. Ancak, bu husus ulema arasında ihtilaflıdır. Abdülhak Dehlevi'nin mevzuyu özetle-mesi şöyledir:

"Müsakat: Kişinin ağaçlarını, sulamak, bakımını yapmak, yetiştirip ürününü almak üzere bir başkasına, yarı, üçte bir, dörtte bir gibi belli bir hisse karşılığında vermesidir. Müzaraa ise tarlaya yapılan ekim hususunda mahsulün bir miktarı karşılığında yapılan anlaşmadır. Musakat ağaçlar üzerine, müzaraa araziler üzerine yapılır. İkisinin hükmü de birdir. *Ebu Hanife*'ye göre iki akid de fasiddir. Ebu hanife'nin iki ashabı ve diğer imamlara göre caizdir.

Bazı müellifler: "Ebu Hanife dışında bu muameleleri yasaklayan bir başka alim bilmiyoruz" demiştir. Ancak Züfer'in de Ebu Hanife gibi düşündüğü söylenmiştir.

el-Hidaye'de: "Fetva İmameyn'e göre verildi" denir. Caiz görenlerin delili Resulullah'ın Hayber Yahudileri ile yaptığı anlaşmadır. Bu anlaşmaya göre ekin olsun, meyve olsun mahsulün yarın Resulullah'a verilecektir. Ebu Hanife'nin delili, Resulullah'ın muhabereyi -ki bu, müzaraadır- yasakladığına dair rivayettir."

Alimler, muhabereyi yasaklayan ve diğer nehyedici rivayetleri tahrime değil, tenzihe hamlederek, gerek müsakat ve gerekse müzaraanın cevazına hükmetmişlerdir.

Alimler, yasakla ilgili bazı rivayetleri tarla sahibinin arazinin belli bir kısmını şart koşması haline hamletmişlerdir. Nitekim bu husus 5386 numaralı hadiste daha sarih geçti. Sözgelimi kiraya verdiği arazinin "sulanabilen kısmının ürünü benim, geri kalan kısmının ürünü senin olmak şartıyla" demesi gibi. Yasağın bu çeşitten şartlarla yapılan anlaşmalara şamil olduğu söylenmiştir.

Öyle ise, cumhura ve hatta Hanefi mezhebine göre müsakat ve müzaraa akdi meşrudur.

MEDH BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA

Medih, övmek demektir. Birini övmek, ona kemal sıfatlarından birini veya birkaçını izafe etmekle olur. İslam telakkisinde her çeşit kemalin sahibi, kaynağı Allah'tır. Bu sebeple insanlara kemal nisbet etmek, kişiyi nankörlüğe, şirke atabilecek ciddi bir tehlikedir. Bu sebeple övmek veya övünmek pek hoş karşılanmamıştır. Kişi mazhar olduğu her çeşit nimet, fazilet ve kemali Allah'tan bilmeli, O'na nisbet etmelidir. Bu manada nimetin zikir ve beyanı caizdir, bir nevi şükürdür. فَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ **"Rabbinin nimetini yadet!"** (Duha 11) ayeti bir bakıma nimeti yadetmeyi, söylemeyi emreder. Bu övünme olmuyor, nimet, sahibine nisbet ediliyor. Aksi takdirde nefis "nimet benden" yanılgısına bile düşebilir, Allah'a nisbet ederek zikri, bu vartayı önler.

Resulullah, başkasını övmeyi de hoş karşılamamış, zaruret olmadan kişileri yüzlerine karşı övmeyi yasaklamıştır. "Meddahların yüzüne toprak saçın" buyurmuştur.

Son olarak şunu da belirtelim: Alimler, medih yasağını kişide olmayan şeylerle yapılan mübalağalı medhe hamletmişler, hatta bazan övgünün kişiyi hayırda ilerlemeye başkalarını bu hayırda ona uymaya teşvik olacağından, müstahsen olacağını söylemişlerdir. Bu husus bahsin sonunda açıklanacaktır.

5391 ١– عن مُطَرِّفِ بن عبدالله عن أبيه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [انْطَلَقْتُ في وَفْدِ بَني عَامِرٍ الى رَسُولِ اللهِ ﷺ، فَقُلْنَا: أَنْتَ سَيِّدُنَا. فَقَالَ: السَّيِّدُ اللهُ. قُلْنَا: وَأَفْضَلُنَا فَضْلاً، وَأَعْظَمُنَا طَوْلاً. فَقَالَ: قُولُوا بِقَوْلِكُمْ، أَوْ بَعْضِ قَوْلِكُمْ، وَلاَ يَسْتَجْرِيَنَّكُم

الشَّيْطَانُ]. أخرجه أبو داود.

ومعنى الحديث تكلموا بما يحضركم من القول ولا تسجعوا كأنما تنطقون على لسان شيطان.

وفي قوله: «أو بَعْضِ قَوْلِكُمْ» حذف واختصر، ومعناه دعوا بعض قولكم واتركوه وأراد بذلك الاقتصاد في المقال.

1. (5391)- *Mutarrif İbnu Abdillah*, babası (radıyallahu anh)'tan naklediyor: "Benî Amir heyetiyle Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına gitmiştik.

"Sen bizim efendimizsin!" diye hitap ettik.

"Efendi, Allah'tır!" buyurdular. Biz:

"Fazilette en ileride olanımız, mertlikte en başta gelenimizsin!" dedik. Bize: *"Söylediğinizin hepsi bu veya buna yakın bir söz olsun. Şeytan sizi (mübalağalı medihlerde) koşturmasın!"* buyurdular." [Ebu Davud, Edeb 10, (4806).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, seyyid yani efendi kelimesini hakiki manada insanlara izafe etmeyi yasaklamaktadır. İnsanların alnından tutup, onları gerçek manada idare eden Allah'tır.

Ancak alimler, bunun insanlara, daha hususi manada ferdlere izafe edilerek kullanılmasını caiz görürler. Nitekim Resulullah اَنَا سَيِّدُ وَلَدِ آدم وَلاَ فَخْرَ *"Ben ademoğlunun efendisiyim. Bunu söylemem fahr değildir"* buyurmuştur. Yani: "Ben bunu övünmek için değil, Allah'ın bana verdiği nimeti tahdisen (zikretmiş olmak için) söylüyorum" demek istemiştir. Nitekim Buhârî'de gelen bir rivayette Hz. Ömer ابــــو بَكْر سَيِّدُنَا وَاَعْتَقَ سَيِّدَنَا يعني بلالاً "Ebu Bekr bizim efendimizdir" demiş ve Bilal'i kastederek: "Efendimizi azad etti" diyerek sözlerini noktalamıştır.

2- *Tavl,* "dostlara ihsan, düşmanlara yücelik" manasına gelir, mertlik diye çevirdik.

3- "Söylediğinizin hepsi bu.. olsun" diye çevirdiğimiz ibarenin aslı muhtelif manaları ifade edecek mahiyettedir. Bu sebeple şarihler "İki kelimeyle yetinin, mübalağaya yer vermeyin", "Tevazuda mübalağa için,

söylediğinizin birini söyleyin", "Buraya ne maksadla geldi iseniz onu söyleyin, sizi ilgilendirmeyen, gayeniz olmayan şeyleri terkedin" gibi manalar anlamışlardır.

4- Hadis, medhi, mübalağalı övgüyü, şeytanın kendi yolunda koşturması olarak tavsif etmektedir. لاَ يَسْتَجْرِيَنَّكُمْ kelimesinin cür'et kökünden gelme ihtimaline binaen mananın: "Şeytan caiz olmayan şeyleri söylemekte sizi cür'etkâr kılmasın" şeklinde olabileceğine dikkat çekilmiştir.

en-Nihaye'de hadisin, "Şeytan size galebe çalıp, sizi elçi ve vekil kılmasın!" manasına geldiği belirtilir. "Çünkü denir, onlar Resulullah'ı övmüşlerdi. *Aleyhissalâtu vesselâm* bu davranışlarını beğenmeyerek onları bundan bu suretle men etti." Mirkat'ta hadisin: "Hatırınıza gelen kelimelerle konuşun, şeytanın vekilleri ve elçileri gibi tekellüfe, yapmacıklığa gitmeyin, onun diliyle konuşmayın " demek istediğine dikkat çekilir.

5392 ٢ـ وعن ابن عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [سَمِعْتُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْه يَقُولُ: سَمِعْتُ النّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: لاَ تُطْرُونِى كَمَا أطْرَتِ النّصَارَى ابْنَ مَرْيَمَ، فإنَّمَا أنَا عَبْدٌ. فَقُولُوا: عَبْدُاللهِ وَرَسُولُهُ]. أخرجه الشيخان.

«الإطْرَاءُ» مجاوزة الحد في المدح والكذب فيه.

2. (5392)- *Hz. İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in şöyle söylediğini işittim:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı dinledim diyordu ki: *"Hakkımda, Hıristiyanların Meryem oğlu İsa'ya yaptıkları aşırı övgülerde bulunmayın. Şurası muhakkak ki ben bir kulum. Benim için "Allah'ın kulu ve elçisi" deyin."* [Buhârî, Enbiya 44, Teysir bu hadisi Müslim'de rivayet ettiğine işaret eder. Ancak rivayet Müslim'de mevcut değildir.)]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), kendisini medh u sena ederken ümmetinin aşırılığa gitmemesini talep etmektedir. Hıristiyanlar, Hz. İsa'ya uluhiyet nisbet etmişler, Allah'ın oğlu demişler, üç unsurlu tek kabul ettikleri Allah'ın bir unsurunun Hz. İsa olduğunu söylemişlerdir. Şu halde, Müslümanların bu çeşit ifratlara düşmemesi talep edilmiş olmaktadır. Hz. Peygamber abdiyet (kulluk) vasfını, risalet vasfından önce zikretmektedir. Hatta, İslam'ı yeni öğrenenlerin kelime-i şehadeti zikre-

derken yanlışlıkla bu sırayı ters çevirip "şehadet ederim ki sen Allah'ın elçisi ve kulusun" diyenlere: "Ben önce kul, sonra elçiyim" manasında müdahale edip tashihte bulunmuştur.

5393 ٣– وعن أبي بكرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أَثْنَى رَجُلٌ عَلَى رَجُلٍ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: وَيْحَكَ قَطَعْتَ عُنُقَ صَاحِبِكَ، قَالَ لَهُ ثَلاَثاً. ثُمَّ قَالَ: مَنْ كَانَ مَادِحاً أَخَاهُ لاَ مَحَالَةَ، فَلْيَقُلْ أَحْسِبُ فُلاَناً، وَاللهُ حَسِيبُهُ، وَلاَ أُزَكِّي عَلَى اللهِ أَحَداً، أَحْسِبُ فُلاَناً كَذَا وَكَذَا، إنْ كَانَ يَعْلَمُ ذلِكَ مِنْهُ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

قوله: «قطعت عنق صاحبك» أي أهلكته بالإطراءِ والمدح والتعظيم عند نفسه فإنه يعجب بذلك فيهلك كأنك قد قطعت عنقه.

3. (5393)- *Hz. Ebu Bekre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında bir başkasını medh u sena etmişti.

"Yazık sana! Arkadaşının boynunu kestin" buyurdular ve bunu üç kere tekrar ettiler. Sonra da şu açıklamayı yaptılar:

"Bir kimse kardeşini illa da övecekse bari: "Falancayı zannederim, ona Allah kafidir.[1] *Ben Allah'a karşı kimseyi tezkiye etmem (çünkü Allah herkesi benden iyi bilir). -Ondan (böyle bir fazilet) biliyorsa- falanca şöyle şöyledir" desin."* [Buhârî, Şehadat 16 , Edeb 54, 95; Müslim, Zühd 65, (3000); Ebu Davud, Edeb 10, (4805).]

5394 ٤– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أَمَرَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ نَحْثُوَ فِي أَفْوَاهِ الْمَدَّاحِينَ التُّرَابَ]. أخرجه الترمذي.

«المدّاحون» هم الذين اتخذوا مدح الناس عادة يستأكلون به الممدوح. فأما من مدح على الأمر الحسن والفعل المحمود ترغيباً له في أمثاله وتحريضاً للناس على الاقتداء به في أشباهه فليس بمدّاح.

والمراد «بالتُّرابِ» عينه، أو يكون مؤوّلا بمعنى الخيبة والحرمان.

1- "Allah kâfidir" diye çevirdiğimiz ibare, hesab kelimesinden gelme ihtimalini de taşır. Bu takdirde "onun hesabını Allah tutucudur" demek olur (İbnu Hacer).

4. (5394)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, meddahların ağzına toprak saçmamızı emretti." [Tirmizî, Zühd 55, (2396).]

AÇIKLAMA:

1- Son iki hadis, yüzlerine karşı insanların övülmesini yasaklamaktadır. Birincide, Resulullah, övmeyi "kardeşinin boynunu kesmek"le tavsif buyuruyor. Şarihler bunu: "Övülen kişi, bundan hoşlanır ve ucbe, gurura düşer. Bu ise helake götüren bir durumdur. Resulullah kişinin manevî yıkımını "boynunu kesmek" -diğer bir hadiste geldiği üzere "sırtını kesmek"- şeklinde ifade etmiştir" diye açıklar. İbnu Battal, ucba (yaptığı amelin yeteceği kanaatine) düşen bir kimsenin meddahın ifade ettiği mübalağalı olan makamda olduğu zannına düşüp kendinde bulunmayan bu mevsuf (ve de mevhum) makama güvenerek ameli ve hayrını artırma gayretini terkedeceğini, böyle bir halin o kimse hakkında helak olduğunu söyler. Hz. Ömer اَلْمَدْحُ هُوَ الذَّبْحُ "övme kesmedir" demiştir.

2- Bu sadedde gelen bir Buhârî hadisinde سَمِعَ النَّبِىُّ ﷺ رَجُلاً يُثْنِى عَلَى رَجُلٍ وَيُطْرِيهِ فِي مَدْحِهِ فَـقَالَ: اَهْلَكْتُمْ اَوْ قَطَعْتُمْ ظَهْرَ الرَّجُلِ "Resulullah bir kimsenin bir başkasını övdüğünü ve *"övgüde aşırı gittiğini"* işitti. Bunun üzerine: *"Adamı helak etiniz* -veya *sırtını kestiniz-"* buyurdu" dendiğini görmekteyiz. 5392 numaralı hadiste de olduğu üzere, bu hadiste de اطراء kelimesi kullanılmaktadır. Itrâ, "kişiyi, kişide olmayan vasıfları da kullanarak mübalağalı şekilde övmek" manasında bir kelimedir. Şarihler, kelimenin bu manasını hesaba katarak, hadislerde gelen övme yasağını mübalağalı övmeye, övmeyi uzatıp gitmeye hamletmişlerdir. Bu sebeple, ihtiyaç halinde kişiyi, yanında, yüzüne karşı övmenin de caiz olacağına hükmeder. Yeter ki ifrata, mübalağaya yer verilmesin. Bu kanaatte olan Buhârî hazretleri ilgili hadise şöyle bir bab başlığı koymuştur. بَابٌ مَايُكْرَهُ مِنَ الأَطْنَابِ فِي الْمَدْحِ وَلْيَقُلْ مَا يَعْلَمُ "Övmede uzatmanın mekruh olduğuna ve (kişinin tezkiyede, bildiğini söylemesi gerektiğine dair bab." Şarihler, Resulullah'ın kişi hakkında, yüzüne karşı kısaca övgü beyan ederek tezkiyede bulunan kimseye müdahale edip ayıplamadığını örneklerle gösterir. *Hattâbi* bir kimsenin güzel davranışları sebebiyle onu benzeri güzel fiillere özendirmek ve başkalarını, böylesi güzel hareketlerinde ona uymaya teşvik etmek için övmede hiçbir mahzur bulunmadığını, bunun hadiste yasaklanan "medih" olmadığını belirtir.

3- Yeri gelmişken tezkiye hususunda *İbnu Hacer*'in zikrettiği bir açıklamayı kaydedeceğiz. Der ki: "Selef bir kimsenin tezkiye edilmesinde (yani iyi hal sahibi olduğunu tesbitte) "iki şahid gerekir mi, tek şahid yeterli olmaz mı" meselesinde ihtilaf etmiştir. Şafiîler, Malikîler ve Hanefîler'den İmam Muhammed'e göre şahitlikte olduğu gibi iki kişi müreccahtır. Tahavi de bu görüşü tercih etmiştir. Çünkü, o hakem makamındadır. Hakemde sayı aranmaz. Ebu Ubeyd, "tezkiyede üçten aşağının sözü kabul edilmez. Rivayette, sahih olan, tek kişinin sözünün makbul olmasıdır. Zira başkasından nakil ise bu bir haberdir, haberde şahid aranmaz, kendisinden ise, hakim durumundadır, bunda da sayı aranmaz" demiştir.

4- Son hadiste geçen *"meddahın ağzına toprak saçmak"*tan murada gelince: Burada kötülenen meddah, az yukarıda da belirtildiği gibi, insanları, batıl şeylerle yüzüne karşı övendir. Kişide bulunmayan vasıflarla onu tavsif edendir, övmede mübalağaya kaçandır. Alimler kişide bulunan bir sıfatla onu övmenin bu yasağa girmediğini de belirtirler.

Toprak saçmak, çeşitli te'villere menşe olmuştur. "Bu, onu davranışından dolayı tahkir etmektir, tezlil etmektir", "Ona meddahlığı sebebiyle yüz vermeyin, ihsanda, ikramda bulunmayın; bunlardan mahrum kalsın" demektir, "ağzından çıkan sözlerin, bu davranışının kötü olduğunu, iyi karşılanmadığını ihsasdır, duyurmadır". Övülmüş olan kimseye de bunda bir hatırlatma vardır: Övgü sebebiyle ucba düşme, duyduğun methiyeler seni tuğyana atmasın, sonun şu toprak olmaktır" manasında bir hatırlatma. Bazıları da toprak saçmayı "meddaha dilediğini vermek" diye anlamıştır. *Tibi:* "Toprak saçmakla, adamı kendinden uzaklaştırmayı, verilecek bahşişlerle dilinden gelecek zararlara karşı ırzını, şerefini korumayı kasdetmiş olması da muhtemeldir" der.

5- YASAK OLAN VE OLMAYAN ÖVGÜNÜN FARKI:

İbnu Hacer açıklamalarına şöyle devam eder: "Alimler, caiz olan mübalağa ile caiz olmayan mübalağa arasında şöyle bir fark zikrederler: "Caiz olan mübalağayı bir şart veya bir benzetme takip eder. Yasak olanda böyle bir kayıtlama yoktur. Bu husus, ma'sum kişiden sadır olan övmelerde aranmaz. Zira onlar hakkında kayda ihtiyaç duyulmaz. Sahabelerden bazıları hakkında *Aleyhissalâtu vesselâm*'dan varid olan tavsifler gibi. Bunlarda herhangi bir kayda ihtiyaç duyulmaz. *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın İbnu Ömer hakkında sarfettiği *"Abdullah ne iyi kuldur"* نِعْمَ الْعَبْدُ عَبْدُاللهِ cümlesinde olduğu gibi.

Gazâli, İhya'da der ki: "Meddah hakkında medhin getireceği zarar şudur: Meddah bazan yalan söyler, bazan övdüğü kimseye övgüsüyle riyakarlık yapar. Hususan, övülen, fasık ve zalim ise. Hz. Enes'in Resulullah'tan naklettiği bir hadiste اذا مدح الفاسق غضب الرب *"Fasık övülürse Rabb Teala gadab eder..."* buyurulur. Meddah bazan , muttali olması mümkün olmadığı için tahkik edemediği şeyi söyler. Bu sebeple *Aleyhissalâtu vesselâm:* "Zannederim desin" buyurmuştur. Bu, şu misalde olduğu gibi: Kişinin "falan zat ehl-i veradır, müttakidir, zahiddir" demesi gibi. Halbuki buna bedel: "Ben onu namaz kılarken veya haccederken veya kurban keserken gördüm" derse daha uygundur. Çünkü buna muttali olması mümkündür. Fakat övülmüş olan kişi hakkında mahzur devam eder. Çünkü, medhin onun içinde kibir veya ucb hasıl etmeyeceğinden, meddahın övgüsüyle şöhret bulan faziletine güvenerek çalışmaya karşı fütura düşmeyeceğinden emin olunamaz. Çünkü, amelde devamlı olanlar umumiyetle, kendilerini yetersiz gören kimselerdir. Eğer övgü, bu muzır unsurlardan azade ise, onda bir mahzur yoktur, hatta bazı hallerde makbuldür bile. *İbnu Uyeyne* der ki: "Nefsini hakkıyla bilen kimseye medih zarar vermez." Seleften şöyle diyen de olmuştur: "Kişi yüzüne karşı övülürse şöyle dua etsin: "Allahım Beni insanların bildiği şeylerden dolayı mağfiret buyur, söyledikleri sebebiyle beni muaheze etme! Beni zannettiklerinden de hayırlı kıl."

MİZAH VE ŞAKALAŞMA BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA

İslam dini, ölçü çerçevesinde kalınmak şartıyla mizah ve şakalaşmaya da yer verir. İslamî ölçüleri korumak kaydıyla yer verilen şaka ve mizah hem dinlendirici olur, hem de insanlar arasında muhabbet ve sevginin artmasına vesile olur. Şakaya yer vermemek ciddiyet olarak ifade edilirse de, her şeyin fazlası ifrattır ve hoş karşılanmaz. Yani somurtkanlar fazla sevilmez. Çok şaka, azdan daha kötü durumlara sebep olabilir.

Kısacası dinimiz şakayı tecviz etmiştir. Fakat ölçülü olmaya dikkat çekmiştir. Hadis kitaplarımızın hepsinde bu bahse yer verilir. Bazılarında Kitabu'l-Mizah adıyla müstakil bir bölümdür. Bazılarında *Babu'l-Mizah* diye bir bölümün tali bir başlığıdır. Nitekim görüldüğü üzere, Teysiru'l-Vüsul (ve bunun aslı olan el-Camiu'l-Usûl) müstakil bir bölüm yapmayı uygun görmüştür.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hayatında sıkça şakaya rastlanır. Hatta *Hz. Enes:* "Resulullah, çocuklarla şakalaşmada insanların en önde olanı" der. Kadın, erkek, kendisiyle temasta olanlara yaptığı şakalardan pek çok örneğe hadis kitaplarında rastlarız.

Resulullah şaka adabıyla ilgili uyarılarda da bulunmuştur. Mesela şakada yalana yer verilmemelidir. Şaka yoluyla başkası küçük duruma düşürülmemelidir. Ateşle, silahla korkutarak şaka yapılmamalıdır. Şaka caizse de ifrata gidilmemeli, hele hele insanları güldürmek meslek yapılmamalıdır vs.

★ *"Ben şaka yaparım ama sadece doğruyu söylerim."*

★ *"Bir Müslümanın kardeşini korkutması helal değildir."*

★ *"Kardeşinle münakaşa etme, (alaya alarak) onunla şakalaşma."*

★ *"Başkalarını güldürmek için yalan söyleyene yazıklar olsun."*

★ *"Kul, şaka da olsa yalan söylemeyi, doğru da olsa münakaşa etmeyi bırakmadıkça iyi bir mü'min olamaz."*

★ *"Şaka da dahil yalan söylemeyene cennette bir köşk garanti ederim."*

Resulullah'ın ashabı arasında şakalarıyla meşhur olanlar vardır. *Ebu Hureyre, Nuayman, Abdullah İbnu Huzafe, Zeyd İbnu Sabit, Büreydetu'l-Eslemî* hatta *Hz. Ömer*'in bile şakalarına rastlanır. Bunu büyük ölçüde *Resulullah*'ın müsamahasıyla izah edebiliriz. Esasen fıtrattan gelen bir mizac olan şakacılığa Resulullah müdahale etmemiş, bazı kayıtlar beyan etmiştir. Şakacılığı ile en ziyade meşhur olan *Nuayman* (radıyallahu anh) *Resulullah*'a bile şaka yapmıştır. Anlattığına göre, Medine'ye turfanda veya iyi bir şey gelince onu veresiye alır. Resulullah'a "hediye" olarak getirir, ödeme zamanı gelince, *Aleyhissalâtu vesselâm*'a giderek "hediyesi"nin borcunu isterdi. Resulullah: *"Sen onu bana hediye etmiştin ne oldu?"* deyince: "Bu güzel şeyi sana layık gördüm, param olmadığı için böyle yaptım" derdi. *Resulullah Nuayman*'ı hep gülerek karşılar ve ona hiç kızmazmış. Hatta onunla karşılaşınca kendini gülmekten alamazmış. Nuayman'ın bir sefer sırasında kızdığı arkadaşı *Süveybit*'i "kölem" diye satması da onun meşhur şakalarından biridir.

5395 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّكَ لَتُدَاعِبُنَا. قَالَ: إِنِّي لاَ أَقُولُ إِلاَّ حَقّاً]. أخرجه الترمذي.

1. (5395)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Ashab'tan birkısmı): "Ey Allah'ın Resulü! Sen bize şaka yapıyorsun!" demişlerdi.

"Şurası muhakkak ki (şaka da olsa) ben sadece hakkı söylerim!" buyurdular." [Tirmizî, Birr 57, (1991).]

AÇIKLAMA:

Şarihler, *Resulullah*'a, Ashab'ın: "Sen bize şaka yapıyorsun!" sözünü Aleyhissalâtu vesselâm'ın *"Kardeşinle ne münakaşa yap, ne ona şaka yap, ne de yerine getirmeyeceğin vaadde bulun"* sözü üzerine söylemiş olacağını belirtirler. Zira bu hadiste şaka yasaklanmaktadır.

Aleyhissalâtu vesselâm, Cenab-ı Hak tarafından, gerek sözleri ve gerekse davranışları hususunda hatadan korunmuş olma keyfiyetine istinaden, şaka sırasında da haktan, doğru söylemekten uzak olmayacağını belirtmiştir. Öyleyse, Resulullah'ın yasaklaması, şaka sırasında insan-

ların bu kizbe, hataya düşme ihtimaline binaendir. Çünkü sapmalara karşı bir garantileri mevcut değildir.

5396 ٢– وعن أنسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [جَاءَ رَجُلٌ الى النَّبِيِّ ﷺ فـقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ احْمِلْنِي عَلَى بعيرٍ. فـقَالَ: إنِّي حَامِلُكَ على وَلَدِ النَّاقَةِ. فـقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ ما أصْنَعُ بِوَلَدِ النَّاقَةِ. فقَالَ: النَّبِيُّ ﷺ وَهَلْ تَلِدُ الابِلَ إلاَّ النُّوقُ]. أخرجه أبو داود والترمذي وهذا لفظه.

2. (5396) Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam Aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek: "Ey Allah'ın Resulü! Beni bir deveye bindir!" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm* da: *"Ben seni devenin yavrusuna bindireceğim!"* dedi. Adam:

"Ey Allah'ın Resulü, ben deve yavrusunu ne yapayım (ona binilmez ki!)" deyince *Aleyhissalâtu vesselâm*:

"Acaba deveyi deveden başka bir mahluk mu doğurur?" buyurdular." [Tirmizî, Birr 57, (1992); Ebu Davud, Edeb 92, (4998).]

AÇIKLAMA:

Deveye bindirmesini talep eden kimseye *Aleyhissalâtu vesselâm*: *"Seni bir devenin yavrusuna bindireceğim"* diyerek, yavru kelimesiyle zikre gelen manayı tevehhüm ettirdikten sonra, her devenin gerçekte bir başka deveden dünyaya geldiğine dikkat çekerek muhatabının şaşkınlığını giderir.

Hadis, insana bir söz işitince iyice düşünüp derinliğini, muhtevasını kavramadan reddetmemesi, itirazda acele etmemesi gerektiğini de göstermektedir.

5397 ٣– وعنـه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّ الـنَّبِيَّ ﷺ قَالَ لَهُ: يَا ذَا الأُذُنَيْنِ، يَعْنِي بِهِ أنَّهُ يُمَازِحُهُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

3. (5397)- Yine *Enes* (radıyallahu anh), Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, kendisine: *"Ey Zü'l-üzüneyn (iki kulaklı)"* diye hitap ettiğini, bu sözüyle şaka yapmayı kasdettiğini rivayet etmiştir." [Tirmizî, Birr 57, (1993); Ebu Davud, Edeb 92, (2005).]

5398 ٤– وَعَنْ أُسَيْدِ بْنِ حُضَيْرٍ: [أَنَّ رَجُلاً مِنَ الأَنْصَارِ كَانَ فِيـهِ مِزَاحٌ! فَبَيْنَمَا هُوَ

يُحَدِّثُ الْـقَوْمَ وَيُضْحِكُهُمْ إذْ طَعَنَهُ النَّـبِيُّ ﷺ فِي خَاصِرَتِهِ بِعُودٍ كَانَ فِي يَدِهِ. فَقَـالَ: أَصْبِرْنِي يَارَسُولَ اللّٰهِ. قَالَ: اصْطَبِرْ. فَـقَالَ: إنَّ عَلَيْكَ قَـمِيـصـاً وَلَيْسَ عَلَى قَمِيصٌ فَرَفَعَ النَّبِيُّ ﷺ قَمِيـصَهُ فَاحْتَضَنَهُ وَجَعَلَ يُقَبِّلُ كَشْحَهُ، وَقَـالَ: إنَّمَا أَرَدْتُ هٰذَا يَا رَسُولَ اللّٰهِ]. أخرجه أبو داود.

« أصبرني » أى أقدني ومكّني من نفسك لأقتصّ منك.

و« الكشح » ما فوق شدّ الإزار من جانب البطن وهما كشحان.

4. (5398)- *Useyd İbnu Hudayr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ensardan mizahçı bir zat vardı. (Bir gün yine) konuşup yanındakileri güldürürken Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* elindeki çubuğu (şaka yollu) adamın böğrüne dürttü. Bunun üzerine adam:

"Ey Allah'ın Resulü (canımı yaktınız). Müsaade edin kısas yapayım!" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm* da: *"Haydi yap!"* buyurdu. Adam:

"Ama üzerinde gömlek var, benim üzerimde yoktu (kısas tam olması için çıkarmalısınız)!" dedi.

Adamın talebi üzerine, Aleyhissalâtu vesselâm gömleğini kaldı(rıp böğrünü aç)tı. Adam, Resulullah'ı kucaklayıp böğrünü öpmeye başladı ve:

"Ben bunu arzu etmiştim ey Allah'ın Resulü!" dedi." [Ebu Davud, Edeb 160, (5224).]

5399 ٥ ـ وعن عبدُاللّٰه بن السَّائب بْنِ يَزِيد بْنِ السَّائِبِ عَنِ أبيـه عَنْ جدّهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَ يَأْخُذَنَّ أحَدُكُمْ عَصَا أخِيهِ لاَعِباً وَلاَ جَادّاً وَمَنْ أخَذَ عَصَا أخِيهِ فَلْيَرُدَّهَا إلَيْهِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

5. (5399)- *Abdullah İbnu's-Sabit İbni Yezid İbni's-Saib* babası tarikiyle ceddi (Yezid İbnu's-Saib) (radıyallahu anh)'den anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sizden kimse, ne şaka ne de ciddi olarak kardeşinin değneğini almasın. Kim kardeşinin değneğini almışsa hemen ona geri versin." [Ebu Davud, Edeb 93, (5003); Tirmizî, Fiten 3, (2161).]

AÇIKLAMA:

1- Müteakip hadis, bu hadisin bir başka veçhine benziyor veya *Aley-*

hissalâtu vesselâm'ın bu hadisi söylemesine, şaka sebebiyle Ashab arasında vukua gelen bir korkma hadisesi sebep olmuştur.

2- *Hattâbi* bir şeyin şaka yoluyla ve ciddi olarak alınmasını şöyle açıklar: İade etmek maksadıyla alınırsa, bu şaka yoluyla olmaktır. İade etmemek maksadıyla alırsa bu ciddi alıştır.

Hadisin bir veçhinde *"şaka-ciddiyet suretiyle"* denmiştir. Bunu, *Hattâbî* "bidayette şaka niyetiyle alıp, sonradan iade etmemeye karar vermek" şeklinde izah eder.

3- Bu alışların yasaklanma sebebine gelince, ciddiyetle yani geri vermemek üzere alış bir nevi hırsızlıktır, böyle bir alışın yasak olacağı açıktır. Şaka yollu almanın yasaklanmasına gelince: Bunda bir fayda olmadığı gibi, çoğu kere malı almanda öfke meydana getirir ve ona eza verir. Halbuki, mü'minin başkasına eziyet vermesi caiz değildir. Öyleyse eziyete sebep olan davranışlardan kaçınılmalıdır.

5400 ٦ – وعن ابن أبي لَيْلى قالَ: [حَدَّثَنَا أصْحَابُ رَسُولِ اللهِ ﷺ أنَّهُمْ كَانُوا يَسيرُونَ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ، فَنَامَ رَجُلٌ مِنْهُمْ، فَانْطَلَقَ بَعْضُهُمْ الى حَبْلٍ كَانَ مَعَهُ فَأخَذَهُ، فَفَزِعَ. فقَالَ ﷺ: لاَ يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أنْ يُرَوِّعَ مُسْلماً]. أخرجه أبو داود.

6. (5400)- *İbnu Ebi Leyla* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashabı radıyallahu anhüm ecmainin bize anlattıklarına göre, onlar bir sefer yürüyüşünde idiler. (Bir konaklama sırasında) içlerinden biri uyurken, arkadaşı gidip ipini alır. Uyanınca ipini bulamayan zat (kaybettim diye) korkar. (Duruma muttali olan) *Aleyhissalâtu vesselâm: "Bir Müslümana bir başka Müslümanı korkutmak helal olmaz!"* buyurdular." [Ebu Davud, Edeb 93, (5004).]

ÖLÜM BÖLÜMÜ

(Bu bölüm üç babtır)

BİRİNCİ BAB

RESULULLAH'IN VEFATI

★ RESULULLAH'IN HASTALANMASI VE ÖLMESİ

★ ALEYHİSSALATU VESSELAM'IN YIKANMASI VE KEFENLENMESİ

İKİNCİ BAB

ÖLÜM VE ÖLÜMLE İLGİLİ HUSUSLAR

BİRİNCİ FASIL

ÖLÜMÜN BAŞLANGICI VE GELİŞİ

İKİNCİ FASIL

AĞLAMA VE MATEM

★ CEVAZI

★ YASAKLANMASI

ÜÇÜNCÜ FASIL

GASİL VE KEFEN

DÖRDÜNCÜ FASIL

CENAZENİN TEŞYİİ VE TAŞINMASI

★ BU İŞLERDE ÇABUKLUK

BEŞİNCİ FASIL

DEFİN VE DEFİN ŞEKLİ

★ ŞEHİDİN DEFNİ

★ DEFİNDE ACELE

★ CENAZENİN NAKLİ

ALTINCI FASIL

KABİRLERİ ZİYARET

★ KABİR ZİYARETİNİN YASAKLANMASI

★ KABİR ZİYARETİNİN CEVAZI

★ ZİYARETÇİ NE DEMELİDİR?

★ KABİR ÜZERİNE OTURMA

YEDİNCİ FASIL

TAZİYE

ÜÇÜNCÜ BAB

ÖLÜMDEN SONRASI

★ KABİR AZABI

★ MÜNKER VE NEKİRİN SUALİ

UMUMİ AÇIKLAMA

Ölüm, insan hayatının en mühim hadisesidir. Kulluk ve imtihan için yaratılmış olan insanoğlunun imtihan müddetinin sona ermesi ölümle noktalanır. İnsanoğlu dünya hayatında yaşadıklarının ve yaptıklarının karşılığını görmeye başlar. Ölüm, gerçekleri görmek üzere, imtihan uykusundan gerçek uyanıştır.

Ölüm, tesadüfî bir hâdise, bir yok oluş değildir. Ayet-i kerime, onun da tıpkı hayat gibi, bir yaratılış, İlahî irade ve takdirle vukua gelen bir hâdise olduğunu belirtir (Mülk suresi 2. ayet)

Ölüm zahiren hoş olmasa da, yakınlarına bir acı, bir ağlama vesilesi olsa da hayat çarkının dönmesi, bu küçücük dünyadan ebed âlemine daha çok mahsulatın gitmesi için zaruri olan devr-i daimin gerçeğidir, bir rahmettir. Ortalama elli-altmış yıllık bir ömür, ebedî hayatın kazanılmasında yeterli bir müddettir. O kazanç hasıl olduktan, insan imtihanını verdikten sonra esasen daha fazla yaşamanın manası da kalmıyor. Yeni gelenlere yer açılması için gitmek, ölmek gerekiyor.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), ölümün tefekkür edilmesini, sıkça hatırlanmasını tavsiye eder. Ta ki ibret alınsın ve dünyaya olan boş ve fani hevesler kırılsın.

BİRİNCİ BAB

RESÛLULLAH ALEYHİSSALÂTU VESSELÂM'IN VEFATI

❑ ALEYHİSSALATU VESSELAM'IN HASTALANMASI VE ÖLMESİ

5401 ١ – عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت: [كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَقُولُ فِي مَرَضِهِ الَّذى مَاتَ فِيهِ: يَا عَائِشَةُ، مَا أَزَالُ أَجِدُ أَلَمَ الطَّعَامِ الَّذي أَكَلْتُ بِخَيْبَرَ، وهذَا أَوَانُ وَجَدْتُ انْقِطَاعَ أَبْهَرِيَّ مِنْ ذلِكَ السَّمِّ]. أخرجه الترمذي.

1. (5401)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kendisini ölüme götüren hastalığa yakalandığı zaman derdi ki:

"Ey Aişe! Ben Hayber'de yediğim (zehirli) yemeğin elemini hep hissediyordum. İşte şimdi kalp damarımın kesildiğini hissettiğim anlar geldi." [Buhârî, Megazî 83.]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Buhârî'nin muallaklarından biridir, başka kaynaklarda senetli olarak gelmiştir. Hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ölüm hastalığında, Hayber'in fethi sırasında yemiş bulunduğu zehirli etin tesirini göstermektedir. Hatta bu durumu gözönüne alan bazı alimler, Aleyhissalâtu vesselâm'ın şehid olarak vefat ettiğini belirtir.

Hadiste geçen ve kalp damarı diye tercüme ettiğimiz ebher, kalbe bağlı anadamardır. *İbnu'l-Esir*, bununla ilgili farklı yorumlar kaydeder. Birine göre ebher, baştan çıkıp ayağa kadar uzanan bir ana damardır. Şerayin denen tali damarlar ona birleşirler. Bunun baştaki kısmına ne'me denir, boğazdaki adı verid (şahdamarı)dır. Bunun göğüsteki adı ebherdir. Sırta tekabül eden kısmına vetin denir. Kalp bu kısma bağlıdır.

Uyluktaki uzantısı nesa, bacaktaki uzantısı sâfin adını alır. Bu damarın kopması ölüm demektir. Arapça'da ölüm için kullanılan ınkıta'ul-ebher Kamus'ta dilimizdeki ödü kopma tabiriyle karşılanmıştır. Ancak ödü kopmak bizde çok korkma yerine kullanılır. Tercümenin isabetliliği su götürür.

Resulullah'a Hayber'de Yahudiler tarafından zehirli koyun yedirilmesiyle ilgili haberin teferruatı daha önce geçtiği için burada tekrar etme-yeceğiz.

5402 ٢ – وعنها رَضِيَ اللهُ عَنْهـا قـالت: [لَمَّا ثَقُلَ الـنَّبِيُّ ﷺ وَاشْتَدَّ بِهِ وَجَعُهُ اسْتَأْذَنَ
أَزْوَاجَهُ أَنْ يُمَرَّضَ فِي بَيْتِي فَأَذِنَّ لَهُ، فَخَرَجَ بَيْنَ رَجُلَيْنِ أَحَدُهُمَا الْعَبَّاسُ بْنِ
عَبْدِالْمُطَّلِبِ وَرَجُلٌ آخَرُ تَخُلُّ رِجْلاَهُ فِي الأَرْضِ. فَلَمَّا دَخَلَ بَيْتِي وَاشْتَدَّ وَجَعُهُ.
قَالَ: أَهْرِيقُوا عَلَيَّ مِنْ سَبْعِ قِرَبٍ لَمْ تُحْلَلْ أَوْكِيَتُهُنَّ لَعَلِّي أَعْهَدُ الَى النَّاسِ، فَأَجْلَسْنَاهُ
فِي مِخْضَبٍ لِحَفْصَةَ. ثُمَّ طَفِقْنَا نَصُبُّ عَلَيْهِ الْمَاءَ مِنْ تِلْكَ الْقِرَبِ، حَتَّى طَفِقَ يُشِيـرُ
إِلَيْنَا أَنْ قَدْ فَعَلْتُنَّ. ثُمَّ خَرَجَ الَى النَّاسِ فَصَلَّى بِهِمْ وَخَطَبَهُمْ]. أخرجه الشيخان.

2. (5402)- Yine *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hastalığı ağırlaşıp, ağrıları artınca, benim odamda tedavi edilmesi için diğer zevcelerinden müsaade istedi. Onlar kendisine izin verdiler. İki kişinin arasında çıktı. Bunlardan biri amcası Abbas İbnu Abdilmuttalib idi, bir başkası daha vardı. Ayakları yerde sürünüyordu. Odama girince ızdırabı daha da arttı.

"Ağızlarındaki bağları açılmamış yedi kırbadan üzerime su dökün, belki (iyileşir), insanlara bir vasiyette bulunurum!" buyurdular. Hz. Hafsa'ya ait bir leğene oturttuk. Sonra bu kırbalardan üzerine su dökmeye başladık. (Bir müddet sonra) "yeterince döktünüz" diye işaret edinceye kadar dökmeye devam ettik. Sonra (iyileşerek) halka çıkıp namaz kıldırdı ve bir hitabede bulundu."

5403 ٣ – ولهما في رواية عُبَيْدُ اللهِ بن عبدالله قَالَ: [دَخَلْتُ عَلَى عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْها.
فَقُلْتُ لَهَا: أَلاَ تُحَدِّثِينِي عَنْ مَرَضِ رَسُولِ اللهِ ﷺ؟ قَالَتْ: بَلَـى ثَقُلَ النَّبِيُّ ﷺ،
فَقَالَ: أَصَلَّى النَّاسُ؟ قُلْنَا: لاَ، هُمْ يَنْتَظِرُونَكَ يَا رَسُولَ اللهِ. قَالَ: ضَعُوا لِي مَاءً فِي
الْمِخْضَبِ. قَالَتْ: فَفَعَلْنَا، فَاغْتَسَلَ، ثُمَّ ذَهَبَ لِيَنُوءَ فَأُغْمِيَ عَلَيْهِ. ثُمَّ أَفَاقَ. فَقَالَ:

أصَلّى النَّاسُ؟ قُلْنَا: لاَ، هُمْ يَنْتَظِرُونَكَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ. قَالَ: ضَعُوا لِى مَاءً فِي الْمِخْضَبِ قَالَتْ: فَفعلْنَا فاغْتَسَلَ ثُمَّ ذَهَبَ لِيَنُوءَ فَأُغْمِىَ عَلَيْهِ، ثُمَّ أفَاقَ فقَالَ: أصَلّى النَّاسُ؟ قُلْنَا: لاَ، هُمْ يَنْتَظِرُونَكَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ. قَالَ ضَعُوا لِى مَاءً فِي الْمِخْضَبِ، فاغْتَسَلَ ثُمَّ ذَهَبَ لِيَنُوءَ فَأُغْمِىَ عَلَيْهِ، ثُمَّ أفَاقَ. فَقَالَ: أصَلّى النَّاسُ؟ قُلْنَا: لاَ هُمْ يَنْتَظِرُونَكَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ قَالَتْ: والنَّاسُ عُكُوفٌ في الْمَسْجِدِ يَنْتَظِرُونَ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ لِصَلاَةِ الْعِشَاءِ الآخِرَةِ. قَالَتْ: فَأرْسَلَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ الَى أبي بَكْرٍ أنْ يُصَلِّيَ بالنَّاسِ، فَأتَاهُ الرَّسُولُ فقَالَ: إنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَأمُرُكَ أنْ تُصَلِّيَ بالنَّاسِ. فقَالَ أبو بكْرٍ، وَكَانَ رَجُلاً رَقِيقاً: يَا عُمَرُ صَلِّ بِالنَّاسِ. قَالَتْ: فَقَالَ عُمَرُ: أنْتَ أحَقُّ بذلِكَ. قَالَتْ: فَصَلَّى بِهِمْ أبُو بَكْرٍ تِلْكَ الأيَّامَ. ثُمَّ إنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ وَجَدَ مِنْ نَفْسِهِ خِفَّةً، فَخَرَجَ بينَ رَجُلَيْنِ أحَدُهُمَا الْعَبَّاسُ لِصَلاَةِ الظُّهْرِ، وَأبُو بَكْرٍ يُصَلّي بالنَّاسِ. فَلَمَّا رَآهُ أبُو بَكْرٍ ذَهَبَ لِيَتَأخَّرَ. فَأوْمَأ إلَيْهِ النَّبىُّ ﷺ أنْ لاَ يَتَأخَّرَ؛ وَقَالَ لَهُمَا: أجْلِسَانِي الى جَنْبِهِ، فَأجْلَسَاهُ الى جَنْبِ أبِى بَكْرٍ، فَكَانَ أبُو بَكْرٍ يُصَلّى وَهُوَ يَأتَمُّ بِصَلاَةِ النَّبِيِّ ﷺ، والنَّاسُ يَأتَمُّونَ بِصَلاَةِ أبِى بَكْرٍ وَالنَّبِيُّ ﷺ قَاعِدٌ. قَالَ عُبَيْدُ اللّٰهِ: دَخَلْتُ عَلَى عَبْدِاللّٰهِ بْنِ عَبَّاسٍ فَقُلْتُ: ألاَ أعْرِضُ عَلَيْكَ مَا حَدَّثَتْنِي عَائِشَةُ عَنْ مَرَضِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ؟ قَالَ: هَاتِ! فَعَرَضْتُ حَدِيثَهَا عَلَيْهِ؛ فَمَا أنْكَرَ مِنْهُ شَيْئاً، غَيْرَ أنَّهُ قَالَ: أسَمَّتْ لَكَ الرَّجُلَ الّذِى كَانَ مَعَ الْعَبَّاسِ؟ قُلْتُ: لاَ. قَالَ: هُوَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ].

3. (5403)- Yine Sahiheyn'de *Ubeydullah İbnu Abdillah*'tan gelen bir rivayette *Ubeydullah* der ki: "Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin yanına girdim. Ona:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hastalığından bana anlatmaz mısın?" dedim. Anlatmaya başladı: "Elbette! Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ağırlaştı ve: *"Halk namazını kıldı mı?"* diye sordu. Biz: "Hayır! Ey Allah'ın Resulü, onlar sizi bekliyorlar!" dedik.

"Leğene benim için su koyun!" emrettiler. Hz. Aişe der ki: "Hemen dediğini yaptık, o da yıkandı. Sonra kalkmaya çalıştı, fakat üzerine baygınlık çöktü. Sonra kendine geldi ve tekrar:

"Cemaat namaz kıldı mı?" diye sordu. "Hayır! dedik, onlar sizi bekliyorlar ey Allah'ın Resulü!" Tekrar:

"Benim için leğene su koyun!" emretti. Hz. Aişe der ki:

"Dediğini yaptık, yıkandı. Sonra tekrar kalkmak istedi. Yine üzerine baygınlık çöktü. Sonra ayılınca:

"İnsanlar namaz kıldı mı?" diye sordu.

"Hayır! dedik, onlar sizi bekliyorlar, ey Allah'ın Resulü!" Aleyhissalâtu vesselâm: *"Benim için leğene su koyun!"* dedi ve yıkandı. Sonra kalkmaya yeltendi, yine üzerine baygınlık çöktü, sonra ayıldı.

"Halk namazı kıldı mı?" diye sordu.

"Hayır, onlar sizi bekliyorlar ey Allah'ın Resulü!" dedik. Hz. Aişe der ki:

"Halk mescide çekilmiş, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı yatsı namazı için bekliyorlardı.

Hz. Aişe der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. Ebu Bekr'e adam göndererek halka namaz kıldırmasını söyledi. Elçi gelerek ona:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* halka namaz kıldırmanı emrediyor!" dedi. İnce duygulu bir kimse olan Ebu Bekr (radıyallahu anh):

"Ey Ömer, halka namazı sen kıldır!" dedi. Hz. Aişe'nin anlattığına göre, Hz. Ömer:

"Buna sen daha ziyade hak sahibisin (ehaksın)!" cevabında bulundu. Aişe der ki: "O günlerde namazı Ebu Bekr (radıyallahu anh) kıldırdı. Bilahare Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kendinde bir hafiflik hissetti. Biri Abbas olmak üzere iki kişinin arasında, öğle namazı için çıktı. O sırada namazı halka Ebu Bekr kıldırıyordu. Ebu Bekr, Resulullah'ın geldiğini görünce, geri çekilmek istedi. Aleyhissalâtu vesselâm geri çekilme diye işaret buyurdu. Kendisini getirenlere: *"Beni yanına oturtun!"* dedi. Onlar da Hz. Ebu Bekr'in yanına oturttular. Hz. Ebu Bekr, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namazına uyarak namaz kılıyordu. Halk da Hz. Ebu Bekr'in namazına uyarak namazını kılıyordu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* oturmuş vaziyette idi."

Ubeydullah der ki: "Abdullah İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın yanına girdim ve:

"Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin Aleyhissalâtu vesselâm'ın hastalığı ile ilgili olarak anlattığını size anlatayım mı?" dedim. Bana: "Haydi anlat!" dedi. Ben de bu hususta anlattığını naklettim. Söylediklerimden hiçbir noktayı reddetmedi. Sadece:

"(Resulullah'ı mescide) Abbas'la birlikte taşıyan ikinci şahsın ismini verdi mi?" diye sordu. Ben: "Hayır söylemedi" deyince: "O, Ali (radıyallahu anh) idi" dedi."

5404 ٤ – وزاد البُخارى في رواية: [كَانَ رَسُولُ اللّٰه ﷺ يَسْأَلُ فـي مَرَضه يَقُولُ: أيْنَ أنَا غَداً؟ أيْنَ أنَا غَداً؟ يُريـــدُ يَوْمَ عَائشَةَ. فَأذنَ لَهُ أزْوَاجُهُ أنْ يَكُونَ حَيْثُ شَاء. قَالَتْ: فَمَاتَ في بَيْتي وفـي يَومي الّذي كَانَ يَدُورُ عَليّ فـيــه. ثُمَّ قَبَضَهُ اللّٰهُ، وإنَّ رَأسَهُ لَبَيْنَ سَحْري وَنَحْري، وَخَالَطَ رِيقَهُ رِيقي. دَخَلَ عَبْدُالرَّحْمـــنِ بنُ أبى بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهـــمـــا، وَمَعَهُ سِوَاكٌ يَسْتَنُّ به فَنَظَرَ إلَيْه رَسُولُ اللّٰه ﷺ فَقُلْتُ: أعْطِني هذَا السِّوَاكَ فأعْطَانيـه، فَقَضَمْتُهُ ثُمَّ مَضَغْتُهُ، فأعْطَيْتُهُ رَسُولَ اللّٰه ﷺ فاسْتَنَّ بِهِ وَهُوَ مُسْتَنِدٌ الى صَدْرِي].

«السَّحْرُ» الرئة، وأرادت أنه مات عندها في حضنها.

و«الْفَصْمُ» بالفاء والصاد المهملة: الكسر من غير إبانة، وبالقاف والضاد والمعجمة: الكسر مع الإبانة.

4. (5404)- Bir rivayette *Buhârî* şu ziyadede bulundu: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hastalığı sırasında: *"Ben, yarın neredeyim? Ben, yarın neredeyim?"* diye sorarak Hz. Aişe'nin yanında kalacağı günü öğrenmek istedi. Zevceleri, dilediği yerde kalma izni verdiler."

Hz. Aişe der ki: "Aleyhissalâtu vesselâm, benim hücremde ve normal olarak bana uğramakta olduğu günde vefat ettiler. Ayrıca Aziz ve Celil olan Allah onun ruh-u şeriflerini kabzettiği vakit, mübarek başları ciğerimle boğazım arasında (göğsümde) (yaslanmış vaziyette) idi. Tükrüğü de tükrüğüme karışmıştı. Aleyhissalâtu vesselâm'ın hastalığı sırasında birara, kardeşim) Abdurrahman İbnu Ebi Bekr (radıyallahu anhümâ) içeri girdi, elinde bir misvak vardı, dişlerini misvaklıyordu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* o misvağa baktı.

"Ver o misvağı bana!" dedim. O da verdi. Dişlerimle kemirip yonttum ve ucunu geverek (yumuşatıp) *Aleyhissalâtu vesselâm*'a uzattım. Resulullah, başı göğsüme yaslı vaziyette onunla dişlerini misvakladı." [Buhârî, Megazî 83, Vudu 45, Ezan 39, 46, 47, 51, 67, 68, 70, Hibe 14, Humus 4, Enbiya 19, Tıbb 21, İ'tisam 5; Müslim, Salat 90, (418); Tirmizî, Cenaiz 8, (978, 979); Nesâî, Cenaiz 6, (4, 6, 7).]

5405 ٥- وعنها رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ النَّبيُّ ﷺ يَقُولُ وَهُوَ صَحِيحٌ لَنْ يُقْبَضَ نَبِـيٌّ حَتّى يرى مَقْعَدهُ مِنَ الْجَنَّةِ، ثُمَّ يُحيَّا أَوْ يُخَيَّرُ. فَلَمَّا نَزَلَ بِه، وَرَأَيْتهُ عَلـى فَخذي غُشِيَ عَلَيْهِ، ثُمَّ أَفَاقَ فَأَشْخَصَ بَصرهُ الى سَقْفِ الْبيْتِ، ثُمَّ قَالَ: اللَّهُمَّ فِي الرَّفِـيقِ الأعْلى. قُلْتُ: إذَنْ لاَ يَخْتَارُنَا، وَعَرفْتُ أَنَّهُ الْحَدِيثُ الّذِي كَانَ يُحَدِّثُنَا بِهِ وَهُوَ صَحِيحٌ، فَكَانَتْ تِلْكَ آخِرَ كَلِمَةٍ تَكَلَّمَ بِهَا: الـلّهُمَّ فِي الـرَّفِيقِ الأعْلَى]. أخرجه الثلاثة والترمذي.

« الرَّفِيقُ الأعْلى » هم النبيون الذين يسكنون أعلا العليين.

5. (5405)- Yine *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, sıhhati yerinde iken şöyle diyordu:

"Hiçbir peygamber, cennetteki makamını görmeden kabzedilmez. Bundan sonra hayatı devam ettirilir veya öbür dünyaya gitme hususunda muhayyer bırakılır."

Aleyhissalâtu vesselâm hastalandığı zaman O'nu, (başı) dizimin üstünde baygın vaziyette gördüm. Bir ara kendine geldi. Gözlerini evin tavanına dikti ve sonra: *"Ey Allahım Refik-i A'la'da (bulunmayı tercih ederim)"* dedi. Bu sözü işitince ben (kendi kendime): "Demek ki (makamı gösterildi) ve bizimle olmayı tercih etmiyor" dedim. Bunun, sıhhatli iken bize söylediği şu hadis olduğunu anladım: *["Hiçbir peygamber cennetteki makamını görmeden kabzedilmez, sonra yaşamaya devam veya öbür dünyaya gitme hususunda muhayyer bırakılır."]*

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın telaffuz ettiği son söz: *"Allahım, Refik-i A'la'da"* cümlesi oldu." (Refik-i A'la: Cennetin en yüksek makamında bulunan peygamberler cemaatidir). [Buhârî, Megazî 83, 84, Tefsir, Nisa 13, Marda 19, Da'avat 29, Rikak 41; Müslim, Fezail 87, (2444); Muvatta, Cenaiz 46, (1, 238, 239); Tirmizî, Da'avat 77, (3490).]

5406 ٦- وعن ابن عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهـما قال: [لَمَّا حُضِرَ النَّبِيُّ ﷺ وفي الْبَيْتِ رِجَالٌ،

فيهِمْ عُمَرُ بنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: هَلُمُّوا أَكْتُبْ لَكُمْ كِتَاباً لَنْ تَضِلُّوا بَعْدَهُ. قَالَ عُمَرُ: إنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَدْ غَلَبَهُ الْوَجَعُ، وَعِنْدَكُمُ الْقُرآنُ، حَسْبُكُمْ كِتَابُ اللهِ. فَاخْتَلَفَ أَهْلُ الْبَيْتِ. فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ: قَرِّبُوا يَكْتُبُ لَكُمْ رَسُولُ اللهِ ﷺ، وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ مَا قَالَ عُمَرُ. فَلَمَّا أَكْثَرُوا اللَّغَطَ وَالإِخْتِلاَفَ. قَالَ ﷺ: قُومُوا عَنِّى وَلاَ يَنْبَغِي عِنْدِي التَّنَازُعُ، فَخَرَجَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا وَهُوَ يَقُولُ: إنَّ الرَّزِيَّةَ كُلَّ الرَّزِيَّةِ مَا حَالَ بَيْنَ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَبَيْنَ كِتَابِهِ]. أخرجه الشيخان.

« الرَّزِيَّةُ » المصيبة.

6. (5406)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* muhtazar (ölmeye yakın) iken evde bir kısım erkekler vardı. Bunlardan biri de Ömer İbnu'l-Hattab (radıyallahu anh) idi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Gelin, size bir şey (vasiyet) yazayım da bundan sonra dalalete düşmeyin!" buyurdular. Hz. Ömer:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ızdırap galebe çalmış olmalı. Yanınızda Kur'an var, Allah'ın kitabı sizlere yeterlidir" dedi. Oradakiler aralarında ihtilafa düştü. Kimisi: "Yaklaşın, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* size vasiyet yazsın!" diyor, kimi de Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in sözünü tekrar ediyordu.

Gürültü ve ihtilaf artınca, *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Yanımdan kalkın, yanımda münakaşa caiz değildir!" buyurdu. Bunun üzerine İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ): "En büyük musibet, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la onun vasiyeti arasına girip engel olmaktır!" diyerek çıktı." [Buharî, Megazî 83, İlm 39, Cihad 176, Cizye 6, İtisam 26; Müslim, Vasiyye 22, (1637).]

5407 ٧– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [لَمَّا حَضَرَ النَّبِيُّ ﷺ جَعَلَ يَتَغَشَّاهُ الْكَرْبُ. فَقَالَتْ فَاطِمَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: وَاكَرْبَ أَبَاهُ. فَقَالَ لَهَا: لَيْسَ عَلَى أَبِيكِ كَرْبٌ بَعْدَ الْيَوْمِ. فَلَمَّا مَاتَ قَالَتْ: يَا أَبَتَاهُ، أَجَابَ رَبًّا دَعَاهُ. يَا أَبَتَاهُ، مَنْ جَنَّةُ الْفِرْدَوْسِ مَأْوَاهُ يَا أَبَتَاهُ، إلَى جِبْرِيلَ نَنْعَاهُ. فَلَمَّا دُفِنَ، قَالَتْ: يَا أَنَسُ كَيْفَ طَابَتْ أَنْفُسُكُمْ أَنْ

تَحثُوا عَلى رَسُولِ اللهِ ﷺ التّرَابَ]. أخرجه البخاري والنسائي.

7. (5407)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhis-şalâtu vesselâm)* muhtazar olduğu (ölüm anlarına geldiği) zaman, sık sık ızdıraplar bürümeye başladı. Kerimeleri Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ): "Vay babacığım, ne ızdırab çekiyor!" diye yakınmaya başadı. Aleyhis-salâtu vesselâm:

"Bugünden sonra baban ızdırab çekmeyecek!" buyur(arak onu teselli etmek iste)di. Aleyhissalâtu vesselâm ölünce, Hz. Fatıma:

"Vay babacığım! Rabbi, duasına icabet etti! Vay babacığım, gideceği yer Firdevs cennetidir! Vay babacığım, ölümünü Cibril'e haber verdik" diye yas etti. Aleyhissalâtu vesselâm gömülünce de:

"Ey Enes! Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* üzerine toprak atmaya gönlünüz nasıl razı oldu?" diyerek ızdırabının azametini dile getirdi." [Buhârî, Megazi 83, Nesai, Cenaiz 13, (4, 13); İbnu Mace, Cenaiz 65, (1629).]

5408 ٨- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه قـال: [مَرَّ الْعَبَّاسُ رَضِيَ اللهُ عَنْه بِمَجْلِسٍ فيـه قَوْمٌ مِنَ الأنْصَارِ يَبْكُونَ حِينَ اشْتَدَّ بِرَسُولِ اللهِ ﷺ وَجَعُهُ. فَقَالَ: مَا يُبْكِيكُمْ؟ قَالُوا: ذَكَرْنَا مَجْلِسَنَا مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ. فَدَخَلَ الْعَبَّاسُ رَضِيَ اللهُ عَنْه عَلـى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَأخْبَرَهُ فَعَصَبَ رَسُولُ اللهِ ﷺ رَأسَهُ بِعِصَابَةٍ دَسْمَاءَ، أوْ قَالَ بِحَاشِيَةِ بُرْدٍ وَخَرَجَ فَصَعِدَ الْمِنْبَرَ، وَخَطَبَ النّاسَ، وَأثْنَى عَلى الأنْصَارِ خَيْراً، وَأوْصَى بِهِمْ. فـقَالَ: إنَّ اللهَ خَيَّرَ عَبْداً بَيْنَ الدُّنْيَا وَبَيْنَ مَا عِنْدَهُ فَاخْتَارَ مَا عِنْدَهُ]. أخرجه الترمذي.

« الدسمة » لون بين الغبرة والسواد.

8. (5408)- Yine *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın amcası) Hz. Abbas (radıyallahu anh), bir cemaate uğradı. Aralarında Ensar'dan bir grup vardı. Resulullah'ın ızdırabı arttığı için ağlıyorlardı. Onlara: "Niye ağlıyorsunuz?" diye sordu.

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la beraberliklerimizi hatırladık" dediler. Bunun üzerine Abbas (radıyallahu anh) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına girdi (ve Ensar'ın ağlamakta olduğunu) ona haber verdi. Aleyhissalâtu vesselâm hemen başına boz renkli bir sargı sardı -veya "bir bürdenin kenarını" demişti- ve hücreden çıkıp minbere

geçti. Halka hitap etti. Ensarı hayırla yadetti ve onlara iyi muamele edilmesini vasiyet etti. İlaveten dedi ki:

"Allah bir kulunu dünya ile yanındaki arasında muhayyer bıraktı, o da Allah'ın yanındakini seçti." Bu söz üzerine Hz. Ebu Bekr ağlamaya başladı ve: "Ey Allah'ın Resulü! Annelerimiz, babalarımız sana feda olsunlar!" dedi. Biz de "Bu ihtiyar adama da ne oluyor ki, Resulullah'ın: *"Allah bir kulunu dünya ile yanındaki arasında muhayyer bıraktı, kul da Allah'ın yanındakini tercih etti"* sözü üzerine ağlıyor" dedik. Meğer burada muhayyer bırakılan Resulullah'mış. Bunu en iyi bilenimiz de Ebu Bekr (radıyallahu anh) imiş." [Buhârî, Salat 80, Fezail 3.]

AÇIKLAMA:

Kaydedilen sekiz hadis, bize *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hastalanmasından ve vefatından bahsetmektedir. Aleyhissalâtu vesselâm'ın, dünyamıza veda hazırlığı ve vedası olan bu son demini yani hastalanmasından vefat anına kadar geçen zamanını, kitabımızda yer alan hadislerde temas edilmeyen bazı teferruatı da ilave ederek bir bütün halinde anlatmak isteriz:

Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'ye hicretinin on birinci yılında, Safer ayının on sekizinci çarşamba gününü on dokuzuncu perşembeye bağlayan gece, Medine'nin dışına çıkarak, gece karanlığında Baki' mezarlığını ziyaret etti. Mezarlıkta yatan ehl-i kubûra selam verdi. Onlar için istiğfar edip Allah'tan mağfiret diledi. Sözlerini: "İnşaallah, yakında biz de sizin aranızda olacağız" diyerek tamamladı ve oradan ayrıldı. Sanki dirilerle vedalaştığı gibi ölülerle de vedalaşmıştı. Doğru, ailelerinden Meymûne radıyallahu anhâ'nın yanına geldi.

Eve geldiği zaman, ahvalinde bir değişiklik hissetti. Bu hastalığının ilk belirtisi idi. Fahr-i Âlem *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kendisini ölüme götürecek hummaya yakalanmıştı. Artık humma nöbetleri başlayacak ve kısa aralıklarla gelmeye devam edecektir.

Hastalığın başladığı bu ilk sıralarda Yâr-ı Gâr-ı olan, Hz. Ebu Bekr radıyallahu anh: "Ey Allah'ın Resûlü, müsaade ederseniz, iyileşinceye kadar size hizmet edeyim" der. Bu talebe Aleyhissalâtu vesselam: "Ey Ebu Bekr, Ehl-i Beytim bugünlerde bana hizmet ederlerse ızdırapları artar, Allah Teâla hazretleri sana ecrini versin" şeklinde cevap verdi ve kabul etmedi.

Hastalığının ilk beş gününü, her zaman yaptığı gibi, sırayla hanımlarının yanında geçirdi. Pazartesi günü hastalığı ağırlaşıp ağrısı şiddetle-

nince, vahy-i İlahî kendisiyle beraber olduğu zamanlarda gelmiş olan Hz. Aişe radıyallahu anhâ'nın hücresinde kalmak için diğer hanımlarından izin istedi. Bu izni açıktan talep etse, onların kırılabileceğini bildiği için, dolaylı ve imalı bir şekilde ihsas etti: "Yarın nerede kalacağım, kimin yanında olacağım?" diye arada sırada sordu.

Aileleri, Efendimiz'in arzusunu anlamışlardı. Hz. Aişe'nin hücresinde kalmasına müsaade ettiler: "Nerede isterseniz orada kalın!" dediler.

Hummanın tesiriyle, Aleyhissalâtu vesselâm zayıflamıştı, dermandan düşmüştü. *Hz. Ali* ile *Hz. Abbâs* radıyallahu anhümâ'nın kolları arasında, *Hz. Aişe* radıyallahu anhâ'nın odasına getirildi. Vefatına kadar da hep burada kaldı. Bu esnada sıhhati ve gücü elverdiği müddetçe mescide gidip, namazları kıldırdı. Böylece ölümünden üç gün öncesine kadar namazları vakti vaktine mescidde bizzat kıldırdı. Son kıldırdığı namaz, perşembe gününün akşam namazı oldu. Bu esnada başı çok ağrıdığı için başına bir mendil bağlayarak namaz kıldırmıştı. Namazda da Mürselât sûresini okudu.

Namazdan sonra, yine Hz. Aişe'nin odasına döndü. Tâkati iyice azalıyordu. Öyle ki cemaate imamlık edemeyecek hale gelmişti. Yatsı namazının vakti girince, Bilal-i Habeşî radıyallahu anh, her zamanki usulü veçhile Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın odasının önüne gelip "Ey Allah'ın Resûlü namaz vakti!" diye seslendi.

Aleyhissalâtu vesselâm, yatsı namazının vaktinin girdiğini anlamıştı. *"Cemaat namazını kıldı mı?"* diye sordu. Yanındakiler: "Hayır! Ey Allah'ın Resûlü, sizi bekliyorlar!" diye cevap verdiler. Bunun üzerine: *"Leğene su koyun da yıkanayım, belki hafiflerim!"* buyurdular. Su hazırlandı. *Aleyhissalâtu vesselâm* oturup leğende yıkandı.

Mescide gitmek için ayağa kalkmak istediği sırada, yatağın üzerine düşüp bayıldı. Ayılınca tekrar: *"Cemaat namazını kıldı mı?"* diye sordu. Yine: "Hayır ey Allah'ın Resûlü! Sizi bekliyorlar!" cevabını aldı.

Resûlullah yine, leğene su koymalarını söyledi. Hazırladılar. Oturup soğuk su ile bir kere daha yıkandı. Yine mescide gitmek üzere ayağa kalkınca, bayılıp düştü.

Ayılınca, dördüncü defa yine aynı suali sordu. Yanındakiler de aynı cevabı verdiler. Bunun üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm: "Ebu Bekr'e söyleyin, cemaate namaz kıldırsın!"* diye emretti. Hz. Aişe, babasının ne kadar yufka yürekli ve hassas olduğunu bildiği için, onun Resûlullah'ın makamında durup halka namaz kıldıramayacağını tahmin ederek bu em-

rin yerine getirilmesini istemedi. "Ey Allah'ın Resûlü! Ebu Bekr yufka yüreklidir, Kur'ân okurken ağlar. Bu sebeple Resûlullah'ın yerinde durup namaz kıldıramaz!" dedi. (Bazı rivayetler, Hz. Aişe'nin bu sözü Hz. Hafsa'ya söylettiğini ifade eder.) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu itiraza itibar etmeyip: *"Ebu Bekr'e söyleyin, cemaate namaz kıldırsın"* dedi. Onlar da yine aynı şeyi tekrar ettiler. Bunun üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm: "Sizler, Hz. Yusuf'un kadın arkadaşlarısınız?"* diye biraz sitem ettikten sonra: *"Haydi, Ebu Bekr'e söyleyin cemaate namaz kıldırsın!"* emretti.

Aleyhissalâtu vesselâm, bu suretle, ilerde hilafet, efdaliyet gibi ihtilaflı meselelerde, Müslümanlara, hakkın ne tarafta olacağına bir işaret, bir ipucu vermek istiyordu: Daha sağlığında, Hz. Ebu Bekr'i namaz gibi en mühim dinî bir vecibede Müslümanlara imam kılıyordu. Dahası, arkasında namaz da kılacaktı. Böylece Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in her meselede sünnete dayanan görüşlerinde, hilafet meselesinde de Hz. Ebu Bekr'in ehak olduğuna dair sünnetten bir delil bırakıyordu.

Hülâsa yanındakiler, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın ısrarı karşısında, Hz. Ebu Bekr'e gidip imam olması hususundaki emr-i Nebevîyi tebliğ ettiler. O da, o günkü cuma gecesi, yatsı namazından başlamak üzere, pazartesi sabah namazına kadar cemaate on yedi vakit namaz kıldırdı. Bu namazlar, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a vekâleten kıldırılmıştı.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Ebu Bekr'in vekâleten namaz kıldırdığı günlerden birinde, bir öğle vakti -ki rivayetlerde bunun, vefatından beş gün önceki öğle veya ikindi olduğu (2) belirtilir- kendisinde bir hafiflik hisseder. Bundan cesaretlenerek: *"Ey Aişe, yedi kuyudan yedi kırba su doldursunlar, ağızlarını bağlayıp, bağlarını çözmeden getirsinler. Onları üzerime dökün, belki hastalığım biraz hafifler de halka va'z ve nasihat ederim"* dedi. Söylediği gibi, gidip suları getirdiler. Hafsa radıyallahu anhâ'ya ait bir leğenin içine oturtup Aleyhissalatu vesselâm'ın üzerine suyu dökmeye başladılar. Epeyce bir döktükten sonra, eliyle işaret edip *"yeter!"* dedi.

Bu şekilde yıkandıktan sonra biraz rahatlayan Aleyhissalâtu vesselâm, *Hz. Ali ile Fazl İbnu Abbâs* radıyallahu anhüm'ün kolları arasında, tâkatsizlikten ayaklarını yerde sürüyerek mescide çıktı. Bu sırada *Hz. Ebu Bekir* radıyallahu anh namaza başlamıştı. Resûlullah'ın geldiğini hissedince, O'nun yerinden çekilerek, imamet makamını kendisine bırakmak istedi. Ancak, Aleyhissalâtu vesselâm yerinden ayrılmamasını

2– İbnu Hacer, rivayetlerin "öğle" ve "ikindi" vakti diye ihtilafını "Bu hâdise iki ayrı günde olmuştur; birinde öğle'de, diğerinde ikindi'de" diye te'vil ve te'lif eder.

işaret buyurdu ve *Hz. Ebu Bekr'*in sol tarafına oturtulmasını emretti. Oturduğu yerden imamet vazifesini îfâ etti. Hz. Ebu Bekr'in okumakta olduğu sureyi, bıraktığı yerden okumaya devam etti. Böylece Hz. Ebu Bekir, Aleyhissalâtu vesselâm'a, cemaat de Hz. Ebu Bekr'e uyarak namaz kıldı. *Hz. Ebu Bekr'*in bu namazdaki rolü, tekbirleri cemaate duyurmaktan ibaretti.

Namaz bitince Aleyhissalâtu vesselâm, minberin alt basamağına oturdu. Cemaat de mümkün mertebe ona yaklaşıp oturdu. Allah'a hamd ü sena ettikten sonra Ashab'la helalleşti. Sonra şunları söyledi:

"Ey insanlar! Her kimin sırtına vurmuşsam işte sırtım, gelip vursun. Kimin bende alacağı varsa gelip alsın!"

Cemaatten biri kalkıp: "Ey Allah'ın Resûlü! Bir gün sizin emrinizle bir kimseye üç dirhem sadaka vermiştim!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm hemen onu ödedi ve sözlerine devam etti: *"Allah Teâla hazretleri kulunu dünya hayatı ve nimetleri ile, âhiret hayatı ve nimetleri arasında muhayyer bıraktı. Allah'ın kulu da ahiret hayatı ve nimetlerini tercih etti!"* buyurdu.

Bu sözleri işiten Hz. Ebu Bekr radıyallahu anh, Aleyhissalâtu vesselâm'ın ne demek istediğini anlayarak ağlamaya başladı. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Ey Ebu Bekir, ağlama! Arkadaşlığına ve mal fedâkârlığına en çok medyûn olduğum insan, Ebu Bekir'dir. Ümmetimden herhangi birini bu dünyada dost edinmekliğim icab etse, bu dost Ebu Bekir olurdu. Fakat İslâm râbıtası (din kardeşliği) hepimizi kardeş etmiştir. (Şahsi kardeşlikten efdal kılmıştır.) Ebu Bekr'in mescide bakan kapısı açık kalsın, diğer kapılar kapansın!"* buyurdular.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), vefatından dört gün önceki çarşamba günü, Ashab-ı Kirâm radıyallahu anhüm'den bazı mühim kimselerin yanında bulunduğu bir sırada, kendisinden sonra vukûa gelecek ihtilafları önlemek ve onlardan korumak maksadı ile bir şey (vasiyetnâme) yazmak istedi:

"Bana yazı yazacak bir şey getiriniz. Size bir kitap (vasiyetname) yazayım ki, benden sonra yolunuzu şaşırıp dalâlete düşmeyesiniz!" buyurdu. Orada bulunanlardan bazısı -ki öncelikle Hz. Ömer- "Resûlullah'ın hastalığı ağırlaşmış olmalı, yanımızda Kur'ân vardır. Bize Allah'ın kitabı yeter!" diyerek böyle bir vasiyetnâme yazılmasına gerek duymadı. Bu söz üzerine oradakiler ihtilâfa düştü. Bir kısmı: "Yazı malzemesi getirelim, vasiyetname yazsın!" derken bir kısmı da "Buna gerek yok, bize Kur'ân yeter!" diyerek münakaşa ettiler. Gürültü çoğalmıştı. Bunun üzerine

Aleyhissalâtu vesselâm: "Haydi kalkın, Resûlullah'ın huzurunda Ashab'ın münakaşa etmesi, ihtilafa düşmesi doğru değildir. Beni kendi halime bırakın. Benim şu anda içinde bulunduğum murakebe ve Allah'a dönüş hazırlığı hâli, sizin beni meşgul etmek istediğiniz şeylerden daha hayırlıdır" buyurdu ve vasiyetname yazdırmaktan vazgeçti. Bundan sonra şifahen şu üç şeyi vasiyet etti:

1) Arabistan Yarımadası'nda Müslüman olmayan hiç kimse kalmasın.

2) Kabîleler tarafından gönderilen elçi ve heyetlere iyi muamele yapılsın, hediyeler verilmesi ihmal edilmesin.

3) *Ravi İbnu Abbâs* bu maddeyi unuttuğunu söyler, ancak bazı rivayetlerde *"namazların vaktinde kılınması"* Resûlullah'ın en son söylediği sözlerden olarak zikredilir.

Resûlullah'ın hastalığı bazen hafifliyor, bazen de şiddetleniyordu.

Cumartesi günü, *Cebrail* aleyhisselam gelip halini hatırını sordu. Pazar günü gelip tekrar hal-hatır sordu ve peygamberlik iddiasına kalkan Esvedü'l-Ansî'nin öldürüldüğünü haber verdi. Sonradan gelen haberler bunu te'yid etti.

Suriye'ye gönderilmek üzere Resûlullah'ın Üsâme radıyallahu anh komutasında hazırladığı ordu, Aleyhissalâtu vesselâm'ın hastalığının şiddetlenmesi üzerine cumartesi ve pazar günü yola çıkmadı. Üsame gelip, Hz. Peygamber'i ziyaret edip gidiyordu.

Pazar günü hastalığı daha bir şiddet kazanınca, aileleri Hz. Abbas radıyallahu anhüm ile görüşerek zatülcenb ilacı vermek istediler. *Aleyhissalâtu vesselâm* bunu almayıp reddetti. "Zatülcenb için faydalıdır" dedilerse de almamakta ısrar etti. Ancak, baygın düştüğü bir anda ilacı ağzına koydular. Ayılınca ilacın içildiğini anladı. *"Ben zatülcenb değilim. Benim ilacım başkadır, o ilaçtan siz de içeceksiniz"* diyerek, orada bulunanlara ceza olarak ilaçtan içirdi. Resûlullah'ın hastalığı humma olduğu için soğuk suda yıkanmak iyi geliyor, hararetini düşürerek rahatlık ve iyileşme temin ediyordu. [3]

Resûlullah'ın vefat ettiği gün olan pazartesi günü, biraz iyileşmişti. Sabah olunca penceresinin perdesini aralayarak mescide baktı. Cemaat saf saf olmuş, sabah namazı kılıyordu. Manzaraya çok sevindi ve işitilecek bir sesle tebessüm buyurdu. Duyduğu rahatlık O'nu mescide çıkma

3- Kitabımızın Tıb'la ilgili bölümünde, hararete karşı soğuk su tatbik ederek tedavi yapma işinin günümüz tıbbında halen kullanıldığını belirttik.

hususunda cesaretlendirdi. Mescide geçti. *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın geldiğini hisseden *Hz. Ebu Bekr* radıyallahu anh, imamet makamını O'na bırak-mak istedi ise de Aleyhissalâtu vesselâm yerinden ayrılmamasını işaret buyurdu. *Hz. Ebu Bekr*'in arkasında durarak sabah namazını kıldı. Bu sefer de oturarak kıldı, ama İmam Ebu Bekir'di.

Namazı kılınca Hz. Aişe'nin hücresine çekildi, perdeyi indirmek istedi, ama dermansızdı, başkaları indirdi.

Resûlulah'ı aralarında gören cemaat de, Efendimiz iyileşti diye sevinmişti. Hatta *Hz. Ebu Bekir,* izin alarak Medine civarındaki Sunh'taki evine gitmişti. Ancak bu hafifleme, ölüm öncesinde çoğunlukla herkeste görülen rahatlama idi. Öğleden sonra hastalığı ağırlaştı, bayılma nöbetleri sıklaştı. *Hz. Fatıma,* babasının çektiği ızdırabın müşahedesine dayanamayarak: "Vay babacığımın ızdırabına! Ey Rabbinin davetine icabet eden babacığım, ey makamı Cennetü'l Firdevs'te olan babacığım, ey Cebrail'e ölümünü haber verdiğimiz babacığım!" diye yas ederek ağlamaya başladı. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Kızım, baban bu günden sonra hiç ızdırap çekmeyecek!"* diyerek onu teselli etti.

Bu sırada *Hz. Aişe*'nin oğlan kardeşi Abdurrahman elinde bir misvak olduğu halde içeri girdi. Hz. Aişe'nin göğsüne dayalı olan *Aleyhissalâtu vesselâm* misvağa dikkatle bakmıştı. Bunu gören Hz. Aişe, misvağı Hz. Abdurrahman'dan alıp, ucunu dişleriyle koparıp, yumuşatarak Aleyhissalâtu vesselâm'a uzattı. Efendimiz alıp dişlerini misvakladı.

Bu sırada *Hz. Üsâme* huzura geldi. Onu gören *Aleyhissalâtu vesselâm "Artık, Allah'ın bereketiyle git!"* buyurdu. Hemen ayrılıp Medine dışındaki ordusuna hareket emri vermişti ki, Fahr-ı Kâinat'ın vefat haberi geldi. O da hareket emrini geri aldı.

Resûlullah, pazartesi öğleden sonra, iyice ağırlaşmıştı: Nefeslerini zor alıyor, bazan da tıkanıyordu. İyileştiği bir anda kölelere iyi davranılması, namazın ihmal edilmemesini tavsiye etti.

Yanındaki su çanağına arada sırada elini batırıyor ve yüzünü ıslatıyordu. "Lâilahe illallah" diyor, dua mahiyetinde ayetler okuyordu. Şu ayeti okumuştu. (Mealen): **"Kimler, Allah ve Resûlü'ne itaat ederse onlar, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberler, sıddîkler, şehidler ve sâlih kimseler ile beraberlerdir, bunlar ise ne güzel arkadaşlardır"** (Nisa 69).

Okuduğu bir dua da şu idi: *"Lailahe illallah, Lailahe illallah, Lailahe illallah. Ölümün de şiddetleri, halleri, sadmeleri var. Ey Rabbim,*

ölümün sarsıntılı anlarında bana yardım et. Ey Rabbim beni bağışla, ey Rabbim beni bağışla!"

Resûlullah'ın mübarek yüzleri bazan sararıp, bazan kızarıyordu. Sonunda nefesi daraldı, hareketleri daha da ağırlaştı. Ellerini yukarı kaldırıp üç kere mübarek parmaklarıyla semaya doğru işaret ederek: *"Refik-i A'la'ya, ulvî ve yüksek Refik'e, beni Refik-i A'la'ya ulaştır"* dedi.

Bunlar son kelamlardı. Elleri düştü. Gözleri açık olarak tavana dikili kaldı. Mübarek ruhları, talep ettiği Refik-i A'la'ya, Rabb-i Rahimine kavuştu. Allahümme salli ve sellim ve bârik ala seyyidina Muhammedin ve alâ Âl-i seyyidina Muhammedin bi-adedi sevab-ı ümmetihi ve bi-adedi zerrâti'l-kâinat.

Her fani gibi *Aleyhissalâtu vesselam* da vefat etmişti. Ama geride, İslâm'ı medenî dünyanın her tarafına ulaştıracak güzide bir cemaat bırakmıştı: Ashab-ı Kiram... Kur'ân ve sünnet yolunda her şeyini fedaya hazır, sünnetin tek bir kelimesi ve hatta harfi için bir aylık meşakkatli yolculukları göze alan, tek bir hadisteki ufak bir şüphesini gidermek için Medine'den kalkıp Mısır'a giden sahabeler bırakmıştı. Müsterîh olabilirdi. Rabbisinin tebliğ vazifesini hakkıyla yapmıştı, hesabını verebilirdi.

Rabbimiz, bizleri onun şefaatinden mahrum etmesin, şeriatından ayırmasın, sünnetinden mahrum kılmasın. Amin.

❑ RESULULLAH ALEYHİSSALATU VESSELAM'IN YIKANMASI KEFENLENMESİ

5409 ١– عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت: [لَمَّا أَرَادُوا غُسْلَ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالُوا: وَاللهِ لاَ نَدْرِي أَنُجَرِّدُ رَسُولَ اللهِ ﷺ مِنْ ثِيَابِهِ كَمَا نُجَرِّدُ مَوْتَانَا؟ أَوْ نُغَسِّلُهُ وَعَلَيْهِ ثِيَابُهُ؟ فَلَمَّا اخْتَلَفُوا أَلْقَى اللهُ عَلَيْهِمُ النَّوْمَ، حَتَّى مَا مِنْهُمْ رَجُلٌ إِلاَّ وَذَقْنُهُ فِي صَدْرِهِ، فَكَلَّمَهُمْ مُكَلِّمٌ مِنْ نَاحِيَةِ الْبَيْتِ، لاَ يَدْرُونَ مَنْ هُوَ: اغْسِلُوا رَسُولَ اللهِ ﷺ وَعَلَيْهِ ثِيَابُهُ. فَقَامُوا فَغَسَلُوهُ وَعَلَيْهِ قَمِيصُهُ، يَصُبُّونَ الْمَاءَ فَوْقَ الْقَمِيصِ، وَيُدَلِّكُونَهُ بِالْقَمِيصِ دُونَ أَيْدِيهِمْ، وَكَانَتْ عَائِشَةُ تَقُولُ: لَوِ اسْتَقْبَلْتُ مِنْ أَمْرِى مَا اسْتَدْبَرْتُ، مَا غَسَلَ رَسُولَ اللهِ ﷺ إِلاَّ نِسَاؤُهُ]. أخرجه أبو داود.

1. (5409)- *Hz. Aişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı yıkamak istedikleri zaman: "Allah'a kasem olsun bilmiyoruz! Ölülerimizi soyduğumuz gibi, Resûlullah'ı da elbiselerinden so-

yacak mıyız, yoksa elbisesi üzerinde olduğu halde mi yıkayacağız?" dediler. Bu şekilde ihtilaf edince, Allah üzerlerine uyku attı. Öyle ki, onlardan herbirinin çenesi göğüslerindeydi. Beyt cihetinden, kim olduğu bilinemeyen bir konuşmacı:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı elbisesi üzerinde olduğu halde yıkayın!" diye konuştu. Bunun üzerine kalkıp, kamîsi üzerinde olduğu halde yıkadılar. Su, kamîsin üzerinden dökülüyordu... Aleyhissalâtu vesselâm'ın bedenini elleriyle değil, kamîsiyle ovuyorlardı."

Hz. Aişe sözlerine devamla dedi ki: "Eğer, daha önce yaptığım işi şimdi yapacak olsaydım, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ı kadınlarından başkası yıkamazdı." [Ebu Davud, Cenâiz 32, (3141).]

5410 ٢– وعن ابن عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [كُفِّنَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فــي ثَلاثَةِ أثْوَابٍ نَجْرَانِيَّةٍ، اَلْحُلَّةُ ثَوْبَانِ وَقَمِيصُهُ الّذى مَاتَ فيه].

زاد في رواية عن عـامر الشعـبى: « وَغَسَّلَهُ عَلِيٌّ وَالْفَضْلُ وَأُسَامَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهــم وَهُمْ أَدْخَلُوهُ قَبْرَهُ » أخرجه أبو داود.

« نَجْرَانِيَّةٌ » منسوبة الى نجران، موضع باليمن معروف كان فيه نصارى نجران.

2. (5410)- *İbnu Abbâs* radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* üç necrânî kumaş içerisine kefenlendi: İki parçalı bir hulle, bir de öldüğü sırada üzerinde bulunan kamîs."

Âmiru'ş-Şâbi'den kaydedilen bir rivayette İbnu Abbâs şu ziyadede bulunur: "Aleyhissalâtu vesselam'ı Hz. Ali, Fazl ve Üsâme radıyallahu anhüm yıkadı ve bunlar kabrine indirdiler." [Ebu Dâvud, Cenâiz 34, (3153).]

5411 ٣– وعن مـالكٍ قـال: [بَلَغَنِي أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ تُوُفِّيَ يَوْمَ الإثْنَيْنِ وَدُفِنَ يومَ الثُلاثَاءِ، وَصَلّى عَلَيْهِ النَّاسُ أَفْرَاداً لاَ يَؤُمُّهُمْ أَحَدٌ. فــقَالَ نَاسٌ يُدْفَنُ عِنْدَ الْمِنبَرِ. وَقَـالَ آخَرُونَ: بِالْبَقِيعِ. فَجَاءَ أَبُو بَكْرٍ فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: مَا دُفِنَ نَبِيٌّ إلاَّ مَكَانَهُ الّذي تُوُفِّيَ فِيـه، فَحُفِرَ لَهُ فيـه. فَلَمَّا أَرادُو غُسْلَهُ أَرادُوا نَزْعَ قَمِيصِهِ فَسَمِعُوا صَوْتاً يَقُولُ: لاَ تَنْزِعُوا الْقَمِيصَ، فَغُسِّلَ وَهُوَ عَلَيْهِ].

3. (5411)- *İmam Mâlik* anlatıyor: Bana ulaştığına göre, Resûlullah

(aleyhissalâtu vesselâm) pazartesi günü vefat etti ve salı günü de defnedildi. Halk namazını (cemaat halinde değil) ferd ferd kıldı, hiç kimse imamlık yapmadı.

Bir kısmı: "Minberin yanına defnedilsin" dedi. Bazıları da: "Bakî mezarlığına defnedilsin" dedi. Bu (münakaşaya) Hz. Ebu Bekir geldi ve: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *"Her peygamber öldüğü yere defnedilir"* buyurduğunu işitmiştim" dedi. Bunun üzerine hemen orada mezar kazıldı.

Aleyhissalâtu vesselâm'ı yıkamak istedikleri vakit, gömleğini çıkarmak istediler. Derken: "Gömleği çıkarmayın!" diye bir ses işittiler. Bunun üzerine gömleği üzerinde olduğu halde yıkadılar." [Muvatta, Cenâiz 27, (2, 231).]

5412 ٤– وعن ابن عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [جُعِلَ تَحْتَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِي قَبْرِهِ قَطِيفَةٌ حَمْرَاءُ]. أخرجه النسائي والترمذي.

4. (5412)- *İbnu Abbâs* radıyallahu anhüma anlatıyor: "Kabrinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın altına kırmızı bir kadife kondu." [Tirmizî, Cenâiz 55, (1048); Nesâî, Cenâiz 88, (4, 81); Müslim, Cenâiz 91, (967).]

5413 ٥– وعن محمد بن عليّ بن الحُسَيْنِ قال: [الّذِي أَلْحَدَ قَبْرَ رَسُولِ اللهِ ﷺ أَبُو طَلْحَةَ، وَالّذِي أَلْقَى الْقَطِيفَةَ تَحْتَهُ شُقْرَانُ مَوْلاَهُ رَضِيَ اللهُ عَنْهما]. أخرجه الترمذي.

5. (5413)- *Muhammed İbnu Ali İbni'l-Hüseyin* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kabrine lahid [4] yapan Ebu Talha'dır. Aleyhissalâtu vesselâm'ın altına kadifeyi koyan (Aleyhissalâtu vesselam'ın) azadlısı Şükran radıyallahu anh'dır." [Tirmizî, Cenâiz 55, (1047).]

5414 ٦– وعن القاسم بن محمّد قال: [دَخَلْتُ عَلى عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْها بَيْتَهَا؛ فَقُلْتُ: يَاأُمَّهْ؛ اكْشِفِي لِي عَنْ قَبْرِ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَصَاحِبَيْهِ. فَكَشَفَتْ لِي عَنْ ثَلاَثَةِ قُبُورٍ: لاَ مُشْرِفَةٍ وَلاَ لاَطِئَةٍ، مَبْطُوحَةٍ بِبَطْحَاءِ الْعَرْصَةِ الْحَمْرَاءِ]. أخرجه أبو داود.

6. (5414)- *Kâsım İbnu Muhammed* rahimehullah anlatıyor: "(Halam) Hz. Aişe radıyallahu anhâ'nın evine gidip yanına girdim ve: "Ey anneciğim! Bana Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve iki arkadaşının kabirlerini(n örtüsünü) aç da bir göreyim!" dedim. Üç kabri de benin için

4– *Lahid*, kabrin kıble cihetine ölünün yerleşmesi için açılan küçük oyuğa denir.

açıverdi. Bunlar (yer seviyesinden ne) yukarıda ne de aşağıda idiler. Kırmızı arsanın kumlarıyla kumlanmış idi." [Ebu Dâvud, Cenâiz 72, (3220).]

5415 ٧- وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [أنَّهُ رأى قَبْرَ النَّبِيِّ ﷺ مُسَنَّماً]. أخرجه البخاري.

7. (5415)- *İbnu Abbâs* radıyallahu anhümâ'nın anlattığına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kabrini yerden yükseltilmiş olarak görmüştür. [Buharî, Cenâiz 96).]

AÇIKLAMA:

Burada kaydedilen yedi hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vefatından sonra yıkanması, kefenlenmesi ve defnedilmesiyle ilgilidir.

★ *Resûlullah* pazartesi günü vefat etmişti. Ancak defin işi salıya kaldı. Ashab teçhiz ve tekfin işlerinde hizmet etmek için can atıyordu. Cenazenin birinci derecede sahibi olarak *Hz. Ali* vaziyete hakim oldu. Bu hizmetleri önce kendisi olmak üzere *Aleyhissalatu vesselâm*'ın en yakınlarıyla yürüttü: *Hz. Abbâs, Fadl İbnu Abbâs, Kusam İbnu Abbâs, Usâme İbnu Zeyd* ve *Aleyhissalâtu vesselam*'ın azadlısı Şükrân radıyallahu anhüm ecmain. Hz. Ali, Ensar-ı Kirâm'ı temsilen, Bedir ashabından olan Evs İbnu Havlî radıyallahu anh'ı içeri alıp odanın kapısını kapattı.

★ Yıkama sırasında elbisesinin çıkarılıp çıkarılmayacağı hususunda ihtilaf vaki oldu ise de, İlahî bir irşadla elbise çıkarılmadan yıkamaya karar verildi. Üst giysileri kaftan ve izar soyuldu ise de, kamîsi (iç gömleği) soyulmadı. *Kamîs* üzerinden oğularak yıkandı. Böylece *Aleyhissalâtu vesselâm*'ı yıkayan *Hz. Ali*'nin eli Resûlullah'ın bedenine değmemiş oldu. *Hz. Aişe,* bilahere bir pişmanlık duyarak: "Şimdiki aklım olsaydı, Aleyhisselâtu vesselâm'ın yıkanma şerefini, hanımlarından başkasına bırakmazdım" manasında bir söz sarfetmiştir.

★ *Aleyhissalâtu vesselâm* bir sedir üzerinde yıkandı. Hz. Abbas ve iki oğlu Kusam ve Fadl, Aleyhissalâtu vesselâm'ın cedeslerini çevirme hizmetini yaptılar.

★ *Aleyhissalâtu vesselâm* üç parça pamuklu kumaş ile kefenlendi. Bu kumaşlar Necran'da bulunduğu için necrânî deniyordu. Hz. Aişe'den gelen bir riayette, Resulullah'ı kefenlemede kullanılan kumaşın renginin beyaz olduğu belirtilir.

Resulullah'ın nereye defnedileceği de ihtilaf edilmiş ise de, Hz. Ebu

Bekir, Aleyhissalâtu vesselâm'ın: *"Allah Teala bir peygamberin ruhunu ancak o peygamberin defnolunmasını istediği yerde kabzeder"* sözünü hatırlatır ve *Aleyhissalâtu vesselâm*'ı en son yattığı döşeğin altına gömmek gerektiğini söyler ve böylece münakaşa biter. Resulullah'ın cesedi başka yere kaldırılarak, son nefesini verdiği karyolanın altına mezar kazıldı.

Yıkanıp teçhiz ve tekfin işi bittikten sonra daha önceden kullanmakta olduğu ve kendisine Es'ad İbnu Zürare (radıyallahu anh) tarafından yapılıp hediye edilmiş olan sedir üzerine kondu. Hücresi küçük olduğu için, Müslümanlar, küçük gruplar halinde sırayla erkekler, kadınlar, en sonra da çocuklar ve köleler gelip teker teker namaz kıldılar. Namazın cemaatle kılınmayışına sebep olarak bir de hadis zikredilir. Buna göre, kendisine kılınacak namazdan sorulduğu zaman *Aleyhissalâtu vesselâm: "Beni kabrimin kenarında sedirimin üzerine koyup bölük bölük melekler, erkekler, kadınlar ve çocuklar sıra ile namazımı kılarsınız"* buyurmuştur. namaz, teker teker kılındığı için, salı günü gece yarısına kadar devam etti. Bu sebeple defin gecikti ve salıyı çarşambaya bağlayan gecenin yarısında defnedilebildi. Defnin gecikmesine, ölüm haberinin Aleyhissalâtu vesselâm'ın yakınlarını ne yapacaklarını şaşırtmasıyla da izah ederler. Nitekim, *Hz. Ebu Bekr*'in araya girmesiyle ölüm haberine inanmışlar ve kendilerine gelmişlerdir. İlaveten denir ki: *Hz. Ebu Bekr*'in Mescid-i Nebevî'de okuduğu hutbe bittiği zaman, cenazenin teçhiz, tekfin ve defin işlerine vakit kalmamıştı. Esasen kabrin kazılması işi de başka gecikme amili olmuştur: Çünkü teçhiz, tekfin işlerinin bitiminden sonra kabir kazılmıştır. Yer meselesi de münakaşa ile halledilmiştir.

Mezarın nasıl kazılacağı da ihtilaflı oldu. Bu işi iyi beceren iki kişi vardı: Biri muhacirlerden Mekkeli *Ebu Ubeyde İbnu'l-Cerrah,* diğeri de ensardan Medineli Ebu Talha (radıyallahu anhümâ) idi. Ebu Ubeyde Mekkelilerin usulünce yerde bir çukur kazıyordu. Ebu Talha ise, Medinelilerin usulünce bir lahid yapıyordu. Efendimiz'in mezarı ne şekilde olacağı müzakere edilince, Hz. Ömer: "İkisine de haber salalım, hangisi erken gelirse onun tarzınca kazdırırız" teklifinde bulundu. Teklif kabul görünce her ikisine de adamlar çıkarıldı. Ebu Ubeyde evinde bulunamadı. Ebu Talha ilk gelen olunca, Medinelilerin usulünce kabir kazıldı.

Kazma işi bitince, Fahr-i Âlem'in mübarek cesedleri, *Hz. Ali, Fazl İbnu Abbas, Üsame İbnu Zeyd* ve *Abdurrahman İbnu Avf* (radıyallahu anhüm) tarafından mezara indirilip defnolundu. Kusam İbnu Abbas, Şükran ve Evs İbnu Havlî (radıyallahu anhüm) de definde hazır bulundular.

Âlemlere rahmet olarak gönderilen ve güzel ahlakı tamamlamak va-

zifesiyle gelmiş bulunan Benî Adem'in en eşrefi, Rabbülalemin'in Habibi Muhammed Mustafa *(aleyhissalâtu vesselâm)* ebedî istirahatgâhına, Rabb-i Rahiminin huzuruna tevdi edilmiş oldu. Cenab-ı Hak bizleri ve bütün mü'minleri O'nun şefaatinden mahrum etmesin. Kıyamet günü Livau'l-Hamd altında beraberlik nasib etsin, sünnetine ittiba ve hizmetten ayırmasın. Amin, elfü elfi amin.

★ Son iki hadiste (5414, 5415) *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kabirleriyle ilgili bilgi var: Kasım İbnu Muhammed halası olan Hz. Aişe'ye *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın ve beraberinde bulunan Hz. Ebu Bekr ve Ömer'in kabirlerinin üstündeki örtüyü açtırarak yakından gördüğünü, bu üç mezarın da yer seviyesinde olduğunu belirtiyor. İbnu Abbas ise, kabrin yerden yüksekçe olduğunu ifade ediyor.

Bu hususta az-çok farklılık arzeden rivayetler var. Nitekim *Cafer İbnu Muhammed,* babasından naklen: "Resulullah'ın kabrinin yerden bir karış kadar yükseltildiğini ve arsadan alınan kırmızı toprakla sıvandığını" belirtir. Hakim'in rivayetinde aynı vecihten şu ziyade vardır: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kabrini gördüm, o öndeydi. Hz. Ebu Bekr'in başı, Resulullah'ın iki yanı arasındaydı. Ömer de Aleyhissalâtu vesselâm'ın ayak tarafındaydı."

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kabrini Ömer İbnu Abdilaziz'in emîrliği sırasında "dört parmak kadar" yerden yüksek gördüğünü belirten müşahidin veya "bir karış veya bir karış kadar yüksek" gördüğünü belirten müşahidlerin rivayetleri mevcuttur. Keza Buhârî'de "Süfyan et-Temmar'dan "Resulullah'ın kabrini yüksekçe gördüğü" kaydedilmiştir. انه رأى قبر النبى ﷺ مسنما Beyhakî merhum, farklı rivayetleri şöyle te'lif eder: "Muhtemeldir ki, bidayette kabirler yer seviyesinde idi. Ömer İbnu Abdilaziz'in Medine valiliği zamanında kabrin duvarları inşa edilince, kabirleri yükseltmiştir. Bidayette düz olması meselesini, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın *Hz. Ali*'ye *"yer seviyesine indirilmedik kabir bırakmaması"* ile ilgili emri de doğrular."

Ebu Hanife, Malik, Ahmed, Müzenî ve Şafiîlerden birçoğu -hatta *Kadı Hüseyin,* Şafii'nin ashabının ittifak ettiğini iddia eder- Kadı İyaz'ın ulemanın ekseriyetinden nakline göre, kabri yüksek tutmanın efdal olduğuna hükmetmişler ve Süfyan et-Temmar'ın kavlini esas almışlardır.

İKİNCİ BAB

ÖLÜM VE ÖLÜMLE İLGİLİ BAHİSLER

(Bu babta yedi fasıl vardır.)

BİRİNCİ FASIL

ÖLÜMÜN BAŞLANGICI

5416 ١ – عن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَقِّنُوا مَوْتَاكُمْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ]. أخرجه الخمسة إلاَّ البخاري.

1. (5416)- *Ebu Saidi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ölülerinize (ölmek üzere olanlara) Lailahe illallah demeyi telkin edin." [Müslim, Cenaiz 1, 2, (916, 917); Tirmizî, Cenaiz 7, (976); Ebu Davud, Cenaiz 20, (3117); Nesâî, Cenaiz 4, (4, 5).]

5417 ٢ – وعن مَعْقِلِ بْنِ يَسَارٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ اقْرَءُوا عَلَى مَوْتَاكُمْ سُورَةَ يس]. أخرجه أبو داود.

2. (5417)- *Ma'kıl İbnu Yesar* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ölülerinize (ölmek üzere olanlara) Ya-sin suresini okuyun." [Ebu Davud, Cenaiz 24, (3121); İbnu Mace, Cenaiz 4, (1448).]

AÇIKLAMA:

1- Birinci hadis, muhtazar denen can çekişme halinde olan bir hastanın yanında kelime-i tevhid ve kelime-i şehadet veya her ikisini birden okuyarak telkinde bulunulması tavsiye edilmektedir. Telkin, onların telaffuz edilmesi suretiyle olur. Alimler, hastaya *"bunu söyle!"* diye emretmemek gerektiğini, yanında söylemekle iktifa edilmesini tavsiye ederler. Telkin çok sık olmamalıdır. Bir kere söylendi mi hemen tekrar edilmemeli, araya başka bir kelam girmişse arkadan bir kere daha söylenmeli derler.

Resulullah bir başka hadislerinde مَنْ كَانَ آخِرُ كَلاَمِهِ لاَ الٰهَ الاَّ اللّٰهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ *"Kimin son sözü Lailahe illallah olursa cennete girer"* buyurarak ölülerimizin son kelamlarının Lailahe illallah olmasının ehemmiyetini belirtmiştir. Bir başka hadiste de: *"lailahe illallah kelimesini, ölüm onunla sizin aranıza girmeden çok tekrar edin, öleceklerinize de telkin edin"* buyrulmuştur.

2- İkinci hadis, muhtazarlara *Ya-sin* suresinin okunmasını tavsiye etmektedir. Bazı alimlerimiz, buradaki hikmeti, Ya-sin suresinde ahiretle ilgili bahislerin çokluğuyla izah eder. "Surede Allah'ın zikri, kıyamet ve yeniden diriltilme ile ilgili haller mevcuttur. Muhtazar, bunları işiterek, o ahvalle ünsiyet peyda eder" derler. Fahreddin-i Razi, Tefsir-i Kebir'inde *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın *"Her şeyin bir kalbi vardır. Kur'an'ın kalbi Ya-sin'dir"* sözünün yanında bir de ölüme yaklaşan kimseye Ya-sin suresinin okunmasının emredilmesi şu hususun ilanı olmaktadır" der ve açıklar: "O sırada lisanın kuvveti zayıftır, dermandan düşmüştür. Fakat kalp bütün varlığıyla Allah'a yönelir. Öyleyse bu esnada ona, kalbinin kuvvetini artıracak, tasdikini takviye edecek, yakinini güçlendirecek birşey okunmalıdır. İşte Ya-sin suresinde bütün bu hassalar mevcuttur. Zira onda yeniden dirilme, Kıyamet ahvali, eski milletlerin ahvali, sonlarının beyanı, kaderin isbatı, kulların efdalininin Allah Teala'ya dayandığı, tevhidin isbatı, Allah'ın zıddı, ortağı bulunmadığının beyanı, kıyamet alâmetleri, yeniden dirilme ve haşrin vukuu, Arasat'ta huzur-u İlahi'de toplanma, hesap, ceza, hesaptan sonra dönülecek yerler vs. vs. hepsi mevcuttur. Bunun okunması kişide bütün bu ahvalin hatıratını yeniler ve dinin temel meselelerine karşı uyarıda bulunur, kabir ve kıyamet ahvalinden kendisini bekleyen şeyleri hatırlatır."

3- Hadiste, *"muhtazara okuyun"* demiyor, *"ölülerinize okuyun"* diyor. Alimler çoğunlukla "ölüler" tabirinden ölüme yaklaşanları yani muhtazarları anlamış ise de, bazıları zahirî manayı esas alarak ölülere okumayı esas almıştır. Ama, "en doğrusu her ikisinin de kastedildiğini anlamaktır" diyenler de olmuştur.

Bir kısım Hanefiler bu hadise dayanarak "Kişi amelinin sevabını bir başkasına bağışlayabilir, ameli kıraat, namaz, oruç, sadaka, hacc, hangi çeşitten olursa olsun farketmez" diye hükmetmiştir. Mu'tezile وَاَنْ لَيْسَ لِلاِنْسَانِ الاَّ مَا سَعٰى **"Kişi için ancak çalıştığı vardır"** (Necm 39) ayetini göstererek itiraz etmiş ise de, ulema mukabil delilller zikrederek Mu'tezilî görüşü reddetmişlerdir (Feyzu'l-Kadir 2, 67).

5418 ٣– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَلَمْ تَرَوْا الى الإِنْسَانِ إِذَا مَاتَ شَخَصَ بَصَرُهُ قَالُوا: بَلَى قَالَ: فذلِكَ حِينَ يَتبَعُ بَصَرُهُ نَفْسَهُ]. أخرجه مسلم.

3. (5418)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"İnsan öldüğü zaman gözleri nasıl belerip kalıyor, görmez misiniz?"* buyurmuştu. Cemaat:

"Evet, görüyoruz!" dediler. Bunun üzerine:

"İşte bu, gözünün, nefsini (çıkan ruhun) takip etmesindendir!" buyurdular." [Müslim, Cenaiz 9, (921).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis ruhla nefsin aynı şey olduğunu ifade etmektedir. Çünkü, ölünce bedenden çıkan şey *"nefis"* kelimesiyle ifade edilmiştir.

2- Alimler ölümün ruhu değil, bedeni yok ettiğini, ruhun baki kaldığını ifade ederler. Cesedden de acbu'z-zeneb denen kuyruk sokumu kemiğinin çürümeyeceği, bedenin yeniden diriltilmesi o nüveden başlatılıp tamamlanacağı hadislerde gelmiştir.

3- Alimler ölüm *vücudî* mi, *ademî* mi yani bir yokluk hadisesi mi, varlık hadisesi mi diye münakaşa etmişlerdir. Vücudî diyenler, ölümün de hayatın da yaratıldığını ifade eden ayete (Mülk 2) dayanırlar, ademî olduğunu söyleyenler, mezkur ayetteki "yaratmak"tan muradın takdir olduğunu söyleyerek te'vil ederler.

5419 ٤– وعن أمِّ سَلَمة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [دَخَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلَى أبي سَلَمَةَ وَقَدْ شَقَّ بَصَرُهُ، فَأَغْمَضَهُ. ثُمَّ قَالَ: إنَّ الرُّوحَ إذَا قُبِضَ تَبِعَهُ الْبَصَرُ. فَضَجَّ نَاسٌ مِنْ أَهْلِهِ فَقَالَ: لاَ تَدْعُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ إلاَّ بِخَيْرٍ، فإنَّ الْمَلاَئِكَةَ يُؤَمِّنُونَ عَلَى مَا تَقُولُونَ. ثُمَّ قَالَ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لأَبِي سَلَمَةَ، وارْفَعْ دَرَجَتَهُ فِي الْمَهْدِيِّينَ، وَاخْلُفْهُ فِي عَقِبِهِ فِي الْغَابِرِينَ، واغْفِرْ لَنَا وَلَهُ رَبَّ الْعَالَمِينَ، وافْسَحْ لَهُ فِي قَبْرِهِ وَنَوِّرْ لَهُ فِيهِ]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

4. (5419)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ebu Seleme (radıyallahu anh)'nin yanına girdi. Ebu Seleme'nin gözleri açık kalmıştı, onları kapattı. Sonra:

"Ruh kabzedildi mi göz onu takip eder" buyurdu. Ehlinden bazıları feryad u figan koparmıştı. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Kendinize kötü temennide bulunmayın, hayır dua edin! Çünkü melekler, söylediklerinize amin derler!" buyurdu. Sonra ilave etti:

"Allahım, Ebu Seleme'ye mağfiret buyur! Derecesini hidayete erenler arasında yükselt. Arkasında kalanlar arasında ona sen halef ol! Ey Alemlerin Rabbi! Ona da bize de mağfiret buyur! Ona kabrini geniş kıl, orada ona nur ver!" [Müslim, Cenaiz 7, (920); Tirmizî, Cenaiz 7, (977); Ebu Davud, Cenaiz 19, 21, (3115, 3118); Nesâî, Cenaiz 3, (4, 5).]

AÇIKLAMA:

1- Gözleri açık kalmıştı diye çevirdiğimiz شَقَّ بَصَرُهُ tabiri, ölen bir kimsenin gözlerini bir noktaya dikip, başka tarafa çevirememesidir. Ölenin gözleri öylece açık kalır. Yanındakiler, bu halden hasıl olan çirkinliği bertaraf etmek için gözleri kaparlar.

2- Gözün ruhu takip etmesi, ölünce çıkan ruhun peşinden gözün ona bakmasıdır.

3- *"Arkasından kalanlar arasında sen ona halef ol!"* cümlesiyle: "Ey Allahım, geride bıraktığı dul ve yetimlere sen koruyucu ol, rızıklarını ver, terbiye ve himayeleri aksamasın, rahmetinle muamele et" demek istemiştir.

5420 ٥ـ وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إِذَا حُضِرَ الْمُؤْمِنُ أَتَتْ مَلاَئِكَةُ الرَّحْمَةِ بِحَرِيرَةٍ بَيْضَاءَ فَيَقُولُونَ: اخْرُجِي رَاضِيَةً مَرْضِيّاً عَنْكِ الى رَوْحِ مِنَ اللّٰهِ وَرَيْحَانٍ وَرَبٍّ غَيْرِ غَضْبَانَ. فَتَخْرُجُ كَأَطْيَبِ رِيحِ الْمِسْكِ، حَتَّى إِنَّهُ لَيُنَاوِلُهُ بَعْضُهُمْ بَعْضاً، حَتَّى يَأْتُوا بِهِ أَبْوَابَ السَّمَاءِ، فَيَقُولُونَ: مَا أَطْيَبَ هذِهِ الرِّيحَ الَّتِي جَاءَتْكُمْ مِنَ الأَرْضِ! فَيَأْتُونَ بِهِ أَرْوَاحَ الْمُؤْمِنِينَ، فَلَهُمْ أَشَدُّ فَرَحاً بِهِ مِنْ أَحَدِكُمْ بِغَائِبِهِ يَقْدُمُ عَلَيْهِ، فَيَسْأَلُونَهُ: مَاذَا فَعَلَ فُلاَنٌ؟ مَاذَا فَعَلَ فُلاَنٌ؟ فَيَقُولُونَ: دَعُوهُ فَإِنَّهُ كَانَ فِي غَمِّ الدُّنْيَا. فَإِذَا قَالَ فُلاَنٌ قَدْ مَاتَ مَا أَتَاكُمْ؟ قَالُوا: ذُهِبَ بِهِ الَى أُمِّهِ الْهَاوِيَةِ وَإِنَّ الْكَافِرَ إِذَا حُضِرَ أَتَتْهُ مَلاَئِكَةُ الْعَذَابِ بِمِسْحٍ. فَيَقُولُونَ: اخْرُجِي سَاخِطَةً مَسْخُوطاً عَلَيْكِ الى عَذَابِ اللّٰهِ. فَتَخْرُجُ كَأَنْتَنِ رِيحِ جِيفَةٍ، حَتَّى يَأْتُونَ بِهِ

بَابَ الأَرْضِ. فَيَقُولُونَ: مَا أَنْتَنَ هذهِ الرِّيحَ! حَتَّى يَأْتُونَ بِهِ أَرْوَاحَ الْكُفَّارِ]. أخرجه النسائي.

5. (5420)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir Müslüman muhtazar olduğu (can çekişme anına girdiği) zaman rahmet melekleri, beyaz bir ipekle gelirler ve şöyle derler:

"Sen razı ve senden de (Rabbin) razı olarak (şu bedenden) çık. Allah'ın rahmet ve reyhanına ve sana gadabı olmayan Rabbine kavuş."

Bunun üzerine ruh, misk kokusunun en güzeli gibi çıkar. Öyle ki melekler onu birbirlerine verirler, tâ semanın kapısına kadar onu getirirler ve: "Size arzdan gelen bu koku ne kadar güzel!" derler. Sonra onu mü' minlerin ruhlarına getirirler. Onlar, onun gelmesi sebebiyle sizden birinin kaybettiği şeyinin kendisine geldiği zamanki sevincinden daha çok sevinirler. Ona:

"Falanca ne yaptı? Falanca ne yaptı?" diye (dünyadakilerden haber) sorarlar. Melekler:

"Bırakın onu, onda hâlâ dünyanın tasası var!" derler. Bu gelen (kendisine dünyadan soran ruhlara):

"Falan ölmüştü, yanınıza gelmedi mi?" der. Onlar:

"O, annesine, Hâviye cehennemine götürüldü!" derler. Aleyhissalâtu vesselâm devamla der ki:

"Kâfir muhtazar olduğu vakit, azab melekleri mish (denen kıldan kaba bir elbise) ile gelirler ve şöyle derler:

"Bu cesedden kendin öfkeli, Allah'ın da öfkesini kazanmış olarak çık ve Allah'ın azabına koş!"

Bunun üzerine, cesedden, en kötü bir cîfe kokusuyla çıkar. Melekler onu arzın kapısına getirirler. Orada:

"Bu koku ne de pis!" derler. Sonunda onu kâfir ruhların yanına getirirler." [Nesâî, Cenâiz 9, (3, 8-9).]

5421 ٦ – وعن بُرَيْدَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الْمُؤْمِنُ يَمُوتُ بِعَرَقِ الْجَبِينِ]. أخرجه الترمذي والنسائي.

6. (5421)- *Büreyde* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-*

salâtu vesselâm) buyurdular ki: *"Mümin alnının teriyle ölür."* [Tirmizî, Cenâiz 10, (982); Nesâî, Cenâiz 5, (4, 6).]

AÇIKLAMA:

Alimler, hadiste gelen alın teri tâbirinden ne kastedildiği hususunda ihtilaf etmişlerdir.

★ Bazısı: "Alın teri, mü'minin ölüm anında mâruz kaldığı şiddetten hasıl olur" demiş, *İbnu Mes'ud*'un bir hadisini delil göstermiştir. Mezkur hadiste مَوْتُ الْمُؤْمِنِ بِعَرَقِ الْجَبِينِ يَبْقَى عَلَيْهِ مِنَ الذُّنُوبِ فَيُجَازَى بِهَا عِنْدَ الْمَوْتِ اَوْ يُشَدَّدُ لِيَتَمَحَّصَ عَنْهُ ذُنُوبُهُ buyrularak, mü'minin üzerinde kalan günahı sebebiyle ölüm ânında, terletici şiddetli bir sıkıntıya maruz kalacağı ifade edilir. Ancak bu hadise kaynak gösterilememiştir.

★ Bazıları: "Alın teri hayadan hasıl olur. Şöyle ki: Mü'min, günahlar işlemiş olmasına rağmen kendisine müjde gelince, bundan, Allah'a karşı bir hacâlet (utanma) ve istihya duyar, böylece alnında ter hasıl olur" demiştir.

★Bazıları: "Alın teri, manası anlaşılmasa da mü'minin ölümüne alâmet olarak konmuş olabilir" demiştir.

5422 ٧- وعن عُبَيد بنُ خالد السّلمى عن رجلٍ من أصحاب رسول الله ﷺ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : مَوْتُ الْفَجْأَةِ أَخْذَةُ أَسَفٍ لِلْكَافِرِ، وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِ]. أخرجه أبو داود.

« الأَسَفُ » الغضب.

7. (5422)- *Ubeyd İbnu Halid es-Sülemî* Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabından birinden naklen anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ani ölüm, kâfir için gadab-ı İlahî'nin bir yakalamasıdır, mü'min için de bir rahmettir." [Ebu Dâvud, Cenâiz 14, (3110).]

İKİNCİ FASIL

ÖLÜYE AĞLAMA VE MATEM

❑ CEVAZ

5423 ١ – عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [دَخَلْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ عَلَى أبي سَيْفٍ الْقَيْنِ، وَكَانَ ظِئْراً لإبْرَاهِيمَ بنِ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَأَخَذَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إبنَهُ فَقَبَّلَهُ وَشَمَّهُ. ثُمَّ دَخَلْنَا عَلَيهِ بعدَ ذلكَ، وإبْرَاهِيمُ يَجُودُ بنفسِهِ، فَجَعَلَتْ عَينَا رَسُولِ اللهِ ﷺ تَذْرِفَانِ. فَقَالَ عَبْدُالرَّحْمنِ بنِ عَوْفٍ: وَأَنْتَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ فَقَالَ: يَا ابنَ عَوْفٍ إنَّهَا رَحْمَةٌ. ثُمَّ أتْبَعَهَا بِأُخْرَى. فَقَالَ: إنَّ الْعَيْنَ تَدْمَعُ وَالْقَلْبَ يَحْزَنُ، وَلاَ نَقُولُ إلاَّ مَا يُرْضِي رَبَّنَا، وَإنَّا بِفِرَاقِكَ يَا إبْرَاهِيمُ لَمَحْزُونُونَ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

« جَادَ الْمَرِيضُ بِنَفْسِهِ »: إذَا قارب الموت كأنه سمح بخروج روحه.

1. (5423)- *Hz. Enes* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte demirci Ebu Seyf radıyallahu anh'ın yanına girdik. O, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın oğlu İbrahim'in süt babası idi. Aleyhissalâtu vesselam oğlunu aldı, öptü ve kokladı. Daha sonra yanına tekrar girdik. İbrahim can çekişiyordu. Bu manzara karşısında Aleyhissalâtu vesselâm'ın gözlerinden yaş boşandı. Abdurrahman İbnu Avf radıyallahu anh:

"Sen de mi (ağlıyorsun) ey Allah'ın Resûlü?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Ey İbnu Avf! Bu merhamettir!"* buyurdu ve ağlamasına devam etti. Sonra şöyle söyledi: *"Gözümüz yaş döker, kalbimiz hüzün çeker, fakat Rabbimizi razı etmeyecek söz sarfetmeyiz. Ey İbrahim! Senin ayrılmandan bizler üzgünüz!"* [Buhârî, Cenâiz 44; Müslim, Fezâil 62, (2315); Ebu Dâvud, Cenâiz 28, (3126).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah'ın oğlu İbrahim'in süt babası Ebu Seyf'in adı Berâ İbnu Evs'tir. Mesleği demirciliktir. el-Kayn demirci demektir. Gerçi kayn kelimesi sanatkâr manasında bütün ustalara müştereken ıtlak edilen bir isimdir. İbrahim'in sütannesi Havle Bintu Münzir'dir.

2- Abdurrahman İbnu Avf radıyallahu anh'ın hayreti, Resûlullah'ın ölülerin ardından mâtemi yasaklamış olmasına rağmen onu ağlar görmesindendir. Bir rivayette: "Ağlamaktan men eden siz değil miydiniz?" dediği ve *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın da: *"Ben sizi iki ahmak ve fâcir sesten yasakladım: Oyun ve eğlence sırasındaki ses ve şeytan mizmarı ile musibet sırasındaki ses ve yüzleri yolmak, üst başı yırtmak ve şeytan iniltisi"* cevabını verdiği belirtilir. Bir başka rivayete göre: *"Ben insanları mâtem tutmaktan, kişinin ölüde olmayan şeyleri sayıp dökerek yas çekmesinden yasakladım"* demiştir.

İbnu Hâcer'in açıklamasına göre, *Resûlullah*'ın Mısırlı cariyesi Mâriye'den olan oğlu İbrahim hicretin sekizinci yılında Zilhicce ayında doğmuştur. Vâkidî'ye göre onuncu hicrî yılda, Rebîu'l-Evvel ayının on üçünde vefat etmiştir. *İbn Hazm, Resûlullah*'ın ölümünden üç ay kadar önce olduğunu cezmen söylemiştir.

3- Hadis, mübah olan ağlamanın, caiz olan hüznün edebini göstermektedir. Allah'ın emrine karşı bir öfke, bağırıp çağırma olmadan gözden yaş akması, kalben duyulan üzüntüdür. Bu, insandaki merhamet hissinin gereği olarak meşrudur.

4- Hadis çocuğun öpülüp koklanmasının meşruiyyetini de gösterir.

★ Çocuğun sütanneye verilmesi, küçüğü hastalandığı zaman ziyareti (iyadet), can çekişme anında hazır bulunmanın, yakınlara merhametin meşruiyyeti.

★ Hüznü gizlemek evla ise de izhar etmek de câizdir.

★ *Resûlullah*'ın, söyleneni anlamayan çocuğa hitapta bulunması, "Kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla" tâbirimizde olduğu üzere başkasına niyet ederek, bir başkaya hitap etmenin cevazını gösterir. Çocuk:

a) Küçüklüğü,

b) Can çekişme halinde olduğu için söyleneni anlayacak durumda değildir. Aleyhissalâtu vesselâm, bu ağlamanın, önceki yasağa girmediğini yanındakilere ifade etmek için, çocuğa konuşmuştur.

★ Hadiste, yaptığı iş, söylediği sözüne uymayan kimseye itiraz etmenin câiz olduğu da görülmektedir.

5424 ٢- وعن عَبْدُاللهِ بنِ عُبَيْدُاللهِ بنِ أبي مُلَيْكَةَ قالَ: [تُوُفِّيَتْ بِنْتٌ لِعُثْمَانَ ابْنِ عَفَّانَ بِمَكَّةَ وَجِئْنَا لِنَشْهَدَهَا وَحَضَرَهَا ابْنُ عُمَرَ وَابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ، وَإِنِّي لَجَالِسٌ بَيْنَهُمَا، فَقَالَ عَبْدُاللهِ بْنُ عُمَرَ لِعَمْرِو بْنِ عُثْمَانَ وَهُوَ مُوَاجِهُهُ أَلاَ تَنْهَىٰ عَنِ الْبُكَاءِ، فإنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: إنَّ الْمَيِّتَ لَيُعَذَّبُ بِبُكَاءِ أهْلِه عليه؟ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: قَدْ كَانَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْه يَقُولُ بَعْضَ ذٰلِكَ. ثُمَّ حَدَّثَ ابْنُ عَبَّاسٍ فَقَالَ: صَدَرْتُ مَعَ عُمَرَ مِنْ مَكَّةَ، حَتّى إذَا كُنَّا بِالْبَيْدَاءِ إذَا هُوَ بِرَكْبٍ تَحْتَ ظِلِّ سَمُرَةٍ فَقَالَ: اذْهَبْ فَانْظُرْ مَنْ هٰؤُلاَءِ الرَّكْبُ فَنَظَرْتُ، فَإِذَا هُوَ صُهَيْبٌ فَأَخْبَرْتُه. فَقَالَ: ادْعُهُ لِي فَرَجَعْتُ الى صُهَيْبٍ. فَقُلْتُ: ارْتَحِلْ فَالْحَقْ بِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ. فَلَمَّا أنْ أُصِيبَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْه، دَخَلَ صُهَيْبٌ رَضِيَ اللهُ عَنْه يَبْكِي، وَيَقُولُ: وَاأَخَاهُ وَاصَاحِبَاهُ. فَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: يَا صُهَيْبُ أَتَبْكِي عَلَيَّ؟ وَقَدْ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ الْمَيِّتَ لَيُعَذَّبُ بِبُكَاءِ أهْلِه عَلَيْه. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: فَلَمَّا مَاتَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْه ذَكَرْتُ ذٰلِكَ لِعَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا. فَقَالَتْ: يَرْحَمُ اللهُ عُمَرَ؛ لاَ وَاللهِ مَا حَدَّثَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ اللهَ لَيُعَذِّبُ الْمُؤْمِنَ بِبُكَاءِ أهْلِه عَلَيْه، وَلَكِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: إنَّ اللهَ لَيَزِيدُ الْكَافِرَ عَذَاباً بِبُكَاءِ أهْلِه عَلَيْه. ثُمَّ قَالَتْ: حَسْبُكُمُ الْقُرْآنَ، وَلاَ تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عِنْدَ ذٰلِكَ: وَاللهُ هُوَ أَضْحَكَ وَأَبْكَى؛ قَالَ ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ: وَاللهِ مَا قَالَ ابْنُ عُمَرَ شَيْئاً].

أخرجه الشيخان والنسائي.

« الوزرُ » الإثم والذنب.

« والوَازِرَةُ » النفس المذنبة، والمراد لا يحمل أحد من المذنبين ذنب غيره.

2. (5424)- *Abdullah İbnu Ubeydillah İbni Ebî Müleyke* anlatıyor: "Hz. Osman İbnu Affân radıyallahu anh'ın Mekke'de bir kızı vefat etti. Cenazesinde bulunmak üzere geldik. İbnu Ömer ve İbnu Abbâs radıyallahu

anhüm de cenazede hazır oldular. Ben ikisinin arasında oturuyordum. Abdullah İbnu Ömer, tam karşısında bulunan Amr İbnu Osman'a:

"Ağlamayı niye yasaklamıyorsun? Zira Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Ölü, ehlinin, kendisi üzerine ağlaması sebebiyle azab görür"* buyurmuştur!" dedi. Bunun üzerine İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ: "Hz. Ömer radıyallahu anh bunun bir kısmını söylemişti" dedi ve sonra İbnu Abbas konuşmasına devam ederek anlattı:

"Hz. Ömer'le Mekke'den çıktım. el-Beyda nam kevkie geldiğimizde, semüre ağacının gölgesinde bir yolcu gördü. Bana:

"Git bak bakalım! Bu yolcu neyin nesi?" dedi. Gittim baktım, meğer Süheyb imiş, gelip haber verdim. "Onu bana çağır!" dedi. Tekrar Süheyb'e dönüp:

"Haydi yürü, emir'ül-mü'minîne uğra!" dedim.

Hz. Ömer radıyallahu anh hançerlendiği zaman Hz. Süheyb radıyallahu anh, ağlayarak girdi. Hem ağlıyor, hem de: "Vay kardeşim, vay arkadaşım!" diyordu. *Hz. Ömer:* "Ey Süheyb bana mı ağlıyorsun? Aleyhissalâtu vesselâm: "Ölü, ehlinin kendi üzerine ağlaması sebebiyle azab görür" buyurdu!" dedi.

İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ der ki: "Hz. Ömer radıyallahu anh öldüğü zaman bunu Hz. Aişe radıyallahu anhâ'ya hatırlatmıştım. Şöyle dedi:

"Allah Ömer'e rahmet buyursun! Vallahi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Allah, mü'mine, ehlinin üzerine ağlaması sebebiyle azab verir"* demedi. Lakin Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Allah, kâfirin azabını, ehlinin üzerine ağlamasıyla artırır"* buyurdular."

Hz. Aişe sözlerine şöyle devam etti: "(Bu meselede) size Kur'an yeter. Orada وَلاَ تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرى **"Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez."** (Fâtır 18) buyrulmuştur."

Bu söz üzerine İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ: "Gerçek şu ki, güldüren de, ağlatan da Allah'tır, (gülmek ve ağlamak fıtrî bir şe'niyettir, kişinin bunda dahli yoktur)" dedi.

İbnu Müleyke der ki: İbnu Ömer bu konuşmalar karşısında hiçbir şey söylemedi (serdedilen delilleri ikna edici buldu)." [Buhârî, Cenâiz 33; Müslim, Cenâiz 22, (928); Nesâî, Cenâiz 15, (4, 18, 19).]

5425 ٣– وعن عائشة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها، وذُكِرَ لها أنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما يقُولُ: [إنَّ الْميِّتَ

لَيُعَذَّبُ بِبُكَاءِ الْحَيِّ عَلَيْهِ. فَقَالَتْ: يَغْفِرُ اللّٰهُ لأَبِى عَبْدِالرَّحْمٰنِ؛ أَمَا إِنَّهُ لَمْ يَكْذِبْ، وَلٰكِنَّهُ نَسِيَ أَوْ أَخْطَأَ، إِنَّمَا مَرَّ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ عَلَى يَهُودِيَّةٍ يَبْكِى عَلَيْهَا أَهْلُهَا. فَقَالَ: إِنَّهَا لَيُبْكَى عَلَيْهَا، وَإِنَّهَا لَتُعَذَّبُ فِي قَبْرِهَا]. أخرجه الستة إلا أبا داود.

3. (5425)- *Hz. Aişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Kendisine, İbnu Ömer radıyallahu anhümâ'nın "sağ kimsenin üzerine ağlamasıyla ölüye azab edileceğini söylemekte olduğu" haber verilmişti. Şu cevabı verdi:

"Allah, Ebu Abbirrahman'ı (İbnu Ömer'i) mağrifet buyursun. Aslında o, yalan söylemiyor, ancak unutmuş veya yanılmış olmalı. Zira Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (ölmüş) bir Yahudi kadın cenazesine uğramıştı, yakınları onun üzerine ağlıyorlardı.

"Bunlar onun üzerine ağlıyorlar. Ona da bu yüzden kabrinde azab ediliyor!" buyurdu." [Buharî, Cenâiz 33; Müslim, Cenâiz 25, (931); Muvatta, Cenâiz 37, (1, 234); Tirmizî, Cenâiz 25, (1004); Nesâî, Cenâiz 15, (4, 17).]

AÇIKLAMA:

Cenazenin üzerine ağlama meselesiyle ilgili olarak birçok rivayet gelmiştir. Bunlardan birkısmı ağlamayı menederken, birkısmı ruhsat vermektedir. Nevevî, ulemânın bu meselede ihtilaf etmiş olmalarına rağmen, ölüye azab edilmesine sebep olan ağlamanın bağıra çağıra yapılan, yas tutulan ağlama olup, sadece gözyaşı dökme suretindeki ağlamanın azaba sebep olmayacağı hususunda icma ettiklerini söyler.

★ *Hz. Ömer* ve oğlu *Abdullah* gibi seleften bazıları ölü üzerine ağlamanın, ölene azaba sebep olacağı kanaatinde olmuşlardır.

★ *Ebu Hureyre* وَلاَ تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى âyetini esas alarak, ölünün, mâtem sebebiyle azab görmeyeceğini söylemiştir. Birçok Şâfiî bu görüştedir.

★ Cumhur-u ulemâ bu hadislerin te'vilini tercih etmiştir. Çünkü Kur'ân'ın umumî prensiplerine muhaliftirler, günahı olmayan kimsenin günah çekeceğini ifade etmektedirler. Te'vilde de farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Cumhur, Nevevî'nin kaydına göre, "üzerime ağlayın" diye vasiyet edenlerle ilgili olduğunu söylemiştir. Nitekim Araplarda bu çeşit âdetin varlığı belirtilmiştir.

5426 ٤ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [مَاتَ مَيِّتٌ مِنْ آلِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَاجْتَمَعَ

النِّسَاءُ يَبْكِينَ عَلَيْهِ. فَقَامَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ يَنْهَاهُنَّ وَيَطْرُدُهُنَّ. فَقَالَ: رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ دَعْهُنَّ يَا عُمَرُ، فَإِنَّ الْعَيْنَ دَامِعَةٌ، وَالْقَلْبَ مُصَابٌ، وَالْعَهْدَ قَرِيبٌ]. أخرجه النسائي.

4. (5426)- *Hz. Ebu Hureyre* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın âlinden birisi vefat etmişti. Kadınlar, arkasından ağlamak üzere toplandılar. Hz. Ömer radıyallahu anh onları bundan men etmek ve geri çevirmek üzere kalktı. Aleyhissalâtu vesselâm müdahele edip:

"Ey Ömer! Bırak onları, çünkü göz ağlayıcıdır, kalp ızdıraba maruzdur, (ızdırabın yaşandığı) zaman yakındır!" buyurdular." [Nesâî, Cenâiz 16, (4, 19).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadislerinde ölünün ardından ağlamaya cevaz vermektedir. Âlimler *"göz ağlayıcıdır"* ibaresinden, sessiz ağlamaya cevaz verildiğini istihrac etmişlerdir. Izdıraba mâruz olan kalp, ızdırabın yaşandığı zaman yakınken ağlamaktan kendini alamaz. Çünkü zamanın yakınlığı hüznü artırır. Artan hüzün, ağlayıcı olan gözleri ağlatır. Aradan zaman geçip, ızdırap veren hadise uzaklaşınca artık göz ağlamaz olur. Şu halde, hâdise yakınken sessiz ağlama câizdir.

5427 ٥ – وعن عائشة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَبَّلَ عُثْمَانَ بْنَ مَظْعُونٍ وَهُوَ مَيِّتٌ وَعَيْنَاهُ تَذْرِفَانِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

5. (5427)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ölmüş bulunan Osman İbnu Maz'un'u, gözlerinden yaşlar dökerek öptü." [Tirmizî, Cenaiz 14, (989); Ebu Davud, Cenaiz 40, (3163); İbnu Mace, Cenaiz 7, (1456).]

AÇIKLAMA:

Osman İbnu Maz'un (radıyallahu anh) Ashab'ın ileri gelenlerinden abid, müçtehid bir zad idi. Resulullah'ın süt kardeşi idi. İki hicret yapmış, Bedir Gazvesi'ne katılmıştı. Cahiliye devrinde içkiyi kendine haram kılmıştı. Medine'de ilk ölen muhacir olup hicretin otuzuncu ayının başında vefat etmişti. Aleyhissalâtu vesselâm, Osman ölünce, "Bu bize ne iyi selef oldu" diyerek muhabbet ve takdirlerini ifade etmiş, ölüsünü ağlayarak öpmüştü.

Bu rivayetten, Müslüman ölüsünün öpülebileceği, ölü üzerine ağlanabileceği hükmü çıkarılmıştır.

5428 ٦ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَنَتَ رَسُولُ اللهِ ﷺ شَهْراً حِينَ قُتِلَ الْقُرَّاءُ، فَمَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ حَزِنَ حُزْناً قَطُّ أَشَدَّ مِنْهُ]. أخرجه الشيخان.

6. (5428)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Kurralar öldürüldüğü zaman, bir ay boyu kunut okudu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, bir başka şey için bu kadar üzüldüğünü hiç görmedim." [Buharî, Cenaiz 41, Vitr 7, Cizye 8, Megazi 38, Daavat 59; Müslim, Mesacid 29, (677).]

AÇIKLAMA:

"Kurraların öldürülmesi" tabiriyle kastedilen hadise Bi'r-i Mauna Vak'ası'dır. Bu hâdiseden daha önce de bahsetmiştik. Özeti şöyle: Hicretin dördüncü senesinde Kilab kabilesinden Ebu Bera Amir İbnu Malik, kabilesinde İslam'ı yaymak üzere Resulullah'tan muallim istemişti. Aleyhissalâtu vesselâm oraların emniyetsizliği sebebiyle endişe ifade etti ise de, Ebu Bera'nın garanti vermesi üzerine, Ashab-ı Suffa'dan kurra tabir edilen yetmiş kişiyi bu maksadla yolladı. Ancak bunlar Amr İbnu Tufeyl tarafından Bi'r-i Mauna nam mevkide pusuya düşürülerek bir tanesi hariç hepsi şehid edilmişlerdi.

Böyle yetmiş kişilik güzide bir kitlenin kaybı Aleyhissalâtu vesselâm'ı ziyade üzdü. Bir ay boyunca sabah namazında Resulullah, bu katle iştirak eden Arap kabilelerine (Ri'l-Zekvan, ve Useyye) beddua etti.

Kunut denen bu beddua, bir takım ölüye karşı duyulan üzüntünün bir ay devam eden bir tezahürü manasını da taşıması sebebiyle hadise, sadedinde olduğumuz babta yer verilmiştir.

❑ MATEMDEN NEHİY

5429 ١ – عن أم سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [لَمَّا مَاتَ أَبُو سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قُلْتُ: غَرِيبٌ، وَفِي أَرْضِ غُرْبَةٍ، لأَبْكِيَنَّهُ بُكَاءً يُتَحَدَّثُ عَنْهُ، فَكُنْتُ قَدْ تَهَيَّأْتُ لِلْبُكَاءِ إِذْ أَقْبَلَتِ امْرَأَةٌ مِنَ الصَّعِيدِ تُرِيدُ أَنْ تُسْعِدَنِي. فَاسْتَقْبَلَهَا رَسُولُ اللهِ ﷺ فَقَالَ: أَتُرِيدِينَ أَنْ تُدْخِلِي الشَّيْطَانَ بَيْتاً أَخْرَجَهُ اللهُ تَعَالَى مِنْهُ؟ فَكَفَفْتُ عَنِ الْبُكَاءِ فَلَمْ

أَبْكِ]. أخرجه مسلم.

1. (5429)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ebu Seleme öldüğü zaman şöyle dedim: "Garip adam, diyar-ı gurbette öldü. Ben de onun için öyle bir ağlayacağım ki, herkes ondan bahsetsin."

Tam ağlamak için hazırlanmıştım ki, saidden, bana yardım etmek isteyen bir kadın geldi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onunla karşılaştı ve kadına: *"Sen, Allah Teala'nın tard ettiği şeytanı tekrar eve sokmak mı istiyorsun?"* dediler. Bunun üzerine ben de ağlamaktan vazgeçtim ve ağlamadım." [Müslilm, Cenaiz 10, (922).]

AÇIKLAMA:

Ümmü Seleme gurbette ölen garib diye kocasına demektedir. Aslen Mekkeli olan *Ebu Seleme* Medine'de ölünce gurbette ölmüş addedilmiştir. Zira, Medine, Mekkeli için gurbet sayılırdı.

Hadiste geçen said, Medine'nin etrafındaki yüksek yerlerdir. Kadınlar matemde koro tuttukları, beraber ağladıkları için Ümmü Seleme bunu "bana yardım etmek isteyen.." diye ifade etmiştir. Yani buradaki yardımdan maksad ağlamaya iştiraktir.

Bir hadiste gurbette ölene şehid denmiştir. Bunu her gurbette olana teşmil etmek muvafık düşmeyebilir. "Meşru bir maksatla gurbette olan" diye kayıtlamak uygundur.

5430 ٢– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [لَمَّا جَاءَ رَسُولَ اللهِ ﷺ نَعيُ زَيْدِ ابْنِ حَارِثَةَ وجَعفَرِ بْنِ أبي طَالِبٍ وعَبْدِاللهِ بْنِ رَوَاحَةَ رَضيَ اللهُ عَنهم جَلَس يُعرفُ فِيهِ الْحُزْنُ، وأنَا أطَّلِعُ مِنْ شَقِّ الْبَابِ، فأتَاهُ رَجُلٌ فَقَالَ: إنَّ نِسَاءَ جَعفَرٍ، وذَكَرَ بُكَاءهُنَّ. فَأمَرَهُ بِأنْ يَنْهَاهُنَّ. فَذَهَبَ، ثُمَّ أتَى فَقَالَ: قَدْ نَهَيْتُهُنَّ وَذَكَرَ أنَّهُنَّ لَمْ يُطعنَهُ. فَأمَرَهُ الثَّانيةَ أنْ يَنْهَاهُنَّ فذَكَرَ أنَّهُنَّ لَـمْ يُطعنَهُ. فَقَالَ: أنْهِهُنَّ، فَذَهَبَ. ثُمَّ أتَاهُ الثَّالِثَةَ فقَالَ: واللهِ لَقَدْ غَلَبْتَنِي أوْ غَلَبْتَنَا يَا رَسُولَ اللهِ: فَقَالَ: أحْثُ في أفْوَاهِهِنَّ التُّرَابَ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

2. (5430)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a Zeyd İbnu Harise, Ca'fer İbnu Ebi Talib ve Abdullah İbnu Ravaha (radıyallahu anhüm)'nın ölüm haberi gelince oturdu. (Ha-

linden) üzüntülü olduğu belliydi. Ben kapı aralığından bakıyordum. Yanına bir adam geldi ve: "Ca'fer'in kadınları!" dedi ve onların ağladıklarını haber verdi. Aleyhissalâtu vesselâm derhal onları men etmesini emretti. Adam gitti ve sonra geri gelip: "Ben onları yasakladım, fakat onlar sözüme kulak asmadılar" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm ikinci sefer emrederek kadınları bundan nehyetmesini söyledi. Ama o, kadınların yine kulak asmadıklarını haber verdi. Aleyhissalâtu vesselâm yine: *"Yasakla onları!"* buyurdu. Adam üçüncü sefer geri geldi ve:

"Ey Allah'ın Resulü! Allah'a yemin olsun kadınlar bana -veya bize- galebe çaldılar" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Ağızlarına toprak saç!" emretti." [Buhârî, Cenaiz 41, 46, Megazi 44; Müslim, Cenaiz 30, (935); Ebu Davud, Cenaiz 25, (3122); Nesâî, Cenaiz 14, (4, 15).]

5431 ٣– وعن جابر بن عتيك قال: [جَاءَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَعُودُ عَبْدَ اللهِ بْنَ ثَابِتٍ، فَوَجَدَهُ قَدْ غُلِبَ عَلَيْهِ، فَصَرَخَ بِهِ فَلَمْ يُجِبْهُ، فَاسْتَرْجَعَ؛ وَقَالَ: غُلِبْنَا عَلَيْكَ أَبَا الرَّبِيعِ، فَصَاحَ النِّسَاءُ وَبَكَيْنَ. فَجَعَلَ ابْنُ عَتِيكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يُسَكِّتُهُنَّ. فَقَالَ ﷺ: دَعْهُنَّ يَبْكِينَ. فَإِذَا وَجَبَ فَلاَ تَبْكِيَنَّ بَاكِيَةٌ. قَالُوا: وَمَا وَجَبَ. قَالَ: إِذَا مَاتَ. فَقَالَتْ ابْنَتُهُ: وَاللهِ إِنْ كُنْتُ لأَرْجُو أَنْ تَكُونَ شَهِيداً فَإِنَّكَ قَدْ قَضَيْتَ جِهَازَكَ. فَقَالَ ﷺ: إِنَّ اللهَ قَدْ أَوْقَعَ أَجْرَهُ عَلَى قَدْرِ نِيَّتِهِ، وَمَا تَعُدُّونَ الشَّهَادَةَ فِيكُمْ؟ قَالُوا: الْقَتْلَ فِي سَبِيلِ اللهِ تَعَالَى. قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنَّ شُهَدَاءَ أُمَّتِي إِذاً لَقَلِيلٌ، الْمَطْعُونُ شَهِيدٌ، وَالْغَرِيقُ شَهِيدٌ وَصَاحِبُ ذَاتِ الْجَنْبِ شَهِيدٌ، وَالْمَبْطُونُ شَهِيدٌ، وَصَاحِبُ الْحَرِيقِ شَهِيدٌ وَالَّذِي يَمُوتُ تَحْتَ الْهَدْمِ شَهِيدٌ. وَالْمَرْأَةُ تَمُوتُ بِجُمْعٍ شَهِيدَةٌ]. أخرجه الأربعة إلا الترمذي.

« الأسْتِرْجَاعُ » عند المصيبة أن يقول: إنا لله وإنا إليه راجعون. ويقال ماتت المرأة.

« بِجُمْعٍ » بضم الجيم وإسكان الميم: إذا ماتت وولدها في بطنها.

3. (5431)- *Cabir İbnu Atik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Abdullah İbnu Sabit'e geçmiş olsun ziyaretine gelmişti. Onu, (Allah'ın emri) galebe çalmış buldu. Ona seslendi. Fakat cevap alamadı. Bunun üzerine Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* istircada bulundu *"İnna lillahi ve inna ileyhi râciun"* dedi ve:

"(Biz yaşamanı isteriz ama, Allah'ın emri) bize galebe çaldı ey Ebu'r-Rebi!" dedi. Bunun üzerine kadınlar feryad edip ağlamaya başladılar. İbnu Atik (radıyallahu anh) kadınları susturmaya başladı. Ancak Aleyhissalâtu vesselâm: *"Bırak onları ağlasınlar! Vacib olduğu zaman tek ağlayan ağlamayacak"* buyurdu.

"Vacib olan da ne?" dediler.

"Öldüğü zaman (demektir)" dedi. Bunun üzerine kızı:

"Allah'a yemin olsun, elimden gelse şehid olmanı isterim. Çünkü sen (cihad için gerekli teçhizatı) hazırladın" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm da:

"Allah onun ecrini niyetine göre verdi. Siz aranızda şehid olmayı ne zannedersiniz?" buyurdular.

"Allah yolunda ölmek!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm açıkladı:

"Öyleyse ümmetimin şehidleri cidden azdır. Bilesiniz: Taundan ölen şehittir, boğularak ölen şehittir, yeter ki seferi taatte olsun. Zatulcenb'ten ölen şehittir. İshalden ölen şehittir, yanarak ölen şehittir, yıkık altında ölen şehittir, çocuk karnında ölen kadın şehittir." [Muvatta, Cenaiz 36, (1, 233, 234); Ebu Davud, Cenaiz 15, (3111); Nesâî, Cenaiz 14, (4, 13, 14).]

5432 ٤– وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [عَادَ رَسُولُ اللهِ ﷺ سَعْدَ بْنَ عُبَادَةَ فَوَجَدَهُ فِي غَشِيَتِهِ فَقَالَ: قَدْ قُضِيَ؟ قَالُوا: لاَ، فَبَكَى رَسُولُ اللهِ ﷺ فَلَمَّا رَأَى الْقَوْمُ بُكَاءَهُ بَكَوْا. فَقَالَ: أَلاَ تَسْمَعُونَ؟ إِنَّ اللهَ لاَ يُعَذِّبُ بِدَمْعِ الْعَيْنِ وَلاَ بِحُزْنِ الْقَلْبِ، وَلَكِنْ يُعَذِّبُ بِهذَا، وَأَشَارَ الَى لِسَانِهِ، أَوْ يَرْحَمُ]. أخرجه الشيخان.

4. (5432)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Sa'd İbnu Ubade'ye geçmiş olsun ziyaretinde bulundu. (Yanına gelince) onu baygın buldu ve: "Ölmüş olmalı!" dedi. Yanındakiler: "Hayır" deyince, Aleyhissalâtu vesselâm ağladılar. Resulullah'ın ağladığını gören halk da ağladı.

"İşitmiyor musunuz, buyurdular. *Allah Teala hazretleri ne gözyaşı sebebiyle ne de kalbin hüznüyle azab vermez. Ancak şunun sebebiyle azab verir!* -ve dilini işaret ettiler- *yahut da merhamet eder."* [Buhârî, Cenaiz 45; Müslim, Cenaiz 12, (924).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, hasta veya ölmüş için sırf gözyaşı dökerek ağlamanın

veya kalben üzülmenin mahzurunun olmayacağına delildir. Mahzur "dil" den hasıl olmakta, yaşanan üzüntünün şevkiyle mü'minlik edebine yakışmayan çığlıklar atmaktan veya sözler sarfetmekten ileri gelmektedir.

2- Hadis, hasta ziyaretine, fadıl (daha üstün) kimsenin mefdulü ziyaretine, devlet reisinin raiyyetine ve arkadaşlarına olan ziyaretine, mün-kerden nehye ve münker için vaidin hatırlatılmasına delildir.

5433 ٥- وعن ابن مسعود رَضِيَ الله عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ: لَيْسَ مِنَّا مَنْ ضَرَبَ الْخُدُودَ وَشَقَّ الْجُيُوبَ وَدَعَا بِدَعْوَى الْجَاهِلِيَّةِ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

5. (5433)- *İbnu Mesud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyur dular ki:

"(Izdırab ve matemi sebebiyle) yanaklarını yolan, üst başını yırt(ıp döven)en, cahiliye duasıyla dua eden bizden değildir." [Buhârî, Cenaiz 36, 39, 40, Menakıb 8; Müslim, İman 165, (103); Tirmizî, Cenaiz 22, (999); Nesâî, Cenaiz 19, (4, 20).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm),* bu hadislerinde uğradığı keder sebebiyle, cahiliye insanının yaptığı gibi vücudunun şurasına burasına vurarak kendi kendine eziyet vermeyi, üstünü başını yırtmayı, felaket, bela temennisi gibi şer'an caiz olmayan sözler sarfetmeyi yasaklamaktadır. Zikredilen bu yasaklar, cahiliye devri mateminde yer verilen davranışlardır. İslam, matem ve üzüntü tarzını da İslamîleştirmiştir.

2- "Bizden değil" tabirini, alimler, "bizim sünnetimiz üzere değil" şeklinde anlamış, "İman yönüyle bizden ayrılır, küfre düşer" manasında anlamıştır. Bu hususu, Resulullah'ın iman yönünden bizden değil manasının da anlaşılacağı tarzında ifade etmesini alimler, bu davranıştan vazgeçirmede mübalağa olarak değerlendirmişlerdir. Şu mana üzerinde de durulmuştur: "Kâmil manada bizim dinimiz üzere değildir." Çünkü dinin kemalini sağlayan bir parçasını terketmiş olmaktadır. İbnu Hacer el-Askalâni der ki: "Ben şu hususu da seziyorum; "Resulullah'ın bu yasaklamasının manasını, Ebu Musa (radıyallahu anh)'nın rivayet ettiği bir hadiste gelmiş olan teberri açıklığa kavuşturuyor. Mezkur hadiste Aleyhissalâtu vesselâm: *"Matem sırasında bağırıp çağırandan (salika) üst baş yırtanlardan (şâkka), saçını traş edenden (hâlika) beri (uzak) olduğunu"* belirtmektedir. Berae'nin (uzaklığın) manası bir şeyden kopup ayrılma olduğuna göre, sanki bu hadisle, Aleyhissalâtu vesselâm, kişiyi mesela

şefaatine dahil olmamakla tehdit edip korkutmaktadır." İbnu Hacer devamla der ki: "Süfyan-ı Sevri'den rivayete göre, merhum, bu çeşit hadislerin te'viline girmekten hoşlanmaz ve dermiş ki: "Bundan kaçınmak gerekir, ta ki hadis (kişiye imanını kaybedeceği endişesini vererek) ruhlarda daha müessir, caydırıcılıkta (zecr) daha etkili olsun."

5434 ٦– وعن أبي موسىٰ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا مِنْ مَيِّتٍ يَمُوتُ فَيَقُومُ بَاكِيهِمْ، فَيَقُولُ: وَاجَبَلاَهُ، وَاسَيِّدَاهُ، وَنَحْوَ ذٰلِكَ إلاَّ وَكَّلَ اللهُ بِهِ مَلَكَيْنِ يَلْهَزَانِهِ، وَيَقُولاَنِ أَهكَذَا كُنْتَ]. أخرجه الترمذي.

« اللَّهزُ » الدفع في الصدر بجمع الكف.

6. (5434)- *Ebu Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir kimse ölünce, arkada ağlayanları kalkıp: "Vay benim dağım, vay efendim..." gibi sözler sarfederse, ona iki melek vekil kılınır, melekler ölen kimsenin göğsüne vura vura: "Sen öyle misin?" diye sorarlar." [Tirmizî, Cenaiz 24, (1003).]

5435 ٧– وعن النّعمان بن بشير رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [أُغْمِىَ عَلَى عَبْدِاللهِ بْنِ رَوَاحَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْه فَجَعَلَتْ أُخْتُهُ عَمْرَةُ تَبْكِي: وَاجَبَلاَهُ، وَاكَذَا، وَاكَذَا، تُعَدِّدُ عَلَيْهِ، فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ: وَاللهِ مَا قُلْتِ مِنْ شَيْءٍ إلاَّ وَقِيلَ لِي: أَهكَذَا كُنْتَ؟ قيل: فَلَمَّا مَاتَ لَمْ تَبْكِ عَلَيْهِ]. أخرجه البخاري.

7. (5435)- *Nu'man İbnu Beşir* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Abdullah İbnu Ravaha (radıyallahu anh) bayılmıştı. Kızkardeşi Amra ağlamaya başladı: "Vay benim dağım, vay şuyum, vay buyum!" diye sayıp dökerek yakınıyordu. Abdullah ayrıldığı zaman:

"Allah'a yemin olsun, o söylediklerini söylerken her defasında bana: "Sen böyle misin?" diye soruldu" dedi."

Söylendiğine göre, Abdullah vefat ettiği zaman Amra arkasından ağlamadı." [Buhârî, Megazi, 44.]

AÇIKLAMA:

Bu son iki hadis birbirini tamamlamakta; ikincisi, birincide beyan

edilen hakikate bir örnek teşkil etmektedir. Ölen veya ağır hasta olan için ağlamak, bağırıp çağırmak, o kimseye fayda değil zarar getirmektedir.

Amra, böylece emr-i Nebeviye imtisal ediyor.

5436 ٨- وعن جابر بن عبدالله رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [أَخَذَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بيدِ عَبْدِالرَّحمٰنِ بْنِ عَوْفٍ فانْطَلَقُوا الى ابْنِهِ إبْراهيمَ، فَوجَدَهُ يَجُودُ بِنفسه، فَأَخَذَهُ ﷺ في حِجْرِهِ فَبَكَى. فَقَالَ لَهُ عَبْدُ الرَّحْمٰنِ: أَتَبْكِي؟ أَوَلَمْ تَكُنْ نَهَيْتَ عَنِ الْبُكَاءِ؟ فقَالَ: لاَ، وَلَكِنْ نَهَيْتُ عَنْ صَوْتَيْنِ أَحْمَقَيْنِ فَاجِرَيْنِ: صَوْتٍ عِنْدَ مُصِيبَةٍ: خَمْشِ وُجُوهٍ، وَشَقِّ جُيُوبٍ، وَرَنَّةِ شَيْطَانٍ]. أخرجه الترمذي.

8. (5436)- *Hz. Cabir İbnu Abdillah* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* Abdurrahman İbnu Avf (radıyallahu anh)'ın elinden tuttu, oğlu İbrahim'e gittiler. Aleyhissalâtu vesselâm oğlunu can çekişir vaziyette buldu. Kucağına aldı ve ağladı. Abdurrahman:

"Ağlıyor musun? Ağlamaktan bizi sen men etmedin mi?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Hayır (ağlamaktan değil), iki ahmak, facir sesten yasakladım: Musibet sırasındaki ses; yüzleri tırmalamak, cepleri yırtmak ve şeytan mâtemi." [Tirmizî, Cenaiz 25, (1005).]

AÇIKLAMA:

"Şeytan mâtemi" diye çevirdiğimiz رَنَّةُ الشَّيطان tabirinin manasında ulema ihtilaf eder. Bazısı, "musiki ve çalgı" diye anlamıştır. Ama umumiyetle mâtem sırasında çıkarılan ses olduğu söylenmiştir. Mâtemin şeytana nisbet edilmesi hadiste اول من ناح ابليس *"İlk mâtem tutan İblis'tir"* diye gelen açıklamaya binaendir. Bu durumda, Tirmizî, "Hadisin aslında daha çok kelam var" ihtisarını belirtmektedir. Hadisin Beyhaki'de gelen veçhi buradaki eksiği tamamlamaktadır:

انِّي لَمْ أنْهَ عَنِ الْبُكَاءِ انَّمَا نَهَيْتُ عَنْ صَوْتَيْنِ احْمَقَيْنِ فَاجِرَيْنِ: صَوْتَ نَغْمَةٍ وَلَهْوٍ وَلَعِبٍ وَمَزَامِيرِ شَيْطَانٍ وَصَوْتٍ عِنْدَ مُصِيبَةٍ: خَمْشِ وُجُوهٍ وشَقِّ جُيُوبٍ وَرَنَّةٍ وهذا هُوَ رَحْمَةٌ وَمَنْ لاَ يَرْحَمُ لاَ يُرْحَم.

"Ben ağlamaktan yasaklamıyorum. Ben iki facir ahmak sesten yasaklıyorum: Oyun, eğlence, musiki sesi ve şeytan çalgısı, bir de musibet sırasındaki (mâtem) sesi, yüzlerin yolunması, üst başın yırtılması ve mâtem. Ağlamak ise rahmettir, rahmet etmeyene merhamet edilmez."

Hadis Sahiheyn'de Hz. Enes'in rivayeti olarak gelmiştir.

5437 ٩– وعن أسماء بنت يزيد بن السَّكَنِ رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قَالَتْ امْرَأَةٌ مِنَ النِّسْوَةِ: مَا هـذَا الْمَعْرُوفُ الّذى لاَ يَنبَغِي لَنَا أنْ نَعْصِيَكَ فِيـــه يا رَسُولَ اللهِ؟ فَقَالَ: لاَ تَنُحْنَ قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ! إنَّ بَنِي فُلاَنٍ كَانُوا قَدْ أسْعَدُونِي عَلَى عَمِّى، فَلاَبُدَّ لِي مِنْ قَضَائِهِمْ، فَأبَى عَلَيْهَا فَعَاوَدَتْهُ مِرَاراً، قَالَتْ: فَأذِنَ لِي فِي قَضَائِهِنَّ، فَلَمْ أنُحْ بَعْدَ فِي قَضَائِهِنَّ وَلاَ فِي غَيْرِهِ، حَتّى السّاعَةَ، وَلَمْ يَبْقَ مِنَ النِّسْوَةِ امْرَأةٌ إلاّ وَقَدْ نَاحَتْ غَيْرِي]. أخرجه الترمذي.

9. (5437)- *Esma Bintu Yezid İbni's-Seken* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Kadınlardan biri dedi ki: "Ey Allah'ın Resulü! Bizim sana asi olmamamız gereken şu maruf (iyi amel) nedir?" Aleyhissalâtu vesselâm:

"Mâtem yapmayın!" buyurdu. Kadın:

"Ey Allah'ın Resulü! Falan sülale(nin kadınları) amcamın (vefatında mâtemime iştirak edip) yardımcım olmuşlardı. Benim de mukabeleten borcumu ödemem gerek" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm kadına (mâtem için) izin vermedi. Kadın tekrar tekrar izin istedi."

Kadın der ki:

"Resulullah, sonunda onlara borcumu ödemem için izin verdi. Onlara olan borcumu ödedikten sonra hiç mâtem tutmadım, şu ana kadar bir başka mâteme de katılmadım. Benim dışında mâtem tutmaya kadın da kalmadı." [Tirmizî, Tefsir, Mümtehine, (3304).]

AÇIKLAMA:

Hadiste, eski bir Arap âdetine ve bu âdet karşısında *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın müsamahakâr tutumuna şahid olmaktayız: Kadınların, birbirlerinin cenazesinde elbirlik ağlayarak mâtem tutmaları. Mâtemine iştirak edilen kadın, bu iştiraki yapanlara borçlanıyor, bu da onların mâtemlerine katılıyor. Sadedinde olduğumuz rivayette, kendisinin mâtemine iştirak edilmiş olan kadın, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yasaklamasına rağmen ısrarlı talepleriyle mâtem borcunu ödeme müsaadesi alır. Rivayetin sonunda Aleyhissalâtu vesselâm'ın bu yasağına yeterince uyulmadığı manası çıkmaktadır. Zira kadın "benden başka bu yasağa uyarak mâtemden hariç kalan kalmadı, herkes mâteme

katıldı" şeklinde bir beyanda bulunmaktadır. Bu beyanı, hepsinin haram kılınan tarzdaki mâtemde bulundukları manasında anlamamak gerekir. Yüzüne vurarak elbisesini yırtarak yapılan mâtemden ziyade, ağlamak tarzındaki bir mâteme iştirakleri düşünülebilir. Raviye kadın ise ağlama şeklinde de olsa mâteme iştirak etmemiş olabilir.

Şarihler, mâteme iştirak için Aleyhissalâtu vesselâm'ın başkalarına da izin verdiğini belirtir: Ümmü Seleme el-Ensariye, Ümmü Atiyye, gibi...

5438 ١٠ – وعن حذيفة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال حين حَضَرَ: [إذَا أنَا مِتُّ فَلاَ يُؤَذِّنُ عَلَيّ أحَدٌ، إنّي أخَافُ أنْ يَكُونَ نَعْيـــاً، وَإنّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَنْهَى عَنِ النَّعْيِ فـــإذَا أنَا مِتُّ فَصَلُّوا عَلَيّ وَسَلُّونِي الى رَبِّي سَلاًّ]. أخرجه الترمذي الى قوله عن النعي. وأخرج باقيه رزين.

10. (5438)- *Hz. Huzeyfe* (radıyallahu anh) muhtazar (ölüme yakın) olunca: "Ben ölünce, kimse üzerime ezan okumasın, ben bunun, ölüm haberinin duyurulması olmasından korkarım. Zira ben Aleyhissalâtu vesselâm'ın ölüm haberinden yasakladığını işittim. Öyleyse ben öldüm mü, üzerime namaz kılsınlar. Beni Rabbime (sessizce) taşısınlar" dedi. [Tirmizî, Cenaiz 12, (986); İbnu Mace, Cenaiz 14, (1476).]

AÇIKLAMA:

Hadiste *Hz. Huzeyfe*'nin ölüm haberini ilan etmeyi yasakladığı anlaşılmaktadır. Üstelik bu yasaklama mutlak bir yasaklama görülmektedir. Ulema, başka hadislerde ölüm haberinin duyurulduğuna da örnekler verir. Mesela: *Resulullah Zeyd İbnu Hârise, Ca'fer İbnu Ebi Talib, Abdullah İbnu Ravaha* Mute Savaşı'nda şehid edildikleri vakit ölüm haberlerini cemaate duyurmuştur. *Necaşi*'nin ölümünü de anında duyurmuştur. Keza Resulullah, mescidi süpüren siyahî kadının ölüp gömüldüğünü duyunca: *"Bana niye haber vermediniz?"* demiştir.

Bunları nazara alan alimler yasak ve kerahetin cahiliye tarzındaki ilana raci olduğunu söylemiştir. Cahiliyede Araplar, mevkii, makamı, zenginliği olan biri ölünce, bir yakını ata biner, atı halkın içinde yürütüp: "Falanca öldü" diye haberini tantana ile duyururdu. Şu halde tantana maksatlı ilan yasaklanmış olmalıdır.

İbnu'l-Arabi, ölüm ilanında üç durumun varlığına dikkat çeker:

" Yakınların, arkadaşların, salihlerin ölümlerinin duyurulması. Bu sünnettir.

★ Gösteriş ve mufahara için, kalabalık celbetmek için ilan. Bu mekruhtur.

★ Mâtem ve feryad u figanla duyurma. Bu da haramdır.

5439 ١١ – وعن أبي سعيد الخدرى رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [لَعَنَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ النَّائِحَةَ وَالْمُسْتَمِعَةَ]. أخرجه أبو داود.

11. (5439)- *Ebu Saidi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mâtemci kadına da, onu dinleyene de lanet etti." [Ebu Davud, Cenaiz 20, (3128).]

5440 ١٢ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما: [أنَّهُ رَأى فُسْطَاطاً عَلى قَبْرِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ، فَقَالَ يَاغُلاَمُ انْزِعْهُ فَإنَّمَا يُظِلُّهُ عَمَلُهُ]. أخرجه البخاري.

12. (5440)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'in anlattığına göre, "Abdurrahman (İbnu Ebi Bekr es-Sıddîk) (radıyallahu anh)'in kabri üzerinde bir çadır görmüştü, seslendi:

"Ey oğlum! Çadırı mezarın üstünden kaldır. Çünkü onu, (sağken işlediği) ameli gölgelemektedir." [Buharî, Cenaiz 82, (muallak olarak kaydetmiştir.)]

AÇIKLAMA:

Başka rivayetlerden, *Hz. Aişe*'nin, kardeşi Abdurrahman'ın mezarının üzerine çadır kurdurup başına da bir köleyi bıraktığı anlaşılmaktadır. İşte *İbnu Ömer* bu çadırı ve başındaki bekçiyi görünce müdahale edip çadırın indirilmesini emretmiştir.

Hadis, kabirde yatanlara, dünyada iken yaptıkları amellerin bir faydası olacağını, mezar üzerine kurulacak çadır veya örülecek binanın içindekine faydası olmayacağını ifade eder. Yine hadisten, kabir üzerine çadır ve bina kurup içinde oturmanın, ölüye bir zararının da dokunmayacağını, ancak, oturanların zararlı şeyler konuşmaları sebebiyle zarara uğramalarının melhuz olduğunu anlamaktayız.

ÜÇÜNCÜ BAB

ÖLÜYÜ YIKAMA VE KEFENLEME

5441 ١ – عن ابن عبّاس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [بَيْنَمَا رَجُلٌ وَاقِفٌ مَعَ النّبيِّ ﷺ بعرفة فَوَقَصَتْهُ نَاقَتُهُ، فَمَاتَ. فَقَالَ ﷺ: اغْسِلُوهُ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ وَكَفِّنُوهُ فِي ثَوْبَيْنِ وَلاَ تُحَنِّطُوهُ، وَلاَ تُخَمِّرُ رَأْسَهُ، فإنَّ اللّهَ تَعالى يَبْعَثُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُلَبِّياً]. أخرجه الخمسة.

« وَقَصَتْهُ نَاقَتُهُ » أى ألقته على ظهرها فوقع على الأرض واندقت عنقه.

« والحُنوطُ » ما يطيب به أكفان الميت خاصة.

« والتَّخميرُ » التغطية.

1. (5441)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam, Arafat'ta Resulullah ile beraber dururken devesi onu (yere atıp) boynunu kırdı ve adam öldü. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Adamı su ve sidr ile gasledin, iki parça bezle kefenleyin, kefene tahnit yapmayın (koku sürmeyin). Başını da örtmeyin. Allah onu kıyamet günü telbiye ederek diriltecektir!"* buyurdular." [Buharî, Cenaiz 20, 21, 22, Cezaus's-Sayd 13, 20, 21; Müslim, Hacc 94, (1206); Ebu Davud, Cenaiz 84, (3238, 3239, 3240, 3241); Tirmizî, Hacc 105, (951); Nesâî, Hacc 98, 99, 100, 101, (5, 195-197).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, hacc sırasında ihramı içerisinde ölen kimsenin ihramının bozulmayacağını ifade etmektedir. Çünkü normalde tekfin erkekte üç parça bezle gerçekleşir ve baş da örtülür. Halbuki sadedinde olduğumuz hadis, ihramlının rida ve izardan mürekkep iki parçalı kıyafetinin tekfinde muhafazasını emretmekte ve ayrıca kıyamet günü telbiye okuyarak dirileceğini belirtmektedir. *Süfyan-ı Sevrî, Şafiî, Ahmed İbnu Hanbel,*

İshak İbnu Rahuye rahimehumullah buna hükmetmişlerdir. Bu cumhurun görüşüdür.

Hanefîlere ve Malikîlere göre ise, ölen ihramlının ihramı bozulur, ona diğer insanlara yapılan tekfin ve diğer hizmetler aynen uygulanır. Bunlar Ebu Hureyre'den gelen اذا مَاتَ ابنُ ادمَ انقَطعَ عملُه *"Ademoğlu ölünce ameli artık kesilir..."* hadisine dayanırlar. Sadedinde olduğumuz hadisi de: "Belki Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu şahsın, ifade buyrulduğu şekilde ihramlı olarak diriltileceğini vahyen öğrenebilmiştir" diye te'vil etmişlerdir. Dolayısıyla, ihramın devamı meselesi sadece bu şahsa aittir ve başkaları böyle değerlendirilemez.

Mesele üzerinde başka deliller de bulunduğu için münakaşalar devam ettirilmiştir.

5442 ٢– وعن لَيْلَى بِنْتِ قَائِفٍ الثَّقَفِيَّةِ قَالَتْ: [كُنْتُ فِيمَنْ غَسَّلَ أُمَّ كُلْثُومٍ بِنْتَ رَسُولِ اللهِ ﷺ، وَكَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عِنْدَ الْبَابِ مَعَهُ كَفَنُهَا يُنَاوِلُنَا ثَوْباً ثَوْباً. فَأَوَّلُ مَا أَعْطَانَا الْحِقْوُ، ثُمَّ الدِّرْعُ ثُمَّ الْخِمَارُ ثُمَّ الْمِلْحَفَةُ، ثُمَّ أُدْرِجَتْ فِي الثَّوْبِ الآخِرِ].

أخرجه أبو داود. « الحقو » الإزار.

2. (5442)- *Leyla Bintu Kâif es-Sakafiyye* anlatıyor: "Ben Ümmü Gülsüm Binti Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı yıkayan kadınlar arasında idim. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da kapının yanında idi. Yanında Ümüm Gülsüm'ün kefeni vardı, bize parça parça veriyordu. İlk verdiği parça izar idi. Sonra gömleği (dır'), sonra başörtüsünü (hımar) sonra göğüs örtüsünü (milhafe) verdi. Ümmü Gülsüm sonra bir başka giysinin içine konuldu." [Ebu Davud, Cenaiz 36, (3157).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin senedi zayıftır. Muhtevada da bir iltibas var. Kıssanın Resulullah'ın kızlarından *Zeyneb* validemizle ilgili olması gerekir. Çünkü *Ümmü Gülsüm* (radıyallahu anhâ) Bedir Savaşı'nın çıktığı zaman, Medine'de bulunmadığı bir zamanda vefat etmiştir

5443 ٣– وعن أبي سعيد الخدري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: يُبْعَثُ الْمَيِّتُ فِي ثِيَابِهِ الَّذِي مَاتَ فِيهَا]. أخرجه أبو داود.

قلت هذا مختص بالشهيد كما قاله القرطبي، وبه يجمع بين هذا الحديث وبين حديث: تُحْشَرُونَ حُفَاةً عُرَاةً؛ الحديث والله أعلم.

3. (5443)- *Ebu Saidi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Ölü, (kıyamet günü), içinde öldüğü elbise ile diriltilecek"* dediğini işittim." [Ebu Davud, Cenaiz 18, (3114).]

AÇIKLAMA:

Burada kastedilen "elbise"den muradın amel olduğu söylenmiştir. Yani kişi hangi amel üzere ölmüş ise o amel üzere diriltilecektir. Çünkü hayatı o amel üzere mühürlenmiştir. Hadisi böyle anlayanlar, elbise kelimesinin Arapça'daki kullanılışını misal verirler. Kişinin ruhî temizliği ve ayıplardan uzak oluşu ifade edilmek istenince "onun elbisesi temizdir" denmektedir. "Kirli elbiseli" tabiri de bunun aksini ifade eder. Bu görüşte olanlar, ayrıca يُحْشَرُ النَّاسُ عُرَاةً حُفَاةً غُرْلاً *"İnsanlar çıplak, ayakkabısız ve sünnetsiz olarak haşredilecek"* hadisini de delil gösterirler. Mamafih, hadisin şehidlere hamledilebileceği de söylenmiştir. Onlar, şeref nişanesi olarak içinde şehid oldukları kanlı elbiseleriyle haşrolunacaklardır. Bu sebeple onlar kefenlenmez, elbiseleriyle gömülür.

Bazı alimler de hadisi zahiri üzere anlayıp kefenin temiz olması gereğine dikkat çekmişlerdir. Bu da ihtimalden uzak değildir.

5444 ٤ – وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَغَالَوْا فِي الْكَفَنِ فَإِنَّهُ يُسْلَبُهُ سَلْباً سَرِيعاً]. أخرجه أبو داود.

4. (5444)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kefen(e fazla ödeme)de ileri gitmeyin. Çünkü çabuk çürütülür." [Ebu Davud, Cenaiz 35, (3154).]

AÇIKLAMA:

Hadiste, kefen için çok kıymetli kumaş kullanılmaması, bu hususta ifrat ve mübalağadan kaçınılması talep edilmektedir. Çürüyecek diye çok adi kefenliğin kullanılması da tavsiye edilmemiştir. Hanefîler, kişinin maddî durumuyla mütenasib olarak kefenlik kullanılmasını tavsiye ederler. Erkekler cuma ve bayram elbiselerinin denginde, kadınlar da babalarını ziyarette giydikleri elbisenin dengindeki kumaşı kefen olarak kullanmalıdır.

Kefenin beyaz pamuk bezinden olması efdaldir. Nitekim mûtad olan da patiskadan yapılmasıdır.

5445 ٥ – وعن جابرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَفَّنَ رَسُولُ اللهِ ﷺ حَمْزَةَ بنَ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ في نَمِرَةٍ في ثَوْبٍ وَاحِدٍ]. أخرجه الترمذي.

5. (5445)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hamza İbnu Abdilmuttalib'i tek parçadan müteşekkil çizgili bir kumaşla kefenledi." [Tirmizî, Cenaiz 20, (997).]

AÇIKLAMA:

Hz. Hamza şehid edildiği zaman, kefen olarak sarılacak yeterli miktarda bez bulunamamıştı. Bulunan bürde başına konsa, ayağı açık kalıyordu, ayağına konsa başı açık kalıyordu. En sonunda başı bürde ile örtüldü, ayağı da izhirle kapatıldı.

5446 ٦ – وعن ابنِ عَمْرٍو بنِ العَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [الْمَيِّتُ يُقَمَّصُ وَيُؤَزَّرُ وَيُلَفُّ في الثَّوْبِ الثَّالِثِ، فَإنْ لَمْ يَكُنْ إلاَّ ثَوْبٌ وَاحِدٌ كُفِّنَ فيه]. أخرجه مالك.

6. (5446)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ölü üç parça ile kefenlenir: Gömlek giydirilir, izar bağlanır, üçüncü giysi olan lifafeye sarılır. Eğer sadece bir kat giysi varsa onunla kefenlenir." [Muvatta, Cenaiz 7, (1, 224).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet erkek ölülerin normal şekilde hazırlanan kefen miktarını saymaktadır. Buna göre bir kefen üç parçadan müteşekkildir:

1- *Kamis:* Gömlek yerindedir. Boyun kökünden ayaklara kadar uzanır. Yeni ve yakası olmaz, etrafı oyulmaz.

2- *İzar:* Don ve eteklik yerindedir. Baştan ayağa kadar uzun olur.

3- *Lifafe:* Baştan ayağa kadar uzanır. Bu en dışta olur. Baş ve ayak tarafı düğümleneceği için boyca izardan daha uzun olur.

Üç çeşit kefenleme vardır:

a) *Kefen-i Sünnet:* Normal kefenlemedir, yukarıda sayılan üç parça ile yapılır. Kadınlar için buna iki parça daha ilave edilir: 1) Başörtüsü, 2) Göğüs örtüsü. Böylece kadınların kefeni beş parçadan meydana gelmiş olur.

b) *Kefen-i Kifaye:* Erkekler için izar ve lifafeden ibarettir. Kadınlar için bunlara bir de başörtüsü ilave edilir.

c) *Kefen-i Zaruret:* Erkek için de kadın için de tek kattan ibarettir. Yokluk halinde, ölü, elde edilebilen tek kat beze sarılarak kefenlenmiş olur. İmkan nibetinde bu tarz kefenlemeden kaçınmalıdır.

Önce lifafe tabuta veya hasır, kilim gibi bir yaygı üzerine serilir. Lifafenin üzerine de izar serilir. Ölü yıkandığı yerden kamis giydirilmiş olarak getirilip bunlar üzerine konur. Erkek ise, izar evvela soluna, sonra da sağına getirilerek sarılır. Sonra da lifafe aynı tarzda sarılır. Açılmasından korkulursa, kefen bir kuşak ile de bağlanır.

Ölü kadın ise: Saçları iki örgü yapılır, kefen gömleğinin üzerinden göğsü üzerine konur. Onun üzerine başörtüsü, yüzüyle beraber örtülür, üstüne de izar sarılır. İzarın üzerinden de göğüs örtüsü bağlanır, en üste de lifafe sarılır. Göğüs örtüsü lifafeden sonra da bağlanabilir.

Kefen bezlerinin, ölüye sarılmazdan önce bir, üç veya beş kere güzel kokulu şeylerle tütsülenmesi, uygundur. Kefenin beyaz bezden olması efdal ise de za'feran ve usfur denen boyalarla boyanmış bezlerden de olabilir.

Mürâhık ve mürâhıka olmayan çocukların kefenleri sadece izar ve lifafeden ibaret olabilir. Üç kat olması daha iyidir.

DÖRDÜNCÜ FASIL

CENAZENİN TEŞYİİ VE TAŞINMASI

5447 ١- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ تَبِعَ جَنَازَةً وَحَمَلَهَا ثَلاثَ مَرَّاتٍ فَقَدْ قَضَى مَا عَلَيْهِ مِنْ حَقِّهَا]. أخرجه الترمذي.

1. (5447)- *Hz. Ebu Hureyre* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim cenazeyi takip eder ve önce üç kere taşırsa (ölen kardeşine karşı olan) borcunu ödemiş olur."* [Tirmizî, Cenâiz 50, 1041).]

AÇIKLAMA:

Cenazeyi üç sefer taşımadan maksat, yolda tabutu bir müddet tutup taşımak, sonra bırakıp dinlenmek, bir müddet sonra tekrar taşımak ve bu taşıma işini parça parça üç kere yapmaktır.

Burada edâ edilen hak, taşımaya müteallik hak ve vazifedir. Ölen kimsenin, şahıs üzerinde alacağı varsa, taşıyan gıybetini yapmış, zulümde bulunmuş ise, bu çeşit borçlar, cenazesini taşımakla düşmez. Hadiste, Aleyhissalâtu vesselâm, mü'minin mü'mine karşı vazifelerinden biri olarak cenazesini teşyî etmeyi göstermektedir.

5448 ٢- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَتَّبِعُوا الْجَنَازَةَ بِصَوْتٍ وَلاَ نَارٍ. زاد في رواية: وَلاَ تَمْشُوا بَيْنَ يَدَيْهَا]. أخرجه مالك وأبو داود.

2. (5448)- Yine *Ebu Hureyre* radıyallahu anh anlatıyor: 'Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cenazeyi ne ses (matem), ne de ateşle takip etmeyin."

Bir rivayette şu ziyade var: *"Cenazenin önünde yürümeyin."* [Muvatta, Cenâiz 13, (1, 226); Ebu Dâvud, Cenâiz 46, (3171).]

5449 ٣ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [رَأيْتُ النَّبِيَّ ﷺ وأبَا بَكْرٍ وعُمَرَ يَمْشُونَ أمَامَ الْجَنَازَةِ]. أخرجه أصحاب السنن.

3. (5449)- *İbnu Ömer* radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı, Hz. Ömer ve Hz. Ebu Bekir'i cenâzenin önünde yürürlerken gördüm." [Ebu Dâvud, Cenâiz 49, (3179); Tirmizî, Cenâiz 26, (1007, 1008); Nesâî, Cenâiz 56, (4, 56).]

5450 ٤ – وعن أنسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَمْشِي أمَامَ الْجَنَازَةِ وَأبُو بَكْرٍ وعُمَرُ وعُثْمَانُ]. أخرجه الترمذي.

وزاد رزين: [أنْتُمْ مُشَيِّعُونَ فَامْشُوا بيْنَ يَدَيْهَا وخَلْفِهَا وعَنْ يَمِينِهَا وعَنْ شِمَالِهَا وَقَرِيباً مِنْهَا]. قلت: زيادة رزين ذكرها البخاري تعليقاً والله أعلم.

4. (5450)- *Hz. Enes* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cenazenin önünde yürürdü. Hz. Ebu Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman da (önde yürürdü)." [Tirmizî, Cenâiz 26, (1007).]

Rezîn şu ziyadede bulundu: *"Siz teşyî ederken cenazenin önünde, arkasında, sağında, solunda ve yakınında yürüyün!"*

Rezîn'in ziyâdesini Buhârî muallak olarak zikretmiştir.

AÇIKLAMA:

Cenazeyi teşyî ederken, cenazenin önünden mi ardından mı yürünecek meselesinde farklı rivayetler gelmiştir. Bu sebeple ulemâ ihtilaf etmiştir. Nitekim yukarıda 5448 numaralı hadiste önde yürümek yasaklanırken, 5449 ve 5450 numaralı hadislerde *Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman* gibi büyüklerin bile önde yürüdükleri ifade edilmektedir. *Ebu Hureyre, Ebu Katâde, İbnu Ömer, Ebu Üseyd* gibi başkalarının da önde yürüdüğünü ifade eden rivayetler de gelmiştir. *Ahmed İbnu Hanbel, Mâlik* ve *Şâfiî* de önde yürümenin efdal olduğuna hükmetmişlerdir. Aksi kanaatte olanlar da var. İbnu Mes'ud'dan gelen bir hadiste cenazenin önde olması gereği ifade edilmiştir. Tirmizî'nin kaydına göre, Sevrî, İshak gibi birkısım âlimler bu rivayeti esas alarak, cenazenin ardından yürümenin efdal olduğunu söylemişlerdir.

Hanefîlere göre de cenazenin ardından yürümek efdaldir. Hanefîler, önden yürümenin de mekruh olmadığını kabul ederler.

Rezîn'den kaydedilen en son ibare nazar-ı dikkate alındığı takdirde, cenazenin ön, arka, sağ sol her bir cihetinde yürünebileceği, bunda bir kerahet olmayacağı anlaşılmaktadır. Şu halde esas olan teşyie katılmaktır. Şartlara, kalabalık durumuna, yol durumuna göre cenazenin herhangi bir tarafında yürünmesinin kerahati mevzubahis değildir. Sadece efdaliyet mevzubahistir. Müteakip rivayetler de bu hususu te'yid edeceklerdir.

5451 ٥ – وعن أُمِّ عَطِيَّةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت: [نُهِينَا عَنِ اتِّبَاعِ الْجَنَائِزِ وَلَمْ يُعْزَمْ عَلَيْنَا].

أخرجه الشيخان وأبو داود.

5. (5451)- *Ümmü Atiyye radıyallahu anhâ* anlatıyor: "Cenazeyi takipten (biz kadınlar) men edildik ama bunda çok şiddet gösterilmedi." [Buhârî, Cenâiz 30; Müslim, Cenâiz 235, (938); Ebu Dâvud, Cenâiz 44, (3167).]

AÇIKLAMA:

Hadis, kadınların cenazeyi teşyî etmeye teşvik edilmediklerini göstermektedir. Yani kadınlarla ilgili olarak beyan edilen birçok yasaklar üzerinde hassasiyetle durulduğu, te'kîd edildiği halde, bu meselede te'kidde bulunulmamıştır. Cumhur, bu yasağın tahrim ifade etmeyip kerahet ve hatta kerahet-i tenzihiyye ifade ettiğini söylemiştir. Nitekim İbnu Ebî Şeybe'de gelen bir rivayette belirtildiği üzere, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın da katıldığı bir cenazede, Hz. Ömer, cenazeye katılan bir kadına bağırıp yasaklamak isteyince, Aleyhissalâtu vesselâm: دَعْهَا يَاعُمَرُ *"Ey Ömer, bırak onu (müdahele etme)!"* diyerek, kadının katılmasına müsamaha gösterir.

5452 ٦ – وعن الْمُغِيرَةِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الرَّاكِبُ يَمْشِي خَلْفَ الْجَنَازَةِ، وَالْمَاشِي كَيْفَ شَاءَ مِنْهَا، وَالطِّفْلُ يُصَلَّى عَلَيْهِ]. أخرجه أصحاب السنن وصححه الترمذي.

6. (5452)- *Muğîre* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Binekli, cenazenin ardından yürür, yaya ise dilediği yerden. Çocuğa da namaz kılınır. Anne-babası için mağfiret ve rahmetle dua edilir." [Tirmizî, Cenâiz 42, (1031); Nesâî, Cenâiz 55, 56, (4, 55, 56).; Ebu Dâvud, Cenâiz 49, (4180).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste çocuğa cenaze namazı kılınacağı ifade edilmiştir. Bazı ri-

vayetlerde "düşük"e yani ölü doğana da namaz kılınacağı ifade edilmiştir. Doğduğu zaman ağlayacak kadar sağ olan çocuğun ölmesi halinde ona namaz kılınacağında ulema ittifak ederse de, ölü doğan çocuğa namaz kılınıp kılınmayacağı hususunda ihtilaf edilmiştir:

★ *İbnu Ömer:* "Çocuk ağlamasa da namaz kılınır" demiştir. İbnu Sîrîn, İbnu Müseyyib de aynı görüşü paylaşırlar."

★ *Ahmed İbnu Hanbel* ve *İshak İbnu Râhuye:* "Her ruh üflenen yani dört ay on günü tamamlamış olan düşüğe namaz kılınır" derler.

★ *İshak ayrıca:* "Miras ağlama ile tahakkuk eder, namaz ise, yaratılışı tamamlanana gerekir. Dört ay on günü tamamlayana ruh üflenmiş, şakî veya saîd olacağı yazılmıştır. Hangi sebeple onun namazı terkedilir?" der.

★ *İbnu Abbâs*'ın: "Doğan çocuk ağlarsa (yani canlı doğdu ise) varis olur, namaz kılınır" dediği rivayet edilir.

★ Hz. Cabir radıyallahu anh ise: "Doğunca ağlarsa namazı kılınır, ağlamazsa kılınmaz" der. Ashab-ı re'yin hükmü de böyledir. İmam Mâlik, Evzâî ve Şâfiî de böyle demişlerdir.

5453 ٧– وعن ثَوْبَانَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [خَرَجَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فِي جَنَازَةٍ فَرَأَى نَاساً رُكْبَاناً. فَقَالَ: أَلاَ تَسْتَحْيُونَ. إِنَّ مَلاَئِكَةَ اللّٰهِ عَلَى أَقْدَامِهِمْ وَأَنْتُمْ عَلَى ظُهُورِ الدَّوَابِّ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

7. (5453)- *Hz. Sevbân* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir cenazeye katılmıştı. Birkısım binekliler gördü.

"(Binerek cenaze teşyî etmekten) utanmıyor musunuz? Allah'ın melekleri yaya olsunlar da siz hayvanların sırtında olun (olacak şey değil)!" buyurdular." [Tirmizî, Cenâiz 28, (1012); Ebu Dâvud, Cenâiz 48, (3177).]

5454 ٨– وعن جَابِرِ بن سَمُرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [اتَّبَعَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ جَنَازَةَ أَبِي الدَّحْدَاحِ مَاشِياً وَرَجَعَ عَلَى فَرَسٍ]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

8. (5454)- *Hz. Câbir İbnu Semure* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ebu'd-Dahdâh'ın cenazesini yayan takip etti. At sırtında geri döndü." [Müslim, Cenâiz 89, (965); Tirmizî, Cenâiz 29, (1014); Ebu Dâvud, Cenâiz 48, (3178); Nesâî, Cenâiz 95, (4, 85, 86).]

AÇIKLAMA:

Ulemâ bu çeşit rivayetlerden hareketle cenâze teşyîinde hayvana binmeyi mekruh addetmiştir. Definden sonra, dönüşte binmek câizdir, kerâhet mevzubahis değildir. Günümüz büyük şehirlerinde kabristanların uzakta olmaları sebebiyle cenazeler bile bir vasıta ile taşınmak zorunda kalmaktadır. Binâenaleyh, teşyîin de binekli olacağı açıktır. Bu çeşit hadisleri "imkân nisbetinde" diye kayıtlamak gerekecektir. Dinimiz kolaylık dinidir.

❑ CENAZEYİ DEFİNDE SÜR'AT

5455 ١– عن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ أَسْرِعُوا بِالْجَنَازَةِ فَإِنْ تَكُ صَالِحَةً فَخَيْرٌ تُقَدِّمُونَهَا عَلَيْهِ، وَإِنْ تَكُ سِوَى ذٰلِكَ فَشَرٌّ تَضَعُونَهُ عَنْ رِقَابِكُمْ].

أخرجه الستة.

1. (5455)- *Ebu Hureyre* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cenazede çabuk olun. Eğer sâlih biri ise, kendisine iyilik yapmış olursunuz. Böyle biri değilse, belayı bir an önce sırtınızdan atmış olursunuz." [Buharî, Cenaiz 52; Müslim, Cenaiz 51, (944); Muvatta, Cenâiz 56, (1, 243); Ebu Dâvud, Cenâiz 50, (3181), Tirmizî, Cenâiz 30, (1015); Nesâî, Cenâiz 44, (4, 42).]

AÇIKLAMA:

Hadise göre, cenazeyi taşırken hızlı yürümek emredilmektedir. *Emr'i, İbnu Hazm* "vâcib"e hamletmiş ise de diğer ulemâ istihbâba hamletmiştir. Hanefîler yürürken hızlıca olmalı derken, cumhur fazla hıza mekruh der ve hafif hızlı yürümenin yeteceğine hükmeder. Hızlı olmayı "teçhizde hızlı olma"ya hamleden olmuş ise de, hadiste geçen "sırt" tâbiri bu te'vili reddeder.

5456 ٢– وعن عُبادة بن الصّامت رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إذَا تَبِعَ الْجَنَازَةَ لَمْ يَقْعُدْ حَتّى تُوضَعَ فِي اللَّحْدِ فَعَرَضَ لَهُ حَبْرٌ مِنَ الْيَهُودِ. فَقَالَ لَهُ: إنَّا هٰكَذَا نَصْنَعُ يَا مُحَمَّدُ. فَقَالَ ﷺ: خَالِفُوهُمْ وَاجْلِسُوا]. أخرجه أبو داود والترمذي.

2. (5456)- *Ubâdetu'bnu's-Sâmid* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cenazeyi takip ettiği vakit, cenaze mezara konuncaya kadar oturmazdı. Bir Yahudi alimi (bir gün) karşısına çıkıp:

"Ey Muhammed, biz de böyle yaparız!" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: *"Onlara muhalefet edin! Oturun!"* emrettiler!" [Ebu Dâvud, Cenaiz, 47, (3176); Tirmizî, Cenâiz, 35, (1020).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis ulemâ arasında ihtilaf konusudur. Zira hadis, cenaze daha kabre konmazdan önce oturmayı emretmektedir. Halbuki, başka bazı rivayetler, cenaze konmadan oturmamaya delalet eder.

★ *Aliyyu'l-Kâri,* "Cenaze omuzlardan yere bırakılmazdan önce, teşyîcilerin oturmayacağı hususunda hüküm bakidir, sahih görüş de budur" der. Nitekim Sahîheyn'de *Ebu Said el-Hudrî*'nin bir rivayetinde اذا رأيتم الْجَنَازَةَ فقوموا فمن تَبِعها فلا يقعُد حتّى تُوضع *"Cenaze görünce ayağa kalkın. Cenazeyi teşyi eden de yere konuncaya kadar oturmasın."* buyurulur. Cenaze yere konuncaya kadar oturulmaması gereğine hükmedenler arasında *Hasan İbnu Ali, Ebu Hureyre, İbnu Ömer, İbnu'z-Zübeyr, el-Evzâî, Ehl-i Şam, Ahmed İbnu Hanbel* ve *İshâk İbnu Râhûye* vardır. Cenaze omuzlardan inmeden oturmayı mekruh addedenler arasında *İbrahim Nehâî, Şa'bî, Muhammed İbnu'l-Hasen*'in isimleri de geçer.

Buna muhalefet edip, önceki hükmün neshedildiğine ve oturmanın evla olduğuna hükmedenler de olmuştur.

Bazı âlimler, emrin vücuba hamledilmeyip her iki şeklin de cevazına hükmedilmesi kanaatini izhar etmişlerdir. İbnu'l-Kayyim: "Böyle demek neshe hükmetmekten evlâdır" der. Ahmet İbnu Hanbel: "Ayakta olanı ayıplamam, oturana da bir beis yok" demiştir.

İshâk, Abdulmelik İbnu Habîb ve *İbnu'l-Mâceşûn:* "Kişi muhayyerdir, ister oturur, isterse oturmaz" der.

Hanefîlere göre, cenaze omuzlardan indirilince teşyîciler, oturmada mahzur yoksa otururlar. Daha önce oturmak mekruh olduğu gibi, bundan sonra ayakta kalmak da mekruhtur.

2- Hadis, imkân nisbetinde, kültürel tezâhürlerde, gayr-i müslimlere muhalefeti esas almaya delalet etmektedir. Çünkü İslâm müstakil bir ümmettir, her hususta kendine has, orijinal değerleri, tezahürleri olmalıdır. Yabancıya teşebbüh ve yabancıyı taklit câiz değildir. Bu hususta hadiste gelen irşad çoktur.

5457 ٣– وعن عَامِرِ بْنِ رَبِيعَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا رَأَى أَحَدُكُمْ

جَنَازَةً فَــإِنْ لَمْ يَكُنْ مَاشِيــاً مَعَهَا فَلْيَقُمْ حَتَّى يُخَلِّفَهَا أَوْ تُخَلِّفَهُ أَوْ تُوضَعَ قَبْلَ أَنْ تُخَلِّفَهُ]. أخرجه الخمسة.

3. (5457)- *Âmir İbnu Rebîa* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sizden biri bir cenazenin geçtiğini görürse, cenaze ile birlikte yürümese bile, cenazeyi geride bırakıncaya veya cenaze kendisini geride bırakıncaya veya cenaze onu geride bırakmadan, yere konuncaya kadar oturmasın." [Buhârî, Cenâiz 47, 48; Müslim, Cenâiz 74, (958); Ebu Dâvud, Cenâiz 47, (3172); Tirmizî, Cenâiz 51, (1042); Nesâî, Cenâiz 45, (4, 44).]

5458 ٤ – وعن محمّد بن سيرين: [أَنَّ جَنَازَةً مَرَّتْ بِالْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ وَابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ؛ فَقَامَ الْحَسَنُ، وَلَمْ يَقُمِ ابْنُ عَبَّاسٍ. فَقَالَ الْحَسَنُ: أَلَيْسَ قَدْ قَامَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ لِجَنَازَةِ يَهُودِيٍّ؟ فَقَامَ ابْنُ عَبَّاسٍ: قَامَ لَهَا ثُمَّ قَعَدَ بَعْدُ؛ وَفِــي رِوَايَــةٍ: إِنَّمَا قُمْتُ لِلْمَلاَئِكَةِ: أَىِ الَّتِي مَعَهَا]. أخرجه النسائي.

4. (5458)- *Muhammed İbnu Sîrîn* rahimehullah anlatıyor: "Hasan İbnu Ali ve İbnu Abbas radıyallahu anhüm (otururlar iken) bir cenaze geçmişti. Hz. Hasan derhal ayağa kalktı, İbnu Abbâs ayağa kalkmadı. Hasan radıyallahu anh:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir Yahudinin cenazesine ayağa kalkmadı mı?" dedi. Bunun üzerine İbnu Abbâs da ayağa kalktı. Cenaze için kalktı, sonra tekrar oturdu.

Bir rivayette: "Ben melekler için, yani cenaze ile birlikte olan melekler için ayağa kalktım" denmiştir. [Nesâî, Cenâiz 47, (4, 46).]

5459 ٥ – وقال الْحَسَنُ بْنِ عَلِيٍّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا: [إِنَّمَا مُرَّ بِجَنَازَةِ يَهُودِيٍّ وَرَسُولُ اللّٰهِ ﷺ جَالِسٌ عَلَى طَرِيقِهَا، فَكَرِهَ أَنْ تَعْلُو رَأْسَهُ جَنَازَةُ يَهُودِىٍّ؟ فَقَامَ]. أخرجه النسائي.

5. (5459)- *Hasan İbnu Ali* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* otururken bir Yahudi cenazesi geçiyordu. Yahudi cenazesinin, başından yukarıda olmasını iyi karşılamadı ve ayağa kalktı." [Nesâî, Cenâiz 47, (4, 47).]

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydedilen üç hadiste, cenaze geçtiği zaman oturuyor isek,

ayağa kalkmamız teşrî edilmektedir. Cenazeye niçin ayağa kalkılır, Müslüman olmayanın cenazesine de ayağa kalkmalı mı, ne müddet ayağa kalkmalı gibi bazı soruların cevabı hususunda, âlimler farklı yorumlara yer vermişlerdir. Söz konusu farklılıklar rivayetlerin muhtevasından kaynaklanır. Bir rivayette, cenaze sebebiyle ayağa kalkan Resûlullah'a, cenazenin Yahudi olduğu söylenince أَلَيْسَتْ نَفْساً *"O bir insan değil mi?"* demiştir. Benzer bir hâdisede Resûlullah: إِنَّ لِلْمَوْتِ فَزَعاً فَإِذَا رَأَيْتُمُ الْجَنَازَةَ فَقُومُوا *"Ölüm için bir korku vardır. Öyleyse cenaze gördünüz mü ayağa kalkın"* buyurmuştur. Sindî şu açıklamayı sunar: "Ölü görülünce, gaflet üzere devam etmek uygun olmaz. Ayağa kalkmak, gafleti terketmek, hayır yapmaya teşebbüs ve o yolda gayret içindir... Ayağa kalkmak ölüyü ta'zîm için değil, ölümün insanda hâsıl ettiği korku ve endişeyi ta'zîm içindir. Bu maksatla ayağa kalkınca ölünün Müslüman veya gayr-i müslim olması farketmez, ikisi de eşittir."

Sonuncu hadiste, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Yahudi cenazesine ayağa kalkışı için faklı bir sebep zikredilmiş olsa da, cenazenin hüviyetine bakmadan, ayağa kalkılıp, ölüm hadisesinden ders alınması, kendimizin akibetinin de bu olduğunun düşünülmesi esas olmalıdır. Bu tefekkür, ola ki şahsi hayatta bir yenilenme, bir inkılâbın başlangıcı ve vesilesini teşkil eder.

BEŞİNCİ FASIL

DEFİN VE DEFİN ŞEKLİ

ŞEHİDİN DEFNİ

5460 ١ – عن هشام بن عامر قال: [جَاءَتِ الأَنْصَارُ الى رَسُولِ الله ﷺ يومَ أُحُدٍ. فَقالُوا: أصَابَنَا قَرْحٌ وَجَهْدٌ؛ فَكَيْفَ تَأْمُرُنَا؟ فَقَالَ: أوْسِعُوا الْقَبْرَ وَأَعْمِقُوا. وَاجْعَلُوا الرَّجُلَيْنِ وَالثَّلاَثَةَ في الْقَبْرِ. قِيلَ: فأيُّهُمْ يُقَدَّمُ؟ قَالَ: أكْثَرُهُمْ قُرْآناً]. أخرجه أصحاب السنن.

« القرحُ » الجرح. و« الجهد » المشقة.

1. (5460)- *Hişam İbnu Amir* anlatıyor: "Uhud günü Ensar, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelip: "Bize yara ve meşakkat isabet etti, ne emredersiniz (ey Allah'ın Resulü)?" dediler. *Aleyhissalâtu vesselâm* da:

"Kabirleri genişletin ve derinleştirin. Bir kabre iki-üç kişiyi birden koyun!" buyurdular.

"Öyleyse hangisi öne konsun?" denildi.

"Kur'an'ı daha çok bilen!" buyurdular."

5461 ٢ – وعن جابر رَضِيَ الله عَنْه قال: [كَانَ رَسُولُ الله ﷺ يَجْمَعُ بيْنَ الرَّجُلَيْن مِنْ قَتْلَى أُحُدٍ في ثَوْبٍ وَاحِدٍ. ثُمَّ يَقُولُ: أيُّهُمْ أكْثَرُ أخْذاً للْقُرآنِ؟ فَإذَا أُشِيرَ الى أحَدِهِمَا قَدَّمَهُ في اللَّحْدِ، وقَالَ: أنَا شَهِيدٌ على هؤُلاَءِ، وأَمَرَ بِدَفْنِهِمْ بِدِمَائِهِمْ، وَلَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِمْ وَلَمْ يُغَسِّلْهُمْ]. أخرجه الخمسة إلا مسلماً.

قلت: والجمع بين رجلين في ثوب واحد بحيث تتلاقى بشرتهما لايجوز. فيحمل على أنه كان يجعل بينهما حائلاً ثم يجمعهما فيه، أو على أنه كان يشق الثوب بينهما، وهو الظاهر

لقوله فإذا أشير الى أحدهما قدّمه في اللحد. والتقديم لا يمكن إلا إذا كان كل واحد منهما مفرداً أو بينهما حائل والله أعلم.

2. (5461)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Uhud şehidlerini (defin sırasında) her ikisinin (cesedini) bir giysiye koyuyor, sonra da: *"Kuran'ı hangisi daha çok almıştı?"* diye sorup, onlardan birine işaret edildiği takdirde, onu lahidde öne koyuyordu. Sonra da: *"Ben bunlara şahidim!"* diyordu. Onları kanlarıyla defnetmelerini emretti. Onlara cenaze namazı kılmadı, onları yıkamadı da." [Buhârî, Cenaiz 73, 74, 75, 76, 79, Megazi 26; Ebu Davud, Cenaiz 31, (3138); Tirmizî, Cenaiz 46, (1036); Nesaî, Cenaiz 61, (4, 62).]

(İbnu Deybe hadisin bir meselesi ile ilgili olarak şu açıklamayı yapar): "Derim ki: "İki kişinin, bir giysi içinde, derileri birbirlerine değecek şekilde birleştirilmeleri caiz değildir. Öyleyse bu "birleştirme" hadisesi, ikisinin arasına bir perde konduktan sonra gerçekleştirilmiş olacağına yahut o giysinin ikisi arasında bölünmüş olacağına hamledilir. Zahir mana da bunu gerektiriyor, çünkü hadiste geçen "onlardan birine işaret edildiği takdirde, onu lahidde öne koyuyordu" ibaresi bunu ifade eder. Her birinin müstakil veya aralarında bir perde olmadan birini öne almak mümkün değildir."(5)

5462 ٣– وعن جابرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [لَمَّا كَانَ يومُ أُحُدٍ جاءَتْ عَمَّتي بأبي لِتَدْفِنَهُ في مَقَابِرِنَا. فَنَادى مُنَادي رَسُولِ اللهِ ﷺ: رُدُّوا الْقَتْلَى الـى مَضَاجِعِهِمْ]. أخرجه أصحاب السنن، وهذا اللفظ للترمذي، وصححه.

3. (5462)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Uhud günü, halam, kabristanımıza gömmek için babamı (Uhud'dan Medine'ye) getirmişti. O sırada, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tellali şöyle nida etti: "Ölüleri yerlerine geri götürün!" [Ebu Davud, Cenaiz 42, (3165); Tirmizî, Cihad 37, (1717); Nesâî, Cenaiz 83, (4, 79).]

5463 ٤– وعن ابن عبّاسٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [أَمَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِقَتْلَى أُحُدٍ أنْ يُنْزَعَ عَنْهُمُ الْحَدِيدُ وَالْجُلُودُ، وأنْ يُدْفَنُوا في ثِيَابِهِمْ وَدِمَائِهِمْ]. أخرجه أبو داود.

5- Şehidlerin elbiseleriyle gömülmeleri esas olunca, iki cesedin elbiselerinin üzerinden, ta'zimen usulî bir kefenle sarılmaları bedenlerin birbirine değmesini intac etmez. Bu husus İbnu Deybe'nin gözünden kaçmış olmalı. Kur'an'ı çok bilenin öne alınması, cesedlerin kefenlenmezden önce tanzimleriyle ilgili bir hadisedir (İ.C.)

4. (5463)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* Uhud şehidlerinin üzerinden demir(den mamul silah, zırh gibi şeyler)in ve deri(den mamul kan bulaşmamış giyecekler)in çıkarılmasını ve onların elbiseleri ve kanlarıyla gömülmelerini emretti." [Ebu Davud, Cenaiz 31, (3134).]

AÇIKLAMA:

1- *Uhud Savaşı,* Bedir'den sonra cereyan etmişti. Müslümanlar bu savaşta 70 adet şehid vermişlerdi.

Uhud Savaşı'nda şehid olanlar yıkanmadan üzerlerindeki kanlı elbiseleri çıkarılmadan ve hatta cenaze namazı kılınmadan defnedilmişlerdi. Bazı zayıf rivayetlerde Uhud şehidlerine namaz kılındığı ifade edilmiş ve hatta, bir kavlinde *Ahmed İbnu Hanbel*, -rivayetler karşısında kendine has olan nokta-i nazarına uygun olarak, onlara da itibar edip- "Şehidler üzerine namaz kılıp kılmama hususunda muhayyerlik var; kılınsa daha iyi, kılınmasa idare eder, gerekmez" diye hükmetmiştir. Ancak daha sıhhatli rivayetler defin sırasında değil, bilahere Resulullah'ın mezkur şehidlere namaz kıldığını göstermektedir. *Hz. Hamza*'ya namaz kıldığına dair gelen rivayetteki salat kelimesi lügat manasında te'vil edilerek "Onun Resulullah'ın yanındaki hususi yeri sebebiyle Hz. Hamza'yı tafdilen dua etmiştir" denmiştir.

Netice itibariyle bütün imamlar, şehidlerin yıkanmadan, üzerlerindeki elbiseleri ile gömüleceklerinde ittifak ederler. Şafiî, Malikî ve Hanbelî mezhebinde olanlar namaz da kılınmayacağında birleşirken, Hanefî mezhebindeki ulema ve İshak İbnu Rahuye namaz kılınacağına hükmetmiştir.

2- Şehidlerin üzerindeki deri ve demirin çıkarılmasından maksat, kefen manasını taşımayan giyeceklerin çıkarılmasıdır. Kürk, palto, miğfer, zırh, silahlar, ayakkabı gibi şeyler alınır. Bunlar alındıktan sonra, kalanlar normal kefenlemede sarılan miktarı aşarsa onlar da çıkarılır. Sünnete uyan kefen miktarından eksikse tamamlanır. Taharete mani bir pislik bulaşmışsa o yıkanır, kan bulaşığı yıkanmaz.

3- *Hattâbi,* şehidi yıkamayı terkle ilgili olarak yapılan şu yorumu kaydeder: "Yıkamayı terketmenin manası, şehidin kıyamet günü yarasından kanlar akar vaziyette ihya edileceği, o halde kendisine konuşulacağı, kokusunun misk kokusu, renginin de kan renginde olacağına dair hadisin varlığıdır. Dirilerde yıkanma namaza makrun olarak yapılır, abdest de böyledir. Temizlik herkes için namaz sebebiyle vacibtir, (şehitten) yıkama sakıt olunca namaz da sakıt olur."

Hattâbî, Uhud şehidlerinden birkaçının aynı kabre konduğunu belirten rivayetlerden şu hükümlerin çıkarıldığını belirtir:

★ Tek bir kabre bir cemaat defnedilebilir.

★ Toplu definlerde, efdal olanlar kıble tarafına konur.

★ Kefen darlığı varsa, bütün cemaat bir kefene sarılabilir.

❑ DEFİNDE TA'CİL

5464 ١ – عن الْحُصَيْنِ بْنِ وَحْوَحٍ قال: [لَمَّا مَرِضَ طَلْحَةُ بْنُ الْبَرَاءِ أَتَاهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَعُودُهُ؛ فَقَالَ: إنِّي لاَ أُرَاهُ إلاَّ قَدْ حَدَثَ بِهِ حَادِثُ الْمَوْتِ فَآذِنُونِي بِهِ وَعَجِّلُوا فَإنَّهُ لاَ يَنْبَغِي لِجِيفَةِ مُسْلِمٍ أنْ تُحْبَسَ بَيْنَ ظَهْرَانَيْ أَهْلِهِ]. أخرجه أبو داود.

1. (5464)- *Husayn İbnu Vahvah* radıyallahu anh anlatıyor: "Talha İbnu'l-Berâ hastalandığı zaman, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona geçmiş olsun ziyaretine geldi. (Yakınlarına:) *"Ben onda ölüm alâmetinin zuhurunu gördüm.(Ölümünü) bana hemen haber verin ve acele davranın. Çünkü, Müslüman bir kimsenin cesedinin ailesi içerisinde hapsedilmesi uygun değildir"* buyurdular." [Ebu Dâvud, Cenâiz 38, (3159).]

AÇIKLAMA:

Ölünün bir an önce defnedilmesi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu ümmete teşrî ettiği sünnetlerden biridir. Bu hususu te'yiden, te'kiden muhtelif irşadları olmuştur; müteakiben birkısmını göreceğiz. Burada kaydetmeyi uygun bulduğumuz bir başka rivayet şöyle: ثَلاَثٌ يَا عَلِيٌّ لاَ يُؤَخَّرْنَ: الصَّلاَةُ اذَا أَتَتْ وَالْجَنَازَةُ اذَا حَضَرَتْ وَالأَيِّمُ اذَا وَجَدَتْ لَهَا كُفْواً *"Ey Ali! Üç şey var ki onda gecikme caiz olmaz: Vakti girince namaz, hazır olunca cenaze, kendine denk birini bulan dul kadın."*

5465 ٢ – وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [خَطَبَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَوْماً فَذَكَرَ فِي خُطْبَتِهِ رَجُلاً مِنْ أَصْحَابِهِ قُبِضَ وَكُفِّنَ فِي كَفَنٍ غَيْرِ طَائِلٍ وَقُبِرَ لَيْلاً. فَزَجَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أنْ يُقْبَرَ الرَّجُلُ بِاللَّيْلِ حَتَّى يُصَلَّى عَلَيْهِ إلاَّ أنْ يَضْطَرَّ إنْسَانٌ الَى ذلِكَ؛ وَقَالَ: إذَا كَفَّنَ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلْيُحَسِّنْ كَفَنَهُ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

2. (5465)- *Hz. Câbir* radıyallahu anh anlatıyor: "Bir gün Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir hutbe irad etti. Hutbesinde, ashabından, ölmüş, yetersiz bir kefene sarılıp, geceleyin defnedilmiş bir zâtı zikretti. Sonra kişinin, mecbur kalmadıkça geceleyin gömülmesini yasakladı, ta ki üzerine namaz kılınsın. Ve dedi ki:

"Biriniz kardeşini kefenledi mi, kefenini güzel yapsın!" [Müslim, Cenâiz 49, (943); Ebu Dâvud, Cenâiz 34, (3148); Nesâî, Cenâiz 37, (4, 33).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, geceleyin cenaze defnedilmesini yasaklamakta, ancak buna mecbur kalana müsaade etmektedir. Geceleyin defne müsaade şartı, ulemânın açıklamasına göre, Aleyhissalâtu vesselâm devrindeki fakirliktir. Sünnete uygun miktarda kefen bulamayanlar, bu eksikliği göstermemek için cenazelerini geceleyin defnederlermiş.

Resûlullah iki sebeple geceleyin defni tavsiye etmemektedir:

1) Gece olduğu için cenazeye iştirakin azlığı. Halbuki ne kadar çok kimse namaza iştirak ederse, ölen için daha iyidir, sevabı artırmaktadır.

2) Cenaze için iyi bir kefenlik bulunamayabilir. Gündüz defnedilecek cenazeden iki mahzur da kalkar. Ama hadis, mecbur kalanlara gece defnine de ruhsat vermektedir.

Ulemâ bu meselede ihtilaf eder: "Hasan-ı Basrî, zaruret hali dışında, gece defnini mekruh addetmiştir. Cumhûr u ulemâya göre, geceleyin cenaze defni mekruh değildir. Çünkü Hz. Ebu Bekr ve seleften birçoğu geceleyin defnedildiği halde, diğer selef büyükleri buna itiraz etmemiş, normal karşılamıştır. Ayrıca cumhûrun bir diğer delili Resûlullah'la ilgilidir: Mescidin temizliğine bakan zâtın geceleyin defnedilmesini Resûlullah öğrenince: "Niye geceleyin defnettiniz?" diye yadırgama ifade etmemiş, *"Niye bana da haber vermediniz, namazına ben de katılırdım"* demiştir. Ashab da gece sebebiyle haber vermediklerini belirtmiştir: "Öyleyse der cumhur, eğer mekruh olsaydı Aleyhissalâtu vesselâm buna müdahale ederdi, etmediğine göre câizdir ve mekruh değildir."

Cumhûr, sadedinde olduğumuz hadisteki yasağı "geceleyin ya namaz kılınamayacağı için yahut da namaza iştirak edenlerin az olacağı, kefenlemeye gerekli itinanın gösterilemeyeceği için veya bu sayılanların hepsi için ifade edilmiş" olarak yorumlar. Şu da söylenebilir: Nevevî yasakta hatırımıza gelmeyen nice başka sebepler vardır. Nitekim geceleyin definde, cenazeyi görerek ibret alacak sağlardan pek çoğunun bu dersten

mahrumiyeti var. Halbuki Aleyhissalâtu vesselâm ders almak için ölümün çok hatırlanmasını emretmiştir. Daha önce de geçtiği üzere (5459), Aleyhissalatu vesselâm, kâfir-müslim demeden, rastlanan her cenazeye -bu dersi vermesi sebebiyle- ayağa kalkılmasını emretmiştir. Gece definde bu gaye asgarî seviyede tahakkuk edecektir.

Hanefîler mekruh vakitlerde (öğleyin zeval vaktinde, ikindileyin gün atarken, sabah güneş doğarken) cenaze defnini ve cenaze namazı kılınmasını mekruh addetmişlerdir. Şafiîler bu vakitlerde cenaze namazı kılmayı mekruh addetmez, yeter ki hiçbir sebep yokken bu vakitlere bırakılmasın. Ancak Malikîlere göre, mecburiyet olmadan o vakitlerde cenaze namazı kılınamaz.

5466 ٣ – وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ دَخَلَ قَبْراً لَيْلاً فَأُسْرِجَ لَهُ سِرَاجٌ فَأَخَذَهُ مِنْ قِبَلِ الْقِبْلَةِ مُعْتَرِضاً. وَقَالَ: رَحِمَكَ اللهُ إنْ كُنْتَ لأَوَّاهاً تَلاَّءً لِلْقُرْآنِ، فَكَبَّرَ عَلَيْهِ أَرْبَعاً]. أخرجه الترمذي.

وقال: إنما أخذه معترضا لعذر، للأمر بالسلّ من قبل رجلى القبر «الأوّاه» كثير الدعاء

وقيل: رقيق القلب.

3. (5466)- *İbnu Abbâs* radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, geceleyin bir kabre girdi. Kendisine bir kandil yakılmıştı. Uzanmış vaziyetteki cenazeyi kıble cihetinden aldı. (Ölüye): *"Muhakkak ki sen çok dua eden, çok Kur'an okuyan (yufka yürekli) bir kimseydin. Allah sana rahmetini bol kılsın!"* diye dua etti ve dört kere tekbir getirdi." [Tirmizî, Cenâiz 62, (1057).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, ölünün geceleyin gömülebileceğine bir örnek olmaktan başka, ölünün kabre konuş âdabını da göstermektedir. Kabrin ağzına, kıble tarafına konulmuş olan cenazeyi kabrin içine girmiş olan kimse alıp içeriye defnedecektir. Ebu Hanîfe, bu hadisle ihticac ederek: "Ölünün, kabrin kıble cihetine, cenazenin arka tarafı kabrin arka tarafına, başı da baş tarafına gelecek şekilde konup, sonra ölünün kabre sokulacağına" hükmetmiştir. *İmam Şâfiî* ve ulemânın ekserisi, cenazenin başı kabrin geri kısmına gelecek şekilde konup, oradan alınarak kabre yerleştirileceğine hükmetmiştir. *İbnu Deybe*'nin kaydettiği açıklamaya göre, Tirmizî, Resûlullah'ın cenazeyi bu şekilde almasını bir özre bağlamaktadır.

Çünkü, kabrin ayak tarafından cenazenin, kabre, cenazenin baş tarafından çekilerek alınmasını emretmiştir.

5467 ٤ – وعن أنسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [شَهِدْنَا بِنْتاً لِرَسُولِ اللهِ ﷺ فَدُفِنَتْ، وَرَسُولُ اللهِ ﷺ جَالِسٌ عَلَى الْقَبْرِ فَرَأَيْتُ عَيْنَيْهِ تَدْمَعَانِ. فَقَالَ: هَلْ فِيكُمْ مِنْ أَحَدٍ لَمْ يُقَارِفِ اللَّيْلَةَ؟ فَقَالَ أَبُو طَلْحَةَ: أَنَا يَا رَسُولَ اللهِ. قَالَ: فَانْزِلْ فِي قَبْرِهَا. قَالَ: فَنَزَلَ فِي قَبْرِهَا فَقَبَرَهَا]. أخرجه البخاري.

« لم يقارف » أي لم يذنب، وقيل أراد به الجماع فكنى به عنه.

4. (5467)- *Hz. Enes* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir kızının defnine şahid olduk. Bu definde Resûlullah kabrin üzerine oturmuştu. *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın gözlerinden yaş aktığını gördüm.

"Aranızda bu gece günah işlemeyen (cima yapmayan) var mı?" buyurdular. Ebu Talha radıyallahu anh: "Ey Allah'ın Resûlü! Ben varım!" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm da:*

"Öyleyse kabrine in!" buyurdular.

Râvi der ki: "Ebu Talha kabre inip onu defnetti." [Buhâri, Cenâiz 72.]

AÇIKLAMA:

1- Başka rivayetlerde burada kastedilen kızın, Resûlullah'ın kerimelerinden Hz. Osman'ın zevcesi Ümmü Gülsüm radıyallahu anhâ olduğu tasrih edilir.

2- Şarihler, başka rivayetlerde gelen açıklamalardan hareketle "bu gece günah işlemeyen" sözüyle, Resûlullah'ın cima yapmayan kimseyi kasdettiğini belirtir.

3- Resûlullah kızının kabre indirilmesi işini bir erkeğe havale etmiştir. Çünkü bu iş için erkekler kadınlardan daha güçlüdür.

4- Hadis, kadın bile olsa, ölünün kabre indirilip defninde, şehevî lezzeti yakında değil, uzakta tatmış olanın baba ve kocaya tercih edilmesine bir örnektir.

5- Defin sırasında, kabrin kenarına oturulabilir.

6- Ölümden sonra, ağlamak câizdir. Ancak bu sessiz olmalıdır. Ağlamayı yasaklayan hadisler, sesli ağlamaya hamledilmiştir. Bazı âlimler,

"Yasak daha ziyade kadınlarla ilgilidir. Çünkü onlar, sabırsız oldukları için sessiz ağlayamazlar, mâtem de katarlar" demiştir.

5468 ٥ – وعن ابن عبّاسٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ اللّحْدُ لَنا والشّقّ لِغَيْرِنَا]. أخرجه أصحاب السنن.

5. (5468)- *Hz. İbnu Abbâs* radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Lahid bize, şakk bizden başkasına aittir." [Ebu Dâvud, Cenâiz 65, (3208); Tirmizî, Cenâiz 53, (1045); Nesâî, Cenâiz 85, (4, 80).]

AÇIKLAMA:

Lahd, kabrin içinde, kıble cihetinde açılan oyuktur. Ölü oraya bırakılır. Araya duvar örülür veya tahta konulur. Böylece kabir toprakla doldurulduğu zaman, toprak cesede değmez. Cesed lahid denen boşlukta serbest kalır. Bu, cesede bir ihtiram ve ta'zim ifade eder.

Şakk ise, kabrin ortasındaki açıklıktır.

Hadis, lahd usulüyle defnin, şakkdan evla olduğunu ifade etmektedir. Aslında şakk da gayr-ı İslâmî denilemez. Çünkü, Resûlullah'ın defniyle ilgili bahiste belirttiğimiz üzere, Ashab'ın büyüklerinden olan *Ebu Ubeyde İbnu'l-Cerrâh* şakk usulüyle kabir açmada ustadır ve Resûlullah'ın defin işini, kendi usulünce yapmak üzere aranmış, evinde bulunamadığı için, lahid usulüyle kabir açan ensardan *Ebu Talha* bu işi yapmıştır. Şu halde her iki usül de Ashab tarafından biliniyor ve uygulanıyor idi.

Kabirde lahid açma işi sert topraklı yerlerde mümkündür. Çok yumuşak, kumsal yerlerde lahid denen oyuğu elde etmek zorlaşabilir. Bu durumda cesedin, tabutla birlikte gömülmesi uygun görülmüştür. Tabut tahtadan veya madenî bir cisimden olabilir. Şu da bilinmeli ki, tabut veya lahid bir vecibe değildir, evlâ olandır.

5469 ٦ – وعن أبي الْهَيَّاجِ الأسَدى قال: [قَالَ لِي عَلِيٌّ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ: ألاَ أبْعَثُكَ عَلى مَا بَعَثَنِي عَلَيْهِ رَسُولُ اللّهِ ﷺ؟ قَالَ: اذْهَبْ، فَلاَ تَدَعْ تِمْثَالاً إلاّ طَمَسْتَهُ، وَلاَ قَبْراً مُشْرِفاً إلاّ سَوَّيْتَهُ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

6. (5469)- *Ebu'l-Heyyâc el-Esedî* anlatıyor: "Bana, Hz. Ali radıyallahu anh: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın beni göndermiş olduğu şeye ben de seni göndereyim mi?" diye sordu ve Resûlullah'ın kendisine:

"Haydi git, kırıp dökmedik put, düzlemedik yüksek kabir bırakma!" dediğini anlattı." [Müslim, Cenâiz 93, (969); Ebu Dâvud, Cenâiz 72, (3218); Nesâî, Cenâiz 99, (4, 88, 89).]

AÇIKLAMA:

Hadis, kabirlerin yer seviyesinden yüksek olmamasını irşad etmektedir. Resûlullah Hz. Ali'nin Medine sokaklarını dolaşarak putları kırmasını emrettiği gibi, yerden yüksek kabirlerin de yer seviyesinde olacak şekilde yıkılmasını emretmiştir. Daha önce de açıkladığımız gibi, kabrin bir karıştan fazla yüksek olmaması esastır.

Hanefîlere ve Malikîlere göre kabrin üzeri deve hörgücü gibi kamburlaştırılabilir, bu müstehabtır. Çünkü Hz. Peygamber'in kabri bidayeten böyle yapılmıştır. Cumhûr da bu görüştedir.

Şafiîlerle diğer bazı âlimlere göre, kabrin tavanını düz yapmak müstehabdır.

5470 ٧– وعن جابرٍ رَضِيَ اللهُ عنْه قال: [نَهىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ أنْ يُجَصَّصَ الْقَبْرُ، وَأنْ يُبْنَى عَلَيْهِ، وأنْ يُقْعَدَ عَلَيْهِ، وأنْ يُكْتَبَ عَلَيْهِ، وَأنْ يُوطأَ]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

7. (5470)- *Hz. Câbir* radıyallahu anh anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kabrin kireçlenmesini, üzerine bina yapılmasını, üzerine oturulmasını, üzerine yazı yazılmasını ve ayakla basılmasını yasakladı." [Müslim, Cenâiz 94, (970); Ebu Dâvud, Cenâiz 76, (3225, 3226); Tirmizî, Cenâiz 58, (1052); Nesâî, Cenâiz 96, (4, 86, 88).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* kabirlerle ilgili bazı yasaklar beyan etmektedir.

★ Kabrin içine veya dışına kireç dökülmesi, kireçle badana edilmesi: Şâfiîler ve diğer ulemâ bunu mekruh addetmiştir.

★ Kabir üzerine bina yapmak: Bunun hükmü kerahet ve tahrim arasında değişmektedir. Eğer kabir mahalli, şahsî mülkü ise mekruh -Ebu Yusuf'a göre tahrîmen mekruh- olduğuna, umuma ait mezarlık ise haram olduğuna hükmedilmiştir. Aleyhissalâtu vesselâm, Hz. Ali'ye kabirlerin yer seviyesini aşan kısımlarının yıkılıp düzletilmesini emir buyurmuştur. Bununla birlikte ulemâ, sülehâ ve sâdattan olan büyük zatların kabirlerinin kaybolmaması için yanlarına taş konulmasında ve isimlerinin yazılma-

sında bir beis görmemiştir. Büyüklerden olmayan ölüler için de başlarına birer taş dikip isimlerinin yazılmasında beis görmeyen âilimler de vardır. Tâ ki eserleri tamamen kaybolup mezellete dûçar olmasınlar. Esasen sünnet olan kabir ziyaretinin devamı, mezarların tamamen kaybolmaktan korunmasıyla mümkündür. Bu da taş dikip isim yazmayı gerektirir. Bu fetvalar, menşeini müteakiben kaydedeceğimiz hadisten almış olabilir.

★ *Kabir üzerine oturma:* "Resulullah bir başka hadislerinde, kor üzerine oturup elbise ve oradan bedenin yanmasını, kabir üzerine oturmaktan daha hayırlı olarak vasfeder. Bir başka hadiste de, kabir üzerine oturur gördüğü *Amr İbnu Hazm*'a: *"İn! Bu kabrin sahibine ezâ verme"* der. Ancak ölüye Kur'an okuyacak kimsenin kabrin kenarında oturmasında kerahet görülmemiştir. Esasen Malikîler kabir üzerine oturup uyumada bir beis görmezler.

★ Kabirlere basılması da mükerrer rivayette yasaklanmıştır. Kabri çiğneme, içinde yatana saygısızlık kabul edilmiştir. Ancak ziyaret edeceğimiz kabre kadar bizi ulaştıracak hususi yol yoksa, imkan nisbetinde basmaktan kaçınılmasına rağmen, kabirlere basılarak ulaşılacaksa, Kur'an okumak, tesbihte bulunmak, dua etmek şartıyla üzerlerinden yürüyüp gitmekte bir beis görmeyen âlim olmuştur.

★ Bazı hadislerde *Resulullah*, peygamber kabirlerini mescid ittihaz edenleri lanetler, kabre karşı namaz kılmayı yasaklar. Dolayısıyla, kabirlerin mescid yapılması, üzerlerinde namaz kılınması caiz değildir. Gerek Hanefî ve gerek Şâfiî uleması, herhangi bir kabri mescid ittihaz edecek derecede ta'zimde bulunmayı, kabre müteveccihen namaz kılmayı mekruh addederler.

5471 ٨– وعن المُطّلب بن أبي وداعة قال: [لَمَّا مَاتَ عُثْمَانُ بْنُ مَظْعُونٍ، وَهُوَ أَوَّلُ مَنْ مَاتَ بِالْمَدِينَةِ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ أُخْرِجَ بِجَنَازَتِهِ فَدُفِنَ؛ فَأَمَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ رَجُلاً أَنْ يَأْتِيَهُ بِحَجَرٍ فَلَمْ يَسْتَطِعْ حَمْلَهُ فَقَامَ إِلَيْهَا رَسُولُ اللهِ ﷺ وَحَسَرَ عَنْ ذِرَاعَيْهِ. قَالَ: كَأَنِّي أَنْظُرُ الَى بَيَاضِ ذِرَاعَيْ رَسُولِ اللهِ ﷺ حِينَ حَسَرَ عَنْهُمَا ثُمَّ حَمَلَهَا فَوَضَعَهَا عِنْدَ رَأْسِهِ وَقَالَ: أُعَلِّمُ بِهِ قَبْرَ أَخِي أَدْفِنُ إِلَيْهِ مَنْ مَاتَ مِنْ أَهْلِي]. أخرجه أبو داود.

8. (5471)- *Muttalib İbnu Ebî Vedâa* anlatıyor: "Osmân İbnu Maz'ûn öldüğü zaman, cenazesi Medine'den dışarı çıkarıldı ve gömüldü. Osman radıyallahu anh, muhacirlerden Medine'de ilk ölen kimse idi. Resûlullah

(aleyhissalâtu vesselâm), bir adama Osman için bir kaya [getirerek mezar yerini belli etmesini] emretti. Adam [bir taş aldı, fakat] taşımaya güç yetiremedi. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bizzat gidip kollarını sıvadı. –Râvi der ki: "Sanki ben sıvadığı sırada Resûlullah'ın kollarının beyazlığını görür gibiyim."- Sonra kayayı getirip Osman'ın baş tarafına koydu ve: *"Bununla, kardeşimin kabrini işaretliyorum, ailemden ölenleri bunun yanına gömeceğim"* buyurdu." [Ebu Dâvud, Cenâiz 63, (3206).]

AÇIKLAMA:

Osman İbnu Maz'ûn, daha önce de temas ettiğimiz üzere (5427. hadis) Resûlullah'ın takdir ettiği, zâhid, müttakî zâtlardan biri idi. Resulullah onun vefatına ağlamıştır. Burada "kardeşim" diye tesmiyesi, onun Kureyşî oluşundan veya sevgisinden ileri gelebilir. Süt kardeşi olduğu da bilinmektedir.

Hadis, Müslüman kabirlerinin, baş tarafına konacak bir taşla alemlenmesinin cevazına delildir. Ayrıca, "aile mezarlığı" ittihazına da bir delil olmaktadır. Yeri gelmişken şunu da kaydedelim ki: Usdü'l-Gâbe'nin bir rivayetinde Aleyhissalâtu vesselâm'ın, oğlu İbrahim için de mezarına bir alâmet koyduğu ve üzerine su serptiği ve hatta üzerine su serpilen ilk mezarın da bu mezar oduğu tasrih edilir.

❑ ÖLÜNÜN NAKLİ

5472 ١ – عن عبدالله بن أبي مُلَيْكة قال: [لَمَّا تُوفِّيَ عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ أبِى بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا بِالْحُبْشِيِّ، وَهُوَ مَوضِعٌ قُرْبَ مَكَّةَ، حُمِلَ الَى مَكَّةَ فَدُفِنَ بِهَا فَلَمَّا قَدِمَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا أتَتْ قَبْرَهُ وَجَعَلَتْ تَقُولُ:

وَكُنَّا كَنَدْمَانَى جَذِيمَةَ حِقْبَةً ... مِنَ الدَّهْرِ حَتَّى قِيلَ لَنْ يَتَصَدَّعَا

وَعِشْنَا بِخَيْرٍ فِي الْحَيَاةِ، وَقَبْلَنَا ... أصَابَ الْمَنَايَا رَهْطَ كِسْرَى وَتُبَّعَا

فَلَمَّا تَفَرَّقْنَا كَأنِّي وَمَالِكاً ... لِطُولِ افْتِرَاقٍ لَمْ نَبِتْ لَيْلَةً مَعَا

ثُمَّ قَالَتْ: وَاللّٰهِ لَوْ حَضَرْتُكَ مَا دُفِنْتَ إلاَّ حَيْثُ مِتَّ. وَلَوْ شَهِدْتُكَ مَا زُرْتُكَ].

أخرجه الترمذي.

1. (5472)- *Abdullah İbnu Ebî Müleyke* anlatıyor: "Abdurrahman İbnu Ebî Bekr (radıyallahu anhümâ) Mekke yakınlarında bir yer olan Hub-

şiyy'de vefat ettiği zaman Mekke'ye taşındı ve orada defnedildi. Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) Mekke'ye gelince Abdurrahman'ın kabrine uğradı ve şu beyitleri okudu:

"Biz (Irak Kralı) Cezîme'ye uzun zaman (kırk yıl hizmet eden) iki nedimesi (Malik ve Akîl) gibiydik.

Öyle ki (hakkımızda): "Bunlar ebediyen ayrılmayacaklar" denmişti.

Vakta ki, ben ve (kardeşim) Malik uzun beraberlikten sonra ayrılınca, sanki tek gece beraber kalmadık gibi oldu."

Hz Aişe sonra şunları söyledi: "Vallahi ben burada olsaydım, öldüğün yerde defnedilirdin. Eğer ölümüne hazır olsaydım ziyaretine de gelmezdim." [Tirmizî, Cenaiz 60, (1055).]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Aişe*'nin okuduğu mersiye, uzun da olsa, beraberliğin bir gün gibi geçeceğini ve ayrıldıktan sonra sanki hiç beraber kalınmamış gibi olacağını ifade etmektedir. Bu mersiyenin *Temim İbnu Nüveyre*'ye ait olduğu, bunu *Halid İbnu Velid* tarafından öldürülen kardeşi Malik için söylediği bilinmektedir. Cezîme ise, Irak ve el-Cezire taraflarında hükmeden bir kraldır. Temim ve Malik adlı iki kardeş kırk yıl boyu beraberce kral Cezime'ye nedimlik yaparlar. Şair Temim, öldürülen kardeşinden ayrılınca ona mersiye yazarak hasretini dile getirmiştir. Hz. Aişe, burada ifade edilen hasretin aynını, vefat etmiş olan kardeşi Abdurrahman hakkında duymuş olarak, o beyti ziyaret sırasında terennüm eder. Beytte, uzun müddet beraberliğe rağmen ayrılığın ferdasında, hiç beraber olunmamış gibi özlem içinde kalındığı ifade edilmektedir.

2- *Hz. Aişe*, ayrıca, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kadın ziyaretçileri tel'in etmiş olmasına telmihan, "Eğer ölümünde hazır olsaydım, ziyaretine de gelmezdim" demektedir. Telmihte bulunduğu hadiste *Aleyhissalâtu vesselâm* لَعَنَ اللّٰهُ زَائِرَاتِ الْقُبُورِ وَالْمُتَّخِذِينَ عَلَيْهَا الْمَسَاجِدَ وَالسُّرُجَ bir rivayette de لَعَنَ اللّٰهُ زُوَّارَاتِ الْقُبُورِ "Allah kabirleri ziyaret eden kadınlara lanet etsin" buyrulmuştur.

Kadınların kabir ziyareti meselesine 5477-5480 numaralı hadislerde temas edeceğiz.

Yasağa rağmen *Hz. Aişe*'nin ziyarete gelmesi, yasağın "çok ziyaret"le ilgili olmasına hamledilmiştir.

5473 ٢– وعن عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذَا فَرَغَ مِنْ دَفْنِ الْمَيِّتِ وَقَفَ عَلى قَبْرِهِ وَقَالَ: اسْتَغْفِرُوا لأخِيكُمْ، وَاسْألُوا لَهُ التَّثْبِيتَ، فَإنَّهُ الآنَ يُسْألُ].

أخرجه أبو داود.

2. (5473)- *Hz. Osman* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)*, ölünün defnini tamamlayınca, kabri üzerinde durur ve:

"Kardeşiniz için (Allah'tan) mağfiret talep edin, onun için (karşılaşacağı sorgulamada) metanet dileyin. Zira şimdi ona hesap sorulacak!" buyururdu." [Ebu Davud, Cenaiz 73, (3221).]

AÇIKLAMA:

Hadis, definden sonra, ölüler adına istiğfarda bulunmanın, onlara, sual sırasında Allah'ın metanet bahşetmesini talep etmenin meşru ve caiz olduğunu ifade etmektedir. Hadis, kabir hayatının sübûtuna da delil olmaktadır. Bu mesele üzerine bir çok hadis gelmiştir. Keza hadis, ölünün kabirde hesaba çekileceğini de ifade etmektedir. Bu hususta da başka hadisler var.

5474 ٣– وعن عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّهُ كَانَ يَقُولُ إذَا فَرَغَ مِنْ دَفْنِ الْمَيِّتِ: اَللَّهُمَّ هذَا عَبْدُكَ نَزَلَ بِكَ وَأنْتَ خَيْرُ مَنْزُولٍ بِهِ، فَاغْفِرْ لَهُ وَوَسِّعْ مَدْخَلَهُ]. أخرجه رزين.

3. (5474)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh)'den anlatıldığına göre, bir ölünün defin işini tamamlayınca şöyle derdi: *"Allahım, bu kulundur, sana gelmiştir. Sen ise yanına inilenin en hayırlısısın. Ona mağfiret et, onun girdiği yeri (kabri) geniş kıl."* [Rezin tahric etmiştir.]

5475 ٤– وعن بُرَيْدَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّهُ أوْصَى أنْ يُجْعَلَ عَلَى قَبْرِهِ جَرِيدَتَانِ]. أخرجه البخاري في ترجمة باب.

4. (5475)- *Hz. Bureyre* (radıyallahu anh)'den anlatıldığına göre, "Ölünce, kabrinin üzerine iki yaş çubuk konmasını tavsiye etmiştir." [Buharî, Cenaiz 82, (Bab başlığında muallak olarak kaydetmiştir).]

5476 ٥– وعن عُرْوَةَ بن الزُّبَيْرِ عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت لأخيه عبدالله بن الزُّبَيْرِ: [ادْفِنِّي مَعَ صَوَاحِبِي وَلاَ تَدْفِنِّي مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِي الْبَيْتِ فَإنِّي أكْرَهُ أنْ أُزَكَّى بِهِ]. أخرجه البخاري.

5. (5476)- *Urve tu'bnu'z-Zübeyr, Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ)'den naklen anlatıldığına göre, "Urve'nin kardeşi Abdullah İbnu 'z-Zübeyr'e Aişe dedi ki:

"Beni arkadaşlarımla birlikte defnedin. Resulullah'la birlikte odaya defnetmeyin. Zira ben, O'nunla birlikte tezkiye olunmamdan hoşlanmam." [Buhârî, Cenaiz 96, İ'tisam 16.]

AÇIKLAMA:

Hz. Aişe (radıyallahu anhâ), kardeşi Abdullah'a vasiyet ederek, ölünce, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına değil, *Resulullah*'ın diğer hanımlarının yanına Bakî mezarlığına defnedilmesini talep eder. Büyük bir tevazu eseri olarak, Resulullah'ın mazhar olacağı medh u senaya kendisinin layık olmayacağını, nefsülemirde sahib olmadığı muhtemel olan bir fazilet ve mertebeye konularak ziyade bir medh u senaya Resulullah sebebiyle mazhar olmaktan hoşlanmayacağını ifade ediyor. Bu ifade, *Hz. Ömer*'in, kendisi için orada mezar izni istediği zaman sarfettiği كُنْتُ أُرِيدُهُ لِنَفْسِى "Orayı ben kendim için istiyordum" sözüne ters düşmektedir. *İbnu Hacer,* bu farklılığı, Hz. Aişe bilahere içtihadını değiştirmiş olabilir" diye açıklar.

ALTINCI FASIL

KABİR ZİYARETİ

❑ KABİR ZİYARETİNİN YASAKLANMASI

5477 ١- عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَعَنَ اللهُ زَوَّارَاتِ الْقُبُورِ وَالْمُتَّخِذِينَ عَلَيْهَا الْمَسَاجِدَ والسُّرُجَ]. أخرجه أصحاب السنن.

1. (5477)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah kabirleri çok ziyaret eden kadınlara ve kabirlerin üzerine mescidler yapanlara, kandiller takanlara da lanet etsin." [Tirmizî, Cenaiz 61.]

AÇIKLAMA:

1- *Zevvârat,* mübalağa sigasıyla *çok ziyaret eden kadınlar* demektir. Bu sigadan gelmiş olmasını esas alan *Kurtubi* ve *Aliyyu'l-Kâri* gibi birkısım şarihlerimiz, yasağın kabirleri çokça ziyaret eden kadınlara ait olduğunu söylemiştir. Kabirleri çokça ziyaretin, kadına terettüp eden birkısım vazifeleri aksatabileceği, kocasının hukukunun haleldar olmasına sebep olacağı belirtilmiş bu durumlar olmadığı takdirde ziyaretin mekruh olmayacağı söylenmiştir.

2- Ancak bu yasağın, kabir ziyareti hususunda kadın ve erkek herkese ruhsatın gelmesinden evvele ait olduğunu söyleyen alimler de vardır. Bazı alimler, matem için, sayım yapıp övünmek için, aşırı ta'zim için yapılan ziyaretlerle ilgili yasağın halen devam ettiğini belirtmeyi de ihmal etmez. Netice olarak, *"melhuz olan mahzurlar bulunmadığı takdirde, kadın da kabir ziyareti yapabilir; kabirden, ölümden ibret almaya erkek kadar onun da ihtiyacı vardır"* denilmiştir.

3- Bazı alimler, hadisteki lanetin, kabrin üzerine mescid yapanlara

yönelik olduğuna dikkat çekerek, önce mescid yapılsa, sonra da mescidi yaptıran vakfın mezarı, mescide yakın inşa edilse, bu yasağın dışında kalabileceğini söylemiştir. Fakat *Zeynü'l-Irakî:* "Zahir olan şu ki, burada fark yok, bir kimse bir kenarına defnedilmek kasdıyla mescit yaptıracak olsa lanete dahil olur, hatta onun mescide defni haramdır. Şayet, içine defnedilmeyi şart koşmuş olsa bu şart, mescidi gerektiren vakfına muhalefet edeceği için sahih olmaz" demiştir.

4- Kabirlerin üzerine kandil takma da yasaklanmıştır. Çünkü fuzuli yere malın heder ve israf edilmesi mevzubahistir.

5478 ٢– وعن عبدالله بن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قَبَرْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ مَيِّتاً فَلَمَّا فَرَغَ وانْصَرَفْنَا مَعَهُ حَاذَى بَابَ الْمَيِّتِ، وإذَا بِامْرَأَةٍ مُقْبِلَةٍ، أظُنُّهُ عَرَفَهَا، فإذا هِيَ فَاطِمَةُ رَضِيَ اللهُ عَنهـا. فَقَالَ: مَا أخْرَجَكِ مِنْ بَيْتِكِ؟ فَقَالَتْ: أتَيْتُ أهْلَ هذَا الْمَيِّتِ فَرَحِمْتُ إلَيْهِمْ مَيِّتَهُمْ، أوْ عَزَّيْتُهُمْ بِهِ. فَقَالَ: لَعَلَّكِ بَلَغْتِ مَعَهُمُ الْكُدَى قَالَتْ: مَعَاذَ اللهِ وقَدْ سَمِعْتُكَ تَذْكُرُ فِيهَا مَا تَذْكُرُ، فَقَالَ: لَوْ بَلَغْتِ مَعَهُمُ الْكُدَى؛ فَذَكَرَ تَشْدِيداً فِي ذلِكَ. قَالَ بَعْضُهُمُ الْكُدَى فِيمَا أحْسَبُ الْقُبُورُ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

وزاد «لَوْ بَلَغْتِيهَا مَعَهُمْ مَا رأيْتِ الْجَنَّةَ حَتَّى يَرَاهَا جَدُّ أبِيكِ».

2. (5478)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte bir ölü defnettik. Defin işi bitince Aleyhissalâtu vesselâm'la birlikte ölünün (çıktığı evin) kapısının[6] hizasına kadar geldik. Orada gelmekte olan bir kadınla karşılaştık. Zannımca, Aleyhissalâtu vesselâm onu tanıdı. Bu, Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ) idi.

"Evden niye ayrıldın?" diye sordu.

"Şu ölünün sahibine geldim. Ölülerine olan merhamet duygularımı onlara ifade ettim. (Allah rahmet etsin dedim) -veya ölüleri sebebiyle onlara taziyede (başsağlığı dileğinde) bulundum-" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

6- Babu'l-meyyit tabiri, ne Ebu Davud'daki ne de *Nesaî*'deki metinde mevcut değildir. *Ebu Davud*'da فَلَمَّا حَاذَى بَابَه "Kapısının hizasına gelince" tabiri vardır. Ölünün çıktığı ev olsa gerektir.

"Belki sen onlarla birlikte kabirlere kadar vardın!?" dedi. Hz. Fatıma:

"Allah korusun! O hususta sizin zikrettiğiniz günahı işittim, (hiç kabre kadar gider miyim!)" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Eğer onlarla kabirlere kadar gitmiş olsaydın..." diyerek ciddi bir tehditte bulundu.

Ravilerden biri, "Küda"dan maksadın kabirler olduğunu zannederim" dedi." [Ebu Davud, Cenaiz 26, (3123); Nesâî, Cenaiz 27, (4, 27).]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Fatıma*'yı *Resulullah*'ın, kabirlere kadar gitmiş olma durumunda nasıl tehdit ettiğini Ebu Davud'un rivayetinde göremiyoruz.

Belki de *Hz. Fatıma*'ya olan hürmet, onu kinaye ile bırakmaya sevketmiştir. Nesai'nin rivayetinde görmek mümkün: *"Eğer onlarla kabirlere kadar gitseydin, cenneti babanın ceddi görünceye kadar göremezdin."*

Bu ibare *"ebediyyen cenneti göremezdin"* demektir. Çünkü "babanın ceddi" tabiriyle cenneti görmekte çok müşkilat çekeceği ifade edilmiştir. Dilimizdeki "balık kavağa çıkınca", "çıkmaz ayın son çarşambasında" gibi tabirleri andırır. Bu ifade ise, sadece küfür ifade eden bir davranış için kullanılabileceğine göre, maksad tağliz ve mübalağadır. Aksi takdirde Resulullah'ın dedesi Abdulmuttalib'in küfrüne ve ebedî cehennemlik olduğuna hükmetmek gerekir. Halbuki onun durumu ulemaya göre kendilerine şeriat gelmeyenlerin hükmüne tabidir ve ehl-i necattır.

Ayrıca, bir kadın, cenazeyi kabristana kadar takip etse bile, bunun ebedî cehennemi gerektiren bir küfür olmayacağı da açıktır. Böyle bir günah, azabı gerektirse bile ebedî olmaz. Ehl-i Sünnet küfrü gerektirmeyen günahlar için *"cennete giremez"* şeklinde ifade edilen hadisleri, "İlk girenlerle giremez" diye te'vil eder. Yani *"sen cenneti ilk görenlerden olamazsın, senin cenneti görmen gecikir"* demek olur.

2- Hadis taziyenin meşruluğuna, kadınların taziye için tek başlarına taziye evine gidebileceklerine delildir.

❑ KABİR ZİYARETİNE CEVAZ

5479 ١ – عن بريدة رَضِيَ اللّٰهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ؛ فَزُورُوهَا. فإنَّهَا تُذَكِّرُكُمُ الآخِرَةَ]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

1. (5479)- *Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ben sizi kabirleri ziyaretten men etmiştim. Artık onları ziyaret edebilirsiniz. Çünkü onlar size ahireti hatırlatır." [Müslim, Cenaiz 106, (977); Ebu Davud, Cenaiz 81, (3235); Tirmizî, Cenaiz 60, (1054); Nesâî, Cenaiz 100, (4, 89).]

5480 ٢– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اسْتَأْذَنْتُ رَبِّي أنْ أسْتَغْفِرَ لأُمِّي فَلَمْ يَأْذَنْ لِي، واسْتَأْذَنْتُهُ في أنْ أزُورَ قَبْرَهَا فَأَذِنَ لِي]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

2. (5480)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Rabbimden anneme istiğfar talep etmek için izin istedim, fakat bana izin vermedi. Kabrini ziyaret etmem için izin istedim, buna izin verdi." [Müslim, Cenaiz 105, (976); Ebu Davud, Cenaiz 81, (3234); Nesâî, Cenaiz 108, (5, 90).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisler kabir ziyareti hususunda bidayetlerde konan yasağın kaldırıldığını ifade etmektedir. İslam'ın başında putperestliğin tesirini azaltmak için kabir ziyareti yasaklanmıştı. İslam kökleşip, iman kalplerde iyice yerleşince eski yasak kaldırıldı. Artık, kabirlere tapınmak mevzubahis olamazdı.

Her şeye rağmen, birkısım alimler, kadınların ziyareti hususunda mutlak bir cevazdan yana değiller. Kimisi çok ziyareti, kimisi genç kadınların ziyaretini mübah görmemişlerdir. Mesela *Kurtubî,* genç kadınlara kabir ziyaretinin haram olduğu, yaşlılara haram olmadığı, erkeklerden ayrı giderlerse hepsine helal olduğu kanaatindedir.

2- Müşrik sayılan kimsenin de kabrinin ziyaret edilebileceği söylenmiştir. Ancak Resulullah'ın annesi müşrik mi, değil mi tam bir hüküm yok. Fetret ehli olması sebebiyle ehl-i necat olacağı kabul edilmiştir. Resulullah'ın ebeveyninin iman durumu ihtilaflı ise de, sahih görüşe göre mü'mindirler. Bu hususta üç görüş ileri sürülmüştür:

1) Bir görüşe göre *Hz. İbrahim*'in haniflik dinine mensup idiler.

2) Fetret devri muvahhitlerindendirler. Aleyhissalâtu vesselâm'ın nübüvvet nurunu nakleden bütün ataları muvahhittir, ehl-i necattır.

3) Hadis, müşriklere istiğfar etmemek gerektiğini ifade eder. Resu-

lullah'ın ebeveyni müşrik olmadıkları halde onlar hakkında istiğfara müsaade edilmeyiş sebebi izah edilmiyor. Allah bilir deyip geçiyorlar.

4) Kabir ziyaretine cevaz veren hadisten sonra, erkeklerin ziyaretten men edileceklerine dair hiçbir alim söz söylememiştir. Başta Resulullah olmak üzere Ashab kabir ziyaretinde bulunmuştur. Resulullah bilhassa Uhud şehidlerini her yıl ziyaret etmiş, dua okumuştur. Hülefa-i Raşidîn de aynı ziyaretleri devam ettirmişlerdir.

Hz. Ömer, babasının kabrini; *Hz. Aişe* kardeşi Abdurrahman'ın kabrini; Hz. Fatıma, Hz. Hamza'nın kabrini her cuma ziyaret edermiş.

İbnu Habib: "Kabirleri ziyaret ederek, yanlarında oturmak ve geçerken orada yatanlara selam vermekte bir beis yoktur. Bunu *Aleyhissalâtu vesselâm* da yaptı" der.

Aynî: "Kabir ziyareti ile ilgili olarak gelen rivayetlerden, kabir ziyaretinin kadınlar için mekruh, hatta bu zamanda haram olduğu manası çıkar. Bahusus Mısır kadınlarına! Çünkü onlar dışarıya fitne ve fesad için çıkarlar. Halbuki ziyaret ruhsatı, ahireti hatırlatmak ve göçenlerden ibret olarak dünyaya dalmamak içindir" diyerek bu gayeye uygun gelmeyecek olan ziyaretlerin halen mekruh veya haram addedilebileceğine dikkat çeker.

❑ ZİYARETÇİ NE DEMELİDİR?

5481 ١ – عن ابن عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [مَرَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِقُبُورِ أَهْلِ الْمَدِينَةِ فَأَقْبَلَ عَلَيْهِمْ بِوَجْهِهِ؛ فَقَالَ: السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ يَا أَهْلَ الْقُبُورِ وَيَغْفِرُ اللهُ لَنَا وَلَكُمْ، أَنْتُمْ لَنَا سَلَفٌ وَنَحْنُ بِالأَثَرِ]. أخرجه الترمذي.

1. (5481)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Medine ehlinin mezarlarına uğramıştı. Mezarlara yüzünü çevirerek: *"Esselamu aleyküm (selam üzerinize olsun) ey kabir halkı! Allah sizi de bizi de mağfiret buyursun. Sizler bizim seleflerimizsiniz. Biz de arkadan geleceğiz"* buyurdular." [Tirmizî, Cenaiz 59, (1053).]

5482 ٢ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [خَرَجَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلَى الْمَقْبَرَةِ فَقَالَ: السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ دَارَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ، وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللهُ بِكُمْ لاَحِقُونَ]. أخرجه أبو داود.

ولمسلم والنسائي عن بريدة نحوه؛ وزاد: « أَسْأَلُ اللهَ لَنَا وَلَكُمُ الْعَافِيَةَ »

2. (5482)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah

(aleyhissalâtu vesselâm) bir mezarlığa uğramıştı: *"Selam üzerinize olsun ey mü'minler cemaatinin mahalle halkı! İnşaallah biz de sizlere kavuşacağız!"* buyurdular." [Ebu Davud, Cenaiz 83, (3237).]

Müslim ve Nesai'de Büreyde'den gelen bir rivayette şu ziyade var: "Allah'tan bizim için de sizin için de afiyet dilerim."

❑ KABİRLER ÜZERİNE OTURMA

5483 ١– عن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لأنْ يَجلِسَ أحَدُكُمْ عَلى جَمْرَةٍ فتحرِقَ ثيابَهُ فتخلُصَ الـى جِلْدِهِ خيرٌ لَهُ مِنْ أنْ يَجْلِسَ على قَبْرٍ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

1. (5483)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Birinizin bir kor üzerine oturup elbisesini oradan da bedenini yakması, kendisi için bir kabrin üzerine oturmaktan daha hayırlıdır." [Müslim, Cenaiz 96, (971); Ebu Davud, Cenaiz 77, (3228); Nesâî, Cenaiz 105, (4, 95).]

5484 ٢– وعن علي رَضِيَ اللّٰهُ عَنه: [أنَّهُ كَانَ يَتوسَّدُ القُبُورَ وَيضْطَجِعُ عَليهَا]. أخرجه مالك.

2. (5484)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh)'den anlatıldığına göre kabirlere dayanır, üzerlerine yatardı. [Muvatta, Cenaiz 34, (1, 233).]

5485 ٣– وعن عثمان بن حكيم قال: [أخَذَ خَارِجَةُ بنُ زَيْدٍ بِيَدِي فأجْلَسَني عَلى قَبْرٍ وأخبرَني عَنْ عَمِّهِ زَيْدِ بْنِ ثَابتٍ أنَّهُ قَالَ: إنَّمَا كُرِهَ ذلِكَ لِمَنْ أحْدَثَ عَليهَا]. أخرجه البخاري ترجمة.

3. (5485)- *Osman İbnu Hakim* anlatıyor: "Harice İbnu Zeyd elimden tutup beni bir kabrin üzerine oturttu ve amcam Zeyd İbnu Sabit (radıyallahu anh)'ten haber verdi. Buna göre, Zeyd şöyle demişti: "Kabir üzerine oturmanın mekruhluğu, onun üzerinde abdest bozanlaradır." [Buhârî, Cenaiz 82, (bab başlığında muallak olarak gelmiştir.)]

AÇIKLAMA:

Kabir üzerine oturmayı yasaklayan haberler ihtilaflı geldiği için ulema bunun yorumunda ihtilaf etmiştir. Cumhur dediğimiz çoğunluk ne maksatla olursa olsun oturmayı anlarken, İmam Malik, Ebu Hanife ve ashabı gibi birkısım alimler de büyük veya küçük abdest bozmak maksadıyla oturmayı anlamıştır. İbnu Hacer, hadisin şerhinde her iki görüşü te'yid eden başka rivayetler de kaydeder.

YEDİNCİ FASIL

TAZİYE HAKKINDA

5486 ١ – عن أبي برزة الأسلمي رضيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ عَزَّى ثَكْلَى كُسِيَ بُرْداً في الْجَنَّةِ]. أخرجه الترمذي.

1. (5486)- *Ebu Berze el-Eslemî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim çocuğunu kaybeden bir anneye taziyede bulunursa cennette ona bir bürde giydirilir." [Tirmizî, Cenaiz 74, (1076).]

5487 ٢ – وعن ابن مسعود رضيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ عَزَّى مُصَاباً فَلَهُ مِثْلُ أجْرِهِ]. أخرجه الترمذي.

2. (5487)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim (bir belaya) maruz olana taziyede bulunursa, ona öbürünün sevabının bir misli verilir." [Tirmizî, Cenaiz 71, (1073).]

AÇIKLAMA:

Taziye, umumiyetle ölü sahibine başsağlığı için yapılan ziyarete denir. Lügat olarak *sabır tavsiye etmek, teselli etmek* manasını ifade eder. Dinimiz musibete düşenlere ilgi göstermeyi emreder, ilgiye büyük sevap vaadeder. Nitekim ikinci hadiste, musibet sahibine teselli vermenin, musibeti çekenin sabır ve tevekkül göstererek kazanacağı sevap kadar sevaplı bir amel olduğu belirtilmektedir. Taziye vermenin, alimlerimiz, bizzat giderek (telefon ederek), mektup yazarak gerçekleşebileceğini belirtir ve taziyenin musibeti azaltıcı bir ifade olduğunu söyler. Sabır tavsiye et-

mek, musibetin ecrini, sevabını hatırlatmak, "Allah ecrini artırsın", "Sabr-ı cemil versin", "Şükretmeyi nasip etsin" gibi dualarda bulunmak, "hayra sebep olan, yapan gibidir" düsturuna bianen, taziye ile musibet sahibini teskin ve teselli eden onun ecrine bi-iznillah iştirak edecektir.

5488 ٣ – وعن عبدالله بن جعفر قال: [لَمَّا جَاءَ نَعْيُ جَعْفَرٍ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اصْنَعُوا لآلِ جَعْفَرٍ طَعَاماً فَإِنَّهُ قَدْ جَاءَهُمْ مَا يَشْغَلُهُمْ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

3. (5488)- *Abdullah İbnu Câfer* anlatıyor: "Ca'ferin ölüm haberi geldiği zaman, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Ca'fer ailesi için yemek yapın! Çünkü onlara, onları meşgul eden (haber) geldi!"* buyurdular." [Tirmizî, Cenaiz 21, (998); Ebu Davud, Cenaiz 30, (3132).]

AÇIKLAMA:

Hadis, hicretin sekizinci yılında Mute Savaşı'nda ölen *Hz. Ca'fer*'in ölüm haberi üzerine Resulullah'ın bir tedbirini gösteriyor: Acı haber sahibi aileye, yemek hazırlamak suretiyle yardım. Alimlerimiz, bundan hareketle musibetli, meşguliyetli anlarda akraba ve komşuların yemek meselesinde ortaklaşması gerektiğine hükmetmişlerdir. Bunun müddetinin bir gündüz bir gece olduğu belirtilmiştir. *Aliyyu'l-Kâri:* "Çünkü hüzün, umumiyetle yemekten alıkoyacak derecede insanı bir gün meşgul eder. Ayrıca yapılan yemekten yemeleri için ısrar edilir" der. İbnu'l-Hümam yakın komşu ve uzak akrabalara yemek hazırlamanın müstehab olduğunu belirttikten sonra, cenaze evinin, gelenlere ziyafet vermesinin mekruh oldu-ğunu belirtir. "Çünkü der, ziyafet sürur için teşri edilmiştir. Şürur (musibetler) için değil. Bu çok çirkin bir bid'adır."

5489 ٤ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عنها أنَّها قَالَتْ: [كَسْرُ عَظْمِ الْمَيِّتِ كَكَسْرِهِ وَهُوَ حَيٌّ، تَعْنِي فِي الإِثْمِ]. أخرجه مالك وأبو داود.

4. (5489)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) şöyle buyurdular: "Ölünün kemiğini kırmak, onu diri iken kırmak gibidir." (Hz. Aişe bu sözüyle) günah cihetiyle demek istemiştir. [Muvatta, Cenaiz 45, (1, 238); Ebu Davud, Cenaiz 64, (3207).]

5490 ٥ – وعن أبي قتادة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [مُرَّ بِجَنَازَةٍ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مُسْتَرِيحٌ وَمُسْتَرَاحٌ مِنْهُ. قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ، مَا الْمُسْتَرِيحُ وَالْمُسْتَرَاحُ مِنْهُ؟ قَالَ: الْعَبْدُ

الْمُؤْمِنُ يَسْتَرِيحُ مِنْ نَصَبِ الدُّنْيَا وَوَصَبِهَا؛ وَالْفَاجِرُ يَسْتَرِيحُ مِنْهُ الْعِبَادُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ]. أخرجه الثلاثة والنسائي.

5. (5490)- *Ebu Katade* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir cenaze geçirilmişti. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Hem o istirahata kavuştu, hem de ondan istirahata kavuşuldu"* buyurdular. Bunun üzerine, yanındakiler:

"Ey Allah'ın Resulü, "istirahata kavuşan" ve "ondan istirahata kavuşan" kimdir, bu ne demektir?" diye sordular. Şu açıklamayı yaptı:

"Mü'min kul (ölünce) dünyanın yorgunluk ve ağrılarından kurtulur. Facir (ölünce) ondan da kullar, memleket, ağaçlar ve hayvanlar kurtulur." [Buhârî, Rikak 42; Müslim, Cenaiz 61, (950); Muvatta, Cenaiz 54, (1, 241, 242); Nesâî, Cenaiz 48, 49, (4, 48).]

5491 ٦– وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عنهما قال: [مَاتَ رَجُلٌ بِالْمَدِينَةِ مِمَّنْ وُلِدَ بِهَا فَصَلَّى عَلَيْهِ رَسُولُ اللهِ ﷺ. ثُمَّ قَالَ: يَالَيْتَهُ مَاتَ بِغَيْرِ مَوْلِدِهِ. قَالُوا: وَلِمَ ذَاكَ؟ قَالَ: إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا مَاتَ بِغَيْرِ مَوْلِدِهِ قِيسَ بَيْنَ مَوْلِدِهِ الَى مُنْقَطَعِ أَثَرِهِ فِي الْجَنَّةِ]. أخرجه النسائي.

6. (5491)- *İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Medine'de doğan bir adam Medine'de ölmüş idi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazını kıldırdı, sonra da: *"Keşke doğduğu yerden başka bir yerde ölseydi!"* buyurdu. Oradakiler "Niçin?" diye sorunca açıkladı:

"Kul doğduğu yerin dışında ölürse, cennette doğduğu yerle eserinin kesildiği (ecelinin geldiği) yerin arası mukayese edilir!" [Nesâî, Cenaiz 8 (4, 7).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, kişinin doğduğu yerde değil de gurbette ölmesinin faziletli olduğunu ifade eder. Daha önce kaydedilen bir hadiste (5431) kimlerin şehit olduğunu belirten *Aleyhissalâtu vesselâm,* gurbette ölenleri de zikretmiş idi. Diğer taraftan hadislerde Medine'de ölmenin fazileti de zikredilmiştir. Öyleyse, şarihlerin belirttiği gibi hadis, Medine'de ölen bu kimsenin muhacir olmasını temenni etmektedir. "Keşke muhacir olsaydı, gurbette ölmüş sevabını da alacaktı" manasında bir temenni, Medine'de doğan için de bir başka yerde ölmesi temenni edilebilir. Böylece hadis, Medine'de ölmenin faziletini ifade eden hadise ters düşmemiş olur.

2- Gurbette ölenin ecelinin geldiği yerle memleketi arasının kıyaslanmasından murad, o kimseye aradaki mesafenin uzunluğu ölçüsünde fazla sevap verilmesini ifade eder. Bazı alimler: "Kabrinin ona bu nisbette genişletilmesi muraddır" demiştir. Ancak lafızda bu manaya delalet oldukça zayıf gözükmektedir.

3- Burada *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın muhatapları olan Ashab'a uzak diyarlara neşr-i din için gitmeye bir tevşik vardır. Gerçi her asırda insanlar bu teşvike muhtaçtır; ticaret, ilim, cihad, neşr-i din gibi maksadlarla, tehlikeli olan uzak diyarlara gitmede bu teşvikler gereklidir.

ÜÇÜNCÜ BAB

ÖLÜMDEN SONRASI HAKKINDA

❑ KABİR AZABI

5492 ١- عن هانئ مَوْلى بن عفّان قال: [كَانَ عُثْمَانُ رَضِيَ اللّهُ عَنه إذَا وَقَفَ عَلى قَبْرٍ بَكَىٰ حَتَّى يَبُلَّ لِحيَتَهُ؛ فَقِيلَ لَهُ: تَذْكُرُ الْجَنَّةَ وَالنَّارَ فَلاَ تَبْكِي، وَتَذْكُرُ الْقَبْرَ فَتَبْكِي؟ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ: الْقَبْرُ أَوَّلُ مَنْزِلٍ مِنْ مَنَازِلِ الآخِرَةِ. فَإِنْ نَجَا مِنْهُ فَمَا بَعْدَهُ أَيْسَرُ، وَإِنْ لَمْ يَنْجُ مِنْهُ فَمَا بَعْدَهُ أَشَدُّ مِنْهُ وَقَالَ ﷺ: مَا رَأَيْتُ مَنْظَراً قَطُّ إلاَّ وَالْقَبْرُ أَفْظَعُ مِنْهُ].

زاد رزين، قال هانئٌ: سَمِعْتُ عُثْمَانَ رَضِيَ اللّهُ عَنه يَنْشُدُ: فَإِنْ تَنْجُ مِنْهَا تَنْجُ مِنْ ذِي عَظِيمَةٍ، وَإِلاَّ فَإِنِّي لاَ اخَالُكَ نَاجِياً. أخرجه الترمذي.

« الفَظِيعُ » الشديد الشنيع.

1. (5492)- *Hâni Mevla Osman İbnu Affan* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Osman (radıyallahu anh), bir kabrin üzerinde durunca sakalı ıslanıncaya kadar ağlardı. Kendisine: "Cenneti ve cehennemi hatırladığın vakit ağlamıyorsun, fakat kabri hatırlayınca ağlıyorsun!" dediler. Bunun üzerine: "Çünkü Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim.

"Kabir, ahiret menzillerinin birinci menzilidir. Kişi ondan kurtulabilirse, ondan sonrakiler daha kolaydır. Ondan kurtulamazsa ondan sonrakiler bundan daha zordur, daha şediddir."

Hz. Osman devamla Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şu sözünü de nakletti:

"(Ahiret aleminden gördüğüm) manzaraların hiçbiri kabir kadar korkutucu ve ürkütücü değildi!"

Rezin şu ziyadeyi kaydetti: "Hâni der ki: "Hz. Osman (radıyallahu anh)'ın şu beyti inşa ettiğini işittim:

"Eğer ondan necat buldunsa, büyük musibetten kurtuldun,

Aksi halde senin kurtulacağını hayal etmem." [Tirmizî, Zühd 5, (2309).]

5493 ٢ – وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنه قَالَ: [مَازِلْنَا نَشُكُّ فِي عَذَابِ الْقَبْرِ حَتّى نَزَلَ: ﴿أَلْهَاكُمُ التَّكَاثُرُ حَتّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ﴾]. أخرجه الترمذي.

2. (5493)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Şu ayet ininceye kadar kabir azabından şüphelenmeye devam etmiştik. (Mealen): **"Sayınızın çokluğuyla övünmek sizi oyaladı. Öyle ki, kabirleri ziyaret ettiniz."** [Tirmizî, Tefsir -Tekasür, (3352).]

AÇIKLAMA:

Tekasür çoklukla övünme demektir. Çokluk ise malda, sayıda, menakıbda, yani insanlar nazarında övünme vesilesi olan her şeyde mevzubahistir. Ayet-i kerime; bu sayı çokluğuyla övünme sebebiyle Rabbinize olan ibadetten geri kaldınız. O kadar ki, mezarı ziyaret ettiniz, yani öldünüz, ölünceye kadar bu işten vazgeçmediniz, ibadete bir türlü vakit ayıramadınız demektir. Şarihlerin kaydına göre, Arapça'da kabiri ziyaret etmek, "ölmek" demektir. Bölece ayetin manası: "Malınızı çoğaltma hırsı sizi öylesine oyaladı ki, bu oyalanmaya devam ederken ölüm sizi yakaladı."

Taberi, bu surede kabir azabının varlığına delil olduğunu söyler: "Çünkü der, Allah Teala hazretleri, övünmenin oyaladığı bu adamların haberini vermekte. Bunlar, kabre girdikleri zaman karşılaşacakları şeyi bilecekler, Rablerine ibadet yerine mal ve evlat çokluğuyla övünerek oyalanmanın karşılığı ne kadar fenadır, kabre girince görecekler diye onları tehdid etmekte, korkutmakta" (özetle).

Yeri gelmişken kaydedelim: Kur'an-ı Kerim'de kabir azabından daha açık bir şekilde bahseden başka ayetler de mevcuttur. Bunlardan biri اَلنَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ اَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ **"Onlar kıyamete kadar sabah-akşam ateşe sunulurlar. Kıyamet günü geldiğinde ise, "Firavun ehlini azabın en şiddetlisine sokun" denir"** (Mü'min 46). Burada, alimlerin belirttiği üzere, kabir azabının varlığı

pek zahir olarak ifade edilmiştir. Çünkü, ayetin devamında kıyamet azabından ayrıca söz edilmekte ve bunun kabirde her gün çektikleri azabtan daha şiddetli olacağı belirtilmektedir. *İbnu Kesir:* "Bu ayet, Ehl-i Sünnet'in kabirde berzah azabının varlığını istidlal etmelerine büyük bir asıldır" der. Razi de, ayette geçen "akşam, sabah ateşe atılma" hadisesinin kıyametle ilgili olmadığını, çünkü kıyametteki ateşe atılmaya ayetin sonunda ayrıca temas edildiğini belirtir. Kıyamet azabının da dünyadaki azab olmayacağını, çünkü dünyadaki azabtan ayetin başında "sabah-akşam atılmaları" şeklinde temas edildiğini belirtir. "Öyleyse der, şurası kesinlik kazandı ki dünyadaki sabah-akşam ateşe atılma işi ölümden sonra başlayıp kıyamete kadar devam edecek olan ateşe atılmadır. Öyleyse bu ayet onlar hakkında kabir azabının varlığını isbatlar. Bu onlar hakkında sabitse başkaları hakkında kabir azabının varlığını isbatlar. Bu onlar hakkında sabitse başkaları hakkında da sabittir. Çünkü arada fark olduğunu söyleyen yok."

İmam-ı Buhârî, kabir azabı üzerine açtığı baba girerken , kabir azabına Kur'an'dan delil zımnında şu ayetleri de kaydeder. (Mealen): **"...Sen o zalimleri can çekişirken bir görsen! Melekler ellerini uzatıp: "Haydi çıkarın canınızı bedenlerinizden!" derler. "Bugün Allah adına haksız yere söyledikleriniz ve O'nun ayetlerine karşı büyüklük tasladığınız için hor ve hakir edici azabla cezalandırılacağınız gündür"** (En'am 93); **"...Biz onları (dünyada ve kabirde) iki kere azaba uğratacağız. Sonra da onlar, pek büyük bir azaba atılacaklardır"** (Tevbe 101).

5494 ٣ – وعن عائشة رضيَ اللهُ عنها: [أنَّ يهوديَّةً دخلتْ عليها فذكرتْ عذابَ القبْرِ فقالتْ: أعاذكِ اللهُ منْ عذابِ القبْرِ. فسألتْ عائشةُ رسولَ اللهِ ﷺ عنْ عذابِ القبْرِ. فقالَ: نعمْ، إنَّ عذابَ القبرِ حقٌّ وإنَّهمْ يُعذَّبونَ في قبورِهمْ عذابـــاً تسمعُهُ البهائمُ؛ قالتْ: فما رأيتُهُ بعدُ صلَّى صلاةً إلاَّ تعوَّذَ فيـها منْ عذابِ القبْرِ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

3. (5494)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ)'nin anlattığına göre, bir Yahudi kadın, yanına girdi. Kabir azabından bahsederek:

"Seni kabir azabından Allah korusun!" dedi. Aişe de Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a kabir azabından sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Evet, kabir azabı haktır. Onlar kabirde azap çekerler, onların azabını hayvanlar işitir!" buyurdu. *Hz. Aişe* der ki:

"Bunan sonra Aleyhissalâtu vesselâm'ın namaz kılıp da, namazında kabir azabından istiaze etmediğini hiç görmedim." [Buhârî, Cenaiz 89, Müslim, Mesacid 123, (584); Nesâî, Cenaiz 115, (4, 104, 105).]

AÇIKLAMA:

Sadedinde olduğumuz rivayet, bidayette Müslümanlar arasında kabir azabıyla ilgili bir malumatın olmadığını, ilk defa Yahudilerin bu meseleyi Müslümanlar arsında gündeme getirdiklerini ifade etmektedir. Gerçekten bu paralelde daha sarih ifadeler de mevcuttur. Hatta bazı rivayetler *Hz. Aişe*'nin bunu Resulullah'a sorduğunu, *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Kıyamet gününün azabından başka azab yoktur"* diye cevap verdiğini, bilahare gelen vahiy üzerine Aleyhissalâtu vesselâm'ın kabir azabının varlığını ikrar ve beyan ettiğini belirtir. Bundan sonra namazlarda kabir azabından istiaze etmiştir.

5495 ٤ – وعن ابن عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [مَرَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ على قَبْرَيْنِ. فقَالَ: إنَّهُمَا لَيُعَذَّبَانِ، وَمَا يُعَذَّبَانِ في كَبِيرٍ. ثُمَّ قَالَ: بَلَىٰ، أَمَّا أَحَدُهُمَا فَكَنَ يَمْشِي بِالنَّمِيمَةِ، وأمَّا الآخَرُ فكَانَ لاَ يَسْتَتِرُ مِنْ بَوْلِهِ. ثُمَّ دَعَا بِعَسِيبٍ رَطْبٍ، فَشَقَّهُ اثْنَيْنِ، فَغَرَسَ عَلَى هٰذَا وَاحِداً، وَعَلَى هٰذَا وَاحِداً. ثُمَّ قَالَ: لَعَلَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنهُمَا مَالَمْ يَيْبَسَا]. أخرجه الخمسة.

قوله: «وَمَا يُعَذَّبَانِ في كَبِيرٍ» أي في كبير فعله عليهما لو أراد أن يفعلاه.

«والعَسِيبُ» من سعف النخل ما بين الكرب ومنبت الخوص، وما عليه من الخوص فهو سعف، والجريد السعف أيضاً.

4. (5495)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün) iki kabre uğradı ve:

"(Bunlarda yatanlar) azab çekiyorlar. Azabları da büyük bir günahtan değil" buyurdular. Sonra sözlerine şöyle devam ettiler:

"Evet! Biri, nemimede (laf getirip götürmede) bulunurdu. Diğeri de idrar sıçrantısına karşı korunmazdı." Aleyhissalâtu vesselâm sonra yaş

bir hurma dalı istedi, ikiye böldü. Birini birinin üzerine dikti, birini de öbürünün üzerine dikti. Sonra da:

*"Belki bunlar yaş kaldıkça azapları hafifler!"*buyurdular." [Buhârî, Vudu 55, 56, Cenaiz 82, 89, Edeb 46, 49; Müslim,Taharet 111, (292); Tirmizî, Taharet 53, (70); Ebu Davud, Taharet 11, (20, 21); Nesâî, Taharet 27, (1, 28-30).]

5496 ٥– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنهما قالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا مَاتَ أَحَدُكُمْ عُرِضَ عَلَيْهِ مَقْعَدُهُ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ، إنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَمِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ، وَإنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَمِنْ أَهْلِ النَّارِ. فَيُقَالُ: هَذَا مَقْعَدُكَ حَتّى يَبْعَثَكَ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ]. أخرجه الستة إلا أبا داود.

5. (5496)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sizden biri ölünce, kendisine akşam ve sabah (cennet veya cehennemdeki) yeri arzedilir. Cennet ehlinden ise, (yeri) cennet ehlinin (yeridir), ateş ehlinden ise (yeri) ateş ehlinin (yeridir). Kendisine:

"Allah seni kıyamet günü diriltinçeye kadar senin yerin işte budur!" denilir." [Buhârî, Cenaiz 90, Bed'ül-Halk 8, Rikak 42, Müslim, Cennet 65, (2866).; Muvatta, Cenaiz 47, (1, 239); Tirmizî, Cenaiz 70, (1072); Nesâî, Cenaiz 116, (4, 107).]

5497 ٦– وعن زَيْدِ بن ثابتٍ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [بَيْنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ في حَائِطٍ لِبَنِي النَّجَّارِ، وَنَحْنُ مَعَهُ إذْ حَادَتْ بِهِ بَغْلَتُهُ فَكَادَتْ تُلْقِيهِ، وإذا أَقْبُرٌ: سِتَّةٌ أَوْ خَمْسَةٌ. فَقَالَ ﷺ: مَنْ يَعْرِفُ أَصْحَابَ هٰذِهِ الْقُبُورِ؟ فَقَالَ رَجُلٌ: أَنَا. قَالَ: مَتَى مَاتُوا؟ قَالَ: في الشِّرْكِ. قَالَ: إنَّ هذه الأُمَّةَ تُبْتَلَى في قُبُورِهَا. فَلَوْلاَ أَنْ لاَ تَدَافَنُوا فَدَعَوْتُ اللهَ أَنْ يُسْمِعَكُمْ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ الّذِى أَسْمَعُ مِنْهُ. ثُمَّ قَالَ: تَعَوَّذُوا بِاللهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ. قَالُوا: نَعُوذُ بِاللهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ. قَالَ: تَعَوَّذُوا بِاللهِ مِنْ عَذَابِ النَّارِ. قَالُوا: نَعُوذُ بِاللهِ مِنْ عَذَابِ النَّارِ. قَالَ: تَعَوَّذُوا بِاللهِ مِنَ الْفِتَنِ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ. قَالُوا: نَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الْفِتَنِ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ. قَالَ: تَعَوَّذُوا بِاللهِ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَّالِ. قَالُوا: نَعُوذُ بِاللهِ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَّالِ]. أخرجه مسلم.

6. (5497)- *Zeyd İbnu Sabit* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bizimle birlikte, Benî Neccar'a ait bir bahçede bulunduğu sırada bindiği katır, onu aniden saptırdı, nerdeyse (sırtından yere) atacaktı. Karşımızda beş veya altı kabir vardı. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Bu kabirlerin sahiplerini bilen var mı?" buyurdular. Bir adam: "Ben biliyorum!" deyince, *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Ne zaman öldüler?" dedi. Adam:

"Şirk devrinde" deyince Aleyhissalatu vesselam:

"Bu ümmet kabirde fitneye maruz kılınacak. Eğer birbirinizi defnetmemenizden korkmasaydım şahsen işitmekte olduğum kabir azabını size de işittirmesi için Allah'a dua ederdim" buyurdular ve sonra şunları söylediler: *"Kabir azabından Allah'a sığının!"* Oradakiler:

"Kabir azabından Allah'a sığınırız!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Cehennem azabından da Allah'a sığının!" dedi.

"Cehennem azabından Allah'a sığınırız" dediler.

"Fitnelerin açık ve kapalı olanından Allah'a sığının!" dedi.

"Açık ve kapalı her çeşit fitneden Allah'a sığınırız!" dediler.

"Deccal'ın fitnesinden Allah'a sığının!" buyurdu.

"Deccal'ın fitnesinden Allah'a sığınırız!" dediler." [Müslim, Cennet 67, (2867).]

5498 ٧– وعن أبي أيُّوبَ الأنْصَارِي رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [خَرَجَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بَعْدَمَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ فَسَمِعَ صَوْتاً. فَقَالَ: يَهُودُ تُعَذَّبُ فِي قُبُورِهَا]. أخرجه الشيخان والنسائي.

7. (5498)- *Ebu Eyyub el-Ensârî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Güneş battıktan sonra, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* çıkmıştı, bir ses işitti: *"Bu, kabirlerinde azab çeken Yahudiler(in sesidir)!"* buyurdular." [Buhârî, Cenaiz 88; Müslim, Cennet 69, (2869); Nesâî, Cenaiz 114, (4, 102).]

5499 ٨– وللنسائي عن أنسٍ رَضِيَ اللهُ عَنه: [أنَّ النَّبِيَّ ﷺ سَمِعَ صَوْتاً مِنْ قَبْرٍ. فَقَالَ: مَتَىٰ مَاتَ هٰذَا؟ قَالُوا: مَاتَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ. فَسُرَّ بِذٰلِكَ وَقَالَ: لَوْلاَ أنْ لاَ تَدَافَنُوا لَدَعَوْتُ اللهَ أنْ يُسْمِعَكُمْ عَذَابَ الْقَبْرِ].

8. (5499)- *Nesâî, Hz. Enes* (radıyallahu anh)'ten naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir kabirden bir ses işitmişti: *"Bu ne zaman öldü? (bileniniz var mı?)"* buyurdular.

"Cahiliye devrinde!" dediler. Bu cevaba sevindi ve:

"Eğer birbirinizi defnetmemenizden korkmasaydım kabir azabını size de işittirmesi için dua ederdim" buyurdular." [Müslim, Cennet 68, (2868); Nesâî, Cenaiz 114, (4, 102).]

AÇIKLAMA:

Sadedinde olduğumuz hadisler kabir azabının varlığını açık bir şekilde ifade ederler. Ulema bu hususta fazla ihtilaf etmez. Sadece Hariciler'den bazıları ile Mu'tezile'den *Dırar İbnu Amr* ve *Bişr el-Müreysî* gibi nadir istisnalar, kabir azabını mutlak olarak inkar cihetine gitmiştir. Mu'tezile'den bir kısmı bunun sadece kâfir için varlığnı iddia etmiştir. Asıl ihtilaf edilen husus, kabir azabının ruhî bir azab mı, yoksa hem ruhî ve hem de cesedî bir azab mı olduğudur. Mevzu üzerine varid olan nasslar, bütün alimleri birinden birini cezmen söylemeye sevkedecek vuzuhta olmadığı için fikirler ihtilaf etmiştir:

★ *İbnu Cerir* ve Kerramiye fırkasından bir grup kimse, kabirde sualin sadece bedene vaki olacağını söylemiştir. Bunlara göre, Allah Teala hazretleri, ölünün bedeninde işitecek, anlayacak, elem ve lezzeti duyacak bir idrak yaratmıştır.

★ *İbnu Hazm* ve *İbnu Hubeyre* sualin sadece ruh üzerine vaki olacağını söylemiştir. Bunlara göre ruh, artık cesede bir daha dönmez.

★ Cumhur bunlara muhalefet eder ve "hadiste sabit olduğu üzere ruh, cesede veya cesedin bir kısmına döner" der. Cumhura göre, azab, eğer sadece ruha vaki olsaydı, hadiste beden de hususi şekilde zikredilmezdi. Ölünün bedenen dağılması buna mani değildir. Çünkü Allah Teala hazretleri cesetten bir parçaya hayatı iade etmeye, bu parçaya suali vaki kılmaya kadirdir, tıpkı bedenin eczasını cem etmeye kadir olduğu gibi.

❑ MÜNKER VE NEKİRİN SUALLERİ

5500 ١ – عن أنس رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إنَّ الْعَبْدَ إذَا وُضِعَ فِي قَبْرِهِ
وَتَوَلّى عَنْهُ أَصْحَابُهُ، وَإنَّهُ لَيَسْمَعُ قَرْعَ نِعَالِهِمْ إذَا انْصَرَفُوا، أَتَاهُ مَلَكَانِ فَيُقْعِدَانِهِ،
فَيَقُولاَنِ لَهُ: مَا كُنْتَ تَقُولُ فِي هذَا الرَّجُلِ مُحَمَّدٍ ﷺ؟ فَأمَّا الْمُؤْمِنُ فَيَقُولُ: أَشْهَدُ
أَنَّهُ عَبْدُاللهِ وَرَسُولُهُ. فَيُقَالُ لَهُ: انْظُرْ الَى مَقْعَدِكَ مِنَ النَّارِ أَبْدَلَكَ اللهُ بِهِ مَقْعَداً مِنَ

الْجَنَّةِ. فَيَرَاهُمَا جَمِيعـاً، وَيَفْتَحُ اللّٰهُ لَهُ مِنْ قَبْرِهِ إلَيْهِ؛ وَأمَّا الْكَافِرُ وَالْمُنَافِقُ فَيَقُولُ: لاَ أدْرِى، كُنْتُ أقُولُ كَمَا تَقُولُ النَّاسُ. فَيُقَالُ: لاَ دَرَيْتَ وَلاَ تَلَيْتَ، ثُمَّ يُضْرَبُ بِمِطْرَقَةٍ مِنْ حَدِيدٍ ضَرْبَةً بَيْنَ أُذُنَيْهِ! فَيَصِيحُ صَيْحَةً فَيَسْمَعُهَا مَنْ يَلِيـهِ إلاَّ الثَّقَلَيْنِ].

أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

قــوله: «ولا تـليـت» أي ولا اتبعت الناس فـقلت مثل ما قالوه؛ وقيل صـوابه: ائتليت افتعلت، من قولك: لا آلو إذا لم يستطعه، والمحدّثون لا يروونه إلا تليت.

1. (5500)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kul kabrine konulup, yakınları da ondan ayrılınca -ki o, geri dönenlerin ayak seslerini işitir- kendisine iki melek gelir. Onu oturtup:

"Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm) denen kimse hakkında ne diyordun?" diye sorarlar. Mü'min kimse bu soruya:

"Şehadet ederim ki, O, Allah'ın kulu ve elçisidir!" diye cevap verir. Ona:

"Cehennemdeki yerine bak! Allah orayı cennette bir mekâna tebdil etti" denilir. (Adam bakar) her ikisini de görür. Allah da ona, kabrinden cennete bakan bir pencere açar.

Eğer ölen kâfir ve münafık ise (meleklerin sorusuna):

"(Sorduğunuz zatı) bilmiyorum. Ben de herkesin söylediğini söylüyordum!" diye cevap verir. Kendisine:

"Anlamadın ve uymadın!" denilir. Sonra kulaklarının arasına demirden bir sopa ile vurulur. (Sopanın acısıyla) öyle bir çığlık atar ki, onu (insan ve cinlerden ibaret olan) iki ağırlık dışında ona yakın olan bütün (kulak sahileri) işitir." [Buhârî, Cenaiz 68, 87; Müslim, Cennet 70, (2870); Ebu Davud, Cenaiz 78, (3231); Nesâî, Cenaiz 110, (4, 97, 98); Tirmizî, Cenaiz 70, (1071) -Ebu Hureyre'den-.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, kabir azabını isbat eden rivayetlerden biridir. Hadisin Tirmizî'deki veçhinde, gelen meleklerin , siyah-mavi oldukları, birine Münker, diğerine Nekir dendiği tasrih edilir. Taberânî'de gelen bir veçhinde bu meleklerin gözlerinin bakır tenceresi, dişlerinin de sığır boynuzu gibi olduğu, seslerinin gök gürültüğünü andırdığı belirtilir. Bazı fakih-

ler günahları hesaba çeken meleklere Münker ve Nekir dendiğini, itaatkâr mü'minleri hesaba çeken meleklere *Mübeşşir* ve *Beşir* dendiğini söylemiştir.

Bazı rivayetlerde, ölen kişi mü'min olduğu takdirde, "namazı başı ucuna, zekatı sağına, orucu soluna, yaptığı iyi amelleri ayakları tarafına konacağı, adama "otur!" denince oturacağı, batışı sırasında güneşin temessül ettirileceği" belirtilir. İbnu Mace'deki rivayette, mü'min oturtulunca, gözlerini mesh edip: "Beni bırakın namaz kılayım!" diyecektir.

Bazı rivayetlerde, meleklerin *"Neye ibadet ediyordun?"* diye de soracağı, Allah'ın hidayet ettiği kimsenin: *"Allah'a ibadet ediyordum"* cevabını vereceği belirtilir. Keza *Muhammed* denen kimse hakkındaki soruya, mü'minin kelime-i şehadetle cevap vereceği, bu kimseye mezkur iki sual dışında bir şey sorulmayacağı belirtilir.

Bazı rivayetlere göre sual bitince mü'mine: *"Haydi, zifafa giren kimsenin uykusuyla uyu!"* denecek, o da, bir insanın uyuyabileceği en tatlı uyku ile kıyamete kadar uyuyacaktır.

Bazı rivayetlerde, mü'mine, kabrinin yetmiş zira' genişletileceği, kabrinin dolunay gecesinde olduğu gibi aydınlatılacağı da belirtilmiştir.

Bir rivayette şu farklı bilgi sunulur: *"Semadan bir münadi şöyle seslenir: "Kulum doğru söyledi, ona cennetten tefrişte bulun, cennete giden bir kapı açın, onu cennetten giydirin!" Bunun üzerine cennetin nesiminden ve kokusundan ona getirilir, kabri gözü alabildiğince genişletilir."*

Sadedinde olduğumuz hadiste, ölenin kâfir veya münafık olması halinde ortaya koyacağı tavır ve bunun neticesi tasvir edilir. İster istemez akla "facirlerin, fasıkların tavrı ve neticesi ne olacak?" sorusu gelir. Ancak hadisin başka vecihlerinde, "Eğer facir veya kâfir ise" veya "münafık veya şüpheci ise" veya "münafık ise" veya "kötü bir kimse ise", "şek ehlinden ise" gibi farklı tabirlere rastlanır. Böylece bütün insanların hesaba çekileceği ve mü'min dışındakilerin birbirine yakın kötü durumlarla karşılaşacağı anlaşılır.

Alimler kabirde sualin varlığında ittifak ederlerse de, çocuklar hususunda ihtilaf ederler. Mümeyyiz olan çocukların hesaba çekileceği kabul edilmiş, mümeyyiz olmayanlar hakkında ihtilaf edilmiştir. Kurtubî onların da hesaba çekileceği kanaatindedir. Hanefilerden de bu görüş rivayet edilmiştir. Birçok Şafiî, mümeyyiz olmayan çocuğa hesap yok demiştir. Bu sebeple çocuğa telkin yapmanın müstehab olmadığı söylenmiştir.

Hz. Peygamber'e de hesap sorulacak mı ihtilaf edilmiştir. *Aleyhissa-*

lâtu vesselâm'ın kabirde suale maruz kalmayacağı umumiyetle benimsenen görüştür. "Çünkü derler sual, şe'ni fitneye maruz kalmak olanlara hastır."

5501 ٢– وعنه رَضِيَ اللهُ عنه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : يَتْبَعُ الْمَيِّتَ ثَلاَثَةٌ: أَهْلُهُ، وَمَالُهُ، وَعَمَلُهُ؛ فَيَرْجِعُ اثْنَانِ وَيَبْقَـــــى وَاحِدٌ. يَرْجِعُ أَهْلُهُ، وَمَالُهُ؛ وَيَبْقَى عَمَلُهُ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

2. (5501)- Yine *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ölüyü, (mezara kadar) üç şey takip eder: Ailesi, malı ve ameli. Bunlardan ikisi geri döner, biri baki kalır: Ailesi ve malı geri döner, ameli kendisiyle baki kalır." [Buhârî, Rikak 42; Müslim, Zühd 5, (2960); Tirmizî, Zühd 46, (2380).]

5502 ٣– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : مَا مِنْ أَحَدٍ يَمُوتُ إلاَّ نَدِمَ. إنْ كَانَ مُحْسِناً نَدِمَ أَنْ لاَ يَكُونَ ازْدَادَ، وَإنْ كَـانَ مُسِيـئـاً نَدِمَ أَنْ لاَ يَكُونَ نَزَعَ]. أخرجه الترمذي.

3. (5502)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ölüp de pişman olmayan yoktur, mutlaka herkes nedamet duyar: İyi yolda olan hayrını daha çok artırmadığı için pişman olur, nedamet duyar. Kötü yolda olan da nefsini kötülükten çekip almadığına pişman olur, nedamet duyar." [Tirmizî, Zühd 59, (2405).]

5503 ٤– وعنه رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : إذَا مَاتَ الإنْسَانُ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إلاَّ مِنْ ثَلاثَةٍ: صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ، أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ، أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ]. أخرجـه الخمسة إلا البخاري.

« الصدقة الجارية » المستمرة المتصلة كالوقوف وما يجري مجراه.

4. (5503)- Yine *Ebu Hureyre* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir insan ölünce üç kişi hariç herkesin ameli kesilir: Sadaka-i cariye (bırakan), veya istifade edilen bir ilim (bırakan) veya kendine dua edecek salih evlat (bırakan)." [Müslim, Vasıyyet 14, (1631); Ebu Davud, Vesaya 10, (2880); Tirmizî, Ahkam 36, (1376); Nesâî, Vesaya 8, (6, 251).]

MESCİDLER BÖLÜMÜ

(Bu bölümde iki bab vardır)

BİRİNCİ BAB

MESCİD İNŞA ETMENİN FAZİLETİ

İKİNCİ BAB

MESCİD İNŞAASI

★ MESCİDLE İLGİLİ AHKÂM

UMUMİ AÇIKLAMA

Mescid, lügat olarak secde yeri demektir. Dolayısıyla öncelikle Müslümanların cemaatle ibadetlerini yaptıkları yerin adıdır. Bu yerler, bilhassa Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde, içtimâî faaliyetlerin her çeşidinin odak noktasıdır. Çeşitli hizmetlerin görüldüğü ana merkezdir.

Mabeddir: Herkes ibadetini cemaat halinde orada yerine getirir.

Yabancı elçilerin kabul edildiği, ağırlandığı, İslam'ın onlara öğretildiği yerdir.

Mekteptir: Müslümanlar suffadaki hususi yazı ve kıraat muallimlerinden yazı ve kıraat öğreniyorlar, ilmihal öğreniyorlardı.

Hapishanedir: Bazı suçlular mescidin direğine bağlanmıştır.

İrşad yeridir: Hutbeler, vaazlar, dinî sohbetler orada yapılır.

Buluşma, görüşme yeridir: Müslümanlar mescide her seferinde sadece ibadet için gelmezler. Buluşmak, konuşmak üzere de gelirler, meselelerini hallederler.

İstirahat yeridir: Rivayetler, Resulullah zamanında kaylule denen öğle uykusuna uyumak üzere birkısım sahabinin mescide uzandıklarını göstermektedir.

Mahkemedir: Bir kısım davaları Resulullah mescidde hükme bağlayıvermiştir.

Düğün yeridir: Hadislerde Aleyhissalâtu vesselâm nikahın ilan edilmesini, onun mescidde yapılmasını emreder.

Spor merkezidir: At yarışlarında başlama ve bitiş yeri olarak mescid tespit edilmekten başka bayramlarda Habeşiler kılınç kalkan oyunu oynamışlardır. Hz. Aişe Aleyhissalâtu vesselâm'ın izniyle bunu seyretmiştir. Günümüzde bu meselenin gündeme getirilmesi, bazılarınca haklı

bir endişe ve itiraza sebep olabilir. Ancak biz bunu, spor meselesine dindarların sahip çıkarak meşru istikamette gelişmesinin sağlanması gereğine Nebevî bir işaret kabul ediyoruz. aksi takdirde, inananlar meseleyi gündem dışı bırakınca, o iş, mü'min vicdanları sızlatan ve gerçekten de zararlı olan bir istikamette serbestçe gelişir ve başını alır gider. İslam medeniyet dinidir, her meseleye el atar, ölçüsünü koyar. Spor da İslam'ın ilgi alanına girer.

Mescidde yemek: Aleyhissalâtu vesselâm fakirlerin yemesi için mescidin direklerine hurma salkımları astırmıştır.

Mal taksim yeri: Taşradan gelen zekat ve sadaka mallarını, ganimeti, mescidde taksim etmiştir.

Abdest alma yeri: Resulullah'ın mescidin içinde abdest aldığı rivayetlerde gelmiştir. Bu tatbikatı atalarımız Bursa Ulu Camii'nde olduğu üzere, mescidin içerisine şadırvan yaparak müesseseleştirmiştir.

Şiir kürsüsü: Efkar-ı umumiyeyi hazırlamada mühim bir yer tutan şiirin okunması, şairlerin desteklenmesi gayesiyle mescidde imkan hazırlanmıştır. Aleyhissalâtu vesselâm hususi şairi Hassan İbnu Sabit için hususi bir şiir kürsüsü ihdas etmiştir.

Kültür Evi: Aleyhissalâtu vesselâm'ın mescidi daha geniş manada kültürel faaliyetler, edebî yarışmalar için de kullanılmıştır. Temimlilerlerle yapılan mufahara buna misal olarak gösterilebilir. Mufahara iki tarafın şairleri ve hatipleri arasında yapılan edebî bir yarışmadır: Şairler şiir okuyarak, hatipler konuşma yaparak yarışırlar.

Misafire ma'bed: Aleyhissalâtu vesselâm, kendisiyle anlaşma yapmak üzere gelen Necranlı Hıristiyanlara, ayinlerini yapmaları için bir pazar günü Mescid-i Nebevi'yi göstermiş, onlar da, girip doğuya yönelerek ibadetlerini yapmışlardır.

Görüldüğü üzere İslam'da mescid son derece mühim bir yer işgal eder. Bu sebeple Müslüman bir cemaatin olduğu yerde ilk düşünülecek şey mesciddir. Nitekim Aleyhissalâtu vesselâm hicret ettiği zaman Medine'ye gelmeden ilk uğrak yeri olan Kuba'da bir müddet kalmış ve derhal bir mescid inşa etmiştir. Medine'ye geliği zaman, henüz bir ikametgâh tesbit etmeden Mescid-i Nebevi'nin yerini tesbit etmiş ve derhal mescidin inşaatına başlamıştır.

Mescidlerin inşa ve imarı bizzat Kur'an-ı Kerim tarafından ele alınan, teşvik edilen bir meseledir. Ayet-i kerime mescide taraftar olup olmamayı küfürle imanı ayıran bir alâmet olarak kaydeder.

"Müşrikler, küfürlerine kendileri şahid oldukları halde Allah'ın mescidlerini imar edemezler. Öylelerinin bütün yaptıkları boşa gitmiştir. Onlar ebedî olarak cehennem ateşinde kalıcıdırlar" (Tevbe 17).

Rabbimiz Teala hazretleri bu ayetin devamında gerek maddî yardımıyla mescidin fizikî imarına ve gerekse cemaate katılarak manevî imar ve hayatiyetine katkıda bulunmayı, imanda kemal ifade eden bir alamet olarak zikir buyurmaktadır.

"Allah'ın mescidlerini, ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, namazlarını dosdoğru kılan, zekatlarını veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte doğru yola ermişlerden olmaları umulanlar bunlardır" (Tevbe 18).

Şu ayet, mescidlerden men edenleri insanları "en zalimi" ilan etmektedir:

"Allah'ın mescidlerinde Allah'ın adının anılmasına mani olan ve mescidleri tahribe çalışan kimseden daha zalim kim vardır? Onlar, mescidlere ancak korku içinde gireceklerdir. Dünyada onlar için bir rezillik, ahirette ise pek büyük bir azab vardır" (Bakara 114).

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Müslümanların yaşadığı yerlerde mescid inşaasına fevkalâde ehemmiyet vermiş, her bir meskun mahalde mescidler açılıp "temiz tutulması" için ta'mim çıkarmıştır. Kaynaklarımız Medine civarında kırktan fazla mescidin isminden ve yerinden, Resulullah'ın onlarla olan alâkasından bahseder, bilgi verir. Medine'nin içinde ise, *Mescid-i Nebevi*'den başka dokuz ayrı mescidin varlığı belirtilmektedir. Aleyhissalâtu vesselâm bunlara da imam tayin etmiş, meseleleriyle ilgilenmiştir. O sıralarda Medine'nin on bin nüfuslu bir şehir olduğu tahmin edilmektedir. Bu duruma göre, ortalama bin nüfusa bir mescid düşmektedir.

Resulullah mescid inşasına teşvik için مَنْ بَنَى مَسْجِداً كَمَفْحَصِ قَطَاةٍ اَوْ اَصْغَرَ يَبْتَغِي بِهِ وَجْهَ اللّٰهِ بَنَى اللّٰهُ لَهُ مِثْلَهُ فِـــي الْجَنَّةِ. *"Kim Allah'ın rızasını düşünerek bağırtlak kuşunun yuvası kadar bir mescid inşa ederse, Allah onun için cennette bir mislini inşa eder"* buyurmuştur.

Zamanın Altın Dilimi adlı kitaptan mescidlerin önem ve kıymetini anlatan bir yazıyı buraya alıyoruz:

Ma'bed'den Taşan Mana

Ma'bed, insan ruhuna seslenen mübhem bir lisan, gönülleri kendine

çeken büyüleyici bir beyan ve sessiz duruşu içinde, Yüce Hakikat adına her dille birşeyler anlatan bir sırlı tercümandır.

İnsan, ma'bedde, bugünü dünle, dünü sonsuzla iç-içe duyar.. ma'bed, ibadet düşüncesi, ibadetin kaynağı ve ibadetin manasıyla dopdolu bir deryada yüzüyor gibi olur. Bir de ma'bedin bu talâkatlı beyanına üstad, kudretli ve mâhir bir ses refakat ederse, zevk ta'rif edilmez doruğa ulaşır ve gönüllerde inanılmaz bir te'sir bırakır.

Evet, ma'bedin sessiz, temkinli, vakûr, binbir amâ ve işaretlerle mırıldandığı mana lisanını gönlünün emrine vermiş, gırtlağını akord edebilmiş mâhir bir okuyucunun ruhundan yükselen İlahî nağmelerle birleşip yağmur gibi duygularımızın üzerine dökülmeye başladığı, akıp ruhumuzu doldurduğu zaman kendimizi bahara uyanmış güller, çiçekler gibi taptaze hisseder ve iliklerimize kadar varolmanın zevkini duyarız.

Sanki ma'bedin dışında varlığa karşı susan ve gönül dünyası itibariyle varlık ötesine kapanan bizler, ma'bedi, ruhlarımızın derinliklerinde saklı bulunan duygu ve düşüncelerimizi bedenin karanlık mahbesinden kurtararak, göklere duyuracak bir müezzin, bir hatib gibi bulur ve onun sesin sessizliğe, sessizliğin sese karıştığı mübârek hariminde başımızın sonsuzluğa ulaştığını hissederiz.

Gönüllerin ışığa açık olması ölçüsünde ma'beddeki ses, söz ve aydınlık ba'zen hislerimizi coşturarak bizi lezzetten lezzete, heyecandan heyecana; imandan aşka, aşktan fedakârlığa götürür ve bize kol-kanat olur yüseltir. Bazen ruhun sezebileceği bir dille vuslat şevkini fısıldar. Bazen ruhlarımıza cennet ırmaklarının çağıltılarını, cennet bülbüllerinin nağmelerini duyurur ve salım salım salınan cennet ağaçlarının altında dolaştırır. Bazen bizleri, bütün güzelliklerin kaynağı Sonsuz Güzellik'e ulaştırmak için, tüneller açar, köprüler kurar ve tüp-geçitlerle iki dünyanın iki yakasını birbirine bağlıyor gibi buradan ötelere menfezler açar, hayâle bir kısım mübhem tasavvurlar verir ve onu şahlandırır.

Ma'bedde, ibadet ü tâat, evrâd u ezkâr gibi hususlarda görülen yeknesak davranışlar, zâhiren aynı sayılsa bile, bir manzumenin rediflerinde olduğu gibi, sonsuz duygu ve düşünce nazmında, o duygu ve düşüncenin esas unsuru ve ayakları gibidirler. Her tekrar edişte insan, bildiğinin çehresinde bilmediklerini görür, aklın idrak ettikleriyle vicdanın duyuşlarını içiçe yaşar ve bu aynilikte hep bir gayrılık ve tazelik duyar.

Bazen mihrab, minber veya arkadaki maksûrelerden birisinden yükselen yeni bir ses, ma'bedin o hafifden ve inceden tekrar edip dur-

duğu nakaratla bütünleşince, geçeceğimiz yollara, tünellere, geçitlere ışıklar saçılmış olur ve yeni bir yürüyüş komutu almışcasına, ayrı bir buuda doğru, değişik bir ritimde harekete geçeriz.

Ba'zen minberlerden, mihraplardan yükselen seslere, cemaat de ruhlarının heyecanını haykırarak katılır. O zaman ma'bed sanki, göklerin bütün mana, ruh ve usaresini gönüllere boşaltmak için, öte öte çatlayan bir bülbül , bir ağustosböceği gibi bütün hamlelerini kullanarak ses olur, soluk olur , gerilir ve yırtılacak hale gelir. Ama yırtılmaz; yeni bir perdeye atlar ve çığlıklarına devam eder.

Bizler, ma'bedden yükselen bu sesleri, varolmanın mana, gâye ve esası olarak, gönüllerimizden taşan birer feryad halinde duyar, ruhumuzun kubbesinin delindiğini hisseder ve âdetâ birer ışık, birer hava gibi, uçup göklerin ezelî şevkine ulaştığımızı, iç dünyâmızın İlâhî esintilerle sarıldığını sezer ve kendimizden geçeriz. Kulaklarımızda çınlayan her ses, gözlerimizin önünde tüllenen her mana, başımızın üstünde muhteşem, azametli kubbeler kuruyor gibi olur ve farkına varmadan kendimizi sonsuzluğa açılan heybetli kapıların önünde buluruz. Bu esnada herbirerlerimiz bulunduğumuz yerlerden sıyrılır, yükselir, herkesin ve herşeyin üstünde kanat germiş ve gölgelerimizi cemaatin başına salmış gibi oluruz.

Bazen içinde bulunduğumuz halkada, öne-arkaya, sağa-sola o kadar genişler o kadar yayılır ve o kadar uzarız ki, mesafeler sıkışır ve buudlar çatlayacak hale gelir. Bu noktada, kendimizi, meleklerle, ruhânîlerle, cinlerle sayılmazlığa ulaşmış bir cemaat içinde ve bir bilinmez metafda tavaf ediyor gibi görür; varolmanın gerçek gayesini, hayatın hakiki lezzetini ve lezzetlerin sonsuzlaştığını anlar, duyar ve yaşarız.

Her defasında bu duyup hissettiklerimize esas teşkil eden, farklı ses, farklı söz, farklı eda ve farklı şivelerin te'sir ve rehberliğinde yeni yeni kâinatlar keşfediyor gibi olur, gönül gözlerimize açılan menfezlerden, bilmediğimiz âlemlere dâir güzellikleri seyre dalar, ovalardan yamaçlara, tepelerden vadilere doğru koşmaya başlar ve bir çocuk hiffeti içinde haykırıp nâralar atmak isteriz. Ara-sıra rehberin değişik komutlarıyla başka iklimlere açılır, yeni yeni temâşâlara koyulur; dağları, tepeleri aşar; ovalara, vadilere uğrar; baharla kucaklaşır, yazın en tatlı râyihalarını koklar, sonbaharı selâmlar ve ikinci bahara yelken açarız.

Bu devr-i daimlerin herbiri ayrı bir iklimde başlar, ayrı bir iklimde gelişir ve ayrı bir iklimde noktalanır. Bazen aynı mekânda olduğumuzu hissetmeyecek kadar bulunduğumuz yerden uzaklaşır; rüyalarda ve hülyâlarda olduğu gibi, istediğimiz gibi uçar; istediğimiz gibi konar; iste-

diğimizi elde eder ve istediğimiz yerlere rahatlıkla varabiliriz. Bağımızda, bahçemizde dolaşıyor gibi göklere açılır, en mahrem noktalara ulaşırız. Ulaşırız da, bütün bütün karanlıklara kapanıp, aydınlıklara uyanan gözlerimiz, bir adım ötede vuslata erecek gibi buğu buğu sevinçle açılıp kapanmaya başlar.

Bu kuşakta duyuşlar, davranışlar, hatta kelime ve sözler, kelime ve sözlerin meydana getirdiği ses hevenkleri, renk desenleri bildiğimiz manalardan bambaşka şeyler fısıldarlar bizlere. Bütünüyle tabiilikden fevkalâdeliğe, alelâdelikten hârikulâdeliğe yükselebildiğimiz bu noktada, hislerimizin, etraftaki canlı güzelliklerle coşup *"hû-hû"* dediğini duyar ve bu seslerin, âdetâ içimizdeki aşk ateşine üfleyip onu daha da alevlendirdiğini hissederiz. Gönüllerimiz Mutlak Sevgili'nin ateşten şivesiyle dolar ve artık bütün sesler kesilir; duyulup hissedilen sadece ve sadece O'nun varlığından akseden ışıkların gölgelerinden ibaret kalır.

Asırlarca, bu mübârek dünyaya hayat üfleyen ma'bed, bugün boynu buruk, ruhunun çizgilerini şerhedecek mana mi'marlarını beklemenin yanında, ses-söz üstadı gönül erleriyle kuruluş niyetine esas teşkil eden buudlara ulaştırılmayı beklemektedir.

Bilmem ki bamteli kopmuş ma'bedi, kim i'mâr ederek eski hüviyetine ulaştırıp, yeniden gürül gürül seslendirecek? Kim bu hırıl hırıl sesleri akordedip ruhları coşturan nağmeler haline getirecek? Kim kaybettiğimiz ma'bedi yeniden bize iade edecek..?

Alâkalıların böyle birşeye gücü yeter yetmez; ma'bed hanendeleri, bir kaç asırlık boşluğu aşarak sesleriyle, soluklarıyla ma'bede refakat eder veya edemezler.. bunlar ayrı mes'ele; ma'bedin asırlık gurbetine son verilmesi ise tamamen ayrı bir mes'ele...

Biz şimdi, emarelerin aydınlığında, yıllardan beri hülyâlarıyla yaşadığımız fâtih neslin bu kördüğüme kılıç çalacağı günün rüyalarını görmeye başladık...(7)

7– M. Fethullah Gülen, Zamanın Altın Dilimi, sh. 5-9.

BİRİNCİ BAB

MESCİD İNŞA ETMENİN FAZİLETİ

5504 ١ – عن عثمان رَضِيَ اللّهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ بَنَى مَسْجِداً يبتَغِى به وَجْهَ اللّهِ بَنَى اللّهُ تَعالى لَهُ بَيْتاً في الْجَنَّةِ؛ وَفي أخرى: بَنَى اللّهُ لَهُ مِثْلَهُ فِي الْجَنَّةِ].

أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (5504)- *Hz. Osman* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim Allah'ın rızasını talep ederek bir mescid inşa ederse, Allah ona cennette bir ev inşa eder."

Bir diğer rivayette: *"...Allah, onun için, cennette bir mislini inşa eder"* buyrulmuştur. [Buhârî, Salat 65; Müslim, Mesacid 25, (533); Tirmizî, Salat 237, (318).]

AÇIKLAMA:

Hadiste, mescid inşasına teşvik edilmektedir. *"Mescid"* tabiri mutlaktır. Alimler "büyük" veya "küçük" hepsinin buna dahil olduğunu belirtir. Mamafih bazı vecihlerinde *"bağırtlak kuşunun yuvası kadar da olsa"* denmiştir. Kuş yuvası secde etmeye, mescid olmaya elverişli büyüklükte olmadığına göre, mübalağa kastedildiği açıktır. Yani mescid inşaatlarına azıcık bir katkıda bulunmaya da teşvik edilmiş olmaktadır. Sözgelimi, cennette kuş yuvası kadar bir yer kazanmak, mü'min açısından büyük kazançtır. Çünkü başka hadislerde *"cennette kamçı kadarlık yerin dünyadan hayırlı olacağı"* ifade edilmiştir. Çünkü o ebediyete mazhardır.

Alimler, ismini yazdırmak üzere veya ücret mukabili yaptırılacak mescidler için sevap olsa da, hadiste vaadedilen ücretin verilmeyeceğini belirtir. Bu ücret ihlasa bağlıdır, sırf Allah'ın rızasını düşünerek mescid yaptırmış veya mescid inşaatına katkıda bulunmuş olmalıdır.

Alimler, bu maksadla bir yeri duvarla çevirenin veya yine rıza-yı İlahî düşüncesiyle binasını mescid olarak vakfedenin de aynı ücrete mazhar olabileceğini söylerler.

Hadiste geçen *"cennette bir mislini"* ibaresi şu soruyu getirmiştir: Ayette yapılan her haseneye on katı sevap vaadedildiği halde, burada "misli" ile kayıtlanmaktadır. Alimler, bu ifadenin mezkur ayetin nüzulundan önce varid olmuş olabileceği ihtimaline dikkat çekmekten başka:

★ Hadisten muradın "Allah bunun mislinden on tane bina yapar" olması muhtemeldir.

★ Birle kayıtlanmış olması, ziyadeye mani değildir.

★ Misli adettir, fazlası fazldır, lütuftur.

★ Burada misil sayı yönüyledir, keyfiyet yönüyle değildir. Biri diğerinin misli olan nice binalar, değer bakımından bire yüz farklıdır.

★ Misilden maksad, "bu amelin mükâfaatı bina cinsindendir, başka şey cinsinden değil" demektir gibi yorumlar yapılmıştır.

Mamafih Ahmed İbnu Hanbel'in bir rivayetinde بَنَى اللّٰهُ لَهُ في الجنة افضل منه *"...Allah onun için cennette daha iyisini bina eder";* Taberânî'deki bir rivayette أوسعَ منه *"...Ondan daha genişini..."* denmiştir.

Nevevî mananın "Cennette inşa edilecek bu binanın diğer binalara üstünlüğü, dünyada mescidlerin evlere üstünlüğü gibidir" şeklinde olabileceğine de dikkat çekmiştir.

İbnu Hacer, "cennette binası olmak"tan muradın,"o kimsenin cennete mutlaka gireceğinin müjdesi" olduğunu belirtir. Çünkü der, kişi cennete girdikten sonra orada bina sahibi olabilir.

5505 ٢– وعن أنسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ عُرِضَتْ عَلَيَّ أُجُورُ أُمَّتِي، حَتّٰى الْقَذَاةُ يُخْرِجُهَا الرَّجُلُ مِنَ الْمَسْجِدِ، وَعُرِضَتْ عَلَيَّ ذُنُوبُ أُمَّتِي، فَلَمْ أَرَ ذَنْباً أَعْظَمَ مِنْ سُورَةٍ مِنَ الْقُرْآنِ أَوْ آيَةٍ أُوتِيهَا الرَّجُلُ ثُمَّ نَسِيهَا]. أخرجه أبو داود والترمذي.

2. (5505)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ümmetimin ücreti bana arzedilip gösterildi. Öyle ki mescidden çıkarılıp atılan bir çer-çöpün sevabını bile gördüm. Ümmetimin günahı da bana arzedil(ip gösteril)di. Kişiye Kur'an'dan kendine gelen sure veya

ayeti unutmasından daha büyük bir günah görmedim."[Ebu Davud, Salat 16, (461); Tirmizî, Fezailu'l-Kur'an 19, (2917).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin zahiri Kur'an'dan öğrenildikten sonra sure veya ayet unutmanın müeyyidesinin büyüklüğünü ifade etmektedir.

Büyük günahlar arasında bunun zikredilmemiş olması, alimlerimizi, farklı yorumlar yapmaya sevketmiştir.

★ Nisyan (unutma) meselesine böyle ağır bir vaid, Kur'an-ı Kerim'in şeriat-ı garranın temelini teşkil etmesindendir. Onun unutulması şeriatın ihlali gibi değerlendirilmiştir.

★ "Unutmaya muaheze yok" denecek olursa, buradan muradın "âmden terkedilmesi"dir diye cevap verilebilir.

★ "Büyük günah" tabiriyle "küçük günahların büyüğü" de kastedilmiş olabilir, yeter ki bu unutma, istihfaf ve hürmetsizlikten ileri gelmesin.

2- Hadisin ikinci yarısı bir ayetten muktebestir. قَالَ كَذَلِكَ اَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيتَهَا وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنْسَى **"Allah buyurur: "Öyleydin. Fakat sana ayetlerimiz geldiğinde sen onları unutmuştun. Bugün de sen böyle unutulursun"** (Ta-ha 126). Gerçi müfessirlerin çoğu ayetteki unutulandan maksadın müşrik olduğunu ve nisyanın da imanı terki ifade ettiği söylenmiştir. Zaten ayette, "verildi"ği zikredilmiş, ezberlendiği zikredilmemiş, böylece onun büyük bir nimet olduğuna işaret edilmiştir. Şu halde bunun unutulması bu nimete karşı bir küfrandır, nankörlüktür. Bu nokta-i nazardan unutma, kebairden olmasa da en büyük bir cürümdür" (Aliyyu'l-Kârî).

3- *İbnu Raslan,* bu hadisin mescidleri temizlemeye teşvik gayesi güttüğünü en ufak bir pisliğin atılmasıyla bile hesaba yazılan bir sevab hasıl olduğunun bildirildiğini belirtir.

İKİNCİ BAB

MESCİDLERİN İNŞA EDİLMESİ

5506 ١ – عن أنس رضي الله عنه قال: [قَدِمَ رَسُولُ الله ﷺ الْمَدِينَةَ فَنَزَلَ في عُلُوِّهَا في حَيٍّ يُقَالُ لَهُمْ بَنُو عَمْرِو بْنِ عَوْفٍ، فأقَامَ فِيهِمْ أرْبَعَ عَشْرَةَ لَيْلَةً. ثُمَّ أرْسَلَ الى مَلأٍ بَنِي النَّجَّارِ، فَجَاءُوا مُتَقَلِّدِينَ سُيُوفَهُمْ، فَكَأنِّي أنْظُرُ الى رَسُولِ الله ﷺ عَلى رَاحِلَتِهِ، وَأبُو بَكْرٍ رِدْفُهُ وَمَلأُ بَنِي النَّجَّارِ حَوْلَهُ، حَتَّى ألْقَى بِفِنَاءِ أبِي أيُّوبَ الأنْصَارِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنه؛ وقَالَ: يَا بَنِي النَّجَّارِ ثَامِنُونِي بِحَائِطِكُمْ هذَا. قَالُوا: لاَ، والله مَا نَطْلُبُ ثَمَنَهُ إلاَّ الى الله، فَكَانَ فِيهِ نَخْلٌ وقُبُورُ الْمُشْرِكِينَ وَخِرَبٌ. فَأمَرَ رَسُولُ الله ﷺ بِالنَّخْلِ فَقُطِعَ، وَبِقُبُورِ الْمُشْرِكِينَ فَنُبِشَتْ، وَبِالْخِرَبِ فَسُوِّيَتْ، وَصَفُّوا النَّخْلَ قِبْلَةَ الْمَسْجِدِ، وَجَعَلُوا عِضَادَتَيْهِ حِجَارَةً، وَكَانُوا يَرْتَجِزُونَ وَرَسُولُ الله ﷺ مَعَهُمْ، وَهُمْ يَقُولُونَ:

اَللَّهُمَّ إنَّهُ لاَ خَيْرَ إلاَّ خَيْرُ الآخِرَةِ فَانْصُرِ الأنْصَارَ وَالْمُهَاجِرَةِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

« ثَامِنُونِى » أى قاولوني في ثمنه وساومونى على بيعه مني واشترائه.

1. (5506)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine'ye geldiği zaman, Medine'nin yüksek kısmında, kendilerine Benî Amr İbni Avf denen bir kabileye indi. Onların yanında on dört gece kaldı. Sonra Benî Neccar'a haber gönderdi. Onlar kılınçlarını kuşanmış olarak geldiler. Ben (şu anda) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı devesi üzerinde Ebu Bekr'i de terkisinde, Benî Neccar'ın ileri gelenleri etraflarını sarmış olarak görür gibiyim. Aleyhissalâtu vesselâm, (yükünü) Ebu Eyyub el-Ensârî'nin evinin avlusuna indirdi.

"Ey Benî Neccar! buyurdular, *şu bahçenin fiyatında pazarlık edelim!"* buyurdu. Onlar:

"Hayır! dediler. Vallahi biz senden onun bedelini istemiyoruz, Allah'tan istiyoruz!"

Bu arsada hurma ağaçları, müşriklere ait kabirler ve bazı yıkıntılar vardı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hurma ağaçlarının kesilmesini, müşrik kabirlerinin kaldırılmasını, harabelerin de düzlenip arazinin tesviyesini emretti. Hurma kütükleri mescidin kıble tarafına (direkler halinde) dizildiler, kapının iki yanı taşla örüldü.

(Bu inşaat devam ederken Müslümanlar) şu beyti terennüm ediyorlardı, Resulullah da onlara katılıyordu:

"Ey Rabbimiz, ahiret hayrından başka hayır yok!

Öyleyse muhacir ve ensara yardım et!" [Buhârî, Salat 48, Fezailu'l-Medine 1, Büyû 41, Vesaya 27, 30, 34, Menakıbu'l-Ensar 46; Müslim, Mesacid 9, (524); Ebu Davud, Salat 12, (453, 454); Nesâî, Mesacid 12, (2, 39).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, hicretle Medine'ye gelen *Resulullah Aleyhissalâtu vesselâm*'ın, ikametgâh yerini tesbit etmeden, mescid yerini tesbit ettiğini göstermektedir. Başka rivayetler, ensarın Aleyhissalâtu vesselâm'ı ağırlama yarışına girdiklerini, Resulullah'ın da herhangi birini gücendirmemiş olmak için *"deveyi serbest bırakmalarını, onun memur olduğunu, nerede durursa orada misafir kalacağını"* söylediğini belirtir. Yularından serbest bırakılan deve, bugünkü Mescid-i Nebevi'nin yerine kadar gelir ve orada çöker. Aleyhissalâtu vesselâm oranın mescid olmasını emreder. Oraya en yakın ev de *Ebu Eyyub el-Ensari*'nin evidir, oraya taşınır. Böylece Ebu Eyyub hazretleri Fahr-i Âlem'in mihmandarlığı şerefine erer.

2- *Resulullah* Beni Neccar'ı çağırmıştır. Çünkü onlar Abdulmuttalib'in dayıları idi. Annesi Selma onlardandı. Kuba'dan Medine'ye gelince onların arasında oturmak arzu etmişti. Benî Neccar, ensarın büyük kabilelerinden biri idi, Hazrec'in bir koluydu.

3- *Resulullah* Kuba'yı bir cuma günü terketmiş, cuma namazını da yolda Ranuna denen mevkide ikamet eden Benî Selim İbnu Af yurdunda kılmıştır. Şehre girişi namazdan sonradır.

Halk, Resulullah'ı beklemekte olduğu için yollara dökülmüştü, merasimle, heyecanla karşılamıştır.

4- Medine'ye girişte Aleyhissalâtu vesselâm'ın bindiği deve, Kasva adındaki devesi idi. *Hz. Ebu Bekir'i Aleyhissalâtu vesselâm* teşrifen terkisine almış olmalıdır. Aksi takdirde hicret sırasında onun ayrıca devesi vardı.

5- Hadis müşrik kabirlerinin açılabileceğini, yerine mescid inşa edilebileceğini de göstermektedir.

5507 ٢- وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنهما قال: [كَانَ الْمَسْجِدُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ مَبْنِيّاً بِاللَّبِنِ، وَسَقْفُهُ بِالْجَرِيدِ، وَعُمُدُهُ خَشَبُ النَّخْلِ، فَلَمْ يَزِدْ فِيهِ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنهُ شَيْئاً، وَزَادَ فِيهِ عُمَرُ رَضِيَ اللّهُ عَنهُ وَبَنَاهُ عَلَى بُنْيَانِهِ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ، ثُمَّ غَيَّرَهُ عُثْمَانُ رَضِيَ اللّهُ عَنهُ وَزَادَ فِيهِ زِيَادَةً كَثِيرَةً، وَبَنَى جُدُرَهُ بِالْحِجَارَةِ الْمَنْقُوشَةِ وَالْقَصَّةِ، وَجَعَلَ عُمُدَهُ مِنْ حِجَارَةٍ مَنْقُوشَةٍ وَسَقْفَهُ سَاجاً]. أخرجه البخاري وأبو داود.

« الْقَصَّةُ »: الجص بلغة أهل الحجاز.

2. (5507)- *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Mescid, Resulullah Aleyhissalâtu vesselâm zamanında kerpiçten yapılmıştı. Tavanı hurma dallarıyla örtülmüştü. Direklerini hurma kütükleri teşkil ediyordu. *Hz. Ebu Bekr* (radıyallahu anh) buna (gerek tezyin ve gerekse tevsi yönüyle) hiçbir ilave getirmedi. Hz. Ömer (radıyallahu anh), (enini boyunu) artırarak mescidi, Resulullah devrindeki tarz üzere [kerpiç ve hurma dallarıyla] yeniden inşa etti. Onu esaslı şekilde Hz. Osman (radıyallahu anh) (hem tezyin hem tevsi yönleriyle) değiştirdi ve pek çok ilavelerde bulundu. Duvarlarını nakışlı taşlarla ve kireçle inşa etti. Direklerini de nakışlanmış taşlardan yaptı. Tavanını da (pek kıymetli olan) sac ağacından yaptı." [Buhârî, Salat 62; Ebu Davud, Salat 12, (451).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Mescid-i Nebevî'nin ilk yapıldığı zamanki halini ve müteakiben dört halife devrinde geçirdiği tadilatları anlatmaktadır.

İlk yapıldığı sırada son derece sadedir: Duvarları kerpiç, tavan sadece güneşe karşı gölge yapmak üzere hurma dallarıyla örtülmüş, taban da hurma kütükleri üzerine oturtulmuştur. Başka rivayetler zeminde herhangi bir sergi bulunmadığını, yağmur yağdığı zaman tavandan olduğu gibi geçip zemini ıslatıp çamur haline getirdiğini ve secde sırasında alınların çamura bulandığını tasrih eder. Resulullah'ın verdiği bu ilk örnek mescidlerin inşasında sadeliğin esas olduğunu ifade eder. Aşırı

süslenme ve bilhassa zuhruf denen yaldız kullanma işi mekruh addedilmiştir. Kerahet, bunun israf oluşundan, tevazuya aykırı bulunmasından, ibadet sırasında dikkatleri çekerek fitneye sebep olmasından ileri gelir.

Buhârî, mescidin yeniden inşaası sırasında *Hz. Ömer*'in ustaya: "Sen, insanları yağmurdan koru, inşaata allı sarılı tezyinat katarak insanları fitneye atmaktan sakın!" tenbihinde bulunduğunu belirtir. Bu açıklık Hz. Ömer zamanındaki tadilatta tavanın yağmur geçirmeyecek şekilde örtüldüğünü söylemeye imkan verir.

Rivayetten de anlaşılacağı üzere, Mescid-i Nebevî, her yönüyle ciddi bir tadilatı *Hz. Osman* (radıyallahu anh) zamanında görmüştür. Duvarlar, sütunlar nakışlı taştan örülmüştür. Böylece hem genişletilmiş ve hem de inşaat malzemesi değiştirilmiş, ayrıca estetikî unsurlara yer verilmiştir. Hz. Osman'ın inşaat malzemesi arasında yer alan sac ağacının Hindistan'da yetişen ve abanoza benzeyen sert, dayanıklı bir ağaç nevi olduğu bilinmektedir. Kamus'ta buna "Hint ardıcı" ve "Hint çınarı" dendiği de belirtilir.

İslam uleması mescidlerin süslenmesini hoş karşılamamıştır. Buhârî, *Hz. Enes*'in rivayet ettiği: *"(Öyle bir devir gelecek ki) insanlar mescidlerle öğünme yarışına girerek (süslü ve masraflı inşaatlara yer verdikleri halde) onları pek az ma'mur ederler, (içinde namaz kılmaya gelmezler)"* hadisini muallak olarak kaydeder.

Mescid süsleme bid'ati Sahabe devrinin sonlarında başlamıştır. Buna ilk tevessül eden Emevi halifelerinden Melik İbnu Abdülmelik İbnu Mervan'dır. O sıralarda umeranın, ulema üzerindeki terörü sebebiyle ulemanın bu bid'aya "fitne çıkar korkusuyla" karşı koymayıp sükutla geçiştirdiği belirtilir. Bilahare, evlerin tezyinata boğulması karşısında mescidlerin sade kalması, onlara olan ihtiramı azaltabilir mülahazasıyla mescidlerin tezyin edilmesine fetva veren alimler çıkmıştır. Her halukârda, bu çeşit içtimâî gelişmeler, mescidlere olan ta'zim ve alâkayı artırmak kasdıyla ve Müslümanların resmî ve müşterek hazinelerinden (devlet bütçesinden) çıkmamak kaydıyla mescidlerin tezyinine verilmiş olan fetvalar benimsenmiş, tatbikat buna göre yapılır olmuştur. Hanefi ulema bu görüştedir. *İbnu Hacer,* "Tezyinden yasaklama selefe uyma gayesine matufsa, bunda asıl olan yasaklamadır" der.

Mescid-i Nebevi müteakip asırlarda yeni tadilatlara, genişlemelere mazhar olacaktır. Günümüzde icra edilmekte olan tadilat hepsinden fazladır.

5508 ٣- وعن عَمْرِو بْنِ عَبَسَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنْ بَنَى مَسْجِداً لِيُذْكَرَ اللّٰهُ فيهِ بَنَى اللّٰهُ لَهُ بَيْتاً في الْجَنَّةِ]. أخرجه النسائي.

3. (5508)- *Amr İbnu Abese* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim içerisinde Allah(ın adı) zikredilsin diye bir mescid bina ederse, Allah da ona cennette bir ev bina eder." [Nesâî, Mesacid 1, (2, 31).]

5509 ٤- وعن أبي الْوَلِيدِ قال: [سَأَلْتُ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنهُمَا عَنِ الْحَصَى الَّذِي في الْمَسْجِدِ؟ فَقَالَ: مُطِرْنَا ذَاتَ لَيْلَةٍ فَأَصْبَحَتِ الأَرْضُ مُبْتَلَّةً، فَجَعَلَ الرَّجُلُ يَجِيءُ بِالْحَصَى فِي ثَوْبِهِ فَيَبْسُطُهُ تَحْتَهُ. فَلَمَّا قَضَى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ الصَّلاَةَ. قَالَ: مَا أَحْسَنَ هذَا]. أخرجه أبو داود.

4. (5509)- *Ebu'l-Velid* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e Mescid(i-Nebevi)deki çakıldan sordum. Dedi ki:

"Bir gece yağmura yakalanmıştık.Yerler hep ıslandı. Kişi giysisinin içinde çakıl taşı taşıdı ve onu altına yaydı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazı tamamlayınca: *"Bu (yaptığınız) ne iyi!"* buyurdular." [Ebu Davud, Salat 15, (458).]

AÇIKLAMA:

Hadis, *Mescid-i Nebevi*'nin altını çakılla döşemeye nasıl geçildiğini göstermektedir. Ayrıca mescidin zeminini çakılla döşemenin cevazına delildir. Ashab'ın, birkısım işleri, emr-i Nebevî olmadan kendi iradeleriyle yaptığına da hadis delil olmaktadır. Resulullah, uygun bulduklarını takdirle karşılamıştır, burada olduğu gibi.

5510 ٥- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إنَّ الْحَصَاةَ لَتُنَاشِدُ اللّٰهَ الَّذِي يُخْرِجُهَا مِنَ الْمَسْجِدِ لِيَدَعَهَا]. أخرجه أبو داود.

5. (5510)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"(Mesciddeki) çakıllar, kendilerini dışarı çıkaran kimsenin tekrar mescide koyması için Allah'a talebde bulunur." [Ebu Davud, Salat 15, (459).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin, Ebu Davud'daki metni, mana yönüyle aynı olsa da lafız yönüyle biraz farklı: انّ الْحَصَاةَ لَتُنَاشِدُ الّذى يُخْرِجُهَا مِنَ الْمَسْجِدِ *"Çakıllar, hiç kimsenin kendilerini mescidden dışarı atmaması için Allah'a talepde bulunur."*

2- İslam inancı cansız eşyayı tamamen ölü kabul etmez. Kur'an'da pek çok ayet, herşeyin, Rabbini tesbih ettiğini belirtir. Her eşyanın müekkel meleği vardır. Onun tesbihini Rabb Teala'ya takdim eder. Burada çakılın, Allah'a ibadet edilen mahalden ayrılmak istemediği ifade edilmektedir.

5511 ٦– وعن سَلَمَةَ بْنِ الأكْوَعِ رَضِيَ اللهُ عَنه قَـال: [كَانَ بينَ الْمِنبَرِ وبَـينَ الْحَائِطِ بِقَدْرِ مَمَرِّ الشّاةِ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

6. (5511)- *Seleme İbnu'l-Ekva* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Minberle duvar arasında bir koyun geçecek kadar aralık vardı." [Buhârî, Salat 91, 95; Müslim, Salat 263, (509); Ebu Davud, Salat 222, (1082).]

AÇIKLAMA:

Resulullah'ın mescidinde mihrab yoktu. Namazları minberin yanında kılardı. Minberle kıble duvarının arasında koyun geçecek kadar aralık bulunmaktadır. *İbnu Hacer*'in açıkladığına göre, alimler bu hadisi, musalli ile sütresi arasındaki mesafeyi tesbitte esas kılmışlardır. Çünkü Resulullah, mescidinde mihrab olmadığı için, minberin yanında namaz kılmaktadır. Dolayısiyle, minberle duvar arasındaki mesafe Resulullah'la duvar arasındaki mesafeyi ifade etmektedir. Bunu daha da vazıh kılan bir diğer rivayet yine Buhârî'de gelmiştir. انـــه ﷺ قَامَ عَلـــى الْمِنْبَرِ حين عُمِلَ وَوُضِعَ فَصلّى عَلَيْه "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, yapıldığı ve yerine konduğu zaman minberin üzerinde namaz kıldı." Bu hadis, minberin genişliği hakkında bir bilgi vermektedir: Üzerinde namaz kılınabilecek uzunluktadır. Resulullah bunun yanında namaz kıldığına göre, verilen ölçü -bir koyunun geçebileceği aralık- kıble duvarı ile *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın arasındaki -veya musalli ile sütresi arasındaki- mesafeyi belirlemektedir.

İbnu Battal, bu -koyun geçme- mesafesini musalli ile sütre arasında bulunması gereken asgarî mesafe olarak değerlendirir. Ancak, Resulullah'ın Ka'be'de duvardan üç zira' geride namaz kıldığını ifade eden hadisi

esas alan bazı alimler "sütre mesafesi en az üç zira' olmalıdır" demiştir. Fakat Davudi, en azı koyun geçme aralığı, en fazlası üç zira'dır diyerek iki görüşü cemetmiştir.

Bazı alimler: "Önceki, kıyam ve kuud halini, ikincisi ise ruku ve sücud halini gösterir" demiştir. *İbnu Salah* da: "Koyun geçme aralığını üç zira' ile takdir ettiler" diyerek bir başka cem şeklini hatırlatmıştır. Bagavî: اذا صلّى أحدكم الى سترة فليدن منها لا يقطع الشيطان عليه صلاته "*Biriniz sütreye karşı namaz kılınca sütresine yakın dursun. Ta ki, şeytan namazını kesmesin*" hadisini esas alarak "musallinin imkan nisbetinde sütreye yakın durmasını müstehab addetmişlerdir" der. Bu durumda, sütre, normal secde yapılabilecek mesafede olmalı, ne yakın ne de uzak olmamalı.

❑ MESCİDLERE MÜTEALLİK AHKÂM:

5512 ١ – عن أنس رَضِيَ اللهُ عنه قال: [رَأى رَسُولُ اللهِ ﷺ نُخَامَةً في قِبْلَةِ الْمَسْجِدِ فَشَقَّ ذلِكَ عَلَيْهِ، وَقَامَ وَحَكَّهُ بِيَدِهِ وَقَالَ: إنَّ أحَدَكُمْ إذَا قَامَ في الصَّلَاةِ فإنَّما يُنَاجِي رَبَّهُ، أوْ إنَّ رَبَّهُ بَيْنَهُ وبَيْنَ القِبْلَةِ فَلَا يَبْصُقَنَّ أحَدُكُمْ قِبَلَ قِبْلَتِهِ وَلَكِنْ عَنْ يَسَارِهِ أوْ تَحْتَ قَدَمِهِ، ثُمَّ أخَذَ طَرَفَ رِدَائِهِ، فَبَصَقَ فِيهِ، ثُمَّ رَدَّ بَعْضَهُ عَلى بَعْضٍ، ثُمَّ قَالَ: أوْ يَفْعَلُ هكَذَا]. أخرجه الشيخان والنسائي.

« النُّخَامَةُ » بزقة تخرج من أصل الحلق من مخرج الخاء.

1. (5512)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mescidin kıble (duvarında) balgam gördü. Bu onun ağrına gitti, kalkıp eliyle kazıdı ve: *"Sizden biri namaza kalkınca, Rabbine hususi hitapta bulunur veya Rabbi(nin kıblesi) kendisi ile kıblesinin arasındadır. Öyleyse hiç biriniz kıble cihetine tükürmesin. (İlla tükürecekse bari) soluna veya ayağının altına tükürsün!"* buyurdular. Sonra, (göstermek için) ridasının bir kenarını alıp içine tükürerek elbisesinin kenarını üst üste katladı, sonra da: *"Veya şöyle yapsın!"* buyurdu [ve tükrüğü katlar arasında ovdu]." [Buhârî, Salat 33, 35, 36, 39, Mevakîtu's-Salat 8, el-Amel fi's-Salat 12; Müslim, Mesacid 54, (551); Nesâî, Taharet 193, (1, 163), Mesacid 35, (2, 52, 53).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, bu hadislerinde, namaz es-

nasında tükürme edebini göstermektedir: Sağ ve kıble cihetine tükürülmemelidir. Ayak altına tükürme ruhsatını o günün şartlarında değerlendirmek gerekir: Mescidde sergi mevcut değildir. Elbisenin kıvrımına tükürmeyi de o günün şartlarında değerlendirmek esastır. Mendil taşıma gelenek ve âdeti olmayınca, tükürmek zorunda kalan kimsenin elbisesinin kıvrıntısına tükürmesi tavsiye edilmiştir. Yine Buhârî'de yer alan bir başka hadiste الْبزاق فـي الْمسْجد خطيـــئة وكفارتها دفنها *"Mescidde tükrük hatadır, kefareti, yok edilmesidir"* buyrulmuştur. Bir başka hadiste *"Kim mescidde balgam çıkarırsa, bir başka mü'minin beden veya elbisesine değdirip ona eza vermeden yok etsin"* denmiştir. Alimler, bu hadislerden hareketle, mescidde tükürüp, balgamı çıkarmamanın esas olduğu, ancak elinde olmadan balgam gelecek olursa bunu da başkasını rahatsız etmeyecek şekilde yok etmesi gerekeceği hükmünü çıkarmışlardı. "Yok etsin" diye çevirdiğimiz kelimenin aslı *"defnetsin"* dir. Bazı alimler bunu "tükrüğün mescidden çıkarılmasıyla gerçekleşeceğini" söylemiştir. Bazıları da yere gömmekle gerçekleşeceğini söylemiştir. Bazı alimler, mescide tükürme iznini, dışarı çıkma hususunda özrü olanlara hamletmiş, "özrü olmayana caiz değildir" demiştir.

2- Kıble cihetindeki tükrüğü Aleyhissalâtu vesselâm bizzat kazıyor. Bazı rivayetlerde kazıma işini bir hurma dalı vasıtasıyla yaptığı tasrih edilmiştir. Keza bazı rivayetler, Resulullah'ın duvarda balgamı görünce mescid ehline öfkelenip kızardığını tasrih eder. Resulullah bu hadiste kıble cihetinin hürmetinin büyüklüğünü de tesbit etmektedir. Rabb'in kişi ile kıblesi arasında bulunması ibaresini, Allah'a mekan izafesi olarak anlamamak gerekir. Allah mekandan münezzehtir. Öyleyse musallinin kıble ciheti onun için ehemmiyet taşımaktadır.

3- Bazı alimler, bu hadisten hareketle, mescidde veya başka yerde, kıble cihetinde tükrüğün haram olduğuna hükmetmiştir. *İbnu Hibban* ve İbnu Huzeyme'nin Sahihlerinde مَنْ تفَل تجاهَ القِبْلة جاء يوم القِيامة وتفله بين عينيه *"Kim kıble cihetine tükürürse, kıyamet günü, tükrüğü iki gözünün arasında olduğu halde gelir"* buyrulmuştur. Bazı hadislerde, imam olarak namaz kıldığı sırada kıble cihetine tüküren kimseye Resulullah'ın *"bu namaz olmadı"*, *"sen Allah ve Resulü'ne eziyet verdin"* dediği belirtilir.

5513 ٢– وعنه رَضِيَ اللّٰهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: الْبُصَاقُ في الْمَسْجِدِ خَطِيئَةٌ وَكَفَّارَتُهَا دَفْنُهَا]. أخرجه الخمسة.

2. (5513)- Yine *Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Mescidde tükrük hatadır, onun kefareti defnedilmesidir." [Buhârî, Salat 37; Müslim, Mesacid 55, (552); Ebu Davud Salat 22, (474, 475, 476); Tirmizî, Salat 401, (572); Nesâî, Mesacid 30, (2, 50, 51).]

AÇIKLAMA önceki hadiste geçti.

5514 ٣- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا اسْتَأْذَنَتْ أحَدَكُمْ امْرَأَتُهُ الَى الْمَسْجِد فَلاَ يَمْنَعْهَا، وقَالَ بِلاَلُ بْنُ عَبْدِالله: وَالله لَنَمْنَعُهُنَّ فَأَقْبَلَ عَلَيْه عَبْدُالله رَضِيَ اللهُ عَنـــه فَسَبَّهُ سَبّاً مَا سَمِعْتُ مِثْلَهُ قَطّ. وَقَالَ: أُخْبِرُكَ عَنْ رَسُولِ الله ﷺ وتَقُولُ: وَالله لَنَمْنَعُهُنَّ]. أخرجه الثلاثة وأبو داود.

3. (5514)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ), Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Birinizin hanımı mescide gitmek için izin talep ederse ona mani olmasın (izin versin)"* dediğini haber vermişti. Bilal İbnu Abdillah:

"Allah'a yemin olsun biz onlara mani olacağız!" dedi. Bunun üzerine Abdullah (radıyallahu anh), ona yaklaşıp öyle hakaretâmiz söz sarfetti ki, böylesini hiç işitmedim. Sonra şunu ekledi:

"Ben sana Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan haber veriyorum; sen ise durmuş, "Vallahi mani olacağız" diyorsun!" [Buhârî, Cum'a 12, Ezan 162, 166, Nikah 116; Müslim, Salat 134, (442); Muvatta, Kıble 12, (1, 197); Ebu Davud, Salat 53, (566, 567, 568); Tirmizî, Salat 400, (570).]

AÇIKLAMA:

Bazı rivayetlerde *"geceleyin mescid için izin taleb ederlerse..."* denmiştir. Bazı alimler "Fitne ve şüphe endişesi daha çok geceleyin mevcuttur, gece mani olunmazsa, gündüz hiç mani olunmaz" demiştir.

Nevevî, hadisten "kadınının evden dışarı çıkması kocasının iznine bağlıdır" hükmünü çıkarır. Bazı alimler, "kadının izinsiz çıkma yasağı zaten malum, mukarrer bir durumdur, hadis, istisnayı bildiriyor, çıkması caiz olan durumu belirtiyor, o da mesciddir, mescid dışı yerlerin yasaklığı bakidir" demiştir.

Hadiste, mezkur olan iznin, vücub ifade etmediğine işaret mevcuttur. Zira, eğer vacib olsaydı izin isteme manası kalmazdı. Zira, bu (izin

isteme işi), izin istenen kişinin, isteneni kabul veya reddetmede muhayyer olmasıyla gerçekleşir, mana kazanır. Ancak, İbnu Ömer sünnete olan bağlılığı sebebiyle bunu vacib gibi anlamıştır.

Şu halde, bu meselede esas, içinde bulunulan şartlara göre, erkek, hanımını mescide bile olsa gitmekten alıkoyabilmesidir.

5515 ٤ – وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: صَلاَةُ الْمَرْأَةِ فِي بَيْتِهَا أَفْضَلُ مِنْ صَلاَتِهَا فِي حُجْرَتِهَا، وَصَلاَتُهَا فِي مَخْدَعِهَا أَفْضَلُ مِنْ صَلاَتِهَا فِي بَيْتِهَا]. أخرجه أبو داود.

« المُخدَع » بضم الميم وفتحها: البيت الصغير في داخل البيت الكبير.

4. (5515)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kadının odasındaki namazı holündeki namazından üstündür. Mahda'ındaki namaz ise odasındaki namazından üstündür."[Ebu Davud, Salat 54, (570).]

AÇIKLAMA:

Hadiste, kadının, tesettüre en çok imkan taşıyan yerde namaz kılması tavsiye edilmektedir. Bu sebeple evin odasında (beyt) kılınan namazın oda kapılarının açıldığı ara odadaki (hücredeki)[8] namazından daha hayırlı olduğu belirtilmektedir. Mahda'da kılınan namaz ise hepsinden hayırlıdır. Çünkü mahda' oda içerisinde tesis edilen, kadına mahsus daha dar ve küçük hücreye denmektedir. Nitekim, bazı hadislerde kadınların mescide gitmelerine mani olunmaması tavsiye edildiği halde, evindeki namazının daha hayırlı olacağı da ilave edilmiştir. Bir Ebu Davud hadisi şöyle: لاَ تَمْنَعُوا نِسَاءَكُمُ الْمَسَاجِدَ وَبيُوتُهنَّ خَيرٌ لَهُنَّ *"Kadınlarınızı mescide gitmekten men etmeyin. Ancak evleri onlar için daha hayırlıdır."* Bu husustaki hadislerin hepsini nazar-ı dikkate alan alimler: "Kadınları mutlak şekilde veya geceleyin mescidden men etmek kocalarına haramdır. Ancak, kadınlar bilmelidir ki, evdeki ibadetleri daha hayırlıdır" demiştir.

Hz. Aişe'nin bir yorumu mevzuyu aydınlatıcı mahiyettedir: لَوْ اَدْرَكَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مَا اَحدَثَ النِّسَاءُ لَمنَعهنَّ الْمَسْجِدَ كَمَا مَنَعَهُ [مُنعتْ] نساءُ بني اسرائيل "Eğer Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadınların (zinet, koku, güzel

8- Şimdiki kullanışta hol demektir.

elbise vs. erkeklerin dikkatlerini üzerlerine çekici cazib şeylerden) ihsas ettikleri şeyleri görseydi, onları mescide gitmekten men ederdi. Tıpkı Benî İsrail kadınlarının men edilmeleri gibi.

Bazı alimler bunu esas alarak, kadınları mescidden mutlak surette men etmek gerektiğine hükmetmiştir.

Fakat *İbnu Hacer* der ki: "Bu hüküm itiraz götürür. Zira buna hükmün değiştirilmesi terettüp etmez. Çünkü, Hz. Aişe hükmü, bulunmayan bir şarta ta'lik etmiştir. O şart da zanna dayanan zannıdır: "Resulullah görseydi men ederdi" diyor. Buna mukabil "Görmedi ve yasaklamadı, öyleyse hüküm devam etmektedir" denilir. Hatta, her ikisi de men etme görüşünde olduğunu ihsas etse bile Hz. Aişe de yasak hususunda kesin açık bir şey söylemiş değildir. Keza, Allah olacakları bildiği halde, Resulüne, kadınların mescidden men edilmesini vahyetmemiştir. Eğer onların ihdas edecekleri bid'alar, onların mescidlerden men edilmelerini gerektirseydi, sokağa, çarşıya çıkma gibi başka şeylerden evleviyetle men ederdi. Ayrıca bid'a ihdası bütün kadınlardan değil, bazılarından olmuştur. Eğer bid'a sebebiyle men edilmeleri kesinlik kazanırsa, bunu ihdas edenler men edilir.

En doğrusu, fesad çıkmasından korkulan şeye dikkat edip, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın irşadı üzere ondan kaçınmaktır, koku ve süslenme meselesinde olduğu gibi, gece ile kayıtlamak da böyle."

5516 ٥– وعن نافع عن ابن عُمر رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لَوْ تَرَكْنَا هذَا الْبَابَ لِلنِّسَاءِ، قَالَ نَافِعٌ: فَلَمْ يَدْخُلْ مِنْهُ ابْنُ عُمَرَ حَتّى مَاتَ]. أخرجه أبو داود.

5. (5516)- *Nafi, İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'den anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Bu kapıyı kadınlara ayırsak" buyurmuştu. Nafi der ki: "İbnu Ömer (radıyallahu anh), ölünceye kadar o kapıdan hiç girmedi" [Ebu Davud, Salat 54, (571).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Mescid-i Nebevi'nin giriş kapılarından birinin kadınlara ayrılmasını dilemiş ve oradan erkeklerin girip çıkmamasını söylemişti. Bugün Mescid-i Nebevi'de halen bir kapı kadınlara mahsustur, oradan sadece onlar girip çıkarlar.

Hadis, *Hz. İbnu Ömer*'in sünnete bağlılığındaki şiddeti göstermektedir. Bu hususta o meşhurdur.

5517 ٦– وعن بُرَيدة رَضِيَ اللّهُ عنه قال: [نَشَدَ رَجُلٌ في الْمَسْجِد. فقَالَ: مَنْ دَعَا الى الْجَمَلِ الأحْمَرِ؟ فقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ وَجَدْتَ، إنَّمَا بُنِيَتِ الْمَسَاجِدُ لِمَا بُنِيَتْ لَهُ]. أخرجه مسلم.

قوله «مَن دعا الى الجمل الأحمر» أى من وجده فدعا إليه صاحبه ليأخذه.

6. (5517)- *Hz. Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam mescidde yitiğini ilan etti ve: "Kim kızıl deveyi gördü?" dedi. Bunu işiten Aleyhissalâtu vesselâm: *"Bulamaz ol! Mescidler neye yarayacaksa onun için inşa edilmiştir (gayesinden başka maksadla kullanılamaz)!"* buyurdular." [Müslim, Mesacid 80, (569).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, mescidde kayıp ilanını yasaklamaktadır. Alimler bu hususta ihtilaflıdır. Bir kısmı buna mekruh derken, bir kısmı haram demiştir. Keza alışveriş, icare gibi akitler de bu hükme dahil edilmiştir.

Camilerde yüksek sesle konuşmak da mekruh addedilmiştir. İmam Malik ve bir grup alim "İlim için bile olsa!" diyerek yasağı âmm kılmıştır. *Ebu Hanife* ve Malikîlerden *Muhammed İbnu Mesleme* ilim, dava vs. gibi insanların muhtaç olduğu meselelerin mescidde yüksek sesle konuşulmasında beis görmemişlerdir.

Resulullah'ın: "Mescidler ne maksadla yapılmışsa o iş içindir" sözü, mescidlerin sadece ibadet ve zikrullaha tahsisini gerektirir. Bu sebeple İmam Malik gibi bir kısım alimler "çocuk okutma"yı bile bu gayenin dışında görerek caiz bulmazlar. Sanat icrası, ticaret yapılması da caiz olmaz. Ancak savaş için gerekli olan silah ıslahı gibi bazı işlerin olabileceği de söylenmiştir.

5518 ٧– وعن عَمْرو بنِ شُعَيْبٍ عَنْ أبيه عَنْ جَدِّهِ رَضِيَ اللّهُ عَنه قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ الشِّرَاءِ وَالْبَيْعِ في الْمَسْجِدِ، وَأنْ تُنْشَدَ فيهِ ضَالَّةٌ، وَأنْ يُنْشَدَ فيهِ شِعْرٌ، وَنَهَىٰ عَنِ الْحِلَقِ قَبْلَ الصَّلاَةِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ]. أخرجه أصحاب السنن.

«الحلق» جمع حلقة، وهى هـهنا: الجماعة من الناس.

7. (5518)- *Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihi* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mescidde alış-veriş yapmayı,

yitik ilan edilmesini, şiir okunmasını, yasakladı. Keza cuma günü namazdan önce (ilim, vaaz) halkası teşkil edilmesini de yasakladı." [Ebu Davud, Salat 220, (1079); Tirmizî, Salat 240, (322); Nesaî, Mesacid 22, 23, (2, 47, 48).]

5519 ٨– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: وَجِّهُوا هٰذِهِ الْبُيُوتَ عَنِ الْمَسْجِدِ فَإِنِّى لاَ أُحِلُّ الْمَسْجِدَ لِحَائِضٍ وَلاَ جُنُبٍ]. أخرجه أبو داود.

8. (5519)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bu evlerin yönünü mescidden çevirin. Zira ben, mescidi ne hayızlı kadına ne de cünüb kimseye helal kılmıyorum!" [Ebu Davud, Taharet 93, (232).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisten de anlaşılacağı üzere, Mescid-i Nebevi'nin civarındaki bazı evlerin giriş kapısı doğrudan mescide açılıyordu. Buradan doğru geçip mescide girebiliyorlardı. Temiz olunmayan durumlarda da mescidden geçme olabiliyordu. Bu sebeple, *Aleyhissalâtu vesselâm*, evlerin mescide bakan duvarlarındaki kapıların iptal edilerek başka cihetlerinden kapılar açılmasını emretmiştir.

2- Hadisle istidlal eden alimler, cünüblerin ve hayızlı kadınların mescidlere girmesinin haram olduğuna hükmetmişlerdir. Alimler, ayet ve hadisin gelen bazı tasrihatı nazar-ı dikkate alarak bu tahrimi az veya çok "mescidde kalma" ile kayıtlamışlardır, hiç durmaksızın içinden geçmeye cevaz vermişlerdir. Bazı alimler, mescidi kirletme ihtimali olursa "geçme"ye de ruhsat tanımamıştır. "Kirletmeyeceği hususunda kesin kanaat varsa geçmeleri caizdir" demişlerdir.

Şafii ve *Malik* hazretleri kalmaksızın mecsidden geçmeyi caiz görenlerdendir. Bir ihtiyaç için olsa da olmasa da farketmez derler. Ebu Hanife, İshak, Süfyan-ı Sevrî ve Ebu Hanife'nin ashabından da bunların, zaruret halinde abdest aldıktan sonra geçebilecekleri rivayet edilmiştir. Su bulamazlarsa teyemmüm ederler demişlerdir.

Ahmed İbnu Hanbel de: "Bir şeyi almak veya bırakmak gibi bir maksadla veya yolun oradan geçmesi hallerinde mescidden geçmenin mübah olduğunu" söyler, başka durumlarda geçmenin haram olduğuna hükmeder.

5520 ٩– وعن ابن عمرو رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا نَفَسَ أَحَدُكُمْ

وَهُوَ فِي الْمَسْجِدِ فَلْيَتَحَوَّلْ مِنْ مَجْلِسِهِ ذلِكَ الى غَيْرِهِ]. أخرجه أبو داود.

9. (5520)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Biriniz mescidde iken uyuklayacak olursa, bulunduğu yerden bir başka yere gidip orayı değiştirsin." [Ebu Davud, Salat 239, (1119); Tirmizî, Salat 379, (526).]

AÇIKLAMA:

Hadisin, *Ahmed İbnu Hanbel*'de gelen veçhinde "cuma günü" kaydı mevcuttur. Öyleyse, cuma günü, hutbe sırasında veya daha önce, uykusu gelen bir kimseye Resulullah, uykuyu dağıtmak için, yer değiştirmeyi tavsiye etmektedir. Bu emirdeki hikmet, hareketin uykuyu dağıtması olabilir. Hikmet, kendisine uyku sebebiyle gaflet basmış olan yeri değiştirme de olabilir. Nitekim -bir sefer sırasında- sabah namazı vaktinde uyku basan vadiden de çıkılmasını emretmiş, namazlar bir başka yerde kaza edilmişti. Şarihler: "Namazı beklemek üzere oturan kimse namazda sayılır, namazda uyku ise şeytandandır. Öyleyse, yer değiştirme emri şeytana ait olan şeyin giderilmesi içindir. Böylece mescidde oturanın zikir, hutbe dinleme veya menfaatli bir başka meşguliyetine karşı gelen gafleti dağıtarak onu şeytandan kurtarmak gerekir" derler.

5521 ١٠ – وعن كعب بن عُجْرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا خَرَجَ أَحَدُكُمْ الى الْمَسْجِدِ فَلاَ يُشَبِّكَنَّ يَدَيْهِ فإنَّهُ في صَلاَةٍ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

10. (5521)- *Ka'b İbnu Ucre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Biriniz mescide gidince orada ellerini kenetlemesin, çünkü o namazdadır." [Ebu Davud, Salat 57, (562); Tirmizî, Salat 284, (386).]

AÇIKLAMA:

Muhtelif sahabi tarafından rivayet edilen hadislerde, namaz için abdest alındıktan sonra parmakların kenetlenmemesi Resulullah tarafından emredilmekte, "Çünkü, denmekdedir, kişi abdestten sonra namazda sayılır, ellerin kenetlenmesi ise şeytandandır." Bazı rivayetlerde mescidde elleri kenetleyerek oturanları görünce Resulullah'ın müdahale ettiği belirtilir.

5522 ١١ – وعن ابن عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا أُمِرْتُ بِتَشْيِيدِ الْمَسَاجِدِ. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: لَتُزَخْرِفُنَّهَا كَمَا زَخْرَفَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى]. أخرجه أبو داود.

قلت: وعلق منه البخاري قول ابن عبّاسٍ فقط والله أعلم.

«الزَّخرفةُ» النقوش وتمويه الحيطان بالذهب.

11. (5522)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ben mescidlerin yükseltilmesiyle emrolunmadım!"

İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) der ki: "Yemin olsun! Sizler mescidlerinizi, Yahudi ve Hıristiyanlar gibi süsleyeceksiniz!" [Ebu Davud, Salat 12, (448); Buhârî Salat 62 (muallak olarak).]

AÇIKLAMA:

Hadis, mescidlerde süslemeyi yasaklamaktadır. Mescidler, mabedler, İslam'a göre sade olmalıdır. Onun imarı, güzelliği cemaatledir. Öyleyse, cemaate katılmak suretiyle mescidlere olan alâkanızı göstermek gerekirken, süslemek, şatafatlı kılmak suretiyle alâka gösterilecektir. *Aleyhissalâtu vesselâm* bu duruma düşülmemesi için Yahudi ve Hıristiyanları misal verir. Onların gerek ayetlerde ve gerek hadislerde belirtilen hususiyetleri, kitaplarını tatbik etmemeleri, dinlerini hayatlarından çıkarmalarıdır. Her hususta tahrifata yer vermişlerdir. Kitap ahkamı rafa kaldırılınca mabedlerin tezyinine ehemmiyet vermişlerdir. Resulullah, Müslümanların da bu meş'um, bu istenmeyen noktaya geleceklerini haber vermektedir. Hadisin devamı *İbnu Abbas*'ın sözü gibi görünüyor ise de Resulullah'ın sözüdür. *İbnu Abbas* geleceğe ait bir meseleyi böylesi kesin bir üslubla ifade edemez, bunu vahye mazhar olan söyleyebilir.

Mescidlerin süslenmesi meselesini daha önce açıkladık (5507).

5523 ١٢ – وعن أنسٍ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتّى يُتَبَاهَى فِي الْمَسَاجِدِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

«يُتَبَاهَى» أى يتفاخر.

12. (5523)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Mescidler hakkında övünme olmadan kıyamet kopmaz." [Ebu Davud, Salat 12, (449); Nesai, Mesacid 2, (2, 32).]

AÇIKLAMA:

Resulullah, kıyamete doğru insanların İlahî ölçülerden uzaklaşarak mescidlerle de övünmeye başlayacaklarını belirtiyor. Mescidin boyu, genişliği, inşaatta kullanılan malzemenin çeşidi, süsleme ve tezyini, sergisi ayrı ayrı övünme, gösteriş vesilesi kılınabilir. Halbuki dinî hizmetlere kıymet kazandıran şey kemiyet değil, keyfiyettir, ihlastır, sırf Allah rızası için yapılmış olmasıdır. İhlasta övünmenin yeri yoktur. Bu çeşit tefahur bir bakıma muhtevaya gösterilmesi gereken alâkayı kıracağı için zemmedilmiştir. Kişi madde ile övünerek tatmin bulur ve mana, muhteva eksikliğini görme veya araştırma tasasına düşmez.

İbnu Raslan der ki: "Bu hadiste, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın açık bir mucizesi var. Çünkü, kendinden sonra vukua gelen şeyleri aynıyla haber vermiş olmaktadır. Zira bu zamanda melikler ve emirler, Kahire'de, Şam'da, Kudüs'te mescidleri tezyine yöneldiler ve onların süsüyle çokça övünmeye başladılar. Üstelik, halktan zulüm yoluyla mallarını alıp, onu estetik yönüyle üstün medreseler inşa etmede harcıyorlar."

5524 ١٣ – وعن طَلْقِ بن علي رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [خَرَجْنَا وفْداً إلى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَبَايَعْنَاهُ وَصَلَّيْنَا مَعَهُ، وأَخْبَرْنَاهُ أَنَّ بأَرْضِنَا بِيعَةً لَنَا، واسْتَوْهَبْنَاهُ مِنْ فَضْلِ طَهُورِهِ، فَدَعَا بِمَاءٍ فَتَوضَّأَ وتَمَضْمَضَ ثُمَّ صَبَّهُ لَنَا فِي إداوةٍ وَقَالَ: إذَا أَتَيْتُمْ فَاكْسِرُوا بِيعَتَكُمْ، وَانْضَحُوا مَكَانَهَا هذَا الْمَاءَ، واتَّخِذُوهَا مَسْجِداً. فَقُلْنَا: إنَّ الْبَلَدَ بَعِيدٌ، وَالْحَرَّ شَدِيدٌ، والْمَاءُ يَنْشَفُ. فَقَالَ: مُدُّوهُ مِنَ الْمَاءِ فَإنَّهُ لاَ يَزْدَادُ إلاَّ طِيباً فَقَدِمْنَا بَلَدَنَا، وَكَسَرْنَا بِيعَتَنَا، ثُمَّ نَضَحْنَا مَكَانَهَا وَاتَّخَذْنَاهَا مَسْجِداً فَنَادَيْنَا فِيهِ بالأذَانِ، وَالرَّاهِبُ رَجُلٌ مِنْ طَيِّئٍ فَلَمَّا سَمِعَ الأذَانَ قَالَ: دَعْوَةُ حَقٍّ. ثُمَّ اسْتَقْبَلَ تَلْعَةً مِنْ تَلاَعِنَا فَلَمْ نَرَهُ بَعْدَهُ]. أخرجه النسائي.

« التَّلْعَةُ » مجرى أعلى الأرض الى بطون الأودية، وقيل هو ما ارتفع من الأرض، وما انهبط منها، فهو من الأضداد إذاً.

13. (5524)- *Talk İbnu Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah

(aleyhissalâtu vesselâm)'a heyet olarak yola çıktık. Gelip ona biat ettik. Onunla namaz kıldık. Kendisine, memleketimizde Ehl-i Kitaba ait mabedin olduğunu haber verdik. Abdest suyunun fazlasından bize hibede bulunmasını talep ettik. Su getirtip abdest aldı, mazmaza yaptı, sonra bunu bir kaba bizim için döktü. Dedi ki:

"Haydi gidin! Memleketinize varınca (o eski) mabedinizi yıkın. Bu suyu onun yerine çileyin, orasını mescid yapın!"

Biz: "Ama yerimiz uzak, hararet şiddetlidir. Bu su (buharlaşıp) kurur " dedik. Bize:

"Ona bir müdd su ilave edin. O (abdest artığı) öbürünün (ilave edilen suyun) güzelliğini de artırır" buyurdular. Oradan ayrılıp memleketimize geldik. Mabedimizi yıktık. Sonra yerine o suyu çiledik, orayı kendimize mescid yaptık. İçerisinde ezan okuduk. Rahibi, Tayylı bir adamdı, ezanı işitince:

"Bu, hak bir davettir!" dedi. Sonra dağın sırtındaki sel yataklarından birine yöneldi. Bir daha onu görmedik." [Nesâî, Mesacid 11, (2, 38-39).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, büyüklerin artığı ile teberrük etmenin cevazı var. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* abdest suyunun artığından isteyen bu heyetin talebini yerine getiriyor. Artık nedir? İki mana üzerinde durulmuştur:

1) Abdest aldıktan sonra kalan kullanılmamış su.

2) *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın abdestte kullandığı ve azalarını yıkamış bulunduğu su. Hadisin elfazı iki manayı da anlamaya imkan tanır. Resulullah'ın mübarek uzuvlarına değmiş bulunan su ile teberrük, *Ashab-ı Kiram* hazeratının müstemir bir âdetidir. Sadedinde olduğumuz hadiste talep edilen artığın da bu olması ihtimale daha yakındır.

2- Hadiste mübarek addedilen az bir suya ilave edilecek suyun da aynı şekilde bereket kazanacağı ifade edilmektedir.

3- Rahibin ezan sesini duyar duymaz, imana geldiği anlaşılmaktadır. Bir daha görülmemesi, Cenab-ı Hakk'ın onu *ricalu'l-gayb* denen insanlara dahil etmiş olma ihtimalini hatıra getirmektedir.

PEYGAMBERLİK BÖLÜMÜ

(Bu bölüm beş babtır)

BİRİNCİ BAB

RESULULLAH'A MAHSUS HÜKÜMLER

(Beş fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

ALEYHİSSALATU VESSELAM'IN İSMİ VE NESEBİ

İKİNCİ FASIL

ALEYHİSSALATU VESSELAM'IN DOĞUMU VE YAŞI

ÜÇÜNCÜ FASIL

ALEYHİSSALATU VESSELAM'IN ÇOCUKLARI

DÖRDÜNCÜ FASIL

ALEYHİSSALATU VESSELAM'IN SIFATLARI VE AHLAKI

BEŞİNCİ FASIL

ALEYHİSSALATU VESSELAM'IN PEYGAMBERLİK MÜHRÜ VS.

İKİNCİ BAB

HZ. PEYGAMBER ALEYHİSSALATU VESSELAM'IN ALÂMETLERİ

ÜÇÜNCÜ BAB

VAHYİN BAŞLAMASI

DÖRDÜNCÜ BAB

İSRA

BEŞİNCİ BAB

HZ. PEYGAMBER'İN MUCİZELERİ VE PEYGAMBERLİĞİNİN DELİLLERİ

BİRİNCİ FASIL

GAYBTAN HABER VERMESİ

İKİNCİ FASIL

CANSIZLARIN ONA KONUŞTURULMASI VE İTAATLERİ

ÜCÜNCÜ FASIL

YİYECEK VE İÇECEKLERİN BEREKET KAZANMASI

DÖRDÜNCÜ FASIL

RESULULLAH'IN DUASINA İCABET

BEŞİNCİ FASIL

EZADAN KORUNMASI

ALTINCI FASIL

ALEYHİSSALATU VESSELAM'A SORULANLAR

YEDİNCİ FASIL

MÜTEFERRİK MUCİZELER

UMUMİ AÇIKLAMA

İnsanlık tarihinin en mühim müessesesi peygamberliktir. Beşerin maddî ve manevî terakkisinin zenberek ve motorunu bu müessese teşkil eder. Peygamberliğin ehemmiyeti, sadece uhrevî saadet için değil, aynı zamanda dünyevî saadet için de büyüktür. Peygamberlik olmadan insanlığın bu günlere, bu şartlarda gelebileceği düşünülemez bile, İnsanlar, dünyaya gelişte, hayvanlardan pek farklıdırlar. Her hayvan hayat şartlarını sanki öğrenmiş olarak dünyaya gelir. Kısa zamanda, tek başına hayata intibak edebilir, talime, terbiyeye, mektebe, hocaya, kitaba, kaleme, ustayı ihtiyacı yoktur. Halbuki insan, hayat şartlarını, faydalı ve zararlıyı, mesleği vs. her muhtaç olduğu bilgi, beceri ve alışkanlıkları öğrenmek zorundadır. Daha mühimmi hukuka, nizama muhtaçtır.

Şu halde bidayetten beri, insanlık, hayvanlara nazaran taşıdığı eksiklik ve gerilikleri peygamberlerle karşılamıştır. Bütün peygamberler, getirdikleri nizamla, kanunlarla, terbiye sistemleriyle, insanlara rehberlik ve hocalık etmişlerdir.

Her akıl sahibini meşgul edip yoran *"İnsan nedir, nereden gelmiştir, nereye gitmektedir, bu dünyadaki işi nedir, kâinat nedir, sonu ne olacaktır?"* gibi suallere en mukni cevapları peygamberler vermiştir.

★ Peygamberlik müessesesi öncelikle, insanlara Rablerini, yaratıcılarını tanıtır. O'nun şuunatını, sıfatlarını, isimlerini öğreterek zatı hakkında malumat verir.

★ İkinci mühim gayesi insanlara Rablerine karşı vazifelerini öğretmektir.

★ Üçüncü olarak yeryüzünde nasıl bir istikamet takip edecekler, birbirleriyle münasebetleri nasıl olacak, muamelatta takip edecekleri ahkâm nelerdir, öğretir.

★ Dördüncü olarak ahlak esaslarını tedris ve talim eder, iyi- kötü, hayır-şer, faydalı-zararlı değerlerini koyar. Bunları, insanlar kendi akıllarıyla koyacak olsalar kargaşa çıkar, anarşi olur. Günümüzde dünya çapında yaşanan anarşinin herkesi derinden düşündürüp, ızdıraba sevkeden, cihanşümul buhranın temelinde bu değerlerin beşerîleştirilme teşebbüsü yatmaktadır. Rabbine karşı Firavunlaşan nesiller insanüstü değer kaynağını (vahyi) reddederek kendi değerlerini kendileri koymaya kalkmış ve bundan da fikirlerde teşeddüd, istikametlerde iğvicac ve çaprazlar, kesişmeler ortaya çıkmıştır. Beşerî tevhid kaybolmuştur, millî birlikler ciddi şekilde kırılmış, parçalanmıştır.

★ Peygamberliğin beşinci misyonu uhrevî hedef göstermek, ölümden sonrası hakkında bilgi vermek, insanlığın derin bir yarasına, ebediyet arzu ve aşkına merhem getirmektir. Peygamberliğe inanarak ölüm sonrasında ikinci ve ebedî hayatı görebilen bahtiyarlar ve dünyada daha mes'ud daha istikrarlı ve adaletli, daha ahlaki ve ölçülü bir hayat geçirmektedirler. Uhrevî sorumluluk duygusu her günde yaptıklarına, harekeketlerine, her işlerine, her kararlarına müessir olmakta, yön vermektedir.

İslam'a göre, Peygamberlik ilk insan *Hz. Adem* aleyhisselam'la başlar. Peygambersiz cemiyet yoktur. *Hz. Nuh, Hz. İdris, Hz. İbrahim, Hz Musa, Hz. İsa* vs. bütün peygamberler kendi cemiyetlerinin rehberleridir. Hadislerde 124 bin peygamberin geldiği söylenir. Bunlardan bir kısmına kitap gelmiştir. Bir kısmı önceki kitabın ahkâmını ihya etmişlerdir. Bazı peygamberlere çok sayıda mü'min tabi olmuştur. Bir kısmına birkaç kişi tabi olmuştur. Hadislerde kendisine tek kişinin bile iman etmediği peygamberden söz edilmektedir.

Hz. Muhammed Mustafa (aleyhissalâtu vesselâm) son peygamberdir. Önceki peygamberlerin her biri tek bir cemiyet için gönderildiği halde, Hz. Muhammed bütün insanlığın hidayeti için gönderilmiştir. Onun risaleti kıyamete kadar hükümfermadır. Dünyanın hiçbir yerinde hiçbir zaman bir başka peygamber gelmeyecektir. Kim nerede ve ne zaman peygamberlik iddiasına kalkarsa o yalancıdır.

Hz. Muhammed'in getirdiği kitap, Kur'an-ı Kerim her devirde ihtiyaçlara kafi gelecek mahiyette ve zenginliktedir. Din, beşerî gelişmelere paralel olarak gelişecek temel prensipler vazetmiştir. Müçtehidler o esaslardan hareketle her yeni meseleyi hükme bağlamakla yetkili ve sorumludurlar. Müçtehid olmayanların dinî meselelerde söz söylemeye, ahkam kesmeye yetkileri yoktur.

İslam dini, her şeye rağmen insanlığın zaman içinde sık sık haktan, sünnetten uzaklaşacağını kabul eder. Bu uzaklaşmalara dur diyecek, insanları asıl dinî mecraya iade edecek müceddidlerin geleceğini bildirir. Bir hadiste, dine giren batılları temizlemek, sünneti ihya etmek üzere, her asırda müceddid geleceği bildirilmiştir. Bir asırda, mesleği, meşrebi, sınıfı, memleketi farklı bir çok müceddid olabilir. Yani her asırda geleceği müjdelenen müceddid tek bir şahıs değildir. En son gelecek müceddide *Mehdi* denmiştir.

Son olarak peygamberlerin gönderiliş gayesiyle alâkalı kaleme alınan, Sonsuz Nur'dan bir bölümü sizlere aktarmak istiyoruz.

Peygamberlerin Gönderiliş Gayesi

Peygamberler kendi aralarındaki derece farkıyla beraber hepsi de Cenâb-ı Hakk'ın zâtının tecellisine mazhar seçkin ruhlardır. Allah (cc), kendisine onları mahrem kabul etmiş, ağyâra kapalı seralarda büyütmüş, geliştirmiş ve gözlerine, kendinden gayrı başka hayallerin girmesine meydan vermemiştir.

Bütün nebîler gibi onlardan da ileri, Efendimiz'in gözü de Rabb'inden başka birşey görmemiştir. Evet ağyâr, O'nun bakışını bulandıramamış, başını döndürememiştir. O, gözünü açtığında Rabb'ini görmüş, gözünü kaparken de yine O'nu müşahede ile: اَللّٰهُمَّ الرَّفِيقَ الْاَعْلٰى : Allahım! Refîk-i A'lâ'yı istiyorum" diyerek kapamıştır. Şimdi hâdiseyi, meâlen Hz. Âişe validemizden (r.anha) dinleyelim:

"Allah Resûlü bazen hastalandığında yanıma gelir ve bana 'duâ et' derdi. Ben de elimle O'nun mübarek elinden tutar ve o elinin bereketi ile şifa bulmasını umarak, elimi o, zaman ve mekan üstü başına kor ve duâ ederdim. Son rahatsızlığında da aynı şeyi yapmak maksadıyla elini tutmak isteyince şiddetle çekti ve اَللّٰهُمَّ الرَّفِيقَ الْاَعْلٰى diye duâ etti."(9)

Belli ki Allah Resûlü, artık yeryüzündeki dostları değil Hakikî Dost olan Rabb'ini arzuluyor ve bir başka buudda O'na ulaşmak istiyordu.

İşte, geliş ve gidişi ile böyle bir hayat yaşayan peygamberler ve husûsîyle Peygamberimiz, acaba dünyaya niçin gelmiş ve hangi gayeye binaen gönderilmişlerdi? Bu çok önemli mevzûun tahlili bilhassa iki ana esasdan dolayı daha da ehemmiyet arzetmektedir:

Birincisi: Peygamberlik müessesesinin yüce ve muallâ mevkiini

---

9- Buhari, Megâzî, 83; Müslim, Selam, 50,51; Ebû Dâvûd Tıb 19; İbn Mace, Tıb,38

görüp, onları sıradan insanlar gibi mütâlaa etmemek; ve öyle görüp değerlendirmek isteyenlere de ikna edici cevaplar hazırlamak.

İkincisi: Günümüzde, peygamberliğe ait vazifeyi temsil etme durumunda olanların nasıl bir yol ve sistem takip etmeleri gerektiğini işaret etmek.

Mes'eleyi hangi yönüyle ele alırsak alalım mevzûun ehemmiyetinin çapı değişmeyecektir. Onun için biz de, sıralamada herhangi bir tercih yapmadan mevzu ile alâkalı düşüncelerimizi birkaç madde halinde takdim etmeye çalışacağız:

1. Kulluk

Peygamberin gönderiliş gayesi, insanın yaratılış gayesiyle aynı noktada birleşir. O da Allah'a kul olma çizgisidir.

Cenâb-ı Hakk, Kur'ân-ı Kerîm'de : وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالاِنْسَ اِلاَّ لِيَعْبُدُونِ **"Ben cinleri ve insanları ancak Bana kulluk yapsınlar diye yarattım"** (Zâriyât, 51/56) buyurararak bu hususa işaret etmektedir.

Demek oluyor ki, bizim esas yaratılış gayemiz Allah (cc)'ı bilip tanımak ve O'na layıkıyla kul olmaktır. Yoksa, yeme-içme, mal ve mülk kazanma veya dünya buudlu ev-bark sahibi olma değildir. Gerçi bunlar da bizim için fıtrî ihtiyaçlardır. Ancak yaratılışımızın gayesi değillerdir. İşte peygamberler bize, bu sırlı yolu göstermek için gelmişlerdir.

Âyette: ﴿وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ اِلاَّ نُوحِي اِلَيْهِ اَنَّهُ لاَ اِلَهَ اِلاَّ اَنَا فَاعْبُدُونِ﴾ **"Senden önce hiçbir peygamber göndermedik ki ona; 'Benden başka ilâh yoktur; o halde Bana kulluk edin' diye vahyetmiş olmayalım"** (Enbiya, 21/25) denilerek bu hususa işaret edilmiştir.

Diğer bir âyette de :

﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ اُمَّةٍ رَسُولاً اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللّٰهُ وَمِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلاَلَةُ فَسِيرُوا فِي الاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ﴾

"Andolsun Biz, 'Allah'a kulluk edin, tâğuttan sakının' diye her millete bir peygamber gönderdik. Allah o insanlardan bir kısmını doğru yola iletti. Onlardan bir kısmı için de sapıklık hak oldu. Öyleyse yeryüzünde gezin de görün. Hakk'ı yalanlayanların sonu nasıl olmuş?" (Nahl, 16/36) denilerek, yine peygamberlerin gönderiliş gayesi putlardan sakınıp, Allah'a kul olma yolunda insanlara önderlik yapma hikmetine bağlanmıştır.

Efendimiz'in Farkı

Efendimiz'in durumu ise daha farklıdır. O bütün âlemlere rahmet olarak gönderilmiş olmakla, hem insanları hem de cinleri kulluk yoluna iletmekle vazifelidir. *Abdullah b. Mes'ud* (ra) başından geçen bir hâdiseyi şöyle nakleder:

"Efendimiz ile beraber bir yere gittik. Benim etrafıma bir çizgi çizerek, 'sen buradan ayrılma' dedi ve kendisi benden uzaklaştı. Daha sonra gürültüler duymaya başladım. Allah Resûlü'ne bir şey mi oldu diye ciddi endişe içindeydim. Fakat, bana buradan ayrılma, dediği için de yerimden kımıldayamıyordum. Bir müddet sonra Allah Resûlü döndü. Duyduğum gürültünün sebebini sordum ve: Ya Resûlallah! O tarrakalar koparan gürültü neydi? dedim. Cevaben: 'Cin taifesi bana iman edip biatta bulundular. Sonra aralarında münakaşa başladı. İnananlarla, inanmayanlar birbirlerine tutuştular. İşte duyduğun gürültü bu idi. Ve ayrıca bana vefatım haber verildi' dedi."(10)

Allah Resûlü, son ifadeleriyle şunu haber veriyordu. Benim gönderiliş gayem insanlara ve cinlere hidayete giden yolu açmaktır. Bugün artık cinler de bana iman ve itaat ettiklerine göre, dünyada kalmamın bir ma'nası yok, demektir. Öyleyse, bundan böyle artık dünyadan ayrılıp gitsem olabilir...

O böyle düşünüyor ve ifadeleri arasında risâletin gaye ve hedefine ait sırlar veriyordu. Aslında O, bizlere de dünya ile ukbâyı tercih mevzuunda şöyle bir duâ tâlim buyurmuştu: اَللّٰهُمَّ اَحْيِنِي مَا كَانَتِ الْحَيَاةُ خَيْرًا لِي وَتَوَفَّنِي اِذَا كَانَتِ الْوَفَاةُ خَيْرًا لِي "Allahım hayat benim için hayırlı olduğu müddetçe beni yaşat. Vefat benim için daha hayırlı olduğu zaman da ruhumu al ve beni vefat ettir."(11)

2.Tebliğ

Peygamberlerin gönderiliş gayelerinden bir diğeri ise, dini tebliğdir. Eğer onlar gelmeseydi bizler, ibadete ait mes'eleleri bilemez, emir ve nehiyleri hiçbir zaman alamaz ve mükellefiyetlerimizi kavrayamazdık. Namaz, oruç, zekat, hac nedir? İçki, kumar, zina, ihtikâr ve faiz gibi muharremâtın durumu nasıldır? Kat'iyen bilemezdik. Evet, bütün bunları ve bunlara benzer birçok mes'eleleri peygamberler vasıtasıyla öğrenmiş

10- Taberi, Cami'ul-Beyan, 24/33 vd; Müsned, 1/449.

11- Buhari, Merdâ, 19; Müslim, Zikr, 10.

bulunuyoruz. Buna kısaca "risalet vazifesi" de diyoruz ki, bütün peygamberler aynı mesajlarla gelmiş ve teferruatta farklılık olsa bile ana mes'elelerde hep aynı şeyleri söylemişlerdir.(12)

İşte, nebîlere ait bu umumi gaye ve vazife Kur'ân'da şöyle dile getirilir:

﴿الَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللّٰهِ وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا يَخْشَوْنَ اَحَداً اِلَّا اللّٰهَ وَكَفٰى بِاللّٰهِ حَسِيباً﴾

"Onlar (peygamberler) ki, Allah'ın gönderdiklerini tebliğ ederler, O'ndan korkarlar ve Allah'tan başka kimseden korkmazlar. Hesap görücü olarak Allah yeter" (Âhzab, 33/39).

Evet işte, onlar, böyle bir gayeyi tahakkuk ettirmek için gelmişlerdir. Bu mevzûda karşılarına dikilen engel, kim ve ne olursa olsun onlara zerre kadar tesir etmez.. onlar korku nedir bilmezler. Çünkü her zaman Allah (cc)'dan korkmaktadırlar.

Ve, bu mevzuda, Efendimiz'e şöyle seslenilir :

﴿يَا اَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَاِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ
وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ﴾

"Ey Resûl! Rabb'inden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez" (Mâide, 5/67).

Yani, eğer sen vazifende kusur edersen, bu senin gönderiliş gayen olan bir vazifede, yani risalet vazifesinde kusur etmen sayılır ki, bu da sadece senin ferdî hayatını ilgilendiren bir kusur değildir; belki bütün insanların ferdî ve içtimâî hayatlarını alâkadar eden bir mes'eledir. Çünkü senin vazifen bütün insanlığı aydınlatmaktır. Şayet sen bu vazifeyi aksatırsan, bütün insanlık karanlıkta kalacaktır.. aslında O, gönderildiği vazifenin şuurundaydı. Zaten öyle olmasaydı, öyle bir vazife ile gönderilmesi plânlanmaz.. ve takdir buyurulmazdı.

Allah Rasûlü'nde Tebliğ

Allah Resûlü'nün, bu ulvî vazifeyi yüklendikten sonraki bütün hayatı dini tebliğle geçti. O, kapı kapı dolaşıyor ve mesajını kendilerine tebliğde bulunabileceği âşina sima ve gönüller arıyordu.

12- اَلْاَنْبِيَاءُ اِخْوَةٌ لِعَلَّاتٍ اُمَّهَاتُهُمْ شَتَّى وَدِينُهُمْ وَاحِدٌ "Peygamberler baba bir kardeşlerdir. Anneleri ise muhteliftir. Dinleri birdir" Yani, peygamberler dinin esasında (tevhid) ittifak halindedirler. Teferruatta ise birbirinden farklı şeyler getirmişlerdir. (Buhari, Enbiya, 48; Müslim, Fezâil, 145).

Karşı cephenin infiâli evvela, ilgisizlik ve boykot şeklinde oldu. Daha sonra istihzâ ve alayla devam etti. Son sahada ise işkencenin her çeşidiyle sürüp gitti. Geçeceği yollara dikenler serpiliyor, namaz kılarken başına işkembe konuyor ve kendisine her türlü hakaret reva görülüyordu. Ne var ki, Allah Resûlü bunların hiçbiriyle yılmadı ve usanmadı. Çünkü O'nun dünyaya geliş gayesi buydu. Can alıcı hasımları dahil herkese defaatla uğradı. Ve İlâhî mesajı sundu. Evet, Ebu Cehil ve Ebu Leheb gibi din ve iman düşmanlarına bile kimbilir kaç defa gitti, hak ve hakikatı anlattı..! O panayırları dolaşıyor, bir kişinin hidâyetine vesile olabilmek için çadır çadır geziyor; gittiği her kapı yüzüne kapanıyor; fakat O bir başka sefer yine aynı kapıya varıyor, aynı şeyleri tekrar ediyordu.. Mekke'den ümit kesilince Taif'e gitti.. Taif mesîrelik bir yerdir. Rahat ve rehavetin şımarttığı Taifliler, Mekkelilerden daha baskın çıktı. Bütün sefih ve ayak takımı toplanıp Resûlü Ekrem'i; evet O, meleklerin dahi yüzüne bakmaya kıyamadığı güneşler güneşini taşlayarak Taif'ten kovdular. Allah Resûlü'nün yanında, evladım deyip bağrına bastığı Zeyd b. Hârise vardı. Zeyd, gelen taşlara vücudunu siper ederek, Efendiler Efendisini korumaya çalıştı ama, yine de mübarek vücuduna isabet eden taşlar her yanını kanlar içinde bıraktı.

Bu müsamahasız atmosferden sıyrılıp bir ağacın altına iltica etmişlerdi ki, birdenbire Cibrîl-i Emin beliriverdi. Ve eğer izin verilirse, çevredeki bir dağı, bu azgın insanların başına geçirebileceğini teklif etti. Allah Resûlü çok rencide olduğu bu dakikalarda bile, onun gibi düşünmüyor ve "hayır " diyordu. Evet O, çok ileride bile olsa, eğer bunlardan bazıları îmana uyanacaksa, belalara karşı "hayır!" diyordu...

Ve, sonra ellerini açıp Rabb'ine niyazda bulundu:

اَللّٰهُمَّ اِلَيْكَ اَشْكُو ضَعْفَ قُوَّتِى وَهَوَانِى عَلَى النَّاسِ يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ. اَنْتَ رَبُّ الْمُسْتَضْعَفِينَ وَاَنْتَ رَبِّى اِلَى مَنْ تَكِلُنِى اِلَى بَعِيدٍ يَتَجَهَّمُنِى اَمْ اِلَى عَدُوٍّ مَلَّكْتَهُ اَمْرِى اِنْ لَمْ يَكُنْ بِكَ غَضَبٌ عَلَىَّ فَلاَ اُبَالِى وَلَكِنْ عَافِيَتُكَ هِىَ اَوْسَعُ لِى. اَعُوذُ بِنُورِ وَجْهِكَ الَّذِى اَشْرَقَتْ لَهُ الظُّلُمَاتُ وَصَلَحَ عَلَيْهِ اَمْرُ الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ مِنْ اَنْ تُنْزِلَ بِى غَضَبَكَ اَوْ تُحِلَّ عَلَىَّ سَخَطَكَ لَكَ الْعُتْبٰى حَتَّى تَرْضٰى، لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ اِلاَّ بِكَ.

"Allahım, güçsüzlüğümü, za'fımı ve insanlar nazarında hakir görülmemi Sana şikayet ediyorum. Ya Erhamerrahimîn! Sen hor ve hakir görülen bîçarelerin Rabbisin. Benim de Rabbimsin.. beni kime bırakıyorsun? Kötü sözlü, kötü yüzlü uzak kimselere mi, yoksa işime müdahil düş-

mana mı? Eğer bana karşı gazabın yoksa, çektiğim mihnetlere, belâlara hiç aldırmam. Ancak afiyetin arzu edilecek şekilde daha ferah-feza, daha geniştir. İlâhî, gazabına giriftâr yahud hoşnutsuzluğuna dûçâr olmaktan, Senin o zulmetleri parıl parıl parlatan dünya ve ahiret işlerinin medâr-ı salâhı Nûr-u Vechine sığınırım. İlâhî, Sen razı olasıya kadar Senin affını muntazırım! İlâhî, bütün havl ve kuvvet sadece Senin elindedir."

O böyle duâ ederken, yanlarına sessizce biri yaklaşır ve bir tabağa koyduğu üzüm salkımını Allah Resûlü'nün önüne uzatır ve "buyurun, bundan yiyin" der. İki Cihan Serveri elini tabağa uzatırken, Allah'ın adıyla manasına "Bismillah" der. Üzümü ikram eden "Addâs" ismindeki köle için bu, beklenmedik bir hâdisedir. Hayretle sorar: "Sen kimsin?" Allah Resûlü cevap verir: "Son peygamber ve son nebîyim!" Addâs üzerine abanır ve öpmeye başlar.. senelerce gökte aradığını şimdi yerde, hem de hiç beklemediği bir anda karşısında bulmuştur.. ve îman eder.(13)

Eğer bu son hâdise de olmasaydı, o Taif'ten çok mahzun dönecekti. Bu hüznü, kendisine yapılanlardan değildi; hüznü, bir tek insana dahi birşey anlatamamasındandı. Halbuki şimdi sevinçten uçuyordu. Çünkü Addâs O'nun eliyle hidayete ermişti.

Evet, tabiri caizse O, nebîlerin üveyki idi. Hiç durmadan her yerde hakikata aşina, temiz gönül ve çehreler arıyor, bulunca da onun gönlüne giriyor ve ona ruhunun ilhamlarını fısıldıyordu. Böylece, çevresindeki nurdan hâle ve halka her gün daha da genişliyor ve o genişledikçe de küfür çıldırıyordu.

Bugün, cihanın şarkında, garbında İslâmî tekevvüne karşı küfrün hezeyanlar içinde çıldırması gibi, o devirde de Hz. Muhammed Aleyhisselâm'ın etrafındaki halkaların genişlemesi, küfrü işte böyle çıldırtıyordu...

Bu çılgınlık onları öyle saplantıya sevketti ki, gün geldi gökteki Güneş'i üflemekle söndürmeye yeltenir gibi, toptan bu İlâhî meş'aleyi söndürmeye kalktılar. Heyhât..! Güneş sadece bizim için bir teşbih ve benzetme vasıtamız.. yoksa O'nun getirdiği nur Güneş'e fer verecek mahiyettedir. Çünkü o nur Allah (cc)'ın nurudur. Âyet onların bu gülünç durumunu şöyle tasvir etmektedir: ﴿يُرِيدُونَ اَنْ يُطْفِؤُا نُورَ اللّٰهِ بِاَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللّٰهُ اِلَّا اَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ﴾ **"Onlar Allah'ın nurunu ağızları ile söndürmek istiyorlar. Kâfirler hoşlanmasalar da, Allah nurunu tamamlamaktan başka birşey murâd etmemektedir"** (Tevbe, 9/32).

13– İbn Hişam, Sire, 2/60-63; İbn-i Kesir, el-Bidaye, 3/166... vd.; Buhari, Bed'ül-Halk, 7; Müslim, Cihad, 111.

O, yirminci asırda da bir meş'ale yaktı ve içimize âdetâ kıvılcım saçtı.. binler-yüz binler O'nun yoluna baş koydu ve O'nun da'vâsını yüceltme istikametinde hizmete koyuldu. Demek Cenâb-ı Hakk, yeniden bir Muhammedî hâle, bir nur halkası ve yeniden bir altın zincir vücuda getirmeyi murâd buyurmuş ki, bunu ne küfrün gayzı, şiddeti, hiddeti ne de şeytan ordularının tehâcumu durduramıyor.. evet ihlâsla saçılmış bu tohumlar bugün olmasa da yarın mutlaka neşv ü nemâ bulacak ve Allah Resûlü'nün neşrettiği nur hiçbir zaman sönmeyecektir.

Mekke artık, Allah Resûlü'nü barındıramayınca O da Medine'ye hicret etti. Orada nurunu yaymaya devam edecekti. Orada da Yahudi ve münafıklarla uğraşacak, küfre karşı muharebeler düzenleyip bizzat ordunun başında bulunacak, harp meydanlarında, dişi kırılacak, yüzü yarılacak.. aç ve susuz kalacak.. çok defa karnına taş bağlayıp öyle dolaşacak, ama hep yoluna devam edecek.. ve etti de. Evet O, tebliğ vazifesinden bir an dahi dur olmadı. Dinin en küçük mes'elesine kadar herşeyi izah etti, anlattı, tebliğde bulundu. Medine'de ikamet buyurduğu veya devletlerle kapıştığı devirlerde dahi fertleri irşad etmeyi asla ihmal etmedi: Bir bedevi gelip de o güne kadar yüzlerce defa tekrar ettiği bir mes'eleyi O'na sorsaydı hiçbir isteksizlik emâresi göstermeden, hep aynı şevk ve aynı iştiyakla cevap verirdi.

Tebliğ, insanları doğru yola, sırât-ı müstakîme sevketmek demektir. Ve esasen bu, bütün nebîlerin ve Nebîler Sultanı'nın da geliş gayesidir. O sırât-ı müstakîm ki, her mü'min onu çok iyi bilmektedir ve bilmelidir de. Evet biz, günde en az kırk defa namazlarımızda, Rabb'imizden bizi sırât-ı müstakîme hidayet etmesini diliyoruz. Yani, nebîlerin, sıddîklerin, şehidlerin geçtiği yoldan geçmeyi ve onların maksûda erdikleri gibi maksuda ermeyi talep ediyoruz. O geniş bir yoldur ve herkesin o yoldan belli bir nasibi vardır. Çünkü son gelen Nebî, âyetin ifadesiyle, bütün âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir.

Ayrıca O, şâhid, mübeşşîr ve nezîrdir ki, aşağıdaki âyet bunu ifade etmektedir : ﴿يَا اَيُّهَا النَّبِىُّ اِنَّا اَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا﴾ **"Ey Nebî! Biz seni hakîkaten bir şahid, bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik"** (Ahzâb, 33/45).

Efendimiz, yirmi üç sene, peygamberlik gibi çok ağır bir sorumluluk taşımış ve hiçbir da'vâ adamına nasip olmayacak şekilde de mükellefiyetlerini yerine getirmiş müstesna bir insandı.. ve işte O, bu ruh ve şuurla hergün biraz daha mübarek sona doğru yaklaşıyordu:

Veda haccındaydı -Zaten hayatında bir kere hacc yapmıştı- Umreyle haccı birleştirdiği için biz buna Hacc-ı Ekber de diyoruz.[14] İşte bu son haccında, Allah Resûlü son bir kere daha devesine bindi ve söylemesi gereken herşeyi söyleyip bitirmeye çalıştı. Evet, kan da'vâlarından kadın haklarına, ondan da faize, kavim ve kabîle aralarındaki münasebetlere kadar herşeyi anlattı. Daha sonra da cemaatına أَلاَ هَلْ بَلَّغْتُ "Dikkat edin tebliğ ettim mi?" diye sordu. Her defasında cemaatından: "Evet, tebliğ ettin" karşılığını alınca da, Cenâb-ı Hakk'ı şahid tutarak: أَللّٰهُمَّ اشْهَدْ! "Allahım, şahit ol!" buyurdu.[15]

O bihakkın vazifesini yapmıştı. Onun için de vicdanen rahat, kalben huzur içindeydi ve adım adım Rabb'ine gitmeye hazırlanıyordu. Zaten O, bir murâkebe insanıydı ve en hassaslardan daha hassastı. Dolayısıyla da bütün hayatını böyle bir hazırlık içinde geçirmiş ve kendi kendine: Acaba Rabb'imin beni gönderdiği asıl gayeye uygun yaşayabildim mi? diyordu.

3. Güzel Örnek

Peygamberlerin gönderiliş gayesi olarak söyleyebileceğimiz diğer bir husus da, onların ümmetlerine güzel birer örnek olma keyfiyetleridir.

Allah (cc),Kur'ân-ı Kerîm'de: ﴿أُولٰئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللّٰهُ فَبِهُدٰيهُمُ اقْتَدِهْ﴾ **"İşte onlar Allah'ın hidâyet ettiği kimselerdir. Sen de onların yoluna uy!"** demektedir (En'âm, 6/90).

Düşünmeli ki Efendimiz'e dahi, kendinden evvel geçmiş peygamberler isim isim sayıldıktan sonra onlara uyması söylenmektedir. Zaten bizlere de Kur'ân-ı Kerîm şöyle seslenir:

﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِى رَسُولِ اللّٰهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللّٰهَ وَالْيَوْمَ الْاٰخِرَ وَذَكَرَ اللّٰهَ كَثِيرًا﴾

"And olsun, size, Allah'ı ve ahiret gününü umanlara ve Allah'ı çokça zikredenlere Allah'ın Resûlü'nde güzel bir örnek vardır" (Ahzâb, 33/21).

Peygamberler bizler için bir önder ve imamdır. Namazda imama uyduğumuz gibi, hayatın her bölümünde de O'na iktidâ ederiz. Zira bizler için gerçek hayatı O ve diğer nebîler temsil etmişlerdir. İslâm'ın ilk devrini idrak edenler Allah Resûlü'ne milimi milimine iktidâ etmişlerdi. O'nun için de hem onlar hem de onlardan sonrakiler, İki Cihan Serve-

14- Hacc-ı Ekber: Umre ile haccın beraber yapılmasıdır. Halk arasında yanlış olarak Arafat'ın cumaya denk gelmesine denir ki, doğru değildir.

15- İbn Mace, Menasik, 84; Ebu Davud, Menasık, 56.

ri'nin dilinde şöyle ifade edilme bahtiyarlığına ermişlerdi. Evet, Allah Resûlü buyurur:

"İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelecek; insanlardan bir cemaat gazâ edecekler ve kendilerine:

-İçinizde Resûlullah'ı gören var mı? denilecek. Onlar da:

-Evet! cevabını verecekler. Bunun üzerine kendilerine fetih müyesser kılınacak. Sonra insanlardan diğer bir cemaat gazâ edecek, kendilerine:

-İçinizde Resûlullah'a sahâbelik etmiş bir kimseyi gören var mı? denilecek,

-Evet! diyecekler. Yine kendilerine fetih müyesser kılınacak. Sonra insanlardan bir cemaat daha gazâ edecek ve kendilerine:

-İçinizde Resûlullah'a sahâbelik edenleri görenlere arkadaş olan var mı? denilecek. Onlar da:

-Evet! cevabını verecekler; onlara da kale kapıları açılacak ve fetih müyesser olacaktır."(16)

Yine bir hadîslerinde Efendimiz (sav):

خَيْرُ النَّاسِ قَرْنِى ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ

"İnsanların en hayırlısı benimle aynı çağı paylaşanlardır. Sonra onların peşinden gelenler, daha sonra da onların peşinden gelenlerdir" buyurarak kendisine yakın olan devirlerin fâziletine işaret etmektedir. Çünkü onlar, hayatlarını, duygularını, düşüncelerini Allah Resûlü'nün hayatına, duygusuna, düşüncesine benzetmede çok hassas davranıyorlardı. Aslında, Allah'ın (cc) model ve misâl olarak seçtiği bu insana benzemek gaye olmalıydı ve oldu da.

Evet, sahâbe, tabiîn ve tebe-i tabiîn hazerâtı, bu mevzuda hassaslardan çok daha hassasdı. Ve onlar bu yönleriyle diğer asırlarda yaşayan insanlardan daha da hayırlıdırlar. *Hz. Mesih:* "Kudsîlerin bayrakları ellerindedir" diyordu. "Kudsîler" sözüyle Efendimiz'in ümmetini kasdediyordu. Ve bu büyük bir tebcildi. Zayıf da olsa, bir hadîste de Allah Resûlü: عُلَمَاءُ أُمَّتِى كَأَنْبِيَاءِ بَنِى اِسْرَائِيلَ "Benim ümmetimin ulemâsı, Benî İsrail'in peygamberleri gibidir" buyurmaktadır.(17) Evet, onlar Efendimiz'e iktidâda öyle bir çizgiye ulaşmışlardı ki, onun az ötesinde nübüvvet sınırları başlıyordu.

İşte, kulluk kapısından girerken kapının sövelerini de söküp içeriye gi-

16- Buhârî, Fezailu'l-Ashâb, 1; Müslim, Fezailu's-Sahabe, 208-209.

17- Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, 2/83.

ren Ömer (ra) bunun en çarpıcı örneğidir! O, Peygamberi kendisine tam bir rehber ve önder olarak kabul etmiş, yaşadığı hayatı bütünüyle O'na benzetmiş; O'nun hayat tarzıyla bezenmiş eşsiz bir insandı. Roma'nın, Bizans'ın kapıları ona ardına kadar açılıp, ülkeler ve hükümdarlar kendisine bende olmayı kabul ederken dahi, onun hayat düzeninde zerre kadar değişiklik olmamıştı. Kudüs -ki, bugün mahzundur, mükedderdir, esirdir ve İslâm Âlemi'nin alnında siyah bir lekedir- onun devrinde fethedilmişti. Fi'len askerî hakimiyet gerçekleştiği halde bir süre papazlar, şehrin anahtarlarını vermemekte diretir ve: "Aranızda, bu şehrin anahtarlarını teslim alacak şahsın şemailini göremiyoruz, onun için de anahtarları veremiyoruz" derler... Durum kendisine haber verilince, Koca Halife yola çıkar.. Kendine ait devesi olmadığı için de Beytülmâl'den aldığı ödünç bir deveye, kölesiyle beraber nöbetleşe binerek tâ Kudüs'e gider. Kaderin cilvesi, şehre girileceği zaman sıra köleye gelir.. halife deveden iner, kölenin bütün ısrarlarına rağmen onu deveye bindirir ve kendisi deveyi yederek şehre girer...

Manzarayı görenler, mumlar gibi erirler ve: "İşte kitaplarımızda şemâili zikredilen adam" der, anahtarları ona teslim ederler.

O büyük Ömer, ateşgede İranlının vurduğu hançer darbeleriyle yaralanmış ve koma halinde upuzun yatıyordu. Yediği-içtiği dışarıya çıkıyor; ne bir ses veriyor ne de seslere alâka duyuyordu. Hizmetçisi gelip, yemek veya su isteyip istemediğini sorunca, ya cevapsız bırakıyor ya da sadece gözleriyle "hayır" deyip geçiştiriyordu. Fakat "Ey mü'minlerin emîri! Namaz" denince, "ha işte kalkıyorum. Namazı terkedenin İslâm'dan nasibi yoktur" deyip yaralarından kan aka aka namazını kılıyordu.[18]

Böyle yapıyordu; zira, bütün bunları Efendisinden böyle görmüştü. O'na iktidâ ve ittibâ edecek ve arkadan gelenlere de örnek olacaktı. Evet, Peygamber'in gönderiliş gayelerinden biri de ümmetine örnek olmaktı..

4.Dünya-Ukbâ Muvazenesini Temin

Peygamberler dünya ve ukbâ muvâzenesini kurmak için gelmişlerdir.

Onların getirdiği muvâzene ile insanoğlu ifrat ve tefritten kurtulacak ve istikameti bulacaktır. Evet, ne papazlar ve ruhbanlar gibi bütün bütün dünyayı terkedip manastırlara çekilme, ne de herşeyiyle dünyaya dalıp ona kul-köle olma değil; sürekli orta yolu bulma ve yaşama ki, bu da ancak vahyin aydınlık dünyasında elde edilebilecek bir mazhariyettir. Yoksa akıl ve vicdanla böyle bir denge kurulamaz; hele mücerred ilim asla insanı bu seviyeye yükseltemez.

18– İbn Sâd, Tabakât, 3/350; Heysemi, Mecmau'z-Zevâid, 1/295.

Kur'ân-ı Kerîm bu dengeyi şu şekilde anlatır :

﴿ وَابْتَغِ فِيمَا آتَيكَ اللّٰهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَاَحْسِنْ كَمَا اَحْسَنَ اللّٰهُ اِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفَسَادَ فِي الْاَرْضِ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ﴾

"Allah'ın sana verdikleri ile ahiret yurdunun peşinde ol, dünyadan da nasibini unutma! Allah'ın sana ihsanda bulunduğu gibi sen de ihsanda bulun; yeryüzünde fesad peşinde olma. Şüphesiz ki Allah bozguncuları sevmez" (Kasas, 28/77).

Bu İlâhî dengenin bir tarafında, ﴿ وَاَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ﴾ **"Rabbinin nimetlerini anlat da anlat"** (Duha, 93/11) hakikatının anlattığı kefe, diğer tarafında da ﴿ ثُمَّ لَتُسْئَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ ﴾ **"Sonra kasem olsun, o gün bü-tün nimetlerden sorulacaksınız"** (Tekasür, 102/8) âyetinin ikaz dolu ifadesiyle anlattığı kefe vardır. Ve, işte muvâzene bu ölçüler içinde korunacaktır..!

Hz. Ebu Bekir, bütün servetini Allah için harcamış ve bitirmişti. Zira sıddîkiyet bunu gerektiriyordu. Halifeliği döneminde kendisine bir bardak soğuk su verildi, içti ve ardından da hıçkıra hıçkıra ağladı. Hatta, etrafındakileri de ağlattı. O, ağlamayı kesti ama etrafındakiler hâlâ ağlıyorlardı.. ihtimal bir süre de onların ağlamalarına ağladı.. sonra yüzünü sildi ve kendine geldi. "Seni bu derece ağlatan neydi Ya Eba Bekr?" dediler. Cevap verdi: "Bir gün Allah Resûlü (sav) ile beraberken, eliyle bir şeyleri itiyor gibiydi. Ve sanki: 'Benden uzak dur, benden uzak dur' diyordu. Sordum Ya Resûlallah! Birşeyleri uzaklaştırıyorsun ama ben kimseyi göremiyorum. Buyurdular ki: "Dünya, içindeki bütün debdebesiyle karşımda temessül etti, bana kendini kabul ettirmek istedi; ben de ona (benden uzak dur) dedim. O da bir kıyıya çekilirken; 'Vallahi sen benden kurtulsan da, senden sonrakiler benim elimden kurtulamayacaklar' dedi." buyurdular. İşte bu bir bardak su ile dünya bana kendini kabul ettirdi endişesiyle ağladım."

Evet, o ve onun gibiler, her türlü ferah-feza bir hayat sürebilme imkânlarına rağmen, hep muvazene içinde bir hayat yaşamışlardı.. zira, Mukteda-ı Küll, Rehber-i Ekmel de öyle yaşamıştı.(19)

5. İtiraz Kapısını Kapatmak

Peygamberler insanların ahirette, Cenâb-ı Hakk'a karşı herhangi bir itiraza hakları kalmasın diye gönderilmişlerdir.

Bir âyet bu hususu şöyle anlatır : ﴿ رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ

19– Müslim, Eşribe, 140; Ebu Nuaym, Hilye, 1/30.

﴿عَلَى اللّٰهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيزًا حَكِيمًا﴾ **"Müjdeleyici ve sakındırıcı olarak peygamberler (gönderdik) ki insanların, peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın. Allah Azîzdir, Hakîmdir."** (Nisa, 4/165).

Peygamberlerin dışındaki liderler, kitleleri sürekli inandıramamışlar, inandırmış olsalar bile, mesaj ve teklifleri lahutî destekten yoksun olduğu için, sundukları hiçbir mesaj, söyledikleri hiçbir söz ve sergiledikleri hiçbir davranışla beşerîliği aşamamış ve zamanla da çevreleri, hazan vurmuş yapraklar gibi dağılıp gitmiştir.

Halbuki peygamberlerin liderlikleri böyle değildir. Daha önce de söylediğimiz gibi, onlar, ısmarlama insanlardır. Onlar tâ rahm-i mâderde peygamberdirler. Yaşayışları bir mûsikî, konuşmaları da âdeta bir şiir gibi ahenklidir. Onlar konuşurken, varlık, bütünüyle kulak kesilir ve onları dinler. Evet, onların gelişleriyle nice hâdiseler seyirlerini değiştirir ve nice gönüller onlara tâbi olur. Kâinatta câri kanunlar, bazen onlar hatırına işlemez olur, bazen de onların isteği ile mecrâ değiştirirler...

Nebîler Sultanı'na bir kere bakıverin! Taş, ağaç, toprak ve çeşit çeşit hayvanlar, her biri âdeta kendi nev'i hesabına O'nunla münasebete geçmiş ve O'nun nübüvvetini tasdik ediyor gibi bir durum sergilemiş. Busayrî'nin de dediği gibi جَاءَتْ لِدَعْوَتِهِ الْأَشْجَارُ سَاجِدَةً "Ağaç O'na koşarak geliyor ve lisân-ı mahsusuyla; Sen Allah'ın resûlüsün" diyordu.[20]

Çünkü eşya O'nun gelişiyle mana kazanmış ve varlık kaos olmaktan çıkmıştı.. O, Kur'ân'ın diliyle **"O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur, ama siz onların tesbihini anlamazsınız"** (İsra, 17/44) diyor ve âdetâ her varlığa can ve hayat üflüyordu.

Bizler öğrendiğimiz herşeyi O'ndan öğrendik ve eşya O'nunla hikmet tahtına oturdu.[21] Tabii bu arada insan da, abes ve başıboş olmadığının idrakına vardı.[22]

20– Bkz. Müslim, Zühd, 74; Müsned,1/223; İbn Kesir, el-Bidâye, 6/135 vd.

21– ﴿كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ يَتْلُوا عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ﴾ **"Nitekim kendi içinizde, size ayetlerimizi okuyan, sizi temizleyen, size kitab ve hikmeti ve size bilmediklerinizi öğreten bir Elçi gönderdik"** (Bakara 2/151. Ayrıca bkz. Bakara, 2/129; Âl-i İmran 3/164, Cum'a 62/2; Müsned, 1/202 (Hz.Cafer ile Necâşi arasında geçen konuşma)

22– Şu ayetler bu mevzuyu ne güzel anlatmaktadır: ﴿أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى﴾ **"İnsan, başıboş bırakılacağını mı sanır?"** (Kıyamet 75/36). ﴿أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ﴾ **"Bizim sizi boş yere, bir oyun ve eğlence olarak yarattığımızı ve sizin bize döndü-rülüp getirilmeyeceğinizi mi sandınız?"**(Mü'minun, 23/115)

Her peygamber insanları inandırmak ve inanmayanların da bahanelerine meydan vermemek için bir kısım mu'cizelerle gelmiştir. Efendiler Efendisi ise, bütün peygamberlere ait mu'cizelerin hepsini getirmiş ve mukteda-i küll olduğunu göstermiştir. Evet, her ümmet kendi peygamberine ait nice mu'cizeleri ya bizzat gördü veya dinledi. Bizler de, Allah Resûlü'ne ait binlerce mu'cize dinledik. Ve Kur'ân gibi ebedî bir mu'cizeyi de her zaman görmekteyiz. Artık bundan böyle kimsenin itiraza hakkı yoktur. Allah (cc), inanmamızı istediği hakîkatları her zaman desteklediği peygamberiyle gayet açık ve vâzıh bir şekilde gözler önüne sermiştir. Zaten bu da, onların gönderiliş gayelerinden biridir. Ayrıca önemli bir nokta da Cenâb-ı Hakk, **"Biz peygamber göndermedikçe azab edici değiliz"** (İsra, 17/15) manasına وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولًا buyurmaktadır. Demek ki peygamberler gönderildiği için mizan ve terazi kurulacak ve kimsenin mazeretine bakılmadan herkesin hesabı sorulacaktır.[23]

23- M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur 1/5568

BİRİNCİ BAB

PEYGAMBERİMİZ (A.S.M.)'E MAHSUS HÜKÜMLER

BİRİNCİ FASIL

ALEYHİSSALATU VESSELAM'IN İSMİ VE NESEBİ

5525 ١– ذَكَرَ البخاري رَحِمَهُ اللّهُ في باب مَبْعَثِهِ ﷺ فقالَ: [هُوَ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّهِ ﷺ ابْنُ عَبْدِاللّهِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ بْنِ هَاشِمِ بْنِ عَبْدِ مَنَافِ بْنِ قُصَيِّ ابْنِ كِلاَبِ بْنِ مُرَّةَ بْنِ كَعْبِ بْنِ لُؤَيِّ بْنِ غَالِبِ بْنِ فِهْرِ بْنِ مَالِكِ بْنِ النَّضْرِ بْنِ كِنَانَةَ بْنِ خُزَيْمَةَ بْنِ مُدْرِكَةَ بْنِ إلْيَاسِ بْنِ مُضَرِ بْنِ نِزَارِ بْنِ مَعَدِّ بْنِ عَدْنَانَ].

1. (5525)- *Buhârî* merhum *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın bi'setine (peygamber olarak gönderilişine) tahsis ettiği babta der ki: "O, Allah'ın elçisi Muhammed İbnu Abdillah İbni Abdilmuttalib İbnu Haşim İbni Abdi Menaf İbnu Kusayy, İbni Kilab İbni Mürre İbni Ka'b İbni Lüeyy İbni Galib İbni Fihr İbni Malik İbni'n-Nadr İbni Kinane İbni Huzeyme İbni Müdrike İbni İlyas İbni Mudar İbni Nizar İbni Maadd İbni Adnan'dır." [Buhârî, Menakıbu'l-Ensâr 28.]

AÇIKLAMA:

Burada Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın babasından sonra yirmi tane ceddi sayılmaktadır. Yine Buhârî, tarihinde Resulullah'ın Adnan'dan sonra Hz. İbrahim'e kadar uzanan yedi ceddini daha sayar. *Hz. İbrahim'den Hz. Adem*'e kadar uzanan ecdad isimlerini serdeden rivayetler de mevcuttur. Adnan'a kadar olan isimlerde ihtilaf yoksa da Adnan'dan *Hz. İbrahim* aleyhisselam'a, Hz. İbrahim'den Hz. Adem aleyhiselam'a kadar olan isimlerde ihtilaf vardır. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'dan gelen bir rivayette, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* nesebini saydığı zaman Maadd İbnu Adnan'dan ileri geçmez, orada durürmuş.

5526 ٢– وعن وَاثلة بن الأسْقَع رَضِيَ اللّهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إنَّ اللّهَ اصْطَفَى

كِنَانَةَ مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ، وَاصْطَفَى قُرَيْشاً مِنْ كِنَانَةَ، وَاصْطَفَى مِنْ قُرَيْشٍ بَنِي هَاشِمٍ، وَاصْطَفَانِي مِنْ بَنِي هَاشِمٍ]. أخرجه مسلم.

2. (5526)- *Vaile İbnu'l-Eska'* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah Teala hazretleri, İsmail'in evlatları arasından Kinane'yi seçti, Kinane'den Kureyş'i seçti, Kureyş'ten Benî Haşim'i seçti. Benî Haşim'den de beni seçti." [Müslim, Fezail 1, (2276).]

5527 ٣– وعن جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ رَضِيَ اللّهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لِي خَمْسَةُ أَسْمَاءٍ: أَنَا مُحَمَّدٌ، وَأَنَا أَحْمَدُ، وَأَنَا الْمَاحِي الَّذِي يَمْحُو اللّهُ بِيَ الْكُفْرَ، وَأَنَا الْحَاشِرُ الَّذِي يُحْشَرُ النَّاسُ عَلَى قَدَمِي، وَأَنَا الْعَاقِبُ، وَالْعَاقِبُ الَّذِى لَيْسَ بَعْدَهُ نَبِيٌّ]. أخرجه الثلاثة، وانتهى حديث مالك الى قوله: وأنا العاقب. وأخرجه الترمذي الى قوله: لَيسَ بَعْدَهُ نَبيٌّ.

قوله: «يُحْشَرُ النَّاسُ على قَدمِي» أي على أثري، وقيل على عهدي وزماني.

3. (5527)- *Cübeyr İbnu Mut'im* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Benim beş ismim var: Ben Muhammed'im, ben Ahmed'im, ben Allah'ın benimle küfrü mahvedeceği el-Mâhî (mahvedici)yim. Ben Hâşir (toplayıcı)yım, insanlar benim arkamda haşredilecektir. Ben Âkıb (sondan gelen)im, benden sonra peygamber gelmeyecektir." [Buhârî, Menakıb 17, Tefsir, Saff 1; Müslim, Fezail 125, (2354); Muvatta Esmau'n-Nebi 1, (2, 1004); Tirmizî, Edeb 67, (2842).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm),* Cenab-ı Hakk'ın kendisine lutfettiği mümtaz yönlerini gösteren isimlere sahip olduğunu belirtmektedir.

Muhammed ve *Ahmed* en meşhur isimleridir. Muhammed ismi, Ahmed'den daha meşhurdur. Kur'an'da mükerreren geçer (Al-i İmran 144, Ahzab 40, Muhammed 2, Feth 29). Ahmed ismi Kur'an'da Hz. İsa'nın sözünü hikâye zımnında geçer (Saff 6).

★ Muhammed, tef'il babından mübalağa ifade eder. Hamd kökünden gelir. Mahmud yani övülmüş demektir. Mübalağa sigasındandır. Çokça övülmüş demek olur. Tekrar tekrar övülmüş manasına geldiği gibi, kendisinde mahmud sıfatlar kemale ermiş manasına da gelir.

★ *Ahmed* ef'al-i tafdil sigasından olup, Ahmedu'l-hamidîn, hamdedenlerin en çok hamdedeni manasına gelir. Resulullah'ın Ahmed diye isimlenmesinin sebebi şudur: Buhârî'de geldiğine göre Resulullah'a makam-ı Mahmud'dan Allah Teala hazretleri öyle hamdler ve öyle güzel senalar açıp ilham edecektir ki, böylesi daha önce kimseye açılmamıştır. Resulullah bu hususi hamdlerle Rabb Teala'yı hiç kimseye nasib olmayan tarzda hamdedecektir.

Bu hususta yapılan diğer bir açıklamaya göre: Bütün peygamberler hammad yani çok hamdeden insanlardır, ama Resulullah onlar arasında ahmed yani hepsinden çok hamdedendir, hamd sıfatında hepsinden büyüktür, bu sebeple Ahmed denmiştir.

Kadı İyaz der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Muhammed olmazdan önce Ahmed'di. Çünkü, Kütüb-ü Salifede (Tevrat.. İncil'de) Ahmed diye, daha dünyaya gelmeden tesmiye edildi. Halbuki Muhammed diye tesmiye Kur'an'da vaki olmuştur. Bu da, onun Rabbini, insanlar onu övmezden önce övmüş olmasından ileri gelir. Ahirette de, Rabbine hamd edecek, Allah da onun şefaatini kabul buyuracak, bundan sonra insanlar ona hamdedecektir. O, Hamd suresi, Livau'l-Hamd ve Makam-ı Mahmud'la mümtaz kılındı; yemek içmekten sonra, duadan sonra seferden dönüşten sonra hamdetmesi ona teşri edildi; ümmeti el-Hammâdûn diye tesmiye kılındı; onda hamd'ın bütün çeşitleri ve manaları cem'olundu."

★ *el-Mâhî,* "mahv" kökünden gelir; mahveden, yokeden, ortadan kaldıran demektir. Küfrü kaldıran veya kendisine tabi olanlardan kötülükleri kaldıran yani, Allah ona tabi olanların seyyiatını yok eder manasında yorumlar yapılmıştır.

★ el-Haşir, toplayan demektir. Kıyamet günü önce, O diriltilecek, sonra geri kalan insanlar onun peşinden diriltileceklerdir. Bir başka hadiste أنَا أوَّلُ مَنْ تَنْشَقُّ عَنْهُ الأرْضُ "Kendisinden arz ilk yarılacak olan benim" buyurmuştur. Yani kıyamet günü ilk dirilen O olacaktır.

★ *el-Âkıb;* hâtim, sonuncu demektir. Bazı rivayetlerde, "kendinden sonra peygamber olmayan" diye açıklama gelmiştir. Nitekim, ayet ve hadisten gelen pekçok delil *Aleyhissalâtu vesselâm*'dan sonra peygamber olmayacağını, O'nun *Hatemu'l-Enbiya* olduğunu belirtmiştir. Şu halde Âkıb ismi *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın bu mümtaz yönünü belirtmektedir.

2- *Resulullah*'ın başka isimlerinin de bulunmasına rağmen, sadedinde olduğumuz hadisin "beş"le kayıtlaması üzerine muhtelif yorumlar yapılmıştır. İbnu Hacer bundan murad "Bana mahsus olan beş ismim var, benden önce bu isimler eski milletlerde büyük ve meşhurlardan kimseye veril-

memiştir" demektir. Resulullah'ın ismini sınırlamak değildir" der. Nitekim Aleyhissalâtu vesselâm Kur'an'da *Rauf, Rahim, el-Mübeşşir, en-Nezir, el-Mübeyyin, ed-Dâi ila'llah, es-Siracu'l-Münir, el-Müzekkir, er-Rahmet, en-Nimet, el-Hadi, eş-Şehid, el-Emin, el-Müzzemil, el-Müddessir* gibi isimlerle tesmiye edilmiştir. Hadiste geçen meşhur isimlerden bazıları şunlardır: el-Muhtar, el-Mustafa, eş-Şefi', el-Müşeffa', es-Sadık, el-Masduk, vs... Resulullah'ın isimlerini inceleyip müstakil te'lifler yapan alimler olmuştur. İbnu Dıhye böyle bir te'lifinde, bir kısım alimlerin; "Resulullah'ın da, Allah'ın esmau'l-hüsnası adedine denk sayıda doksan dokuz ismi var" dediğini kaydeder ve devamla: "Bu hususu ciddi bir araştıran çıksa, üç yüz isim tesbit eder" der. *İbnu'l-Arabî,* Şerhu't-Tirmizî'de sufilerden birinin "Allah'ın bin ismi var, Resulü'nün de bin ismi var" dediğini kaydeder.

İbnu Hacer, beşle sınırlamanın sebebi zımnında şu yorumu da kaydeder. "Bu hadiste, Resulullah'ın ismi hususunda beş ile sınırlamadaki hikmet, bunların diğerlerine nazaran daha meşhur olması, eski kitaplarda ve eski milletler arasında da bulunması sebebiyledir."

5528 ٤– وعن أبي هَريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَلاَ تَعْجَبُونَ كَيْفَ يَصْرِفُ اللهُ عَنِّي شَتْمَ قُرَيْشٍ وَلَعْنَهُمْ؟ يَشْتِمُونَ مُذَمَّماً، وَيَلْعَنُونَ مُذَمَّماً، وَأَنَا مُحَمَّدٌ]. أخرجه البخاري.

4. (5528)- *Hz.Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah Teala hazretleri, Kureyşlilerin şetmlerini (hakaretamiz sözlerini) ve lanetlerini benden nasıl çevirdiğine hayret etmiyor musunuz? Onlar zemmedilen birine şetmediyorlar, zemmedilen birine lanet okuyorlar, ben ise (Muhammed'im) övülmüşüm." [Buhârî, Menakıb 17; Nesâî, Talak 25, (6, 159).]

AÇIKLAMA:

Şarihlerin belirttiği üzere, Kureyş, *Aleyhissalâtu vesselâm*'a olan öfke ve nefretleri sebebiyle övgü ifade eden Muhammed ismiyle anmayıp, onun zıddı olan Müzemmem (kötülenmiş, zemmedilmiş) lakabını takarak bu lakapla anıyorlardı. Faraza bir hakaret yapmak isteyince "Allah müzemmeme şöyle yapsın" diye bedduada bulunuyorlardı. Böylece, Aleyhissalâtu vesselâm müzemmem olmadığı için hakaret ve bedduaları ona gelmiyor, bu isme layık olan kendilerine gidiyordu.

Alimler çoğunlukla bu hadisle istidlal edip, ta'riz yoluyla kazıfta bulunandan haddin düşmesine hükmetmiştir. İmam Malik ise bu fetvada değildir.

İKİNCİ FASIL

HZ. PEYGAMBER'İN DOĞUMU VE YAŞI

Konuyla alâkalı hadislere geçmeden önce, Sonsuz Nur adlı kitaptan Efendimiz (s.a.v.)'in doğumu anındaki Mekke'nin içinde bulunduğu genel durumu anlatan bir yazıyı buraya almak istiyoruz.

Beklenen Şafak

Işığa hâmile kapkaranlık bir dünya.. ve Nebînin zuhûruna az bir zaman kala müjde ve muştu dolu akisler var ufukta.. vicdanlarda tesiri o kadar fazla ki, birçok Mekkeli gelecek son Nebîyi anlatmakta.. tavsiyeler ve tavsiyeler: Zuhûr eder-etmez hemen koşun O'na! Ve bütünleşin O'nun ruhuyla.![24]

Bütün bir beşeriyet canı dudağında ve herkesin umudu gelecek son kurtarıcıda. Ana-babalar bu kurtarıcının kendi nesillerinden olmasını istiyor.. ve birçoğu yeni doğan çocuğuna *"Muhammed"* ismini veriyor...[25]

Fakat O, *Hz. İbrahim*'den İsmail'e intikalle gelen ve Abdulmuttalip'ten Abdullah'a geçen bir altın silsileden gelecekti; ve gönüller de bu kanaldan gelecek nuru bekliyordu.

Hâdiseler O'nun geleceğini haber veriyor; karanlığın koyulaşması, sökün edecek şafağın yaklaştığını söylüyordu.

O günkü insanlık, hayatı hayat yapacak olan gâye ve idealden mahrumdu. İnsanların bütün yaptıkları işler, **"Issız çöllerde serab kovalamak gibiydi. Susayan onu su zanneder; nihayet ona vardığında herhangi bir şey bulamaz."** (Nur, 24/39).

Duygu, düşünce ve davranışlar da bundan pek farklı değildi. **"Engin**

24– İbn-i Hişam, es-Sîratü'n-Nebeviyye 1/204

25– Muhammed b. Sa'd, et-Tabakâtu'l-Kübra 1/169

bir denizdeki yoğun karanlıklar gibi ki, onu dalga üstüne dalga kaplıyor; üstünde de bulut.. birbiri üstüne karanlıklar.. insan eli-ni çıkarıp uzatsa, neredeyse onu dahi göremez" (Nur, 24/40).

Bu devrin adı "Cahiliye"dir. Ancak ilmin zıddı olan bir cehalet değil, îman ve inancın karşılığı olan küfrün mürâdifi cahiliyet...

O devre ait çirkinlikleri kapkara bir tablo halinde arzedip geçici de olsa ruhlarınıza karanlık bir perde germek istemem. Bâtılı şöyle-böyle tasvir, zihinleri idlâl eder. Ve bence buna sebebiyet de bir cürümdür. Fakat yine de o devri anlatabilmek için az da olsa, o günün örf ve âdetlerinden bazılarına ve sadece bir işaret çerçevesinde temasda yarar görüyoruz; tâ ki Allah Resûlü'nün, nasıl bütün kâinata bir rahmet olarak gönderildiği ve bu rahmetin gönderilişinin nasıl bir İlâhî lütuf olduğu daha iyi idrak edilmiş olsun!.

O'nun gelişi herkes için Cenâb-ı Hakk'ın en büyük lütfu ve en engin ihsanıdır. Bunun böyle olduğunu bizzat Rabbimiz anlatmaktadır:

﴿ لَقَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولاً مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ ﴾

"İçlerinden, kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyan (kötülüklerden, münkerden) onları temizleyen ve onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle Allah, mü'minlere büyük bir lütufta bulunmuştur " (Âl-i İmran, 3/164).

Allah (cc)'ın lütuf, ihsan ve keremine bakın ki, insanlara kendi içlerinden, özlerinden, onlarla aynı duygu ve aynı düşünceyi paylaşan; Hakk'a giden yolda onların rehber ve pişdârı olan; imama ihtiyaçları olduğunda önlerine geçebilen; hatibe ihtiyaçları olduğunda minbere çıkabilen; emîre ihtiyaçları olduğunda, tuğra basıp sikke kesen; kumandana ihtiyaç duyduklarında, onları en mükemmel erkân-ı harplerden daha mükemmel idare eden bir nebî, bir elçi gönderdi.

Hıristiyanlıkta yanlış bir akîde vardır. Onlar Hz. İsa'nın, insanlığın ilk günahını affettirmek için Cenâb-ı Hakk tarafından fedâ edildiği inancını taşırlar. Yani onlara göre Rabb, fedakârlıkta bulunmuş ve insanları affetmek için -haşâ!- kendi oğlu olan Mesîh'i fedâ etmiştir. Dolayısıyla da Hz. İsa -onların yanlış itikatlarına göre- çarmıha gerilmiş ve Hz. Âdem'le başlayan, daha sonra da her insanın, daha doğarken, beraberinde getirdiği bu ilk günah böylece affedilmiştir. Bu, bir itikat olarak yanlış ve bazı te'villere açık yanları itibariyle de dalâlettir. Ancak bu yanlış telakkinin anlattığı doğru bir telmih vardır. O da şudur: Cenâb-ı

Hakk, insanların günahını bağışlamak; onları sapıklıkta, dalâlette, tuğyanda, azgınlıkta kendi başlarına bırakmamak için, en sevgili kulunu, Hz. Muhammed (sav)'i hem de maruz kalacağı şeyleri bildiği halde peygamber olarak göndermiştir. Tâ ki şaşırıp yollarda kalmasınlar, kalıp da zâyi olmasınlar.. insanlık semâsına çıkıp kâmil birer insan olsunlar.. içlerinde derinleşip her an ruhlarında Allah (cc)'ı duysunlar.. ve İbrahim Hakkı'nın ifadesi ile, Rabb'lerini vicdanlarında kenzen bilsinler:

"Sığmam dedi Hakk arz u semâya

Kenzen bilindi dil madeninden."

Gönül öyle bir hazineler menbaıdır ki, dünyalara sığmayan Hakk, her an en kıymetli bir cevher gibi orada kendini hissettirir.

Kitaplar, zihinler, düşünceler, felsefeler, beyânlar, semâ, arz ve bütün mükevvenât Allah (cc)'ı ihâta edemez.. ve bunların hiçbirinin, O'nu ifadeye gücü yetmez. Ancak kalbtir ki, kısmen de olsa O'nu ifadeye tercüman olabilir. Evet, kalb öyle bir dildir ki, şimdiye kadar kulaklar, o dilin beyânı kadar parlak bir beyân duymamışlardır.

Öyle ise insan, kalbinde yol almaya, aradığını orada aramaya ve Rabb'e erip O'nda fâni olmaya çalışmalıdır. Zaten Allah (cc) Hz. Muhammed Aleyhisselâm'ı onun için bizim aramıza göndermiştir.

Evet, O, insanlığa Allah (cc)'ın âyetlerini okumak, fasıl fasıl mu'cizelerini gözler önüne sermek ve insana kendi mahiyetini öğretmek için gelmiştir. Evet O'nun sayesinde beşeriyet tabiat kirlerinden arınarak, tertemiz hâle gelecek, bedene ait süfliyattan kurtularak kalb ve ruhun hayat derecesine yükselecekti.. ve yükseldi de. Evet, O, insanlara kitab ve hikmeti tâlim edecek; insanlık da, kitap ve hikmetin ışıktan dünyasında kendini bularak, ukbâlara uyanacak ve ebedîleşme yoluna girecekti; neticede öyle de oldu.

Bizim için çok mühim, bereketli ve feyiz dolu günler vardır. Bunlardan bazıları da mü'minlerin bayramı sayılır. Her hafta, Cuma günü yaşanan bu bayram sevincini daha büyük çapta Kurban ve Ramazan bayramlarında da yaşarız. Kurban Bayramı Hz. İbrahim'in belli bir buudda fedakârlık yaptığı, Müslümanların da bütün samimiyetleriyle günahlarının affına yol aradıkları.. ve bu gâyeye ma'tûf, bazılarının Beytullah'a yüz sürüp, Arafat'ta vakfeye durdukları ve Muhammedî bir ruhla yalvarıp yakardıkları bir gündür. Ramazan ise, bir ay oruçla Rabb'e yaklaşma sevincini, yaşama sevincini paylaşmanın ifadesi zengin, dolgun ve bereketli bir bayramdır. Fakat bir bayram daha vardır ki, o, bütün in-

sanlık, hatta bütün bir varlık âleminin bayramı sayılır; o da Allah Resû-lü'nün dünyaya teşrif buyurarak tenezzülen aramıza girip bizi şereflendirdiği gündür.. Velâdet-i Ahmediye'dir.(26) Yani Cenâb-ı Hakk'ın, tıpkı bir güneş mahiyetinde yarattığı O Nûr'u bir kandil gibi insanlık semâsına astığı gündür. Evet, O Nûr sayesinde bütün cahiliye karanlıkları yırtılmış ve âlem nûra gark olmuştur. Bu da Cenâb-ı Hakk'ın cin ve ins'e en büyük bir lütfu ve büyük bir ihsanıdır. (27)

5529 ١– عن المطّلب بْنِ عَبدالله بْنِ قَيْسِ بْنِ مَخْرَمَةَ عن أبيه عن جدّه قال: [وُلِدْتُ أنَا ورَسُولُ الله ﷺ عامَ الْفِيلِ]. أخرجه البخاري.

1. (5529)- *Muttalib İbnu Abdillah İbni Kays İbnu Mahreme* babası vasıtasıyla ceddinden anlattığına göre ceddi şöyle demiştir:

"Ben ve Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Fil yılında doğduk." [Tirmizî, Menakıb 4, (3623).]

5530 ٢– وعن عائشة رَضِيَ الله عَنها قالت: [تُوُفِّيَ رَسُولُ الله ﷺ وَهُوَ ابْنُ ثَلاثٍ وَستّينَ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

2. (5530)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* altmış üç yaşında vefat etmiştir."[Buharî, Menakıb 10; Müslim, Fezail 115, (2349); Tirmizî, Menakıb 28, (3655).]

5531 ٣– وعن ابنِ عبّاسٍ رَضِيَ الله عَنه قال: [أقَامَ رَسُولُ الله ﷺ بِمَكّةَ ثَلاثَ عَشْرَةَ سَنَةً يُوحَى إلَيْهِ، وتُوفِّيَ وَهُوَ ابْنُ ثَلاثٍ وَستّينَ].

3. (5531)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'de, kendisine vahiy geldiği durumda on üç yıl ikamet etti. Altmış üç yaşında da vefat etti."

5532 ٤– وفي رواية: [أقَامَ بِمَكّةَ خَمْسَ عَشْرَةَ سَنَةً يَسْمَعُ الصَّوْتَ وَيَرَى الضَّوْءَ وَلاَ يَرَى شَيْئاً سَبْعَ سِنِينَ وَثَمانَ سِنِينَ يُوحَى إلَيْهِ، وأقَامَ بِالْمَدِينَةِ عَشْراً، وَتُوفِّيَ وَهُوَ ابْنُ خَمْسٍ وَستّينَ سَنَةً]. أخرجه الشيخان والترمذي.

26– Bugün 13 Ekim 1989 Çarşamba: Güzel bir tevafuk ki, bu satırların yazılması Mevlid Kandiline denk geldi.

27– M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur 1/17-20.b

4. (5532)- Bir başka rivayette de şöyle demiştir: "Mekke'de ses işitir ve ışık görür olduğu halde on beş yıl ikamet etti. Bunun yedi yılında ışıktan başka bir şey görmedi, sekiz senesinde vahiy aldı. Medine'de on yıl ikamet etti. Altmış beş yaşında olduğu halde vefat etti."

5533 ٥ـ وفي أخرى للشَّيْخَيْنِ: [أُنْزِلَ عَلَيْهِ وَهُوَ ابْنُ أَرْبَعِينَ، فَمَكَثَ ثَلاثَ عَشْرَةَ ثُمَّ أُمِرَ بِالْهِجْرَةِ، فَهَاجَرَ الَى الْمَدِينَةِ فَمَكَثَ بِهَا عَشْرَ سِنِينَ ثُمَّ تُوفِّيَ ﷺ].

5. (5533)- Sahiheyn'de gelen bir diğer rivayette şöyle demiştir: "Vahiy Aleyhissalâtu vesselâm'a kırk yaşında iken indirildi. Bundan sonra on üç yıl kaldı. Sonra hicretle emir olundu. O da Medine'ye hicret etti. Orada on yıl kaldı. Sonra vefat etti Aleyhissalâtu vesselâm." [Buharî, Megazî 85, Fezailu'l-Kur'an 1; Müslim, Feazail 117, 121, (2351, 2353); Tirmizî, Menakıb 28, (3652, 3653).]

5534 ٦ـ وعن أنسٍ رَضِيَ اللّهُ عَنه قال: [قُبِضَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ وَهُوَ ابْنُ ثَلاثٍ وَسِتِّينَ، وَأَبُو بَكْرٍ: وَهُوَ ابْنُ ثَلاثٍ وَسِتِّينَ، وَعُمَرُ: وَهُوَ ابْنُ ثَلاثٍ وَسِتِّينَ]. أخرجه مسلم.

6. (5534)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* altmış üç yaşında vefat etti. Hz. Ebu Bekir de altmış üç yaşında vefat etti. Hz. Ömer de altmış üç yaşında vefat etti. (Radıyallahu anhüma)." [Müslim, Fezail 114, (2348).]

AÇIKLAMA:

1- Kaydedilen bu altı rivayet Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hayatındaki mühim hâdiseleri tarihlemektedir.

Birinci hadise (5529) göre, *Aleyhissalâtu vesselâm* Fil yılında doğmuştur. Rivayetler, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın Fil yılında, Rebiul-evvel ayının bir pazartesi gününde doğduğu hususunda ittifak ederler. Ayın kaçıncı gününde doğduğu ihtilaflıdır. Dört farklı tarih söylenmiştir:

★ Ayın ikinci gecesinde doğmuştur.

★ Ayın sekizinde doğmuştur.

★ Ayın onunda doğmuştur.

★ On ikisinde doğmuştur.

2- Araplar o zamanlarda takvim kullanmadıkları için, tarihlemeyi cereyan eden mühim hadiselere göre yaparlardı. Burada Fil yılı denmiştir. Bununla Kur'an-ı Kerim'de Fil suresinde temas edilen hâdise

kastedilir. *Ebrehe İbnu Sabbah el-Eşrem* komutasında bir Habeş ordusu Mekke'yi fethetmek üzere gelir. Ancak, Cenab-ı Hak, ebabil kuşları vasıtasıyla şehri korur. Deniz cihetinden gelen bu kuşlar, ordu üzerine havadan pişmiş tuğladan yapılmış taşlar atarlar. Bu taşlar değdiği vücudu zehirliyor, çiçek hastalığına sebep oluyordu. Böylece kocaman ordu, (danesi) yenmiş samana dönmüş, perişan olmuştu. Ordu ihtiva ettiği çok sayıdaki fillerle meşhurdu. Fillerden birinin adı Mamud'du.

Bu seferin asıl hedefi Ka'be'yi yıkma, Arap hacılarının yönünü San'a' da inşa edilen *Kul-Leys* adlı kiliseye çevirmekti. Ayet-i kerimenin ihbarıyla, kuşlara yenik düşen ordu, geri döner. Bu hadise bi'set öncesi, Resulullah'la ilgili mucizevî vakalardan biridir. Henüz bi'set olmadığı için buna mucize değil irhas denir. Bazı alimler, Resulullah'ın bu hâdise yılında dünyaya geldiğini ve hatta hadisenin Resulullah'ın doğumundan sonra olduğunu, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın mübarek vücudlarına hürmeten Ka'be yıkılmaktan, Mekke de yağmalanmaktan korunduğunu söylemiştir.

2- *Resulullah* doğunca, Arap âdeti üzere dili fasih olan Benî Sa'd kabilesinden Haris adında bir zatın zevcesi Halime'ye verildi. Sütannesi Halime Aleyhissalâtu vesselâm'ı dört yıl boyu himaye etti, sütanneliği yaptı.

Resulullah bir yaşına basmadan babasını kaybetmişti. Bir ara Medine'de bulunan dayılarını ziyarete götüren annesi Amine Hatun, Mekke'ye dönerken yolda, Ebva denilen yerde 20 yaşlarında iken vefat eder. Böylece annesinden de yetim kalan küçük Muhammed'i dadısı Ümmü Eymen Mekke'ye getirerek dedesi Abdülmuttalib'e teslim eder. Bu sırada altı yaşında olan Aleyhissalâtu vesselâm, iki yıl sonra da dedesini kaybederek amcası *Ebu Talib*'in himayesine sığınacaktır. *Ebu Talib* yeğenini çok sevecek, elinden gelen ilgiyi gösterecektir. Bir ara, küçük Muhammed'le birlikte Şam'a ticaret seyahatine çıkan *Ebu Talib* Busra'ya kadar onu getirecektir. Diğer bir amcası Zübeyr de O'nu Yemen'e kadar beraberinde götürecektir. Bu sırada 17 yaşlarındadır.

Resulullah bir ara Mekkeli zengin bir tüccar olan Hz. Hatice'nin kervanında çalıştı, kervanı Busra'ya kadar götürdü. Bu sefer kârlı olmuştu. Hz. Hatice Resulullah'ın dürüstlüğüne hayran kalmıştı.

Aleyhissalâtu vesselâm yirmi beş yaşlarında iken mezkur Hatice ile ilk evliliğini yaptı. Bu sırada Hz. Hatice kırk yaşlarında idi. Resulullah'ın nesli Hz. Hatice'den devam edecektir. Resulullah'ın küçük yaşta ölen ve Mısırlı Mariye'den doğan İbrahim dışındaki bütün çocukları Hz. Hatice'den doğmuştur. Hz. Hatice'den doğan ilk çocuğu Kasım'dı. Buradan Ebu'l-Kasım künyesini aldı. Sonra Abdullah, Zeyneb, Rukiye, Ümmügül-

süm, Hz. Fatıma radıyallahu anhüm ecmain dünyaya geldiler. Kasım, İbrahim ve Abdullah daha çocuk iken öldüler. Hz. Resulullah'tan sonra hayatta kalan Hz. Fatıma idi, o da Resulullah'tan altı ay kadar sonra rahmet-i Rahman'a kavuşacaktır. Fatıma'dan doğan Hasan ve Hüseyin (radıyallahu anhümâ), *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın nesebini devam ettireceklerdir.

Hz. Peygamber çocukluğundan itibaren ahlak yüceliği, sıdk, emanet gibi vasıflarıyla tanınmış, *Muhammedu'l-Emin* lakabını kazanmıştı. Müşrik cemiyetin birkısım ahlaksızlıklarından nefret ediyordu. Allah onu küçüklüğünden itibaren cahiliye pisliklerinden korumuştu. Kırk yaşına doğru bazı değişik haller hissetmeye başladı. Zaman zaman "Ey Muhammed!" diye bir nida işitiyordu. Yürüdüğü yollarda ağaçlar, taşlar kendisine selam veriyorlardı.

Kırk yaşına yakın, Mekke'nin bazı büyüklerince tatbik edilmiş olan bir geleneğine uydu. Bir ay kadar hira mağarasına çekilerek tefekkür hayatı yaşadı. Bu esnada şehre sadece tükenen erzakını almak üzere iniyordu. Kırk yaşına girince ilk altı ay boyu rüyada gördükleri gündüz aynen gerçekleşmek suretiyle değişik bir safha yaşadı. Bu suretle peygamberliğin mukaddimesi başlamış, vahye mazhar olacak ruhî bir kemal kazanmıştı. Derken mutad olarak gittiği hira mağarasında Alak suresinin ilk beş ayeti nazil oldu.

İlk vahiy hadisesi, Hz. Peygamber'de korku ve endişe hasıl etti. Durumu zevcesi Hz. Hatice'ye anlattı. O, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ı teselli etmekle kalmayıp, bu mevzularda bilgi sahibi amcasının oğlu Varaka'ya götürdü. O, iyice dinledikten sonra, Hz. İsa tarafından haber verilen peygamber olduğunu söyledi ve tebrik etti.

Hz. Peygamber henüz kendine gelen vahyi tebliğ etmekle memur olmasa da meselesi Mekke'de şüyu bulmuştu.

Bu ilk vahiyden sonra vahiy kesildi. Melek de gelmez oldu. Buna fetretü'l-vahy denir. Bu fetret döneminin müddeti ihtilaflı ise de üç yıl kadar sürdüğü çoğunlukla kabul edilmiştir. Bu esnada Mekkeli müşrikler "Rabbi Muhammed'i terketti" diye istihzalara giriştiler. Bilahare tekrar başlayan vahiy Mekke hayatı boyunca aralıksız devam etmiştir.

Hicretten üç yıl önce Mirac hadisesi meydana gelmiş, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ruh ve bedenleriyle Cenab-ı Hakk'ın kurbiyetine mazhar olmuştur. Bu hadisenin zamanında ihtilaf edilmiştir. Hicretten bir yıl önce olduğu da söylenmiştir.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Mekke'deki peygamberlik hayatı on üç yıldır. Bazı rivayetlerde bunun "on yıl" olduğu zikredilmiştir. Aradaki ihtilaf üç yıllık fetret devrinin hesaba dahil edilip edilmemesinden kaynaklanır. Fetret devresinde İslam'ın tebliğ edilme emri gelmediği, asıl tebliğ işine üç yıl sonra başladığı için bu devreyi risalet dışı sayıp hesaba dahil etmeyenler olmuştur. Ama ulema büyük çoğunluğu ile fetret devresini de peygamberliğe dahil etmiştir.

Şu halde *Aleyhissalâtu vesselâm,* peygamberliğin on üçüncü yılında Medine'ye hicret etmiş, orada on yıllık tebliğ hayatından sonra altmış üç yaşında olduğu halde, geride ordusu, maliyesi ve adliyesi ile mükemmel bir devlet bırakarak ebedî âleme irtihal buyurmuştur. Aleyhi efdalu's-salat ve's-selam.

ÜÇÜNCÜ FASIL

HZ. PEYGAMBER'İN ÇOCUKLARI

5535 ١- عن ابنِ عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عنهما: [أنَّ قُرَيْشاً تَوَاصَتْ بينَهَا بالتَّمَادي في الْغَيِّ وَالْكُفْرِ، وَقَالَت: الّذي نَحنُ عليه أحَقُّ ممّاً عليه هــذَا الْصَّنبُورُ المُنْبَتِرُ، فأنْزلَ اللهُ تعالى إنَّا أعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ الى آخِرِهَا؛ وَأتَاهُ بعدَ ذلكَ خَمْسَةُ أوْلَادٍ ذُكُورٌ: أرْبَعَةٌ من خَديــجَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: عَبْدُاللهِ وَهُوَ أكْبَرُهُمْ، وَالْطَّاهِرُ، وَقيــلَ هُوَ عَبْدُاللهِ فَهُمْ ثَلاثَةٌ؛ وَالـطَّيِّبُ، والْقَاسِمُ، وَإبْرَاهيمُ مِنْ مَارِيَةَ؛ وَكَانَ للنَّبيِّ ﷺ أرْبَعُ بنَاتٍ: منْهُنَّ زَيْنَبُ الّتي كَانَتْ تحتَ أبي الْعَاصِ بنِ الرَّبيــعِ، وَرُقَيَّةُ، وأُمُّ كُلْثُومٍ كانَتَا تحتَ عُتْبَةَ وعُتَيْبَةَ ابْنَيْ أبي لَهَبٍ. فَلَمَّا نَزَلَتْ: تَبَّتْ يَدَا أبي لَهَبٍ وَتَبَّ أمَرَهُمَا بفِرَاقِهِمَا وَتَزَوَّجَ عُثْمَانُ رَضِيَ اللهُ عنه أوَّلاً رُقَيَّةَ وَهَاجَرَتْ معَهُ الـى أرْضِ الْحَبَشَةِ، وَوَلَدَتْ هُنَاكَ ابْنَهُ عَبْدَاللهِ، وَبِهِ كَانَ يُكَنَّى؛ ثُمَّ مَاتَتْ، وَتَزَوَّجَ بعدَهَا أُمَّ كُلْثُومٍ. وَفَاطِمَةُ رَضِيَ اللهُ عَنهَا، وَكَانَتْ تَحتَ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنــه، وَوَلَدَتْ لَهُ حَسَناً وَحُسَيْنــاً وَمُحَسناً. وَزَيْنَبَ، وَكَانَتْ تَحْتَ عَبْدِاللهِ ابْنِ جَعْفَرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، وَأُمَّ كُلْثُومٍ وَزَوَّجَهَا عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنه مِنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنه]. أخرجه رزين.

«الصُّنبور» في الأصل: النخلة التي تبقى متفرقة ويدق أصلها، ويقال هي سعفات تنبت في جزع النـخلة غير ثابتـة في الارض لم يقلع منها، وأراد كـفار قريش أن محمـداً ﷺ بمنزلة صنبور في جذع نخلة فإذا قطع انقطع، يعنون أنه لا عقب له، وإذا مات انقطع ذكره ويأبي الله إلا أن يُتمّ نوره ولو كره الكافرون.

1. (5535)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Kureyşliler, birbirlerine küfrün ve sapıklığın devamını tavsiye ettiler ve aralarında:

"Bizim üzerinde olduğumuz şey var ya, bu, o köksüz sürgün (mesabesinde olan Muhammed)in üzerinde olduğu şeyden daha doğrudur!" dediler. Bunun üzerine, Allah Teala hazretleri Kevser suresini inzal buyurdu.

"Şüphesiz ki biz sana kevseri verdik. Öyleyse Rabbin için namaz kıl ve kurban kes. Asıl arkası kesik (nesilsiz) olan, sana düşmanlık edenin ta kendisidir" (Kevser 1-3).

Bundan sonra *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın beş erkek çocuğu oldu. Dördü Hz. Hatice (radıyallahu anhâ)'den: Abdullah: Bu en büyükleri idi; Tahir -bunun Abdullah olduğu ve bunların üç tane oldukları da söylenmiştir-; Tayyib, Kasım ve Mariye'den olan İbrahim.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın dört tane de kızı vardı: Bunlardan Zeyneb, Ebu'l-As İbnu'r-Rebi'in nikahı altında idi. Rukiyye ve Ümmü Gülsüm: Bu ikisi, Ebu Leheb'in oğulları olan Utbe ve Uteybe'nin nikahı altında idiler. **"Ebu Leheb'in iki eli kurusun ve kurudu da..."** (Tebbet 1-5) vahy-i şerifi nazil olduğu zaman, *Ebu Leheb* oğullarına onları boşa-malarını emretti. Bunun üzerine Hz. Osman önce Rukiyye ile evlendi. Rukiyye onunla birlikte Habeşistan'a hicret etti. Orada Hz. Osman'ın Abdullah adında bir oğlu dünyaya geldi. Hz. Osman ona izafeten (Ebu Abdillah diye) künye almıştı. Sonra Rukiyye (radıyallahu anhâ) vefat etti. Ondan sonra Hz. Osman Ümmü Gülsüm (radıyallahu anhümâ) ile evlendi.

Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ): Bu Hz. Ali (radıyallahu anhümâ)'nin nikahı altında idi. Hz. Ali'nin Fatma'dan Hasan, Hüseyin ve Muhsin adlarında üç erkek çocuğu ile Zeyneb ve Ümmü Gülsüm adlarında iki kız çocuğu dünyaya geldi. Bunlardan Zeyneb, Abdullah İbnu Ca'fer (radıyallahu anhümâ)'in nikahı altında idi. Hz. Ali, Ümmü Gülsüm'ü de Hz. Ömer'e nikahlamıştır, radıyallahu anhüm ecmain." [Rezin tahric etmiştir.]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen *sünbûr* kelimesi lügat olarak ince köklü, tek başına kalmış bir hurma ağacı manasına gelir. Yerde sabit olmayan hurma kütüğünden sürmüş filize dendiği de söylenmiştir. *Münbetir* de arkası kesilmiş, nesli kesilmiş demektir. Şu halde müşrikler, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ı -çocuğu olmadığı için- arkası gelmeyecek bir hurma filizine benzetmek suretiyle üzmeyi, alay etmeyi düşünmüşlerdi. Yani bu müstehzilere göre, Resulullah'ın nesli, arkası yoktu, öldüğü zaman dünyadan

tamamen kopacaktı, nesli devam etmeyecekti.

Bazı alimler, sünbûr ile, erkek evladının ölmelerini kasdetmiş olmalarının daha makul olacağını söylerler. "Çünkü derler, daha peygamberlik gelmezden önce Aleyhissalâtu vesselâm'ın Hz. Hatice'den dünyaya gelmiş bulunan çocukları vardı."

Cenab-ı Hak, bu itham karşısında üzülen Resulullah'ı Kevser suresini inzal buyurarak teselli eder: *"Asıl ebter olanlar onlardır. Bilakis sana Kevser verilmiştir."* Kevser, ahirette ümmetin etrafında toplanacağı büyük havzın ismidir. Bolluk, çokluk manasına da gelir. Öldükten sonra zikrin, yadedilmenin çokluğu *Hz. Peygamber*'den başka kime nasib olmuştu; âlemde ismi O'nun kadar çok zikredilen kim var?

Al-i Beyt'in çokluğu, ümmetin çokluğu, şeref ve yad-ı cemilin çokluğu, ümmete verilen ilmin, üstünlüğün çokluğu, şefaat ve rahmetin çokluğu vs. başka kime verilmiştir.

5536 ٢– وعن أنسٍ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ، لَمَّا مَاتَ وَلَدُهُ إِبْرَاهِيمُ: أَنَّهُ مَاتَ في الثَّدْيِ، وإنَّ لَهُ لَظِئْرَيْنِ يُكَمِّلاَنِ رَضَاعَهُ في الْجَنَّةِ فإنَّهُ ابْنِي]. أخرجه مسلم.

« الظِّئْرُ» المرأة التي ترضع ولد غيرها.

2. (5536)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, oğlu İbrahim öldüğü zaman buyurdular ki:

"O daha memede iken öldü. Onun cennette iki sütannesi var. Bunlar onun sütünü (iki yıla) tamamlayacaklar. Çünkü o benim oğlumdur." [Müslim, Fezail 63, (2316).]

AÇIKLAMA:

Daha önce de açıkladığımız gibi, hadis küçük çocukların süt döneminde süt emmelerinin ehemmiyetini nazara vermektedir. Esasen ayet-i kerimenin bu meseleyi ele alarak: **"Anneler çocuklarını iki yıl emzirirler"** (Bakara 233) buyurması, süt devresinin tam iki yıl devam etmesi gereğini te'yid eder.

DÖRDÜNCÜ FASIL

ALEYHİSSALÂTU VESSELÂM'IN SIFATLARI VE AHLÂKLARI

5537 ١- عن ابراهيم بن محمد ولد علي رَضِيَ اللهُ عنه قال: [كَانَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنه إذَا وَصَفَ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: لَمْ يَكُنْ بالطَّوِيلِ المُمَّغِطِ، وَلاَ بالْقَصِيرِ المُتَرَدِّدِ، كَانَ رَبْعَةً مِنَ القَوْمِ، وَلَمْ يَكُنْ بالْجَعْدِ الْقَطَطِ، وَلاَ بالسَّبْطِ، كَانَ جَعْداً رَجِلاً وَلَمْ يَكُنْ بالْمُطَهَّمِ وَلاَ بالْمُكَلْثَمِ، وَكَانَ أسِيلَ الْخَدِّ، أَبْيَضَ مُشْرَباً بِحُمْرَةٍ، أدْعَجَ الْعَيْنَيْنِ، أهْدَبَ الأشْفَارِ ذَا مَسْرُبَةٍ، شَثْنَ الْكَفِّ وَالْقَدَمَيْنِ، جَلِيلَ الْمُشَاشِ وَالْكَتَدِ، إذَا الْتَفَتَ الْتَفَتَ مَعاً، وإذَا مَشَىٰ يَتَكَفَّأُ تَكَفُّؤاً كَأنَّمَا يَنْحَطُّ مِنْ صَبَبٍ، بَيْنَ كَتِفَيْهِ خَاتَمُ النُّبُوَّةِ. وَهُوَ خَاتَمُ النَّبِيِّينَ. أجْوَدُ النَّاسِ صَدْراً، وأشْجَعُهُمْ قَلْباً، وَأَصْدَقُهُمْ لَهْجَةً، وَأَلْيَنُهُمْ عَرِيكَةً، وَأَكْرَمُهُمْ عِشْرَةً، مَنْ رَآهُ بَدِيهَةً هَابَهُ، وَمَنْ خَالَطَهُ مَعْرِفَةً أحَبَّهُ. يَقُولُ نَاعِتُهُ: لَمْ أرَ قَبْلَهُ مِثْلَهُ وَلاَ بَعْدَهُ، لاَ يَسْرُدُ الْحَدِيثَ سَرْداً، يَتَكَلَّمُ بِكَلاَمٍ فَصْلٍ يَفْهَمُهُ مَنْ سَمِعَهُ]. أخرجه الترمذي.

« الْمُمَّغِطُ » بتشديد الميم الثانية وبالغين المعجمة: البائن الطويل، والمحدثون يشدون الغين.

و« الْمُتَرَدِّدُ » الداخل بعضه في بعض من القصر فهو مجتمع.

و« الرَّبْعَةُ » معتدل القامة بين الطويل والقصير.

و« القَطِيطُ » شديد الجعودة.

و« السَّبْطُ » ضده.

و« الرَّجْلُ » بينهما.

و« المُطَهَّمُ » الفاحش السمن.

و« الْمُكَلْثَمُ » المستدير الوجه، ولا يكون إلا مع كثرة اللحم.

و« الخَدُّ الأَسيلُ » المستطيل من غير ارتفاع.

و« الدَّعَجُ » شدة سواد العين.

و« الأهدبُ » الذي طال شعر أجفانه وكثر.

و« أشفارُ العيْن » منابت الشعر المحيطة بها.

و« المسرُبَةُ » الشعر النابت على الصدر نازلاً الى آخر البطن.

و« الشَّثْنُ » الغليظ، وهو مدح في الرجال لأنه أشد لقبضهم وأصبر لهم على المراس.

و« جَليلُ المُشاشِ » أى عظيم رؤوس العظام كالمرفقين والركبتين والمنكبين ونحو ذلك.

و« المُشاشُ » رؤوس العظام اللينة التي يمكن بعضها.

و« الكتدُ » الكاهل.

و« التَّكَفُّؤُ » التمايل في المشى الى قدّام كما تتكفأ السفينة في جريها.

و« الصَّببُ » الانحدار من موضع عال.

و« اللّهجةُ » اللسان.

و« ألينَهم عريكةً » أى سهلاً منقاداً.

و« سرْدَ الحديث » المسارعة في النطق به ومتابعته.

1. (5537)- *Hz. Ali*'nin evladlarından Muhammed'in oğlu İbrahim anlatıyor: "Hz. Ali (radıyallahu anh) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı vasfettiği zaman şöyle derdi: "Resulu-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)* Efendimiz çok uzun boylu olmadığı gibi, (azaları) birbirine girmiş kısa boylu da değildi, orta boylu bir insandı.

Saçları kıvırcık değildi, düz de değildi, dalgalıydı. Şişman değildi, yuvarlak yüzlü de değildi, yanakları uzuncaydı.

Rengi kırmızıya çalan, beyazdı. Gözleri siyah ve kirpikleri uzundu, göğsünde göbeğine kadar inen kıldan bir hat vardı. El ve ayaklarının

parmakları kalıncaydı. Eklem yerleri ve iki küreğin birleşme yeri olan omurga iri idi.

Bir tarafa dönünce (sadece başını çevirmez) bütün vücudunu çevirirdi. Yürüyünce, yamaçtan iniyormuşcasına öne meylederek yürürdü.

İki omuzu arasında peygamberlik mührü vardı. O, peygamberlerin mührü (sonuncusu) idi. İnsanların en iyi kalplisi, en şecaatlisi ve en doğru sözlüsü idi. O ahlakça herkesten yüce, muaşere yönüyle de en geçimlisi idi. Onu aniden gören ondan heybet duyardı; bilerek beraber olan, kalpten severdi. Onu vasfeden şöyle derdi: "Ben ne O'ndan önce, ne de O'ndan sonra O'nun gibisini görmedim."

Resul-i Ekrem çabuk konuşmazdı; her işitenin anlayacağı şekilde teker teker konuşurdu." [Tirmizî, Menakıb 19, (3642).]

5538 ٢ – وعن ابن عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [كَانَ أَهْلُ الْكِتَابِ يَسْدُلُونَ أَشْعَارَهُمْ وَكَانَ الْمُشْرِكُونَ يَفْرِقُونَ، وَكَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ تُعْجِبُهُ مُوَافقة أَهْلَ الْكِتَابِ فِيمَا لَمْ يُؤْمَرْ بِهِ، فَسَدَلَ نَاصِيَتَهُ ثُمَّ فَرَقَ بَعْدَهُ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

« السَّدْلُ » ترك الشعر بغير فرق.

2. (5538)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ehl-i Kitap saçlarını düz salınmaya bırakırlar, müşrikler de ayırırlardı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ise (vahiy yoluyla) emredilmediği hususlarda Ehl-i Kitab'a uygun hareket etmekten hoşlanırdı. Bu sebeple saçını alnından serbest bıraktı. Bilahare (bütün müşrikler Müslüman olduktan sonra) saçlarını (alnından) ayırdı." [Buhari, Libas 70, Menakıb 23, Fezailu'l-Ashab 52; Müslim, Fezail 90, (2336); Ebu Davud, Tereccül 10, (4188); İbnu Mace, Libas 36, (3632).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) her hususta müstakil, yepyeni bir medeniyet kuruyor, şekillendiriyordu. Bundaki orijinalite ve istiklaliyet bütün değer ve formların beşerî dehadan ziyade İlahî hüdaya dayandırmaya istinad ediyordu. Bu sebeple, vahyin irşadı altında teşriatını yapıyordu. Vahiy gelmeyen hususlarda, İlahî bir şeriata dayanan Ehl-i Kitab'ı kazanmak ümidiyle onların tarzını kabul ediyor, müşriklerin takip ettiği tarzlara muhalefet etmeyi tercih ediyordu. Sadedinde olduğumuz hadis, bilhassa saç kıyafetindeki bu tutumu açıkça ifade etmektedir. Ma'mer'in rivayeti şöyle: وَكَانَ اذا شَكَّ في أَمْرٍ لَمْ يُؤْمَرْ فيه بِشَيْءٍ صَنَعَ مَا يَصْنَعُ أَهْلُ الْكِتَابِ "Eğer Resulullah her-

hangi bir emir gelmeyen hususta şekke düşecek olsa, Ehl-i Kitab'ın yaptığını yapardı."

Zaman içinde, gerek yakınında ve gerekse hariçte olan müşrikler Müslüman oldukları halde, Ehl-i Kitap küfründe devam etmekteydi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm, sistemindeki orijinalite gereği, Ehl-i Kitab'a muhalefeti esas aldı.

Muhalefet saç ayırma meselesine münhasır değildir. Boyama meselesi de böyledir: Bir Buhârî hadisinde اِنَّ الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى لاَ يَصْبَغُونَ فَخَالِفُوهُمْ *"Yahudiler ve Hıristiyanlar saçlarını boyamazlar, (siz boyayarak) onlara muhalefet edin"* buyrulmuştur.

Aşura orucu da buna benzer, Aleyhissalâtu vesselâm, Ehl-i Kitap aşure orucunu tuttuğu için önce emretmiş, sonra Ramazan farz kılınınca, aşurenin farziyetini kaldırmış, ayrıca aşure gününden bir gün önce veya sonra da tutmak suretiyle, Ehl-i Kitab'a muhalefeti emretmiştir.

Kıblenin Kudüs'ten Ka'be'ye çevrilmesi bir diğer muhalefet emridir.

Yahudiler hayız halinde kadınlarla ihtilat etmezlerdi. Aleyhissalâtu vesselâm ihtilatı (beraber yeyip içmeyi, beraber yatmayı) emretti ve: *"Hayızlı ile cima hariç her şeyde beraber olun"* buyurdu. Hatta bu emir üzerine Yahudiler: "Bize muhalefet etmedik bir şey bırakmadı" demişlerdir. Bazı rivayetlerde gelen "cumartesi ve pazar günleri oruç tutmak" emri bir başka örnektir. Hadiste اِنَّهُمَا يَوْمَا عِيدِ الْكُفَّارِ وَاَنَا اُحِبُّ اَنْ اُخَالِفَهُمْ *"Cumartesi ve pazar (Ehl-i Kitap) kâfirlerinin (haftalık) bayram günleridir. Ben onlara muhalefeti severim"* buyurmuştur. Bir rivayette, *Resulullah*'ın ölümüne doğru nafile oruçların ekseriyetini cumartesi-pazar günleri tuttuğu ifade edilmiştir. *Aleyhissalâtu vesselâm* "bayram günleri" tabiriyle cumartesinin Yahudiler, pazarın da Hıristiyanlar için bayram günü olduğunu, bayram günlerinde oruç tutulmayacağını ifade etmiş olmaktadır. Öyleyse, oruç tutulunca onlara muhalefet hasıl olur.

Saçın alından yanlara ayrılıp alnı açma meselesine gelince, bir kısım alimler bunun vahiyle olma ihtimali üzerinde durmuşlardır. İmam Malik ve cumhur saçı ayırmanın bir vecibe olmayıp müstehab olduğu kanaatindedir. Ashab'tan birkısmının, saçı ayırırken, diğer birkısmının ayırmadığına dair rivayetler mevcuttur.

Alimler, Ehl-i Kitab'a her hususta mutlak muhalefet yerine, maslahatı gözönüne alarak muhalefete gitmek gerekeceğini söylemiştir. İbnu Hacer: بَلْ يَحْتَمِلُ اَنْ لاَ يَكُونَ الْمُوَافَقَةُ وَالْمُخَالَفَةُ حُكْماً شَرْعِيّاً اِلاَّ مِنْ جِهَةِ الْمَصْلَحَةِ "(Ri-

vayetler), Ehl-i Kitab'a muhalefet ve muvafakatın maslahat yönünden şer'î bir hüküm olmasının muhtemel olduğunu ifade eder" der. Nevevî, "ayırma"nın da "salıverme"nin de caiz olduğunu söyler. Nevevî şu açıklamayı da kaydeder: Alimler, hadiste geçen "Resulullah Ehl-i Kitab'a uygun hareket etmeyi severdi" sözünün manasında ihtilaf etmiştir.

★ Bazıları: "Onların gönlünü kazanmak içindi" demiştir.

★ Bazıları: "Aleyhissalâtu vesselâm, kendisine vahiy gelmeyen hususlarda ve onların değiştirmediği bilinen hususlarda onların şeriatlarına uymakla emrolunmuştu" demiştir. Bazıları bu hadisten hareketle "Bizden öncekilerin şeriatı, bizim şeriatımıza muhalefeti varid olmadıkça bizim de şeriatimizdir" diye hükmetmiştir.

★ Bazı alimler de *"severdi"* kelimesini esas alarak, aksini söylemiş, bu hadis, eski şeriatlerin bizim şeriatımız olmadığına delildir. Eğer, şeriatımız olsaydı "severdi" demezdi, daha kesin olarak uyulmasını emrederdi demişlerdir. *İbnu Hacer,* hadiste bu meseleye delil olmadığını, çünkü bunu söyleyen kimsenin, şeriatımızda gelmiş olan meseleye münhasır kaldığını, onun, şeriatımız olduğunu söylediğini, onların Ehl-i Kitap'tan olacaklarını söylemediğini, çünkü Ehl-i Kitab'ın din diye naklettiklerine itimad edilmeyeceğini belirtir.

Kurtubî, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın, onların gönlünü kazanma ihtimaline binaen onlara muvafakat ettiğinde cezmeder.

5539 ٣– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عنه: [أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ شَيْبِ النَّبِيِّ ﷺ، فَقَالَ: مَا شَانَهُ اللهُ بِبَيْضَاءَ. وفي رواية: أَنَّهُ كَانَ يَكْرَهُ أَنْ يَنْتِفَ الرَّجُلُ الشَّعْرَةَ الْبَيْضَاءَ مِنْ رَأْسِهِ وَلِحْيَتِهِ. قَالَ: وَلَمْ يَخْضِبْ ﷺ، وَإِنَّمَا كَانَ الْبَيَاضُ فِي عَنْفَقَتِهِ وَفِي الصُّدْغَيْنِ وَفِي الرَّأْسِ نَبْذٌ]. أخرجه مسلم.

3. (5539)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh)'in anlattığına göre, "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın saçındaki aklardan sorulunca (Enes) şöyle cevap vermiştir:

"Allah O'nu, beyazla çirkinleştirmemiştir."

Bir rivayette de şöyle demiştir: "O, kişinin başında ve sakalında bulunan beyazları yolmasını mekruh addederdi. Ve [Enes (radıyallahu anh)]: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* saçlarını boyamadı. Beyaz kıl (onda nadirdi ve sadece) alt dudağında, şakaklarında ve başında bir nebzecik vardı" derdi." [Müslim, Fezail 104, 105, (2341).]

5540 ٤ – وعن أبى جُحَيْفَةَ رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَرَأَيْتُ بَيَاضاً تَحتَ شَفَتِهِ السُّفْلَى، يعْنِى الْعَنْفَقَةَ]. أخرجه الشيخان.

4. (5540)- *Ebu Cuhayfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı gördüm, sadece alt dudağında yani anfetesinde beyaz gördüm." [Buharî, Menakıb 23; Müslim, Fezail 106, (2342).]

5541 ٥ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ وَالْحَلاَّقُ يَحْلِقُهُ وَأَطَافَ بِهِ أَصْحَابُهُ، فَمَا يُرِيدُونَ أَنْ تَقَعَ شَعْرَةٌ إِلاَّ في يَدِ رَجُلٍ]. أخرجه مسلم.

5. (5541)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı, berber onu tıraş ederken gördüm. Ashabı etrafını çevirmişti. Aleyhissalâtu vesselâm'ın tek kılının yere düşmesini istemiyorlar, birinin eline düşsün istiyorlardı." [Müslim, Fezail 75, (2325).]

AÇIKAMA:

1- Bu rivayetler, *Resulullah*'ın saçlarında ağarma olmadığını, çok az sayıda beyaz kılın bulunduğunu ifade etmektedir. Rivayetlerde bu az miktar farklı rakamlarla ifade edilmiştir. En az on beş diyen rivayet olduğu gibi, en ziyade otuz diyen de vardır. Bu miktar saç, sakal, başta bulunan beyazlıkların tamamını ifade eder.

Bazı rivayetler, keza ihtilaflı olarak Resulullah'ın saçını boyamasından bahseder. Bazılarına göre boyamıştır, bazılarına göre ise, boyamamıştır. Kuvvetli rivayet Hz. Enes'ten gelen ve boyamadığını ifade edendir. Çoğunluk bunu esas almıştır. Bazı alimler bu zıt rivayetleri: "Resulullah koku sürerdi. Resulullah'ın saça sürdüğü koku maddesini görüp bunu boya sanmıştır" diye te'lif cihetine gitmiştir. Nevevî, Resulullah'ın saçını bazan boyadığını, ravilerden herbirinin kendi gördüğünü rivayet etmiş olabileceğini söyler.

Ancak rivayetler, *Aleyhissalâtu vesselâm,* saçını bizzat boyamamış olsa da, ümmetine, siyah boya olmamak kaydıyla saçların boyanmasına cevaz vermiştir.

2- Son rivayet, Ashab'ın Resulullah'a ne kadar alâka gösterdiğini ifade etme yönüyle ayrı bir ehemmiyet taşır: Ashab, Resulullah'ın berber tarafından kesilen kıllarını bile yere düşürmeyip, teberrüken topluyorlar. Ashab'ın bu ilgisi sadece saç kıllarına müteveccih değildir. *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın her bir maddî eseriyle teberrük ederlerdi: Abdest suyu, müba-

rek tükrükleri, terleri gibi. Bazı rivayetlere göre Ashab, soğuk günlerde bile su kaplarını göndererek, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın o suya mübarek ellerini batırıvermesini isterlerdi, o da bu çeşit talepleri reddetmezdi.

Ashab'ın maddî hatıralarına gösterdiği bu aşırı ilgi, onların dünya ve ahiret saadetinin düsturları olan sünnet, söz ve irşadlarına ne derece ehemmiyet vereceklerini anlamamızı kolaylaştırır. Aksi takdirde Ebu Eyyub el-Ensârî hazretlerinin kısa bir hadiste düştüğü tereddüdü gidermek için deve sırtında Medine'den kalkıp Mısır'a gitme hadisesini veya bir tek harfteki tereddüdü izale için bir aylık mesafeye seyahat etme hadiselerini anlamakta, kabulde zorlanırdık.

3- Bu sonuncu hadisten alimlerimiz, büyüklerin maddî eserleriyle teberrük edilebileceği hükmünü çıkarmışlardır.

BEŞİNCİ FASIL

PEYGAMBERLİK MÜHRÜ VE MÜTEFERRİK ŞEYLER

5542 ١ – عن عَبْدُ الله بن سَرْجِسٍ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [أكَلْتُ مَعَ رَسُولِ الله ﷺ خُبْزاً وَلَحْمـاً، وَقُلْتُ يَارَسُولَ الله غفر اللهُ لَكَ. قَالَ: ولَكَ. فَقِيلَ لَهُ: اسْتَغْفَرَ لَكَ رَسُولُ الله ﷺ. فَـقَالَ: نَعَمْ وَلَكَ. ثُمَّ تَلاَ: وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ الآية: قَـالَ: ثُمَّ دُرْتُ خَلْفَهُ فَرَأَيْتُ خَاتَمَ النُّبُوَّةِ بَيْنَ كَتِفَيْهِ عِنْدَ نَاغِضِ كَتِفِيـهِ الْيُسْرَى جَمْعاً، عَلَيْهِ خِيلاَنٌ كَأَمْثَالِ الثَّآلِيلِ]. أخرجه مسلم.

« نَاغِضُ الْكَتِفِ » طرف العظم العريض.

و« الجمعُ » قال الحميدي لعله عنى جمع الكف وهو جمعها وعطف أصابعها الى باطن الكف.

و« الْخِيلاَنُ » جمع خال وهو الشامة.

1. (5542)- *Abdullah İbnu Sercis* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte ekmek ve et yedim ve: "Ey Allah'ın Resulü! Allah seni mağfiret buyursun!" dedim. Bana: "Seni de!" diye karşılıkta bulundu."

Ravi der ki: "(İbnu Sercis'e): "Resulullah sana istiğfarda mı bulundu?" diye soruldu. O: "Evet, *"Seni de!"* dedi" diye cevap verdi ve sonra şu ayeti okudu. (Mealen): **"Kendi günahın için de, mü'min erkek ve mü'min kadınlar için de Allah'tan af dile..."** (Muhammed 19). İbnu Sercis devamla dedi ki:

"Sonra etrafında döndüm, iki omuzu arasında peygamberlik mührünü gördüm. Sol kürek kemiğinin geniş tarafında idi, yumruk gibi ve üzerinde siğiller emsali benler vardı." [Müslim, Fezail 112, (2346).]

AÇIKLAMA:

Rivayetler, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın iki omuzu arasında bir peygamberlik mühründen haber verir. Müslim'in bir diğer rivayetinde bunun, keklik yumurtası büyüklüğünde olduğu ifade edilir. Ancak sadedinde olduğumuz rivayet onu yumruya benzetmektedir. Hz. Aişe (radıyallahu anhâ), bu mührün Aleyhissalâtu vesselâm'ın ölümüyle birlikte kaybolduğunu belirtir.

Kâdi Beyzavî, eski ümmetlerin kitaplarında bu mühürden bahsedilip, tavsif edildiğini, geleceği haber verilen peygamberin bilinmesinde bir alâmet olarak ondan bahsedildiğini söyler. Kâdi, bu mührün, nübüvveti gelebilecek arazlardan korumaya matuf olduğunu belirtir, tıpkı mühürle koruma altına alınan vesaik gibi.

Bu mührü, *Aleyhissalâtu vesselâm* doğuştan mı getirdi, doğumla birlikte mi veya göğsü yarılınca mı veya peygamberlik gelince mi konulduğu hususlarında muhtelif görüşler var. İbnu Hacer, göğsün yarılması anında konmuş olma görüşünü daha sıhhatli bulur.

5543 ٢– وعن جابرِ بْنِ سَمُرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [كَانَ خَاتَمُ النُّبُوَّةِ بَيْنَ كَتِفَي رَسُولِ اللهِ ﷺ غُدَّةً حَمْرَاءَ مِثْلَ بَيْضَةِ الْحَمَامِ]. أخرجه الترمذي.

2. (5543)- *Cabir İbnu Semüre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın peygamberlik mührü, iki omuzu arasında idi. Tıpkı bir güvercin yumurtası büyüklüğünde kırmızı bir yumru (gudde=bez) idi." [Tirmizî, 42, (3647).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, nübüvvet mührü guddeye benzetilmiştir. Gudde dilimizde bez kelimesiyle karşılanır. Vücutta, derinin altında hasıl olan yumruya denir. Üzerinden elle dokunulunca yerinde biraz oynar. Sözgelimi çıban yumrusu gibi sabit değildir.

5544 ٣– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [مَا رَأَيْتُ أَحْسَنَ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ كَأَنَّ الشَّمْسَ تَجْرِي فِي وَجْهِهِ، وَمَا رَأَيْتُ أَحَداً أَسْرَعَ فِي مِشْيَتِهِ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ. لَكَأَنَّمَا الأَرْضُ تُطْوَى لَهُ. كُنَّا إِذَا مَشَيْنَا مَعَهُ نُجْهِدُ أَنْفُسَنَا، وَإِنَّهُ لَغَيْرُ مُكْتَرِثٍ]. أخرجه الترمذي.

3. (5544)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan daha güzelini hiç görmedim. Sanki güneş mübarek yüzlerinde yürüyor gibiydi. Yürürken Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan daha hızlı yürüyen kimse de görmedim. Sanki yer O'nun ayağı altında dürülüyor gibiydi. Biz O'nunla beraber yürürken kendimizi zorlardık. O ise, aldırmazdı." [Tirmizî, Menakıb 26, (3650).]

5545 ٤– وعن عائشة رَضِيَ اللّٰهُ عَنها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يُحَدِّثُ حَدِيثاً لَوْ عَدَّهُ الْعَادُّ لأَحْصَاهُ. كَانَ لاَ يَسْرُدُ الْحَدِيثَ كَسَرْدِكُمْ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

4. (5545)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* konuşurken (ağır ağır konuşurdu. Öyle ki) eğer biri çıkıp, kelimeleri saymak istese sayardı. O, sözü sizin gibi peş peşe getirmezdi." [Buharî, Menakıb 23; Müslim, Fezailu's-Sahabe 19, (2493); Zühd 71; Tirmizî, Menakıb 20, (3643); Ebu Davud, İlim 7, (3654, 3655).]

5546 ٥– وعن أنسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يُعِيدُ الْكَلِمَةَ ثَلاثاً لِتُعْقَلَ عَنْهُ]. أخرجه الترمذي.

5. (5546)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, söylediği bellensin diye kelamını üç kere tekrar ederdi." [Tirmizî, Menakıb 21, (3644).]

5547 ٦– وعن عبدالله بن سَلامٍ قال: [كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ إذَا جَلَسَ يَتَحَدَّثُ يُكْثِرُ أنْ يَرْفَعَ طَرْفَهُ الى السَّمَاءِ]. أخرجه أبو داود.

6. (5547)- *Abdullah İbnu Selam* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, oturup konuştuğu zaman, (vahiy bekleyerek veya Mele-i A'la'ya iştiyak duyarak) çok sık nazarını semaya çevirirdi." [Ebu Davud, Edeb 21, (4837).]

5548 ٧– وعن أنسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنه قال: [كَانَتْ أُمُّ سُلَيْمٍ تَبْسُطُ لِرَسُولِ اللّٰهِ ﷺ نِطْعاً فَيَقِيلُ عِنْدَهَا، فَإذَا قَامَ أخَذَتْ مِنْ عَرَقِهِ وَشَعْرِهِ فَجَمَعَتْهُ فِي قَارُورَةٍ، ثُمَّ جَعَلَتْهُ فِي سُكٍّ، فَلَمَّا حَضَرَ أنَسٌ رَضِيَ اللّٰهُ عَنهُ أوْصَى أنْ يُجْعَلَ فِي حَنُوطِهِ مِنْ ذلِكَ السُّكِّ]. أخرجه الشيخان والنسائي. «السُّكُّ» شئ يتطيب به.

7. (5548)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Annem) Ümmü Süleym, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* için yere bir post serer, O da üzerinde kaylule (öğle uykusu) kestiridi. *Aleyhissalâtu vesselâm* uyanınca annem O'nun terini ve kıllarını toplardı. Bunları bir şişede toplar, sonra onu sürünme maddesine katardı."

(Ravi devamla der ki: "Hz. Enes (radıyallahu anh) muhtazar (can çekişme halinde) olunca kefenine sürülecek hanûta bundan katılmasını vasiyet etti." [Buharî, İsti'zan 41; Müslim, Fezail 84, (2331); Nesâî, Zinet 119, (8, 218).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Hacer,* Resulullah'ın saç kıllarının toplanması ile terinin toplanmasını, başka rivayetlerdeki sarahate dayanarak, ayrı ayrı zamanlara hamleder: Sıcak mevsimde öğle uykusundaki terin toplanması ayrı bir hadisedir. Ümmü Süleym'e kocası *Ebu Talha*'nın *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın tıraşından sonra elde ettiği saçları vermesi ayrı hadisedir. Rivayetten de anlaşılacağı üzere Ümmü Süleym bunları teberrüken biriktirmiştir. Resulullah'ın *Haccetü'l-Veda*'da, Mina'da tıraş olduğu gözönüne alınınca, hadiste mevzubahis olan kıssanın Veda haccında sonra cereyan ettiği anlaşılır.

Hadisin bir başka veçhinde, her toplama anında Aleyhissalâtu vesselâm'ın uyandığı ve: *"Ey Ümmü Süleym! Nedir bu yaptığın?"* diye sorduğu, "Bu terinizdir, bunu tîbımıza (sürünme maddesi) koyuyoruz, bu bizim en güzel tîbımız oluyor" cevabını aldığı belirtilir. Diğer bazı rivayetlerde Aleyhissalâtu vesselâm'ın, bu davranışı tebessümle karşıladığı ve te'yid ettiği tasrih edilmiştir.

2- Hadis, büyüklerin, tanıdığı kimselerin evlerinde kaylûle yapmasının cevazına delil olmaktadır. Bu davranışta sevginin te'yidi ve te'kidi vardır. Ayrıca hadis, insan ter ve saçının temiz olduğuna delil olmaktadır.

5549 ٨– وعن أنسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عنه قال: [كَانَ فَزَعٌ بِالْمَدِينَةِ، فَاسْتَعَارَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فَرَساً مِنْ أَبِي طَلْحَةَ يُقَالُ لَهُ الْمَنْدُوبُ، فَرَكِبَهُ! فَلَمَّا رَجَعَ قَالَ: مَا رَأَيْنَا مِنْ شَيْءٍ، وإِنْ وَجَدْنَاهُ لَبَحْراً].

8. (5549)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Medine'de bir panik olmuştu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Ebu Talha (radıyallahu anh)'dan el-Mendub denen (ağır yürüyüşlü) atını istiareten aldı ve bindi. Dönüşünde: *"Bir şey görmedik. Ancak atı çok hızlı bulduk"* buyurdu."

5550 ٩– وفي رواية: [كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ أَحْسَنَ النَّاسِ، وَكَانَ أَجْوَدَ النَّاسِ

وأشجعَ النّاسِ، ولقد فزِع أهلُ المدينةِ ذاتَ ليلةٍ. فانطلق ناسٌ قبلَ الصّوتِ فتلقّاهُمُ النّبيُّ ﷺ راجعاً، وقد سبقهم واستبرأَ الخبرَ، وهو على فرسٍ لأبي طلحةَ رضي الله عنه عُرْيٍ، وفي عنقه السّيفُ، وهو يقولُ: لن تُراعوا، لن تُراعوا؛ وقال: وجدناه بحراً، وكان فرساً يُبطِّأُ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

يقال: «فرسٌ بحرٌ» إذا كان واسع الجري.

و«استبرأ الخبر» كشفه وحققه.

9. (5550)- Bir başka rivayette şöyle gelmiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* insanların en iyisi, en cömerdi ve en şecaatlisi idi. Nitekim bir gece, Medine halkı umumi bir korku yaşamıştı. Halk (korkusunun kaynağı olan) sesin geldiği tarafa yöneldi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ise, herkesten önce o cihete gitmiş, haberi tahkik etmiş ve geri dönmüştü, onları yarı yolda karşıladı. Ebu Talha (radıyallahu anh)'nın çıplak atı üzerinde idi. Boynunda kılıncı asılıydı. Şöyle diyordu:

"Korkulacak bir şey yok, korkulacak bir şey yok."

Sonra, *"Bu atı pek hızlı bulduk"* dedi. Halbuki at, ağır yürürdü." [Buharî, Cihad 46, 82; Müslim, Fezail 48, (2307); Ebu Davud, Edeb 87, (4988); Tirmizî, Cihad 14, (1685).]

5551 ١٠ — وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [مَا خُيِّرَ رسولُ الله ﷺ في أمرينِ إلاَّ أخذَ أيسرَهُما، ما لم يكنْ إثماً، فإنْ كانَ إثماً كانَ أبعدَ النّاسِ منه، وما انتقمَ لنفسهِ من شيءٍ قطُّ إلاَّ أنْ تُنتَهكَ حُرْمةُ الله، فينتقمَ لله]. أخرجه الثلاثة وأبو داود.

10. (5551)- *Hz. Aişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* iki iş arasında muhayyer bırakılırsa, mutlaka en kolayını tercih ederdi. Yeter ki bu günah olmasın. Eğer bir iş günah idiyse, günaha karşı insanın en uzak duranı idi. Aleyhissalâtu vesselâm kendisi için hiç intikam aramadı. Ama Allah'ın bir haramı ihlal edilince o zaman Allah için intikam alırdı." [Buhârî, Menâkıb 234, Edeb 80, Hudud 10, 42; Müslim, Fezâil 77, (2327); Muvatta, Husnü'l-Hulk 2, (2, 903); Ebu Davud, Edeb 5, (4785).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın ahlak-ı şeriflerinden mühim

bir prensibi belirtmektedir: Günaha düşülmediği müddetçe kolayı tercih etmek. Tercih edilecek olan daha kolay, günah olacaksa onu tercih etmiyor, şiddetli ve zor da olsa, günah olmayanı arıyor. Hadiste, muhayyer bırakanın kim olduğu belirtilmiyor, mübhem bırakılıyor. Bu, hadisin anlaşılmasına vüs'at kazandırıyor: Allah tarafından muhayyer bırakılma da mümkün, insanlar tarafından muhayyer bırakılma da mümkün. Ancak, Allah tarafından günahla sevap arasında muhayyer bırakılmayacağına dikkat çekilmiştir.

Şahsı için intikam almamış olmasını, bazı alimler "mala müteallik meselelerde" diye kayıtlamışlardır. Bu hususu, hadisin bir başka veçhi biraz daha açık olarak şöyle ifade eder: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir Müslümanın ismini sarih olarak zikredip hiç lanette bulunmadı, eliyle de asla vurmadı. Allah yolunda olunca o başka. Keza kendisinden hiçbir talebi asla geri çevirmedi, yeter ki günah bir talep olmasın. Hiçbir sebeple şahsı için intikam da almadı. Ancak Allah'ın haramlarını ihlal edenlerden, Allah için intikam aldı."

2- Hadis, kolayı varken zoru terketmeye ve kolay olanı almaya teşvik etmektedir. Muzdar kalınmayan şeyde ısrar etmeyip, terketmeye de teşvik var. Ayrıca hata olduğu zahir olmadıkça ruhsatla amelin mendub olduğu da görülmektedir. Bir de hukukullaha girmeyen hususlarda affetmeye teşvik var.

5552 ١١ – وعن جابر بن سَمُرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ صَلاَةَ الأُولَىٰ، ثُمَّ خَرَجَ إلَى أهْلِهِ وخَرَجْتُ مَعَهُ، فَاسْتَقْبَلَهُ وِلْدَانٌ، فَجَعَلَ يَمْسَحُ خَدَّيْ أحَدِهِمْ وَاحِداً بَعْدَ وَاحِدٍ، وَمَسَحَ خَدِّي فَوَجَدْتُ لِيَدِهِ بَرْداً وَرِيحاً كَأنَّمَا أخْرَجَهَا مِنْ جُؤْنَةِ عَطَّارٍ]. أخرجه مسلم.

« جُؤْنَةُ العَطَّارِ » هى التي يعدّ فيها الطيب ويدخره.

11. (5552)- Cabir İbnu Semüre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resuullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte ilk namazı kıldım. Sonra Aleyhissalâtu vesselâm ehline gitti. Onunla ben de çıktım. Onu bir kısım çocuklar karşıladı. Derken onların yanaklarını bir bir okşamaya başladı. Benim yanağımı da okşadı. Elinde bir serinlik ve hoş bir koku hissettim. Elini sanki attar havanından çıkarmış gibiydi." [Müslim, Fezail 80, (2329).]

5553 ١٢ – وعن ابن أبي أوْفَىٰ رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُكْثِرُ الذِّكْرَ،

وَيُقِلُّ اللَّغْوَ، وَيُطِيلُ الصَّلاَةَ، وَيُقَصِّرُ الْخُطْبَةَ، وَلاَ يَأْنَفُ أنْ يَمْشِيَ مَعَ الأرْمَلَةِ وَالْمِسْكِينِ، فَيَقْضِي لَهُمَا الْحَاجَةَ]. أخرجه النسائي.

« اللَّغْو » الهذر من القول.

12. (5553)- *İbnu Ebi Evfa* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, zikri çok yapar, lağvı (hoş sözü) de az yapardı, namazı uzatırdı, hutbeyi de kısa yapardı. Dul ve miskinlerle beraber yürümekten ar duymazdı, onların ihtiyaçlarını mutlak yerine getirirdi." [Nesâî, Cuma 31, (3, 109).]

5554 ١٣ – وعن أنس رضي الله عنه قال: [مَشَيْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَعَلَيْهِ بُرْدٌ نَجْرَانِيٌّ غَلِيظُ الْحَاشِيَةِ، فَأدْرَكَهُ أعْرَابِيٌّ فَجَبَذَهُ جَبْذَةً شَدِيدَةً حَتَّى نَظَرْتُ الَى صَفْحَةِ عُنُقِهِ، وَقَدْ أثَّرَ فِيهِ حَاشِيَةُ الْبُرْدِ مِنْ شِدَّةِ جَبْذَتِهِ. ثُمَّ قَالَ: يَا مُحَمَّدُ، مُرْ لِي مِنْ مَالِ اللهِ الَّذِي عِنْدَكَ فَالْتَفَتَ إلَيْهِ وَضَحِكَ. ثُمَّ أمَرَ لَهُ بِعَطَاءٍ]. أخرجه الشيخان.

13. (5554)- *Hz. Enes* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte yürüdüm. Üzerinde kenarı sert necranî bir hırka vardı. Ona bir bedevi arkadan yetişerek hırkadan tutup şiddetle çekti. Boynunun derisine baktığımızda şiddetle çekilen hırkanın kenarının zedeleyip iz bıraktığını gördüm. Bedevi:

"Ey Muhammed! Yanındaki Allah'ın malından bana da verilmesini emret" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm* ona yönelik baktı ve güldü. Sonra da bir ihsanda bulunulmasını emretti." [Buharî, Libas 18, Humus 19, Edeb 68).]

5555 ١٤ – وعنه رضي الله عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذَا صَلَّى الْغَدَاةَ جَاءَ خَدَمُ الْمَدِينَةِ بِآنِيَتِهِمْ فِيهَا الْمَاءُ فَلاَ يَأْتُونَهُ بِإنَاءٍ إلاَّ غَمَسَ فِيهِ يَدَهُ، وَرُبَّمَا جَاءُوهُ فِي الْغَدَاةِ الْبَارِدَةِ فَيَغْمِسُ يَدَهُ فِيهِ]. أخرجه مسلم.

14. (5555)- Yine *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sabah namazını kılınca, Medine'nin hizmetçileri ellerinde su bulunan kaplar olduğu halde kendisine gelirlerdi. Aleyhissalâtu vesselâm da hiçbirini ihmal etmeden kaplara elini batırırdı. Bazan sabahları hava soğuk olurdu. Aleyhissalâtu vesselâm yine de elini suya batırırdı." [Müslim, Fezail 74, (2324).]

5556 ١٥ – وعن الخُدْرى رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [بَيْنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ يَقْسِمُ قسماً أقْبَلَ رَجُلٌ فَأكَبَّ عليْهِ فَطَعَنَهُ ﷺ بِعُرْجُونٍ كانَ مَعَهُ فَجَرَحَ وَجْهَهُ. ثُمَّ قالَ لَهُ: تعـــال فَاسْتَقِدْ. قَالَ: بَلْ عَفَوْتُ يَا رَسُولَ اللهِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

15. (5556)- *Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)*'ın bir taksimde bulunduğu bir sırada, bir adam gelerek üzerine eğildi. Aleyhissalâtu vesselâm da elindeki hurma dalını adama dürtüp yüzünden yaraladı. Sonra da: "Gel! Kısas yap!" buyurdu. Adam:

"Affettim ey Allah'ın Resulü!" dedi." [Ebu Davud, Diyat 15, (4536); Nesâî, Kasame 20, (8, 32).]

İKİNCİ BAB

ALEYHİSSALÂTU VESSELÂM'IN ALÂMETLERİ

5557 ١ - عن عليّ بن أبي طالب رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [حَدّثني أبي قال خَرَجْنَا الى الشّام في أشْيَاخٍ مِنْ قُرَيْشٍ، وَكَانَ معِي مُحَمّدٌ ﷺ، فـأشْرَفْنَا على رَاهِبٍ في الطَّرِيقِ فَنزلْنَا وَحَللْنَا رواحِلَنَا فخرجَ إلَيْنَا الرَّاهِبُ، وَكَـانَ قبْلَ ذلك لاَ يَخْرُجُ إلَيْنا فجعَلَ يتخلّلنا حتّى جَاءَ فأخَذَ بيدِ مُحَمّدٍ، وقَالَ: هذَا سَيّدُ الْعَالَمِينَ. فَقَالَ لَهُ أشْيَاخُ قُرَيْشٍ: وَمَا علْمُكَ بمَا تَقُولُ؟ قَالَ: أجدُ صِفَتَهُ ونَعْتَهُ فـي الْكِتَابِ الْمُنَزَّلِ، وإنَّكُمْ حينَ أشْرَفْتُمْ لَمْ يَبْقَ شَجَرٌ ولاَ حَجَرٌ إلاَّ خَرَّ لَهُ سَاجِداً، وَلاَ تَسْجُدُ الْجَمَادَاتُ إلاَّ لِنَبِيٍّ، وَأعْرِفُهُ بِخَاتَمِ النُّبُوَّةِ أسْفَلَ مِنْ غُضْرُوفِ كَتفهِ مِثْلُ التُّفَّاحَةِ. ثُمَّ رَجَعَ فَصَنَعَ طَعَاماً فأتَانَا بِه، وَكَـانَ مُحَمّدٌ فـي رَعْيَةِ الإبِلِ! فَجَاءَ وعَلَيْهِ غمَامَةٌ تُظِلّهُ. فَلَمَّا دَنَا وَجَدَ الْقَوْمَ قَدْ سَبَقُوهُ الى ظِلِّ الشَّجَرَةِ، فَجَلَسَ فـي الشَّمْسِ، فَمَالَ فَيْءُ الشَّجَرَةِ عَلَيْهِ وَضَحوا هُمْ في الشَّمْسِ. فقَالَ: انْظُرُوا مَال فَيْءُ الشَّجَرَةِ عليْهِ فَبَيْنمَا هُوَ قَائِمٌ وَهُوَ يُنَاشِدُهُمُ اللهَ تَعَـالى أنْ لاَ يَذْهَبُوا بِهِ الى الرُّومِ، وَيَقُولُ: إنْ رَأوْهُ عَرَفُوهُ بالصِّفَةِ فَيَقْتُلُونَهُ فَبَيْنَا هُوَ يُنَاشِدُهُمُ اللهَ في ذلكَ إذ الْتَفَتَ فَـإذَا بِسَبْعَةٍ مِن الرُّومِ مُقْبلِينَ نَحو دَيْرِه، فَـاسْتَقْبَلَهُمْ وَقَالَ: مَا جَاءَ بِكُمْ؟ قَالُوا: بَلَغَنَا مِنْ أحْبارِنَا أنَّ نَبِيّاً مِنَ الْعَرَبِ خَارِجٌ نَحْوَ بِلاَدِنَا فـي هذَا الشَّهْرِ فَلَمْ يَبْقَ طَرِيقٌ إلاَّ بُعِثَ إلَيْه بأُنَاسٍ، وَبُعِثْنَا الى طَرِيقكَ هـذَا. قَالَ: وَهَلْ خَلفَكُمْ أحَدٌ خَيرٌ مِنْكُمْ؟ قَالُوا: إنَّمَا أُخْبِرْنَا خَبَرهُ بِطَرِيقِكَ هـذَا. قَالَ: أفَرَأيْتُمْ

أمْراً أرادَ اللهُ تبارَكَ وتعالىٰ أنْ يَقْضِيَهُ. هَلْ يَسْتَطِيعُ أحَدٌ مِنَ النَّاسِ أنْ يَرُدَّهُ؟ قَالُوا: لاَ. قَالَ: فَبَايِعُوا هـذَا الـرَّجُلَ فإنَّهُ نبيٌّ حقّاً، فبَايعُوهُ، وأقَامُوا مَعَ الرَّاهِبِ، ثُمَّ رَجَعَ إلَيْنَا فقَالَ: أنْشُدُكُمُ اللهَ أيُّكُمْ وَلِيُّهُ؟ فقَالُوا: هـذَا يَعْنُونَنِي. فمَا زَالَ يُنَاشِدُنِي حتّى رَدَدْتُهُ مَعَ رِجَالٍ كَانَ فيهِمْ بِلاَلٌ بعثَهُ أبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عنهما، وَزَوَّدَهُ الرَّاهِبُ كَعْكاً وَزَيْتاً]. أخرجه الترمذي. عن أبي موسىٰ الأشعرى قال: خرج أبو طالب، وذكر نحو ما تقدم.

وأخرجه رزين عن علي رَضِيَ اللهُ عَنه عن أبيه باللفظ المتقدم.

«غُضْروف الكَتف» رأس لوحه.

و«ضَحَوا في الشَّمْسِ» أي برزوا لها.

و«الأحبارُ» جمع حبر بفتح الحاء وكسرها، وهو العالم.

1.(5557)- *Hz. Ali İbnu Ebi Talib* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Babam anlatmış ve demişti ki: "Kureyş büyüklerinden bir grupla Şam'a gitmiştik; beraberimde Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)* de vardı. Yolda bir rahib(in manastırın)a yaklaştık ve yakınına konakladık. Develerimizi çözmüştük ki rahib yanımıza geldi. Daha önceki gelişlerimizde yanımıza hiç uğramamıştı. Aramızda dolaşmaya başladı ve Muhammed'i (bulup) elinden tuttu ve:

"Bu âlemlerin efendisidir!" dedi. Kureyş büyükleri ona:

"Bu söylediğini nereden biliyorsun?" diye sordular. Adam:

"Ben onun sıfat ve evsafını bize indirilen kitapta bulmuşum! Nitekim siz yaklaştığınız zaman, O'na secde etmedik ne taş, ne ağaç kaldı, hepsi de secde ettiler. Bu cansız şeyler ancak bir peygambere secde ederler. Ben O'nu ayrıca peygamberlik mührüyle de biliyorum, bu mühür omuz başındaki düz kemiğin baş kısmının aşağısında bulunur, elma büyüklüğündedir" dedi. Sonra bizden ayrıldı, yemek hazırlayıp getirdi. Muhammed o sırada, develeri gözetliyordu. Yanımıza geldiğinde üzerinde ona gölge yapan bir bulut vardı. Yaklaşınca, halkın kendinden önce ağacın gölgesini kaptıklarını gördü. O da güneşte oturdu. Ağacın gölgesi, üzerine meyletti, onlar güneşte kaldılar. Rahib:

"Bakın, ağacın gölgesi O'nun üzerine meyletti" dedi. Rahib onların yanında iken, bu çocuğu Allah aşkına Rum (diyarın)a götürmeyin diye ricada bulundu ve: "Eğer O'nu götürürseniz, taşıdığı sıfatlarıyla O'nu

tanırlar ve öldürürler" dedi. O, bu hususta Allah'ın adını vererek onlara ricada bulunurken, yan tarafına bir göz attı. Manastırına doğru gelen yedi rum gördü. Onları karşıladı ve:

"Niye geldiniz?" dedi.

"Rahiplerimiz bize Araplar arasında çıkacak bir peygamberin bu ayda memleketimize doğru gelmekte olduğunu söylediler. (Buralara giriş sağlayan) her yola bir grup insan çıkarıldı. Biz de senin su yoluna gönderildik" dediler. Rahip: "Sizden daha hayırlı birini geride bıraktınız mı?" dedi. Onlar:

"O şahsın senin yolunun üzerinde olduğu bize haber verildi!" dediler. Rahip: "Allah'ın icra etmek istediği bir iş hakkında ne dersiniz, insanlardan bunu geri çevirebilecek biri var mı?" diye sordu. Onlar: "Hayır!" dediler. Rahip:

"Öyleyse şu kimseye biat edin. Zira bu , gerçek peygamberdir" dedi. Onlar da ona biat ettiler, rahiple birlikte orada kaldılar. Sonra rahip bize döndü, ve:

"Allah için söyleyin, bunun velisi kim?" dedi. Beni kastederek: "Şu" dediler. Rahib bana hususi şekilde, geri dönmemiz için ricada bulundu. Ben de O'nu içlerinde, Hz. Ebu Bekr'in gönderdiği, Bilal'in de bulunduğu bir grup kimse ile geri çevirdim. Rahip O'na kek ve zeytinyağından azık koydu."

Bu rivayeti Tirmizî, (Menakıb 5, (3624) Ebu Musa el-Eş'arî (radıyallahu anh)'den tahric etmiştir. Rivayete: "Ebu Talib Şam için yola çıktı..." diye başlar ve yukarıda kaydedildiği şekilde zikreder. Yukarıdaki metni Rezin, Hz. Ali (radıyallahu anh)'nin babasından rivayet olarak, kaydedilen elfazla tahric etmiştir.

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste zikri geçen rahibin adı bazı rivayetlerde Buhayra diye tasrih edilir. İçerisinde, bazı hatalı unsurlar varsa da, rivayet Aleyhissalâtu vesselâm'ın nübüvvet öncesi hayatından bir sahneyi aydınlatmaktadır: Amcası *Ebu Talib*'le yaptığı Şam yolculuğu. Bu ticarî bir seyahatti. Mola verilen bu yerin Busra olduğu bazı rivayetlerde belirtilir.

Rahip, Şam'a gidildiği takdirde, orada Yahudiler tarafından, Muhammed'in beklenmekte olan peygamber olduğunun, kitaplarında mezkur olan alâmetlerle bilinerek öldürülebileceğinden korkuyor. Bu sebeple geri döndürülmesi için ısrarla ricada bulunuyor. Ebu Talib meseleyi kavrayarak Busra'dan geri çeviriyor, kendisi seyahatına devam ediyor.

2- Hadiste yadırganan bazı unsurlar var denmişti. O da Hz. Bilal ve Hz. Ebu Bekr'le ilgili pasajdır. Bu hususla ilgili olarak el-Cezerî der ki: "Hadisin isnadı sahihtir. Ravileri, Sahiheyn veya birinin ravileri gibi sîkadırlar. Hz. Ebu Bekr ve Hz. Bilal (radıyallahu anhümâ)'in zikredilmeleri mahfuz değildir (yani hadisi zayıflatan bir durumdur). Bu sebeple imamlarımız bu kısmı bir vehim addetiler. Bu gerçekten vehimdir. Zira, o sırada *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın yaşı on ikidir. Ebu Bekir ise O'ndan iki yaş küçüktür. Muhtemelen Bilal o vakit henüz doğmadı bile." Hz. Ebu Bekr ve Bilal'in zikri sebebiyle, Zehebi de hadisi zayıf addeder ve henüz o sıralarda *Hz. Ebu Bekr*'in *Hz. Bilal*'i satın almadığına dikkat çeker. Hafız İbnu Hacer, el-İsabe'de şunları söyler: "Bu hadisin ravileri sîkadırlar. Hadiste bu lafızlar dışında reddi gereken bir husus yok. Muhtemelen o kısım bir derctir, bir başka hadisten alınma bir parçadır..." İbnu Hacer'in bu tahminini doğrulayan bir husus, hadisin Bezzar'ın Müsned'inde gelen veçhidir. O vecihte, hadis aynen kaydedilir; fakat "amcası onu Bilal'le geri gönderdi" denmez, "bir adamla" denir.

Başta muhakkik bir zat olan *İbnu Hacer* olmak üzere alimlerimiz, hadisin muhtevasını kabul edip buna siyer bahislerinde yer verirler.

5558 ٢ – وعن عطاءِ بنِ يَسَارٍ. قال: [لَقِيتُ عَبْدَاللهِ بْنَ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنهما، فَقُلْتُ: أخْبِرْنِي عَنْ صِفَةِ رَسُولِ اللهِ ﷺ في التَّوْرَاةِ. فقَالَ: أجَلْ وَاللهِ إنَّهُ لَمَوْصُوفٌ في التَّوْرَاةِ ببَعْضِ صِفَتِهِ في الْقُرْآنِ، يَا أيُّهَا النَّبِيُّ إنَّا أرْسَلْنَاكَ شَاهِداً وَمُبَشِّراً وَنَذِيراً، وَحِرْزاً لِلأُمِّيِّينَ، أنْتَ عَبْدِى وَرَسُولِي. سَمَّيْتُكَ الْمُتَوَكِّلَ. لَيْسَ بِفَظٍّ، وَلاَ غَلِيظٍ، وَلاَ صَخَّابٍ بِالأسْوَاقِ، وَلاَ يَدْفَعُ بِالسَّيِّئَةِ السَّيِّئَةَ، وَلَكِنْ يَعْفُو وَيَغْفِرُ. وَلَنْ يَقْبِضَهُ اللهُ حَتَّى يُقِيمَ بِهِ الْمِلَّةَ الْعَوْجَاءَ، وَيَفْتَحَ بِهِ أعْيُناً عُمْياً، وَآذَاناً صُمّاً، وَقُلُوباً غُلْفاً]. أخرجه البخاري.

«الأمِّيون» العرب لأنهم كانوا لا يحسنون الكتابة.

و«الفظّ» القاسى القلب الغليظ الجانب.

و«الصَّخَبُ» بالصاد والسين الصياح والجلبة، يشير بذلك الى عدم منافسته في الدنيا وجمعها فيحضر الأسواق لذلك ويصخب معهم فيها.

و« الغُلْفُ » بضم الغين وسكون الاّم جمع أغلف، وهو الذي عليه غلاف.

2. (5558)- *Atâ İbnu Yesar* rahimehullah anlatıyor: "Abdullah İbnu Amr İbni'l-As (radıyallahu anhümâ)'a rastladım ve: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Tevrat'ta zikredilen vasıflarını bana söyle" dedim. Bunun üzerine hemen:

"Pekâla dedi ve devam etti: Allah'a yemin olsun! O, Kur'an'da geçen bazı sıfatlarıyla Tevrat'ta da mevsuftur (ve şöyle denmiştir): **"Ey Peygamber, biz seni insanlara şahid, müjdeleyici ve korkutucu** (Ahzab 45) **ve ümmiler için de koruyucu olarak gönderdik. Sen benim kulum ve elçimsin. Ben seni mütevekkil diye tesmiye ettim. O, ne katı kalpli, ne de kaba biri değildir. Çarşı pazarda rastgele bağırıp çağırmaz. Kötülüğü kötülükle kaldırmaz, bilakis affeder, bağışlar. Allah, bozulmuş dini onunla tam olarak ikame etmeden onunla kör gözleri, sağır kulakları, paslanmış kalpleri açmadan onun ruhunu kabzetmez."** [Buharî, Büyû 50, Tefsir, Feth 3.]

AÇIKLAMA:

1- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-As,* sahabenin büyüklerindendir ve hadisleri, Resulullah'ın bilgisi tahtında yazanlardan biridir. Burada bizi ilgilendiren yönlerden biri, alim bir zat oluşu ve Ehl-i Kitap'tan çok miktarda kitap elde ederek onları okumasıdır. Bu sebeple İsrailiyatı ve Kitab-ı Mukaddes'in muhteviyatını iyi bilmektedir. Binaenaleyh, kendisinden, Kütüb-ü Sabıka'da *Resulullah*'tan haber veren ayetler hakkında soru sorulması tesadüfi bir hâdise değildir. Görülüğü üzere, soruya güzel bir örnek zikrederek müsbet cevap vermiştir. Radıyallahu anh'ın zikrettiği Tevrat ayetinin bir benzeri Kur'an'da aynen mevcuttur. Hele pasajın yarısı -ki oraya, Kur'andaki yerini belirten kayıt düştük- tıpa tıp Kur'an'a uymaktadır. Tevrat'tan zikredilen pasajın ikinci kısmına uyan bir başka ayet yine Kur'an-ı Kerim'de zikredilmiştir (Mealen): **"Sen Allah'tan bir merhamet sayesindedir ki, onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar, etrafından herhalde dağılıp gitmişlerdi. Artık onları bağışla, günahlarının mağfiret edilmesini iste. İş hususunda onlarla müşavere et. Bir kerre de azmettin mi, artık Allah'a güvenip dayan. Çünkü Allah kendine güvenip dayananları sever"** (Al-i İmran 159). Tevrat'tan alınan pasajın en son kısmına benzeyen bir ayet de şöyledir (mealen): **"Ne iyilik, ne de kötülük müsavi değildirler. Sen (kötülüğü) en iyi olanla önle. O zaman görürsün ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse bile, sanki samimi dostun olmuştur"** (Fussilet 34).

Sonsuz Nur adlı eserden Tevrat'ta Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'in özelliklerine yer verilmesiyle ilgili mevzuyu anlatan bir bölümü buraya alıyoruz:

Şimdi düşünelim. Tevrat'taki bu hitap kimedir? Derinlemesine bir tahlile ihtiyaç dahi duymadan, âyetin zâhirî manası bu hitabın gelecek bir peygambere ve peygamberler içinde bizzat Hz. Muhammed (sav)'e yapıldığını göstermektedir. O, bütün insanlığa gönderilmiş bir peygamberdir. Ve bu mevzuda sanki âyet O'na şöyle demektedir:

Seni bütün insanlığa, doğru yolu müjdeleyici ve onları eğri yolun encamından da sakındırıcı bir beşîr ve nezîr olarak gönderdim. Sen fenalıklara göğsünü gerecek ve insanların, gidip cehennem çukurlarına düşmelerini engelleyeceksin. Aynı zamanda bu eğri büğrü, dolambaçlı yollarda karanlık içinde kalmışlara, bir ışık olacak ve ellerinden tutup, onları cennete ve Cemalullah'a kavuşturacaksın.

Seni cahiliyye devrinin ümmî cemaatına bir zırh, bir sığınak olarak gönderdim. Sana uyandıkları zaman korunacak ve kollanacaklar.. ve yine sana dayandıkları müddetçe varlıklarını sürdürebilecekler..

Sen Benim kulum ve Resûlümsün -Evet, bizler de tahiyyatımızda hep O'nun kulluğunu ve risaletini dile getiriyoruz- Ben sana "Mütevekkil" adını koydum. Cihan senin karşına dikilse ve sen de onlarla yaka paça olmak zorunda kalsan, yine zerre kadar sarsıntı geçirmezsin. Evet, her peygamberin kendine göre bir tevekkül ufku vardır. Ama sen bu hususta bir başkasın. Onun içindir ki, Ben sana "Mütevekkil" dedim.

Sonra da hitap gayba dönüyor ki buna iltifat diyoruz:

"O öfkeli, etrafını kıran bir nefret insanı değildir. Aksine O bir edep, vakâr, ciddiyet ve temkîn insanıdır. O sokaklarda bağırıp çağırmaz. Çünkü bu tür dikkat çekme gayreti, bir zaaf ve bir gurur alâmetidir ki, O böyle mezmûm sıfatlardan münezzeh ve müberrâdır."

Kötülüğe asla kötülükle mukabele etmez. Bir bedevi gelir, cübbesinden tutup sarsar ve küstahça "hakkımı ver" derdi de sahâbeyi çıldırtan bu türlü hareketler, o şefkat âbidesini tebessüm ettirir ve "bu adama istediğini verin" buyururdu.[28] Evet O, en affedilmez suçları dahi affederdi. Yeter ki o mevzuda, şeriatın emirlerine muhalefet söz konusu olmasın. Düşünün bir kere, kendisine bunca kötülük yapan Mekkelilere, hem de her şeyi yapabileceği o gün ne demişti: "Gidiniz, hepiniz hürsünüz."[29]

28– Ebu Davud, Edeb, 1; Nesâi, Kasame, 24.

29– İbn Hişam, Sîre, 4/55.

Eğri bir yolda ve cahiliye hayatı yaşayan insanlar, O'nun getirdiği nurla istikametlerini elde edecekleri âna kadar Allah (cc) habibini yanına almayacaktı ve almadı da. O'nun Refik-i A'lâ'ya yükselişi, din tamamlanıp O'nun vazifesi sona erince olacaktı. Yetiştirdiği insanlar, hakkıyla O'nu temsil edecek seviyeye gelince, O, insanlar arasından ayrılıp hakiki dostun huzuruna gidecekti. Çünkü dünyaya ait vazifesi ancak o zaman bitmiş olacaktı.

Evet, Tevrat O'nu böyle anlatıyordu, O da vakti gelince hayat-ı seniyyeleriyle bunu temsil ediyordu. Doğrusu orada anlatılanlar, bizzat Allah Resûlü'nün yaşadığı hayat tarzıydı. Öyleyse Tevrat'ın bahsettiği bu şanı yüce nebî kimdi? Tarihte bu anlatılanlara denk hayatı olan bir başkası var mıydı? Elbette ki hayır! Öyle ise bahsedilen insan ancak Hz. Muhammed Aleyhisselâmdı..![30]

5559 ٣– وعن عبدالله بنِ سَلام رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [مَكْتُوبٌ فِي التَّوْرَاةِ صِفَةُ مُحَمَّدٍ وَعِيسىٰ ابْنُ مَرْيَم يُدْفَنُ مَعَهُ. قَالَ أَبُو مَوْدُودٍ الْمَدَنِيُّ: قَدْ بَقِيَ فِي الْبَيْتِ مَوْضِعُ قَبْرٍ]. أخرجه الترمذي.

3. (5559)- *Abdullah İbnu Selam* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Tevrat'ta Hz. Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sıfatı ve İsa İbnu Meryem'in de O'nunla birlikte defnedileceği yazılıdır.

Ebu Mevdud el-Medeni der ki: "(Resulullah'ın kabrinin bulunduğu) hücrede bir kabir yeri var." [Tirmizî, Menakıb 3, (3621).]

AÇIKLAMA:

Hadis, Tevrat'ta yazılanlar arasında Hz. Peygamber'in vasıfları ile Hz. İsa'nın, Aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına defnedileceğinin de yazılı olduğunu belirtmektedir. Hz. İsa'nın, Aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına gömüleceğine dair başka rivayetler de vardır. Hz. Aişe'den gelen bir rivayete -ki zayıftır- göre, Hz. Aişe, Aleyhissalâtu vesselâm'a:

"Senden sonra hayatta kalırsam yanına gömülmek isterim!" diye bir arzu izhar edince, Aleyhissalâtu vesselâm, bunun mümkün olmayacağını belirtir ve: *"Orada benim kabrim, Ebu Bekr ve Ömer'in kabirleri, bir de Hz. İsa İbnu Meryem'in kabri bulunacaktır!"* der. Bu hususu te'yid eden rivayetlerden biri yine Abdullah İbnu Amr'dan rivayet edilmiştir: *"İsa*

30–M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur 1/43-45.

İbnu Meryem yeryüzüne iner, evlenir ve çocukları doğar. Kırk beş yıl böyle geçer. Sonra ölür ve benimle birlikte kabrime defnedilir."

5560 ٤– وعن أبي مُوسىٰ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [سَمِعْتُ النَّجَاشِيَّ صَاحِبَ الْحَبَشَةِ رَحِمَهُ اللهُ تَعالىٰ يَقُولُ: أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ، وَأَنَّهُ الَّذِي بَشَّرَ عِيسىٰ عَلَيْهِ السَّلاَمُ، وَلَوْلاَ مَا أَنَا فِيهِ مِنَ الْمُلْكِ وَمَا تَحَمَّلْتُ مِنْ أُمُورِ النَّاسِ لأَتَيْتُهُ حَتّىٰ أَحْمِلَ نَعْلَيْهِ].

أخرجه أبو داود.

4. (5560)- *Ebu Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Habeşistan'ın sahibi (kralı) Necaşî merhumu işittim, demişti ki:

"Ben şehadet ederim ki Muhammed Allah'ın resulüdür. O, Hz. İsa (aleyhisselâm)'nın geleceğini müjdelediği zattır. Eğer ben, şu saltanatın başında olmasaydım ve üzerimdeki insanlarla ilgili yük bulunmasaydı onun ayakkabılarını taşımak üzere yanına giderdim." [Ebu Davud, Cenaiz 62, (3205).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, sarih bir şekilde Habeş Kralı Necasî'nin Müslüman olduğunu ifade etmektedir. İbnu'l-Esir Necaşî'nin Resulullah'ın sağlığında Müslüman olduğunu, kendisine muhacir olarak iltica eden Müslümanları himaye edip onlara iyi davrandığını belirtir. Kendisine iltica eden Müslümanları Kureyşliler geri almak üzere heyet gönderirler, hediyeler verirler. Fakat Necaşî taleplerini reddeder ve Müslümanları himaye eder. Necaşî Mekke'nin fethinden önce vefat etmiş, Resulullah da Medine'de onun cenaze namazını kıldırmıştır, (radıyallahu anh).

5561 ٥– وعن ابن عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [حَدَّثَنِي أَبُو سُفْيَانَ بْنُ حَرْبٍ قَالَ: انْطَلَقْتُ فِي الْمُدَّةِ الَّتِي كَانَتْ بَيْنِي وَبَيْنَ رَسُولِ اللهِ ﷺ الى الشَّامِ. فَبَيْنَا أَنَا بِهَا إِذْ جِيءَ بِكِتَابٍ مِنَ النَّبِيِّ ﷺ الى هِرَقْلَ، جَاءَ بِهِ دِحْيَةُ الْكَلْبِيُّ فَدَفَعَهُ الى عَظِيمِ بُصْرَى، فَدَفَعَهُ الى عَظِيمِ الرُّومِ هِرَقْلَ. فَقَالَ هِرَقْلُ: هَلْ هُنَا أَحَدٌ مِنْ قَوْمِ هذَا الرَّجُلِ الَّذِى يَزْعُمُ أَنَّهُ نَبِيٌّ؟ قَالُوا: نَعَمْ. فَدُعِيتُ فِي نَفَرٍ مِنْ قُرَيْشٍ فَدَخَلْنَا عَلَيْهِ فَأَجْلَسَنَا بَيْنَ يَدَيْهِ. فَقَالَ: أَيُّكُمْ أَقْرَبُ نَسَباً مَعَهُ؟ فَقُلْتُ: أَنَا. فَأَجْلَسَنِي بَيْنَ يَدَيْهِ،

وأَصْحَابِي خَلْفِي؛ ثُمَّ دَعَا بِتَرجُمَانِه فقَالَ: قُلْ لِهـٰـؤُلاَءِ: إِنّي سَائِلٌ هـذَا عَنْ هَذا الرَّجُلِ الّذي يَزْعَمُ أَنَّهُ نَبِيٌّ فَـإِنْ كَذَبَني فَكَذِّبُوهُ. قَالَ أَبُو سُفْيَانَ: وَايْمُ اللّٰهِ لَوْلاَ أَنْ يُؤْثَرَ عَلَيَّ الْكَذِبُ لَكَذَبْتُهُ. ثُمَّ قَالَ لِتَرجُمَانِهِ: سَلْهُ، كَيْفَ نَسَبُهُ فِيكُمْ؟ قُلْتُ: هُوَ فِينَا ذُو نَسَبٍ. قَالَ: فَهَلْ كَانَ مِنْ آبَائِهِ مِنْ مَلِكٍ؟ قُلْتُ: لاَ. قَالَ: فَهَلْ كُنْتُمْ تَتَّهِمُونَهُ بِالْكَذِبِ قَبْلَ أَنْ يَقُولَ مَا قَالَ. قُلْتُ: لاَ. قَالَ: فَهَلْ يَتَّبِعُهُ أَشْرَافُ النَّاسِ أَمْ ضُعَفَاؤُهُمْ. قُلْتُ: بَلْ ضُعَفَاؤُهُمْ. قَالَ: أَيَزِيـدُونَ أَمْ يَنْقُصُونَ؟ قُلْتُ: لاَ، بَلْ يَزِيدُونَ قَالَ: هَلْ يَرْتَدُّ أَحَدٌ عَنْ دِينِهِ بَعْدَ أَنْ يَدْخُلَ فِيهِ سَخْطَةً لَهُ؟ قُلْتُ: لاَ. قَالَ: فَهَلْ قَاتَلْتُمُوهُ؟ قُلْتُ: نَعَمْ. قَالَ: كَيْفَ كَانَ قِتَالُكُمْ إِيَّاهُ؟ قُلْتُ: تَكُونُ الْحَرْبُ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُ سِجَالاً، يُصِيبُ مِنَّا وَنُصِيبُ مِنْهُ، قَالَ فَهَلْ يَغْدِرُ؟ قُلْتُ: لاَ، وَنَحْنُ مِنْهُ فِي هـذِهِ الْمُدَّةِ مَا نَدْرِي مَا هُوَ صَانِعٌ. قَالَ أَبُو سُفْيَانَ: فَوَاللّٰهِ مَا أَمْكَنَنِي مِنْ كَلِمَةٍ أُدْخِلُ فِيهَا شَيْئاً غَيْرَ هذِهِ. قَالَ: فَهَلْ قَالَ هذَا الْقَوْلَ أَحَدٌ قَبْلَهُ؟ قُلْتُ: لاَ. فَقَالَ لِتَرجُمَانِهِ: قُلْ لَهُ إِنّي سَأَلْتُكَ عَنْ نَسَبِهِ فِيكُمْ فَزَعَمْتَ أَنَّهُ فِيكُمْ ذُو نَسَبٍ، وَكَذلِكَ الرُّسُلُ تُبْعَثُ فِي أَنْسَابِ قَوْمِهَا؛ وَسَأَلْتُكَ هَلْ كَانَ فِي آبَائِهِ مَلِكٌ؟ فَزَعَمْتَ أَنْ لاَ. فَقُلْتُ: لَوْ كَانَ فِي آبَائِهِ مَلِكٌ، قُلْتُ: رَجُلٌ يَطْلُبُ مُلْكَ أَبِيـهِ، وَسَأَلْتُكَ عَنْ أَتْبَاعِهِ: أَضُعَفَاؤُهُمْ أَمْ أَشْرَافُهُمْ؟ فَقُلْتَ: بَلْ ضُعَفَاؤُهُمْ، وَهُمْ أَتْـبَاعُ الـرُّسُلِ؛ وَسَـأَلْتُكَ: هَلْ كُنْتُمْ تَتَّهِمُونَهُ بِالْكَذِبِ قَبْلَ أَنْ يَقُولَ مَا قَالَ؟ فَزَعَمْتَ أَنْ لاَ فَعَرَفْتُ أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ لِيَدَعَ الْكَذِبَ عَلى النَّاسِ وَيَكْذِبَ عَلى اللّٰهِ تعالىٰ، وَسَأَلْتُكَ: هَلْ يَرْتَدُّ أَحَدٌ مِنْهُمْ عَنْ دِينِهِ بَعْدَ أَنْ يَدْخُلَ فِيـهِ سَخْطَةً لَهُ؟ فَزَعَمْتَ أَنْ لاَ. فَكَذلِكَ الإِيمَانُ إِذَا خَلَطَتْ بَشَاشَتُهُ الْقُلُوبَ؛ وَسَأَلْتُكَ: هَلْ يَزِيـدُونَ أَمْ يَنْقُصُونَ؟ فَزَعَمْتَ: أَنَّهُمْ يَزِيـدُونَ، وَكَذلِكَ أَمْرُ الإِيمَانِ حَتّىٰ يَتِمّ؛ وَسَأَلْتُكَ: هَلْ قَاتَلْتُمُوهُ؟ فَزَعَمْتَ أَنَّكُمْ قَاتَلْتُمُوهُ، فَتَكُونُ الْحَرْبُ بَيْنَهُمْ سِجَالاً، يَنَالُ مِنْكُمْ وَتَنَالُونَ مِنْهُ، وَكَـذلِكَ الرُّسُلُ

تُبْتَلىٰ، ثُمَّ تَكُونُ لَهُمُ الْعَاقِبَةُ، وَسَألْتُكَ هَلْ يَغْدِرُ؟ فَزَعَمْتَ أنَّهُ لاَ يَغْدِرُ، وَكَذلِكَ الرُّسُلُ لاَ تَغْدِرُ؛ وَسَألْتُكَ هَلْ قَالَ هذَا الْقَوْلَ أحَدٌ قَبْلَهُ؟ فَزَعَمْتَ أنْ لاَ. فَقُلْتُ: لَوْ قَالَ هذَا الْقَوْلَ أحَدٌ قَبْلَهُ، قُلْتُ رَجُلٌ ائْتَمَّ بِقَوْلٍ قِيلَ قَبْلَهُ؛ ثُمَّ قَالَ: بِمَ يَأْمُرُكُمْ؟ قُلْنَا: بِالصَّلاَةِ وَالزَّكَاةِ وَالصِّلَةِ وَالْعَفَافِ. فَقَالَ إنْ يَكُ مَا تَقُولُ حَقّاً فَإنَّهُ نَبِيٌّ، وَقَدْ كُنْتُ أعْلَمُ أنَّهُ خَارِجٌ، وَلَمْ أكُنْ أظُنُّهُ مِنْكُمْ، وَلَوْ أعْلَمُ أنِّي أخْلُصُ إلَيْهِ لأحْبَبْتُ لِقَاءَهُ، وَلَوْ كُنْتُ عِنْدَهُ لَغَسَلْتُ عَنْ قَدَمَيْهِ، وَلَيَبْلُغَنَّ مُلْكُهُ مَا تَحْتَ قَدَمَيَّ، ثُمَّ دَعَا بِكِتَابِ رَسُولِ اللهِ ﷺ، فَقَرَأهُ فَإذَا فِيهِ: بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ، مِنْ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللهِ إلَى هِرَقْلَ عَظِيمِ الرُّومِ، سَلاَمٌ عَلَى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَى. أمَّا بَعْدُ فَإنِّي أدْعُوكَ بِدِعَايَةِ الإسْلاَمِ. أسْلِمْ تَسْلَمْ يُؤْتِكَ اللهُ أجْرَكَ مَرَّتَيْنِ، فَإنْ تَوَلَّيْتَ فَإنَّ عَلَيْكَ إثْمَ الأرِيسِيِّينَ، وَيَا أهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا الَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أنْ لاَ نَعْبُدَ إلاَّ اللهَ وَلاَ نُشْرِكَ بِهِ شَيْئاً وَلاَ يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضاً أرْبَاباً مِنْ دُونِ اللهِ فَإنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأنَّا مُسْلِمُونَ. فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ قِرَاءَةِ الْكِتَابِ ارْتَفَعَتِ الأصْوَاتُ عِنْدَهُ وَكَثُرَ اللَّغَطُ فَأمَرَ بِنَا فَأُخْرِجْنَا، فَقُلْتُ لأصْحَابِي: لَقَدْ أمِرَ أمْرُ ابْنِ أبِي كَبْشَةَ إنَّهُ لَيَخَافُهُ مَلِكُ بَنِي الأصْفَرِ. فَمَا زِلْتُ مُوقِناً بِأمْرِ رَسُولِ اللهِ ﷺ أنَّهُ سَيَظْهَرُ حَتَّى أدْخَلَ اللهُ عَلَيَّ الإسْلاَمَ؛ وَدَعَا هِرَقْلُ جَمْعَهُ فَجَمَعَهُمْ فِي دَارٍ لَهُ. فَقَالَ: يَا مَعْشَرَ الرُّومِ، هَلْ لَكُمْ فِي الْفَلاَحِ وَالرُّشْدِ الَى آخِرِ الأبَدِ، وَأنْ يَثْبُتَ لَكُمْ مُلْكُكُمْ، فَحَاصُوا حَيْصَةَ حُمُرِ الْوَحْشِ الَى الأبْوَابِ فَوَجَدُوهَا قَدْ أُغْلِقَتْ، فَدَعَاهُمْ، فَقَالَ: إنَّمَا اخْتَبَرْتُ شِدَّتَكُمْ عَلَى دِينِكُمْ، وَقَدْ رَأيْتُ مِنْكُمُ الَّذِى أحْبَبْتُ، فَسَجَدُوا لَهُ وَرَضُوا عَنْهُ].

أخرجه الشيخان.

قوله «يؤثرُ عليّ الكذبُ» أي يروى عني وينسب إلي.

و«الغدرُ» ضد الوفاء وهو نقض العهد.

و«البشاشةُ» إنشراح القلب بالشئ والفرح بقبوله.

وتقول « الحربُ بينهم سجَالٌ » إذا كانت متماثلة، تارة لهؤلاء، وتارة لهؤلاء.

و« الــصِّلَةُ » صلة الأرحام، وهي كل ما أمر به الله أن يوصل الى الأقارب من أنواع البر والأحسان.

و« العفافُ » الكفّ عما لا يحل لك.

و« الأريسيّين » الفلاحون، وقيل الأتباع.

و« اللّغط » اختلاط الأصوات واختلافها.

وقوله « أَمِرَ أمْرُ ابن أبي كبشةَ » يعنى النبي ﷺ: أي كبر شأنه وعظم واتسع. وكانوا ينسبون النبي ﷺ الى أبي كبشة الخزاعى لأنه خالف قريشاً في عبادة الأوثان، وعبد الشعرى: النجم المعروف. فلما خالفهم النبي ﷺ في عبادة الأصنام نسبوه إليه، وقيل كان جداً له ﷺ من قبل الأم، أرادوا أنه نزع إليه في الشبه.

و« بنُو الأصفر » هم الروم، سموا بذلك لما يعرض لأبدانهم من الصفرة في الغالب.

« وَحاصُوا » نفروا وجالوا من جهة الى أخرى.

5. (5561)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bana Ebu Süfyan İbnu Harb anlattı ve dedi ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile aramızda sulh(-u Hudeybiye) olduğu bir sırada Şam'a gitmiştim. Ben orada iken, Herakliyus'a, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan bir mektup getirildi. Mektubu Dıhyetu'l-Kelbî getirmişti. Onu Busra emîrine teslim etti. O da, Rum Kralı Herakliyus'a ulaştırdı. Herakliyus:

"Peygamber olduğunu zanneden şu adamın kavminden buralarda birileri var mı?" diye sordu. Ona "evet var!" dediler ve ben bir grup Kureyşliyle birlikte çağırıldım. Yanına girdik. Bizi önüne oturttu.

"Ona nesebce en yakın olan kimdir?" dedi. Ben atıldım:

"Benim!" dedim. Bunun üzerine beni, arkadaşlarım arkamda kalacak şekilde önüne oturttu. Sonra tercümanını getirtti.

"Şunlara söyle, ben şuna, o peygamber olduğunu zanneden kimse hakkında soracağım. Eğer cevaplarında bana yalan söylemeye kalkarsa, onu tekzib etsinler!" dedi. Ebu Süfyan der ki:

"Allah'a yemin olsun. Eğer yalanım, aleyhime tesir hasıl eder korku-

su olmasaydı, cevaplarım sırasında yalan söylerdim. Sonra Herakliyus, tercümanına:

"Sor şuna! O zatın aranızdaki nesebi nasıldır?" dedi. Ben:

"O, aramızda asil bir nesebe sahiptir" dedim. O tekrar sordu:

"Onun ecdadı arasında kral var mı?"

"Yok!" dedim.

"Siz onu bu iddiasından önce hiç yalanla itham ettiniz mi?" dedi. Ben:

"Hayır!" dedim.

"Ona insanların eşraf takımı mı tabi oluyor, zayıflar takımı mı?" dedi.

"Zayıflar takımı!" dedim.

"Artıyorlar mı azalıyorlar mı?" dedi. Ben:

"Eksilmiyorlar, bilakis artıyorlar" dedim. O tekrar sordu:

"Dine girdikten sonra hoşnutsuzlukla dininden vazgeçen, irtidad eden oldu mu?"

"Hayır!" dedim.

"Onunla hiç savaştınız mı?" dedi. Ben:

"Evet!" dedim.

"Onunla savaşınız nasıl oldu?" dedi.

"Harb onunla bizim aramızda münavebeli oldu. O bize karşı kazandı, biz de ona karşı kazandık!" dedim.

"Verdiği sözden caydığı oldu mu?" dedi.

"Hayır! Ancak, aramızda bir sulh var, bu esnada ne yapacak bilmiyoruz!" dedim.

Ebu Süfyan der ki: "Allah'a yemin olsun o konuşmamız esnasında, (aleyhte) bundan başka bir şey söyleme imkanı bulamadım." Herakliyus sormaya devam etti:

"Muhammed'den önce bu sözü söyleyen bir başkası var mıydı?" dedi.

"Hayır!" dedim. Bunun üzerine tercümanına:

"Söyle ona! Ben sana "aranızdaki nesebi" nden sordum, sen onun asaletli biri olduğunu söyledin. İşte peygamberler de böyledir, hep kavimleri arasında neseb sahiplerinden gönderilirler. Ben sana "ecdadı

içinde kral var mı?" diye sordum "yok!" dedin. Ben de "eğer ecdadı arasında bir kral olsaydı bu ecdadının kraliyetini arayan bir adam" diyecektim. Ben, "O'na tabi olanlar"dan sordum: "Cemiyetin zayıf takımı mı yoksa eşraf kesimi mi?" diye. Sen "zayıflar!" dedin. Peygamberlere tabi olanlar işte bunlardır. Ben sana "bu iddasından önce onu hiç yalanla itham ettiniz mi?" diye sordum, sen "hayır!" dedin. Böylece anladım ki o, ne insanlara ne de Allah'a yalan söyleyecek biri değildir. Ben sana "dine girdikten sonra, hoşnut olmayarak dininden dönen oldu mu?" diye sordum, sen "hayır!" dedin. İman böyledir, onun neşesi kalplere bir girdi mi, bir daha solmaz. Ben senden "onlar artıyorlar mı, eksiliyorlar mı?" diye sordum, sen arttıklarını söyledin. İman işi böyledir, tamamlanıncaya kadar artarlar. Ben sana "onlarla savaştınız mı?" diye sordum, sen savaştığınızı, savaşın aranızda münavebetli cereyan ettiğini, onların size, sizin de onlara galebe çaldığını söyledin. Peygamberler de böyledir, imtihandan geçirilir, sonunda akibet onların olur. Ben sana "verdiği sözden döndüğü olur mu?" dedim, sen olmadığını söyledin. Peygamberler de böyledir, sözlerinden dönmezler. Ben, "bu iddayı ondan önce söyleyen oldu mu?" diye sordum. Sen "hayır!" dedin. Ben "Eğer bu sözü ondan önce biri söylemiş olsaydı, 'bu adam, kendinden önce söylenmiş bir sözü tamamlamaya çalışan birisi' diyecektim."

Herakliyus sonra: "Size ne emrediyor?" diye tekrar soru sordu. Biz:

"Namaz, zekat, sıla-i rahim ve iffet" dedik. Bunun üzerine Herakliyus dedi ki:

"Eğer, senin söylediklerin gerçekse, O peygamberdir! Ben onun çıkacağını biliyordum. Ancak sizin aranızdan çıkacağını zannetmiyordum. Eğer, O'na kavuşabileceğimden emin olsam karşılaşmayı çok isterdim. Yanında olsaydım, ayaklarına su dökerdim. O'nun hakimiyeti, ayaklarımın altında olan şu diyarlara kadar uzanacaktır."

Sonra Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mektubunu getirtti ve okuttu. Şöyle diyordu: **"Bismillahirrahmanirrahim.**

Allah'ın elçisi Muhammed'den Rum'un büyüğü Herakliyus'a,

Selam hidayete tabi olanlara olsun.

Emma ba'd! Seni İslam'a çağırıyorum. İslam'a gir, selameti bul! Allah da ecrini iki kat versin. Yüz çevirirsen, bütün tebeanın günahı üzerine olsun. "Ey Ehl-i Kitap! Sizinle bizim aramızda müşterek olan bir söze gelin: Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim. Ona hiçbir şeyi ortak koşmayalım, Allah'ı bırakıp da birbiri-

mizi Rabb edinmeyelim. Eğer onlar yüz çevirirse siz deyin ki: "Şahit olun, biz Müslümanlarız" (Al-i İmran 64).

Herakliyus, mektubun okunuşunu tamamlayınca, yanında sesler yükseldi ve gürültüler arttı. Bize emretti, çıkarıldık. Ben arkadaşlarıma:

"İbnu Ebî Kebşe'nin işi ciddidir.(31) Şu Benî Asfer'in (Rumların) (32) kralı ondan korkuyor!" dedim. Allah İslam'ı bana nasib edinceye kadar onun galip geleceği inancını taşıdım.

Herakliyus, ileri gelen cemaatini hep davet etti, kendine ait sarayların birinde toplandılar. Onlara:

"Ey Rum cemaati! Ebedî bir kurtuluşunuz ve şu saltanatınızın bekasına ne dersiniz?" dedi. Bunun üzerine, hep birden vahşi eşekler gibi ürküp kapılara koştular. Ancak hepsini kapatılmış buldular. Herakliyus onları geri çağırdı.

"Ben sizin dindeki salabetinizi imtihan ettim. Sizde gördüğüm durum hoşuma gitti!" dedi. Bunun üzerine, ona secde ettiler ve ondan razı oldular." [Buharî, Bed'ü'l-Vahy 1, İman 37, Şehadat 28, Cihad 11, 99, 102, 122, Cizye 13, Tefsir Al-i İmran 4, Edeb 8, İsti'zan 24, Ahkam 40; Müslim, Cihad 73, (1773); Tirmizî, İsti'zan 24, (2718).]

5562 ٦ — وعن ابنِ عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [كَانَ الْجِنُّ يَصْعَدُونَ الَى السَّماءِ يَسْتمِعُونَ الْوَحيَ! فإذا سَمِعُوا كَلِمَةً زادُوا عليها تِسعاً وتِسعِين. فأمَّا الْكَلِمَةُ فَتكُونُ حَقّاً، وَما زَادُوهُ يكُونُ بَاطِلاً. فلَمَّا بُعِثَ رسُولُ اللهِ ﷺ مُنِعَت الْجِنُّ مَقَاعِدَهَا مِن السَّماءِ بِالشُّهُبِ، ولَمْ تَكنِ النُّجومُ يُرمَى بِهَا قَبْلَ ذلِكَ. فَقَالَ لَهُم إبْلِيسُ: مَا هذَا إلاَّ لأمرٍ حَدَثَ. فَبَعَثَ جُنُودَهُ فَوَجَدُوا رَسُولَ اللهِ ﷺ قَائِماً يُصَلِّي بيْنَ جَبَلَيْنِ بِمَكَّةَ فَأتَوْهُ فَأخْبَرُوهُ. فَقَالَ: هذَا الْحَدَثُ الّذِي حَدَثَ في الأرْضِ]. أخرجه الترمذي.

31- *İbnu Ebî Kebşe*'den murad Aleyhissalâtu vesselâm'dır. *Ebu Kebşe*, Resulullah'ın ecdadından biridir. Araplar, bir insanın değerini düşürmek için ecdadından tanınmayan birine nisbet ederlerdi. Bir kavle göre de bu zat, puta tapmada Kureyş'e muhalefet eden Huza adlı birisidir.

32- Asfer sarı demektir. Benî Asfer'le Rumlar kastedilmiştir. Dendiğine göre Rum İbnu Ays ismindeki cedleri Habeş kralının kızı ile evlenir. Çocukları beyazla siyah arası bir renk taşır ve buna Asfer derler. Bir başka görüşe göre, Rumların, büyükanneleri olan Sare -ki *Hz. İbrahim*'in zevcesidir- cedleri olan Rum İbnu Ays'ı altınla tezyin ettiği için, böyle tesmiye edilmişlerdir.

6. (5562)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Cinler semaya yükselip, orada vahyi dinliyorlardı. Bir tek kelime işitince, ona doksan dokuz tane de (kendilerinden) ilave ediyorlardı. O tek kelime hak, ilave edilenler batıldı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gönderilince, semadaki yerlerine yükselmeleri şihablarla (göktaşları) önlendi. Bundan önce gökte şihablar (bu kadar çok) atılmazdı. İblis onlara:

"Nedir bu? Herhalde mühim bir hâdise var!" dedi. Askerlerini gönderdi. Onlar Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı Mekke'de iki dağın arasında namaz kılyor buldular. İblis'e tekrar dönüp gördüklerini haber verdiler. O da:

"Arzda meydana gelen hâdise işte bu! (Sizin semadan haber almanız bu sebeple engelleniyor)" dedi." [Tirmizî, Tefsir, Cin (3321).]

AÇIKLAMA:

Cinle ilgili bahis daha önce (3. cilt 229) geçtiği gibi az ileride de geçecek (5609. hadis). Bu sebeple burada açıklama yapmayacağız.

ÜÇÜNCÜ BAB

VAHYİN BAŞLANGICI

5563 ١– عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها قالت: [أَوَّلُ مَا بُدِئَ بِهِ رَسُولُ اللهِ ﷺ مِنَ الْوَحْيِ الرُّؤْيَا الصَّالِحَةُ فِي النَّوْمِ، وَكَانَ لاَ يَرَى رُؤْيَا إِلاَّ جَاءَتْ مِثْلَ فَلَقِ الصُّبْحِ، وَحُبِّبَ إِلَيْهِ الْخَلاَءُ فَكَانَ يَخْلُو بِغَارِ حِرَاءَ فَيَتَحَنَّثُ فِيهِ – وَهُوَ التَّعَبُّدُ – اللَّيَالِي ذَوَاتِ الْعَدَدِ قَبْلَ أَنْ يَنْزِعَ إِلَى أَهْلِهِ، وَيَتَزَوَّدُ لِذَلِكَ ثُمَّ يَرْجِعُ إِلَى خَدِيجَةَ رَضِيَ اللهُ عَنهَا. فَيَتَزَوَّدُ لِمِثْلِهَا، حَتَّى جَاءَهُ الْحَقُّ وَهُوَ فِي غَارِ حِرَاءَ. فَجَاءَهُ الْمَلَكُ فَقَالَ: اقْرَأْ. فَقَالَ: مَا أَنَا بِقَارِئٍ. قَالَ: فَأَخَذَنِي فَغَطَّنِي حَتَّىٰ بَلَغَ مِنِّي الْجَهْدُ، ثُمَّ أَرْسَلَنِي فَقَالَ: اقْرَأْ. فَقُلْتُ: لَسْتُ بِقَارِئٍ. فَغَطَّنِي الثَّانِيَةَ حَتَّىٰ بَلَغَ مِنِّي الْجَهْدُ. ثُمَّ أَرْسَلَنِي فَقَالَ: إِقْرَأْ. فَقُلْتُ: مَا أَنَا بِقَارِئٍ. فَأَخَذَنِي فَغَطَّنِي الثَّالِثَةَ حَتَّى بَلَغَ مِنِّي الْجَهْدُ. ثُمَّ أَرْسَلَنِي فَقَالَ: ﴿ **اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ خَلَقَ الإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ اقْرَأْ وَرَبُّكَ الأَكْرَمُ الَّذِى عَلَّمَ بِالْقَلَمِ عَلَّمَ الإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ** ﴾. فَرَجَعَ بِهَا رَسُولُ اللهِ ﷺ يَرْجُفُ فُؤَادُهُ، فَدَخَلَ عَلَى خَدِيجَةَ، فَقَالَ: زَمِّلُونِي زَمِّلُونِي. فَزَمَّلُوهُ حَتَّى ذَهَبَ عَنْهُ الرَّوْعُ. فَقَالَ لِخَدِيجَةَ، وَأَخْبَرَهَا الْخَبَرَ وَقَالَ: لَقَدْ خَشِيتُ عَلَى نَفْسِي. قَالَتْ لَهُ خَدِيجَةُ: كَلاَّ فَوَاللهِ مَا يُخْزِيكَ اللهُ أَبَداً، إِنَّكَ لَتَصِلُ الرَّحِمَ، وَتَصْدُقُ الْحَدِيثَ، وَتَحْمِلُ الْكَلَّ، وَتُكْسِبُ الْمَعْدُومَ، وَتَقْرِي الضَّيْفَ، وَتُعِينُ عَلَى نَوَائِبِ الْحَقِّ، ثُمَّ انْطَلَقَتْ بِهِ خَدِيجَةُ إِلَى وَرَقَةَ بْنِ نَوْفَلِ بْنِ أَسَدِ ابْنِ عَبْدِالْعُزَّى بْنِ قُصَيٍّ، وَهُوَ ابْنُ

عَمِّ خَدِيجَةَ رَضِيَ اللهُ عَنهــــا، وَكَانَ امْرَأً قَدْ تَنَصَّرَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، وَكَانَ يَكْتُبُ الْعِبْرَانِيَّ فَيَكْتُبُ مِنَ الإنْجِيلِ بِالْعِبْرَانِيَّةِ مَا شَاءَ اللهُ أنْ يَكْتُبَ، وَكَانَ شَيْخاً كَبِيراً قَدْ عَمِيَ. فَقَالَتْ خَدِيجَةُ: يَا ابْنَ عَمِّ، اسْمَعْ مِنَ ابْنِ أخِيكَ مَا يَقُولُ، فَقَالَ لَهُ وَرَقَةُ: يَا ابْنَ أخِي مَاذَا تَرَى؟ فَأخْبَرَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ خَبَرَ مَا رَأى. فَـــقَالَ لَهُ وَرَقَةُ: هٰذَا النَّامُوسُ الَّذِي أُنْزِلَ عَلَى مُوسىٰ يَا لَيْتَنِي فِيهَا جَذَعاً، لَيْتَنِي أكُونُ حَيّاً إذْ يُخْرِجُكَ قَوْمُكَ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أوَ مُخْرِجِيَّ هُمْ قَالَ: نَعَمْ لَمْ يَأتِ رَجُلٌ قَطُّ بِمِثْلِ مَا جِئْتَ بِهِ إلاَّ عُودِيَ، وَإنْ يُدْرِكْنِي يَوْمُكَ أنْصُرْكَ نَصْراً مُؤَزَّراً. ثُمَّ لَمْ يَنْشَبْ وَرَقَةُ أنْ تُوُفِّيَ وَفَتَرَ الْوَحْيُ]. أخرجه الشيخان.

« غَطَّهُ » إذا ضمه بشدة كما يغطه في الماء إذا بالغ في حطه فيه.

و« الكَلُّ » العيال والحوائج المهمة.

و« تكسبُ المعـدومَ » أي تصل الى كل معدوم وتناله، ولا يتعـذر عليك لبعـده، وقيل تكسب المعدوم: أى تعطيه غيرك وتوصله الى كل من هو معدومٌ عنده.

و« النامـــوس » صاحب سر الملك الذي لا يحضر إلا بخير، وسمى به جبريل لأنه مخصوص بالوحي والغيب الذي لا يطلع عليهما أحد من الملائكة غيره.

و« الجذع » هنا كناية عن الشباب أي ليتني أكون شابا عند ظهورك لأنصرك وأعينك.

و« المؤَزَّر » المؤكد.

1. (5563)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a vahiy olarak ilk başlayan şey uykuda gördüğü salih rüyalar idi. Rüyada her ne görürse, sabah aydınlığı gibi aynen vukua geliyordu. (Bu esnada) ona yalnızlık sevdirilmişti. Hira mağarasına çekilip orada, ailesine dönmeksizin birkaç gece tek başına kalıp, tahannüsde bulunuyordu. -Tahannüs ibadette bulunma demektir.- Bu maksadla yanına azık alıyor, azığı tükenince Hz. Hatice (radıyallahu anha)'ye dönüyor, yine aynı şekilde azık alıp tekrar gidiyordu. Bu hal, kendisine Hira mağarasında Hak gelinceye kadar devam etti. Bir gün ona melek gelip:

"Oku!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Ben okuma bilmiyorum!" cevabını verdi. (Aleyhissalâtu vesselâm hadisenin gerisini şöyle anlatıyor: *"Ben okuma bilmiyorum deyince) melek beni tutup kucakladı, takatım kesilinceye kadar sıktı. Sonra bıraktı. Tekrar:*

"Oku!" dedi. Ben tekrar:

"Okuma bilmiyorum!" dedim. Beni ikinci defa kucaklayıp takatım kesilinceye kadar sıktı. Sonra tekrar bıraktı ve "Oku!" dedi. Ben yine: "Okuma bilmiyorum!" dedim. Beni tekrar alıp, üçüncü sefer takatım kesilinceye kadar sıktı. Sonra bıraktı ve:

"Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku, Rabbin kerimdir, o kalemle öğretti. İnsana bilmediğini öğretti" (Alak 1-5) *dedi."*

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu vahiyleri öğrenmiş olarak döndü. Kalbinde bir titreme (bir korku) vardı. Hatice'nin yanına geldi ve:

"Beni örtün, beni örtün!" buyurdu. Onu örttüler. Korku gidinceye kadar öyle kaldı. (Sükunete erince) Hz. Hatice (radıyallahu anhâ)'ye başından geçenleri anlattı ve:

"Nefsim hususunda korktum!" dedi. Hz. Hatice de:

"Asla korkma! Vallahi Allah seni ebediyen rüsvay etmeyecektir. Zira sen, sıla-i rahimde bulunursun, doğru konuşursun, işini göremeyenlerin yükünü taşırsın. Fakire kazandırırsın, misafire ikram edersin, Hak yolunda zuhur eden hadiseler karşısında (halka) yardım edersin!" dedi. Sonra *Hz. Hatice, Aleyhissalâtu vesselâm*'ı alıp Varaka İbnu Nevfel İbnu Esed İbnu Abdi'l-Uzza İbni Kusay'a götürdü. Bu zat, Hz. Hatice'nin amcasının oğlu idi. Cahiliye devrinde Hıristiyan olmuş bir kimseydi. İbranice (okuma) yazma bilirdi. İncil'den, Allah'ın dilediği kadarını İbranice olarak yazmıştı. Gözleri âma olmuş yaşlı bir ihtiyardı. Hz. Hatice kendisine:

"Ey amcaoğlu! Kardeşinin oğlunu bir dinle, ne söylüyor!" dedi. Varaka *Aleyhissalâtu vesselâm*'a:

"Ey kardeşim oğlu! Neler de görüyorsun?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm gördüklerini anlattı. Varaka da Ona:

"Bu gördüğün melektir. O, Hz. Musa'ya da inmiştir. Keşte ben genç olsaydım (da sana yardım etseydim); keşke, kavmin seni sürüp çıkardıkları vakit hayatta olsaydım!" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Onlar beni buradan sürüp çıkaracaklar mı?" diye sordu. Varaka:

"Senin getirdiğin gibi bir din getiren hiç kimse yok ki, ona husumet

edilmemiş olsun! O gününü görürsem, sana müessir yardımda bulunurum!" dedi. Ancak çok geçmeden Varaka vefat etti ve vahiy de fetrete girdi (kesildi.)" [Buharî, Bed'ü'l-Vahy, Enbiya 21, Tefsir, Alak Tabir 1; Müslim, İman 252, (160); Tirmizî, Menakıb 13, (3636).]

5564 ٢ – وعن يَحْيىٰ بنْ أبي كَثيرٍ قال: [سَألْتُ أبَا سَلَمَةَ بنَ عَبْدِ الرَّحمَٰنِ عَنْ أوَّلِ مَا نَزَلَ مِنَ الْقُرْآنِ. فَقَالَ: يَا أيُّهَا الْمُدَّثِّرُ. قُلْتُ: إنَّهُمْ يَقُولُونَ: اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذى خَلَقَ. قَالَ أبُو سَلَمَةَ: سَألْتُ جابِراً رَضِيَ اللهُ عَنهُ عَنْ ذلكَ فقَالَ: لاَ أُحَدِّثُكَ إلاَّ مَا حَدَّثَنَا بهِ رَسُولُ اللهِ ﷺ قَالَ: جَاوَرْتُ بِحراءَ شَهْراً، فَلَمَّا قَضَيْتُ جِوَارِى هَبَطْتُ فَنُودِيتُ فَنَظَرْتُ عَنْ يَمِيني فَلَمْ أرَ شَيْئاً، وَنَظَرْتُ عَنْ شِمَالي فَلَمْ أرَ شَيْئاً، وَنَظَرْتُ خَلْفِي فَلَمْ أرَ شَيْئاً، فَرَفَعْتُ رَأسِي فَرَأيْتُ شَيْئاً فَلَمْ أثْبُتْ لَهُ. فَأتَيْتُ خَدِيجَةَ، فَقُلْتُ: دَثِّرُونِي. فَنَزَلَ: يَا أيُّهَا الْمُدَّثِّرُ، قُمْ فَأنْذِرْ، وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ، وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ، وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ وذلكَ قَبْلَ أنْ تُفْرَضَ الصَّلاَةُ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

2. (5564)- *Yahya İbnu Ebi Kesir* anlatıyor: "Ebu Seleme İbnu Abdirrahman'a Kur'an'dan ilk inenin ne olduğunu sordum.

"Ya eyyühe'l-Müddessir (ey örtüsüne bürünmüş)! (suresi)dir!" dedi. Ben:

"İyi ama, başkaları ilk inenin İkra' bismi Rabbikellezi halak (suresidir). diyorlar" dedim. Bunun üzerine Ebu Seleme:

"Ben bu hususta Hz. Cabir (radıyallahu anh)'e sormuştum. O bana:

"Sana, Resulullah Aleyhissalâtu vesselâm'ın söylediğinden başka bir şey söylemeyeceğim, *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Bir ay kadar Hira mağarasına mücavir oldum (itikafa girdim). Mücaveretimi (itikafımı) tamamlayınca, dağdan indim. Derken bana bir seslenen oldu. Sağıma baktım, hiçbir şey görmedim. Soluma baktım, yine bir şey görmedim. Arkama baktım bir şey görmedim. Derken başımı kaldırdım, bir şey gördüm, ama (bakmaya) dayanamadım. Hemen Hatice'nin yanına geldim:

"Beni örtün!" dedim. Derken şu ayetler nazil oldu. (Mealen): **"Ey örtüsüne bürünen! Kalk! (insanları ahiretle) korkut! Rabbini büyükle, elbiseni temizle. Pislikten kaçın.."** (Müddessir suresi). Bu vahiy namaz farz kılınmazdan önceydi." [Buharî, Bed'ü'l-Vahy, Bed'ül-Halk 6, Tefsir, Müddessir; Tefsir, Alak, Edeb 118; Müslim, İman 257, (161).]

5565 ٣– وعن عمر رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذَا نَزَلَ عَلَيْهِ الْوَحى يُسْمَعُ عِنْدَ وَجْهِهِ كَدَوِيِّ النَّحْلِ؛ فَأُنْزِلَ عَلَيْهِ يَوْمـــاً فَمَكَثَ سَاعَةً. ثُمَّ سُرِّىَ عَنهُ فَقَرَأَ: قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الى عَشْرِ آيَاتٍ مِنهَا مِنْ أَوَّلِهَا؛ وَقَالَ: مَنْ أَقَامَ هذِهِ الْعَشْرَ الآيَاتِ دَخَلَ الْجَنَّةَ. ثُمَّ اسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ وَرَفَعَ يَدَيْهِ وَقَــالَ: اللّهُمَّ زِدْنَا وَلاَ تَنْقُصْنَا، وَأَكْرِمْنَا وَلاَ تُهِنَّا، وَأَعْطِنَا وَلاَ تَحْرِمْنَا، وَآثِرْنَا وَلاَ تُؤْثِرْ عَلَيْنَا، اللّهُمَّ أَرْضِنَا وَارْضَ عَنَّا]. أخرجه الترمذي.

3. (5565)- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a vahiy indiği zaman, yüzünün yakınlarında arı uğultusu gibi bir ses işitilirdi. Bir gün, O'na vahiy indirildi. Bir müddet öyle kaldı. Sonra o hal açıldı. O da Mü'minun suresinden ilk on ayeti okudu:

"Mü'minler kurtuluşa ermiş, umduklarına kavuşmuşlardır. Onlar namazlarını Allah'tan korkarak, hürmet ve tevazu içinde ve tâdil-i erkan ile kılarlar. Onlar dünya ve ahiretlerine faydası dokunmayan her türlü şeyden yüz çevirirler. Onlar nail oldukları her türlü nimetin zekatını aksatmadan verirler. Onlar namuslarını korurlar. Ancak hanımlarına ve cariyelerine karşı müstesna, bunlarla olan yakınlıklarından dolayı kınanmazlar. Kim helal sınırını aşarak bunların ötesine geçmek isterse, işte öyleleri haddini aşmış olanlardır. O mü'minler ki, Allah'a ve kullara karşı olan emanet ve mesuliyetlerini yerine getirirler ve sözlerinde dururlar. Onlar namazlarını devamlı olarak, vaktinde ve şartlarına riayet ederek kılarlar. İşte onlar varislerin ta kendileridir. Onlar Firdevs cennetine varis olurlar. Onlar orada ebedî olarak kalacaklardır" (Mü'minun, 1-11).

Arkadan dedi ki: *"Kim bu on ayeti yerine getirirse cennete girer."*

Sonra kıbleye yöneldi ve ellerini kaldırıp:

"Allahım (hayrımızı) artır, bizi (iyilik yönüyle) noksanlaştırma. Bize ikram et, zillete düşürme. Bize ihsanda bulun, mahrum etme. Bizi tercih et, (düşmanlarımızı) bize tercih etme. Allahım, bizi razı kıl, bizden de razı ol!" buyurdular." [Tirmizî, Tefsir, Mü'minun, (3172).]

5566 ٤– وعن ابن عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنهمـا قال: [آخِرُ آيَةٍ نَزَلَتْ عَلـى رَسُولِ اللهِ ﷺ آيَةُ الرِّبَا]. أخرجه البخاري.

4. (5566)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a inen en son ayet Riba ayetidir." [Buharî, Bakara 53.]

5567 ٥ – وعن جابرٍ رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَعْرِضُ نَفْسَهُ بِالْمَوْقِفِ، فَيَقُولُ: أَلاَ رَجُلٌ يَحْمِلُنِي إِلى قَوْمِهِ، فإِنَّ قُرَيْشاً مَنَعُونِي أَنْ أُبَلِّغَ كَلامَ رَبِّي]. أخرجه أبو داود والترمذي.

5. (5567)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hacc mevsiminde vakfe mahallinde kendini hacılara arzediyor: *"Beni kavmine götürecek bir kimse yok mu? Kureyş, Rabbimin kelamını tebliğ etmeme mani oldu"* diyordu." [Ebu Davud, Sünnet 22, (4734); Tirmizî, Sevabu'l-Kur'an 24, (2926).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisler *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a vahyin başlamasıyla ilgilidir. Vahiy lügat olarak, gizlice bildirmek demektir. Yazma, yazılan şey, gönderme (ba's), ilham, emir, ima, işaret, peş peşe ses çıkarma manalarına gelir.

Şer'î bir ıstılah olarak şeriatın bildirilmesi demektir. Vahy birçok durumda vahyedilen şey manasında ism-i mef'ul olarak kullanılmaktadır. Bu açıdan, Allah'ın, Resul-i Ekrem'e indirilen kelamına vahy denmektedir.

2- İlk hadis, (5563), vahyin *Resulullah*'a rüya-yı sadıka şeklinde geldiğini belirtir. Bazı rivayetlerde rüya-yı saliha denmiştir. Bu rüya, uykuda görülenin sabahleyin aynen çıkması olarak tarif edilmiştir. Karışıklık olmayan bir rüyadır. Bu, uyanıklık halinde görülecek şeylere bir alıştırma, hazırlama safhasıdır. Bunu, uyanık halde ışık görme, ses işitme hadiseleri, yolda yürürken, taşların ve ağaçların selam vermeleri takip etmiştir. Beyhakî rüya döneminin altı ay sürdüğünü benimser. *İbnu Hacer,* "Kırk yaşını tamamlayınca, doğduğu ay olan Rebiulevvel ayında, peygamberlik rüya ile başlamış olmalı, aynı yılın Ramazanında da uyanık haldeki vahiy başlamalı" der.

3- *Resulullah* ilk safhada yalnızlık muhabbetinin sevkiyle Hira mağarasına gitmiş, tahannüsde bulunmuştur. Tahannüs, tahannüf yani haniflik yapmak demektir. Kelime, tahannüfün sonundaki fe'nin se'ye kalbiyle ortaya çıkmıştır. Öyleyse kök manasıyla, hanifleri takip etmek, onların yolunda gitmek demektir. Haniflik Hz. İbrahim aleyhisselam'ın dini-

nin adıdır. Bazı rivayetlerde Zührî'nin derci olarak tahannüs'ün taabbüd olarak açıklandığı görülür. Bu mağaraya çekilme safhasının, bir ay kadar devam ettiği ve bunun Ramazan ayında vuku bulduğu bilinmektedir.

Resulullah bu safhada *Hz. Cebrail*'i Mekke-i Mükerreme'nin Ecyad nam kevkiinde görür. Cebrail aleyhisselam: "Ey Muhammed!" diye bağırır. Sağa, sola, öne, arkaya, bakar fakat kimseyi göremez. Derken başını semaya kaldırır. Onu, semayı gözün alabildiğine kaplamış olarak bir kürsü üzerinde oturmuş görür.

"Ey Muhammed ben Cibril'im, Cibril'im!" der. Aleyhissalâtu vesselâm bu manzaradan korkar, kaçıp, kalabalığa karışır ve bir şey görmez olur. Bilahare kalabalıktan çıkınca aynı ses yine çağırır. O da tekrar kaçar.

Bundan sonra Cibril aleyhisselam'ın Hira'da görünmesi ve "Oku!" diye emretmesi hadisesi geliyor. Bazı rivayetler bu esnada Cibril'in iki kanadıyla göründüğünü zikreder, kanatlar gözleri kamaştıracak şekildedir, yakuttandır. Bu rivayet zayıftır. Sahih rivayetler, heyet-i asliyesi ile Cebrail'i Resulullah'ın iki sefer gördüğünü, bunun birinin, kendisinden yaratıldığı suret üzere görmeyi talep etmesi üzerine vukua geldiği, ikincisinin de Mirac'ta cereyan ettiğini gösterir. Resulullah'ın, Cebrail'i görmesiyle ilgili farklı rivayetlerin varlığını bilmede fayda var.

4- İlk vahiyden sonra Resululah'ın hissettiği korkunun mahiyeti ne idi? Bu hususta İbnu Hacer, alimlerin on iki farklı tahminde bulunduklarını kaydeder:

1) Cünun ve gördüklerinin kehanet olması. Çünkü kâhinler ahlaksız insanlardı. Bu sebeple onlardan zaten hoşlanmıyordu.

2) Hâcis denen ve fikr-i sabit gibi insana musallat olan düşünceler.

3) Şiddetli korkudan ölme.

4) Hastalık,

5) Hastalığın devamı,

6) Peygamberlik yükünü taşımaktan acz,

7) Meleğe, korku sebebiyle bakmaktan acz,

8) Kavminin ezasına sabredememe,

9) Öldürülmek,

10) Vatanından ayrılma,

11) Yalanlanma,

12) Ayıplanma,

İbnu Hacer, bu görüşlerden üçüncüsünü ve ondan sonra gelen ikisini daha doğru, şüphelerden daha salim bulur, diğerlerine itiraz edildiğini söyler.

5- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın o korku hissettiği anlarda Hz. Hatice tarafından teselli edilmesi ve tesellide kullandığı ikna edici delillerin, Aleyhissalâtu vesselâm'ın peygamberlikten önce izhar ettiği ahlaki kemalleri olması, üzerinde durulması gereken bir husustur. İlk Müslüman *Hz. Hatice*'yi *Resulullah*'ın hak peygamber oluşuna inanmaya, iknaya sevkeden husus mucize değil, O'nun önceden bilinen doğru sözlülüğü başta olmak üzere, dile getirmiş olduğu diğer ahlaki vasıflardır. Nice mucize gördüğü halde inanmayanlara rağmen, mucizesiz olarak sözündeki doğruluk ve ahlakındaki kemal sebebiyle iman... Bu daha selametli, daha içten bir iman olmalıdır. *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın bu cihetten ortaya koyduğu mucize, ehemmiyetçe Şakk-ı Kamer mucezisini geçmese de geri de kalmaz. Kur'an-ı Kerim'de her iki hususa da temas edilmiştir (Kalem 4, Kamer 1).

Bu vak'adan hareketle, alimler, musibet ve sıkıntıya düşenleri, münasib sözlerle teselli etmenin müstehab olacağını, musibete düşen kimsenin de güvendiği kimselere halini açmasının uygun olacağını söylemişlerdir.

6- *Resulullah*'ın Varaka'ya götürülmesi, vahyin başlangıcındaki hadiselerin mühimlerindendir. Onun Kütüb-i Sabıka'yı bilen biri olarak Aleyhissalâtu vesselâm'ın risaletini te'yid etmesi, müjdelemesi, kavminin ileride Mekke'den çıkaracağını haber vermesi, Efendimiz'in o kitaplarda teferruatlı olarak tavsif edildiğini gösterir.

Varaka'yı daha önce tanıttığımız için burada tekrar etmeyeceğiz.

7- *Fetretu'l-Vahy,* ilk vahiyden sonra araya giren fasılayı ifade eder. Yani Hira dağında başlayan vahiy belli bir sistemle devam etmemiş, bilakis bir müddet kesilmiştir. Bu kesilmenin Aleyhissalâtu vesselâm'ın üzerinde ilk vahiyle hasıl olan korkunun gitmesi, vahyin gelmesine iştiyak duyması gayesini güttüğü belirtilmiştir.

Bu fetretin müddeti ihtilaflıdır. Birkaç gün diyen rivayetlerin yanıbaşında üç yıl diyenler de var. Umumiyetle üç yıl diyen rivayetler daha kavi bulunmuş, diğerleri te'vil edilmiştir. *İbnu Hacer*, fetretü'l-vahyin iki buçuk yıl olduğuna dair mevsuk rivayeti makul kabul eder. Buna altı aylık rüya dönemini de ekleyerek üç yıla çıkarır. Böylece reddedilmeyecek bir te'lif ve te'vilde bulunur.

Mekkedeki peygamberlik müddetinin 10 veya 13 yıl olduğuna dair ihtilafın "fetretü'l-vahy" meselesine dayandığını belirten İbnu Hacer, 10 yıl diyenlerin, fetretü'l-vahyi hesaba dahil etmemiş olabileceklerine dikkat çeker.

8- İlk inen sure hususunda, kaydedilen rivayetlerde bir tearuz gözükmektedir. Birinci rivayet Alak suresini ilk inen sure olarak belirlerken, ikinci rivayette (5564) Müddessir suresinin ilk inen sure olduğu ifade edilmektedir. Bu ikinci rivayeti esas alanlardan ,ilk nazil olan surenin Müddessir olduğunu cezmen söyleyen de çıkmıştır. Buhârî'nin bir rivayetinde açık olarak görüldüğü üzere, Müddessir suresi fetretü'l-vahiyden sonra ilk inen suredir. Hz. Cabir (radıyallahu anh)'in bir rivayetinde *Aleyhissalâtu vesselâm* şöyle buyurmuştur:

"Ben yürürken birden semadan gelen bir ses işittim. Bakışlarımı (o tarafa) çevirdim. (Sesin sahibi) bana Hira'da gözükmüş olan melekti, arz ve sema arasına kurulmuş bir kürsi üzerinde oturuyordu. O (manzara)dan korktum. Hemen (eve) döndüm ve:

*"Beni örtün!" dedim. Allah Teala hazretleri: "**Ey örtüsüne bürünen! Kalk ve inzarda bulun...**" diye Müddessir suresini "**pislikten de kaçın**" ayetine kadar inzal buyurdu. Ondan sonra vahiy kızıştı da kızıştı."*

İbnu Hacer, bu rivayetteki ziyade cümlelerde gelen tasrihten, bazılarınca ileri sürülen işkalin kalkacağını belirtir.

9- Vahyin geliş tarzıyla ilgili bir açıklama Hz. Ömer tarafından yapılmaktadır (5565). Hz. Ömer (radıyallahu anh), vahiy esnasında arı kovanından işitilen uğultu nevinden bir sesin, Resulullah'ın başından işitildiğini söyler. Vahyin gelişi hususunda bu bize bir bilgi verse de, mahiyetini tam olarak anlamak, anlatmak biraz zor bir iş. Beşer-İlah arasındaki bu muharebe irtibatı nasıl bir hâdisedir? Başka rivayetlerde de gelmiş olan birkısım haricî tezahürler daha zikredilse de, vahiy hâdisesi, esas itibariyle harice kapalı olan bir hâdise, sadece vahyе mazhar kişi tarafından yaşanan bir hal olarak kalma durumundadır.

Başka rivayetlerdeki açıklamalara göre:

★ Vahiy hali, Resulullah'a ağır gelen bir durumdur, epeyce bir sıkıntı ve sıklet hali yaşatmaktadır. Öyle ki, en soğuk günde bile buram buram terleme hasıl etmektedir. Deve üzerinde vahyin geldiği de olmuş, o esnada deveye çöken ağırlık sebebiyle devenin karnı yere değecek şekilde bacakları yay gibi kavis yapmıştır. *Zeyd İbnu Sabit,* bir seferinde vahiy esnasında dizi Resulullah'ın dizine değdiği için, duyduğu sıklet sebebiyle

bacaklarının tamamen ezildiği, bir daha yürüyemeyecek hale geldiği zannına düştüğünü, ancak vahyin sona ermesiyle eski haline döndüğünü anlatır. Vahiy hâdisesinin "ağır"lığı bizzat Kur'an ayetiyle tescil edilmiştir (Müzzemmil 5).

★ Vahiy geldiği sırada Aleyhissalâtu vesselâm, üzerini örttürüyor, normal uyanıklığa benzemeyen bir halete giriyor. Bu halde kalbine tulû eden vahiyler, vahiy hali geçtikten sonra ezberlenmiş bir halde hafızada olduğu gibi kaydediliyordu. Resulullah savaş sırasında bile yanından ayırmadığı vahiy katibine vahyi imla (dikte) ettiriyor. Yazdırdığı vahyi bir de okutup, kontrol ederek yazma sırasında bir hata olmuş ise düzelttiriyordu. Bazı rivayetler, ilk sıralarda, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın gelen vahyi "unutabilirim" endişesiyle vahyin gelmesi esnasında tekrar etmeye yeltendiğini, ancak ayet-i kerime ile müdahale edilerek, bu endişe ve telaşın yersiz olduğunun bildirildiğini belirtir. Şu ayet bu maksadla vahyolunmuştur: **"Ey habibim! Cebrail sana Kur'an'ı okurken, acele edip de dilini kıpırdatma. Onu biraraya toplayıp okutmak bize aittir. Cebrail'e okuttuğumuzda sen onun okuyuşunu takip et. Sonra onu açıklamak yine bize aittir"** (Kıyamet 16-19).

Bu hâdise bize, vahiy halinde, Resulullah'ın tam bir şuur halinde olduğunu ifade etmesi bakımından ehemmiyetlidir. Normal uyanıklığın dışında bir hal yaşamış olması yanlış yoruma kabil bir durumdur. Bu İlahî müdahale ile anlıyoruz ki, vahiy hâdisesi sırasında tam bir uyanıklık ve şuur hali mevcuttur. Kendisine ilka olunanı Aleyhissalâtu vesselâm algılayabilmekte, "kaybederim" endişesini duymakta ve ezberleme arzusuyla tekrar edip dudaklarını kıpırdatmaktadır. Yukarıda kaydettiğimiz vahiyden sonra Aleyhissalâtu vesselâm vahyin mekanizmasını öğrenmiş olarak ezberleme gayretini terketmiştir.

★ Vahiy *Aleyhissalâtu vesselâm*'a muhtelif şekillerde gelmiştir:

★★ Çıngırak sesi şeklinde gelme. Bu Hz. Peygamber'e en zahmetli olan çeşididir. Hariçten bunun arı uğultusu şeklinde hissedildiği belirtilir.

★★ Kalbine atılmak suretiyle gelme.

★★ Rüyada öğrenmek suretiyle gelme.

★★ Miraçta olduğu üzere doğrudan doğruya Allah'tan vahyi telakki etmek suretiyle gelme. Bu tarz vahiyde melek arada elçi değildir.

★★ İlham suretiyle gelme.

DÖRDÜNCÜ BAB

İSRA

5568 ١- عن أنس رَضِيَ اللهُ عنه عَنْ مَالِكِ بْنِ صَعْصَعَةَ رَضِيَ اللهُ عنه: [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ حَدَّثَهُمْ عَنْ لَيْلَةِ أُسْرِيَ بِهِ. قَالَ: بَيْنَا أَنَا فِي الْحَطِيمِ، وَرُبَّمَا قَالَ فِي الْحِجْرِ مُضْطَجِعاً، زَادَ في رِوَايَةٍ: بَيْنَ النَّائِمِ وَالْيَقْظَانِ إذْ أتَانِي آتٍ فَشَقَّ مَا بَيْنَ هذِهِ. يَعْنِى ثُغْرَةَ نَحْرِهِ الى شِعْرَتِهِ؛ قَالَ: فَاسْتَخْرَجَ قَلْبِي، ثُمَّ أُتِيتُ بِطَسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ مَمْلُوءٍ إيمَاناً. فَغُسِلَ قَلْبِي، ثُمَّ حُشِيَ، ثُمَّ أُعِيدَ، ثُمَّ أُتِيتُ بِدَابَّةٍ دُونَ الْبَغْلِ وَفَوْقَ الْحِمَارِ أَبْيَضَ، هُوَ الْبُرَاقُ. يَضَعُ خَطْوَهُ عِنْدَ أَقْصَىٰ طَرْفِهِ، فَحُمِلْتُ عَلَيْهِ. فَانْطَلَقَ بِى جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ حَتّى أَتَى السَّمَاءَ الدُّنْيَا فَاسْتَفْتَحَ، فَقِيلَ: مَنْ هذَا؟ قَالَ: جِبْرِيلُ. وَمَنْ مَعَكَ؟ قَالَ: مُحَمَّدٌ ﷺ. قِيلَ: وَقَدْ أُرْسِلَ إلَيْهِ؟ قَالَ: نَعَمْ. قِيلَ: مَرْحَباً بِهِ. فَنِعْمَ الْمَجِئُ جَاءَ، فَفُتِحَ، فَلَمَّا خَلَصْتُ فَإذَا فِيهَا آدَمُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ؛ فَقَالَ: هذَا أَبُوكَ آدَمُ، فَسَلِّمْ عَلَيْهِ، فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ: فَرَدَّ عَلَيَّ السَّلاَمَ، ثُمَّ قَالَ: مَرْحَباً بِالابْنِ الصَّالِحِ؛ وَالنَّبِيِّ الصَّالِحِ؛ ثُمَّ صَعِدَ بِي حَتّى أَتَيْنَا السَّمَاءَ الثَّانِيَةَ، فَاسْتَفْتَحَ. فَقِيلَ: مَنْ هذَا؟ قَالَ: جِبْرِيلُ. قِيلَ: وَمَنْ مَعَكَ؟ قَالَ: مُحَمَّدٌ ﷺ. قِيلَ: وَقَدْ أُرْسِلَ إلَيْهِ؟ قَالَ: نَعَمْ. قِيلَ مَرْحَباً بِهِ وَلَنِعْمَ الْمَجِئُ جَاءَ. فَفُتِحَ، فَلَمَّا خَلَصْنَا فَإذَا أَنَا بِيَحْيَى وَعِيسَى وَهُمَا ابْنَا الْخَالَةِ. قَالَ: هذَا يَحْيَى وَعِيسَى عَلَيْهِمَا السَّلاَمُ فَسَلِّمْ عَلَيْهِمَا، فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِمَا، فَرَدَّا عَلَيَّ السَّلاَمَ ثُمَّ قَالاَ: مَرْحَباً بِالأخِ الصَّالِحِ وَالنَّبِيِّ الصَّالِحِ ثُمَّ

صَعَدَ بِي إِلَى السَّمَاءِ الثَّالِثَةِ، فَاسْتَفْتَحَ فَقِيلَ: مَنْ هٰذَا؟ قَالَ: جِبْرِيلُ. قِيلَ: وَمَنْ مَعَكَ؟ قَالَ: مُحَمَّدٌ قِيلَ: وَقَدْ أُرْسِلَ إِلَيْهِ؟ قَالَ: نَعَمْ قِيلَ: مَرْحَباً بِهِ فَلَنِعْمَ الْمَجِيءُ جَاءَ، فَفُتِحَ لَنَا، فَلَمَّا خَلَصْنَا فَإِذَا يُوسُفُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ قَالَ: هٰذَا يُوسُفُ، فَسَلِّمْ عَلَيْهِ، فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ، فَرَدَّ عَلَيَّ. ثُمَّ قَالَ: مَرْحَباً بِالأَخِ الصَّالِحِ وَالنَّبِيِّ الصَّالِحِ؛ ثُمَّ صَعَدَ بِي حَتَّى أَتَى السَّمَاءَ الرَّابِعَةَ، فَاسْتَفْتَحَ. فَقِيلَ: مَنْ هٰذَا؟ قَالَ: جِبْرِيلُ. قِيلَ: وَمَنْ مَعَكَ؟ قَالَ: مُحَمَّدٌ. قِيلَ: أَوَقَدْ أُرْسِلَ إِلَيْهِ. قَالَ: نَعَمْ. قِيلَ: مَرْحَباً بِهِ فَلَنِعْمَ الْمَجِيءُ جَاءَ فَفُتِحَ، فَلَمَّا خَلَصْنَا فَإِذَا إِدْرِيسُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ. قَالَ: هٰذَا إِدْرِيسُ، فَسَلِّمْ عَلَيْهِ، فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ. فَرَدَّ عَلَيَّ ثُمَّ قَالَ: مَرْحَباً بِالأَخِ الصَّالِحِ وَالنَّبِيِّ الصَّالِحِ. ثُمَّ صَعَدَ بِى حَتَّى أَتَى السَّمَاءَ الْخَامِسَةَ، فَاسْتَفْتَحَ. فَقِيلَ: مَنْ هٰذَا؟ قَالَ: جِبْرِيلُ. قِيلَ: وَمَنْ مَعَكَ؟ قَالَ: مُحَمَّدٌ ﷺ قِيلَ: وَقَدْ أُرْسِلَ إِلَيْهِ. قَالَ: نَعَمْ. قِيلَ: مَرْحَباً بِهِ فَلَنِعْمَ الْمَجِيءُ جَاءَ فَفَتَحَ، فَلَمَّا خَلَصْنَا فَإِذَا هَارُونَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ. قَالَ: هٰذَا هَارُونَ، فَسَلِّمْ عَلَيْهِ، فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَرَدَّ عَلَيِّ. ثُمَّ قَالَ: مَرْحَباً بِالأَخِ الصَّالِحِ وَالنَّبِيِّ الصَّالِحِ. ثُمَّ صَعَدَ بِى حَتَّى أَتَى السَّمَاءَ السَّادِسَةَ، فَاسْتَفْتَحَ. فَقِيلَ: مَنْ هٰذَا؟ قَالَ: جِبْرِيلُ. قِيلَ: وَمَنْ مَعَكَ؟ قَالَ: مُحَمَّدٌ. قِيلَ: وَقَدْ أُرْسِلَ إِلَيْهِ؟ قَالَ: نَعَمْ. قِيلَ: مَرْحَباً بِهِ، فَلَنِعْمَ الْمَجِيءُ جَاءَ. فَفَتَحَ. فَلَمَّا خَلَصْنَا فَإِذَا مُوسىٰ عَلَيْهِ السَّلاَمُ، قَالَ: هٰذَا مُوسَى، فَسَلِّمْ عَلَيْهِ، فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ، فَرَدَّ عَلَيَّ. ثُمَّ قَالَ: مَرْحَباً بِالأَخِ الصَّالِحِ وَالنَّبِيِّ الصَّالِحِ فَلَمَّا جَاوَزْتُهُ بَكَى. فَقِيلَ لَهُ: مَا يُبْكِيكَ؟ قَالَ: أَبْكِى لأَنَّ غُلاَماً بُعِثَ بَعْدِي يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مِنْ أُمَّتِهِ أَكْثَرُ مِمَّنْ يَدْخُلُهَا مِنْ أُمَّتِي. ثُمَّ صَعَدَ بِي الَى السَّمَاءِ السَّابِعَةِ، فَاسْتَفْتَحَ. فَقِيلَ: مَنْ هٰذَا؟ قَالَ جِبْرِيلُ. قِيلَ: وَمَنْ مَعَكَ؟ قَالَ: مُحَمَّدٌ. قِيلَ: وَقَدْ أُرْسِلَ إِلَيْهِ؟ قَالَ: نَعَمْ. قِيلَ مَرْحَباً بِهِ فَلَنِعْمَ الْمَجِيءُ جَاءَ، فَفُتِحَ. فَلَمَّا خَلَصْتُ فَإِذَا إِبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ السَّلاَمَ. قَالَ: هٰذَا أَبُوكَ إِبْرَاهِيمُ، فَسَلِّمْ عَلَيْهِ

فَسلّمتُ عليهِ، فَرَدَّ السَّلاَمَ. ثُمَّ قَالَ: مَرْحَباً بالأبْنِ الصَّالِحِ وَالنَّبيِّ الصَّالِحِ. ثُمَّ رُفِعْتُ الى سِدْرَةِ الْمُنْتَهىٰ، فإذَا نَبْقُهَا مِثْلُ قِلاَلِ هَجَرَ، وإذَا أوْرَاقُهَا مِثْلُ آذَانِ الْفِيلَةِ؛ قَالَ: هذه سِدْرَةُ الْمُنْتَهىٰ، وإذَا أرْبَعَةُ أنْهَارٍ: نَهْرَانِ بَاطِنَانِ وَنَهْرَانِ ظَاهِرَانِ؟ قُلْتُ: مَا هَذَانِ يَا جبْرِيلُ؟ قَالَ: أمَّا الْبَاطِنَانِ فَنَهْرَانِ فِي الْجَنَّةِ، وأمَّا الظَّاهِرَانِ فَالنِّيلُ والْفُرَاتُ، ثُمَّ رُفِعَ لِي الْبَيْتُ الْمَعْمُورُ. ثُمَّ أُتِيتُ بِإنَاءٍ مِنْ خَمْرٍ، وإنَاءٍ مِنْ لَبَنٍ، وإنَاءٍ مِنْ عَسَلٍ؛ فَأخَذْتُ اللَّبَنَ. فَقَالَ: هِيَ الْفِطْرَةُ الَّتِي أنْتَ عَلَيْهَا وَأُمَّتُكَ. قَالَ: ثُمَّ فُرِضَتْ عَلَيَّ الصَّلاَةُ خَمْسُونَ صَلاَةً كُلَّ يَوْمٍ. فَرَجَعْتُ فَمَرَرْتُ عَلى مُوسىٰ عَلَيْهِ السَّلاَمُ. فَقَالَ: بِمَ أُمِرْتَ فَقُلْتُ بِخَمْسِينَ صَلاَةً فِي الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ. فَقَالَ: إنَّ أُمَّتَكَ لاَ تَسْتَطِيعُ خَمْسِينَ صَلاَةً كُلَّ يَوْمٍ، وإنِّي وَالله قَدْ جَرَّبْتُ النَّاسَ قَبْلَكَ وَعَالَجْتُ بَنِي إسْرَائِيلَ أشَدَّ الْمُعَالَجَةِ. فَارْجِعْ الى رَبِّكَ فَاسْألْهُ التَّخْفِيفَ لأُمَّتِكَ. فَرَجَعْتُ، فَوَضَعَ عَنِّي عَشْراً. فَرَجَعْتُ الى مُوسىٰ. فَقَالَ: بِمَ أُمِرْتَ؟ قُلْتُ: وَضَعَ عَنِّى عَشْراً. فَقَالَ: ارْجِعْ الى رَبِّكَ فَاسْألْهُ التَّخْفِيفَ لأُمَّتِكَ فَرَجَعْتُ، فَوَضَعَ عَنِّى عَشْراً فَرَجَعْتُ الى مُوسىٰ. فَقَالَ: مِثْلَهُ، فَلَمْ أزَلْ بَيْنَ رَبِّي وَمُوسىٰ، حَتّى أُمِرْتُ بِخَمْسِ صَلَوَاتٍ، فَرَجَعْتُ الى مُوسىٰ عَلَيْهِ السَّلاَمُ فَقَالَ: بِمَ أُمِرْتَ؟ قُلْتُ: بِخَمْسِ صَلَوَاتٍ كُلَّ يَوْمٍ. فَقَالَ: إنَّ أُمَّتَكَ لاَ تَسْتَطِيعُ خَمْسَ صَلَوَاتٍ كُلَّ يَوْمٍ فَارْجِعْ الى رَبِّكَ فَاسْألْهُ التَّخْفِيفَ لأُمَّتِكَ. قُلْتُ؛ قَدْ سَألْتُ رَبِّي حَتّى اسْتَحْيَيْتُ، وَلَكِنَّ أرْضَى وَأُسَلِّمُ فَلَمَّا جَاوَزْتُ مُوسىٰ عَلَيْهِ السَّلاَمُ نَادَى مُنَادٍ أمْضَيْتُ فَرِيضَتِي، وَخَفَّفْتُ عَنْ عِبَادِي.

زَادَ رِوَايَةٍ: هُنَّ خَمْسٌ، وَهُنَّ بِخَمْسِينَ: لاَ يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود، وهذا لفظ الشيخين.

1. (5568)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) Malik İbnu Sa'saa (radıyallahu anh)'dan naklen anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara, Mirac'a götürüldüğü geceden anlatarak demiştir ki,

"Ben Ka'be'nin avlusundan Hatim kısmında -belki de Hıcr'da demişti- *yatıyordum,* -bir rivayette şu ziyade var: *Uyku ile uyanıklık arasında*

idim- Derken bana biri geldi, şuradan şuraya kadar (göğsümü) yardı. -Bu sözüyle boğaz çukurundan kıl biten yere kadar olan kısmı kasdetti.- Kalbimi çıkardı. Sonra bana, içerisi imanla [ve hikmetle] dolu, altından bir kap getirildi. Kalbim [çıkarılıp su ve zemzem ile] yıkandı. Sonra içerisi (imanla) doldurulup tekrar yerine kondu. Sonra merkepten büyük katırdan küçük beyaz bir hayvan getirildi. Bu Burak'tı. Ön ayağını gözünün gittiği en son noktaya koyarak yol alıyordu. Ben onun üzerine bindirilmiştim. Böylece Cibril aleyhisselam beni götürdü. Dünya semasına kadar geldik. Kapının açılmasını istedi.

"Gelen kim?" denildi.

"Cibril!" dedi.

"Beraberindeki kim?" denildi.

"Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)!" dedi.

"O'na Mirac daveti gönderildi mi?" denildi.

"Evet!" dedi.

"Hoş gelmişler! Bu geliş ne iyi geliştir!" denildi.

Derken kapı açıldı. Kapıdan geçince, orada Hz. Adem aleyhiselam'ı gördüm.

"Bu babanız Adem'dir! Selam ver O'na!" dendi. Ben de selam verdim. Selamıma mukabele etti. Sonra bana:

"Salih evlad hoş gelmiş, salih peygamber hoş gelmiş!" dedi. Sonra Hz. Cebrail beni yükseltti ve ikinci semaya geldik. Kapıyı çaldı.

"Bu gelen kim?" denildi.

"Ben Cibril'im!" dedi.

"Beraberindeki kim?" denildi.

"Muhammed!" dedi.

"O'na Mirac daveti gönderildi mi?" denildi.

"Evet!" dedi.

"Hoş gelmişler! Bu geliş ne iyi geliş!" dediler. Derken bize kapı açıldı. İçeri girince, Hz. Yahya ve Hz. İsa aleyhimasselam ile karşılaştım. Onlar teyze oğullarıydı. Hz.Cebrail:

"Bunlar Hz. Yahya ve Hz. İsa'dırlar, onlara selam ver!" dedi. Ben de selam verdim. Onlar da selamıma mukabelede bulundular. Sonra:

"Hoş geldin salih kardeş, hoş geldin salih peygamber" dediler. Sonra Cebrail beni üçüncü semaya çıkardı. Kapıyı çaldı.

"Bu gelen kim?" denildi.

"Cibril'im!" dedi.

"Yanındaki kim?" denildi.

"Muhammed'dir!" dedi.

"O'na Mirac daveti gitti mi?" denildi.

"Evet!" dedi.

"Hoş gelmişler! Bu geliş ne iyi geliş!" denildi. Kapı bize açıldı. İçeri girince Hz. Yusuf aleyhiselam'la karşılaştık. Cebrail:

"Bu Yusuftur! O'na selam ver!" dedi. Ben de selam verdim. Selamıma mukabele etti. Sonra:

"Salih kardeş hoş gelmiş, salih peygamber hoş gelmiş!" dedi.Sonra Cebrail beni dördüncü semaya çıkardı. Kapıyı çaldı.

"Bu gelen kim?" denildi.

"Cibril'im!" dedi.

"Beraberindeki kim?" denildi.

"Muhammed!" dedi.

"Ona Mirac davetiyesi indi mi?" denildi.

"Evet!" dedi.

"Hoş gelmişler! Bu geliş ne iyi geliş!" dediler. Kapı açıldı. İçeri girdiğimizde, Hz. İdris aleyhisselam ile karşılaştık. Hz. Cebrail:

"Bu İdris'tir, O'na selam ver!" dedi. Ben selam verdim. O da selamıma mukabele etti. Sonra bana:

"Salih kardeş hoş geldin, salih peygamber hoş geldin!" dedi. Sonra Hz. Cebrail beni yükseltti. Beşinci semaya geldik. Kapıyı çaldı.

"Kim bu gelen?" denildi.

"Ben Cibril'im!" dedi.

"Beraberindeki kim?" denildi.

"Muhammed!" dedi.

"O'na Mirac daveti indirildi mi?" denildi.

"Evet!" dedi.

"Hoş gelmişler! Bu geliş ne iyi geliş!" denildi. Kapı açıldı. İçeri girince, Harun aleyhisselam ile karşılaştık. Cebrail aleyhisselam:

"Bu Harun aleyhisselam'dır. O'na selam ver!" dedi. Ben selam verdim, o da selamıma mukabelede bulundu ve:

"Salih kardeş hoş geldin, salih peygamber hoş geldin!" dedi. Sonra Cebrail beni yükseltti ve altıncı semaya geldik. Kapıyı çaldı.

"Bu gelen kim?" denildi.

"Ben Cibril!" dedi.

"Beraberindeki kim?" denildi.

"Muhammed!" dedi.

"O'na Mirac daveti indirildi mi?" denildi.

"Evet!" dedi.

"Hoş gelmişler! Bu geliş ne iyi geliş!" denildi. İçeri girince, Hz. İbrahim aleyhisselam ile karşılaştık. Cebrail:

"Bu baban İbrahim'dir, O'na aselam ver!" dedi. Ben selam verdim. O da selamıma mukabele etti. Sonra:

"Salih oğlum hoş geldin, salih peygamber hoş geldin!" dedi

Sonra Sidretü'l-Münteha'ya çıkarıldım. Bunun meyveleri (Yemen'in) hecer testileri gibi iri idi, yaprakları da fil kulakları gibiydi. Cebrail aleyhisselam bana:

"İşte bu Sidretü'l-Münteha'dır!" dedi.

Burada dört nehir vardır: İkisi batınî nehir, ikisi zahirî nehir.

"Bunlar nedir, ey Cibril?" diye sordum. Hz. Cebrail:

"Şu iki batınî nehir cennetin iki nehridir. Zahirî olanların biri Nil, diğeri Fırat'tır!" dedi. Sonra bana el-Beytü'l-Ma'mur yükseltildi. Sonra bana bir kapta şarap, bir kapta süt, bir kapta da bal getirildi. Ben sütü aldım. Cebrail aleyhisselam:

"Bu (aldığın), fıtrat(a uygun olan)dır, sen ve ümmetin bu fıtrat (yaratılış) üzeresiniz!" dedi.

Resulullah devamla dedi ki: *"Sonra bana, her günde elli vakit olmak üzere namaz farz kılındı. Oradan geri döndüm. Hz. Musa aleyhisselam'a uğradım. Bana:*

"Ne ile emrolundun?" dedi.

"Gece ve gündüzde elli vakit namazla!" dedim.

"Ümmetin, her gün elli vakit namaza muktedir olamaz. Vallahi ben, senden önce insanları tecrübe ettim. Benî İsrail'e muamelelerin en şiddetlisini uyguladım (muvaffak olamadım). Sen çabuk Rabbine dön, bunda ümmetine hafifletme talep et!" dedi. Ben de hemen döndüm (hafifletme istedim, Rabbim) benden on vakit namaz indirdi. Musa aleyhisselam'a tekrar uğradım. Yine:

"Ne ile emrolundum?" dedi.

"Benden on vakit namazı kaldırdı!" dedim.

"Rabbine dön! Ümmetin için daha da azaltmasını iste!" dedi. Ben döndüm. Rabbim benden on vakit daha kaldırdı. Dönüşte yine Musa aleyhisselam'a uğradım. Aynı şeyi söyledi. Ben, beş vakitle emrolunmama kadar bu şekilde Hz. Musa ile Rabbim arasında gidip gelmeye devam ettim. Bu sonuncu defa da Hz. Musa'ya uğradım. Yine:

"Ne ile emredildin?" dedi.

"Her gün beş vakit namazla!" dedim.

"Senin ümmetin her gün beş vakit namaza da takat getiremez. Rabbine dön, hafifletme talep et!" dedi.

"Rabbimden çok istedim. Artık utanıyorum, daha da hafifletmesini isteyemem! Ben beş vakte razıyım. Allah'ın emrine teslim oluyorum!" dedim. Musa aleyhisselam'ı geçer geçmez bir münadi (Allah adına) nida etti: "Farzını kesinleştirdim, kullarımdan hafiflettim de!"

Bir rivayette şu ziyade geldi: *"Namazlar (günde) beştir. Ve onlar ellidir de. İndimde hüküm değişmez artık!"* [Buharî, Bed'ü'l-Halk 6, Enbiya 22, 43, Menakıbu'l-Ensar 42; Müslim, İman 264 (164); Tirmizî, Tefsir İnşirah (3343); Nesâî, Salat 1, (1, 217-218).]

5569 ٢– وفي رواية للنسائي: [أنَّ النَّبيَّ ﷺ لَمَّا رُدَّ بِخمْسِ صلَوَاتٍ، قَالَ لَهُ مُوسىٰ: فَارْجِعْ الى ربِّكَ فَاسْأَلْهُ التَّخْفيفَ فإنَّهُ فَرَضَ عَلى بَنِي إسْرَائيلَ صَلاتَيْنِ فَمَا قَامُوا بِهِمَا، فَرَجَعْتُ الى رَبِّي عزَّ وَجَلَّ فَسألْتُه التَّخْفيفَ! فَقَالَ: إنِّي يَوْمَ خَلَقْتُ السَّمواتِ وَالأرْضَ فَرَضْتُ عَلَيْكَ وعَلى أُمَّتِكَ خَمْسينَ صَلاةً، فَخَمْسٌ بِخَمْسِينَ، فَقُمْ بِهَا أنْتَ وَأُمَّتُكَ فَعَلِمْتُ أنَّهَا مِنَ الله تَبَارَكَ وتَعالى صِرّىً، فَرَجَعْتُ الى مُوسىٰ.

فَقَالَ: ارْجِعْ فَلَمْ أَرْجِعْ].

« سِدْرَةُ الْمُنْتَهىٰ » هى شجرة في أقصىٰ الجنة إليها ينتهى علمُ الأولين والآخرين.

و« السِّدْرُ » شجر معروف.

و« النَّبْقُ » معروف، والمراد به ثمرة شجرة سدرة المنتهى.

و« القِلاَل » جمع قلة، وهى الحب يسع مزادة من الماء ونسب الى هجر لأنها تعمل بها.

و« صِرّى » بكسر الصاد المهملة وتشديد الراء وفتحها وكسرها مقصور: أى حتم واجب.

2. (5569)- *Nesâî*'nin bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, beş vakit namazla gönderilince, Hz. Musa aleyhisselam kendisine:

"Rabbine dön! Daha da azaltmasını talep et. Çünkü, Benî İsrail'e iki namaz farz etmişti, onları kılmadılar!" dedi. Bunun üzerine aziz ve celil olan Rabbime tekrar dönüp daha da hafifletmesini istedim. Rabb Teala şu cevabı verdi:

"Semavat ve arzı yarattığım zaman ben sana ve ümmetine elli vakit namaz yazmıştım. Öyleyse elli olan beştir. Sen ve ümmetin bunları kılın!" Böylece anladım ki, bu beş vakit namaz Rabbim Teala'dan kesin bir emirdir. Hemen Hz. Musa'ya döndüm. O yine "Dön!" dedi. Fakat ben, artık geri dönmedim." [Nesaî, Salat 1, (1, 223-224).]

5570 ٣– وعن جابرٍ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَمَّا كَذَّبَتْنِى قُرَيْشٌ قُمْتُ فِي الْحِجْرِ فَجَلَّى اللهُ لِى بَيْتَ الْمَقْدِسِ فَطَفِقْتُ أُخْبِرُهُمْ عَنْ آيَاتِهِ وَأَنَا أَنْظُرُ إلَيْهِ].

أخرجه الشيخان والترمذي.

3. (5570)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kureyş beni tekzib ettiği vakit, Hıcr'da doğruldum. Allah Teala hazretleri Beytu'l-Makdis'i bana tecelli ettirdi. Ben onlara onun alâmetlerini birer birer haber vermeye başladım. Ben Beytu'l-Makdis'e bakıyor hem de haber veriyordum." [Buharî, Menakıbu'l-Ensar 41, Tefsir, İsra 3; Müslim, İman 276, (170); Tirmizî, Tefsir, Benî İsrail, (3132).]

5571 ٤– وعن أنسٍ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَتَيْتُ لَيْلَةَ أُسْرِىَ بِى عَلَى

مُوسىٰ قَائِماً يُصَلِّى في قَبْرِهِ عِنْدَ الْكَثِيبِ الأَحْمَرِ]. أخرجه مسلم والنسائي.

4. (5571)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İsra gecesinde Hz. Musa'ya uğradım. Kırmızı kum tepesinin yanındaki kabrinde namaz kılıyordu." [Müslim Fezail 164, (2375); Nesâî, Kıyamu'l-Leyl 15, (3, 215).]

AÇIKLAMA:

1- İsra (veya Mirac) vak'ası *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hayatında cereyan eden mühim hâdiselerden biridir. İsra kelime olarak, geceleyin yürümek manasına gelir. Geceleyin sefere çıkan askerî birliğe seriyye denir ki, aynı kökten gelir. Mirac ise yükselmek manasına gelir.

2- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* hayatında geçen bir hadise olarak İsra veya Mirac deyince hemen hemen aynı şey kastedilir. Bu, Aleyhissalâtu vesselâm'ın bir gece, *Mescid-i Haram* denen Kâbe'den başlayıp Mescid-i Aksa denen Kudüs'deki mabede kadar uzanıp, orada semavatı aşıp, Sidretü'l-Münteha'ya yani âlem-i imkan ile âlem-i vücub hududuna kadar ve daha ötesine ulaşan bir yolculuktur. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu yolculuğa İlahî bir lütuf olarak mazhar kılınmıştır. Bu yolculuğu *Aleyhissalâtu vesselâm* ruh ve cesediyle birlikte aynı gecede, yakaza (uyanıklık) halinde yapmıştır.

3- Miracla ilgili bazı teferruatta alimler arasında ihtilaf vaki olmuş ise de hâdisenin Mekke'den Kudüs'e kadar olan kısmı ayet-i kerimede sarih olarak ifade edildiği için, bu safhayı inkar eden kâfir olur. Ayet mealen şöyle: **"Ayetlerimizden bir kısmını ona göstermek için kulunu bir gece Mescid-i Haram'dan alıp, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya seyahat ettiren Allah, her türlü noksandan münezzehtir..."** (İsra 1).

İşte bu safha, esra (yani geceleyin yürüttü) kelimesi ile ifade ediliği için kelimenin mastarı olan *isra* ile tesmiye edilmiştir. Bu Nebevî seyahatin devamı olan semavata yükselme, İlahî kurbiyete erme işine *Mirac* denir. Miracla ilgili bazı meselelere her ne kadar Necm suresinde temas edilmiş ise de (1-17. ayetler) daha ziyade hadislerde sarih olarak teferruata kavuşturulmuştur. Bu hadislerden biri sadedinde olduğumuz babın birinci hadisidir (5568).

4- Mirac, *Hz. Muhammed*'in risaletinin umumiliğini ifade ve isbat

eder. İlahî saltanatın mülkü durumunda olan yedi kat semada O'nun gezdirilmesi, oraların ruhanî ahalisine onun gösterilmesi, Allah katındaki makamının yüceliğinin izharıdır. Mahlukat içinde mükerrem kılınan insanlığın en müntehab, en seçkin ferdinin O olduğu böylece ifade edilmiştir.

Bu seyahatin sonunda, Resulullah büyük melek Cebrail'in dahi ulaşmaya mezun olmadığı bir yakınlığa, İlahî kurbiyete ermiş, Allah'ın cemalini görmüş, her çeşit vasıtadan, aracıdan mücerred olarak doğrudan İlahî kelama mazhar olmuştur. Böyle bir yücelik, O'ndan başka hiçbir mahluka nasib olmamıştır ve olmayacaktır da. Biz böyle bir peygambere ümmet olmakla iftihar ediyor, bizi de Fahr-i Kâinat'a ümmet olma şerefine erdirdiği için Rabbimize şükranlarımızı, hamdlerimizi arzediyoruz.

Mirac hadisesinin mahiyet ve manası üzerine alimlerimiz birçok değerli tahlillerde, yorumlarda bulunmuşlardır. Bunlar arasında Bediüzzaman'ın Sözler adlı eserinin 31'inci sözündeki tahlilleri müstesna bir değer taşır, orijinal değerlendirmeler ihtiva eder. Ayrıca *Elmalılı Hamdi Yazır* merhumun tefsirinden de mevzu üzerine teferruatlı bilgi elde edilebilir (4. cilt 3141-3152).

5- Mirac hadisesinin yılı ve ayını tesbitte rivayetler ihtilaflıdır. Ondan fazla görüş ileri sürülmüştür. Alimler çoğunluk itibariyle bunun hicretten bir yıl veya on sekiz ay önce vuku bulduğuna dair rivayetleri benimsemiştir. Ay olarak da Rebiü'l-evvel veya Receb ayları üzerinde durulmuştur.

6- Ka'bu'l-Ahbar, *Mis'adu'l-Melaike* denen sema kapısının Beytu'l-Makdis'in tam üstüne tekabül ettiğini rivayet etmiş, bunu esas alan bazı alimler, Resulullah'ın Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya getirilip, oradan semaya çıkarılışını "seyahatin, eğrilikten berî ve düz olması için" diye açıklamıştır. Ancak, yine hadislerde: *"Her semada bir Beyt-i Ma'mur var, dünya semasındaki Beyt-i Ma'mur Kâbe'nin üst hizasında"* şeklinde gelen rivayet gözönüne alınınca, mezkur yorumunun su götürdüğü anlaşılır. Zira, bu ikinci rivayet açısından, *Beyt-i Ma'mur*'a iğvicac (eğrilik) yapmadan ulaşmanın yolu Ka'be'den yola çıkmaktır. Mescid-i Aksa' dan değil. Mirac'ta Aleyhissalâtu vesselâm, her bir semadan geçerek Beyt-i Ma'mur'a ulaşmıştır.

7- Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya gidişin hikmeti üzerine zayıf da olsa başka görüşler de ileri sürülmüştür.

★ *Resulullah* böylece iki kıblenin görülmesini de tahakkuk ettirmiş, birleştirmiştir.

★ *Mescid-i Aksa*, geçmiş peygamberlerden çoğunun hicret yeridir. Dolayısıyle Aleyhissalâtu vesselâm, pek çok fazileti cem' etsin diye oraya seyahat ettirilmiştir.

★ *Mescid-i Aksa*, haşrin yapılacağı yerdir. Mirac gecesinde Aleyhissalâtu vesselâm'ın karşılaştığı durumların çoğunluğu ahiret ahvaliyle ilgili olduğu için Mirac'ın bu mahşer mahallinden olması daha uygundur.

★ Gerek hissî ve gerekse manevî, çeşitli takdislerin Aleyhissalâtu vesselâm'a hasıl olmasına tefaülendir.

★ Bütün peygamberlerle toptan biraraya gelip görüşmek içindir.

★ *İbnu Ebi Cemre* der ki: "Semaya uructan önce Beytu'l-Makdis'e götürülmesindeki hikmet, Hakkı gizlemeye çalışanlara karşı onu izhar etme gayesini güder. Zira, Mirac'a Mekke'den gitmiş olsaydı hakkı inkar eden düşmanlara beyan ve izah fırsatı olmayacaktı. Nitekim *Aleyhissalâtu vesselâm, Beytu'l-Makdis*'e geceleyin götürüldüğünü söyleyince, *Beytu'l-Makdis*'le ilgili parçaları tarif etmesini istediler. Onlar gördükleri için bunları biliyorlardı ve yine biliyorlardı ki, Muhammed onu daha önce görmemişti, bilemezdi. Soruları üzerine, açıklayıp haber verince, Resulullah'ın bir gecede *Beytü'l-Makdis*'e yaptığını söylediği diğer hususlardaki sıdkı tahkik edilmiş oldu. Bu husustaki haberi sahih olunca, diğer söylediklerinde de sadık olduğunu tasdik etmek gerekir. Bu durum mü'minlerin imanını artırdığı gibi, inkar edenlerin de şekavetini (zararını) artırır."

8- Mirac meselesinde münakaşa edilen bir husus bunun rüya halinde mi, yakaza (uyanıklık) halinde mi cereyan ettiğidir. Çok sayıda sahih rivayetlerin zahirini esas alan muhaddis, fakih ve mütekellim ulemadan müteşekkil cumhur bunun yakaza halinde, ruh ve cesetle berabar yapılan bir seyahat olduğunu söylemekte ittifak etmiştir.

Ancak rüya halinde cereyan ettiğini ifade eden sahih rivayeti de nazar-ı dikkate alan alimler, Mirac'ın biri ruh ve cesedle uyanık halde, diğeri de rüya halinde olmak üzere iki ayrı sefer vaki olduğunu söylemiştir. Birincisi, uyku halinde cereyan etmiş, uyanık halde ruh ve cesedle yapılacak ikinciye hazırlama, alıştırma gayesini gütmüştür.

Bazı alimler, bu mevzu üzerine varid olan zayıf rivayetleri de değerlendirerek bi'setten önce de Mirac hadisesinden bahsetmiştir.

9- Mirac işitildiği zaman Mekke'de müşrikler arasında "böyle şey olur mu?" "Bir gecede Mescid-i Aksa'ya gidilip gelinebilir mi?" diye ciddi bir vaveyla ve istihza havası hasıl edilir. İbnu Abbas'ın bir rivayetinde bu

açık olarak görülür. Şöyle ki: "Resulullah'ın Miraca gittiği gecenin sabahında Ebu Cehil, Aleyhissalâtu vesselâm'a uğrayarak:

"Yeni bir şey var mı?" diye sorar.

"Evet, bu gece Mescid-i Aksa'ya götürüldüm" cevabını alınca, müstehziyane sorar: "Sonra da aramızda oldun!"

"Evet!"

"Kavmini çağırsam bu hikâyeni onlara da anlatır mısın?"

"Evet!"

Ebu Cehil, şamata ve tehzil için fırsatı yakalamıştır. Benî Ka'b İbnu Lüey'i hemen çağırıp Resulullah'a kıssayı anlattırır:

Duyduklarından şaşkına dönerler:

"Bize Mescid'i tavsif edebilir misin?" derler. Resulullah bu teklif karşısında son derece sıkılır ise de 5570 numaralı hadiste geçtiği üzere, Cenab-ı Hak Beytu'l-Makdis'i gözünün önüne tecelli ettirir, o da teker teker hususiyetlerini anlatır.

Bu hadisenin Hz. Ebu Bekr'i ilgilendiren bir kıssası şöyle: "Mirac hadisesiyle iyice şamata yapan müşriklerden bir grup *Hz. Ebu Bekir* (radıyallahu anh)'e gelip, onu da kendi istihzalarına çekme ümidiyle meseleyi anlatırlar. Fakat o:

"Ben şehadet ederim ki, o sadıktır, doğru sözlüdür!" der.

"Yani, sen bir gecede O'nun Şam'a gidip sonra Mekke'ye geri geldiğine inanıyor, tasdik ediyor musun?" derler.

"Evet der, ben O'nun bundan daha öte söylediklerini zaten kabul etmişim, ben O'nun semavi haberini kabul ettim, (bunu niye kabul etmeyeyim?)" buyurur. Bu hadise üzerine Hz. Ebu Bekr *"es-Sıddîk"* ünvanını alır.

İsra ile ilgili rivayetlerde farklı ziyadeler gelmiştir:

★ *Şeddâd İbnu Evs* rivayetine göre Aleyhissalâtu vesselâm, geceleyin yürütüldüğü zaman önce hurmalıklı bir araziden geçirilir. Hz. Cibril aleyhisselam: "İn ve namaz kıl!" der. *Aleyhissalâtu vesselâm* iner ve namaz kılar. Cebrail aleyhisselam: "Burası Yesrib (Medine) idi" der. Rivayetin devamında aynı tarzda, *Aleyhissalâtu vesselâm*, muhtelif yerlerde iner ve namaz kılar. Arkadan *Hz. Cebrail:* "Burası "Tur-u Sina, Allah'ın Hz. Musa'ya konuştuğu yer idi." Burası "Hz. İsa'nın doğduğu Beyt- Lahm idi." "Medyen idi" diye açıklama yapar.

Yine aynı rivayetin devamında, Resulullah'ın dönüş sırasında, Mekke'ye gelmekte olan Kureyş kervanına rastlayıp onlara selam verdiğini, kervandakilerin birbirlerine "bu, Muhammed'in sesi" dediğini, Aleyhissalâtu vesselâm'ın hadiseyi reddedenlere bunu da anlatıp: "Kervanınız falanca gün gelecek" dediğini... görmekteyiz.

★ *Yezid İbnu Ebi Malik* rivayetinde *"...Sonra Beytu'l-Makdis'e girdim. Bana peygamberlerin hepsi toplandı. Cibril beni öne geçirdi, ben onlara imamlık yaptım (namaz kıldırdım)"* ziyadesi var.

★ *Abdurrahman İbnu Haşim*'in Hz. Enes'ten yaptığı bir rivayette: "Resulullah giderken, yolun dışında, kendini çağıran birine rastlar. Cibril: "Yürü! der. Az sonra bir yaşlı kadına rastlar. Cibril'e "Bu ne?" diye sorar. O: "Yürü" der. Derken bir cemaate rastlarlar. Cemaat bunlara selam verir. Cebrail aleyhisselâm: "Selama mukabele et!" der. Rivayetin sonunda Cibril açıklar: "Seni çağıran İblis'ti, yaşlı kadın da dünya idi, selam verenler de Hz. İbrahim, Hz. Musa ve Hz. İsa idi" diye açıklar.

★ *Ebu Hureyre*'den gelen bir rivayette: "Aleyhissalâtu vesselâm'ın, eken ve hasad yapan bir kavme rastladığı, hasadı tamamlar tamamlamaz, olduğu gibi ekinin yerine geldiği, Hz. Cebrail'in: "Bunlar mücahidlerdir" haberini verdiği; *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın başlarını taşla ezen bir kavme rastladığı, başı ezildikçe eski haline döndüğü, Cibrîl aleyhisselâm'ın: "Bunlar başları namaza gitmeyen kimselerdir" dediğini; sonra avret yerlerinde bir yama ile hayvanlar gibi otlayan bir kavme rastladığı, Hz. Cebrail'in: "Bunlar zânilerdir" dediği; sonra bir demet odun toplayan fakat taşımayan bir adama rastladığı, adamın bir demete yeni ilaveler yaptığı, Hz. Cebrail'in: "Bu nezdinde emânet olup, emaneti eda etmeyen, başka emanet talep eden kimsedir" dediği; sonra dil ve dudakları kesilen ve her kesilişte tekrar eski haline dönen bir kavme rastladığı, Hz. Cebrail'in: "Bunlar insanları fitneye çağıran kimselerdir" dediği; sonra küçük bir delikten çıkan büyük bir öküze rastladığı, bu öküzün o delikten tekrar geri gitmek isteyip muktedir olamadığı, Hz. Cebrail'in: "Bu, söz söyleyip pişman olan fakat, istediği halde sözünü geri alamayan kimse olduğu" belirtildiği kaydedilir.

★ *Hz. Ebu Hureyre*'nin bir rivayetinde: "Aleyhissalâtu vesselâm'ın Beytu'l-Makdis'te meleklerle namaz kıldığı, buraya peygamberlerin ruhlarının da getirildiği, Allah'a senâda bulundukları, Hz. İbrahim'in: "Allah, Muhammed'i, hepinize üstün kıldı" dediğini görmekteyiz.

10- Hadiste Resûlullah'ın göğsünün yarılması mevzubahistir. Bu hâdise muhtelif rivayetlerde te'yid edilmiştir. Ancak hemen belirtelim ki,

çocuklukta, sütannesi Halime'nin yanında iken vukûa gelen göğüs yarılması ile bu yarılma aynı hâdise değildir. Şu halde şakk-u sadr hâdisesi Aleyhissalâtu vesselâm'ın hayatında birkaç sefer vukua gelmiştir. Çocukluktaki şakk'da bir kan pıhtısının çıkarıldığı ve "bu şeytanın sendeki nasibi" dendiği rivayette gelmiştir. Bu ameliyatın bereketine "Resulullah'ın "şeytandan korunmuş olarak en mükemmel ahval üzere çocukluğunu geçirdiği" söylenmiştir. Keza bir göğüs ameliyatını da peygamberliğin geldiği sıralarda geçirerek vahyi, tathir ve temizlik halinin en mükemmeline sahip kavi bir kalple karşılaması sağlandığı belirtilmiştir. Üçüncü şakk-u sadr ise Mirac'tan önceki şakk u sadrdır. Böylece, Mirac sırasında yapacağı münâcaat ve İlahî mulakata hazırlık sağlanmıştır.

11- Hadiste "iman dolu kap"tan bahsedilerek imanın maddîleştirilmesi mevzubahistir. Halbuki iman maddî bir şey değildir. Bunu âlimler "Manevî şeylerin, ifadede cisimleştirilmesi caizdir" diye izah ederler ve hadisten başka örnekler verirler: "Bakara sûresinin kıyamet günü şemsiye şeklinde geleceği"ne dair rivayet, "ölümün bir koç suretinde getirilip kesileceği"ne dair rivayet, "amellerin ve bir kısım gaybî ahvalin tartılması"yla ilgili haberler gibi. Beyzavî bunların hadislerde çokca geldiğine dikkat çektikten sonra, "manevî hakikatların anlaşılması için mahsus olan yani hislerle algılanabilen şeylerle ifade edilmesi için bu teşbihe yer verildiğini" belirtir.

12- Hadisin bazı vecihlerinde getirilen kabın *"iman"* ve *"hikmet"*le dolu olduğu ifade edilmiş, imandan sonra *"hikmet"* zikredilmiştir. *İbnu Ebî Cemre* buradan hareketle, İslâm nazarında, "imandan sonra, hikmetten daha üstün bir şey bulunmadığı" hükmünü çıkarır ve bunu te'yiden: ﴿وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ اُوتِيَ خَيْراً كَثِيراً﴾ **"Kime hikmet verilmişse ona pek çok hayır verilmiştir"** (Bakara 269) ayetini zikreder. Hikmet hakkında çok şey söylenmiştir. *İbnu Hacer*'e göre bunların en doğrusu "Hikmet, bir şeyi lâyık olduğu yerine koymaktır veya Kitabullah'tan anlaşılan şeydir."

13- *Resûlullah*'ın bindiği Burak hakkında, farklı rivayetlerde bazı tavsifler gelmiştir:

★ Gözünün gördüğü en uzak yere ön ayağını atmak.

★ Dağa rastlayınca arka ayakları yükselmekte, inişe geçince ön ayakları yükselmekte.

★ (Bazı rivayetlerde): "İki kanadı var."

★ (Zayıf bir hadiste) "Burak'ın insan yanağı gibi yanakları, at gibi

yelesi var, deve gibi bacakları var, öküz gibi kuyruk ve tırnakları var, göğsü kırmızı bir yakut gibidir" diye gelmiştir.

★ Rengi beyazdır.

Burak kelimesinin berk, şimşekten gelmesi muhtemeldir. Süratle yol aldığı için şimşekle ilgili bir isim verilmiş olması makuldür. Ancak Arapça'da شَاةٌ بَرْقَاءُ tâbiri var, beyaz yünü üzerinde siyah damarlar bulunan koyun demektir. Şu halde Burak'ın berkâ'dan gelebileceği de ihtimal olarak söylenmiştir.

★ Burak, eğerlenmiş ve gemlenmiş vaziyettedir.

Cenab-ı Hak, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ı herhangi bir vasıtaya bindirmeden de Mekke'den Kudüs'e intikal ettirebilirdi. Bu vasıtaya bindirmesi teşrif içindir. Zira aksi takdirde yayan hükmünde olacaktı, halbuki atlı yayandan üstündür.

★ Birçok rivayette Burak'ın daha önceki peygamberlere de binek olduğu belirtilmiştir. "Hz. İbrahim'in ona binerek oğlu İsmail'i ziyarete gittiği", Resûlullah'ın: *"Ben onu, peygamberlerin de bağladığı halkaya bağladım"* sözü, "O, daha önceki peygamberlerin emrine de verilmişti" ifadesi, Cebrail'in "Burak, sana, Allah katında bundan daha kıymetlisi hiç binmedi" gibi farklı hadislerde gelen ibâreler, Burak'a daha önce başka peygamberlerin de bindiğini ifade ederler. Nitekim *Mirac* hadisesinin sadece *Hz. Muhammed*'e mahsus bir teşrif ve takrîb olduğu da söylenemez. Resûlullah'ın mazhar olduğu seviyede ekmel bir manada olmasa da, diğer peygamberlerin de kendilerine mahsus bir miracı olduğu söylenebilir. Şu halde, onlar da miraclarında binek olarak Burak'ı kullanmışlardır. Nitekim Hz. İsa'nın Allah katına ref'i (Nisa 158), Hz. İdris'in yüksek bir makama ref'i (yükseltilmesi) (Meryem 57), Hz. İbrahim'e arz ve semanın melekûtunun gösterilmesi (En'am 75) gibi Kur'ân'da temas edilen bazı hâdiseler önceki peygamberlerden en azından bazılarının da bir nevi miraca mazhar olduklarını ifade eder. Bu meseleye hadisten gelen delilleri de zâten Burak'la ilgili olarak kaydettik.

15- Mirac'a giderken *Hz. Cibril*'in dünya semasında çaldığı kapının adı bazı rivayetlerde Bâbu'l-Hafaza olarak belirtilmiştir. Kapıyı bekleyen meleğin ismi İsmâil'dir; emri altında on iki bin melek mevcuttur.

16- Peygamberlerin semavattaki yerleri ile ilgili hikmet beyan edilmiştir. İbnu Ebi Cemre der ki: "Hz. Adem'in dünya semasında oluşundaki hikmet, ilk peygamber, ilk baba olmasındandır. Bu sebeple ilk semada O olmuştur.

Hz. İsa'nın ikinci semada olması, Hz. Peygamber'e zaman itibariyle en yakını olmasındandır. Bunu *Hz. Yusuf* takip etmektedir. Çünkü ümmet-i Muhammed cennete O'nun suretinde girecektir.

İdris aleyhisselâm dördüncü semadadır. Çünkü ayet-i kerimede: **"Biz onu yüce bir mekâna yükselttik"** (Meryem 57) denmektedir. Yedide dördüncü, ortayı ve itidali temsil eder.

Hz. Harun kardeşi Hz. Musa'ya olan yakınlığı sebebiyle beştedir. Hz. Musa da Allah'ın kelamına mazhariyetinden gelen faziletçe Hârun'dan üstündür ve altıdadır. Sonra *Hz. İbrahim* gelmektedir. En yücede o vardır, o en son babadır.

Halîl'in mertebesi mertebelerin en yükseği olmalıdır. Habîb'in mertebesi ise Halîl'inkinden daha yüce olmalıdır. Bu sebeple Habîb olan Aleyhissalâtu vesselâm Hz. İbrahim'in makamını aşarak Kab-ı Kavseyn'e ve hatta "daha yakın"a ulaştı."

17- Hz. Musa'nın ağlaması Resûlullah'a karşı duyduğu kıskançlıktan ileri gelmez. Çünkü kıskançlık gibi mezmum bir sıfatın Hz. Musa gibi büyük bir peygamberde bulunacağına inanmak büyük hata olur. Alimler: "Ahiret âleminde, hased gibi bir sıfatın sıradan bir Müslümandan bile çıkarılacağı gözönüne alınırsa, bir peygamberde olacağı hiç mi hiç düşünülemez" demiştir. "Öyleyse derler, onun ağlaması, kendine terettüp edecek ecrin kaybı sebebiyledir. Onun ümmeti, şeriatlarına muhalefetlerinin fazlalığı sebebiyle ücretlerinden çokca kaybedip Allah katındaki mertebelerini çok düşürmüştür. Her peygamber ümmetinin sevabının bir misline mazhar olacağı için, Hz. Musa ümmeti, sevabı kaybettirici davranışlarının çokluğu sebebiyle, Hz. Musa'nın derecesinin düşmesine sebep olmuştur."

18- *Beytu'l-Ma'mur* bir hadiste şöyle açıklanır: *"Semada bir mesciddir, Ka'be'nin tam hizasındadır, öyle ki, şayet düşecek olsa Ka'be'nin üstüne düşerdi. Ona her gün yetmiş bin melek girer. Ondan bir çıktı mı bir daha dönmez."* Bir başka rivayette, *"Onun semadaki hürmeti, Ka'be'nin arzdaki hürmeti gibidir"* denir. Kaçıncı semada olduğu ihtilaflıdır. Çoğunlukla rivayetler yedinci semada olduğunu söylemiştir.

19- *Sidretü'l-Münteha.* Sidre bir ağaç ismidir. Bunun yaprakları kurutulup dövülür ve sabun gibi temizlikte ve bilhassa beden temizliğinde, hamamlarda kullanılır. Bu ağacın meyvesine nebk denilir. Bu meyvelerin büyük olduğuna dikkat çekiliyor. Küpler gibidir. Küpün büyüklüğü, o zamanın insanlarınca ma'ruf olan Yemen'deki Hecer nam beldenin

küplerine teşbih ediliyor. Küpler havz-ı kebirin asgarî nisabı olan bir kulle hacmindedir.

Müntehâ son nokta, nihâi hedef manasına gelir. Meleklerin ilmi orada son bulduğu için buraya "Sidretu'l-Münteha" dendiği belirtilir. Bu durumda *Sidretu'l-Münteha* tâbirini daha âmiyane bir ifade ile hudud ağacı olarak tercüme edebiliriz: Mümkin ve mahluk âlemi ile vücub yani esma ve şuunât-ı İlahiye âlemini ayıran hudud. Nevevî, o hududu, Resûl-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)* hariç hiç kimsenin aşamadığını söyler. *Sidretü'l-Münteha*'nın yeri hususunda rivayetlerde ihtilaf var; altıncı semada mı, yedincide mi diye. *İbnu Mes'ud*'dan gelen bir rivayette altıncı semada olduğu ifade edilirken, Hz. Enes'ten gelen rivayette yedinci semada olduğu anlaşılmaktadır. *İbnu Hacer* aradaki ihtilafı: "Sidre'nin kökleri altıda, dal ve budakları yedide" diyerek kaldırmaya çalışır ve yedinci semada sadece gövdesinin aslı vardır der.

Bu ağacın güzelliği, ağacı kaplayan bazı mahlûklarla ilgili farklı yorumlar şerh kitaplarımızda yer alır, onlara girmeyeceğiz.

BEŞİNCİ BAB

HZ. PEYGAMBER'İN MUCİZELERİ VE PEYGAMBERLİĞİNİN DELİLLERİ

Fasıl fasıl işleyeceğimiz bu konuya geçmeden önce "İnancın Gölgesinde" adlı kitaptan Hz. Peygamber'in mucizeleriyle alâkalı genel bir değerlendirmeyi sizlere aktarmak istiyorum.

PEYGAMBERİMİZİN MU'CİZELERİ O'NUN NÜBÜVVETİNİN VE RİSALETİNİN ŞAHİTLERİDİR.

Mu'cize, nübüvvetini isbat, ehl-i küfrün inadını kırmak ve mü'minlerin imanını kuvvetlendirmek için nebinin elinde Allah'ın yaratıp meydana getirdiği hârikulade hallerdir.

Mu'cize, beşerin görüp bildiği ve daima içlerinde yanyana beraber yaşayıp ünsiyet ettiği sebep ve kanunların, insan irâde ve kudretinin üstünde olarak Allah'ın iradesiyle hârikulâde kabilinden değiştirilmesi, normal fonksiyonunun iptal edilmesi demektir. Mu'cizeler, mevcut ilimlerle, deney ve tecrübelerle; laboratuvarlarda mikroskop ve rasathanelerde teleskop gibi aletlerle incelenemez; fizik, kimya , biyoloji ve astronomi gibi ilimlerle şerh ve izâh edilemez.

Mu'cizeler, âdiyât cinsinden, yâni varlığın ilimlere esas teşkil eden kâinat kitabındaki İlâhî âdetler türünden değildir. Her günkü yeme, içme, yatıp-uyuma, tarla ve bahçede çalışma, toprak, su, hava ve güneş'ten istifadeyle meyve ve sebze yetiştirme gibi sebep ve kanunlarla alâkalı işlerimizde mu'cize olamaz. Bir tabak yemeği bir kaç kişi yer doyarız; bir bardak suyla kanar, üşüdüğümüzde ateşle ısınır; hasta olduğumuzda veya bir yerimiz kırıldığında doktora gider, onun verdiği ilaçları kullanıp iyileşiriz. Hayvanları hizmetimizde kullanır ama, onlarla konuşamayız. Ağaçları hep yerlerinde sabit görür, ölülerle konuşamaz ve doğrudan temâsa geçemeyiz. Dağlar, taşlar ne bize selâm verir, ne de elimizde top

ve gülle olur. Çekim kanununu değiştiremez, onu vasıtasız yenip yukarılara çıkamayız. İşte, bunlar gibi, günlük hayatımızda birer kanun ve sebep çerçevesinde cereyan eden hâdiselere biz âdiyat deriz. Mu'cizeler ise âdiyat kabilinden olmayıp, harikulâde, fevka't takat-ü'l beşer, fevka'l-âde ve fevka't-tabia, yani âdet üstü, alışılmışın ötesi, tabiat üstü ve insanın güç, kudret ve iradesinin verasında cereyan eden hâdiselerdir.

Mu'cize dışında Allah'ın, veli zatların elinde yarattığı bir kısım başka harikulâde hâdiseler daha vardır ki, bunlara keramet denir ve kerametler esasen mu'cizeleri doğrular mâhiyettedir. Bir anda çok uzun mesafeleri kat'etme (tayy-i mekân), zamanın genişlemesi, yani çok kısa bir zamana sığmayacak işleri sığdırma (bast-ı zaman), içten geçenlerin sezilip okunması ve kabirdekilerin durumlarının keşfi gibi hâdiseler.. ve ayrıca, evliyâullahın gelecekten peygamberlerinkine benzer haberler vermesi hep birer kerâmettir ki, Peygamber'e, O'nun getirdiği Din'e ve O'nun yoluna içten bağlılığın eseri olarak, hem mutlak nübüvvetin hem *Efendimiz* (s.a.v.)'in nübüvvetinin, hem mu'cizelerinin hem de Efendimiz (s.a.v.)'in getirdiği Din'in hakkâniyetine bir başka delillerdir.

Kitabımızın birinci cildinde de geçtiği üzere, *Muhyiddin İbn Arabî'*nin, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan bir asır önce yazdığı Şeceretü'n-Nûmaniye'sinde Osmanlılar'ın tarih sahnesine çıkışından, Şam ve Mısır'ın fethinden, *Yavuz Selim*'in Şam'a girmesiyle kendi kabrinin ortaya çıkacağından, *IV. Murad*'ın Bağdat seferine çıkıp 41 gün içinde şehri fethedeceğinden ve Sultan Abdülaziz'in, bilek damarlarının makasla kesilerek şehid edileceğinden bahsetmesi; Bitlis'li Müştak Dede'nin 71 sene evvelinden savaşlardan sonra hicrî 1341 tarihinde Ankara'nın başkent olacağını rümuzlu olarak bildirmesi, velilerin kerametine birer misâldir.

Her mü'minin görebileceği gelecekle alâkalı sadık rüyalar ve hiss-i kabl-el vuku gibi hâdiseler de Allah'ın insanlara birer ikrâmıdır.

Efendimiz (s.a.v.)'in en birinci ve en büyük mu'cizesi Kur'ân-ı Kerim'dir.

Efendimiz (s.a.v.)'in nübüvveti bütün zaman ve mekânlara, bütün insanlara hatta cinler gibi diğer mahlukata da şâmil olduğundan, mu'cizeleri çok çeşitli olmuştur. Diğer peygamberlerin mu'cizeleri ise böyle değildir. Her nebî, kendi zamanında en müteâref ve meşhur mes'elelerle alâkalı mucize göstermiş, meselâ Hz. Musa (a.s.) zamanında Mısır'da sihir revaçta olduğundan O, bütün sihirleri yutup iptal eden ve bütün sihirbazları dize getiren 'âsâ' mucizesiyle; Hz. İsa (a.s.) zamanında ise, tıp revaçta olduğundan ölüleri ihya, onulmaz dertleri iyi etme mu'cizesiyle;

Efendimiz (s.a.v.) zamanında ise şiir, belâgat (güzel söz söyleme) el üstünde tutulduğundan ve belki âhirzamanın en tesirli ve güçlü silahı 'söz söyleme san'atı' olacağından, kendisine en büyük mucize olarak bütün şairleri, hatipleri, edibleri susturan Kur'an mucizesiyle gelmiş.. ve ayrıca bütün kâinata 'rahmet' olarak gönderildiği için de, her türden mahluk ile alâkalı mucizeler göstermiştir.

Nasıl ki büyük bir padişah bir yaverini veya elçisini çok çeşitli milletlerin ve kabilelerin bulunduğu bir vilâyete gönderse, orada bulunan her millet, her kabile ve her sınıf kendi milleti, kabilesi, sınıfı adına o elçiyi karşılayıp "hoşgeldin" der, ona alkış tutar, şükran ve teşekkürlerini arzeder; aynen öyle de, kâinatın yegâne Sahibi ve Yaratıcısı olan Allah, en büyük yâveri ve elçisi olan Resûl-ü Ekrem (s.a.v.)'i âleme gönderdiği zaman, O Elçi, insanoğluna bir memur ve meb'us olarak geldiği gibi, bütün mahlukata da rahmet olarak gelmiş, dağlar, taşlar, ağaçlar, hayvanlar, Güneş, Ay, yıldızlar ve bütün hâdiseler abes, boş ve manasız görülmekten kurtulmuş, birer mana, birer değer kazanmışlardır. Bu münasebetle de, meleklerden cinlere, insanlara, Güneş'ten ve Ay'dan yıldızlara; sudan yiyeceklere; ağaçlardan taşlara ve dağlara; her cins hayvanata kadar her tâife, her sınıf kendi türü adına O'na şükranlarını arz edip O'nun elinden sâdır olacak mu'cizelere birer vasıta olmuştur. Böylece, Kâinatın Efendisi (s.a.v.)'nin, doğruluğuna ve peygamberliğine -inkârı mümkün olmayacak şekilde- kâinat çapında şâhidlik yapıp, nübüvvetini bütün âleme ilân etmişlerdir. İşte, böyle kâinat çapında mu'cizeler göstermek, Kâinatın Efendisi olan Nebiler Sultanı (s.a.v.)'na hastır.

Peygamber Efendimiz (s.a.v.), her ne kadar sayıları bine varan mu'cizeler göstermiş ise de O'nun her sözü, her hâli, her hareketi harikulâde ve mu'cize değildir. Allah, O'nu beşer olarak yaratmış, şahsâ, ailevî ve içtimâî bütün hallerinde kendi zamanındaki ve sonraki bütün insanlara imam olsun diye vazifelendirmiş ve hem dünyevî, hem de uhrevî saadetlerinde rehber olmasını irâde buyurmuştur. İnsanların hepsi aynı seviyede bulunmadığından ve insanlığın büyük ekseriyeti avam olduğundan, eğer her hâl ve hareketi harikulâde olmuş olsaydı, imam, rehber ve mürşid olamazdı. Bu bakımdan, Efendimiz (s.a.v.) daima sebep ve kanunlar dairesi içinde yaşamış, yiyip-içmiş, evlenip çoluk-çocuk sahibi olmuş, yara almış, çile ve ızdırap çekmiş; hayatı bütün yönleriyle aksettirmiş ve Allah'ın bütün san'atlarını, tasarruflarını, isimlerinin tecellilerini gösteren cami bir ayna olmuştur.

Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in aşağıda misâlleriyle göreceğimiz

mu'cizelerinin tamamı her yerde, herkesin her zaman açıkça göreceği şekilde cereyan etmiyor ve umumi olmuyordu. Böyle olmuş olsaydı, o zaman aklın hikmet-i vücûdu kalmaz ve insanlar, irâdeleri ellerinden alınarak cebren iman etmeğe zorlanmış olurlardı. Bunun neticesinde de, kulluk teklifi ve imtihan sırrı ortadan kalkardı. Dolayısıyle, elmas ruhlu Ebu Bekir (r.a.) ile kömür ruhlu Ebu Cehil arasında fark bulunmaz ve insanlar iman etmede birbirine müsavi olurdu. Bu sebeple, meselâ Ay'ın ikiye ayrılması gibi büyük ve bahir bir mucize, gecenin belli vaktinde, kısa bir zaman içinde, az sayıda müşâhidin gözleri önünde meydana gelmiş ve neticede hem vak'aya şahid olanlar hem de sonradan gelecekler için irâdenin hakkı selbedilmemiş ve aklın kapısı kapanmamıştır.

Mu'cizelerin çoğunu, yalan üzerinde birleşmesi mümkün olmayan bir topluluk nakletmektedir. Bazıları ise, bu seviyede bir cemaat tarafından nakledilmese de, diğer sahabelerin buna itiraz etmemeleri, onlara da âdeta aynı rivayet kuvvetini kazandırmaktadır. Bir yerde gösterilen herhangi bir mu'cizenin daha başka yerlerde de benzeri veya aynıları gösterildiğinden, hiç bir mucizeyi mu'cize olarak inkâra yol yoktur.

Aşağıda bazı misallerini okuyacağınız mu'cizeler, sıdkına ve nübüvvetine binler şâhid bulunan ve birkısmını yukarıda arzetmeğe çalıştığımız Nebiler Sultanı'na (s.a.v.) ait mucizelerdir. Aslında onun, hiçbir mucizesi olmasaydı bile bizzat kendisi kendi sıdkına ve nübüvvetine en büyük bir delil ve şâhiddir...[33]

33– M. Fethullah Gülen, İnancın Gölgesinde, 2/47-51.

BİRİNCİ FASIL

GAYBTAN HABER VERMESİ

Konuyla ilgili hadislere geçmeden önce Sonsuz Nur adlı eserden gayb meselesiyle alakalı bir bölümü zikretmek istiyorum.

GAYB MESELESİ ÜZERİNE

"Gayb" kelimesi, Kur'ân-ı Kerîm'de çeşitli âyetlerde değişik şekilleriyle ele alınır: ﴿وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لاَ يَعْلَمُهَا اِلاَّ هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ اِلاَّ يَعْلَمُهَا وَلاَ حَبَّةٍ فِى ظُلُمَاتِ الاَرْضِ وَلاَ رَطْبٍ وَلاَ يَابِسٍ اِلاَّ فِى كِتَابٍ مُبِينٍ﴾ **"Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır. Onun için gaybı ancak O bilir. O, karada ve denizde ne varsa hepsini blir. O'nun ilmi dışında bir yaprak dahi düşmez. Yerin karanlıkları içindeki tek bir tane, yaş-kuru ne varsa hepsi apaçık bir Kitap'tadır"** (En'âm, 6/59).

Bu âyette, "gayb"ın tamamen Allah (cc)'ın nezd-i ulûhiyetinde olduğu dile getirilmekte ve O'ndan başkasının -Hz. Muhammed (sav), de dahil- gaybı bilemeyeceği söylenmektedir.

Ve, zaten Allah (cc) Efendimiz'i şöyle konuşturmuyor mu?

﴿قُلْ لاَ اَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللهِ وَلاَ اَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلاَ اَقُولُ لَكُمْ اِنِّي مَلَكٌ اِنْ اَتَّبِعُ اِلاَّ مَا يُوحىٰ اِلَيَّ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الاَعْمىٰ وَالْبَصِيرُ اَفَلاَ تَتَفَكَّرُونَ﴾

"De ki: Ben size 'Allah'ın hazineleri yanımdadır' demiyorum. Gaybı da bilmem. Size 'ben bir meleğim' de demiyorum. Ben, bana vahyolunan Kur'ân'dan başkasına uymam. De ki: Körle gören bir olur mu? Siz hiç düşünmez misiniz?" (En'âm, 6/50).

﴿قُلْ لاَ اَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعاً وَلاَ ضَراًّ اِلاَّ مَا شَآءَ اللهُ وَلَوْ كُنْتُ اَعْلَمُ الْغَيْبَ لاَسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ

﴿عَالِمُ الْغَيْبِ فَلاَ يُظْهِرُ عَلَى غَيْبِهِ اَحَداً * اِلاَّ مَنِ ارْتَضىٰ مِنْ رَسُولٍ فَاِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَداً * لِيَعْلَمَ اَنْ قَدْ اَبْلَغُوا رِسَالاَتِ رَبِّهِمْ وَاَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَاَحْصىٰ كُلَّ شَيْءٍ عَدَداً﴾

﴿وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ اِنْ اَنَا اِلاَّ نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾

"De ki: Ben Allah'ın dilediğinden başka, kendime herhangi bir fayda veya zarar verecek güce sahip değilim. Eğer ben gaybı bilseydim, elbette daha çok hayır yapmak isterdim; bana hiçbir fenalık dokunmazdı, ben sadece inanabilecek bir kavim için uyarıcı ve müjdeleyiciyim" (Â'râf, 7/188).

Cin sûresinde ise şöyle denmektedir:

﴿عَالِمُ الْغَيْبِ فَلاَ يُظْهِرُ عَلٰى غَيْبِهِ اَحَداً * اِلاَّ مَنِ ارْتَضٰى مِنْ رَسُولٍ فَاِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَداً * لِيَعْلَمَ اَنْ قَدْ اَبْلَغُوا رِسَالاَتِ رَبِّهِمْ وَاَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَاَحْصٰى كُلَّ شَيْءٍ عَدَداً﴾

"O bütün gaybı bilir. Gayba kimseyi muttali kılmaz, ancak dilediği peygamberler bunun dışındadır. Çünkü O, bunun önünden ve ardından gözcüler salar ki, böylece onların (peygamberlerin) Rabblerinin gönderdiklerini hakkıyla tebliğ ettiklerini bilsin. (Allah) onların nezdinde olup bitenleri çepeçevre kuşatmış ve her şeyi bir bir saymış (kaydetmiş) tir" (Cin, 72/26-28).

Şimdi bu âyetlerin ışığı altında şöyle bir tahlil yapabiliriz: "Allah Resûlü, mutlak olarak gaybı biliyordu", demek bir ifrat; "bilmiyordu" demek de bir tefrittir. O kendi olarak gaybı bilmezdi. Ancak Allah'ın bildirmesiyle öyle bir bilirdi ve bilmişti ki, bir ekranın başında durmuş da, kıyamete kadar zuhur edecek bütün hâdiseleri, ana hatlarıyla ve temel esaslarıyla şerh edip insanlığın gözünün önüne sermişti. Bizim üzerinde hassasiyetle durmak istediğimiz mes'ele de işte budur. O, kendiliğinden birşey söylemiyordu; söyledikleri hep vahiy ve Cenâb-ı Hakk'ın bildirdikleriydi. Bildiren, Allah (cc) olduktan sonra sadece peygamberler ve Peygamberimiz değil, ümmet arasında bir kısım yetişkin kimseler dahi, keramet olarak gayba muttali olabilirler. Nitekim Allah Resûlü: "Benim ümmetim arasında bir kısım mülhemûn vardır" [34] buyururlar ki, Allah (cc)'ın ilhamına mazhar insanlar, demektir. Bu cümleden olarak; minberde hutbe okurken, günlerce uzaklıktaki bir mesafede savaşan İslâm ordusunun, dağ tarafından düşman askerlerince kuşatıldığını gören Hz. Ömer, ordu kumandanı Sâriye'ye hitaben: "Ya Sâriye! Dağ tarafına" diye üç defa bağırması, Sâriye'nin de bu sesi duyarak kuşatmayı yarması... [35] Muh-

34– Müslim, Fezâilü's-Sahâbe, 23.

35– Kenzu'l-Ummâl, 12/571.

n b. Arabî gibi zâtların, asırlarca sonra olacak hâdiselere aynen işaretlerde bulunması.. Mevlâna, İmam-ı Rabbânî ve Müştak Efendi gibi yüzlerce zâtın gelecekle alâkalı ihbarda bulunması bulunurken de Allah Resûlü'ne yürekten bağlılık göstermeleri ve mazhar oldukları bütün vâridâtın Mişkat-ı Muhammedî'den süzülüp geldiğini itirafları, O zâtın -Allah'ın izniyle- ne kadar gaybe açık olduğunu gösterir. Evet, O'nun yetiştirdikleri, böyle ilhamlara mazhar ve İlâhî esintilerle hüşyâr olur da bu çapta gayba muttali kılınırlarsa, bütün ümmeti bir kefeye konsa hepsine birden ağır basacak olan İki Cihan Serveri'nin bir mu'cize olarak gayba muttali olması niçin uzak görülsün ki?..(36)

Mu'teber hadîs kitaplarında zikredilen, bu kabîl Efendimiz'in, üç yüze yakın mu'cizesi var ki, verdiği gaybî haberlerin büyük bir kısmı, aynen çıkmış, diğerleri de çıkma vaktini beklemektedir. Biz burada bunların hepsini nakledecek değiliz. Sadece, fikir verme bakımından birkaç misâlle iktifa etmeyi düşünüyoruz ki; bu misâlleri de üç ana grupta toplamak mümkündür:

Birincisi: Kendi devrine ait verdiği gaybî haberler.

İkincisi: Uzak ve yakın istikbâle ait söylediği sözler.

Üçüncüsü: Sehl-i münteni üslupla ifade buyurduğu; ancak ilimlerin inkişafıyla daha sonra hakikatı anlaşılabilen mu'cizevî beyânlar...(37)

5572 ١ــ عن جابر بن سَمُرَةَ رَضِيَ اللّهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إذَا هَلَكَ كِسْرَى فَلاَ كِسْرَى بَعْدَهُ، وَإذا هَلَكَ قَيْصَرَ فَلاَ قَيْصَرَ بَعْدَهُ. فَوَالّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَتُنْفَقَنَّ كُنُوزُهُمَا في سَبِيلِ اللّهِ تَعالى]. أخرجه الشيخان.

1. (5572)- *Cabir İbnu Semüre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kisra ölünce, ondan sonra başka kisra yoktur. Kayser de öldü mü ondan sonra kayser yoktur. Nefsimi kudret elinde tutan Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun, siz her ikisinin de hazinelerini Allah yolunda harcayacaksınız." [Buharî, Menâkıb 25, Humus 8, Eyman 3; Müslim, Fiten 77, (2919).]

AÇIKLAMA:

Kisra kelimesi, eski İran'da devlet başkanının lakabıdır. Osmanlılar-

36– Ebû Dâvûd, Sünne, 8; Müsned, 2/76.

37– M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 1/96-98.

da padişah, cumhuriyet Türkiyesinde reisicumhur dendiği gibi, İran'da da hep kisra denmiştir. Aynı şekilde kayser de Rumlarda başa geçen liderin lakabıdır.

Hadis, Kisra ve *Kayser*'in ölümleriyle saltanatlarının sona ereceğini ifade etmektedir. Halbuki fiiliyatta, Kisra'nın memleketi devam etmiş, sonuncu kisra, Hz. Osman zamanında öldürülmüştür. Keza Rum hakimiyeti daha fazla baki kalmıştır. Dolayısıyla hadisin hükmü fiilî durumu aksettirmediği için, hadiste müşkil olduğu söylenmiştir. Ancak İslam alimleri bu muşkili: "Bundan murad Kisra'nın Irak'da, Kayser'in de Şam'da hakimiyetinin kalmayacağıdır" diyerek halletmişlerdir. Bu yorum İmam Şafii'den nakledilmiştir. İlaveten der ki: "Hadisin vürud sebebi şudur: Kureyşliler Şam ve Irak'a tüccar olarak giderlerdi. Müslüman olunca onlara olan ticarî seferlerinin İslam'a girmeleri sebebiyle inkıtaya uğrayacağından korktular. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm, gönüllerini hoş etmek, içlerini rahatlatmak ve o iki devletin hakimiyetlerinin o iki beldede sona ereceğini müjdelemek için böyle söyledi. Şu da söylenmiştir: "Şam ve civarından kalkmış olmakla beraber Kayser'in saltanatının devam etmesi, Kisra'nın saltanatının ise esas itibariyle yok olmasındaki hikmet şudur: *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mektubu geldiği vakit Kayser, onu hürmetle karşılamış ve öpmüş ve neredeyse Müslüman olacak noktaya gelmiştir. Kisra ise, mektubu öfke ile karşılamış ve yırtıp atmıştır: Hadiseyi duyan Aleyhissalâtu vesselâm da mülkünün paramparça olması için beddua etmiştir ve öyle olmuştur." Hattâbî der ki: "Hadisin manası: "Kayser'den sonra, onun gibi hakimiyeti olan kayser olmayacak" demektir. Nitekim, Kayser'in Suriye bölgesinde hakimiyeti vardı. Hıristiyanların dinî menasiklerini tamamlayıcı temel unsurlarından biri olan Beytu'l-Makdis bu bölgede idi. Rumlar üzerinde hakimiyet kuranlar kaldırıldı ve hazineleri ele geçirildi. Resulullah'ın muhatabı olan Kayser'den sonra gelenlerden hiçbiri buralara bir daha hakim olamadı." Yine Buhârî'de gelen bir rivayet bu yoruma daha uygundur: هَلَكَ كِسْرَى ثُمَّ لاَ يَكُونُ كِسْرَى بَعْدَهُ وَلَيُهْلَكَنَّ قَيْصَرَ *"Kisra helak oldu mu ondan sonra kisra olmayacak, kayser de mutlaka helak olacak."*

Bazı alimlere göre, "Resulullah bu sözü, kisra olan Hürmüz oğlu Şirviye'nin ölüp, yerine kızı Bevran'ın tahta geçtiği haberi kendisine gelince söylemiştir. Kayser ise, Hz. Ömer zamanına hicretin yirminci yılına kadar yaşamıştır." Bazı alimler de: "Kayser, Resulullah zamanında ölmüştür. Suriye'de Müslümanlarla savaşan onun oğludur ve onun da lakabı Kayser'dir" demiştir. *İbnu Hacer,* tahlili şöyle noktalar: "Hangi de-

ğerlendirme esas alınırsa alınsın, bütün takdirlerde hadiste ifade edilen maksad kesin bir şekilde vaki olmuştur. Çünkü gerek Kayser ve gerekse Kisra, her ikisinin de saltanatı, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanındaki şekilde devam etmemiştir."

5573 ٢- وعن عَدِيّ بْنِ حَاتِمٍ رَضِيَ اللهُ عنه قَالَ: [بَيْنَا أَنَا عِنْدَ رَسُولِ اللهِ ﷺ إِذْ أَتَاهُ رَجُلٌ، فَشَكَا إِلَيْهِ الْفَاقَةَ، ثُمَّ أَتَاهُ آخَرُ فَشَكَا إِلَيْهِ قَطْعَ السَّبِيلِ. فَقَالَ: يَا عَدِيُّ! هَلْ رَأَيْتَ الْحِيرَةَ؟ قُلْتُ: لَمْ أَرَهَا، وَقَدْ أُنْبِئْتُ عَنْهَا. فَقَالَ: فَإِنْ طَالَتْ بِكَ حَيَاةٌ لَتَرَيَنَّ الظَّعِينَةَ تَرْتَحِلُ مِنَ الْحِيرَةِ حَتّى تَطُوفَ بِالْكَعْبَةِ، لاَ تَخَافُ أَحَداً إِلاَّ اللهَ. قُلْتُ: فِيمَا بَيْنِي وَبَيْنَ نَفْسِي: فَأَيْنَ دُعَّارُ طَيِّءٍ الّذِينَ صَعَّرُوا الْبِلاَدَ. وَلَئِنْ طَالَتْ بِكَ حَيَاةٌ لَتُفْتَحَنَّ كُنُوزُ كِسْرَى. قُلْتُ: كِسْرَى ابْنِ هُرْمُزَ؟ قَالَ: كِسْرَى بْنُ هُرْمُزَ. وَلَئِنْ طَالَتْ بِكَ حَيَاةٌ لَتَرَيَنَّ الرَّجُلَ يُخْرِجُ مِلْءَ كَفِّهِ مِنْ ذَهَبٍ أَوْ فِضَّةٍ يَطْلُبُ مَنْ يَقْبَلُهُ فَلاَ يَجِدُ أَحَداً يَقْبَلُهُ مِنْهُ، وَلَيَلْقَيَنَّ اللهَ أَحَدُكُمْ يَوْمَ يَلْقَاهُ لَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ حِجَابٌ وَلاَ تَرْجُمَانٌ يُتَرْجِمُ لَهُ. فَلَيَقُولَنَّ: أَلَمْ أَبْعَثْ إِلَيْكَ رَسُولاً فَيُبَلِّغَكَ! فَيَقُولُ: بَلَى. فَيَقُولُ: أَلَمْ أُعْطِكَ مَالاً وَأُفْضِلْ عَلَيْكَ؟ فَيَقُولُ: بَلَى يَا رَبِّ. فَيَنْظُرُ عَنْ يَمِينِهِ فَلاَ يَرَى إِلاَّ جَهَنَّمَ، وَيَنْظُرُ عَنْ يَسَارِهِ فَلاَ يَرَى إِلاَّ جَهَنَّمَ. قَالَ عَدِيٌّ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: فَاتَّقُوا النَّارَ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ، فَمَنْ لَمْ يَجِدْ شِقَّ تَمْرَةٍ فَبِكَلِمَةٍ طَيِّبَةٍ. قَالَ عَدِيّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: فَرَأَيْتُ الظَّعِينَةَ تَرْتَحِلُ مِنَ الْحِيرَةِ حَتّى تَطُوفَ بِالْبَيْتِ لاَ تَخَافُ إِلاَّ اللهَ، وَكُنْتُ فِيمَنِ افْتَتَحَ كُنُوزَ كِسْرَى ابْنِ هُرْمُزَ، وَلَئِنْ طَالَتْ بِكُمْ حَيَاةٌ لَتَرَوُنَّ مَا قَالَ أَبُو الْقَاسِمِ ﷺ يُخْرِجُ الرَّجُلُ مِلْءَ كَفِّهِ ذَهَباً أَوْ فِضَّةً فَلاَ يَجِدُ مَنْ يَقْبَلُهُ مِنْهُ].

أخرجه البخاري.

2. (5573)- *Adiyy İbnu Hâtim* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında iken bir adam geldi ve fakirlikten şikayet etti. Derken biri daha gelip, o da yol kesilmesinden şikayet etti. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Ey Adiyy dedi, *sen Hire şehrini gördün mü?"*

"Hayır görmedim, ancak işittim!" dedim. Bunun üzerine:

"Eğer ömrün biraz uzarsa, devesine binen bir kadının Hire'den (tek başına) kalkıp Ka'be'yi tavaf edeceğini mutlaka göreceksin. O bu seyahatini yaparken Allah'tan başka hiçbir şeyden korkmayacak!"

Adiyy der ki: "İçimden, kendi kendime, "memlekete dehşet saçan Tayy eşkiyaları nereye gidecek?" dedim. Resulullah sözlerine devam etti:

"Eğer ömrün olursa Kisra'nın hazinelerinin de fethedildiğini göreceksin!"

Kisra İbnu Hürmüz mü?" diye araya girdim.

"Evet İbnu Hürmüz olan Kisra!" buyurdu ve devam etti:

"Eğer hayatın uzarsa mutlaka göreceksin: Kişi eli altın veya gümüş parayla dolu olduğu halde bunu tasadduk etmek üzere fakir arayacak fakat kendinden onu kabul edecek bir tek adam bulamayacak. Her biriniz, mutlaka bir gün gelecek aranızda herhangi bir perde, bir tercüman olmaksızın Allah'la karşılaşacaksınız. O zaman Allah Teala hazretleri:

"Sana tebliğ getiren bir peygamber göndermedim mi?" diye soracak. Muhatabı: "Evet gönderdin!" diyecek. Rabb Teala:

"Ben sana mal vermedim mi, ikram etmedim mi?" diye soracak, kul:

"Evet! Ey Rabbim verdin" deyip sağına bakacak, cehennemden başka bir şey görmeyecek, soluna bakacak cehennemden başka bir şey görmeyecek."

Adiyy der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim:

"Bir hurmanın yarısı da olsa onu sadaka olarak vererek ateşten korunun! Kim yarım hurma bulamazsa güzel bir sözle korunsun!"

Yine Adiyy (radıyallahu anh) dedi ki:

"Ben Hire'den kalkıp, Beytullah'ı tavaf eden ve Allah'tan başka kimseden korkmayan yaşlı kadını gördüm. Kisra İbnu Hürmüz'ün hazinelerini fethedenler arasında ben bizzat bulundum. Eğer sizlerin ömrü uzun olursa mutlaka, Ebu'l-Kasım *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şu söylediğini de göreceksiniz: *"Kişi, eli altın veya gümüşle dolu olarak çıkacak, onu kendinden (sadaka olarak) kabul edecek adam bulamayacak."* [Buharî, Menakıb 25.]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin ravisi Adiyy, Tayy kabilesinden sehavetiyle meşhur Hatim-i Tai'nin oğludur. Kabilesinin reisidir. Tay kabilesi Irak'la Hicaz

arasında yeralmaktadır. Kendilerinden önceden izin almadan, bölgelerinden geçenlerin yollarını kesmektedirler. Böylece eşkiyalıklarıyla şöhret kazandıkları için, Adiyy, Hire'den kalkan bir kadın kendi yurtlarından korkusuz nasıl Hicaz'a, Mekke'ye ulaşabilecek diye hayrete düşer. Adiyy'i hayrete düşüren diğer bir ifade "Kisra'nın hazinelerinin fethi." O zaman için iki büyük devletten biri olan Kisra'nın hazinelerini fethetmek ne demek?" Bir yanlış anlama olmasın? Sorar: "(Yani şu İran Devleti'nin kisrası olan) İbnu Hürmüz'ün hazineleri mi?" Resulullah "Evet! O kisra, İbnu Hürmüz olan kisra!" der.

2- Hadiste temas edilen diğer bir husus yol emniyetini getirecek adalet-i İslamiye'nin hasıl edeceği maddî refah seviyesiyle ilgili. Aleyhissalâtu vesselâm: "Zekat veya sadaka vermek kasdıyla evden çıkan kimsenin, bunu kabul edecek bir adam bulamadan evine döneceği" derecede refahın artacağından bahsediyor ki, bu adaletli idarenin tabii sonucudur.

Bazı alimler, başka bazı hadisleri esas alarak, bu halin, Hz. İsa'nın hakimiyeti sırasında hasıl olacak bolluk devrine ait olacağını söylemiş ise de, başta *Beyhakî,* bir kısım alimler hadiste Ömer İbnu Abdilaziz devrinde yaşanan duruma işaret edildiğini belirtirler. Beyhakî'nin Delail'de kaydettiğine göre, "Kişi Ömer İbnu Abdilaziz'in otuz aylık hilafeti sırasında, halife ölmezden önce, büyük miktarda para getirip "Bunu fakirlerden dilediğinize verin" derdi. Ancak "halkı Ömer zenginleştirdiği için" bunu verecek bir kimse bulamadan parasıyla geri dönerdi." Beyhakî, rivayeti kaydettikten sonra ilave eder: "Bunda Adiyy'in rivayet ettiği hadiste ihbar edilen durumun teyidi vardır." *İbnu Hacer* der ki, "Bu ihtimal öncekinden daha kuvvetlidir, çünkü hadiste Adiyy'e: "Eğer ömrün uzun olursa göreceksin" denmiştir.

3- Hadiste, bir kadının tek başına hacca gidebileceği de ifade edilmektedir. Bu, ihtilaflı bir mevzu olmakla birlikte, alimlerimizden bir kısmı vacib olan hacc için bunun caiz olduğunu söylemiştir. Bu husus daha önce yeterince açıklandı.

5574 ٣ – وعن أبي ذَرٍّ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: سَتَفْتَحُونَ مِصْرَ، وَهِيَ أَرْضٌ يُسَمَّى فِيهَا الْقِيرَاطُ. فَاسْتَوْصُوا بِأَهْلِهَا خَيْراً. فَإِنَّ لَهُمْ ذِمَّةً وَرَحِماً]. أخرجه مسلم.

3. (5574)- *Hz. Ebu Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sizler Mısır'ı fethedeceksiniz. Orası (paraya) "kirat" denilen yerdir. Oranın halkına hayır tavsiye edin. Onların bir zimmet, bir de rahim (hakkı) vardır." [Müslim, Fezailu's-Sahabe 226, (2543).]

AÇIKLAMA:

1- Mısır'da zikri geçtiği ifade edilen *kirat*, dinar ve dirhemin diğer paralarının cüzlerinden birinin adıdır. Orta büyüklükte beş arpanın ağırlığına denk bir miktara tekabül eder. Ancak şarihler, bu kelimenin Mısır'da o devirde çok kullanıldığını, küfür ve hakaret olarak yaygınca kullanılan günlük bir kelime olduğunu; hadiste, bir sebeple kelimenin Mısır'da zikredildiğine dikkat çekildiğini belirtirler.

2- Mısır'da *kirat* kelimesinin hakaret manasına çokça kullanıldığına dikkat çekildikten sonra hayır tavsiye edilmesinin emri, onların küfürbazlığına küfürle mukabele etmemek gerektiğine, onların bu davranışının çok ciddiye alınarak onlara kötü davranılmasının uygun olmayacağına bir uyarı olarak değerlendirilmiştir.

3- Zimmet, ahid ve eman manasına gelir. İslam memleketinde yaşayanlara, sahip oldukları eman hakkı (zimmet) sebebiyle zımmî denmiştir. Rahimle, neseb akrabalığı ifade edilmiştir. Mısırlılarla neseb akrabalığından murad, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Mısır'lı cariyesi Mariye'dir. Aleyhissalâtu vesselâm'ın Mariye'den İbrahim adlı oğlu dünyaya gelmiştir.

4- *Resulullah*, Mısır'ın fethedileceğini haber vermiş, gerçekten de sahabeler devrinde orası fethedilmiş, böylece gaybtan ihbar sadedinde varid olan hadisin mucizesi görülmüştür. Orada zimmet hakkına sahip Hıristiyan zümrenin hâlâ varlığı, hadiste görülen bir diğer mucize halidir.

5575 ٤ـ وعن ثَوْبَانَ رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ اللهَ زَوَى لِيَ الأَرْضَ فَرَأَيْتُ مَشَارِقَهَا وَمَغَارِبَهَا، وَإنَّ أُمَّتِي سَيَبْلُغُ مُلْكُهَا مَازُوِيَ لِي مِنْهَا، وَأُعْطِيتُ الْكَنْزَيْنِ الأَحْمَرَ وَالأَبْيَضَ، وَإنِّي سَأَلْتُ رَبِّي أنْ لاَ يُهْلِكَ أُمَّتِي بِسَنَةٍ عَامَّةٍ، وَلاَ يُسَلِّطُ عَلَيْهِمْ عَدُوّاً مِنْ سِوَى أنْفُسِهِمْ فَيَسْتَبِيحَ بَيْضَتَهُمْ، وَإنَّ رَبِّي تَعَالَى قَالَ: يَا مُحَمَّدُ إذَا قَضَيْتُ قَضَاءً فَإنَّهُ لاَ يُرَدُّ، وَإنِّي أعْطَيْتُكَ لأُمَّتِكَ أنِّي لاَ أُهْلِكُهُمْ بِسَنَةٍ عَامَّةٍ، وَلاَ أُسَلِّطُ عَلَيْهِمْ عَدُوّاً مِنْ سِوَى أنْفُسِهِمْ يَسْتَبِيحُ بَيْضَتَهُمْ، وَلَوِ اجْتَمَعَ

عَلَيْهِمْ مَنْ بِأَقْطَارِهَا حَتَّى يَكُونَ بَعْضُهُمْ يُهْلِكُ بَعْضاً]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

« زَوَى لِيَ الأَرْضَ » أي جمعها لي وضمها اليّ.

و« السَّنَةُ » الجدب والشدة. و« العَامَّةُ » التي تعم الكل.

و« بيضةُ الناس » معظمهم.

و« استباحتهم » جعلهم مباحاً بأخذهم أسراً وقتلاً يتصرف فيهم كيف شاء.

4. (5575)- *Hz. Sevban* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah Teala hazretleri yeryüzünü benim için dürüp topladı, ben de doğusunu da batısını da gördüm. Ümmetimin mülkü, bana gösterilen yerlere kadar uzanacaktır. Bana iki hazine verildi: Kırmızı ve beyaz hazineler. Ben Rabbimden, ümmetimi umumi bir kıtlıkla helak etmemesini, ümmetime kendi nefislerinden başka bir düşman musallat edip çoğunluğu helak etmelerine meydan vermemesini talep ettim.

Rabbim Teala hazretleri bu isteklerime şöyle cevap verdiler:

"Ey Muhammed! Bir hüküm verdim mi artık o geri alınmaz. Ben senin ümmetine "Onları umumi bir kıtlıkla helak etmeyeceğim, kendileri dışında, çoğunu helak edecek bir düşman da musallat etmeyeceğim, hatta yeryüzünün her tarafında bulunanlar, onlar aleyhinde toplansalar da. Ama kendi aralarında birbirlerini helak edecekler." [Müslim, Fiten 19, (2889); Tirmizî, Fiten 14, (2177); Ebu Davud, Fiten 1, (4252).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste *Aleyhissalâtu vesselâm* İslam'ın doğu-batı istikametinde yayılacağına işaret buyurmaktadır. Gerçekten de öyle olmuş, bu istikametlerdeki gelişme güney-kuzey istikametlerindeki gelişmeye nisbetle çok fazla olmuştur.

2- *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın ümmeti adına Cenab-ı Hak'tan birkaç isteği olmuş ve bunlardan ikisi kabul edilmiştir.

★ İslam ümmeti umumi bir kıtlık afetiyle helak olmayacaktır. Tarih boyunca, bu ifadeye aykırı bir durum görülmüş değildir. Mevziî olan bazı küçük kıtlıklar umumi hükmü cerhetmez. Keza eski milletlerin maruz kaldıkları nevden, bütün ümmete şamil helak edici sel, zelzele, salgın, afetler de görülmemiştir ve inşaallah görülmeyecektir de.

★ İkinci bir garanti, ümmetin toptan gayr-ı müslim istilasına uğramasına karşıdır. Şimdiye kadar böyle bir durum olmamıştır. Yer yer esarete düşen İslam beldeleri olmuş ise de, tamamına şamil bir esaret vaki olmamıştır.

Ancak hadis, ümmet arasında fitneler hususunda garanti vermiyor. Ümmetin bu fitnelerden zarar göreceğine dikkat çekiliyor. Şu halde Resulullah, dahilî fitnelerden kaçınmamız, her an çıkabilecek fitneye karşı müteyakkız olmamız gerektiğine bizleri uyarıyor. Nitekim bu hadislerinde: *"Fitne uyumaktadır. Onu uyandırana lanet olsun!"* buyurmuştur. Ayet-i kerimede de: **"Allah'ın ipine sarılmamız, tefrikaya düşmememiz"** irşad buyrulmuştur (Al-i imran 103).

5576 ٥ – وعن جابرٍ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: هَلْ لَكُمْ مِنْ أَنْمَاطٍ؟ قُلْتُ: وَأَنَّى تَكُونُ لَنَا الأَنْمَاطُ؟ قَالَ: إِنَّهَا سَتَكُونُ. فَكَانَتْ كَمَا قَالَ، فَأَنَا أَقُولُ لَهَا، يَعْنِي امْرَأَتَهُ: أَخِّرِي عَنَّا أَنْمَاطَكِ. فَتَقُولُ: أَلَمْ يَقُلْ رَسُولُ اللهِ ﷺ: سَتَكُونُ لَكُمْ أَنْمَاطٌ؟ فَأَدَعُهَا]. أخرجه الخمسة.

«الأَنْمَاط» جمع نمط، وهو نوع من البسط المعروف.

5. (5576)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün: *"Halınız var mı?"* diye sordular.

"Bizde halı da nasıl olsun?" dedim.

"Şurası muhakkak ki o da olacak!" buyurdular. Nitekim dediği gibi oldu. Gün geldi ben hanımıma (İsraf ve mekruh addettiğim için):

"Şu halını benden bari uzak tut!" diye çıkıştığım vakit:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Sizlerin de halıları olacak!"* dememiş miydi? diye karşılık verdi." [Buharî, Menakıb 25, Nikah 62, Mülim, Libas 39, Ebu Davud, Libas 45, (4145); Tirmizî, Edeb 26, (2775); Nesâî, Nikah 83, (6, 136).]

AÇIKLAMA:

Alimler bu hadisten halı kullanmaya cevaz çıkarmışlar ve evlerin bununla tefrişinde bir kerahet görmemişlerdir. Başka bazı rivayetler duvarlara halı getirilmesinin mekruh olduğunu ifade etmektedir. Bir rivayette, *Hz. Aişe, Aleyhissalâtu vesselâm* bir gazvede iken halı temin ederek kapıya astığını, dönüşte duruma muttali olan Resulullah'ın memnuniyet-

sizlik izhar etmekten başka: اِنَّ اللّٰهَ لَمْ يَأْمُرْنَا اَنْ نَكْسُوَ الْحِجَارَةَ وَالطِّينَ *"Allah bize ne taş, ne de toprağa elbise giydirmemizi emretmemiştir"* dediğini belirtir.

Hemen belirtelim ki, evlerin ve duvarların örtüyle (halı vs.) kaplanmasının cevazı ve alem-i cevazı ulema arasında ihtilaf mevzuu olmuştur. Bir kısmı "haram" derken, bir kısmı "mekruh" ve hatta "caiz" demiştir. *İbnu Hacer* Şafii ulemanın cumhuru tarafından "mekruh" dendiğini belirtir.

Bu vesile ile Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye adlı çalışmamızda, evlerin tezyin ve tefrişi ile ilgili olarak yaptığımız bir tahkiki aynen aşağıya almayı, meseleye ilgi duyacak okuyucularımız için faydalı mülahaza ediyoruz:

"Sünnette üzerinde titizlikle durulmuş olan diğer bir husus, içerisinde ikamet edilen meskenin dekorudur. Ev içerisinde yer alan herbir eşya ve eşyada tezahür eden telkin unsurları üzerinde, Hz. Peygamber hassasiyet göstermiştir. Gerek kendi evinde, gerekse Ashab'ın evlerinde İslam kültürüne muhalif düşen ve başka kültürleri temsil eden unsurların ve şekillerin varlığına muttali olunca ya sözle, ya fiille, yahut da ahvaliyle istikrahını bildirerek müdahale etmiştir.

Buhârî'nin *Hz. Aişe*'den yaptığı bir tahriçte Hz. Peygamer'in evde, üzerinde haç bulunan her eşyanın, mutlaka haçını bozduğu bildirilmektedir.

Yasak, sadece haç şekillerini ihtiva eden eşyalara münhasır kalmayıp Allah'ı yaratma fiilinde taklid manası taşıyan tasvirlere de şamil kılınmıştır. *Aleyhissalâtu vesselâm* bu manayı taşıyan tasvirlerin evde bulundurulma yasağını, *"Tasvirin olduğu yere melek girmez"*, *"En büyük azaba maruz kalacak kimseler musavvirlerdir"*, *"Dünyada suret yapana kıyamet günü: "Haydi, yaptığına ruh üfle" denecek ve üfleyemeyecek"* gibi şiddet ifade eden çeşitli tabirlerle dile getirmiştir. Bu hususla ilgili rivayetlerden birinde Hz. Aişe, şöyle bir vak'a anlatır: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir seferden dönmüştü. (O'nun yokluğu esnasında) üzerinde [kanatlı at] timsalleri bulunan bir durnuku (eve) asmıştım. Bana onu indirmemi emretti, indirdim (...)" Hadisin bir başka veçhinde "Üzerinde timsaller bulunan bir kıramımı sehve (denen duvardaki hücrenin) üzerine örtmüştüm. Hz. Peygamber onu görünce çıkardı ve: *"Kıyamet günü azabın en şiddetlisine dûçar olacak kimseler Allah'ın yarattıklarını taklid edenlerdir"* dedi. Ben de ondan bir veya iki yastık yaptım." Bir başka veçhinde: "İki nümruka (yastık) yaptım, bunlar evdeydi ve Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* üzerinde oturuyordu" der.

Bu hadise müsteniden alimlerin, gölgesi olmayan tasvirlerin, üzeri-

ne oturmak, basmak gibi hakir durumlarda kullanılan halı, döşek vs. eşya üzerinde bulunmasına cevaz verdiği belirtilir. Nevevî bu görüşün Sahabe ve Tabiin'e mensub cumhur-u ulemanın görüşü olduğunu belirttikten sonra, bu meyanda Sevrî, Malik, Ebu Hanife ve Şafii'nin ismini zikreder. Nesai'nin bir tahricinde Hz. Peygamber'in yanına girmek için gelmiş olan Cibril girmez ve: "Nasıl gireyim, evinde tasvirler ihtiva eden bir örtü var. Ya (suretlerin) başını kopar, ya örtüyü üzerine basılan sergi yap. Biz melekler tasvirin bulunduğu bir eve girmeyiz" der.

Hz. Peygamber, Abdullah İbnu Ömer'in rivayetinde ziyaret için gelmiş olduğu Sefine Ebu Abdirrahman'ın rivayetinde de beraber yemek için vaki davet üzerine gelmiş olduğu kızı Fatıma'nın evine, kapıya asılmış olan nakışlarla süslü perde sebebiyle girmeden geri döner.

Abdurrezzak'ın bir tahricinde de yemeğe davet edildiği eve geldiği vakit, çeşitli renklerle tezyin edilmiş olduğunu görür, kapıda durup renkleri saydıktan sonra: *"Keşke tek renk olsaydı"* diyerek girmeksizin geri döner. Aşağıdaki misallerin de te'yid edeceği üzere, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu davranışıyla evin tezyininde sadeliğin esas olmasını irşad buyurmuştur.

İlim adamları bu rivayetlerden "içerisinde muharremat bulunan eve girmek ve davete icabe etmek için önce izalesine çalışılır, muktedir olunmazsa girilmez, icabet edilmez" hükmünü vermişlerdir. Ancak Hz. Peygamer'in son misalde "keşke tek renk olsaydı" dediği birinci misalde de geri dönüş sebebini soran *Hz. Ali*'ye: "Dünya benim neyime, nakış benim neyime?" cevabını verdiği, keza yukarıda zikrettiğimiz tasvirli perde vs.'yi kaldırması için Hz. Aişe'ye verdiği emirle ilgili hadisin bazı vecihlerinde: "Zira bu bana dünyayı hatırlatıyor", "Zira üzerindeki tasvirler namaz esnasında dikkatimi dağıtıyor", "Zira eve her girişimde bunu görüyorum, dünyayı hatırlıyorum" vs. dediği tasrih edilmektedir ki, bunlar Hz. Peygamber'in yeni tebliğ etmiş olduğu bir dinin tam yerleşmesine engel teşkil edebilecek sebepler hususunda titizliğinin dereceğsini göstermektedir.[38] O, istiyordu ki insanlar bütün himmetleriyle Kur'an'a yönelsin,

38- Burada gayemiz, tasvirin cevazı veya adem-i cevazı hususundaki münakaşayı tekrar etmek değildir. Bu konuyu etraflıca inceleyen Kamil Miras, ulemanın, ağaç, dağ, taş gibi eşya ve manzara fotoğraflarının ibahası ile, vesikalık fotoğraf gibi tahammülhilka olmayarak bedenin bir kısmına ait canlı resimlerinin imal ve istimalinin cevazında ittifak ettiklerini, tammülhilka olanların vesile-i tazim olmaksızın istimalinde ihtilaf ederek bazılarının caiz, bazılarının gayr-ı caiz gördüklerini ifade eder (Tecrid 6, s. 421). Keza bak. Aynî 12, 224, 22, 69; Kari, Mirkat 4, 485-86; M. M. Ammare (Münziri'nin el-Tergib'inin dipnotu) 1, 148; M. Sabri, Meseleler (Sebil Yayınevi, İstanbul 1974) s. 63-87; O, Şekerci, İslam'da Resim ve Heykel'in Yeri, İstanbul 1974., daha çok cevazına mütemayil yeni görüşlere dayanan bu sonuncuda değişik kaynakları topluca bulmak mümkündür. Tasvirin cevaz sınırlarıyla ilgili bazı teferruat bu kitamızda daha önce farklı vesilelerle geçmiştir.

onun hakikatlarını anlamaya, yaşamaya çalışsın. Hatta bu sebeple kendisinden Kur'an dışında bir şey yazmayı da yasaklamış, bir nevi cahiliye prestişlerinden biri olan kabir ziyaretlerini de men etmişti. Diğer taraftan "insanların kalbi Allah'ın iki parmağı arasındadır, istediği gibi oynatır" cümlesinde ifade ettiği beşer tabiatındaki istikrarsızlık sebebiyle iman ve amellerine rağmen, müşrikliğe ait hatıralar sebebiyle eski sapıklıklarının tekrar şu veya bu şekilde tezahüründen korkmakta idi. Bu sebeple o hususlarda Hz. Peygamber titizliği ileri götürmüş, açık kapı bırakmak istememiştir. Halkın espirisini nazara alışını gösteren en manidar misallerden biri Hz. Aişe'ye, cahiliye devrinde yanlış temelde oturtulmuş olan Ka'be'yi, yeniden aslî temeli üzere kurmaya teşebbüs etmeyişinin sebebini izah sadedinde söylediği şu cümledir: *"Kavmin cahiliye devrine yakındır. Bu sebeple, (yapacağım tadilatın) kalplerinde nefret uyandıracağından korkuyorum."*

Şu halde "Cahiliye devrine yakın" olan insanlığın halet-i ruhiyelerini nazar-ı itibara alan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, o devre ait şirklere alâmet olan her şeye karşı amansız bir mücadele açmıştır. Bu, put olabilir, putların tasviri olabilir, o devreye ait bir yemin tarzı, selamlaşma şekli vs. olabilir, hepsi yasaklanmıştır.

Tasvirle ilgili yasakları, şarihlerin: "Kendisine ibadet edilen zîruhların hürmet ifade eden tarzda konması haramdır, ayak altına atılması mübahtır" diye formüle etmesi sünnette gelen yasağın terbiyevî yönünü ifade eder. Bu yasaktan ağaç tasvirleri istisna edilmiştir. Ancak Arapların o devirde takdis ettikleri ağaçları Hz. Peygamber'in yıktırdığını rivayetler haber verir.

Hz. Peygamber'in Medine'yi baştan ayağa kontrol ettirerek "putları kırdırdığı, yüksek kabirleri düzlettiği, tasvirleri de iptal ettirdiği"ne dair rivayetler bu husustaki titizliğinin ne dereceyi bulduğunu gösterir. Bu rivayetlerden bazılarında bu maksatla gönderilen Ensar'dan bir adamın: "Ya Resulullah, ben kavmimin evlerine girmek istemiyorum" diye itirazı -ve bunun üzerine Hz. Ali'nin gönderilmesi- devletin, bu hususla ilgili olarak koyduğu yasağın uygulanmasını takip için evleri kontrolden bile geçirdiğini göstermektedir.

Söylediklerimizi hülasa etmek gerekirse, evin dekor ve tezyininde yer alan tezyin unsurları aynı zamanda bir telkin vasıtası kabul edilmektedir. Müslüman hayat görüşüne ters düşen unsurların yer almaması gerekmektedir. Son olarak şunu da kaydedelim: Dihlevi'ye göre duvar ve elbisenin resimlenmesi iki sebepten yasaktır:

1- Fuzulî israf ve iftiharı önlemek,

2- Putperestlik kapısını açmamak."

5577 ٦– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ اللهَ يَبْعَثُ لِهٰذِهِ الأُمَّةِ عَلى رَأْسِ كُلِّ مِائَةِ سَنَةٍ مَنْ يُجَدِّدُ لَهَا دِينَهَا]. أخرجه أبو داود.

6. (5577)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Muhakkak ki, Allah bu ümmet için, her yüz senenin başında, kendisine dini tecdid edecek kimse(ler) gönderecektir." [Ebu Davud, Melahim 1, (4391).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadis-i şeriflerinde kendinden sonra her asırda çıkacak ve hayat-ı içtimaiye-i medeniyete soktukları bid'alarla dinden uzaklaşmış olan insanları tekrar İslam'ın hakiki mecrasına sokacak olan kimseleri haber vermektedir. Bu zatlara müceddid denmektedir. Bu mübarek zatların mümeyyiz vasfı bid'ayı temizleyip sünneti ihyadır. Ölümü hicrî 101 olan *Ömer İbnu Abdilaziz*'den bu yana ümmet böylesi insanlarla daima şerefyab olmuştur. Daha önce, bir başka hadis vesilesiyle genişçe açıkladığımız üzere, Resulullah'tan sonra geleceği belirtilen bu şahıslar her asırda bir tane değildir. Aynı anda her memlekette, farklı mezhep ve meşreplere göre her bir çevrede birçok insanlar, müceddid manasında tecdid hizmeti yapabilecektir. Alimlerin belirttiği üzere, kimlerin müceddid olduğu kesinlikle bilinemez, sünneti ihya, bid'atı imha, ilmi artırma, insanları amel, ahval ve düşüncede İslam'a irca gibi karinelerle müceddid olduğuna zann-ı galible hükmedilir. Müceddidin, dini alimlerin zahir ve batın her çeşidinde alim olacağı belirtilmiştir. Fakih, muhaddis, müfessir, lügavi her tabaka kendi imamlarını *"müceddid"* görmüşlerdir.

2- "Yüzyıl başı" nedir? Asrın ilk yılları mı, son yılları mı ihtilaf edilmiştir. Bu hadiste, yüzyıl başı ile yüzyılın sonunun kastedildiği söylenmiştir.

5578 ٧– وعن حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَامَ فِينَا رَسُولُ اللهِ ﷺ مَقَاماً فَمَا تَرَكَ شَيْئاً يَكُونُ مِنْ مَقَامِهِ ذلِكَ الَى قِيَامِ السَّاعَةِ إلاَّ حَدَّثَهُ، حَفِظَهُ مَنْ حَفِظَهُ، وَنَسِيَهُ مَنْ نَسِيَهُ. قَدْ عَلِمَهُ أَصْحَابِي هٰؤُلَاءِ وَإنَّهُ لَيَكُونُ مِنْهُ الشَّيْءُ قَدْ نَسِيتُهُ فَأَرَاهُ فَأَذْكُرُهُ كَمَا

يَذْكُرُ الرَّجُلُ وَجْهَ الرَّجُلِ إذَا غَابَ عَنْهُ. ثُمَّ إذَا رَآهُ عَرَفَهُ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

7. (5578)- *Huzeyfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* aramızda doğrulup, o günden kıyamete kadar olacak her şeyden bahsetti. Onu belleyen belledi ve unutan da unuttu. Şu arkadaşlarım da bunu bilirler. (Resulullah'ın haber verdiği ve fakat) unutmuş olduğum o şeylerden biri vukua gelip görünce, öylesine canlı hatırlıyorum ki, tıpkı, kişinin gördüğü bir şahsın yüzünü, o şahıs kaybolunca hatırlamadığı halde[39] bilahare karşılaşınca hemen tanıyıvermesi gibi." [Buharî, Kader 4; Müslim, Fiten 23, (2891); Ebu Davud, Fiten 1, (4240).]

AÇIKLAMA:

Hadisin ravisi Huzeyfe (radıyallahu anh) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın -başkaları tarafından bilinmeyen- sırlarına vakıf olan bir zattır. Bu sebeple ona sahib-i sır da denmiştir. Hadisin bir veçhinde ***"Allah'a yemin olsun benimle kıyamet arasında vukua gelecek bütün fitneleri biliyorum.."*** der. Hadisin Ebu Davud'daki veçhinde, Resulullah'ın kıyamete kadar gelip üç yüz ve daha fazla etbaı bulunacak her bir fitne başını ismiyle, babasının ve kabilesinin ismiyle zikrettiğini belirtir.

5579 ٨ — وعنه رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [أخْبَرَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ بِمَا هُوَ كَائِنٌ إلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، فَمَا مِنْهُ شَيْءٌ إلاَّ وَقَدْ سَألْتُهُ عَنْهُ، إلاَّ أنِّي لَمْ أسْألْهُ مَا يُخْرِجُ أهْلَ الْمَدِينَةِ مِنَ الْمَدِينَةِ]. أخرجه مسلم.

8. (5579)- Yine *Huzeyfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kıyamete kadar gelecek her şeyi bana haber verdi. Onlardan her ne varsa Aleyhissalâtu vesselâm'a sordum. Sadece "Medine halkını Medine'den kim çıkaracak?" bunu sormadım."[Müslim, Fiten 24, (2891).]

5580 ٩ — وعن عَمْرِو بنِ أخْطَبَ الأنْصَارِىّ رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ يَوْماً الْفَجْرَ وَصَعِدَ الْمِنْبَرَ فَخَطَبَنَا حَتَّى حَضَرَتِ الظُّهْرُ. فَنَزَلَ، فَصَلَّى، ثُمَّ صَعِدَ الْمِنْبَرَ، فَخَطَبَنَا حَتَّى حَضَرَتِ الْعَصْرُ. فَنَزَلَ فَصَلَّى ثُمَّ صَعِدَ الْمِنْبَرَ فَخَطَبَنَا حَتَّى غَرَبَتِ

39- Hadisin aslında bir rekâket mevzubahis. Kadı İyâz'ın teklif ettiği şekli esas alarak tercüme ettik.

الشَّمْسُ فَأَخْبَرَنَا بِمَا هُوَ كَائِنٌ الى يَوْمِ الْقِيَامَةِ فَأَعْلَمُنَا أَحْفَظُنَا]. أخرجه مسلم.

9. (5580)- *Amr İbnu Ahtab el Ensarî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün bize sabah namazını kıldırıp minbere çıktı. Öğle vakti girinceye kadar hitap etti. Sonra minberden inip namaz kıldı. Tekrar minbere çıkıp ikindi vakti girinceye kadar bize hitap etti. İnip ikindiyi kıldı, sonra tekrar minbere çıktı, güneş batıncaya kadar bize konuştu. Bu konuşmalarda kıyamet gününe kadar olacak (hadisatı) bize haber verdi. Bunları en iyi bilenimiz, en belleyişli olanımızdır." [Müslim, Fiten 25, (2892).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, 5578 numaralı hadiste belirtilen fitnecilerle ilgili bilgilerin bir gün içinde toptan verildiğini ifade etmektedir. Zaten o hadisten bazı alimler "Resulullah makamından hiç ayrılmadan, aynı mecliste kıyamete kadar gelecek ve etbaı üç yüz ve daha fazla olacak fitneci başlarını isimleri, babalarının isimleri ve kabilelerinin isimleri ile birlikte haber verdi" manasını çıkarmışlardır.

Bunları en iyi bilenin kendisi olduğunu söylerken *Hz. Huzeyfe,* bu hutbeyi dinleyen diğerlerinin artık hayatta kalmadığını ima etmektedir. Bu hadis, daha sarih bir şekilde fitnecilere müteallik bilginin bir sır olarak sadece Huzeyfe'ye tevsi edilen bir bilgi olmayıp, herkese alenen öğretilen bir bilgi olduğunu ifade etmektedir. Her halükârda, bu mezkur hutbe dışında, Hz. Huzeyfe'ye hususi bir talimde bulunmuş olma ihtimalinin de varid olduğunu alimler belirtir.

5581 ١٠ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [لَمَّا فُتِحَتْ خَيْبَرُ أُهْدِيَتْ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ شَاةٌ فِيهَا سُمٌّ. فقَالَ ﷺ: اجْمَعُوا لِي مَنْ هٰهُنَا مِنَ الْيَهُودِ، فَجُمِعُوا لَهُ. فقَالَ لَهُمْ: هَلْ أَنْتُمْ صَادِقِيَّ عَنْ شَيْءٍ إِنْ سَأَلْتُكُمْ عَنْهُ؟ قَالُوا: نَعَمْ. فَقَالَ لَهُمْ: مَنْ أَبُوكُمْ؟ قَالُوا: فُلاَنٌ. قَالَ: كَذَبْتُمْ، بَلْ أَبُوكُمْ فُلاَنٌ. قَالُوا: صَدَقْتَ. قَالَ: هَلْ أَنْتُمْ صَادِقِيَّ كَمَا قَالَ أَوَّلاً. قَالُوا: نَعَمْ. وَإِنْ كَذَبْنَاكَ عَرَفْتَهُ كَمَا عَرَفْتَهُ فِي أَبِينَا. قَالَ: مَنْ أَهْلُ النَّارِ؟ قَالُوا: نَكُونُ فِيهَا يَسِيراً. ثُمَّ تَخْلُفُونَا فِيهَا. قَالَ: اخْسَئُوا، وَاللهِ لاَ نَخْلُفُكُمْ فِيهَا أَبَداً، ثُمَّ قَالَ: هَلْ أَنْتُمْ صَادِقِيَّ عَنْ شَيْءٍ إِنْ سَأَلْتُكُمْ عَنْهُ؟ قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ:

هَلْ جَعَلْتُمْ فِي هذهِ الشَّاةِ سُمّاً؟ قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ: فَمَا حَمَلَكُمْ عَلَى ذلِكَ؟ قَالُوا: أَرَدْنَا إنْ كُنْتَ كَاذِباً أَنْ نَسْتَرِيحَ مِنْكَ، وَإنْ كُنْتَ صَادِقاً لَمْ يَضُرَّكَ]. أخرجه البخاري.

10. (5581)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hayber fethedildiği zaman, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a zehir katılmış bir koyun (kızartması) hediye edildi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Yahudilerden burada olanları bana toplayın!" emrettiler ve derhal toplanıp getirildiler.

"Size bir şey sorsam doğru söyleyecek misiniz?" buyurdu. Onlar: "Evet!" deyince: *"Babanız kimdir?"* buyurdu.

"Falancadır!" dediler.

"Yalan söylediniz, bilakis babanız falandır!" buyurdu.

"Doğru söyledin!" dediler.

"Önceki gibi bana doğru söyleyecek misiniz?" diye tekrar sordu.

"Evet! Zaten biz sana yalan söylesek sen onu anlayacaksın, tıpkı babamız hakkındakini anladığın gibi" dediler.

"Cehennem ehli kimdir?" dedi.

"Biz orada az kalacağız. Orada bize siz halef olacaksınız!" dediler.

"Defolun! Vallahi biz ebediyen size cehennemde halef olmayacağız!" buyurdu. Sonra da:

"Size bir şey sorsam bana doğru söyleyecek misiniz?" buyurdu.

"Evet!" dediler.

"Bu koyuna zehir koydunuz mu, koymadınız mı?" dedi.

"Evet, koyduk!" dediler.

"Pekiyi bunu niye yaptınız?" buyurdu.

"Yalancı (bir peygamber) isen, senden kurtulmayı arzu ettik. Hakiki bir peygamber isen, bu zehir sana asla zarar vermez!" dediler." [Buharî, Cizye 7.]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, Hayber'in fethinden sonra Zeyneb Bintu'l-Haris adında bir Yahudi kadınının ihanetini anlatmaktadır. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vefatıyla ilgili bahiste, Aleyhissalâtu vesselâm'ın bu zehirin tesiriyle öldüğüne dair rivayeti kaydetmiş idik.

İbnu İshak'ın rivayetine göre, savaştan sonra kadın, Aleyhissalâtu vesselâm'ın koyunun neresini daha çok sevdiğini sorar. Kolunu sevdiği söylenir. Bu kısma daha çok zehir koyarak, kızartılmış halde ikram eder. Aleyhissalâtu vesselâm kol kısmından bir parça alarak ağzında çiğner, fakat yutmaz. Ancak beraberinde bulunan Bişr İbnu Bera lokmasını yutmuş bulunur ve zehirin tesiriyle vefat eder, (radıyallahu anh). Aleyhissalâtu vesselâm, yutmadan ashabına: *"Sakın yemeyin, koyun zehirli!"* diye durumu haber verir.

2- Bu ihaneti yapan *Zeyneb*'in akibeti hususunda rivayetler ihtilaf eder:

★ Bazı rivayetler kadının cezalandırılmadığını, kadın Müslüman olduğu için serbest bırakıldığını belirtir. Müslüman olduğunu söyleyen bir rivayete göre, Aleyhissalâtu vesselâm koyunun zehirli olduğunu haber verince, kadın: "Şimdi anladım ki, sen doğru sözlüsün. Seni ve burada bulunanları şahid kılıyorum ki ben senin dinindeyim. Allah'tan başka ilah yok. Muhammed de onun kulu ve elçisidir" der. Rivayet "Kadın Müslüman olunca *Aleyhissalâtu vesselâm* kadından yüz çevirdi" diye not düşer.

★ Bazı rivayetler öldürüldüğünü belirtir.

★ Bazıları da *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın kadını Bişr İbnu Bera'nın velilerine teslim ettiğini, onların kısasen öldürdüğünü kaydeder.

★ *Beyhakî,* ihtilafları şöyle te'lif eder: "Muhtemelen kadın önce serbest bırakıldı ama Bişr (radıyallahu anh) zehirin tesiriyle ölünce, kısasen kadın öldürüldü. Meseleyi bu şekilde açıklayan Süheylî merhum ilave eder: "Aleyhissalâtu vesselâm kadını önce terketti. Çünkü kendi şahsî meselesi için intikam almazdı, sonra kısas olarak Bişr'e bedel öldürdü." İbnu Hacer önce terkedilişini "Müslüman olması" ile izah eder. "Öldürülmesini Bişr'in vefatına kadar te'hir etti. Ama o ölünce, şartı ortaya çıktığı için kısas vacib oldu" diye açıklar.

5582 ١١– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها: [أَنَّ بَعْضَ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ ﷺ قُلْنَ: يَا رَسُولَ اللهِ، أَيُّنَا أَسْرَعُ بِكَ لُحُوقاً؟ قَالَ: أَطْوَلُكُنَّ يَداً، فَأَخَذْنَ قَصَبَةً يَذْرَعْنَهَا. فَكَانَتْ سَوْدَةُ أَطْوَلَهُنَّ يَداً. فَعَلِمْنَا بَعْدُ أَنَّمَا كَانَ طُولُ يَدِهَا الصَّدَقَةَ، وَكَانَتْ تُحِبُّ الصَّدَقَةَ، وَكَانَتْ أَسْرَعَنَا لُحُوقاً بِهِ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

11. (5582)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hanımlarından bazıları: "Ey Allah'ın Resulü! Hangimiz sana daha çabuk kavuşacak?" diye sordular. O da:

"Kolu en uzun olanınız!" diye cevap verdi. Onlar da bir karış alıp kollarını ölçtüler. En uzun kollusu Sevde idi. Bilahare anladık ki, kolunun uzunluğu(ndan murad) sadaka imiş. Zaten o sadaka vermeyi severdi. İlk önce o, Aleyhissalâtu vesselâm'a kavuşmuştu." [Buharî, Zekat 11; Nesaî, Zekat 59, (5, 66, 67).]

5583 ١٢– ولمسلم في أخرى: [أَسْرَعُكُنَّ لُحُوقاً بِي أَطْوَلُكُنَّ يَداً. قَالَتْ: فَكُنَّ يَتَطَاوَلْنَ أَيَّتُهُنَّ أَطْوَلُ يَداً. فَكَانَتْ أَطْوَلَنَا زَيْنَبَ، لأَنَّهَا كَانَتْ تَعْمَلُ بِيَدِهَا وَتَتَصَدَّقُ].

12. (5583)- *Müslim*'in diğer bir rivayeti şöyledir: *"Bana kavuşmada en çabuğunuz kolu en uzun olanınızdır!"*

Hz. Aişe devamla der ki: "Kol yönüyle kim daha uzun diye uzunluk ölçüşmesi yaptılar. En uzunumuz Zeyneb [Bintu Cahş] idi. Çünkü o, eliyle çalışır ve kazandığını sadaka olarak fukaraya verirdi." [Müslim, Fezailü's-Sahabe 101, (2452).]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki hadiste, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerinin, kendisine ahirete kavuşmada hangisinin erken davranacağını sordukların görmekteyiz. Aleyhissalâtu vesselâm mucize olarak *"kolu en uzun olanınız"* der. Muhatapları, zahire göre anlayarak kollarını ölçerler. Halbuki *Aleyhissalâtu vesselâm* mecaz kasdetmiştir. Buradaki kol uzunluğundan maksad cömertliktir, sehavettir. Allah yolunda yapılan tasaddukun çokluğudur. Bu durum, Allah Resulü'nün vefatından sonra ilk vefat edenin *Zeyneb Bintu Cahş* olmasıyla anlaşılır. Çünkü *Zeyneb*, deri ustasıdır, hem işliyor, hem de dikiyordu. Mamulatını satıp kazandığı parayı Allah yolunda tasadduk ediyordu.

Önceki rivayette, kolu en uzun olanın Sevde (radıyallahu anhâ) olduğu zikredilmiştir. Ancak alimler, bunda bir hata olduğunu, doğrusunun Zeyneb olması lazım geldiğini, hem erken ölme ve hem de cömertlik yönüyle vak'aya da bunun mutabık olduğunu belirtirler.

2- Hadisin aslında *"eli uzun"* tabiri geçer. Biz, tercümeyi *"kolu uzun"* diye yaptık. Aslında tam karşılığı *"eli açık"* tabiridir. Ancak bu takdirde ifadeyi tamamen bozmak gerekecekti. Dilimizde eli uzun, hırsız demektir. Şu halde hükmü, lafza göre değil, maksada göre vermek gerekir.

İSTİDRAD:

Hz. Zeyneb'in burada mevzubahis edilen mesleğiyle ilgili bir tahkikimizi, günümüzün ortaya çıkardığı bir probleme ışık tutma yönüyle arzettiği ehemmiyete binaen aynen kaydetmeyi uygun görüyoruz. Problem, kadınların çalışması meselesidir. Dinimize göre kadının çalışma yasağı diye bir problem yok, ama normal şartlarda kendisinin veya ailesinin nafakası için çalışma mecburiyeti de yok. Onun nafakası kocası üzerindedir. İlla da para getiren bir çalışma yapacaksa, bunun İslamî şartlar çerçevesinde olması gerekir. *Hz. Zeyneb* (radıyallahu anhâ)'in verdiği örnek, kadının evi dahilinde yapacağı çalışma ile ilgilidir. İslam cemiyeti, iş hayatını, çalışmak isteyen kadınlara, evlerinde çalışabilme imkanı sağlayacak bir teşkilata kavuşturmaktadır. Zikri geçen tahkikimiz Hane-i Sadette İş Atölyesi adını taşır.

HANE-İ SAADETTE İŞ ATÖLYESİ:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Kur'an-ı Kerim: **"Kendisinde her hususta en güzel örneği bulacağımız rehber"** (Ahzab 21) olarak tarif eder.

Evet *Aleyhissalâtu vesselâm* mü'minlere her hususta örneklerin en güzelini sunmuştur. Namaz, oruç, tevbe, istiğfar, tazarru gibi, ibadetin her çeşidinde, cihad, ticaret, komşuluk münasebetleri, devlet reisliği, aile reisliği, arkadaşlık gibi her çeşit beşerî ahvalde en güzel örnek O'ndadır.

İşte bu örneklerden biri aile içi çalışma düzeni ve ailevî iş atölyesiyle ilgili. Tanıtacağımız iş atölyesinin ustası veya işçisi kendisi değil, ama hanımı, hanımlarından biri ve hatta ikisidir. Şöyle ki:

Mü'minlerin annelerinden olan *Zeyneb Bintu Cahş* (radıyallahu anhâ)'ın hayatına baktığımız zaman onun menkibeleri arasında dindarlık, cömertlik ve "san'atkârlık" vasıflarına da rastlarız.

Mesela Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) onu; "Zeyneb Bintu Cahş'ı Resulullah takdir eder, ondan sıkça bahsederdi, kendisi gerçekten saliha bir kadındı. Çok oruç tutar, geceleri namaza kalkar, san'at sahibi, sanatından kazandığının tamamını fakirlere tasadduk ederdi" diye tanıtır.

Zeyneb Valide'nin sanatı bir başka rivayette açıklanır: "Zeyneb (radıyallahu anhâ) el sanatkârı idi, deri işler, diker ve Allah yolunda tasadduk ederdi."

Şu halde, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın aynı zamanda ha-

lasının kızı olan ve hicretin üçüncü yılında Hz. Peygamber'le 35 yaşında iken evlenen Zeyneb Bintu Cahş deri işleme ustasıdır. Ham deriyi, o devrin usulünce debbağlayarak işlemekte, sonra da ondan kullanılacak eşyalar dikip satmaktadır.

Başka rivayetlerde rastladığımız bazı açıklamalardan, bu iş için, Hane-i Saadet'te bir de müstakil oda, bugünün tabiriyle bir iş atölyesi bulunduğunu anlamaktayız. Şöyle ki:

Bilindiği üzere *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, İslam'ın tebliğ ve ahkâmın teşrî yeri olan Medine hayatında, siyasî ve dinin neşrine dönük maksadlarla birçok kadınla evlenmiş ve her izdivacında yeni hanımı için müstakil bir hücre inşa ettirmişti. Böylece Mescid'in avlusunda, hanımları adedinde hücreleri olmuştu. Bunlar tek katlı, yan yana birbirleriyle bitişik, önü mescidin avlusuna açılan yapılardı. Resulullah'ın sırf kendine mahsus başka bir hücresi yoktu. Her gün sırayla hanımlarından birinin yanında kalıyor idi.

Bir ara hanımlar arasında çıkan bir huzursuzluk sebebiyle, onları te'diben bir ay ayrı yaşamaya karar verdi. *Îla* da denen bu hâdiseyi anlatan rivayetler bu hücrelerden birinin üst kısmına inşa edilmiş ziyade bir odadan bahsetmektedir. Bu oda bir ikinci kattır; hurma kütüğünden yapılmış merdivenle çıkılmaktadır. Buraya meşrübe denmektedir.

Sabah namazından sonra, her gün, mesidde kalıp kuşluk vaktine kadar ashabıyla sohbet eden *Resulullah,* o gün namazı kılar kılmaz, hiç bir kelam etmeden doğru meşrübeye çıkar. Ashab, haklı olarak, mühim bir hâdise var zannıyla telaşlanır. *Hz. Ömer,* peşinden gitme cesaretini gösterir, fakat kapıda bekleyen hizmetçi Resulullah'ın girme izni vermediğini belirtir. Hz. Ömer, birkaç kere gider gelir, izin ister, her seferinde reddedilir. Dördüncü müracaatta huzur-u risalet penahiye kabul edilir.

Hz. Ömer'in bu oda ile ilgili tasviri, Resulullah'la geçen konuşmaları birçok teferruata şamildir. Bir kısmı konumuzu ilgilendirmez. Ancak oradaki müşahedelerinden bazıları mevzumuz açısından son derece ehemmiyet taşır. Zira onların tahlilinden burasının mûtad olarak deri işleme atölyesi olduğunu anlıyoruz.

Zira, *Hz. Ömer* bize, gördüğü eşyalar meyanında duvara asılmış üç adet deriden (ühüb) ve deri işlemede kullanılan maddeden (karaz) bahsetmektedir. Şarihler ühüb kelimesinin ihhab'ın cem'i (çoğulu) olduğunu söyler ve işlenmemiş deri manasına geldiğini belirtir. Hatta bazan mutlak deri manasına kullanıldığı da olmuştur. Buhârî Şarihi *İb-*

nu Hacer - bir başka rivayette ühüb yerine efik kelimesinin kullanılmış olmasından hareketle- şöyle der: "Görünen o ki, ihab'dan burada kastedilen şey debbağlanmağa başlamış fakat henüz işlenmesi tamamlanmamış deridir. Nitekim *Semmak İbnu'l-Velid*'in rivayetinde efik kelimesi kullanılmıştır, efik debbağlanması tamamlanmamış deri demektir." Bu açıklamayı te'yid eden bir başka karine, bazı rivayetlerde bu derilerin pis koku neşrettiklerine dair gelen teferruattır.

Hele yerde bir sa' miktarında arpa ve bir o kadar da, deri debbağlamada kullanılan karaz maddesinin bulunması, bu odanın deri debbağlamada kullanılan bir atölye olduğunu ifadede tamamlayıcı bir delil olmaktadır. Lügatler karazın selem ağacının yaprağı olduğunu, bu meyvenin deri debbağlamada kullanıldığını belirtir.

Hz. Ömer'in tasvirlerinde *Resulullah*'ın başucunda asılı olduğu belirtilen bu derilerin sathî bir nazarla "namaz postu" olduğunu söylemek veya bir miktar arpanın da varlığını nazar-ı dikkate alarak o odayı "kiler" olarak tavsif etmek başka rivayetlerde gelen tasrihata ters düşmekten başka, burada belirtmeye çalıştığımız mühim bir ibreti gölgelemektedir.

Bu odanın *Zeyneb* (radıyallahu anhâ)'in deri işlediği yer olduğu açıktır. Bugünün tabiriyle iş atölyesi, yani deri işleme işinde usta olan ve pek çok rivayette, Resulullah'la evlendikten sonra da mesleğini icra ettiği teyid edilen Zevcat-ı Tahirat'tan Zeyneb Bintu Cahş'ın deri işleme atölyesi.

Şunu da kaydetmede fayda var: *Resulullah*'ın zevcelerinden Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) de deri işlemektedir. Ahmed İbnu Hanbel'in bir rivayetinde, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine evlenme teklifini yapmak üzere uğradığı sırada deri debbağlamakta olduğunu, elindeki karaz bulaşığını yıkayarak Resulullah'ı içeri aldığını belirtir. Evlendikten sonra bunun meslek icra edip etmediğini bilmiyoruz. Ancak Zeyneb validemizin bu işi devam ettirdiği rivayetlerde pek sarih.

Burada şu soru hatıra gelebilir: İslam fıkhına göre, kadının nafakası kocasına aittir, gelir getirecek bir işle meşgul olmak mecburiyetinde değildir. *Aleyhissalâtu vesselâm* da zevcelerinin nafakasını temin etmekte idi.

Bunun cevabı şudur: İslam, kadını çalışmaya mecbur etmez; bu doğru, ama illa da çalışmayacaksın da demez. Kocasının izni tahtında, kadının çalışmasıyla ilgili, İslam'ın derpiş ettiği şartlar çerçevesinde kadının çalışmasına hiç bir dinî engel yoktur, çalışabilir. Nitekim Hz. Zeyneb validemiz, nafakasını temin için değil, Allah yolunda harcamak için çalışmış ve kazancının tamamını fakir fukaraya, dul ve yetimlere harcamış-

tır. Hz. Aişe'nin onunla ilgili bir tasviri şöyle: "Ben Zeyneb kadar çok hayır yapan, onunki derecesinde sadaka veren, öylesine sıla-i rahimde bulunan, Allah'a yaklaştıran amellere onun kadar nefsini bezleden bir başka kadın bilmiyorum." Yine Hz. Aişe'nin anlattığına göre bir gün Hz. Peygamber: *"İçinizde bana en çabuk kavuşacak olan, kolu en ziyade uzun olanınızdır"* buyurur. Resulullah'ın vefatından sonra hanımları kim erken ölecek, bunu belirlemek üzere duvar üzerinde zaman zaman kollarının uzunluğunu ölçerler. *Hz. Zeyneb,* cüsse itibariyle hepsinden küçük olduğu için bu ölçüşmede daima kaybeder. Ancak Hz. Aişe der ki: "Zeyneb ölünceye kadar bu ölçüşmeyi yaptık. Ne zaman ki aramızda ayrılıp *Aleyhissalâtu vesselâm'*a ilk kavuşanımız oldu, o zaman anladık ki, Resulullah "uzun ellilik"le sadakayı kastediyormuş. Çünkü, Zeyneb el sanatı icra eden bir kadındı, deri debbağlar, deriden eşya diker, (satar, parasını) Allah yolunda sadaka yapardı." İbnu Sa'd bir rivayetinde, Hz. Zeyneb'in vefat ettiği zaman tek dirhem ve tek dinar bırakmadığını, bütün kazandıklarını sağlığında tasadduk etmiş bulunduğunu bildirir ve Zeyneb'in fakirlerin (ve dulların) sığınağı olduğunu belirtir. Buradaki "bütün kazandıkları" içerisinde Hz. Ömer'in tahsisatı da var: Hz. Ömer (radıyallahu anh), *Resulullah'*ın diğer zevceleri gibi ona da yıllık 12 bin dirhem bağlamış idi. Bunu almak zorunda kalan Zeyneb validemiz, alır almaz tamamını yakınları ve yetimleri arasında taksim eder ve "Allahım Ömer'in bir başka ihsanını nasip etme, bu fitnedir" diye duada bulunur ve makbul olan duanın bereketine o yıl içerisinde Rahmet-i Rahman'a kavuşur. Kefenini kendi kazancından hazırlamış olan Zeyneb (radıyallahu anhâ), *Halife Ömer* (radıyallahu anh)'in de kendisi için göndereceği kefenin tasadduk edilmesini vasiyet eder ve yerine getirilir.

Mü'minlerin muhterem annelerinden olan *Hz. Zeyneb Bintu Cahş'*la ilgili olarak kaydedilen bu rivayetlerden çıkarılacak birkaç mühim prensip var:

1- İslam kadını, hiç bir maddî ihtiyacı olmasa bile boş durmamalıdır. Kazanmalı, Allah yolunda harcamalıdır.

2- Kadının evinde yapacağı işe, kocası mani olmamalı, kolaylık göstermeli, imkan hazırlamalıdır: Çünkü rehberimiz Fahr-i Âlem *(aleyhissalâtu vesselâm)* öyle yapmıştır. Zeyneb validemiz, *Resulullah'*ın gıyabında, O'nun haberi olmadan bunu yapması mümkün değildir. Hz. Zeyneb öylesine sünnete bağlı, ölümünden sonra bile olsa Resulullah'ın emir ve irşadlarına öylesine sadıktır ki, aksini düşünmek mümkün değil. *Ebu Hureyre* der ki: "Veda Haccı esnasında *Aleyhissalâtu vesselâm,* hanımları

için bu haccın sonuncu hacc olması gerektiğini irşad buyurmuştu. Resulullah'ın vefatından sonra Sevde ile Zeyneb hariç hepsi hacc yaptılar, ama onlar yapmadı. Bu ikisi: "Resulullah'ın o sözünü işittikten sonra bizi vallahi hiçbir hayvan hareket ettiremez" dediler ve Medine'den dışarı çıkmadılar."

3- Bu hadislerden çıkaracağımız diğer bir prensip, İslam kadını öncelikle evinde icra edebileceği iş ve mesleklerde maharet kazanmalı, İslam cemiyet kadınlarına o istikamette formasyon vermelidir.

4- Çalışmak ar değildir. Kişinin mevkii, makamı, maddî durumu ne kadar yüce olursa olsun, çalışmak evladır: Peygamber hanımı bile, ihtiyacı olmadığı halde çalışmayı ihmal etmemiştir, hem de deri işlemek gibi nahoş kokulu bir meslekte.

İçinde bulunduğumuz devrin gündemini işgal eden kadının çalışması meselesinde *Zeyneb Bintu Cahş* (radıyallahu anhâ) hadisesinden alacağımız ibretler olmalıdır.

5584 ١٣ – وعن هِلاَلِ بْنُ عَمْرٍو قَالَ: [سَمِعْتُ عَلِيّاً رَضِيَ اللّٰهُ عَنهُ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَخْرُجُ مِنْ وَرَاءِ النَّهرِ رَجُلٌ يُقَالُ لَهُ الْحَارِثُ، حَرَّاثٌ، عَلَى مُقَدِّمَتِهِ، رَجُلٌ يُقَالُ لَهُ مَنصُورٌ يُوطِئُ أَوْ يُمَكِّنُ لآلِ مُحَمَّدٍ كَمَا مَكَّنَتْ قُرَيْشٌ لِرَسُولِ اللّٰهِ ﷺ، وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُؤْمِنٍ نَصْرُهُ، أَوْ قَالَ: إِجَابَتُهُ]. أخرجه أبو داود.

13. (5584)- *Hilal İbnu Amr* anlatıyor: "Hz. Ali (radıyallahu anh)'yi dinledim. Demişti ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Maveraunnehir'den bir adam çıkacak, ona el-Haris Harras (çiftçi) [el-Haris İbnu Harras] denecek. (Ordusunun) önünde Mansur denen bir adam olacak. Bu zat Al-i Muhammed için (malıyla, hazineleriyle, silahıyla zemin) hazırlayacak, hilafeti mümkün kılacaktır. Tıpkı Kureyş'in Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a mümkün kıldığı gibi. Ona yardımcı olmak her Müslümana vacib olmuştur -veya *ona icabet etmesi vacip olmuştur* dedi.-" [Ebu Davud, Mehdi 1, (2452).]

AÇIKLAMA:

1- Burada, *Aleyhissalâtu vesselâm,* istikbalde Maveraunnehir bölgesinden çıkacak salih bir kimseden ve onun îfa edeceği güzel hizmetlerden bahsetmekte, haber vermektedir. Çıkacak olan bu salih zat, imkanlarıyla

Al-i Beyt'in hilafete geçmesi için zemin hazırlayacak, yardımcı olacaktır. Al-i Muhammed'den maksad, ammeten Resulullah'ın nesl-i mübareklerinin hepsidir. Şarihler, bundan maksadın hassaten Muhammed Mehdi olduğunu söylerler. Öyleyse bu zatın, Al-i Beyt'e yardımcı olup, düşmanlarına karşı destek vereceği, maddî ve manevî imkanlarıyla muavenet edeceği belirtilmektedir.

Kureyş'in *Resulullah*'a desteği malum. Ancak "Kureyş'ten inananların" diye kayıtlamak gerekir. İnananlar dışında sadece Ebu Talib, Resulullah'a destek vermiştir.

2- Hadisin sonunda *Al-i Beyt*'e destek verecek olan *el-Haris*'e yardım etmenin Müslümanlara vacib olduğu bildirilmektedir. İfadenin zahiri yardımın *el-Haris*'e yönelik olduğunu ifade ederse de, onun komutanı durumundaki Mansur'a yönelik olması daha uygun gözükmektedir. Alimlerin çıkardıkları mana nokta-i nazarından Mehdiye yardım vacib olmaktadır.

3- Ravi, sonda bir şekk ifade etmektedir. Vacib olan yardım mı, yoksa davetine icabet mi? Gerçek her iki durumda da aynı neticeye ulaşılmaktadır: Bu salih kişiye yardım edilmelidir.

Son olarak belirtelim ki, rivayet zayıftır.

5585 ١٤ – وعن ابن أبي كـثيرٍ قـال: [قَالَ أَبُو سَهْمٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْـهُ: مَرَّتْ بِي امْرَأَةٌ فَأَخَذْتُ بِكَشْحِهَا ثُمَّ أَطْلَقْتُهَا. فَأَصْبَحَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فِي الْمَدِينَةِ يُبَايِعُ النَّاسَ فَأَتَيْتُهُ. فَقَالَ: أَلَسْتَ بِصَاحِبِ الْجَذْبَةِ بِالأَمْسِ؟ فَقُلْتُ: بَلَى. وَإِنِّي لاَ أَعُودُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ فَبَايَعَنِي]. أخرجه رزين.

14. (5585)- *İbnu Ebi Kesir* anlatıyor: Ebu Sehm (radıyallahu anh) dedi ki: "Bana [Medine'de] bir kadın uğramıştı. Böğründen tuttum, sonra saldım. Sabahleyin Aleyhissalâtu vesselâm halktan biat almaya başladı. Yanına ben de gittim.

"Dün kadını tutan değil misin sen?" diye sordular.

"Evet! Ama bir daha yapmayacağım ey Allah'ın Resulü!" dedim. Benim biatımı da aldı."[Rezin tahric etmiştir. Hadis, Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde mevcuttur (5, 293).]

İKİNCİ FASIL

CANSIZLARIN RESULULLAH'A KONUŞMALARI, BOYUN EĞMELERİ

5586 ١– عن عليٍّ رَضِيَ اللّهُ عنه قال: [كُنْتُ مع رَسُولِ اللّهِ ﷺ بمكَّةَ فخرجْنَا في بَعْضِ نَوَاحِيها، فَمَا استقْبَلَهُ شَجَرٌ ولاَ جبَلٌ إلاَّ وَهُوَ يَقُولُ: السَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللّهِ]. أخرجه الترمذي.

1. (5586)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la Mekke'de idim. Beraberce bir tarafına gitmiştik. O'nun karşısına çıkan her ağaç, her dağ O'na selam veriyor ve: "Allah'ın selamı üzerine olsun ey Allah'ın Resulü!" diyordu." [Tirmizî, Menakıb 8, (3630).]

5587 ٢– وعن جابرِ بْنِ سَمُرَةَ رَضِيَ اللّهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إنَّ بِمَكَّةَ حَجَراً كَانَ يُسَلِّمُ عَلَيَّ لَيَالِيَ بُعِثْتُ، إنّي لأعْرِفُهُ الآنَ]. أخرجه مسلم والترمذي.

2. (5587)- *Cabir İbnu Semüre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Mekke'de bir taş var, peygamberlik geldiği zaman günler boyu bana selam verdi, şu anda o taşı biliyorum." [Müslim, Fezail 2, (2277); Tirmizî, Menakıb 7, (3628).]

5588 ٣– وعن ابن عبّاسٍ رَضِيَ اللّهُ عنهما قل: [جَاءَ أعْرَابِيٌّ الى رَسُولِ اللّهِ ﷺ، فَقَالَ: بِمَ أعْرِفُ أنَّكَ رَسُولُ اللّهِ؟ قَالَ: أنْ أدْعُوَ هذَا العِذْقَ مِنَ النَّخْلَةِ فَيَشْهَدُ لِي أنِّي رَسُولُ اللّهِ، فَدَعَاهُ، فَجَعَلَ العِذْقُ يَنْزِلُ مِنَ النَّخْلَةِ حَتَّى سَقَطَ الى رَسُولِ اللّهِ ﷺ، وَقَالَ: السَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللّهِ؛ ثُمَّ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: ارْجِعْ الى مَوْضِعِكَ.

فَعَادَ الَى مَوْضِعِهِ وَالْتَأَمَ، فَأَسْلَمَ الأَعْرَابِيُّ]. أخرجه الترمذي.

3. (5588)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir bedevi gelerek Aleyhissalâtu vesselâm'a:

Senin Allah elçisi olduğunu ne ile bileyim?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Hurma ağacından şu salkımı çağırmamla. O benim Allah'ın elçisi olduğuma şehadet eder!"* dedi ve onu çağırdı. Salkım, ağaçtan inmeye başladı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına düştü ve: "Selam senin üzerine olsun ey Allah'ın Rsulü!" dedi. Sonra *Aleyhissalâtu vesselâm* ona:

"Haydi yerine dön!" emrettiler. Salkım, yerine döndü ve eski yerine kaynadı. Bedevi (bu manzara karşısında) Müslüman oldu."[Tirmizî, Menakıb 9, (3632).]

5589 ٤ـ وعن مَعْن بْنِ عبدالرّحمنِ قال: [سَمِعْتُ أَبِى رَحِمَهُ اللّٰهُ يَقُولُ: سَأَلْتُ مَسْرُوقاً مَنْ آذَنَ النَّبِىَّ ﷺ بِالْجِنِّ لَيْلَةَ اسْتَمَعُوا الْقُرْآنَ؟ فَقَالَ: حَدَّثَنِي أَبُوكَ، يَعْنِي ابْنَ مَسْعُودٍ أَنَّهُ قَالَ: آذَنَتْ بِهِمْ شَجَرَةٌ]. أخرجه الشيخان.

4. (5589)- *Ma'n İbnu Abdirrahman* anlatıyor: "Babam merhumu dinledim. Diyordu ki:

"Mesruk'a sordum: "Kur'anı dinledikleri gece, cinleri(n geldiğini) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a kim haber verdi?" Bana şu cevabı verdi: "Baban, yani İbnu Mes'ud bana bildirdi ki: "Onların yani cinlerin geldiğini bir ağaç haber verdi." [Buharî, Menakıbu'l-Ensar 32; Müslim, Salat 153, (450).]

AÇIKLAMA:

Daha önce de geçtiği üzere (3. cilt 229) Resulullah'ın cinlerle görüşmesi mevzubahistir. Görüştüğünü te'yid eden rivayetle birlikte bunu reddeden rivayet de vardır. Teferruata girmeden şu kadarını söyleyeceğiz: Rivayetlere göre, *Resulullah*'ın cinlerle iki sefer görüşmesi vardır: Biri hicretten üç sene evvele aittir. Mekke'dedir. Diğeri, hicretten sonraya aittir ve Medine'dedir. İbnu Hacer cinlerin birinci gelişini, gökten haber almalarının şahaplarla önlenmesiyle izah ederken, ikinci gelişlerini Müslüman olmak maksadlarıyla açıklar.

Sadedinde olduğumuz rivayet, cinlerin *Resulullah*'ı gıyabında dinlediklerini, fakat ağaçların bunu Aleyhissalâtu vesselâm'a haber verdiğini te'yid etmektedir.

Resulullah'ın cinlerle mülakatı sırasında yanında İbnu Mes'ud var mıydı, meselesi de münakaşa edilmiştir. Bu rivayetin Müslim'de kaydedilen bir diğer veçhinde sarih olarak, *İbnu Mes'ud*'un o mülakatta hazır bulunmadığı ifade edilir. Esasen aksini ifade eden rivayet zayıf bulunmuştur.

5590 ‎ه‎ – وعن أنس رضي الله عنه قال: [خَطَبَ رَسُولُ اللهِ ﷺ الى لِزْقِ جِذْعٍ، فَلَمَّا صَنَعُوا لَهُ الْمِنْبَرَ فَخَطَبَ عَلَيْهِ حَنَّ الْجِذْعُ حَنِينَ النَّاقَةِ. فَنَزَلَ ﷺ فَمَسَّهُ فَسَكَنَ].

أخرجه الترمذي.

5. (5590)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir hurma kütüğüne dayanarak hitapta bulun(ur)du. (Duyulan ihtiyaç üzerine) ona bir minber yaptılar, onun üzerinde hutbe vermeye başladı. Hurma kütüğü Aleyhissalâtu vesselâm'ın kendisini terketmesi üzerine) bir deve inleyişi gibi inleyip ağlamaya başladı. Bunun üzerine Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* minberden inip kütüğü meshedip okşadı. Kütük inlemeyi bırakıp sükünet buldu." [Tirmizî, Menakıb 9, (3631).]

AÇIKLAMA:

Daha önce izahı geçtiği üzere, Mescid-i Nebevî'de cemaatın artmasıyla arkada kalanlar Aleyhissalâtu vesselâm'ın konuşmalarını yeterince işitemez olurlar. Bunun üzerine, hutbelerin yüksekçe bir yerden verilmesi zaruret haline gelir ve bir minber inşa edilir. Resulullah minberin inşasından sonra, daha önce hutbe sırasında dayandığı hurma kütüğünü terkederek minberin üzerinden hutbe vermeye başlar.

Kütük bu ayrılığın tesiriyle inler ve deve gibi ses çıkarır. Hadisin Buhârî'de, Hz. Cabir'den gelen veçhinde kütüğün çocuk gibi bağırdığı ifade edilir. Bu vak'a, mescidde çok sayıda kimsenin huzurunda cereyan etmiş olduğu için, pek çok sahabi tarafından rivayet edilmiştir, lafzî mütevatirlerden biridir. Teysir, hadisin Tirmizî'de gelen Hz. Enes veçhini kaydetmiştir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

YİYECEK VE İÇECEKLERİN ARTIP BEREKETLENMESİ

5591 ١– عن أنس رَضِيَ اللّهُ عنه قال: [رَأَيْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ، وَحَانَتْ صَلاَةُ الْعَصْرِ، فَالْتَمَسَ النَّاسُ الْوَضُوءَ فَلَمْ يَجِدُوهُ. فَأُتِيَ ﷺ بِوَضُوءٍ، فَوَضَعَ يَدَهُ فِيهِ، وَأَمَرَ النَّاسَ أَنْ يَتَوَضَّئُوا مِنْهُ. قَالَ: فَرَأَيْتُ الْمَاءَ يَنْبَعُ مِنْ تَحْتِ أَصَابِعِهِ فَتَوَضَّأَ النَّاسُ عَنْ آخِرِهِمْ]. أخرجه الستة إلا أبا داود.

1. (5591)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı ikindi namazının vakti girince gördüm. Halk abdest alacak su arıyordu, bulamadılar. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a abdest suyu getirildi. Hemen elini içine koydu ve halka ondan abdest almalarını emretti. Enes der ki: "Ben suyun parmaklarının altından kaynadığını gördüm. Halk en sonuncuya varıncaya kadar abdestini aldı." [Buharî, Vüdu 32, Menakıb 25; Müslim Fezail 5, (2279); Muvatta, Taharet 32, (1, 32); Nesâî, Taharet 61, (1, 60); Tirmizî, Menakıb 12, (3635).]

5592 ٢– وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عنه قال: [عَطِشَ النَّاسُ يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ، فَأَتَوْا رَسُولَ اللّهِ ﷺ؛ وَبَيْنَ يَدَيْهِ رَكْوَةٌ، فَتَوَضَّأَ، فَجَهِشَ النَّاسُ نَحْوَهُ. فَقَالَ: مَالَكُمْ؟ قَالُوا: لَيْسَ عِنْدَنَا مَا نَتَوَضَّأُ بِهِ وَلاَ نَشْرَبُ إِلاَّ مَا بَيْنَ يَدَيْكَ، فَوَضَعَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يَدَهُ فِي الرَّكْوَةِ، فَجَعَلَ الْمَاءُ يَفُورُ مِنْ بَيْنِ أَصَابِعِهِ كَأَمْثَالِ الْعُيُونِ وَشَرِبْنَا. قِيلَ لِجَابِرٍ: كَمْ كُنْتُمْ يَوْمَئِذٍ؟ قَالَ: لَوْ كُنَّا مِائَةَ أَلْفٍ لَكَفَانَا؛ كُنَّا خَمْسَ عَشْرَةَ مِائَةً]. أخرجه الشيخان.

2. (5592)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hudeybiye günü, halk usandı, Aleyhissalâtu vesselâm'a geldiler. Resulullah'ın önünde de-

riden mamul bir su kabı vardı, abdest aldı. Halk ona doğru sokuldu. Bunun üzerine:

"Neyiniz var?" diye sordu.

"Yanımızda abdest almaya ve içmeye önünüzdekinden başka suyumuz kalmadı!" dediler. *Aleyhissalâtu vesselâm*, derhal ellerini kaba koydu. Derken parmaklarının arasından su kaynamaya başladı, tıpkı gözelerin kaynaması gibiydi. Hepimiz ondan içtik."

Hz. Cabir'e:

"O gün kaç kişiydiniz?" denildi.

"Eğer, biz yüz bin de olsak su yetecekti, ama biz bin beş yüz kişi idik." cevabını verdi." [Buharî, Menakıb 25, Megazî 35, Tefsir Feth 5, Eşribe 31; Müslim, İmaret 67, (1856).]

5593 ٣– وعن الْبراء رَضيَ اللّهُ عَنه قال: [تَعُدُّونَ أَنْتُمُ الْفَتْحَ فَتَحَ مَكَّةَ، وَقَدْ كَانَ فَتَحَ فَتْحــاً، وَنَحْنُ نَعُدُّ الْفَتْحَ بيعةَ الرِّضْوَانِ يومَ الْحُدَيْبِيَةِ، كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ: أَرْبعَ عَشرَةَ مائَةً، وَالْحُدَيْبِيَةُ بِئْرٌ. فَنَزحنَاهَا فَلَم نَتْرُكْ فيــــهَا قَطْرَةً، فَبَلَغَ ذَلكَ النَّبيَّ ﷺ، فَأَتَاهَا، فَجَلَسَ عَلَى شَفِيرِهَا ثُمَّ دعَا بِإِنَاءٍ مِنْ مَاءٍ، فَتَوضَّأَ وَتَمَضْمَضَ وَدَعَا. ثُمَّ صَبَّهُ فِيهَا فَتَرَكْنَاهَا غَيرَ بَعِيدٍ. ثُمَّ إِنَّهَا أَصْدَرَتْنَا مَا شِئْنَا نَحْنُ وَرِكَابُنَا]. أخرجه البخاري.

3. (5593)- *Hz. Bera* (radıyallahu anh)'dan rivayete göre demiştir ki:

"Siz Fetih deyince Mekke'nin fethini anlıyorsunuz. Evet Mekke'nin fethi bir fetihtir. Ancak biz sahabiler, fetih deyince, Hudeybiye günündeki Bey'atu'r-Rıdvan'ı anlardık. Biz o zaman, Aleyhissalâtu vesselâm'ın yanında bin dört yüz kişi idik. Hudeybiye bir kuyu(nun adı)dır. Biz o kuyunun suyunu tamamen aldık, tek damla bırakmadık. Bu durum *Aleyhissalâtu vesselâm*'a ulaşmıştı. Derhal kuyunun yanına geldi, kenarına oturup bir kap su istedi. Elini yıkadı, ağzına su alıp [kuyuya püskürttü] ve dua etti. Sonra suyu kuyuya döktü. *["Onu bir müddet terkedin"* dedi.] Biz kuyuyu terkedip biraz uzaklaştık. Az sonra kuyu bize ve bineklerimize yetecek kadar su saldı." [Buharî, Enbiya 25, Megazî, 35.]

5594 ٤– وعن ابن مسعودٍ رَضيَ اللّهُ عَنه قال: [كُنَّا نَعُدُّ الآيَاتِ بَرَكَةً، وَأَنْتُم تَعُدُّونَهَا تَخْوِيفاً، كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي سَفَرٍ فَقَلَّ الْمَاءُ، فَقَالَ: اطْلُبُوا فَضْلَةً مِنْ مَاءٍ فَجَاءُوا

بِإِنَاءٍ فِيهِ مَاءٌ قَلِيلٌ، فَأَدْخَلَ النَّبِيُّ ﷺ يَدَهُ فِيهِ ثُمَّ قَالَ: حَيَّ عَلَى الطَّهُورِ الْمُبَارَكِ، وَالْبَرَكَةُ مِنَ اللهِ تَعَالَى. فَلَقَدْ رَأَيْتُ الْمَاءَ يَنْبُعُ مِنْ بَيْنِ أَصَابِعِهِ. وَلَقَدْ كُنَّا نَسْمَعُ تَسْبِيحَ الطَّعَامِ وَهُوَ يُؤْكَلُ]. أخرجه البخاري والترمذي والنسائي.

4. (5594)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mucizelerini bereket addederdik, siz ise onları bir korkutma vesilesi sayıyorsunuz. Biz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte bir seferde bulunuyorduk. Suyumuz azaldı.

"Bana (bir parça) artık su arayın!" buyurdular. İçerisinde azıcık su bulunan bir kap getirdiler. Aleyhissalâtu vesselâm elini içine soktu ve:

"Haydi temiz, mübarek suya gelin. Bereket Allah Teala hazretlerindendir!" buyurdular. Yemin olsun, suyun parmaklarının arasından kaynadığını gördüm. Vallahi biz, yenmekte olan taamın tesbihini işitirdik." [Buharî, Menakıb 25; Tirmizî, Menakıb 14, (3637); Nesâî, Taharet 61, (1, 60).]

5595 ٥– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي مَسِيرٍ فَنَفِذَتْ أَزْوَادُ الْقَوْمِ، حَتَّى هَمُّوا بِنَحْرِ بَعْضِ حَمَائِلِهِمْ. فَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: يَا رَسُولَ اللهِ! لَوْ جَمَعْتَ مَا بَقِيَ مِنْ أَزْوَادِ الْقَوْمِ. فَدَعَوْتَ اللهَ عَلَيْهَا فَفَعَلَ فَجَاءَهُ ذُو الْبُرِّ بِبُرِّهِ، وَذُو التَّمْرِ بِتَمْرِهِ، وَذُو النَّوَاةِ بِنَوَاتِهِ. قِيلَ: مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ بِالنَّوَى؟ قَالَ: كَانُوا يَمُصُّونَهُ وَيَشْرَبُونَ عَلَيْهِ الْمَاءَ. فَدَعَا عَلَيْهَا حَتَّى مَلأَ الْقَوْمُ مَزَاوِدَهُمْ. ثُمَّ قَالَ عِنْدَ ذَلِكَ: أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَأَنِّي رَسُولُ اللهِ، لاَ يَلْقَى اللهَ بِهِمَا عَبْدٌ غَيْرُ شَاكٍّ فِيهِمَا إِلاَّ دَخَلَ الْجَنَّةَ]. أخرجه مسلم.

5. (5595)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la beraber bir seferde idik. Derken bir ara halkın azığı tükendi. Bineklerinden bazısını kesmek istediler. Hz. Ömer, (Aleyhissalâtu vesselâm'a müracaat ederek):

"Ey Allah'ın Resulü! Ben cemaatin geri kalan yiyeceklerini toplasam da sen onlar üzerine -bereketlenmeleri için- dua ediversen daha iyi olur, (bineklerimizi kesmeyiz)!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm da öyle hareket etti. Buğdayı olan buğdayını, hurması olan hurmasını, (hurma) çekirdeği olan da çekirdeğini getirdi."

"Çekirdekle ne yapıyorlardı?" diye sorulunca açıkladı:

"Halk onu emiyor, üzerine de su içiyorlardı. Resulullah dua buyurdu. (Taam öylesine bereketlendi ki) herkes azık kaplarını yiyecekle doldurdu. Aleyhissalâtu vesselâm bu İlahî ikram karşısında: *"Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur ve ben O'nun resulüyüm. Bu iki kaziyede şüpheye düşmeden Allah'a kavuşan cennete gidecektir"* buyurdu." [Müslim İman 44, (27).]

5596 ٦- وعن جابرٍ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [كُنَّا فِي حَفْرِ الْخَنْدَقِ فَرَأَيْتُ بِرَسُولِ اللهِ ﷺ خَمْصاً شَدِيداً، فَانْكَفَأْتُ الى امرَأَتِي، فَقُلْتُ: هَلْ عِنْدَكِ شَيْءٌ؟ فَانِّي رَأَيْتُ بِالنَّبِيِّ ﷺ خَمْصاً شَدِيداً؟ فأَخْرَجَتْ جِراباً فِيهِ صَاعٌ مِنْ شَعِيرٍ وَلَنَا بُهَيْمَةٌ دَاجِنٌ فَذَبَحْتُهَا وَطَحَنَتِ الشَّعِيرَ فَفَرَغَتْ الى فَرَاغِي وَقَطَّعْتُهَا فِي بُرْمَتِهَا ثُمَّ وَلَّيْتُ الى رَسُولِ اللهِ ﷺ. فَقَالَتِ امرَأَتِي: لاَ تَفْضَحْنِي بِرَسُولِ اللهِ ﷺ فَجِئْتُهُ وَمَنْ مَعَهُ، فَسَارَرْتُهُ؛ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، ذَبَحْنَا بُهَيْمَةً لَنَا وَطَحَنَّا صَاعاً مِنْ شَعِيرٍ كَانَ عِنْدَنَا. فَتَعَالَ أَنْتَ وَنَفَرٌ مَعَكَ، فَصَاحَ بِأَعْلَى صَوْتِهِ: يَا أَهْلَ الْخَنْدَقِ إِنَّ جَابِراً قَدْ صَنَعَ سُؤْراً فَحَيَّ هَلاً بِكُمْ. ثُمَّ قَالَ لاَ تُنْزِلُنَّ بُرْمَتَكُمْ وَلاَ تَخْبِزُنَّ عَجِينَكُمْ حَتَّى أَجِيءَ، فَجِئْتُ وَجَاءَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَقْدُمُ النَّاسَ حَتَّى جِئْتُ امرَأَتِي، فَقَالَتْ: بِكَ وَبِكَ. فَقُلْتُ: قَدْ فَعَلْتُ الَّذِي قُلْتِ لِي. فَأَخْرَجْتُ الْعَجِينَ فَبَصَقَ فِيهِ وَبَارَكَ ثُمَّ عَمَدَ الى الْبُرْمَةِ فَبَصَقَ فِيهَا وَبَارَكَ. ثُمَّ قَالَ: ادْعِي خَابِزَةً فَلْتَخْبِزْ مَعَكِ، وَاقْدَحِي مِنْ بُرْمَتِكِ، وَلاَ تُنْزِلِيهَا وَهُمْ أَلْفٌ فَأُقْسِمُ بِاللهِ لأَكَلُوا حَتَّى تَرَكُوا وَانْحَرَفُوا، وَإِنَّ بُرْمَتَنَا لَتَغِلُّوا كَمَا هِيَ، وَإِنَّ عَجِينَنَا يُخْبَزُ كَمَا هُوَ]. أخرجه الشيخان.

«البُهَيمَةُ» تصغير بهيمة، وهى ولد الضأن ذكراً كان أو أنثى.

و«الدَّاجِنُ» الشاة التي تألف البيت وتتربى فيه.

و«السُّؤْر» بالهمزة وهى كلمة فارسية، معناها الوليمة والطعام الذي يدعى إليه.

قال الأزهرى في هذا: إن النبي ﷺ قد تكلم بالفارسية.

ومعنى «حيَّ هلاً» تعالوا وعجلوا.

و«غَطَّت» القدر: غلت، وغطيطها: صوتها.

6. (5596)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hendek'in kazılması sırasındaydı. *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın çok acıktığını gördüm. Hanımıma gelerek:

"Yanında yiyecek bir şey var mı, Aleyhissalâtu vesselâm'ı çok acıkmış gördüm" dedim. İçerisinde bir sa' kadar arpa bulunan bir dağarcık çıkardı. Bizim evcilleşmiş bir koyuncuğumuz vardı. Zevcem koyunu kesti, arpayı da öğüttü. Ben işimi bitirinceye kadar o da bitirdi. Koyunu onun çömleğine parçaladım. Sonra *Ayhissalâtu vesselâm*'ın yanına döndüm. Hanımım:

"Sakın beni Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a karşı mahcup etmeyesin!" dedi. Ben Aleyhissalâtu vesselâm ve beraberindekilerin yanına geldim ve gizlice:

"Ey Allah'ın Resulü! Bir hayvancığımız vardı kestik, evde bulunan bir sa' kadar arpayı da öğüttük. Haydi siz ve beraberinizdekiler bize buyurun!" dedim. Ama Resulullah yüksek sesle:

"Ey Hendek halkı! Ca'bir size ziyafet hazırlamış! Haydi buyurun!" diye bağırdı. (Bana da):

"Ben gelinceye kadar tencereyi ocaktan indirmeyin, hamurunuzu da ekmek yapmayın!" buyurdular. Ben (eve) geldim. Halktan önce Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* geldi. Ben hanımıma uğramıştım. Bana:

"Yaptığını gördün mü, (beni mahcup edeceksin), alacağın olsun" dedi. Ben de: "Senin söylediğini yaptım" dedim. Hemen hamuru çıkardım. *Aleyhissalâtu vesselâm* içine tükrüğünden koydu ve bereketle dua etti, sonra tencereye yöneldi, ona da tükrük koyup bereketle dua etti. Sonra zevceme:

"Ekmek yapacak bir kadın çağır, seninle ekmek yapsın! Tencereden de kepçeyle al, onu ocaktan indirme!" diye talimat verdi. Gelenler bin kadardı. Allah'a yemin olsun hepsi de (doyuncaya kadar) yedi ve sofradan ayrıldı. Tenceremiz, olduğu gibi kaynıyordu. Hamurumuz ise, ekmek yapılıyor olduğu halde aynen (eksiksiz) duruyordu." [Buharî, Megazî 29, Cihad 188; Müslim, Eşribe 141, (2039).]

5597 ٧ـ وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قَـال: [أَتيتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَومـاً بِتَمرات.
فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ ﷺ، ادْعُ فِيهِنَّ بِالْبَرَكَةِ، فَضَمَّهُنَّ، ثُمَّ دَعَا لِي فِيهِنَّ بِالبَرَكَةِ ثُمَّ

قَالَ: خُذْهُنَّ فَاجْعَلْهُنَّ فِي مِزْوَدِكَ هذَا، وَكُلَّمَا أَرَدْتَ أَنْ تَأْخُذَ مِنْهُ شَيْئاً أَدْخِلْ يَدَكَ فِيهِ وَخُذْهُ وَلاَ تَنْثُرْهُ نَثْراً. فَفَعَلْتُ، فَلَقَدْ حَمَلْتُ مِنْهُ كَذَا وَكَذَا وَسْقاً فِي سَبِيلِ اللّهِ فَكُنَّا نَأْكُلُ مِنْهُ وَنُطْعِمُ، وَكَانَ لاَ يُفَارِقُ حِقْوِي حَتَّى كَانَ يَوْمُ قُتِلَ عُثْمَانُ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ انْقَطَعَ؛ زَادَ رَزِين: فَسَقَطَ فَحَزِنْتُ عَلَيْهِ]. أخرجه الترمذي.

«المزادة» القربة والرواية.

و«الحقو» شدّ الإزار، فسمى به الإزار.

7. (5597)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir gün, elimde birkaç hurma olduğu halde, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yanına geldim ve: "Ey Allah'ın Resulü, şunlara bereketle bir dua ediverin!" dedim. Hemen onları biraraya getirip, sonra onların bereketi için bana dua etti. Sonra:

"Bunları al, şu erzak kabına koy. Her ne zaman bundan bir şey almak isteyince, elini içine daldır ve al. Sakın, içindekileri döküp dağıtma!" buyurdular. Ben de öyle yaptım. Ben bundan şu şu kadar vask miktarında Allah yolunda tasaddukta bulundum. Ayrıca biz ondan hem kendimiz yedik hem de başkalarına yedirdik. Onu belimden hiç ayırmadım. Bu hal, Hz. Osman'ın şehid edildiği güne kadar devam etti. O zaman koptu. (Rezin şu ilavede bulundu: "Ve düştü, buna çok üzüldüm.)"[Tirmizî, Menakıb (3838).]

AÇIKLAMA:

Bu kaydettiğimiz örnekler, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın duası hürmetine yiyecek ve içeceklerin bereket kazandığına ve miktarca arttığına delil olmaktadır. Bu çeşitten başka rivayetler de var. Bu hadiselerden bir tanesi ile ilgili rivayetlerin sayısı, mütevatir denecek seviyeye ulaşmaz ise de, hepsinin toplamı ulaşır ve böylece "Aleyhissalâtu vesselâm'ın duası ile yiyecek ve içeceklerin bereketlenmesi" hadisesi mütevatir olur ve ilm-i yakin ifade eder. Bu çeşit mütevatir hadislere manevî mütevatir denmektedir.

DÖRDÜNCÜ FASIL

RESULULLAH'IN DUASININ MAKBUL OLMASI

5598 ١– عن ابن مسعود رَضِيَ اللّٰهُ عنه قال: [بَيْنَا رَسُولُ اللّٰه ﷺ يُصَلِّي عِنْدَ الْبَيْتِ وَأَبُو جَهْلٍ وَأَصْحَابُهُ جُلُوسٌ، وَقَدْ نُحِرَتْ جَزُورٌ بِالأَمْسِ. فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ: أَيُّكُمْ يَقُومُ الى سَلاَ جَزُورِ بَنِي فُلاَنٍ، فَيَضَعُهُ بَيْنَ كَتِفَي مُحَمَّدٍ إِذَا سَجَدَ؟ فَانْبَعَثَ أَشْقَى الْقَوْمِ فَأَخَذَهُ، فَلَمَّا سَجَدَ النَّبِيُّ وَضَعَهُ بَيْنَ كَتِفَيْهِ. فَاسْتَضْحَكُوا، وَجَعَلَ بَعْضُهُمْ يَمِيلُ عَلَى بَعْضٍ، وَأَنَا قَائِمٌ أَنْظُرُ، لَوْ كَانَتْ لِي مَنَعَةٌ طَرَحْتُهُ عَنْ ظَهْرِهِ، وَالنَّبِيُّ ﷺ سَاجِدٌ مَا يَرْفَعُ رَأْسَهُ، حَتَّى انْطَلَقَ إِنْسَانٌ فَأَخْبَرَ فَاطِمَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنهَا، فَجَاءَتْ وَهِيَ جُوَيْرِيَةٌ، فَطَرَحَتْهُ عَنْهُ. ثُمَّ أَقْبَلَتْ عَلَيْهِمْ تَشْتِمُهُمْ. فَلَمَّا قَضَى ﷺ صَلاَتَهُ رَفَعَ صَوْتَهُ. ثُمَّ دَعَا عَلَيْهِمْ، وَكَانَ إِذَا دَعَا دَعَا ثَلاَثَ مَرَّاتٍ، وَإِذَا سَأَلَ سَأَلَ ثَلاَثاً. ثُمَّ قَالَ: اللّٰهُمَّ عَلَيْكَ بِقُرَيْشٍ ثَلاَثاً. فَلَمَّا سَمِعُوا صَوْتَهُ ذَهَبَ عَنْهُمُ الضَّحِكُ وَخَافُوا دَعْوَتَهُ. ثُمَّ قَالَ: اللّٰهُمَّ عَلَيْكَ بِأَبِي جَهْلِ بْنِ هِشَامٍ وَعُتْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ وَشَيْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ وَالْوَلِيدِ بْنِ عُتْبَةَ وَأُمَيَّةَ بْنِ خَلَفٍ وَعُقْبَةَ بْنِ أَبِي مُعَيْطٍ، وَذَكَرَ السَّابِعَ وَلَمْ أَحْفَظْهُ. فَوَالَّذِي بَعَثَ مُحَمَّداً ﷺ بِالْحَقِّ لَقَدْ رَأَيْتُ الَّذِينَ سَمَّىٰ صَرْعَى يَوْمَ بَدْرٍ. ثُمَّ سُحِبُوا الى الْقَلِيبِ: قَلِيبِ بَدْرٍ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

« السَّلاَ » هو الذي يكون فيه الولد في بطن أمه، وقيل هو الكرش.

و« الجزور » البعير ذكراً كان او أنثى إلا أن اللفظة مؤنثة.

و« المَنعة » القوة والشدة التي يمتنع بها الإنسان على من يريده بأذى أو غيره.

و« القَلِيبُ » البئر التي لم تطو.

1. (5598)- *Hz. İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ka'be'nin yanında namaz kılarken, Ebu Cehl ve arkadaşları da orada oturuyordu. Bir gün öncesi bir deve kesilmişti. Ebu Cehl arkadaşlarına: "Falan ailenin kestiği devenin işkembesini kim getirip, secdeye gidince Muhammed'in omuzları arasına bırakacak?" dedi. Oradakilerin en bedbahtı fırlayıp, işkembeyi kaptığı gibi, Aleyhissalâtu vesselâm secdeye kapanınca iki omuzu arasına bıraktı. Buna hepsi güldüler, (keyflerinden) birbirlerinin üzerine eğilmeye başladılar. Ben (biraz uzaklarında) ayakta durmuş onlara bakıyordum. Eğer bir destekcim olsaydı onu sırtından atardım. Resulullah secdede idi, başını kaldırmıyordu. Derken biri kalkıp Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ)'ya haber verdi. O, henüz küçük bir kızcağızdı, geldi, işkembeyi sırtından yere attı. Sonra onlara yönelip, hakaretler savurdu. Aleyhissalâtu vesselâm namazını tamamlayınca, sesini yükseltti ve hepsine bedduada bulundu. Resulullah dua etti mi üç kere tekrar ederdi, bir şey isteyince de üç kere isterdi. Namazı bitince:

"Allah'ım, Kureyş(in helakini) sana havale ediyorum!" dedi ve üç kere tekrar etti. Resulullah'ın sesi kulaklarına gelince onlardan gülme gitti. Duasından korkuya düştüler. [Beddua edince bu onlara çok ağır geldi. Zira onlar bu beldede yapılan duaların kabul edildiğini biliyorlardı.] Sonra Resulullah:

"Ey Allah'ım, Ebu Cehl İbnu Hişam'ın, Utbe İbnu Rebia'nın, Şeybe İbnu Rebia'nın, Velid İbnu Utbe'nin, Ümeyye İbnu Halef'in, Utbe İbnu Ebi Muayt'ın helaklerini sana havale ediyorum" dedi. Bir yedinciyi de zikretmişti, aklımda tutamadım. Muhammed'i hak ile gönderen Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun, Resulullah'ın ismen zikrettiği bu adamları, Bedir günü hep yerlere serilmiş gördüm. Bunlar, sonra da kuyuya, Bedir kuyusuna sürüklenip atıldılar." [Buharî, Vudu 69, Salat 109, Cihad 98, Cizye 21, Menakıbu'l-Ensar 29, Megazî 7; Müslim, Cihad 107, (1794); Nesâî, Taharet 192, (1, 161).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis birçok farklı meseleye şamil bulunmaktadır:

★ Müşriklerin, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a yaptıkları hakaretin derecesi, görüldüğü üzere, secde ederken üzerine -işkembe diye

tercüme ettiğimiz, aslında hayvan yavrusunun içinde bulunduğu- torbayı atıyorlar. Bu büyük bir hakarettir. Resulullah bunları sabırla geçiştirir idiyse de, burada beddua ediyor.

★ *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın bedduası ciddi bir korkuya sebep oluyor ve bu korku zaman zaman dile getiriliyor. Öyle ki, Resulullah'ın beddua ettiklerinden Ümeyye İbnu Halef, Bedir Savaşı için Mekke'de hazırlık yapılırken, öldürülmekten korkarak gitmek istemez, ancak Ebu Cehl'in ısrarına karşı koyamaz, korktuğu zaman kolayca kaçabilecek en kaliteli bineği temin ederek yola çıkar. Hülasa, Mekke'nin hürmeti, orada yapılan duanın müstecab oluşu, müşrikler tarafından da kabul edilmektedir. Müşriklerin, Aleyhissalâtu vesselâm'ın duasından korkmaları, onların Resulullah'ın sıdkını te'yid ettiklerini gösterir. Buna rağmen Resulullah'a karşı çıkmaları hasedle izah edilmiştir.

★ *Resulullah*'ın ismen beddua ettiklerinin teker teker Bedir'de öldürülmeleri, Aleyhissalâtu vesselâm'ın peygamberliğine en büyük delillerden biridir.

★ Müşrik cenazelerinin kuyuya atılmaları, onların kokusundan insanların rahatsız olmalarını önlemek içindir. Alimler, öldürülen harbîlerin cesedlerini gömmenin bir vecibe olmadığını belirtirler.

★ Bedir kuyusunun sahipsiz, içmeye elverişli suyu bulunmayan, kör kuyu denen çeşitten bir kuyu olduğu anlaşılmaktadır. Esasen kalib, eski kuyu demektir.

★ Bazı rivayetlerde *İbnu Mes'ud:* "O güne kadar Resulullah'ın beddua ettiğini görmedim" demiştir. Bu hadisede bedduayı hak etmeleri, ibadet halinde iken o hakareti yapmaları sebebiyledir.

★ Duanın üç kere tekrarı müstehabtır.

★ Selamı da üç kere yapmak müstehabtır.

★ Zalime beddua caizdir. Ancak bazıları: "Kâfir ise caizdir, Müslümansa onun için istiğfar etmek, affı için dua etmek müstehabtır!" demiştir. Şayet, "Bu hadiste, kâfire beddua etmeye de delil yok, zira Aleyhissalâtu vesselâm'ın onların imana gelmeyeceklerine muttali olduğu için bedduada bulunmuş olma ihtimali var" denecek olursa, bütün canlılar için hidayetleri için dua etmek evladır.

★ *Hz. Fatıma*'nın çocukluğundan itibaren güçlü bir şahsiyet taşıdığı görülmektedir. Kureyş ulularına hakaretten çekinmemiş, üstelik onlar mukabele de edememiştir.

★ Bir kötülüğe (veya iyiliğe) bizzat mübaşeret etmek, sebep olmak ve yardımcı olmaktan daha öncelikli bir durumdur. Zira, *İbnu Mes'ud* Ukbe hakkında kavmin en bedbahtı tabirini kullanmıştır. Halbuki aralarında küfür ve Resulullah'a eziyette en ileri olan *Ebu Cehil* var idi. Fakat bedbahtlık burada zikredilen hadiseye nisbetledir. Öbürleri de bunu emrederek, rıza göstererek iştirak etmişlerdir. *Ukbe* ise bu işe mubaşerette tek kalmış ve böylece onların en bedbahtı olmuştur.

★ Bir kimse namazda iken, bidayette, vukuu namaza mani olan bir hal zuhur etse namazı iptal etmez. Bu konuda bazı teferruat mevcuttur.

★ Hadisten hareketle eti yenen hayvanın tersinin namaza mani olmayacağına hükmedilmiştir. Ancak bu hususta da teferruat ve münakaşa var, girmeyeceğiz.

5599 ٢ – وعن جابر بن عبدالله الأنْصَاري رَضِيَ اللهُ عَنه: [أنَّ أبَاهُ تُوُفِّيَ وتَرَكَ عَلَيْه ثَلاثِينَ وَسْقـاً لِرَجُلٍ مِنَ اليَهُودِ. فَاسْتَنْظَرَهُ جَابِرٌ رَضِيَ اللهُ عنه فـأبَى أنْ يُنْظِرَهُ. فَكَلَّمَ جَابِرٌ رَسُولَ اللهِ ﷺ لِيَشْفَعَ إلَيْه. فَكَلَّمَهُ ﷺ لِيَأخُذَ ثَمَرَ نَخْلِه بالَّذِي لَهُ. فَأبَى؛ فَدَخَلَ ﷺ النَّخْلَ وَمَشَىٰ فِـيـهِ؛ ثُمَّ قَالَ لِجَابِرٍ: جُدَّ لَهُ فَـأوْفِ لَهُ، فَجَدَّ لَهُ فَأوْفَاهُ ثَلاثِينَ وَسْقـاً، وَفَضَلَتْ سَبْعَةَ عَشَرَ وَسْقـاً. فَأتَى جَابِرٌ رَسُولَ اللهِ ﷺ لِيُخْبِرَهُ، فَوَجَدَهُ يُصَلِّي العَصْرَ. فَلَمَّا انْصَرَفَ أخْبَرَهُ بالْفَضْلِ. فَقَالَ: أخْبِرْ بِذلِكَ ابْنَ الْخَطَّابِ. فَذَهَبْتُ إلَيْه فَأخْبَرْتُه. فَقَالَ عُمَرُ: لَقَدْ عَلِمْتُ حِينَ مَشَىٰ فِيـهَا رَسُولُ اللهِ ﷺ لَيُبَارِكَنَّ فِيهَا]. أخرجه البخاري وأبو داود والنسائي.

«الاسْتنظارُ» طلب التأخير الى وقت آخر، وأنظرته: أخرته.

و«الجدادُ» الصرام، وهو قطع ثمرة النخل.

2. (5599)- *Hz. Cabir İbnu Abdillah* (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre, "babası öldüğü zaman bir Yahudiye otuz vask borç bıraktı. Hz. Cabir (radıyallahu anh) Yahudiden, bu borcun ödenmesi için biraz müddet talep etti. Ancak Yahudi, te'hir kabul etmedi. Hz. Cabir Aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek, Yahudi nezdinde şefaatçi olmasını talep etti. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (bu otuz vasklık) borca bedel bir hurmalığın meyvesini alması için konuştu. Yahudi kabul etmedi. Bunun üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm* hurmalığa girdi, içerisinde yürüdü. Sonra Cabir'e:

"Hurmayı kes, ona borcunu (tamamıyla) öde!" buyurdu. Cabir hurmayı kesti, Yahudiye otuz vask borcunu ödedi. Geriye on yedi vask hurma da arttı:

Cabir, durumu haber vermek üzere Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gitti. *Aleyhissalâtu vesselâm* ikindiyi kılıyordu. Namazı bitince fazlalığı haber verdi.

"Bunu Ömer İbnu'l-Hattab'a haber ver!" buyurdular. Ben de gidip ona söyledim Ömer: "Ben, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* içinde yürüyünce hurmada bereket hasıl olacağını anlamıştım" dedi."[Buharî, Büyu 51, İstikraz 8, 9, 18, Sulh 13, Vesaya 36, Menakıb 25; Megazî 18; Nesaî, Vesaya 4, (6, 245, 246); Ebu Davud, Vesaya 17, (2884).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ilgi ve duasıyla hasıl olan berekete bir başka örnek olmaktadır. Şarihlerin (Ayni, İbnu Hacer..) rivayetlere dayanarak yaptıkları açıklamaya göre, Hz. Cabir'in hurmalığından elde edilecek mahsul, otuz vasklık borcu(40) karşılayacak durumda değildi. Aleyhissalâtu vesselâm bu mahsulün -biraz eksiğiyle de olsa- ölçülmeden borca mukabil kabul edilmesi ricasında bulunur. Alacaklı taraf kabul etmeyince, *Aleyhissalâtu vesselâm* ertesi gün hurmalığa *Hz. Ebu Bekr* ve *Hz. Ömer*'le birlikte gelip durumu bizzat gözden geçirir, içinde dolaşıp her ağacın altında birer birer durup, bereketlenmesi için herşeye kadir olan Rabb Teala'ya dua eder. Resulullah gittikten sonra toplanan hurma, borca kâfi geldiği gibi, on yedi vask kadar da artar.

2- İslam'da esas itibariyle *mücazefe* denen göz kararı alış-veriş yasaklanmıştır. Hassas ölçümlerle alış-veriş yapılmalı, ne alan ne de satan aldanmamalıdır. Ancak burada, borcun zamanında ödenmesi, ahde vefanın yerine getirilmesi gibi maslahatlara binaen tecviz edildiği belirtilmiştir.

3- Bereket hadisesini *Hz. Ömer*'e söylemesinin emredilmesi, onun meseleyle daha yakından ilgilenmesiyle izah edilebilir. Nitekim Aleyhissalâtu vesselâm dua için geldiğinde onu da beraberinde getirdiği, rivayetin bazı vecihlerinde belirtilmiştir. Hatta bir veçhinde, Resulullah durumu *Hz. Ebu Bekr* ve *Ömer*'e haber vermesini Cabir'e emretmiştir.

4- HADİSTE GÖRÜLEN BAZI FEVAİD:

★ Borcun te'hir edilmesi talep edilebilir.

40- Bir vask 60 sa'dır. Bir sâ-ı Irakî 1040 dirhem olunca 30x60=180x1040=187.200 dirhem yapar. Bunun bugünkü gram cinsinden karşılığı 6.002.324 gram yani 6 ton.

★ Kendisinden ödenecek malın maslahatı için alacaklının alacağını te'hir etmesi caizdir.

★ İmam, raiyyetinin borcuyla ilgilenmeli, şefaatçi olmalıdır.

★ *Resulullah*'ın duası bereketine azın çoğaltıldığı görülmekte ve bir mucizesi müşahede edilmektedir.

5600 ٣– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [كُنْتُ أُدْعُو أُمِّي الى الإسْلاَمِ، وَهِيَ مُشْرِكَةٌ فَتَأبَى عَلَيَّ، وإنِّي دَعَوْتُهَا يوماً فَأسْمَعَتْنِي في رَسُولِ الله ﷺ مَا أكْرَهُ، فَأتَيْتُهُ وأنَا أبْكِي؛ فقَالَ: مَا يُبْكِيكَ؟ قُلْتُ: يَا رَسُولَ الله. إنِّي كُنْتُ أدْعُو أُمِّي الَى الإسْلاَمِ فَتَأبَى عَلَيَّ، وإنِّي دَعَوْتُهَا يوماً فَأسْمَعَتْنِي فِيكَ مَا أكْرَهُ. فَادْعُ اللهَ أنْ يَهْدِى أُمَّ أبي هُرَيْرَةَ. فقَالَ: اللَّهُمَّ اهْدِ أُمَّ ابي هُرَيرَةَ. فَخَرجْتُ مُسْتَبْشِراً بِدَعْوَتهِ ﷺ. فَلَمَّا أتَيْتُ أُمِّي قَصَدْتُ الْبَابَ فَإذَا هُوَ مُجَافٍ، وَسَمِعَتْ أُمِّي خَشْفَ قَدَمَيَّ، قَالَتْ: مَكَانَكَ أبَا هُرَيْرَةَ. وَسَمِعْتُ خَضْخَضَةَ الْمَاءِ. فَاغْتَسَلَتْ وَلَبِسَتْ دِرْعَهَا وَعَجِلَتْ عَنْ خِمَارِهَا، وَفَتَحَتِ الْبَابَ وَهِيَ تَقُولُ: أشْهَدُ أنْ لاَ إلَه إلاَّ اللهُ وَأشْهَدُ أنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ. قَالَ: فَرَجَعْتُ الَى رَسُولِ الله ﷺ وَأنَا أبْكِي مِنَ الْفَرَحِ. فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ أبْشِرْ؛ فَقَدِ اسْتَجَابَ اللهُ لَكَ دَعْوَتَكَ، وَهَدَى أُمَّ أبي هُرَيْرَةَ، فَحَمِدَ اللهَ تَعالى وَقَالَ خَيْراً]. أخرجه مسلم.

قوله: «فإذا البابُ مُجَافٍ» أي مغلق.

و«الخَشْفُ» والخشفة: الصوت والحركة.

3. (5600)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben müşrike annemi İslam'a davet ediyordum, fakat hep imtina ediyordu. Bir gün yine davette bulunmuştum, bana Resulullah Aleyhissalâtu vesselâm hakkında hoşuma gitmeyen sözler işittirdi. Ağlayarak Aleyhissalâtu vesselâm'a gittim.

"Niye ağlıyorsun?" diye sordu.

"Ey Allah'ın Resulü dedim, annemi İslam'a davet ediyordum, hep bana imtina etti. Bugün de aynı davette bulundum, bu sefer sizin hakkı-

nızda hoşuma gitmeyen sözler sarfetti. Ebu Hureyre'nin annesine hidayet vermesi için Allah'a dua ediverin!" dedim.

Bu talebim üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Allahım! Ebu Hureyre'nin annesine hidayet et!" buyurdular. Ben, Aleyhissalâtu vesselâm'ın duasına sevinerek huzurlarından ayrıldım. Anneme geldiğim zaman, kapıya yöneldim. Kapı kapalıydı. Annem ayak seslerimi işitti:

"Ebu Hureyre! Yerinde dur (içeri girme)!" diye seslendi. Ben su şırıltılarını işittim, yıkanıyordu. Yıkandı, entarisini giydi, alelacele başörtüsünü koydu ve kapıyı açtı.

Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur. Şehadet ederim ki Muhammed Allah'ın elçisidir!" diyordu. Ben hemen Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a döndüm. Sevinçten ağlıyordum.

"Ey Allah'ın Resulü! Müjde! dedim. Allah senin duanı kabul buyurdu. Ebu Hureyre'nin annesine hidayet nasip etti!"

Aleyhissalâtu vesselâm Allah'a hamdetti ve hayırlı sözler söyledi." [Müslim, Fezailu's-Sahabe 158, (2491).]

5601 ٤ – وعن أبي زَيد بن أخطب قال: [مَسَحَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بيده على وَجْهي وَدَعَا لِي، قَالَ عُرْوَةُ: فَلَقَدْ رَأَيْتُهُ بعد مَا عَاشَ مِائَةً وَعِشْرِيـــن سَنَةً وَلَيْسَ فـــي لِحْيَتِهِ إلاَّ شَعَرَاتٌ تَعُدُّ، بيضٌ]. أخرجه الترمذي.

4. (5601)- *Ebu Zeyd İbnu Ahtab* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* eliyle yüzümü okşadı ve bana dua etti."

Urve der ki: "Ben onu yüz yirmi sene kadar yaşadıktan sonra gördüm, yüzünde sayılabilecek kadar sayıda beyaz kıl vardı."[Tirmizî, Menakıb 10, (3633).]

5602 ٥ – وعن يزيد بن أبي عُبيد قال: [رَأَيْتُ أَثَرَ ضَرْبَةٍ بِسَاقِ سَلَمَةَ بْنِ الأَكْوَعِ رَضِيَ اللهُ عنه. فَقُلْتُ: مَا هـذه؟ فَقَالَ: أَصَابَتْنِي يَوْمَ خَيْبَرَ. فَقَالَ النَّاسُ: أُصِيبَ سَلَمَةُ، فَأَتَى بِي رَسُولَ اللهِ ﷺ، فَنَفَثَ عَلَيْهَا ثَلاَثَ نَفَثَاتٍ فَمَا اشْتَكَيْتُهَا حَتَّى السَّـاعَةَ].

أخرجه أبو داود. قلت: وأخرجه البخاري، وهو أحد ثلاثياته، والله أعلم.

5. (5602)- *Yezid İbnu Ebi Ubeyd* anlatıyor: "Ben, Seleme İbnu'l Ekva (radıyallahu anh)'ın bacağında bir darbe izi gördüm.

"Bu da ne?" diye sordum. Şu açıklamayı yaptı:

"Bana Hayber günü isabet etmişti. Halk: "Seleme isabet aldı" diye bağırdı. Sonra Resulullah'a götürüldüm. O yara üzerine üç kere nefes etti. Şu ana kadar hiç acı duymadım!" [Ebu Davud, Tıbb 19, (3894).]

BEŞİNCİ FASIL

RESULULLAH'IN EZA'DAN KORUNMASI

5603 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ أَبُو جَهْلٍ: هَلْ يُعَفِّرُ مُحَمَّدٌ وَجْهَهُ بَيْنَ أَظْهُرِكُمْ؟ قَالُوا: نعم. قَالَ: وَاللاَّتِ وَالْعُزَّى لَئِنْ رَأَيْتُهُ يَفْعَلُ ذلكَ لأَطَأَنَّ عَلَى رَقَبَتِهِ أَوْ لأُعَفِّرَنَّ وَجْهَهُ فِي التُّرَابِ. ثُمَّ إِنَّهُ أَتَى النَّبِيَّ ﷺ وَهُوَ يُصَلِّي لِيَطَأَ عَلَى رَقَبَتِهِ، قَالَ: فَمَا فَجَأَهُمْ مِنْهُ إِلاَّ وَهُوَ يَنْكُصُ عَلَى عَقِبَيْهِ وَيَتَّقِي بِيَدَيْهِ. فَقِيلَ لَهُ: مَالَكَ؟ قَالَ: إِنَّ بَيْنِي وَبَيْنَهُ لَخَنْدَقاً مِنْ نَارٍ وَهَوْلاً وَأَجْنِحَةً. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: لَوْ دَنَا لاَخْتَطَفَتْهُ الْمَلاَئِكَةُ عُضْواً عُضْواً. فَأَنْزَلَ اللهُ تعالى: كَلاَّ إِنَّ الإِنْسَانَ لَيَطْغَىٰ أَنْ رَآهُ اسْتَغْنَى. الى قوله: كَلاَّ لاَ تُطِعْهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ]. أخرجه مسلم.

«التَّعفيرُ» التمريغ في التراب.

و«النُّكوصُ» الرجوع الى وراء، وهو القهقرى.

و«الأخْتِطافُ» الاستلاب بسرعة.

1. (5603)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Bir gün) Ebu Cehl: "Muhammed, aranızda, hâlâ yüzünü toprağa sürtüyor mu?" dedi.

"Evet" cevabını alınca:

"Lat ve Uzza'ya yemin olsun! Onu böyle yaparken görürsem boynuna ayaklarımla basacağım -veya: Ben de O'nun yüzünü yere batıracağım-" dedi. Sonra bir gün, Resulullah namaz kılarken boynuna basmak üzere yaklaştı. Fakat birdenbire O'nu bırakıp geri döndüğünü ve elleriyle korunduğunu gördüler.

"Sana ne oldu?" dediler.

"Benimle onun arasında ateşten bir hendek, korkunç bir şey ve birtakım kanatlar var!" cevabını verdi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da:

"Eğer bana yaklaşsaydı melekler onu uzuv uzuv kapıp parçalayacaktı!" buyurdu. Bunun üzerine *Allah Teala* hazretleri şu ayeti inzal buyurdu. (Mealen): **"Fakat insan, kendisini ihtiyaçtan uzak görünce azgınlaşır. Dönüş ancak Rabbinedir. Allah'ın kulunu namaz kılmaktan alıkoyanı gördün mü? Gördün mü o kâfiri? Eğer o doğru yol üzerinde olsa yahut kötülükten sakınmayı tavsiye etse daha hayırlı olmaz mıydı? Gördün mü o kâfiri? Eğer o yalanlayıp haktan yüz çeverirse, Allah'ın kenisini gördüğünü bilmez mi? Andolsun ki, eğer o inkâr ve isyanına son vermezse, biz onu alnından yakalayıp cehenneme sürükleriz. Zira o, pek yalancı ve günahkâr bir alındır. O kavmini yardıma çağırsın. Biz de zebanileri çağıracağız. Hayır sen ona aldırma, secde et ve Rabbine yaklaş"** (Alak 6-19).

5604 ٢ – وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [غَزَوْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ قِبَلَ نَجْدٍ فَأَدْرَكْنَا رَسُولَ اللهِ ﷺ فِي الْقَائِلَةِ فِي وَادٍ كَثِيرِ الْعِضَاهِ، فَنَزَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ تَحْتَ شَجَرَةٍ، فَعَلَّقَ سَيْفَهُ بِغُصْنٍ مِنْ أَغْصَانِهَا، وَتَفَرَّقَ النَّاسُ فِي الْوَادِي يَسْتَظِلُّونَ بِالشَّجَرِ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنَّ رَجُلاً أَتَانِي وَأَنَا نَائِمٌ، فَأَخَذَ السَّيْفَ فَاسْتَيْقَظْتُ وَهُوَ قَائِمٌ عَلَى رَأْسِي، وَالسَّيْفُ فِي يَدِهِ صَلْتاً، فَقَالَ: مَنْ يَمْنَعُكَ مِنِّي؟ قُلْتُ: اللهُ. فَشَامَ السَّيْفَ، وَهَا هُوَ ذَا جَالِسٌ، ثُمَّ لَمْ يَعْرِضْ لَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ، وَكَانَ مَلِكَ قَوْمِهِ. فَانْصَرَفَ حِينَ عَفَا عَنْهُ وَقَالَ: وَاللهِ لاَ أَكُونُ فِي قَوْمٍ هُمْ حَرْبٌ لَكَ]. أخرجه الشيخان.

« العضاه » شجر الشوك كالسلم وغيره.

و« السيفُ الصلتُ » المسلول من غمده.

و« شَامَ السيف » أغمده واستله، فهو من الأضداد.

2. (5604)- Hz. Cabir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte Necid istikametine gazveye çıktık. Resulullah'a öğle vakti, sık ağaçlı bir vadide yetiştik. Derken Aleyhissalâtu vesselâm bir ağacın altına indi. Kılıncını da dallardan birine astı. Askerler vadi içerisinde dağılıp ağaçların gölgelerine sığındılar.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) (bizi çağırdı. Yanına gelince, anlattı):

"Ben uyurken yanıma bir adam geldi, kılıncımı aldı. Derken derhal uyandım. Herif tepemde dikilmişti, elinde de kınından sıyrılmış kılınç vardı.

"Seni benden kim kurtarabilir?" dedi.

"Allah!" cevabını verdim. Derhal kılıncı kınına soktu. İşte o, şu oturan adamdır!" buyurdular. Aleyhissalâtu vesselâm (intikam maksadıyla) adama dokunmadı. O, kavminin lideri idi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* affedince, adamlarının yanına döndü. Ayrılırken:

"Allah'a yemin olsun size karşı harb eden bir kavimle beraber olmayacağım!" dedi. [Buhârî, Cihâd 87, 84, Megazî 31, 32; Müslim, Müsafirîn 311, (843).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın eza ve diğer hayatî tehlikelerden korunmasıyla ilgili olarak iki hadis kaydedilmiş bulunmaktadır. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, birkaç kişi dışında herkesin kendine düşman, hem de azılı düşman olduğu bir çevrede, aleyhine tezgahlanan her çeşit hile ve planlara, suikast tertiplerine rağmen, hayatının korunması başlı başına bir mucizedir. Bu korunma hadisesinin tesadüfî olmadığını وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ **"Allah seni insanlara karşı korur"** (Maide 67) ayeti te'yid eder.

Ayetin tefsirinde İbnu Kesir, Resulullah'ın bidayette, geceleri Ashab tarafından korunduğunu, koruma hizmetine katılanlardan birinin amcası Abbas (radıyallahu anh) olduğunu kaydeder. Müfessirimizin Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'den kaydettiği bir hadise göre, "Aleyhissalâtu vesselâm bir gece uyuyamaz. Hz. Aişe:

"Ey Allah'ın Resulü neyiniz var, niye uyuyamadınız?" diye sorar.

"Keşke ashabımdan salih biri beni bu gece korusa!" buyurur. Onlar bu halde iken, Hz. Aişe bir silah sesi işitir. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Niye geldin?" diye sorar. Sa'd:

"Seni korumak için ey Allah'ın Resulü!" der. Hz. Aişe, Resulullah'ın uyuduğunu ve uyuma sırasında çıkardığı horultuyu işittiğini belirtir." Bu hâdisenin hicretten ve Hz. Aişe ile evlilikten sonra cereyan etmiş olacağına göre, en az hicretin ikinci yılı içerisinde vukuu söylenebilir. Hz. Aişe'den yapılan diğer bir rivayette وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ ayeti ininceye ka-

dar Resulullah Ashab tarafından korunmuştur. Ancak o ayet nazil olunca *Aleyhissalâtu vesselâm* başını çadırdan uzatıp: يَا أَيُّهَا النَّاسِ انْصَرِفُوا فَقَدْ عَصَمَنَا اللّٰهُ *"Ey insanlar artık dağılın, bizi aziz ve celil olan Allah korumaktadır"* buyurur.

İbnu Kesir, Allah'ın Resulullah'ı korumasının kesin bir hâdise olduğunu belirttikten sonra, örnekler verir:

★ Mekke halkından -hasidlerinden, reislerinden, inadçılarından mütref (ehl-i keyf zengin)lerinden, onların bütün aşırı ve şiddetli düşmanlıklarına, gece ve gündüz harp halinde olmalarına rağmen- kudret ve hikmetiyle yarattığı ciddi sebeplerle korunmuştur.

★★ Önce *Ebu Talib*'le korumuştur. Ebu Talib Kureyş içerisinde, kendisine itaat edilen büyük bir reisti. Allah onun kalbine şer'î olmayan fıtrî bir sevgi koydu. Eğer Ebu Talib Müslüman olsaydı, müşrikler saldırılarında cür'etkâr olurlardı. Fakat Ebu Talib'le onlar arasında küfür müşterekliği olunca, ona karşı heybet duydular ve hürmet gösterdiler.

★ *Ebu Talib* ölünce, müşrikler az da olsa eziyet edebildiler. Ancak Allah ensarı devreye koydu ve *Aleyhissalâtu vesselâm*'a, İslam'a girmek ve memleketleri olan Medine'ye hicret etme üzerine biat ettiler. Aleyhissalâtu vesselâm aralarına katılınca, kırmızıdan da siyahtan da korudular. Ehl-i Kitap veya müşriklerden biri kötülük yapmak isteyince Allah onların hilelerini bozdu. Nitekim Yahudiler sihir yaptılarsa da, O'nu onlardan korudu. Bu maksadla, sihre karşı bir ilaç olarak Muavvizeteyn sureleri indirildi.

★ Yahudiler *Hayber*'de zehirli koyun eti yedirmeye çalıştılar ise de Allah bunu kendisine haber vererek O'nu korudu:

İbnu Kesir, bu ayetin tefsiri zımnında "müfessirler pek çok örnek kaydeder" diyerek teferruatı onlara havale ettikten sonra, son olarak, sadedinde olduğumuz hadiste geçen hâdiseye yer verir.

Şu halde *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın düşmandan korunması hâdisesi basit bir mesele olmayıp, pek çok örneklerle te'yid edilen bir mucizedir.

2- Sadedinde olduğumz hadiste zikri geçen hâdise, çok farklı teferruatlarla rivayet edilmiştir. Hatta hâdisenin yeri ve yılı bile ihtilaflıdır. Daha ziyade korku namazı ile ilgili bahislerde tahlil edilir. Çünkü bu sefer sırasında salat-ı havf (korku namazı) kılınmıştır. Mezkur seferin adı Zatu'r-Rikak'dır. İbnu İshak, Resulullah'ın uyuması esnasında müşriğin

ağacın dalında asılı olan kılıncı alma hâdisesinde, burada kaydını uygun gördüğümüz bir ziyadeye yer verir: Müşrik "Seni benim elimden kim kurtaracak? " diye sorunca, Aleyhissalâtu vesselâm *"Allah!"* cevabını verir. Mezkur ziyade şöyle devam eder: "Cibril herifin göğsüne vurdu ve elindeki kılıç yere düştü. Kılıncı alan Resulullah: *"Seni benden kim koruyacak?"* buyurdular. Adam, çaresiz, "kimse yok!" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Kalk işine git!" buyurdu. Adam gitmek üzere yönelince: "Sen benden iyisin!" dedi.

Bu korunma mucizesinin müşahadesi için *Aleyhissalâtu vesselâm* Ashab'ı çağırır ve adamın huzurunda hâdiseyi anlatır. Bu adamın ismi bazı rivayetlerde tasrih edildiği üzere *Gavres İbnu'l-Haris*'dir. Bu Müslüman olmuş mudur? Rivayetler, olmadığını söyler. İbnu Hacer'in açıkladığı üzere sadece Zehebî, benzer bir rivayetin kahramanı Du'sur İbnu'l-Haris'le bunu birleştirerek Müslüman olduğuna hükmetmiştir. Gavres adının geçtiği rivayetlerde Müslüman olduğuna dair sarahat yok. Du'sur'la ilgili bir rivayette -ki Üsdü'l-Gabe'de görmek mümkün- Du'sur'un Müslüman olduğu zikredilir. Hâdisenin benzerliği, iki şahsın aynı kimse olduğuna hükmetmeye yeterli olduğu takdirde, Gavres'in de İslamına hükmedilebilir. *İbnu Hacer,* bunun Müslümanlığına hükmedenlerin, bir rivayette geçen, Gavres'in adamlarına sarfettiği: "Ben insanların en hayırlısının yanından geliyorum" cümlesini delil yaptıklarını belirtir.

ALTINCI FASIL

RESÛLULLAH'A SORULANLAR

5605 ١ – عن ثَوْبان رَضِيَ اللّٰهُ عَنه قال: [جَاءَ حَبْرٌ مِنَ الْيَهُودِ الى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ. فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مُحَمَّدُ. فَدَفَعْتُهُ دَفْعَةً كَادَ يُصْرَعُ مِنْهَا. فَقَالَ: لِمَ دَفَعْتَنِي؟ فَقُلْتُ: أَلَا تَقُولُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ؟ فَقَالَ: إِنَّمَا أَدْعُوهُ بِاسْمِهِ الّذي سَمَّاهُ بِهِ أَهْلُهُ. فَقَالَ ﷺ: إِنَّ إِسْمِي الّذي سَمَّانِي بِهِ أَهْلِي مُحَمَّدٌ. قَالَ: جِئْتُ أَسْأَلُكَ. قَالَ ﷺ: أَيَنْفَعُكَ شَيْءٍ إِنْ حَدَّثْتُكَ؟ قَالَ: أَسْتَمِعُ بِأُذُنِي. فَقَالَ ﷺ: سَلْ. فَقَالَ: أَيْنَ يَكُونُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؛ يَوْمَ تُبَدَّلُ الأَرْضُ غَيْرَ الأَرْضِ وَالسَّمواتُ؟ قَالَ: فِي الظُّلْمَةِ دُونَ الْجِسْرِ؛ قَالَ: فَمَنْ أَوَّلُ النَّاسِ إِجَازَةً؟ قَالَ: فُقَرَاءُ الْمُهَاجِرِينَ. قَالَ: فَمَا تُحْفَتُهُمْ حِينَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ؟ قَالَ: زِيَادَةُ كَبِدِ الْحُوتِ. قَالَ: فَمَا غِذَاؤُهُمْ عَلَى أَثَرِهَا؟ قَالَ: يُنْحَرُ لَهُمْ ثَوْرُ الْجَنَّةِ الّذي كَانَ يَأْكُلُ مِنْ أَطْرَافِهَا. قَال: فَمَا شَرَابُهُمْ عَلَيْهِ؟ قَالَ: مِنْ عَيْنٍ فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلاً. قَالَ: صَدَقْتَ. قَالَ: وَجِئْتُ أَسْأَلُكَ عَنْ شَيْءٍ لاَ يَعْلَمُهُ إِلاَّ نَبِيٌّ أَوْ رَجُلٌ أَوْ رَجُلاَنِ. قَالَ: أَيَنْفَعُكَ إِنْ حَدَّثْتُكَ؟ قَالَ: أَسْمَعُ بِأُذُنِي. قَالَ: سَلْ. قَالَ: أَسْأَلُكَ عَنِ الْوَلَدِ. قَالَ: مَاءُ الرَّجُلِ أَبْيَضُ، وَمَاءُ الْمَرْأَةِ أَصْفَرُ فَإِذَا اجْتَمَعَا فَعَلاَ مَنِيُّ الرَّجُلِ مَنِيَّ الْمَرْأَةِ أَذْكَرَا بِإِذْنِ اللّٰهِ. وَإِذَا عَلاَ مَنِيُّ الْمَرْأَةِ مَنِيَّ الرَّجُلِ أَنَّثَا بِإِذْنِ اللّٰهِ قَالَ: صَدَقْتَ، وَانَّكَ لَنَبِيٌّ. ثُمَّ انْصَرَفَ فَقَالَ ﷺ: لَقَدْ سَأَلَنِي هَذَا عَنِ الّذي سَأَلَنِي عَنْهُ، وَمَالِي عِلْمٌ بِشَيْءٍ مِنْهُ حَتّى أَتَانِي اللّٰهُ تَعَالى بِهِ]. أخرجه مسلم.

1. (5605)- *Hz. Sevbân* radıyallahu anh anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a Yahudilerden bir âlim geldi.

"Ey Muhammed, Allah'ın selâmı üzerine olsun!" dedi. Bunu der demez adamı öyle bir ittim ki, nerdeyse yere yıkılayazdı.

"Beni niye ittin?" dedi.

"Niye ey Allah'ın Resûlü! demiyorsun?" dedim.

"Ben O'nu, ailesinin kendine koyduğu isimle çağırıyorum!" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Ailemin bana koyduğu isim hakikaten Muhammed'dir!" buyurdu. Adam: "Size bir şey sormaya geldim" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Sana söylediğim takdirde işine yarayacak mı?" dedi. Adam:

"Kulaklarımla dinlerim!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Sor!" buyurdular. Adam:

"Kıyamet günü, yer ve gökler başka bir yer ve gök olup kılık değiştirdiği zaman, insanlar nerede olacaklar?" dedi. Resûlullah:

"Köprünün (sıratın) önünde, karanlıkta" buyurdular. Adam:

"Köprüyü ilk geçen kim olacak?" dedi.

"Muhacirlerin fakirleridir" buyurdu.

"Cennete girince onlara ne armağan edilecek?" dedi.

"Balık ciğerinin ziyadesi!" buyurdu.

"Bunun arkasından ne yiyecekler?" dedi.

"Onlara cennetin etrafında otlayan cennet öküzü kesilecek!" buyurdular.

"Bunun üstüne ne içecekler?" dedi.

"Selsebîl denen cennetteki bir gözenin suyundan" buyurdular. Adam: "Doğru söyledin!" dedi ve ilave etti:

"Ben sana bir peygamber veya bir veya iki kişiden başka hiç kimsenin bilemeyeceği bir şey sormak için geldim" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Söylediğim takdirde sana faydası olacak mı?" buyurdular.

"Kulaklarımla dinlerim" dedi.

"Sor!" buyurdular.

"Sana çocuktan soracağım" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Erkeğin suyu beyazdır. Kadının suyu ise sarıdır. İkisi birleşir ve erkeğin menisi kadının menisine üstün gelirse (علا *) Allah'ın izniyle çocuk erkek olur. Kadının menisi erkeğin menisine üstün gelirse çocuk Allah'ın izniyle kız olur"* buyurdular. Yahudi:

"Vallahi doğru söyledin! Sen gerçekten hak peygambersin" dedi ve ayrıldı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Bu adam bana soracağını sordu. Ben bunlardan birşey bilmiyordum. Tâki ki Allah onları bana bildirdi" buyurdular." [Müslim, Hayz 34, (315).]

AÇIKLAMA:

1- Zaman zaman Yahudilerin *Aleyhissalâtu vesselâm*'dan bir şeyler sordukları olmuştur. Bu rivayette birkısım sorular gözükmektedir. Yahudiler bunları Resûlullah'ı denemek maksadıyla sormuş olabilirler. Cevapları "Doğru söyledin" diye tasdik etmesi, bu meseleleri öğrenmek için sormadıkları, önceden cevapları da bildikleri kanaatini tasdik eder.

2- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine *Muhammed* diye hitap edilmesini normal karşılamıştır. Hele gayr-i müslim biri hitap etmişse. Nitekim Hudeybiye Anlaşması yapılırken Mekkeli müşrikler Allah'ın Resûlü tâbirini kabul etmemiş, "Eğer Allah'ın Resulü olduğunu bilsek seninle harb etmezdik" demişlerdi. Aleyhissalâtu vesselâm bu itirazı kabul ederek anlaşmaya bu ünvanla değil, Abdullah oğlu Muhammed ismiyle kaydedilmişti.

3- Yeryüzü ve semâ, kıyametten sonra değişecek ve tamamen farklı bir mahiyet kazanacaktır. Yeryüzünün dümdüz, bembeyaz, her çeşit kan ve hata lekesinden berî olacağı, ekmeğe dönüşüp mü'minin ayağının altından yiyebileceği rivayetlerde belirtilmiştir. Bu değişme hadisesi ayet-i kerime ile tescil edilmiştir. (Meâlen): **"O gün yeryüzü de başka bir şekle girer, gökler de. Sonra bütün varlıklar bir olan ve kudreti her şeye yeten Allah'ın huzuruna çıkar"** (İbrahim 48). Bu ayetle ilgili ilk sual bazı rivayetlere göre Hz. Aişe'den gelmiş. Resûlullah: *"Bunu senden önce kimse bana sormadı"* dedikten sonra, *"İnsanlar köprülerinin üzerindedir"* diye cevap vermiştir.

4- Sıratı ilk defa muhacirlerin fakirlerinin geçeceği ifadesi, fakirliğin zenginliğe nazaran efdal olduğu anlayışına imkân tanıyor ise de, âlimlerin tahkiki, hakkı verildiği, mala esir olunmadığı takdirde zinginliğin fakirlikten üstün olduğu neticesini doğrulamıştır. Bu hususu daha önce incelediğimiz için burada tekrar etmeyeceğiz. Ancak şunu hatırlatmak

isteriz: Hiçbir zaman tek bir hadisle kesin hükme gidilemez. Çünkü Aleyhissalâtu vesselâm muhataba ve şartlara göre farklı beyanlarda bulunmuştur.

5- Balık ciğerinin ziyadesi, ciğerin kenarındaki bir çıkıntıyı ifade eder. Bunun ciğerin en lezzetli kısmı olduğu belirtilmiştir. Cennetliklere ikinci safhada, önceden cennetlikler için hazırlanan öküzün eti yedirilecek, meşrubat olarak da Selsebil adlı bir kaynağın suyu içirilecektir. Şunu hemen kaydetmek isteriz: Rivayetler âhirette yenilip içilecek şeylerin dünyadakilere sadece ismen benzediğini, mahiyetlerinin farklı olduğunu belirtir. Şu halde burada zikri geçen yiyecek ve içecekleri de "mahiyetleri sadece Allah tarafından bilinen..." diye kayıtlamak gerekir.

6- Hadiste dikkatimizi çeken bir husus Yahudi alimin tasdikleri ve sonunda: "Gerçekten sen hak bir peygambersin" sözüdür. Acaba bu kimse iman etmiş sayılır mı sorusu hatırımıza gelmektedir. Alimler "Doğru söyledin", "İslamiyet yüce bir dindir", "Muhammed peygamberdir" gibi te'yidleri iman için yeterli addetmemiş, bu gibi ifadelerde bulunan kimseye Müslüman dememiştir.

YEDİNCİ FASIL

MÜTEFERRİK MUCİZELER

5606 ١ – عَنْ ابْنِ مسعودٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنه قال: [انْشَقَّ الْقَمَرُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ بِشِقَّتَيْنِ. فَقَالَ ﷺ: اشْهَدُوا]. أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (5606)- *İbnu Mes'ud* radıyallahu anh anlatıyor: "Ay, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında iki parçaya bölündü. Aleyhissalâtu vesselâm bunun üzerine: *"Şahid olun!"* buyurdu."

5607 ٢ – وفي أخرى: [بَيْنَ نَحْنُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ بِمِنىً، إذِ انْفَلَقَ الْقَمَرُ فَلْقَتَيْنِ: فَلْقَةً وَرَاءَ الْجَبَلِ، وَفَلْقَةً دُونَهُ. فَقَالَ لَنَا ﷺ: إشْهَدُوا].

2. (5607)- Bir diğer rivayette "...Biz Mina'da Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraberken, ay iki parçaya ayrıldı. Bir parçası dağın arkasında, bir parçası dağın önünde idi. Bize: *"Şahid olun!"* buyurdu." [Buharî, Menakıb 27, Menâkıbu'l-Ensâr 36, Tefsîr, Ihterebetu's-Sâ'a 36; Müslim, Münâfıkûn 44, (2800); Tirmizî, Tefsir, Kamer, (3281, 3283).]

AÇIKLAMA:

Kamerin (Ay'ın) ikiye bölünmesi hâdisesi bizzat Kur'ân-ı Kerîm'in zikrettiği mucizelerden biridir. Bu mucize hicretten beş yıl kadar önce Mekke'de cereyan etmiştir. Müşriklerin, *Resûlullah*'tan bir mucize talep etmeleri üzerine bunu göstermiştir. Bazı alimler, ayın ikiye bölünme mucizesini diğer peygamberlerde benzeri görülmeyen büyük bir mucize olarak değerlendirmiştir.

Bazı mülhidler (inançsızlar), bu mucizeyi inkâr cihetine giderek: "Böyle bir hâdise olsaydı bütün dünya görürdü", "Mütevatir rivayetle gelirdi" gibi bahaneler ileri sürmüşlerdir. Alimler verdikleri cevaplarda,

hâdisenin gece vakti olduğu, bu sebeple çoğunlukla uykuda olunduğu, ayın doğma, batma vakitlerinin her yerde bir olmadığı, bazı yerlerin bulutlu, yağışlı olabileceği, herkesin ayı gözetlemediği gibi durumları nazar-ı dikkate arzetmişlerdir. Kaldı ki Kur'ân meseleye açık bir şekilde temas etmiş: اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ **"Kıyamet yaklaştı, Ay yarıldı"** (Kamer 1) buyurmuştur. Pek çok sahabe tarafından da hâdise rivayet edilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de zikredilmiş olması sebebiyle, bir mü'mine bu hâdisenin vukûu hususunda şüphe etmeye hiçbir mecal ve mazeret yoktur. Bunun inkârı Kur'ân'ın tekzib edilmesi mânasına gelir, el-iyâzu billah.

5608 ٣ – وَعَنْ عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها قالت: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ! هَلْ أَتَى عَلَيْكَ يَوْمٌ كَانَ أَشَدَّ مِنْ يَوْمِ أُحُدٍ؟ قَالَ: لَقَدْ لَقِيتُ مِنْ قَوْمِكِ، وَكَانَ أَشَدَّ مَا لَقِيتُ مِنْهُمْ يَوْمَ الْعَقَبَةِ، إِذَا عَرَضْتُ نَفْسِى عَلَي ابْنِ عَبْدِ يَالِيلَ بْنِ عَبْدِ كُلاَلٍ فَلَمْ يُجِبْنِى إِلَى مَا أَرَدْتُ، فَانْطَلَقْتُ وَأَنَا مَهْمُومٌ عَلَى وَجْهِى. فَلَمْ أَسْتَفِقْ إِلاَّ وَأَنَا بِقَرْنِ الثَّعَالِبِ. فَرَفَعْتُ رَأْسِى، فَإِذَا أَنَا بِسَحَابَةٍ قَدْ أَظَلَّتْنِى. فَنَظَرْتُ فَإِذَا فِيهَا جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ، فَنَادَانِى فَقَالَ: إِنَّ اللهَ تَعَالَى قَدْ سَمِعَ قَوْلَ قَوْمِكَ لَكَ وَمَا رَدُّوهُ عَلَيْكَ، وَقَدْ بَعَثَ إِلَيْكَ مَلَكَ الْجِبَالِ لِتَأْمُرَهُ بِمَا شِئْتَ فِيهِمْ. فَنَادَانِى مَلَكُ الْجِبَالِ وَسَلَّمَ عَلَىَّ؛ ثُمَّ قَالَ: يَا مُحَمَّدُ! إِنَّ اللهَ تَعَالَى قَدْ سَمِعَ قَوْلَ قَوْمِكَ لَكَ، وَأَنَا مَلَكُ الْجِبَالِ قَدْ بَعَثَنِي إِلَيْكَ لِتَأْمُرَنِي بِأَمْرِكَ، فَمَا شِئْتَ؟ إِنْ شِئْتَ أَطْبَقْتُ عَلَيْهِمُ الأَخْشَبَيْنِ. فَقَالَ ﷺ: بَلْ أَرْجُو أَنْ يَخْرُجَ مِنْ أَصْلاَبِهِمْ مَنْ يَعْبُدُ اللهَ وَلاَ يُشْرِكُ بِهِ شَيْئاً]. أخرجه الشيخان.

« الأَخشبان » جبلا مكة المحيطان بها. وكل جبل عظيم فهو أخشب.

3. (5608)- *Hz. Aişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü! dedim. Uhud'dan daha kötü bir gün yaşadın mı?"

"Senin kavminden neler çektim neler. Onlardan en kötü hal Akabe günü başıma geldi. O zaman kendimi İbnu Abdiyalil İbni Abdi Külal'e arzetmiştim. Teklif ettiğim şeye müsbet cevap vermedi. Ben de üzgün vaziyette yüzümün doğrultusunda yürüdüm. Karnu's-Seâlib nam mevkide kendime gelebildim ve başımı kaldırdım. Baktım ki, bir bulut bana gölge yapıyor. Bir de ne göreyim, bulutun içerisinde Cibril aleyhisselâm! Bana bağırdı ve:

"Allah Teâlâ hazretleri, kavminin sana neler söylediğini, seni nasıl reddettiğini işitti. Sana dağlar meleğini gönderdi, tâ ki kavmin hakkında dilediğini emredesin!" dedi. Bunun üzerine dağlar(a müekkel) melek bana seslenip, selam verdikten sonra:

"Ey Muhammed! Allah Teâla hazretleri, kavminin sana söylediği sözü işitti. Ben dağlar meleğiyim. Allah beni sana dilediğini emretmen için gönderdi. Öyleyse haydi ne dilersen dile! Eğer üzerlerine iki ahşeb'i kapamamı dilersen kapayayım!" dedi."

Aleyhissalâtu vesselam:

"Hayır! Bilakis, Allah'ın onların sulbünden Allah'a ihlâsla ibadet edip hiçbir şeyi ortak koşmayacak kimseler çıkarmasını dilerim" dedi."
[Buhârî, Bed'ü'l-Halk 6, Tevhîd 9; Müslim, Cihâd 111, (1795).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Uhud gününden daha kötü olarak tavsif ettiği hâdise, Tâif ziyaretidir. Amcası *Ebu Tâlib* ölünce, Aleyhissalâtu vesselâm, bir hami aramak, onun himayesi altında, Allah'ın kendisine tevdi ettiği neşr-i hak vazifesini îfa etmek için Taif'e giderek oradaki akrabalarına uğramıştı. Bu ziyaret *İbnu Sa'd*'ın kaydına göre bi'setin onuncu yılında, Şevvâl ayında Hz. Hatice ve Ebu Talib'in ölümlerinin akabinde olur. Orada Taiflilerin liderlerini teker teker görüp, Kureyşlilerin yaptığı zulmü anlatır, onların himayelerini talep eder. Ancak, hiçbiri anlayış göstermez; çok bed bir muamele ile, oradan çıkmasını söylerler. Üstelik, ayak takımını ileri sürerek taşa tuttururlar. Beraberindeki *Zeyd İbnu Hârise*, atılan taşlara kendi vücudu ile perde olmaya çalışsa da, Resûlullah yaralanır ve kan içinde kalır.

Resûlullah on gün kadar süren bu ziyaretin sonunda, maruz kaldığı gayr-ı insanî muamelenin elemini, Uhud'da savaşı kaybetme şartlarında çekilen sıkıntıya kıyasla çok daha ağır buluyor.

2- Rivayette adı geçen *İbnu Abdiyalil*'in isminin bir rivayete göre Mes'ud olduğu, Taif'in ileri gelenlerinden biri bulunduğu bilinmektedir. Kur'an'da geçen عَلَى رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ **"Bu Kur'an Mekke ile Taif gibi iki büyük şehirde bulunan bir büyük adama indirilmeli değil miydi?" dediler"** (Zuhruf 31) ayetinin *Utbe İbnu Rebîa* ve *İbnu Abdiyalil* hakkında indiği bazı rivayetlerde tasrih edilmiştir. Diğer bazı rivayetlerde de başka isimlerin kastedildiği zikredilmiş olsa bile mezkur rivayetler İbnu Abdiyalil'in yerini ifadede ehemmiyet taşır.

3- Hadiste Ahşabeyn (iki ahşab) dağının ismi geçmektedir. Bu, Mekke'de bulunan iki dağın adıdır: Ebu Kubeys ile ona mukabil olan Kuaykıan dağları. İkinci dağ için başka ihtimaller üzerinde de durulmuştur. Melek bu iki dağı Mekke'de bulunanlar üzerinde birleştirmeyi, dolayısıyla Mekke'yi yok etmeyi teklif etmiş olmaktadır. Aleyhissalâtu vesselâm bu teklifi reddederek kavmine karşı şefkat ve merhametini ve kendine karşı yapılanlara sabrını ifade etmiştir. Nitekim Kur'an-ı Kerim de: ﴿فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ لِنْتَ لَهُمْ﴾ **"Sen Allah'tan bir rahmet olarak onlara karşı yumuşak davrandın..."** (Al-i İmran 159) ﴿وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلاَّ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ﴾ **"Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik"** (Enbiya 107) gibi ayetlerle *Resulullah*'ın nasıl bir rahmet ve şefkatle gönderildiğini tescil eder.

5609 ٤ – وَعن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إنَّ عِفْرِيتاً مِنَ الْجِنِّ تَفَلَّتَ عَلَىَّ الْبَارِحَةَ لِيَقْطَعَ عَلَىَّ صَلاَتِي فَأَمْكَنَنِي اللّٰهُ تَعَالَىٰ مِنْهُ فَذَعَتُّهُ فَأَرَدْتُ أَنْ أَرْبِطَهُ الَى سَارِيَةٍ مِنْ سَوَارِي الْمَسْجِدِ حَتَّى تُصْبِحُوا وَتَنْظُرُوا إلَيْهِ كُلُّكُمْ، فَذَكَرْتُ قَوْلَ أَخِي سُلَيْمَانَ: رَبِّ هَبْ لِي مُلْكاً لاَ يَنْبَغِي لأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي. فَرَدَّهُ اللّٰهُ خَاسِئاً]. أخرجه الشيخان.

«الذَّعتُ» أشد الخنق.

4. (5609)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cinlerden bir ifrit, dün akşam, namazımı bozdurmak için üzerime atıldı. Allah ona galebe çalmama imkan verdi. Ben de onu boğazından yakaladım. Hatta onu, mescidin direklerinden birine bağlamayı arzu ettim, ta ki sabah olunca hepiniz onu göresiniz. Ancak, kardeşim Süleyman aleyhisselam'ın şu sözünü hatırladım: **"...Ve benden sonra kimseye nasib olmayacak bir mülkü bana ihsan et"** (Sad 35). *Allah da onu hor ve hakir olarak geri çevirdi."* [Buharî, Salat 75, Amel fi's-Salat 10, Bed'ül-Halk 11, Enbiya 40, Tefsir, Sad; Müslim, Mesacid 39, (541).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah*'a ifritin musallat olma hâdisesi muhtelif rivayetlerde

gelmiştir. Abdürrezzak'ın rivayetinde "Bir kedi suretinde geldiği" belirtilir. Müslim'in bir rivyetinde *"yüzüme koymak için ateşten bir şihab ile geldi"* denilir. Nesai'nin Hz. Aişe'den gelen rivayetinde *"Ben onu yakalayıp yere yıktım ve boğdum. Öyle ki elimin üstünde dilinin serinliğini hissettim"* buyrulmuştur.

2- Cinlerin varlığı çok sayıda ayet ve hadislerle sabittir. Ehl-i Sünnet uleması bu meselede ihtilaf etmez. Ancak cinlerle ilgili bazı meselelerde farklı görüşler ileri sürülmüştür.

★ Bakillâni, Mu'tezile'den bazılarının: "Cin, rakik, basit cesedlerden ibarettir" dediğini belirtir ve rivayet olduğu takdirde, bunun mümteni (aklen kabul edilemez) olmadığını belirtir. *Ebu Ya'la İbn'l-Ferra* ise "Cinlerin basit değil müellef cisimler olduğunu, temessül eden (şekillenen) şahıslar olduğunu" söylemiş, rakik de kesif de olabileceğini belirtmiştir. Burada Mu'tezile'ye muhalefet eder, çünkü onlar rakik olduklarına inanmışlardır. *İbnu'l-Ferra* devamla "rikkatleri sebebiyle onları görmemiz mümkün değildir" iddiasının yanlış olduğuna dikkat çeker. "Zira, rikkat (incelik) rü'yete mani değildir. Hatta kesif cisimlerden bir kısmının, Allah bizde onları idrak etme kapasitesi yaratmadığı için, rüyetimiz dışında kalması caizdir" der.

Beyhakî'nin rivayetine göre *İmam Şafii* hazretleri: "Kim cinleri gördüğünü iddia ederse, onun şahitliğini iptal ederiz, çünkü cinleri sadece peygamberler görebilir" demiştir.

İbnu Hacer der ki: "Bu söz, "cinlerin yaratıldıkları suret-i asliyesinde gördüğünü iddia edene hamledilir. Ancak herhangi bir hayvan suretinde olarak onlardan bir şey gördüğünü iddia eden kimse bu sebeple reddedilmez." Onların farklı suretlere girdiklerine dair çok sayıda haber varid olmuştur. Bu meselede kelamcılar ihtilaf etmiştir:

★ Bir kısmı: "Bu bir hayallemeden ibarettir, hiçbir şey aslî suretini değiştirmez" demiştir.

★ Bir kısmı: "Şekil değiştirebilirler, ancak bu onların bu işe olan güçlerinden ileri gelmez. Bilakis, sihir gibi bir nevi fiille bu olur, o fiil işlenince bir suretten başka bir surete intikal eder" demiştir ki, bu görüş öncekine rücu eder. Bu meselede Hz. Ömer'den bir rivayet var: *İbnu Ebî Şeybe*'de sahih bir senedle geldiğine göre, "Hz. Ömer'in yanında Gaylan'dan söz edilmişti. Dedi ki:

"Hiçbiri Allah'ın üzerine yarattığı sureti değiştirmeye muktedir değildir. Ancak onların sihirbazları vardır, tıpkı sizin sihirbazlarınız gibi. Bunu görünce ezan okuyun."

3- Cin ve şeytanın varlığı sabit olunca, asılları hususunda ihtilaf edilmiştir. "Asılları İblis'in çocuğudur, böylece bunlardan kim kâfir ise, şeytan denir" denmiştir. Bir diğer görüşe göre: "Sadece şeytanlar İblis'in çocuklarıdır. Bunların dışında kalanlar onun çocukları değildir." *İbnu Abbas* (radıyallahu anhüma)'dan gelen bir rivayet, cin ve şeytanın aynı asıldan tek bir nev teşkil ettikleri görüşünü te'yid eder: "Kâfir olanına şeytan, olmayanına cinnî denmektedir."

4- Mükellef olmaları meselesine gelince, çoğunlukla alimler, cinlerin, insanlar gibi mükellef yani şeriatten sorumlu olduklarını söylemiştir. Bazıları "Fiillerinde muzdardırlar, mükellef değillerdir" demiştir. Mükellef olduklarını söyleyenler, delil olarak Kur'an'da şeytanların zemmedilmelerine, onların şerrinden kaçınmaya, onlara vaadedilen azaba dair ayetleri gösterirler. Bu hasletler, ancak emre muhalefet eden, yasağı işleyen, bununla beraber bunları yapmamaya iktidarı olan kimselere aittir. Bunlara delalet eden ayet ve hadisler cidden çoktur.

5- İmdi, onlar mükellef addedilince şu meselede ihtilaf edilmiştir: "Onlar arasında kendilerinden bir peygamber var mıdır?" Dahhak İbnu Müzahim'den gelen bir habere göre "cinlerin kendilerinden peygamberleri vardır, Allah cin ve insten kendilerine peygamberler gönderdiğine dair ayette, cinnî peygamberlerden maksad insî peygamberler olsaydı, bunun aksi de caiz olurdu, bu ise fasiddir, öyleyse bu iddia geçersizdir." Burada zikri geçen ayet mealen şöyledir: **"O gün Allah sorar: "Ey cinler ve insanlar topluluğu! Size ayetlerimi anlatan ve bugüne erişeceğinizi bildirip sakındıran peygamberler gelmedi mi?" Onlar da: "Biz kendi aleyhimize şahidlik ederiz" derler. Onları dünya hayatı aldatmıştır.."** (En'am 130).

Cinnîlerin kendilerinden peygamberi yoktur. Onlar insî peygamberlere tabiidirler görüşünde olan cumhur, yukarıdaki mülahazayı şöyle cevaplandırır ve reddeder: "Ayetin manası şöyle olmalıdır: "İnsanların peygamberleri kendilerine Allah tarafından gönderilmiştir. Cinnî peygamberlere gelince: Allah onları yeryüzüne dağıttı, böylece insî peygamberlerin sözlerini işitme fırsatı buldular ve kendi kavimlerine bunu tebliğ ettiler. Bu sebeple onların bir sözcüsü: **"Biz Hz. Musa'dan sonra indirilmiş bir kitap işittik"** (Ahkaf 30) demiştir."

İbnu Hazm, bazı rivayetleri değerlendirerek cinnîlere, insî peygamber gönderilmediğini, buna sadece *Hz. Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)*'in istisna teşkil ettiğini, zira O'nun risaletinin umumî, cinnîlere de insîlere de şamil olduğunu, bunda ittifak edildiğini söyler. İbnu Abdil-

berr der ki: "Alimler, Aleyhissalâtu vesselâm'in inse ve cinne gönderildiği hususunda ihtilaf etmezler. Bu husus, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın diğer peygamberlere üstün kılındığı yönlerden birdir. İbnu Abbas'tan rivayete göre, Gafir suresinde geçen: **"Andolsun ki, size, daha önce, Yusuf da apaçık deliller getirmişti!"** (Gafir, 34) mealindeki ayet hakkında şöyle demiştir: "O cin peygamberidir, bu da zikridir." İmamu'l-Harameyn, el İrşad nam kitabında, Hıristiyanlar hakkında söz ederken der ki: "Zarureten biliyoruz ki, Aleyhissalâtu vesselâm sakaleyn'e (ins ve cinne) gönderildiğini belirtmiştir." *İbnu Teymiye:* "Sahabe, Tabiin ve Müslümanların imamlarından müteşekkil selef uleması bu meselede müttefiktirler" demiştir.

İbnu Hacer, Resulullah'ın ins ve cinne gönderildiğini ifade eden bazı hadisleri kaydettikten sonra der ki: "Cinnîlerin de mükellef oldukları kesinleşince, onların tevhid ve İslam'ın rükünleriyle mükellef oldukları söylenebilir. Bunlar dışındaki fürû ahkâmı hususunda alimler ihtilaf etmiştir. Bu ihtilafta dayanakları mayıs ve kemiğin cinnîlerin azığı olmaları gerekçesiyle taharette kullanılmalarıyla ilgili yasaktır. Mezkur hadis, mayısın, insanlara haram olmasına rağmen, cinlere helal olduğuna delildir."

6- Cinler yiyip içer, evlenirler mi? meselesi de ihtilaflıdır. "Yerler!" diyen olduğu gibi "yemezler!" diyen de olmuştur. Bunlara göre, şeytanın çiğnemek ve yutmaklı yeyişleri yoktur, koklama gibi bir fiille bu ihtiyaçlarını görürler. Fakat şeytanın sol eliyle yeyip sol eliyle içtiği, besmele çekmeden yenen yemeğe şeytanın da iştirak ettiği... gibi rivayetler onların da insanlar gibi yeyip içtiğine hükmetmeye sevketmiştir. *Vehb İbnu Münebbih*'ten gelen bir rivayet bu iki görüşü de birleştirir: Cinlerin farklı sınıfları vardır. Bir kısmı yer içerse de, bir kısmı yeyip içmez.. Merfu bir rivayet *"Cinler üç sınıftır: Bir sınıf kanatlıdır, havada uçarlar; bir kısmı yılanlar, akreplerdir; bir sınıf da hesabı ikabı bilenlerdir"* buyurur. Onların evlendiğini söyleyenler: **"..Onlara daha önce ne bir insan, ne de bir cin değmiş değildir"** (Rahman 56) mealindeki ayetle: **"Şimdi siz, beni bırakıp da düşmanınız olduğu halde onu ve neslini dost edinir misiniz?"** (Kehf 50) mealindeki ayetleri esas alırlar. Ayette geçen nesil kelimesi sebebiyle, onların evlendiğinin burada sarih olduğu söylenmiştir.

7- Cinlerle ilgili olarak ihtilaf edilen bir mesele de onların sevap kazandığı kazanmadıkları hususudur. Mevkuf bir rivayette: *"Cennet ehli cennete, ateş ehli cehenneme girdikleri vakit, Allah Teala hazretleri mü'*

min cinler ve insî olmayan diğer ümmetlere: "Toprak olun! diyecek. İşte bu sırada kâfirler يَا لَيْتَنِى كُنْتُ تُرَابًا **"Keşke ben de toprak olsaydım"** (Nebe 40) diyecekler" buyrulmuştur. Bazı alimler: "Cinnînin sevabı, ateşten kurtarılıp sonra da; "Toprak olun" denmesidir. Ebu Hanife merhumdan da benzer bir kavl rivayet edilmiştir. Ancak cumhur, cinlerin itaate mukabil sevab kazanacakları" görüşündedir. *Şafii, Ahmed Malik, Evzai, Ebu Yusuf, İmam Muhammed* rahimehullah vs. başkaları hep bu görüştedirler. Bu hükme giderken bazı alimler, yukarıda kaydettiğimiz En'am suresinin 130. ayetini delil gösterirken, diğer bazıları: **"Öyleleri, kendilerinden önce gelip geçen cin ve insan toplulukları içinde azabı hak etmiş kimselerdir. Onlar hüsrana uğramışlardır"** (Ahkaf 18) mealindeki ayeti delil göstermişlerdir. Keza bazıları: **"Herkes için işlediklerinden dolayı derece derece karşılıklar vardır ve Rabbin, onların işlediklerinden habersiz değildir"** (En'am 132) mealindeki ayeti delil olarak göstermiştir. *İmam Malik,* cinlere ve inslere, ikab ve sevabın varlığına, Rahman suresinde geçen **"Rabbinin makamından korkana iki cennet vardır"** ayetinden delil çıkarmış ve arkadan gelen: **"Rabbinizin hangi nimetini inkar edersiniz?"** ayetindeki tesniye olan muhataptan ins ve cinnin murad olduğunu belirtmiştir. (Rahman 46-47). Ayet, onlar içinde mü'minin varlığını tesbit eder. Mü'minin şe'ni de Rabbinden korkmadır. Öyle ise onlar için de cennet vardır.

8- Bir diğer ihtilaf: Cinler insanların girdiği yere mi girecek meselesindedir. Dört görüş ileri sürülmüştür:

★ Çoğunluk "evet!" demiştir.

★ *İmam Malik* ve bazıları: "Cinler cennetin kenarındadır (içinde değil)" demiştir.

★ Cinler ashabu'l-a'raftır denmiştir.

★ Bu hususta cevaptan kaçınmışlardır.

Cinlerle ilgili bir kısım meselelere daha önce temas ettiğimiz için (3. cilt, s. 229), burada tekrar etmeyeceğiz.

NİKAH BÖLÜMÜ

(Dört babtır)

BİRİNCİ BAB
NİKAHIN MUKADDEMELERİ

(Dört fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

ALEYHİSSALATU VESSELAM'IN ZEVCELERİ

★ Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)
★ Hz. Hafsa (radıyallahu anhâ)
★ Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)
★ Zeyneb (radıyallahu anhâ)
★ Ümmü Habibe (radıyallahu anhâ)
★ Safiyye (radıyallahu anhâ)
★ Cüveyriye (radıyallahu anhâ)
★ İbnetu'l-Cevn
★ Ümmü Şerîk

İKİNCİ FASIL

NİKAHA TEŞVİK VE TERGİB

ÜÇÜNCÜ FASIL

KIZ İSTEME, NİKAH DUASI, KIZI GÖRME

DÖRDÜNCÜ FASIL

NİKAH ADABI

İKİNCİ BAB
NİKAHIN RÜKÜNLERİ

BİRİNCİ FASIL

AKİD

İKİNCİ FASIL

VELİLER VE ŞAHİDLER

★ KÜFÜVLÜK

ÜÇÜNCÜ BAB
NİKAHIN MANİLERİ

BİRİNCİ FASIL

MÜEBBED HARAMLIK

★ RAZA' (SÜT EMME)

İKİNCİ FASIL

MÜEBBED HARAMLIK GEREKTİRMEYEN HUSUSLAR

DÖRDÜNCÜ BAB
NİKAHLA İLGİLİ MÜTEFERRİK HÜKÜMLER

BİRİNCİ FASIL

NİKAHI FESHEDEN HUSUSLAR

İKİNCİ FASIL

KADINLAR ARASINDA ADALET

ÜÇÜNCÜ FASIL

AZL VE GAYLE

DÖRDÜNCÜ FASIL

NÜŞUZ

BEŞİNCİ FASIL

NİKAH MEVZUUNA GİREN BAŞKA MESELELER

UMUMİ AÇIKLAMA

❑ NİKAH

Nikah, tıpkı dil, din, kıyafet (ve mutfak) gibi beşerin başta gelen kültürel unsurlarından biridir. Bu müessese insanlıkla başlar. Kıyafetsiz bir beşer düşünülemeyeceği gibi, nikah müessesesi olmayan insanlık da düşünülemez.

Nikah çok yönlü bir vak'adır. İnsanların birçok ihtiyaçlarını karşılar. Umumi bir nazarla bakılınca, gayeleri arasında önceliğin, *tenasüle* yani neslin devamına ait olduğu sanılır. Şüphesiz bu gaye küçümsenemez. Zira insanlığın devamı nikah müessesesiyle gerçekleşmektedir. Ancak, ferdî plandan bakılınca ünsiyet sağlamanın, ehemmiyetçe öne geçtiği görülür. Zira insan, diğer mahluklara nazaran fitrat itibariyle medenidir, yalnız yaşayamaz. Eski alimlerimiz insana medeniyyün bittab' demişlerdir. Yani insanoğlu cemaat halinde, cemiyet içerisinde yaşamak zorundadır. İnsan cemiyetini, hayvan sürüsünden ayıran hususiyet organize olmasıdır. Burada iç içe daireler şeklinde teşkilatlanan bir bütün, bir cemaat mevzubahistir. En içte en küçük birim olan aile yer alır. Kur'an-ı Kerim'de de insanların bir erkekle bir kadından yaratılıp, küçük ve daha büyük üniteler halinde teşkilatlandırıldığı, kavim ve kabilelere ayrıldığı belirtilmiştir (Hucurat 13). Buna bir milletin askeri örnek yapılabilir. Asker, en küçük birim olan "takım"dan başlayarak bölük, tabur, tugay, tümen, ordu ve ordular şeklinde teşkilatlanmıştır. Bunun gibi, insanlık ordusu da irili ufaklı bir kısım ümmetlere (medeniyet gruplarına) kavimlere, aşiretlere ayrılmıştır. İşte bu silsilenin ilk halkasını, nikah bağıyla bağlanan bir erkekle bir kadın etrafında halelenen bir cemaat teşkil eder.

Şu halde, cemiyetin bu temel taşına inilip tahlil edilince, bunun öncelikle yalnızlıktan kaçış ve ünsiyet arayış maksadıyla teşkil edildiği görülür. Neslin devamını sağlamak üzere çocuk elde etmek, ünsiyeti takip eden mühim gayelerden bir diğeridir.

Nikahın bu temel ve asil gayeleri gözönüne alınınca insanın birkısım biyolojik ihtiyaçlarının tatmini daha tali bir planda kalır. Bu açıdan, meselenin şehevî yönü, "nikah"ın gayesi değil, (bir büyüğün yorumuyla) onunla îfa edilecek hizmetin peşin bir ücreti,[41] onun getireceği yükümlülükleri kabule bir teşvik vasıtası olmaktadır.

Bu noktada aldanan, vasıtayı gaye yaparak müessesenin kıymetini tenzil eder. Nitekim, beraberliğin biyolojik yönü sona ermiş yaşlılık ve sakatlık gibi hallerde de evlilik devam eder ve hatta yaşlılar arasında dayanışma daha da artar. Çünkü, her iki insan da ünsiyete, sohbete, birbirlerinin tesellisine muhtaçtır.

Burada maksadımız evlilik müessesesinin sosyolojik tahlilini yapma değildir. Ancak mevzumuzun anlaşılması bakımından şunu da belirtmemiz gereklidir: "Nikah" kültürel beşerî bir müessese olması hasebiyle, her bir kültürel sistemin, kendine has bir nikah tarzı ve bundan teşaub eden (dallanıp budaklanan) bir değerler örgüsü olacağı tabiidir: Manevî değerler, merasimler, inançlar, akrabalıklar, haramlar, helaller, usuller, adablar vs. yani günlük hayatımızı ilgilendiren kültürel unsurların büyük bir bölümü, "nikah müessesesi"yle ilgilidir.

İnsanların millî ve ferdî şahsiyetlerinde kültürel değerlerin yeri iyice bilinmektedir. İster ferdî planda isterse millet planında ele alalım, bizi diğerlerinden *"başka"* kılan, *"şahsî"* kılan, *"millî"* kılan, *"müşterek* ve *benzer"* kılan bu değerlerdir. Millî hususiyetimizi, milletimizin ferdleri arasındaki benzer yönlerimizi, birlik ve beraberliğimizi sağlayan yegane amil, asırlar boyu değişmemesi gereken hepimizde aynı olması gereken değerlerimizdir.

Öyleyse bizler Müslümanlar olarak İslamî hüviyetimizi koruyabilmek için beşerî kültürel hayatımızın büyük bir kısmını şekillendiren nikah müessesesinde İslamî değerleri korumak zorundayız. İslamî şahsiyetimizi temel yapısı buna bağlıdır. Nikahta, kıyafette, mutfakta (yenilip içilecek şeylerde) İslamî ölçülerden taviz verilirse geriye din olarak ne kalacak. Sadece itikad ve ibadetler.. Halbuki İslamiyet bir medeniyet dinidir. İnsanın medenî hayatta muhtaç olduğu cemiyet hayatının devamını sağlayan her hususta kendine has ölçüler, değerler verir; kalıplar, şekiller, tarzlar, kanunlar koyar, kişiyi hiçbir meselede yabana muhtaç etmez. Mü'min de bu İslamî sünnetleri şahsında temsil ettiği nisbette, İslamî, imanî kemale erer. Cenab-ı Hakk'ın kendisine vaad ettiği nusret ve üstünlüğe saadet-i dareyne liyakat kazanır.

41- Bediüzzaman.

İslam dini, Kur'an ve hadiste gelen değerlerin hepsiyle bir bütündür. Sadece itikad ve ibadetlerimiz değil, nikah, mutfak, kıyafet vs. her çeşit beşerî kültürel değerlerimiz bütün teferruatıyla bu iki kaynaktan teşkil edilmiştir. Müslümanlığımızın tamamiyet ve temelini, bunlara uymaktaki derecesi tayin edecektir.

Sırf Kur'an'ı esas alacak olsak bile, onda yer verilen emirlerin hepsi aynı değerde olduğu için, kıyafetimizi, "nikah"ımızı, mutfağımızı, ihmal ettiğimiz takdirde, sadece itikad ve ibadetlerimiz acaba Müslümanlığımızın bütünlüğüne yetecek midir? İbadet dışındaki Kur'anî emirlerdeki ihmal, gevşeklik ve umursamazlığımız, itikadımızı zedeleyen, imanımızı yaralayıp eksilten bir durum değil midir? Bu eksiklik ibadet hayatımıza da sirayet etmeyecek midir? Müslüman olduğu halde içki içen, haram ve -mesela domuz eti- yiyen veya kıyafette İslamî örtünmeye riayet etmeyen veya nikah dışı yollardan tatmin arayan bir kimsenin iman ve ibadeti ona ne derece faydalı olur? Onu nereye kadar götürür? Bu elbette münakaşaya değer bir husustur.

Şunu demek istiyoruz: Müslümanlığımız, tıpkı iman esaslarında olduğu gibi, nikah meselesinde de İslamî nikaha uymakla kemalini bulabilecektir.

Öyleyse İslamî nikah nedir?

Dininin ve imanının Allah nazarında makbul olmasını dileyen her Müslüman, nikah meselesinde Allah'ın koyduğu ölçünün ne olduğunu bilmek ve ona uymak zorundadır.

İSLAMÎ NİKAH

İslam'da nikah bizzat Kur'an- Kerim'de ele alınmış ve esasları belirtilmiştir. [42] Şu esasları sayabiliriz:

1- Kişi, büluğ çağına erince geciktirilmeden evlendirilmelidir (Nisa 6).

2- Mü'min kişi mü'min bir eşle evlenmelidir. Müşrik kişi (neseb, zenginlik, güzellik gibi sebeplerle) hoşumuza gitse bile onunla evlilik yapılmamalıdır. Çünkü mü'min kimse, (burnu kesik siyah) köle bile olsa, hoşumuza giden müşrikten daha hayırlıdır. Çünkü onlar cehenneme çağırırlar (Bakara 221).

3- Kadınlardan hoşa gidenle evlenilmelidir (Nisa 3).

42- Burada kaydedeceğimiz prensiplerin herbiri kelimesi kelimesine ayet meali değil ise de, hadislerin de yardımıyla, alimler bu hükümleri netleştirmiştir.

4- Kadınlarla ailelerinin izniyle evlenilmelidir (Nisa 25).

5- Kadın namuslu, fuhuştan uzak ve gizli dostlar edinmeyenlerden olmalıdır (Nisa 25).

6- Kadına mehri verilmelidir (Nisa 25).

7- Cemiyet, bekâr olan (dul, yetim, köle) kimselerle ilgilenip, onları evlendirmelidir. Evlendirmede fakirlikten korkulmamalı, bekârlara yardım edilmelidir.

8- Nikah akdi alenî olmalıdır. Bu prensip bilhassa yukarıda işaret edilen Nisa 25. ayette sarihtir. Ayrıca Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* nikahın alenî olmasını, bu maksadla ziyafet verilmesini ve hatta def ve sesle ilan edilmesini ısrarla emretmiştir.

9- Nikah kadın erkek arasında veraset hakkı te'sis eder (Nisa 12)

10- İslamî nikahın müddeti müebbettir, daimidir. Yani kadınla erkek hayat boyu beraber olmak üzere nikahlanırlar. Belli bir müddetle sınırlı olan nikah meşru değildir. Kişi, içinden muayyen bir müddete niyet etmiş olsa bile, bu müebbet kabul edilir. Boşanma dinimizde meşru ise de ciddi ve meşru bir sebebe dayanmayan boşama ve boşanmalar Allah'ın buğzettiği, sevmediği bir ameldir. Talak, hadiste *"Allah'ın en çok buğzettiği helal"* olarak tarif edilmiştir.

BİRİNCİ FASIL

HZ. PEYGAMBER'İN ZEVCELERİ

UMUMİ AÇIKLAMA

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın evlilik hayatı deyince ilk nazar-ı dikkate çarpan husus, birçok hanımla evlenmiş olmasıdır. Bu meseleye yeri geldikçe başka bahislerde de temas etmiş olmamıza rağmen burada da kısaca temas edeceğiz. Sebebi de, Teysir'in, ümmühatu'l-mü' minîn'den bilinen *Hz. Hatice, Hz. Zeyneb Bintu'l-Zem'a, Reyhâne, Meymune Bintu'l-Haris* radıyalahu anhünne gibi bazı isimlere yer vermezken, ümmühatü'l-mü'minînden bilinmeyen İbnetu'l-Cevn, Ümmü Şerik gibi isimleri "Peygamberin Zevceleri" başlığına dahil etmesidir.

Hemen şunu belirtelim ki, yirmi beş yaşında iken, kendisinden 15 yaş büyük bir kadın olan Hz. Hatice ile evlenip elli küsur yaşına kadar onunla yetinen Hz. Peygamber'in İslam ahkâmının teşrî ve neşir safhası olan Medine hayatında çok sayıda kadınla evlenmesinin birinci sebebi peygamberlik vazifesi ile ilgilidir. Sünnetinin aile hayatında geçen safhasının tesbitini, onların kadınlara intikal ve neşrini bu hanımlar yapmıştır. Alimler, *"Dünyanızdan üç şey sevdirildi..."* diye açıklayıp bunlardan birinin, "kadın" olduğunu söyleyen hadisi açıklarken, kadınların Resulullah tarafından sevilmesini, onların "İslam'ın neşrine olan hizmetleri" sebebiyle izah ederler.

Çok kadınla evlenmede dikkat çeken bir diğer sebep siyasî yöndür. Müteakiben görüleceği üzere *Hz. Safiyye* ile evlilik, Hayber Yahudileri ile sıla-i rahm'a vesile olmuş. Cüveyriye ile evlilik *Benî Müstalik*'ten yedi yüz kadar harp esirinin bedava azadlıklarını sağlamıştır. Mekkelilerin lideri *Ebu Süfyan*'ın kızı Ümmü Habibe ile evlilik, *Ebu Süfyan*'ın bozulan Hudeybiye Sulhü'nü yenileyebilmek için, kızını bahane ederek Medine'ye gelmesine, Hz. Peygamber'in hane-i saadetlerine kadar girmesine yol açmış, bu durum onun hasmane duygularını törpülemiştir. Diğer

evliliklerinin her birinde tıpkı neşr-i din gibi siyasî bir yönün dahi varlığı inkar edilemez.

Resulullah'ın evlilik bağının siyasî yönünü nasıl kullandığını anlayabilmek için İslam'ın ilk baştaki kuruluş ve neşrini sağlayan siyasî lider kadronun evlilik bağıyla birbirine nasıl kenetlendiğini ibretle tetkikte zaruret var: Hülefa-i Raşidîn denen bu çekirdek kadro, evlilik bağlarıyla birbirlerine perçinlenmiş gibidir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in kızlarını almış, onlara damat olmuştur. Hz. Osman ve Hz. Ali'ye kızlarını vermiş, onları kendine damat yapmıştır. Hz. Ali ile olan akrabalık bağının, Hz. Osman'daki eksikliğini, ona ikinci bir kızını da vererek telafi etmiştir. Hz. Hafsa ile evlenmeleri hususundaki teklife menfi cevap verdikleri için Hz. Osman ve Hz. Ebu Bekr'e karşı kırgınlık içine düşen Hz. Ömer'i memnun etmek ve öbürlerine karşı kalbinde yerleşecek bir gücenmeyi ve bunun merkez-kurmay kadroda hasıl edeceği çatlağı bertaraf etmek için Resulullah'ın Hz. Hafsa'yla evlenmesi fevkalâde siyasî bir ameliyedir."[43]

Evliliğin -hatta nikahla noktalanmamış olan sade bir evlenme teklifinin bile-, hasıl edeceği siyasî neticelerin şümulü sebebiyle olacak, Aleyhissalâtu vesselâm'ın hayatında, -çalışmamızın aslını teşkil eden Teysir'de yeterince yer verilmeyen- zevceleri dışında başka birçok kadınların da ismi geçer. *İbnu Sa'd* Tabakat'ında bunları iki grupta sunar:

1- *Hz. Peygamber*'in nikahladığı halde zifaf yapmadıkları. *el-Kilabiyye, Esma Bintu Nu'man, Kuteyle Bintu Kays, Müleyke Bintu Ka'b, Bintu Cündeb, Sena Bintu's-Salt.*

2- *Hz. Peygamber*'in evlenme teklifinde bulunduğu halde nikahlanmadıkları kadınlar: *Leyla Bintu'l-Hatim, Ümmü Hâni Bintu Ebi Talib, Zubâ a Bintu Amir, Safiyye Bintu Beşame, Ümmü Şerik Bintu Cabir, Havle Bintu Hakim, Ümâme Bintu Hamza, Havle Bintu'l-Huzeylî, Şerraf Bintu Halife.*

Bunlar hakkında biraz daha teferruatlı bilgi edinmek isteyenler, siyer kitaplarına, sahabilerin hayatını inceleyen kitaplara başvurabilirler.

M. Fethullah Gülen'in Hz. Peygamber'in çok evlenmesini kınayan zihniyete, kendisine sorulan bir soru münasebetiyle verdiği cevabı bütünüyle iktibas etmekte fayda mülahaza ediyoruz:

Soru: Peygamberimiz (s.a.v.)'in çok kadınla evlenmesini kınıyorlar. Bu hususta bizleri aydınlatır mısınız?

43- Bunun ehemmiyet ve şümulünü tam kavramada, günümüz sosyolojisinde önemli bir yer tutan sosyometri bahislerini tetkik etmek gerekir.

Cevap: Hemen arzedeyim ki, bu hususta ileri geri söz söyleyenler, hiçbir şey okumamış ve düşünmemiş kimselerdir. Eğer "Megâzî" ve "Siyer"e[44] azıcık bakmak zahmetine katlansalardı, kendilerini küçük düşürecek böyle bir soruyu sormayacaklardı.

Bu soruyu şimdiye kadar, beş altı yerde benden sordular; ben de her def'asında eksik-tamam bazı şeyler anlatmağa çalıştım. Bu defa da onlardan hatırımda kalanları tekrar edeceğim.

Peygamberler Sultanı *Zât-ı Risalet-penah'ın* izdivaçlarında, değişik yönler vardır: Zât-ı Ahmediye'ye (s.a.v.) taalluk eden hususlar; umumî olarak izdiaçlarında gözetilmiş olabilecek hedef ve maksatlar; bir kısım zaruretler ve nihayet zevcatın hususi durumlarının gereğini yerine getirme gibi keyfiyetler.. Şimdi sırasıyla bu hususları teker teker tahlil edelim.

Mevzuu ilk önce, o pak şahsiyete bakan yönüyle ele alalım. Her şeyden evvel bilinmelidir ki, O mübeccel Zât, yirmi beş yaşına kadar hiç evlenmedi. O sıcak memleketin hususi durumu da nazar-ı itibara alınacak olursa, bu kadar zaman iffetiyle yaşaması ve bunun da, dün ve bugün böylece kabul ve teslim edilmesi, O'nda iffetin esas olduğunu ve müthiş bir irade ve nefis hakimiyeti bulunduğunu gösterir. Eğer bu hususta, küçük bir inhiraf bulunsaydı, dünkü ve bugünkü düşmanları, bunu cihana ilan etmekten bir an bile geri kalmayacaklardı. Halbuki eski ve yeni bütün hasımları, O'na hiç olmayacak şeyleri isnad ettikleri halde, bu istikamette birşey söyleme cüretini gösterememişlerdir.

Peygamberimiz (s.a.v.) ilk izdivaçlarını, yirmi beş yaşlarında iken yaptılar. Bu izdivaç Allah ve Resulü katında çok yüce ve müstesna; fakat başından iki defa evlenme geçmiş kırk yaşındaki bir kadınla olmuştu. Bu mutlu yuva tam yirmi üç sene devam etmiş ve peygamberliğin sekizinci senesi, kapanan bir perde gibi arkada acı bir hasret bırakarak sona ermişti. Bu defa Efendimiz (s.a.v.) yirmi beş yaşına kadar olduğu gibi, yine yapayalnız kalmıştı. Evet, aile, çoluk-çocuk her şeyiyle yirmi üç senelik bu mesud hayattan sonra, yeniden dört-beş sene bekâr olarak yaşamışlardı ki; yaşları da elli üçe ulaşmış bulunuyordu.

İşte, bütün izdivaçları da böyle izdivaca alâkanın azaldığı bu yaştan sonra başlar ve devam eder ki; sıcak bir memlekette elli beş yaşından sonra yapılan izdivacda, beşerîlik ve şehevîlik görmek, ne insafla ne de iz'anla kat'iyyen te'lif edilemez.

44- Megazi ve Siyer: Peygamberimiz'in savaşlarını ve hayatını anlatan kitaplar.

Burada akla gelen diğer bir mesele de, Peygamberlik müessesesiyle te'lifi keyfiyetidir. Buna da bir iki cümle ile temas etmek istiyorum.

1. Evvela, bilinmelidir ki, bunu serrişte[45] edenler, ya hiçbir din ve prensip kabul etmeyenlerdir ki, onların böyle bir şeyi kınamaya asla ve kat'â hakları yoktur; zira onlar, bütün prensiplere karşı rafizi'dirler. Hiçbir kanun ve kayda tabi olmaksızın, pek çok kadınla münasebet kurar; hatta mahremleriyle dahi nikahı tecviz ederler. Yahut bunlar, Hıristiyan ve Yahudi gibi ehl-i kitap olanlardır. Onların hücumu da, insafsızca, garazlı ve teemmül edilmeden yapılmış, hatta kendi namlarına üzülecek bir keyfiyetdir. Çünkü, İncil ve İncil ehlinin kabul ve teslim ettiği; Tevrat ve Tevrat ehlinin, kendi peygamberleri bilip uydukları, nice enbiyayı izam vardır ki; bunlar daha çok kadınla evlenmiş ve başlarından daha çok nikah geçmiştir. Bir Süleyman ve Davud peygamberleri düşününce, her iki cemaatin de nasıl haksız ve tecâvüz içinde bulundukları açıkça ortaya çıkar. Binaenaleyh, çok kadınla izdivacı, Peygamberimiz (s.a.v.) başlatmadığı gibi; aynı zamanda çok izdivaç, nübüvvetin ruhuna da zıd değildir. Kaldı ki; daha sonra anlatmağa çalışacağım hususlarda görüleceği gibi "teaddüd-ü zevcât"ın peygamberlik vazifesi nokta-i nazarından, tasavvurlar fevkinde faideleri vardır.

Evet, çok kadınla izdivaç, bilhassa ahkâmla gelen enbiya için bir bakıma zaruridir. Zira, dinin, aile mahremiyeti içinde cereyan eden pek çok yönleri vardır ki, ona ancak bir insanın nikahlısı muttali olabilir. Binaenaleyh, dinin bu yönlerini anlatmak için herhangi bir istiare ve kinayeye başvurmadan -ki çok defa bu türlü anlatma tarzı anlamayı bulandırır ve istinbatı zorlaştırır- herşeyi alabildiğine ve vuzuh içinde anlatacak mürşidlere ihtiyaç vardır.

İşte, herşeyden evvel, nübüvvet hanesinde olan bu temiz ve pakize zevcat, kadınlık âlemine karşı irşad ve tebliğ vazifesinin sorumluları ve nakilcileri bulunmaları itibariyle, peygamber için de, peygamberlik için de; kadınlık âlemi için de gerekli, hatta elzem olur.

2. Diğer bir husus da, umumi manada Efendimiz'in zevceleriyle alâkalı oluyor ki, o da:

a. Zevceler arasında, yaşlı, orta yaşlı ve gençler bulunması itibariyle, bu devre ve dönemlerin hepsine ait çeşitli ahkâm vaz'ediliyor. Ve bizzat Peygamber (s.a.v.) hanesi içinde bulunan bu pakize zevceler sayesinde tatbik imkanı bulunuyordu.

45- *Serrişte:* Baş ağrıtmak, dile dolamak.

b. Zevcelerin herbirerleri, çeşitli oymaklardan olması sebebiyle, evvela o kabileler arasında; sonra da muazzez şahsiyetiyle akrabalık tesis buyurduğu bütün cemaatler içinde, köklü bir sevgi ve alakaya yol açılıyordu. Her kabile ve oymak, O'nu, kendinden biliyor, din hissinin yanında, cibillî bir bağlılıkla O'na karşı derin bir alâka hissediyordu.

c. Her kabileden aldığı kadın, O'nun hayatında ve irtihalinden sonra, kendi cemaatı arasında çok ciddî dinî hizmete vesile olabiliyor; uzak yakın bütün akrabalarına, zahir ve batın-ı Ahmediye (s.a.v) hususunda tercümanlık yapıyordu. Bu sayede O'nun kabilesi de, kadın ve erkeğiyle, Kur'an'ı, tefsiri, hadisi ondan öğreniyor ve dinin ruhuna vakıf olabiliyordu.

ç. Bu izdivaçlar vasıtasıyla, Nebiyy-i Ekmel, adeta bütün Ceziret-ül Arab'la yakınlık te'sis etmiş gibi, her hanenin, teklifsiz misafiri haline gelmişti. Herkes bu karabet vasıtasıyla o mehabet abidesine yaklaşabiliyor ve dinî umuru öğrenme fırsatını buluyordu. Aynı zamanda bu ayrı ayrı aşiretlerin herbiri, bir çeşit, kendini ona yakın sayıyor ve bununla iftihar ediyordu. Mahzum Oğulları, Ümmü Seleme (r.) vasıtasıyla; Emeviler, *Ümm-ü Habibe* (r.) vasıtasıyla; Haşimîler, *Zeynep Bint-i Cahş* (r.) vasıtasıyla kendilerine ona yakın kabul edip, bahtiyar sayıyorlardı.

3. Buraya kadar olanlar umumi manada ve bazı yönleriyle de, diğer peygamberlere şamil olacak şekilde idi. Şimdi bir de, hususi manada ve teker teker her zevcenin serencamesi içinde, meseleyi ele alalım:

Evet, burada dahi göreceğiz ki; mantık, vahiy ile müeyyed O Zat'ın hayat-ı seniyyesi karşısında toprak kadar aşağı kalıyor; ta'bir-i diğerle beşer düşüncesi Fetanet-i Âzam (46) önünde rükua varıp iki-büklüm oluyor.

I. İlk zevceleri -seyyidetina- Hz. Hatice'dir(r.). Kendinden on beş yaş daha büyük olan bu nadide kadınla izdivaçları, her evlilik için en büyük örnek mahiyetindedir. O, bütün bir hayat boyu, derin bir vefa ve sadakatla eşlerine bağlı kaldıkları gibi, zevcelerinin vefatından sonra dahi O'nu hiçbir zaman unutmamış, hatta her vesile ve fırsatta O'ndan bahisler açmıştır.

Hz. Hatice'den sonra Peygamberimiz (s.a.v.) dört-beş sene evlenmediler. Başlarında birçok yetim bulunmasına rağmen, onların meûnetine katlanıp, bir bakıma hem annelik, hem de babalık vazifesini yürüttüler. Muhal-farz, evvel ve ahir kadınlara karşı küçük bir za'fı olsaydı, böyle mi hareket ederdi?

II. Sıra itibariyle olmasa bile ikinci zevceleri, *Aişe-i Siddîka*'dır. En yakın arkadaşınızın kızı. Acı, tatlı bütün bir hayatı beraber yaşayan bu büyük insana karşı Nebî'nın en mu'tena ikramı... umum neseblerin sona

erdiği günde, sona ermeyen kerabetiyle onun yanında bulunma şerefi ancak bu sayede olacaktır. Evet, Aişe-i Sıddîka ile, Hazreti Ebubekir, maddî-manevî hiçbir boşluk bırakmayacak şekilde kurb-u Nebevîye mazhar olmuşlardı.

Ayrıca, *Hz. Aişe* gibi çok zeki bir nadire-i fıtrat, da'vayı nübüvvete tam varis olabilecek yaradılışta idi. İzdivaçtan sonraki hayatı ve daha sonraki hizmetleriyle katiyyen sübut bulmuştur ki; O muallâ varlık, ancak Nebî zevcesi olabilirdi. Zira O, yerinde en büyük hadisci, en mükemmel tefsirci ve en nadide fıkıhcı olarak kendini gösteriyor, zahir ve batın-ı Muhammed'i (s.a.v.) emsalsiz kavrayışıyla, bihakkın temsil ediyordu.

Bunun içindir ki; Efendimiz'e rüyasında, onunla izdivaç yapacağı iş'ar ediliyor ve henüz gözlerine başka hayal girmeden peygamber hanesine kadem basıyordu.

Bu sayede O, *Hz. Ebubekir* (r.) için vesile-i şeref olacak ve kadınlık âlemi içinde, bütün istidat ve kabiliyetlerini inkişaf ettirerek, Efendimizin en başta talebelerinden biri olma hüviyetiyle, büyük mürşide ve mübelliğe olmaya hazırlanacaktı. İşte böylece, O da hem bir zevce, hem de bir talebe olarak saadet hanesine intisab etmiş bulunuyordu.

III. Yine izdivaç sırasına göre olmamakla beraber üçüncü zevceleri, Ümmü Seleme'dir (r.). Mahzum Oymağı'ndan ve ilk Müslümanlardan olan Ümmü Seleme, Mekke'de tazyik görmüş; ilk olarak Habeşistan'a, ikinci defa da Medine'ye hicret etmiş ve o günkü şartlara göre ilk safdakiler arasında yer almıştı.

Kendisiyle beraber bu uzun ve meşakkatli yolculuklara katlanan bir de kocası vardı. Ve, *Ümmü Seleme*'nin nazarında eşi, menendi olmayan bir insandı, Bütün çile devrini beraber yaşadığı, bu eşsiz hayat arkadaşı *Ebu Seleme*'yi Medine'de kaybedince çocuklarıyla baş başa kaldı. Yurdundan, yuvasından uzak, bir sürü yetimle, hayat külfetini yüklenmiş bu kadına, ilk şefkat elini, Ebubekir ve Ömer (r.a.) uzatırlar; fakat o bu talepleri reddeder; zîrâ O'nun gözünde Ebu Seleme'nin yerini dolduracak insan yoktu.

Nihayet, izdivaç teklefiyle Allah Rasûlü (s.a.v.) O'na el uzattı. Bu izdivaç da gayet tabiiydi, zira İslam ve iman uğrunda hiçbir fedakârlıktan dûr olmayan bu mualla kadın, Arabın en soylu oymağı içinde uzun zaman yaşadıktan sonra yapayalnız kalmıştı ve dilenciliğe terk edilemezdi. Hele ihlas, samimiyet ve İslam için katlandığı şeyler düşünülünce, ona muhakkak ki el uzatılmalıydı...

Ve, işte Kâinatın Fahri, onu nikahı altına alırken bu inayet elini uzatmıştı. Evet, gençliğinden beri yaptığı; kimsesizleri görüp gözetme ve

yetimlere el uzatma iş ve vazifesini o günkü şartların iktizasına göre bu şekilde yerine getiriyordu.

Ümmü Seleme de Hz. Aişe gibi dirayet ve fetaneti olan bir kadındı. Bir mürşide ve mübelliğe olma isti'dadındaydı. Onun için bir taraftan şefkat eli O'nu, himayeye alırken, diğer taraftan da, bilhassa kadınlık âleminin medyun-u şükran olabileceği bir talebe daha ilim ve irşad medresesine kabul ediliyordu.

Yoksa, altmış yaşına yaklaşmış Fahr-i Kâinat Efendimiz'in, bir sürü çocuğu olan bir dul kadınla evlenmesini ve evlenip bir sürü külfet altına girmesini, başka hiçbir şeyle izah edemeyiz. Hele şehevîlik ve kadınlara düşkünlükle asla ve kat'â!...

IV. Bir diğer zevceleri de Remle Bint-i Ebi Süfyan'dır. (Ümmü Habibe). Peygamber (s.a.v) ve peygamberlik karşısında bir müddet küfrü temsil eden birinin kızı... Bu da ilk Müslüman olanlardan ve birinci safda yerini alanlardandı. Çile devrinde Habeşistan'a hicreti, orada kocasının önce tenassur etmesini, sonra da vefatını görmüş muzdarip bir kadın...

O gün Sahabi, sayı itibariyle az; mal yönünden fakirdi. Herhangi birine bakacak, medar-ı maişetini temin edecek durumları yoktu. Buna göre, Ümmü Habibe ne yapacaktı? Ya tenassur edip, Hıristiyanların yardımına mazhar olacak; ya küfür yuvası olan baba evine dönecek veya kapı kapı dolaşıp dilenecekti. Bu en dindar, en soylu, aile itibariyle en zengin kadının bunlardan hiçbirini yapması mümkün değildi. Bir tek şey kalıyordu; o da Efendimiz'in müdahalesi ve mualecesi...

İşte, *Ümmü Habibe* ile izdivaçda da bu yapılıyordu. Dini için her türlü fedakârlığa katlanmış bu kadın, yurdundan yuvasından uzak; zenciler arasında; kocasının irtidat ve vefatı kendisini dilgir ettiği günlerde; Necâşi'nin huzuruna çağırılıp, Peygamberimiz'le nikahının kıyılması gibi en tabii birşey yapılıyordu. Bunu, değil kınamak "rahmeten li'l-âlemin" olmanın gerektirdiği bir hususun îfası sayarak alkışlamak lazımdır.

Kaldı ki; bu büyük kadının da, emsali gibi kadın-erkek Müslümanların irfan hayatına getireceği çok şey vardı. O da bu suretle hem bir zevce hem de bir talebe olarak, o saadethaneye intisab ediyordu.

Aynı zamanda bu evlilik sayesinde, Ebu Süfyan ailesi de, Hane-i Nübüvvet'e teklifsiz girip çıkma imkanını elde ediyor ve değişik bir bakış kazanarak yumuşamış oluyordu... Hem değil sadece *Ebu Süfyan* ailesi, belki bütün Emevilerde tesir icra edebilecek bir hâdise olma karekterinde. Hatta denebilir ki; alabildiğine sert ve bağnaz olan bu aile, Ümmü Habibe'nin nikahı sayesinde oldukça yumuşadı ve her türlü hayrı kabul etmeye hazır hale geldi.

V. Saadet-hanesine girenlerden biri de Zeyneb Bint-i Cahş (r.)'dır. Alabildiğine asil ve o kadar da ince, iç derinliğine sahip Hz. Zeyneb Sultan-ı Enbiya'nın yakın akrabası ve yanıbaşında büyüyen, gelişen bir kadındı. Efendimiz (s.a.v.) Zeyd (r.) için O'nu talep ettiği zaman, ailesi biraz çekimser kalmış ve bu arada Efendimiz'e verme temayülünü göstermişlerdi. Sonunda Peygamberimiz (s.a.v.)'in ısrarıyla Zeyd b. Harise'ye vermeye razı olmuşlardı.

Zeyd, bir zamanlar hürriyetini yitirmiş, esirler arasına girmiş ve sonra Kainatın Efendisi tarafından hürriyetine kavuşturulmuş bir azatlı idi. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) bu izdivaçdaki ısrarıyla, insanlar arasındaki müsavatı tesis, tahkim ve tersin etmek istiyor ve bu çetin işe de, yine yakınlarıyla başlıyordu. Ne var ki, Zeyneb gibi çok yüce fıtratlı bir kadın, emre imtisalden ibaret olan bir evliliği, uzun sürdüremeyecek gibiydi. Bu evlilik, Zeyd için de bir şey getirmemiş ve sadece bir ızdırap ve hasret olmuştu.

Nihayet boşama hadisesi oldu; fakat Efendimiz Zeyd'i vaz geçirmeye ve evliliğin devam ettirilmesine çalışıyordu. Tam o esnada, Cibril (a.s.) geldi ve semavi fermanla, Zeyneb'in Efendimiz'le izdivaç etmesi emrini getirdi. Efendimiz'in ma'ruz kaldığı imtihan oldukça ağırdı, zira o güne kadar, kimsenin cesaret edemediği birşey yapılıyor ve yerleşmiş, kök salmış âdetlere karşı, ilan-ı harb ediliyordu. Bu çok çetin bir mücadeleydi. Ancak Allah emrettiği için yapılabilirdi. Ve işte Efendimiz, derin bir kulluk şuuruyla, nezih şahsiyetine karşı çok ağır gelen bu işi yaptı. Hz. Aişe'nin dediği gibi, muhal-farz, peygamberimzin, Vahy-i Münzel'den bir şeyi ketmetmesi caiz olsaydı Zeyneb'le izdivacını emreden ayetleri ketmederdi. Evet, Zat-ı Risalet Penahi'ye o kadar ağır gelmişti...

İlahî hikmet ise, bu temiz ve yüce varlığı, Peygamber hanesine sokmak, ilim ve irfan yönüyle hazırlamak, irşad ve tebliğle vazifeli kılmak istiyordu. Nihayet, öyle de oldu. Ve daha sonraki nezih hayatı boyunca, peygamber zevceliğinin iktiza ettiği inceliklere riayet etti.

Ayrıca, cahiliye devrinde, evlatlıklara evlat deniyor ve onların eşleri de aynen evladın eşi gibi kabul ediliyordu. Cahiliyyeye ait bu âdet, kaldırılmak murat buyurulunca, yine tatbikata Efendimiz'le başlanıldı. Herhangi bir kimseye "evladım" demekle, evladınız olamayacağı gibi, "evladım" dediğinizin zevcesi de gelininiz olamaz.

Zeyneb'le izdivaç hususunda söylenecek daha çok şey olmakla beraber, sual-cevap mevzuunun istiab haddini aşacağı için, şimdilik tek başına tahlil edileceği ana havale ediyor ve kısa kesiyorum.

VI. Saadet hanesiyle şerefyab olanlardan biri de, Cüveyriye Bint'ül-Haris'dir. Gayr-i müslim olan kabilesine karşı harb edilmiş ve kadın erkek esarete dûçar olmuşlardı. Hissiyatı alt üst olmuş, gururu kırılmış bu saray mensubu kadın, huzur-u risalete getirildiğinde, kin ve nefretle doluydu.

İşte o zaman Fetanet-i A'zam,(46) yağdan kıl çekme kolaylığı içinde meseleyi bir hamlede halletti.

Hz. Cüveyriye (r.) ile nikah akdedince Cüveyriye, mü'minlerin anası mevkiine yükseldi ve sahabinin bakışında bir ihtiram abidesi haline geldi. Hele Ashab-ı Resulullah "Peygamber'in akrabaları esir edilmez" deyip, ellerindeki esirleri bırakınca, hem Cüveyriye (r.) hem de aşiretin gönlü fethediliverdi.

Görülüyor ki, Peygamberimiz altmış yaşları dolaylarında, yaptıkları bu izdivaçta dahi pek çok meseleyi bir çırpada hallediyor; kızıl kıyamet hadiselerin içinde, sulh ve sükûn meltemleri estiriyordu.

VII. Talihliler arasına karışanlardan birisi de, *Safiyye Bint-i Huyey'* dir. (r.a.) Hayber emîrlerinden birinin kızı. Meşhur, Hayber Vak'ası'nda, babası, kardeşi ve kocası öldürülmüş, kavim, kabilesi de esir edilmişti. Safiyye (r.) büyük bir öfke ve intikam hırsıyla yanıp tutuşuyordu. Nikah akdedilip mü'minlerin hürmet duyacağı, Efendimiz'e zevce olma mualla mevkiine yükselince, Ashab'ın (r.) "anam-anam" ta'zimleri ve Efendimizin eritici ve tüketici yüceliği karşısında, Safiyye de (r.) olup biten herşeyi unuttu ve Pegyamberimiz'e zevce olmakla iftihar etmeye başladı.

Ayrıca, *Hz. Safiyye* vasıtasıyla pek çok Yahudinin Efendimiz'i yakından görüp tanıma ve yumuşama imkanı da doğuyordu. Bir şeyle her şey yapan ve bir fiilinde binler hikmet bulunan Hazret-i Allah, (c.c) bütün izdivaçlarda olduğu gibi, bunda da pek çok hayır ve bereket yaratmışdı.

Bundan başka, düşmanlarının iç âlemine muttali olma bakımından, ümmetine bir ders vermiş olabileceğini zikretmek de muvafık olur zannederim. Hele hele Yahudilere karşı...

Hazreti Safiyye ve emsali ayrı milletlerden olan kadınların, o milletlerin iç durumlarına nüfuz bakımından büyük ehemmiyeti vardır; elverir ki insan onların hain olanlarıyla kendi sırlarını düşmanlara kaptırmasın.

VIII. Bu bahtiyarlardan biri de Sevde'dir. İlk safta yerini alanlardan; kocasıyla Habeşistan'a hicret edenlerden ve Ümmü-Habibe'nin kaderine benzer şekilde, kocasının vefatıyla ortada kalanlardan.

46- Fetanet-i A'zam: Peygamber zekâsı, mantığı aşan mantık.

Efendimiz, bu kalbi kırığın da, yarasını sardı; O'nu perişan olmadan kurtardı ve O'na enis oldu. Zaten sadece Efendimiz'in nikahı altında bulunmayı düşünen bu büyük kadının, dünya adına istediği başka hiçbir şey de yoktu.

İşte bütün izdivaçlarında, bu türlü hikmet ve maslahatlar bulunan Peygamber Efendimiz (s.a.v.) hiç mi hiç nefsani duygularıyla bu işin içine girmemiştir. Ya Raşid Halifeler'in ilk ikisine karşı olduğu gibi, vezirleriyle bir kerabet te'sisi ve zevcesi olacak kadındaki istidat ve kabiliyet veya teker teker, diğerlerinde gördüğümüz gibi, başka hikmet ve maslahatlarla evlenmiş ve büyük yük ve meûnetlerin altına girmiştir.

Bunlardan başka, bu kadar kadının, mesken, nafaka, elbise gibi ihtiyaçlarını, en adil şekilde temin etmesi ve onlara karşı muamelesinde kılı kırk yararcasına, adalet ve hakkaniyete riayette bulunması; aralarında meydana gelmesi muhtemel huzursuzlukları peşinen önlemesi, varid olan geçimsizlikleri yağdan kıl çekme rahatlığı içinde halletmesi, Bernard Shaw'ın ifadesiyle "En büyük problemleri kahve içme kolaylığı içinde halleden" O müstesna Zat'ın peygamberliğine delalet eder...

Bir kadın ve bir iki çocuğun dahi, idaresinin ne kadar müşkül olduğunu gören ve bilen bizler; daha evvel başka yuvalar kurmuş; başka aile yapılarına şahid olmuş; girdiği yuvalarda farklı mizaclar kazanmış pek çok kadını, bir şiir ahengi ve ritmi içinde idare eden, o muallâ ve mübeccel varlık karşısında iki büklüm oluyoruz.

Bir husus kaldı ki, o da zevcelerin adedinin, ümmetine meşru kılınan adedin üstünde olma keyfiyetidir. Bu, bir hususi teşrîdir. Evet, bildiğimiz ve bilemediğimiz pek çok maslahat ve hikmetleri havi bir hususi kanundur. Bir müddet bu mevzuda mutlak izin verilmiş; belli bir müddet sonra ise sınır konmuş ve evlenmesi yasak edilmiştir.

Sualin ehemmiyetine binaen, mevzuu uzatma lüzumunu duydum; ma'zur görüleceğini umarım.[47]

❑ HZ. AİŞE RADIYALLAHU ANHA

5610 ١– عن عُروة عن عائشة رَضِيَ اللّٰهُ عَنها قالت: [قَالَ لِي النَّبِيُّ ﷺ: أُرِيتُكِ في الْمَنَامِ ثَلاثَ لَيَالٍ، جَاءَنِي بِكِ الْمَلَكُ فِـي سَرَقَةٍ مِنْ حَرِيـرٍ، يَقُولُ: هـذِهِ امْرَأَتُكَ، فَاكْشِفْ عَنْهَا، فإذَا هِيَ أَنْتِ، فَأَقُولُ: إنْ يَكُ هذَا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ يُمْضِهِ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

47– M. Fethullah Gülen, Asrın Getirdiği Tereddütler, 1/84-97.

« السَّرَقَة » شقة من حرير خاصة.

1. (5610)- *Urve* merhum, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'den şunu nakletmiştir: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana dedi ki:

"Rüyamda sen bana üç gece gösterildin: Melek seni bana bir ipek parçası içerisinde getirdi ve "Bu senin zevcendir, aç onu!" dedi. Ben de açtım, içindeki sendin. Ben: "Bu rüya Allah katında ise, onu gerçekleştirecektir" dedim." [Buharî, Nikah 9, 35, Tabir 20, 21; Müslim, Fezailu's-Sahabe 79; Tirmizî, Menakıb (3875).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, evlenmezden önce *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ)'nin Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e rüyasında gösterildiğini ifade etmektedir. Sadedinde olduğumuz hadis, Hz. Aişe'nin bir ipek parçası içerisinde getirildiğini ifade eder. Ancak, hadisin bir başka veçhinde *"Cibril, avucundaki suretimle indi..."* ibaresi yer alır. Şarihler bu farklı ifadeleri: "Cibril avucundaki ipek parçasında Hz. Aişe'nin suretini getirmiş olmalı" diye te'lif eder. Hadisin bazı veçhinde yer alan "iki kere" ibaresi nazar-ı dikkate alınarak "bir seferinde kendisini, bir seferinde de ipekli üzerinde resmini getirmiş olabilir" te'vili de yapılmıştır.

2- Açma hususu, "ipek kumaşın açılması", "yüzün açılması" gibi yorumlara tabi tutulmuştur. "Kız isteyene, görülmesi caiz olan miktarca açılması" tahmininde bulunanlara mukabil, "O zaman Hz. Aişe çocukluk yaşındaydı; avret olması mevzubahis olamazdı" diyenler de olmuştur. Şurası muhakkak ki, kadını, nikah akdinden önce görmede, akde raci maslahat bulunduğuna hükmeden alimler bu hadisten de delil çıkarmışlardır.

3- Bu görme hâdisesinin bi'setten sonra da olabilme ihtimali üzerinde duran Kadı İyaz, Resulullah'ın şekki ile ilgili üç ihtimalin mevzubahis olacağını söyler:

"Birincisi: Ahiretteki ve dünyadaki zevcesi mi, yoksa sadece ahiretteki zevcesi mi?"

İkincisi: Şekk lafzının zahiri murad değildir. Buna belağatta şekkin yakin ile mezci denmiştir.

Üçüncüsü: Bu rüya, zahiri üzere aynen çıkan rüya-yı vahiy midir veya tabir gereken bir rüya-yı vahiy midir? Peygamberler hakkında ikisi de caizdir."

Umumiyetle sonuncu ihtimal benimsenmiştir.

5611 ٢– وعن عائشة رَضيَ اللهُ عَنها قالت: [تَزَوَّجَني النَّبيُّ ﷺ وَأَنَا بِنْتُ ستّ سِنينَ، فَقَدِمْنَا الْمَدِينَةَ فَنَزَلْنَا فِي بَنِي الْحَارِثِ بْنِ الْخَزْرَجِ، فَوُعِكْتُ فَتَمَرَّقَ شَعْرِي فَوَفَّى جُمَيْمَةً، فَأَتَتْنِي أُمِّي أُمُّ رُومَانَ، وَإِنِّي لَفِي أُرْجُوحَةٍ وَمَعِي صَوَاحِبُ لِي. فَأَتَيْتُهَا لاَ أَدْرِي مَا تُرِيدُ مِنِّي. فَأَخَذَتْ بِيَدِي فَوَقَّفَتْنِي عَلَى بَابِ الدَّارِ. فَإِذَا نِسْوَةٌ مِنَ الأَنْصَارِ فِي الْبَيْتِ، فَقُلْنَ: عَلَى الْخَيْرِ وَالْبَرَكَةِ وَعَلَى خَيْرِ طَائِرٍ. فَأَسْلَمَتْنِي إِلَيْهِنَّ فَأَصْلَحْنَ مِنْ شَأْنِي. فَلَمْ يَرُعْنِي إِلاَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَأَسْلَمَتْنِي إِلَيْهِ. وَأَنَا يَوْمَئِذٍ بِنْتُ تِسْعِ سِنِينَ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

« تَمَرَّقَ الشَّعْرُ وامَّرَقَ » إذا سقط وانتثر من مرض أو علة تعرض له.

و« الجُمَيْمَةُ » تصغير جمة، وجمة الأنسان مجتمع شعر الرأس.

و« وَفَّى » الشئ: إذا كثر.

و« الأرجوحة » معروفة من لعب الصغار.

2. (5611)- *Hz. Aişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ben altı yaşında iken benimle evlendi. Medine'ye geldik. Beni'l-Hâris İbnu'l-Hazrec kabîlesine indik. Ben hummaya yakalandım. Saçlarım döküldü. (İyileşince) saçım yine uzadı. Annem Ümmü Rûman, ben arkadaşlarımla salıncakta oynarken, bana geldi, benden ne istediğini bilmeksizin yanına gittim. Elimden tuttu. Evin kapısında beni durdurdu. Evimizde, ensârdan bir grup kadın vardı. "Hayırlı, bereketli olsun!", "Uğurlu mübarek olsun!" diye dualar, tebrikler ettiler. Annem beni onlara teslim etti. Onlar kılık-kıyafetime çeki düzen verdiler. Beni, [kuşluk vakti aniden] Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*(ın gelişinden) başka bir şey şaşırtmadı. Annem beni O'na teslim etti. O gün ben dokuz yaşında idim." [Buhârî, Nikâh 38, 39, 57, 59, 61; Müslim, Nikâh 69, (1422); Ebu Dâvud, Nikâh 34, (2121); Edeb 63, (4933,4934,4935, 4936, 4937); Nesâî, Nikâh 29, (6, 82).]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Aişe'nin Resûlullah ile evlenme yaşı ihtilaflıdır. Yapılan tahkiklere göre en ziyade kabul gören ve en sahih addedilen rivayetlere nazaran altı yaşında iken nikahlanmış, dokuz yaşında iken zifaf edilmiş olmasıdır. Resûlullah'la evlendiği zaman Hz. Aişe'nin 16-17 ve hatta 18

yaşlarında olduğuna dair yapılan bazı açıklamalar varsa da tatminkâr değildir. Sahih rivayetlerin zahirine uygun gelmemektedir. Bu sebeple ihtiyatla karşılanması daha muvafıktır.

Resûlullah vefat ettiği zaman *Hz. Aişe* on sekiz yaşında idi. İbnu İshak'a göre, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. Hatice'nin vefatından sonra *Hz. Sevde* ile evlenmiş, Sevde'den sonra *Hz. Aişe* ile evlenmiştir. Ancak bazı rivayetlere göre, *Hz. Hatice*'den sonra Hz. Aişe ile evlenmiştir. Yapılan tahkikler, *İbn-i İshak*'ın kaydını haklı çıkarmıştır. Resûlullah, henüz hicret etmezden önce Hz. Sevde ile evlenmiştir. Hz. Aişe'nin evliliği hicretten sonra Medine'de vukûa gelmiştir.

2- Bu hadise dayanan İslâm ulemâsı, küçük yaşta bulunan kız çocuğunun babası tarafından nikahlanabileceği hükmünü çıkarmıştır. Nevevî, bu cevaz hususunda İslâm ulemâsının icma ettiğini belirtir. Hanefîlere göre bu câizdir. Ancak kızın büluğa erince seçme hakkı vardır, dilerse kabul etmeyebilir. Bu hakkını daha önce kullanamaz. *Şâfiî, Mâlikî* gibi Hicaz ulemâsı bu seçme hakkını tanımazlar. *İmam Şâfiî, Mâlik, Ahmed, Ebu Yusuf* gibi birkısım ulemâ büluğa ermeyen küçüğü nikahlama yetkisine sadece babanın sahip olduğunu, diğer velilerin bu hakka sahip olmadığını söylerler. Ebu Hanife, Evzâi ve diğer birkısım ulemâ velilerin de evlendirebileceğine hükmetmiştir.

3- Hadis, gerdekten önce gelinin hususî bir hazırlığa tabi tutularak süslenmesinin müstehab olduğunu gösterir. Başka rivayetlerde, câhiliye devrinde, mâşıta denen kadın berberlerinin varlığını, bunların gerdeğe girecek kadınları -aynen günümüzde olduğu gibi- hususî bir hazırlık ve süslemeden geçirdiklerini, İslâm'dan sonra, aynı mesleğe devam edip edemeyeceklerini Aleyhissalâtu vesselâm'dan sorduklarını, Resûlullah'ın da *"kadınları süsleyin, kocalarına hazırlayın"* diyerek cevaz verdiğini görmekteyiz.

4- Gerdeğe girecek kızın yanında kadınların toplanıp ilgi göstermeleri, zifaf âdâbını öğretmeleri, hayır ve bereket duasında bulunmaları müstehabtır.

5- Bu hadisin bazı vecihlerinde, Resûlullah'ın kuşluk vakti zifafa girdiği tasrîh edildiğine göre, gündüzleyin de zifaf caizdir.

İSTİDRAD:

Sadedinde olduğumuz hadisten çıkarılan mühim bir hüküm, erkek veya kız, küçük çocukların evlendirilmesiyle ilgilidir. Bu husus, başta köylerimizde olmak üzere, bilhassa dindar ve muhafazakâr çevrelerde

tatbikattadır. Meselenin Hanefî fıkhındaki yerini biraz daha etraflıca öğrenme ihtiyacı duyacaklara yardımcı olmak üzere, Muhammed İbnu Muhammed el-Üsrûşenî'nin (vefatı 632 hicrî, 1235 miladî) Ahkâmu's-Sıgâr adlı eserinden ilgili bahsi aynen iktibas etmeyi uygun gördük.[48]

HIYARÜ'L-BÜLUĞ (BÜLUĞDA MUHAYYERLİK HAKKI)

Eğer küçük kız veya oğlanı evlendiren kimse baba veya dede ise, bülûğa erdikleri vakit evliliği kabul veya red hususunda çocuklara muhayyerlik hakkı mevcut değildir. Eğer evlendiren baba veya dede dışındaki velilerden biri ise, büluğa erince çocukların muhayyerlik hakkı vardır.

el-Münteka'da zikredildiğine göre, kız çocuğunun baba veya dedesi varsa çocuğu kadı evlendiremez. Eğer baba veya dede fâsık ise, bâliğ oldukları zaman çocuklar muhayyerlik hakkına sâhiptirler.

Şayet kızçocuğunu kadı evlendirecek olursa, *Ebû Hanîfe*'den (rahimehullah) gelen iki rivayetten ezher olanına göre, kız muhayyerlik hakkına sahiptir. Bu aynı zamanda İmam Muhammed'in (rahimehullah) sözüdür.

Şayet vasi, veli ise kız veya erkek çocuğunu evlendirdi ise, kadının onu küfüv birisiyle evlendirmesi gerekir. (Bu hüküm ez-Zâhire'de gelmiştir.)

Şâyet kız veya erkek çocuk, velilerinden izin almaksızın evlendirilirse, nikah(ın meşrûiyeti) velilerin iznine mütevakkıftır ve baliğ oldukları zaman da muhayyerlik hakkına sahiptirler.

İzni veren baba veya dede dışında biri olduğu durumundaki hüküm daha önce geçti.

Ebu Ca'fer el-Üsrûşenî'nin el-Câmiu'l-Kebîr adlı eserinde zikredildiğine göre, baba veya dede dışında biri, kız çocuğunu bülûğa ermeyen biriyle evlendirecek olsa ve kız kocasından evvel bülûğa erse, ayrılığı tercih etse ve mes'elesini kadıya götürse, kocanın büyümesi beklenilmez, kadı'nın bunları ayırma hakkı vardır. Ancak oğlan çocuğunun babası veya vasîsi var ise, onu çağırır ve çocuğun hücceti varsa, hüccetini getirmesini emreder. Aksi halde aralarını, oğlanın velisinin huzurunda ayırır.

Kız büluğa erince, zevci gâib iken ayrılmak istese, el-Câmi'de işaret edildiği üzere, kadı, gâib koca hazır olmadıkça, onları ayırmaz. Zira bu, gâib üzerine verilmiş bir hüküm olur.

Kız veya erkek çocuğu kadı evlendirdiği tadirde, çocuklar büluğa erince, zâhirü'r-rivayeye göre, muhayyerlik hakkına sahiptirler. Halid

48– Bu eser, *Ahkâmu's-Sıgar* adı ile tarafımızdan tercüme edilmiş, 1984 yılında Cihan Yayınevi tarafından İstanbul'da basılmıştır, tamamı 488 sayfadır.

İbnu Sabîh'in Ebû Hanîfe'den (rahimehullah) rivayetine göre, çocukların muhayyerlik hakkı mevcut değildir.

Büluğda kızlar için sabit olan muhayyerlik hakkı, erkekler için de sabittir. *Ebû Hanife* ve *İmam Muhammed*'in (rahimehumallah) kavillerine göre, baba ve dede dışındakilerin evlendirmelerinde, kız ve erkek çocuklarına büluğla birlikte tanınan muhayyerlik hakkı sebebiyle, onlar nikahı tercih edecek olurlarsa, eski nikahları devam eder, ayrılmayı tercih edecek olurlarsa, kadı, aralarında ayrılıkla hükmedince ayrılırlar.

Bu muhayyerlik hakkı, bâkire kız hakkında fevridir. Büluğa erer ermez veya nikahtan sonra, nikaha vâkıf olduğu mecliste hemen nikahı feshettiğini bildirmelidir. Meclisin sonuna kadar ihtiyar hakkı devam edemez. Öyle ki, bâkire olduğu halde büluğa eren kız, sükût edip, muhayyerlik hakkını hemen kullanmazsa, bu hakkı kaybeder.

Eğer aslında dul idiyse veya bâkire olmakla beraber zevci kendisi ile gerdek yaptı ve bu gerdekten sonra kocasının yanında büluğa erdi ise, muhayyerlik hakkı, sükutu ile veya bulunduğu meclisi terketmesiyle batıl olmaz. Onun bu hakkı sarih bir şekilde nikaha razı olduğunu ifade etmesiyle veya kendisinden, razı olduğuna delalet eden bir davranışın zuhur etmesiyle batıl olur. Bu davranış cimaya müsaade etmesi, nafaka talep etmesi ve benzer bir harekettir. Fakat eskide olduğu gibi, kocanın yemeğinden yemesi, ona hizmet etmesi bu hakkını iptal etmez.

Oğlanın muhayyerlik hakkı ise, (fevrî değil, ömrîdir, dul kadın hakkında olduğu gibi) sukutuyla ortadan kalkmaz. Bu hak, onun razı olduğunu sarih bir şekilde ifade etmesiyle veya kıza yakınlık, onu techiz, mehrini kendisine teslim gibi rızaya delalet eden fiilleriyle ortadan kalkar.

Bu tercih hakkı cehalet sebebiyle de ortadan kalkabilir. Şöyle ki: Kız baliğ olduğu zaman önceden kıyılmış nikahı bilir, fakat kendisinin muhayyerlik hakkına sahip olduğunu bilmezse ve bu sebeple sukut ederse bu hakkı kaybolur. Fakat büluğ anında nikah akdini bilmezse muhayyerlik hakkı devam eder, yeter ki bu hakkın varlığını bilsin.

Büluğla tanınan muhayyerlik hakkı ile ayrılık vaki olunca, erkek, kıza temas etmemiş ise mehir gerekmez, bu ayrılık vaki olsa da hüküm böyledir. Gerdek yapmış ise, ayrılma kocanın veya kadının arzusu ile de vaki olsa mehrin tam olarak koca tarafından ödenmesi gerekir.

❑ HZ. HAFSA RADIYALLAHU ANHA

5612 ١ — عن ابن عُمَر رَضِيَ اللّٰهُ عَنهما: [أَنَّ عُمَرَ حِينَ تَأَيَّمَتْ حَفْصَةُ مِنْ خُنَيْسِ بْنِ

حُذَافَةَ السَّهْمِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنه، وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْراً، وَتُوُفِّيَ بِالْمَدِينَةِ. قَالَ عُمَرُ: فَلَقِيتُ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ، فَعَرَضْتُ عَلَيْهِ حَفْصَةَ. فَقُلْتُ: أَنْ شِئْتَ أَنْكَحْتُكَ حَفْصَةَ بِنْتَ عُمَرَ؟ فَقَالَ: سَأَنْظُرُ فِي أَمْرِي، فَلَبِثْتُ لَيَالِي، ثُمَّ لَقِيتُهُ! فَعَرَضْتُ عَلَيْهِ. فَقَالَ: قَدْ بَدَا لِي أَنْ لاَ أَتَزَوَّجَ يَوْمِي. فَلَقِيتُ أَبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنه. فَقُلْتُ لَهُ: إِنْ شِئْتَ أَنْكَحْتُكَ حَفْصَةَ ابْنَةَ عُمَرَ؟ فَصَمَتَ، وَلَمْ يَرْجِعْ إِلَيَّ شَيْئاً. فَكُنْتُ عَلَيْهِ أَوْجَدَ مِنِّي عَلَى عُثْمَانَ فَلَبِثْتُ لَيَالِي. ثُمَّ خَطَبَهَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فَأَنْكَحْتُهَا إِيَّاهُ، فَلَقِيَنِي أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنه. فَقَالَ: لَعَلَّكَ وَجَدْتَ عَلَيَّ حِينَ عَرَضْتَ عَلَيَّ حَفْصَةَ فَلَمْ أَرْجِعْ إِلَيْكَ شَيْئاً. فَقُلْتُ: نَعَمْ. فَقَالَ: فَإِنَّهُ لَمْ يَمْنَعْنِي أَنْ أَرْجِعَ إِلَيْكَ فِيمَا عَرَضْتَ عَلَيَّ إِلاَّ أَنِّي كُنْتُ عَلِمْتُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَدْ ذَكَرَهَا فَلَمْ أَكُنْ لأُفْشِيَ سِرَّ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ، وَلَوْ تَرَكَهَا لَقَبِلْتُهَا]. أخرجه البخاري والنسائي.

« تأيَّمت » المراد: إذا مات زوجها أو فارقها، وقيل الأيّم التي لا زوج لها تزوجت أو لم تتزوج، والرجل أيضاً أيّم.

1. (5612)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "(Kızkardeşim) Hafsa (radıyallahu anhâ), Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Bedir Gazvesi'ne katılan ashabından olup, Medine'de vefat etmiş bulunan Huneys İbnu Huzafe es-Sehmî (radıyallahu anh)'den dul kalınca (babam) Hz. Ömer (radıyallahu anh), (kızkardeşimi evlendirmek için harekete geçerek bazı teşebbüslerde bulunmuştur. Bu teşebbüslerini bana şöyle) anlattı:

"Önce Hz. Osman İbnu Affan (radıyallahu anh)'a rastladım. Hafsa'yı ona teklif ettim ve: "Dilersen sana Hafsa Bintu Ömer'i nikahlayayım" dedim.

"Hele bir düşüneyim!" dedi. Birkaç gece bekledim. Sonra ona rastladım, teklifi tekrar arzettim.

"Şimdilik evlenmemeyi uygun gördüm!" dedi. (Ben bu menfi cevaba kızdım.) Sonra Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh)'e rastladım. Ona da: "Dilersen sana Hafsa Bintu Ömer'i nikahlayayım!" dedim. Hz. Ebu Bekr sustu ve bana hiçbir cevap vermedi. Osman'a kızdığımdan daha çok Ebu Bekr'e kızdım. Birkaç gün aradan geçti. Sonra Hafsa'yı Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* istedi ve O'na nikahlayıp verdim. Sonra bana Hz.

Ebu Bekr rastladı ve: "Hafsa'yı bana teklif ettiğin zaman sana hiçbir cevapta bulunmayışımdan dolayı belki de bana kızdın" dedi. Ben de: "Evet kız-mıştım!" deyince şu açıklamayı yaptı:

"Sen o teklifi yaptığın zaman beni cevap vermemeye sevkeden şey Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Hafsa'yı zikretmiş olduğunu bilmemdi. Aleyhissalâtu vesselâm'ın sırrını ifşa etmek istemedim. Eğer Hafsa'yı o terketseydi teklifinizi ben kabul edecektim." [Buharî, Nikah 33, 36, 46 Megazî 11; Nesâî, Nikah 30, (6, 83).]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Hafsa, Hz. Ömer* (radıyallahu anhümâ)'in kızı, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcesidir. Hz. Aişe'den sonra evlenmiştir. Rivayetler *Hz. Hafsa*'nın bi'setten beş yıl önce doğduğunu bu sebeple, bi'setin üçüncü veya dördüncü yılında doğmuş olan kardeşi Abdullah'tan 8 veya 9 yaş büyük olduğunu belirtir. *Hz. Hafsa* hicrî 41 yılında Hz. Hasan'ın *Hz. Muaviye* (radıyallahu anhümâ)'ye biat ettiği sırada (Cemadiye'l-Ûla ayında) vefat etti, (radıyallahu anhâ).

2- *Aleyhissalâtu vesselâm,* Hafsa ile önceki kocasının vefatı üzerine dul kalınca evlenmiştir. Rivayetten de anlaşılacağı üzere, önceki kocası *Huneys İbnu Huzafe*'dir ve Bedir Gazvesi'ne katılan bahtiyarlardandır. Bazı rivayetler *Huneys*'in, Uhud Gazvesi'ne de katıldığını, bu savaşta aldığı yaranın tesiriyle öldüğünü söyler. Ancak, Aleyhissalâtu vesselâm'ın Hz. Hafsa ile hicretten yirmi beş ay sonra evlendiği belirtilen r ivayetler gözönüne alınınca Huneys (radıyallahu anh)'in Bedir'den sonra vefat ettiğine dair haberlerin daha doğru olduğu anlaşılır. Esasen, Vakidî'nin bir rivayeti de, Hz. Ömer'in Hafsa'yı, Hz. Osman'a, zevcesi Rukiyye Bintu Resulullah'ın vefatı üzerine teklif ettiğini belirtir. Rukiyye Bedir sırasında vefat ettiğine göre Huneys'in vefatı, Uhud değil Bedir sonrasına rastlamalıdır. Rukiyye, Bedir'e çıkıldığı sırada hastalanmış, Hz. Osman, onun tedavisiyle ilgilenmek için sefere katılamamıştı.

3- *Hz. Hafsa*'nın Resulullah'la evlenmesini İzzeddin *İbnu'l-Esir,* Üsdü'l-Gâbe nam meşhur eserinde biraz farkla şöyle anlatır: "...Hz. Hafsa dul kalınca, Hz. Ömer onu Hz. Ebu Bekr'e zikrederek evlenmesini teklif etti. Ebu Bekr tek kelimelik cevata bulunmadı. Hz. Ömer bu duruma öfkelendi. Rukiyye Bintu Resulullah'ın vefatı ile dul kalan Hz. Osman'a gidip Hafsa'yla evlenmesini teklif etti. Ama Osman: "Şimdilik evlenmeyi düşünmüyorum!" diye cevap verdi. Ömer, bunun üzerine Peygamber'e gitti, Osman'ı şikayet etti. Aleyhissalâtu vesselâm: "Hafsa, Os-

man'dan daha hayırlı olan biriyle evlenecek, Osman da Hafsa'dan daha hayırlı biriyle evlenecek!" buyurdu. Sonra Hafsa'yı kendisi evlenmek üzere istedi ve o da kızını Resulullah Aleyhissalâtu vesselâm'a nikahladı.

Sonra *Hz. Ebu Bekr, Ömer*'e rastladı ve: "Sakın kızmayasın! Zira Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hafsa'yı zikretmişti. Ben Resulullah'ın sırrını ifşa etmek istemedim (bu sebeple senin teklifine hiçbir cevap vermedim). Eğer o Hafsa'yı terketseydi ben alacaktım" dedi. Resulullah bir ara Hafsa validemizi boşamıştır. Ancak Hz. Ömer'in fazlaca üzülmesi üzerine, Cebrail gelerek Hz. Hafsa'yı "O, çok oruç tutan, namaz kılan biridir, cennette de zevcenizdir" diye övmüş ve geri almasını söylemiştir. *Aleyhissalâtu vesselâm* da talaktan rücu etmiştir. Hz. Hafsa okuma yazma bilirdi, rukye yoluyla hastaları tedavi etmeyi de sonradan öğrenmişti.

4- Rivayette Hz. Ömer, Hz. Ebu Bekr'e Hz. Osman'dan daha çok kızdığını söylemektedir. Bu, iki sebeple izah edilir:

1) *Hz. Ömer, Hz. Ebu Bekr*'i kendine daha yakın bir kardeş hissediyordu. Çünkü, Resulullah onları kardeşlemişti. Dolayısıyla daha fazla bir anlayış beklemekte idi. Ayrıca Hz. Osman, muhtemelen Hz. Ebu Bekir'den önce bu teklifi reddetmiş idi ve aralarında sebkat eden hukuk daha sınırlı olduğu için Hz. Osman'a fazla gücenmemişti.

2) *Hz. Osman, Hz. Ömer*'in teklifini cevapsız bırakmamış, düşüneyim demiş, bilahare düşündükten sonra "şimdilik evlenmeyeceğim" diye cevap vermişti. Menfi de olsa bu, bir cevaptı. Ama sukût, cevap değildi. Hz. Ömer bu sebeple de fazla kızmıştı. Hatta, İbnu Sa'd'ın bir rivayetinde Hz. Ömer şöyle der: "...Hz. Ebu Bekr sükut edince, ona, Osman'dan daha çok kızmıştım." *İbnu Sa'd*'dan gelen bir başka rivayete göre, *Hz. Ebu Bekr* şöyle demiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Hafsa ile ilgili olarak bir bahiste bulunmuştu, bu sırdı. Şu halde, bu sır olan bilgisi sebebiyle Hz. Ömer'e cevap vermemişti.

5- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FEVAİD:

★ Sırrı gizlemek fazilettir. Sır sahibi açıklayınca açıklamanın mahzuru kalkar.

★ Kişi, kardeşini itab edebilir, öbürü de özrünü beyan etmelidir.

★ *Hz. Ebu Bekr*'in bildiği sır, Hafsa ile ilgili olarak Aleyhissalâtu vesselâm'ın Ebu Bekir'le istişarî olarak o meselede konuşmuş olmasından veya hiçbir sırrını ondan saklamayıp açmasından ileri gelebilir.

★ Küçük olan kimse, büyüğün evlenme arzusu izhar ettiği bir kadın-

la evlenmeyi düşünecek olsa, büyük bu meseleden açıklıkla vazgeçmeden araya girip o kadını talep etmemelidir.

★ Hz. Peygamber'in evlenme arzusu izhar ettiği bir kadınla evlenmemesi halinde bir başkasının evlenmesi caizdir, haram değildir. Çünkü *Hz. Ebu Bekir:* "Aleyhissalâtu vesselâm terketseydi ben onu kabul edecektim" demiştir.

★ Kişi kızını, kızkardeşini ve velayeti altında bulunan diğer kadınları salih kimselere teklif edebilir. Bunda utanılacak bir durum yoktur.

★ Bir başkasının sırrını faş etmemek üzere bir kimse yemin etse, sır sahibi kendisi sırrını faş ettikten sonra yemin eden kimse o sırrı açıkladığı takdirde hanis olmaz.

★ Baba, erkeğe dul kızını teklif edebileceği gibi, bâkire kızını da teklif edebilir. Ancak bakire kız erkeğe teklifte bulunamaz.

5613 ٢ – وعن عمر بن الخطاب رَضِيَ اللهُ عنه: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ: طَلَّقَ حَفْصَةَ ثُمَّ رَاجَعَهَا]. أخرجه أبو داود والنسائي.

2. (5613)- *Hz. Ömer İbnu'l-Hattab* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hafsa (radıyallahu anhâ)'yı boşamıştı, sonra geri döndü." [Ebu Davud, Talak 38, 2283); Nesâî, Talak 75, (6, 213).]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki açıklamada da geçtiği üzere, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. Hafsa'yı bir kere boşamıştır. Hz Ömer bunu işitince son derece üzülmüş, üzüntü ifadesi olarak başına toprak saçmış ve: "Artık bundan sonra Allah ne Ömer'e ne de kızına itibar etmez, değer vermez!" demiştir. Bunun üzerine ertesi gün Cebrail aleyhisselam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına gelerek: "Allah, Ömer'e merhameten Hafsa'ya dönmeni emrediyor!" demiştir. Bir başka rivayete göre, Hz. Ömer, bir gün Hz. Hafsa'nın yanına girer. Ancak Hafsa ağlamaktadır. Şöyle der:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* seni boşamış olmasın? Daha önce de bir kere boşamıştı. Sonra benim sebebimle, rücu etmişti. Eğer bir kere daha boşamışsa ebediyen seninle konuşmayacağım."

Ancak, *Resulullah Hz. Hafsa*'yı boşamış değildir. Bu îlâ yani bütün hanımlarıyla bir aylık ayrı kalma kararının üzüntüsünden hasıl olan ağlamadır.

❑ HZ. ÜMMÜ SELEME RADIYALLAHU ANHA

5614 ١ – وعنها رَضِيَ اللّٰهُ عنها قالت: [لَمَّا انْقَضَتْ عِدَّتِي بَعَثَ الَىَّ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ يَخْطُبُنِي فَلَمْ أَتَزَوَّجْهُ. فَبَعَثَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ يَخْطُبُهَا عَلَيْهِ، فَقَالَتْ: أَخْبِرْ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ أَنِّي امْرَأَةٌ غَيْرَى، وَأَنِّي مُصْبِيَةٌ، وَلَيْسَ أَحَدٌ مِنْ أَوْلِيَائِي شَاهِدٌ. فَذَكَرَ ذٰلِكَ لَهُ. فَقَالَ: ارْجِعْ إِلَيْهَا، فَقُلْ لَهَا: أَمَّا غَيْرَتُكِ فَسَأَدْعُو اللّٰهَ أَنْ يُذْهِبَهَا عَنْكِ، وَأَمَّا صِبْيَتُكِ فَسَتُكْفَيْنَ أَمْرَهُمْ؛ وَأَمَّا أَوْلِيَاؤُكِ فَلَيْسَ أَحَدٌ مِنْهُمْ شَاهِدٌ وَلاَ غَائِبٌ يَكْرَهُ ذٰلِكَ. فَقَالَتْ لاِبْنِهَا: يَا عُمَرُ! قُمْ فَزَوِّجْ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ فَزَوَّجَهُ]. أخرجه النسائي.

« امْرَأَةٌ غَيْرَى » كثيرة الغيرة.

و« الْمُصْبِيَةُ » ذات صبيان وأولاد صغار.

1. (5614)- *Hz. Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "İddetim sona erince, Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh) bana (bir elçi göndererek) istetti ve evlenme teklif etti. Ben kabul etmedim. Derken Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'i göndererek kendisi için Ümmü Seleme'yi istetti. Ümmü Seleme, Ömer'e: "Resulullah'a haber ver. Ben çok kızkanç bir kadınım ayrıca benim çok çocuğum var, bir de velilerimden hiçbiri burada hazır değil!" dedi. O da gidip Resulullah'a aktardı. Aleyhissalâtu vesselâm, Ömer'e:

"Ona dön ve kendisine söyle ki: "Kızkançlığına gelince, senden onu gidermesi için Allah'a dua edeceğim. Çocuklarına gelince, onların himayesi de görülecektir. Velilerin meselesine gelince, onlardan hazır veya gaib hiç biri bu evliliği yadırgamayacak" buyurdular. Bunun üzerine Ümmü Seleme oğluna: "Ey Ömer! Kalk! Resulullah'la beni nikahla" dedi. O da nikahladı." [Nesaî, Nikah 28, (6, 81).]

AÇIKLAMA:

Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)'nın ismi Hind'dir. Babası *Ebu Ümeyye Huzeyfe İbnu'l-Muğîre*'dir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm) Ümmü Seleme* ile hicretin dördüncü yılında *Cemaziyü'l-ahir* ayında evlenmiştir. *Ümmü Seleme* ve zevci ilk Müslümanlardan ve Habeşistan'a

hicret edenlerdendir. Sonra Mekke'ye gelmişler, oradan da Medine'ye hicret etmişlerdir. Rivayette geçen "Çok çocuk sahibiyim" fıkrasından da anlaşılacağı üzere küçük çocukları vardı: "Seleme, Ömer, Dürre, Zeyneb.

Ümmü Seleme, kocası Ebu Seleme ile hicret ederken, müşrik olan yakınları onu tevkif ederler ve hicret etmesine izin vermezler. Oğlu Seleme'yi de kocasının yakınları alıkoyar. *Ebu Seleme* Medine'ye tek başına intikal eder. Kocasından ve oğlundan ayrılan Ümmü Seleme her gün, sabahtan akşama kadar gözyaşları dökmeye başlar. Bu, günlerce devam eder. Sonunda merhamete gelen yakınları onun da hicretine izin verirler. Çocuğunu da alarak Medine'ye gelip kocasına kavuşur.

*Ümmü Seleme Resulullah'*la evlendiği zaman çocuğu *Zeyneb* henüz onu emmekte idi. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* çocuğu annesinin yanında gördükçe gerdek yapmıyordu. Durumu sezen *Ammar İbnu Yasir* çocuğu götürür. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm gerdek yapar.[49]

Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) güzelliği, aklı ve isabetli re'yi ile meşhurdu. Hudeybiye'de sulh yapıldığı zaman Resulullah, Ashab'a kurbanlarını kesip traş olmalarını ve ihramdan çıkmalarını emrettiği halde, Ka'be'yi tavaf etmek maksadıyla yola çıktıkları için, tavafsız bunları yapmak Ashab'ın ağrına gidiyor, bu sebeple *emr-i Nebevî'*yi icraya kimsenin eli varmıyordu. *Resulullah'*ı, mükerrer emirlerine rağmen dinleyen yoktu. *Aleyhissalâtu vesselâm* üzgün olarak çadırına girdi. Üzüntünün sebebini öğrenen Ümmü Seleme: "Ey Allah'ın Resulü, sen kurbanını kes, traşını ol, ihramdan çık. Ashabın seni taakip edecektir!" diye tavsiyede bulundu. *Aleyhissalâtu vesselâm* bu tavsiyeye uydu. Aynen onun söylediği gibi, Ashab da kalkıp menasiki birer birer icra ettiler. Bu vak'a onun dirayetine örnek olarak hep zikredilmiştir.

Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) hicretin 59. yılında Şevval ayında Allah'ın rahmetine kavuştu. Daha muahhar yıllarda öldüğüne dair rivayetler de vardır.

❑ ZEYNEB RADIYALLAHU ANHA

5615 ١ — عن أنسٍ رَضِيَ اللهُ عَنه قـال: [لَمَّا انْقَضَتْ عِدَّةُ زَيْنَبَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لِزَيْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنـــــه: اِذْهَبْ فَاذْكُرْهَا عَلَيَّ، فَانْطَلَقَ زَيْدٌ حَتَّى أَتَاهَا وَهِيَ تُخَمِّرُ

49- Çocuğunu emzirmekte olan *Ümmü Seleme* ile gerdekten kaçınması 5719. hadiste görülecek olan "gayle" meselesinden ileri gelebilir.

عَجِينَهَا. قَالَ: فَلَمَّا رَأَيْتُهَا عَظُمَتْ فِي صَدْرِي حَتّى مَا أَسْتَطِيعُ أَنْ أَنْظُرَ إلَيْهَا فَوَلَّيْتُهَا ظَهْرِي وَنَكَصْتُ عَلَى عَقِبِي، وَقُلْتُ: يَا زَيْنَبُ أَرْسَلَنِي رَسُولُ اللّهِ ﷺ يَذْكُرُكِ. فَقَالَتْ: مَا أَنَا بِصَانِعَةٍ شَيْئاً حَتّى أُؤَامِرَ رَبِّي، فَقَامَتْ إلَى مَسْجِدِهَا وَنَزَلَ الْقُرآنُ، وَجَاءَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ فَدَخَلَ عَلَيْهَا بِغَيْرِ إذْنٍ. قَالَ فَلَقَدْ رَأَيْتُنَا أَطْعَمَنَا رَسُولُ اللّهِ ﷺ الْخُبْزَ وَاللَّحْمَ حَتّى امْتَدَّ النَّهَارُ. فَخَرَجَ النَّاسُ وَبَقِىَ رِجَالٌ يَتَحَدَّثُونَ فِي الْبَيْتِ بَعْدَ الطَّعَامِ، فَخَرَجَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ وَاتَّبَعْتُهُ فَجَعَلَ يَتَتَبَّعُ حُجَرَ نِسَائِهِ وَيُسَلِّمُ عَلَيْهِنَّ، وَيَقُلْنَ لَهُ: يَا رَسُولَ اللّهِ كَيْفَ وَجَدْتَ أَهْلَكَ؟ قَالَ أَنَسٌ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ: فَمَا أَدْرِي أَنَا أَخْبَرْتُهُ أَوْ غَيْرِى أَنَّ الْقَوْمَ قَدْ خَرَجُوا، فَانْطَلَقَ حَتّى دَخَلَ الْبَيْتَ. فَذَهَبْتُ أَدْخُلُ مَعَهُ، فَأَلْقَى السِّتْرَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ، وَنَزَلَ الْحِجَابُ، وَوُعِظَ الْقَوْمُ بِمَا وُعِظُوا بِهِ: يَا أَيُّهَا الّذِينَ آمَنُوا لاَ تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ. الى قَوله: وَاللّهُ لاَ يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ]. أخرجه مسلم والنسائي، وللبخاري والترمذي بمعناه.

1. (5615)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Zeyneb'in iddeti tamamlanınca, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, Zeyd (radıyallahu anh)' e: *"Git onu bana (kendinden) iste!"* dedi. Zeyd gitti, Zeyneb'e geldiği zaman hamurunu yoğuruyordu. Zeyd der ki: "Onu gördüğüm zaman içimde bir zorluk hissettim, ona bakamaz hale geldim. Sırtımı ona çevirerek, geri geri yaklaştım ve: "Ey Zeyneb! Beni Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gönderdi. Seni istiyor" dedim. Zeyneb: "(Ben (istihare yoluyla) Rabbimle istişare etmeden bir şey yapacak durumda değilim!" dedi ve kalkıp mescidine gitti. Derken Resulullah'a vahiy geldi. Aleyhissalâtu vesselâm kalkıp izin almadan Zeyneb'in evine girdi. Zeyd der ki: Gündüzün ilerlemesiyle Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bize ekmek ve et yedirdiğini gördük.

Yemekten sonra halk çıkmış, bazı kimseler evde kalmış sohbet ediyordu. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* da çıktı, peşinden ben de çıktım. Hanımlarının hücrelerine birer birer uğrayıp selam vermeye başladı. Onlar: "Ey Allah'ın Resulü (yeni) hanımını nasıl buldun?" diyorlardı.

Hz. Enes (radıyallahu anh) der ki: "Bilemiyorum, "halk çıktı!" diye ben mi haber verdim, başkası mı haber verdi. *Aleyhissalâtu vesselâm* ge-

lip evine girdi. Ben de beraber girmek istedim. Benimle kendi arasına perde çekti. Örtünme ayeti nazil oldu. Halk, kendilerine verilen öğütten derslerini aldı: **"Ey iman edenler! Yemek için davet olunmadan Peygamber'in evine girip de orada yemek vaktini beklemeyin. Davet edildiğinizde ise girin, fakat yemeğinizi yedikten sonra sohbete dalmadan dağılın. Bu hareketiniz Peygamer'e eziyet verir. O da size bunu açıklamaktan sıkılır. Allah ise hakkı açıklamaktan çekinmez"** (Ahzab 53). [Müslim, Nikah 87, (1428); Nesâî, Nikah 26 (6, 79).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, *Resulullah*'ın *Zeyneb Bintu Cahş* ile evlenmelerini anlatmaktadır. *Zeyneb Bintu Cahş, Aleyhissalâtu vesselâm*'ın hala kızı idi. Onu azadlısı Zeyd İbnu Harise ile evlendirmişti. Zeyneb bu evliliği istemiyordu. *Resulullah*'ın hatırına kabullenmişti. Sonunda evliliği devam ettiremeyip ayrıldılar. Şu halde Zeyneb'in bu boşamadan hasıl olan iddetinin sona ermesi mevzubahistir.

Resulullah, evlenme teklifini *Zeyneb*'in eski kocası *Zeyd* ile duyurur. *Zeyneb* bu teklife hemen evet demez. "İstihare yaparak Rabbimin irşadını alayım" der. Mescidine gider. Bu esnada da *Aleyhissalâtu vesselâm*'a vahiy gelmiştir. Vahiyde, Zeyneb'in Resuslullah'a Allah tarafından nikahlandığı ifade edilmektedir. *Aleyhissalâtu vesselâm* bu sebeple Zeyneb'e kendisi gider ve kapıyı çalmadan içeri girer. Kapıyı çalmadan girişi, Zeyneb'le nikahının kıyılmış olması sebebiyledir. Mezkur ayet şöyle: **"Zeyd o hanımla alâkasını kesince, biz onu sana nikahladık..."** (Ahzab 37). Bilahare, Resulullah'ın hanımları birbirlerine karşı faziletleriyle övünürken *Hz. Zeyneb* "Sizin nikahınızı insanlar kıyarken benin nikahımı Aziz ve Celil olan Allah kıydı" diyecektir.

2- *Hz. Enes, Hz. Zeyneb*'in düğün yemeğinin, derhal aynı gün içinde yendiğini belirtir. Yemekten sonra cemaatin dağılmasına rağmen bazı rivayetlerde tasrih edildiği üzere iki kişi sohbete dalar ve evde kalmaya devam eder. Aleyhissalâtu vesselâm'ın odayı terketmesi de bunlara çıkıp gitmeleri için yeterli mesaj sayılmaz, oturmaya devam ederler. Aleyhissalâtu vesselâm zevcelerini birer birer ziyarete başlar. Selam verir, hal-hatır sorar. Ziyaretleri tamamlayıp dönünce o iki kişi de çıkar.

3- HADİSTEN ÇIKAN BAZI FEVAİD:

★ Kişi evine dışardan geldikçe aile halkına selam vermeli, hal-hatır

sormalıdır. Böylece utanarak meselesini açamayan aile reisinin açtığı sohbet zemini içerisinde meseleler açılmış olur.

★ Selam verilirken, muhatap tek bile olsa cemi sigasıyla es-selamu aleyküm diye selam vermelidir.

★ Bir kimse ile karşılaşınca hal-hatır sormak müstehabtır.

❑ ÜMMÜ HABİBE RADIYALLAHU ANHA

5616 ١ – وَعَنها رَضِيَ اللهُ عَنها: [أَنَّهَا كَانَتْ تَحْتَ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ جَحْشٍ فَمَاتَ بِأَرْضِ الْحَبَشَةِ فَزَوَّجَهَا النَّجَاشِيُّ رَحِمَهُ اللهُ مِنَ النَّبِيِّ ﷺ وَأَمْهَرَهَا أَرْبَعَةَ آلَافِ دِرْهَمٍ، وَبَعَثَ بِهَا إِلَيْهِ مَعَ شُرَحْبِيلِ بْنِ حَسَنَةَ، فَقَبِلَ النَّبِيُّ ﷺ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

1. (5616)- *Ümmü Habibe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Kendisi, Ubeydillah İbnu Cahş'ın nikahı altında idi. Habeşistan'da kocası ölünce, Necaşi merhum, onu Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a nikahlayıp dört bin dirhem mehir verdi. Onu Şürahbil İbnu Hasene ile birlikte Aleyhissalâtu vesselâm'a gönderdi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kabul etti." [Ebu Davud, Nikah 29, (2107, 2108); Nesâî, Nikah 66, (6, 119).]

AÇIKLAMA:

Ümmü Habibe (radıyallahu anh)'nin adı *Remle Bintu Ebi Süfyan Sahr İbni Harb*'tir. Babası Ebu Süfyan, o sıralarda Mekke'nin lideri ve müşrik idi. Fetih günü Müslüman olanlardandır.

Ümmü Habibe kocası Ubeydillah ile birlikte Habeşistan'a, ikinci hicretle gitmişti. Kocası orada içki düşkünlüğü sebebiyle Hıristiyan oldu ve orada öldü. Ümmü Habibe kocasına uyup İslam'dan çıkmadı, imanında sebat etti.

Ümmü Habibe'nin Resulullah'a nikahlanma vakti ve yeri hakkında ihtilaf edilmiştir. Bazı rivayetlere göre, Habeşistan'da hicretin altıncı yılında nikah kıyılmıştır. Bazı rivayetlere göre, Aleyhissalâtu vesselâm, nikah için, Amr İbnu Ümeyye ed-Damri'yi Necaşi'ye göndererek Ümmü Habibe'yi kendisine nikahlayıvermesini, kendisi adına dört yüz dinar miktarında mehir vermesini talep etmiştir. Necaşi bu arzu-yu Nebeviyi yerine getirerek Ümmü Habibe'yi Şurahbil İbnu Hasene ile birlikte Medine'ye göndermiştir.

Rivayete göre, *Necaşi, Resulullah*'ın isteği kendisine ulaşınca, Ebre-

he adındaki cariyesini Ümmü Habibe'ye gönderir. Ebrehe: "Melik sana diyor ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana yazarak seni O'na nikahlamamı talep etti" der. Bunun üzerine *Ümmü Habibe, Halid İbnu Said İbni'l-As*'a haber gönderir ve onu nikahta vekil tayin eder. Habere çok sevinen Ümmü Habibe Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a zevce olmak gibi fevkalâde mutlu bir haberi getiren Ebrehe'ye iki bilezik ve bir gümüş yüzük verir. Akşam olunca, Müslümanların temsilcisi olan *Ca'fer İbnu Ebi Talib* ve diğer Müslümanları çağırır ve huzurlarında dua okuyup nikah kıyar, mehri Halid İbnu Said İbni'l-As'a teslim eder. Cemaat dağılmak isteyince Necaşi: "Oturun, peygamberlerin sünnetidir; evlendikleri zaman, nikah üzerine yemek yerler" der. Yemek getirilir, yerler ve dağılırlar.

Bazı rivayetlerde bu hadisenin hicretin yedinci yılında vaki olduğu zikredilir. *Ümmü Habibe*'nin vekil tayin ettiği *Halid, Ümmü Habibe*'nin babasının amcasının oğlunun oğludur. Nikah sırasında *Ebu Süfyan* müşrik ve Resulullah'la harp halinde idi.

Yukarıda da söylediğimiz gibi bu nikahın Habeşistan'dan döndükten sonra Medine'de kıyıldığı da söylenmiştir. Ancak meşhur olan önceki rivayettir.

Ümmü Habibe (radıyallahu anhâ), hicrî kırk dört yılında vefat etmiştir. Allah validemizi şefaatçimiz kılsın.

❑ SAFİYYE RADIYALLAHU ANHA

5617 ١- عن أنسٍ رَضِيَ اللهُ عَنه قَال: [قَدِمَ رَسُولُ اللهِ ﷺ خَيْبَرَ. فَلَمَّا فَتَحَ اللهُ عَلَيْهِ الْحِصْنَ ذُكِرَ لَهُ جَمَالُ صَفِيَّةَ بِنْتِ حُيَيِّ بْنِ أَخْطَبَ وَقَدْ قُتِلَ زَوْجُهَا وَكَانَتْ عَرُوساً فَاصْطَفَاهَا النَّبِيُّ ﷺ مِنَ الْمَغْنَمِ وَخَرَجَ بِهَا حَتَّى بَلَغَ الرَّوْحَاءَ فَبَنَى بِهَا. ثُمَّ صَنَعَ حَيْساً فِي نِطْعٍ صَغِيرٍ. ثُمَّ قَالَ لِي: آذِنْ مَنْ حَوْلَكَ. فَكَانَتْ تِلْكَ وَلِيمَةَ رَسُولِ اللهِ ﷺ عَلَى صَفِيَّةَ. ثُمَّ خَرَجْنَا الَى الْمَدِينَةِ فَكَانَ ﷺ يُحَوِّي لَهَا وَرَاءَهَا بِعَبَاءَةٍ. ثُمَّ يَجْلِسُ عِنْدَ بَعِيرِهِ فَيَضَعُ رُكْبَتَهُ، فَتَضَعُ صَفِيَّةُ رَضِيَ اللهُ عَنهَا رِجْلَهَا عَلَى رُكْبَتِهِ حَتَّى تَرْكَبَ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

قوله: « يُحَوِّي » الحوية: كساء يعمل حول سنام البعير ليركب عليه.

1.(5617)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhis-*

salâtu vesselâm) Hayber'e geldi. Allah kaleyi fethetmeyi müyesser kılınca, kenisine Safiyye Bintu Huyey İbni Ahtab'ın güzelliğinden bahsedildi. Safiyye'nin kocası savaş sırasında öldürülmüştü. Kadın daha yeni evlenmişti. Aleyhissalâtu vesselâm, ganimetten pay olarak kendisine onu seçti. Oradan Safiyye ile birlikte çıktılar. Revha nam mevkiye geldiler. *Aleyhissalâtu vesselâm* orada gerdek yaptı. Sonra küçük bir yaygı içerisinde has (denen hurma, yağ ve keş'ten mamul bir yemek) hazırladı. Sonra bana: "Etrafındakileri çağır!" buyurdu. Bu, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Safiyye için verdiği düğün yemeği idi. Sonra oradan Medine'ye hareket ettik. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Safiyye için, bineğinin terkisine bir örtü seriyordu. Sonra devesinin yanıda çömelip dizini dayadı. Safiyye (radıyallahu anhâ), dizine basarak deveye bindi."

[Buharî, Salat 12, Ezan 6, Salatu'l-Havf 6, Cihad 102, 130, Menakıb 27, Megazi 38; Müslim, Nikah 464, (1367); Ebu Davud, Harac ve'l-İmaret 21, (2996, 2997, 2998); Nesâî, Nikah 79, (6, 131-134).]

AÇIKLAMA:

Safiyye Bintu Huyey, rivayetten de anlaşılacağı üzere, Ümmühatu'l-mü'minînden olup Hayber Yahudilerindendir. Sıradan bir kadın olmayıp ileri gelenlerden biridir. Hatta, başka rivayetlerin açıkladığı üzere, "Bana esirelerden bir cariye ver!" diye talepte bulunan Dıhye İbnu Halife, Resulullah'ın: *"Git dilediğini seç al"* ruhsatı üzerine gider Safiyye'yi seçer. Ancak Aleyhissalâtu vesselâm'a: يَا رَسُولَ اللّٰهِ اِنَّهَا سَيِّدَةُ قُرَيْضَةَ وَالنَّضِيرِ مَا تَصْلُحُ اِلاَّ لَكَ "Ey Allah'ın Resulü, o, Kureyza ve Nadir kabilelerinin efendisidir, o ancak size münasibtir" diye ikazda bulunurlar. *Aleyhissalâtu vesselâm* belki de siyasî mülahazalarla, yani Yahudilerle Müslümanlar arasındaki husumeti azaltmak, gerginliği asgariye indirip dostane münasebetleri geliştirmek düşüncesiyle, böyle mümessil mahiyetinde bir kadınla evlenmeyi uygun görür. Dıhye'yi çağırıp bir başka cariye seçmesini söyler ve Safiyye'yi kendisi alır. Azad eder, örtüye tabi kılar ve evlenir. Örtmesi, zevce edindiğinin alâmetidir. Cariye olarak almış olsaydı örtünmeyi mecbur etmezdi. Safiyye (radıyallahu anhâ)'nın akıllı kadınlardan biri olduğu belirtilir. *Hz. Safiyye,* gerçekten Yahudilere karşı dikkatleri çekecek, şikayetlere sebep olacak derecede hususi yakınlık göstermiş, hane-i saadette onların temsilcisi rolünü oynamıştır. Bu aşırı ilgisinden sual edilince: "Benim onlar arasında akrabalarım var, sıla-ı rahm yapıyorum" diye cevap vermiştir.

Resulullah, Safiyye'nin yüzünde morluk görür ve sebebini sorar. Anlatır ki: Rüyasında gökteki ayın kucağına düştüğünü görür. Bunu ertesi

gün babasına anlatır. Babası: "Sen Arap melikine zevce olacaksın" diyerek öfkeyle tokat atar. Bu iz, o darbeden kalmadır. Bir başka rivayette, göğsüne düşen güneştir. Rüyayı anlattığı kimse de kocasıdır. Rüyayı annesine anlattığı da rivayetlerde yer alır. Safiyye'nin evli olduğu düşünülürse, kocasına anlatmış, onun darbesini yemiş olması daha makul gelir.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevcelerinden bazıları zaman zaman Safiyye'yi "Yahudi kızı" diyerek, mesela *Hz. Aişe* ve *Hz. Hafsa:* "Biz Resulullah'ın yanında senden daha muteberiz, biz Resulullah'ın hem zevceleriyiz hem de amcasının kızlarıyız" diyerek üzerler. Safiyye bu laf atmaları *Aleyhissalâtu vesselâm*'a şikayet eder. Resulullah onu şöyle teselli eder: "Sen onlara: "Siz benden nasıl daha hayırlı olursunuz? Benim kocam Muhammed'dir, babam Harun'dur, amcam Musa'dır" demedin mi?" buyurur. Bir sefer sırasında Hz. Safiyye'nin devesi hastalanır. *Zeyneb Bintu Cahş* validemizin fazla devesi vardır. Aleyhissalâtu vesselâm, devesinin birini Safiyye'ye vermesini söyler. Ancak *Zeyneb:* "Ben şu Yahudi kızına mı devemi vereceğim!" diyerek imtina eder. Bu tutuma üzülen *Aleyhissalâtu vesselâm* üç ay kadar bir müddet Zeyneb'i terkeder, ona gece ayırmaz ve hiç konuşmaz.

Medine'ye geldiği vakit ensar kadınları ve bu arada Hz. Aişe, Safiyye radıyallahu anhünne'yi görmeye gelirler. Resulullah Hz. Aişe'ye: *"Zevcemi nasıl buldun?"* diye sorunca: "Bir Yahudi kadını" diye istiskal edici bir cevap verir. *Resulullah: "Öyle söyleme, o Müslüman oldu ve Müslümanlığında da samimi"* buyururlar.

Hz. Safiyye'nin ölüm tarihi ihtilaflıdır: 37 ile 52 arasında değişen yıllar söylenmiştir, (radıyallahu anhâ).

❑ HZ. CÜVEYRİYE RADIYALLAHU ANHA

5618 ١- عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها قالت: [وَقَعَتْ جُوَيْرِيَةُ بِنْتُ الْحَارِثِ مِنْ بَنِي الْمُصْطَلِقِ فِي سَهْمِ ثَابِتِ بْنِ قَيْسِ بْنِ شَمَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنهُ، وَكَانَتِ امْرَأَةً مُلاَّحَةً لَهَا فِي الْعَيْنِ حَظٌّ، فَجَاءَتْ تَسْأَلُ رَسُولَ اللهِ فِي كِتَابَتِهَا. قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنها: فَلَمَّا قَامَتْ عَلَى الْبَابِ، وَرَأَيْتُهَا كَرِهْتُ مَكَانَهَا، وَعَرَفْتُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ سَيَرَى مِنْهَا مِثْلَ الَّذِي رَأَيْتُ. فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ، أَنَا جُوَيْرِيَةُ بِنْتُ الْحَارِثِ،

وَإِنَّهُ كَانَ مِنْ أَمْرِي مَالاَ يَخْفَى عَلَيْكَ، وَإِنِّي وَقَعْتُ فِي سَهْمِ ثَابِتِ بْنِ قَيْسٍ، وَإِنِّي كَاتَبْتُ عَلَى نَفْسِي، وَجِئْتُكَ تُعِينُنِي فَقَالَ لَهَا: فَهَلْ لَكِ فِيمَا هُوَ خَيْرٌ لَكِ؟ قَالَتْ: وَمَا هُوَ؟ قَالَ: أُؤَدِّي عَنْكِ كِتَابَتَكِ وَأَتَزَوَّجُكِ؟ قَالَتْ: قَدْ فَعَلْتُ. فَلَمَّا تَسَامَعَ النَّاسُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَدْ تَزَوَّجَ جُوَيْرِيَةَ أَرْسَلُوا مَا بِأَيْدِيهِمْ مِنَ السَّبْيِ وَأَعْتَقُوهُمْ وَقَالُوا: أَصْهَارُ رَسُولِ اللهِ ﷺ. قَالَتْ: فَمَا رَأَيْنَا امْرَأَةً كَانَتْ أَعْظَمَ بَرَكَةً عَلَى قَوْمِهَا مِنْهَا؛ أُعْتِقَ فِي سَبَبِهَا أَكْثَرُ مِنْ مِائَةِ أَهْلِ بَيْتٍ مِنْ بَنِي الْمُصْطَلِقِ]. أخرجه أبو داود.

«المَلاَّحَةُ» بمعنى المليحة، وهذا البناء للمبالغة في الملاحة.

و«المكاتبةُ» أن يشترى المملوك نفسه من مولاه ليؤدي ثمنه إليه من كسبه.

1. (5618)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Beni'l-Mustalik'ten Cüveyriye Bintu'l-Haris, Sabit İbnu Kays İbni Şemmas (radıyallahu anh)'ın hissesine düşmüştü [esaretten kurtulmak için mukatebe anlaşması yaptı]. O, çok güzel bir kadındı, gözde onun için bir hisse vardı (gören göz haz duyardı). Mukatebe bedelini ödemede yardım talep etmek üzere Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a geldi.

Hz. Aişe devamla der ki: "Cüveyriye kapıda durduğu vakit onu görünce durumu hoşuma gitmedi (Resulullah'ın onu beğenip evlenmeye kalkacağından koktum). *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın da benim onda gördüğüm (güzelliği) göreceğini derhal anladım.

"Ey Allah'ın Resulü dedi. Ben Haris'in kızı Cüveyriye'yim. Durumum size meçhul değil. Ben Sabit İbnu Kays'ın hissesine düştüm. Fakat hürriyetime kavuşmak için onunla mukatebe yaptım. Size, mukatebe (bedelini ödemem)de yardım istemek üzere geldim. Resulullah:

"Sana ondan daha hayırlısını söylesem ne dersin?" buyurdular. Cüveyriye: "O nedir?" dedi.

"Senin yerine mukatebe ücretini ödeyeyim ve seni zevce olarak alayım?" buyurdular. Cüveyriye de: "Kabul ediyorum!" dedi. [Bunun üzerine, Sabit İbnu Kays'a adam göndererek Cüveyriye'yi ondan talep etti. Sabit: "O senindir, Ey Allah'ın Resulü! Annem babam sana feda olsun!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm mukatebe ücretini hemen ödedi. Cüveyriye'yi azad edip evlendi. Halk, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Cüveyriye ile evlendiğini işitince ellerindeki esirleri salıp azad ettiler ve:

"Bunlar Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın artık akrabalarıdır (esir olarak tutulamazlar)!" dediler. Hz. Aişe devamla der ki: "Kavmine ondan daha hayırlı bir kadın görmedik; onun sebebiyle Benî Mustalik'ten yüz aile halkı azad olundu." [Ebu Davud, Itk 2, (3931).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, Benî Müstalik'in Müslümanlara karşı sefer hazırlığında olduğunu istihbar edince ani bir baskın hareketiyle düzenlerini önlemişti. Gafil avlanan Benî Müstalik mağlup olmuş, yedi yüz kadar insan da Müslümanlara esir düşmüştü. Hz. Aişe yüz ailenin Cüveyriye sebebiyle azad edildiğini belirtir. Demek ki her bir aile ortalama yedi kişiden müteşekkildir. Bazı rivayetler Cüveyriye (radıyallahu anh)'nin adının Berre olduğunu, bunu Resulullah'ın Cüveyriye diye değiştirdiğini belirtir.

2- Hadisten "veli"nin velisi olduğu kadını evlendirebileceği, dilerse kendisi o kadınla evlenebileceği hükmünü çıkarmışlardır. Çünkü, Resulullah velisi durumunda bulunduğu *Cüveyriye* ile evlenmiştir. Resulullah o durumda *Cüveyriye*'nin velisi sayılır. Çünkü "sultan, velisi olmayanın velisidir." *Cüveyriye* köle olması haysiyetiyle velisiz sayılır. Keza *Aleyhissalâtu vesselâm, Cüveyriye* için mevla'l-itaka'dır, yani "azadlık efendisi." Azadlık efendisi, azadlının velisidir. Çünkü ona asabe olmuştur. Böylece *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın Cüveyriye'ye veli olduğu sübut bulunca, cereyan eden hadise, veli olan *Resulullah*'ın velayeti altındaki *Cüveyriye*'yi kendisi ile evlendirmiş olmasından ibarettir. Öyleyse "veli nefsini (velayeti altındaki ile) evlendirebilir."

❑ İBNETU'L-CEVN

5619 ١ – عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها قالت: [لَمَّا دَخَلَتْ ابْنَةُ الْجَوْنِ على رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَتْ: أَعُوذُ بِاللهِ مِنْكَ، فقَالَ لَها: لَقَدْ عُذْتِ بِعَظِيمٍ، إِلْحَقِي بِأَهْلِكِ]. أخرجه البخاري والنسائي.

1. (5619)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "İbnetu'l-Cevn, Aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına girince: "Senden Allah'a sığınırım!" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Gerçekten büyüğe sığındın. Ailene dön!" buyurdular." [Buharî, Talak 3; Nesâî, Talak 14, (6, 150).]

AÇIKLAMA:

Siyer ve hadis kitaplarında gelen farklı rivayetler, bazı kadınların, Resulullah'a gerdek sırasında "Senden Allah'a sığınırım" diyerek veya buna yakın bir cümle ile hitap ettiklerini belirtir. Rivayetlerden gelen bu kıssalar farklı hadiseler midir, aynı hadisenin farklı rivayetleri midir, çok net değil, şarihler bu hususta cezmetmekten kaçınırlar. *İbnu Sa'd'ın* bir rivayeti şöyle: "Kilabiye'nin ismi ihtilaflıdır. *Fatıma Bintu'd-Dahhak İbnu Süfyan* dendi, Amra *Bintu Yezid İbni Ubeyd* dendi, *Sena Bintu Süfyan İbni Avf* dendi, *el-Aliye Bintu Zıbyan İbnu Amr İbni Avf* dendi."

Nisbet olarak da kadın *Kilabî* midir, *Kindî* midir ihtilaflıdır. İbnu Hacer, en az iki ayrı hâdisenin varlığına hükmedilebileceğini söyler. Ebu Üseyd rivayetinde geçen kadın *Ümeyme*'dir, Sehl'in rivayetinde geçen kadın Esma'dır. Bu meselenin teferruatı bize pratik bir fayda sağlamayacağı için münakaşaları aktarmayacağız.

Gerdek sırasında kadını (veya bazı kadınları) bu çeşit yakışıksız söz sarfetmeye sevkeden husus nedir? Rivayetler bu hususta ehemmiyetle, Ümmühatu'l-mü'minînden bazılarının hilesini rivayet ederler: Bu yeni kadın çok güzeldir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sevgi ve ilgisini kazanmada kendilerine galebe edeceğinden korkarlar ve kadıncağıza: "Eğer derler, sen Resulullah sana yaklaşınca "senden Allah'a sığınırım!" dersen bu sözden hoşlanırlar." Saflığı sebebiyle aldanıp böyle söyleyen kadın, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan *"...Ailene dön!"* karşılığını alır. Bu muameleye maruz kalan *Fatıma Bintu'd-Dahhak el-Kilabiye* (uğradığı bedbahtlığın sevkiyle) mayıs toplar ve ben şakiyyeyim dermiş. Bu rivayete göre bu telkini yapanlar *Hz. Aişe* ve *Hz. Hafsa*'dır. Kadını tarayıp, kınalayarak gerdeğe hazırlarken, onlardan biri: "Resulullah, gerdeğe girdiği zaman kadının "senden Allah'a sığınırım" demesinden hoşlanır" derler.

Ebu Üseyd'in rivayetinde, kadın ailesine geri götürülür. Ailesi bunu hoş karşılamaz: "Sen mübarek olmayan bir kadınsın" diye bağrışırlar. Kadın üzülür, aldatıldığını söyler, kederinden ölür.

Bir başka rivayet, kadının Muhacir İbnu Ebi Ümeyye ile evlendiğini, Hz. Ömer kadını cezalandırmak istedi ise de, kadın: "Bana örtü koymamıştı. Ümmü'l-mü'minîn de dememişti (Hz. Peygamber'e zevce olmamıştım)" diyerek kendini müdafaa eder ve Hz. Ömer dokunmaz. Hicrî altmış senesinde vefat eder.

❑ ÜMMÜ ŞERÎK

5620 ٢- عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها: [أَنَّهَا كَانَتْ مِمَّنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِرَسُولِ اللهِ ﷺ]. أخرجه النسائي.

1. (5620)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ)'nin anlattığına göre, "Ümmü Şerik, Aleyhissalâtu vesselâm'a nefsini hibe edenlerdendir."

(Teysir, hadisin kaynağını *Nesai* olarak gösterir ise de, Nesai'nin el-Mücteba olarak meşhur olan Sünen'inde mevcut değildir, es-Sünenü'l-Kübra'sında olabilir.)

AÇIKLAMA:

Kadınlardan zaman zaman, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelip kendini hibe edenler olmuştur. Kadının nefsini hibe etmesi, karşılığında mehir gibi bir karşılık istemeksizin evlenme teklifinde bulunmasıdır. Bu sadedde ismi geçenlerden biri, sadedinde olduğumuz hadiste zikredildiği üzere Ümmü Şerik'tir, bir diğeri *Havle Bintu Hakim,* bir diğeri *Fatıma Bintu Şüreyh*, bir diğeri *Leylâ Bintul-Hatim*, bir diğer Zeyneb *Bintu Huzeyme,* bir diğeri *Meymune Bintu'l-Haris*'dir. Hemen belirtelim ki, aslında helal olmasına rağmen, *Aleyhissalâtu vesselâm* bu bağış sahiplerinin hiçbiriyle evlenmemiştir. Onun nikahının altında bulunanlardan hiçbiri de nefsini bağışlayanlardan değildir. Buna rağmen Hz. Aişe'nin nefsini bağışlayan kadınlara karşı kıskançlık duyduğu belirtilir.

5621 ٣- وعن ثابتٍ رَحِمَهُ اللهُ قال: [كُنْتُ عِنْدَ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنه وَعِنْدَهُ بِنْتٌ لَهُ. فَقَالَ أَنَسٌ: جَاءَتِ امْرَأَةٌ الى النَّبِيِّ ﷺ تَعْرِضُ نَفْسَهَا عليه، فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ؛ أَلَكَ بِي حَاجَةٌ؟ فَقَالَتْ بِنْتُ أَنَسٍ: مَا أَقَلَّ حَيَاءَهَا، وَاسَوْأَتَاهُ وَاسَوْأَتَاهُ. فَقَالَ: هِيَ خَيْرٌ مِنْكِ. رَغِبَتْ فِي رَسُولِ اللهِ ﷺ فَعَرَضَتْ نَفْسَهَا عَلَيْهِ]. أخرجه البخاري والنسائي.

2. (5621)- *Sabit* rahimehullah anlatıyor: "Ben Hz. Enes (radıyallahu anh)'in yanında idim. Onun yanında bir kızı vardı. Enes dedi ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir kadın gelerek nefsini ona arzetti ve: "Ey Allah'ın Resulü! Senin bana ihtiyacın var mı?" dedi. Bunun üzerine Enes'in kızı: "Bu kadının hayası ne kadar az! Ne ayıp, ne ayıp!" dedi. Enes:

"Hayır, o senden daha hayırlı! Resulullah'a rağbet ve arzu duydu ve nefsini ona arzetti" buyurdu." [Buharî, Nikah 32, Edeb 79; Nesaî, Nikah 25, (6, 78-79).]

5622 ٣ – وعن جابرٍ رَضِيَ اللهُ عَنه: [أَنَّ أَبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عنه جَاءَ يَسْتَأْذِنُ على رَسُولِ اللهِ ﷺ فَوَجَدَ النَّاسَ بِبَابِهِ جُلُوساً لَمْ يُؤْذَنْ لَهُمْ، فَأَذِنَ لَهُ فَدخلَ فَوَجَدَهُ جَالِساً حَوْلَهُ نِسَاؤُهُ وَهُوَ سَاكِتٌ. ثُمَّ اسْتَأْذَنَ عُمَرُ فَأَذِنَ لَهُ وَهُوَ كَذلكَ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنه: لأَقُولَنَّ قَوْلاً أُضحِكُ بِهِ رَسُولَ اللهِ ﷺ. فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! لَوْ رَأَيْتَ ابْنَةَ خَارِجَةَ تَسْأَلُنِي النَّفَقَةَ. فَقُمْتُ إِلَيْهَا، فَوَجَأْتُ عُنُقَهَا. فَضَحِكَ رَسُولُ اللهِ ﷺ، وَقَالَ: كُلُّ مَنْ حَوْلِي كَمَا تَرَى تَسْأَلُنِي النَّفَقَةَ، فقامَ عُمَرُ الى حَفْصَةَ رَضِيَ اللهُ عَنها يَجَأُ عُنُقَهَا، وَقَامَ أَبُو بَكْرٍ الى عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنهَا يَجَأُ عُنُقَهَا. كِلاَهُمَا يَقُولُ: تَسْأَلْنَ رَسُولَ اللهِ ﷺ مَا لَيْسَ عِنْدَهُ؟ فَقُلْنَ: واللهِ لاَ نَسْأَلُهُ أَبداً مَا لَيْسَ عِنْدَهُ. ثُمَّ اعْتَزَلَهُنَّ شَهْراً؛ ثُمَّ نَزَلَتْ هذهِ الآيَةُ: يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لأَزْوَاجِكَ. حَتّى بَلَغَ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنْكُنَّ أَجْراً عَظِيماً. قَالَ: فَبَدَأَ بِعَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنها. فقَالَ: إِنّي أُرِيدُ أَنْ أَعْرِضَ عَلَيْكِ أَمراً أُحِبُّ أَنْ لاَ تَعْجَلِي فيهِ حَتّى تَسْتَشِيرِي أَبَوَيْكِ. قَالَتْ: مَا هُوَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ فَتَلاَ عَلَيْهَا الآيَةَ. قَالَتْ: أَفِيكَ أَسْتَشِيرُ أَبَوَيَّ؟ بَلْ أَخْتَارُ اللهَ وَرَسُولَهُ وَالدَّارَ الآخِرَةَ وَأَسْأَلُكَ أَنْ لاَ تُخبِرَ امْرَأَةً مِنْ نِسَائِكَ بِالّذِى قُلْتُ لَكَ. فَقَالَ: لاَ تَسْأَلُنِي امْرَأَةٌ مِنْهُنَّ إِلاَّ أَخْبَرْتُهَا، لَمْ يَبْعَثْنِي اللهُ تَعالى مُعْنِتاً وَلاَ مُتَعَنِّتاً، وَلَكِنْ بَعَثَنِي مُعَلِّماً وَمُيَسِّراً]. أخرجه مسلم.

« وَجَأْتُ » عنق فلان: إذا دستها برجلك ونحو ذلك.

3. (5622)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh) gelip (Hz. Peygamber'in huzuruna girmek için) izin istedi. Kapıda oturmuş bekleyen insanlar vardı. Onlara izin verilmemişti. Hz. Ebu Bekr'e izin verildi, o da girdi. Girince, Aleyhissalâtu vesselâm'ı etrafında zevceleri toplamış olduğu halde sessiz oturuyor buldu. Derken Hz. Ömer de izin istedi, ona da aynı halde iken izin verdi. Hz. Ebu Bekr: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı güldürecek bir şey söyleyeceğim!"dedi ve sordu:

"Ey Allah'ın Resulü! Hârice'nin kızı benden nafaka istese ben de kalkıp boğazını kessem ne dersiniz?" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* güldü ve: *"Şu etrafında gördüklerinin hepsi benden nafaka istiyorlar!"* dedi. Ömer, hemen kalkıp boğazını kesmek üzere Hafsa'ya yöneldi. Hz. Ebu Bekr de kalkıp boğazını kesmek üzere Aişe'ye yöneldi. Her ikisi de:

"Demek siz Resulullah'tan onda olmayan şeyi istiyorsunuz ha!" diyordu. Onlar: "Allah'a yemin olsun! Biz ondan asla olmayan şeyi istemiyoruz!" dediler. Sonra *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* onlardan bir ay ayrı durdu. Arkadan şu ayet nazil oldu. (Mealen): **"Ey Peygamber! Ha-nımlarına de ki: "Eğer dünya hayatını ve zevkini istiyorsanız, gelin boşanma bedelini verip sizi güzellikle serbest bırakayım. Eğer Allah'ı, Resulü'nü ve ahiret yurdunu istiyorsanız, şüphesiz ki, sizden iyilik yapan ve iyi kullukta bulunanlar için Allah pek büyük bir mükafaat hazırlamıştır"** (Ahzab 28-29).

Hz. Cabir devamla der ki: "Bunun üzerine Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'den başlayarak şöyle dedi:

"Ben sana bir husus arzedeceğim. Cevap vermede acele etmemeni dilerim, ebeveyninle de istişare ettikten sonra cevap ver."

"O husus nedir ey Allah'ın Resulü?" diye Aişe sorunca, Aleyhissalâtu vesselâm ayeti tilavet buyurdu. Bunun üzerine Hz. Aişe hemen: "Yani sizi tercih meselesinde mi ailemle istişare edeceğim? Asla! Ben Allah'ı ve Resulü'nü ve ahiret yurdunu tercih ediyorum. Senden ricam, kadınlarından hiçbirine benim şu söylediğimi haber vermemendir!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Onlardan biri sormaya görsün, ben hemen cevap veririm. Zira Allah beni zorlaştırıcı ve şaşırtıcı olarak değil, öğretici ve kolaylaştırıcı olarak gönderdi!" buyurdular." [Müslim, Talak 29, (1478).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, Ümmühatu'l-mü'minîn'in dünya veya ahireti tercih hususunda muhayyer bırakıldıklarını haber veren ayetin nüzul sebebini açıklamaktadır. Anlaşılacağı üzere *Hz. Ebu Bekr* ve *Hz. Ömer* mutad ziyaretlerinin birinde Aleyhissalâtu vesselâm'ı kadınları etrafında toplanmış olduğu halde sessiz (ve kaygılı) bulurlar. Resulullah'ı neşelendirmek ve konuşturmak için Hz. Ebu Bekr'in şaka yollu bir cümlesi Resulullah'ı güldürmekle kalmıyor, sessiz ve kaygılı oluşunun sebebini de ortaya çıkarıyor: Hanımları kendisinden veremeyeceği veya örnek olmalarında vermeyi uygun bulmadığı şeyleri istemektedir.

Bu durumu öğrenen kayınpederler *[Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ)]* hemen kızlarının üzerlerine yürüyüp "Demek siz, Resulullah'tan onda olmayan şeyler istiyorsunuz ha!" diyerek tedib etmek, cezalandırmak isterler, *Aleyhissalâtu vesselâm* buna mani olur. Ama müdahale faydadan hali olmaz. Validelerimiz, o günden sonra Resulullah'tan, onda olmayan bir şey talep etmeyecekleri hususunda söz verirler, yemin ederler. Derken muhayyerlik ayeti nazil olur.

Aleyhissalâtu vesselâm emr-i İlahî'yi Hz. Aişe'den başlayarak zevcelerine tebliğ eder. Hepsi de düşünmeye, aileleriyle istişareye gerek duymadan Allah ve Resulü ile beraber olup darlık içinde yaşamayı, ayrılıp bolluk içinde yaşamaya tercih ederler.

Bu muhayyerlikte kadınlar ayrılmayı tercih etmiş olsalar, başkalarıyla evlenmeleri helal olup olmayacağı hususunda ulema mütalaa yürütmüş, ihtilafa düşmüştür. Çoğunluk, ayrılığın gereği olarak evlenebileceklerine hükmetmiştir.

Ayet geldiği zaman Resulullah'ın nikahı altında, hayatta dokuz karısının olduğu belirtilmektedir. Beşi Kureyşîdir. Hz. Aişe, Hafsa, Ümmü Habibe, Sevde, Ümmü Seleme radıyallahu anhünne; dördü de Kureyş dışından: Safiyye, Benî Nadir Yahudilerinden; Meymune, Benî Hilal'den; Zeyneb Bintu Cahş, Benî Esed'den; Cüveyriye, Benî Mustalik'ten, radıyallahu anhünne.

2- Hadis üzgün olan eş dostun fıkra vs. nezih vasıtalara başvurularak konuşturulup, güldürülmesinin müstehab olduğunu ifade etmektedir.

Bu hadise ile ilgili M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin Sonsuz Nur adlı kitabındaki yorumu ise şöyle:

Tahyîr Hâdisesi

Tahyîr, Allah Rasûlü'nün hanımlarının, Efendimiz'le birlikte yaşayıp-yaşamama mevzuunda muhayyer bırakılmaları hadisesidir. Mebdei ne olursa olsun, bu hâdise, Allah Rasûlü'ne bizzat Cenâb-ı Hakk'ın emridir. Mevzu ile alâkalı âyet aynen şöyle demektedir:

﴿يَـٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِاَزْوَاجِكَ اِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَ زِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ اُمَتِّعْكُنَّ وَ اُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحاً جَمِيلاً﴾ **"Ey peygamber! Hanımlarına söyle: 'Eğer dünya hayatı ve onun zinetini istiyorsanız, gelin size bağışta bulunayım ve güzellikle salıvereyim. Eğer Allah'ı, peygamberini ve**

âhiret yurdunu istiyorsanız bilin ki, Allah içinizden iyi davrananlara büyük ecir hazırlamıştır" (Ahzab, 33/28-29).

İhtimal, Efendimiz'in hanımlarından bazıları, belki biraz daha müreffeh bir hayat istemiş.. ve: "Acaba biz de diğer Müslümanlar gibi biraz daha rahat yaşayamayız mı? Hiç olmazsa günde bir kerecik olsun çorba içemeyiz mi? Giyim ve kuşamımıza biraz daha çeki düzen veremeyiz mi?" demişlerdi. İlk nazarda, kalplerinden geçen bu ve benzeri talepler, meşru dairede olduğundan, gayet masum ve haklı gibi görülebilir. Halbuki onlar, öyle bir hânede bulunuyorlardı ki, bu hâne kıyamete kadar gelecek İslâmî yuvalara örnek olacaktı. Bu yönüyle de Peygamber hanımları işin merkezinde bulunuyorlardı. Dolayısıyla da, diğer Müslüman kadınlar gibi hareket edemezlerdi; çünkü onlar mukarrebîndendi. Diğerleri için sevap sayılan şeyler, Allah Rasûlü'nün hanımları için günah kabul edilmeliydi...

Allah Rasûlü, onlardan bazılarında böyle bir arzu hissedince, hemen bir tavır ayarlamasına geçti. Kendileriyle görüşmeyeceğine dair yemin etti ve evinin cumbasına çekildi. Hâdise hemen duyulmuştu. Herkes hüzün ve üzüntü içinde mescide koştu ve ağlamaya durdu; zira Allah Rasûlü'nü kederlendiren en küçük bir hâdise dahi Müslümanları ağlatmaya yetiyordu. Bütün Müslümanlar Allah Rasûlü'yle o derece bütünleşmişlerdi ki, evinde cereyan eden çok küçük bir huzursuzluk hemen duyuluyor ve Müslümanlar Allah Rasûlü'nü üzen bu hâdisenin ortadan kalkmasını sabırsızlıkla bekliyorlardı. O gün de böyle olmuştu.

Allah Rasûlü'nün bu tavır ayarlamasına "İ'lâ Hâdisesi" de denir. Hâdiseye, bir yukarıdaki mülahazalarla, bir de daha farklıca yaklaşanlar vardı. Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer bu ikinci kategoride yerlerini alanlardandı. Zira kızları da bu işin içinde bulunuyordu. Herkes gibi durumdan haberdar olan *Hz. Ebu Bekir* ve Ömer de mescide koştular.

Allah Rasûlü'nün yanına girmek için izin istediler; fakat kendilerine izin verilmedi. Onlar da diğerleri gibi mescidde beklemeye başladılar. Ancak üçüncü taleplerinde izin çıktı ve içeriye girdiler, sonra da kızlarını tartaklamaya başladılar. Allah Rasûlü, uzaktan manzarayı seyrediyordu.. ve bu esnada, sadece bir tek cümle söyledi: "Bunlar benden, elimde olmayan şeyler istiyorlar."[50]

Oysaki, Kur'ân onlara hitaben: ﴿يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ﴾ **"Ey peygamber hanımları! Sizler herhangi bir kadın gibi değil-**

50– Müslim, Talak, 34,35

siniz!" (Ahzab, 33/32) diyordu. Belki başkaları sadece farzları yapmakla kurtulabilir ama, merkezde bu işe omuz verenler, O'nun hareminde pek çok hakaikın mahrem-i râz'ı olanlar, bu işe bütün varlıklarını feda etmelidir-ler! Etmelidirler ki, merkezde za'f hissedilmesin. Evet, Peygamber kadını olmanın kendine göre büyük avantajları vardı; elbette ki, riski de o kadar büyük ve ağır olacaktı. Allah Rasûlü, onları dîn u dünya için misal olmak üzere hazırlıyordu. Ahirete ait nimetleri dünyada yiyip ﴿اَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا﴾ (Ahkâf, 46/20) âyetinin tokadına ma'ruz kalmasınlar diye, onların üzerine tir tir titriyor ve iki gözü gibi korumaya çalışıyordu. Onun için de bazı bakımlardan peygamber hânesinde sıkıntılı bir hayat yaşanıyordu. İşte bu sıkıntılı hayattan dolayı yer yer açık veya kapalı, bazı küçük talepler de oluyordu. Ancak onların konumları bir başkası gibi değildi. Bulundukları durumun gereği bazı sorumlulukları vardı.. evet, onlar, herkes gibi gülemez, herkes gibi yiyip-içemezlerdi. Nitekim, bazı büyükler bütün bir ömür boyu, sadece bir-iki defa gülmüş.. bazıları da hayatta bir kere dahi karınlarını doyurmamışlardı...

Fuzayl b. Iyaz, hiç gülmemişti. Onu, sadece bir kere gülerken gördüler ve hayret edip sordular. O da, gülmesinin -ki o gülme değil bir tebessümdü- sebebini şöyle izah etti: "Bugün bana oğlum Ali'nin vefatını haber verdiler. Allah seviyormuş diye sevindim, onun için tebessüm ettim."[51]

Şimdi, büyüklerde durum böyle olunca, bütün bu büyüklerin büyüğü ve bütün ümmetin anaları durumunda olan Allah Rasûlü'nün pâkize hanımları, elbette çok farklı olacaklardı.

Dünya ve ukbada Allah Rasûlü'yle beraber olma liyakatı, çok da öyle kolay elde edilebilecek bir pâye değildir. Onun için âyetin işaretiyle bu müstesna kadınlar, bir irade imtihanı vermekteydiler. Allah Rasûlü onları, kendi fakir, yoksul hânesiyle, dünya debdebe ve alâyişi arasında muhayyer bırakıyordu. Eğer dünyayı tercih edecek olurlarsa, İki Cihan Serveri, onları istedikleri dünyalıkla lütuflandıracak ama, sonra da salıverecekti. Yok, eğer Allah'ı ve Allah Rasûlü'nü tercih edecek olurlarsa, şimdiye kadar yaşadıkları hayat standardına râzı olmaları gerekecekti. Çünkü bu, o hanenin hususiyetiydi. Madem ki bu hâne müstesna bir hâneydi; o halde onun sâkinleri de müstesna olmalıydı. Aile reisi zaten müstesnaydı. Öyleyse o aile reisine tâbi hanım ve çocuklar da O'nun gibi olmak zorundaydılar.

51– Ebû Nuaym, Hilye, 8/100

Allah Rasûlü ilk defa Hz. Aişe validemizi çağırdı ve ona: "Seninle birşey görüşmek istiyorum ama, baban ve annenle konuşmadan karar vermekte acele etme" dedi. Sonra da mevzunun başında zikrettiğimiz âyeti ona okudu. Hz. Aişe'nin cevabı tam sıddîk babanın, sıddîka kızına yakışır şekildeydi: "Ya Rasûlallah! Ben ana ve babamla bu mevzuda mı konuşacağım? Vallahi ben Allah ve Rasûlü'nü tercih ediyorum" dedi.

Daha sonrasını Validemiz şöyle anlatıyor: "Allah Rasûlü hangi hanımıyla konuştuysa, hepsinden aynı cevabı aldı. Bu hususta hiç kimse farklı bir mütâlaa beyan etmedi. Ben ne demiş isem onlar da aynı şeyi söylediler..." [52]

Hep aynı şeyi söylediler; çünkü hepsi Allah Rasûlü'yle âdeta bütünleşmişlerdi.. ve aksini söyleyemezlerdi. Eğer Allah Rasûlü onlara:"Bütün bir hayat boyu oruç tutacaksınız ve hiç iftar etmeyeceksiniz" deseydi, buna da seve seve katlanacaklardı.. ve katlandılar da.. hem öyle katlandılar ki, bu uzun orucun iftarı, Hz. Azrail'in sunduğu ölüm şerbeti oldu.

O'nun zevceleri arasında, saray hayatı yaşamış olanlar da vardı.. ve Hz. Safiyye bunlardandı. Hayber'de babasını ve kocasını kaybetmişti. Bunların ikisi de Hayber'in efendileriydi. Safiyye harp esirleri arasında bulunuyordu.. ve onurlu kadına bu durum çok dokunmuştu. Bu itibarla da, Allah Rasûlü'nü görünceye kadar, belki dünyada en çok kızdığı insan O'ydu. Ancak, O'nu görünce bütün duyguları değişmişti.[53] Evet, Allah Rasûlü'nün hânesinde karnını dahi doyuramayacak bu ağır hayata katlanan, Safiyye gibi saraydan gelme kadınlar da vardı. Vardı ve o da diğer kadınlarla aynı hayatı paylaşıyordu. Evet, Allah Rasûlü, o incelerden ince şahsiyetiyle onların gönüllerine öyle bir girmişti ki, ne pahasına olursa olsun, O'nunla beraber bulunma bütün hanımlarının biricik gayesi haline gelmişti.

Hülasa Allah Rasûlü'nün aile reisliği mükemmellerden daha mükemmeldi: Bu kadar kadını, bu kadar rahat idare etmesi ve hepsi tarafından da son derece sevilmesi.. hattâ onların kalplerinin sevgilisi, akıllarının muallimi, ruhlarının da terbiyecisi olması.. ve bütün bunları yaparken de vazifesinden zerre kadar taviz vermeyip, devlete, millete ait işlerde hiç mi hiç ihmal göstermemesi, O'nun risaletinin apaçık bir delil ve bürhanıdır. Eğer, başka hiçbir delil olmasaydı, O'nun risaletine delil olarak aile reisliğinde ta'kip ettiği çizgi yeterdi.

52– Müslim, Talak, 35.

53– Mecmau'z-Zevâîd, 9/252; İbn Sa'd, Tabakat, 2/108

İKİNCİ FASIL

EVLENMEYE TEŞVİK VE TERGÎB

Konuyla ilgili Ölçü ve Yoldaki Işıklar adlı eserden genel bir değerlendirmeyi buraya alıyoruz.

İzdivaç ve Yuva

Evlenmek; zevk ve haz için değildir; evlenmek, aile teşkili, milletin bekâ ve devamı, ferdin duygu ve düşüncelerinin dağınıklıkdan kurtarılması ve cismânî hazlarının zabt u rapt altına alınması içindir. Fıtratın çok mes'elelerinde olduğu gibi, zevkler, hazlar bir avans ve imrendirmeden ibarettir.

Evlenecek kimseler, birbirlerinin üstlerine-başlarına, kılık ve kıyafetlerine, hatta servet ve dış güzelliklerine göre değil; bu en ciddi mes'elede, ruh güzelliği, namus ve ahlâk anlayışı, fazilet ve karakter yüksekliğine göre karar vermelidirler.

Evlenirken gerekli tetkikâtı yapmamış veya yapma fırsatını bulamamış kimselere, iş gelip boşanma kertesine dayanınca, en âkilâne kriterlerin dahi hiçbir yararı olmayacaktır. Evet, önemli olan yuvadaki yangından az zararla kurtulmak değil; önemli olan yangın yapacak unsurların yuvaya sokulmamasıdır.

Tanımadığımız kimseye kız vermemeli, tanımadığımız kızlara da talip olmamalıyız. Böyle meçhuller üzerine yapılan bir akit, ya boşanma gibi Allah'ın (c.c.) sevmediği bir sonuçla noktalanır veya taraflar için hayat boyu acı işkencelere vesile olur.

Daha ilk teşebbüsde, Hakk'a sığınılarak, mantık ve muhâkeme üzerine kurulan öyle mübârek yuvalar vardır ki, bütün bir hayat boyu tıpkı bir mektep gibi çalışır ve yetiştirdiği çıraklarıyla, mensub olduğu milletin devam ve bekâsnı teminat altına alır.

Düşünülmeden, taşınılmadan izdivaç adına ortaya konan her türlü biraraya gelme, arkada, ağlayıp sokaklarda sürünen eşler, "öksüzler yuvası"na bırakılan yetimler ve aileleri yüreklerinden yaralayan canilikler bırakıp öyle gitmiştir.

Evliliğin ferde ait faide ve menfaati bir ise, millete ait pek çokdur. Bu itibarla, bozuk evlilik gibi hiç evlenmemek de kızları sefil, delikanlıları rezil edip millete su ve kan kaybettiren bir koleradır.

Ta başdan sağlam esaslar üzerine kurulmuş ve maddî mânevî saadetin dalgalanıp durduğu bir yuva, milletçe varolmanın en sağlam bir temeltaşı ve faziletli fertler yetiştiren mübarek bir mektebdir. Evlerini mektepler kadar feyizli ve bereketli, mekteplerini de evleri kadar sıcak hale getirebilen milletler, ıslah hareketlerinin en büyüğünü yapmış, gelecek nesillerin huzur ve mutluluğunu garanti altına almış olurlar.

Millet, hâne cüz'i fertlerinden meydana gelir. Bu itibarla, evler iyi ise millet iyi, evler kötü ise millet de kötüdür. Keşke, milletin salâhını isteyenler her şeyden evvel hânelerin ıslahına çalışsalardı...!

"Ev"e, içindeki insanlara göre "ev" denir. Bir hânenin fertleri, o hânede oturanların insanî değerleri paylaştıkları ölçüde mes'ud sayılırlar. Evet, diyebiliriz ki; insan eviyle insanca yaşar, ev de içindeki insanlarla "ev" olur.

Ev küçük bir millet, millet de büyük bir hanedir. Büyük-küçük herhangi bir haneyi, arızasız idareye muvaffak olmuş ve hâne halkını insanlığa yükseltebilmiş birisi, az bir gayretle daha büyük organizasyonlarda da başarılı olabilir.

Bir hanedeki nizamsızlık ve döküntü o hanedeki insanların derbederliğini ve ruh perişaniyetini; bir beldede, evlerin, dükkanların, sokakların pisliği, intizamsızlığı, bozukluğu da belediye kadrosunun derece-i hissini tasvir eder.(54)

Hadislere geçmeden evvel kadınla ilgili kaleme alınan bir yazıyı, Ölçü ve Yoldaki Işıklar adlı eserden buraya aktarıyoruz.

Kadın

Çocukların ta'lim ve terbiyesi, hânenin nizam, huzur ve âhengi adına insanlık mektebinin ilk hocası kadındır. Kadına yeni yeni yerler arandığı günümüzde bir kere daha Kudret Elinin ona bahşettiği bu müstesna

54– M. Fethullah Gülen, Ölçü ve Yoldaki Işıklar 3/74/78.

mevkiin hatırlanması, birkısım fuzuli arayışları önleyeceği kanaatini beslemekteyiz.

Namuslu, terbiyeli ve yuvasına bağlı bir kadının bulunduğu ev, cennet köşelerinden bir köşedir ve orada duyulan seslerin, solukların da huri, gılman nağmesinden ve kevser çağıltısından farkı yoktur.

İnsan, surî zinetinin altında ezilmiş herhangi bir kadını görünce, kendi kendine "acaba, kadının iç zineti sayılan namus, iffet, fazilete de bu kadar değer veriyor mu?" diye düşünüyor.

Kadını, meleklerden daha ulvâ yapan ve onu eşsiz bir elmas haline getiren onun iç derinliği, iffet ve vakarıdır. İffeti hakkında söz söylenen kadın kalp bir para, vakarsız ise alay mevzuu bir kukladır ki; böylelerinin öldürücü atmosferlerinde ne sağlıklı yuvadan ne de sıhhatli nesillerden bahsetmeye imkân yoktur.

Üç çeşit kadın vardır: Sokak kadını, zevk kadını, ev ve hizmet kadını. Hafifmeşreb sokak kadını çamura düşmüş bir cevhere benzer, zevk kadını gözbağcı iblislere, ev ve hizmet kadını ise sonsuzluk soluklayan cennet hurilerine.

İç âlemiyle fazilete uyanmış bir kadın, bulunduğu hanede kristâl bir âvizeye benzer. Onun her kıpırdanışında evin dört bir köşesinde ışıklar oynamaya başlar. Kendi ruh dünyasında karanlık düşüncelere teslim olmuş kadın kıyafetindeki talihsize gelince, öyle bir sis ve duman kaynağıdır ki, uğradığı her yeri kirletir geçer.

Kadının, elinden düşürmeden dâima okuyacağı tek kitap, içtimâî terbiye kitabıdır ki, henüz en mükemmeliyle yazıldığı söylenemez.

Kendini hevesâta salmış kadınları gördükçe, "kadının aklı kısadır" diyenleri çok müsamahalı görüyorum. Zannediyorum kadının reklâm mevzuu haline getirildiğini görselerdi "buna evet diyen kadınların aklı yokmuş" diyeceklerdir.

Eskiler "kadının elinde iğne, mücâhidin elinde mızrak gibidir" derlerdi. Doğrusu ben bu sözde hiç de mübalağa görmüyorum.

Kadının, başkaları için zevk metâı, eğlence mevzuu ve reklam malzemesi olduğu devirler hiç de azımsanmayacak kadar çoktur. Ne var ki, bütün bu tali'siz dönemler, şimdiye kadar hep onun dirilip kendini yenilemesinin ve özünü bulmasının başlangıcı olmuştur.

Oğlana "mahdum", kız çocuğuna da "kerime" derlerdi ki, gözbebeği ile aynı mânaya gelen bu kelime, çok kıymetli, kıymetli olduğu kadar

lüzumlu, lüzumlu olduğu kadar da en nazik bir uzvu bütün önemiyle ifade etmektedir.

"Eteğini tozdan-topraktan sakın" deriz. Gözbebeği olan kadının ne kadar korunup kollanması lazım geldiğini, bilmem ki takdir edebiliyor muyuz?

Faziletli kadının süsü, zineti namus ve iffeti olduğu gibi, en şâyân-ı takdir ve hayranlıkla karşılanacak yanı da içtimâî terbiyesi ve efendisine sadâkatidir.

İyi kadın, ağzında hikmet, ruhundan incelik ve letâfet, davranışlarında herkese saygı ve hürmet telkin eden kadındır ki, âşina nazarlar onun bu mukaddes yanını sezerek beşerî kaynaklı iç bulantılarını ibret ve tefekküre çevirirler.

Bedenî hayatıyla gelişirken, kalb ve ruh tomurcuklarını inkişâf ettirememiş bir kadın, belli bir süre başlarda gezen çiçeklere benzese bile, arkadan solup gitmesi, yaprak yaprak dökülüp ayaklar altında çiğnenmesi kaçınılmazdır. Ebedîleşme yolunu bulamayanlar için ne hazin akibet...!

Kadın iğfal edilip çirkeflere düşürülmeyecek kadar muâlla bir cevherdir. Geleceğin, ilme, irfana, hakikata uyanmış tali'li nesilleri onu gözbebekleri gibi aziz tutacakları ümidimizi henüz yitirmedik...

Bizim kadınımız, millî şeref ve necabetimizin de en sağlam temel taşıdır. Upuzun ve şanlı geçmişimizin inşasında onun hissesi, hiç de düşmanla yaka-paça olan mücahidlerin hissesinden geri değildir.

Kadınlık âlemi için, hak ve hürriyet havariliği yapanların çoğu, onu cismanî zevkleriyle coşturup ruhunu hançerlemekten başka birşey yapmamaktadırlar.

Ruhunda olgunluğa ermiş bir kadın, yetiştirip arkada bıraktığı hayırlı halefleri sayesinde, yuvası devamlı bir buhurdanlık gibi tüter ve içlere inşirah veren rayihalar salar. Bu rayihaların esip durduğu uhrevî mekân ise her türlü tarif ve tavsifin üstünde bir cennet bahçesidir.

Kalbini iman nurları, kafasını da ilim ve içtimâî terbiye ile aydınlatmış bir kadın, evini yeniden hergün inşa ediyor gibi ona yeni yeni güzellik buudları ekler. Sefih ve kendini bilmezlere gelince, mevcud yuvaları bile yıkıp harabeye, kasvetleştirip mezara çevirirler.

"Kadını açıp-saçalım, muhteris ve sefih iştahların gözünün önüne koyalım ve ona gönlünce yaşama imkânları verelim" diyorlar. İyi ama, böyle yapmakla o kıymetli cevheri, hırsızların, uğursuzların ellerinin yetişeceği yere koymuş olmuyor muyuz..?

Kadın bulaşık bir kap, değersiz bir maden parçası olmadığı gibi, yeri de bulaşık kaplarının maden parçalarının bulunduğu yer değildir. O eşsiz bir pırlantadır ve mutlaka sedef kakmalı pırlanta kutularında korunmalıdır.

Kadın, incelik, letâfet ve hassasiyette müstesna bir yere sahiptir. O bu hususiyetleriyle ancak kendi tabiat ve fıtratının çerçevesinde kaldığı sürece yuvasına dolayısıyla da kendi toplumuna yararlı olabilir.

Bugüne kadar feministlerin kadınlar adına ileri sürdükleri her teklif, onu hoyratlaştırıcı, küçük düşürücü ve tabiat deformasyonuna uğratıcı olmuştur. Oysa ki, kadın, varlık zincirinde çok önemli bir halkadır ve onun en ehemmiyetli yanı da kendi fıtrat ve tabiatının sınırlarına saygılı kalmasındadır.(55)

5623 ١ – عن مَعْقَلِ بْنِ يسار رَضِيَ اللّٰهُ عنه قال: [جَاءَ رَجُلٌ الى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فقَالَ: إِنّى أَصَبْتُ امْرَأَةً ذَاتَ حَسَبٍ وَجَمَالٍ وأَنَّهَا لاَ تلدُ، أَفَأَتَزَوَّجُهَا؟ قَالَ: لاَ. ثُمَّ أَتَاهُ الثَّانِيَةَ، فَنَهَاهُ. ثُمَّ أَتَاهُ الثَّالِثَةَ، فَقَالَ: تَزَوَّجُوا الْوَدُودَ الْوَلُودَ، فَإِنِّي مُكَاثِرٌ بِكُمُ الأُمَمَ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

1. (5623)- *Ma'kıl İbnu Yesar* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir adam gelerek: "Ben (evlenmek üzere) asaletli ve güzel bir kadın buldum. Ancak kısırdır, çocuk doğurmuyor. Onunla evleneyim mi?" diye sordu. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Hayır evlenme!" buyurdular. Sonra adam ikinci sefer geldi, yine aynı cevabı aldı. Adam üçüncü sefer de gelince: *"(Ey insanlar!) vedud (çok seven) ve velud (çok doğuran) olanla evlenin. Zira ben (kıyamet günü) diğer ümmetlere karşı çokluğunuzla övüneceğim"* buyurdular." [Ebu Davud, Nikah 4, (2050); Nesaî, Nikah 11, (6, 65-66).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, kadında aranması gereken belli başlı vasıfları belirtmektedir:

★ *Kadın kısır olmamalıdır.* Çünkü evlenmenin aslî gayelerinden biri tenasül yani neslin devamını sağlamaktır. Çocuk doğurmayan kadın bu gayeyi hasıl etmez.

55– M. Fethullah Gülen, Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 3/55-63.

★ *Kadın vedud olmalıdır:* Yani kocasını çok sevmelidir.

★ *Kadın doğurgan olmalıdır.* Kadının sadece kısır olmaması da yeterli değil, velud da olmalıdır. İki vasıf birbirini tamamlayıcı olduğu halde ayrı ayrı zikredilmesi, evlilikte çocuk elde etme meselesinin din açısından ehemmiyetini nazara verir. Gerçi hadisin sonunda çocuk meselesine bir kere daha dönülüyor: *"Kıyamet günü sizin çokluğunuzla diğer ümmetlere karşı övüneceğim."*

Eğer kadın velud olur fakat vedud olmazsa kocası tarafından sevilmez. Ailevî ahenk ve huzur kadının kocası tarafından sevilmesi ile mümkündür. Bu ise öncelikle kadının vedud olmasına bağlıdır. Kadın vedud olsa fakat velud olmasa bu sefer evlilikten beklenen maksad hasıl olmaz, ümmetin sayıca artması gerçekleşmez.

Alimler bu iki vasfın bekârlarda yakınlarının haline bakılarak bilinebileceğini belirtirler. "Çünkü çoğunluk durumunda tabiatlar akrabalara intikal eder, yakınlarının tabiatları birbirlerine benzer" derler. *Aliyyu'l-Kâri "Vedud ve velud olanlarla evlenin"* emrinde: "Velud ve vedud olanlarla evliliğinizi devam ettirin" manasının da muhtemel olduğunu söyler.

Bu vesile ile bir kere daha tekrar edelim ki, İslam dini, nüfus çokluğuna ehemmiyet verir. Birden fazla kadınla evlenme ruhsatı bile İslam'ın nüfus politikasının gereğidir. Böylece doğum çağında olan kadın bekâr kalmamış olur. Ayrıca erken evlendirme prensibi de doğumu teşvik edici bir tedbirdir. Ortalama 15-17 yaşlarında büluğa eren gençlerin hemen evlendirilmesi daha çok sayıda çocuk edinmeye müessir olacaktır. Yüksek tahsilin yaygınlaştığı çevrelerde evlenme yaşı gittikçe gerilere kaymakta, dolayısıyla doğum nisbeti o çevrelerde azalmaktadır.

Doğum kontrolü diye günümüzde ortaya çıkan hâdiseyi İslam açısından kabul etmek mümkün değildir. Bu hâdise esasen bizde dış baskılarla müesseseleştirilmiş, doğum kontrolüyle ilgili teşkilatlar Amerikan yardımlarıyla finanse edilmiştir. Maksad, İslam ümmetinin sayısını azaltmaktır. Nitekim Kıbrıs askerî harekatının akabinde Amerika'nın koyduğu askerî ve ekonomik ambargodan Türkiye'ye faydalı olacak her çeşit yardımlar nasibini alırken, sadece doğum kontrolüne yönelik yardımlar nasibsiz kalmış, onlar hiçbir kısıntıya uğramadan gelmeye devam etmiştir. Nedir bunun manası?

Alim geçinen eyyamcı, fetvacı, günlük politikaya göre imal-ı fikirde bulunan yeni yetme yarımlar, fıkıh kitaplarında birçok kayıtlarla medar-ı bahs edilen çocuk aldırma ruhsatını, kayıtları mevzubahis etmeden göste-

rerek veya bazı hadislerde gelen yine kayıtlara tabi azl ruhsatını[56] medar-ı bahs ederek, yabancı ideolojilerin işine yarayacak fetva vermektedir. Bu, manevî sorumluluğu mucib olduğu gibi, ümmetin dünyevî menfaatlerine de aykırıdır. Dış baskılara dayanamayan veya satın alınan politakacılarla, din temsilcileri millet nazarında bir değildir. Millet öncelikle din alimlerine kulak verir.

Hadislerde "azl"e ruhsat olduğu gerekçesiyle doğum kontrolü caiz diyenlere *Resulullah*'ın azlle ilgili şu tarifini de görmelerini tavsiye ederiz: Müslim başta diğer birkısım Kütüb-i Sitte müelliflerinin kaydettiği bir hadiste, Resulullah'tan azl sorulduğu zaman: ذلك الْوَأْدُ الْخَفِيُّ *"Bu, gizli bir ve'd'dir"* demiştir. Ve'd, Arapça'da çocukları diri diri toprağa gömme fiilidir. Şu halde, Resulullah, azli "çocuğun gizlice toprağa gömülmesi" olarak tarif etmiş bulunmaktadır. Yani, sebepsiz azli tasvib etmemektedir. Azle bile fetva vermeyen dinimizde, kürtaj denen çocuk katliamına fetva aramak tamamen boş bir gayrettir.

Nüfus artışının açlık ve ekonomik sıkıntıya sebep olması gibi, aslında ilme ve realiteye aykırı iddialara Kur'an-ı Kerim'in bir ayetiyle cevap vereceğiz: ﴿وَلَا تَقْتُلُوا اَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ اِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَاِيَّاكُمْ اِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْأً كَبِيرًا﴾ **"Fakirlik korkusuyla evlatlarınızı öldürmeyin. Onları da, sizi de rızıklandıran biziz. Onları öldürmek, gerçekten çok büyük bir günahtır"** (İsra 31).

Makina, gübreleme, sulama, bilgi ve tecrübe gibi yeni unsurların ziraate dahil edilmesi, ziraî istihsali dünya genelinde öyle artırmıştır ki, bu, nüfus artışından çok öndedir. Gelecekte bitki genlerine yapılan müdahale, ev ziraati gibi şimdiden ufukta görülen gelişmeler gıda sıkıntısı diye bir tehlikenin yeryüzüne hiçbir zaman gelmeyeceğini göstermektedir. Afrika gibi dünyanın bazı yerlerinde görülen açlık ve sefalet, oralardaki Avrupa sömürüsünün eseridir, tabii bir hâdise değildir. Avrupalılar gittikleri memleketlerin iktisadî düzenlerini sistematik olarak bozarak yerli halkı, bir daha kendilerine karşı müessir şekilde baş kaldıramayacak hale getirmişlerdir. Oradan ayrılsalar bile sömürü sistemlerini kendi menfaatlerini devam ettirerek satın alınmış aydınlarla yürütüp, ayakta tutmaktalar; ticarî şirketleri, işletmeleri ellerinde bırakmayarak daha merhametsiz bir sömürge tatbikatını devam ettirmektedirler.

56- *Azl*, meniyi kadının rahmine değil, dışarı atmaktır. Buna, hamileliği önlemek için başvurulur.

Kendi memleketlerinde bütün imkanlarıyla doğumu teşvik eden Batı, Batı dışındaki bütün memleketlerde siyasî, iktisadî ve askerî her çeşit güç ve baskı imkanlarını kullanarak doğum kontrolü uygulamasını yaptırmaktadırlar.

MESELENİN İKTİSADÎ YÖNÜ: Nüfus artmasının açlığa sebep olacağı iddiasını, ilmî çalışmalarla, rakamlarla cevaplandıran ilim adamlarımız var. Türkiye'de Nüfus Meselesi adlı kitabında Prof. Dr. Sabahattin Zaim pek çok dünya devletini esas almak suretiyle mukayeseli, istatistikî rakamlara dayanarak yaptığı bir tahlili şöyle noktalar: "Şu halde, umumiyetle iddia edildiği gibi, ülkelerin refah seviyesindeki artış hızı ile nüfus hızı arasında tersine bir koralasyon (ilgi) yoktur (0.2). Bilakis iki mefhum arasında müsbete doğru bir koralasyon (O. 53) görülmektedir." İlim adamımızın Türkiye'nin 1960-1968 yılları arasındaki nüfus ve gelir artışı ile ilgili olarak verdiği rakamlara göre bu yıllar arasında nüfusumuz % 2.6 artarken, nüfus başına düşen GSMH (millî gelir) artışı 4.2 olmuştur.

Gıda-nüfus münasebetlerinde de şu kıymetli bilgiyi verir: "Gıda-nüfus münasebetlerini Türkiye yönünden inceleyecek olursak, görülür ki, ülkemizde nüfus artışının en hızlı olarak kabul edildiği devrelerde 1952-56'ya nazaran artmıştır. Aynı devrede toplam ziraî üretim % 66, gıda üretimi ise % 7 oranında artmıştır. Aynı devrede toplam ziraî üretim % 66, gıda üretimi ise % 61 oranında çoğalmıştır. Yani ülkemizde gıda yönünden bir dengesizlik yoktur. Ziraî üretimle gıda üretimi, nüfustan daha hızlı artmaktadır."[57]

Bu açıklamalar Cenab-ı Hakk'ın Kur'an-ı Kerim'de geçen **"Açlık korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin, onları da sizi de biz rızıklandırırız"** ayetinin ilmî bir tefsiri mahiyetindedir. Bu açıdan gerek yurdumuzda, gerek dünyanın bazı yerlerinde zaman zaman görülen maddî sıkıntılar, tabii değildir, nüfus çokluğundan değildir. Sömürgecilerin oyunundan, adaletsiz idareden ileri gelmektedir. Ömer İbnu Abdilaziz'in üç yıllık adilâne idaresi sırasında Mısır gibi büyük bir İslam dünyasında zekat kabul edecek insan kalmayacak şekilde refah ve bolluk hasıl olmuştur.

Doğum kontrolü uygulayarak, evlenmeyi, çocuk elde etme maksadının dışına çıkaran çevrelerde "cinsî münasebetlerin çocuk yapma ve neslin devamı ile hemen hemen hiçbir ilgisinin kalmadığı, tamamen bir

57- Bu iktibastan yaptığımız eser (Türkiye'de Nüfus Meselesi) 1973'te İstanbul'da Boğaziçi Yayınevi tarafından basılmıştır.

eğlence ve zevk meselesi haline getirildiği" bazı araştırıcıların yazılarında belirtilmektedir. Bu durumun beşerî ahlakı son derece tahrip ettiğini belirten meşhur tarihçi ve içtimaiyatçı Dr. Sazzoken: "Amerika'daki cinsî münasebetlerden bahisle, rakamlar üzerinde âdeta ağlamaktadır. Doğum kontrolü teşviki sonucu evlenmeden önce gayr-ı meşru ilişkilerde bulunan erkeklerin sayısı % 27'den % 87'ye, kadınların ise % 7'den % 50'ye çıktığını tesbit etmiştir." Yine verilen bir başka bilgiye göre Dr. Cheoser 1956 yılında altı yüz kadın üzerinde yaptığı incelemelerin sonucunu şöyle bildiriyor: "İngiltere'de her üç kadından biri henüz evlenmeden iffet ve kızlığını kaybetmektedir." Aynı zat 1960 yılında yayınlanan bir kitabında "Artık kadınlarda iffet denilen şeyden bir iz, bir eser kalmış mıdır?" diye sormaktadır. Ya şimdilerde (1992) ne hale geldi?

5718. hadisin açıklama kısmında çocuk öldürme meselesine tekrar temas edeceğiz.

5624 ٢– وعن ابْنِ عَمْرِو بْنِ العاص رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اَلدُّنْيَا مَتَاعٌ، وَخَيْرُ مَتَاعِ الدنْيَا الْمَرْأَةُ الصَّالِحَةُ]. أخرجه مسلم والنسائي.

2. (5624)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Dünya bir meta'dır. Dünya metaının en hayırlısı saliha kadındır." [Müslim, Rada 64, (1467); Nesaî, Nikah 15, (6, 69).]

AÇIKLAMA:

Meta', altın ve gümüş parayla alınıp satılabilen her çeşit ticaret malıdır. Yenilen, giyilen, yere serilen bütün dünya malları meta'dır. Bir müddet kullanılıp eskitilir. Ayet-i kerimede de "dünya hayatı" bir aldanma metaı olarak tavsif edilmiştir. ﴿وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلاَّ مَتَاعُ الْغُرُورِ﴾ **"Dünya hayatı bir aldanma metaından başka bir şey değildir"** (Al-i İmran 185).

Hadis, dünyada hoşumuza giden hiçbir şeyin ebedî olmadığını, bir müddet istifadeden sonra elden çıkacağını bildiriyor. Bu faniler arasında insan için en hayırlı olanı saliha bir kadındır. Çünkü diğer metalardan ağız tadıyla istifade, bu hayat ortağına bağlıdır. Eğer kadın saliha olmaz da kötü olursa, kişi zengin ve sağlıklı da olsa, hayatta huzur bulamaz.

Saliha kadın, dindar, iffetli ve itaatkâr olan kadındır. Bir başka hadiste Resulullah insanın saadetini üç şeye bağlar: *"Saliha kadın, salih mesken, salih binek."* Hadisin devamında, kişinin bedbahtlığı da üç şeye

bağlanır: *"Kötü kadın, kötü mesken, kötü binek."* Dünyevî saadetin medarı denince birçok kimsenin aklına öncelikle maddî zenginlik gelir. Halbuki bir peygamber nokta-i nazarından, bu meselede maddî varlık hiç mevzubahis edilmemektedir. Ailevî huzurun yokluğunu hiçbir zenginlik telafi edemez. Ayrıca, saliha kadın sadece dünya hayatı için değil, dünyayı ahiretin bir tarlası görüp, buradaki hayatı ebedî hayatını kazanmaya vasıta bilen kimseler için de ayrı bir ehemmiyet taşır. Saliha bir hayat ortağına sahip kişi, ahiret ekimini daha iyi yapar. Maddî serveti bir başka değer kazanır.

Müteakip hadis mevzuyu daha da açacaktır.

5625 ٣– وعن ابن أبي نَجِيحٍ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مِسْكِينٌ مِسْكِينٌ رَجُلٌ لَيْسَتْ لَهُ امْرَأَةٌ. قَالُوا: وَإِنْ كَانَ كَثِيرَ الْمَالِ؟ قَالَ: وَإِنْ كَانَ كَثِيرَ الْمَالِ. مِسْكِينَةٌ مِسْكِينَةٌ امْرَأَةٌ لاَ زَوْجَ لَهَا. قَالُوا: وَإِنْ كَانَتْ كَثِيرَةَ الْمَالِ؟ قَالَ: وَإِنْ كَانَتْ كَثِيرَةَ الْمَالِ].

أخرجه رزين.

3. (5625)- *İbnu Ebi Necih* rahimehullah anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Kadını olmayan erkek miskindir, miskindir!"* buyurmuşlardır. Yanındakiler:

"Çokça malı olsa da mı?" dediler.

"Evet çokça malı olsa da!" buyurdular. Sözlerine devamla: *"Kocası olmayan kadın da miskinedir miskinedir!"* buyurdular. Yanındakiler:

"Çokca malı olsa da mı?" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Evet kadının çok malı olsa da!" buyurdular." [Rezin tahric etti.]

5626 ٤– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: تُنْكَحُ الْمَرْأَةُ لأَرْبَعِ خِصَالٍ: لِمَالِهَا، وَلِحَسَبِهَا، وَلِجَمَالِهَا، وَلِدِينِهَا. فَاظْفَرْ بِذَاتِ الدِّينِ، تَرِبَتْ يَدَاكَ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

«حَسَبُ الإِنْسَانِ» مَا يعد من مفاخر آبائه؛ وقيل: هو شرف النفس وفضلها. وقوله «تَرِبَتْ يَدَاكَ» أى التصقت بالتراب من الفقر، وهذا الدعاء وأمثاله كان يرد من العرب بغير قصد الدعاء، بل في معرض المبالغة في التحريض على الشئ والتعجب منه ونحو ذلك.

4. (5626)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kadın dört hasleti için nikahlanır: Malı için, haseb ve nesebi için, güzelliği için, dini için. Sen dindarı seç de huzur bul."[Buharî, Nikah 15; Müslim, Rada 53, (1466); Ebu Davud, Nikah 2, (2047); Nesâî, Nikah 13, (6, 68).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadislerinde evlenme mevzubahis olunca, kadın seçiminde erkeklerin üzerinde durduğu hasletleri belirtiyor: Güzellik, zenginlik, soy-sop üstünlüğü, dindarlık. Bu hususların hiçbirini aramayan erkek yoktur denebilir. Dinimiz öncelikle diyanetin aranmasını tavsiye eder. Kur'ân-ı Kerim, bu meselede mü'minlere, eş olarak mutlaka ehl-i iman biriyle evlenmeyi irşad buyurur, mümin eşin, hoşa gidecek kâfirden daha hayırlı olacağı ifade edilir (Bakara 221). Mü'min eşin güzelliği, çirkinliği, zenginliği, fakirliği ve nesebi (soyusopu) mevzubahis edilmiyor. Ama müşrikin hoşa gideni mevzubahis ediliyor. Müşrik, hadiste zikredilen üç sebepten biriyle hoşa gidebilir: Zengindir veya güzeldir veya soy-sop sahibidir, bu sebeplerden biriyle hoşa gidebilir. Öyleyse ayet-i kerimeye göre mü'min olan tercih edilecek, hadis-i şerife göre de mü'minlerden diyaneti kavi olanlar tercih edilecektir.

Başka hadisler dindarı tercihin sebeplerini belirtir: Çünkü kadın kardeşlerine benzeyenleri doğurur.

Bu hadis daha önce teferruatlı olarak geçtiği için burada tekrar etmeyeceğiz.

5627 ٥ـ وعن جابرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنه قال: [لَمَّا تَزَوَّجْتُ قَالَ لِى رَسُولُ اللّهِ ﷺ مَا تَزَوَّجْتَ؟ قُلْتُ: تَزَوَّجْتُ ثَيِّباً. فقَالَ: هَلاَّ بِكْراً تُلاَعِبُهَا وَتُلاَعِبُكَ]. أخرجه الخمسة.

5. (5627)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Evlendiğim zaman Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana:

"Nasıl biriyle evlendin (dulla mı bakire ile mi?)" diye sordular.

"Bir dul aldım!" dedim.

"Niye bakire değil? O senin sen de onunla mülâtefe ederdiniz!" buyurdular." [Buhârî, Nikâh 10; Müslim, Radâ 54, (715); Ebu Dâvud, Nikâh 3, (2048); Tirmizî, Nikâh 4, 13 (1086, 1100); Nesâî, Nikâh 6, 10 (6, 61-65).]

AÇIKLAMA:

1- Burada, bazı vecihlerinde başka teferruat bulunan bir hadisin bir kısmı yer almaktadır. Kısaca özetlemek gerekirse: Hz. Cabir'in babası öldüğü zaman geride yedi (veya dokuz) kız çocuğu bırakmıştır. Hz. Cabir, kendi ifadesiyle "çocukları ayarında beceriksiz bir bâkire ile evlenmeyi [kızlarına bir yenisini eklemeyi] uygun bulmayarak bunlara analık yapacak, terbiye ve bakımlarını iyi îfa edecek, onlar üzerinde otorite kurabilecek tecrübeli bir dulla evlenmiştir." Bir sefer dönüşü Hz. Cabir, Medine'ye yaklaşınca, evine bir an önce varmak için hayvanını hızlandırınca, oradaki acelecilik Aleyhissalâtu vesselâm'ın dikkatini çeker. Cabir'den sebebini sorar. Cabir, yeni evlendiğini söyleyince, Aleyhissalâtu vesselâm, *"dulla mı, bakire ile mi evlendin"* diye tekrar sorar. Cabir (radıyallahu anh) dul deyince, *Aleyhissalâtu vesselâm*, sadedine olduğumuz tavsiyede bulunur. Hz. Cabir, niçin dulla evlendiğini açıklayınca da: أَصَبْتَ *"İsabetli davranmışsın"* buyurarak takdir eder.

Hz. Cabir'in aldığı kadının adı Sahle Bintu Mes'ûd İbni Evs İbni Mâlik el-Ensâriyye'dir.

2- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FEVAİD:

★ Bakire ile evlenmeye teşvik var. İbnu Mâce'nin bir rivayetinde daha sarih olarak عَلَيْكُمْ بِالأَبْكَارِ فَإِنَّهُنَّ أَعْذَبُ أَفْوَاهاً وَأَنْتَقُ أَرْحَاماً *"Size bekârları tavsiye ederim. Onların ağızları daha tatlı (kaba-saba, kırıcı söz söylemezler...), rahimleri daha hareketlidir (daha çok çocuk yapar), (aza daha kolay razı olurlar)"* buyurmuştur.

★ *Hz. Cabir*, kızkardeşlerine karşı müşfik davranışı ve onların maslahatını şahsî hazzına tercih etmesiyle fazilet örneği vermiş, Aleyhissalâtu vesselâm da takdir etmiştir.

★ İki maslahat çakışırsa, hangisi daha çok ehemmiyet taşıyorsa o tercih edilir. Nitekim *Cabir* öyle yapmış ve Resûlullah'ın takdir ve dualarına mazhar olmuştur.

★ İmam, arkadaşlarının şahsî meseleleriyle de ilgilenmeli, sual etmeli, hayra, daha doğruya irşadda bulunmalıdır. Bu, nikah meselesinde de olabilir, zikrinde haya duyulan meselelerde de olabilir.

★ Kadının kocasına hizmet etmesinin meşruiyyeti, sadece kocaya değil, kocanın kardeşi, ailesi, çocuklarına da hizmet meşrudur, fazilettir. Kocanın bu maksadla evlenmesinde kocaya bir mahzur yoktur, kadın da

aslında bunu bir mecburiyet olarak yapmaz. Fakat beşerî hayatta âdet böyle cereyân etmektedir. Bundan dolayı Resûlullah Cabir'in kasdını kınamadı, yadırgamadı, dahası takdir etti.

5628 ٦– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ الْمَرْأَةَ تُقْبِلُ فـي صُورَةِ شَيْطَانٍ، وَتُدْبِرُ في صُورَةِ شَيْطَانٍ. فإذَا رَأى أحَدكُمْ مِنِ امْرَأةٍ مَا يُعجِبُهُ فَلْيَأتِ أهْلَهُ فَإنَّ ذلِكَ يَرُدُّ مَا في نَفْسِهِ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

6. (5628)- Yine *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Şurası muhakkak ki kadın, şeytan suretinde gelir, şeytan suretinde gider. Biriniz bir kadında hoşuna giden bir husus görürse, hemen hanımına gelsin; zira bu, nefsinde uyananı giderir." [Müslim, Nikâh 9, (1403); Ebu Dâvud, Nikâh 44, (2151); Tirmizî, Nikâh 9, (1158).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Müslim'deki aslının baş tarafında vürud sebebi de zikredilir. Buna göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yolda gördüğü bir kadın sebebiyle ailesine gelmiş, sonra da ashabına yukarıdaki tavsiyede bulunmuştur. Resûlullah bu davranışıyla ümmetine örnek olmuştur. Öyleyse bir kadın görüp de içinde bazı hisler uyanan kimsenin sünnete ittibâen ailesine gelmesi ve şehvetini teskin etmesi müstehabtır.

2- Kadının şeytana teşbîhi, erkeklerin içinde his uyandırdıkları içindir. Zira Yüce Yaratan erkeklerin fıtratına kadınlara karşı şiddetli bir meyil koymuştur. O meyil her erkekte mevcuttur. Harama sevketme işi şeytanın vazifesi olması haysiyetiyle, erkeklerde haram hisler uyandıran kadınlar o yönüyle şeytana benzetilmiş, bakmanın, görmenin hâsıl edeceği şeytanî hisler ve neticeler nazar-ı dikkate arzedilmiştir. Öyleyse, ciddî bir sebep yokken, kadın, erkeklerin arasına karışmamalıdır. Erkek, yabancı kadına imkân nisbetinde bakmamalıdır. Hele zinetine, zinet yerlerine, güzelliklerine dikkatle bakması son derece mahzurludur. Bu sebeple olacak ki âyet-i kerime'de erkeklerinde gözlerini haramdan kısmaları emredilmiştir. (Nur 30).

Hadis, erkeğin hanımını gündüz de dâvet edebileceğini, hanımının buna uyması gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca şehvet duygusunun, imkân nisbetinde vakit geçirilmeden teskini müstehabtır, birkısım maslahatları mültezimdir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

KIZ İSTEME, NİKÂH DUASI VE NAZAR

5629 ١ - عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ أنْ يَخْطُبَ الرَّجُلُ عَلَى خِطْبَةِ أخِيهِ حَتّى يَتْرُكَ الْخَاطِبُ قَبْلَهُ أوْ يَأْذَنَ لَهُ]. أخرجه الستة وهذا لفظ مالك والنسائي؛ والباقون بمعناه.

1. (5629)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kişiyi, kardeşi bir kızı isteme sırasında o kıza talip olmaktan nehyetti, *"Ne zaman isteyen vazgeçer veya kendine izin verirse o takdirde talib olabilir"* buyurdu." [Buharî, Nikah 45; Müslim, Nikah 49-56, (1412-1414); Muvatta, Nikah 1, (2, 523); Ebu Davud, Nikah 18, (2081); Nesâî, Nikah 19, (6, 71); Tirmizî, Nikah 38, (1134).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* içtimâî hayatta her zaman mühim bir yer tutan ve kıyamete kadar bu ehemmiyetini koruyacak olan kız istemenin başkalarını da ilgilendiren belli başlı adabını tesbit ediyor: Kardeşin talebi varken araya girmemek.

Hemen şunu belirtelim ki, kardeş tabiri umumidir. Öz kardeşi ifade ettiği gibi, süt kardeşi, din kardeşi gibi başkalarınıda ifade eder. Evzaî ve bazıları "Bu durumda zımmînin talip olduğu zımmiye bir kıza Müslüman da talip olabilir, bu haram veya mekruh değildir" diye hükmetmişse de, cumhur, kız isteme meselesinde zımmîyi Müslümana ilhak etmek gerektiğine hükmetmiş, "kardeşi" tabirinin galip durumu ifade için kullanıldığını söylemiştir. Öyleyse zımmînin dahi talib olduğu zımmiye kıza, o vazgeçmedikçe veya izin vermedikçe talip olunamaz.

2- Hadiste beyan edilen yasak haram mı ifade ediyor, kerahet mi

veya hangi şartlarda haram, hangi şartlarda kerahet ifade eder gibi bir kısım teferruatta ulema ihtilaf etmiştir.

★ Cumhur: "Bu nehiy tahrimdir, haram bildirir" der.

★ *Hattâbî,* "Nehiy te'dib içindir, fakihlerin çoğu nezdinde, nikah akdini iptal eden tahrimî bir nehiy değildir" der. Ancak Nevevî, bu nehyin tahrim ifade ettiğinde icma bulunduğunu nakletmiştir. Fakat, hangi şartlarda haram olacağı yine de ihtilaflıdır:

★★ Şafiîler ve Hanbelîlere göre, eğer kız veya kızın yetki tanıdığı velisi, isteyen tarafa sarih bir şekilde müsbet cevap vermişse, bu durumda araya girmek haramdır. Ama, reddettiklerine dair sarih bir ifade varsa araya grimek haram değildir. Eğer reddettikleri belli değilse kız istemeye tevessül haram değildir. Çünkü bunda asıl olan mübahlıktır. Hanbelîler nezdinde bu durumda iki farklı görüş var:

★★ Eğer kız tarafının müsbet cevabı sarih değil de târiz denen kaypakça bir üslupla olursa -söz gelimi "sizin gibisindan vazgeçilemez", "sen yabana atılacak biri değilsin" sözlerinde olduğu gibi- Şafiîler nezdinde iki farklı görüş var: Sahih olanına göre araya girmek haram değildir, Malikîler ve Hanefîler de bu görüştedir.

★★ Kız tarafı ne red ne de kabul cevabı vermemişse, araya girmek caizdir. Bu cevaza delil, *Fatıma Bintu Kays* (radıyallahu anhâ) meselesinde Resulullah'ın tavrıdır. Bu kadın Aleyhissalâtu vesselâm'a gelip kendisini *Hz. Muaviye* ve *Hz. Cehm* (radıyallahu anhümâ)'in talep ettiklerini bildirip hangisiyle evlenmesinin uygun olacağını sorduğu zaman, *Aleyhissalâtu vesselâm* araya girip üçüncü bir şahsı, *Hz. Üsame* (radıyallahu anh)'yi tavsiye etmiştir. Bu hadisede akla gelen bir ihtimali esas alarak farklı bir yoruma gidenler de olmuştur. Nevevî ve başka bazıları derler ki: "Fatıma Bintu Kays misalinde söylenen hususa delil yoktur. Çünkü *Ebu Cehm* ve *Muaviye* hazretlerinin aynı anda istemiş olmaları muhtemeldir veya ikinci zat, birincinin talebinden habersizdir. *Resulullah* da Üsame'yi sadece işaret etmiştir, onun adına talep etmiş değildir."

★ *Tirmizî*'nin kaydettiğine göre, İmam Şafii'ye göre, sadedinde olduğumuz hadisin manası, "Bir adam bir kadını isteyince kadın ondan razı olup ona meylederse, bir başkasının kızı istemeye artık hakkı yoktur" demektir. Eğer kızın rızasını veya meylettiğini bilmezse, istemesinde bir mahzur yoktur." Şafii'nin bu yorumuna delil yine Fatıma Bintu Kays'ın kıssasıdır. Çünkü mezkur rivayette o, kendisini iki kişinin talep ettiğini söylerken, bunlardan birine meylettiğini söylememiştir. Eğer böyle bir

şey söyleseydi, *Aleyhissalâtu vesselâm* ona razı olduğunun dışında bir üçün-cü şahıs göstermezdi." Böylece Şafiîlerden bir kısmı, kadından, talep edene kabul veya red cevabı verilmedikçe araya girilebileceğine kesin olarak hükmetmiş, bir kısmı da iki farklı görüş ortaya koymuştur.

★★ *Şafii,* bakire kız hakkında: "Onun sükûtu, isteyene rızasını ifade eder" diye hükmetmiştir.

★★ Bir kısım *Malikî* alimleri: "Mehir üzerinde anlaşma vaki olmadıkça kızı başkaları da isteyebilir" demiştir.

★ Kızın talep edilmesini haram kılan şartlara rağmen ikinci talip nikah yapacak olsa bu nikahın hükmü nedir? Batıl mı, değilmi?

★★ Cumhura göre haram işlemiş olsa da nikah sahihtir. Çünkü, bu işte yasaklanan husus taleptir, talep ise nikahın sahih olmasında aranan bir şart değildir. Öyleyse, talebin gayr-ı sahih şekilde olması nikahı feshetmez.

★★ *Davud u Zahirî'*ye göre zifaftan önce de olsa sonra da olsa bu akid feshedilir.

★★ *Malikîlerde* ihtilaf edilmiş, iki görüş ileri sürülmüştür: Bir kısmı "zifaftan önce ise feshedilir, zifaftan sonra ise feshedilmez, akid sahihtir" demiştir.

★ Bu hadisten hareketle, birinci talibin izin vermesi halinde ikinci talipten haramlığın kalkacağına hükmedilmiştir. Ancak bu ruhsat sadece kendisine izin verilen şahsa mı aittir, başkalarına da şamil olur mu sorusunu getirmiştir. Umumiyetle ikinci şık benimsenmiştir. Çünkü birinci talipten hasıl olan mücerred bir izin onun bu kadınla evlenmekten vazgeçtiğinin ifadesidir, onun talepten yüz çevirmesiyle başkalarının talebini helal ve caiz kılar.

★ Kadını istemenin meşru vakti, onun iddetini tamamlamış olma vaktidir. Dolayısıyla birinci kişi, iddetli iken bir kadını talep etmiş olsa, ikincinin, iddeti tamamlanınca tâlip olması bu yasağa girmez. Çünkü birincinin talebi meşru değildir.

★ Malikîlerden *İbnu'l-Kâsım* "Birinci tâlib fâsık ise, iffetli kimsenin araya girmesi câizdir" demiştir. İbnu'l-Arabî kızın iffetli birisi olması halinde bunun caiz olacağını söylemiştir. Çünkü fâsık iffetliye küfüv (denk) değildir, dolayısıyla fâsığın talebi talep değildir. Ama cumhûr, "Kızdan kabul alâmeti sâdır olmuş ise bu doğru olmaz" diye hükmetmiş, İbnu'l-Kâsım'ın görüşünü benimsememiştir.

★ Bazı âlimler, umumî âdete göre, birinci tâlibin, istememesi gereken bir kızı istemesi halinde, ikinci talibin araya girmesi câizdir demiştir. Mesela sıradan bir insanın padişah kızına talip olması gibi. Arada küfüvlük yoktur.

★ Hadis, sadece erkeklere araya girmeyi haram etmez, aynı şekilde, bir kız bir erkeğe evlenme teklifi yapmışsa, bu sonuçlanmadan aynı erkeğe ikinci bir kızın evlenme teklifi yapmasını da haram eder. Nitekim daha önce, 5612 numaralı hadiste geçtiği üzere faziletli kimselerin kızları için, sâlih erkeklere talepte bulunmalarını ulemâ müstehab addetmiştir. Bu durumda haram, erkeğin tek kadınla evlenmeye azmetmiş olma şartına bağlıdır. Böyle bir kararı yoksa aynı anda birkaç kadın teklifte bulunabilir.

5630 ٢– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عنه قال: [عَلَّمَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ خُطْبَةَ الْحَاجَةِ: إنَّ الْحَمْدَ للهِ، نَسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ، وَنَعُوذُ بِاللهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا وَسَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا. مَنْ يَهْدِهِ اللهُ فَلاَ مُضِلَّ لَهُ، وَمَنْ يُضْلِلِ اللهُ فَلاَ هَادِيَ لَهُ؛ وَأَشْهَدُ أَنْ لاَ إلٰهَ إلاَّ اللهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالأَرْحَامَ إنَّ اللهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيباً(١). ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلاَ تَمُوتُنَّ إلاَّ وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾. ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللهَ وَقُولُوا قَوْلاً سَدِيداً يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ﴾ ﴿وَمَنْ يُطِعِ اللهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزاً عَظِيماً﴾]. أخرجه أصحاب السنن.

2. (5630)- *İbnu Mes'ud* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize hâcet duasını öğretti. Şöyleydi: "Hamd Allah'a mahsustur. O'ndan yardım dileriz, O'ndan af talep ederiz, nefsimizin şerlerinden, amellerimizin kötülerinden O'na sığınırız. Allah kime hidayet verirse onu saptıracak yoktur. Allah kimi de saptırmışsa, onu da hidayete erdirecek yoktur. Allah'tan başka ilah olmadığına şehadet ederim. Muhammed'in O'nun kulu ve resûlü olduğuna da şehadet ederim. **Ey iman edenler, adını zikrederek birbirinize talepte bulunduğunuz Allah'tan ve aranızdaki akrabalık bağın(ı koparmak)tan korkun!**

(١) لعله هكذا في مصحف ابن مسعود. فإن الذي في أول سورة النساء: ﴿واتقوا الله﴾ إلخ. بدون يا أيها الذين آمنوا.

Şurası muhakkak ki Allah üzerinizde murâkıbtır" (Nisa 1). **"Ey iman edenler! Allah'tan hakkıyla korkun. Sakın ha Müslümanlar olmaktan başka şekilde ölmeyin"** (Âl-i İmrân 102). **"Ey iman edenler Allah' tan korkun ve sağlam bir söz söyleyin. Tâ ki Allah sizin işlerinizi salaha çıkarsın ve günahlarınızı da affetsin. Kim Allah ve Re-sûlü'ne itaat ederse büyük bir kurtuluşa ermiş olur."** (Ahzâb 70-71). [Ebu Dâvud, Nikâh 33, (2118); Tirmizî, Nikâh 16, (1105); Nesâî, Cum'a 24, (3, 105).]

AÇIKLAMA:

1- *Hacet* duası diye tercüme ettiğimiz tabirin aslı hutbetu'l-hacettir. Hacet yani ihtiyaç hutbesi. Burada hacet kelimesiyle nikah kastedilmektedir. Dolayısıyla *hutbetu'l-hacet* tâbirini bu makamda nikah duası şeklinde tercüme etmek de isabetli ve doğru sayılmalıdır. Ancak hadisin metni nazar-ı dikkate alınınca bu duanın nikah akdine mahsus olmayıp, başkaca ihtiyaçlar zımmında okunmasının da meşruiyeti anlaşılır. Öyleyse mü'min, ihtiyaçlarının görülüp tamamlanması için Rabbinden yardım talep etme durumlarında bunu okuması gerekir. Nitekim, bu sebeple *İmam Şâfiî* hazretleri: "Bütün akitlerin evvelinde -alış-veriş, nikah vs.- hutbe (mezkur dua)yı okumak sünnettir" demiştir. Ancak örf, bunu öncelikle nikah akdinde müesseseleştirmiştir. Bu sebeple hadis metninde hacet duası denmiş olmasına rağmen, nikah bahsinde "nikah duası" makamında kaydedilmiştir.

Alimler bu hadisten, nikah akdi sırasında dua okumanın meşruiyetini istidlal etmiştir. Ama bu duayı okumak bir vecîbe değildir. Duasız da olsa akid sahihtir. Fakat bunun okunması mendubtur. Bütün işlerimizde sünnet-i seniyyeye uymaya gayret göstermek İslâm'ın temel edeblerinden biridir. "Bu, vacib veya farz değildir, olmasa da olur" deyip dinî âdabları geçiştirenler, kârdan büyük zarar ederler. Çünkü ister istemez yapılacak fıtrî âdetlerde sünnete uymak onları ibâdete çevirir.

2- Hadiste açıklanması gereken bir-iki noktaya gelince:

★ Şerrin önce nefse nisbeti kesb itibariyledir. Arkadan "saptırma"nın Allah'a nisbeti yaratma ve takdir itibariyledir. Kul iradesiyle kesbeder. Allah da kulun dileği üzere yaratır. Bu sebeple kul yaptığı kötülükten sorumlu olur. İşin -iyilik veya kötülük- yaratılışı Allah'a mahsustur. Kul hiçbir şeyi yaratma gücünde değildir. Yaratmada çirkinlik yoktur, çirkinlik, kötülük kulun kesbinde ve niyetindedir.

★ *"Adını zikrederek birbirinizden talepte bulunduğunuz Allah"* ibaresi, Müslümanların "Allah aşkına...", "Allah rızası için..." diyerek ihtiyaçlarını birbirlerinden talep etmelerine telmihtir. Bu tarz bir talep, bu ayetle meşruiyet kazanmış olmaktadır. Bu durumda, Müslümanların aralarında "insaniyet adına..." gibi başka şeyleri şefaatçi koşmaları muvafık gözükmüyor. Allah adı mü'min gönülde daha müessir, daha iş bitiricidir, bunu şefaatçi kılmak mü'minin edebidir.

★ Akrabalık bağını koparmaktan korkma ile Allah'tan korkmanın beraber zikredilmesi, İslâm nazarında arkabalık bağının ehemmiyetini ifade eder. Şunu da bilelim ki, erhâm kelimesi sadece kan bağından gelen rabıtaları ifade etmez. Sıla-ı rahm içerisine arkadaşlık, komşuluk, hemşehrilik, meslektaşlık, hoca-talebelik gibi her çeşit beşerî bağ girer. Dolayısıyla Rabbimiz Teâla hazretleri bizleri bu insânî bağları koparmamaya çağırmakta, bunların ehemmiyetine dikkatimizi çekmektedir.

★ Allah'tan hakkıyla korkmayı, *İbnu Abbâs* ve *İbnu Mes'ud* radıyallahu anhüm: "İtaat etmektir, isyan etmemektir" diye açıklamışlardır. Bazı alimler de "Allah'ı hep anmak, unutmamaktır" diye açıklamıştır.

Rivayete göre, bu ayet indiği zaman Müslümanlar buna güç yetirememekten korkarak Resûlullah'a müracaat ederler: "Kim bunu yapmaya tahammül edebilir?" derler. Bunun üzerine فَاتَّقُوا اللّٰهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ **"Elinizden geldikçe Allah'tan korkun"** (Tegâbün 16) âyeti nâzil olur.

★ Âyetin sonunda, hayatta kaldıkça İslâm'ı yaşamaya çalışmak, hiçbir surette İslâmî yaşayışı terketmemek emredilmektedir.

★ Sağlam söz diye çevirdiğimiz kavl-i şedîd: Adaleti yerine getiren söz, doğru söz, istikametli söz, Lâilahe illallah cümlesi olarak açıklanmıştır. Şu halde bu sayılanlardan ayrılmamak emredilmiş olmaktadır.

5631 ٣– عن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: كُلُّ خُطْبَةٍ لَيْسَ فيها تَشَهُّدٌ فَهِيَ كَالْيَدِ الْجَذْمَاءِ]. أخرجه الترمذ.

3. (5631)- *Hz. Ebu Hureyre* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İçerisinde teşehhüd bulunmayan bir dua, kesilmiş el gibidir." [Tirmizî, Nikâh 16, (1106); Ebu Dâvud, Edeb 22 (4841).]

5632 ٤– وعن رَجُلٌ مِنْ بَنِى سُلَيْمٍ قَالَ: [خَطَبْتُ الَى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ أُمَامَةَ بِنْتَ

عَبْدِالْمُطَّلِبِ رَضِيَ اللهُ عَنها فَأنْكَحَنِى مِنْ غَيْرِ أنْ يَتَشَهَّدَ]. أخرجه أبو داود.

4. (5632)- *Benî Süleym*'den bir adam anlatmıştır: "Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)*'dan Ümâme Bintu Abdilmuttalib radıyallahu anhâ'yı istedim, onu bana teşehhüd okumadan nikâhladı." [Ebu Dâvud, Nikâh 30, (2120).]

AÇIKLAMA:

Burada teşehhüd'den maksad hutbe yani nikah duasıdır. Bu rivayette, dua okumadan nikah yapılabileceğine delil mevcuttur. Rivayette adı geçen Ümâme, *Resûlullah*'ın halasıdır.

5633 ٥ – وعن جابرٍ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا خَطَبَ أحَدُكُمُ الْمَرْأةَ فإنِ اسْتَطَاعَ أنْ يَنْظُرَ مِنْهَا الى مَا يَدْعُوهُ الى نِكَاحِهَا فَلْيَفْعَلْ]. أخرجه أبو داود.

5. (5633)- *Hz. Câbir* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Biriniz bir kadının tâlibi olunca, onun kendini evlenmeye davet eden yerini görmeye muktedirse, onu hemen yapsın." [Ebu Dâvud, Nikâh 19, (2082).]

5634 ٦ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [تَزَوَّجَ رَجُلٌ امْرَأةً مِنَ الأنْصَارِ فَقَالَ لَهُ النَّبِىُّ ﷺ: أنَظَرْتَ إلَيْهَا؟ قَالَ: لاَ. قَالَ: اذْهَبْ فَانْظُرْ إلَيْهَا، فَإنَّ فِي أعْيُنِ الأنْصَارِ شَيْئاً]. أخرجه مسلم والنسائي.

6. (5634)- *Hz. Ebu Hureyre* radıyallahu anh anlatıyor: "Adamın biri ensârdan bir kadınla evlenmişti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Kadına baktın mı?"* diye sordu. Adam: "Hayır" deyince:

"Git, kadına bak. Çünkü ensarın gözlerinde bir şey vardır!" buyurdular." [Müslim, Nikâh 74, (1424); Nesâî, Nikah 23, (6, 77).]

5635 ٧ – وعن المغيرة رَضِيَ اللهُ عنه: [أنَّهُ خَطَبَ إمْرَأةً. فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ: انْظُرْ إلَيْهَا فإنَّهُ أحْرَى أنْ يُؤْدَمَ بَيْنَكُمَا]. أخرجه الترمذي والنسائي.

« أحْرَى » أى أجدر.

« أنْ يُؤدم بينكما » أي يجمع بينكما وتتفقا على ما فيه صلاح أمركما.

7. (5635)- *Hz. Muğire* radıyallahu anh'ın anlattığına göre, o bir kadın istemiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine: *"Ona bak! Zira bakman, aranızdaki uyum için daha muvafıktır!"* buyurdular." [Tirmizhi, Nikâh 5, (1087); Nesâî, Nikâh 17, (6, 69).]

AÇIKLAMA:

İslâm dini, evlenecek olan erkeğe kadını görmesini tavsiye eder. Bu mesele üzerine gelen hadisler umumiyetle emir sigası taşısa da bu, vecibe ifade etmez, istihbab ve ruhsat ifade eder.

Kızlar için böyle bir emir yoksa da, âlimler kısas yoluyla onların da erkeğe bu maksadla bakabileceğini söylemiştir.

Ahmed İbnu Hanbel'in bir rivayetinde: اِذَا خَطَبَ اَحَدُكُمْ اِمْرَأَةً فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِ اَنْ يَنْظُرَ مِنْهَا *"Biriniz bir kadın isteyeceği vakit ona bakmasında bir günah yoktur"* buyrulmuştur.

Nevevî der ki: "Bu hadisler, erkeğin evlenmek istediği kadına bakmasının müstehab olduğunu ifade eder. Bu hem Şâfiîlerin, hem Mâlikî ve Hanefîlerin ve hem de Ahmed ve diğer ulemâ cumhûrlarının görüşüdür. el-Kâdı birkısım âlimlerin mekruh dediğini kaydetmiş ise de, bu hatadır. Hatadır, çünkü hem hadislerin sarahatine hem de alış-veriş, şehadet gibi durumlarda, ihtiyaç halinde bakmanın caiz olduğuna dair icmaya muhalefet eder."

Âlimler, kadının sadece yüz ve ellerine bakmanın mübah olduğunu belirtir. "Çünkü derler bunlar avret değildir. Ayrıca yüz ile güzellik veya çirkinliğine, el ile de vücudunun matluba muvafık olup olmadığına hükmedilir." Evzâî hazretleri etli yerlerine bakılabileceğini söylemiştir.

Kadının, erkeğin bakması haram olan yerlerine de bakılmak istendiğinde, araya bir kadın konmalıdır. Nitekim *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* Ümmü Süleym'i bir kadını görmesi için yollayarak اُنْظُرِى الَى عُرْقُوبِهَا وَشَمِّي مَعَاطِفَهَا *"Ökçelerine bak ve yakalarını kokla"* bir diğer rivayette شَمِّي عَوَارِضَهَا *"Ön dişlerini kokla"* diye talimat vermiştir. Hz. Ömer de, Hz. Ali'nin kızıyla evlenmek istediği zaman topuğunun üst kısmına bakmıştır. Bu çeşit araştırmalarda kadının hastalıklı olup olmadığı, temizlik durumu vs. tedkik edilmiş olmaktadır.

Alimler bu bakma işinin kadın rızasına tabi olmadığını, haberinin olmasının da şart olmadığını belirtirler. Vakit olarak da kadına talip ol-

mazdan önce olmasının da münasib olacağını; çünkü, kızı istedikten sonra bakar ve beğenmezse, bunun kızı rencide edip üzeceğini belirtirler. Ancak *İmam Mâlik:* "Kadına haberi olmadan bakılmasını hoş bulmam, çünkü, gözü kızın avretine de kayabilir" demiştir. Ancak Resulullah'tan ruhsat mutlak geldiği için, kıza haber vermeden de bakmanın cevazı esas kabul edilmiştir. Bu sebeple Hanefî ulemâsı: "İstemezden önce, haberi olmadan kız görülür, beğenilmezse talep edilmez. Böylece kızın rencide edilmesi de önlenmiş olur, bu tarz, müstehabtır" demiştir.

Şunu da son olarak belirtelim ki, günümüzde yaygınlık kazanmaya yüz tutan bazı hallere dinimiz cevaz vermez: Gençler birbirlerini daha yakından tanımak, seyahat etmek gibi aşırılıklara düşüyorlar. İslâm'ın tecviz ettiği "görme" ile bu çeşit beraberliğin hiçbir ilgisi yoktur.

DÖRDÜNCÜ FASIL

NİKAH ÂDABI

5636 ١ – عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَعْلِنُوا هذَا النِّكَاحَ، وَاجْعَلُوهُ في الْمَسَاجِدِ، وَاضْرِبُوا عَلَيْهِ بِالدُّفُوفِ]. أخرجه الترمذي.

1. (5636)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Nikahı ilan edin, onu mescidlerde yapın. Üzerine de def vurun." [Tirmizî, Nikah 6, (1089).]

5637 ٢ – وعنها رَضِيَ اللهُ عَنها قالت: [زَفَفْنَا إمْرَأَةً الى رَجُلٍ مِنَ الأَنْصَارِ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: يَا عَائِشَةُ أَمَا كَانَ مَعَكُمْ لَهْوٌ! فَإنَّ الأَنْصَارِ يُعْجِبُهُمُ اللَّهْوَ]. أخرجه البخاري.

2. (5637)- Yine Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Bir kadını, ensardan bir erkekle evlendirmiştik. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Ey Aişe! Eğlenceniz yok mu? Zira ensar eğlenceyi sever!"* buyurdular." [Buharî, Nikah 63.]

5638 ٣ – وعن مُحمَّدِ بن حَاطِبِ الْجُمَحي قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: فَصْلُ مَا بَيْنَ الْحَلاَلِ وَالْحَرَامِ الدُّفُّ وَالصَّوْتُ]. أخرجه الترمذي والنسائي.

وزاد: في النِّكَاحِ.

3. (5638)- *Muhammed İbnu Hatıb el-Cumahi* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"[Nikah'da] haramla helali ayıran fark, def ve sestir."* [Tirmizî, Nikah 6, (1088); Nesâî, Nikah 72, (6, 127, 128).]

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydedilen üç hadisin üçü de biraz farklı ifadelerle, ni-

kahın alenî olmasını amirdir. Bir erkekle kadının hususi suretle anlaşarak yapacağı birleşme meşru değildir, zinadır. Bu sebeple üçüncü hadiste meşru birleşme ile gayrimeşru anlaşma -yani helal ile haram akitlerin- arasındaki farkın aleniyetle gizliliğin teşkil ettiği ifade edilmiştir. Helal olan, def çalarak güfte okuyarak ilan edilendir. Gizlice, sessizce yapılan da zinadır.

Resulullah birinci hadiste "Ensar eğlentiyi sever" buyurarak, düğün vesilesiyle eğlenti yapılmasını teşvik ediyor. Bunun anlaşılması için, daha önce açıkladığımız üzere, Müslümanların hayatında ayrı bir eğlence programının olmadığını bilmek gerekir. İnsanın eğlenme ihtiyacı, bir kısım düğün davet ve merasimlerle karşılanacaktır. Zamanımızda eğlence, radyo, teyp, video ve televizyon gibi vasıtalarla her günümüze ve hatta her saatimize girdiği için, düğünlerin de o devirdeki gibi defli ve sesli olmasında ısrar edilmeyebilir. Üstelik caiz olan def ve ses yerine, caiz olmayan çalgı ve şarkılar kaim olmuştur. Bu sebeple dindar çevrelerde geliştirilen mevlütlü düğünlerimiz, zahirde sünnete zıd da görünse, şayan-ı tercih olmalıdır. Böylece pekçok menhiyyatın önüne sed çekilmiş olur.

Ama bu hadislerde vurgulanan husus ihmal edilmemeli: Düğünler alenî olacak, sesli olacak, ilan edilmiş olacak. Mevlütlü düğünler bu manayı yeterince îfa etmektedir.

5639 ٤ – وعن عَمْرو بن شُعيب عن أبيه عن جدّه قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ: إذَا تَزَوَّجَ أَحَدُكُمُ امْرَأَةً أَوِ اشْتَرَى خَادِمـاً فَلْيَقُلْ: اللَّهُمَّ إنِّي أسْأَلُكَ خَيْرَهَا وَخَيْرَ مَا جَبَلْتَهَا عَلَيْهِ؛ وَأعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ مَا جَبَلْتَهَا عَلَيْهِ؛ وَإنِ اشْتَرَى بَعِيراً فَلْيَأْخُذْ بِذِرْوَتِهِ، وَلْيَقُلْ مِثْلَ ذلِكَ]. أخرجه أبو داود.

4. (5639)- *Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihi* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Biriniz bir kadınla evlenir veya bir köle satın alırsa şöyle dua etsin: "Allahım, ben bunun hayırlı olmasını ve hayırlı bir yaratılış üzere olmasını diliyorum. Onun şerrinden ve şerli bir tabiat üzere olmasından sana sığınıyorum.

Eğer bir deve satın alırsa, eliyle hörgücünün üstünden tutup aynı şeyi söylesin." [Ebu Davud, Nikah 46, (2160).]

5640 ٥ – وعن زيد بن أسلم رَضِيَ الله عنه أنَّ رَسُولَ الله ﷺ قَالَ: [إذَا تَزَوَّجَ أحَدُكُمُ الْمَرْأةَ

أَوِ اشْتَرَى خَادِماً فَلْيَأْخُذْ بِنَاصِيَتِهَا وَلْيَدْعُ بِالْبَرَكَةِ، وَإِذَا اشْتَرىٰ الْبَعِيرَ فَلْيَأْخُذْ بِذِرْوَةِ سَنَامِهِ وَلْيَسْتَعِذْ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ]. أخرجه أبو داود.

5. (5640)- *Zeyd İbnu Eslem* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Biriniz bir kadınla evlenir veya bir hizmetçi (köle) satın alırsa, perçeminden tutup ona bereketle dua etsin. Bir deve satın alınca hörgücünün tepesinden tutup, şeytan-ı racime karşı Allah'a istiazede bulunsun." [Muvatta, Nikah 52, (2, 547).]

5641 ٦– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذَا رَفَّأَ الإِنْسَانَ إِذَا تَزَوَّجَ، قَالَ: بَارَكَ اللهُ لَكَ، وَبَارَكَ عَلَيْكَ، وَجَمَعَ بَيْنَكُمَا فِي خَيْرٍ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

6. (5641)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, evlenen bir kimseyi şöyle tebrik ederdi: *"Allah sana (evliliği) mübarek kılsın, üzerine bereket indirsin, ikinizin arasını hayırda birleştirsin."* [Ebu Davud, Nikah 37, (2130); Tirmizî, Nikah 7, (1091).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis yeni evlenenlere nasıl dua etmek gerektiğini öğretmektedir. Cahiliye devrinde بِالرِّفَاءِ وَالْبَنِينَ "Kaynaşma ve oğullar" diye dua edilirmiş. Resulullah bu duayı yasaklamıştır. Çünkü kız evlatlara karşı tavır mevcuttur. Onun yerine evliliğin mübarek olması ve hayırda beraberlik duası ikame edilmiştir.

İslam, tebrik duasında bile kendi orijinalitesini aramaktadır.

5642 ٧– وعن الْحَسَنِ قال: [تَزَوَّجَ عَقِيلُ بْنُ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنه امْرَأَةً مِنْ بَنِي جُشَمٍ فَقَالُوا بِالرِّفَاءِ وَالْبَنِينَ. فَقَالَ: قُولُوا كَمَا قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: بَارَكَ فِيكُمْ وَبَارَكَ لَكُمْ]. أخرجه النسائي.

«الرِّفَاء» الموافقة وحسن المعاشرة، وإنما نهى عنه لأنه كان من شعار الجاهلية.

7. (5642)- *Hasan(-ı Basrî)* anlatıyor: "Akil İbnu Ebi Talib (radıyallahu anh), Benî Cüşem'den bir kadınla evlenmişti. Onu: "Kaynaşma ve

oğullar" dileyerek tebrik ettiler. Fakat o: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kullandığı tabirlerle dua edin: "Allah size (evliliği) mübarek etsin ve size bereket versin" deyin!" dedi." [Nesâî, Nikah 73, (6, 128).]

5643 ٨– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها قالت: [تَزَوَّجَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي شَوَّالٍ وَدَخَلَ بِي فِي شَوَّالٍ، فَأَيُّ نِسَائِهِ كَانَ أَحْظَى عِنْدَهُ مِنِّي؟ وَكَانَتْ تَسْتَحِبُّ أَنْ تُدْخِلَ نِسَاءَهَا فِي شَوَّالٍ]. أخرجه مسلم والترمذي والنسائي.

8. (5643)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* benimle Şevval'de nikah yapmıştı. Şevval'de gerdek yaptı. Yanında hangi kadını benden daha bahtlı idi?"

[Urve der ki: "Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)] yakınlarından olan kadınları Şevval ayında gerdeğe sokmayı müstehab addederdi." [Müslim, Nikah 73, (1423); Tirmizî, Nikah 9, (1093); Nesâî, Nikah 77, (6, 130).]

AÇIKLAMA:

Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) burada bir cahiliye âdetinin batıl olduğuna dikkat çekiyor. Şarihler, Arapların cahiliye devrinde Şevval ayında nikahtan kaçındıklarını, bunu iyi saymadıklarını belirtir. Halbuki Resulullah hem nikahını hem de zifafını Şevvalde yapmıştır. Günümüzde bile "iki bayram arası düğün olmaz" lafını işitiriz. Bu, cahiliye inancının hâlâ yaşamaya devam ettiğini gösterir. Halbuki *Resulullah* ve *Hz. Aişe* fiilî tatbikatlarıyla bu anlayışın batıl olduğunu ortaya koymuştur.

5644 ٩– وعن ابن عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَمَا لَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَأْتِيَ أَهْلَهُ قَالَ: بِسمِ اللهِ، اَللَّهُمَّ جَنِّبْنَا الشَّيْطَانَ وَجَنِّبِ الشَّيْطَانَ مَا رَزَقْتَنَا، ثُمَّ قُدِّرَ بَيْنَهُمَا فِي ذٰلِكَ وَلَدٌ لَمْ يَضُرَّهُ الشَّيْطَانُ أَبَداً]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

9. (5644)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sizden kim hanımına temas etmek isteyince: "Allah'ın adıyla! Allahım, bizi şeytandan uzak tut ve şeytanı da bize vereceğin nasipten uzak tut!" dese, sonra da Allah bu temastan onlara bir evlad nasip etse, şeytan ona ebediyen zarar vermez." [Buharî, Bed'ü'l-Halk 11; Müslim, Nikah 116, (1434); Ebu Davud, Nikah 46, (2161); Tirmizî, Nikah 8, (1092).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis münasebet-i cinsiyede mühim bir edeb tesbit etmektedir: Besmele ve dua ile başlamalı. Yapılacak dua rivayetlerde bazı farklılıklar arzeder. *Hasan Basrî*'nin, *Abdurrezzak*'ın Musannaf'ında gelen bir mürseli şöyledir:

إِذَا أَتَى الرَّجُلُ أَهْلَهُ فَلْيَقُلْ بِسْمِ اللهِ اللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فيمَا رَزَقْتَنَا وَلاَ تَجْعَلْ لِلشَّيْطَانِ نَصِيباً فِيمَا رَزَقْتَنَا فَكَانَ يُرْجَى إِنْ حَمَلَتْ أَنْ يَكُونَ وَلَداً صَالِحاً.

"Kişi hanımına gelince bismillah desin ve şu duayı okusun: "Allahım, bize vereceğin nasibi hakkımızda mübarek kıl. Bize nasib ettiğin şeyde şeytana bir pay koyma." Böyle derse, kadın hamile kaldığı takdirde çocuğun salih olacağı ümid edilir."

2- Besmele çekildiği takdirde çocuğa gelmeycek olan zararlar nelerdir? Bu hususta ulema farklı yorumlar ileri sürmüştür. Bu yorumlara geçmeden önce, *Kadı İyaz*'ın yer verdiği bir görüşte ittifak edildiğini belirtmek isteriz: Buna göre "Bu hadiste, belirtilen edebe uyulduğu takdirde, bütün hallerde, her çeşit zararlara karşı bir koruma hasıl olacağını hiç kimse söylememiştir, her ne kadar hadisin zahiri bunu ifade etse de." Bu noktadaki ittifak, bir başka hadiste "İstisna edilen dışında her doğan çocuğun karnına şeytanın mutlaka dürteceği"nin bildirilmiş olmasıdır ki, bu dürtme de bir nevi zarardır.

Farklı yorumlardan bazıları:

★ Bir kısım alimler: "Şeytan besmelenin bereketine çocuğa musallat olmaz. Bilakis haklarında إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ **"Şüphesiz ki kullarımı zorla saptıracak bir gücün yoktur. Sana uyan azgınlar müstesna"** (Hicr 42) denmiş olan kullar cümlesindendir" demiştir. Hasan-ı Basrî'den kaydettiğimiz mürsel rivayetin bunu te'yid ettiği de belirtilmiştir.

★ Bazıları: "Murad, doğarken çocuğun karnına dürtmez demektir" demiş ise de, bu görüş mezkur hadisin zahiriyle zıdlığa düştüğü için kabul görmemiştir.

★ Bazıları: "Çocuğun bedenine zarar vermez" demiştir.

★ Bazıları: "Çocuğa şeytan çarpmaz" demiştir.

★ *İbnu Dakiku'l-Îd:* "Çocuğun diyanetine zarar vermeyeceğini ifade etmesi de muhtemeldir" demiştir. Ancak bundan ismet iddiası hatıra ge-

lir, halbuki hiç kimse ismet sahibi olmayacağı için, bu mana da kabul görmemiştir.

★ *Davudî,* biraz farkla: "Çocuğu küfre atacak şekilde dininde fitneye düşürmez" diye anlamış, "Masiyetten ismet iddia edilemez" demiştir.

★ Bazı alimler de: "Annesiyle cima sırasında şeytan babasına iştirak etmez" diye anlamıştır. Çünkü Mücahid'den gelen bir rivayette: "Temasta bulunup besmele çekmeyen kimsenin ihliline şeytan sarılır, onunla birlikte temasa iştirak eder" denmiştir. *İbnu Hacer,* bu te'vili doğruya en yakın yorum olarak değerlendirir.

3- *İbnu Abbas*'tan gelen rivayetler, gerek helada ve gerekse temas esnasında besmele çekmenin mekruh olduğunu ifade eder. Bu rivayetle sadedinde olduğumuz rivayet arasında tezad iddia edenler olmuşsa da, aslında böyle bir tezaddan söz edilemez. Çünkü hadis, besmelenin, temastan önce söylenmesini ifade etmektedir.

İKİNCİ BAB

NİKAHIN RÜKÜNLERİ

BİRİNCİ FASIL

NİKAH AKDİ

5645 ١ – عن ابن مسعود رضي الله عنه قال: [كُنَّا نَغْزُو مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَلَيْسَ مَعَنَا نِسَاءٌ، فَقُلْنَا: أَلاَ نَخْتَصِى؟ فَنَهَانَا عَنْ ذلكَ، ثُمَّ رَخَّصَ لَنَا أَنْ نَسْتَمْتِعَ. فَكَانَ أَحَدُنَا يَنْكِحُ الْمَرْأَةَ بِالثَّوْبِ الى أَجَلٍ]. أخرجه الشيخان.

1. (5645)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte gazveye çıkmıştık. Beraberimizde kadın yoktu. "Husyelerimizi aldırmayalım mı?" diye sorduk. Bizi bundan yasakladı, sonra da muvakkat istifade hususunda bize ruhsat tanıdı. Herhangi birimiz, bir elbise mukabilinde kadınla, bir müddet için nikah yapıyorduk." [Buharî, Tefsir, Maide 9, Nikah 6, 8; Müslim, Nikah 38, (1404).]

AÇIKLAMA:

1- Husyelerin aldırılması, kadınlaşma veya iğdiş olma diye de ifade edilir. Normalde erkek hayvanlara uygulanan bir ameliyedir. Dinimiz, tabiatı bozma olduğu için, insanlar hakkında bunu tecviz etmez.

2- *Muvakkat* istifade diye tercüme ettiğimiz istimtadan murad mut'a nikahı olarak bilinen bir nikah çeşididir. Tıpkı şarabın tedricî olarak yasaklanması gibi, cahiliye devrinin bir nikah çeşidi olan mut'a nikahı başlangıçta yasaklanmamış, fakat bilahare ebediyen haram edilmiştir. Bahsin sonunda genişçe açıklayacağımız üzere, mut'a nikahı mehirsiz, verasetsiz, boşanmasız, muvakkat bir nikahtır. Müddeti anlaşma sırasında belirtilir. Müddet dolunca boşamaya hacet kalmadan ayrılık hasıl olur, karı koca birbirlerine varis olamazlar. Kadına, razı olacağı bir ücret verilir. Asgarî ve azamî bir müddeti yoktur. Birkaç saatlik, tek temaslık bir akit olabileceği gibi, yılları içine alan bir müddet de olabilir.

İslam uleması bu çeşit cahiliye nikahını haram bilmede icma etmiştir. Şia'dan aşırı olanlar dışında bunu benimseyen yoktur. Hele Ehl-i Sünnet uleması arasında buna fetva veren tek kişi çıkmamıştır.

5651 numaralı hadisten sonra mevzuyu genişçe tahlil edeceğiz.

5646 ٢– وعن سَلَمَة بن الأكْوَع رَضِيَ اللهُ عنه قـال: [رَخَّصَ النَّبيُّ ﷺ عَامَ أوْطَاس فـي الْمُتْعَة، ثُمَّ نَهى عَنْهَا]. أخرجه الشيخان.

2. (5646)- *Seleme İbnu'l-Ekva* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Evtas Gazvesi yılında mut'aya ruhsat verdi, sonra da onu yasakladı." [Buharî, Nikah 31 (ta'lik olarak); Müslim, Nikah 18, (1405).]

5647 ٣– وعن ابن عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنهـما قال: [إنَّمَا كَانَت الْمُتْعَةُ فـي أوَّل الإسْلاَمِ كَانَ الرَّجُلُ يَقْدَمُ الْبَلْدَةَ، لَيْسَ لَهُ بِهَا مَعْرِفَةٌ، فَيَتزوَّجُ الْمَرْأةَ بِقَدْرِ مَا يَرى أنَّهُ يُقيمُ فَتحفَظُ لَهُ مَتَاعَهُ وَتُصْلِحُ لَهُ شَأنَهُ. حَتّى نَزَلَتْ: إلاَّ عَلَـــى أزْوَاجِهِمْ أوْ مَا مَلَكَتْ أيْمَانُهُمْ. قَالَ ابْنُ عَبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنهما: فَكُلُّ فَرْجٍ سِوَاهُمَا فَهُوَ حَرامٌ]. أخرجه الترمذي.

3. (5647)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "İslam'ın evvelinde mut'a vardı. Kişi, hakkında bilgisi olmayan (tanımadığı) bir beldeye gelince, oradan yerli bir kadınla, orada kalacağını tahmin ettiği müddet miktarınca nikah yapardı. Kadın, böylece onun eşyasını muhafaza eder, gerekli işlerini görürdü. Bu hal: **"Onlar namuslarını korurlar. Ancak "hanımlarına" ve "cariyelerine" karşı müstesna, bunlarla olan yakınlıklarından dolayı kınanmazlar"** (Mü'minun 6) mealindeki ayet nazil oluncaya kadar devam etti. (Bu ayet gelince mut'a haram ilan edildi.)"

İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) der ki: "Bu ikisi dışındaki bütün fercler (cinsî tatmin yolları) haramdır." [Tirmizî, Nikah 28, (1122).]

AÇIKLAMA:

İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ), Resulullah'ın mut'ayı yasaklamasıyla ilgili hadisleri Hz. Ömer zamanında işitmişti. Ruhsatla ilgili rivayetleri bildiği ve nesihten, yasaklamadan haberdar olmadığı için, bu hususta sorulunca zaman zaman mut'anın cevazına fetva vermiştir. Ancak, az ileride açıklayacağımız üzere, *Hz. Ömer* zamanında bizzat Hz.

Ömer tarafından mesele ele alınıp, Resulullah'ın yasakladığı hatırlatılarak yasak ta'mim edilince, İbnu Abbas eski görüşünden vazgeçmiş, mut'anın yasak olduğunu belirtmiştir. Onun bu dönüşü pek çok rivayetle sabit olmuştur. Onun ruhsatını ifade eden rivayetleri esas alarak İbnu Abbas'ın mut'anın caiz olduğu kanaatini taşıdığını söylemek cinayet olur, gerçeği aksettirmez.

5648 ٤– وعن محمّد بن الحنفيّة: [أنَّ عَلِيّاً قَالَ لاِبْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّهُ عَنهم: إنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ نَهَىٰ مُتْعَةِ النِّسَاءِ يَوْمَ خَيْبَرَ، وَعَنْ أكْلِ لُحُومِ الْحُمُرِ الأنْسِيَةِ]. أخرجه الستة إلا أبا داود.

4. (5648)- *Muhammed İbnu 'l-Hanefiyye* anlatıyor: "Hz. Ali, İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'a dedi ki:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hayber Gazvesi günü, kadınlarla mut'ayı, ehlî eşek etlerinin yenmesini haram kıldı."[Buharî, Megazi 38, Nikah 31, Zebaih 28, Hiyel 3; Müslim, Nikah 29, (1407); Muvatta, Nikah 41, (2, 542); Tirmizî, Nikah 28, (1121); Nesâî, Nikah 71, (6 , 125, 126).]

5649 ٥– وعن جابرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنه قال: [كُنَّا نَسْتَمْتِعُ بِالْقَبْضَةِ مِنَ التَّمْرِ وَالدَّقِيقِ الأيَّامَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ وَأبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنه حَتَّى نَهَىٰ عَنْهُ عُمَرُ رَضِيَ اللّهُ عَنه فِي شَأنِ عَمْرِو بْنِ حُرَيْثٍ رَضِيَ اللّهُ عَنهمَا]. أخرجه مسلم.

5. (5649)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh) zamanında bir avuç hurma ve un mukabilinde birkaç gün boyu devam eden mut'a nikahı yapardık. Bu hal, *Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'in Amr İbnu Hureys hadisesi vesilesiyle mut'ayı yasaklamasına kadar devam etti."[Müslim Nikah 16, (1405).]

AÇIKLAMA:

Mut'a nikahının *Resulullah* tarafından yasaklanmış olduğunu işitmeyen sadece *İbnu Abbas* değildir. Başka sahabi ve tabiin de mevcuttur. Şu halde, onlar arasında nadirattan da olsa tatbikat Hz. Ömer zamanına kadar devam etmişe benziyor. Bu tatbikat yaygın olsaydı, neshten ve yasaktan haberi olanların müdahalesiyle karşılaşır, mesele halifelere daha önceden intikal ederdi. Demek ki pek nadir olan tatbikat, bir hadiseye sebep olmadığı için -bazı rivayetlerde tasrih edildiği üzere- Hz. Ömer'in hilafetinin ortalarına kadar devam etmiştir. İlerde açıklayacağımız

üzere *Amr İbnu Hureys*'in mut'a nikahıyla evlendiği kadın, bu evlilikten hamile kalınca, *Hz. Ömer*'e çocuğun akibeti ne olacak diye müracaat eder. O zaman *Hz. Ömer* öğrenir ki, hâlâ mut'a tatbik eden var. Halbuki Resulullah bunu kesinlikle yasaklamıştı.

Hz. Ömer, meseleyi hutbe mevzuu yapar ve yasağı yeniden hatırlatıp, ta'mim eder. Şarihler, bu yasaklamaya karşı çıkan tek sahabi olmadığını, yasak hususunda icma hasıl olduğunu belirtirler.

5650 ٦ – وعن ابن عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنهما قال: [نَهَى رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَنِ الشِّغَارِ، وَهُوَ أنْ يزوِّجَ الرَّجُلُ ابنتَه أوْ أُخته مِنَ الرَّجُلِ عَلَى أنْ يزوِّجه ابنتَه أوْ أُخْتَه، وليس بينهما صَدَاقٌ]. أخرجه الستة.

6. (5650)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şiğâr nikahını yasakladı. Bu, kişinin kızını veya kızkardeşini, karşılığında kızını veya kızkardeşini almak üzere bir erkeğe vermesi, aralarında mehir ödemeyi kaldırmalarıdır." [Buharî, Nikah 28, Hiyel 3; Müslim, Nikah 57, (1415); Muvatta, Nikah 24, (2, 535); Ebu Davud, Nikah 15, (2074); Tirmizî, Nikah 29, (1124); Nesâî, Nikah 60, 61, (6, 111, 112).]

AÇIKLAMA:

1- Şiğâr nikahı, cahiliye devrinde cereyan eden bir nikahtır. Kız velilerinin, kızları birbirlerine mehirsiz olarak nikahlamalarıdır. Hadis metninde şiğarla ilgili gelen tarifi kim yapmıştır? Resulullah mı, arkadan gelen raviler mi bu hususta ihtilaf edilmiştir. Dinimiz "şiğar"ı yasaklamıştır. Çünkü, mehir kadının hakkıdır ve erkeğin ödemesi gereken bir vecibedir. Kaffal, şiğarın batıl oluşundaki illetin zikredilen şart olduğunu belirtir: "Veli sanki: "Kızımın nikahı sana kesinleşmez. Ta ki kızının nikahı da bana kesinleşmedikçe" demiş gibidir" der. Gazâli, bu nikah tarzının şu şekilde olduğunu belirtir: "Kişi der ki: "Kızımı sana şu şartla nikahladım: Sen de kızını bana nikahlayacaksın, bunlardan her birinin bud'u diğerinin mehri olacak, kızımın nikahı ne zaman mün'akid olursa, senin kızının nikahı da mün'akid olacak." Veliler birbirlerine mehir ödemek üzere, bu şekilde birbirlerinden kız alıp verecek olursa, mağduriyet kızlara gelecektir. Her iki taraf da kadınlara mehirlerini ödedikleri takdirde, velilerin karşılıklı olarak kız alıp vermeleri haram değildir. Hanefîler, şiğar akdinin sahih olacağını, ancak, mehrin düşmeyeceğini söylemiştir. Bunlara göre, kadının mehr-i misl'e hakkı vardır.

İmam Şafii ve diğer bazı alimler, şiğar nikahının batıl olduğuna, bütün hükümlerinin nikah-ı fasid gibi olduğuna hükmetmişlerdir.

İmam Evzaî, Hanefilere yakın bir görüş beyan eder: "Zifaf yapılmamışsa nikah bozulur, mehir belirlenerek yeniden nikah yapılır, zifaf yapılmışsa nikah sahihtir. Ancak mehr-i misil vacib olur."

2- Hadiste "kızlar" ve "kızkardeşler" mezkur ise de, alimler, "yeğenler"in ve başkalarının da bu meselede aynı hükme tabi olacaklarını belirtmişlerdir.

5651 ٧– وعن عُرْوَة قـال: [أَخْبَرَتْني عائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عنهـا أَنَّ النِّكَاحَ كَانَ في الْجَاهِلِيَّةِ عَلَى أَرْبَعَةِ أَنْحَاء: فَنِكَاحٌ مِنْهَا نِكَاحُ النَّاسِ الْيَوْمَ، يَخْطُبُ الرَّجُلُ الى الرَّجُلِ ابْنَتَهُ أَوْ وَلِيَّتَهُ فَيُصْدِقُهَا ثُمَّ يَنْكِحُهَا؛ وَنِكَاحٌ آخَرُ: كَانَ الرَّجُلُ يَقُولُ لأمْرَأَتِه إِذَا طَهُرَتْ مِنْ طَمْثِهَا: أَرْسِلِي الى فُلاَنٍ اسْتَبْضِعِي مِنْهُ، وَيَعْتَزِلُهَا زَوْجُهَا وَلاَ يَمَسُّهَا حَتَّى يَتَبَيَّنَ حَمْلُهَا مِنْ ذلِكَ الرَّجُلِ الَّذي تَسْتَبْضِعُ مِنْهُ. فَإِذَا تَبَيَّنَ حَمْلُهَا مِنْ ذلِكَ الرَّجُلِ الَّذى تَسْتَبْضِعُ مِنْهُ أَصَابَهَا زَوْجُهَا إِذَا أَحَبَّ، وإِنَّمَا يُفْعَلُ ذلِكَ رَغْبَةً في نَجَابَةِ الْوَلَدِ، فَكَانَ يُسَمَّى نِكَاحَ الأَسْتِبْضَاعِ؛ وَنِكَاحٌ آخَرُ: يَجْتَمِعُ الرَّهْطُ مَا دُونَ الْعَشَرَةِ فَيَدْخُلُونَ عَلَى الْمَرْأَةِ كُلُّهُمْ فَيُصِيبُونَهَا، فَإِذَا حَمَلَتْ وَوَضَعَتْ وَمَرَّ لَيَالٍ بَعْدَ أَنْ تَضَعَ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِمْ، فَلَمْ يَسْتَطِعْ رَجُلٌ مِنْهُمْ أَنْ يَمْتَنِعَ حَتَّى يَجْتَمِعُوا عِنْدَهَا. فَتَقُولُ لَهُمْ: قَدْ عَرَفْتُمُ الَّذي كَانَ مِنْ أَمْرِكُمْ؛ وَقَدْ وَلَدْتُ فَهُوَ ابْنُكَ يَا فُلاَنُ، تُلْحِقُهُ بِمَنْ أَحَبَّتْ. فَلاَ يَسْتَطِيعُ أَنْ يَمْتَنِعَ؛ وَنِكَاحٌ آخَرُ رَابِعٌ: يَجْتَمِعُ النَّاسُ الْكَثِيرُ فَيَدْخُلُونَ عَلَى الْمَرْأَةِ فَلاَ تَمْتَنِعُ مِمَّنْ جَاءَهَا وَهُنَّ الْبَغَايَا كُنَّ يَنْصِبْنَ عَلَى أَبْوَابِهِنَّ الرَّايَاتِ. فَمَنْ أَرَادَهُنَّ دَخَلَ عَلَيْهِنَّ، فَإِذَا حَمَلَتْ إِحْدَاهُنَّ وَوَضَعَتْ حَمْلَهَا جَمَعُوا لَهَا وَدَعَوْا لَهَا الْقَافَةَ. فَأَلْحَقُوا وَلَدَهَا بِالَّذي يَرَوْنَ فَالْتَاطَ بِهِ وَدُعِيَ ابْنَهُ، لاَ يَمْتَنِعُ مِنْهُ، فَلَمَّا بُعِثَ مُحَمَّدٌ ﷺ بِالْحَقِّ هَدَمَ نِكَاحَ الْجَاهِلِيَّةِ كُلَّهُ إِلاَّ نِكَاحَ النَّاسِ الْيَوْمِ]. أخرجه البخاري وأبو داود.

«الاستبضاع» طلب المرأة نكاح الرجل لتنال منه الولد فقط.

و«البغايا» الزواني.

و«القافة» الذين يشبهون بين الناس فيلحقون الولد بالشبه.

و«التاط به» أي ألصقه بنفسه وجعله ولده.

7. (5651)- *Urve* rahimehullah anlatıyor: "Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) bana anlattı ki: Cahiliye devrinde dört çeşit nikah mevcuttu: Bunlardan biri, bugün (dinimizin meşru kıldığı ve) herkesçe tatbik edilen nikahtır: Kişi kişiden kızını veya velisi bulunduğu kızı ister, mehrini verir, sonra onunla evlenir.

Diğer bir nikah çeşidi şöyleydi: Kişi, hanımı hayızdan temizlenince: "Falancaya git, ondan hamilelik talep et" der ve hanımını ona gönderirdi. Kadının o yabancı erkekten hamile kaldığı anlaşılıncaya kadar, kocası ondan uzak durur, temasta bulunmazdı. O adamdan hamileliği açıklık kazanınca, zevcesi dilerse onunla zevciyat muamelelerine başlardı. Bu nikah çeşidine asaletli bir evlat elde etmek için başvurulurdu. İşte bu nikaha *nikahu'l-istibza* denirdi.

Diğer bir nikah çeşidi şöyleydi: On kişiden az bir grup toplanır, bir kadının yanına girerler ve hepsi de ona temasta bulunurdu. Kadın hamile kalıp doğum yaparsa, doğumdan birkaç gün sonra, kadın onlara haber salar, hepsini çağırırdı. Hiçbiri bu davete icabet etmekten kaçınamaz, kadının yanına gelirdi. Kadın onlara: "Hadisenizi hatırlamış olmalısınız. İşte şimdi doğum yaptım. Ey falan çocuk senindir" der, çocuğu bunlardan dilediğine nisbet ederdi. Adamın buna itiraz etmeye hakkı yoktu.

Diğer dördüncü nikah çeşidi şöyleydi: Çok sayıda insan toplanıp bir kadının yanına girerlerdi. Kadın gelenlerden hiçbirine itiraz edemezdi. Bu kadınlar fahişe idi. Kapılarının üzerine bayraklar dikerlerdi. Bu kadınlarla temas arzu eden herkes bunların yanına girebilirdi. Bunlardan biri hamile kaldığı takdirde, çocuğunu doğurduğu zaman, o adamlar kadının yanında toplanırlar ve kâifler çağırırlardı. Kâifler bu çocuğun, onlardan hangisine ait olduğunu söylerse nesebini ona dahil ederlerdi. Çocuk da ona nisbet edilir, onun çocuğu diye çağrılırdı. O kimse bunu reddedemezdi.

Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm) hak ile gönderilince, bütün cahiliye nikahlarını yasakladı, sadece insanların bugün tatbik etmekte olduğu nikahı bıraktı." [Buharî, Nikah 36, Ebu Davud, Talak 33, (3272).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıdaki hadis, izah gerektirmeyecek kadar açıktır. Sadece kâif kelimesini açıklamak gerekebilir. Kâifler, insanlar arasındaki benzerlikleri değerlendirerek neseb tesbiti yapan kimselerdir. *İbnu'l-Esir*, en-Nihaye'de kâifi, "İzleri takip edip, sahibini ortaya çıkaran kişinin kardeş ve babasına benzerliklerini tesbit eden kimse" olarak tarif eder. Kâifin cem'i kâfedir. "İz"e bakarak sahibini teşhis, benzerliklere bakarak nesebi teşhis, cahiliye devrinde gelişmiş bir ilimdi.

2- Alimler az ileride açıklanacağı üzere, başka rivayetleri gözönüne alarak cahiliye devrinde cari olan nikah çeşitlerine bedel, hıdn ve mut'a nikahları da ekleyerek sayıyı yediye çıkarırlar.

Günümüzde bunların bir kısmına halen, gayrimeşru cinsî münasebetler olarak rastlamak mümkün. İslam'ın gayrimeşru adettiği, bir kelime ile zina olarak tavsif edip reddettiği bu haram ilişkileri ayrı ayrı tahlil edecek değiliz. Ancak, dinden cahil nesiller arasında mut'a nikahı meşru bir nikahmış gibi propaganda edilmeye başlandığı ve bilhassa okuyan dindarlar arasına sokulmaya çalışıldığı için, o bahsin etraflıca tahliline gerek duyuyoruz. Bu sebeple, dindar gençliğimizi, bu sapıklığa karşı uyarmak maksadıyla 1991 yılı yaz tatilinde konu üzerine hazırladığımız uzunca bir makalenin bazı mühim kısımlarını ufak-tefek tadillerle aşağıya aynen kaydediyoruz:

KUR'AN, SÜNNET VE ULEMAYA GÖRE EHL-İ SÜNNET VE ŞİA'DA MUT'A NİKAHI[58]

DİKKAT:

1- Normalde, kitabımızın diğer bahislerinde takip edilen açıklama üslubuna kıyasla, mut'a bahsinin çok fazla uzun bulunacağının farkındayız. İçinde yaşadığımız şu yıllarda bu mesele, kız veya erkek, bütün dindar gençlerimizin iğfal edilip aldatıldıkları bir konu haline getirilmiş olması sebebiyle açıklamaları geniş tutma mecburiyeti hissettik. Bu yüzden hatıra gelebilecek bütün soruları cevaplamak maksadıyla asıl mevzumuzun dışında sayılabilecek tamamlayıcı bilgiler de verdik. Şu halde mut'a nikahı hususunda tereddüt sahiplerinin bu bahsi dikkatlice takip etmeleri gerekir. Böyle bir tereddüdü olmayan fakat mesele hakkında hülasa bir bilgi sahibi olmak isteyenlere mevzuun başında

58- *Timaş Yayınevi* (İstanbul) tarafından daha da özetlenerek neşredilen kitapçığın Namus Fitnesi Mut'a adıyla piyasaya çıkması uygun bulunmuştur.

"ÖZET OLARAK MUT'A NİKAHI" başlığı altında kısa bir açıklama yapacağız. Birçok okuyucularımıza bu kısa bilginin yeterli olacağı kanaatindeyiz. Geri kalan açıklamalar, aslında bu özet bilginin kaynaklara inilerek delillendirilmesinden ibarettir.

2- Şunun da bilinmesinde fayda var: Bu bahsi işlerken hem sünnî, hem de Şiî kaynaklara inilmiştir. Bahsin Şiî kaynaklar açısından tahlilini müstakil bir bahiste ŞİÎ KAYNAKLARA GÖRE MUT'A başlığı altında sunduk.

3- Tahlil esnasında dercedilen yorum ve iktibasların alındıkları kaynaklar, yapılan atıflar, bahsin sonunda **DİPNOTLAR** başlığı altında kaydedilecektir. İstifade edilen kaynaklar da tanıtılacaktır. İltibas edilmemesi için Şiî kaynaklar ayrıca tanıtılmıştır.

ÖZET OLARAK MUT'A NİKAHI

Bugün dindar fakat dinini yeterince bilmeyen gençlerimiz arasında meşru bir akit gibi gösterilmeye, benimsetilmeye çalışılan mut'a nikahı, esas itibariyle, İslam öncesi Arap cemiyetinde mevcut olan zina çeşitlerinden biridir. *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, pek çok içtimâî reformlarla uyguladığı tedric prensibiyle hareket ederek, bunu birden yasaklamamış, hatta bir ara ruhsat tanımıştır. Fakat, *Mekke Fethi* sırasında kesinlikle yasaklamış, kıyamete kadar haram olduğunu belirtmiştir.

Resulullah'ın yasağını işitmemiş olanlar arasında bazı nadir mut'a vak'alaları, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in vefatından sonra da cereyan etmiştir. Durumdan haberdar olan *Hz. Ömer* (radıyallahu anh), bu hususta *Resulullah*'ın yasağını hatırlatarak kesin yasak koymuş ve yasağı ta'mim etmiştir. Hz. Ömer'in bu yasağına tek bir sahabi itiraz etmemiş, böylece mut'a nikahının haram olduğu hususunda selef uleması arasında icma tahakkuk etmiştir.

Şia'dan bir grup, *Hz. Ömer*'e muhalefet taassubunun da sevkiyle mut'ayı mübah addetmekten de öte, bir taabbüd, bir akide, uyulması gerekli bir doktrin haline sokmuş, Şiîliğin bir alemi, bir gereği haline getirmiştir. Şia, bu meselede objektif delillere dayanmaz, hissî yorumlara, temelsiz te'villere, peşin kabullere istinad eder.

Gençlerimiz, meseleyi kaynaklara inerek değerlendirmek durumundadır. Dinin son derece hassas olduğu kadın-erkek münasebetlerinde umursamazlık ve laubaliliğin dünyevî ve uhrevî cezasının şiddetli olacağı unutulmamalıdır.

السَّلَامُ عَلَى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَى وَالْمَلَامُ عَلَى مَنِ اتَّبَعَ الْهَوَى

NİKAHIN MANA VE CİDDİYETİ

Nikah yukarıda belirtildiği üzere çok yönlü bir müessese olduğu için dinimiz bu hususta müstesna bir hassasiyet göstermiştir. Bu nikahın îfa ettiği hizmetin çok yönlü oluşundan, onda tecelli eden mananın zenginliğinden ileri gelir. Şöyle ki:

1- Meşru nikah, öncelikle kişiye, Allah'ın mülkünde tasarrufu helal kılmaktadır. Yani kâinatta hiçbir şey başıboş, kendiliğinden değildir. Her şey Allah'ın mülküdür. O'nun mülkünü O'nun istediği tarzda kullanmayan haram işlemiş olur. Öyleyse, erkek-kadın münasebetleri Allah'ın dilediği tarzda ve koyduğu şartlar çerçevesinde olmadığı takdirde bu tasarrufla haram işlenmiş olur. Kadın-erkek münasebetlerinde helal olmayan tasarruflara dinimiz zina demiştir(1) ve bütün cinayetler arasında zinaya en ağır cezayı takdir etmek suretiyle bu meselede Allah'ın mülkündeki haram tasarrufun dünyevî ve uhrevî neticelerinin azametine dikkat çekilmiştir. Dolayısıyla Allah'a ve ahirete inanan bir kimsenin nikah mevzuunda çok hassas olması, zandan, şüpheli durumlardan kaçınması gerekir.

Ayet-i kerimede, ileride açıklanacağı üzere, zevceler ve sağ elin malik oldukları (cariyeler) dışındaki ferçlerin haram olduğu beyan edilmiştir. Ehl-i Sünnet buna uygun olarak, ferçlerin helal olma yolunun iki olduğunu söylemişlerdir: 1-Mirasa dayanan nikah, 2- Milk-i yeminle nikah(2).

Sözü mut'a nikahına getirecek olursak ileride belirtileceği üzere, bunun haram olduğu hususunda, *Ehl-i Sünnet* alimleri icma eder. Çünkü bunda miras yoktur. Onlar ferçlerin helal kılınmasına, muteber şer'î bir delile dayanmayan üçüncü bir yol eklemişlerdir: *"Mirassız nikah"* (3). Bundan maksad mut'adır. "Bu, Şiîlerde var, onlar da bir mezhep, öyleyse biz de tatbik edebiliriz" muhakemesi son derece yanlış ve helakete atıcıdır. *Ehl-i Sünnet* mezhepleri arasında ihtilaflı meselelerde, darlanma hallerinde herhangi birine uygun amele cevaz verilmiştir, ama icma edilen meselelerde bunların dışına çıkmaya, zaruret denen ve hayatî tehlike ile tarif edilen durumlar dışında cevaz verilmemiştir. Resulullah, mut'ayı Allah'ın mülkünde haram bir tasarruf yönüyle şöyle ifade buyurmuştur: *"Kadınlara mut'a yapmak haramdır. Ben Allah'a düşmanlıkta, Allah'ın haramlarını helal addeden ve katilinden başkasını öldürenden daha ileri birini tanımıyorum..."*(4)

2- Evlenme hadisesinin içtimâî yönü vardır. Herşeyden önce kız ve erkek, aileleri, akrabaları arasında hısımlık dediğimiz bir bağ, bir yakınlık kurar. Ayrıca, anne-babalar için de bu, yıllar yılı emek çekerek yetiş-

tirdikleri evlatlarının mürüvvetini görerek dünyada en büyük saadeti yaşama vesilesi olmaktadır. Bu sebepledir ki, meseleye bizzat Rabbimiz Teala hazretleri, Kur'an'da yer vererek, yukarıda kaydettiğimiz üzere, kadınların "ailelerinin izniyle" nikahlanmalarını emretmiştir. Bu hadiste Hz. Peygamber: *"Velisinin izni olmadan evlenen kadının nikahı batıldır..."* buyurmuştur.(5) Hadis, Muhalla'da: *"Kadın, velisinin izni olmadan evlenemez. Şayet velisiz evlenirse nikahı batıldır, nikahı batıldır, nikahı batıldır.."* şeklinde kaydedilmiştir.(6) Abdurrezzak'ın Musannaf'ında velisinin izni olmadan evlenen kadınların nikahını Hz. Ömer'in reddettiğine dair birçok misal kaydedilmiştir.(7) Evlenmelerde, velinin gıyabına nikah yapma meselesine Ashab'ın en şiddetli karşı çıkanının Hz. Ali olduğu(8), İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın, velisi olmadan nikah yapan kadınları fahişe olarak tavsif ettiği (9) rivayetlerde gelmiştir. Hz. Ömer de kadınların, velilerinin veya ailelerinin rey sahibi birisinin veyahut sultanın izniyle evlenmesi gerektiğinde ısrar etmiştir.(10) Resulullah'ın bazı hadislerinde *"Veli ve iki şahid olmadan nikahın sahih olmayacağı"* ifade edilmiştir.(11) Bir rivayette, *İbnu Abbas*'a göre, en az talib, dört unsurla nikah gerçekleşir: "Veli, iki şahid"(12).

Velini iznini tamamlayan bir husus nikahın ilanıdır. Bu sebeple davul çalmak, türkü söylemek meşru kılınmıştır(13). Bazı rivayetlerde sadece iki şahitle yapılan nikahın "gizli nikah" olarak tavsif edilip reddedildiğini görmekteyiz.(14) İmam Malik bu durumda şahidlerin de nikah yaptıranların da cezalandırılmasına hükmeder.(15) Resulullah'tan kaydedilen bir rivayette de: "Gizli nikah caiz değildir, nikahda ya def işitilmeli ya da (ziyafetin) dumanı görülmelidir" buyurmuşlardır. Bu hadisi kaydeden İmam Malik, peşine Ömer İbnu Abdülaziz'in Eyub İbnu Şurahbil'e şu tamimi gönderdiğini ilave eder: "Yanındakilere emret! Nikah sırasında def çalsınlar. Zira def, nikahla zinanın arasını ayırdeder"(16). Resulullah'ın bir hadisi de şöyle: "Kadın kadını evlendiremez; kadın, kendi kendine de evlenemez. Kendi kendine evlenen kadın fahişedir"(17). Ebu Hureyre zaniyenin: "Kendi kendine nikah yapan kadın" diye tarif edildiğini belirtir(18). İmam Malik nikahın ilanı meselesine o kadar ehemmiyet vermiştir ki, ilan olunca şahid bulunmasa da nikahın sahih olacağını söylemiştir(19).

Tam bir gizlilik ve sadece kadınla erkeğin anlaşması şeklinde cereyan eden *mut'a nikahı* değerlendirilecek olursa bu ulvî gayelerin sükût ettiği görülür. İleriki açıklamalarda görüleceği üzere, bizzat Şiîler, bu nikâhın hem kıza, hem kızın ailesine getireceği zül ve arı kabul etmişlerdir. Yıllarca emek çekip evlat büyüten bir anne-babanın, haberleri ol-

madan kızlarının mut'a nikahı ile kirlendiğini işitmeleri, onların kahrolmaları ve yıkılmaları için yeterlidir.

Sağduyu sahibi herkes, nezih şeriatımızın böylesi bir kirliliği meşru addetmeyeceği hususunda tereddüt etmez.

3- Evliliğin öncelikle gayelerinden biri tenâsüldür. Yani insan neslinin devamı. Hatta eski büyüklerimiz, evlenenler için yapılan düğün şenliğinin bu evlilikten hâsıl olacak yeni nesli istikbâl etmeye râci olduğunu söylemişlerdir. Bu mülâhaza ve evliliğin böylesi bir yoruma tâbi tutulması, *Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)* efendimizin: *"Evlenin çoğalın, ben sizin çokluğunuzla diğer ümmetlere karşı iftihar edeceğim"; "Vedûd (çok seven) ve velûd (çok doğuran) kadınla evlenin, kısır kadınlarla evlenmeyin!"* gibi hadislerine ne kadar muvafık düşmektedir?

Mut'a nikahında tenasül de gaye değildir. Bu, nikah müessesesini, her çeşit içtimâî, beşerî yönlerinden tecrit ederek, sırf şehevî duyguların tatminine indirgemektir.

Bu işten en çok zarar gören de kadındır. Kadın, para mukabili, erkeğin şehvetine bir alet durumuna düşmektedir. Mukabilinde ne zevce olma, ne anne olma, ne de vâris olma şansına sahip değildir. Hiçbir himaye ve ünsiyet hakkı da elde edilmemektedir.

Kadınları ve acizleri himaye edici esaslar getiren İslâm'ın, merhamet ve himayeye pek muhtaç olan kadınlar taifesinin aleyhine işleyecek ve suistimale çok açık böyle bir müesseseyi meşru addetmesi mümkün değildir. Esasen meşru nikâhın getirdiği aleniyet şartı, aleniyeti garantileyecek asgarî iki şâhid ve davullu-yemekli düğün, velinin izni, mehir gibi esaslar, nikahta öncelikle kadının haklarını korumaya dönüktür. Bunlar hakkıyla yerine getirildiği takdirde kadını mağdur edecek suistimaller mevzubahis olamaz.

Ya mut'a nikahı? Allah ve Resulü'nü veya melekleri ve hatta yatırları şâhid kılarak icra edilen mut'a nikahı? Bu, zavallı kızların, cahilliğin sevkiyle, dindarlığın gereği imişçesine aldatılarak kirletilmesinden başka bir şey değildir.

Şimdi sıra mut'a nikâhının mâhiyetini açıklamaya geldi:

MUT'A NİKAHI

> *"Nikah kaza-i şevhet için değil, ancak nikahla ulaşılabilen başka gaye ve maksadlar için meşru kılınmıştır. Mut'a ile şehvet giderilir. O maksatlar hasıl olmaz. Öyle ise o meşru değildir"* (Kâsânî)

Mut'a kelime olarak dilimizde halen kullanılan temettû kelimesiyle

aynı kökten gelir. *Temettû* faidelenmek, kâr elde etmek demektir. Mut'a nikâhı, "ma'lum veya (Zeyd'in gelmesine kadar diye belirlenen) meçhul bir müddet için yapılan nikahtır. Bu nikahta, normal nikahta mevcut olan çocuk edinme, ünsiyet, verâset gibi diğer gayeler yoktur. Tek maksad temettû yani istifade olduğu için mut'a denmiştir(20). Mut'a nikahı önceden belirlenen müddetin dolmasıyla sona erer ve talak olmadan ayrılık vukua gelir(21). Veraset, nafaka iddet gibi normal nikahla hasıl olan durumlar bunda yoktur (22). Burada sadece, belirlenen müddet içinde kadının nefsinden yapılacak istifadeye mukabil ödenecek para mevcuttur.

Şu halde mut'a nikahının en bariz vasfı muayyen bir müddetle sınırlandırılmasıdır. Halbuki normal, meşru nikahta zaman tahdidi yoktur. Bazı alimler, yapılan nikahın mut'a nikahı olduğunu tasrih etmeden *"mutlak bir nikah"* yapsa, fakat içinden mut'a nikahına niyet etse bunun hükmü nedir sorusuna cevap aramışlardır. *el-Kâdı*'nın belirttiğine göre bu nikahın muteber nikah olacağında alimler icma etmişlerdir. Böyle bir nikah mut'a nikahı olmaz. Çünkü o, her iki tarafın bilgisi ve mutabakatı ile muayyen bir müddet için yapılan nikahtır. İmam Malik: "Böyle mutlak bir nikah insanların ahlakına uymaz" derken, Evzai, ulemadan ayrı şaz bir yol tutarak: *"Bu mut'a nikahıdır, onda hayır yoktur"* demiştir. (23)

Aynî'nin belirttiğine göre, müddeti insan ömrünü aşacak kadar mesela 200 yıl diyerek uzun tutmak suretiyle, nikahın talaksız sona ermesi, karı-koca arasında mirasın olmaması gibi korkulan mahzurlu hususların bulunmayacağı tarzda bir mut'a caiz olur mu diye düşünülmüş ise de, cumhur bunu da caiz görmemiştir.(24)

Netice olarak şunu söyleyeceğiz: Mut'a nikahını, bazı Şiîler hariç İslam uleması elbirlik reddetmiş, haram olduğunda icma etmiştir(25).

SÜNNETTEKİ DURUM

Mut'a nikahının fıkıhtaki hükmünü kısaca belirttikten sonra Sünnetteki Durumu deyince akla tabii olarak şu soru gelir: İslam'da fıkıh ayrı, sünnet ayrı mı?

Hemen cevap verelim: Fıkıh sünnetten ayrı değildir. Ancak sünnet fıkıhtan çok daha zengin bir kaynaktır ve *Hz. Peygamber*'in yirmi üç yıllık hayatındaki bütün tatbikatını ihtiva eder.

Bu açıklama, zihnimize "Pekiyi sünnette birbirinden farklı tatbikat mı var?" sorusunu getirecektir.

Bu sorunun cevabı *"Evet!"*dir. Sünnette hemen hemen her meseleyle

ilgili farklı tatbikatlara, beyanlara rastlanabilir. Mut'a nikahı meselenin hakkıyla anlaşılabilmesi maksadıyla bu noktanın biraz açıklanması gereğine inandığımız için, önce kısaca bu hususa temas edeceğiz.

MUHATABA VE ŞARTLARA GÖRE FARKLILIK VE TEDRİC: İslam, miladî yedinci asrın Arap cemiyetine inmiştir. Bu cemiyete insanlar, yazılanı olduğu gibi kaydedecek boş bir levha durumunda değildir; bir kısım inançlar, ibadetler, örfler, âdetler, köklü alışkanlıklar mevcuttur. İslamî mesaj, çoğu batıl olan eskilerin yerini alacaktır. Ama insanın kültür dağarcığı kara tahta değil ki, bir hamlede silinip, yerine yenileri yazılsın. Kaldı ki, yaratılışı gereği mükerrem olan insanoğlu, bilerek batıla, kötüye müşteri olmaz. Batılları da iyi, doğru bilerek benimser. Bu sebeple inaçlarında, alışkanlıklarında mutaassıbtır. Onları terketmesi için, yanlışlığına ikna edilmesi, eski alışkanlığının kırılması lazımdır. Bu iş, ferd planında zor olduğu gibi cemiyet planında çok daha zordur. Şu halde inançları, âdetleri, alışkanlıkları ve her çeşit değerleriyle bir cemiyeti toptan değiştirmekten daha zor bir şeyin olmadığı söylenebilir. Günümüzde insan fıtratının tabi olduğu kanunlar, gelişen beşerî ilimler sayesinde çok iyi bilindiği, kitap, dergi, gazete, radyo televizyon gibi telkin vasıtaları son derece gelişip zenginleştiği ve mesela komünist alem, bunları âzamî ölçüde, istediği gibi kullandığı halde netice alamamış, homosovieticus dedikleri hakiki manada komünist yetiştirilmemiş, cemiyet de-ğil, fertler bile değiştirilmemiştir. İşte bu zor işi, yani her şeyi ile İslam dışı olan bir cemiyetin cahiliye kültürünü silip yerine İslam'ı ikame etme işini *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* başarmıştır. Bunda Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Cenab-ı Hakk'ın irşadıyla tedric prensibini düstur edinmiştir. Tedric, muhatabın ahvalini esas almak, onları yavaş yavaş, alıştıra alıştıra asıl hedefine, kâmil durumundaki İslam'a götürmektir.

Tedricte ilk söylenenle en son söylenen arasında birkısım merhaleler vardır. Tıpkı merdiven gibi. Merdiven bizi hedefe hemen ulaştırmaz, basamak basamak çıkarır.

İslam, hemen hemen her meselede tedrice yer vermiştir. Sözgelimi önce iman esaslarını tebliğ etmiştir. Sonra ahkâma geçmiştir. On üç yıllık Mekke dönemi esas itibariyle imanî meseleleri açıklar. İmanî meselelerde de bir sıralama ve tedric vardır. Nitekim ilk nazil olan sureler Allah'tan, cennet ve cehennemden bahseder, uhrevî mesuliyetlere dikkati çeker. Hatta tevhid inancını ilgilendirdiği halde, ilk vahiylerde putlar meselesine temas edilmemiş, bu sayede bütün Mekkeliler Hz. Peygam-

ber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i dinlemiş, bir kısmı da Müslüman olmuştur. Putların batıl olduğu, put imanı üzere ölen atalarının akibetlerinin kötü olduğu açıklandığı andan itibaren Mekkeli müşrikler birden tavır değiştirmiş, istihzada kalan muhalefet tavırları işkenceye dönüvermiştir.(26)

Amele, tatbikata giren -bir başka ifadeyle ibadet, muamele haram-helal gibi- bahislerde tedric meselesi daha belirgin, daha şümullüdür. Hadis, Tefsir, Siyer (Hz. Peygamber'in hayatı) sahalarına giren kaynak kitalarımız, bunun örnekleriyle doludur. Namaz, oruç, zekat gibi her bir farzın hususi bir tarihi mevcuttur.(27) Harama giren yasaklamalar da belli bir tasrihe sahiptir. Sözgelimi içki ile ilgili vahiyler Mekke'de başlamış, yavaş yavaş alıştıra alıştıra, Resulullah'ın hayatının sonlarına doğru bugünkü son şekil beyan edilmiştir. Resulullah'a vahyedilen ilk surelerin hep imanî meselelere, ölümden sonra dirilmeye, cennet ve cehenneme yer verdiğini; haramlardan yasaklama gibi, alışkanlıklarla ilgili ayetlerin sonradan nazil olduğunu belirten Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) bu tedricteki sebebi şöyle açıklar: *"...Eğer ilk defa "içki içmeyin!" emri inseydi "biz içkiyi asla bırakmayız!" derlerdi. Eğer "zina etmeyin!" emri inseydi "asla zinayı bırakmayız!" derlerdi.*(28)

İslam'ın tebliğinde, tedricin hemen her meselede umumi bir prensip olduğunu göstermek için "besmele"den örnek vereceğiz. İbnu Sa'd'ın bir rivayeti şöyle: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* , bidayette, tıpkı Kureyşliler gibi, besmele makamında "Bismikallahümme" formülünü yazıyordu. Bu tatbikat: ﴿ اركبوا فيها بسم الله مجريها ومرسيها ﴾ ayeti (Hud 41) gelinceye kadar devam etti. Bu ayetten sonra "bismillah" diye yazmaya başladı. Bu tatbikat: ﴿ قل ادعوا الله او ادعوا الرحمن ايا ما تدعوا فله الاسماء الحسنى ﴾ **"De ki: "Ona ister Allah, ister Rahman diye dua edin. Hangisiyle dua ederseniz edin en güzel isimler O'nundur"** (İsra 110) ayeti nazil oluncaya kadar devam etti. Bundan sonra "Bismillahirrahman" diye yazmaya başladı. Bu tatbikat: ﴿ انه من سليمان وانه بسم الله الرحمن الرحيم ﴾ (Neml 30) ayeti nazil oluncaya kadar devam etti. Bu ayetten sonra *"Bismillahirrahmanirrahim"* diye yazmaya başladı."(29)

Hülasa "besmele"si, üç safhalı bir tedricle son şeklini alan İslam, gerek önceki alışkanlıkların ta'dilinde ve gerekse yeni teşriatta bir tedrice, azdan çoğa, kolaydan zora, müşahhastan (pek açık ve anlaşılması kolay olandan) mücerrede (yani anlaşılması zora, aklîye) doğru bir seyir takip etmiştir.

Şu halde sadece mut'a nikahı meselesi değil, pek çok meselede karşımıza çıkacak şaşırtıcı, yanıltıcı problemlerin çözümünde bu tedric proble-

minin bilinmesi gerekir. Bu sebepledir ki ayetlerde ve hadislerde nesh meselesi vardır. Yani önceki şartlara göre gelen bir ayet ve *Resulullah*'ın bir beyanı, gelişen şartlara göre değiştirilmiştir. Sonradan gelen ayet (veya hadis) önceki ayetin (veya hadisin) hükmünü kaldırmıştır. Hükmü kalkan ayet ve hadise mensuh, yeni hüküm koyan ayet ve hadise de nasih denir. Öyle ise nasih bir ayet veya hadis varken, mensuh olanla amel etmek, onu esas almak hatalı olur. Tıpkı bir tarihte gidiş olarak kullanılan bir yol, trafik yetkililerince sonradan geliş olarak değiştirildiği halde, "falanca tarihte gidişti" diye o yolu gidiş olarak kullanmanın hatalı olması gibi.

Dinî meselelerde bu hataya düşülmemesi için dinde yorum yapma işi müctehidlere bırakılmıştır. Müçtehid olmanın şartları arasında bütün ayet ve hadisleri nasihiyle mensuhuyla bilmek de vardır.(30)

MUT'A NİKAHI MESELESİNİN İÇ YÜZÜ

Yukarıda bir ön bilgi olarak kaydedilen tedric meselesi anlaşıldıktan sonra asıl konumuza geçebiliriz. Konunun iyice anlaşılması için meseleyi birkaç ana fikir altında tahlil edeceğiz:

1- Mut'a cahiliye nikahıdır.

2- *Hz. Peygamber* bidayette yasaklamamış, ruhsat tanımıştır.

3- *Resulullah* sonradan yasaklamıştır.

4- Yasak herkes tarafından duyulmamıştır.

5- *Hz. Ömer* zamanında yasak ta'mim edilmiştir.

6- Yasak üzerine icma tahakkuk etmiştir.

7- Şia'nın bu meseledeki tutumu.

1) MUT'A CAHİLİYE DEVRİNİN NİKAHIDIR

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) efendimizin muhterem zevceleri, İslam'ın yetiştirdiği en büyük fakihlerden biri olan ve insanlığın mabihil iftihar büyükleri arasında yer almaya şayeste *Hz. Aişe* (radıyallahû anhâ), bir rivayetlerinde cahiliye devrinde dört çeşit nikahın tatbikatta olduğunu belirtir.(31) Şarihler başka rivayetleri de kaydederek cahiliye devrinde yedi çeşit nikahın mevcudiyetini belirtirler.(32) Bu yedi çeşit nikahtan biri İslam'ın da kabul ettiği hal-i hazır nikah şeklidir: Kadın velisinden talep edilir, karşılıklı rızadan sonra mehir ödenerek müebbed nikahla evlenir. Bir diğeri mut'a nikahıdır.(33) Bunun, cahiliye devrinden intikal eden bir nikah olduğu hususunda herhangi bir ihtilaf mevcut değildir.

2) HZ. PEYGAMBER'İN BİDAYETTEKİ RUHSATI

İslam'ın benimsediği sünnî nikaha birçok yönden ters düşen mut'a nikahını *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, bir çırpıda yasaklamamıştır. Bu sebeple, mesele üzerine bize intikal eden rivayetlerin bir kısmı mezkur ruhsatı aksettirir. Az yukarıda açıkladığımız tedric prensibinin İslam'da esas olduğunu bilmeyen veya kaale almayan bir kimse cehalet ve suiniyetle, bahsi tamamlayıcı diğer hadisleri görmeyerek veya görmezden gelerek sırf ruhsat ifade eden rivayetlere dayanarak İslam'ın mut'a nikahına ruhsat verdiğini sölemek suretiyle İslam'a büyük bir iftirada bulunabilir. Şimdi bu rivayetlerden örnekler verelim:

Ruhsat ifade eden rivayetler umumiyetle *İbnu Mes'ud, Hz. Cabir, Seleme İbnu'l-Ekva, İbnu Abbas, Esma Bintu Ebi Bekr, Hz. Muaviye, Ebu Saidi'l-Hudrî, Amr İbnu Hureys* radıyallahu anhüm ecmain'den gelmektedir.

Meselenin yanlış anlaşılmaması için açıklamalara geçmeden iki noktayı peşinen kaydetmek isteriz:

1- Mut'a hususunda ruhsat ifade eden rivayet sahibi Ashab'tan neshine dair de rivayetler gelmiştir.

2- *Hz. Ömer* yasağı ta'mim edince hiçbir sahabi buna itiraz etmemiş ve böylece yasak hususunda icma hasıl olmuştur.

İbnu Mes'ud'dan gelen bir rivayet şöyle:

كُنَّا نَغْزُو مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ لَيْسَ لَنَا نِسَاءٌ فَقُلْنَا اَلاَ نَسْتَخْصِي فَنَهَانَا عَنْ ذٰلِكَ ثُمَّ رَخَّصَ لَنَا اَنْ نَنْكِحَ الْمَرْاَةَ بِالثَّوْبِ الى اَجَلٍ ثُمَّ قَرَاَ: ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا اَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ وَلاَ تَعْتَدُوا اِنَّ اللهَ لاَ يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴾

"Biz, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la savaşa çıkmıştık. Beraberimizde kadın yoktu. "Husyelerimizi burdurup kadınlaşsak olmaz mı?" dedik.(59) Bunu yapmayı bize yasakladı. Fakat bir giyecek (gibi basit ücret) karşılığında, kadınlarla bir müddet için nikah yapmamıza ruhsat tanıdı." *Abdullah İbnu Mes'ud* (görüşüne delil olarak) şu ayeti okudu. (Mealen): **"Ey iman edenler! Allah'ın size helal kıldığı temiz ve güzel şeyleri kendinize haram edip de haddinizi aşmayın. Haddini aşanları Allah elbette sevmez"** (Maide 87) (34). Hemen belirtelim ki Müslim, hadisin bir başka veçhinde, ayetle istidlal işini *İbnu Mes'ud'*

59- *İbnu Hübban:* "Husyelerimizi burdurup kadınlaşsak olmaz mı? dedik" ibaresinden hareketle Resulullah'ın ilk bakışta mut'ayı yasaklamış olabileceği görüşünü ileri sürer. (Sahih-u İbnu Hübban 6, (175).

un yapmış olmasının sarih olmadığını kaydeder. Bu durumda ayeti okuma işi ona değil, ondan sonra gelen bir raviye aittir.

Bu hadiste *İbnu Mes'ud*'un, mut'a nikahına ruhsat verdiği anlaşılmaktaır. Ruhsat ifade eden diğer rivayet sahipleri hakkında söylendiği gibi, *İbnu Mes'ud* için de: "Resulullah'ın yasağını duymamış olabilir" yorumu yapılmıştır.(35) Ancak: *İbnu Mes'ud*, bu rivayti mut'anın neshedildiğini işitmezden önce yapmış olabilir" demek daha doğru olacak. Zira Beyhakî *İbnu Mes'ud*'un الْمُتْعَةُ مَنْسُوخَةٌ نَسَخَهَا الطَّلاقُ والصَّداقُ والعِدَّةُ والْمِيـراثُ "Mut'a mensuhtur, onu İslam'ın getirdiği, talak, mehir iddet ve miras gibi hükümler neshetmiştir" dediğini kaydeder.(36)

İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın bu meseledeki yeri daha dikkat çekicidir. Bazı rivayetler, onun mut'a nikahına fetva verdiğini, bu yüzden *Hz. Ali*'nin ona sert çıktığını ve: اِنَّكَ رَجُلٌ تَايِهٌ اَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ نَهَى عَنْ مُتْعَةِ النِّسَـاءِ "Sen şaşırmışa benziyorsun. *Aleyhissalâtu vesselâm* kadınlarla mut'a yapmayı yasakladı" dediğini belirtir.(37)

Beyhakî'nin bir rivayeti, bir ara *İbnu Abbas*'ın bu meseledeki fetvalarıyla sadece *Hz. Ali*'nin değil, ehl-i ilmin ta'rizlerini de üzerine çektiğini, ancak onun bu meseledeki görüşünde direndiğini; öyle ki, bazı şairlerin şiirlerine bile hedef olduğunu belirtir.(38)

Ne var ki, sonunda *İbnu Abbas* da reyinden rücu etmiştir. Tirmizî, ثُمَّ رَجَعَ عَنْ قَوْلِهِ حَيْثُ اُخْبِرَ عَنِ الـنَّبِيِّ "...Sonra o fetvasından, mut'anın Resulullah tarafından haram kılındığı kendisine haber verilince rücu etti" diyerek (39), bilahare şarihlerin: "Mut'aya fetva veren sahabeler, onun nesh edildiğini duymamış olanlardır"(40) şeklinde yapacakları yorumun isabetliliğini te'yid eder. Nitekim İbnu Abbas, nesihten haberdar olup Resulullah'ın bu husustaki beyanlarını öğrenince: هِيَ حَرامٌ كَالْمَيْتَةِ ولَحْـمِ الْخِنْزِيـرِ "O, laşe ve hınzır eti gibi haramdır" diyecektir.(41)

İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın meşhur olan fetvasının mahiyeti hakkında Hattâbî'nin Said İbnu Cübeyr'den kaydettiği bir rivayeti kaydetmede fayda umarız: "Said İbnu Cübeyr anlatıyor: "İbni Abbas'a dedim ki: "Sen ne yaptığını, neye fetva verdiğini biliyor musun?"

Said İbnu Cübeyr, hakkında yazılan şiiri okuyarak fetvasının nasıl istismar edildiğini gösterir. Şiiri işiten İbnu Abbas şu açıklamada bulunur.

"İnna lillah ve inna ileyhi raciun! Allah'a yemin olsun, ben bu maksadla fetva vermedim ve bunu hiç aklımdan geçirmedim. Ben, (mut'a ni-

kahını), Allah'ın laşeyi, kanı ve domuz etini helal kıldığı şartlarda helal kıldım.[60] Mut'a sadece muzdar durumda olanlara helaldi. O tıpkı laşe, kan ve domuz eti gibi (haram)dır."

Bu rivayeti kaydeden *Hattâbi, İbnu Abbas*'ın sözünden çıkabilecek "Zaruret halinde, tıpkı leş, kan ve domuz etini yemek caiz olduğu gibi mut'a da caiz olabilir" hükmünün yanlışlığını belirtir. Ona göre yanlışlık iki noktadan gelir:

1) Bu hükme giderken nassa dayanılmaz, kıyasa gidilmiş olur. (Halbuki nassın yani Resulullah'tan açık hükmün bulunduğu yerde kıyasla hüküm verilmez. Mut'a nikahını yasaklayan nass mevcuttur.

2) Mut'anın gıda hususunda muzdar kalana benzetilmesi de hatadır. Çünkü gıda bulamayan kimse hayatî tehlikededir, ölmemek için haram yemesine izin verilmiştir. Halbuki mut'a meselesi şehvetin galebesi ile ilgilidir. Burada kişi, hayatî tehlike ile karşılaşmayacağı için muzdar sayılmaz. Şehvete sabretmek mümkündür. Ayrıca şehvet, oruç ve ilaç yoluyla da kırılabilir. Öyleyse "gıda" ve "şehvet" zaruret olmadan aynı değerde değillerdir, dolayısıyla hükümleri de farklıdır(42).

Kanaatimizce *İbnu Abbas*'ın fetvası, Hattâbi'nin dediği gibi "uzun gurbet", "ihtiyaç" ve "fakirlik" gerekçelerine mebni değildir. Nass bulunduğu zaman kıyas yoluyla fetvaya gidilmeyeceğini *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) herkesten iyi bilmektedir. Fetva ulemanın ittifakla belirttiği üzere, bu meseledeki nasslardan haberdar olmama sebebine dayanmaktadır.

İbnu Abbas gibi yüce bir sahabi hadisi duymamış olabilir mi? diye yapılacak bir itiraza hemen cevap verelim: "Bu pek tabii ve Hz. Ebu Bekr, Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ) gibi -hem de ilkler arasında yer alan- diğer büyüklerde de sıkça rastlanan bir durumdur." Az ileride bu hususa tekrar dönüp örnekler vereceğiz.

Bu mevzudaki yasaklayıcı hadislere muttali olduğu devreye ait olduğu anlaşılan bir başka rivayette *İbnu Abbas* şöyle demiştir: "Mut'a nikahı İslam'ın bidayetinde caizdi. Kişi (ticaret malıyla) (43) tanıdığı bir adamı bulamayan bir beldeye varınca, orada kalacağını tahmin ettiği müddet için bir kadınla mut'a nikahı ile evlenirdi. Kadın da onun eşyalarını o müddet içinde muhafaza eder, meselesini ıslah ederdi. Bu hal, şu

60- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ), burada Bakara suresinin 173. ayetine atıf yapmaktadır. Bu ayette Rabbimiz Teala hazretleri, leş, kan, domuz eti ve puta kesilen hayvanların etinin haram olduğunu bildirdikten sonra, muzdar kalanların ölmeyecekleri kadar yemelerine ruhsat verir.

ayetin nüzulüne kadar devam etti. (Mealen): **"Ancak hanımlara ve cariyelerine karşı müstesna, bunlarla olan yakınlıklarından dolayı kınanmazlar...."** (Mearic 30; Mü'minun 6). İbnu Abbas devamla: "Bu ikisi dışındaki bütün fercler haramdır"(44) der. İbnu Abbas'ın, ayetten hareketle mut'a nikahı ile alınan kadının zevc sayılamayacağına hükmettiği belirtilmiştir. Zira ayette sadece zevcelerle milk-i yemin denen köle kadınlar helal addedilmektedir.(45)

Rivayetler *İbnu Abbas*'ın belirtilen bu görüşe varmazdan öcne mut'a nikahı hususunda sert çıkan *Abdullah İbnu Zübeyr*'le de söz düellosuna girdiğini *Abdullah*'ın hutbede, *İbnu Abbas*'a ta'rizde bulunduğunu göstermektedir. *İbnu Abbas* bu ta'riz üzerine: "Annene sor, yalan mı söylüyorum!" der. Mesele annesi *Esma Bintu Ebi Bekr*'e intikal edince, Resulullah zamanında mut'anın caiz olduğunu te'yid eder. Rivayetin devamında *İbnu Abbas*'ın: "Mut'adan doğan Kureyşlilerin ismini sayabilirim" dediği belirtilir.(46)

İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın bu meseledeki yerini İbnu Hacer şöyle noktalar: "İmamlardan bir cemaat, İbnu Abbas'ın mut'ayı mübah addetme kanaatinde yalnız kaldığını cezmen belirtir. Bu meşhur bir meseledir ve nadir muhalefetlerden biridir.(47)

Fahreddin-i Razi'nin de özetlediği üzere, bu meselede *İbnu Abbas*' tan üç ayrı görüş rivayet edilmiştir:

1- Mut'a mutlak olarak mübah,

2- Zaruret halinde mübah

3- Mensuh olduğunu ikrarı (48). Şu halde meseleyi değerlendirirken, *İbnu Abbas*'ın neshi işitmezden önceki fetvasını esas alarak onu mut'a nikahının lehinde göstermek ilme ve dine ihanet olur, yüce sahabiyi kendi adımıza konuşturmak olur.

Hz. Cabir (radıyallahu anh)'den gelen diğer bir rivayet, kendisine iki mut'a(61) konusunda *İbnu Abbas'la Abdullah İbnu Zübeyr*'in ihtilafa düştükleri haberi ulaşınca *Hz. Cabir*'in şöyle söylediğini belirtir: فَعَلْنَاهُمَا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ ثُمَّ نَهَانَا عُمَرُ فَلَمْ نَعُدْ لَهُمَا "Biz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sağlığında her ikisini de yaptık. Sonra Hz. Ömer (radıyallahu anh) onları yasakladı, artık bir daha onlara dönüp tekrar yapmadık." (49)

61- İki mut'adan murad *temettu haccı ile mut'a nikahıdır.* Temettu haccı da caiz mi değil mi diye münakaşa edilen bir konu olmuştur. Ancak teferruatı burada mevzumuzun dışında kalır.

Hz. Cabir'den gelen bir diğer rivayette, o; "Resulullah ve Hz. Ebu Bekr zamanında bir avuç hurma veya un karşılığında birkaç günlüğüne mut'a nikahı yapardık. Bu hal *Hz. Ömer*'in, bunu Amr İbnu Hureys hadisesi üzerine yasaklamasına kadar devam etti" demiştir (50) *Ebu Saidi'l-Hudrî*'nin beyanında "bir kadeh kavud" mukabilinde mut'a yapmışlardır(51). Tahavi Ashab'tan Cabir gibi zatların Hz. Ömer'in yasaklamasına kadar mut'aya yer vermelerini, Resulullah'tan varid olan yasağı daha önce işitmemiş olmalarına hamleder.(52)

Görüldüğü üzere, ruhsat ifade eden rivayetin sahibi, mut'anın bilahare yasaklandığını da tasrih ediyor. *İbnu Hacer* der ki: "Hz. Cabir'in "yapardık" sözü bütün sahabeye şamil ise "Bir daha dönüp tekrar yapmadık" sözü de bütün sahabeye şamildir. Dolayısıyla mut'anın terkinde icma hasıl olmuştur."(53)

Hz. Cabir'in "Ebu Bekri's-Sıddık zamanında da mut'a nikahı yapmaya devam ettikleri"ne dair beyanı üzerine, buraya kaydını muvafık gördüğümüz bir yorumu İbnu'l-Arabî yapmıştır. Der ki: "Bu, halkın, Sıddık zamanında çıkan irtidad fitnesi yüzünden şeriatın yayılmasına zaman ayıramamalarından ileri gelmiştir. Çünkü herkes bu fitnenin bastırılması ile meşguldü. Ama, hak batıla galebe çalıp, halife ve diğer Müslümanlar bu meşguliyetten halas bulunca, dinin usule giren meselelerinin hallinden sonra füru ahkâmına yöneldiler ve bu meyanda mut'a nikahının tarimi hususunda bildikleri meşhur hükmü de icraya koydular. ilk defa Hz. Ömer'in dikkatini Hz. Muaviye ile Amr İbnu Hureys çekti. (Resulullah'ın yasağından haberi olmayan) bu iki zat kadınlarla mut'a nikahı yapmışlardı, onları bundan men etti." (54)

★ *Seleme İbnu'l-Ekva* (radıyallahu anh)'dan gelen rivayette, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Bir kadınla bir erkek aralarında mutabakat sağlamışlarsa beraberlikleri üç gecedir. Uzatmak veya daha önce ayrılmak isterlerse ayrılırlar"* dediğini görmekteyiz. Seleme devamla şunu söyler: "Bilemiyorum, bu ruhsat, sadece biz sahabelere mi mahsustu, yoksa herkese şamil miydi?" Rivayetin devamında Buhârî şunu ekler: "Hz. Ali bu hususu açıklamıştır: Mut'a mensuhtur." (55)

Görüldüğü üzere *Seleme* hadisi de mutlak bir ruhsattan bahsetmemektedir. Ancak, Seleme'nin nesihten haberdar olmadığı anlaşılmaktadır. İmam-ı Buhârî, rivayetin sonuna eklediği meşruhatla Seleme rivayetindeki tereddüdü izale etmekle kalmamış, şahsî inancını da belirtmiş olmaktadır.

3) MUT'ANIN NESHİ

Ruhsat ve neshi açık şekilde ifade eden rivayetler bilhassa *Sebre İbnu Ma'bed el-Cühenî* (radıyallahu anh)'den gelmektedir. Müslim onun hadisini dokuz ayrı senetten kaydeder. Hüküm ve mana itibariyle aynı kalsalar da her bir rivayette bazı ziyade ve noksan bilgiler mevcuttur. Bazılarında, bizzat mut'a nikahı yaptığını belirten Sebre (radıyallahu anh)(56), şu rivayette, eski ruhsatın neshedildiğini açık bir şekilde ifade eder:

انه كان مع رسول الله ﷺ فقال: يا أيها الناس اني قد كنت اذنت لكم في الاستمتاع من النساء وان الله قد حرم ذلك الى يوم القيامة فمن كان عنده منهن شيء فليخل سبيله ولا تأخذوا مما اتيتموهن شيئا.

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular: *"Ey insanlar! Ben sizin kadınlarla mut'a nikahı yapmanıza izin vermiştim. Şimdi Allah Teala hazretleri, onu kıyamet gününe kadar haram etmiş bulunmaktadır. Öyleyse, kimin yanında böyle nikahlı bir kadın varsa, artık ona yol versin. Onlara ücret olarak verdiklerinizden herhangi bir şeyi geri almayın"* (57). Hadisin bir başka veçhinde Sebre (radıyallahu anh) der ki: "Bundan sonra Aleyhissalâtu vesselâm mut'ayı şiddetle tahrim etti ve bu nikah hakkında en ağır kelimeleri sarfetti." (58)

Bu rivayet hiçbir yoruma hacet bırakmadan, mut'a nikahıyla ilgili ruhsatın neshedildiğini açık bir surette ifade eder.

★ Hz. Ali de yasakla ilgili rivayetlerde bulunmuştur. Müslim'in kaydettiği rivayette: "Resulullah, Hayber'in fethi sırasında, kadınlarla mut'a yapmaktan ve ehlî eşeklerin etini yemekten men etti" buyurur (59). Yine Müslim'in bir diğer rivayetinde, bu meselede müsamahası kulağına gelen *İbnu Abbas*'a: "Ağır ol, ey İbnu Abbas. Çünkü Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hayber günü, hem mut'ayı, hem de ehlî eşek etinin yenilmesini yasaklamıştır"(60) der. Beyhakî'nin bir rivayetine göre, Hz. Ali, önce bazı kayıtlarla caiz kılındığını ancak, nikah, talak, iddet ve karı ile koca arasındaki miras ahkâmı nazil olunca cevazın mutlak şekilde neshedildiğini belirtir(61).

Burada şu soru hatıra gelebilir: Mut'anın Mekke fethi sırasında da yasaklandığı sahih rivayetlerle sübut bulup meşhur olmasına rağmen Hz. Ali niye bunu mevzubahis etmeyip de sadece Hayber günü konan yasaktan bahsediyor? Bu soruya, Hz. Ali'nin üç gün gibi kısa bir müddeti içine alan izni işitmemiş olabileceği söylenerek cevap verilmiştir.(62)

İbnu Hazm, Hz. Ali'den gelen rivayetleri şöyle değerlendirir: "Bu mesele üzerine *Hz. Ali*'den birçok tarikten hadis sahih olmuştur. Bunu, ondan Kûfîler, inkâr edilmeyecek kadar şöhret bulmuş ve sınırlanamayacak kadar çoğalmış tariklerden rivayet etmişlerdir."(63)

YASAK NEREDE VE NE ZAMAN KONDU?

Mut'a nikahı yasağını, Hz. Peygamber'in ne zaman koyduğu hususunda rivayetler ihtilaflıdır ve altı ayrı yerin ismi zikredilir. Şöyle ki:

1) Sabre İbnu Ma'bed'in rivayetlerinde Mekke fethi sırasında konmuştur.(64)

2) *Hz. Ali*'den kaydettiğimiz rivayetlerde Hayber'in fethi zamanında konmuştur.(65).

3) *Seleme İbnu'l-Ekva* rivayetinde Evtas Gazvesi sırasında, (üç günlük ruhsattan sonra) konmuştur.(66)

4) *Hasan Basrî*'nin mürsel bir rivayetine göre, mut'a nikahı sadece umretu'l-kaza sırasında cereyan etmiştir, bundan önce yasak olduğu gibi, bundan sonra da yasak olmuştur.

Hasan-ı Basrî'den gelen bu rivayet, iki sebepten reddedilmiştir:

a) O'nun mürsel, yani hangi sahabeden aldığını belirtmeden yaptığı rivayetler zayıftır. Çünkü o, araştırma yapmadan, rastgele kimselerden hadis almıştır(67).

b) Mut'anın *Hayber Seferi* sırasında haram edildiğini belirten sahih rivayetlere muhalefet eder, dolayısıyla bu zayıf rivayet Sahihler tarafından reddedilmiş olmaktadır.(68) İbnu Hacer, bu rivayetin sabit olduğunu farzedecek olursak şöyle yorumlarız der: "Hasan Basrî hazretleri muhtemeldir ki, umretu'l-kaza tabiriyle, Hayber'i kasdetmiştir. Çünkü her iki sefer de aynı yıl içerisinde cereyan etti, tıpkı Fetih'le Evtas Seferi'nin aynı yıl içerisinde cereyanları gibi."(69)

5) *Ebu Hureyre*'den gelen bir rivayete göre, mut'a nikahı Tebük Seferi sırasında haram edilmiştir.(70)

Bu rivayet tahrim hadisesinin Mekke fethi ve Hayber sırasında vaki olduğunu beyan eden sahih rivayetlere muhalefet etmekten başka, nazar-ı dikkate alınamayacak derecede zayıf bir surette geldiği, hadis ilmi açısından bir değer ifade etmediği belirtilmiştir.(71)

6) *Sebre İbnu Ma'bed*'den Ebu Davud'un kaydettiği bir rivayete göre mut'a, *Veda Haccı* sırasında tahrim edilmiştir.(72) Ancak "daha önce yine

Sebre'den kaydedilen rivayetlerde yasağın fetih sırasında olduğu ifade edilmiştir. O rivayetler hem daha meşhur hem daha sahihtir. Şarihler, "Rivayetin sübûtu halinde, "Resulullah Fetih günü ilan ettiği" yasağı Veda Haccı sırasında tekrar etmiş olabilir. Çünkü, Veda Haccı'na çok sayıda Müslüman katılmıştı. Bunlar arasında bir kısım ahkâmı duymamış olanlar da vardı. Nitekim Aleyhissalâtu vesselâm, bu fırsatta pek çok mühim meseleyi tekrar etmiş, tebliğ etmiştir. Bu tebliğin gayesi, dinin duyurulması ve yaygınlaştırılmasıydı" diye açıklamışlardır.(73)

Mut'a nikahının yasaklanma zamanıyla ilgili olarak gelen birçok farklı rivayetin varlığı alimleri farklı yorumlara sevketmiştir. Mühimlerini kaydedeceğiz:

★ *Maverdî* der ki: "Mut'anın tahrim edildiği yerin tayini meselesinde iki tahmin söylenebilir:

1) Tahrim, daha açık olması ve daha iyi yayılması için tekerrür etmiştir. Ta ki, bu yasağı bilmeyen de duyup öğrenmiş olsun. Zira, her bir seferde, daha öncekilere katılmayan yeniler bulunuyordu.

2) Mut'a birçok defa mübah kılınmış olabilir. Nitekim, bu sebeple sonuncu defada: "Kıyamete kadar haramdır" buyrulmuştur. Bu ifade daha önceki tahrimi, bu sonuncunun hilafına, ibahenin takip ettiğini haber verip, bu sonuncu tahrimin müebbed olduğunu, artık bundan sonra ibahenin gelmeyeceğini duyurma gayesi güder."

İkinci şıkkın esas olduğu belirtilir.(74)

★ *Nevevî*'ye göre, mut'a nikahı iki kere mübah kılınmış, iki kere da tahrim edilmiştir. Müslim'de yaptığı şerhinde bu bahse şöyle bir başlık atmıştır: "Mut'a nikahı babı ve bunun önce mübah kılınıp sonra neshedildiği, sonra tekrar mübah kılınıp tekrar neshedildiği ve tahrimin kıyamete kadar devam etmek üzere kesinleştiğinin beyanı."(75) Bu başlığın altına konu üzerine el-Kâdı'nın uzun bir tahlilini kaydettikten sonra kendi görüşünü kaydeder.

"Muhtar (tercih edilen) gerçek şudur: "Tahrim ve ibahe iki sefer vukua gelmiştir. Hayber'den önce mut'a helaldi. Bilahare Hayber günü haram kılındı. Sonra da Mekke fethinde mübah kılındı. Bu aynı zamanda Evtas gününü de içine alır, çünkü ikisi birbirine çok yakındır. Derken o sırada, üç gün sonra "kıyamet gününe kadar, müebbeten haram" kılındı. Bu tahrim devam etti. Öyleyse: "İbahe Hayber öncesine, ebediyet üzere tahrim de Hayber gününe mahsustur. Fetih gününde yapılan tahrim de önceki tahrimi te'kidden ibarettir. Fetih gününe tekaddüm eden bir

ibahe yoktur" demek caiz değildir. Çünkü Müslim'in Fetih günündeki iba-he ile ilgili olarak kaydettiği rivayetler, bu hususta pek sarihtir, bunları görmezden gelmek caiz değildir. Esasen ibahenin tekerrür etmesine mani bir sebep de yok." (76)

★ *Mut'a* nikahının yasaklanma vakti ile ilgili rivayetler arasındaki ihtilaf üzerine Mâziri'nin yaptığı açıklama da burada kayda değer:

"İslam'ın bidayetinde mut'a nikahı caizdi. Müslim'de kaydedilen sahih hadislerle neshedildiği görülmektedir. Ulema, haramlığı hususunda icma etmiştir. İcmaya, sapık mezhelerden bir grup dışında hiçbir muhalefet varid olmamıştır. Onlar, bu hususta gelen bazı hadislere yapıştılar. Halbuki o hadisler mensuhtur. Onlarda kendileri için, mut'anın cevazına delalet yoktur. Caiz görenler bir de şu ayete yapışırlar: ﴿فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ﴾ **"O halde onlardan hangisiyle faidelendi iseniz ücretlerini takdir edildiği vech üzere ödeyin"** (Nisa 24). Mâziri bu ayetin İbnu Mes'ud'a nisbet edilen فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ إِلَى أَجَلٍ "O halde onlardan hangisiyle "belli bir müddete kadar" faidelendi iseniz.." şeklindeki bir kıraatı ileri sürdüklerini kaydettikten sonra: "Oysa İbnu Mes'ud'un bu kıraatı şazdır. Şaz kıraatle ne Kur'an sabit olur, ne haberi muteber addedilir, ne de hükmüyle amel edilir" der. Mâziri sözlerine şöyle devam eder: "Bu mesele hakkında Sahih-i Müslim'de gelen rivayetler ihtilaflıdır: Bir kısmına göre de, Mekke fethinde, mut'a'yı caiz gören kimse, bu ihtilafa takılıp hadislerin mütearız olduğuna, bu halin sıhhati yaralayacağına hükmedilebilir. Oysa mesele öyle değil, böylesi bir mülahaza hatalıdır. Aslında hadisler arasında bir tenakuz mevzubahis değildir. Çünkü Resulullah'ın onu iki ayrı zamanda yasaklaması sahih bir durumdur. İkinci yasaklama, birinciyi te'kid için yapılmıştır veya yasak iyice şöhret bulsun da birinci yasağı duymayanlar da duymuş olsun diye ikinci sefer yapılmıştır. Böylece bazı raviler yasağı birincisinden, bazıları da ikincisinden işitmiş olmalı. Her biri kendi işittiğini rivayet etmiş ve işittiği zamana nisbet etmiştir."(77)

★ *Zürkânî* de, mut'a nikahının cevazına kail olanların, kendilerine delil yaptıkları ayetin, talak, iddet ve miras ahkâmının gelmesiyle neshedildiğine dair *İbnu Mes'ud* ve *Hz. Ali* (radıyallahu anhüm)'den rivayet olduğunu *el-İstizkar*'a atfen belirtir (78). Biz bu rivayeti, *Beyhakî*'nin Sünen'inde bularak *Mut'a Meselesinin İç Yüzü* başlığını taşıyan kısımda kaydettik. Bu nesih haberini *Ebu Hureyre* merfu olarak rivayet etmiştir.(79)

★ Mesele üzerine *Ebu Bekr İbnu'l-Arabî*'nin yorumu da Nevevî'nin yorumuna benzer: Nesh, iki sefer cereyan etmiş olmalıdır. Şöyle der: "Allah Teala hazretleri, İslam'ın başlangıcında bu meseleyi meskut geçti, ta ki insanlar eski âdetleri üzere devam etsinler. Bilahare Hayber Seferi sırasında, Hz. Ali'nin rivayetinde görüldüğü üzere haram etti. Bu rivayet sahih, sabit ve açık bir rivayettir."(80)

★ *Kurtubî* de şöyle demiştir: "Bütün rivayetler mut'anın ibahe zamanının kısa olduğunda müttefiktir. Dolayısıyla o, haramdır. Selef ve halef onun tahriminde icma ederler. Sadece Rafizîlerden, nazar-ı itibare alınmaya değmeyen bazıları aksini söylemiştir."(81)

★ Zahirîlerin imamı *İbnu Hazm* da şunu söyler: "Belli bir müddet için yapılan mut'a nikahı caiz değildir. Resulullah zamanında helal idi. Allâh Teala hazretleri Peygamberi *(aleyhissalâtu vesselâm)*'nin diliyle onu, kesin olarak neshetti. Mut'a kıyamete kadar haramdır."(82)

★ *İbnu Hâzım*'ın, *Kitabu'l-İ'tibar*'daki değerlendirmesinde, mut'a nikahının "sefer halinde" mübah kılındığı hususu vurgulanır:

a) İslam'ın bidayetinde ve sefer halinde mübah kılınmıştır. İbaheyi haber veren hiçbir rivayette, bunun mukime yani sefer halinde olmayana tanındığını ifade eden bir ibare yoktur.

b) Birkaç kere yasaklandı, birkaç kere mübah kılındı. Resülullah ömrünün sonunda, Veda Haccı'nda kesin yasak koydu. Veda Haccı'nda ifade edilen yasak, zaten mevcut olan yasağın te'kidine matuf değildir, te'bid (ebedîleştirmeye) matuftur.

c) Bugün ne mezhep imamları ne başka fakihlerden hiçbiri buna mübah dememektedir, sadece Şia'dan bir kısmı onu helal addetmektedir.(83)

★ *İbnu Hâzım*'ın görüşlerini Aynî de aynen tekrar eder (84).

Mut'a nikâhıyla ilgili rivayetlerin değerlendirilmesinde Tahavi'nin görüşü, hepsini noktalayacak mahiyettedir. Ona göre, mut'aya fetva vermiş olanların dayandıkları rivayetlerin hepsi doğrudur, ancak bunlar neshedilmiştir. Zira mut'a nikahını bizzat *Aleyhissalâtu vesselâm* yasaklamıştır. Efendimizin iznini ifade eden rivayetler, yasaktan önceye aittir. Nehiyden sonra, o haram olmuştur ve bunun en iyi delili *Sebre İbnu Ma'bed* (radıyallahu anh)'in rivayetidir. Birçok farklı tarikten gelen bu hadis, hem cevazı hem de tahrimi sarih bir şekilde göstermektedir.(85)

4- YASAKLAYICI RİVAYETLER

Buraya kadar mut'ayı yasaklayan rivayetlerle, yasaktan önceki ruh-

satı da ifade eden rivayetleri beraberce kaydettik. Şimdi ise, yasaklamaya ağırlık veren ve şiddet ifade eden rivayetleri belirteceğiz.

Ebu Hureyre'nin bir rivayetinde Resulullah şöyle buyurmaktadır: هدم المتعة الطّلاق والعدّة والميراث *"Mut'ayı, talak, iddet ve miras (ile ilgili ahkâmın teşrii) haram kılmıştır."*(86)

Ebu Zerr (radıyallahu anh): "İki mut'a (yani hacc-ı temettu ve mut'a nikahı) sadece bize (Ashab'a) helaldi, size değil" demiştir.(87). Beyhakî' nin rivayetinde "Kadınlarla mut'a nikahı Resulullah'ın biz ashabına sadece üç gün helal kılındı sonra Resulullah onu yasakladı" der. (88)

★ *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'e bir zat gelerek mut'a nikahında sorar. *Abdullah* "haram!" deyince soru sahibi "(İbnu Abbas'ı kastederek) (89) "ama bunu falan caiz görüyor!" der. Abdullah ona şu cevabı verir: "Allah'a yemin olsun! Herkes bilir ki, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hayber Gazvesi sırasında onu haram etti. Artık zaniler değiliz" (90). Bir rivayette, *Abdullah İbnu Ömer,* kendisine *İbnu Abbas'* ın mut'a nikahına cevaz verdiği söylenince: "Sübhanallah! İbnu Abbas'ın böyle bir fetva vereceğini zannetmiyorum!" der. Ancak oradakiler haberi teyid edince, İbnu Ömer: "Resulullah hayatta iken İbnu Abbas küçük bir çocuktu" der ve ilave eder: "Resulullah onu bize yasakladı. Artık zaniler değiliz." (91)

Bir başka rivayet İbnu Ömer'in şu sözünü kaydeder: "Bir erkeğe, sadece İslam nikahıyla evlendiği kadın helaldir. Bu nikahta mehir vardır, erkeğin kadına, kadının erkeğe miras hakkı vardır. Kadını muayyen bir müddetle alamaz. Aldı mı artık o hanımıdır. İkisinden biri ölürse diğeri ona varis olur."(92)

★ *Abdullah İbnu'z-Zübeyr,* mut'a hususunda şiddetle karşı çıkan sahabilerdendir. Müslim'in bir rivayetinde, onun hutbede mut'ayı tecviz eden bir zata(93) ta'rizde bulunarak: "Şurası muhakkak ki, Allah bazı insanların gözlerini kör ettiği gibi, kalplerini de kör etmiş ki mut'a nikahına fetva veriyorlar!" dediğini görmekteyiz. Rivayet, hücuma uğrayan zatın: "Sen hakikaten pek nezaketsiz, kaba-saba birisin. Ömrüme yemin ederim ki, mut'a İmamü'l-Müttakin (olan Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*) zamanında yapılırdı!" şeklindeki cevabını İbnu 'z-Zübeyr meydan okuyarak karşılar: "Öyleyse haydi bir dene! Sen bunu yapacak olursan vallahi seni taşlarınla recmederim!" der(94). Alimler, *Abdullah İbnu Zübeyr* (radıyallahu anhümâ)'in bu kesin davranışını, kendisine mut'anın neshiyle ilgili haberin ulaşmış olması ve dolayısıyla onun haramiyeti

hususunda zerre kadar tereddüdünün bulunmamasıyla izah ederler (95). *İbnu Zübeyr*'in bu müdahalesi, hilafeti zamanında mı cereyan etti, açık değil. Ancak rivayetlerde, *Hz. Ömer*'in yasaklamasından sonra sahabeden muhalefet kalmadığının söylenmesi gözönüne alınırsa, hilafet yıllarından, Hz. Ömer'in yasağından önceye ait olması gerekmektedir.

5- HZ. ÖMER'İN YASAKLAMA HADİSESİ

Buraya kadar kaydettiğimiz rivayetlerin bir kısmında *Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'in mut'ayı yasaklamasına temas edildi. Hatta, birkısım sahabenin, bu yasaklama ile mut'anın Resulullah tarafından yasaklanmış olduğunu öğrendiklerini belirttik. Şu halde son olarak, Hz. Ömer'le ilgili haberin mahiyetini de kaydetmede fayda var. Öncelikle şunu belirtelim ki *Hz. Cabir* ve *Ebu Said*'den gelen bir rivayete göre, "Hz. Ömer, bu yasaklama işini, hilafetinin ortalarında ele almıştır. Dolayısıyla o zamana kadar, mut'a nikahına başvuranlar olmuştur(96). O sıralarda Kûfe'ye gelen Amr İbnu Hureys (radıyallahu anh), bir cariye ile mut'a nikahı yapar ve cariye hamile kalır. Gelip durumu *Hz. Ömer*'e anlatır. Halife bu vesile ile, yasağın bütün mü'minlerce bilinmediğini anlayarak meseleyi hutbe konusu yapar ve herkesin işiteceği şekilde mut'a nikahının yasak olduğunu ilan eder. *İbnu Mace*'nin kaydına göre *Hz. Ömer* şöyle buyurmuştur: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize, mut'a için üç gün izin vermiş, sonra haram etmiştir. Allah'a yemin olsun, muhsan[62] bir kimsenin mut'a yaptığını duyarsam, Resulullah'ın, bunu tahrimden sonra helal kılmış olduğuna dair dört şahit getirmediği taktirde taşla recmederim."(97) Muvatta'nın bir rivayetinde bu yasaktan önce yapılan mut'a nikahı sonucu hamile kalan *Havle Bintu Hakim*'in, yasaktan sonra Rebia İbnu Ümeyye'yi şikayet ettiğini görüyoruz. Bunu haram ve zina bilmekte kanaati kesin olan Hz. Ömer (radıyallahu anh): "Bu, (Resulullah'ın haram kıldığı) mut'adır. Eğer yasağı ilanda sizden önce davranmış olsaydım şimdi sizi recmederdim" der(98).

YASAK HZ. ÖMER'İN İÇTİHADI DEĞİLDİR: Alimler Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in mut'a nikahını yasaklarken içtihadıyla hareket etmediğine, Resulullah'tan yasakla ilgili hadis zikrederek yasağı takrir ettiğine dikkat çekerler(99). Nitekim bu husus İbnu Mace'den kaydettiğimiz rivyaette sarih olarak görülmektedir. Bir başka rivayette, hutbede geçen: مَا بَالُ رِجَالٍ يَنْكِحُونَ هذِهِ الْمُتْعَةَ بَعْدَ نَهْيِ رَسُولِ اللهِ ﷺ "İnsanlara ne olmuş

62- Muhsan evliliği tatmış kimsedir.

ki, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yasağına rağmen mut'a nikahı yapıyorlar?" (100) ibaresi de aynı hususa delil olmaktadır. Bu ibare, Hz. Ömer'i feverana getirecek bazı mut'a nikahı hâdiselerinin ilk defa kulağına geldiğini ifade eder. Bunun tatbikatta olduğunu bilseydi bu kadar feveran etmez, tepkisini bu ibarelerle ifade etmezdi.

Hâdiseyi tahlil eden alimler, bu durumun Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yasağının birkısım sahabiler tarafından işitilmemiş olmasına mebni olduğunu belirtirler. İbnu Hazm'ın, mut'ayı mübah addettiklerine dair haklarında rivayet bulunduğunu belirttiği tabiinden Tavus, Atâ ve Sad İbnu Cübeyr'in (101) de bu yasağı duymayanlardan oldukları anlaşılmaktadır. Meseleye temas eden kaynaklarda -ve bilhassa Mekkî olanların- mut'a lehine fetva verdiklerine dair ifadeler, sahabeden -yani Hz. Ömer'in yasaklamasından- sonra da bu işe fetva verildiği düşüncesine sevkedebilir. Bu yanlıştır; çünkü, tabiin nesli sahabeden sonra yaşayanlar demek değildir. Onlar, sahabelerin muasırıdırlar. Fakat Resulullah'ı görememişlerdir. Mezkur ifadelerde onların Hz. Ömer'in yasağından sonra fetva verdiklerine dair bir sarahat yok. Demek oluyor ki, tabiinden bazıları *Hz. Ömer*'in yasağından önce, mut'anın neshedildiğini duymadıkları için, aynen bazı sahabiler gibi, fetva vermişlerdir.

MUT'ANIN HARAM OLDUĞUNA DAİR KUR'ANÎ DELİL

Mut'a nikahının, görüldüğü üzere, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan gelen rivayetler açısından haram olduğuna inanan Ehl-i Sünnet uleması, bu görüşlerine Kur'an'dan da delil kaydetmişlerdir. Zikredilen en mühim ayet, Mü'minun suresinde, felah bulacak mü'minlerin vasıfları meyanında zikredilen 5, 6 ve 7. ayetlerdir: **"(Öyle mü'minler) ki, onlar ırzlarını koruyanlardır. Şu var ki zevcelerine, yahut sağ ellerinin malik olduklarına (kendi cariyelerine) karşı (olan durumları) müstesnadır. Çünkü onlar (bu taktirde) kınanmış değildirler. O halde kim bunların ötesini isterse şüphe yok ki, onlar haddi aşanlardır."**

Dikkat edilirse, ayet-i kerimede mü'minlere *cinsî tatminde*[(63)] iki meşru yol gösterilmekte, bunlar dışında kalan bütün yollar gayrımeşru ilan edilmektedir:

1) Dinin meşru kıldığı nikah yoluyla edinilen eşler.

2) Sağ elin sahip oldukları diye ifade edilen cariyelerdir. Cassas, aye-

63- Mealde "ırzlar" kelimesiyle tercüme edilen Kur'anî tabir "füruc"dur. Bu fercin cem'i (çoğulu)dur. Fercle ayet ve hadislerde gerek erkek ve gerekse kadınların cinsî uzvu kinaye olunur. Sadedinde olduğumuz ayette cinsî tatminin kinaye olunduğu söylenebilir.

tin mut'a nikahının haram olmasını iktiza ettiğini söyledikten sonra: "Çünkü der, mut'a yoluyla nikahlanan kadın ne zevcedir, nede milk-i yemindir." (102) *İbnu'l-Arabî:* "Bazı alimler ayet-i kerimenin, "ferc"i, nikah veya milk-i yemin (sağ elin sahipliği=cariye) yoluyla helal addetmiş olması ve mut'anın zevce olmaması sebebiyle "Bu ayet mut'anın tahrimine delildir" demiştir" dedikten sonra bu yorumun zayıf olduğunu söyler. Ancak ümmetin mut'anın haram olduğu hususundaki icmadan hareketle aynı neticeye ulaşır (103). *İbnu'l-Arabî, İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ)'ın da ayette geçen bu iki yol dışında kalan her çeşit fercin yani cinsî tatmin vasıtalarının haram olduğuna hükmettiğini belirtir(104).

Asıl mevzumuzun dışında kalmakla birlikte, yeri gelmişken şunu belirtmek isteriz: Ayet-i kerimenin bu ıtlakından hareket eden pek çok alim, ayetle zikredilmiş olan iki meşru vasıta dışında kalan, hayvana temas, istimna, nazar gibi her çeşit cinsî tatmin yollarının aynen mut'a gibi haram kılınmış olduğunu söylemiştir (105).

İslam alimleri şu ayetten de mut'anın reddedildiğini istidlal ederler. (Mealen): **"Evlenmeye imkan bulamayanlar da, Allah onları lütfuyla zenginleştirinceye kadar iffetlerini korusunlar..."** (Nur 33). "Eğer derler, mut'a ve tahlil(64) caiz olsaydı, iffetli olmalarını emretmezdi."(106)

★ Bu meselede Kur'an'dan gösterilen bir diğer ayet de şudur (mealen): **"Sizden hür ve mü'mine kadınları nikahlamaya gücü yetmeyen olursa, sizin ellerinizde bulunan genç mü'mine cariyelerle evlensin... Cariye nikahlama, sizden mehir ve nafakaya gücü yetmeyip de büyük bir meşakkat altına girmekten ve evlenmemekle de zinaya meyletmekten korkanlar içindir. Yoksa sabretmeniz sizin için daha hayırlıdır..."** (Nisa 25).

Alimler: "Eğer derler, mut'a ve tahlil caiz olsaydı ne zinaya gitme korkusu olurdu ne cariye ile nikahlanmaya hacet kalırdı, ne de cariyelerle nikahlanmayı terkederek sabretmeyi esas almak tavsiye edilirdi." (107)

★ Son olarak şunu da bilelim: Daha önce temas ettiğimiz ve Şia tarafından mut'a nikahının mübahlığına delil yapıldığını belirttiğimiz ayet de alimlerce, siyak ve sibakı içerisinde tahlil edilerek, ondan Şia'nın çıkardığı hükmün batıl olduğu gösterilmiştir. Bu ayetle ilgili olarak yapılan iki ayrı açıklamayı kaydedeceğiz. Mezkur ayette ﴿فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ

64- *Tahlil,* bir Şia tabiri olarak, Şiî kaynaklarından olan *Tehzibu'l-Ahkam*'da "Efendinin, kendi cariyesini, herhangi bir şahsa ariyeten helal addetmesidir. Bu muameleye ariyet denmekten kaçınılmış, tahlil" denmiştir (7, 244). Tabiri Ehl-i Sünnet alimleri, boşanan kadının, hulle yoluyla eski kocasıyla nikahlanması manasında kullanmışlardır.

﴿...أُجُورَهُنَّ **O halde onlardan hangisiyle faidelendi iseniz, ücretlerini takdir edildiği vecih üzere ödeyiniz"** (Nisa 24) denmektedir.

Alimler, bunun mut'ayı helal kılmak üzere indiğini iddia etmenin açık bir hata olduğunu, bu rivayetin hiçbir muteber sünnî kaynakta bulunmadığını, bunu İbnu Mes'ud veya bir başka sahabeye nisbet etmenin büyük bir iftira olduğunu söylerler. Ayrıca derler ki:

1) Şia'nın bundan çıkardığı hüküm Kur'an'ın başka ayetlerine zıttır. Bu ayetleri yukarıda kısmen kaydettik.

2) Ayetin, diğer ayet ve hadislere uygun te'vili ise şöyledir: *"Eğer siz nikah akdi sırasında mehir belirtti iseniz, akitten sonra kadınla zifaf yaptığınız takdirde, bir müddet sonra boşanacak olursanız, belirlenen mehrin tamamını ödeyeceksiniz, zifaf yapmadı iseniz yarısını ödeyeceksiniz."*

Bu ibareyi, makablinden koparıp müstakillen ele almak, Arapça açısından batıl bir davranış olur. Zira baştaki "fe", ibarenin makablinden koparılıp, cümle başı yapılmasına manidir. Bu "fe" kendisinden sonraki ibareyi, önceki kısma bağlar.

Ayrıca *İbnu Mes'ud*'a nisbet edilen إلى أجلٍ ziyadesine gelince, bu hiçbir muteber sünnî kaynakta mevcut değildir. Mensuh bir kıraat olarak sübutunu kabul edecek olursak, mensuh olduğu için onunla amel edilmez. Çünkü mütevatir ayetlerle sabit olan ahkâma muhaliftir.

Farz-ı muhal olarak kabul edelim ki, bu sabittir. Yine de onun mut'aya delalet ettiği söylenemez. Şöyle ki, إلى أجَلٍ "belirlenen müddet kadar" tabiri, istimtaya (kadından istifadeye) müteallıktır, akdin kendine değil. Halbuki mut'ada belirlenen müddet, istimtaya değil, akdin kendisine müteallıktır. Böylece mana şu olur: "Nikahlı kadınlarla muayyen bir vakte kadar istimta etmişseniz onlara mihirlerini tam olarak verin." Bu ziyadeyi ilave etmenin gayesi, mehrin tam olarak ödenmesi için nikah müddetinin tamamen geçmesine bağlı olduğu hususunda düşülebilecek vehmi önlemektir. Nitekim örfte, mehrin üçte biri peşin verilir, üçte ikisi de nikahın devamı müddetiyle bağlı kılınır. Halbuki bu geciktirme işi bir vecibe olmayıp, kadının tasarruf ve ihtiyarı ile husule gelir. Kadın dilerse, zifaftan sonra hepsini bir defada talep etme hakkına sahiptir. Şeriat ona bu hakkı tanımıştır. Eğer, إلى أجَلٍ ibaresi, akde müteallık bir kayıt olsaydı, Şia nezdinde mut'a ömür boyunca ve ebeden sahih olmazdı. Halbuki bu, Şia'nın icmaıyla sahihtir.

Ayette geçen وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلاً *"Sizden kim... bolluğa güç yetiremezse"* ibaresinin siyakı da nikahla ilgilidir. Yani, "sizden biri, hür ka-

dınların mehrini ve nafakasını vermeye gücü yoksa Müslüman cariyelerle nikahlansın" demektir. Durum böyle iken ayetin ortasında yer alan ibareyi, siyak ve sibakından koparmak mut'aya hamletmek, Kelamullah'ı açık şekilde tahrif etmek olur.

Dahası bu ayeti teemmül eden her aklı başında kişi, mut'anın açık olarak haram edildiğini görür. Çünkü Allah Teala hazretleri ayette hürlerle evlenmenin imkansızlığı halinde cariyelerle iktifayı emretmektedir. Eğer önceki kelamda mut'anın müddeti kastedilseydi, arkadan وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا *"Sizden kim... bolluğa güç yetiremezse"* demezdi. Çünkü, hür kadınla nikahlanamama halinde mut'a, cima ihtiyacını görme ile sınırlı kalmayıp, aksine *"Her bir yenide daha hoş daha tatlı bir lezzet var"* hükmüne tabi olmuş olmaktadır. Bu durumda şöyle sorulabilir: Hangi zaruret bu sıkı ve şiddetli kayıtla cariyenin nikahlanmasını helal kılmaya götürür?(108)

İkinci açıklama, diğer ayetlere dayanılarak yapıldığı için bundan daha sahihtir. Üstelik, Şia'nın ayetten çıkardığı delillere cevap mahiyetindedir. Şöyle ki: Şiî müellif Tûsî, Tehzibu'l-Ahkam'da, ayette istimta kelimesinin geçmesini şöyle açıklar: "Bundan murad mut'a nikahıdır. Çünkü kelime şeriatte mutlak kullanılınca bu hususi nikah anlaşılır..." Tûsî şöyle devam eder: "Ayette geçen فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ "kadınlara ücretlerini verin" ibaresi de bundan muradın mut'a nikahı olduğunu te'yid eder. Çünkü normal nikahta verilen paraya şeriatta ücret denmez "mehir" denir.(109)

Şia'nın bu yorumunu cevaplayan Kâsâni der ki: "İstimta"dan (faidelenmeden) burada murad nikahtaki istimtadır. Çünkü ayetin başında da sonunda da zikri geçen şey meşru nikahtır. Şöyle ki: Allah Teala hazretleri ayetin başında(65) kadınlardan nikahı haram olanlardan bir kıs-mını

65- *Kâsâni*'nin açıklamasını takip edebilmek için ayetin tam mealini veriyoruz: **(Harb esiri olarak) sağ ellerinizin malik olduğu kadınlar (mülk-i yemininiz olan cariyeler) müstesna olmak üzere diğer bütün kocalı kadınlar(la evlenmeniz de size haram edildi. Bu haramlar), üzerinize Allah'ın farzı olarak (yazılmıştır). Onlardan maadası ise -namuskâr ve zinaya sapmamış (insanlar) halinde (yaşamanız şartiyle) mallarınızla (mehir vermek veya satın almak suretiyle) ara(yıp nikahla)manız ile verin. O mehrin miktarını tayin ettikten sonra aranızda gönül hoşluğu ile uyuştuğunuz şey (miktar) hakkında üstünüze bir vebal yoktur. Şühesiz ki Allah hakkıyla bilicidir. Mutlak hüküm ve hikmet sahibidir.**

Sizden kim hür ve Müslüman kadınları nikahla alacak bir bolluğa güç yetiştiremezse, o halde sağ ellerinizin malik olduğu mü'min cariyelerinizden (alsın). Allah sizin imanınızı çok iyi bilendir. Kiminiz kiminizden (hasıl olmuşsunuz)dur. O halde -fuhuşta bulunmayan, gizli dostlar da edinmeyen namuslu kadınlar olmak üzere- onları, sahiplerinin izniyle, kendinize nikahlayın. Ücretlerini (mehirlerini) de güzellikle onlara verin.

Onlar evlendikten sonra bir fuhuş irtikab ettiler mi o vakit üzerlerine hür kadınlar üzerindeki cezanın yarısı (verilir. Cariyeleri almak hususundaki) bu (müsaade), içinizde sıkıntıya düşmekten (zinaya sapmaktan) korkanlar içindir. Sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır. Allah hakkıyla mağfiret edicidir, çok esirgeyicidir" (Nisa 24-25)

zikretti. Sonra bunların dışında kalanları: وأحل لكم ما وراء ذلكم ان تبتغوا بأموالكم "Bunların gerisinde olanları mallarınızla arayıp nikahlama-nız için size helal kılındı" ibaresiyle mübah kıldı. Ayetin devamında ge-çen محصنين غير مسافحين "namuskar ve zinaya sapmamış olanlardan" ibaresi "evlenmemiş olanlar, zani olmayanlar" demektir. Ayeti kerimenin devamında Allah Teala ومن لم يستطع منكم طولا ان ينكح المحصنات المؤمنات "Sizden kim hür Müslüman kadınları nikahla alacak bir bolluğa güç yetiremezse..." buyururken "nikah" kelimesini zikretmiştir, icareyi (kiralamayı) ve mut'ayı değil. Öyleyse, önceki geçen فما استمتعتم به (faidelendiğiniz) tabiriyle "nikahtaki faidelenme" anlaşılacaktır.

Kâsâni açıklamasına şöyle devam eder: "Ayette kadına verilecek meblağın "ecr" olarak isimlendirilmesine gelince: Nikahtaki "mehir" bazan ücret kelimesiyle ifade edilmiştir. Nitekim ayetin devamında Allah Teala hazretleri فانكحوهن باذن اهلهن وآتوهن اجورهن "*...Kadınları ailelerinin izniyle nikahlayın onlara ücretlerini verin*" buyurmakta, ücretle "mehr"i kasdetmektedir. ﴿يا ايها النبى انا احللنا لك ازواجك اللاتى آتيت اجورهن وما ملكت يمينك﴾ **Ey Peygamber! Ücretlerini (=mehirlerini) verdiğin hanımlarını Allah'ın sana ganimet olarak verdiği cariyeleri... sana helal kıldık"** (Ahzab 50) buyurarak mehri ücret kelimesiyle ifade etmiştir."

Kâsâni, burada bir noktaya daha dikkat çeker: Nikah esnasında verilene mehir denmiştir, kadına duhülden ve ondan istimtadan sonra verilmesi gerekene de ücret denmiştir(110).

Kâsâni'nin bu açıklaması kavranınca, Şia alimlerinin, "bu ayette zikredilen mut'a serbestisi" iddiasının tutarsızlığı anlaşılacak ve bunun nes - hedilmediğine dair yürüttükleri sayfalar dolusu mülahaza ve mütalaaların, itham ve tarizlerin havaya kürek sallama olduğu anlaşılacaktır (111).

6- ALİMLERİN İCMAI

Rivayetleri teker teker kaydederken de yer yer belirttiğimiz üzere, şarihler *Hz. Ömer*'in yasağından sonra, mut'a nikahının haramlığı hususunda Ehl-i Sünnet'in icmaından bahsederler(112).

★ Bir kere, *Hz. Ömer* çok sayıda sahabenin hayatta olduğu bir devrede mut'ayı açık seçik olarak haram ilan edip, bunu herkesin duyacağı şekilde ta'mim ettiği halde, ona herhangi bir sahabenin itiraz ettiği du-

yulmamıştır. Aksine, daha önce mut'a nikahına ruhsat vermiş olanların hepsinin kanaatlerinden döndükleri görülmüştür. Tahavi, bu durumu şöyle yorumlar: "Ashab'ın bu meselede itiraz etmemeleri, onların, nehyettiği şeyde *Hz. Ömer*'e uyduklarına delildir. Bu husustaki yasakta icmaları da, ruhsatın neshedildiğine delildir ve hüccettir" (113).

★ *Hz. Ali*, ruhsatın mensuh olduğunu söyler(114).

★ *Ca'fer İbnu Muhammed*, mut'a hakkında sorulunca: "Bi-aynihi zina" demiştir(115).

★ *İbnu'l-Münzir:* "İlklerin (sahabe, tabiin) bazılarında mut'a hakkında ruhsat rivayeti gelmiştir. Ama şimdilerde, Rafizîlerin birkısmı dışında ona cevaz veren tek kişinin varlını bilmiyorum. Rafizîlerin iddiasına gelince: Allah'ın kitabına Resulü'nün sünnetine muhalif sözün, hiçbir değeri yoktur" (116) demiştir.

★ *İmam Malik* "haram"dır demiştir(117).

★ *İmam Şafii* "iki kere neshedildi" demiştir. (118)

★ *İbnu Cüreyc*, Basra'da, mut'anın cevazıyla ilgili 18 hadis rivayet etmiş olmasına rağmen görüşünden rücu etmiş, haramlığına hükmetmiştir(119).

★ Buhârî, mut'a ile ilgili bab'a şöyle bir başlık koymuştur: بَابُ نَهْيِ رَسُولِ اللهِ عَنْ نِكَاحِ الْمُتْعَةِ آخَراً "En sonda Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mut'a nikahını yasakladığına dair bab" (120)

İbnu Hacer, Buhârî'nin, bu başlıkla, mut'a nikahının önceden mübah olduğu halde sonradan yasaklandığı kanaatini taşıdığını belirtir (121).

Görüldüğü üzere, mut'a nikahının haram olduğu hususunda icma hasıl olmuştur. İcmanın hükmünü değiştirmeye, gerçek müçtehide bile din-i mübin-i İslam yetki tanımamıştır. İcma dinimizin kaynaklarından, edille-i şer'iyyeden biridir.

MUT'A NİKAHININ CEZASI

Belirttiğimiz üzere, Şia'dan bazıları hariç, bütün İslam uleması bunun haram olduğunu söylemekte müttefiktir. *Ehl-i Sünnet* ise icma etmiştir. *Ehl-i Sünnet*'ten sadece *İbnu Abbas*'tan lehinde fetva rivayet edilmişse de, sonradan o da fetvasından rücu etmiştir.

Alimler, *Hz. Ömer*'in yasağından sonra mut'aya başvuran olması durumunda verilecek hüküm üzerine de mütalaa beyan ederler. Nevevî'nin

kaydına göre, böyle bir akdin, dühulden (kadına temas) önce de olsa sonra da olsa batıl olduğunu söylemekte icma vardır. Sadece *İmam Züfer* merhum "şart batıl, nikah sahihtir" demiştir. Yani, müddetle ilgili şart batıl addedilerek, normal bir nikah sayılacağına hükmetmiştir(122). Tahavi, Züfer'in: "Müddet şartı batıldı, mut'a nikahı ebedî müddetle yapılan nikah gibi olur" sözünü مَنْ كَانَ عِنْدَهُ مِنْ هٰذِهِ النِّسَاءِ اللاَّتِى يَتَمَتَّعُ بِهِنَّ فَلْيُفَارِقْهُنَّ *"Mut'a nikahı ile aldığı kadını yanında bulunduranlar onları salsınlar"* hadisini göstererek reddeder: "Önceki akid, akdin ebedî olarak devamını gerektirmez. Eğer gerektirseydi, kadın ve erkeğin akid sırasında koydukları müddet şartını feshederdi. Yasaktan önce sıhhat ve cevazı sabit olduğuna göre, nikahı feshetmez. Öyleyse hadisteki "ayrılma emri" bu çeşit akdin, ebedîlik hakkı tanımadığına delildir. *Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed* böyle hükmeder." (123)

Mut'aya terettüp edecek ceza, meseleyi değerlendirmedeki ihtilafla ilgilidir. Şöyle ki: Bu, batıl ve haram olduğuna göre, zina addedilip hadd-i zinanın uygulanması gerekir. Ancak alimler, bunu demekte ihtiyatı tercih etmişlerdir. Eğer mut'anın zina ve dolayısıyla haram olduğu hususunda eksiksiz bir icma olsaydı hadd-i zina gerekecekti. Fakat icma meselesi biraz ihtilaflıdır. Zira dinde kesin bir hüccet addedilen icmanın bu meselede tahakkukunda şüphe hasıl omuştur. Çünkü İbnu Abbas'ın bidayetine lehinde fetvası vardır. Ulemanın benimsediği umumi prensibe göre, herhangi bir meselede, selef müçtehidlerinden bir tanesinin de olsa muhalefeti, icmayı bozmaktadır.

Bu meselede icmayı bozmuş olan *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ)' ın da sonradan evvelki görüşünden vazgeçip mut'anın haram olduğuna kail olduğu da bilinmekte, dolayısıyla icma tamamlanmış olmaktadır. Ancak bu noktada usulcülerin bir ihtilafı devreye girmektedir: "İhtilaftan sonra hasıl olan icma önceki hilafın hükmünü kaldırır mı?" Yani önce ihtilaf edildikten sonra icma hasıl olsa, bu icma gerçek bir icma olabilir mi? Önceki ihtilafın, icmayı bozucu bir tesiri, bir rolü yokmu?

İşte bu noktada görüş ayrılığı ortaya çıkmış, alimlerden bir kısmı önceki ihtilafın müessir olmayacağını söylerken, büyük kısmı önceki ihtilafın müessir olacağını, icmayı yaralayacağını söylemiştir. *El-Kadı Ebu Bekr el-Bakıllânî* bu görüştedir.(124)

Dolayısıyla muta nikahının zina olacağı ve buna hadd-i zina terettüp edeceği hususu çok zayıf da olsa şüpheli hale gelmiştir. Resulullah'ın ادْرَأُوا الْحُدُودَ بِالشُّبُهَاتِ *"Şüphe durumunda hadleri tatbik etmeyin"* (125)

emri hadlerin yani ağır cezaların tatbikinde ihtiyat emretmekte, suçun sübutu tam olarak kesinleşmezse haddin tatbik edilmemesini istemektedir. Bu durumları gözönüne alan alimler, mut'a nikahı yapanların zina suçuyla cezalandırılmasına fetva vermemiş ancak şiddetle cezalandırılmasına hükmetmiştir.(126)

MUT'ANIN FECİ MAHZURLARINDAN BAZILARI

Şah abdülaziz mut'anın hasıl edeceği mahzurların çokluğuna dikkat çektikten sonra, şeriata ters düşen en önemli zararlarını sayar:

1) Çocukların ziyan edilmesidir. Çünkü kişinin çocukları birçok memlekette yayılır ve kendi yanında olmazlarsa, adam, onların terbiyeleriyle ilgilenemez. Böylece onlar, evlad-ı zina gibi terbiyesiz yetişirler. Bir de bu çocukların kız olduklarını farzedecek olsak, ortaya çıkacak rezaletin daha da büyük olacağını anlarız. Çünkü onların kendi denkleriyle evlenmeleri hiç mümkün olmaz.

2) Babanın temas ettiği kadına oğlunun da mut'a yoluyla veya normal nikah yoluyla temas ihtimali var. Bu hal aksi surette de olabilir. Hatta, kızıyla, kızın kızıyla, oğlunun kızıyla, kızkardeşiyle, kızkardeşinin kızıyla yani meharim denen nikahı ebediyyen yasaklanmış bir kadınla şu veya bu suretle temasta bulunma ihtimali vardır. Zaman uzayınca bu ihtimal artar da artar. Böylesi bir hal, mahzurların en büyüğüdür. Zira, mut'a ile nikahlanan kadının hamilelik durumu bir aylık veya daha fazla müddet içerisinde hemen bilinemez. Bilhassa mut'anın sefer sırasında olması, seferin uzun çekip, her uğranılan yerde yeni bir kadınla mut'a yapılması, bunlardan her birinden bir çocuk olması, bu alâkalardan sonra doğanların kız olması, bu adamın mesela on beş yıl kadar sonra tekrar bu diyarlara uğraması veya buralardan kardeşlerinin veya oğullarının geçmesi, bu kızlarla onların mut'a yapmaları veya normal nikah yapmaları gibi ihtimaller düşünülebilir.

3) Birçok defalar mut'a yapan kimsenin mirasının taksim edilememesi. Çünkü bu kişinin varislerinin ne sayısı, ne isimleri, ne de yerleri bilinemez. Bundan miras işinin iptali gerekir. Keza mut'a nikahından olan çocuğa varis olmak da iptal olur. Çünkü böyle bir çocuğun baba, kardeş gibi varisleri de meçhuldür. Nitekim varisler sayıca sınırlanamazsa miras pay edilemez. Varislerin erkeklik-kadınlığı, verasate hak sahibi olup olmadığı gibi vasıflar açıklıkla bilinmediği takdirde pay tayini yapılamaz.

Hülasa, mut'a nikahının getireceği mahzurlar gerçekten pek zararlıdır. Bilhassa nikah ve mirasa müteallık şer'î meselelerde. Bu sebeple Al-

lah Teala hazretleri, temasın helal olmasını iki şeyle sınırlamıştır: Sahih nikah, milk-i yemin (cariye). Zira kadınla-koca arasındaki beraberliğin bu iki akidle sınırlandırılması, çocuğun muhafazası ve verasetin bilinmesi içindir..." (127)

BAZI SAHABELERİN BİRKISIM HADİSLERİ İŞİTMEMİŞ OLMALARI

Mut'a bahsinin hakkıyla anlaşılması için bilinmesi gereken hususlardan biri, sahabelerin bazı hadisleri Resulullah'ın sağlığında işitmemiş olmalarıdır. Nitekim, mut'a nikahının yasaklandığını *İbnu Mes'ud, Hz. Ali, Hz. Muaviye, Hz. Esma* gibi bazı büyük sahabilerin işitmemiş olduklarını, bunun Hz. Ömer'in hilafeti zamanında ta'mim edildiğini gördük. İlk nazarda, böyle bir yasağın duyulmamış olması garip karşılanabilir. Ama bir kısım hadisleri sonradan öğrenme hadisesinin mut'a nikahına has bir durum olmayıp, başka pek çok meseleye şamil olduğu düşünülürse şaşılacak bir şey kalmaz.

Filhakika, başta dört halife: *Hz. Sıddik, Hz. Faruk, Hz. Zinnureyn, Hz. Ali el-Mürtaza* radıyallahu anhüm ecmain hazeratı olmak üzere diğer birçok sahabenin, bir kısım hadisleri Resulullah'ın vefatından sonra işittiklerine dair hadis kitaplarımızda nice örnekler var. Biz burada, mevzuyu uzatmamak için hepsini kaydedecek değiliz. Ancak, şu kadarını söyleyeceğiz: Vereceğimiz örnekler bizzat Kur'an-ı Kerim'de es-Sabikun el-Evvelun diye yadedilen ilk Müslümanlardan *Hz. Ebu Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali* ile ilgili olacak. Bu zatlar sadece "ilkler" olmakla da kalmazlar, aynı zamanda Resulullah'ın en yakınları ve İslam'ın en büyükleridirler. Bunların üstelik Resulullah'la yakınlık ve beraberlikleri de fazla: *Hz. Ebu Bekr Resulullah*'ın eski bir dostudur, yâr-ı gârıdır yani hicret sırasında, mağarada bile beraberlikleri ayet-i kerime ile tescil edilmiştir (Tevbe 40). Resulullah her gün belli saatlerde bir akşam bir de sabah olmak üzere iki sefer muntazaman yanına uğramaktadır (128).

Hz. Ömeru'l-Faruk, Aleyhissalâtu vesselâm'in en çok takdir ettiği, dirayet ve re'yine güvendiği biridir. Aynı zamanda kayınpederidir. Ayrıca *Hz. Ömer, Resulullah*'ın peşini hiç bırakmama hususunda azim, gayret ve şuurlu plan sahibidir. Buhârî'nin, bir rivayetinde anlattığına göre: "Bir ensarî kardeşiyle münavebe yapmıştır: Bir gün birisi Resulullah'ın yanında bulunmakta, diğeri de tarla işlerini yapmakta; akşam olunca *Aleyhissalâtu vesselâm*'dan görüp işittiklerini dinlemektedir. Ertesi günü öbürü tarla işlerine giderken, diğeri Resulullah'a mülazemet etmekte, akşam olunca Aleyhissalâtu vesselâm'dan görüp işittiklerini anlatmaktadır."(129)

Hz. Ebu Bekir ve *Hz. Ömer*'in Resulullah'tan hadisi daha çok, daha sağlıklı öğrenmelerine imkan tanıyan diğer bir durum, bu iki büyüğün, Aleyhissalâtu vesselâm'ın iki veziri durumunda olmalarıdır(130). Rivayetler Aleyhissalâtu vesselâm'ın sık sık onlarla -bazan sabahlara kadar de vam eden- istişareler yaptığını belirtir(131).

Hz. Osman (radıyallahu anh) da Resulullah'ın yakınlarından ve çok takdir ettiği zatlardandır. İki kızını ona vermiş olması, aradaki kayınpeder-damatlık münasebeti, beraberlik ve yakınlığı anlamaya yeterli bir durumdur.

Hz. Ali, Resulullah'ın terbiyesinden geçen, yanında büyüttüğü, ilk çocuk Müslüman , amcaoğlu ve damadıdır. Kendi ihbarıyla *Aleyhissalâtu vesselâm* ile daima biri gece biri gündüz olmak üzere, günde iki sefer muttarıd, hususi görüşme programı olmuştur(132).

İşte, *Aleyhissalâtu vesselâm*'la böylesine beraber, böylesine içli dışlı olan bu büyükler, bu ilkler, birçok hadisi Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vefatından sonra işitmişlerdir.

Rivayetler, yeni bir hadis işitince, *Hz. Ebu Bekr* ve *Hz. Ömer*'in, bazı durumlarda ihtiyatlı davranıp ikinci bir şahid istediklerini, *Hz. Ali*'nin ise yemin ettirdiğini belirtir.

Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh)'e "cedde", yani büyükanneye torundan düşecek mirasın miktarı hakkında sorulmuştu. Bu mesele hakkında Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan birşey işitmediğini belirtti ve bir öğle namazından sonra cemaate sordu: "İçinizden kim ceddenin payı hususunda Aleyhissalâtu vesselâm'dan birşey işitti?"

Muğîre İbnu Şu'be kalkıp, *Resulullah*'ın ceddeye südüs (altıda bir) takdir buyurduğunu söylemiş, *Hz. Ebu Bekr* de: "Sizden kim buna şehadet edecek?" demiştir. Muhammed İbnu Mesleme kalkıp Muğîre'nin isabetli konuştuğunu te'yid etmiş, Hz. Ebu Bekr meseleyi buna göre hükme bağlamıştır(133).

Hz. Ömer, kapıyı üç kere çalarak izin istemek gerektiğini ifade eden hadisi *Ebu Musa el-Eş'arî*'den işittiği zaman: "Ya şahit getirirsin, ya da elimden çekeceğin var" diye çıkışmıştır. Hz. Ömer'in hiddetinden betibenzi atmış olarak Mescide geldiği zaman Ebu Musa hazretlerine: "Neyin var, rengin niye uçtu?" diye sorarlar. Durumu anlatınca: "Bunu hepimiz biliyoruz, en küçüğümüz gitsin!" derler ve Hz. Ömer'e Ebu Saidi'l-Hudrî'yi gönderirler (134) Hz. Ömer'le ilgili rivayetler çoktur: Veba çıkan bir yere girilmemesi, vebanın çıktığı yerden ayrılınmaması ile ilgili hadi-

si(135) Mecusilere ehl-i kitapla ilgili ahkamın uygulanması gerektiğine dair hadisi(136), mescid inşa edilecek bir yerin sahibi razı olmadıkça istimlak edilemeyeceğini beyan eden hadisi (137), hamile kadında düşüğe sebep olana takdir edilecek ceza ile ilgili hadisi Hz. Ömer hep, Resulullah'ın vefatından sonra işitmiştir. Düşüğe bedel Resulullah'ın erkek veya kadın bir köleye hükmettiğini Muğîre İbnu Şu'be haber verdiği zaman Hz. Ömer, buna şahid talep eder. Muhammed İbnu Mesleme şahitlik yapar(138).

Ehli nezdinde meşhur ve malum olan bu duruma başka misaller vererek asıl mevzumuzdan daha fazla uzaklaşmak istemiyoruz(139). Örneklerimize son verirken Hz. Ali'nin mevzuya giren bir beyanını kaydedeceğiz: "Ben, Resulullah'tan bir hadis işittim mi onunla amel ederek Allah'ın dilediği nisbette faydalanıyordum. Resulullah'tan bir başkası bana hadis nakledecek olsa yemin talep ediyordum. Yemin edince onu tasdik ediyordum. Ebu Bekir hadis rivayet edince (yemin talep etmiyordum, çünkü) Ebu Bekr, Sıddîk idi..."(140)

Şarihler, yukarıda kaydettiğimiz hadisleri açıklarken, *Aşere-i Mübeşşere*'ye mensup olanlar dahil, Ashab'ın büyüklerinin bile birkısım hadisleri bilmemesinin normal olduğunu, bu çeşit bilgi eksikliğinin onların büyüklüğüne bir noksanlık getirmeyeceğini belirtirler. İbnu Battal: "Bu hal *Hz. Ömer* hakkında caiz olursa başkaları hakkında haydi haydi caizdir" demiştir.(141)

Şu halde mut'a nikahını yasaklayan hadisi bazı sahabilerin Resulullah'ın sağlığında işitmeyerek sonradan işitmiş olması, normal, olağan bir hadisedir ve pek çok emsalinden sadece biridir. Ashab Resulullah'tan hadis bilmedikleri hususlarda ya eski bilgileriyle amel ediyorlardı, ya da içtihadlarıyla. Ama o meseledeki hadisi işittikleri taktirde, hadise uymayan tatbikatlarını derhal bırakıp sünnete rücu ediyorlardı. Buna da Hz. Ömer'den birkaç örnek verelim: O, parmakların diyetlerinin farklı olması gerektiği kanaatinde idi. Çünkü elde îfa ettikleri hizmet bir değildi. Öyleyse diyetleri de farklı olmalıydı. Fakat diyette parmaklara aynı değeri biçen hadisi işittiği zaman, derhal eski kanaatinden dönüp hadise göre uygulamaya geçmiştir (142). Keza zina yapan mecnuna had tatbik etmek isteyen Hz. Ömer, *"Üç kişiden kalem kaldırılmıştır... kendine gelinceye kadar mecnundan..."* hadisini işitir işitmez, kanaatinden vazgeçer (143). Keza Abdullah İbnu Ömer, kendisinden farenin yenilip yenilmeyeceğinden sorulunca, En'am suresinin 145. ayetini okuyup orada zikredilen haramlar arsında olmadığını belirterek "Ye!" diye cevap veriyordu. Kendisine *Resulullah*'ın fare için: "O, murdarlardandır, habistir" dediği

hatırlatılınca: "Resulullah böyle dediyse o öyledir" der ve fetvasından derhal rücu eder (144).

Yukarıda belirttiğimiz üzere, *Hz. Ömer* (radıyallahu anh), mut'a nikahının *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından haram edilmiş olduğunu hatırlatınca Ashab'tan hiç kimse buna itiraz etmemiş, bil-icma hepsi emre uymuştur.

7- ŞİÎ KAYNAKLARINA GÖRE MUT'A

NOT: 1- Bu bahiste kullanacağımız kaynaklar Şiîlerin hadis kitaplarıdır: el-İstibsar, Men La Yahdaruhu'l-Fakih, Tehzibu'l-Ahkâm, el-Furu' mine'l-Kâfi.

2- Rivayetlerin kaynağı: Bunlar da Hz. Peygamber değil, Şiî'lerin masum dedikleri imamlardır.

★ *Ebu Abdillah:* Cafer es-Sadık rahimehullah (vefatı 148 hicri).

★ *Ebu Cafer: Muhammed İbnu Ali el-Bakır* rahimehullah (vefatı 114 hicrî).

★ *Ebu'l-Hasen:* Ali İbnu Musa er-Rıza rahimehullah (vefatı 203 hicrî).

★ Emiru'l-Mü'minîn Hz. Ali (radıyallahu anh).

TARİF VE TAVSİF

Mut'a ile ilgili rivayetler Şiî kaynaklarında daha çok yer tutar ve sayıca sünnî kaynaklarda geçenlerle mukayese edilemeyecek kadar çoktur (145).

Öncelikle belirtelim ki, Şia da, mut'ayı أَجَلٍ مُسَمًّى وَأَجْرٍ مُسَمًّى belirlenen ücret karşılığında, belirlenen müddet için yapılan bir nikah olarak tarif eder (146).

Burada kastedilen müddet, akitte belirtilmelidir. Belirtilmezse normal nikah ahkâmı cari olur. Bu durumda talaku's-sünne ile boşanabilir, miras terettüp eder ve iddet arasında nafaka gerekir (147). Mut'a nikahında Şia veraset tanımaz (149). Ancak şart koşulursa karşılıklı miras olabilir diyen olmuşsa da, "Şart koşsa da koşmasa da miras almaz" görüşü vardır. "Çünkü kadın zevce değil, müste'cere (kiralanmış kimse)dir" (150).

Ücret de anlaşılan miktardır, bir avuç buğday, bir dirhem nakit vs. olabilir (151).

Şia, mut'a nikahında şahid gerekmediğine inanır ve "Allah ve melekleri şahid olarak yeter" der (152). Ehl-i Sünnet, "Nikahta Allah ve Resulü'nün şahit" kılınması halinde nikahın mün'akid olmayacağına ve ya-

panın da -fiilinde Resulullah'a gaybı bilme nisbeti bulunmasına binaen- **"Gaybı Allah'tan başka kimse bilemez"** (Neml 65) mealindeki ayete muhalefet ettiği için- küfre düşeceğini kabul eder(153). Şia'ya göre, normal nikahta şahid, zaten çocuğun nesebi, miras -ve bir rivayette de hudud- için gereklidir(154). *Tûsî* "Resulullah zamanında şahitsiz nikah yoktu" itirazına: "O, efdal olanı ifade eder" diye te'vil ederek cevazın asıl olduğunu belirtir.(155)

Ehl-i Sünnet'in rivayetlerinde, *Hz. Ömer*'in yasaklamasına kadar, Ashab ve tabiinden, Resulullah'ın yasağını duymayanların mut'aya yer verdiğini belirtmiştik. Mut'a meselesine selefteki anlayışla Şia'nın anlayışını mukayese ederek bakınca, bazı ciddi farklar görülür:

1- Sünnî kaynaklar ruhsat tanıyan rivayetleri de, yasak getiren rivayetleri de Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e dayandırırken, Şiî kaynaklarda, pek nadir Resulullah'tan söz edilir. Onlar bu meseleyi hep imamlarına dayandırırlar. Mesela, İstibsar'da Hz. Peygamber'e nisbet edilen hemen hiçbir rivayet mevcut değildir.

2- Sünnî kaynaklarda cevaz, hep sefer haliyle ilgilidir, mukime de tecviz edildiğine dair rivayet yoktur. Halbuki Şiî kaynaklar bunu, mukim, misafir, evli, bekâr herkese "helal ve mübah", addederler (156). Kumî'de yer alan bir fetva söyle: وله ان يتمتع إن شاء وله إمرأة وإن كان مقيما معها فـي مِصرِه "Kişi, dilerse mut'a yapar, hatta zevcesi olsa ve memleketinde zevcesiyle birlikte olsa bile" (157).

3- Bir kadınla pek çok erkek mut'a yapabildiği gibi, aynı erkek mükerrer seferler mut'a yapabilir. *Kuleynî*'nin bir rivayeti aynen şöyle: "Ebu Cafer Aleyhissalâtu vesselâm'a [(66)] sordum:

"Kurbanın olayım! Bir adam mut'a yapsa, şartı sona erse, sonra o kadınla bir başka erkek evlense, sonra ondan ayrılsa, sonra önceki erkek evlense, sonra ayrılsa, bu üç sefer cereyan etse, kadın üç erkekle evlense, birinci ile tekrar evlenmesi caiz olur mu?"

Bana şu cevabı verdi:

"Evet kaç sefer dilerse. Bu kadın hür kadın gibi değildir, bu kirayla tutulmuş (müste'cere) biridir; cariye kadın mesabesindedir" (158).

Şia, prensip olarak mut'ayı benimseyince kendi vicdanının da kabul

66- Şiîler, *"aleyhisselam"* ifadesinin imamları için kullanırlar. Sünnîler bunu sadece peygamberlere kullanır.

etmeyeceği birkısım ayıplara fetva vermiş, tezadlara düşmüştür. Şiî kaynaklarında bu çeşit rivayetlere sıkça rastlanır.

Bir kısım rivayetler, kadının kocasına sadakati emrettiği (159), erkek-kadın herkesi zinadan men ettiği (160) halde mut'a bahsinde evli kadınla da mut'aya müsamaha gösteren bir üsluba rastlanır. Ebu Abdillah, bir soru üzerine mut'a yapmaktan kaçınılacak kadınları şöyle sayar: إيَّاكُمْ والْكَوَاشِفَ والدَّوَاعِيَ والْبَغَايَا وذَوَاتِ الأزْوَاجِ "Kevâşif, devâî, begâyâ ve zevâtu'l-ezvaçtan kaçın!" Soru sahibi, bu tabirlerle neyi kasdettiğini sorunca, *Ebu Abdillah* açıklar: "Kevâşif, açıktan zina yapan, herkesçe bilinen zani kadınlardır; devai: Nefislerine erkekleri davet eden ve fesadı bilinen kadınlardır; begâyâ: Zina ile ma'ruf olanlar (fahişeler); zevatu'l-ezvac: Sünnete uygun olmayan şekilde boşanmış olanlar" (161). Burada evlilerin zikredilmemesi dikkat çekicidir. Esasen mut'a yapacağı kadının evli bir kadın olduğundan şüphelenip, tahkik edince evli çıktığını, bu durumda ne yapması gerektiğini soran kimseye, Ebu Abdillah: "Niye araştırıyorsun?" cevabını vererek evliyle de mut'aya gözyumucu bir cevap verir (162). Meselede temel prensip, kadının evli olup olmadığını araştırmamaktır (163). *Ebu Abdillah:* "Kadının evli olup olmadığını sorman gerekmez. Sana düşen, nefsi hususunda kadının beyanını tasdik etmektir" der(164).

Buna rağmen, bir başka tezada yer verir ve "mut'a yapılacak kadında iffet arar, güzel bile olsa zaniye ile mut'a yapılamaz" der (165). Ebu Abdillah'ın mut'a üzerine bir soruya cevap sadedinde "Helaldir, ancak afife kadınla nikahlan, Allah Teala hazretleri (mü'minleri tarif ederken): **"Onlar ki ferclerini muhafaza ederler..."** (Mü'minûn 5) buyurmuştur. Dirhemin hususunda itimadın olmayan yere fercini koyma" dediğini görürüz (166).

Şiî kaynaklarda bu hususta kesin bir hüküm yok. Nitekim bazı rivayetlerde sadece iffet değil, iman da aranır, mü'mine ile mut'anın mümkün olduğu, diğer bazılarında Yahudi ve Hıristiyanlarla da caiz olacağı, Mecusilerle caiz olmayacağı, ama bulunmamaları halinde Mecusi ile caiz olacağı ifade edilir.(167)

Mut'a nikahına bir hayız dönemi, 45 gün (ve bazılarına göre 4 ay 10 gün) (168) gibi bir iddet tanımaları (169), bir başka tezad olmaktadır. Gizlilik içinde mut'a yapan evli kadın mı iddete riayet edecek?

Bir rivayette mut'a yapılmayacaklar arasında zevatu'l-ezvac (kocalılar) da zikredilir, ancak bunun tarifi de yapılır: "Sünnete uymaz tarzda boşananlar" (170).

ONLAR DA AYIBIN FARKINDALAR

Şiî kitapların mut'a ile ilgili bahislerinde öyle pasajlara, fetvalara

rastlanıyor ki, insanlık adına haya etmemek, iğrenmemek mümkün değil. Evli kadının bile, bir başka erkekle "Allah'ın kitabı ve Resulü'nün sünneti üzere (!)" mut'a yapmasına fetva verdirecek (171) ruh hali nedir diye insan sormadan edemiyor. Bırakın İslamiyet'i, evlilik müessesesinin kudsiyetine inanmış hangi din, fıtratı bozulmamış hangi insan böyle bir fetvayı verebilir? Aslında, bu fetvayı verenler de düştükleri ifratın, yaptıkları işin iğrençliğinin farkındalar: *Abdullah İbnu Umeyr,* mut'aya fetva veren (!) *Ebu Ca'fer'*e sorar: "Kendi kadınların, kendi kızların, kızkardeşlerin, amcanın kızları mut'a yapsalar bu seni memnun eder mi?"

Rivayet şöyle devam eder: "Ebu Ca'fer aleyhisselam kadınları ve amcasının kızları zikredilince yönünü çevirdi" (172).

Bir diğer rivayette *Ebu'l-Hasen'*in, bir kısım mevalisine (yardımcılarına) şöyle yazdığını görmekteyiz: "Mut'ada ısrar etmeyin, size sünneti ikame etmek düşer.[67] Odalıklarınız ve hür hanımlarınız varken mut'ayla meşgul olmayın; aksi takdirde, onlar sizleri inkar ederler, uzaklaşırlar, bunu emredene beddua ederler, bizlere lanet okurlar"(173).

Keza *Ebu Abdillah'*tan da: "Mut'ayı bırakın, ayıp iş yapmaktan haya etmiyor musunuz?" dediği rivayet edilmiştir.

Ancak *Kuleynî* te'vili yapıştırır: "Bu yasak, ashabından ve ihvanlarından salih olanlara hamledilir" (174). Yani havastan olanlara, salihlere ayıp; fakat avama, halka ayıp değil. Sünnî İslam'da, hadislerde böyle bir telakkiye rastlanmaz. "Ayıp" herkese ayıptır.

ŞİA'NIN MUT'AYI TECVİZ EDİŞİNİN BİR SEBEBİ

Bazı rivayetler, Şia'nın bu utandırıcı ayıpta ısrarının sünnîliğe karşı yürüttüğü taassuptan ileri geldiğini göstermektedir. Öyle ki, onların kitabında da mut'a nikahının Hayber Seferi sırasında ehlî eşek etiyle birlikte haram edildiğine dair Hz. Ali'nin beyanı aynen yer alır(175). Hadisi kaydeden *Tûsî,* bunu takiyye[68] olarak yorumlar. Aynen şöyle der: "Bu rivayeti takiyyeye hamlederiz. Çünkü o, âmmenin mezhebine muvafıktır. (Mut'anın helal olduğuna delalet eden) önceki haberler ise, kitabın zahirine ve hakikat üzere olan(!) fırkanın bunun mucibiyle amel hususundaki icmaına muvafıktır. Böylece bu şazz rivayetle değil öbürleriyle amel et-

67- Sünneti ikameden iki mana çıkarmışlardır: 1- Mut'ayı bir kere yaparak sünneti yerine getirmek; 2- Mut'anın sünnet olduğunu kavl ile ikrar etmek, fakat bunu yapmak bir vecibe değildir. Onu yaparak zarara düşmek gerekmez.

68- *Takiyye:* Şia'ya ait bir ıstılahtır, canını kurtarmak için inancını gizlemek, olduğundan başka görünmek manasına gelir.

mek gerekir." (176) Bunun takiyye olduğunu Tehzibu'l-Ahkâm'da da tekrarlayan Tûsî orada "İmamlarımızın yolu, mut'anın ibahesidir. (Gerekçesini açıklamak için) sözü uzatmaya ihtiyaç yok" der.(177).

Ebu Abdillah'a nisbet edilen: "Mü'min kadınla mut'a yapma! Onu zelil edersin" şeklindeki rivayeti bu meselede ısrarlı olan *Tûsî* şöyle te'vil eder. "Bu rivayet mürseldir, senedi kopuktur. Bu çeşit rivayetle sıhhati olana itiraz edilmez. Rivayetin sabit olduğunu kabul edecek olsan, ondan murad: "Kadın asaletli bir ailedense" demektir. Çünkü böyle bir kadınla mut'a uygun olmaz. Zira kadının ailesine ar gelir, kendisine de züll isabet eder, her ne kadar mahzuru yoksa da" (178).

Bazı fetvalarda "Mut'a, onu bilene helal, bilmeyene haramdır" denmiş olması (179) da Şia'nın bu meseledeki temelsizliğine bir delildir. Hele *Ebu Abdillah*'dan nakledilen: "Allah Teala hazretleri, bize sarhoşluk veren bütün içkileri haram kıldı. Buna bedel olarak mut'ayı helal kıldı" fetvası (180) da bir tezat olarak karşımıza çıkar. Keza, bazı rivayetlerde ailesine getireceği ar sebebiyle bakire kızlarla, babalarının izni olmadan, mut'aya cevaz verilmezken (181), diğer bazılarında izinsiz tecvizi (182) Şia'nın bu meseledeki tutarsızlığına bir başka delil olmaktadır.

Tûsî ve diğer *Şia* ulemasını bu meselede taassuba sevkeden esprinin geri planını görmede şu rivayet daha açıktır: "Kureyşli bir erkek anlattı: "Amcamın kızının çok malı vardı. Buna (mut'a nikahı yapmamız için) haber göndererek: "Bilirsin benimle evlenmek isteyen çok erkek var. Ben onlarla evlenmedim. Ben sana, erkeklere olan sevdam için talip değilim. Ancak bana ulaştı ki, mut'ayı Allah kitabında helal kılmış, Resulü de sünnetinde beyan etmiş. Fakat Züfer de (Züfer'le Hz. Ömer'in kastedildiği belirtilir) haram etmiş. Ben de Arşı'nın fevkinde aziz ve celil Allah'a itaat etmek, Resulü'ne itaat etmek, Züfer'e de isyan etmek istedim. Benimle mut'a nikahı yap!" dedi. Ben de kendisine:

"Ebu Cafer'e gidip onunla istişare edeyim!" dedim. Sonra gidip haber verdim. Bana: "Yap! Allah ikinize de rahmet etsin!" dedi. (183)

Hz. Ömer'e ve sünnîliğe muhalefetteki taassub, Şia'yı sadece ulemanın değil, bütün fıtrat-ı selime sahiplerinin "zina" demekte icma edecekleri bir ayıp için انَّ الْمُؤْمِنَ لاَ يَكْمُلُ حَتَّى يَتَمَتَّعَ "Mü'min, mut'a yapmadıkça kemale ermez" dedirtecek (184), buna akidevî bir mahiyet kazandıracaktır.

Resulullah'a nisbet edilen bir iftiraya göre *Aleyhissalâtu vesselâm,* haşa şöyle demiştir: "Ben miractayken Cibril aleyhisselam bana geldi vededi ki: "Ey Muhammed! Allah Teala hazretleri buyurdular ki: "Ben ümmetinden mut'a yapan kadınları mağfiret ettim!" (185)

İnsanlığın iftihar edeceği nadir dahilerden biri olan Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e muhalefet taassubu, Şia'yı mut'a yapmaya ibadet dedirtecek noktaya getirmiştir. Aynen kaydediyoruz: "Salih İbnu Ukbe, Ebu Cafer aleyhisselam'dan rivayet etmiştir: "Kendisine: "Mut'a için bir sevap var mı?" dedim. Bana şu cevabı verdi: "Eğer mut'a ile Allah rızasını ve O'nu inkar edenlere muhalefeti murad etmişse (mut'a yolunda) konuştuğu her kelime için Allah ona sevap yazar. Elini kadına uzatınca, Allah ona mutlaka sevap yazar. Kadına temas etti mi, bu sebeple, günahını affeder. Yıkandı mı saçından geçen su miktarınca Allah ona mağfiret eder! Ben tekrar: "Saçı adedince mi?" dedim. "Evet, saçı adedince!" dedi." (186) Ali es-Sibaî, iğrenç ve hayırsız bularak, "bir daha mut'a yapmayacağım!" diye Allah'a yemin eder. Durumunu Ebu'l-Hasan'a sorunca şu cevabı alır: "Sen itaat etmeyeceğim diye Allah'a söz vermişsin. Allah'a yemin olsun (mut'a yaparak) O'na itaat etmezsen isyan etmiş olursun." (187)

Ve İslam uleması arasında meşhur olmuş bir sözü hatırlıyoruz: لاَ لِحُبِّ عَلِيٍّ بَلْ لِبُغْضِ عُمَرَ "Maksad Ali sevgisi değil, Hz. Ömer buğzu-dur." Evet mut'a meselesi de öyle: Hakkı ortaya çıkarmaktan ziyade, Ömer'e muhalefeti tahkim. Yani üzüm yemek değil, bekçiyi dövmek.

Taassub ve husumetin Şiî alimleri nerelere götürdüklerini görmek için bir başka örnek kaydedelim: "Ebu Ca'fer aleyhisselam dedi ki: "Aziz ve celil olan Allah, şehveti on cüz (parça) olarak yarattı. Bunun dokuzunu erkeklere birini kadınlara koydu. Bu hal Benî Haşim ve taraftarları için böyledir. Benî Ümeyye kadınları ve taraftarları için ise, şehvetin on cüzünden dokuzu kadınlara, biri erkekleredir." (188) Burada karalanan Benî Ümeyye, Şia'nın siyasî kavga yaptığı Emevîlerdir. Benî Haşim de Hz. Ali ve ahfadının geldiği hanedandır.

ŞİÎ TAVIR

Burada bir noktayı okuyucuların insaf nazarlarına arzetmek isteriz. Yukarıda, mut'a nikahı bahsini sünnî kaynaklara göre incelerken gördük ki Ehl-i Sünnet uleması mesele üzerinde tamamen Hz. Peygamber'in hadislerine dayanmaktadır. Mut'anın Resulullah tarafından bir ara mübah kılındığını, bilahare yasaklandığını, son defa Mekke fethi sırasında yasaklanıp, Veda hutbesi sırasında yasağın bir kere daha hatırlatıldığını.. bu yasağı işitmemiş olan sahabi ve tabiinden bazılarının bunun lehinde fetva verdiğini, *Hz. Ömer*'in buna muttali olunca, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın haram kılma hadisesini hatırlatarak, meseleyi gündeme geti-

rip yasağı ta'mim ettiğini belirttik. Yine gördük ki, şarihler bu hususta icmadan bahsederken, İbnu Abbas'tan bir ara varid olan lehindeki fetva sebebiyle tam bir icma hususunda tereddüt hasıl olduğunu, Şia'dan bazılarının mut'aya fetva verdiğini vs. hep kaydetmektedirler.

Halbuki Şia'nın dayandığı muteber kaynakları, meseleyi açıklarken Ehl-i Sünnet'in dayandığı sahih rivayetleri hiç görmezden gelir. Onlara atıfta bile bulunmaz. *Tûsî*'nin şu açıklamasına dikkat edilince, Şia dışında Müslümanın varlığının bile kabul edilmediği görülür: "...Mut'anın mübah oluşuna Müslümanların *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın onu bir zaman mübah kıldığı hususunda icmaları delalet eder. Onun bunu daha sonra yasakladığı hususunda kat'î bir delil getirilmemiştir. Öyleyse delil getirilinceye kadar önceki hali üzere mübah olması gerekir. Şeriatta ise buna delalet eden bir delil mevcut değildir. Buna keza Cenab-ı Hakk'ın şu kelamı da delalet eder..."

Tûsî, bundan sonra, yukarıda bilvesile zikrettiğimiz ayetleri, iddiasına delil olarak kaydeder (189).

BİR SORU VE CEVABI

Şimdi şöyle bir soru mâkuldur: "Şia da esas itibariyle Kur'an ve sünnete dayandığına göre, mut'a nikahı meselesinde niye bu kadar zıt görüşler ortaya çıkmıştır? Onların hiç mi haklılık tarafı yok?"

Bunun gerçek bir izahı uzun kaçar. Ancak kısaca bilinmesi gereken husus şudur: Ehl-i Sünnet bu meselede onların kendiliklerinden hadis uydurduğunu söylemiyor. Resulullah'ın mut'aya cevaz verdiğini, sağlığında bununla amel eden sahabilerin bulunduğunu kabul ediyor. Bu husus *Ehl-i Sünnet* nezdindeki sahih rivayetlerde sabittir. Ancak, diğer birçok meselede olduğu gibi *Aleyhissalâtu vesselâm* bunu sonradan yasaklamış, böylece neshedilmiştir. Ehl-i Sünnet, Resulullah'ın vefatından sonra, bu yasağı işitmemiş bulunan bazı sahabi ve tabiin tarafından da mut'a nikahının icra edildiğini de kabul eder. Ancak, *Ehl-i Sünnet*, bu tatbikatın *Hz. Ömer*'in meseleye müdahale edip yasağı ta'mim etmesiyle son bulduğunu ve Hz. Ömer'e hiçbir sahabinin itiraz etmediğini, böylece mut'anın haram olduğu hususunda icma hasıl olduğunu da kabul eder.

Şia ile *Ehl-i Sünnet*, hadis anlayışında farklıdır. Aradaki ayrılık temelde bundan kaynaklanır. Şöyle ki:

1) Ehl-i Sünnet sahabe arasında hiçbir ayırım yapmadan hepsinin rivayetini makbul addederken, *Şia Al-i Beyt*'e mensup çok az sayıda sahabenin rivayetini kabul eder, diğerlerini reddeder.

2) Ravi meselesindeki tefrikleri sahabe tabakasında kalmaz, sahabeden sonra gelen tabiin ve etbauttabiin gibi diğer ravi tabakalarında da ayırım devam eder. Sahabeden sonraki ravilerdeki ayırım, ravinin makbul olabilmesi için ravide aradıkları şartlardan ileri gelir. Gerçi Ehl-i Sünnet de her raviden hadis almaz, ravinin mü'min, dindar, doğru sözlü mürüvvet sahibi vs. olmasını şart koşar. Şia da benzer vasıfları şart koşar. Ama "mü'min" deyince, ravinin İmamiye-İsnaaşeriye mezhebinden olmasını kasteder. Yani ravide aranan şart objektif olmaktan çok subjektif bir hal alır[69] Halbuki Ehl-i Sünnet, ravinin "mü'min olması gerekir" derken, bununla İslam'ın iman esaslarını dil ile ikrar kalp ile tasdiki kasteder, başka bir kayıt koymaz. Hatta Ehl-i Sünnet'ten olmasını da şart koşmaz. Diyanet ve sıdk vasıflarını taşıyan Şiî ravilerden de hadis alır. Şia ise, değil Ehl-i Sünnet isnaaşere dışında kalan, Şiî mezheplerine mensup kimselerden bile hadis kabul etmez.

3) Şiîlere göre, hadis, masum imamların söz, fiil ve takrirleridir.[70] Bir rivayetin hadis olabilmesi için mutlaka masum addettikleri bir imama ulaşması şarttır. Ona ulaşmadan gelen sözler hadis değildir, makbul değildir. Bu sebeple Şiîlerin hadis kitapları hep, masum olduğuna inandıkları imamların sözleriyle doludur. Resulullah'a nisbet edilen hadisler pek nadirdir.

Hemen şunu belirtelim ki, masum imam inancı, Ehl-i Sünnet'te yoktur. Ne Kur'an, ne de sahih hadisler böyle bir akideye yer vermez, bu Şia'ya mahsus bir inançtır. Ehl-i Sünnet İsmet'i yani her çeşit hata ve günahtan korunmuş olma halini sadece peygamberlere tanır. Peygamberler dışında hiç kimse ismet sahibi yani günahsız ve hatasız olamaz, Allah namına hüküm beyan edemez

Şu halde Ehl-i Sünnet ile Şia arasında bir kısım farklar, objektiflik, subjektiflik noktasında başlar. Ehl-i Sünnet Kur'an ve hadiste gelen ob-

---

69- Tarif aynen şöyle مَاتَّصَلَ سَنَدُهُ اِلَى الْمَعْصُومِ بِنَقْلِ الْعَدْلِ الْإِمَامِى عَن مِثْلِهِ فِى جَمِيـــعِ الـــطَّبَقَاتِ حَيْثُ تَكُونُ مُتَعَدِّدَةً "Sahih hadis, senedi bütün tabakalarda imamiye mezhebine mensub *adil ravinin adil raviden masum imama kadar muttasıl suretle rivayet ettiği hadistir.* (Zeynud-Din İbnu Ali ibnu Ahmed vefat 965, er-Riaye fi ilmi'd-Diraye s. 77; el-Kahpâni, Mecmau'r-Rical 7, 195).

70- Her ne kadar *masum* tabirinin zımnında Hz. Peygamber de dahil ise de (Amilî, a.g.e. s. 77), kitaplarında nadiren *Hz. Peygamber*'e ulaşan hadis mevcuttur. Ayrıca bilinmesi gereken bir husus şudur: "Hz. Peygamber'in sözünün de muteber bir hadis sayılabilmesi için, masum imamlar yoluyla rivayet edilmelidir. Böyle olmayan rivayetler onların nazarında değersizdir. Bu çeşitten masum imam tarikiyle rivayet edilmeyen hadislere muvassak denmektedir. Üçüncü derecede bir ehemmiyet taşımaktadır. (Abdulvehhab Abdullatif el-Müsteker, el-Mu'tasar kısmında s. 20); a.g.e. 84.

jektif kıstaslarla hareket eder. Şia subjektiviteyi esas alır, aklı ve sağduyuyu tatmin etmeyen bir kısım peşin kabullerden hareket eder. Kur'an'la ilgili açıklamalarda olsun, Kur'an'da olmayan meselelerin zuhurunda koyacağı hükümde olsun Ehl-i Sünnet hep sünnete dayanmayı esas aldığı halde, sahabileri reddetmesi sebebiyle Resulullah'ın hadislerinden kendini mahrum bırakan Şia, ortadaki boşluğu masum imamla doldurmayı denemiş, Hıristiyanlıktaki kilise müessesesi gibi bir masum imam otoritesi kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu yüzden onlar masum imamın sözlerine, fiillerine ve takrirlerine sünnet demeye mecbur olmuşlardır. İşin içerisine siyasî taassup ve garazkâr muhalefet de girince, yukarıda kadettiğimiz örneklerde görüldüğü üzere, mut'a meselesinde kendiliğinden bir ayrılık ve kemikleşme ortaya çıkmıştır. Ashab'ı reddetme, kendi mezheplerinden olmayanları mü'min saymama ve Hz. Ömer buğzunu her şeyin üstünde tutma gibi bazı prensipler, onları objektiviteden uzaklaştırmış, birçok sahih rivayetlerden mahrum bırakmış, ölçülerinden geçen ve fakat işlerine gelmeyen rivayetleri de keyfî te'villere sevkederek hatalı sonuçlara atmıştır. Nitekim mut'a nikahının Hayber Seferi sırasında yasaklandığına dair Hz. Ali'den gelen rivayeti "takiyye" diye nasıl te'vil ettiklerini gördük.

Ehl-i Sünnet ulemasının uydurma veya çok zayıf addettiği bir kısım rivayetler vardır ki, Şiî kaynaklarında masum imamlardan sünnet olarak rivayet edilmektedir. Kadın üzerine gelen birkaç örnek kaydediyoruz.

Ebu Ca'fer kadınlar hakkında şöyle demiştir: "Kadınlarla hususi şekilde istişare etmeyin. Yakınlar hakkında onları dinlemeyin. Şurası muhakkak ki, kadın yaşlanınca onun iki yarısının da hayrı gider ve iki yarısının şerri kalır. Güzelliği gider, dili keskinleşir, rahmi kısırlaşır. Erkek ise, yaşlanınca iki yarısının da şerri gider, her iki tarafının hayrı baki kalır. Aklı sabitleşir, re'yi sağlamlaşır, cehaleti azalır."(190)

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* harbe çıkmayı irade edince kadınlarını çağırır, onlarla istişare eder, sonra onlara muhalefet ederdi."(191)

"Ebu Abdillah demiştir ki: "Kadınlarla istişareden kaçının. Zira onlarda za'f ve acz ve düşüklük vardır."(192)

"Emîru'l-Mü'minîn (Hz. Ali): "Kadınlara muhalefette bereket var" demiştir."(193)

Ebu Abdillah demiştir ki: "Mü'min kadın, siyah öküzdeki benek mesabesindedir (sayıca azdır)." (194)

"Kadınlar arasında salih olanlar iki kanadı da beyaz olan karga gibidir (yani yok gibidir)." (195)

DİPNOTLAR

(1) Fıkıh açısından "had cezası"nı gerektiren zinadan başka olarak, bu zinaya zemin hazırlayıcı davranışlarda hadislerde zina olarak tavsif edilmiş ve "el"in, "dil"in, "göz"ün, "kulak"ın zinasından bahsedilmiştir. (Buhari, İsti'zan 12, Kader 9; Müslim, kader 20).

(2) İbnu'l-Arabî, Ahkamu'l-Kur'an 3, 1311; Cessas, Ahkamu'l-Kuran 5, 92.

(3) Küleynî, Füru 5, 364; Kumî, Menla 3, 297; Tusî, Tehzib 7, 240.

(4) el-Müttaki el-Hindî, Kenzu'l-Ummâl, 16, 328.

(5) Abdurrezzak, Musannaf 6, 195.

(6) İbnu Hazm, Muhalla 11, 24; İbnu Mace, Nikah 15.

(7) Abdurrezzak, a.g.e., 6, 198-199.

(8) Dârakutnî, Sünen 3, 229.

(9) Abdurrezzak 6, 197, ibnu Mâce'nin rivayetinde bu tavsif merfudur (Hz. Peygamber'in sözü). Sünen, Nikah 15.

(10) Darakutni 3, 229.

(11) Abdurrezzak, 6, 196.

(12) A.g.e., 6, 197. Dul kadın nikah işlerinde bakire gibi değildir. Velinin izni fıkhen bakireler hakkındadır.

(13) Buharî, Nikah 50; Nesâî, Nikâh 72; Tirmizî, Nikâh 6; İbnu Mâce, Nikah 20.

(14) İmam Malik, el-Müdevvene 2, 194.

(15) A.g.e., aynı sayfa

(16) A.g.e., aynı sayfa.

(17) Dârekutnî, Sünen 3, 228; İbnu Mâce, Nikâh 15.

(18) Dârekutnî, Sünen 3, 228.

(19) Fetvâyı Kadıhan, 1, 331.

(20) Zürkani, Şerhu Muvatta, Mısır 1962, 4, 45.

(21) İbnu Hacer, Fethu'l-Bari, Mısır 1959, 11, 70.

(22) Aynî, Umde 17, 246.

(23) Nevevî, Şerhu Muslim 9, 182.

(24) Ayni a.g.e., 17, 246.

(25) Kasani, Bedai 2, 272-273; Şerbînî, el-Muğnî 3, 142.

(26) İbnu Sad 1, 199.

(27) İbadetlerle ilgili tarihi gelişmeyi ve değişik safhaları Tahiru'l-Mevlevi merhum Müslümanlıkta İbadet Tarihi adlı eserinde göstermiştir (İstanbul 1963, 2.Baskı).

(28) Buhari, Fezailu'l-Kur'an 6.

(29) İbnu Sa'd, et-Tabakatü'l-Kübra, Beyrut 1960, 1, 263.

(30) Amidi, el-İhkam, 4, 142.

(31) Buhari, Nikah 36; ebu Davud, Talak 33.

(32) İbnu Hacer, Fethu'l-Bari, 11, 88.

(33) Geri kalan beş çeşit nikaha gelince:

1-*İstibza nikahı:* Daha asaletli bir nesil elde etmek gayesiyle, erkeğin hanımını, hayız halinden çıkınca, hamile kalması için bir başka erkeğe göndermesidir. Kadın hamile kalıncaya kadar, kocası ona temasta bulunmazdı.

2- *Bedel Nikahı:* Bu, iki erkeğin hanımlarını karşılıklı olarak değiştirmesidir.

3- *Hıdn Nikahı:* Bu, kadınların gizlice dost edinmeleri şeklinde hasıl olan nikahtır. Kur'an-ı Kerim bu çeşit haram münasebete temas eder (Nisa 25, Maide 5).

4- *Fahişeliği meslek yapan ve bunu kapısına diktiği bayrakla ilan eden kadınların nikahı:* Çocuk sahibi olduğu takdirde kendisine temas eden erkekleri toplar, getirilen bir kaif'in hükmüyle onlardan biri baba tayin edilirdi.

5- On kişiden az bir grup, kadınla, sırayla temasta bulunur, hamilelik halinde kadın bunları çağırır, en ziyade hoşuna gideni baba ilan eder, erkek buna itiraz edemezdi.

(34) Müslim, Nikah 11, (1404).

(35) Nevevî, Şerhu Müslim 9, 181.

(36) Beyhâki, es-Sünenü'l-Kübra 7, 207. İleride görüleceği üzere İbnu Hibban bunu Resulullah'ın sözü olarak kaydeder.

(37) Tahavi Şerhu Meani'l-Asar, 3, 24; Nesaî, Nikah 71.

(38) Beyhakî, a.g.e., 7, 205.

(39) Tirmizî, Nikah 28.

(40) Nevevî, Şerhu Muslim 9, 182.

(41) Beyhaki a.g.e., 7, 205.

(42) Hattabi, Mealimü's-Sünen (Ebu Davud'un hamisinde basılmıştır, Humus 1393/1973. Birinci Tab), 2, 559.

(43) İbnu Hazım'ın rivayetinde bu sarahat mevcuttur (s. 179).

(44) Tirmizî, Nikah 28, (1122, 4).

(45) Mübarekfuri, Tuhfetu'l-Ahvezî 4, 269.

(46) Tahavi, a.g.e., 3,24.

(47) İbnu Hacer, Fethu'l-Bari 11, 78.

(48) Razi, Tefsir 10, 49.

(49) Müslim Hac 213, Nikah 7.

(50) Müslim, Nkah 16; Bkz. Dârakutnî, a.g.e., 3, 242.

(51) F.B., 11, 78.

(52) Tahavi a.g.e., 3, 26.

(53) İbnu Hacer, Fethu'l-Bari, 11, 78.

(54) İbnu'l Arabî, Arızatü'l-ahvazi 5, 51.

(55) Buhari, Nikah 31,

(56) Müslim, Nikah 19, Nesai, Nikah 71.

(57) Müslim Nikah 21.

(58) Tahavî a.g.e., 3, 26.

(59) Müslim, Nikah 29; Nesai, Nikah 71.

(60) Müslim, Nikah 31.

(61) Beyhaki a.g.e., 7, 207.

(62) İbnu Hacer, Fethu'l-Bari 11, 74.

(63) İbnu Hazım, a.g.e., s. 178.

(64) Müslim'de Sebre'den gelen sekiz rivayetten beşi (Nikah 20, 22, 23, 25, 26. hadisler) sarih olarak yasağın fetih gününde olduğunu belirtir, diğer üçünde (19,21, 24. hadisler) yer belirtmeksizin yasaklama zikreder.

(65) Müslim, Nikah 29, (1407).

(66) Müslim, Nikah 18.

(67) İbnu Hacer, Fethu'l-Bari11, 73.

(68) Bkz. Nevevî, Şerhu Müslim 9, 181.

(69) İbnu Hacer, Fethu'l-Bari 11, 73.

(70) İbnu Hibban, a.g.e., 6, 178.

(71) A.e., 11, 73-74.

(72) Ebu Davud, Nikah 13.

(73) Bkz. İbnu Hacer, Fethu'l-Bari 11, 74; Nevevi, Şerhu Müslim 9, 180.

(74) ibnu Hacer, Fethu'l-Bari 11, 74.

(75) Nevevî, Şerh-u Müslim 9, 179.

(76) A.e., 9, 181.

(77) Nevevî, Şerh-u Müslim 9, 179.

(78) Zürkani a.g.e., 4, 48.

(79) İbnu Hibban, Sahih 6, 178.

(80) İbnu'l-Arabî, Arızatu'l ahvazi 5, 48.

(81) İbnu Hacer, Fethu'l-Bari 11, 78.

(82) İbnu Hazm, el-Muhalla 11, 141.

(83) İbnu Hazım Ebu Bekr Muhammed el-Hemedani, Kitabu'l-İ'tibar fi Beyani'n-Nasih ve'l-Mensuh, Humus, 1386/1966, s. 177.

(84) Ayni, Umdetü'l-Kari 17, 246.

(85) Tahavi, a.g.e., 3, 24-25.

(86) Darakutni, 3, 259.

(87) Msuslim, Hacc, 162; Tahavi, a.g.e., 3, 26.

(88) Beyhaki, a.g.e., 7, 207.

(89) Beyhaki a.g.e., 7, 202.

(90) Tahavi, a.g.e., 3, 25.

(91) Heysemi, Mecmau'z-Zevaid 4, 265.

(92) Beyhaki, a.g.e., 7, 207.

(93) Daha önce Hz. Ali ile ilgili rivayetlerde kaydettiğmiz ürzere, Abdullah'ın tarizde bulunduğu bu zat İbnu Abbas olabilir.

(94) Müslim, Nikah 27.

(95) Nevevî, Şerhu Müslim, 9, 188.

(96) Aynî, umde 17, 246.

(97) İbnu Mace, Nikah 44.

(98) Muvatta, Nikah 41.

(99) İbnu Hacer, Fethu'l-Bari 11, 76.

(100) A.e., 11, 77.

(101) İbnu Hazm, el-Muhalla 11, 141.

(102) Cessas, Ahkamu'l-Kur'an 5, 92.

(103) İbnu'l-Arabî, Ahkamu'l-Kur'an 3, 1311. İbnu'l-Arabinin bu üslubunu başka bazı meselede olduğu üzere Hanefilere karşı taşıdığı taassupla izah edebiliriz.

(104) İbnu'l-Arabî, Arızatu'l-Ahvazi 5, 49.

(105) Bu mevzuda daha geniş bilgi ve kaynaklar için Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye adlı kitabımız görülmelidir (s. 330-333).

(106) Şah Abdülaziz, Tuhfe 228.

(107) A.e., aynı sayfa.

(108) Şah Abdulaziz, a.g.e., 229-230.

(109) Tusi, Tehzib 7, 249-250.

(110) Kasani, Bedai 2, 273.

(111) Söylediğimiz hususa en güzel örneği Muhammed el-Hüseyn, Aslu'ş-Şia ve Usulüna

adlı eserde vermektedir (s. 93-116).

(112) Zürkani, Şerhu Muvatta 4, 47; Hattâbi, a.g.e., 2, 558.

(113) Tahavi, a.g.e., 3, 27.

(114) Buhari, Nikah 31.

(115) İbnu Hacer, Fethu'l Bari 11, 77.

(116) A.e., aynı sayfa.

(117) Zürkani a.g.e., 4, 36.

(118) İbnu Hacer, Fethu'l-Bari 11, 74.

(119) İbnu Hacer, Fethu'l-Bari 11, 77. Onun rivayet ettiği hadisler yukarıda kaydettiğimiz çeşitten mensuh hadisler olmalıdır.

(120) Bahari, Nikah 31. Bab.

(121) İbnu Hacer, Fethu'l-Bari 11, 70.

(122) Nevevî, Şerhu Müslim 9, 182.

(123) Tahavi, a.g.e., 3, 27.

(124) Nevevî Şerhu Müslim 9, 182; Zürkani, Şerhu Muvatta 4, 47.

(125) Münavi, Feyzu'l-Kadir 1, 227.

(126) Nevevî a.g.e, 9, 182; Zürkâni a.g.e, 4, 47; Aynî a.g.e., 17, 246; İbnu Hacer, Fethu'l-Bari, 11, 78.

(127) Şah Abdülaziz, Gulam Hakim ed-Dehlevi Muhtasaru Tuhfeti'l-İsna Aşeriyye, s. 227 228.

(128) İbnu Hacer, Fethu'l-Bari 13, 110.

(129) Buharî, İlim.

(130) İbnu Kesir, Tefsir, 3, 143.

(131) Hakim en Neysaburi, el-Müstedrek, Haydarabad-Deken 1335, 2, 227.

(132) Nesâî, Sehv 17.

(133) Tirmizî, Feraiz 10; İbnu Mace, Feraiz 4, Ebu Davud Feraiz 5. Ashabın birbirlerinden şahid istemeleri yalancılık ithamından ileri gelmez. Meselenin mahiyetini Kütüb-i Sitte Muhtasarı adlı kitabımızda genişçe açıkladık (1. cilt 58-60).

(134) Buhari, İsti'zan 13; Tirmizî, isti'zan 3; Muvatta İsti'zan 3.

(135) Buharî, Tıbb 30.

(136) Muvatta, Zekat 42; Şafii, er-Risale, Beyrut, Tarihsiz, s. 240.

(137) İbnu Sa'd, et-Tabakatü'l-Kübra 4, 21-22.

(138) Müslim,Kasame 39, Dehlevi, el-İnsaf'ta başka örnekler de kaydeder.

(139) İmam Şafii hazretleri er-Risalesi'nde haber-i vahidle ihticac babından bu meseleye birçok örnek kaydeder. Orada topluca görmek mümkündür. Mezkur bab 401-471 sayfaları arasında yer alır. er-Risale Ahmed Muhammed Şakir merhum tarafından tahkik edildiği için rivayetlerin yaknağı bulunabilmektedir.

(140) Müsnedu Ahmed İbnu Hanbel 1, 2.

(141) İbnu Hacer, Fethu'l-Bari 13, 268, Zürkani, Şerhu'l-Muvatta, Mısır, 1962, 5, 411.

(142) Şafii, Risale s. 422.

(143) İbnu Mace, Talak 15.

(144) Şâtıbî, el-Muvafakat 4, 23.

(145) Mesela Tûsi'nin Tehzibu'l-ahkam'ında 32 sayfalık 57, 240-272 arası); İstibsar'da 14 sayfa (3, 141, 155 arası); Kuleynî'nin Fürû'da 20 sayfa (5, 448-468 arası) rivayet hep mut'a nikahı üzerinedir.

(146) Küleynî, el-Fürû 5, 455.

(147) Tusi İstibsar 3, 151; Küleynî, Fürû 5, 455.

(148) Tusi, İstibsar 3, 515; Küleynî, Fürû 5, 455.

(149) Tusi, İstibsar 3, 147, 151; Furû 5, 460.

(150) Tusi, İstibsar 3, 147.

(151) Tusi, İstibsar 3, 149.

(152) Tusi, İstibsar 3, 149; Küleynî, fürû 5, 457.

(153) Azimabadi, Avnu'l-Mabud 11, 306. Fetâvâ-yı Kadıhan 1, 334.

(154) Kuleynî, Furû 5, 387.

(155) Tusi, İstibsar, 148-149.

(156) Kuleyni, Furu 5, 452.

(157) Kumi, Men la yahdarahu'l Fakih 3, 296.

(158) Kuleyni, Furu 45, 460.

(159) Tusi, İstibsar 3, 143.

(160) Tusi, İstibsar 3, 142, 168.

(161) İstibsar 3, 143; Menla 3, 292. Zevatu'l-Ezvac tabiri ibare yönüyle "kocaları olan kadınlar" manasını ifade eder ise de, rivayetin metninde, yukarıda kaydettiğimiz manada açıklanır: قُلْتُ: فَذَوَاتُ الْأَزْوَاجِ؟ قَالَ: الْمُطَلَّقَاتُ عَلَى غَيْرِ السُّنَّةِ Tercümesi: "Dedim ki: Zevatü'l-Ezvac ne demektir? Dedi ki: Sünnete uygun olmayan bir tarzda boşanan kadınlardır."

(162)Tusi, Tehzibu'l-Ahkam 7, 453, 454.

(163) A.g.e, 7, 252.

(164) Kuleyni Furu 5, 462.

(165) Tusi, İstibsar 3, 143.

(166) A.e., 3, 142.

(167) İstibsar, 3, 144.

(168) Kumi, Men la Yahdarahu'l-Fakih 3, 296.

(169) Kuleyni, Furu 5 455.

(170) Tusi, Tehzib 7, 252.

(171) Kuleyni, Furu s. 462; Tusi İstibsar 3, 152.

(172) Tusi, Tehzibu'l-Ahkam 7, 250-251.

(173) Kuleyni Furu 5, 453.

(174) A.e. aynı sayfa.

(175) Tusi, İstibsar 3; Tehzibu'l Ahkam 7, 251.

(176) Tusi, İstibsar 3,142.

(177) Tusi, Tehzib 7, 251-252.

(178) Tusi, İstibsar 3, 143.

(179) Kumi, Men la 3, 292.

(180) A.e. 3, 298.

(181) Kuleyni, Furu 5, 393.

(182) Tusi, İstibsar 3, 145.

(183) Kuleyni, Furu mine'l-Ahkam 5, 465.

(184) Kumi, Men la Yahdarahu'l-Fakih 3, 297.

(185) A.e, 3, 295.

(186) A.e., 3, 295.

(187) Tusi, İstibsar 3, 142.

(188) A.e. 3, 298.

(189) Tusi, Tehzib 7, 249-250.

(190) Kumi, Men la 3 298.

(191) Kumi, a.g.e., 3, 299. Kadınlarla İstişare meselesini ayrı bir makalede inceledik (Sur dergisi, Şubat 1987, sayı 131).

(192) Kuleyni, Furu 5, 517.

(193) A.e., 5, 518.

(194) A.e., 5, 515.

(195) A.e., 5, 515.

İSTİFADE EDİLEN KAYNAKLAR

Abdu'l-Vehhab Abdullatif, el-Mutasar min Mustalahatı Ehli'l-Eser min Ehli's-Sünne ve'ş-Şi'a ve'l-imamiyye Ve'z-Zeydiyye, 5. baskı Kahire, 1966.

Abdurrezzak İbnu Muhammed es-San'ani (v. 211). Musannafu Abd'r-Rezzak, Beyrut (Offset), 1970.

Ahmed ibnu Hanbel (v. 241) Müsnedu Ahmedi'bni Hanbel, 1313. Kahre (baskısından ofset). Beyrut, tarihsiz.

Amidi, Seyfuddin Ebu'l-Hasen Ali İbnu Ebi Ali (v. 631), el-İhkam fi Usuli'l-Ahkam Kahire, 1968/1387.

Azimabadi-Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hakk, Tahkik: Abdurrahman Muhammed Osman, Avnu'l-Ma'bud Şerhu Süneni Ebi Davud, Medine, 1968.

Ayni-Bedru'd-Din Ebu Muhammed Mahmud İbnu Ahmed (v. 855) , Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahihi'l-Buhari, 1348 (baskısından ofset, Beyrut).

Beyhaki Ebu Bekr Ahmed ibnu'l-Huseyn (v. 958), es-Sünenü'l-Kübra Haydarabad Deken 1353.

Buharî, Ebi Abdillah Muhammed İbnu İsmail (sv. 256) el-Ebedi'l-Müfred, Kahire, 1379.

Canan İbrahim, Hz. Peygmaberin Sünnetinde Terbiye; 1979, Ankara.

Canan, İbrahim, Kütüb-i Sitte Muhtasarı Şerhi, Ankara 1988.

Cessas, Ebu Bekir Ahmed İbnu Ali (v. 370), Ahkamu'l-Kur'an Kahire, tarihsiz.

Darakutnî, Ali İbnu Ömer (v. 358), es-Sünen Kahire, 1386/1966.

Dehlevi, Şah Veliyyullah Ahmed İbnu Abdurrahim (v. 176) el-İnsaf fi beyan-ı Sebebi'l-İhtilaf fi'l-Ahkami'l-Fıkhiyye Kahire, 1398.

Feteva-yı Hindiyye (Bir Heyet tarafından hazırlanmıştır). 3. tab, Bulak 1310 baskısından ofset 1973.

Feteva-yı Kadıhan (fetava-yı Hindiye ile basılmıştır).

Hakim, Ebu Abdillah Hakim en-Neysaburi (v. 405), el-Müstedrek Ala's-Sahihayn, Haydarabad-Deken, 1335.

Hattâbî, Ebu Süleyman Ahmed İbnu Muhammed (v. 388), Mealimu's-Sünen, Humus 1393/1973, Birinci Tab.

Heysemi, Nureddin Ali ibnu Ebi Bekr (v. 807), Mecma'u'z-Zevaid, Beyrut, 1967.

İbnu'l-Arabi, Ebu Bekr (v. 543), Ahkamu'l-Kur'an, Kahire, 1968.

İbnu Hacer, Ahmed İbnu Ali el-Askalani (v. 852) Fethu'l-Bari, Mısır, 1959.

İbnu Hazım, el Hemedani; Ebu Bekr Muhammed İbnu Musa (v. 584) Kitabu'l-İtibar fi Beyanı Nasih ve'l-Mensuh, Humus, 1386/1966.

İbnu Hazm, Ebu Muhammed Ali İbnu Ahmed (v. 456), el-Muhalla, Tahkik: Hasan Zeydan Talebe Mısır.

İbnu Hibban, Ebu Hatim Muammed İbnu Hibban el-Bustî, Sahihu İbnu Hibban Beyrut 1987.

İbnu Kesir, İmamuddin Ebu'l Fida (v. 774), Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim Beyrut, 1966.

İbnu Mace-Ebu Abdillah Muhammed İbnu Yezid el-Kazvini (v. 275), Sünenü İbni Mace, Kahire 1952, Tahkik: Muhammed Fuad Abdulbaki.

İbnu Sa'd-Ebu Abdillah Muhammed (v. 230), et-Tabakatu'l-Kübra, Beyrut, 1960.

Kasani, Alauddin Ebu Bekr İbnu Mes'ud (v. 587), Bedai'u's-Sanai fi Tertibi'ş-Şerai, Beyrut 1974/1394.

Malik İbnu Enes (v. 179), el-Müdevvenetü'l-Kübra Naşir: el-Hac Muhammed Efendi Beyrut (1323 Mısır baskısından) ofset.

el-Mübarekfuri-Ebu'l-Ali Muhammed Abdurrahman İbnu Abdirrahim (v. 1353). Tuhfetu'l-Ahvazi bi-Şerhi Camiî't-Tirmizî, Kahire, 1963.

el-Muttaki, Alaeddin Ali, Kenzu'l-Ummal, (v. 975), Haleb, 1969.

Münavi-Şemsü'd-Din Muhammed Zeynü'd-Din Abdurrauf (v. 1031), Feyzu'l-Kadir Şerhu'l-Cami'i's-Sağir, Beyrut, 1972.

Müslim-Ebu'l-Hüseyin Müslim İbnu'l-Haccac el-Kuşeyri en-Neysaburi (v. 261) Sahihu Muslim Tahkik: Muhammed Fuad Abdul'l-Baki Kahire, 1955.

en-Nesai-Ebu Abdirrahman Ahmed İbnu Ali İbni Şuayb (v. 303), es-Sünen, Kahire 1930.

en-Nevevî-Muhyi'd-Din Ebu Zekeriyya Yahya (v. 677), Şerhu Muslim, Mısır, Tarihsiz.

er-Razi-Ebu Abdillah Muhammed İbnu Ömer İbni Hüseyn (v. 606), et-Tefsiru'l-Kebir, Naşiri: Abdurrahman Muhammed, Kahire, tarihsiz.

Şafii, Muhammed İbnu İdris (v. 204), er-Risale, Tahkik: Ahmed Muhammed Şakir, Beyrut, tarihsiz.

Şah Abdülaziz, Gulam Hakim ed-Dehlevi, Muhtasaru't-Tuhfetu'l-İsna Aşeriyye, İstanbul 1976/1396.

eş-Şâtıbi-Ebu İshak İbrahim İbnu Musa (v. 790), el-Muvafakat fi Usuli'l-Ahkam, Kahire, 1969, Tahkik: Muhammed Muhyi'd-Din Abdu'l-Hamid.

Şerbini Muhammed eş-Şerbinî, Muğni'l-Muhtaç, Mısır 1958/1377.

Tahavî Ebu Ca'fer Ahmed İbnu Muhammed (v. 321), Şerhu Me'ani'l-Asar Kahire, 1387/1968.

Tahiru'l-Mevlevî, Müslümanlıkta İbadet Tarihi, İstanbul, 1963.

Tirmizî, Ebu İsa Muhammed İbnu İsa İbni Sevre (v. 279), Sünenü't-Tirmizî, Humus, 1966.

Zürkani-Ebu Abdillah Muhammed İbnu Abdilbaki İbnu Yusuf (v. 1122), Şerhu'l-Muvatta Kahire 1961.

ŞİÎ KAYNAKLAR

Amili, Zeynü'd-Din İbnu Ali İbni Ahmed (v. 965), er-Ri'aye fi ilm-i'd-Diraye, Kum, 1408.

Kahpani, Zekiyyü'd-Din Mevla İnayetullah İbnu Ali, Mecma'u'r-Rical, Kum, Tahrihsiz.

Küleyni Ebu Ca'fer Muhammed İbnu Yakub (ö. 329), el-Furu Mine'l-Kafi, Tahran, 1391.

Kumi, Ebu Cafer es-Sadık, Men La Yahdarahu'l-Fakih, Tahran, 1390, 5. Tab.

Muhammed el-Hüseyn Al-i Kaşifu'l-Gıta, Aslu'ş-Şi'a ve Üsuluha, 4. Tab, Beyrut, 1982-1402.

Muhammed Şirazi, el-Mesailu'l-İslamiye, Tarihsiz, Yersiz.

Tusi, Ebu Ca'fer Muhammed İbnu'l-Hasen, (v. 460), el-İstibsar fima'htulife Mine'l-Ahbar, Tahran, 1390, 3. Tab.

Tusi, Ebu Ca'fer Muhammed İbnu'l-Hasen, (v. 460). Tehzibu'l-Ahkam fî Şerhi'l-Mukni'a, Tahran, 1390, 3. Tab.

NİKAH BÖLÜMÜ

İKİNCİ FASIL

VELİLER VE ŞÂHİDLER

5652 ١ – عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها قالت: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: أيُّمَا امْرَأة نَكَحَت بغَيْرِ إذْنِ وَلِيِّهَا فإنَّ نكَاحَهَا باطلٌ، ثَلاثَ مَرَّات. وَإنْ دَخَلَ بهَا فَالْمَهرُ لَهَا بمَا اسْتَحَلَّ مِنْ فَرْجِهَا. فإنِ اشْتَجَرُوا فَالسُّلْطَانُ وَلِيُّ مَنْ لاَ وَلِيَّ لَهُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

1. (5652)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Hangi kadın velisinin izni olmaksızın nikahlanırsa onun nikahı batıldır!"* buyurdular ve bunu üç kere tekrar ettiler. Devamla:

"Eğer kocası zifaf yaptıysa, kadının fercinden helal addetmiş olması sebebiyle mehir kadınındır. Eğer (veliler) ihtilafa düşerlerse, sultan, velisi olmayanların velisidir." [Ebu Davud, Nikah 20, (2083); Tirmizî, Nikah 14, (1102).]

5653 ٢ – وفي رواية لهما، عن أبي موسىٰ رَضِيَ اللهُ عَنه: [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ لاَ نِكَاحَ إلاَّ بِوَلِيٍّ].

والمراد «بالاشْتِجار» هنا المنع من العقد دون المشاحة في السَّبَق إليه.

2. (5653)- Yine *Ebu Davud* ve *Tirmizî*'de *Ebu Musa* (radıyallahu anh)' dan gelen bir rivayette: Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Velisiz nikah yoktur!"* demiştir. [Tirmizî, Nikah 14, (1101); Ebu Davud, Nikah 20, (2085).]

AÇIKLAMA:

1- Veli, Hanefîlere göre, hür ve mükellef olmak şartıyla, tertibe göre asabedir, sonra anne, sonra zevil-erham -yakınlık tertibiyle- sonra mevla'l-müvalat, en sonda da kadı gelir.

Bunların herbiri teferruatı gerektiren ayrı bir mevzu teşkil eder. Sa-

dece baba tarafından akrabayı ifade eden ve birinci derecede velayet hakkına sahip olan asabeyi açıklayacağız.[71]

Asabe veraset ve hacb tertibi üzere şu dört mertebeye ayrılır:

1) Fürû, yani oğullar ve ilanihaye oğulların oğulları ve bunların erkek torunları.

2) Usul, yani babalar, babaların ilanihaye babaları, dedeleri.

3) Cüz'i eb yani ana-baba bir erkek kardeşler, baba bir erkek kardeşler ve bunların bu tertib üzere ilanihaye oğulları.

4) Cüz'i ced yani ana-baba bir amcalar, baba bir amcalar ve bunların bu tertip üzere ilanihaye oğulları.

2- Hadis, nikahta kadın için velinin iznini şart koşarken, *"hangi kadın olursa..."* diyerek bütün kadınları buna dahil etmiş, hiçbirini müstesna kılmamıştır.

3- Hadiste, velilerin nikaha izin verip vermeme hususundaki ihtilaf durumlarına temas edilmektedir. Yani buradaki ihtilaf eşit seviyedeki velilerden birinin daha önce akde izin vermesinden gelen ihtilaf değildir. Çünkü bu durumda önceki akid esas alınır. Ayrıca, dereceleri farklı olan velilerin ihtilafı da mevzubahis olamaz. Çünkü kim akdemse söz onundur, yetki onundur.

4- *Sultan, velisi olmayanın velisidir* ibaresi hukuken veliye muhtaç olanların himayesinde mühim bir prensiptir. Hadiste, velilerin ihtilafı sebebiyle kadının evlenmeme durumunda veya kadının evlenmesini önleyecek bir ihtilaf durumunda o velilerin kadın üzerindeki velayetleri yok sayılır ve velayet hakkı sultana -ve onun temsilcisi kadıya- geçer demektir. Alimler: "Veli, kadını evlendirmekten imtina ederse, kadının velisi yok hükmündedir. Böylece sultan onun velisi olur" derler. Bu açıklama, normal şartlarda velisi olan kadına devletin müdahale edemeyeceğini, kişilerin velayet hakkını elinden alamayacağını ifade eder.

5- Nikahın sıhhati için veli şart mıdır, değil midir mevzuunda ulema ihtilaf etmiştir. Cumhur, şart olduğunu söylemiştir. *İbnu'l-Münzir*'in: "Bu meselede sahabeden tek kişinin farklı düşündüğünü bilmiyorum" dediği nakledilmiştir. Ancak Hanefîler, veliyi şart koşmamıştır. Onlar *İbnu Abbas*'tan gelen الأَيِّمُ أَحَقُّ بِنَفْسِهَا مِنْ وَلِيِّهَا *"Dul kendi nefsine velisinden*

71- Bu mevzuda teferruat için Ömer Nasuhi Bilmen merhumun Istılahat-ı Fıkhiye Kamusu'na müracaat edilmelidir (2. cilt 45-50).

ehaktır" hadisi ile اَلْبِنْتُ أَحَقُّ بِنَفْسِهَا مِنْ وَلِيِّهَا *"Kız kendi nefsine velisinden ehaktır"* gibi rivayetlere dayanmışlardır.

Bazı alimler, hadisin kadına hak tanıyıp kendi meselesinde ehak kıldığını, kadının izin ve rızası olmadan velinin onu evlendirme hakkı olmadığını söylemiştir .

En doğrusu, evlenme hadisesini sadece kadını ilgilendiren bir hadise olarak görmeyip, kadının yakınlarını da ilgilendiren bir hadise olduğunu kabul etmektir. Nitekim -mevzuun başında belirttiğimiz üzere- velinin izni meselesi sadece hadislerde gelmemiş, bizzat ayet-i kerimede de yerini almıştır. Cumhur da bunun gereğinde ısrar etmiştir. Velinin rızası, ilerde çıkacak problemlerde kadının himaye bulmasında avantajlar sağlar.

5654 ٣– وعن سَمُرَةَ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَيُّمَا امْرَأَةٍ زَوَّجَهَا وَلِيَّانِ فَهِيَ لِلأَوَّلِ مِنْهُمَا. وَأَيُّمَا رَجُلٍ بَاعَ بَيْعاً مِنْ رَجُلَيْنِ فَهُوَ لِلأَوَّلِ مِنْهُمَا]. أخرجه أصحاب السنن.

3. (5654)- *Hz. Semüre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Hangi kadını, (seviyesi eşit) iki veli (iki ayrı şahsa) nikahlamışsa, kadın o iki veliden önce davranana aittir. Kim iki kişiye bir şey satmışsa, o satılan şey birinci kimseye aittir." [Ebu Davud, Nikah 22, (2088); Tirmizî, Nikah 19, (1110); Nesâî, Büyû 96, (7, 314).]

AÇIKLAMA:

Bir kadını, seviyece eşit olan iki veli ayrı ayrı şahıslara nikahla vermiş olması halinde, bunlardan hangisi daha önce nikahladığını delillendirebilirse veya onun evvelliği hususunda her ikisi de tasdikte bulunursa, öncekinin akdi sahih olur. İkisi de aynı anda vukua gelmişse veya hangisinin önce davrandığı bilinemezse, her iki akid de batıl olur.

Keza satış için de hüküm aynıdır: Hak, sabıkın (önce davrananın)dır. Aynı anda akid yapmışlar veya hangisinin önce yaptığı bilinmezse o zaman akid batıl olur.

5655 ٤– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَيُّمَا عَبْدٍ تَزَوَّجَ بِغَيْرِ إِذْنِ مَوَالِيهِ عَاهِرٌ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

4. (5655)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Hangi köle, efendilerinin izni olmadan evlenirse zanidir." [Ebu Davud, Nikah 17, (2078); Tirmizî, Nikah 20, (1111, 1112).]

5656 ٥ – وعن ابن عبّاس رَضِيَ الله عَنهما: [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ الأيِّمُ أحَقُّ بِنَفْسِهَا مِنْ وَلِيِّهَا. والْبِكْرُ تُسْتَأْذَنُ في نَفْسِهَا، وإِذْنُهَا صُمَاتُهَا]. أخرجه الستة إلا البخاري.

5. (5656)- *Hz. İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Dul nefsine velisinden ehaktır. Bakireden nefsi hususunda izin alınır, onun izni sükutudur." [Müslim, Nikah 66, (1421); Muvatta, Nikah 4, (2, 524); Tirmizî, Nikah 12, (1108); Ebu Davud, Nikah 26, (2098); Nesâî, Nikah 31, 32, (6, 84).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen *eyyim* kelimesinin buradaki manasında ulema ihtilaf etmiştir. Hicaz uleması ve büyük çoğunluğu ile fukaha bundan murad "dul"dur demiştir. Delil olarak bir başka rivayette eyyim kelimesinin seyyib (dul) kelimesi ile açıklanmış olarak geldiğini ve ayrıca bakire kelimesinin mukabili olarak kullanıldığını, lügat olarak da çoğunlukla seyyib manasında kullanıldığını göstermişlerdir. Diğer taraftan Kûfeliler ve *Züfer* rahimehullah: *"Burada eyyim, bekâr veya dul, kocası olmayan her kadındır, esasen onun lügat açısından gereği de budur"* demişlerdir. Kelimeye verilen bu manadan çıkan şu tabii sonuca hükmetmişlerdir: "Büluğa eren her kadın kendi nefsine velisinden ehaktır, kendisi için yaptığı akid sahih nikahtır." *Şa'bî* ve *Zührî* de böyle hükmetmişlerdir. Onlara göre, "Veli nikahın sıhhati için gerekli olan rükünlerden biri değil, nikahı tamamlayıcı unsurlardan biridir."

Evzâî, Ebu Yusuf ve *İmam Muhammed* "Nikahın sıhati velinin iznine bağlıdır" demişlerdir.

el-Kadi der ki: "Velisinden ehaktır" tabiri üzerinde de ihtilaf ettiler: "Yalnız izne mi ehaktır, yoksa izne ve nefsi üzerine akde mi ehaktır? Cumhur nazarında sadece izne ehaktır, sonuncular nazarında her ikisine de ehaktır." *Resulullah*'ın *"kendi nefsine ehaktır"* sözü lafz yönüyle *Ebu Hanife* ve *Davud-u Zahirî*'nin dediği üzere, akid vs. her şeyde velisinden ehaktır manasında olması muhtemeldir. Keza dulun, razı olmaya ehak olması da muhtemeldir. Yani, bakirenin hilafına iznini konuşarak

söylemedikçe evlenmemeye de ehaktır. Lakin, Aleyhissalâtu vesselâm'ın, nikahın sıhhati için velinin şart olduğuna delalet eden diğer hadislerle birlikte لاَ نِكَاحَ الاَّ بِوَلِيٍّ *"Velisiz nikah yoktur"* sözünün sıhhati sebebiyle ikinci ihtimal taayyün eder. Öyleyse buradaki ehakk kelimesi müşareke ifade etmektedir. Manası şudur: "Nikahta onun nefsi için bir hakkı var, velisinin de bir hakkı var. Ancak kadının hakkı velinin hakkından tekidlidir. Zira velisi onu bir dengiyle evlendirmek istese, o da imtina etse, veli izin vermeye icbar edilir. Kadın bir dengi ile evlenmek istese, veli buna imtina etse, veli izin vermeye icbar edilir, veli direnirse, kadını kadı evlendirir. Bu durum kadının hakkının tekidli olduğuna ve üstünlüğüne delildir." (Nevevî)

2- Hadiste, *"Bakirenin sükutu onun iznidir"* denmiştir. Yani bakire sarih bir izin vermeye muhtaç değildir, aksine sadece sükutu izin yerine geçer, ondaki haya bu meselede konuşmasına manidir.

Nevevî: "Hadisin zahiri âmmdır, hükmü bütün kızlara ve bütün velilere şamildir, sükutu da mutlak olarak kâfidir, sahih olan da budur. Ancak ashabımız olan (Şafiîlerden) bazıları: "Eğer velisi babası veya dedesi ise, kızın iznini sormaları müstehabtır. İşte bu sormaya kızın sükutu, yeterli bir izindir. Velisi babadan ve dededen başkası ise kızın konuşması şarttır. Zira kız baba ve dededen, başkalarına nazaran daha çok utanır. Cumhurun benimsediği sahih görüşe göre, hadisin âmm olması kızda hayanın bulunması sebebiyle sükut bütün veliler için yeterlidir. "Dul"a gelince, onun konuşması gerektiği hususunda ihtilaf yoktur. Velisi baba olmuş başkası olmuş farketmez. Çünkü erkeklerle mümaresesi sebebiyle, ondaki haya, kemalini kaybetmiştir. Dulun bekareti sahih veya fasid nikahla veya şüpheli vaty veya zina ile izale olmuş farketmez. Bekareti hoplama sebebiyle veya parmakla veya uzun müddet kalmakla izale olmuş bulunsa veya dübüründen vaty olunsa, esah kavle göre o da "dul" hükmündedir, ancak "bakire hükmündedir" diyen de olmuştur."

5657 ٦– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لاَ تُنْكَحُ الأَيِّمُ حَتّى تُسْتَأْمَرَ، وَلاَ الْبِكْرُ حَتّى تُسْتَأْذَنَ. قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ كَيْفَ إذْنُهَا قَالَ أنْ تَسْكُتَ].

أخرجه الخمسة.

6. (5657)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Dul kadın kendisiyle istişare edilmeden nikahlanamaz, bakire de izni sorulmadan nikahlanamaz"* buyurmuşlardı. Ashabı sordu:

"Ey Allah'ın Resulü! Onun izni nasıl olur?"

"Sükut etmesiyle!" buyurdular." [Buharî, Nikah 41, Hiyel 3; Müslim, Nikah 64, (1419); Tirmizî, Nikah 17, 18, (1107, 1109); Ebu Davud, Nikah 24, (2092, 2093); Nesâî, Nikah 33, (6, 85).]

AÇIKLAMA önceki hadiste yapıldı.

5658 ٧– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنهما: [أَنَّ جَارِيَةً بِكْرًا ذَكَرَتْ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ أَنَّ أَبَاهَا زَوَّجَهَا وَهِىَ كَارِهَةٌ. فَخَيَّرَهَا رَسولُ اللهِ ﷺ]. أخرجه أبو داود.

7. (5658)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bakire bir kız, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek, kendisi istemediği halde, babasının evlendirdiğini söyledi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (bu nikahı) kabul edip etmemede kızı muhayyer bıraktı." [Ebu Davud, Nikah 25, (2096).]

AÇIKLAMA:

Hadiste, babanın, bakire kızını, kızın istemediği kimseye zorla nikahlamasının haram olduğuna delalet var. Bu babaya haram olunca, diğer velilere evleviyetle haramdır.

★ Hanefîler, bu hadise dayanarak, babanın kızı evlenmeye icbar etmesinin caiz olmadığına hükmetmiştir.

★ *İmam Şafii, Ahmed* ve *İshak* ise babanın büluğa ermiş bakire kızını evlenmeye icbar edebileceğine hükmetmişlerdir. Onlar bu hükme giderken *"Dul, kendi nefsine veliden ehaktır"* hadisinin mefhumuna dayanmışlardır. Zira derler, hadis şu manaya delalet eder: "Bakire, dulun aksinedir ve veli ona ehaktır." Hadisinin mefhumuna dayanmışlardır. "Zira derler, hadiste şu manaya delalet var: "Bakire, dulun aksinedir ve veli ona ehaktır."

Bu istidlali zayıf bulanlar, zaafını belirten açıklamalar kaydederler. Mevzuyu uzatmaya gerek görmüyoruz.

5659 ٨– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها: [أَنَّ فَتَاةً قَالَتْ، يَعْنِى لِلنَّبِيِّ ﷺ إِنَّ أَبِى زَوَّجَنِى مِنْ ابْنِ أَخِيهِ لِيَرْفَعَ بِى خَسِيسَتَهُ، وَأَنَا كَارِهَةٌ. فَأَرْسَلَ النَّبِيُّ ﷺ الى أَبِيهَا، فَجَاءَ، فَجَعَلَ الأَمْرَ إِلَيْهَا. فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللهِ: إِنِّى قَدْ أَجَزْتُ مَا صَنَعَ أَبِى، وَلَكِنْ أَرَدْتُ

أنْ أُعْلِمَ النِّسَاءَ أنَّ لَيْسَ لِلآبَاءِ مِنَ الأمْرِ شَىْءٌ]. أخرجه النسائي.

«ليرفعَ بي خسيستهُ» الخساسة: الدناءة، والخسيسة: الحالة التي يكون عليها الخسيس، وهو الدنئ: أى ليرفعه بى.

8. (5659)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Bir genç kız Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek: "Babam beni kendisinin oğluna nikahladı, ta ki benimle onun alçaklığını gidersin. Ama ben istemiyorum" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm,* babasına adam göndererek getirtti ve evlenme işini kıza bıraktı. Bunun üzerine kız: "Ey Allah'ın Resulü! Ben şimdi, babamın yaptığına izin verdim. Esasen ben kadınlara bu mesele de babalara (icbar) yetkisi olmadığını göstermek istedim!" dedi."[Nesaî, Nikah 36, (6, 87); İbnu Mace, Nikah 12, (1874).]

5660 ٩ – وعن ابنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: آمِرُوا النِّسَاءَ في بَنَاتِهِنَّ]. أخرجه أبو داود، والأمْرُ بذلكَ للاستْحباب.

9. (5660)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kızları hakkında kadınlarla istişare edin!" [Ebu Davud, Nikah 24, (2095).]

AÇIKLAMA:

Hadis, kızların evlendirilmelerinde anneleriyle istişare etmeyi emretmektedir. Alimler bu emri vücuba değil, istihbaba hamletmişlerdir. Alimler, bu davranışın kadınların gönüllerini almaya yönelik olduğunu, kadınlarla ülfet ve samimiyetin artmasını sağlayacağını, annenin rızası olmadığı takdirde karı-koca arasına soğukluk gireceğini, zira kızların, annelerine babalarından çok meylettiklerini, annelerinin sözünü dinlemeye daha çok arzulu olduklarını, ayrıca kızda, annenin bilip babanın bilemeyeceği nikahın gerektirdiği hakkı yerine getirmeye mani bir sebep veya nikahı münasip kılmayacak bir illet olabileceğini, dolayısıyla bütün bu sayılan maslahatlar için babanın anneyle konuşmasının faydalı olacağını belirtirler. Aksi takdirde, kızın evlendirilmesinde meşru veli babadır, anne değil.

❑ KÜFÜVLÜK (DENKLİK)

5661 ١ – عن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا خَطَبَ إلَيْكُمْ مَنْ

تَرْضَوْنَ دِينَهُ وَخُلُقَهُ فَزَوِّجُوهُ، إلاَّ تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الأرْضِ وَفَسَادٌ عَرِيضٌ].

أخرجه الترمذي.

1. (5661)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Dini ve ahlâkı sizi memnun eden birisi kız talep ederse onu evlendirin. Böyle yapmazsanız, yeryüzünde fitne ve geniş bir fesad çıkar." [Tirmizî, Nikah 3, (1084).]

AÇIKLAMA:

Hadis: "Sizden birisi kızını veya bir yakınınızı evlenmek üzere isterse..." demektir. Hadis diyanet ve ahlak yönüyle takdir edilip beğenileni tercih etmeyi tavsiye etmektedir. Nitekim hadisin sonunda "Böyle yapmazsanız..." ifadesiyle "kızı diyanet ve ahlak yönüyle beğendiğinize vermeyip para, mal ve mevki yönüyle hoşunuza giden birini beklerseniz..." denmek istemiştir. Bu bekleyişten hasıl olacak fitne fesad çeşitlidir. Gayrımeşru ilişkiler ve zina yaygınlaşır, bekâr kızların sayısı artar, evlenme yaşı gecikir, yaşlı evlenmelerin birkısım mahzurları vardır; geçimsizlik, daha az sayıda çocuk yapma vs. gibi.

Tîbî der ki: "Hadiste, İmam Maik'e delil var. Zira o; *"Küfüvlükte sadece din aranmalıdır"* diye hükmetmiştir."

Cumhur şöyle der: *"Küfüvlükte dört şeye müracaat edilir: Diyanet, hürriyet, neseb ve sanat. Dolayısıyla Müslüman kız kâfir erkekle evlenemez. Saliha da fasıkla evlenemez; hür kadın da köle ile evlenemez; nesebi meşhur olan kadın, tanınmamış bir erkekle evlenemez; tacirin kızı veya güzel bir mesleği olan kimsenin kızı kötü veya mekruh bir meslek sahibi ile evlenemez. Her halukârda, kadın veya velisi küfüvlük olmadığı halde rıza gösterip nikah yaparlarsa nikah akdi sahih olur"* (Mirkat'tan).

5662 ٢– وعنه رَضِيَ اللهُ عنه قال: [حَجَمَ أبُو هِنْدٍ رَسُولَ اللهِ ﷺ فِي يَافُوخِهِ فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: يَا بَنِي بَيَاضَةَ أنْكِحُوا أبَا هِنْدٍ وَانْكِحُوا إلَيْهِ. وَقَالَ: إنْ كَانَ فِي شَيْءٍ مِمَّا تَدَاوَوْنَ بِهِ خَيْرٌ فَالْحِجَامَةُ]. أخرجه أبو داود.

2. (5662)- Yine *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ebu Hind, Resulullah'ı bıngıldak kısmından hacamat etmişti. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Ey Benî Beyâza, Ebu Hind'i evlendirin, onunla evlenin!" buyurdu ve

şunu ilave etti: *"Eğer tedavi için başvurduğunuz şeylerin birinde hayır varsa bu hacamattır."* [Ebu Davud, Nikah 27, (2102).]

AÇIKLAMA:

Ebu Hind, Benî Beyâza'nın azadlısıdır, neseb itibariyle onlardan değildir. Azadlısı bir yabancı olmasına rağmen Aleyhissalâtu vesselâm'ın Beyazoğullarına: *"Bunu evlendirin, onunla evlenin!"* emretmesi evlilikte denklik (veya küfüvlük) için sadece "diyanet"i şart koşan Malikîlere bir delil olmaktadır. *İbnu Ömer, İbnu Mes'ud* ve tabiinden *Muhammed İbnu Sîrin*'in de bu meselede diyaneti esas aldıkları nakledilmiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi ulema, çoğunluk itibariyle, evlenmede aranan karı koca arasındaki "denklik" için dört şart ileri sürmüştür: Din, hürriyet, neseb, sanat. Bazıları, bunlara ilaveten ayıplardan, kusurlardan selamet ile zenginliği de zikrederek altıya çıkarmışlardır.

Cumhur, denklikte nesebe itibar etmiştir. *Ebu Hanife:* "Kureyş birbirine küfüvdür, Araplar da birbirlerine küfüvdürler. Hiçbir Arap Kureyş'e küfüv değildir. Nasıl ki Arap olmayanın hiçbiri Arab'a küfüv değilse" demiştir.

Süfyan Sevrî: "Bir azadlı, Arap kızıyla evlenirse nikahı feshedilir" demiştir. Bir rivayette Ahmed İbnu Hanbel de böyle söylemiştir.

Şafii hazretleri mutavassıt bir görüşle, "Küfüv olmayanların nikahı haram değildir" der. Buna dayanarak Şafiiler, denk biriyle evlenmenin ve evlendirmenin kızın ve velisinin hakkı olduğunu, onlar kendi rızalarıyla bu haklarından vazgeçerlerse kimsenin itiraza hakkı olmayacağını belirtirler (Muğni'l-Muhtaç).

Alimlerin ittifak ettiği husus, diyanet denkliğinin aranmasıdır. Çünkü Kur'an'da mü'minlerin müşriklerle evlenmemesi emredilmiştir Öyle ise dinî denklilikten hiç kimse vazgeçemez, bu takdirde nikah sahih olmaz.

★ Burada şunu da belirtelim ki, denklik meselesinde neseb şartı ile ilgili sahih hadis yoktur. Bezzar'da *Hz. Muaz*'dan merfu olarak rivayet edilmiş olan اَلْعَرَبُ بَعْضُهُمْ اَكْفَاءُ بَعْضٍ وَالْمَوَالِي بَعْضُهُمْ اَكْفَاءُ بَعْضٍ "Arap Araplara, mevaliler mevalilere denktir" hadisi hem zayıftır, hem de sahih senedle sünnete aykırıdır. Çünkü Hz. Peygamber Kureyşî olan *Fatıma Bintu Kays*'ı azadlısının oğlu Üsame'ye teklif etmiştir (Sahiheyn). *Abdurrahman İbnu Avf*'ın kızkardeşi Hale, *Hz. Ebu Bekir*'in azadlısı Bilal'in nikahı altında idi. Resulullah'ın halasının kızı Zeyneb Bintu Cahş'ı, *Aleyhissalâtu vesselâm* azadlısı Zeyd'e nikahlamıştı. *Ebu Huzeyfe* (radıyallahu anh),

azadlısı Salim'i kardeşi *Velid İbnu Utbe*'nin kızıyla evlendirmişti. Sahiheyn'de *el-Mikdad İbnu Amr*'ın, Kureyşî olan *Zıbaba Bintu Zübeyr İbni Abdilmuttalib* ile evlendiği belirtilir. Halbuki Mikdad Kureyşî değildir, haliftir, Mekke'ye hariçten gelmiş birisidir. Örnekler daha da çoğaltılabilir.

Şu halde neseb şartı, içtimâî çevrenin insanlar üzerinde tesis edeceği bazı müessir alışkanlıklar, örfler, âdetler sebebiyle karı-koca arasındaki uyuşma, dirlik ve ahenk nokta-i nazarından medar-ı bahs edilmiş bir şart olarak değerlendirilmelidir. Yukarıda sünnette rastlanan örnekler hep Mekke-Medine muhitinde uzun müddet yaşayıp mahallî örfü temessül ederek ayniyet kazanmış kimselerle ilgili. Bu sebeple alimlerin neseb meselesine yer vermiş olmaları bu çerçevede değerlendirilmelidir.

5663 ٣ – وعن بُرَيْدَةَ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ أحْسَابَ أهْلِ الدُّنْيَا الّذِى يَذْهَبُونَ إلَيْهِ الْمَالُ]. أخرجه النسائي.

3. (5663)- *Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Dünya ehlinin değer verdiği, peşinden koştuğu şey maldır." [Nesâî, Nikah 9, (6, 64).]

AÇIKLAMA:

Haseb, baba yoluyla veya insanların mefahirden saydıkları şeyler sebebiyle elde edilen şeref, itibar manasına gelir. en-Nihaye'de bazılarının *"sadece baba yoluyla sahip olduğu şerefe haseb"* dediğini, bazılarının ise *"kişi babası olmasa da haseb ve kerem sahibi olabilir"* dediğini kaydeder. Sadedinde olduğumuz hadiste dünya ehli için itibar edilen, kendisiyle şeref kazanılan, bu sebeple peşinden gidilen şeyin mal olduğu belirtilmekte, malı olana, kötü hallere sahip biri bile olsa kendisine itibar edileceği, değer verileceği belirtilmektedir. İslam, kişinin hasebini, diyanet ve takva gibi Allah nezdinde muteber olan hasletlerin teşkil etmesi gereğini tedris etmiştir. Ayet-i kerimede, Allah nezdinde, en muttakinin en değerli olduğu beyan edilmiştir.

5664 ٤ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عنها: [أنَّ أبَا حُذَيْفَةَ بْنَ عُتْبَ بْنِ رَبِيعَةَ ابْنِ عَبْدِ شَمْسٍ رَضِيَ اللهُ عنه، وَكَانَ مِمَّا شَهِدَ بَدْراً تَبَنَّى سَالِماً وَأنْكَحَهُ ابْنَةَ أخِيهِ هِنْداً بِنْتَ الْوَلِيدِ ابْنِ عُتْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ، وَهُوَ مَوْلَى لامْرَأةٍ مِنَ الأنْصَارِ كَمَا تَبَنَّى رَسُولُ اللهِ ﷺ

زَيْداً رَضِيَ اللّٰهُ عَنهُ، وَكَانَ مَنْ تَبَنَّى رَجُلاً فِي الْجَاهِلِيَّةِ دَعَاهُ النَّاسُ إِلَيْهِ، فَوَرِثَ مِنْ مِيرَاثِهِ حَتَّى نَزَلَ قَوْلُهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى: ادْعُوهُمْ لآبَائِهِمْ]. أخرجه البخاري والنسائي.

4. (5664)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ebu Huzeyfe İbnu Utbe İbni Rebia İbni Abdi Şems (radıyallahu anh) -ki bu zat Bedir Gazvesi'ne katılmıştı- Salim'i evlat edinmiş ve kardeşinin kızı *Hind Bintu'l-Velid İbni Utbe İbni Rebia* ile evlendirmişti. Salim ise, ensardan bir kadının azadlısı idi. Nitekim, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* da *Zeyd* (radıyallahu anh)'i evlat edinmişti. Cahiliye devrinde kim bir adam evlat edinirse, halk bu adamı evlat edinen kimseye nisbet ederek çağırırdı. O, ayrıca yeni babasına varis de olurdu. Bu tatbikat Rab Teala'nın şu kavl-i şerifleri nazil oluncaya kadar devam etti. (Mealen); **"Onları kendi babalarına nisbet edin. Allah katında doğru olan budur. Eğer babalarının kim olduğunu bilmiyorsanız, zaten onlar sizin din kardeşleriniz ve dostlarınızdır..."** (Ahzab 5). [Buharî, Nikah 15, Megazi 11; Nesai, Nikah 8, (6, 63-64); Ebu Davud, Nikah 10, (2061).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, İslam'ın evlilik ve akrabalık anlayışlarına giren kıymetli düsturlar ihtiva etmektedir. Şöyle ki:

★ Bu hadiste, yukarıda 5662 numaralı hadisin izahında da yer verdiğimiz üzere evlenecek kız ve erkek arasında aranan denklik meselesinde, köle asıllı biri ile asaletli birinin evlenebileceği esasına güzel bir örnek var: Azad edilmiş bir köle olan Salim ile asaletli bir kadın olan *Ebu Huzeyfe*'nin yeğeni *Hind Bintu'l-Velid* evlenmiştir.

★ Hadiste geçen ikinci mühim bir mesele evlatlık meselesi. Cahiliye devrinde, evlat edinme ile bir nevi hakiki evlatlık tesis edilmekte, bu yolda kazanılan evlatlar, her hususta üvey babanın oğlu muamelesini göstermektedir. İslam bunu tadil etmiş, hakiki evlatla sonradan edinilen evladın bir olmayacağı prensibini getirmiştir.

HÜKMÎ VE HAKİKİ AKRABALIK[72]

İslam dini, insanlar arasında içtimâî bağları artırıp kuvvetlendirmek maksadıyla vazedilmiş olan birkısım sun'î ve hükmî akrabalık müesse-

72- Bu meselelere Ahzab suresi ile ilgili tefsirde kısa kısa temas etmiş olmamıza rağmen (bak. 3. cilt, 59 sayfa), ehemmiyetine binaen burada biraz daha genişçe temas etmeyi faydalı buluyoruz.

selerine temelde karşı çıkmaz, bilakis taraftar olur. Bu sebeple İslam beldelerinde, halen, kan bağına dayanmayan çok farklı akrabalık bağlarına, yakınlık telakkilerine rastlanır, kirvelik, sağdıçlık, hısımlık, ahiret kardeşliği gibi.

Kan bağına dayanmayan akrabalık müesseselerine cahiliye devri Araplarında da rastlanmaktadır. Evlat edinme, ataka, müvâlat, civar[73] gibi müesseseler bunlardandır. Bu müesseseleri bidayette aynen benimseyen *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* İslam'ın kuvvetlenmesinde bunlardan istifade cihetine de gitmiştir. Nitekim, hicreti müteakip vazedilen muâhat (kardeşleme) müessesesi bunun en güzel örneğidir. *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* bilhassa Mekke'den hicret eden muhacirler ile, Medineli ensar arasında kardeşleşme tesis ederek her Mekkeliye bir Medineliyi kardeş ilan etmişti. Bu kardeşlik bağına o kadar fazla ehemmiyet ve ciddiyet kazandırmıştı ki, ölüm halinde birbirlerine varis olabiliyorlardı.

Kur'an-ı Kerim'deki ﴿اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ﴾ **"İnananlar kardeştir"** hükmü ise inananlar arasında tesis edilmiş bulunan bir hükmî akrabalıktan başka bir şey değildir.

İşte gerek cahiliyye devrinden intikal eden, gerek *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in tesis ettiği ve gerekse vahiy yoluyla tesis edilmiş olan "hükmî akrabalık"ların Kur'an-ı Kerim'de tanzim edilerek bazı esaslara bağlandığına, miras, evlenme gibi mühim mevzularda "kan"a ve "akide"ye dayanan bağların tesis ettiği "hakiki" yakınlıklarla, insanların telakki ve kararlarına dayanan bağların tesis ettiği "hükmî" yakınlıkların tefrik edildiğine şahit olmaktayız:

"(Kan sebebiyle) akraba olanlar miras hususunda, Allah'ın Kitabı'nda birbirlerine, mü'minler ve muhacirlerden daha yakındırlar" (Ahzab 6) mealindeki ayet, bu mevzudaki vahiylerden biridir.

Kur'an-ı Kerim'de ehemmiyetlerine binaen "usul"e giren yakınların "hakiki" olanlarının bizzat tavsif edilerek "hükmî" olanlardan tefrik edildiğini görürüz.

HAKİKİ ANNE: Bir çocuk için en mühim unsur ve yakın "anne" olduğuna göre, bununla alâkalı açıklama ile mevzuya girebiliriz: Sosyo-

---

73- *Vela-i Müvâlat:* Nesebi meçhul birisi ile tesis edilen yardımlaşma rabıtası (akrabalığı).

Vela-i Ataka: Azad edilen köle ile efendi arasında teessüs eden bir rabıta (akrabalık bağı). Ölüm halinde tevarüsü gerektirir.

Civar: Bir yabancıya tanınan himaye, eman.

lojik açıdan bakınca, cemiyetten cemiyete farklı sebep ve şartlara müstenid, değişik "anne"lere rastlamak mümkündür. Kur'an-ı Kerim'in bir kısım mühim emirlere ve teşriata menşe kıldığı "hakiki anne" ile örfen "anne" tesmiye edilen kadının belirtilmesi kaçınılmaz bir zarurettir. Kur'an'da her ikisi de zıharla ilgili olan iki ayette ele alınmıştır. **"İçinizde kadınlarını zıhar yapanlar (annelerine benzeterek haram sayanlar) bilsinler ki, karıları anneleri değildir. Anneleri, ancak, onları doğuranlardır"** (Mücadele 2, Ahzab 4).

HAKİKİ BABA: Aynen anne gibi, baba da pek çok ciddi ve mühim Kur'anî hükümlerin sebebidir. Keza muhtelif cemiyetlerde mevcut olan hükmî "baba"larla "hakiki baba"ların tefrik edilmesi bu hükümler açısından ehemmiyet kazanmaktadır.

Kur'an-ı Kerim, bu mevzuyu bizzat *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'le alâkalı olarak ele almış ve vuzuha kavuşturmuştur: Hadis, tefsir, siyer gibi her çeşit İslamî kaynaklarda görüldüğü üzere Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kölesi *Zeyd İbnu Harise*'yi: *"Şahit olun, Zeyd benim oğlumdur, bana varis olacak, ben de ona varis olacağım"* diyerek azad etmiş ve evladlık edinmişti. Bu vak'adan sonra Zeyd hep "Zeyd İbnu Muhammed" yani Muhammed'in oğlu Zeyd diye çağrılır olmuştu. Teferruatı, bizim mevzumuz açısından fazla ehemmiyet taşımayan bazı hadiseler ve bunları takip eden yanlış anlamalar üzerine, Cenab-ı Hak inzal buyurduğu bir ayetle durumu tavzih edip, yanlışlıkları önlemiştir: ﴿مَا كَانَ مُحَمَّدٌ اَبَا اَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ﴾ Mealen: **"Muhammed içinizden herhangi bir erkeğin babası değildir"** (Ahzab 40).

Bu ayet, daha vazıh bir şekilde, *Zeyd*'le *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* arasında mevcut hükmî karabet sebebiyle Zeyd'in ve halkın Hz. Peygambere "baba" tabirini izafe etmelerinin, kan bağından gelen hakiki "baba-evlad" bağını tesis etmediğini açıklamış oldu. Zira *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in kendisine "baba" diye hitap edecek yaşta erkek çocuğu olmamıştır. Erkek olarak sadece Zeyd "baba" diye hitap etmiş, bu ayetle onun da "hükmî" babalıktan öte geçmediği belirtilmiştir. Bu kanunun başka vahiylerle daha da açıklığa kavuşturulacağını göreceğiz:

HAKİKİ EVLAD: Yukardaki bahsi tamamlayan bir husus da "hakiki evlad"la "hükmî evlad" arasının tefrik edilmesiyle alâkalı vahiydir. Kur'an bu meseleye Ahzab suresinde temas ederek: **(Allah) evladlıklarınızı da öz oğullarınız gibi saymanızı meşru kılmamıştır. Bunlar sizin dillerinize doladığınız boş sözlerinizdir. Allah gerçeği söyle-**

miştir, doğru yola O eriştirir. Evladlıkları babalarına nisbet ederek çağırın, bu Allah katında daha doğrudur. Eğer babalarının kim olduğunu bilmiyorsanız, o takdirde onları dinde kardeşleriniz ve dostlarınız (mevaliniz) kabul edin" (Ahzab 4-5) buyurmuştur.

Rivayetler, bu ayet gelinceye kadar *Zeyd İbnu Harise*'ye Ashab'ın (radıyallahu anhüm) "Zeyd İbnu Muhammed" diye hitap ettiğini, bundan sonra, o tesmiyeden vazgeçildiğini belirtir. Ayet-i kerimenin nüzul sebebi olarak da bu tesmiye kaydedilir. *Ebu Huzeyfe*'nin mevlası Salim de aynen *Zeyd* (radıyallahu anhümâ)'in durumunda idi. *Salim İbnu Ebi Huzeyfe* diye çağırılıyor ve hakiki evlad muamelesi görüyordu. Yukardaki ayet inince, aile içerisine ihtilatı problem olmuş ve *Ebu Huzeyfe*'nin hanımı *Sehle, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'e başvurmuştur.

Görüldüğü üzere, vahiy evlatlıkların öz evlat tutulmalarını yasaklamakla kalmaz, onların nasıl isimlendirileceklerini de tesbit eder ki vahiyde yeralan bu ve diğer teferruat mevzunun taşıdığı ehemmiyeti ifade eder.

Aile ve akrabaların tarif ve tayini meselesinde anne, baba ve evladın kimler olduğu açıklık kazandıktan sonra bunlara bağlı olan diğerleri kendiliğinden anlaşılır.

KAN BAĞI VE İMAN BAĞI: Akrabalık meselesinde Kur'an'ın nazar-ı dikkate arzettiği bir hususu daha belirtmede fayda var. Kur'an-ı Kerim'e göre, akrabalık bağının kamil manada gerçekleşmesi iman birliğine bağlıdır. Bu olmadığı takdirde arada gerçek akrabalık ve dostluk bağı teessüs etmez, mü'min kimse mü'min olmayan hakkında -oğlu veya babası bile olsa- Allah'tan mağfiret bile dileyemez.

Bu mevzuda Kur'an'da yer alan pek çok ayetten *Hz. Nuh* ve oğlu, *Hz. İbrahim* ve babası ile alâkalı olarak gelen birkaç ayeti hatırlatmak yeterlidir.

Hz. Nuh, oğlunun gemiye binmeyerek boğulanlar arasında kalması üzerine, karaya indikten sonra

رَبِّ اِنَّ ابْنِى مِنْ اَهْلِي وَاِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَاَنْتَ اَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ

"Ey Rabbim! Oğlum da benim ailemdendir. Senin vạ'din hak-tır..." diyerek mağfiretini talep eder. Ancak Cenab-ı Hak: ﴿قَالَ يَا نُوحُ اِنَّهُ لَيْسَ مِنْ اَهْلِكَ اِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلاَ تَسْئَلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ اِنِّى اَعِظُكَ اَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ﴾ Mealen: **"O senin ehlinden sayılmaz, çünkü kötü bir iş işlemiştir, öyleyse bilmediğin şeyi benden isteme"** cevabını verir (Hud 45-46)

Keza babası için istiğfarda bulunan Hz. İbrahim de babasının **"Allah'**

ın düşmanı olduğunu anlayınca ondan yüz çevirir".

Şu ayet, mü'minlere mutlak bir şekilde kâfirlerden dost edinmemeyi emreder: ﴿ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ اَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ اَتُرِيدُونَ اَنْ تَجْعَلُوا لِلّٰهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُبِينًا ﴾ Mealen: **"Ey iman edenler! Mü'minleri bırakıp kafirleri dost edinmeyin. Allah'ın aleyhinize apaçık bir ferman vermesini mi istiyorsunuz?"** (Nisa 144).

Şu gelecek ayet, kan yönüyle en yakın olanın bile "dost edinmeyin" yasağına girdiğini sarih olarak ifade eder: ﴿ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَتَّخِذُوا آبَاءَكُمْ وَاِخْوَانَكُمْ اَوْلِيَاءَ اِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الاِيمَانِ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَاُولٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴾ Mealen: **"Ey iman edenler! Babalarınızı, kardeşlerinizi, -küfrü imana tercih ediyorlarsa- dost edinmeyin. Sizden kim dost edinirse onlar zalimlerin ta kendileridir"** (Tevbe 23).

Demek oluyor ki, inançlar ve dinî yaşayışlar birbirlerine zıd olunca kan yakınlığı fazla bir mana taşımıyor. *Hz. Nuh*'un inanmayan öz oğlunun O'nun ehlinden olmadığını ilan eden ayet-i kerimeye, hiçbir kan bağı olmayan *Selman-ı Farisî*'yi *Ehl-i Beyt-i Nebevi*'den sayan hadis-i şerifi ilave edebiliriz. Gerçek akrabalığın teşekkülü için kan bağının yetersizliği sebebiyle, İslam dini, -hısım ve akrabalık derecesi ne olursa olsun- farklı dine mensub olanların birbirlerine varis olmalarını yasaklamıştır. İslam'da akrabalık telakkisinin, sosyolojik yönden kavranabilmesi için, yukarda kaydettiğimiz durumların ve mirasla ilgili bu kaydın bilinmesi gerekir.

Mümin olmayanlara "mağfiret dileğinde" bulunmanın bile yasaklanması ile alâkalı örneği bizzat Hz. Peygamber'le ilgili olarak gelen ayetlerden kaydedeceğiz: *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* meşhur münafık *Abdullah İbnu Übey* ölünce, çok samimi bir Müslüman olan oğlunun ricası üzerine, *Hz. Ömer*'in itirazına rağmen, gömleğini kefen olarak verip namazını kıldırmış ve Münafikun suresinin altıncı ayetine atıfta bulunarak *"Allah onlar hakkında istiğfar edip etmemekte beni serbest bıraktı"* diyerek istiğfar etmeye devam edeceğini ifade etmişti. Arkadan gelen vahiy: **"Onlardan ölen kimsenin namazını sakın kılma, mezarının başında da durma"** (Tebve 84) diyerek Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i şiddetle bundan menetti.

Yeri gelmişken kaydedelim ki, fukaha, ehl-i zimmenin (gayr-i müslim vatandaş) meskenlerinin Müslümanların meskenlerinde, ilk bakışta tefrik edici bir alâmet taşıması şartını koşarken gerekçe olarak: "Dilencilere gelip, yanlışlıkla kapılarında durup mağfiret duasında bulunmasınlar" demişlerdir.

5665 ٥ – وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : لاَ يَنْكِحُ الـزَّانِى الْمَجْلُودُ إلاَّ مِثْلَهُ]. أخرجه أبو داود.

5. (5665)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Celde ile cezalandırılmış zani kimse ancak kendisi gibi biriyle evlenebilir." [Ebu Davud, Nikah 5, (2052).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisi, alimlerimizin bir kısmı zahiri üzere anlayarak: "Kadının, zani olduğu ortaya çıkan bir erkekle evlenmesi haramdır" diye hükmetmiştir. Hadiste geçen meclud yani dövülmüşlük vasfi, çoğunluğa göre yapılan bir tavsiftir. Çünkü, kişi hakkında zina suçunun sübutu celde tatbikine yani dövülmesine bağlıdır. Zani muhsan olduğu takdirde recm cezası esas ise de, muhsan olmayana celde tatbik edilir. Hadiste muhsan olmayan zani kastedilmiş olmalıdır.

Alimler, yasağın erkek hakkında da cari olduğunu, ona da aynı şekilde zaniye bir kadınla evlenmenin haram kılınmış olduğunu belirtirler.

Hadis bu zahirî hükmü ile şu ayete muvafık düşmektedir. (Mealen): **"Zina eden erkek, zina eden veya müşrik bir kadından başkasıyla evlenemez. Zina eden kadını da, zina eden veya müşrik bir erkekten başkası nikah altına alamaz. Böyle bir evlilik mü'minlere haram kılınmıştır"** (Nur 3).

Ne var ki, alimlerimizin ekseriyeti, ayet ve hadisi zahiri ile anlamamış, başkaca te'villere tabi tutmuşlardır. Hadiste geçen لاَ يَنْكِحُ "evlenmez" tabirini لاَ يَرْغَبُ yani rağbet göstermez şeklinde anlamıştır. Bu durumda hadisin manası: "Celde tatbik edilen zani, kendisi gibi olan kadına rağbet duyar, ilgi gösterir, keza zaniye de kendisi gibi zani olan erkeğe rağbet gösterir, onunla evlenmek ister" olur. Yani ayet ve hadis, zani ve zaniyenin kendileri gibi olanlarla evlenmeyi arzu edeceklerini haber vermiş olmaktadır. Halbuki gerek ayet ve gerek hadis, zahiriyle, zani ve zaniyelerle evlenmeyi yasaklamaktadır, onların arzularını mücerred bir ihbar da kılmamaktadır.

2- Münzirî mealini kaydettiğimiz ayetin anlaşılmasında ulemanın beş farklı görüş ileri sürdüğünü belirtir:

1) Bir kısmı: *"Ayet mensuhtur!"* demiştir. *Said İbnu'l-Müseyyeb* bu görüştedir. Şafiî hazretleri de bu görüşü iltizam etmiştir. Bu ayeti, وَأَنكِحُوا الأيَامَى مِنكُم **"Dullarınızı evlendirin"** (Nur 32) ayetinin neshettiğini söylemişlerdir. *"Çünkü derler, zaniye de eyâma'l-müslimîne (Müslümanların dullarına) dahildirler."* Alimler, çoğunluk itibariyle bu manadan hareket ederek, "Kim bir kadınla zina yaparsa, o kimse bu kadınla evlenebilir, bir başkası da o kadınla evlenebilir" demiştir.

2) Bir kısım alimler: "Burada nikahın manası vaty (temas)dır. Öyleyse ayetten murad: "Zaninin fi'line ancak kendisi gibi bir zaniye veya bir müşrike rıza gösterir ve zinayı haram bilmeyerek onun istediği şeye iştirak eder" demiştir. Ayette geçen "Böyle bir evlilik mü'minlere haram kılınmıştır" ibaresi "Allah'ın emirlerine uyup nehiylerinden kaçan kamil manadaki mü'minler"i ifade eder" diye değerlendirilmiştir.

3) Bir kısım alimler: "Celde uygulanan zani, celde uygulanan bir zaniye veya müşrike ile evlenir, keza zaniye de böyle bir zani ile evlenir" demiştir.

4) Bir kısım alimler: "Bu ayet, erkeğin zinadan kazandığından kendisine infak etmesi şartıyla evlendiği kadınla ilgilidir" demiştir. Bunlar ayetin böyle bir hadise ile ilgili olarak nazil olmasını kendilerine delil yaparlar. Nitekim *Mersed İbnu Ebi'l-Mersed el-Ganevî,* zina ile şöhret yapmış Anâk ile evlenmek için Resulullah'tan izin istediği vakit mezkur ayet nazil olmuş, *Resulullah* da bunun üzerine izin vermemiştir.

5) Bazılarına göre, ayet, zaniyenin iffetliye iffetlinin de zaniyeye nikahlanmasını haram kılmada âmmdır.

ÜÇÜNCÜ BAB

NİKAHIN MANİLERİ

(İki Fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

MÜEBBED HARAMLIK

5666 ١ـ عن ابن عبّاسٍ رَضِيَ اللّهُ عَنه قال: [حَرُمَ مِنَ النَّسَبِ سَبْعٌ، وَمِنَ الصِّهْرِ سَبْعٌ؛ ثُمَّ قَرَأَ: ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ﴾ الآية]. أخرجه البخاري.

1. (5666)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ)'dan nakledildiğine göre: "Nesebten yedi, sıhriyetten de yedi kişi haram edilmiştir" demiş ve şu ayeti okumuştur. (Mealen): **"Size şu kadınları nikahlamak haram kılındı: Anneleriniz, kızlarınız, kızkardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşlerinizin kızları, kızkardeşlerinizin kızları, sizi emzirmiş olan süt anneleriniz, süt kardeşleriniz, hanımlarınızın anneleri, aranızdan zifaf geçmiş olan kadınlarınızdan doğan üvey kızlarınız. Eğer zifaf geçmemişse onların kızlarını nikahlamakta size günah yoktur. Öz oğullarınızın hanımlarını nikahlamanız ve iki kızkardeşi birden nikahınız altına almanız da size haram kılındı.."** (Nisa 23). [Buharî, Nikah 24.]

5667 ٢ـ وعن عَمْرِو بنِ شُعَيْبٍ عَنْ أبيه عن جدّه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: أَيُّمَا رَجُلٍ نَكَحَ امْرَأَةً فَدَخَلَ بِهَا فَلاَ يَحِلُّ لَهُ نِكَاحُ ابْنَتِهَا، وَإِنْ لَمْ يَكُنْ دَخَلَ بِهَا فَلْيَنْكِحِ ابْنَتَهَا، وَأَيُّمَا رَجُلٍ نَكَحَ امْرَأَةً فَلاَ يَحِلُّ لَهُ أَنْ يَنْكِحَ أُمَّهَا دَخَلَ بِهَا أَوْ لَمْ يَدْخُلْ].

أخرجه الترمذي.

2. (5667)- *Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihi* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir erkek bir kadınla nikah yapar ve temasta bulunursa, artık o kadının kızını nikahlaması ona helal olmaz. Eğer kadına temas etmemişse kızını nikahlayabilir. Bir erkek bir kadını nikahlarsa, kadına te-

mas etmiş olsa da olmasa da kadının annesiyle artık nikahlanamaz." [Tirmizî, Nikah 25, (1117).]

5668 ٣ - وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [لاَ تَحرُمُ أُمَّهَاتُ النِّسَاءِ إلاَّ بِانْضِمَامِ الْوَطْءِ الى الْعَقْدِ في الابْنَةِ وَلاَ تَحرُمُ الابْنَةُ إلاَّ بِالدُّخُولِ عَلى الأُمِّ]. أخرجه الترمذي.

3. (5668)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) şöyle dediler: "Kadınların anneleri, kızla olan nikah akdine vaty (temas) inzimam etmedikçe haram olmaz. Anneye duhul (temas) olmadıkça da kız haram olmaz." (Hadisin kaynağı Teysir'de sehven Tirmizî olarak zikredilmiştir. Camiu'l-Usul'de Rezin'in ilavesi olduğu belirtilmiştir.]

AÇIKLAMA:

Bu üç hadis, evlenilmesi ebedî şekilde haram kılınan kadınları beyan etmektedir. Birinci hadiste *İbnu Abbas*'ın neseben haram dedikleri *"...kızkardeşin kızları"*na kadar sayılanlardır. Sıhrdan haram diye saydıklarına da "sizi emzirmiş olan süt anneleriniz..." diye başlayıp *"iki kızkardeşi birden nikahınız altına almanız da size haram kılındı..."* ya kadar olan kısım girmektedir. Ancak, hadisin *Taberani*'de gelen bir veçhinde *İbnu Abbas*, bir önceki ayetin başında yer alan "Babalarınızın nikahlamış olduğu kadınlarla da evlenmeyin" ibaresini de okuyarak: "Bu da sıhrdır" der. Böylece iki rivayet birleştirilince haramların hepsi on beşe ulaşır.

İbnu Abbas'ın bu rivayetinde süt emme yoluyla hasıl olan akrabalık da sıhriyetle ifade edilmektedir ki, bu caiz bir tesmiyedir.

Keza başkasının nikahlı hanımı da aynı şekilde, kişiye haramdır. Başkasının hanımı ve iki kızkardeşin bir nikahta birleşmesi hariç, bu sayılanların haramlığı ebedîdir.

Bu zikredilen haramlara şunlar da ilave edilmelidir:

★ Dedenin mevtûesi (temas ettiği) ve bundan teselsülen yükselenler.

★ Annenin annesi ve bundan yükselenler.

★ Babanın annesi de böyle.

★ Oğulun kızı ve ondan inenler.

★ Kızın kızı ve kızkardeşin kızının kızı.

★ Oğlan kardeşin kızının kızı ve oğlan ve kızkardeşin oğlunun kızı.

★ Babanın halası, yükselse de.

★ Annenin halası ve teyzesi, yükselse de.

★ Babanın teyzesi de böyle.

★ Zevcenin büyükannesi, yükselse de,

★ Üvey kızların kızları, inse de,

★ Üvey oğlanın kızı da böyle.

★ Oğulun oğlunun hanımı da böyle.

★ Kızın oğlunun hanımı da böyle.

★ Kadını, halası ve teyzesiyle bir nikahta birleştirmek.

★ Nesebten haram olan, sütten de haramdır. Bu meselede istisnalar müteakiben açıklanacak.

RADA' (SÜT EMME)

5669 ١ – عن علي رَضِيَ اللّهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إنَّ اللّهَ حَرَّمَ مِنَ الرَّضَاعِ مَا حَرَّمَ مِنَ النَّسَبِ]. أخرجه الترمذي.

1. (5669)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Aziz ve Celil olan Allah, nesebten haram ettiğini sütten de haram etti." [Tirmizî, Rada 1, (1146).]

AÇIKLAMA:

1- *Rada'* (reza' diye de okunduğu vardır): Süt çocuğunun (radî'in) mahsus bir vakitte bir insanın memesinden süt emmesi ve bunun mideye inmesidir. Cumhura göre, süt emme devresi içerisinde emmişse, eline az da olsa çok da olsa bazı haramlar getirir. *İmam Şafii* "Haramların tahakkuku için en az beş emme gerekir" demiştir. Emme müddeti Ebu Hanife'ye göre otuz aydır. *Ebu Yusuf* ve *İmam Muhammed* emme müddeti için "iki yıldır" demiştir. Şafii ve Ahmed İbnu Hanbel ve diğerlerinin görüşü de böyledir. "Emmenin, haramı sağlayan emme olması için, Hanefilere göre sütü, çocuğun memeden ağzıyla alması şart değildir. Kadının sütü bir kaba sağıldıktan sonra biberona katılarak veya bardağa konularak içirilse veya memeden sıkılarak damlatılsa, ağız veya burun yoluyla mideye ulaşsa, hepsi sayılır. Suya, ilaca veya hayvan sütüne katılmış olan kadın sütü hakkında galibiyete itibar olunur, galib veya müsavi olursa onunla "emme" sabit olur. Taam ile karıştırılmış olan

kadın sütü galib ve pişirilmemiş dahi olsa bununla "emme" tahakkuk etmez." Kadının sütü peynir, yoğurt, ayran yapılarak çocuğa verilse, yine emme hasıl olmaz. Şafiîlere göre, emmenin tahakkuku için kadın hayatta olmalı, süt en az beş ayrı seferde olmalı -her seferde az veya çok farketmez- Şafiîler, "Beş ayrı seferde olunca, kadının sütü peynir, kaymak, mahlut her ne surette olursa olsun çocuğun midesine geçince "emme" tahakkuk eder" derler.

2- *Kurtubî,* hadisin, "Süt emme ile doğan haramın, süt emen (radî) süt emziren (murdia) ve kocası arasında intişar ettiğine" delil olduğunu söyler. Buna göre: "Süt emene, süt emziren kadın haram olur. Çünkü annesi olmuştur. Sütannenin annesi de haram olur; çünkü o da büyükannedir ve böyle gider... Sütannenin kızkardeşi haramdır; çünkü teyze olmuştur, kızı da haramdır; çünkü kızkardeşi olmuştur. Kızın kızı da haramdır; çünkü kızkardeşinin kızı olmuştur. Kadının kocasının (başka hanımdan) kızı da haramdır; çünkü bu da kızkardeşi sayılır; kızının kızı -ve böyle inenler- haramdır; çünkü kızkardeşinin kızıdırlar. Kocanın annesi -ve böyle çıkanlar- da haramdır; çünkü babaannesidirler; kocanın kızkardeşi de haramdır; çünkü halasıdır. Tahrim (haramlık), süt akrabadan başkasına geçmez. Dolayısıyla süt emmekten hasıl olan kızkardeşi, emenin kardeşine kızkardeş olmaz, babasına da kız olmaz, çünkü aralarında emme yoktur.

Emmeden haramlık doğmasının hikmeti şudur: "Tahrimin sebebi kadın ve erkekten ayrılmış olan şeyi -ki bu süttür- çocuk gıda olarak alınca, bu onun vücudunda, diğer ikisinin cüzlerinden alınma bir cüz olur. Böylece, tahrim üçünün arasında intişar eder, çocuğun yakınlarına sirayet etmez. Çünkü onlarla sütanne ve sütbaba arasında ne bir neseb ne de bir sebep vardır."

3- Alimler: "Nesebten haram olan sütten de haram olur" şeklinde âmm olan hükümden, nesebte mutlak olarak haram olan dört kadını, süt emmede bazı hallerde istisna ederler.

1) Oğlan kardeşin annesi nesebte haramdır; çünkü ya annedir, ya da babanın hanımıdır. Süt emmede ise bazı durumlarda yabancı olur, kadını kardeş emer de, onun kardeşine haram olmaz.

2) Torunun annesi nesebte haramdır; çünkü o, ya kızıdır ya da oğulun hanımıdır; süt emmede ise, bazan yabancı olabilir. Böylece torun emer fakat kadın dedeye haram olmayabilir.

3) Çocuğun büyükannesi nesebte haramdır. Çünkü o, ya annedir, ya-

hut da zevcenin annesidir. Süt emmede ise, bazan yabancı olabilir, çocuğu emzirmiştir, çocuğun babasına onunla evlenmek caiz olur.

4) Çocuğun kızkardeşi nesebte haramdır, çünkü o ya kızdır, yahut üvey kızdır, süt emmede ise, bu bazan yabancı olabilir. Böylece çocuk emer, fakat babaya haram olmaz.

Bir grup ulema bu dört istisnadan başka bir şey zikretmemiştir.

Nevevî der ki: "Ümmet, emen çocukla emziren kadın arasında "emme haramlığı" hasıl olduğunda icma etmiştir. Çocuk artık nikahı ebediyen haram olan oğlu olmuştur. Süt emenin kadına nazarı (bakması), kadınla halveti (başbaşa yalnız kalmaları), beraber yolculuk yapmaları helal olmuştur. Ancak, aralarında her yönden annelik ahkâmı terettüp etmez: Birbirlerine varis olamazlar, bunlardan hiçbirine diğerinin nafakası vacib olmaz, kadın lehine yapacağı şehadet reddedilmez, kadına bedel diyet alınmaz, çocuğu öldürdüğü takdirde kadın üzerinden kısas düşmez. Bu hükümlerde her ikisi de birbirine karşı yabancı gibidirler.

5670 ٢ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها قالت: [اسْتَأذَنَ عليَّ أفْلَحُ أخُو أبِي الْقُعَيْسِ بَعْدَ مَا أُنْزِلَ الْحِجَابُ. قُلْتُ: وَاللهِ لاَ آذَنُ لَهُ حَتَّى اسْتَأذِنَ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَإِنَّ أخَاهُ أبَا الْقُعَيْسِ لَيْسَ هُوَ أرْضَعَنِي، وَلكِنْ أرْضَعَتْنِي امْرَأةُ أبِي الْقُعَيْسِ. فَدَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، إنَّ أفْلَحَ أخَا أبِي الْقُعَيْسِ اسْتَأذَنَ فَأبَيْتُ أنْ آذَنَ حَتَّى اسْتَأذِنَكَ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: وَمَا مَنَعَكِ أنْ تَأذَنِينَ عَمَّكِ؟ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! إنَّ الرَّجُلَ لَيْسَ هُوَ أرْضَعَنِي، وَلكِنْ أرْضَعَتْنِي امْرَأتُهُ. فَقَالَ: ائْذَنِي لَهُ فَإنَّهُ عَمُّكِ، تَرِبَتْ يَمِينُكِ. فَلِذلِكَ كَانَتْ عَائِشَةُ تَقُولُ حَرِّمُوا مِنَ الرِّضَاعَةِ مَا تُحَرِّمُونَ مِنَ النَّسَبِ]. أخرجه الستة.

2. (5670)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor "Ebu'l-Kuays'ın kardeşi Eflah, örtünmeyi emreden ayet indikten sonra yanıma girmek için izin istedi. Ben:

"Allah'a yemin olsun, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan izin istemedikçe ben ona izni vermeyeceğim! Çünkü onun kardeşi Ebu'l-Kuays beni emziren kimse değildir, beni *Ebu'l-Kuays*'ın hanımı emzirdi! " dedim. Derken yanıma Aleyhissalâtu vesselâm girdiler.

"Ey Allah'ın Resulü dedim, Ebu'l-Kuays'ın kardeşi Eflah yanıma girmek için izin istedi. Ben sizden sormadıkça izin vermekten imtina ettim!" dedim. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Amcana izin vermekten seni alıkoyan sebep ne?"* buyurdular. Ben:

"Ey Allah'ın Resulü! dedim. Beni emziren erkek değil. Beni onun hanımı emzirdi" dedim. Resulullah yine:

"Sen onun girmesine izin ver. Zira o senin amcandır, Allah iyiliğini versin" buyurdular.

(Urve devamla der ki): "İşe bu sebeple Hz. Aişe (radıyallahu anhâ):

"Neseb sebebiyle haram kıldıklarınızı emme sebebiyle de haram kılın!" derdi." [Buharî, Humus 4, Şehadat 7, Nikah 20, Müslim, Rada 2, (1444); Muvatta, Rada 2, (2, 601, 602); Tirmizî, Rada 1, (1147); Ebu Davud, Nikah 7, (2055); Nesâî, Nikah 49, (6, 99).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, süt kardeşliği yoluyla teessüs eden akrabalık bağlarının neseb yoluyla mevcut olan akrabalık bağlarının hasıl ettiği evlenme haramlarını aynen hasıl ettiğini belirtmektedir. Sadedinde olduğumuz hadis, emme yoluyla hasıl olan süt amcanın, normal amca gibi evlenme yasağı çerçevesine girdiğini zikretmektedir.

2- Hadiste zikri geçen Eflah hakkında ihtilaf edilmiştir: İbnu Ebi'l-Kuays mı, *Ebu'l-Kuays*'ın kardeşi mi? Umumiyetle Ebu'l-Kuays'ın kardeşi olduğu kabul edilmiştir.

Bazı alimler, Hz. Aişe'nin iki tane süt amcası olduğunu söylemiştir; biri, babası *Hz. Ebu Bekr*'in süt kardeşi *Ebu'l-Kuays*'tır, bu zat *Hz. Aişe*'nin süt babasıdır da, Eflah da süt amcasıdır.

3- Hadiste geçen تَرِبَتْ يَدَاكَ أَوْ يَمِينُكَ tabiri lügat olarak "Ellerin, yahut sağ elin toprağa bulansın" demektir. Ancak kullanma durumu, zahir manasına göre değildir. Bizim "Allah iyiliğini versin" tabirimize denk bir kullanışa sahiptir.

5671 ٣- وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنه قـال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ مَالَكَ تَتَوقُ فــي قُرَيْشٍ وَتَدَعُنَا؟ فـقَالَ: وَعِنْدَكُمْ شَيْءٌ؟ قُلْتُ: نَعَمْ. بِنْتُ حَمْزَةَ. قَالَ: إِنَّهَا لاَ تَحِلُّ لِي إِنَّهَا ابْنَةُ أَخِي مِنَ الرَّضَاعَةِ]. أخرجه مسلم والنسائي.

« التَّوق » الميل الى الشئ والرغبة فيه.

3. (5671)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben: "Ey Allah'ın Resulü! Siz niye bizi bırakıp da Kureyş'e rağbet gösteriyorsunuz?" demiştim. Bana:

"Yanınızda rağbet göstereceğim bir (kadın) var mı?" dedi. Ben:

"Elbette Hamza'nın kızı var!" dedim. Bunun üzerine:

"O bana helal olmaz. Çünkü o, benim süt kardeşimin kızıdır" buyurdular." [Müslim, Rada 11, (1446); Nesâî, Nikah 50, (6 , 99).]

5672 ٤ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها قالت: [دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَعِنْدِى رَجُلٌ قَاعِدٌ. فَاشْتَدَّ ذلِكَ عَلَيْهِ، فَرَأَيْتُ الْغَضَبَ فِي وَجْهِهِ. فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّهُ أَخِي مِنَ الرَّضَاعَةِ. فَقَالَ: انْظُرْنَ مَنْ إِخْوَانُكُنَّ مِنَ الرَّضَاعَةِ فَإِنَّمَا الرَّضَاعَةُ مِنَ الْمَجَاعَةِ].

أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

4. (5672)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Yanımda oturan bir erkek olduğu halde, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* odama girdi. Bu hal, ona bir hayli ağır geldi [ve rengi değişti], öfkesini yüzünden okudum. Bunun üzerine:

"Ey Allah'ın Resulü! Bu benim süt kardeşimdir!" dedim.

"Siz kadınlar süt kardeşlerinizi iyi düşünün! Çünkü süt kardeşliği, açlıktan dolayı hasıl olur!" buyurdular." [Buharî, Nikah 21, Şehadat 1; Müslim, Rada 32, (1455); Ebu Davud, Nikah 9, (2058); Nesâî, Nikah 51, (6, 102).]

AÇIKLAMA:

İslam açısından süt kardeşliği mühim bir husustur. Bir kısım haramları helal kıldığı gibi, diğer bir kısım helalleri de haram kılmaktadır. Bu sebeple Resulullah kadınların süt kardeşlerini iyi tanımalarını emretmektedir. Emme, süt kardeşliğini sağlayacak bir emme midir, hangi yaşta bu emme vukua gelmiştir vs. Çünkü yaş haddini aşınca araya giren emmeden süt kardeşliği hasıl olmaz. Bu hadisi *Hattâbi* şöyle açıklar: "Manası: Haramlık hasıl olan süt emme, küçüklükte olan emmedir. Radî (süt emen), gücünü sütten alan ve açlığını onunla gideren çocuktur. Açlığını sütle gidermeyip, ekmek ve etle veya bunlar manasında bir şeyle doyan bir çocuğun emmesinden haramlık hasıl olmaz. Alimler,

emme müddetini tesbitte ihtilaf etmiştir. Bir kısmı iki yıl demiştir, *Süfyan-ı Sevrî, Evzai, Şafii, Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Rahuye* bunlardandır. Delil olarak ﴿وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ اَوْلاَدَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يُتِمَّ الـــرَّضَاعَةَ﴾ **"Anneler çocuklarını iki tam yıl boyunca emzirirler, bu hüküm emzirmeyi tamamlamak isteyenler içindir"** (Bakara 233) ayetine dayanırlar. Ve "Ayet delalet eder ki, iki yıl müddeti dolunca hükmü de sona erer, müddet dolduktan sonar gelen zamana itibar edilmez" derler.

Farklı görüş sahibi olan *Ebu Hanife:* "İki yıl ve altı aydır" demiştir. Ancak iki talebesi *İmam Muhammed* ve *Ebu Yusuf* kendisine muhalefet eder. *Züfer İbnu'l-Hüzeyl* ise: "Üç yıldır" der. İmam Malik'ten rivayete göre, iki yılı taşan müddet azsa onu da iki yıla dahil etmiştir."

5673 ٥ - وعنهـا رَضِيَ اللهُ عَنـهـا قـالـت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تُحَرِّمُ الْمَصَّةُ وَالْمَصَّتَانِ]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

5. (5673)- Yine *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir veya iki emme ile (süt kardeşliği) haramlığı hasıl olmaz." [Müslim, Rada 17, (1450); Tirmizî, Rada 3, (1150); Ebu Davud, Nikah 19, (2063); Nesâî, Nikah 51, (6, 201).]

AÇIKLAMA:

Bu sonuncu hadis ne miktar emmenin süt haramlığı getireceğini belirtmektedir. Hadiste bir emme tabiri, çocuğun, anne memesinden bir somurma ile çektiği sütü ifade eder. Değilse, bir emiş sırasında doyuncaya kadar emdiklerini anlamayacağız. Aksi takdirde, cumhura göre, hadis "bir veya iki yudum"u kastederken, bir veya iki doyumu anlamış oluruz ki bu yanlış olur.

Ancak Nevevî'nin belirttiği üzere haramı sabit kılan emme miktarında ihtilaf edilmiştir.

★ Bir kısım alimler: "Beş ayrı emmeden aşağı olursa haram sabit olmaz" demiştir. Hz. Aişe, İmam Şafii ve ashabı böyle hükmetmiştir.

★ Cumhur-u ulema: "Tek emme ile de haram sabit olur" demiştir. *İbnu Mes'ud, İbnu Ömer, İbnu Abbas, Tavus, İbnu'l-Müseyyeb, Hasan Basrî, Mekhul, Zührî, Katâde, Hammad, Malik Evzaî, Sevrî, Ebu Hanife* radıyallahu anhüm ecmain bu görüştedir.

★ Ashab ve sonrakilerden bir kısım alimler: "Mideye inen herşey, az da olsa çok da olsa haramı sabit kılar" demiştir.

İleri sürülen bütün görüşler, *Aleyhissalâtu vesselâm*'dan yapılan bir rivayete veya Kur'an'dan çıkarılan bir yoruma dayanır.

5674 ٦– وعن قتادة قال: [كَتَبْتُ الى ابراهيم النَّخْعِيِّ أسْأَلُهُ عَنِ الرَّضَاعِ. فَكَتَبَ إنَّ شُرَيْحاً حَدَّثَنَا أنَّ عَلِيّاً وابْنَ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عنهما كَانَا يَقُولاَنِ: يُحَرِّمُ مِنَ الرَّضَاعِ قَلِيلُهُ وَكَثِيرُهُ، وَإنَّ أبَا الشَّعْثَاءِ الْمُحَارِبِيَّ قَالَ: إنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عنها حَدَّثَتْ أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: لاَ تُحَرِّمُ الْخَطْفَةُ وَالْخَطْفَتَانِ]. أخرجه النسائي.

6. (5674)- *Katâde* anlatıyor: "İbrahim en-Nehai'ye yazarak emme (rada') hakkında sordum. Bana: "Şureyh bize Hz. Ali ve İbnu Mes'ud radıyallahu anhüm'un, "Emmenin azı da çoğu da haramı sabit kılar" dediklerini yazdı." Ebu'ş-Şa'şa el-Muharibî ise: "Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'den: "Resulullah'ın: *"Bir iki emme harama sebep olmaz"* dediğini rivayet etmiştir" dedi." [Nesâî, Nikah 51, (6, 102).]

5675 ٧– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها قالت: [كَانَ فِيمَا نَزَلَ مِنَ الْقُرْآنِ عَشْرُ رَضَعَاتٍ مَعْلُومَاتٍ يُحَرِّمْنَ، ثُمَّ نُسِخْنَ بِخَمْسٍ مَعْلُومَاتٍ. فَتُوُفِّيَ النَّبِيُّ ﷺ وَهُنَّ فِيمَا يُقْرَأُ مِنَ الْقُرْآنِ]. أخرجه الستة إلا البخاري.

7. (5675)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Kur'an olarak inenler meyanında *"Malum on emme ile haram sabit olur"* ayeti de vardı. Sonra (Rab Teala) onları, malum beş emme ile neshetti. Bu (beş emme) ayetleri, Kur'an'ın okunan ayetleri arasında iken Aleyhissalâtu vesselâm vefat etti." [Müslim, Rada 24, (1452); Muvatta, Rada 17, (2, 608); Ebu Davud, Nikah 11, (2062); Tirmizî, Rada 3, (1150); Nesaî, Nikah 51, (6, 100).]

AÇIKLAMA:

Hz. Aişe'nin bu rivayetine göre, süt emme ile ilgili ilk gelen vahiy, haramları sabit kılan emmeyi en az on emme ile tesbit etmiştir. Buna göre daha az sayıdaki emme ile emilmiş olan sütle haram sübut bulmaz. Bu hüküm, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vefatına yakın gelen bir ayetle neshedilmiştir. Bu yeni ayet haramın sübutu için beş emmenin kafi geleceğini bildirmiştir. Şu halde ayetlerin bilahare tilaveti neshedilmiş

fakat hükmü baki kalmıştır. İşte bu sonuncu nesih, Resulullah'ın vefatına öylesine yakın bir tarihte olmuş ki, Ashab'tan bir kısmı henüz duymamış ve Kur'an ayeti olarak okumaya devam etmiştir. Sonradan, bunun neshedildiğini herkes duymuş ve onu okumaktan vazgeçmişlerdir.

Nevevî bu vesile ile Kur'an'da neshin üç çeşit olduğunu açıklar:

1) Hükmü de tilaveti de neshedilen (ayet)... Sadedinde olduğumuz "on emme" meselesi buna örnektir. İlgili vahyin metni de hükmü de kaldırılmıştır.

2) Tilaveti neshedilmekle beraber hükmü devam eden (ayet).... Bunun örneği "beş emme" ile ilgili vahiydir. Bir metin olarak neshedilip Kur'an'dan çıkarılmış ise de hükmü bakidir. (İmam Şafii hazretleri emme meselesinde bu rivayeti esas almıştır.) Keza zina eden yaşlılara recmi emreden ayet de buna örnek gösterilmiştir. Kur'an'da metni yok ise de hükmü bakidir.

3) Hükmü neshedildiği halde tilaveti baki kalan (ayet). Bu çeşit nesh, miktarca öncekilerden çoktur. Bunun bir örneği ﴿وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجاً وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ﴾ **"Sizden vefat edip de arkalarında hanımlarını bırakanlar, hanımlarının evlerinden çıkarılmamasını veya bir yıllık ihtiyaçlarını vasiyet etsinler"** (Bakara 240) ayetidir. Bu açıklamayı yapan *İmam Nevevî*'nin Şafiî mezhebine mensup olduğunu unutmayalım. *Hz. Aişe, Abdullah İbnu Zübeyr, Atâ, Tavus* -bir rivayette Ahmed- gibi bir kısım ulema tahrim getiren emmenin beş kere olmasına hükmetmiştir. *İshak, Ebu Ubeyde, Ebu Sevr, İbnu'l-Münzir, Davud-u Zahiri* ve tabileri, -keza bir rivayette Ahmed - bu üç emmenin tahrim için gerekli olduğuna hükmetmişlerdir.

Ebu Hanife, İmam Malik, Sevrî, Evzai, Leys gibi bir kısım ulema da: "Tahrim için az ve çok birdir" diye hükmetmiştir. *Ahmed İbn-i Hanbel*'den meşhur olan kavl de budur. Bu sonuncular, وَأُمَّهَاتُكُمُ اللاَّتِي أَرْضَعْنَكُمْ ayetinin âmm olan hükmünü ve hadislerde gelen âmm rivayetleri esas almışlardır. Cumhuru temsil eden bu görüş, rivayetlerin ihtilaf etmesi sebebiyle, "emme" denebilen asgarî miktarın esas alınmasının ihtiyata muvafık olacağını söylerler. Bu sebeple, haram tesbit edilen asgarî emme miktarını, mideye inen az miktardaki süt olarak tarif etmişlerdir.

5676 ٨– وعن ابن عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [مَا كَانَ فِي الْحَوْلَيْنِ وَإِنْ كَانَ مَصَّةً

وَاحِدَةً فَهُوَ يُحَرِّمُ]. أخرجه مالك.

8. (5676)- *Hz. İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "İki yıl içerisindeki emme tek bir emmeden ibaret olsa bu, (evlenmeyi) haram kılar." [Muvatta, Radâ 4, (2, 602).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, 5673 numaralı hadiste kaydedilen Hz. Aişe rivayetine muhalif de olsa, cumhur-u ulemanın amelde bunu esas aldığını belirttik. *Hz. Ali, İbnu Mes'ud, İbnu Ömer, Malik, Ebu Hanife, Evzai, Sevri,* -meşhur kavlinde- *Ahmed* hep bu hadisi esas almışlardır. Ayetten delillerini de daha önce kaydettik.

Bu hadisin, daha önce zikri geçen ve evlenmeyi haram kılan emmenin on -ve beş emme- olduğunu beyan eden hükümlerin neshinden sonra vürud etmiş olabileceği belirtilmiştir. Dinimizin bu meselede de tedricî bir yol takip ettiği anlaşılmaktadır.

5677 ٩– وعن عبدالله بن دينار قال: [سَأَلَ رَجُلٌ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنهما عَنْ رَضَاعَةِ الْكَبِيرِ. فَقَالَ: جَاءَ رَجُلٌ الى عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنه فقَالَ: كَانَتْ لِي وَلِيدَةٌ أَطَؤُهَا امْرَأَتِي فَأَرْضَعَتْهَا. ثُمَّ قَالَتْ لِي: دُونَكَ، فَقَدْ وَاللّٰهِ أَرْضَعْتُهَا. فَقَالَ لَهُ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنه: أَوْجِعْهَا وَائْتِ جَارِيَتَكَ، فَإِنَّمَا الرَّضَاعَةُ فِي الصِّغَرِ]. أخرجه مالك.

9. (5677)- *Abdullah İbnu Dinar* anlatıyor: "Bir adam İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e büyüğün emmesinden sormuştu. Şu cevabı verdi:

"Bir adam Ömer (radıyallahu anh)'e gelip: "Benim, kendisine temasta bulunduğum bir cariyem vardı. Hanımım bunu önlemeye azmetti ve cariyeyi emzirdi ve bana da: "Sakın ha! Vallahi ben cariyeni emzirdim!" dedi. (Şimdi ne yapmalıyım?" diye) sordu. Babam Ömer ona şöyle cevap verdi:

"Hanımını çatlat: Git cariyene temasta bulun. Çünkü (harama sebep olan) emme küçüklükte olan emmedir." [Muvatta, Rada 13, (2, 606).]

AÇIKLAMA:

1- Daha önce de açıklandığı üzere, evlenme yasağı getiren emme iki yaş içerisinde olan emmedir. Bu müddet hususunda sınırı en geniş tutan *İmam Âzam Ebu Hanife* rahimehullah bunu "otuz ay" olarak belirle-

miştir. Öyleyse bu hududu taşan bir kimsenin emmesi, harama sebep olan emme değildir. *Hz. Ömer* "Git cariyene temasta bulun, hanımını çatlat!..." diye latifemsi bir cevapta bulunmuştur. "Çatlat!" diye tercüme ettiğimiz kelime "canını sık", "eleme boğ" diye tercümeye daha uygunsa da, siyak itibariyle çatlat tercümesini daha muvafık bulduk.

2- Yaşlının emmesi meselesinde, hadislerde gelen bazı teferruatı müteakip rivayette kaydedeceğiz.

5678 ـ ١٠ ـ وعن يَحْيىٰ بْنُ سَعيدٍ قال: [سَأَلَ رَجُلٌ أَبَا مُوسىٰ رَضِيَ اللّهُ عَنه فَقَالَ: إنّي مَصَصْتُ مِنْ ثَدْيِ امْرَأَتِي لَبَناً فَذَهَبَ فِي بَطْنِي. فَقَالَ أَبُو مُوسىٰ: لاَ أَرَاهَا إلاَّ قَدْ حَرُمَتْ عَلَيْكَ. فَقَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ: انْظُرْ مَا تُفْتِى بِهِ الرَّجُلَ؟ فَقَالَ: مَا تَقُولُ أَنْتَ؟ فَقَالَ: لاَ رَضَاعَةَ إلاَّ مَا كَانَ فِي الْحَوْلَيْنِ. فَقَالَ أَبُو مُوسىٰ: لاَ تَسْأَلُونِي عَنْ شَيْءٍ مَا دَامَ هذَا الْحَبْرُ بَيْنَ أَظْهُرِكُمْ]. أخرجه مالك وأبو داود.

10. (5678)- *Yahya İbnu Said* anlatıyor: "Bir adam gelerek Ebu Musa (radıyallahu anh) hazretlerine şöyle bir soru sordu:

"Ben hanımımın memesinden bir miktar süt emdim ve bu mideme kadar ulaştı. (Hanım bana haram mı oldu?)" Ebu Musa:

"Ben hanımının sana haram olmasından başka bir şey görmüyorum!" dedi. Orada İbnu Mes'ud da vardır. Araya girip: "Adama verdiğin fetvaya bak!" dedi. O da:

"Pekiyi, sen ne diyorsun?" dedi. İbnu Mes'ud:

"İki yaş içerisinde olan emme için haram vardır!" buyurdu. Bunun üzerine Ebu Musa (radıyallahu anh):

"Şu alim, aranızda olduğu müddetçe bana bir şey sormayın!" dedi." [Muvatta, Rada 14, (2, 607); Ebu Davud, Nikah 213, (2059, 2060).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste Hz. *Ebu Musa el-Eş'ari* şu ayetin zahirini esas alarak, soruyu soran adamın, sütünü emmiş olduğu hanımının kendisine haram olduğunu zannetmiştir: ﴿وَأُمَّهَاتُكُمُ اللاَّتِي أَرْضَعْنَكُمْ﴾ **"Size şu kadınları nikahlamak haram kılındı: Sizi emzirmiş olan süt anneleriniz.."** (Nisa 23). Ancak alim olan *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) mevzuya giren bir başka ayeti hatırlayarak *Ebu Musa*'ya bu hükmü teemmül etmesini

söyler. Bunun dayandığı ayet ﴿ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ ﴾ **"Anneler çocuklarını tam iki yıl boyunca emzirirler. Bu hüküm, emzirmeyi tamamlamak isteyenler içindir"** (Bakara 233). Ayette, emme müddetinin iki yıl ile sınırlandırılmış olması, iki yılın hükmünü, bu ikiden sonrasının hükmünden farklı kılmaktadır. Böylece büyüğün emmesi küçüğün emmesinden ayrı tutulmuştur.

2- Büyüğün emmesi ile nikah haramı hasıl olmayacağı hususunda ulema icma etmiş ise de, bunun da harama sebep olacağını ifade eden rivayet de mevcuttur: Muvatta'nın bir rivayetine göre, daha önce kaydettiğimiz oğullukların hakiki oğul gibi sayılmayacağını belirten ayet (Ahzab 5) nazil olduğu zaman, bundan önce edindikleri evlada öz evlad muamelesi yapanlar sıkıntıya düşer. Bunlardan *Ebu Huzeyfe*'nin oğulluğu Salim var. Bunun Muvatta'da gelen kıssasını aynen takip edelim:

"...Ebu Huzeyfe'nin hanımı Sehle Bintu Süheyl, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek:

"Ey Allah'ın Resulü! Biz Salim'i oğlumuz biliyorduk. Başım ve göğsüm açıkken o benim yanıma rahat girip çıkıyordu. Zaten bizim tek evimiz var, başka bir evimiz de yok. Onun hakkında ne dersiniz?" diye sorar. Resulullah:

"Onu beş kere emzir. Süt sebebiyle o size haram olur!" diye cevap verir. Böylece kadın onu süt evladı bilirdi.

Bu fetva-yı Nebevîyi Hz. Aişe de, yanına girmesini arzu ettiği erkekler hakkında uyguladı. O, kızkardeşi Ümmü Gülsüm Bintu Ebi Bekr'e ve oğlan kardeşinin kızlarına da, erkeklerden yanına girmesini arzu ettiklerine sütlerinden emzirmelerini emrederdi. Ancak, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın diğer zevceleri, bir emzirme yoluyla herhangi bir kimsenin yanlarına girmesine mümanaat gösterdiler ve:

"Hayır! Vallahi biz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Sehle Bintu Süheyl'e verdiği ruhsatın, sırf Salim'in emzirilmesi için Resulullah'ın hususi bir ruhsatı olduğu kanaatindeyiz! (Aynı usulü Salim'den başkasının tatbik etmesi helal değildir.) Vallahi, bu emzirme suretiyle yanımıza hiç kimse giremez!" dediler. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevceleri, büyüklerin emzirilmesi meselesinde bu kanaatte idiler.

Görüldüğü üzere *Resulullah*'ın, Salim için verdiği emzirme cevazı var. *Ümmühatu'l-Mü'minîn*'den Hz. Aişe dışındakiler bu cevazın, sırf Salim'e mahsus bir ruhsat olduğu inancındadır. Bu sebeple hiç biri bunun-

la amel etmemiştir. Hz. Aişe ise onu kendisi ve başkaları için de bir ruhsat bilmiş ve uygulamıştır.

Bu meselede ulema da *Hz. Aişe* gibi düşünmemiş, diğer *Ümmühatu'l-Mü'minîn* gibi hareket etmiştir. Büyüklerin emzirilmesi süt kardeşliği te'sis etmez, nikahlanma haramlığı getirmez.

3- Büyüğün kadını emmesi veya kadının büyük bir kimseyi emzirmesinin nasıl olacağına gelince, *İbnu Abdilber* bunu: "Sütün sağıldıktan sonra içirilmesi" diye açıklar. "Ulemadan hiçbiri kadının memesini erkeğe vermesini caiz görmemiştir" der. *Kadı İyaz:* "Sehle, sütünü sağmış, Salim de bunu, Sehle'nin memesine dokunmadan içmiş olmalıdır... Çünkü memeye bakması da, herhangi bir uzvuna değmesi de caiz değildir" der. *İbnu Sa'd*'ın Vakidî'den kaydettiği bir rivayete göre, "Sehle, sütünden bir kaba bir emişlik sağardı. Salim de onu her gün içerdi. Bu beş gün devam etti. Bundan sonra Salim, Sehle'nin yanına başı açık olduğu halde girerdi. Bu, Sehle için Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir ruhsatı idi.

Zürkânî'nin bazı ulemadan kaydına göre, bu ruhsatla Hz. Aişe'den başka hiçkimse amel edilebileceğini söylememiş, bilakis, selef ve halef uleması, büyüğün emzirilmesiyle nikah haramının hasıl olmayacağı hususunda icma etmiştir. İhtilaf, görüldüğü üzere, bidayete aittir, sonradan hilaf kalkmış, tam bir icma husule gelmiştir.

5679 ١١ – وعن أمّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يُحَرِّمُ مِنَ الرَّضَاعِ إلاَّ مَا فَتَقَ الأمْعَاءَ فِي الثَّدْيِ، وَكَانَ قَبْلَ الْفِطَامِ]. أخرجه الترمذي.

11. (5679)- *Ümmü Seleme,* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Evlenmeyi haram kılan emme, çocuk memede iken, barsağı yoracak kadar olan emmedir. Bu da, sütten kesmenin şer'î müddetinden önce olmalıdır." [Tirmizî, Rada 5, (1152).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste harama sebep olacak emmenin şartları belirtilmektedir:

★ Çocuk memede olmalıdır. Yani, Kur'an'ın belirlediği süt emme müddeti içerisinde, Bu da doğumdan itibaren iki yıldır. Ebu Hanife'nin altı aylık da ihtiyat payı koyarak bu müddeti otuz ay olarak tesbit ettiğini daha önce zikretmiştik.

★ Miktar olarak, yemeğin yerini tutabilecek, karındaki gıda mahal-

lini yorabilecek miktarda olmalıdır. Bazı alimlerimizce tek bir emmenin dahi bu manayı tahakkuk ettireceğine hükmedildiğini daha önce belirtmiştik. Hanefîlere göre mideye inen az miktardaki süt dahi haram getiren bir emme olur.

5680 ١٢ - وعن عُقْبَةَ بْنُ الْحَارِث رَضِيَ اللهُ عَنه: [أنَّهُ تَزَوَّجَ بِنْتاً لأبى إهَابِ ابْنِ عَزِيزٍ؛ فأتَتْهُ امْرأةٌ فقَالَتْ: إنِّى أرْضَعْتُ عُقْبَةَ وَالّتِى تَزَوَّجَ بِهَا. فَقَالَ لَهَا عُقْبَةُ: مَا أعْلَمُ أنَّك أرْضَعْتِنِي وَلاَ أخْبَرْتِنِي، فَرَكِبَ الى رَسُولِ اللهِ ﷺ بِالْمَدِينَةِ، فَقَالَ ﷺ: كَيْفَ وَقَدْ قِيلَ؟ فَفَارَقَهَا عُقْبَةُ وَنَكَحَتْ زَوْجاً غَيْرَهُ]. أخرجه الخمسة إلا مسلماً.

12. (5680)- *Ukbe İbnu'l-Haris* (radıyallahu anh)'in anlattığına göre, "Ukbe, Ebu İhab İbnu Aziz'in kızı [Ümmü Yahya] ile evlenmişti. Kendisine [siyah] bir kadın gelerek:

"Ben Ukbe'yi ve onun evlendiği kızı emzirmiştim!" dedi. Ukbe kadına:

"Ben senin onu (gerçekten) emzirdiğini bilmiyorum. Bana (daha önce) söylemedin de!" dedi. [Ebu İhab ailesine gidip sordu. Onlar bilmediklerini söylediler. Ukbe bunun üzerine] bineğine atlayarak Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı görmek üzere Medine'ye gitti. Aleyhissalâtu vesselâm:

"(Süt kardeşi olduğunuz) söylendikten sonra nasıl beraberliğiniz devam eder? [Onu derhal bırak!]" buyurdular. Ukbe hemen hanımından ayrıldı. Kadın da başka koca ile nikah yaptı." [Buharî, Şehadat 4, 13, 14, İlm 26, Büyu 3, Nikah 23; Tirmizî, Rada 4, (1151); Ebu Davud, Akdiye 18, (3603, 3604); Nesâî, Nikah 57, (6, 109).]

AÇIKLAMA:

Hadis burada, süt emme meselesinin sübutunda tek bir kadının şehadetinin kâfi geldiğini göstermek maksadıyla kaydedilmiştir. Halbuki, normal hallerde hadiseler iki erkek veya dört kadının şehadetiyle sübut bulur.

Sadedinde olduğumuz hadisin zahiri siyahî köle bile olsa, emme meselesinde, tek kadının şehadetinin yeterli olacağını gösterse de, mesele ulema arasında ihtilaflıdır.

★ Bazıları bu hadisle amel ederek, tek kadının şehadetiyle emmenin sübut bulacağına hükmetmiş ve böyle amel etmiştir. *Ahmed İbnu Hanbel, Evzai* bu görüştedir. *Hz. Osman, İbnu Abbas, Zührî, Hasan Basrî*

İshak ve *İbnu Cüreyc*'in de aynı görüşte oldukları rivayet edilmiştir. Hz. Osman'ın siyahî bir kadının "emzirdim!" sözü üzerine birçok kimseyi hanımlarından ayırdığı rivayet edilir. İbnu Şihab: "Günümüzde bu meseleye *Hz. Osman*'ın kavli olarak sahip çıkılmaktadır" demiştir.

★ Vekî: "Emmeye hükmetmede tek kadının şehadeti yeterli değildir. Böyle bir durumda erkek, (vacib olarak değil) ihtiyaten hanımından ayrılır" demiştir.

Bu sonuncu yoruma karşı çıkan Şevkânî, hadisin zahirinin ihtiyata yönelik bir emir olmadığını, bunu ihtiyata hamletmek için karine gerektiğini, halbuki hadisin bazı vecihlerinde, bu hususta soran zatın (Ukbe' nin) sorusunu dört sefer tekrar ettiği, her seferinde Resulullah'tan aynı cevabı aldığı, hadisin bazı veçhinde ise, *"bırak onu"* dediğinin tasrih edildiğini, dolayısıyla tek kadının şehadetiyle emmenin sübut bulması gerektiğini söyler.

5681 ١٣ – وعن ابنِ عبّاسٍ رَضِيَ اللّهُ عنهما: [أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ رَجُلٍ لَهُ امْرَأَتَانِ أَرْضَعَتْ إحْدَاهُمَا جَارِيَةً، وَالأُخْرَى غُلاَماً، أَيَحِلُّ لِلْغُلاَمِ أنْ يَنْكِحَ الْجَارِيَةَ؟ قَالَ: لاَ. لأَنَّ اللِّقَاحَ وَاحِد]. أخرجه مالك والترمذي.

« اللِّقَاحُ » ماء الفحل.

13. (5681)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ)'ın anlattığına göre: "Kendisine, iki hanımı olan bir adamdan sorulmuş, "Bu adamın hanımlarından biri bir kızı, diğeri de bir oğlanı emzirmiştir. Acaba, bu kızla oğlan birbirlerine helal olur mu?" denmiştir. *İbnu Abbas:*

"Hayır, çünkü erkeğin suyu birdir!" demiştir." [Muvatta, Rada 5, (2, 602, 603); Tirmizî, Rada 2, (1149).]

AÇIKLAMA:

Emme meselesinde mevzubahis olan sadece kadının sütü değildir, kocanın menisi de mevzubahistir. Hadiste bir olduğu belirtilen şey (likah) erkeğin suyudur. Dolayısıyla aynı kocaya sahip iki kadından birinin bir kızı, diğerinin bir oğlanı emzirmesi, bunlar arasındaki süt kardeşliğini önleyemiyor. Kadınları hamile bırakan su bir olduğu müddetçe, kadınların emzirdikleri farklı çocuklar süt kardeşi sayılmaktadırlar. İslam alimleri, kadınların emzirdiği sütün asıl itibariyle erkeğin suyundan olduğunu belirtirler. Hadiste erkeğin suyu olarak geçen likahın ilkah manasında olma ihtimaline dikkat çekilmiştir. İlkah *"dölleme"* demektir.

5682 ١٤ – وعن حَجَّاج بْن حَجَّاج عَنْ أبيه رَضِيَ اللّهُ عَنه قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّهِ مَا يُذْهِبُ عَنِّي مَذَمَّةَ الرَّضَاعِ؟ قَالَ: غُرَّةٌ عَبْدٌ أوْ أمَةٌ]. أخرجه أصحاب السنن، وصححه الترمذي.

« وَمَذَمَّةُ الرَّضَاعِ » حقه وحرمته التي يذم مضيعها.

14. (5682)- *Haccac İbnu Haccac,* babası (radıyallahu anh)'tan anlatıyor:

"Ey Allah'ın Resulü dedim, benden emmenin üzerimde kalan hakkını giderecek olan şey (kefaret) nedir?"

"Erkek veya kadın bir köle (azadı)dır!" buyurdular." [Ebu Davud, Nikah 12, (2064); Tirmizî, Rada 6, (1153); Nesâî, Nikah 56, (6, 108).]

AÇIKLAMA:

1- Mezemme, uyulmadığı takdirde zemmi, ayıplamayı gerektiren şeyi ifade eder. Süt emmenin mezemmesi deyince süt emme halinde emene terettüp eden borç kastedilmiş olmalıdır. Sanki, Haccac: "Tam olarak ödemiş olmam için, üzerimdeki sütanne hakkını nasıl, ne ile düşürebilirim?" diye sormuştur. Bu, bidayette pazarlıkla tesbit edilen emzirme ücreti değildir. Bu ücretten ayrı olarak verilen bir bahşiştir. Nitekim, sütten ayırma sırasında sütanneye ziyade bir şeyler vermek âdet idi. Hadiste sanki, sütü emmiş olan kimsenin, sütannesine minnettarlığının ifadesi olarak vereceği hediyeden sorulmaktadır. Resulullah köle bağışından bahsederek, bunun yüksek tutulması gereğine dikkat çekmiştir.

2- *Gurre*, beyaz *"köle"* manasına geldiği gibi *"her şeyin en iyisi"* manasına da gelmektedir.

Gurre, asıl itibariyle dilimizde, hayvanın alnındaki sakar dediğimiz beyazlıktır. Buradan alınarak, herşeyin en değerlisi manasında kullanılmıştır. Mesela غُرَّةُ الْقَوْمِ سَيِّدُهُمْ "Bir kavmin en kıymetli ferdi efendisidir" denmiştir. Kişinin en kıymetli malı, Araplar nezdinde, köle olduğu için köleye gurre denmiştir.

İSTİDRAD: Dinimizin *süt kardeşliği* meselesine verdiği ehemmiyetin ve buna bağlı olarak vazettiği evlenme yasağı bahsinin birazcık anlaşılabilmesi için, çocuğun ilk yıllarda aldığı gıdanın ehemmiyetiyle ilgili bir bahsi, şu şekilde özetlemek mümkündür:

SÜT DEVRESİYLE İLGİLİ İKİ MESELE

1) *Gıda meselesi:* Bu devrenin bilassa uzvî gelişme safhası olduğunu

söyleyenleri sünnette te'yid eden bir durum, bu devrede çocuğun alacağı gıda ile ilgili olarak gösterilmesi gereken hassasiyetle ilgili talimattır. Sünnet, bariz bir şekilde süt devresi içerisinde verilen gıdanın çocuğun karakterine tesir ettiğini ifade etmektedir. Bu devre içerisinde aynı anneden emme sonucu vukua gelen süt kardeşliğinin hurmette (haram kılmada) veladet ve neseb yoluyla hasıl olan hakiki kan kardeşliğine eşit tutulması bu inancın bir sonucudur. Bu hususta ifade kesindir: *"Süt kardeşliği doğum kardeşliğine mebni bütün haramları haram kılar."* Bu kardeşliği kılan emme miktarında ihtilaf edilmişse de, cumhur çocuğun midesine inecek kadar emmeyi kâfi görmüştür. Buhârî'den gelen bir rivayette "açlığı örtecek miktar"dır. Bundan da maksad alınan sütün çocuğun bünyesine dahil olmasıdır: *"Çocuğun kemiğini kuvvetlendirip etini bitirmedikçe "rada" yoktur."* İslam alimleri bu hadise dayanarak 2 yaşına kadar alınan gıdanın et ve kemiğin yapısına girip, çocuktan bir cüz teşkil ettiğini, büyüğün aldığı gıdanın ise şariin koyduğu tahrime illet olan ba'ziyyete (çocuğun bir kısmı, parçası olma) sebep olmadığını söylemiştir."[74]

Süt devresi içerisinde verilecek gıdanın çocukta husule getireceği tesire inancın bir başka tezahürü, ihtiyaç anında aranacak süt annesi hususundaki tavsiyede kendini göstermektedir. Rivayetler, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, süt annesi olarak ahmak kadınların seçilmesini yasakladığını ve "alınan sütle benzeme hasıl olur" dediğini, "ehl-i emanet olmaları sebebiyle süt annesini Müzeyne kabilesinden seçmelerini tavsiye ettiğini" kaydetmektedir. Sünnetin bu husustaki umumi kaidesi şudur: الرضاع يغيّر الطباع *"Süt devresinde verilen süt, tabiat ve karakteri değiştirir."*

İslam ulemasının bu umumi prensibi kendisine rehber edinip, hükmüyle amel etmede titizlik göstererek süt annesinde tahir bünyeli, temiz asıllı, akıllı, dindar ve güzel ahlaklı olmak, helalden beslenmek gibi vasıflar aradıklarına şahit olmaktayız. İttifakla hepsi de haramdan hasıl olacak sütte bereket ve hayrın olmadığını, bu çeşit sütle beslenen çocu-ğun habis tinete sahip olacağını ifade ederler. Yukardaki hadisin şerhin-de *Münavi* ve *Sehâvi*'nin kaydettiklerine göre, eş-*Şeyh Ebu Muhammed el-Cüveynî* merhum, bir gün evine girince, küçük çocuğun -ki istikbalin

74- Bu hususta ileri sürülen farklı ve teferruatlı görüşlerden birine göre -ki *Evzai* de benimser- rada' süte bağlıdır, zamana değil, daha iki yıl dolmadan, mesela birinci yıl içerisinde çocuk sütten kesilip yemeğe tam alışacak olsa, bundan sonra emilen sütle kardeşlik ve hurmet hasıl olmaz. Diğer bir görüşe göre sütle yaşlılar için bile -en azından örtünmeyi gerektirmeyen- kardeşlik hasıl olmaktadır. (Çeşitli münakaşalar için bak. Fethu'l-Bari, 11, 49-53; A. Ma'bud 6, 53-62).

İmamu Ebi'l-Meali'sidir- annesinden başka bir kadını emer bulur. Cüveynî hemen çocuğu kapar, baş aşağı ederek karnını sıkar ve parmağını ağzına sokarak emdiği sütü tamamen kusturur ve: "Çocuğun mevti teshil edilse bile annesinden başkasının sütünü emdirmek suretiyle karakteri ifsad edilmemelidir" der. İmam büyüyünce, herhangi bir münazarada diline bir tutukluk gelse, bunu, o sütten midesinde baki kalan bulaşığın tesirinden bilirdi.

İmam Malik'ten, nasrani sütannesi tutulup tutulamayacağı sorulunca menfi olan cevabını şu gerekçeye dayar: "Çünkü onlar şarap içerler, domuz eti yerler. Ben, çocuğu bu yedikleri şeylerle besleyeceklerinden korkarım..." Türkçe edeb ve terbiye kitaplarına da bu prensip aynen girmiştir. Mesela İznikî şöyle der: "Ve dahi sütanaya çocuğu verirse, bir saliha ve akile ve aslı pak ve ırkı tahire ve huyu güzel ve mûtia avretten emzire. Zira çocuğa huyu tesir eder. Hadiste varid oldu ki "evlad süte göredir." Harpûtî Ömer Nâimî ise: "Humkanın (ahmak kadının) sütü zarar verir. Gafletle emzirdi isen kustur" der. Gazâlî de haramla beslenen kadından hasıl olan sütle beslenen çocuğun, ilerde habis şeylere meyledeceğini söyler.

2- GIYLE: Henüz süt devresinde olan çocuğun fizikî gelişmesiyle ilgili olarak sünnette gelen ve bir kısım adab kitaplarına dahi girmiş olan bir husus da gıyel (veya gayle) meselesidir. Gıyle, zevcin, çocuk emziren zevcesi ile cima yapmasına dendiği gibi, hamile kadının çocuğunu emzirmesine de gıyle denmektedir. Bu durumda annesini emen çocuğa mugil, çocuğun emdiği süte de gayl denir. Bu süt, hastalık iras ettiği için Araplar gıyleyi kerih addederlerdi. *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* bir kısım hadislerde gıyleden nehyeder. *"Gıyle yapmak suretiyle çocuklarınızı gizlice öldürmeyin. Zira, nefsimi kudret elinde tutan Allah'a kasem ederim ki gayl (çocuğun emdiği süt), atlıya (atının sırtında) ulaşır ve onu atından aşağı atar."* Şarihler bu yasağın, kadının hamile kalma ihtimaline binaen konduğunu belirtirler. "Zira derler, çocuk emziren kadın, hamile kaldığı takdirde, sütün kimyevî yapısı bozulup, çocuk için zararlı bir hal alacağından, bu, onun zayıflamasına sebep olacaktır. Çocuk büyüyüp ata binince onu koşturduğu zaman, bu zehirli sütün tevlid ettiği zayıflık, birden tesirini göstererek, attan düşürüp ölmesine sebep olur. Bu ise bir nevi görülüp hissedilmeyen katle benzemektedir."

Ancak şunu hemen belirtelim ki bu yasak mutlak olmadığı gibi, tahrim de ifade etmemektedir. Zira diğer bir kısım hadisler gıyleye ruhsat vermektedir: *"Gıyleden nehyetmek istemiştim, sonra hatırladım ki*

İranlılarla Bizanslılar bunu yapmaktalar ve çocuklarına da bir zarar olmamaktadır." Münavi, az önce zikrettiğimiz gıyleden men eden hadisle bu hadis arasında bir münafaat olmadığını İbnu'l-Kayyim'den naklen kaydeder. "Çünkü der, o hadiste çocuğu zayıflatıp öldüren şeyi terk hususunda irşad ve meşveret mevcuttur, tahrim yoktur. Bundan nehyetmiyor da, Çünkü bu durum her çocuk için vaki olan müstemir ve muttarıd bir hal değildir, bazı çocuklar için sözkonusudur."

Hülasa gıyle kesin olarak yasaklanmamış, hatta Arapların bu husustaki aşırı kerahetlerini tahrif için ruhsat bile verilmiş olsa da, yine de ortada bir kerahet gözükmektedir. Nitekim Ebu Davud'un *İbnu Mes'ud*'dan bir tahricinde de *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in (hadd-i tahrime ulaşmaksızın) kerih addettiği on şeyin onuncusu olarak da فساد الصبي zikredilmektedir ki, bundan da maksadın çocuk emziren kadınla cima olduğu belirtilmektedir. Bu keraheti te'yid eden diğer bir delil de Hz. Peygamber'in Ümmü Seleme ile olan tezevvücü sırasındaki tutumudur. Eski kocasından yeni doğum yapan *Ümmü Seleme* ile evlenen *Hz. Peygamber, Ümmü Seleme*'yi çocuğuna (Zeyneb) süt verir gördükçe gerdeğe girmez. Durumu anlayan *Ammar İbnu Yasir* (ki Ümmü Seleme'nin süt kardeşidir), Zeyneb'i alır götürür. Ancak bundan sonra *Hz. Peygamber Ümmü Seleme* ile gerdek yapar.

Dehlevî de sözkonusu hadise dayanarak, gıylenin hadd-i tahrime ulaşmaksızın kerahetine hükmeder. İznikî de "veledi meme emer iken cima etmek velede zarardır" der.

Son olarak şunu söyleyebiliriz: Hadiste kesin bir yasaktan çok, kerahet ifade eden bir nehiy mevcuttur. Şarihler de nehye illet olan fesadın muttarıd olmayıp, kısmî olduğunu beyan etmişlerdir. Ayrıca gıyle hem cimayı hem de hamile kadının çocuğunu emzirmeyi ifade etmektedir. Şu halde çocuğunu emziren kadın, bu durumda hamile kalacak olursa çocuğunu sütten kesmek veya bir süt annesine vermek suretiyle nehy ve kerahete illet olan sebebi ortadan kaldırmış olur. Günümüz tıbbı, *"gebelikte meydana gelen fizyolojik ve diğer değişmeler"* sonucu hem ceninin, hem annenin, hem de anneyi emmekte olan bebeğin zarar göreceğini kabul eder.

İKİNCİ FASIL

MÜEBBED HARAM GEREKTİRMEYEN DURUMLAR

5683 ١- عن ابنِ عبّاسٍ رَضيَ اللهُ عنهما قال: [كَرِهَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أنْ يُجمعَ بينَ الْعَمَّةِ وَالْخَالَةِ وبينَ الْخَالَتيْنِ والعمَّتيْنِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

ولفظه «نَهىٰ أنْ تُزوَّجَ الْمَرْأةُ على عَمَّتِهَا أوْ خَالَتِهَا».

1. (5683)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hala ile teyzenin veya hala ile halanın aynı adamın nikahında birleştirilmesini mekruh addetti." [Ebu Davud, Nikah 13, (2067); Tirmizî, Nikah 30, (1125).]

Bir rivayette: "(Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*) kadının halası veya teyzesi üzerine nikahlanmasını yasakladı" denmiştir.

5684 ٢- وعن الشّعبي قال: [سَمِعْتُ جَابِراً رَضيَ اللهُ عنه يَقُولُ: نَهىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ أنْ تُنْكَحَ الْمَرْأةُ عَلى عَمَّتِهَا أوْ خَالَتِهَا]. أخرجه البخاري والنسائي.

2. (5684)- *Şa'bi* anlatıyor: "Hz. Cabir (radıyallahu anh)'i dinledim, "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadının halası veya teyzesi üzerine nikahlanmasını yasakladı" demişti." [Buharî, Nikah 27; Nesaî, Nikah 48, (6, 98).]

5685 ٣- وَللسِتَّةِ عن أبي هريرة رَضيَ اللهُ عنه قال: [نَهىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ أنْ تُنْكَحَ الْمَرْأةُ عَلى عَمَّتِهَا، وَالْمَرْأةُ على خَالَتِهَا. فَنَرَى خَالَةَ أبيهَا بِتلْكَ الْمَنْزِلَةِ].

3. (5685)- Altı kitapta da *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh)'den şu hadis kaydedilmiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadının halası üzerine, kadının teyzesi üzerine nikahlanmasını yasakladı."

Ravi devamla dedi ki: "Biz, kadının babasının teyzesini de aynı ma-

kamda görürüz." [Buharî, Nikah 27; Müslim, Nikah 37, (1408); Muvatta, Nikah 20, (2, 532); Ebu Davud, Nikah 13, (2065, 2066); Tirmizî, Nikah 30, (1126); Nesâî, Nikah 47-48. (6, 96-98).]

5686 ٤ – وعن الضَّحَّاكِ بْنُ فَيرُوزَ عن أبيه قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ إنِّي أسْلَمْتُ وَتَحْتِي أُخْتَانِ؟ قَالَ: طَلِّقْ أيَّتَهُمَا شِئْتَ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

4. (5686)- *Dahhak İbnu Fîruz* babasından naklen diyor ki: "Ey Allah'ın Resulü, dedim. Ben Müslüman olduğum zaman nikahımda iki kızkardeş vardı (ne yapalım?)"

"Onlardan dilediğin birini boşa!" emrettiler." [Ebu Davud, Talak 25, (2245); Tirmizî, Nikah 34, (1129).]

5687 ٥ – وعن قَبيصَةَ بنُ ذُؤَيْبٍ قال: [سَألَ رَجُلٌ عُثْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنْ أُخْتَيْنِ مَمْلُوكَتَيْنِ؛ هَلْ يُجْمَعُ بينهما؟ قَالَ: أحَلَّتْهُمَا آيَةٌ، وحَرَّمَتْهُمَا آيَةٌ؛ وَأمَّا أنَا فَلاَ أُحِبُّ أنْ أصْنَعَ ذلِكَ. فَخَرَجَ مِنْ عِنْدِهِ، فَلَقِيَ رَجُلاً مِنْ أصْحَابِ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَسَألَهُ عَنْ ذلِكَ. فَقَالَ: أمَّا أنَا فلوْ كَانَ لِي مِنَ الأمْرِ شَيْءٌ لَمْ أجِدْ أحَداً فَعَلَ ذلِكَ إلاَّ جَعَلْتُهُ نَكَالاً. قَالَ ابْنُ شِهَابٍ رَحِمَهُ اللهُ: أُرَاهُ عَلِيّ بْنَ أبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنه. قَالَ مَالِكٌ: وَبَلَغَنِي عَنِ الزُّبَيْرِ رَضِيَ اللهُ عنه مِثْلُ ذلِكَ]. أخرجه مالك.

الآية التي أحلتهما هي: وما ملكت أيمانكم؛ والآية التي حرمتها: وأن تجمعوا بين الأختين.

«النَّكَال» العقوبة والشهرة والهوان؛ والجمع بين الأختين بالملك حرام.

5. (5687)- *Kabîsa İbnu Züeyb* anlatıyor: "Hz. Osman (radıyallahu anh)'a bir adam: "Köle olan iki kızkardeş, bir kişinin nikahı altında birleştirilebilir mi?" diye sordu. Hz. Osman:

"Onların bu şekilde nikahlanmasını bir ayet helal, bir ayet de haram kıldı. Ben ise, böyle bir şeyi yapmayı sevmem!" dedi. Adam Hz. Osman'ın yanından çıktı. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabından bir kimseye rastladı. Bu meseleyi ona da sordu. O da:

"Bana gelince, yetki benim elimde olsa, bunu yapan birini bulduğum takdirde ona mutlaka ibaretamiz bir ceza veririm!" dedi.

İbnu Şihab rahimehullah: "Bu cevabı veren zatın Ali İbnu Ebi Talib

(radıyallahu anh) olduğunu zannediyorum" dedi. İmam Malik: "Böyle bir sözü Zübeyr (radıyallahu anh)'in söylediği bana ulaştı" demiştir." [Muvatta, Nikah 34, (6, 538-539).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen beş hadisin beşi de esas itibariyle aynı meseleye temas etmektedir: Bir erkeğin, aralarında yakın akrabalık bulunan iki kadını aynı anda nikahlamasının yasaklanmış olması; iki kız kardeş, teyze-yeğen, hala-yeğen gibi... Şu halde bir kadının halası veya teyzesi ile nikahlı olan bir erkek, bu kadın(lar) sağ olduğu müddetçe, onların kardeş çocuklarıyla yani yeğenleriyle evlenemez. Böyle bir nikah haramdır, kesinlikle yasaklanmıştır. Bu yasak hususunda ulema icma etmiştir. Sadece bir grup harici buna karşı çıkmış ise de ulemanın icması karşısında itibar edilmez. Keza, nikahı altında bulunan kadın sağ olduğu müddetçe onun halası veya teyzesi ile de nikah yapamaz. Bu yasaklık ebedî bir haramı ifade etmez. Kadın ölür veya boşanırsa erkek önceki hanımının kızkardeşi veya halası veya teyzesi veya yeğeni olan bir başka kadınla evlenebilir.

2- Kişi Müslüman olmazdan önce bu yasağa giren iki kadınla evlenmiş ise, Müslüman olunca bu kadınlardan birini boşamak zorundadır, dilediğini boşamakta serbesttir. *Şafii, Malik* ve *Ahmed İbnu Hanbel*, "Bunlardan dilediğini seçer" derken, Ebu Hanife "hangisiyle önce evlendiyse onu seçer" demiştir.

3- 5685 numaralı rivayette ilave edildiği üzere, alimler kıyas yoluyla kadının babasının halası ile teyzesinin dahi kendi halası ve teyzesi hükmünde olması sebebiyle onların da aynı nikah altında birleştirilemeyeceğine hükmetmişlerdir.

Bu zikedilen yasak, akraba kadınların birarada olmaları halinde birbirlerine karşı korumaları gereken sıla-i rahm kopacağı içindir. Zira kumalar arasında sılanın kopmasını önlemek mümkün değildir. Hatta İbnu Hibban'ın kaydettiği bir hadiste, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, bir kadının halası veya teyzesi üzerine kocaya varmasını yasakladıktan sonra *"Siz bunu yaparsanız aradaki sıla-i rahmi koparırsınız"* buyurarak, yasağın sebebini de açıklamıştır .

4- Normalde iki kızkardeş, bir nikah altında birleştirilemez. Ancak 5687 numaralı hadiste bunların hür değil de cariye olmaları halinde birleştirilip birleştirilemeyeceği mevzubahis edilmektedir. Hz. Osman, bunu bir ayetin helal kıldığını söylemektedir. Bazı şarihler, bu ayetin Nisa suresinin 24. ayeti olduğunu belirtirler. (Mealen): **"Harp esiri olarak sahip olduğunuz cariyeler müstesna, evli kadınları nikah etmek de size**

haram kılındı..." Ayet âmm olduğu için, kardeş de olsalar cariyeler bu ifadeye dahil edilirler denmiştir. Bunu haram kılan ayetle de yine Nisa suresinin 23. ayetinin kastedildiği belirtilmiştir. (Mealen): **"... ve iki kızkardeşi birden nikahınız altına almanız da size haram kılındı."**

Hz. Osman bu ihtilafı belirttikten sonra tercihini açıklar: "Ben bunu yapmayı sevmem." Yani "iki kardeş olan cariyeleri aynı nikah altında toplama işini yapmam" demek ister. Buna, delillerdeki ihtilaf sebebiyle ihtiyat için hükmetmiş olabileceği gibi, yasağı mübaha bir vecibe olarak takdim etmiş de olabilir. Ancak soru sahibi, tatminkâr, kesin bir cevap alamayınca, Ashab'tan bir başkasına daha aynı şeyi sorma ihtiyacı duymuş, bu sefer daha net cevap almıştır: "Yetki benim elimde olsa, sonra bunu yapanı görsem, başkalarına ibret olacak bir ceza verirdim." Bu ceza had cezası değildir. Çünkü müteevvil, zani sayılmaz, bu hususta icma edilmiştir.

Burada ismi açıklanmayan sahabi zatın *Hz. Ali* olduğu tahmin edilmiştir. *İbnu Abdilberr*'e göre ravi *Kabîsa, Hz. Ali*'yi ismen zikretmekten kaçınmıştır. Çünkü halife *Abdülmelik İbnu Mervan*'la sohbeti mevcuttur. O sıralarda Emevî hanedanı Hz. Ali (radıyallahu anh)'nin isminin zikrini istiskal etmekte, hele Hz. Osman'a muhalefet eden hususlarda hiç tahammül gösterememekte idi.

5688 ٦ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عنها قالت: [طَلَّقَ رَجُلٌ امْرَأَتَهُ ثَلاثاً، فَتَزَوَّجَهَا رَجُلٌ ثُمَّ طَلَّقَهَا قَبْلَ الْمَسِيسِ. فَسُئِلَ النَّبِيُّ ﷺ مِنْ ذٰلِكَ. فَقَالَ: لاَ. حَتَّى يَذُوقَ الآخِرُ عُسَيْلَتَهَا مَا ذَاقَ الأَوَّلُ]. أخرجه الستة.

«العُسَيْلَةُ» كناية عن الجماع، وأنثه لأنَّ من العرب من يؤنث العسل.

6. (5688)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Bir adam hanımını üç talakla boşadı. Kadınla bir başka adam evlendi, ancak bu adam da kadını temasdan önce boşadı. (Kadın tekrar önceki kocasına dönmek istemişti.) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bu hususta soruldu.

"Hayır! İkincisi kadının balcığından tatmadıkça önceki tadamaz!" buyurdular." [Buharî, Libas 6, Şehadat 3, Talak 4, 7, 37, Edeb 68; Müslim, Nikah 115, (1433); Muvatta, Nikah 18, (2, 531); Ebu Davud, Talak 49, (2309); Tirmizî, Nikah 26, (1118); Nesâî, Talak 9, 10, (6, 146, 147).]

AÇIKLAMA:

Farklı vecihleriyle gelmiş bulunan bu rivayet diğer bazı tariklerinde

teferruatlıdır. Buna göre, Rifâa el-Kurazî hanımını boşar. Hanımı bir başka erkekle (Abdurrahman İbnu'z-Zübeyr ile) evlenir. Ancak bu ikinci kocanın cinsî yönden bir kısım eksiklikleri vardır. Öyle ki, koca kadınla bir kerecik dahi olsa cinsî temasta bulunamaz. Bu durum karşısında kadın eski kocasına dönmek arzusuyla Resulullah'a gelip durumu bütün açıklığı ile izah eder. Başkalarının huzurunda yapılan bu müracaatta, meselenin açık tabirlerle anlatılması dinleyenlerden bazılarını rahatsız eder. Hatta, Resulullah'ın huzurunda cinsî meselelerin bu derece açıklıkla konuşulmasını bazıları bir hayasızlık telakki ederler. Ancak *Aleyhissalâtu vesselâm* kadının konuşmalarını tebessümle karşılar ve sonuna kadar dinler. Kadın neticeyi: "Önceki kocam helal olur mu?" diye noktalayınca, Efendimiz: "Sen önceki kocana, diğeri balcığından tatmadıkça, sen de onun balcığından tutmadıkça helal olmazsın!" buyurarak, mühim bir meselenin hükmünü beyan eder.

Yani boşanan eşlerin tekrar evlenebilmeleri İslam'da mümkündür. Ancak kadının bir başka erkekle evlenmiş olması ve bu evliliğin akit safhasında kalmayıp, fiilen duhul ve temasın vaki olması gerekmektedir. Sadedinde olduğumuz hâdisede ikinci koca hanımıyla temasta bulunamadığı için, evliliği akid safhasında kalmış olmakta, bu sebeple hanım eski kocasına dönememektedir.

Hemen belirtelim ki, böyle bir durumda, kadının eski kocasına dönmesini sağlamak maksadıyla kısa bir müddet için kadın nikahlamaya hulle denmektedir. Dinimiz bunu haram kılmıştır. Çünkü nikah müebbeten yapılır. Kısa vadeli mut'a nikahı bi'l icma haramdır. Resulullah hulle yapana da yaptırana da Allah'ın lanetini dilemiştir. Hulle, müessesenin suistimal edilmesi, yıpratılmasıdır. Bu sebeple, hulle yapanlar lanete müstehaktırlar. Buna caiz diyen de olmuştur.

2- Üseyle, "asıl" kelimesinin ism-i tasgiridir, balcık demektir. Cinsî temasın lezzeti bununla kinaye edilmiştir. *Hz. Aişe*'den gelen bazı rivayetlerde bundan cima kastedildiği açıklanmıştır.

5689 ٧– وعن الزَّبِيْرِ بنِ عبدُ الرَّحمن بن الزَّبِيرِ القُرْظِي: [أَنَّ رِفَاعَةَ بْنَ سَمَوالٍ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثَلاثاً فِي عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَنَكَحَتْ بَعْدَهُ عَبْدَالرَّحْمٰنِ بْنَ الزَّبِيْرِ فَاعْتَرَضَ عَنْهَا فَلَمْ يَسْتَطِعْ أَنْ يَمَسَّهَا، فَفَارَقَهَا. فَأَرَادَ رِفَاعَةُ أَنْ يَنْكِحَهَا، وَهُوَ زَوْجُهَا الأَوَّلُ فَذَكَرَ ذٰلِكَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ، فَنَهَاهُ عَنْ تَزْوِيجِهَا، وَقَالَ: لاَ تَحِلُّ لَكَ حَتّى تَذُوقَ

الْعُسَيْلَةَ]. أخرجه مالك.

7. (5689)- *Zübeyr İbnu Abdirrahman İbnü'z-Zübeyr el-Kurazî* anlatıyor: "Rifâa İbnu Simval, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında, hanımını üç talakla boşadı. Ondan sonra kadın Abdurrahman İbnu'z-Zübeyr'le evlendi. Abdurrahman, kadına temasa muktedir olmadığı için, ondan yüz çevirdi ve ayrıldılar. Kadını boşamış olan eski kocası Rifaa kadınla yeniden nikahlanmak istedi. Arzusunu Resulullah'a açtı. Aleyhissalâtu vesselâm Rifâa'ya onunla evlenmesini yasakladı. *"Kadın balcığı tadıncaya kadar, sana helal olmaz!"* buyurdu." [Muvatta, Nikah 17, (2, 531).]

5690 ٨– وعن زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ رَضِيَ اللهُ عنه: [أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ فِي الرَّجُلِ يُطَلِّقُ الأَمَةَ ثَلاثاً ثُمَّ يَشْتَرِيهَا، إِنَّهَا لاَ تَحِلُّ لَهُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجاً غَيْرَهُ]. أخرجه مالك.

8. (5690)- *Zeyd İbnu Sabit* (radıyallahu anh)'in anlattığına göre, "kendisi bir cariyeyi üç kere boşayıp sonra satın alan bir adam hakkında "Bu cariye, bir başka kocaya varmadıkça ona helal olmaz" diyordu."[Muvatta, Nikah 30, (2, 537).]

5691 ٩– وعن ابنِ مُحَمَّدِ بْنِ إِيَاسٍ: [أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ وَأَبَا هُرَيْرَةَ وَابْنَ الْعَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنهُمْ سُئِلُوا عَنِ الْبِكْرِ يُطَلِّقُهَا زَوْجُهَا ثَلاثاً قَبْلَ الدُّخُولِ. فَكُلُّهُمْ قَالَ: لاَ تَحِلُّ لَهُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجاً غَيْرَهُ]. أخرجه مالك.

9. (5691)- *İbnu Muhammed İbni İlyas* anlatıyor: "İbnu Abbas, Ebu Hureyre ve İbnu'l-As (radıyallahu anhümâ)'dan kocası tarafından duhülden (temastan) önce üç talakla boşanan bakire kız (bu ilk kocası ile yeniden nikah yapmak istese nasıl olur? diye) soruldu. Hepsi de:

"Bir başka zevce ile evlenmedikçe eskisine helal olmaz!" dediler." [Muvatta, Talak 37, (2, 570).]

5692 ١٠– وعن عَلِيٍّ وَجابرٍ وابنِ مسعودٍ رَضِيَ اللهُ عَنهُمْ قالوا: [لَعَنَ رَسُولُ اللهِ ﷺ الْمُحَلِّلَ وَالْمُحَلَّلَ لَهُ]. أخرجه أصحاب السنن، وصححه الترمذي عن ابن مسعود.

10. (5692)- *Hz. Ali, Hz. Cabir* ve *Hz. İbnu Mes'ud* (radıyallahu anhüm), Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın "hulle yapana da hulle yaptırana da lanet ettiğini" anlattılar. [Tirmizî, Nikah 27, (1119, 1120); Ebu Davud, Nikah 16, (2076, 2077); Nesâî, Talak 13, (6, 149).]

AÇIKLAMA:

1- Geçen hadislerin hemen hepsi, boşanan eşlerin, tekrar evlenmek istedikleri takdirde bunun İslamî adabını beyan etmektedir. Boşananlar tekrar evlenebilirler, ancak bu evlilikten önce, kadın bir başka kocaya gitmiş ve ondan da boşanmış olmalıdır. Bu evlenip boşanma olmadığı takdirde kadın eski kocasına helal değildir. Böyle bir müeyyide olmadığı takdirde boşanma hadisesinin ciddiyet ve manası ortadan kalkar, aklına esen hanımını boşar, tekrar döner. Fakat dinimizin koyduğu bu müeyyide, boşanma işini oyuncak ve eğlence olmaktan kurtarır. Kişiyi, ağzından çıkacak sözü tartmaya; hisle, öfkeyle değil, akılla, muhakeme ile, önünü arkasını düşünerek boşanma kararı vermeye zorlar.

2- Muhallil, tahlil (helal kılma)dan ism-i faildir. *"Boşanan kadını kocasına helal kılan"* manasına gelir. Bu manada muhill kelimesi de kullanılır. Muhallel aynı kökten ismi mef'ul olup "boşanan karısı kendisine helal kılınan" demektir. Şu halde muhallil, boşanmış olan bir kadınla evlenen kimsedir. Ancak bir kadınla ikinci sefer evlilik yapan herkese muhallil denmez. Eğer bu evliliği, kadını hemen boşayarak eski kocasıyla evlenmesini meşru hale getirmek kasdıyla yapmışsa ona muhallil denir. Muhallel leh de kadının eski kocasına denir, *el-Kâdi* der ki: ...Resulullah ikisini de lanetlemektedir. Çünkü bu muamelede mürüvvet ayaklar altına atılmış olmakta, hamiyyet azlığı, izzet-i nefsin yokluğu veya düşüklüğü ilan edilmiş olmaktadır. Bu davranışın muhallel leh hakkında ne kadar adice ve haysiyet kırıcı olduğu açıktır. Muhallil hakkında da, bir başkasının menfaati için cimaya tevessül etmekle nefsine yükleyeceği ayıp, öbürünün tezellülünden geri olmasa gerektir. Çünkü, kadına, onu başkasının vatyine arzetmek maksadıyla vatyde bulunmuş olmaktadır. Bu sebeple Aleyhissalâtu vesselâm böylelerini emanet alınan tekeye benzetmiştir."

Alimler, bu hadisi esas alarak, "evlenince boş olmak" kaydıyla veya "boşamak şartıyla" yapılan nikahların batıl olacağına hükmetmiştir. Hatta, İbnu Ömer'den gelen bir rivayette كُنَّا نَعُدُّ سفاحاً على عَهْدِ النَّبىِّ ﷺ "Biz Resulullah zamanında bu çeşit muameleleri zina sayardık" buyrulmuştur.

★ *Sübülü's-Selam'da:* "Bu hadis, tahlilin (hulle yapmanın) haram olduğuna delildir. Çünkü lanet ancak haram edileni işleyen hakkında kullanılır. Her haram edilen şey, yasaklanmıştır. Yasaklama akdin fasid olmasını ve laneti iktiza eder. Bu fail için de olsa, hükme illet teşkil etmesi sahih olan bir vasfa bağlı kılınmıştır. Tahlilde yer verilen bazı suretler zikredilmiştir.

★ Akidde muhallil: "Ben kadını helal kılınca artık (benimle) nikah yoktur" der. Bu şekil, mut'a nikahı gibidir, çünkü nikah müddetini sınırlamıştır.

★ *Muhallil akid* de: "Kadını helal kıldım mı boşadım demektir" der.

★ Bunları söylemez ama, akid yaparken kadını helal kılmak niyetiyle temasta bulunacağına, asıl kasdının daimî bir nikah yapmak olmadığına niyet eder. Lanetin zahiri bütün bu akid çeşitlerine şamildir. Akdin bütün bu çeşitleri de fasiddir."

3- Bu mesele ile ilgili olarak şunu da kaydedelim: Hanefîler, tahlile fetva vermiştir. Bunun haram bir akid olmadığı söylenmiştir. Bu meselede Hanefîlere yapılan ta'riz, fetvalarını sahih bir rivayete dayandıramamalarında düğümlenir. Meselenin teferruatına girmeyeceğiz.

5693 ١١ – وعن الْمِسْوَرِ بْنِ مَخرمَة رَضِيَ اللهُ عَنهـما قال: [خَطَبَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنه بِنْتَ أبِي جَهْلٍ وَعِنْدَهُ فَاطِمَةُ رَضِيَ اللهُ عَنها. فَسَمِعَتْ بِذلِكَ فَأتَتِ النَّبِيَّ ﷺ. فَقَالَتْ: يَزْعُمُ قَوْمُكَ أنَّكَ لاَ تَغْضَبُ لِبَنَاتِكَ، وهذَا عَلِيٌّ نَاكِحٌ ابْنَةَ أبِي جَهْلٍ. فَقَامَ النَّبِيُّ ﷺ فَتَشَهَّدَ وَقَالَ: أمَّا بَعْدُ فَإنِّي أنْكَحْتُ أبَا الْعَاصِ بْنَ الرَّبِيعِ فَحَدَّثَنِي وَصَدَقَنِي، وَإنَّ فَاطِمَةَ بَضْعَةٌ مِنِّي، يَرِيبُنِي مَا يُرِيبُهَا، واللهِ لاَ يَجْتَمِعُ بِنْتُ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَبِنْتُ عَدُوِّ اللهِ أبَداً قَالَ: فَتَرَكَ عَلِيٌّ الْخِطْبَةَ].

11. (5693)- *Misver İbnu Mahreme* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Ali (radıyallahu anh) nikahı altında Fatıma (radıyallahu anhâ) olduğu halde Ebu Cehl'in kızına talib oldu. Bunu işiten Hz. Fatıma, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek:

"Kavmin, kızları için senin hiç gadablanmayacağını zannediyor. İşte Ali, Ebu Cehl'in kızıyla evlenecek!" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm kalktı [minbere çıktı] şehadet getirdi ve şu hitabede bulundu:

"Emma ba'd! Ben Ebu'l-As İbnu'r-Rebî'e (kızımı) nikahladım. Bana konuştu ve doğruyu söyledi [vadetti ve vaadini tuttu. Şurası muhakkak ki ben helal olanı haram kılmıyorum, haramı da helal kılmıyorum]. Fatıma benden bir parçadır. Onu üzen beni de üzer. Allah'a yemin olsun Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kızı Allah düşmanının kızıyla ebediyyen biraraya gelmeyecektir!"

Ravi der ki: "Ali istemekten vazgeçti."

5694 ١٢ – وفي أخرى قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ: أَنَّ بَنِي هِشَامِ بْنِ الْمُغِيرَةِ اسْتَأْذَنُونِي فِي أَنْ يَنْكِحُوا ابْنَتَهُمْ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ فَلاَ آذَنُ، ثُمَّ لاَ آذَنُ ثُمَّ لاَ آذَنُ إِلاَّ أَنْ يُرِيدَ ابْنُ أَبِي طَالِبٍ أَنْ يُطَلِّقَ ابْنَتِي وَيَنْكِحَ ابْنَتَهُمْ، فَإِنَّمَا هِيَ بِضْعَةٌ مِنِّي، يُرِيبُنِي مَا يُرِيبُهَا وَيُؤْذِينِي مَا آذَاهَا]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

« الْبَضْعَةُ » القطعة من اللحم.

و« يُرِيبُنِي » بفتح أوّله: أي يسوؤني ماساءها.

12. (5694)- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın minberde şöyle söylediğini işittim:

"Benî Hişam İbnu'l-Mugire ailesi, kızlarını Ali İbnu Ebi Talib'le evlendirmek için benden izin istiyor. Ben izin vermedim, vermiyorum ve vermeyeceğim! Ancak, Ebu Talib'in oğlu kızımı boşayıp, kızlarını almak isterse o başka! Şunu iyi bilin, Fatıma benden bir parçadır. Onu üzen beni de üzer, ona eziyet olan bana da eziyet olur." [Buhârî, Fezailu'l-Ashab 16, 12, 29, Cum'a 29, Humus 5, Nikah 109, Talak 13; Müslim, Fezailu's-Sahabe 96, (2449); Ebu Davud, Nikah 13, (2071); Tirmizî, Menakıb, (3866).]

AÇIKLAMA:

1- *Hakim*'in rivayetine göre *Hz. Ali* (radıyallahu anh), Ebu Cehl'in kızı [Cüveyre -veya Avra veya Cemile-yi] kızın amcası el-Haris İbnu Hişam'dan ister. Bu sırada *Resulullah*'la da bu hususta istişare eder. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Bana kızın hasebinden mi soruyorsun?"* der. Hz. Ali: "Hayır! Ancak onu tavsiye ediyor musun, (öğrenmek istiyorum)" der. Resulullah:

"Hayır! Fatıma benden bir parçadır. Bu işin onu hüzne boğup üzeceğine inanıyorum!" buyurur. Hz. Ali (radıyallahu anh):

"Ben sizin hoşlanmayacağınız bir şey yapmam!" der ve o meseleyi kapar.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), kızı Fatıma'ya karşı duyduğu şefkat sebebiyle ona eziyet verecek bir evlenmeye müsaade etmemiş, *"Onu üzen şey beni de üzecektir"* demiştir.

2- *Resulullah*'ın takdirle bahsettiği Ebu'l-As İbnu Rebi (radıyallahu anh), Aleyhissalâtu vesselâm'ın bir diğer damadı, büyük kızı Zeyneb'in kocasıdır. Mekke'de iken evlendirmişti. Ahlakı mükemmel, sözünde duran, dürst ve mert bir kimse idi. *Kureyş, Zeyneb* (radıyallahu anhâ) ile ev-

lenmesine karşı çıkmış ise de, bu onları dinlememişti. Bedir'de Müslümanlara esir düştü. *Hz. Zeyneb* kocasını esaretten kurtarmak üzere, annesi *Hz. Hatice* (radıyallahu anhâ)'nin düğün hediyesi olarak verdiği gerdanlığı göndermişti. Resulullah bunu görünce tanıdı ve *Hz. Hatice*'yi hatırlayarak duygulandı. Resulullah'ın talebi üzerine gerdanlık iade edildi. *Ebu'l-As*'ı da serbest bıraktılar. *Ebu'l-As* serbest bırakıldıktan bir müddet sonra Müslüman olmuştur.

5695 ١٣- وعن ابنِ شِهَابٍ: [أَنَّ عَبْدَ اللّهِ بنَ عَامِرٍ أَهْدَى لِعُثْمَانَ رَضِيَ اللّهُ عَنهُمَا جَارِيَةً اشْتَرَاهَا بِالْبَصْرَةِ وَلَهَا زَوْجٌ، فَقَالَ عُثْمَانُ: لاَ أَقْرَبُهَا وَلَهَا زَوْجٌ. فَأَرْضَى ابنُ عَامِرٍ زَوْجَهَا فَفَارَقَهَا]. أخرجه مالك.

13. (5695)- *İbnu Şihab* anlatıyor: "Abdullah İbnu Amir, Hz. Osman (radıyallahu anh)'a bir cariye hediye etti. Bu cariyeyi Basra'da satın almıştı ve onun kocası da vardı. Osman: "Ben ona yaklaşmam, onun kocası var!" dedi. Bunun üzerine İbnu Amir, kocasını razı etti ve cariyeden ayırdı." [Muvatta, Buyu 7, (2, 617).]

AÇIKLAMA:

Hz. Osman, kendisine hediye edilen cariyeye kocası sebebiyle temasta bulunmuyor. Çünkü haramdır. Ancak, cariyeyi satın almış olan Abdullah *İbnu Amir,* boşanması hususunda kocayı razı ediyor. Bu durumda iddeti tamamlandı mı cariye efendisine helal olur.

5696 ١٤- وعن مالك: [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ وَابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنهُمْ سُئِلاَ عَنْ رَجُلٍ كَانَ تَحْتَهُ حُرَّةٌ فَأَرَادَ أَنْ يَنْكِحَ عَلَيْهَا أَمَةً، فَكَرِهَا أَنْ يَجْمَعَ بَيْنَهُمَا].

14. (5696)- *İmam Malik*'e ulaştığına göre, "İbnu Abbas ve İbnu Ömer (radıyallahu anhüm)'e, nikahı altında hür bir kadın olduğu halde bunun üzerine bir cariye nikahlamak isteyen bir adam hakkında soruldu. Bunlar, adamın ikisini cemetmesini mekruh addettiler." [Muvatta, Nikah 31, (2, 536).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayete göre, hür kadının üzerine köle bir kadının (cariye) nikahla alınması mekruhtur. *İmam Malik*'ten bu meselede farklı fetvalar rivayet edilmiştir. "Bunda bir beis yok" dediği gibi, "Hür kadın kendi nefsinde muhayyer bırakılır" da demiştir.

Bunda ihtilaf, cariyenin nikahlı olarak alınmasından ileri gelmektedir. Nikahlı olmadığı takdirde, hür zevcenin, kocasının cariye edinmesine itiraz etmeye hakkı yoktur.

Said İbnu'l-Müseyyeb: "Hür kadın müsaade etmedikçe, erkek hür üzerine cariyeyi nikahlayamaz!" demiştir. Ona göre, "Hür karısı rıza gösterdiği takdirde nikahlayacak olursa, günlerin taksiminde hürün hakkı üçte ikidir, cariyenin hakkı ise üçte birdir."

İmam Malik: "Hür erkek, mehir ödeyecek güçte olduğu takdirde, cariye ile evlenemez. Zinaya düşmekten korkmuyorsa, hür kadına ödeyecek mehir bulamadığı takdirde de cariye ile evlenemez" demiştir. Bu hükmüne delil olarak Nisa suresinin 25. ayetini göstermiştir.

DÖRDÜNCÜ BAB

NİKAHTA MÜTEFERRİK HÜKÜMLER

(Bu babta beş fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

NİKAHI FESHEDEN ŞEYLER, FESHETMEYEN ŞEYLER

5697 ١ – عن ابنِ المُسَيَّبِ: [أنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عنه قال: أَيُّمَا رَجُلٍ تَزَوَّجَ امْرَأَةً وَبِهَا جُنُونٌ أَوْ جُذَامٌ أَوْ بَرَصٌ فَمَسَّهَا فَلَهَا صَدَاقُهَا كَامِلاً، وَذلِكَ لِزَوْجِهَا غُرْمٌ عَلَى وَلِيِّهَا].

أخرجه مالك.

1. (5697)- *İbnu'l-Müseyyeb* rahimehullah anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) dedi ki: "Kim, kendisinde delilik veya cüzzam veya baras (alaten) bulunan biriyle evlenir ve temasta da bulunursa, mehir tamamiyle kadının olur. Ancak bu, kadının velisi üzerinde erkeğe bir borç olur." [Muvatta, Nikah 9, (2, 526).]

AÇIKLAMA:

Evlilik sırasında kadında sayılan haller (delilik, cüzzam, baras (alaten) gibi hastalıklar) var ise, bu söylenmelidir. Zaten bu hallere rağmen kadını hiçbir erkek nikahı altına almaz. Bunlar söylenmez ve evlilikten sonra ortaya çıkarsa erkek kadını bırakabilir. Ancak kadına mehrini ödeyecektir. Kadın mehrini eksiksiz olarak alır, fakat bu halden erkeğin mağduriyeti de giderilir, kızın velisi erkeğe borçlanacaktır. Borçlanmaya mahkum edilecek veli, kızın babası veya oğlan kardeşi, kızın halini bilme durumunda olan bir başka yakınıdır. Eğer kızı evlendiren veli, amca oğlu veya bir azadlısı veya aşiretten -kızda bu halin varlığını bilmediğine hükmedilecek- biri ise bu takdirde veli borçlandırılmaz.

5698 ٢ – وعنهُ أنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [أَيُّمَا امْرَأَةٍ فَقَدَتْ زَوْجَهَا فَلَمْ تَدْرِ أَيْنَ هُوَ، فَإِنَّهَا تَنْتَظِرُ أَرْبَعَ سِنِينَ، ثُمَّ تَقْعُدُ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْراً، ثُمَّ تَحِلُّ]. أخرجه مالك.

2. (5698) Yine *İbnu'l-Müseyyeb* anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu

anh) buyurdular ki: "Bir kadın kocasını kaybeder, nerede olduğunu da bilemezse dört yıl bekler, sonra dört ay on gün oturur, sonra nikahı (başkasına) helal olur." [Muvatta, Talak 52, (2, 575).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet *Muvatta*'da, Kocasını kaybeden kadının iddeti başlığını taşıyan bir babta kaydedilmiştir. Hz. Ömer (radıyallahu anh)'den kaydedilen bu fetvaya göre, kocası gurbete çıkıp da ondan dört yıl boyu haber alamayan kadın, iddet bekleme adabı çerçevesinde dört ay on gün daha bekler. Ondan sonra artık yeni bir evlilik yapabilir.

Zürkânî, Hz. Osman ve Hz. Ali (radıyallahu anhümâ)'den benzer görüşlerin rivayet edildiğini, hatta bu meselede Ashab'ın icmasından bile bahsedildiğini, asırlarında buna muhalif bir görüş işitilmediğinin söylendiğini de not eder.

5699 ٣– وعـنـه عـنْ رَجُلٍ مِن الأنْصَارِ يُقَالُ لَه نَضْرَةَ بنُ الأكْتَمِ مِنْ أصْحَابِ رَسُولِ الله ﷺ قَال: [تَزَوَّجْتُ امْرَأةً عَلَى أنَّهَا بِكْرٌ فَدَخَلْتُ عَلَيْهَا فَإذَا هِيَ حُبْلَى. فَقَالَ ﷺ لَهَا الـصَّدَاقُ بِمَا اسْتَحْلَلْتَ مِنْ فَرْجِهَا، وَالْوَلَدُ عَبْدٌ لَكَ، وَفَرَّقَ بَيْنَنَا، وَقَالَ إذَا وَضَعَتْ فَحُدُّوهَا]. أخرجه أبو داود.

قال الخطابي: هذا حديث مرسل لا أعلم أحداً من الفقهاء قال به لأن ولد الزنى من الحرة حرّ، ويشبه أن يكون معناه إن ثبت الخبر: أنه أوصاه به خيراً، وأمره بتربيته واقتنائه لينتفع بخدمته إذا بلغ فيكون له كالعبد في الطاعة مكافأة له على إحسانه، ويحتمل إن صح الحديث أن يكون منسوخاً.

3. (5699)- Yine *İbnu'l-Müseyyeb, Aleyhissalâtu vesselâm*'ın ashabından, Nadre İbnu'l-Ektem denen ensardan bir zattan naklen kaydettiğine göre, demiştir ki:

"Ben bakire bildiğim bir kadınla evlendim, gerdeğe girince hamile olduğunu gördüm. (Durumu Resulullah'a arzettiğim vakit) Aleyhissalâtu vesselâm:

"Ferciden istifaden sebebiyle mehir onundur, çocuk da sana köledir" buyurdu ve aramızı ayırdı. İlaveten: "Çocuğu doğurunca had uygulayın!" emretti." [Ebu Davud, Nikah 38, (2131, 2132).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî der ki: "Bu hadisin hükmüyle fetva veren tek fakih bilmiyorum. Zaten hadis mürseldir. Hamile kadın hür olduğu takdirde, ondan doğacak zina mahsulü bir çocuğun hür olacağı hususunda ihtilaf eden tek alim de bilmiyorum. [Öyleyse bu nasıl köleleştirilir?]"

Hattâbî devamla der ki: "Eğer hadis sabit ise, manası şu olabilir: "Aleyhissalâtu vesselâm çocuk için hayır tavsiye etmiştir ve çocuğa sahip çıkıp yetiştirmesini, terbiyesini vermesini ve büyüyünce de hizmetinden faydalanmasını emretmiştir. Böylece çocuk, yapılan iyiliğe karşılık olarak göstereceği taatle köle olmuş gibi olur. Hadis şayet sabit ise mensuh da olabilir."

5700 ٤ – وعن ابْنِ عَبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنهُمَا قال: [إذَا أسْلَمَتِ النَّصْرَانِيَّةُ تَحْتَ الذِّمِّيِّ قَبْلَ زَوْجِهَا بِسَاعَةٍ حَرُمَتْ عَلَيْهِ]. أخرجه البخاري.

4. (5700)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir Hıristiyan kadın, bir zımmînin nikahı altında iken, kocasından bir müddet önce Müslüman olsa, artık kocasına haram olur." [Buharî, Talak 20.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, karı-kocadan biri Müslüman olduğu takdirde, nikah durumlarının ne olacağı meselesine açıklık getirmekte, farklı görüşlerden birini tesbit etmektedir. Bu meseleye temas eden ayet mealen şöyledir: **"Ey iman edenler! Mü'min kadınlar hicret etmiş olarak size geldiğinde, onları imtihan edin. Onların imanını Allah hakkıyla bilir. Eğer mü'min olduklarına kanaat getirirseniz onları kâfirlere geri göndermeyin. Bunlar onlara helal değildir, onlar da bunlara helal olmaz. Müşrik kocalarının onlara verdiği mehri iade edin.. kâfir kadınları da nikahınız altında tutmayın, onlara verdiğiniz mehri geri isteyin..."** (Mümtehine 20).

2- Buhârî, aynı babta, sadedinde olduğumuz rivayetin devamı olarak İbrahim es-Saiğ'den şu rivayeti kaydeder: "Zımmîlerden evli bir kadın kocasından önce Müslüman olsa, sonra da kocası kadının iddeti içerisinde Müslüman olsa kadın yine kocasının hanımı mıdır?" diye Atâ merhumdan sorulmuştu, şu cevabı verdi:

"Hayır! Ancak kadın dilerse yeni bir nikah ve yeni bir mehirle (evlilik yapabilir)" Mücahid de şunu söylemiştir: "Adam, iddet içerisinde Müslüman olmuştsa, eski hanımıyla evlenir!"

Hasan Basri ve *Katâde,* Müslüman olan iki Mecusi hakkında: "Bunlar eski nikahları üzeredirler. Ancak bunlardan biri daha önce Müslüman olmuş, diğeri de eski nikahın devamına itiraz etmiş ise, ayrılırlar, artık erkeğin kadın üzerinde bir hakkı kalmamıştır" der.

3- *İbnu Hacer,* Kûfe fukahası (Hanefiler) başta olmak üzere *Tavus, Sevrî, Ebu Sevr* gibi birçok ulemanın sadedinde olduğumuz rivayette beyan edilen İbnu Abbas'ın görüşünü esas aldığını, ehl-i Kûfe ve onlara tabi olanların "Erkek hanımına İslam'ı teklif etmelidir" şartını koştuklarını belirtir. *İbnu Hacer* açıklamasına devam ederek, "Şafii, Malik, Ahmed, Katâde, İshak, Ebu Ubeyd gibi birkısım ulemanın da Mücahid'in fetvasını esas aldıklarını" belirtir. "İddeti içerisinde Müslüman olan erkek, eski hanımıyla evliliğini devam ettirir" şeklinde ifade edilen bu görüşe İmam şafii, Ebu Süfyan'la ilgili kıssadan delil getirmiştir: "Ebu Süfyan Mekke'nin fethi sırasında Merrî Zahran mevkiinde, Müslümanların Mekke'ye fetihle girdiği gecede Müslüman olmuştu. *Ebu Süfyan* Mekke' ye Müslüman olarak girince, hanımı *Hind Bintu Ukbe,* sakalından tutup Müslüman olduğu için çıkışmış, nefretini izhar etmiş, bir müddet sonra Hind de Müslüman olmuştu. Bu esnada aralarında bir ayrılık olmadığı gibi, nikahlarının yenilenmesi de mevzubahis olmamıştır. Bu şekilde kocalarından önce Müslüman olan nice sahabiyye vardır: *Hakim İbnu Hizam, İkrime İbnu Ebi Cehl* vs. gibi. Bunların nikah akidlerinin yenilendiğine dair bir rivayet mevcut değildir. Megazi yazarları bu meselede ihtilaf da etmezler. Ancak bu durum, çoğunluğun nezdinde, "erkeğin İslam'a girişi, kendisinden önce Müslüman olan hanımının iddetinin sona ermesinden önce vaki olduğuna" hamledilmiştir."

5701 ٥ـ وعنه رَضِيَ اللهُ عَنهُ: [أَنَّ رَجُلاً جَاءَ مُسْلِماً ثُمَّ جَاءَتِ امْرَأَتُهُ بَعْدَهُ مُسْلِمَةً. فَقَالَ زَوْجُهَا: يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّهَا قَدْ كَانَتْ أَسْلَمَتْ مَعِى؛ فَرَدَّهَا عَلَيْهِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

5 . (5701)- Yine *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam önce kendisi Müslüman olup geldi, sonra da hanımı Müslüman olup geldi. Kocası:

"Ey Allah'ın Resulü! Hanımım da benimle birlikte Müslüman olmuştu!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm, hanımını kendisine iade etti." [Ebu Davud, Talak 23, (2238); Tirmizî, Nikah 43, (1144).]

5702 ٦– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [أَسْلَمَتِ امرَأَةٌ فَتزوَّجتْ، فَجَاءَ زَوْجُهَا الى النَّبيِّ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ إنّي كُنْتُ قَدْ أَسْلَمْتُ وَعَلِمَتْ بِإِسْلاَمِي. فَانْتَزَعَهَا مِن زَوْجِهَا الآخَرِ، وَرَدَّهَا الى زَوْجِهَا الأوَّلِ]. أخرجه أبو داود.

6. (5702)- Yine *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir kadın, Müslüman oldu ve (yeni bir erkekle) evlendi. Bunun üzerine (eski) kocası Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek:

"Ey Allah'ın Resulü! Ben de Müslüman olmuştum. Hanımım Müslüman olduğumu da biliyor" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm, kadını ikinci kocasından ayırıp eski kocasına iade etti."[Ebu Davud, Talak 23, (2239); İbnu Mace, Nikah 60, (2008).]

5703 ٧– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [رَدَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ ابْنَتَه زَيْنَبَ عَلى أَبِي الْعَاصِ بْنِ الرَّبِيعِ بِالنِّكَاحِ الأوَّلِ بَعْدَ سِتِّ سِنِينَ، وَلَمْ يُحْدِثْ شَيْئاً]. أخرجه أبو داود والترمذي.

7. (5703)- Yine *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kızı Zeyneb'i Ebu'l-As İbnu'r-Rebî'e, altı yıl sonra eski nikahı ile geri verdi (ne nikah, ne mehir) hiçbir şeyi yenilemedi." [Ebu Davud, Talak 24, (2240); Tirmizî, Nikah 43, (1143).]

5704 ٨– وعن عَمْرو بْنُ شُعَيْبٍ عن أبيهِ عنْ جَدِّهِ رَضِيَ اللهُ عَنه: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ إِنَّمَا رَدَّ زَيْنَبَ عَلَى زَوْجِهَا بِنِكَاحٍ جَدِيدٍ وَمَهْرٍ جَدِيدٍ]. أخرجه الترمذي.

8. (5704)- *Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihi* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (kızı) Zeyneb (radıyallahu anhâ)'i kocası (Ebu'l-As'a) yeni bir mehirle iade etti."[Tirmizî, Nikah 43, (1142); İbnu Mace, Nikah 60, (2010).]

AÇIKLAMA:

1- Kaydedilen son dört rivayet de daha önce 5700 numarada kaydedilen ve açıklaması yapılan *İbnu Abbas* rivayetinde olduğu gibi, Müslüman olan karı-kocanın nikah durumları üzerinedir. Hemen hepsinde işlenen ana fikir; karı-koca her ikisi de Müslüman oldukları takdirde eski nikahları üzere devam edebilirler. Kadın, erkekten önce Müslüman olmuş ise, kadının iddeti içerisinde -ki bir iddet dört ay on gündür- erkek de Müslüman olduğu takdirde eski nikah üzere beraberlikleri devam eder, yeni bir nikah akdine, mehir tesbitine hacet yoktur. *İmam Muhammed:*

"Kadın dar-ı İslam'da Müslüman olur, kocası kâfir kalırsa, erkeğe İslam teklif edilmeden araları ayrılmaz, kocası da Müslüman olursa, kadın onun hanımıdır; eğer Müslüman olmazsa araları ayrılır, bu ayırma bâin olan bir boşamadır" der. Bu İbrahim Nehai ve Ebu Hanife'nin de görüşüdür.

2- Son iki rivayette, bu meseleye *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kendi kızı Zeyneb ile onun kocası Ebu'l-As örneği zikredilmektedir. Fakat, aralarında cereyan eden ayrılık müddetinde pek zahir farklılık ve dolayısıyla ihtilaf gözükmektedir. Ancak *İbnu Hacer,* "altı yıl"la *Hz. Zeyneb*'in hicreti ile Müslüman oluşu arasındaki zaman kastedilmiştir. "İki yıl" veya "üç yıl"la da لاَهُنَّ حِلٌّ لَهُمْ **"...Bunlar onlara helal değildir, onlar da bunlara helal değildir..."** (Mümtehine 10) ayetinin nüzulü ile *Ebu'l-As*'ın Müslüman olarak gelişi arasında geçen müddet kastedilmiştir. Çünkü bu iki hâdise arasında iki yıl birkaç aylık müddet var" diyerek telif eder.

Ne var ki, iki hadis arasındaki ihtilaf rakamdan ibaret değildir. Amr İbnu Şuayb hadisinde *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kızı Zeyneb ile damadı *Ebu'l-As* arasındaki nikahı yeni bir akid yeni bir mehirle tecdid ettiğini ifade ederken, *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) rivayetinde, bilakis ne nikahın ne de mehrin yenilenmediği ifade edilmektedir. Halbuki ulema, hanım Müslüman olduğu takdirde, kocasını ancak bir iddet müddeti bekleyebileceğini, bu müddet dolunca boşanma hasıl olacağını, bir iddet müddetinin dört ay on gün olduğu, halbuki *Hz. Zeyneb* ile *Ebu'l-As*'ın tekrar eski nikahla birleşmelerinin arasından iki yıl birkaç ay geçtiğini belirterek aradaki müşkilata dikkat çekerler. Bu müşkilatı gidermek için yapılan izahlardan bizce en mâkul olan bir tanesini burada kaydedeceğiz: "Zeyneb'in Müslüman olmasına ve kocasının küfürde devam etmesine rağmen Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* aralarını ayırmamıştır. Çünkü henüz لاَهُنَّ حِلٌّ لَهُمْ **"Bunlar onlara helal değildir, onlar da bunlara helal olmaz"** (Mümtehine 10) ayet-i nazil olmamış idi. Ayet nazil olunca Aleyhissalâtu vesselâm kızına iddete başlamasını emretmiştir. Böylece başlayan iddetin müddeti dolmadan Ebu'l-As Müslüman olarak gelmiş, *Aleyhissalâtu vesselâm)*da eski nikahın devamına hükmetmiştir." Bu açıklama, aradaki işkali kaldırır.

Bu iki hadis arasındaki ihtilaf ulema arasında uzun tahlillere bâis olmuştur. Burada hepsine yer vermeyi gerekli görmüyoruz. Buhârî şerhlerinde görülebilir. *İbnu Hacer* şöyle bağlar: "Bu hadisle ilgli açıklamada benimsenecek en iyi görüş *İbnu Abbas*'ın hadisini tercih etmektir.

Nitekim imamlar da onu tercih etmiş, (aradaki işkalin çözümünü de) Müslüman olan kadını kocasına haram kılan ayetin nüzulü ile Ebu'l-As'ın müslüman oluşu arasındaki müddetin uzamasına hamlederek yapmıştır. Bu çeşit bir te'life mani de yoktur."

5705 ٩ – وعن ابْنِ شِهَابٍ قَـالَ: [بَلَغَنِي أنَّ نِسَاءَكُنَّ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ يُسْلِمْنَ بِأَرْضِهِنَّ وَهُنَّ غَيْرُ مُهَاجِرَاتٍ وَأَزْوَاجُهُنَّ حِينَ أَسْلَمْنَ كُفَّارٌ. مِنْهُنَّ بِنْتُ الْوَلِيدِ بْنِ الْمُغِيرَةِ، وَكَانَتْ تَحْتَ صَفْوَانَ ابْنِ أُمَيَّةَ. فَأَسْلَمَتْ يَوْمَ الْفَتْحِ وَهَرَبَ صَفْوَانُ مِنَ الإِسْلاَمِ، فَبَعَثَ إِلَيْهِ النَّبِيُّ ﷺ ابْنَ عَمِّهِ وَهْبَ بْنَ عُمَيْرٍ بِرِدَائِهِ أَمَاناً لِصَفْوَانَ بْنِ أُمَيَّةَ، وَدَعَاهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ الَى الاسْلاَمِ وَأَنْ يَقْدَمَ عَلَيْهِ فَإِنْ رَضِيَ أَمْراً قَبِلَهُ وَإِلاَّ سَيَّرَهُ شَهْرَيْنِ، فَلَمَّا قَدِمَ صَفْوَانُ عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ بِرِدَائِهِ نَادَاهُ بِأَعْلَى صَوْتِهِ: يَا مُحَمَّدُ، هٰـذَا وَهْبُ ابْنُ عُمَيْرٍ جَاءَنِى بِرِدَائِكَ وَزَعَمَ أَنَّكَ دَعَوْتَنِى الَى الْقُدُومِ عَلَيْكَ، فَإِنْ رَضِيتُ أَمْراً قَبِلْتُهُ وَإِلاَّ سَيَّرْتَنِى شَهْرَيْنِ. فَقَامَ ﷺ: انْزِلْ أَبَا وَهْبٍ. فَقَـالَ: لاَ وَاللهِ لاَ أَنْزِلُ حَتَّى تُبَيِّنَ لِي. فَقَالَ لَهُ ﷺ: بَلْ لَكَ تَسْيِيـرُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ. فَخَرَجَ ﷺ قِبَلَ هَوَازِنَ بِحُنَيْنٍ، وَأَرْسَلَ الَى صَفْوَانَ يَسْتَعِيـرُ أَدَاةً وَسِلاَحـاً. فَقَالَ: أَطَوْعاً أَمْ كَرْهاً؟ فَقَالَ: بَلْ طَوْعـاً. فَأَعَارَهُ الأَدَاةَ وَالسِّلاَحَ، ثُمَّ رَجَعَ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ، وَهُوَ كَافِرٌ، فَشَهِدَ حُنَيْناً وَالـطَّائِفَ وَهُوَ كَافِرٌ وَامْرَأَتُهُ مُسْلِمَةٌ وَلَمْ يُفَرِّقْ بَيْنَهُمَا حَتَّى أَسْلَمَ صَفْوَانُ رَضِيَ اللهُ عَنـهُ وَاسْتَقَرَّتْ عِنْدَهُ امْرَأَتُهُ بِذٰلِكَ الـنِّكَاحِ، وَكَانَ بَيْنَ إِسْلاَمِهِ وَإِسْلاَمِ امْرَأَتِهِ نَحْواً مِنْ شَهْرَيْنِ]. أخرجه مالك.

9. (5705)- *İbnu Şihab* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında, bir kısım kadınlar, kendi yurtlarında Müslüman oldular. Bunlar hicret de etmediler. Bunlar İslam'a girdikleri zaman kocaları kâfir idiler. Bunlardan biri Velid İbnu'l-Mugire'nin kızıydı. Bu kadın Safvan İbnu Ümeyye'nin nikahı altında idi. Bu hanım Fetih günü Müslüman olmuş, kocası Safvan da İslam'dan kaçmıştı. Aleyhissalâtu vesselâm peşinden amcasının oğlu Vehb İbnu Umeyr'i, kendisine bir eman alâmeti olarak şahsî ridasıyla birlikte gönderdi. [Resulullah onu İslam'a çağırıyor ve] yanına gelmeye davet ediyordu: (Gelince bakacak), İslam hoşuna giderse kabul edecekti, gitmezse kendisine iki ay müsaade edecekti.

Safvan, Aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına ridasıyla birlikte gelince, yüksek sesle [halkın arasında] bağırırarak:

"Ey Muhammed! İşte Vehb İbnu Umeyr! Senin ridanı bana getirdi ve senin beni yanına davet ettiğini, İslam hoşuma giderse kabul edeceğimi, gitmezse bana iki ay mühlet tanıyacağını söyledi" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kalkıp: *"Ey Ebu Vehb (devenden) in!"* buyurdu. Fakat o:

"Hayır, vallahi, meseleyi benim için açıklığa kavuşturmadıkça inmem!" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: "Sana, daha fazla, dört ay mühlet tanıyorum" buyurdular.

Sonra *Resulullah* Havazin tarafına Huneyn Seferi'ne çıktı. (Sefer hazırlığı sırasında) Safvan'a adam göndererek çağırtıp, emaneten silah ve başka harp malzemesi vermesini talep etti. Safvan:

"Zorla mı, gönül rızasıyla mı istiyorsun?" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Gönül rızasıyla!" buyurdu. Safvan [yanında bulunan] silah vs.yi iâne olarak verdi. Sonra Safvan kâfir olduğu halde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte döndü. Huneyn Gazvesi'ne, Taif'in fethine katıldı. Bu esnada henüz kâfirdi. Ama hanımı Müslüman olmuştu. *Aleyhissalâtu vesselâm* aralarını ayırmadı. Bu hal Safvan (radıyallahu anh)'ın Müslüman oluşuna kadar devam etti. Müslüman olduktan sonra hanımı eski nikahıyla onun yanında kaldı. Safvan ile hanımının Müslüman oluşu arasında iki ay kadar bir zaman mevcuttur." [Muvatta, Nikah 44, (2, 543, 544).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, daha önce belirtilen ahkâma canlı bir örnek teşkil etmektedir: Müslüman kadın, müşrik kocasından hemen ayrılmaz. Bir iddet müddeti beklenir. O sırada kocanın da Müslüman olması için gerekli teşebbüslerde bulunulur.

2- Hadis, İslam'ı benimsetme ve yaymada, Resulullah'ın takip ettiği siyaseti anlamada da mühim bir örnektir. İnsanlara İslam'ı gösterme imkanı tanımak, bilmeyenleri, anlayamayanları ürkütmeden, kalplerini kazanıp, yakınlıklarını, temaslarını sağlayarak anlamalarına imkan hazırlamak... *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* Safvan'a önce iki ay, daha sonra dört ay tanıma, anlama müddeti tanır. Bu esnada hep iyi davranır. İtimad telkin edecek davranışlarda bulunur ve Safvan İslam'a teslim olur.

3- Hadiste dikkatimizi çeken diğer bir husus *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın Safvan'a verdiği ehemmiyettir. Bu onun daha önce ortaya koyduğu şahsiyete, Mekke cemiyeti içerisinde iktisab ettiği itibar ve şerefe denk bir alâka ve değer vermedir. Safvan, cahiliye devrinde fesahatıyla, insanlara yedirmesiyle ün yapmıştı. Kureyş'in en ilerideki eşrafından biriydi. Huneyn ganimetinden Aleyhissalâtu vesselâm ona bol bol verdi. O bu cömertlik karşısında hayran kalmış: "Vallahi böylesi bol vermeye ancak bir peygamberin gönlü razı olur!" demiş, Müslüman olmuştur. Şu söz de onundur: "Huneyn günü Resulullah bana o kadar çok verdi ki, kendisi o güne kadar nazarımda en çok buğzettiğim kimse iken, verdikçe nazarımda insanların en sevimlisi oldu." Safvan, mal tesiriyle Müslüman olmuştu ama Müslümanlığında pek samimi idi. Ömrünün sonuna kadar, samimiyetinden hiç eksilme olmadı. Kendisine bir ara مَنْ لَمْ يُهَاجِرْ هَلَكَ "Hicret etmeyen helak olmuştur" denmişti. Hemen Medine'ye gelip Resulullah'tan hicret biatı almak istedi. Hatta bunu alabilmek için Resulullah'ın en çok sevdiği kimselerden biri olan amcası Abbas İbnu Abdulmuttalib'i araya koydu. Ancak Resulullah لاَ هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ diyerek Mekke'nin fethinden sonra hicret üzere biat[75] olmayacağını söyledi. Resulullah'ın irşadı üzerine Mekke'ye döndü ve orada vefat etti, (radıyallahu anh).

5706 ١٠ — وعن ابنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنهُما: [أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ فِي الأَمَةِ تَكُونُ تَحْتَ الْعَبْدِ فَتَعْتِقُ: إنَّ لَهَا الْخِيَارَ مَا لَمْ يَمَسَّهَا]. أخرجه مالك.

10. (5706)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ), bir kölenin nikahı altında bulunan bir cariye, hürriyetine kavuşacak olursa, (bu azadlıktan sonra) kendisine kocası temas etmedikçe (bu evliliğe devam edip etmemede) muhayyer olduğunu söylerdi." [Muvatta, Talak 26, (2, 562).]

AÇIKLAMA:

Cariye şu veya bu şekilde hürriyetine kavuşunca köle olan kocasından boşanma hakkına sahiptir. Yani, hür statüsüne geçer geçmez bu hakkını hemen kullanmalıdır. Eğer kadın ayrılma tercihini ilan etmezden önce kocası temasta bulunursa hakkı düşer. Kadın sonradan "böyle bir hakkı olduğunu bilmediğini" söylese de mazereti kabul edilmez.

75- Hicret üzere biatın mana ve ehemmiyetini Hicretle ilgili bahsin sonunda tahlil edeceğiz. (5797. hadis)

5707 ١١ – وعن مالك: [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ عُمَرَ أَوْ عُثْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنهُمَا: قَضَى فِي أَمَةٍ غَرَّتْ رَجُلاً بِنَفْسِهَا أَنَّهَا حُرَّةٌ فَتَزَوَّجَهَا فَوَلَدَتْ لَهُ أَوْلاَداً، أَنْ يَفْدِى أَوْلاَدَهُ بِمِثْلِهِمْ مِنَ الْعَبِيدِ. قَالَ مَالِكٌ رَحِمَهُ اللهُ: وَتِلْكَ الْقِيمَةُ أَعْدَلُ عِنْدِى]. أخرجه رزين.

11. (5707)- *İmam Malik* rahimehullah'a ulaştığına göre, "Hz. Ömer -veya Hz. Osman- (radıyallahu anhümâ), bir erkeği "hürüm" diye nefsiyle aldatıp evlenen ve birçok çocuk doğuran cariye hakkında "adam, çocukların, köle emsalleriyle fidyelerini öder" diye hükmetmiştir." İmam Malik, "Bu kıymet, nazarımda en adildir" demiştir. Rezin tahric etmiştir. [Muvatta, Akdiye 23, (2, 741).]

AÇIKLAMA:

İbnu Abdilberr, bu hükmün, Hz. Ömer ve Hz. Osman her ikisine de ait olduğunu söylemiştir. Hükme göre, aldatılan hür erkeğin cariyeden doğan çocukları köle mesabesindedir ve cariyenin efendisinin mülkündedir, hür babaya fidye ödeyerek çocuklarını kurtarmak düşmektedir. Ancak İbnu Abdilberr cumhurun "aldatılan kimsenin çocuğu hürdür" diye hükmettiğini belirtir.

İKİNCİ FASIL

KADINLAR ARASINDA ADALET

5708 ١ – عن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : مَنْ كَانَتْ لَهُ امْرَأَتَانِ وَلَمْ يَعْدِلْ بَيْنَهُمَا، جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَشِقُّهُ سَاقِطٌ؛ وَفِي أُخْرَى: مَائِلٌ]. أخـرجـه أصحاب السنن.

1. (5708)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kimin iki hanımı olur ve aralarında adaletli davranmazsa kıyamet günü (vücudunun) yarısı düşük olarak gelir."

Diğer bir rivayette *"Bir tarafı eğri (mefluç) olarak"* denmiştir." [Ebu Davud, Nikah 39, (2133); Tirmizî, Nikah 42, (1141); Nesâî, İşterü'n-Nisa 2, (7, 63).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, birden fazla hanımla evlenen kimsenin hanımlar arasında eşitliğe ve adalete riayet etmesinin vacib olduğunu ifade eder. Böyle olunca kişinin birine meyletmesi haramdır, kul hakkına girer, sorumluluğu büyük olur. Meselenin ehemmiyetine binaen Rab Teala فَلاَ تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ **"...bütün ilginizi birine verip de diğerini ortada bırakmayın"** (Nisa 129) buyurmuştur.

2- Burada istenen eşitlik zahire akseden, maddî hususlardadır; gecelerin taksiminde, nafaka tahsisinde, vazife tevziinde vs. Şarihler, ayet-i kerimenin sevgide eşitlik talep etmediğini, bunun kulun elinde olmayan bir husus olduğunu belirtirler.

Müteakip hadis bu meseleye biraz daha açıklık, Nebevî örnek getirecektir.

5709 ٢– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عنها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَقْسِمُ وَيَعْدِلُ وَيَقُولُ: اَللَّهُمَّ هٰذَا قَسْمِي فِيمَا أَمْلِكُ، فَلاَ تَلُمْنِى فِيمَا تَمْلِكُ وَلاَ أَمْلِكُ، يَعْنِى الْقَلْبَ].

أخرجه أصحاب السنن.

2. (5709)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gece taksiminde adalete riayet eder ve derdi ki:

"Ey Allahım! Bu taksim benim iktidarımda olanla yaptığım bir taksimdir. Senin muktedir olup benim muktedir olmadığım şeyden dolayı beni levmetme!" Benim muktedir olmadığım dediği şeyle kalbi kastederdi." [Ebu Davud, Nikah 39, (2134); Tirmizî, Nikah 42, (1140); Nesâî, İşretü'n-Nisa 2, (7, 64).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadise dayanan birkısım alimler, hanımları arasında adaletli davranmasının *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a da vacib olduğunu söylemiştir. Bazı alimler de تُرْجِى مَنْ تَشَاءُ مِنْهُنَّ **"Hanımlarından dilediğini geri bırakır, dilediğini yanına alabilirsin..."** (Ahzab 51) ayetine dayanarak kadınları hususunda tesviyesinin (eşitlik) *Resulullah*'a bir vecibe olmadığını, bu durumun Resulullah'ın (hasaisinden biri) olduğunu söylemiştir.

2- Hadis, muhabbet ve kalbî meylin, kişinin iradesine tabi olmayan bir emr, bir hal olduğuna, bunun bir Allah vergisi bulunduğuna delil olmaktadır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de de: ﴿لَوْ اَنْفَقْتَ مَا فِي الْاَرْضِ جَمِيعًا مَا أَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ﴾ **"Sen yeryüzünde bulunan herşeyi harcasan da mü'minleri kalplerini birleştirip kaynaştıramazdın"** dedikten sonra ﴿وَلٰكِنَّ اللهَ أَلَّفَ بَيْنَهُمْ﴾ **"Fakat onların kalplerini Allah birleştirmiştir"** (Enfal 63) buyurarak bu meseleye yer vermiştir.

5710 ٣– وعنها رَضِيَ اللهُ عنها: [أَنَّ سَوْدَةَ بِنْتَ زَمْعَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: وَهَبَتْ يَوْمَهَا لِعَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، فَكَانَ ﷺ يَقْسِمُ لِعَائِشَةَ يَوْمَهَا وَيَوْمَ سَوْدَةَ]. أخرجه الشيخان.

3. (5710)- Yine *Hz. Aişe* anlatıyor: "Sevde Bintu Zem'a (radıyallahu anhâ), gününü Aişe'ye hibe etti. Böylece Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Aişe'ye iki gün ayırıyordu. Bir kendi günü, bir de Sevde'nin günü." [Buharî, Nikah 98, Müslim, Rada 47, (1463).]

AÇIKLAMA:

İslam dini, erkeklere dörde kadar evlenme imkanı tanımıştır. Bu sebeple çok evliliğin getireceği meselelere de çözüm yolları vazetmiştir. Önceki hadiste günlerin hanımlara eşit şekilde taksim edilmesi prensibi vazedilmiştir. Burada hanımların kendi günlerini, diğerlerinden birine hibe edebileceği ifade edilmektedir. Bunun örneği *Hz. Sevde*'nin kendi nöbetini *Hz. Aişe*'ye hibesidir. Bazı rivayetlerde geldiği üzere Hz. Sevde yaşlanınca, Resulullah'ın kendisini boşayacağı endişesiyle gecesini Hz. Aişe'ye hibe eder. Resulullah da bu hibeyi kabul eder. Böylece Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Aişe*'nin yanında daha fazla kalma imkanı elde etmiş olmaktaydı.

Alimler, kendi sırasını hibe eden bir kadının bu hibeden her zaman için rücu edebileceğini, ancak rücunun geçmişe raci olamayacağını, geleceğe raci olacağını belirtirler.

Hz. Sevde (radıyallahu anhâ) ile, *Resulullah* Mekke'de iken, Hz. Hatice'nin vefatından sonra evlenmişti. Resulullah Sevde validemize Mekke'de iken duhulde bulunmuş, onunla birlikte hicret etmişti. Rivayetler, *Hz. Aişe*'nin nikahının Sevde'nin nikahından önce kıyıldığını, ancak duhülün, Sevde'ye duhülden sonra olduğunu ifade eder.

Sevde Bintu Zem'a (radıyallahu anhâ) Hz. Ömer'in hilafetinin sonlarında vefat etmiştir, (radıyallahu anhümâ).

5711 ٤– وعنها رَضِيَ اللهُ عَنها قالت: [بَعَثَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي مَرَضِهِ الَى نِسَائِهِ فَاجْتَمَعْنَ. فَقَالَ: إِنِّي لاَ أَسْتَطِيعُ أَنْ أَدُورَ بَيْنَكُنَّ فَإِنْ رَأَيْتُنَّ أَنْ تَأْذَنَّ لِي أَنْ أَكُونَ عِنْدَ عَائِشَةَ فَعَلْتُنَّ؟ فَأَذِنَّ لَهُ]. أخرجه أبو داود.

4. (5711)- Yine *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hastalandığı zaman kadınlarını çağırdı, yanında toplandık.

"Ben sizleri teker teker dolaşacak durumda değilim. Uygun görürseniz Aişe'nin yanında kalmama müsaade edin, orada kalayım" buyurdular. Kadınlar da kendisine izin verdiler." [Ebu Davud, Nikah 39, (2137).]

5712 ٥– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [كَانَ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ ﷺ تِسْعُ نِسْوَةٍ، وَكَانَ إِذَا قَسَمَ بَيْنَهُنَّ لاَ يَنْتَهِي الَى الْمَرْأَةِ الأُولَى إِلاَّ فِي تِسْعٍ فَكُنَّ يَجْتَمِعْنَ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ فِي

بَيْتِ الّتى يَأتِيهَا، فَكَانَ في بَيْتِ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنهَا. فَجَاءَتْ زَينَبُ فَمَدَّ يَدَهُ إلَيْهَا. فَقَالَتْ: هذه زَيْنَبُ؟ فَكَفَّ ﷺ يَدَهُ فَتَقَاوَلَتَا حَتّى اسْتَحْثَتَا وَأُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَمَرَّ أبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنه فَسَمِعَ أصْوَاتَهُمَا. فَقَالَ: اُخْرُجْ يَا رَسُولَ اللّهِ وَاحْثُ في أفْوَاهِهِمَا التُّرَابُ فَخَرَجَ ﷺ]. أخرجه مسلم.

«استحثتا» أى رمت كل واحدة منهما في وجه صاحبتها التراب.

5. (5712)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında dokuz hanım vardı. Kadınlara uğrama işini sıraya koyunca, birinci kadına ikinci bir uğrayışı dokuz gün sonra oluyordu. Kadınlar, her akşam, Resulullah'ın o gün geleceği odada toplanıyorlardı. (Bir gün) toplanma akşam, yeri Hz. Aişe'nin odasıydı. Zeyneb gelmişti. Resulullah ona elini uzattı. Hz. Aişe:

Bu Zeyneb'tir, (bilmiyor musun)? dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da elini geri çekti. Derken Hz. Aişe ile Hz. Zeyneb birbirlerine çıkıştılar. Karşılıklı çekişme birbirlerinin yüzüne toprak atmaya kadar gitti. (Bu esnada mescidde) ikamet getirildi. Bu sırada Hz. Ebu Bekir geçiyordu, onların seslerini işitti.

"Ey Allah'ın Resulü! Çık ve şunların ağızlarına toprak saç!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm çıktı." [Müslim, Rada 46, (1462).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) zevcelerinin yanında geceleme işini belli bir sıraya koyup sırasıyla uğramakla beraber, diğer hanımlarını, nöbetlerine kadar tamamen ihmal etmiş değildi. Bu rivayet, her akşam bütün hanımlarla birlikte geceleyeceği hanımının yanında toplanıp sohbet ettiklerini göstermektedir. Zaman zaman bu toplanmalarda, hanımlar arasında tartışmalar da olmaktadır. Sadedinde olduğumuz rivayet bu tartışmalardan şiddetli birisine şahitlik eder.

Diğer bazı rivayetler her gün ikindi namazından sonra Resulullah'ın hanımlarını sırayla kısa fasılalarla ziyaret edip bir müddet sohbet ettiğini gösterir. Bu hiç aksamayan bir ziyarettir.

Alimler, bu rivayetlerden, kocanın hanımlarını kendi odasında kabul etmesinin değil, onların odalarına teker teker uğramasının müstehab olacağını istidlal etmişlerdir.

5713 ٦- وعنه رَضِيَ اللّٰهُ عَنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَدُورُ علَى نِسَائِه في السَّاعَة الْوَاحِدَة مِنَ اللَّيْلِ وَالنَّهار، وَهُنَّ إحْدىٰ عَشْرَةَ. قِيلَ لأنَسٍ: وَكانَ يُطِيقُهُ؟ قَالَ: كُنَّا نَتَحَدَّثُ أنَّهُ أُعْطِيَ قُوَّةَ ثَلاثِينَ]. أخرجه البخاري والنسائي.

6. (5713)- Yine *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hanımlarına gece ve gündüzleyin aynı saatlerde ziyarette bulunurdu. Onlar on bir tane idiler. Enes'e: "Buna takat getirebiliyor muydu?" denmişti. O: "Biz ona otuz kişinin gücü verildiğini konuşurduk" diye cevap verdi." [Buhârî, Gusl 12; Nesâî, Nikah 1, (6, 53, 54).]

5714 ٧- وعنه رَضِيَ اللّٰهُ عَنه قال: [مِنَ السُّنَّةِ إذَا تَزَوَّجَ الْبِكْرَ عَلَى الثَّيِّبِ أقَامَ عِنْدَهَا سَبْعاً، ثُمَّ قَسَمَ: وَإذَا تَزَوَّجَ الثَّيِّبَ أقَامَ عِنْدَهَا ثَلاثاً، ثُمَّ قَسَمَ]. أخرجه الستة إلا النسائي.

7. (5714)- Yine *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bakire, dul üzerine nikahlanırsa, bakirenin yanında yedi gün kalınması, sonra taksimat yapılarak sıraya konması, dul nikahlandığı zaman, yanında üç gün kalıp sonra taksimat yapılıp sıraya konması sünnettir." [Buhârî, Nikah 100, 101; Müslim, Rada 44, (1461); Muvatta, Rada 15, (2, 530); Ebu Davud, Nikah 35, (2124); Tirmizî, Nikah 41, (1139).]

5715 ٨- وعنه رَضِيَ اللّٰهُ عَنه قال: [لَمَّا أخَذَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ صَفِيَّةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنها أقَامَ عِنْدَهَا ثَلاثاً، وَكَانَتْ ثَيِّباً]. أخرجه أبو داود.

8. (5715)- Yine *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Safiyye (radıyallahu anhâ)'yi aldığı zaman yanında üç gece ikamet etti. Safiyye dul idi." [Ebu Davud, Nikah 35, (2123).]

5716 ٩- وعن أبي بَكْرِ بْنِ عَبدالرّحمٰنِ عن أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنها قالت: [لَمَّا تَزَوَّجَنِي رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ أقَامَ عِنْدِي ثَلاثاً. وَقَالَ: إنَّهُ لَيْسَ بِكِ هَوَانٌ عَلَى أهْلِكِ، إنْ شِئْتِ سَبَّعْتُ لَكِ، وَإنْ سَبَّعْتُ لَكِ سَبَّعْتُ لِنِسَائِي]. أخرجه مسلم ومالك وأبو داود والنسائي.

9. (5716)- *Ebu Bekr İbnu Abdirrahman,* Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)'den anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* benimle evlendiği zaman, yanımda üç gün ikamet etti ve dedi ki:

"Sana ehlinden bir tahkir sözkonusu değil. Dilersen senin yanında

yedi gün ikamet ederim. Ancak seninle yedi gün kalırsam diğer hanımlarımın yanında da yedi gün kalırım." [Müslim, Rada 41, (1460); Muvatta, Nikah 14, (2, 529); Ebu Davud, Nikah 35, (2122).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Sevde'ye, yanında üç gün kalmasının ona bir takdirden ileri gelmediğini açıklıyor. Alimler o cümleyi bazı farklı şekillerde yorumlamışlardır. "Benim üç günle yetinmemem sana bir hakaretten ileri gelmez" veya "Senin sebebinle kavmine bir hakaret ulaşmaz", "Üç günle yetinmemem sana olan ilgimin azlığından değil, kaide ve hüküm icabıdır..." gibi.

Bu hadis, ikamette bakire için yediyi, dul için üçü aşıldığı takdirde, diğer zevcelere de aynı ölçüde zaman ayırarak eksiklikleri telafi etmenin vacib olduğuna delildir. Ancak bu, diğerlerinin izniyle olursa, fazlanın telafisi gerekmeyebilir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

AZL VE GAYLE HAKKINDA

5717 ١ – عن أبى سَعيدٍ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِي غَزْوَةِ بَنِي الْمُصْطَلِقِ فَأَصَبْنَا سَبْياً مِنْ سَبْيِ الْعَرَبِ، فَاشْتَهَيْنَا النِّسَاءَ وَاشْتَدَّتْ عَلَيْنَا الْعُزْبَةُ، وَأَحْبَبْنَا الْعَزْلَ. فَقُلْنَا نَعْزِلُ وَرَسُولُ اللهِ ﷺ بَيْنَ أَظْهُرِنَا قَبْلَ أَنْ نَسْأَلَهُ؟ فَسَأَلْنَاهُ. فَقَالَ: لاَ عَلَيْكُمْ أَنْ لاَ تَفْعَلُوا، مَا مِنْ نَسَمَةٍ كَائِنَةٍ الى يَوْمِ الْقِيَامَةِ إلاَّ وَهِىَ كَائِنَةٌ].

أخرجه الستة.

1. (5717)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte Beni'l-Müstalik Gazvesi'ne çıktık. Arap esirlerinden çokça esir ele geçirdik. Kadınlara karşı arzu duyduk. Çünkü üzerimizde bekârlık şiddet kesbetmişti. Hep azil yapmak istiyorduk ve: "Aramızda Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* varken, ona sormadan azil yapmak olur mu?" dedik ve sorduk.

"Hayır! buyurdular. *Bunu yapmamanız gerekir. Kıyamete kadar geleceği takdir edilen her canlı mutlaka yaratılacaktır (siz tedbirinizle önüne geçemezsiniz)."* [Buharî, Nikah 96, Büyû 109, Itk 13, Megazî 32, Kader 4, Tevhid 18; Müslim, Nikah 125, (1438); Muvatta, Talak 95, Ebu Davud, Nikah 49, (2171); Tirmizî, Nikah 40, (1138); Nesâî, Nikah 55, (6, 107).]

AÇIKLAMA:

1- *Azl,* münasebet-i cinsiyede, meninin rahme ulaşmasını önlemek maksadıyla inzalin fercin haricine yapılmasıdır. Bu babta gelen hadisler, azl yoluyla hamileliğin başlıca iki maksatla önlenmesinin düşünüldüğünü ifade etmekteir:

1) Cariyelerin ümmü-veled olmasını önlemek. Çünkü cariye efendi-

sinden hamile kalıp çocuk doğurunca ümm-ü veled olur, artık efendisi onu satamaz, efendisi ölünce hürriyetine kavuşur.

2) Zevcenin emzirmekte olduğu çocuğu vardır, hamile kaldığı takdirde, sütün yapısı bozulacağı için çocuğa zararlı olacaktır, bu zararı önlemek gayesiyle kadının hamile kalmaması gerekmektedir, bu sebeple azle başvurulmaktadır.

3) Üçüncü bir gaye, geçim yükünü ağırlaştırmamak için, çocuk sayısını az tutmaktır.

2- *Azl meselesi* İslam alimlerince çeşitli açılardan tahlil edilmiştir, dinen caiz mi değil mi, fayda ve zararı nelerdir? gibi. Bu babta Resulullah'tan muhtelif rivayetler gelmiştir.

İbnu Abdilberr: "Alimler arasında, hür hanımdan izin olmadıkça azl yapılamayacağı hususunda ihtilaf yok" der. Sebep olarak kadının da cimaya hakkı olduğunu, bunu kocasından talep edebileceğini belirtir, ayrıca bunun kemaliyle vukuunun azle yer vermemekle mümkün olacağına dikkat çeker. *İbnu Hübeyre* de benzer bir icmadan bahsetmiştir. Ancak Şafiîlerde farklı bir nokta-i nazar bulunması sebebiyle tam bir icmadan bahsedilemeyeceği de söylenmiştir. Bu sebeple Şafiîler arasında hür kadına da izni olmadan azl yapılabileceği münakaşa edilmiştir.

3- Azlin yasaklanma sebebinde de ihtilaf edilmiştir:

★ Bazıları: "Kadının cima hakkı kaybolduğu için" demiştir.

★ Bazıları: "Kadere karşı gelme manası bulunduğu için" demiştir. Bu mevzuda gelen rivayelerin çoğu bunu te'yid eder.

Hülasa alimler, azl mevzuunda gelen hadislerin farklı ifadelerini gözönüne alarak buna haram dememiş, fakat terkinin evla olduğuna hadiste irşad bulunduğuna hükmetmiştir. Cariyenin izni alınmadan, hürrenin izni ile azlin yapılması haram değildir.

5718 ٢ – وعن أسْمَاءَ بِنْتِ يَزِيدَ بْنِ السَّكَنِ رَضِيَ اللهُ عَنها قالت: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: لاَ تَقْتُلُوا أوْلاَدَكُمْ سِرّاً فإنَّ الغَيْلَ يُدْرِكُ الْفَارِسَ فَيُدَعْثِرُهُ عَنْ فَرَسِهِ]. أخرجه أبو داود.

يقال «دَعْثَرَ الْحَوْضَ» إذا هدمه.

و«الْغَيْلُ» أن يجامع الرجل امرأته وهي ترضع فتضعف لذلك قوى الرضيع فإذا بلغ مبلغ الرجال ضعف عن مقاومة نظيره في الحرب وانكسر بسبب ذلك.

2. (5718)- *Esma Bintu Yezid İbnu's-Seken* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Çocuklarınızı gizlice öldürmeyin. Çünkü gayl, biniciye [atının üzerinde] ulaşır ve atından aşağı atar"* dediğini işittim." [Ebu Davud, Tıbb 16, (3881); İbnu Mace, Nikah 61, (2012).]

AÇIKLAMA:

Azl bahsini tamamlayan bir mevzunun gayle olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü, her ikisi hakkında gelen yasak hükmü bir noktada birleşir: Çocuğun korunması, neslin sağlıklı olarak devamı endişesi...

Gayle bahsine az yukarıda (5682- İstidrad) genişçe temas ettiğimiz için burada teferruata girmeden şu kadarını söyleyeceğiz: *Gayle* öncelikle emzikli kadınla cima yapmaya denir. Gayl ise, hamile kalan emzikli kadının emzirdiği süte denmektedir. Bu mesele Arap dilinde ayrı bir mastarla ele alınmıştır. Çünkü emzikli kadın hamile kaldığı takdirde kadının sütü yapı itibariyle bozulmakta ve çocuğun sağlığını bozmaktadır.

Resulullah, sadedinde olduğumuz hadiste, emzikli kadınla cinsî teması "Çocuğu gizlice öldürmek" olarak tavsif etmekte, sebebini şu manada açıklamaktadır: "Çünkü, hamilelikte kimyevî yapısı bozulan ve zehir tesiri hasıl eden süt (gayl) çocukta uzun vadede zarar meydana getirmekte, atı üzerinde seferde iken bile bu zehirin tesiri aniden kendini göstermekte, evladının ölüp atından düşmesine sebep olmaktadır."

Bu meselede daha geniş bilgi için 5682 numaralı hadise ve ilgili açıklamalara, istidrad'a bakılmalıdır.

İSTİDRAD:

Dinimiz evliliğin en başta gelen gayelerinden birini tenasül, yani neslin devamı, yani sağlıklı evlad elde etmek olarak tesbit etmiş, bu maksatla evlenmeye ve çok çocuk sahibi olmaya teşvik etmiştir. Bu meyanda getirdiği birçok teşriat bu gayenin gerçekleşmesini hedefler. Sadedinde olduğumuz azl ve gayle bahisleri de neslin korunması ile ilgilidir. Gerek azlin ve gerekse *gaylenin* haram manasında olmasa bile yasaklanmış olması, bilhassa günümüzde haricî baskılarla doğum kontrolü, kürtaj serbestisi gibi neslin çoğalmasını ve sağlıklı olmasını önleyici müdahaleler Müslümanların, meselelerine sahip çıkması, bu meselenin ayet ve hadislerde gelen temel esprisini yasaklamaya ve ona göre fikir ve kanaat geliştirmeye ve bunları uygulamaya, aksettirmeye çalışmaları gerekmektedir. Meselenin, uzun vadede memleketimiz ve İslam ümmeti için arzet-

tiği ehemmiyete binaen çocuk konusuna bu vesile ile bir kere daha temas etmeyi gerekli görüyoruz.

ÇOCUK ÖLDÜRME YASAGI

Çocukların korunması hususundaki Kur'anî tahdid ve tedbirlerden biri de çocuk öldürme yasağıdır. Eski çağlardan beri bütün dünyada[76], çeşitli şekillerde mevcut olan bu meş'um gelenek, cahiliyye devri Araplarında da yaygın şekilde mevcuttu. Kur'an-ı Kerim bu müessif tatbikata birçok kereler temas eder.

Bir kısım ayetler, bu âdetin tarihten çekildiğine dikkat çekerek ta Hz. Musa zamanında Firavun tarafından Yahudilere uygulandığını haber verir. Bu uygulamada yeni doğan erkek çocuklar öldürülüyor, kızlar sağ bırakılıyordu (Bakara 49; A'raf 127, 141) [İbrahim 6, Kasas 4; Mü'min 25).]

Kur'an-ı Kerim, cahiliye devri Araplarında mevcut çocuk öldürme âdetine de ayetlerinde yer verir:

﴿وَكَذَلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ اَوْلَادِهِمْ شُرَكَآؤُهُمْ لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ﴾ Mealen: **"Böylece putlara hizmet edenler, puta tapanların çoğunu helake sürüklemek, dinlerini karmakarışık etmek için çocuklarını öldürmelerini, onlara iyi göstermişlerdir"** (En'am, 137).

Erkek ve kız her iki cinsten çocukları "fakirlik" korkusuyla öldürtüp, kızları da "ar" düşüncesiyle diri diri toprağa gömdüren bu geleneğin İslam'ın bidayetlerine kadar canlı ve de yaygın bir şekilde geldiğini gösteren pek çok rivayet mevcuttur. Bunlardan biri İslam'la şereflenmezden önce, kendi eliyle 12 kızını diri diri toprağa gömmüş bulunan *Kays İbnu Asım*'la ilgilidir. Müslüman olduktan sonra suçunu itirafla Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den bu günahtan kurtulma çaresi olup olmadığını sormuştur. Bir diğer durum Sa'sa'a İbnu Naciye'nin rivayetiyle sergilenmektedir: Bu hayırsever zengin, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e müracaat ederek, Müslüman olmazdan önce 360 tane çocuğu satın almak suretiyle ölümden kurtardığını, bu amelinin manevî mükafaatının ne olacağını sormuştur.

76– Bir peygamberin rü'yada bile olsa gördüğünün vahye dayandığı ve binaenaleyh hak olduğu *(bak. Razi, a.g.e. 26, 153)* kaziyyesi ve usulcülerin bir hüküm geldikçe icra edilmeden neshedilip edilmeyeceği hususunu tartışmış olmaları (Razi, a.g.e., 26, 155) gibi hususlar gözönüne alınırsa, Hz. İbrahim'in oğlunu kurban etmeye tevessülüyle alâkalı ayetlere (Saffat 37, 101-102) dayanarak Hz. İbrahim zamanına kadar -belki de bir kısım kayıtlara tabi olarak- çocuk kurban etmenin cari olduğu, ondan sonra bu tatbikatın meşruiyetinin neshedildiği de düşünülebilir.

Kur'an-ı Kerim, çeşitli bahane ve şekiller altında kıyamete kadar devam edecek olan bu tatbikatla ciddi şekilde mücadele eder. Bunu bir-iki örnekle görelim:

1- Şu ayet-i kerimede en büyük haramlar sayılırken, çocuk öldürme, üçüncü sırada gösterilmiştir:
﴿قُلْ تَعَالَوْا اَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ اَلاَّ تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئاً وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَاناً وَلاَ تَقْتُلُوا اَوْلاَدَكُمْ مِنْ اِمْلاَقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَاِيَّاهُمْ﴾ "Mealen: **"De ki: Gelin size, Rabbinizin haram kıldığı şeyleri söyleyeyim: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, anaya-babaya iyilik yapın, yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin, -sizin ve onların rızkını veren biziz- "Gizli ve açık" kötülüklere yaklaşmayın, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymayın. Allah bunları size düşünesiniz diye buyurmaktadır."** (Enam 151)

İsra suresinde de çocuk öldürme fiili "büyük hata" olarak tavsif edilmiştir (İsra 31).

2- Çocuk öldürenlerin büyük hüsrana uğrayacakları haber verilir:

"Beyinsizlikleri yüzünden körükörüne çocuklarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine verdiği nimetleri -Allah'a iftira ederek- haram sayanlar mahvolmuşlardır. Onlar sapıtmışlardır. Zaten doğru yolda da değildirler" (En'am 140).

3-Kadın ve erkeklerle yapılan bey'atlarda çocuk öldürmeme şartı konur.

"Ey Peygamber! İnanmış kadınlar Allah'a hiçbir ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, başkasının çocuğunu sahiplenerek kocasına isnadda bulunmamak ve uygun olanı işlemekte sana karşı gelmemek şartıyla sana bey'at etmek üzere geldikleri zaman onları kabul et, onlara Allah'tan bağışlama dile. Doğrusu Allah bağışlayandır, acıyandır" (Mümtehine 12).

4- Öldürme yasağını sıkça tekrar etmiştir: Gerek yukarıda kaydettiklerimiz ve gerekse **"Kız çocuğun hangi suçtan ötürü öldürüldüğü kendisine sorulduğu zaman"** mealindeki ﴿وَاِذَا الْمَوْؤُدَةُ سُئِلَتْ ۞ بِاَىِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ﴾ ayeti (Tekvir 8-9) ile iki ayrı yerde geçen ve ﴿وَلاَ تَقْتُلُوا اَوْلاَدَكُمْ خَشْيَةَ اِمْلاَقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَاِيَّاكُمْ﴾ **"Fakirlik korkusu ile çocuklarınızı öldürmeyin, sizi de, onları da rızıklandıran biziz"** (İsra 31; En'am 151) mealindeki ayetleri Kur'an-ı Kerim'in her tarafına serpiştirilmiş olarak, bu yasağı sıkça hatırlatmaktadır.

Zamanımızda, birkısmı dahilî, birkısmı haricî sebeplerden hasıl olan iktisadî sıkıntıları ve -tamamen muhayyel olan- müstakbel açlık tehlikelerini önlemek bahanesi dile getirilmek suretiyle *Malthuscu* iddiaların rengine büründürülen ve aslında dıştan gelen siyasî baskılardan kaynaklanan ve dünyanın her tarafında tatbikatı yaygınlaştırılmaya çalışılan ve nüfus planlaması, aile planlaması, doğum kontrolü gibi değişik adlarla munis gösterilmeye ve meşru kılınmaya çalışılan "modern çocuk öldürme metodları" Kur'an-ı Kerim'de ifade edilen yasak sınırının dışına çıkmaz. Ayetlerde Firavunlarca "mü'minleri zayıf kılmak" için işlendiği bildirilen bu cinayetlerin "fakirlik korkusu" kılıfına büründürülmüş şekliyle mü' minler tarafından benimsenebileceğine işaret edilmekte ve bu tuzağa düşülmemesi için "fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin" emri tekrar edilmiş olmaktadır.

HIZIR'IN ÖLDÜRDÜĞÜ OĞLAN

Mevzumuz icabı temas etmemiz gereken bir ayet, *Hz. Hızır*'ın öldürdüğü bir oğlanla ilgili. Daha önce de temas ettiğimiz üzere, *Hz. Hızır*' la *Hz. Musa* aleyhisselam beraberce seyahat ederlerken bir oğlana rastlarlar ve Hz. Hızır hiçbir zahirî sebep yokken oğlanı öldürür.

"...Yine gittiler; sonunda bir erkek çocuğa rastladılar. O hemen onu öldürdü. Musa: "Bir cana karşılık (kısas) olmaksızın masum bir cana mı kıydın? Doğrusu pek kötü bir şey yaptın" dedi. O: "Ben sana, yaptığım işlere dayanamazsın demedim mi?" dedi" (Kehf 74-75).

Zahiren bizce de "kötü bir şey" olan bu öldürme vak'asının sebebini Hızır aleyhisselam, arkadaşlığının sonunda Hz. Musa'ya şöyle açıklar:

"Oğlana gelince, onun ana-babası inanmış kimselerdi. Çocuğun onları azdırmasından ve inkara sürüklemesinden korkmuştuk. Rablerinin o çocuktan daha temiz ve onlara daha çok merhamet eden birini vermesini istedik" (Kehf 80-81).

Ayette geçen gulam kelimesi, Arapça'da, büluğa ermemiş çocuk yani sabiy manasında kullanıldığı gibi, büluğa ermiş delikanlı manasına da kullanılır. Türkçemizde "oğlan" kelimesi de aşağı yukarı bu manadadır. "Oğlan çocuğu" demedikçe, büluğa ermiş kimse de oğlan kelimesi ile kastedilir.

Ayette geçen *gulam*'ı her iki manada da anlayan alimler mevcuttur. Ancak "cumhur" denen çoğunluk, ayetteki gulam'la "büluğa ermemiş çocuk"un kastedildiği görüşüne zahib olmuştur.

Buradaki gulam, büluğa ermiş bir kimse olduğu takdirde küfrü ve isyanı sebebiyle öldürülmüş olması problem çıkarmaz. Ancak, ekseriyetin anladığı üzerine, gulamdan murad, büluğa ermemiş biri ise, istikbalde işleyeceği cinayet sebebiyle öldürülmüş olması şer'î ahkâm bakımından son derece mahzurludur. Çünkü çocuk, âmmden öldürme cinayetinde bulunsa bile, kendisine kısas yoluyla ölüm cezası vermek mümkün olmadığı gibi, ilerde işleyeceği, muhtemel ve muhayyel bir suç sebebiyle onu öldürmek hiç mümkün değildir.

Bu vak'anın izahı özetle şöyle yapılır: Şeriatın hakikatı Allah'ın emridir. Hızır da, Hz. Musa'nın sorusu üzerine, bunu kendiliğinden değil, Allah'ın emriyle yaptığını söylemiştir. Nitekim, bu izah karşısında, ilm-i zahire tabi insanların temsilcisi durumunda olan Hz. Musa ikna olduğu için sükut etmiş, itiraz etmemiştir.

Hz. Hızır aleyhisselam ise, *"ilm-i ledün"*, *"ilm-i batın"*, *"ilmü'l-gayb"* gibi değişik isimlerle ifade edilen geçmiş ve geleceğe şamil bir ilme sahiptir. Bu ilim, Hz. Musa gibi ilm-i zahir ehlince meçhuldür. Bu ilim, kesble elde edilemez, mevhibe-i İlahîdir. Hızır aleyhisselam bu ilme sahiptir. Kıssada kaydedilen diğer vak'alar da Hz. Hızır'ın hususiyetini göstermiştir.

Öyle ise, ilm-i zahire sahip şeriat tebliğcisi *Hz. Musa* nazarında çirkin addedilen bir amel, ilm-i batına sahip Hızır nazarında çirkin değildir. Üstelik, öldürme vak'asını anlatan Hızır "ben" zamirini kullanmıyor, "biz" diyor. Yani şahsî bir tasarrufu değildir. Yapılan izahın Hz. Musa'yı ikna etmiş olması da bu iki şeriatın aslında birbirine muhalif olmadığını ifade eder.

DÖRDÜNCÜ FASIL

NÜŞUZ (DİKBAŞLILIK)

5719 ١ – عن عائشة رَضِيَ اللّٰهُ عَنها في قوله تعالى: [﴿وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزاً أَوْ إِعْرَاضاً﴾. قَالَتْ: نَزَلَتْ فِي الْمَرْأَةِ تَكُونُ عِنْدَ الرَّجُلِ، لاَ يَسْتَكْثِرُ مِنْهَا. فَيُرِيدُ طَلاَقَهَا فَيَتَزَوَّجُ غَيْرَهَا فَتَقُولُ: أَمْسِكْنِي لاَ تُطَلِّقْنِي ثُمَّ تَزَوَّجْ غَيْرِي وَأَنْتَ فِي حِلٍّ مِنَ النَّفَقَةِ عَلَيَّ وَالْقَسْمِ لِي، فَذلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحاً وَالصُّلْحُ خَيْرٌ﴾]. أخرجه الشيخان.

«نُشُوزُ الْمَرْأَةِ» بغضها زوجها واستعصاؤها عليه.

و«نشوزُ الزَّوجِ» ضربها وجفاؤها.

1. (5719)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ): **"Eğer bir kadın kocasının geçimsizliğinden veya kendisinden yüz çevirmesinden korkarsa, bazı fedakârlıklarla sulh olup aralarını düzeltmelerinde onlar için bir günah yoktur. Sulh ise daha hayırlıdır..."** (Nisa 128) ayeti hakkında dedi ki: "Bu ayet, şöyle bir kadın hakkında inmiştir: "Bir erkeğin nikahı altındadır, ancak erkek onunla beraberliği fazla istememektedir, onu boşayıp bir başkasıyla evlenmeyi arzulamaktadır. Ona kadın: "Beni boşama, yanında tut, ama dilersen bir başkasıyla da evlen. Sen bana infak ve gece ayırma hususunda serbestsin" der. İşte ayette geçen şu meal bu manayadır: *"Bazı fedakârlıklarla sulh olup aralarını düzeltmelerinde onlar için bir günah yoktur. Sulh ise daha hayırlıdır."* [Buharî, Sulh 4, Mezalim 11; Tefsir, Nisa 23, Nikah 95; Müslim, Tefsir 14, (3021).]

AÇIKLAMA:

Nüşuz, kelime olarak sivrermek, yükselmek, kabarmak gibi manala-

ra gelen bir kökten gelir. Karı-koca arasındaki nüşuz geçimsizliktir, birbirlerinden hoşlanmamaktır. Kadının kocaya karşı nüşûzu itaat etmemesi, asi olması, dikbaşlılık etmesi, karşılık vermesi demektir. Kocanın karısına nüşuzu ise, kötü muamele etmesi, ona zarar vermesi ve dövmesidir (en-Nihaye).

Şarihlerin açıkladığı üzere, ayet-i kerime, kadına, kendisini kocasının boşamasından korktuğu takdirde, boşamaması ve nikahında tutması karşılığında mehrinden ve hatta gece beraberliğinden tavizler vermeyi tavsiye etmektedir. Hakim'in bir rivayetine göre "Rafi' İbnu Hadic'in nikahı altında bir kadın vardır. Buna rağmen genç bir kadınla daha evlenir. Bu genci, eski hanımına tercih eder. Bunun üzerine kadınla aralarında niza çıkar. Rafi hanımını bir talakla boşar, sonra kadına: "Dilersen talaktan rücu edeyim, ancak sen de sabredip tahammül edeceksin" der. Kadın "rücu et" der. Tekrar birleşirler. Fakat kadın bilahare verdiği sözde duramaz, sabırsızlık izhar eder. Bunun üzerine o da hanımını boşar. " Şu halde sadedinde olduğumuz ayetin tavsiye ettiği sulh böylesi bir anlaşmadır. Tirmizî'de İbnu Abbas'tan kaydedilen bir rivayete göre, "Hz. Sevde (radıyallahu anhâ), kendisini Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın boşayacağından korkarak: "Ey Allah'ın Resulü! Beni boşama fakat benim sıramı Aişe'ye ver!" diyerek müracaatta bulunur. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kabul buyurur." İşte, sadedinde olduğumuz ayet bu vesile ile nazil olur.

BEŞİNCİ FASIL

NİKAH MEVZUUNA GİREN BAŞKA MESELELER

5720 ١- عن عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنه قال: [إِذَا تَزَوَّجَ الرَّجُلُ الْمَرْأَةَ وَشَرَطَ لَهَا أَنْ لاَ يُخْرِجَهَا مِنْ مِصْرِهَا فَلَيْسَ لَهُ أَنْ يُخْرِجَهَا بِغَيْرِ رِضَاهَا]. أخرجه الترمذي.

1. (5720)- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) demiştir ki: "Bir adam bir kadınla evlenir, nikah sırasında kadını kendi memleketinden dışarı çıkarmama şartını kabul ederse, bilahare kadın razı olmadıkça, onu dışarı çıkaramaz." [Tirmizî, Nikah 31, (1127).]

5721 ٢- وعن علي رَضِيَ اللّٰهُ عَنه: [أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ ذلِكَ فَقَالَ: شَرْطُ اللّٰهِ تَعَالى قَبْلَ شَرْطِهَا وَالشَّارِطُ لَهَا]. أخرجه الترمذي.

2. (5721)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh)'den anlatıldığına göre: "Bu meseleden (nikahta koşulan şarta uyma meselesinden) sorulmuştur da, o şu cevabı vermiştir: "Allah Teala hazretlerinin şartı kadının koştuğu şarttan da, onun şartını kabul edenden de önce gelir!" [Tirmizî, Nikah 31, (1127).]

AÇIKLAMA:

1-Yukarıda kaydedilen iki hadis, nikah akdi yapılırken ileri sürülecek şartlarla ilgilidir. Tirmizî bu hadisleri "Nikah akdi sırasında koşulacak şartla ilgili olarak gelen (rivayetler) babı" adını taşıyan bir babta kaydetmiştir. Tirmizî, bu babın ilk rivayeti olarak *Ukbe İbnu Amir* tarafından rivayet edilen *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın şu hadisini kaydeder: انَّ احَقَّ الشُّرُوطِ انْ يُوفَ بِهَا مَا اسْتَحْلَلْتُمْ بِهِ الْفُرُوجَ *"Yerine getirilmeye en ziyade hakkı olan şartlar kendisiyle ferclerin helal kılındığı şartlardır."*

Şarihler burada "şart(lar)"la kastedilen şeyin öncelikle mehir oldu-

ğunu, ancak zevciyetin yüklediği bütün vecibelerin anlaşılması gerektiğini söylemişlerdir. Bunlar dinimizin nikah müessesesinin meşruiyetine tabi kıldığı vecibelerdir. Mehir, nafaka, iyi geçim... Nikah akdi bunları erkeğe yüklemiş, sanki kadın bunları şart koşmuş gibidir.

Ancak, bir kısım alimler, bu hadiste zikredilen *"şart"*la, erkeğin, kadını evlenmeye razı edebilmek üzere, -dinen mahzurlu olmamak kaydıyla- önceden kabul ettiği bütün şartların kastedildiğini de söylemiştir. Nitekim İmam Şafii hazretlerinin: "Ulemanın çoğu, burada kastedilenin, nikahın muktezasına münafi olmayan şartlara hamledilmesi kanaatindedir" demiştir. Böylece, iyi muamele, nafaka, giyecek, mesken gibi temel hususlar da hadisin maksatları arasında yer alır.

Bunu sadece erkek tarafının vecibesi olarak düşünmek de yanlış olur. Çünkü nikah kadına da bir kısım meşru sorumluluklar getirmektedir. Öyleyse kadın da onlara uyacaktır: Kocanın izni olmadan evden çıkmaması, kocasının malında onun izni dairesinde tasarrufta bulunması, eve kocasının istemediği kimseyi almaması, davetine itiraz etmemesi gibi..

Nikahın muktezasına muhalif olan şarta gelince, kocanın kadına gece ayırmama, yeterince harcamama, infak etmeme, kadınla sefere çıkmama... gibi şartlar. Bunlara uymak gerekmez, bunların zikri akid sayılmaz, lağv (boş söz) kabul edilir. Nikah, mehr-i misil üzere sahih olur. Yalnız *Ahmed İbnu Hanbel*, "Her şarta uymak gerekir" demiştir.

2- Sadedinde olduğumuz iki hadisten birincisi Hz. Ömer'in, nikahta memleketinden dışarı çıkarmama hususunda kadının şartını kabul eden erkeğin bu şarta uyması gereği kanaatinde olduğunu ifade etmektedir. Bu kanaatini te'yid eden bakşa rivayetler de var. Ancak, yine *Hz. Ömer*'e atfedilen bazı rivayetlerde aksi görüşte olduğu, böyle bir şartla ihtilafa düşen bir karı-kocanın davasına bakıp şartı kaldırdığı ve الْمَرْأَةُ مَعَ زَوْجِهَا "Kadın kocasıyla birliktedir" dediği de rivayet edilmiştir.

Hz. Ömer'in bu husustaki görüşü ihtilaflı olsa da, önceki görüşte yalnız değildir: Ashab'tan *Amr İbnu'l-As,* tabiin ve etbaut-tabinden Tavus, Ebu Şa'şâ, Evzâî, Şafiî, Ahmed ve İshak da aynı görüştedirler.

Hz. Ali'nin görüşünü çoğunluk (cumhur) benimsemiştir. Onlar: "Hatta derler, kadının mehr-i misli, mesela yüz dinar olsa o kendi diyarından çıkarılmamak şartıyla elli dinara razı olsa, kocası onu dilediği yere götürebilir, üstelik mehri de müsemma olan yani nikah sırasında mutabakata varılan miktardır -verilen misalde yüze bedel elli dinardır-." Hanefiler bu meselede: "Kadın, mehr-i misilden eksilttiği kısmı isteyebi-

lir" demiştir. Şafii hazretlerinden şu görüş de rivayet edilmiştir: "Nikah sahihtir, şart lağvdır, erkek mehr-i misile mecbur edilir."

Burada kaydı gereken değişik bir görüş *Ebu Ubeyd*'e aittir: "Kadını almak üzere kabul ettiğimiz şartlara uyulmasını emrederim. Ancak erkeğin bu şartlara mahkum edilmesini emretmem" demiştir. *İbnu Hacer,* açıklamamızın bidayetinde kaydettiğimiz hadis hakkında şöyle der: "Ukbe'nin rivayet ettiği hadisi nedb'e hamletmek gerektiğini takviye eden bir husus, *Hz. Aişe*'nin Berire kıssasından naklettiği ibaredir: كلّ شرطٍ ليس فِي كِتَابِ اللهِ فَهُوَ بَاطِلٌ "Allah'ın kitabında bulunmadığı halde koşulan şartların hepsi batıldır." *İbnu Hacer* devamla: "Vaty, iskan, vs. erkeğin haklarındandır, bunlardan birini iskat edecek bir şartın kabulü, kitabullahta olmayan bir şartın kabulü olur. *Taberâni*, el-Mu'cemu's-Sagir'inde, Hz. Cabir'den hasen bir senetle şu hadisi kaydeder: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Ümmü *Mübeşşir Bintu'l-Bera İbni'l-Ma'rur'a* talip olmuştu. Kadın: "Ben zevceme, kendisinden sonra evlenmeyeceğim diye söz vermiştim" cevabını verdi. Bunun üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm: "Bu uygun bir şart değildir"* buyurdular."

5722 ٣- وعن ابنِ عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [جَاءَ رَجُلٌ الى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ : إنَّ امْرَأَتِي لاَ تَرُدُّ يَدَ لاَمِسٍ. فَقَالَ: أَغْرِبْهَا. فَقَالَ: إنِّي أَخَافُ أَنْ تَتْبَعَهَا نَفْسِي. قَالَ: فَاسْتَمْتِعْ بِهَا]. أخرجه أبو داود والنسائي.

قوله: «لاَ تَرُدُّ يَدَ لاَمِسٍ» يعنى أنها مطاوعة لمن طلب منها الريبة والفاحشة.

وقوله: «أغْرِبْهَا» أي طَلِّقْهَا.

وقوله: «اسْتَمْتِعْ بِهَا» كناية عن إمساكها بقدر ما يقضى منها متعة النفس ووطرها.

3. (5722)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek:

"Ey Allah'ın Resulü! Hanımım değen eli reddetmiyor!" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Onu uzaklaştır!"* emretti. Adam: "Nefsimin ona takılmasından korkuyorum" deyince:

"Öyleyse ondan faidelen!" buyurdular." [Ebu Davud, Nikah 4, (2049); Nesâî, Nikah 12, (6, 67).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen "değen eli reddetmemesi" iki manada anlaşılmıştır:

★ Nefsini, fuhuş talep edenlere karşı korumuyor, isteklere cevap veriyor, namusunu korumuyor.

★ Kocasının malından isteyenlere, her ne isterlerse veriyor, malı korumuyor.

2- "Uzaklaştır"dan murad da "boşa!"dır.

3- *Resulullah* "Ondan istifade et!" emrini vermiştir. Zira, boşadığı takdirde adamın ondan tamamen kopamayarak, harama düşebileceğinden korkmuştur. Ancak, hadisin Nesai'de gelen veçhinde فَاسْتَمْتِعْ بِهَا "Ondan faidelen" yerine أَمْسِكْهَا *"Onu alıkoy"* denmiş olmasını esas alan alimler: "Onu zinadan veya israftan alıkoy" şeklinde yorumlamışlardır ki bunun da ya çok cima ile ya da malın muhafazası için ziyade tedbirlerle mümkün olacağına dikkat çekmişlerdir.

Bazı şarihler de: "Değen eli reddetmiyor" ifadesinin zahir manası: "Değerek lezzet almak için uzatılan eli reddetmiyor" demektir demişlerdir. Eğer Resulullah bundan cimayı kinaye ettiğini anlasaydı, adama kazf ahkâmı uygulardı veya "kocası, hanımının halinden, onun kendisinden fuhşiyat talep edildiği takdirde kaçınmayacağını anlamış, endişesini dile getirmiştir, kendisinden böyle bir hadise henüz vaki olmuş değildir" yorumu da yapılmıştır.

Allame *Muhammed İbnu İsmail el-Emir,* Sübülü's-Selam'da "değen el"le ilgili bu te'villeri kaydettikten sonra birinci te'vilin ihtimalden çok uzak olduğunu, zira Aleyhissalâtu vesselâm'in kişiye deyyus olmayı emretmeyeceğini söyler. İkinci te'vilin de ihtimalden uzak olduğunu, zira kadın kendi malından israf etse bunun önlenebileceğini, kocasının malından israf etse bunun da önüne geçebileceğini ve bu sebeplerle *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın boşamayı emretmeyeceğini, zaten değen elle cömertliğin kinaye edilmesinin örfde görülmediğini söyler ve netice olarak "En kuvvetli ihtimal hiçbir düşük ve art niyet olmaksızın yabancıya karşı kaç-göçe yer vermeyen bir ahlak gevşekliğinin kastedilmiş olmasıdır, nitekim fuhuştan uzak olmasına rağmen birçok erkek ve kadının ahlakı böyledir. Eğer şikayet sahibi koca, kadının fuhşa düşmesini kasdetmiş olsaydı, kadına karşı kazıfta bulunmuş olurdu" der.

Bu kaydettiklerimiz, hadisleri anlamada, te'vilde isti'cal etmeyip

etraflıca araştırma ve imân-ı nazar etme gereğine bir kere daha delil olmaktadır.

5723 ٤ – وعن ابنِ مسْعودٍ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : لاَ تُبَاشِرُ الْمَرْأَةُ الْمَرْأَةَ فَتَنْعَتَهَا لِزَوْجِهَا كَأَنَّهُ يَنْظُرُ إِلَيْهَا]. أخرجه أبو داود والترمذي.

4. (5723)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kadın kadına [bir örtünün altında] mübaşeret etmemelidir, onu tutup kocasına vasfeder de adam görmüş gibi olur."[Ebu Davud, Nikah 44, (2150); Tirmizî, Edeb 38, (2793); Buharî, Nikah 118).]

AÇIKLAMA:

1- Bu yasak, *sedd-i zerâî* denen kötülüklerin sebeplerini yasaklamada mühim bir asıldır. Kadının kocasına, bir diğer kadını vasfetmesi, kocasını o kadınla fitneye düşmeye veya vasfeden hanımını boşamaya müncer olabilir. Nesâî'nin bir rivayetinde: *"Kadın kadınla, erkek erkekle mübaşerette bulunmasın"* buyrulmuştur. Bir diğer vecihde hadis daha şümullüdür: *"Erkek erkeğin avretine bakmasın, kadın da kadının avretine bakmasın, erkek erkekle bir tek örtünün altına girmesin, kadın da kadınla bir tek örtünün altına girmesin"* buyrulmuştur. Nevevî der ki: "Hadisten, erkeğin erkeğin avretine bakmasının, kadının da kadının avretine bakmasının haram olduğu anlaşılmaktadır. Bu ihtilaf edilmeyen bir husustur. Keza erkeğin kadının avretine, kadının da erkeğin avretine bakması bi'l-icma haramdır. Karı-koca bundan istisnadır. Bunlardan herbiri arkadaşının avretine bakabilir. Sadece ut yerlerine bakma hususunda ihtilaf edilmiştir, asıl olan cevazdır, fakat sebep yokken bakmak mekruhtur. Mahremler birbirlerine dizkapağı göbek arası hariç diğer yerlerine bakabilirler. Bahsedilen bu haramların hepsi hacet olmama durumuyla ilgilidir, cevaz da şehvetsiz olan nazaradır."

2- Hadis, arada perde olmaksızın iki erkeğin bedenlerinin birbirine değmesinin haram olduğunu ifade etmektedir. Musafaha bundan istisna tutulmuştur. Keza başkasının avretine hangi yerde olursa olsun elle değmek bilittifak haramdır. Nevevî, bu meselede hamamların umumi bir belva olduğunu, oralarda çok kimsenin titizliğe riayet etmeyip gevşeklik gösterdiğini, herşeye rağmen oralara girenlerin başkalarının avretine karşı elini, gözünü vs.'sini koruması gerektiğini kendi avretini de başkasının nazarından koruması gerektiğini belirtir. Bu titizliği göster-

meyenlere de gücü yettikçe müdahele icab ettiğini, karşı tarafın kabul etmeyeceğini zannetmenin bu vazifeyi üzerinden düşürmeyeceğini, şayet nefsi veya başkası hakkında fitneden korkarsa müdahale vazifesinin sakıt olacağını söyler.

5724 ٥– وعن عطاء بن يسار قال: [جَهَّزَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فَاطِمَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنهَا بِخَمِيلٍ وَقِرْبَةٍ وَوِسَادَةٍ حَشْوُهَا إِذْخِرٌ]. أخرجه النسائي.

«الْخَمِيلُ» كساء له خمل.

5. (5724)- *Atâ İbnu Yesar* rahimehullah anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ)'ya çehiz olarak kadife bir örtü, bir su kabı ve içerisi izhirle doldurulmuş bir minder verdi." [Nesâî, Nikah 81, (6, 135).]

5725 ٦– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عنه قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنِّي رَجُلٌ شَابٌّ وَأَخَافُ الْعَنَتَ وَلاَ أَجِدُ مَا أَتَزَوَّجُ بِهِ، أَلاَ أَخْتَصِي؟ فَسَكَتَ عَنِّي، ثُمَّ قُلْتُ لَهُ فَسَكَتَ عَنِّي، ثُمَّ قَالَ: يَا أَبَا هُرَيْرَةَ جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا أَنْتَ لاَقٍ فَاخْتَصِ عَلَى ذٰلِكَ أَوْ ذَرْ].

أخرجه البخاري والنسائي.

6. (5725)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü dedim, ben genç bir insanım, günahtan korkuyorum, evlenecek maddî imkan da bulamıyorum, hadımlaşmayayım mı?" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm bana cevap vermedi. Ben bir müddet sonra aynı şeyi tekrar söyledim. Yine cevap vermedi. Sonra:

"Ey Ebu Hureyre! buyurdu. *Senin karşılaşacağın şey hususunda artık kalem kurumuştur. Bu durumda ister hadımlaş ister bırak."* [Buharî, Nikah 8; Nesâî, Nikah 4, (6, 59).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisten geçen الْعَنَتَ asıl olan şiddet demek ise de, günah, fücur, zina, kötü ve meşakkatli iş gibi manalara gelen bir kelimedir.

2- Hadis, ilk nazarda hadımlaşmayı yapıp yapmamada muhayyer bırakıyor intibaını vermekte ise de, aslında muhayyerlik mevzubahis değil, bilakis tevbih var. Başka rivayetlerde ihtisa talebi açıklıkla reddedildiği halde burada meselenin kaderle irtibatına atıf yapılmıştır. Ama

dinimizde kadere inanma emri var, kaderde olanla amel emri yok. Kader bizim meçhulümüzdür, ne var bilemeyiz. Kaderde yazılan yazılmıştır diye hareket edecek olsak müsaade edilen, meşru olanları tercihen yapmamız gerekir. Öyleyse nice defalar ihtisa gibi tabiatı, yaratılışı bozan şeylerden yasaklama bilinip dururken, bekârlığın getireceği bazı sıkıntıları ihtisa yoluyla önlemek tecviz edilmez.

Hülasa hadiste o hususta muhayyerlik mevzubahis değildir. Bilakis ihtisanın zemmi mevcuttur. Ayrıca kaderin hükmettiğini beşerî çare ve tedbirlerle bozamayacağımız da ifade edilmiş olmaktadır.

★ Hadis, kişinin başına gelen bir hususu müstehcen de olsa, çirkince de olsa büyüğüne açabileceğini ifade etmektedir. Resulullah Ebu Hureyre'nin şikayetini dinlemiş, onu azarlamamıştır.

★ Hadiste mehir ve diğer evlenme masraflarını temin etmeyenin evlenmeye girişmemesi de ders verilmiş olmaktadır.

★ Şikayet üç kere tekrar edilebilir, caizdir.

★ İkna olmayacak kimseye sükutla cevap gerekir.

★ Mücerred sükuttan muradı anlayacağı zannedilen kimseye cevap yerine sükut etmenin cevazı vardır.

★ İhtiyacını talep eden kimsenin, sualde özrünü önce beyan etmesi müstehabtır.

★ Bazı hadislerde *Resulullah* bekâr gençlere şehveti kırmak için oruç tavsiye etmiştir. *Ebu Hureyre*'ye oruç tavsiye edilmeyişini şarihler, *Ebu Hureyre* ehl-i suffeden olması hasebiyle zaten ömrünün çoğunu oruçlu geçirdiğini *Aleyhissalâtu vesselâm* bilmektedir. Bu sebeple oruç tavsiye etmemiş olabilir veya bu talep seferde vaki olmuştur diye açıklarlar.

5726 ٧– وعن مَعْمَرٍ قال: قَالَ لِي سُفْيَانَ الثَّوْرِي رَحِمَهُ اللّٰهُ: [هَلْ سَمِعْتَ فِي الرَّجُلِ يَجْمَعُ لأَهْلِهِ قُوتَ سَنَتِهِمْ أَوْ بَعْضِ السَّنَةِ؟ فَلَمْ يَحْضُرْنِي مَا أَقُولُ. ثُمَّ ذَكَرْتُ حَدِيثاً حَدَّثَنَا بِهِ ابْنُ شِهَابٍ عَنْ مَالِكِ بْنِ أَوْسٍ عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ كَانَ يَبِيعُ نَخْلَ بَنِي النَّضِيرِ وَيَحْبِسُ لأَهْلِهِ قُوتَ سَنَتِهِمْ]. أخرجه رزين.

7. (5726)- *Ma'mer* anlatıyor: "Süfyan-ı Sevrî merhum (bir gün) bana:

"Ailesinin bir yıllık -veya yarı yıllık- yiyeceğini cemeden kimse hakkında bir şey işittin mi?" diye sormuştu. O anda ne söyleyeceğim aklıma

gelmedi. Ama sonradan İbnu Şihab'ın bize tahdis ettiği bir hadisi hatırladım. Hadis *İbnu Şihab'a Malik İbnu Evs'ten*, ona *Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'den gelmişti. Hadiste Aleyhissalâtu vesselâm'ın, Beni'n-Nadir hurmalığını satıp ailesi için bir yıllık yiyeceklerini ayırdığı belirtilmekte idi." [Rezin tahric etti. Buharî, Nafakat 3; Müslim, Cihad 49, (1757).]

AÇIKLAMA:

Ma'mer'in hatırladığı hadis, Buhârî ve Müslim'de bütün teferruatıyla kaydedilmiştir. Hadiste, *Hz. Peygamber*'in mirası meselesinde *İbnu Abbas'la Hz. Ali* arasında çıkan ve halife olması haysiyetiyle Hz. Ömer (radıyallahu anhüm ecmain)'e intikal eden ihtilaf anlatılır. Bu vesile ile *Hz. Ömer, Resulullah*'a *Benî Nadir* Yahudilerinin mallarından düşen ve şahsî malı durumunda olan hurmalığı *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın nasıl tasarruf ettiğini açıklar. *Hz. Ömer* bu mesele ile ilgili olarak: فَكَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُنْفِقُ عَلَى اَهْلِهِ نَفَقَةَ سَنَتِهِمْ مِنْ هذَا الْمَالِ ثُمَّ يَأْخُذُ مَابَقِيَ فَيَجْعَلُهُ مَجْعَلَ مَالِ اللهِ "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bundan ailesinin senelik nafakasını alır, geri kalanı Allah'ın malı kılıp beytulmale (hazineye) koyardı" der.

Alimler, bu hadisi esas alarak, kişinin ailesi için bir yıllık ihtiyacını depolayabileceğine hükmetmişlerdir.

NEZR (ADAK) BÖLÜMÜ

(Üç fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

NEZİRDEN NEHİY

İKİNCİ FASIL

TAATA YÖNELİK NEZİR

★ NAMAZ NEZRİ

★ ORUÇ NEZRİ

★ HAC NEZRİ

★ MAL NEZRİ

ÜÇÜNCÜ FASIL

MASİYETE (GÜNAHA) YÖNELİK NEZR

UMUMİ AÇIKLAMA

Dilimizde çoğunlukla adak kelimesiyle karşıladığımız nezr Arapça'da daha şümullü bir mana taşır. Nezrin cem'i nüzurdur; korkutma demek olan inzardan gelir. *Râgıb el-İsfehanî,* nezrin ıstılahî manasını "vacib olmayan bir şeyi bir emrin vukuu sebebiyle, vacib kılmak" diye tarif eder. Daha açık bir ifadeyle nezri "Allah Teala hazretlerine ta'zim için mübah olan bir fiilin yapılmasını üzerimize almak, îfasını kendi kendimize vacib kılmaktır" diye tarif edebiliriz. Kul, Allah'ın rızasını kazanmak maksadıyla ibadet sayılacak bazı şeyleri kendi kendine vacib kılabilir, bu dinen makbul bir davranıştır. Sözgelimi "yarın oruç tutacağım" veya "yarın şu kadar namaz kılacağım" diye nezirde bulunabilir. Kurtubî: "Nezr îfa edilmesi emredilmiş olan akidlerdendir. Yerine getirene sena edilmiştir" der.

Nezr kişinin bir şeyi yapmayı adaması olduğuna göre nezrin makbul olması, nezredilen şeyin, dinen makbul ve ibadet nevinden olması gerekir. Allah'a isyanı gerektiren haramı ve mekruhu işlemeyi gerektiren nezirler makbul değildir.

Nezr Allah rızası için olmalıdır. Dünyevî maksada yönelik nezirler, ibadette esas olan *ihlasa* münafi olduğu için değeri düşüktür. "Şu işim olursa şu kadar namaz kılayım" veya "...şu kadar malı tasadduk edeyim" şeklindeki nezirler gibi. Ancak İslam alimleri bu çeşitten nezir yapıldığı takdirde yine uyulması gerektiğini belirtmişlerdir. İbnu Hacer en muteber, en kıymetli nezrin herhangi bir şarta bağlamadan yapılan nezir olduğunu belirtir ve "hastalıktan afiyet bulanın "Allah için şu kadar oruç üzerime borç olsun" demesi gibi" der. *İbnu Hacer* devamla: "Allah şifa verirse..." gibi bir şartla ibadete nezretmenin ikinci sırada yer alan bir nezir olduğunu belirttikten sonra, Allah rızası gözetilmeyen nezirlerin değersiz olduğunu söyler. "İstiskal ettiği bir kölesinin sohbetinden kur-

tulmak için azab etmeye nezretmesi gibi" der. Kişiye yapmada meşakkate düşeceği nezirde bulunmanın mekruh ve hatta haram olacağı yine alimlerce belirtilmiştir.

Nezirlere uyulması gerektiği Kur'an-ı Kerim'de temas edilmiş olan bir husustur. Şöyle buyrulur: **"Allah sizi yanlışlıkla veya yanılarak ettiğiniz yeminlerden dolayı mesul tutmaz, fakat kalbinizle kazandıklarınızdan, yalan yere ettiğiniz yeminle ve yeminlerinizi yerine getirmemekle kazandığınız günahtan mesul tutar. Allah gafurdur, günahları çok bağışlar, halimdir, hemen ceza vermeyip tevbe etmeniz için size fırsat verir"** (Bakara 225).

BİRİNCİ FASIL

NEZİRDEN NEHY

5727 ١– عن سعيد بن الْحَارثِ قال سَمِعْتُ ابنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنهُمَا يَقُولُ: [أَوَلَمْ تُنْهَوْا عَنِ النَّذْرِ؟ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : إِنَّ النَّذْرَ لاَ يُقَدِّمُ شَيْئــاً وَلاَ يُؤَخِّرُهُ، وَإِنَّمَا يُسْتَخْرَجُ بِهِ مِنَ الْبَخِيلِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

1. (5727)- *Said İbnu'l-Haris* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'i şöyle söyler işittim: "Siz nezr etmekten yasaklanmadınız mı? Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* demişti ki: *"Nezir, olacak bir şeyi ne öne alır ne de geriye bıraktırır. Ancak onunla cimriden mal çıkarılmış olur."* [Buharî, Kader 6, Eyman 26; Müslim, Nezr 3, (1639); Ebu Davud, Eyman 26, (3287); Nesâî, Eyman 24, (7, 15, 16).]

5728 ٢– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : إِنَّ الـنَّذْرَ لاَ يُقَرِّبُ مِنْ ابنِ آدمَ شَيْئــاً لَمْ يَكُنْ اللهُ قَدَّرَهُ لَهُ، ولَـكِنِ النَّذْرُ يُوافِقُ الْقَدَرَ فَيخْرَجُ بِذلِكَ مِنَ الْبَخِيلِ مَالَمْ يَكُنْ الْبَخِيلُ يُرِيدُ أَنْ يَخْرِجَ]. أخرجه الخمسة واللفظ لمسلم.

2. (5728)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Nezir, ademoğluna, Allah'ın kendisine takdir etmediği hiçbir şeyi yakınlaştırmaz. Ancak nezir, kadere muvafık olur. Nezir sayesinde, cimrinin kendi arzusu ile çıkarmak istemediği, cimriden çıkarılır." [Buharî, Kader 6, Eyman 26; Müslim, Eyman 7, (1640); Ebu Davud, Eyman 26, (3288); Tirmizî, Nüzûr 10, (1538); Nesâî, Eyman 25, (7, 16).]

AÇIKLAMA:

1- Sadedinde olduğumuz birinci hadis, bir soruya verilen cevap kısmı

aksettirmekte, soru kısmını göstermemektedir. Hakim'in Müstedrek'inde ve başka bazı kaynaklarda geldiğine göre, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e Mes'ud İbnu Amr adında bir zat gelerek sorar: "Ey Ebu Abdirrahman! Oğlum, Ömer İbnu Ubeydullah İbni Ma'mer ile birlikte Fars diyarında idi. Oraya şiddetli bir veba ve taun salgını geldi. "Oğlumu Allah bu musibetten salim kılarsa Beytullah'a yaya gidip tavafta bulunacağım" diye nezirde bulundum. Oğlum da yanıma hasta olarak geldi, sonra da öldü. Bu hususta ne dersiniz (bana tavaf vacib oldu mu)?" diye sordu. İşte bu soru üzerine yukarıdaki cevabı verir: "Siz nezretmekten yasaklanmadınız mı?" Sonunda "...Nezrini îfa et!" der.

2- Alimler, bu hadiste ifade edilen yasaklama hususunda ihtilaf etmiştir.

★ Bir kısmı, hadisin zahirini esas almış, nezrin mekruh olduğunu söylemiştir.

★ Bir kısmı da hadisi te'vil etmiştir.

★★ *İbnu'l-Esir* en-Nihaye'de der ki: "Hadislerde, nezirden nehiy tekrarla gelmiştir. Burada hadis, nezri îfaya bir te'kiddir ve nezir yoluyla bir şeyi kendine vacib kıldıktan sonra bu vecibeyi küçümsemekten yasaklamadır (tahzir). Eğer hadisin manası, nezir yapmaktan zecr (yasaklama) olsaydı, hadiste nezrin hükmünü iptal ve nezri îfa etmenin lüzumunu iskat manası olurdu. Çünkü, nezir nehiyle masiyet olur ve uyulması gerekmez. (Halbuki nezre uymak ayetle sabit bir hâdisedir. Öyleyse) sadedinde olduğumuz hadisi şöyle anlamamız gerekmektedir: "Nezirin onlara peşin bir fayda getirmeyeceğini, onlardan bir zararı da bertaraf etmeyeceğini, keza Allah'ın kaderdeki takdirini de değiştirmeyeceğini onlara bildirmektedir. Diyor ki: "Sizler, Allah'ın size takdir etmediği bir şeye nezirle ulaşacağınız veya Allah'ın hakkıyla hükmettiği bir şeyi nezirle kendinizden bertaraf edeceğiniz inancıyla nezirde bulunmayınız. Böyle bir inanca düşmeden nezirde bulunursanız, nezrinize vefa gösterin, borcu üzerinizden atın. Zira nezrettiğiniz şeye uymanız gerekir."

İbnu Hacer, en-Nihaye'de kaydedilen bu görüşün, İbnu'l-Esir'den önce başka alimler tarafından da paylaşıldığına dair serdedilen görüşeri de kaydeder. Mesela *Ebu Ubeyd* şöyle demiştir: "Hadisin nezirden nehyedip şiddet göstermesindeki gaye nezrin günah bir fiil olduğunu söylemek değildir. Nezir, bu şekilde yasak ve günah olsaydı Allah Teala hazretleri nezri yerine getirmeyi emretmez, nezrini tutanları da övmedi. Bilakis, bana göre hadisin manası nezrin şanını yüceltmek, onun ciddiyetini tes-

bit etmektir; ta ki o hafife alınmasın, onun yerine getirilmesinde laubaliliğe kaçıp vaadedilen şeyin yapılmasını terke, söz verilen şeyi îfadan kaçmaya yer verilmesin."

★★ *İmam Malik,* bir şeyi müebbeden yapmayı nezretmenin mekruh olacağına hükmetmiştir. Bu durumda o iş, gönül hoşluğu ile yapılmaz.

★★ *İbnu'l-Mübarek:* "Taate müteallik nezir hayırdır, masiyete götürecek nezir mekruhtur, haramdır" demiştir.

★★ Bazı alimler: "Allah için şunu yapmak üzerime borç olsun" şeklinde şarta bağlanmadan yapılan nezirlerde mahzur görmemiş, bunun sevap olduğunu belirtmiştir. Çoğunluk nezirde keraheti şarta bağlamada görür: "Allah şifa verirse şu kadar namaz kılacağım" ifadesi gibi. Böyle bir nezirde bulunan kimsenin cehaletle: "Bu nezr, arzu ettiği şeyin olmasını sağlayacağı" veya bu vaadi ve nezri sebebiyle Allah'ın, onun dilediğini yerine getireceği inancına düşerse bunun büyük hata olacağı, hatta küfre yaklaşan bir hata olacağı ifade edilmiştir. Kurtubî bu endişededir.

★★ Hadisteki nehyin, nezrettiği şeyi yerine getirmeyeceği halinden belli olan kimselerle ilgili olduğunu söyleyenler de olmuştur.

★★ Bazıları: "Hayra vesile olan şeyin de hayır, şerre vesile olan şeyin de şer olduğu" prensibinden hareket ederek hadisi yorumlamıştır.

3- *İbnu'l-Arabî,* hadiste, nezreden kimsenin nezrini yerine getirmesinin vacib olduğuna hüccet bulunduğunu söyler. Ona göre hadiste "Nezirle cimriden mal çıkarılmış olur" ifadesi, nezri yerine getirmenin vacip olduğunu ifade etmektedir. "Çünkü der, eğer cimri, bunda muhayyer olsaydı, cimriliği sebebiyle, malı çıkarmama hali üzere devam ederdi."

4- Bu hadisle إنَّ الصَّدَقَةَ تَدْفَعُ مِيتَةَ السُّوءِ "Sadaka kötü ölümü defeder" hadisi arasında zahirî bir tenakuz gözükmektedir. Bunu alimler şöyle açıklamıştır: "Sadaka kötü ölümün def'ine bir sebep olmaktadır. Sebepler de müşebbehat gibi mukadderdir (önceden belirlenmiştir, takdir edilmiştir). Nitekim Aleyhissalâtu vesselâm, kendisine: "Rukye Allah'ın kaderinden bir şeyi geri çevirir mi?" diye soran kimseye: *"O da Allah'ın kaderindendir"* diye cevap vermiştir. Nitekim Hz. Ömer'in vebalı yere girmeme kararı üzerine "Allah'ın kaderinden mi kaçıyorsun?" itirazına verdiği "Allah'ın kaderinden Allah'ın kaderine kaçıyoruz" cevabı da Resulullah'ın cevabının bir benzeri olmaktadır."

5- *İbnu'l-Arabî,* nezri "dua"ya benzetir: "Dua da kaderi değiştirmez, ama dua kaderdendir" der. Bununla beraber, dua mendub kılınmış, ne-

zir nehyedilmiştir. Bunun sebebi, dua peşin, acil bir ibadettir, duada Allah'a teveccüh, tazarru, hudu açıkça görülür. Nezirde böyle değildir, bunda ibadet, dileğin husulüne te'hir edilmektedir, amel zaruret anına terkedilmektedir.

6- Hadis, iyilik niyetiyle yapılan amellerin nezir suretiyle yapılanlardan efdal olduğunu göstermektedir. Bu sebeple hadiste hayır amelde ihlasa, sırf Allah rızası için yapmaya teşvik var.

7- Hadis cimriliği de kötülemektedir. Ayrıca emredilenleri yapıp, nehyedilenlerden kaçınan kimseye bahil (cimri) denemeyeceği anlaşılmaktadır.

İKİNCİ FASIL

TAATE YÖNELİK NEZİR

5729 ١ – عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها قالت: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: مَنْ نَذَرَ أنْ يُطِيعَ اللهَ فَلْيُطِعْهُ، وَمَنْ نَذَرَ أنْ يَعْصِيَ اللهَ فَلاَ يَعْصِهِ]. أخرجه الستة إلا مسلماً.

1. (5729)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim:

"Kim Allah'a itaat etmeye nezrederse hemen itaat etsin. Kim de Allah'a isyan etmeye nezrederse, sakın isyan etmesin." [Buharî, Eyman 28; Muvatta, Nüzur 8, (2, 476); Ebu Davud, Eyman 22, (3289); Tirmizî, Nüzûr 2, (1526); Nesaî, Eyman 28, (7, 17); İbnu Mace, Kefarat 16, (2126).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, Allah'a itaatle ilgili nezirlerin yerine getirilmesini emretmektedir. Bu itaat hangileridir belli değil. Yani farz, vacib, mendub gibi farklı taatlerimiz var. Şu halde, nezredilmişse, taate giren bütün fiiller farz, vacib, mendub ayırımı yapılmaksızın yerine getirilecektir. Sözgelimi farzlarla ilgili bir vakit tayini yapılsa *"ilk vaktinde kılacağım"* gibi, buna da uyması vacib olur. Alimler, malî veya bedenî müstehab amellerle ilgili bir nezrin, o amelleri vacibe çevireceğini söylerler. Çünkü, hadis taate giren amellerde nezre uyulması hususunda pek açıktır, te'vile gitmeye gerek yok.

Keza masiyete giren ameller nezredilmişse bunun yerine getirilmemesi emri de hadiste açıktır. Alimler, bu ikinci durumda, bir noktayı münakaşa etmişlerdir. Masiyete nezreden kimse, bu nezrini yerine getirmeyecek, ama bu durumda kendisine yemin kefareti gerekecek mi gerekmeyecek mi? Bu hususta iki görüş ileri sürülmüştür:

★ Cumhura göre kefaret gerekmez.

★ Bazı alimlere göre kefaret gerekir. Ahmed, Sevrî, İshak, Şafiîlerden bazıları ve Hanefîler böyle hükmetmiştir. Tirmizî, Ashab'ın da bu iki görüşte ihtilaf ettiğini kaydeder.

Ulema, masiyete nezretmenin haram olduğunda ittifak eder. İhtilaf edilen husus, böyle bir yemin durumunda kefaret vacib mi değil mi noktasındadır. Hz. Aişe'nin bir rivayetine göre لاَ نَذْرَ فِي مَعْصِيَةٍ وَكَفَارَتُهُ كَفَارَةُ يَمِينٍ *"Masiyette nezir yoktur; bunun kefareti yemin kefaretidir"* buyrulmuştur. "Kefaret gerekir" diyenler bunu esas almıştır, ancak hadisin illetli olduğu söylenmiştir.

2- Hadiste, yapılması mübah olan bir şeyle ilgili nezir hakkında bir şey söylenmemiştir. Bunu cevaplarken, alimlerden bazılarının, ibadetleri farz-ı ayn, farz-ı kifaye olarak ikiye ayırdıklarını bilmede fayda var. Farz-ı ayn olan bu ibadetin yapılması üzerine nezir, nezir sayılmaz, zaten yapmakla mükellef. Ama onunla ilgili bir sıfat üzerine nezir mümkün: İlk vaktinde kılmak gibi. Bu takdirde îfa etmesi gerekir. Farz-ı kifaye üzerine yapılan nezir yerine getirilir. Cihad gibi mendub ibadet için yapılan nezir de yerine getirilmelidir. İbadet sayılmayan mendublar için yapılan nezirler de böyledir. Cumhura göre yerine getirilmelidir; hasta ziyareti gibi.

❑ NAMAZLA İLGİLİ NEZİR

5730 ١ — عن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنهُما: [أنَّ امْرَأةً اشْتَكَتْ شَكْوَى، فَقَالَتْ: إنْ شَفَانِي اللهُ تَعالي لأَخْرُجَنَّ وَلأُصَلِّيَنَّ فِي بَيْتِ الْمَقْدِسِ. فَبَرأَتْ فَتَجَهَّزَتْ لِلْخُرُوجِ، فَجَاءَتْ مَيْمُونَةَ رَضِيَ اللهُ عنها تُسَلِّمُ عَلَيْهَا، فَأَخْبَرَتْهَا بِذلِكَ، فَقَالَتْ لَهَا: اجْلِسِي فَكُلِي مِمَّا صَنَعْتِ وَصَلِّي فِي مَسْجِدِ الرَّسُولِ ﷺ فَإنِّي سَمِعْتُهُ يَقُولُ: صَلاَةٌ فِيهِ أفْضَلُ مِنْ ألْفِ صَلاَةٍ فِيمَا سِوَاهُ مِنَ الْمَسَاجِدِ إلاَّ مَسْجِدَ الْكَعْبَةِ]. أخرجه مسلم.

1. (5730)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir kadın hastalanmıştı. Şöyle bir nezirde bulundu: "Allah Teala hazretleri bana şifa verirse, buradan gidip Mescid-i Aksa'da namaz kılacağım." Sonra kadın iyileşmişti. Hemen yol hazırlığı yaptı. Hz. meymune (radıyallahu anhâ)'ye geldi, selam verip kararını anlattı. Meymune, kadına:

"Hele otur, hazırladığını (burada) ye, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mescidinde namaz kıl. Zira ben Onun şöyle söylediğini işittim:

"Şu mescidimde kılınan bir namaz, Ka'be Mescidi hariç bütün mescidlerde kılınan bir namazdan daha hayırlıdır." [Müslim, Hacc 510, (1396).]

5731 ٢ – وعن جابر رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَامَ رَجُلٌ يَوْمَ الْفَتْحِ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ إنِّي نَذَرْتُ للهِ عَزَّ وَجَلَّ إنْ فَتَحَ عَلَيْكَ مَكَّةَ أنْ أُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ فِي بَيْتِ الْمَقْدِسِ فَقَالَ: صَلِّ هٰهُنَا. ثُمَّ أعَادَ عَلَيْهِ فَقَالَ: صَلِّ هٰهُنَا. ثُمَّ أعَادَ عَلَيْهِ فَقَالَ: فَشَأْنُكَ إذاً]. أخرجه أبو داود.

2. (5731)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Fetih günü bir adam kalkıp: "Ey Allah'ın Resulü dedi. Ben aziz ve celil olan Allah'a nezirde bulundum ve dedim ki: "Eğer Mekke'nin fethini sana müyesser ederse, Beytu'l-Makdis'te iki rekat namaz kılacağım." Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* adama:

"Sen şurada kıl!" cevabında bulundu. Adam talebini tekrar etti.

"Sen şurada kıl!" buyurdu. Adam bir kere daha tekrar edince:

"Öyleyse sen bilirsin" buyurdular." [Ebu Davud, Eyman 24, (3305).]

AÇIKLAMA:

Bu iki hadis, yer tayin edilerek yapılan nezirlerde, nezrin yerine getirilmesi için o yerin aranmasının şart olmadığını göstermektedir. Namaz, sadaka veya benzeri bir başka şeyi şu veya bu yerde yerine getirmek için nezirde bulunan kimse, bu nezrini bulunduğu yerde veya bir başka yerde de îfa etse nezri yerine gelmiş olur.

Ancak, nezredilen yer, nezredenin bulunduğu yerden daha faziletli ise, oraya gitmek gerekir. Nezredilen yer, nezredenin bulunduğu yerle kıymet itibariyle eşitse veya dûnunda ise o zaman bulunduğu yerde nezrini yerine getirebilir. Önceki hadis bu meselede daha sarihtir. Hadislerde sadece üç mescidin faziletinden bahsedilmiştir: Mescid-i Haram, Mescid-i Nebî, Mescid-i Aksa. Bunun dışındaki mescidler kıymet itibariyle eşit sayılırlar.

❑ ORUÇLA İLGİLİ NEZİR

5732 ١ – عن حكيم بن أبي حرة الأسلمي: [أنَّهُ سَمِعَ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنهُمَا يَقُولُ: أفِي رَجُلٍ نَذَرَ أنْ لاَ يَأتِيَ عَلَيْهِ يَوْمٌ سَمَّاهُ إلاَّ صَامَهُ. فَوَافَقَ يَوْمَ أضْحَى أوْ فِطْرٍ

فَقَالَ: لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ. لَمْ يَكُنْ يَصُومُ يَوْمَ أَضْحَى وَلاَ فِطْرٍ وَلاَ يَرَى صِيَامَهُمَا، فَأَعَادَ عَلَيْهِ، فَقَالَ: أَمَرَ النَّبِيُّ ﷺ بِوَفَاءِ النَّذْرِ وَنَهَى عَنْ صِيَامِ يَوْمِ الْعِيدَيْنِ، فَأَعَادَ عَلَيْهِ فَلَمْ يَزِدْ عَلَى هذَا]. أخرجه الشيخان.

1. (5732)- *Hakim İbnu Ebi Hürre el-Eslemî*'nin anlattığına göre "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in -önceden belirttiği bir günde oruç tutmaya nezreden bir kimsenin, nezrettiği o günü, Kurban veya Ramazan bayramlarına rastladığı takdirde, nezrini yerine getirip getirmeyeceği hususunda- şöyle dediğini işitmiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'da sizin için güzel örnek vardır. O, ne Kurban ne de Ramazan bayramlarında oruç tutmamıştır. Üstelik o günlerde oruç tutmayı uygun da görmemiştir." Soru sahibi sorusunu tekrar edince İbnu Ömer: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* nezre uymayı emretmiştir, iki bayram gününde oruç tutmayı da nehyetmiştir" demiştir. Soru sahibi sorusunu yine tekrar edince eski cevabına ilavede bulunmamıştır." [Buharî, Eyman 32, Savm 67 ; Müslim, Siyam 142, (1139).]

AÇIKLAMA:

Hadis, *Buhârî*'nin bir rivayetinde daha vazıh gelmiştir: "Ziyad İbnu Cübeyr der ki: "Ben İbnu Ömer'in yanında idim. Bir adam gelip sordu: "Ben, yaşadığım müddetçe her salı -veya çarşamba günü oruç tutmaya nezretmiştim. Bu günüm Kurban Bayramı'na rastladı ne yapayım?" İbnu Ömer: "Allah Teala hazretleri nezirlerimize sadık olmamızı emretmiştir, diğer taraftan Kurban Bayramı'nda oruç tutmaktan nehyedildik" diye cevap verdi. Adam (cevabı vazıh bulmayarak) sorusunu tekrar etti. İbnu Ömer ilave yapmaksızın cevabını tekrar etti."

Anlaşılacağı üzere soru sahibi oruç tutmak üzere nezrettiği gün oruç tutmanın yasaklanmış olduğu bayramlara rastlarsa ne yapacağını sormaktadır. Oruç tutmak caiz mi? Değilse bilahare bedelini tutacak mı, yoksa kefaret mi ödeyecek?

Ulema böyle bir kimsenin o günlerde oruç tutmayacağı hususunda icma etmiştir. Kurban veya Ramazan bayramlarında ne nafile, ne kaza ne de nezir orucu tutulamaz. Cumhura göre, o günlerde oruç tutmaya nezretse, bu nezri muteber bir nezir olmaz. Hanbelîlerin bir görüşüne göre kazası vacib olur. *Ebu Hanife:* "O gün oruç tutacak olsa nezrinden düşer" der.

İbnu Ömer'in cevabı farklı yorumlara bâis olmuştrur, teferruata gir-

meyeceğiz. Böyle bir durumda, o gün oruç tutmayıp bir başka gün kaza edilmesi esastır.

5733 ٢ – وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [بَيْنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ يَخْطُبُ إذَا هُوَ بِرَجُلٍ قَائِمٍ فِي الشَّمْسِ، فَسَأَلَ عَنْهُ، فَقَالُوا: هذَا أَبُو إِسْرَائِيلَ نَذَرَ أنْ يَقُومَ فِي الشَّمْسِ وَيَصُومَ وَلاَ يُفْطِرَ وَلاَ يَسْتَظِلَّ وَلاَ يَتَكَلَّمَ. فَقَالَ: مُرُوهُ فَلْيَسْتَظِلَّ وَلْيَتَكَلَّمْ وَلْيَتِمَّ صَوْمَهُ]. أخرجه البخاري ومالك وأبو داود.

2. (5733)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hutbe verirken, güneşte ayakta duran bir adam gördü. Bunun niye orada durduğunu sordu.

"Bu Ebu İsrail'dir, güneşte durarak oruç tutmaya, yiyip içmemeye, gölgede oturmamaya ve konuşmamaya nezretmiştir!" dediler. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Ona söyleyin! gölgelensin ve konuşsun, ancak orucunu tamamlasın" buyurdular." [Buharî, Eyman 31, Muvatta, Eyman 6, 2, 475); Ebu Davud, Eyman 23, (3300).]

AÇIKLAMA:

Hadiste, şeriatın ibadet olarak talep etmediği meşakkatleri kendi nefsine çektirmeyi şart koşarak nezirde bulunmanın meşru olmadığı ifade edilmektedir. Şarihler: "Bu hadiste, insana eziyet veren yalın ayak yürümek, güneşte oturmak gibi Kur'an ve sünnette meşruluğuna dair beyan gelmemiş olan davranışların ibadet sayılmayacağına, bunlarla yapılan nezrin makbul addedilmeyeceğine delil vardır. Nitekim Aleyhissalâtu vesselâm Ebu İsrail'e nezrinin meşru olan kısmını yani orucunu tamamlamayı söylerken, diğer manasız eziyetlere son vermesini emretmiştir" der.

Kurtubî'ye göre, "Bu Ebu İsrail kıssasında, "masiyet veya takatinin yetmeyeceği bir şey nezreden kimseye kefaret gerekmez" diyen cumhura en büyük delil mevcuttur."

Hattâbî de şunu söyler: "Ebu İsrail'in nezrinde iki unsur var: "Biri taat, diğeri masiyet, Resulullah bundan taat olanın -ki bu oruçtur- yerine getirilmesini, güneşte durmak, konuşmamak, gölgelenmemek gibi taat olmayan hususların terkini emretti. Vücuda eziyet veren bu dav-

ranışlarda Allah'a yakınlık yoktur. Dinimiz, bu ümmetten, daha önceki ümmetlere teklif edilen bu çeşit meşakkatleri (ağlal) kaldırmıştır. Böylece, onlarda yapılan nezir masiyete dönüşür. Öyle ise, buna uymak gerekmediği gibi, terki sebebiyle kefaret de gerekmez."

Aynî, "hadiste, mübah veya zikrullaha sükut etmenin taat olmadığına delil var" der.

Bazı şarihler, bu hadiste cahil mutasavvıfların nefsin tezkiye vasıtası diye ihdas ettikleri Kur'an ve hadiste rastlanmayan meşakkatli meşguliyetlerin batıl olduğuna delil çıkarmışlardır.

5734 ٣- وعن ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنهما: [أَنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنهُ قَالَ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنِّي نَذَرْتُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ أَنْ أَعْتَكِفَ يَوْمـــاً. وفي روايـة: لَيْلَةً فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ قَالَ: أَوْفِ بِنَذْرِكَ]. أخرجه الخمسة.

3. (5734)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "(Babam) Ömer (radıyallahu anh) (bir gün) dedi ki:

"Ey Allah'ın Resulü! Ben cahiliye devrinde bir gün itikaf yapmayı nezretmiştim. -Bir rivayette Mescid-i Haram'da bir gece denmiştir.- [Bunu îfa etmem gerekir mi?]" Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Nezrini yerine getir!"* buyurdular." [Buharî, İ'tikaf 5, 15, 16, Humus 19, Megazî 54, Eyman 29; Müslim, Eyman 27, (1656); Ebu Davud, Eyman 32, (3325); Tirmizî, Eyman 11, (1539); Nesâî, Eyman 36, (7, 21 22).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, kâfirken nezirde bulunan bir kimse Müslüman olduğu takdirde o nezrin gereğini yerine getirmesinin şart olduğunu ifade eder. Bazı Şafiî alimleri bu görüştedir. Ancak Hanefî, Malikî alimler ve Şafiilerin cumhuru "Kâfirin nezri mün'akid değildir. Dolayısıyla kâfirken yapılan nezre uymak vacib değildir" demiştir. Bu görüşte olanlar, sadedinde olduğumuz hadisi: "Resulullah Hz. Ömer'e bir vecibe olarak değil, istihbab olarak "nezrini îfa et" demiştir" diye te'vil etmişlerdir.

❑ HACCLA İLGİLİ NEZİR

5735 ١- عن عقبة بن عامر رَضِيَ اللّٰهُ عَنه قال: [نَذَرَتْ أُخْتِي أَنْ تَمْشِيَ الـــى بَيْتِ اللّٰهِ الْحَرَامِ حَافِيَةً، فَأَمَرَتْنِي أَنْ أَسْتَفْتِيَ لَهَا رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَ: لِتَمْشِ وَلْتَرْكَبْ].

أخرجه الخمسة.

1. (5735)- Ukbe İbnu Amir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Kızkardeşim, Beytullah'a yalın ayak yürüyerek gitmeye nezretmişti. Bu hususta Resulullah'a sormamı talep etti. Ben de sordum. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Yürüsün ve binsin!" buyurdular." [Buhârî, Cezâu's-Sayd 27; Müslim, Nezr 11, (1644); Ebu Davud, Eyman 23, (3293, 3294, 3299); Nesâî, Eyman 32, (7, 19).]

5736 ٢- وزاد في رواية للترمذي: [حَافِيَةً غَيْرَ مُخْتَمِرَةٍ. فَقَالَ: مُرُوهَا فَلْتَخْتَمِرْ وَلْتَرْكَبْ وَلْتَصُمْ ثَلاثَةَ أيَّامٍ].

2. (5736)- *Tirmizî*'nin rivayetinde şu ziyade vardır: "...ayağı çıplak ve başı da örtüsüz olarak Resulullah: *"[Allah, kızkardeşinin meşakkati sebebiyle bir şey yapacak değildir.] Ona emredin, başını örtsün, hayvanına binsin, (kefaret olarak) üç gün oruç tutsun"* buyurdu." [Tirmizî, Nüzûr 16, (1544).]

5737 ٣- وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عنهما: [أنَّ أُخْتَ عُقْبَةَ نَذَرَتِ الْحَجَّ مَاشِيَةً، وَذَكَرَ عُقْبَةُ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ أنَّهَا لاَ تُطِيقُ ذلِكَ. فَقَالَ ﷺ: إنَّ اللهَ لَغَنِيٌّ عَنْ مَشْيِ أُخْتِكَ، فَلْتَرْكَبْ، وَلْتُهْدِ بَدَنَةً].

وفي رواية: «إنَّ اللهَ لاَ يَصْنَعُ بِمَشْيِ أُخْتِكَ الى الْبَيْتِ شَيْئاً». أخرجه أبو داود.

3. (5737)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ukbe'nin kızkardeşi, yürüyerek hacc yapmaya nezretmişti. Ukbe onun bu işi yaya olarak yapamayacağını Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a söyledi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Allah, kızkardeşinin yayan yürümesinden müstağnidir. Binsin ve bir deve kurban etsin!" buyurdular."

Bir rivayette: *"Allah, kızkardeşinin Beytullah'a yayan yürümesi sebebiyle bir şey yapacak değildir"* buyrulmuştur. [Ebu Davud, Eyman 23, (3295, 3296, 3297).]

5738 ٤- وعن أنسٍ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [رَأى رَسُولُ اللهِ ﷺ شَيْخاً يُهَادي بَيْنَ ابْنَيْهِ. فَقَالَ: مَا بَالُ هذَا؟ قَالُوا: نَذَرَ أنْ يَمْشِيَ. فَقَالَ: إنَّ اللهَ عَنْ تَعْذِيبِ هذَا نَفْسَهُ لَغَنِيٌّ، وَأمَرَهُ أنْ يَرْكَبَ]. أخرجه الخمسة.

« يُهَادِي بين ابنَيه » أي يمشي بينهما متكئاً عليهما من ضعفه.

4. (5738)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)*, iki oğlunun omuzlarına ardılmış olarak yürümekte olan bir ihtiyar görmüştü.

"Bunun derdi ne de böyle yürüyor" diye sordu.

"Yürümeye nezretmiş!" dediler.

"Şurası muhakkak ki, Allah bu bîçarenin kendine eziyet etmesinden müstağnidir" buyurdular ve hayvanına binmesini emrettiler." [Buhârî, Eyman 31, Sayd 27; Müslim, Nüzur 9, (1642); Ebu Davud, Eyman 23, (3301); Tirmizî, Nüzûr 9, (1537); Nesâî, Eyman 42, (7, 30).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetler de, ayet ve hadiste zikri geçmeyip nefse meşakkat veren davranışların ibadet sayılmayacağını, dolayısıyla nezirde bunlara yer verilmemesi gerektiğini te'yid etmektedir.

2- Birinci rivayette görüldüğü üzere, Ukbe'nin kızkardeşi, Mescid-i Haram'a yapacağı ziyarette yayan yürümesi veya binekli olması hususunda serbest bırakılmıştır. Yaya gidebilenin yayan gitmesi efdal addedilmiş olmaktadır. Ama Enes'ten gelen dördüncü rivayette soru sahibinin yaşlı olduğu tasrih edilir. *Aleyhissalâtu vesselâm* bu zatın binerek ziyaret yapmasını cezmen söylemiş, yaya gitme muhayyerliği tanımamıştır. Çünkü, yaşlılığı sebebiyle yayan yolculuk yapmaya tahammülü yoktur.

3- Üç gün oruç emredilmesi, nezri, söylediği şekil üzere yapamamış olmanın kefaretidir. Dolayısıyla nezri bir nevi yemin kabul edilmiş, yerine getirilemeyen yemin için yapıldığı üzere, üç gün oruçla kefaret ödenmiş olmaktadır. *Aliyyü'l-Kârî,* "yemin kefaretinin öncelikle yapılması gereken diğer şartlarını yapmaktan âciz olduğu takdirde son şart olarak üç gün oruç tutar" der. Çünkü, yemin kefareti şöyledir:

1) Gücü yeten, bir köle azad eder.

2) Bunu yapamayan, on fakiri sabah ve akşam olmak üzere doyurur.

3) Veya on fakire orta halde birer parça elbise giydirir.

4) Bu zikredilen üç şeyden birini yapamayan kimse üç gün muttasıl oruç tutar. Yemin kefareti ayet-i kerime ile sabittir (Maide 89).

4- Üçüncü hadiste, haccı yayan yapmaya nezrettiği halde yaya yapamayacak durumda olan Ukbe İbnu Amir'in kızkardeşi için verilen "bine-

rek yapma ve bir deve kesme" hükmü hususunda ulema ihtilaf etmiştir. el-Kâdı şu açıklamayı sunar: "Haccda yürümek, Allah'a yakınlık vesilelerinden biri olduğu için bu husustaki nezre uyması vacib olmuş; bu, aciz olmadıkça terki caiz olmayan diğer amellere dahil olmuştur. Bunun terki fidyeyi gerektirir. Fidye için asgarî koyun kesilir. Devenin kesilmesi vacib değil, mendubtur. Dolayısıyla hadiste devenin zikri nedbe hamledilmiştir. Mamafih *Hz. Ali* başta olmak üzere bazı alimler deve kesmenin vacib olduğunu söylemiştir. Resulullah'ın bu emrini istihbaba hamledip "bir şey gerekmez" diyenin olduğunu da kaydedelim."

❑ MALLA İLGİLİ NEZİR

5739 ١ – عن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنها أنها قالت: [مَنْ قَالَ مَالِي فِي رِتَاجِ الْكَعْبَةِ فَإِنَّهَا كَفَّارَةُ يَمِينٍ، وَمَنْ عَيَّنَ مَالَهُ صَدَقَةً لَزِمَهُ إخْرَاجُهُ وَلَوْ كَانَ أَكْثَرَ مِنَ الثُّلُثِ]. إخرجه مالك الى قوله: كفارة يمين، وأخرجه بطوله رزين.

«الرِّتَاجُ» الباب، وأراد به الكعبة.

1. (5739)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) demiştir ki: "Kim "malım Ka'be yolunda feda olsun!" diye nezrederse, ona yemin kefareti gerekir. Kim de bağışlayacağı malı tayin edip belirlerse, o malı çıkarması gerekir, hatta bu mal üçte bir den fazla bile olsa."

Bu hadisin "...yemin kefareti gerektirir" ibaresine kadar olan kısmını, Muvatta'da İmam Malik tahric etmiştir. Geri kalan kısmını ise Rezin tahric etmiştir. [Muvatta, Nüzûr 17, (2, 481).]

AÇIKLAMA:

Rivayetin Muvatta'daki aslından da anlaşılacağı üzere, Hz. Aişe'ye bir adam hakkında sual edilir. Bu adam herhangi bir miktar tayin etmeden "malım Ka'beye sadaka olsun" demiştir. Bu ifade bütün malının bağış olmasını gerektiren bir nezirdir. *Hz. Aişe* "Bu, hakiki manada bir nezir sayılmamalı" kanaatindedir. Çünkü, bu durumda malsız kalacaktır. Daha önce de belirtildiği gibi kişi, takatını aşan nezirde bulunduğu takdirde, onun sözüne kefaret-i yemin uygulanmıştır.

Rivayeti kaydeden İmam Malik, bu meselede başka görüştedir: "O kimse malının üçte birini tasadduk eder." Zührî ve İbnu'l-Müseyyeb de bu görüştedir. Bunlar, müteakiben kaydedilecek olan malını tasadduk

etmeyi Resulullah'a teklif etmişti. *Aleyhissalâtu vesselâm* bunun üçte birini kabul etti.

★ *İmam Şafii* ve *Ahmed:* "Adama yemin kefareti gerekir" demişlerdir.

★ *Ebu Hanife:* "Adam malının tamamını çıkarır, kendisine, avret yerini örtecek ve ayakta kalmasını sağlayacak miktar bırakılır" demiştir.

5740 ٢– وعن مـالك: [أنَّهُ سُئِلَ عَنْ رَجُلٍ قَالَ: كُلُّ مَالِي صَدَقَةٌ فِي سَبِيلِ اللهِ تَعَالى، فَقَالَ: يَجْعَلُ ثُلُثَهُ لأنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ أمَرَ أبَا لُبَابَةَ رَضِيَ اللهُ عَنه حِينَ قَالَ: أهْجُرُ دَارَ قَوْمِي الّتِي أصَبْتُ فِيهَا الذّنْبَ وَأُجَاوِرُكَ وَأنْخَلِعُ مِنْ مَالِي صَدَقَةً الى اللهِ والى رَسُولِهِ؟ فقَالَ: يُجْزِيكَ مِنْ ذلِكَ الثُّلُثُ].

2. (5740)- *İmam Malik*'ten rivayete göre, kendisine, "malım Allah yolunda sadakadır" diyen kimse hakkında sorulmuştu, şu cevabı verdi:

"Üçte birini sadaka yapar. Zira, Aleyhissalâtu vesselâm, Ebu Lübabe (radıyallahu anh): "Günah işlemiş bulunduğum kavmimin yurdunu terkedip, sana mücavir olacağım. Malımı da Allah ve Resulü'ne tasadduk edeceğim" dediği vakit: *"Bu maldan üçte birinin bağışı sana kifayet eder"* demişti." [Muvatta, Nüzûr 16, (2, 481).]

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste de kısmen geçtiği üzere, malının tamamını Allah yolunda bağışladığını söyleyen kimseye tatbik edilecek hüküm alimler arasında ihtilaflı olmuştur. Sadedinde olduğumuz rivayette, *İmam Malik*'in, *Ebu Lübabe* (radıyallahu anh) ile ilgili Nebevî tatbikatı esas aldığını görmekteyiz. Ebu Lübabe'nin affı hususunda, kaynaklarımız iki sebep kaydeder. Bu, ya onun, Tebük Seferi'ne katılmayışından üzülerek hakkında af gelinceye kadar mescidin direğine zincirlerle bağlaması sonucu idi, ya da Hendek Gazvesi sırasındaki ihanetleri sebebiyle Resulullah'ın cezalandırmaya hazırlandığı Benî Kureyza'ya maruz kalacakları cezanın mahiyetini işaret etmek suretiyle işlediği ciddî bir hata sonucu kendisini mescidin direğine bağlaması idi. Orada on sekiz gün kadar bağlı kalmıştı. Sadece zaruri ihtiyaç ve namaz zamanlarında zincirini kızı çözüyor, sonra tekrar bağlıyordu. Bu esnada ne yemiş ne de içmişti. Üzerine baygınlık çökmüş, kulakları duymaz olmuştu; gözlerini de kaybetmek üzere idi ki, affını ilan eden ayet nazil oldu (Tevbe 102).

5741 ٣– وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جدّه: [أنَّ إمْرَأةً قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ! إنِّي نَذَرْتُ أنْ أضْرِبَ عَلى رَأسِكَ بِالدُّفِّ. قَالَ: أوْفِ بِنَذْرِكَ]. أخرجه أبو داود.

3. (5741)- *Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihi* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir kadın (gelerek): "Ey Allah'ın Resulü! Ben senin yanıbaşında def çalmaya nezrettim!" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Nezrini yerine getir!" buyurdular." [Ebu Davud, Eyman 27, (3315).]

5742 ٤– وزاد رزين: [قَالَتْ يَا رَسُولَ اللهِ! إنِّي نَذَرْتُ إذَا انْصَرَفْتَ مِنْ غَزْوَتِكَ سَالِماً غَانِماً أنْ أضْرِبَ عَلَيْكَ بِالدُّفِّ. قَالَ: إنْ كُنْتِ نَذَرْتِ فَأوْفِي بِنَذْرِكِ وَإلاَّ فَلاَ].

4. (5742)- *Rezin* şu ziyadeyi kaydetti: "Kadın dedi ki: "Ey Allah'ın Resulü! Çıktığın gazveden sağ-salim ganimetle dönersen sana (zafer alâmeti olarak) def çalıvereceğim diye nezrettim!"

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu talep üzerine: *"Eğer nezretti isen haydi nezrini yerine getir, yoksa böyle bir şey yapma!"* buyurdular." [Rezin'in ziyadesi İbnu Hibban'ın Sahih'inde geçmektedir (6, 286-287).]

AÇIKLAMA:

1- Kaydedilen son iki hadisin birincisi Ebu Davud'da mevcuttur. Rezin'in ilavesini ihtiva eden ikinci rivayet *İbnu Hibban*'ın Sahih'inde mevcuttur. Hatta, oradaki aslında bazı açıklayıcı ziyadeler de mevcuttur: "Abdullah *İbnu Büreyde* babasından naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gazvelerinden birinden dönmüşü. Siyahî bir cariye gelerek:

"Ey Allah'ın Resulü! Allah seni salimen geri getirirse yanıbaşında def çalmaya nezrettim!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Eğer nezretmişsen haydi yap, değilse yapma!" buyurdu. Kadın:

"Evet ben nezirde bulunmuştum!" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm oturdu, o da def çaldı."

2- Bu hadislerde def çalmanın cevazı da mevzubahistir. Mesele üzerine, Hattâbî şu açıklamayı kaydeder: "Def çalınması, nezri ilgilendiren taatlardan addedilmemiştir. Bu hususta söylenecek en muvafık söz, onun mübahlardan olduğunu söylemektir. Şurası da unutulmamalı ki, bu def çalma hadisesi Resulullah'ın gazvelerinden birinden salimen dönüşü fırsatında duyulan sevincin izharına muttasıl olması ve bu sevinç

izharında küffarın yıldırılmasının ve münafıkların da sindirilmesinin bulunması sebebiyle def çalınması, Allah'a yakınlık vesilelerinden biri olmuştur. İşte aynı sebepledir ki, nikah sırasında da def çalınması müstehab addolunmuştur. Çünkü bunda da hem nikahın izharı ve hem de gizli yapılan zina manasından uzaklaşma var."

5743 ٥ – وعن ثابت بن الضحاك رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَجُلٌ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ: إنِّي نَذَرْتُ أنْ أذْبَحَ بِمَكَانِ كذا وَكذَا، مَكَانٌ يَذْبَحُ فيه أهلُ الْجَاهليّة. فقَال: هَلْ كَانَ بذلِكَ الْمَكَانِ وَثَنٌ مِنْ أوْثَانِ الْجَاهليّةِ يُعبَدُ؟ قَالَ: لاَ. قَالَ: فَهَلْ كَانَ فيهِ عِيدٌ مِنْ أعْيَادِهِمْ؟ قَالَ: لاَ. قَالَ أوْفِ بِنَذْرِكَ]. أخرجه أبو داود.

5. (5743)- *Sabit İbnu'd-Dahhak* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Ben şu şu yerde bir kurban kesmeye nezrettim!" dedi. Zikrettiği yer cahiliye insanlarının kurban kestikleri bir yerdi. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Orada, kendisine ibadet edilen cahiliye putlarından biri var mı?" diye sordu. Adam:

"Hayır!" deyince:

"Pekiyi orada, onların bayramlarından bir bayram kutlanıyor mu?" diye sordu. Adam yine "hayır!" deyince:

"Öyleyse nezrini yerine getir!" emrettiler." [Ebu Davud, Eyman 27, (3313).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayetin aslında, nezrin Resulullah'ın sağlığında yapıldığı, kurban kesmek üzere kasdettiği yerin Büvâne (adında, Mekke'nin altlarında Yelemlem'e yakın bir yer) olduğu belirtilir. Keza rivayetin devamında Resulullah لاَ وفَاءَ لِنَذْرٍ في مَعْصيَةِ اللهِ وَلاَ فيما لاَ يَمْلِكُ ابنُ آدم *Allah'a isyan olan şeylerle, insanoğlunun mülkünde olmayan şeylerde yaptığı nezirlere uymak yoktur"* buyurmuştur.

2- Hadiste geçen vesen, kendisine ibadet etmek maksadıyla yapılan cüsseli putlardır. Bunlar madenlerden olabileceği gibi, ağaç, taş gibi başka maddelerden de olur. Bu manada olmak üzere sanem kelimesi de vardır. Bazı alimler "sanem"le cüssesi olmayan, resim şeklindeki tasvirlerin kastedildiğini söylemiştir. Ancak gerek vesen ve gerekse sanemin her iki çeşit put için kullanıldığını, aralarında teradüf bulunduğunu söyleyen

alimler de mevcuttur. *Adiyy İbnu Hatim*'in bir rivayetine göre, Resulullah'ın yanına geldiğinde boynunda altından mamul bir haç vardı. Aleyhissalâtu vesselâm: أَلْقِ هذَا الْوَثَنَ عَنْهُ *"Şu putu boynundan çıkar at!"* demiştir. Şu halde vesen, takdis edilen maddî eşya manasında daha umumi bir mana taşımaktadır.

3- Hadisin sonundaki ziyadeyi değerlendiren alimler, mübah şeylerde nezirde bulunmanın caiz olacağını söylemişlerdir. Çünkü, kaydettiğimiz üzere, *Aleyhissalâtu vesselâm* iki çeşit nezri yasaklamaktadır:

1) Allah'a isyan olan, günah olan şeyler: Şarap içmeye, domuz eti yemeğe, yaksız yere cana kıymaya yapılan nezirler gibi. Hadiste masiyete müteallık nezrin yasaklığı zikredilince mübahlarda yapılacak nezrin sahih olacağı anlaşılır.

2) İnsanın mülkü ve gücü dışında olan şeylere nezretmesi: "Amerika mülkünü tasadduk etmek", "ölüyü diriltmek" gibi.

Bununla birlikte, Resulullah'ın لاَ نَذْرَ الاَّ فِيمَا يبْتَغِي به وَجْهُ اللّهِ تَعالَى "Kendisiyle Allah'ın rızası talep edilmeyen şeyde nezir yoktur" hadisini göstererek mübahta da nezir olmaz diyeceklere Beyhakî hazretleri, bazı mübah şeylerin Allah'ın rızası kastıyla yapılabileceğine örnek verir: "Kişi der, öğle uykusunu yani kayluleyi, geceleyin kalkıp ibadet yapmak maksadıyla yapabilir, sahur yemeğini, gündüzleyin tutacağı oruca güç kazanmak kasdıyla yiyebilir."

ÜÇÜNCÜ FASIL

MA'SİYETLE İLGİLİ NEZİR

5744 ١ – عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ نَذْرَ فـي مَعْصِيَةٍ، وَكَفَّارَتُهُ كَفَّارَةُ يَمِينٍ]. أخرجه أصحاب السنن.

1. (5744)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ma'siyette (günan şeylerde) nezir yoktur. Bunun kefâreti de yemin kefâretidir." [Ebu Dâvud, Eymân 23, (3292); Tirmizî, Nüzûr 1, (1524); Nesâî, Eymân 41, (7, 26).]

5745 ٢– وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ نَذْرَ إلاَّ فِيمَا يُبْتَغَى بِهِ وَجْهُ اللهِ تَعالى، وَلاَ يَمِينَ فِي قَطِيعَةِ رَحِمٍ]. أخرجه أبو داود.

2. (5745)- *İbnu Amr İbnu'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ancak, kendisiyle Allah Teâla hazretlerinin rızası talep edilen şeylerde nezir vardır. Sıla-ı rahmı koparma üzerine de yemin yoktur." [Ebu Dâvud, Eymân 15, (3273, 3274).]

5746 ٣– وعن عمران بن حصين رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لاَ نَذْرَ فـي مَعْصِيَةٍ وَلاَ فِيمَا لاَ يَمْلِكُ ابْنُ آدَمَ]. أخرجه النسائي.

3. (5746)- *İmrân İbnu Husayn* (radıyallahu anhüma) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ne bir masiyette ne de insanoğlunun malik olmadığı bir şeyde nezir yoktur." [Nesâî, Eymân 14, (7, 28); Müslim, Nezr 8, (1641); Ebu Dâvud, Eymân 28, (3316).]

AÇIKLAMA:

Bu üç hadiste geçen hususlar önceki fasıllarda da geçtiği için burada teferruatlı açıklamaya girmeyeceğiz. Özetlemek gerekirse, bu rivayetlerde şu üç nokta belirtilmektedir:

1) Allah'a isyana götüren, dinen günah addedilen bir işi yapmak için nezreden kimse bunu yerine getirmeyecektir: "Şu işim olursa şarap içeceğim!" demek buna bir örnektir.

2) Kişinin elinde olmayan, mâliki bulunmadığı bir şey üzerine nezirde bulunması halinde o nezrin icrası yoktur. Mesela "Hastalığımdan şifa bulunca falancanın kölesini azad edeceğim" demesi gibi. Köle azadı ibadet ise de, azad edeceği köle kendinin olmadığı için böyle bir nezir muteber bir nezir değildir, uygulanmaz. Ama adam "...bir köle azad edeceğim" deseydi, o an için kendisi bir köleye malik olmasa da, bu onun üzerine borç olurdu, nezrini icra ederdi.

3) Bu söylenen iki gruba giren nezirler, bir nevi yemin sayılmıştır. Bu sebeple, böylesi bir nezirde bulunan kimseye yeminini yerine getirmeyerek hanis olan kimselere terettüp eden kefâret gerekmektedir. Bu hususu 5738 numaralı hadisin açıklamasında kaydettik.

4) Yukarda kaydedilen *İbnu Amr İbni'l-Âs* rivayetinde, nezirlerin, kendisiyle Allah rızası talep edilebilecek şeyler üzerine olabileceği ifade edilmiştir. Bununla ilgili açıklamayı da az yukarıda (5743 numaralı hadisin açıklamasında) kaydettiğimiz için burada tekrar etmeyeceğiz.

5747 ٤ – وعن يحيىٰ بن سعيد قال: [سَمِعْتُ الْقَاسِمَ بْنَ مُحَمَّدٍ يَقُولُ: أَتَتِ امْرَأَةٌ الى ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا فَقَالَتْ: إنِّي نَذَرْتُ أنْ أنْحَرَ ابْنِي؟ قَالَ: لاَ تَنْحَرِي ابْنَكِ، وَكَفِّرِي عَنْ يَمِينِكِ. فَقَالَ شَيْخٌ: كَيْفَ يَكُونُ فِي هٰذَا كَفَّارَةٌ؟ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: إنَّ اللّٰهَ تَعَالَى قَالَ: وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ. ثُمَّ جَعَلَ فِيهِ مِنَ الْكَفَّارَةِ مَا رَأَيْتَ]. أخرجه مالك.

4. (5747)- *Yahya İbnu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Kasım İbnu Muhammed'in şöyle söylediğini işittim: "İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a bir kadın gelip:

"Ben oğlumu kurban etmeye nezrettim! (Ne dersin?)" dedi. *İbnu Abbâs* ona:

"Oğlunu kesme, yeminine karşı keffârette bulun!" diye cevap verdi. Bu cevap karşısında orada bulunan yaşlı bir zat:

"Bu nezirde nasıl keffâret olur?" dedi. İbnu Abbâs açıkladı:

"Allah Teâla hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'de: **"Hanımlarına zıhâr yapanlarınız bilsin ki, bu sözleriyle hanımları onların anneleri olmuş olmaz. Gerçekten onlar çirkin ve asılsız bir söz söylüyorlar..."** (Mücâdele 2) buyurmuş, sonra da gördüğün gibi, bu zıharda bulunanlara keffâret takdir etmiştir." [Muvatta, Nüzûr 7, (2, 476).]

AÇIKLAMA:

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) çocuğunu boğazlamaya nezreden kadına yemin keffâretinde bulunma fetvasını verince, yanında bulunan bir zat bu fetvayı muvafık bulmayarak itiraz eder ve *"Böyle bir nezre nasıl yemin keffareti gerekir?"* demek ister. İtiraz, bunun masiyet için yapılan bir nezir olmasından ileri gelmiştir. Çünkü bazı rivayetlerde masiyet için yapılan nezrin muteber olmayacağı belirtilmiştir.

İbnu Abbas ise, Kur'an-ı Kerim'den örnek veriyor: "Ayet, "zıhar"ı (yani kişinin hanımını annesine, bacısına benzeterek, kendine haram kılması) önce "çirkin ve asılsız bir söz" olarak tavsif ettiği halde devamında: "Hanımlara zıhar yaptıktan sonra söylediklerinden vazgeçenler, onlarla temasta bulunmadan önce bir köle veya cariye azad etsinler" buyurarak, ceza tesbit etmiştir." İbnu Abbâs: "Öyleyse hadiste masiyet üzere yapılan nezir bâtıl ilan edilse de, buna yemin keffâreti gerekmektedir" demiş olmaktadır.

İbnu Abdilberr, "Zıharın bir yemin olmayışından hareketle bu meselede, zıhar keffaretine itibar edilmesinin bir manası yoktur" diyerek yaşlı adamın tirazına izah sadedinde İbnu Abbas'ın başvurduğu mukayeseyi zayıf bulduğunu söylemiştir. Nitekim masiyet üzerine yapılan nezirle ilgili merfu rivayetler gelmiştir. Bazıları geçti:

5748 ٥– وعن محمد بن المنتشر: [أَنَّ رَجُلاً نَذَرَ أَنْ يَنْحَرَ نَفْسَهُ إِنْ أَنْجَاهُ اللّٰهُ مِنْ عَدُوِّهِ. فَسَأَلَ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنهُما، فَقَالَ: سَلْ مَسْرُوقاً خَادِمَهُ، فَسَأَلَهُ فَقَالَ: لاَ تَنْحَرْ نَفْسَكَ، فَإِنَّكَ إِنْ كُنْتَ مُؤْمِناً قَتَلْتَ نَفْساً مُؤْمِنَةً، وَإِنْ كُنْتَ كَافِراً تَعَجَّلْتَ الى النَّارِ، وَاشْتَرِ كَبْشاً فَاذْبَحْهُ لِلْمُسْلِمِينَ، فَإِنَّ إِسْحَاقَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ خَيْرٌ مِنْكَ، وَفُدِيَ بِكَبْشٍ. فَأَخْبَرَ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنهُما. فَقَالَ: هكَذَا أَرَدْتُ أَنْ أُفْتِيَكَ]. أخرجه رزين.

5. (5748)- *Muhammed İbnu Münteşir* anlatıyor: "Bir adam, Allah, düşmanından kurtardığı takdirde kendisini kurban etmeye nezretmişti. Durumu gelip İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'a sordu. O da, hizmetçisi Mesruk'a sormasını söyledi. Adam ona sorunca, Mesruk:

"Sen kendini kurban etme. Çünkü, eğer mü'min biriysen, mü'min bir canı öldürmüş olacaksın; yok eğer kâfirsen, cehenneme gitmede acelecilik etmiş olacaksın. En iyisi, bir koç satın al, bunu Müslümanlar için kes. Çünkü İshak aleyhisselâm senden daha hayırlıdır. O bir koç ile fidyelendi" diye cevap verdi. Adam bu cevabı İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)' a haber verdi. Bunun üzerine:

"Sana, ben de böyle fetva vermeyi düşünmüştüm!" dedi" [Rezin tahric etmiştir.]

AÇIKLAMA:

1- Dinimiz kişinin intihar etmesini yasaklamış, haram ilan etmiştir. Bu haramı hiçbir şey meşrulaştıramaz. Ancak Allah yolunda cihad makbuldür. Allah'ın meşru kıldığı maksadların tahakkuku için ölmenin muhakkak olduğu durumları göze almak intihar sayılmaz. Ama, kişinin kendisini Allah yolunda kurban etmek istemesi, meşru değildir. Böyle bir nezirde bulunmuş ise, bunu kurban keserek telafi edebilecektir. Sadedinde olduğmuz rivayette *İbnu Abbas* bunu *Hz. İbrahim*'in oğlu İshak ile delillendirir. Bilindiği gibi, Hz. İbrahim oğlunu Allah için kurban etmeyi nezrettiği zaman tam boğazlama anında Cenab-ı Hak, Hz. İbrahim'in oğluna fidye olarak bir koç göndermiş, oğlan yerine koç kurban edilmiştir.

2- *Hz. İbrahim* aleyhisselam'la ilgili bu kıssada Hz. İbrahim'in kurban etmeye kalktığı oğlu Hz. İsmail bilindiği halde, burada Hz. İshak'ın zikri geçmektedir. Bu mesele esas itibariyle Yahudilerle Müslümanlar arasında bir ihtilaf konusudur. Onlar, kendilerini Hz. İshak'tan gelme bildikleri için, Allah için kurban edilmek üzere yatırılmış olduktan sonra, Allah tarafından koçla fidyelenme şerefinin kendi cedlerine ait olduğunu söylemek gayesiyle, onun Hz. İshak olduğunu iddia ederler. İslam alimleri,daha mevsuk rivayetlere ve -daha önce açıklandığı üzere- başka delillere de dayanarak, kurban namzedinin Hz. İsmail olduğuna hükmeder. Bu bahis daha önce işlendi.

5749 ٦ – وعن عقبة بن عامر رَضِيَ اللّٰهُ عنه: [أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ: كَفَّارَةُ النَّذْرِ إِذَا لَمْ يُسَمِّ شَيْئاً كَفَّارَةُ يَمِينٍ]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

6. (5749)- *Ukbe İbnu Amir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhisselâtu vesselâm)* buyurmuştur ki:

"Nezir keffâreti, başka bir şey zikredilmemişse yemin keffâretidir." [Müslim, Nüzûr 13, (1645); Ebu Dâvud, Eymân 31, (3323); Tirmizî, Nüzûr 4, (1528).]

AÇIKLAMA:

Burada kastedilen nezir şöyle olur: "...Allah için üzerime nezir olsun." dikkat edince, böyle bir nezirde kişi, neyi yapmaya azmettiğini zikretmemiştir. Şu halde, hadis, böylesi bir nezir için ödenmesi gereken keffâretin "yemin keffâreti" olmasına hükmetmektedir.

Nevevî der ki: *"Ulemâ burada kastedilen şey hususunda ihtilaf etmiştir. Şâfiîlerin cumhuru bunu nezr-i lecâc'a hamletmiştir. Nezr-i lecâc, inad ve ısrar nezri demektir. Kişi, mesela "Zeyd" kelimesini kullanmak istemez de: "Eğer ağzımdan "Zeyd" çıkarsa Allah için haccetmek üzerime borç olsun" der. İşte bu çeşit nezre nezr-i lecâc denmiştir. Bu kimse, bilahare "Zeyd" kelimesini sarfedecek olursa yemin keffareti ödemekle, söylediğini yapma arasında muhayyerdir. Şafiî mezhebinde esas olan hüküm budur. İmam Malik ve birçokları bu nezr-i lecâcı mutlak üzere hamletmiş ve sanki "Üzerime nezir olsun" şeklinde yapılan mutlak nezre benzetmiştir. Ahmed İbnu Hanbel ve birkısım Şâfiî'ler de bunu, "içki içmeye" nezretmiş olan kimsenin yaptığı nezr-i masiyete hamletmiştir. Ashab-ı Hadis fakihlerinden bir cemaat de, bu nezr-i lecâcı nezir çeşitlerinin hepsine hamledip, "Bu nezri yapan kimse, nezrin bütün çeşitlerinde, kendine yüklediği şeyi yapmakla yemin keffâreti îfa etme arasında muhayyerdir"* demişlerdir."

İmam-ı Azam'ın bu meseledeki son görüşüne göre, bir kimse nezrini, olmasını istemediği bir şarta bağlamışsa, ona bir yemin keffâreti kâfidir. Ancak nezrettiği şeyi yapmakla dahi borcunu ödemiş olur. Sözgelimi "Falan kimse ile konuşursam bir yıl oruç tutmak borcum olsun" diye nezreden kimse o şahısla konuşacak olsa, dilerse bir yemin keffareti verir, dilerse bir yıl oruç tutar. Fakat olmasını dilediği bir şarta bağladı ve meselâ: "Hastam iyileşirse bir yıl oruç tutmak bana borç olsun" dedi ise, mutlaka nezrini tutması gerekir. İmam Muhammed de böyle hükmetmiştir. Umumî belva sebebiyle bazı Hanefî fakihleri bu şekilde fetva vermişlerdir.

5750 ٧– وعن عمران بن حصين رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : النَّذْرُ نَذْرَانِ،

فَمَنْ كَانَ نَذْرُهُ فِي طَاعَةِ اللهِ فَذلِكَ لِلّٰهِ، وَفِيهِ الْوَفَاءُ، وَمَنْ كَانَ نَذْرُهُ فِي مَعْصِيَةِ اللهِ فَذلِكَ لِلشَّيْطَانِ وَلاَ وَفَاءَ فِيهِ، وَيُكَفِّرُهُ بِمَا يُكَفِّرُ الْيَمِينَ]. أخرجه النسائي.

7. (5750)- *İmrân İbnu Husayn* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Nezir iki çeşittir: Kimin nezri Allah'a taatla ilgiliyse bu nezir Allah içindir. Bunda vefa gerekir. Kimin nezri de Allah'a masiyetle ilgili ise işte bu nezir şeytan içindir, bunda vefa yoktur. Böyle bir nezirde bulunan kimse, nezri için, yeminde olduğu gibi keffarette bulunur." [Nesâî, Eymân 41, (7, 28, 29).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste geçen Allah'a taatle ilgili olan nezirle, Allah'a isyanla ilgili olan nezirler hakkında daha önce yeterli açıklama yapılmıştır, burada tekrar etmeyeceğiz (meselâ 5729, 5743. hadislerin açıklamaları görülmelidir.)

İÇİNDEKİLER

MEV'IZELER BÖLÜMÜ

Mev'ızeler Bölümü 7

MÜZARAA (ZİRAİ ORTAKLIK) BÖLÜMÜ

Umumi Açıklama 29

BİRİNCİ FASIL: MÜZARAANIN CEVAZI 31

İKİNCİ FASIL: MÜZARAANIN YASAKLIĞI HAKKINDA 37

MEDH BÖLÜMÜ

Umumi Açıklama 43

MİZAH ve ŞAKALAŞMA BÖLÜMÜ

Umumi Açıklama 51

ÖLÜM BÖLÜMÜ

Umumi Açıklama 59

BİRİNCİ BAB: RESULULLAH (A.S.M.)'IN VEFATI 61

İKİNCİ BAB: ÖLÜM VE ÖLÜMLE İLGİLİ BAHİSLER 81

BİRİNCİ FASIL: ÖLÜMÜN BAŞLANGICI VE GELİŞİ 81

İKİNCİ FASIL: ÖLÜYE AĞLAMA VE MATEM 87

ÜÇÜNCÜ FASIL: ÖLÜYÜ YIKAMA VE KEFENLEME 103

DÖRDÜNCÜ FASIL: CENAZENİN TEŞYİİ VE TAŞINMASI 109

BEŞİNCİ FASIL: DEFİN VE DEFİN ŞEKLİ 117

ALTINCI FASIL: KABİR ZİYARETİ 131

YEDİNCİ FASIL: TAZİYE HAKKINDA 137

ÜÇÜNCÜ BAB: ÖLÜMDEN SONRASI HAKKINDA 141
MESCİDLER BÖLÜMÜ
Umumi Açıklama 153
BİRİNCİ BAB: MESCİD İNŞA ETMENİN FAZİLETİ 159
İKİNCİ BAB: MESCİDLERİN İNŞA EDİLMESİ 163
PEYGAMBERLİK BÖLÜMÜ
Umumi Açıklama 183
Peygamberlerin Gönderiliş Gayesi 185
BİRİNCİ FASIL: PEYGAMBER (SA.V.)'İN İSMİ VE NESEBİ 199
İKİNCİ FASIL: HZ. PEYGAMBER'İN DOGUMU VE YAŞI 203
ÜÇÜNCÜ FASIL: HZ. PEYGAMBER'İN ÇOCUKLARI 211
DÖRDÜNCÜ FASIL: PEYGAMBER (S.A.V.)'İN SIFATLARI VE AHLAKLARI 215
BEŞİNCİ FASIL: PEYGAMBERLİK MÜHRÜ VE MÜTEFERRİK ŞEYLER 223
İKİNCİ BAB: ALEYHİSSALATU VESSELAM'IN ALÂMETLERİ 231
ÜÇÜNCÜ BAB: VAHYİN BAŞLANGICI 247
DÖRDÜNCÜ BAB: İSRA 257
BEŞİNCİ BAB: HZ. PEYGAMBER'İN MUCİZELERİ VE PEYGAMBERLİĞİNİN DELİLLERİ 275
BİRİNCİ FASIL: GAYBTAN HABER VERMESİ 279
İKİNCİ FASIL: CANSIZLARIN RASULULLAH'A KONUŞMALARI, BOYUN EĞMELERİ 305
ÜÇÜNCÜ FASIL: YİYECEK VE İÇECEKLERİN ARTIP BEREKETLENMESİ 309
DÖRDÜNCÜ FASIL: RESULULLAH'IN EZADAN KORUNMASI 323
ALTINCI FASIL: RESULULLAH'A SORULANLAR 329
YEDİNCİ FASIL: MÜTEFERRİK MUCİZELER 333
NİKAH BÖLÜMÜ
Umumi Açıklama 343
İslamî Nikâh 345
BİRİNCİ FASIL: HZ. PEYGAMBER'İN ZEVCELERİ 347

İKİNCİ FASIL: EVLENMEYE TEŞVİK VE TERGİB 385
ÜÇÜNCÜ FASIL: KIZ İSTEME, NİKAH DUASI VE NAZAR 399
DÖRDÜNCÜ FASIL: NİKAH ADABI 409
İKİNCİ BAB: NİKAHIN RÜKÜNLERİ 415
BİRİNCİ FASIL: NİKAH AKDİ 415
Kur'an, Sünnet Ve Ulemaya Göre Ehl-İ Sünnet Ve Şia'da Mut'a Nİkahi... 421
İKİNCİ FASIL: VELİLER VE ŞAHİDLER 473
ÜÇÜNCÜ BAB: NİKÂHIN MANİLERİ 491
BİRİNCİ FASIL: MÜEBBED HARAMLIK 491
İKİNCİ FASIL: MÜEBBED HARAM GEREKTİRMEYEN DURUMLAR 511
DÖRDÜNCÜ BAB: NİKÂHTA MÜTEFERRİK HÜKÜMLER 523
BİRİNCİ FASIL: NİKÂHI FESHEDEN ŞEYLER,
FESHETMEYEN ŞEYLER 523
İKİNCİ FASIL: KADINLAR ARASINDA ADALET 533
ÜÇÜNCÜ FASIL: AZL VE GAYLE HAKKINDA 539
DÖRDÜNCÜ FASIL: NÜŞÛZ (DİKBAŞLILIK) 547
BEŞİNCİ FASIL: NİKÂH MEVZUUNA GİREN BAŞKA MESELELER 549
NEZİR (ADAK) BÖLÜMÜ
Umumi Açıklama 559
BİRİNCİ FASIL: NEZİRDEN NEHİY 561
İKİNCİ FASIL: TAATE YÖNELİK NEZİR 565
ÜÇÜNCÜ FASIL: MASİYETLE İLGİLİ NEZİR 579
İÇİNDEKİLER 585

Prof. Dr.
İbrahim CANAN

HADİS ANSİKLOPEDİSİ

KÜTÜB–İ SİTTE

16. CİLT

AKÇAĞ

ZAMAN

KAPAK

Tufan BİLGE

DİZGİ VE MİZANPAJ

Salih KARAHAN

Said KASIM

TASHİH

Nurullah ERDOĞAN

YAYINCI

AKÇAĞ YAYINEVİ

BASKI

GRAPHISCHER GROSSBETRIEB PÖSSNECK GMBH

EIN MOHNDRUCK BETRIEB

FEZA GAZETECİLİK A.Ş.

Çobançeşme Mah. Kalender Sok. No: 21

Yenibosna/İSTANBUL

Tel.: (0212) 551 14 77 - 652 33 50 (3 hat)

Fax: 652 24 23 Telex: 28 99 4

NİYET VE İHLAS BÖLÜMÜ

NASİHAT VE MEŞVERET BÖLÜMÜ

UYUMA VE UYANMA ADABI BÖLÜMÜ

NİFAK BÖLÜMÜ

YILDIZLAR BÖLÜMÜ

HİCRETLER BÖLÜMÜ

HEDİYE BÖLÜMÜ

HİBE BÖLÜMÜ

VASİYET BÖLÜMÜ

VAAD BÖLÜMÜ

VEKALET BÖLÜMÜ

VAKIF BÖLÜMÜ

YEMİN BÖLÜMÜ

İLAVELER BÖLÜMÜ

İBNU MACE'NİN ZİYADELERİ

NİYET VE İHLAS BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA

İslam'ın en ziyade ehemmiyet verdiği hususlardan biri niyettir. Kişinin yaptığı işler niyete göre değer kazanır; Allah nazarında da kul nazarında da bu böyledir. Aynı fiili yapan iki ayrı kişi niyetlerindeki farklılık sebebiyle birbirine zıt karşılık görebilirler. Bu sebeple, gerek Kur'an' da ve bilhassa hadislerde niyetin ehemmiyetine dikkat çeken beyanlar çokça gelmiştir. Şu ayette, insanların niyetlerine göre hesaba çekilecekleri belirtilmiştir: **"Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Siz içinizde olanı açıklasanız da, saklasanız da, Allah onu bilir ve onunla sizi hesaba çeker. (Sonra da ameline ve niyetine göre) dilediğinin günahını bağışlar, dilediğine azab verir. Allah'ın kudreti her şeye yeter"** (Bakara 284). Kur'anda niyet kelimesi sarih olarak zikredilmiyor ise de, alimler bazı ayetlerin niyetle ilgili olduğunu göstermişlerdir. Bunlardan biri şu ayettir: ﴿وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ **"Halbuki onlar, ihlâs ile Allah'a kulluk etmekten.. başka bir şeyle emrolunmamışlardı"** (Beyyine 5). Keza, ﴿شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا﴾ **"Nuh'a emrettiği şeyi Allah sizin için de dinin hükümlerinden kıldı ki, onu sana da vahyetmiştik. Aynı şeyi İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya da emretmiş ve "Dini dosdoğru muhafaza edin ve onda ayrılığa düşmeyin" buyurmuştuk..."** (Şûra 13). Alimler, burada peygamberlere vahyedildiği bildirilen şeyin ibadette ihlâs olduğunu belirtirler. İhlas ise niyetle gerçekleşir, ameli Allah rızası için yapmak demektir.

Bu bölümde kaydedilen ilk hadiste *Resulullah "Amellerin niyetlere göre değerlendirileceğini"* haber veriyor. Bazı alimler bu niyet hadisinin

İslam'ın üçte birini, bazıları da dörtte birini teşkil ettiğini söylemiştir. "Resulullah'ın ihbarları arasında, bundan "ahkâmca daha cami, manaca daha zengin, hasıl ettiği faideleri daha çok olan" bir başka hadis mevcut değildir" değerlendirmesi de niyet hadisi için yapılmıştır. Bu hadisin, Abdurrahman İbnu Mehdi otuz ayrı bahsi ilgilendirdiğini, Şafii hazretleri ise yetmiş bahsi ilgilendirdiğini söylemiştir.

Beyhaki hazretleri, niyet hadisinin, ilmin üçte birini teşkil ettiğini söyledikten sonra şu açıklamayı yapar: "Çünkü, kulun kesbi ya kalbiyledir ya diliyledir, ya da cevârihi (uzuvları) iledir. İşte niyet, bu üç kısımdan biri ve en üstünüdür. Çünkü niyet bazan müstakillen bir ibadet olduğu halde, diğerleri ibadet olabilmek için ona muhtaçtır. Bu sebepledir ki, Resûlullah نِيَّةُ الْمُؤْمِنِ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِه *"Mü'minin niyeti amelinden hayırlıdır"* buyurmuştur. Öyleyse, niyet üzerinde düşünecek olursan, onun iki emrden (yani amelden) hayırlısı olduğunu anlarsın."

Ahmed İbnu Hanbel, niyete ilmin üçte biri derken, bütün ahkâmın, -onun nazarında- icra edildiği üç ana temelden biri olmasını kasdetmiştir. Ona göre diğer iki temelden biri مَنْ عَمِلَ عَمَلاً لَيْسَ عَلَيْهِ اَمْرُنَا فَهُوَ رَدٌّ *"Bizim emrimize uymadan yapılan bir iş merduddur"* hadisi, diğeri de اَلْحَلاَلُ بَيِّنٌ وَالْحَرَامُ بَيِّنٌ *"Helal açıklanmıştır, haram da açıklanmıştır..."* diye başlayan hadistir.

Bediüzzaman, niyeti, âdetleri ibâdete çeviren bir iksir olarak değerlendirir. Kırk yıl, hayatında öğrendiği dört hakikatten birinin niyet olduğunu beyan eder: "Kırk sene ömrümde, otuz sene tahsilimde yalnız dört kelime ile dört kelâm öğrendim: ... Kelimelerden maksad mana-i harfî, mana-i ismî, niyyet, nazardır.. Nazar ile niyet mahiyet-i eşyayı tağyir eder (değiştirir). Günahı sevaba, sevabı günaha kalbeder. Evet niyet âdi bir hareketi ibâdete çevirir. Ve gösteriş için yapılan bir ibadeti günaha kalbeder. Maddiyâta esbâb hesabıyla bakılırsa cehâlettir. Allah hesabiyle olursa mârifet-i İlahiyedir."

Birçok hadislerinde, Resûlullah, cephede ölenlerin şehidlik sevabının niyetlerine göre olacağını belirtmiştir. "Kim Allah yolunda cihat etmektedir?" mahiyetindeki bir soruya مَنْ قَاتَلَ لِتَكُونَ كَلِمَةُ اللهِ هِيَ الْعُلْيَا فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللهِ *"Kim Allah'ın kelamı yüce olsun diye savaşırsa işte o kimse Allah yolunda cihaddadır"* diye cevap vermiştir. Bir diğer hadiste رُبَّ قَتِيلٍ بَيْنَ الصَّفَّيْنِ اللهُ أَعْلَمُ بِنِيَّتِهِمْ *"Karşılıklı savaşan iki cephe arasında nice maktuller vardır ki,*

gerçek niyetlerini ancak Allah bilir" buyrulmuştur. Bir diğerinde de: مَنْ غَزَا وَهُوَ لاَ يَنْوِي الاَّ عِقَالاً فَلَهُ مَانَوى "Sırf ganimet niyetiyle savaşan kimse için sadece niyet ettiği vardır (cihad sevabı verilmez)."

Bu hususun en güzel örneği, sahîh hadislerde geldiği üzere *Kuzmân* hadisidir. Müslümanlar safında herkesin dikkatini çekecek, takdirlerini celbedecek kadar kahramanca savaşan, pek çok müşriği öldüren *Kuzmân,* bu yiğitlikleri Allah'ın kelamını yüceltmek için yapmadığı için *Resûlullah*'ın ihbarı ve diğer mücahidlerin müşahedesiyle hayatını cehennemliklere yaraşır şekilde sona erdirmiş ve onun bu elîm akibeti üzerine Aleyhissalâtu vesselâm açıklamıştır:

"İnsanlardan bazıları vardır ki, halka görünüşe göre ehl-i cennete yaraşan hayırlı işler yaparlar. Halbuki onlar (o işlerini yaparken taşıdıkları niyetleri sebebiyle) cehennemliktir..."

5751 ١ – عن عمر رَضِيَ اللهُ عَنهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : إنَّمَا الأعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوى، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ الَى اللهِ وَرَسُولِهِ فَهِجْرَتُهُ الَى اللهِ وَرَسُولِهِ، وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ الَى دُنْيَا يُصِيبُهَا أوِ امْرَأةٍ يَنْكِحُهَا فَهِجْرَتُهُ الَى مَا هَاجَرَ إلَيْهِ].

أخرجه الخمسة.

1. (5751)- *Hz. Ömer* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ameller niyetlere göredir. Herkese niyet ettiği şey vardır. Öyleyse kimin hicreti Allah'a ve Resûlüne ise, onun hicreti Allah ve Resûlünedir. Kimin hicreti de elde edeceği bir dünyalığa veya nikâhlanacağı bir kadına ise, onun hicreti de o hicret ettiği şeyedir." [Buhârî, Bed'ü'l-Vahy 1, Itk 6, Menâkıbu'l-Ensâr 45, Nikâh 5, Eymân 23, Hiyel 1; Müslim, İmâret 155, (1907); Ebu Dâvud, Talâk 11, (2201); Tirmizi, Fedâilu'l-Cihâd 16, (1647); Nesâî, Tahâret 60, (1, 59, 60).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Muvatta dışında kalan muteber hadis kitaplarımızın hepsinde gelmiştir. Hadisin Muvatta'nın İmam Muhammed eş-Şeybânî nüshasında yer aldığını bazı ehl-i tahkik söylemiştir.

2- Niyetle ilgili hadis çok ise de, bu hadis, sahîh bir senetle tek tarikten gelmiştir. Sonradan ulemâ arasında fevkalâde şöhret yapmıştır. Bilhassa ihtiva ettiği hüküm, âlimlerce öylesine benimsenmiştir ki, Umumî

Açıklama kısmında kaydettiğimiz üzere, *Ahmed İbnu Hanbel* gibi İslâm'ın mühim bir imamı, onu dinin üç temelinden biri kabul etmiştir. Bütün ameller, kıymetini niyete göre kazandığı için, İslâm müellifleri eserlerini bu hadisle başlatmayı âdet edinmiştir.

3- Hadisin vürud sebebiyle ilgili olarak, bazı kaynaklarda şu açıklamaya rastlanır: *Resulullah*'ın Medine'ye hicret etmesi üzerine Müslümanlar Mekke'yi terkederler. *Resûlullah*'ın emrine uyarak hicret edenlerden biri de *Ümmü Kays* adında bir kadındır. Bununla evlenmek düşüncesinde olan bir erkek, kadının: "Hicret etmezsen seninle evlenmem" demesi üzerine, onunla evlenmek için hicret eder ve Medine'de evlenirler. Herkes Allah ve Resulü'nün rızası için hicret ederken, sırf Ümmü Kays'la evlenmek için hicret eden bu şahısın niyeti herkesçe bilindiği için adama Ümmü Kays'ın muhâciri manasında "Muhâciru Ümmü Kays" lakabı takılmıştır. Gerçi rivâyette sarîh olarak "Resûlullah bu hâdise üzerine niyet hadisini îrad buyurmuştur" denmez ise de, geçen ibare, zihinlerde bir irtibata sebep olmuştur.

4- Âlimler, hicret için niyetin hâlis olmasının ehemmiyetini söylerken, hem evlenmek gibi dünyevî bir maksad, hem de hicret gibi bir niyetin beraber olabileceğini de belirtirler. Her ne kadar birincisi kâmil bir niyete sahip ise de ikincisi batıl bir iş yapmış sayılmaz, birinciye nisbetle niyetinde eksiklir var demektir. Zira evlenmek de meşru bir ameldir, o da niyete tâbi olarak mana ve ehemmiyetini değiştirebilir. Sevap yönüyle, elbette ki birinci üstün olacaktır. Hatta sırf evlenmeye niyet eden kimse, bunu, iffetini korumak, *Resulullah*'ın *"çoğalın"* emrini yerine getirmek gibi bir niyetle yapsa sevaba nail olacaktır. İslâm tarihinde bunun değişik örnekleri var. *Ebu Talha, Ümmü Süleym*'le evlenmek ister. Ancak daha önce Müslüman olan Ümmü Süleym, Müslüman olması kaydıyla evlenebileceğini söyleyince *Ebu Talha* Müslüman olur. Burada *Ebu Talha*'nın Müslümanlığı değersizdir denemez. Evlenmek, Müslüman olmaya teşvik unsuru olmuştur. Oruç tutup bununla hem ibadet ve hem de perhize niyet edenin hali de böyledir. Sırf perhiz için tutulan orucun sevabı yoksa da, her ikisine niyet eden, niyetinin derecesine göre sevap alır. Eğer perhiz niyete gâlip çalarsa Gazâlî'ye göre bunun sevabı yoktur. Bütün ameller böyledir, dinî niyetin galebesi halinde sevap alır, değilse alamaz. *İbnu Cerir et-Taberî,* dünyevî maksatların karıştığı ameller hususunda selef cumhûrunun, işin başına (iptidasına) itibar edileceği, hangi niyetle o ameli başlatmışsa ona göre değerlendirileceği, eğer sırf Allah rızası için başlamış idiyse, sonradan ârız olan başka maksatların zarar vermeyeceği görüşünde olduklarını nakletmiştir.

5- Bu hadisle istidlal eden bazı âlimlerimiz, hükmü bilinmeden amele teşebbüs etmemek gerektiğini söylemişlerdir. Çünkü hadis, amelde niyet olmadığı takdirde amelin değersiz olduğunu ifade etmektedir, nitekim bir amele terettüp edecek hüküm bilinmezden önce, o şeyin yapılmasına niyet etmek sahih olmaz. Keza hadisten gâfile (hiçbir niyeti olmayana) teklif olmayacağı, çünkü kasd, maksudun bilinmesini gerektirdiği, gâfilin ise kasıtsız olduğu hükmü de çıkarılmıştır.

6- Hadisle ilgili bir kısım açıklamaya Umumî Açıklama kısmında yer verdik, oraya bakılsın.

Bu Faslı M. Fethullah Gülen'in Sonsuz Nur adlı kitabında bir hadise getirdiği açıklamalarla kapatalım.

Ameller Niyetlere Göredir

"Ameller (başka değil) ancak niyetlere göredir; herkesin niyeti ne ise eline geçecek odur. Kimin hicreti, Allah ve Rasûlü (rızası ve hoşnutlukları) için ise, onun hicreti Allah ve Rasûlü'ne müteveccih sayılır. Kim de nâil olacağı bir dünya veya nikahlanacağı bir kadından ötürü hicret etmişse, onun hicreti de hedeflediği şeye göredir."

Bu sözlerin, Allah Rasûlü'nden şerefsüdûr olmasına, hicret sebep olduğu için, bu sözde ana tema hicrettir. Zira, rivayete göre İki Cihan Serveri bu sözü şu hâdiseye binaen ifade buyurmuşlardır:

Mekke'den Medine'ye herkes Allah için hicret ediyordu. Ancak ismini bilemediğimiz bir sahabi, sevdiği Ümmü Kays adındaki bir kadın için hicret etmişti. Şüphesiz bu zat bir mü'mindi ama, niyet ve düşüncesi davranışlarının önünde değildi...

O da bir muhacirdi ama, Ümmü Kays'ın muhaciriydi. Ancak Allah için katlanılabilecek bunca meşakkate o, bir kadın için katlanmıştı. İsim zikredilmeden, bu hâdise, Allah Rasûlü'nün yukarıda zikrettiğimiz mübarek sözüne mevzu olmuştur. Sebebin husûsiyeti, hükmün umûmiyetine mâni değildir. Onun için bu hadîsin hükmü umumidir, her işe ve herkese şâmildir.

Niyet

Evet, sadece hicret değil, bütün ameller niyete göredir. İnsan hicret etmek istediğinde niyeti, sadece Allah ve Rasûlü olursa, bunun karşılığı olarak Allah ve Rasûlü'nü bulur. Bu namazda da, oruçta da, zekatta da hep böyledir. Yukarıda zikrettiğimiz bir hadîste de ifade edildiği gibi, Allah'ın hakkını gözeten insan, Rabbini hep karşısında bulur. Bu buluş,

O'nun rahmet, inayet ve keremi şeklinde olur. İnsan, bunları bulduğunda coşar, kendinden geçer ve secdeye kapanarak Rabbine yakınlığını arttırmaya çalışır... Ve Rabbine yaklaştıkça da bütün amellerine bu duygu, düşünce hakim olur. Bu hakimiyetin gölgesinde, herşeyin değişip başkalaştığı âleme geçtiğinde, yani kabirde, berzahta, haşirde, sıratta da yine Rabbini hep karşısında bulur. Şayet amelleri, onu Livâü'l-Hamd'e ulaştırabilirse, orada da İki Cihan Serveri'ne mülâki olur ve tasavvurlar üstü bir maiyyete erer.

Halbuki, niyeti Allah olmayan bir insan, bütün sa'y ü gayretine rağmen, eğer hicretten maksadı bir kadınsa, bütün o meşakkatler cismaniyete ait zevkler için çekilmiş.. ve bir manada katlandığı herşey hebâ olup gitmiş sayılır.

Hep cismaniyetini yaşayan, hep bedenî hayatla oturup kalkan, hiçbir zaman vicdan ve ruhunun sesine kulak asmayan bir insan, boşa oturup kalkacak, şurada-burada ömrünü beyhude tüketecek ama, kat'iyyen hayatını Cenâb-ı Hakk'ın rızasına göre ayarlayan insanların elde ettiği neticeyi elde edemeyecektir. Zaten başka bir hadîslerinde de Efendimiz: "Mü'minin niyeti, amelinden hayırlıdır"[1] buyurmaktadır. Zira insan, ne kadar gayret ederse etsin, niyetindeki ameli yakalayamaz. Cenâb -ı Hakk'ın engin rahmetidir ki, yapılan amelden ziyade, içteki niyete göre muamele etmektedir. Dolayısıyla, insanın niyetinin, ona kazandırdığı elbette yaptıklarından daha fazla olacaktır. Evet işte bu yönüyle de mü'minin niyeti amelinden daha hayırlıdır.

Mevzuyla alâkalı olması yönünden şu hadîse de dikkatinizi rica edeceğim. Efendimiz bir hadîslerinde: اَلاَ وَاِنَّ فِى الْجَسَدِ مُضْغَةً اِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ؛ وَاِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، اَلاَ وَهِيَ الْقَلْبُ *"Dikkat edin! İnsanın bünyesinde bir et parçası vardır. Eğer o salah bulursa bütün ceset salah bulur; eğer o bozulursa bütün ceset bozulur. Dikkat edin o, kalptir"*[2] buyurmaktadır.

İhlasınız olursa zemini bulup serptiğiniz bütün tohumlar hayattar olur. Başlangıçta rüşeymler gibi zayıf ve çelimsizdirler ama, zamanla salınan selviler haline gelirler. Ve siz, ötede onların gölgesinde yaşarsınız. Evet, onlar, sizin niyetlerinizin sıhhati ölçüsünde serpilir, gelişir ve cennet meyveleri halinde karşınızda arz-ı endâm ederler.

---

1) Mecmeu'z-Zevâid, 1/61,109.

2) Buhari, İman, 39; Müslim, Müsakat, 107; Müsned, 4/280...

Niyetle insanın âdet ve alışkanlıkları, birer ibadet hükmüne geçer. Akşam yatarken gece ibadetine niyetli olan bir insanın, uykudaki solukları dahi zikir yerine geçer. Zaten böyle olmasaydı, bu kadar az zamanda, bu kadar az amelle cennet nasıl kazanılırdı ki?.. Evet, eğer mü'mine ebedî bir hayat verilecekse, bu onun ebedî kulluk niyetine bahşedilmiş bir lütuf olacak ve dolayısıyla da ona ebedî cenneti kazandıracaktır. Diğer kutupda kâfir için de durum aynı şekildedir. Yani o da ebedî cehenneme müstehak, demektir.

Evet biz, niyetimizdeki ebedî kulluk düşüncesiyle cennete hak kazanıyoruz. Kâfir de niyetindeki ebedî nankörlük azmiyle. Evet, amellerin en küçüğünden bila-istisnâ, en büyüğüne kadar bütününe değer ve kıymet kazandıran ve âdetâ onlara hayatiyet kazandıran ancak ve ancak niyettir.

Hatta, iyiliklerde sadece niyetin kazandırdığı çok şey vardır. Muselâ bir insan, bir haseneye niyet etse de onu yapamasa yine bir sevap alır. Eğer onu yaparsa, durumuna göre bazan on, bazan yüz, bazan da daha fazla sevap kazanır. Halbuki kötülükler, niyette kalsa günah yazılmaz, yapıldığı zaman da sadece bir günah yazılır.[3] Elbette ki her kötülüğün günahı da kendi cinsinden bir cezayı gerektirir.

Hicret

Bu arada hadîste, hicrete ayrı bir ehemmiyet verildiği de gözden kaçırılmamalıdır. Gerçi husûsi manasıyla hicret bitmiştir. Zira Allah Rasûlü: "لَا هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ *Mekke fethinden sonra hicret yoktur*"[4] buyurmaktadır. Fakat umûmi manasıyla hicret devam etmektedir ve kıyamete kadar da devam edecektir. Çünkü, hicret, cihadla ikiz kardeştir, beraber doğmuşlardır ve beraber yaşayacaklardır. Cihadın kıyamete kadar devam edeceğini de bildiren yine bizzat Efendimiz'dir. O, bu mevzuda şöyle buyurmaktadır: اَلْجِهَادُ مَاضٍ اِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ "*Cihad kıyamet gününe kadar devam edecektir.*"[5]

Evet, anadan, babadan, yardan, yârandan ayrılıp, muhtaç bir gönüle, hak ve hakikatı anlatabilme uğruna memleketini terkedip, diyar diyar dolaşan her dâvâ adamı, her inanmış insan, hiç bitmeyen bir hicret salih dairesi içindedir ve bunun sevabını da mutlaka görecektir.

Diğer taraftan, Allah ve Rasûlü yolunda yapılan hicrete lütfedilecek

3) Bkz.Buhari, Rikak, 31; Müslim, İman, 206-207

4) Buharî, Cihad, 1, Müslim, İmare, 85

5) Mecmeu'z-Zevâid; 1/106

belli ve muayyen bir sevaptan bahsedilmemektedir. İhtimal ki bu türlü amellerin sevabı ötede birer sürpriz olarak verileceğine işaret içindir. Melekler bu ameli, aynıyla yazarlar; mükâfatını da Cenâb-ı Hakk, bizzat kendisi takdir buyurur.

Hadîsin başındaki إنَّمَا hasr'ı ifade eder. Böylece ma'nâ; ancak ameller, niyetle amel haline gelir.. demek olur ki, bu da niyetsiz hiçbir ibadetin makbul olmadığı manasına gelir. Nitekim insan, niyetsiz bin rekat namaz kılsa, senelerce aç kalsa, malının hepsini sarfetse, hacca ait rükünlerin hepsini niyetsiz olarak ve haccı kasdetmeden yerine getirse, bu insan ne namaz kılmış, ne oruç tutmuş, ne zekat vermiş ne de hacca gitmiş olur. Demek ki bütün bu hareket ve davranışları ibadet haline getiren insanın niyetidir.

Günahlardan Hicret

Mevzua bir kere daha göz atacak olursak görürüz ki, Allah Rasûlü, evvela, niyet gibi şümullü bir mevzuyu üç kelime ile izah etmiş; ardından da hicret gibi, çok muhtevalı bir hususa iki üç cümleyle işarette bulunmuştur.. günahları terk etme manasına gelen hicretten başlayarak, kıyamete kadar cereyan edecek olan, hak yolundaki bütün hicretleri, bütün muhaceretleri, "sehl-i mümteni" bir üslupla hem de bir iki cümleye sıkıştırarak ifade etmek, ancak beyanı lâl ü güher o Zat'ın işi olabilir. Şu hususu da açmak yararlı olacak; en büyük muhacir günahlardan uzaklaşan ve Allah sevgisinin dışında kalan bütün sevgileri kalbinden silip atandır.[6] Bir gün *İbrahim b. Edhem*, Rabbine şöyle dua eder: *"Ya Rabbi, Sen'in aşkına tutuldum. Sen'den gayrı herşeyi terk edip huzuruna geldim. Seni gördükten sonra, bakışlarım başka şey görmez oldu..."*

O, tam bu dualarla dopdolu olduğu ve bu duanın manevî atmosferi içinde bulunduğu bir sırada, Kâbe'nin kenarında oğlunu görür. Oğlu da onu görmüştür. Senelerin verdiği hasret, ikisini birbirine koşturur. Tam sarmaş dolaş olurlar ki, hâtiften bir ses gelir: "İbrahim, bir kalpte iki sevgi olmaz!"

İşte o zaman İbrahim ikinci çığlığı basar: "Muhabbetine mani olanı al, Allahım!" Ve oğlu ayaklarının dibine yığılıvermiştir..[7]

Rahmet-i İlâhîye Hicret

Günahlardan kaçıp Rabbin kapısını çalma, O'ndan af fermanı gelin-

6) Bunu ifade eden bir hadis şöyledir: اَلْمُهَاجِرُ مَنْ هَجَرَ مَا نَهَى اللّٰهُ عَنْهُ Buhârî, İman, 4; İbn Mace, Fiten, 2

7) Feridüddin Attar, Tezkiretü'l-Evliya, İ. Ethem'in hayatı kısmı.

ceye dek, kapıdan ayrılmama, bu da bir hicrettir. Şu yakarış bunu ne güzel ifade eder:

إِلـهِي عَبْدُكَ الْعَاصِي أَتَاكَ   مُقِرًّا بِالذُّنُوبِ وَقَدْ دَعَاكَ

وَإِنْ تَغْفِرْ فَأَنْتَ أَهْلٌ لِذَاكَ   وَإِنْ تَطْرُدْ وَمَنْ يَرْحَمْ سِوَاكَ

"İlâhî, günahkâr kulun sana geldi.

Günahlarını itiraf edip sana yalvarıyor.

Eğer affedersen bu Sen'in şanındandır.

Eğer kovarsan, Sen'den başka kim merhamet edebilir."

Daha önceleri işleyip durduğu günahları terkettikten sonra, bir daha aynı günaha dönmeyi, cehenneme girmekten daha ızdırap verici bulan bir insan, hep hakiki manada hicret yolundadır.

Helâl hudutlarının son sınır taşlarını, mayınlı bir tarla gibi görüp oralara yanaşmayan; eline, ayağına, gözüne, kulağına, ağzına, dudağına dikkat eden bir insan, ömrünün sonuna kadar hep hicret ediyor demektir. Bu insan, ister insanlar arasında bulunsun, isterse bir köşede uzlete çekilsin, mukaddes göç gönlünün derinliklerinde onun sadık yoldaşıdır. Ancak uzlette, hicretin ayrı bir buudu vardır. İnsan orada "Üns billah"a ulaşır ve İlâhî nefehatla serfiraz kılınır.

Meseleyi özetleyecek olursak: Ayrıca, hadîs-i şerif şu hususlara da delâlet, hiç olmazsa, îmâ ve işarette bulunmaktadır:

a-Niyet, amelin ruhudur; niyetsiz ameller ölü sayılır.

b-Niyet, hasenâtı seyyiâta, seyyiâtı da hasenâta çeviren nurlu ve sırlı bir iksirdir.

c- Amelin amel olması niyete bağlıdır; niyetsiz hicret, turistlik; cihad, bâğîlik; hac, aldatan bir seyahat; namaz, kültür fizik; oruç da bir perhizdir. Bu ibadetlerin, insanı cennetlere uçuran birer kanat haline gelmesi ancak niyet mülâhazasıyla mümkün olur.

d- Ebedî cennet, ebedî kulluk niyeti, ebedî cehennem de ebedî inkâr ve ebedî küfür kastının neticesidir.

e- İnsan niyeti sayesinde, çok küçük bir cehd ve az bir masrafla çok büyük ve çok kıymetli şeyler elde edebilir.

f- Niyet kredisini iyi kullanabilenler, onunla dünyalara talip olabilirler.

g- Dünya ve kadın, nîmet olmaya müsait yaratıldıkları halde, o nî-

metlerin sû-i istimâli veya onlarla olan münâsebetlerin şer'î kıstaslara göre ayarlanamaması neticesinde, bu nîmetler Allah ve Resûlü'nün hoşnutluğuna alternatif olabilir. Dolayısıyla da kazanç kuşağında insana herşeyi kaybettirebilirler...

İşte, bunlar ve bunlar gibi daha nice mes'eleler var ki, herbiri başlı başına birer kitab mevzûu olduğu halde zerrede güneşi gösterebilen ve deryayı damlaya sıkıştırmaya muktedir olan bir Söz Sultanı'nın beyanında, bu koskoca muhtevayı ifade için üç-beş kelime yetmiştir..[8]

5752 ٢– وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إذَا أَنْزَلَ اللّهُ بِقَوْمٍ عَذَاباً أَصَابَ الْعَذَابُ مَنْ كَانَ فِيهِمْ ثُمَّ بُعِثُوا عَلى نِيَّاتِهِمْ]. أخرجه الشيخان.

2. (5752)- *İbnu Ömer* radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah *(aleyissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah bir kavme azap indirdi mi, o azab, kavmin içinde bulunan herkese isabet eder. Sonra, (kıyamet gününde) herkes niyetlerine [ve amellerine] göre diriltilirler." [Buhârî, Fiten 19; Müslim, Sıfatu'l-Cenne 84, (2879).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyissalâtu vesselâm), bu hadislerinde yaptıkları kötülükler sebebiyle, bir kavme İlâhî ceza geldiği takdirde, iyilerin bu cezadan hariç kalmayacaklarını, dünyevî azaba, kötülerle birlikte aynen iştirak edeceklerini; ancak ahirette, iyilerin dünyadaki niyet ve amellerine uygun olarak hayır üzere diriltileceklerini, iyiliklerinin zayi olmayacağını belirtmektedir.

Bazı rivayetlerde "niyetleri üzere" denilirken, bazılarında "amelleri üzere" denmiştir. Keza "amelleri ve niyetleri üzere" şeklinde her ikisini zikreden rivayet de mevcuttur. İyilere isabet eden ceza, onların günahlarına bir keffaret, derecelerine bir yükselme vesilesi olacaktır.

Beyhakî'nin Şuabu'l-İman'da kaydettiği bir rivayet bu bahsi biraz daha açmaktadır: *"Yeryüzünde kötülük zuhûr etti mi Allah içlerine belasını indirir."* "Ey Allah'ın Resûlü! İçlerinde ibadet ehli olduğu halde mi?" denildi de, *"Evet! Ancak bilahere Allah'ın rahmetine göre diriltilirler"* buyurdu."

Zeyneb Bintu Cahş'tan gelen bir rivayet, cemiyette kötülüklerin galebe çalıp alenen işlenmeye başlanması durumunda İlâhî cezanın ge-

8) M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur 1/231-236.

leceği belirtilir: "Ey Allah'ın Resûlü, aramızda sâlih kişiler olduğu halde helak mı olacağız?" diye sorunca: *"Evet! Kötülükler çoğalınca!"* cevabını alır. Bu hususu te'yîd eden bir diğer rivayet Sıddık radıyallahu anh'tan gelmiştir: Anlattığına göre *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın şöyle buyurduğunu işitmiştir: إنَّ النَّاسَ اذَا رَأوُا الْمُنْكَرَ فَلَمْ يُغَيِّرُوهُ اَوْشَكَ اَنْ يَعُمَّهُمُ اللّٰهُ بِعِقَابٍ *"İnsanlar kötülüğü görünce müdahale edip düzeltmezlerse, Allah'ın, hepsini kuşatacak umumî bir ceza göndermesi yakındır."*

Müslim'de gelen bir rivayette *Aleyhissalâtu vesselâm* buyurmuştur ki: *"Şaşılacak şey! Hakikaten ümmetimden bir kısım insanlar Kureyş'ten Beyt'e sığınmış bir adam için, Beyt'e doğru hareket ederler. Çöle vardıklarında bunlar yere batırılacaklardır." Hz. Aişe* der ki: "Ey Allah'ın Resûlü dedik, yol bazan farklı insanları biraraya getirir!"

"Evet buyurdular, *onların arasında kasıtlısı, mecbur edileni, yolcusu var. Hepsi de toptan helak olurlar, ancak muhtelif yerlerden çıkarlar, Allah herbirini niyetine göre diriltir."*

Alimler, bu hadislerden hareketle ölümde iştirakin sevap ve ikâbda da iştiraki gerektirmediği, Allah'ın gazabına uğramış milletler içerisinde sâlihlerin de bulunabileceği hükmünü çıkarmışlardır.

İbnu Ebî Cemre, iyilere de muşibetin gelişini, "onların emr-i bi'l ma'ruf ve nehy-i ani'l münkerden geri kalışlarına ceza" olarak yorumlar. Ve devamla: "Emr-i bi'l ma'ruf ve nehy-i ani'l münkerde bulunanlar hakiki mü'minlerdir. Allah onlara azab göndermez, bilakis onlar sebebiyle azabı defeder" der. *İbnu Ebî Cemre*'nin bu görüşünü ﴿وَمَا كُنَّا مُهْلِكِي الْقُرٰى اِلَّا وَاَهْلُهَا ظَالِمُونَ﴾ **"Ahalisi zulme sapmadıkça hiçbir memleketi biz helâk etmeyiz"** (Kasas 59) ve keza: ﴿وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَاَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللّٰهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ﴾**"Halbuki sen içlerinde olduğun halde onlara azab edecek değildir. Onlar bağışlanmalarını ister oldukları halde de Allah onlara azab edecek değildir"** (Enfâl 33) gibi âyetler te'yid eder.

Diğer taraftan, münkerden men etmeyenlere de azabın şâmil olacağını te'yîd eden âyetler de mevcuttur: ﴿فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتّٰى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ اِنَّكُمْ اِذًا مِثْلُهُمْ﴾ **"Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini yahut onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, onlar başka bir söze dalıncaya kadar onlarla beraber oturmayın"** (Nisa 140). Şu halde böylesi insanlarla oturmak nefsi tehlikeye atmak olacağından, küffârdan

kaçmak meşru addedilmiştir. Bu emir, küffârın söz ve fiillerinden rahatsız olanlar içindir. Onlara yardımcı olan, onlardan razı olan, artık onlardan biri olmuştur.

Sadedinde olduğumuz hadiste, kötülüklere seyirci kalıp men etmeyenleri korkutma vardır. Seyirci kalmanın ötesinde, birkısım şahsi mütâlaalar, temelsiz yorumlar ve dünyevî menfaat hesaplarıyla zâlimlere ve kötülere müdâhanede bulunanların, kötülüklere kılıf uydurup razı ve hatta yardımcı olanların hali ne olur? Cenab-ı Hak mü'minleri böylesi fitnelerden siyânet buyursun!

5753 ٣- وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللّٰهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنْ أَخْلَصَ لِلّٰهِ أَرْبَعِينَ صَبَاحاً ظَهَرَتْ يَنَابِيعُ الْحِكْمَةِ مِنْ قَلْبِهِ عَلى لِسَانِهِ]. أخرجه رزين.

3. (5753)- *İbnu Abbâs* radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resulullah *(aleyissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim kırk sabah Allah'a ihlâslı olursa, kalbinden lisanına hikmet çeşmeleri akmaya başlar." [Rezîn tahric etmiştir. Hadis Hilyetü'l-Evliya'da Ebu Eyyûb el-Ensârî'den merfu olarak kaydedilmiştir, (5, 189); keza hadisi Câmiu's-Sagîr'de de bulmaktayız(Feyzu'l-Kadir 6, 43).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin, Câmiu's-Sagir'deki veçhinde: *"Kim kırk gün Allah'a ihlâslı olursa"* şeklinde gelmiştir. Münâvi: "Kim kırk gün ibadetini Allah'a ihlâsla yaparsa..." diye açıklar ve ihlâslı olmayı "bedenini maddî pisliklerden temizlemek, zâhirî ve batınî duygularını, algılamaya ihtiyaç duyulmayan şeylerden berî tutmak, azalarını, aklî mizanlara ve şer'î ahkâmlara muvafik malum ve mutedil tasarrufların dışına çıkmaktan korumak, onları nebevî nasihatlar, hakimane tenbihler dairesinde kullanmak ve bilhassa lisan ve hayâlini fasid itikadlardan, bâtıl mezheplerden, düşük tahayyülâttan koruyup, onların boş emel ve dipsiz kuruntularla oyalanmasına meydan vermemek, zihnini alçak fikirlerden, gerçekleşmeyecek kuruntulardan uzak tutmak..." diye açıklar. Münâvi, kişinin manevî temizliğini sağlayacak daha pek çok tedbirleri saydıktan sonra, "kalpten lisana hikmet çeşmelerinin akmasını" izah sadedinde: "Çünkü, mânevî tahareti muhafaza ve mücâhedenin peşini bırakmamak, kişiyi müşâhedeye ulaştırır. Nitekim Cenab-ı Hak hazretleri ﴿وَمِنَ الَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً﴾ **"Ey Resûlüm, gece vakti de uyanıp sadece sana mahsus fazladan bir**

ibadet olarak teheccüd namazını kıl. Umulur ki Rabbin, seni övülmüş bir makam olan en büyük şefaat makamına kavuşturur" (İsra 79) buyrulmuştur. Varlığın gerçek maksudu olan Zât-ı Şerif aleyhissalâtu vesselâm Makam-ı Mahmud'a ancak rüku ve sücud ile ulaşabilirse, hiçbir mahsulü (muktesebatı) olmayan bir kimse nasıl vüsûl arzu edebilir? Bu hakikate binâen büyükler فَجَاهِدْ تُشَاهِدْ *"Gayret et müşâhede et!"* demişlerdir" der.

2- Hadiste "kırk gün"le kayıtlamanın hikmeti şöyle açıklanmıştır: "Bu, öyle bir müddettir ki, bir şeye, bu müddet boyunca devam edildiği takdirde o şey insanda fıtrî, tabiî bir huy haline gelir." Sûfîlerden bir grup, bundan hareketle, bir müridin halvetinin kırk gün olacağına hükmetmiştir.

3- Muhaddisler bu hadisin zaafına dikkat çekerler. Ancak ehl-i tasavvuf, hadis ilminde rastlanmayan bir metodla, hadisin sıhhatini tahkik ederler ve sıhhatine hükmederler. *Münavî*'nin kaydına göre *Abdü'l-Hakk*'ın Şerhu'l-Ahkâm'ında şöyle denmiştir: "Bu hadis, sened yönüyle sahih olmasa da atâ ve imdâd ehline has kılınan zevk, hadisin sahih olduğunu anlamıştır. Bunun anlaşılması, fethî ilme sahip olmayana zordur. Bu "fethî ilm"i elde etmenin yolu, Muhammedî ihlâs vasıtasıyla gelen Feyz-i Rabbânî'dir."

İhlâs konusunu tasavvufî bir yaklaşımla ele aldığı bir yerde M. Fethullah Gülen Hocaefendi şöyle diyor:

"İhlâs; doğru, samimi, katışıksız, dupduru; riyâdan uzak olma ve kalbi bulandıracak şeylere karşı kapalı kalma, kapalı yaşama.. veya gönül safveti, fikir istikameti, Allah'la münasebetlerinde dünyevî garazlardan uzak kalma ve tam bir sadakatla kullukta bulunma şeklinde yorumlanmıştır ki, daha sonra, meşâyih-i kiramın, onun tarifi ile alâkalı söyledikleri sözlerin hemen büyük bir bölümü de yukarıda sunulan tarif etrafında cereyan etmiştir.

İhlâs; ferdin, ibadet ü taatinde, Cenab-ı Hakk'ın emir, istek ve ihsanlarının dışında herşeye karşı kapanması.. abd ve Ma'bud münasebetlerinde sır tutucu olması.. yaptığı şeyleri Hakk'ın teftişine arz mülâhazasıyla yapması.. tabir-i diğerle; vazife ve sorumluluklarını O emrettiği için yerine getirmesi, yerine getirirken de O'nun hoşnutluğunu hedeflemesi ve O'nun uhrevî teveccühlerine yönelmesinden ibarettir ki, saflardan saf sâdıkların en önemli vasıflarından biri sayılır.

Bu itibarla, sadâkat bir asıl ve kaynak, ihlâs da ondan nebean eden

bir "mâ-i zülâl" sayılmıştır. Kırk gün bu mâ-i zülali içen birinin kalbinden lisanına hikmet kanallarının açıldığı ve açılacağı, sözleri "lâl ü güher" Söz Sultanı'nın beyanı.

Sadakat, peygamberlik âleminin en birinci vasfı, ihlâs ise en uranî buududur. Başkalarının hayat boyu elde etmek için uğraşıp durdukları ihlâsa onlar doğuştan mazhardırlar. Kur'an-ı Kerim nebî ihlâsını anlatma saddedinde: انه كان مخلصا *Şüphesiz o ihlâsa erdirmişti"* ferman-ı sübhânîsiyle bu önemli mazhariyeti ihtar eder.

Sadâkat ve ihlâs, Enbiya-i İzâm için hayâtî birer sıfat oldukları kadar, da'vâ-yı nübüvvetin temsilcileri için de su kadar, hava kadar önemli birer vasıftırlar. Bu iki hususiyeti elde etmek ve bu nuranî iki kanatla kanatlanmak, Onların en ehemmiyetli güç kaynaklarıdır. Birinciler, ihlâssız bir adım atamayacaklarına inanırlar; ikinciler de atamayacaklarına inanmalıdırlar.

Gerçekten de, sadâkat ve ihlâs bir ucu insan gönlünde, diğer ucu Hakk'ın; inayet katında öyle bir derinliktir ki, o derinliklere yelken açmış ve o kanatla kanatlanmış bir babayiğidin takılıp yollarda kaldığı görülmemiştir. Zira onlar, Allah tarafından te'minat altındadırlar.. ve Allah, çok iş ve çok semereden daha ziyade, her işte rızasının gözetilmesine önem verir. O'nun nazarında bir dirhem ihlâslı iş, batmanlarla halis olmayana müreccahtır.

İhlâs, bir kalb amelidir.. ve Allah da, kalbî temayüllerine göre insana değer verir.. evet: ان الله لا ينظر الى اجسامكم ولا الى صوركم ولكن ينظر الى قلوبكم - (fehvasınca) O, sizin suret, şekil ve dış görünüşlerinize değil; kalblerinize ve kalbî temayüllerinize bakar."(9)

İhlâs, Allah tarafından temiz kalblere bahşedilmiş, azları çok eden, sığ şeyleri derinleştiren ve sınırlı ibadet ü taatı sınırsızlaştıran öyle sihirli bir kredidir ki, insan onunla dünya ve ukbâ pazarlarında en pahalı nesnelere talip olabilir ve onun sayesinde âlemin sürüm sürüm olduğu yerlerde, hep elden ele dolaşır.

İhlâsın bu sırlı gücünden dolayıdır ki, Allah Rasûlü: اخلص دينك يكفك القليل من العمل -*Dinî hayatında ihlâslı ol, az amel yeter*"(10) buyurur.. ve: اخلصوا اعمالكم لله فان الله لا يقبل الا ما خلص -*Her zaman amellerinizde ihlâsı*

9- Müslim Birr, 33; İbn Mâce, Zühd, 9; Müsned, 2/285, 539.

10- Münâvi, Feyzu'l-Kadir, 1/216.

gözetin; zira Allah, sadece amelin halis olanını kabul eder"[11] diyerek amellerin ihlâs yörüngeli olmasına tembihte bulunur.

Amel bir cesetse ihlâs onda can, amel bir kanatsa ihlâs da diğer kanattır. Ne ceset cansız olabilir, ne de tek kanatla bir yere varılabilir.

-Sana bütün davranışlarında ihlâs gerektir; ta ki, Rabb-i Ecell senin amelini kabul ede.. zira ihlâs, taat kuşunun kanadıdır; siz, kanatsız felah semtine nasıl uçabilirsiniz ki..!" deyip inleyen Mevlânâ ne hoş söyler! Bir hoş söz de Bâyezid-i Bistâmî'den: "Bütün iç dinamizmimi kullanarak Cenab-ı Hakk'a tam otuz sene ibadet ettim. Sonra gaybdan: "Ey Bâyezid, Cenab-ı Hakk'ın hazineleri ibadetle doludur. Eğer gayen O'na ulaşmaksa, Hakk kapısında kendini küçük gör ve amelinde ihlâslı ol" sesini duydum ve tembihini aldım..."

Bazılarına göre, ibadet ü taatta, halkın görüp hissetmesinden kaçınmak ihlâs.. bazılarına göre ise, halk mülâhazasını bütün bütün unutmak.. bazılarına göre de, ihlâsı dahi hatırlamamak.. evet bunlara göre ihlâs; ameli her türlü mülâhazadan uzak bulundurmak ve sürekli murâkebe ile maddî-manevî bütün hazları unutmaktır.

İşin daha doğrusu ihlâs, kul ile Ma'bud arasında bir sırdır ve bu sırrı Allah sevdiklerinin kalbine koymuştur. Kalbi ihlâsa uyanmış bir insanın nazarında, medh u zem, tâzim ü tahkir ve yaptığı işlerle bilinip bilinmemesi, hattâ sevap ve mükâfat mülâhazası kat'iyen söz konusu değildir. Ve böylelerinin gizli-açık her halleri aynı çizgidedir....[12]

11– Münâvî, Feyzu'l-Kadir, 1/217.

12– M. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri 1/93-96.

NASİHAT VE MEŞVERET BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA

Nush, öğüt, nasihat manasına gelir. Arapça'da kelimenin aslî manası, en-Nihaye'ye göre, kendisine nasihat edilenin hayrını istemek demektir, hayırhahlık en yakın kelimedir. Bu manayı tek bir kelime ile ifade etmek mümkün değildir. Arapça'da kullanılan manaca en zengin, en cami kelimelerden biri kabul edilmiştir. Kelimeyi dilimizdeki öğüt vermek manasında almak, manayı daraltır. Bu sebeple hayırhahlık manasını da zihnimizde canlı tutmamız gerekir.

İslam alimleri, nasihatin dinde mühim bir yer tuttuğunu belirtirler ve dinin mihver ve direğini nasihatın teşkil ettiğini söylerler. Görüleceği üzere, Resulullah "din"i nasihat olarak tarif etmiştir. Müslüman da Allah, peygamber, Kur'an, büyükler ve din kardeşleri için hayır dileyen kimsedir.

Meşveretle ilgili umumi ve geniş açıklamayı bahsin sonunda İSTİDRAD kısmına bırakmakla beraber, burada M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin meşveretle ilgili genel düşüncelerini kaleme aldığı "Şûra" başlıklı makalesinden öğrenmeye çalışalım:

Şûra, ilk mirasçılar gibi günümüzün kudsileri için de en hayatî bir vasıf, en esaslı bir kuraldır. Kur'ân'a göre o, mü'min bir toplumun en bariz alâmeti ve İslâm'a gönül vermiş bir cemaatin en önemli hususiyetidir. Kur'ân-ı Kerim'de şûra, namaz ve infakla aynı çizgide zikredilir ve **"Onlar (öyle kimselerdir) ki, Rabbilerinin çağrısına icâbet eder ve namazı dosdoğru kılarlar; onların işleri kendi aralarında şûra iledir; kendilerine rızık olarak verdiğimizden de infakta bulunurlar."** (Şûrâ, 42/38) buyurularak, şûranın ibadet ölçüsünde bir muâmemele olduğu hatırlatılır. Evet, bu İlâhî emirde, Allah'ın çağrısına icâbet ve bu icabetin gereği ve neticesi sayılan namaz-şûra-infak zikredilerek bu hayâtî meselenin önemi vurgulanmıştır.

Bu itibarladır ki; şûrayı önemsemeyen bir toplum tam mü'min sayılamayacağı gibi, onu uygulamayan bir cemaat de, kâmil manada Müslüman kabul edilmemiştir. İslâm dininde şûra, hem idare edenlerin hem de idare edilenlerin mutlaka uymaları lâzım gelen hayatî bir esastır. İdareci; siyaset, idare, teşrî ve toplumla alâkalı daha pek çok mes'elede istişârede bulunmakla; idare edilenler de, kendi görüş ve düşüncelerini idarecilere bildirmekle sorumlu tutulmuşlardır.

Şûranın önemiyle alâkalı bir sohbete mevzu olmuş aşağıdaki hususları kaydetmekte fayda mülâhaza ediyoruz: Evvelâ şûra, herhangi bir hususta verilecek kararların isabetli olabilmesinin ilk şartıdır. İyiden iyiye düşünülmeden, başkalarının fikir ve tenkidleri alınmadan fert ve toplumla alâkalı verilen kararlar, çok defa hüsran ve fiyasko ile neticelendiği görülmüştür. Kendi düşüncelerine kapalı ve başkalarının fikirlerine de saygılı olmayan biri, üstün bir fıtrat, seviyeli bir dimağ, hatta dahi bile olsa her düşüncesini meşverete arzeden sıradan ve düz bir insana göre daha çok yanılmalara maruzdur. En akıllı insan, meşverete en çok saygılı ve başkalarının düşüncelerinden de en çok yararlanan insandır. İş ve plânlarında kendi fikirleriyle yetinen, hatta onları zorla diğer insanlara da kabul ettirmeye çalışanlar, önemli bir dinamizmi elden kaçırdıkları gibi, çevrelerinden de sürekli nefret ve istiskal görürler.

Evet, bir insanın teşebbüs ettiği herhangi bir işinde en güzel neticelere ulaşmasının ilk şartı meşveret olduğu gibi; onun kendi gücünün kat kat üstünde önemli bir kuvvet kaynağına sahip olmasının yolu da başka değil yine meşverettir.

Evet, herhangi bir işe teşebbüs etmeden evvel, her türlü danışma ve araştırma yapılmak suretiyle, sebepler bazında ve tedbir plânında kusur edilmemelidir ki, neticede kaderi tenkid ve çevreyi suçlama gibi, musibeti ikileştiren zararlı davranışlara girilmesin.. evet, herhangi bir işe azmetmeden evvel, âkıbet güzelce düşünülmez, bilgi ve tecrübe sahipleriyle de görüşülmezse, hayal kırıklığı ve nedâmet kaçınılmaz olur. Önü-arkası düşünülmeden içine girilmiş nice işler vardır ki, iki adım ileriye götürülememiş olmaktan başka müteşebbislerin hem itibar kaybetmelerine hem de inkisârlarına sebep olmuştur.

Bir sistem olarak İslâm nizâmını ayakta tutan dinamiklerin başında şûra gelir. Ferde-topluma, devlete-millete, ilme-maarife, iktisâdiyata ve içtimâiyata ait mes'elelerin çözümünde en önemli misyon ve vazife şûrâya aittir; tabii bu mes'eleler hakkında manası açık "nass" mevcut değilse...

İslam'da *"Devlet Şûrası"* icrânın önünde ona rehberlik yapma konu-

munda bir müessesedir. Onun yerinde bugün *"Danıştay"* vardır ama, İslâmî şuraya göre fonksiyonu sınırlı, hareket sahası dar, sıkıştırılmış bir müessesedir.

Devlet reisi veya başyüce, Allah tarafından müeyyed olup vahiy ve ilhamla da beslense, yine istişâre etme zorunluluğu altındadır.. günümüze kadar da bu hep böyle devam edegelmiştir. Yer yer onu ihmal edenler olmuş ise de, büyük ölçüde, değişik ad ve ünvanlarla devam ettiren millet ve toplumların sayısı da az değildir. Aslında, bugüne kadar onu görmemezlikten gelen veya gözardı eden hiçbir toplum iflah olmamıştır. Zaten Efendimiz de ümmetin kurtuluş ve geleceğe yürümesini: "İstişârede bulunan kaybetmez." sözleriyle meşverete bağlamıyor mu?

Kur'ân-ı Kerîm'de istişâre, iki ayette sarâhaten ele alınır; işâreten şûraya temas eden âyât-ı Kur'âniye ise pek çoktur. Te'vilsiz, yorumsuz açıktan açığa şûra ile alâkalı bu iki ayetten biri, Âl-i İmrân sure-i celilesindeki: **"Bu iş hususunda onlarla istişârede bulun!"** (3/159) âyeti, diğeri de Şûra sûre-i mübinindeki: **"Onların işleri kendi aralarında meşveret iledir."** (42/38) fermân-ı sübhânîsidir. Ayrıca, şûrayla alâkalı beyânın içinde bulunması itibâriyle, bu sureye "Şûra" isminin verilmesi de gayet mânidârdır!

Bu sûrede şûra, sahâbe-i kirâmın övgüye layık bir vasfı olarak ele alınıyor. Sanki "Her işleri meşveret yörüngeli olan bu insanlar nasıl senâ edilmez ki" tarzında takdir buudlu bir hatırlatma yapılıyor.. evet, Ashâb'ın senâ edilecek onca hususiyetlerinin yanında burada, sadece *"şûra"* kelimesi seçilerek onunla senâ edilmeleri, meşveretin ehemmiyeti adına çok önemli bir ipucu sayılır.

İstişâre, *Kur'ân-ı Kerîm*'de önemle üzerinde durulan bir kural olduğu gibi, sünnet-i seniyyede küçümsenmeyecek ölçüde üzerinde durulduğuna, hatta tahşidât yapıldığına şâhit oluruz. Efendimiz, hakkında nass vârid olmayan her mes'eleyi, kadın-erkek, genç ihtiyar herkesle istişâre ederdi ki, değişik sahalarda onca ilerlemeye rağmen, meşveret mevzuunda o gün ulaşılan noktaya henüz ulaşabildiğimiz söylenemez.

Evet, Allah Rasûlü, her mes'eleyi ashâbıyla istişâre ederek onların düşünce ve görüşlerini alıyor, plânladığı her işi ma'şerî vicdâna mâlediyor ve onun hissiyât, duygu ve temâyüllerini âdeta blokaj gibi kullanarak karar verdiği işlere mukavemet açısından ayrı bir güç kazandırıyordu. Yani yapılması plânlanan işlere, herkesin ruhen ve fikren iştirakini sağlayarak projelerini en sağlam statikler üzerinde gerçekleştiriyordu.

Şimdi bu hususla alâkalı O'nun hayât-ı seniyyelerinden küçük bir kesit arzedelim:

Hazret-i Rûh-u Seyyidi'l-Enâm Uhud'a çıktıkları zaman, ashabına bir kısım tavsiyelerde bulunmuş ve bir düzine strateji üzerinde durmuştu. Arkadaşlarından zımnî bir muhalefet bile almadan uygulamaya koyduğu bu şeyler arasında: Okçuların bir tepeye yerleştirilmesi, onların düşmanı nasıl karşılayacakları keyfiyeti, ne olursa olsun yerlerinden ayrılmamaları lazım geldiği hususu.. ve diğerleriyle beraber emre itaat edip zaaf göstermemeleri, ganimet arkasına düşmemeleri gibi tavsiyeler bunlardan bazıları.. ne var ki, *Ashâb-ı Kirâm*, emre itaatteki inceliği anlasalar da, zaman itibâriyle emir süresinin bitmesinde içtihad hatasına düşmüş ve kapalı bir muhalefet tavrı almışlardı ki, Efendimiz, Uhud yolunda karşılaştığı zımnî muhalefetlerden biriyle karşı karşıya bulunuyordu. Şimdi, eğer O'nun yerinde böyle üst üste muhalefetlerle karşılaşan bir başkası olsaydı, bunca zarar ve zâyiattan sonra onları da, onların düşüncelerini de elinin tersiyle iter ve: "Gidin Allah'tan bulun!" derdi. Ama O, öyle yapmadı; arkadaşlarının sebebiyet verdiği ve hasımlarının gerçekleştirdiği en amansız tecavüzlerle yüzü-gözü kanlar içinde, bir sürü şehidin paramparça cesetleri karşısında ve arkadaşlarından bazılarının kendi başlarının derdine düştükleri, hatta bazılarının da "Medine" yolunu tuttuğu hengâmda, O suçlu-suçsuz etrafında kümelenen insanlara, hiçbir şey olmamış gibi, Allah'ın: "Bu iş hususunda onlarla istişâre et!" ayetini onlara okuyor ve oturup yeniden onlarla meşverette bulunuyordu. Sadece meşveret etmekle de kalmıyor, onları bağışlaması lâzım geldiğini ve onlar hakkında istiğfar emri aldığını da onlara duyuruyordu.

Böylece Allah Rasûlü, hayât-ı seniyyelerini vahyin aydınlığında sürdürüyor olmalarına rağmen, meşveretle memur olduğunu da ortaya koyuyor; bununla idarecilere sorumluluklarını hatırlatıyor, idare edilenlere de düşüncelerinin değerlendirilmesi fırsatını veriyor.. ve onlara, idarecilere yardımcı olma yollarını açıyor, idarecilere de istibdâda girmemelerini hatırlatıyordu.

Ayrıca *Uhud Harbi*'ni müteâkip: "Bu iş hususunda onlarla istişâre et!" fermân-ı sübhânisi nazil olunca, Allah Resûlü'nün şöyle buyurduğu nakledilir: *"Şüphesiz ne Allah'ın ne de Rasûlü'nün meşverete ihtiyacı vardır. Ne var ki Allah onu, ümmete bir rahmet vesilesi kılmıştır. Kim istişârede bulunursa, o doğruya ulaşmaktan mahrum kalmaz.. kim de onu terkederse sapıklığa düşer."* Bu ifadeden de anlaşıldığı gibi Allah, meşverete ihtiyacı olmayan Nebisine istişâreyi emretmekle, idarecilere şûranın önemini hatırlatmak istiyordu.

İstişâre hususunda, O'ndan şerefsüdur olmuş:

"Meşverette bulunan pişman olmaz"

"İstişâreden zarar görmez"

"Meşveret eden güvenlik içindedir"

"İstişâre edip doğru neticeye ulaşmamış bir topluluk yoktur" gibi.. dünya kadar pırlanta söz vardır.

Bütün bunları nazara alarak İslâm ulemâsı, şûranın, İslâm'ın temel prensiplerinden olduğunda ve mutlaka hayata mâledilmesi gerekli hükümlerden bulunduğunda ittifak etmişlerdir. Değişik devirler, değişik zaman ve bir kısım hususi şartlar muvâcehesinde tatbikatta bazı farklılıklar göze çarpsa da bu hep böyle olmuştur.

Elbette ki şûra İlâhî emirler önünde bir teşrî kaynağı değildir. O bir kısım kanun ve prensiplere esas olmakla beraber, gerçek teşrî kaynaklarına bağlılıkla sınırlandırılmıştır. Evet İslâm'da, hakkında sarih "nass" olan mes'eleler insanların müdahale sınırları dışında bırakılmıştır. Bu türlü mes'elelerde, sadece nassın ifade ettiği maksadın bulunabilmesi mülâhazasıyla şûraya mürâcaat edilebilir. Hakkında İlâhî nass bulunmayan mes'eleler ise bütünüyle şûra sınırları içinde sayılır. Bu gibi hususlarda varılan netice ve verilen kararların aleyhinde bulunulamaz.. onlara muhalif görüş ve düşünce serdedilemez. Şayet cumhura rağmen, varılan neticede bir yanlışlık varsa, o da yine bir istişare ile giderilmelidir.

Şûra hakkındaki nasslar, bir manada umumiyet ifade etse de, onlar belirli mevzularla alâkalı nasslar ve Allah Rasûlü'nün hareket ve davranışlarıyla da sınırlandırılmışlardır. Aslında İslâm'daki nasslar, küllî prensipler ve umumî kaideler ifade eden, sayıları da fazla olmayan bir kısım mes'elelerin dışında, teferruat sayılabilecek konular üzerinde, tafsilatta bulunup fazla durmamıştır. Haklarında nass varid olmayan mevzulara gelince, bunlar bütünüyle şûra alanı içine girerler ve meşverete açık mes'elelerdir.

İslâm'ın sarih olarak hakkında ahkâm vaz'ettiği her mes'ele şûra sınırları dışında, hakkında açık bir hüküm bulunmayan hususlar da şûra sınırları içinde kalması gerçeğinden hareketle o, hemen her durum ve şart altında İslâm'a bağlılıkla sınırlı Kur'ân ve sünnet endeksli, Kitâbullah'la belirlenen gayeyi gerçekleştirmeye çalışır. Hiç şüphesiz, İslâm'ın hedeflediği hususların başında da, insanlar arasında eşitliğin tahakkuk ettirilmesi.. cehaletle savaşılıp bilginin yaygınlaştırılması.. her mes'elenin İslâmî kimlik etrafında örgülenip, Müslümanın kendi özüyle

tersleşmesine meydan verilmemesi.. ülke insanının devletlerarası muvâzenede yer ve itibarını korumaya yönlendirilmesi.. fert ve toplum arasında içtimâî adaletin gerçekleştirilmesi.. her kesimiyle bütün bir milletin, hemen her ferdinde, sevgi, saygı, diğergamlık ve maddî-mânevî füyuzât hislerinden fedakârlıkta bulunarak başkaları için yaşayabilmesi duygularının geliştirilmesi.. dünya ve âhiret muvâzenesinin korunup kollanması.. iç ve dış siyasetin tanzim edilmesi.. dünyanın yakın takibe alınması.. ve icabında bütün bir cihanla başa çıkabilecek güç kaynaklarının, hatta psikolojik savaş timlerinin hazırlanması veya modernizasyonu.. gibi hususları sıralayabiliriz. Bütün bunlar, eskiden beri büyük idarecilerin, insanüstü mütefekkirlerin ve devâsâ filozofların da ısrarla üzerinde durdukları insanlık mes'eleleridir. İslâm'ın Yüce Peygamberi de , hayat-ı seniyyeleri boyunca, teşrî ve temsil sorumluluğu içinde hep bu hedefi takip etmiş ve insanların hayatlarını, kültür faaliyetlerini, teşebbüs ve çalışmalarını, birbirleriyle olan münâsebetlerini bu esaslar üzerine oturtmuş; duygu, düşünce, akıl, mantık, his ve kalpleri arasındaki irtibatı da bu yolla tahakkuk ettirmiştir.

Şûranın kendine göre va'dettiği bir kısım neticeleri ve o neticelere ulaştıran bir kısım da kuralları vardır. Bu cümleden olarak; toplumun fikir ve müdahale seviyesini yükseltmek.. her yeni hadisede onun görüşlerini alıp ona kendi önemini hatırlatmak, hatırlatıp alternatif düşünce üretmeye sevketmek.. İslâm'ın geleceği adına, şûra prensibini dinamik olarak sürekli gündemde tutmak.. bir ölçüde hemen her hâdise münasebetiyle, "Sevâd-ı A'zam"ın idareye katılmasını sağlamak.. halkın idareyi kontrol edip, gerektiğinde onun idarecileri sorgulaması şuurunu canlı tutmak.. yöneticilerin sorumsuzca davranışlarını engelleyip tasarruflarını sınırlandırmak.. gibi hususları zikredebiliriz.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, şûranın bu hayâtî önemindendir ki, Allah, Ashâb-ı Kirâm'ı senâ makamında: "Onların işleri kendi aralarında meşveret iledir" buyurur. Ayrıca Efendimiz'e, Uhud'un sonuna doğru ve en ızdıraplı dakikalarında, o acı son ve ızdıraplı dakikalara sebebiyet veren ashâbıyla: "Bu iş hususunda onlarla istişarede bulun!" diye bir kere daha meşvereti emreder ki fevkalâde mânidardır!

Şûra kuralıyla alâkalı şerefnüzûl olan her iki âyet de, olabildiğince esnek, her devrin ihtiyacını karşılayabilecek mahiyette ve bütün zamanları aşacak genişliktedir. Öyle ki, dünya ne kadar değişirse değişsin, zaman ne kadar başkalaşırsa başkalaşsın, hatta isterse insanlık gidip fezada kentler kursun bu nasslara yeni birşeyler ilâve etme lüzumu duyul-

mayacaktır. Aslında, İslâm'ın diğer kaide ve prensipleri de aynı esneklik ve aynı evrenselliğe açıktırlar.. ve zamana rağmen hep gençliklerini ve geçerliliklerini korumuşlardır ve koruyacaklardır da..

Şûraya esas teşkil eden şu hususları hatırlatmakta da yarar görüyoruz:

1- Şûra, hem idare eden, hem de idare edilenler için bir haktır ve bu hakkı kullanma mevzuunda da, taraflardan birinin diğerine karşı hakk-ı rüchâniyeti yoktur. Allah: "Onların işleri kendi aralarında meşveret iledir" buyurarak her iki tarafın da müsâvi olan konumlarına işaret buyurur. Bütün Müslümanlara ait işler herkesi alâkadar ettiği için, onlara ait meselelerin görüşülmesinde idare edenin de edilenin de hakları eşit kabul edilmiştir. Ancak bu hak, yer, zaman ve şartlara göre farklılaşabileceğinden, şûranın icrâ ediliş şekli de farklı olabilir.

2- Toplumu alâkadar eden mes'elelerin meşverete sunulması: "Bu iş hususunda onlarla istişârede bulun!" fermânı gereğince, şûraya esas teşkil eden hususu rey ashabına arzetmesi bir sorumluluk olduğundan, idareci bu sorumluluğu yerine getirmediğinde mes'ul olacağı gibi, idare edilenler de, fikirlerinin alınmak istendiği konularda görüşlerini bildirmediklerinde mes'ul olurlar. Hatta sadece görüşlerini bildirmemekle değil, görüşlerinin alınmasında kararlı olmadıkları zaman da vatandaşlık vazifesini yerine getirmemiş sayılırlar.

3- Şûranın, Allah rızası için ve Müslümanlar yararına yapılması, rüşvet, baskı ve tehditlerle istişârî hey'etin düşünce çizgisinin saptırılmasına meydan verilmemesi de önemli bir esastır. Allah Resûlü: "Kendisiyle istişâre edilen insan bir güven insanıdır; kendisine bir husus danışılan kimse kendi hakkında karar veriyor olma ölçüsünde düşüncesini bildirmelidir" buyururlar.

4- Meşverette her zaman icmâ olmayabilir; herkesin görüşünün tek bir noktada toplanmadığı durumlarda, ekseriyetin düşünce ve kanaatine göre amel edilir. Zira Sahib-i Şeriat'a göre ekseriyet icmâ hükmündedir. O:

"Allah eli (inâyeti) cemaat iledir."

"Ümmetim sapıklıkta birleşmez"

"Allah'tan, ümmetimin sapıklıkta içtimâ etmemesini istedim, O da bu isteğimi kabul buyurdu" beyanlarıyla çoğunluğun icmâ kuvvetinde olduğunu ve "Sevâd-ı A'zam"a uyulması lâzım geldiğini ihtar eder ki, bu mevzuda hayat-ı seniyyelerinden pek çok misâl aktarmak mümkündür. Ezcümle, Bedir ve Uhud'un hem bidâyetindeki hem de nihâyetindeki meşveretler bu çizgide cereyan etmişlerdir.

5- İster icmâ kararıyla, ister çoğunluğun görüşüne göre olsun, şûra, usûlüne göre cereyan etmişse, artık orada üzerinde anlaşılan görüşe muhalefet etmek câiz değildir ve alternatif düşünceler ileri sürülemez. "Ben farklı ve isabetli bir görüşte bulunmuştum" veya "Ben muhalefet şerhi koymuştum".. gibi sözlerle alınan karar aleyhinde rey izhar etmek düpedüz bozgunculuk ve günahtır. Allah Rasûlü, kendi içtihadlarına rağmen böyle bir çoğunluğun görüşlerine uyarak Uhud'a çıkmış, sonra da evvel ve âhir, hatalı da olsa, ekseriyetin içtihadlarıyla alâkalı hiçbir beyanda bulunmamıştır. Kaldı ki, Kur'ân-ı Kerîm, Uhud'a hazırlanırken irtikap edilen o mukarrabînin zellesinin sorgulanabileceği işaretini de vermişti..

6- Şûra, mevcut problemleri çözmekle meşgul olur; muhtemel hadiselerle alâkalı tahminî kararlar üzerinde fazla durmaz. Zaten, İslâmî hayat, nassların ışığı altında sürüp gitmektedir. O çerçevenin dışında cereyan eden vak'alar veya mutlaka gerçekleştirilmesi lazım gelen plân ve projeler ise, o vak'a ve o projelerin hususiyetleri de nazar-ı itibara alınarak, her hâdise, her plân kendi cereyan keyfiyetine göre kendi içinde çözülmelidir.

7- Şûrayı teşkil eden hey'et ihtiyaç hâsıl olunca biraraya gelir.. ve problemleri çözüp, plân ve projeleri nihâî duruma getirecekleri âna kadar da çalışmasını sürdürür. Onun periyodik olarak icrâ edileceğine dâir herhangi bir nass olmadığı gibi, maaşlı ve ücretli adamlarla yürütüldüğüne dair de herhangi bir işaret mevcut değildir. Teşrî döneminden sonraki tatbikat ise bizi bağlamaz. Zaten, şûranın maaşlı memurlarla yürütülmesi beraberinde bir kısım problemleri de getirir.

Şûra sözkonusu olunca kimlerle meşveret edileceği hususu üzerinde de durmak îcab eder. Bütün bir ülke insanını biraraya getirip hepsiyle birden istişâre etmek mümkün olmadığına göre, onun sınırlı bir kadro ile gerçekleştirilmesi zarûreti doğar. Ayrıca, istişâreye arzedilen konular, büyük ölçüde ilim, mümârese, ihtisas ve tecrübe istediğinden, şûranın da bu hususlarla temâyüz etmiş şahıslardan teşkil edilmesi icab eder ki, bu ancak, ulemânın *"ehlü'l-hall ve'l-akd"* dedikleri her mes'eleyi çözebilecek bir başyüceler hey'eti olabilir. Hususiyle hayatın bütün bütün giriftleştiği, dünyanın globalleştiği ve her problemin bir dünya problemi hâline geldiği günümüzde, İslâmî mana, İslâmî ruh ve İslâmî ilimlerin yanında, Müslümanlar için çok defa maslahat sayılan diğer ilim, fen ve teknikle alâkalı konuları bilen kimselerin de bu başyüceler içinde bulunması şarttır. Bu ikinci şıktaki hususlar, dine uygunluğu, dinî otoritelerce kontrol edilmesi kaydıyla her zaman değişik sahalardaki ihtisas

erbâbıyla yapılabilir. Aslında şurâ, ehlü'l-hall ve'l-akd'e bırakıldığı gibi, onun değişik zaman ve değişik keyfiyetlere göre icrâ şekli de yine onlara havale edilmiştir. Dönüp tarihe baktığımız zaman, değişik devirler ve ayrı ayrı ahvâl itibâriyle onun tatbikatındaki farklılıkları görmek mümkündür. Evet, tarih boyunca o, yer yer dar dairede, zaman zaman da genişletilmiş olarak; bazen sırf siviller arasında, bazen de askeriye ve ilmiyeye de kapılarını açarak bir hayli farklılıklara sahne olmuştur. Ama, bu onun değiştirilmeye maruz bir kural olmasından değil, her devirde uygulanabilirliğindeki esnekliğinden ve evrenselliğindendir.

Değişik şart ve devirlere göre şûranın icra şekli ve hey'et mozayiği değişse de, onu teşkil eden başyücelerin, ilim, adalet, görüş ve tecrübe sahibi, hikmet ve firâset erbâbı olmaları vasfı değişmez. Adalet; farzları yerine getirip haramlardan sakınmak ve insanî değerlere ters işler yapmamak demektir. İlim; dinî, idârî, siyasî ve fennî uzmanlık demektir. Her ferdin değişik ilim dallarında ihtisas erbabı olması gerekmese de hey'et ve şahs-ı manevînin, yukarda zikredilen mevzulara açık olması yeter. Bazen görgü ve tecrübenin esas olduğu hususlarda, ilmiyeden olmasa bile, tecrübe sahiplerinin görüş ve düşünceleri de alınabilir. Hikmet; ilim, hilim, mana-yı nübüvvet anlamlarına geldiği gibi, eşyanın perde arkasına ıttılâ, halka kapalı olan şeyleri firâset nuruyla görüp sezme; ferdî ve içtimâî problemleri çözebilme istidât, kabiliyet ve fetâneti manalarına da hamledilmiştir ki, her zaman erbabı az, değeri yüksek bir vasıf olarak görülmüş ve kabul edilmiştir.

Efendimiz'in, bütün hayat-ı seniyyelerinde şûraya verdiği önem ve değişik yaş ve baştaki insanların görüş ve düşüncelerine saygı da üzerinde durulması icab eden başlı başına bir mevzudur.

Evet, O, hemen her zaman başkalarının düşüncelerine başvurur.. herkesin fikrini alır ve şûra yoluyla alternatif plân ve projeleri daha sağlam bir zemine oturtma yollarını araştırırdı. Bazen rey ve görüş sahiplerine birer birer düşüncelerini açarak, bazen de ashâb-ı reyi biraraya getirerek kararların kollektif şuura dayandırılmasına fevkalâde önem verirdi.

Şimdi, isterseniz bu hususu tenvir için birkaç örnek arzedelim; sonra da konuyu noktalayalım:

1- İfk hadisesi (münafıkların Âişe validemize iftira vak'ası) münasebetiyle *Hz. Ali, Hz. Ömer, Zeyneb Binti Cahş* ve *Berîre* gibi pek çok sahâbî (rıdvânullâhi aleyhim) efendilerimizle istişare etmişti. Hz. Ali, Efendimiz'in, içinde bulunduğu sıkıntıdan sıyrılması istikametinde izhar-ı

reyde bulunmuş; *Hz. Ömer, Zeynep* ve *Berire* gibi pek çok mübarek zevât ise Âişe validemizin muallâ ve müzekkâ olduğu üzerinde durmuşlardı. Hatta, senet açısından tenkid edilse de, bu istişâre münasebetiyle, Efendimiz ve Hz. Ömer arasında şöyle latif bir muhâverenin cereyan ettiği de kaydedilir:

Allah Rasûlü, Hz. Ömer'e, Âişe validemiz hakkındaki düşüncesini sorar. *Hz. Ömer:* "Yâ Rasûlallah Âişe kat'iyen pâk ve temizdir" der.

Efendimiz; Âişe vâlidemizin pâk ve temiz olduğuna nasıl hükmettiğini sorunca da, Hz. Ömer şöyle buyurur: "Bir gün bize namaz kıldırıyordunuz. Tam namaz esnasında, ayağınızdaki nalınları çıkarıverdiniz. Namazdan sonra keyfiyeti sorulunca, ayakkabınıza bir pislik bulaşmış olduğunu ve Cebrâil'in gelip bunu haber verdiğini; bunun üzerine de ayakkabınızı çıkardığınızı ifade etmiştiniz.. şimdi eğer, pâkize zevcenize böyle birşey bulaşmış olsaydı Allah onu hiç haber vermez miydi?.." Bu vak'anın aslı hadis kriterlerine takılsa da, faslı üzerinde birşey söylenemez.

2- *Bedir*'e çıkılacağı zaman Allah Rasûlü, hem muhâcirîn hem de ensârla istişâre etmişti. Muhâcirler adına Mikdat (r.a.), Ensâr adına da Sa'd b. Muaz, birbirine yakın ve Allah Rasulü'nün görüş ve düşüncelerini destekler mahiyette îmân, teslimiyet ve heyecanla köpüren konuşmalar yapmış ve başında bulundukları toplumları, orada alınan kararlara ve o kararları yerine getirmeye imâle etmişlerdi. Görüldüğü gibi burada da yine Allah Rasûlü, bir kısım hayatî kararları umûma mâlediyor ve ma'şerî vicdanı yanına alarak hedefine öyle yürüyordu.

3- Ve yine Bedir'de İslâm ordusunun nerede konaklayacağı, hangi vadilerde düşmanla karşılaşacağı hususlarını Hubab b. Münzir gibi sahâbilerle görüşüyor ve onların görüşleri istikametinde karar veriyordu ki, o kararlar çerçevesinde hareket eden İslâm ordusu, kendilerinden üç-dört kat fazla düşman birliklerini bir hamlede ezip geçiyor ve zafer neşideleriyle Medine'ye dönüyordu.

4- Ahzap vak'asında, Ashâb-ı Kirâm'la istişâreleri esnasında, *Selmân-ı Fârisî*'nin düşüncelerine temâyül göstermeleri ve düşmanın Medine'ye sızması muhtemel noktalarda hendekler kazdırması O'nun meşverete verdiği önemi aksettiren ayrı bir tablo..

5- O, Hudeybiye Müsâlahası esnasında da istişâreye fevkalâde önem vermiş; herkesin görüş ve düşüncelerini aldıktan sonra Ümm-ü Seleme vâlidemizle de meşverette bulunmayı ihmâl etmemiş; sonra da zâtî temayülleri istikametinde ortaya konan görüşlere göre bir yol ve strateji

belirlemiş ve muhakkak bir hezimeti zafere çevirerek Medine'ye öyle dönmüştü.

O'nun hayat-ı seniyyeleri yakından takip edildiğinde, vahyin sınırları dışında kalan her mes'ele ve her problemin şûradan geçirildiği ve ma'şerî vicdana arzedildikten sonra icrâya konduğu görülür ki, daha sonraları, değişik İslâm devletlerinde müşâhede ettiğimiz meşveret meclisleri bu ilk şûra ve şûra hey'etinin basit bir kopyasından başka bir şey değildir..(13)

5754 ١ – عن تميم الداري رضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الدِّينُ النَّصِيحَةُ. قُلْنَا يَا رَسُولَ اللهِ! لِمَنْ؟ قَالَ: لله وَلِكِتَابِهِ، وَلِرَسُولِهِ، وَلأئِمَّةِ الْمُسْلِمِينَ، وَعَامَّتِهِمْ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

1. (5754)- *Temimu'd-Dâri* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyissalâtu vesselâm)*: *"Din nasihatten (hayırhahlıktan) ibarettir!"* demişti. Biz sorduk: "Ey Allah'ın Resulü! Kimin için hayırhah olmaktır?"

"Allah için, Allah'ın kitabı için, Resulü için ve Müslümanların imamları ve hepsi için!" buyurdular." [Müslim, İman 95, (55); Ebu Davud, Edeb 67, (4944); Nesai, Bey'at 31, (7, 156).]

AÇIKLAMA:

Hadiste, din nasihat olarak tarif edilmektedir. Hatta, ibarede nasihat kelimesinin marife gelmesini gözönüne alan şarihler, hadisin din nasihatten başka bir şey değildir şeklinde ifade edebileceğimiz kuvvetli, te'kidli bir mana taşıdığına dikkat çekerler. Bu ifade tarzı da dinden nasihatın ehemmiyetini tesbit etmeye yöneliktir.

Nasihat, nush nedir? en-Nihaye, lügat olarak nushun hulus, yani saf olmak manasına geldiğini belirtir. Nitekim نَصَحْتُ الْعَسَلَ "Bal süzdüm, mumundan ayırdım, halis kıldım" demektir. Bazıları bu kelimenin نَصَحَ الرَّجُلُ ثَوْبَهُ "kişi elbisesini dikti" kullanımındaki asıldan geldiğini söylemiştir.

Lügavî tahlille fazla oyalanmadan , hadislerde yer verilen dinî bir tabir olarak nasihatın hayırhahlık yani hayrını ve iyiliğini istemek, bu sebeple hayrı ve iyiyi duyurup, hatırlatmak olduğunu anlayabiliriz ki, bu manayı dilimizde ifade eden en yakın kelimemiz öğüttür. Ancak öğüt

13) M. Fethullah Gülen, Yeni Ümit Dergisi, Başyazı, Nisan-Mayıs-Haziran, 1994.

kelimesinin her yerde her zaman nasihat kelimesiyle ifade edilmek istenen mana zenginliğini ifade etmekten çok geri kaldığını da bilmemizde fayda var. Nasihatin ne manaya geldiğini anlamamızda yardımcı olacak bir kelime nusuh tabiridir. Kur'an'da geçen tevbe-i nasuhun ne olduğu Resulullah'a sorulunca هِيَ الْخَالِصَةُ الَّتِي لاَ يُعَاوَدُ بَعْدَهَا الذَّنْبُ *"Bu halis olan, ihlasla yapılan tevbedir ki, ondan sonra günaha bir daha dönülmez"* diye açıklamıştır.

2- Sadedinde olduğumuz hadiste, *"Din nasihattir"* yani din hayırhahlıktır dendikten sonra bu hayır isteme işinin kimler için olacağı sorulmuş, *Resulullah (aleyissalâtu vesselâm)* da "Allah, Resulullah, Kitabullah, Müslümanların imamı ve Müslümanlar için hayırhahlık" diye açıklamıştır. *İbnu'l-Esir* kısa kısa şu açıklamaları yapar:

★ *Allah için nasihat (hayırhahlık): Allah'ın birliği hususunda sıhhatli bir itikaddır. O'na yapılan ibadette niyeti halis tutmaktır.*

★ *Kitabullah için nasihat (hayırhahlık): Onu tasdik ve onda olanlarla amel etmektir.*

★ *Resulullah için nasihat (hayırhahlık): Peygamberliğini tasdik, emir ve yasaklarına inkıyad etmektir.*

★ *İmamlar için nasihat (hayırhahlık): Hakta onlara itaat etmek, zulmettikleri zaman da onlara isyan etmemektir.*

★ *Bütün Müslümanlar için nasihat (hayırhahlık): Onları maslahatları doğrultusunda irşad etmek."*

Alimlerimiz, dinin *"nasihat"* olarak tarif edilmesinin, dinde nasihatin ne kadar ehemmiyetli bir yer tuttuğunu belirtmeye raci olduğunu söylerler. Nitekim hadiste *"Hacc, Arafat'tır"* denilerek hacc farizası Arafat vakfesi olarak tarif edilmiştir. Halbuki haccda vakfeden başka menasik de mevcut. Öyleyse *Arafat Vakfesi* ile tarif edilmesi, diğer menasik içinde vakfenin tuttuğu yerin ehemmiyetini ibrazdır. Aynen bunun gibi, "Din nasihattır" ifadesi de dinde nasihatın diğer meseleler arasında ne kadar mühim bir yer tuttuğunu göstermektedir. Nitekim, hadisin devamında nasihatın çerçevesine, dinin ana meseleleri dahil edilmiştir. Bazı alimler, bu hadisi "İslam'ın dörtte biri" olarak değerlendirmiştir. Yani İslam'ı özetleyen dört hadisten biri. Nevevî, buna itiraz edip: "Bilakis, bu hadis tek başına İslam'ın medarı (yani üzerine oturduğu zemin, temel)dir" demiştir. Münâvi der ki: "Selef büyükleri buna bakınca, tavsiyelerinin en büyüğünü nasihat yaptılar. Ariflerden biri dedi ki: "Ben sana

nasihatı, köpeğin sahibine olan nasihatini tavsiye ederim. Çünkü sahipleri onu acıktırsalar, kapı dışarı atsalar da, onların etrafında dönmekten, onları korumaktan vazgeçmez."

Hadisin zahiri, nasihat edilen kimseye nasihatin fayda etmeyeceğini bilse bile, nasihatın vacib olduğunu ifade eder.

Ariflerden biri demiştir ki: "Nisah, iplik demektir; minsaha da iğne demektir. Nasih ise, diken (terzi) yani kumaş parçalarını birleştirip elbise yapan, böylece yaptığı birleştirmeler sonucu ortaya çıkan şeyden istifade edilen kimse demektir. Dinde nasih de buna benzer: Allah'ın kulları ile o kulların ahirette saadetlerine vesile olacak şeylerin arasını birleştirir. Allah'ın kullarının arasını birleştirir." el-Kâdı demiştir ki: "Din, asıl itibariyle taat ve ceza demektir, ama dinle şeriat kastedilir, çünkü şeriatte de taat ve inkıyad vardır."

Bu bahsi yine M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin bu hadis ile alâkalı yaptığı yorumları iktibas ederek bitirelim.

Din Nasihattır

Soru: "Din nasihattir" hadis-i şerifini, bilhassa günümüz insanına verdiği mesajlar yönüyle izah eder misiniz?

Cevap: Bu bir bakıma "Hac, Arafat'ta vakfedir" hadis-i şerifi gibidir. Yani, nasıl vakfesiz hac olmuyorsa, nasihatsız da din olmaz demektir.

İslam'da müeyyidat denilen "cihad", "emr-i bi'l-ma'ruf, nehy-i ani'l-münker", İslam'ın koruyucu zırhı ve surları hükmündedir. Bunlar yapılmadığı zaman, İslam binasının er veya geç yıkılması mukadderdir. İşte, nasihat, her yönüyle bu surların tamamını ifade etmektedir denebilir.

Nasıl, ihlası kazanmak ve korumak için Üstad, en az on beş günde bir İhlas Risalesi'nin okunmasını tavsiye ediyor; öyle de ferdî ve içtimâî planda dinin yaşanıp, yaşatılması için de nasihata ihtiyaç olduğu bir gerçektir. İnsan için en kestirme ve manalı tarif "insan aldanan bir varlıktır" tarifidir zannediyorum. İnsan, sürekli kaymalar "sath-ı maili"nde yaşar. Öyle ki dün, İslam adına en mükemmeli yakalayarak yaşananın, bugüne biraz olsa da, yine de çok faydası yoktur. Evet, dün marifet adına bir ufku yakalamış olabilirsiniz; "Bir adım daha atsaydım, O'na ulaşacaktım" diyecek ölçüde O'na yaklaşmış sayılabilirsiniz. Fakat, bu ufkun, bugüne ait pek fazla faydası olmasa gerek. Öyleyse her gün O'nun yolunda yeni bir gayret, yeni bir cehd gereklidir ki, kendimizi koruyabilelim. Evet, eğer mesela bir mecliste yapılan ikazları üzerine

almıyor, söylenenleri kendine söyleniyor gibi algılayıp da, "benim hiç marifetullah ve muhabbetullaha kabiliyetim yok mu?" diye kendini yerden yere vurma heyecanını duymuyor.. ve mesela, konuşanın ağzından "o münadi" çıkacağı sırada, daha "müna" kelimesi çıkar-çıkmaz bu yine (münafık) diyerek "benden bahsedecek" diye ürpermiyorsa, o insanın kalbi ölü sayılır.. dolayısıyla da bu tür kalplerin ölmemesi için devamlı nasihata ihtiyaç vardır.

Ayrıca insan, sürekli murakabe halinde olmalıdır. Kasemle sizi temin ederim ki, ne zaman bir velinin önüne otursam, içimi görecek diye hep korkmuşumdur. O anda sohbette köpekten bahsedilse, "acaba alem-i misalde benim halimi köpek gibi mi gördü de, ondan söz ediyor" diye titremişimdir. İmam-ı Rabbânî, bedenî yapısı itibariyle kendisini "merkeb" seviyesinde bile görmediğini ifade eder. Üstad, sürekli kendisini yerden yere vurur; "Sen, dine hizmet ediyorum diyorsun, bil ki, Allah, bir racül-ü facirle de bu dini te'yid eder. Sen kendini işte o racül-ü facir bilmelisin" der. Gerçi tahdis-i nimet gereği, Sözler'in güzel olduğunu söyler ama, ardından da Sözler'deki güzelliğin tamamen Allah'a ait olduğunu ilan eder. "Asma çubuğu, üzümleri sahiplenemeyeceği gibi, sen de sende olan ni'met-i İlahiyeyi sahiplenemezsin" der. İşte, şirkten kurtulmak ve kazanma noktasında kaybetme çukuruna düşmemek için bu hususların insanlara hem de sürekli olarak hatırlatılması lazım..

Hadisin devamında, nasihatın Allah ve Rasulü için olduğu buyurulur. Nasihatı yapan, Allah için yapmalıdır. Nasihatı dinlemeğe gelen de Allah için gelmelidir. Hatta kenisini sıfır ve hiç görmelidir. Eğer kendinde bir varlık hissederse, onun nasihattan gerektiği ölçüde yararlanması söz konusu olamaz. Evet, başka şeylerle dolu kaplar başka şey kabul edemez.. kaya üzerinde tohum filizlenemez. Kalpler verimli topraklar gibi, zihinler de bomboş telakki edilmeli ve tam bir tahliye ile arıtılmalıdır ki, nasihatten istifade edilsin. Böyle bir tahliyeyi yapamayan ve kendisini herkesten aşağı görmeyen, hatta nefsini yerden yere vurmayan birine Hz. İsa da, Hz. Cebrail de ve Hz. Muhammed (s.a.v.) de nasihat etse, faydalanması oldukça zordur. Mümkün değildir demiyorum. İbnu Abbas Hz. Ömer'in hutbe okuyacağını duyduğu zaman, Mekke'de ise 500 km'lik yolu kateder ve bir gün öncesinden gelir minberin önüne otururdu. Evet insanda nasihata karşı bu iştiyak olmalıdır ki, nasihattan istifade edebilsin.

Nasihat, Allah içindir; Allah için yapıldığı için de, nasihatta herşeyden evvel Allah anlatılmalıdır. Zira, eğer Allah tarafından sevilmek istiyorsanız, Allah'ı insanlara sevdirmelisiniz. Sonra, *Rasulullah* anlatıl-

malıdır. Evet O'nu tanıtmak ve sevdirmek bir mü'minin ikinci derecede işi olmalıdır. Nasihat, ayrıca "mü'minler içindir" deniyor ki, onların aydınlatılmaları hedeflenerek yapılmalıdır.

Evet, önem sırasına göre nasihat böyle ele alınmalıdır. Çok işitmişinizdir: Bir yerde çocuklardan bahsedildiği zaman, bazıları fırsat kollar ve hemen kendi çocuğundan bahsetmek ister. Bunun gibi, her konuşmada, her sohbette, söz imale edilerek, Allah'a yönlendirilmeli ve O anlatılmalı. Konuşmalarda, manasız gülmelere, boş lakırdılara ve malayaniyata yer verilmemeli.. mü'minin sükûtu tefekkür, konuşması hikmettir. Evet, ahiret adına teminatımız var mı ki, gülüp oynuyoruz.

Kısaca, ayakta kalabilmek, kendimizi koruyabilmek ve üzerimizdeki emanetin hakkını verebilmek için sürekli nasihatla yenilenmeye ihtiyacımız var..(14)

5755 ٢– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ أُفْتِيَ بِغَيْرِ عِلْمٍ كَانَ إِثْمُهُ عَلى الّذِي أَفْتَاهُ، وَمَنْ أَشَارَ عَلى أَخِيهِ بِأَمْرٍ يَعْلَمُ أَنَّ الرُّشْدَ فِي غَيْرِهِ فَقَدْ خَانَهُ]. أخرجه أبو داود.

2. (5755)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kime ilme müstenid olmayan bir fetva verilmişse, bunun günahı ona fetva verene aittir. Kim, bir kardeşine, gerçeğin başka olduğunu bile bile, farklı bir irşadda bulunursa ona ihanet etmiş olur." [Ebu Davud, İlm 8, (3657).]

AÇIKLAMA:

Hadiste iki temel meseleye temas edilmektedir:

1- Birinci meseleye göre, fetva ile amel eden mukallide sorumluluk yoktur. Hatta fetva hatalı bile olsa bundan mukallid sorumlu değildir. Bu hatalı fetvanın sorumluluğu fetvayı verene aittir. Ancak fetva vereni sorumlu kılan husus, verdiği fetvayı cahilâne vermesidir, ilme dayandırmamış olmasıdır. *Aliyyu'l-Kâri,* hadisi şöyle açıklar: "Dendi ki: "Malum olduğu üzere, her cahil, bir mesele çıkınca alime sorar. Alim de ona fetva verir. Eğer alim batıl bir cevap verir, soran da onun batıl olduğunu bilmeden onunla amel ederse, işte bunun günahı müftü yani o fetvayı veren kimse üzerinedir, şayet içtihadında kusur etti ise."

14) M. Fethullah Gülen, Fasıldan Fasıla 2/279-281.

Alimler fetva veren kimsenin, fetvaya ehliyetsiz olmak, fetva için gereken itinayı göstermemek sebebiyle hata yapmış olmak gibi sebeplerle sorumlu düşeceğini belirtirler. Aksi takdirde, içtihad ve fetvaya ehil bir kimsenin, ehliyet sahasında, hakkı bulma hususunda elinden gelen gayret ve titizliği göstererek verdiği fetvada hakkı bulamayarak, hataya düşse bile sorumluluğunun olmayacağını, günaha girmeyeceğini belirtirler. Bu husus, yani içtihaddaki hatasından dolayı müçtehidin sorumlu ve günahkâr olmayacağı hususu bizzat Resulullah tarafından ifade buyrulmuştur. اذَا حَكَمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَهَدَ فَاَصَابَ فَلَهُ اَجْرَانِ وَاِذَا حَكَمَ فَاَخْطَأَ فَلَهُ اَجْرٌ وَاحِدٌ *"Hakim içtihad edip hüküm verince isabet ederse iki ücret alır. (Biri içtihad, biri de isabet ücreti). Hükmünde hata ederse tek ücret alır (hüküm verme ücreti)."* Şayet hakim verdiği hükümdeki hata sebebiyle sorumlu olsaydı hakimlik, müftülük, müçtehidlik gibi meslekler olmazdı. Çünkü, beşerî hüküm, binde bir gibi pek zayıf da olsa, daima hata ihtimali taşır. Gelişen içtimâî hayat insanları daima içtihad yapmaya, yeni hükümler vermeye mecbur etmektedir. Dinimizin yüceliklerinden biri de şüphesiz müçtehidi hatasından dolayı mes'ul etmemiş olmasıdır. Ama unutmayalım, bu ruhsat ehliyet sahiplerinedir. İçtihad ve hükme liyakatı olmayanlar verdikleri hükümdeki hatadan sorumludurlar. Hatta dinimiz, böylelerini sadece hatadan değil, hüküm vermekten sorumlu tutmuştur, hükmünde isabet etmiş olsa bile. Çünkü isabeti tesadüfen olmuştur.

Burada şunu da belirtmekte fayda var: Hatalı fetvadan onunla amel edene sorumluluk yoktur, sorumluluk fetvayı verene aittir derken, fetvayı verenin ehliyetli olmasına bağlıdır. Kişi meselesini ehil olmayan, sorumluluk duygusu bulunmayan kimseden sorarsa, sorumluluktan kurtulamayacağı aşikârdır. Dinimiz doktorun tababetle ilgili tavsiyesine uymayı esas almıştır, ama nasihatine uyulacak doktorun hem Müslüman, hem de hazık yani mesleğinde ehliyetli olmasını şart koşmuştur. Hal böyle iken günümüzde, faiz, sigorta gibi bir kısım meşkuk meselelerde, Müslümanlar her sakallıyı dedesi sanan çocuklar gibi her ilahiyatçıyı fetvacı sanarak fetva istemektedirler. Böylesi ciddi bir ihtisas ve takva isteyen meselelerde rastgele kimsenin vereceği fetva ile amel, mukallidi mes'uliyetten kurtarmaz. Şüpheli şeylerde tevakkuf, ihtiyata uygun olan, dinin tavsiye ettiği temel prensiplerden biridir. Resulullah şüpheli şeylerden kaçınmamızı tavsiye buyurmuştur.

2- Hadiste ifade edilen ikinci ana fikre göre kişinin kardeşini bile bile yanlışa sevketmesi ona ihanettir. Bir Müslüman, din kardeşi, herhangi bir hususu danıştığı, sorduğu takdirde, gerçek kanaatini söyle-

melidir. Bu, istişarenin gereğidir. Doğru, faydalı bildiğinin dışında birşey söylemesi ihanettir. Müteakip hadiste görüleceği üzere, müsteşarın mü'temen olması gerekir. Hadiste مَنْ غَشَّنَا فَلَيْسَ مِنَّا *"Bizi aldatan bizden değildir"* buyrulduğuna göre, bu tehdide masadak olmamak isteyenin, istişarenin hakkını vermesi gerekir.

5756 ٣– وعن أم سلمة وأبي هريرة رَضِيَ الله عَنهما قالاَ: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ: الْمُسْتَشَارُ مُؤْتَمَنٌ]. أخرجه أبو داود عن أبي هريرة والترمذي عنهما.

3. (5756)- *Ümmü Seleme* ve *Ebu Hureyre* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Müsteşar mü'temendir." [Tirmizî, Edeb 57, (2823, 2824), Zühd 39, (2370); Ebu Davud, Edeb 123, (5128); İbnu Mace, Edeb 37, (3745).]

AÇIKLAMA:

İstişare, kelime olarak işaret kökünden gelir, *İstif'al* babındandır, işaret istemek manasına gelir. *Müsteşir,* işaret isteyen demektir, müsteşar da kendisinden işaret istenen kimse demektir. İşareti burada fikir, nasihat olarak anlarsak, istişarenin bir fikir danışma, nasihat isteme ameliyesi olduğunu anlarız.

Resulullah (aleyissalâtu vesselâm) bu hadislerinde, medenî hayatın vazgeçilmesi imkansız bir ihtiyacı olan fikir alış-verişinin adabını belirtmektedir: Fikrine başvurulacak kimse (müsteşar), itimad edilen kimse olmalıdır. Bir başka ifade ile müsteşar ihanet etmemeli, sorulan hususta, kendine göre, gerçek ve doğru ve maslahat ne ise onu söylemelidir. Soru sahibinin maslahatı nede ise onu gizleyerek ihanette bulunmamalıdır. Hadis bir bakıma istişare yapacak kimseye de şöyle hitap etmektedir: "Meseleni, güven vermeyen, gerçeği olduğu gibi söyleyeceğinden emin olmadığın kimseye açıp onunla istişare etme, müsteşarın mü'temen yani itimada şayan olmalıdır."

İSTİDRAD

İstişâre, İslam'ın üzerinde durduğu ehemmiyetli prensiplerinden biridir. Müslümanların sadece hususi hayatlarında karşılaşacakları meselelerin çözümünde değil, siyasî hayatın yürümesinde, idarî sistemin şekillenmesinde de başvurmaları gereken mühim bir esastır. İşlerin şûra ile yürütülmesi Allah'ın emridir.

İslamî şûra, günümüz fikrî ve siyasî hayatında toz kondurulmayan beynelmilel bir değer olarak ısrarla medar-ı bahs edilen ve en ideal rejim diye müdafaası yapılan demokrasi ile karıştırılır. Bazı kimseler "İslam'da da demokrasi var, çünkü İlahî emir olan şûra, demokrasi demektir" manasına gelen beyanlarda bulunurlar. Her ne kadar mevcut sistemler içinde İslamî şûraya en ziyade benzerlik ve yakınlık arzedeni demokrasi olsa da, bu meselede, arada ayniyet görecek kadar sözü ileri götürmenin hatalı olduğu açıktır. Sadece memleketimizde değil, bütün dünyada cereyan eden hâdiseler, bilhassa 1991 yılının sonları ile 1992 yıllarının başında Cezayir'de demokratik seçimler suretiyle Müslümanlara iktidar şansı açan gelişmeler karşısında demokrasiperestlerin, askerî darbeyi davet eden çığlık ve fetvaları, demokratik prensiplerin ve demokratik rejimin İslam aleyhine kullanılabildiği ölçüde takdis edildiğini, İslam'ın lehine netice verecek bir uygulama halinde zerre kadar demokrasiye yanaşılmadığını göstermiştir. Bu sebeple, Müslümanların *İslamî şûra* ile Batı demokrasisini birbirine karıştırmamaları gerekir. Elbette şûranın, adaletin, kanun önünde müsavatın talibi olacağız, ama iki yüzlü, sömürge aleti demokrasinin müdafaası bize düşmez. Esasen, her iki sistem bazı benzerliklere rağmen birçok temel noktalarda birbirinden farklıdır. İkisini aynı görenler, bu sistemleri yeterince bilmeyenlerdir. Bize, öncelikle, kendi sistemimiz hakkında sağlıklı, tutarlı bir bilgi sahibi olmak düşer.

Bu maksadla, aşağıda İslamî istişare üzerine yaptığımız iki tahlili kaydediyoruz.

Bu meselede temas edilecek ana başlıkları öncelikle şöyle belirtebiliriz: İstişarenin ehemmiyeti ve istişareyi teşvik, Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'in kendi hayatında istişareye verdiği ehemmiyet, İslamî istiarenin işleyiş şekli (mekanizması).

I. İSTİŞARENİN EHEMMİYETİ

İSTİŞARE EMRİ: Kur'an-ı Kerim, beşeriyet kadar eskiliğini göstermek sadedinde *Hz. Süleyman*'ın mektubu üzerine, takip edilecek siyasetin tesbiti maksadıyla yakınlarını toplayan Belkıs'ın yaptığı istişare (1) başta olmak üzere *Firavun*'un *Hz. Musa*'ya karşı alınması gerekli tedbirleri tesbit için etrafındakilerle yaptığı istişareden (1, a), Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'le ilgili olarak, onun kurban edilmesi hususunda gördüğü rüya üzerine, çocuk İsmail'le yaptığı istişareye (1, b) varıncaya kadar kaydettiği misallerden başka, iki ayrı ayette Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'e ve Müslümanlara istişareyi emreder. Birinci ayet,

Müslü-manların içtimâî meselelerini aralarında yapacakları istişare ile yürüt-melerini emreder: ﴿وأمرهم شورى بينهم﴾ *"...Aralarında işleri şûra iledir."* Bu ayetle alâkalı olarak belirtilmesi gereken bir husus şudur: Burada kaydedilen parçayı Kur'an-ı Kerim'deki ilgili metnin bütünü içerisinde görecek olursak "istişare emri"nin başta Allah'a iman olmak üzere, tevekkül, büyük günahlardan içtinab, namaz... gibi İslam'ın temel prensipleri meyanında zikredildiğini görürüz. Bu durum istişarenin ehemmiyetine parmak basmayı gaye edinir: *"Size verilen şey hep dünya hayatının geçici (birer) faidesidir. Allah indinde olan(sevap) ise daha hayırlıdır, daha süreklidir. (Bu sevaplar) iman edip de ancak Rablerine güvenip dayanmakta, büyük günahlardan ve fahiş kötülüklerden kaçınmakta, öfkelendikleri zaman bizzat (kusurları) örtmekte (bağışlamakta) olanlara, Rablerinin (tevhid ve ibadete aid davetine) icabet edenlere, namaz(ların)ı dosdoğru kılanlara -ki bunların işleri daima aralarında müşavere iledir-, kendilerini rızıklandırdığımız şeylerden (Allah'a taat uğrunda) harcamakta bulunanlara, kendilerine tagallüb ve zulüm vaki olduğu zaman elbirlik (mazluma) yardım eyleyenlere mahsustur."*(2)

Diğer ayet ise, doğrudan doğruya Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'e müteveccihtir: *"Onlarla iş hususunda istişare et"* (3). Yani her hususta "en güzel örnek vermekle mükellef olan" Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'den içtimâî meselelerin cereyanında ve amme işlerinin tedvirinde de örnek olması, bu işlerde istişareyi müstekar bir esas yapması istenmektedir. Bizzat *Resulullah: "Allah bana farzların ikamesini emrettiği gibi müdâretu'n-nası da emretmiştir"* (4) buyurur. *Müdâretu'n-nas* ise, insanlara iyi davranmak, onlarla iyi geçinmek, onlara mültefit olmak, onları kazanmak, gönül alıcı olmak gibi içtimâî kaynaşmayı sağlayacak davranışların hepsine birden şamil olmuştur(5). Az sonra bu içtimâî kaynaşmada kesafeti artıracak en müessir vasıtanın müşavere olduğu ve müşaverenin bu maksadla Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'e emredildiği hususunda alimlerin ittifak ettiğini göreceğiz.

Gerçekten bu mevzuyla alâkalı olarak gelen rivayetler, *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)*'in ve ashabının (radıyallahu anhüm) hayatlarında istişare keyfiyetinin mühim bir düstur olarak yer etmiş bulunduğunu gösterir. Öyle ki, bu mevzuda gelen hadislere dayanarak Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'in etrafındakilerle istişare etmeden bir karara varmadığı, bir icraatta bulunmadığı bile söylenebilir. Bir rivayette şöyle der: *"Müslümanların fikrini almadan "emîr" tayin etseydim, İbnu Ümmi Abd'i tayin ederdim"* (6). *Hz. Enes:* "Arkadaşları ile istişarede

Hz. Peygamber kadar ileri giden bir başkasını görmedim" der(7). Hz. Ömer, Peygamberimiz aleyhisselam'ın Müslümanlarla alâkalı bir meselenin istişaresi için *Hz. Ebu Bekir* ile birçok geceler boyu başbaşa kaldıklarını bazan kendisinin de katıldığını belirtir(8).

Suyûti, *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)*'in diğer insanlardan farklı olan hususiyetlerini belirtirken bu hasaisden biri olarak "istişare yapma mecburiyeti"ni de zikreder. Bu mecburiyeti delillendirme sadedinde Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'den: *"Allah bana farzları yapmamı emrettiği gibi, (istişare yoluyla) insanları iyi idare etmemi (müdaretu'n-nas) dahi emretti"* hadisini kaydeder.(9)

TELAKKİ:

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'i meşverete bu kadar ehemmiyet vermeye sevkeden şey meşveretin tesiri hakkında taşıdığı inanç idi. İstişare edenin "asla pişman olmayacağını" belirten (10) Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'e göre: *"Bir millet istişare ettiği müddetçe zillete düşmez"*(11). Bu inancı takviye eden diğer bir görüşüne göre, bir meselede ferdî görüşler yanılabilirse de cemaatin görüşü asla yanılmaz: *"Allah, ümmetimi dalalet üzere birleştirmez. Allah'ın eli cemaat üzerinedir."*(12) Öyle ise gerek ferdî ve gerekse içtimâî meselelerde mümkün mertebe çok kimsenin görüşleri müdahele edip kaynaşmalı, müşterek nokta bulunmalı ve buna da uyulmalıdır. *"Gelip geçen bütün peygamberlerin ikisi sema ehlinden, ikisi de arz ehlinden olmak üzere istişare edeceği dört veziri olageldiğini ve kendisinin de aynı şekilde dört vezirle takviye edildiğini"*(13) belirten Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* salih (liyakatli) bir müşavirin ehemmiyetini belirtme sadedinde bir başka hadislerinde şöyle buyururlar: *"Sizden, üzerine mesuliyet yüklenen bir kimse için Allah hayır murad ederse, ona "salih" bir vezir nasib eder de unuttuğu şeyleri hatırlatır, hatırladığı şeylerde de yardımcı olur." (14)* Hadisin Ebu Davud'daki veçhinde: *"Allah, bir lider (emîr) hakkında hayır murad ederse kendisine dürüst bir vezir nasib eder.. Allah onun için hayır murad etmezse kendisine kötü bir veziri musallat eder de unuttuğu şeylerde hatırlatmada, hatırladığı şeylerde de yardımda bulunmaz"* (15) der.

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm), istişarenin içtimâî hayata getireceği huzur ve saadeti ifade için de: *"Umeranız hayırlılarınızdan, zenginleriniz de cömertlerinizden olur ve işleriniz de aranızda istişare ile yürürse yerin üstü sizin için yerin altından daha hayırlıdır"* (16) der.

Allah'ın İstişaresi: Müşaverenin ehemmiyetini te'yiden kayde-

deceğimiz bir başka rivayet, her çeşit istişareden müstağni olduğu hususunda hiç kimsenin tereddüd etmeyeceği Cenab-ı Hakk'ın Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'le istişaresidir. *Ahmed İbnu Hanbel*'in Müsned' inde gelen bir rivayette *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)* şöyle buyurur: "Rabbim (tebareke ve teala) ümmetimin hakkında: "Onlara ne yapayım?" diye benimle istişarede bulundu. Ben: "Ey Rabbim, ne dilersen onu yap, onlar senin mahlukun ve kullarındır" dedim. Rabbim ikinci defa benimle istişare yaptı, ben yine aynı şeyleri söyledim. Bunun üzerine buyurdu ki: "Ey Muhammed, ben seni ümmetin hakkında mahzun edip üzmeyeceğim."

Devamı mevzumuzu alâkadar etmeyen bu hadisten Cenab-ı Hakk'ın Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'le istişare etmek suretiyle ona verdiği makamın yüceliğini anlar, bundan da bir meselede idare edenlerin ve her çeşit büyüklerin, istişare suretiyle mâdunlarında (aslarında) hasıl edeceği teşerrüf hissinin ehemmiyetini takdir edebiliriz.

TEŞVİK: İstişarenin içtimâî hayat için faydası hususunda böylesine bir telakkiden sonra âlemlere rahmet olmak" sıfatıyla mevsuf bir peygamberin (aleyhisselam) ümmetinin hayrı için, onu ısrarla istişareye teşvikten tabi ne olabilir?

Müşkili olan herkesin meselesini bir bilenden sorması bizzat Kur'an-ı Kerim tarafından: *"Bilmiyorsanız bir bilenden (ehl-i zikr) sorun"* (18) diye emredilmekten başka *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)* de *"Akıllara sorun, doğru yolu bulursunuz, (bu emrime) asi gelmeyin pişman olursunuz"* (19) der. Bir tebliğinde: "Kardeşiniz birinizden bir şey soracak olursa ona mutlaka yol göstersin" (20) diye emrederken sorana verilecek bu cevabın bir vazife olduğunu da ayrıca belirtir: "Bir Müslümanın diğer bir Müslüman üzerindeki haklarından biri, ondan tavsiye (nasihat) talep ettiği zaman kendisine tavsiyede (nasihatta) bulunmasıdır"(21)

HZ. PEYGAMBER İSTİŞAREYE MUHTAÇ MI? Bu soru, Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* hakkında kabul edilen umumi telakkiler muvacehesinde hatıra gelebilecek mühim bir sorudur. Zira, Resulullah'ın Kur'an'da ifadesini bulan vahiy dışındaki sözlerinde bile vahy-i gayr-i metluv denen bir nevi vahye, irşad-ı İlahiye mazhar olduğu, onun kendi hevasından bir şey söylemediği gerek Kur'an'da(22) ve gerek hadislerde (23) gelmiş bulunan nasslarla ifade edilmiştir. *Abdullah İbnu Amr*'dan gelen rivayet "öfkeli halinde bile ağzından sadece hak kelam çıktığını" ifade ederken (24), *Ebu Hureyre*'den gelen bir rivayet "şakalaşmalarında da haktan başka bir şey çıkmadığını" ifade eder. Bu sonuncu rivayet aynen şöyle: "Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*, bir defasında: *"Ben haktan*

bakşa bir şey söylemem" buyurdu. Orada bulunan Ashab'tan bazıları: "Ama siz, ey Allah'ın Resulü, bizimle şakalaşıyorsunuz" dediler. Cevaben: *"(Şaka sırasında da olsa) haktan başka bir şey söylemem"* dedi." (25)

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in her an İlahî murakabe altında bulunduğunu, kendisinden hususi içtihadına mebni meselelerde hata varid olacak olsa bile -az sonra açıklayacağız- bu hata üzerinde ilanihaye ibka edilmeyip İlahî tashih ve uyarıya mazhar olacağına en güzel, en ikna edici misal, Bedir esirlerine yapılacak muamele ile alâkalı istişareden sonra gelen vahiydir. *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)*'in aldığı karar İlahî iradeye uygun gelmemesi sebebiyle müteakiben gelen vahy *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)*'i hüngür hüngür ağlatacak kadar şiddetli bir ifade ile tenbih ve tashih etmiştir. İstişarede Hz. Ebu Bekir fidye mukabili serbest bırakılmalarını, Hz. Ömer hepsinin öldürülmelerini, Abdullah İbnu Ravaha ateşte yakılmalarını teklif etmişti. Hz. Peygamber ise, Hz. Ebu Bekr'in görüşünü muvafık bularak, fidye mukabili serbest bırakılmalarını karar altına almıştı (26). Bu kararı şiddetle kınayan ayette şu ibare de mevcuttur: *"...Daha önceden Allah'tan verilmiş bir hüküm olmasaydı, aldıklarınızdan ötürü size büyük bir azab erişirdi"* (27).

Burada şunu belirtmemiz gerekmektedir: Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* her hususta en güzelin, en faydalının, en doğrunun örneğini vermek vazifesiyle muvazzaftır. İstişare hususunda da bu vazifeyle muvazzaftır. Öyle ise her seferinde, her işinde mucizeye, sarih vahye dayansaydı bu "örnek olma" vazifesi yerine gelmemiş olurdu. Öyle ise, peygamber ve elçi olmak haysiyetiyle Allah'la olan irtibatı açısından zuhur eden meselelerin hallinde insanlarla istişareye ihtiyacı olmamakla beraber, insanlara istişarenin lüzumu, ehemmiyeti ve nasıl yapılması lazım geldiğini öğretme vazifesiyle de muvazzaf olması sebebiyle istişareye yer vermek zorundadır. Nitekim, söylediğimiz bu hususu, te'yid eden bir rivayet *İbnu Abbas*'tan gelmektedir: ***"Onlarla iş hususunda istişare et..."*** ayeti nazil olduğu zaman Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* şunu söyledi: *"(Şunu bilin ki) Allah ve Resulü istişareye muhtaç değildir. Fakat, Cenab-ı Hakk, ümmetime bir rahmet olarak bunu emretmiştir"*(28). Bunu te'yid eden bir başka rivayette: "Cebrail'in Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'e Kur'an'ı indirdiği gibi sünneti de indirdiği" belirtilir(29)

Şu halde *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)* taşıdığı peygamberlik vasfının bir yönü icabı istişareye muhtaç değilse de, diğer bir yönü, yani örnek olmak, öğretmek yönüyle de istişare yapmakla muvazzaftır. Alimler meselenin bu yönünü tavzihte müttefiktirler. Hasan-ı Basri şöyle der: "Ce-

nab-ı Hak: "İş hususunda onlarla istişare et" diyerek mahlukatın en kâmiline meşvereti emretti. Bu emir, *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)*'in ashabına olan ihtiyacı sebebiyle değildir. Bu emirle Cenab-ı Hak, bize meşveretin fazilet ve ehemmiyetini öğretmek ve Müslümanların meşvereti hayatlarında tatbik etmelerini sağlamak; kişinin, alim bile olsa insanlarla meşverette bulunması gerektiğini öğretmek istemiştir."(30)

Katâde de aynı ayeti açıklarken emrin Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'in ashabının fikirlerine olan ihtiyacından ziyade terbiyevî yönünü dile getirir: "Allah, müşavereyi Ashab'ın Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'e ülfet ve yakınlığını artırmak ve onların (içlerinden geçebilecek her çeşit mülahazaları bertaraf ederek) nefislerini hoş kılmak için emretti" (31)

Müşavere emrinin "kalplerin hoş kılınması" gayesine raci olduğu farklı alimlerce te'yid edilen bir husustur(32). İlk nazarda mübhem gibi gelen bu tabirin aydınlanması maksadıyla İbnu Kesir'in: "Böylece insanlar, yaptıkları işlerde daha şevkli (enşat) olurlar" izahını (33) kaydedebiliriz.

İstişareye ehemmiyet vermeyen diktatörlerin halet-i ruhiyesini inceleyen araştırmacılar onların son derece kuşkulu ve ürkek olduklarını, zaman zaman delilik derecesine varan ruhî bunalımlar geçirdiklerini ifade ederler..(15)

Siyasî tarihçiler, diktatör idarelerin, bizzat diktatörlerin ölümü ile sona erdiğini ifade ederken (34), sosyolog ve içtimaiyatçılar da temeli istişareye dayanan "demokratik" idare ve terbiyenin halktaki mesuliyet ve teşebbüs ruhunu artırdığını belirtirler.

Şu halde, istişarenin ehemmiyetinden bahsederken onun bu yönüne de hususen parmak basmak gerekmektedir: İstişare idare edenle idare edilenler arasında karşılıklı sevgi, saygı, itimad ve güvenin en mühim sebeplerinden biridir. Fikri alınan kimse, onlara karşı içinden geçebilecek kuşku, endişe, suizan, korku gibi hislerden kalbini temizleyerek kendisine değer verilmiş olma düşüncesinin de iştirakiyle samimi bir hürmet ve itaat duygusuyla bağlanacak, idare eden de bilmukabele ona karşı daha ziyade merhamet ve şefkatini ziyadeleştirecektir. Eslaf alimlerimiz

---

15- Sözgelimi, meşhur diktatör Stalin için bizzat Kuruşçef tarafından yapılan bir tasvir bu hususa canlı bir misal olur. *Kuruşçef,* Stalin'in hastalık derecesine varan şüpheciliğini ifade den sonra, şunu ilave eder: "Stalin insana bakar ve şöyle derdi: "Gözleriniz bugün neden böyle aldatıcı?" veya "Bugün neden böyle etrafınıza bakıyorsunuz da gözlerimin içine bakmıyorsunuz?" Stalin kuruntulu, hastalık derecesinde şüpheci bir insandı." (Lin Yutang, Gizli İsim, Çeviren: Suzan Akpınar, Işık Kitapları, İstanbul, 1962, s. 73.

bu durumu "ülfetin ziyadeleşmesi", "kalplerin hoş kılınması" gibi tabirlerle ifade etmişlerdir.

EN BÜYÜK DAHİ DE İSTİŞAREYE MUHTAÇTIR: *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)*, "İşleri, aralarında şûra iledir" ayetinin alim-cahil, idare eden-idare edilen herkese şamil olan umumi emrine rağmen hiç kimsenin şu veya bu mülahaza ile, kendisini istişareden müstağni addetmemesi, mutlaka istişareye yer vermesi gereğini ifade zımnında: *"Ben vahiy gelmeyen hususlarda sizden biriniz gibiyim"* der (36) ve *"Allahu Teala ikisi sema ehlinden: Cibril ve Mikail ve ikisi de arz ehlinden: Ebu Bekir ve Ömer olmak üzere dört vezirle beni takviye etti"* diye ilave eder.(37)

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) Müslümanları kendisiyle istişareye teşvik etmek, bilhassa dünyevî işlerin tedviriyle alâkalı hususlarda, herkesin şahsî fikrini söylemede, kendi nübüvvet otoritesi karşısında içlerinden geçebilecek tereddüd ve çekingenlikleri kırabilmek için daha da ileri giderek: *"...(Şunu bilin ki) ben de bir insanım, söylediklerimde isabet de ederim, hata da ederim"*(38), *"...Siz dünyanızın işini benden daha iyi bilirsiniz"* (39) gibi beyanlarda bulunmuştur.

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) kendisinden sonra gerek ilmî ve gerek içtimâî vaziyeti ne olursa olsun herkesin mutlaka istişare ile hareket etmesi gereğini ifade eden bir beyanı *Hz. Ali*'nin bir sorusu üzerine varid olmuştur. Aslı uzun olan mezkur rivayette *Hz. Ali, Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)*'e sorar: "Ey Allah'ın Resulü, hakkında Kur'an'da ayet gelmemiş, sizin sünnetinizde de bir benzeri hükme bağlanmamış (hakkında emir veya yasak beyan edilmemiş) (40) bir hâdise ortaya çıkarsa ne yapmamızı irşad buyurursunuz?" Resulullah *(aleyissalâtu vesselâm)*'ın cevabı şudur: *"Onu (fukaha) (41) ve mü'minlerden abid olanlar arasında istişare edin. Fakat asla hususi bir kimsenin re'yi ile hükme bağlamayın..."* (42)

İbnu Teymiyye, Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'e Kur'an'da gelen istişare emrine dayanarak, "Hiçbir veliyülemrin (otoritenin) kendini, istişare etmekten müstağni addedemeyeceğini belirttikten sonra, Kur'an'da gelen mezkur emrin gayeleri hususunda alimlerin şu tadadı yaptıklarını kaydeder:

1- *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)*'in ashabının radıyalahu anhüm kalplerini kazanma (te'lif).

2- Hz. Peygamber'den sonra bu prensibe uyulması.

3- Hakkında vahiy gelmeyen harp, cizye, vesair her çeşit umurda onların reylerini elde etmesi(43).

ASHAB VE İSTİŞARE: Ashab, *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)*'den aldığı derse uyarak istişareye gerekli ehemmiyeti vermiştir. *Hz. Ebu Bekr* Kur'an-ı Kerim'in kitap haline konmasından (44), zekat vermemek için isyan eden bedevilerle savaşa (45) kadar bütün devlet işlerinde istişareye yer verdiği gibi, sağa sola tayin ettiği komutanlara bile istişare ile hareket etmeleri hususunda ta'mimler yollamıştır.(46)

Bu hususta *Hz. Ömer*'in işgal ettiği mevki daha calib-i dikkattir. Hz. Peygamber'in kabr-i şerifleri ile minber arasında "meclisu'l-muhacirîn"in yer aldığını; *Hz. Ali, Hz. Osman, Hz. Zübeyr, Hz. Talha, Hz. Abdurrahman İbnu Avf* radıyallahu anhüm ecmain'in burada devamlı üye oldukları, zuhur eden her meseleyi onlara vazederek onlarla istişare ettiği (47), sorulan suallere sünnete uygun cevabı bulmak için istişarelere başvurduğu (48) rivayetlerde belirtilir. Hicri takvimin konmasıyla sonuçlanan tarih vazıyla ilgili istişare bunların mühimlerinden biridir (49). Onun, istişare meclisine gençleri de alıp, fikirlerini rahatça söylemeleri hususunda teşviklerde bulunduğu da rivayetlerde gelmiştir(50). Hatta onun, askerî komutanların yanına müşavirler tayin ettiği de bilinmektedir.(51)

HZ. PEYGAMBER'İN MÜŞAVİRLERİ: Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* istişareye son derece ehemmiyet verdiğini belirttikten sonra, şahsî hayatındaki tatbikatı göstermek bakımından, fiilen istişarede bulunduğu bazı şahsiyetleri belirtmede fayda var.

Hemen kaydedelim ki, bu hususta ilk akla gelen kimseler *Hz. Ebu Bekr* ve *Hz. Ömer*'dir. *İbnu Abbas* onları Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'in "iki havarisi ve iki veziri" olarak tavsif eder (52). Resulullah *(aleyissalâtu vesselâm)*'ın devlet işlerinin yürütülmesinde bu iki zata ne kadar ehemmiyet verdiğini: *"Ebu Bekr ve Ömer benim nazarımda, bir baş için göz ve kulak mesabesindedir"* hadisinden anlayabiliriz.(53) Hz. Peygamber bu kulak ve göz gibi kıymetli tuttuğu müşavirlerin görüşlerini ne kadar üstün tuttuğunu, *"Ebu Bekr ve Ömer istişare sırasında bir meselede ittifak edip birleştiler mi asla itiraz etmem"* sözüyle ifade eder (54) Hz. Peygamber'in *"İkinizle beni takviye eden Allah'a hamd olsun"* dediği de rivayetler arasında gelmiştir.(54/2)

Gerçekten de bu iki müsteşar son derece nafiz görüşlü kimselerdir. Onların bu husustaki liyakatlarını ifade eden rivayetler çoktur. Hz. Ömer için oğlu Abdullah: "Ömer'in birşey için: "Zannederim bu şöyle olmalıdır" deyip de onun zannettiği şekilde hasıl olmadığı vaki değildir" der.(55) Yine Abdullah İbnu Ömer'in ifadesiyle ortaya çıkan bir meselede herkes bir görüş beyan ederken Hz. Ömer bir başka görüş beyan edecek

olsa meseleyle alâkalı olarak gelen ayet her seferinde Hz. Ömer'i te'yid etmiştir(56). Nitekim bu durumlarda on beş kadarında Hz. Ömer'den "şöyle olsaydı" diye vaki olan temenniyi takiben, temennisine muvafık ayetler gelmiştir. Tesettür, münafıklara kılınan cenaze namazı, Bedir esirlerine uygulanacak muamele ile alâkalı vahiyler bunlardandır. Hz. Ömer'e vahy-i İlahî'nin muvafakatı olarak bilinen bu hadisler(57) onun ne kadar nafiz ve basiret ve ne kadar berrak bir fıtrat-ı selime sahibi olduğunun ve Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'in: *"Benden sonra bir peygamber gelseydi bu Ömer olurdu"* (58) veya *"Allah hakkı Ömer'in lisanına ve kalbine konmuştur"*(59) iltifatlarının ne kadar doğru olduğunun en güzel delilleridir.

Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'in bu husustaki kapasitesini dile getiren rivayetler de çoktur. Onların burada zikrinden sarf-ı nazar ederek, onun görüşlerindeki isabetlilik derecesini ifade eden Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'in şu hadisini kayıtla yetiniyoruz: "Allah, Ebu Bekir'in (kararlarında) hata yapmasından, semasının fevkinde rahatsız olur"(60).

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in bu iki zat dışında başka müşavirleri de olmuştur. Az sonra belirtileceği üzere, istişare edilecek mesele kimi veya kimleri alâkadar ediyorsa, kadın-erkek, yaşlı-genç, hatta mü' min-münafık ve müşrik ayırımı yapmadan fikirlerine başvurmuş, lüzumuna inandığı ve fayda mülahaza ettiği herkesle istişarede bulunmuştur.

Bununla beraber, umumiyetle gerek *Ensar* ve gerekse *Muhacirun*'un temsilcileri durumunda olan büyükler, onun sıkça müracaat edip istişare yaptığı kimseleri teşkil etmekte idi. Bu meyanda Hz. Ebu Bekir ve Ömer (radıyallahu anhümâ)'den sonra bilhassa Hz. Osman, Hz. Ali, Talha, Zübeyr, Üseyd İbnu Hudayr, Sa'd İbnu Muaz ve Sa'd İbnu Ubade, Muaz İbnu Cebel vs. sıkça istişare ettiği kimseler arasında zikredilebilir(61).

Münafık ve Müşriklerle İstişare: Burada hususen zikre şayan iki isim *Abdullah İbnu Ubey İbni Selül* ve *Abbas İbnu Abdilmuttalib*'tir. Bunlardan birincisi Medine'deki münafıkların başı olarak birçok ızdıraplara sebep olduğu halde Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* zaman zaman kendisiyle istişare etmiştir. Bu meyanda *Uhud Savaşı*'nın nerede yapılacağı hususunda icra edilen istişaredeki tutumu ve neticeleri mühimdir(62).

İbnu Abbas'a gelince, *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)* Mekke' de iken, onunla henüz müşrik bulunmasına rağmen, "isabetli rey ve kuvvetli zeka sahibi" olması sebebiyle, hicret gibi en gizli, en kritik bir meselede bile istişare ederek fikrini almıştır.(63)

İSTİŞARE MEVZULARI: *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)*'in ashabıyla yaptığı istişareler gözönüne alınınca bunların çok çeşitli sahalara girdikleri görülür. Çoğunlukla harp ve askerlikle alâkalı iseler de sadece bunlara münhasır değildir. Nitekim namaz vakitlerini duyurma şekli ile alâkalı olan istişare, dinî olduğu gibi, ifk (Hz. Aişe'ye iftira) meselesinde yapılan istişare de tamamen dünyevî ve hatta hususi bir meselenin müşaveresi gibi gözükmektedir. Misallerden gelen bu tenevvü (çeşitli sahalarla ilgili olma) sebebiyle İslam alimleri, istişareye arzedilmesi gereken meseleler hususunda farklı iddialarda bulunurlar. "Bir kısmı harb ve düşmanla alâkalı meselelerde gerekli derken, diğer bir kısmı dünya ve din işlerinde lüzumlu, bir başka grup da, insanları ahkâmın sebepleri ve içtihadın yapılış tarzı hususlarında uyarmak için dinî meselelerde yapılmalıdır" demişlerdir(64).

İSTİŞARE DIŞI MEVZULAR: Dinî mevzuların bile istişare şümulüne girdiği söylenirken, vahyin gelmediği hususlara giren dinî meselelerin kastedildiğini belirtmek gerek. Nitekim Ashab, Hz. Peygamber'in teklifleri geldikçe: "Bu vahiyse diyeceğimiz yok, ama şahsî re'yiniz ise kanaatimiz budur... Şöyle yapılırsa daha iyi olur... Biz bunu kabul edemeyiz.." şeklinde konuşmuşlardır. Şu halde vahiyle tavzih ve tesbit edilen meselelerde vahye ters düşen kanaatler ileri sürmek, münakaşa yapmaya kalkmak mü'minlik edebine aykırıdır, bu hususlarda tam bir teslimiyet gerekmektedir.

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) Allah'a, ahirete, kadere iman gibi imana müteallik meselelerde münakaşa ve hatta mübahaseyi yasaklamıştır(65). Kısmen mevzumuzun dışına çıkan bu bahse bir örnek kaydedip geçeceğiz: Hz. Ali'nin rivayetine göre, bir gece kendilerine uğrayan *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)*: *"Namaz kılmıyor musunuz?"* diye sorunca *Hz. Ali:* "Ey Allah'ın Resulü, bizim nefislerimiz Allah'ın kudret elindedir. O, bizim (namaza) kalkmamızı dilerse bizi kaldırır (biz de namaz kılarız)" cevabını verir. *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)* kaderle alâkalı bu meselede münakaşaya girmektense cevap bile vermeden geri döner, gider. Ancak, giderken kendi kendine şu ayeti telaffuz ettiğini Hz. Ali işitir: *"İnsanın en çok yaptığı iş tartışmadır"* (66-67).

II. İSTİŞARENİN MEKANİZMASI

İslam'ın istişareye verdiği ehemmiyeti belirttikten sonra, İslamî istişarenin safhalarıyla alâkalı birkaç mühim noktayı açıklayabiliriz:

1- MÜŞAVİRİN DURUMU: İstişarede en mühim hususlardan biri bu-

dur. Sünnette kimlerle istişare edilebileceği hususunda gerek kavlî ve gerekse fiilî hadisler, örnekler bolca varid olmuştur. Buna göre:

A. LİYAKAT: Müsteşar, fikri alınacak hususta akıl, tecrübe ve bilgi yönleriyle liyakatlı olmalıdır. Hadiste: *"Akil olandan fikir alın ki, doğruyu bulasınız.."* (68), "İşini bilmen, akıllı kişiye danışıp sonra da ona uymandır" (69) denir. Alimler, kendini beğenen, tecrübesiz gençle, aklına araz gelmiş yaşlılardan fikir almamayı tavsiye ederler(70).

Liyakatlı ve tecrübeli kimse, güvenilebilir olduğu takdirde müşrik bile olsa fikrine başvurulabileceği hususunda yukarıda zikri geçen Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'in amcası Abbas ile henüz Müslüman olmazdan önce yapmış bulunduğu istişare delil olarak gösterilebilir.

Ahlak kitaplarında kaydedilen: "Müsteşarın fikren gam ve kederden salim olması" şartını da liyakatla alâkalı bir husus olarak değerlendirebiliriz(71).

B. MÛTEMED OLMAK: Fikrine başvurulacak kimsenin liyakattan başka mûtemed olması aranmalıdır. Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* mükerrer olarak: "Müsteşar güvenilir olmalıdır" der (72). Bir başka hadiste: *"Müsteşar dürüst olmalıdır, bir kimseye bir şey danışılırsa kendisine yapılmasını arzu ettiği şeyi tavsiye etmelidir"* (73) der, böyle hareket etmeyenin davranışını da *"...kardeşine ihanet etmiştir"* diyerek ihanet gibi ağır bir suçla suçlayarak takbih eder(74). Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* istişarede dürüstlükten ayrılanları kınayan hadislerden birinde de şöyle buyurur: *"Kişi kendisinden fikir danışanlar hakkında hayırhah olduğu müddetçe görüşlerinde isabetli olmaya devam eder. Ancak, danışanı ne zaman aldatmaya kalkarsa Allah da onun fikirlerindeki sıhhati (isabetliliği) kaldırır"* (75)

Dürüstlük Başta Gelir: "Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* yukarıda kaydettiğimiz bazı hadislerde fikir danışana cevap vermenin bir vecibe olduğunu beyan etmekle beraber, kanaat beyan ederken dürüstlüğün şart olduğunu bilhassa tebarüz ettirir. Müracaat edenle müsteşar arasında mevcut hasmane düşünceler, menfi hisler sebebiyle dürüst olmayacaksa sükut etmesi, konuşmaması gereklidir: *"Müsteşar güvenilir olmalıdır, sorulana dilerse cevap verir, dilerse sükut eder (cevap vermez)(76). Ancak cevap verecekse yapılacak iş kendisi için yapılıyormuşcasına (doğru) cevap versin"* (77). Şu halde mesela Maverdi gibi bazı alimlerimizin: "Bir kimseye dost veya düşman kim müracaat ederse etsin fikrini gizlemede hiçbir özür yoktur" sözünü (78) bu hadisin ruhsatıyla ihtiyatla karşılamak gerekir.

Sorulara doğru cevap vermek hususunda delil olarak, normal durumda kişi hakkında medar-ı bahs edilmesi gıybet sayılabilecek bir açıklamayı, müracat ve sual üzerine yapılmış bulduğumuz şu hadisi gösterebiliriz. *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)*, evlenmek niyetiyle *Ebu Cehm* ve *Muaviye* hakkında kendisine fikir danışan *Fatıma Bintu Kays*'a şu enteresan cevabı verir: *"Ebu Cehm sopasını omuzunda taşır (yani dayak atıcıdır). Muaviye'ye gelince, o da fakir ve malsızdır, sen Üsame İbnu Zeyd ile evlen"* (79).

C. MÜSLÜMAN VE DİNDAR OLMAK: Bazı hadisler, istişare edilecek kimsenin Müslüman ve mütedeyyin olmasını şart koşar: "Kim bir işe girişmek ister de o hususta Müslüman biri ile müşavere ederse Allah onu işlerin en doğrusunda muvaffak kılar" (80).

Ahlak kitaplarına "müttaki, mütedeyyin olmak" şeklinde girmiş olan bu şartın, keza "nasih ve muhib olmak", "sorulan hususta müsteşarın menfaati olmamak" gibi kaydedilen diğer şartlarda da olduğu üzere, esas gayesi yukarıda kaydettiğimiz "güvenilir olmak" şartını gerçekleştirmeye racidir.(81)

D. İLGİLİ OLMAK: Bu vasıf liyakat maddesinde mütalaa edilebilirse de ayrıca ele alınmasında fayda vardır. Aslında ilgi, liyakattan oldukça farklı bir husustur. *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)*'in bir kısım sünnetini, hatıra gelebilecek bazı sualleri böylece daha rahat açıklığa kavuşturabileceğiz. Nitekim *Uhud Seferi* sırasıda, savaş şehrin içinde mi, yoksa dışında mı olmalı? diye müzakere yapılırken münafık Abdullah İbnu Übey İbni Selül'ün fikrinin alınması bu mesele ile olan alâkası sebebiyledir. Zira, üç yüz civarında bir grubun lideri durumunda idi.

Bu cümleden olarak, kadınla istişare meselesi de mevzubahs edilebilir. Zaman zaman, bir kısım kitaplarda mutlak bir ifade ile *"kadınla istişare etmeyin"* (82) şeklindeki tavsiyenin sünnete uymadığını söyleyebiliriz. Zira en azından kadını ilgilendiren meselelerde onunla istişare edilmesi hususunda Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'den çok net "emirler" varid olmuştur: أمِرُوا النِّسَاءَ فِي أنْفُسِهِنَّ yani: *"Kendilerini ilgilendiren hususta kadınlarla istişare edin"* (82, a) *"Kızları hususunda kadınlarla istişare edin." (83) "Bakire kızla, (evlendirmezden önce) babası müşavere etmelidir"* (84) *"Dul kadın, kendisiyle istişare edilmeden evlendirilmemeli, bakire kız da izni alınmadan nikahlanmamalı..."* (84, a) gibi.

Evlenme gibi şahsını alâkadar eden bir mevzuda fikrinin alınması ve ona uyulması kesinlikle ifade edilir ve hatta "kızın arzusunun hilafına

yapılan nikahın bizzat Resulullah tarafından iptal edilmesi" (85) vak'asına dayanan "cumhur" bu çeşit nikahın batıl olduğuna hükmeder(86).

Şüphesiz bir erkek, kadını veya kızı ile sadece evlenme meselesinde "istişare etmekle" kayıtlı değildir. Bu hususu te'yid eden bir rivayette: "Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* kadınlarla bile istişare eder, onların beyan ettikleri görüşleriyle amel ederdi" denmektedir.(87) Bunun aksini ifade eden rivayete rastlamadık. Tirmizi'de "kızıl rüzgâr"la alâkalı hadiste geçen *"kişi annesine bakmaz, kadınına itaat eder"* cümlesinde kınanan husus, kadınla yapılan istişare değil, annenin ihmal edilmesidir. Nitekim aynı hadiste *"...babasına bakmaz, arkadaşına rağbet gösterir"* denmektedir.(88)

Kadınla istişare meselesindeki tereddüdü izale edecek iki örneği Hz. Ömer'den kaydedebiliriz. Birincisi, umumiyetle bilinen bir vak'adır. *Hz. Ömer* bir cuma hutbesi sırasında, evlenmelerde kadınlara verilecek olan mihir için bir tahdid getirerek mübalağaya kaçılmasını önlemek istediği zaman cemaatte bulunan bir kadının, bizzat Kur'an'dan okuduğu ayetle bu kararın yanlışlığını hatırlatması üzerine *Hz. Ömer:* "Bir kadın isabet, bir erkek hata etti. Bir emîr (lider) cedelleşti ve cedeli kaybetti" diyerek kendi iddiasından rücu edip kadının görüşüne uyar(89).

İkinci misalimiz mevzumuz açısından daha dikkat çekicidir. Bir gece teftişinde Hz. Ömer, kocası cihad için askere gitmiş olan bir kadının "bekârlıktan yakındığını" işitince, kızı Hafsa'ya (ve kadınlardan tecrübeli olanlara) (90) müracaat ederek: "Kızım, (söyle bakalım) bir kadın kocasından ne kadar müddet ayrı kalmaya tahammül edebilir?" diye sorar ve onun verdiği cevaba dayanarak askerlik müddetini altı ay olarak tahdid eder.(91)

Şu halde, kadını ilgilendiren şahsî, ailevî meselelerde fikri alınacağı gibi, ihtisasına giren meselelerde de fikri alınabilecektir. Zaten liyakat ve ilgisi olmayan hususlarda erkek de olsa kendisiyle istişare tavsiye edilmemiştir. Öyle ise, *"kadınla istişare etmeyin"* mealindeki mutlak tavsiyeler menşeini sünnetten almazlar, bazı ciddi kitaplarda (92) tasrih edildiği üzere "hükema" sözüdür. Ne var ki, dinî kitaplarımıza girmiş bulunan -darb-ı mesel, israiliyat, etibba ve hükema sözü nevinden- her şey, halk tarafından zamanla dinin kendisi zannedilerek, hadisle, Kur'an'la iltibas edilmiştir.

2. İSTİŞARENİN ŞEKLİ: İslamî istişarede müşavirlerin durumunu belirttikten sonra istişarenin cereyan tarzına da temas etmek isteriz. Burada karşımıza farklı şekiller çıkmaktadır:

a. Doğrudan Re'ye Müracat: Karara bağlanacak bir mesele zuhur edince salahiyetli veya ilgili kimselere başvurarak fikirlerinin alınması demektir. Bunun misali *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)*'in hayatında çoktur. Bedir'de harbe karar vermek (93), Bedir Harbi'nden sonra da elde edilen esir ve ganimetler mevzuunda takip edilecek tutum için (94), Hendek Harbi'nin hazırlık şekli için (95) yapılan istişareler umumiyetle bilinen örneklerdir.

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) bu durumda beyan edilen görüşlerden en uygununu ihtiyar ederdi.

b. Liyakatlinin Müdahalesi: Bazı durumlarda Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'in şahsî müracaatı varid olmadan, ortaya çıkmış mesele ile alâkalı olarak hariçten müdahale vakaları olmuştur. Bu müdahaleler "liyakatli ağız"dan geldiği veya "makul" bulunduğu takdirde daima hüsn-ü kabul görmüştür. Bununla alâkalı örnekler de çoktur. Bu ikna edici örnekler *Hubab İbnu'l-Münzir* ile alâkalı olanlarıdır. Bedir Savaşı'na karar verildikten sonra *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)* ordunun savaş vaziyeti alacağı yeri tayin ederek yerleşme emrini vermişti ki, Hubab huzura çıkarak harp mevziini seçme işini vahyin irşadı ile değil de kendi re'yi ile yaptı ise buranın uygun olmadığını Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'e söyledi. *Hz. Peygamber* de: *"Hayır, vahiy değil kendi reyimle seçmiş idim"* der. Hubab'ın fikrine uygun olarak yeniden yerleşim yapılır. (96) *Aynı Hubab*'ın gerek Hayber (97), gerek Taif (98) seferleri sırasında, gerekse Benu Nadr ve Benu Kureyza gazvelerinde (99) Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* tarafından, her seferinde kabul edilen benzer tekliflerine rastlıyoruz.

Fetih günü Mekke'nin haramiyetini ilan eden Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'in bu meyanda *"otlarını yolmanın da harama dahil olduğunu"* söylemesi üzerine amcası Abbas tarafından izhir denen ve günlük hayatta muhtaç olunan bir otun bu yasaktan hariç tutulması için yapılan talebin kabul edilmesi (100) şarap yapılan (101), eşek eti pişirilen kapların kırılması için verdiği emre "kırmayıp yıkandıktan sonra kullanılması" (102) için yapılan teklifin kabul edilmesi gibi örnekler Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'in çok farklı mevzularda muhataplarını dinleyip, görüşlerini değerlendirdiğini gösterir.

c. Yersiz Teklif: Şunu da belirtelim ki, münhasıran dini alâkadar eden meselelerde vaki olan telkin ve tavsiyeleri *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)* ciddiye almamıştır. Nitekim O'nun kadın-erkek, yaşlı-genç herkese, her hususta düşünce ve kanaatlarını serbestçe söyleme hu-

susundaki cesaret verdiren müsamahakâr davranışı sebebiyle, bazı kimselerin, zaman zaman "yersiz" ve "densiz" diyebileceğimiz davranışları ve teklifleri de olmuştur. Bunlardan biri, bir yolculuk sırasında vaki olur: Akşam vakti girince Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* orucunu açmak için su ister. Bunun üzerine muhatabı emri hemen yerine getireceği yerde: *"Biraz daha bekleyin, ortalık kararsın"* karşılığında bulunur. Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*, her seferinde aynı şekilde mukabelede bulunan muhatabının -ki Bilal-i Habeşî'dir- (103) mütalaasını nazar-ı dikkate almaksızın emrini üç defa tekrar ederek orucunu açtıktan sonra, iftar vaktiyle alâkalı açıklamada bulunur (104).

İkinci bir misal, hacc menasikinin talimi sırasında meydana gelir. Peygamberimiz (aleyhisselam) hacc esnasında Zilhicce'nin dördüncü (veya beşinci) günü beraberinde kurbanlıklarını getirmeyenlere, ihramdan çıkmalarını emretmişti. Sahabeler, *"ihramdan çıkmak için vaktin henüz gelmediğine"* hükmederek bu emri tatbik etmek istemiyorlardı (105). Resulullah *(aleyissalâtu vesselâm)* bu tutum karşısında o kadar öfkelenmişti ki, Hz. Aişe'nin yanına döndüğü zaman öfkesi hala yüzünden okunuyordu"(106)

Gerek iftar vakti, gerek ihramdan çıkma günü gibi, tamamen dinî hususlarda, dünyada Hz. Peygamer'den başka kim daha liyakatlı ve selahiyetli olabilirdi ki, bu çeşitten itiraz ve teklifleri ciddiye alsın?

d. Saygısız Müdahale: Her ne kadar normal istişare çerçevesinde mütalaa edilmesi zor da olsa, istişare mevzuu ele alındığı zaman temas edilmesinde fayda mülahaza edilecek bir husus da *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)*'in "saygısızca" diye tavsif edeceğimiz bazı itiraz ve müdahaleler karşısındaki tutumudur. Zira insanlar arasında bir kısım ölçüsüz ve saygısız davranışlara sapan kimseler her zaman mevcuttur. Bunlar karşısında *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)*'in davranışını ibret almamız için bilmekte fayda vardır. Kısaca "sabır" ve "müsamaha" olarak tavsif edeceğimiz bu sünneti sergileyen bir iki misal kaydedeceğiz:

Birinci misalimiz, *Abdullah İbnu Zi'l-Huvaysira* denen bir Temimlinin davranışıdır. Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* Huneyn'de elde edilen ganimeti (veya Hz. Ali'nin Yemen'den (107) göndermiş bulunduğu sadaka malını) (108) dağıtırken ortaya atılarak: "Ey Muhammed Allah' tan kork, adil ol, bu taksim Allah'ın rızası aranmayan bir taksim oldu" der. Bu söze fena halde öfkelenen Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* ona şu cevabı verir: *"Eğer ben de asi isem, kim O'na muti olabilir? Yer, gök ve insanlar içerisinden Allah, beni seçip itimad eder de siz etmez mi-*

siniz?" Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'in son derece üzüldüğünü gören Ashab'tan bazıları bu saygısızı şiddetli bir şekilde cezalandırmak, hatta öldürmek için izin isterlerse de Resulullah *(aleyissalâtu vesselâm)*: *"Ben müşriklerin "Muhammed arkadaşlarını öldürüyor"* demelerini istemem" diyerek hiçbirisine müsaade etmez(109).

Bir başka vak'a, *Hz. Zübeyr* ile Medineli arasında çıkan su ihtilafının halli sırasında meydana gelir. Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* ihtilafı: *"Ey Zübeyr (madem su, komşuna senin tarlandan geçiyor) tarlanı önce sen sula, sonra da suyu komşuna sal"* diye hükme bağlamıştı. Karardan memnun olmayan Medineli: "Ya Resulallah sen kararı Zübeyr lehine verdin, çünkü o senin halaoğlundur" diye itiraz eder(110). Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'i yüzü renklenecek kadar öfkelendiren bu ölçüsüz itiraz üzerine gelen bir vahiy bu çeşitten zuhur edecek durumları şiddetle kınar: ***"Onlar senin hükümlerini içlerinden gelen hoşlukla karşılamadıkları müddetçe mü'min değillerdir"*** (111)

Keza, zina suçunu işleyen kadınların cezalandırılabilmesi için dört şahit getirilmesini emreden ayetin (112) nüzulü vesilesiyle vaki bir sual üzerine Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'in, karısı ile yabancı bir erkek yakalayan kimsenin zanileri öldüremeyeceğini, dört şahitle mahkemeye müracat edebileceğini beyan etmesi üzerine, Sa'd İbnu Ubade' nin: "Ey Allah'ın Resulü, hüküm böyle mi? (113) Yani ben karımla bir yabancıyı yakalayıp da dört şahid bulup gelinceye kadar dokunmayacağım ha?" sorusuna Hz. Peygamber: "Evet hüküm böyledir" demesi üzerine Sa'd itiraz ederek: "Hayır, seni hak ile gönderen Zat-ı Zülcelal'e kasem olsun böyle birini görürsem hemen kılıcımla kellesini uçururum" der. Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* İlahî hükme karşı gelmeyi ifade eden bu ani feverana karşı: "Ey Ensar, ey Medineliler, efendiniz Sa'd'ın ne dediğini işitiyorsunuz. Evet Sa'd kıskançtır, ben ondan daha kıskancım, Allah ise benden daha kıskançtır" (114) cevabını verir. Cemaatten Sa'd'ın kıskançlığını te'yid eden bazı konuşmalardan sonra olacak, biraz yatışan Sa'd özür dileyerek şöyle der: "Ey Allah'ın Resulü, bu (söylediğiniz) haktır ve Rabb Teala'nın indinden gelmiştir. Fakat ben (ilk defa duyunca işte böyle bir) tuhaf oldum" der(115).

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in büyük bir sabır ve müsamaha ile karşıladığı feveranlar zaman zaman Hz. Ömer'den gelmiştir. Bunlar meyanında, bilhassa Hudeybiye Sulhü üzerine vaki olan itiraz kayda değdiği için az sonra etraflıca temas edeceğiz.

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in sert, haşin ve bazan renci-

de edici çıkışlara sabır, sükut, mülayemet ve mümkün mertebe güler yüzle mukabele edişi, etrafındaki insanların dağılmalarını önlemeye raci idi. Bu davranışın O'nun başarısındaki büyük rolünü bizzat Kur'an-ı Kerim te'yid etmektedir. Nitekim yukarıda kısmî olarak kaydetmiş olduğumuz Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'e müşavere etmeyi emreden ayet şöyle der: **"O vakit sen Allah'tan bir rahmet olarak onlara yumuşak davrandın. Eğer (bilfarz) kaba, katı yürekli olsaydın onlar etrafından herhalde dağılıp gitmişlerdi bile. Artık onları bağışla (Allah'tan da) günahlarının affını iste, iş hususunda onlarla müşavere et"** (116).

Dilimizdeki "insanın yere bakanı ile suyun duru akanından kork" sözü de, Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'in sert ve hatta saygısızca itirazlara cesaret veren müsamahalı davranışındaki hikmet ve maslahatı anlamaya yardımcı olabilir. İnsanlar muhalefetlerini ifade edemezlerse bir kısım gizli telakkilerin gelişmesinden ve beklenmedik zamanlarda tehlikeli patlamalar halinde ortaya çıkmasından korkulmalıdır.

3- KARARIN ALINMASI: İstişarenin mühim bir safhası, müzakere edilen mevzu üzerine değişik görüşler serdedildikten sonra kararın alınması safhasıdır. Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'in sünnetinde bunun çeşitli şekillerde yapıldığı görülür:

1- Ekseriyetin Re'yi: Uhud Harbi için yapılan istişarede karar böyle alınmıştır. Başta Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* olmak üzere yaşlılar düşmanın şehir içinde karşılanması fikrinde idiler. Ancak, çoğunluğu teşkil eden gençler bunu tezlil edici bularak erkekçe meydanda savaşmayı istiyorlar ve bunda ısrar ediyorlardı. Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*: "Öyleyse siz bilirsiniz" diyerek kabul etti(117).

2- Görüşlerden birinin ihtiyarı: "Bazı durumlarda Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* beyan edilen görüşlerden birini oylamaya başvurmadan, şahsen tercih etmiştir: Bedir esirlerine yapılacak muamelede öyle olmuştur.

3- Kararı Tehir Etmek: Ortaya atılan görüşlerden hiçbirini kabul etmeksizin, durumun tavzihini zamana bırakma şekli de olmuştur. Namaz vaktini duyurmak için benimsenecek vasıta mevzuunda bu tarz uygulanmıştır. Sahabelerden bazısı çan çalmayı, bazısı ateş yakmayı, bazısı da boru öttürmeyi teklif ediyordu. *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)* hiçbirini uygun bulmayarak kararı tehir etti. Ertesi gün Abdullah İbnu Zeyd'in rüyada ezberlemiş olduğu bugünkü ezan şekli benimsendi(118).

4- İcbarî Karar: Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'in hayatında, az da olsa müşavirlerin rağmına re'sen alınmış olan karara da rastlanır. Bunun en iyi misali Hudeybiye Anlaşması'dır. İstikbale matuf stratejik hedef ve gayelerini, zahirî ve peşin görüntüsü sebebiyle anlamayarak "tezlil edici" bulan "Ashab-ı Resul"ün hemen hemen tamamı (119) sulhtan memnun değildir. Öyle bir anlaşma yapmaktansa erkekçe savaşmak istiyorlardı, bu sulh ise zilleti kabullenmek gibi bir şeydi. Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* anlaşmanın mündemiç bulunduğu maslahat ve mes'ut neticeleri o anda açıklamayı mahzurlu telakki ettiğinden olacak, bu sulhla alakalı ikna edici konuşma yapmaktansa, bu hususta sükutu ihtiyar edip, daha önce gerçekleşen vaadleri hatırlatarak bunda da hayır olduğu hususunda etrafındakileri iknaya çalışıyordu(120).

Hülasa, *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)* Hudeybiye'de peygamberlik otoritesine dayanarak itirazları susturdu ve bu anlaşmayı kabul ettirdi. Hz. Ömer'le, Hz. Peygamber arasında geçen konuşma hem Ashab'taki memnuniyetsizliğin, hem de Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'in ısrarındaki kararlılığın derecesini kavramak için kayda değer:

"Ey Alla'ın Resulü biz hak üzere onlar da batıl üzere değiller mi?

"Şüphesiz öyle."

"Bizim ölülerimiz cennetlik, onlarınki cehennemlik değil mi?"

"Şüphesiz öyle."

"Öyleyse niye dinimizde bu zilleti kabulleniyoruz? Allah bizimle onlar arasında (savaşla belirlenecek) hükmünü vermezden önce geri mi döneceğiz? (Olmaz böyle şey)!"

"Ey Hattab'ın oğlu, ben Allah'ın elçisiyim (ve O'nun emrine muhalif de değilim) (121) ve Allah da ebediyyen bizi terketmeyecektir."

Hz. Ömer bundan sonra *Hz. Ebu Bekr*'in yanına giderek Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'e söylediklerini ona da tekrar eder. Hz. Ebu Bekr de: "(Onun emrine uy, zira şehadet ederim ki)(122) O, Allah'ın Resulüdür ve Allah O'nu ebediyyen terketmeyecektir" cevabını verir. Arkadan Fetih suresi iner, Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* sureyi baştan sona Hz. Ömer'e okur. Hz. Ömer, "Yani bu bir fetih mi?" diyerek hâlâ devam eden üzüntü ve endişesini dile getirir(123).

Isrardaki hatasını bilahare anlayarak keffareti için yıl orucu tutup, köleler azad edecek olan Hz. Ömer başta olmak üzere, *Hz. Ebu Bekir* ve diğer pekçok sahabe ittifakla Hudeybiye Sulhü'nün "İslam'ın en büyük zaferi olduğunu" ifade edeceklerdir(124).

Hülasa istişare sonunda kararın alınmasında yegâne prensip, bugünkü Batı parlamenter sisteminde cari olan parmak usulü değildir. Son söz nazar-ı âmm, bilgi ve vukufiyeti başkalarına nazaran daha geniş olan esas mes'ul kişinindir, yani Hz. Peygamber'indir.

4- ŞAHSÎ KANAATINDA DİRENMEMEK: Sünnette gelen mühim müşavere örnekleri tetkik edilirse *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)*'in müzakereye sunduğu meselelerde şahsî kanaatlerinin benimsenmesi için, *Hudeybiye Sulhü* hariç, çok ısrar etmediği görülür. Bedir'de seçmiş olduğu ilk savaş mevziini, Hubab'dan gelen teklif üzerine terkettiği gibi, *Uhud Savaşı*'nın Medine'nin içinde yapılması istikametindeki kanaatine rağmen gençlerin çoğunlukla "şehrin dışında" olmasını istemeleri üzerine de dışarı çıkmayı kabul etmiştir.

Bir başka ikna edici misal *Hendek Savaşı* sırasında, imza safhasında bozulan bir anlaşmadır. *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)* savaşın uzaması ve şehirde sıkıntının artması üzerine düşman cepheyi dağıtmak düşüncesiyle, bazı bedevi gruplarla cepheyi terketmeleri mukabilinde Medine hurma mahsulünden belli bir yüzdenin kendilerine verilmesi esasına dayanan bir anlaşma yapmak üzereydi. Mutabakat hasıl olan anlaşmaya Medineli liderlerin: "Ey Allah'ın Resulü, bu, itaat etmemiz gereken bir vahiy değil de şahsî re'yin ise hayır...Onlar şimdiye kadar bizim hurmalarımızdan da parayla satın alarak veya ikramımız olarak yediler, bu ise bir zillettir. Allah seninle bize hidayet verdi, şerefimizi artırdı bunu kabul etmeyiz..." derler. Bunun üzerine Hz. Peygamer *(aleyissalâtu vesselâm) "Bu İlahî bir emir değildir, şahsî fikrimdir, size arzettim"* diyerek fikrinden vazgeçer ve mutabakat imza safhasında bozulur. Raviler, Hz. Peygamber'in bu itiraz karşısında üzüntü değil "memnuniyet" izhar ettiğini kaydederler (125).

Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* fitne alâmetleri meyanında *"rey sahibinin kendi reyini beğenmesi"*ni de zikretmek suretiyle (126) istişare meselesinde mühim bir prensibe dikkat çekmiş oluyor.

5- MÜŞAVİRLERİ GÜCENDİRMEMEK: İstişare mevzuunda mühim bir husus da farklı ve bazan da birbirine zıd fikirlerin ortaya atılması sırasında liderin alacağı tavırdır. Zira fikirlerden birinin kabulü, diğerlerinin reddi demek olacağından buradaki farklı bir kabul veya red şekli, reddedilen fikir mensuplarını gücendirip yersiz bir muhalefete sevkedebilir.

Bu endişeyi *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)*'in hayatında bariz bir şekilde görmekteyiz. Nitekim, Bedir esirlerine yapılacak muamele hususunda cereyan eden istişare sırasında müşavirlerden gelen farklı

görüşleri teker teker dinlendikten sonra, bunlardan sadece Ebu Bekir'in görüşünü muvafık bulsa da diğerlerine de iltifat eder: "Ey Ebu Bekr senin misalin Hz. İbrahim'e benziyor. O, Allah'a kavmi hakkında şöyle demişti: **"Rabbim bana uyanlar bendendir, uymayanlara gelince, sen af ve mağfiret edicisin"** (127). "Ey Ömer senin de misalin Hz. Nuh gibidir. O, kavmi için şöyle demişti: **"Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden tek canlı bırakma"** (128).

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) Hz. Ebu Bekir'i Hz İsa'ya (129), Hz. Ömer'i Hz. Musa'ya (130) benzetmeye devam ederek onların fikirlerine muvafık gelen ayetleri okur ve her ikisini de fikirleri sebebiyle doğrular, takdir eder (131).

Burada kaydı gereken bir durum Hz. Ömer'le alâkalı olarak rivayet edilmektedir. O da, istişare sırasında herkesin re'yini serbestçe söylemesi, rahatça münakaşa edilmesi, ileri sürülen fikirlerdeki farklılıklar sebebiyle müşavirlerin birbirine gücenmemesi gereğidir. Said İbnu'l-Müseyyeb der ki: "Ömer İbnu'l-Hattab ve Osman İbni Affan aralarındaki bir mesele için öyle bir nizaya girerlerdi ki, onları seyreden birisi: "Artık bunlar bir daha biraraya gelmezler derdi. Ancak, en güzel ve en tatlı bir şekilde ayrılırlardı" (132).

6- TATBİKAT SIRASINDA AZİM: İstişarede karar alındıktan sonra tatbikat sırasında tereddüde yer vermemek İslamî istişarenin mühim bir vasfıdır. Bunun üzerine hassasiyetle ve ısrarla durulur. Karar safhasından sonra tereddüd ve çekingenlik kesin bir dille reddedilir. Bizzat Kur'an-ı Kerim'de istişarenin emredildiği ayette istişarenin bu vasfı da belirtilir. Ayet şöyle: **"...iş hususunda onlarla müşavere et. Bir kere de azmettin mi artık Allah'a güvenip dayan. Çünkü Allah, kendine güvenip dayananları sever"** (133)

Uhud Harbi için gençlerin reyine uyularak şehir dışına çıkmaya karar verilip hazırlığa başlandıktan sonra bazı yaşlıların uyarısı sonucu gençler fikirlerinden caymışlardı, düşmanla şehir içinde karşılaşmayı kabullenmişlerdi. Zırhını giymiş bulunan *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)*'e yeni gelişme intikal ettirilince, bu tereddüdü: "Bir peygamber giydiği zırhı savaşmadan çıkarmaz. Emrettiğim hususlara iyi bakın ve onlara uyun... Sabrettiğiniz takdirde zafer sizindir" diyerek reddeder.(134)

Burada şu noktanın da belirtilmesinde fayda var: İstişare edilerek bir fikir benimsendikten sonra onun başarı veya başarısızlığına terettüp edecek mesuliyet sadece bu fikri teklif edene düşmez. Sorumluluk ortaktır. Nitekim Uhud Savaşı başarısızlıkla sona erince, Hz. Peygamber

(aleyissalâtu vesselâm)'in "harbi şehrin dışında yapalım" diyen gençlere herhangi bir ayıplamada bulunduğunu görmüyoruz.

BATI DEMOKRASİSİ:

1) DEMOKRASİNİN TENKİDİ: İslam'daki şûra ile Batı demokrasisini birbirine iltibas edenlere, içine düştükleri yanlışlığı göstermek için, demokrasiye bizzat Batılılar tarafından yöneltilen bazı tenkidleri hatırlatmada fayda umuyoruz.[16]

René Guénon, Modern Dünyanın Bunalımı (La Crise du Monde Moderne) adlı eserinin altıncı bölümünde insanların Batı'da, birkısım telkin ve sahte fikirlerle teshir edilip aldatıldığını belirttikten sonra en ziyade laf kalabalığına getirilerek kitleleri aldatma vesilesi yapılan "demokrasi"ye sözü getirerek hülasaten şunları söyler:

"Eğer "demokrasi", halkın kendi kendini idaresi şeklinde tarif edilirse, ortada gerçek bir imkânsızlık, fiiliyatta basit bir varlığı dahi görülmeyen bir şey kabul edilmiş olmaktadır. Bu şey sadece bizim zamanımızda değil, başka hiçbir devirde de vaki olmamıştır. Kelimeler bizi aldatmamalıdır. Esasen aynı adamların hem idare eden, hem de idare edilen kimseler olacağını kabul etmek aklen mütenakız bir düşünce olur. Zira Aristo mantığına göre, aynı bir varlık aynı zaman ve şartlarda bilfiil ve bilkuvve halinde olamaz. Halkın kendi kendini idare ettiğine dair boş hayalin kafalarda yer etmesi içindir ki "halk oyu" mefhumu icad edilmiştir. Bu icada göre, kanunu yapan şeyin ekseriyetin efkarı oduğu farzedilmektedir. Fakat burada gözden kaçan husus, efkâr-ı umumiyenin çok basit ve kolay bir şekilde yönlendirildiği ve şekillendirildiğidir. Her zaman, uygun telkinlerle önceden tesbit edilen şu veya bu istikamete onun tevcihi mümkündür. Biz şimdi efkar-ı umumiye tekvin etmek (kamuoyu oluşturmak) tabirini kim uydurdu bilemiyoruz, fakat bu, tam bir gerçeği ifade ediyor. Ancak şurası da muhakkak ki, görünürdeki idareciler efkar-ı umumiyeyi tekvin etmek için lüzumlu olan vasıtalara her zaman sahip değiller."

Herhangi bir meselede fikrini beyan etmeye çağrılan halk içerisinden ezici çoğunluğu meseleyi anlamayacak kimselerin teşkil ettiğini, anlayanların sayıca çok az kaldıklarını ve binaenaleyh o meselenin kanunlaşmasında anlamayanların, liyakatsizlerin rol oynadığını böylece kanunların meseleye vakıf olmayan kimselerce çıkarıldığını belirten Gué-

16- Bu mevzuun etraflı olarak tahlilini görmek isteyenlere İslam Işığında Anarşi kitabımızın beşinci bölümünü (Batıda Anarşinin Doğuşu Sebepleri, Neticeleri) tavsiye ederiz (2. baskı, Cihan Yayınevi, İstanbul 1984).

non: "Kanunu, ekseriyetin yapması gerektiği" fikrinin eşyanın tabiatı icabı fiiliyatta tamamen nazariyatta kalıp hiçbir tatbikî duruma tekabül etmemekten başka, temelden hatalı olduğunu söyler ve şöyle devam eder: "Bu fikrin en zahir kusuru az yukarda belirttiğimiz husustur, yani "ekseriyetin re'yi liyakatsizliğin ifadesidir ve bu da haddizatında zeka noksanlığından veya sırf cehaletten ileri gelir. Bu hususun daha iyi anlaşılması için "kitle psikolojisi" ile alâkalı bazı tesbitlerden istimdad edebiliriz: umumiyetle bilinen bir duruma göre, "bir kalabalık içerisinde nihai efkar, kalabalığı teşkil eden fertler tarafından ileri sürülen fikirlerden, vasat seviyede olanlara göre bile değil, en aşağı seviyede olan fikirlere göre teşekkül etmektedir."

Guénon devamla, modern hükümetlerin ısrarla üzerinde durup, kendi meşruiyetlerinin yegâne kaynağı kabul ettikleri bu "en büyük çoğunluğun kanunu" prensibinin mahiyetçe ne olduğunu belirtmeye geçer ve şöyle der: "Bu sadece ve sadece maddenin ve ezici kuvvetin kanunudur. Öyle bir kanun ki, onu esas alarak ağırlığıyla sürüklenen bir kitle, güzergâhında rastladığı her şeyi ezer geçer. İşte bu noktadadır ki "demokratik" telakki ile "materyalist" telakki arasındaki telâki (ittisal, birleşme) noktası ortaya çıkar. Bu telâkiyi hal-i hazır zihniyete samimiyetle bağlayan şey de bu husustur. Bir başka ifadeyle bu, normal, tabii nizamın alt üst edilmesidir. Zira bu, çokluğun, çokluğu sebebiyle üstünlüğünü ilan etmektir, işte böylesi bir üstünlük sadece ve sadece madde dünyasında mevcuttur. Tersine, manevî âlemde, daha umumi olarak cihanşümul nizamda ise hiyerarşinin zirvesini birlik ve vahdet tutar. Zira vahdet, bütün çokluğun kendisinden çıktığı aslî prensiptir. Fakat, bu prensip bir kere inkâr edildi veya nazardan kaçtı mı artık geriye , kendini bizzat maddeye rabteden kesret-i mahz (sırf çokluk) kalır" (135).

Aslî vasfı azınlığı çoğunluğa, keyfiyeti kemmiyete ve binnetice havassı avama (yani seçkin zümreyi halk tabakasına) kurban etmek(136) olarak vasıflandırılan demokrasinin eşyanın tabiatına zıd olan ve "hiçbir devirde fiilî hayatta tatbikat bulamamış bir vehim ve hayal" ithamını yenmesine sebep olan yapısı sebebiyledir ki, bugün, her şeye rağmen demokrasiye hararetle taraftar olanlar tarafından belirtilen bir başka endişe mevzubahs olmuştur: TEKNOKRASİ. Zahirde demokrasi olsa bile fiiliyatta meselelere ve icraata yön veren, hakim olan o meselelerden anlayan -ve halkın temsilcisi olmaksızın iş yapan- mütehassıs şahıslardır, teknik ekiptir.

Demokrasinin bu noktadaki zaafı şöyle ifade edilmiştir: "(İcraatta bir bakanlık müdürü, bugün, astığı astık kestiği kestik, mesuliyetsiz bir

müstebittir, milleti temsil eden bir meb'ustan hatta bizzat bakandan çok daha güçlüdür. Zira bu, siyasî dalgalanmalarla onlar gibi değişmez. Ve bu, üstelik teknik bir maharete de sahiptir ve öbürlerinin çoğu zaman mahrum bulundukları siyasî cambazlıklara da alışmıştır. Demokrasi bu durumda TEKNOKRASİ girdabında batma tehlikesiyle başbaşadır"(137)

Diğer bazı alimler, devrimizde teknolojinin, *"ani karar verme"*ye daha da ehemmiyet kazandırdığını, bu işte, acemi temsilcilerden ziyade, *"mütehassıs teknisyenler"*in maharet ve selahiyet sahibi olduğunu belirterek, en ziyade demokrat bilinen Amerika Birleşik Devletleri'nde bile parlamenterlerin, fiilen ortadan kaldırılmamakla birlikte, sessizce hükümsüz hale getirildiklerini ifade ederler.(138)

Halk iradesinin gerçek manada hakimiyetine mani olan başka "baskı grupları" da vardır. Bunlardan birkısmı gizlidir, birkısmı açık. Açık olanlara ticarî, iktisadî teşekküller, meslekî cemiyetler (barolar, sendikalar, işverenler, emekliler vs. vs. cemiyetleri gibi) hususi menfaat gurupları misal olarak zikredilebilir. Bunlar "çoğu kere hükümete baskın çıkarlar" ve "kanun yapıcının iradesini kırarlar" (139).

Hemen belirtelim ki, burada gayemiz demokrasi hakkında lehte veya aleyhte bir kısım nazariyeleri açıklamak değildir. Ancak, Batı'nın uzun asırlar boyunca çetin mücadelelerle elde ettiği ve zamanımızın en müstebit idarelerini bile "demokratik" vasfına hararetle sahip çıkmaya sevkedecek kadar fevkalâde bir revaç ve teshir gücü kazanmış bulunan demokratik idarelere rağmen Batılı cemiyetlerde bunu da reddedici anarşist görüşlerin çıkış sebebini belirtmeye çalışıyoruz.

Demokrasinin bütün güç ve haşmetiyle ehemmiyetinin avamdan havassa her tabakaya mensup kimseler nazarında muhafaza etmeye devam ettiği Türkiyemizde Batı dünyasında demokrasiyi de reddedip, bundan daha iyidir diye anarşiyi talep eden insanların ve hem de feylesofların varlığını anlamak bu çeşitten izahlar olmaksızın zordur. Üstelik, hal-i hazır Batılı sistemlerin en iyisi olarak benimsediğimiz ve elimizden gittiği takdirde hasıl olan boşluğu hangi felaketin dolduracağını kestiremeyeceğimiz demokrasimizin müessir şekilde muhafaza edilmesi de onun kusurlarını bilmemizi gerektiriyor.

DEMOKRASİNİN SONU ANARŞİDİR: Yeri gelmişken şunu da belirtmemiz gerekir: Siyasî tarih araştırıcıları, demokrasinin en eski yurdu sayılan kadim Yunanistan'dan zamanımıza kadar cereyan eden hadiseleri değerlendirince -her seferinde muttarıd ve kesin olmamakla beraber- umumiyet itibariyle demokratik idarelerin peşini anarşinin takip ettiğini, anarşinin yerini kan ve diktatör idarelere bıraktığını müşahede etmişlerdir.

Bazan da demokrasinin sosyalizme (ki anarşizm ile kardeş sayılacak kadar benzerlikler arzettiğini daha önce belirttik), komünizme zemin hazırladığı ifade edilir. (141) Mesela Hitler, kendisine has kaba üslubuyla şöyle der: "...Günümüz Avrupasında tatbik edilen şekliyle demokrasi, Marksizmin öncüsüdür. Birinci olmaksızın ikincinin gelmesi aklın alacağı şey değildir. Demokrasi, beynelmilel Marksizm ve basının mikroplarının gelişip yayılabildiği yegâne uygun ortamdır. Demokrasi, parlamenterizmi getirmek suretiyle yaratıcı ateşi söndüren necaset ve alevden bir piç hasıl etmiştir"(142)

Evet, umumi görüş bu noktada düğümlenmektedir: "Anarşi (demokrasinin icabı olan) liberalizmin tabiatına bağlı tezadların bir ürünüdür, birbirine benzese de aralarında ayrılıklar bulunan birçok doktrinlerden doğmuştur" (143). Burada kastedilen farklı doktrinlerin eskiye aksülamel olarak ileri sürülen ve içtimâî hayatın muhtelif ihtiyaçlarını kapatan içtimâî müesseselerle alâkalı görüşler olduğunu hatırlatmaya lüzum yok kanaatindeyiz.

2) İSLAM'DA KANUN KOYMA MEKANİZMASI: Demokrasi ile şurayı ayıran temel noktalardan biri bunlara tanınan yetkinin çerçevesinde kendini gösterir: Demokrasi. Guénon'un da açıkladığı üzere, çoğunluk adına iddiasıyla, hakim (teknotrat) zümrenin -bu zümre üzerinde hakimiyet kurmuş görünür-görünmez baskı güçlerinin tesiriyle- her çeşit kanunu yapma oyunudur. Şu veya bu kanunu yapamaz diye bir sınır yoktur. İslam'da ise kanun koyma işi iktidarda olanlara tanınan bir hak değildir. Bu, farklı bir mekanizmadır. Şöyle ki:

1- Temel hakların korunmasına yönelik bir kısım kanunlar var ki, bunlar Kur'an ve *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)* tarafından tesbit edilmiştir; hiçbir devirde, hiçbir kimse tarafından kaldırılamaz, değiştirilemez, azaltılamaz, çoğaltılamaz. Zina, hırsızlık, katl, şarap içme, irtidad gibi ağır cürümlerin cezası böyledir. Bunlara hudud denir. Devlet bunları tatbikatla vazifelidir. Bunların tatbiki karşısında kimse kimseyi ittiham edemez. Şeriatın kestiği parmak acımaz sözü buradan gelir.

2- Yeni meseleler için kanun yapma işi, dindarlık ve ilmî yeterlilik gibi bir kısım zor şartları nefsinde cemeden kimselere aittir. Kanun yapacak kişide bulunması gereken zaruri sıfatlar arasında *"iktidarda olmak"*, *"resmî vazifeli olmak"* gibi sıfatlar yoktur.

3- Otoriteye itaat keyfiyeti sınırlıdır. Allah'ın emirlerine isyanı emreden amire itaat yoktur.

4- Dinin ferde tanıdığı tabii hakları ortadan kaldırıcı kanun yapılamaz. Böylesi bir icraat var ise, bu meşru olamaz, keyfidir, zulümdür.

5- Din, ferde tanınmış olan tabii haklara uymayan, şahsî zararlara sebep olan zalimane icraatlar karşısında -ammeyi zarardîde edecek fitnelere sebep olmamak için- sabretmeyi tavsiye ederse de icraatcıyı zalim ilan eder. İktidarda olana hiçbir surette kanunsuz icraatta bulunma selahiyeti tanımaz.

6- Sultan (iktidar sahibi, otorite) kanun önünde diğer fertler gibidir. Hiçbir hususi haktan istifade edemez. Mesela bugün mebuslara tanınan teşriî ma'suniyet (dokunulmazlık) İslamî sistemde yoktur.

7- İslam, teşriat (kanun koyma) sistemiyle idare edilenleri, idare edenlere karşı koruduğu gibi, diğer bir kısım teşriatıyla da başka zümreleri korumuştur. Şöyle ki:

a) Zekatı farz etmek, faizi haram kılmak, sadaka ve diğer hayır işlerine, sadaka-i cariyeye teşvik gibi emirleriyle fakirleri zenginlere karşı korumuştur.

b) Çocukların temyiz yaşına kadar terbiyesini anaya vermek, büluğ yaşına kadar:

1) Nafakasını temin etmek.

2) Terbiye ve bir meslek öğrenimi dahil olan talimini vermek gibi vazifeleri veliye, velisi yok ise devlete -kaçınılması mümkün olmayan- bir vazife, bir vecibe yapmak.

3) Keza büluğ devresinden önce işlediği suçlar sebebiyle cezaî ehliyet tanımak.

4) Te'dib için dövmelerde gerek ebeveyne ve gerekse muallim ve diğer büyüklere üçten fazla vurma hakkı tanımamak gibi teşriatıyla çocukları korumuştur. (Daha fazla bilgi için *"İslam'da Çocuk Hakları"* adlı kitabımıza bakılsın).

c) Kur'an-ı Kerim'in **"anne ve babanızdan biri yanınızda ihtiyarlığa ererse onlara "öf" bile demeyin"** ayetinde ifadesini bulan çeşitli teşriatıyla, *"ihtiyarlarımıza hürmet etmeyen bizden değildir"* gibi prensipleriyle yaşlıları korur.

d) Tarihte ilk defa çok evlenmeyi tahdid ve "biri tavsiye" etmek, kadınlara -bir iki hususi durum dışında- erkeklere tanınan hak ve vazifeleri aynen tanımak, miras, mülkiyet, boşanma gibi haklar tanımak, şahıslarına karşı işlenen suçların cezasını erkeklere karşı işlenen suçların ce-

zasıyla bir tutmak ve hatta *"cennet anaların ayağı altındadır"*, *"sizin en hayırlınız eşine karşı en iyi davranandır"* gibi teşriatıyla kadınları korur.

e) İlme yaptığı mükerrer teşvikleri, tefekkür ve düşünceye verdiği ehemmiyetle ilmi, ilim adamını korumuştur. Kur'an-ı Kerim kalemi, satırı, okumayı övmekten başka, **"Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"** der. Hz. Peygamber alimle cahilin arasındaki farkı yıldızla güneş arasındaki , peygamberle peygamber olmayan bir kimse arasındaki farka benzetir. *"İlim talep edenin geçtiği yere melekler kanatlarını gerer"*, *"Bir saatlik tefekkür bin senelik nafile ibadetten daha hayırlıdır" der. Keza "Alim verdiği hükümde isabet ederse iki sevab kazanır, yanılırsa bir sevab kazanır. Zira hüküm vermek bir ibadettir, hüküm verme sevabını alır; yanılma (iradî olmadığı için) günaha sebep olmaz"* diyerek hep ilme teşvik eder ve ilim adamını korur.

Şimdi sorabilir miyiz: Acaba hangi zümrenin *"İslam dini bizi ezmiştir"* demeye hakkı vardır? Dinî kanunlar tarafından Batılı manada ezildiğini söyleyen bir zümre, bir kişi çıkabilir mi?

Ancak şu da bir gerçektir: Müslüman cemiyetlerde de ezenler ezilenler olmuştur. Fakat bu durumu din tahsin edip hoş karşılamaz, bilakis takbih eder, reddeder. Zalimane iş yapan hiçbir kimse, zulmünü meşrulaştıracak bir fetvayı dinde bulamaz. Din hiçbir zümreye hususi imtiyaz tanımaz. Zulmeden kimse sultan bile olsa dinin bir hükmünü terketmiş olmaksızın yani günahkâr psikolojisine düşmeden herhangi bir zulme tevessül edemez.

Şu halde devlet reisinden aile reisine; çobandan evdeki hizmetçiye kadar bütün icraatçılar, dindar oldukları nisbette, kendi sorumlulukları dairesinde zulümden, haksızlıktan uzak olacaklardır. Bu sebeple İslam tarihinde hakiki manada dindar fakat zalim ve müstebit sultan örneğine rastlanmaz. Dindar fakat hodfüruş, mağrur, benlik sahibi, raiyyetine karşı zalim bir tek örnek bulmak mümkün değildir.

Bu söz, "İslam tarihinde kötü idareciler gelmemiştir" manasına alınmamalıdır. Öyle olsaydı medeniyet gerilemez, Müslümanlar bu hallere düşmezlerdi. Hatta dindarların dindar olmayanlara karşı sayıca azınlıkta olduklarını söyleyebiliriz.

Batı'da ise durum bunun tersidir. Orada din namına her zümre ezilmiştir. Çocuklar hususi himaye edici kanunlardan istifade etmedikleri gibi, 19. asrın sonlarına kadar büyüklerle bir muamele görmüşler ve ezilmişlerdir. Söz gelimi bir çocuğun işlediği suçun cezası idam gerektiriyor-

sa idam edilmiştir. Kadınlar yakın zamana kadar mülkiyet hakkına sahip olmadıkları gibi, asırlarca onlarda ruh var mı yok mu münakaşası yapılmıştır. Kilise "Allah namına icraatta bulunmak" selahiyetine dayanarak; asiller, kontlar ve krallar kanunlardan aldıkları hususi imtiyazlara dayanarak insanları ezmişlerdir. Bütün bu durumlar orada birbirine düşman kadın-erkek, devlet-vatandaş, kilise-sivil, patron-işçi vs. ikiliklerini varedegelmiştir. Bu meyanda, bütün insanlar kilisenin benimsediği bazı peşin hükümleri olduğu gibi benimsemeye, aklı kullanmamaya zorlandığı için, en ziyade ezilenler düşünen kafalar olmuş, ilim adamları olmuştur. Bu ezici durumlara karşı, ilk önce düşünen kafalardan gelmek ve kiliseye karşı olmak üzere muhalefet ve mücadeleler başlamış, kilise-devlet ayırımı (laiklik), insan hakları, kadın hakları, çocuk hakları gibi bir kısım haklar elde edilmiştir.

Bütün bu mücadelelerin Batı şartları içerisinde belli bir haklılığı vardır, yapılması lazım olan şeyler yapılmıştır. Hatta, temelde isyan ve eskiye aksülamel yattığı için zaman zaman ifratlara kaçılmış olsa bile bu mücadeleleri Batı şartları içerisinde haklı görmemek mümkün değildir.

3) HÜRRİYET TELAKKİSİ: Batı demokrasisi ile İslamî şûrayı ayıran temel noktalardan biri hürriyet telakkisinde yatar. Demokraside, fert her çeşit içtimâî değerlerin kaynağıdır. İslam'da ise, "hakk"ın ve değerlerin, hayır-şer hükümlerinin kaynağı vahy-i İlahîdir. Kur'an ve peygamber diye de ifade edilir. Ancak, peygamberin de vahiyle konuştuğu kabul edilir. Dolayısıyla bu meselede esas, şu ayettir: **"Allah ve Peygamberi bir meselede hüküm beyan ettikleri vakit, gerek mü'min olan bir erkek, gerek mü'min olan bir kadın (ona aykırı olacak) işlerde kendilerine muhayyerlik yoktur. Kim Allah ve Resulü'ne isyan ederse muhakkak ki o, apaçık bir sapıklıkla yolunu sapıtmıştır"** (Ahzab 36).

Öyle ise demokrasideki hürriyet anlayışı İslam'da abdiyete yerini bırakır. Bir başka deyişle, biri insanî, ferdî dışında her çeşit değerleri reddederek, ferdi bütün değerlendirmelerin yegâne selahiyetlisi yaparak insanın kıymet ve hürmetini bu değer koyma hürriyetinde ararken, İslamiyet bu selahiyeti sadece Allah'a verir, insan için en mümtaz kıymeti onun kulluk vasfında, yani Allah'ın koyduğu nizama uyma derecesinde arar.

Esasen mü'min, İlahî nizama samimiyetle inanan, Müslüman da, o nizama *"teslim olan, uyan"* demektir. Ferdiyetci, hümanist bir espri ile kişinin kendi düşüncelerini tebcil etmesi, kendi kanaatlerine göre iyi-kötü, hayır-şer hükümleri getirmesi Kur'an-ı Kerim ifadesiyle kişinin hevasını ilahlaştırmasıdır: **"(Ey Muhammed) heva ve hevesini tanrı**

edinen, bilgisi olduğu halde Allah'ın şaşırttığı, kulağını ve kalbini mühürlediği kimseyi gördün mü? Onu Allah'tan başka kim doğru yola eriştirebilir?" (Casiye 23).

Ayette geçen "bilgisi olduğu halde" tabiri hususiyetle üzerinde durulması gereken bir noktaya dikkat çekmektedir: Hevasını tanrılaştıranlar, sıradan kimseler değil, *"bilgisi olan"* (entellektüel) kimselerdir, bu davranış o canibten gelecektir. Yine ayette, böylesi sapıkların irşadının çok zor olacağına işaret edilmektedir.

Bir diğer ayette, hevaya uymak, yani dinî ölçülere ters düşen ölçüler, değerler koymak bir başka ifade ile yukarıda açıkladığımız muhtevada bir ferdiyetçilik, sapıklıkların en büyüğü ilan edilir: **"(Ey Muhammed)... Allah'tan bir yol gösterici olmadan hevasına uyanlardan daha sapık kim vardır?.."** (Kasas 50).

Burada geçen "Allah'tan bir yol gösterici" ifadesini kabaca "dinî metod" olarak anlayabiliriz. Zira, ihtiyaç halinde, -izahı burada uzun kaçacak olan- belli şart ve kayıtlar tahtında ilim adamları da hüküm koyabilir, o taktirde bu hüküm de dinî olur. Dinin tesbit ettiği "metodoloji"ye uymadan konan hükümler "heva"dır, sapıklıktır.

PEYGAMBERLER DE HÜR DEGİL: İslam'a göre, sıradan bir insanın değil, rehberlik vazifesi ile muvazzaf olan peygamberlerin de aslî vasıfları kulluktur. En büyük insan kabul edilen *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)* bile herşeyden önce "kul"dur. Bizzat kelime-i şehadete dahil edilmiş olan O'nun "kul olmak" vasfı "elçi olmak" vasfından önde gelir *(abduhu ve resulühü)*. Hatta *Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)* bu ifadedeki sırayı ters çeviren bir mübtediye müdahele ederek: *"Hayır öyle değil, ben peygamber olmazdan önce kul oldum"* der ve bu sıranın tesadüfî olmayıp, kasıtlı, düşünceli olduğunu ifade eder(144).

Elçilik vasfı dışında o da diğer insanlar gibi bir insandır. İnsanlara dinî tebliğde bulunurken Allah'tan aldığını bildirir, artırmaz, eksiltmez, kendi hevasından hiçbir şey söylemez, o her söylediğinde vahye dayanır, İlahî irşada istinad eder, İlahî iradeye uymayan hiçbir hükümde, değerlendirmede bulunmaz (Maide 67; Necm 3). Nitekim Hz. Peygamber müşriklerden ve Yahudilerden gelen birkısım sualleri anında cevaplamamış, vahiy beklemiştir.

İslam dininin Peygamberi (aleyhisselam) İlahî tasvib olmaksızın, kendi hevasına göre dinî hüküm koyma selahiyetine sahip olmazsa, onun dışında kalan kimselerin böyle bir selahiyete sahip olmayacağı açıktır.

Binaenaleyh hiçbir kimse, mesela ibadetlerin zaman, miktar, şekil ve tarzlarını değiştiremeyeceği gibi, insanlar arasındaki mülkiyet hakkını, insanların mal, can, ırz dokunulmazlığını (dinin belirttiği şartlar tahtında olmaksızın) kaldıramaz. Sözgelimi ayet-i kerimede **"Rabbinin rahmetini onlar mı bölüyorlar? Onların bu dünya hayatındaki geçim rızıklarını aralarında biz böldük. Bir kısmını derecelerle diğerinin üstüne çıkardık ki, bir kısmı bir kısmını tutup çalıştırsın"** (Zuhruf 32) denmiş iken, çıkıp içtimâî sınıfları kaldırmaya kalkmak, olmayacak bir şeyi talepten öte, tanrılığını ilan etmek olur.

HÜRRİYET SAHASI: Hakkullah denen, münhasıran ibadetlere taalluk eden meselelerde, kul haklarına taalluk eden, ammeyi ve içtimâî münasebetleri alâkadar eden meseleler dışındaki dünyevî hayatı ilgilendiren ve dinin tahdid getirmediği meselelerde kul elbette ki serbesttir. *Hz. Peygamber* bunu: *"Siz dünya işlerini benden iyi bilirsiniz"* diyerek ifade etmiştir. Bizzat Kur'an'daki "aklınız yok mu?" "hiç düşünmez misiniz?" "tefekkür edin" gibi pek çok ayetlerle mü'miler ilmî keşiflere, tabiatın ve eşyanın sırlarını çözmeye teşvik edilirler.

Şu halde dinin koyduğu tahdidler ibadat, değer hükümleri ve beşerî haklarla alâkalıdır. Bunlar dışında kalan ilmî keşifler, medenî ilerlemeler, teknik icadlar tahdidin dışındadır ve bu sahalarda yeniliklere, araştırmalara fazlaca teşvikler yapılmıştır(146). Nitekim dinî emirlere hakkıyla uyulan devirlerde Müslümanlar ilim, teknik ve medeniyette fevkalâde ilerlemeler kaydettiler, keşiflerde, icadlarda bulundular. Bütün dünyanın hayran kaldığı İslam medeniyeti, bu medenîleştirici ruhun tezahürü olarak ortaya çıkmıştır. Zamanımızdaki Batılı araştırıcıların ifadesiyle bugünkü Garp medeniyeti de İslam medeniyetinin bir eseri olarak vücuda gelmiştir.

TAHDİDDEN GAYE: Dinî sınırlamaların bir gayesi, fıtratında hayvanlarda olduğu şekilde bir kısım tahdidler bulunmayan insanlığı, ifrat ve tefritten koruyarak medeniyetin ilerlemesine en uygun bir vasatta tutmayı gaye edinmektir. Nitekim beşerî münasebetlerle alâkalı değerlendirmeler insanlara bırakılınca insanlar adedince farklı ve birbirine zıd değerlendirmeler ortaya çıkmış ve beşerî huzur zîr u zeber olmuştur. Aslında insanlık değerlerden boşaltılmış olmuyor, atılanların yerine yenileri, beşerî olanları konuyor. Sol kendine göre yeni değerler ikame edebilmek için eskiye hücum etmiştir.

İslam'ın ahkâm koyma işinde insanlara selahiyet tanımayışının mühim bir sebebi, üzerinde ısrarla durulması gereken bir gayeye matuftur.

Bu gaye de insanların, insanlar tarafından sömürülmesini, en azından, idare edilenlerin, idare edenler tarafından sömürüldükleri hususunda, birçok içtimâî anarşilerin kaynağı olabilecek bir duyguyu "sömürülme kompleksi"ni önlemektir.

Batıdaki ihtilallerin, isyanların temelinde bu duygunun yattığını geçmiş bahislerde gördük. Batılı, her devirde idare edenler tarafından sömürüldüğüne inanmış, bu duygunun altında ezilmiş, onun sevkiyle idare edenlere karşı isyanlar etmiştir.

Sömürüden kurtulma yolunda kilise hakimiyeti, feodalite, krallık, demokrasi hepsini birer birer denemiş, hepsine isyan etmiş ve görmüştür ki, Batı'da iktidarı ele geçirenler kanunları kendi menfaatleri doğrultusunda yapmaktadırlar.

Bu Batılı tecrübe, Batı insanını *"idarenin, otoritenin, hiyerarşinin olduğu yerde kaçınılmaz şekilde sömürme var, insanların şahsiyetini ezme var"* müşahedesine götürmüş ve "her çeşit otoriteyi reddetme" noktasına, devlet, kilise, mektep, aile, baba, büyük gibi hiyerarşi ve otorite odaklarının tamamını ortadan kaldırma düşüncesine getirmiştir.

"Tabiat boşluğu sevmez" kanununca, nizamsız bir medenî hayat olamayacağına göre, Batının bu son talebi ya Batı'yı tamamen batıracak veya asırlardır aradığı manayı tabiatında taşıyan İslam'a gelmesine sebep olacaktır. Zira "gerçek İslam insanın insan tarafından sömürülmesi" değil, "insanların hepsinin yaratıcısı olan Allah tarafından hepsine eşit şekilde tatbik edilmesi için konan ahkâm" manasını taşımaktadır.

DİPNOTLAR:

(1) Neml 29-33.

(1/a) A'raf, 7, 109-112.

(1/b) Saffat 37, 101, 102.

(2) Şûra 36 -38.

(3) Al-i İmran, 159.

(4) Münavi, Abdurrauf: Feyzu'l-Kadir Şerhu'l-Camii's-Sağir, Beyrut, 1972, 2, 159; İbnu Kesir, Tefsir, Tefsir, Beyrut, 1966, 2, 142.

(5) Münavi, a.g.e., 2, 215; 3, 205.

(6) İbnu Sa'd, Tabakatu'l-Kübra, Beyrut, 1960, 3, 154; Tirmizî, Humus, 1966, menakıb

380 H.

(7) Tirmizi, Cihad 34.

(8) Hakim en-Neysaburi, el-Müstedrek, Haydarabad, Deken 1335 baskısından ofset, 2, 227.

(9) Suyuti, Hasaisu'l-Kübra, Kahire, 1967, s. 125 .

(10) Heysemi, Nuruddin Mecmau'z-Zevaid, Beyrut, 1967 , 2, 280.

(11) Zemahşeri, Keşşaf 1, 332.

(12) Tirmizî, Fiten 7, 2168, H. bak, el-Acluni, Keşfu'l-Hafa, Beyrut, 1351, 1, 64-65.

(13) Tirmizî, Menakıb 44, 3680. H. Hakim a.g.e., 2, 264.

(14) Nesai, Sünen, Kahire 1930, Bey'a 33.

(15) Ebu Davud, Sünen, Humus, 1969, Harac ve'l-İmare 4, 2932. H.

(16) İbnu Kesir, en-Nihaye Fi'l-Fiten, Kahire 1969, 1, 24.

(17) Müsned-i Ahmed İbn-i Hanbel, Kahire, 1313 baskısından ofset, 5, 393.

(18) Nahl 43; Enbiya 7.

(19) İbnu Hacer, el-Metalibu'l-Aliye, Kuveyt, 1973, 3, 17.

(20) Ebu Davud, Edeb 114; Tirmizî, Zühd 39.

(21) İbnu'l-Hac el-Maliki, el-Medhal, yer meçhul, 1293, 4, 45; Maverdi, Edebü'd Dünya ve'd-Din, İstanbul, 1299, s. 239-40.

(22) Necm 3.

(23) Bak. Suyuti, ed-Dürrü'l-Mensur, Mısır, 1314, 6, 122.

(24) Ebu Davud, İlim 3, 3646. H.

(25) Müsned-i Ahmed, 2, 340; Tirmizî, Birr 57.

(26) İbnu Kesir, Tefsir 3, 346.

(27) Enfal 67-68.

(28) Suyuti, Hasaisu'l-Kübra 1, 257.

(29) Suyuti, ed-Dürrü'l-Mensur 6, 122.

(30) İbnu Ma'n ed-Dürrî, Temyiz, Yazma, Damat İbrahim Paşa, Nu. 945, 60/a.

(31) Maverdi, a.g.e., s. 235.

(32) Bak. İbnu Kesir, Tefsir 2, 142, 143; Muhammed İbnu Allan, Delilu'l-Falihin, Mısır 1971, 3, 209.

(33) İbnu Kesir, Tefsir, 2, 142.

(34) Parkinson, C. Northcote; L'Evolution de la Pensée Politique, Gallimard, Paris, 1965, 2, 211.

(35) Méndras, Henri: Eléments de Sociologie, Collection U, Paris 1968, p. 56-57.

(36) Heysemi, Mecmau'z-Zevaid 1, 178; 9, 46.

(37) Münavi, Feyzu'l-Kadir 2, 217.

(38) Heysemi, a.g.e., 1, 178.

(39) a.e., 1, 179.

(40) a.e, 1, 178; Alauddin Aliyyu'l-Muttaki el-Hindi, Kenzu'l-Ümmâl, Haleb 1978, 3, 411.

(41) Heysemi, a.g.e., 1, 178; Alauddin Aliyyu'l-Muttaki a.g.e., 3, 411.

(42) Heysemi, a.g.e., 1, 180.

(43) İbnu Teymiyye, es-Siyasetu'ş-Şer'iyye s. 161.

(44) Tirmizî, Tefsir (Tevbe suresi), 3102. H.

(45) Buhari, Zekat 1.

(46) Heysemi, a.g.e., 5, 319.

(47) Alauddin Aliyyu'l-Muttaki, a.g.e., 13, 624.

(48) Bak. Şafi, Risale, Mısır, 1940, s. 427; Müslim, es-Sahih, Kahire 1958, Selam 98.

(49) Taberi, Tarih, Beyrut, tarihsiz (ofset baskı), 4, 188.

(50) Bak. Canan İbrahim: İslam'da Çocuk Hakları, Yeni Asya yayını, İstanbul, 1980, s. 53-55.

(51) Heysemi, a.g.e., 5, 319.

(52) İbnu Kesir, Tefsir, 3, 143.

(53) Münavi, Feyzu'l-Kadir 1, 189.

(54) Heysemi, a.g.e., 9, 53.

(54/a) Usdü'l-Gabe, 6, 10.

(55) Buhari, Menakıb 35.

(56) İbnu Hacer, Fethu'l-Bari, Kahire, 1959, 2, 51.

(57) Bak, İbnu Hacer, Fethu'l-Bari 2, 51; Heysemi a.g.e., 9, 67-69.

(58) Tirmizî, Menakıb ,48.

(59) Tirmizî, Menakıb 45; Heysemi a.g.e., 9, 66.

(60) Heysemi, a.g.e., 9, 46.

(61) Bak, Heysemi, a.g.e., 1, 178.

(62) İbnu Hişam, Siret, Mısır, 1955, 3-4, 63.

(63) Bak, İbnu'l-Esir, Üsdü'l-Gabe, Kahire 1970, 3, 165; İbnu Hacer, Tehzibu't-Tehzib, Haydarabad-Deken 1378 baskısından ofset, 5, 123; Taberi a.g.e, 2, 239.

(64) Bak. Suyuti, Rasaisu'l-Kübra 3, 258.

(65) Buhari, Bed'u'l-Halk 11; Müslim, İman 212-217.

(66) Kehf, 54.

(67) Buhari, İ'tisam 18.

(68) İbnu Hacer, el-Metalibu'l-Aliye 3, 17; Alauddin Aliyyu'l-Muttaki, a.g.e., 3, 409.

(69) Alauddin Aliyyu'l-Muttaki, Kenzu'l-Ummal, 3, 110.

(70) İbnu'l-Hac, a.g.e., 4, 46.

(71) A.e., 4, 46.

(72) İbnu Mace, Sünen, Kahire 1952, Edeb 37, 3745-3746. H.; Tirmizî, Zühd 39, Edeb 57.

(73) Alauddin Aliyyu'l-Muttkaki, a.g.e., 3, 409; Heysemi, a.g.e., 8, 96.

(74) Alauddin Aliyyu'l-Muttaki, a.g.e., 3, 411.

(75) A.e., 3, 409.

(76) Heysemi, a.g.e., 8, 97.

(77) Alauddin Aliyyu'l-Muttaki, a.g.e., 3, 410.

(78) Maverdi, a.g.e., s. 240.

(79) Müslim, Talak, 36; Tirmizî, Nikah 38; Nesai, Nikah 22.

(80) Alauddin Aliyyu'l-Muttaki, a.g.e., 3, 409.

(81) Bak. Abdullah Şevket İbnu Muhammed Hamdi, Ahlak-ı Dinî, İstanbul, 1328, s. 282; İbnu'l-Hacc, a.g.e., 4, 46.

(82) Bak. İbnu'l-Hacc, a.g.e., 4, 46.

(82/a) Ü.G. 4, 15.

(83) Ebu Davud, Nikah 24.

(84) Ebu Davud, Nikah 24, 26.

(84/a) Buhari, İkrah 3, Müslim, Nikah 64.

(85) Buhari, İkrah 4.

(86) İbnu Hacer, Fethu'l-Bari 15, 351; Azimabadi, Avnu'l-Mabud, Medine, 1968, 6, 119 ve devamı.

(87) İbnu Kuteybe, Uyunu'l-Ahbar, Mısır, 1963 (ofset) 1, 27.

(88) Tirmizî, Fiten 38.

(89) Bak. Bakillani, et-Tehmid, Beyrut 1957, s. 199.

(90) A.e.g, s. 198.

(91) Said İbnu Mansur, Sünen, Malegaon, 1967, 2, 186; Bakillani, a.g.e., s. 198, Bak, Canan İbrahim, Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye, s. 326-27.

(92) İbnu'l-Hacc, a.g.e., 4, 46; Maverdi, a.g.e., s. 236.

(93) İbnu Sa'd a.g.e., 2, 14.

(94) Tirmizî, Cihad 34, Heysemi a.g.e., s. 6, 86.

(95) İbnu Sa'd a.g.e., 2, 66.

(96) İbnu Sa'd 2, 15; Hakim, a.g.e., 3, 427; Vakidi, Megazi Oxford, 1966, 1, 53.

(97) Vakidi, a.g.e., 2, 645.

(98) Vakidî, a.g.e., 2, 325-26.

(99) Suyuti, Hasaisu'l-Kübra 3, 257-58.

(100) Buhari, Cenaiz 76; Müslim, Hacc 445-448.

(101) Buari, Eşribe 8.

(102) Buhari, Megazi 38.

(103) Ebu Davud, Savm 19, 2352. H.

(104) Buhari, Savm 44.

(105) Müslim, Hacc 111-144.

(106) Müslim, Hacc 130; Heysemi, a.g.e., 3, 233.

(107) Nesai, Zekat 78.

(108) İbnu Hacer bu farklılıktan hareketle aynı itirazcının iki ayrı yerde hadise çıkardığına hükmeder (Fethu'l-Bari 15, 321-22) Hatta Hakim'in bir tahricini de nazar-ı dikkate alacak olursak, aynı şahıs üçüncü kere de Hayber'de hurma taksimi sırasında aynı şekilde hadise çıkarmıştır (el-Müstedrek 2, 145).

(109) Buhari, Enbiya 6, 26; İstitabe 7; Müsned-i Ahmed 3, 353, 354, 355; Müslim, Zekat 142.

(110) Buhari, Tefsir 86.

(111) Nisa 65.

(112) Nisa 15.

(113) Müsned-i Ahmed 1, 238.

(114) Heysemi, a.g.e., 4, 328.

(115) İbnu Hacer, Fethu'l-Bari 11, 232 (şerhte).

(116) Al-i İmran 159.

(117) Heysemi, a.g.e., 6, 107.

(118) Müslim, Salat 1; Beyhaki, es-Sünenü'l-Kebir, Haydarabad 1344, 1, 421; İbni Mace, Ezan 1.

(119) Vakidi, a.g.e., 2, 607.

(120) A.e, 2, 609.

(121) A.e, 2, 609.

(122) A.e., aynı sayfa.

(123) Buhari, Fardu'l-Humus 36; Vakidi, a.g.e., 2, 608.

(124) Vakidi a.g.e, 2, 607, 609, 610.

(125) Heysemi, a.g.e, 6, 132, Üsdü'l-Gabe 2, 357.

(126) İbnu Mace, Fiten 21,

(127) İbrahim 36.

(128) Nuh 26.

(129) Maide 115.

(130) Yunus 88.

(131) Taberi, a.g.e., 2, 295; İbni Kesir, Tefsir 3, 346.

(132) Alaüddin Aliyyu'l-Muttaki, a.g.e., 10, 186-187.

(133) Al-i İmran, 3, 159.

(134) Vakidi, a.g.e., 1, 214.

(135) Guénon, La Crise du Monde Moderne, pp 118-128.

(136) A.e., p. 123.

(137) Cuvillier, Manuelle du Sociologie, 2, 645.

(138) Parkinson, L'Evolotion de la pensee Politique, Fransızcaya çeviren: Louis Evrard, Gallimard, Paris 1964, 2, 305.

(139) Cuvillier, a.g.e., 2, 645.

(140) Parkinson, L'Evolution de la Pensée Politique, 1, 22; 2, 60, 211.

(141) A.e., 2, 60.

(142) A.e., 2, 240.

(143) Arvon, Henri: l'Anarchisme, P.U.F., Paris 7. edt, Paris 1977, p. 65.

(144) Babanzade Ahmed Naim, Tecrid, Diyanet İşleri Başkanlığı yayını, Ankara 1957, 2, 880, (Dipnotta)

(145) Müslim, Fedail 141; Bak. Babanzade, Tecrid 2, 342.

(146) Peygamberimiz'in Hadislerinde Medeniyet, Kültür ve Teknik adlı kitabımızda (Cihan Yayınevi İst. 1984) bu bahsi genişçe tahlil ettik s. 154-165.

İSLAM'DA KADINLARLA İSTİŞARE

"İslam'da istişare" mevzuu açıldığı vakit her seferinde, mevzu üzerine gelen suallerden biri "kadınla istişare" meselesidir, bunun da sebebi muhtemelen, bu mesele hakkında verilen ana fikrin, dinleyenler tarafından çoğunlukla bilinen ve bir bakıma umumi kültür halini almış bazı mevcut malumata ters düşmesidir. Umumiyetle şu soruyla karşılaşırız: "Kadınlarla istişare edin, fakat onların sözüne uymayın" diye sahih bir hadis var mı? Bu konuda esas nedir? Kadınlarla istişarenin hükmü nedir?"

Biz, ehemmiyetine binaen, bu mevzuyu müstakil bir başlık altında, biraz daha detaylı olarak incelemeyi uygun bulduk.

Hemen kaydedelim ki, kadınla istişareyi mutlak bir ifade ile reddetmek hem Kur'an ve hem de sünnette gelmiş bulunan bir kısım muhkem naslara aykırıdır. Açıklayalım.

I- KUR'AN'A GÖRE: Kur'an-ı Kerim'de, kadınla istişareyi ne sarahaten ne de zımnen men eden bir ayet vardır. Aksine bazı meselelerde kadınla istişare emredildiği gibi, muhtelif istişare örnekleri de vardır.

1- Çocuğun süt emme müddeti Kur'an-ı Kerim tarafından iki yıl olarak tesbit edildikten sonra, aynı ayetin devamında, anne ile baba, aralarında istişare ederek, daha önce de sütten kesebilecekleri belirtilir: ﴿فَإِنْ أَرَادَا فِصَالاً عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِمَا﴾ (Meâlen): **"Ana-baba aralarında istişare ederek ve anlaşarak (daha önce) sütten kesmek isterlerse ikisine de sorumluluk yoktur"** (Bakara 233).

2- Boşanan kadın ve erkekle ilgili olarak gelen bir ayette, yine çocuğun emzirilmesi meselesinde bu işi bizzat annenin varılacak mutabakatla, ücretle yapabileceği belirtilir: **"Çocuğu sizin için emzirirlerse, onlara ücretlerini ödeyin, aranızda uygun ber şekilde anlaşın, eğer güçlükle karşılaşırsanız, çocuğu başka bir kadın emzirebilir"** (Talak 6).

3- Kadınla istişare bahsini münakaşa eden alimler tarafından da delil olarak zikredilen, daha ikna edici bir diğer Kur'anî delil Hz. Musa'nın çoban olarak tutulması için *Hz. Şuayb Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)*'e (1) , kızı tarafından yapılan teklifi muhtevi ayettir: ﴿قَالَتْ إِحْدَاهُمَا يَا أَبَتِ اسْتَأْجِرْهُ إِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِىُّ الأَمِينُ﴾ Mealen: **"İki kadından biri: "Babacığım! Onu ücretli olarak tut; ücretle tuttuklarının en iyisi bu güçlü ve güvenilir adamdır"** dedi" (Kasas 26).

Hz. Şuayb, kızı tarafından yapılan bu teklifi kabul eder ve Hz. Musa çoban olarak tutulur.

4- Kur'an-ı Kerim'de verilen muhtelif istişare örneklerinden biri Sebe Melikesi (Belkıs) ile alâkalı, Belkıs, Hz. Süleyman'dan tehdidkâr bir mektup alır. Bunun üzerine, askerî komutanlarının da hazır bulunduğu bir mecliste müzakere açar ve fikirlerini sorar: **"Ey ileri gelenler! Ben Süleyman'dan mühim bir mektup aldım. Bismillahirrahmanirrahim diye başlıyor ve "Sakın bana asi olmayın, teslim olarak bana gelin" diyor. Ey ileri gelenler! Vermem gereken emir hususunda bana fikrinizi söyleyin. Siz benim yanımda hazır bulunmadıkça bir iş hakkında kesin bir hüküm vermedim"**

İstişare adabı yönünden mühim bir örnek olan bu sahnenin devamını kaydetmede fayda var. Meclisteki komutanlar şu cevabı verirler:

"Biz güçlü kimseler ve zorlu savaş adamlarıyız, (siyasetten fazla anlamayız) emir senindir, sen emretmene bak!"

Hanım lider kararını verir: **"Doğrusu hükümdarlar bir şehre girdikleri vakit orasını tahrib edip bozarlar, şerefli ahalisini de zelil kılarlar. (Süleyman'ın askerlerinin de) yapacakları budur. Ben onlara bir hediye göndereyim de, elçilerin ne ile döneceklerine bakayım"** (Neml 27).

II. SÜNNETE GÖRE: Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'in sünnetinde de durum Kur'andakine yakındır. Zira Resulullah da bir kısım meselelerde kadınlarla istişareyi mükerrer hadislerinde emretmiştir. Ayrıca birçok kereler kadınlara da başvurup, görüşlerini aldığı ve onlarla amel ettiği de Ashab tarafından rivayet edilmiştir. Ama ne var ki, kadınlarla istişareyi yasaklayan birkısım zayıf rivayetler de varid olmuştur.

Nitekim, mevzuya girerken kaydettiğimiz soruda zikredilen muhteva, böyle bir rivayetin tercümesidir. شَاوِرُوهُنَّ خَالِفُوهُنَّ yani *"Kadınlarla istişare edin, fakat onlara muhalefet edin."* (2).

Münavi tarafından "muteber bir aslının olmadığı" belirtilen bu rivayeti (3) genişçe tahlile tabi tutan Sehavi, el-Makasıdu'l-Hasene'de şu bilgileri kaydeder: "Ben bu sözün Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'e nisbet edildiğine hiçbir yerde rastlamadım. el-Askerî, Hz. Ömer'e nisbet edilen, bu söze yakın şu rivayeti kaydeder: *"Kadınlara muhalefet edin. Zira onlara muhalefette bereket vardır." İbnu Lâl,* içinde çok zayıf raviden başka inkitanın da (yani kopukluğun) yer aldığı bir senedle -ki aynı senedle hadisi ed-Deylemi de rivayet etmiştir- şu rivayeti kaydeder: "Enes'in rivayetine göre, Resulullah *(aleyissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur: *"Sizden hiç kimse istişaresiz bir iş yapmasın. Şayet kendisine fikir verecek birisini bulamazsa, bir kadınla istişare etsin, ama ona muhalefet etsin. Zira kadına muhalefette bereket vardır."*(4)

Bu mevzuda kitaplarda rastlanan ve Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'e nisbet edilen diğer bir rivayet de Hz. Aişe ve Zeyd İbnu Sabit'ten gelmektedir: طَاعَةُ النِّسَاءِ نَدَامَةٌ Yani, *"Kadınlara itaat pişmanlıktır."* Ne var ki, alimler bunun da "sahih" değil, "zayıf" (ve bazısı da mevzu) olduğunu belirtirler(5).

Ancak, aynı manayı ifade eden, zayıf da olsa başka rivayetler de gösterilebilir.(6).

Burada hatıra şöyle bir soru gelebilir: "Hadis ilminin umumi pren-

siplerinden birine göre, zayıf hadisle de amel edilebildikten başka, bir mevzuda birkaç tane zayıf hadis var ise, bunlar birbirlerini kuvvetlendirir ve ayrıca "sahih bir asla" dayandıklarını gösterir. Şu halde, bu meselede aynı prensip muteber olamaz mı?"

CEVAP: Evvela, zayıf hadisle amel edilebilir, bu doğrudur. Ancak, zayıf bir hadisle amel edebilmek için, zayıf hadisin ayete veya sahih hadise muhalefet etmemesi, bir bakşa ifade ile, o mevzuda zayıf hadisten başka "nass"ın bulunması lazımdır. Yukarıda görüldüğü üzere, "Kadınla istişare etmeyin" ifadesi değil sahih hadislere, bizzat Kur'an'a aykırıdır.

Saniyen: Bu mevzudaki zayıfların birbirini destekleyip kuvvetlenmeleri ve bir "sahih asl"a delalet etmeleri meselesine gelince, sözkonusu rivayetlerin ifade ettiği manayı "mutlak" değil "mukayyed" olarak alırsak cevap müsbet olabilir. *"Kadınlarla istişare edin ve fakat muhalefet edin"* veya *"kadınlara itaat pişmanlıktır"*, *"kadınların re'yi ile amel kalbi ifsad eder"* gibi rivayetler söylendiği şekilde yani mutlak olarak alınınca, "hiçbir meselede, hiçbir surette, hiçbir kadınla istişare etmeyin" manası çıkar. Halbuki en azından bazı meselelerde istişarenin bizzat Kur'an-ı Kerim'de emredildiğini gördük. Sünnette gelen deliller ise daha çoktur.

Sünnette Nazari Beyan: Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'in hayatında kadınlarla istişare örnekleri eksik değildir. Burada da, örneklere geçmeden önce, istişareyi mutlak bir tarzda nehyeden ifadeleri cerh ve reddedici mahiyette olan bazı rivayetleri kaydedeceğz. Bunlar birkısım meselelerde "kadınlarla istişare etmeyi" emretmektedir.

أمِرُوا النِّسَاءَ فِي أنفُسِهِنَّ *"Kendilerini ilgilendiren hususlarda kadınlarla istişare edin"*(8)

"Kızları hususunda kadınlarla istişare edin."(9)

"Bakire kızla, (evlendirmezden önce) babası müşavere etmelidir." (10)

"Dul kadın kendisiyle istişare edilmeden evlendirilmemeli, bakire kız da izni alınmadan nikahlanmamalı." (11)

Görüldüğü üzere, bilhassa evlenme gibi şahsi bir meselede fikrinin alınması ve ona uyulması, tekrarla, ısrarla talep edilmektedir. Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* kızın arzusu hilafına, babası tarafından gerçekleştirilen birkısım nikahları, şikayet üzerine, iptal etmiştir(12). Resulullah'ın bu çeşit tatbikatını esas alan cumhur, kızın rızası hilafina yapılan nikah akitlerinin batıl olacağına hükmetmiştir(13).

Bir erkek şüphesiz, kadını veya kızı ile sadece evlenme meselesinde

"istişare etmek"le kayıtlı ve me'mur değildir. Bu hususu te'yid eden bir rivayette "Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)* kadınlarla bile istişare eder, onların beyan ettikleri görüşleriyle amel ederdi" denmektedir(14). Bunun aksini ifade eden, yani kadınlarla istişare edip de beyan edilenin aksini yaptığını tespit eden rivayete rastlamadık. Tirmizi'de "kızıl rüzgâr"la alâkalı hadiste geçen "kişi annesine bakmaz, kadınına itaat eder" cümlesinde kılınan husus, kadınla yapılan istişare değil, annenin ihmal ve istiskal edilmesidir. Nitekim, aynı hadiste , ".. babasına bakmaz, arkadaşına rağbet gösterir" demektedir.(15).

Sünnette Fiilî Örnekler: Kadınla istişare hususunda nazari beyanlardan başka, fiilî örnekler de mevcuttur:

1- İlk örnek olarak, nübüvvetin bidayetlerine ait bir vak'ayı zikredebiliriz. Resulullah *(aleyissalâtu vesselâm)* henüz peygamberliği hususunda bilgi ve yakin sahibi değilken, o safhaya hazırlayıcı mahiyette geçirmekte olduğu İlahî terbiye icabı, sık sık birkısım harika durumlara mazhar oluyor ve bunlardan ciddi şekilde korkuyordu. İlk vahiyden sonra, gördüklerini ve hissettiği korkuyu muhterem zevceleri *Hatice-i Tahire* validemize açtılar. Validemiz (radıyallahu anhâ), Resulullah *(aleyissalâtu vesselâm)*'ı şöyle teselli etti: "Korkma, Allah seni asla mahcup etmez. Zira sen akraba hukukunu gözetir, muhtaçlara yardım, fakirlere iyilik, misafirlere de ikram edersin..."(16)

2- Değişik bir örnek "ifk (iftira)" hadisesiyle alâkalıdır. Ayet-i kerime ile iç yüzü ortaya konan ve kitaplarımızda teferruatıyla açıklanan ifk yani Hz. Aişe validemize (radıyallahu anhâ) münafıklarca yapılan iftira hâdisesi üzerine Resulullah *(aleyissalâtu vesselâm)* zevce-i tahireleri hakkında geniş bir tahkikat açmıştı. Bu tahkikat sırasında, sadece Hz. Ali gibi ileri gelenlerin değil, Berire -ki Hz.Aişe'nin cariyesi idi- gibi cariye bir kadının da fikrine müracaat etmişti.(17)

3- Üçüncü örnek, diğerlerinden hem daha meşhur, hem de mühim bir istişare hâdisesidir. Kadınla istişare meselesini ele alan alimler, istişarenin caiz olduğunu söylerken, delil olarak bunu kaydeder. Resulullah *(aleyissalâtu vesselâm)*'ın *Hudeybiye Sulhü* sırasında zevcesi Ümmü Seleme'nin tavsiyelerine uymasıyla ilgili vak'a. Kısaca özetleyelim:

Hicretin altını yılında, Müslümanlar, başlarında *Resulullah (aleyissalâtu vesselâm)* olduğu halde, umre yapmak kastıyla Mekke'ye müteveccihen yola çıkarlar. Ancak Mekkeli müşrikler, ziyarete müsaade etmezler. Fakat Müslümanlarla aralarında Hudeybiye sulh anlaşması yapılır. Anlaşma tamamlandıktan sonra, Hz. Peygamber *(aleyissalâtu ves-*

selâm) yanındakilere: "Kalkın, kurbanlarınızı kesin, ihramdan çıkın, başlarınızı traş edin" emrini verir. Ne var ki Ka'be'yi tavaf için gelmiş bulunan Ashab, sulh anlaşmasının muhtevasından memnun olmadığı için tavaf yapmadan umre ile ilgili traş olmak, kurban kesmek gibi diğer menasiki de yapmaktan imtina ederler.

Resulullah (aleyissalâtu vesselâm) emri üç kere tekrarlar.. Ashab yine de şaşkın şaşkın bakınmakla mukabelede bulunurlar.

Resulullah son derece öfkeli halde, çadırına, zevce-i pakleri Ümmü Seleme validemizin (radıyallahu anhâ) yanına girerler. Aralarında şu konuşma geçer:

"Neyin var ya Resulallah?"

"Hayret ey Ümmü Seleme! Ben insanlara ısrarla "Kurbanlarınızı kesin, traş olun, ihramdan çıkın" diye emrettim, hiç kimse bu çağrıma cevap vermedi. Emrimi işittikleri halde sadece yüzüme bakıyorlar."

"Ya Resulullah, sen kalk, kurbanlığına git ve kes. Onlar mutlaka sana uyacaklar ve kurbanlarını keseceklerdir."

Bu tavsiye üzerine Resulullah *(aleyissalâtu vesselâm)* gider ve kurbanlık devesini keser. Aynen Ümmü Seleme validemizin (radıyallahu anhâ) dediği gibi, Resulullah'ı gören Ashab-ı Güzin de (radıyallahu anhüm ecmain) teker teker kalkıp kurbanlarını keserler (18).

İmamu'l-Harameyn, bu hâdiseyi yorumlarken: "Beyan ettiği fikirde isabet etmiş Ümmü Seleme'den başka kadın bilinmiyor" demiş ise de, kendisi yukarıda zikri geçen Hz. Şuayb'ın kızı örnek gösterilerek tenkid edilmiştir(19).

Ashab'tan Örnek: Kadınla istişare meselesindeki ıtlakı kaldırıp, tereddüdü izale edecek birkaç örneği de Ashab'tan kaydedelim:

1- Birincisi, umumiyetle bilinen bir vak'adır. Hz. Ömer, bir cuma hutbesi sırasında, evlenmelerde kadınlara verilecek olan mehir için, bir tahdid getirerek, mübalağaya kaçılmasını önlemek istediği zaman, cemaatte bulunan bir kadın ayet okuyarak: *"Ey Ömer, Allah "Bir eşin yerine başka bir eşi almak isterseniz, birincisine bir yük altun vermiş olsanız bile, ondan bir şey almayın..."* (20) diyerek tahdid yapmazken, sen nasıl yaparsın?" diye müdahale eder. Bunun üzerine Hz. Ömer (radıyallahu anh): "Bir kadın isabet, bir erkek hata etti, bir emîr (lider) cedelleşti ve cedeli kaybetti" diyerek kendi iddiasından rücu edip kadının görüşüne uyar(21).

2- Şu kaydedeceğimiz misal mevzumuz açısından daha dikkat

çekicidir. Bir gece teftişinde, Hz. Ömer (radıyallahu anh), kocası cihada gitmiş olan bir kadının "bekârlıktan" yakındığını işitince, kızı Hafsa validemize (ve kadınlardan tecrübeli olanlara(23) müracaat ederek: "Kızım (söyle bakayım), bir kadın kocasından ne kadar müddet ayrı kalmaya tahammül edebilir?" diye sorar ve aldığı cevaba dayanarak askerlik müddetini altı ay olarak tahdid eder(24).

3- el-İsabe'de *İbnu Hacer*'in kaydettiği bir rivayet, istişareye son derece ehemmiyet veren *Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'in, zaman zaman, akıl ve faziletce üstün, okuma yazma bilen bir kadın olan Şifa Bintu Abdillah'a da müracat ettiğini ve hatta onun re'yini başkalarının reyine tercih edip, uyduğunu belirtir(25).

4- *Halid İbnu Velid* de, bazı meselelerde, kızkardeşi Fatıma Bintu'l-Velid ile istişare etmiştir.(26)

5- En mühim örneklerden biri, Abdurrahman İbnu Avf'ın Hz. Ömer (radıyallahu anh)'den sonra halife tesbitindeki tutumudur. Hz. Osman'ı belirlerken üç gün herkesten fikrini sormuş bu meyanda kadınların da görüşünü almayı ihmal etmemiştir. İslam'da kadınların rey hakkı meselesine en mükni örnektir(23).

Meselemizi rivayetler açısından hülasa etmek gerekirse, kadınla istişareyi kesinlikle yasaklayan muhkem bir nass mevcut değildir. Üstelik cevazına delalet eden rivayetler çoktur. Kur'anî örneklerden başka, bizzat Hz. Peygamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'in ve bir kısım meşhur sahabilerin hayatlarında, kadınla istişarenin fiilî örnekleri vardır. Aleyhte gelen zayıf hadislerin sahih bir asla delalet edebilme ihtimaline karşı da "Yasağı mutlak değil, mukayyed olarak anlamak gerekmektedir" deriz.

BU MESELEDE TEMEL PRENSİP: Kadınla istişare meselesini, istişare adabı üzerine, alimlerin sünnete dayanarak tesbit ettiği umumi prensipler muvacehesinde ele almak en doğru yoldur. Bu cümleden olarak, müşavirin "liyakat"ı üzerinde ısrarla, ittifakla durulmuştur. Öyle ise istişare etme ihtiyacı duyulan mesele kadının ihtisas, bilgi ve tecrübesiyle alâkalı değilse elbette ona müracaat fayda değil, zarar getirebilir. Nitekim Münavi, *"Kadınlara itaat pişmanlıktır"* rivayetini -zayıf olduğuna dikkat çekmekle beraber- "erkeklere ait işlerde" diye kayıtlar(27).

Liyakat açısından erkek, kadından farklı değildir. Bilgi, görgü, ihtisas, tecrübe ve alâka gibi müracaatı meşru ve gerekli kılan bir vasfı taşımadıkça, sırf "erkek olduğu için" erkeğe müracat hiçbir alim tarafından tavsiye edilmemiştir. Yukarıda kaydedilen misallerde, Hz. Şuayb'ın

kızının, o meselede bilgi ve dirayet sahibi olduğunu gösteren rivayetleri müfessirler kaydederler.(28)

Şu halde liyakatli olan herkes, kadın veya erkek, istişareye layıktır. Olmayan da değildir, ölçü cinsiyet değil liyakattır.

Haklı Cihet: Şurası da bir gerçek ki, kadınlar, fıtrî durumları icabı, çoğunlukla, erkeklere nazaran daha hissî, daha acelecidirler. Binnetice, görüşlerinde objektivite ve hasbilik ihtimali daha zayıftır. Bu sebeple, onlarla istişare mevzuunda daha bir ihtiyatlı hareket etmek gerekir. Nitekim, beşerin tarihî tecrübesi, kadınların nüfuz ve hakimiyet kurduğu sarayların, çeşitli entrikalarla kaynayarak "devletleri ve saltanatları fesada götürdüğünü" tesbit etmiştir(29).

Öyleyse, kadınlarla istişareyi yasaklayan rivayet, bu beşerî tecrübenin, hadis formuna dökülmüş, öfkeli ve mübalağalı bir ifadesi olabilir, mutlak bir hakikat değil. Hadis olduğuna hükmedenler de mefhumunu kayıtlayarak almaya mecburdurlar, ıtlakı üzere değil. Doğruyu Allah bilir.

DİPNOTLAR

1) Kur'an'da mübhem olarak geçen bu zatın, bazı müfessirlerce Şuayb Peygamber olduğu (aleyhisselam) ifade edilmiştir. Daha kuvvetli açıklamalar, bunun Şuayb Peygamber olmadığını (aleyhisselam) te'yid ederse de (Bak. İbnu Kesir, Tefsir 5, 273) bu mesele, mevzumuz açısından mühim değildir.

(2) Aslında bu rivayete ciddi hadis kitaplarında rastlanmaz.

(3) Münavi, Feyzu'l-Kadir 4, 263.

(4) Sahavi, el-Makaasıdu'l-Hasene s. 248-249.

(5) Keşfu'l-Hafa 2, 3; Geniş bilgi için, bak. Münavi, a.g.e., 4, 262-63.

(6) Üsdü'l-Gâbe 2, 205; 6, 275, Suyûti, el-Leali'de (2, 174): "Kadınlara itaat ettiği zaman erkekler helak olmuştur" rivayetini de kaydeder. Suyuti bu rivayeti, Taberani ve Hakim'in tahric ettiğini, Hakim'in hadise "sahih" hükmünü verdiğini belirttikten sonra şahsî kanaatini belirtmez ve bahsi "Allahu a'lem (doğruyu Allah bilir) sözüyle kapar.

(7) Aslında istişare ile itaat ayrı şeylerdir. Alimlerimiz bu çeşit hadisleri iç içe zikrettikleri için itaatı, "istişarede beyan ettikleri fikirlerine uymak" manasında te'vil ederek anlayacağız. Aksi takdirde istişare ile itaatin aynı görülüp beraber mütalaa edilmesi doğru değildir.

(8) Üsdü'l-Gabe 4, 15.

(9) Ebu Davud, Nikah 24.

(10) Ebu Davud, Nikah 24, 25.

(11) Buhari, İkrah 3, Müslim, Nikah 64.

(12) Buhari, İkrah 4.

(13) İbnu Hacer, Fethu'l-Bari 15, 351; Azimabadi, Avnu'l-Mabud 6, 119.

(14) İbnu Kuteybe, Uyunu'l-Ahbar 1, 27.

(15) Tirmizî, Fiten 38.

(16) Buhari, Bed'ü'l-Vahy 1,

(17) Buhari, Şehadat 16.

(18) Vakidi 2, 613.

(19) Keşfu'l-Hafa 2, 3.

(20) Nisa 4, 20.

(21) Bak. Bakillani, et-Temhid s. 199.

(22) A.e. s. 198.

(23) Said İbnu Mansur, Sünen 2, 186 Bakillani, a.g.e. s. 198. Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye adlı eserimizde daha fazla bilgi mevcuttur. s. 526-27.

(24) İsabe 4, 341.

(25) Üsdü'l-Gabe, 7, 233.

(26) İbnu Kesir (v. 774), el-Baisu'l-Hasis, Beyrut, 1951, s. 183.

(27) Feyzu'l-Kadir 4, 262.

(28) İbnu Kesir 5, 273.

(29) Feyzu'l-Kadir 4, 263.

UYUMA VE UYANMA BÖLÜMÜ

5757 ١- عن عبادة بن تميم عن عمه: [أَنَّهُ أَبْصَرَ رَسُولَ اللهِ ﷺ مُضْطَجِعاً في الْمَسْجِدِ، رَافِعاً إحْدَىٰ رِجْلَيْهِ عَلى الأُخْرَىٰ]. أخرجه الستة.

وزاد مالك فقال: «وَبَلَغَنِي عَنِ ابْنِ الْمُسَيَّبِ أَنَّ عُمَرَ وَعُثْمَانَ كَانَ يَفْعَلاَنِ ذٰلِكَ».

1. (5757)- *Abbad İbnu Temim*'in amcasından naklettiğine göre, "amcası, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı mescidde, ayaklarından birini diğerinin üzerine koymuş vaziyette sırtüstü yatarken görmüştür." [Buharî, Salat 85, İsti'zan 44; Müslim, Libas 75, (2100); Muvatta, Kasru's-Salat 87, (1, 173); Ebu Davud, Edeb 36, (4866); Tirmizî, Edeb 19, (2766); Nesâî, Mesacid 28, (2, 50).]

İmam Malik şu ziyadeyi kaydetmiştir: "İbnu'l-Müseyyeb'ten bana ulaştığına göre Hz. Ömer ve Osman (radıyallahu anhümâ) da böyle yaparlardı."

5758 ٢- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَسْتَلْقِ أَحَدُكُمْ ثُمَّ يَضَعُ إحْدَى رِجْلَيْهِ عَلى الأُخْرَىٰ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

والنهى عن ذلك إن كان لباسه الإزار دون السراويل خوفاً من انكشاف العورة. فأما مع سبوغ الإزار ولبس السراويل فلا. وبه يصح الجمع بين هذا الحديث والذي قبله.

2. (5758)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Biriniz sırtüstü uzanıp, sonra da ayak ayak üstüne atmasın." [Müslim, Libas 74, (2099); Ebu Davud, Edeb 36, (4865); Tirmizî, Edeb 20, (2767, 2768).]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere birbirine muhalif iki hadisle karşı karşıyayız. Birincisinde *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın sırtüstü yatıp ayak ayak üstüne yattığı ifade edilirken, ikincide bu şekilde yatmaktan yasaklandığı ifade edilmektedir. Bu mevzuda gelen rivayetleri değerlendiren alimlerimiz, sırt üstü yatıp ayak ayak üstüne atmanın mübah olduğunu, Cabir (radıyallahu anh) hadisindeki yasağın ise kıyafetle ilgili olduğunu söylemişlerdir. Yani, kıyafet bu şekilde yatıldığı takdirde avret mahallinin açılmasına müncer olacaksa bu, yasaktır. Ama söz gelimi şalvar giymiş olmak gibi, avret mahallinin açılmasına meydan vermeyecek bir kıyafet taşınıyor ise yasak değildir.

Kâdı İyaz, normal durumlarda, ashabının arasında Aleyhissalâtu vesselâm'ın bağdaş kurarak veya dizlerini dikerken oturduğunu, bu çeşit oturuşunun zaruret, yorgunluk veya istirahat arzusu gibi bir sebebe binaen olabileceğine dikkat çeker. Ancak Nevevî hazretleri, Aleyhissalâtu vesselâm'ın bu tarz yatışta bir mahzur olmadığını, ümmetine talim maksadıyla da böyle yatmış olabileceğini belirtir. Nitekim, müteakiben görüleceği üzere bazı yatış tarzlarını yasaklamıştır.

5759 ٣– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنه قال: [رَأَى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ رَجُلاً مُضْطَجِعاً عَلى بَطْنِهِ، فقَالَ: إنَّ هذهِ ضِجْعَةٌ لاَ يُحِبُّهَا اللّٰهُ تَعالى]. أخرجه الترمذي.

3. (5759)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* karnı üzerine yatmış bir adam görmüştü; hemen müdahale edip: *"Bu Allah Teala hazretlerinin sevmediği bir yatıştır!"* buyurdular." [Tirmizî, Edeb 21, (2769).]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere, *Aleyhissalâtu vesselâm* yüzükoyun yatmayı yasaklamıştır. Bu yatışın keraheti "Allah'ın sevmediği bir yatış" olarak tavsif edilmek suretiyle belirtilirken, bir başka rivayette "cehennem ehlinin yatışı"na benzetilerek belirtilmiştir. *Yaîş İbnu Tıhfe*'nin babası, Tıhfe'den nakline göre, Tıhfe, Suffa ehlindendi ve mescidde yatıp kalkıyordu. Birgün *Aleyhissalâtu vesselâm* onu yüzükoyun yatarken görüp ayağıyla dürterek uyandırmış ve : هـــــذِهِ نَوْمَةٌ يُبْغِضُهَا اللّٰهُ *"Bu Allah'ın buğzettiği bir yatıştır"* buyurmuştur.

5760 ٤ – وعن جابرٍ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ أنْ يَنَامَ الرَّجُلُ عَلى سَطْحٍ لَيْسَ بِمَحْجُورٍ عَلَيْهِ]. أخرجه الترمذي.

« المَحجورُ عليه » الذي له حائط يمنع من السقوط.

4. (5760)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kişinin korkuluğu olmayan damda uyumasını nehyetti." [Tirmizî, Edeb 82, (2858).]

AÇIKLAMA:

Resulullah burada tehlikeye karşı tedbirli olmaya davet etmektedir. Damda yatmak yasaklanmıyor, düşme ihtimali olan, düşmeye karşı tedbiri olmayandam da yatmak yasaklanıyor. Geceleyin yatmak yasaklanmış olması zihne gelse de, bu nevden bir kayıt olmadığı için ıtlakı üzere alıp, *"gece ve gündüz"* diyebiliriz. Çok genişliği sebebiyle büyük damları istisna ederek, dar olan küçük damlarla kayıtlamak bile mümkündür. Zira, Yahudilerin *Hz. Ömer* zamanında Hayber'den sürülüşleriyle ilgili kıssada geçtiği üzere, sürgün hadisesinin ele alınmasına, İbnu Ömer'in damda yatarken Yahudiler tarafından aşağıya düşürülmesi hadisesi sebep olmuştur. Şu halde, Ashab, ihtiyaç duydukça korkuluksuz da olsa damda yatmaya devam etmiş olmalıdır. Çünkü normalde damlara korkuluk yapmak âdet değildir.

5761 ٥ – وعن بعض آل أم سلمة قال: [كَانَ فِرَاشُ رَسُولِ اللهِ ﷺ نَحْواً مِمَّا يُوضَعُ الإنْسَانُ في قَبْرِهِ، وَكَانَ المَسْجِدُ عِنْدَ رَأْسِهِ]. أخرجه أبو داود.

5. (5761)- *Ümmü Seleme* ailesinden biri rivayet etmiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yatağı, insanın kabrine konduğu şekildeydi, mescid de baş tarafındaydı." [Ebu Davud, Edeb 106, (5044).]

AÇIKLAMA:

1- Alimler bu hadisi farklı şekillerde anlamıştır:

★ Ebu Davud, "insan uyku sırasında yönünü nereye çevirmeli?" adını taşıyan bir bab başlığı altında kaydetmek suretiyle, hadisten Resulullah'ın yatağının istikamet olarak, kişinin kabre konuşuna uygun bir yönlendirmeye tabi tutulduğunu anlar.

★ Bazıları, Resulullah'ın yatağı, ölenin kabrine konan yatak nevin-

dendi. Nitekim daha önce kaydettiğimiz üzere (5412), Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kabrine, sağlığında uyku sırasında kullandığı kırmızı renkli kadife serilmiştir.

★ *Aliyyu'l-Kârî,* Mirkat'ta: "Resulullah'ın uyumak için serdikleri, kabrine konanlara pek yakındı" der.

2- Hadisin ikinci kısmında, Resulullah uyumak üzere yattığı zaman, başının mescid istikametine geldiği ifade edilmektedir.

5762 ٦- وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قَامَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مِنَ اللَّيْلِ فَقَضَى حَاجَتَهُ « يَعْنِي بَالَ » فَغَسَلَ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ ثُمَّ نَامَ]. أخرجه أبو داود.

6. (5762)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* geceleyin kalktı, kaza-yı hacette bulundu. Yani bevletti. Arkadan ellerini ve yüzünü yıkadı. Sonra, tekrar uyudu" [Ebu Davud, Edeb 105, (5043).]

AÇIKLAMA:

Birkısım hadislerinde *Resulullah,* yatmazdan önce abdest almayı ve böylece taharet üzere uyumayı tavsiye eder. Bu rivayette Aleyhissalâtu vesselâm'ın geceleyin uyanma adabı nakledilmektedir: Kalkıp kaza-yı hacet yapıyor, sonra yüz ve ellerini yıkayarak tekrar yatıyor. Bu yüz ve elleri yıkamada bir abdest tazelemesi yoktur. Şayet namaz abdesti almış olsaydı sarih olarak belirtilirdi.

5763 ٧- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ بِفِنَاءِ الْكَعْبَةِ مُحْتَبِياً بِيَدَيْهِ هكَذَا، وَوَصَفَ الاحْتِبَاءَ وَهُوَ الْقُرْفُصَاءُ]. أخرجه البخاري.

7. (5763)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ): "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı Ka'be'nin avlusunda gördüm, elleriyle şöyle ihtiba edip oturmuştu" dedi ve ihtiba oturuşunu (göstererek) tarif etti. Bu kurfusâ idi." [Buharî, İsti'zan 34.]

AÇIKLAMA:

İhtiba oturuşu Kamus'ta şöyle tarif edilir: "Bir adam ihramına sarınıp bürünmek, bir kavle göre dülbend ve kemer makulesi ile sırtını ve baldırlarını sarıp toparlamak manasındadır ki, dervişler ıstılahında kemende girmek tabir olunur." Buhârî, rivayetine ihtibayı kurfusâ ile tefsir edi-

yor. Kurfusâ, Kamus'un açıklamasına göre, çileye giren sufilerin oturması gibi, kabalarını yere koyup, uyluklarını karnına kasıp ve dizlerini dikip, ellerini kemer gibi inciklerinden kucaklayarak oturmağa denir. Bir kavle göre, dizleri üzere gergi gibi kapanarak karnını uyluklarına yapıştırıp, ellerini koltuklarını kastığı halde oturmaktır ki, bedevi oturuşudur.

Bu oturuş çeşidi, kırda, bayırda dayanacak birşey bulamayan kimsenin, biraz dinlenmek için yaptığı bir oturuştur.

İbnu Ömer, Resulullah'ın bu oturuşunu bilfiil göstererek tarif etmiştir. *İbnu Hacer*'in kaydettiği bir başka rivayette, bu tarif sırasında sağ eliyle sol elin bileğinden tuttuğu belirtilir. Ayrıca, bazı rivayetlerde Resulullah'ın iki eliyle ihtiba ettiği belirtilir. Şu halde iki veya tek elle ihtiba yapılabilmektedir.

Üzerinde ihramdan başka giyeceği olmayan kimse ihtiba tarzıyla oturunca avret yerlerinin açılma ihtimali vardır. Bu sebeple elleriyle halka yapıp üstten tutmak zorundadır.

5764 ٨– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عنها: [أَنَّهَا كَانَتْ تَكْرَهُ أَنْ يَجْعَلَ الرَّجُلُ يَدَهُ عَلَى خَاصِرَتِهِ، وَكَانَتْ تَقُولُ إِنَّ الْيَهُودَ تَفْعَلُهُ]. أخرجه رزين. قلت: وَعلقه البخاري في ترجمة، والله أعلم.

8. (5764)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ)'nin anlattığına göre, "Kişinin (namazda) elini boş böğrüne koymasını mekruh addederdi ve: "Bunu Yahudiler yapar" derdi." [Rezin tahric etmiştir. Ancak Buhari bunu bir bab başlığında muallak olarak kaydetmiştir (Buhârî, Enbiya 50).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, namazda ihtisarın mekruh olduğunu ifade eder. Bazı rivayetlerde: *"Resulullah eli boş böğrü üzere koymayı yasakladı"* denmiştir. Farklı rivayetlerde yasaklanan husus değişik kelimelerle gelmiştir; hasr, muhtasır, ihtisar gibi. Ulema çoğunlukla hep: "Namazda eli boş böğür üzerine koymak" diye tefsir etmiştir. Ancak Herevî, el-Garibeyn adlı eserinde, ihtisarı "namazın rekatlerinde bir veya iki ayet okuyarak namazı kısa tutmak" diye cezmen tefsir edenleri de hikâye etmiştir. Hatta bunu, namazda tu'manine denen rüku ve sücudda yer verilen fasılaları kaldırıp bunları kısaltmak olarak tefsir eden de çıkmıştır. İhtisar kelimesinin geçtiği vecihlerde bu manalar caiz ise de, tehassur ve hasr kelimelerinin geçtiği vecihlerde bu tevcih mümkün değildir. İhtisarı, kıraatte geçen secde ayetlerini hazfetmek şeklinde yorumlayan da olmuştur.

2- Elin böğre konması sadece namaz halinde mekruh değil, namaz dışında da mekruhtur. Bazı rivayetler bunu namazla kayıtlarken, birçok rivayetler namazla kayıtlamaz, namaz dışında da mekruh olduğunu belirtir.

3- Eli boş böğür üzerine koymanın yasaklanışındaki hikmet ve sebep nedir? Bu hususta ulema ihtilaf eder. Çünkü farklı rivayetler gelmiştir.

★ *İblis* mütehassır olarak yere indirildi, denmiştir.

★ Yahudiler bunu çokça yaptıkları için onlara benzemekten nehyedilmiştir, denmiştir.

★ Bu, cehennem ehlinin istirahatidir, denmiştir.

★ Nağme söyleyenler, ellerini böğürlerine koyarak söylerler, denmiştir.

★ Bu tarz tavrı mütekebbir olanlar takınır denmiştir.

★ Musibete düşenler böyle yapar denmiştir.

İbnu Hacer, bunlar arasında *Hz. Aişe*'nin söylediği "Yahudiler yapar" sebebini en kavi bulur. Ancak her görüşün bir haklılık yönünün olabileceğini de söyler.

İSTİDRAD

Kitabımızda uykuya müteallik bir bölüm ayrılmış olması üzerinde durmak icab eder. İslam uyku meselesine hem Kur'an'da hem de hadislerde yer vermiştir. Kur'an iki ayrı ayette uykunun istirahat için yaratıldığını belirtir. Gece uykusundan başka kaylûle denen gündüz uykusu da her iki temel kaynağımızda medar-ı bahs edilir. Uykunun vakitleri, miktarı, uyumanın adabı gibi pek çok teferruat hadislerde işlenir.

Yorgun insanın, dinlenmek için eğlence, mükeyyifat ve uyuşturucu gibi, bünyeyi daha da yorup yıpratan vasıtalara kaçtığı bir devrede, uykunun dinlendirici yönüne dikkatleri çekmek, uykuyu en verimli kılmanın ilmî yollarını aramak gerekmektedir.

Burada böyle bir iddiada bulunmaksızın, konunun, dinimizde yukarıda kaydedilen sekiz hadis çerçevesinin dışında, çok daha geniş buutlar içerisinde işlendiğine dikkat çekmek istiyoruz:

"DİNLENME VE İSTİRAHATIN VASITA, YER VE ZAMANLARI: "İslam, boş zaman kabul etmez" derken, istirahatı reddeder manası çıkarılmamalıdır. Bizzat Kur'an-ı Kerim'de dinlenme ve istirahate yer verilir. Hatta en iyi dinlenmenin nerede, ne zaman ve hangi şekilde yapılacağına dair birkısım teferruat bile açıklanır.

Dinlenme Vasıtası UYKU: Kur'an-ı Kerim'e göre, dinlenmenin en müessir vasıtası "uyku"dur. Uykunun, bir istirahat ve dinlenme vasıtası olduğu iki ayrı ayette ifade edilir: **"Size geceyi örtü, uykuyu dinlenme (vasıtası), gündüzü de çalışma zamanı yapan Allah'tır"** (Furkan 47; Nebe 9).[17]

Kur'an-ı Kerim, insan bedeninin muhtaç olduğu dinlenme için, öncelikle "uyku"dan söz ettiğine göre, dinlenmede en mükemmel vasıta uyku olmalıdır. Öyle ise dinlenmek maksadıyla tevessül edilen eğlence, oyun gibi başka vasıtaların, her zaman gayeye hizmet etmeyeceği gibi, uyku kadar müessir olamayacağı da anlaşılır.[18]

Gece ve Gündüz Uykuları: Yukarıda temas ettiğimiz ayetlerde uykunun dinlenme vasıtası olduğu açık olarak belirtilmiş ise de, uyku vakti tasrih edilmemiştir. Fıtrî ve ağlebî duruma göre, gece vakti uyku vaktidir. Ancak, Kur'an-ı Kerim, **"Gündüz maişet vaktidir"** dediği halde "gece de uyku vaktidir" diye bir ifadede bulunmaz. Hatta bir ayette: **"Gece gündüz uyumanız ve onun fazlından nasib aramanız da onun ayetlerindendir"** (Rum 23) buyrulur.

Burada, uykunun, gündüz de olabileceği açık olduğu gibi, Allah'ın fazlından geceleyin de talepte bulunabileceği açık olarak ifade edilmiştir.

Hemen belirtelim ki, bu durum günümüzde, -bilhassa vardiyeli çalışma düzenine girmiş fabrika ve büyük işyerlerinde olmak üzere- gece mesaisi yapmak zorunda kalan muhitlerde büyük bir ehemmiyet arzetmektedir.

Kur'an-ı Kerim'in bu meseleye atfettiği ehemmiyetin derecesini, öğle uykusu (kaylûle) ile alâkalı ayette daha açık olarak görmekteyiz. Nur suresinde yer alan bu ayete göre, -gerçek dinlenme fırsatı olarak tavsif edilmiş bulunan- uyku için, gün ortasında bir zaman ayrılmalıdır:

"(Ey iman edenler! Sağ elinizin malik olduğu (köle ve cariye-

---

17- Türkçe meallerde *"dinlenme", "istirahat"* diye tercüme edilen kelimelerin Kur'anî aslı sübattır ve işten kesilme, çalışmayı terk manalarına gelir (Müfredat: 220).

18- Günümüzde, dinlenmek üzere başvurulan oyun, eğlence, içki gibi vasıtaların gayeye ne derece hizmet ettiği, iş hayatında verimliliğe ne ölçüde müessir olduğu, yukarıda bahsettiğimiz İslamî vasıtaların müessiriyet derecesi gerçekten araştırmaya değer bir husustur. Şu kadarını hatırlatalım ki, Komünist Rusya, 1985 yılı içinde, içkinin iş hayatına olan menfi tesirini gözönüne alarak içki yasağı getirmiştir. İlgili haberin bir pasajını 23 Mayıs 1985 tarihli Hürriyet Gazetesinden takip edelim: *"...Sovyetler Birliği'nin bazı cumhuriyetlerinde, alkol yüzünden fabrikalardaki üretim, hafta sonu tatillerinin ardından yüzde 30'a indiği, iş kazalarının ise yüzde 50'lik bir artış gösterdiği gene istatistiklerin ortaya koyduğu sonuçlardan. Ülkedeki boşanmaların yüzde 50'si de eşlerden birinin alkolik olması nedeniyle gerçekleşiyor."*

ler) bir de sizden olup da henüz büluğ çağına girmemiş küçükler şu üç vakitte: Sabah namazından önce, öğle sıcağından elbiselerinizi çıkaracağınız zaman, bir de yatsı namazından sonra (odanıza girecek olurlarsa) sizden izin istesinler. Bu üç vakit sizin için avret (ve halvet vakitleri)dir. Bunlardan sonra ise, birbirinizi dolaşmanızda ne sizin üzerinize, ne de onların üzerine bir vebal yoktur" (Nur 58).

Ayette işaret edilen "öğle sıcağında elbisenin çıkarılması zamanı" gündüzleyin nısf-ı neharda icra edilecek uykudur. Buna *kaylûle* denmektedir. *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* bilhassa gece kalkışına yardımcı olduğu için (İbnu Mace, Sıyam, 22) buna çok ehemmiyet vermiştir. Rivayetler, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kaylûleyi normalde öğle namazından sonra yaptığını, ancak sıcak zamanlarda öğle namazından önceye aldığını (Fethu'l-Bari, 3/39, 80), cuma günleri ise, her defasında cum'a namazından sonraya bıraktığını belirtir.

Bu mevzuda gelen nasslar ve *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in tatbikatı, bize birkaç prensip vazetmektedir:

★ Gecede kıyamu'l-leyl yapılarak gecenin değerlendirilmesi gerektiği gibi, gündüzleyin de kaylûle yapılarak istirahata zaman ayırmak gerekmektedir. Kaylûle, bilhassa sıcak gün ve mevsimlerde ehemmiyetlidir. Ömrün azami verimliliği buna bağlıdır.[19]

★ Meseleye ayet-i kerimenin de yer vermesi, gündüz uykusunun çok yönlü olarak (sağlık, verimlilik, zaman disiplini, ailevî sohbet ve terbiye vs.) ehemmiyet taşıdığını gösterir.

★ Gündüz istirahati, uyku şeklinde, evde ve de öğle vaktinde olmalıdır.

★ Nun suresinde gelen ayette belirtilen üç vakit dışında istirahat zamanı ayırmayıp, değerlendirilmesi esastır.

★ Ev dahilinde istirahat zamanında kılık kıyafette serbestlik esas-

---

19- Şu açıklama, kaylûlenin ehemmiyetini belirtmekten başka miktar hakkında da fikir verdiği için burada kayda değer: "*...Bu uyku (kaylûle) hem ömrü, hem rızkı tezyide medardır. Çünkü, yarım saat kaylûle, iki saat gece uykusuna muadil gelir. Demek, ömrüne her gün bir buçuk saat ilave ediyor. Rızkı için çalışmak müddetine yine bir buçuk saati ölümünün kardeşi olan uykunun elinden kurtarıp yaşatıyor ve çalışmak zamanına ilave ediyor*" (Lem'alar, s. 256).

Şunu da belirtelim ki, müfessirler diğer bazı ayetlerin delaletine dayanarak "kaylûle" deyince mutlaka "uyku" anlaşılması gerekmediğine, "uyku refakat etmese bile, gündüzün sıcağı arttığı sırada, gün ortasında (nısf-u nehar) yapılan istirahate kaylûle deneceği"ne dikkat çekmişlerdir (Razi 14/21).

tır. Bu anlarda, büluğ çağını aşmış aile efradının hususiyetlerinin korunması, birbirine "izin"le uğramaları esastır.

★ Gerçek istirahatin esas mahalli evdir, vakti gecedir, vasıtası da uykudur.

Sükunet ve İstirahat Zamanı GECE: Yukarıda kaydettiğimiz ayetlerde dinlenmenin en iyi vasıtasının uyku olduğu belirtilmektedir. Ancak, uyku, geceleyin de olabilir, gündüzleyin de. Bu sebeple, Kur'an ayetleri çerçevesinde 24 saatlik gün içerisinde istirahata tahsis edilmesi gereken asıl zaman bölümünü tesbitte bu ayetler tek başlarına yeterli değildir. Esasen, bu meseleye daha pek çok ayette temas edilmiştir. Üstelik diğer ayetlerde meseleye *"dinlenme vasıtası"* açısından değil, *"istirahat zamanı"* açısından temas edilir. Ve kullanılan kelime bile değişir. Bu gruptaki ayetlerde, tam tamına "işten kesilme, çalışmayı terk" yani dinlenme manasına gelen (Müfredat, 200) sübat kelimesiyle değil, "hareketlilikten sonra sabitleşme, yerleşme" manasına gelen seken kökünden gelen başka kelimelerle temas edilir ve gece vaktinin sükunet için yaratıldığı belirtilir.

"O, geceyi, içinde sükun ve istirahat etmeniz için (karanlık), gündüzüde (çalışıp kazanmanız için) aydınlık olarak yaratmıştır" (Yunus 67; Gafir 61).

"O sizin faidenize olarak, içinde sükun ve istirahat etmeniz için geceyi ve fazl u kereminden (rızkınızı) aramanız için gündüzü yaratmıştır. Bu, onun rahmetindendir. Belki artı şükredersiniz" (Kasas 73).

Şu halde, Kur'anî nasslara göre, günlük zamanın tanziminde, dinlenme ve istirahat zamanlarının esas itibariyle geceye bırakılması gerekmektedir. Ancak bu mutlak bir gereklilik değildir.

Dinlenme ve İstirahatin Mahalli EV: Kur'an-ı Kerim, en iyi dinlenme vasıtasının "uyku" olduğunu belirttiğine göre, en iyi dinlenme mahallini de belirtmiş olmaz mı? diye bir soru hatıra gelebilir. Esasen bu sorunun cevabı, aynı ayette zımnen verilmiş olmaktadır: *"En iyi dinlenme mahalli, uyku uyunan yer, yani evdir."* Nitekim, yorumla ulaşılan bu cevap başka ayetlerde sarih olarak ifade edilir: **"Allah sizin için meskenlerinizi huzur ve sükun yeri kıldı"** (Nahl 80).

Kur'an'da ev manasına çokça kullanılan mesken kelimesi, sükunet bulunan yer manasını ifade eder. Aynı manada kullanılmayan beyt kelimesi de geceleyin sığınılacak yer demektir. Beyt kelimesi bilhassa

müfred olarak yeryüzündeki insan meskeni manasında nadiren kullanılır. Aile manası galibtir. Bir de Kâbe manasında çokça kullanılmıştır.

Şu halde, Kur'an-ı Kerim, sükûnet ve dinlenme aranacak en mükemmel mahal olarak "evleri" göstermiş olmaktadır. Kişinin günlük hayatında, sükûn, huzur ve dinlenme maksadıyla evinden başka bir yer araması, bu düşünce ile kahveye, sinemaya veya diğer eğlence yerlerine gitmesi temelde bir aldanma olmaktadır.

Nitekim İslam'ın bütün şa'şaasıyla yaşandığı devirlerde umumi eğlence yerleri ya yoktur veya son derece sınırlıdır. Bugün en ücra köylere kadar girmiş bulunan kahvehaneler, maddî ve bilhassa manevî bakımdan maruz kalınan tedenni durumlarıyla başlamış ve ona bağlı olarak sayıca artmıştır.(20)

20- Bugünkü kahvehanenin (veya daha kibar adıyla kıraathanenin) ilk çıkışını işaretleyen bir kayda Ebu'l-Ferec İsfehani'nin (v. 356/966)) el-Ağanî'sinde rastlarız. Şöyle der: *"Abdülhakem İbnu Amr İbn-i Abdillah İbn-i Safvân el-Cumahî bir beyt (ev) tanzim etti. İçerisine satranç, tavla ve kırka (çocuklara mahsus bir oyun) takımları ve içerisinde her ilimden bahseden defterler koydu. Duvar üzerine de askılık olarak çiviler çaktı. Oraya gelenler, elbiselerini bunlardan birine astıktan sonra bir defter alarak okuyor veya bir oyun takımı alarak aradaşlarıyla oynuyordu" (Accac, es-Sünne Kable't-Tedvin s. 301, el-Ağânî'den naklen)*

NİFAK BÖLÜMÜ

5765 ١ – عن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فيهِ كَانَ مُنَافِقاً خَالِصاً. وَمَنْ كَانَتْ فيهِ خَصْلَةٌ مِنْهُنَّ كَانَتْ فيهِ خَصْلَةٌ مِنَ النِّفَاقِ حَتَّى يَدَعَهَا: إذَا أُوْتُمِنَ خَانَ، وَإذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وإذَا عَاهَدَ غَدَرَ، وَإذَا خَاصَمَ فَجَرَ]. أخرجه الخمسة.

«الْفُجُورُ» الكذب والفسق، والمراد به هنا الفحش.

1. (5765)- *İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Dört haslet vardır; kimde bu hasletler bulunursa o kimse halis münafıktır. Kimde de bunlardan biri bulunursa, onu bırakıncaya kadar kendinde nifaktan bir haslet var demektir: Emanet edilince hıyanet eder, konuşunca yalan söyler, söz verince sözünde durmaz, husumet edince haddi aşar." [Buharî, İman 24, Mezalim 17, Cizye 17; Müslim, İman 106, (58); Ebu Davud, Sünnet 16, (4688); Tirmizî, İman 14, (2634); Nesâî, İman 20, (8, 116).]

AÇIKLAMA:

Nifak, bâtının zâhire muhalefetidir. Eğer bu, imanî itikadda olursa buna nifaku'l-küfr denir, eğer inanç esaslarına müteallik olmazsa buna nifaku'l-amel denir, buna bizzat yapmak da girer, terk de girer. Nifakın pek çok mertebeleri, dereceleri vardır. Esasen *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* burada nifaka giren bütün vasıfları saymış değildir. Başlıcalarına dikkat çekmiştir. Nitekim bir başka rivayette nifakın dört değil üç alâmeti olduğu söylenir: *"Konuşunca yalan söyler, söz verince döner, itimad edilince ihanet eder."* Hatta bu sonuncu vechin izahında alimler:

"Bu üç hasleti zikrederek diğer hasletlere bir uyarıda bulunmuştur" derler ve şu açıklamayı yaparlar: "Diyanetin aslı üç esasa inhisar eder: Kavl (söz), fiil (iş), ve niyet. Aleyhissalâtu vesselâm kizb ile kavlin fesadına, hıyanetle fiilin fesadına, verdiği sözden dönme (hulf) ile de niyetin fesadına uyarıda bulunmuştur."

Nevevî der ki: "Ulemadan bir kısmı, zikri geçen hasletler bazan, tekfir edilemeyeceği hususunda herkesin icma ettiği, Müslümanlarda da bulunduğu için, bu hadisi müşkil bulmuştur. Aslında hadis müşkil değildir, bilakis manası da sahihtir. Muhakkik alimlerimiz derler ki: "Bu hadisin manası şudur: "Sayılan bu hasletler nifaktırlar. Bu hasletleri taşıyanlar, bu vasıflarda münafıklara benzerler ve onların ahlaklarıyla ahlaklanmışlardır."

İbnu Hacer, Nevevî'nin bu açıklamasını daha da açar: "Derim ki: "Bu cevaptan çıkan netice, hadisteki münafık tesmiyesinin mecaza hamlidir, yani "Bu hasletleri taşıyan kimse münafık gibidir" demektir. Bu yorum da "nifak"tan kastedilen şeyin "nifaku'l-küfr" olmasına binaendir. Nitekim, mezkur işkale cevap olarak şu açıklama da getirilmiştir: "Hadiste geçen "nifak"tan murad nifaku'l-ameldir. Bunu, daha önce de belirttik. Bu açıklama Kurtubî'nin de hoşuna gitmiş, hatta Hz. Ömer'den gelen şu rivayetle buna delil de getirmiştir. *Hz. Ömer, Huzeyfe* (radıyallahu anhümâ)'ye هَلْ تَعْلَمُ فِي شَيْئًا مِنَ النِّفَاقِ "Bende nifaktan bir şey biliyor musun?" demiştir. Hz. Ömer burada nifaku'l-küfrü kastetmiş değildir, bilakis nifaku'l-ameli kastetmiştir.

Bazı alimler, "hadiste mezkur sıfatlara nifak denmesi, o hasletleri irtikab etmeye karşı korkutma ve sakındırma maksadını güder, zahir, kastedilenden farklıdır" demiştir. Bu açıklamayı da Hattâbî beğenmiştir. Hattâbî şu ihtimale de yer verir: "Bu sıfatla muttasıf olan kimse , o haslete iyice alışmış ve kendisinde sabit bir yol, değişmez bir huy halini almış olan kimsedir." Bu tahminini hadiste geçen إِذَا edatıyla delillendirir. "Bu edat hangi fiilin başına getirilirse, onun tekerrürünü ifade eder" der.

Bazı alimler de: "Hadisteki nifak ıtlakı, o hasletlerin galebe çalması sebebiyle onları mühimsemeyen, hafife alan kimseye aittir" demiştir. "Çünkü, derler, kimin hali bu olursa umumiyetle o kimsenin itikadı da bozuk olur.

Bazıları bir başka nokta-i nazardan hadisi değerlendirmiştir. Bunlara göre, münafık kelimesinin başındaki elif-lam, "ahd" içindir. Yani münafıkla kastedilen belli muayyen bir şahıs vardır veya Resulullah devrindeki münafıklar hakkındadır. Bu görüş sahiplerinin verdikleri örnekler hep zayıf hadislere dayanır."

Özetleyerek aldığımız bu yorumları kaydeden İbnu Hacer yapılan bu açıklamalar arasında Kurtubî'nin hoşuna giden te'vilin en güzel te'vil olduğunu söyler.

5766 ٢– وعن حذيفة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [إنَّمَا كَانَ النِّفَاقُ عَلى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ، فأمَّا الْيَوْمَ فإنَّمَا هُوَ الْكُفْرُ بَعْدَ الإيمَانِ]. أخرجه البخاري.

2. (5766)- *Hz. Huzeyfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Nifak Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde vardı. Şimdi ise, imandan sonra küfür vardır." [Buhârî , Fiten 21.]

AÇIKLAMA:

Burada Huzeyfe İbnu'l-Yeman (radıyallahu anh) ne demek istemiştir? Bunun izahında farklı yorumlar ileri sürülmüştür:

★ *İbnu't-Tin* der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde münafıklar, dilleriyle inanıyorlar, kalpleriyle inanmıyorlardı. Fakat Aleyhissalâtu vesselâm'dan sonra gelenler İslam içinde ve İslam fıtratı üzere doğdular. Öyleyse onlardan kim küfre düşerse mürteddir. Bu sebepledir ki, münafıkların tabi olduğu ahkâmla, mürtedlerin tabi olduğu ahkam farklı olmuştur."

★ *İbnu Hacer* de şu yorumu yapar: "Huzeyfe (radıyallahu anh)'nin, nifaka düşmeyi nefyetmediği açık, her halukârda o, önceki münafıklarla sonraki münafıkların hükümlerinin aynı olmadığını söylemektedir. Çünkü nifak, küfrü gizleyip iman izhar etmektir. Bunun her asırda olması mümkündür. Hüküm farklılık kazanmıştır. Çünkü Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, onlarla iyi geçiniyor, onların İslam diye izhar ettiklerini onlardan kabul ediyordu, hatta onlardan İslam'a muhaliflik ihtimali zuhur etse bile. Amma Aleyhissalâtu vesselâm'dan sonra, İslam'a muhalif bir şey izhar eden kimse, izhar ettiği bu şeyden dolayı derhal muaheze edilir, kendileriyle iyi geçinmeye ihtiyaç kalmadığı için iyi geçinme hatırına bu hatalar gözardı edilip terkedilemez."

★ Bazı alimler de şunu söylemiştir: "Hz. Huzeyfe'nin maksadı, İmama itaati terketmenin cahiliye işi olduğunu söylemektir. İslam'da ise cahiliye yoktur veya cemaate tefrika sokmak Cenab-ı Hakk'ın وَلاَ تَفَرَّقُوا *"Tefrikaya düşmeyin..."* emrine aykırıdır. Bütün bunlar artık gizli-kapaklı değildir. Öyleyse bu, imandan sonra küfür gibidir."

5767 ٣- وعن الأسود قال: [كُنَّا في حَلْقَةِ عبدِالله رَضِيَ اللهُ عنهُ فجاءَ حُذَيْفَةُ رَضِيَ اللهُ عَنـهُ حتّى قامَ علينا، فَسلّمَ، ثُمَّ قالَ: لَقَدْ أُنْزِلَ النِّفاقُ علـى قَوْمٍ خيرٍ منْكُمْ. قالَ الأسْوَدُ: سبْحانَ اللهِ إنَّ اللهَ عزَّ وجلَّ يقُولُ: إنَّ الْمُنافقينَ فِي الدَّرْكِ الأسْفَلِ مِنَ النَّارِ. فَتبَسَّمَ عَبْدُ اللهِ، وجَلَسَ حُذَيْفَةُ في ناحيَةِ الْمَسْجِدِ. فقَامَ عبْدُالله فتفرَّقَ أصْحابُهُ فرَمـانِي بالْحَصْبَاءِ، فأتَيْتُهُ. فـقَالَ حُذَيْفَةُ: عَجِبْتُ مِنْ ضَحِكِه، وقَدْ عَرَفَ ما قُلْتُ، لَقَدْ أُنْزِلَ الـنِّفَاقُ علـى قَوْمٍ كانُوا خيراً منْكُمْ، ثُمَّ تابُوا، فتَابَ اللهُ علَيْهِمْ].

أخرجه البخاري.

ومقصود حـذيفة بهذا: أن جماعة من المنافـقين صلحوا واستقاموا وكـانوا خيراً من أولئك التابعين الذين خاطبهم لمكان الصحبة والصحبـة والصلاح كيزيد ومجمّع ابني جارية بن عامر رَضِيَ اللهُ عنهما، فكأنه أشار بالحديث الى تقلب القلوب.

3. (5767)- *Esved* rahimehullah anlatıyor: "Hz. Abdullah İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un ders halkasında idik. Huzeyfe (radıyallahu anh) geldi ve yanımızda durup bize selam verdi:

"Nifak, sizden hayırlı bir kavme indirildi" dedi. Esved de (hayretle):

"Sübhanallah, Aziz ve Celil olan Allah: **"Münafıklar cehennemin en aşağı derekesindedir"** (Nisa 145) buyuruyor" dedi. Bunun üzerine Abdullah tebessüm etti. Huzeyfe de mescidin bir kenarına oturdu. Derken Abdullah kalktı ve arkadaşları da dağıldılar. Huzeyfe beni çağırmak için bana bir çakıl attı, yanına geldim. Bana: "Abdullah'ın gülmesi tuhafıma gitti, halbuki o benim söylediğimi bilen birisi. Yemin olsun nifak, siz (tabiiler)den daha hayırlı bir kavme indirildi. Onlar (nifaktan) sonra tevbe ettiler. Allah da tevbelerini kabul etti" dedi." [Buharî,Tefsir, Nisa 25.]

AÇIKLAMA:

1- Alimler, ayete dayanarak "münafıkların azabı kâfirlerin azabından daha şiddetlidir. Çünkü onlar, dinle istihza etmektedirler" demişlerdir.

2- Hadiste sahabelerin tabiinden daha hayırlı olmalarına rağmen nifakın yani münafıklığın onlardan çıkmış olmasını söylemekle Hz. Huzeyfe muhataplarına ciddi bir uyarıda bulunmuş olmaktadır.

İbnu Hacer der ki: "Münafıklıkla iptila edilenler sahabe tabakasın-

dan idiler. Sahabe ise tabiin tabakasından hayırlıdır. Lakin Allah onları nifakla iptila etti. Onlar irtidad ettiler ve münafık oldular, böylece onlardan hayırlılık gitti. Birkısmı tevbe etti ve hayırlılık onlara geri geldi. Sanki *Hz. Huzeyfe,* hitap ettiği kimseleri sakındırdı ve onlara gururlanıp aldanmamalarını hatırlattı. Çünkü kalp dönücüdür. Bugünkü hal üzere gidemeyebilir. Bu sebeple onları imandan çıkmaya karşı sakındırdı. Çünkü ameller sona göre değerlendirilecektir. Onlara, imanlarından son derece güven içinde olsalar bile, Allah'ın mekrine karşı emin olmamaları gereğini açıkladı. Nitekim onlardan önceki ve kendilerinden daha hayırlı olan sahabe tabakasında buna rağmen irtidad edenler ve nifaka düşenler olmuştur. Sahabeden sonra gelen tabakanın aynı şeye düşmesi haydi haydi imkan dahilindedir."

Abdullah İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un tebessümünün , *Hz. Huzeyfe*'nin bu isabetli açıklaması karşısındaki taaccübünden ileri geldiği belirtilmiştir.

Hz. Huzeyfe, Hz. Abdullah'ın tebessümünün mahiyetini anlayamamış olmalı ki, niye tebessüm etti diye hayret etmiş ve hayretini el-Esved'e açıklama ihtiyacını duymuş ve: "Niye güldüğüne hayret etmekte haklıyım, çünkü o benim ne demek istediğimi tam anladı ve sözlerimdeki doğruluk ve isabetliliği de biliyor" manasında serd-i kelam etmiştir.

Hadisten, içine düştükleri nifak ve küfürden dönen zındıkların tevbesinin makbuliyetine delil çıkarmışlardır.

5768 ٤– وعن ابن أبي مليكة قال: [أَدْرَكْتُ ثَلاثِينَ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ ﷺ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْراً كُلُّهُمْ يَخَافُ النِّفَاقَ عَلَى نَفْسِهِ، وَلاَ يَأْمَنُ الْمَكْرَ عَلَى دِينِهِ، مَا مِنْهُمْ أَحَدٌ يَقُولُ: إِنَّهُ عَلَى أَيْمَانِ جِبْرِيلَ وَمِيكَائِيلَ عَلَيْهِمَا السَّلاَمُ]. أخرجه البخاري في ترجمة.

4. (5768)- *İbnu Ebi Müleyke* rahimehullah anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabından olup da *Bedir Gazvesi'ne* katılanlardan otuz kadarına yetiştim. Hepsi de kendi hesabına nifaktan korkuyorlar ve dinlerinde fitneye düşmekten kendilerini emniyette hissetmiyorlardı." [Buharî, İman 36 (Bab başlığında kaydetti).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, mü'minin iman üzere son nefesini vereceğinden emin olmayıp, "nifaka düşer miyim endişesiyle her an tetikte olması gereğini te'yid ediyor. *İbnu Hacer,* hadisin açıklanması sadedinde *İbnu Ebi* Mü-

leyke'nin karşılaştığı ve dolayısıyla imanından endişe içinde olan, nifaka düşmekten korku duyanları belirtme sadedinde *Hz. Aişe,* kızkardeşi *Esma, Ümmü Seleme, Dört Addullahlar, Ebu Hureyre, Ukbe İbnu'l-Haris, Misver İbnu'l-Mahreme* vs'nin ismini zikreder. Devamla der ki: "Bunların amelde nifaka düşmekten korktuklarını cezmen söylüyor. Esasen, başkalarından bunun aksine bir rivayet de mevcut değildir. Dolayısıyla sanki burada bir icma mevcuttur. Çünkü mü'mine amelinde, her an, ihlasa muhalif birşeyler arız olabilir. Onların böyle bir durumdan korkmaları illa da onlardan bunun vukuunu gerektirmez. Bu, onların vera ve takvadaki mübalağalarından ileri gelen bir haldir. Allah onlardan razı olsun, şefaatçilerimiz kılsın."

İbnu Battal der ki: "Onlar korktular, çünkü ömürleri uzadı ve beklemedikleri değişmelere şahit oldular, bunları bertaraf etmeye güçleri yetmedi. Sükut ile müdahene haline düşmekten korktular."

2- Hadisin devamında *İbnu Ebi Müleyke* der ki: "Onlardan hiçbiri imanda, *Hz. Cebrail* ve *Mikail* imanı üzere olduğunu iddia etmedi. İbnu Müleyke, bu sözüyle o yüce sahabilerin kendilerine iman meselesinde nifakın arız olmadığını cezmen söylemediklerini belirtmektedir. Çünkü, bu husus, Cibril aleyhisselam'ın imanı mevzuunda cezmen ifade edilir.

3- Buhârî hazretleri, aynı rivayetin devamına Hasan Basri rahimehullah'ın şu sözünü ekler: "(Allah Teala'dan) ancak mü'min korkar, ondan kendini ancak münafık emniyette hisseder." Nitekim ayet-i kerimede ﴿وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّتَانِ﴾ **"Rabbinin makamından korkana iki cennet vardır"** (Rahman 46). Bir başka ayette de ﴿فَلاَ يَأْمَنُ مَكْرَ اللهِ الاَّ الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ﴾ **"Hüsrana düşmüş bir kavmden başka kimse Allah'ın mekrinden emin değildir"** (A'raf 99) buyurulur.

Dikkat edersek *Hasan Basri*'nin kelamında korkulacak şey mezkur değildir. Alimlerden bir kısmı, kastedilen şeyin "Allah" olduğunu söylemiştir. Diğer bir kısım alimler de nifak olduğunu söylemiştir. Siyak nifak görüşünü destekler ise de, her iki mefhum da muhtevaya uygundur.

YILDIZLAR BÖLÜMÜ

5769 ١ – عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنِ اقْتَبَسَ بَاباً مِنْ عِلْمِ النُّجُومِ لِغَيْرِ مَا ذَكَرَ اللهُ فَقَدِ اقْتَبَسَ شُعْبَةً مِنَ السِّحْرِ، الْمُنَجِّمُ كَاهِنٌ، وَالْكَاهِنُ سَاحِرٌ والسَّاحِرُ كَافِرٌ]. أخرجه رزين.

1. (5769)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim, Allah'ın zikrettiğinin gayrısı için yıldızlar ilminden bir bab iktibas ederse sihirden bir şu'be iktibas etmiş olur. Müneccim kâhindir; kâhin sihirbazdır, sihirbaz da kâfirdir." [Rezin tahric etmiştir.]

5770 ٢ – وفي رواية: [مَنِ اقْتَبَسَ عِلْماً مِنَ النُّجُومِ اقْتَبَسَ شُعْبَةً مِنَ السِّحْرِ، زَادَ مَا زَادَ]. أخرجه أبو داود.

2. (5770)- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: *"Kim yıldızlarla ilgili bir ilim iktibas etmişse sihirden bir şûbe iktibas etmiş demektir. (Yıldız ilmi) arttıkça (sihir ilmi de) artar."* [Ebu Davud, Tıbb 22, (3905).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetlerde *Resulullah* kendi devrinde ilm-i nücumun bir nevi sihirbazlık olduğuna dikkat çekiyor. Yıldızlar ilmi diye tercüme ettiğimiz bu ilim şubesini *müneccimlik ilmi* diye de ifade edebiliriz. Şimdilerde gayr-ı ciddi gazetelerin meşguliyet sahasına giren yıldız falı nevinden bilgiler. Hadisin üslubundan bu ilimle meşguliyetin yasak olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, daha önce teferruatlı olarak sunduğumuz üzere, sihirle meşguliyeti haram kılmıştır.

Müneccimliğin sihirden bir parça olduğunun söylenmesi onun da yasak kılındığının ifadesi olmaktadır. Bu yasağın mahiyeti müteakip hadiste daha iyi anlaşılacak ise de burada şunu belirtmede fayda var: Hadislerde yasaklanan ilim, bugünün tabiriyle astronomi denen yıldızlar ilmi değil, astroloji denen falcılık ilmidir. Astroloji'ye "ilim" denir mi diye zihne gelebilecek bir soruyu hemen cevaplandıralım: "İlim" kelimesinin günümüzde kullanılışı itibariyle astroloji, falcılık ve birkısım sanatlara "ilim" demek yadırgansa da İslam alimlerinin ilim kelimesini kullanma an'analerine göre yadırganmaz. Sözgelimi Taşköprüzade'nin mevzuatu'l-ulum adlı, ilimleri tasnif eden eseri tedkik edildiği zaman günümüzde *"ilim"* kelimesini izafede zorluk çekeceğimiz nice bilgi şubelerine hep ilim dendiğini görürüz.

Resulullah tarafından yasaklanan yıldızlar ilmi hakkında şarihler şu açıklamayı yapar: Yasaklanan ilm-i nücum, yıldıza bakanların, henüz vukua gelmemiş olan yağmurun yağması, fiyatların değişmesi gibi hadisat ve vukuat hakkındaki beyanlarıdır. Namaz vakitlerini hesaplamada, kıble tayinini yapmada lazım olan ilimler bu yasağa dahil değildir.

Begavî Şerhu's-Sünne'de der ki: "Yıldızlar ilminden yasaklanan, müneccimlerce, henüz vukua gelmeden gelecekte vukuunun bilindiği iddia edilen hadiseler ilmidir: Rüzgârların ne zaman eseceğine, yağmur ve karın ne zaman yağacağına, sıcak ve soğuğun ne zaman zuhur edeceğine, fiyatların (ne şekilde ne zaman) değişeceğine dair bilgiler gibi. O kimseler bunları, yıldızların yürümesi, toplanmaları ve ayrılmaları sayesinde bildiklerini iddia ederler. Bunlar, Allah'ın kendisine mahsus kıldığı bir ilimdir. Kendisinden başka kimse bunları bilemez. Nitekim ayet-i kerimede ﴿إِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ﴾ **"Kıyamet vaktine dair bilgi Allah katındadır. Yağmuru O indirir, Rahimlerde olanı O bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilmez. Hiç kimse nerede öleceğini bilmez. Muhakkak ki Allah her şeyi hakkıyla bilir"** (Lokman 34)buyurulur.

Begavî'nin bu saydıklarının bir kısmı günümüzde ilim ve araştırma mevzuudur. Hadis bunları yasaklıyor mu diye hatıra gelebilir. Dikkat edilirse yasaklanan husus, içtimâî araştırmalara, istatistik ve mukayeselere dayanarak yapılan yorum ve tahminler değildir. Mezkur meselelerin "yıldızların seyrine, toplanıp dağılmalarına" dayanarak ileri sürülen ilim iddiasıdır.

İslam alimleri bu hususu belirtmeyi de ihmal etmezler: "Müşahede ve rasat yoluyla anlaşılan ve zevalin ve kıble cihetinin bilinmesi gibi faydalı hususların bilinmesine yardımcı olan yıldızlar ilmi yasağa dahil değildir. Nitekim ayet-i kerimede: ﴿وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا﴾

"Karanın ve denizin karanlıklarında yolunuzu bulasınız diye yıldızları sizin için var eden de O'dur. Bilen bir kavm için biz delillerimizi böyle açıkladık" (En'am 97) buyrulmuştur. Böylece Aziz ve Celil olan Allah vakitleri bilmede takip edilecek yolları tesbitte yegâne vasıtanın yıldızlar olduğunu haber vermektedir. Eğer yıldızlar olmasaydı kıble istikameti bilinemezdi." *Aliyyu'l-Kâri,* bu hsuşta şu dikkat çekici rivayeti Hz.Ömer (radıyallahu anh)'den kaydeder: تعلّموا مِن النجومِ ما تعرِفون به القِبْلَةَ والطَّرِيقَ ثُمَّ امْسِكُوا "Yıldızlar ilminden kıble ve yolları tanıtacak kadarını öğrenin (astrolojiye, kâhinliğe kaçan kısmında) durun."

2- Hadisin sonunda yer alan زَادَ مَا زَادَ ibaresi mübhemdir. Bu sebeple farklı yorumlar yapılmıştır. Tercihimiz olan yorumu, tercümede parantez arasında kaydettik. Ayrıca şu tahmin de burada kayda değer:

★ Bu ravinin bir ilavesi de olabilir. Bu durumda mana şöyle olur: "Resulullah müneccimlik ilmini kötülemede anlattı da anlattı."

5771 ٣- وعن زيد بن خالد رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [صَلَّى لَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ الصُّبْحَ بِالْحُدَيْبِيَةِ فِي إِثْرِ سَمَاءٍ كَانَتْ مِنَ اللَّيْلِ. فَلَمَّا انْصَرَفَ أَقْبَلَ عَلَى النَّاسِ فَقَالَ: هَلْ تَدْرُونَ مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ؟ قَالُوا: اللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ، قَالَ: أَصْبَحَ مِنْ عِبَادِي مُؤْمِنٌ بِي وَكَافِرٌ؛ فَأَمَّا مَنْ قَالَ: مُطِرْنَا بِفَضْلِ اللهِ وَرَحْمَتِهِ فَذلِكَ مُؤْمِنٌ بِي كَافِرٌ بِالْكَوْكَبِ؛ وَمَنْ قَالَ: مُطِرْنَا بِنَوْءِ كَذَا وَكَذَا فَذلِكَ كَافِرٌ بِي مُؤْمِنٌ بِالْكَوْكَبِ].

أخرجه الستة إلا الترمذي.

« النَّوْءُ » هو طلوع نجم وغروب آخر، وإنما غلظ النبي ﷺ في أمرها لأن العرب كانت تنسب الفعل اليها، فأما من جعل المطر من فعل الله وأراد بقوله: مطرنا بنوء كذا: أي في وقت كذا، وهو هذا النوء الفلاني فذلك جائز.

3. (5771)- *Zeyd İbnu Halid* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hudeybiye'de, bize geceleyin yağan yağmurun peşinden sabah namazı kıldırmıştı. Namazı bitirince cemaatın önüne geçti ve:

"Rabbiniz ne dedi biliyor musunuz?" buyurdu. Cemaat: "Allah ve Resulü bilir!" dediler.

"Allah Teala hazretleri: "Kullarımdan bir kısmı bana mü'min, bir kısmı da kâfir olarak sabahladı. "Allah'ın fazlı ve rahmetiyle bize yağmur yağdırıldı" diyen bana mü'min, yıldızları da inkar edici olarak sabahladı. Kim de: "Falanca falanca yıldız sayesinde bize yağmur yağdırıldı" dediyse o da bana kâfir, yıldıza mü'min olarak sabaha erdi" dedi!" buyurdular." [Buharî, Ezan 156, İstiska 28, Megazi 35, Tevhid 35; Müslim, İman 125, (71); Muvatta, İstiska 4, (1, 192); Ebu Davud, Tıbb 22, (3906); Nesâî, İstiska 16, (3, 165).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, yağmurun yıldızların tesiriyle yağdığı inancına düşenler küfre nisbet edilmektedir. Bu hüküm sadece yağmurla sınırlı olmamalıdır. Kişi, maruz kaldığı nimetleri veya müşahede ettiği hadiseleri Allah'tan başka birşeyle açıkladığı takdirde küfre nisbet edilebilecektir.

Alimler buradaki küfürle iki ayrı küfrün kastedilmiş olabileceğini belirtirler.

★ Nimete karşı küfr; buna küfân-ı nimet veya nankörlük de diyoruz. Bu ihtimalin verilmesine hadisin bir başka veçhinde gelen: *"Kim, suyu vermiş olmamıza karşı bana hamd ü senada bulunursa, işte bu bana iman etmiştir"* ibaresidir. Keza bir başka rivayette de: *"...Bana veya nimetime küfretmiş olur"* ibaresinin gelmiş olmasıdır. İbnu Abbas'tan gelen bir rivayette de: *"...onlardan bir kısmı kâfir, bir kısmı şakir olarak sabaha ermiştir"* ibaresi vardır. Şu halde, hadiste geçen "küfür"den maksadın imanî küfür olmayıp nimete nankörlük" olduğunu anlamayı haklı çıkaracak karineler mevcuttur.

O halde hadisin değerlendirilmesinde her iki muhtemel mananın nazar-ı dikkate alınması gerekir. Mü'min, zaten şiddetle tahzir edildiği şirk-i hafiye düşmemek için, hayır ve şer her şeyin yaratılış cihetiyle Allah'tan geldiğini bilecektir. Hele hayır, nimet, saadet gibi hoş şeylerin Allah'ın hem iradî olarak takdiri hem de yaratması olarak bilip hamdini, şükrünü eda etmesi gerekir. Belirtilen yanlış inançlara başkasında rastlandığı zaman, bu inancın küfran-ı nimet olabilme ihtimalini gözönüne alarak tekfir etme cihetine gtimemesi uygun olur. Nitekim bazı şarihler, Resulullah yıldızlar bahsinde şiddet göstermiştir. Çünkü Arapların hadisatı onlara nisbet etme âdetleri vardı. Ama, yağmuru Allah'tan bilen bir kimsenin o yıldızın doğduğu vakti kastederek: "Falanca yıldızda yağmura kavuştuk" demesi caizdir, demişlerdir.

5772 ٤ – وعن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَوْ أمْسَكَ اللهُ القَطْرَ

عَنْ عِبَادِهِ خَمْسَ سِنِينَ ثُمَّ أَرْسَلَهُ لأَصْبَحَتْ طَائِفَةَ مِنَ النَّاسِ كَافِرِيــــنَ، يَقُولُونَ: سُقِينَا بِنَوْءِ الْمِجْدَحِ]. أخرجه النسائي.

« المجــدح » بكسر الميم وسكون الجيـم وآخره حاء مهملة: نجم يقـال له الدبران، وبعضهم يضم الميم.

4. (5772)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor:"Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Eğer Allah Teala hazretleri, kullarından yağmuru beş yıl tutup sonra gönderecek olsa, insanlardan bir grubu kâfir olur ve: "Micdeh yıldızı sebebiyle yağmura kavuştuk!" derdi." [Nesaî, İstiska 16, (3, 165).]

AÇIKLAMA:

Micdeh (veya mücdeh) yıldızı: Bu, eski Arap inancında yağmura delalet ettiği kabul edilen bir yıldızın adıdır. Bu yıldıza Deberan yıldızı dendiği de belirtilmiştir.

5773 ٥– وعن قتـادة قـال: [خَلَقَ اللهُ هـذهِ الـنُّجُومَ لِثَلاَثٍ: جَعَلَهَا زِينَةَ الـسَّمَاءِ، وَرُجُوماً لِلشَّيَاطِينِ، وَعَلاَمَاتٍ يُهْتَدَى بِهَا، فَمَنْ تَأَوَّلَ فِيهَا غَيْرَ هذَا فَقَدْ أَخْطَأَ حَظَّهُ وَأَضَاعَ نَصِيــــبَهُ وَتَكَلَّفَ مَالاَ يَعْنِيــــهِ وَمَالاَ عِلْمَ لَهُ بِهِ وَمَا عَجَزَ عَنْ عِلْمِهِ الأَنْبِيَاءُ وَالْمَلاَئِكَةُ صَلَوَاتُ اللهِ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ].

5. (5773)- *Katâde* rahimehullah demiştir ki: "Allah bu yıldızları üç şey için yaratmıştır: Onları semanın zineti kıldı, (semaya yükselip haber toplayan) şeytanlara atılacak taşlar kıldı, kendileriyle istikamet tayin edilen alâmetler kıldı. Kim yıldızlar hakkında başka yorumlar yapmaya kalkarsa hata eder ve nasibini zayi eder, kendisini ilgilendirmeyen ve bilgisi olmayan hatta bilmekte peygamberler ve meleklerin bile acze düştükleri bir hususta kendini külfete sokar."

5774 ٦– وعن الربيع مـثله وزاد: [وَاللهِ مَا جَعَلَ اللهُ فِي نَجْمٍ حَيَاةَ أَحَدٍ وَلاَ مَوْتَهُ وَلاَ رِزْقَهُ؛ إِنَّمَا يَفْتَرُونَ عَلَى اللهِ الْكَذِبَ وَيَتَعَلَّلُونَ بِالنُّجُومِ]. أخرجه رزين.

قالت: وعلق منه البخاري من أوّله الى قوله: مالا علم له به، والله أعلم.

6. (5774)- *Rebî* de aynısını rivayet etmiş ve şu ziyadeyi kaydetmiştir: "Allah'a yemin olsun. Allah hiç kimsenin ne yaşamasını, ne ölmesini, ne de rızkını herhangi bir yıldıza bağlamıştır. Bunu söyleyenler Allah hakkında yalan düzüyorlar ve kendilerine bahaneler uydur(up avun)uyorlar." [Rezin tahriç etmiştir. Buhârî, önceki kısmı, başından "...bilgisi olmayan" ibaresine kadar muallak olarak kaydetmiştir (Bed'ü'l-Halk 3).]

AÇIKLAMA:

İbnu Hacer, Buhârî'nin bu muallak rivayetini Abd İbnu Humeyd'in mevsul olarak kaydettiğini ve sonuna şu ziyadeyi eklediğini belirtir: "Allah'ın takdirinden cahil birkısım insanlar bu yıldızlarla ilgili olarak kehanet ihdas edip kim falan yıldızın doğmasında ağaç dikerse şöyle olur, kim feşmekan yıldızın doğmasında sefere çıkarsa böyle olur diye laflar ettiler. Ömrüme yemin olsun! Yıldızlardan hiçbir yıldız yoktur ki, onun doğması sırasında hem uzun boylu hem kısa boylu hem kızıl hem beyaz, hem güzel hem çirkin dünyaya gelmemiş olsun. (İnsanların olacak şeye alâmet kıldıkları) şu yıldızların, şu hayvanın, şu kuşun gayba hiçbir delaletleri yoktur."

Görüldüğü üzere İslam, Kur'an'ıyla, hadisiyle, ulemasıyla falcılık, kehanet, ruh çağırma gibi gayptan haber vermeye yönelik her çeşit meşguliyeti temelden reddedip, derecesine göre küfürden bir şube addetmektedir.

BİR İSTİDRAD: RUH ÇAĞIRMA MESELESİ(21)

Gaybtan haber verme nevine giren ve günümüzde, bir kısım sosyetik ve "ilimci" çevrelerde yaygınlık kazanan ruh çağırma hadisesiyle ilgili bir tahlili, bu meseleler -mahiyetini bilmediği için- bulaşma temayülü gösteren bir kısım dindarları ikaz için Bediüzzaman'dan kaydedeceğiz. Bediüzzaman burada birkaç noktaya bilhassa dikkat çekmektedir:

1) Bunlarla uğraşanlar, esas itibariyle dinden uzak çevrelerdir. Bunların ruhçu-maneviyatçı görünümleri Müslümanları aldatmamalıdır.

2) Bu işlerle uğraşanlar, haber getirenler habis ruhlardır; cinlerin kâfir takımıdır. Bu sebeple böylesi seanslarda İslam'a, şeriata, Kur'an ve sünnete aykırı haberler gelebilir. Bu sebeple zayıf ve cahiller imanlarını, İslamlarını zedeleyebilirler.

Bediüzzaman, ruhçuların haber alma hadisesini inkar etmiyor, fakat

---

21- Bu mevzuya daha önce de temas etmiştik: 3. cilt s. 232 ve devamı.

haber getirenlerin ulvi ruhlar, mü'min cinler olmadığı için, getirdikleri haberlerin yalan yanlış, imanları zedeleyici olduğunu söylüyor.

3) Peygamber, veli gibi âli ruhlar, bu işlerle uğraşan mübtezel insanların ayağına gelmezler. Esasen, onları çağırmak edebe aykırıdır. Belki nefis tezkiyesi yoluyla, Suyûtî hazretleri gibi ruhen yükselmek suretiyle onlara yaklaşılabilir.

4) Her halukârda ruh çağırma gibi işlerle meşguliyet mü'min kişinin harcı ve meşguliyeti olmamalıdır, faydası yoktur, zararı çoktur.

بِاسْمِهِ سُبْحَانَهُ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ اَبَدًا دَائِمًا

"Aziz, sıddık kardeşlerim!

Evvelen: Çok emarelerle ve bazı hadiselerle katiyyen tahakkuk etmiş ki, Nurun has talebelerinden bazılarının bir zaif damarını bulup Hizmet-i Nuriyeden vazgeçirmek veya zaifleştirmek için Nurun ve Nur talebelerinin düşmanlarının çok planları var. Medar-ı ibret bir-iki nümuneyi beyan ediyoruz:

Birinci nümunesi: Nurlarla şiddetli alâkası bulunan birkaç has kardeşimizin nazarını, fikrini, başka tarafa çevirmek veya zevkli ve ruhani bir meşreb ile meşgul edip, hizmet-i imaniyeye karşı zaifleştirmek için bazı şahıslar ispirtizma denilen ölülerle muhabere namı altında cinnîlerle muhabere etmek gibi hatta bazı büyük evliyalarla, hatta peygamberlerle güya bir nevi konuşmak gibi eski zamanda kâhinlik denilen.. şimdi de medyumluk nam verilen bu mesele ile bazı kardeşlerimizi meşgul ediyorlar. Halbuki:

Bu mesele, felsefeden ve ecnebiden geldiği için ehl-i imana çok zararları olabilir. Ve çok su-i istimalata menşe' olmakla beraber içinde bir doğru olsa on yalan karışıyor. Çünki, doğruyu ve yalanı tefrik edecek bir mihenk, bir mikyas olmadığından ervah-ı habise ve şeytana yardım eden cinnîlerin bu vesile ile hem onun ile meşgul olanın kalbine ve hem de İslamiyet'e zarar vermek ihtimali var. Çünkü: Maneviyat namına hakaik-ı İslamiyeye ve akide-i umumiyeye muhalif ihbarat oluyor. Ervah-ı habise iken kendilerini ervah-ı tayyibe zannettirip belki, kendilerine bazı büyük veliler namını verip İslamiyet'in esasatına muhalif sözlerle zarar vermeye çalışabilirler. Hakikatı tağyir edip, safdilleri tam aldatabilirler.

Mesela: Nasıl ki güneş, bir küçük cam parçasında ziyasıyla, hararetiyle, şekliyle görünüyor fakat, o küçücük camın içindeki güneşin o küçücük timsali, kendi namına eğer konuşsa ve dese: Benim ziyam dünyayı istila ediyor. Benim hararetim herşeyi ısıtıyor ve küre-i arzdan bir milyon

defadan daha büyüğüm dese, ne derece hilaf-ı hakikat olduğu anlaşılır. Aynen bu misal gibi; bir peygamber, güneş gibi hakiki makamında iken o ispirtizmanın veyahut medyumluğun cam parçası hükmündeki istidadına göre bir cilvesinin tezahürü, o hakikat namına konuşamaz. Eğer konuşsa yüz derece muhalif olur. İspirtizmanın veya medyumluğun o mazhardaki cüz'î cilvesi, vahyin mazharı olan o manevî güneşin kudsî mahiyetine hiçbir cihetle kıyas olamaz. Çünki: Esfel-i safilindeki bir cam parçası manen a'la-yı illiyyinde olan o manevî güneşin hakikatını yanına getiremez. Getirmeye çalışmak da hürmetsizlikten başka bir şey değildir. Ancak onun makamına karib olmak için, Celaleddin-i Suyûtî ve bir kısım evliyalar gibi seyr ü sülûk ile terakki ederek o manevî güneşin sohbetine mazhar olunur. Fakat böyle terakki, Risale-i Nur'un isbat ettiği gibi, peygamberin velayetiyle bir nevi sohbeti.. kendi derecelerine göre ve kendi istidatları derecesinde olur.

Fakat Nübüvvet hakikatı, velayetten ne derece yüksek ise, ispirtizma vasıtasiyle veyahut terakkiyat-ı ruhiyye cihetiyle mazhar olunan sohbet ve muhabere dahi hiçbir cihette hakiki peygamberle muhabereye yetişemeyeceğinden yeni ahkâm-ı şer'iyyeye medar-ı ahkâm olamaz.

Evet, dinden gelmeyen, belki felsefenin hassasiyetinden gelen celb-i ervah da; hem hilaf-ı hakikat, hem hilaf-ı edeb bir harekettir. Çünkü a'la-yı illiyinde ve kudsî makamlarda olanları esfel-i safilin hükmündeki masasına ve yalanların yeri olan oyuncak tahtasına getirmek tam bir ihanettir ve bir hürmetsizliktir. Adeta bir padişahı kulübeciğine çağırıp getirmek gibidir. Belki ayn-ı hakikat ve edeb ve hürmet ve istifade odur ki, Celaleddin-i Suyûtî, Celaleddin-i Rumî ve İmam-ı Rabbanî gibi zatların seyr u sülûk u ruhanîleri gibi seyr u sülûk ile yükselerek o kudsî zatlara yanaşmak ve istifade etmektir.

Rü'ya-yı sadıkada ervah-ı habise ve şeytan, peygamber suretinde temessül edemez. Fakat celb-i ervahta; ervah-ı habise, belki peygamberin lisanen ismini kendine takıp; sünnet-i seniyyeye ve ahkâm-ı şer'iyyeye muhalif olarak konuşabilir. Eğer bu konuşması şeriatın ahkâmına ve sünnet-i seniyyeye muhalif ise, tam delildir ki, o konuşan, ervah-ı tayyibe değildir. Mü'min ve Müslüman cinnî de değildir. Ervah-ı habisedir. Bu şekilde taklid ediyor.

Saniyen: Şimdi Nur talebeleri böyle meselelerde derse muhtaç değildirler. Risale-i Nur, herşeyin hakikatını beyan etmiş. Başka izahata ihtiyaç bırakmamış. Risale-i Nur onlara kafidir. Fakat Nur talebesi olmayanların aynı muhaberede; ahkâm-ı şeriat ve sünnet-i seniyye esasatına muhalif telkinatı dinlememeleri lazım ve elzemdir. Yoksa büyük hata olur.

Bir ihtar: Bu mektuptaki ruhlarla muhabere meselesine karşı edilen şiddetli tenkid; ecnebiden, fen ve felsefeden ve manyetizma ve ispirtizmadan gelen ve manevî bir şekil giyen bir meşrebe karşıdır. Yoksa İslamiyet'ten ve tasavvuf ve ehl-i tarikattan gelen ve bir derece ruhlarla muhabereye benzeyen ve nâehillerin girmesiyle bir derece su-i istimal edilen ve pek az olan bir kısım sofuların sofiliğine karşı değildir. Gerçi onlarda da bir cihette bazılara zarar olabilir. Fakat öteki gibi hiçbir cihette aldatıcı değil ve İslamiyet'e hiçbir cihette zarar niyeti yok. Hem o ecnebiden gelen meşreb ise, hem tarikat ve hem İslamiyet aleyhinde olduğu gibi, o sofuların meslekini de sükut ettirmeğe çalışıyor ve adileştiriyor. Ehl-i tasavvufun zaif ve tam sünneti yerine getirmeyen kısmı dikkat etsinler, kendilerini onlara benzetmesinler."

HİCRETLER BÖLÜMÜ

Hicret

"Hicret engin gayeli mukaddes bir göç.. inanç, duygu ve düşünce zenginliğiyle beslenerek gerçekleştirilen böyle hedefli bir göç, hulusun derinliği ölçüsünde insanın semâvî seyahatlarına denk sayılabilir. İnsanlığın İftihar Tablosu, bu seyahatin hem semâvî olanıyla hem de arzda cereyan edeniyle şereflendirilmiştir. Bunlardan birincisi, has çerçevesiyle O'na mahsus ve başkasına müyesser değil; ikincisi ise belli şartlar altında, kıyamete kadar herkese açık bir şehrahtır. Peygamberlik semasının ayı güneşi o büyük insana kadar, binler ve yüz binlerin yürüyüp gittiği feyiz ve bereketiyle pırıl pırıl bir şehrah. Hiç şüphesiz bu mukaddes göçün "tarihin kulağına küpe" diyebileceğimiz en anlamlısını da, sadıklardan sadık arkadaşlarıyla, beşerin Medar-ı İftiharı gerçekleştirmişti.. O, ayağını sağlam basabilecek emin bir mekâna yerleşmek, vefalı dostlarına pürvefa yardımcılar bulmak, arzın göbeğinden göğsüne sıçrayarak orada sitesini kurmak ve yepyeni bir tarih ve medeniyet projesiyle içiçe derinlikleri olan evrensel bir dine ulaştıracak köprüler kurmak için, emri öteden böyle bir göçe katlanmıştı.

Plan ve proje geniş ve semâ buudlu.. mebde' ve netice arasındaki mesafeler insafsız.. bir baştan bir başa İblis ve gulyabaniler güzergâhı.. bu uzun yolda, her yanda kötülük duygu ve tutkusu, her dönemeçte bir yığın fitne ateşi.. evet bütün bu olumsuz şartlara rağmen gönülleri ümit, itminan ve inşirahla coşturmaya yetecek kuvvet kaynağı ki "Allah bize yeter, O ne güzel vekildir" dilinde ve gönlünde.. Allah'a dayanmış, tevfike râm olmuş ve bu uzun yola koyulmuştu.. koyulmuştu ve yürüyecekti arkasına bakmadan.. yürüyecekti arkasındakileri bırakmadan..

O gün, Mekke'nin inkârcı ve dayatmacı zorbaları karşısında her yol

deneniyor, her çareye başvuruluyordu ama, bu gaye ve vazife insanına göre yapılanlarla olanlar arasında tenasübün bulunmadığı da bir gerçekti. İşte bu tenasübsüzlük, zaten, vazife şuuru ve hizmet aşkına kilitli Hazret-i Sahib-i Risalet'i, Mekke'nin dışında yeni muhatablar aramaya sevkediyordu. Taif bu mülahazanın ilk rüyası, peygamberlik davasının Mekke dışındaki ilk konağı ve bir sürü eza ve cefaya rağmen, tek bir mümin tesellisiyle mağmm fakat ümitli geriye dönülen ilk hicret ülkesi olmuştu. Sonra Mina'nın sarp, ürperten fakat candan Akabelerinde taşradan gelenlerle "sırran tenevverat" kuşağında cereyan eden gizli görüşme ve âşina sineler arama. Aranan kimdi onu kestirmek çok zor ama, bulunan Medine'nin altı talihlisi olmuştu. İlklerden bu altı bahtiyar, insanlığın mâkus kaderinin değiştirilmesinde, nübüvvet elinin kullandığı ilk manivela olacaktı. Beşerin ebedî halaskârı hakkında bütün bildikleri, sırf Yahudi cakası bir kulak dolgunluğundan ibaret olan: "Allah son bir peygamber daha gönderecek ve İsrailoğulları O'nun bayrağı altında cihanla bir kere daha hesaplaşacaklar" söylentisiydi. Gerçi bu ümniye onların işine fazla yaramamıştı ama, Medine yerlilerinin sînelerindeki hakikat tutkusunu yönlendirmeye ve ateşlemeye yetmişti. Bu basit malumat ve zaman, bir büyük gerçeğin kuluçkası ve cevher madeni olmuş, mevsimi gelince de, ebedlere kadar "Ensar" nâm-ı celîliyle serfiraz olacak Medine halkının etekleri mücevherlerle dolmuştu.

Bu ilk altı kutluyu, daha sonra, ayrı bir on bahtiyar takip etmiş, müteakip sene de, içinde kadınların da bulunduğu yetmiş kişilik bir kudsîler topluluğu ikrarlarını ilan, teslimiyetlerini ifade eden Resûlullah'ın çağrısına "evet" demenin yanında, Efendimiz'i Medine'ye davet etmek üzere, yine bir kuytu yerde o Ebedî Halaskâr'la görüşmüş, biat etmiş ve O'na "Buyurun beldemize!" demişlerdi. Ciddiydiler; O'nun getirdiği her şeyi kabullenecek, O'na teslim olacak, nefislerini, kadınlarını, çocuklarını koruma mevzuunda gösterdikleri aynı hassasiyeti O'na karşı da gösterecek, O'nu bağırlarına basacak, koruyacak ve canlarından aziz tutacaklardı. Bunun karşılığında da Allah onlara cennet vaadediyordu. Anlaşma tamam.. *Resûlullah* mütebessim.. Ensar memnun.. ve Medine'nin kapıları da artık Muhacirlere ardına kadar açıktı.

Üçer-beşer Mekke boşalıyor.. açık-kapalı herkes Medine'ye akıyor.. hicret edenlerin fedakârlığı, Ensar'ın îsar ruhuyla bir başka televvüne ulaşıyor ve derken arz yolculuğu adeta mi'raçlaşıyor, semâvîleşiyor ve mekan üstü âlemlerde meleklerin seyahatı çizgisini buluyordu. Tabii, arzdaki bu semâvî yolculuğun en son kafilesi de yine peygamberlik kafilesinin sonuncusuyla noktalanıyordu. Ama her mazhariyetin ma'ruziyet

çizgisinde cereyan esprisiyle, O'nun hicreti de "belanın en çetini hep peygamberlerin başına.." esasına göre gerçekleşiyor ve o korkunç ölüm vadileri teslimiyet ve tefviz kanatlarıyla aşıla aşıla münevver beldeye ulaşıyordu.. hem öyle bir ulaşılıyordu ki, ne Sürâka'nın o günkü ruh haleti itibariyle sirkatinden daha karanlık düşüncelerine, ne Sevr mağarasının içinde ve dışındaki çıyanların ağına, ne de yoldaki haramilerin fiilî insafsızlığına ma'ruz kalınıyordu. Sürâka sahabeliğe namzet bir dosta dönüşüyor.. Büreyde arkadaşlarıyla beraber İslam'la tanışıyor.. ve derken o gül insan, tipinin-boranın estiği yollarda, her yanı gül bahçesine çevire çevire köyüne yürüyordu...

Duyguları kan, düşünceleri kan, gözleri kan bir sürü kanlı deli Mekke'de esire dursun, Allah Rasulü Medine halkının "seniyye-i veda" türküleri arasında otağını, bugünkü yeşil kubbenin bulunduğu bir kutlu yere kuruyor, ve mescidle içiçe mübarek hanesine yerleşiyor.. yerleşiyor, sonra da İlâhî mesaj ve ruhunun ilhamlarıyla çevreye hayat üflemeye başlıyordu. -O hayatın kaynağına da onu üfleyene de ruhlarımız feda olsun!-

Hazreti Adem, hicret mana ve ruhunun vadettiği uhrevî enginliğe ulaşmak için, cennetten dünyaya uzanan bir uzun sefere çıkmış.. Hazreti Nuh, karalardan sonra denizlerde de ürperten bir seyahate katlanmış.. Hazreti İbrahim, Babil, Hicaz, Kenan ili deyip durmadan dolaşmış.. Hazreti Musa, anne evinden firavun sarayına ondan da *Mısır* ve *Eyke* arasında hep mekik dokumuş durmuş.. *Hz. Mesih* eski peygamberlerin geçtiği bütün köprülerden geçmiş ve bu dönemin ilk kudsileri de eski dünyanın hemen dört bir yanına irşad ekipleri tertip etmişlerdi.

Çağın kudsilerine gelince; onlar "Kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek, barınacak birçok yer ve genişlik bulacaktır. Kim evinden Allah rızası için ve Resûlullah'ın yolu deyip ayrılıp da yolda ölecek olursa onun mükâfaatı Allah'a aittir" diyerek dünyanın her yanına dağılacak ve asrın gerektirdiği usül ve metodlarla soluklarını her tarafa duyuracaklardır. Onların bu hicretleri sayesinde imana, Kur'an'a uyanacaklar olabileceği gibi, vicdanlarında dostluğu ve diyaloğu duyanlar da olacaktır.

Evet onlar, Hira dağından ruhlarına akseden mirası, gezip her yerde soluklayacak.. ümitsizlikle uyuşmuş gönüllere diriliş yollarını gösterecek.. mantıkla İlahî varidatı birden duyup, herkese duyuracak.. kalp ile Kur'an arasındaki engelleri kaldırarak şu birkaç asırlık ayrılığı sona erdirip bir en büyük buluşmayı sağlayacak ve hareketlerinin tamamen iman, aşk ve heyecan yarışı olduğunu, günümüzün sarsık, yeisle kıvrım kıvrım ve tutarsız çocuklarına öğreterek onları fâni hayatın dar ve

boğucu atmosferinden kurtarıp bir kere daha onlara var ve hür olma yollarını, sevme ve saygılı davranma adabını öğretecektir.[22]

UMUMİ AÇIKLAMA

Bu bölüm *Kitabu'l-Hicret*eyn yani İki Hicretler Kitabı adını taşır. İki hicretten maksad: Mekke'den Habeşistan'a yapılan hicretle, Mekke'den Medine'ye yapılan hicret kastedilir. Mutlak olarak hicret deyince Mekke'den Medine'ye olan hicret anlaşılır. Zira Fahr-ı Âlem Efendimiz de bu hicrete katılmıştır ve bu hicret İslam tarihinde çok ciddi bir dönüm noktasıdır. İslam'ın cemaatten devlete geçişi, sabırdan aksiyona; yani pasif aksiyondan fiilî aksiyona yani sabırdan, önce müdafaaya, sonra da fetihlere geçiş demektir. Manası ve hasıl ettiği neticeleri büyük olan bir hadisedir. İslam tarihinin belki de en mühim hadisesidir.

Bu bölümde, hicretle ilgili beş hadis yer almaktadır. Hadisler daha ziyade hicretin tarihî vak'a yönüne temas etmektedir. Halbuki hicret, İslam dininde derin manaları olan, günümüz Müslümanlarına bile yön veren, istikamet çizen, tercih amili olan, ufuk açan mesajlarla dolu bir mefhumdur, bir hayat görüşü, bir dava stratejisidir. Bu sebeple, hicretle ilgili gerekli açıklamaları bahsin sonunda dercedeceğimiz uzunca bir tahlile bırakarak, burada, hicretin siyasî yönüne rengini vuran bir anlaşma metnini kaydedeceğiz. İslam'ın İlk Anayasası olarak değerlendirilen bu vesika Medine'deki Müslümanlarla diğer gayr-i müslim cemaatlerin münasebetlerini, temel hak ve vazifelerini tesbit etmektedir. Resulullah, Medine'ye hicret eder etmez Medine'de mevcut, muhtelif dinî ve siyasî grupların temsilcilerini toplayarak bu metni hazırlamış, hepsinin Müslümanlarla ve kendi aralarında cereyan edecek münasebetlerini tanzim etmiştir. Hicretin siyasî ehemmiyetinin en bariz delillerinden biri olan bu vesikanın, Hicret Bölümü'nün giriş kısmında neşrini uygun buluyoruz.

Medine Site Devleti Anayasası:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın Adıyla

Madde 1- Bu kitap (yazı), Peygamber Muhammed tarafından Kureyşli ve Yesribli mü'minler ve Müslümanlar ve bunlara tabi olanlara sonradan iltihak etmiş olanlar ve onlarla beraber cihad edenler için (olmak üzere tanzim edilmiştir).

Madde 2- İşte bunlar, diğer insanlardan ayrı bir ümmet (camia) teşkil ederler.

---

22) M. Fethullah Gülen, Sızıntı Dergisi, Başyazı, Haziran 1995.

Madde 3- Kureyş'ten olan muhacirler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, kan diyetlerini ödemeye iştirak ederler ve onlar harp esirlerinin fidye-i necatını mü'minler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre ödemeye iştirak edeceklerdir.

Madde 4- Benû Avf'lar, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye iştirak edeceklerdir ve (Müslümanların teşkil ettiği) her zümre harp esirlerinin fidye-i necatını mü'minler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

Madde 5- Benû Haris'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre harp esirlerinin fidye-i necatını mü'minler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

Madde 6- Benû Sâide'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre harp esirlerinin fidye-i necatını mü'miler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

Madde 7- *Benû Cuşem*'ler kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her zümre harp esirlerinin fidye-i necatını mü'minler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

Madde 8- *Benu'n-Neccar*'lar, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre harp esirlerinin fidye-i necatını mü'minler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

Madde 9- *Benû Amr İbn Avf*'lar, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre harp esirlerinin fidye-i necatını mü'minler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

Madde 10- *Benu'n-Nebit*'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre harp esirlerinin fidye-i necatını mü'minler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

Madde 11- *Benû'l-Evs*'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre harp esirlerinin fidye-i necatını mü'minler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

Madde 12-a) Mü'minler, aralarında ağır malî mesuliyetler altında bulunan hiç kimseyi (bu halde) bırakmayacaklar, fidye-i necat veya kan diyeti gibi borçlarını iyi ve makul bilinen esaslara göre vereceklerdir.

Madde 12-b) Hiçbir mü'min, diğer bir mü'minin mevla(kendisi ile akdî kardeşlik rabıtası kurulmuş kimse)sına müracaat edemez. (Diğer okunuşa göre): Hiçbir mü'min diğer bir mü'minin mevlası ile onun aleyhinde olmak üzere bir anlaşma yapmayacaktır.

Madde 13- Takva sahibi mü'minler, kendi aralarında mütecavize veya haksız bir fiil ika'ını tasarlayan, yahut bir cürüm yahut bir hakka tecavüz veyahut da mü'minler arasında bir karışıklık çıkarma kasdını taşıyan kimseye karşı olacaklar ve bu kimse onlardan birinin evladı bile olsa, hepsinin elleri onun aleyhine kalkacaktır.

Madde 14- Hiçbir mü'min bir kâfir için, bir mü'mini öldüremez ve mü'min aleyhine hiçbir kâfire yardım edemez.

Madde 15- Allah'ın zimmeti (himaye ve teminatı) bir tektir: (Mü' minlerin) en ehemmiyetsizlerinden birinin (himayesi) onların hepsi için hüküm ifade eder. Zira, mü'minler diğer insanlardan ayrı olarak birbirlerinin mevlası (kardeşi) durumundadırlar.

Madde 16- Yahudilerden bize tabi olanlar, zulme uğramaksızın ve onlara muarız olanlarla yardımlaşılmaksızın, yardım ve müzaheretimize hak kazanacaklardır.

Madde 17- Sulh, mü'minler arasında bir ve tektir. Hiçbir mü'min Allah yolunda girişilen bir harpte, diğer mü'minleri hariç tutarak, bir sulh anlaşması akdedemez; bu sulh ancak onlar (mü'minler) arasında umumiyet ve adalet esasları üzere yapılacaktır.

Madde 18- Bizimle beraber harbe iştirak eden bütün (askerî) birlikler, birbirleriyle münavebe edeceklerdir.

Madde 19- Mü'minler birbirlerinin Allah yolunda (uğrunda) akan kanlarının intikamını alacaklardır.

Madde 20-a) Takva sahibi mü'minler en iyi ve en doğru yol üzerinde bulunurlar.

Madde 20-b) Hiç bir müşrik, bir Kureyşlinin malını ve canını himayesi altına alamaz ve hiçbir mü'mine bu hususta engel olamaz. (Yani, Kureyşlilere tecavüz etmesine mani olamaz.)

Madde 21- Herhangi bir kimsenin bir mü'minin ölümüne sebep olduğu kat'î delillerle sabit olur da, maktulün vesilesi (yani hakkını

müdafaa eden) rıza göstermezse, kısas hükümlerine tabi olur; bu halde, bütün mü'minler ona karşı olurlar. Ancak bunlara sadece (bu kaidenin) tatbiki için hareket etmek helal (doğru) olur.

Madde 22- Bu sahife(yazı)nın muhteviyatını kabul eden, Allah'a ve ahiret gününe inanan bir mü'minin bir katile yardım etmesi ve ona sığınacak bir yer temin etmesi helal (doğru) değildir; ona yardım eden veya sığınacak bir yer gösterene kıyamet günü, Allah'ın lanet ve gadabı nasib olacaktır ki, o zaman artık kendisinden ne bir para tediyesi ne de bir taviz bedeli alınacaktır.

Madde 23- Üzerinde ihtilafa düştüğünüz herhangi bir şey, Allah'a ve Muhammed'e götürülecektir, selam O'na olsun.

Madde 24- Yahudiler, mü'minler gibi muharebeye devam ettiği müddetçe (kendi harb) masraflarını karşılamak mecburiyetindedirler.

Madde 25-a) *Benû Avf Yahudleri* mü'minlerle birlikte -(İbn Hişam'da bu, "maa" (yani "ile") olarak; *Ebu Ubeyd'*de ise "min" (yani "den") olarak zikredilir)- bir ümmet (camia) teşkil ederler. Yahudilerin dinleri kendilerine, mü'minlerin dinleri kendilerinedir. Buna, gerek mevlaları ve gerekse bizzat kendileri dahildirler.

Madde 25-b) Yalnız kim ki haksız bir fiil irtikab eder veya bir cürüm ika eder, o sadece kendine ve aile efradına zarar vermiş olacaktır.

Madde 26- *Benû'n-Neccar Yahudileri* de *Benû Avf Yahudileri* gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır.

Madde 27- Benû'l-Haris yahudileri de Benû Avf yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır.

Madde 28- *Benû Saide Yahudileri* de *Benû Avf Yahudileri* gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır.

Madde 29- *Benû Cuşem Yahudileri* de *Benu Avf Yahudileri* gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır.

Madde 30- *Benû'l-Evs Yahudileri* de *Benû Avf Yahudileri* gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır.

Madde 31- *Benû Sa'lebe Yahudileri* de *Benû Avf Yahudileri* gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır. Yalnız, kim ki haksız bir fiil irtikab eder veya bir cürüm ika eder, o sadece kendini ve aile efradını zarardîde etmiş olacaktır.

Madde 32- Cefne (ailesi) Sa'lebe'nin bir koludur; bu bakımdan Sa'lebeler gibi mülahaza olunacaklardır.

Madde 33- Benu'ş-Şuteybe de Benû Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır. (Kaidelere) muhakkak riayet edilecek, bunlara aykırı hareket olmayacaktır.

Madde 34- Sa'lebenin mevlaları, bizzat Sa'lebeler gibi mülahaza olunacaklardır.

Madde 35- Yahudilere sığınmış olan kimseler (Bitane), bizzat Yahudiler gibi mülahaza olunacaklardır.

Madde 36-a) Bunlardan (Yahudilerden) hiçbir kimse (Müslümanlarla birlikte bir askerî sefere), Muhammed (s.a.v.)'in müsaadesi olmadan çıkmayacaktır.

Madde 36-b) Bir yaralamanın intikamını almak yasak edilmeyecektir. Muhakkak ki bir kimse bir adam öldürecek olursa, neticede kendini ve aile efradını mes'uliyet altına sokar; aksi halde haksızlık olacaktır. "Yani bu kaideye riayet etmeyen bir kimse haksız vaziyette olacaktır." Allah bu yazıya en iyi riayet edenlerle beraberdir.

Madde 37-a) (Bir harp vukuunda) Yahudilerin masrafları kendi üzerine ve Müslümanların masrafları kendi üzerinedir. Muhakkak ki, bu sahifede (yazıda) gösterilen kimselere harp açanlara karşı, onlar kendi aralarında yardımlaşacaklardır. Onlar arasında hayırhahlık ve iyi davranış bulunacaktır. (Kaidelere) muhakkak riayet edilecek, bunlara aykırı hareketler olmayacaktır.

Madde 37-b) Hiç kimse müttefikine karşı bir cürüm ika edemez. Muhakkak ki zulmedilene yardım edilecektir.

Madde 38- Yahudiler Müslümanlarla birlikte, beraberce harp ettikleri müddetçe masrafta bulunacaklardır.

Madde 39- Bu sahifenin (yazının) gösterdiği kimseler için Yesrib vadisi dahili (cevf), mukaddes (haram) bir yerdir.

Madde 40- Himaye altındaki kimse (car), bizzat himaye eden kimse gibidir; ne zulmedilir ve ne de (kendisi) cürüm ika edecektir.

Madde 41- Himaye verme hakkına sahip kimselerin izni müstesna, bir himaye hakkı verilemez.

Madde 42- Bu sahifede (yazıda) gösterilen kimseler, arasında zuhurundan korkulan bütün öldürme yahut münazaa vakalarını Allah'a ve Rasulullah Muhammed (s.a.v.)'e götürmeleri gerekir. Allah, sahifeye (yazıya) en kuvvetli ve en iyi riayet edenlerle beraberdir.

Madde 43- Ne Kureyşliler ve ne de onlara yardım edecek olanlar,

himaye altına alınmayacaklardır.

Madde 44- Onlar (yani Müslümanlar ve Yahudiler) arasında, Yesrib'e hücum edecek kimselere karşı yardımlaşma yapılacaktır.

Madde 45-a) Şayet onlar (Yahudiler), (Müslümanlar tarafından) bir sulh akdetmeye veya bir sulh akdine iştirake davet olunurlarsa, bunu doğrudan doğruya akdedecekler veya ona iştirak edeceklerdir. Şayet onlar (Yahudiler), (Müslümanlara) aynı şeyleri teklif edecek olurlarsa, mü'minlere karşı aynı haklara sahip olacaklardır; din mevzuunda girişilen harp vak'aları müstesnadır.

Madde 45-b) Her bir zümre (gerek müdafaa ve gerekse sair ihtiyaçlar hususunda) kendilerine ait mıntıkadan sorumludurlar.

Madde 46- Bu sahifede (yazıda) gösterilen kimseler için ihdas edilen şartlar, aynı şekilde Evs Yahudilerine, yani onların mevlalarına ve bizzat kendi şahıslarına, bu sahifede (yazıda) gösterilen kimseler tarafından sıkı ve tam bir muhafazakârlık ile tatbik olunur. (Kaidelere) muhakkak riayet edilecek, bunlara aykırı hareket olmayacaktır. Ve haksız şekilde kazanç temin edenler, sadece kendi nefsine zarar vermiş olurlar. Allah bu sahifede (yazıda) gösterilen maddelere en doğru ve en mükemmel riayet edenlerle beraberdir.

Madde 47- Bu kitap (yazı), bir haksız fiil ika eden veya cürüm işleyen (ile ceza) arasına engel olarak giremez. Kim ki, bir harbe çıkar, emniyette olur veya kim ki, Medine'de kalırsa yine emniyet içindedir; haksız bir fiil ve cürüm ikaı halleri müstesnadır. Allah ve Resulullah Muhammed (s.a.v.) himayelerini, (bu sahifeyi) tam bir sadakat ve dikkat içinde muhafaza eden kimseler üzerinde tutacaklardır.

5775 ١ــ عن البراء بن عازب رَضِيَ اللّٰهُ عَنه قال: [جَاءَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنه إِلَى أَبِي فِي مَنْزِلِهِ فَاشْتَرَى مِنْهُ رَحْلاً، فَقَالَ لِعَازِبٍ: ابْعَثْ مَعِي ابْنَكَ يَحْمِلْهُ إِلَى مَنْزِلِي، فَقَالَ أَبِي: احْمِلْهُ فَحَمَلْتُهُ وَخَرَجَ أَبِي مَعَهُ يَنْتَقِدُ ثَمَنَهُ. فَقَالَ لَهُ أَبِي: يَا أَبَا بَكْرٍ حَدِّثْنِي كَيْفَ صَنَعْتُمَا لَيْلَةَ سَرَيْتَ مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ؟ قَالَ: نَعَمْ، أَسْرَيْنَا لَيْلَتَنَا وَمِنَ الْغَدِ حَتَّى قَامَ قَائِمُ الظَّهِيرَةِ وَخَلاَ الطَّرِيقُ لاَ يَمُرُّ فِيهِ أَحَدٌ، فَرُفِعَتْ لَنَا صَخْرَةٌ طَوِيلَةٌ، لَهَا ظِلٌّ لَمْ تَأْتِ عَلَيْهَا الشَّمْسُ بَعْدُ. فَنَزَلْنَا عِنْدَهُ فَأَتَيْتُ الصَّخْرَةَ وَسَوَّيْتُ بِيَدِي مَكَانًا يَنَامُ فِيهِ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فِي ظِلِّهَا، ثُمَّ بَسَطْتُ عَلَيْهِ فَرْوَةً، ثُمَّ قُلْتُ: نَمْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ

وَأنَا أنْفُضُ لَكَ مَا حَوْلَكَ، فَنَامَ وَخَرَجْتُ أنْفُضُ لَهُ مَا حَوْلَهُ، فَإذَا أنَا بِرَاعٍ مُقْبِلٍ بِغَنَمِهِ الى الصَّخْرَةِ يُرِيدُ مِنْهَا مِثْلَ الّذي أرَدْنَا، فَقُلْتُ: لِمَنْ أنْتَ يَا غُلاَمُ؟ فَقَالَ: لِرَجُلٍ مِن أهْلِ الْمَدِينَةِ أوْ مَكَّةَ، فَقُلْتُ: أفِي غَنَمِكَ لَبَنٌ؟ قَالَ: نَعَمْ. قُلْتُ: أفَتَحْلُبُ؟ قَالَ: نَعَمْ. فَأخَذَ شَاةً، فَقُلْتُ: إنْفُضِ الضَّرْعَ مِنَ الشَّعْرِ وَالتُّرَابِ وَالْقَذَى. فَفَعَلَ، وَحَلَبَ فِي قَعْبٍ مَعَهُ كُثْبَةً مِنْ لَبَنٍ، وَمَعِي إدَاوَةٌ حَمَلْتُهَا لِلنَّبِيِّ ﷺ يَرْتَوِي وَيَشْرَبُ وَيَتَوَضَّأُ، فَأتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ وَهُوَ نَائِمٌ فَكَرِهْتُ أنْ أُوقِظَهُ، فَوَقَفْتُ حَتّى اسْتَيْقَظَ. فَصَبَبْتُ عَلَى اللّبَنِ مِنَ المَاءِ حَتّى بَرَدَ أسْفَلُهُ فَقُلْتُ اشْرَبْ يَا رَسُولَ الله! قَالَ: فَشَرِبَ حَتّى رَضِيتُ، ثُمَّ قَالَ لِي: ألَمْ يَأنِ لِلرَّحِيلِ؟ قُلْتُ: بَلَى فَارْتَحَلْنَا بَعْدَ مَا زَالَتِ الشَّمْسُ وَاتَّبَعَنَا سُرَاقَةُ بْنُ مَالِكِ بْنِ جُعْشُمٍ، وَنَحْنُ فِي جَلَدٍ مِنَ الأرْضِ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ الله أُتِينَا. فَقَالَ: لاَ تَحْزَنْ إنَّ الله مَعَنَا، فَدَعَا عَلَيْهِ النَّبِيُّ ﷺ، فَارْتَطَمَتْ يَدُ فَرَسِهِ الى بَطْنِهَا. فَقَالَ: إنّي قَدْ عَلِمْتُ أنَّكُمَا دَعَوْتُمَا عَلَيَّ فَادْعُوا لِي فَالله لَكُمَا أنْ أرُدَّ عَنْكُمَا الطَّلَبَ، فَدَعَا لَهُ النَّبِيُّ ﷺ، فَجَعَلَ لاَ يَلْقَى أحَداً إلاَّ قَالَ: قَدْ كُفِيتُمْ مَا هُنَا، فَلاَ يَلْقَى أحَداً إلاَّ رَدَّهُ. قَالَ: وَوَفَّى لَنَا]. أخرجه الشيخان.

« الجلدُ » الأرض الغليظة الصلبة.

« وارتطمتْ » نشبت في الأرض ولم تكد تتخلص.

1. (5775)- *Bera İbnu'l-Âzib* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh), evinde babama uğradı. Ondan bir semer satın aldı. (Babam) Âzib'e:

"Benimle oğlunu gönder, onu evime kadar götürüversin!" dedi. Babam bana:

Haydi onu götürüver!" dedi. Ben de götürüverdim. Babam onunla beraber çıktı, bedelini alacaktı. Babam, Ebu Bekr'e:

"Ey Ebu Bekr! Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la (hicret ettiğin) gece ne yaptınız?" diye sordu.

"Evet o gece yürüdük. Ertesi günü de öğle vaktine kadar yürüdük. Yolumuz tenha idi, hiç kimseye rastlamadık. Önümüze uzun bir kaya çıktı. Ka-

yanın henüz güneşin değmediği bir gölgesi vardı. Yanına konakladık. Ben kayanın yanına geldim. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, duldasından uyuması için elimle bir yeri düzledim. Sonra ortaya bir post yayıp:

"Ey Allah'ın Resulü! (Siz biraz istirahat buyurup şurada) uyuyun, ben etrafınızı gözetlerim!" dedim. Derken yatıp uyudu, ben de çıkıp etrafını gözetlemeye başladım. Kayaya doğru sürüsüyle gelmekte olan bir çobanla karşılaştım. O da bizim gibi gölgeye sığınmak istiyordu.

"Sen kimlerdensin ey delikanlı?" diye sordum. Medine veya Mekke' den bir adama aitti. Ben tekrar:

"Koyununda süt var mı?" dedim.

"Evet!" dedi.

"Sağar mısın?" dedim.

Tabii dedi ve sağmak üzere bir koyun yakaladı.

"Memede kıl, toz-toprak çer-çöp olabilir, bunları bir çırp!" dedim. Dediğimi yaptı, beraberindeki bir kaba bir miktar süt sağdı. Benim de yanımda Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* için taşıdığım bir kap vardı. İçmede, abdestte onu kullanırdı. (Sütü kendi kabıma aktararak) *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına geldim. Uyuyordu. Uyandırmak istemedim. Uyanıncaya kadar yanında durdum. Süte biraz su kattım, dibi serinledi.

"Ey Allah'ın Resulü, buyurun için!" dedim. O içti ben de memnun oldum. Sonra: *"Yola koyulma vakti gelmedi mi?"* dedi.

"Evet!" dedim. Güneşin zevalinden sonra hareket ettik. Peşimize Süraka İbnu Malik İbni Cu'şem düştü. Biz sert bir arazide yürüyorduk.

"Ey Allah'ın Resulü, bize yaklaştı!" dedim.

"Üzülme! Allah bizimledir!" buyurdu. Aleyhissalâtu vesselâm, Süraka' ya beddua etti. Derhal atının ön ayağı karnına kadar yere saplandı. Süraka:

"Anladım ki, siz bana ilendiniz. Ne olur benim için dua edin. Allah için ben de takipçileri sizden geri çevireceğim!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm dua ediverdi, adam kurtuldu ve geri döndü. Yol boyu her kime rastladı ise:

"Ben size bedel burada gereken (aramayı) yaptım (kimse yok)!" dedi. Böylece her kime rastladı ise geri çevirdi. Hülasa, bize verdiği sözü tuttu."

[Buharî, Menakıbu'l-Ensar 45, Lukata 11, Menakıb 25, Eşribe 12; Müslim, Zühd 75, (2009).]

5776 ٢ـ وعن أبى بكر رَضِيَ اللهُ عَنه قـال: [نَظَرْتُ إلـى أقْدَامِ المُشْرِكِين، ونَحنُ في

الْغَارِ، وَهُمْ عَلى رؤُسِنَا. فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ! لَوْ أنَّ أحَدَهُمْ نَظَرَ الى قَدَمَيْهِ لأبْصَرَنَا فَقَالَ: يَا أبَا بَكْرٍ، مَا ظَنُّكَ بِاثْنَيْنِ اللهُ ثَالِثُهُمَا؟]. أخرجه الشيخان والترمذي.

2. (5776)- *Hz. Ebu Bekr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz mağarada iken müşriklerin ayaklarını görüyordum. Onlar bu sırada başlarımızın üstünde idiler.

"Ey Allah'ın Resulü dedim, onlar ayaklarının aşağısına bir bakacak olsa bizi mutlaka görürler!" dedim. Bunun üzerine:

"Ey Ebu Bekr! buyurdular, *Üçüncüleri Allah olan iki kişi hakkında ne zannediyorsun?"* [Buharî, Fezailu'l-Ashab 2, Menakıb 45, Tefsir, Beraet 1; Müslim, Fezailu's-Sahabe 1, (2381); Tirmizî, Tefsir, Tevbe, (3095).]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki rivayet, birçok mucizelerin cereyan ettiği hicret hadisesinden bazı sahneleri anlatmaktadır. Birinci hadisin *Ahmed İbnu Hanbel*'deki veçhinde, *Hz. Ebu Bekr*'in semeri evine kadar taşıtma teklifine *Hz. Azib* (radıyallahu anhümâ), Ashab'ın sünnet rivayetine verdikleri ehemmiyeti aksettiren bir taleple cevap verir: "Sen bana, Resulullah'la beraber olduğun hicreti nasıl yaptığını anlatmazsan hayır!" *Hz. Ebu Bekr* bu talep üzerine anlatır.

2- Bazı rivayetlerde, *Resulullah*'ın Süraka'ya deriden mamul bir kâğıt üzerine yazılı bir eman vesikası verdiği belirtilir.

3- Rivayetler, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın en tehlikeli anlarda bile sükunet ve tevekkülünden bir şey kaybetmediğini göstermektedir: Gerek müsellah vaziyette Süraka'nın saldırısı, gerekse, mağaraya kadar takip edilişleri ve içeriden dışarıdakilerin ayaklarını görme, seslerini duyma derecesinde düşmanlarının yaklaşmasına rağmen "Allah bizimledir" teslimiyetini izharı, onun imanının teslimiyetinin kuvvetini göstermeye yeterlidir.

4- Hadiste, *Hz. Resulullah* ve *Hz. Ebu Bekr*'in çobanın sütünü içtikleri ifade edilmektedir. Başkasına ait olan bir koyunun sütünü nasıl içtikleri sorusuna muhtelif cevaplar verilmiştir:

★ Araplar misafirperver oldukları için çobanlarına yolcuların ihtiyacını görme yetkisi vermişlerdir.

★ Çoban *Resulullah* ve *Hz. Ebu Bekr*'in yakın dostlarından birine aitti. Bu takdirde caizdir.

★ *Resulullah* ve *Hz. Ebu Bekr* muzdar kaldıkları için içmiş olabilirler.

5- Hadiste ayrıca Resulullah'ın mucizeleri, Hz. Ebu Bekr'in fazileti, büyüğe, küçüğe hizmeti, eman dileyene eman verilmesi gibi pekçok hususlar mevcuttur.

5777 ٣– وعن عبدالله بن السعدي رَضِيَ اللهُ عنه قال: [وَفَدْنَا عَلَى النَّبِيِّ ﷺ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! إنِّي تَرَكْتُ قَوْمـاً مِنْ خَلْفِي، وَهُمْ يَزْعُمُونَ أنَّ الْهِجْرَةَ قَدِ انْقَطَعَتْ. فَقَالَ: لَنْ تَنْقَطِعَ الْهِجْرَةُ مَا قُوتِلَ الْكُفَّارُ]. أخرجه النسائي.

3. (5777)- *Abdullah İbnu Sa'di* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına bir heyet olarak geldik. Ben:

"Ey Allah'ın Resulü! Muhakkak ki ben, arkamda, artık hicretin sona erdiğini zanneden bir kavim bıraktım" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Küffarla kıtal edildiği müddetçe, hicret sona ermeyecektir!"* buyurdu." [Nesâî, Bey'at 15, (7, 146).]

5778 ٤– وعن يعلى بن أمية قال: [جِئْتُ بِأبِي أُمَيَّةَ يَوْمَ الْفَتْحِ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! بَايِعْ أبِي عَلَى الْهِجْرَةِ. فَقَالَ: أُبَايِعُهُ عَلَى الْجِهَادِ، وَقَدِ انْقَطَعَتِ الْهِجْرَةُ]. أخرجه النسائي.

4. (5778)- *Ya'la İbnu Ümeyye* anlatıyor: "Fetih günü babam Ümeyye'yi getirip: "Ey Allah'ın Resulü! Babamla hicret şartı üzere bey'at yap!" dedim. Ama O:

"Onunla cihad etme şartı üzerine bey'at yaparım, artık hicret sona ermiştir" cevabını verdi." [Nesâî, Bey'at 15, (7, 145).]

AÇIKLAMA:

Bu iki rivayet hicretle ilgili birkaç temel telakkiyi vermektedir:

★ Hicret bir ara zaruri idi. Bilhassa Medine'deki Müslümanların sayıca artması, güçlenmesi lazımdı. Hem de sağda solda münferid Müslümanlar ağır baskı altında kalarak İslam'ı yaşayamıyorlardı. Bu sebeple "hicret etmeyenin imanı makbul değildir" denecek derecede, Medine'ye hicret farz kılınmış, hicretin fazileti zihinlerde yer etmişti.

★ Ama bu hal, Mekke'nin fethiyle sona erdi. Çünkü artık Müslümanlar güçlenmiş, fevç fevç insanlar ona dahil olmaya başlamıştı. Her-

kes dinini istediği yerde korkusuzca yaşayabilirdi. Resulullah, mükerrer beyanlarla Mekke'nin fethinden sonra hicretin sona erdiğini ilan etti. Fetihten sonra hicret üzere bey'at etmek isteyenleri geri çevirdi.

★ Resulullah'ın "Fetihten sonra hicret yok" ifadesi zahirde mutlak ise de, "Medine'ye" diye kayıtlamak gerekmektedir. Çünkü Abdullah İbnu Sa'di rivayetinde de görüldüğü üzere düşmanla cihad yapıldığı müddetçe hicrete ihtiyaç duyulacak ve meşru varlığını kıyamete kadar devam ettirecektir.

5779 ٥- وعن سهل بن سعد رَضِيَ اللّٰهُ عَنه قال: [مَا عَدُّوا مِنْ مَبْعَثِ النَّبِيِّ ﷺ وَلاَ مِنْ وَفَاتِهِ، مَا عَدُّوا إلاَّ مِنْ مَقْدَمِهِ الْمَدِينَةَ]. أخرجه البخاري.

5. (5779)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Sahabiler İslamî takvimin başlangıcını tesbit ederken) ne Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bi'set zamanına ne de vefat zamanına itibar etmediler. Fakat Medine'ye gelişine itibar ettiler." [Buharî, Menakıbu'l-Ensar 48.]

AÇIKLAMA:

1- Cahiliye devrinde Arapların elbirlik kullandıkları sabit bir takvimleri yoktu. Mühim hâdiselere göre takvimler kullanılır, bir müddet sonra terkedilirdi.

Hicrî takvimi, duyulan ihtiyaç üzerine istişarelerle ilk defa kabul edip tatbikata koyan *Hz. Ömer* oldu. Cevherî, tarihte ilk takvimin Tufan'dan itibaren konduğunu belirtir. İslam'da ilk takvimin Hz. Peygamber devrinde, Medine'ye gelince konulduğuna, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın bu maksatla Rebiülevvel'i esas aldığına dair Zührî'den bir rivayet mevcut ise de, alimler bunu mu'dal bilir ve Hz. Ömer zamanında konduğunda ittifak ederler.

Süheylî, Ashab'ın, tarihi hicretle başlatma işini şu ayetten aldıklarını söyler: ﴿لَمَسْجِدٌ اُسِّسَ عَلَى التَّقْوٰى مِنْ اَوَّلِ يَوْمٍ﴾ "**...Senin namaz kılmana layık olan mescid, ilk günden beri takva üzerine kurulu bulunan mesciddir**" (Tevbe 108). "Çünkü der, malum olduğu üzere, mutlak manada bir ilk gün yoktur. Öyleyse bu "ilk"lik muzmer olan bir şeye izafe edilecektir. Bu muzmer (kapalı) olan şeyde İslam'ın aziz olduğu, Resul-i Ekrem'in Rabbine emniyet içinde ibadet ettiği, mescidin yapılmasına başladığı zamandır, bu devrin ilk günüdür. Böylece, Ashab o günü tarih başlangıcı kabul etmede fikir birliğine vardılar. Onların fiilinden anlarız ki, Cenab-ı Hakk'ın مِنْ اَوَّلِ يَوْمٍ "ilk günden beri" sözünü onlar, "İslamî tarihin ilk gününden beri" diye anladılar.

İbnu Hacer, *Süheylî*'nin bu yorumuna tamamen katılmayarak: "Hatıra öncelikle gelen, مِن أوَّلِ يَوْمٍ "İlk günden beri" kavl-i şerifinin manası Resulullah ve ashabının Medine'ye girdiği ilk gündür, doğruyu Allah bilir" der.

2- Sadedinde olduğumuz rivayet, takvimin başlangıcını tesbitte Ashab'ın, farklı görüşleri müzakere edip, "hicret"te karar kıldıklarını göstermektedir. Rivayette Resulullah'ın bi'set ve vefat zamanlarına itibar edilmediğinin belirtilmesi bunu ifade eder. Nitekim bu maksatla Aleyhissalâtu vesselâm'ın doğumu, bi'seti, hicreti ve ölümünün esas alınması müzakere edilmiştir. Nitekim *İbnu Abbas*'tan gelen bir rivayatte şöyle denir: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) takvim başlangıcı koymaya teşebbüs edince, sahabiler toplandı. Onlarla müzakere etti. *Sa'd İbnu Ebi Vakkas, Aleyhissalâtu vesselâm*'ın vefat zamanını esas almayı, Hz. Talha bi'setle başlatmayı, *Hz. Ali* hicretle başlatmayı, diğer bazıları da Resulullah'ın doğumunu esas almayı teklif ettiler. Hicretin on altı veya on yedinci yılında toplanan bu şûra, müzakereler sonunda Hz. Ali'nin teklifini kabulde ittifak etti. Ancak hangi ayın esas alınması hususunda da ihtilaf edildi. Abdurrahman İbnu Avf, haram ayların evveli olduğu için Receb'i, Talha da ümmetin mübarek ayıdır diye Ramazan'ı, *Hz. Ali* de sene başıdır diye Muharrem'i yıl başlangıcı olarak teklif ettiler. Bu meselede de Hz. Ali'nin görüşü kabul gördü."

Hz. Ömer'i takvim meselesini ele almaya sevkeden amil hususunda kitaplarda muhtelif rivayetler var. Umumiyetle, Yemen'de mevcut olan tatbikatın, böyle bir şeye olan ihtiyacı hatırlattığını belirtir. İbni Sirin'den gelen bir rivayete göre: "Yemen'den gelen bir zat: "Ben Yemen'de tarih dedikleri bir şey gördüm. Şu yılda, şu ayda diye yazıyorlar" der. Bunun üzerine Hz. Ömer: "Bu güzel bir şey, öyleyse siz de tarihleyin" der ve şûrayı toplar. Bir başka rivayete göre, Ebu Musa (radıyallahu anh) Hz. Ömer'e "Sizden bana tarihsiz mektuplar geliyor" diye yazar, bunun üzerine Hz. Ömer şûrayı toplar. Bir diğer rivayete göre, Hz. Ömer'e ödeme zamanı Şaban yazan bir borç senedinin davası gelir. "Bu hangi Şaban, geçen mi, içinde bulunduğumuz mu, gelecek Şaban mı? Şu halde insanlara bir şey (takvim) koyun ki bunu ona göre bilsinler" der.

★ Son olarak şu hususu daha açık olarak tebarüz ettirmek isteriz: Takvim başı olarak hicret yılı esas alınmış olmakla beraber, yıl başı olarak Resulullah'ın hicret ettiği ay esas alınmamıştır. Çünkü hicret, Rebiülevvel ayında vuku bulduğu halde takvim, biraz geri alınarak Muharrem'de başlatılmıştır. Bunun gerekçesi olarak yukarıda da kaydedildiği üzere Muharrem'in (eskiden beri) yılbaşı sayılması" gösterilmiş ise

de, *İbnu Hacer*, şöyle bir yorumda bulunur: "Çünkü hicrete azmetme başlangıcı Muharrem'de olmuştu. Şöyle ki (Akabede yapılan ikinci) bey'at, Zilhicce ayında vukua geldi. İşte bu hicretin mukaddimesi idi. Bu beyatten sonra ilk doğan hilal, Muharrem oldu. Hicret etmeye azm, Muharrem hilalinde oldu. Böylece takvimin Muharrem ayında başlatılması uygun ve münasip oldu. Takvimi Muharrem ayından başlatmaları hususunda, vakıf olduğum açıklamaların en kuvvetlisi (bence) budur."

I. İSTİDRAD

Takvim meselesi, zaman anlayışının ortaya çıkardığı bir meseledir. Takvim, zamanı belli bir plana göre değerlendirme, amele tahvil etme endişesinin maddî ifadesidir, delilidir. Bidayetten beri büyük medeniyet kuran bütün cemiyetlerin takvimi vardır. Etiler, Sümerler, Mısırlılar gibi. Makro alanda takvim şeklinde ifadesini bulan zaman telakkisi sadece cemiyetin meselesi değil, aynı zamanda her ferdin meselesidir. Hayattaki başarılar zaman içinde gerçekleştirildiği için, gerek fertlerin ve gerekse milletlerin başarısını, kristalize olmuş, maddeye dökülmüş zaman olarak değerlendirebiliriz. Zamanını değerlendirme şuuruna eren, en büyük endişesi zamanı değerlendirme olan ferdler ve cemaatler terakki eder, bunu kaybedenler de tedennî.

Dinimizin büyük hedeflerinden biri de mensuplarında zaman şuuru uyandırmaktır. Bu sebeple her söylediğinin, her yaptığının iki melek tarafından yazıldığı bildirilmiş, büluğdan ölüme, her anından hesap vereceği inancı Kur'an ve hadislerde tekrarla işlenmiştir.

Biz burada, zaman meselesini Kur'an-ı Kerim'in nasıl ele aldığını göstermek, bu mevzuya giren mesaildeki sistemi ve ısrarını ibraz etmek maksadıyla şu açıklamayı sunuyoruz:

Ümidimiz ve duamız yeniden diriliş dönemimizde, bunun zenbereğini teşkil edecek olan İslamî zaman telakkisini, Rabbimizin bu ümmet-i merhumeden esirgememesidir.

DİN VE ZAMAN

Bugün Müslümanlar çoğunluk itibariyle zaman konusunda kaygısız hale gelmiş ise de, dinimiz, ana kaynaklarında, zaman meselesi üzerinde ısrarla durur. Bizzat Kur'an-ı Kerim, zaman üzerinde dikkatleri canlı tutmak için zamanı hatırlatan tabirleri sıkça kullanır. Ayetleri hadislerle birlikte mütalaa edince, şu husus açıkça görülür: Dinin bu iki kaynağı, yıllık, aylık, haftalık ve bilhassa günlük hayatın tanzimiyle ilgili çok ince

teferruatlara yer vermektedirler. Her çeşit farz, vacib ve nafile namazlar, zaman tanzimine de yönelik gayeler taşımaktadırlar. Bu açıdan, din emirlerinin büyük çoğunluğuyla, insana zamanını âzamî ölçüde değerlendirmeyi öğretmektedir, hatta asıl gayesi budur denilebilir.

KUR'AN'IN ZAMANI İFADE ŞEKLİ

Kur'an-ı Kerim'de zaman mefhumu, çok çeşitli kelime ve tabirlerle ifade edilir. Buna rağmen bizzat zaman kelimesine rastlanmaz. "Zaman", lügat açısından "uzun veya kısa olan vakit" manasına gelir, yani mutlak zamanı ifade eder. Kur'an, zaman yerine daha çok vakit kelimesini tercih eder ve kullanır. Bu kelime lügat yönüyle, "bir iş için belirlenen zamanın nihayeti" demektir. Yani belirli, sınırlı bir zaman ifade eden kelime, diğerine tercih edilmiştir. Bu tercihte, Kur'an-ı Kerim'in pratik gayesini görüyoruz. Yani fiilî hayatta, insan için pratik ve tatbikî olan mefhumlar daha mühimdir. Bunların hatırlatılması, nazarî, zihnî mefhumlara tercih ve takdim edilmiş olmaktadır. Zaman mes'elesi de böyle. Zamanla ilgili tabirlerin sayısı, insanın günlük hayatında arzettiği ehemmiyetle doğru orantılı olarak artmaktadır.

Mutlak ve Mübhem Zaman: Başka manaları yanında "zaman" manasını da taşıyan asr kelimesi 1 defa; başlangıcından nihayetine âlemi kucaklayan zaman manasına dehr kelimesi 2 defa; zamanda mübhem ve uzun bir müddet manasına hukub, ahkab 2 defa; yakın insanların yaşadığı devir manasına karn, kurun kelimeleri 20 defa geçer. Bu sonuncu kelime her defasında geçmiş devirleri kasteder.

Daha müşahhas, daha sınırlı zaman ifade eden kelimelerden "vakt" kökünden 13 ayrı kelime gelir. Vakt kelimesinden sonra saat kelimesine daha çok yer verilmiştir. 48 defa geçen bu kelime "zamanın bir cüz'ü, bir parçası" demektir. 40 yerde kıyamet manasınadır, 8 yerde de müddet ve sınırlı zaman manasında kullanılmıştır. Zamanın çok daha küçük cüz'ünü ifade eden an (ki dilimize de aynı manada girmiştir) çoğul olarak anâ şeklinde üç yerde geçer. Daha kısa bir müddet ifade eden lemhu'l-basar (göz açıp kapama vakti) tabiri de 2 yerde geçer. 35 kere geçen hîn de birşeyin husûl bulma vakti demek olup manaca mübhemdir, izafetle vuzuha kavuşur. Mutlak zaman Kur'an'da bazan da hînle ifade edilmiştir.(23)

Ebediyet mefhumu (ebed kökünden 28 defa, huld kökünden 87 defa ve sermed kökünden 2) 117 defa geçer. Bunun çokluğunu yine pratiklik

23- Zamanla ilgili tabirlerin tarifleri, İsfehani'nin Müfredatu'l-Kur'an'ından alınmıştır.

yönünden açıklamak mümkündür. Zira, Kur'an-ı Kerim'in ana davalarından biri ahiret ve binaenaleyh, ebedî hayattır. Ebediyeti hatırlatan kelimelerin çokluğu tabii ve hatta zaruridir (Bak: Şema 1).

Muayyen Belli Zaman: Mutlak manada veya mutlaka yakın mübhem, belirsiz müddette zamanı ifade eden kelimelerin azlığına mukabil, mutlak ve sonsuz zamanın yıl, ay, gün, gece, gündüz gibi çeşitli uzunlukta, fakat sınırlı, bölümlü, başlangıç ve sonuç hududları belli ve insan hayatı ile sıkı alâkalı muhtelif dilimlerini ifade eden tabirler çokça gelmiştir. Hatta bunlardan hangisi, bir ferd için daha ehemmiyetli ise o, diğerlerine nazaran, ehemmiyeti nisbetinde daha çok sayıda zikredilmiştir. Görüleceği üzere, yevm, yani "gün" kelimesi en çok zikredilen kelimedir.

Zamanın Sıkça Hatırlatılması: Kur'an-i Kerim'de zamanı hatırlatan kelimeler çoktur. Bunlardan direkt hatırlatanları çoğunlukla kaydettik. Sadece "gün", "gündüz", "gece" kelimeleri ile gündüz ve gecenin kısımlarına temas eden tabirlerin Kur'anda dağılımını gözönüne alacak olsak şu durumla karşılaşıyoruz: Kur'an-ı Kerim, ilk sayfalarından itibaren, en son sayfalarına kadar, hiç fasıla vermeden, okuyucusuna "zaman mefhumu"nu hatırlatmaktadır. Ve bu hatırlatmaların sayısı bir cüzden diğerine fazla fark etmemektedir. Sadece sonlarda bariz artış kaydeder ki, bu da sonlardaki surelerin kısalığından ve "namaz sureleri" olmaları hasebiyle en çok okuma şanslarına sahip olmalarından ileri gelir (Bak: Şema 2).

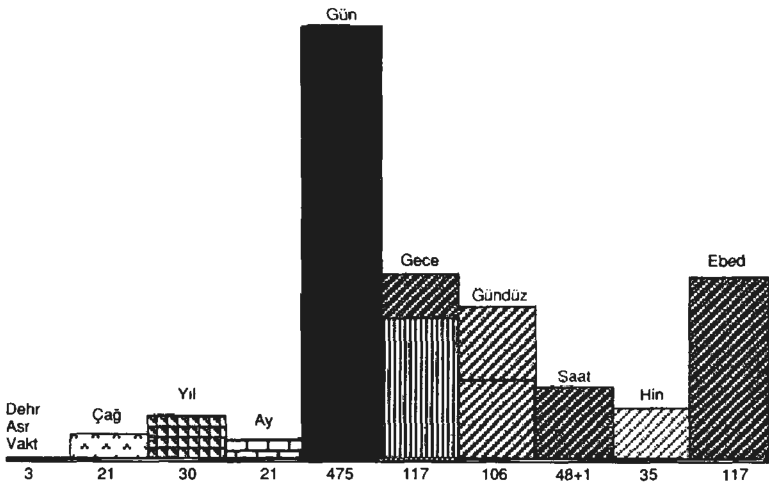

Şema 1: Mutlak ve mukayyet zaman mefhumlarını ifâde eden kelimeleri gösterir şema. İnsan için pratik faydası olanlar en çok zikredilmiş durumda. Gece ve gündüzle ilgili sütunlar ikişer kısma ayrılmıştır, zira üstteki kısımlar gece ve gündüzün kısımlarıyla ilgili ayetleri gösterir

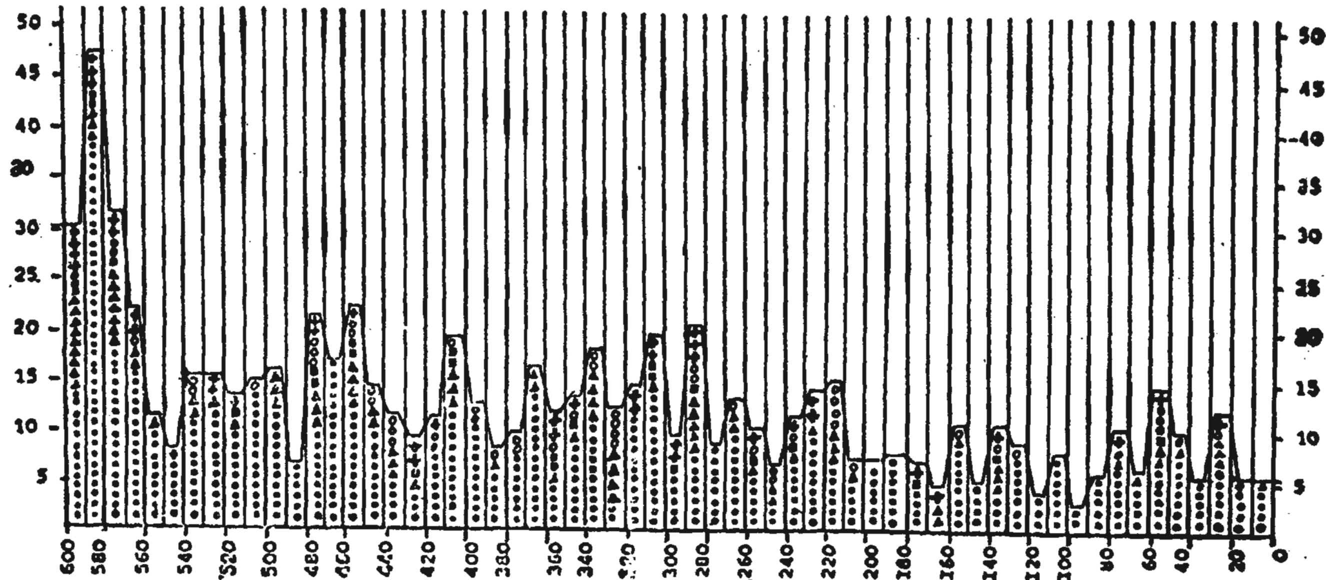

Şema 2 : Direkt olarak zamanı hatırlatan kelime ve tâbirlerin Kur'ân'da dağılım şeması. Rakamlar sağdan sola Kur'ân'ın baştan sona sayfalarını gösterir. Her sütun bir yarım cüze, her işâret bir kelime veya tâbire delâlet eder. İşâretler: ● = gündüz (475), ▲ = gece (92), ■ = gecenin kısımları (25), 0 = gündüz (57), + = gündüzün kısımları (49).

KUR'AN'DA ZAMANIN TAKSİMİ: TAKVİM

Söylediğimiz gibi, Kur'an, en ziyade *"gün"* kelimesi üzerinde durur ve zamandan münezzeh olan Allah nezdinde *"gün"*ün varlığından bahseder: **"Rabbin katında bir gün, saydıklarınızdan bin yıl gibidir"** (Hacc 47; Secde 5).

Şu halde mahiyetçe ve uzunlukça çok farklı da olsa, Allah nezdinde bir İlahî günün varlığına dikkat çekilmiş olmaktadır. "İlahî gün"ün sarahaten zikri, dolaylı ve zımnî olarak İlahî yılın ve binnetice "İlahî takvim"in varlığını -ifham edip- hatıra getirir.

Kur'an'daki bu işaret, bizim için takvim meselesinin ciddiyet ve ehemmiyetini kavramada yardımcı olur. Pratik açıdan, mühim olan, arzî ve beşerî takvimdir. Bu mevzuda ise ayetler çoktur ve sarihtir: Yukarıda temas ettiğimiz şekilde geçmiş zamanlara delalet eden karn, kurun (çağ, çağlar) kelimelerine 20 yerde temas ettikten başka 21 yerde ay (şehr), 30 yerde de yıl (sene, âm, hıcec ve havleyn kelimeleriyle) mefhumlarına yer verir.

Şu ayatte bir yılın 12 ay olduğu, takib edilecek takvimde, kamerî esasa müstenid sistemin esas olduğu belirtilir: **"Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısında, Allah'a göre, ayların sayısı on ikidir. Bunlardan dördü haram ayıdır. Bu dosdoğru bir nizamdır. Öyleyse o (haram) ayları içerisinde nefsinize zulmetmeyin..."** (Tevbe 36).

Şu ayette ise, sarih olarak takvimde kamerî sisteme uyulması emredilir. "(Ey Muhammed), sana hilal halindeki ayları sorarlar. De ki: **"Onlar insanlara vakitlerin ve bilhassa hacc zamanlarının ölçüsüdür"** (Bakara 189).

Dinî İşlerde Kur'anî Takvim Değişmemeli: Az önce kaydettiğimiz birinci ayet, esasları kamerî sisteme dayalı bir takvim ortaya koymakla kalmaz, başka çeşit takvim kullanmayı da bir manada yasaklar. Şöyle ki: Ayetin yukarıda "öyleyse o (haram) ayları içerisinde nefsinize zulmetmeyin" şeklinde meali kaydedilen kısmı, icazı sebebiyle, "O aylar hakkında nefsinize zulmetmeyin" şeklinde anlaşılmaya da müsaiddir. Bu mananın içinde -en azından dinle ilgili işleri tanzimde- bir başka takvime uyma yasağı açıktır. Zira bu davranış nefse zulüm olarak tavsif edilmektedir. Nitekim kaydedeceğimiz müteakip ayet nesî -denen ve mahiyet itibariyle kamerî takvimde oynayarak dinî meseleleri güneş takvimine uydurmaktan ibaret olan cahiliye devri- tatbikatını "küfürde ileri gitmek" olarak ilan etmiştir: **"Haram ayları geciktirmek (yani nesî) kü-fürde bir artıştır. Onunla kâfirler saptırılır. İnkâr edenler, Al-**

lah'ın haram kıldığı aylara sayıca uymak için, onu bir yıl haram, bir yıl helal sayıyor, böylece Allah'ın haram ettiğini helal kılıyorlar. Kötü işleri kendilerine güzel gösterildi. Allah o kâfirler güruhunu hidayete erdirmez."[24]

Şu halde dinî emirleri bir başka takvime bağlamak, Kur'an'da menedilmiştir.

BİR AYIN TAKSİMATI: Zaman şuurunun yerleşmesi ve hayatî faaliyetlerin zaman içinde daha pratik dağıtılması için yılın aylara bölünmesi yeterli değildir. Öyle ise bir ay da, daha küçük bölümlere ayrılmalıdır.

Kur'an-ı Kerim'de haftayı ifade eden Arapça "üsbû" kelimesi geçmez. Ancak cumartesi manasına gelen "sebt" kelimesi yedi sefer geçer. Her seferinde, Yahudilerle -ki, ashabu's-sebt (cumartesi güncüler) olarak tavsif edilirler (Nisa 47)- ilgili olarak kullanılan (Bakara 65; Nisa 47, 154; A'raf 163 (üç kere) Nahl 124) bu kelimenin Arapça'ya, bu manada İbranice'den geçtiği ve yedi günlük bir zaman dilimi yani hafta manasına da geldiği şarihlerce belirtilir. Hicretten sonra, Müslümanlar arasında, cahiliye devrinin arubesi yerine kullanılmaya başlayan ve hafta manasına da kullanılan *"cuma"* kelimesi, haftalık farz namazı tesbit vesilesiyle Kur'an'da bir kere geçer (Cuma 9). Böylece Kur'an-ı Kerim, tarihin kaydettiği bütün medenî milletlerde görülen yedili haftalık sistemi te'yid etmiş olmaktadır. Çünkü cum'a günü (eskinin yevmü'l-arûbesi) o zamanın mutad takvim sisteminde yedi günde bir kere gelmektedir.

GÜNLÜK ZAMAN VE TAKSİMİ: Kur'an-ı Kerim zamanla ilgili olarak dikkat çekmede en büyük ağırlığı "günlük zaman"a verir. Bunu iki şekilde yapar:

1- *"Gün* manasına gelen yevm kelimesini çok sık tekrar eder. Bu kelime çeşitli şekillerde (müfred, cemi, tesniye, marife, nekre) 475 defa zikredilir.

2- Bir gün önce *"gece"* ve *"gündüz"* olmak üzere iki ana, sonra da, bunlardan her biri daha teferruatlı birçok tali bölümlere ayrılır ve bu bölümler çokça zikredilerek bir günün "kısım"lara taksimatı ve her bir kısmın ehemmiyeti üzerine şuurlar ve dikkatler canlı tutulur.

Hemen şunu belirtelim ki, Arapça'da leyl (gece) kelimesi, güneşin batması ile, sabahleyin fecr-i sadık denen ikinci fecrin doğuşuna kadar geçen zamanı ifade eder. Geri kalan müddete de nehar (gündüz) denir.

24- Tevbe 37. Bu ayet, günümüzde de, mesela Ramazan ayını devamlı kış mevsimine almayı teklif edenlere cevap olmaktadır.

Gündüz ve Taksimi: Günün bir yarısı olan gündüz (nehar) 57, diğer yarısı olan gece (leyl) 92 kere zikredilir.

Gündüz ile gece kelimelerinin tekerrür sayılarında "gece"nin lehine yarıya yakın fark gözükmekte ise de, gündüzün kısımlarıyla ilgili zikirler aradaki farkı azaltır. Şöyle ki: Gündüzle ilgili olarak sabah vakti, "subh" kelimesiyle 7 kere (bu kökten fiillerle 41'i bulur, ancak fiil halinde sabaha ermek manasından başka, "olmak" manası da var), "gudüvv" kökünden gelen kelimelerle 15, "bükre" kelimesiyle 9, "fecr" kelimesiyle 6 kere zikredilir. Ayrıca gündüzün diğer kısımlarını ifade eden duha (kuşluk) kelimesi 6, Tulûu'ş-şems (güneşin doğması) tabiri 2, zahire (öğle sıcağı vakti) kelimesi 1, felak (tan yeri) kelimesi 1, tarafeynnehar (güneşin iki tarafı) tabiri 1, etrafu'n-nehar tabiri 1; dülûku'ş-şems (güneşin batıya meyli) tabiri 1 defa zikredilir. Bunların toplamı 50'ye ulaşır. Bunu, neharın zikir sayısı olan 57'ye ilave edince, gündüz vaktini hatırlatan zikirler 107'ye ulaşır.

Gece ve Taksimi: Gece deyince güneşin batma anından şafağın sökmesine kadar geçen müddetin kastedildiğini daha önce belirtmiştik. Gece müddeti, yıllık olarak ele alınınca günün tam yarısı eder. Şu halde, bunun da ihmal edilmemesi, âzamî şekilde değerlendirilebilmesi için, tedkik, tanzim konusu yapılması gerekir.

Kur'an-ı Kerim, gündüz gibi, geceyi de birçok kısımlara ayırır ve herbirini çok sayıda zikreder: "İşa (yatsı) kökünden 13, asîl (akşam) kelimesi 7, ânâu'l-leyl (gece saatleri) tabiriyle 3, gurûbu'ş-şems (güneşin batması) tabiriyle 2, ğasık (şiddetli karanlık) kelimesiyle 1, Gasaku'l-leyl (gecenin ilk karanlığı) tabiriyle 1 kere, hîne tümsûn (akşam olunca) tabiriyle 1 olmak üzere, gecenin kısımları toplam 27 kere zikredilir. Bunu gecenin zikir adedi olan 92'ye ekleyince 117 rakamına ulaşırız (Bak: Şema 2). Gece manasına gelen beyat ile, bu kökten gelip gece geçirme manasına gelen fiiller bu rakamın dışındadır (onlar 8 adettir).

Gerek gündüz ve gerekse gece ile ilgili kısımlar, umumiyet itibariyle namaz vakitlerini tesbit ve tavsif maksadlarına raci olarak Kur'an'da zikredilmektedir. Bir başka ifade ile, bir günün belli başlı dönüm noktaları, günlük farz namazlarla işaretlenmiş, müşahhas hale getirilmiş olmaktadır.

Namaz Vakitlerinin Zaman Taksimindeki Yeri: Yukarıdaki açıklamadan şu neticeyi çıkarabiliriz: Farz namazlarının mühim gayelerinden biri, Müslüman kimseye, günlük zamanını taksim ve programlama alışkanlığı kazandırmaktır. *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in fiilî tatbikatı ve emirlerinde göreceğimiz üzere, bu vakitler yat-

ma, kalkma eve çekilme, istirahat, evi terketme, ziyaret, sohbet gibi günlük olarak yapmak zorunda olduğumuz bir kısım kaçınılmaz iş ve davranışların zamanlarını tesbit etmektedir.

Her namaz, bir zaman tanzimi olunca, Kur'an'da, namazdan bahseden bütün ayetler aynı zamanda "zaman şuuru" vermeyi gaye edinen ayetler sınıfına dahil olur. Kur'an'da namaz, en çok salat kelimesiyle ifade edilmiştir ve 100'e yakın miktarda zikri mevcuttur. Rüku, sucud, kıyam gibi başka kelimelerle ifade edilen namaz manası bu rakamın içine dahil değildir.

Nafileleri de gözönüne alınca, gecede beş adet namaz sözkonusudur. Farzlar akşam ve yatsıdır, vacib olan yatsıdan sonra kılınan vitr; nafileler de akşam-yatsı arasında kılınan evvabin namazı ile, sabah vaktinden önce kılınan teheccüd namazıdır.

II. İSTİDRAD

Aşağıda sunacağımız yazı 21 Kasım 1979 tarihine müsadif 15. hicrî asrına giriş vesilesiyle yapılmış bir makaledir. Hicret hâdisesinin ehemmiyetini çok yönlü olarak kavramada yardımcı olacağı ümidiyle burada iktibasını uygun görüyoruz.

TEBLİĞ, TERBİYE VE SİYASÎ TAKTİK AÇILARINDAN HİCRET

GİRİŞ:

Lügatta "kişinin başkasını el veya dil veya kalben terketmesi" manasına gelen (1) hicret kelimesi, İslam kültüründe çok zengin manalar taşıyan bir tabir, bir mefhum olmuştur.

Hicret, "vak'a" ve "tabir" olarak Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hayat ve hadislerinde mühim bir yer tutar. Hatta "en mühim vak'a" ve "en mühim tabir"lerden biri olarak tavsif edilse mübalağa edilmemiş olur. Zira "hicret" , kuru bir tarihçinin iddia edeceği şekilde, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hayatında belli bir tarihî vak'anın isim ve ünvanı olmaktan ibaret değildir. Hicret, aynı zamanda, irşad ve tebliğde metod, düşmanla münasebette siyasî taktiktir.

Hz. Ömer devrinde sahabelerin, Müslümanlar için bir takvim vazetme ihtiyacını duydukları vakit, takvimin başlangıç noktası olarak, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hayatında yer eden diğer mühim hâdiseler meyanında Mekke'den Medine'ye hicret vak'asını seçmiş olmaları, vak'a olarak "hicret"e onlarca atfedilen ehemmiyeti noktalar (2). Nitekim Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın doğumu, ilk vahyin gelişi,

ilk tebliğ emri, Bedir Savaşı, Hudeybiye Sulhü, Mekke'nin Fethi, Veda Haccı ve bu sırada "Bugün dininizi ikmal ettim" (37 ayetinin inişi) gibi hâdiseler gerçekten, Resulullah'ın hayatında cereyan eden, İslam tarihinin mühim hadiseleridir, her biri takvim başlangıcı olarak alınabilecek vak'alardır. Ama bunlar arasından sadece hicret vakasının icma ile (4) seçilmiş olması "Hicret"in onlar açısından -münhasıran hâdise olarak değerlendirilmiş olduğunu farzetsek bile- ne kadar ehemmiyetli olduğunu ifadeye kâfidir. Kaldı ki, Hz. Ömer (radıyallahu anh) hicreti, "hakla batılın arasındaki fark" olarak vasıflar(5).

Şu halde, bu yazımızda, muhtelif yönleriyle "hicret"in ehemmiyetini belirtmeye çalışacağız. Makalede temas edeceğimiz ana başlıklar şunlardır:

I. Tabye ve Taktik Olarak Hicret: (Burada sabır, hicret ve cihadın birbirini tamamladığı açıklanacaktır.)

II. Siyasî Vak'a Olarak Hicret.

III. İrşad ve Tebliğde Metod Olarak Hicret.

IV. Terbiye Metodu Olarak Hicret.

I. TABYE VE TAKTİK OLARAK HİCRET

Hicret kelimesi, herşeyden önce bir hadiseyi, İslam tarihinin en mühim hâdisesini hatırlatır. Kelimenin kazandığı ehemmiyet ve taşıdığı öbür manalar da menşeini bu vak'adan aldıkları için önce bu noktadan başlamak gerekecek.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), cahiliye kelimesi ile ifade edilen öyle bir devirde gelmişti ki, o günün Arap cemiyeti, tarihinin en karanlık, en vahşetli devresini yaşıyordu. İnsanlar ilah diye hevesatlarının timsali olarak kendi elleriyle yaptıkları putlara tapıyorlardı. Kanun diye uyulan şey, kuvvetlinin arzusu idi. Köle ve kadınlar insan olmanın hürmet ve kerametinden nasibi olmayan kimseler olarak eşya muamelesi görüyorlardı. Fakir fukara da himaye ve desteksizlik altında eziliyordu. Kısacası bir avuç kuvvetli ve zorba dışında kalan insanlık, bugünkü hiçbir değer ölçüsüne sahip olmayan anarşiste av olma durumuna düşmüş müdafaasız, bîçare bir kimsenin durumunda idi.

İşte böyle bir hengâmede Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Allah'tan aldığı emirle insanların karşısına çıktı ve onlara şu mealde hitap etti: "Ey insanlar, elinizle yaptıklarınıza tapmak batıldır, hevesata uymak sapıklıktır. Başı boş değilsiniz, bu dünyada belli bir gaye için yaratılmışsınız, öbür dünya için imtihan olunmaktasınız. Hayır ve şer, iyi ve

kötü yaptıklarınızdan sorumlusunuz. Öyle ise, zulümden vazgeçin, zayıfın hakkını çiğnemeyin, haklının hakkını iade edin. Haksız yere kan dökmeyin, kimseye zulmetmeyin. Zayıfları, yetimleri ezmeyin, onları himaye edin. Köle ve fakirlere yardım edin. Kadınlara kötü muameleden vazgeçin, onları anneleriniz, kızlarınız ve kızkardeşleriniz bilin... vs."

Hz. Peygamber'in bu davetine uymak, cemiyeti elinde tutan kuvvetli, zengin ve nüfuzlu azınlığın işine gelmiyordu. Rahatlarını bozmak istemiyorlardı. Hep istihkar edegeldikleri, zulmedegeldikleri zayıflar kitlesine değer vermek, insan muamelesi yapmak istemiyorlardı. Menfaatlerinin devamını eski düzenlerinin devamında görüyorlardı. Bu sebeple, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e şiddetle karşı koydular. Önceleri yalnız bırakmak, ciddiye almamak, alay etmek yolunu tuttular. Fakat etrafında köle, zayıf ve fakirlerin teşkil ettiği mü'minler halkasının gittikçe genişlemeye başladığını görünce taktiklerini değiştirerek zulüm ve işkenceye ve hatta mü'minleri öldürmeye başladılar.

İşte "hicret"i siyasî taktik olarak anlayabilmek için onu, müşriklerin mukavemet ve İslam'ı söndürme faaliyetlerine karşı Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in dini "neşretmek" ve "yaşamak" için başvurduğu taktikleri tarihî sıra içerisinde incelemek gerekmektedir.

Bu noktayı ifade için, Hicret'i, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in İslam'ı neşirde, düşman tehdidine karşı başvurduğu üç ana taktikten biri olarak değerlendireceğiz. Öbür iki taktikten biri ve birincisi Sabır, diğeri Cihad'dır. Hicret ise, bu ikisinin ortasında yer alan mutavassıt safhanın ifadesidir.

Öyleyse, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, dini "yaşama" ve "tebliğ etme" vazifesini ifade ederken, düşmandan gelen mukabil tehdid ve tehlikeye üç suretle karşı koymuştur:

1- Sabır,

2- Hicret,

3- Cihad.

Şu halde, zahiren birbirinden farklı ve hatta zıd görünen bu üç şey, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hayatında hiç değişmeyen ve daima aynı kalan, "dini yaşama ve neşir" gayelerinin tahakkukunda, içinde bulunduğu şartlara muvafık olarak başvurmuş olduğu birer vasıtadan ibarettir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hayatında bu üç unsuru birbirinden ayırmak mümkün değildir. Şimdi bunlara kısaca bir göz atalım:

1. SABIR:

Bildiğimiz üzere, hicretten önceki devre, Müslümanlar için, tahammülü zor bir devredir, her çeşit takip ve işkencelerle doludur. Müşrikler, alay (6), dayak (7) küfür (8), hakaretten (9) boykot (10) ve öldürmeye (11) varıncaya kadar işkencenin her çeşidine başvuruyorlardı (12). Bu yapılanlara dayanamayarak ölenler de eksik değildi(13).

İşte bu işkence ve takip devresinde Müslümanlar sayıca az, kuvvetçe zayıf idiler. Düşmandan gelen tehlikeye aynı şekilde fiilî bir mukabele derhal yok edilmelerine müncer olabilirdi. Bu sebeple, nazil olan ilk surelerde, sıkı sıkıya emredilen, ısrarla üzerinde durulan hususlardan biri de "sabır"dır. Mesela ilk nazil olan surelerden biri olan el-Asr suresinde: *"Birbirlerine sabır tavsiye edenler"* övülür (14). Bir diğer surede: *"Sabredenlere ecirleri hesapsız ödenecektir"* (15) denir.

Bir kısım ayetlerde İlahî hitap doğrudan doğruya Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'edir: *"Sen (habibim) şimdi sabret. Şüphe yok ki, Allah'ın vaadi haktır. (Buna) kat'î iman beslememekte olanlar zinhar seni (sabırsızlıkla) hafifliğe götürmesinler." (16) "(Habibim) sen şimdilik güzel bir sabır ile katlan." (17) "Rabbinin rızası için katlan"*(18) vs. Hz. Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den önce gelip geçen peygamberler de, kâfirlere karşı birer sabır örneği olarak takdim edilirler: *"İsmail'i, İdris'i, Zülkifl'i de yâdet. Bunların her biri de sabır ve sebat edenlerdendi."* (19)

Hülasa, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, bu İlâhî emir ve ikazların sonucu olarak Mekke devresinde kendisine yapılan muamelelere aynı şekilde cevap vermedi, mukabele-i bi'l-misilde bulunmadı, sadece sabretti. Mü'minlere de kendisi gibi hareket etmeyi, karşılık vermeyip sabretmelerini emretti (20). Rivayetler, zulme maruz bir Müslümana rastladığı vakit, her seferinde: *"Ey falanca, sabret, mükâfaatın cennettir!"* dediğini belirtir (21)

Bu devrede Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* imanı, sabır olarak tarif edecek kadar "sabır"a önem vermiştir. Nitekim bazı rivayetlerde Müslüman olanların dördüncüsü olduğu belirtilen (22) Amr İbni Abese'nin: "İman nedir?" sorusuna Hz. Peygamber aleyhissalatu vesselâm: *"Sabır ve müsamahadır"* cevabını vermiştir (23). Bir hadiste de sabır, ziya ve nur olarak tavsif edilir (24). Yani uyulduğu takdirde mutlaka hidayet ve aydınlığa götüren bir nur (25).

Birkısım Müslümanların, kendilerine işkence yapan kâfirlere, hiç olsun beddua etmesi için müracaat etmeleri üzerine *Hz. Peygamber (aley-*

hissalâtu vesselâm) gayr-i memnûn olarak şu cevabı verdi: *"Sizden önce yaşayanlar arasında öyleleri vardı ki, bazılarının vücutları kemiklerine kadar demir taraklarla tarandığı, bazılarının gövdeleri başlarının ortasından testerelerle ikiye bölündüğü halde, bu yapılanlara sabrettiler, imanlarından vazgeçmediler."* (26)

Hatta bazı rivayetlere bakılınca, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sabır hususundaki bu ısrarı -en azından bazıları nazarında- mutlak bir güçsüzlükten gelmiyordu. Bu belli bir mücadele vetiresinin kaçınılmaz bir safhasını teşkil ediyordu. Bu safhadan geçmek için, birkısım kimselerin nazarında mevcut nisbî bir güce rağmen, sabretmek gerekiyordu. Taberî'nin bir rivayeti bu hususu te'yid etmektedir. Der ki: "(Bir an oldu ki) Müslümanlar bu elîm vaziyete artık tahammül edemeyecek hale gelerek *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'e şöyle dediler: "Biz kendimizi müdafaa edebilecek durumdayız. Zira bizim de akrabalarımız, adamlarımız var. Biz senden sadece mukabele etmek için müsaade talep ediyoruz. Sizin hâlâ sabra gücünüz varsa sabredin, artık bizim sabrımız kalmadı, kendimizi müdafaa etmemiz için bize müsaade et. Eğer vuruşmak gerekiyorsa vuruşacağız." Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in cevabı şu oldu: *"Ben Allah'tan emir almadıkça size, kendiliğimden izin veremem, hiçbir şey söyleyemem."* O gece, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hususta aydınlatılması için Allah'a yalvardı. Bu dua üzerine şu âyet nazil oldu: *"(Ey Peygamber), daha önceki peygamberlerden azim sahibi olanların (ulûl-azm) sabrettikleri gibi sen de sabret. Onların azabı için acele etme."* (27). *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* ertesi gün mü'minlere, bu âyeti okuyarak tekrar sabır tavsiye eder. (28).

O safhada, müsbet ve kesin bir neticeye ulaşmak çok şüpheli gözüküyordu. Bu yüzden sonucu meçhul maceraya müsaade yoktu. Sık sık gelen âyetler sabır emrediyordu. *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* de bu emirlere uyarak sabrediyordu.

Bu davranışın başka neticeleri de vardı. Sabır, müstakim kalb ve gönüllerle bütün suçu "Rabbimiz Allah'tır" (29) demekten ibaret olan sabırlı ve sessiz mazlûmlar lehinde acıma ve şefkat gibi birkısım hisler uyandırıyordu. Bilhassa bunların yakınları ve akrabaları son derece hassaslaşıyor ve tahrik ediliyorlardı. Nitekim Allah'ın arslanı Hz. Hamza'nın İslâm'a girişine de böyle bir durum sebep olmuştur. Şöyle ki:

Bir gün, *Ebû Cehl, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'e çok ağır hakâretler yapar ve bununla da yetinemeyerek mübarek vücutlarından kanlar akacak kadar yaralayıcı darbelerle saldırıda bulunur. Bu şen'i te-

cavüze karşı Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* sabır ve sükûttan başka bir mukabelede bulunmaz. Bu hal, hâdiseye şahit olan bir kadının kendini tutamayarak hüngür hüngür saatlerce süren ağlamalarına sebep olur. Kadına tesadüfen rastlayan *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in amcası Hamza radıyallahu anh, kadının bu dokunaklı ağlayışlarının sebebini sorup öğrenince, hâdiseden son derece müteessir olur. İntikam hisleriyle dolu olarak harekete geçen *Hz. Hamza, Ebû Cehl*'i yaralamakla kalmayıp, Müslümanlığını da ilân eder (30).

Kureyş müşriklerini, Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bir hayli kuvvet ve izzet kazandığına hükmettirerek tecavüzlerini frenlemeye sevk eden (31) bu mutlu hadise Resûlullah'ın zulme ve tecavüze karşı sabrının bir meyvesi idi.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in zulüm ve işkencelere, bu safhada sabırla mukabele etmedeki, belirtmeye çalıştığımız gayesini, Hz. Hamza'ya bu vesile ile verdiği cevapta daha açık olarak görmekteyiz. İşkenceye şâhit olan kadının açıklaması üzerine yanına gelen amcası Hz. Hamza'ya, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle der: *"Amcacığım, bırak beni, ne babası, ne annesi, ne amcası, ne de bir kimsesi olan bir adamla meşgul olma."*

2-HİCRET

Sabırdan sonra gelen ikinci safhadır. Sabrı gerektiren şartlarda lehte bir gelişme yok ise ve üstelik aleyhte olarak gittikçe artmış ve sabırla karşı konamayacak bir dereceye gelmişse, ya yok oluş kabûl edilecek veya orası terkedilecek, yani hicret edilecektir.

Burada en mühim husus, şartların hicreti gerektirecek dereceye ulaşıp ulaşmadığı hususunda verilecek karardaki isâbettir. Nasıl anlayacağız ki, artık hicret şartları tahakkuk etmiştir? Bu kararı verirken eldeki ölçümüz ne olacaktır?

Bu mühim noktanın çözümünde sosyolojiden istimdâd edebiliriz. Sosyologlar içtimâî şe'niyette tehdid ve baskı arttıkça mukavemet ve aksülamelin (reaksiyon) de artacağı, ancak tehdidin şiddeti belli bir haddi tecavüz ettiği takdirde mukavemetin kırılıp, gittikçe azalacağını ve hatta tamamen kaybolacağını müşahede ve tesbit etmişlerdir. Bu cümleden olarak A. Toynbee, yeryüzünde gelip geçen muhtelif medeniyetlerin terakkî ve tedennilerini bu tehdid -cevap (aksülamel), baskı- tepki kanunuyla izah ettikten sonra, tehdit arttıkça cevap ve tepkinin de ilânihâye artmayacağını, tehdidin belli bir derecesinden sonra azalıp tamamen

söneceğini belirtir (32). Hatta kolaylık ve rahatın, medeniyet için zararlı olduğunu ifade eden (32/2) müellif terakkî için muhitin belli ölçüler dahilinde tehdid ve baskıda bulunmasının gereğinde israr eder. Terakkiye âmil olan tehdidli muhite o, "uygun vasat (=juste milieu)" der (33).

Şüphesiz, gayemiz burada Toynbee'nin nazariyesinin izahı değildir. İçtimâî şuûnatta câri olan ve âdetullah dediğimiz kanunlar yardımıyla sabır safhasından hicret safhasına geçmeyi gerektirip, meşru kılan hududu tesbite çalışıyoruz.

Şu halde hemen diyebiliriz ki, müşriklerin mü'minler üzerindeki tehdid ve baskısı, dini "yaşamak" ve "neşretmek" şartıyla hayatta kalmaya imkân veremeyecek bir dereceye ulaşınca Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hicrete izin ve karar vermiştir. Hz. Aişe'nin: "Mü'min, dini için Allah'a ve Resûlü'ne hicret etmek zorunda idi. Zira dinini tatbik etmekten alıkonmak korkusu vardı" sözü de bu durumu ifade eder (34). Nitekim, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* mü'minlere dinlerini, emniyet içerisinde tatbik edebilecekleri yerlere (Habeşistan ve Medine gibi) hicret hususunda izin vermesine rağmen, kendisi Mekke'de kalmaya devam etti. Zira âilevî pozisyonu sebebiyle kendisine dokunamıyorlardı. Ebu Cehl'in teklifiyle, öldürülmesi hususunda bütün müşriklerce uygun görülen bir plân kabul edilip tatbikata konunca bizzat *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* de hicrete karar verdi.

Şu halde hicret, bazı kereler yanlış olarak ifade edildiği gibi bir kaçış değil, bir arayıştır. Dinin, tamamen yok edilme noktasına gelen tehdit ve tehlikelerden kurtarılarak yaşatılmasına müsait vasatın aranmasıdır. Nitekim *İbnu İshâk*'ın bir tasrihine göre, hicret, sadece -herkesce maruf ve meşhur olan- Habeşistan ve Medine'ye değil, hayat emniyetinin ve dini yaşama imkânının bulunduğu "her bir cihete" yapılmıştır (35). Bu cümleden olarak hemen kaydedebiliriz ki, Zekvân İbnu Abdi Kays, Birinci ve İkinci Akabe biatlarında hazır bulunmuş bir Medineli olmasına rağmen, Hz. Peygamber henüz Mekke'de iken, Mekke'ye hicret etmiş ve Ashab arasında "ensârî muhâcirî" diye tanınmıştır (35/2). Aynı ensârî muhâcirî lakabıyla tanınanlardan Abbas İbnu Ubâde'yi (35/3) ve Abdullah İbnu Umeyr'i (35/4), Ukbe İbnu Vehb İbni Kelde'yi (35/5) burada zikredebiliriz.

Din, kendisine gaye olarak, fiilen yaşanmayı tesbit etmiştir. Bulunulan yerin şartları, bu gayenin tahakkukuna imkân vermeyecek duruma geldi ise, oradan hicret etmek şarttır, dinen vecibedir, vazifedir. Bu duruma düşen kimseleri, hicret etmediği takdirde Kur'ân-ı Kerîm mâzur addetmiyor ve kesinlikle sorumlu tutuyor. Bunlar, dinlerini yaşayabilecekleri uygun bir yer aramakla mükelleftirler. İşte âyet-i kerîme:

"Öz nefislerinin zâlimleri olarak canlarını alacağı kimselere melekler derler ki: "Ne işte idiniz?" Onlar: "Biz yeryüzünde (dinin emirlerini tatbikten) aciz kimselerdik" derler. Melekler de: "Allah'ın arzı geniş değil miydi? Siz de oradan hicret etseydiniz ya!" derler. İşte onlar (böyle). Onların barınakları cehennemdir. O, ne kötü bir yerdir." (36)

Kur'ân-ı Kerîm diğer birçok âyetlerinde hicrete yer verir ve dini tatbik edemeyecek kadar zulme maruz olanları hicrete teşvik eder. Bunlardan birinde: *"Kim Allah yolunda hicret ederse yeryüzünde gidecek, barınacak birçok yerler de bulur, genişlik de bulur. Kim evinden, Allah'a ve O'nun peygamberlerine muhacir olarak çıkıp da sonra kendisine ölüm yetişirse muhakkak ki, onun mükâfaatı Allah'a düşmüştür..."* (37)

Şu âyette ise, muhitlerinin aşırı zulmü sebebiyle, çaresizlik içerisinde kalan kimselerin oradan çıkış yollarını aramaları ve bu duruma düşenler için de savaşmaya kadar varan yardım imkânlarının seferber edilmesi gereği ifade edilmektedir: *"Size ne oluyor ki, Allah yolunda -ve acz ü ızdırap içinde bırakılıp: "Ey Rabbimiz bizi, ahalisi zalim olan şu memleketten (kurtarıp) çıkar, bize tarafından bir sahip gönder, bize katından bir yardım yolla" diyen erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda- düşmanla çarpışmıyorsunuz?"* (38)

Hicreti, "dini yaşayıp neşredebilmek için müsait yer arama gayreti" olarak anlayınca, Hz. Peygamber'in hayatında bir değil, birçok "hicretler"e rastlarız. Şöyle ki:

1- Peygamberliğin ilk yıllarında *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* kendi evini bırakarak Erkam'ın evine yerleşir. Kendi evinden Erkam'ın evine olan bu hicretin tek sebebi, Erkam'ın evinin durumu idi. Burası merkezî bir yer olan Safa üzerinde bulunması sebebiyle gerek Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hayatı, gerekse neşr-i din nokta-i nazarından çok daha emniyetli ve muvafık idi. Bilhassa hacılar ve yabancılar için uğrak yeri idi. Hz. Ömer radıyallahu anh dahil birçokları İslâm'a burada girdi. Hz. Ömer'in Müslüman olmasından sonra Müslümanlar, sayıca ve kuvvetce gizlenmeye hacet duymayacakları bir seviyeye ulaşarak buradan çıktılar (39).

2- Mekke müşriklerinin işkence ve baskıları güçsüz aileden olan Müslümanlar için tahammülfersa bir hal alınca Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* böylelerine, Habeşistan'a hicret etmelerini tavsiye etti. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* o zaman şöyle demişti: *"Habeşistan'a gidin. Zira orada çok âdil bir melik var. Onun yanında kimseye zulüm edilmez, orası adalet ve doğruluk diyarıdır. Allah bu durumdan*

bir çıkış yolu yaratıncaya kadar orada kalın." (40) Habeşistan'a olan hicret iki dalga halinde gerçekleşir.

Tarihçiler, bu hicretlerin sebebini Mekkelilerin Müslümanlara tatbik ettikleri ezici baskı ve bu baskı karşısında *Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in yardım etme imkânlarından mahrum oluşuyla izah eder (41).

3- *Ebû Tâlib*'in ölümünden sonra, Kureyş'in tecavüzleri son derece artmıştı (42). Hz. Peygamber'i himaye eden Abdu Menafoğulları'na reis olan Ebû Leheb, Resûlullah'ı ailevî himayeye aldı ise de bu uzun sürmedi. Ebû Cehl'in dessas bir şekilde araya girmesiyle Ebu Leheb himayeyi kaldırdı (43). *Hz. Peygamber*'in durumu, aleyhinde artan bu gayretler sonunda son derece müşkil bir hal almıştı. Evinden nadiren çıkar olmuştu. Bu vaziyet karşısında dini neşretmek için Mekke'den daha emin bir yer te'min etmek maksadıyla Taif'e gitti (44). Ne var ki orada, yaptığı bütün temaslara rağmen istediği vasatı bulamayarak geri döndü.

4- Müslümanların emniyetini Medine'de garanti altına aldıktan sonra, bütün Müslümanlara, oraya hicret etmelerini, çok daha kesin bir dille emretti. Medine'ye şahsen hicret kararını -az önce de belirttiğimiz üzere- dini neşretmek ümidiyle birlikte, hayat emniyetini de tamamen kaybettiği bir anda verdi.

Hicretin burada kayda değen müsbet neticelerinden biri, sabırla ilgili olarak söylediğimiz gibi, hissî plândadır, şefkat ve merhamet duygularının tahrikidir. Nitekim, *Amir İbnu Rebia*'nın annesi, henüz müşrik olan *İbnu'l-Hattâb*'a: "Biz sizin zulüm ve işkencenizden kurtulmak için yurdumuzu (Habeşistan'a gitmek üzere) terk ediyoruz" dediği zaman, sertlik ve merhametsizliğiyle meşhur olan muhatabının (yani Hz. Ömer'in) fevkalâde merhamete, rikkate geldiğini belirtir. *İbnu Hişâm*'da bu muhavere, Hz. Ömer radıyallahu anh'ın Müslüman oluşu anlatılırken -onun Müslüman oluşunu hazırlayan sebeplerden biri olarak- nakledilmektedir. (45)

Hülâsa Mekke'de iken, müşriklerin, her çeşidiyle tatbike koydukları işkence ve zulümden ortaya çıkan tehdid ve tehlikeye mukavemette Müslümanların başvurdukları mütemmim iki silâh "sabır" ve "hicret"ti.

3- CİHAD:

Sabır ve hicreti tamamlayan üçüncü safha cihaddır. Hz. Peygamber *(aleyhissalatu vesselâm)*'in hayatında cihad, şartların İslâm lehine geliştiği safhada düşman tehdidine karşı koymak için başvurulan bir vâsıtadır. Tıpkı sabır ve hicretin de başka şartlarda, aynı maksatla, başvurulan birer vasıta olmaları gibi.

On üç yıl Mekke devrinde mü'minlerin silahı sabırdır. Maddî mukabele kesinlikle yasaktır.

Cihad izninin hicretten sonraya ait olduğu alimlerce kabul edilen bir hussutur (46). Cihada izin veren ayeti ihtiva eden Hacc suresinin bir kısım ayetleri Mekke'de nazil olmuş ise de, diğer bir kısım ayetleri Medine'de nazil olmuştur. Mekke veya Medine'de nazil olan ayetler hususunda müfessirler ihtilaf etmişlerse de (47) cihada izin veren ayetin Medenî olması kuvvetle muhtemeldir.

Meselenin incelikleri bir tarafa, şurası kesin ki, İbnu Kesir'in "en uygun (elyak) bir vakitte" meşru kılındığını belirttiği (48) cihadla ilgili olarak gelen ilk vahiy müteahhirdir ve izin de mutlak değil, mukayyeddir. *"Kendileriyle mukatele edilen (yani düşmanların hücumuna uğrayan mü'min)lere, uğradıkları o zulümden dolayı, (bilmukabele harbe) izin verildi. Şüphesiz ki, Allah onlara yardım etmeye elbette kemaliyle kadirdir. Onlar (o mü'minlerdir ki) haksız yere ve ancak "Rabbimiz Allah'dır" dedikleri için yurtlarından çıkarılmışlardır."*(49)

Dikkat edilirse burada cihad izni kayıtlıdır ve sadece "kendileriyle mukatele edilen ve zulme uğrayanlar" olarak tavsif edilen Mekkeli muhacirlere hastır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hayatı incelendiğinde, Bedir Savaşı'na kadar olan gazvelerde hep muhacirlerin istihdam edildiği görülür.

Ancak Müslümanların siyasî durumu ve maddî gücü düzeldiği ve ilk şartların kaybolduğu nisbette cihad umumi bir vecibe halini alacaktır: *"Size harp açanlarla, Allah yolunda , siz de döğüşün (müdafaa harbi yapın, ancak) aşırı gitmeyin. Şüphesiz ki Allah aşırı gidenleri sevmez. Onları (size harp açanları) nerede yakalarsanız öldürün, onları, sizi çıkardıkları yerden (Mekke'den) çıkarın. Fitne katilden beterdir."* (50)

Burada, Müslümanları Mekke'den çıkarmış olan Mekkeliler mevzubahs edilmektedir. Bu ayet Hudeybiye Sulhü'nden önceye aittir (51). Bu vahiyden sonra *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in kendisiyle savaşanlarla savaştığı, savaşmayanlara dokunmadığı belirtilir.(52)

Daha muahhar bir vahiyde, *"...O küfredenlerle (muharebede) karşılaştığınız vakit, boyunlarını vurun. Nihayet onları mecalsiz bir hale getirdiğiniz zaman artık bağı sıkı tutun"* (53) denir. Bundan da sonra nazil olduğu anlaşılan bir diğer ayette daha kesin bir cihad emri vardır: *"Ey peygamber, kâfirlerle, münafıklarla savaş, onlara karşı sert davran.."* (54)

Kur'an-ı Kerim'in, Mekke'nin fethinden sonra verdiği cihad emrine

gelince bu öncekilere nazaran daha sert, daha umumidir: *"Haram ayları çıktığı zaman, artık o müşrikler, onları nerede bulursanız öldürün. Onları (esir alarak) yakalayın, onları hapsedin, onların bütün geçit yerlerini tutun..."*(55)

Bu ayette de kastedilen kimselerin münhasıran müşrik Araplar olduğu anlaşılmaktadır. Fakat cihad emrini daha umumi, daha mutlak şekilde ifade eden ayetler de mevcuttur: *"Kendilerine kitap verilenlerden, ne Allah'a ne ahiret gününe inanmayan, Allah'ın ve Peygamberinin haram ettiği şeyleri haram tanımayan, hak dinini din olarak kabul etmeyen kimselerle, zelil ve hakir kendi elleriyle cizye verecekleri zamana kadar muharebe edin."(56) "Yeryüzünde bir fitne kalmayıncaya ve din tamamiyle Allah'ın oluncaya kadar onlarla muharebe edin..."*(57)

Hülasa etmek gerekirse; dinin tatbik ve neşrinde takip edilen İlahî tabye ve taktik, sabırla başlatılıp hicretten geçip müdafaa harbi yapma iznine ulaştıktan sonra, lehte gelişen siyasî şartlara ve elde edilen maddî ve kemmî insan gücüne paralel olarak cihad emirleri ağırlaşmış ve "yeryüzünde fitne kalmayıncaya, kâmil din İslam oluncaya kadar" olmak üzere mutlak bir şekil almıştır. Bu söylenen tedricî gelişmeyi, ölüm döşeğinde yatan *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in en son ağzından çıktığı belirtilen bir kaç tavsiyesi arasında yer alan şu cümle noktalar: *"Arap Yarımadası'ndan (Yahudileri ve Hıristiyanları) sürün, burada iki din beraber olmamalıdır."*(58)

Hülasa, sabır, hicret ve cihad, düşman tehdidine karşı koymada İslam'ın vazettiği aynı dinamik prensiptir. Birbirine zıdlık değil ayniyet sözkonusudur. Şartlara göre yağmur, kar, buz şeklinde değişik görünüşlerle karşımıza çıkmakla beraber hep aynı kalan su gibi, İslam'ın tehdide karşı kendisini muhafaza ve hedeflerine ulaşmada başvurduğu dinamik prensip, içtimâî şartlara göre sabır, hicret ve cihad şekillerine bürünmektedir. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* devrinin şartlarındaki terakkiye tabi olarak gelen ayetlerde nasih, mensuh aramak da bizim için isabetli bir davranış olmaz. Ayetlerin geldiği şartları iyi bilerek, içinde bulunduğumuz şartlara bunların hangisinin muvafık düştüğünün iyi hesaplanması gerekir.

II. SİYASÎ VAK'A OLARAK HİCRET

Hicret, bir başka açıdan dinin kurtarılışı manasına gelmektedir. Bilhassa Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Medine'ye hicretinden ve Medine'nin İslamî merkez vaziyetini ihrazından sonra, civardaki Müslü-

manların Medine'ye merkez-i İslam'a hicretleri bir başka mana, bir başka ehemmiyet taşımıştır.

Medine'ye hicret eden Mekkeli Müslümanlar orada bir Müslüman cemaat meydana getirmişlerdi. Yerli halktan da himayeci mü'minler vardı. Ancak, herşeye rağmen oradaki Yahudi, münafık ve müşrik kesafeti içerisinde sayıca azınlıkta idiler. Bilhassa Hz. Peygamber'in gelişiyle birçok menfaatlerinin haleldar olduğuna kani olarak gizliden gizliye muhalefet yürüten münafıklar sayıca çok, nüfuzca ağır idiler. Küçümsenemeyecek bir tehlike olduklarını defalarca ortaya koyacaklardır. Üstelik Mekkeli müşrikler de Medine'ye sığınmış olan Müslüman hemşehrilerinin peşlerini bırakmış değillerdi. Hatta Yahudilerle münasebet halinde idiler.

Sayılan bu tehlikelere, her an bunlarla işbirliği yapabilecek durumda olan civardaki, henüz tamamı müşrik olan kabileleri de ilave edebiliriz. Bunlar, Medine'ye sığınmış olan bir avuç Müslümana karşı ittifak yapabilecek durumda idi. Nitekim *Hendek Harbi*'nde bütün bunların anlaşarak yekvücut hale geldiği de görülmüştü. *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* bu tehlikeyi görüyor ve önüne geçmek için, müşrik kabilelerle ittifak, saldırmazlık, yardımlaşma anlaşmalarına varıncaya kadar (59) her çeşit siyasî tedbirleri alıyor, fırsatları âzamî şekilde değerlendiriyordu.

İşte bu tedbirlerden biri, Medine'de Müslümanları sayıca çoğaltarak fiilen kuvvet kazanmaktı. Sayıca çoğalmanın bir vasıtası Medine ahalisi içerisinde mühtedilerin sayısını artırmak ise, bir diğeri de civar kabilelerde İslam'a girenleri Medine'ye celbetmekti. Bu açıdan, Medine'ye hicret eden her Müslüman, şahsında İslam'ı kurtarmış olmakla kalmıyor, aynı anda, Medine'de Hz. Peygamber'in kuvvetini, siyasî ağırlığını artırarak İslam'ı takviye etmiş oluyordu.

Gerek Kur'an'da ve gerek hadislerde hicrete teşvikle ilgili olarak gelen ifadelerde bu siyasî gayeyi görmemek mümkün değildir.

Her ne pahasına olursa olsun, mü'minleri Medine'de toplamak, sağda solda hiçbir siyasî ağırlık ifade etmeyen münferid kimseleri küfre karşı tartılmakta olan Müslümanlığın Medine'deki kefesinde mizana dahil etmek gerekiyordu. Bu sebeple hicret "her inanan kimseye" FARZ ilan edildi. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* "Hicret etmeyen kimsenin imanının makbul olmayacağını" ta'mim etti ve: *"Bir müşrik, Müslüman olduktan sonra müşriklerden ayrılmadıkça Allah onun hiçbir amelini kabul etmez"* (60) buyurdu. Bu hususu te'yid eden Kur'an-ı Kerim: *"...İman edip de hicret etmeyenlere ise, hicret edecekleri zamana kadar, sizin onla-*

ra hiçbir şey ile velayetiniz yoktur..." (61) der. Birbaşka ayette de böylelerinin dost bile edinilmemesi emredilir: *"...O halde, onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar içlerinden dostlar edinmeyin. Eğer (aldırış etmeyip) yüz çevirirlerse onları nerede bulursanız yakalayıp tutun, onları öldürün."* (62) İbnu Abbas, ayetin hicret etmeksizin Mekke'de kalan ve haklarında nasıl davranacakları hususunda Medine'de Müslümanlarca münakaşa edilmekte olan bir grup Müslüman hakkında nazil olduğunu belirtir(63).

Hz. Peygamber hicreti *"göçebe olmayan (yerleşik) bir kimse için felaketlerin en büyüğü"* olarak tavsif eder(64). Şu halde mü'minlerin bu felaketi göze alarak Medine'deki merkezin takviyesine koşabilmeleri için onlar bu hususta, ziyadesiyle teşvik edilmeli, emre uyup uymamalarına müeyyide getirilmeli idi. Kur'an ve hadislerde, hicret etmeyenlerin imanlarının kabul edilmeyeceğine dair gelen yukarıda kısmen kaydettiğimiz ifadeler bu maksada racidir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hicretin ehemmiyetini zihinlere nakşetmede o kadar muvaffak olmuştu ki, artık Ashab: "Hicret etmeyen kimseler cennete giremeyecek" diyebiliyordu.

Diğer taraftan, bu hem meşakkatli ve hem de İslam'ın kurtarılması gibi büyük neticeli amele bir mü'min için arzu edilen manevî mükâfaatların en büyüğü vaadedilmişti. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* en efdal amelin ne olduğunu soran kimseye: *"Şu halde sana hicret gerekir, zira ondan daha efdal amel bilmiyorum"* cevabını verir (66). Bir başka hadiste Resulullah, (Allah katında) en büyük mükâfaatın hicret edene verileceğini beyan eder(67).

Hicretin fazilet ve değerini Kur'an-ı Kerim birçok ayetleriyle mü'min kalb ve gönüllerde tesbit eder. Şu ayette faziletli ameller sayılırken, hicret, imandan sonra zikredilir: *"İman edenlerin, hicret edenlerin, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla savaşanların Allah yanında derecesi çok büyüktür. Kurtuluşa (dünya ve ahiret saadetine) erenler de işte onların ta kendileridir. Rableri onlara rahmetini, rızasını, onlara içlerinde tükenmez ve ebedî bir naim (nimet) bulunan cennetleri müjdeler. Onlar orada ebedî ve sermedî kalıcıdırlar. Çünkü Allah katında muhakkak büyük ecir (ve mükâfaatlar) vardır."*(68)

"İşte hicret edenlerin, yurtlarından çıkarılanların, andolsun suçlarını örteceğim ve andolsun Allah canibinden bir mükâfaat olmak üzere, onları altından ırmaklar akan cennetlere de sokacağım. (Daha büyük ve) güzel mükâfaat ise Allah'ın yanındadır."(69)

Kur'an ve hadiste gelen, hicrete teşvik hususundaki tahşidat, bu zor ve meşakkatli ameli mü'minler nazarında son derce mergub ve aranan bir amel haline getirmişti. Öyle ki, hicretten elde ettikleri fazilet ve üstünlük noktasında Ashab'ın -birbirleriyle tefahur- ve münakaşalarına bile rastlarız: Buhârî, Müslim ve diğer kitaplarda gelen bir rivayet, Hz. Ömer ile, Habeşistan'a hicret edenlerden olan Esma Bintu Üneys arasında geçen bir hadiseyi sergiler. Rivayette belirtildiği üzere, Hz. Ömer (radıyallahu anh) bir defasında Esma'ya: "Biz hicret meselesinde sizden öndeyiz ve (bu sebeple) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* nezdinde sizden daha efdaliz" demişti. Hz. Esma da bunun aksini iddia ederek kendilerinin (yani Habeşistan muhacirlerinin) daha önde ve daha efdal olduklarını iddia etti. Münakaşa ilerleyince meseleyi Hz. Peygamber'e vaz ederler. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* anlaşmazlığı Hz. Esma (radıyallahu anhâ) lehine çözer: *"Sizden, sadece bir hicret (Mekke'den Medine'ye) yapan birisi benim nazarımda , iki hicret (Mekke'den Habeşistan'a, Habeşistan'dan da Medine'ye) yapan birisinden daha efdal olamaz."* Bu cevap, Habeşistan muhacirleri arasında büyük bir sevinç ve memnuniyet hasıl eder. O kadar ki, onlar yanında Resulullah'ın bu sözü, dünyanın her şeyinden daha sevgili olur.(70)

Hicret, böylece mü'minler nazarında son derece değerli, son derece arzulanan, aranan kıymetli birşey durumuna geçince, bedeviler bile, geride mal, evlad, anne, baba, dünyalık her ne varsa hepsini terkederek "çok uzak yerlerden" (71) "hicret şartı" üzerine biat yapmak maksadıyla, Medine'ye, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e koşuyorlardı.(72)

Nuaym İbnu Abdillah (radıyallahu anh)'la ilgili fıkra hicretin ehemmiyetini takdirde bir başka örnektir: "Nuaym iyilik sever bir insandı. Kabilesinde ilk Müslüman olan kimse idi. Hicret etmek isteyince kabilesi senin dinin ne olursa olsun biz senden razıyız diyerek onu salmadılar. Böylece ilk iman edenlerden olduğu halde Hudeybiye'ye kadar hicret edemez.

Medine'ye geldiği zaman Resulullah fevkalâde iltifat eder, kucaklar, öper ve: *"Senin kavmin sana benimkinden hayırlı!"* buyurur. Nuaym:

"Hayır! Bilakis, senin kavmin daha hayırlı ey Allah'ın Resulü!" der. Resulullah:

"Kavmim beni memleketimden çıkardı. Senin kavmin seni salmadı" buyurur. Fakat Nuaym'ın cevabı cevapsız kalır:

"Ama ey Allah'ın Resulü! Senin kavmin seni Hicret'e çıkardı. Benim kavmim beni ondan mahrum etti." (72/2)

Resulullah bu cevaba sükut eder. Aleyhissalâtu vesselâm'ın sükutu ikrardır."

Hicretin ve hicret üzerine biatın Müslümanlar nazarında kazanmış olduğu ehemmiyeti göstermek için, hicret üzere biatın kaldırılmış bulunduğu Mekke Fethi'nden sonra bile, bu vasıfta biat yapabilmek için bazı Müslümanların şefaatçilere bile başvuracak kadar ısrar ettiklerini (73) kaydetmekte fayda var. Bunlardan birinin hikâyesi aynen şöyle:

Saffan İbnu Abdirrahman, Mekke'nin fethi günü, babasını Resulullah, *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in huzuruna çıkartarak: "Ya Resulullah babamı hicretten mahrum etme), ona da bir nasib ayır" diye ricada bulunur. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in: *"Artık Mekke'nin fethinden sonra hicret kalkmıştır"* diye menfi cevabı üzerine Saffan, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in kendisine karşı hürmet ve sevgi ile dolu olduğu amcası Abbas (radıyallahu anh)'ı bularak babasının "hicretten bir nasib" alabilmesi, muhacir vasfının manevî mükâfaatından hissemend olabilmesi için, Resulullah nezdinde şefaatçi olmasını rica eder. Abbas da kabul eder.

Ancak, Arabistan müşriklerinin yegâne kal'a ve istinadgâhı olan Mekke'nin fethinden sonra İslam'ın artık takviye için muhacirlere ihtiyacı kalmamış olması ve Müslümanların da her yerde dinlerini istedikleri gibi tatbik edecek nüfuz ve pozisyonu elde etmiş bulunmaları sebebiyle, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* "hicret müessesesi"ni kaldırmaya karar vermiştir, bu sebeple ricacı olarak gelen amcası Abbas'a cevabı menfidir ve şöyle der: *"Mekke'nin fethinden sonra hicret mümkün değildir."* (74) Benzer bir talebe Mücaşi' İbnu Mes'ud da Resulullah'tan: *"Hayır! Artık seninle İslam üzere biat ederiz. Zira Fetihten sonra hicret yok"* cevabını alır(74/2).

Burada *Hz.Peygamber*'in ilga ettiği hicret, İslam'ın yaşanabildiği ahalisi Müslüman olan bir beldeden bir başka Müslüman beldeye olan hicret, daha hususi manasıyla, *Resulullah*'ın sağlığında Mekke ve havalisinden Medine'ye olan hicretti. Bu hususu gerek raviler ve gerekse alimler te'yid ederler (75). Daha umumi manada hicretin devam ettiğini açıklayacağız.

III. İRŞAD VE TEBLİĞDE METOD OLARAK HİCRET

Bu noktanın kavranabilmesi için, *"hicret"* kelimesiyle, buraya kadar üzerinde durduğumuz, İslam tarihinde, Resulullah devrinde cereyan eden belli bir vak'a veya vak'aları kasdetmeyeceğimizi belirtelim. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın da buyurduğu gibi, vak'a olan hicreti,

Mekke Fethi'nin gerisinde bırakacağız. Mekke Fethi'nden sonra, hicret, artık belli bir hâdise değil, bir mefhumdur, manadır. Her an, her yerde, her devirde, her gönülde, kıyamete kadar baki kalacak bir mefhum.

Öyle bir mefhum ki, -önceki izahlardan anlaşılacağı üzere- şe'ninde ferdî planda, İslamî yaşayışı arama, umumi planda, dini takviye ve kurtarma gibi iki mühim hakikat bulunduğu için şiddetle farz kılınarak, son derece övülerek değer ve muhteva kazandırılmış bir mefhum, imandan sonra en faziletli amel statüsü kazandırılmış; ehemmiyeti zihinlere, kalp ve gönüllere nakşedilmiş bir mefhum. Ondan bir hisse alabilmek için her çeşit dünyevî fedakârlıkları yaptıracak kadar, araya şefaatçılar koyduracak kadar, hakkında efdaliyet münakaşalarına ve Resul'ün hakemliğinde murafaaya tevessül edilecek kadar mü'minin ruhuna nakşolmuş; benliğinin herbir parçasına ehemmiyeti işlenmiş bir mefhum.

İşte *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, mü'minlerin derununda böyle mualla bir makam almış; sırça, fildişi, elmas gibi dünyanın en kıymetli cevherlerinden inşa edilmiş saraylarına değişilmeyecek kadar üstün tutulmuş olan bu mefhumun, bu "hicret müessesesi"nin Mekke'nin fethiyle yıkılmasını, mü'minin iç âleminin bu semavî, bu cennetî saraydan boşaltılmasını istememiştir.

Bunun hem mana ve mefhum olarak devamını, ila nihaye devamını, hem de kendinden sonra gelecek olan mü'minlerin dahi bundan nasibdar olmalarını sağlamak için, her sözü her devirde her mü'min kulakta aynı değeri taşıyan, her kelamı bir nevi vahy-i İlahî olan, mübarek ağızlarından haktan başka bir şey çıkmayan Allah elçisi şöyle tebliğ buyurdu: *"Hakiki muhacir, Allah'ın yasakladığı şeylerden kaçan, onları terk eden kimsedir." (76)* Diğer bir hadiste *"Hicret ikidir, biri kötülüklerden hicret, diğeri de Allah ve Resulü'ne hicrettir"* buyrulmuştur(76/2).

Aynı mana başka rivayetlerde daha farklı ifadelerle tebliğ ve te'yid edilmiştir: *"...Hicret kötülüğü terk etmendir." (77) "Hakiki muhacir, hata ve günahları terk edendir."* (78) *"Hakiki muhacir, Allah'ın üzerine haram kıldığı şeyleri terk edendir."*(79)

Hicretin en efdalinin ne olduğunu soranlara *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın verdiği cevap da söylediklerimizi te'yid eder: *"...Rabbimin hoşlanmadığı şeyleri terk etmendir"* (80) vs.

Cenab-ı Hak'tan gelen ezelî hakikatları tebliğle muvazzaf olan selahiyetli makamın müjdelediği bu hicret, herkes için her zamanda mümkün ve vakidir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), "hicret"in mefhum olarak devamını sağlamaktan başka, din açısından, gerçekten son derece mühim olduğu halde avam-ı nas tarafından ehemmiyeti hakkıyla kavranamayacak olan bir kısım amellerin ehemmiyetini vicdanlarda tesbit maksadıyla da değeri herkesçe malum ve müsellem, zihinlere iyice yerleşmiş bulunan "hicret mefhumu"ndan istifade etmiştir. Bu cümleden olarak, çeşitli ayet ve hadislerle üzerinde ısrarla durulan "iyi niyet", "cihada iştirak", "anne babaya iyilik" gibi birçok ameller, lisan-ı nübüvvetle "hicret" ayarında ameller olarak ifade edilmişir. Mesela bir hadiste: *"Mekke fethinden sonra hicret yok, ancak (aynı derecede sevap olan) cihad ve iyi niyet var. Cihada çağırıldığınız zaman (severek) koşun"* (81) buyrulur

Neveví'ninde ifade ettiği gibi, bu hadiste Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* mesela niyeti hicretin yerine koymakla mutlak iyiliğe niyet etmeyi teşvik etmiş olmaktadır.(82)

Bir diğer hadiste, zor şartlar altında (fitnede) dinin her tatbikinin bir "hicret" olduğu (83), bir diğerinde anne ve babaya îfa edilecek hizmetin hicretten daha ehemmiyetli olduğu (84) belirtilir.

Füdeyk Ebu Beşir ez-Zebîdî (radıyallahu anh) Resulullah'a gelerek:

"Ey Allah'ın Resulü! İnsanlar zannediyorlar ki, hicret etmeyen helak olmuştur, (bu doğru mu?)" diye sorar. Resulullah şu cevabı verir:

"Ey Füdeyk! Namazı kı, zekatı ver, kötülüklerden hicret et, ondan sonra yeryüzünde de dilediğin yerde otur!" (84/2).

Az önce kaydettiğimiz, Mekke Fethi'nden sonra hicretin kalktığını ilan eden hadisin açıklaması sadedinde *Tıybî* (v. 743 h.) söylediklerimiz te'yiden şunları söyler: "Hadisin manası şudur: Vatanından ayrılıp Medine'ye gitmekten ibaret olan hicret bitmiş, yerini cihad sebebiyle ayrılmaya bırakmıştır. Binaenaleyh cihad sebebiyle hicret bakidir. Küfür diyarından kurtulmak, okumak için gurbete çıkmak, fitneden kaçmak gibi bir niyetle yapılan hicret de öyledir. Bunların hepsinde niyet muteberdir."(85)

Görüldüğü üzere, bu çeşit rivayetlerde hicret, tarihî vak'a değil, o vak'adan ehemmiyet ve muhteva kazanmış bir mefhumdur. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın dini insanlara tebliğ; kalb, gönül ve fiillere tesbitte başvurduğu vasıtalardan bir vasıtadır, belli şartlarda gönüllerde inşa edilmiş bir müessesedir. Hicreti konu edinen birçok hadislerin gayesi bu müesseseyi ihya ve ibkadır, dinin zindelik ve müessiriyetini artırmada her an bu müesseseden istifade etmektir.

IV. TERBİYE METODU OLARAK HİCRET

Hicretin bir diğer yönü terbiyevîdir. Bu yönüyle de hicret, ehemmiyetçe, diğer yönlerinden geri kalmaz. Yukarıda belirtilen ehemmiyetteki hicretler terbiye âlemimizde; günlük hayatımızda her vakit baş başa olduğumuzun bilinmesinde, her zaman belirtilen ehemmiyette hicretleri yapmakla imtihan edilmekte olduğumuzun idrak edilmesinde fayda var. Hicrî 15. asrı idrak edişimiz kutlanırken, İslam kültüründe yer etmiş bulunan hicret mefhumunun, sadece tarihî bir vak'a olarak belli bir takvime başlangıç noktası yapılması meselesi olarak ele alınmaması, mevzuun böylesine kısırlaştırılmaması için, hicretin bu yönünün de belirtilmesine ihtiyaç ve lüzum vardır.

Mevzuyu bu açıdan kavrayabilmek için, terbiye-muhit münasebetlerini belirtmemizde fayda var. Şunu hemen kaydedelim ki, fertlerde şahsiyeti inşa eden unsur ve amillerin başında *içtimâî muhit* gelir. Batıda, yakın zamana kadar, zengin aile çocuklarının fakir aile çocuklarına nazaran fıtraten daha zeki, daha kabiliyetli oldukları kabul edilir, hayattaki başarılı durumları bununla izah edilirdi. Bugünün batılı terbiyecileri, bu fikirden vazgeçmişlerdir. Onlara göre, zengin aileleri, çocuklarına doğumlarının ilk günlerinden itibaren sağladıkları maddî ve manevî imkanlar, çocuklarda mevcut fıtrî kaabiliyetlerin daha iyi gelişmesini sağlamaktadır (86). İşte bu haldir ki, asırlarca batı efkâr-ı umumiyesini aldatabilmiştir.

Artık bugün, gerek Doğulu, gerek Batılı bütün terbiyeciler, çocuğun gelişmesinde; kişinin iyi veya kötü, kâmil veya nakıs bir şahsiyeti kazanmasında en başta ailevî şartlar olmak üzere, muhitin kesin rolünü kabul etmektedir(87). Hiç kimse gayr-ı ilmîlik ve gayr-i ciddilik ithamına maruz kalmayı göze almadan aksini iddia edemez.

Hatta, toptan çevre şartlarını ele almadan her çeşit içtimâî ve kültürel değişimi okullar vasıtasıyla, okullarda istenen programı tatbik etmek suretiyle gerçekleştireceğine inanan acemi, yarı cahil, mütefelsif inkılabcılar, hatalarını, teşebbüslerinin kültürel tahrip ve fiyasko ile neticelendiğini gördükleri vakit anlarlar, fakat tashih veya ıslah için vakit çok geçmiş olur. Cezayirli mütefekkir Malik İbnu Nebi, bu hususta şunları söyler: *"Ferd içtimâî vasıflarını mektepten almış olduğu formasyona değil, muhitine has şartlara borçludur. Kültür, mekteple ilgili bir hâdise olmaktan çok, muhite bağlı bir hâdisedir... Muhit kültürel değerlerin kalıbıdır... Mektep kültürün bir unsurudur, fakat kültür problemini mek-*

tebin halledeceği düşünülecek olursa, onun fonksiyonu hususunda aldanılmış olur."(88)

Burada maksadımız, mektebin kültürel ve medenî hayattaki yerini tahlilden ziyade, muhitin terbiye nokta-i nazarından ehemmiyetine dikkat çekmek, ferd üzerinde muhitten gelen ve ferdî iradeyle yenilmesi hemen hemen mümkün olmayan birtakım emrivakilerin olduğuna dikkat çekmektir. Bu mühim noktayı belirtmede *Üstad Bediüzzaman*'ın görüşlerine de burada temas etmeden geçemeyeceğiz. Birçok vesilelerle muhitin kişi üzerindeki tesirlerine temas eden Bediüzzaman, bu meseleyi en güzel, en cami bir tarz ve vüs'atte içtihadla ilgili Yirmi yedinci Söz'de beyan eder. Sözkonusu risalede *"İçtihad kapısı açık olmakla beraber oraya girmeye bazı maniler var"* görüşünü izah sadedinde, büyük müçtehidlerin yetiştiği selef devrinde, içtihada kaabiliyetli olan kimselerin, o zamanki "içtimaiyat-ı insaniye ve medeniyet-i beşeriye"nin tesiriyle çabuk parladığını söyler ve devamla der ki: *"İşte o zamanda; zihinler, kalbler, ruhlar bütün kuvvetleriyle yerler ve gökler Rabbinin marziyyatını anlamağa müteveccih olduğundan içtimaiyat-ı beşeriyenin sohbetleri, muhavereleri, vukuatları, ahvalleri ona bakıyordu. Ona göre cereyan ettiğinden her kimin güzelce bir istidadı bulunsa, onun kalbi ve fıtratı, şuursuz olarak herşeyden bir ders-i marifet alır. O zamanda cereyan eden ahval ve vukuat ve muhaverattan taallüm ediyordu. Güya herbir şey, ona bir muallim hükmüne geçip, onun fıtrat ve istidadına içtihada bir istidad izharını telkin ediyordu..."*

Muhitin tesiriyle alâkalı tahliline devam eden *Üstad,* bu zamanda *"Medeniyet-i Avrupa'nın tahakkümüyle, felsefe-i tabiiyyenin tasallutuyla, şerait-i hayat-ı dünyevînin ağırlaşmasıyla"* başlamış olan muhitten ferdin aldığı tesirlerin, içtihada olan kaabileyetini gerileteceğini açıklayarak, *Süfyan İbnu Uyeyne*'yi misal verir: *"İşte bunun içindir ki, şu zamanda birisi, dört yaşında Kur'an'ı hıfzedip, alimlerle mübahese eden Süfyan İbn-i Uyeyne olan bir müçtehidin zekasında bulunsa, Süfyan'ın içtihadı kazandığı zamana nisbeten, on defa daha fazla zamana muhtaçtır. Süfyan, on senede içtihadı tahsil etmiş ise, şu adam yüz seneye muhtaçtır ki tahsil edebilsin"* der.(89).

Bu ifadelerden, muhitin, kişinin şahsiyeti üzerindeki te'sirinin ağırlık ve miktarı meselesinde *Bediüzzaman*'ın yüzde doksan gibi büyük bir payı muhite ayırdığı sonucunu çıkarabiliriz.

Şu halde alimlerin ittifakla ifade ettikleri husus şudur: İnsan, içinde bulunduğu, yaşadığı muhite tabidir. İyi muhitten iyi, kötü muhitten de kötü tesirler alacaktır.

İşte, insan fıtratına hakim olan bu hakikatten dolayıdır ki, birçok dinî nasslar mü'minin, herşeyden önce, Müslüman bir muhitte yaşamasını emretmekte, gayr-i müslim bir muhitte yaşamaktan men etmektedir. Vazedilen ölçüye göre, mü'min, müşrikten "ateşleri birbirini görmeyecek kadar" uzak evlerde ikamet etmelidir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Ben ateşleri birbirini görecek kadar müşriklerin arasında ikamet eden bir Müslümana (yardım etmek) (90)ten beriyim"(91) buyurur. Hadisin şarihlerinden Hattâbî (92), *İbnu'l-Esir* (93), Sindî ve Süyûtî (94) ittifakla bir Müslümanın evini, müşriklerden uzak tutması gerektiğini böyle davranmanın ona bir vecibe olduğunu belirtirler.

İbnu'l-Esir, sebep olarak müşriklerde ahde vefa ve emniyet olmadığını söylerse de, bizim açımızdan tatmin edici bir izah değildir. Çeşitli tedbirlerle onların ahd u emanı, kâmil manada gerçekleştirilse, garanti edilse bile, meselenin terbiyevî yönü halledilemez, terbiye için şart olan salih muhit kazanılamaz. Muhitin salih olma şartlarından biri Müslü-man olmasıdır.

Hattâbî, bu hadisten, "bir Müslümanın ticaret maksadıyla dar-ı harbe gidip dört günden fazla orada ikamet etmesinin mekruh olduğu" hükmünü çıkarır. Hattâbî'nin rakam da vermesi, bu konudaki keraheti vurgulamaya raci olsa gerektir. Zira Münavî'nin de belirttiği üzere (95) bu ve benzeri hadisler kafirden akrabası olanı sıla-i rahimden men etmediği gibi, (uzun müddet ikamet olmadığı takdirde) ticaret, alış-veriş gibi dünyevî işler için onlarla münasebetten de men etmiyor.

İbnu'l-Hacc el-Malikî, kâfir diyarına seyahat yasağını, *"el-İslamu ya'lu vela yu'la aleyhi"* yani "İslam daima galebe çalar, ona galib olunamaz" hadisinden çıkarır ve: "Eğer onların diyarına gidecek olursa, orada onların sözleri üstün olduğundan Müslüman seyyahın sözü kısık kalır, bu sebeple yasaklanmıştır" der(96).

Küfür diyarında bulunmakla alâkalı olarak ifade edilen tahdid ve kerahetin çeşitli yönleri olmakla beraber, bizim burada tebarüz ettirmek istediğimiz en mühim yönü terbiyevîdir. İslam dini sözkonusu keraheti muhitin ferd üzerinde, ferde rağmen icra edeceği telkin gücünü nazar-ı itibara alarak vazetmiştir. Öyle ise, mü'min muhitten gelecek te'sirler, dini yaşayış ve tefekkürüne tesir edecek bir müddete ulaşmadan yabancı muhitten ayrılmalıdır. İkamette bu sınırı aşan bir kimse: *"Kim müşrikle bir olur, (yani muvafakat, refakat, onunla beraber yürüme)*(97) *ve (onun diyarında)* (98) *onunla ikamet ederse, aynen müşrik gibi olur"*(99) hadisinin tehdidine hedef olur. Böyle bir durumda ona orayı terk, yani hicret terettüp eder.

Yukarıda Kur'an'dan kaydetmiş bulunduğumuz ayet, bu çeşit hicreti yapmamaktan herkesi mesul tutmaktadır: *"Nefislerine zulmedenler oldukları halde, meleklerin canlarını aldığı kimselere melekler şöyle derler: "Ne işte idiniz?" "Biz yeryüzünde zaif kimselerdendik, hicret etmekten acizdik" derler. Melekler de "Allah'ın arzı geniş değil miydi, siz de oraya hicret etseydiniz ya" derler."*

Bu çeşit hicretin, *"tevbeler kabul edilmeye devam ettiği (yani güneşin batıdan doğması gibi kıyametin büyük alâmeti zuhur etmediği) müddetçe"* (100) *"küffarla savaş edildiği müddetçe"* (101) baki kalacağını Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* beyan eder.

İçtimâî muhitin kötülüğü elle, dille değiştirilmediği gibi, kalbî buğuzla da tesirinden kurtulamayacak kadar icbarî bir durum aldığı takdirde Müslümanın yapması gereken bu hicrete de aynen *Resulullah* devrinde yapılan hicret gibi ehemmiyet verilmiş, teşvik edilmiştir: *"Her kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek çok yer ve genişlik bulur. Kim Allah'a ve Resulü'ne itaatle hicret ederek evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse, onun ecri gerçekten Allah'a düşmüştür. Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir."* (102) *Hz. Peygamber*'in: *"Hicret, Allah'ın yasakladığı şeyi... Allah'ın hoşlanmadığı şeyi... Allah'ın haram kıldığı şeyi terketmektir"* gibi ifadeleri terbiyevî maksatla yapılacak bu hicretleri ifade eder.

Terbiyevî şartları haiz olmayan gayr-i salih içtimâî muhiti behemahal terketmekle ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de Yahudilerin Mısır'dan çıkış hikâyesini (103) kavimlerinin küfründen dolayı onları terkederek mağaraya giren (104) *Ashab-ı Kehf* hikâyesini (105) görüyoruz. İbnu Haldun, Yahudilerle ilgili hikâyede, onların Mısır'dan çıktıktan sonra, Filistin'e geldikleri zaman, *Hz. Musa*'nın oradaki yerlilerle harbetme teklifine: *"Ey Musa, o zalimler orada iken biz hiçbir zaman oraya giremeyiz. Artık sen ve rabbin beraber gidin de ikiniz harbedin, biz mutlaka burada otururucularız"* (106) diye vaki itirazlarını, uzun zaman Mısır'da köle olarak yaşadıkları için şecaat, cesaret ve hamiyetlerini yitirmiş olmalarıyla izah eder. Onları, bu itirazına karşı Cenab-ı Hakk'ın cezalandırarak 40 yıl çölde "başıboş, şaşkın şaşkın dolaştırma" hadisesini de mevzumuz bakımından mühim bir izaha tabi tutar. Der ki: "Allah, onları başıboş oldukları yerde dönüp durmakla cezalandırdı. Mısır'la Şam arasındaki çölde kırk yıl dolaştılar. Bu esnada ne bir medenî beldeye (umran), ne de bir şehre uğradılar. Kur'an'ın anlattığı üzere Şam bölgesinde yaşayan Amalika ve Mısır'da yaşayan Kıbtîlerin kabalık ve sertliğinden dolayı

başka insanlarla da karşılaşmadılar. Bu şaşkın dolaşmanın hikmeti ve maksadı, uzun müddet Mısır'da zillet, zulüm ve eziklik içinde yaşadığı için hamiyyeti gitmiş, tezellül ve meskenet kendine huy haline gelmiş olan eski neslin yok olup, onun yerine çölün hür havasında yetişen, tahakküm ve kahır çekmemiş izzet-i nefs ve hamiyyet sahibi yeni bir nesil yetişmesidir. Bundan anlarsın ki, kırk yıl bir neslin gidip, yeni bir neslin gelmesi için zaruri olan asgarî müddettir."(107).

Bugün içtimâî intibakta zorluk çeken çocuklara tatbik edilen ve uygulanmasında ya çocuğu daha elverişli bir muhite götürmek veya aile, okul, yakın çevre gibi çocuğun temas ettiği çevreyi uygun hale getirmek şıklarından birine başvurulan, "çevre terapisi"ni (108) andıran bu duruma Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hadislerinde de enteresan misallere rastlarız. Başta Buhârî, Müslim olmak üzere, hadis kitaplarında (109) çeşitli vecihleriyle gelen bir hadiste *Hz. Peygamber: "Sizden önce yaşayanlar arasında bir adam vardı, 99 kişi öldürdü..."* diye hikâyeye başladıktan sonra bu adamın, bir gün yaptıklarından pişman olarak tevbe imkanı aradığını, tavsiye üzerine danışmak için gittiği birinci rahibin: "Buna tevbe mi olur!" cevabı üzerine onu da öldürdüğünü, adamcağızın soruşturmaya devam ettiğini ve kendisine, başvurmak üzere bir başka alim tavsiye edildiğini..." anlatır. Mevzumuz yönünden önemli olan, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bu ikinci adamın ağzından naklen söylemiş olduğu sözlerdir. *İbnu Mace*'deki veçhinde aynen şöyle: "Bak hele! Seninle tebven arasına kim girebilir? (Ancak), yaşamakta olduğun bu habis köyden çıkacaksın, zira seni bu cinayetlere iten, köyün bozulmuş içtimâî şartlarıdır, oranın kötü ortamıdır (110). Falanca köye gideceksin, o salih bir köydür. Orada Rabbine ibadet et." Müslim'deki veçhinde: "...Falanca yere git, zira orada Allah'a ibadet eden insanlar yaşıyor, onlarla sen de ibadet et. Artık bir daha kendi beldene dönme, zira orası kötü bir yerdir" denmektedir.

Son olarak şunu belirtelim ki, terbiyevî endişeyle hicret edilmesi gereken içtimâî muhit tabiri içtimâî halkaların hepsini ifade eder. Yani, bu gayr-i salih muhit aile muhiti olabilir, arkadaş muhiti olabilir, meslektaşlar muhiti olabilir, komşular muhiti olabilir, köy, şehir veya en geniş şekliyle cemiyet muhiti olabilir. Şu halde dinin hicret emri hepsine şamildir.

Nitekim Hz. Peygamber: *"Kişi dostunun dini üzerinedir, öyle ise her biriniz, dost edindiği kimselere dikkat etsin"* (111) diye arkadaş meselesine dikkat çekerken, Kur'an-ı Kerim de kesin bir üslubla bu meseleyi nazara verir: *"Mü'minler, mü'minlerden ayrılıp kâfirleri dost edinmesin. Bunu her kim yaparsa Allah'la ilişiği kesilmiş olur."*(112)

Bu içtimâî muhitlerden en mühimi, her çeşit içtimâî müessese ve diğer içtimâî halkaların hepsini kuşatan cemiyet muhitidir. İmam-ı Malik: "Münkerlerin açıkça işlendiği yerden göçmek gerekir. Eğer kötülükler gizli olursa sadece işleyene zarar verir, aleniyet kesbeder de bertaraf edilmezse herkese zarar verir" demektedir(113).

NETİCE OLARAK:

Söylediklerimizi şöyle hülasa edebiliriz: Hicret, tarihî bir vak'a olarak, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in tebliğ vetiresi içerisinde başvurulan bir safhadır. Topyekun harp taktiğidir. Şartların, düşmandan gelen tehdid ve tehlikeyi sabırla bertaraf edilemeyecek kadar kötüleştiği, dini yaşama imkânı kalmadığı anda başvurulmuştur. Hicret kötü şartlardan kaçış değil, dini yaşatacak şartların aranışıdır. Taktik olarak tahammülü mümkün olmayan kötü şartların sabrıdır, cihadıdır. Bu açıdan sabır, hicret ve cihad birbirini tamamlayan İslamî intişar vetiresinin halkalarıdır.

Hicret mefhumunun tarihî vak'a yönünden ehemmiyetinin büyüklüğü, mü'minlerin zihinlerinde ona müstesna bir mevki kazandırmıştı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tebliğ ve terbiyede bundan istifade maksadıyla: *"Hakiki hicret kötülükleri terk etmektir"* demiş, dinin övdüğü mühim amelleri yapmanın bir nevi hicret olacağını hatırlatmıştır.

Şu halde mü'minin önünde, dudaklarından sadece hak kelam çıkan Fahr-i Âlem *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in *"amellerin en üstünü"* olarak müjdelediği hicreti hergün yapma imkânı vardır. 15. hicrî asra girerken bunun şuuruna ermek ve başkalarını da erdirmek vazife olsa gerektir.

KAYNAKLAR

1. İsfehani, Ebu'l-Kasım el-Hüseyn ibnu Muhammed er-Rağıb (v. 502), el-Müfredat Fi Garibi'l-Kur'an, Mısır 1961, s. 53.

2. Bak. Taberi, Muhammed İbnu Cerir (v. 310), Tarihu'l-Mülûk, ve'l-Umem Mektebetu Hayyat, Beyrut, tarihsiz (ofset), 2, 252, Hakim Ebu Abdi'l-İlah, en-Neysaburi (v. 405), el-Müstedrek Ala's-Sahibeyn, Haydarabad, Deken, 1335 (baskısından ofset), Beyrut 3, 14; Buharî, Menakıbu'l-Ensar 48.

3. Kur'an, Maide 3.

4. Taberi, a.g.e., 2, 252.

5. Aynı eser, aynı sayfa.

6. İbnu Hişam, Ebu Muhammed Abdü'l-Melik (v. 218), es Siretü'n-Nebeviyye, Mısır 1955, 1-2, 289, 408-409.

7. A.e. 1-2, 318; Taberi, a.g.e., 2, 224.

8. İbnu Hişam, a.g.e., 1-2, 291; İbnu Sa'd, Ebu Abdillah Muhammed (v. 230), Tabakatu'l-Kübra, Beyrut, 1960, 1,211.

9. İbnu Hişam, a.g.e., 1-2, 291; Buhari es-Sahih, Kahire 1313 (baskısından ofset), 1958; Taberi a.g.e., 2, 223-24.

10. İbnu Sa'd, a.g.e., 1, 208; Taberi, 2, 225

11. İbnu Hişam, 1-2, 318, 320.

12. Bak. Taberi, a.e.g., 2, 229; İbnu Hişam a.g.e., 1-2, 317-321.

13. İbnu Hişam 1-2, 320.

14. Kur'an, el-Asr 3.

15. Kur'an, Zümer, 10.

16. Kur'an, Rum 6.

17. Kur'an, Mearic 5.

18. Kur'an, Müddessir 7.

19. Kur'an, el-Enbiya 85-86.

20. İbnu Hişam,a.g.e., 1-2, 406.

21. A.e., 1-2, 320.

22. İbnu'l-Esir, İzzü'd-Din Ebu'l-Hasen Ali İbnu Muhammed el-Cezerî (v. 630), Üsdü'l-Gabe Fî Ma'rifeti's-Sahabe, Kahire, 1970, 4, 201.

23. Ahmed İbnu Hanbel (v. 241) Müsnedu Ahmed, Kahire, 1313 (baskısından ofset), Beyrut, tarihsiz, 4, 385.

24. Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim İbnu'l-Hacc el-Kuşeyrî (v. 261). Sahihu Müslim, Kahire, 1955, Taharet 1,

25. Nevevî, Muhyi'd-Din Ebu Zekeriyya Yahya (v. 677), Şerhu Müslim, Mısır, Tarihsiz, 3, 101.

26. Buhari, a.g.e., Menakıbu'l-Ensar 63, 29 (5, 56,57); Ebu Davud, Süleyman İbnu'l-Eş'as es-Sicistanî el-Ezdî (v. 202), Sünenü Ebi Davud, Daru İhyaı's-Sünneti'n-Nebeviyye, Tarihsiz, Cihad 106 (3, 47).

27. Kur'an, Ahkaf 35.

28. Taberi, a.g.e., 416.

29. Kur'an, Hacc 39-40.

30. Taberi, a.g.e., 2, 224; İbnu Hişam 1-2, 291-92.

31. Taberi, a.g.e., 2, 224.

32. Toynbee, Arnold J. L'Histoire (Fransızcaya çeviren: Elisabeth Julia), Gallimard, Paris

1951, p. 164.

32. 2. A.e.g. p. 104.

33. A.e., p. 158.

34. Buhari, a.e., Megazî 53. (5, 194).

35. İbnu Hişam, a.g.e., 1-2, 467.

35-2. İbnu'l-Esir, Usdü'l-Gabe 2, 168.

35-3. A.e., 3, 164.

35-4. A.e. 3, 179.

35-5. A.e., 3, 62.

36. Kur'an, Nisa 97.

37. Kur'an, Nisa 100.

38. Kur'an, Nisa 75.

39- İbnu Sa'd, a.g.e., 3, 242-43; İbnu'l-Esir, a.g.e., 1, 74; İbnu Abdi'l-Berr, Ebu Ömer Yusuf (v. 463), e-İsti'ab Fî Ma'rifeti'l-Ashab, Kahire 1328 (baskısından ofset), 1, 108.

40. Taberi, a.g.e., 2, 222; İbnu Hişam, 1-2, 322.

41. Taberi, a.g.e., 2, 222; İbnu Hişam, 1-2, 321.

42. Taberi, a.g.e., 2, 229.

43. İbnu Sa'd, a.g.e., 1, 211.

44. İbnu Sa'd a.g.e., 1, 211-12; Taberi, a.g.e., 2, 229-30.

45. İbnu Hişam, a.g.e., 1-2, 342.

46. bak. Ebu Bekr İbnu'l-Arabi (v. 543), Ahkamu'l-Kur'an, Kahire, 1968, 3, 1295-96; İbnu Kesir İmadü'd-din Ebu'l-Fida İsmail (v. 774), Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, Beyrut, 1966, 4, 648-49.

47. Bak, Suyuti, Celalü'd-Din Abdurrahman Ebu Bekr (v. 911) Tefsiru Celaleyn, Dımeşk, 1378, s. 438; Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili Türkçe Tefsir, İkinci Baskı, İstanbul, 1960, 5. 3379.

48. İbnu Kesir, ag.e., 4, 648.

49. Kur'an, Hacc 39-40.

50. Kur'an, Bakara 190-91.

51. Bak. İbnu Kesir, a.g.e., 1, 400-401.

52. İbnu Kesir, a.g.e., 1, 400.

53. Kur'an, Muhammed 4,

54. Kur'an, Tahrim 9.

55. Kur'an, Tevbe 5.

56. Kur'an, Tevbe 29.

57. Kur'an, Enfal 39.
58. Malik İbnu Enes (v. 179), el-Muvatta, Mısır 1951, Medine 18, 19 (2, 204); İbnu Hişam, a.g.e., 3-4, 356.
59. Hamidullah Muhammed, İslam Peygamberi, Tercüme: Said Mutlu, İstanbul 1966, 1, 286-293.
60. İbnu Hacer el-Askalanî (v. 852), Selamet Yolları, Tercüme: Ahmed Davudoğlu, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1972, 4, 94.
61. Kur'an, Enfal 72.
62. Kur'an, Nisa 89.
63. İbnu Kesir, a.g.e., 2, 352.
64. Nesâî, Ebu Abdirrahman Ahmed İbnu Ali İbni Şuayb (v. 303). Sünenün-Nesâî (el-Mücteba), Kahire, 1930 (Suyuti'nin şerhi ve Sindi'nin Haşiyesi ile birlikte), Bey'at 12 (7, 144).
65. A.e., Bey'at 15 (7, 146).
66. A.e., Bey'at 12 (7, 144).
67. Nesai, Bey'at 12 (7, 144); Müsned-ü Ahmed, 2, 160, 191.
68. Kur'an, Tevbe 20, 22; Bak Kur'an, Enfal 72, 75; en-Nahl 41, 110.
69. Kur'an, Al-i İmran 195.
70. Buhari, a.g.e., Megâzî 38 (5, 174-175); Müslim, Fedailu's-Sahabe 169.
71. Nesâî, a.g.e., Bey'at 12 (7, 144).
72. A.e. Bey'at 10-11 (7, 143); Müslim, İmaret 87; Müsned-u Ahmed 2, 160.
72-2.Usdü'l-Gabe, a.g.e., 5, 346.
73. Nesai, Bey'at 15; Buhari, Megazi 53 (5, 193); Müslim, İmaret 83-87.
74. İbnu Mace, Ebu Abdillah Muhammed İbnu Yezid el-Kazvini (v. 275). Sünenü İbnu Mace, Kahire, 1952; Keffarat 12; Üsdü'l-Gabe,a.g.e., 3, 280.
74-2. A.e., 5, 61.
75. Bkz. İbnu Mace, Keffarat 12; Nevevî, Şerhu Müslim 13, 8; İbnu Hacer, Fethu'l-Bari, Mısır, 1959, 8, 229.
76. Buhari, İman 4 (1, 9),Rikak 26 (8, 127); Nesaî, İman 9, (8, 105).
76-2. Usdü'l-Gabe, a.g.e., 4, 185.
77. Müsnedü Ahmed 4, 114.
78. İbnu Mace, Fiten 2, (2, 1298).
79. Müsnedu Ahmed 3, 412; Ebu Davud, Vitr 12 (2, 69).
80. Müsnedu Ahmed 2, 160, 191; 3, 391; 4, 385.
81. Müslim, İmaret 85.

82. Nevevî, Şerhu Müslim, 13, 8.

83. Müslim, Fiten 130,

84. Nesai, Bey'at 10 (7, 143).

84-2. Üsdü'l-Gabe a.g.e., 4, 351.

85. İbnu Hacer, Selamet Yolları 4, 95.

86. Mialaret, Gaston Introduction a'la Pedagogie, PUF, Paris, 1967, p. 37.

87. Bak. Cahız Ebu Osman Amr İbnu Bahr (v. 250), Kitabu'l-Hayevan, Beyrut, 1969, 4, 71; 5, 370; 7, 100; Maverdi Eb'l-Hasen Ali ibnu Muhammed (v. 450), Edebu'd-Dünya ve'd-Din İstanbul 1299, s. 188; İbrahim Hakkı Erzurumi (v. 1194), Marifetname, İstanbul, 1330, s. 95-96; Kınalızade Ali Efendi, Ahlak-ı Alaî (v. 980), Bulak, 1248, 2, 46; Spengler, Oswald, İnsan ve Teknik, Tercüme; Kamil Turan, Ankara 1973, s. 80.

88. Malik İbnu Nebi, Perspectives Algeriennes Cezair, 1964, p. 41, 43.

89. Bediüzzaman Said Nursi, Sözler, İstanbul 1962, s. 471.

90.Sindî, Ebu'l-Hazen Muhammed İbnu Abdil Hadi (v. 1138), Haşiyetu's-Sindi Ala'n-Nesaî, Mısır, 1349, 8, 36.

91. Nesai, Kasame 25 (8, 36); Ebu Davud, Cihad 104, (3, 45).

92. Hattabi, Ebu Süleyman Ahmed İbnu Muhammed (v. 388), Mealimu's-Sünen, Haleb, 1932, 2, 272.

93. İbnu'l-Esir, Mecdü'd-Din Seadat el-Mübarek İbnu Muhammed el-Cezeri (v. 606), en-Nihaye Fi Garibi'l-Hadis, Kahire 1963, 2, 117.

94. Suyuti, Zehrü'r-Rüba (Şerhu'n-Nesai), Sünenü Nesâî ile birlikte basılmıştır, 8, 36.

95. Münavi, Şemsü'd, -Din Muhammed Zeynü'd-Din Abdurrauf (v. 1031), Feyzu'l-Kadir Şerhu'l-Cami'us-Sağir, Beyrut, 1972 (Ofset, 6, 112).

96. İbnu'l-Hacc el-Maliki Ebu Abdillah Muhammed İbnu Muhammed (v. 737) el-Medhal, basıldığı yer meçhul, 1293, 3, 105.

97. Azimabadi, Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hakk, Avnu'l-Mabud, Medine, 1968, 7, 478.

98. Münavi, a.g.e., 6, 109.

99. Ebu Davud, Cihad 174 (3, 89).

100. Müsnedü Ahmed 1, 192; 4, 62; Ebu Davud, Cihad 2, (3, 3).

101. Nesai, Bey'at 15 (7, 146).

102. Kur'an, Nisa 100.

103. Kur'an, Maide 20.

104. Kur'an, Kehf 16,

105. Kur'an, Kehf 9-26.

106. Kur'an, Maide 24.

107. İbnu Haldun Abdurrahman (v. 808), el-Mukaddime, Beyrut, tarihsiz, s. 141-142.

108. Çağlar, Doğan, Uyumsuz Çocuklar ve Eğitimi. A.Ü. Eğitim Fakültesi yayını, Ankara, 1974. s. 218.

109. Buhari, Enbiya 54; Müslim, Tevbe 46-47; İbnu Mace, Diyat 2, Müsnedü Ahmed 3, 20.

110. Parantez içindeki sözler tarafımızdan konmuştur.

111. Hakim, el-Müstedrek, 4, 171; Ebu Davud, Edeb 18.

112. Kur'an, Al-i İmran 28,

113. İbnu Ma'n ed-Dürrî Hüseyn İbnu Fahri'd-Din (v. 1109), Temyiz, Yzm. Damad İbrahim Paşa, Nu. 945, Varak 220/a.

* * *

HİCRET EKSENİ

Hicret nedir bilmez ki onu, hicret etmeyen,
O bir gurûbdur, ümidi inkisarı bitmeyen..
Kan damlar gibi damlar sinelere her zaman,
Bir başka hasret, başka tasa ve başka hicran.
Günlerin aylar, ayların yıllar uzunluğu
Ve ruhların ahbab, sıla, vuslat susuzluğu,
Duyulur gönlün derinliklerinde sessizce..
Ve melâl türküleri dinler insan her gece.

* * *

Kederi gibi sevinci de boldur hicretin;
Hakka götüren yollar arasında en metin..
Büyüklüğe yürüyenler için o bir köprü,
Herkes ona uğramalıydı bundan ötürü!.
Asırlar önceydi; âdet-i İlahî bu ya,
Tıpkı kabir gecesi gibiydi bütün dünya..
Işığa kapalı sinelerde bir homurtu,
Yarasalar şehrâyiniydi her kuytu.
Güneş doğacak diye zulmet çıldırıyordu,
İblis gönlünce renkli bir hayat sürüyordu.

Yağmura gebe atmosfer sıkışması gibi,
Üstüste bulutlar ki, görünmüyordu dibi.
Kâbe bir kuluçka gibi inim inim haliyle,
Yutkunup duruyordu suskun heyecaniyle.
İnanan dudaklarda sımsıkı bir fermuar,
Ezilen ruhlar ümitsizlik içinde zâr zâr..
Bu binbir gürültü içinde müthiş hissizlik,
Mekan şirke emanet, zamanın dibi delik.
Nebî muzdarip, çevre eza ile hep sarsık,
Canlar dudakta, fecir bekleniyordu artık..
Tam bu esnada hadiselerin en garibi;
Bir sepette Musa'nın Nil yolculuğu gibi,
Işıktan adama "Git" deniyordu şimdilik,
Bir kutlu beldeye ki yollar hep selvilik...

* * *

Arkada O, az önde kudsiler dörder-beşer
Ve dirilişe yürüyordu bütünüyle beşer.
Bir sırlı seyahat ki semâvî; fakat yerde;
İçinde dönüş muştusuyla biraz ilerde...
Yürüdüler Allah'a güvenerek kolkola,
Ve birgün ulaştılar devlete giden yola.
Mekke'de gurûb tasası Medine'de şafak,
Dünya yeni bir çağın kapısındaki apak!
Zamanda hareket, gönüllerde kıpırdanış,
Duyanlar duydu, duymayanınki bir aldanış..
Eridi kardan adamlar onun nefesiyle
Ve dirildi ölü gönüller altın sesiyle.
Artık çark O'na râm ve önünde iki büklüm,
Gündüzler alnının ziyasından bir tebessüm..
Gönüller "taht-ı revân" O ise bir Süleyman
Her ululuk bir damla, O ise tam bir umman...
Yürüdü iki cihan atının terkisinde,
Yürüdü, son noktanın bir adım berisinde...

* * *

Şimdi sırada tekmil çağın garipleri var,
"Hicret" deyip dökülmüş yollara O'nu arar.
Dolaşıp durur ve her koyda ayrı bir bahar.
Onların bağına dikenler eken gül toplar.
Onların hamurunu kudret eli yoğurur,
Onların bağında saksağan tavus doğurur!
Onlar, varlığın gaye ölçüsünde nüktesi,
Dillerinde ötelerin güftesiz bestesi...
Felek onların ikbaline boyun eğmekte,
Kader geçecekleri yollara su serpmekte.
Allah tutkusuyla her zaman başları mahmur,
İklimleri cennet kokusuyla buhur buhur...[25]

25) M. Fethullah Gülen, Sızıntı Dergisi, Haziran 1995.

HEDİYE BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA

Hediye, umumiyetle karşılık beklemeksizin iyi niyet, ilgi ve hatta sevginin ifadesi olarak insanların birbirlerine yaptıkları maddî bağışlara denir. Dilimizdeki karşılığı armağandır. Hediyede her ne kadar karşılık beklenmemesi esas ise de hediye alan taraf da elinden geldiği nisbette bir mukabelede bulunur, en azından teşekkür eder. Dolayısıyla *"hediye"*nin olduğu yerde hediyeleşme yani karşılıklı bir beşerî kaynaşma, hissî teati var demektir, en azından sevgi ve dostluk alış-verişi başlıyor demektir. İnsanlar arasında sıcak ilişkiler kurulmasını kendisine gaye edinip, bunu teşvik eden, zeminini ve gerekli şartlarını hazırlayan İslam dini, hediye meselesine bigâne kalmamalı, hatta yer vermeli, en makul bir nizama bağlamalıdır.

Üzerinde çalıştığımız bu eserde hediyeye bir bölüm ayrılması, meselenin dinde nasıl mühim bir yer tuttuğunun ifadesi olmaktadır. Ancak, bu bahiste sadece beş hadise yer verilmiş olması, mevzuun ehemmiyet ve şümûlünü yeterince aksettirmeyebilir. Bu sebeple, hediye bahsine umumi açıklama kısmında biraz genişçe temas etmeyi gerekli buluyoruz.

HEDİYE, SADAKA DEĞİLDİR: Hemen belirtelim ki hediye sadaka değildir. Resulullah hediye kabul ederdi, sadakayı almazdı. Bunun Al-i Beyt'e haram olduğunu söylerdi. Şöyle buyurmuştur: *"Sadaka ile Allah rızası gözetilir, hediye ile Resulullah'ın rızası ve ihtiyacın giderilmesi gözetilir."* Eve bir şey getiren olunca bunun sadaka mı, hediye mi olduğunu sorardı, hediye ise şahsen istifade edebilirdi, değilse istifade etmeden muhtaçlara dağıtırdı.

1) HZ. PEYGAMBER'İN TEŞVİKLERİ:

Resulullah'ın hediyeleşmeye teşvik edici hadisleri çoktur. Bu teşviki

yaparken, hediyenin hasıl edeceği mes'ud neticeleri de zikreder: تَهَادوا فَإنَّ الْهَدِيَّة تُضعِفُ الْحُبَّ وَتَذْهَبُ بِفوائلِ الصَّدْرِ *"Hediyeleşin, çünkü hediye sevgiyi artırır, kalpteki kötü hisleri giderir."* تَهَادوا تَحَابُّوا *"Hediyeleşin, birbirinizi sevin,* تَهَادوا الطَّعَامَ بَيْنَكُمْ فَإنَّ ذلكَ تَوْسِعَةٌ فــي أَرْزَاقِكُمْ *"Birbirinize yiyecek hediye edin. Bu, rızkınızda genişlik hasıl eder."* تَهَادوا تَزْدَادُوا حُبّاً *"Hediyeleşin, sevgi yönüyle artın",* تَهَادوا فَإنَّ الْهَدِيَّةَ تَذْهَبُ بِالسَّخِيـمَة *"Hediyeleşin, çünkü hediye kalpte karalık olan (kin, buğz ve adavet) duygularını giderir"* تَزَاوَرُوا وَتَهَادوا فَإنَّ الزِّيَارَةَ تُثْبِتُ الْوِدَّ وَإنَّ الْهَدِيَّةَ تَسِلُّ السَّخِيـمَةَ *"Ziyaretleşin, hediyeleşin. Çünkü ziyaret sevgiyi perçinler, hediye de kalpteki (buğz, kin, adavet gibi) kötü duyguları söker atar."*

Bazı rivayetler *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hediyeleşmeyi İNSANLAR ARASINDAKİ SILA (İRTİBAT) için emrettiğini belirtir: عن أنس: قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يأمُرُ بِالْهَدِيَّةِ صِلَةً بيْنَ النَّاسِ *Hz. Enes*'in de çocuklarına aralarında birbirlerine cömertçe harcamayı vasiyet ederken *"Çünkü o, aranızda en iyi sevgi vasıtasıdır"* فَانَّهُ أوَدُّ لِمَا بيْنَكُمْ demiştir.

Hediyeleşme ile sılanın nasıl hasıl olacağını da şu hadis açıklar: الْهَدِيَّةُ تَذْهَبُ بِالسَّمْعِ وَالْقَلْبِ وَالْبَصَرِ *"Hediye işitmeyi, kalbi ve görmeyi giderir."* Bunu tamamlayan bir rivayette الْهَدِيَّةُ تُعَوِّرُ عيْنَ الْحَكِيمِ *"Hediye hakim kişinin gözünü kör eder"* buyrulur. Münavi'nin açıkladığı üzere, Resulullah, bu ifadeleriyle insanda hakim olan bir kanuna dikkat çekiyor. O da şu: إنَّ النَّفْسَ مَجْبُولَةٌ عَلى حُبِّ مَنْ أحْسَنَ الَيْهَا *"İnsan nefsi, kendine iyilik yapanı sevme fıtratı üzere yaratılmıştır."* Öyle ise, hediye verenin kalbinde, hediye edene karşı sevgi hasıl olduğundan, kim kendisine ihsanda, hediyede bulunursa, onun hakkında söylenen kötülükleri işitmeme, onun kusurlarını görmeme meylindedir. Bu sebeple bazı rivayetlerde نِعْمَ الْمِفْتَاحُ الْهَدِيَّةُ امَامَ الْحَاجَةِ *"Hediye, ihtiyaçların önünde ne iyi anahtardır"* dendiğini görürüz.

HEDİYE KABUL EDİLMELİ: *Resulullah* bir kısım hadislerinde, yapılan hediyeyi reddetmemeyi, kabul etmeyi emreder: مَنْ بَلَغَهُ مَعْرُوفٌ عَنْ أَخِيـهِ مِنْ غَيْرِ مَسْئَلَةٍ وَلاَ اشْرَافِ نَفْسٍ فَلْيَقْبَلْه وَلاَ يَرُدَّهُ فَانَّمَا هُوَ رِزْقٌ سَاقَهُ اللّٰهُ الَيْهِ *"Kime bir kardeşinden taleb ve sündüklük etmediği halde bir iyilik gelirse, onu ka-

bul etsin, geri çevirmesin. Zira o, kendine Allah'ın gönderdiği bir rızıktır. Hediye, değersiz bile olsa kabul edilmeli" der.

HEDİYEYE MUKABELE ETMELİ: Hediyeleşmeye teşvik eden bir kısım hadislerde, gelen hediyeye mukabele etmek emredilir. وَمَنْ اَتـى اِلَيْكُمْ مَعْرُوفـاً فَكَافِئـوهُ فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فَادْعُوا لَهُ حَتّى تَعْلَمُوا اَنْ قَدْ كَافَأْتُمُوهُ *"Kim size bir iyilik yaparsa ona karşılığını verin, bir [karşılık] bulamazsanız, ona dua edin. Hatta bilin ki, dua ile onun karşılığını verdiniz."* Bir kısım hadisler Aleyhissalâtu vesselâm'ın kendisine gelen hediyelere mukabelede bulunduğunu, çoğu kere kat kat fazlasını verdiğini belirtir. اِنَّ الـنَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَقْبَلُ الْهَدِيَّةَ وَيُثِيبُ عَلَيْهَا "Resulullah hediyeyi kabul eder, karşılığını da verirdi."

İHSANLARI BENDE KILMAK: Kaydedilen hadisler insanın iyilik karşısındaki fıtrî durumlarını ortaya komaktadır. Bu bir bakıma beşerî zaaftır. Yani, hem iyi yolda, insanlar arası muhabbet ve sılayı artırmada kullanılabilecek bir deva, hem de insanları satın almada, kötü maksadlarla kendine bende etmede bir silah olmaktadır. Bu eskiden beri bilinen bir husustur. Hatta Ahlak-ı Alâiye'de kaydedilen bir fıkra mevzumuz açısından calib-i dikkat olduğu için buraya kaydetmeyi faydalı buluyoruz. Buna göre Büyük İskender, İran'ı fethettiği zaman çok sayıda ulema, hükema ve efadılla karşılaşır. Bunlara nasıl bir muamele takip edeceğini bilemez. Bunları toptan öldürüp öldürmeyeceğini Aristo'dan sorar. Meşhur Yunan feylesofu ona mektupla şu cevabı yazar: "Amma ekabir-i acem ve emsal-i İran hususunda buyurduğunuz, eğer onları cümle ihlak ve katle kadir isen, ab ve heva-ı İran zemini tağyir etmeğe hud kadir değilsin. Pes bunların emsali yine zahir olsa gerek, pes cehd eyle ki bunları ihsanla bende edesin. Belki ihsanı öyle eyle ki, kadimî bendelerinden rıbka-i ubudiyetine rakabeleri dahi efkende ola." "Sen her ne kadar İran büyüklerini toptan katletmeye kadir isen de, İran diyarının su ve havasını değiştiremezsin. O topraklar aynı insanları yine yetiştirir. Öyleyse onları ihsanla kendine kul et. Hatta ihsanı öyle yap ki, onların boyunları sana kulluk etmeye kendiliğinden uzansın."

HEDİYEDEN DÖNÜLMEZ: Hediye ile alâkalı olarak Resulullah'ın koyduğu adabtan biri de hediyeden geri dönmemektir. Hediyeden döneni, kustuğunu geri yiyen köpeğe benzetir.

YASAK HEDİYE

Resulullah, hediyede gözü kör, kulağı sağır, kalbi bende kılan gücü

gördüğü için adalete, dürüst icraata mani olacak hediyeleşmeyi yasaklamıştır:

خُذُوا الْعَطَاءَ مَا دَامَ عَطَاءً فَاذَا صَارَ رُشْوَةً عَلَى الدِّينِ فَلاَ تَأْخُذُوهُ... *"İhsan sıla-ı rahme vesile olduğu müddetçe alın. Dine karşı bir rüşvete dönüşünce sakın hediye kabul etmeyin."*

Bazı hadislerde rüşvet olan hediyeler hakkında açıklamalar gelmiştir اَخْذُ الاَمِيرِ الْهَدِيَّةَ سُحْتٌ وَقَبُولُ الْقَاضِي الرِّشْوَةَ كُفْرٌ *"Emîrin hediye alması haramdır. Kadı'nın rüşvet alması küfürdür."*

اَلْهَدِيَّةُ الَى الإِمَامِ غُلُولٌ *"Umeraya hediyeler hırsızlıktır"* اَلْهَدَايَا لِلأُمَرَاءِ غُلُولٌ *"İmama hediye gulüldür* (devlet malını yağmalama)."

Şu halde memurun hediye alması, memura hediye verilmesi rüşvet sayılmıştır, haram ilan edilmiştir.

Resulullah'ın zekat toplamak üzere gönderdiği memurlardan, dönüşte "şu zekat malı, şu da bana verilen hediye" diyen olmuştur. Aleyhissalâtu vesselâm, memurun aldıkları meyanında hediye sayılmayıp rüşvet olacakları anlamada muteber bir ölçü koyar:

"Sen annenin evinde otursaydın bu sana verilir miydi?" Şu halde, memuriyet vasfi olmadan evinde oturduğu halde verilmeyecek olan bir şey memura verildi mi bu rüşvettir.

Şefaat mukabili alınan da ribadır: Yasak hediyelerden biri, biri lehinde şefaatçi olur, işinin olmasına yardımcı olursa, buna mukabil alınan ücret rüşvettir. مَنْ شَفَعَ لاَخِيهِ شَفَاعَةً فَاهْدَي لَهُ هَدِيَّةً عَلَيْهَا فَقَبِلَهَا مِنْهُ فَقَدْ اَتَى بَاباً عَظِيماً مِنْ اَبْوَابِ الرِّبَا *"Kim bir din kardeşine şefaatçi olur ve bu şefaatine karşı ücret alırsa riba kapılarından büyük bir kapıya gelmiş olur."*

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hayber Yahudilerinden, mahsuldeki İslam'ın payını kendileriyle yapılan anlaşma şartlarına uygun olarak alması için *Abdullah İbnu Revaha*'yı gönderir. Yahudiler buna rüşvet teklif eder. O: "Ey Yahudi cemaati, Allah'a yemin olsun siz nazarımda insanların en menfurusunuz..." der ve reddeder. Onlar bu manzara karşısında:

"Ey İbnu Revaha! Sen bu yaptığın (dürüstlük) sebebiyledir ki semavat ve arz ayaktadır" diye takdirlerini ifade ederler.

HANGİ HEDİYE TEMİZDİR: Hibe ve hediyelerden bir kısmını almamız caiz olmadığı belirtilirken, bazı alimler, rüşvet dışında kalan hediyeyi üç grupta mütalaa ederler:

1- Kendi dûnunda (seviyesinin altında) olanlara yapılan hibe. Bu gerçek ikram ve lütuftur. Buna karşılık vermek gerekmez. İbnu Ömer الهدايا من الأمراء فتنة "Umeradan gelen hediyeler fitnedir" demiştir.

2- Birbirine denk olanların hibesi.

3- Dûn (aşağı durumda) olanın (kendinden) üstün olana hibesi. Bunda karşılık gerekir. Esasen veren daha fazla bir karşılık bekler. Karşılığın miktarı örfe bağlıdır.

Resulullah'ın hayatında bu meselede farklı tatbikata rastlanır. Mevcut imkâna göre mukabele esas ise de, bazan "verilenden razı mısın?" diye sorduğu, muhatabı "Hayır!" dedikçe verdiği, sormaya devam edip "Evet!" deyinceye kadar verdiği olmuştur. Bazı rivayetlerde bir deve hediye eden bedevinin, mukabilinde verilen altı deveden razı olmayıp dedikodu yaptığı, hatta böylesi bir vak'aya üzülen Hz. Peygamber'in bir daha bedeviden hediye kabul etmeyeceğine dair yemin ettiğine rastlamaktayız.

GELEN HEDİYELER

Hz. Peygamber prensip olarak hediye kabul ettiği için kendisine yakın çevreden sıkça hediye gelmiştir. Ayrıca her zaman olduğu gibi, o devirde de liderlerin, şeflerin birbirlerine hediye göndermeleri âdet idi. Bu sebeple komşu kral ve şeflerden de hediyeler geldi.

Gelen bu hediyeler arasında her çeşidiyle yiyecek, giyecek (cübbe, takım bürde, mest) çadır, koku küpü, kılıç, deve, at, katır, dinar (para), cariye gibi o devrin kullanımında mevcut herşey vardı.

Hediye gönderen krallardan *Habeş Kralı Necaşi* (bir uft sade siyah mest, cam bardak, üç adet harbe, habeşi başlı altın bir yüzük), Kayser (dinar, zencebil dolu küp, ipek cübbe...); Mısır lideri Mukavkıs, (ipek hulle, Mariye, Mariye'nin kızkardeşi Sîrîn, Me'bur adında hadımlaştırılmış bir köle, bir katır, cam bardak, sürmedanlık, ayna, tarak); Melik-i Eyle (beyaz bir katır); Yemen *Kralı Zu Yezen* (otuz üç deve ödeyerek satın aldığı bir ipekli takım) ve İran Kralı Kisra'nın adı geçer.

Resulullah gelen hediyeleri kendi kullandığı gibi, yakınlarına ve diğer ihtiyaç sahibi Müslümanlara taksim eder veya hediye olarak gönderirdi. Yanında başkalarının da bulunduğu bir halde, dağıtımı mümkün bir hediye gelince hemen mevcutları dağıtırdı. مَن أتته هدية وعنده قوم جلوس فهم شركاءه فيها "Kime bir hediye geldiğinde yanında başkaları varsa, onlar bunda ona ortaktırlar" buyurmuştur.

MÜŞRİKLERDEN HEDİYE

Yukarıda ismi geçen krallar umumiyetle gayr-i müslimdir. Öyleyse bu hadisler, Resulullah'ın gayr-ı müslimden hediye kabul ettiğini, dolayısıyla bunun caiz olduğunu ifade eder. Ancak إِنِّي نُهِيتُ عَنْ زَبْدِ الْمُشْرِكِينَ *"Ben müşriklerin hediyesini almaktan yasaklandım"* hadisinde daha açık ifadesini bulan bazı rivayetlerden müşriklerden hediye almanın caiz olmadığı belirtilmektedir. Bu mesele ile ilgili ulemanın açıklaması 5784 numaralı hadisin açıklamasında geleceği için burada teferruata girmeyeceğiz. Ancak *Ahmed İbnu Hanbel* ve Bezzar'ın kaydettikleri bir rivayete göre "Katîle Bintu Abdi'l-Uzza, kızı Esma Bintu Ebi Bekr'e bazı hediyelerle gelir. Fakat Esma, müşrik olduğu için hediyesini kabul edip evine sokmak istemez. Durum Resulullah'a sorulunca **"Allah, ancak sizinle din hususunda savaşmış, sizi yurdunuzdan çıkarmış ve çıkarılmanıza yardım etmiş olanları dost edinmekten sizi men eder..."** (Mümtâhine 9) mealindeki ayet nazil olur. Bu vahiy üzerine Esma, Katîle'yi evine alır ve hediyesini kabul eder."

Bu vesile ile şunu belirtmede fayda var: Alimlerin büyük çoğunluğu (cumhur) gayr-ı müslimlerin bayramlarında hediyeleşmenin mekruh olduğunu söylemekte müttefiktir. Bu bayramlara Mihrican ve Nevruz, Milad (yılbaşı) bayramları örnek olarak zikredilir.

RESULULLAH'IN HEDİYELERİ

Resulullah hediyeyi kabul ettiği gibi hediye de gönderirdi. Onun hediyesi, ya gelen hediyeye mukabele şeklinde, ya da doğrudan bir hediye şeklinde tezahür ederdi. Hanımlarına, yakınlarına, tavzif ettiklerine, kendisine gelen heyet mensuplarına vs. hediyeler verirdi. Bilhassa hey'et olarak gelen temsilcilerin hediyesine ayrı bir ehemmiyet atfeder, onlardan hiçbir ferdin hediyesiz kalmamasına dikkat ederdi. Hatta vefat ederken söylediği en son vasiyetlerinden biri de, gelen elçilerin hediyelerinin ihmal edilmemesi ile ilgili idi. İsteyenlere hiç "hayır!" demeyip verdiği, peşpeşe üç kere isteyene de her defasında verdiği rivayetler gelmiştir.

Resulullah'ın hediyesi, miktar olarak, şahsın içtimâî mevkiine ve itibar durumuna göre farklılıklar arzederdi. Bazan büyüğe iki bürde, çocuğa bir bürde; Hanif heyetine 50 okka verirken, Taylılara 5 okka, Zeydu'l-Hayl'a 12 küsur okka hediye vermiştir.

Resulullah'ın hediye olarak verdikleri arasında giyecek, yiyecek, koku, at, deve, et, arazi, maden, hurmalık vs. görülür.

Mevzu üzerine gerekli olan birkısım açıklamalar bu bölümde yer alan hadislerle ilgili olarak kaydedilecektir.

5780 ١- عن أبي هريرة رَضِيَ الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ: تَهَادوا فإنَّ الْهَدِيَّةَ تُذْهِبُ وَحَرَ الصَّدْرِ، وَلاَ تَحْقِرَنَّ جَارَةٌ لِجَارَتِهَا وَلَوْ شِقَّ فِرْسَنِ شَاةٍ]. أخرجه الترمذي.

«وَحَرُ الصَّدْرِ» غشه ووساوسه.

و«فِرْسَنُ الشَّاةِ» ظلفها.

1. (5780)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Hediyeleşin, zira hediye, kalpteki kuşkuları giderir. Komşu kadın, komşusu kadından gelen (hediyeyi) hakir görmesin, bir koyun paçası parçası olsa bile." [Tirmizî, Vela ve'l-Hibe 6, (2131).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada, hediyeleşmeye teşvik etmekte, hediyenin kalplerdeki bazı kötü duyguları gidereceğini belirtmektedir. Metinde geçen وَحَرُ الصَّدْرِ tabirini kuşku diye tercüme ettik. Ancak alimler bunun muhtelif manalar ifade ettiğini belirtirler; vesveseler, kin ve gayz, adavet (düşmanlık), çok şiddetli öfke.

Yani bir insanın diğerine karşı besleyebileceği her çeşit menfi duyguların hediyeleşme suretiyle kalplerden temizleneceğini haber vermektedir. Hadisin devamında komşudan bahsedilmesi, hediyeleşmenin öncelikle komşular arasında cereyan etmesi gereğine bir irşattır. Öyle ki, az, maddî değeri küçük bir şeyle bile olsa hediyeleşmesini tavsiye buyurmaktadır.

Bu tavsiye, bilhassa apartman hayatı yaşayan ve bu sebeple komşudan gelecek gürültü, çocuk kavgası, koku, kirletme... gibi çeşitli rahatsızlıklara maruz olan günümüz insanına daha bir ehemmiyet arzetmektedir. Hediyeleşmeler, gittikçe birikim yaparak büyüyebilecek komşuluk rahatsızlıklarını küçültecek, azaltacak, ciddi tatsızlıkların çıkmasını önleyecektir.

Resulullah hediyenin "paça parçası olsa bile hakir görülmemesini" tavsiye eder. Bazı şarihler, "Aslında paça parçasının hediye edilmesi âdet değildir. *Aleyhissalâtu vesselâm* azlıkla mübalağa için bunu zikretmiştir" demiştir.

Bundan da anlaşılacağı üzere, hadis, ne kadar az ve değersiz bir şeyle de olsa hediyeleşmeye davet etmektedir. Çünkü bunda sevginin artması, kuşkuların gitmesi, maişet işinde yardımlaşma vardır. Hediyenin azı sevgiye daha çok delil olur, yükü daha hafifletici olur, hediye edene de daha kolay olur, çünkü külfet azdır. Çünkü çok olan hediyeye her zaman muktedir olunamaz. Azla devamlı yapılan da çok hükmüne geçer.

5781 ٢- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَقْبَلُ الْهَدِيَّةَ وَيُثِيبُ عَلَيْهَا]. أخرجه البخاري وأبو داود والترمذي.

2. (5781)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hediyeyi kabul eder, ona karşılıkta bulunurdu." [Buharî, Hibe 11; Ebu Davud, Büyu 87, (3536); Tirmizî, Birr 34, (1954).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis Resulullah'ın *"hediyeleşme"* düsturunu tatbik ettiğini göstermektedir. Kendisine gelen hediyeleri kabul ediyor ama mukabelede de bulunuyor. Birkısım Malikî alimleri bu hadisle istidlal ederek hibe eden kimse mislini talep edenlerden biriyse ve şart koşmaksızın mutlak bir tarzda hediyede bulunmuş ise, bu hediyeye mukabelenin vacib olduğunu söylemiştir. Fakirin zengine hediyesi gibi. Ama zengin fakire hediye ederse o karşılık beklemez, dolayısıyla onun hediyede bulunması vacib değildir. Hadisin, vücuba delaleti Resulullah'ın hediyeleşmeye devamından ileri gelir.

İmam Şafii yeni görüşünde Hanefîler gibi hükmeder: "Karşılık almak için hediye batıldır. Bununla bir akid meydana gelmez. Çünkü bu bedeli (semeni) belli olmayan bir satış akdidir. Ayrıca, hibenin mevzuu teberrudur. Bu manayı iptal etsek teberruluktan çıkar, muavaza (karşılıklı verişme) olur. Halbuki gerek şeriat ve gerekse örf, satışla hibeyi ayırdetmiştir. Karşılığı gerektiren akde satış denmiş, hibe denmemiştir. Bazı Malikîler, buna: "Eğer hibe asıl itibariyle karşılık gerektirmese bu takdirde sadaka manasını kazanırdı. Halbuki o sadaka değildir. Çünkü hediye edenlerin çoğunun durumu, karşılık bekler ve hususen fakir ise" diye cevap vermiştir.

5782 ٣- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَوْ أُهْدِيَ إِلَيَّ كُرَاعٌ لَقَبِلْتُ، وَلَوْ دُعِيتُ إِلَيْهِ لأَجَبْتُ]. أخرجه الترمذي.

3. (5782)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bana bir koyunun inciğe kadar ayağı hediye edilse kabul ederim, böyle bir yemeği yemeye çağrılsam icabet ederim." [Tirmizî, Ahkam 10, (1338).]

AÇIKLAMA:

"Kürâ kelimesi farklı manalar taşısa da, şarihler burada koyunun inciğe kadar ayak kısmını ifade ettiğini belirtirler. Yani, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, hediye olarak gelen her şeyi, kıymetine bakmadan kabul buyurmuşlardır. Bu hadis Buhârî'de Ebu Hureyre rivayeti olarak biraz farkla gelmiştir: *"Eğer ben bir kol veya bir ayağa davet edilsem, giderdim, eğer bir kol veya bir ayak hediye edilse kabul ederdim."*

5783 ٤– وعن علي رَضِيَ اللهُ عنه قال: [أَهْدَى كِسْرى الى رَسُولِ اللهِ ﷺ هَدِيَةً فَقَبَلَ مِنْهُ وَإِنَّ الْمُلُوكَ أَهْدَوْا إِلَيْهِ فَقَبِلَ مِنْهُمْ]. أخرجه الترمذي.

4. (5783)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Kisra Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bazı şeyler hediye etti. *Aleyhissalâtu vesselâm* ondan bu hediyeleri kabul etti. Diğer krallar da ona hediyede bulundular, o da onlardan bunu kabul etti." [Tirmizî, Siyer 23. (1576).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, *Resulullah*'a civar hükümdarlardan hediyeler geldiğini, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın da o hediyeleri kabul buyurduğunu göstermektedir. Şarih Aynî, bu konudaki rivayetleri değerlendirerek Resulullah'a gelen bir kısım hediyeleri şöyle kaydeder:

★ Necaşî, cam bardak hediye eder.

★ Eyle Meliki beyaz bir katır hediye eder, Resulullah da ona bir hırka hediye eder.

★ *Devmetu'l-Cendel*'in Ukeydir'i sündüs bir cübbe hediye eder.

★ *Melik-i Rum* (Herakliyus) sündüsten kızıla boyanmış bir giyecek hediye etti.

★ *Melik zi Yezen* bir takım (hulle) hediye etti. Bunu otuz üç deveye satın almıştı.

★ Fedek lideri yiyecek ve giyecek hediye etti.

5784 ٥ – وعن عياض بن حمار رَضِيَ اللهُ عنه قال: [أَهْدَيْتُ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ هَدِيَّةً، فَقَالَ: أَسْلَمْتَ؟ فَقُلْتُ: لاَ. قَالَ: فَإِنِّي نُهِيتُ عَنْ زَبْدِ الْمُشْرِكِينَ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

«الزَّبْدُ» بسكون الباء الموحدة: الرفد والعطاء.

5. (5784)- *İyaz İbnu Himar* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir hediyede bulunmuştum. Bana: *"Müslüman mı oldun?"* diye sordu.

"Hayır!" dedim.

"Ben müşriklerin hediyesini almaktan menolundum!" buyurdular (ve hediyemi almadılar)." [Ebu Davud, Harac 35, (3057); Tirmizî, Siyer 24, (1577).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bazı müşriklerden hediye aldığına dair rivayetler olduğu gibi, *"müşrikten hediye almaktan yasaklandım"* diyerek reddettiğini ifade eden rivayetler de var. Sadedinde olduğumuz hadis bunlardan biri. Tirmizî: "Bu imtina, serbestiden sonra vaki olan bir yasaklama sebebiyle olabilir" diye bir ihtimal yürütür. Bu ihtilafı farklı şekillerde te'lif edenler olmuştur:

★ İmtinası, hediyesi ile sevgi ve muvâlat (dostluk) arzu edenlere karşı idi; kabulü ise, hediyesini kabul ettiği takdirde ünsiyet ve İslam'a kalbini kazanmayı ümid ettiği şahıstandı.

★ Ehl-i Kitap'tan olanların hediyesini kabul etti, putperestlerinkini kabul etmedi.

★ Umera dışındakilerden imtina etti, ki bu *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın hasaisindendi.

★ Kabul hadisleriyle red hadisleri neshedildi.

★ Red hadisleriyle kabul hadisleri neshedildi.

İhtimal ve zanla nesh sabit olmaz.

İbnu Hacer bu yorumları zayıf bulur. Şu yorum da bu ihtimalden uzak değildir: "Bu meselede, her ne kadar aslolan müşriğin hediyesini kabul etmemek ise de hususi veya umumi bir maslahat sebebiyle kabul edilebilir de."

5785 ٦ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [أَنَّ أَعْرَابِيّاً أَهْدَى لِرَسُولِ اللهِ ﷺ بَكْرَةً

فعوضه منها ست بكرات فتسخط، فبلغ ذلك النبي ﷺ، فحمد الله وأثنى عليه، ثم قال: إن فلاناً أهدى لي بكرة فعوضته منها ست بكرات فظل ساخطاً لها، لقد هممت أن لا أقبل هدية إلا من قرشي أو أنصاري أو ثقفي أو دوسي]. أخرجه أصحاب السنن.

6. (5785)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir bedevi Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a genç bir deve hediye etti. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona makubil altı genç deve verdi. Bedevi, memnun kalmadı. Bu hal, Aleyhissalâtu vesselâm'a ulaştı. Allaha hamd ü senadan sonra:

"Falan kimse bana bir deve hediye etti. Ben ona mukabil altı deve verdim. Buna rağmen memnun olmamış. [Allah'a] yemin olsun, [şu günden sonra Muhacirler], Kureyşliler, Ensarîler, Sakifliler veya Devsliler dışında kimseden hediye almamaya azmettim!" buyurdular." [Tirmizî, Menakıb, (3940, 3941); Ebu Davud, Buyû 82, (3537); Nesâî, Umra 5, (6, 280).]

AÇIKLAMA:

Teysir'in kaydettiği metin, hadisin Tirmizi'deki veçhidir. Ebu Davud'daki veçhinde yer alan tamamlayıcı ziyadeleri köşeli parantez içerisinde gösterdik. Yine Tirmizî'de yer alan bir diğer rivayet, vukua gelen bazı üzücü hallerin Resulullah'ı hediye kabulünde bazı tahdidlere sevkettiğini göstermektedir. Rivayet şöyle: "Benî Fezâre'den bir adam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ormandan ele geçirdiği develerinden birini hediye etmişti. Aleyhissalâtu vesselâm ona bir mukabelede bulundu ise de adam memnun olmadı. Arkasından Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın minberde şöyle söylediğini işittim: *"Araplardan bazıları var ki, biri bir hediyede bulunur, ben ona yanımda olan miktarınca karşılık veririm, fakat buna razı olmaz. Dahası onun sebebiyle bana karşı memnuniyetsizlik izhar eder. Allah'a yemin olsun (huzurunuzdaki) şu oturma anından itibaren, Kureyşî, Ensarî, Sakafî veya Devsî hariç hiçbir Araptan hediye almayacağım."*

Bu hadislere dayanan alimler, daha çok istemeye bahane edilecek hediyenin kabulünün mekruh olduğunu söylemişlerdir. Resulullah'ın zikrettiği zümreleri hediyelerini kabul meselesinde istisna kılmasının sebebi onların tokgözlülük, cömertlik, sehavet, himmet yüceliği, hediyede karşılık beklememek gibi vasıflarla mümtaz olmalarından ileri geldiği de belirtilmiştir.

5786 ٧– وعن أبي أمامة رَضِيَ اللّٰهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنْ شَفَعَ لأحَدٍ شَفَاعَةً فَأهْدَى لَهُ هَدِيَّةً عَلَيْهَا فَقَبِلَهَا فَقَدْ أتَى بَاباً عَظِيماً مِنْ أبْوَابِ الرِّبَا]. أخرجه أبو داود.

7. (5786)- *Ebu Ümame* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim bir kimse için şefaatçi olur, o da bu şefaatine karşı bir hediyede bulunursa hediyeyi kabul ettiği taktirde, riba kapılarından büyük bir kapıya girmiş olur." [Ebu Davud, Büyû 84, (3541).]

AÇIKLAMA:

Alimlerimiz, hadislerden hareketle, şefaat-i hasenenin mendub ve hatta bazı durumlarda vacib olduğunu belirttikten sonra, bu hizmete karşı hediye almanın caiz olmayacağını belirtirler. "Bu, hizmetin ecir ve sevabının ziyanına sebep olur, tıpkı ribanın, helal olanı ziyana uğrattığı gibi" derler.

5787 ٨– وعن عبادة بن الصامت رَضِيَ اللّٰهُ عنه قال: [عَلَّمْتُ نَاساً مِنْ أهْلِ الصُّفَّةِ الْكِتَابَ وَالْقُرْآنَ فَأهْدَى إليَّ رَجُلٌ مِنْهُمْ قَوْساً. فَقُلْتُ: لَيْسَتْ لِي بِمَالٍ، وَأرْمِي عَلَيْهَا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ تَعَالَى، لآتِيَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ فَلأسْألَنَّهُ. فَأتَيْتُهُ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ! رَجُلٌ أهْدَى إليَّ قَوْساً مِمَّنْ كُنْتُ أُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْقُرْآنَ وَلَيْسَتْ لِي بِمَالٍ وَأرْمِي عَلَيْهَا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ. فَقَالَ: إنْ كُنْتَ تُحِبُّ أنْ تُطَوَّقَ طَوْقاً مِنْ نَارٍ فَاقْبَلْهَا]. أخرجه أبو داود.

8. (5787)- *Ubade İbnu's-Samit* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben ehl-i suffadan bir kısım insanlara yazı ve Kur'an'ı öğretmiştim. Onlardan bir adam bana bir yay hediye etti. Ben de: "(Bu yay) benim için (büyük) bir mal değil , onunla Allah yolunda atış yaparım, gidip Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a soracağım" dedim. Gidip sordum:

"Ey Allah'ın Resulü! dedim. Kendilerine yazı ve Kur'an öğrettiğim kimselerden biri bana bir yay hediye etti. Bu benim için bir mal da değil. Ben onunla Allah yolunda atış yaparım!" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm bana:

"Eğer ateşten bir takı takınmayı seversen kabul et!" diye cevap verdi." [Ebu Davud, Büyû 37, (3417).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Ebu Davud'daki aslında ibare لَيْسَتْ بِمَالٍ şeklindedir. Yuka-

rıdaki metinde لِي ziyadesi var. Bunu koruduk. Manada ciddi bir fark hasıl etmiyor. "Yay, zaten bir mal değildir" yerine (Bu yay) benim için (büyük) bir mal değil" şeklinde tercüme ettik. Bu ifadeyi, bazı alimler hediye etti أَهْدَى fiilinin failine veya mütekellim zamirine müteallik bir hal olarak değerlendirip "Onunla "örfte yay ücret addedilmez" veya "O, satışını yapmak için edindiğim bir mal değil, o bir mühimmattır" demek istediğini söylemişlerdir.

2- *Resulullah* kitabet ve Kur'an öğretimine karşı ücret almaya karşı çıkıyor. Ulema bu hadisin yorumunda ihtilaf etmiştir: Dinî öğretim mukabili ücret alınmamalı mı? diye. Bu takdirde din öğretimi aksayabilecektir. Neticede bazı kayıtlarla ücret alınabileceğine hükmedilmiştir. İslam'ın kuruluş döneminde hiç kimse verdiği hizmete mukabil ücret almazdı, bir hizmet ehline ücret verilmesi değişik problemler hasıl edebilirdi.

Ancak, zaman zaman, her bir içtimâî meselede dinî kokudan şiddetle kaçınan zümreler, tatbikatı dinin aleyhine neticeler verebilecek bir kısım meselelerde dinî fetvadan kaçınmayıp hatta 1950'den öncesine kadar din adamlarına yeri geldikçe "din hizmetine karşı ücret almak günahtır" bahanesini ileri sürerek -devlet bütçesinden maaş vermeyenler- yarım yamalak ayet ve hadislerden delil getirenler bu meseleyi de gündeme getirdikleri için, hadis hakkındaki bazı açıklamaları kaydedeceğiz:

Hattâbî der ki: "Ulemadan bir kısmı, bu hadisin manası hakkında ihtilaf etti:

★ Bazıları: Hadisin zahirini esas aldı ve "Kur'an öğretimine karşı ücret almanın mübah olmadığına hükmeti. *Zühri, Ebu Hanife, İshak İbnu Rahuye* bu görüştedir.

★ Bir kısmı: Bidayette ücret şart koşmadıkça verilen ücreti almada bir beis yok dedi. *Hasan Basrî, İbnu Sîrin, Şa'bî* bu görüştedir.

★ Bir kısmı ise (herhangi bir şart ve kayıt koymadan) bunu mübah addetti. *Atâ, Malik, Şafii, Ebu Sevr* bu görüştedir.

Bu üçüncü grup, *Sehl İbnu Sa'd*'ın şu rivayetiyle amel ettiler: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir kadına evlenme teklif ettiği halde mehir olarak verecek hiçbir şeyi olmayan bir kimseye زَوَّجْتُكَهَا عَلَى مَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ *"Onu sana, Kur'an'dan bildiğin kısımları ona öğretmen mukabilinde nikahlıyorum"* buyurdu." Bunlar, Ubade hadisini şöyle te'vil ederler: "O, teberru olarak öğretmişti, o işte Allah rızasına niyet etmişti, öğretme

sırasında, karşılığında bir ücret, bir menfaat almayı hiç düşünmemişti. Bu sebeple *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* uhrevî ücretini iptal etmeyi ona yasakladı ve hatta vaidde (korkutmada) bulundu. Ubade'nin bu meseledeki durumu, bulduğunu sahibine geri veren veya denize batan malını teberru olarak hasbeten çıkarıveren kimsenin durumuna benzer, böyle bir kimse yaptığı hizmete mukabil bir ücret alamaz. Eğer o bunu hasbi olarak yapmazdan önce bir ücret talep edecek olsa, o zaman onun ücret alması caiz olurdu. Suffa ehli, halkın sadakasıyla yaşayan fakir kimselerdi. Onlardan mal almak mekruhtu, onlara mal vermek müstehabtı."

★ Bazı alimler de şöyle demiştir: "Kur'an öğretimine karşı ücret almanın farklı durumları var:

★★ Müslümanlar arasında bu işi yapan başkaları da varsa, Kur'an öğretimine karşı ücret almak helaldir. Çünkü bu farz, onun üzerine taayyün etmez.

★★ Ama Müslümanlara Kur'an'ı öğretecek bir başkasının yokluğu halinde veya böyle bir yerde bu işi yapabilecek kimseye hizmetine mukabil ücret almak helal olmaz.

Haberle ilgili ihtilaf bu esas üzerine te'vil edilmelidir."

Tabii burada şöyle bir soru hatıra gelir: "Öğretebilecek kimsenin geçimini sağlayacak geliri yoksa?"

Şu halde Kur'an'ın öğretimini, dinin talimini aksatmayacak, kolaylaştıracak, esnek yorumlar ümmetin maslahatına daha uygundur. Bu işte niyet esastır. İktisad, kanaat, mütevazi hayat standardı gibi, asgarî bir hayat seviyesiyle yetinip hasbeten lillah Kur'an'ımızın ve dinimizin talimine bezl-i hayat, en doğru, en isabetli, rıza-yı İlahi'ye en uygun yoldur. Öyleyse aza kanaatle, *Bediüzzaman*'ın dediği gibi, "ehl-i ilmi, ilmi, vasıta-i cer etmekle itham edip "ilmi ve dini kendilerine medar-ı maişet yapıyorlar!" diyen insafsızları fiilen tekzib etmelidir. Esasen dine hizmet yolunu, Resulullah, Kur'an diliyle mükerrer ayetlerle اِنْ اَجْرِيَ اِلاَّ عَلَى اللّٰهِ **"Ben ücretimi insanlardan değil, Allah'tan isterim"** düsturunu vazederek göstermiştir. Yasin suresinde de ücret istemeyenlere, insanların daha çok itimat kesbedip alâka göstereceğine işaret buyrulmuştur:

﴿اتَّبِعُوا مَنْ لاَ يَسْئَلُكُمْ اَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ﴾ **"Doğru yolda olan ve sizden bir ücret de istemeyen kimselere uyun"** (21. ayet).

HİBE BÖLÜMÜ

5788 ١ – عن ابن عبّاس وابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنهم قالا: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَ يَحِلُّ لِرَجُلٍ أنْ يُعْطِيَ عَطِيةً أوْ يَهَبَ هِبَةً ثُمَّ يَرْجِعَ فِيهَا إلاَّ الوَالِدُ فِيمَا يُعْطِي وَلَدَهُ].

1. (5788)- *İbnu Abbas* ve *İbnu Ömer* (radıyallahu anhüm) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir kimse bir atiyyede bulunur veya bir hibede bulunursa, sonradan atiyye ve hibesinden rücu etmesi ona helal olmaz, sadece baba çocuğuna yaptığı bağıştan dönebilir."

5789 ٢– وفي رواية: [الّذِي يَرْجِعُ فِي عَطِيَّتِهِ أوْ هِبَتِهِ كَالْكَلْبِ يَعُودُ فِي قَيْئِهِ].

أخرجه أصحاب السنن.

2. (5789)- Bir rivayette: *"Atiyye veya hibesinden dönen, kusmuğuna dönen köpek, gibidir"* denmiştir." [Ebu Davud, Büyû 83, (3539); Tirmizî, Büyû 52, (1299); Nesâî, Hibe 2, (6, 265); İbnu Mace, Hibe 2, (2377).]

AÇIKLAMA:

Nevevî'nin tasrih ettiği üzere, bu rivayet, kabzedilen hibe, sadaka gibi her çeşit bağıştan rücu etmenin haram olduğu hususunda açıktır. Sadece baba, çocuğuna yaptığı bağıştan dönebilir. Zevi'l-erhamdan kardeşler, amcalar vs.'ler de hibelerinden dönemezler, haramdır. İmam Şafii, Malik ve Evzai bu görüştedir.

★ *Ebu Hanife* ve diğer bir kısım ulema, "hibeden dönmeyi maalkerahe caiz" addetmişlerdir. Bu görüşü Tahavi şöyle açıklar: "Hadisteki "kusmuğuna dönme" tabiri, kusmuk haram olduğu için, her ne kadar tahrimi iktiza etse de kusmuğuna dönen köpeğe benzemesi adem-i tahrime

delalet eder. Çünkü köpek kulluk vazifesiyle mükellef değildir ve dolayısıyla kusmuğu ona haram değildir. Öyleyse hadisten murad, köpeğin fiiline benzemekten kaçınmaktır." Tahavi'nin bu yorumunu bazı alimler tenkid etmişlerdir.

5790 ٣– وللخمسة عنه مرفوعاً: [لَيْسَ لَنَا مَثَلُ السَّوْءِ الَّذِي يَعُودُ فِي هِبَتِهِ كَالْكَلْبِ يَقِيءُ ثُمَّ يَرجِعُ فِي قَيْئِهِ].

3. (5790)- Yine *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ)'dan merfu olarak şu hadis kaydedilmiştir: *"Kusmuğuna rücu eden köpek gibi hibesinden dönen kimsenin kötü örneği bize yakışmaz."* [Buharî, Hibe 14, 30, Hiyel 14; Müslim, Hibat 5 , (1622); Ebu Davud, Büyû 83, (3538); Tirmizî, Büyû 62, (1298); Nesâî, Hibe 2, (6, 265).]

5791 ٤– وعن النعمان بن بشير رَضِيَ اللهُ عَنهما: [أنَّ أبَاهُ أتَى بِهِ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! إنِّى نَحَلْتُ ابْنِي هذَا غُلاَماً. فَقَالَ ﷺ: أكُلَّ وَلَدِكَ نَحَلْتَهُ مِثْلَ هذَا؟ قَالَ: لاَ. قَالَ: فَأرْجِعْهُ]. أخرجه الستة.

« النِّحلَةُ » العطية والهبة.

4. (5791)- *Nu'man İbnu Beşir* (radıyallahu anhümâ)'in anlattığına göre, "babası onu (Nu'man'ı) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a getirmiş ve: "Ey Allah'ın Resulü! Ben bu oğluma bir köle bağışladım! [Sen bu bağışıma şahid ol]" demiştir. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Her çocuğuna böyle bir bağışta bulundun mu?" diye sormuş, babası "hayır!" deyince: *"Öyleyse bağışından dön!"* emretmiştir." [Buharî, Hibe 2, 11, Şehadat 9; Müslim, Hibat 9, (1623); Muvatta, Akdiye 39, (2, 751); Ebu Davud, Büyû 85, (3542, 3543, 3544, 3545); Tirmizî, Ahkam 30, (1367); Nesâî, Nahl 1, (6, 558-261).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, muhtelif tariklerden farklı ziyadelerle gelmiştir. Bazılarında, Beşir (radıyallahu anh)'in, oğlu Nu'man'a yaptığı bağışa şahid kılmak üzere *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın yanına geldiği, Resulullah'ın onun meramını dinledikten ve diğer çocuklarına benzer bir bağışta bulunmadığını sorup öğrendikten sonra:

"Hayır! Ben şahidlik yapmam. Onların sana karşı saygıda eşit olmaları seni mesrur etmez mi?" dedi. Beşir'den "Elbette eder!" cevabını alınca:

"Öyleyse bu bağış olmaz!" buyurduğu nakledilir.

Bir diğer rivayette, Beşir'i Resulullah'a, onu bu hibeye şahid kılmak üzere gönderen Beşir'in hanımıdır. Resulullah'ın Beşir'e bir rivayetteki cevabı şöyledir:

"(Diğer çocuklarına da bağışlamadı isen) öyleyse beni şahid kılma, zira ben zulme şahidlik edemem."

2- Baba, çocuklarından birine, diğerlerine vermediği bir bağışta bulunabilir mi meselesi ulema arasında münakaşalıdır. Sadedinde olduğumuz hadisin zahiri haram olduğunu ifade etmektedir. *Tavus, Atâ, Mücahid, Urve, İbnu Cüreyc, İbrahim Nehai, Ahmed, İshak* ve bu meyanda Zahiriyye uleması, böyle bir bağışın batıl olacağını söylerler ve verilenin geri alınması gereğine hükmederler.

Ebu Hanife, Şafii -bir rivayette *Ahmed, Ebu Yusuf, İmam Muhammed*- böyle bir bağışın caiz olacağına kanidirler. Hadiste geçen "geri al" emri vücub ifade etmez, fazilet ve ihsan kabilindendir. Bu görüş mensupları görüşlerini Resulullah'tan yapılan başka rivayetlere dayandırırlar.

5792 ٥– وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [لَمَّا فَتَحَ النَّبِـيُّ ﷺ مَكَّةَ، قَامَ خَطِيباً فَقَالَ: ألاَ لاَ يَجُوزُ لاِمْرأةٍ عَطِيَّةٌ إلاَّ بإذْنِ زَوْجِهَا].

5. (5792)- *İbnu Amr İbni'l-As* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'yi fethettiği zaman şu hitabede bulundu:

"Bilesiniz! Kocasının izni olmadan bir kadının (kocasının malından) bağışta bulunması caiz değildir."

5793 ٦– وفي رواية: [لاَ يَجُوزُ لاِمْرَأةٍ فِي مَالِهَا إذَا مَلَكَ زَوْجُهَا عِصْمَتَهَا]. أخرجه أبو داود والنسائي.

6. (5793)- Bir başka rivayette de şöyle gelmiştir: *"Kocasının nikahında olduğu müddetçe, bir kadına malından hibede bulunması caiz değildir."* [Ebu Davud, Büyû 86, (3546, 3547).]

AÇIKLAMA:

Abdullah İbnu Amr'dan gelen bu rivayetler, kadının kocasındaki tasarruf yetkisine temas etmektedir: Kadın bağış, hibe gibi tasarrufta bulunabilmesi için kocasından izin almalıdır. Bu izin olmadan yapacağı tasarruf caiz değildir. Fakihler, yasağın tahrimî olduğunu belirtirler.

İkinci rivayetin metninde geçen فِي مَالِهَا ibaresinde zamir müennestir. Dolayısıyla zahirî mana şöyle olur: "Kocasının nikahında olduğu müddetçe kadın, kendi malından hibede bulunamaz." Bu durumda, sadece kocasının malında değil, kendi malında da kadının, kocasından izin almadan tasarrufta bulunmaması gerekmektedir.

Fukahadan bazıları, bu zahiri esas alarak evli kadının kendi malında tasarrufta bulunabilmesi için kocasından izin alması gereğine hükmetmişdir. Bu görüş mensupları, bu kısıtlamaya, kadının aklı noksanlığını gösterirler. Tavus ve İmam Malik, kadının kendine ait malın üçte birinde dilediği gibi tasarruf hakkının varlığını söylemiştir. Üçte birden fazlayı taşacak tasarruf kocasıyla istişaresiz olamaz.

Ancak cumhur, hadisi başka rivayetlere dayanarak te'vil eder. Bu çoğunluğa göre, "Kadının elinin altında bulunan koca malı" maksuddur. "Kendi malından" diye kadına nisbeti, malın kadının tasarrufu altında bulunması sebebiyledir. Dolayısıyla kadın, kendi malında, dilediği gibi tasarruf edebilir, yeter ki sefihe olmasın. Eğer sefihe veya gayr-ı reşide olursa caiz değildir. Nitekim sahih rivayetlerde Resulullah'ın kadınlara hitap ederek: يَا مَعْشَرَ النِّسَاءِ تَصَدَّقْنَ *"Ey kadınlar cemaati! Allah yolunda sadaka verin!"* demiş ve yardım talep etmiş, kadınlar yüzük, küpe, bilezik gibi... kıymetli eşyalarını Bilal'in eteğine atmışlar, bunu yaparken kocalarından izin almamışlardır. İbnu Hacer, "Cumhurun kitap ve sünnette gelmiş pek çok delili vardır" der.

VASİYET BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA

Vasiyet lügat olarak, ulaşmak manasına gelir. Şer'an, kişinin ölümünden sonrasıyla ilgili ahdidir. Bu ahde vasiyet denmesi, ölen kişinin ölümden sonra, hayatında olana onunla kavuşmuş olmasından dolayıdır. Şer'an, menhiyattan zecr, emirlere teşvik için vaki olan beyanlara da vasiyet denir ise de, burada ölen kişinin vasiyetiyle ilgili teferruat maksuddur.

Dinimiz, gerek erkek ve gerek kadın için şahsî malı üzerinde vasiyet hakkı tanımıştır: Resulullah وَصِيَّةُ الرَّجُلِ مَكْتُوبٌ عِنْدَهُ *"Kişinin vasiyeti yanında hazır bulunmalıdır"* buyurarak, vasiyet meselesinin ciddiyetine dikkat çekmiştir. Sahih bir vasiyetin olması için kadın-erkek, mü'min-kâfir, evli-bekâr farkı gözetilmez. Vasiyette kadın kocasından izin de almaz. Vasiyetin sıhhati için iki şart aranır: Akıl ve hürriyet. Mümeyyiz durumdaki çocuğun vasiyeti hakkında ihtilaf edilmiştir. Hanefilere ve Şafiilerin ezher görüşüne göre çocuğun, mümeyyiz de olsa vasiyet yetkisi yoktur. Malik, Ahmed -ve bir görüşünde Şafii- "mümeyyizin vasiyeti sahihtir" demiştir.

Mal üzerinde vasiyetin sahih olması için, kişinin mal bırakmış olması gerekir. Ayette ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ﴾ **"Sizden birisine ölüm yaklaştığı zaman, eğer ardında mal bırakacaksa vasiyet etmek farz kılınmıştır. O kimse anne ve babasına ve akrabasına uygun şekilde vasiyet yapsın"** (Bakara 180) buyrulmuştur. Ayet-i kerimede zikri geçen hayırdan muradın mal olduğunda ittifak edilmiştir. Çünkü malı olmayanın vasiyeti de olmaz. Ancak hayırla çok malın kastedildiğini zannederek "az malı olana vasiyet hakkı yoktur" diyen de olmuştur. Her halukârda esas olan "az da olsa, çok da olsa malı olanın vasiyet edebilme hakkıdır" bu sabittir. Şafiiler, malda az çok tefriki yapmadan, "vasiyetin mendub olduğu"na hükmetmişlerdir.

Vasiyet malsız da olabilir: Çocuğun işlerini tedvir edecek kimseyi belirlemesi veya çocuklarına dinî ve dünyevî ne gibi işler yapılması gerektiğini vasiyet etmesi gibi. Böyle bir vasiyetin mendubiyetini reddeden alim görülmemiştir.

Vasiyette az mal ile çok malın nisabı hususunda ihtilaf edilmiştir. Hz. Ali'ye göre yedi yüz dirhem azdır, bir rivayette de sekiz yüz dirhem mal azdır. *İbnu Abbas*'tan da benzeri bir rivayet gelmiştir. *Hz. Aişe*'ye göre çok iyal bırakan kimse için üç bin dirhem de bıraksa çok değildir. Hasılı bu, nisbî bir durumdur, şahıslara ve ahvale göre farklılıklar arzeder, kesin bir nisab söylenemez.

❑ VASİYETE TEŞVİK

5794 ١ – عن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ : مَاحَقُّ امْرِئٍ مُسْلِمٍ لَهُ شَيْءٌ يُوصِي فِيهِ أنْ يَبِيتَ لَيْلَتَيْنِ إلاَّ وَوَصِيَّتُهُ مَكْتُوبَةٌ عِنْدَهُ]. أخرجه الستة.

1. (5794)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Hakkında vasiyet edebileceği bir malı bulunan Müslüman kimsenin, vasiyeti yanında yazılı olmaksızın iki gece geçirmeye hakkı yoktur." [Buharî, Vesaya 1; Müslim, Vasiyyet 4, (1627); Muvatta, Vasiyyet 1, (2, 761); Ebu Davud, Vesaya 1, (2863); Tirmizî, Cenaiz 5, (974); Nesâî, Vesaya 1, (6, 238, 239).]

AÇIKLAMA:

Hadis, vasiyete değen -az veya çok- bir malı olan herkesin beraberinde yazılı bir vasiyetname taşımasını tavsiye etmektedir. Hadisin üslubu vücub hükmüne uygun ise de, cumhur bunu vücub manasında anlamamış, buna uyulmasını tahsin etmek maksadıyla böyle bir üsluba yer verilmiş olduğunu söylemiştir. Zahirîler, buna dayanarak vacib demiştir. Cumhur *"kişinin üzerinde emanet veya borç varsa"* kaydını koyarak, borçluların bunu belirten bir vasiyetinin olması gereğine dikkat çekmiştir. Bu vasiyetin yazılı olması, durumunda değişiklik hasıl oldukça vasiyet metninin yazılı olarak değiştirilmesi ve bunun şahidlendirilmesi gereğine dikkat çekilmiştir.

5795 ٢ – وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللّهُ عَنهما في قوله تعالى: [﴿إنْ تَرَكَ خَيْراً الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالأقْرَبِينَ﴾، وَكَانَتِ الْوَصِيَّةُ كَذلِكَ حَتّى نَسَخَتْهَا آيَةُ الْمِيرَاثِ]. أخرجه أبو داود.

2. (5795)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) اِنْ تَرَكَ خَيْراً اَلْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالأَقْرَبِينَ **"Ölen, mal bırakmışsa ebeveyn ve akrabalarına vasiyette bulunsun..."** (Bakara 180) ayeti hakkında demiştir ki: "Miras ayeti nesh-edinceye kadar vasiyet bu şekilde vacib idi." [Ebu Davud, Vesaya 5, (2869).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen ve miras ayeti gelmezden önce vasiyeti farz kılan, miras ayeti ile de neshedilmiş bulunan ayetin meali şudur: **"Sizden birisine ölüm yaklaştığı vakit, eğer ardında mal bırakacaksa, vasiyet etmek farz kılınmıştır. O kimse anne ve babasına ve akrabasına uygun şekilde vasiyetini yapsın. Bu Allah'tan sakınanlar üzerine bir borçtur"** (Bakara 180). Tekrar ediyoruz: Bu ayet-i kerimenin hükmü Nisa suresinin baş kısımlarındaki miras paylarını belirleyen ayetlerle neshedilmiştir. Ayrıca bu ayeti neshedecek mahiyette olmak üzere: اِنَّ اللّهَ قَدْ اَعْطَى كُلَّ ذِي حَقٍّ حَقَّهُ فَلاَ وَصِيَّةَ لِوَارِثٍ *"Allahu Zülcelal hazretleri her hak sahibine hakkını vermiştir. Öyleyse artık herhangi bir varis lehine vasiyet yoktur"* buyurmuştur.

❑ VASİYETİN ZAMANI

1. (5796)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Hangi sadaka efdaldir?" diye sorulmuştu:

"Sağlıklı ve fakirlikten korkup, zenginliğe ümit bağladığın, mala karşı cimri olduğun halde tasadduk etmen! Bu şekilde tasadduku, can boğazına gelip de falana şu kadar, feşmekana bu kadar diyeceğin zamana kadar devam ettir. O sırada (yaptığın tasaddukun sana bir faydası yoktur, çünkü malın, artık) zaten birilerinin olmuştur." [Buharî, Vesaya 7, Zekat 11; Müslim, Zekat 92, (1032); Ebu Davud, Vesaya 3, (2865); Nesâî, Vesaya 1, (6, 237).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *Allah Teala* nezdinde hangi sadakanın daha makbul ve üstün olduğunu belirtmektedir: İnsan sağlıklı, henüz dünyevî arzular, dünyevî istikbal hesapları canlı ve galib, mesela zengin olma amelinde, fakirliğe düşme endişesini de yaşamakta, bu sebeple parayı cimrice harcamakta vs. İşte bu halet-i ruhiyeyi taşırken Allah rızası için para harcamak pek makbul bir ibadettir. *Resulullah*, bu suretle harcamayı can boğaza gelinceye kadar fasılasız devam ettirmeyi tavsiye etmektedir.

Böyle yapmaz da dünyadan el etek çekip ölüme yaklaştığı zaman falana şu kadar filana bu kadar diye yapacağı tasaddukun fazla bir kıymeti yoktur. Artık yemek istese yiyemez, giymek istese giyemez, sağlığı da eskisi gibi yeterli değil, dünyadan zevk alamıyor, ahireti düşünmeye başlamış ve bu esnada sadaka da veriyor. *Resulullah* bu sadakanın fazla bir kıymet arzetmeyeceğini bildiriyor. Ölüm sath-ı mailinde, mal da artık başkasının olmuştur: Mirasçılar. Öyleyse, bu maldan Allah rızası için yaşlılıktan önce, bir hayat boyu aralıksız harcanmalıdır. Esasen, hiç kimse, ani bir ölümle karşılaşmayıp yukarıda tasvir edilen fırsatı da elde edeceği hususunda garanti veremez. Her hal u kârda hayata bağlılık şartlarında sadaka vermek daha makbul, daha sevaplıdır.

❑ SADAKANIN MİKTARI

5797 ١ – عن سعد بن أبي وقاص رَضِيَ اللّٰهُ عَنه قال: [جَاءَنِي رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَعُودُنِي عَامَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ مِنْ وَجَعٍ اشْتَدَّ بِي: فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ: بَلَغَ بِي مِنَ الْوَجَعِ مَا تَرَى، وَأَنَا ذُو مَالٍ، وَلاَ يَرِثُنِي إلاَّ ابْنَةٌ لِي، أَفَأَتَصَدَّقُ بِثُلُثَيْ مَالِي. قَالَ: لاَ. قُلْتُ: فَالشَّطْرُ؟ قَالَ: لاَ. قُلْتُ: فَالثُّلُثُ؟ قَالَ: الثُّلُثُ، وَالثُّلُثُ كَثِيرٌ، إنَّكَ إنْ تَذَرَ وَرَثَتَكَ أَغْنِيَاءَ خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَذَرَهُمْ عَالَةً يَتَكَفَّفُونَ النَّاسَ، وَإنَّكَ لَنْ تُنْفِقَ نَفَقَةً تَبْتَغِي بِهَا وَجْهَ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ إلاَّ أُجِرْتَ بِهَا حَتَّى مَا تَجْعَلُ فِي امْرَأَتِكَ، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ! أُخَلَّفُ بَعْدَ أَصْحَابِي؟ قَالَ: إنَّكَ لَنْ تُخَلَّفَ فَتَعْمَلَ عَمَلاً تَبْتَغِي بِهِ وَجْهَ اللّٰهِ إلاَّ ازْدَدْتَ بِهِ دَرَجَةً وَرِفْعَةً، وَلَعَلَّكَ أَنْ تُخَلَّفَ حَتَّى يَنْفَعَ اللّٰهُ بِكَ أَقْوَاماً وَيَضُرَّ بِكَ آخَرِينَ. اللَّهُمَّ امْضِ لأَصْحَابِي هِجْرَتَهُمْ وَلاَ تَرُدَّهُمْ عَلَى أَعْقَابِهِمْ، لٰكِنِ الْبَائِسُ سَعْدُ بْنُ حَوْلَةَ يَرْثِي لَهُ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ أَنْ مَاتَ بِمَكَّةَ]. أخرجه الستة.

قوله: « يرثى لَهُ الى آخرِه » مدرج في الحديث.

1. (5797)- *Sa'd İbnu Ebi Vakkas* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Veda Haccı senesinde, bende şiddet peyda eden bir ağrı sebebiyle yatmakta olduğum hastalığım için bana geçmiş olsun ziyaretine geldi.

"Ey Allah'ın Resulü dedim. Gördüğünüz gibi ağrım çok şiddetlendi.

Ben mal mülk sahibi bir kimseyim. Bana varis olacak tek kızımdan başka kimsem yok. Malımın üçte ikisini tasadduk etmek istiyorum!" dedi. Hemen *"Hayır, olmaz!"* buyurdular.

"Yarısı?" dedim. Yine *"olmaz!"* buyurdular.

"Üçte biri?" dedim.

"Üçte birini mi? Üçte bir de çok. Senin varislerini zenginler olarak bırakman, halka ihtiyaçlarını açan fakirler olarak bırakmandan daha hayırlıdır. Sen aziz ve celil olan Allah'ın rızasını arayarak her ne harcarsan -hatta bu, hanımının ağzına koyduğun bir lokma bile olsa- mutlaka onun sebebiyle mükâfaatlanacaksın" buyurdular. Ben:

"Ey Allah'ın Resulü dedim. Ben arkadaşlarımdan sonra burada kalacak mıyım?" dedim.

"Eğer geri kalır, kendisiyle Allah'ın rızasını düşündüğün bir amel yapacak olursan bu ameller sebebiyle mutlaka derecen artacak, merteben yükselecektir. Şunu da söyleyeyim. Sen daha yaşayacaksın. Öyle ki Allah seninle bir kısım kavimlere hayır ulaştıracak, diğer bir kısımlarına da şer" buyurdular. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sonra şöyle dua ettiler:

"Allahım! Ashabımın hicretini tamama erdir. Onları gerisin geri (başarısızlıkla) çevirme!" Ve sözlerini [Hicret evi olan] Mekke'de ölmüş olan Sa'd İbnu Havle hakkında sarfettikleri "Lakin zavallı, Sa'd İbnu Havle'dir!" mersiyesiyle tamamladılar." [Buharî Cenaiz 37, Vasaya 2, 3, Fezailu'l-Ashab 49, Megazi 77, Nafakat 1, Marza 13, 16, 43, Feraiz 6; Müslim, Vesaya 5, (1628); Muvatta 4, (2, 763); Tirmizî 6, (975); Ebu Davud, Vesaya 2, (2864); Nesâî, Vesaya 3, (6, 241, 243).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıdaki hadisin metninden de anlaşılacağı üzere, Veda Haccı senesinde, *Sa'd İbnu Ebi Vakkas* hastalanmış, hastalığı şiddet kesbedince *Aleyhissalâtu vesselâm* geçmiş olsun ziyaretine uğramış, ancak bu ziyaret sırasında geçen konuşmalar, mühim teşriata vesile olmuştur.

★ Bir kimse malının üçte birinden fazlasını vasiyet edemez. Kişinin malında vasiyet ederek varisler dışında tasarruf edilmesini sağlayacağı miktar üçte birdir. Bu hususta fukaha ittifak eder. *Hanefîler, Malikîler, Şafiîler, Evzaî, Sevrî, Leys, Ahmed, İshak* ve bütün muhaddisler böyle hükmetmiştir.

★ Önceki hadiste varislerden herhangi biri lehine maddî vasiyet

yapılamayacağı belirtilmişti. Çünkü varislerden herbiri belli, muayyen bir hakka sahiptir, bundan fazlasının verilmesi helal olmaz.

2- Hadisin sonunda, *Sa'd İbnu Havle*'nin zavallı olduğu ifade edilmiştir. Onun niçin zavallı addedildiğini araştıran şarihlerimiz, onun Mekke'de ölümüyle izah ederler. Çünkü hicretle ilgili bahiste de gördüğümüz üzere, hicret faziletli bir ameldir. Hicret eden bir kimse, terkettiği eski diyarına artık dönmemeli, dönse de az kalıp, hemen hicret ettiği yere gitmelidir. Mezkur Sa'd, Mekke'de vefat etmekle pek çok manevî kayıplara uğramış, zavallı denmeye müstehak olmuştur. Bazı hadislerde, kişinin hicretle terkettiği eski yere geri gelmesi şiddet ifade eden tabirlerle yasaklanır ve bunun, bir nevi irtidad olduğu belirtilir. Bazı rivayetler, Habeşistan muhacirleri arasında da yer alıp, Bedir Savaşı'na da katılan Sa'd'ın, Hudeybiye Anlaşması sırasında Medine'yi terkederek Mekke'ye geldiğini ve Mekke'de öldüğünü belirtir. Resulullah'ın onu, bu hali sebebiyle zavallı addettiğinde ihtilaf edilmez.

3- Hadis, aile efradının her çeşit nafakası için harcanan şeylerin, niyet-i halise şartıyla sadaka sayılacağını ifade ediyor ki, mü'minlere bu büyük bir müjdedir. Böylece aile reisleri, ailenin fertleri için daha şevkli harcar, daha çok kazanma gayretine girer.

4- *Ebu Zerr* (radıyallahu anh) gibi bir kısım sûfimeşreb büyüklerimiz mal biriktirmeyi mekruh addetseler de, mal biriktirip zengin olmak caizdir. Zira Sa'd zü'l-mal (mal sahibi) olarak tavsif edilmiştir. *Aleyhissalâtu vesselâm* bunu yasaklamış olsaydı *Sa'd İbnu Ebi Vakkas zü'l-mal* olmazdı. *Hz. Osman, Abdurrahman İbnu Avf* gibi başka örnekler de mevcut.

5- Mirasçıyı zengin etmeye çalışmak efdaldir. Bu hadis, zenginlik mi fakirlik mi efdaldir münakaşasında, zenginliğin efdaliyetine de bir delil olmaktadır.

6- Hayırlı ameller ve ibadetler yapmak için uzun ömür dilemek müstehabtır.

7- Bu hadis *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın ihbar-ı gayb nevinden bir mucizesidir. Çünkü aynen buyurduğu gibi, Allah, *Sa'd İbnu Ebi Vakkas* (radıyallahu anh)'a hem o hastalığından afiyet, hem de uzun ömür lutfetmiş, Sa'd da Irak valisi olmuş, birkısım savaşlara katılmış, kiminin hidayetine, kiminin öldürülmesine, kiminin de esir alınmasına vesile olmuştur.

❑ VARİSE VASİYET

5798 ١ – عن عمرو بن خارجة رَضِيَ اللّٰهُ عَنه قال: [خَطَبَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ عَلى نَاقَتِهِ، وَأَنَا

تَحْتَ جِرَانِهَا وَهِيَ تَقْصَعُ بِجِرَّتِهَا، وَإِنَّ لُعَابَهَا لَيَسِيلُ بَيْنَ كَتِفَيَّ فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: إِنَّ اللّٰهَ تَعَالىٰ أَعْطَى كُلَّ ذِى حَقٍّ حَقَّهُ، فَلاَ وَصِيَّةَ لِوَارِثٍ]. أخرجه أصحاب السنن، لكن رواية أبي داود عن أبي أمامة.

«الجِرَانُ» باطن العنق مما يلي الأرض.

و«القَصعُ» شدة المضغ.

و«الجِرَّةُ» ما يخرجه البعير من بطنه ليجترّهُ، وإنما يفعل ذلك البعير إذا كان مطمئناً. فإذا خاف شيئاً قطع الجرة.

1. (5798)- *Amr İbnu Hatice* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devesinin üzerinde hitabede bulundu. Ben devenin boynunun altında idim. Deve durmadan geviş getiriyor, hayvanın salyası omuzlarımın arasında akıyordu. İşte bu esnada Aleyhissalâtu vesselâm'ın şu sözünü işittim:

"Allah Teala hazretleri her hak sahibine hakkını verdi. Bu sebeple varislerden biri lehine vasiyet yoktur." [Tirmizî, Vesaya 5, (2122), Nesai, Vesaya 5, (6, 247).]

5799 ٢– وعن طلحة بن مصرف قال: [سَأَلْتُ ابنَ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللّٰهُ عَنه. هَلْ أَوْصَى النَّبِيُّ ﷺ؟ قَالَ: لاَ. قُلْتُ: فَكَيْفَ كَتَبَ عَلَى النَّاسِ الْوَصِيَّةَ، أَوْ أَمَرَ بِهَا وَلَمْ يُوصِ؟ قَالَ: أَوْصَى بِكِتَابِ اللّٰهِ تَعَالى]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

2. (5799)- *Talha İbnu Musarrıf* anlatıyor: "İbnu Ebi Evfa (radıyallahu anh)'ya: "Resulullah vasiyette bulundu mu?" diye sordum.

"Hayır" dedi. Ben tekrar:

"Öyleyse, kendi vasiyette bulunmaksızın halka nasıl vasiyeti farz kılar veya emreder?" dedim.

"Kitabullah'ı vasiyet etti!" diye cevap verdi."[Buharî, Vesaya 1, Megazî 83, Fezailu'l-Kur'an 18; Müslim, Vasiyet 16, (1634); Tirmizî, Vesaya 4, (2120); Nesâî, 2 (6, 240).]

AÇIKLAMA:

İbnu Ebi Evfa vasiyetin mutlak manada nefyini kastedmiyor. Çünkü, zaten vasiyet Kur'an'la sabit bir müessese. Nitekim *İbnu Ebi Evfa* bu

maksadını ortaya koymak, Resulullah'ın da vasiyete yer verdiğini göstermek için, sözünü: "Aleyhissalâtu vesselâm Kur'an-ı Kerim'i vasiyet etmiştir" cümlesiyle tamamlıyor. *İbnu Ebi Evfa* bu sözüyle Aleyhissalâtu vesselâm'ın تَرَكْتُ فِيكُمْ مَا اِنْ تَمَسَّكْتُمْ بِهِ لَمْ تَضِلُّوا كِتَابَ اللّٰهِ *"Size, uyduğunuz takdirde sapıklığa düşmeyeceğiniz bir şey bırakıyorum: Kitabullah"* hadisini kasdetmiş olabilir. Öyle ise sadedinde olduğumuz hadis, Resulullah'ın para, mal, köle nevinden şahsî bir varlık üzerinde vasiyet bırakmadığını kasdetmiştir.

Bu ifadede mübalağa var mı sorusuna gelince, *"yok!"* demek gerekir. Çünkü Buhârî'de de kaydedilen bir rivayette: مَا تَرَكَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ عِنْدَ مَوْتِهِ دِرْهَماً وَلاَ دِينَاراً وَلاَ عَبْداً وَلاَ اَمَةً وَلاَ شَيْئاً اِلاَّ بَغْلَتَهُ الْبَيْضَاءَ وَسِلاَحَهُ وَاَرْضاً جَعَلَهَا صَدَقَةً. "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öldüğü zaman dirhem, dinar, köle veya herhangi başka bir şey bırakmamıştı. Bıraktığı şeyler beyaz katırı ile silahı ve (yolculara) bağışladığı bir arazi idi" denmektedir. *Hz. Aişe* de *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın "dirhem, dinar, koyun, deve hiçbir şey bırakmadığını, vasiyette bulunmadığını" belirtmiştir.

Öyleyse, geride servet olabilecek herhangi bir mal bırakmayınca, bittabi olmayan mal üzerinde vasiyet de olmayacaktır. Nevevî, burda zikri geçen araziyi Resulullah'ın sağlığında bağışladığını, katır, silah ve benzeri şeylerin de miras malı kılınmadığını, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın geride bıraktığı her şeyin sadaka yapıldığını, bu sebeple bunlardan sonra vasiyet edebilecek malî değeri olan bir şey bırakmadığını belirtir.

Son olarak bir husus daha belirtelim: Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, vefat sırasında ifade ettiği birkaç vasiyeti mevcuttur. Rivayetlerde bu bize intikal etmiştir. Müslim ve Nesai'de gelen bazı rivayetlere göre üç vasiyet-i Nebevi mevzubahistir:

1) Arap Yarımadası'nda iki din olmamalıdır: لاَ يَبْقَيَنَّ بِجَزِيرَةِ الْعَرَبِ دِينَانِ *"Arap Yarımadası'nda iki din baki kalmamalıdır."* Bazı rivayetlerde bu şart, Yahudilerin Arap Yarımadası'ndan çıkarılması şeklinde ifade edilmiştir: اَخْرِجُوا الْيَهُودَ مِنْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ "Yahudileri Arap Yarımadası'ndan çıkarın."

2) Heyetlere hediye verilmesi: اَجِيزُوا الْوَفْدَ بِنَحْوِ مَا كُنْتُ اُجِيزُهُمْ بِهِ *"(Size taşradan gelecek heyetlere (hiçbir ferdini unutmaksızın) benim verdiğim gibi siz de hediye verin."*

3)Namaz ve köleler: كَانَ آخِرُ مَا تَكَلَّمَ بِهِ الصَّلاَةَ وَمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ "Resulul-

lah'ın en son medar-ı bahs edip tavsiye ettiği husus "Namaz ve sağ ellerinizin malik olduğu köleler ve cariyeler idi."

Esasen *İbnu Ebi Evfa*'nın "Kitabullah'ı vasiyet etti" ifadesinin içinde pek çok şey vardır. Çünkü dinin temel kaynağı odur, dinde olupda Kur'an'da olmayan ciddi bir mesele yoktur. Hatta Aleyhissalâtu vesselâm tarafından teşrî edilmiş bulunan her şey Kur'an'da mevcuttur denebilir. Çünkü Kur'an'da: ﴿وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ﴾ **"Resulumüz size her ne getirmişse onu alın, her ne yasaklamışsa ondan kaçının, terkedin"** (Haşir 7) emredilmiştir.

5800 ٣– وعن الأسود بن يزيد قال: [ذَكَرُوا عِنْدَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنها أنَّ عَلِيّاً رَضِيَ اللّٰهُ عَنهُ كَانَ وَصِيّاً لِرَسُولِ اللّٰهِ ﷺ قَالَتْ: مَتَى أوْصَى إلَيْهِ، وَقَدْ كُنْتُ مُسْنِدَتَهُ الى صَدْرِي، فَدَعَا بِالطَّسْتِ، فَلَقَدِ انْخَنَثَ فِي حِجْرِي، وَمَا شَعَرْتُ أنَّهُ مَاتَ، فَمَتَى أوْصَى إلَيْهِ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

«الانْخِنَاثُ» الانثناء والانكسار، أرادت أنه استرخى فانثنت أعضاؤه.

3. (5800)- *Esved İbnu Yezid* anlatıyor: "Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin yanında, *Hz. Ali*'nin Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vasisi olduğunu söylemişlerdi:

"Resulullah ona ne zaman vasiyette bulundu? Öleceği sırada o benim göğsüme yaslanmış vaziyette idi, bir leğen getirtti. Kucağımda bükülmüştü, öldüğünü bile hissetmedim. Öyleyse ona ne zaman vasiyet etti" diye itiraz etti." [Buharî, Vesaya 1, Megazî 83; Müslim, Vasiyyet 19, (1636); Nesâî, Vesaya 2, (6, 240).]

5801 ٤– وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده: [أنَّ الْعَاصَ بْنَ وَائِلٍ السَّهْمِيّ أوْصَى أنْ يُعْتَقَ مَائَةُ رَقَبَةٍ. فَأعْتَقَ عَنْهُ ابْنُهُ هِشَامٌ خَمْسِينَ، وَأرَادَ ابْنُهُ عَمْرٌو أنْ يُعْتِقَ عَنْهُ الْخَمْسِينَ الْبَاقِيَةَ. فقَالَ: حَتَّى أسْألَ رَسُولَ اللّٰهِ، فأتَاهُ فَسَألَهُ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ! إنَّ أبِي أوْصَى أنْ يُعْتَقَ عَنْهُ مَائَةُ رَقَبَةٍ، وَإنَّ هِشَاماً أعْتَقَ عَنْهُ خَمْسِينَ وَبَقِيَتْ عَلَيَّ خَمْسُونَ، أفَأُعْتِقُ عَنْهُ؟ فَقَالَ ﷺ: إنَّهُ لَوْ كَانَ مُسْلِماً فَأعْتَقْتُمْ عَنْهُ، أوْ تَصَدَّقْتُمْ عَنْهُ، أوْ حَجَجْتُمْ عَنْهُ بَلَغَهُ ذَلِكَ]. أخرجه أبو داود.

4. (5801)- *Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihi* anlatıyor: "As İbnu Vail es Sehmî [kendi adına] yüz kölenin azad edilmesini vasiyet etti. Oğlu Hişam, ona bedel, elli tanesini azad etti. Oğlu Amr da ona bedel geri kalan elliyi azad etmek istedi ve:

"Hele Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir sorayım!" dedi, ona gelip:

"Ey Allah'ın Resulü! Babam, kendi adına, yüz köle azad edilmesini vasiyet etmişti. Hişam onun adına elli köle azat etti! Benim üzerime de elli tanesi kaldı. Onun adına ben azad edebilir miyim?" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm, bana:

"Eğer o Müslüman idiyse, ona bedel azad etseniz veya ona bedel sadaka verseniz veya ona bedel hacc yapıverseniz bu ona ulaşırdı" buyurdular." [Ebu Davud, Vesaya 16, (2883).]

AÇIKLAMA:

Son rivayet, gayr-i müslim bir kimsenin vasiyetine uyulup uyulmayacağı meselesiyle ilgilidir. Çünkü As İbnu Vail, her ne kadar İslam devrini idrak etmiş ise de, Müslüman olmadan ölmüştür. Bu sebeple olacak ki, oğlu Amr, Müslüman olmadan ölmüş bulunan babasının vasiyetine uyarak köle azad etmesi caiz mi, değil mi diye tereddüt geçirerek *Aleyhissalâtu vesselâm*'a gidip sorar. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cevabını değerlendiren alimler, sadakanın kâfire faydası olmayacağına hükmederler. Hadisten çıkan diğer hüküm de şudur: Müslümana malî ve bedenî ibadetler fayda sağlamaktadır.

Hülasa hadis, kâfirin Müslüman olan varislerine, kâfirin yaptığı, kurbiyete matuf vasiyetlerini infazın vecibe olmadığına delil kılınmıştır.

❑ YETİMİN VASİSİ

5802 ١ – عن أبي ذر رَضِيَ اللهُ عَنه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَا أَبَا ذَرٍّ إِنِّي أَرَاكَ ضَعِيفاً، وَإِنِّي أُحِبُّ لَكَ مَا أُحِبُّ لِنَفْسِي، لاَ تَأَمَّرَنَّ عَلَى اثْنَيْنِ وَلاَ تَوَلَّيَنَّ مَالَ يَتِيمٍ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

1. (5802)- *Ebu Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ey Ebu Zerr! Ben seni zayıf bir kimse görüyorum. Ben kendim için sevdiğimi senin için de aynen severim. Öyleyse iki kişi üzerine emîr olma-

yasın, yetim malına da velilik yapmayasın." [Ebu Davud, Vesaya 4, (2868); Nesâî, Vesaya 10, (6, 255).]

AÇIKLAMA:

1- *Vasi,* bir kimsenin ölümünden sonra, onun malları ve çocukları hakkında muhafaza ve tasarruf yetkisi olan kimsedir. Kayyim ile vasi arasında şöyle bir fark vardır: Vasi hem muhafaza ve hem de tasarrufla yetkili olduğu halde, kayyim, sadece muhafaza ile yetkilidir, tasarruf yetkisi yoktur.

2- Sadedinde olduğumuz hadis, herkesin vasilik yapamayacağını, onun için bazı vasıfların bulunması gerektiğini ifade etmektedir. *Ebu Zerr* (radıyallahu anh)'e nisbet edilen zayıflık, menfaaleri celb, mazarratı defle ilgili olmalıdır. Öyleyse vasi, yetimin menfaatini gözetebilecek dirayete sahip olmalıdır. Bu dirayetiyle lehine durumları tahkik edebilmeli, aleyhine durumlara karşı tedbirler düşünüp, icra edebilmelidir. *Hz. Yusuf*'un diliyle Cenab-ı Hakk veli olmanın iki mühim şartını belirtmiştir: اِنِّى حَفِيظٌ عَلِيمٌ

a) *Hafiz* (koruyucu, muhafaza edici) olmak, yani maslahatları celb, mazarratları def edecek kudrette olmak.

b) *Alîm:* Veliliğin mahiyetini, sorumluluklarını bilmek. Meseleyi değerlendiren alimler bu iki şartı nefsinde taşımayan kimsenin vasi veya veli olmasının haram olduğunu söylemişlerdir. Taberanî'nin bir rivayetinde *Aleyhissalâtu vesselâm:* الاِمَامُ الضَّعِيفُ مَلْعُونٌ *"Zayıf imam mel'undur"* buyurmuştur.

5803 ٢– وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده قال: [أَتَى رَجُلٌ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَقَالَ: إِنِّي فَقِيـرٌ وَلَيْسَ لِي شَيْءٌ وَلِي يَتِيمٌ. فَقَالَ: كُلْ مِنْ مَالِ يَتِيـمِكَ غَيْرَ مُسْرِفٍ، وَلاَ مُبَادِرٍ، وَلاَ مُتَأَثِّلٍ مَالاً]. أخرجه أبو داود والنسائي.

« المبادر » المسارع.

2. (5803)- *Amr İbn Şuayb an ebihi an ceddihi* anlatıyor: "Bir adam *Aleyhissalâtu vesselâm*'a gelerek: "Ben fakirim, hiçbir şeyim yok, üstelik bir de yetimim var!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Yetimin malından ye! Ancak bunu yaparken ne israfa kaç, ne aceleci ol, ne de kendine mal et" buyurdular." [Ebu Davud, Vesaya 8, (2872); Nesâî, Vesâya 11, (6, 256).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, *Aleyhissalâtu vesselâm*, yanında yetim barındıran kimsenin, yetimin malından yemesine bazı kayıtlarla müsaade ediyor: Adam fakir olacak, yetimin malını israfa kaçmayacak şekilde tasarruf edecek, kendine has bir sermaye yapmayacak.

Yetim malının vasiye mübah kılınışının sebebi şöyle açıklanmıştır: "Velinin malın korunmasında, nemalandırılmasında çalışmış olması ve çocuğun işlerinin ıslahı için gayret göstermiş bulunması gibi sebeplerle ameline mukabil bir istihkak kesbetme manası vardır, bu sebeple ona mübah kılınmıştır. Ancak, maruf üzere ve ameline mukabil olacak miktarda almalıdır."

Yetim malından yenilip yenilemeyeceği ihtilafında İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın "Vasi, bu maldan mal hususunda çalışması varsa yiyebilir" dediği rivayet edilmiştir. *Ahmed İbnu Hanbel* de bu görüştedir. Hasan Basrî ve İbrahim Nehai "yer, yediğini ödemez de"demişlerdir. *Evzaî, Said İbnu Cübeyr:* "Yer, fakat yediğini, yetim büyüyünce öder" demiştir.

5804 ٣– وعن علي رَضِيَ الله عَنه قـال: [حَفِظْتُ مِنَ النَّبِيِّ ﷺ اثْنَتَيْنِ: لاَ يُتْمَ بعْدَ احْتِلاَمٍ، وَلاَ صُمَاتَ يَوْمٍ الى اللَّيْلِ]. أخرجه أبو داود.

3. (5804)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan iki şey öğrendim: "İhtilamdan sonra yetimlik kalmaz, geceye kadar gün boyu sessiz durmak yoktur" [Ebu Davud, Vesaya 9, (2873).]

AÇIKLAMA:

Yetim, anne ve babadan birini veya her ikisini kaybeden kimsedir. Sözgelimi babasını kaybeden bir çocuk ne zamana kadar "yetim"dir sorusuna bu hadis cevap vermekte: "İhtilam olma yani büluğa erme halinde yetimlikten çıkacağını, artık o kimsenin yetim sayılmayacağını" belirtmektedir.

Hadisin devamı, bir cahiliye âdetini yasaklamaktadır: İster i'tikaf sırasında ister i'tikaf dışında gün boyu sükut etmek. İşte hadis bunu yasaklamaktadır. Böylesi manasız eziyetler ibadet değildir, bunlarda Allah'a yakınlık yoktur.

Şunu da kaydedelim ki, konuşmamak suretiyle oruç tutmak daha önceki şeriatlarda meşrudur. Hatta buna ayet-i kerimede bile işaret edil-

miştir: Hz. Yahya ile müjdelenen Zekeriya aleyhisselam buna bir alâmet istediği zaman Cenab-ı Hakk ﴿قَالَ آيَتُكَ أَلاَّ تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلاثَةَ أَيَّامٍ إِلاَّ رَمْزاً﴾ **"Alâmetin, üç gün işaretle anlaşma dışında insanlarla konuşmamandır; Rabbini çok an, akşam sabah hamd et"** dedi" (Al-i İmran·41). Münavi der ki: "(Konuşmamak suretiyle tutulan oruç) bizden önceki ümmetlerde meşru olduğu gibi, bizde meşru değildir. Bunda, Hıristiyanlığa benzeme bulunduğu için yasaklanmıştır."

VAAD BÖLÜMÜ

Vaad, dilimizde vaadetmek veya söz vermek diye ifade edilir. Dinimiz, mensuplarına vaadinde durmayı emreder. Kişinin İslamını tamamlayan hususlardan biri de budur. Kur'an-ı Kerim'de Hz. İsmail bu vasfıyla nazarlara arzedilir. **"Kitapta İsmail'i de an. Muhakkak ki o, vaadinde sadıktı ve Allah tarafından gönderilmiş bir peygamberdi"** (Meryem 54). Birkısım alimlerimiz, vaadini yerine getirmemeyi şu mealde ayette zikredilen duruma benzetmiştir: **"Yapamayacağınız şeyi söylemeniz Allah katında pek büyük bir gazab sebebidir"** (Saf 3). Kur'an'da ahidlerin yerine getirilmesiyle ilgili birçok ayet vardır. Bir tanesini mealen kaydediyoruz: **"Ahdi de yerine getirin. Muhakkak ki ahidden dolayı mesuliyet vardır"** (İsra 34). Hadiste de sözünü tutmamak, münafıklık alâmetlerinden bir olarak zikredilmiştir.

Bazı alimler, kişinin vaadini, kendisi üzerine bir şehadeti olarak değerlendirmiştir. Vaadin yerine getirilmesini bütün ulema dinî bir emir olarak değerlendirmiş, fakat farz olmadığını söylemiştir. Ancak, şunu da belirtelim ki, bazı alimlere göre, mevzu üzerine varid olan ayet ve hadislerin delaleti, onun vacib olmasınadır. Böylesi şiddetli vaidlerle vaade riayet emredilirken, vaade uymamanın kerahet-i tenzihiyeye hamli, bazılarınca çelişki olarak değerlendirilmiş: *"Hele bir bakılsın. Vaadden dönmeye haram derken vaade uymak vacib değildir denebilir mi, veya uyulması vacib olmayan bir vaadi tutmamakla günaha girilir denebilir mi?"* denmiştir.

Şu halde vaadi yerine getirmenin vacib olduğunu söyleyen de olmuştur. Bazı Malikî alimler: "Vaad bir sebebe bağlı ise, o vaade uymak vacibtir, değilse değildir" demiştir. Sözgelimi kim: "Benimle evlenirsen sana şunu alacağım" dese, o da kabul etse bu vaadin yerine getirilmesi vacibtir."

Hibe, kabzedildikten sonra mı daha önce mi kişinin mülküne girer, münakaşa edilmiştir.

Vaad ile ilgili bazı vecizeler:

VAAD

Bin kere va'dedeceğine bir kere va'dini yerine getir!

Verilen sözde durma, insan olmanın gereğidir.

Yüzüp-gezen zeminde birşey bitmez.

Va'dini yerine getirme hassasiyeti imandan, va'dinden dönme de nifaktan kaynaklanmaktadır.

İnsanların bir kısmı bütün bir hayat boyu vicdanlarında akdettikleri muâhedenin gereğini yerine getirmeye çalışır; bir kısmı da böyle bir muâhededen habersiz yaşar. İşte bu noktada mü'min, münafıktan ayrılır.(26)

5805 ١ – عن عبدالله بن أبى الحمساء رَضِيَ اللّٰهُ عَنه قال: [بَايَعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ بِبَيْعٍ قَبْلَ أنْ يبعَثَ، وبَقِيتْ لَهُ بقيَّةٌ، فَوَعَدتُهُ أنْ آتِيهِ بهَا في مَكَانِه، فَنَسِيتُ ثُمَّ ذَكَرْتُ بعدَ ثَلاثٍ، فَجِئْتُ فَإذَا هُوَ فِي مَكَانِه، فَقَالَ: يَا فَتَى لَقَدْ شَقَقْتَ عَلَيَّ أنَا هٰهُنَا مُنْذُ ثَلاثٍ أنْتَظِرُكَ]. أخرجه أبو داود.

1. (5805)- *Abdullah İbnu Ebi'l-Hamsa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a daha bi'set (peygamberlik) gelmezden önce bir şey satın almıştım. O alış-verişten ona hâlâ bir miktar (borç) bakiyesi kalmıştı. Ben o kalanı, kendisine yerinde vermeyi vaadettim. Ama bunu unuttum. Üç gün geçtikten sonra hatırladım, geldiğimde o hâlâ (sözleştiğimiz) yerindeydi.

"Ey genç bana meşakkat verdin, ben üç gündür burada seni bekliyorum!" buyurdular." [Ebu Davud, Edeb 90, (4996).]

AÇIKLAMA:

Hadis, sözünde durma meselesine fevkalâde çarpıcı bir örnek vermektedir: Buluşmak üzere anlaşılan yere zamanında gelip beklemek ve bu bekleyişi üç gün devam ettirmek. Şarihler bu uzun bekleyişi alacağını kurtarmak maksadıyla değil, vaadindeki sıdk sebebiyle yaptığını belirtirler. *Nevevî* der ki: "Ulema şu hususta icma etmiştir: "Bir kimse, bir başkasına dinen yasaklanmamış olan herhangi bir şey vaadetmişse, bu vaadini tutması gerekir. Bu, vacib midir, müstehab mıdır hususunda ihtilaf edilmiştir:

26) M. Fethullah Gülen, Ölçü 4/88.

★ İmam Şafii, Ebu Hanife hazretleri ve cumhur "Müstehabtır, terkeden faziletten mahrum kalır, şiddetli bir mekruh işlemiş olur. Hulfu'l-vaad yönüyle günah işlemez. Ancak, eza vermek kastıyla bunu yapmışsa o zaman günahkâr olur" demiştir.

★ Bir grup alim, bunun vacib olduğuna hükmetmiştir. Ömer İbnu Abdilaziz bunlardandır.

★ Bazı alimler: "Tafsil gerekir, şartlara göre yukarıda söylenen hükümlerden biri terettüp eder" demiştir.

Birinci veçhi te'yid eden bir rivayete göre Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* söz verince عسى "Umulur ki" derdi. İbnu Mes'ud'un bir rivayetine göre de inşaallah demedikçe vaadde bulunmazdı.

Buna rağmen muhatap, vaadden cezm (kesinlik) anlamış ise, bir zorluk yoksa yine de vaadi yerine getirmek gerekir. Vaadettiği sırada, içinden, yapmama hususunda kesin kararlı ise, bu münafıklıktır."

5806 ٢– وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ : لَوْ قَدْ جَاءَ مَالُ الْبَحْرَيْنِ لَقَدْ أعْطَيْتُكَ هكَذَا وَهكَذَا، ثَلاثاً. فَلَمْ يَقْدَمْ مَالُ الْبَحْرَيْنِ حَتّى قُبِضَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ، فَلَمَّا قَدِمَ عَلى أبِي بَكْرٍ أمَرَ مُنَادِياً فَنَادَى: مَنْ كَانَ لَهُ عِنْدَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ عِدَةٌ أوْ دَيْنٌ فَلْيَأْتِنِي. قَالَ جَابِرٌ: فَجِئْتُ أبَا بَكْرٍ فَأخْبَرْتُهُ أنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: لَوْ قَدْ جَاءَ مَالُ الْبَحْرَيْنِ أعْطَيْتُكَ هكَذَا وَهكَذَا ثَلاثاً قَالَ: فَأعْطَانِي. قَالَ جَابِرٌ: فَلَقِيتُ أبَا بَكْرٍ بَعْدَ ذلِكَ فَسَألْتُهُ فَلَمْ يُعْطِنِى. ثُمَّ أتَيْتُهُ فَلَمْ يُعْطِنِي. ثُمَّ أتَيْتُهُ الثَّالِثَةَ فَلَمْ يُعْطِنِي. فَقُلْتُ لَهُ: قَدْ أتَيْتُكَ فَلَمْ تُعْطِنِي، ثُمَّ أتَيْتُكَ فَلَمْ تُعْطِنِي، ثُمَّ أتَيْتُكَ فَلَمْ تُعْطِنِي، فَإمَّا أنْ تُعْطِيَنِي وَإمَّا أنْ تَبْخَلَ عَنِّي. فَقَالَ: أقُلْتَ تَبْخَلُ عَنِّي؟ وَأيُّ دَاءٍ أدْوَأُ مِنَ الْبُخْلِ؟ قَالَهَا ثَلاثاً؛ مَا مَنَعْتُكَ مِنْ مَرَّةٍ إلاَّ وَأنَا أُرِيدُ أنْ أُعْطِيَكَ].

2. (5806)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bahreyn'in sadaka malı geldi mi sana şöyle şöyle (avuç avuç) vereceğim" dedi ve üç kere eliyle gösterdi. Bahreyn'in malı gelmezden önce *Aleyhissalâtu vesselâm* vefat etti. Mal *Hz. Ebu Bekr*'e gelince, bir münadi ile halka şöyle ilanda bulundu:

"Kime Resulullah'ın bir vaadi veya bir borcu var idiyse bana gelsin!"

Cabir der ki: "Ben hemen Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anhümâ)'e gittim ve Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Bahreyn'in sadaka malı geldi mi ben sana şöyle şöyle vereceğim"* deyip üç kere iki eliyle işaret yaptığını söyledim. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekr bana derhal verdi.

Cabir der ki: "Bundan sonra da Ebu Bekr'e rastladım ve yine istedim. Ama bu sefer vermedi. Sonra tekrar ona geldim, yine vermedi, sonra üçüncü sefer geldim yine vermedi. Ben de:

"Sana bir geldim vermedin, sonra bir daha geldim yine vermedin, bir kere daha geldim yine vermedin. Ya bana verirsin, ya da seni bana karşı cimri bileceğim"dedim. Bunun üzerine:

"Bana karşı cimri bileceğim mi dedin? Cimrilikten daha kötü hangi hastalık var?" dedi ve bunu üç kere tekrar etti ve devam etti:

"Ben seni reddettiğim her defasında (içimden) sana vermek istedim" dedi". [Bana bir avuç avuçlayıp verdi].

5807 ٣– وعن محمد بن علي قال: [سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِاللهِ يَقُولُ: جِئْتُهُ. فَقَالَ لِي أَبُو بَكْرٍ: عُدَّهَا فَعَدَدْتُهَا فَوَجَدْتُهَا خَمْسَمِائَةٍ. فَقَالَ: خُذْ مِثْلَهَا مَرَّتَيْنِ]. أخرجه الشيخان.

3. (5807)- *Muhammed İbnu Ali* anlatıyor: "Cabir İbnu Abdillah'ı dinledim. Diyordu ki:

"Hz. Ebu Bekr'e geldim. Ebu Bekr bana [birkaç avuç avuçlayıp verdikten sonra] "Şunları bir say!" dedi. Ben de saydım. Hepsi beş yüz taneydi. Hz. Ebu Bekr: "Bunun iki mislini al!" dedi." [Buharî, Hibe 18, Kefalet 3, Şehadat 28, Humus 17; Müslim, Fezail 60, (2314).]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Ebu Bekr,* Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vaadini yerine getiriyor. Bunu yaparken Hz. Cabir'den herhangi bir delil istemiyor. Esasen, Hz. Cabir bunu, Resulullah'ın bir borcu değil, bir vaadi olarak istemiştir. Bu hâdise, İslam'da devlet reisinin hazineden tasarrufta geniş yetki sahibi olduğunu gösterir.

2- *Hz. Ebu Bekr,* ikinci sefer talebi karşısında *Cabir* (radıyallahu anhümâ)'e ihsan etme işini geciktirmiş, üç sefer istedikten ve hatta "cimrilik" ithamını işittikten sonra vermiştir. Bu geciktirmenin sebebini İbnu Hacer: "Ya bundan daha mühim bir iş sebebiyle yahut da hemen versey-

di, bu hal, Cabir'i tekrar isteme hırsına iter diye korkmuştur veya bu çeşit durumlarda isteyenler çok olmasın diye düşünmüştür, değilse mutlak şekilde vermemek düşüncesinden değildir. Nitekim Hz. Ebu Bekir de: "Ben seni reddettiğim her defasında (içimden) sana vermek istemiştim" dedi" diyerek açıklar.

3- *Hz. Ebu Bekr*'in verdiği avuç, tek elin avucu değildir. حثية iki elle yapılan ve koç avuç dediğimiz avuçtur.

VEKÂLET BÖLÜMÜ

5808 ١ – عن حكيم بن حزام رَضِيَ اللهُ عَنه: [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ بَعَثَ معَهُ بدينار يَشْتَرِي لَهُ به أُضْحِيَةً فَاشْتَرَى كَبْشاً بدينارٍ وبَاعَهُ بدينارَيْنِ، فَرَجَعَ واشْتَرَى أُضْحِيَةً بدينارٍ، فَجَاءَهُ بِالأُضْحِيَةِ وَالدِّينَارِ، فَتَصَدَّقَ ﷺ بالدِّينَارِ، وَدَعَا لَهُ أَنْ يُبَارِكَ لَهُ في تِجَارَتِهِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

1. (5808)- *Hakim İbnu Hizam* (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre, "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kendisine bir dinar vererek kurbanlık bir koç almaya gönderdi. Çarşıdan bir dinara bir kurbanlık satın aldı. Ancak onu (beriye gelince) iki dinara sattı. Geri dönüp bir dinara bir koç satın aldı. Böylece Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir dinar ve bir koçla geldi. Resulullah dinarı tasadduk etti. Hakim'e de bu ticaretinde mübarek kılması için Allah adua etti." [Ebu Dvud, Büyû 28, (3386); Tirmizî, Büyu 34, (1257).]

AÇIKLAMA:

1- Vekalet, şeriatte, kişinin bir başkasını kendinin yerine mutlak veya mukayyed olarak koyması, ikame etmesi demektir. Meşru amellerden biridir.

2- Sadedinde olduğumuz hadis, *Resulullah*'ın kendi adına bir kurbanlık almak üzere bir dinarlık para vererek gönderdiği Hakim'in macerasını aksettiriyor: O bir dinarı vererek satın aldığı koçu iki dinara satıyor, bir dinara tekrar bir koç alıyor. Resulullah'a hem bir koç hem de bir dinarla dönüyor, olanları anlatıyor. *Aleyhissalâtu vesselâm* bu tarzın meşruluğunu ifade zımnında, Hakim'e bereketle dua eder.

3- Hadis, vekilin "bir dinara bir koç al" diyerek göndermesi halinde bir dinara veya yarım dinara bir koç almasının cevazını gösterir. Zira böyle bir alışverişte mal sahibinin dediği olmuş, ayrıca parasında artış da husule gelmiştir. Bu hadisi esas alan bir kısım alimler bey'i'l-fuzûlinin cevazına hükmetmişlerdir. İmam Malik, iki görüşünün birinde, Ahmed kavl-i kadiminde, *Şafii, Hz. Ali, İbnu Abbas, İbnu Mes'ud, İbnu Ömer* hep bu görüştedirler.

İmam Şafii kavl-i cedidinde: "Bey-i mevkuf ve şira-ı mevkuf batıldırlar" demiştir.

Ebu Hanife: "Bey-i mevkuf sahihtir, şira-i mevkuf sahih değildir" demiştir. Ona göre, bir malı, malikinin mülkünden çıkarmak, idhalin hilafına, malikin iznine tabidir.

İmam Malik'ten Ebu Hanife'nin sözünün tam aksi rivayet edilmiştir.

VAKIF BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA:

Vakf, kelime olarak durdurmak manasına gelir. Istılah olarak, İmameyn'in tarifine göre, "Bir mülkün menfaatini halka tahsis edip aynını Allah Teala'nın mülkü hükmünde olarak temlik ve temellükten müebbeden menetmektir" diye tarif edilmiştir. Bu tarif İslam fukahasının vakıf anlayışını ifade eder. Ancak herkesin istifadesine sunulan müessese manasında vakıf, insanlık kadar eskidir. Tarihî vesikalar, vakfın önce dinî olarak başladığını, sonradan insanî, medenî, içtimâî sahalara yayıldığını gösterir. İlk vakıfları, herkesin müştereken ibadet yaptığı mabedlerin teşkil ettiği söylenmektedir.

Vakıf İslam'la birlikte ayrı bir gelişme göstermiştir. Hiçbir medeniyette vakıf müessesesi, İslam'da olduğu kadar gelişme ve cemiyete küllî hizmet kaydetmemiştir. Bu durumda, dinin vakfa verdiği önem rol oynamıştır. Dinimiz vakfa ayrı bir kudsiyet atfetmiş, imkan sahiplerini vakıf yapmaya fevkalâde teşvik etmiş, vakıf yapacakların koyacakları şartları *"şari'in hükmü"* gibi addederek, istediği şartlarla vakıf yapma selahiyeti tanımış ve bu şartın kıyamete kadar değiştirilemeyeceği garantisini vermiştir.

İslam'da ilk fiilî vakıf örneğini bizzat Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* vermiştir. Resulullah, önce Medine'de sahip olduğu yedi ayrı akarını, daha sonra da Fedek ve Hayber hurmalıklarından hissesine düşeni Allah yolunda vakıf buyurmuşlardır.

Peygamberlerinden gördükleri bu güzel sünnete imkanları ölçüsünde uymaya çalışan Ashap'tan pekçoğu, kıymetli akarlarını vakfetmişlerdir. Hz.Cabir (radıyallahu anh): "Muhacir ve ensardan imkan sahibi olup da vakıfta bulunmayan tek kişi bilmiyorum" der.

Bu meyanda, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in Hayber'de sahip olduğu "Kasm" adındaki pek kıymetli hurmalıkla ilgili vakfı bilhassa meşhur olmuştur. İslam'ın neşrine hizmet eden Daru'l-Erkam da bu vakıflar arasında yer alır.

İslam tarihinde vakıflar, çeşitli maksadlara hizmet eder. Fakirleri himaye etmek, yolcuların ihtiyaçlarını karşılamak, yetimleri büyütmek, talebelere burs, sükna vs. temin etmek, işsizlere iş bulmak, çırak yetiştirmek, müflis ve borçlulara yardımcı olmak, bekârları evlendirmek, hayvanları himaye etmek vs. Medrese, han, cami, çeşme, yol, köprü gibi ammenin menfaatine hizmet eden müesseseler kurmak, bunların ayakta kalmaları için gerekli masraflarını karşılamak gayesiyle de çok sayıda vakıflar kurulmuştur. Bu çeşit vakfın ilk örneğini hicrî 88 (miladî 706) yılında *Velid Bin Abdülmelik* vermiştir: Şam'da yaptırdığı meşhur *Ümeyye Camii*'nin masraflarını karşılamak üzere birkısım köy ve mezrayı vakfetmiştir.

İçtimâî müesseselerin ihtiyaçlarını karşılamaya matuf bu çeşit vakıfların İslam tarihinde îfa ettiği hizmetin büyüklüğüne ayrıca parmak basmak gerekir. Zira, devletlerin dış ve iç gaileler sebebiyle maddeten zayıf ve yorgun düştükleri, me'murlarının maaşlarını bile ödeyemeyecek hale geldikleri dönemlerde bile, bu müesseseler, vakıfları sayesinde sarsılmadan hizmetlerini yürütebilmişler, böylece ilmî hayat ve dinî hizmetler en kritik, en fena şartlarda bile aksamadan devam edebilmiştir.

Günümüzde bilhassa maarif hizmetlerinin yürütülmesinde, devletimizin halkın katkılarını ısrarla teşvik etmeye başlaması, devlet-halk işbirliği ile ortaya konmaya başlayan müesseselerin bir teşvik unsuru olarak bilhassa propaganda edilip tanıtılması, vakfın ehemmiyetinin tekrar anlaşılmasında oldukça manidar bir gelişmedir.

İSLAMÎ VAKFIN MÜHİM BİR HUSUSİYETİ: İslam'da vakfın gayesi Allah'ın rızasını kazanmaktır. Malını vakfeden Müslümanlar, bidayetten beri hep bu maksadı gütmüşler ve vakfiyelerinde bunu açık bir şekilde belirtmişlerdir. Halbuki, diğer dinlerde, yapılan hayrattan, her seferinde uhrevî mükâfaat düşünülmemiş, dünyevî maksad, re'fet (acıma) hissi, insaniyet fikri de ön plana alınmıştır. Müslümanlıkta ise "takarrüb ilallah" tabirinden vecizeleştirilen "Allah'a yaklaşmak, O'nun rızasını aramak" gayesi esas alınmış ve bu, İslamî manadaki vakfın sıhhat şartlarından biri addedilmiştir.

Bu hususu, vakıf kurmak veya kurulmuş vakıflara bağışlarıyla yardım etmek isteyen Müslümanların iyi bilmeleri gerekir.

İslam alimleri, ehemmiyetine binaen, vakfı tarif ederken bu manayı zihne getirecek tabire yer vermeye bilhassa itina göstermişlerdir: Zira el-

birlik kabul edilen tarife göre, "Vakıf: Menfaati ibadullaha ait olmak üzere bir aynı (malı) Cenab-ı Hakk'ın mülkü hükmünde olarak temlik ve temellükten ilelebet hapsetmektir." Tarifte görüldüğü üzere, Müslümanların yaptığı vakıf tarih boyunca hep MALI ALLAH'IN KILMA manasını taşımıştır.

Atalarımızın, mallarını vakfederken dünyevî başka maksadlar da güttüğü şeklinde ileri sürülen iddialar tamamen indîdir ve gerçeği aksettirmekten çok uzaktır.

"Sevdiklerinizden İnfak Etmedikçe Hayra, Sevaba Eremezsiniz" (ayet): Şunu hemen belirtelim ki, İslam dünyasında mevcut her hayırlı müessesenin esas kaynağını Kur'an ve sünnet teşkil eder. Vakıf müessesesinin kaynağı da böyledir. Resulullah devriyle ilgili çok sayıda rivayet gösteriyor ki: **"Sevdiklerinizden infak etmedikçe hayra, sevaba eremezsiniz"** ayeti indiği zaman, Ashab çoğunlukla *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'e müracaat ederek en çok sevdikleri şeyleri Allah rızası için bağışladıklarını bildirmişlerdir. Bu bağışların bir kısmı sadaka, bir kısmı köle azadı şeklinde yapılırken, bir kısmı da vakıf şeklinde gerçekleşmiştir. On dört asırdan beri Cenab-ı Hakk'ın: **"Sevdiklerinizden infak etmedikçe hayra, sevaba erişemezsiniz"** hitabı, mü'min vicdanları çınlatarak hayır keselerini açık tutmalarını sağlamış, kıyamete kadar da aynı inançlı gönüllerde makes bulmaya, çınlamaya devam edecektir: **Sevdiklerinizden infak etmedikçe hayra, sevaba ulaşamazsınız.**

SADAKA-İ CARİYE: Durmadan akan hayır çeşmesi: Bazı çeşmeler, pınarlar vardır, akar da akar; belki de dünyanın kurulduğu günde başlamıştır akmaya. O kadar bol, o kadar zengindir ki, kıyamete kadar serin suyu, tatlı şırıltısı, güzel manzarasıyla susamış ciğerlere hayat, kederli gönüllere haz ve ümit, aşık ruhlara ilham vereceğinden herkes emindir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Allah yolunda yapılacak bir kısım hayırları bu çeşmeye benzetir. Ancak bu çeşme, başka çeşmedir; bu çeşme hayır çeşmesidir, bu çeşme sadece insanlara dünyevî hizmet vermez, kurucularına da ebedî nur ve gıda akıtır. Bu, kıyamete kadar akacak, aktıkça sahibinin amel defterini, hayır havuzunu da dolduracak, onu ebedî nura boğacak bir çeşmedir, bu çeşme, SADAKA-İ CARİYE'dir.

Nedir bu sadaka-i cariye? Bu Allah rızası için, insanlara hizmet veren bir eser bırakmaktır. Bu, ilimdir, ilmî müessesedir, yoldur, köprüdür, kütüphanedir, müessese kurarak, burs vererek yetiştirilmiş insandır, fedakârlıklara katlanarak hayırlı şekilde büyütülmüş evlattır. İşte Resulullah'ın müjdesi; kendi kelamlarıyla: "Kişi öldüğü vakit, üç sayfası hariç bütün amel defteri kapanır. Açık kalan amel sayfalarından biri sadaka-i

cariyedir, biri insanların faydalanacağı bir ilimdir, üçüncüsü de kendine dua eden hayırlı evlattır."

İslam alimleri çoklukla sadaka-i cariye ile vakfın kastedildiğini söylerler.

LAMBA KİMİN? Bir babanın emriyle, beş kardeşten biri lambanın şisesini, diğeri camını, üçüncüsü gazyağını, dördüncüsü fitilini alsa, beşincisi de kibrit getirip yaksa.

Bu lamba kimindir?

Lambadan istifade edenler, lambanın sahibine dua etseler, dua ve teşekküre hepsi de hak sahibi değil midir?

Evet Allah yolunda yapılan hayır işleri, vakıflar, müesseseler de böyledir. Biri düşünür, teşebbüsü başlatır. Diğer pekçokları yardımla müesseseyi kurarlar. Derken bir hizmet çarkı işlemeye başlar. Bir tuğla, bir civata ile de buna katkıda bulunan, niyetiyle o hayır fabrikasının manevî gelirine ortak olur. Hayır müesseselerine yardımın gerçek manası budur.

Cenab-ı Hak, hayır yolunda verilen bir tuğla veya cıvatanın bir bina veya fabrikaya dönüşebileceğini, atılan bir tohumun bir harman mahsül olabileceğini şu ayetle haber verir:

"Mallarını Allah yolunda harcayanların hali, yedi başak bitiren, her başakta yüz tane bulunan bir tek tohumun hali gibidir. Allah kime dilerse ona kat kat verir. Allah, ihsanı bol olan, hakkıyla bilendir."

Resulullah da başta vakıf olmak üzere, dine hizmet etmek, Allah rızasını aramak maksadıyla başlatılan teşebbüslerin desteklenmesini teşvik maksadıyla: مَنْ بَنَى لِلّٰهِ مَسْجِداً وَلَوْ كَمَفْحَصِ قَطَاةٍ لِبَيْضِهَا بَنَى اللّٰهُ لَهُ بَيْتـاً فِي الْجَنَّةِ *"Kim Allah rızası için bir bağırtlak kuşunun yuvası kadar bir mescid inşa ederse, Allah onun için cennette bir köşk inşa eder"* buyurmuştur.

Tek başına fitil, lamba olmayacağı gibi, kuş yuvası kadar mekanda tek başına mescid olamaz. Ama Allah'ın rızası niyetiyle teşkil edilen, harmana atılan imkan daneleriyle her şey olur. Hayır vakıflarını desteklemenin manası budur.

5809 ١ – عن ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنهما قال: [أَصَابَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَرْضاً بِخَيْبَرَ فَأَتَى النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ! إِنِّي أَصَبْتُ أَرْضاً بِخَيْبَرَ لَمْ أُصِبْ مَالاً قَطُّ هُوَ أَنْفَسُ عِنْدِي مِنْهُ فَمَا تَأْمُرُنِي بِهِ؟ قَالَ: إِنْ شِئْتَ حَبَّسْتَ أَصْلَهَا وَتَصَدَّقْتَ بِهَا قَالَ:

فَتَصَدَّقَ بِهَا عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْـــــهُ أَنَّهُ لاَ يُبَاعُ أَصْلُهَا، وَلاَ تُبَاعُ، وَلاَ تُورَثُ وَلاَ تُوهَبُ. قَالَ: فَتَصَدَّقَ عُمَرُ فِي الْفُقَرَاءِ، وَفِي الْقُرْبَى، وَفِي الرِّقَابِ، وَفِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَابْنِ السَّبِيلِ. زَادَ فِي رِوَايَةٍ: وَالضَّيْفِ. لاَ جُنَاحَ عَلَى مَنْ وَلِيَهَا أَنْ يَأْكُلَ مِنْهَا بِالْمَعْرُوفِ أَوْ يُطْعِمَ صَدِيقاً غَيْرَ مُتَأَثِّلٍ مَالاً]. أخرجه الخمسة.

«الْمُتَأَثِّل» الذي يدّخر المال ويقتنيه.

1. (5809)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) Hayber'de (ganimetten) bir arazi sahibi oldu. (Bunu tasadduk etmesini emreden bir rüyayı üst üste üç gün görmesi üzerine) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek:

"Ey Allah'ın Resulü! Ben Hayber'de bir tarlaya sahip oldum. Şimdiye kadar yanımda böylesine değerli bir arazim hiç olmadı. Bu tarla için bana ne emir buyurursunuz?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Dilersen onun aslını (Allah için) hapset ve [gelirini] tasadduk et!" buyurdular. Bunu üzerine Hz. Ömer (radıyallahu anh) araziyi tasadduk etti ve aslının satılamayacağını ve satın alınamayacağını, varis olunamayacağını, hibe edilemeyeceğini söyledi.

Ravi der ki: "Ömer bu araziyi fakirlere, akrabalara, kölelere, Allah yolunda harcamalara ve yolculara bağışladı. -Bir rivayette misafirlere de denmiştir-. Onun işlerini üzerine alanın ondan maruf üzere yemesinde veya bir dostuna yedirmesinde bir beis yoktur, yeter ki, malı kendine sermaye yapmasın." [Buharî, Şurût 19, Vesaya 28, İman 33; Müslim, Vasiyyet 15, (1632); Ebu Davud, Vesaya13 (2878); Tirmizî, Ahkam 36, (1375); Nesâî, Ahbas 1, (6, 230); İbnu Mace, Sadakat 4, (2396).]

AÇIKLAMA:

Hz. Ömer'in vakfettiği bu nefis arazi ganimet yoluyla kendisine intikal etmiş, ancak o yeni iştiralarla normal hissesini genişletmiştir. Araziyi vakfedince *Hz. Ömer,* gelirinin, şartına uygun olarak tasarruf yetkisini kızı *Hz. Hafsa*'ya bırakır, ondan sonra da Hz. Ömer ailesinden büyüklere verilmesini belirtir. Bazı rivayetlere göre, bu vakfiyenin metni şöyledir: هذا ما كتب عبدالله عمر أمير المؤمنين في ثمغ انه الى حفصة ما عاشت تنفق ثمره حيث اراها الله فان توفيت فإلى ذوى الرأى من اهلها. "Emîru'l-mü'minîn, Allah'ın kölesi Ömer'in, Semğ adlı arazi hakkında yazdığı namedir. Bunun tedviri

yaşadığı müddetçe Hafsa'yadır. Hafsa onun gelirini Allah'ın gösterdiği yerlere infak edecektir. Hafsa vefat edince (arazinin tedviri) onun ehlinden re'y sahibi olan birine geçecektir."

Hz. Ömer, üst üste üç gün gördüğü rüya üzerine bu değerli arazisini vakfetmeye karar verir. Rivayetler, rüyada onun Semğ'i tasadduk etme emrini aldığını belirtir. Şunu da belirtelim ki, *Hz. Ömer*'in vakfı sadece Semğ değildir. Değerce ondan geri kalmayan *Sırma İbnu'l-Ekva* arazisini de vakfetmiştir. *Ahmed İbnu Hanbel*'in bir rivayetine göre أَوَّلُ صَدَقَةٍ اى صَدَقَةٍ مَوْقُوفَةٍ كَانَتْ فِي الإِسْلَامِ صَدَقَةُ عُمَرَ "İslam'da vakıf şeklinde yapılan ilk sadaka Hz. Ömer'in sadakasıdır."

İbnu Hacer, "Cahiliye devrinde vakıf var mı, bilmiyoruz" der. İmam Şafii, vakfın Müslümanlara ait bir hususiyet olduğunu söylemiştir.

5810 ٢– وعن يحيىٰ بن سعيد قال: [نَسَخَ لِي عَبْدُ الْحَمِيدِ بْنُ عَبْدِ اللّهِ (ابْنُ عَبْدِ اللّهِ) ابْنِ عُمَرَ بْنِ الخَطَّابِ رَضِيَ اللّهُ عَنهُمْ صَدَقَةَ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنهُ: بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ: هذَا مَا كَتَبَ عَبْدُاللّهِ عُمَرُ فِي ثَمْغٍ فَقَصَّ مِنْ خَبَرِهِ نَحْوَ حَدِيثِ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ وَقَالَ: غَيْرُ مُتَأَثِّلٍ مَالاً، وَفِيهَا فَمَا عَفَا عَنْهُ مِنْ ثَمَرَةٍ فَهُوَ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ، قَالَ: وَسَاقَ الْقِصَّةَ، قَالَ: وَإِنْ شَاءَ وَلِيُّ ثَمْغٍ اشْتَرَى مِنْ ثَمَرِهِ رَقِيقاً لِعَمَلِهِ، وَكَتَبَ مُعَيْقِيبٌ، وَشَهِدَ عَبْدُاللّهِ بْنُ الأَرْقَمِ بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ، هذَا مَا وَصَّى بِهِ عَبْدُاللّهِ عُمَرُ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ إِنْ حَدَثَ بِهِ حَدَثٌ أَنَّ ثَمْغاً وَصِرْمَةَ ابْنَ الأَكْوَعِ وَالْعَبْدَ الَّذِي فِيهِ، وَالْمِائَةَ السَّهْمَ الَّذِي بِخَيْبَرَ وَرَقِيقَهُ الَّذِى فِيهِ، وَالْمِائَةَ الَّتِي أَطْعَمَهُ مُحَمَّدٌ ﷺ بِالْوَادِي، تَلِيهِ حَفْصَةُ مَا عَاشَتْ. ثُمَّ يَلِيهِ ذُو الرَّأْيِ مِنْ أَهْلِهَا، أَنْ لاَ يُبَاعَ وَلاَ يُشْتَرَى، يُنْفِقُهُ حَيْثُ رَأَى مِنَ السَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ وَذِى الْقُرْبَى، وَلاَ حَرَجَ عَلَى مَنْ وَلِيَهُ إِنْ أَكَلَ أَوْ آكَلَ أَوْ اشْتَرَى رَقِيقاً مِنْهُ]. أخرجه أبو داود.

« عفَا » أى زاد وفضل. و« المَحرومُ »: الممنوع الذي صرف عنه الرزق.

و« ثمغٌ وصِرمةُ ابنُ الأَكوعِ » مالان بالمدينة معروفان كانا لعمر رَضِيَ اللّهُ عنه فوقفهما.

2. (5810)- *Yahya İbnu Said* anlatıyor: "Abdulhamid İbnu Abdillah (İbni Abdillah) İbni Ömer İbni'l-Hattab (radıyallahu anhümâ), Hz.

Ömer'in sadaka (kıldığı arazinin vakfiyesini) bana istinsah ediverdi. Şöyle yazılıydı: "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu, Allah'ın kulu Ömer'in Semğ (nam arazi) hakkında yazdığı (vakfiyename)dir." Burada (Ravi Yahya İbnu Said) Hz. Ömer'le ilgili haberinde Nafi'in İbnu Ömer' den naklettiğinin benzerini anlattı ve: "Bir malı kendinin kılmaksızın" dedi. Yine o vakfiyenamede şu da vardı: "(Mütevellinin ihtiyacından sonra) onun mahsulünden her ne artarsa, bu, (sayılan diğer ödeme mahallerinden başka) dilenciler ve yoksullar içindir."

Devamla der ki: "Kıssayı aynen nakletti ve dedi ki: "Semğ'in velisi dilerse, oranın mahsulünden ödeyerek köle satın alıp, arazinin işlenmesinde kullanır. Bunu Muaykib yazdı, Abdullah İbnu'l-Erkam şahid oldu."

Bismillahirrahmanirrahim: Bu, Allah'ın kulu mü'minlerin emîri Ömer'in vasiyetidir. Eğer ona (Ömer'e) bir şey olursa (yani Ömer ölürse), *Semğ, Sırma İbnu'l-Ekva* ve orada(ki işleri yürütmek üzere) bulunan köle, Hayber'de bulunan yüz hisse ve orada bulunan köle, Vadi(l-Kura) da Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bana taam olarak verdiği yüz (vask)ın idaresi, yaşadığı müddetçe Hafsa'ya aittir. (Hafsa'dan) sonra onun idaresi Hafsa'nın ailesinden re'y sahibi birine aittir, o şartla ki bu emval satılmaz, satın alınmaz. (Mütevelli, ihtiyaçtan artan mahsül) dilenci, muhtaç ve akrabalardan münasib gördüklerine infak eder. (Bu vakfın idaresini üzerine alan mütevellinin) bundan yemesinde, yedirmesinde veya o paradan köle satın almasında bir mahzur yoktur." [Ebu Davud, Vesaya 13, (2879).]

AÇIKLAMA:

1- *Ebu Davud* merhum, burada Hz. Ömer'in vakfiyesi ile ilgili iki ayrı rivayet metnini birleştirerek kaydetmiş durumda. Birinci metin "Rahman, Rahim olan Allah'ın adıyla..." diyerek tercümesini verdiğimiz birinci besmele ile başlayıp "Abdullah İbnu'l-Erkam şahid oldu" ibaresine kadar devam eden kısımdır.

İkinci metin ise "Bismillahirrahmanirrahim" diye başlayıp "...O paradan köle satın almasında bir mahzur yoktur" ibaresine kadar olan kısımdır.

Görüldüğü üzere ikinci vesikada, birincide olmayan bazı ziyadeler var. Meseleye temas eden eski ve yeni kaynaklar, umumiyetle her iki rivayete de yer vermektedirler. Rivayetin bidayetinde görüldüğü üzere *Abdulhamid İbnu Abdullah,* her iki vasikayı da *Yahya İbnu Said* için istinsah etmiştir.

2- Vakfiyede biri Semğ semtinde, diğeri de *Sırma İbnu'l-Ekva* semtinde olmak üzere başlıca iki arazinin ismi geçmektedir. Hz. Ömer her i-

kisini de vakfetmiş olmaktadır. Bazı rivayetler Semğ arazisinin hurmalık olduğunu tasrih eder.

3- İslam'da ilk vakfiye mahiyetini taşıyan bu kıymetli vesikada, sonradan fevkalâde gelişecek olan vakfiyenamelerin hususiyetlerini rüşeym halinde bulmak mümkündür:

★ Mütevelli belirleniyor: *Hz. Hafsa*'dır. Demek ki bir vakfın birinci derecede sorumlusu (mütevelli, müdür, kayyim...) bir kadın olabiliyor.

★ Mütevelli, vakıftan şahsî ihtiyaçlarını görecektir, bunda bir mahzur yoktur.

★ *Masraf* yani harcama yerleri belirleniyor. Bu, vakfa meşru olan, dilediği harcama yerlerini göstermede, vakfa gaye tayininde hürriyet tanıyor. Hz. Ömer'in vakfiyesinde, sadaka (devlet gelirleri)nin harcama yerlerini (masraflarını) gösteren ayete atıf yapılmaktadır (Tevbe 60). Nitekim vakfiyenin daha baş kısmında "dilenciler ve yoksullar" tabiri yine Kur'an'dan alınmış olmakla birlikte Tevbe suresi altmışıncı ayette sayılanlara bir ilave olmaktadır.

★ Vakfedilen malın temellük edilemeyeceği, satılamayacağı, satın alınamayacağı da ayrıca belirtilen hususlar arasında yer almaktadır.

★ Vakfın işletilmesi, geliştirilmesi için gerekli istihdamlar yapılacak, bunun masrafı vakıftan karşılanabilecektir.

★ Vakıf belli bir müddet için değil, ebediyyen vakfedilmiştir.

★ Vakıf, hukuki bir akiddir, şahidlerin huzurunda yazılan bir vesika ile tescil edilmiştir.

Ancak burada şu hususu açıklamamız gerekmektedir. Bazı rivayetler vakfın *Hz. Peygamber* zamanında ve hatta "İslam'da ilk" olarak yapıldığını ifade ettiği halde yukarıda metinde Hz. Ömer kendisini emîrü'l-mü'minîn olarak tavsif etmekte ve vakfiyenin katibi olarak, Hz. Ömer'in hilafeti esnasında resmî katipliğini yapmış olan Muaykib (radıyallahu anh)'in ismi zikredilmiştir. Bu durum, mezkur emvalin, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sağlığında şifahî olarak vakfedildiğini, vakfiyenamenin hilafeti sırasında yazıya geçirildiğini ortaya koyar.

Muaykib ilk Müslümanlardan biridir. Hem Habeşistan'a, hem de Medine'ye hicret eden bahtiyarlardandır. Resulullah'la birlikte gazvelere katılmıştır. Hz. Ömer zamanında hem katiplik hem de hazinedarlık yapmıştır. *Abdullah İbnu'l-Erkam* da meşhur sahabelerdendir, Hz. Ömer'in beytu'l-mal memurlarındandır, radıyallahu anhüm ecmain.

YEMİN BÖLÜMÜ

(Sekiz fasıldır.)

BİRİNCİ FASIL

YEMİN KELİMESİ VE KENDİSİYLE YEMİN EDİLENLER

İKİNCİ FASIL

KENDİSİYLE YEMİN EDİLMESİ YASAK OLANLAR

ÜÇÜNCÜ FASIL

YALAN YEMİN

DÖRDÜNCÜ FASIL

YEMİN ETME YERİ

BEŞİNCİ FASIL

YEMİNDE İSTİSNA

ALTINCI FASIL

YEMİNİ BOZMAK

YEDİNCİ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

★ NİYET ★ LAĞV ★ TEVRİYE ★ İHLAS ★ LİCAC

SEKİZİNCİ FASIL

KEFFARET-İ YEMİN

UMUMİ AÇIKLAMA

Dilimizdeki andın karşılığı olan yemin kelimesi Arapça'da, lügat olarak el manasına gelir. El (yemin) kelimesinin and manasına kullanılması, yeminleşme sırasında ellerinden tutuşma âdetlerinden ileri gelmiştir. Bize de geçen bu âdete, bilhassa alış-veriş akdi sonuçlandırılırken halen başvurulur. Arap dilcileri şu tahmini de ileri sürerler. *"Sağ elin şe'ni, bir şeyi korumaktır, and'a yemin denmiştir. Zira üzerine yemin edilen şey korunmuştur; elle olan telebbüsü sebebiyle üzerine yemin edilen şeye de yemin denmiştir."* Yemin kelimesinin cem'i eymen veya eyman'dır.

Kelime şer'an, Allah'ın isim veya sıfatını zikrederek bir şeyi te'kid etmek manasına gelir. Yani bir şey yapmak veya yapmamak hususunda beyan edilen azme veya iddiaya kuvvet vermek, muhatabı ikna etmek maksadıyla Allah Teala'ya kasem veya talak veya itlak gibi bir şeye talik suretiyle yapılan bir akittir. Mesela *"vallahi filan işi yaptım"* veya *"yapmadım"* cümlesi kasem suretiyle yapılan bir yemin olduğu gibi *"falan işi yaparsam kölem azad olsun"* veya *"hanımım boş olsun"* şeklinde yapılan bir yemin de talik suretiyle yapılan bir yemin olur. Dilimizde and diye de ifade ederiz. Ancak yemin ve kasem kelimeleri de en az and kelimesi kadar, hatta ondan daha çok kullanılmaktadır. Hemen belirtelim ki nezir (adak) de bir nevi yemindir. Kitabımız nezir ve yemini ayrı ayrı ele aldı ise de, hadis kitaplarımızda, aralarındaki yakınlık sebebiyle, çoğu kere *"Kitabu'l-Eyman ve'n-Nüzûr"* adını taşıyan bölümlerle beraber mütalaa edilir.

Beşerî münasebetlerde akitlerin bir parçası, birkısım davâlarda iddianın sübut veya nefyi için delil olarak şahidin ifade ve yeminine başvurulduğu için, dinimiz yemin bahsine hususi bir ehemmiyet atfetmitşir. Ayet ve hadislerde yeminle ilgili beyanlara, açıklamalara yer verilmiştir. Kur'an-ı Kerim'deki ilgili ayeti de orada zikrettik (5727. hadis), burada tekrar etmeyeceğiz.

Mevzuya giren şu kelimeleri bilmemizde fayda var: Berr yemini tutmaktır, Bârr yeminini tutana denir. Hânis yeminini tutmayan, bozan kimseye denir, hânis günahkârdır, yemin keffareti ve tevbe ile günahından kurtulmaya çalışır.

BİRİNCİ FASIL

YEMİN KELİMESİ VE KENDİSİYLE YEMİN EDİLENLER

5811 ١ – عن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنهما: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لِرَجُلٍ حَلَّفَهُ: احْلِفْ بِاللهِ الّذِي لاَ إلهَ إلاَّ هُوَ مَالَهُ عِنْدَكَ شَيْءٌ، يَعْنِي لِلْمُدَّعِي]. أخرجه أبو داود.

1. (5811)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yemin teklif ettiği bir kimseye şöyle söyledi:

"Haydi! Kendinden başka ilah olmayan Allah'a kasem ederek o kimsenin yani iddia sahibinin sende hiçbir şeyi olmadığına yemin et!" [Ebu Davud, Akdiye 24, (3620).]

AÇIKLAMA:

İslam'da ihtilaflı davalarda, ispatlayıcı delil getirme işi, iddia sahibine (Müddei) düşer, davalı dediğimiz müddea aleyhe de yemin düşer. Sadedinde olduğumuz hadiste, *Resulullah* davalının nasıl yemin etmesi gerektiğini belirtmektedir. İslam yemin meselesini işlerken, muteber olan ve olmayan yeminlere de yer verir. Normal olarak yemin, Allah'ın ad ve sıfatlarıyla yapılır. Şeref, namus vs. üzerine yapılan yeminler, yemin değildir.

5812 ٢ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [أكْثَرُ مَا كَانَ يَحْلِفُ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ، وَمُقَلِّبَ القُلُوبِ]. أخرجه الخمسة إلا مسلماً.

2. (5812)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yaptığı yeminlerin çoğu şöyleydi: *"Kalpleri çeviren Zat'a yemin olsun, hayır!"* [Buharî, Eyman 3, Kader 14, Tevhid 11; Muvatta, Nuzur 14; Ebu Davud, Eyman 16, (3263); Tirmizî, Nüzûr 12, (1540); Nesâî, Eyman 2, (7, 2, 3).]

5813 ٣– وعن أبى سعيد رَضِيَ اللهُ عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذَا اجْتَهَدَ فِي الْيَمِينِ قال: لاَ، وَالّذِى نَفْسُ أَبِى الْقَاسِمِ بِيَدِهِ]. أخرجه أبو داود.

3. (5813)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yeminde mübalağa edince: *"Hayır! Ebu'l-Kasım'ın nefsini elinde tutan Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun ki..."* derdi." [Ebu Davud, Eyman 12, (3264); İbnu Mace, Kefarat 1, (2090).]

5814 ٤– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [كَانَتْ يَمِينُ رَسُولِ اللهِ ﷺ إذَا حَلَفَ: لاَ، وَأَسْتَغْفِرُ اللهَ]. أخرجه أبو داود.

4. (5814)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Yemin ettiği zaman Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yemini: *"Hayır! Allah'a istiğfar ederim ki..."* şeklindeydi." [Ebu Davud, Eyman 12, (3265).]

5815 ٥– وعن قتيلة بنت صيفي امرأة من جهينة رَضِيَ اللهُ عنها قالت: [أَتَى يَهُودِيٌّ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ، فَقَالَ: إنَّكُمْ تُنَدِّدُونَ وَإنَّكُمْ تُشْرِكُونَ، وَتَقُولُونَ: مَا شَاءَ اللهُ وَشِئْتَ، وَتَقُولُونَ: وَالْكَعْبَةِ. فَأَمَرَهُمْ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذَا أَرَادُوا أَنْ يَحْلِفُوا أَنْ يَقُولُوا: وَرَبِّ الْكَعْبَةِ؛ وَيَقُولُ أَحَدُهُمْ: مَاشَاءَ اللهُ ثُمَّ شِئْتُ]. أخرجه النسائي.

5. (5815)- *Katîle Bintu Sayfî* -ki Cüheyne'den bir kadındır- (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir Yahudi uğradı ve:

"Siz Müslümanlar Allah'a benzerler koşuyor ve şirke düşüyorsunuz ve diyorsunuz ki: "Allah istedi ben de istedim." Yine diyorsunuz ki: "Ka' be'ye yemin olsun!"

Bunun üzerine *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* Ashab'a, yemin etmek istedikleri zaman *"Ka'be'nin Rabbına kasem olsun!"* demelerine *ve: "Allah istedi sonra da ben istedim"* demelerini emretti." [Nesaî, Eyman 9, (7, 6).]

AÇIKLAMA:

Yemin, şanı yüce olan şeyler üzerine yapılır. Bu sebeple öncelikle dinen mukaddes olan şeyler üzerine yemin tecviz edilmiştir. Allah'ın zat ve sıfatları gibi. Cahiliye devrinde birkısım putlar üzerine de yemin edilirdi. Resulullah bunları yasaklamıştır.

Yukarıda, Resulullah'ın umumiyetle yaptığı yemin şekilleri görülmektedir. Bu örnekler bize, Aleyhissalâtu vesselâm'ın farklı şekillerde yemin etmiş olduğunu göstermektedir.

5814 numaralı *Ebu Hureyre* hadisinde "Allah'a istiğfarım olsun, hayır!" şeklindeki ifade, yeminden ziyade, yemine benzeyen bir tabirin yemin makamında kullanılmasıdır. Manası: "İş, söylediğimin hilafına olursa Allah'a istiğfar ederim" demektir. Görüldüğü üzere bu yemin değildir, ancak sözü te'kid maksadıyla yemin makamında söylenmiş bir sözdür. *Aliyyu'l-Kâri,* لاَ وَأَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ ifadesindeki vavın atıf vavı olabileceğinden hareketle mahzuf bir matuf aleyh olması gerekir der ve şöyle bir manaya tevcihini uygun bulur: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mübalağalı şekilde yemin ederek لاَ (Hayır!) kelamını kullanınca *"Ve estağfirullah (Allah'a istiğfar ederim)"* derdi. Yani bu, "Benden vaki ve sadır olup Allah'ın bildiği şeylere karşı Allah'a istiğfar ederim" demektir. Zira, her ne kadar bunda muaheze yoksa da, ebrarın hasenatı mukarrebinin seyyiatıdır."

İKİNCİ FASIL

KENDİSİYLE YEMİN EDİLMESİ YASAK OLANLAR

5816 ١ – عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [سَمِعَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنهُ يَحْلِفُ بِأبِيهِ، فَقَالَ: إنَّ اللهَ يَنْهَاكُمْ أنْ تَحْلِفُوا بِآبَائِكُمْ، فَمَنْ كَانَ حَالِفاً فَلْيَحْلِفْ بِاللهِ أوْ لِيَصْمُتْ]. أخرجه الستة.

1. (5816)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in, babasını zikrederek yemin ettiğini işitmişti:

"Allah Teala hazretleri, sizleri babanızı zikrederek yemin etmekten nehyetti. Öyleyse kim yemin edecekse Allah'a yemin etsin veya sussun" buyurdu." [Buhari, Eyman 4; Müslim, Eyman 1, (1646); Ebu Davud, Eyman 5, (3250); Tirmizî, Eyman 8, (1534); Nesâî, Eyman 5, (7, 4, 5).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, yemin sırasında uyulması gereken en mühim edeblerden birini tesbit etmektedir: Yemin Allah'ın adıyla yapılmalıdır. Allah'a kasem olsun denmelidir. *Babama kasem olsun* şeklinde baba zikredilerek yemin yasaklanmış olmaktadır. Hadisin bir başka veçhi şöyledir: لاَ تَحْلِفُوا بِآبَائِكُمْ وَلاَ بِأُمَّهَاتِكُمْ وَلاَ بِالأَنْدَادِ وَلاَ تَحلِفُوا الاَّ بِاللهِ *"Babalarınız, analarınız veya putlarla yemin etmeyin, sadece Allah'ın adıyla yemin edin."*

Şarihler, hadisi açıklarken Kureyş'in, cahiliye devrinde, babalarını zikrederek yemin ettiklerini, bunun onlar arasında yaygın bir âdet olduğunu belirtirler. Rivayetler Hz. Ömer'in de وَأبِي وَأبِي *"Babama kasem olsun, babama kasem olsun"* diye yemin etmiş bulunduğunu tasrih ederler. *İbnu Ebi Şeybe*'nin kaydında Hz. Ömer kendisi anlatır: "Bir grupla

konuşuyorduk. Bir ara لاَ بِاَبِي "Hayır! Babama kasem olsun!..." demiştim. Arkamdan birisi: "Babanızın adına kasem etmeyin!" dedi. Geriye dönüp bakınca, o kimsenin Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* olduğunu gördüm. Şöyle diyordu: "Biriniz Hz. İsa'nın adıyla kasemde bulunsa helak olur. Kaldı ki Hz. İsa babalarınızdan daha hayırlıdır."

Tirmizî'nin *İbnu Ömer*'den kaydettiği bir rivayette İbnu Ömer bir adamın: لاَ وَالْكَعْبَةِ "Hayır! Ka'be'ye yemin olsun!" diye yemin ettiğini işitir ve: "Allah'tan başka bir şeyi zikrederek kasem etmeyin. Zira ben, Aleyhissalâtu vesselâm'ın: *"Allah'tan başkasını zikrederek yemin eden kimse küfretmiş veya şirk koşmuş olur"* dediğini işittim" der.

Hemen belirtelim ki, buradaki "küfür ve şirk"le tehdid, zecrde mübalağa içindir. Mamafih Allah'tan başka şeyle yemin etmenin haram olduğuna hükmedenler bu hadisi esas almıştır.

2- Bu yasağın sebebini alimler şöyle açıklamıştır: "Allah'tan başka şeyle yemin yasağındaki sır şudur: Bir şeyle kasem, ona tazimi gerektirir. Hakikat-ı halde azamet (büyüklük) sadece Allah'a mahsustur." Kur'an-ı Kerim'de Cenab-ı Hak tin (incir), zeytin, sema, Tur, duha (kuşluk vakti) gibi bazı mahlukata yemin etmektedir. Alimler bunu iki yoruma tabi tutarlar:

1) Onların ehemmiyetine, şerefine dikkat çekmek, o hususta düşünmeye, araştırmaya sevketmek.

2) Bu yeminlerde mahzuf bir kelime vardır, takdiri şöyledir: Tinin Rabbine kasem olsun, kuşluk vaktinin Rabbine kasem olsun!".. gibi.

3- Hadisin zahiri her ne kadar, yeminin sadece Allah'la yapılacağını ifade ediyor ise de, fukaha, yeminin Allah'la zatı ile, yüce sıfatlarıyla da olabileceğinde ittifak etmiştir. Bir kimse *"yeminim olsun"* derse, ashab-ı rey ve fakihler bunu yemin kabul eder, gereğini tutmazsa hânis olur, kefaret gerekir. "Şu işi yaparsam kâfir olayım, Hıristiyan olayım gibi sözlerin yemin sayılıp sayılmayacağı ihtilaflı ise de "yemin kastetmişse yemindir, hânis olursa yemin kefareti gerekir" denmiştir.

"Allah canımı alsın", "helak olayım" gibi kendisine beddua sayılan sözlerle yemin eden kimsenin bu sözü yemin olur mu olmaz mı ihtilaf edilmiştir. Hanefilere göre yemin değildir. Bazı alimler hânis olursa bir kefaret gerekir demiştir. Rivayetlerde gelen Resulullah'ın اَفْلَحَ وَاَبِيهِ *"Babası hakkı için kurtuldu"* sözünün yemin kastı olmaksızın, lisan-ı nebeviden çıkan bir cümle olduğu kabul edilmiş, bununla ihticac edilemeyeceği belirtilmiştir.

4- Yasağın hükmüne gelince, bu meselede ulema ihtilaf etmiştir.

★ Malikîler, tahrim mi kerahet mi hususunda iki görüş ileri sürmüş ise de meşhur olan *"kerahet"*dir.

★ Hanbelîler de ihtilaf eder, ancak meşhur olan "tahrim"dir.

★ Zahirîler de "haram" demiştir.

★ *Şafiîler* de bu meselede ihtilaf etmiştir. *İmam Şafii:* "Allah'tan başka bir şeyle yeminin masiyet olacağından korkarım" diyerek tereddüd izhar etmiştir. Ancak Şafiî'nin ashabının cumhuru buradaki kerahetin tenzihî olduğunda hemfikirdir. *İmamu'l-Harameyn:* "Şafii mezhebi bunun mekruh olduğuna kesin hükmeder" der. Bazıları şu tafsile yer verir: "Yemin eden kimse, yemin ettiği şeyin Allah hakkında inandığı şekilde tazime değdiği itikadıyla hareket etmişse, bu şekilde yapılan yemin haramdır, böylesi bir itikad küfür olur. Sadedinde olduğumuz hadisin zahiri bu inançla yapılan yemini kasteder. Ama, böyle bir tazim inancına yer vermeden Allah dışında bir şeyle yapılan yemin küfre nisbet edilmez, ancak yemini de yemin değildir. Maverdî der ki: "Hiç kimseye, bir başkasına Allah'tan başka bir şeyle yemin teklif etmesi caiz olmaz, talakla, azadlıkla, nezirle teklif caiz olmadığı gibi. Eğer hakim bunlardan biriyle yemin teklif edecek olursa cehli sebebiyle derhal azli gerekir."

Nevevî der ki: "Allah'ın isim ve sıfatları dışında bir şeyle yemin etmek mekruhtur. Bu Resulullah ile olmuş, Ka'be, melekler, emanet, hayat, ruh vs. ile olmuş farketmez, hepsi de mekruhtur. Kerahetçe en şiddetlisi emanet ile yapılan yemindir."

5817 ٢– وعن بريدة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ حَلَفَ بِالأَمَانَةِ فَلَيْسَ مِنَّا]. أخرجه أبو داود.

2. (5817)- *Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim emanetle yemin ederse bizden değildir!" [Ebu Davud, Eyman 6, (3253).]

AÇIKLAMA:

1- *Emanet,* Kur'an'da geçen bir kelime olup onunla farz olan oruç, hacc, namaz gibi ibadetler, vedia (emanet), nakit, eman gibi şeyler kastedilir. Öyle ise, Allah'ın isim ve sıfatlarıyla yemin etmek emredilince, Allah'ın emirlerinden biri olan emanetle yemin etmek o emre aykırı bir davranıştır. Allah'ın sıfatları ile emirlerini eşit kılmak gibi yanlış bir davranış olur. Nitekim, diğer mahlukatla yemin de yasaklanmıştır.

"Bizden değildir" ifadesini alimler "müttakilerden değildir", "bizim sünnetimiz üzere (üsve) gidenlerden değildir", "Müslüman büyükleri zümresinden değildir" diye yorumlamışlardır. Her şeye rağmen, İmam Şafii, "Allah'ın emaneti üzerime olsun şu işi yapacağım" cümlesini, yemin kasdıyla söyleyen bir kimsenin bu sözünü yemin kabul eder ve hânis olduğu takdirde kefareti vacib kılar. Yemin kastetmeden söylerse yemin olmaz. Malikîlerden Eşheb merhum: "Emanetle mahluk da kastedilir, Allah'ın zatının sıfatı da kastedilebilir, ikincisi kastedilince ağızdan çıkan söz yemin olur, birinci kastedilirse yemin olmaz" der. İmam Âzam'a göre de bir kimse: وَأَمَانَةِ اللهِ "Allah'ın emanetine yemin olsun!" derse bu sözü yemin sayılır. Şafii, kasıt olmazsa yemin saymaz.

5818 ٣– وعن إبراهيم، يعنى النخعى قال: [كَانُوا يَنْهَوْنَا، وَنَحْنُ غِلْمَانٌ، أَنْ نَحْلِفَ بِالشَّهَادَةِ وَالْعَهْدِ]. أخرجه البخاري في ترجمة.

3. (5818)- *İbrahim Nehaî* merhum anlatıyor: "Biz çocukken, (büyüklerimiz) bizi şehadet ve ahd ile yemin etmekten menederlerdi."[Buharî, Eyman 10.]

AÇIKLAMA:

1- İslam uleması *"eşhedu billahi"*, *"şehidtu billahi"* şeklinde sarfedilen sözün yemin sayılıp sayılmayacağı hususunda ihtilaf etmiştir. Hanefîler ve Hanbelîler bunun yemin olacağını kabul ederler. Nehaî ve Sevrî de bu görüştedir. Şafiîler "yemin kasdıyla olursa" şartını koşarak "yemin olur" demiştir. Şafii'ye göre eşhedü (şehadet ederim) sözüyle yemini değil, Allah'ın emrini, vahdaniyetini kastetmiş olabilir. Bazı alimler sadece *"eşhedü (şehadet ederim)"* demenin yemin olmayacağını, "eşhedu billahi" derse yemin olacağını söylemiştir.

Hanbelîlerin racih görüşüne göre sadece eşhedu kelimesi de yemindir. Evzaî ve Rebia'nın kavli de budur.

2- Şehadet ve ahd ile yeminden maksad "eşhedu billahi" veya "aleyye ahdullahi (Allah'ın ahdi üzerime olsun)" diyerek yemin etmektir.

Buhârî'nin Kitabu'ş-Şehadat'da kaydettiği veçhinde İbrahim Nehaî: "(Büyüklerimiz), şehadat ve ahdimiz sebebiyle bizi döverlerdi" diyerek gereksiz yerlerde yemin etmeye dillerinin alışmamasına hususi gayret gösterdiklerini belirtir. Muhtelif hadislerde, ciddi bir gerek yokken yemin etmek, taleb edilmeden şehadette bulunmak yasaklanmıştır.

5819 ٤ – وعن بريدة رَضِيَ الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ: مَنْ حَلَفَ فَقَالَ: إنِّي بَرِئٌ مِنَ الإسْلاَمِ، فَإنْ كَانَ كَاذِباً فَهُوَ كَمَا قَالَ. وَإنْ كَانَ صَادِقـــاً فَلَنْ يَرْجِعَ إلَـى الإسْلاَمِ سَالِماً]. أخرجه أبو داود والنسائي.

4. (5819)- *Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim yemin eder ve "...İslam'dan berî olayım!" derse, eğer sözünde yalancı ise, dediği gibi olur, yalancı değil de gerçeği söylemişse İslam'a salim olarak dönemeyecektir." [Ebu Davud, Eyman 9, (3258); Nesâî, Eyman 8, (7, 6).]

AÇIKLAMA:

Burada Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yeminde başvurulmaması gereken bir ibareye dikkat çekmektedir. Kişinin: *"Şu işi yaparsam -veya yapmazsam- İslam'dan berî olayım"* şeklindeki yemini münasib bir yemin değildir. "Eğer sözünde yalancı ise, yalan olduğunu bile bile böyle bir söz sarfederse söylediği gibi olur" buyuruyor Resulullah ki, bu, o kimse hakkında pek ciddi bir kayıptır. Alimler: "Şunu yaparsam kâfir olayım" veya buna benzer bir sözle yemin eden kimse o şeyi yapacak olursa bu kimse kâfir olmuş mudur? diye münakaşa etmiştir:

★ *İbnu Abbas, Ebu Hureyre* (radıyallahu anhüm), Atâ, Katâde ve cumhur-u fukaha: "Böyle bir kimseye yemin kefareti yoktur, kâfir de olmaz" derler. Ancak bunu kalbine yerleştirirse o zaman kâfir olur.

★ *Evzaî, Sevrî, Hanefiler, Ahmed, İshak:* "Bu yemindir, üzerine kefaret terettüp eder" demişlerdir.

Her halukârda bu durumdaki bir kimseye tevbe gerekir. Kefaret gerekmez diyenler, işlenen cinayetin, yeminde hânis olmaktan öte bir günah olduğunu kastederler. Buna da tevbe kefaret olur, tabii ki Allah affederse. Allah, böylesi vartalardan mü'minleri muhafaza buyursun.

ÜÇÜNCÜ FASIL

YALAN YEMİN

5820 ١ – عن عمران بن حصين رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ حَلَفَ عَلى يَمِينٍ مَصْبُورَةٍ كَاذِباً فَلْيَتَبَوَّأْ بِوَجْهِهِ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ]. أخرجه أبو داود.

« اليمينُ المصبورةُ » هي اللازمة لصاحبها من جهة الحكم.

1. (5820)- *İmran İbnu Husayn* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim, (mahkeme gereği, yapması icabeden) bir yeminde yalan yere yemin ederse bu yemini sebbebiyle cehennemdeki yerini hazırlamış olur." [Ebu Davud, Eyman 1, (3242).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada rastgele bir yeminden değil, mahkemede bir hakkı tesbit veya nefyedecek bir davadaki yeminden söz etmektedir. İşte bir hak davasında karara müessir olacak yalan bir yemin, büyük bir mesuliyet sebebidir. O yalan yemini sebebiyle kişi, cehennemdeki yerini hazırlamaktadır. Hadiste sebebiyle diye tercüme ettiğimiz بِوَجْهِهِ tabirinden "yüzünün üstüne" manası da çıkmaktadır. Bu durumda manayı: "Yalancı, yüzünün üstüne yıkılmış olarak kalacağı cehennemdeki yerini hazırlar" şeklinde anlayabiliriz.

Hadiste geçen yemin-i masbure "hapsedilen yemin" demektir. Halbuki hapsedilen yemin değil, şahıstır. Şu halde esas maksad hapsedilen kişinin yapacağı yeminde yalan söylemeyi zikretmektir. İslamî muhakeme usulünde ispatlayıcı delil getirme işi dava sahibine aittir. Davalı da yemin eder. Öyleyse hadis "hapse girdiği bir dava sebebiyle yalan yere

yemin ederek hakkında yapılan iddiayı çürütürse" demek istiyor. Biz, metnin tercümesinde kelimelere değil, manaya uygun bir meal verdik.

Begavî, Şerhu's-Sünne'de: "Hadiste, kim bir başkasının elindeki aynı (malı) iddia eder veya o kimsede alacağı olduğunu dava eder, adam da bunu inkar ederse, söz, yemin ettiği takdirde davalıya ait olduğuna, beyyine (ispatlayıcı delil) getirmek de davacıya ait olduğuna delil vardır" der.

5821 ٢– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ حَلَفَ عَلَى مَالِ امْرِءٍ مُسْلِمٍ بِغَيْرِ حَقِّهِ لَقِيَ اللهَ تَعَالَى وَهُوَ عَلَيْهِ غَضْبَانُ، ثُمَّ قَرَأَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ مِصْدَاقَهُ مِنْ كِتَابِ اللهِ تَعَالَى: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَناً قَلِيلاً﴾ إِلَى آخِرِ الآيَةِ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

2. (5821)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah: *"Kim Müslüman bir kimsenin malı hakkında yalan yere yemin ederse, (Kıyamet günü) Allah'la karşılaştığında O'nu kendisine karşı gadablanmış bulur!"* buyurdular. Sonra *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, bu sözlerini tasdik eden ayetleri Allah Teala'nın kitabından okudular: "**(Ahirzaman peygamberine iman hususunda) Allah'a verdikleri ahdi ve ettikleri yemini, az bir dünya malı karşılığında değiştirenlere gelince, onların ahirette hiçbir nasibi yoktur. Kıyamet gününde Allah onlara ne bir hitapta bulunur, ne rahmetiyle nazar eder ve ne de onları temize çıkarır. Onların hakkı pek acı bir azabtır"** (Al-i İmran 77). [Buharî, Eyman 17; Müslim, İman 234, (138); Ebu Davud, Eyman 2, (3243); Tirmizî, Tefsir, Al-i İmran, (2999).]

5822 ٣– وعن إياس بن ثعلبة الحارثي رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنِ اقْتَطَعَ حَقَّ امْرِئٍ مُسْلِمٍ بِيَمِينِهِ فَقَدْ أَوْجَبَ لَهُ النَّارَ، وَحَرَّمَ اللهُ تَعَالى عَلَيْهِ الْجَنَّةَ. قَالُوا: وَلَوْ شَيْئاً يَسِيراً يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: وَلَوْ كَانَ قَضِيباً مِنْ أَرَاكٍ]. أخرجه مسلم ومالك والنسائي.

3. (5822)- *İyas İbnu Sa'lebe el-Hârisî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim Müslüman bir kimsenin hakkını, yemini ile ele geçirirse artık onun için cehennem vacib olmuştur. Allah Teala ona cenneti de mutlaka haram kılmıştır."

"Ey Allah'ın Resulü! Az bir şey olsa da mı?" diye sormuşlardı.

"Misvak ağacından bir çubuk bile olsa!" cevabını verdi." [Müslim, İman, 218, (137); Muvatta, Akdiye 11, (2, 727); Nesâî, Kada 29, (8, 246).]

AÇIKLAMA:

Yemin vasıtasıyla bir Müslüman kardeşinin malını ele geçiren kimsenin cehennemlik olması iki suretledir:

★ Ya bu haramı helal addederek küfre düşmüş ve ebedî cehennem hayatını kazanmıştır.

★ Ya da, bu haramı işlemenin günahı sebebiyle cezasını çekmek üzere muvakkaten cehenneme girmiştir. Böylece cennete ilk girenler arasında yer almaz.

DÖRDÜNCÜ FASIL

YEMİNİN YERİ

5823 ١ – عن جابر رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَحْلِفُ أَحَدٌ عِنْدَ مِنْبَرِي هذَا عَلَى يَمِينٍ آثِمَةٍ، وَلَوْ عَلَى سِوَاكٍ أَخْضَرَ، إلاَّ تَبَوَّأَ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ]. أخرجه مالك وأبو داود، وهذا لفظه.

1. (5823)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Şu minberimin yanında kim günaha sebep olan bir yemin ederse, hatta bu, yeşil bir misvak çubuğu için dahi olsa, mutlaka cehennemdeki yerini hazırlamış olur." [Muvatta, Akdiye 10, (2, 727); Ebu Davud, Eyman 3, (3246); İbnu Mace, Ahkam 9, (2325).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, minber-i şerifin hürmetini yüceltmektedir. Zira minberin yanındaki yemin ayrı bir ehemmiyet taşımaktadır.

★ *Günaha sebep olan* diye ifade ettiğimiz yemin-i âsimeyi şarihler yalan yemin diye açıklarlar. Aslında âsime vasfı yeminin değil, o yemini yapanın vasfı olması gerekir. Mecaz-ı mürsel nevinden yemine vasıf yapılmıştır.

★ *Yeşil misvak* tabiriyle ehemmiyeti ve değeri son derece düşük olan şey kastedilmiştir. Çünkü o, parayla satılmayacak kadar bol bulunan bir nesnedir.

★ Alimler: "Hadis, minber-i Nebi'nin yanında yalan yere yemin eden kimsenin günahının büyüklüğüne delildir" derler. Keza, bu hadisle istidlal eden bazı alimler: "Harem, Aleyhissalâtu vesselâm'ın minberi ve mescidi gibi muayyen yerlerde yemin eden kimseye karşı sert davranmak caiz-

dir" demiştir. *İbnu Hacer*, cumhurun bu görüşte olduğunu kaydeder. Hanefiler ise, böylelerine sert davranmanın caiz olmadığını söylemişlerdir.

Sahabelerin bazısının, ihtilaflı durumlarda hasımlarından rükün-makam arasında ve Resulullah'ın minberi üzerinde yemin etmeye çağırdıkları, bazılarının da bu çeşit davete icabet etmediği, sahabelerden bazılarının da Kur'an üzerine yemin etmeye çağırdıkları rivayetlerde gelmiştir.

BEŞİNCİ FASIL

YEMİNDE İSTİSNA

5824 ١- عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ حَلَفَ عَلى يَمِينٍ فَقَالَ: إنْ شَاءَ اللهُ، فَقَدِ اسْتَثْنَى، فَإنْ شَاءَ رَجَعَ، وَإنْ شَاءَ تَرَكَ مِنْ غَيرِ حِنثٍ]. أخرجه الأربعة.

1. (5824)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim yemin eder ve "inşaallah" derse istisna yapmış olur. Dilerse rücu eder, dilerse hânis olması mevzubahis olmadan terkeder." [Muvatta, Eyman 10, (2, 477); Ebu Davud, Eyman 11, (3261, 3262); Tirmizî, Eyman 7, (1531); Nesâî, Eyman 18, 39, (7, 12, 25); İbnu Mace, Kefarat 6, (2105- 2106).]

AÇIKLAMA:

Hadis, bir şeyi yapıp veya yapmayacağı hususunda yemin eden bir kimsenin yeminine *"inşaallah"* ibaresini ilave ettiği takdirde, yerine istisna getirdiğini, dolayısıyla o işi yapmadığı taktirde hânis olmayacağını, kendisine yemin kefareti gerekmeyeceğini belirtmektedir.

5825 ٢- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: قَالَ سُلَيمَانُ عَلَيهِ السَّلاَمُ: لأطُوفَنَّ اللَّيْلَةَ عَلى تِسْعِينَ امْرَأةً كُلُّهَا تَأتِي بِفَارِسٍ مُقَاتِلٍ فِي سَبِيلِ اللهِ، فَقَالَ لَهُ صَاحِبُهُ: قُلْ إنْ شَاءَ اللهُ، فَلَمْ يَقُلْ إنْ شَاءَ اللهُ، فَطَافَ عَلَيْهِنَّ جَمِيعاً فَلَمْ تَحْمِلْ مِنْهُنَّ إلاَّ امْرَأةٌ وَاحِدَةٌ، فَجَاءَتْ بِشِقِّ رَجُلٍ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: وَايْمُ الَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ قَالَ إنْ شَاءَ اللهُ لَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللهِ فُرْسَاناً أجْمَعُونَ].

أخرجه الشيخان والنسائي.

2. (5825)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Süleyman aleyhisselam (bir gün):

"Bugün, kesinlikle doksan kadınıma uğrayacağım. Hepsi de Allah yolunca cihad edecek bir yiğit doğuracak!" dedi. Arkadaşı (veya melek) ona:

"İnşaallah de bari!" uyarısında bulundu. Ama Hz. Süleyman inşaallah demedi.

Söylediği gibi, o gün, bütün hanımlarına uğradı. Kadınlardan sadece biri hamile kaldı. O da yarım insan doğurdu."

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sözüne devamla:

"Nefsimi elinde tutan Zat'a yemin olsun! Eğer Süleyman aleyhisselam "inşaallah" demiş olsaydı hepsi de Allah yolunda atlı olarak cihad eden çocuklara sahip olacaktı" buyurdu." [Buharî, Enbiya 40, Eyman 3; Müslim, Eyman 23, (1654); Nesâî, Eyman 39, 40, (7, 25).]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Süleyman*'ın mezkur kıssasına temas eden rivayet muhtelif vecihlerden, bazı noksan ve ziyadelerle gelmiştir. Bunlardan bir kısmını Buhârî kaydetmiştir.

★ Rivayetler, *Hz. Süleyman*'ın hanımlarının sayısını değişik gösterir: Altmış, yetmiş, doksan, doksan dokuz, yüz. *İbnu Hacer* bu farklılıkları şöyle yorumlar: "Altmış kadın hür hanımlarıdır, daha fazlası cariyedir veya bilakistir. Yetmiş, mübalağa içindir. Doksan ve yüz'e gelince bu, doksandan fazla, yüzden az olduklarını ifade eder. Doksan diyen küsuru atmış olur, yüz diyen yuvarlak hesapla üste tamamlamış olur..." Vehb *İbnu Münebbih*'ten gelen bir rivayete göre Hz. Süleyman'ın bin adet hanımı mevcuttu. Bunlardan üç yüz tanesi mehîre (yani mehri yüksek hür kadın), yedi yüzü de cariyedir. Bunu te'yid eden ve *el-Müstedrek*'te kaydedilen bir rivayete göre, Hz. Süleyman'ın camdan mamul bin beyti (evi) vardır. Beytler ahşap üzerine inşa edilmiştir, içlerinde üç yüz asaletli hanımı, yedi yüz de cariyesi ikamet etmektedir.

★ *Hz. Süleyman* aleyhisselam, hayır temennisi sadedinde her hanımından Allah yolunda cihad edecek bir evlad sahibi olacağını söylüyor. Fakat, ümidi ve arzusu çok fazla olduğu için temenni üslubunu aşarak cezmen söylüyor. Onun bu davranışında hayır kasdı, rıza-yı İlahî arzusu

esastır, dünyevî bir düşünce mevcut değildir. Seleften bazı büyüklerimiz: "Resulullah bu hadislerinde, Allah'a tevfizden yüz çevirip temenniye yapışmanın afetine karşı uyarmaktadır" demiştir. *Hz. Süleyman*'ı, Resulullah'ın ifadesiyle büyük zarara uğratan, inşaallah demeyi unutmasına sebep olan şeyin, bu hal yani temenni duygusunun galebesi olduğunu da belirtirler.

★ Rivayetlerde *Hz. Süleyman*'a inşaallah demeyi hatırlatan arkadaşı mı, melek mi ihtilaflıdır. Bazı rivayette "arkadaşı veya melek" diye şekk ifade edilmiştir. Bazı rivayetlerde de, "arkadaşı yani melek" denmiştir. Bu durum arkadaştan muradın melek olduğuna dair gelen ibarenin Resulullah'ın bir açıklaması olmayıp, sonradan ravilerce yapılan tefsirî bir derc olduğunu gösterir. Öyleyse bazı alimlerce: "Bu, yanında kitaptan bir ilim olan Asıf İbnu Berhiya adındaki zattır" şeklinde yapılan tefsirlerin, sağlam bir karineye dayanmadığını söyleyenler daha haklı gözükmektedir.

Aslında arkadaşı ile melek tabirleri arasında zıtlık yok, ancak arkadaşı daha umumi bir mana taşır. Esasen Hz. Süleyman'ın cinnî ve insî yardımcıları ve müşavirleri vardı.

★ *Hz. Süleyman*'ın inşaallah dememesi, onun kalbinde olmadığı manasına gelmez. Bilakis, bir peygamber olarak inşaallah'ın ifade ettiği mana ve mefhumu kalbinde eksiksiz taşıyordu. Ancak, önce kalbindeki ile iktifa etti. Sonra da onu, -dendiğine göre kendisine arız olan bir sebepten dolayı- diliyle söylemeyi unuttu. Bunun cezası olarak da sakat bir çocuktan başka bir şey elde edemedi. Resulullah: *"Eğer inşaallah deseydi hânis olmayacaktı"* (yani sözü aynen vaki olacak, söylediği sayıda, Allah yolunda cihad edecek atlı yiğitleri olacaktı)" buyurmuştur. Bu mana rivayetlerde farklı ibarelerle ifade edilmiştir.

2- Ulema hadisten bir çok fevaid çıkarmıştır:

★ Hayır işleri yapmak üzere esbabını hazırlamak fazilettir.

★ Birçok mübah ve lezzetli şeyler, niyet ve kasıtla müstehab derecesine yükselir.

★ İstikbale matuf olarak *"şunu yapacağım"* diyen kimsenin inşaallah demesi müstehabtır.

★ Yemine inşaallah takmak, yeminin hükmünü kaldırır. Ulema: "İnşaallah kelimesi yemine muttasıl olursa hükmü kaldırır" demekte ittifak eder. Bununla istidlal edenler yeminle inşallah arasına girecek az miktardaki kelamın ittisali bozmayacağını söyler.

★ Hadis, yeminin hükmünü kaldırmada, *inşaallah* lafzınının telaffuzunun şart olduğuna, niyyetin, içinden geçirmenin yetmeyeceğine delildir. Ulema bu meselede de ittifak etmiştir.

★ Hadis, peygamberlerin ibadet ve ilimlerle meşguliyetlerinin çokluğuna rağmen, erkeklik ve cima yönüyle müstesna bir güç sahibi olma hususiyetini taşıdıklarını, Allah'ın onları bu meselede mümtaz kıldığını ifade eder. Nitekim bu durum, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hayatında, inkârı kabil olmayan parlak mucizelerinden biri olarak karşımıza çıkar: Rabbine olan fazlaca ibadetlerine, ilim ve tebliğ faaliyetlerine, halka olan çeşitli meşguliyetlerine ve hatta bedenî zaafı gerektiren yiyip içmesindeki azlığa, darlığa rağmen çok cima ile mümtaz olmuştur. Bir gecede sayıları on biri bulan bütün hanımlarına tek gusülle uğradığı rivayetlerde gelmiştir. Bazı alimler bu rivayetlerden hareketle: "Allah'a karşı en ziyade takva sahibi olanların şehveti daha güçlü olur. Zira muttaki olmayan kimse, nazar ve benzeri yollarla tatmin bularak gücünü zayıflatır" demiştir.

★ *Zann-ı galibe* dayanarak istikbalde olacak şeyden haber vermek caizdir. Çünkü *Hz. Süleyman,* zannına dayanarak vahye dayanmadan, cezmen ihbarda bulunmuştur. Bunu vahye dayasaydı mutlak olurdu.

★ Peygamberler de sehiv yapabilirler, bu haklarında caizdir. Sehiv onların makamlarının yüceliğine halel vermez.

★ Yemin sırasında Allah'ın ismini zikretmemek caizdir. Çünkü Hz. Süleyman "bugün kesinlikle doksan kadınıma uğrayacağım..." derken yemin etmiştir, fakat Allah'a kasem olsun diyerek Allah'ın ismini zikretmemiştir. Bunun yemin olduğuna delil Aleyhissalâtu vesselâm'ın, hadisin bazı veçhinde *"...İnşaallah deseydi hânis olmayacaktı"* sözüdür. Zira hânis, yemininde durmayana denir. Öyleyse Hz. Süleyman'ın sözünde Allah ismi mukadderdir. Öyleyse yemin için ismullahı şart görmeyenler için hadis delildir ve "yemin olsun!" "kasem olsun", "ahdim olsun!" gibi ifadeler yemindir. Daha önce de kaydettiğimiz üzere Hanefîler bu görüştedir. Malikîler: "Niyeti yeminse" şartıyla yemin kabul ederler. Bazı Şafiîler "mutlak olarak yemin değildir" derler.

★ Söylemesi çirkin olan kelamı kinaye yoluyla ifade caizdir. Nitekim rivayette *Hz. Süleyman* cimayı kastederek: "Kadınlarıma uğrayacağım" demiştir.

ALTINCI FASIL

YEMİNİ BOZMAK

5826 ١– عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ حَلَفَ عَلى يَمِينٍ فَرَأى غَيْرَهَا خَيْراً مِنْهَا فَلْيُكَفِّرْ عَنْ يَمِينِهِ وَلْيَفْعَلِ الّذِى هُوَ خَيْرٌ مِنْهُ]. أخرجه مسلم ومالك والترمذي.

1. (5826)- *Hz. Ebu Hureyre* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim bir şey hususunda yemin eder, sonra da hilafını daha hayırlı görürse, derhal kefâret vererek yemininden vazgeçsin ve yemin ettiği hustan daha hayırlı olanı yapsın." [Müslim, Eymân 12, (1650); Muvatta, Eymân 11, (2, 478); Tirmizî, Eymân 6, (1530).]

5827 ٢– وعن أبي موسىٰ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنِّي وَاللهِ إنْ شَاءَ اللهُ لاَ أحْلِفُ عَلى يَمِينٍ فَأرَى غَيْرَهَا خَيْراً مِنْهَا إلاَّ كَفرتُ عَنْ يَمِينِي وَأتَيْتُ الّذِي هُوَ خَيْرٌ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

2. (5827)- *Hz. Ebu Musa* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ben, Allah'a yemin ederek söylüyorum: İnşaallah, herhangi bir şeye yemin edilince, yeminin aksini yapmayı daha hayırlı görecek olsam, yeminimi kefaretler, hayırlı gördüğüm şeyi yaparım." [Buharî, Eymân 14; Müslim, Eymân 10, (1649); Ebu Dâvud, Eymân 17, (3276); Nesâî, Eymân 15, (7, 9, 10), Sayd 33, (7, 206).]

5828 ٣– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عنها: [أنَّ أبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنهُ لَمْ يَكُنْ يَحْنَثُ قَطُّ في

يَمِينٍ حَتّى أنْزَلَ اللهُ كَفَّارَةَ، فَقَالَ: لاَ أحْلِفُ عَلى يَمِينٍ فَرَأيْتُ غَيْرَهَا خَيْراً مِنْهَا إلاَّ أتَيْتُ الّذِى هُوَ خَيْرٌ وَكَفَّرْتُ عَنْ يَمِينِي]. أخرجه البخاري.

3. (5828)- *Hz. Aişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Hz. Ebu Bekr radıyallahu anh, aziz ve celil olan Rabbimiz yemin kefaretini indirinceye kadar yaptığı yeminlerinde hiç hânis olmadı. Ayet inince dedi ki: "Artık, bir yemin edip, sonra aksini yapmanın daha hayırlı olduğunu görecek olsam, (yeminim yerini bulsun diye direnmem) derhal daha hayırlı gördüğüm hususu yapar, yeminim için de kefâret öderim." [Buharî, Eymân 1.]

AÇIKLAMA:

1- Kaydedilen üç hadis, herhangi bir hususta *"şunu yapacağım!"* veya *"...yapmayacağım!"* diye yemin edildikten sonra, yemin edilen şeyin fayda değil zarar getireceğinin anlaşılması halinde yeminin gereğini yapmaktan vazgeçmeye teşvik etmektedir.

Fayda getirmeyecek şeyi "yemin ettim" diye yapmada ısrarın bir manası yoktur, yemin kefaretinde bulunarak zararlıdan vazgeçmek en selametli yoldur. Bu hususun, yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'de ele alınıp, ders verilmiş olması meseleye bir başka ehemmiyet kazandırmaktadır. Daha önce de kaydettiğimiz ayet meâlini yeri gelmişken bir kere daha kaydetmek isteriz: **"Allah yeminlerinizde kasıtsız olarak yanılmanızdan dolayı sizi mesul tutmaz, fakat ettiğiniz yeminleri bozmanızdan dolayı sizi mesul tutar. Bozulan bir yeminin kefareti ise, kendi âilenize yedirdiğinizin orta hallisinden on fakiri doyurmak veya on fakiri giydirmek, yahut bir köle veya cariyeyi hürriyetine kavuşturmaktır. Buna imkan bulamayan, üç gün oruç tutar. Edip de bozduğunuz yeminlerin kefareti budur. Her şeye yemin etmemek, ettiğiniz yemini unutmamak ve bozmamak, bozduğunuz yeminin de kefaretini vermek suretiyle yeminlerinizi muhafaza edin. Şükredesiniz diye, Allah size âyetlerini işte böyle açıklıyor"** (Maide 89).

Kur'ân-ı Kerîm, bu meseleyi te'yiden bir başka yerde tekrar ele alır: **"Allah adına ettiğiniz yeminleri, iyilik yapmaya, günahtan sakınmaya ve insanların arasını düzeltmeye mâni kılmayın..."** (Bakara 224).

Yukarıda, bilhassa 5828 numarada *Hz. Ebu Bekir*'le ilgili rivayet, yerine getirilmesi mahzurlu olan yeminlere uyulmayıp, kefaret ödeme ruhsatını veren bu vahiylerin İslâm cemiyetine nasıl bir rahatlama getir-

diğini açıkca göstermektedir: Bu vahiy gelinceye kadar, zarar getirecek de olsa her yeminin gereğini yerine getiren *Hz. Ebu Bekir,* vahiyden sonra mahzurlu gördüğü işleri, yeminine rağmen yerine getirmiyor, kefaret ödeyip vicdanî huzursuzluktan kurtuluyor. *Hz. Ebu Bekr,* bu sözü, Hz. Aişe'nin ifk hadisesinde en çok rol sahibinin Mistah radıyallahu anh'ın olduğunun ortaya çıkmasıyla gelişen hadiseler üzerine söylemiştir. Şöyle ki: *Hz. Aişe*'ye iftira atanların başında Mistah'ın geldiğini öğrenen *Hz. Ebu Bekr*, Mistah'a yapmakta olduğu yardımı keseceğine yemin etmişti. Bunun üzerine şu mealdeki ayet nazil oldu: **"Sizden fazilet ve servet sahibi olanlar da, yakınlarına, yoksullara ve Allah yolunda hicret etmiş olanlara bir daha bağışta bulunmamak hususunda yemin etmesinler, affetsinler ve müsamaha göstersinler. Allah'ın sizi affetmesini sevmez misiniz? Allah çok bağışlayıcı, çok merhamet edicidir"** (Nûr 22). Bu vahiy üzerine *Hz. Ebu Bekr,* Mistah'a olan yardımı tekrar başlatır.

Kaydedilen ikinci hadis de, bu mevzuda Aleyhissalâtu vesselâm'ın nasıl hareket ettiğini göstermektedir: O da mahzurlu olan şeyleri, yeminine rağmen yapmıyor, daha hayırlı gördüğü işi yapıyor ve yeminini bozduğu için kefarette bulunuyor. Birinci hadiste *Aleyhissalâtu vesselâm,* ümmete yemin sebebiyle şerri işlememesini, hayır nede ise onu yapmasını, ancak, yeminini bozduğu için kefaret ödemeyi de ihmal etmemesini emretmektedir.

Bakara sûresinden kaydettiğimiz âyet, bu meselede ne kadar açık ve çarpıcı: Allah adına yapılan yeminler:

★ Hayır yapmaya mani olmamalıdır.

★ Günahtan sakınmaya mani olmamalıdır.

★ İnsanların arasını düzeltmeye mani olmamalıdır.

Yemin, yeminde durmak, kişinin şahsiyetini güçlendiren, kendisine olan güveni artıran bir husustur. Yemininde duran insanlar, daha sıkı, daha güvenli dayanışmaya girebilirler, teşebbüs güçleri artar. İçtimâî yönü fazla olan yemin müessesesi, Kur'ân nazarında mühim bir hadisedir. Bu sebeple tekrar tekrar, değişik yönleriyle ele alınmıştır. Şu âyette, meselenin başka yönlerine temas edilmiştir:

"Allah sizi, yanlışlıkla veya yanılarak ettiğiniz yeminlerden dolayı mes'ul tutmaz, fakat kalbinizle kazandıklarınızdan, yalan yere ettiğiniz yeminle ve yeminlerinizi yerine getirmemekle kazandığınız günahtan mesul tutar. Allah gafûrdur, günahları çok

bağışlar; halîmdir, hemen ceza vermeyip tevbe etmeniz için size fırsat tanır" (Bakara 225).

Yemini tutmanın ehemmiyetini tesbitte şu ayet de ehemmiyetli bir yer tutar:

"Hanımlarıyla cinsî temasta bulunmamak üzere yemin edenler için dört aylık bir bekleyiş vardır. Bu müddet içinde yeminlerini bozup, kefaretini verirlerse şüphesiz Allah çok bağışlayıcı, çok merhamet edicidir" (Bakara 226).

YEDİNCİ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

❑ NİYYET

5829 ١– عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قــال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الْيَمِينُ عَلَــى نِيَّةِ الْمُسْتَحْلِفِ، وفي أخرى: يَمِينُكَ عَلَى مَا يُصَدِّقُكَ بِهِ صَاحِبُكَ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

1. (5829)- *Ebu Hureyre* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Yemin, yemin isteyenin niyetine göredir"

Bir diğer rivayette: *"Senin yeminin arkadaşının seni kendisiyle tasdik ettiği şeye göredir"* denmiştir. [Müslim, Eymân 21, (1653); Ebu Dâvud, Eymân 8, (3255); Tirmizî, Ahkâm 19, (1354).]

AÇIKLAMA:

★ *Nevevî* hadisin manasını şöyle açıklar: "Bu hadiste, hâkimin yemin talebi üzerine yapılan yemin kastedilmektedir. Şöyle ki: Bir adam birinde hakkı olduğunu ileri sürerek dava açarsa, hâkim davalıya yemin ettirecektir. İşte davalı hâkimin zikrettiği şeyden başka bir şeye niyet ederek yemin etse bile, adamın yemini hâkimin söylediği maksada göre mün'akit olur, niyetini gizleyip tevriyede bulunması adama (Allah katında) fayda vermez. Ulemâ bu meselede ittifak eder, delil de sadedinde olduğumuz hadis ve icmadır.

Halbuki diğer hallerin tamamında yemin, yemin edenin niyetine bağlıdır. Bu umumî hükme istisna teşkil eden yemin, kendisiyle alâkalı bir davada hâkimin teklif ettiği yemindir, bu yeminde, yemin edenin

değil, yemin isteyen hâkimin veya nâibin zikrettiği maksad esastır, yeter ki yemin isteyenin yemin isteme hakkı olsun."

★ Haksızlık halinde yemin, yemin edenin niyetine göredir. Burada tevriye (asıl niyeti gizleme) caiz ve faydalıdır. Bunun örneği 5831 numarada, az sonra gelecek olan rivayette görülür: Süveyd İbnu Hanzala anlatıyor: "Resûlullah'a gitmek üzere yola çıktık. Yanımızda Vâil İbnu Hucr da vardı. Yolda onu, bir düşmanı yakaladı. Halkı yemine zorladılar. Ben Vâil'in kardeşim olduğuna yemin ettim, böylece Vâil'i saldılar. Resûlullah'a gelip, bizi yemine zorladıklarını, ben de: "Vâil kardeşimdir" diyerek yemin ettiğimi söyledim. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Doğru söyledin, Müslüman Müslümanın kardeşidir"* buyurdular." Burada Süveyd, haksız muamele karşısında tevriye yapıp arkadaşını kurtarmış ve Resulullah bunu te'yid etmiştir.

★ Hadiste geçen "arkadaş"tan murad müddeî de denen davacıdır.

❑ LAĞV

5830 ١ــ عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها قالت: [أُنْزِلَت هــذهِ الآيَةُ: ﴿لاَ يُؤَاخِذُكُمْ اللهُ بِاللَّغْوِ فِي أيْمَانِكُمْ﴾. فِي قَوْلِ الرَّجُلِ: لاَ واللهِ، وبَلَى واللهِ]. أخرجه البخاري ومالك وأبو داود.

1. (5830)- *Hz. Aişe* anlatıyor: "Şu ayet kişinin kullandığı "Vallahi hayır!" "Billahi evet!" gibi sözler sebebiyle nazil olmuştur. (Meâlen): **"Allah yeminlerinizde kasıtsız olarak yanılmanızdan dolayı sizi mes'ul tutmaz, fakat ettiğiniz yeminleri bozmanızdan dolayı sizi mesul tutar. Bozulan bir yeminin kefareti ise..."** (Maide 89). [Buhârî, Eymân 14; Muvatta, Eymân 9, (2, 477); Ebu Davud, Eymân 28, (3254).]

AÇIKLAMA:

Lağv, lügatta itibar edilmeyen, değer verilmeyen söz manasına gelir. Yemin bahsinde lağv, *Hz. Aişe*'nin açıkladığı üzere, mükellefin dilinden kasıtsız olarak çıkan sözdür. "Bu, zann-ı galibe göre yapılan yemin" diye açıklayan da olmuştur. Binaenaleyh yanlışlıkla veya doğru zannıyla yalan yere yapılan yeminler yemin-i lağv olarak değerlendirilmiş ve buna bir hüküm terettüp etmeyeceği kabul edilmiştir. Bu nevi yemini yapanların Allah'ın affına mazhar olacağı umulur. Ayet-i kerîmenin de bunu ifade ettiği kabul edilmiştir.

Dilimizi fuzulî yere yemine alıştırmamak en doğru yol ise de, yemin-i lağv sebebiyle kişinin hânis olmadığını, binnetice kefaret gerekmeyeceğini bilmemiz faydalıdır.

❑ TEVRİYE

5831 ١– عن سويد بن حنظلة رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [خَرَجْنَا نُرِيدُ رَسُولَ اللهِ ﷺ، وَمَعَنَا وَائِلُ بنُ حُجْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنــهُ فَأَخَذَهُ عَدُوٌّ لَهُ. فَتَحَرَّجَ الْقَوْمُ أَنْ يَحْلِفُوا وَحَلَفْتُ أَنَا أَنَّهُ أَخِي، فَخَلُّوا سَبِيلَهُ، فَـأَتَيْنَا رَسُولَ اللهِ ﷺ فَأَخْبَرْتُهُ أَنَّ الْقَوْمَ تَحَرَّجُوا أَنْ يَحْلِفُوا وَحَلَفْتُ أَنَا أَنَّهُ أَخِي، فقَالَ: صَدَقْتَ. الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ]. أخرجه أبو داود.

« التَّحَرُّج » الهرب من الوقوع في الحرج وهو الإثم.

1. (5831)- *Süveyd İbnu Hanzala* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gitmek üzere yola çıkmıştık. Beraberimizde Vâil İbnu Hucr radıyallahu anh da vardı. Yolda onu, bir düşmanı yakaladı. Herkesi yemin etmeye zorladılar. Ben, "o, kardeşimdir" diye yemin ettim. Bunun üzerine onu serbest bıraktılar. Resûlullah'a gelince olup biteni anlattım. "(Önümüzü kesen) grup herkesi yemine zorladı, ben de onun kardeşim olduğuna yemin ettim" dedim.

"Doğru söylemişsin, Müslüman Müslümanın kardeşidir!" buyurdular." [Ebu Dâvud, Eymân 8, (3256); İbnu Mâce, Kefârât 14, (2119).]

AÇIKLAMA:

Tevriye, gizleme demektir. Yeminde asıl maksadı gizlemeye de tevriye denmiştir. Kişi muhatabını aldatarak hakiki maksadını gizleyecek bir muhtevada yemin edebilir. Bu çeşit bir yemin câiz midir, câizse hangi şartlarda caizdir? Ulemâ meseleyi rivayetlere dayanarak tahlil etmiştir. Önceden de belirttiğimiz gibi bunun caiz olduğu yer vardır. Nevevî der ki: "Elhasıl, yemin kâdı veya naibinin kendisini ilgilendiren bir davada talep ettiği yemin dışındaki bütün hallerde yemin edenin niyetine göre değerlendirilir". *Nevevî* devamla tevriye için der ki: "Tevriye ile kişi her ne kadar hânis olmaz ise de, yemin talep edenin hakkını iptal edecek ise böyle bir tevriyeyi yapmak caiz değildir. Bu hususta ulemâ icma etmiştir." Kadı İyâz şu hususta da icma vaki olduğunu kaydeder: "Yemin talep edilmediği ve yeminine bir hak taalluk etmediği halde yemin eden kimse için niyeti esastır, sözü de kabul edilir. Ancak, üzerinde bir başkasının hakkı

varsa, talep üzerine veya kendiliğinden yaptığına bakılmaksızın yeminin zahiri ile hükmedilir, bu hususta ihtilaf yoktur.

❑ İHLAS

5832 ١ – عن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عنهما قال: [اخْتَصَمَ رَجُلاَنِ الى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَسَألَ رَسُولُ اللهِ ﷺ الْمُدَّعِي الْبَيِّنَةَ فَلَمْ يَكُنْ لَهُ بَيِّنَةٌ فَاسْتَحْلَفَ الْمَطْلُوبَ فَحَلَفَ بِاللهِ الَّذِى لاَ إِلهَ إِلاَّ هُوَ، فَقَالَ ﷺ: بَلَى قَدْ فَعَلْتَ، وَلَكِنْ قَدْ غُفِرَ لَكَ بِإِخْلاَصِ قَوْلِ لاَ إِلهَ إِلاَّ اللهُ]. أخرجه أبو داود.

1. (5832)- *İbnu Abbâs* radıyallahu anhümâ anlatıyor: "İki kişi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın huzurunda murâfaa olundular. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* müddeiden (davacıdan) beyyine (delil, şahid) talep etti. Adamın beyyinesi yoktu. Bunun üzerine davalıdan yemin talep etti. O, kendisinden başka ilah bulunmayan Allah'a kasem etti. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Hayır, sen (iddia edileni) yaptın. Velâkin Lâilahe İllallah sözündeki ihlas sebebiyle mağfiret olundun!" buyurdu" [Ebu Dâvud, Eymân 16, (3275).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), davalının bile bile yalan yere yemin ettiğini vahiy yoluyla öğrenmiş olmalıdır. Normalde, vahiy beklemeksizin hükmü hep zahire göre veren Resûlullah, burada davalının yalan yere yemin ettiğini yüzüne haykırmıştır. Bu hal, zaman zaman hükümleri vahye müsteniden verdiğine delil olmaktadır.

Ancak, *Aleyhissalâtu vesselâm,* burada mevzubahis olan davalının, yalan yemin etmekten hasıl olan günahının, yemin esnasında telaffuz ettiği kelime-i tevhidin bereketine mağrifet edildiğini söylüyor. Alimler, bu hadisi esas alarak büyük günahların "tevhid kelimesi" ile affedilebileceğini söylemişlerdir. Nitekim *Ahmed İbnu Hanbel*'in, İbnu Ömer'den kaydettiği bir hadiste şöyle denir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir adama: *"Sen şu şeyi yaptın mı?"* diye sormuştu. Adam:

"Hayır! Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a kasem olsun yapmadım!" dedi. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, Cibril'in kendisine, *"O, söylediğin şeyi yaptı. Ancak Allah, onu, "kendisinden başka ilah olmayan Allah" sözünden dolayı affetti"* dediğini haber verdi." İbnu Abbâs'tan gelen bir rivayette, benzer bir hadisin sonunda şu ziyade yer

alır: "... Cebrail gelerek, adamın yalancı olduğunu, bunun nezdinde diğerinin hakkı bulunduğunu haber verdi. Aleyhissalatu vesselâm da davalıya, "davacının hakkını" vermesini emreder, yalan yere yaptığı yeminin kefaretine, Allah'tan başka ilah olmadığını bilmesinin veya şehadetinin yettiğini belirtir."

Şunu hemen kaydedelim: Yalan yere yemin etmek büyük günahlardandır. Bu husus bir çok hadiste beyan edilmiştir. Yalan yere yeminin ıstılahî adı el-yemînu'l-gâmustur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yemîn-i gâmusu: *"Müslüman kişinin malına sahiplenmeye sebep olan yalan yemin"* diye tarif etmiştir: الّذِي يَقْتَطِعُ بِهَا مَالَ امْرِئٍ مُسْلِمٍ هُوَ فِيهَا كَاذِبٌ

❑ LİCÂC

5833 ١ــ عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنهُ قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: نَحْنُ الآخِرُونَ الـسَّابِقُونَ؛ وَقَالَ: لأنْ يَلِجَّ أحَدُكُمْ بِيَمِينِهِ فِي أهْلِهِ آثَمُ لَهُ عِنْدَ اللهِ تَعَالَى مِنْ أنْ يُعْطِيَ كَفَّارَتَهُ الّتِي افْتَرَضَ اللهُ تَعالى عَلَيْهِ]. أخرجه الشيخان.

يقـال: «لَجَّ يَلِجُّ وَاسْتَلَجَّ فِي يَمِينِهِ» إذا ألحّ في الاستمرار عليـها وترك تكفيرها ورأى أنه صادق فيها. وقيل هو أن يحلف ويرى أن غيرها خير منها فيقيم على ترك الكفارة والرجوع الى ما هو خير فذاك آثم له: أى أكثر إثماً من أن يأتي الذي هو خير.

1. (5833)- *Hz. Ebu Hureyre* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* : *"Biz öne geçecek sonuncularız!"* buyurdular. Keza:

"Birinizin ailesine karşı yaptığı yemininde inadlaşması, Allah nazarında Rab Teâlâ'nın farz kıldığı kefareti ödemesinden daha ağır bir günahtır!" buyurdu." [Buharî, Eyman1; Müslim, Eymân 26, (1655).]

AÇIKLAMA:

Licâc, yaptığı yemini yerine getirmede ısrar etmektir. Halbuki yeminde ısrar caiz değildir. Yeminin bozulması daha hayırlı gözüküyorsa yemin bozulur, hayırlı olan aksi yapılır. Ancak yemin kefareti ödenir. Öyleyse bilhassa ailesine karşı yapılan yeminden, kefaret ödeyerek hemen dönmek gerekir. Bu hadis, böyle bir yeminden dönmenin Allah nazarında daha büyük bir kusur teşkil edeceğini, yemin sahibini daha günahkâr kılacağını ifade etmektedir. Bu davranışa giren kimse, azîz ve celîl olan Allah'ı, böylesi yeminlerimizden kefaret ödeyerek dönmemizi talep eden emirlerini dinlememiş olmaktadır.

SEKİZİNCİ FASIL

KEFARET

5834 ١- عن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ حَلَفَ مِنْكُمْ فَقَالَ فِي حَلِفِهِ: بِاللاَّتِ وَالْعُزَّى. فَلْيَقُلْ: لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ، وَمَنْ قَالَ لِصَاحِبِهِ تَعَالَ أُقَامِرْكَ فَلْيَتَصَدَّقْ. قَالَ أبو داود: يعني بِشَيْءٍ]. أخرجه الخمسة.

قال الخطابي: أي فليتصدق بقدر ما كان قد جعله خطراً في القمار.

1. (5834)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sizden kim yemin eder ve yemininde: "Lat ve Uzza'ya kasem olsun!" derse hemen "Lailahe illallah!" desin. Kim de arkadaşına: "Gel seninle kumar oynayalım" derse hemen (birşeyler) tasadduk etsin!" [Buhâri, Eyman 5, Tefsir, Necm, Edeb 74, İsti'zan 52; Müslim, Eyman 5, (1647); Ebu Davud, Eyman 4, (3247); Tirmizî, Nüzur 17, (1545); Nesâî, Eyman 11, (7, 7).]

5835 ٢- وعن سعد بن أبى وقاص رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [كُنَّا نَذْكُرُ بَعْضَ الأَمْرِ وَأَنَا حَدِيثُ عَهْدٍ بِالْجَاهِلِيَّةِ فَحَلَفْتُ بِاللاَّتِ وَالْعُزَّى. فَقَالَ لِي أَصْحَابِي: بِئْسَمَا قُلْتَ، قُلْتَ هُجْراً، فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ، فَذَكَرْتُ لَهُ ذلِكَ، فَقَالَ: قُلْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، وَانْفُثْ عَلَى يَسَارِكَ ثَلاَثاً، وَتَعَوَّذْ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، ثُمَّ لاَ تَعُدْ]. أخرجه النسائي.

2. (5835)- *Sa'd İbnu Ebi Vakkas* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir grup kimse, bazı şeyleri tezekkür ediyorduk. Ben o sırada cahiliyeden yakın zamanda çıkmıştım. "Lat ve Uzza'ya kasem olsun!" diyerek yemin

ediverdim. Arkadaşlarım bana: "Söylediğin şey ne fena! Çirkin bir söz ettin!" dediler. Ben hemen *Aleyhissalâtu vesselâm*'a gelip durumu anlattım:

"Allah'tan başka ilah yoktur, o tektir, şeriksizdir. Arz ve semanın mülkü O'na aittir. Bütün hamdler de onadır, O her şeye kadirdir!" de! Sol tarafına üç kere üfle. Taşlanmış şeytandan Allah'a sığın, sonra bir daha (bu çeşit yemine) dönme!" buyurdular." [Nesâî, Eyman 12, (7, 7-8).]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki hadis, Müslümanların yemin adabından en mühimini belirtmektedir: Yeminler Allah'ın adına olmalıdır, başka çeşit yeminlerden kaçınmalı ve bilhassa cahiliye putlarının adıyla yemin yapılmamalıdır.

2- *Lat* ve *Uzza*, cahiliye Araplarının en büyük putlarından ikisinin ismidir. Kur'an-ı Kerim'de de zikirleri geçer. Bunlardan Lat, Taif'te Sakif kabilesine ait bir putun ismidir. Yeri hususunda bazı ihtilaflar gelmiştir. Bir kısım rivayetlere göre Mekke'dedir, bir kısmına göre de Nahl'dedir ve put Kureyş'e aittir.

Uzza ise, *Gatafan* kabilesinin tapındığı bir ağaçtır. Bazı rivayetlerde ise put olduğu belirtilir. Gerek Lat ve gerek Uzza'nın birer mabed ismi olduğu da gelen rivayetler arasındadır.

3- *İbnu Hacer* şu açıklamayı yapar: "Ulema dedi ki: "Kim Lat ve Uzza'ya veya bir başka puta kasem ederse veya: "Şu işi yaparsam Yahudi olayım, Nasranî olayım veya İslam'dan dışarı çıkayım veya peygamberi reddetmiş olayım" derse bu yemin mün'akid olmaz, adamın Allah'a istiğfar etmesi gerekir, ona kefaret terettüp etmez. Lailahe illallah demesi müstehab olur." Hanefîlere göre kefaret gerekir, ancak: "Ben ehli bid'a olayım", "Peygamberi terketmiş olayım" gibi sözler hariç, bunlarda kefaret gerekmez. Bu sözü sarfeden küfre düşer mi düşmez mi ihtilaflıdır.

Nevevî, bu çeşit sözlerle yemin etmenin haram olduğunu, edene tevbe gerekeceğini söyler. *Nevevî*'den önce *Maverdî* ve başkaları da aynı şeyi söylemişlerdir.

Hattâbî, Bagavî, bir kısım alimler: "Bu hadiste İslam dışı şeylere kasemde bulunanlara bununla günahkâr da olsalar kefaret gerekmeyeceğine, ancak tevbe gerekeceğine delil vardır" derler. Onlara göre, tevbe de, Resulullah'ın tevhid kelimesini emretmesi sebebiyle gerekmektedir. Böylece, Aleyhissalâtu vesselâm, yemin edenin cezasının günahıyla ilgili olacağına, malıyla ilgili bir şey terettüp etmeyeceğine işaret etmiş olmaktadır. Tevhidi emretmiş olması da Lat ve Uzza'ya kasemin kâfirlere

benzemeyi getirmesindendir. Böylece, tevhidle telafi edilmesini emretmiş olmaktadır.

Tibî der ki: "Lat ve Uzza ile yeminden sonra kumarın zikredilmiş olmasındaki hikmet şudur: "Bu yemini yapan, yeminde kâfirlere muvafakat etmiş olmaktadır, bu sebeple tevhid emredilmiştir, kumara çağıran da, oyunda onlara muvafakat etmiş olmaktadır, bunun kefareti için de sadaka verilmesi emredilmiş olmaktadır."

Hadis, eğlenceye çağıran kimseye, sadaka vermenin kefaret olduğunu ifade eder, oynayan kimsenin kefaretinin te'kidli olacağı açıktır.

İLAVELER BÖLÜMÜ

(Burada dört fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

NEFİSLE İLGİLİ EDEBE GİREN HADİSLER

İKİNCİ FASIL

NEFİSLE İLGİLİ AFETLERE GİREN HADİSLER

ÜÇÜNCÜ FASIL

LİSANIN AFETLERİYLE İLGİLİ HADİSLER

DÖRDÜNCÜ FASIL

MUHTELİF NEVLERE GİREN HADİSLER

BİRİNCİ FASIL

NEFİSLE İLGİLİ EDEBE GİREN HADİSLER

5836 ١ – عن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [كُنْتُ رَدِيفَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالَ: يَا غُلاَمُ! احْفَظِ اللهَ يَحْفَظْكَ، احفظ اللهَ تَجدهُ تُجَاهَكَ، أَوْ قَالَ أَمَامَكَ، تَعَرَّفْ إِلَى اللهِ فِي الرَّخَاءِ يَعْرِفْكَ فِي الشِّدَّةِ، إِذَا سَأَلْتَ فَاسْأَلِ اللهَ تَعَالَى، وإِذَا اسْتَعَنْتَ فَاسْتَعِنْ بِاللهِ تَعَالَى، فَإِنَّ الْعِبَادَ لَوِ اجْتَمَعُوا عَلَى أَنْ يَنْفَعُوكَ بِشَيْءٍ لَمْ يَكْتُبْهُ اللهُ تعالى لَكَ، لَمْ يَقْدِرُوا عَلَى ذلِكَ، وَلَوِ اجْتَمَعُوا عَلَى أَنْ يَضُرُّوكَ بِشَيْءٍ لَمْ يَكْتُبْهُ اللهُ تَعَالى عَلَيْكَ، لَمْ يَقْدِرُوا عَلَى ذلِكَ، جَفَّتِ الأَقْلاَمُ وَطُوِيَتِ الصُّحُفُ، فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَعْمَلَ للهِ تَعَالى بِالرِّضَا فِي الْيَقِينِ فَافْعَلْ، فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَإِنَّ فِي الصَّبْرِ عَلَى مَا تَكْرَهُ خَيْراً كَثِيراً، وَاعْلَمْ أَنَّ النَّصْرَ مَعَ الصَّبْرِ، وَأَنَّ الْفَرَجَ مَعَ الْكَرْبِ، وَأَنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْراً، وَلَنْ يَغْلِبَ عُسْرٌ يُسْرَيْنِ]. أخرجه رزين بهذا اللفظ، والترمذي باختصار.

1. (5836)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın terkisinde idim. Bana şu nasihatta bulundu:

"Yavrum! Allah'a karşı (emir ve yasaklarına uyarak edebini) koru, Allah da seni (dünya ve ahirette) korusun! Allah'ı(n üzerindeki hukukunu) koru ki O'nu karşında (dünya ve ahiretin fenalıklarına karşı hami) bulasın -veya önünde demişti-. Bollukta Allah'ı tanı ki, darlıkta da O, seni tanısın. (Dünya ve ahiretle ilgili) bir şey isteyince Allah'tan iste. Yardım talep edeceksen Allah'tan yardım dile. Zira kullar, Allah'ın yazmadığı bir hususta sana faydalı olmak için biraraya gelseler, bu faydayı yapmaya muktedir olamazlar. Allah'ın yazmadığı bir zararı sana vermek için biraraya gelseler, buna da muktedir olamazlar. Kalemlerin mürekke-

bi kurudu ve sayfalar dürüldü. Sen, yakinî bir imanla, tam bir rıza ile Allah için çalışmaya muktedir olabilirsen çalış; şayet buna muktedir olamazsan, hoşuna gitmeyen şeyde sabırda çok hayır var. Şunu da bil ki Nusret(i İlahî) sabırla birlikte gelir, kurtuluş da sıkıntıyla gelir, zorlukta da kolaylık vardır, bir zorluk iki kolaylığa asla galebe çalamayacaktır."
[Rezin bu elfazla tahric etmiştir. Tirmizî'de muhtasar olarak kaydedilmiştir. Sıfatu'l-Kıyamet 60, (3518).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin daha rahat anlaşılmasını sağlayacak açıklamalar imkan nisbetinde parantez içerisinde olmak suretiyle metine dahil edildi.

2- Burada biraz açıklama kaydedeceğimiz husus hadisin son kısmında geçen "bir zorluk iki kolaylığa asla galebe çalamayacaktır" ifadesidir. Bu ibare biraz kapalıdır. Buradaki "bir zorluk" ve "iki kolaylık"tan murad nedir?

İbnu Kesir, İnşirah suresinde geçen ﴿فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا * إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا﴾ **"Şüphesiz, zorlukla beraber bir kolaylık vardır. Gerçekten zorlukla beraber bir kolaylık vardır"** (İnşirah 5-6) ayetlerini açıklarken ayetle ilgili olarak Katâde'nin bir yorumunu kaydeder: "Ayette zorluk manasına gelen الْعُسْرِ marife olarak iki sefer geçmektedir; keza kolaylık manasına gelen يُسْر de iki sefer geçmektedir, ama bu nekredir. Dolayısıyla marife olan zorluk (el-usr) kelimeleri marife oldukları için aynı zorluk tek zorluk olmakta, kolaylık manasına gelen يُسْر ise nekre olduğu için her biri ayrı olan iki kolaylık sayılmaktadır. Böyle olunca, ayet-i kerimede bir zorluğa bedel iki kolaylık mevzubahis edilmiş olmakta ve Resulullah: *"İki kolaylığa bir zorluk asla galebe çalamayacak"* diye sevinçle müjdelemektedir. Rivayet aynen şöyle: "Hasan-ı Basrî (mürsel olarak) anlatıyor: "Bir gün, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ferahlı ve mesrur bir çehle ile gülerek çıktı. Şöyle diyordu: *"Bir zorluk iki kolaylığa asla galebe çalamayacaktır. Bir zorluk iki kolaylığa asla galebe çalamayacaktır. Zira şüphesiz zorlukla beraber bir kolaylık vardır. Gerçekten zorlukla beraber bir kolaylık vardır."*

Mevzuyla ilgili olarak *İbnu Kesir*'in kaydettiği bir diğer rivayeti de burada kaydetmeyi faydalı görüyoruz: "Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resul-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir kayanın karşısında oturuyordu. Bir ara: *"Zorluk gelip şu kayanın içine girse mutlaka kolaylık*

peşinden gelip içeri girer ve oradan zorluğu çıkarır" buyurdu. Bunun üzerine aziz ve celil olan Allah: ***"Şüphesiz zorlukla beraber bir kolaylık vardır, gerçekten zorlukla beraber bir kolaylık vardır"*** mealindeki ayetleri inzal buyurdu."

Bir diğer rivayette Resulullah şöyle buyurmaktadır: نَزَلَ الْمَعُونَةُ مِنَ السَّماءِ عَلى قَدْرِ الْمُؤنَةِ وَنَزَلَ الصَّبْرُ عَلى قَدْرِ الْمُصِيبَةِ *"Semadan yardım, çekilen şiddet miktarınca iner, sabır da musibet miktarınca iner."*

Öyle ise, ayet ve hadisler, mü'mine ümid ve metanet verme gayesini gütmektedir: Sıkıntımız ne kadar şiddetli, musibetimiz ne kadar büyük olursa olsun, ye'se düşmeye gerek yok. Cenab-ı Hak o nisbette sabır ve yardım indirecek, kolaylığını zorluğunun iki katı yapacaktır. Sabır ve metanetten vazgeçme, ye'se ve fütura düşme...

"İşte bu kadar kısa, öz cümleler içine; kadere, teslimiyete ait en girift, en zor meseleler sığdırılmış ve en sade bir üslupla, bu derin mevzu vüzuha kavuşturulmuştur. Aynı zamanda aksiyon ve hamle adına; ibadet manasını da dahil ederek söylenebilecek pek çok şey bu birkaç cümlede hülasa edilmiştir".(27)

5837 ٢- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يوماً لأَصْحَابه: مَنْ يَأْخُذُ هذه الْكَلِمَاتِ فَيَعْمَلُ بِهِنَّ أَوْ يُعَلِّمُ مَنْ يَعْمَلُ بِهِنَّ؟ قُلْتُ: أَنَا يَا رَسُولَ اللّهِ، فَأَخَذَ بِيَدِي فَعَدَّ خَمْساً. قَالَ: اتَّقِ الْمَحَارِمَ تَكُنْ أَعْبَدَ النَّاسِ، وَارْضَ بِمَا قَسَمَ اللّهُ لَكَ تَكُنْ أَغْنَى النَّاسِ، وَأَحْسِنْ إِلى جَارِكَ تَكُنْ مُؤْمِناً، وَأَحِبَّ لِلنَّاسِ مَا تُحِبُّ لِنَفْسِكَ تَكُنْ مُسْلِماً، وَلاَ تُكْثِرِ الضَّحِكَ فَإِنَّ كَثْرَةَ الضَّحِكِ تُمِيتُ الْقَلْبَ]. أخرجه الترمذي.

2. (5837)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir gün, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ashabına: "Şu kelimeleri kim [benden] alıp onlarla amel edecek ve onlarla amel edecek olana öğretecek?" buyurdular. Ben hemen atılıp:

"Ben! Ey Allah'ın Resulü!" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm elimden tuttu ve beş şey saydı:

★ *Haramlardan sakın, Allah'ın en abid kulu ol!*

★ *Allah'ın sana ayırdığına razı ol, insanların en zengini ol!*

27) M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur 1/223.

★ *Komşuna ihsanda bulun, mü'min ol.*

★ *Kendin için istediğini başkaları için de iste, Müslüman ol!*

★ *Fazla gülme. Çünkü fazla gülmek kalbi öldürür."* [Tirmizî, Zühd 2, (2306); İbnu Mace, Zühd 24, (4217).]

5838 ٣– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أمَرَنِى رَبِّى بِتِسْعٍ: خَشْيَةِ اللهِ فِي السِّرِّ وَالعَلاَنِيَةِ، وَكَلِمَةِ الْعَدْلِ فِي الْغَضَبِ وَالرِّضَا، وَالْقَصْدِ فِي الْفَقْرِ وَالْغِنَى، وَأنْ أصِلَ مَنْ قَطَعَنِي، وَأُعْطِيَ مَنْ حَرَمَنِي، وَأعْفُوَ عَمَّنْ ظَلَمَنِي، وَأنْ يَكُونَ صَمْتِي فِكْراً، وَنُطْقِي ذِكْراً، وَنَظَرِي عِبْرَةً، وَآمُرَ بِالْمَعْرُوفِ]. أخرجه رزين.

3. (5838)- Yine *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Rabbim bana dokuz şey emretti:

★ *Gizli halde de alenî halde de Allah'tan korkma(mı),*

★ *Öfke ve rıza halinde de adaletli söz (söylememi),*

★ *Fakirlikte de zenginlikte de iktisad (yapmamı),*

★ *Benden kopana da sıla-ı rahm yapmamı,*

★ *Beni mahrum edene de vermemi,*

★ *Bana zulmedeni affetmemi,*

★ *Susma halimin tefekkür olmasını,*

★ *Konuşma halimin zikir olmasını,*

★ *Bakışımın da ibret olmasını,*

★ *Ma'rufu (doğru ve güzel olanı) emretmemi."* [Rezin tahriç etmiştir.]

5839 ٤– وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [وَجَدْنَا عَلَى قَائِمِ سَيْفِ رَسُولِ اللهِ ﷺ: أعْفُ عَمَّنْ ظَلَمَكَ، وَصِلْ مَنْ قَطَعَكَ، وَأحْسِنْ إلَى مَنْ أسَاءَ إلَيْكَ، وَقُلِ الْحَقَّ وَلَوْ عَلَى نَفْسِكَ]. أخرجه رزين.

4. (5839)- Hz. Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kılıncının kabzasında şu ibareyi bulduk:

"Sana zulmedeni affet. Sana küsene git, sana kötülük yapana iyilik yap! Aleyhine de olsa hakkı söyle!" [Rezin tahric etmiştir.]

5840 ٥– وعن زيد الخير رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ لَتُخْبِرَنِّي مَا عَلاَمَةُ اللهِ فِيمَنْ يُرِيدُهُ، وَمَا عَلاَمَتُهُ فِيمَنْ لاَ يُرِيدُهُ؟ فَقَالَ: كَيْفَ أَصْبَحْتَ يَا زَيْدُ؟ قُلْتُ: أُحِبُّ الْخَيْرَ وَأَهْلَهُ، وَإِنْ قَدَرْتُ عَلَيْهِ بَادَرْتُ إِلَيْهِ، وَإِنْ فَاتَنِي حَزِنْتُ عَلَيْهِ وَحَنَنْتُ إِلَيْهِ، فَقَالَ: ﷺ: فَتِلْكَ عَلاَمَةُ اللهِ فِيمَنْ يُرِيدُهُ، وَلَوْ أَرَادَكَ لِغَيْرِهَا لَهَيَّأَكَ لَهَا].

أخرجه الترمذي.

5. (5840)- Zeydu'l-Hayr (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü dedim, Allah'ın rızasını arzu eden kimselere ve Allah'ın rızasını arzu etmeyen kimselere Allah'ın koyduğu alâmet nedir, bana haber verin!" Cevaben:

"Ey Zeyd sen nasıl sabahladın?" diye sordu.

"Hayrı ve hayır ehlini seviyorum: Eğer hayır yapmaya muktedirsem yapmaya koşuyorum. Eğer yapamaz, kaçırırsam bu sebeple üzülüyorum ve onu yapmaya şevkim daha da artıyor! " dedim. Bunun üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"İşte bu söylediklerin Allah'ın rızasını arayanlara Allah'ın koyduğu alâmettir. Eğer Allah senin başka bir şey olmanı isteseydi, seni ona hazırlardı" buyurdular." [Hadisi Rezin tahriç etmiştir.]

5841 ٦– وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الْقَصْدُ وَالتُّؤَدَةُ وَحُسْنُ السَّمْتِ جُزْءٌ مِنْ أَرْبَعَةٍ وَعِشْرِينَ جُزْءاً مِنَ النُّبُوَّةِ]. أخرجه مالك والترمذي، واللفظ له.

« الْقَصْدُ » الوسط بين الطرفين. و« التُّؤَدَةُ » التأني والتثبت.

و« السَّمت » الهيئة الحسنة والمراد أن هذه الخصال من شمائل الأنبياء. وانها جزء معلوم من اجزاء افعالهم فاقتدوا بهم فيها وتابعوهم. لا أن من جمع هذه الخصال كان فيه جزء من النبوة لان النبوة غير مكتسبة ولا مجتلبة بالأسباب بل هى كرامة من الله تعالى.

6. (5841)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İtidal (orta yol üzere olmak), teenni(li davranmak), hal ve gidişi iyi olmak peygamberliğin yirmi dört cüzünden bir cüzdür." [Muvatta, Şi'r 17 (2, 954, 955); Ebu Davud, Edeb 2, (4776).]

AÇIKLAMA:

Burada sayılan mümtaz sıfatlar, Allah'ın bir lütuf ve ikramı olarak bütün peygamberlere verilmiştir. Ta ki, insanlar onlara uymak suretiyle bu hasletleri kendilerine mal etsinler.

Bunların peygamberliğin yirmi dört cüzünden biri olması, peygamberliğin bölünebildiği, mukteseb olduğu manasına gelmez. Çünkü o, her şeyden önce Allah'ın bir lütfudur, iktisabla ulaşılamaz. Üstelik Hz. Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)* son peygamberdir, ondan sonra yeryüzüne, kıyamete kadar peygamber gelmeyecektir.

Bazı alimler hadisten şu manayı da anlamışlardır: "Kimde bu vasıflar toplanırsa, o kimse, halk onu ta'zim, tebcil ve tevkir ile karşılar. Allah da ona, peygamberlerin elbisesi olan takva elbisesini giydirir."

5842 ٧– وعن أبي أيوب رَضِيَ اللهُ عنه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَرْبَعٌ مِنْ سُنَنِ الْمُرْسَلِينَ: الْحَيَاءُ، وَالتَّعَطُّرُ، وَالنِّكَاحُ، وَالسِّوَاكُ]. أخرجه الترمذي.

7. (5842)- *Ebu Eyyub* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Dört şey vardır, bunlar geçmiş peygamberlerin sünnetlerindendir: Haya, koku sürünme, evlenme, misvak kullanma." [Tirmizî, Nikah 1, (1080).]

AÇIKLAMA:

1- Dört şeyin eski peygamberlerin sünnetinden olması, bunları onların fiilen yapıp ümmetlerine de yapmaya kavlen teşvik ettiklerini ifade eder. Dolayısıyla "eski peygamberler"e nisbet edilen şeylerin, insanlığın bidayetine kadar gittiği ve hatta *Hz. Adem* aleyhisselam'a dayandığı söylenebilir. Bu ifade, zikredilen şeylerin insanlık için ehemmiyetli olduğunu da gösterir. Vahy-i İlahî, bidayetten beri, bazı mühim şeyleri insanlığa duyurmuş, hayata sokmuş, müesseseleştirmiş demektir. İslam'ın bu telakkisi, insanlık tarihini mutlak vahşet ve cehaletle ve hatta maymunla başlatan bir kısım Batıcı maddeperestlerin görüşünden tamamen ayrılır.

Hadisin şerhinde bazı alimler, Hz. İsa örneğinde olduğu üzere, bir kısım evlenmeyen peygamberler bulunduğunu göstererek, üslupta tağlibe yer verildiğini, ifade âmm da olsa istisnaların olabileceğini belirtirler. Bunu misvak, koku gibi diğer hasletler için de düşünmek mümkündür. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, hadiste, esas itibariyle bunların ıttıradından çok, eskiliğini duyurmak istemektedir.

2- Hadisin bazı vecihlerinde haya yerine hitan zikredilmiştir. Hitan erkek çocukların sünnet edilmeleridir. Bunun da eskiliğine dikkat çekilmiş olur. Nitekim bazı hadislerde hitanın *Hz. İbrahim*'den beri teşrî edildiği, ilk defa *Hz. İbrahim*'in sünneti olduğu belirtilmiştir.

3- Bazı şarihler, haya ile her insanda fıtrî ve cibillî olan hayanın kastedilmediğini, dinin muktezası olan hayanın kastedildiğini belirtirler. Çünkü dinin ısrarla üzerinde durduğu, hayaya giren edepler vardır: Avret yerlerinin örtülmesi, mürüvvete yakışmayan hallerden kaçınmak, fuhşiyat ve kabalıklardan, çirkin sözlerden uzak durmak gibi.

4- Haya yerine bazı rivayetlerde حناء yani kına kelimesi zikredilmiştir. Bunun tashif olabileceğine dikkat çekmiştir. Çünkü kına erkeklere haramdır, zira kadınlara benzeme vardır. Kına ile yaşlıların saçını boyaması, önceki peygamberlerde olan bir sünnet değildir.

Resulullah teşrî buyurmuştur, dolayısıyla bunun eski peygamberlere nisbeti sahih olmaz (Mirkat).

5843 ٨– وعن عبدالمهيمن بن عبّاس بن سهل بن سعد الساعدي عن أبيه عن جده رَضِيَ اللّٰهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: الأَنَاةُ مِنَ اللّٰهِ تَعالىٰ وَالْعَجَلَةُ مِنَ الشَّيْطَانِ]. أخرجه الترمذي.

8. (5843)- Abdulmüheymin İbnu Abbas İbni Sehl İbni Sa'd es-Saîdî, babası tarikiyle dedesinden naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Teennî Allah Teala'dandır, acele de şeytandan." [Tirmizî, Birr 66; (2013).]

AÇIKLAMA:

*Teenni*nin Allah'tan olması, Allah'ın teennili hareket etmekten razı olması, karşılığında sevap vermesi demektir. Acelenin şeytandan olması, şeytanın kişiyi vesvesesi ile acele davranmaya sevketmesi demektir. Acecilik, kişiyi titizlik ve neticeyi düşünmekten alıkoyar, attığı adımın veya söyleyeceği sözün zarar mı, kâr mı, hayır mı, şer mi getireceğini hesaplamasına fırsat vermez. Pekçok ayet ve hadiste menfi işler hep şeytana nisbet edilmiştir. *Amr İbnu'l-As:* "Kişi acelenin meyvesi olarak hep nedamet devşirmiştir" der.

5846 numaralı hadiste de acele üzerine bazı ilave açıklama kaydedeceğiz.

5844 ٩– وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللّٰهُ عَنهما: [أنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ لأَشَجِّ عَبْدِ الْقَيْسِ:

إنَّ فيكَ خَصْلَتَيْنِ يُحِبُّهُمَا اللهُ تَعالىٰ وَرَسُولُهُ الْحِلْمُ، وَالأنَاةُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

9. (5844)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Eşeccü Abdi'l-Kays'a dedi ki:

"Muhakkak ki sende Allah ve Resulünün sevdiği iki haslet var; hilm ve teenni." [Tirmizî, Birr 66, (2012); Müslim, İman 25, (17).]

AÇIKLAMA:

1- *Eşecc* izafetli olarak gelmiştir. *Abdu'l-Kays*'ın Eşecc'i demektir. Yani Abdulkays kabilesinin Resulullah'a gönderdiği heyetle gelen Eşecc olup, asıl adı Münzir İbnu Âiz'dir, Eşecc el-Abdî diye de tesmiye edilmiştir.

2- *Hilm, Nevevî*'ye göre burada akıl demektir. *Kadı İyaz* da hilmi "aklın sıhhatine ve sonuçları düşünen iyi görüşün varlığına delalet eden kelam" olarak tarif eder. Enat ise yine Nevevî'ye göre tesebbüt (titizlik) ve aceleyi terk demektir; dilimizde teenni dediğimiz şey; önünü sonunu, ne getirip ne götüreceğini hesap ederek hareket etmektir.

Resulullah'ın *Eşecc* (radıyallahu anh)'e bu iltifatının sebebiyle ilgili olarak şu vak'a rivayetlerde gelmiştir: "Abdulkays heyeti Medine'ye gelince heyet mensupları Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı bir an önce görmek için acele ile huzuruna koşuşurlar. Eşecc ise, hayvanların başında kalır, onları biraraya toplar, devesini dağlar, en iyi elbisesini giyer, kendine çekidüzen verdikten sonra Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın huzuruna çıkar. Aleyhissalâtu vesselâm onu kendine yaklaştırıp yanı başına oturtur. Sonra hey'ete:

"Hem kendiniz hem de kavminiz adına biat etmeye mi geldiniz?" buyururlar. Cemaat: "Evet!" der. Eşecc ise:

"Ey Allah'ın Resulü! Siz kişiyi, dininden daha ağır gelen bir şeyle techiz etmiyorsunuz. Biz size kendi adımıza biat edelim, kavmimize de onları davet edecek birini gönderelim, bu çağrı üzerine kim bize uyarsa o bizdendir, kim imtina eder de uymazsa onunla savaşalım!" der. İşte bu söz üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm: "Doğru söyledin. Sende iki haslet var..."* diyerek Eşecc'e iltifat buyurur."

5845 ١٠ – وزاد أبو داود في رواية ذكر فيها قصة طويلة عن زارع: [وَكَانَ فِـي وَفْدِ عَبْدِ الْقَيْسِ، أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ لَمَّا قَالَ لَهُ ذلكَ قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! أنَا أتَخَلَّقُ بِهِمَا أمِ اللهُ تَعَالىٰ جَبَلَنِي عَلَيْهِمَا؟ قَالَ: بَلِ اللهُ جَبَلَكَ عَلَيْهِمَا. فَقَالَ: الْحَمْدُللهِ الَّذِي

جَبَلَنِي عَلَى خِلَّتَيْنِ يُحِبُّهَا اللّٰهُ تَعالىٰ وَرَسُولُه].

10. (5845)- Ebu Davud merhum, Abdu'l-Kays heyetinde dahil olan Zâri'den naklettiği ve uzunca bir kıssanın da bulunduğu rivayetinde şu ziyadeye yer verir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine bunları söyleyince o (Eşecc):

"Allah ve Resulü'nün sevdiği iki haslet üzere beni yaratan Allah'a hamd olsun!" dedi." [Ebu Davud, Edeb 161, (5225).]

5846 ١١ – وعن سعد بن أبي وقاص رَضِيَ اللّٰهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : التُّؤَدَةُ فِي كُلِّ شَيْءٍ إلاَّ فِي عَمَلِ الآخِرَةِ]. أخرجه أبو داود.

11. (5846)- *Sa'd İbnu Ebi Vakkas* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Teenni, ahiretle ilgili olanlar dışında her amelde güzeldir."* [Ebu Davud, Edeb 11, (4810).]

AÇIKLAMA:

Teenni bazı hadislerde mutlak olarak istihsan edilirken, burada kayıtlanmakta, ahiretle ilgili ameller istisna edilmektedir. *el-Kâdı:* "Ahiret amellerinde teenni gayr-ı mahmuddur. Allah'a yakınlığı artırmak, dereceyi yükseltmek için ahirete müteallik işlerde azim ve bütün gayretin sarfı gerekmektedir" demiştir. *Tîbî* de şöyle der: "Hadisin manası şöyle olmalıdır: "Dünyevî işlerin sonunun kesinlikle hayırlı veya hayırsız olacağı bilinemediği için acele etmeyip tehir edilmesi uygundur. Uhrevî işler bunun aksinedir. Zira Rabbimiz Teala hazretleri ﴿فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ﴾ **"Hayırda yarışın"** (Bakara 148). ﴿سَابِقُوا اِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ **"Rabbinizden size erişecek bir bağışlanmayı ve bir cenneti kazanmak için yarışın.."** (Hadid 21) buyurmaktadır. Münavi, bu meseleye büyüklerden birinin menkıbesini örnek verir: "Bûşencî helada idi, aceleyle hizmetçisini çağırdı ve: "Gömleğimi indir, falancaya ver!" emretti. Hizmetçisi: "Biraz sabretsen de heladan çıksan olmaz mı?" deyince: "Onu bağlamak hatırıma geldi, nefsimin bu karardan vazgeçmeyeceğinden emin değilim" cevabını verir."

Şunu da bilmekte fayda var: Bazı alimlerimiz hayırlı olduğu kesin olan işlerin acele yapılmasında bir beis görmemişlerdir. Buna delil olarak şu ayet gösterilir: ﴿اِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ﴾ **"Gerçekten onlar**

daima hayırlı işlerde koşar ve rahmetimizi umup azabımızdan korkarak bize dua ederlerdi..” (Enbiya 90).

Aliyyu'l-Kâri bu meselede bir noktaya daha dikkatlerimizi çeker: “Allah'ın emirleri olan taatları yapma hususunda acele edip onlara koşma ile bizzat taatleri yerine getirirken acele etme arasında büyük bir mesafe vardır, bunlardan birincisi mahmud ikincisi mezmumdur.” Yani ibadetleri vakti vaktinde yapmak için acele edeceğiz, ama ibadetleri alelacele bitirme telaşına düşmeyeceğiz, sindire sindire, ağır ağır yapacağız.

5847 ١٢ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنِ اسْتَعَاذَ بِاللهِ فَأَعِيذُوهُ، وَمَنْ سَأَلَ بِاللهِ فَأَعْطُوهُ وَمَنْ دَعَاكُمْ فَأَجِيبُوهُ، وَمَنْ صَنَعَ إِلَيْكُمْ مَعْرُوفاً فَكَافِئُوهُ، فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا مَا تُكَافِئُونَهُ فَادْعُوا لَهُ حَتَّى تَرَوْا أَنَّكُمْ قَدْ كَافَأْتُمُوهُ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

12. (5847)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: “Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

“Kim Allah adına sığınma talebinde bulunursa ona sığınma verin, kim Allah adına isterse ona verin, kim sizi davet ederse ona icabet edin, kim size bir iyilik yaparsa karşılıkta bulunun, şayet verecek bir şey bulamazsanız kendinizi, ona karşılığını vermiş görünceye kadar dua edin.” [Nesâî, Zekat 72, (5, 82); Ebu Davud, Zekat 38, (1672).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, bu hadislerinde Allah'ın ismini şefaatçi kılarak yapılan taleplerden hayra yönelik olanlarının yerine getirilmesini talep etmektedir.

★ Allah'ın adını zikrederek sığınma talep edene sığınma vermeyi şarih Tîbî şöyle açıklar: “Kim size yardım talebiyle “sizin” veya “gayrınızın” şerrinden korunmak maksadıyla: “Allah için bana şerrini dokundurma” derse bunu kabul edin. Allah'ın ismine hürmeten şerrinizi ondan uzak tutun” demektir. Hadis şöyle takdir edilebilir: مَنِ اسْتَعَاذَ مِنْكُمْ مُتَوَسِّلاً بِاللهِ مُسْتَعْطِفاً به *“Kim, Allah'a sığınıp onun adına merhamet dileyerek sizden sığınma talep ederse...”*

Kısacası dilimizde “Allah aşkına”, “Allah için”, “Allah rızası için”, “Allahını seversen” gibi tabirler zikredilerek yapılan birkısım taleplere

müsbet cevap verilmesi, böylesi durumlarda Rabbimiz Teala'nın yüce isminin hatırının gözetilmesi emredilmektedir. O ad adına yapılan istiaze kabul edilecek, o ad adına istenen sadaka verilecektir. Allah adının mü'minin gönlünde büyük yeri olmalı, o korunmalıdır. Bizim O'ndan olacak taleplerimizin kabulünün, O'nun gönlümüzde yer eden mevkiinin yüceliğiyle mütenasib olacağını bilmeliyiz.

2- Hadiste istenen diğer bir husus davetlere icabettir. Bu mutlak gelmiştir. Ancak başka hadisleri göz önüne alan alimlerimiz, "Bu davete icabet etmede şer'î bir mani yoksa" diye kayıtlamışlardır. Sofrada içki bulunması gibi bir maninin olması halinde davete icabet edilmeyebilir.

3- Diğer bir talep, kavlî veya fiilî, maddî veya manevî bir iyilikte, ikramda bulunana imkan nisbetinde aynı ölçüde mukabelede bulunmaktır. Bu husus ﴿هَلْ جَزَاءُ الإِحْسَانِ إِلاَّ الإِحْسَانُ﴾ **"İyiliğin mükâfaatı iyilikten başka bir şey olur mu?"** (Rahman 60); ﴿وَاَحْسِنْ كَمَا اَحْسَنَ اللّٰهُ اِلَيْكَ﴾ **"Allah sana nasıl ihsanda bulundu ise sen de başkalarına ihsanda bulun"** (Kasas 77) gibi ayetlerde dile getirildiği gibi, pekçok hadislerde de tekrar edilmiştir. Hadislerin bir kısmı daha önce kaydedildi (5780-5787 numaralı hadisler görülebilir).

4- Hadisin sonunda, *Aleyhissalâtu vesselâm* bize iyilik ve ihsanda bulunana, aynı ile mukabele edemediğimiz takdirde dua işini tekrarlamayı tavsiye etmektedir. Duanın tekrarı hakkını ödediğimize kani oluncaya kadar devam edecektir. Bu hususta Resulullah şöyle buyurmuştur: مَنْ صُنِعَ اِلَيْهِ مَعْرُوفٌ فَقَالَ لِفَاعِلِه: جَزَاكَ اللّٰهُ خَيْراً فَقَدْ اَبْلَغَ فِي الثَّنَاءِ *"Kime bir iyilik yapıldığı zaman bu iyiliği yapana* جَزَاكَ اللّٰهُ خَيْراً *"Allah hayırlı mükâfaatını versin!" derse en güzel senada bulunmuş olur."* Bazı alimlerimiz bu hadise dayanarak: "Kim kendisine iyilik yapana bir kere جَزَاكَ اللّٰهُ خَيْراً derse üzerindeki karşılığı ödemiş olur, öbürünün hakkı çok bile olsa!" demiştir. Bu sözüyle kişi, yapılan iyiliğe mukabeledeki aczini itiraf ederek ona (dünyevî ve uhrevî) mükâfaatını verme işini en iyi vekil olan Rab Teala'ya havale etmiş oluyor. Resulullah böylece senanın en iyisinin yapıldığını söyleyerek, yapılan iyiliği en iyi vekil olan Allah'ın karşılıksız bırakmayacağını ifade etmiş olmaktadır. Bazı büyükler: "Elin karşılık vermede kısa ise, dilini şükür ve duada uzat" demiştir.

5848 ١٣ — وعن جابر رَضِيَ اللّٰهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : لاَ يَمُوتَنَّ أَحَدُكُمْ إِلاَّ

وَهُوَ يُحَسِّنُ الظَّنَّ بِاللهِ تَعَالَىٰ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

13. (5848)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sakın sizden kimse Allah hakkında hüsnüzanda bulunmadan son nefesini vermesin." [Müslim, Cennet 81, (2877); Ebu Davud, Cenaiz 17, (3113).]

5849 ١٤ – وفي أخرى للشيخين والترمذي، عن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: قَالَ اللهُ تَعالى: أنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي].

زاد مسلم والترمذي: [وأنَا مَعَهُ إذَا دَعَانِي].

14. (5849)- Sahiheyn ve Tirmizî'de Ebu Hureyre'den gelen diğer bir hadiste Resulullah şöyle buyurmuştur:

"Allah Teala hazretleri şöyle buyurdu: "Ben, kulumun benim hakkımdaki zannına göreyimdir."

Müslim ve Tirmizî'nin rivayetinde şu ziyade vardır: *"O bana dua edince ben onunlayım."* [Buharî, Tevhid 35; Müslim, Zikr 1, (2675); Tirmizî, Zühd 51, (2389).]

5850 ١٥ – وفي رواية لأبي داود والترمذي، عن أبى هريرة أيضاً قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ حُسْنَ الظَّنِّ بِاللهِ تَعالىٰ مِنْ حُسْنِ الْعِبَادَةِ].

15. (5850)- Ebu Davud ve Tirmizî'de Ebu Hureyre'den gelen bir rivayette, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediği kaydedilmiştir:

"Allah Teala hakkında hüsnüzan, güzel ibadettendir." [Tirmizî, Daavat 146, (3604); Ebu Davud, Edeb 89, (4993).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen son üç rivayetin üçü de Allah hakkında hüsnüzanda bulunma hakkındadır. Hepsi de mü'minleri Allah hakkında hüsnüzanda bulunmaya teşvik etmektedir. Birinci hadiste, ölmezden önce Allah hakkındaki zannımızı mutlaka güzel kılmamız istenir. Bunun niçin gerekli ve ehemmiyetli olduğu müteakip hadislerde belirtilir.

★ Çünkü Allah Teala hazretleri kullarına, kendisi hakında beslediği zanna uygun şekilde muamele edecektir.

★ Çünkü hüsnüzan da başlı başına güzel bir ibadettir.

2- Allah hakkında hüsnüzanda bulunmak demek, istiğfar edince Allah'ın bizi affedeceği, mağfirette bulunacağı, dua edince icabet edeceği, ibadet edince mükâfaatta bulunacağı kanaatini beslemek demektir. Halbuki alimler, bu hususta *beyne'r-reca ve'l-havf* tabiriyle ifade edilen ümid ve korkuyu beraber taşımanın esas olduğunu belirtmişlerdir. Yani hakkımızda adaletini tatbik edip layık olduğumuzu verdiği takdirde azaba düşeceğimiz endişesini yaşayıp devamlı tevbe istiğfar etmeliyiz, yaptığımız tevbe ve istiğfarları Allah'ın kabul edeceğini umarak şevklenmeli, rahatlamalıyız. Bunlardan sadece birinin içimizde galebesi İslamî edebe uymaz. Hatta, Nevevî'nin belirttiği üzere, gençlik ve sağlık halinde korkunun galebesi müstahsen addedilmiştir. Ancak sadedinde olduğumuz hadise göre, ölüme yakın, ümidin galebe çalmas gerekmekte, hüsnüzan galebe çalmadan son nefesin verilmemesi ısrarla tavsiye edilmektedir. Bu ısrarın bir sebebi yine Müslim'de kaydedilen bir diğer ihbardır: يُبْعَثُ كُلُّ عَبْدٍ عَلَى مَا مَاتَ عَلَيْهِ *"Her kul, hangi hal üzere ölürse o hal üzere diriltilecektir."* Yani Allah hakkındaki hüsnüzan üzere ölen, o hal üzere diriltilecektir.

Bu noktada *Hattâbî*'nin farklı bir yorumunu da hatırlatmak isteriz: "Amelleri iyi olan kimseler Allah hakkında hüsnüzanda bulunabilir. Bu sebeple *Aleyhissalâtu vesselâm* hadiste sanki: "Amellerinizi güzel kılın da Allah hakkındaki zannınız güzel olsun, kimin ameli kötü ise zannı da kötüdür" demek istemiştir."

Rafii de şöyle bir açıklama getirmiştir: "Hadisten, tevbeye ve zulümden vazgeçmeye bir teşvik anlamak da caizdir. Zira bir kimse bunu yaparsa Allah hakkındaki zannı güzelleşir ve rahmetini ümid eder."

Nevevî der ki: "Allah hakkında zannı güzelleştirmenin manası, Allah Teala'nın kendisine merhamet edeceğini zannetmesi ve bunu Allah'ın af ve rahmeti üzerine varid olan ayet ve hadisleri ve onlarda tevhid ehline vaadedilen af ve mağfireti ve kıyamet günü onların mazhar olacakları rahmeti düşünüp tedebbür ederek bu hususta ümit beslemesidir."

3- Hadis-i kudsi olarak gelen: *"Ben kulumun benim hakkımdaki zannına göreyim..."* hadisine gelince: "Bunun Buhârî'de kaydedilen bir veçhi şöyledir: *"Ben, kulumun benim hakkımda yaptığı zanna göreyim. O , beni zikretti mi onunla beraberim. Eğer o beni nefsinde zikrederse ben de onu nefsimde zikrederim. Eğer o beni bir cemaat içerisinde zikrederse ben de onu onunkinden daha hayırlı bir cemaat içerisinde zikrederim. O bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir zira' yaklaşırım, o bana bir zira' yaklaşırsa ben ona bir kulaç yaklaşırım. O bana yürüyerek gelirse ben ona koşarak giderim."*

Bu hadiste ümidin korkuya galip kılınmasına bir teşvik görülmektedir. Bazı alimler buradaki zannı "ilim"le te'vil ederken, bazıları da "yakin" ile te'vil etmiştir. Böyle olunca mana: "Ben kulumun benim hakkımdaki yakinine, dönüşü bana, hesabı benim üzerime olacağına dair ilmine, keza benim onun hakkında hayır veya şerden lehine veya aleyhinde vereceğim hükmün reddedilmeyeceğine, benim menettiğimi verecek, verdiğime mani olacak birisinin olmadığına dair kanaatine göreyim" olur. Kurtubî, el-Müfhim'de der ki: "Kulumun benim hakkımdaki zannı" ibaresinin manası: Vaadinde sadık olan Resulullah'a dayanarak dua edince icabet zannı, tevbe edince kabul zannı, istiğfar edince mağfiret zannı, şartlarına uyarak ibadet yapınca mükâfaat zannı beslemektir. Bu hususu bir başka hadis te'yid eder: ادْعُوا اللّٰهَ وَاَنْتُمْ مُوقِنُونَ بِالاِجَابَةِ *"İcabetten emin olarak Allah'a dua edin."*

Kurtubî devamla der ki: "Bu sebepledir ki, kişiye, Allah'ın kabul edip, günahlarını affedeceğine kani olarak, üzerindeki vecibeleri yerine getirmesi gerekir. Zira o bunu vaadetmiştir. O vaadinden dönecek değildir. Şayet, yaptığı ibadetleri Allah'ın kabul etmeyeceğine: bu gayretlerinin kendisine fayda vermeyeceğine inanır veya öyle bir zanna düşerse, işte bu Allah'ın rahmetinden yeistir ve bu büyük günahlardandır. Kim bu hal üzere ölürse, bu hadisin bazı vecihlerinde geldiği üzere, kişi zannına havale edilir. Öyleyse kulum, hakkımda dilediği zanda bulunsun."

Kurtubî sözünü şöyle bağlar: "Kulun ısrarlı şekilde mağfiret zannında bulunması da halis cehalet ve aldanma olur. Bu inanç kişiyi Mürcie mezhebine götürür."

M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin umumî manada recâ ile ilgili görüşleri ise şöyle:

Recâ

Gelecek adına emellerle dopdolu olma ve arzu edilen şeylerin elde edilebileceği ümidiyle yaşama manalarına gelen recâ, sofilerce: "Gönülden istenen bir şeyin tahakkuk etmesi inancıyla meydana geleceğini ümit etme ve bekleme" şeklinde tarif edilmiştir. Bu itibarla, hasenât adına bir şeyi işleyip kabulünü beklemek, keza ma'siyetten tevbe edip hüsn-ü kabul göreceği mülâhazasıyla ümitlenmek birer recâdır.

Hata, günah ve seyyiatın şahsa yüklenmesi, hasenâtın ise, Allah'ın rahmetine atfedilmesi esasına dayanan recâ, sâlikin bir kısım yanlışlıkların, kötülüklerin ve yakışıksız şeylerin ağına düşmemesi, iyilikler ve güzelliklerle de şımarıp küstahlaşmaması için, istiğfar ve dua kanat-

larıyla sürekli "seyr ilallah" ufkunda seyahatla şerlerden kaçınıp hayırlara sığınması; inâbe ve tazarru lisanıyla da devamlı "seyr maallah" ikliminde Hakk kapısının tokmağına dokunmasından ibaret sayılmıştır. Böyle bir denge kurulabildiği takdirde, ne havfta inkıta ve ye's, ne de recâda gevşeklik ve şatahat olur.

Evet, günahlardan kaçınıp Allah'dan inâyet beklemek, yarışırcasına hayrât ve hasenât yolunda koşup sonra da Allah rahmetinin enginliği mülâhazasıyla kapıya yönelmek sadık bir recâ ve sadıkların recâsıdır. Aksine, amelsiz hasenat beklemek veya ömrünü günah vadilerinde geçirdiği halde, Allah'ı kendi hesaplarıyla bir şeylere -estağfirullah- icbar ediyor gibi "buhbuha-i cennet"den dem vurmak yalancı bir recâ ve Hazret-i Rahmanü'r-Rahim'e karşı da bir saygısızlıktır.

Recâ, bir temennî değildir; temennî, herhangi bir tasavvur ve düşüncenin meydana gelmesi mevzuunda kat'iyyet bulunmayan, dolayısıyla da ümid va'detmeyen bir beklenti olmasına mukabil, recâ; matluba ulaştıracak bütün vesileleri değerlendirip, rahmeti ihtizaza getirme yolunda peygamberâne bir basiret ve şuurla bütün iltica kapılarını zorlamanın ad ve ünvanıdır.

Bir diğer ifade ile recâ; ilim, kudret ve irade sıfatları gibi, rahmet ve affediciliğin de ihata ve şümûlüne inanıp, ehadiyet dalga boyunda bir kısım teveccühlere muntazır olmak demektir. Kur'an-ı Kerim'in rahmetin herşeyi aştığını; (A'râf, 7/156) bir kudsî hadisin de, İlâhî rahmetin her zaman gadabın önünde bulunduğunu ifade etmesi,[28] zannediyorum, bu gerçeği hatırlatmaktadır. Şeytanların bile ümid ve ümmiyeye kapılacağı böyle engin bir rahmete karşı lâkayd kalmak, hatta o rahmetin mevcudiyetini inkâr manasına gelen recâ hissini yitirip ye'se kapılmak affedilmeyen bir günahtır.

Recâ:

"Kerem kıl kesme Sultanım keremin bînevâlerden

Keremkâne yakışır mı kerem kesmek gedalerden.."

M. Lutfi Efendi

deyip kalben Kerim ü Vedûd'un cömertliği etrafında pervaz ederek O'na sığınma yollarını araştırmaktır. Rabbin mülâtefesi sayılan böyle bir mazhariyeti elde etmiş olanlar hiç tükenmeyen bir hazine bulmuş sayılırlar. Hele insan sahib olduğu şeylerin bütününü kaybettiği veya

28- Buhârî, Tevhid, 55; Müslim, Tevbe, 14-16; İbn Mâce, Zühd, 35; Müsned, 2/258.

ona karşı her türlü musibet bendinin yıkıldığı veyahut hayra muvaffak olamamanın, şerden kurtulamamanın ızdırab ve inkisarını vicdanında duyduğu.. yani sebeplerin bitevî sükut edip her yolun "Müsebbibu'l-Esbâb"a döndüğü hengâmda, recâ, bir berk olur, burak olur.. onun yollarını aydınlatır ve onu, ulaşılması insan gücünü aşan ulaşılmazlara ulaştırır.

Gazze'de son dakikalarını yaşayan İmam-ı Şafiî'nin recâ adına şu son ve dolgun soluklarını kaydetmeden geçemeyeceğim:

وَلَمَّا قَسَا قَلْبِى وَضَاقَتْ مَذَاهِبِى جَعَلْتُ الرَّجَا لِعَفْوِكَ سُلَّمَا

تَعَاظَمَنِى ذَنْبِى فَلَمَّا قَرَنْتُهُ بِعَفْوِكَ رَبِّى كَانَ عَفْوُكَ اَعْظَمَا

"Kalbim kasvet bağlayıp yollar da sarpa sarınca, ümidimi affına merdiven yaptım.. günahım gözümde büyüdükçe büyüdü ama, onu alıp affının yanına koyunca, affını tasavvurlar üstü büyük buldum."[29]

Allah korkusunun insanı günahlardan uzaklaştırıp, O'na yönelttiği, O'na yaklaştırdığı yerlerde sürekli "havf" soluklamak; ye's çukurlarına düşüldüğü veya ölüm emarelerinin belirdiği zamanlarda da "recâ"ya sarılmak, havf-recâ dengesi adına ölçü sayılacağı gibi, ruhta hâsıl olan emniyet duygusuna karşı korku unsurlarını harekete geçirmek, ümitsizlik hazanlarının esip-savurduğu hengâmda da recâ seralarına sığınmak da ayrı bir yaklaşım keyfiyeti sayılabilir. Bu itibarla, bazen en mükemmel amelin yanında duman duman korku tütebilir ve az bir amelin sağında-solunda da recâ tüllenebilir.

Yahya b. Muaz'ın bu mülâhaza için bir tazarruunu kaydetmek istiyorum: "Allahım, çok defa günah ve hatalara bulaştığım zaman, ruhumda taşıdığım recâ, en mükemmel amellere iktiran eden recâdan daha güçlü görünüyor; zira ben arızalarla ma'lûl bir insanım; kat'iyyen masum sayılamam.. günahlara bulaştığım zaman hiçbir iş ve amele değil, bilâ kayd u şart senin affına itimat ederim.. nasıl etmem ki, sen cömertlikle mevsufsun!"[30]

Zaten çoklarınca recâ, Zat-ı Uluhiyyet hakkında hüsn-ü zan beslemenin bir başka buudu sayılmıştır. Ve: اَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِى بِى *-Benim kulumla maiyyet ve muamelem, onun benim hakkımdaki zannına bağlıdır*[31] mealiyle vereceğimiz kudsî hadis de bu mülâtefenin ifadesidir.

29- Zehebî, Ziyeru A'lami'n-Nübelâ, 1/150.

30- Kuşeyrî, er-Risâletü'l-Kuşeyriyye, s. 133.

31- Buhârî, Tevhid, 15; Müslim, Tevbe, 1; Tirmizî, Deavât, 132.

Ebu Sehl'i, rüyada tarifler üstü nimetler içinde yüzüyor görür ve sorarlar: "Üstad, bu yüksek payeyi nasıl elde ettiniz?" Ebu Sehl cevap verir: "Rabbim hakkında beslediğim hüsn-ü zan sayesinde."[32]

Bu itibarla denebilir ki eğer recâ, Cenab-ı Hakk'ın engin rahmetiyle tecelli etmesi için bir vesile ise, insan iyi-kötü hiçbir halinde bu vesileyi elden bırakmamalıdır. Evet, insanın ameli, ihlâsı, hasbîliği, diğergamlığı önemli birer güzellik buudu sayılsalar da, insan yanlı olmaları itibariyle, Allah'a ait bulunan affin yanında çok önemsiz kalırlar. Zira öncekiler, zâhirî esbab açısından insanın işi ve davranışları sayılmasına karşılık, ikincisi doğrudan doğruya Cenab-ı Hakk'ın rahmet buudlu şe'n-i hâssı ve mülâtefesidir.

Havf u recâ insan gönlüne Allah'ın en büyük armağanıdır. Bundan daha büyük bir armağan varsa o da, bu iki duygu arasındaki muvazeneye riayet ederek, onları Allah'a ulaşmada birer nurânî kanat olarak kullanmaktır.[33]

5851 ١٦ – وعن أبى ذرّ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اتَّقِ اللهَ حَيْثُمَا كُنْتَ وَأَتْبِعِ السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ تَمْحُهَا، وَخَالِقِ النَّاسَ بِخُلُقٍ حَسَنٍ]. أخرجه الترمذي.

16. (5851)- *Hz. Ebu Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Her nerede olursan ol Allah'tan ittika et ve kötülüğün arkasından iyilik yap, bu onu yok eder. İnsanlara iyi ahlakla muamele et." [Tirmizî, Birr 55, (1988).]

AÇIKLAMA:

Allah'tan ittika, takva sahibi olmak demektir. Onun azabından korkup bütün emirlerini yapıp nehiylerinden kaçınmak suretiyle kişi muttaki olabilir. Dinin temeli takvadır. Takvaya riayet etmeyen, dini hayatında kâmil olarak temsil edemez.

"Her nerede" diye çevirdiğimiz حيث kelimesinden her ne halde olursan ol manası da anlaşılabilir. Böylece "yalnız, başkasının yanında, fakirlikte, zenginlikte, bollukta, darlıkta, hastalıkta, sağlıkta" gibi değişik haller zikredilebilir. Bütün hallerde takva esas alınmalıdır.

32– Kuşeyrî, er-Risâletü'l-Kuşeyriyye, s. 134.

33– M. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri 1/64-68.

Seyyie'den, daha ziyade küçük günahlar, haseneden de namaz, sadaka, istiğfar gibi hayırlar anlaşılmıştır. Bu halde küçük günahlardan sonra işlenecek bu nevi hayırlar onlara kefaret olacaktır.

Hayır vesilesiyle Allah'ın günahı yok etmesi, hem kişinin kalbinden günahın lekesini silmesi, hem de kişinin amel defterinin günah sayfasından günahı silmesi şeklinde gerçekleşir, kişinin her ikisine de ihtiyacı var. Çünkü küçük günahlardan hasıl olan lekeler çoğalarak kalbi tamamen kaplayıp karartabilir. Bu sebeple ***"küçük günahlarda ısrar etmek büyük günahtır"*** denmiştir. Mü'min küçük günahı da ciddiye alıp, tevbe, istiğfar, sadaka ve namaz gibi amellerle ondan kurtulma ve temizlenme gayretinde olmalıdır. Unutulmamalı ki: "Her bir günah içinde küfre giden bir yol vardır."

İnsanlara güzel ahlakla muamele çok farklı şekillerde olabilir, yerine göre tatlı dil, güler yüz, müsamaha, bağışlama, kusurlarını görmeme, hatasını yüzüne vurmama, ayıbını teşhir etmeme, eza ve cefasına katlanma, ihtilaf, hediye vs. Bunu yapabilen, hem dünyada hem ahirette mükâfaatını görecektir: Dünyada felah, başarı, sıhhat, takdir ve sevgi, ahirette Cenab-ı Hakk'ın mağfiretine mazhariyetle necat ve kurtuluş.

5852 ١٧ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [سُئِلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ أكْثَرِ مَا يُدْخِلُ النَّاسَ النَّارَ؟ قَالَ: الْفَمُ، وَالْفَرْجُ؛ وَسُئِلَ عَنْ أكْثَرِ مَا يُدْخِلُ النَّاسَ الْجَنَّةَ؟ قَالَ: تَقْوَى اللهِ وَحُسْنُ الْخُلُقِ]. أخرجه الترمذي.

17. (5852)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan ateşe insanları en çok atan şeyin ne olduğu soruldu:

"Ağız ve ferc!" buyurdular. En ziyade neyin insanları cennete soktuğundan sordular:

"Allah'a takva ve güzel ahlak!" buyurdular." [Tirmizî, Birr 62, (2005).]

AÇIKLAMA:

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu hadislerinde, insanların uhrevî kurtuluş ve felaketlerinde en ziyade müessir olan sebepleri açıklamaktadır. *Cevamiu'l-kelim* ile mümtaz olan Efendimiz bu mühim meseleleri ana sebeplerine irca etmek suretiyle herkesin anlayacağı ve kabul edeceği bir basitlik içinde açıklıyor:

Cennete götüren iki sebep var:

1) *Allah'a takva.* Bu farzların ifası, haramların terkidir. Tabii ki bunun dereceleri var. Takvanın en aşağı derecesi şirkten kaçınmaktır.

2) *Güzel ahlak.* Güzel ahlak deyince öncelikle halka karşı davranışlar gözönüne alınacak. Abdullah İbnu'l-Mübarek, güzel ahlakı "güler yüz, bol iyilik, eziyetten kaçınmak" diye tarif etmiştir. Ahmed İbnu Hanbel: "Kızmaman, kin bağlamaman, insanlardan gelene tahammül etmen" diye tarif etmiştir. Bazı alimler: "Güzel ahlakın en aşağı mertebesi insanlara ezayı terketmektir, en yüce mertebesi de kendisine kötülük yapanlara iyilik yapmaktır" demiştir.

Tîbî: "Allah'a takva, kulun, kendine olan bütün emirleri yapması, yasaklardan kaçması sebebiyle Yaratanla muamelesinin iyiliğine işaret olmaktadır; güzel ahlak da, halkla olan muamelesinin iyi olduğuna işarettir. İşte bu iki haslet cennete girmeyi gerektirir" zıtları da ateşe girmeyi gerektirir.

Bu iki haslete mukabil olarak ağız ve ferc zikredilmiştir. Ağıza dil de dahildir. Dile hakimiyet dinin tamamının kurtuluş vesilesidir, helal yemek ise bütün mertebeleriyle takvanın başıdır. Fercin muhafazası diyanetin en yüce mertebesini teşkil eder. Cenab-ı Hak kurtuluşa eren mü'minlerin belli başlı vasıflarını sayarken: ﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ﴾ *"ferclerini haramdan koruyanlar"ı* da zikretmiştir. İslam alimleri ferc şehvetini, insana en ziyade galip olan ve harekete geçtiği zaman *"aklı en az dinleyen şehvet"* olarak tavsif ederler. Hakikat böyle olunca, kişi muktedir olduğu manileri bertaraf ederek bütün sebepleri hazırlayacak durumda bulunduğu halde Allah korkusuyla zinayı terkederse elbetteki yüce bir mertebe kazanacaktır. Nitekim Rab Teala hazretleri şöyle buyurmaktadır: ﴿وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَى فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى﴾ **"Kim Rabbinin makamından korkar ve nefsini hevaya uymaktan uzak tutarsa, cennet onun gideceği yerdir"** (Naziat 40).

Hadiste gerek ebedî saadet ve gerekse ebedî şekavetin sebepleri içinde en mühimlerinin mezkur iki sebebin biraraya gelmesi olduğu belirtilmiştir. Saadet için takva ve güzel ahlakın biraraya gelmesi, şekavet için ağız ve fercin kötülükte birleşmesi.

5853 ١٨ — وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنه قال: [سُئِلَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: أَيُّ الْمُؤْمِنِينَ أَفْضَلُ؟ قَالَ: أَحْسَنُهُمْ خُلُقـاً، قِيلَ: فَـأَيُّ الْمُؤْمِنِينَ أَكْيَسُ؟ قَالَ: أَكْثَرُهُمْ لِلْمَوْتِ ذِكْراً،

وَأَحْسَنُهُمْ لَهُ اسْتِعْدَاداً قَبْلَ نُزُولِهِ بِهِمْ]. أخرجه رزين.

18. (5853)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a soruldu: "Mü'minlerden hangisi efdal (en faziletli)dir?"

"Ahlakça en güzelleridir!" cevabını verdi. Tekrar soruldu:

"Pekiyi, mü'minlerden hangisi en akıllıdır?

"Ölümü en çok zikreden ve kendilerine gelmezden önce onun için en iyi hazırlığı yapanlardır. İşte akıllılar bunlardır." [Rezin tahric etmiştir. (İbnu Mace, Zühd 31, (4259).]

5854 ١٩ – وعن سمرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : الْحَسَبُ الْمَالُ، وَالْكَرَمُ التَّقْوَى]. أخرجه الترمذي.

19. (5854)- *Hz. Semüre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Haseb maldır, kerem takvadır." [Tirmizî, Tefsir, Hucurat, (3268).]

AÇIKLAMA:

Haseb, kişinin cemiyet içinde taşıdığı değer, kazandığı itibardır. Bazan *"Baba ve dedeleri cihetinden gelen şeref ve haysiyet"* diye tarif edilir. Resulullah sadedinde olduğumuz hadiste kişinin bu izafî ve içtimâî şerefinin esas itibariyle mal ve maddeye dayandığını ifade etmek için *"Haseb, maldır"* buyurmuştur. Hasebin insanlar tarafından izafe edilen itibari değer olduğunu belirtmiştir. İnsanlar yanında şeref ve itibar sahibi olan bir kimse Allah nezdinde kerim (değerli) addedilmeyebilir. Allah yanında değerli (kerim) olan, takva elbisesini giyendir, müttakidir.

Hadisin manası şöyle ifade edilebilir: *"İnsanlar nezdinde, kişinin kıymetini artıran şey maldır. Allah nezdinde değerini artıran şey de takvadır."*

5855 ٢٠ – وعن أبى بكرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [سُئِلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : أَىُّ النَّاسِ خَيْرٌ؟ قَالَ: مَنْ طَالَ عُمْرُهُ وَحَسُنَ عَمَلُهُ؛ قِيلَ: فَأَيُّ النَّاسِ شَرٌّ؟ قَالَ: مَنْ طَالَ عُمْرُهُ وَسَاءَ عَمَلُهُ]. أخرجه الترمذي.

20. (5855)- *Hz. Ebu Bekre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a "Hangi insan daha hayırlıdır?" diye sorulmuştu:

"Ömrü uzun, ameli de güzel olandır" buyurdular.

"Öyleyse insanların kötüsü kimdir?" diye soruldu:

"Ömrü uzun, ameli kötü olandır!" buyurdular." [Tirmizî, Zühd 22, (2331).]

5856 ٢١ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: أَلاَ أُخْبِرُكُمْ بِخَيْرِكُمْ مِنْ شَرِّكُمْ؟ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ. قَالُوا: بَلَـــىٰ، قَالَ: خَيْرُكُمْ مَنْ يُرجَى خَيْرُهُ وَيُؤْمَنُ شَرُّهُ، وَشَرُّكُمْ مَنْ لاَ يُرْجَىٰ خَيْرُهُ وَلاَ يُؤْمَنُ شَرُّهُ]. أخرجه الترمذي.

21. (5856)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün):

"Size en hayırlınız ve en şerlinizin kim olduğunu haber vermiyeyim mi?" buyurdular ve bunu üç kere tekrar ettiler. Cemaat: "Evet, haber veriniz!" dedi.

"En hayırlınız, kendisinden hayır umulan ve şerri dokunmayacağı hususunda emin olunandır; en şerliniz de kendisinden hayır ümit edilmeyen ve şerrinden de emin olunmayan kimsedir." [Tirmizî, Fiten, 76, (2264).]

5857 ٢٢ – وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّٰهُ عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: خَصْلَتَانِ مَنْ كَانَتَا فِيهِ كَتَبَهُ اللّٰهُ تَعَالَىٰ شَاكِراً صَابِراً، وَمَنْ لَمْ تَكُونَا فِيهِ لَمْ يَكْتُبْهُ اللّٰهُ لاَ شَاكِراً وَلاَ صَابِراً، مَنْ نَظَرَ فِي دِينِهِ الى مَنْ هُوَ فَوْقَهُ فَاقْتَدَى بِهِ. وَمَنْ نَظَرَ فِي دُنْيَاهُ الى مَنْ هُوَ دُونَهُ فَحَمِدَ اللّٰهَ تَعَالَى عَلَى مَا فَضَّلَهُ بِهِ عَلَيْهِ كَتَبَهُ اللّٰهُ شَاكِراً صَابِراً، وَمَنْ نَظَرَ فِي دِينِهِ الى مَنْ هُوَ دُونَهُ وَنَظَرَ فِي دُنْيَاهُ إِلَى مَنْ هُوَ فَوْقَهُ فَأَسِفَ عَلَى مَا فَاتَهُ مِنْهُ لَمْ يَكْتُبْهُ اللّٰهُ شَاكِراً وَلاَ صَابِراً]. أخرجه الترمذي.

22. (5857)- İbnu Amr İbni'l-As (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İki haslet vardır, bunlar kimde bulunursa Allah onu şükredici ve sabrediciler arasına kaydeder:

★ *Diyanette kendinden üstün olana bakıp, ona uymak.*

★ *Dünyalıkta kendinden aşağı olana bakıp, Allah'ın kendine vermiş olduğu üstünlüğe hamdetmek.*

İşte böyle olan kimseyi Allah şükredici ve sabredici olarak yazar.

Kim de diyanette kendinden aşağı olana bakar, dünyalıkta da ken-

dinden üstün olana bakar ve elde edemediğine üzülürse Allah onu şükredici ve sabredici olarak yazmaz." [Tirmizî, Kıyamet 59, (2514).]

5858 ٢٣ – وعن عقبة بن عامر قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: مَا النَّجَاةُ؟ قَالَ: أَمْسِكْ عَلَيْكَ لِسَانَكَ، وَلْيَسَعْكَ بَيْتُكَ وَابْكِ عَلَى خَطِيئَتِكَ]. أخرجه الترمذي.

23. (5858)- *Ukbe İbnu Amir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Bir gün): "Ey Allah'ın Resulü! Kurtuluşumuz nasıl olacak?" diye sormuştum, şöyle cevap verdiler: *"Dilini tut, evini genişlet, günahlarına da ağla!"* [Tirmizî, Zühd 61, (2408).]

5859 ٢٤ – وعن مالك قال: [بَلَغَنِي أَنَّهُ قِيلَ لِلُقْمَانَ الْحَكِيمِ: مَا بَلَغَ بِكَ مَا نَرَى؟ قَالَ صِدْقُ الْحَدِيثِ، وَأَدَاءُ الأَمَانَةِ، وَتَرْكُ مَالاَ يَعْنِينِى]. وزاد في رواية وَالْوَفَاءُ بِالْوَعْدِ.

24. (5859)- *İmam Malik* anlatıyor: "Bana ulaştığına göre, Lokman Hekim'e: "Sende gördüğümüz bu (meziyetin mahiyeti) nedir?" diye sormuşlardı. [Bununla onun faziletlerini kastetmişlerdi]. Şu cevabı verdi:

"Doğru sözlülük, emaneti yerine getirmek, beni ilgilendirmeyen şeyi terketmek."

Bir rivayette şu ziyade gelmiştir: "Vaadime vefakârlık etmek." [Muvatta, Kelam 17, (2, 990).]

5860 ٢٥ – وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَلاَ أُخْبِرُكُمْ بِمَنْ يَحْرُمُ عَلَى النَّارِ، وَمَنْ تَحْرُمُ عَلَيْهِ النَّارُ؟ عَلَى كُلِّ قَرِيبٍ هَيِّنٍ سَهْلٍ]. أخرجه الترمذي.

25. (5860)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kendisi ateşe haram edilen ve kendisine de ateşin haram kılındığı kimseyi size haber vermeyeyim mi? Ateş, (halka) her yakın olana, yumuşak huylu ve insanlara kolaylık gösterene haram kılınmıştır."* [Tirmizî, Kıyamet 46, (2490).]

5861 ٢٦ – وعن ثوبان رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ مَاتَ وَهُوَ بَرِئٌ مِنْ ثَلاَثٍ: الْكِبْرِ، وَالْغُلُولِ، وَالدَّيْنِ دَخَلَ الْجَنَّةَ]. أخرجه الترمذي.

26. (5861)- *Hz. Sevban* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim şu üç şeyden berî olarak ölürse cennete girer:*

★ *Kibir,* ★ *Gulûl,* ★ *Borç"* [Tirmizî, Siyer 21, (1572, 1573).]

AÇIKLAMA:

1- *Gulûl,* savaşa katılan askerlerden birinin ganimet malından çalmasıdır. İslamî prensibe göre savaşta elde edilen ganimetlerin hepsi komutana teslim edilir. Komutan, bunu gaziler arasında adilane bir surette taksim eder. İşte, aldığı ganimeti getirmeme hadisesine *gulûl* denmiştir. Bu, hırsızlığın bir nevidir. *Resulullah* bir iğneye, bir ayakkabı bağına varıncaya kadar, değeri ne kadar düşük de olsa her bir nesnenin mutlaka getirilmesini emretmiştir. Getirmemek gulûldür, hırsızlığın bir nevidir. Üzerinde gulûl bulunan bir asker ölecek olsa şehitliği kaybeder.

Alimler, gulûlü izah ederken devlet malına yönelik herçeşit suistimalleri, zimmetleri, hırsızlıkları buna dahil etmişlerdir. Savaş sırasında yiyecek, silah, binecek gibi ganimetlerin gulül olma durumu hangi şartlarda gulûldür, hangi şartlarda gulûl değildir, çokça münakaşa edilmiştir, daha önce temas ettiğimiz için tekrar etmeyeceğiz.

2- Hadiste dikkat çeken husus borç meselesidir. Bu mesele de daha önce genişçe açıklandı. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm),* borçlanmanın israf kapısı olması haysiyetiyle, borçtan kaçınmayı emretmiştir. Hatta bidayetlerde borçlu olarak ölenlerin cenazesine bile katılmamıştır. Sonradan borç meselesindeki ısrarını kaldırmıştır. Yine de kişinin ödemekte zorlanacağı borçtan kaçınması esastır. Varislerine miras yerine borç bırakarak vefat etmek insanlar nazarında iyi olmayacağı gibi Allah nazarında da iyi olmadığını hadis ifade etmektedir.

5862 ٢٧– وعن الخدري رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : لاَ حَلِيمَ إلاَّ ذُو عَثْرَةٍ وَلاَ حَكِيمَ إلاَّ ذُو تَجْرِبَةٍ]. أخرجه الترمذي.

27. (5862)- *Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Halim olan zelle sahibidir, hakim olan tecrübe sahibidir." [Tirmizî, Birr 86, (2034).]

AÇIKLAMA:

Halim, hilm sahibi demektir, *hilm* de insanda tabiat yavaşlığı, ağırbaşlılık, teenni ile davranmak, ceza vermede acele etmemek gibi manalara gelir. Hadis, halim kimselerin de zelleden yani hatadan, kusurdan,

yanlış adım atmaktan uzak olmadığını ifade etmektedir. Bazı alimler hadisin, "Kâmil manada halimin ancak zelle (hata) yapan kimsenin olabileceği" manasını taşıdığına dikkat çekmişler, "Çünkü, hata yapıp, bundan dolayı mahçup olan insan affa mazhar oldu mu, ancak o zaman affetmenin nasıl bir yücelik olduğunu anlar, başkası bir kusur işlerse o zaman onlara hilmle davranır" demişlerdir.

Keza hadis, *hakim* kişinin de gerek nefsinde ve gerekse başkasında tecrübe sahibi olduğunu ifade eder. Ancak burada da hadisin "Kâmil manada hakim kişinin, hadiseleri tecrübe edenler, faydalı ve zararlıları, mesalih ve mefasidleri tecrübe edenler arasında bulunacağı" manasını taşıdığına dikkat çekilmiştir.

5863 ٢٨– وعن حذيفة رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَكُنْ أحَدُكُمْ إمَّعَةً، يَقُولُ أنَا مَعَ النَّاسِ إنْ أحْسَنَ النَّاسُ أحْسَنْتُ وَإنْ أسَاءُوا أسَأْتُ، ولٰكِنْ وَطِّنُوا أنْفُسَكُمْ إنْ أحْسَنَ النَّاسُ أنْ تُحْسِنُوا وَإنْ أسَاءُوا أنْ تَجْتَنِبُوا إسَاءَتَهُمْ].

أخرجه الترمذي.

«الإمَّعة» الذي لا يثبت مع أحد ولا على رأى لضعف رأيه.

28. (5863)- *Hz. Huzeyfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sakın sizden kimse kararsız olup da: "Ben insanlarla beraberim, eğer insanlar iyilik yaparsa ben de iyilik yaparım, kötülük yaparsa ben de kötülük yaparım" demesin. Aksine, nefsinizi sabit tutun, halk iyilik yaptı mı siz de iyilik yapın, kötülük yaparsa zulme yer vermeyin."* [Tirmizî, Birr 63, (2008).]

AÇIKLAMA:

"Kararsız" diye çevirdiğimiz immea, rey sahibi olmayan zayıf karakterli kimselere denmektedir. Şahsiyet koyup, bir fikri, bir şahsı benimseyip sabit kalamadığı için herkese "seninleyim" diyebilmektedir.

Resulullah, bu halin atılmasını, hep başkasına tabi olma yolları arayacağına kişinin iyilikte sabit kalmasını, ne olursa olsun şerrin yardımcısı, hamisi durumuna düşülmemesini tavsiye etmektedir. Kişinin iyilik yapamama durumunda, başkasına kötülük yapması gerekmez. Kendini kötülükten tutmak da bir nevi iyilik yapmaktır ki, hadislerde bu tavsiye edilmiştir.

5864 ٢٩ – وعن حذيفة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَنْبَغِي لِلْمُؤْمِنِ أنْ يُذِلَّ نَفْسَهُ، قَالُوا: وَكَيْفَ يُذِلُّ نَفْسَهُ؟ قَالَ: يَتَعَرَّضُ مِنَ الْبَلاَءِ لِمَا لاَ يُطِيقُ]. أخرجه الترمذي.

29. (5864)- *Huzeyfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir mü'minin nefsini alçaltıp zelil kılması muvafık değildir."*

Orada bulunanlar: "Kişi nefsini nasıl zelil kılar?" dediler.

"Takat getiremeyeceği belaya karşı kendini ileri sürer!" buyurdular." [Tirmizî, Fiten 67, (2255).]

5865 ٣٠ – وعن معاوية رَضِيَ اللهُ عنه: [أنَّهُ كَتَبَ إلى عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنها أنْ أُكْتُبِي إلَيَّ كِتَاباً تُوصِينِي فِيهِ وَلاَ تُكْثِرِي، فَكَتَبَتْ: سَلاَمٌ عَلَيْكَ، أمَّا بَعْدُ، فَإنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: مَنِ الْتَمَسَ رِضَا اللهِ بِسَخَطِ النَّاسِ كَفَاهُ اللهُ تَعَالىٰ مُؤْنَةَ النَّاسِ، وَمَنِ الْتَمَسَ رِضَا النَّاسِ بِسَخَطِ اللهِ وَكَلَهُ اللهُ تَعَالىٰ الى النَّاسِ، وَالسَّلاَمُ عَلَيْكَ]. أخرجه الترمذي.

30. (5865)- *Hz. Muaviye* (radıyallahu anh)'nin anlattığına göre, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye: "Bana bir mektupla vasiyetini yaz, fakat çok şey yazma!" diye bir mektup yolladı. Hz. Aişe de cevaben şöyle yazdı:

"Selam üzerine olsun! Emma ba'd: Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Kim halkın öfkesini dinlemeden Allah'ın rızasını ararsa insanların sıkıntısına karşı Allah kifayet eder. Kim de Allah'ın öfkesini dinlemeden halkın rızasını ararsa, Allah onu insanlara havale eder"* dediğini işittim, selam üzerine olsun!" [Tirmizî, Zühd 65, (2416).]

AÇIKLAMA:

Hadis, halkın çevremizin manevî baskısıyla Allah'ın rızasına uymayan hareketlerden kaçınmamızı irşad buyurmaktadır. Bu hadisi daha açık hale getiren Resulullah'ın bir diğer tavsiyesi şöyle: *"Kim Allah'ın rızasını, halkın adem-i rızasında ararsa, Allah ondan razı olur, halkı da ondan razı kılar. Kim de Allah'ın adem-i rızasından halkın rızasını ararsa Allah ona buğzeder ve halkı da ondan soğutur."*

5866 ٣١– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الْمُؤْمِنُ غِرٌّ كَرِيمٌ، وَالْفَاجِرُ خِبٌّ لَئِيمٌ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

«غِرٌّ» أى ليس بذى مكر فهو ينخدع لانقياده ولينه، وهو ضد الخِبِّ. يريد أن المؤمن المحمود من طبعه الغرارة وقله الفطنة للشر وترك البحث عنه كرماً وحسن خلق لا جهلاً.

31. (5866)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Mü'min saftır, kerimdir. Facir, hilekârdır, leimdir (alçaktır)." [Ebu Davud, Edeb 6, (4790); Tirmizî, Birr 41, (1965).]

5867 ٣٢– وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يُلْدَغُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُحْرٍ مَرَّتَيْنِ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

32. (5867)- Yine *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Mü'min, bir (yılanın) deliğinden iki defa sokulmaz." [Buharî, Edeb 83; Müslim, Zühd 63, (2998); Ebu Davud, Edeb 34, (4862).]

AÇIKLAMA:

1- Önceki hadis mü'minin hile hurda düşünmediğini, kimsenin içini araştırmayıp, zahirine göre değerlendirdiğini ifade ediyor. Bunun içinde iyi niyet, hayırhahlık, uysallık gibi vasıflar mevcuttur. Saf kelimesiyle bu mana ifada edilebilir. Ancak saf kelimesi bazı kullanışlarda *safdil* denen hakkını aramayacak, hemen herkes tarafından aldatılacak manasında da kullanılır. Gırrı bu manada anlamamız caiz değil. Çünkü müteakip hadis, mü'minin açıkgöz, dikkatli ve uyanık olmasını tavsiye etmekte, aynı yılan tarafndan iki kere sokulmaması gerektiğini irşad buyurmaktadır. Şu halde önceki hadiste ifade edilen saflık, bu hadiste ifade edilen uyanıklıkla beraber olacak. Başkasının zararını hiç aramamak, kötülük düşünmemek gibi bir iç temizliği, fakat bize gelecek kötülüklere karşı da uyanıklık, aldanmaya yer vermeme titizliği istenmektedir.

Hattâbî, hadisin ihbar sigasında olsa da emir ifade ettiğini, dolayısıyla *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın gerek dünya ve gerek din işlerinde, Müslümanın uyanık, titiz ve kararlı olmasını, gafleti bırakıp fıtnatla hareket ederek peş peşe aldanmaya meydan vermemesini emrettiğini söyler.

Bazı alimler de: "Hadisin manası: Bir kimse bir günah işleyince dünyada cezasını çekerse ahirette ceza verilmez" demiştir.

Bazı alimler: "Bu hadisteki mü'minden murad kâmil mü'mindir. Kâmil mü'min, marifetinin yardımıyla hadisatın inceliklerine vakıf olur ve vukua geleceği önceden tahmin ederek tedbirini alır. Böyle olamayan gafil mü'minler, bir çok seferler sokulurlar" demiştir.

Bazı alimler şu yorumu yapmışlardır: "Şahsiyetli, sırf Allah için gadablanan mü'min, gadreden mütemerrid zalimin zulmüne göz yummaz, ona karşı halim olmaz, ondan bilakis intikamını alır. Nitekim Hz. Aişe: "Resulullah, kendi nefsi için intikam almadı. Ancak Allah'ın haramlarını ihlal edenlerden Allah için intikam alırdı" der.

Bu hadisi değerlendiren bazı alimler: "Hilm, mutlak manada mahmud (güzel) bir haslet değildir, tıpkı cömertlik gibi. Nitekim Rabbimiz Teala hazretleri de *Ashab-ı Güzin*'i tarif ederken أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ **"Kâfirlere karşı yavuzdurlar, aralarında merhametlidirler"** (Fetih 29) buyurmuştur.

Hadis hakkında ulemanın yürüttüğü bu yorumların, farklı çevre şartları, zaman şartları gözönüne alınacak olursa, hepsinin bir haklılık yönü olduğu anlaşılır.

5868 ٣٣- وَعنه رَضيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: رَغِمَ أَنْفُ رَجُلٍ دَخَلَ عَلَيْهِ رَمَضَانُ ثُمَّ انْسَلَخَ وَلَمْ يُغْفَرْ لَهُ، وَرَغِمَ أَنْفُ رَجُلٍ أَدْرَكَ أَبَوَيْهِ أَوْ أَحَدَهُمَا وَهُوَ حَيٌّ وَلَمْ يُدْخِلاَهُ الْجَنَّةَ، وَرَغِمَ أَنْفُ رَجُلٍ ذُكِرْتُ عِنْدَهُ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيَّ]. أخرجه الترمذي.

33. (5868)- Yine *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ramazan girip çıktığı halde günahları affedilmemiş olan insanın burnu sürtülsün. Anne ve babasına veya bunlardan birine yetişip de onlar sayesinde cennete girmeyen kimsenin de burnu sürtülsün. Ben yanında zikredildiğim zaman bana salat okumayan kimsesinin de burnu sürtülsün!"* [Tirmizî, Daavat 110, (3539).]

AÇIKLAMA:

1- *Burnu sürtülsün* tabiri *"zelil olsun"* demektir. Resulullah'ın bu sözü öyle olacağına bir ihbar olduğu gibi, öyle olması için bir bedduadır da, ikisi de olabilir.

2- Hadis burada zikredilen üç durumun kurtuluş için fevkalâde ehemmiyetli fırsatlar olduğunu belirtiyor:

★ Anne ve babanın hukukuna riayet onların makbul dualarını celbedecektir.

★ *Resulullah*'a okunacak salavat makbul bir duadır, kolay bir mağfiret vesilesidir.

★ Ramazan ayının orucu, oruçlunun tevbe ve istiğfarı, bu ayda bulunan ve bin aydan hayırlı olduğu Kur'an tarafından müjdelenen Kadir gecesi gibi fevkalâde fırsatlar malumdur. Şu halde bu fırsatları değerlendirmeden Ramazan'ı geçiren kimsenin burnu sürtülecek, zelil kılınacak demektir.

5869 ٣٤– وعن أنس رضي الله عنه: [أنَّ رَجُلاً قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، أيْنَ أبِي؟ قَالَ: فِي النَّارِ، فَلَمَّا قَفَّا دَعَاهُ، فَقَالَ: إنَّ أبِى وَأبَاكَ فِي النَّارِ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

34. (5869)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam:

"Ey Allah'ın Resulü babam nerededir?" diye sormuştu.

"Cehennemde!" buyurdular. Adam (gitmek üzere) geri dönünce, Aleyhissalâtu vesselâm adamı çağırdı ve:

"Muhakkak ki, benim babam da senin baban da ateşteler!" buyurdu." [Müslim, İman 347, (203); Ebu Davud, Sünnet 18, (4718).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın muhterem peder ve validelerinin uhrevî durumları çokça münakaşa edilmiş bir mevzudur. Sadedinde olduğumuz rivayete göre cehennemliktirler. Ama mü'min gönüller, Aleyhissalâtu vesselâm'ın peder ve validelerinin ateşte olmasına razı olmuyor, dilleri bunu söylemeye varmıyor. Üstelik, onlar hakkında "ehl-i necattır, cennetliktir" demeye imkan veren kuvvetli karineler var. Bu karineleri esas alanlar onların ehl-i cennet olduğuna hükmetmişlerdir. Bu hususta en ziyade söz söyleyen *Celaleddin Suyûtî* hazretleridir. O, bu mesele üzerine bazısı nazım, bazısı nesir muhtelif risaleler te'lif etmiş , orada deliller ve delillerle ilgili bazı yormları kaydederek Resulullah'ın ebeveynlerinin ehl-i cennet olduklarını cezmen beyan etmiştir. Bu risalelerden birinin adı: et-Ta'zim ve'l-Minnet fi Enne Ebeveyni Resulullah fi'l-Cennet'dir.

Onların imanını te'yid eden deliller şöyle özetlenir:

1) Onlar *Hz. İbrahim* ve *Hz. İsmail*'den intikal eden ve haniflik adıyla bilinen dinî bir an'aneye tabi idiler, bu dinin mü'mini idiler.

2) *"Fetret devri mü'mini"* idiler. Fetret devri demek, iki peygamber arasında geçen ve peygambersiz olan ara devredir. Bu durumda, İslam'dan önce her kavme müstakil peygamber gelme esasına binaen iki peygamberin gönderilme müddetleri içinde yaşasa bile, önceki peygamber kendilerine resul olarak gönderilmeyen, yeni gelene de yetişemeyen kimse fetret devri insanı sayılır. Resulullah'ın ebeveyni, *Hazret-i İsa* Araplara gönderilmediği ve Resulullah'ın nübüvvetine de yetişmedikleri için fetret devri insanı sayılırlar. Ayet-i kerimede kendilerine resul gelmeyen hiçbir kavmin sorumlu tutulmayacağı belirtilmiştir: ﴿وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولاً﴾ **"Peygamber göndermedikçe de Biz k imseye azab edici değiliz"** (İsra 15). Kaldı ki, *Hz. İbrahim*'den bakiye kalan dinî bir an'ane cahiliye devri Araplarında mevcut idi.

3) Zayıf da olsa, bir rivayette, *Resulullah*'ın duası ile, ebeveyninin dirilip, İslam'a iman edip, tekrar öldükleri ifade edilmiştir.

Bu meselenin münakaşasına girmeden, mevzu üzerine *Bediüzzaman*'ın bir cevabını kaydedeceğiz: *"Resul-u Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)'in peder ve valideleri, ehl-i necattır ve ehl-i cennettir ve ehl-i imandır. Cenab-ı Hak, Habib-i Ekreminin mübarek kalbini ve o kalbin taşıdığı ferzendâne şefkatini, elbette rencide etmez. Eğer denilse: Madem öyledir, neden onlar Resul-u Aleyhissalâtu vesselâm'a imana muvaffak olamadılar? Neden bi'setine yetişemediler?*

Elcevap: Cenab-ı Hak, Habib-i Ekreminin peder ve validesini, kendi keremiyle, Resul-u Ekrem Aleyhissalâtu vesselâm'in ferzendâne hissini memnun etmek için, valideynini minnet altında bulundurmuyor. Valideynlik mertebesinden, manevi evlad mertebesine getirmemek için, halis kendi minnet-i Rububiyeti altına alıp, onları mes'ud etmek ve Habib-i Ekremini de memnun etmekliği rahmeti iktiza etmiş ki, valideynini ve ceddini, ona zahiri ümmet etmemiş. Fakat ümmetin meziyeni, faziletini, saadetini onlara ihsan etmiştir. Evet, âli bir müşirin, yüzbaşı rütbesinde olan pederi huzuruna girmesi, birbirine zıd iki hissin taht-ı tesirinde bulunur. Padişah, o müşir olan Yaver-i Ekremine merhameten, pederini onun maiyetine vermiyor."

5870 ٣٥– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: رَأى عِيسَى عَلَيْهِ

السَّلاَمُ رَجُلاً يَسْرِقُ، فَقَالَ: سَرَقْتَ؟ قَالَ: كَلاَّ، وَالَّذِي لاَ إِلٰهَ إِلاَّ هُوَ فَقَالَ عِيسَى:
آمَنْتُ بِاللّٰهِ وَكَذَّبْتُ عَيْنِي]. أخرجه الشيخان والنسائي.

35. (5870)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İsa aleyhisselam hırsızlık yapan bir adam görmüştü:

"Hırsızlık mı yaptın?" dedi. Adam:

"Asla! Kendisinden başka ilah olmayan Zat'a yemin olsun" diye cevap verince Hz. İsa:

"Allah'a inandım, gözlerimi tekzib ettim!" dedi."[Buharî, Enbiya 48; Müslim, Fezail 149, (2368); Nesâî, Kudat 36, (8, 249).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin açıklanması, alimler arasında bazı münakaşaları, farklı te'villeri getirmiştir. Öncelikle şunu belirtelim: Metinde geçen سَرَقْتَ "çaldın" demektir. Biz, bunu siyaka uygun olarak soru tarzına döküp "Hırsızlık mı yaptın?" diye çevirdik. Kurtubî, hadisi şöyle yorumlar: "Hz. İsa'nın adama söylediği سَرَقْتَ hırsızlık yaptın sözünün zahiri: Adamın yaptığı hırsızlık hususunda kesin bir haberdir. Çünkü adamı, gizlice, ihtiyatla malı alırken görmüştür. Adamın "Asla!" sözü bu ihbarı reddir, ayrıca yeminle de reddini te'kid etmiştir. Hz. İsa'nın: "Allah'a inandım, gözlerimi tekzib ettim" sözü: "Allah'ın adını vererek yemin eden kimseyi tasdik ettim, sözgelimi, adam, kendi hakkı da bulunan bir maldan almış olabilir veya malın sahibi, adama daha önce alma izni vermiş olabilir veya adam, malı karıştırarak bir bakmak üzere ondan almış olabilir, hırsızlık niyeti yoktur." Kurtubî, ayrıca der ki: "Hz. İsa'nın kesin bir hırsızlık iddiasında bulunmamış olması da muhtemeldir, bu sözüyle: "Sen yoksa hırsızlık mı yapıyorsun?" manasında, soru edatı kullanmaksızın sormuştur ki bu tarz soru yaygındır."

Şurası açık ki, normal bir soru ihtimali uzaktır. Çünkü Hz. Peygamber, hadiseyi bir hırsızlık vak'ası olarak takdim etmiştir. Malın adama helal olma ihtimali de pek zayıftır, çünkü hırsızlık olduğu cezmen ifade edilmiştir.

İbnu'l-Cevzî, bu çeşit yorumları tekellüflü bulur. Der ki: "Hz. İsa'nın kalbinde Allah öyle yüce bir mevki tutuyordu ki, hiçbir kimsenin O'nun

adını kullanarak yalan yere yemin etmesine vicdanı razı olmadı. Böyle olunca yemin edenin itham edilmesiyle, gözlerini itham etme şıklarından birini tercihle başbaşa kaldı. İşte bu durumda töhmeti gözlerine tercih etti. Tıpkı, Adem aleyhisselam gibi; o da İblis kendisine hayır nasihatte bulunduğuna dair yemin ettiği zaman İblis'in doğru söylediğini zannetmişti."

Hadisten, şüphenin arız olduğu hallerde hadd cezasının düşeceğine delil çıkarılmıştır.

5871 ٣٦– وعن مالك قال: [بَلَغَنِي أنَّ رَجُلاً كَتَبَ إلى ابْنَ الزُّبَيْرِ رَضِيَ اللهُ عَنهما: ألاَ إنَّ لأهْلِ التَّقْوَى عَلامَاتٍ يُعْرَفُونَ بِهَا، وَيَعْرِفُونَهَا مِنْ أنْفُسِهِمْ، مَنْ رَضِيَ بِالْقَضَاءِ، وَشَكَرَ عَلَى النَّعْمَاءِ، وَصَبَرَ عَلَى الْبَلاَءِ، وَصَدَقَ فِي اللِّسَانِ، وَوَفَى بِالْوَعْدِ وَالْعَهْدِ، وَدَانَ لأحْكَامِ الْقُرْآنِ، وَإنَّمَا الإمَامُ سُوقٌ مِنَ الأسْوَاقِ، فَإنْ كَانَ مِنْ أهْلِ الْحَقِّ حَمَلَ إلَيْهِ أهْلُ الْحَقِّ حَقَّهُمْ، وَإنْ كَانَ مِنْ أهْلِ الْبَاطِلِ حَمَلَ إلَيْهِ أهْلُ الْبَاطِلِ بِاطِلَهُمْ]. أخرجه رزين.

36 . (5871)- *İmam Malik* anlatıyor: "Bana ulaştığına göre, bir adam İbnu'z-Zübeyr (radıyallahu anhümâ)'e şöyle yazdı: "Haberiniz olsun: Takva ehlinin, birkısım alâmetleri vardır ki, bunlar sayesinde kendileri bilinebilir, onlar da bunları bilirler: Şöyle ki müttakî:

★ (İhtilaf halinde) verilen hükme razı olur,

★ Nimetlere şükreder,

★ Belaya sabreder,

★ Dilinden doğru çıkar,

★ Vaadine ve ahdine vefa gösterir,

★ Kur'an'ın ahkâmını kendine yol yapar.

İmam, çarşılardan bir çarşı (gibi)dir, hak ehlinden ise, ehl-i hak, hak (yükünü) ona yıkar; batıl ehlinden ise, batıl ehli de batıl (yükün)ü ona yıkar." [Rezin tahric etmiştir.]

İKİNCİ FASIL

NEFSİN AFETLERİNE DE TEMAS EDEN HADİSLER

5872 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: ثَلاَثَةٌ لاَ يُكَلِّمُهُمُ اللهُ تَعَالىٰ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلاَ يَنْظُرُ الَيْهِمْ وَلاَ يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أليمٌ: رَجلٌ عَلَى فَضْلِ مَاءٍ بِفَلاَةٍ يَمْنَعُهُ ابْنَ السَّبِيلِ، يَقُولُ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَهُ: الْيَوْمَ أمْنَعُكَ فَضْلِي كَمَا مَنَعْتَ فَضْلَ مَالَمْ تَعْمَلْ يَدَاكَ، وَرَجُلٌ بَايَعَ رَجُلاً بِسِلْعَةٍ بَعْدَ الْعَصْرِ فَحَلَفَ لَهُ بِاللهِ تَعَالَى لَقَدْ أخَذَهَا بِكَذَا وَكَذَا فَصَدَّقَهُ وَأخَذَهَا وَهُوَ عَلَى غَيْرِ ذلِكَ، وَرَجُلٌ بَايَعَ إمَاماً لاَ يُبَايِعُهُ إلاَّ لِدُنْيَا، فإنْ أعْطَاهُ مِنْهَا مَا يُرِيدُ وَفِي لَهُ، وَإنْ لَمْ يُعْطِهِ لَمْ يَفِ لَهُ].

أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

1. (5872)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular:

"Üç kişi vardır ki, Allah kıyamet gününde onlarla ne konuşur, ne onlara nazar eder, ne de onları günahlarından arındırır, onlara elim bir azab vardır:

★ *Sahrada, fazla suyu bulunduğu halde ondan yolcuya vermeyen kimse, kıyamet günü Allah onun karşısına çıkıp: "Bugün ben de senden fazlımı (lütfumu) esirgiyorum, tıpkı senin (dünyada iken) kendi elinin eseri olmayan şeyin fazlasını esirgediğin gibi" der.*

★ *İkindi vaktinden sonra, bir mal satıp müştesirisine Allah Teala'nın adını zikrederek bunu şu şu fiyatla almıştım diye yalandan yemin ederek, muhatabını inandıran ve bu suretle malını satan kimse.*

★ *Sırf dünyevî bir menfaat için bir imama biat eden kimse; öyle ki, dünyalıktan istediklerini verirse biatında sadıktır, vermezse sadık*

değildir." [Buhari, Şirb 2, Hiyel 12; Müslim, İman 173, (108); Ebu Davud, Büyû 62, (3474, 3475); Nesâî, Büyû 6, (7, 247).]

AÇIKLAMA:

1- Allah'ın kıyamet günü konuşmaması; rızasını, af ve mağfiretini ifade eden konuşma yapmamasıdır. O gün her insanın en ziyade muhtaç olduğu şey bu konuşmadır. *Mevkıf* denen hesap meydanında uzun ve pek sıkıntılı bekleyişten sonra, af ve mağfireti ilan eden İlahî hitaptan mahrumiyet kadar büyük ziyan olamaz. Öyleyse, hadis-i şerif bu mahrumiyetin ana sebeplerinden üç tanesini zikretmektedir. Müteakip hadisten de anlaşılacağı üzere, bu büyük hüsrana sebep olan başka sebepler de var.

Resulullah, bu hadislerinde kıyamet gününde büyük hüsrana sebep olan öyle üç şey zikrediyor ki, bunlar birçok kimseler nazarında pek büyük sayılmayan davranışlardır. Sözgelimi bunlar sıkça üzerinde durulan *"büyük günahlar"*, haramlar arasında zikredilmemişlerdir.

Elbette mü'mini bu hadis şöyle bir muhakemeye sevkedecektir: Sıkça ele alınan kebairden olmayan, pek ciddi gözükmeyen bu davranışlar böylesi ciddi mahrumiyetlere sebep oluyorsa, ya kebairin işlenmesi, ya tekrarla, ısrarla emredilen feraizin terki? Ebedî hayatımda bunlar ne gibi kayıplarıma sebep olacak?

2- *Resulullah*'ın dikkat çektiği üç şeyden biri, ihtiyaç fazlası sudur. Buhârî'nin bir rivayetinde *"yolda fazla suyu bulunduğu halde bunu meneden"* diyerek, meseleyi biraz daha açıklar. Yolda, kırda, sahrada, hayatî ehemmiyet taşıyan suyun fazlası ihtiyaç sahibine mutlaka verilmelidir, çünkü temin imkanı yoktur.

★ Yalan yere yemin ne zaman yapılırsa yapılsın meşru değildir, haramdır. Burada *ikindi namazından sonra* diye kayıtlanmasının hikmeti nedir? sorusu hatıra gelir. Şarihler bazı yorumlarda bulunmuşlardır. Aliyyu'l-Kâri'nin kaydına göre:

★★ Böylesi ağır yeminler o sıralarda yapılır.

★★ O vakit, kârsız olarak eve dönme zamanıdır, bu sebeple kâr etmek için yalan yemin yapılır.

★★ İkindiden sonranın zikri, o zamanın şerefi sebebiyledir, bu sebeple o şerefli vakitte yapılan yalan yemin daha galiz, daha çirkin bir yemin olur. Bu sebeple, *Aleyhissalâtu vesselâm* hüküm verme meclislerini ikindi namazından sonra teşkil ederdi.

Kastalânî, esasta aynı olsa da biraz farklı bir üslupla şunları söyler: "Hadis, ikindi sonrasıyla kayıtlama gayesi gütmez, bilakis çoğunluk duruma göre beyanda bulunmuştur. Zira, böylesi yeminler ekseriyetle günün sonunda yapılır, o sıralarda, herkes bir an önce işlerini bitirip evine dönmek ister."

Be-tahsis ikindinin zikrini, bu vaktin, günlük amellerin Allah'a yükseltilme zamanı olması sebebine bağlayan alim de olmuştur.

Elbette her bir görüşün bir haklılık yönü vardır.

3- Hadiste geçen *imam*dan maksad, halife yani devlet reisidir. İmama itaat esastır. Ona Allah rızası için biat etmek, bu biattan dünyevî ve şahsî menfaat beklememek esastır. İmam, herkese onu tatmin ve memnun edecek menfaat dağıtamayacağına göre, bu maksatla biat edenler, aradıklarını bulamayınca itaatten yüz çevirecekler, dolayısıyla birlik ve dirlik bozulacaktır. Bu sebeple *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm),* İslam cemaatinin birliğini yaralayacak bir meseleye böylece dikkat çekmiş olmaktadır. İmamet meselesini daha önce işlediğimiz için burada teferruata girmeyeceğiz.

4- Hadiste geçen tezkiyeyi günahtan arındırma olarak tercüme ettik. Bazı alimler "medh u sena" olarak anlar ve "Allah onları medh u sena etmez" diye ifade eder.

5873 ٢ – وعن أبي ذر رَضِيَ اللهُ عنه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: ثَلاثَةٌ لاَ يُكَلِّمُهُمُ اللهُ وَلاَ يَنْظُرُ إلَيْهِمْ يومَ الْقِيَامَةِ وَلاَ يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عذابٌ أليمٌ قَالَهَا ثَلاثاً، قُلْتُ: خَابُوا وَخَسِرُوا يَا رَسُولَ اللهِ، مَنْ هُمْ؟ قَالَ: الْمُسْبِلُ، وَالْمَنَّانُ، وَالْمُنْفِقُ سِلْعَتَهُ بِالْحَلِفِ الْكَاذِبِ]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

« الْمُسْبِلُ » هو الذي يسبل إزاره إذا مشى تكبراً وفخراً.

« وَالْمَنَّانُ » الذي يمن بصنيعه وعطائه.

2. (5873)- *Hz. Ebu Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Üç işi vardır, kıyamet gününde Allah onlara ne konuşur ne nazar eder ne de günahlardan arındırır, onlar için elim bir azab vardır!"* buyurdu ve bunu üç kere de tekrar etti. Ben: "Ey Allah'ın Resulü! Öyleyse onlar büyük zarar ve hüsrana uğramışlardır. Kimdir bunlar?" dedim. Şöyle saydılar:

"(Elbisesini kibirle, yerlere kadar salıp) süründüren, yaptığı iyiliği ba-

şa kakan, malını yalan yeminlerle reklam eden kimseler!" [Müslim, İman 171, (106); Ebu Davud, Libas 28, (4087, 4088); Tirmizî, Büyu 5, (1211); Nesâî, Büyu 5, (7, 245).]

M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin bu hadis-i şerifle ilgili yorumları ise şöyle:

"Mealler, sadece bir mirsad ve ölçüdürler. Onlarla hakikat aranır ama onlar hakikatın kendisi olamazlar. Kur'ân'ı dahi mealde arayanlar ne büyük bir yanlış ve yalana takılıp kalmışlardır. Çünkü Kur'ân'ın; Allah tarafından indirilen şeklinde, mucizelik vardır. Onu meâl haline getirdiğinizde, derisi yüzülmüş bir nesneye benzetmiş olursunuz. Onun için, esas olan, Kur'ân ve hadîsin bizzat kendi orijinal lafızlarıdır. Binaenaleyh, bahis konusu edilen hadîsin lafzı üzerinde bir nebze durarak, anlatılmak istenen hususa, zihni yaklaştırmaya çalışacağız. Zaten, bizim bütün yaptığımız, o nur fevvâresi etrafında dönüp durmaktan ibarettir. Bu, bir seyr-i aklî ve zihnîdir. Dua ve niyazımız, Cenâb-ı Hakk'ın, bizleri seyr-i ruhâniyede muvaffak kılmasıdır.

ثَلاثَةٌ "Üç" mutlak olarak bırakılmıştır. İsterseniz siz buna, erkek veya kadın, isterseniz zümre veya cemaat diyebilirsiniz. Ve yine bu üç kişi veya zümreden maksadın, âlimler ya da cahiller olduğunu söyleyebilirsiniz. Burada esas üzerinde durulması gereken husus, bunların kimliklerinden çok, vasıfları olduğu için, hadîste bu mesele tasrih edilmeyip mutlak bırakılmıştır.

ثَلاثَةٌ nekre bir kelimedir. Sonundaki tenvin, nekrelik ifade eder. Demek ki bunlar belirsiz ve meçhûl insanlardır. Onlar öyle belirsiz insanlardır ki, onları belli edecek bir kimlikleri yoktur. Onlar hor ve hakir insanlardır. O kadar hor ve hakirdirler ki, onlara değer vermeye değmez. Nasıl ki Cenâb-ı Hakk, onların yüzüne bakıp onlarla konuşmaz; öyle de sizler de, merak edip onlarla konuşmaz ve onları tanımayı değerli bulmazsınız. Onlar, kalıplarıyla değil, kalpleriyle yenik düşmüş.. ve vicdanları, cesetlerinin altında kalıp ezilmiş kimselerdir. Yüce ve yüksek yerlere karşı içlerinde zerre kadar istidat yoktur. Süfliyet çukurunda yuvarlanıp durmaktadırlar...

Bu "üç" kelimesinin hemen ardından, üç tane de geniş ve gelecek zamana delâleti olan fiil zikrediliyor. Bu üç fiil, bu üç zümre için karanlık bir tablo çiziyor. İnsan daha üç denince hemen, bu "üç"ün sırtına binip, o üç zümrenin karanlık akibetini seyrediyor gibi oluyor.

Üç Mahrumiyet

Mükâleme Mahrumiyeti

İlk fiil, لاَ يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ cümlesinin başındaki fiil-i muzaridir. Fiil-i mu-

zarinin ise, hem geleceğe hem de geniş zamana delaleti vardır. Kendisinde hitap çiçeği açan ve Allah'a muhatab olma isti'dadı verilen insanla, Allah konuşmayacaktır. Felaket, işte bu ilk cümle ile başlamaktadır. Rahman sûresinde; Allah, onda beyanı yarattığını bir nimet, bir minnet olarak söylediği halde, gör ki, şimdi Allah (cc) bu insanla konuşmayacaktır. Halbuki, insanın konuşması, Cenâb-ı Hakk'ın mütekellim oluşunun bir delilidir. Kendi konuşmasına delil olan ve konuşan insan, öyle bir duruma düşmüştür ki, Allah (cc) onu kendisine muhatap kabul edip konuşmamaktadır.

İnsanın, en çok konuşmaya ve derdini anlatmaya muhtaç olduğu bir günde ona, sözünün dinlenmemesinden daha büyük azap olabilir mi? O, medet istemekte ve çırpınıp durmaktadır. Ancak, onun yardımına koşacak yegâne Zât onu hiç mi hiç dinlememektedir. Kur'ân-ı Kerim bu tabloyu anlatırken قَالَ اخْسَؤُا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ **"kesin sesinizi ve benimle konuşmayın"** der (Mü'minûn, 23/108). Çünkü sizin konuşma yeriniz dünyada idi... Orada konuşacak ve "üns billahı" yakalayacaktınız. Dünyada iken Cenâb-ı Hakk'a enîs olmadınız. Bugün de O, sizin enîsiniz değildir.

Nazar-ı İlâhî Mahrumiyeti

İkinci tablo ise وَلَا يَنْظُرُ اِلَيْهِمْ "Allah onlara bakmaz." Onların, en çok rahmet nazarına muhtaç olacakları o günde, Cenab-ı Hakk, onlara kat'iyyen rahmet nazarıyla bakmayacaktır. Bazı yüzler beşaşet içinde pırıl pırıl parlarken, bazı yüzler de o gün asık ve abûs olacaktır. Hiç şüphesiz, Cenab-ı Hakk'ın rahmet nazarıyla bakmadıkları, bu ikinci grup insanlardır.

Herkes ismiyle çağrılırken, herkes bir vesileyle kurtuluşa ererken, kendilerine bakılmayan bu insanların durumu, ne kadar feci, ne kadar ürperticidir!

Ka'b b. Malik'in, çok kısa bir süre için cezalandırılarak Allah Rasûlü tarafından böyle bir muameleye tâbi tutulması, hem ona hem de vak'ayı duyanlara ne kadar giran gelir.(34) Halbuki sözünü ettiğimiz kimseler bu akibete ebedî olarak müstehak olacaklardır. Aman Allahım! Cehennem dahi bu kadar korkunç olamaz. Rahmeti sonsuz bir Rabbin, insana bir an dahi bakmaması, ne büyük bir azap, ne korkunç bir akıbettir!.

Ne diyebiliriz ki? İnsanlar, hep yaptıklarının karşılığını bulacaklardır. Hayır yapanlar hayır, şer işleyenler de şerle karşı karşıya kalacaklar.

34) Bkz. Buhârî, Meğâzi, 79; Müslim, Tevbe,5

Tezkiye Mahrumiyeti

Üçüncü durum ise, وَلَا يُزَكِّيهِمْ "Allah onları temizlemez, veya temize çıkarmaz."

İnsanlar, burada temizlenip, oraya tertemiz gitmelidirler. Temizleme ameliyesi dünyada yapılır. Ahirette ise, insanı ancak cehennem temizler. Onun için Cenâb-ı Hakk, onları tezkiye de etmeyecektir.

İnsanlar, imtihan turnikesine bir kere girer ve on ikiden vurma imkânını, bir kere elde ederler. Kendisine verilen bu fırsatı değerlendiren kazanır; ihmal eden de kaybeder. Bunun üçüncü bir şıkkı yoktur.

Hz. Eyyûb'un maddî hastalıklarına bedel ruh, vicdan, latife-i Rabbaniye, sır, hafî, ahfâ, bütün his ve duyguları hırpalanmış, delik deşik olmuş zavallı insan, o gün bu perişan haline bakacak, acaba temizlenebilir miyim diye ümide kapılacak. Ne var ki, bu üç sınıfa ait insanları Cenâb-ı Hakk, orada temizlemeyecektir.

Akıbet: Azab-ı Elîm

Ve akıbet: وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ "Onlar için can yakıcı bir azap vardır." Onlar, hemen bir adım daha attıklarında karşılarına çıkacak tek şey, o korkunç azaptır. Öyle bir azap ki, can yakan, insanın iliklerine kadar işleyen bir azap. İşte onlar, kendilerini böyle bir azabın gayyâ ve girdabında bulurlar...

Böyle bir akıbete dûçar olacak olan şu üç zümre kimlerdir? Kimdir onlar ki, Allah onlarla konuşmayacak, onların yüzlerine bakmayacak ve onları asla temizlemeyecektir? Ve kimdir onlar ki, onlara can yakıcı bir azap hazırlanmıştır?

Hadîsin buraya kadar olan kısmını okuyan bir insanda, müthiş bir merak uyanmıştır.. ve şimdi o, bütünüyle dikkat kesilmiş, bu üç meçhul zümrenin kimliğini öğrenmek için, bütün tecessüs gücünü harekete geçirmiştir. Allah Rasûlü sözlerine devamla: اَلْمُسْبِلُ اِزَارَهُ "Eteklerini sürüye sürüye gezen." buyurur. Bu söz, kibir ve gururdan kinayedir.

Roma, Yunan ve Grek tarihlerinde, eteklerini sürüye sürüye gezen insanların resimlerini görürsünüz. Mevzu ile alâkalı çevrilmiş filmlerde bu, daha da açık görülür. Ancak, esas olan etek sürümek değil, bu işin bir gurur ve kibir alâmeti olarak simge haline getirilmesidir. Zaten hadîste kasdolan da budur.

Kibir ve Gurur

Gurur ve kibirin nasıl kötü bir illet olduğu ve nasıl kötü neticeler

doğurduğu birçok âyet ve hadîste ayrı ayrı ele alınıp işlenmiştir. Meselâ, bir hadîslerinde Efendimiz: "Kalbinde zerre miktar kibir bulunan insan cennete giremez"[35] buyurmuşlardır.

Çünkü, kalbinde zerre kadar kibir ve gurur bulunana Allah (cc), hidayet yollarını tıkamıştır. Cenâb-ı Hakk, Kur'ân'ında şöyle buyurmaktadır:

سَاَصْرِفُ عَنْ آيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَاِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لاَ يُؤْمِنُوا بِهَا وَاِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لاَ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلاً وَاِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلاً ذَلِكَ بِاَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِاَيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ

"Yeryüzünde haksız yere böbürlenenleri, âyetlerimden uzaklaştıracağım. (Onları anlamayacaklar). Onlar, bütün mucizeleri görseler yine de iman etmezler. Doğru yolu görseler, onu yol edinmezler. Fakat azgınlık yolunu görürlerse, hemen onu yol edinirler. Bu durum, onların âyetlerimizi yalanlamalarından ve onlardan gafil olmalarından ileri gelmektedir" (A'raf, 7/146).

Kibir, basireti kör eden bir perdedir. Kibirle meşbû bulunan bir vicdan, kâinatta sayfa sayfa yazılmış mucizeleri göremez, idrak edip anlayamaz. Zira, basiret körleşince idrak adına basar da, hiçbir işe yaramaz.

Büyüklük ancak Allah'a mahsustur. Günde beş defa minarelerden ilan edilen bu hakikatın bir başkasına izafesi nasıl hoş görülebilir ki?

Bir kudsî hadîste: Cenâb-ı Hakk, şöyle buyurur: اَلْكِبْرِيَاءُ رِدَائِي وَالْعَظَمَةُ اِزَارِي فَمَنْ نَازَعَنِي وَاحِداً مِنْهَا قَذَفْتُهُ فِي النَّارِ *"Kibriya, benim ridâm, azamet ise benim izârımdır. Kim benimle bu mevzuda münakaşaya kalkışırsa onu (başaşağı getirir) cehenneme atarım."*[36]

"Kibriya": büyüklük, ululuk, Cenâb-ı Hakk'ın bir sıfatıdır. İnsan için, iç ve dış elbiseler ne ifade ediyorsa keyfiyeti bizce meçhul, Cenâb-ı Hakk için de kibriya ve azamet, aynı şeyi ifade eder. Bu iki sıfatı Cenâb-ı Hakk'la paylaşmaya kalkanı Allah, hakkıyla paylar ve cehennemine atar.

Kibirli kalbe iman taht kuramaz. Başka bir ifadeyle, Allah'tan başkasının taht kurduğu bir kalbe, Allah'a iman gelip oturmaz. Hareket ve davranışlarıyla, kibri, gururu temsil eden adamın da durumu budur. Hadîste böyle bir insan, "eteklerini sürüye sürüye yürüyen" olarak ele alınmaktadır.

35) Ebu Davud, Libas, 26; İbn Mace, Zühd, 16

36) Ebu Davud, Libas, 26; İbn Mace, Zühd, 16

Başa Kakma

İkinci insan veya zümre de, "mennân"dır. Allah (cc), ona mal ve mülk vermiştir ki, bu nimetlerden kendisi istifade ettiği gibi, başkalarına da infakta bulunsun, Cenâb-ı Hakk da, ona, bu infakına mukabil, birine binle karşılık versin. Ancak bu insan, hiç oralı olmamış... İnfakta bulunmadığı gibi, bazan verse de, onu da başa kakmak ve minnet etmekle iptal etmiştir. Oysa ki hem o mal, hem de kendisi Allah'ın mülkü ve memlûkü idiler. Onun bütün vazifesi Cenâb-ı Hakk'ın malını tevzi etmekten ibaret iken o, asıl mülk sahibi gibi insanlara minnet etme sevdasına düşmüştür. Bu, ne büyük bir gaflet, bu ne korkunç bir düşüştür!

Allah (cc) ona mülk vermiştir. Ancak bu mülkte, başkalarının da hakkı vardır. Halbuki bu insan, cimrilik yapmakta, verdiği zaman da başa kakmaktadır. Kendisini eza takip eden sadakadan ise, hiç vermeyip güzelce savmak daha iyidir ki, Kur'ân-ı Kerim: قَوْلٌ مَعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا اَذًى buyurmaktadır (Bakara, 2/263).

"Mennan" aynı zamanda cimri insandır. Halbuki cimrilik insanı, Allahdan, cennetten ve diğer insanlardan uzaklaştırır.. uzaklaştırır ve cehenneme yaklaştırır. Efendimiz bir hadîslerinde cimri hakkında şöyle buyurmaktadır: اَلْبَخِيلُ بَعِيدٌ مِنَ اللهِ بَعِيدٌ مِنَ الْجَنَّةِ بَعِيدٌ مِنَ النَّاسِ قَرِيبٌ مِنَ النَّارِ *"Cimri Allah'tan uzaktır.. cennetten uzaktır.. insanlardan uzaktır. Cehenneme yakındır."* (37)

Fiil Cinsinden Ceza

Hadîste, belagat kaideleri açısından; "Leff-ü neşr-i müretteb" vardır. Yani, وَلاَ يَنْظُرُ اِلَيْهِمْ ibaresi; "mennân"a bakmaktadır. Zira ikisi de ortadadır. Birinci ve sonuncu ifadeler de yine birbirlerine bakarlar. Durum böyle olunca, bu hadîsten şöyle bir nükte anlamak da mümkündür. Nasıl ki, mennân, dünyada iken, insanlara rahmet nazarıyla bakmamış, onlarla ilgilenmemiş, bazan verdiğini de başa kakmakla iptal etmiştir; ahirette de, bu yaptıkları cinsinden bir ceza ile karşılaşacak ve Cenâb-ı Hakk da, ona aynı şekilde muamele edecektir.

Kibir ve gururla yürüyen, eteklerini sürüyen, başkalarıyla konuşmaya tenezzül etmeyen insanlar da, ahirette kendileriyle Cenâb-ı Hakk'ın konuşmayacağını bilmelidirler. Bilmeli ve o cezaya götüren yollarda yürümemelidirler.

---

37) Tirmizî, Birr, 40

Normal zamanda bile yemin etmek doğru değilken, yalan yere ve sırf dünyevî menfaat temini gibi, hasis bir duyguya kapılarak yemin etmek ve böylece malına revaç kazandırıp onu satmaya çalışmak; bu da insanı yine karanlık akıbete doğru sürükleyen üçüncü tablodur ki وَلاَ يُزَكِّيهِمْ tehdidi de bu hususa bakmaktadır.

Üçüncü zümre وَالْمُنْفِقُ سِلْعَتَهُ بِالْحَلِفِ الْكَاذِبِ ifadesiyle anlatılmaktadır.

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi bunlar, ticarette yalan söyleyerek, kâr etmeyi hesaplamış, yalan yeminlerle halkı kandıracağına inanmış insanlardır. Evet, azaba müstehak olan üçüncü zümre de işte bunlardır.

Allah Rasûlü'nün şu "cevamiu'l-kelim"ine bakın ve şöyle deyin: فَصَدَقَ رَسُولُ اللهِ Her hadîsten sonra böyle söylemek bize bir borçtur ve O'nun her ifadesi, bize "Muhammedü'r-Rasûlullah" dedirtmektedir.[38]

5874 ٣- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: ثَلاَثَةٌ لاَ يُكَلِّمُهُمُ اللهُ وَلاَ يَنْظُرُ إلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلاَ يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ: شَيْخٌ زَانٍ وَمَلِكٌ كَذَّابٌ، وَعَائِلٌ مُسْتَكْبِرٌ]. أخرجه مسلم، مختصراً، والنسائي بتمامه.

«العَائِلُ» الذي له عيال يحتاج أن يقوم بأمرهم.

3. (5874)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Üç kişi vardır, kıyamet günü Allah Teala hazretleri onlara konuşmaz, nazar etmez, günahlardan da arındırmaz, onlara elim bir azab vardır:

★ *Zina eden yaşlı,*

★ *Yalan söyleyen devlet reisi,*

★ *Büyüklenen fakir."* [Müslim, İman 172, (107); Nesâî, Zekat 77, (5, 86).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), burada üç farklı kişinin durumuna dikkat çekmektedir:

1) *Zina eden yaşlı:* Zina aslında herkese haram edilmiştir. Hatta cezaların en ağırı zina suçuna takdir edilmiştir. Fakat yaşlının zikri, bu

38) M. Fethullah Gülen Hocaefendi, Sonsuz Nur 1/250-255.

cürmü işlemeye sevkeden sebeplerin onda son derece azalmasından ileri gelir. Gençlikteki cehalet artık onda yoktur. Gençleri zinaya zorlayan garizi ve fıtrî olan şehevî duygular onda sönmüştür veya son derece azalmıştır. Bu durumda zina İlahî emri hiç kaale almamak olmaktadır.

2) Devlet reisinin yalanı da, aynı durumdadır. Kişiyi yalana sevkeden korkudur. Devlet reisinin korkacağı bir üst makam olmadığı, tebasına müdahane ve yaranmak gibi bir ihtiyacı bulunmadığı için o, kişiyi yalan söylemeye sevkeden sebeplerden tamamen uzaktır. Öyleyse, onun yalan söylemesi tıpkı yaşlının zinası gibi. Hak nazarında suçunu hafifletici hiçbir mazerete dayanmaz. Üstelik devlet reisinin yalanından hasıl olacak zarar ve falaket bütün milleti ilgilendirir. Devletin bekası kalem ve kılınç üzerinde bilinir. Kalem idarenin adalet ve dürüstlüğünü temsil eder. Devlet reisinin yalan kalemle sembolleşen idarî, adlî bütün mekanizma ve sistemlerin ihlali demektir. Bunun cezası elbette büyük olacaktır.

3) İslam'da her çeşit kibir yasaklanmıştır. Büyüklük Allah'a mahsustur. Bunun fakirde görülmesi daha da kötü olmaktadır. Çünkü zengin malı sebebiyle kibirlenince, ne de olsa bir sebebe dayanır. Ya fakir? Yok olan bir şeyle kibirlenmesi Allah nazarında daha kötü bir davranış olmaktadır. Fakirin istiğnası ile kibrini karıştırmamak gerekir. İstiğna ve izzet-i nefis elbette memduhdur. Ama, aralarında zahirî bir benzerlik olsa da izzet-i nefisle kibir aynı şey değildir. *Resulullah*'ın zemettiği şey, fakirdeki istiğna ve izzet-i nefis değil, kibirdir. Bu kibir onu dünyada pekçok şeyden mahrum bırakır, kendisinin ve yakınlarının sıkıntılarını daha da artırır.

5875 ٤– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: ثَلاَثَةٌ لاَ يَنْظُرُ اللهُ إلَيهِمْ يومَ الْقِيَامَةِ: الْعَاقُّ لِوَالِدَيْهِ، وَالْمرأَةُ الْمُتَرَجِّلَةُ، وَالدَّيُّوثُ]. أخرجه النسائي.

4. (5875)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Üç kişi vardır, kıyamet günü Allah onlara nazar etmez: Anne ve babasının hukukuna riayet etmeyen kimse, erkekleşen kadın ve deyyus kimse." [Nesâî, Zekat 69, (5, 80).]

5876 ٥– وله في أخرى: [ثَلاَثَةٌ لاَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ: الْعَاقُّ لِوَالِدَيْهِ، وَمُدْمِنُ الْخَمْرِ، وَالْمَنَّانُ بِمَا أعْطَى].

« المترجّلة » هي التي تتشبه بالرجال في هيئتهم وأفعالهم.

« والدّيوثُ » من الرجال الذي لا غيرة له ولا حميّة.

5. (5876)- Yine *Nesai*'nin bir rivayetinde Resulullah şöyle buyurmuştur:

"Üç kişi vardır, cennete girmeyecektir: Anne babasının hukukuna riayet etmeyen kimse; içki düşkünü olan kimse; verdiğini başa kakan kimse." [Nesâî, Zekat 69, (5, 81).]

AÇIKLAMA:

★ Kadının erkekleşmesi, kılık kıyafetinde ve ef'alinde erkeğe benzemesidir. Dinimiz bu iki cinsin kılık kıyafette hatta hal ve tavırda birbirlerine benzemelerini yasaklamıştır. Yasak sadece kadının erkeğe benzemesiyle ilgili değildir. Başka hadislerde erkeğin kadına benzemesi de yasaklanmıştır. İslam alimleri ilim ve re'yde kadınların erkeğe benzemelerinin *mahmud* olduğunu belirtirler.

★ *Deyyus*, dilimize de giren bir kelimedir. Kadınına karşı kıskançlık duymayan, hamiyyeti olmayan kimse demektir. Her insanda yaratılıştan gelen bu his, su-i irade ile zayıflatılabilir, tıpkı hayvanlara terbiye yoluyla bazı alışkanlıklar kazandırılabildiği gibi. Ancak fıtrî, tabiî, gerekli ve memduh olan bu kıskançlık hissinin zorlanarak zayıflatılması insanı hayvanlaştıran bir durum ortaya çıkarır. Dinimiz bunu reddeder.

★ İçki düşkünü, tevbe etmeden ölecek kadar içkiye devam eden kimsedir. *Resulullah* içki düşkününü, soru üzerine: *"Senede bir defa (bile olsa) üç yıl içki alan kimse"* diye tarif eder.

★ Allah'ın nazar etmemesi, rahmet ve mağfiretle bakmaması demektir. Değilse, hiçbir şey O'nun nazarından hariç kalamaz.

★ Yapılan iyiliğin başa kakılması da dinimizin kötülediği bir husustur. İyilik Allah rızası için yapılır. Başa kakmak karşı tarafın şahsiyetini ezmektir. Ayet-i kerimede **"Güzel sözün, başa kakılarak eza verilen sadakadan hayırlı olduğu"** ifade edilmiştir (Bakara 263).

★ Cennete girmemesi, ilk girenler arasında olmaması demektir. Ebediyen cennete girmeyecek demek değildir. Sayılan fiiller haram ise de, küfrü gerektirmezler. Fasığın cezası ebedî cehennem değildir.

5877 ٦ــ وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: قَالَ اللهُ تَعَالَى: ثَلاثَةٌ

أَنَا خَصْمُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: رَجُلٌ أَعْطَى بِي ثُمَّ غَدَرَ، وَرَجُلٌ بَاعَ حُرّاً فَأَكَلَ ثَمَنَهُ، وَرَجُلٌ اسْتَأْجَرَ أَجِيراً فَاسْتَوْفَى مِنْهُ وَلَمْ يُعْطِهِ أَجْرَهُ]. أخرجه البخاري.

6. (5877)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah Teala hazretleri dedi: "Üç kişi vardır, kıyamet günü ben onların hasmıyım: "Benim adıma (yemin) edip sonra gadreden kimse, hür bir kimseyi satıp parasını yiyen kimse, bir işçiyi ücretle tutup çalıştırdığı halde, ücretini vermeyen kimse."* [Buharî, Büyû 106.]

AÇIKLAMA:

★ *İbnu't-Tin* der ki: "Allah bütün zalimlerin hasmı olduğu halde, burada bilhassa üç kişiyi zikrederek, bunlara husumetin eşed olduğunu ifade buyurmuştur. Bu üç kişiden biri Allah'ın adı ile yemin ettiği halde, sonradan cayarak gadreden kimsedir. Bir diğeri hür kimseyi köle olarak satan kimsedir. Bu satıştan elde edilen para yenilmeyip başka maksadla kullanılsa, hüküm yine aynıdır. "Yeme"nin zikri, paradan maksadın öncelikle "yeme" olması sebebiyledir. Ebu Davud'un bir rivayeti ثَلاَثَةٌ لاَ تُقْبَلُ مِنْهُمْ صَلاَةٌ "Üç kişi vardır, onlardan hiçbir namaz kabul edilmez" diye başlar ve وَرَجُلٌ اعْتَبَدَ مُحَرَّراً "Bir hür kişiyi köleleştiren kimse" diye devam eder.

Mühelleb der ki: "Hür kimseyi satmanın günahı ağırdır. Çünkü, Müslümanlar hürriyette birbirlerine denktirler. Bu durumda kim bir hürrü satarsa, Allah'ın ona mübah kıldığı tasarruflardan onu men etmiş ve Allah'ın onu çıkardığı zillete atmış olur." *İbnu'l-Cevzî* şöyle der: "Hür kişi abdullahtır (yani Allah'ın kölesidir). Öyleyse, kim ona karşı cinayet işlerse, hasım olarak karşısında efendisini (yani Allah'ı) bulur.

Şarihler, hürrün satılması meselesinde bazı teferruat kaydederler, onlardan sarf-ı nazar ederek borç meselesinde hürrün satılma an'anesini belirtmek isteriz. Borcunu ödemeyenler arasında kendini satarak borcunu ödeyenler olmuştur. Bir başka ifade ile, borçlu kimseler bu sebeple satış muamelesine maruz kalmıştır. İbnu Hazm'ın kaydettiğine göre, borç sebebiyle hürün satılması görülen bir âdetti. Bu hal ﴿وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَى مَيْسَرَةٍ﴾ **"Eğer borçlu kimse darlık içerisinde ise, ona, borcunu ödeyebilecek duruma gelinceye kadar mühlet verin"** (Bakara 280) ayeti nazil oluncaya kadar devam etti. Tabiinden Zühre İbnu

Evfa'nın borç sebebiyle bir hürrü sattığı bazı rivayetlerde gelmiş ise de, İmam Şafii hazretleri hürrün hangi suretle olursa olsun satılmasının yasak olduğu hususunda ümmetin icmaından bahseder.

★ İşçiyi çalıştırıp ücretini vermemeyi, İslam alimleri, hür kimseyi köleleştirme olarak tavsif etmişlerdir. Hürrün satılması haramsa, karşılığını vermeden insanı çalıştırmak da onun gibi haramdır.

5878 ٧– وعن سهل بن سعد رَضِيَ اللّٰهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : مَنْ يَضْمَنْ لِي مَا بَيْنَ لَحْيَيْهِ وَمَا بَيْنَ رِجْلَيْهِ أَضْمَنْ لَهُ الْجَنَّةَ]. أخرجه الترمذي.

7. (5878)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *Kim bana çeneleri ile bacakları arasındaki şeyler hususunda garanti verirse, ben de ona cennet hususunda garanti veririm."* [Buharî, Rikak 23, Hudud 19; Tirmizî, Zühd 61, (2410).]

AÇIKLAMA:

Çene diye tercüme ettiğimiz lıhye, gerek altta ve gerekse üstte, üzerinde dişlerin bitmiş olduğu kemiktir.

Çeneleri arasındaki şeyden murad dil ve konuşmada işe yarayan diğer unsurlardır. Bacakları arasındakinden murad da ferçtir. Bunlar hakkında istenen garanti, onlarla günah işlemeyi terk garantisidir. Veya onların üzerine düşen hakkın edasıdır. Böyle olunca hadisin manası: "Kim diline terettüp eden vacibeleri yaparsa, yani konuşma, malayaniyatta sükut etme nevinden hakkı eda ederse, keza, fercini de helalden faydalanma, haramdan sakınma gibi kendine terettüp eden hakkı yerine getirirse, ben de ona cenneti garanti ederim" demek olur. Böylece hadis, dünyada kişiye en büyük belanın dil ve fercinden geleceğini beyan etmiş olmakta, dikkatini bu organlara çekmektedir.

Cennetin garantilenmesi, öncelikle oraya girme garantisini, sonra da orada yüksek derecelere ulaşma garantisini ifade eder. Tirmizî'nin bir rivayetinde bu hadisin meali bir başka üslubla ifade edilmiştir: "Allah kimi, çeneleri ile bacakları arasındaki şeylerin şerrinden korumuş ise, o kimse cennete girdi demektir."

5879 ٨– وعن أبي برزة الأسلمي رَضِيَ اللّٰهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : إِنَّ أَكْثَرَ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمْ شَهَوَاتِ الْغِنَى، وَبُطُونِكُمْ، وَفُرُوجِكُمْ، وَمُضِلاَّتُ الْفِتَنِ]. أخرجه رزين.

8. (5879)- *Ebu Berze el-Eslemî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizin hakkınızda en ziyade korktuğum şey, zenginlik hırsı ile karınlarınızın ve ferçlerinizin şehvetleri bir de fitnelerin şaşırtmalarıdır."* [Rezin tahric etmiştir. (Hadis Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde gelmiştir. 4, 420, 423.][39]

5880 ٩ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَزْنِي الزَّانِي حِينَ يَزْنِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ، وَلاَ يَسْرِقُ السَّارِقُ حِينَ يَسْرِقُ وَهُوَ مُؤْمِنٌ، وَلاَ يَشْرَبُ الْخَمْرَ حِينَ يَشْرَبُهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ، وَلاَ يَنْتَهِبُ نُهْبَةً ذَاتَ شَرَفٍ يَرْفَعُ النَّاسُ إلَيْهِ فِيهَا أَبْصَارَهُمْ حِينَ يَنْتَهِبُهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ]. أخرجه الخمسة.

قوله: « ذَاتَ شَرَفٍ » أي لها قدر فيرفع الناس أبصارهم إليها لعظم قدرها.

9. (5880)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Zani bir kimse, zina yaptığı sırada mü'min olarak zina yapmaz, hırsız da çaldığı sırada mü'min olarak hırsızlık yapmaz, içkici, içki içtiği sırada mü'min olduğu halde içki içmez; insanların, onun yüzünden gözlerini kendine kaldıracakları kadar nazarlarında kıymetli olan bir şeyi mü'min olarak yağmalamaz." [Buharî, Mezalim 30, Eşribe 1, Hudud 1, 20; Müslim, İman 100, (57); Ebu Davud, Sünnet 16, (4689); Tirmizî, İman 11, (2627) Nesâî, Sarık 1, (8, 64).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste, mezmum olan ve haram edilen zina, hırsızlık, içki ve yağmalamanın tahrimi, farklı bir üslubla ifade edilmiştir: *"Bunlar işlenirken kişide iman yoktur."* İfadenin zahirî manası bu ise de, Nevevî'nin de belirttiği üzere, alimler "haram işleyenler kâfir olmazlar, fasık olurlar" mealindeki *Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat* prensibini gözönüne alarak, "mü'min"i kâmil kelimesiyle kayıtlayarak "...kâmil mü'min olduğu halde hırsızlık yapmaz.." diye tefsire tabi tutarlar. Mü'mine, imanî tehlike endişesini hatırlatarak daha müessir olmak gayesiyle bu üslubun tercih edildiği anlaşılmaktadır. Pek çok meselenin tesbitinde bu çarpıcı üslubun takip edildiği görülür. Şu halde, nefiy, zatla ilgili değil, kemaliyle ilgilidir, tıpkı لاَ عِلْمَ إلاَّ مَا نَفَعَ *"ancak faydalı ilim ilimdir"* لاَ عَيْشَ إلاَّ عَيْشُ الآخِرَةِ *"sadece*

---

39) Hadis, Müsned'de شهوات الف في بطونهم şeklinde biraz farkla gelmiştir.

ahiret hayatı vardır" tabirlerinde olduğu gibi. Öyle ise, bu hadis *"Lailahe illallah diyen cennete gider, hırsızlık da yapsa, zina da yapsa"* veya Ubade tubnu's-Samit'in: "Biz Resulullah'a zina etmemek, hırsızlık yapmamak... üzere biat ettik. Kim bunlardan birini yapar ve dünyada cezalandırılırsa bu ona kefarettir; kim de cezalandırılmazsa, onun işi Allah'a kalmıştır. O dilerse affeder, dilerse azab eder" hadisi; **"Allah kendine şirk koşanı affetmez, bunun dışındaki bütün günahları dilediğinden affeder"** (Nisa 48) ayeti ve bu manadaki başka ayet ve hadisler esas alınarak, sadedinde olduğumuz ve benzeri hadisler te'vil edilmiştir. Ehl-i Sünnet büyük günah işleyenin kâfir olmayacağı hususunda icma etmiştir. Bütün bu durumlar, sadedinde olduğumuz hadisin ve benzerlerinin te'vil edilip "kâmil manada" ibaresiyle kayıtlanmasını zaruri kılmıştır."

2- Burada biraz açıklama gerektiren husus yağma meselesidir: *Nehb*'i kısaca yağma diye ifade ettik. Bu bir şeyi göz göre göre zorla almaktır. Nühbe yağmalanan maldır. Hadiste yasaklanan yağma, sahibinin, alınmasına razı olmayacak derecede, nazarında maddî veya manevî bir şerefi olan ve bu şeref sebebiyle alan kimseye gözlerini diktiği malın göz göre göre alınmasıdır. Bu, gizlice yapılan hırsızlıktan farklı bir alıştır. Zaten hadiste hırsızlık ayrıca zikredilmiştir. Yağmanın hırsızlıktan daha şedid bir durum olduğu belirtilir. Çünkü bunda fazla bir cür'et ve her çeşit değerlere kıymet vermeme, aldırmama hali mevcuttur.

Kadı İyaz der ki: "Bazı alimler bu hadiste her çeşit günaha karşı bir uyarı ve tahzir olduğuna işaret etmiştir: Zina ile bütün şehvetlere, hırsızlıkla dünyaya rağbete ve harama karşı hırsa, içki ile Allah'tan sadır olup Allah'ın hukukuna karşı gaflet veren şeylere, vasfı yapılan yağma ile Allah'ın kullarına karşı istihfaf ve onlara hürmet ve onlardan hayanın terki ve meşru olmayan şekilde dünyalık cem'inde uyarıda bulunulmuştur."

Kurtubî'ye göre "bu hadis, kötülüklerin üç büyük temeline dikkat çekmektedir, bunların zıddı da iyiliğin üç ana esasını teşkil etmektedir. Bunlar: Haram olan ferçlerin mübah addedilmesi, aklî bozukluğa götüren şey, bu sadedde en ziyade yer verilen ve en çok zarar veren şey, şarab mevzubahis edilmiştir. Üçüncüsü de hırsızlıktır. Bu da başkasının malını haksız olarak almanın en çok görülen yoludur."

3- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FEVAİD:

★ Zina eden -ister bakire, ister muhsan olsun, ister yabancı, ister mahrem olsun farketmeksizin hepsi- hadiste zikredilen tehdide maruzdur. Bu tehdide, zina ismi verilen haram değme, keza öpme ve bakma gir-

mez. Çünkü bunlara, şeriat örfünde her ne kadar zina dense de, buraya girmez. Çünkü başka deliller muvacehesinde bunlar küçük günahlara girer.

★ Az çalan da çok çalan da, hatta yağmalayan da tehdidin altına girer. Ancak bir kısım alimlerin burada "nisab miktarını bulan mal" kaydını koyduğunu belirtmekte fayda var. Nisabın altında kalan miktarı çalmak dahi haram ise de, kesmeyi gerektiren nisaba girmeyen miktarın bu tehdide girmeyeceğini söylemişlerdir.

★ Başkasının malını haksız yere almanın şe'nini büyütmek var. Çünkü *Aleyhissalâtu vesselâm* yeminle ifade etmiştir, yeminde ta'zim vardır.

★ İçki alan -içtiği miktar az da olsa, çok da olsa- bu tehdide maruzdur. Çünkü hamrın içilmesi kebairdendir.

★ Bazıları, düğünde saçılan şekerlemeye varıncaya kadar her çeşit yağmanın haramlığına bu hadisten delil çıkarmış ise de, çoğunluk, sahibinin rızası olan, örfte bulunan yağmalamanın bundan hariç olduğu hükmünü benimsemiştir.

5881 ١٠ – وعن أبي هريرة أيضاً رَضِيَ اللّهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إذَا زَنَىٰ الرَّجُلُ خَرَجَ مِنْهُ الإيمَانُ وَكَانَ عَلَى رَأْسِهِ كالظُّلَّةِ، فإذَا نَزَعَ عَادَ إلَيْهِ الإيمَانُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

وزاد الترمذي، وروى عن أبي جعفر الباقر محمد بن علي أنه قال: في هذا خروج عن الإيمان الى الإسلام.

« نَزَعَ » أي أقلع عن الذنب وفارقه.

10. (5881)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kişi zina edince iman ondan çıkar ve başının üstünde bir bulut gibi muallak durur. Zinadan çıkınca iman adama geri döner."* [Ebu Davud, Sünnet 16, (4690); Tirmizî, İman 11, (2627).]

Tirmizî, şu ziyadede bulunmuştur: "Ebu Cafer el-Bâkır Muhammed İbnu Ali'nin: "Bunda imandan çıkıp İslam'a geçiş vardır" dediği rivayet edilmiştir."

AÇIKLAMA:

1- Bir önceki hadis üzerine alimler birçok yorumlarda bulunmuştur. Biz onlardan sadece bir kısmını ve umumiyetle benimsenenleri kaydettik. Yukarıdaki hadis, bu mevzuya getirilen Nebevî bir açıklamadır: Zaniden, zina esnasında iman ayrılmakta, geri dönmek üzere başının yu-

karısında beklemektedir. Bu ifadede iman, maddî bir teşbihe kavuşturulmuş olmaktadır. Buhârî'de gelen bir rivayette İkrime der ki: "İbnu Abbas'a zaniden iman nasıl çıkar diye sordum, bana: "Şöyle!" dedi ve parmaklarını kenetledi, sonra parmaklarını ayırıp, "Tevbe edince geri döner!" dedi ve tekrar parmaklarını kenetledi." Hakim'de Ebu Hureyre'den gelen bir açıklama kaydedilir. Bu açıklama şöyledir: "Kim zina eder veya içki içerse Allah ondan imanı çıkarır, tıpkı bir insanın gömleğini başından çıkarması gibi."

2- Tirmizî'nin ziyadesi şu yoruma sebep olmuştur : "Ebu Ca'fer merhum, imanı İslam'dan ayrı tutup ona daha hususi bir hüviyet tanımıştır. Böylece kişi imandan çıksa da İslam'da baki kalmaktadır. İbnu Hacer, bu yorumun, cumhurun: "Hadisteki imandan murad kâmil manadaki imandır, imanın kendisi değildir" sözüne muvafık olduğunu belirtir.

5882 ١١ – وعن جندب رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : مَنْ سَمَّعَ سَمَّعَ اللهُ بِهِ، وَمَنْ رَائَى رَائَى اللهُ بِهِ]. أخرجه الشخيان.

« سَمَّعَ » بفلان إذا فضحه وأظهر من عيوبه ما كان يستره، ومن فعل ذلك بالناس فعل الله به مثله: أى ينتهكه ويكشف عيوبه للناس في الدنيا والآخرة.

11. (5882)- *Hz. Cündüb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim (başkalarının kusurlarını teşhir edip herkese) duyurursa, Allah da (onun kusurlarını) duyurur. Kim de riya yaparsa Allah da onun riyasını ortaya çıkarır." [Buhârî, Rikak 36; Müslim, Zühd 48, (2987).]

AÇIKLAMA:

Hadisin kelime kelime tercümesi *"Kim işittirirse Allah da onu işittirir. Kim riya yaparsa Allah da ona riya yapar"* şeklinde olmalıdır. İşittirmek, alimlerce , iki surette anlaşılmıştır:

1) İnsanların herkesçe bilinmeyen kusurunun teşhiri, başkalarına duyurulması. Bu dinin reddettiği bir davranıştır. Resulullah: *"Kim bir mü'minin kusurunu dünyada örterse, Allah da onun kusurunu ahirette örter"* buyurmuştur.

2) İkinci mana riyakârlıktır. Yani "kim, insanlara gösteriş olsun, onların aferini gelsin diye fazilet ve iyiliklerini izhar etmeye, duyurmaya çalışırsa..." demektir. Bu da süm'a denen dinin reddettiği bir başka huy-

dur. Kişi hayrını, sevabını insanlara duyurmak için değil, Allah'ın rızası için yapmalıdır. Hele başkalarına yapılan iyiliklerin duyurulması pek mezmumdur.

Cevamiu'l-kelîme mazhar olan *Aleyhissalâtu vesselâm* burada birkaç kelimelik hadisleriyle İslam'ın temel meselelerini vazetmiş olmaktadır.

Kişi birkısım yasakları işleyince, maksudunun tersiyle cezalandırılmaktadır: "Ceza, amel cinsindendir."

5883 ١٢ – وعن أبى سعيد الخدري رَضِيَ اللّٰهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : مَنْ لاَ يَرْحَمِ النَّاسَ لاَ يَرْحَمْهُ اللّٰهُ تَعالَى]. أخرجه الترمذي.

12. (5883)- *Ebu Saidi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İnsanlara merhametli olmayana Allah Teala merhamet etmez." [Tirmizî, Birr 16, (1923).]

AÇIKLAMA:

Hadis, insanlara karşı merhametli olmaya teşvik etmektedir. Bir başka rivayette bütün canlılara şamil olacak bir üslubla: *"Yerde olanlara merhamet etmeyenlere gökte olanlar merhamet etmez"* buyrulur. İbnu Battal bu hadislerle Müslümanın bütün mahlukata; mü'min, kâfir, hayvan, merhametli olmaya teşvik edildiğini belirtir. "Merhamet, canlılara yiyecek içecek vermek, hayvanlara ağır yük yüklememek, dövme, acıktırma, yorma gibi vasıtalarla onlara karşı haddi aşmamak şeklinde tezahür etmelidir" der. Bir başka hadiste لاَ تُنْزَعُ الرَّحْمَةُ الاَّ مِنْ شَقِيٍّ "Rahmet sadece şaki (bedbaht) olandan çıkarılmıştır" buyurularak merhametsizliğin ebedî hüsran alâmeti olduğuna dikkat çekilmiştir. Ayet-i kerimede ﴿ان احْسَنْتُمْ اَحْسَنْتُمْ لاَنْفُسِكُمْ﴾ **"İyilik yaparsanız kendi nefsiniz için yaparsınız"** (İsra 7) buyrularak mahlukata yapılan merhametin de, netice itibariyle kişinin kendine yaptığına dikkat çekilmiştir.

Rahmeti farklı buudları itibariyle ele alıp değerlendiren M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin bir yazısını birlikte mütalaa edelim:

Rahmet Peygamberi

Allah Rasûlü'nün rahmet ve şefkati de O'nun fetanetinin bir buudunu teşkîl eder. O'nun şefkat ve rahmetinde, aynı zamanda muhteşem bir

kavrayışın ayrı bir derinliği gizlidir. Evet, Efendimiz (sav), Cenab-ı Hakk'ın rahmaniyet ve rahimiyetinin yeryüzündeki biricik temsilcisi olarak, bu iki mübarek sıfatın tesirini bir iksir gibi kullanmış ve bütün gönüllerde taht kurmuştur. Zaten, şefkat, re'fet, yumuşaklık, yürekten ve samimi olmak kadar insanı, kitlelere kabul ettiren ikinci bir vesile yoktur. İşte, Allah Rasûlü iç inceliği, kabiliyet-i fevkalâdesi ve fetanetiyle, rahmet ve şefkati fetanetinin ayrı bir buudu olarak çok iyi değerlendirmiştir ki, bu da O'nun peygamberliğinin ayrı bir delili sayılır.

Allah (cc), O'nu bütün âlemlere rahmet olarak göndermiştir. Evet O, pırıl pırıl Hakk rahmetini aksettirmektedir. Sanki O, çöl ortasında bir su menbaı, bir kevser havuzudur da, kabını eline alıp gelen herkes o havuzun başına varmış, hem kabını doldurmuş hem de kana kana içmiştir. İşte O, rahmet buuduyla böyle herkese açık bir kevser kaynağı gibidir.. İsteyen her fert O'ndan istifade edebilir.

Şu kadar var ki, O, muhteşem fetanetiyle, mahiyetindeki bu rahmeti, o rahmete muhtaç ruhlara, âdetâ cennete götüren bir nurlu tuzak yapmıştır. Kim o tuzağın büyüleyici atmosferine girerse kendini zirvelerde bulur. İşte "rahmet", Allah Rasûlü'nün elinde böyle sihirli bir anahtardır. O, paslanmış, küflenmiş ve açılamaz zannedilen bütün kilitleri bu anahtarla açmış ve her sînede bir iman meşalesi yakmıştır. Evet bütün insanlar arasında bu altın anahtar, altın ruhlu ve madeni som altın Hz. Muhammed Mustafa'ya (sav) teslim edilmiştir. Zira, beşer içinde o anahtarı almaya en layık O'dur. Evet, Allah, her zaman emâneti ehline verir. İnsanlara emânet olarak verdiği kalbin anahtarını da, o işe en ehil olan İki Cihan Serveri'ne vermiştir.

Evet, Allah (cc), O'nu âlemlere rahmet olarak göndermiş, O da bu rahmeti fevkalâde muvâzene içinde en iyi şekilde değerlendirmiştir. Rahmette, muvâzene de çok önemlidir.

Rahmette İfrat ve Tefrit

Her meselenin bir ifrat ve tefriti olduğu gibi, rahmeti kullanmanın da ifrat ve tefriti vardır. Rahmetin su-i istimale uğramasının en tipik misalini, masonik grupların düşünce ve davranışlarında görmek mümkündür. Onlar bir yanda dengesiz bir sevgi ve hümanizmden söz etmekle, diğer yandan da hiçbiri, bir mü'min ve mütedeyyine karşı samimi bir alâka duymamakla, bu hususda en canlı örnek teşkil ederler. Evet ellerinden gelse Müslüman ve dindar insanları bir kaşık suda boğmak isterler. Onların sevgileri sadece kendilerine ve kendileri gibi düşünen-

leredir. Aslında bu sevgi de, bizim anladığımız manada hasbî değil, menfaat üzerine kurulmuştur. Halbuki İki Cihan Serveri'nin rahmeti bütünüyle istikâmet içinde cereyan etmiş ve sadece insanlığı değil bütün varlığı kuşatmıştı ve kuşatmaktadır da...

Allah Rasûlü'nün temsil ettiği rahmetten, mü'minler istifâde eder. Çünkü O, mü'minlere karşı **"Raûf"** ve **"Rahim"**dir (Tevbe, 9/128). İçtendir, yumuşak yüreklidir ve çok merhametlidir. O'nun temsil ettiği rahmetten mü'minlerin yanında, kafir ve münafıklar da istifâde eder. Hatta bu rahmetten Cibrîl'in dahi kendisine has bir istifâdesi vardır. Bu rahmetin enginliğini şununla ölçün ki, şeytan dahi bu rahmete bakıp ümitlendiği olmuştur.[40]

O'nun temsil ettiği rahmet, belli insanlara ve belli gruplara inhisar etmez. O, bazılarının yaptığı gibi rahmeti istismar vesilesi olarak da kullanmaz.

Hümanizm Aldatmacası

Günümüzdeki bir kısım cereyanların, insanı aldatmak için onu paravan olarak kullandıkları bir gerçektir. Rica ederim; bunun insanı sokmak için onun yanına sokulan yılanın, çiyanın yakınlığından farkı nedir? Allah Rasûlü'nün temsil ettiği sevgi kat'iyen bu türlü sevgi anlayışıyla karıştırılmamalıdır. Evet İslâm'ın sevgi anlayışı da, bütün meselelerde olduğu gibi kendine mahsus, dünya-ukbâ buudlu ve dengelidir.

Hz. Muhammed Aleyhisselam, bir mesaj olarak bütün insanlığı ve bütün varlığı içine alan bir sevgiyle insanları kucaklamıştır. Ancak, yukarıda da arzettiğimiz gibi, O'nun bu engin şefkati ve derin rahmeti, bu meseleleri istismar edenlerin sevgi ve şefkat anlayışlarında olduğu gibi sadece bir düşünce olarak ve kitap sayfalarında kalmamış; aksine en kısa zamanda pratiğe dökülmüş ve bütün derinlikleriyle temsil edilmiştir. Zaten, Efendimiz'in tatbîke sunulmayan hiçbir düşüncesi yoktur. O, bütünüyle bir aksiyon ve hamle insanıdır.

Allah Rasûlü, bütün varlığı ihâta eden o engin rahmet anlayışını en içten, en samimi şekilde ve varlığın sinesinden yükselen bir mana olarak ortaya koyduğundan söylenenler hep tatbîk görmüştür. Meselâ O, hayvanlara karşı şefkatli davranmayı şöyle ibretli ve müşahhas misallerle anlatır, Allah Rasûlü'nün anlattığı bu iki örnek unutulacak gibi değildir:

"Allah (cc) bir köpek yüzünden, ahlâksız bir kadını affedip cennetine

40) Semerkandi, Tenbihü'l-Gâfilin (Terceme) 1/94

aldı. Köpek bir kuyunun başında, susuzluktan dili sarkmış bir vaziyette soluyup duruyordu. Tam o esnada oradan geçmekte olan bu kadın, köpeğin halini görünce dayanamadı. Hemen belinden kemerini çıkarıp ayakkabısına bağladı, bununla kuyudan su çıkarıp köpeğe içirdi, böylece köpek ölümden kurtuldu. İşte bu kadının bir köpeğe karşı bu davranışı onun affına vesile oldu ve Allah (cc), onu cennetine koydu."[41]

Aksi kutupta ikinci örneği de Allah Rasûlü şöyle anlatıyor:

"Bir kadın bir kedi yüzünden cehenneme girdi. Ne o kediye yedirdi, içirdi ne de salıverdi. Ve kedi açlıktan öldü. O kadın da bu yüzden cehenneme girdi."[42]

Allah Rasûlü, bu engin rahmet mesajının tebliği vazifesiyle gelmiştir. O,"Menhelü'l-azbi'l-mevrûd"tur. Yani bir tatlı su kaynağıdır; kim O'na idrak kovasını daldırsa onda rahmet bulur. O'nun elinden âb-ı hayat içen ise, manen ölümsüzlüğe erer.

Keşke, cebrî-lütfî bu kevser havuzunun başında bulunanlar O'nun kadrini bilselerdi!

Söylediğimiz sözleri mücerred bırakmamak için birkaç müşahhas misâl arzetmek istiyorum. Ancak, ondan evvel, burada şu hususa da dikkatinizi çekmeden edemeyeceğim:

O, Herşeyde Zirvedir

İnsanların arasında bazı mesleklerde ileriye gidenler, ileriye gittikleri mesleklerinin hilafına, başka sahalarda o oranda, göze çarpacak kadar geridirler.

Mesela, bir erkân-ı harp, bir muhârip, her ne kadar askerlik mesleğinde muvaffak ve başarılı bir erkân-ı harp olsa da, bazen başka sahalarda bir çoban kadar anlayışlı, duyarlı ve şefkatli olamayabilir. Hatta bazen böyle birinin tabiatı öldürme ile bütünleştiğinden dolayı, bu insan hiç şefkatli de olmayabilir. Zira öldüre öldüre, hisleri belli bir ölçüde körelmiş ve artık o, herhangi bir insanı öldürmekden duyduğu teessürü duymayabilir.

Bir siyasî, siyasette çok muvaffaktır. Ancak, o oranda doğruluktan tâviz verebilir ve insanların hukûkuna saygıda kusur edebilir. Yani, siyasî sahâda başarısı nisbetinde, doğrulukta, mürüvvette her zaman bir gerileme söz konusu olabilir. Bu bir yerde sivrilip zirveleşirken, diğer yerde, dibe doğru inmek demektir.

41) Buharî, Enbiya 54; Müslim, Selam, 153

42) Buharî, Musâkât, 9; Müsned 2/507

Yine kendisini pozitivizm akımına kaptırmış ve herşeyi deneye tecrübeye dayandırma peşinde koşup duran bir insan, görürsünüz ki, kalbî ve ruhî hayatında sıfırı aşamamıştır. Hatta bazen, akıl plânında Everest tepesi gibi yükselirken, kalbî hayatında Lût gölü gibi çukurlaşanlar da vardır.

Herşeyi maddeye ircâ etmeye çalışan, aklı gözüne inmiş nice insanlar vardır ki, vahyin mantığı karşısında aptallardan aptal ve manaya karşı âdetâ kördürler.

Bu kısa izahtan da anlaşıldığı gibi bazı kimseler, belli sahalarda muvaffak olmalarına karşılık, ondan daha hayatî ve mühim sahalarda hiç mi hiç başarılı olamamışlardır. Yani, insanlarda bulunan birbirine zıt vasıflar, âdetâ bir diğerinin aleyhine işlemektedir. Biri gelişip inkişaf ederken, öbürü dumura uğramakta ve güdük kalmaktadır.

Halbuki, Allah Rasûlü'nde bu durum hiç de öyle değildir. O bir muhârip olmanın yanı başında, engin bir şefkat insanıdır.. bir siyâsîdir.. ve bir o kadar da mürüvvet sahibi ve sımsıcaktır. Müşâhadeye, tecrübeye ehemmiyet verirken, ruhî ve kalbî hayatın da tâ zirvelerindedir.

Uhud muharebesinde bunun en çarpıcı misallerini bulmak mümkündür. Düşünün ki, orada Allah Rasûlü'nün canı kadar sevdiği amcası ve sütkardeşi Hz. Hamza şehid edilmiş.. şehid edilmenin de ötesinde vücudu paramparça ve lime limedir.[43] Yine orada, halasının oğlu Abdullah b. Cahş kütükte doğranan et gibi doğranmıştır.[44] Hatta bu arada kendi mübârek başı yarılmış, dişleri kırılmış, vücudu kan revan içinde kalmıştır.[45] Düşmanlarının, gayz ve öfkeyle üzerine çullandığı ve bütün gayretleriyle O'nu öldürmek istedikleri bu hengâmede, o Yüceler Yücesi İnsan, kanı yere akarsa Allah onları mahveder endişesiyle tir tir titremekte ve: اللّٰهمّ اغفر لقومي فانّهم لا يعلمون *"Allahım kavmimi bağışla; çünkü onlar (beni) bilmiyorlar!"* demektedir.[46] Bu ne müthiş bir şefkat anlayışıdır ki, O'nu öldürmek isteyenlere O, dua dua yalvarmakta, tel'in ve bedduaya kapalı kalmaktadır.

Mekke'nin fethine kadar, düşmanlarının O'na yapmadığı tek kötülük kalmamış gibidir. Düşünün bir kere; size karşı boykotaj yapacak, sizi evi-

43) Buharî, Meğazi, 23

44) İbn Hişam, Sîre 3/103

45) Buharî, Meğazi, 24; Müslim Cihad 100; İbn. Hişam, Sîre, 3/84

46) Buharî, Enbiyâ, 54; Müslim, Cihad, 104,105; Müsned, I/380

nizden, yuvanızdan edecek, bir çöl ortasına bırakacak, sonra da zehir zemberek bir ahidnâmeyi Kâbe'nin duvarına asacak ve diyecekler ki: "Kovduğumuz bu insanlarla çarşı-pazarda alış veriş etmek, onlardan kız alıp vermek yasaktır..." Ve sizi bu ağır şartlar altında üç sene o çölde tutacaklar.. yakınlarınız bile yardım edemeyecek ve siz orada ağaç-ot yiyerek hayatınızı sürdürmeye çalışacaksınız.. çocuklar, yaşlılar açlıktan ölecekler.. hiç mi hiç insanlık ve mürüvvet görmeyeceksiniz.. bunlar yetmiyormuş gibi, sonra öz vatanınızdan çıkarılacak ve başka yerlere sürüleceksiniz.. hatta orada da rahat bırakılmayıp çeşitli hile ve desiselerle hergün ayrı bir tehdît altında bulundurulacaksınız.. sonra Bedir'de, Uhud'da, Hendek'te defaatla onlarla yaka-paça olacak ve hep iz'ac edileceksiniz.. hatta, Kâbe'yi ziyaret gibi en tabiî haklarınızdan mahrum bırakılacaksınız.. bundan da öte, aleyhinizde zahiren en ağır şartları kabul ederek geriye döneceksiniz ve ardından Cenab-ı Hakk, lütufta bulunacak, büyük bir ordunun başında Mekke'yi fethedip; oraya hâkim olacaksınız, acaba onlara karşı muâmeleniz nasıl olurdu? "Gidin, hepiniz hürsünüz, bugün size kınama yoktur" diyebilir miydiniz? Ben, kendi hesabıma, eğer O'ndan bu dersi almış olmasaydım, kat'iyyen onlara bu şekilde davranamazdım. Tahmin ediyorum ki, hemen hepiniz benimle bu düşünceyi paylaşıyorsunuzdur. Ama, O, sırtında zırhı, başında miğferi, elinde kılıcı, terkesinde okları, atını mahmuzlamış Kâbe'ye girerken aynı zamanda bir şefkat kahramanıydı. Mekkelilere sordu: "Benden nasıl bir muamele bekliyorsunuz?" Hepsi birden cevap verdi: "Sen kerimoğlu kerimsin? Senden ancak kerem beklenir!"

O da, Hz. Yusuf'un kardeşlerine dediği gibi dedi: "Bugün size kınama yoktur. Allah sizi bağışlasın, O Erhamürrâhimin'dir."[(47)]

O, hayatında, tedbirde hiç kusur etmemişti. O'nun kadar tedbirle tevekkülü, yan yana ve sımsıkı te'lif eden ikinci bir insan yoktur.

Bedir'e çıkarken Ashabını denedi. Herbiri bir atom bombası gibiydi.. ve tek başlarına bir orduya güç yetirecek gerilimi taşıyorlardı. Sa'd b. Muaz: "Sen atını Berk-i Gımâd'a kadar sür Ya Rasûlallah! Bizden tek kişi dahi geride kalmayacaktır"[(48)] derken işte bu gerilimin örneğini veriyordu. Hele, bu zatın devamla şöyle demesi ne kadar manidardır: "Canımız işte burada, istediğin canı al Ya Rasûlallah! Malımız işte burada, isteğin kadarını al ve istediğin yere ver, Ya Rasûlallah!"[(49)]

47) İbn Hişam, Sîre 4/55; İbn Kesir el-Bidaye, 4/344

48) Müslim, Cihad 83; İbn Hişam, Sîre, 2/266; İbn Kesir, el-Bidâye 3/322

49) İbn Kesir, el-Bidâye, 3/322

Asker hazırdı. Hepsi de âdetâ birer Sa'd b. Muaz'dı. Ama bununla beraber, Allah Rasûlü tedbirde kusur etmiyor, bir muhârebe için gerekli olan bütün ön hazırlıkları eksiksiz yerine getiriyordu. Bu fiilî duadan sonra da ellerini açıyor ve kalbinin tâ derinliklerinden yükselen bir yakarışla Cenab-ı Hakk'a duâ ve niyaza başlıyordu. Hem de öyle kendinden geçercesine dua edip yalvarıyordu ki, üzerindeki ridâsı yere düşüyordu da bundan haberi bile olmuyordu. Bu manzarayı seyreden Hz. Ebu Bekir, dayanamayarak yanına sokuluyor, ridâyı üzerine koyuyor ve: "Yeter ey Allah'ın Rasûlü. Allah Seni kat'iyyen mahzun etmeyecektir, bu kadar yalvarış ve yakarış yeter" diyordu.[50]

Evet, bir taraftan bu denli tedbir, diğer taraftan da bu seviyede Rabbe tevekkül, ancak bu zirve insana müyesser olan apayrı bir husûsiyetti...

Evrensel Rahmet

Sözün başında da ifade ettiğim gibi, Allah Rasûlü, mü'min, kâfir ve münafık, herkesin kendisinden istifâde ettiği rahmet timsali bir insandı. Mü'min O'ndan istifâde eder; çünkü O, "Ben mü'minlere, kendilerinden daha yakınım.." buyurmaktadır. Gerçi müfessirler اَلنَّبِيُّ اَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ âyetine istinad ederek: *"Allah Rasûlü, mü'minlere kendi canlarından daha azizdir"* derler. Fakat, aslında her iki mana da birbirine yakındır. Biz O'nu kendi canımızdan daha çok severiz; Allah Rasûlü de kendisine bu denli muhabbet besleyenleri aynı ölçüde sever; çünkü O, en büyük mürüvvet insanıdır.

Bu bir muhakeme ve mantık sevgisidir. Bu sevginin hissî yanı olsa da daha çok marifet buudlu ve mantık derinliklidir. Şayet kurcalanıp işlettirilebilse insanda öyle bir kökleşir ki; insan, Mecnun'un Leylâsını aradığı gibi her yerde Rasûlullah'ı arar durur. Arar durur da her adını anışta burnunun kemikleri sızlar ve O'nsuz geçen hayatı kendisi için bir hicrân kabul eder.. ve O'nun için bir ney gibi inler gezer.

Evet, Allah Rasûlü bize kendi nefislerimizden daha yakındır. Nasıl olmasın ki, biz nefislerimizden çok kere kötülük görürüz. Halbuki O'ndan hep kerem, iyilik, merhamet, şefkat ve mürüvvet gördük. O, Allah'ın rahmetinin temsilcisidir. Öyleyse, elbette bize bizden daha yakındır.

O: *"Ben mü'minlere kendilerinden daha yakınım."* İsterseniz şu âyeti okuyun: اَلنَّبِيُّ اَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ (Ahzab, 33/6) diyor ve sonra da

50) Müslim, Cihad, 58; İbn Kesir, el-Bidaye, 3/332; Müsned 1/32; İbn Hişam Sîre 2/279

sözüne şöyle devam ediyor: "Kim bir mal bırakırsa o akrabalarınadır. Fakat kim de bir borç bırakır ve öyle giderse o banadır."[51]

Bu hadisin arkasında şöyle bir hâdise var:

Bir gün bir cenaze getirildi. Namazı kılınacaktı. Allah Rasûlü sordu: "Bunun borcu var mı?" Orada bulunanlar: "Evet, Ya Rasûlallah, çok borcu var!" dediler. Bunun üzerine Allah Rasûlü: "Siz arkadaşınızın namazını kılın, ben borçlunun namazını kılamam" buyurdular. Ancak bu durum kendisine de çok ağır gelmişti. Bunun üzerine yukarıda zikrettiğimiz âyet nazil oldu. Daha sonra Allah Rasûlü bir kısım imkânlara ulaşınca: "Onun mevlâsı benim, alacaklılar bana gelsin" dedi.[52]

Dünya ve âhirette Allah Rasûlü, mü'minlere kendilerinden daha yakın olma keyfiyetiyle bir rahmettir. O'nun bu rahmet yönü ebedlere kadar da devam edecektir.

O münâfıklar için de bir rahmettir. Münafıklar, bu engin rahmet sayesinde dünyada azap görmediler. Camiye geldiler, Müslümanların içinde dolaştılar ve Müslümanların istifâde ettiği bütün haklardan istifâde ettiler. Allah Rasûlü onlar hakkında perdeyi yırtmadı. Onların çoğunun iç yüzünü biliyordu. Hatta bunları Huzeyfe (ra)'ye söylemişti de[53]. Rivayete nazaran, bundan dolayı da Hz. Ömer, Huzeyfe'yi takip eder, onun kılmadığı cenaze namazını o da kılmazdı.[54]

Bununla beraber İslâm onları fâş etmedi. Onlar hep mü'minler arasında bulundular ve mutlak küfürleri en azından şüpheye tereddüte dönüştü. Böylece, dünya zevkleri de bütün bütün acılaşmadı. Zira yok olup gideceğine inanan bir insanın dünyadan lezzet alması mümkün değildir. Ama, "belki âhiret vardır", diyecek kadar, küfürleri şüpheye bürününce, ihtimâl, hayat o zaman bütün bütün acılaşmaz. İşte bu yönüyle, Allah Rasûlü, münafıklara da bir ölçüde rahmet olmuştur.

Kâfir de Allah Rasûlü'nün rahmetinden istifade etmiştir. Zira, Cenab-ı Hakk, daha önceki millet ve kavimleri küfür ve isyanları sebebiyle toptan helak ediyor olmasına karşılık, Allah Rasûlü'nün bi'setinden sonra toptan helâk etmeyi kaldırmış dolayısıyla de insanlar, böyle bir azap çeşidinden kurtulmuş oldular. Bu da kâfirler için dünya adına büyük bir rahmettir.

---

51) Müslim, Feraiz, 14.

52) Müslim, Feraiz, 14; Buharî, İstikraz, 11; Müsned 3/311

53) Buharî, Fezâilü'l-Ashâb, 20; İbn Esir, Üsdü'l-Gâbe, 1/468

54) İbn Esir, Üsdü'l-Gâbe 1/468

Bu mevzuda Cenab-ı Hakk, Habibine hitaben şöyle buyurmaktadır: وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَاَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللّٰهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ **"Sen onların içlerinde bulunduğun hâlde, Allah onlara azap edecek değildir. Ve onlar, mağfiret dilerken de Allah onlara azap edecek değildir"** (Enfal, 8/33) .

Evet, Efendimi'zin hürmetine Cenab-ı Hakk, toptan helâk etmeyi kaldırmıştır. Hz. Mesih: **"Eğer azap edersen onlar Senin kulların"** (Maide, 5/118) derken, Efendimi'zin Allah indindeki kadrine, kıymetine bakın ki, Cenab-ı Hakk O'na: "Sen onlar arasında bulunduğun sürece Allah onlara azap edecek değildir" buyurmaktadır.

Yani, Sen onların sinesinde yaşadığın sürece, Allah onlara azap etmeyecektir. Sen yeryüzünde anıldığın ve dillerde yad edildiğin sürece.. yani insanlar Senin yoluna baş koyduğu müddetçe, Allah onların altını üstüne getirmeyecektir.

Kâfirin Allah Rasûlü'nün rahmetinden istifade yönlerinden biri de Allah Rasûlü'nün اِنِّي لَمْ اُبْعَثْ لَعَّانًا وَاِنَّمَا بُعِثْتُ رَحْمَةً buyurmasıdır: *"Ben rahmet olarak gönderildim, lanet isteyici olarak değil"*[55] Ben herkes için Allah'tan bir rahmet olarak geldim. İnsanların başına belâ ve musîbet yağdırılsın diye, bedduâ edip lanet isteyen bir insan olarak gönderilmedim. Onun içindir ki Allah Rasûlü, en büyük İslâm düşmanlarının dahi hep hidâyetini istemiş ve onun için çırpınıp durmuştur..

Allah Rasûlü'nün getirdiği nurdan, Cibril dahi istifade etmiştir. Bir gün Efendimiz, Cibril'e sorar: "Senin için de Kur'ân bir rahmet midir?" Cibril cevap verir: "Evet ya Rasûlallah! Çünkü ben de akıbetimden emin değildim. Ne zaman ki مُطَاعٍ ثَمَّ اَمِينٍ âyeti nazil oldu, ben de emniyete erdim." [56]

Ve yine bir başka hadîslerinde Allah Rasûlü şöyle buyurur: اَنَا مُحَمَّدٌ وَاَحْمَدُ وَالْمُقَفِّي وَاَنَا الْحَاشِرُ وَنَبِيُّ التَّوْبَةِ وَنَبِيُّ الرَّحْمَةِ "Ben Muhammed'im, Ben Ahmed'im, Ben Mukaffi -son peygamberim- Ben Hâşir'im. (Benden sonra haşir gelecek, araya başka bir peygamber girmeyecektir. Allah insanları benim önümde haşredecektir.) Ben tevbe ve rahmet peygamberiyim." [57]

Tevbe kapısı kıyamete kadar açıktır. Zira Allah Rasûlü bir tevbe peygamberidir ve hükmü de kıyamete kadar sürecektir.

---

55) Müslim, Birr, 87

56) Kadı İyâz, eş-Şifa, 1/17

57) Müsned, 4/395; Müslim, Fezail, 126

O, yerinde, ağlayan bir çocuk görse oturur, onunla ağlar. İnleyen ananın ızdırabını vicdanında duyar. İşte yine Ebu Hüreyre'nin rivayet ettiği bir hadis ve O'nun dillere destan şefkati: "Ben namaza duruyor ve onu uzun kılmak istiyorum. Sonra bir çocuk ağlaması duyuyorum. Annesinin ona duyacağı heyecanı bildiğim için hemen namazı hızlı kılıp bitiriyorum." (58)

Allah Rasûlü, namazlarını oldukça uzun kılardı. Bilhassa nâfile namazları, sahabinin takatını aşacak mahiyette idi. İşte O, böyle bir namaz kılma niyetiyle namaza duruyor, sonra da namaz esnasında bir çocuk ağlaması duyunca, hemen namazı hızlandırıyordu. Çünkü o günlerde kadınlar da Allah Rasûlü'nün arkasında namaz kılmak için cemaata iştirâk ediyorlardı. Efendimiz, ağlayan çocuğun annesi mescidde olabilir mülâhazasıyla, namazı hızlandırıyor ve böylece kadını rahatlatıyordu. İşte O, hemen her meselede böyle bir şefkat âbidesiydi. Bir çocuğun ağlaması O'nu dilgîr eder ve ağlatırdı. Ne var ki O, bu engin şefkatine rağmen dengeliydi. Mesela, O'nun bu baş döndüren şefkati, hiçbir zaman dinî hadleri tatbikine mani olamamış ve cezanın şekli ne olursa olsun onu mutlaka tatbik etmişti...

Ashab'tan, Mâiz, Allah Rasûlü'nün huzuruna geldi ve: "Ya Rasûlallah beni temizle!" dedi. Allah Rasûlü, ona sırtını döndü "Git tevbe et" buyurdu. Ancak Mâiz ısrarlıydı. Kendisinin mutlaka temizlenmesini istiyordu. O sözünü dördüncü defa tekrarlayınca Allah Rasûlü sordu: "Seni hangi günahtan temizleyeyim?" Mâiz "Zina suçundan ey Allah'ın Rasûlü" diye cevap verdi.

Mâiz evli bir insandı. Bu itibarla da O'nun zina suçunun cezası öldürülmekti. İki Cihan Serveri, kıyamete kadar bir ibret levhası olacak bu manzarayı hafızalara nakşetmek ister gibi, yanındakilere sordu: "Bunda cinnet var mı?" ; "Hayır dediler, Mâiz akıllı bir insandır." Allah Rasûlü tekrar sordu: "Acaba Mâiz sarhoş mu?" Baktılar ve yine "hayır" dediler, "Mâiz sarhoş da değil."

Bunun üzerine Allah Rasûlü yanındakilere fermân etti: "Gidin buna haddi tatbîk edin..."

Mâiz bir meydana götürüldü.. ve taşlanarak öldürülecekti. Bir ara canı yandı, kaçmak istedi. Fakat, biri yetişip elindeki kemik parçasını Mâiz'in kafasına geçirince, Mâiz cansız, yere serildi. Biraz sonra bu durum Allah Rasûlü'ne anlatılınca, hıçkırıklarını tutamadı: "Keşke onu

58) Buharî, Ezan, 65; Müslim, Salat, 192

bıraksaydınız. Belki dediklerinden vazgeçecekti" buyurdu. Tam o esnada bir sahâbi, Mâiz'i kasdederek: "İşlediği gizli günahı açıkladı ve bir köpek gibi öldü" deyince, Allah Rasûlü kaşlarını çattı: "Arkadaşınızı gıybet ettiniz. Allah'a yemin ederim, Mâiz öyle bir tevbe etti ki, yeryüzündeki bütün günahkârlara dağıtılsaydı kâfi gelirdi" buyurdu.[59] Bütün bunlara rağmen O, bir muvâzene ve denge insanıydı. Muhâlfarz, Mâiz tekrar dirilip aynı suçla O'nun huzuruna gelseydi, O yine hiç tereddüt etmeden, Allah'ın hükmünü tatbîk ederdi...

Benî Mukarrin'den biri hizmetçisini dövmüştü. Hizmetçi kadın, ağlayarak Allah Rasûlü'nün yanına geldi. Efendimiz, bu hizmetçinin sâhibini çağırdı: "O'nu haksız yere dövdünüz. Ya hürriyete kavuşturun ya da bırakıverin, gitsin" dedi.[60] Evet, bu haksız tokatın karşılığı âhirete kalacak olursa, oranın tokatları çok daha şiddetli olacaktır. Binaenaleyh; tokatın bedeli hürriyet olmalı ki, ötedeki cehennem azabının diyeti olsun...[61]

Çocuklar

Hele, O'nun kendi çocuklarına karşı şefkati bütün bütün farklıydı. Çok defa, oğlu İbrahim'in süt emdiği ailenin yanına gelir, onu kucağına alır ve uzun müddet severdi.[62]

Akra b. Hâbis, Allah Rasûlü'nün, Hz. Hasan ve Hüseyin'i kucağına alıp sevdiğini görünce: "Benim on çocuğum var; daha hiçbirini öpmüş değilim" dedi. Allah Rasûlü şöyle cevap verdi: "Merhamet etmeyene merhamet olunmaz."[63]

Bir başka hadis: ارْحَمُوا مَنْ فِي الأَرْضِ يَرْحَمْكُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ *"Siz yerdekilere merhamet edin ki, göktekiler de size merhamet etsin."*[64]

Diğer bir rivayette ise verdiği cevap şöyledir: "Allah senin kalbinden merhamet duygusunu almışsa, ben sana ne yapabilirim ki?"[65]

Allah Rasûlü, akrabalarına karşı olduğu gibi yakın-uzak dostlarına karşı da muhabbet ve rahmet hissiyle dopdoluydu.

---

59) Müslim, Hudûd, 17,18,19,20,22,23; Buharî, Hudud, 28; Müsned, 1/238, 2/450; İbn Mâce, Hudûd, 9

60) Müslim, Eyman, 31, 33; Müsned 3/447

61) Müslim, Eyman, 30

62) Buharî, Fezâilü'l-Ashâb, 63

63) Buharî, Edeb, 18

64) Tirmizi, Birr, 16

65) Buharî, Edeb, 18; Müslim, Fezail, 64; İbn Mace, Edeb, 3; Müsned, 6/56

Hz. Aişe validemiz anlatıyor:

Sa'd b. Ubâde hastalanmıştı. Allah Rasûlü, bu vefâlı dostunu ziyarete gitti, yanında bazı sahabiler de vardı. Sa'd b. Ubade'nin hazîn hali öylesine rikkatine dokundu ki hıçkırıklarını tutamadı ve ağladı. Onun ağlaması, orada bulunanları da ağlattı. Bu ağlamanın başka türlü değerlendirilmemesi için de şöyle buyurdu: إِنَّ اللهَ لاَ يُعَذِّبُ بِدَمْعِ الْعَيْنِ وَلاَ بِحُزْنِ الْقَلْبِ وَلٰكِنْ يُعَذِّبُ بِهٰذَا (وَأَشَارَ إِلَى لِسَانِهِ) *"Allah asla gözyaşından ve kalb üzüntüsünden dolayı azap etmez. Ancak şundan azap eder, dedi ve dilini gösterdi."* (66)

Evet, Allah gözyaşından dolayı azap etmez; aksine bazı gözyaşları sebebiyle azabı kaldırır da. Evet, Allah Rasûlü bir başka hadislerinde şöyle buyurmaktadır: عَيْنَانِ لاَ تَمَسُّهُمَا النَّارُ عَيْنٌ بَكَتْ مِنْ خَشْيَةِ اللهِ وَعَيْنٌ بَاتَتْ تَحْرُسُ فِي سَبِيلِ اللهِ *"İki göz vardır ki, cehennem ateşi onlara dokunmaz. Allah korkusundan ağlayan (insanın) gözü, bir de gecesini Allah yolunda, nöbet tutarak geçiren göz."* (67)

Bu gözlerden biri ruhbâna diğeri de fürsâna aittir. Geceleri bir rahip gibi kendini ibâdete veren ve gözyaşı döken; gündüzleri de birer aslan kesilip küfürle yaka-paça olan insanların gözleri, yani hakiki mü'minin gözleri... Zaten sahabi de bize anlatılırken öyle anlatılmaktadır: Onlar geceleri birer rahip gibi ibadetle meşguldürler; gündüzleri de her biri birer aslan kesilir ve dört bir yanı velveleye verirler.

Osman b. Maz'un vefat edince Allah Rasûlü ona da koşarak gitti. O, Allah Rasûlü'nün kendisine kardeş yaptığı şanlı bir sahabiydi. Cenazesinin üzerine o kadar ağladı, o kadar gözyaşı döktü ki, sanki cenaze Allah Rasûlü'nün gözyaşıyla yıkanmış gibi oldu. Tam o esnada hanımlarından biri Osman b. Maz'un'u kasdederek: "Kuş oldu, cennete uçtu" dedi. Allah Rasûlü hemen kaşlarını çattı ve: "Ben Allah'ın Rasûlüyüm, bilmiyorum, sen onun cennete gittiğini nereden biliyorsun!" dedi.(68) Evet, O, denge insanıydı. Şefkati, ağlaması, asla bir yanlışı düzeltmesine mâni olmuyordu. Hıçkırıklarıyla, kardeşim deyip bağrına bastığı insanı sararken ve gözyaşlarıyla yuyup yıkarken, söylenen mübalağalı bir söz, O'nun uygunsuz bulduğu bu söz sahibini îkazına ma'ni olmuyordu. Vefa başkaydı hak başka;

---

66) Buharî, Cenâiz, 45; Müslim, Cenaiz, 12

67) Tirmizi, Fezâilü'l-Cihâd, 12

68) Buharî, Cenaiz 3; İbn Mace, Cenaiz, 7; Müsned 2/335

Uhud şehidlerini her hafta ziyaret ediyordu ama, "uçup cennete gittiniz"[69] demiyordu. Biz "onlar da cennete gitmeyecekse..." desek bile, bu böyle..

Yetimleri himâye edenlere verdiği pâye, O'nun nasıl bir şefkat âbidesi olduğunu isbâta yetmez mi? Bakın ne buyuruyor: انا وكَافِلُ الْيَتِيمِ فِي الْجَنَّةِ هٰكَذَا "Ben ve yetimi gözeten cennette şöyleyiz" diyor, sonra parmaklarını yumuyor ve yetimi görüp gözetene, ne kadar yakın olduğuna işaret buyuruyor.[70]

Sanki Allah Rasûlü, yetimi görüp gözeten ve onu himaye edenle benim arama, cennette kimse giremez, diyordu.

Hayvanlara da Şefkat

O'nun şefkati hayvanları da içine alıyordu. Yukarıda bir kadının bir kedi yüzünden nasıl cehenneme girdiğini; yine ahlâksız bir kadının bir köpeğe su içirmesiyle nasıl cennete "buyur" edildiğini arzetmiştim. Bir başka hâdiseyi de nakledip bu hususu da noktalayalım:

Bir muhârebeden dönülüyordu. Dinlenme vaktinde, sahabeden bazıları bir kuş yuvası görmüş ve yuvadaki yavruları alıp sevmeye başlamışlardı. Tam o sırada anne kuş geldi ve yavrularını onların elinde görünce, orada çırpınıp pervaz etmeye başladı. Allah Rasûlü bu duruma muttalî olunca fevkalâde celallendi ve hemen yavruların yuvaya konulmasını emir buyurdu.[71] Evet, O'nun rahmeti hayvanları da kuşatıyordu. Zaten Allah, geçmiş peygamberlerden birini karınca yuvası yüzünden itâp etmemiş miydi?

Bu peygamber farkına vararak veya varmayarak karıncıları yakmış.. arkadan da Allah'tan azar işitmiştir[72]. Şimdi bu ve emsali vak'aları bize nakleden Allah Resûlü'nün başka şekilde davranması mümkün mü? Sonra, O'nun ümmetinden öyleleri yetişecektir ki, adları "karınca çiğnemez efendi" olacaktır. Çünkü onlar ayaklarına zil takacak ve yolda böyle yürüyeceklerdir. Ta haşereler zilin sesiyle uzaklaşsın ve ayak altında kalıp ezilmesinler... Aman Allahım! Bu ne derin, bu ne cihanşümul bir şefkat ve merhamet örneğidir. Evet O'nun rahmet dairesinden karıncalar dahi istisna edilmemiştir. Karıncayı bile ezmeyen bu in-

69) Buharî, Meğazi, 27; Müslim, Fezâil, 30; Nesâî, Cenâiz, 103; İbn Sa'd, Tabakat, 2/205; İbn Hişâm, Sire, 4/300

70) Buharî, Talak, 25, Edeb, 24; Müslim, Zühd, 42

71) Ebu Davud, Edeb, 164, Cihad, 112; Müsned,1/404

72) Buharî, Cihad, 153; Müslim, Selam, 147

sanlar acaba başkalarına zulmedebilirler mi? Hayır, bilerek ve kasıtla onların haksızlık yapmaları mümkün değildir!..

Mina'da bulunduğu bir sırada, taşların arasından bir yılan çıktı. Sahabe Efendilerimiz de hemen yılanın üzerine üşüştü. Ancak yılan kaçmayı başardı. Bu manzarayı uzaktan seyreden Allah Rasûlü: "O sizin, siz de onun şerrinden kurtuldunuz", buyurdu.(73) Burada Allah Rasûlü, sahabinin yapmak istediğine de şer diyordu. Zira, öldürülen yılan da olsa, dünya nizamında bir yeri vardır. Böyle dengesiz her ölüm, ekolojik dengeyi bozacak ve telafisi zor bir arıza meydana getirecektir. Esasen ziraat adına haşarata kıyma, onları imhâ etme, ekolojik denge adına bir cinâyettir. İşin daha garibi de, günümüzde bu türlü cinâyetler ilim adına işlenmektedir.

İbn Abbas anlatıyor: "Allah Rasûlü'yle bir yere gidiyorduk. Birisi, kesmek üzere bir koyunu bağlamış, koyunun gözü önünde bıçağını biliyordu. Allah Rasûlü bu şahsa: اتريد ان تميته موتات "Onu defalarca mı öldür-mek istiyorsun?"(74) buyurdu. Bu; bir bakıma o şahsa itâptı.

Abdullah b. Cafer (ra) anlatıyor: "Allah Rasûlü, yanında birkaç sahâbeyle bir bahçeye girdi. Bahçenin köşesinde zayıf mı zayıf bir deve vardı. Deve Allah Rasûlü'nü görünce sicim gibi gözyaşı dökmeye başladı. İki Cihan Serveri hemen devenin yanına gitti. Bir müddet o devenin yanında kaldı, sonra devenin sahibini çağırtarak, deveye iyi bakması hususunda onu gayet sert îkaz etti."(75)

Günümüzdeki hümanistlerin iddia ettikleri sevgi ve şefkatin çok ötesinde merhametle dopdolu olan Allah Rasûlü, bu cihanşümûl rahmetini de her türlü ifrat ve tefritten korumasını bilmiş ve o herşeye yeten fetaneti sayesinde hiç mi hiç ifrat ve tefride düşmemiştir.

Evet, O, hiçbir zaman hoşgörü adı altında, kötülüklere müsâmaha ile bakmamış, kötülük ve günah seraları kurmamıştır. O, bir caniye ve bir canavar ruhluya, şefkat adına gösterilecek müsâmahanın, binlerce mâsum insanın hukukuna tecâvüz olduğunu çok iyi bilmekteydi. Üzülerek itiraf etmeliyim ki, günümüzde işlenen bu türlü haksızlıklar her devirden çoktur. Anarşiste, ecdâd ve mâzi düşmanlarına gösterilen müsâmahanın, memleketi ne hâle getirdiğini yakın tarihimiz itibariyle acı acı

73) Nesai, Hac, 114; Müsned, 1/385

74) Müstedrek, 4/231, 233

75) Suyûtî, el-Hasâisü'l-Kübra, 2/95; Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, 9/9

gördük ve hâlâ da kısmen görmekteyiz. Sevgi, şefkat, dengeli kullanılamazsa, fert için ve cemiyet için de önü alınamayacak neticeler doğabilir. Halbuki Allah Rasûlü için, menfî manada böyle tek bir hâdise dahi göstermek mümkün değildir.

Evet O, kendisini telef edecek kadar insanları seviyordu. Yer yer Kur'ân-ı Kerîm'in O'nu ta'dil etmesi bunun delilidir. Kur'ân: **"Onlar Kur' ân'a inanmıyorlar diye, nerede ise kendini bitirip tüketeceksin"** (Kehf, 18/6) diyordu. Zaten, nübüvvet atmosferi benliğini sarmaya başlayınca, O kendini bir mağaraya hapsetmemiş miydi? Vahiy de ilk defa O'na orada geldi. Demek ki O, insanları seviyordu ve bu yola baş koymuştu.

Esasen Allah Rasûlü'nün cihad anlayışı da O'nun bu rahmet yanından kaynaklanıyordu. Evet, insanlar cihad sebebiyle belki dünya namına bazı zararlar göreceklerdir; fakat ebedî hayatları adına kazanacakları o kadar çok şey olacaktır ki, onların bu zararlarını hiçe indirecektir! Allah Rasûlü, taşıdığı kılıcının ucuyla cennete giden yolları açıyordu. Bu da O'nun âlemlere rahmet oluşunun ayrı bir buudu...

Evet, O rahmetenli'l-âlemindir. Rahmetinin dengesi ise fetânetinin bir başka delilidir...[76]

5884 ١٣ – وعن جابر بن عبدالله الأنصاري رَضِيَ اللّٰهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اتَّقُوا الظُّلْمَ، فَإنَّ الظُّلْمَ ظُلُمَاتٌ يومَ القِيَامَةِ، وَاتَّقُوا الشُّحَّ فَإنَّ الشُّحَّ أهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ، حَمَلَهُمْ على أنْ سَفَكُوا دِمَاءَهُمْ واسْتَحَلُّوا مَحَارِمَهُمْ]. أخرجه مسلم.

13. (5884)- *Cabir İbnu Abdillah el-Ensarî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Zulümden kaçının. Zira zulüm, kıyamet günü karanlıklar olacaktır. Cimrilikten de kaçının, zira cimrilik, sizden öncekileri helak etmiş, onları birbirlerinin kanlarını dökmeye, haramlarını helal addetmeye sevketmiştir." [Müslim, Birr 56, (2578).]

AÇIKLAMA:

1- Bazı alimler, hadisin zahirî manasının esas olduğunu söylemiş, dolayısıyla yapılan zulümlerin, kıyamette zalimin karşısına karanlıklar şeklinde çıkacağını, mü'minlerin önü ve yanları nurlu ve aydınlık olduğu halde, zalimin karanlık içinde kalıp yolunu bulamayacağını belirtmiştir.

76) M. Fethullah Gülen Hocaefendi, Sonsuz Nur 1/299-313.

Nevevî, bunun kıyamet gününün şiddetleri olması ihtimalinden de bahseder ve: **"Karanın ve denizin karanlıklarından sizi kim kurtarır."** (En'am 63) ayetinin bu şekilde tefsir edildiğini belirtir.

İbnu'l-Cevzî, zulmün iki şekilde yapılabileceğini belirtir ve bu konuda şu açıklamayı yapar: "Biri haksız yere başkasının malını almaktır. Diğeri de adaleti emreden kimseye karşı gelmektir. İkincisi birincisinden daha kötüdür."

İbnu'l-Cevzî, zulmün kalpteki kararmanın sonucu olduğunu, iman nuruyla aydınlanan bir kalbin, zulmün akibetini düşünerek zulme meydan vermeyeceğini söyler.

2- Cimriliğin sebep olduğu helakin, hem dünya hem de ahiret helaki olabileceğini söylemiştir. Zaten hadis, dünya helakini, dünyada bu sebeple birbirlerinin kanını döktüklerini, haramları bu yüzden, helal addettiklerini belirtmektedir. Bu tasvir, sadece dünya helakinin değil, ahiret helakinin de tasviridir.

5885 ١٤ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: شَرُّ مَا فِي الرَّجُلِ شُحٌّ هَالِعٌ، وَجُبْنٌ خَالِعٌ]. أخرجه أبو داود.

«الشُّحُّ» أشد البخل.

و«الهَلَعُ» أشد الجزع، والمراد أن الشحيح يجزع جزعاً شديداً ويحزن على درهم يفوته أو يخرج من يده.

و«الخَالِعُ» الذي كأنه خلع فؤاده لشدة خوفه وفزعه.

14. (5885)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İnsanda bulunan en şerli şey aşırı cimrilik ve şiddetli korkudur." [Ebu Davud, 22, (2511).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî, "cimrilik" diye çevirdiğimiz "şuhh"u buhl'un aşırı şekli diye tarif eder. Buhl zaten: "Kişiyi üzerinde bulunan başkasına ait vacib bir hakkı vermekten mani olan, bu hak verildiği taktirde hırsa ve korkuya düşüren hal" olarak tarif edilmiştir. Şu halde şuhh bundan da ileri bir cimrilik mertebesi olmaktadır.

5886 ١٥– وعن أبي بكر الصديق رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَلْعُونٌ مَنْ ضَارَّ مُؤْمِناً أَوْ مَكَرَ بِهِ]. أخرجه الترمذي.

15. (5886)- *Ebu Bekr es- Sıddîk* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Mü'mine zarar veren veya hile yapan mel'undur." [Tirmizî, Birr 27, (1942).]

AÇIKLAMA:

Mel'un, Allah'ın rahmetinden uzak manasına geldiğine göre, mü'mine zarar ve hile yapmanın, Allah katında nasıl ciddi bir günah olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim müteakiben kaydedilen hadiste: "Kim (mü'mine) zarar verirse Allah da onu zarara uğratır. Kim de (Müslümana) meşakkat verirse, Allah da ona meşakkat verir" buyrulmuştur.

Zarar ve meşakkat mana bakımından birbirine yakın ise de, zarar daha ziyade malın telef edilmesine, meşakkat ise şahsın kendisine ulaşan eziyete denir. Şu halde Müslümana bunların şu veya bu suretle, açıktan veya aldatma suretiyle gizlice yapılması haramdır. Allah'ın intikamını alacağı davranışlardır.

5887 ١٦– وعن أبي صرمة رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ ضَارَّ مُؤْمِناً ضَارَّ اللهُ تَعالى بِهِ، وَمَنْ شَاقَّ مُؤْمِناً شَاقَّ اللهُ تَعالىٰ عَلَيْهِ]. أخرجه الترمذي.

«الْمُضَارَّةُ» المضرة.

و«الْمُشَاقَّةُ» النزاع.

16. (5887)- *Ebu Sırma* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim mü'mine zarar verirse Allah da onu zarara uğratır. Kim de mü'mine meşakkat verirse, Allah da ona meşakkat verir."* [Tirmizî, Birr 27, (1941).]

5888 ١٧– وعن أبي تميمة رَضِيَ اللهُ عَنه: [أَنَّ أَصْحَابَهُ قَالُوا لَهُ، وَقَدْ حَدَّثَهُمْ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ: أَوْصِنَا، فَقَالَ: إِنَّ أَوَّلَ مَايَنْتِنُ مِنَ الإِنْسَانِ بَطْنُهُ، فَمَنِ اسْتَطَاعَ أَنْ لَا يُدْخِلَ بَطْنَهُ إِلَّا طَيِّباً فَلْيَفْعَلْ]. أخرجه البخاري.

17. (5888)- *Ebu Temîme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Arkadaşları

kendisine "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* size çok şeyler söyledi, öyleyse bize de bir tavsiyede bulunun!" demişlerdi.

"İnsa'nın ilk (çürüyüp) kokacak olan yeri karnıdır. Öyleyse, kim, karnına temiz olandan başka bir şey girdirmeyebilirse mutlaka bunu yapsın!" tavsiyesinde bulundu." [Buhârî, Ahkam 9.]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Buhârî'deki aslı uzuncadır. Müellif bir kısmını tayetmiştir. Ancak çıkarılan bu kısımlar, daha önceki hadislerde zikredilmiş durumda.

2- İnsanda ilk kokacak yerin karnın olması, ölümden sonrayla ilgilidir. Hadisin bazı veçhinde bu, tasrih edilmiştir.

Hadiste yapılan nasihat mevkuftur. Rivayetin başka vecihlerinde de hep mevkuf olarak gelmiştir, ref zannını veren de vardır.

5889 ١٨– وعن أبي بكرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا مِنْ ذَنْبٍ أَجْدَرُ مِنْ أَنْ تُعَجِّلَ لِصَاحِبِهِ الْعُقُوبَةَ في الدُّنْيَا مَعَ مَا يُدَّخَرُ لَهُ في الآخِرَةِ مِنَ الْبَغْيِ وَقَطِيعَةِ الرَّحِمِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

18. (5889)- *Ebu Bekre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İşleyene daha dünyada cezası çarçabuk gelmeye en layık günah zulüm ve sıla-ı rahmin koparılmasıdır, bu cezanın dünyada gelmesi, ahiretteki cezaya kefaret değildir."* [Ebu Davud, Edeb 51, (4902); Tirmizî, Kıyamet 58, (2513).]

AÇIKLAMA:

Dünyada cezası gecikmeden gelmeye en layık iki günah zikredilmektedir:

1) Bağy: Bu her çeşit zulüm, haksızlık manasına geldiği gibi, sultana isyan, kibir manalarına da gelmektedir.

2) Kat'ur-rahm, bu, sıla-i rahmin koparılması yani akrabalık, yakınlık, arkadaşlık, komşuluk gibi insanlara karşı olan beşerî vazifelerimizin yerine getirilmemesidir. Bunlar arasında en mühimmi anne ve babaya karşı olan vazifelerimizdir. Hadiste ayırım yapılmadan, mutlak bir üslupla hepsi birden ifade edilmiş olmaktadır.

Hadis, bu iki günahın cezasının çabuk geleceğini belirttiği gibi, dünyevî cezanın uhrevî ukubete kefaret olmayacağına da ayrıca yer verir.

5890 ١٩ – وعن عياض بن حمار رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ اللهَ أَوْحَى إلَيَّ أَنْ تَوَاضَعُوا حَتَّى لاَ يَبْغِيَ أَحَدٌ عَلَى أَحَدٍ وَلاَ يَفْخَرُ أَحَدٌ عَلى أَحَدٍ]. أخرجه أبو داود.

19. (5890)- *İyaz İbnu Hımar* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah Teala hazretleri, bana: "Mütevazi olun, öyle ki, kimse kimseye zulmetmesin, kimse kimseye karşı böbürlenmesin" diye vahyetti."* [Ebu Davud, Edeb 48, (4895).]

Tevazu meselesini tasavvufî boyutla ele alan M. Fethullah Gülen Hocaefendi'ye ait bir makaleyi bu hadis münasebetiyle iktibas etmekte fayda mülahaza etmekteyiz.

Tevâzu

Tevâzu; yüzü yerde olma ve alçakgönüllülük manalarına gelir ki, tekebbürün zıddıdır. Onu; insanın Hakk karşısında gerçek yerinin şuurunda olup, ona göre davranması ve halk arasındaki durumunu da bu anlayış zâviyesinden değerlendirip, kendini insanlardan bir insan veya varlığın herhangi bir parçası kabul etmesi şeklinde de yorumlayabiliriz. İster öyle-ister böyle , insan tevâzu ruh ve düşüncesiyle kendini kapının alt eşiği, meskenin sergisi, yolların kaldırım taşı, ırmakların çakılı, başakların samanı kabul etmiş.. ve Alvar İmamı edasıyla: "Herkes yahşi men yaman, herkes buğday men saman" diyebilmişse, o baş, göklerde en yüce kametlerin dahi bûsegâhı demektir. Zaten, Hz. Sadık u Masduk'a isnad edilen bir hoş sözde de: مَنْ تَوَاضَعَ رَفَعَهُ اللهُ وَمَنْ تَكَبَّرَ وَضَعَهُ اللهُ *-Yüzü yerde olanı Allah yükselttikçe yükseltir, kibre girip çalım çakanı da yerin dibine batırır-*(77) demiyor mu? Demek ki büyük görünmekle büyük olma ve küçük görünmekle küçük olma ma'kusen mütenasip şeyler...

Bazıları tevâzuu, kendinde zâtî hiçbir kıymet görmeme; bazıları, insanları, insana yakışır saygıyla karşılayıp onlarla muamelesinde mahviyet içinde bulunma; bazıları, İlâhî inayetle fevkalâde bir muameleye tabi tutulmazsa, kendini halkın en şerlisi görme; bazıları da benlik hesabına içinde beliren büyük-küçük her çeşit dahilî kıpırdanışa karşı hemen harekete geçip onu olduğu yerde boğma cehdi ve gayreti şeklinde tarif etmişlerdir ki, herbirinin kendine göre hem bir mahmili, hem de tarz-ı

77) Heysemi, Mecmau'z-Zevâid, 10/325.

telâkkisi vardır. Ancak, sonuncusu daha çok mukarrabin ve muhlasîni alâkadar etmektedir.

Halifeler halifesi Hz. Ömer'i (r.a.) omuzunda kırba, su taşırken gören bir sahabi sorar: "Bu ne hal ey Allah Rasulü'nün halifesi!" Mukarrebliğin mukimi Ömer: "Dış ülkelerden bir kısım elçiler gelmişti, içimde şöyle böyle birşeyler hissettim -hâşâ ki o, bizim anladığımız manada bir bulanıklık hissetsin- o hissi kırmak istedim" der. Onun sırtında un taşıması,[78] minberde kendini levmetmesi, levmedenlere ses çıkarmaması hep bu kabil hazm-ı nefisle alâkalı hususlardan olduğu gibi; valiliği döneminde Ebu Hureyre'nin, şuna-buna sırtında odun taşıması;[79] Zeyd b. Sâbit'in kadı olduğu bir dönemde İbn Abbas'ın elini öpmesi; buna mukabil tercümânü'l-Kur'ân'ın da onun atının üzengisini tutması;[80] Hz. Hasan'ın, ekmek kırıklarıyla oynayan çocuklarla oturup, onların yediğinden yemesi ve *Hz. Ebu Zerr*'in başını Bilâl-i Habeşi'nin ayağının altına koyması hep birer mahviyet ve tevâzu örneğidir.

Allah, Kelâm-ı Kadim'inde, Resulullah da sünnet-i mutahharasında tevâzu etrafında o kadar tahşidat yaparlar ki, onları duyup-işitenin, gerçek kulluğun tevâzu ve mahviyet olduğunda şüphesi kalmaz. Kur'an'ın: وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْاَرْضِ هَوْنًا وَاِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا **-Rahmân'ın has kulları, yeryüzünde alçakgönüllü olmanın örneğidirler ve ağırbaşlı, yüzleri yerde hareket ederler.. cahiller kendilerine sataşınca da "selâm" der geçerler"** beyanı onlardan sımsıcak bir ses; اَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ **-Onlar mü'minlere karşı şefkatli ve mahviyet içindedirler"** (Fetih, 48/29) beyanı da onların gönüllerinden kopup gelen ve davranışlarına akseden yumuşak bir nefestir. Hele: رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرٰيهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا **Onlar, birbirlerine karşı şefkat ve merhamet timsalidirler.. her zaman onları rükuda iki büklüm ve secdede kıvrım kıvrım bulursun!"** (Fetih, 48/29) fermanı ise onlara tasavvurları aşan bir iltifatın ünvanı olmuştur.

İnsanlığın İftihar Tablosu, bu mevzuyla alâkalı şu incileri saçar gönül gözlerimizin önüne:

78) İbn Esir, Üsdü'l-Gabe, 4/165.

79) İbn Kesir, el-Bidaye, 8/113.

80) İbn Hacer, el-İsâbe, 2/332.

1- Allah bana tevazu ve mahviyet içinde bulunmanızı.. ve kimsenin kimseye karşı fahirlenmememesini emretti.[81]

2- Size ateşin kendine ilişmeyeceği insanı haber vereyim mi? Ateş; Allah ve insanlara yakın, yumuşak huylu, herkesle geçimli ve rahat insanlara dokunmaz.[82]

3- Allah için yüzü yerde olanı, Allah yükseltir ha yükseltir; aslında o kendini küçük görmektedir ama, halkın gözünde asıl büyük odur.[83]

4- Allahım, beni benim gözümde küçük göster![84] ve daha niceleri... Zaten O, hayatını hep bu çizgide geçirmemiş miydi:

a- Çocuklara uğrar, onlara selâm verir;[85]

b- Herhangi biri elinden tutup bir yere götürmek isteyince, tereddüt etmeden kalkıp gider;[86]

c- Ev işlerinde hanımlarına yardım eder;[87]

ç- Herkes bir iş görürken, O da iştirak ederek, onlarla beraber olmaya çalışır; [88]

d- Ayakkabılarını tamir eder, elbiselerini yamar, koyun sağar, hayvanlara yem verir;[89]

e- Sofraya hizmetçisiyle beraber oturur; [90]

f- Meclisini her zaman fakirlere açık tutar;

g- Dul[91] ve yetimleri görür-gözetir;[92]

h- Hastaları ziyaret eder, cenazelerde hazır bulunur ve kölelerin davetine icabet ederdi...[93]

81- Müslim, Cennet, 64, Ebu Davud, Edeb, 40, İbn Mâce, Zühd 23.

82- Tirmizî, Sıfatu'l-Kıyâme, 45.

83- Ebu Nuaym, Hilyetü'l-Evliya, 7/129.

84- Bkz. Müslim, Zühd, 14.

85- Buhârî, İsti'zan, 15; Müslim, Selam, 15.

86- Kâdı İyaz, eş-Şifâ, 1/131, 133.

87- Buhârî, Nafakât, 8; Edeb, 40; Tirmizî, Sıfatu'l-Kıyâme, 45.

88- Müsned, 2/383; İbn Hişam, Sîre, 2/141.

89- Tirmizî, Şemâil, 78; Müsned, 6/256.

90- Buhârî, Et'ime, 55; Müslim, Eyman 42.

91- Buhârî, Nafakât, 1; Müslim Zühd, 41.

92- Buhârî, Talak 25; Müslim, Zühd, 42.

93- Buhârî, Tefsiru Sure, (9) 12; Müslim, Münafıkîn, 3.

Allah Resûlü'nden Hz. Ömer'e, ondan Ömer b. Abdülaziz'e, ondan da dünya kadar evliyâ, asfiyâ, ebrâr, mukarrabin ve çağın devâsâ gönül erlerine kadar, binler-yüz binler hep aynı çizgide: "Büyüklerde büyüklük alâmeti tevâzu ve mahviyet, küçüklerde küçüklük emaresi de kibir ve enaniyettir" demiş, ilk mevhibelerini yitirmemiş olanlara insan-ı kâmil olma yolunu göstermiş ve hep tevâzuu yeğlemiştir.

Gerçek tevâzu; Hakk'ın büyüklük ve sonsuzluğu karşısında, sıfır-sonsuz nisbetlerine göre insanın kendi yerini belirleyip, bu düşünce, bu tesbiti benliğine mal etmesidir. Bu anlayış tabiatına işlemiş ve bu işleyişle ikinci fıtrata ulaşmış olgun insanlar, halkla münasebetlerinde mütevâzî, mahviyet içinde ve olabildiğince de dengelidirler. Zira, Allah'a karşı yer ve konumunu belirlemiş olanlar, dînî hayatlarında da, halkla münasebetlerinde de, hususî murakabelerinde de hep muvazene içindedirler.

1- Dine karşı tevâzu ve mahviyet içindedirler; onun ne menkûlüyle ne de ma'kûlüyle hiçbir çelişkileri yoktur. Kur'ân-ı Kerim'in beyânât-ı neyyiresi, sünnet-i sahiha ve hasene ile sabit olan her hususa karşı teslimiyet ve iz'an içinde bulunurlar. Rasulullah tarafından tebliğ edilen, bilhassa temsil edildiği bilinen hiçbir mes'eleye, akla, kıyasa, zevke, siyasete -aslında, dinin ruhunda müstakim akla, sahih kıyasa, selim zevke, şer'î siyasete aykırı hiçbir mevzû yoktur- muhalif görseler bile karşı çıkmazlar.

Bu itibarla, "akıl-nakil çatıştığında, aklı nakle tercih ederiz" sözü tevâzudan nasipsiz bencillerin lakırdısı olduğu gibi, "re'y ve kıyas nasların önünde gelir" düşüncesi bir inhiraf ve sünnet yolunun dışındaki zevkler, keşifler, kerametler de birer istidracdır.

2- Ve yine onlar, tebliğle tanıyıp, temsil ile en küçük farklı alternatiflere bile geçit verilmemesi lâzım geldiğine inanarak, Hz. Şâri'in beyanının dışında herşeye karşı kapanır, zevk ve idraklerine açılan farklı mülâhazaları da:

وَكَمْ مِنْ عَائِبٍ قَوْلاً صَحِيحاً وَآفَتُهُ مِنَ الْفَهْمِ السَّقِيمِ

-Nice sağlam ve kusursuz sözleri ayıplayanlar vardır ki, kabahat onların sakat idraklerindedir" sözüyle karşılar ve kendi yetersizlikleriyle yorumlarlar.

3- Yine onlar, Kitap ve sünnete muhalif yollarla kurtuluşa erilemeyeceğinin idraki içindedirler.. ve en büyük güç kaynaklarını da Allah'a kullukta ararlar. Zaten, Allah'a kul olanın başkasına kulluk yapması mümkün olmadığı gibi, başkalarına kulluk zilletinden kurtulamayanın da O'na sağlam bir kul olması düşünülemez. Hz. Bediüzzaman bir yerde

meâlen ne hoş söyler: "Allah'tan başka hiçbir şeyi O'na kulluk yapacak derecede kendinden yüksek görme! ve kendini herhangi bir kimseden büyük görecek şekilde de kibre girme! zira mahlukat ma'bûdiyetten uzaklık noktasında müsavi oldukları gibi, yaratılmış olmaları itibariyle de birdirler."

4- Onlar, sa'ylerinin semeresini kendilerinden bilmez ve Allah'ın bir imtihan olarak onlara verdiği kıdemi.. ve kimbilir, hangi mülahazayla ortaya koydukları sa'y u gayreti başkalarına üstünlük vesilesi saymazlar.. halkın hüsn-ü zan ve teveccühlerine bel bağlamaz ve bedel arayışına girmezler.. sevilip sayılmalarını bir iptilâ kabul ederek, Allah'ın kendilerine olan lütuflarını etraflarına karşı minnet ve eza vesilesi görüp, Hakk'ın ihsanlarını halka karşı sebeb-i istibdat yapmazlar.

Hâsılı, tevâzu hulûkullah sarayının cümle kapısı olduğu gibi, Hakka ve halka yakın olmanın da en birinci vesilesidir. Gül toprakta biter.. insan semâlarda değil, yerde yaratılmıştır. Mü'min, secde ünvanıyla başı ile ayakları aynı noktada birleşince Allah'a en yakın olur..[94] Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'ya yapılan gökler davetiyesinin başında, tevazu ve mahviyetinin remzi olarak «عَبْدِهِ» (İsrâ, 17/1) kelime-i mübeccelesi yazılmıştır.[95]

5891 ٢٠– وعن أبي بكر الصديق رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: النَّارُ قَرِيبَةٌ مِنْ كُلِّ خِبٍّ بَخِيلٍ مَنَّانٍ؛ وفي رِوَايَةٍ: لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ خِبٌّ، وَلاَ بَخِيلٌ وَلاَ مَنَّانٌ].

أخرجه الترمذي.

20. (5891)- *Hz. Ebu Bekr es-Sıddîk* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cehennem, bozguncu, cimri ve başa kakıcı her insana yakındır."

Bir rivayette de şöyle buyrulmuştur. *"Cennete ne bozguncu, ne cimri, ne de başa kakıcı giremez."* [Tirmizî, Birr 41, (1964).]

5892 ٢١– وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: كُلُوا وَتَصَدَّقُوا وَالْبَسُوا في غَيْرِ إسْرَافٍ وَلاَ مَخِيلَةٍ]. أخرجه النسائي، وأخرجه البخاري في ترجمة باب.

94) Müslim, Salât, 215; Nesâî, Tatbik, 78; Müsned, 2/421.

95) M. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri, s. 112-118.

21. (5892)- *İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Yiyiniz, tasadduk ediniz, giyiniz. Fakat bunları yaparken israfa ve tekebbüre kaçmayınız." [Nesaî, Zekat 66, (5, 79). Hadisi buhari, bab başlığında kaydetmiştir (Libas 1).]

AÇIKLAMA:

Resulullah, hoşa giden yeme içme gibi hususların israf ve tekebbüre kaçmamak kaydıyla helal olduğunu belirtiyor. Aslında ayet-i kerimede de meseleye bu şekilde temas edilmiştir. ﴿كُلُوا وَاشْرَبُوا وَلاَ تُسْرِفُوا﴾ **"Yiyiniz, içiniz, fakat israf etmeyiniz. Allah israf edenleri sevmez"**(A'raf 31). Çünkü **"müsrifler şeytanların kardeşleridir"** (İsra 27). İsraf, gerek iş ve gerekse sözde haddi aşmak olarak tarif edilmiştir. Bu infakta daha belirgin olduğu için ayet ve hadiste öncelikle infaktaki israf medar-ı bahs edilmiştir.

5893 ٢٢ - وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ! إنَّ أحَدَنَا يَجِدُ فِي نَفْسِهِ يُعَرِّضُ بِالشَّيْءِ لأنْ يَكُونَ حَمَمَةً أحَبُّ إلَيْهِ مِنْ أنْ يَتَكَلَّمَ بِهِ، فَقَالَ: اللهُ أكْبَرُ، اللهُ أكْبَرُ، الْحَمْدُلِلهِ الّذِي رَدَّ كَيْدَهُ الى الْوَسْوَسَةِ]. أخرجه أبو داود.

22. (5893)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü dendi, herbirimiz içinde, (bazan öylesine çirkin) bir şeyin arız olduğunu görür ki, bunu söylemektense o şeyin bir kor parçası olup (kendisini) yakması ona daha sevimli gelmektedir!"

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu söze şöyle mukabelede bulundu:

"Allahuekber, Allahuekber, [Allahuekber!] Şeytanın hilesini vesveseye çeviren Allah'a hamd olsun!" [Ebu Davud, Edeb 118, (5112).]

5894 ٢٣ - وعن أبي زميل قال: [قُلْتُ لاِبْنِ عَبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنهما: مَاشَىْءٌ أجِدُهُ فِي صَدْرِي؟ فَقَالَ: مَاهُوَ؟ قُلْتُ: وَاللهِ مَا أتَكَلَّمُ بِهِ. فَقَالَ لِي: أشَيْءٌ مِنْ شَكٍّ؟ قَالَ وَضَحِكَ؛ ثُمَّ قَالَ: مَانَجَا أحَدٌ مِنْ ذلِكَ حَتّى أنْزَلَ اللهُ تَعَالَى: فَإنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِمَّا أنْزَلْنَا إلَيْكَ فَاسْألِ الّذِينَ يَقْرَءُونَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ. قَالَ فَقَالَ لِي: إذَا وَجَدْتَ فِي نَفْسِكَ شَيْئاً فَقُلْ: هُوَ الأوَّلُ وَالآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ]. أخرجه أبو داود.

23. (5894)- *Ebu Zümeyl* rahimehullah anlatıyor: "İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'a (bir gün): "İçimde duyduğum bu (fena) şeyler de ne?" diye sormuştum. Bana:

"Ne hissediyorsun ki?" dedi. Ben:

"Vallahi (onlar çok fena!) dilime alamam!" dedim.

"Şekk nevinden bir şey mi?" dedi ve güldü. Sonra açıkladı:

"Bu (çeşit vesveseler)den hiç kimse kurtulamaz. Nitekim Allah Teala hazretleri (Resulüne) şu ayeti inzal buyurmuştur. (Mealen): **"Eğer sana indirdiğimiz (kitapta anlatılan bu kıssalar) hakkında bir şüphen varsa, senden evvel indirilmiş olanları okuyanlara sor. Andolsun ki, sana Rabbinden hak (olan kitap) gelmiştir, sakın şüphe edenlerden olma!"** (Yunus 94).]

İbnu Abbas bana dedi ki: "Eğer içinde herhangi bir vesvese bulursan şöyle de: **"O (Allah), hem evveldir, hem ahirdir, hem zahirdir, hem batındır. O herşeyi bilendir"** (Hadid 3). [Ebu Davud, Edeb 118, (5110).]

AÇIKLAMA:

1- Son iki hadis Ebu Davud'da "Vesveseyi Red" adını taşıyan bir babta kaydedilmiştir. Hadislerin muhtevasından da anlaşılacağı üzere her insana arız olan vesveseler hakkında mü'mine bir bilgi verilmek istenmektedir. Bu bilginin özü şudur: "Her insan, gayrı ihtiyarî olarak bazı vesveselere düşmektedir. Bu vesveseler, iradeye tabi olmadan geldiği ve vicdanda bir tasdik bulmadığı için insana herhangi bir zararı yoktur. Bu çeşit imana, edebe muhalif vesveseler geldiği zaman telaşlanmadan imanı takviye edici, iman esaslarını hatırlatıcı ayetlerden okumalıdır.

İbnu Abbas'ın vesvese anında okunmasını tavsiye ettiği ayet Rabb Teala'nın zatî vasıflarıyla ilgili: "O, evveldir, ahirdir, zahirdir, batındır, herşeyi bilicidir." Ayetin manasını şöyle anlamamız münasibtir: "O, evveldir: Başlangıcı olmadığı gibi, bütün varlıkların başlangıcı da O'nun ilim ve kudretine bağlıdır. O, ahirdir: Sonu olmadığı gibi, bütün varlıkların neticesi O'na bakar ve dönüşü O'nadır. O, zahirdir: Varlık ve birliğinin delilleri herşeyde apaçık görünür ve bütün varlıklar dış görünüşleri ve san'atlı yapılışlarıyla O'nun kudret ve sanatına şahidlik eder. O batındır. Herşeyin hakikatine vakıftır ve herşeyin içyüzü O'nun kudret ve hikmetine şahidlik eder. O herşeyi hakkıyla bilendir."

2- Vesvese hususunda sorulunca *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ), ayeti okuyarak Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da benzer vesvese-

lere maruz kaldığını, bunun üzerine Efendimiz'i takviyeye matuf o ayetin indiğini ifade etmek istiyor.

Müfessirler, ayette muhatap Resulullah mı başkaları mı ihtilaf etmiştir. Resulullah olduğunu söyleyenlerden bazısına göre: "Zahirde Resulullah ise de asıl murad edilen başkasıdır ve bu muhtevada başka örnekler vardır: **"Ey peygamber! Allah'a muttaki ol, kâfirlere ve münafıklara itaat etme"** (Ahzab 1) mealindeki ayette, **"...Allah sorar: "Ey Meryemoğlu İsa! İnsanlara beni ve annemi Allah'tan başka ilahlar edinin diyen sen misin.?"** (Maide 116) ayetlerinde olduğu gibi." Meseleyi açıklayan Razi, buna bizim "kızım sana söyledim gelinim sen anla!" tabirinin karşılığı olan Arapça'daki اياك اعنى واسمعى ياجارة deyimini örnek verir.

Müfessirlerin yer verdikleri bir diğer görüşe göre, "Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir beşerdir. Bu sebeple onun kalbine de, diğer insanlara olduğu üzere müşevves hatıraların ve sıkıntı veren fikirlerin gelmesi caizdir. İşte bu çeşit vesveseler bir kısım delillerin getirilmesi, beyyinelerin takriri ile bertaraf edilebilir. İşte Rab Teala hazretleri bu maksatla zaman zaman ayetler inzal buyurarak Resulünün benzer vesveselerini izale etmiştir.

Sadedinde olduğumuz hadisten İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın da bu kanaatte olduğu anlaşılmaktadır."

Bu meselede ileri sürülen farklı görüşleri, toptan büyük müfessirimiz Fahreddin-i Razi'nin tefsirinde bulabiliriz.

5895 ٢٤ – وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ تَحَلَّمَ بِحُلْمٍ لَمْ يَرَهُ كُلِّفَ أَنْ يَعْقِدَ بينَ شَعِرَتَيْنِ، وَلَنْ يَفْعَلَ؛ وَمَنِ اسْتَمَعَ إِلَى حَدِيثِ قَوْمٍ وَهُمْ لَهُ كَارِهُونَ صُبَّ فِي أُذُنَيْهِ الآنُكُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ صَوَّرَ صُورَةً عُذِّبَ وَكُلِّفَ أَنْ يَنْفُخَ فِيهِ الرُّوحَ، وَلَيْسَ بِنَافِخٍ]. أخرجه البخاري وأبو داود.

«الآنُكُ» بمد الهمزة وضم النون: الرصاص الأسود.

24. (5895)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim görmediği halde rüya görme iddiasına kalkarsa (kıyamet günü) arpa daneciğine düğüm atması teklif edilir. Kim de kendisinden

hoşlanmadıkları halde, bir grubun konuşmasını dinleme gayretine düşerse kıyamet günü kulağına erimiş kurşun dökülür. Kim bir sureti tasvir ederse (kıyamet günü) azaba uğrar ve bu yaptığına ruh üflemesi emredilir, ama üfleyemez." [Buharî, Ta'bîr 45; Ebu Dâvud, Edeb 96, (5024); Tirmizî, Rü'ya 8, (2284).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadislerinde, dinen yasaklanan bazı şeylere cür'et edenlerin azablarının şiddet ve devamını ifade için birkısım teşbihlere başvurmuştur:

★ Rüya hususunda yalan söylenmemelidir. Yani görmediği rüyayı, görmüş gibi anlatmamalıdır. Böyle bir davranışın cezası, âhirette büyük olacaktır. Arpa danesinin düğümlenmesinin teklifi bunu ifade eder. Çünkü, arpanın iki ucu bir araya getirilemez ki düğüm yapılabilsin. Bu yapılamadığı müddetçe azabı devam ettirilecek demektir.

★ Kişi, kendisini sevmeyen, konuşmalarını dinlemesini istemeyen kimselerin konuşmalarını dinlememelidir. Bu yasağa uymayıp, merak sâikasıyla onların konuşmasını gizlice dinlemeye çalışan kimse kıyamet günü şiddetle cezalanacaktır.

★ Canlı tasviri yapılmamalıdır. Bunu yapanlara, yaptıkları heykel ve resim nev'indeki şeylere ruh üflemeleri gibi, yapmaları imkânsız bir teklifte bulunulacak, yapamadıkları müddetçe azaba uğrayacaklardır.

★ Resim mevzuunu daha önce genişçe işlediğimiz için burada tekrar etmeyeceğiz.

5896 ٢٥- وعن واثلة بن الاسقع رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ مِنْ أعْظَمِ الفِرَى أنْ يَدَّعِيَ الرَّجُلُ إلَى غَيْرِ أبِيهِ، أوْ يُرِيَ عَيْنَيْهِ مَا لَمْ تَرَ، أوْ يَقُولَ عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ شَيْئاً لَمْ يَقُلْ]. أخرجه البخاري.

« الفِرَى » جمع فرية، وهي الكذب.

25. (5896)- *Vâsıle İbnu'l-Eska'* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Şurası muhakkak ki, en büyük yalanlardan biri, kişinin kendisini babasından başka birisine nisbet etmesi veya görmediği bir şeyi gözlerinin gördüğünü iddia etmesi, yahut da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın söylemediği bir şeyi O'na söyletmesidir." [Buhârî, Menâkıb 5.]

AÇIKLAMA:

Dinimiz, neseb meselesine ehemmiyet vermiştir. Nikâh, miras gibi pekçok hukuki ve hassas meselelerin odak noktasını teşkil eden nesebin tağşîşi, bu meselede insanların yanıltılması, arkadan birçok haramlara, haksızlıklara kapı açmak demektir. Bu sebeple olacak ki basit bir hadise gibi görülen yabana neseb iddiası ehemmiyetli bir hâdisedir. Hatta, hadisin Buhârî'deki aslında وهو يعلمه الا كفر بالله *"Kişi, bu iddiayı bile bile yaparsa, Allah'a küfretmiş olur"* ziyadesi mevcuttur. Bazı âlimler de bu ibareye: "...Haram olduğunu bildiği halde kendisini bir yabancıya nisbet etmeyi helal addederse..." diye kayıt koymuştur. Şunu da belirtelim ki çoğunluk, buradaki "küfr"ü, küfran-ı nimet ile te'vil etmiş, bu ifadenin, tağlîz ve zecr maksadıyla ağır bir üslûba yer verdiğini söylemiştir. mutlak ifade ile "Bunu yapan, ehl-i küfrün fiiline benzeyen bir fiilde bulunmuştur" demenin kastedildiği de söylenmiştir. Hadisin bir diğer veçhi de zecri ifade eder: *"Aralarında nesebi bulunmayan bir kavme kendisini nisbet eden, cehennemdeki yerini hazırlasın"* denmiştir.

Hadis, açık bir şekilde, kişinin bilinen nesebini inkar ederek bir başka nesebi iddia etmesinin haram olduğunu belirtiyor. Ancak *"bilerek"* kaydı, bilmeden yapanı tehdidden hariç tutmuştur. İslâm'da sorumluluk bilme ve niyete tabidir.

Hadis, zecr maksadıyla herhangi bir günahı küfre nisbet etmenin caiz olduğunu da ifade eder.

Hadisin bazı vecihlerini de gözönüne alan bazı alimler, müddeinin kendine ait olmayan bir şeyi "benimdir" diye iddia etmesinin haram olduğuna hükmetmiş ve hatta mal, ilim, taallüm, neseb, hâl, salâh, nimet, velâ vs. hangi çeşitten olursa olsun bâtıl iddiaların hepsini buraya dahil etmiştir.

Herhangi bir bâtıl fiile terettüp eden mefsedelerin miktarca artması nisbetinde onun tahrîmi şiddet kazanmaktadır.

5897 ٢٦– وعن أبي قلابة أن ثابت بن الضحاك رَضِيَ اللّٰهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ: مَنْ حَلَفَ عَلَــى يَمِينٍ بِمِلَّةٍ غَيْرِ الإسْلاَمِ كَاذِبــاً مُتَعَمِّداً فَهُوَ كَمَا قَالَ، وَمَنْ قَتَلَ نَفْسَهُ بِشَىْءٍ عُذِّبَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَلَيْسَ عَلى رَجُلٍ نَذْرٌ فِيــمَا لاَ يَمْلِكُ، وَلَعْنُ الْمُؤْمِنِ كَقَتْلِهِ، وَمَنْ رَمى مُؤْمِنــــاً بِكُفْرٍ فَهُوَ كَقَتْلِهِ، وَمَنْ ذَبَحَ نَفْسَهُ بِشَىْءٍ ذُبِحَ بِهِ يَوْمَ

الْقِيَامَةِ، وَمَنِ ادَّعىٰ دَعْوَةً كَاذِبَةً لِيَسْتَكْثِرَ بِهَا لَمْ يَزِدْهُ اللهُ إلاَّ قِلَّةً]. أخرجه الخمسة وفي رواية أبي داود والترمذي اختصار.

26. (5897)- *Ebu Kılâbe* merhum anlatıyor: "Sabit İbnu Dahhâk radıyallahu anh anlatmıştı: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim, bile bile, yalan yere İslâm'dan başka bir din ile yemin ederse, bu kimse dediği gibidir. Kim kendisini bir şeyle öldürüp (intihar ederse) kıyamet günü o şeyle azab verilir. Kişinin gücü dışında olan bir şey üzerine yaptığı nezir muteber değildir. Mü'mine lanet etmek onu öldürmek gibidir. Bir mü'mine küfür nisbet etmek onu öldürmek gibidir. Kim kendisini bir şeyle keserse kıyamet günü onunla kesilir. Kim malını çok göstermek için yalan bir iddiada bulunursa, Allah onun azlığını artırır." [Buhârî, Eymân 7, Cenâiz 84, Edeb 44, 73; Müslim, İman 176, (110); Tirmizî, İman 16, (2638); Ebu Dâvud, İman 9, (3257); Nesâî, Eymân 7, (7, 5, 6).]

AÇIKLAMA:

1- *İslâm'dan başka bir din ile yemin:* "Bu işi yaparsam Hıristiyan olayım" veya "Hıristiyanlık hakkı için bu işi ben yapmadım" şeklindeki yeminlerdir. Yemin, yemin edilen şeyin şanını yücelttiği için, İslâm'dan başka bir din ile yemin yasaklanmıştır. Resûlullah bir başka hadiste: *"Ben İslâmiyet'ten berîyim" derse, bakılır, eğer bunu yalan olarak söyledi ise, o kimse dediği gibidir. Ama doğru söyledi ise, yine de İslâm'a salim olarak dönemez."* buyurur. Şu halde sadece yalan yemin değil, doğru da olsa kendisini başka dine nisbet ederek yemin etmek yasaklanmıştır. Bu bahis daha teferruatlı olarak daha önce geçtiği için teferruata girmeyeceğiz (5819-5835 numaralı hadisler).

2- Nezirle ilgili bahiste daha önce geçtiği üzere (5746. hadis), kişinin mülkünde olmayan bir şeyi zikrederek yaptığı nezir muteber değildir. Söz gelimi "Şu işi yapmazsam Boğaz Köprüsü senin olsun" gibi.

3- Lanet Allah'ın rahmetinden uzak kılmaktır. Mü'mine lanet dileğiyle bedduada bulunmak olsun, mü'mine küfür nisbet etmek olsun her ikisi de mü'mini öldürmek gibi ciddi bir varta ilan edilmektedir. Bu davranış, o mü'minle olan her çeşit "sıla"yı kökten kesecek, derin bir yara açacaktır. Resûlullah, tekfirin boşta kalmayacağını, tekfir edilen kimse kâfir değilse, hükmün tekfirde bulunanın üzerine rücu edeceğini söylemiştir. Mü'minler, Resûllerinin sözüne kulak verip, birbirlerine karşı bu tabirleri kullanmamalıdırlar.

4- İntihar da yasaklanmakta, müntehir ne suretle canına kıymışsa, âhiret hayatında ilânihaye aynı sûret çerçevesinde azab göreceği belirtilmektedir. Müntehirin imanı ve cenaze namazının cevazı münakaşa konusu olmuştur. Daha önce açıklama geçti.

5898 ٢٧– وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللّهُ عَنهما قال: [مَا ظَهَرَ الْغُلُولُ فِي قَوْمٍ إلاَّ أَلْقَى اللّهُ تَعالى فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ، وَلاَ فَشَا الزِّنَا فِي قَوْمٍ إلاَّ كَثُرَ فِيهِمُ الْمَوْتُ، وَلاَ نَقَصَ قَوْمٌ الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ إلاَّ قَطَعَ عَنْهُمُ الرِّزْقَ، وَلاَ حَكَمَ قَوْمٌ بِغَيْرِ حَقٍّ إلاَّ فَشَا فِيهِمُ الدَّمُ، وَلاَ خَتَرَ قَوْمٌ بِالْعَهْدِ إلاَّ سَلَّطَ اللّهُ تَعالي عَلَيْهِمُ الْعَدُوَّ]. أخرجه مالك.

«الْخَتْرُ» الغدر ونقض العهد.

27. (5898)- *İbnu Abbâs* radıyallahu anhüma anlatıyor: "Bir kavimde gulûl (denen devlet malından hırsızlık) zuhûr ederse, Allah o kavmin kalplerine korku atar. Bir kavim içinde zina yayılırsa orada ölümler artar. Bir kavim, ölçü ve tartılarda (hile yaparak) miktarı azaltırsa Allah ondan rızkı keser. Bir kavmin (mahkemelerinde) haksız yere hükümler verilirse, o kavimde mutlaka kan yaygınlaşır. Bir kavm ahdinden dönüp gadre yer verirse, Allah onlara mutlaka düşmanlarını musallat eder." [Muvatta, Cihâd 26, (2, 460).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis zahiren mevkuftur. Yani *İbnu Abbâs* radıyallahu anhümâ'nın sözü gözükmektedir. Ancak içtihadla söylenemeyecek meselelere temas edildiği için bu, hükmen merfu (Resûlullah sözü) kabul edilmiştir.

2- Resûlullah bu hadislerinde cemiyeti ayakta tutan temel ahlâkî umdeleri zikretmektedir. Böylece, İslâm nazarında, içtimâî saadet ve medenî terakki ile ahlakî yapının yakın ilgisinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu içtimâî dinamikler:

★ Devlet malının yağmalanmaması,

★ Namus ve iffet,

★ Ölçü ve tartılarda dürüstlük,

★ Mahkemelerde adalet,

★ Ahde vefa.

3- Bu hususlarla ilgili olarak *Zürkânî*'nin kaydettiği bazı açıklamalar şöyle:

1) *Gulûl:* Ganimete yapılan hıyanettir. [Bunun her çeşit devlet malına yönelen hırsızlık ve yağmayı ifade ettiğini daha önce açıkladık. Ganimetten çalma mukabilinde kalbe atılan korku için: "Çünkü mal kalbi takviye eder, haram yolla alınca korkarlar" denmiştir. İbnu Abdilberr der ki: "Bu korku, düşmanlarındandır, onlardan korkarlar ve bir daha karşılaşmak istemezler, düşman da onlara galebe çalar. Şu da bilinmeli ki, bu korku sadece hırsızlığı yapanlara mahsus değildir, yapmayanlar ve onu uygun bulmayanlar da bundan hariç kalmazlar. Durumu düzeltmeye güç olduğu halde müdahale etmezler, kalpleri bu işi reddetmezse, korku herkese şâmil olur. Nitekim ayette Rabbimiz Teâla hazretleri (meâelen): **"Keşke sizden önceki nesillerden, yeryüzünde fesadı önlemeye çalışan ilim ve fazilet sahipleri bulunsaydı. Ancak onlardan kurtardığımız pek azı bunu yaptılar. O nesillerden zulmedenler ise zevklerinin peşine düştüler ve mücrimler olup çıktılar"** (Hud 116). Keza şu ayet var: **"Onlar kendilerine verilen öğüdü unuttuklarında, biz de kötülükten sakındıranları kurtarıp, zulmedenleri ise Allah'a itaatten çıkmakta ısrar etmeleri yüzünden şiddetli bir azabla yakaladık"** (A'raf 165).

2) Zinayı, gücü yetenler müdahale edip önlemezlerse o cemiyette ölümler artar. Bununla ilgili olarak Benî İsrail'den kıssa gelmiştir.

3) Ölçü ve tartıda hile, rızkı kökten kaldırmaz, bereketi kaldırır, darlığa sebep olur. Dolayısıyla bu hadisle إِنَّ الْعَبْدَ لَيُحْرَمُ الرِّزْقَ بِالذَّنْبِ يُصِيبُهُ *"Kul işlediği günah sebebiyle rızıktan mahrum kalır"* hadisi veya إِنَّ الرِّزْقَ لاَ تَزِيدُهُ الطَّاعَةُ وَلاَ تَنْقُصُهُ الْمَعْصِيَةُ *"Rızkı, ne taat artırır, ne de masiyet eksiltir"* hadisi arasında münafaat yoktur. (Çünkü birincide rızıktaki bolluk maksuddur, ikincide ise rızkın aslı yani zaruri olan, hayatın idamesine lüzumlu olan miktardaki hakiki rızıktır. Öteki ise mecazidir, onda artma eksilme olabilir. Ayetle garanti altında olduğu bildirilen rızık da bu ikinci rızıktır).

4- Hadis haksız yere verilen hükme yani adaletsizliğe, ceza olarak kanın yaygınlaşmasını gösteriyor. Yani adaletsizliğin hakim olduğu cemiyetlerde anarşi olacak, isyan olacak, mahkemelere güvenini kaybeden insanların, haklarını kendileri alma veya koruma gayretine düşeceklerini, bütün bu durumların cemiyeti yıkıma götüren kan dökme (=anarşi) hadiselerini yaygınlaştıracağını ifade ediyor. Bu sebepledir ki bütün İslâm cemiyetleri "adalet"i mülkün yani devletin temeli bilmiştir.

5- Son husus ahde vefadır. Kur'ân mükerrer ayetleriyle ahde vefayı,

verilen sözün tutulmasını emretmektedir. Resûlullah bu hadiste vefasızlığın cezasını ve müeyyidesini hatırlatmaktadır: *"Düşmanın tasallutu."*

Bu içtimâî marazların bir hadiste ve belli bir sıraya göre zikri tesadüfen olmayabilir. Yani devlet malından hırsızlıkla başlayan tefessüh zina, ölçü-tartıda hile, adaletsizlik muhtelif safhalardan geçerek ahde vefasızlık noktasına ulaşmakta, *Cenab-ı Hak* düşmanlarını musallat ederek büyük bir ceza vermektedir: Bu cemiyet ya esarete düşecek, ya da dağılıp yok olacak. Musibetlerin tokadıyla uyanıp kendine gelmek, yeniden kurtuluş vetiresine girmek de bir başka ihtimal. Zira ayet-i kerimede, kendinde olan kötülükleri bertaraf eden kavme kurtuluş vaadedilmektedir (Ra'd 11).

5899 ٢٨ـ وعنه رَضيَ اللّهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: أبْغَضُ النَّاسِ إلى اللّهِ تَعالى ثَلاثَةٌ: مُلْحَدٌ فِي الْحَرَمِ، وَمُبتَغٍ فِي الإسْلاَمِ سُنَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ، وَمُطَّلِبُ دَمِ امْرِئٍ بِغَيرِ حَقٍّ لِيُهرِيقَ دَمَهُ]. أخرجه البخاري.

« الْمُلْحِدُ » المائل عن الحق، وألحد في الحرم إذا ظلم فيه وتعدى.

28. (5899)- Yine İbnu Abbas radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İnsanlar arasında Allah'ın en çok buğzettiği üç kişi vardır:

★ *Harem'de sapıtıp haktan ayrılan,*

★ *İslâm'a girdiği halde cahiliye sünnetini arayan,*

★ *Haksız yere, kanını dökmek için bir adamdan kan talep eden."* [Buharî, Diyât 9.]

AÇIKLAMA:

1- *İlhad* haktan sapma manasına gelir. Büyük günaha ilhad dendiği gibi küçük günaha da ilhad denilebilir. Bu durumda Harem'de işlenen küçük günahın Allah indinde başka yerde işlenen büyük günahtan daha kötü olduğu manası çıkar. Buna "müşkil" diyen İbnu Hacer, ilhadla hadiste büyük günahın kastedilmiş olması gerektiğini belirtir.

2- İslâm'da cahiliye sünneti aramaktan murad, kişinin, birinde bir hakkı olduğu takdirde onu bizzat kendisinden talep etmesi gerekirken onunla müşterekliği olan evlad, kardeş, akraba gibi kendisi dışında birinden o hakkını almaya çalışmasıdır. Bununla, cahiliye âdetlerinin devamı,

onların yayılıp infaz edilmesini arzu edenlerin kastedildiği de söylenmiştir. Cahiliye sünnetinin içine cahiliye devrinin her çeşit örf, âdet ve tatbikatları girer.

3- Allah'ın buğzuna sebep olan kan talebi normal bir talep değildir. Haksız yere, haddi aşan bir taleptir. Zaten haksız tabiri de bu talebin meşru bir kısas talebi olmadığını göstermektedir.

5900 ٢٩ – وعن المغيرة بن شعبة رَضِيَ اللهُ عنه: [وَكَتَبَ إلَيْهِ مُعَاوِيَةُ أنْ اكْتُبْ إلى بِشَيْءٍ سَمِعْتَهُ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ ؛ فَكَتَبَ إلَيْهِ: سَمِعْتُهُ ﷺ يَقُولُ: إنَّ اللهَ تَعالى كَرِهَ لَكُمْ ثَلاثاً: قِيلَ وَقَالَ، وإضَاعَةَ الْمَالِ، وَكَثْرَةَ السُّؤَالِ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

29. (5900)- *Muğîre İbnu Şu'be* radıyallahu anh'ın anlattığına göre "Hz. Muâviye radıyallahu anh kendisine: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan işittiğin bir şeyi bana yaz" diye mektup yazmıştır. O da Hz. Muâviye'ye şunu yazmıştır: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim:

"Allah Teâla hazretleri, sizin için üç şeyi mekruh addetti:

★ *Dedikodu,*

★ *Malın ziyâı.*

★ *Çok sual!.."* [Buhârî, Zekât 53, Edeb 6; Müslim, Akdiye 35, (539).]

Bazı Haram ve Mekruhlar

انَّ اللهَ حَرَّمَ عَلَيْكُمْ عُقُوقَ الأُمَّهَاتِ وَوَأْدَ الْبَنَاتِ وَمَنْعاً وَهَاتِ وَكَرِهَ لَكُمْ قِيلَ وَقَالَ وَكَثْرَةَ السُّؤَالِ وَاضَاعَةَ الْمَالِ *"Allah size, analara isyânı, kız çocuklarının diri diri gömülmesini, (eda edilecek hukuk ve borçların) eda edilmemesini, (hak edilmedik şeylerin de) alınmasını haram kılmıştır. Güft u gûyu, (dedikodu) çokça sual sormayı, (şurada-burada) servet tüketip (israf etmeyi de) kerih görmüştür."* (96)

Anaya İsyan

Annelere karşı serkeşlik etme, "ukûk-u ümmehât" sözüyle ifâde ediliyor ki; sanki, annesine baş kaldıran evlat, onunla arasındaki bütün hukukî münasebetleri kesip ve onu yalnızlığa atıyor gibi bir manayı hatırlatıyor. Babaya isyan da aynı ölçüde haram olduğu halde, sadece an-

96) Buharî, İstikraz 19; Edeb, 6

nenin zikredilmesi, kadınların himayeye ihtiyaçları, bir kısım zaafları, şefkatte erkeklerin önünde bulunmaları ve bu arada fıtratlarındaki incelik ve mukavemetsizlikten ötürü serkeşlikten daha çok ve daha çabuk müteessir olmaları sebebiyle olabilir... Aynı zamanda bu ifade ile annenin sahip olduğu aynı haklara sahip bulunması itibariyle, babaya karşı gösterilen isyanın da bir isyan olduğu, fakat anneye karşı yapılanlarla kat'iyyen mukayese edilemeyeceği de hatırlatılmaktadır.

Kız Çocuklarını Diri Diri Gömme

Cahiliyede kız çocuklarının diri diri gömülmesi " وَأْدَ الْبَنَاتِ " sözcüğüyle ifade ediliyor. Cahiliye devrinde, belli yörelerde ve toplumun belli kesimlerinde dünyaya gelen kız çocukları büyük çoğunluğu itibariyle diri diri toprağa gömülürdü. Bu vahşice âdeti, kimileri tuhaf bir cahiliye gayretiyle, kimileri geçim sıkıntısı sevkiyle, kimileri de servet ve sâmânlarının, kızları vasıtasıyla başkalarının eline geçeceği endişesi ve kabile hırsıyla yapıyorlardı. Hangi sebebe istinâd ettirilirse ettirilsin, hangi sâikle yapılırsa yapılsın, bu bir vahşetti ve mutlaka önlenmeliydi, önlendi de.. ve önlenme istikâmetinde Kur'ân-ı Kerim ve sünnet-i sahîhada bir hayli emir, saadetnüzûl ve şerefsüdûr oldu...

Emanete Hıyanet

Edâ edilmesi gerekli olan hukuk ve borçların ödenmesi " مَنْعًا " kelimesiyle; alınması ve istenmesi memnu bulunan şeyleri değişik yollarla isteme, alma da " هَاتِ " sözüyle ifade edilmiştir ki, her ikisi de yâni verilmesi gerekli olan şeyi vermemek ve alınmaması lâzım gelen şeyi de almak haramdır.. ve bu haramın çizgisi de ana-babaya baş kaldırma, kız çocuklarını diri diri gömme çizgisidir. Aynı zamanda bu kelimelerden birincisi; ferdin, zekât, sadaka ve sâir iânât gibi, uhdesindeki, fukaraya ait hakları yerine getirmemesi, ikinci kelimeyi de, dilencilik ve tese'ülde bulunması şeklinde anlamak da mümkündür. Bulunduğumuz noktadan ileriye doğru bir adım daha atarak; birinci kelime ile, doğrudan doğruya zimmete geçirilen hakların inkâr edilip üzerine oturulmasından, çek ve senetlerin karşılığının ödenmemesine, ondan da hileli iflas ve her türlü spekülâsyona kadar, bütün gayr-ı meşru yollarla elde edilen haksız kazançları ve sonra da bu haksızlıkların giderilmemesine, hatta haksızlıkta temerrüd edilmesine; ikinci kelime ile de, basit dilencilikten, milletin dînî ve millî hislerini istismara, ondan resmî-gayr-ı resmî, bir kısım mütegallibenin açık-kapalı, milletten hakk-ı temettu taleplerine ve ondan da büyük-küçük mafya örgütlerinin, bin bir türlü yollarla, yığınları soyup-

soğana çevirmelerine kadar ızrâr edici her çeşit alma gayretini istinbat etmek kabildir.

Bu kısa ve muhtevâlı hadîste, evlâtların, anne ve babalarına karşı, sıla-i rahimi bırakıp kopukluğa düşmelerine, anne ve babaların da, fıtratlarında mündemic bulunan şefkat ve merhameti görmemezlikten gelerek, hatta onu inkâr tavrına girerek çocuklarına karşı merhametsiz ve gayr-i insanî davranmalarına ve daha büyük bir aile sayılan toplumda, bir kısım egoist kimselerin şahsî çıkar ve menfaatlerini değerler üstü tutarak, emniyet, güven, hak ve adalet düşüncesini dolayısıyla da içtimâî nizamı sarsmalarına, aradaki fasl-ı müşterekten ötürü haram deyip geçildikten sonra, aynı ölçüde olmasa bile, yine de yasaklanan diğer üç hususa temas ediliyor ki, onlar da : قِيلَ وَقَالَ dedikodu; كَثْرَةُ السُّؤَالِ yerli-yersiz sual sorma veya dilenciliği sanat haline getirme; اِضَاعَةُ الْمَالِ malını şurada-burada saçıp savurmadır.

Dedikodu

قِيلَ وَقَالَ dedikodu ve güft ü gû demektir. Kelimelerin asılları hakkında söylenecek sözleri geçerek muhtevaları üzerinde durmak istiyoruz. Kîl ü kâl, dünyevî-uhrevî hiçbir yararı olmayan, fuzulî muhavere ve lüzumsuz konuşmalara denir. Bu türlü bir konuşma, ister Türkçe'deki "laklâkiyât" türünden, ister üzerimize lâzım olmayan şeyleri ifade cinsinden, isterse yasaklar sınırında dönüp dolaşan beyanlar nev'inden olsun, dedikodu yapanların içtimâî seviyelerine ve dedikodunun intişar sahasının genişliğine göre (gazete, mecmua, radyo ve televizyonla yayılması gibi) fertleri âtıl, yığınları şuursuz ve ufuksuz toplumlarda içtimaî bir hastalıktır. İslâmın iki dudak arası günahlardan saydığı ne kadar öldürücü levsiyât varsa, hepsi bu kîl ü kâl meşcereliğinde çimlenir-gelişir. Onun içindir ki, Allah Resûlü, bir çizgi üzerinde sıraladığı üç şey arasına, konuşma veya konuşmamayı da sokarak şöyle buyurur: "Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimse, komşusuna eziyet etmesin! Allah'a ve ahiret gününe inanan her fert misafirine ikramda bulunsun! Allah'a ve ahiret gününe imanı olan herkes ya hayır söylesin veya sussun..!"

Çok Soru

كَثْرَةُ السُّؤَالِ Yerli-yersiz sual sorma veya ihtiyacı olmadığı halde dilenme, hatta dilenmeyi âdet haline getirme şeklinde yorumlanabilir ki, ikisi de mezmum; ikisi de zararlıdır. Kur'ân-ı Kerim ve sünnet-i sahîhada, mecburiyet ve ihtiyaç hali dışında dilenmek kınandığı gibi, ulu

orta her zaman sual sorup durma da zem edilmiş ve hemen her fırsatta insanların duygu ve düşünceleri yararlı şeyleri öğrenmeye yönlendirilmiştir. Mamafih, Kur'ân-ı Kerim'de, makbûl ve mezmum olmak üzere suallerin iki kısma ayrıldığını görürüz. Makbûl ve müstahsen suâle misal olarak : يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ "Ashabın Sana neyi infâk edeceklerini sorarlar" âyetini; mezmûm ve hoş karşılanmayan suâle de يَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ "Sana ruhun hakikatından soruyorlar" nazm-ı celilini gösterebiliriz.

Sual sorma veya sormama, dilencilik yapma veya yapmama, bir zarurete dayanıp-dayanmama veya bir ihtiyaçtan kaynaklanıp-kaynaklanmamaya göre, ef'âl-i mükellefîn arasında, çizginin altında veya üstünde yerlerini alarak vâcip, haram veya mübah olurlar. Bu itibarla da, ayrı ayrı gibi görünen bu iki mes'elenin, işaret ettiğimiz "cihetü'l-vahdet" etrafında, müşterek mütâlaa edilmelerinin ve müşterek yorumlanmalarının daha isâbetli olacağı kanaatindeyim.

اضَاعَةَ الْمَالِ Maddî-manevî, dünyevî-uhrevî herhangi bir fayda gözetilmeden servetin, şuraya-buraya saçılıp savrulması şeklinde tarif edilebilir ki; hem ferdî hem de içtimâî bir hastalıktır. Evet, bir insanın, kendi servet ve kendi malını olmayacak yerlerde zâyi etmesi, evvelâ, sadece ferde ait bir zarar gibi görünse de, kendi malının zımnında millî serveti de hebâ etmesi bakımından, topyekûn bir milleti alâkadar eden bir hâdisedir ve topyekûn toplumun ızrâr edilmesi söz konusudur.

Günümüzde bir hayli önem arzeden ve gelecekte daha da arzedeceğe benzeyen bu iktisat ve tasarruf ihtivâlı son mes'eleyi de noktalarken, bir kere daha, Söz Sultanı'nın, seçip isti'mal ettiği kelimelere kullandığı yerler itibariyle kazandırdığı derinlikleri, vüs'at ve televvünü hatırlatmak istiyoruz.(97)

5901 ٣٠ – وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنه قال: [إِنَّكُمْ لَتَعْمَلُونَ أَعْمَالاً هِيَ فِي أَعْيُنِكُمْ أَدَقُّ مِنَ الشَّعَرِ، كُنَّا نَعُدُّهَا عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ مِنَ الْمُوبِقَاتِ]. أخرجه البخاري.

«الْمُوبِقَاتِ» المهلكات.

30. (5901)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Siz birkısım ameller işliyorsunuz ki, onlar sizin nazarınızda kıldan daha ince (daha ehemmiyetsiz)dir. Halbuki biz onları, Resulullah zamanında helake atıcılardan addederdik." [Buharî, Rikak 32.]

97) M. Fethullah Gülen Hocaefendi, Sonsuz Nur, 1/288-291.

AÇIKLAMA:

1- Hadis, daha sahabe hayatta iken, Müslümanlar arasında dinî hassasiyetin bir hayli zaafa uğradığını ifade etmektedir. Hz. Aişe ve diğer sahabilerden bu paralelde yakınmalar çoktur. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da muhtelif hadislerinde insanlarda görülecek olan bu gevşemeyi haber vermiştir. Bir Buhârî hadisi şöyle: يَذْهَبُ الصَّالِحُونَ الأَوَّلُ فَالأَوَّلُ وَيبقَى حُفَالَةٌ كَحُفَالَةِ الشَّعِيرِ اَوِ التَّمْرِ لاَ يبَالِهُمُ اللّٰهُ بَالَةً *"İlk salihler birer birer gider. Geriye insanların adileri kalır. Onlar tıpkı arpa döküntüsü veya hurma atıntısı gibidirler. Allah onlara beş paralık değer vermez."* Yine Buhârî'de gelen bir başka hadiste, zaman içinde alim ve fazıl kalmayıp, insanların, cahilleri kendilerine reis yapacakları ifade edilir.

2- Hz. Enes (radıyallahu anh), ehemmiyetsiz gibi görülen günahlardan kaçınmayı tavsiye etmiş olmaktadır. Resulullah devrinde, insanların *Aleyhissalâtu vesselâm*'dan aldıkları dersin feyziyle küçük günahlardan bile ciddi şekilde kaçındıklarını beyan ediyor. Nitekim Resulullah: اِيَّاكُمْ وَمُحقَرَاتِ الذُّنُوبِ فَانَّمَا مَثَلُ مُحقَرَاتِ الذُّنُوبِ كَمَثَلِ قَوْمٍ نَزَلُوا بَطْنَ وَادٍ فَجَاءَ ذَا بِعُودٍ وَجَاءَ ذَا بِعُودٍ حَتَّى جَمَعُوا مَا انْضَجُوا بِهِ خُبزَهُمْ وَاِنَّ مُحقَرَاتِ الذُّنُوبِ مَتَى يُؤْخَذْ بِهَا صَاحِبُهَا تُهْلِكْهُ *"Küçük günahlardan sakının. Zira küçük günahların meseli, bir vadiye inen bir cemaate benzer. Onlardan herkes bir çöp getirir. Bu çöplerle yemeklerini pişirirler. Küçük günahlar da böyledir, birikince sahibini helaka atar."*

İbnu Battal: "Küçük günahlar çoğalınca büyük olur" demiştir. Bazı rivayetlerde, küçük günahları da, Ashab'ın, Resulullah zamanında "büyük" addettikleri belirtilmiştir. Ebu Eyyub el-Ensarî hazretlerinin şöyle söylediği rivayet edilmiştir: "Kişi vardır, güzel amellerde bulunur ve buna güvenerek küçük günahları unutur. Allah'a kavuştuğu zaman bu küçükler etrafını sarmış olur. Kişi vardır günah işler, fakat bu günahından devamlı korkar. Öyle ki Allah'a kavuştuğunda azabtan emin olur."

5902 ٣١– وعن واثلة بن الأسقع رَضِيَ اللّٰهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَ تُظْهِرِ الشَّمَاتَةَ بِأَخِيكَ فَيُعَافِيهُ اللّٰهُ وَيَبْتَلِيكَ]. أخرجه الترمذي.

31. (5902)- *Vâsıle İbnu'l-Eskâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kardeşine karşı şamata yapma. Allah ona afiyet sana da belayı verir."* [Tirmizî, Kıyamet 55, (2508).]

AÇIKLAMA:

Şamata dilimize de geçen bir kelimedir; düşmanlık ettiğin veya sana düşmanlık eden kimsenin maruz kaldığı musibet karşısında sevinmektir. Resulullah mü'minin mü'mine şamata yapmasını menetmekte ve bu durumun tersine dönüp, şamata yapanın müsibete düşebileceğini hatırlatmaktadır. Şu halde şama, bir başka hadiste tavsiye edilen "düşmana karşı davranışta ölçülü olma" prensibine aykırı düşmektedir.

5903 ٣٢- وعن أبي الدرداء رَضِيَ اللهُ عَنه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : حُبُّكَ الـشَّيْءَ يُعْمِي وَيُصِمُّ]. أخرجه أبو داود.

32. (5903)- *Ebu'd Derda* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir şeye karşı sevgin seni kör ve sağır eder (de onun eksiklerini görmez, kusurlarını işitmez olursun" [Ebu Davud, Edeb 125, (5130).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis *Ahmed İbnu Hanbel*'de hem merfu ve hem de mevkuf olarak rivayet edilmiştir, merfu olması daha muvafık gözükmektedir. Hadis, kalbe hakim olan sevginin, mahbubun kusurunu göremeyecek kadar gözü kör ve kulakları sağır edeceğini belirtiyor. Dinimiz bu fıtrî zaaf sebebiyle, pek yakınların şehadetini makbul addetmiştir, çünkü doğruyu söyleyemez.

5904 ٣٣- وعن أنسٍ رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : إنَّ الشَّيْطَانَ يَجرِى مِنِ ابْنِ آدَمَ مَجْرَى الدَّمِ]. أخرجه أبو داود.

33. (5904)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şeytan insanoğlunda, kanın cereyanı gibi cereyan eder."* [Ebu Davud, Sünnet 18, (47819).]

AÇIKLAMA:

el-Kâdı ve bazılarının kaydına göre birkısım alimler hadisin zahirini esas alıp, şeytanın insanın içinde dolaştığını kabul etmek gerektiğini, Allah Teala hazretlerinin ona, insanın içinde, kanın dolaştığı gibi dolaşma güç ve kuvveti verdiğini söylemiştir. Bir kısmı da: *"Bu, şeytanın saptırma ve vesveseyi çokça yapması sebebiyle yapılan bir istiaredir, şeytanın insandan, tıpkı kanın ayrılmadığı gibi hiç ayrılmadığını ifade etmektedir"* demiştir.

5905 ٣٤- وعن مالك: [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ أُمَّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنها قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ! أَنَهْلِكُ وَفِينَا صَالِحُونَ؟ قَالَ: نَعَمْ، إِذَا كَثُرَ الْخَبَثُ]. «الْخَبَثُ» الزنا.

34. (5905)- *İmam Malik* rahimehullah'a ulaştığına göre, "Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ), Efendimiz'den sormuştur:

"Ey Allah'ın Resulü! Aramızda salihler mevcut iken bizler helak mi olacağız?" *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Evet, buyurmuşlardır, *pislik (zina) artarsa!"* [Muvatta, Kelam 22, (2, 991).]

5906 ٣٥- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لَيْسَ مِنَّا مَنْ خَبَّبَ امْرَأَةً عَلَى زَوْجِهَا أَوْ عَبْداً عَلَى سَيِّدِهِ]. أخرجه أبو داود.

«خَبَّبَ» أي أفسد وخدع.

35. (5906)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Hanımını kocasına karşı, köleyi efendisine karşı ayartan bizden değildir!" [Ebu Davud, Talak 1, (2175), Edeb 135, (5170).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm),* kadınla bizzat evlenmek veya bir başkasıyla evlenmesini sağlamak maksadıyla kocasından boşanmaya teşvik etmeyi, çeşitli yollara başvurarak boşanma hususunda kadını aldatmayı yasaklamaktadır. Keza, bir efendinin kölesi veya cariyesini, zina veya livataya sevketmek veya kaçmasını sağlamak veya efendisini, onu satmaya zorlamak için hilelere başvurmayı yasaklamaktadır. Şu halde, kadınla-koca, köle ile efendi arasına sokulacak her türlü fitne ve fesad dinen yasaktır, pek büyük manevî mesuliyeti mucibtir.

5907 ٣٦- وعنه رَضِيَ اللّٰهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: أَلاَ أُنَبِّئُكُمْ بِشِرَارِكُمْ؟ الَّذِي يَأْكُلُ وَحْدَهُ، وَيَجْلِدُ عَبْدَهُ، وَيَمْنَعُ رِفْدَهُ]. أخرجه رزين.

36. (5907)- Yine *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Size şerlilerinizi haber vereyim mi? Onlar, tek başlarına yiyenler, kölelerini dövenler, yardımı esirgeyenlerdir." [Rezin tahriç etmiştir.]

ÜÇÜNCÜ FASIL

DİLİN AFETLERİ

Dil Belası

Çok konuşmak, aklın ve ruhun dengesizliğine dayanan bir marazdır. Makbul söz, en kestirme yoldan ve muhatabın kafasını teşviş etmeden ona birşey anlatan sözdür. Muhataba birşeyler anlatabilmek için uzun boylu konuşmaya gerek yoktur ve hatta çok defa uzun bir konuşma beraberinde bir kısım zararlar da getirir. Zira çok söz tenâkuzdan[98], tenakuzlar ise karşı tarafın kafasında çeşit çeşit yeni sorular meydana getirmekten hâli değildir. Böyle bir durum ise, faydadan daha ziyade muhatab için zararlı olacaktır.

Akıllı insan, konuşmak yerine, hem kendisi hem de başkaları için faydalı olabilecek şahısların konuşturulmasını temin eden insandır. Aslında, aklı kâinat fenleriyle kalbi de İlahî mevhibelerle doymuş ve olgunlaşmış kimselerin yanında başkalarının konuşması saygısızlık ve o kâmil ruhların susması da topluma zarardır.

Az söylemek , çok dinlemek bir fazilet ve ermişlik nişanesidir. Devamlı kendini dinlettirmek arzusu ise, her zaman bir cinnet eseri olduğu iddia edilmese bile, mutlak bir muvazenesizlik ve hayasızlık olduğunda şüphe yoktur.

Söylenecek her söz, bir mes'eleyi hafifletmeye ve bir soruya cevap olmaya yönelik bulunmalıdır. Söylerken de sorana ve dinleyenlere bıkkınlık vermekten kat'iyyen kaçınılmalıdır.

İnsanın, sükût durması gerektiği yerde sükût etmesi ve konuşması icap ettiği yerde de konuşması normal ve tabiidir. Ne var ki, daha istifadeli olabilecek kimselerin konuşmaları, her zaman şayan-ı tercih bu-

98- Tenâkuz: Söz ve fikirlerin birbirini tutmaması, birbirine zıt olması

lunmalıdır ve sükut durmanın faziletini idrak etmeye bağlıdır. Atalarımız ne hoş söylemişlerdir: "Konuşman gümüş ise sükûtun altındır."

İnsan çok söz söylemekle değil, söylediği sözlerin yerinde ve faydalı olmasıyla, kadrini kıymetini yükseltir. Aksine, her yerde ulu-orta konuşan kimse, hele konuştuğu şeyler de yüce mefhumlara ve ihtisas isteyen mevzulara dairse, hem bir sürü hatalara düşer hem de kendi değerini düşürmüş olur. "Çok konuşanın çok sakatatı olur." sözü ne kadar yerinde ve kıymetli bir sözdür.

İnsan sözüyle kendini gösterir ve davranışlarıyla ruh yüceliğini aksettirir. Her sözü mutlaka onun söylemesi lazım geliyormuş gibi lafı kimseye bırakmayan gevezeler, zamanla bütün dostlarından nefret ve tahkir görmeye başlarlar. Böyle bir durum ise, zaman zaman onların da söylemeye muvaffak olabilecekleri güzel sözlerin dinlenmemesini ve dolayısıyla çok yüksek hakikatların -bir geveze söylediği için- tezyif edilmesini netice verir ki, bu da o yüce hakikatlara karşı hürmetsizlik ve saygısızlık demektir.

Az yeme, az uyuma gibi az konuşma da öteden beri olgun kimselerin şiarı olmuştur. Ruhî meleklerin gelişmesinde insana ilk tavsiye edilen şey, lisanına hâkim olup lüzumsuz ve münasebetsiz sözlerden sakınmasıdır. Zira her yerde ağzını açıp saçma-sapan söz edenlerin, kafa ve gönüllerinden daha büyük olan lisanları, ihtimal ki, onların daimi helaketlerine sebep olacaktır. Hem burada hem de orada.

Hele yapmadıkları şeyleri söyleyenlerin hali, bütün bütün acı ve onlar hesabına düşündürücüdür. Bu itibarladır ki, en doğru sözlünün beyanında dil ve apış arasını muhafaza etme, cennetlere uçmanın birinci vesilelerinden sayılmıştır.

İnsan, çok konuşma, kendi beyanını beğenme ve başkalarına söz hakkı tanımama hastalığından uzak kaldığı nisbette Yaratan ve yaratıklara yakın ve onların nazarında sevimli olur. Aksine ne Hakk katında ne de halk katında umduğunu bulamaz.(99)

5908 ١– عن أبي سعيد الخدري رَضِيَ اللهُ عنه يرفعه قال: [إذَا أصْبَحَ ابْنُ آدَمَ فَإنَّ الأعْضَاءَ كُلَّهَا تُكَفِّرُ اللِّسَانَ فَتَقُولُ: اتَّقِ اللهَ فِينَا، فَإنَّمَا نَحْنُ بِكَ، إنِ اسْتَقَمْتَ اسْتَقَمْنَا وَإنِ اعْوَجَجْتَ اعْوَجَجْنَا]. أخرجه الترمذي.

1. (5908)- Ebu Saidi'l-Hudrî (radıyallahu anh), Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan anlatıyor:

99) M. Fethullah Gülen Hocaefendi, Ölçü 1/113-118.

"Ademoğlu sabaha erdi mi, bütün azaları, dile temenna edip: "Bizim hakkımızda Allah'tan kork. Zira biz sana tabiyiz. Sen istikamette olursan biz de istikamette oluruz, sen sapıtırsan biz de sapıtırız!" derler." [Tirmizî, Zühd 61, (2409).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen tekfir, kişinin tezellülâne eğilmesi, başını indirmesidir. Daha ziyade Yahudilerde görülen ve dilimizde temenna denen, kişinin hürmeten arkadaşının önünde eğilerek başını aşağı indirmesidir. Bu rüku değildir, ancak rükuya yakın bir eğilmedir.

Azaların dile konuşması, hakikat olabileceği gibi lisan-ı halle bir mecaz da olabilir denmiştir.

Hadis, bütün azaların iyilik ve kötülükte dile tabi olduğunu ifade ediyor. Bazı şarihler bir diğer hadise atıf yaparak demiştir ki: "Eğer dersen ki: "Resulullah: *"Vücudda bir et parçası var, eğer o düzelirse bedenin tamamı düzelir, eğer o bozulursa bedenin tamamı bozulur, bilesiniz o kalptir"* buyurmuştur. Bu hadisle arada bir zıtlık yok mu?" Biz de deriz ki: Arada zıtlık yoktur. Çünkü dil, kalbin tercümanıdır ve bedenin dışındaki halifesidir. Öyleyse iş dile nisbet edilmişse bu, mecaz yoluyla yapılan bir nisbettir."

5909 ٢– وعن سفيان بن عبدالله رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ! حَدِّثْنِي بِأَمْرٍ أَعْتَصِمُ بِهِ، قَالَ: قُلْ رَبِّي اللهُ، ثُمَّ اسْتَقِمْ، قُلْتُ يَارَسُولَ اللهِ! مَا أَخْوَفُ مَا تَخَافُ عَلَيَّ؟ فَأَخَذَ بِلِسَانِهِ، ثُمَّ قَالَ: هٰذَا]. أخرجه الترمذي.

2. (5909)- *Süfyan İbnu Abdillah* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü dedim, uyacağım bir amel tavsiye et bana!" Şu cevabı verdi:

"Rabbim Allah'tır de, sonra doğru ol!"

"Ey Allah'ın Resulü dedim tekrar. Benim hakkımda en çok korktuğunuz şey nedir?" Eliyle dilini tutup sonra: *"İşte şu!"* buyurdu." [Tirmizî, Zühd 61, (2412).]

5910 ٣– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلْيَقُلْ خَيراً أَوْ لِيَصْمُتْ]. أخرجه الترمذي.

وله في أخرى، عن ابن عمر قال: «قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ صَمَتَ نَجَا».

3. (5910)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah'a ve ahiret gününe inanan kimse ya hayır konuşsun ya da sussun." [Tirmizî, Kıyamet 51, (2502).]

Tirmizî'nin İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den yaptığı diğer bir rivayette, Resulullah: *"Kim susarsa kurtulur"* buyurmuştur.

AÇIKLAMA:

İnsanın her sözü kaydedilip yazıldığı ve kıyamet gününde her kelamdan hesap verileceği için, ahirete inananların , hesabı kolay olan hayır konuşmaları tavsiye edilmektedir. Yani, kişi konuşmak isteyince önce bir düşünmeli, söyleyeceği zarar getirmeyecekse konuşmalı, zarar getirecekse susmalıdır. Zarar getirmesi, harama, mekruha götürmesi veya fesada sebep olmasıdır. Öyle ise bu ihtimallerin bulunmayacağı veya hayrın açık ve belirgin olduğu söz söylenebilir. Hatta mübahda dahi sükut tavsiye edilmiştir. Çünkü o da mekruh ve hatta harama müncer olabilir.

5911 ٤– وعن علي بن الحسين عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مِنْ حُسْنِ إسْلاَمِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مَالاَ يَعْنِيهِ]. أخرجه مالك مرسلاً والترمذي موصولاً.

4. (5911)- *Ali İbnu'l-Huseyn, Ebu Hureyre* (radıyallahu anh)'den naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kişinin malayani şeyleri terki İslam'ının güzelliğinden ileri gelir." [Tirmizî, Zühd 11, (2318, 2319); Muvatta, Hüsnü'l-Hulk 3, (2, 903).]

5912 ٥– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنه: [تُوفِّيَ رَجُلٌ فَقَالَ رَجُلٌ آخَرُ لَهُ، وَرَسُولُ اللهِ ﷺ يَسْمَعُ: أبْشِرْ بِالْجَنَّةِ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: وَمَا يُدْرِيكَ؟ لَعَلَّهُ تَكَلَّمَ بِمَا لاَ يَعْنِيـهِ، أوْ بَخِلَ بِمَا لاَ يُغْنِيهِ]. أخرجه الترمذي.

5. (5912)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam ölmüştü, diğer biri, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın işiteceği şekilde onun için şöyle söyledi: "Cennet mübarek olsun!" Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sordu:

"Nereden biliyorsun? Belki de o malayani konuştu veya kendisini zengin kılmayacak bir miktarda cimrilik etti!" [Tirmizî, Zühd 11, (2217).]

AÇIKLAMA:

Malayani, dilimize de girmiş olan kelimelerdendir. Kısaca "dünya ve ahiret için zaruri olmayan şey" diye tarif edilir. Alimlerimiz, malayaniyi açıklamada bazı incelikleri beyan ederler. Pekçok hadiste buna temas edildiği için, şümulunu bilmemizde fayda var: İbnu Receb'e göre malayani hem fiil ve hem de sözlerimizde olabilir. Kişinin malayaniden uzaklaşması, haramları, şüpheleri, mekruhları, fuzuli olan mübahları terkiyle gerçekleşir. Fuzuli mübah, gerekli olmayan her şeydir. Müslümanlığın kemalini arayan kimseye bunların hepsini terketmesi gerekir.

Aliyyu'l-Kâri, tahlili biraz daha derinleştirerek: "Kişiyi fiil, söz, nazar ve fikrî olarak ilgilendirmeyen herşey malayanidir." Yani, sadece davranış ve sözde değil, baktığımız, düşündüğümüz, hayal ettiğimiz şeylerde de lüzumsuz ve gereksiz şeylerden kaçınmak gerekmektedir: "Malayani'nin hakikatı der, din ve dünyasının zaruretinde muhtaç olmadığı şeydir. Mevlasının rızasını kazanmada ona faydası olmayan şeydir; bunun da ölçüsü, onsuz hayatının devam etmesidir." Şu halde hayatımızın idamesinde muhtaç olunmayan şeyler malayanidir. Bu nokta-i nazardan fazla söz, ziyade davranış hep malayaniye girer.

Gazâlî'ye göre malayaninin tarifi: "Kişi, şuküt ettiği takdirde günaha girmediği, haline ve maline bir zarar vermediği her sözdür; sözgelimi bir grupla oturup seyahatinden bahseden, bu seyahati sırasında gördüğü dağlar ve nehirlerden ve başından geçen hadiselerden, hoşuna giden yiyecek ve içeceklerden, kılık kıyafetten, karşılaştığı zatlar ve onların hallerinden anlatan bir kimse, eğer bu hususları anlatmayıp da sükut etseydi, ne günaha girerdi ne de bir zarara uğrardı. O kimse bu işte ileri gitse, ister istemez anlattıklarına bazı mübalağalar, ilaveler, çıkarmalar yapar ve kendini satmalar, değişik şeyleri görmüş olmakla böbürlenmeler, hava atmalar, şunun bunun gıybetini yapmalar, Allah'ın yarattıklarından bazı şeyleri tahkirler araya girer. Halbuki insan bu esnada pek kıymetli olan ömrünü zayi etmiştir. Zikir, tefekkür gibi daha kıymetli şeyler yapmak varken bu faydasız ve hatta zararlarla dolu şeyleri anlatmakla faydalıyı zararlı ile değiştirmiştir. Oysa insanoğlu, dilinin amelinden hesaba çekilecektir."

Şu halde malayaniyi, İslam'ın insana getirdiği mesuliyet telakkisi çerçevesinde anlamak gerekmektedir. Kalbinin, dilinin ve göz, kulak, akıl, hayal gibi bütün azalarının amellerinden hesap verecek olan insanın, bu hesapta terazinin sevap kefesine girmeyecek şeylerden kaçın-

ması gerekir. Böylesi bir malayani anlayışı, insanı, hayal kurarken bile iradî olmaya, iradesiyle faydalı şeyleri hayal etmeye, her meselede şuurlu ve iradeli şekilde hayır aramaya ve bu alışkanlığı kazanmaya sevkeder. Nitekim ayette, **"...Siz içinizde olanı açıklasanız da, saklasanız da, Allah onu bilir ve onunla sizi hesaba çeker..."**(Bakara 284) buyrulur. Bu ayet, söz ve fiil ötesinde, hayal, duygu ve düşüncelerin bile kayda geçirildiğini, zayi olup gitmediğini ifade etmektedir.

Malayaniyatı Terk İslâm'ın Güzelliğindendir

İki Cihan Serveri buyuruyor ki: *"Müslümanın İslâmiyetine ait güzelliklerindendir malayaniyi terketmesi..."*[100]

Elbetteki, sadece böyle bir tercüme ile Efendimiz'e ait bir sözün derinliğini anlamak, bu kısa ifadenin şumûlünü kavramak mümkün değildir.

Hadîste; mü'minin İslâmiyetinin, ihsan ve itkana ulaşabilmesinin sırrından bahsedilmektedir. Yani pratikte ve dış yönü itibariyle, sağlam, arızasız ve kusursuz bir seviyeye; iç yönü itibariyle de ihsan sırrını temsile ulaşmış bir mü'min, mutlak surette, malayaniyatı terk etmelidir.. terkeder de...

İçteki Ciddiyet Dışa Akseder

Ciddiyetsiz ve lâubâli insanların, ibadetlerinde de ciddiyet yoktur. Böyle bir insan, belki namaza durduğu zaman ciddi gibi görünebilir; fakat eğer, iç dünyasında, kalb ve vicdanında ciddiliğe ulaşamamışsa, o sadece yıldız görünme sevdasında bir ateş böceğidir. Uzun zaman da böyle görünebilmesi mümkün değildir. Karakterler gizlenemez. Her insan, er veya geç karakterinin muktezasını mutlaka yerine getirir. Meğer ki ciddiyet onda değişmeyen bir karakter haline gelmiş olsun! Temrin ve sıkı kontrolle bu seviyeyi yakalamak mümkündür. Eğer böyle bir temrin ve kontrol varsa "olma", " görünme"nin önüne geçer.. bir serçe uzun müddet tâvûs kuşu olarak arz-ı endam edemez. Yani insan şuurunun ve zihinaltının çocuğudur. Onlardan kaçıp kurtulamaz.

Meseleyi şöyle toparlayabiliriz: İçte ihsan olmalı ki, dışta itkan olsun! Dış, daima içten destek almalıdır. İnsanın iç dünyası ciddi olmalı ki, bu onun dış dünyasına da sirayet etsin.

Hz. Ömer, hilafet makamına tavsiye edilen büyük bir sahabi için şöyle demiştir: "Denilen kişi her yönüyle hilafete layıktır. Ancak şakası biraz fazladır. Halbuki hilafet, bütünüyle ciddiyet isteyen bir meseledir."[101]

---

100) Tirmizî, Zühd, 11; İbn Mâce, Fiten, 12

101) Şibli Numani; Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi, 1/299

İnsanları idare durumunda hilafet, ciddiyet ister de, yeryüzünde Cenâb-ı Hakk'ın temsilcisi olma manasına hilafet ciddiyet iktiza etmez mi?

Allah huzurunda, O'nun boynu tasmalı bir kulu olma mevzuunda gerekli ciddiyeti elde edememiş bir insan, diğer hususlarda nasıl ciddi olabilir ki?

İhsan Şuuru ve Ciddiyet

Cümlenin başındaki "Min" harf-i cerri "hasr" ifade eder. Bununla, Müslümanın, ihsan sırrına ermesi için gerekli olan bir yoldan bahsedilmektedir. O da laubaliliği terk etmektir. Ciddiyet kazanılıp, laubalilik terk edilmedikçe, bir insanın ihsan şuuruna sıçraması mümkün değildir.

Cibril hadîsinde, ihsan mertebesi en son merhale olarak ele alınmaktadır. Allah Rasûlü'ne gelen Cibril, evvela imanı, sonra İslâm'ı sormuş ve bunlara Allah Rasûlü'nün verdiği cevapları tasdikten sonra da, "İhsan nedir?" diyerek ihsanı sormuştur. Efendimiz de O'na şu cevapla mukabele etmiştir: اَلاِحْسَانُ اَنْ تَعْبُدَ اللّٰهَ كَاَنَّكَ تَرَاهُ فَاِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَاِنَّهُ يَرَاكَ "İhsan, senin Allah'ı görüyor gibi O'na kulluk yapmandır. Her ne kadar sen O'nu görmesen de O seni görmektedir." (102)

Bu mertebeyi yakalama da, ancak âzâmi takva, zühd ve velayet ile olabilir. İnsan, evvela o noktaya ulaşmayı bir ideal ve gaye haline getirmeli; sonra da, oraya götüren yolları bir bir denemelidir.

Allah, insana şah damarından daha yakındır. Bir şairin dediği gibi, insan, O'nu taşrada ararken, O, can içinde candır. "Ben taşrada ararken, O can içinde can imiş." Bir başka şairimiz de şöyle der:

"Maveradan bekliyorken bir haber

Perde kalktı öyle gördüm ben beni."

Evet, insan herşeyi ile, O'nun kudret elinde evrilip çevrilmekte.. ve herşey, O'nun tecellilerinden ibaret bulunmaktadır. O'nu dışta aramak beyhûde yorulmaktır. Zira O, insana kendinden daha yakındır; bu sırrın inkişafı da ihsandır.

Her İşte İtkan

İnsanın vicdanını, böyle bir ihsan şuuru sardığında, artık onun davranışlarına itkan hâkim olur. Zaten Cenâb-ı Hakk da, işin sağlam yapılmasını istemekte ve sağlam işi sevmektedir.

O, Kur'ân'da diyor ki: وَقُلِ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللّٰهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ وَسَتُرَدُّونَ

102) Buhârî, İman, 37; Müslim, İman, 1

اِلَى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ **"De ki: Amel edin! Amelinizi Allah da, Rasûlü de, mü'minler de görecektir. Sonra görüleni de görülmeyeni de bilen Allah'a döndürüleceksiniz. O da size yapmakta olduklarınızı haber verecektir."** (Tevbe, 9/105).

Yani yapılan bütün ameller, Allah'ın, Rasûlü'nün ve vicdanları hüşyar mü'minlerin teftişinden geçecektir. Onun için her amel, teftişe göre yapılmalıdır ki, sahibini utandırmasın. Bu da, yapılan amelin çok sağlam yapılmasını zarûri kılmaktadır. Böyle bir amele muvaffak olabilmek de, ancak içten "ihsan"a ulaşmakla mümkündür. İnsan, iç âlemi itibariyle böyle derinleşebildiği ölçüde, davranışları da çok mükemmel olacak ve bu insan, asla laubâliliklere düşmeyecektir. Böylece de İslâm'ın güzelliklerini elde etmiş, başka bir ifadeyle, güzel olan İslâm'ı yaşamış, zatında güzel olan İslâmiyetin güzelliğine uygun bir kemalat arşına taht kurmuş olacaktır.

"Malayani", insanı hiçbir zaman alâkadar etmeyen, gereksiz ve onun ne bugünü ne de yarını için hiçbir faydası olmayan lüzumsuz şeylerle meşgul olması demektir. Öyle ki, meşgul olduğu şeylerin, ne şahsına, ne ailesine ne de milletine hiçbir faydası yoktur. İşte İslâmiyetteki güzellikleri yakalayabilmiş biri aynı zamanda laubalilikten de uzaklaşmış demektir. Öyleyse bu hadîs, aynı zamanda insana, ne yapması gerektiğini de öğretmektedir. İnsan daima, yüce ve yüksek meselelerle meşgul olmalı, uğraştığı her mesele ya doğrudan doğruya, ya da dolayısıyla, hem kendine, hem ailesine hem de cemiyete faydalı bulunmalıdır. Bir cihetle, ciddi insan olmanın tarifi de budur...

Sözün burasında, hadîste teşemmüm ettiğim ince bir meseleyi de arzetmeden geçemeyeceğim:

Malayaniyat Nedir?

"Malayaniyat" ile meşgul olan bir insan, fırsat bulamaz ki "Maya'nî: kendisini ilgilendiren" şeylerle meşgul olabilsin. Devamlı surette, hiç kendisini ilgilendirmeyen iş ve düşüncelerle dopdolu olan bir insan, kendisi için gerekli ve onu yakından ilgilendiren meselelere vakit bulamaz ki onlarla meşgûl olsun...

Henüz kendi çizgisini bulamamış ve frekansını tutturamamış bir insanın, o frekansta doğru bir şeyler yapması düşünülemez. Malayanilerle dolu olan bir insanın, "maya'nî"ye açık olması mümkün değildir. Evet kalbi ve kafası, sakat şeylerle memlû bir insan, nasıl ulvî ve sağlam şeylerle meşgul olabilir ki?

İşte Allah Rasûlü, bütün bu manaları üç-dört kelimelik bir cümlede ifade ediyor. Ben, onu izah ederken fazla birşey söylemiş sayılmam. Sadece, o granit yapılı söze, birkaç ifade kazması indirdim. Size gelip ulaşan da ondan kopan bir iki parça oldu. Belki onları da, vicdanlarınıza sindirecek ölçüde beyan edemedim. Ancak, benim ve benim gibilerin bu acizliği dahi, Allah Rasûlü'nün ifade ve beyandaki gücünü isbat etmektedir. Çünkü bizler, Efendimiz'in söylediği bir sözü anlamaktan dahi aciz bulunuyoruz. Halbuki O, bu sözleri hiç düşünmeden söylüyordu. Bizim düşünce dünyamızı zorlayan bu muhteva ve bu mana yüklü sözler, O'nun normalde konuştuğu sözlerdi. Bu mazhariyet, acaba, fetanetten başka ne ile izah edilebilir? Deha kelimesi böyle bir hasleti anlatmanın yanında ne kadar sönük kalmaktadır!.(103)

5913 ٦– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إنَّ الْعَبْدَ لَيتكَلَّمُ بالْكَلمَةِ منْ رِضوانِ اللّٰهِ تَعالىٰ لاَ يُلْقِي لَهَا بَالاً يرفعهُ اللّٰهُ بها دَرجَاتٍ فِي الْجنَّةِ، وَإنَّ الْعَبْدَ لَيَتَكَلَّمُ بِالْكَلِمَةِ مِنْ سَخَطِ اللّٰهِ لاَ يُلْقِي لَهَا بَالاً يَهْوِي بِهَا فِي النَّـــارِ سَبْعِينَ خَرِيفاً]. أخرجه الثلاثة والترمذي.

6. (5913)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kul (bazan), Allah'ın rızasına uygun olan bir kelamı, ehemmiyet vermeksizin sarfeder de Allah onun sebebiyle cennetteki derecesini yükseltir. Yine kul (bazan) Allah'ın hoşnutsuzluğuna sebep olan bir kelimeyi ehemmiyet vermeksizin sarfeder de Allah, o sebeple onu cehennemde yetmiş yıllık aşağıya atar." [Buharî, Rikak 23; Müslim, Zühd 49, (2988); Muvatta, 4, (985); Tirmizî, Zühd 10, (2315).]

5914 ٧– وعن قيس بن أبي حـازم قـال: [دَخَلَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنـهُ عَلـى إمْرأَةٍ مِنْ أَحْمَسٍ يُقَالُ لَهَا زَيْنَبُ، فَرَآهَا لاَ تَتَكَلَّمُ. فَقَالَ: مَالَهَا لاَ تَتَكَلَّمُ؟ قَالُوا: حَجَّتْ مُصْمِتَةً، فَقَالَ لَهَا: تَكَلَّمِي، فَإنَّ هٰذَا لاَ يَحِلُّ، هٰذَا مِنْ عَمَلِ الْجَاهِلِيَّةِ فَتَكَلَّمَتْ. فَقَالَتْ: مَنْ أَنْتَ؟ فَقَالَ: امْرُؤٌ مِنَ الْمُهَاجِرِيـنَ، فَقَالَتْ: مِنْ أَيِّ الْمُهَاجِرِيـنَ؟ قَالَ: مِنْ قُرَيْشٍ. قَالَتْ: مِنْ أَيِّ قُرَيْشٍ؟ قَالَ: إنَّكِ لَسَئُولٌ، أَنَا أَبُو بَكْرٍ. قَالَتْ: مَا بَقَاؤُنَا

103) M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 1/240-243.

عَلى هَذَا الأمْرِ الصَّالِحِ الّذى جَاءَ اللهُ بِهِ بَعْدَ الْجَاهِلِيَّةِ؟ قَالَ: بَقَاؤُكُمْ مَا اسْتَقَامَتْ أئِمَّتُكُمْ. قَالَتْ: وَمَا الأئِمَّةُ؟ قَالَ: أمَا كَانَ لِقَوْمِكِ رُؤُوسٌ وَأشْرَافٌ يَأمُرُونَهُمْ فَيُطِيعُونَهُمْ؟ قَالَتْ: بَلَى. قَالَ: فَهُمْ أُولئِكِ]. أخرجه البخاري.

7. (5914)- *Kays İbnu Ebi Hâzım* rahimehullah anlatıyor: "Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh), Zeyneb adında Ahmesli bir kadının yanına girmişti. Onun için hiç konuşmadığını gördü: "Nesi var, niye konuşmuyor?" diye sordu. Oradakiler:

"Hiç konuşmadan hacc yapıyor!" dediler. Hz. Ebu Bekr kadına:

"Konuş. Zira bu yaptığın helal değil, bu cahiliye işidir" dedi. Kadın da konuşmaya başladı. Önce:

"Sen kimsin?" diye sordu. Hz. Ebu Bekir:

"Muhacirlerden biriyim!" dedi.

"Hangi muhacirlerdensin?"

"Kureyş'ten."

"Kureyş'ten kimlerdensin."

"Oo! Sen çok soru sordun! Ben Ebu Bekr'im."

"Allah'ın cahiliyeden sonra bize lutfettiği bu güzel din üzerine ne kadar baki kalacağız?"

"İmamlarınız müstakim (doğru yolda) olduğu müddetçe bakisiniz."

"İmamlar ne demek?"

"Kavmindeki reisler ve eşraflar var ya, halka emrederler, halk da onlara itaat eder?"

"Evet!"

"İşte onlar imamlardır." [Buharî, Menakıbu'l-Ensar 26 .]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, hiç konuşmadan hacc yapmanın caiz olmadığını göstermektedir. Hadis, *Hz. Ebu Bekr*'in sözü imiş gibi gözükse de merfu yani Resulullah'ın sözü kabul edilmiştir. Çünkü, *Hz. Ebu Bekr*'in ifade ettiği dinî hükmü ancak Resulullah verebilir, öyle ise *Hz. Sıddık,* o hükmü Aleyhissalâtu vesselâm'dan işitmiş olmalıdır.

Hadisin başka veçhinde, adı geçen kadının bir nezir sonucu hiç

konuşmadan haccetmekte olduğu tasrih edilir. Hz. Ebu Bekr, kadına konuşmasını emretmiş fakat kefarette bulunmasını emretmemiştir. Üstelik böylesi bir haccın "cahiliye işi" olduğunu söylemiştir. Birkısım alimler cahiliye usulünce aktedilen nezirlerin mün'akid olmayacağını, binaenaleyh, öylesi bir nezirden vazgeçmek gereğinden başka, herhangi bir kefaret terettüp etmeyeceğini söylemiştir.

2- *Hattâbî,* cahiliye menasiki arasında samt (sükut)un da bulunduğunu, mesela kişinin, gece ve gündüz hiç konuşmamak üzere itikaf yaptığını, İslam'ın bunu yasaklayıp itikaf sırasında hayırlı şeyleri konuşmalarını emrettiğini kaydeder. *İbnu Kudâme,* el-Muğnî'de: "İslam şeriatında konuşmayı terk yoktur. Hatta rivayetlerin zahiri, bunun haram olduğuna delalet eder" diye hükmeder ve: "Böyle bir nezirde bulunana o nezre uyması gerekmez. Şafii ve ashab-ı re'y de böyle hükmetmiştir. Bu hükme muhalefet edeni bilmiyoruz" der.

3- Hadis, en sonunda cemiyetin istikamet üzere olmasında baştakilerin, eşrafın ehemmiyet ve rolünü te'yit etmektedir. Zaten başka rivayetlerde النَّاسُ عَلَى دِينِ مُلُوكِهِمْ *"İnsanlar krallarının dini üzeredirler"* buyrulmuştur. Baştaki dinin dışına çıksa kendisi sapmakla kalmaz, halkı da saptırır.

5915 ٨– وعن بريدة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : لاَ تَقُولُوا لِلْمُنَافِقِ سَيِّدٌ فَإِنَّهُ إِنْ يَكُ سَيِّداً فَقَدْ أَسْخَطْتُمُ اللهَ تَعَالَى]. أخرجه أبو داود.

8. (5915)- *Hz. Büreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Münafığa "efendi" demeyin. Zira eğer o, seyyid olursa Allah'ı kızdırırsınız." [Ebu Davud, Edeb 83, (4977).]

AÇIKLAMA:

Seyyid: Efendi, sahib manasına gelir. Bu sebeple, bir gruba veya bir köleye veya bir emvale sahip olan kimseye seyyid denmektedir. Bunun dilimizdeki en yakın karşılığı efendidir. Yerine göre ağa kelimesi de kullanılabilir.

Seyyid kelimesi, birisi hakkında kullanmak tazim, yani o kimseyi büyüklemek manasını ifade ettiği için Allah'ın gadabına sebep olmaktadır. Çünkü İlahî ölçüler nazarında, münafık ta'zime müstehak olmayanlardandır. Çünkü o kendisine yalan ve nifakı prensip edinmiştir, hiç böyle birisi saygıya, efendiliğe müstehak olur mu?

Hadisin şu manaya geldiği de söylenmiştir: "Eğer münafık, size efendi olursa, ona itaat etmeniz gerekecek, ona itaat edecek olursanız Rabbinizi kızdırmış olacaksınız" veya: "Münafığa efendi demeyin, eğer ona efendi derseniz Rabbinizi kendinize kızdırmış olursunuz."

5916 ٩– وعن أم حبيبة رَضِيَ اللهُ عَنها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : كُلُّ كَلَامِ ابْنِ آدَمَ عَلَيْهِ لَا لَهُ، إلاَّ أمْرٌ بِمَعْرُوفٍ، أوْ نَهْيٌ عَنْ مُنْكَرٍ، أوْ ذِكْرُ اللهِ تَعالَى]. أخرجه الترمذي.

9. (5916)- *Ümmü Habibe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ademoğlunun, emr-i bi'l-ma'ruf veya nehy-i ani'l-münker veya Allah Teala hazretlerine zikir hariç bütün sözleri lehine değil, aleyhinedir." [Tirmizî, Zühd 63, (2414).]

AÇIKLAMA:

Aliyyu'l-Kâri der ki: "Hadisin zahiri, istisna edilen; emr-i bi'l-ma'ruf, nehy-i ani'l-münker ve zikrullah dışında bütün konuşmaların kişinin aleyhinde olduğunu, mübah bir nev bulunmadığını gösteriyor. Ancak, bunu mübalağaya ve istikametli olmayan kelamdan zecrde (yani caydırmada) te'kide hamletmek gerekir. Şurası muhakkak ki, mübah söz, ahirette ona bir fayda sağlayacak değildir. Şu da söylenmiştir: "Hadisin takdiri şöyledir: "Ademoğlunun, zikri geçenler ve benzerleri dışında kalan her sözü, onun için bir üzüntü ve pişmanlıktır. Onda menfaatine bir yön yoktur. Bu sadedde gelen diğer birçok hadis de bunu te'yid eder. Sadedinde olduğumuz hadisin şu ayetten iktibas edilmiş olması muhtemeldir, (mealen): **"İnsanların birbirleri arasında gizlice konuşmalarının çoğunda hayır yoktur. Ancak sadaka vermeyi, bir iyilik yapmayı veya insanların arasını düzeltmeyi teşvik eden kimselerin bu maksatla yaptıkları gizli konuşmalar bundan müstesnadır. Kim bunu Allah rızası için yaparsa, elbette biz ona pek büyük bir mükâfaat vereceğiz"** (Nisa 114).]

Şu hade gerek ayetlerde ve gerek hadislerde gelen hayra müteallik konuşmak çeşitleri dışındaki konuşmalar kişinin lehine değildir. Hadiste sadece üç tane istisnanın zikri, hem o üç kısma giren kelamın ehemmiyetini tebarüz ettirir, hem de bunlar dışında kalan mübah kelamlarda son derece dikkatli olmaya uyarı teşkil eder. Alimler, mübah kelamın aleyhte olmayacak hududda kalsa bile ahirette faydasının olmayacağına dikkat çekerler. Normal bir sohbet mübahtır, ama gıybete, dediko-

duya, malayaniye bulaşma tehlikesi her an mevcuttur. Bütün mübahlar böyledir. Dolayısıyla, Aleyhissalâtu vesselâm, Allah'ın rızasına, ahiret ekimine âzamî ölçüde muvafık bir hayat tarzının yollarını gösterirken, telaffuz ettiğimiz kelam meselesinde, mü'minleri âzamî ihtiyatlı olmaya çağıran bir üslub takip etmiştir, mücazefe yoktur.

5917 ١٠ - وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ اللهَ تَعَالىٰ يُبْغِضُ البَلِيغَ مِنَ الرِّجَالِ الّذي يَتَخَلَّلُ بِلِسَانِهِ كَمَا تَتَخَلَّلُ البَقَرَةُ]. أخرجه الترمذي.

10. (5917)- *İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah Teala hazretleri, insanlardan, sığırların dilleriyle toplamaları gibi, dilleriyle toplayan belagat sahiplerine buğzeder." [Tirmizî, Edeb 82, (2857).]

AÇIKLAMA:

Tahallül, sığırın dilini dişi üzerinde dolandırmasıdır. Fakat sığırlarda otu diliyle toplayıp, ağızlarına verme hadisesi ifade edilmektedir. Hadiste *Aleyhissalâtu vesselâm,* belagat sahibi insanları sığırların bu yiyiş tarzlarına teşbih etmekle geçimini diliyle sağlayan belagat yani güzel söz sahibi insanları dikkatlere arzetmektedir. Bu kimseler çoğunlukla erkek olduğu için "erkek" diye tahsis etmiştir. Aslında aynı tarzda meslek icra eden herkes, kadın veya erkek, hadisin tehdidinin şümulüne girer. Bu sebeple tercümede "insanlar" kelimesini tercih ettik.

Alimler, fitrî olan belagatın zemmedilmediğini, bunun şu veya bu tarzda insanları aldatma vasıtası yapılmasının zemmedildiğini belirtirler. Siyasî, iktisadî, ideolojik, askerî her çeşit propaganda belagata dayanır ve bunlar maalesef insanları ladatma ve istismar etmeyi hedeflemektedir. Resulullah buna alet olan "beliğ"leri tehdid etmektedir.

5918 ١١ - وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ تَعَلَّمَ صَرْفَ الْكَلاَمِ لِيَسْتَبِيَ بِهِ قُلُوبَ الرِّجَالِ لَمْ يَقْبَلِ اللهُ مِنْهُ يَومَ الْقِيَامَةِ صَرْفاً وَلاَ عَدْلاً]. أخرجه أبو داود.

«وَالْمُرادُ» بصرف الكلام، ما يتكلفه الإنسانُ من الزيادة فيه على الحاجة وإنما كره ﷺ ذلك لما يدخله من الرياء والتصنيع ويخالطه من الكذب والتزيد.

و «الاستباءُ» افتعال من السبي كأنه ينهب بكلامه قلوب السامعين.

11. (5918)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim, insanların kalbini çelmek için kelamın kullanılışını öğrenirse, Allah kıyamet günü, ondan ne farz ne nafile hiçbir ibadetini kabul etmez!" [Ebu Davud, Edeb 94, (5006).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî, hadis metninde geçen *sarfu'l-kelam* صَرْفُ الْكَلاَمِ tabirini ihtiyaç fazlası kelam diye ifade etmiştir. Bu durumda mana: "Kim insanların kalbini çelmek için ihtiyaç fazlası söz öğrenirse..." olur. Halbuki sarf kelimesinin çevirmek, kullanmak gibi daha geniş bir kullanımı var. Sözgelimi ayet-i kerimede ﴿صَرَفَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ﴾ **"Allah kalplerini çevirdi"** (Tevbe 127) tabiri geçer. Sarraf kelimesi altını gümüşe, gümüşü altına, parayı dövize çeviren manasında halen kullanılmaktadır. Keza tasarruf da sarfın mübalağalı kullanımıdır. Yani demek istiyoruz ki, sadedinde olduğumuz hadiste geçen sarfu'l-kelam tabirini kelamı kulllanma manasında anlamak da mümkün olacaktır. Öyleyse hadisten : "İnsanların kalplerini çelmek (veya esir etmek) için kelamı kullanmayı öğrenmenin yasaklandığını" anlayabiliriz. Böylece günümüzde geliştirilen propaganda, reklam gibi, insan tabiatının birkısım zaaflarını istismara dayalı meslek ve sanat ve hatta geçim dallarının din nokta-i nazarından değerlendirilmesi daha kolay bir hal alır.

Esasen, Hattâbî'nin açıklamasının devamı da hadisten anladığımız bu manayı dolaylı olarak te'yid eder. Der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sarfu'l-kelamı mekruh addetmiştir. Çünkü (bu ziyade sebebiyle) kişi, sözüne riya ve yapmacıklık sokmakta, yalan ve fazlalıklar karıştırmaktadır. Bunu önlemek için sözün ihtiyacı görecek kadar olmasını, ilavede bulunmamasını, zahirinin batınına, sırrının aleniyetine muvafık olmasını emretmiştir." Resulullah'ın bu yasağında reklam ve propagandanın ferdî, ailevî ve içtimâî zararlarının da maksud olduğu söylenebilir.

Hadiste geçen mevzumuzu tamamlayan ikinci kilit kelime, çelme diye tercüme ettiğimiz لِيَسْتَبِيَ deki istiba kelimesidir. Bu kelime düşmanı esir etmek manasına gelen seby mastarından gelir. Yani kalpleri çelme tabiri yerine kalpleri esir etme tabirini kullansak asla daha uygundur.

Şu halde hadiste, kalpleri esir etmek maksadıyla belagat ve fesahatin kullanılması yasaklanmaktadır.

Yukarıda kaydedilen son birkaç hadis reklamcılıkla yakından ilgilidir. Bu sebeple reklam üzerine bir istidrad kaydediyoruz:

İSDİDRAD:
HADİSLERE GÖRE REKLAM

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le reklamcılık arasında irtibat, ilk nazarda yadırganabilir; "Reklam günümüzün hadisesi, hadislerle irtibat kurmak bir zorlanma, bir tekellüf olmaz mı?" diyen bile çıkabilir.

Böyle düşünmek, herşeyden önce Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrini yeterince tanımamaktan kaynaklanır. O devir içtimâî hayatında, günümüzdeki sosyal müesseselerden pek çoğuna tekabül eden karşılıklarına rastlamak mümkündür. Reklamcılık bunlardan biridir. Belki bugünkü kadar yaygın, bugünkü kadar kesif değildir, ama mevcuttur. Hatta bugünkü gibi tamamen müstakil bir endüstri, bir geçim dalı da olmayabilir, ama her şeye rağmen reklamcılık vardır, reklam faaliyetleri mevcuttur.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde reklam işlerini daha ziyade şairler, hatipler ve kâhinler yürütüyorlardı. Meşhur bir hatibin veya şairin bir mal üzerine sarfedeceği bir cümle, bir beyit malı mergub yapıyor, değerini artırıyordu. Evlenmekte zorluk çeken kızların bile, böyle bir övgü ile mergub hale gelmesi, taliplerinin artması olağan hadiselerdendi.

Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* şair ve kâhinlerin insanlar üzerindeki çoğunlukla istismar edilen ve kötüye kullanılan bu müessiriyetini gördüğü için, henüz peygamber olmamışken bile şair ve kâhinlerden hoşlanmazdı. Peygamberliğin başlangıcında mazhar olduğu olağanüstü haller, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı tecessüse değil, korkuya atmıştı. Bazı rivayetlerde, açık şekilde kâhin ve şair olmaktan korktuğunu ifade eder.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir hadisinde mealen "Beyanda sihir vardır" diyerek sanatlı sözün insan üzerindeki kesin tesirini belirtmiştir. Bu hadis beyanın akıl ve kalpler üzerinde -aynen sihirde olduğu gibi- irade dışında yön verici bir tesire sahip olduğunu belirtir. Yani nasıl ki sihirbaz, sihri ile, gözleri sihirleyerek batılı hak gösterdiği gibi, mahir bir hatip, sanatkârâne bir konuşmasıyla akılları çelip, muhakeme ve idrakini meşgul etmek suretiyle batılı hak veya hakkı batıl diye gösterebilir.

Şu halde belagatlı söz, insan fıtratında müessir bir silahtır. Bu hayırda da, şerde de kullanılabilir. Hz. Peygamber, bunun şerde kullanılmasına şiddetle karşı çıkmıştır. Resulullah'ın müşrik şairlerle amansız mücadelesi, ayrı bir konudur.

Bugün reklam, aynen cahiliye kâhin ve şairlerinin tarzındaki secili sözlere ve aldatıcı üsluba dayandığı için, yukarıdaki hadislerle reklam arasında kurulan irtibatın garip karşılanmayacağını ümid ederiz. Kaldı ki doğrudan konuya temas eden hadisler de var. Bir hadis mealen şöyle: "Kim, kelamı kullanma sanatını, insanların kalbini (istediği istikamete) meylettirmek maksadıyla öğrenirse Allah, kıyamet günü, onun ne farz, ne de nafile hiçbir hayrını kabul etmez."

Şüphesiz bu hadis sırf reklamcıları hedefleyerek söylenmiş değildir. Ancak, söz sanatını kötüye alet eden her çeşit faaliyetleri buna sokabiliriz. Bugün reklamların, israfı artırma, zorla ihtiyaç uyandırma, zaruri olmayan birkısım istihlak maddelerini zaruri ihtiyaç maddeleri sınıfına sokma, talebi artırarak fiyatların yükselmesine sebep olma gibi pek çok zararları en iyimser çevreler bile kabul etmektedir. Reklamın zararları bizzat iktisatçılar tarafından kabul edilen bir keyfiyettir. Her zararlı şeye karşı olan İslam'ın başta israf pek çok zararlara analık yapan günümüzün reklamcılığına karşı olması pek tabiidir.

Mamafih, yukarıdaki hadis meseleye dolaylı olarak temas ederse de, daha doğrudan temas eden hadisler de var. Resulullah birinde şöyle buyurur: "Allah nazarında, insanların en menfuru (rızkını) sığırlar gibi diliyle toplayan belagatlı kimsedir."

Bu hadis, fevkalâde bir teşbihle geçimini aldatıcı reklamcılığa bağlayan kimselere işaret etmektedir. Nitekim şarihler hadisi söylediğimiz şekilde açıklarlar: "Burada derler, geçimini teminde dilini kullananlar kastedilmektedir" ve şöyle devam ederler: "Nasıl ki, sığırlar, yerden dilleriyle yiyeceklerini toplarken yaş-kuru, yumuşak-sert, yonca-diken ayırımı yapmazlar, bazı insanlar da kazançlarını temin ederken ,tıpkı onlar gibi hareket ederek, hak-batıl, faydalı-zararlı, haram-helal ayırımı yapmaksızın dilleriyle insanları aldatarak kazanırlar."

SÖZ SANATI KIYAMET ALÂMETİ Mİ?

Her çeşit gayrımeşru kazancın haram edilmiş olduğu dinimizde, görüldüğü üzere, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yiyeceğini diliyle toplayanlara ayrıca dikkat çekmesi, bunların farklı bir zümre olduğunu söylememize daha da haklılık kazandırmaktadır. Mamafih kaydedece-

ğimiz şu üçüncü hadis bu zümrenin, kıyamete doğru, yani belli bir zamandan sonra zuhur edeceğini belirtmektedir: "Tıpkı sığırların dilleriyle yemesi gibi, dilleriyle yiyen bir zümre çıkmadıkça kıyamet kopmaz."

Burada da aynı teşbih sözkonusu, Resulullah, istikbalde çıkacak ve geçimini "söz sanatı"na bağlayacak bir zümreyi, en bariz vasfıyla nazarlara arzetmektedir. Kıyamet alâmetleri arasında zikredilmiş olması, kötülenenlerin de ikinci bir unsurudur. Çünkü içtimâî bozukluklar, lisan-ı nübüvvette, hep kıyamet alâmeti olarak ifade edilmiştir.

Tekrar edelim: *Hz. Peygamber,* belagata, beliğ insana karşı değildir. Belagatın kötüye kullanılmasına karşıdır. Aynı şekilde tüccarın veya müstahsilin malını tanıtmasına, pazara arzetmesine de karşı değildir. Medenî bir cemiyette ihtiyaç duyulan herhangi bir şeye İslam'ın karşı olmasını söylemek mümkün değildir.

Biz yukarıdaki hadislerden reklamcılığın aleyhine bir mana çıkardı isek, bununla temelde insan fıtratındaki birkısım zaafları istismara dayanan günümüz reklamcılığını kastediyoruz. Mesela meşrubat reklamı yapılırken şehevî yönleriyle nazara verilen kadının araya sokulması tanıtma değil, beşerî zaafın istismarıdır. Hatta, kadının reklama sokulmasını, günümüz reklamcılığını İslam açısından gayr-ı meşru kılan bir başka amil olarak belirtmek isteriz. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Benden sonra kadınlardan daha büyük fitne bırakmıyorum"* derken, kadının bu çeşit istismarlarını da kastetmiş olmalıdır. Modern reklamdan kadın çıkarılsa, onun zararlılığı yarı yarıya azalır. Reklamın söz kısmından da aldatıcı, iğfal edici unsurlar çıkarılsa geriye meşru tanıtma kalır.

İSLAM ALDATMAYI YASAKLAR

Şunu da kaydetmek isteriz: Kanaatimizce bugünkü sesli ve görüntülü reklamı İslam nokta-i nazarından değerlendirirken sadece kadın ve istismarcı belagat yönüyle değerlendirmek yeterli değildir. Reklama giren aldatıcı (yalan) unsurlar da ciddiyetle gözden geçirilmelidir. İslam dini aldatmayı şiddetle yasaklar. Bu hususta pek çok hadis var. Birinde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurur: *"Bir Müslümanı aldatan veya zarar veren, ona hile yapan bizden değildir."* Şu halde, bu nokta-i nazardan reklamlarda aldatıcı, zarar verici bir yön bulunduğu müddetçe onun tecvizi mümkün değildir. Televizyon ve radyolardan çıkan hal-i hazır reklamların "aldatıcı"lıktan "zararlı"lıktan uzak olduğu söylenemez.

Meseleye İslam açısından bakınca bir başka hususa daha temas etmek gerekecektir; ahlakî yön. Şüphesiz bu çok su götüren bir noktadır.

Hele ahlakî değerler meselesinde ölçüyü, miyarı kaybetmiş bir ortamda olunursa. Ben teferruata girmeden İslam'ın adaba giren bir inceliğini hatırlatacağım: Dinimiz, canı çekip de bulamayacakları daha fazla rahatsız etmemek gerekçesiyle sokakta aleniyet vasfını taşıyan şartlarda bir şeyler yemeyi edeb dışı ilan etmiş, mürüvvet (insaniyet) noksanlığına alâmet kabul etmiştir. Hatta böyle kimselerin şahitliği makbul mu, değil mi münakaşa bile edilmiştir.

Demek istediğimiz şu ki, büyük çoğunluğuyla milletimiz peynir-ekmeği bulmakta zorluk çekerken, bilmem hangi malın reklamını yapacağız diye sadece bin bir hile ile milleti soyan bir avuç zümrenin sofrasına girebilecek yemekleri televizyonda teşhir etmeyi fevkalâde kabalık ve milletimize karşı saygısızlık olarak görüyoruz. Ahlak meselesinde gerisi buna kıyas edilsin.

Şu halde, insan fıtratındaki bazı zaafların istismarına yönelik belagat, seks, aldatma ve millî ahlakımıza uymayan unsurlara yer veren reklama İslam fetva veremez, çünkü zararlıdır.

Sigara, içki, muzır neşriyat gibi zararlıların reklamına ise hiçbir surette fetva vermeyeceği açıktır.

Bir avuç zümrenin menfaati için topyekün milletin zararına göz yummak medenilik sayılamaz.

5919 ١٢ – وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: هَلَكَ الْمُتَنَطِّعُونَ، قَالَهَا ثَلاثاً]. أخرجه مسلم وأبو داود.

« التَّنَطُّعُ » في الكلام: التعمق فيه والتفاصح.

12. (5919)- *İbnu Mesud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kelamda ileri gidenler helak oldular! Kelamda ileri gidenler helak oldular! Kelamda ileri gidenler helak oldular!" [Müslim, İlm 7, (2670); Ebu Davud, Sünnet 6, (4609).]

AÇIKLAMA:

Mütenatti, muteammik ve mütekaır, yani derinleşen manasındadır. İbnu'l-Esir lügat yönüyle boğazının gerisinden konuşan manasına geldiğini, kelimenin ağızın gerisindeki üst mağara (yutak kısmı) manasına gelen nita' kelimesinden geldiğini, sonradan gerek kelam ve gerekse fiildeki her çeşit derinleşmeye dendiğini belirtir.

Kelimenin kazandığı kullanım genişliğine etraflıca yer veren Münavi, hadiste mütenattiun ile kelama kazandırılan güzellik vasıtasıyla kalpleri esir etmeye çalışanların kastedildiğini belirttikten sonra, *Zemahşeri'*nin hadiste muhtelif kıraatlerde mücadele ve münakaşanın yasaklandığını, çünkü hepsinin (Resulullah tarafından öğretilmeleri sebebiyle) güzel ve doğru olmakta birleştiğini anladığını belirtir. Sonra açıklamasına devam eder: "Nevevî der ki: "Hadis, avama hitap ederken fesahat yapmaya zorlanarak, lügat parçalayarak veya söze i'rab inceliklerini doldurarak kelamda derinliğe yer vermenin mekruh olduğunu ifade etmektedir."

Münavi, diğer birkısım alimlerin de: "Hadiste nehyedilen mütenattiundan muradın "kendisini ilgilendirmeyen şeylerde mübalağaya kaçanlar" olduğunu söylediğini kaydeder. Keza bazı alimler de mütenattiun ile vukuu nadir ve halli zor meselelerden soru soran kimselerin kastedildiğini belirtmişlerdir. Çok sual sormanın yasaklanmasıyla ilgili bahiste hadisin bu manasını esas alarak mütenattiunu dırdırcılar diye tercüme etmiştik. Diğer bazı alimler ise bununla "İbadetlerinde, şeriatın kanunlarından da dışarı çıkacak kadar aşırılıklara düşerek şeytanın vesveselerine alet olanların kastedildiğini" söylemiştir.

TALİ MESELELERDE ARAŞTIRMA SEBEBİ[104]

Mütenattıun kelimesinden alimlerin anladığı farklı manaların beyanı, alimlerimize mühim bir hususun aydınlatılması lüzumunu hissettirmiştir. İbnu Hacer, bazı alimlerin şöyle dediğini kaydeder: "Gerçek şu ki: "Hakkında nass olmayan bir mesele hususunda araştırma iki kısımdır:

1) Bu, meselenin nassın delaletine girip girmediğini araştırmaktır. Nassın delaletine giriş veçhi ihtilaflı da olsa, bunun ortaya çıkarılması müstahsendir, matlubdur, mekruh değildir. Hatta bazı durumlarda bu iş, kendisine terettüp eden kimseye farzdır.

2) Farklılıklar üzerine dikkati teksif edip birbirine denk olan iki şeyi, bunların arasını birleştirecek bir vasıf bulunduğu halde, şeriata müsbet veya menfi bir tesiri olmayan bir fark sebebiyle ayırmak veya bilakis, iki

104- Sual bahsine daha önce de temas ettiğimiz halde burada bir kere daha temas edip meselenin bir başka buudunu belirtmeye bizi sevkeden sebeplerden biri, zamanımızda, gizli şer güçlerin, okuyan gençlerimizi, gerçek meselelerden uzaklaştırmak, dinlerini, millî kültürlerini, memleketimizin gerçek problemlerini ve sağlıklı çözüm yollarını öğrenmelerine mani olmak, kafalarını karıştırarak dinlerinde şüphelere sevketmek için, her yıl, ciddiyet ve faideden uzak bir kısım sualleri piyasaya sürerek, onlarla meşgul etme yolunu tutmalarıdır. Bu ince husus iyi anlaşılmalı, soru geldiği zaman, soru meselesinin iç yüzü açıklanmalıdır.

farklı şeyi mesela reddedilecek bir vasıfla birleştirmek. İşte selef, bu çeşit tedkikat ve derinleşmeyi zemmetmiştir. Mütenattiun helak oldu hadisi de bunların haline mutabıktır. Alimler, bu söylenen derinleşmede zaman kaybı görmüşlerdir. Çünkü elde edilen neticede bir fayda yoktur. Bunun misali kitapta veya sünette veya icmada bir aslı olmayan vukuu nadir bir meselede teferruata inmektir. Kişi böyle bir meselede neticeye ulaşmak için zaman ayırmıştır. Halbuki o zamanı bir başka şeye ayırsa idi onun için daha iyi olacaktı. Hele bu meşguliyet, onu, vukuu olan meselelerde geniş açıklama yapmaktan gaflete sevketmişse zararı daha büyüktür.

Bundan da fenası, şeriatın, keyfiyetini araştırmadan iman etmeyi emrettiği bir kısım meselelerdeki araştırmadır. Sözgelimi mahsusat yani duyularla algılanan âlemde bir benzeri, şahidi olmayan mesela kıyamet, ruh, bu ümmetin ömrünün müddeti gibi meselelerden sualler bu gruba girer. Çünkü bunlar veya benzerleri sadece nakille bilinebilir. Bunların çoğuna, araştırma yapmaksızın iman gerekir.

Bazı alimler, tenattuun misalinin, sorulan şey hakkında müsaade fetvası verildikten sonra, yasak fetvasını verdirecek şekilde soruyu çoğaltmak olduğunu söylemiştir. Şöyle ki: Bir kimse, çarşıda satışa arzedilen malın, satanın eline nasıl ulaştığını araştırmadan satın almasının mekruh olup olmadığını sorsa, buna "caizdir, mekruh değildir" diye cevap verilir. Ama o tutup: "Ben o malın yağma veya gasb yoluyla satıcının eline ulaşmasından korkuyorum" diyecek olsa, o zaman bu meselede bir endişe araya girer ve kendisine şöyle cevap verilir: "Eğer bu paralelde sabit bir delil varsa onu satın almak haramdır, tereddüd varsa mekruhtur veya en azından evla olana muhaliftir." Eğer soru sahibi bu dırdıra yer vermeseydi müftü "caizdir" fetvasına bir eklemede bulunmayacaktı.

İbnu Hacer, sıkça vukua gelen hadiselerle ilgili sual kapısını kapamanın da iyi olmayacağına dikkat çektikten sonra, vukuu nadir meselelerde tefurruata inmenin de mezmum olacağını belirtir. Sadedinde olduğumuz hadisi böyle anlamamızda isabet vardır.

5920 ١٣– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قَدِمَ رَجُلاَنِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَخَطَبَا، فَعَجِبَ النَّاسُ لِبَيَانِهِمَا؛ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْراً]. أخرجه البخاري ومالك وأبو داود والترمذي.

13. (5920)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Meşrık cihetinden iki adam geldi ve bir hitabede bulundular. Onların beyanlarındaki

güzellik herkesin hoşuna gitti. Bunun üzerine Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Beyanda mutlaka bir sihir var!" buyurdular." [Buharî, Tıbb 51; Muvatta, Kelam 7, (2, 986); Ebu Davud, Edeb 94, (5007); Tirnmizî, Birr 81, (2029).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin geniş açıklamasını daha önce kaydettiğimiz için burada teferruata girmeyeceğiz. Şu kadarını tebarüz ettirebiliriz: Aleyhissalâtu vesselâm güzel sözde insanı teşhir eden bir güç olduğunu te'yid etmektedir. Bazı alimler, bu hadiste sözün güzelleştirilmesinin medhi ve buna teşvik olduğunu söylerken, bazıları da hadiste, kelamı güzelleştirme özentisinin zemmedildiğini söylemiştir. En doğrusu, beyan ve güzel sözün hakta kullanılmasının memduh, batıl ve aldatmada kullanılmasının mezmum olduğudur.

M. Fethullah Gülen Hocaefendi, söz'ü farklı yönleriyle ele aldığı makalesinde ise şöyle diyor:

Söz

İlk yaradılış; yokluğun bağrına atılan iki harf ve bir heceden ibaret olan "Kün" sözüyle başlamıştır. Tekden çoğa, vahdetten sonsuza uzayıp giden yollar sözle açığa çıkmış ve kelimelerle aydınlanmışlardır. Söz, gönüllerde yankılanmadan önce, insanın hayvandan, hayvanın da taştan, topraktan farkı yoktu.

Kalem ilk yaratıldığında neyi yazacağını bilememiş ve hayrette kalmıştı. Neden sonra kulağına "söz"ün sırrı fısıldanınca, o feryada, mürekkeb de ağlamaya başladı. Ve o gün-bugündür, kalem söze ulaşınca hep çığlık koparır, mürekkep de yaş döker...

Söz olmasaydı, bizler, ezele ait hiçbir şeyi duyamaz ve Yüce Yaratıcı'nın, gönlümüzü, gözümüzü dolduracak esrarlarını anlayamazdık... Söz sayesinde kâinat bir meşher, Hak'dan gelen kitablar da birer dellâl kesildi. Söz, zeberced kakmalı bir tâc gibi yeryüzü halifesinin başına konunca, varlığın manası ayân oldu ve biz de bütün bütün ondan ibaret hale geldik..

Yeri-göğü bir arya getirip, birbirine bağlayan, dünyayı ukba ile bütünleştiren sözdür. Her ne kadar onun güzelliği ve yüceliği kendiliğinden görülmese de herşey ona muhtaç, her gizli güzelliğin kaynağı da odur.

O, burçları deviren öyle bir sancak ve kaleler fetheden öyle bir bayraktır ki; onun vesâyâsına girmeyen cihangirler bir köyü bile fethedeme-

mişlerdir. Fatih kumandanlar onun girdikleri yerlere girememiş, sultanlar onun ulaştığı ihtişama ulaşamamış ve hiçbir fani onun kadar uzun ömürlü olamamıştır. Gelenler gitmiş; gidenler unutulup hâfızalardan silinmiş; ama o, hep taptaze ve olduğu gibi kalmıştır.

Söz erleri semavî bülbüllerdir. Onların dilleri, dostların sinelerinin inşirahı, düşmanların da korkulu rüyalarıdır. Bunların dillerinden dökülen söz süngüleri, muhariblerin kılıçlarından daha keskin, mızraklarından daha ürperticidir. Hekimler, kılıç yaralarını, ok yaralarını tedavi edebilmişlerdir ama, söz yaralarını tedavi ettikleri görülmemiştir. Sözün en müessir ve en içlisini peygamberler, sonra da derecesine göre ilhâma açık saf gönüller söylemişlerdir. Söylemiş ve yerinde karanlığın bağrına yağdırdıkları söz oklarıyla zulmetleri delik-deşik etmiş; yerinde sinelere saldıkları beyân kıvılcımlarıyla ruhlarda yangınlar meydana getirmiş ve yerinde de rahmet damlaları şeklindeki kelimeleri dört bir yana saçarak heryeri cennetlere çevirmişlerdir.

Hele ilham üveykleri kanatlandığı vakit, dudaklarından saçılan incileri toplamak için melekler bile onlara koşmuş ve onların dizlerine kapanmışlardır.

Söz erleri güneş gibidirler; kendilerine rağmen durmadan çevrelerini aydınlatırlar.. derya gibidirler. Dünyanın en zengin hazinelerini hem de hiç hissettirmeden sinelerinde taşır ve bir mum gibi etraflarına ışık verir; fakat, başlar önlerinde mahçup ve iki büklüm yaşarlar. Halk içinde mütevâzilerden daha mütevâzi, Hak'la beraber olunca da fevkalâde uyanıktırlar. Çevrelerine yığın yığın, cevherler dağıtır dururlar da bunun farkında bile olmazlar. Olmazlar; zira, iç dünyalarında her an daha kıymetli pırlantalar peşindedirler.

Buldukları o, zebercedden nükteleri açıklarken, sesleri kıyamet suru gibi çınlar; sihirleri insi-cinni büyüler; meyhanedekiler de mesciddekiler de her yandan onların cevherlerine koşar.

Bugün o, *Hârut* ve *Mârut*'un bile büyülerini bozan söz sihirbazları var mıdır, yok mudur bilemeyeceğim. Bildiğim birşey varsa, o da sözün elden ayağa düşmüş olmasıdır. Günümüzde, söz sarrafı gibi görünenlerin çoğu ilhamsız, ötelere kapalı ve Allah'tan kopuk kimseler... bu itibarla da, beyan sanatı büyük ölçüde başıboşların elinde.. ilham perisinin kanatları kırık ve ilhama muhtaç gönüllerde de taklid cadıları çadır kurmuş.. bütün bunlardan dolayı dilencilere dendiği gibi "inayet ola!" demekten başka elimizden birşey gelmiyor.[105]

105) M. Fethullah Gülen, Günler Baharı Soluklarken, sh. 29-31.

5921 ١٤– وعن أبي أمامة رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَنَا زَعِيمُ بَيْتٍ فِي رَبَضِ الْجَنَّةِ لِمَنْ تَرَكَ الْمِرَاءَ وَإِنْ كَانَ مُحِقّاً، وَبَيْتٍ فِي وَسَطِ الْجَنَّةِ لِمَنْ تَرَكَ الْكَذِبَ وَإِنْ كَانَ مَازِحاً، وَبِبَيْتٍ فِي أَعْلَى الْجَنَّةِ لِمَنْ حَسُنَ خُلُقُهُ]. أخرجه أبو داود بهذا اللفظ، والترمذي عن أنس بمعناه.

« رَبَضُ الجَنَّةِ » ما حولها من العِمَارَةِ.

و« الْمِرَاءُ » الجدال والخصام.

14. (5921)- *Ebu Ümâme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ben, haklı bile olsa münakaşayı terkeden kimseye cennetin kenarında bir köşkü garanti ediyorum. Şaka bile olsa yalanı terkedene de cennetin ortasında bir köşkü, ahlakı güzel olana da cennetin en üstünde bir köşkü garanti ediyorum." [Ebu Davud, Edeb 7, (4800).]

5922 ١٥– وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: كَفَى بِكَ إِثْماً أَنْ لاَ تَزَالَ مُخَاصِماً]. أخرجه الترمذي.

15. (5922)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sana günah olarak, husumeti devam ettirmen yeterlidir (çünkü bu, gıybete kapı açar). [Tirmizî, Birr 58, (1995).]

5923 ١٦– وعن أبي بكرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَقُولَنَّ أَحَدُكُمْ قُمْتُ رَمَضَانَ كُلَّهُ، وَصُمْتُهُ كُلَّهُ، قَالَ: فَلاَ أَدْرِى، أَكَرِهَ التَّزْكِيَةَ؟ أَوْ قَالَ: لاَبُدَّ مِنْ نَوْمَةٍ أَوْ رَقْدَةٍ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

16. (5923)- *Hz. Ebu Bekre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sizden kimse: "Ramazan'ın tamamında (namaza) kalktım, tamamında orucumu tuttum" demesin."

(Hadisi Ebu Bekre'den rivayet eden Hasan Basri der ki): "Bilemiyorum, Aleyhissalâtu vesselâm bu sözüyle kişinin nefsini tezkiye etmiş ol-

masını mı mekruh addetti veya "uyumak da lazım yatmak da" mı de(mek iste)di?" [Ebu Davud, Savm 47, (2415); Nesâî, Sıyam 6, (4, 130).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen *dercin* sahibi ihtilaflıdır. *Ahmed İbnu Hanbel*'e göre Hasan Basri'dir, bazı rivayetlerde Katâde'dir.

2- "Ramazan'ın tamamında kalktım, tamamında oruç tuttum" demek niçin yasaklanmıştır? Bu da farklı yorumlara sebep olmuştur. Görüldüğü üzere, Hasan Basrî hazretleri, bu sözde kişinin nefsini tezkiye etme havasını sezmiş, bu tezkiye için Resululah'ın yasak koymuş olabileceğini söylemiştir.

Sindî der ki: "Şurası açık ki, uyku oruca mani değil. Buradaki yasaklamaya beyan edilen sebep, "Ramazan'ın tamamında kalktım, tamamını tuttum" demeyi yasaklamakta ise de "Ramazanı tuttum" demeyi yasaklamıyor. Bu durumda yasaklama sebebi, kalkma ve tutmanın medarı olan kabulle ilgilidir, bu ise meçhuldür." Sindî, hadisin Nesai'deki veçhinde geçen *"gaflet de, uyku da vardır"* cümlesindeki gaflet kelimesini de bu açıklaması istikametinde şöyle yorumlar: "Kişi bu gaflet hali sırasında, oruç edebine uymayacak bir şekilde asi olup günah işleyebilir, bu durumda oruç tutma iddiasına nasıl kalkabilir?"

5924 ١٧– وعن سهل بن حنيف رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَقُولَنَّ أَحَدُكُمْ خَبُثَتْ نَفْسِي، وَلَكِنْ لِيَقُلْ: لَقِسَتْ نَفْسِي]. أخرجه الشيخان.

«لَقِسَتْ» بكسر القاف: أي غثت، وإنما كره «خَبُثَتْ» هرباً من الخبث.

17. (5924)- *Sehl İbnu Hanif* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sakın biriniz: "Nefsim pis oldu!" demesin, aksine: "Nefsim kötü oldu" desin." [Buharî, Edeb 100; Müslim, Elfaz 17, (2251); Ebu Davud, Edeb 84, (4978).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), burada aynı manaya gelen iki kelimeden birini, kişinin kendisi için kullanmasını yasaklamaktadır. Yasaklanan kelime hubuset (= habis olmak) dilimize de girmiştir. Alimler *hubuset* kelimesinin Arapça'da itikad olarak batıl için, söz olarak yalan, fiil olarak çirkin için, hülasa gerek kavlî ve gerekse fiilî olan bütün ha-

ram ve mezmum olan sıfatlar için kullanıldığını belirtirler. Öylle ise Aleyhissalâtu vesselâm, kişinin nefsini kötülerken kötülük ifade etmekle birlikte nezaheti taşmayan kelimelerin seçilmesini tavsiye etmiş olmaktadır. Hubuset kelimesinin aynı manaya gelen lakisete nazaran çirkin ve kaba olduğu belirtilir.

Hattâbî: "Böylece *Aleyhissalâtu vesselâm*, ashabına, edeb ve mantık öğretmiş olmakta; güzeli kullanmaya, çirkini terketmeye irşad etmiş bulunmaktadır" der.

5925 ١٨ – وعن مالك أنه بلغه عن يحيى بن سعيد: [أنَّ عيسىٰ عَلَيْهِ السَّلاَمُ مَرَّ بِخنْزِيرٍ بالطَّرِيقِ، فقَالَ لَهُ: انْفُذْ بِسَلاَمٍ. فَقِيلَ لَهُ: تَقُولُ هـذَا للخِنْزِيرِ؟ فقَالَ: إنِّى أخَافُ أنْ أُعَوِّدَ لِسَانِى النُّطْقَ بالسُّوءِ].

18. (5925)- *İmam Malik*'e *Yahya İbnu Said*'den ulaştığına göre "Hz. İsa yolda bir domuza rastlar. Ona: "Selametle yoldan çekil!" der. Yanında bulunanlar: "Bunu şu domuz için mi söylüyorsun.?" diye sorarlar. (O ise domuz kelimesini diliyle telaffuz etmekten çekindiğini ifade eder ve):

"Bin, dilimin çirkin şeyi söylemeye alışmasından korkuyorum!" cevabını verir." [Muvatta, Kelam 4, (2, 985).]

AÇIKLAMA:

Burada da bir nezahet örneği görmekteyiz. Hz. İsa aleyhisselam çirkin addedilen ve hakaret için kullanılan hınzır (=domuz) kelimesini ağzına almaktan çekiniyor. Şarih Zürkânî der ki: "Edebi Allah tarafından verilen o yüce zatta bu inceliği görmede şaşılacak bir şey yoktur."

5926 ١٩ – وعن عائشة رَضِيَ اللّٰهُ عنها قال: [كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ إذَا بَلَغَهُ عَنِ الرَّجُلِ شَىْءٌ لَمْ يَقلْ: مَا بَالُ فُلاَنٍ يَقُولُ: وَلـكِنْ يَقُولُ: مَا بَالُ أقْوَامٍ يَقُولُونَ كَذَا وَكَذَا].

أخرجه أبو داود.

19. (5926)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir adamdan kendisine menfi bir söz ulaştığı vakit: "Falan niye böyle söylemiş?" demezdi. Fakat: *"İnsanlara ne oluyor da şöyle şöyle söylüyorlar?"* derdi." [Ebu Davud, Edeb 6, (4788).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hiç kimseyi kötü

yönüyle teşhir etmediğini, yüzüne ayıbını vurmadığını, herhangi bir kimseden gördüğü veya duyduğu menfi bir duruma *"İnsanlar niye şöyle söylüyorlar, niye şöyle yapıyorlar"* diyerek umumi bir üslubla temas ettiğini belirtmektedir. Resulullah'ın insanlara af ve müsamaha ile davranması için şu ayet inmiştir: **"Kolaylık göster, affa sarıl, iyiliği tavsiye et, cahillerden yüz çevir"** (A'raf 199), Rivayetlerde Cenab-ı Hakk'ın bu ayetle Resulüne, insanlara davranışında bu ahlak esaslarına göre hareket etmesini emrettiği sarih olarak belirtilir.

5927 ٢٠ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تُكْثِرُوا الْكَلاَمَ بِغَيْرِ ذِكْرِ اللهِ تَعَالَىٰ، فَإِنَّ كَثْرَةَ الْكَلاَمِ بِغَيْرِ ذِكْرِ اللهِ تَعَالَىٰ قَسْوَةُ الْقَلْبِ، وَإِنَّ أَبْعَدَ النَّاسِ مِنَ اللهِ تَعَالَىٰ الْقَاسِي الْقَلْبِ]. أخرجه الترمذي.

20. (5927)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah'ın zikri dışında kelamı çok yapmayın. Zira, Allah'ın zikri dışında çok kelam, kalbe kasvet (katılık) verir. Şunu bilin ki, insanların Allah'a en uzak olanı kalbi katı olanlardır." [Tirmizî, Zühd 62, (2413).]

5928 ٢١ – وعن أبي مالك الأشعري رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَرْبَعٌ فِي أُمَّتِي مِنْ أَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ، لاَ يَتْرُكُونَهُنَّ: الْفَخْرُ بِالأَحْسَابِ، وَالطَّعْنُ فِي الأَنْسَابِ، وَالإِسْتِسْقَاءُ بِالنُّجُومِ، وَالنِّيَاحَةُ؛ وَقَالَ: النَّائِحَةُ إِذَا لَمْ تَتُبْ قَبْلَ مَوْتِهَا تُقَامُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَعَلَيْهَا سِرْبَالٌ مِنْ قَطِرَانٍ وَدِرْعٌ مِنْ جَرَبٍ]. أخرجه مسلم.

21. (5928)- *Ebu Malik el-Eş'ari* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ümmetimde dört şey vardır, cahiliye işlerindendir, bunları terketmeyeceklerdir:*

★ *Haseble iftihar,*

★ *Nesebi sebebiyle insanlara ta'n,*

★ *Yıldızlardan yağmur bekleme,*

★ *(Ölenin ardından) matem!"*

Resulullah sözlerine şöyle devam etti: *"Matemci kadın, şayet tevbe etmeden ölecek olursa, kıyamet günü üzerinde katrandan bir elbise, uyuzlu bir gömlek olduğu halde (kabrinden) kaldırılır."* [Müslim, Cenaiz 9, (934).]

AÇIKLAMA:

Haseb, kişinin mal, mevki, zenginlik gibi dünyevî maddî sebeplerle sahip olduğu itibara denir. Dinimiz bu sebeple övünmeyi, böbürlenmeyi yasaklamıştır. Üstünlük takvadadır. Ehl-i takva Allah karşısındaki, insanlar karşısındaki haddini hududunu bileceği için, ne kadar zengin de olsa mütevazi olur, böbürlenme olmaz, olsa zaten müttaki değildir.

Niyâha yas etmek, ölünün arkasından yüksek sesle feryad u figan etmektir.

Hadis, sayılan ve cahiliye devrine nisbet edilen bu hasletlerin haram olduğuna delildir.

Hadis, ayrıca son nefese kadar tevbelerin makbul olacağına bir müjdedir.

5929 ٢٢ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها قالت: [اسْتَأْذَنَ رَجُلٌ عَلى رَسُولِ اللهِ ﷺ فقَالَ: بِئْسَ أَخُو الْعَشِيرَةِ، فَلَمَّا دَخَلَ انْبَسَطَ إِلَيْهِ وَأَلاَنَ لَهُ الْقَوْلَ. فَلَمَّا خَرَجَ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ حِينَ سَمِعْتَ الرَّجُلَ قُلْتَ كَذَا وَكَذَا، ثُمَّ تَطَلَّقْتَ في وَجْهِهِ وَانْبَسَطْتَ إِلَيْهِ؟ فَقَالَ: يَا عَائِشَةُ مَتَى عَهِدْتِنِي فَاحِشاً؟ إِنَّ مِنْ شَرِّ النَّاسِ عِنْدَ اللهِ تَعَالىٰ مَنْزِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَنْ تَرَكَهُ النَّاسُ اتِّقَاءَ فُحْشِهِ]. أخرجه الستة إلا النسائي.

22. (5929)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Bir adam, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın huzuruna girmek için izin istemişti. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Bir aşiretin kardeşi ne kötü!"* buyurdu. Ama adam girince ona iyi davrandı, yumuşak sözle hitap etti. Adam gidince:

"Ey Allah'ın Resulü! Adamın sesini işitince şöyle şöyle söyledin. Sonra yüzüne karşı mültefit oldun, iyi davrandın" dedim. Şu cevabı verdi:

"Ey Aişe! Beni ne zaman kaba buldun? Kıyamet günü, Allah Teala hazretlerinin yanında mevkice insanların en kötüsü, kabalığından korkarak halkın kendini terkettiği kimsedir." [Buharî, Edeb 38; 48; Müslim, Birr 73, (2591); Muvatta, Hüsnü'l-Hulk 4, (2, 903, 904); Ebu Davud, Edeb 6, (4791, 4792, 4793); Tirmizî, Birr 59, (1997).]

AÇIKLAMA:

1- Bazı rivayetlerde, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına gelen kimse *Uyeyne İbnu Hısn İbnu Huzeyfe el-Fezarî*'dir. Kendisine el-

Ahmaku'l-Muta' (itaat edilen ahmak) denmiştir. Yanına geldiği zamanki Resulullah'ın iltifatını, birkısım şarihler, onun kalbini kazanarak kavminin Müslüman olmasını sağlama ümidiyle izah etmiştir. Çünkü Uyeyne, kavminin reisi idi.

2- Alimler, *Resulullah*'ın davranışının mezmum olan gıybete girmediğini, dış güzelliğine aldanan bir kısım insanlara ondan herhangi bir zarar gelmesinden korkan kimseye, insanları onun şerrinden kurtarmak için, muttali olduğu bu durumu haber vermesi gerektiğini belirtirler. Ancak bunu paraya binaen değil, hayırhahlık niyetiyle yapmalıdır.

3- *Kurtubî:* "Hadiste, fısk ve fuhşu bilinen her kimsenin, keza verdiği hükümde adaletsizlik yapan, insanları bid'alara çağıran kimselerin de gıybetlerinin caiz olduğu hükmü vardır, ne var ki, şerlerinden korunmak için bunları idare etmek (müdara) da caizdir, yeter ki bu idare Allah Teala'nın dininde müdahaneye müncer olmasın." Sonra der ki: "Müdahane ile müdara arasında şu fark vardır: Müdara dünyanın veya dinin veya her ikisinin de salahı için dünyalığın harcanmasıdır, bu mübahtır, bazan da müstehabtır. Müdahane ise dünyanın salahı için dinin terkidir. Aleyhissalâtu vesselâm, Uyeyne için, dünyalık harcadı, münasebetini güzel kıldı, konuşmasında rıfka yer verdi. Bununla birlikte onu sözleriyle övmedi, böylece kavli ile fiili arasıda tenakuz girmedi. Zira onun hakkında söylediği söz doğrudur, ona olan davranışı iyi münasebettir."

4- *İyaz* der ki: "Allah bilir ya, o sırada Uyeyne henüz Müslüman değildi, bu sebeple onun hakkındaki söz gıybet sayılmaz veya Müslümandı ama Müslümanlığı samimi değildi. Aleyhissalâtu vesselâm bu durumu açıklamak istedi. Ta ki, onun batınını bilmeyenler aldanıp zarara uğramasınlar. Nitekim, ondan, gerek Resulullah'ın sağlığında ve gerekse vefatından sonra, imanının zaafına delalet eden bazı işler sadır olmuştur. Böylece, onun hakkında Resulullah'ın söyledikleri, peygamberliğine delil teşkil eden mucize olur. Huzuruna girince onu yumuşak sözle karşılaması, onu kazanma gayesine matuftur."

5- Bu hadis müdarada, kâfir ve fasıkların gıybet edilmesinin cevazında asıldır.

5930 ٢٣ – وعن عدي بن حاتم رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [خَطَبَ رَجُلٌ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: مَنْ يُطِعِ اللهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ رَشَدَ، وَمَنْ يَعْصِهِمَا فَقَدْ غَوَى. فَقَالَ ﷺ: بِئْسَ الْخَطِيبُ أَنْتَ، قُلْ وَمَنْ يَعْصِ اللهَ وَرَسُولَهُ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

23. (5930)- *İbnu Hatim* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında bir adam bir hitabede bulundu ve dedi ki: "Kim Allah ve Resulü'ne itaat ederse doğru yolu bulmuştur, kim de o ikisine isyan ederse doğru yoldan sapmıştır."

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Sen ne kötü hatipsin. Şöyle söyle: "...Kim Allah ve Resulüne isyan ederse..." buyurdular." [Müslim, Cum'a 48, (870); Ebu Davud, Edeb 85, (4981), Salat 229, (1099); Nesâî, Nikah 40, (6, 90).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) hatibin: "Allah ve Resulü" tabirini zikredeceği yerde, onlar yerine "ikisi" diyerek kısaltmış olmasını tenkid etmiştir. Nevevî, bu yasağın sebebini şöyle izah eder: "Hutbenin şe'ni meseleyi açmak ve izah etmek, imkan nisbetinde remz ve işaretlerden kaçınmaktır. Nitekim bu sebeple *Aleyhissalâtu vesselâm'ın* bir şey söylediği vakit anlaşılsın diye onu üç kere tekrarladığı rivayetlerde sabittir." Bir kısım alimler de: "Resulullah, hatib eşitlik gerektiren bir zamirde Allah'la Resulü'nü beraberce zikrettiği için müdahale etmiş, tazim için Allah'ın ismini önce zikredip, ona atfen kendi ismini zikretmesini emretmiştir" demiştir. Müteakiben kaydedilecek hadiste de görüleceği üzere, Resulullah: *"Sizden kimse "Allah'ın istediği ve falan kimsenin istediği" demesin, aksine Allah'ın istediği, sonra da falanın istediği desin"* buyurmuştur. Bunlar birkısım kelimelerin kullanılmasında bile dikkatli olmanın gereğine işaret ederler. Hülasa, *Resulullah* Allah'la peygamber arasında bir eşitlik anlayışının doğması muhtemel olan bir ifade tarzına karşı uyarmış, böyle bir itikadın yanlışlığının bilinmesi için Allah'ın isminin, Resulü'nün isminden önce zikredilmesini emretmiş olmaktadır.

5931 ٢٤– وعن حذيفة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَقُولُوا مَاشَاءَ اللهُ وَشَاءَ فُلاَنٌ. وَلَكِنْ قُولُوا مَا شَاءَ اللهُ ثُمَّ شَاءَ فُلاَنٌ]. أخرجه أبو داود.

24. (5931)- *Huzeyfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah'ın istediği ve falanın istediği" demeyin, lakin şöyle deyin: "Allah'ın istediği , sonra da falanın istediği."* [Ebu Davud, Edeb 84, (4980).]

AÇIKLAMA:

Yukarıda *Hattâbî*'den kaydettiğimiz üzere, cümlede iki şeyi "ve" ile birleştirdiğimiz zaman o iki şeyin müsaviliği ve söylenende ortaklığı

ifade eder. Halbuki sümme eşitlik ve ortaklığı değil, biri önce biri sonra olmak üzere yan yana dizilmeyi ifade eder. Böylece, sadedinde olduğumuz hadis, İlahî meşietin başka meşietlere tekaddüm ettiğini, diğerlerinin onun peşinden geldiğini ifade etmektedir.

5932 ٢٥ - وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا سَمِعْتُمُ الرَّجُلَ يَقُولُ: هَلَكَ النَّاسُ، فَهُوَ أَهْلَكُهُمْ]. أخرجه مسلم ومالك وأبو داود.

وروى «أَهْلَكَهُمْ» بضم الكاف وفتحها. ومعناه بالضم أشدهم هلاكاً، وبالفتح أنه هو الذي أيأسهم من الرحمة بتجرئتهم على ارتكاب الذنوب ومقارفة المعاصي.

25. (5932)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir kimsenin "İnsanlar helak oldu!" dediğini duyarsanız, bilin ki o, kendisi, herkesten çok helak olandır." [Müslim, Birr 139, (2623); Muvatta, Kelam 2, (2, 989); Ebu Davud Edeb 85, (4983).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen أَهْلَكُ kelimesi أَهْلَكَ şeklinde de okunmuştur. Birinci okunuş daha yaygın olduğu için manada onu esas aldık. İkinci okunuşta mana, "insanları, böyle söyleyen kimse helak etmiştir" olur.

Her iki mana da doğrudur. Şöyle ki: "İnsanlar helak oldu, iyi kalmadı" sözünün içinde, herkesi kötülerken kendisini övme manası vardır. Bu mana hem ye'si, hem ucbu , hem de zulüm ve gıybeti ifade eder. Dolayısıyla böyle söyleyeni, Resulullah, herkesin kötüsü olarak ilan edip, zemmetmektedir. Aslında kimin kimden üstün olduğunu Allah bilir. Alimler, kişi bu sözü, din hususundaki kendi hatalarını ve diğer insanların eksikliklerini gördüğü vakit üzüntüsünü ifade etmek maksadıyla söylemişse, bunun bir mahzuru olmayacağını belirtirler.

İkinci okunuşa göre de mana doğrudur. Çünkü: "İnsanlar helak oldu" diyen kişi bu sözüyle insanları kendisi helake mahkum etmiştir, onları helak eden Allah değildir. Allah'ın rahmeti geniştir, dilediğine rahmetiyle muamele edecektir. Öyleyse herkesin helak olduğunu söyleyen kimse, herhangi bir delile dayanmadan, zannıyla, zu'muyla bu hükmü vermiştir, böyle bir hükme itibar edilmez. Ayrıca böyle hükmeden kimse, bu sözüyle insanları ye'se atarak taati terketmeye ve günahlara girmeye sevkedebilir. Bu da onların helaka atılmasıdır" (en-Nihaye)."

5933 ٢٦- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: كُلُّ أُمَّتِى مُعَافى إلاَّ الْمُجَاهِرُونَ، وَإنَّ مِنَ الْمُجَاهَرَةِ أنْ يَعْمَلَ الـرَّجُلُ بِالـلَّيْلِ عَمَلاً ثُمَّ يُصْبِحَ وَقَدْ سَتَرَهُ اللهُ تَعَـالـى عَلَيْهِ فَيَقُولُ: يَا فُلاَنُ عَمِلْتُ الْبَارِحَـةَ كَذَا وَكَذَا، وَقَدْ بَاتَ يَسْتُرُهُ رَبُّهُ، فَيُصْبِحُ فَيَكْشِفُ سِتْرَ اللهِ عَلَيْهِ]. أخرجه الشيخان.

26. (5933)- Yine *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ümmetimin hepsi affa mazhar olacaktır, günahı alenî işleyenler hariç. Kişinin geceleyin işlediği kötü bir ameli Allah örtmüştür. Ama, sabah olunca o: "Ey falan, bu gece ben şu şu işleri yaptım!" der. Böylece o, geceleyin Allah kendini örtmüş olduğu halde, sabahleyin, üzerindeki Allah'ın örtüsünü açar. İşte bu, günahı alenî işlemenin bir çeşididir." [Buharî, Edeb 60; Müslim, Zühd 52, (2990).]

AÇIKLAMA:

Hadis, bu ümmetten herkesin aff-ı İlahî'ye mazhar olacağını, bu umumi aftan sadece günahını aşikâr yapıp ilan edenlerin hariç kalacağını ifade etmektedir. Bazı alimler mananın: "Ümmetimden herkesin gıybeti terkedilir, alenî işleyenler (mücahir) hariç" olduğunu söylemiştir. Bu manayı verenler muafa kelimesinin metruk manasında olduğunu, bunun aslı olan afvın terk manasına geldiğini söylerler.

"Günahı alenî işleyen" diye tercüme ettiğimiz mücahir, "günahını izhar eden, Allah'ın üzerine çektiği örtüyü kaldırıp günahını başkasına anlatan" diye tarif edilmiştir.

Nevevî: "Fıskını veya bid'asını açığa vuran kimsenin, açığa vurduğu günahlarıyla yadedilmesi caizdir, diğerleriyle yadedilmesi caiz değildir" der.

Günahın izhar edilmesini bazı alimler: "Allah, Resulü ve salih mü'minlerin hakkını istihfaftır (hafife almak)" diye değerlendirmişlerdir.

Günahların setri, istihfaftan selamettir. Çünkü günahlar kişiyi alçaltır. Ayrıca, işlenen günah, haddi gerektiriyorsa, örtme haddi önler, had gerektirmiyorsa tazirden kurtarır. Eğer günah sırf Allah'ın hakkına müteallik bir günah ise, Allah'ın rahmeti gadabını getirdiği için, Ekremü'l-ekremin olduğu için onları evleviyetle affeder. Bu sebeple Allah, dünyada örttüğü bir günahı ahirette de teşhir etmeyecek demektir. Şu halde günahını açığa vuran kimse bu imtiyazdan mahrum kalacaktır.

Resulullah bütün bu faziletleri sebebiyle günahların gizli kalmasını, açığa vurulmamasını emretmiştir: اِجْتَنِبُوا هٰذِهِ الْقَاذُورَاتِ الَّتِى نَهَى اللّٰهُ عَنْهَا فَمَنْ اَلَمَّ بِشَىْءٍ مِنْهَا فَلْيَسْتَتِرْ بِسِتْرِ اللّٰهِ *"Allah'ın yasakladığı şu pisliklerden kaçının. Kim de bunlardan bir şey işleyecek olursa onu Allah'ın örtmesiyle örtsün"* buyurmuştur .

Resulullah başka hadislerinde de sarih olarak dünyada günahını açığa vurmayıp gizleyen kimseyi Allah'ın kıyamet günü affedeceğini müjdeler.

5934 ٢٧– وعن عوف بن مالك رَضِيَ اللّٰهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : لاَ يَقُصُّ عَلَى النَّاسِ إلاَّ أَمِيرٌ أَوْ مَأْمُورٌ أَوْ مُخْتَالٌ]. أخرجه أبو داود.

أراد أن من لم ينصبه الأمير وخطب الناس بنفسه مستبداً بذلك طلبا للرياسة من غير أن يأمره أحد من أولي الأمر بذلك فهو مختال: أي مراء.

27. (5934)- *Avf İbn Malik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Halka kıssa (mevize, nasihat) anlatma işini emîr veya (emîrin tayin edeceği) memur veya tekebbür sahibi yapar." [Ebu Davud, İlm 13, (3665).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen kıssa anlatmadan murad halkı irşad etmek üzere yapılan konuşmalardır. Va'z, nasihat gibi. Bazıları "Bundan murad sadece hutbedir" demiştir.

2- Hadis bu işin rastgele insanlara bırakılamayacağını, öncelikle emîrin hakkı olduğunu belirtir. Emîr, her yerde her hutbeye (veya va'z u nasihata) yetişemeyeceğine göre, o işi yapacak kimseleri tayin eder, kendi adına o memurları konuşur. Me'mur kelimesiyle: "Allah tarafından memur edilen bazı alim ve velilerin kastedildiği" de söylenmiştir.

3- Muhtal ile, makam talib eden mütekebbir, müftehir kimsenin kastedildiği belirtilmiştir. Va'zetmeye, kimse onu tavzif etmediği halde o, kendi kendine bu işe girişmiştir.

4- en-Nihaye'de şöyle denir: "Hadisin manası şudur: "Bu iş, ya emîre mahsustur, ki ibret alsınlar diye halka va'zeder ve geçmiş şeyleri onlara haber verir, yahut da bu işle memur kimseye mahsustur. Bunun hükmü de emîrin hükmü gibidir, kendiliğinden anlatmaz. Kıssacı bunlardan biri değilse, bu işi insanlara karşı kibirlenmek, kendini satmak veya söz ve

davranışıyla halka mürailik yapmak için riya olarak yapar, bunun vaazı ve sözleri gerçek vaaz değildir."

5- *Hattâbî'*ye göre, hadisten şu mana da çıkarılmıştır: "Halka konuşanlar üç kısımdır: "Müzekkir, vaiz ve kass (kıssacı):

★ *Müzekkir:* İnsanlara Allah'ın nimetlerini hatırlatıp bunlarla onları şükre sevkeden kimsedir.

★ *Vaiz:* İnsanları Allah'la korkutan, Allah'ın cezalarını hatırlatan bununla onları measiden caydıran kimsedir.

★ Kass (kıssacı): İnsanlara geçmiş insanların haberlerini anlatan kimsedir. Bunlar kıssalar anlattıkları için bunların gerçekle ilgisi olmayan şeyleri ilave edeceklerinden, eksiklikler bırakıp bırakmayacaklarından emin olunmaz. Ama, müzekkir ve vaiz hakkında bu endişe yoktur."

DÖRDÜNCÜ FASIL

MUHTELİF NEVLER

5935 ١– عن أبي سعيد الخدري رَضِيَ اللّهُ عَنه قال: [صَلّى بنَا رَسُولُ اللّهِ ﷺ يَوْماً صَلاَةَ الْعَصْرِ. ثُمَ قَامَ خَطِيباً، فَلَمْ يدعْ شَيْئاً يكُونُ إلى قِيَامِ السَّاعَة إلاَّ أخْبَرَنَا به حَفظَهُ مَنْ حَفظَهُ، ونَسيَهُ مَنْ نَسيَهُ، وكَانَ فيمَا قَال: إنَّ الدُّنْيَا خضرَةٌ حُلْوَةٌ وَإنَّ اللّهَ مُسْتَخْلفُكُمْ فيهَا فَنَاظرٌ كَيْفَ تَعْمَلُونَ؟ ألاَ فَاتَّقُوا الدُّنْيَا وَاتَّقُوا النِّسَاءَ، ألاَ لاَ يَمْنَعَنَّ رَجُلاً هَيْبَةُ النَّاسِ أنْ يَقُولَ بحَقٍّ إذَا عَلمَهُ. قَالَ: فَبَكَى أبُو سَعيدٍ رحمَهُ اللّهُ، وَقَالَ: قَدْ وَاللّه رَأيْنَا أشْيَاءَ فَهبنَا، وكَانَ فيمَا قَالَ: ألاَ إنَّهُ يُنْصَبُ لكُلِّ غَادرٍ لوَاءٌ يَوْمَ الْقيَامَة بقَدرِ غَدْرَته، وَلاَغَدْرَةَ أعْظَمُ منْ غَدْرَة إمَامٍ عَامَّةٍ، يُرْكَزُ لوَاؤُهُ عنْدَ اُسْته، وَكَانَ فيمَا حَفظْنَا يَوْمئذٍ، ألاَ إنَّ بَني آدَمَ خُلقُوا عَلَى طَبَقَاتٍ شَتَّى فَمنْهُمْ مَنْ يُولَدُ مُؤْمناً، وَيَحْيَا وَيَمُوتُ مُؤْمناً؛ وَمنْهُمْ مَنْ يُولَدُ مُؤْمناً، وَيَحْيَا مُؤْمناً؛ وَيَمُوتُ كَافراً؛ وَمنْهُمْ مَنْ يُولَدُ كَافراً وَيَحْيَا كَافراً، وَيَمُوتُ مُؤْمنَاً؛ وَمنْهُمْ مَنْ يُولَدُ كَافراً وَيَحْيَا كَافراً، وَيَمُوتُ كَافراً؛ ألاَ وَإنَّ منْهُمُ الْبَطيءَ الْغَضَب سَريعَ الْفَيْءِ، وَالسَّريعَ الْغَضَب سَريعَ الْفَيْءِ، وَالْبَطيءَ الْغَضَب بَطيءَ الْفَيْءِ، فَتلْكَ بتلْكَ، ألاَ وَإنَّ منْهُمْ بَطيءَ الْفَيْءِ سَريعَ الْغَضَب، ألاَ وَخَيْرُهُمْ بَطيءُ الْغَضَب سَريعُ الْفَيْءِ؛ وَشَرُّهُمْ سَريعُ الْغَضَب بَطيءُ الْفَيْءِ، ألاَ وَإنَّ منْهُمْ حَسَنَ الْقَضَاءِ حَسَنَ الطَّلَب، وَمنْهُمْ سَيِّءُ الْقَضَاءِ حَسَنَ الطَّلَب، وَمنْهُمْ سَيِّءُ الطَّلَبِ؛ حَسَنُ الْقَضَاءِ، فَتلْكَ فَتلْكَ، ألاَ وَإنَّ منْهُمُ السَّيِّءَ

الْقَضَاءِ السَّيِّءَ الطَّلَبِ؛ أَلاَ وَخَيْرُهُمُ الْحَسَنُ الْقَضَاءِ الْحَسَنُ الطَّلَبِ، وَشَرُّهُمْ سَيِّءُ الْقَضَاءِ سَيِّءُ الطَّلَبِ، أَلاَ وَإِنَّ الْغَضَبَ جَمْرَةٌ فِي قَلْبِ ابْنِ آدَمَ، أَمَا رَأَيْتُمْ إِلَى حُمْرَةِ عَيْنَيْهِ وَانْتِفَاخِ أَوْدَاجِهِ؛ فَمَنْ أَحَسَّ بِشَيْءٍ مِنْ ذلِكَ فَلْيَلْصَقْ بِالأَرْضِ. قَالَ: وَجَعَلْنَا نَلْتَفِتُ الَى الشَّمْسِ، هَلْ بَقِيَ مِنَ النَّهَارِ شَيْءٌ؟ فَقَالَ ﷺ: أَلاَ إِنَّهُ لَمْ يَبْقَ مِنَ الدُّنْيَا فِيمَا مَضَى مِنْهَا إِلاَّ كَمَا بَقِيَ مِنْ يَوْمِكُمْ هذَا فِيمَا مَضَى مِنْهُ]. أخرجه الترمذي.

«الْفَيْءُ» الرجوع.

1. (5935)- *Ebu Saidil-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir gün Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize ikindi namazı kıldırdı. Sonra bir hutbede bulundu. Bu hutbede, kıyamet vaktine kadar olacak her şeyi bize haber verdi. Bunu belleyen belledi, unutan unuttu. Söyledikleri arasında şu da vardı:

"Dünya caziptir, tatlıdır. Allah sizi buraya halife olarak göndermiştir, nasıl amel edeceğinize bakmaktadır.

★ *Aman uyanık olun! Dünyadan kaçının, kadından kaçının.*

★ *Aman uyanık olun! Kimseyi, insanların korkusu, bildiği bir hakikati söylemekten alıkoymasın!"*

Ravi der ki: "(Bunu söyleyince) Ebu Said merhum ağladı. Sonra sözlerine devam etti:

"Vallahi öyle şeyler gördük ki, korktuk. Resulullah'ın söyledikleri arasında şu da vardı:

★ *Haberiniz olsun! Kıyamet günü, her bir vefasız için vefasızlığı nisbetinde bir bayrak dikilecektir. Baş imamın (devlet reisinin) vefasızlığından daha büyük bir vefasızlık olmayacaktır. Onun bayrağı kıçının yanına dikilir."*

O günkü bellediklerimiz meyanında şu da vardı:

★ Haberiniz olsun! *İnsanoğlu çok çeşitli tabakalar halinde yaratılmıştır:*

★ *Kimisi vardır, mü'min olarak doğar, mü'min olarak yaşar, kâfir olarak ölür.*

★★ *Kimisi vardır, kâfir olarak doğar, kâfir olarak yaşar, mü'min olarak ölür.*

★★ *Kimisi vardır, kâfir olarak doğar, kâfir olarak yaşar, kâfir olarak ölür.*

★★ *Haberiniz olsun kimisi vardır yavaş öfkelenir, (öfkesinden) çabuk döner; kimisi vardır çabuk öfkelenir, çabuk döner; kimisi vardır, yavaş öfkelenir, yavaş döner. İşte bunlar birbirlerini dengeler.*

★★ *Haberiniz olsun onlardan bir kısmı vardır; çabuk döner, çabuk kızar. Bilesiniz bunların en hayırlısı ağır öfkelenen, çabuk dönendir; en şerlileri de çabuk öfkelenip yavaş dönendir.*

★ *İnsanlardan borcunu iyi ödeyen, (başkasındaki alacağını) iyi talep eden vardır. Kimisi de kötü öder, iyi talep eder; kimi de kötü talep eder, iyi öder, bunlar birbirlerini dengeler. Bilesiniz birkısmı vardır kötü öder, kötü talep eder. Bilesiniz bunların en hayırlısı iyi ödeyen, iyi talep edendir; en kötüleri de kötü ödeyen, kötü talep edendir.*

★ *Bilesiniz! Öfke ademoğlunun kalbinde bir kordur. Gözlerinin kızarmasını, avurtlarının şişmesini görmüyor musunuz! Kim, öfkeden bir başlangıç hissederse, yere yaslansın, (öfkesi geçinceye kadar öyle kalsın)."*

Ebu Said dedi ki: "Biz (bu sırada) gündüzün aydınlığı devam ediyor mu diye güneşe bakmaya başladık. Bunun üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Haberiniz olsun! Dünyanın ömründen geçmiş kısmına nisbeten geri kalan kısmı, şu günümüzden geçen kısma nazaran geri kalan kısmına nisbeti gibidir." [Tirmizî, Fiten 26, (2192).]

5936 ٢- وعن عياض بن حمار رَضِيَ اللهُ عَنه قالَ: [قالَ ﷺ: إنَّ ربِّي أمرَني أنْ أُعلِّمَكُمْ ما جَهِلْتُمْ مِمَّا علَّمني يومِي هذَا؛ كُلُّ مَالٍ نَحلْتُهُ عبْداً حَلاَلٌ، وإنِّي خَلَقْتُ عِبادي حُنفاءَ كُلَّهُمْ، وإنَّهُمْ أتتْهُمُ الشَّياطِينُ فاجْتالَتْهُمْ عنْ دِينِهِمْ وحَرَّمتْ عَلَيْهِمْ ما أحْلَلْتُ لَهُمْ، وأمَرَتْهُمْ أنْ يُشْرِكُوا بِي مَالَمْ أُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَاناً، وإنَّ اللهَ تعالى نَظَرَ إلَى أهْلِ الأرْضِ فَمَقَتَهُمْ، عَرَبَهُمْ وعَجَمَهُمْ، إلا بَقَايَا منْ أهْلِ الْكِتَابِ، وقَالَ: إنَّمَا بَعَثْتُكَ لأبْتَلِيَكَ وأبْتَلِي بِكَ، وأنْزَلْتُ عَلَيْكَ كِتَاباً لاَ يَغْسِلهُ الْمَاءُ، تَقْرَؤُهُ نَائِماً وَيَقْظَانَ؛ وإنَّ اللهَ تَعَالَى أمَرَنِي أنْ أُحَرِّقَ قُرَيْشاً. فَقُلْتُ: رَبِّ إذاً يَثْلَغُوا رَأْسِي فَيَدَعُوهُ خُبْزَةً. فَقَالَ: اسْتَخْرِجْهُمْ كَمَا أخْرَجُوكَ، واغْزُهُمْ نُغْزِكَ. وأنْفِقْ فَسَنُنْفِقُ عَلَيْكَ. وَابْعَثْ جَيْشاً نَبْعَثْ خَمْسَةً مِثْلَهُ، وقَاتِلْ بِمَنْ أطَاعَكَ مَنْ عَصَاكَ. قَالَ:

وَأهْلُ الْجَنَّةِ ثلاثَةٌ: ذُو سُلْطَانٍ مُقْسطٌ مُتَصَدِّقٌ مُوَفَّقٌ، وَرَجُلٌ رَحِيمٌ رَقِيقُ الْقَلْبِ لِكُلِّ ذِي قُرْبىٰ وَمُسْلِمٍ، وَعَفِيفٌ مُتَعَفِّفٌ ذُو عِيَالٍ. قَالَ: وَأهْلُ النَّارِ خَمْسَةٌ: الضَّعِيفُ الَّذِى لاَ زَبْرَ لَهُ، الَّذِينَ هُمْ فِيكُمْ تَبَعاً لاَ يَتْبَعُونَ أهْلاً وَلاَ مَالاً، وَالْخَائِنُ الَّذِي لاَ يَخْفَى لَهُ طَمَعٌ، وَإنْ دَقَّ، إلاَّ خَانَهُ، وَرَجُلٌ لاَ يُصْبِحُ وَلاَ يُمْسِي إلاَّ وَهُوَ يُخَادِعُكَ عَنْ أهْلِكَ وَمَالِكَ، وَذَكَرَ الْبُخْلَ وَالْكَذِبَ، وَالشِّنْظِيرَ الْفَحَّاشَ، وَإنَّ اللهَ تَعَالىٰ أوْحَى إلَيَّ أنْ تَوَاضَعُوا حَتَّى لاَ يَفْخَرَ أحَدٌ عَلى أحَدٍ، وَلاَ يَبْغِي أحَدٌ عَلى أحَدٍ]. أخرجه مسلم.

« اجْتَالَتْهُمُ الشَّيَاطِينُ » بالجيم: أي استخفتهم فجالوا معهم.

وقوله « أنْ أحرِّقَ قُرَيْشاً » هو كناية عن القتال.

و« يَثْلَغُوا رَأسِي » أي يشدخوه.

و« لاَ زَبْرَ لَهُ » أي لا عقل ولا تماسك.

و« لاَ يَخْفَى » بالكسر: أي لا يظهر، من خفي البرق إذا لمع لمعاناً خفيفاً.

و« الشِّنْظِيرُ » السيء الخلق.

و« بالفحَّاش » المبالغ في الفحش.

2. (5936)- *İyaz İbnu Hımar* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Rabbim, bugün bana öğrettiği şeylerden bilmediklerinizi size öğretmemi emretti. (Ve buyurdu ki): "Benim bir kula verdiğim bir mal helaldir. Ben bütün kullarımı hanif (=Müslüman, hakka taraftar) olarak yarattım. Ancak şeytanlar onlara gelip, (fıtrî) dinlerinden alıp götürdüler, kendilerine helal kıldığım şeyleri haram kıldılar. Kendisine bir güç vermediğim şeyi bana şirk koşmalarını emrettiler."

Allah Teala hazretleri arz ehline baktı ve Ehl-i Kitap'tan bir kısmı hariç onların Arap, acem hepsine öfkelendi ve dedi ki:

"Ben seni imtihan etmek ve seninle de (başkasını) imtihan etmek üzere gönderdim. Sana, suyun yıkayıp (yok edemeyeceği) bir kitap gönderdim. Ta ki sen onu uyurken de uyanıkken de okuyasın!"

Allah Teala hazretleri bana, Kureyş'i ateşe vermemi (onlarla savaşmamı) emretti. Ben:

"Ey Rabbim, bu durumda onlar başımı yararlar ve bir ekmek parçasına çevirirler!" dedim.

"Öyleyse, seni çıkardıkları gibi sen de onları (Mekke'den) çıkar! Onlara karşı gazada bulun da biz de sana yardım edelim; infakta bulun biz de sana infak edelim. Sen bir ordu gönder, biz de sana onun beş misli (yardımcı melek ordusu) gönderelim. Sana itaat edenlerle birlik ol, asilere karşı savaş!" buyurdu. Cennetlikler üç kısımdır:

★ *Kuvvet sahibi, adaletli, sadaka veren ve muvaffak olanlar.*

★ *Bütün yakınlarına ve Müslümanlara karşı merhametli ve yumuşak kalpli olanlar.*

★ *İffetli, namuslu ve çoluk çocuk sahibi olanlar."*

Resulullah devamla dedi ki:

"Cennet ehli de beş kısımdır:

★ *Aklı olmayan zayıflar. Bunlar, aranızda tabi olarak bulunurlar, hiçbir ehle ve mala tabi değildirler.*

★ *Tamahkârlığını izhar etmeyen hain kişiler. Böylesi, bir kapıyı çalsa mutlaka ihanet eder.*

★ *Akşam, sabah her fırsatta malın ve ehlin hususunda seni aldatan adamlar.*

★ *Cimrilik ve yalanı da zikretti.*

★ *Bir de kötü huylu kaba sözlü insan."*

Resulullah devamla buyudular ki:

"Allah Teala hazretleri, bana mütevazi olmanızı emretti. Öyle ki, hiç kimse hiç kimseye karşı böbürlenmesin, hiç kimse hiç kimseye karşı tecavüzde bulunmasın." [Müslim, Cennet 63, (2865).]

5937 ٣– وعن أبي أمامة رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ اللهَ قَدْ أعْطَى كُلَّ ذِى حَقٍّ حَقَّهُ فَلاَ وَصِيَّةَ لِوَارِثٍ، الْوَلَدُ لِلفِرَاشِ، وَلِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ، وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللهِ؛ وَمَنِ ادَّعَى إلَى غَيْرِ أبِيهِ أوْ انْتَمَى إلَى غَيْرِ مَوَالِيهِ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللهِ التَّابِعَةُ إلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لاَ تُنْفِقُ امْرَأَةٌ مِنْ بَيْتِ زَوْجِهَا إلاَّ بِإذْنِهِ، قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ، وَلاَ الطَّعَامَ؟

قَالَ: ذلِكَ مِنْ أَفْضَلِ أَمْوَالِنَا. وَقَالَ: الْعَارِيَةُ مُؤَدَّاةٌ، وَالْمِنْحَةُ مَرْدُودَةٌ، وَالدَّيْنُ مَقْضِيٌّ، وَالزَّعِيمُ غَارِمٌ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

3. (5937)- *Ebu Ümame* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah Teala hazretleri her hak sahibine hakkını verdi. Öyleyse varis lehine vasiyet yoktur. Çocuk yatağa aittir. Zani için mahrumiyet[106] *vardır. Gerçek hesapları Allah'a aittir. Kim kendisini babasından başkasına nisbet eder veya hakiki velisinden başkasını veli gösterirse, kıyamet gününe kadar Allah'ın laneti üzerine olsun."*

Resulullah devamla dedi ki:

"Kadın, kocasının evinden onun izni olmadan (başkasına) infak edemez!"

Kendisine: "Ey Allah'ın Resulü! Yiyecek de mi?" denildi.

"Bu, mallarınızın en kıymetlisidir!" buyurdular. Sonra sözlerine şöyle devam ettiler: *"Ariyet (olarak alınan sahibine) ödenir. Minha (olarak alınan sahibine) geri verilir. Borç ödenir, kefil olan borçlu sayılır."* [Tirmizî, Vesaya 5, (2121); Ebu Davud, Büyû 90, (3565).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, birçok hükmü beraberce teşrî etmektedir:

★ Variseye vasiyet yapılamaz. Allah varislere murisin malından muayyen bir hak ayırmıştır. Öyle ise vasiyette de bulunarak bu miktar artırılamaz.

★ Çocuk kimin yatağında doğmuşsa neseb itibariyle ona aittir. Yani anneye aittir. Burada anne, firaş (=yatak) olarak tesmiye edilmiştir. Hadis, çocuğun yatağa kim sahipse ona ait olduğunu ifade ediyor. Yatağın sahibi koca, efendi veya vatiu'ş-şüphe (kadına temas ettiği şüphesini taşıyan kimse) bu hususta birdir. Ancak zaniye neseb hakkı yoktur. Onun fiili ona hadd tatbikini gerekli kılmıştır. Çünkü hadiste zani için taş var" buyrulmuştur.

★ Nesebini inkâr etmek, hakiki nesebini bildiği halde bir başkasına nisbet etmek haramdır. Neseb bağı veraset gibi birkısım hukuk getirdiği gibi evlenme yasakları gibi daha başka ahkâma da kaynaktır. Dolayısıy-

106- Hadisteki *hacer* mahrumiyetten başka taş manasına da geldiği için *"zaniye taşlama ile öldürme (recm) var"* manası da anlaşılmıştır.

la bilerek nesebini inkâr veya yabancı bir nesebe intisab, İslam'ın üzerinde hassasiyetle durduğu birçok haramların işlenmesine, mahzurların vukuuna zemin hazırlayacaktır.

★ *"Gerçek hesapları Allah'a aittir"* sözüyle şu kastedilmiştir: "Biz zanilere hadd uygularız, hesapları Allah'a kalmıştır, Allah dilerse onları affeder, dilerse günahları sebebiyle cezalandırır."

Sadedinde olduğumuz hadisin manası bu olmakla beraber, bir başka hadiste:

مَنْ اُقِيمَ عَلَيْهِ الْحَدُّ فِي الدُّنْيَا لاَ يُعَذَّبُ بِذَلِكَ الذَّنْبِ فِي الْقِيَامَةِ فَإِنَّ اللهَ تَعالى اَكْرَمُ مِنْ اَنْ يُثَنِّيَ الْعُقُوبَةَ عَلَى مَنْ اُقِيمَ عَلَيْهِ الْحَدُّ *"Kime dünyada hadd tatbik edilmişse, ahirette bu günahı sebebiyle azab edilmez. Zira Allah Teala hazretleri, üzerine hadd vurulan bir kimseye cezayı iki sefer yapmaz, onun keremi buna müsaade etmez."* Mamafih, hadisteki ibare ile, bir başka zinası veya günahı olup da hadd tatbik edilmeyen kimsenin kastedilmiş olması da muhtemeldir. İşte bunun hesabı Allah'a kalmıştır, dilerse affeder, dilerse azab verir. *Aliyyu'l-Kâri* der ki: "Şöyle demek de mümkündür: "Biz şer'î ahkâmı zahire göre icra ederiz, sırları ise Allah bilir, öyleyse hesapları Allah'adır, hak ettikleri cezayı da Allah verir." Veya: "Cezalarının mütebakisi veya bu günahta ısrar etmelerinin cezası veya diğer günahlara girmelerinin cezası Allah'ın meşieti (dilemesi) altındadır."

★ Kadın kocasının izni olmadan asgari değerde bir şey tasadduk edemez. Yiyecek gibi kıymetli olan bir şeyi hiç edemez. Bu ifade, kadının evdeki maldan tasarrufta kocaya ne kadar bağımlı olduğunu ifade eder. Çünkü malın sahibi kocadır.

★ Alimler, ariyetin, sahibine ödenmesi meselesinde ihtilaf etmiştir. Bu ihtilaf "zaman" mevzuundaki ihtilaflarıyla ilgilidir. Zamana hükmedenler "mevcutsa aynen öder, telef olmuşsa kıymetini öder" demiştir. Muhalif görüşte olanlara göre, ödeme esası iane alan kimsenin, aldığı malı sahibine geri vermeye mecbur edilmesidir.

★ *Minha:* Kişi başkasına -sütünden istifade etmesi için- sütlü bir hayvanı veya meyvesinden istifade etmesi için meyveli bir ağacı ekmesi için tarlayı geçici olarak bağışlamış ise, bu mala minha denmektedir. Böylece minhanın malın aslının değil, ondan elde edilen menfaatin temliki olduğu ifade edilmiş olmaktadır.

★ Son olarak hadis, kefilin, kefil olduğu borcu ödemesi gerektiğini ifade ediyor.

5938 ٤- وَعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَ تُسَمُّوا الْعِنَبَ الْكَرْمَ، وَلاَ تَقُولُوا: خَيْبَةَ الدَّهْرِ، فإنَّ اللّهَ هُوَ الدَّهْرُ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

4. (5938)- *Hz.Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Üzümü kerm diye isimlendirmeyin. "Vay şu dehrin mahrumiyet ve hüsranına!" diye kahırlı söz söylemeyin. Zira Allah'ın kendisi dehrdir." [Buharî, Edeb 101; Müslim, Elfaz 516, (2246, 2247); Ebu Davud, Edeb 81, (4974); Muvatta, Kelam 3, (2, 984).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bir kısım hadislerinde dilin kullanılışı ile ilgili edebe dikkat çekmektedir. Günlük konuşmalarda mü'min kullandığı kelimelere bile dikkat etmelidir. Cemiyette geçmişten intikal eden veya bir moda esintisi ile lisana sokuşturulan bir kısım ifadeler, kelimeler, teşbihler vs. itikad inceliklerine muhalif olabilir, edebi rencide edebilir, imanî bir teyakkuzla bunlara karşı dikkatli ve hassas olmalıdır. Bu meselenin aslını Kur'an-ı Kerim'de geçen (mealen): **"Ey iman edenler! Raînâ (bizi gözet) demeyin, unzurna (bize bak) deyin ve peygambere kulak verin.."** (Bakara 104), veya **"Yahudilerden bir kısmı vardı ki, kelimelerin yerlerini değiştirirler, dillerini eğip büğerek, dini tahkir maksadıyla, sana: "İşittik ve isyan ettik. Dinle işitmez olasıca, bize hürmet et ki, bizden istifade edesin" derler. Eğer onlar, "işittik ve itaat ettik. Dinle ve bizi gözet" demiş olsalardı elbette onlar için daha hayırlı ve daha doğru olurdu..."** (Nisa 46) gibi ayetler teşkil eder.

2- Sadedinde olduğumuz hadis, üzüme "kerm" denmesini ve dehre hakaretamiz söz sarfedilmesini yasaklamaktadır. Bu hususlarda ulemanın şu açıklamalarına rastlamaktayız:

★ *Kerm* lafzı, cahiliye Arapları tarafından hem ıneb yani üzüm (ve asması), hem de üzümden yapılan şarab için kullanılıyordu. Bu sebeple Aleyhissalâtu vesselâm kelimenin hem üzüm ve hem de şarap manasında kullanılmasını yasaklamış, kermin "üzüm" manasının zaman içinde unutulmasını arzu etmiştir. Çünkü kerm, şarabı hatırlatarak, onun içilmesine bir iştiyak uyandırarak harama teşvik vesilesi olabilir.

★ *Dehre sebbetme* yasağına gelince, dehri lügatçiler "kâinatın ezelden ebede kadar devam eden bekası müddetinin ismi" diye tarif etmiştir.

Cahiliye devrinde, bütün hadisler bütün musibetler gece ve gündüzden ibaret olan "dehr"e nisbet edilirdi. İnancı bu olan cahiliye adamları iki kısımdı. Bir kısmı, Allah'a iman etmez, dehirden ve hadiselerin mahalli olan gece ve gündüzden başka bir müessir tanımazlardı. Bunlar her fenalığı dehre nisbet ederlerdi. Dehriye denen bu fırkanın: "Bizi ancak dehr öldürür" dedikleri Kur'an'da hikâye edilmiştir (Casiye 24). İkinci kısmı ise bir yaratıcıya inanır, fakat kötü şeyleri ona nisbet etmezler, dehre nisbet ederlerdi, ve: ياخيبت الدهر "Vay dehrin mahrumiyet ve hüsranına!" diye sebbederlerdi.

Şu halde, sadedinde olduğumuz hadis, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın bu akideyi ortadan kaldırdığını, yasakladığını göstermektedir. Öyleyse hadiste, kâinatta cereyan eden bütün hadiselerin Allah tarafından yaratıldığı ifade edilmiş olmaktadır. Kötü ve şer olan hadiselerin dehre nisbet edilerek dehre küfredilmesi yanlıştır. Bu inanç bir nevi şirktir. Halbuki İslam hayır ve şer her şeyi Allah'ın yarattığı inancını getirmiştir. Aslında şerri dehre nisbet işini Allah'ı tenzih için yaparlardı. İslam'a göre şerri yaratmada bir kusur yoktur. Kusur, şerri kesbetmededir. Cenab-ı Hak hayır dileyene hayır, şer dileyene şer yaratıyor. İmtihan için yaratılan insan için bundan başkası zaten düşünülemez.

Hadiste geçen "Allah'ın kendisi dehrdir" sözüne gelince; bu bütün varlığın hasıl olduğu mutlak zamanı tasarruf eden zatın Allah olduğunu, dehrin Allah'ın kontrol ve tasarrufunda olduğunu ifade eder.

5939 ٥ـ وعن وائل بن حُجر رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : لاَ تَقُولُوا الْكَرْمَ وَلَكِنْ قُولُوا الْعِنَبَ وَالْحَبَلَةَ]. أخرجه مسلم.

و« الحَبَلةُ » بفتح الحاء والباء، وربما سكنت القضيب من شجر الأعناب.

5. (5939)- *Vâil İbnu Hucr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kerm demeyin, fakat ıneb ve habele (asma) deyin."* [Müslim, Elfaz 12, (2248).]

AÇIKLAMA:

Önceki hadis vesilesiyle yapılan açıklamaya ilaveten şunu ilave edeceğiz: Habele (veya hable) üzümün kütüğüne denmektedir. Dilimizde asma kelimesi, üzüm ağacının adıdır. Dolayısıyla habeleyi asma olarak tercüme edebiliriz. *Aleyhissalâtu vesselâm*, üzümü ifade için, şarap manasına da gelen kerm (üzüm) kelimesini kullanmaktansa, aynı manayı

ifade eden ıneb (üzüm) veya habele (asma) kelimelerinden birini kullanmayı emretmektedir.

Bu yasaklamayı zahiri manası olan üzümle ilgili olarak ele alırsak, muhtevanın sadece Arapça konuşanlarla ilgili olduğunu, lakin dilde kelimelerin kullanılmasındaki bazı inceliklere dikkat gerektiği nokta-i nazarından ele alırsak bütün mü'minleri ilgilendirdiğini görürüz.

5940 ٦– وعن عبدالله بن حبشي رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ قَطَعَ سِدْرَةً صَوَّبَ اللهُ رَأْسَهُ في النَّارِ]. أخرجه أبو داود.

وقال: هذا الحديث مختصر. يعني: [مَنْ قَطَعَ سِدْرَةً فِي فَلاَةٍ يَسْتَظِلُّ بِهَا ابْنُ السَّبِيلِ وَالْبَهَائِمُ عَبَثاً وَظُلْماً بِغَيْرِ حَقٍّ يَكُونُ لَهُ فِيهَا، صَوَّبَ اللهُ رَأْسَهُ في النَّارِ].

«السِّدْرُ» شجر النبق وورقة غسول.

6. (5940)- *Abdullah İbnu Habeşî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim bir sidre ağacını keserse, Allah onun başını cehenneme uzatır."* [Ebu Davud, Edeb 171, (5239).]

[Bu hadis hakkında kendisine sorulunca] Ebu Davud şu cevabı vermiştir: "Bu hadis muhtasardır. Manası şudur: "Kırda bayırda yolcuların ve hayvanların gölgesinden istifade ettikleri bir sidre ağacını, o ağaçta herhangi bir hak sahibi olmayan bir kimse, haksız olarak keserse Allah onun başını cehenneme uzatır" demektir."

5941 ٧– وعن حسان ابن إبراهيم قال: [سَأَلْتُ هِشَامَ بْنَ عُرْوَةَ عَنْ قَطْعِ السِّدْرِ، وَهُوَ مُسْتَنِدٌ إِلَى قَصْرِ عُرْوَةَ. فَقَالَ: أَتَرى هٰذِهِ الأَبْوَابَ وَالْمَصَارِيعَ كُلَّهَا؟ إِنَّمَا هِيَ مِنْ سِدْرِ عُرْوَةَ كَانَ عُرْوَةُ يَقْطَعُهُ مِنْ أَرْضِهِ؛ وَقَالَ: لاَ بَأْسَ بِهِ]. أخرجه أبو داود.

7. (5941)- *Hasan İbnu İbrahim* anlatıyor: "Hişam İbnu Urve'ye sidre ağacının kesilmesi hakkında (caiz mi, değil mi diye) sordum. Bu sırada Urve'nin kasrına dayalı vaziyette idi, şöyle cevap verdi:

"Şu kapıları, kapı kanatlarını hep görmüyor musun? Bunların hepsi Urve'nin sidre ağacındandır. Urve onu tarlasından kesmiş ve: "Bunda bir beis yok!" demişti." [Bir başka rivayete göre, Hişam, soru sahibi Hasan İbnu İbrahim'e cevabında şöyle devam etmiştir: "Ey Iraklı! Bu (yasak hikâyesi, senin getirdiğin bir bid'adır." Hasan İbnu İbrahim, Hişam'a: "Hayır

bid'a sizin canibinizden geldi. Ben Mekke'de şöyle söyleyeni işittim: "Allah sidre ağacını kesen kimseye lanet etsin!" [Ebu Davud, Edeb 171, (5241).]

AÇIKLAMA:

Son iki rivayet sidre ağacının kesilmesinin yasak olup olmaması ile ilgilidir. Öncelikle şunu belirtelim; sidre ağacı, dilimizde Arabistan kirazı[107] diye bilinen bir ağaçtır. Kur'an'da bir kaç kere zikri geçer. Yaprakları kurutulup dövülür ve yıkanma esnasında sabun gibi temizleyici olarak kullanılırdı. Bu ağacın durumu, kaydedilen iki rivayetten de anlaşılacağı üzere münakaşa edilmiştir. Hatta İmam Suyuti hazretleri, Keş-fu'z-Zünûn'un kaydına göre Ref'u'l-Hazer an Katıı's-Sidr adlı bir de risale te'lif etmiştir.

Meseleyi münakaşa eden alimler, bu ağacın kesilmesinin caiz olduğuna hükmetmişlerdir. Kesimini mutlak şekilde yasaklayacak bir kudsiyeti yoktur. Yasak, hadisi kitabına alan Ebu Davud merhumun da not ettiği üzere, ağacın taşıdığı kudsiyetten ziyade, onun insanlara olan faydalılık durumundan ileri gelmektedir. Binaenaleyh, hadisi, devre ve şartlara göre, devlet yetkililerinin birkısım ağaçların kesimine tahdid ve yasak koyabileceklerine şer'î bir delil olmaktadır.

Şerhlerde mesele üzerine daha geniş açıklama var ise de bize bu kadarı yeterlidir.

5942 ٨– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [مَرَّ عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ بِحِمَارٍ قَدْ وُسِمَ فِي وَجْهِهِ، فَقَالَ: لَعَنَ اللهُ مَنْ وَسَمَهُ، وَنَهَى عَنِ الضَّرْبِ فِي الْوَجْهِ، وَعَنِ الْوَسْمِ فِيهِ].

أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

8. (5942)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Yanlarında yüzü dağlanarak en vurulmuş bir merkep olduğu halde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a uğrayanlar oldu: *"Bunu böyle enleyenlere Allah lanet etsin!"* buyurdular ve yüze vurmaktan ve yüze enlemekten nehyettiler." [Müslim, Libas 106, (2116); Ebu Davud, Cihad 56, (2564); Tirmizî, Cihad 30, (1710).]

AÇIKLAMA:

Vesm, Arapça'da nişan vurmak, işaret koymak gibi manalara gelir. Dilimizde enlemek deriz. Köylerde, her ailenin kendine mahsus bir eni

107- Bu ağaç, Diyanet İşleri Başkanlığının neşrettiği mealde *sedir* olarak tercüme edilmiştir (Sebe 16, Vakıa 28), yanlıştır, sidre ağacı sedir ağacı değildir.

vardır, onu hayvanlarına vurur. Böylece, hayvanların hangi aileye ait olduğu bilinir. Umumiyetle kulaklara dağlama, delme, dilme ve yarma suretlerinden biriyle bu en vurulur.

Sadedinde olduğumuz hadiste, böyle bir damganın yüze vurulması yasaklanmaktadır. Çünkü en, sabit kalan bir damgadır. Bu, hayvanın tabii güzelliğini bozar.

2- *Nevevî* der ki: "İnsan olsun hayvan olsun muhterem olan bütün canlıların yüzlerine vurmak yasaktır. Merkep, at, deve, katır, koyun vs. bu hususta birdir. Yasak insan hakkında daha şiddetlidir. Çünkü yüz, güzelliklerin toplandığı yerdir. Ayrıca yüz hassas bir uzuvdur, vurmadan iz kalabilir, bu onu çirkinleştirir veya duyu organlarından birine zarar verir.

Yüze en vurmaya gelince, bu bi'l-icma yasaktır. İnsan dışındaki hayvanların yüz hariç herhangi bir yerine en vurmak ise caizdir."

Hayvanların kulağına *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın bizzat en vurduğuna dair rivayetler vardır. Müteakip iki rivayet bu sadeddedir. Mamafih dağlama yoluyla en vurmanın mekruh olduğunu söyleyen alim de olmuştur.

5943 ٩ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [رَأى رَسُولُ اللهِ ﷺ حِماراً مَوْسُومَ الْوَجْهِ فَأنْكَرَ ذلكَ. قَالَ: فَوَاللهِ لاَ أسِمُهُ إلاَّ أقْصَى شَيْءٍ مِنَ الْوَجْهِ، وَأمَرَ بِحِمَارٍ فَكَوِيَ فِي جَاعِرَتَيْهِ، فَهوَ أوَّلُ مَنْ كَوَى الْجَاعِرَتَيْنِ]. أخرجه مسلم.

«الْجَاعِرَتَانِ» موضع الرقمتين من أست الحمار، وهو مضرب الفرس بذنبه على فخديه، وقيل: هما حرفا الوركين المشرفين على الفخذين.

9. (5943)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, yüzünden enlenmiş bir merkeb görmüştü, bunu uygun bulmadığını belirtti ve:

"Allah'a yemin olsun! (Ben olsaydım) eni bu hayvanın yüzünün en uzak noktasına vururdum!" buyurdu. Sonra emir verdi, kendi merkebinin sağrılarına en vuruldu. Böylece sağrıları ilk dağlayıp (en vuran) Aleyhissalâtu vesselâm oldu." [Müslim, Libas 108, (2118).]

5944 ١٠ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [غَدَوْتُ بِعَبْدِ اللهِ بْنِ أبِي طَلْحَةَ إلى رسولِ اللهِ ﷺ لِيُحَنِّكَهُ فَرَأيْتُهُ وَفِي يَدِهِ الْمِيسَمُ يَسِمُ إبِلَ الصَّدَقَةِ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

10. (5944)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Abdullah İbnu Ebi Talha'yı, tahnik ediversin diye Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a götürdüm. Onu elinde en vurma şişi olduğu halde zekat develerini enlerken buldum." [Buharî, Libas 22, Zekat 69, Zebaih 35; Müslim, Libas 112, (2119); Ebu Davud, Cihad 57, (2563).]

AÇIKLAMA: Enleme ile ilgili açıklama yukarıda geçti.

5945 ١١ – وعن جابر رَضيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا اسْتَجْنَحَ اللَّيْلُ، أوْ كَانَ جُنْحُ اللَّيْلِ فَكُفُّوا صِبْيَانَكُمْ، فإنَّ الشَّيَاطِينَ تَنْتَشِرُ حِينئذٍ. فإذَا ذَهَبَ سَاعَةٌ مِنَ الْعِشَاءِ فَخَلُّوهُمْ، وَأغْلِقْ بَابَكَ وَاذْكُرِ اسْمَ اللهِ، وَأطْفِ مِصْبَاحَكَ وَاذْكُرِ اسْمَ اللهِ، وَأوْكِ سِقَاءَكَ وَاذْكُرِ اسْمَ اللهِ، وَخَمِّرْ إنَائَكَ وَاذْكُرِ اسْمَ اللهِ، وَلَوْ أنْ تَعْرِضَ عَلَيْهِ شَيْئاً فَأنَّ الشَّيْطَانَ لاَ يَفْتَحُ بَاباً مُغْلَقاً، وَأطْفِئُوا الْمَصَابِيحَ فإنَّ الْفُوَيْسِقَةَ رُبَّمَا جَرَّتِ الْفَتِيلَةَ فَأحْرَقَتْ أهْلَ الْبَيْتِ]. أخرجه الستة إلا النسائي.

« جُنْحُ اللَّيْلِ » إقبال ظلامه، وقيل شدة ظلمته.

و« الوِكَاءُ » خيط يشد به المزادة ونحوها.

و« التَّخْمِيرُ » التغطية.

11. (5945)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Karanlık çöktüğü zaman çocuklarınızı dışarı salmayın. Çünkü şeytanlar bu esnada her tarafa yayılırlar. Yatsı vaktinden bir müddet geçince, onları serbest bırakın. Kapını kapa, Allah'ın ismini zikret. Kandilini söndür, Allah'ın ismini zikret. Yemek kabının ağzını kapa ve Allah'ın ismini zikret, (kapayacak birşey bulamadığın takdirde [çubuk gibi] herhangi bir şeyi üzerine uzatıp koymak suretiyle de olsa (bunu yap)! Zira şeytan, kapalı kapıyı açamaz. Kandilleri söndürün, zira fasıkçık (fare), olur ki, fitili çeker de ev halkını yakar."* [Buhari, Bed'ü'l-Halk 11, 14, Eşribe 22, İsti'zan 49, 50; Müslim, Eşribe 96, (2012); Muvatta, Sıfatu'n-Nebi 21, (2, 928, 929); Ebu Davud, Eşribe 22, (3731, 3732, 3733, 3734); Tirmizî, Et'ime 15, (1813).]

AÇIKLAMA:

Sadedinde olduğumuz hadiste *Resul-ü Ekrem (aleyhissalâtu ves-*

selâm), terbiye, emniyet, sağlık gibi farklı sahalara giren hayatî tavsiyelerde bulunmakta, pratik bilgiler sunmaktadır.

★ *İbnu'l-Cevzî,* akşam karanlığında çocukların dışarı salınması ile ilgili ifadeyi şöyle açıklar: "Bu saatte, çocuklar hususunda korkulur. Çünkü şeytanların girdikleri pislik umumiyetle çocuklarda vardır. Diğer taraftan, şeytana karşı korunmayı sağlayacak zikir çocuklarda yoktur. Şeytanlar ise, yayılmaları esnasında, takılıp kalmaları mümkün olan şeylere takılıp kalırlar. Bu sebeple o vakitte çocuklar hususunda korkulur.

Şeytanların o vakitte yayılmalarındaki hikmete gelince, onlar için geceleyin yayılmak gündüzleyin yayılmaktan daha kolay, daha çok mümkündür. Çünkü karanlık, şeytanî kuvvetler için aydınlıktan çok daha müsaittir. Sadece karanlık değil, bütün siyahlar bu şekildedir. Bundandır ki, bir *Ebu Zerr* rivayetinde *Aleyhissalâtu vesselâm* namazı bozan şeyler arasında *"şeytan olan siyah köpek"*'in de yer aldığını söylemiştir.

Hadiste, şeytanın verebileceği şerlere karşı çeşitli tedbirler zikredilmektedir: Kapların, kapıların iyi kapanması, bu işleri yaparken besmele çekilmesi, çocukların ve hayvanların akşam-yatsı arasında rastgele ortalığa bırakılmaması. Bir başka hadiste: *"Kul evine girerken besmele çekerse, şeytan: "Biz bunların yanında geceleyemeyiz" der"* buyrulmuştur."

5946 ١٢ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [جَاءَتْ فَأْرَةٌ تَجُرُّ فَتِيلَةً فَأَلْقَتْهَا بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللهِ ﷺ عَلَى الْخُمْرَةِ الَّتِي كَانَ قَاعِداً عَلَيْهَا، فَأَحْرَقَتْ مِنْهَا مِثْلَ مَوْضِعِ دِرْهَمٍ. فَقَالَ ﷺ: إِذَا نِمْتُمْ فَأَطْفِئُوا سُرُجَكُمْ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَدُلُّ مِثْلَ هذِهِ عَلَى هذَا فَتَحْرِقُكُمْ]. أخرجه أبو داود.

« الْخُمْرَةُ » حصير صغير من سعف النخل أو نحوه.

12. (5946)- *Hz. İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir fare gelerek çektiği bir fitili Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın önüne, üzerinde oturmakta olduğu hasır minderin üstüne bırakıp gitti. Fitil, hasırdan bir dirhem kadar bir yer yaktı. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: *"Uyuyacağınız zaman kandillerinizi söndürün. Zira şeytan, böylelerine rehberlik edip böylesi işler yaptırarak sizi yakar"* buyurdular." [Ebu Davud, Edeb 173, (5247).]

5947 ١٣ – وعن أبي موسىٰ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [احْتَرَقَ بَيْتٌ بِالْمَدِينَةِ عَلَى أَهْلِهِ مِنَ اللَّيْلِ

فَأُخْبِرَ النَّبِيُّ ﷺ بِشَأْنِهِمْ. فَـقَالَ: إنَّ هَـذِهِ النَّارَ عَدُوٌّ لَكُمْ. فَـإذَا نِمْتُمْ فَأَطْفِئُوهَا عَنْكُمْ]. أخرجه الشيخان.

13. (5947)- *Ebu Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Medine'de bir ev, geceleyin aile halkı içinde olduğu halde yandı. Durumları Aleyhissalâtu vesselâm'a haber verilmişti: *"Bu ateş var ya! Sizin düşmanınızdır. Uyuduğunuz zaman onu söndürün de size zarar vermesin!"* buyurdular." [Buharî, İsti'zan; Müslim, Eşribe 101, (2016).]

5948 ١٤– وعن علي بن عمر بن علي بن الحسين بن علي رَضِيَ اللهُ عَنهم قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَمِلُّوا الخُرُوجَ بَعْدَ هَدْأَةِ الرِّجْلِ فَـإنَّ للهِ دَوَابَّ يَبُثُّهُنَّ فِي الأَرْضِ فِي تِلْكَ السَّاعَةِ]. أخرجه أبو داود.

14. (5948)- *Ali İbnu Ömer İbni Ali İbni'l-Hüseyin İbni Ali* (radıyallahu anhüm) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ayaklar çekildikten sonra (evlerden dışarı) çıkmayı azaltın. Çünkü Allah Teala hazretlerinin birkısım hayvanatı vardır, bu saatten sonra (yuvalarından çıkıp) ortalığa yayılırlar." [Ebu Davud Edeb 115, (5103).]

AÇIKLAMA:

Hadis, geceleyin herkes evine çekilip ortalık sükunete erdikten sonra evlerden dışarı çıkmayı azaltmayı tavsiye etmektedir. Burada bir tahrim mevzubahis değildir, bir tavsiye, bir irşad, daha evla olana bir işaret vardır. *Münavi,* sebep olarak, sokakların tenhalaşma saatinde sokağa çıkıldığı takdirde, bu sükûnette ortaya çıkan birkısım hayvanlara eza verilebileceğini veya hayvanlardan ezaya maruz olunabileceğini belirtir. "Öyle ise der, ihtiyata uygun olanı o zamanlarda dışarı çıkmamaktır." Ancak hadiste gerekli hallerde çıkmaya ruhsat da mevcuttur.

5949 ١٥– وعن رافع بن خديج رَضِيَ اللهُ عنه قـال: [قَدِمَ رَسُولُ اللهِ ﷺ الْمَدِينَةَ وَهُمْ يَأْبُرُونَ النَّخْلَ، فَقَالَ: مَا تَصْنَعُونَ؟ قَالُوا: شَيْئاً كُنَّا نَصْنَعُهُ فَقَالَ: لَعَلَّكُمْ لَوْ لَمْ تَصْنَعُوهُ لَكَانَ خَيْراً فَتَرَكُوهُ فَنَفَضَتْ فَذَكَرَ لَهُ ذَلِكَ فَقَالَ: إنَّمَا أنَا بَشَرٌ إذَا أَمَرْتُكُمْ بِشَيْءٍ مِنْ أَمْرِ دِينِكُمْ فَخُذُوا بِهِ، وَإذَا أَمَرْتُكُمْ بِشَيْءٍ مِنْ رَأْيِي فَإنَّمَا أَنَا بَشَرٌ]. أخرجه مسلم.

« تَأْبِيرُ النخل » تلقيحه وإصلاحه.

« وَنَفَضَتِ الشَّجَرَةُ حَمْلَهَا » إذا ألقته من آنه بها.

15. (5949)- *Rafi İbnu Hadic* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine'ye geldiğinde Medineliler hurma telkih ediyorlardı:

"Ne yapıyorsunuz?" diye onlara sordu. Medineliler:

"Bu, eskiden beri yapmakta olduğumuz bir şey! deyip (açıkladılar). Aleyhissalâtu vesselâm da: *"Eğer bunu yapmasanız belki de sizin için daha iyi olur!"* buyurdular. Bunun üzerine Medineliler o işi bıraktılar. Hurma ağaçları (o yıl çağla) döktü (ve meyve tutmadı).

Durum *Aleyhissalâtu vesselâm*'a haber verilince şöyle buyurdular:

"Bilin ki, ben bir beşerim. Size dininizle ilgili bir emirde bulunursam onu derhal alın. Eğer kendi re'yime dayanan bir şey emredersem, bilin ki ben bir insanım!" [Müslim, Fezail 140, (2362).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın dinî emirleri ile dünyevî meselelerle ilgili beyanları arasında bir tefrik yapılabileceğini ifade eder. Çünkü hurma telkihi işini terketmeleri istikametindeki tavsiyesinden bilahare rücu etmiştir.

Hâdise şudur: Bilindiği üzere, incir ağacı gibi hurma ağacı da erkek veya dişidir. Meyve dişi ağaçta hasıl olur. Ancak, dişi ağacın meyve tutabilmesi için, erkek ağacın çiçeklerinden hasıl olan tozun dişi ağacın çiçeklerine kadar ulaşarak telkih etmesi (döllenmesi) gerekmektedir. Eğer bu döllenme olmazsa, meyve rüşeymi daha çağla iken dökülür ve meyve hasıl olmaz.

Erkek ağaçtan çıkan tozların dişi ağaca ulaşmasını rüzgârlar, arılar, kelebekler tabii olarak yapmakta ise de, bunun insan eliyle, daha şuurlu ve sistemli olarak yapılması halinde daha garantili ve dolayısıyla ürün daha bol olacağından, Medineliler bu işi her yıl eskiden beri yapmakta imiş. Aleyhissalâtu vesselâm bu tatbikata muttali olup mahiyetini de öğrenince, bunun bir faydası olmayacağını, terkinin evla olacağını söyler.

Ama ağaçlar yeterince meyve tutmaz, kendi kendine döllenebildiğince bir ürün verir ve tabii ki düşük olur.

Durum *Resulullah*'a söylenince: *"Ben bir insanım, dünyanızın işini benden iyi bilirsiniz!"* buyurur.

Burada şöyle bir soru hatıra gelebilir: "Her sözü vahye dayanan Resulullah gerçeğe mutabık olmayan, sırf hevaya dayanan söz de sarfeder mi?"

Biz bu soruya iki suretle cevap vereceğiz:

1) *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, her hususta rehberimizdir. Izdırap, öfke, keder, neşe, musibet hallerinde de rehberdir. Musibete uğrayan insan nasıl davranmalı, hastalanan ne yapmalı, ızdırabı olan, öfkelenen ne şekilde hareket etmeli vs. Hayatımızın mühim bir yönünü de yanılmalarımız, hatalarımız, isabetsiz karar ve hükümlerimiz teşkil eder. Rehber-i ekmelimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*, yanılma örnekleri de vererek, çekinmeden hatadan dönme sünnetini va'zetmiştir. Bilhassa mevkii, makamı, rütbesi yüksek olan kimselerin hatalarını itiraf etmeleri zor olur ve yanlış hükümleri büyük çapta zararlara sebep olur. Halbuki mü'min kişi, böyle bir durumda kolayca: *"Peygamberim bile hatalı karardan rücu etmiştir"* diyerek kolayca derhal dönüş yapabilir.

Binaenaleyh bu çeşit yanılmaları, hatalı içtihadlarda bulunarak rücu etmeleri, Peygamberimiz'in kâmil manada rehberlik vazifesinin gerekli olan bir parçasıdır. Nitekim Muvatta'da gelen bir hadiste, Aleyhissalâtu vesselâm, unutma, yanılma gibi hadiselerin İlahî iradenin sonucu olarak vuka geldiğini ifade etmiştir: إِنِّي لأَنْسَى أَوْ أُنَسَّى لِأَسُنَّ "Ben unuturum veya unutturulurum, ta ki sünnet koyayım."

Bu hadisle *Resulullah* gerçekten pek feyizli bir sünnet koymuştur. Kişi, yanlış karar verince, bundan dönmelidir, mevki, makam, ünvan hatadan dönmeye mani olmamalıdır.

Rehber-i ekmel olabilmesi için Resulullah'ın bazan da yanılması zaruri idi, aksini düşünmemiz mümkün değildir. Böylesi bir yanılma ve hata Resul-i Ekrem'in yüceliğini daha da artıran bir yanılmadır.

2) Meseleye ikinci nokta-i nazar, vahyin farklı derecelere sahip olması, *Resulullah*'ın Kur'an-ı Kerim dışında mazhar olduğu vahyin de bir kısım mertebeleri bulunmasıyla ilgilidir: **"Yeryüzündeki bütün ağaçlar kalem, denizler de mürekkep olsa, arkasından buna yedi deniz daha ilave edilse, Allah'ın kelimeleri yazmakla tükenmezdi..."** (Lokman 27) ayetinde de ifade edildiği üzere, Allah'ın kelamı Kur'an veya diğer semavi kitaplardan ibaret değildir. Elbette Kur'an Kelamullah olarak en yüce mertebededir. Ancak, bilhassa zî-şuur ve zî-hayat mahlukatın (ins, cin, melek, hayvanat) bütün tekellüm ve ilhamatları,

İlahî irade ve yaratma ile olmakta, her birinde kabiliyetlerine göre Allah'ın kelam isminin farklı tecellileri meydana gelmektedir. Bu tecelli olmasaydı tekellüm ve muharebe olamazdı.

Şu halde *Resulullah*'ın peygamberlikten ayrı olarak sahip olduğu beşerî şahsiyeti itibariyle de farklı veçheleri, durumları olacaktır. Öyleyse onun sözleri arasında birkısım mertebelerin olacağını kabul etmemiz gerekecektir. Aksi takdirde "hepsi vahy-i İlahîdir" diye, bütün sözlerini Kur'an mertebesinde görmemiz bizi hataya sevkeder. Kur'an ve sünnet ayrımın bizzat Aleyhissalâtu vesselâm yapmış, Ashab yapmış, Tabiun ve Etbauttabiin uleması yapmış.

Bize düşen, ulemanın yolundan gidip herşeyin hakkını vermektir, ifrat ve tefritten kaçınmaktır. Zira zamanımızda Kur'an'la sünneti karıştıracak müfritlere rastlanabileceği gibi, -bilhassa sadedinde olduğumuz hadisi örnek vererek- Kur'an dışında herşeyi inkâra kalkan, hadisi tanımayan kimselere de çokça rastlanmaktadır.

Resulullah'ın sözlerindeki bu mertebeye *Bediüzzaman* şöyle dikkat çekmiştir:

"Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm), hem beşerdir, beşeriyet itibariyle beşer gibi muamele eder; hem resuldür, risalet itibariyle Cenab-ı Hakk'ın tercümanıdır, elçisidir. Risaleti, vahye istinad eder. Vahiy iki kısımdır:

Biri: "Vahy-i sarîhî"dir ki, Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm) onda sırf bir tercümandır, mübelliğdir (tebliğ edicidir), müdahalesi yoktur. Kur'an ve bazı ehadis-i kudsiye gibi...

İkinci kısım: "Vahy-i zımnî"dir. Şu kısmın mücmel ve hülasası vahye ve ilhama istinad eder, fakat tafsilatı ve tasviratı, Resul-ü Ekrem(aleyhissalâtu vesselâm)'e aittir. O vahiyden gelen mücmel hadiseyi tafsil ve tasvire Zat-ı Ahmediyye (aleyhissalâtu vesselâm), bazen yine ilhama ya vahye istinad edip beyan eder, veyahud kendi ferasetiyle beyan eder. Ve kendi içtihadıyla yaptığı tafsilat ve tasviratı ya vazife-i risalet noktasında ulvi kuvve-i kudsiyye ile beyan eder veyahut örf ve âdet ve efkâr-ı amme seviyesine göre, beşeriyeti noktasında beyan eder.

İşte her hadiste bütün tafsilatına, vahy-i mahz noktasiyle bakılmaz. Beşeriyetin muktezası olan efkâr ve muamelatında, risaletin ulvi asarı aranılmaz. Madem bazı hadiseler mücmel olarak mutlak bir surette ona vahyen gelir. O da kendi ferasetiyle ve tearüf-ü umumi cihetiyle tasvir eder. Şu tasvirdeki müteşabihata ve müşkilata bazen tefsir lazım geliyor,

hatta tabir lazım geliyor. Çünkü: Bazı hakikatlar var ki, temsil ile fehme takrib edilir. Nasıl ki bir vakit huzur-u Nebevî'de derince bir gürültü işitildi. Ferman etti ki: "Şu gürültü, yetmiş senedir yuvarlanıp, şimdi cehennemin dibine düşmüş bir taşın gürültüsüdür." Bir saat sonra cevap geldi ki: "Yetmiş yaşına giren meşhur bir münafık ölüp, cehenneme gitti." Zat-ı Ahmediye (aleyhissalâtu vesselâm)'nin beliğ bir temsil ile beyan ettiği hadisenin te'vilini gösterdi."

Üzerinde çok ciddi tartışmalar yapılan ve bazıları tarafından inkârına kadar gidilen bu hadiseye, M. Fethullah Gülen Hocaefendi bir soru münasebetiyle şu şekilde cevap veriyor:

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Bir Defasında "Bu Ağızdan Sadece Hak Çıkar" Demesine Rağmen Hurmaların Aşılanması Tavsiyesi Üzerine Meydana Gelen Netice İçin "Ben bir Beşerim" Demesi Nasıl Tevfik Edilir?

Bu soruda iki hadisin birbirine zıt olmasından bahsediliyor. Bunlardan I. hadis: "Bu ağızdan doğrudan başka bir şey çıkmaz." Buradaki ifâde daha ziyade, mübarek ağızlarına işaret ederek: "Yaz! Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki, buradan hakdan başka birşey çıkmaz.." şeklindedir.

Hadis başta Buhârî, Müslim olmak üzere pek çok sahih hadis kitabının rivayet ettiği bir hadistir. Bu hadisin ravisi de *Abdullah İbn-i Amr-İbni'l-As* (r.a.)tır. Daha evvel de arzetmiş olabilirim. O, Efendimiz'in (s.a.v.) fem-i güher-i nebevisinden dökülen her inciyi tesbit eder ve hiç birini kaçırmazdı. Hatta *Ebû Hureyre,* kendisinden daha çok hadis rivayet ettiğini ifade sadedinde: "Ben hadisleri yazmazdım. Ama, *Abdullah İbn-i Amr* yazardı. O bakımdan benden daha çok hadis kaydetmiş olabilir" der. *Abdullah İbn-i Amr İbn-il As,* çok abid, zâhid bir insandı. O devirde ibadet-ü taatiyle tanınırdı. Efendimiz kendisine: "Bir gün iftar et, bir gün imsak et. *Hz. Dâvud*'un orucudur bu" dediği zaman, bunu azımsamış "Dahasını yapabilirim Yâ Resulullah" demişti. "Gecenin üçte birinde ibadet et, diğerinde ise istirahat.." O, "Dahasına muktedirim" diyerek hep ileri seviyede bir kulluk anlayışı içinde olmuşdu. Evet, takvada, incelikte, ibadette derin bir insandı. Bir de Peygamberimiz'in her sözüne karşı öyle saygıyla doluydu ki, Efendimiz'in ağzından çıkan hemen herşeyi yazardı.

İşte, bu hadislerden birincisi, bunu ifade ediyor. Abdullah bin Amr diyor ki: "Bana, Efendimiz'in ağzından çıkan herşeyi yazıyorsun, ama; O'da bir beşerdir. Yumuşak olduğu an da olur, öfkeli olduğu an da.. bazen arzu etmediği şeyler de söyleyebilir, (haşa) sen ise, tefrik etmeden herşeyi yazıyorsun." dediler. Bunun üzerine ben de, yazıyı bıraktım. Sonra

Efendimizle karşılaştığımda dedim ki: "Yâ Resulullah böyle böyle diyorlar...!" Buyurdular ki: "Yaz! Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki, bu ağızdan hakdan başka birşey çıkmaz."

Vak'anın birisi bu; diğeri de şöyle: Ekmelüttehâya Efendimiz Medine'ye teşrif buyurduklarında, Medinelilerin, hurmaları, aşıladıklarını görüyor ve "Bu aşılamanın neticeyi değiştireceğine kâni değilim" diyor. Yani *"Aşılamanın, kat'iyyen faydası yoktur"* demiyor. Neticeye tesir etmeyeceğini ifade buyuruyor. Onlar da hangi stilde aşı yapıyorlarsa onu bırakıyorlar. Ertesi sene de verim alamıyor. Kimbilir belki Allah'ın takdiri, o sene meyve olmayacaktı..? Sonra buyuruyorlar ki: "Dünyanızın işlerini siz iyi bilirsiniz." "Benden daha iyi bilirsiniz" şeklinde anlamak doğru değildir.

İhtimal ki, Efendimiz'in maksadı, "Siz bunları aşılıyorsunuz ama, Allah'ın dediğinden, dilediğinden başka birşey olmayacaktır." Ondan sonra tevafukan ertesi sene meyve olmadı. Zeytin de bir sene olur, bir sene olmaz. Olmadığı seneye rastladı. Onların hallerine baktı, sözlerindeki hikmeti kavrayamadıklarını anladı. "Dünyanızın işlerini siz iyi bilirsiniz" dedi. Yani vicdanî tecrübe ile kazanacakları önemli bir husus için henüz vaktin erken olduğuna işaret buyuruyordu.

İkinci bir husus, cahiliyye devrinde çeşitli sebeplere te'sir-i hakiki veriyorlardı. Meselâ yine Buhârî, Müslim'de gördüğümüz "Yağmuru bize nev' verdi" diyorlardı. Yani "falan yıldız zuhur edince, bulut teşekkül eder ve o yıldız bize yağmur verir" itikadında idiler.

Bu hususta *Efendimiz* (s.a.v.) buyuruyorlar ki: "Yıldızın zuhur veya sukütuyla yağmur geldi diyenler kâfir oldu, yağmuru Allah verdi diyenler de mümin...." Evet, bir cemaat, her lütfu Allah'dan bildiği gibi, yağmurun da Allah'dan geldiğine inanıyor. İşte onlar mü'min... Diğer bir topluluk ise, herşey gibi yağmuru da sebeplere veriyor. Onlar da Allah'a karşı küfür etmiş oluyorlar. O devirde, böyle esbaba tesir-i hakiki verme çok yaygındı. Bunu, kökünden kesip atmak, herşeyin Allah'ın elinde olduğunu göstermek.. O'nun, Uluhiyetinde bir olduğu gibi, Rubûbiyetinde dahi bir olduğunu işar için, değil emare ve alâmetler, sebepler dahi zabt u rabt altına alınmıştır.

Evet nasıl Allah, zâtında tekdir, öyle de icraatında dahi, vezir-ü vüzeraya ihtiyacı yoktur. Yıldız doğsa da doğmasa da yağmuru veren Allah'tır. Ama çok defa yağmurun gelmesini herhangi bir sebeb veya bir yıldızın zuhuruna mukarin kılar. Bu bir iktirandır. Tâ insanlar yağmurun geleceğine hazırlansınlar. Ama o, yağdırmayabilir de. Evet O, ne is-

terse onu yapabilir... Efendimiz bu hakikata inandırmak için, yani esbab ve vasıtaların te'siri olmadığını, herşeyin *Müsebbib'ül Esbâb* olan Allah'ın elinde bulunduğunu göstermek için, halkın eşya ve hâdiselere sebep ve vesile saydığı herşeyi yıkıyor ve nazarları Kudret-i Sonsuz'a çeviriyordu.

Bir başka vaka; birgün, bir bedevi Resulullah'ın huzuruna geldi ve: "Yâ Resûlallah, devem uyuzlu develerin yanına bağlandığından uyuz oldu" dedi. Buyurdular ki: "O uyuzlu deve, uyuzu yanına bağlandığı deveden aldı, öbürü nereden aldı?.." Burada hastalığın sirayetini nefyetme yok. Öyle olsaydı hiç: "Bir yerde sari bir illet varsa oraya girmeyin; içerdeyseniz dışarıya çıkmayın" şeklinde ikazda bulunur muydu? Esasen Efendimiz, cahiliye akıl ve mantığına karşı savaşıyordu. Yoksa sebepleri nefyetmiyordu. Ona göre sebeplerin bir hikmet-i vücudu vardı. Virüslerin, mikropların hastalık yapabileceğine dahi işârette bulunuyorlardı. Ancak, sebepler herşey demek değildi. Sebeplere riayet bir mükellefiyet ve vazife; neticenin, Allah'ın elinde olduğuna inanmak ise tevhiddi. İşte, bu ince hususu göstermek için Efendimiz, "O uyuzlu deve, uyuzu öbür deveden aldı. O kimden aldı?" diyerek, meseleyi, devir ve teselsül zemininde, devir ve teselsülün batıl olmalarıyla noktalıyordu. Yani, o, ondan o da bir öncekinden... Pekâla ilk deve kimden aldı?.. Ve neticede "Allah" dedirtiyordu. Öyleyse, daha sonra sebepler tahtında cereyan eden şeyler ta baştan Allah'ın emir ve iradesi altında oluyor demektir. Herşeyi yaratan Allah (c.c.)'tır. Böylece Efendimiz (s.a.v.), Tevhid-i Rububiyete dair bir şirkin başına balyoz indiriyor, ruhları şirke karşı uyarıyor ve çok önemli bir hususa dikkatimizi çekiyordu.

Şimdi, aşılama meselesine gelelim. Aşılama mevzuunda da cahiliye devrinde öyle bir itikat vardı ki, hurmayı aşıladığın zaman on verir, aşılamazsan hiç olmaz. Bunda da gizli bir şirk vardı, yani, sanki aşılama, hurmanın meydana gelmesine tek sebep gibiydi. Efendimiz, bu tali anlayışı yerinden söküp attı ve sebeplerin, sadece, Allah'ın izzet ve azametinin perdeleri olduğunu onlara anlattı. Anlattı ama, Ashab'ın kendi mantık çizgilerinde anlattı. Evvelâ onlara bir ders verdi. Sonra da onlar, belli bir anlayış içinde karşısına çıkınca "dünyanızın işlerini siz bilirsiniz" dedi. Burda ciddi bir iltifat mı var? Yoksa, anlattığı hakikatı kendi istediği manada kavrayamamadan ötürü bir tenbih mi var? Üzerinde düşünülmeye değer...

Üçüncü bir husus: Efendimiz (s.a.v.)'in söylediği her söz bütün bir hayatı tâlim istikametindedir. Eğer onların hayatlarının her noktasına

doğrudan doğruya teşrî maksadıyla katılsa ve karışsaydı; meselâ, deseydi ki; sularınızı şöyle akıtın, içerken bardağı şöyle sofranın etrafında dolaştırıp için; şu işi yaparken şöyle yapın, ağacı keserken alttan kesin, demiri döverken şöyle dövün; böyle ocağa sokun gibi, herşeyi tâlim etseydi bu emirlere de, diğer teşriî emirler gibi uyulmasını zaruri görüp kıyamete kadar aynı şeyleri yapacaklardı ve yapacaktık. Halbuki Allâmulguyûb'un kendisine bildirmesiyle, buğdaydan bire on almak mümkün olduğu gibi, bire yüz almak ta mümkündü. Tecrübe ve aşılamalarla, meselâ; narenciye yumruk kadarken; bir kavun, bir karpuz haline getirilebilirdi. Böylece onlara bilgi, görgü ve mumareselerini arttırma güven ve itimadını verdi.

Dördüncü bir husus var ki, cidden çok mühimdir. Cenab-ı hak beşere, Şeriat-ı Fıtriyeye müdahale etme hakkını vermiştir. Madem insan yeryüzünde Allah'ın halifesidir. O halde Allah'ın yarattığı şeylerde, şart-ı âdi kaydiyle bir kısım müdahaleleri olacaktır. Bu husus, aynı zamanda iradenin hikmet-i vücudu ve insanın, Yaratan'a halife olmasının bir neticesidir. Halbuki bu mevzuda dahi, Efendimiz'in teşriatına uyacak, diyeceklerdi ki, "aşılama" dedi aşılamadık, "aşıla" dedi aşıladık. Böylece, beşerî ilgi ve bilgi kaynakları kuruyacak; tecrübe birikimleri hebâ olup gidecek ve fitratı ta'lim etme vazifesiyle gelen zat, fıtratla zıtlaşmış olacaktı. Oysaki Efendimiz (s.a.v.), bir söz söylerken kıyamete kadar devam edecek şekilde söyler. O'nun vaz'ettiği kanunlar kıyamete kadar câridir. Binaenaleyh, o, öyle kat'î şeyler söylemeliydi ki, ilerde yanlış anlamalara meydan verilmesin. Ve herkes her zaman, büyük bir güvenle o âb-ı hayat kaynağına başvurabilsin. Onun için o ağızdan hep doğru çıkmalıydı. O ağızdan hep doğru çıktı. Ve doğrudan başka birşey çıkmadı..

Efendimiz (s.a.v.) bir insandı, insan hürriyetinin ne demek olduğunu çok iyi biliyordu. İnsan hür değilse insan da değildir. Esir bir insana insan denemez. Zindandaki bir insana da insan denemez. Kefere ve fecerenin sultası altında, onların müsaade ettiği hayatı yaşama, onların müsaade etmediği hayatı yaşamama gibi bir zillet içinde bulunmak da insanlık demek değildir. Böyle insanlıktan Allah'a sığınırız. Böylesi bir hayata razı olanları da Allah ıslah eylesin!

Evet, insan, iradesiyle insandır. Ve irade çok mühim bir meseledir. İrade öyle bir meseledir ki, tıpkı, toprağa düşen bir tohum gibi, toprağın bağrına düşer düşmez, düştüğü yeri hemen kocaman bir ağaca hamile hale getirir. Efendimiz (s.a.v.) onların iradelerine zincir vurmadı. Evvelâ onları bir denedi sonra, "sizin iradenizin neticesi, semeresi hatta daha sonraki semereleri için öyle hareket etmeniz doğrudur" dedi.

"Dünyanın işlerini siz bilirsiniz" demek suretiyle bu hakikatı anlattı ki, anlattıkları doğrudan başka birşey değildir.(108)

5950 ١٦– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا سَمِعْتُمْ صِيَاحَ الدِّيَكَةِ فَاسْأَلُوا اللهَ مِنْ فَضْلِهِ، فَإنَّهَا رَأَتْ مَلَكاً وَإذَا سَمِعْتُمْ نَهِيقَ الْحِمَارِ فَتَعَوَّذُوا بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ، فإنَّهَا رَأَتْ شَيْطَاناً]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

16. (5950)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Horozların öttüğünü işittiğiniz vakit, Allah'tan lütuf ve ikramını talep edin. Zira onlar bir melek görmüştür. Merkebin anırmasını işittiğiniz zaman şeytandan Allah'a sığının. Çünkü o da bir şeytan görmüştür."* [Buharî, Bed'ü'l-halk 15; Müslim, Zikr 82, (2729); Ebu Davud, Edeb 115, (5102); Tirmizî, Da'avat 58, (3455).]

5951 ١٧– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا سَمِعْتُمْ نُبَاحَ الْكِلاَبِ وَنَهِيقَ الْحَمِيرِ بِاللَّيْلِ فَتَعَوَّذُوا بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ فَإنَّهُمْ يَرَوْنَ مَالاَ تَرَوْنَ]. أخرجه أبو داود.

17. (5951)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Geceleyin köpeklerin havlamasını ve merkeplerin anırmasını işittiğiniz zaman, şeytandan Allah'a sığının. Çünkü onlar, sizlerin görmediklerinizi görürler."*

AÇIKLAMA:

Bu iki hadiste birkaç hayvanın sesleriyle ilgili açıklama yapılmaktadır.

1) Horoz diğer hayvanlardan farklı bir hususiyet taşır: Bilhassa geceleri ötüşünü belli periyodlarla yapar ve bunu hiç değiştirmez. Her gün fecirden önce ve fecirden sonra muntazam ötüşleri vardır. Gecelerin uzayıp kısalması onun fecir öncesi ve fecir sonrası periyodik ötüşlerini aksatmaz. Şafiîler, sabah vaktinin tayininde horozların ötüşünü esas almayı hükme bağlamışlardır. Nitekim bir başka rivayette لاَ تَسُبُّوا الدِّيكَ فَانَّهُ يَدْعُو الى الصَّلاَةِ *"Horoza sövmeyin. Çünkü o, namaza çağırır"* buyrulmuştur.

Resulullah, horozların bu muntazam ötüşlerinin tesadüfî olmadığını,

108) M. Fethullah Gülen, Asrın Getirdiği Tereddütler 2/147-153.

İlahî irade ile melek tarafından uyarıldıklarını nazar-ı dikkate arzetmektedir. Onlar madem ki bu işe müekkel bir meleği görerek ötmektedirler. Öyleyse o sırada yapılacak duaya meleğin "amin"i kazanılabilir. Böylece yapılan duanın kabul görme şansı artar. Ayrıca bu duayı yapan meleklerin, kendisi için istiğfarını ve ihlasına şehadetlerini de kazanmış olur. Bu yorumu yapan İyaz devamla der ki: "Bu hadisten hareketle, salihlerin huzurunda, teberrüken duada bulunmak müstehab addedilmiştir." Halimî, yukarıda kaydettiğimiz horoza sövmeyi yasaklayan hadisten: "Her ne ki, kendisinden bir istifade, bir hayır elde edilir, ona sövmek veya hakaret etmek caiz değildir, bilakis hürmet ve tekrim gerekir" hükmünü çıkarmıştır. Şarih Davudî, "horozdan beş şey öğrenilir" der ve sayar: "Güzel ses, seherde uyanma, kıskançlık, sehavet ve kesretü'l-cima."

2) Köpek havlaması ve merkeb anırmasına gelince; bu da şeytanın şerrinden Allah'a sığınmaya sevketmelidir. Bazı alimler bu hadisten hareketle, günahların yanına Allah'ın gadabının indiğine, dolayısıyla öyleleri görülünce istiaze etmenin müstehab olduğuna hükmetmiştir.

Şu halde günlük hayatını *kulluk* edebi içerisinde geçirmekle mükellef olan insan, şahid olduğu farklı tezahürlerin her birini Allah'ı hatırlamaya vesile kılıp zikir edecektir: Horoz sesiyle Allah'tan lütfunu isteyecek, merkeb ve köpek sesiyle şeytandan istiazede bulunacaktır. Başka hadislerde yıldız kayması, rüzgâr esmesi vs. başka zikirlerin vesile ve fırsatları kılınmıştır.

5952 ١٨– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : إذَا تَبَايَعْتُمْ بِالْعِينَةِ، وَأَخَذْتُمْ أَذْنَابَ الْبَقَرِ، وَرَضِيتُمْ بِالزَّرْعِ، وَتَرَكْتُمُ الْجِهَادَ سَلَّطَ اللهُ عَلَيْكُمْ ذُلاًّ لاَ يَنْزِعُهُ عَنْكُمْ حَتَّى تَرْجِعُوا إِلَى دِينِكُمْ]. أخرجه أبو داود.

« الْعِينة » أن يبيع التاجر من رجل سلعة بثمن معلوم ثم يشتريها منه بأقل من الثمن الذي باعها به. وأكثر الفقهاء على جوازها مع الكراهية، وسميت عينة لحصول النقد لصاحب العينة لأن اشتقاقها من العين، وهو النقد الحاضر.

18. (5952)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İyne usulüyle alış-verişte bulunur, sığırların peşine düşer, ziraate razı olur ve cihadı da terkederseniz, Allah size öyle bir zillet verir ki, dininize tekrar rücu etmedikçe o zilleti kaldırmaz."* [Ebu Davud, Büyû 56, (3462).]

AÇIKLAMA:

1- *İyne usulüyle* satışı şarihler şöyle tarif etmiştir: Tüccar, malını veresiye olarak belli bir vade ile müşteriye satar. Sonra bu malı müşteriden daha ucuz bir fiyatla satın alır. Bu tarz alış-veriş caiz mi, değil mi münakaşa edilmiştir. *İmam Malik Ebu Hanife, Ahmed İbnu Hanbel* gibi bir kısım fukaha "caiz değil" derken, *İmam Şafii ve ashabı* "caizdir" demiştir.

2- Hadis, esas itibariyle, insanların ticaret ve ziraate kendilerini vererek cihadı ihmal etmelerini yasaklamaktadır. İlk nazarda, hadisten ticaret ve ziraatin kötülendiği anlaşılabilir. Aksine hadis, cihadın terkinden gelecek zillete dikkat çekmektedir. Daha önce de zikredildiği üzere *Aleyhissalâtu vesselâm* aslî meslekler olarak "ticaret, ziraat ve san'atı" saymıştır. Ama ne ticaret, ne ziraat ne de san'at cihad gibi mühim bir meşguliyeti ihmale sevketmemelidir. Şevkânî'nin dediği gibi "İslam'ın izzet ve diğer dinlere üstünlüğünü izhar vesilesi olan "Allah yolunda cihad"ın terki halinde Allah, Müslümanlara, düşüncelerinin aksiyle muamele ederek zillet verir: Atların sırtında olduktan sonra sığırların peşlerine takar, halbuki at sırtı, sığırın peşinden makamca daha üstün, daha izzetlidir."

"Zannediyorum bu hadisin bize anlattığı, işaret ettiği hususları ancak, sanayî inkılâbı ve sanayî hareketlerinden sonra anlayabildik.. onu da doğru anlayabildi isek.. cihadı, zaten unutmuştuk; sanayî derken ziraat ve hayvancılığı da ihmal ettik ve kendimizi bir başka dengesizliğin berzahında bulduk.

Oysaki, yapılacak şeyi, hem de 14 asır evvel Allah Rasûlü haber veriyordu. Ve O, her meselede olduğu gibi, bu meselede de fevkalâde dengeliydi.

Elbette ki, ziraat ve hayvancılık olacaktır. Nitekim bu tür çalışmaları teşvik eden hadis-i şerifler de vardır. Ancak, bütün himmeti bunlara hasretmek, işte doğru olmayan budur.

Şehir hayatına karışmadan, bir dağa çekilip, kendi füyuzât hisleriyle baş başa kalmayı arzulayan insandan tutun da, teşebbüs gücünden mahrum ziraatçı ve hayvancıya kadar şümulü olan bu ifade, bize mühim bir iktisat ve ekonomi dersi vermektedir. Ayrıca, devletler muvazenesinde yerinizi almak için, gerekli caydırıcı gücü elde tutmadığınız, cihadı terkettiğiniz veya cihadı terkedip de, devletler muvazenesindeki yerinizi kaybettiğiniz zaman Allah, size altından kalkamayacağınız bir mezellet musallat edeceğini.. tegallüpler, esaretler, tahakkümler altında kalıp ezileceğinizi de hatırlatmaktadır ki, bu durum, yeniden dine dönüp, İslâm'ı hayata hayat kılacağınız âna kadar da devam edecektir. Verdiğimiz

misâl, -anlatma darlığı da mahfuz- deryadan bir katredir ve Allah Rasûlü'nün bu hususta daha nice sözleri var. Ne var ki biz, bu biricik misâlle iktifa edeceğiz. Allah Rasûlü, nasıl ki, istidat ve kabiliyetleri tahdid edip sınır altına almamış, öyle de bedenî güç ve kuvvetleri dahi hakir görmemiştir. Görmemiş ve aksine şöyle buyurmuştur: اَلْمُؤْمِنُ الْقَوِيُّ خَيْرٌ وَأَحَبُّ إِلَى اللّٰهِ مِنَ الْمُؤْمِنِ الضَّعِيفِ *"Kuvvetli bir mü'min, (beden sıhhatine sahip olan bir mü'min) Allah indinde zayıf mü'minden daha hayırlı ve sevimlidir"* (109) *Allah indinde sevimli olmak isteyenler, kalb sıhhatiyle beraber beden sıhhatine, cisim sıhhatiyle beraber ruh sıhhatine de sahip olmalıdırlar. Görülüyor ki, Allah Rasulü (sav): "Zayıflayacaksınız, perhize girecek, bedenî güç ve kuvvetinizi kıracaksınız ki Allah indinde makbul olasınız" demiyor. Belki ruhbanlığa, keşişliğe ve papazlığa karşı realiteyi, fıtrî ve tabiî olmayı öne çıkarıyor ve meselelere, tabiatı içinde bir mecra araştırıyor; ve bizi o istikamete kanalize ediyor.* (110)

5953 ١٩ – وعن أبى أمامة رَضِيَ اللّٰهُ عنه قال: [رَأى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ سِكَّةً وَشَيْئاً مِنْ آلَةِ الْحَرْثِ، فَقَالَ: لاَ يَدْخُلُ هذَا بَيْتَ قَوْمٍ إلاَّ أدْخَلَهُ اللّٰهُ الذُّلَّ]. أخرجه البخاري.

والمعنى أن اهل الحرث تنالهم الذلة لما يطالبون به من الخراج والعشر ونحوهما.

19. (5953)- *Ebu Ümame* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın saban ve diğer bir ziraat aleti görünce: *"Bunun girdiği bir eve, Allah mutlaka zillet de sokar!"* dediğini işittim." [Buharî, Hars 2.]

AÇIKLAMA:

Bu hadis de ziraatin girdiği yere zilletin gireceğini ifade etmektedir. Bazı şarihler, buradaki "zillet"le tarladan verilecek verginin kastedildiğini belirtirler. "Çünkü derler, idareciler, arazi hukuku olarak vergi talep ederler." Arazide çalışma, ehl-i zimmetin karşısına çıkan ilk meşguliyet idi. Sahabe araziye bağlanmaktan hoşlanmıyordu. İbnu't-Tin bu hadisin, Resulullah'ın gaybtan haber verme nevine giren bir mucizesi olduğunu belirtir ve "Zira der, şimdi müşahede edilen şu ki, zulmün çoğu ziraatle meşgul olanların başında patlamaktadır." İbnu't-Tin'i te'yiden şunu ilave edebiliriz: Yirminci asırda müşahede edilen de aynıdır:

109) Müslim, Kader, 34; İbn Mâce, Mukaddime, 10; Müsned, 3/366

110) M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur 1/387-388.

İktisadî hayatı ziraate bağlı olan ve hele ziraatte iptidailiği temsil eden "saban"a bağlı olan memleketler "üçüncü dünya" denen geri memleketlerdir. Sanayîleşen, ziraatini de yeni tekniklerle yapan memleketler ilerlemiş, kalkınmış memleketlerdir. İleri memleketlerde umumi nüfus içerisinde ziraatle uğraşanların nisbeti % 15 ile % 10 arasındadır. Zillete mahkum geri milletlerin halkı ise, büyük çoğunluğu ziraatle meşguldür ve ziraatleri de iptidaidir; "saban"a bağlıdır.

Ama ziraat ihmal mi edilmeli. Hayır! Nitekim *Aleyhissalâtu vesselâm* ziraate teşviklerde de bulunmuştur: مَا مِنْ مُسْلِمٍ يغرس غرساً او يزرع زرعاً فَيَأكُلُ مِنْهُ طَيْرٌ او انْسَانٌ او بهيمَةٌ الاَّ كَانَ لَهُ صَدَقَةٌ *"Hangi Müslüman bir dikim veya ekimde bulunur, ondan da bir kuş veya insan veya hayvan yerse, bu onun için bir sadaka yerine geçer."* Bu hadiste arazinin imar edilmesine, ekilip dikilmesine fevkalâde bir teşvik var.

Bu paralelde başka hadisler de var. Öyleyse, hadislerde ziraate hem teşvik var ve hem de ziraatin mahzurlarına uyarı var. İmam Buhârî, sadedinde olduğumuz hadisi, rivayetlerde gelen bu ihtilaflı durumu te'lif edip bağdaştıran bir başlık altında kaydeder. Bab başlığı şöyle: بَابُ مَا يحذر مِنْ عواقب الاشتغال بآلة الزرع او مجاوزة الحد الذي امر به "Ziraat aletiyle meşgul olmanın akibetlerinden yahud ziraatte, emredilmiş olan sınırın geçilmesi nevinden sakınılacak şeyler babı"

Buhârî'nin başlığı, ziraat aleyhine gelen rivayetlerin ziraatten hasıl olacak kötü sonuçlara hamledilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Yani, kişi ziraatle meşguliyeti sebebiyle kendisine emredilmiş olan birkısım vecibeleri ihmal ederse bu mahzurludur veya ziraatle meşguliyette haddi aşarak gerekli olan başka meşguliyetleri ihmal ederse bu da mahzurludur. Meseleyi bir millet seviyesinde ele alacak olursak, akıllı idarecilerin, bir zamanlar memleketimizde görüldüğü üzere "Türkiye bir ziraat memleketidir" diye yanlış politikalar takip yerine, "Türkiye sanayileşmelidir", "Beynelmilel ticarette yeri olmalıdır" gibi ziraatin de dışına çıkan hedefler tesbit ederek, nüfusunun bir kısmını ziraatın dışına çıkarıp başka sahalara kaydırması gerekir. Hadisten alimlerimiz bunu anlamıştır. Ziraat hususunda farklı beyanlarda bulunan Resulullah da bunu kastetmiş olmalıdır.

5954 ٢٠ - وعن أنس رضي الله عنه قال: [كَتَبَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِلَى كِسْرَى وَإِلَى قَيْصَرَ وَإِلَى النَّجَاشِيِّ، وَلَيْسَ بِالنَّجَاشِيِّ الَّذِي صَلَّى عَلَيْهِ، وَإِلَى كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ يَدْعُوهُمْ

إِلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ]. أخرجه مسلم والترمذي.

20. (5954)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kisra'ya ve Necâşî'ye -bu Necâşî, üzerine cenaze namazı kıldığı Necâşî değildir- ve bütün inatçı cebbarlara, onları aziz ve celil olan Allah'a davet eden mektuplar yazdı."[Müslim, Cihad 75, (1774); Tirmizî, İsti'zan 23, (2717).]

AÇIKLAMA:

Burada, Resulullah'ın, komşu devletlerin reislerine gönderdiği İslam'a davet mektuplarından bahsedilmektedir. Aleyhissalâtu vesselâm mezkur mektupları Hudeybiye Sulhü'nden dönünce yazmıştır. Bir anda altı ayrı lidere elçiler çıkararak mektuplar göndermiştir. Bu bahis teferruatlı olarak daha önce geçtiği için burada tekrar etmeyeceğiz.

Sadedinde olduğumuz hadiste ilave bir açıklama yer almaktadır: Resulullah'ın mektup gönderdiği *Necâşî,* öldüğü vakit gıyabında cenaze namazını kıldırdığı Necâşî değildir. Esasen Necâşî, isim olmayıp ünvandır. İlk Müslümanlarda halife veya emîru'l-mü'minîn, Osmanlılarda padişah, İran'da şah.. dendiği gibi Habeşliler'de de o devirlerde devlet reisine Necâşî denmekte imiş. Muhammed Hamidullah'ın tahkikine göre, Resulullah'ın sağlığında Habeşistan'da iki ayrı Necâşî yaşamıştır, bir üçüncünün de yaşamış olması ihtimal dahilindedir. Bu hususta kesin konuşmaya vesikalar yeterli değildir (İslam Peygamberi 478-515 numaralı paragraflar).

5955 ٢١ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [بَعَثَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِكِتَابِهِ إِلَى كِسْرَى، فَلَمَّا قَرَأَهُ مَزَّقَهُ، فَدَعَا عَلَيْهِمْ أَنْ يُمَزَّقُوا كُلَّ مُمَزَّقٍ]. أخرجه البخاري.

21. (5955)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kisra'ya mektubunu göndermişti. Kisra, mektubu okuyunca yırttı. Aleyhissalâtu vesselâm da "paramparça olmaları için" beddua etti." [Buharî İlm 7.]

AÇIKLAMA:

Hadis, *Buhârî'*deki aslından özetlenerek alınmıştır. Orada, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mektubu Bahreyn'in idarecisine gönderdiği, onun da Kisra'ya yolladığı ifade edilir.

Başka rivayetler, Bahreyn'deki idarecinin, bilahere İslam'la şereflenen Münzir İbnu Savâ olduğunu, İran kisrasının da Ebreviz[111] İbnu Hürmüz İbnu Enuşirevan olduğunu belirtir.

Rivayetler, mektubu okutan Kisra'nın daha bidayetteki üslub hoşuna gitmediği için öfkelenerek, okumayı tamamlatmadan kibir ve öfkeyle yırttığını belirtir. Onu kızdıran husus, mektuba kendi ismiyle değil, Allah Resulü'nün ismiyle başlamış olmasıdır. Mektup şöyle:

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla!

Allah'ın Resulü Muhammed'den İranlıların büyük reisi Kisra'ya:

Hidayet yoluna girip ona tabi olana, Allah'a, O'nun kulu ve Resulü' ne iman edene, Allah'tan başka ilah olmadığına, O'nun bir tek ve ortaksız bulunduğuna, Muhammed'in O'nun resulü ve kulu olduğuna şehadet edip kabul edene selam olsun! Buna göre ben seni, tam bir İslam daveti ile (İslam'a) çağırıyorum. Zira ben, kim olursa olsun can taşıyan herkese belli bir tehlikeyi haber verip uyandırmak ve inanmayanlar üzerinde Allah'ın sözünü gerçekleştirmek için istisnasız bütün insanlara gönderilmiş bir Allah Resulüyüm. O halde sen İslam'a gir de emniyet ve selameti bul! Şayet kaçınacak olursan bu halde hiç şüphesiz Mecusilerin günahı senin üzerinde toplanacaktır."

Mektubun saygısızca karşılanıp yırtıldığı haberi Aleyhissalâtu vesselâm'a ulaşınca: *"Allah da onun mülkünü paramparça etsin!"* diye beddua eder.

Meselenin kaynaklarda gelen devamına göre, Kisra Perviz, bu mektup üzerine, Yemen'deki valisine yazarak, Resulullah'ın derhal merkeze gönderilmesi için emir verir. Yemen valisi bu maksadla Medine'ye bir heyet çıkarır. Heyet mektubu verince Aleyhissalâtu vesselâm, ertesi güne cevap yazacağını söyler. Ertesi gün heyete: *"Bu gece benim efendim (Rabbim) senin efendini Seroeh eliyle öldürttü!"* der. Heyet Yemen'e geri döner. Orada, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın bildirdiği günde Kisra'nın öldürüldüğünü tahkik edince Müslüman olurlar.

Resulullah'ın Kisra'ya yazdığı mektubun aslı günümüze intikal etmiştir.

5956 ٢٢– وعن أسامة بن زيد رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [رَكِبَ النَّبِيُّ ﷺ عَلى حِمَارٍ عَلَيْهِ

111- M. Hamidullah ismin Perviz olduğunu belirtir.

إِكَافٌ تَحْتَهُ قَطِيفَةٌ فَدَكِيَّةٌ وَأَرْدَفَ أُسَامَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنه وَرَاءَهُ، يَعُودُ سَعْدَ ابْنَ عُبَادَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنه في بَنِي الْحَرْثِ بْنِ الْخَزْرَجِ قَبْلَ وَقْعَةِ بَدْرٍ فَسَارَا حَتّى مَرَّا بِمَجْلِسٍ فِيهِ عَبْدُ اللّٰهِ بنُ أُبَيّ ابْنُ سَلُولٍ، وَذَلِكَ قَبْلَ أَنْ يُسْلِمَ عَبْدُاللّٰهِ ابْنُ أُبَيٍّ، فَإِذَا فِي الْمَجْلِسِ أَخْلاَطٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُشْرِكِينَ عَبَدَةِ الأَوْثَانِ وَالْيَهُودِ وَالْمُسْلِمِينَ، وَفِي الْمَجْلِسِ عَبْدُاللّٰهِ بْنُ رَوَاحَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ، فَلَمَّا غَشِيَتِ الْمَجْلِسَ عَجَاجَةُ الدَّابَّةِ خَمَّرَ عَبْدُاللّٰهِ بْنُ أُبَيٍّ أَنْفَهُ بِرِدَائِهِ، ثُمَّ قَالَ: لاَ تُغَبِّرُوا عَلَيْنَا، فَسَلَّمَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ عَلَيْهِمْ ثُمَّ وَقَفَ، وَنَزَلَ فَدَعَاهُمْ إِلَى اللّٰهِ تَعَالَى، وَقَرَأَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنَ. فَقَالَ لَهُ عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ أُبَيٍّ: أَيُّهَا الْمَرْءُ إِنَّهُ لاَ أَحْسَنَ مِمَّا تَقُولُ إِنْ كَانَ حَقّاً فَلاَ تُؤْذِنَا بِهِ فِي مَجَالِسِنَا. ارْجِعْ إِلَى رَحْلِكَ، فَمَنْ جَاءَكَ فَاقْصُصْ عَلَيْهِ، فَقَالَ عَبْدُاللّٰهِ بْنُ رَوَاحَةَ: بَلَى يَا رَسُولَ اللّٰهِ، فَاغْشَنَا بِهِ فِي مَجَالِسِنَا، فَإِنَّا نُحِبُّ ذَلِكَ فَاسْتَبَّ الْمُسْلِمُونَ وَالْمُشْرِكُونَ وَالْيَهُودُ حَتّى كَادُوا يَتَثَاوَرُونَ فَلَمْ يَزَلِ النَّبِيُّ ﷺ يُخَفِّضُهُمْ حَتّى سَكَتُوا، ثُمَّ رَكِبَ النَّبِيُّ ﷺ دَابَّتَهُ، ثُمَّ سَارَ حَتّى دَخَلَ عَلَى سَعْدِ ابْنِ عُبَادَةَ، فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ: يَا سَعْدُ! أَلَمْ تَسْمَعْ إِلَى مَا قَالَ أَبُو حُبَابٍ؟ يُرِيدُ عَبْدُاللّٰهِ ابْنَ أُبَيٍّ، قَالَ كَذَا وَكَذَا: فَقَالَ سَعْدُ ابْنُ عُبَادَةَ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ، اعْفُ عَنْهُ، وَاصْفَحْ عَنْهُ فَوَالَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ لَقَدْ جَاءَ اللّٰهُ بِالْحَقِّ الَّذِي أُنْزِلَ عَلَيْكَ وَلَقَدْ اجْتَمَعَ أَهْلُ هَذِهِ الْبُحَيْرَةِ عَلَى أَنْ يُتَوِّجُوهُ فَيُعَصِّبُوهُ بِالْعِصَابَةِ، فَلَمَّا أَبَى اللّٰهُ تَعَالَى ذَلِكَ بِالْحَقِّ الَّذِي أَعْطَاكَ اللّٰهُ شَرِقَ بِذَلِكَ، فَذَلِكَ الَّذِي فَعَلَ بِهِ مَا رَأَيْتَ. فَعَفَا عَنْهُ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ، وَكَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ وَأَصْحَابُهُ يَعْفُونَ عَنِ الْمُشْرِكِينَ وَأَهْلِ الْكِتَابِ كَمَا أَمَرَهُمُ اللّٰهُ تَعَالَىٰ وَيَصْبِرُونَ عَلَى الأَذَى. قَالَ اللّٰهُ تَعَالَى: ﴿ **وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَذىً كَثِيراً وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الأُمُورِ** ﴾؛ وَقَالَ تَعَالَىٰ: ﴿ **وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّاراً حَسَداً مِنْ**

عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللّٰهُ بِأَمْرِهِ﴾، وَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَتَأَوَّلُ فِي الْعَفْوِ مَا أَمَرَهُ اللّٰهُ بِهِ حَتَّى أَذِنَ اللّٰهُ فِيهِمْ، فَلَمَّا غَزَا ﷺ بَدْراً، وَقَتَلَ اللّٰهُ تَعَالَىٰ فِيهَا مِنْ صَنَادِيدِ قُرَيْشٍ، وَقَفَلَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ وَأَصْحَابُهُ مَنْصُورِينَ غَانِمِينَ، مَعَهُمْ أُسَارَى مِنْ صَنَادِيدِ قُرَيْشٍ، قَالَ ابْنُ أُبَيِّ ابْنُ سَلُولٍ وَمَنْ مَعَهُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ عَبَدَةَ الأَوْثَانِ هَذَا أَمْرٌ قَدْ تَوَجَّهَ، فَبَايَعُوا رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ عَلَى الإِسْلَامِ فَأَسْلَمُوا]. أخرجه الشيخان.

قوله « يتَثَاوَرونَ » يقال ثار القوم للخصام إذا انقضّوا مسرعين لإيقاع الفتنة، وتثاوروا تفاعلوا منه.

و« يخفّضهم » أي يهويهم ويسكتهم.

و« البُحَيْرَة » تصغير بحرة وهي البلدة، والمراد بها المدينة الشريفة.

و« شَرِقَ بذلكَ » أي غص به، شبه ما أصابه من فوات الرياسة بالغصة.

و« الصَّنَاديد » الأشراف والسادة الشجعان واحدهم صنديد.

وقوله « هذَا أمرٌ قَدْ توجَّه » أي قد استمر فلا مطمع في إزالته.

22. (5956)- *Üsame İbnu Zeyd* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, üzerinde semer bulunan bir merkebe bindi, altında Fedek kadifesi vardı. Üsameyi de arkasına aldı. Beni'l-Haris İbnu'l-Hazrec'te oturan Sa'd İbnu Ubade (radıyallahu anh)'ye, Bedir Savaşı'ndan önce geçmiş olsun ziyaretine gitti. Beraberce giderken, aralarında *Abdullah İbnu Ubey İbnu Selül*'ün de bulunduğu bir cemaate rastladılar, oturuyorlardı. *Abdullah İbnu Ubey* o sırada henüz Müslüman olmamıştı. Cemaatte Müslümanlar, müşrikler, putperest olanlar, Yahudiler, Müslümanlar karışık vaziyette idi. Bu cemaatte Abdullah İbnu Ravaha (radıyallahu anh) da vardı. Onlara Resulullah'ın bindiği merkebin kaldırdığı toz isabet edince, Abdullah İbnu Ubey burnunu örtüsüyle sarıp: "Bizi toz içinde bırakma!" diye homurdandı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cemaate selam verip durdu. Merkepten inip onları Allah'a davet etti, onlara Kur'an okudu. Abdullah İbnu Ubey, Aleyhissalâtu vesselâm'a:

"Be adam! Bundan daha güzel birşey yok. Eğer söylediğin hak ise, bi-

zim cemaatimizi rahatsız etme, evine dön! Kim sana gelirse ona anlat!" dedi. Bunun üzerine Abdullah İbnu Ravaha da:

"Evet ey Allah'ın Resulü! Sen bizim toplantılarımıza gel! Zira biz bunu istiyoruz!" dedi. Bundan sonra Müslümanlar, müşrikler ve Yahudiler aralarında atıştılar. Nerdeyse birbirleriyle kapışacaklardı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onları yatıştırmak için gayret sarfetti ve sustular.

Resulullah da bineğine atlayarak yoluna devam etti ve Sa'd İbnu Ebî Vakkas'ın yanına gelip evine girdi. Aleyhissalâtu vesselâm ona:

"Ey Sa'd! Ebu Hubab'ın ne dediğini işittin mi?" dedi. Ebu Hubab'la Abdullah İbnu Ubey'i kastediyordu. *"Şöyle şöyle söyledi"* buyurdu. Sa'd İbnu Ubade:

"Ey Allah'ın Resulü! Onu affet, Sana Kitab'ı gönderen Zat-ı Zülcelal'e kasem olsun, Allah'ın sana indirdiği Hak geldiği zaman, bu beldenin ahalisi, ona taç giydirmeye, sarık sarmaya ittifak etmişlerdi. Allah Teala hazretleri sana verdiği bu hakikatla onun başa geçmesini engelleyince, bu onun boğazına takıldı. İşte, şahid olduğun densizliği ona yaptıran da budur!" dedi. (Bu açıklama üzerine) Resulullah onu bağışladı.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve ashabı, müşrikleri ve Ehl-i Kitabı Allah'ın emrettiği üzere bağışlıyorlar, onların eza ve cefalarına sabrediyorlardı. Allah Teala hazretleri şöyle buyurmuştu: **"Muhakkak siz, malınızda ve canınızda imtihan olunacaksınız ve sizden önce kendilerine kitap verilmiş olanlardan ve Allah'a ortak koşanlardan pek çok incitici sözler işiteceksiniz. Eğer sabreder ve takvaya sarılırsanız, işte bu, uğrunda azim ve sebat edilmeye değer işlerdendir"** (Al-i İmran 186). Rab Teala bir başka ayet-i kerimede de şöyle buyurmuştur: **"Kitap ehlinden çoğu, imanınızdan sonra sizi tekrar inkara döndürmek isterler. Bu, kendilerine hak iyice belli olduktan sonra nefislerinde duydukları kıskançlık yüzündendir. Allah'ın emri gelinceye kadar onlara aldırış etmeyin ve onları kınamayın. Muhakkak ki, Allah her şeye hakkıyla kadirdir"** (Bakara 109).

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Allah'ın buradaki emrini afla te'vil ediyordu. Bu hal Allah'ın onlarla (savaşa) izin vermesine kadar devam etti. (İzin gelince) Aleyhissalâtu vesselâm Bedir Gazvesi'ni yaptı. (Bu savaşta) Allah Teala hazretleri Kureyş'in ileri gelenlerinin canlarını aldı. Aleyhissalâtu vesselâm ve ashabı zafer ve ganimet elde ederek ve Kureyş'in ileri gelenlerini de esir alarak döndüler. *Abdullah İbnu Ubey İbni Selül* ve beraberindeki putperest müşrikler:

"Bu (İslam) hadisesinin artık talihi döndü!" dediler. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a İslam üzere biat ettiler ve Müslüman oldular." [Buhari, Cihad 127, Tefsir, Al-i İmran 15, Marda 15, Libas 98, Edeb 115, İsti'zan 20; Müslim, Cihad 116, (1798).]

AÇIKLAMA:

Hadis, münafıkların Müslüman oluşlarını anlatmaktadır. Onlar, Müslümanlara karşı esas itibariyle, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bineğinin ayaklarından kalkan tozu bahane ederek izhar ettikleri hasmane tavrı taşıdıkları halde, İslam'ın Bedir zaferinden sonra güçlenen Müslümanlar karşısında ayrı bir cephe almaktansa araya karışmayı, İslam safında görünmeyi menfaatlerine daha yakın görürler ve Müslüman olurlar. Zaman içinde birçok vesilede samimiyetsizliklerini izhar edeceklerdir.

★ Hadis, *Abdullah İbnu Ubey*'i nifakla muhalefete iten sebebi de açıklıyor: "Resulullah'ın hicretinden önce, Medine halkı, kendilerine lider olarak *Abdullah İbnu Ubey*'i seçmeye karar vermiş, hatta giydirilecek taç, başının ölçüsü alınarak sipariş bile edilmiştir. Ne var ki Resulullah'ın hicretini müteakip o mesele askıya alınır ve Adullah'ın riyaseti suya düşer.

Resulullah'ın münafıklara karşı takip ettiği siyaseti daha önce muhtelif vesilelerle açıkladık.

★ Hadiste açıklanan diğer bir husus, Müslümanların, Allah'ın emri ile Bedir Savaşı'na Muhacir ve Ensar her iki grup da katılmıştır. Bu savaştan, Müslümanlar Allah'ın nusret ve izniyle az kayıpla çok sayıda esir ve ganimetlerle dönerler. Ayrıca azılı İslam düşmanı Kureyşli liderlerin pek çoğu öldürülür.

5957 ٢٣ – وعن خالد بن معدان قال: [وَفَدَ الْمِقْدَامُ بْنُ مَعْدِى كَرِبَ، وَعَمْرُو ابْنُ الأَسْوَدِ، وَرَجُلٌ مِنْ بَنِي أَسَدٍ مِنْ أَهْلِ تِنَّسْرِينَ إِلَى مُعَاوِيَةَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا، فَقَالَ مُعَاوِيَةُ لِلْمِقْدَامِ: أَعَلِمْتَ أَنَّ الْحَسَنَ بْنَ عَلِيٍّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا تُوُفِّيَ، فَرَجَّعَ الْمِقْدَامُ. فَقَالَ لَهُ فُلاَنٌ(١): أَتَعُدُّهَا مُصِيبَةً؟ فَقَالَ الْمِقْدَامُ: وَلِمَ لاَ أَرَاهَا مُصِيبَةً، وَقَدْ وَضَعَهُ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فِي حِجْرِهِ، فَقَالَ: هٰذَا مِنِّي وَحُسَيْنٌ مِنْ عَلِيٍّ

رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا؟ فَقَالَ الأَسَدِيُّ: جَمْرَةٌ أَطْفَأَهَا اللهُ تَعَالَى، فَقَالَ الْمِقْدَامُ: أَمَّا أَنَا فَلاَ أَبْرَحُ الْيَوْمَ حَتّى أُغَيِّظَكَ وَأُسْمِعَكَ مَا تَكْرَهُ، ثُمَّ قَالَ: يَا مُعَاوِيَةُ إِنْ أَنَا صَدَقْتُ فَصَدِّقْنِي، وَإِنْ أَنَا كَذَبْتُ فَكَذِّبْنِي، قَالَ أَفْعَلُ: قَالَ: فَأَنْشُدُكَ بِاللهِ، هَلْ سَمِعْتَ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَنْهَى عَنْ لُبْسِ الذَّهَبِ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: فَأَنْشُدُكَ بِاللهِ هَلْ تَعْلَمْ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ نَهَى عَنْ لُبْسِ الْحَرِيرِ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: فَأَنْشُدُكَ بِاللهِ، هَلْ تَعْلَمْ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ نَهَى عَنْ لُبْسِ جُلُودِ السِّبَاعِ وَالرُّكُوبِ عَلَيْهَا؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ الْمِقْدَامُ: فَوَاللهِ لَقَدْ رَأَيْتُ هذَا كُلَّهُ فِي بَيْتِكَ يَامُعَاوِيَةُ، فَقَالَ مُعَاوِيَةُ: قَدْ عَلِمْتُ أَنِّي لَنْ أَنْجُوَ مِنْكَ يَا مِقْدَامُ قَالَ خَالِدٌ: فَأَمَرَ مُعَاوِيَةُ لِلْمِقْدَامِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ بِمَا لَمْ يَأْمُرْ لِصَاحِبَيْهِ، وَفَرَضَ لأَبْنِهِ فِي الْمِئَيْنِ، فَفَرَّقَهَا الْمِقْدَامُ عَلَى أَصْحَابِهِ وَلَمْ يُعْطِ الأَسَدِيّ أَحَداً شَيْئاً مِمَّا أَخَذَ، فَبَلَغَ ذلِكَ مُعَاوِيَةَ، فَقَالَ: أَمَّا الْمِقْدَامُ فَرَجُلٌ كَرِيمٌ بَسَطَ يَدَهُ وَأَمَّا الأَسَدِيّ فَرَجُلٌ حَسَنُ الإِمْسَاكِ لِشَيْئِهِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

23. (5957)- *Halid İbnu Ma'dan* anlatıyor: "Muaviye İbnu Ebi Süfyan (radıyallahu anhümâ)'a (hilafeti esnasında) Mikdam İbnu Ma'dikerb, Amr İbnu'l-Esved ve Kınnesrin ahalisinden Benî Esedli bir adam bir heyet halinde geldiler. Hz. Muaviye, Mikdam'a:

"Hasan İbnu Ali (radıyallahu anhümâ)'nin vefat ettiğini biliyor musun?"dedi. Haberi işiten Mikdam "İnna lillah ve inna ileyhi raciun!" diyerek (üzüntüsünü ifade etti.) Ona falan (Muaviye):

"Bunu bir musibet mi addediyorsun?" dedi. Mikdam:

"Niye musibet addetmiyeyim? Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu kucağına almış *"Bu bendendir. Hüseyin ise Ali (radıyallahu anhümâ)' dendir!"* buyurmuştu dedi. Benî Esed'den olan adam da (Hz. Muaviye'ye yaranmak için, Hz. Hasan'ın ölümünü bir fitnenin sönmesine teşbihen):

"Allah bir ateşi söndürdü!" diye söze karıştı. Mikdam:

"Bugün ben, seni kızdırmaya ve hoşlanmadığın şeyleri sana duyurmaya devam edeceğim!" dedi. Sonra şöyle seslendi:

---

(١) هو معاوية نفسه.

"Ey Muaviye! Eğer doğru söylersem beni tasdik et, yalan söylersem beni tekzib et!" Hz. Muaviye (radıyallahu anh): "Pekâla öyle yapacağım" dedi. Mikdam:

"Allah aşkına söyle! Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın altın takınmayı yasakladığını işittin mi?" dedi. Hz. Muaviye: "Evet!" dedi.

Mikdam:

"Allah aşkına söyle! Resulullah'ın ipek giymeyi yasakladığını biliyor musun?" diye sordu. Hz. Muaviye: "Evet biliyorum!" dedi. Mikdam tekrar sordu:

"Allah aşkına söyle! Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vahşi hayvan derisini giymeyi, üzerlerine binmeyi yasakladığını biliyor musun?" Muaviye yine:

"Evet biliyorum!" diye cevapladı. Hz. Muaviye'nin bu sözü üzerine Mikdam dedi ki:

"Allah'a kasem olsun ey Muaviye, bütün bunları ben senin evinde gördüm." Hz. Muaviye şu cevabı verdi:

"Ey Mikdam, anladım ki senin elinden bana kurtuluş yok (söylediklerinin hepsi doğru)!"

Halid (İbnu Velid) der ki: "Hz. Muaviye, Mikdam (radıyallahu anhümâ)'a diğer iki arkadaşına (Amr İbnu'l-Esved ve Esedli adam) nazaran daha çok ihsan ve atada bulunulmasını emretti. Ayrıca (Mikdam'ın) oğluna (beytü'l-malden) iki yüz (dirhem) tahsisatta bulundu. Mikdam ise (Hz. Muaviye'nin verdiği) ihsanları arkadaşlarına dağıttı. Esedli ise aldıklarından kimseye birşey vermedi.

Bu durum Hz. Muaviye'ye ulaşınca: "Mikdam kerem sahibi cömert birisidir. Elini açmıştır. Esedli adam ise malik olduğu şeyi iyi tutan birisidir" dedi." [Ebu Davud, Libas 43, (4131); Nesâî, Fere' ve'l-Atire 12, (7, 176).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, *Hz. Muaviye* (radıyallahu anh)'nin Hz. Hasan vefat edinceye kadar, onun hilafeti elde etmek maksadıyla bir harekette bulunur diye korktuğunu ve teyakkuz içinde olduğunu göstermektedir. Halbuki, *Hz. Hasan* (radıyallahu anh), babası *Hz. Ali* vefat edince, büyük bir çoğunluğun teveccühü ile halife seçilmiş olmasına rağmen Müslümanlar arasında masum kanı dökülmesin diye halifelikten feragat ederek Hz. Muaviye ile anlaşmıştı. *Hz.Muaviye*'nin hilafetten olma endişesi, sadece

Hz. Hasan sebebiyle değil, Hz. Hüseyin ve hatta başka güçlü zatlar sebebiyle idi. Nitekim, bir gün oğlu Yezid'e şöyle tavsiyede bulunmuştur:

"Ben senin için, hilafet hususunda Kureyş'e mensup şu dört kişiden başkasından korkmuyorum: *Hüseyin İbnu Ali, Abdullah İbnu Amr, Abdullah İbnu Zübeyr, Abdurrahman İbnu Ebi Bekr."*

2- Burada bildiği hakikatleri hiç çekinmeden ve pervasızca Hz. Muaviye'ye haykıran Mikdam, sahabidir ve meşhurlardandır. Şam'a yerleşmiştir.

3- Hadis, *Hz. Muaviye*'nin hakşinaslığını, hakkı söyleyen kimselere karşı takdirkârlığını da ifade etmektedir. Müdahenede bulunan Esedli adama fazla itibar etmediği halde, gerçekleri dobra dobra söyleyen Mikdam'a bol ihsanda bulunmuştur.

4- Hadis, yırtıcı hayvanların derisinin kullanılmasının haram olduğunu göstermektedir. Sebebini şarihler, onda zinet ve kibirlenme bulunması ile açıklarlar. Nehy kesilene de kesilmeyene de şamildir. İbnu'l-Esir, en-Nihaye'de kaplan derisiyle ilgili olarak der ki: "..Aleyhissalâtu vesselâm, bunun kullanılmasını, bunda zinet ve tekebbür bulunduğu ve ayrıca, onun acemlerin ziyyi olduğu için veya onun tüyleri debbağlanma kabul etmediği için nehyetmiştir. Hiçbir imam, kesilmemiş olan bir kaplan derisini debbağlamakla tüyünün temizleneceğini söylememiştir. Esasen avlanması zor olduğu için kaplanın derisi çoğunlukla kendiliğinden öldüğü zaman alınır."

Hadiste geçen "binme", oturma manasınadır. Kaplan vs. vahşi hayvanların derisi, hayvanların sırtına bağlanıp üzerine oturulurdu. Aleyhissalâtu vesselâm bu çeşit kullanımlarını yasaklamış olmaktadır. Şafiîlere göre nehiy mutlaktır, çünkü debbağlamak vahşi hayvanların derisi için temizlik değildir. Debbağlamanın temizleme sağlayacağını söyleyenlere göre yasak, debbağlanmasından önceye aittir. Bunu kullanmanın gayr-ı müslimlerin âdeti olması sebebiyle, yasağın her halukârda mutlak olduğu da ifade edilmiştir.

5958 ٢٤ – وعن عبدالله بن عمرو الخزاعي عن أبيه رَضِيَ اللّهُ عَنه قال: [دَعَانِي رَسُولُ اللّهِ ﷺ وَأَرَادَ أَنْ يَبْعَثَنِي بِمَالٍ إِلَى أَبِي سُفْيَانَ إِلَى مَكَّةَ لِيَقْسِمَهُ فِي قُرَيْشٍ بَعْدَ الْفَتْحِ. فَقَالَ: الْتَمِسْ صَاحِباً، فَجَاءَنِي عَمْرُو بنُ أُمَيَّةَ الضَّمْرِيُّ، فَقَالَ: بَلَغَنِي أَنَّكَ تُرِيدُ الْخُرُوجَ إِلَى مَكَّةَ وَتَلْتَمِسُ صَاحِباً، قُلْتُ: أَجَلْ، قَالَ: فَأَنَا لَكَ صَاحِبٌ، فَجِئْتُ رَسُولَ اللّهِ

ﷺ، فَقُلْتُ: قَدْ وَجَدْتُ صَاحِباً، قَالَ: مَنْ؟ قُلْتُ: عَمْرُو ابْنُ أُمَيَّةَ، فَقَالَ: إذَا هَبَطْتَ بِلاَدَ قَوْمِهِ فَاحْذَرْهُ، فَإنَّهُ قَدْ قَالَ الْقَائِلُ: أَخُوكَ الْبَكْرِيُّ لاَ تَأْمَنْهُ، فَخَرَجْنَا حَتَّى إذَا كُنَّا بِالأَبْوَاءِ، فَقَالَ: إنِّي أُرِيدُ حَاجَةً إلَى قَوْمِي، وَوَدِدْتُ أَنْ تَلَبَّثْ لِي قَلِيلاً، قُلْتُ: انْصَرِفْ رَاشِداً، فَلَمَّا وَلَّى ذَكَرْتُ قَوْلَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ، فَشَدَدْتُ عَلَى بَعِيرِي فَخَرَجْتُ أُوضِعُهُ، حَتَّى إذَا كُنْتُ بِالأَظَافِرِ إذَا هُوَ يُعَارِضُنِي فِي رَهْطٍ فَأَوْضَعْتُ، فَسَبَقْتُهُ فَلَمَّا رَآنِي قَدْ فُتُّهُ جَاءَنِي، فَقَالَ: قَدْ كَانَتْ لِي إلَى قَوْمِي حَاجَةٌ، قُلْتُ: أَجَلْ. وَمَضَيْنَا حَتَّى قَدِمْنَا مَكَّةَ. فَدَفَعْتُ الْمَالَ إلَى أَبِي سُفْيَانَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ]. أخرجه أبو داود.

«أَوْضَعَ نَاقَتَهُ» إذَا حَثَّهَا على السير، والإيضاع ضرب من السير سريع.

24. (5958)- *Abdullah İbnu Amr el-Huzâî,* babası (radıyallahu anh)'tan naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* Fetih'ten sonra beni çağırdı ve benimle, Mekke'ye Ebu Süfyan'a, Kureyşliler arasında dağıtması için, biraz mal göndermek istedi. Bana: *"Kendine bir arkadaş ara!"* buyurdu. Derken bana *Amr İbnu Ümeyye ed-Damrî* geldi ve: "Duydum ki, sen Mekke'ye gidecekmişsin ve yanına bir arkadaş arıyormuşsun!" dedi.

"Evet!" dedim.

"Ben sana arkadaşım!" dedi. Ben hemen Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelip: "Kendime bir arkadaş buldum!" dedim.

"Kim?" buyurdular.

"Amr İbnu Ümeyye'dir!" dedim.

"O, kavminin yöresine gelince ona karşı muteyakkız ol! Çünkü evvel adam [112] *şöyle demiş: "Bekrî arkadaşına güvenme!"* buyurdular! Derken yola çıktık. Ebva'ya kadar geldik. Amr: "Benim, kavmimle bir işim var. Beni burada biraz beklemeni arzu ediyorum!" dedi. Ben de: "İşin rastgelsin!" dedim. Ayrılınca, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sözünü hatırlayıp devemi hızlandırdım. (Ebva'dan) çıkıp deveyi hızlı yürümeye zorladım. Ezafir'e gelince, Amr'ın bir grup adamla karşımdan geldiğini gördüm. Devemi daha da hızlandırdım ve onu geçtim. Kendine hedef ol-

112- Atasözü şeklinde umumilik kazanan bu çeşit nasihatlar bazı yörelerimizde "evvel adam demiş ki" diyerek anlatılır.

maktan kurtulduğumu anlamıştı, yanındakiler geri döndü. Amr (tek başına) bana yetişti ve:

"Kavmimle bir işim vardı! (İşimi görüp bitirdim)" dedi. Ben de:

"Pekâla!" dedim. Yolumuza devam edip Mekke'ye geldik. Ben emanet malı Ebu Süfyan (radıyallahu anh)'a teslim ettim."[Ebu Davud, Edeb 34, (4861). Hadisin senedi zayıftır).]

5959 ٢٥ – وعن همّام بن منبِّه قال: [حَدَّثَنَا أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَحَادِيثَ، مِنْهَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: اشْتَرَى رَجُلٌ مِمَّنْ كَانَ قَبْلَكُمْ عَقَاراً مِنْ رَجُلٍ فَوَجَدَ الَّذِي اشْتَرَى الْعَقَارَ فِي الْعَقَارِ جَرَّةً فِيهَا ذَهَبٌ. فَقَالَ لِلْبَائِعِ: خُذْ ذَهَبَكَ فَإِنَّمَا اشْتَرَيْتُ الْعَقَارَ وَلَمْ أَبْتَغِ مِنْكَ الذَّهَبَ. فَقَالَ الْبَائِعُ: إِنَّمَا بِعْتُكَ الأَرْضَ وَمَا فِيهَا، فَتَحَاكَمَا إِلَى رَجُلٍ. فَقَالَ الرَّجُلُ: أَلَكُمَا وَلَدٌ؟ فَقَالَ أَحَدُهُمَا: لِي غُلَامٌ، وَقَالَ: الآخَرُ لِي جَارِيَةٌ، فَقَالَ: أَنْكِحَا الْغُلَامَ الْجَارِيَةَ، وَأَنْفِقَا عَلَيْهِمَا مِنْهُ، وَتَصَدَّقَا].

أخرجه الشيخان.

25. (5959)- *Hemmam İbnu Münebbih* anlatıyor: "Ebu Hureyre (radıyallahu anh) bize pekçok hadis söylemişti. (Bir defasında) şöyle dedi: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sizden önce yaşayanlardan bir adam bir kimseden bir akar satın aldı. Bu akarı satın alan kimse, orada, içinde altın bulunan bir küp buldu. Satana gelip: "Altınını al! Ben senden akarı satın aldım, altını satın almadım!" dedi. Satan da: "Ben sana araziyi içinde bulunan herşeyiyle birlikte sattım!" dedi. (Anlaşamayınca) bir adamı hakem tayin ettiler. Adam (onları dinledikten sonra): "Sizin çocuklarınız var mı?" dedi. Onlardan biri: "Oğlum var", diğeri de "kızım var!" dedi. Hakem:

"Oğlanla kızı evlendirin! Bu paradan ikisi için harcayın ve tasadduk-ta bulunun" dedi." [Buhari, Enbiya 50; Müslim, Akdiye 21, (1721).]

AÇIKLAMA:

1- Akar, lügatte ev ve çiftliğe denmiştir. Sadedinde olduğumuz hadiste akarla tarlanın kastedildiği tasrih edilmiştir.

2- Alıcı ile satıcı arasında akid yönüyle bir ihtilaf mevzubahis değil. Fakat, bulunan altının akde dahil olup olmadığı hususunda ihtilaf edil-

miştir. İbnu Hacer der ki: "Böyle bir durumda, bizim şeriatimizin hükmü şudur: "Söz müşterinin sözüdür, altın da satanın mülküdür." Hadisteki ihtilafın akdin suretiyle ilgili olma ihtimali var; yani; müşteri: "Akidde arazi ve içindekilerin satıldığının tasrih edilmediğini, sadece arazinin satıldığını söylemiş, satan da: "İçindekilerin satıldığı da tasrih edildi" demiş olabilir" denmiştir.

Hadisin bir başka veçhinde "müşterinin bir ev satın aldığı, onu tamir ettiği, bu sırada bir hazine bulduğu, bu hazineyi teslim alması için eski sahibini çağırınca, onun: "Bunu ben görmedim, bundan haberim de yok" dediği ve her ikisinin kadıya başvurarak: "Bunu teslim alacak birini gönder, o dilediğin yere koysun" dedikleri, kadı'nın buna yanaşmadığı" belirtilir. *İbnu Hacer* devamla şu yorumu kaydeder: "Bu durumda bulunan bu malın hükmü, o şeriatte -bilinirse ki mal cahiliye devrinde gömülmüştür- rikaz hükmüne tabidir; aksi halde, bilinirse ki Müslümanlar tarafından gömülmüştür, bu durumda lukata hükmüne tabidir, şayet ne zaman gömüldüğü bilinemezse, malın hükmü yitik mal hükmündedir, beytulmale konur veya belki de şeriatlerinde böyle bir tafsilat yoktu, bu sebeple kadı mal üzerine belirtilen şekilde hükmetti."

3- Hadiste, aralarında hükmetmek üzere *"bir adam"*ı hakem yaptıkları ifade edilmiştir. Bu adamın kadı olduğu belli değildir. Ancak hadisin bir başka veçhinde bu zatın halk için tayin edilen hakim olduğu belirtilmiştir. Bu durumda, hadis iki dava sahibinin rastgele bir adam çağırarak aralarında hükmettirmelerinin ve bu hükmün de infaz edilmesinin caiz olacağını söyleyenlere delil olmaz. Bu husus alimler arasında ihtilaflıdır. *İmam Malik* ve *Şafii:* "Caiz olur yeter ki adamda hüküm verme ehliyeti bulunsun ve aralarında hakla hükmetsin, hükmün belde kadısının hükmüne muvafık olup olmaması birdir" demişlerdir. Şafiî sadece hududu bundan müstesna kılar. Ebu Hanife, verilen hükmün belde kadısının hükmüne muhalif olmamasını şart koşmuştur. *Kurtubî,* "adamdan, bunlardan biri için hüküm çıkmadığını, adamın kendine zahir olan duruma göre mezkur malın hükmü, yitik malın hükmüne tabi olması gereğini esas alarak bu iki zatta müşahede ettiği, vera ve iyi hal sebebiyle bunların o mala bir başkasından daha ehak olduklarını görüp, bunların neslinin iyi olacağını, çocuklarının salih olacaklarını ümid ederek aralarında sulh yapmaya hükmetti" diye cezmen beyanda bulunur.

Bazı alimler, buna dayanarak, "İki kişinin arasını bulup ihtilaflarını tatlıya bağlamak için hakim olmaya, resmen bu işle vazifeli olmaya gerek yok, herkes bunu yapabilir" demiştir.

5960 ٢٦ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: تَجِدُونَ النَّاسَ كَابِلٍ مِائَةٍ لاَ تُوجَدُ فِيهَا رَاحِلَةٌ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

والمراد بذلك أن المرضى المنتخب من الناس في عزه وجوده كالنجيب من الإبل الذي لا يوجد في كثير من الإبل.

26. (5960)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"İnsanları, içinde binmeye mahsus tek hayvan olmayan yüz develik bir sürü gibi bulursun."*** [Buharî, Rikak, 35; Müslim, Fedailu's-Sahabe 232, (2547); Tirmizî, Emsal 7, (2876).]

AÇIKLAMA:

1- Râhile binmeye mahsus devedir. Bunlar, develerin iyi cinsini teşkil eder, muti ve uysaldırlar. İnsanların sohbete, güvene elverişli olanının azlığı böyle ifade ediliyor: "Yüz develik sürüde bir tane iyi bulunmadığı gibi, yüz insan içerisinde de bir tane iyi bulmak zordur" denmek isteniyor.

2- *Hattâbî* der ki: "Bu hadisi alimler iki surette te'vil ettiler:

★ İnsanlar dinî ahkâmda eşittirler, ahkâm onlardan şerefce, makamca üstün olanlara bir imtiyaz tanımaz, düşük olanlara nazaran üstünlük vermez. Hepsi de, içinde tek râhile bulunmayan yüz develik sürü gibidirler. Râhile seyahat esnasında üzerine binilen devedir. Öyleyse hepsi hamule gibidir, yani yük vurulan deve gibidirler, seyahate ve üzerine binmeye elverişli değildirler.

★ İnsanların çoğu eksikliği olan kimselerdir, fazilet sahipleri pek nadirdir. Bunlar yük develeri arasında binek develeri (râhile) gibi nadirdirler. Bu hususa şu ayet de işaret buyurur: وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لاَ يَعْلَمُونَ **"Lakin insanların çoğu bilmezler."**

Müteakip alimler, her iki yoruma da açıklamalarında yer vermişlerdir.

5961 ٢٧ – وعن جابر رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ يَصْعَدِ الثَّنِيَّةَ ثَنِيَّةَ الْمُرَارِ فَإِنَّهُ يُحَطُّ عَنهُ مَا حُطَّ عَنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ، فَكَانَ أَوَّلَ مَنْ صَعِدَهَا خَيْلُنَا بَنِي الْخَزْرَجِ، ثُمَّ تَتَامَّ النَّاسُ، فَقَالَ ﷺ: كُلُّكُمْ مَغْفُورٌ لَهُ إِلاَّ صَاحِبُ الْجَمَلِ الأَحْمَرِ، فَأَتَيْنَاهُ فَقُلْنَا: تَعَالَ يَسْتَغْفِرْ لَكَ رَسُولُ اللهِ ﷺ، وَكَانَ يَنْشُدُ ضَالَّةً. فَقَالَ: لأَنْ أَجِدَ

ضَالَّتِي خَيْرٌ لِي مِنْ أَنْ يَسْتَغْفِرَ لِي صَاحِبُكُمْ]. أخرجه مسلم.

«ثَنِيَّةُ الْمُرَارِ» بضم الميم وكسرها، والضم أشهر، وهي عند الحديبية.

و«تَتَامَّ النَّاسُ» أي جاءوا كلهم وتموا.

27. (5961)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Mürar yoluna kim çıkacak? Gerçekten ondan, günah olarak, Benî İsrail'den affedilen kadar günah affedilecek!"

Oraya ilk çıkan Benî Hazrec'ten bizim süvarimiz oldu. Sonra herkes peşpeşe oraya geldi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Kızıl devenin sahibi [olan bedevî] hariç hepiniz mağfirete erdiniz!" buyurdular. Biz adamın yanına gelip: "Gel! sana da Resulullah istiğfarda bulunuversin!" dedik. O ise bir yitiğini arıyordu.

"Yitiğimi bulmam, benim için, arkadaşınızın istiğfarından hayırlıdır!" dedi." [Müslim, Münafık 12, (2880).]

AÇIKLAMA:

Seriyye, sarp dağ yolu manasına gelir. Resulullah'ın oraya çıkma mukabilinde büyük sevap vaadetmesi oranın düşmana yakın ve tehlikeli, çıkılması da zor bir yer olması sebebiyledir. Rivayette belli değil ise de, bunun bir sefer sırasında söylendiği anlaşılmaktadır. Bu sefer Hudeybiye Seferi olabilir. Kızıldevenin sahibinin *Ced İbnu Kays* adında bir münafık olduğu belirtilmiştir.

5962 ٢٨- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: تَدُورُ رَحَى الإِسْلاَمِ بِخَمْسٍ وَثَلاثِينَ أَوْ سِتٍّ وَثَلاثِينَ أَوْ سَبْعٍ وَثَلاثِينَ، فَإِنْ يَهْلِكُوا فَسَبِيلُ مَنْ هَلَكَ، وَإِنْ يَقُمْ لَهُمْ دِينُهُمْ يَقُمْ لَهُمْ سَبْعِينَ عَاماً، قُلْتُ: مِمَّا بَقِيَ أَوْ مِمَّا مَضَى؟ قَالَ: مِمَّا مَضَى]. أخرجه أبو داود.

28. (5962)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İslam'ın değirmeni otuz beş veya otuz altı veya otuz yedi (yıl) döner. Eğer, (dini terkederek kendilerini) helak ederlerse, daha önce helak olanların yolunu tutmuş olurlar. Dinleri ayakta kalırsa, onlar için yetmiş yıl ayakta kalır!"

Ben dedim ki: "(Bu yetmiş yıllık müddet) zikri geçen (otuz beş yıllık müddet)ten sonra mı başlayacak, yoksa geçen kısım buna dahil mi?"

"Mezkur müddet buna dahildir!" buyurdular." [Ebu Davud, Fiten 1, (4254).]

AÇIKLAMA:

Hadis bazı farklı yorumlara tabi tutulmuştur. İbnu'l-Esir'in, Camiu'l-Usul'de kaydettiğine göre, hadisin manası şudur: "İslam bidayette tam doğru bir istikamet takip edecek ve zalimlerin çıkaracağı fitne hadiselerinden uzak olacaktır. Bu istikametli hal 35 yıl devam edecektir. Resulullah bu sözü, vefatına beş veya altı yıl kala söylemiş olmalıdır. Bu, Hülefa-i Raşidîn'in 30 yıl olan hilafet müddetine eklenince, hadiste geçen 35 rakamı ortaya çıkar. Eğer "otuz beş" rakamı hicretten itibaren hesap edilirse, o tarih de Mısırlı ihtilalcilerin, Hz. Osman (radıyallahu anh)'ın evini muhasara ettikleri zamana müsadif olur. 36 rakamını esas alırsak Cemel Vak'ası'na, 37 rakamını esas alırsak Sıffîn Vak'ası'na müsadiftir.

"Yetmiş yıl ayakta kalır" ifadesini Hattâbî şöyle izah eder: "Mana muhtemelen: "Emevilerin saltanat müddetidir. Bundan sonra Abbasilere geçmiştir. Zira, hükümranlığın Benî Umeyye'de kesinleşmesi ile Horasan'da Abbasi Devleti'nin dailerinin zuhur etmesi arasında yetmiş yıl kadar bir müddet mevcuttur." Bu açıklama önceki açıklama ile uyuşmadığı için su götürür."

Türbüştî, bu tenkide katılır ve şöyle bir açıklama kaydeder: "Resulullah bu rakamlarla Emevilerin ve de başkalarının saltanatını kastetmemiştir. Aksine bununla, ümmetin idarecilere itaat; hududu ve şer'î ahkâmı tatbik etme müddetini kastetmiştir. Bunu da hicretle başlatmıştır. Ashab'a, 35 veya 36 veya 37 yıl aynı hal üzere devam edeceklerini, sonra aralarına ihtilaf girip birliklerinin bozulacağını, eğer helak olurlarsa önceden helak olan milletlerin yolunu takiben helak olacaklarını, eğer halleri eskiden olduğu gibi, itaat ve hakka yardım etme esaslarına dönerse, iyi hal üzere yetmiş yıl kadar devam edeceklerini haber vermiş olmaktadır."

Bu açıklamada da vak'aya mutabık olmayan bazı hususların varlığı gösterilmiştir.

5963 ٢٩– وعن سعد بن أبى وقاص رَضِيَ اللّهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إنّى لأرْجُو أنْ لاَ يُعْجِزَ اللّهُ أُمَّتِي عِنْدَ رَبِّهَا أنْ يُؤَخِّرَهَا نِصْفَ يَوْمٍ، قِيلَ لِسَعْدٍ: كَمْ نِصْفُ يَوْمٍ؟ قَالَ: خَمْسُمَائَةِ سَنَةٍ]. أخرجه أبو داود.

29. (5963)- Sa'd İbnu Ebi Vakkas (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ümid ederim ki Allah, ümmetimi Rabbinin nezdinde yarım gün te'hirden. aciz kılmayacaktır."

Sa'd'a: "Yarım gün ne kadardır?" diye sorulmuştu. "Beş yüz yıl" diye cevap verdi." [Ebu Davud, Mehalim 18, (4350).]

AÇIKLAMA:

1- Şarihler hadisin yorumunda ihtilaf etmişlerdir. En ziyade yer verilen açıklamaları kaydedeceğiz:

1) Bir yoruma göre Resulullah: *"Ben ümid ederim ki, ümmetimin Allah yanındaki mevkii, onun ömrünün, şu içinde bulunduğum zamandan beş yüz yıl geçinceye kadar uzamasına yetecektir. Yani kıyamet en az beş yüz yıl sonra kopacaktır."*

2) Bir diğer yoruma göre, *Resulullah,* dünyada beş yüz sene dininin bakî kalacağını ve milletinin nizam üzere devam edeceğini kastetmiştir. Yani, ümmeti ayıplardan ve günahları irtikabtan salim olarak beş yüz yıl tehir edilecek, ümmet bu müddet boyunca salah-ı halini muhafaza edecektir.

3) Bir de şu söylenmiştir: "Ümmetimin zenginleri, kıyamet günü kendilerinden önce cennete girmiş olan fakirlere orada kavuşmak üzere, mevkıfta hesap vermek üzere beş yüz sene beklemekten aciz değildir."

2- Hadiste geçen "yarım gün" tabirini Hz. Sa'd (radıyallahu anh) "Beş yüz yıl" diye açıklar. Onu bu yoruma sevkeden husus ayette gelen rakamdır. (Mealen): **"Rabbinin katında bir gün sizin hesabınıza göre bin yıl gibidir"** (Hacc 47).

5964 ٣٠ – وعن عيسىٰ بن واقد رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا كَانَتْ سَنَةُ ثَمَانِينَ وَمِائَةٍ فَقَدْ أَحْلَلْتُ لأُمَّتِي الْعُزْبَةَ وَالتَّرَهُّبَ فِي رُؤُوسِ الْجِبَالِ]. أخرجه رزين[١].

30. (5964)- *İsa İbnu Vâkid* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Yüz seksen (hicrî) yılı gelmiş olsaydı, ümmetime bekârlık ve dağların başlarında ruhbanlığı helal kılardım."* [Rezin tahric etmiştir.]

(١) ولم يصح في هذا الباب شئ بل في الصحاح ما يدل على عكسه.

AÇIKLAMA:

Bu hadisin sahih olmadığına dikkat çekilmiştir. Çünkü sahih hadislerde Resulullah hep evlenmeye teşvik etmiş, bekârlığa teşvikte bulunmamıştır. Sahih hadislere muhalefet eden rivayetler merduddur. Öyle ise bekârlığa teşvik edici rivayetlere itibar edilemez.

5965 ٣١– وعن أم سلمة رَضِيَ اللهُ عَنها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُسَمِّي الْـفَأْرَةَ الْفُوَيْسِقَةَ، وَقَالَ: لاَ أَرَاهَا إلاَّ مِنَ الْمَمْسُوخِ، فَإنَّهَا إذَا جُعِلَ لَهَا أَلْبَانُ الإبِلِ لَمْ تَشْرَبْ، وَإذَا جُعِلَ لَهَا إلْبَانُ الشَّاءِ شَرِبَتْ]. أخرجه رزين.

قلت: وهو في صحيح البخاري، والله أعلم.

31. (5965)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* fareye fuveysika der ve şunu ilave ederdi:

"Ben bunu meshe uğramışlardan biliyorum. Çünkü o, kendisine (içmesi için) deve sütü konulsa onu içmez. Ama koyun sütü verilse onu içer."[Rezin tahriç etmiştir. Buhârî'de kaydedilmiştir (Bed'ü'l-Halk 15; Müslim, Zühd 62, (2997).]

AÇIKLAMA:

1- *Fuveysika,* fasık kelimesinin ism-i tasğîridir, fasıkcık demek olur. Fasık haddi aşan asi manasına gelir. Şeriat ıstılahı olarak fasık, haramları işleyen, farzları terkeden demektir.

2- *Mesh:* bir şeyin daha kötü bir surete çevrilmesidir. insanın sureten hayvan olması gibi. Nitekim sadedinde olduğumuz hadiste farenin meshe uğramış insan olma ihtimaline yer verilmektedir. Bu husus müteakip hadiste hınzır ve maymun hakkında cezmen beyan edilmektedir. Sadedinde olduğumuz hadis, Müslim'de Ebu Hureyre (radıyallahu anh)'den kaydedilen veçhinde bu yönüyle daha açıktır: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İsrailoğullarından bir ümmet kaybedildi. Ne olduğu bilinemiyor. Ben onların fareden başka bir şey olmadıkları kanaatindeyim. Görmüyor musunuz, onlara deve sütü konsa içmezler, koyun sütü konsa içerler." Ebu Hureyre devamla der ki:

"Bu hadisi Ka'b'a rivayet ettim. Bana "Bunu sen Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan işittin mi?" dedi. Ben: "Evet!" dedim. O birçok defalar aynı soruyu tekrarlayınca, kendisine: "Tevrat mı okuyorum? (Elbette,

Resulullah'tan işittiğimi anlatıyorum. Bana vahiy gelmiyor, Ka'bu'l Ahbar gibi daha önceki semavî kitapları da bilmiyorum, öyleyse anlattıklarımın kaynağı sadece Hz. Resulullah'tır, ondan işittiklerimdir!)" dedim."

3- *Mesh* mevzuunun anlaşılması için, bu meseleye Kur'an-ı Kerim'de temas edildiğinin de bilinmesi gerekir. Cenab-ı Hak muhtelif ayetlerde, Allah'ın emirlerini dinlemeyip nefislerine uyan ve peygamberlerine asi olan geçmiş kavimlere, ibretlik olmak üzere gelen ceza çeşitlerinden birinin de mesh olduğunu belirtir. Ezcümle, Benî İsrail, **"deniz kenarında bulunan bir karyede cumartesi gününün hurmetine riayet etmeyerek dinin hududunu tecavüz etmişlerdi de, biz de onlara maymun olunuz, sürününüz dedik. Ve bu kıssayı o zaman hazır olanlara ve arkalarından gelen ve gelecek haleflerine (bütün insanlara) ibret-i müessire ve müttakilere de bir mev'ize ve muhtıra yaptık"** (Bakara 65-66).

Bir başka ayette meshe uğrayanlara verilen cezanın en büyük ceza olduğu ifade edilmiştir: **"(Ey Muhammed, o Ehl-i Kitab'a) şöyle de: "Sizin şer dediğinizden, Allah katında bir ceza olarak daha kötüsünü haber vereyim mi? Allah'ın lanet edip gazabına uğrattığı ve içlerinden bir kısmını maymun ve domuz yaptığı, tağuta kulluk eden kimselerin ahiretteki yeri pek kötü bir mekandır ve onlar dosdoğru yoldan ayrılmakta herkesten ziyade sapkın kimselerdir"** (Maide 60).

Burada zikredilen maymun ve domuza çevrilme hadisesinin yorumunda müfessirler bazı farklılıklara yer verirler. Bir kısmı, bu ayette kastedilenlerin önceki ayette zikredilen ashab-ı sebt (=cumartesinin hurmetini ihlal edenler) olduğunu, gençlerinin maymun, ihtiyarlarının hınzır suretine çevrildiklerini söyler. Bazıları da, -Hıristiyanlarda da mevzubahis olan maide-i İsa ashabının meshini gözönüne alarak- "Ayette geçen maymuna çevrilmeden murat ashab-ı sebt, hınzıra çevrilmeden murad da "maide-i İsa ashabıdır" demiştir.

MESH MADDÎ Mİ MANEVÎ Mİ?

Müfessirler, bu mesele üzerinde de ayrıca durmuşlardır. Bir kısmı meshin sadece manevî olduğunu, birkısmı da hem maddî hem de manevî olduğunu söylemiştir. Aslında ikisini de kabul etmek gerekir. Zira ayet ve hadislerin zahirleri maddî ve manevî mesh hususunda açıktır. Ancak günümüzün, imanı zayıf veya hiç yok bir kısım insanları, insanların maymundan geldiğine dair batıl bir iddianın saplantısı ve maddeciliğin

şaşkınlığı içinde insandan maddî olarak maymun veya domuz yapılacağını aklına zor sığdırırlar. Bunlara mesh hadisesinin manevî de olma yönü öncelikle medar-ı bahsedilebilir. Her iki meshin varlığına da inanan Elmalılı Hamdi merhum mevzuyu tahlil eder ve der ki: "(Ayette zikredilenler) zahiren ve batınen kuyruklu maymuna mı döndüler? Yoksa, zahiren ve sureten insan, batınen ve manen maymun gibi mi oldular? Bunun tefsirinde iki kavil vardır. Bir hayli müfessirîn zahire nazaran mesh-i tamme kail olmuşlardır. Fakat mücahid ve ona peyrev (tabi) olan diğer müfessirîn bu hükmün temsilî olduğuna ve binaenaleyh mesh-i manevîye kail olmuşlardır ki, zamanımızın zihniyetine bu daha karib (yakın) görünüyor."

Mevzunun tamamlanması için müteakip açıklama da okunmalıdır.

5966 ٣٢– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ، القِرَدَةُ وَالخَنَازِيرُ، هِيَ مِمَّا مَسَخَ اللهُ تَعالَىٰ؟ فَقَالَ: إنَّ اللهَ تَعالَىٰ لَمْ يُهْلِكْ قَوْمـاً فَجَعَلَ لَهُمْ نَسلاً، وإنَّ القِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ كَانَتْ قَبْلَ ذٰلِكَ]. أخرجه رزين.

32. (5966)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü! Maymun ve domuzlar Allah Teala'nın mesh ettiği insanlardan mı?" diye sorulmuştu. Şu cevabı verdi: *"Allah Teala hazretleri bir kavmi helak etti mi ona nesil (devam) vermez. Maymun ve domuzlar daha önce de vardı."* [Müslim, Kader 33, (2663).]

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste de belirtildiği üzere, mesh, insanın maymun, domuz gibi çirkin hayvanlar şeklinde suretinin değiştirilmesidir. Bu hal, ceza olarak, Benî İsrail'den bir grubun başına gelmiştir. Sadedinde olduğumuz hadis, bu suretle cezalandırılan kimselerin neslinin devam etmeyeceğini, onların ölümleriyle o neslin tükeneceğini ifade etmektedir. Hadis ayrıca, maymun ve domuz cinslerinin hayvan olarak, Benî İsrail'in başına gelen mesh hadisesinden önce de mevcut olduğunu te'yid etmektedir. Dolayısıyla bugün yeryüzünde mevcut maymun ve domuzların, mesh suretiyle cezalandırılan o insanlarla hiçbir ilgisi yoktur.

Ancak, her devirde olduğu gibi günümüzde de manevî meshten bahsedilebilir. İnsanoğlu Rabbi'nin emirleri çerçevesinde hareket etmeyip, nefsanî temayülleri istikametinde yoldan çıkar, içgüdü denen insiyaklarının doğrultusunda hareket ederse, kazandığı manevî şahsiyeti, kendi-

sinde galebe çalan vasfa göre, domuz, köpek, sırtlan, ayı, yılan, maymun vs. suretlerinden birini kazanır. Çünkü hayvanlardan herbiri mezmum olan bir vasfı temsil eder: Sözgelimi: Maymun taklitçilik ve şahsiyetsizliği, yılan hıyaneti, domuz pislik ve deyyusluğu temsil ederler.

Batı medeniyetinin insandaki hevayı teşcî ederek, insanları manen meshe attığı kanaatini, eserlerinde tekrar tekrar işleyen *Bediüzzaman'* dan birkaç pasaj kaydediyoruz:

"(Mimsiz Batı medeniyetinin) cazibedar hizmeti, heva ve hevesi teşcî ve arzularını tatmin ve metalibini (talep ettiği şeyleri) teshildir. O heva ise, şe'ni, insaniyeti derece-i melekiyeden, dereke-i kelbiyete indirmektir. İnsanın mesh-i manevîsine sebep olmaktadır. Bu medenilerden çoğu, eğer içi dışına çevrilse kurt, ayı, hınzır, maymun postu görülecek gibi hayale gelir."

Bir başka ifadesi şöyle: "Ey kâfirlerin çokluklarından ve onların bazı hakaik-i imaniyenin inkârındaki ittifaklarından telaşa düşen ve itikadını bozan biçare insan! Bil ki, kıymet ve ehemmiyet, kemiyette ve adet çokluğunda değil, çünkü insan, eğer insan olmazsa, şeytan bir hayvana inkılab eder. İnsan, bazı frenkler ve frenkmeşrebler gibi ihtirasat-ı hayvaniyede terakki ettikçe, daha şiddetli bir hayvaniyet mertebesini alır. Sen görüyorsun ki, hayvanatın kemmiyet ve adet itibariyle hadsiz bir çokluğu varken, ona nisbeten insan gayet az iken, umum enva-ı hayvanat üstünde sultan ve halife ve hakim olmuştur. İşte muzır kâfirler ve kâfirlerin yolunda giden sefihler, Cenab-ı Hakk'ın hayvanatından bir nevi habislerdir ki, Fatır-ı Hakim, onları dünyanın imareti için halk etmiştir. Mü' min ibadına ettiği nimetlerin derecelerini bildirmek için, onları bir vahid-i kıyasî yapıp, akıbetinde müstehak odukları cehenneme teslim eder."

İnsanın maruz kaldığı manevî meshle ilgili bu açıklama, insanın hayvandan da aşağı derekelere düşeceğini haber veren şu mealdeki ayetin güzel ve muknî bir tefsiri olmaktadır: **"Andolsun ki, cinlerden ve insanlardan pek çoğunu biz, cehennem için yarattık. Onların kalpleri vardır, onunla anlamazlar. Gözleri vardır, onunla görmezler. Kulakları vardır, onunla işitmezler. Onlar hayvan gibi, hatta hayvandan da aşağıdırlar. Onlar gafillerin ta kendileridir."** (A'raf 179).

5967 ٣٣– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عنها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: هَلْ رُؤِىَ فِيكُمْ الْمُغْرِبُونَ؟ قُلْتُ: وَمَا الْمُغْرِبُونَ؟ قَالَ: الَّذِينَ يَشْتَرِكُ فِيهِمِ الجِنُّ]. أخرجه أبو داود.

إنما سمعوا مغربين. لأنه دخل فيهم عرق غريب ووجد فيهم شبه الغرباء لمداخلة من ليس من جنسهم ولا على طباعهم وشكلهم، وقيل اراد بمشاركة الجن فيهم أمرهم إياهُمْ بالزنى وتحسينه لهم فجاء أولادُهُمْ من غير رشدة، ومنه قوله تعالى: ﴿وَشَارِكْهُمْ فِي الأَمْوَالِ وَالأَوْلاَدِ﴾.

33. (5967)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün): "Aranızda muğarribler görüldü mü?" diye sordu. Ben:

"Muğarribler de ne?" dedim.

"Onlar kendilerine cinlerin iştirak ettikleri kimselerdir!" buyurdular." [Ebu Davud, Edeb 116, (5107).]

AÇIKLAMA:

Muğarrib, dilimizde de mevcut garib kelimesi ile aynı kökten gelmektedir; garb. Bu, uzak demektir. Nitekim ailesinden uzakta olana garib denmiştir. Muğarrib, asıllarından kopmuş, neseblerinden uzaklaşmış manasına gelir. *Hattâbî,* hadiste zikredildiği şekilde cinin iştirak ettiği kimselere muğarrib denmesini, kendi cinsinden olmayan şekil ve tabiatça farklı varlıkların müdahalesi ile herhangi garib bir damarın bulunma veya uzak bir nesebten gelme şüphesi sebebiyle açıklar.

Bazı şarihler "onlara cinin iştiraki" ifadesiyle cinlerin onlara "zinayı emredip güzel göstermesi, böylece çocuklarının rüşd üzere olmaması"nın kastedildiğini söylemiştir. Nitekim bu manayı te'yiden ayet-i kerimede ﴿وَشَارِكْهُمْ فِي الأَمْوَالِ وَالأَوْلاَدِ﴾**"Allah ona (şeytana): "Çık git" buyurdu. "Onlardan (insanlardan) her kim sana uyarsa, kâfi bir ceza olarak cehennem hepinizin cezasıdır. Onlardan kime gücün yeterse sesinle kandırıp yoldan çıkarmaya çalış. Onlara süvarilerin ve piyadelerinle, bütün yardımcılarınla davette bulun. Mallarına ve evlatlarına ortak olup onları harama yönelt. Onlara vaadlerde bulun..."** (İsra 64).

Fethu'l-Vedud'da muğarrib ile, cima sırasında Allah'ın zikrinden uzaklaştırıldığı için kendilerine bu işte şeytanın da iştirak ettiği kimsenin kastedildiğini söyleyen alimden de bahsedilmiştir.

Bazıları: "Muğarrib insan: "İnsan ve cinnin suyundan(113) müştere-

113- Hadiste gelen *"cinin iştiraki"* meselesinin, cinin suyu ile insanın suyunun karışması şeklinde maddîleştirilmesi "bazı" şarihlerin şahsî kanatidir. Bunlar, lafzın zahirinden ayrılmayan yorumculardır. Belirtmek isteriz: Hadisin metninde böylesine bir maddileştirme mevcut değildir. Alimlerin çoğunlukla benimsedikleri bir açıklama da değildir. Meselenin bu kadar maddileştirilmesine katılamadığımızı belirtmek isteriz.

ken yaratılan insandır. Çünkü böylece o insana yabancı bir damar girmiş, veya uzak bir nesebten gelmiştir. Böylece kendi cinslerinden olmayan bir şeyin müdahalesi ile asıllarından kopmuş, neseblerinden uzaklaşmış olurlar. Nitekim hadiste هَلْ تَحِسُّ مِنْكُنَّ امْرأَةٌ اَنَّ الْجِنَّ تُجَامِعُهَا *"Ey kadınlar! Sizden biri, cinlerin kendisiyle cima yaptığını hissediyor mu?"* ibaresi gelmiştir. Burada *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın, insanlar arasında maruf olan şu hususu kastetmiş olabileceğine dikkat çekilmiştir: *"Bazı kadınlara birkısım cinler aşık olur ve onlarla cima yaparlar."*

İlmî açıklaması, günümüz ilminin kayıtlı ve sınırlı şartları içinde şimdilik zor olan bu mesele dinî nokta-i nazardan ehemmiyet taşımalı ki, Resulullah münasebet-i cinsiyeye başlarken okunacak duanın, şeytanın iştirakini önleyeceğini ve kadın o temastan hamile kaldığı takdirde şeytanın çocuğa zarar veremeyeceğini belirtmiş, yeni doğan çocuğun kulaklarına ezan ve ikamet okunmasına ehemmiyet vermiştir.

Mü'min hikmetini anlamasa da, aklî izahını yapamasa da vahye göre konuşan Peygamberimiz'in tavsiyelerini elinden geldikçe yapma gayretine girer. Bu onun Rabbine kulluk, Peygamberi'ne ümmetlik edebinin gereğidir.

5968 ٣٤– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : مَنْ سَكَنَ الْبَادِيَةَ جَفَا، وَمَنْ اتَّبَعَ الصَّيْدَ غَفَلَ، وَمَنْ أتَى أبْوَابَ السُّلْطَانِ افْتَتَنَ، وَمَا ازْدَادَ عَبْدٌ مِنَ السُّلْطَانِ دُنُوًّا إلاَّ ازْدَادَ مِنَ اللهِ بُعْدًا]. أخرجه أصحاب السنن.

34. (5968)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Badiyede (kırda, sahrada, köyde) yaşayan kabalaşır, av peşinden koşan gaflete düşer. Sultanın kapısına gelen fitneye düşer. Kişi sultana yakınlığı artırdığı nisbette Allah'tan uzaklaşır."* [Ebu Davud, Sayd 4, (2859, 5860); Tirmizî, Fiten 69, (2257); Nesâî, Sayd 24, (7, 195).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, çevre şartlarının ve meslekî meşguliyetin ruh hayatı ve ahlakı üzerine derin tesirler bırakacağını belirtmektedir. *Badiye* çöl demektir. Bizim dilimizdeki kır ve köy kelimeleri de yerine göre badiyenin karşılığıdır. *Bedevi* daha ziyade çölde yaşayan, göçebe hayatı yaşayan kimseye denir. Bunlar görgü yönüyle kaba ve eksiklikleri olan insan-

lardır. Tefekkür hayatları da nakıstır. Dinin inceliklerini anlamazlar, oldukça maddeperesttirler. Onların dinî durumları Kur'an-ı Kerim'de belirtilmiştir. (Mealen): **"Bedeviler, küfür ve nifakta insanların en şiddetlisidirler. Allah'ın Resulü'ne indirdiği emir ve yasakları bilmeye daha müsaid kimselerdir"** (Tevbe 97). *el-Kâdı,* bedevilerin insanlarla münasebetlerinin azlığı ve aralarında ilim ehlinin yokluğu sebebiyle sıla-ı rahmla ifade edilen beşerî ve insanî inceliklerin çoğunlukla onlarda gelişmediğini, tabiatlarının böylece vahşileştiğini belirtir. Namazda konuşmak, mescide akıtmak gibi nice davranışlarını, *Aleyhissalâtu vesselâm* müsamaha ve afla karşılamış, onların saf olan kalplerini kolayca kazanmıştır .

2- Hadiste belirtilen diğer bir husus avcıların gafil olacağıdır. Burada avcılık kısmen tavsiye edilmemiş olmaktadır. Gaflet, taat ve ibadetten, cuma ve cemaate katılmaktan geri kalmak olarak açıklanmış, ayrıca hayvanları öldürme işiyle vahşi hayvanlara benzediği için, zamanla avcının kalbinden şefkat ve merhamet duygularının azalacağı da belirtilmiştir. Alimler bunu oyun ve eğlence için avlananlara hamlederler. Şu halde av mübah ise de, bunu ihtiyaç halinde yapmalıdır, ihtiyaç yokken sırf eğlence için, zevk için avlanmak mekruhtur.

3- Hadiste sultanın huzuruna çıkmamak tavsiye edilmiş, sultanla görüşmenin kişiyi fitneye atacağı belirtilmiştir. Alimler bunu *"zaruri olmayan görüşmeler"* diye kayıtlarlar. Zaruret olunca mekruh olmamalıdır. "Çünkü derler, sultana uyacağı ve müdahaneye mecbur kalacağı için dinine zarar verir, muhalefet edecek olsa sultanın hışmına uğrayarak dünyasına zarar verir. Buna rağmen, sultanla temas kurup müdahane etmeden, nasihat edip emr-i bilma'ruf ve, nehy-i anilmünkerde bulunabilen kimsenin en üstün cihadı yapacağı bizzat Resulullah tarafından müjdelenmiştir."

5969 ٣٥– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: يُوشِكُ إنْ طَالَتْ بِكَ مُدَّةٌ أنْ تَرَى قَوْماً في أيْدِيهِمْ مِثْلُ أذْنَابِ الْبَقَرِ يَغْدُونَ في غَضَبِ اللّهِ وَيَرُوحُونَ في سَخَطِ اللّهِ، وَقَالَ: صِنْفَانِ مِنْ أهْلِ النَّارِ، وَلَمْ أرَهُمَا قَوْمٌ مَعَهُمْ سِيَاطٌ كَأذْنَابِ الْبَقَرِ يَضْرِبُونَ بِهَا النَّاسَ، وَنِسَاءٌ كَاسِيَاتٌ عَارِيَاتٌ مَائِلاَتٌ مُمِيلاَتٌ رُؤُوسُهُنَّ كَأسْنِمَةِ الْبُخْتِ، لاَ يَدْخُلْنَ الْجَنَّةَ، وَلاَ يَرِحْنَ رِيحَهَا، وَإنَّ رِيحَهَا لَتُوجَدُ مِنْ

مَسِيرَةِ كَذَا وَكَذَا]. أخرجه مسلم.

قوله « كاسيات » أى بنعم الله.

« عَارِيَاتٌ » من شكره، وقيل يسترن بعض أجسامهن ويكشفن بعضها، وقيل يلبسن ثيابا رقيقاً تصف ما تحتها، فهن كاسيات في ظاهر الأمر عاريات في الحقيقة.

و« مَائِلاَتٌ » أي: زائغات عن طاعة الله وما يلزمهن من حفظ الفروج.

« مُميلات » يعملن غيرهن ذلك، وقيل مائلاتُ للشر مميلات للرجال الى الفتنة، وقيل غير ذلك.

وقوله « رُؤُسُهنَّ كأسِنمة الْبُخْتِ » أي يكبرونها من القانع والخمر والعمائم، أو بصلة الشعر بما يصيرها كأسنمة البخت.

35- (5969)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ömrün biraz uzarsa ellerinde sığır kuyruğu gibi birşeyler taşıyan birtakım insanları çok geçmeden göreceksin. Onlar Allah'ın gadabına uğrayarak sabaha ererler, Allah'ın nefretine uğrayarak akşama ererler."*

Resulullah bir başka rivayette de: *"Ateş ehlinden iki sınıf vardır, henüz onları görmedim: Yanlarında sığır kuyruğu gibi birşeyler taşıyıp onu insanlara vuran insanlar; giyinmiş, çıplak kadınlar ki bunlar Allah'a taatten dışarı çıkmışlardır. Bunlar, başkalarını da baştan çıkarırlar. Başları deve hörgücü gibidir. Bu kadınlar cennete girmek şöyle dursun, kokusunu dahi almazlar. Halbuki onun kokusu şu şu kadar uzak mesafeden duyulur"* buyurdular." [Müslim, Cennet 53, (2857), 52, (2128).]

AÇIKLAMA:

1- Teysir iki ayrı rivayeti birleştirerek tek bir rivayet gibi sunmuştur. Biz iki paragraf şeklinde ayırdık. Her iki hadisi de Ebu Hureyre rivayet etmiş olmakla birlikte Müslim, bunları kitabına ayrı ayrı almıştır. Hatta, ikinci paragrafta yer alan rivayet Kitabu'l-Cennet'te daha önce yani 52 numarada kaydediliyor, birinci paragraftaki hadis ise daha sonra yani 53 numarada kaydediliyor. Dahası, bu hadis, Müslim'in az sayıdaki mükerrerlerinden biridir, daha önce *Kitabu'l-Libas*'ta 2128 müteselsil numara ile 125. hadis olarak kaydedilmiştir.

2- Alimlerimiz bu hadisleri, Resulullah'ın gaybtan haber verme nevine giren mucizelerinden olarak değerlendirmişlerdir. Çünkü hadislerde zikri geçen ihbarlar az bir zaman sonra vukua gelmeye başlamıştır.

Sığır kuyruğuna benzeyen şey, zabıta memurlarının kamçıları ile yorumlanmıştır. Resulullah'tan bir müddet sonra, bilhassa Emeviler devrinde halka zulmeden idareciler eksik olmamıştır. Mesele çoğu durumda "kamçılama seviyesi"nde kalmayıp idama kadar ulaşmıştır. *İmam Malik, Ahmed İbnu Hanbel, İmam Âzam* gibi nice büyükler bile bu zulümlerden nasiplerini almışlardır. Resulullah halka zulmeden insanların akşam ve sabah Allah'ın hışım, gadab ve nefretlerine maruz kaldıklarını belirterek onların davranışlarını tel'in ediyor.

3- Kâsiyat "giyinmiş kadınlar" demektir, âriyat da "çıplak kadınlar" demektir. Kadın, hadiste iki zıt vasıfla tavsif edilmektedir: "Giyinmiş fakat çıplak kadın." Alimler, bunu farklı yorumlara tabi tutarlar:

★ Bazıları kâsiyatı Allah'ın nimetine bürünmüş fakat şükür yönüyle çıplak yani nimetlerin şükrünü eda etmeyen kadınlar diye yorumlamıştır.

★ Bir kısmı: Kadın kadınlık yönünü ortaya koymak, dikkatleri çekmek için, vücudunun bir kısmını örttüğü halde, diğer bir kısmını açar diye yorumlamıştır.

★ Bir kısmı da bedenini gösteren şeffaf elbiseler giyenler kastedilmiş demiştir.

Bu açıklamaların hepsi doğrudur. İslamî tesettüre aykırı olan bütün giyimler bu hadiste ifade edilmiş durumdadır. İslamî tesettür sadece "giyinmek" aramaz, giyinmenin tarzını da ister.

★ Belirlenen hududu örtecek büyüklükte olmalıdır; el, ayak ve yüz hariç bütün beden örtülmelidir.

★ Vücud hatlarını gösterecek darlıkta olmamalıdır. Çok dar giyinen "giyinmiş çıplak" hükmündedir. Batı menşeli modaları takip edenler bu hallere düşmektedirler.

★ Elbise bedeni göstermemelidir. Çok ince naylon ve şeffaf elbise giyenler de giyinmiş çıplak durumundadır.

★ Hadislerde yasaklanan bir başka kıyafet şöhret elbisesidir. Yani dikkatleri üzerine çekmek gayesini güden kıyafetler. İslam elbiseyi örtünmek için emrettiği halde günümüzde birçok çevreler elbiseyi örtünmeden çok dikkatleri üzerine çekme vasıtası olarak kullanıyorlar. Şu halde bu nev'e giren giyimler de giyinmiş çıplak manasına dahildir.

4- *Mâilat:* Lügat olarak eğilen, meyleden kadın demektir. Alimler umumiyetle Allah'ın gösterdiği istikametten ayrılan, yanlış istikametlere meyleden diye anlamışlardır. Bazı alimler de bu tabirle sağını solunu oynatarak, kırıtarak yürüyenlerin kastedildiğini söylemiştir. Mümilat da başkasını baştan çıkaran, başkasına salınarak yürümeyi öğreten kadın manasına gelir.

5- Başlarını deve hörgücü gibi yapacak kadınlar tabiri bilhassa günümüzün kadınlarını tasvir ediyor gibidir. Kadınlar, değişik saç modaları uygulayarak saçlarını muhtelif şekillerde bağlayarak tepelerinde hotos denen çıkıntılar teşkil etmektedirler. Mü'min kadınlar, gerek giyecekte ve gerekse baş tuvaletinde bu hadislerin tehdidini dikkatle gözönüne alıp cennetin kokusundan bile mahrum kalmaktan korkmalıdırlar.

5970 ٣٦– وعن سمرة بن جندب رَضِيَ اللّهُ عنه قال: [نَهَى رَسُولُ اللّهِ ﷺ أنْ يُقَدَّ السَّيْرُ بَيْنَ إِصْبَعَيْنِ]. أخرجه أبو داود.

36. (5970)- *Semüre İbnu Cündüb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* derinin iki parmak arasında dilinmesini yasakladı." [Ebu Davud, Cihad 74.]

AÇIKLAMA:

Deriyi boydan boya dilim dilim bölerken bunun iki parmak arasında yapılması, bıçağın kayarak parmağı kesme ihtimali bulunduğu için yasaklanmış olmalıdır. Tıpkı kınından çıkarılmış vaziyette kılıç teatisini yasaklamış olması gibi, çünkü bu da bir kısım muhatarayı (riski) beraberinde getirmektedir.

Bu hadisten hareketle, bazan görülen, kumaş ve bez kesimlerindeki iki parmak arasından bıçak veya makas yürütme işi de yasak telakki edilebilir. Çünkü aynı tehlike burada da vardır. Dolayısıyla, kazaya sebep olması kuvvetle muhtemel iş ve uygulamalarda emniyet tedbirini dinî bir emir olarak telakki etmeliyiz.

5971 ٣٧– وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عنها قالت: [مَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَنْسُبُ أحَداً إلاَّ إلَى الدِّينِ]. أخرجه أبو داود.

37. (5971)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ben Resulullah'ın kimseyi dinden başka bir şeye nisbet ettiğini görmedim." [Ebu Davud, Edeb 86, (4987).]

AÇIKLAMA:

Cahiliye devrinde insanlar kavim ve kabilelerine, hanedanlarına nisbet edilerek tanıtılırdı. Bu onlar için iftihar vesilesi idi. İslam iftihar edilecek intisabı dinde göstermiştir. İnsanları ayıran en mühim unsur dindir. Aynı dinde olan insanlar aynı değerleri paylaştıkları için müştereklik arzederler. Bu sebeple en mühim intisab dindir. Zamanımızda, bu mühim prensip unutulduğu için, kabrin öbür tarafına geçince Allah nazarında hiçbir değer taşımayan yeni intisablar öncelik kazanmıştır. Kardeş olmaları gereken bütün mü'minler bilhassa ırkî ve mahallî intisablara öncelik kazandırdıkları için geçmişte yekvücut olan İslam âlemi bir yamalı bohça gibi parça parça olmuş ve kendini yutacak düşmana hazır lokmalar haline gelmiştir.

Bu da yetmiyormuş gibi, aynı ırka mensup olanlar da yeni oyunlarla çağdaş, ilerici, gerici, devrimci, Batıcı... gibi daha tali intisab kutuplarına bölünerek millî birlikler atomize edilmiş, iyice tecezziye uğratılmıştır. Düşmanlarımızın iktisadî, siyasî birliklerle bütünleşmeye başladığı yeni safhada, Müslümanlar da dinden başka intisabları atarak dinde birleşmeye gitmelidirler. Varlığımızın devamı buna bağlıdır.

5972 ٣٨- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنهـما قال: [قَرَأَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فِيمَا أُمِرَ وَسَكَتَ فِيمَا أُمِرَ، وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيّاً، وَلَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ]. أخرجه البخاري.

38. (5972)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (namazda) emrolunduğu yerde açıktan okudu, emrolunduğu yerde sükut etti (gizli okudu). **"Ve senin Rabbin unutkan değildir"** (Meryem 64); **"Andolsun ki, Allah'ın Resulü'nde sizin için (her hususta) güzel bir örnek vardır"** (Ahzab 21). [Buharî, Ezan 105.]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette *İbnu Abbas,* akşam, sabah ve yatsı namazlarında açıktan yapılan kıraat ile, öğle ve ikindi namazlarında gizli yapılan Kur'an tilavetinin bir tesadüf, bir unutma işi olmayıp, Cenab-ı Hakk'ın Resulü'nü irşadıyla olduğunu, Hz. Peygamber'e her hususta İlahî emrin geldiğini, kıraat meselesinin de böyle olduğunu ifade etmektedir.

İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ), bu fikrine şahit olarak kaydettiği

iki ayetin birincisiyle Rab Teala'nın herşeyi bildiğini, ikincisiyle de bütün Müslümanların, Resulullah'ta gelen örneğe uymak zorunda olduklarını, zira her hususta en güzeli O'nun temsil ettiğini söylemektedir.

5973 ٣٩– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا أُعْطِيكُمْ مِنْ شَيْءٍ وَلاَ أَمْنَعُكُمُوهُ، إنْ أنَا إلاَّ مَأْمُورٌ، وفي رواية: أنَا قَاسِمٌ أضَعُ حَيْثُ أُمِرْتُ].

أخرجه البخاري وأبو داود.

39. (5973)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ben size (kendiliğinden) ne bir şey veriyor, ne de sizi bir şeyden menediyorum. Ben sadece bir memurum (Allah'ın emrine göre veriyorum)."

Bir rivayette de şöyle demiştir: *"Ben (sadece, emre uygun şekilde) taksim ediyicim, emredildiğim yere koyarım."* [Buharî, Humus 7; Ebu Davud, Harac 13, (2949).]

AÇIKLAMA:

Resulullah bunu ganimet ve fey gibi malların taksiminde söylüyordu. Ta ki, herkes kendisine verilene razı olsun, ashabının içine, noksan ve ziyade sebebiyle, yanlış düşünceler girmesin. Nitekim bazı kereler taksimde tam bir eşitliğe riayet etmiyordu. Bazı kereler samimi, eski Müslümanlara hiç vermezken, müellefe-i kulûb denen kalpleri kazanılacaklara veriyor, bazan da samimilere az veriyor, öbürlerine daha çok veriyordu. Bunun en güzel örneği Huneyn Savaşı'nda Havazinlilerden elde edilen ganimetin taksimi idi. Burada yeni Müslüman olan Mekkelilere bol bol verirken, Ensar'a az vermiş veya hiç vermemişti. Hatta Medineliler: "Resulullah artık hemşehrilerine kavuştu, bize ihtiyacı kalmadı, bizi terkediyor..." gibi karamsar düşüncelere saplanmışlardı. Duruma muttali olan Aleyhissalâtu vesselâm, onların gönüllerini alıcı açıklamalar yaptı.

Kendisi taksimde olsun, ahkâmın tatbikinde olsun, heva ve şahsî arzusuyla hareket etmiyor, kimseyi kayırmıyor, kimseyi herhangi bir ahkâmın tatbikinden istisna tutmuyordu. Böyle bir yetkisi, imtiyazı yoktu. O sadece bir memurdu. Her işi İlahî emir tahtında yürütüyordu. Nitekim ayet-i kerimede de: **"Ey peygamber! Rabbinden sana indirileni insanlara bildir. Bunu yapmazsan elçiliğini yerine getirmemiş olursun..."** (Maide 67) buyrulmuştur.

5974 ٤٠ - وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَبْداً مَأْمُوراً، مَا اخْتَصَّنَا مِنْ دُونِ النَّاسِ بِشَيْءٍ إلاَّ بِثَلاَثٍ: أمَرَنَا أنْ نُسْبِغَ الْوُضُوءَ، وَأنْ لاَ نَأكُلَ الصَّدَقَةَ، وَلاَ نُنْزِيَ حِمَاراً عَلَى فَرَسٍ]. أخرجه الترمذي والنسائي.

40. (5974)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (Allah'ın emir ve yasaklarını tebliğ eden) me' mur bir kul idi. Bize (Al-i Beytine) insanlardan ayrı olarak üç şey dışında hiçbir tefrikte bulunmadı. O üç şey de şunlardır:

★ Abdesti mükemmel yapmamızı emretti.

★ Sadaka yemememizi emretti.

★ Merkebi at üzerine aşırmamamızı emretti." [Tirmizî, Cihad 23, (1701); Nesâî, Taharet 106, (1, 89).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Abbas*'ın bu ifadesi Şia'nın: "Resulullah Al-i Beyt'e hususi bir ilim ve vasiyet bırakmıştır" şeklindeki ileri sürdükleri iddialara cevap sadedindedir. Şia, *Hz. Ali*'ye de, Resulullah'ın hususi bir ilim ve kendinden sonra halife olması için vasiyet bıraktığı şayiasını çıkarmıştır. Hz. Ali bu meselede sıkça suale maruz kalmış, o da verdiği cevapta bu iddiaları reddetmiş, Kur'an-ı Kerim dışında hususi bir ilim almadığını belirtmiş, "sadece kılıncımın kabzasındaki şu tomar hariç" demiştir. "Tomarda ne var?" sorusuna cevap sadedinde belirttiği hususlar bilinen şeylerdir. Daha önce geçtiği için tekrar etmeyeceğiz.

Bu hadiste zikredilen üç istisnadan ikisi dahi herkese tavsiye edilmiş hususlardır: Abdestin mükemmel alınması bütün ümmete mendubtur; merkebin at üzerine aşırılmaması da öyle... Bazı alimlere göre bütün ümmete mekruhtur. Maksad da hayvan neslinin korunmasıdır. Böyle hükmedenlere göre merkeb ve at karışımından hasıl olan katır melezdir ve ata nazaran değeri düşüktür: Katırda, savaş esnasında atın ortaya koyduğu manevra mahareti -ki kerr u ferr denir- mevcut değildir. Bu sebeple ganimetten ata ayrıca pay ayrılırken, katıra uygun bir şey ayrılmaz vs. Aksi görüşte olanlar, katırla ilgili tahdidin geçici olduğunu belirterek, atı merkebe aşırmada kerahet görmezler. Geriye kalan "sadaka malından yememe" tefriki Al-i Beyt'in izzet ve hürmetini muhafazaya matuftur. Çünkü Resulullah sadaka ve zekatı insanların malını temizleyen kir olarak tavsif etmiş ve Al-i Beytine yasaklamıştır. Hediye kabul

edip zekat ve sadaka kabul etmemek O'nun hasaisinden, mümeyyiz vasıflarından biridir. Kendisine gelen hediyelere de fazlasıyla mukabelede bulunurdu.

Şunu da kaydedelim ki bazı alimler sayılan bu hususların Al-i Beyt hakkında vücud ifade edebileceğini söylemişlerdir.

2- Merkebin ata aşırılma yasağı üzerine yürütülen münakaşada, bunda mahzur görmeyenlerin delilleri üzerinde bir nebze durmada fayda görüyoruz.

Tahavi bu mesele üzerine yaptığı tahlilde, cevaz taraftarlarının birkaç delilini zikreder. Özetleyerek sunacağız:

★ Eğer merkebi ata aşırmak mekruh olsaydı katıra binmek de mekruh olurdu Halbuki, katıra binmenin cevazında ümmet icma etmiştir. Resulullah'ın da katıra bindiği rivayetlerde gelmiştir. Resulullah'ın kerahet ifade eden hadisi, at besleyenler hakkında sevap vaadeden teşvikkar hadislerin katır besleyenler hakkında beyan edilmemesinden ileri gelir.

★ Yasağın Al-i Beyt'e mahsus olarak ifade edilmesine gelince, Tahavi bunu İbnu Abbas'tan kaydettiği şu rivayette açıklar: "Abdullah İbnu'l-Hasen (radıyallahu anh)'e rastladım, Ka'be'yi tavaf ediyordu. Al-i Beyt'e, merkebi ata aşırmakla ilgili hadisi okudum. Şunu söyledi: "Doğru söyledi. O zaman Benî Haşim'de at çok azdı. Atın aralarında çoğalmasını arzu etti." Abdullah İbnu'l-Hasen bu tefsiriyle, merkebi ata aşırma yasağının sadece Benî Haşim hakkında geldiğini belirtmiş oldu. Ayrıca, belirtti ki bu yasak tahrim için değildir. Bunun sebebi aralarında atın azlığı idi. Böyle olunca o illet kalktı, ellerinde at çoğaldı mı onlar da diğerleri gibi olur. Yasağın Al-i Beyt'e mahsus olduğu ortaya çıkınca, diğer Müslümanlara yasak mevzubahis olmadığı anlaşılır. Atı çoğaltmaya her ne kadar sevap vaadedilmiş, bunun efdaliyeti belirtilmiş ise de, katır çoğaltma hakkında yasak konmamış olmalıdır." Tahavi, Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'in böyle hükmettiklerini belirtir.

5975 ٤١ – وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عنهما قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُحَدِّثُنَا عَنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ حَتَّى يُصْبِحَ مَا يَقُومُ إلاَّ عُظْمِ صَلاَةٍ]. أخرجه أبو داود.

« عُظْمُ الشيءِ » أكبره، وأراد به هنا الفريضة.

41. (5975)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize (bazan) sabah oluncaya

kadar Benî İsrail kıssası anlatırdı. Anlatma işini farz namaz için kalkınca bırakırdı." [Ebu Davud, İlm 11, (3663).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Benî İsrail'den rivayet edilen ibretli kıssaların anlatılmasını tecviz etmiştir. Bunların hakikatı tahkik edilemez. Çünkü asıl kaynağından Resulullah dönemine kadar senet mevcut değildir. Birçoğunun uydurma olma ihtimali de vardır. Buna rağmen faydalılık yönü ağır bastığı için cevaz verilmiş olmalıdır. Alimlerimiz, bu cevazdan yalana cevaz manasının çıkarılmaması gerektiğini belirtirler. Resulullah hiçbir surette yalana cevaz vermemiştir. Hele, Resulullah'a nisbet edilen rivayetlere çok dikkat etmek, hatırda kalan yarım yamalak sözleri Resulullah'a nisbet etmemek gerekir.

Sadedinde olduğumuz hadis, zaman zaman Resulullah'ın İsrailî kıssalardan bizzat anlattığını, hem de uzun müddet anlattığını ifade etmektedir.

Şarihler, bu hadis vesilesiyle, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın bidayette, Ehl-i Kitab'ın kitaplarını okumayı yasakladı ise de, ahkâm-ı İslamiye iyice yerleşince, fitne korkusu kalktığı için yasağı kaldırdığını belirtirler. Ancak kizb olduğu bilinenlerin, herşeye rağmen rivayetinin caiz olmadığını açıklarlar.

5976 ٤٢ – وعن علقمة بن عبدالله عن أبيه قال: [نَهَـىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ أنْ تُكْسَرَ سِكَّةُ الْمُسْلِمِينَ الْجَائِزَةُ بَيْنَهُمْ إلاَّ مِنْ بأسٍ]. أخرجه أبو داود.

والمراد «بِالسِّكَّةِ» الدراهم والدنانير المضروبة بالسكة، وإنما كره تقريضها لما فيها من ذكر الله تعالى، ولأن ذلك يضيع قيمتها، وقيل كانت في صدر الإسلام عدداً ولا وزناً، فكان يَعمد أحدهم إلى أطرافها فيأخذها بالمقراض تنقيصاً لها وبخسا.

وقوله: «إلاَّ مِنْ بأسٍ» أى من أمر يقتضى كسرها إما لرداءتها أو شك في صحة نقدها.

42. (5976)- *Alkame İbnu Abdillah* babasından naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Müslümanlar arasında (tedavülü) caiz olan sikke (dökülmüş paraların) bir kusur olmadan kırılmasını yasakladı." [Ebu Davud, Büyû 50, (3449).]

AÇIKLAMA:

1- *Sikke*, esas itibariyle madenî para üzerine işlenen nakşa denir ise

de, madenî paraya da sikke denmiştir. Gerek altından (dinar) ve gerekse gümüşten (dirhem) darbedilen (dökülen) bütün paralara da sikke denir.

2 - *Hattâbî,* bu yasağın illet ve sebebi hususunda alimlerin ihtilaf ettiklerini belirtir. Buna göre:

★ Bazıları: "Üzerinde Allah'ın ismi olduğu için yasakladı" demiştir.

★ Bazıları: "Kırmada malın ziyan olması var, bu sebeple yasakladı" demiştir.

★ Bazıları da: "Dirhemleri kırpıp etrafını alıyorlardı, bu yasaklandı" demiştir. Çünkü kırpma artınca, para olarak kullanılmaz olur. Yeniden dökümü pahalıya mal olur.

★ Bazı ilim adamları, paranın kırılmasını, ağırlığının düşme endişesiyle, hileyi önlemek için yasakladı demiştir.

3- Paranın kırılmasını tecviz eden "kusur" (be's) paraya hile karıştırılmış olması, ayarının düşürülmesi, sahte basılmış olması gibi durumlardır. Bazı alimler, "sultan, kendinden önceki sultanın bastırdığı sikkeleri iptal edip, kendi adına sikke bastırmak istediği takdirde eskileri kırmak caiz olur" demiştir. Ancak bunun pahalıya malolan bir iş olduğu belirtilir.

Son olarak şunu kaydedelim: Hadiste gelen yasağa Kur'an'da şahid gösterilmiştir. Cenab-ı Hak: **"...Halkın malından eksiltip de kimsenin hakkını yemeyin..."** (A'raf 85) mealindeki ayet-i kerimede, -bazı yorumculara göre- paradaki eksiltme kastedilmiştir.

5977 ٤٣ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَجُلٌ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ: أُعْقِلُهَا وَأَتَوَكَّلُ أَوْ أُطْلِقُهَا وَأَتَوَكَّلُ؟ قَالَ: اعْقِلْهَا وَتَوَكَّلْ]. أخرجه الترمذي.

43. (5977)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek: "Hayvanımı bağlayarak mı yoksa serbest bırakarak mı Allah'a tevekkül edeyim?" diye sormuştu. Ona: *"Bağla ve tevekkül et!"* buyurdu." [Tirmizî, Kıyamet 61, (2519).]

AÇIKLAMA:

Hadis, hayvanı bağlamanın tevekküle aykırı olmadığını ifade etmektedir. Yani, bize terettüp eden tedbiri aldıktan sonra tevekkül etmemiz esastır. Tedbire tevessül etmeden tevekkül adına tedbir almamak İslam'ın tevekkül anlayışına zıddır. Bediüzzaman: "Tertib-i mukaddematta

"tefviz" tenbelliktir, meyl-i sa'yi kuvvetlendirir. Mevcudla iktifa dûn-himmetliktir" der.

5978 ٤٤ – وعن إبراهيم قال: [أَرَادَ الضَّحَّاكُ بْنُ قَيْسٍ أَنْ يَسْتَعْمِلَ مَسْرُوقاً، فَقَالَ لَهُ عُمَارَةُ بْنُ عُقْبَةَ: أَتَسْتَعْمِلُ رَجُلاً مِنْ بَقَايَا قَتَلَةِ عُثْمَانَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنهُ؟ فَقَالَ مَسْرُوقٌ رَحِمَهُ اللّٰهُ: حَدَّثَنَا ابْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ لَمَّا أَرَادَ قَتْلَ أَبِيكَ عُقْبَةَ، قَالَ: مَنْ لِلصِّبْيَةِ؟ فَقَالَ: النَّارُ، وَقَدْ رَضِيتُ لَكَ مَا رَضِيَ لَكَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ]. أخرجه أبو داود.

44. (5978)- *İbrahim Nehai* anlatıyor: "Dahhak İbnu Kays, Mesruk'u işçi olarak kullanmak istemişti. Umare tu'bnu Ukbe ona:

"Hz. Osman (radıyallahu anh)'ın katillerinden baki kalmış bir adamı isti'mal mi edeceksin?" dedi. Mesruk rahimehullah da ona:

"Abdullah İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) bana rivayet etti: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* baban Utbe'yi öldürmek istediği zaman, (baban):

"Çocuklara kim hami olacak?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm da: "Ateş" buyurdular. Senin için Resulullah'ın (münasib görüp) razı olduğuna ben de razıyım!" dedi." [Ebu Davud, Cihad 128, (2686).]

AÇIKLAMA:

1- Umâre'nin babası *Ukbe İbnu Ebi Muayt* insanların en bedbahtlarından biridir. Resulullah, Ka'be'nin avlusunda namaz kılarken, secde esnasında, hakaret için deve karnı atmıştır. Utbe'yi İbnu Mes'ud sabren öldürmüştür.

2- "Çocukları ateş himaye edecektir" şeklindeki Nebevî cevap iki suretle anlaşılmıştır:

1) Zayi olma: Yani eğer ateş, çocuklara kefil olmaya elverişli ise, işte kefil odur.

2) Cevap hakimane bir üslubla: *"Sana ateş var"* demektir. Yani: *"Sen kendi işine bak, seni bekleyen ateş, problem olarak sana yeter, çocukların meselesini bırak, onlar sahipsiz değil. Allah onlara kefildir"* demektir. Bazı alimlere göre hadiste esas olan mana budur. Diğer bazılarına göre önceki mana esastır. Bu kanaatte olan Aliyyu'l-Kâri: "Eğer ikinci mana esas olsaydı "ateş"e bedel "Allah" derdi" der.

Görüldüğü üzere Mesruk, Umare'nin kendine attığı taşa, taş atarak cevap vermiş olmakta, mukabele etmiş bulunmaktadır.

5979 ٤٥ - وعن حذيفة رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [جاءَ السَّيِّدُ وَالْعَاقِبُ صَاحِبَا نَجْرَانَ إلى رَسُولِ اللهِ ﷺ يُرِيدَانِ أنْ يُلاعِنَاهُ، قَالَ: فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ لاَ تَفْعَلْ، فَوَاللهِ إنْ كَانَ نَبِيّاً فَلاعَنَنَا لاَ نُفْلِحُ أَبَداً نَحنُ وَلاَ عَقِبُنَا مِنْ بَعْدِنَا، قَالاَ لَهُ: إنَّا نُعْطِيكَ مَا سَأَلْتَنَا، وَابْعَثْ مَعَنَا رَجُلاً أَمِيناً، وَلاَ تَبْعَثْ مَعَنَا إلاَّ أَمِيناً فَقَالَ ﷺ: لأَبْعَثَنَّ مَعَكُمْ رَجُلاً أَمِيناً، حَقَّ أَمِينٍ، فَاسْتَشْرَفَ لَهُ أَصْحَابُ رَسُولِ اللهِ ﷺ فقَالَ: قُمْ يَا أَبَا عُبَيْدَةَ بْنَ الْجَرَّاحِ، فَلَمَّا قَامَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: هذَا أَمِينُ هذهِ الأُمَّةِ]. أخرجه البخاري.

وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَوْ بَايَعَنِي عَشَرَةٌ مِنَ الْيَهُودِ لَمْ يَبْقَ عَلَى ظَهْرِهَا يَهُودِيٌّ إلاَّ أَسْلَمَ، وَفِي رِوَايَةٍ لَوْ آمَنَ بِي عَشَرَةٌ مِنَ الْيَهُودِ لآمَنَ بِي الْيَهُودُ]. أخرجه الشيخان.

45. (5979)- *Huzeyfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Necran'ın iki sahibi Seyyid ve Âkıb, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a geldiler. Onunla mülâane yapmak istiyorlardı.

Bunlardan biri arkadaşına:

"Bunu yapma! Eğer (Muhammed gerçek) bir peygamberse ve bize lanette bulunursa biz bir daha felah bulamadığımız gibi, bizden sonra gelecek nesiller de iflah olmazlar!" dedi. Resulullah'a gelip:

"Biz sana istediğini vereceğiz, bizimle emin birini gönder. Bizimle emin olmayanı gönderme!" dediler. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Ben sizinle gerçekten hakkıyla emin bir adam göndereceğim" buyurdu. Bunun üzerine Resulullah'ın ashabı (bu övülen şahıs olabilmek için) ona yaklaştı. *Aleyhissalâtu vesselâm:* "Ey Ebu Ubeyde İbnu'l-Cerrah, sen kalk!" emretti. *Ebu Ubeyde* kalkınca, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "İşte şu, bu ümmetin eminidir!" buyurdular." [Buhârî, Fedailu'l-Ashab 21, Megazî 72, İcazetu Haberi'l-Vahid 1.]

AÇIKLAMA:

1- Necran, Mekke'den Yemen cihetine giderken yedi merhale uzaklıkta genişçe bir bölgenin adıdır, yetmiş üç karyeye sahiptir, sür'atli bir

atlı için bir günlük yürüme mesafesindedir. İbnu İshak, halkı Hıristiyan olan bu bölgeden yirmi kişilik bir heyetin, daha Mekke'de iken Resulullah'a geldiğini, Medine'de de uğradığını kaydeder. Böylece onların iki sefer heyet gönderdiklerine hükmedilir. Farklı rivayetlerde sayıları 14, 24 olarak geçer, hatta isimleri dahi zikredilir. Seyyid'in adı Eyhem'dir -Şurahbil de denmiştir- bu heyetin başkanıdır. Âkıb'ın ismi Abdülmesih'dir.

Resulullah bunları İslam'a davet eder, onlara Kur'an tilavet eder. Fakat teklifi kabul etmezler. Resulullah bunun üzerine: *"Benim söylediklerimi inkar ederseniz, gelin mübahele edelim"* der. Mübahale: "İhtilaf eden her iki tarafın "Haksız olanlara Allah lanet etsin!" diye beraberce bedduada bulunmasıdır. *Resulullah*'ın bu teklifi şu mealdeki ayetle Kur'an'da ebedîleşir: **"Sana bu ilim geldikten sonra, kim seninle mücadele edecek olursa de ki: "Gelin, çocuklarımızı ve çocuklarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimiz ve kendinizi çağırıp toplanalım. Sonra niyaz edelim ki, Allah'ın laneti yalancılar üzerine olsun!"** (Al-i İmran 61). Ayet üzerine Resulullah, *Hz. Hasan, Hz. Hüseyin* ve *Hz. Fatıma*'nın ellerinden tutup, lanetleşmek üzere yürür, ciddiyet ve kararlılığını gösterir. Necranlılar, böylesi ciddi bir mübahale teklifi karşısında duraklarlar. Müsaade isteyip kendi aralarında istişare ederler. Sözü dinlenen büyükleri (ki rivayetlerde bazan Seyyid, bazan Âkıb, bazan *Şurahbil Ebu Meryem* diye ihtilaflıdır): "Allah'a kasem olsun, eğer bu peygamber ise, lanetleşme yaptığımız takdirde ebediyen ne biz felah buluruz, ne de arkadan gelen nesillerimiz iflah olur" der ve bunu kabul etmeyip Müslümanların istediklerini vererek sulh yapmayı kabul ederler. Bazı rivayetlerde iki bin hulle (takım elbise) üzerine sulh yaparlar. Bunlardan bin takımı Receb ayında, bin takımı da Safer ayında teslim edilecek ve her hulle ile birlikte bir okiyye (gümüş) verilecek. *İbnu Sa'd,* Seyyid ve Âkıb'ın bundan sonra dönüp Müslüman olduklarını kaydeder.

2- Necranlılarla ilgili bu kıssadan bazı fevaid çıkarılmıştır:

★ Kâfirin, Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu itiraf etmesi iman sayılmaz, İslam'ın ahkâmını iltizam şarttır.

★ Ehl-i Kitap'la mücadele caizdir, maslahat gerektirirse vacib de olabilir.

★ Hüccet zahir olduktan sonra, ısrar ettiği takdirde muhalefet edenle lanetleşme caizdir. *İbnu Hacer* der ki: "Tecrübe ile sabittir, haksız olduğu halde mübahaleye katılan kimse, mübahale ettiği günden itibaren bir yıl geçmeden musibete uğrar. Ben mülhidlerden bu hususta taassuba düşen birinin iki ay geçmeden helak olduğuna şahid oldum."

★ İmamın uygun göreceği mal mukabilinde zımmîlerle sulh yapılabilir. Bu mal cizye yerine geçer.

★ İmam, İslam'ın maslahatı için müsalaha yaptığı gayr-ı müslimlere emin bir alimi göndermelidir.

★ Hadis, *Ebu Ubeyde* hakkında fevkalâde bir menkîbe ihtiva etmektedir.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Necran'a Hz. Ali'yi de gönderdiğine dair başka rivayetler bir diğer vak'a ile ilgili olmalıdır. Çünkü Ebu Ubeyde'nin onlarla gidip, Hıristiyanlardan cizyelerini, Müslüman olanlardan da zekatlarını toplayıp getirdiği rivayetlerde açıktır.

5980 ٤٦ - وعنه رَضِيَ اللهُ عَنه قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: تَكُونُ إبلٌ للشَّيَاطِينِ، وَبُيُوتٌ للشَّيَاطِينِ فأمَّا إبلُ الشَّيَاطِينِ فَقَدْ رَأيتُها، يَخْرُجُ أحَدُكُمْ بِنَجِيبَاتٍ مَعَهُ قَدْ أسْمَنَهَا فَلاَ يَعْلُو بَعِيراً مِنْهَا، وَيَمُرُّ بأخِيهِ قَدِ انْقَطَعَ بِهِ فَلاَ يَحْمِلُهُ، وَأمَّا بُيُوتُ الشَّيَاطِينِ فَلاَ أرَاهَا إلاَّ هذِهِ الأقْفَاصَ الَّتِي تَسْتُرُ النَّاسُ بِالدِّيبَاجِ]. أخرجه أبو داود.

46. (5980)- Yine *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Şeytanlar için develer vardır. Şeytanlar için evler vardır. Şeytanlara ait develere gelince, ben, onları gördüm. (Şöyle ki): Biriniz, yedeğinde, iyi beslediği seçkin develerle (yola) çıkar, bunlardan hiçbirine binmez. Yol esnasında yürümekten kesilmiş (bir din) kardeşine rastlar, devesine onu da almaz (işte bu develer şeytana aittir, çünkü gösteriş ve tefahur için beslenmiştir). Şeytana ait evlere gelince, onların, (müreffeh) insalar tarafından (seyahata çıkınca kullanılan ve) ipeklerle örtülmüş kafeslerden (hevdeç) başkası olmadığını zannediyorum." [Ebu Davud, Cihad 62, (2568).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), ciddi bir ihtiyaç olmadığı halde sırf gösteriş ve tefahur için veya aşırı lüks ve tereffüh için yapılan harcamaları şeytana nisbet etmektedir. Burada bu söylenen hususa iki mühim örnek zikredilmiştir. Kullanılmayan ve ihtiyaç sahibi çıktığı zaman da ariyet olarak verilmeyen develer, yine tereffüh için edinilen ipek perdelerle örtülü hevdeçler. Hevdeç, yol sırasında develerin üzerine yerleştirilen küçük hücredir. Yolcu bunun içine girer. Onun sayesinde güneş, rüzgâr, kum gibi çölün birkısım zararlarından kendini korur. As-

lında hevdeç yasaklanmış değildir. Resulullah'ın zevcelerinin, seyahat sırasında hevdeç içinde oldukları rivayetlerde açıktır. Hadiste reddedilen hevdeç, ipekle örtülmüş olanıdır. Bu, gösteriş ve tereffüh (lüks) alâmetidir. Bu iki örneğe kıyasen hayatımıza giren diğer lüks ve israf çeşitlerini de şeytana nisbet etmemiz mümkündür. Nitekim daha önce de geçtiği üzere, Resulullah evde gösteriş için bulundurulan ihtiyaç fazlası yatağın da "şeytana ait" olduğunu söylemiştir.

5981 ٤٧ – وعنه رَضِيَ اللهُ عَنه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : لَيْسَتِ السَّنَةُ بِأَنْ لاَ تُمْطَرُوا، وَلَكِنِ السَّنَةُ أَنْ تُمْطَرُوا وَتُمْطَرُوا وَلاَ تُنْبِتُ الأَرْضُ شَيْئاً]. أخرجه مسلم.

47. (5981)- Yine *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"(Kıtlık) senesi, yağmurun yağmadığı (sene) değildir. Asıl kıtlık senesi, yağmur bol bol yağdığı halde yerin hiçbirşey bitirmediği senedir." [Müslim, Fiten 44, (2904).]

AÇIKLAMA:

Hadis, gerçek kıtlığın yağmursuzluktan olmayacağını beirtmektedir. Nitekim yağmur yağmadığı takdirde, belli bir ölçüde akarsulardan istifade olur. Fakat düzensiz çok yağışın hasıl edeceği durum daha da kötü olabilir. Ekinler, sebzeler fazla yağıştan da zarar görür, mahsuller olgunlaşamaz ve çürür.

Günümüz şartlarında, hadisi, arazinin kirlenmiş olması sebebiyle yağmura rağmen otun bitmemesi veya havanın aşırı kirlenmiş olması sebebiyle yağmurun zehirlenmesi ve arazideki bitkilere ve ağaçlara yaramaması ve araziyi çoraklaştırması olarak anlayabiliriz. Bu suretle, arazinin müteakip yıllarda kullanılma şansı da kalmamaktadır. Ekim sahalarının böylesi bir çevre kirlenmesine maruz kalması, o memlekete gerçek kıtlığı getirecek demektir.

Hadisi, bu ikinci manada anlayıp, arazilerin kimyevî kirliliklerden korunmasına Nebevî bir ihtar kabul edilmesi kanaatindeyiz.

5982 ٤٨ – وعن مطرِّف بن عبدالله بن الشخير عن أبيه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : مَثَلُ ابْنِ آدَمَ وَإِلَى جَنْبِهِ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ مَنِيَّةً فَـإِنْ أَخْطَأَتْهُ الْمَنَايَا وَقَعَ فِي الْهَرَمِ حَتَّى يَمُوتَ]. أخرجه الترمذي.

48. (5982)- *Mutarraf İbnu Abdillah İbni'ş-Şıhhîr*, babasından naklen diyor ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ademoğlunun misali, yanıbaşında doksan dokuz tane (öldürücü) belanın bulunmasına benzer. Bu belalardan kurtulmuş olsa bile, sonunda ölünceye kadar çekeceği düşkünlük hali yakalayacaktır." [Tirmizî, Kader 14 (2151).]

AÇIKLAMA:

Alimler, hadisten insanın musibetlerle karşılaşmasının kaçınılmaz bir kader olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Etrafı her an isabet etmesi muhtemel ciddi belalarla çevrilidir. Bu belaların ,"ölüm" manasına gelen meniyye kelimesinin cem'i (çoğulu) olan menaya ile ifadesi, belaların öldürücü vasıfta ciddî olduğunu ifade etmek içindir. Hastalıklar, yangınlar, boğulmalar, kazalar, trafik kazaları, anarşi, serseri kurşun vs. çeşitleriyle musibetler o kadar çoktur ki, kişi bunları fazla düşünecek olsa hayat iyice bir çekilmez hale gelir. Öyleyse hadis, bunların herkes için kaçınılmaz kader olduğunu düşünüp, tevekküle ve Allah'a itimat etmeye teşvik etmektedir. Bu musibetlerden sıyrılıp çıkanları muhakkak olan düşkünlük ve ölüm beklemektedir. Herem'i düşkünlük diye ifade ettik. Dilimizde pîr-i fani kelimesi de bu manada kullanılır. Ayet-i kerime düşkünlüğü erzel-i ömür diye ifade eder ve **"Bildiği şeyi bilmez hale gelme"** (Nahl 6) olarak tavsif buyurur. Kişiye ölümü aratan bir hal, bir musibet de budur. Alimler buna devasız hastalık da demişlerdir.

Hülasa mü'min "dünyayı mü'min hapishanesi, kâfirin cenneti" bilmeli, Allah'ın takdir ettiği bu yazgıya razı olmalı, musibetlere sabrederek imtihanını başarıyla tamamlamalıdır. Mülk suresinde dünya hayatının zevk u sefa için değil, bir imtihan için yaratıldığı belirtilmektedir. Bu imtihanın soruları musibetlerdir, başarılma şartı da sabır ve rızadır.

5983 ٤٩ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: نِعْمَتَانِ مَغْبُونٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ: الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ]. أخرجه البخاري والترمذي.

49. (5983)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "İki (büyük) nimet vardır. İnsanların çoğu onlar hususunda aldanmıştır:

★ *Sıhhat,*

★ *Ve boş vakit!"* [Buharî, Rikak 1; Tirmizî, Zühd 1, (2305).]

AÇIKLAMA:

İbnu Battal der ki: "Hadisin manası şudur: "Muhakkak ki kişi, ih-

tiyaçları görülmemiş halde bedenen sıhhatli olursa, "boş" olur. Kimde bu iki husus tahakkuk ederse, aldanmama hususunda hırs göstermelidir. Bu durumda aldanması Allah'ın kendine verdiği nimetlerin şükrünü edayı terketmesidir. O'nun şükrü, Allah'ın emirlerine uyması ve yasaklarından kaçınmasıdır. Bundan geri kalan aldanmıştır. "İnsanların çoğu" tabiri ile Resulullah aldanmışlıktan kurtulanların azlığına işaret etmiştir."

İbnu'l-Cevzî der ki: "İnsan, bazan sıhhatlidir fakat geçim meşguliyeti sebebiyle boş değildir; bazan geçim derdi yoktur fakat sağlıklı değildir. İkisi birleşince, Allah'a taat hususunda kişiye tenbellik galebe çalarsa o zaman "aldanmış" olur. Şöyle ki: Dünya ahiretin tarlasıdır, burada kârı ahirette ortaya çıkacak ticaret yapılır. Kim boş vaktini ve sağlığını Allah'a taatte kullanırsa işte bu, gıbta edilecek (mağbut) kimsedir, kim de bunları Allah'a isyanda kullanırsa işte bu, aldanmıştır (mağbun). Çünkü boş vakti, meşguliyet; sağlığı hastalık takip eder."

Tîbî der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mükellefe, bir tüccarı misal olarak zikretmiştir: "Bu tüccarın sermayesi var, ana para zayi olmadan kâr etmek istiyor. Bunun yolu da alış-veriş yapacak adam aramaktan geçer, aldanmaması için hem doğruluğa hem de maharete ihtiyacı var. İşte sağlık ve boş vakit sermayedir. Kişinin iman ederek nefsiyle ve din düşmanlarıyla mücahedede bulunarak Allah'la alış-veriş muamelesine girişmesi gerekir, ta ki o dünya ve ahiret kârlarını elde etsin. Rabb Teala'nın şu sözü bu söylenene yakındır. (Mealen): **"Ey iman edenler! Pek acı bir azabtan kurtaracak kârlı bir yolu size göstereyim mi? Allah'a ve Resulü'ne iman eder, Allah yolunda mallarınız ve canlarınızla cihad edersiniz. Eğer bilseniz, bu sizin için daha hayırlıdır"** (Saff 10-11). Kişinin, elindeki sermaye ve kârı kaybetmemek için, nefse uymaktan, şeytanla muameleye girmekten kaçınması gerekir. Hadiste geçen "o iki şeyde insanların çoğu aldanmıştır" sözü, Cenab-ı Hakk'ın şu sözüne benzer. (Mealen): **"Kullarımdan hakkıyla şükredenler ne kadar az"** (Sebe 13). Hadiste geçen "çok", ayette geçen "az"ın mukabilindedir.

Ebu Bekr İbnu'l-Arabî der ki: "Allah'ın kul üzerindeki ilk nimetinin hangisi olduğunda ihtilaf edilmiştir:

★ Bazıları: "İman!" demiştir,

★ Bazıları: "Hayat!" demiştir.

★ Bazıları: "Sıhhat" demiştir.

Ama doğru olanı öncekidir, çünkü o, mutlak bir nimettir. Hayat ve

sıhhat ise dünyevî nimetlerdir, hakiki nimet değillerdir. Onlar, imanla birlikte olursa nimettirler. İşte bu durumda insanların çoğu onlarda aldanırlar. Yani kârları ya tamamen gider veya azalır. Kim kendini devamlı olarak kötüyü emreden nefsine kaptırarak rahat peşinde koşar ve Allah'ın koyduğu hududa riayet etmez ve ibadete devamı bırakırsa, işte bu aldanmıştır. Boş olan adamın durumu da böyledir. Çünkü meşgul kimsenin, boş kimsenin aksine umumiyetle bir mazereti olur, boştan ise mazeret kalkar ve boşluğu, aleyhine bir delil teşkil eder."

M. Fethullah Gülen Hocaefendi zaman ile ilgili genel değerlendirmelerinin yer aldığı "Zaman Muamması" adlı makalesinde şunları söylüyor:

Zaman Muamması

Bizim, ileri ülkelerden, ne fizikî güç, ne de manevî değerlere sahib olma bakımından herhangi bir eksiğimizin olduğu kat'iyyen söylenemez. Ne var ki, zamana sözünü geçirme, onunla içli-dışlı olma ve onun her parçasını bir pırlanta gibi değerlendirmeden yana, onlardan geri, hem çok geri olduğumuz da bir gerçektir.

Zaman, üzerinden geçilip gidilen bir boşluk değil; o, yakalanıp kullanılacak bir cevher, her günkü piyasa ve pazarın en kıymetli metâı ve dünya ticarethânesinde insanoğluna bahşedilmiş bir ana-para ve sermayedir. Dün ve bugün zamanın sırrını kavrayanlar, eşya ve hâdiselere nüfuz ede ede onda varolmanın özünü keşfettiler. Zamanı bir boşluk telakki edenler ise, onun öğütücü dişleri arasında eriyip gittiler.

Eğer mazideki şerefli yerimizin yeniden kazanılması, ihtişam dönemimizin bir kere daha yaşanması ve milletler arası işlerde, muvazene unsuru olmamız arzu ediliyorsa; evvelâ; zamana hâkim olmanın yolları araştırılmalı, bu İlâhî sermayenin zerresi dahi heder edilmemeli; ve onu, en iyi şekilde değerlendirme usûl ve metodu nesillere ezberlettirilmelidir.

Geçmişimizin sımsıkı elde tutulması, geleceğe ait plân ve projelerin bu düşünce üzerinde gerçekleştirilmesi; bunları yaparken de herşeye, içinde yaşadığımız zamanı idrak adesesiyle bakılması bu yolun biricik esasıdır. Yoksa dün mutlu ve şanlı imişiz; bugüne faydası ne? Hâlihazır ve umûmî durum, rahat ve saadet bahşediciymiş; yarınlara bundan ne kalacak? Gelecek, hayaller üzerinde sırça saraylar; bugünün bedbahtlarına kazandıracağı nedir? Evet, geçmiş, başlarda bir tak gibi görülüp onunla övünülmelidir; ama gelecek için de ölesiye gayretlerle, o seviyede hazırlanılmalıdır ki; o şanlı maziler, kitabların güve düşmüş sayfalarında birer süslü üsture olarak kalmasın..!

Her zerresi bir hikmet dünyası, her lahzası bir ders alma devresi olan varlık, ona dikkatle bakan uyanık ruhlar için, onun teşhir edilen sayfaları gönüllere ilham kaynağı bir kitab, ondan duyulacak her ses marifet aşılayan bir hitabdır.

Pırıl pırıl güneşi, masmavi semayı, sonsuzluk düşüncesiyle kaynayıp duran uçsuz-bucaksız denizleri seyretmek; yer yer zirveler ve ovalar arasında, yerin halifesi şuuruyla çevreyi temaşa edip durmak; teleskoplarla mekânın derinliklerini gözetleyerek uzak yıldızlarla yüz yüze gelmek; mini mini böcekler âlemine inerek onlarla içli-dışlı olmak; baharların, yazların, sonbaharların, kışların peşi peşine akıp gitmesi içinde tabiat hadiselerini sezmeye ve tanımaya çalışmak; göz ve kulakların muhteşem dünyası üzerinde tekrar tekrar durup düşünmek; ormanların derinliklerindeki vahşî gürültüleri; rüzgârların tatlı esişi, ağaç hışırtıları ve yaprak sesleriyle beraber duymağa çalışmak; otların, ağaçların dallarında taht kurmuş gündüzün yanık bağırlı gazelhânlarını, gecenin beliğ hatiblerini dinlemek; mabedler ve başka san'at eserlerinin sîmalarında, dâhiyâne çehreleri görmeğe çalışmak; sıcağı-soğuğu, acıyı-tatlıyı, güzeli-çirkini peşipeşine seyredip zıdlardaki bütünleştirici ruhu görmek; hayatın her saniye, her salise, her âşiresine.. başka başka tefekkür tabloları takarak geleceğin dünyalarını, ruh ikliminde ve dış âlemde, ortaya koyacağımız yeni terkib, yeni tahlil, yeni buluş ve yeni keşiflerle selâmlamak.. evet, bütün bunlarla var olmak, varlığın akışına hız kazandırmak, sonra da bir hiç gibi sıyrılıp devreden çıkmak.. işte zamanla bütünleşmenin aydınlık yolu..!

Zamanın kısalığından dem vuranlar, çalışıp düşünmeye vakit bulamamadan şikayet edenler ve hep zamana sövüp ondan dert yananlar varsın gaflet ve dalâletlerinde bocalaya dursunlar; zamanın her parçasına ruhunun ilhamlarını işleyen büyük ruhlar, onu olduğundan daha fazla ve daha geniş bulmuş ve bu İlâhî armağanı değerlendirerek eşya ve hâdiselerin her yanını didik didik etmişlerdir. Gazâlîler bu dikkat ve teyakkuzla varlığın verâsındaki gerçeği sezerek, onda ikinci bir varlığa ermiş; Mevlânalar, zamanın coşdurucu soluklarıyla kendilerinden geçmiş ve bir velvele olarak cihanın her yanını sarmış; Newtonlar, bir elmanın yere düşmesi gibi en küçük hâdiseleri dahi değerlendirerek, kâinat kitabının sinesindeki (çekim kanunu)nu keşfetmiş ve zamanın herşeye yetebileceğini isbatlayıp ortaya koymuşlardı. Zamanla bütünleşmiş bu üstün kametler, geçmişin mirasını, en iyi şekilde değerlendirmiş, yaşadıkları devri tekrar tekrar hallaç etmiş görünüp, bilinecek noktaya çıktıkları andan itibaren de, dünyanın dört-bir yanında saygıyla selâmlanmış ve en

sert kayalar üzerinde yeşeren tohumlar gibi, en ibtidaî toplumların vicdanlarında dahi kök salmışlardır.

Geleceğin bahtiyar nesilleri, zamanı değerlendirmesini bilecek; düşünürken çalışmayı, çalışırken okumayı, okurken de idealleri uğrunda hizmet vermeyi ihmal etmeyecek, daima canlı, daima renkli olmasını bileceklerdir.(114)

5984 ٥٠ - وعنه رَضيَ اللّهُ عَنه قال: [قَدِمَ مُسَيْلَمَةُ الكَذَّابُ على عَهْدِ رَسُول اللّهِ ﷺ فَجَعَلَ يَقُولُ: إن جَعَلَ لي مُحَمَّدٌ الأمرَ مِن بَعْدِه اتَّبَعْتُه، وَقَدِمَ المَدِينَةَ في بَشَرٍ كَثيرٍ مِن قَوْمِه، فَأقْبَلَ إلَيْه رَسُولُ اللّهِ ﷺ ومَعَهُ ثَابِتُ بنُ قَيْسِ ابنِ شَمَّاسٍ، وفي يَدِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ قِطْعَةُ جَرِيدٍ حتَّى وَقَفَ عَلَيْه في أصْحَابِه، فَقَالَ: لَو سَألْتَني هذه القِطْعَةَ مَا أعْطَيْتُكَهَا، وَلَنْ تَعْدُو أمْرَ اللّهِ فيكَ، وَلَئِنْ أدْبَرْتَ لَيَعْقِرَنَّكَ اللّهُ، وَإنِّي لأرَاكَ الّذي أُرِيتُ فيكَ ما أُرِيتُ. قَالَ ابنُ عَبَّاسٍ: فَسَألْتُ عَن قَوْلِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ، وَإنَّكَ الّذي أُرِيتُ فِيكَ مَا أُرِيتُ، فَأخْبَرَني أبُو هُرَيْرَةَ رَضيَ اللّهُ عَنه، أنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَالَ: بَيْنَا أنَا نَائِمٌ رَأيْتُ في يَدَيَّ سِوَارَيْنِ مِنْ ذَهَبٍ فَأهَمَّني شَأنُهُمَا، فَأوْحَى اللّهُ تَعَالَى إلَيَّ أن انْفُخْهُمَا، فَنَفَخْتُهُمَا، فَطَارَا فَأوَّلْتُهُمَا كَذَّابَيْنِ يَخْرُجَانِ مِنْ بَعْدِي، وَكَانَ أحَدُهُمَا العَنْسِيَّ صَاحِبَ صَنْعَاءَ، وَالآخَرُ مُسَيْلَمَةَ صَاحِبَ اليَمَامَةِ]. أخرجه الشيخان.

والمراد «بالعقر» هنا الهلاك.

50. (5984)- *Yine İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Müseylime-i Kezzab, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında [Medine'ye] geldi ve: "Eğer Muhammed bu işi (hilafeti) kendinden sonra bana bırakırsa ben ona tabi olurum" demeye başladı. Sonra kavminden kalabalık bir cemaatle Medine'ye geldi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da Sabit İbnu Kays İbni Şemmas ile birlikte ona uğradı. Bu sırada Aleyhissalâtu vesselâm'ın elinde bir dal parçası vardı. Arkadaşlarının arasında oturmakta olan Müseylime'ye yaklaştı ve:

114) M. Fethullah Gülen, Buhranlar Anaforunda İnsan, sh. 138-141.

"Sen benden şu parçayı istemiş olsan dahi bunu sana vermem! Sen, Allah'ın senin hakkındaki emrini asla tecavüz edemeyeceksin. (Şayet bana itaatten) yüz çevirecek olursan Allah mutlaka senin hakkından gelecektir. Öyle zannediyorum ki, sen hakkında bana ne gösterilmiş ise, o gösterilmiş olan kimsesin! [İşte Sabit, bana bedel sana cevap verecek!" buyurup, oradan ayrıldı.]

İbnu Abbas der ki: "Ben, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Öyle zannediyorum ki, sen hakkında bana ne gösterilmiş ise, o gösterilmiş olan kimsesin"* sözü ile neyi kastettiğini sordum. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) bana şu hususu haber verdi: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurmuştu ki:

"Ben bir gün rüyamda, elimde iki altın bilezik gördüm. Yine rüyamda onlara fazla bir ilgi göstermiştim. Allah Teala hazretleri: "Onlara üfle!" diye vahyetti, ben de üfledim, derken uçup gittiler. Ben bunları, benden sonra çıkacak iki yalancı ile yorumladım." [Ravi, Ubeydullah der ki]: "Bunlardan biri, San'a'nın sahibi el-Anesî, diğeri de Yemame'nin sahibi Müseylime'dir." [Buharî, Menakıb 25, Megazî 70, 71, Tevhid 29; Müslim, Rü'ya 21, (2273).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, *Hz. Ebubekir* zamanında isyan bayrağı kaldıran iki yalancı peygamberden söz etmektedir. Kitaplarda *Müseylime* ile ilgili rivayetler, teferruatta bazı farklılıklar arzeder. Ancak en sahih olanı Sahiheyn'de gelen şeklidir.

Müseylime, rivayetten de anlaşılacağı üzere, Yemame'nin sahibiydi. Kendisi aynı zamanda edipti. Halkı arasında itibarı fazla olduğu için *Rahmanu'l-Yemame* lakabıyla anılırdı. Onu isyana, peygamberlik iddiasına sevkedecek olan husus da , bu itibarı ve kavminin desteğine olan güveni olmalıdır.

2- Bu rivayet, *Resulullah'ın Müseylime*'ye kadar geldiğini ifade etmektedir. *Sabit İbnu Kays*'la birlikte gelmiş ve Yemamelilerin huzurunda, peygamberliğe ortaklık, Resulullah'tan sonra idareye varislik, -bazı rivayetlere göre arzın ortaklaşa paylaşılması- gibi taleplerini reddedip, bu çeşit düşüncelerle hareket ettiği takdirde bir çöp bile istese vermeyeceğini kesin bir dille ifade etmiştir.

3- *Resulullah*'ın onun yanına gelmesi bazı farklı yorumlara sebep olmuştur. Müseylime'nin büyüklük taslayarak, kibrinden, *Resulullah*'ın huzuruna gelmekten imtina etmiş olarak ağırlıkların başında kalmış

olabileceğini, ama Resulullah'ın önce, bütün heyetlere yaptığı gibi nezaketle muamele edip diplomasinin gereğini yerine getirdiği, iyi muamele ve tatlı sözle heyetin kalbini kazanmayı esas aldığı, sonra da Müseylime'de anlayış göremeyince, hakkındaki azimkâr kararını ve hüccetini adamlarının huzurunda kendisine duyurmak üzere yanına gelmiş olabileceği belirtilmiştir. Resulullah'ın bu davranışından, imamın, küffardan görüşme arzusu ile gelen bir heyete, Müslümanların maslahatı gerektiriyorsa, bizzat gidebileceği hükmü çıkarılmıştır.

4- *Sabit İbnu Kays* Resulullah'ın hatibi idi. İhtiyaç halinde onu bu maksatla istihdam ederdi. Müseylime'nin sözcülüğünü ettiği heyete, talepleri hususunda kesin cevabını veren Aleyhissalâtu vesselâm, heyetin arzulayacağı teferruatı konuşma hususunda onu vekil bırakıp ayrılmıştır. Kendisi cevamiu'l-kelimdi. Özür ifade etmişti: "Bir çöp bile vermeyecekti." Gerisini hatibiyle konuşabilirlerdi. Resulullah'ın bu davranışı da, Müslüman diplomasisine bir kaide kazandırmıştır. İmam, ihtiyaç duyduğu taktirde, bu çeşit temaslarda bir başkasını vekil tayin edebilir, hatipten istifade edebilir, inatçılara karşı belagat sahiplerinin yardımını talep edebilir.

Müseylimetu'l-Kezzab Resulullah'ın haber verdiği gibi, Hz. Sıddîk (radıyallahu anh) zamanında Müslümanlar tarafından öldürülecek ve fitnesi defedilecektir. Müseylime'nin, Hz. Hamza'yı şehid eden Vahşi tarafından, aynı harbe ile öldürüldüğü rivayetlerde gelmiştir.

5- *Resulullah* rüyada gördüğü altın bilezikleri, yalancılarla te'vil etmiştir. Çünkü yalan, bir şeyi asıl yerinden bir başka yere koymaktır. Kolunda altın bilezik görmesini, altın erkeğe haram ve yasak olması sebebiyle, onu olmaması gereken yerde görmekle yalancı ile te'vil etmiş; kendinin olmayan şeyi iddia edecek adamın çıkacağını söylemiştir. Üflemekle uçmalarını da, her ikisinin de tepelenip, ortadan kaldırılacaklarıyla te'vil etmiştir. Üflemekle ortadan kalkan şeyin adiliği, düşüklüğü ve değersizliği ayrıca ifade edilmiş olmaktadır.

6- Hadiste zikri geçen ikinci yalancı *el-Esved el-Anesi*'dir. Buna Zü'l-Hımar da denirdi. Çünkü yüzünü örterdi. Hımar, örtü manasına gelmektedir. Resulullah'ın San'a'daki İran asıllı amili Bâzan vefat edince, San'a'ya adamlarıyla gelen Zü'l-Hımar oralara hakim olur ve Bâzan'ın hanımı *el-Merzübane* ile evlenir. Ancak, Merzubane'nin bir gece ona halis şarap içirerek sarhoş etmesi sonucu, duvarı delerek sarayına giren takipçi yiğitler, Zü'l-Hımar'ı öldürürler. Duvarı delerek girmeleri, kapısını bin kadar muhafızın beklemesi sebebiyledir. Kadın ve sarayda bulunan

bazı kıymetli eşyalar kaçırılır. Derhal Medine'ye haber uçurulur. Resulullah'ın vefatı sırasında haber gelir. Bazı rivayetler, onun Resulullah'ın ölümünden bir gün bir gece önce öldürüldüğünü, Resulullah'ın vahiy yoluyla durumdan haberdar olduğunu ve ashabına bildirdiğini, sonra haberin *Hz. Ebu Bekr*'e geldiğini belirtir.

Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'in ridde denen bu irtidad hareketlerine karşı azimkâr davranışı, ciddiyet ve ısrarla üzerlerine giderek onları anında bertaraf etmesi İslam'a sebkat eden mühim hizmetlerinden biridir. Bilhassa Müseylime'nin hareketi genç İslam devletini epeyce uğraştırmıştır.

7- Şunu belirtmede fayda var: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sağlığında başlayan bu irtidad ve isyan hareketlerine karşı nasıl bir yol takip edileceğini bizzat Aleyhissalâtu vesselâm tesbit etmiştir: Resulullah derhal aktif şekilde mukabele etmiş, çevredeki devlete sadık Müslüman idarecilere talimatlar göndererek, isyancıların gerek savaş ve gerekse suikast yoluyla ortadan kaldırılmalarını emretmiştir. Taberi Tarihi bu çeşit Nebevî mektuplardan 19 tanesinin metnini nakletmektedir.

5985 ٥١– وعن سلمة بن نعيم بن مسعود الأشجعي عن أبيه رَضِيَ اللّٰهُ عَنه قَالَ: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ لَهُمَا حِينَ قَرَأَ كِتَابَ مُسَيْلَمَةَ إِلَيْهِ: مَا تَقُولاَنِ أَنْتُمَا؟ قَالَ: نَقُولُ كَمَا قَالَ، فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لَوْ لاَ أَنَّ الرُّسُلَ لاَ تُقْتَلُ لَضَرَبْتُ أَعْنَاقَكُمَا]. أخرجه أبو داود.

51. (5985)- *Seleme İbnu Nuaym İbnu Mes'ud el-Eşcaî,* babası (radıyallahu anh)'tan anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, Müseylime'nin kendisine yazdığı mektubu okuyunca, mektubu getiren iki elçiye şöyle söylediğini işitmiştir: *"Bu yazdığı meselede siz ne diyorsunuz?"* Elçiler:

"Biz de onun söylediğini söyleriz!" dediler. Bunun üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm: "Eğer elçileri öldürmemek kaide olmasaydı boyunlarınızı muhakkak uçururdum!"* buyurdular." [Ebu Davud, Cihad 166, (2761).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, *Müseylime*'nin Resulullah'a yazdığı bir mektubu mevzubahis etmektedir. Ancak, mektubun muhtevasını vermemektedir. Başka kaynakların kaydına göre *Müseylime*'nin mektubu şöyledir:

"Allah'ın Resulü Müseylime'den Allah'ın Resulü Muhammed'e,

Selam üzerine olsun. Emma ba'd: Din meselesinde ben sana ortak kılındım. Arzın yarısı bizimdir, yarısı da Kureyş'indir. Ne var ki Kureyş mütecavizdir."

Resulullah bu mektuba şu cevabı vermiştir:

"Bismillahirrahmanirrahim,

Allah'ın Resulü Muhammed'den yalancı Müseylime'ye,

Selam hidayete tabi olana olsun. Emma ba'd: Arz Allah'ındır, onu kullarından dilediğine miras kılar. Akibet ise muttakilerindir."

Görüldüğü üzere Müseylime kendini resulullah olarak takdim etmekte ve arzın yarısını talep etmektedir. Elçiler de buna inanmış olduklarını ifade etmişlerdir. Resulullah bu sebeple "elçiye zeval yok" prensibi olmasaydı sizi öldürürdüm" demiştir.

Alimler Resulullah'ın bu sözünden hareketle küffardan imama gelecek elçi küfür ifade eden sözler de sarfetse, ona dokunmanın haram olduğuna hükmetmiştir.

2- Bu vesile ile şunu da ilave edelim: Hicrî 11. yılda ortaya çıkan irtidad ve isyan eden ve hatta tıpkı Müseylime gibi mektup yazarak "ittifak anlaşması" yapmayı teklif eden Tuleyha da burada zikredilebilir. Resulullah'ın vefatından sonra ortaya çıkan isyankârlardan *Zu't-Tac, Lakit İbnu Malik, el-Eş'as el-Kindî, Ümmü Zemil Bintu Ümmü Kirfe, Secâhî* de burada zikredilebilir. Gatafanlılar arasında zuhur eden bu sonuncusu kendisinin dişi peygamber olduğunu da iddia etmiştir. *el-Eş'asu'l-Kindî, el-Esved*'in öldürülmesinden sonra Yemen'de zuhur etmiştir. *Zu't-Tac, Umman*'da, *Ümmü Zemil* de *Gatafan*'da zuhur etmiştir.

Bu mevzuyu tahlil eden *Muhammed Hamidullah,* açıklamalarını şöyle noktalar: "Gerek Resulullah Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve gerekse onun yerini alan Halife Ebu Bekr (radıyallahu anh) sükunet içinde fakat enerjik bir şekilde davranmışlardır. Sonunda elde edilen başarı, insanlık tarihinde cereyan eden bu büyük inkılab ve ıslahat hareketini yok olup gitmekten kurtarmış ve bu İlahî hareketin bütün dünyaya hitap edebilmesi için gereken yolu açmıştır.

5986 ٥٢– وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ حِينَ خَرَجْنَا مَعَهُ إلَى الطّائِفِ فَمَرَرْنَا بِقَبْرٍ، فَقَالَ: هَذَا قَبْرُ أبِي رِغَالٍ فَكَانَ هَذَا الْحَرَمُ يَدْفَعُ عَنْهُ، فَلَمَّا خَرَجَ أصَابَتْهُ النِّقْمَةُ الّتِي أصَابَتْ قَوْمَهُ بِهَذَا الْمَكَانِ فَدُفِنَ فِيهِ، وَآيَةُ

ذلكَ أنّهُ دُفِنَ معَهُ غُصْنٌ مِنْ ذَهَبٍ. فإنْ أنتُم نَبَشْتُمْ عنهُ أصبْتُمُوهُ فابْتَدَرَ النَّاسُ فاسْتَخْرَجُوا الْغُصْنَ]. أخرجه أبو داود.

52. (5986)- *İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beraberindekilerle Taif'e giderken bir kabre uğrayınca şunu söylemişti: *"Bu kabir, Ebu Riğal'in kabridir. Şu Harem mıntıkası sebebiyle (kavmine gelen musibetten) masun kalmıştı. (Harem'den harice) çıkınca kavmini çarpan bela onu da burada yakaladı ve buraya defnedildi. Söylediğimin delili, altından bir dalın beraberinde gömülmüş olmasıdır. Eğer kabri açacak olsanız, onu bulup çıkarırsınız!"*

Bunun üzerine halk, alelacele orayı kazıp mezkur altın dalı çıkardı." [Ebu Davud, Harac 41, (3088).]

AÇIKLAMA:

1- *Ebu Riğal*'in şahsiyeti ihtilaflıdır. Bir rivayete göre Ebu Sakif'tir. Yani Taiflilerin ecdadı. Semud kavminden idi. Harem bölgesi ondan belayı kırk gün bertaraf etmişti, ancak Mekke'deki işi bitip Harem'i çıkınca bela ona da çarpmıştır. Bir başka açıklamaya göre, "Mekke'yi basmaya gelen Ebrehe komutasındaki Habeş ordusuna delil olmuş yol gösteriyordu, yolda ölmüştür." Diğer bir açıklamaya göre Salih Peygamber'in öşür tahsildarıdır, zalimane davranmıştır. Vergi için geldiği bir kabilede annesi ölen bir bebeğe süt veren tek koyunu zorla almıştır. Allah da onun belasını vermiştir.

Hülasa kötülüğe, uğursuzluğa misal olarak zikredilen bir kimsedir. Mekke ile Taif arasında kabri mevcuttur. Hacıların onun kabrini taşlaması âdet olmuştur.

2- Dal diye tercüme ettiğimiz gusn'dan muradın bir çırpı, baston yerine kullanılan uzunca bir çubuk olduğu tahmin edilmiştir. Ancak bu çubuk altındandır. Dendiğine göre yirmi küsur rıtl ağırlığındadır.

3- *Hattâbî* der ki: "Bunun hükmü rikâzın hükmü gibidir. Çünkü cahiliye devrinde gömülmüş olan bir mal durumundadır, sahibi bilinmemektedir. *Ebu Riğal* ise, Allah'ın helak ettiği Semud kavminin bakiyesindendi. Onlardan bir nesil, bir devam kalmadı. Böylece bu mal rikaz hükmüne girmiştir. Hadiste, Müslümanlar için bir faide bir maksad mevcut olduğu takdirde müşrik kabirlerinin açılabileceğine, onların kabirlerinin, Müslüman kabirleri gibi bir hürmet taşımadığına delil vardır."

5987 ٥٣ - وعن علي بن أبي طالب رضي الله عنه قال: [كَانَ آخِرُ كَلاَمِ رَسُولِ اللهِ ﷺ: الصَّلاَةَ الصَّلاَةَ، اتَّقُوا اللهَ فِيمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ]. أخرجه أبو داود.

53. (5987)- *Ali İbnu Ebi Talib* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın son sözü: *"Namaz! Namaz! Sağ ellerinizin sahip olduğu (köleler) hakkında Allah'tan korkun!" olmuştu."* [Ebu Davud Edeb 133, (5156); ibnu Mace, Vesaya 1, (2698).]

AÇIKLAMA:

1- Burda *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın en son tavsiyesini görmekteyiz. En son tavsiye bir bakıma, bir dinin peygamberi olarak onun nazarında en mühim şeyin ne olduğunu ifade eder. Bu namazdır. Nitekim başka hadislerde namaz dinin direği olarak ifade edilmiş, namazı gereğince kılanın dini ayakta tutacağı, kılmayanın da dini yıkmış olacağı belirtilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de de namazın insanı her çeşit kötülüklerden koruyacağı ifade edilmiştir (Ankebut 45). Resulullah'ın namazdan sonra dikkat çektiği şey insan hukukuna müteallıktir: Kölelere karşı Allah'tan korkmak. Yani kölenin haklarına riayet etmek. Yapamayacağı iş vermemek, gündüz çalıştı ise gece çalıştırmamak, ma'ruf üzere yedirip içirmek, dövmemek, hakaret etmemek... gibi köle hakkında beyan edilen esaslara (115) riayet. Türbüştî, "köle haklarının namazla birlikte zikri ile Resulullah bu hakların da namaz gibi mutlaka uyulması gereken bir vecibe

115- Resulullah'ın köleye iyi muamele mevzuunda ne kadar hassasiyetle durduğunu göstermek için birkaç hadis kaydedeceğiz: *"Kölelerine kötü muamelede bulunan cennete giremez"* buyurmuştu ki "Ey Allah'ın Resulü! Bu ümmetin en çok köle ve yetimi olan ümmet olduğunu siz haber vermemiş miydiniz?" dediler. *"Evet! buyurdu. Öyleyse siz kölelerinize, aynen çocuklarınıza olan davranışınız gibi iyi davranın, yediğinizden yedirin."* Tekrar sordular: "Dünyada bize en faydalı şey nedir?" Şu cevabı verdi: *"Allah yolunda cihad etmek üzere beslediğiniz at ve sizin işinizi gören köleniz. O bir de namazını kıldı mı artık kardeşinizdir."* (İbnu Mace).

Ebu Hureyre anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: *"Biriniz için hizmetçisi yemeğini yapıp getirince, o yemeğin sıcaklığını ve kokusunu almış (canı çekmiştir). Öyleyse yanına oturtup onunla birlikte yesin. Eğer yemek azsa hiç olsun eline bir veya birkaç lokmalık koysun."* (Sahiheyn)

Yine Ebu Hureyre anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kölenin yemek, içmek (kendi üzerindeki) hakkıdır. Ona gücü yeten iş verilmelidir (Müslim).

Ebu Hureyre anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kölenin yemek, içmek (efendi üzerindeki) hakkıdır. Ona gücü yeten iş verilmelidir" (Müslim).

Ebu Hureyre diyor ki: "Aleyhissalâtu vesselâm şöyle buyurdular: *"Salih bir kölenin ecri (Allah indinde) iki kattır."* Ebu Hureyre'nin ruhunu kudret elinde tutan Allah'a yemin olsun Şayet Allah yolunda cihad, hacc ve anneme hizmet olmasaydı köle olarak ölmeyi tercih ederdim" (Müslim). Ebu Musa el-Eş'arî, Aleyhissalâtu vesselâm'ın şu sözünü nakletmiştir: *"Rabbine ibadetini iyi yapan, efendisine karşı üzerindeki hakkı, hayırhahlığı, itaati tam eda eden kölenin ecri iki kattır"* (Buhari, aynı manada Müslim).

olduğunu beyan etmeyi kastetmiştir" der. Bazı alimler kişinin malik olduğu hayvanların da buraya dahil olduğunu söylemiştir. Nitekim -daha önce kaydettiğimiz üzere- hadislerde hayvan hakları da medar-ı bahs edilmiştir.

Köle haklarıyla ilgili olarak bu dikkat çekmenin gerisinde hür insanın hukuku mevcuttur. Yani, bir kısım haklardan mahrum ölenlerin hakkı ehemmiyet arzederse, hür insanların hakları daha çok ehemmiyet arzeder: Malı, canı, ırzı haramdır. Bu haramlar hususunda Allah'tan korkmak gerekir.

Bazı alimler, "sağ elin sahip olduğu" tabiriyle -belirtildiği üzere- kölelere ihsanı (iyi muameleyi) anlarken, diğer bazıları da "sağ ellerin sahip olduğu emvalin zekat hakkını" anlamıştır.

2- Resulullah *"Namaz! Namaz!"* buyurmuştur, ifadeyi mutlak bırakmıştır. Bu ifade veciz olmakla birlikte manası geniştir, ölüm anında olan lisan-ı nübüvvete yaraşan bir özlülüğe sahiptir. Şu manaları takdir edebiliriz:

★ Namazları, hakkını vererek kılın: Farzları, vecibeleri, sünnetleri, ta'dil-i erkanı üzere kılın.

★ Namazlarınızı vakti vaktinde devamlı kılın.

★ Namazın yeni nesillere öğretilmesini ihmal etmeyin.

★ Namazları cemaatle kılın! vs.

3- Resulullah'ın son söyledikleri hususunda başka teferruat da var, daha önce geçti (5405).

SON SÖZ

Bu eserin müellifi -ki Allah onu gayesinde muvaffak kılsın ve rahmetinden ümit ettiği şeye ulaştırsın- der ki:

İşte hadislerden cemedip özetleyerek, seçip kısaltarak telif ettiğim eserin sonuna geldim.. Altı ana kitap böylece birleştirilmiş oldu. Bu eser sayesinde inşaallah, Kütüb-i Sitte'nin muhtevasına yeterince kavuşulmuş olacak. Şimdiye kadar böylesi bir çalışma kimseye nasib olmadı. Bu eseri, sırf Cenab-ı Hakk'ın rızası için te'lif ettim. Ne riya, ne gösteriş, ne böbürlenme niyetime yaklaşmadı. Rivayetlerin tekerrür edenlerinden en kısa, en cami olanlarıyla uzun hadislerden hacimce en az, en faydalı olanlarla yetindim. Bununla Rab Teala hazretlerinden bol sevap ümid ediyorum. O, öylesine cömertir ki kendi hakkında beslenen ümitleri boş çevirmez. Kapısını çalıp isteyenlere hemen icabet eder.

Bu eseri İmam *Ebu Abdillah Muhammed İbn İsmail el-Buhârî'nin* Sahih'inde vurduğu mühürle mühürlemek istiyorum. Onun mühür makamında kitabına koyduğu şey, bütün hayırların ve sarih beşaretlerin esbabını cemeden pek ehemmiyetli bir hadistir. Ben bu hadisi, benden Resulullah aleyhisselam'a kadar uzanan muttasıl senediyle kaydediyorum. Allah Teala hazretlerinden, halka ulaşmada onu bu dünyada bana sebep kıldığı gibi, ahirette rızasına ulaşmamda da sebep kılmasını talep ediyorum. Günah ve kusurlarımı itiraf edip, latif ve habir olan Rabbime güvenerek diyorum ki:

Bize şeyhimiz *el-İmam el-Allametu'l-Asil vel-Muhaddisu's-Salih Zeynü'd-Din Ebu'l-Abbas Ahmed İbn Zeyni'l-Abidin Ahmed İbni Abdillatif eş-Şerci* rahimehullah, 886 yılında Zebid şehrindeki evinde -ki bu şehri Allah imanla mamur eylesin- tarafımdan kendisine okunmak suretiyle haber verdi ve dedi ki:

"Bize şeyhimiz el-imam Muhaddisu'd-Diyari'l-Yemeniyye ve İbnu Muhaddisiha Nefisü'd-Din Ebu'r-Rebî Süleyman İbnu İbrahim İbni Ömer el-Alevî rahimehullah Teala 823 yılında (Yemen'in) Taizz şehrinde -sema değilse de- icazeten bize haber verdi ve dedi ki:

"Babam el-İmam Burhanu'd-Din icazeten, şeyhimiz el-imam el-Allame Şeyhu 'l-Muhaddisin Şerefu'd-Din Musa İbnu Mürri İbnu Muhammed İbni Ali el-Gazûlî ed-Dımeşkî semaan bize haber verdi ve dedi ki:

"Bize eş-Şeyh el-Ma'mer Müsnidü'd-Dünya Ebu'l-Abbas Ahmed İbnu Ebi Talib el-Haccar es-Salihî öncekine icazeten, ikincisine semaen haber verdi ve dedi ki:

Bize eş-Şeyh es-Salih Ebu Abdillah el-Hüseyin İbnu'l-Mübarek ez-Zebidî semaen haber verdi ve dedi ki:

"Bize Ebu'l-Vakt Abdu'l-Evvel İbnu İsa İbni Şuayb es-Siczî el-Herevî semâen haber verdi ve dedi ki:

"Bize el-İmam Ebu'l-Muzaffer Abdu'r-Rahman İbnu Muhammed İbnu Muzaffer ed-Davudî, semaen haber verdi ve dedi ki:

"Bize el-İmam Ebu Muhammed Abdullah İbnu Ahmed İbni Hamuye es-Serahsî semaen haber verdi ve dedi ki:

"Bize Ebu Abdillah Muhammed İbnu Yusuf el-Firebrî semaen haber verdi ve dedi ki:

"Bize İmamu'l-Muhaddisin Ebu Abdillah Muhammed İbni İsmail İbni İbrahim el-Buhârî rahimehullah Teala semaen haber verdi ve dedi ki:

"Bize Ahmed İbnu Eşkab tahdis etti ve dedi ki: "Bize Muhammed İbnu Fudayl, İmaretu'bnu'l-Ka'ka'dan o da Ebu Zürâa'dan, o da Ebu Hureyre (radıyallahu anh)'den haber verdi ki, o şöyle demiştir.

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: كَلِمَتَانِ خَفِيفَتَانِ عَلَى اللِّسَانِ ثَقِيلَتَانِ فِي الْمِيزَانِ حَبِيبَتَانِ الى الرَّحْمٰنِ سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ، سُبْحَانَ اللهِ الْعَظِيمِ "Dilde hafif, mizanda ağır, Rahman'ın yanında sevgili iki kelime vardır: Sübhanallahi ve bi-hamdihi, Sübhanallahi'l-azim (Allah'ı hamdederek tenzih ederim yüce Allah (noksan sıfatlardan) müberradır."

Teysiru'l-Vüsul ila Camiil-Usul min Hadisi'r-Resul (sallallahu aleyhi ve sellem) burada sona ermiştir.

Eserin müellifi -ki Allah onun günahlarını affetsin ve ona hayatta da ölünce de hususi lütfuyla muamele etsin- der ki:

"Bu ihtisar işini Hicret-i Nebeviye'nin 916 yılında Haram aylarında Zilkade ayının ilk gününe müsadif mübarek cuma günü kuşluk vaktinde tamamladım. Tashih ve mukabele işini de 917 yılının başında Allah'ın haram aylarından Muharrem ayının ilk gününde tamamladım. Hamdimiz, izzet ve celalinin bereketiyle sahih amellerin tamamlanmasını müyesser kılan Allah'adır.

Bu kitabın benden rivayetine, Müslümanlardan hayatımı idrak edenlerin hepsine izin verdim. Allah bunu da kerim olan rızasına halis kılsın, cennât-i naimine vesile kılsın.

Rabbimiz bunu bizden kabul et! Sen işiten ve bilensin.

MÜTERCİMİN SON SÖZÜ

Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi adı ile neşrettiğimiz eserin aslını teşkil eden Teysiru'l-Vüsul ila Camiil-Usûl adlı İbnu Deybe'nin eseri burada sona ermiştir. Bu değerli eserin açıklamalı şekilde tamamlanmasını bu aciz ve pürkusur kuluna müyesser kılan Rabbimize hamdimiz sonsuzdur. Eserin her bir harfi adedince elhamdülillah, okuyanların ve kıyamete kadar okuyacak olanların telaffuz edecekleri harfler adedinde elhamdülillah. Rabbimizden, eserin hazırlanması sırasında ve tab'ı sırasında beşerî eksikliklerimiz sebebiyle kasda makrun olmadan südûr eden hatalarımızın affını diliyor, eksikleriyle birlikte rızasına ve sevgili Resulü'nün dar-ı bekada beraberliğine vesile kılmasını niyaz ediyoruz. Cenab-ı Hak, ihlasla bu eseri okuyup, bizlere dua edecek mü'minlerden

de razı olsun, onlara da dar-ı bekada Resul-i Ekrem'iyle beraberlik nasib etsin. Amin.

﴿رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا اِنْ نَسِينَا اَوْ اَخْطَأْنَا﴾ ﴿رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ اَللّٰهُمَّ صَلِّ
عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ اِبْرَاهِيمَ

Erzurum, 28.3.1992 Pazar

NOT:

1- Bu eserin aslı olan Teysiru'l-Vüsul ortalama 400'er sayfalık dört ciltten mürekkeptir .[116] Tercüme ve şerhinin 15 cilde tamamlanacağını tahmin ve böyle ilan etmiş olmamıza rağmen Mukaddime olarak esere koymayı gerekli bulduğumuz Usul-ü Hadis ve birkısım hadis meseleleriyle ilgili bahisler eserin tahminî hacmini taşırmış oldu.

2-Ayrıca bu eserin aslı, her ne kadar Kütüb-i Sitte'nin bir ihtisarı ise de, altıncı kitabını, *İmam Malik* merhumun Muvatta nam meşhur ve muteber eseri teşkil etmektedir. Halbuki günümüzde Kütüb-i Sitte deyince, altınıcı kitap olarak İbnu Mace'nin Sünen'ini kastederiz. Bu değerli çalışmamızdaki mezkur eksikliği gidermek için İbnu Mace'de yer alıp da diğer beş eserde (Buhârî, Müslim, Ebu Davud, Tirmizî, Nesai) yer almayan ziyade hadisleri, İbnu Mace'deki fıkhî tertip üzere en sona aynen ilave etmeyi uygun gördük. Böylece hem Teysiru'l-Vüsul'ün orijinalitesi korunmuş oldu, hem de İbnu Mace'nin ziyadelerinden mahrum kalınmamış oldu. Çalışmamız bu haliyle altı değil, yedi kitabı ihtiva etmektedir. İbnu Mace'den ilave edeceğimiz ziyade hadislerin takriben iki cilt tutacağını tahmin ediyoruz.

3- Esere bir de Fihrist cildi ilave edeceğiz. Burada öncelikle, kitapta yer verilen mevzuların alfabetik sıraya göre listesini yapıp, kitabın nerelerinde geçtiğini cilt ve sayfa numaralarıyla göstereceğiz. Böylece, eser bir ansiklopedi mahiyetini kazanacak, istediğimiz dinî bir bahsin nerelerde işlendiğini anında bulup kolayca istifade edeceğiz. Fihrist cildinde ıstılahlar ve anlaşılması zor kelimelerle ilgili lügatçeye, hayatı işlenen sahabe ve diğer şahıslar, ayet ve hadislerle ilgili başka fihristlere de yer vereceğiz. Bu mütemmim çalışmaların da bir an önce tamamlanmasını Cenab-ı Hakk'ın rahmetinden Resul-ü Ekrem'ini şefaatçi kılarak talep ediyor, okuyucularımızın dualarını bekliyoruz.

وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ

İbrahim CANAN

116- Teysiru'l-Vüsul'ün muhtelif baskıları yapılmıştır. Bizim tercümede esas aldığımız nüsha 1390/1970 tarihli Kahire tab'ıdır.

İBN-İ MACE'NİN ZİYADE HADİSLERİ

İBNU MACE'NİN ZİYADE HADİSLERİ

BİRKAÇ NOKTANIN AÇIKLANMASI

1- *İbnu Mace*'nin Sünen'i, Kütüb-i Sitte'nin altıncı kitabı olarak sonradan benimsenmiştir. Ulemayı böyle bir tercihe sevkeden husus, İbnu Mace'de yer alan ziyade hadislerin çokluğudur. Kütüb-i Sitte Muhtasarı ve Şerhi adlı eserimizi hazırlarken esas aldığımız Teysiru'l-Vüsul ila Camii'l-Usul adlı kitabın altıncı kitabını İmam Malik merhumun el-Muvatta nam meşhur ve muhalled eseri teşkil etmesi sebebiyle İbnu Mace'nin bu ziyade hadisleri çalışmamızın muhtevasında yer almamış durumdadır. Eserimizin bütünlüğü mülahazasıyla bu ziyadeleri ilave etmeyi gerekli gördük.

2- *İbnu Mâce*'nin Sünen'ini tahkikli olarak neşre hazırlayan merhum ve mağfur *Muhammed Fuad Abdulbaki,* bu ziyade hadislerin 1339 adet olduğunu söyler ve neşrettiği nüshada, hangi hadislerin ziyade olduğunu, o hadislerin altına düştüğü notlarla belirtir. Muhakkikimiz ziyadeleri belirtmede, her ne kadar *Ahmed İbnu Ebi Bekr el-Bûsiri*'nin (v. 840/1436), Zevaidu İbnu Mace'sine dayanmış ise de, müteahhir ulemanın bu meseledeki bazı istidraklerini de belirtmiştir.

Biz bu ziyade kısımda, istidrakleri nazar-ı itibara almadan Muhammed Fuad Abdulbaki'nin not düşerek ziyade olduğuna dikkat çektiği hadislere yer vermiş olacağız.

3- Önceki kısımda da yaptığımız üzere, hadislerin sıhhati üzerine ulemanın yaptığı münakaşaya burada yer vermeyeceğiz. Çünkü ulemanın *zayıf-sahih* münakaşası nefsü'l-emre bakmaz, sened duruma bakar. Ayrıca, bu münakaşa ulemaca sahih kabul edilen Kütüb-i Sitte'nin hadisleri hususunda, bunlardan ahkâm çıkarma yetkisinde olan fukaha ve müçtehidin-i kiramı ilgilendiren bir husustur. Avamın bu münakaşada hissesi yoktur. Zaten fıkha, harama, helale girmeyen mevzulardaki ha-

dislerle -zayıf dahi olsalar- en büyük alimlerimiz bile amel etmede bir beis görmemişlerdir. Bu sebeplerle İbnu Mace'nin ziyade hadislerinin sıhhat durumlarına nadir hallerde dikkat çekilecektir. Biz, ulemanın telakki-yi bi'l-kabul göstermesi sebebiyle bu ümmet-i merhumenin baş tacı ettiği muteber kaynaklarımızı "zayıf hadis" iddialarıyla gözden düşürmenin yapıcı biz hizmetten ziyade tahripkâr tesirler hasıl edeceğine inanıyoruz. Sözü avama, ayağa düşürmek, ilmî incelikleri anlayamayanların idlaline sebep olabilir.

4- Şu hususu belirtmede de fayda var: **ZİYADE** dendiği zaman muhteva itibariyle tamamen farklı olan hadisler kastedilmez. Esasen *hadis,* senet ve metniyle müstakil bir şahsiyettir. Dolayısıyla ifade ettiği ahkâm aynı bile olsa, senedleri farklı olan iki rivayet iki ayrı hadis kabul edilir. Sözgelimi "Buhârî, Sahih'ini iki yüz bin sahih hadisten seçmiştir" derken, bu sözle, her birisi muhteva bakımından farklı olan iki yüz bin hadis kastedilmez, pek çoğu muhteva yönüyle aynı veya çok az farklı iki yüz bin ayrı senedlerle gelen rivayetler kastedilir. Nitekim Buhârî, iki yüz bin sahih hadis bilmesine rağmen birkısım fıkıh bablarına uygun -kendi sıkı şartlarına mutabık- sahih hadis bulamadığı için senedlerini atarak kusuruna dikkat çektiği başka hadisler almak zorunda kalmıştır. Heysemî'nin Mecmau'z-Zevaid'ini okuyanlar kaydedilen herhangi bir hadisin *Ahmed İbnu Hanbel*'de "sahih", Taberani'de "çok zayıf" bir senedle geldiğini görür. Belirttiğimiz hususu bilmeyen okuyucu bu çeşit ifadeler karşısında taaccüb ve hayrete bile düşebilir. Ancak hadis ilmi açısından bu gayet tabii bir durumdur.

Öyleyse burada yer vereceğimiz ziyadelerin muhtevaları, çoğunluk itibariyle daha önce geçmiş olmaktadır. Bu sebeple, hadislerin metinlerini tercüme ettikten sonra gerekiyorsa açıklama yapacağız. Hadiste temas edilen meselenin izah edildiği yeri (veya yerleri) kitabımızın son cildini teşkil eden **FİHRİST VE LÜGATÇE** kısmından kolayca bulabileceğiz.

5- *İbnu Mace*'nin Sünen'i fıkıh bablarına göre te'lif edilmiştir. Esasen sünen kelimesi, hadis sahasında te'lif edilen pek çok eserin ismidir. Bu, bir nevin muhtevasına alemdir. Ahkâm hadislerini ve bilhassa merfu olan, yani Resulullah'tan rivayet edilen ahkâm hadislerini toplayan te'liflerin müşterek adıdır. Bu çeşit eserlerde hadisler, ihtiva ettikleri hükümlere göre sınıflandırılmıştır: Temizlikle ilgili olanlar, namazla, oruçla vs. ilgili olanlar ayrı ayrı bölümlerde biraraya getirilirler. İşte *İbnu Mace*'nin Sünen'i 266 hadis ihtiva eden uzunca bir Mukaddime kısmından sonra 37 bölümden meydana gelir. Birinci bölümü diğer pekçok

te'liflerde mutad olduğu üzere, Kitabu't-Tahare teşkil eder. Son bölümü de Kitabu'z-Zühd teşkil eder. Muhammed Fuad Abdulbaki'nin tahkikli neşrine göre eserde 4341 hadis mevcuttur.

6- Şu hususu belirtmeyi de gerekli buluruz: *İbnu Mace*'nin Sünen'ini, dilimize, günümüzün muhterem alimlerinden *İzmir Müftüsü Haydar Hatiboğlu Hocaefendi* şerhli olarak tercüme etmiştir. Eserin değerini lekelendiren sıkça yer verdiği AGOBÇA (uydurukça) kelimeler dışında, şerh tatminkâr bir muhtevadadır, istifade ettik. Cenab-ı Hak, taksiratını mağfir, sa'yini meşkur ve rızasına vesile kılsın. Burada kaydedeceğimiz ziyade hadisler hakkında daha fazla açıklama ihtiyacı duyanlar bu kıymetli esere başvurabilirler. (Parantez içerisindeki müteselsil olmayan rakamlar *İbnu Mace*'nin aslındaki hadis numarasına tekabül ettiği için, gerek mezkur şerhte ve gerekse kitabımızda bu rakamlar müşterektir, hemen bulunabilir).

7- Bu kısımda hadislerin baş tarafında üç ayrı rakam var. Birinci rakam 1'den başlar, müteselsilen devam eder, bu rakam *İbnu Mace*'nin ziyade hadisleri için konulmuştur. İkinci rakam, parantez içerisindedir, bu, aldığımız hadise, muhakkik Muhammed Fuad Abdulbaki'nin neşir esnasında verdiği müteselsil numaradır. Böylece o hadisin, Sünen-i İbni Mace'nin kaçıncı hadisi olduğunu anlarız. Kitabın aslında veya -yukarıda sözünü ettiğimiz- Türkçe şerhinde, hadisi hemen bulmaya yardımcı olur.

Üçüncü rakam, hadisin, kitabımızdaki müteselsil numarasını gösterir. Sözgelimi en son hadisin üçüncü rakamı olan 7338 sayısı, kitabımızın ana metninde bu miktar hadisin mevcut olduğunu ifade eder.

MUKADDİME KISMI

❑ SÜNNETE UYMA

1-5988 ٣- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ وَوَكِيعٌ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ أَطَاعَنِي فَقَدْ أَطَاعَ اللهَ، وَمَنْ عَصَانِي فَقَدْ عَصَى اللهَ».

هذا الحديث مما انفرد به المصنف.

1. (3) (5988)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim bana itaat ederse, muhakkak ki Allah'a itaat etmiştir. Kim de bana isyan ederse muhakkak ki Allah'a isyan etmiştir."*

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın her hususta Allah'ın bilgisi ve irşadı tahtında hareket ettiğini ifade etmektedir. Nitekim daha önceki bahislerde *Resulullah*'ın söz ve fiillerinde hep vahye dayandığını, ulemanın gerek Kur'an'da ve gerekse hadislerde gelen delillerden hareketle sünnete de vahiy dediğini Kur'anî vahiyden tefrik etmek için buna vahy-i gayr-i metluv ıtlak ettiğini belirtmiştik.

Bu hadisin muhtevası şu ayete muvafıktır. (Mealen): **"Kim Resul'e itaat ederse, muhakkak ki Allah'a itaat etmiştir. Kim de yüz çevirirse, (sakın üzülme) zira biz seni onlar üzerine (günahlardan) koruyucu olarak göndermedik"** (Nisa 80).

Hadis ve ayet şu hususu da belirtmiş olmaktadır: Resulullah, Kur' an'da olmayan farz ve haram koyma yetkisine sahiptir.

Hassaten müsteşrikler etkisiyle, son günlerde çok fazla gündeme gelen bu konu ile ilgili, M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin yorumları ise kısaca şöyle:

Hadîs-i Şeriflerde Sünnet

Peygamber Efendimiz'in hadîs-i şeriflerinde de sünnetin yerine ve ehemmiyetine işaret olunmuş ve bu mevzû üzerinde hassasiyetle durulmuştur. Meselâ, Buhârî'nin Sahih'inde Hz. Ebû Hureyre'den (ra) rivayet olunan bir hadîs-i şerifte: مَنْ اَطَاعَنِي فَقَدْ اَطَاعَ اللهَ وَمَنْ عَصَانِي فَقَدْ عَصَى اللهَ *"Bana itaat eden, şüphesiz Allah'a itaat etmiştir; bana isyan eden de, hiç şüphesiz Allah'a isyan etmiştir"* (117) buyrulmaktadır.

Peygamber'in yolu, Allah'ın yoludur; Peygamber'in izinde bulunmak demek, İlâhî mesajların aydınlık ikliminde yürümek demektir. Dolayısıyla sünneti kabûl etmemek, onu hayattan dışlamak veya ona başkaldırmak, Allah'a isyanla aynı manaya gelir. Allah, insanlar içinden bir insanı seçiyor; ve her şeyi reşha gibi kusursuz ve arızasız aksettirecek nezih bir Ruh'u intihap edip, insanlara mesajını O'nunla gönderiyor; O da, getirdiği bu mesajı yorumlarıyla açıklıyor, önümüze seriyor. Buna karşılık bazı densizler kalkıp, o Musaffâ Elçi'ye karşı tavır alıyorsa, o zaman bunun adı, ancak ve ancak Allah'a isyan, O'na başkaldırma ve cehenneme istihkak kesbetme olur. Çünkü, yine Buhârî'nin rivayet ettiği bir başka hadîs-i şerifte Efendimiz bizzat: كُلُّ اُمَّتِي يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ اِلاَّ مَنْ اَبَى قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ وَمَنْ يَأْبَى؟ قَالَ: مَنْ اَطَاعَنِي دَخَلَ الْجَنَّةَ وَمَنْ عَصَانِي فَقَدْ اَبَى *"Başkaldıran, serkeşlik eden müstesnâ, ümmetimden herkes cennete girer"* buyurmuşlar; Ashâb-ı Kirâm'ın: "Başkaldıran, serkeşlik eden kimdir, ya Rasûlallah?" diye sorması üzerine de: *"Bana itaat eden cennete girer; bana isyan edense muhakkak başkaldırmış ve serkeşlik etmiş olur."* (118) cevabını vermişlerdir.

Ebû Davud ve *Tirmizî*'nin, Irbad İbn Sâriye'den rivayet ettiği bir başka hadîs-i şeriflerinde ise Efendimiz (sav): فَاِنَّهُ مَنْ يَعِشْ مِنْكُمْ بَعْدِي فَسَيَرَى اخْتِلاَفًا كَثِيرًا فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمَهْدِيِّينَ تَمَسَّكُوا بِهَا وَعَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذِ *"İçinizden benden sonra yaşayanlar pek çok ihtilâf ve herc ü merc göreceklerdir. Siz sünnetime ve doğruya götüren râşid halîfelerin (yani, Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali'nin) sünnetine sarılın, yapışın. Bunlara*

117) Buhârî, Ahkâm,1; İbn Mâce, Mukaddime, 1

118) Buhârî, İ'tisâm, 2; Müsned, 2/361.

dişlerinizle sımsıkı tutunun" buyurmuşlardır. Hadîsin devamında, yine sünnetin her şey olduğuna ve her şeyi aşan ehemmiyetine işareten: وَإِيَّاكُمْ وَمُحْدَثَاتِ الأُمُورِ فَإِنَّ كُلَّ بِدْعَةٍ ضَلاَلَةٌ *"Zinhar, sonradan ortaya çıkma işlerden (bid'at) sakının; çünkü, her bid'at dalâlettir"*(119) buyrulmaktadır.

Yine, Taberânî'nin rivayet ettiği meşhur bir hadîste: الْمُتَمَسِّكُ بِسُنَّتِي عِنْدَ فَسَادِ أُمَّتِي لَهُ أَجْرُ شَهِيدٍ *"Ümmetimin fesadı zamanında (dinin esaslarının sarsıldığı, ümmetin dağılıp parçalandığı ve İslamî düşüncenin hedmine çalışıldığı bir dönemde) sünnetime, (yol adına getirip ortaya koyduğum disipline) sımsıkı sarılan, hattâ onun esaslarından bir tanesini bile ihyâ eden şehit sevabı kazanır,* -hadîsin tenkide maruz rivayetinde ise- *yüz şehid sevabı kazanır"*(120) buyrulmaktadır.

Kur'ân'ın ve Rasûlullah'ın apaçık ifadeleri karşısında hâlâ kendilerine başka yollar arayanlara, Kur'ân'ın dediği gibi desek, zannediyorum fazla bir şey söylemiş olmayız : فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ ؟ "Öyle ise nereye gidiyorsunuz?"(121)

2-5989 ٥ـ حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ الدِّمَشْقِيُّ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى بْنِ سُمَيْعٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سُلَيْمَانَ الأَفْطَسُ، عَنِ الْوَلِيدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ الْجُرَشِيِّ، عَنْ جُبَيْرِ بْنِ نُفَيْرٍ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ وَنَحْنُ نَذْكُرُ الْفَقْرَ وَنَتَخَوَّفُهُ. فَقَالَ «آلْفَقْرَ تَخَافُونَ؟ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَتُصَبَّنَّ عَلَيْكُمُ الدُّنْيَا صَبّاً حَتَّى لاَ يُزِيغَ قَلْبَ أَحَدِكُمْ إِزَاغَةً إِلاَّ هِيَهْ. وَايْمُ اللهِ لَقَدْ تَرَكْتُكُمْ عَلَى مِثْلِ الْبَيْضَاءِ، لَيْلُهَا وَنَهَارُهَا سَوَاءٌ».

قَالَ أَبُو الدَّرْدَاءِ: صَدَقَ وَاللهِ رَسُولُ اللهِ ﷺ. تَرَكَنَا وَاللهِ عَلَى مِثْلِ الْبَيْضَاءِ، لَيْلُهَا وَنَهَارُهَا سَوَاءٌ.

هذا الحديث مما انفرد به المصنف.

2. (5) (5989)- *Ebu'd-Derda* (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Bir gün) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanımıza çıkageldi. Biz o sırada fakirlikten söz ediyor ve korkumuzu dile getiriyorduk.

119) Ebû Dâvûd, Sünne, 5; İbn Mâce, Mukaddime, 6; Tirmizî, İlm, 16.

120) Ebû Nuaym, Hilye, 8/200; Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, 4/198; Mecmau'z-Zevâid, 1/172.

121) M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur 2/302-303.

"Fakirlikten mi korkuyorsunuz? Ruhumu kudret elinde tutan Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun! Mutlaka dünya malı üzerinize akıtılacaktır. Öyle ki, sizden birinin kalbini (haktan başka istikametlere) sadece ve sadece dünyalık meylettirecektir. Allah'a yemin ederim! Ben sizleri, gecesi ve gündüzü apaydın olması bakımından eşit olan tertemiz kalplere sahip olarak bırakıyorum!" buyurdular."

Ebu'd-Derda devamla der ki: "Vallahi, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* doğru söyledi. Vallahi o bizi, gecesi ve gündüzü aydınlık olması bakımından eşit olan tertemiz kalplere sahip olarak bırakmıştı."

3-5990 ١٩ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ الْخَلاَّدِ الْبَاهِلِيُّ، ثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنِ ابْنِ عَجْلاَنَ؛ أَنْبَأَنَا عَوْنُ بْنُ عَبْدِاللهِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: إِذَا حَدَّثْتُكُمْ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَظُنُّوا بِرَسُولِ اللهِ ﷺ الَّذِي هُوَ أَهْنَاهُ وَأَهْدَاهُ وَأَتْقَاهُ.

هذا الحديث مما انفرد به المصنف.

3. (19) (5990)- *Abdullah İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) demiştir ki: "Ben size Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan bir hadis naklettiğim vakit, Resulullah'ın bu sözünün hakka en uygun, hidayete en muvafık ve takvaya en mutabık olduğuna inanın."

AÇIKLAMA:

Resulullah'ın hadislerinden istifade ve feyiz, öncelikle onlar karşısında taşıyacağımız peşin kanaate bağlıdır. Resulullah'ın sünnetini vahy-i İlahî bilerek tam bir teslimiyetle karşılamamız ile -zamanımızda sayısı artmaya yüz tutan birkısım insanlar gibi- tereddüdle karşılama arasında fark vardır. *İbnu Mes'ud*, hadisin hüsnüzanla karşılanması gereğine dikkat çekiyor. Bu sünnet vahiy midir, Arap örfü müdür, Resulullah'ın şahsî içtihadı mıdır, mensuh bir hadis midir gibi şeytanın vereceği vesveseler hadisten istifadeyi azaltır, belki de tamamen bertaraf eder. Bu çeşit tereddütler varid değil midir denecek olursa, bunun tamamen ulemayı ilgilendiren gâmız meseleler olduğunu söyleyebiliriz. Haram-helal hükmü çıkarma mevkiinde olmayan bizim gibi avam-ı nasın hadisler karşısındaki tavrı, tıpkı İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un belirttiği gibi olmalıdır. Aksi taktirde hadisin feyzinden, irşadından nasipsiz kalır, ortaya çıkacak boşluğu beşerî, şeytanî heva ile doldururuz. Çeşitli vesvese ve desiselerle hadisi devre dışı bırakma gayretinin gayesi de budur,

onun yerine beşerî hevayı ikame etmek. Böylece dinimizi humanize etmek, laikleştirmek, beşerîleştirmek.

4-5991 ٢١- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْمُنْذِرِ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ الْفُضَيْلِ، ثنا الْمَقْبُرِيُّ، عَنْ جَدِّهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ؛ أَنَّهُ قَالَ: «لَا أَعْرِفَنَّ مَا يُحَدَّثُ أَحَدُكُمْ عَنِّي الْحَدِيثَ وَهُوَ مُتَّكِئٌ عَلَى أَرِيكَتِهِ فَيَقُولُ: اقْرَأْ قُرْآنًا. مَا قِيلَ مِنْ قَوْلٍ حَسَنٍ فَأَنَا قُلْتُهُ».

هذا الحديث مما انفرد به المصنف.

4. (21) (5991)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizden birinin, benden rivayet edilen hadisleri, rahat koltuğuna kurulmuş vaziyette dinleyip: "(Rivayeti bırak! Bana) Kur'an'dan oku!" dediğini sakın duymayayım! Söylenen güzel sözü ben söylemişimdir."*

AÇIKLAMA:

Bu hadis, zaman içinde, birkısım insanların türeyip, Allah'la Resulü'nün, Kur'an'la sünnetin arasını açmaya çalışacaklarını, Resulullah ve sünneti aradan çıkarabilmek için Kur'an'ı öne süreceklerini haber vermektedir. Kur'an'da nice ayetler Allah ve Resulü'nü beraber zikrettiği, Resulullah'ın da aynen Kur'an gibi hüküm koyma yetisinden, Resulullah'a itaat etmenin gereğinden bahsettiği halde, bu ayetleri bir kısım hevaî, batıl te'villerle sünneti reddetmeye çalışan insanlar her devirde olagelmiştir. Kıyamete kadar varlığı devam edecek bu silsile-i zakkumun şerrine karşı Resulullah müteaddid uyarılarda bulunmuştur.

Mü'minler her seferinde musibetler, belalar, hastalıklarla imtihan olunmuyor. Bu da imtihanın bir şubesidir. Bu ve benzeri hadislerde gelen uyarıları esas alarak belirtilen şeytanî iğvaya kapılmayan ve dolayısıyla beşerî hevaya düşmeyen, imtihanı kazanacaktır.

Hadiste yer verilen "(rahat) koltuğuna kurulmuş" tabiri de dikkat çekicidir. Bu çeşit fikirler, ilim çilesi çekmeyen, maddi kaygısı olmayan, dünyaya fildişi kulesinden bakan sosyetik zümrelerden çıkacakır.

❑ HADİS RİVAYETİNDEN ÇEKİNME

5-5992 ٢٣- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، ثَنَا مُعَاذُ بْنُ مُعَاذٍ، عَنِ ابْنِ عَوْنٍ. ثنا

مُسْلِمٌ الْبَطِينُ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ قَالَ: مَا أَخْطَأَنِي ابْنُ مَسْعُودٍ عَشِيَّةَ خَمِيسٍ إِلاَّ أَتَيْتُهُ فِيهِ. قَالَ، فَمَا سَمِعْتُهُ يَقُولُ بِشَيْءٍ قَطُّ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ. فَلَمَّا كَانَ ذَاتَ عَشِيَّةٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ. قَالَ: فَنَكَسَ. قَالَ فَنَظَرْتُ إِلَيْهِ فَهُوَ قَائِمٌ مُحَلَّلَةً أَزْرَارُ قَمِيصِهِ، قَدِ اغْرَوْرَقَتْ عَيْنَاهُ، وَانْتَفَخَتْ أَوْدَاجُهُ. قَالَ: أَوْ دُونَ ذَلِكَ. أَوْ فَوْقَ ذَلِكَ. أَوْ قَرِيباً مِنْ ذَلِكَ. أَوْ شَبِيهاً بِذَلِكَ.

هذا الحديث مما انفرد به المصنف. وفي الزوائد: إسناده صحيح، احتج الشيخان بجميع رواته.

5. (23) (5992)- *Amr İbnu Meymun* anlatıyor: "Ben, İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) ile, perşembe akşamları karşılaşmayı hiç aksatmazdım. Bu gelişlerimde, onun herhangi bir şey hususunda: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki" dediğini hiç duymadım. İşte bu akşamlardan birinde, "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki" diyerek (söze başladı, fakat arkasını getirmeyip) başını öne eğdi. (Biraz bekledikten sonra) kendisine baktım. Gömleğinin ilikleri çözülmüş, gözlerinden yaşlar boşanmış, avurtları şişmiş vaziyette ayakta duruyordu.

(Bir müddet bu vaziyette kaldıktan sonra) sözünü şöyle tamamladı: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öyle veya onun berisinde veya yukarısında veya ona yakın veya ona benzer bir şey söylemişti."

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh)'un hadis rivayetindeki titizliğini göstermektedir. Ashab'ın, birçoğu, hata yapma korkusuyla rivayetten hayatları boyu kaçınmışlardır. Bu rivayet, söylenen hususta İbnu Mes'ud'la ilgili canlı bir misal vermektedir. Halbuki İbnu Mes'ud Ashab'ın büyüklerinden, tanınmış alimlerinden biridir.

Onun ne İslam'daki ilkliği, ne Resulullah'a yakınlığı, ne de ilimdeki ileri mevkii, onu hadis rivayetinde rahat davranmaya cür'et ve cesarete sevketmemiştir. Çünkü bir sözü Resulullah'a nisbet etmenin mesuliyeti büyüktür. Onun saydığımız büyüklükleri bu mesuliyeti daha iyi idraka yardımcı olmuştur.

Bu sözümüzden hadis rivayetinde dikkat çeken muksirunu tenkit ettiğimiz manası çıkarılmamalıdır. Ashab'a dil uzatmaktan Allah'a sığınırız. Çok rivayet edenler, hafızaları kuvvetli olan, hadisleri yazan sahabilerdir. Hadis rivayetinin sorumluluğunu hepsi müdriktir. Ancak

hafızasından, zabtından emin olanlar rivayette bulunmuşlardır. Onlar da bu kesin ilimlerinin rivayet edilmemesinin mesuliyetinden korkmuşlardır. Hikmet nokta-i nazarından bakarak *"Cenab-ı Hak şeriatının muhafazası için, ihtiyaca muvafık efradı her asırda istihdam etmiştir. Ashab'tan da bir kısmına, bu maksadla kuvvetli hafıza, hadisi öğrenme ve öğretme aşkı vermiştir"* diyebiliriz.

❑ BİD'ADAN MÜNAKAŞADAN KAÇMAK

6-5993 ٥٠ — حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ سَعِيدٍ، ثَنَا بِشْرُ بْنُ مَنْصُورٍ الْخَيَّاطُ، عَنْ أَبِي زَيْدٍ، عَنْ أَبِي الْمُغِيرَةِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «أَبَى اللهُ أَنْ يَقْبَلَ عَمَلَ صَاحِبِ بِدْعَةٍ حَتَّى يَدَعَ بِدْعَتَهُ».

في الزوائد: رجال إسناد هذا الحديث كلهم مجهولون. قاله الذهبي.

6. (50) (5993)- *Abdullah İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah, bid'at sahibi, bid'atını terketmedikçe, onun amelini kabul etmeyecektir."*

AÇIKLAMA:

Ehl-i bid'at tabiri daha önceki bahislerimizde tekrar tekrar geçtiği için burada teferruata girmeden şu kadarını hatırlatacağız: Ehl-i bid'at deyince alimler itikadda sünnetten ayrılanları yani sapık fırka mensuplarını anlarlar. Sünnette olmayan şeyleri benimsemek, sünnete uymayan fiillere düşmek de bid'at sayılmıştır. Hadis mutlak olduğu için her iki anlayışı da kastettiği söylenebilir. Esasen amelî bid'ad da çoğunlukla önce onu kalben benimsemeden geçer.

Hülasa hadis, *"bid'at'e düşme"*nin nasıl bir tehlike getirdiğine dikkat çektiği gibi, tevbe ile rücu edildiği takdirde Allah'ın bid'atcilerin amelini de kabul edeceğini ifade etmektedir.

7-5994 ٥١ — حَدَّثَنَا عَبْدُالرَّحْمَنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدِّمَشْقِيُّ وَهَارُونُ بْنُ إِسْحَاقَ، قَالاَ: ثَنَا ابْنُ أَبِي فُدَيْكٍ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ وَرْدَانَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَلِكٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ «مَنْ تَرَكَ الْكَذِبَ وَهُوَ بَاطِلٌ بُنِيَ لَهُ قَصْرٌ فِي رَبَضِ الْجَنَّةِ، وَمَنْ تَرَكَ الْمِرَاءَ وَهُوَ مُحِقٌّ بُنِيَ لَهُ فِي وَسَطِهَا. وَمَنْ حَسَّنَ خُلُقَهُ بُنِىَ لَهُ فِي أَعْلاَهَا».

هذا الحديث أخرجه الترمذي، وقال: هذا حديث حسن.

7. (51) (5994)- *Hz. Enes İbnu Malik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Batıl ve haksız yolda iken (münakaşa ve) yalanı bırakana cennetin kenarında bir köşk bina edilir. Haklı olduğu halde münakaşayı bırakan kimse için cennetin ortasında bir köşk bina edilir. Kim de ahlakını güzelleştirirse ona cennetin en âla yerinde bir köşk bina edilir."*

❑ REY VE KIYASTAN KAÇMA

8-5995 ٥٥- حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ حَمَّادٍ، سَجَّادَةُ، ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ سَعِيدٍ الأُمَوِيُّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَعِيدٍ ابْنِ حَسَّانَ، عَنْ عُبَادَةَ بْنِ نُسَيٍّ، عَنْ عَبْدِالرَّحْمَٰنِ بْنِ غَنْمٍ، ثَنَا مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ، قَالَ: لَمَّا بَعَثَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ إِلَى الْيَمَنِ قَالَ «لاَ تَقْضِيَنَّ وَلاَ تَفْصِلَنَّ إِلاَّ بِمَا تَعْلَمُ. وَإِنْ أَشْكَلَ عَلَيْكَ أَمْرٌ فَقِفْ حَتَّى تَبَيَّنَهُ أَوْ تَكْتُبَ إِلَيَّ فِيهِ».

هذا المتن مما انفرد به المصنف.

8. (55) (5995)- *Muaz İbnu Cebel* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, beni Yemen'e gönderdiği zaman şöyle tenbihte bulundular: *"Sakın bildiğin (şer'î deliller dışında bir şeyle) hüküm verip, mesele çözmeye kalkmayasın! Şayet çözmede zorluk çektiğin bir mesele karşına çıkarsa (rastgele hükmetmekten) geri dur, meselenin aydınlanmasını bekle veya o hususu bana yaz."*

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *Hz. Muaz*'ın Yemen'e giderken, Resulullah'ın orada nasıl amel edeceğini sorması üzerine "Kur'an ve sünnette bulamayacağı meseleyi içtihad ederek halledeceğini" söylediğine ve bu cevaba Resulullah'ın memnun olduğuna dair rivayete muhalefet etmektedir.

Alimler bu hadisin zaafını belirtirler. Bazı İbnu Mace nüshalarında bizzat İbnu Mace'nin hadisteki kusura dikkat çektiği belirtilmiştir.

9-5996 ٥٦- حَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ، ثَنَا ابْنُ أَبِي الرِّجَالِ، عَنْ عَبْدِالرَّحْمَٰنِ بْنِ عَمْرٍو، وَالأَوْزَاعِيِّ، عَنْ عَبْدَةَ بْنِ أَبِي لُبَابَةَ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ قَالَ:

سَمِعْتُ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «لَمْ يَزَلْ أَمْرُ بَنِي إِسْرَائِيلَ مُعْتَدِلاً حَتَّى نَشَأَ فِيهِمُ الْمُوَلَّدُونَ، أَبْنَاءُ سَبَايَا الأُمَمِ. فَقَالُوا بِالرَّأْيِ. فَضَلُّوا وَأَضَلُّوا».

في الزوائد: إسناده ضعيف.

9. (56) (5996)- *Abdullah Bin Amr İbnu'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim:

"Benî İsrail'in durumu, aralarında müvelledûn denen farklı milletlere mensup esir kadınlardan doğan çocuklar türeyinceye kadar itidal üzere devam etti. Bu yeni türediler şahsî re'yleri ile fetva verip kendilerini de, başkalarını da dalalete attılar."

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, bir cemiyete karışan ve zamanla müessiriyet kazanan yabancı kültürlere mensup unsurların yıkıcı rolüne dikkat çekilmektedir. Bu çeşit unsurlar, cemiyeti teşkil eden aslî unsura nazaran, daha geri, daha eksik bir irfan seviyesine (sous-culture) ulaşabilirler. Onların cemiyet içerisinde ihraz ettikleri madun vaziyet (position marjinalle) yani ikinci sınıf vatandaş olma hali, cemiyetin kültürünü aynen almaya, bütün hususiyetleriyle temsil etmeye manidir. Bu sebeple, böyleleri bütün değerlere aynı ölçüde bağlı, saygılı ve riayetkâr değildirler. Günümüz sosyolojisinde bu sınıf insanların cemiyetteki menfi tesirleri araştırma ve tahlil mevzuu edilmiştir. Mesela Osmanlılar'ın tedenni ve yıkılışında, dönme denen zümrenin ve diğer azınlıkların menfi ve yıkıcı rollerine bir kısım araştırıcılar dikkat çekmiştir. Sadedinde olduğumuz hadis işte bu içtimâî kanunu nazarlara arzetmektedir.

Resulullah'ın hadislerinde Benî İsrail tabirinin bazan *"eski milletler"* manasında kullanıldığını da nazar-ı dikkate alacak olursak, bu hadiste sadece Beni İsrail'le ilgili hususi bir duruma değil, bütün beşer tarihiyle ilgili küllî ve amm bir kanuna dikkat çekilmiş olduğunu söyleyebiliriz. Resulullah'ın haber verdiği bu içtimâî zaafın şuurunda olunduğu takdirde, takip edilecek akıllı bir kültür politikası ve adilane icraat siyasetiyle zarar asgariye indirilebilir, hatta tamamen ortadan kaldırılabilir. Böylece, cemiyetteki bazı menfi azınlık grupları, zararlarına binaen, İslam'a ve tarihî an'anemize tamamen aykırı olan Hitlervâri imha metodları teklifi yerine (122) daha insanî, daha İslamî bir ıslah programı getirilmiş olur.

122- Umulmadık kalemden bu çeşit teklifin çıktığına maalesef şahit olduk.

İMAN

10-5997 ٦١ - حدّثنا علي بن محمد، ثنا وكيع، ثنا حماد بن نجيح، وكان ثقة، عن أبي عمران الجوني، عن جندب بن عبدالله، قال: كنّا مع النبي ﷺ ونحن فتيان حزاورة فتعلّمنا الإيمان قبل أن نتعلّم القرآن. ثم تعلّمنا القرآن. فازددنا به إيماناً.

في الزوائد: إسناد هذا الحديث صحيح. رجاله ثقات.

10. (61) (5997)- *Cündüb İbnu Abdillah* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz erginlik çağına yaklaşmış bir grup genç, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraberdik. Kur'an'ı öğrenmezden önce imanı öğrendik. Sonra da Kur'an'ı öğrendik. Kur'an sayesinde imanımız daha da arttı."

AÇIKLAMA:

Bu hadis, İslâmî talim ve terbiye siteminde takip edilecek vetire ve safhaları öz olarak göstermektedir. Önce imanın öğretilmesi, sonra Kur'an ve diğer şeylerin öğretilmesi. Daha önce de belirtildiği üzere, Resulullah, çocuklara konuşmaya başlar başlamaz iman esaslarına giren Kur'anî ayetler ezberletiyor. Çocuk bu safhada henüz temyiz yaşında bile değildir. Temyiz yaşında namaz emrediliyor. Kur'an'ın okuma ve yazılma şeklinde öğretimi ise, daha sonra, küttab denen mekteplerde ele alınan bir hadisedir.

İslam uleması, temel eğitime giren müfredatta önceliğin dinî talime verilmesi gereğinde ittifak eder. Onlara göre hesap, edebiyat, meslek öğretimi gibi diğer müfredat daha sonra ele alınmalı, dinî talim halledilmeden bunlara geçilmemelidir.

Sonradan verilecek Kur'an bilgisi ve diğer faydalı bilgiler, önceden öğretilmiş olan imanî bilgileri takviye edecek şekilde olmalıdır. Bu bir planlama ve tanzim işidir.

11-5998 ٦٢ - حدّثنا علي بن محمد، ثنا محمد بن فضيل، ثنا علي بن نزار، عن أبيه، عن عكرمة عن ابن عباس قال: قال رسول الله ﷺ «صنفان من هذه الأمّة ليس لهما فى الإسلام نصيب: المرجئة والقدرية».

هذا الحديث أخرجه الترمذي، وقال حسن غريب.

11. (62) (5998)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bu ümmette iki sınıf vardır, onların İslam'dan hiçbir nasipleri yoktur: Mürcie ve Kaderiyye."

AÇIKLAMA:

Mürcie kelimesi bir görüşe göre dilimize de girmiş olan irca yani geri bırakma kökünden gelir. Mürcie lügat olarak *geri bırakan* demektir. Istılah olarak İslâm cemiyetinde zuhur eden sapık bir fırkanın adıdır. Bu fırkaya göre günah işleyenin hükmü dünyada bilinemez. Cennetlik veya cehennemlik olacağı ahirette belli olacaktır. İşte bu te'hir sebebiyle onlara mürcie denmiştir. Diğer bir izaha göre, mürcie, reca yani ümidden gelmektedir. Zira bunlar, uhrevî kurtuluş hususunda mü'mine ümid vermektedirler. Şöyle ki: Bu fırka mensuplarına göre, kâfire hayırlı amel fayda vermeyeceği gibi, mü'mine de işlediği günahların bir zararı olmayacaktır, kişinin uhrevî kurtuluşu için iman yeterlidir, amel eksikliğinin zararı yoktur.

Bu zümrenin ilk nüvesini, *Hz. Osman* şehid edilince ne *Hz. Ali*'yi imamete layık görerek ona taraftar olanlara, ne de Hz. Osman'ı mazlum sayıp onun yakınlarını iltizam edenlere katılmayıp "Bunlar hakkındaki hükmü Allah verecektir" diye her iki tarafa yakınlık gösterenler teşkil etmiştir. Sonradan Kur'an'a ve sünnete uymayan iddialar geliştirmişler ve birkısım kollara ayrılmışlardır. Bu üçüncü fırkanın Mu'tezile'nin aslı olduğu da söylenmiştir. Mürcie ile ilgili başka yorumlar da var, ancak teferruat bizi ilgilendirmez.

Kaderiyye fırkası ise kaderi inkar eder ve kulun tam irade sahibi olduğunu iddia eder, kaderin olmadığını söylemekte ısrarlı davranırlar. Mantıken, hadiselerde kulun iradesinin değil, İlahî takdirin esas olduğunu iddia edip kula hiçbir pay tanımayan Cebriye zümresine Kaderiye denmesi daha muvafık olduğu halde, kaderin olmadığı konusunu fazlaca ele aldıklarından kendilerine Kaderiye denmiştir.

Sadedinde olduğumuz hadisin zahiri, bu iki fırka mensuplarını küfre nisbet ediyor gözükmektedir. Ancak mesele üzerine tedkiki derinleştiren İslam uleması, başka nassların delalet ve sarahatine dayanarak Kur'an-ı Kerim'i esas alarak sünnete uymayan te'villerde bulunanları küfre değil *"bid'a"*ya nisbet etmişlerdir. Yani, Ehl-i Sünnet dışında kalan itikadî fırka mensuplarına "kâfir" demekten kaçınıp ehl-i bid'a demişlerdir. Böylelerine daha umumi bir tabirle ehl-i kıble denir ve tekfir edilmezler. Her ne kadar onlar, kendi dışlarında kalanları tekfir ederlerse de. Bazı alimler bunları içtihadında hata yapan müçtehid veya hakikatı bilmeyen

cahil olarak görür, insaflı nazarda bulunur. Şu da var ki, bunlarda tekfirlerini gerektiren saplantılara düşenler de olmuştur. O takdirde tekfir edilmişlerdir. Zaruriyat-ı diniye dediğimiz, sarih nasslarla sabit olan açık hükümlerden birini inkar gibi. Daha önce de açıkladığımız gibi Hattabiye fırkası bunun en güzel örneğidir. Keza Şiîlerin Rafizî denen aşırı takımı gibi ki, bunlar Cebrail'in, vahyi yanlışlıkla *Hz. Muhammed*'e getirdiğini, Allah'ın *Hz. Ali*'ye hulul ettiğini, Kur'an'da eksiklikler olduğunu vs. iddia ederler. Bu iddiaların Kur'an'a ne kadar zıt olduğu açıktır.

Şu halde, *"İslam'dan nasipleri yoktur"* tabirini onların fasık olmaları, şahidliklerinin makbul olmayacağı şeklinde anlamak gerek. Nitekim ulema ehl-i bid'a hakkında öyle hükmetmiş, tekfirden kaçınmıştır.

12-5999 ٦٥- حَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ أَبِي سَهْلٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالاَ: ثنا عَبْدُ السَّلاَمِ بْنُ صَالِحٍ أَبُو الصَّلْتِ الْهَرَوِيُّ، ثنا عَلِيُّ بْنُ مُوسَى الرِّضَا، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «الإِيمَانُ مَعْرِفَةٌ بِالْقَلْبِ وَقَوْلٌ بِاللِّسَانِ وَعَمَلٌ بِالأَرْكَانِ». قَالَ أَبُو الصَّلْتِ: لَوْ قُرِئَ هذَا الإِسْنَادُ عَلَى مَجْنُونٍ لَبَرَأَ.

في الزوائد: إسناد هذا الحديث ضعيف لاتفاقهم على ضعف أبي الصلت، الراوي.

12. (65) (5999)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İman, kalben bil(ip tasdik et)me, dil ile söyle(yip ikrar et)me, beden uzuvlarıyla da amel etmektir."*

AÇIKLAMA:

Hadis; namaz, oruç, zekat gibi amellerin imanın bir parçası olduğunu ifade etmektedir. Amelin imanla münasebeti alimlerimiz arasında etraflıca münakaşa edilmiştir. İman-İslam nedir, ayrı ayrı şeyler midir, aynı şeyler midir şeklinde yapılan tahlil ve münakaşalar da buraya girer. Sadedinde olduğumuz hadis, bu ihtilaflı mevzuun yegâne rivayeti değildir. Kaydettiğimiz farklı görüşlerden herbirinin lehinde ve aleyhinde başka rivayetler ve hatta Kur'anî beyanlar var.

Bütün bu naklî mütâlaaları (verileri) değerlendiren cumhur, amelin *"mutlak iman"*dan bir parça sayılmaması, belki *"kâmil iman"*ın bir parçası sayılması gerektiğine hükmetmiştir. Aksi taktirde her günah işleyen kimse kâfir sayılırdı.

Son olarak, hadisin sıhhati üzerine münakaşa yapılmış olduğunu da belirtelim. Ancak sıhhat münakaşası muhtevadan ziyade senede dayanmaktadır.

13-6000 ٧٠ - حَدَّثَنَا نَصرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ، ثَنَا أَبُو أَحْمَدَ، ثَنَا أَبُو جَعْفَرٍ الرَّازِيُّ، عَنِ الرَّبِيعِ ابْنِ أَنَسٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ فَارَقَ الدُّنْيَا عَلَى الإِخْلَاصِ للهِ وَحْدَهُ، وَعِبَادَتِهِ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَإِقَامِ الصَّلَاةِ، وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ، مَاتَ وَاللهُ عَنْهُ رَاضٍ».

في الزوائد: هذا إسناد ضعيف.

13. (70) (6000)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim, Allah'a herhangi bir şerik koşmadan tam bir ihlas yani Allah'ın birliğine iman, O'na halisane kulluk, namaz ve zekat vazifelerini yapma hali üzere dünyayı terkederse, Allah kendisinden razı olmuş halde ölmüş olur."*

Hz. Enes (radıyallahu anh) devamla der ki: "İşte bu hal, peygamberlerin hepsi tarafından getirilmiş olan [ve Allah indinde makbul olduğu Kur'an'da belirtilen (Al-i İmran 1)] gerçek dindir. Bu dini, peygamberler, Rablerinden alıp, beşerî hevaya dayanan (felsefî nazariye ve) iddialar ortalığı kaplamazdan önce, insanlara tebliğ etmişlerdir.

Bu hakikatı tasdik eden Kur'anî nasslar mevcuttur. Bilhassa en son inen (suredeki) şu ayet onlardandır: ***"Eğer (o müşrikler) tevbe eder,*** *-Enes der ki:* **"Tevbeden murad putları ve onlara tapmayı bırakmaktır- namazlarını dosdoğru kılar ve zekatlarını verirlerse siz de onları serbest bırakın. Muhakkak ki Allah çok bağışlayıcı, çok merhamet edicidir"** (Tevbe 5).

Bir diğer ayette şöyle buyrulmuştur: **"Eğer tevbe eder, namazlarını dosdoğru kılar ve zekatlarını verirlerse, artık onlar sizin din kardeşlerinizdir"** (Tevbe 11).

14-6001 ٧٤ - حَدَّثَنَا أَبُو عُثْمَانَ الْبُخَارِيُّ سَعِيدُ بْنُ سَعْدٍ، قَالَ: ثَنَا الْهَيْثَمُ بْنُ خَارِجَةَ، ثَنَا إِسْمَاعِيلُ، يَعْنِي ابْنَ عَيَّاشٍ، عَنْ عَبْدِ الْوَهَّابِ بْنِ مُجَاهِدٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ وَابْنِ عَبَّاسٍ قَالَا: الإِيمَانُ يَزِيدُ وَيَنْقُصُ.

في الزوائد: إسناد هذا الحديث ضعيف.

14. (74) (6001)- *Hz. Ebu Hureyre* ve *İbnu Abbas* (radıyallahu anhüm) demişlerdir ki: "İman artar ve eksilir."

AÇIKLAMA:

İmanın artıp eksilme meselesi münakaşa edilen bir husustur. İmam Buhârî başta bir kısım alimler imanın artıp eksileceği görüşündedir. Buhârî hazretleri, Kitabu'l-İman'da bu görüşünü te'yid eden çok sayıda ayet zikreder. Bunlardan bazıları: ﴿لِيَزْدَادُوا اِيمَانًا مَعَ اِيمَانِهِمْ﴾ **"...Ta ki imanlarıyla birlikte imanları artsın"** (Fetih 4), ﴿وَيَزْدَادَ الَّذِينَ آمَنُوا اِيمَانًا﴾ **"İman edenlerin de imanını artırsın..."** (Müddessir 31), ﴿فَزَادَهُمْ اِيمَانًا﴾ **"Bu onların imanını artırdı"** (Al-i İmran 173), ﴿وَمَا زَادَهُمْ اِلاَّ اِيمَانًا وَتَسْلِيمًا﴾ **"Ve bu durum ancak onların iman ve teslimiyetlerini artırdı..."** (Ahzab 22).

Bu ayetler imanın artmasını ifade edince, artmayı sağlayan unsurlardan biri terkedilince de eksilme hasıl olacağı kendiliğinden anlaşılır. Bu çeşit nassları değerlendiren pekçok sahabi *(Ömer İbnu'l-Hattab, Ali, İbnu Mes'ud, İbnu Abbas, Muaz, Abdullah İbnu Ömer, Ebu Hureyre, Ebu'd-Derda, Huzeyfe, Aişe, Selman* rıdvanullahi aleyhim hazeratı vs.) pek çok tabiin *(Urve, Atâ, Tavus, Mücahid, Sa'd, İbnu Cübeyr, Hasan Basrî, Zührî, Katade, Nehaî, Abdurrahman İbnu Ebi Leyla, İbnu'l-Mübarek vs.)* aynı görüşü benimsemişlerdir.

Maturidiye mezhebine mensup ulema ise İmam A'zam Ebu Hanife'nin görüşünü esas alıp imanın artıp eksilme kabul etmeyeceğini söylemişlerdir. Bunlar, bu görüşü ileri sürerken imanın aslını teşkil eden kalbî tasdiki esas almışlardır. Tasdik, kesin bir inançtan ibarettir. Bu, kalpte bir bütün olarak ya vardır ya yoktur; biraz var biraz yok şeklinde bir iman olamaz görüşündedirler. Onlara göre, tasdik eksilince, kesin olmaktan çıkar, şüphelere maruz kalır ve iman kaybolur. Eğer kalpte kesin iman varsa bunun daha da fazlalaşacağı düşünülemez, çünkü zaten kesindir diye açıklarlar.

Mesele üzerine yürütülen kelamî münakaşaya girmeden, mevzuyu, Nevevî'nin özetlemesi ile noktalamak isteriz: "Selef mezhebine mensup alimlerle hadiscilere göre, iman artma ve eksilme kabul eder. Bir kısım kelamcılar da bu görüştedir. Ancak mütekellimîn ulemanın büyük çoğunluğu aksi görüşü benimseyerek: "İman artma ve eksilme kabul etmez" demişlerdir. Şafii mezhebine mensup muhakkik kelamcılar da asıl tasdikin artma ve eksilme kabul etmeyeceğini, ancak amellerin çokluğu

ve azlığı sebebiyle imanın semerelerinin ve "şer'î iman"ın artma ve eksilmesinin mevzubahis olacağını söylemişlerdir."

Burada geçen *şer'î* iman tabiri ile ne kastedildiğini anlamak için, yine Nevevî'nin mevzu üzerine, et-Tahrir'den iktibasen kaydettiği bir açıklamayı görmede fayda var. "Eğer iman, "tasdik" manasına alınırsa, tasdik parçalanmaya kabil olmadığı için artma ve eksilmeyi kabul etmez. İman, şeriat dilinde, *"kalp ile tasdik ve beden uzuvlarıyla amel"den ibarettir. Mesele böyle anlaşılınca, tabiidir ki, amel durumuna göre imanda artma ve eksilme olabilir. Ehl-i Sünnet'in görüşü de budur."*

Farklı iki görüşün haklı cihetlerini göstererek her ikisini de benimsemeye zihinleri hazır hale getiren bu açıklamadan sonra başka söze hacet yok. Bunun dışında şu veya bu görüş leh ve aleyhindeki ifratkâr, ittihamkâr ifadelerin, meselenin yeterince anlaşılmadan isticalen söylenen sözler olduğunu kabul edebiliriz.

Tekrar ediyoruz; niyet-i halise ile ulemamızın nusustan çıkardıkları bütün görüşlerin bir haklı yönü vardır. Bize düşen, görüş sahiplerini red değil, haklı oldukları nokta-i nazarını bulmaktır. Unutmayalım bu haklılık liyakat sahibi eslaf ulemasına mahsustur. Günümüzün, taşıdığı etiket ve ünvan dışında liyakatı olmayan, kafası, farkına bile varmadan ustaca sokulmuş Batı menşeli hümanist ve laik hevalarla karışmış mütealim ve mütefelsif kimselere mahsus değildir. Bunların iddialarını hemen reddeden yanılmaz.

❑ KADER-KADERİYE

15-6002 ٨٤– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ قَالَ: ثَنَا مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ عُثْمَانَ، مَوْلَىٰ أَبِي بَكْرٍ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّهُ دَخَلَ عَلَى عَائِشَةَ فَذَكَرَ لَهَا شَيْئاً مِنَ الْقَدَرِ. فَقَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «مَنْ تَكَلَّمَ فِي شَيْءٍ مِنَ الْقَدَرِ سُئِلَ عَنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ لَمْ يَتَكَلَّمْ لَمْ يُسْأَلْ عَنْهُ».

قَالَ أَبُو الْحَسَنِ الْقَطَّانُ: حَدَّثَنَاهُ حَازِمُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ سِنَانٍ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ عُثْمَانَ. فَذَكَرَ نَحْوَهُ.

في الزوائد: إسناد هذا الحديث ضعيف.

15. (84) (6002)- *Ebu Müleyke*'den oğlu Abdullah'ın rivayet ettiğine

göre, "O, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin yanına girip, ona kaderle ilgili bir şeyler söylemiş o da kendisine şöyle cevapta bulunmuştur:

"Kim kader konusunda herhangi bir meseleyi konuşacak olsa, ahiret günü kaderden hesaba çekilir. Kim de bu mevzuda bir şey konuşmazsa, ahirette kaderden hesaba çekilmez."

916-6003 ٨٥– حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، ثنا أَبُو مُعَاوِيَةَ ثنا دَاوُدُ بْنُ أَبِي هِنْدٍ، عَنْ عَمْرِو شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: (خَرَجَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلَى أَصْحَابِهِ وَهُمْ يَخْتَصِمُونَ فِي الْقَدَرِ. فَكَأَنَّمَا يُفْقَأُ فِي وَجْهِهِ حَبُّ الرُّمَّانِ مِنَ الْغَضَبِ. فَقَالَ: «بِهٰذَا أُمِرْتُمْ أَوْ لِهٰذَا خُلِقْتُمْ؟ تَضْرِبُونَ الْقُرْآنَ بَعْضَهُ بِبَعْضٍ. بِهٰذَا هَلَكَتِ الْأُمَمُ قَبْلَكُمْ».

قَالَ: فَقَالَ عَبْدُاللهِ بْنُ عَمْرٍو: مَا غَبَطْتُ نَفْسِي بِمَجْلِسٍ تَخَلَّفْتُ فِيهِ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ مَا غَبَطْتُ نَفْسِي بِذٰلِكَ الْمَجْلِسِ وَتَخَلُّفِي عَنْهُ).

في الزوائد: هذا إسناد صحيح، رجاله ثقات.

16. (85) (6003)- *Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihi* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir .gün Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir grup ashabının yanına aniden çıkageldi. Onlar kader üzerine tartışıyorlardı. Münakaşanın mahiyetini öğenince öylesine öfkelendi ki sanki yüzünde bir nar tanesi patlamıştı, kıpkırmızı oldu. Şunları söyledi:

"(Kader üzerine bu çeşit) münakaşa yapmakla mı emrolundunuz -veya bunun için mi yaratıldınız?- Kur'an'ın bir kısım ayetlerini diğer bir kısım ayetleriyle karşılaştırıp duruyorsunuz! İşte sizden önceki ümmetler bu çeşit davranışları sebebiyle helak oldular."

(Ravi Muhammed İbnu) Abdullah İbnu Amr devamla dedi ki: "Babam Abdullah dedi ki: "Ben Resulullah'ın bazı meclislerinde hazır bulunmamış olmama sevinirdim ama, (babam Amr'ın anlattığı) bu mecliste bulunmadığıma daha çok sevindim."

AÇIKLAMA:

Bu iki hadis kader üzerine münakaşa etmenin mü'minlik edebine yakışmadığını ifade etmektedir. Çünkü kader Allah'a imanın bir parçasıdır. Onun mahiyetini yeterince anlamak her insanın kârı değildir. Allah inancımız, O'nun ezelden her şeyi bildiğini kabul etmemizi gerektirir. Öyleyse Allah'ın bizim nasıl hareket edip ne yapacağımızı ilmiyle

önceden bildiğini, O'nun bu ilminin değişmeyeceğini kabul edip, Cenab-ı Hakk'ın bizlerden kulluk olarak neler istediğini düşünüp onu yapmaya çalışmalıyız. Allah'ın nasıl bildiği, bu bilginin niçin değişmeyeceği gibi neticesiz münakaşalara sebep olacak hususların çözülmesi bizden istenmiyor, bunlarla uğraşmak kulluk değil. Allah, şeriatiyle bildirdiği emirleri ne derece yaptık, yasaklarından ne kadar kaçınabildik, bizden bunu soracaktır. Öyleyse hesabını vereceğimiz şeyler üzerinde kafa yorup, zaman ayırmamız gerekmektedir. Kulluk edebi bunu gerektirmektedir.

Resulullah, geçmiş ümmetlerin, böylesi faidesiz meselelerle uğraşarak nifaka, fitnelere düşüp, kulluk vazifelerini ihmal ederek helak olduklarını haber vermektedir.

17-6004 ٨٦ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ شَيْبَةَ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالاَ: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، ثَنَا يَحْيَىٰ ابْنُ أَبِي حَيَّةَ أَبُو جَنَابٍ الْكَلْبِيُّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لاَ عَدْوَى وَلاَ طِيَرَةَ وَلاَ هَامَةَ». فَقَامَ إِلَيْهِ رَجُلٌ أَعْرَابِيٌّ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَرَأَيْتَ الْبَعِيرَ يَكُونُ بِهِ الْجَرَبُ فَيُجْرِبُ الإِبِلَ كُلَّهَا؟ قَالَ «ذٰلِكُمُ الْقَدَرُ. فَمَنْ أَجْرَبَ الأَوَّلَ؟». في الزوائد: هذا إسناد ضعيف.

17. (86) (6004)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Ne sirayet, ne uğursuzluk, ne de (öldürülen kimsenin başından çıkıp intikam! intikam! diye bağıran ve hâme denen) bir kuş vardır!"* buyurmuşlardı. Cemaatte bulunan bedevi bir adam doğrulup:

"Ey Allah'ın Resulü! Pekâla, kendisinde uyuz olan bir devenin bütün deve sürüsünü uyuzlamasına ne dersiniz?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm da:

"İşte bu kaderdir. Söyle bakalım! O ilk deveyi kim uyuzladı?" buyurdular."

AÇIKLAMA:

Daha önce de izah edildiği üzere, *Resulullah* bu hadislerinde kaderin varlığını ispatlamaktadır. Cahiliye devrinde, Araplar, bulaşıcı hastalıkların zuhuru ve sirayetini, Allah'ın irade ve takdiri olmadan, kendiliğinden olduğu şeklinde izah ediyorlardı. Resulullah bu inancı yıkmak için kendiliğinden sirayet olmadığına dikkat çekmiştir. Herşey irade-i İlahiye ve

takdir-i Rabbani ile cereyan etmektedir. Öyle ya! İlk hastalık nereden geldi? Kim onu yarattı? Bu soru bedeviyi düşündürecektir.

Öte yandan Resulullah: "Vebanın çıktığı yere girmeyin, bulunduğunuz yerde veba varsa orayı terketmeyin" emriyle, "Cüzzamlıdan, aslandan kaçar gibi kaçın" uyarısıyla karantinayı ve dolayısıyla sirayeti önleyici tedbirleri de emretmiştir. Şu halde hastalığın bulaşması gerçeğini reddetme yoktur.

Hâme ve uğursuzluğun reddi ile ilgili açıklamayı tekrar etmeyeceğiz (Bkz. 11. cilt 4095-4099. hadisler).

18-6005 ٨٧– حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ عِيسَىٰ الْخَزَّازُ، عَنْ عَبْدِ الأَعْلَىٰ بْنِ أَبِي الْمُسَاوِرِ، عَنِ الشَّعْبِيِّ قَالَ: لَمَّا قَدِمَ عَدِيُّ بْنُ حَاتِمٍ الْكُوفَةَ، أَتَيْنَاهُ فِي نَفَرٍ مِنْ فُقَهَاءِ أَهْلِ الْكُوفَةِ. فَقُلْنَا لَهُ: حَدِّثْنَا مَا سَمِعْتَ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ، فَقَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ، فَقَالَ: «يَا عَدِيَّ بْنَ حَاتِمٍ! أَسْلِمْ تَسْلَمْ» قُلْتُ: وَمَا الإِسْلَامُ؟ فَقَالَ «تَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلاَّ اللهُ، وَأَنِّي رَسُولُ اللهِ، وَتُؤْمِنُ بِالأَقْدَارِ كُلِّهَا، خَيْرِهَا وَشَرِّهَا، حُلْوِهَا وَمُرِّهَا». في الزوائد: هذا إسناد ضعيف

18. (87)- (6005)- *Adiyy İbnu Hâtim* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına vardığım zaman bana: *"Ey Hâtim'in oğlu Adiyy, Müslüman ol ki selamete eresin!"* buyurdular. Ben de:

"İslam nedir?" diye sordum.

"Allah'tan başka ilah olmadığına, benim de O'nun Resulü olduğuma şehadet etmen ve hayır, şer, tatlı ve acı her şeyiyle kadere iman etmendir?" buyurdular.

AÇIKLAMA:

Adiyy, Tay kabilesinden cömertliği ile meşhur Hatem-i Tai'nin oğludur. Hicretin yedinci yılında Müslüman olmuştur. Onun bu maksadla Medine'ye gelişi, Resulullah'ın ağırlama ve iltifatı daha önce açıklandı. Sadedinde olduğumuz rivayet, *"İslam nedir?"* sorusuna Resulullah'ın verdiği cevap yani İslam'ı tarifi ihtiva etmektedir. Burada kader inancının açık şekilde İslam'ın şartlarından biri olarak ifade edilmesi dikkat çekicidir.

19-6006 ٨٩– حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، ثَنَا خَالِي يَعْلَىٰ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ سَالِمٍ

بْنِ أَبِي الْجَعْدِ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ مِنَ الأَنْصَارِ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنَّ لِي جَارِيَةً آعْزِلُ عَنْهَا؟ قَالَ «سَيَأْتِيهَا مَا قُدِّرَ لَهَا» فَأَتَاهُ بَعْدَ ذَلِكَ فَقَالَ: قَدْ حَمَلَتِ الْجَارِيَةُ! فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «مَا قُدِّرَ لِنَفْسٍ شَيْءٌ إِلاَّ هِيَ كَائِنَةٌ».

في الزوائد: إسناده صحيح.

19. (89) (6006)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ensardan bir zat Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gelerek:

"Ey Allah'ın Resulü! Benim bir cariyem var, onunla azil yapabilir miyim?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm ona: *"Cariye için takdir edilen şey (çocuk) kendine gelecektir!"* cevabında bulundu. Bundan bir müddet sonra aynı zat Aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek:

"O cariyem hamile oldu!" dedi. Bunun üzerine Resulullah: *"Bir nefse takdir edilmiş olan şey mutlaka olur!"* buyurdular."

AÇIKLAMA:

Azl nedir ne değildir daha önce açıklanmıştır (bkz 5717, 5718. hadisler). Keza kader bahsi de mükerreren açıklanmıştır.

20-6007 ٩٠ – حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عِيسَى، عَنْ عَبْدِاللهِ ابْنِ أَبِي الْجَعْدِ، عَنْ ثَوْبَانَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لاَ يَزِيدُ فِي الْعُمْرِ إِلاَّ الْبِرُّ. وَلاَ يَرُدُّ الْقَدَرَ إِلاَّ الدُّعَاءُ، وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيُحْرَمُ الرِّزْقَ بِخَطِيئَةٍ يَعْمَلُهَا».

20. (90) (6007)- Sevban (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ömrü ancak birr (her çeşit hayırlar, iyilikler, ihsanlar) uzatır; kaderi de ancak dua geri çevirir. Kişi, işlediği günah sebebiyle rızkından mahrum kalır!"*

AÇIKLAMA:

Bu hadis, başka rivayetlerde gelen kaderin ve takdirin değişmeyeceğine dair beyanlara muhalefet ederek, iyiliklerin ve duaların takdiri değiştireceğini söylemekte, sözgelimi yapılan iyiliklerle ömrün uzayacağını, duanın kaderi iptal edeceğini ifade etmektedir. Bu sebeple te'lif edici açıklamalar yapılmıştır.

★ Hayır, iyilik ve dua ubudiyet nevinden olduğu için kısa ömrü,

uzun ömürden daha bereketli, öbür dünya için daha kazançlı kılar. Bunları yapmayan -veya az yapan- uzun ömürlü de olsa, öncekinin aksine bereketsiz bir ömür yaşar.

★ Hayırlar, hakikaten ömrü uzatır. Bu şarta bağlı olarak ömrün uzunluğu takdir edilmiştir. Dolayısıyla kader-i muallaka göre ömrü uzar. İlm-i İlahîde ise onun bu hali de malumdur, o değişmez. Şu ayet buna delalet eder: ﴿يَمْحُوا اللّٰهُ مَا يَشَٓاءُ وَيُثْبِتُ وَعِنْدَهُٓ اُمُّ الْكِتَابِ﴾ **"Allah dilediğini siler, dilediğini sabit bırakır, Ümmü'l-Kitap ancak O'nun katındadır"** (Ra'd 39).

★ Günahla rızkın kısıtlanması meselesi de benzer şekilde açıklanmıştır: Günah işlememe şartına bağlı olarak takdir edilen rızık, günahı işlediği takdirde kısıtlanır. Allah yine de ilm-i ezelîsi ile onun nasıl davranacağını bilir. Bu bizce meçhuldür. Öyleyse, rızkının bol olmasını arzu eden, günahtan kaçınacaktır. Dolayısıyla Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hatırlatmayı günahtan kaçınmaya bir teşvik vesilesi kılmıştır. Ayrıca şunu da ilave edebiliriz. Günahlar maddî ve manevî pek çok hastalığın ve israfın kaynağıdır. Bunlar da bereketi giderici şeylerdir: İnsanın çalışmadan kalması, tedavi masrafları, israfat... hep rızkı daraltan sebeplerdir.

21-6008 ٩١- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا عَطَاءُ بْنُ مُسْلِمٍ الْخُفَافُ. ثَنَا الأَعْمَشُ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ سُرَاقَةَ بْنِ جُعْشُمٍ، قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! الْعَمَلُ فِيمَا جَفَّ بِهِ الْقَلَمُ وَجَرَتْ بِهِ الْمَقَادِيرُ أَمْ فِي أَمْرٍ مُسْتَقْبَلٍ؟ قَالَ «بَلْ فِيمَا جَفَّ بِهِ الْقَلَمُ وَجَرَتْ بِهِ الْمَقَادِيرُ، وَكُلٌّ مُيَسَّرٌ لِمَا خُلِقَ لَهُ».

في الزوائد: في إسناده مقال.

21. (91) (6008)- *Sürâka İbnu Cu'şum* anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü dedim, (yapılan) amel, önceden kalemin yazıp kuruduğu, kaderin kesinleştiği şeyler cümlesinden mi, yoksa müstakbelde karşılaşacağı şeyler cümlesinden mi?"

Aleyhissalâtu vesselâm şu cevabı verdi: *"Amel, kaderin tesbit ettiği, kalemin de yazıp kuruduğu şeyler cümlesindendir. Herkes yaratıldığı şeye müyesser kılınır."*

AÇIKLAMA için 4833 numaralı hadise bakılmalıdır.

ASHABIN FAZİLETLERİ

❑ HZ. EBU BEKR

22-6009 ٩٤- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالاَ: ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ. ثَنَا الأَعْمَشُ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَا نَفَعَنِي مَالٌ قَطُّ، مَا نَفَعَنِي مَالُ أَبِي بَكْرٍ» قَالَ فَبَكَى أَبُو بَكْرٍ وَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! هَلْ أَنَا وَمَالِي إِلاَّ لَكَ يَا رَسُولَ اللهِ!

إسناده إلى أبي هريرة فيه مقال، لأن سليمان بن مهران الأعمش يدلّس، وكذا أبو معاوية. إلا أنه صرح بالتحديث، فزال التدليس. وباقي رجاله ثقات. ا هـ. الزوائد.

22. (94) (6009)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ebu Bekr (radıyallahu anh)'in malı kadar hiçbir mal bana menfaat sağlamamıştır!"

Ebu Hureyre devamla der ki: "(Resulullah'ın bu sözü üzerine) Hz. Sıddık'ın gözlerinden yaş aktı ve: "Ey Allah'ın Resulü! Ben ve malım sadece senin için var değil miyiz! Ey Allah'ın Resulü!" dedi.

23-6010 ٩٥- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عُمَارَةَ، عَنْ فِرَاسٍ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنِ الْحَارِثِ، عَنْ عَلِيٍّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ سَيِّدَا كُهُولِ أَهْلِ الْجَنَّةِ مِنَ الأَوَّلِينَ وَالآخِرِينَ، إِلاَّ النَّبِيِّينَ وَالْمُرْسَلِينَ. لاَ تُخْبِرْهُمَا يَا عَلِيُّ! مَا دَامَا حَيَّيْنِ».

الحديث قد جاء بوجوه متعددة عن عليّ وغيره. ذكره الترمذي وقد حسنه من بعض الوجوه.

23. (95) (6010)- Hz. Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ebu Bekr ve Ömer, bu ikisi kendilerinden önce ve sonra gelip geçecek peygamberler dışında kalan bütün cennetliklerin olgun yaşta olanlarının efendileri olacaklardır. Ey Ali, bu hususu, hayatta kaldıkları müddetçe onlara haber verme!"*

AÇIKLAMA:

1- Her iki hadis, *Hz. Ebu Bekr*'in faziletini beyan etmektedir. İkincisinde Hz. Ömer'in fazileti de mevzubahis edilmiştir. Bunlar Aşere-i Mübeşşere denilen grup içinde de en başta yer alırlar. Ehl-i Sünnet uleması Resulullah'tan sonra ümmet içerisinde fazilette baş sırayı *Hz. Ebu Bekr*'in, ikinci sırayı *Hz. Ömer*'in aldığında ittifak eder. Bunların fazileti pekçok hadiste sarih olarak, Kur'an'da da sarahate yakın delaletle te'yid edilmiştir. Sahabi ve tabiin büyükleri de ihtilaf etmemişlerdir. Sadece Hz Ali'nin efdaliyeti hakkında seleften bazı münferid şahısların şazz düşen kanaatlerine daha önce temas etmiştik.

2- *Olgunluk yaştakiler* diye tercüme ettiğimiz kühul tabiriyle yaşlılık alâmeti olan saçların ağarmaya başlaması halinden sonra vefat edenler kastedilmiştir. Lügatçiler olsun muhaddisler olsun bu ömür safhasının hududunu rakama dökmede ihtilaf ederler. Lügatçilere göre kühulet yaşı 30-40, 33-50, 34-51 yaşlarıdır. Muhaddisler, sadedinde olduğumuz hadisi esas alıp, mezkur iki zatın 63 yaşında vefat etmelerine nazar ederek, bu yaşın kühulet yaşı sayılması gerektiğini ileri sürerler. Böylece 63 yaşına kadarki ömür hadisçilere göre kühulete dahildir. Bu tahlili kaydeden Tahavi gençlik ile kühuletin iç içe girdiğine dikkat çeker.

Cennete herkesin "genç" olarak gireceğini haber veren hadisleri değerlendiren alimlerimiz, Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ)'in bütün cennet ahalisinin efendileri olacağı hükmünü çıkarmışlardır.

Sadece Müslümanların değil, insanlığın medar-ı iftiharı olan bu zatlar Aleyhissalâtu vesselâm'ın tayin ettiği şu makama, lütf-u İlahî olarak ziyadesiyle layıktırlar; sebkat eden hizmetleri, herkesin takdirini kazanan şahsiyetleri bunun şahididir.

❑ HZ. ÖMER

24-6011 ١٠٣ – حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ الطَّلْحِيُّ. ثنا عَبْدُاللهِ بْنُ خِرَاشٍ

الْحَوْشَبِيُّ، عَنِ الْعَوَّامِ ابْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ. قَالَ: لَمَّا أَسْلَمَ عُمَرُ نَزَلَ جِبْرِيلُ فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ! لَقَدِ اسْتَبْشَرَ أَهْلُ السَّمَاءِ بِإِسْلاَمِ عُمَرَ.

في الزوائد: إسناده ضعيف لاتفاقهم على ضعف عبدالله بن خراش. إلا أن ابن حبّان ذكره في الثقات، وأخرج هذا الحديث من طريقه في صحيحه.

24. (103) (6011)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Ömer Müslüman olduğu zaman, Hz. Cibril aleyhisselam inip:

"Ey Muhammed! Sema ahalisi Ömer'in Müslüman olması ile müjdeleştiler!" dedi."

25-6012 ١٠٤ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ الطَّلْحِيُّ. أَنْبَأَنَا دَاوُدُ بْنُ عَطَاءٍ الْمَدِينِيُّ، عَنْ صَالِحِ ابْنِ كَيْسَانَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «أَوَّلُ مَنْ يُصَافِحُهُ الْحَقُّ عُمَرُ. وَأَوَّلُ مَنْ يُسَلِّمُ عَلَيْهِ. وَأَوَّلُ مَنْ يَأْخُذُ بِيَدِهِ فَيُدْخِلُهُ الْجَنَّةَ».

في الزوائد: إسناده ضعيف. فيه داود بن عطاء المدينيّ، وقد اتفقوا عل ضعفه. وباقي رجاله ثقات، وقال السيوطيّ: قال الحافظ عماد الدين بن كثير، في جامع المسانيد: هذا الحديث منكر جداً، وما هو أبعد من أن يكون موضوعاً.

25. (104) (6012)- *Hz. Übey İbnu Ka'b* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Hakk'ın musafaha ettiği ilk kimse Ömer'dir. İlk selam verdiği kimse de odur. İlk elinden tutup cennete koyacağı kimse de o olacaktır."

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen *hak* kelimesi ile ilgili farklı yorumları Sindî şöyle kaydeder:

★ Hak'tan murad hak sahibidir. O da hakkı ve doğruyu ilham etmekle vazifelendirilen melektir. Bu meleğin herkesten önce Hz. Ömer (radıyallahu anh) ile tokalaşıp selamlaşması ve öncelikle cennete dahil etmesinin manası, Hz. Ömer'in, doğruyu herkesten önce işitip söylemesi, tatbik etmesi ve bunun sonucu olarak cennetle müjdelenmesi demektir.

★ Hak'tan murad batılın zıddı da olabilir. Bu durumda hadis, Hz. Ömer'in istişare vesairede isabetli görüş ve sezgi sahibi olmasını, bunu

herkesten önce söylemesini ifade eder.

★ Hak ve doğru söz ve hareketlerin ahiret günü güzel bir surette tecessüm ederek cennete götürücü bir rehber manası da muhtemeldir. Elinden tutma tabirinden murad da bu rehberlik olmalıdır.

★ Hak'tan, *Allah Teala* hazretlerinin kastedilmiş olması da muhtemel ise de, böyle bir ihtimale cezmetmenin mahzurlu olacağı açıktır. Çünkü, bu taktirde, Hz. Ömer'in peygamberlerden de üstün olacağı gibi bir mana melhuz olur. Halbuki, makamı ne kadar yüce de olsa hiç kimse peygamberden üstün olamaz. Peygamberlik kesbî değil, vehbîdir."

26-6013 ١٠٥ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ أَبُو عُبَيْدٍ الْمَدِينِيُّ. ثنا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ الْمَاجِشُونِ. حَدَّثَنِي الزَّنْجِيُّ بْنُ خَالِدٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «اللَّهُمَّ أَعِزَّ الإِسْلَامَ بِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ خَاصَّةً».

في الزوائد: حديث عائشة ضعيف. فيه عبدالملك بن الماجشون، ضعفه بعض، وذكره ابن حبان في الثقات. وفيه مسلم بن خالد الزنجيّ، قال البخاريّ: منكر الحديث. وضعفه أبو حاتم والنسائى وغيرهم. ووثقه ابن معين وابن حبان.

26. (105) (6013)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle dua etmişti: *"Allahım! İslam'ı, hassaten Ömer İbnu'l-Hattab(ın Müslüman olmasıyla) aziz kıl!"*

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen aziz kılmayı, "kuvvetlendirme" manasında anlamak gerekecektir. Yani onun İslam'a girmesi ile kuvvet ver, kâfirlere galip ve yardım lutfet demektir. İslam, vahy-i İlahî olma yönüyle azizdir, şereflidir. Beşerî katkı bu şerefi artırmaz, güç kazandırır. Nitekim bu dua hemen kabul görmüş, Hz. Ömer, İslam'a girmiş ve onun girişinden sonra İslam gizli tebliğ safhasından alenî tebliğe geçmiştir. İbadetler alenen yapılabilmiştir.

Hadisin Tirmizî'de gelen veçhinde اَللّٰهُمَّ اَعِزَّ الاِسْلَامَ بِاَبِي جَهْلٍ اَوْ عُمَرَ *"Allahım, İslam'ı Ebu Cehl veya Ömer'le aziz kıl"* buyurarak Ebu Cehil ve Ömer'i zikrettiği belirtilir. Hadisin başka vecihleri de var. Farklılığı alimler: "Resulullah, önce her ikisini de zikretmiş ise de, sonraki bir duada sadece Hz. Ömer'i zikretmiş olabilir" diyerek te'vil etmişlerdir.

❑ HZ. OSMAN

27-6014 ١٠٩ – حَدَّثَنَا أَبُو مَرْوَانَ، مُحَمَّدُ بْنُ عُثْمَانَ الْعُثْمَانِيُّ. ثَنَا أَبِي عُثْمَانُ بْنُ خَالِدٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَـٰنِ بْنِ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ أَبِيـهِ، عَنِ الأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «لِكُلِّ نَبِيٍّ رَفِيقٌ فِي الْجَنَّةِ. وَرَفِيقِي فِيهَا عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ».

في الزوائد: إسناده ضعيف. فيه عثمان بن خالد، وهو ضعيف باتفاقهم.

27. (109) (6014)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Her peygamber için ahirette bir arkadaş vardır. Orada benim arkadaşım Osman İbnu Affan'dır."*

AÇIKLAMA:

Sindî, Hz. Osman-ı Zinnureyn'in *Aleyhissalâtu vesselâm*'a arkadaş olmasını şu mealdeki ayete dayanarak izah eder: **"(Dünyada) zürriyetleri iman edip kendilerine uyan mü'minlere, (ahirette) zürriyetlerini kavuştururuz. Bununla beraber onların amellerinden hiçbir şey eksiltmeyiz"** (Tur 21).

Sindî der ki: "Bu ayete göre, Resul-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*' in muhterem kızları cennette peygamberin yanında olacaklardır. Hz. Osman (radıyallahu anh) da bu iki kerimenin zevci olduğu için onlara tabi olacak, böylece, o da *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın yanında bulunacaktır."

Sindî, Hz. Ali'nin durumunu şöyle açıklar: "Ali (radıyallahu anh), *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın damadı olduğu halde ondan bahsedilmeyip Peygambere arkadaş olarak sadece Hz. Osman'ın zikrediliş sebebi, Hz. Osman'ın esas itibariyle Resulullah'ın zürriyetinden sayılmamasıdır. Hz. Ali çok yakın bir akrabasıdır ve onun yanında ve terbiyesinde büyümüştür, bu sebeple onun zürriyetinden sayılır. Ayetin muktezasınca, onunla beraberliği tabii bir hadisedir, bunun belirtilmesine hacet yoktur. Ayrıca hadiste, Resulullah'la beraberlik ve arkadaşlığın *Hz. Osman*'a has kılındığına dair bir sarahat da yoktur."

28-6015 ١١٠ – حَدَّثَـنَا أَبُو مَرْوَانَ، مُحَمَّدُ بْنُ عُثْمَانَ الْعُثْمَانِيُّ. ثَنَا أَبِي عُثْمَانُ بْنُ خَالِدٍ، عَنْ عَبْدِالرَّحْمَـٰنِ بْنِ أَبِي الـزِّنَادِ، عَنْ أَبِي الـزِّنَادِ، عَنِ الأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ لَقِيَ عُثْمَانَ عِنْدَ بَابِ الْمَسْجِدِ فَقَالَ: «يَا عُثْمَانُ! هٰذَا جِبْرِيلُ

أَخْبَرَنِي أَنَّ اللهَ قَدْ زَوَّجَكَ أُمَّ كُلْثُومٍ، بِمِثْلِ صَدَاقِ رُقَيَّةَ، عَلَى مِثْلِ صُحْبَتِهَا».

في الزوائد: إسناد هذا الحديث كالذي قبله.

28. (110) (6015)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mescid-i Nebevi'nin girişinde Hz. Osman (radıyallahu anh)'la karşılaşmıştı: *"Ey Osman! İşte Cibril aleyhisselam! Bana haber verdi ki Allah Teala hazretleri (kızım) Ümmü Gülsüm'ü, Rukiyye'nin mehrine denk bir mehirle ve ona yaptığın hayat arkadaşlığı gibi bir arkadaşlık yapmak üzere sana nikahlamıştır!"* buyurdular."

29-6016 ١١١ – حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا عَبْدُاللهِ بْنُ إِدْرِيسَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ حَسَّانَ، عَنْ مُحَمَّدِ ابْنِ سِيرِينَ، عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ؛ قَالَ: ذَكَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فِتْنَةً فَقَرَّبَهَا فَمَرَّ رَجُلٌ مُقَنَّعٌ رَأْسُهُ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «هٰذَا، يَوْمَئِذٍ عَلَى الْهُدَى». فَوَثَبْتُ فَأَخَذْتُ بِضَبْعَيْ عُثْمَانَ، ثُمَّ اسْتَقْبَلْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ. فَقُلْتُ: هٰذَا؟ قَالَ «هٰذَا».

في الزوائد: إسناده منقطع. قال أبو حاتم: محمد بن سيرين لم يسمع كعب بن عجرة. وباقي رجاله ثقات.

29. (11) (6016)- Ka'b İbnu Ucre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vukuu yaklaşmış olan bir fitneyi zikretmişti. O sırada başı örtülü birisi yoldan geçti. Aleyhissalâtu vesselâm:

"İşte şu (giden), o gün hidayet üzere olacak!" buyurdular. Ben hemen sıçrayıp, Osman (olan o geçen kimse)nin bazularından tutup Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın karşısına geçerek: "(O söylediğiniz) bu mu?" dedim.

"Evet bu!" buyurdular.

AÇIKLAMA:

Hz. Osman'ın Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın iki kerimesiyle evlenmeleri, burada mevzubahis edilen fitnede şehid edilme hadisesi daha önce mükerreren geçtiği için burada tekrar etmeyeceğiz (mesela 4809 ve 5612. hadislere bakılabilir).

30-6017 ١١٣ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ نُمَيْرٍ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالَا: ثنا وَكِيعٌ ثنا إِسْمَاعِيلُ ابْنُ أَبِي خَالِدٍ، عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي مَرَضِهِ: «وَدِدْتُ أَنَّ عِنْدِي بَعْضَ أَصْحَابِي» قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللهِ!

أَلاَ نَدْعُو لَكَ أَبَا بَكْرٍ، فَسَكَتَ. قُلْنَا: أَلاَ نَدْعُو لَكَ عُمَرَ؟ فَسَكَتَ. قُلْنَا: أَلاَ نَدْعُو لَكَ عُثْمَانَ؟ قَالَ «نَعَمْ» فَجَاءَ، فَخَلاَ بِهِ، فَجَعَلَ النَّبِيُّ ﷺ يُكَلِّمُهُ. وَوَجْهُ عُثْمَانَ يَتَغَيَّرُ. قَالَ قَيْسٌ: فَحَدَّثَنِي أَبُو سَهْلَةَ، مَوْلَى عُثْمَانَ: أَنَّ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ قَالَ يَوْمَ الدَّارِ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَهِدَ إِلَيَّ عَهْداً. فَأَنَا صَائِرٌ إِلَيْهِ.

وَقَالَ عَلِيٌّ فِي حَدِيثِهِ: وَأَنَا صَابِرٌ عَلَيْهِ.

قَالَ قَيْسٌ: فَكَانُوا يَرَوْنَهُ ذَلِكَ الْيَوْمَ.

في الزوائد: إسناده صحيح. رجاله ثقات.

30. (113) (6017)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hastalığı sırasında: *"Yanımda ashabımdan birinin bulunmasını istiyorum!"* buyurdular. Biz de:

"Ey Allah'ın Resulü! Sana Ebu Bekr'i mi çağıralım?" dedik, sükut buyurdular. Bunun üzerine:

"Sana Ömer'i mi çağıralım?" dedik, yine sükut buyurdular. Bunun üzerine:

"Sana Osman'ı mı çağıralım?" dedik.

"Evet!" buyurdular. (Onu çağırdık. Derhal huzura geldiler. Resulullah onunla başbaşa kaldı. Aleyhissalâtu vesselâm ona konuştukça Hz. Osman'ın yüzü (renk renk oluyor) değişiyordu.

Kays der ki: "Bana, Ebu Sehle Mevla Osman'ın anlattığına göre, Hz. Osman, yevmü'd-dar'da (evinde muhasara edildiği günde) kendisine: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana bir ahidde (sözde) bulunmuştu. (Şu anda) ben ona kavuşmaktayım" demiştir.

Hadisin ikinci ravisi Ali (İbnu Muhammed)'in rivayetinde Hz. Osman: "Ben bu ahid üzerine sabrediciyim" demiştir.

Ravi Kays der ki: "Alimler, hadiste geçen yevmü'd-dar (ev günü) tabiriyle Hz. Osman'ın evinde muhasara edildiği günü anlarlar."

AÇIKLAMA:

Resulullah, mükerrer hadislerinde *Hz. Ömer* ve *Hz. Osman*'ın şehid edileceklerini haber vermiştir. Alimlerimizin bir kısmı, bu hadisten hareketle, bilahare Mısırlı ihtilalciler tarafından muhasara edilen Hz. Os-

man'ın onlara mukabele etmemesini ve halife ünvanıyla onların püskürtülme emrini vermemesini, Resulullah'ın hususi talimatıyla izah ederler. Zinnureyn efendimiz, Ebu Sehle'ye: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, vukua geleceğini bana bildirdiği fitne patlak verdiği zaman, benim sabretmemi ve fitnecilerle savaşmamamı bana söyledi" demiş olmalıdır. Daha önce, mükerreren temas ettiğimiz üzere, fitne yani dahilî kargaşada aslolan, fitneden imkan nisbetinde kaçınmak ve müdafa-i nefiste bile bulunmamakdır. Bu siyaset, Kur'an-ı Kerim'de Hz. Adem'in iki oğlu arasında cereyan eden hadisenin hikâyesi zımnında, ümmet-i merhumeye ders verilmiştir. Haksız ve zalim olan Kabil, masum olan Habil'i öldürme niyetini açıklayınca Habil kardeşine şu cevabı verir: ﴿اِنِّي اُرِيـدُ اَنْ تَبُوءَ بِاِثْمِي وَاِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ اَصْحَابِ الـنَّارِ﴾ **"Dilerim ki, sen benim günahımı ve kendi günahını yüklenesin de cehennem ateşinin ehlinden olasın. Bu da zalimlerin cezasıdır"** (Maide 29).

Alimler, bu ayete, Ümmet-i Muhammed'den ilk örneği *Hz. Osman*'ın teşkil ettiğini söylerler.

❑ HZ. ALİ

31-6018 ١١٦ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ. أَخْبَرَنِي حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدِ ابْنِ جَدْعَانَ، عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ، عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ، قَالَ: أَقْبَلْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِي حَجَّتِهِ الَّتِي حَجَّ. فَنَزَلَ فِي بَعْضِ الطَّرِيقِ. فَأَمَرَ الصَّلَاةَ جَامِعَةً. فَأَخَذَ بِيَدِ عَلِيٍّ، فَقَالَ: «أَلَسْتُ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ؟» قَالُوا: بَلَىٰ. قَالَ «أَلَسْتُ أَوْلَىٰ بِكُلِّ مُؤْمِنٍ مِنْ نَفْسِهِ؟» قَالُوا: بَلَىٰ قَالَ: «فَهَذَا وَلِيُّ مَنْ أَنَا مَوْلَاهُ. اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالَاهُ. اللَّهُمَّ عَادِ مَنْ عَادَاهُ».

في الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف علي بن زيد بن جدعان.

31. (116) (6018)- *Bera İbnu Âzib* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yaptığı hacda biz de beraberdik. (Bir ara) yolda bir yerde konakladı ve cemaatle namaz kılma emrini verdi. Bu sırada, Hz. Ali (radıyallahu anh)'nin elinden tutarak (yanındaki ashabına): *"Ben mü'minlere nefislerinden evla değil miyim?"* diye sordu. Hep bir ağızdan: "Elbette evlasın!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm tekrar:

"Ben her mü'mine, kendi nefsinden evla değil miyim?" buyurdular. Ashab yine hep bir ağızdan: "Evet evlasınız!" dediler. Bunun üzerine (Ali'yi göstererek):

"İşte bu, ben kimin dostu isem, onun dostudur! Allahım, sen buna dost olana dot, düşman olana düşman ol!" buyurdular.

AÇIKLAMA:

1- Hadiste başlıca iki husus işlenmektedir:

1) Resulullah'ın mü'minlere nefislerinden evla olması. Bu husus, bizzat Kur'an-ı Kerim'de ele alınmış olan bir husustur. ﴿النَّبِيُّ اَوْلٰى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ﴾ **"Peygamber, (her hususta) mü'minlere nefislerinden evladır..."** (Ahzab 6). Bu hususta başka hadisler de var. Daha önce muhtelif vesilelerle açıkladığımız için tekrar etmeyeceğiz.

2) İkinci husus: Hz. Ali'nin mü'minlerce sevilmesi meselesi, Resulullah bütün ashabının sevilmesi için mükerrer beyanlarda bulunduğu halde, hizmeti büyük olan bir kısım sahabilerin sevilmesi için daha ziyade beyanda bulunmuştur. *Hz. Ebu Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Zeyd İbnu Harise, Übey İbnu Ka'b, Hz. Hatice, Hz. Aişe* vs. radıyallahu anhüm ecmain. Hz. Ali hakkındaki uyarılarının çokluğu, onun bilahere maruz kalacağı birkısım hadiseler sebebiyle kalplerde onun hakkında doğabilecek menfi duyguları bertaraf etmek, ümmeti öyle bir vartadan korumak gayesine matuf olabilir. *Bediüzzaman* merhum, Hz. Ali'nin fazilet ve övgüsüyle ilgili rivayetlerin çokluğunu, onun muhalefetlerle karşılaşması sebebiyle, aleyhinde yıpratıcı propagandaların çokça vukua gelmesi karşısında, ulemanın onu müdafaa etmek maksadıyla, Resulullah'tan kendilerine intikal eden onunla ilgili hadisleri rivayet hususuna ayrı bir ehemmiyet vermeleri ile izah eder. Eğer o da diğer sahabiler gibi normal bir hayat sürmüş olsaydı, Hz. Ali ile ilgili hadislerin rivayetine ihtiyaç duyulmayacak ve dolayısıyla zaman içinde, diğerleri hakkındaki hadislerin unutulduğu gibi onun hakkındaki hadislerin de pek çoğu unutulacaktı.

Rafizîler, bu çeşit hadisleri, "Resulullah'tan sonra Hz. Ali'nin hilafete elyak olduğu"na dair iddialarına delil olarak kullanmışlardır. Ehl-i Sünnet hadislerin bir kısmını zayıf bulsa da, onlar böyle değerlendirdiler diye hadisi inkar cihetine gitmezler. Ancak başka deliller muvacehesinde hilafete, sırayla *Hz. Ebu Bekr*'in, sonra Hz. Ömer'in, sonra Hz. Osman'ın layık olduğunu, *Hz. Ali*'nin de fazilet ve liyakatta dördüncü sırada yer aldığını söylerler.

Bu hususu tahlil eden *Sindî,* sadedinde olduğumuz hadisin vürud sebebini de kaydederek Rafizî iddianın yersizliğini belirttikten sonra bir de şu rivayeti kaydeder: "Hz. Abbas, Hz. Ali'ye: "Resulullah'a müracaat ederek, halifeliğin bize mi başkasına mı ait olduğunu bir sor!" diye emretmişti. Hz. Ali, Abbas'a şu cevabı verdi: "Eğer benim sormam üzerine, o bizi bundan menederse, artık hiç kimse bize halifelik hakkı tanımaz."

Sindî der ki: "Bu iki yüce şahsiyet, sadedinde olduğumuz hadisten halifelik manası çıkarmış olsalardı, meseleyi bir de sual konusu yapmak üzere aralarında tezekkür etmezlerdi."

32-6019 ١١٧ – حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا وَكِيعٌ. ثَنَا ابْنُ أَبِي لَيْلَىٰ. ثَنَا الْحَكَمُ، عَنْ عَبْدِالرَّحْمٰنِ بْنِ أَبِي لَيْلَىٰ؛ قَالَ: كَانَ أَبُو لَيْلَىٰ يَسْمُرُ مَعَ عَلِيٍّ. فَكَانَ يَلْبَسُ ثِيَابَ الصَّيْفِ فِي الشِّتَاءِ، وَثِيَابَ الشِّتَاءِ فِي الصَّيْفِ. فَقُلْنَا: لَوْ سَأَلْتَهُ. فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ بَعَثَ إِلَيَّ وَأَنَا أَرْمَدُ الْعَيْنِ، يَوْمَ خَيْبَرَ. قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ! إِنِّي أَرْمَدُ الْعَيْنِ. فَتَفَلَ فِي عَيْنِي. ثُمَّ قَالَ: «اَللّٰهُمَّ أَذْهِبْ عَنْهُ الْحَرَّ وَالْبَرْدَ» قَالَ: فَمَا وَجَدْتُ حَرًّا وَلَا بَرْدًا بَعْدَ يَوْمَئِذٍ. وَقَالَ: «لَأَبْعَثَنَّ رَجُلًا يُحِبُّ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ، وَيُحِبُّهُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ، لَيْسَ بِفَرَّارٍ» فَتَشَرَّفَ لَهُ النَّاسُ. فَبَعَثَ إِلَى عَلِيٍّ، فَأَعْطَاهَا إِيَّاهُ.

في الزوائد: إسناده ضعيف. ابن أبي ليلىٰ، شيخ وكيع، وهو محمد، ضعيف الحفظ. لا يحتج بما ينفرد به.

32. (117) (6019)- *Abdurrahman İbnu Ebi Leyla* anlatıyor: "Babam Ebu Leyla, Hz. Ali (radıyallahu anh) ile akşamları biraraya gelip sohbet ederlerdi. Hz. Ali, kışta yaz elbiseleri, yazda da kış elbiseleri giyerdi. Biz (babama bunun hikmetini bir) sorsanız! dedik. O da sordu. Ali (radıyallahu anh) şu açıklamayı yaptı:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* Hayber günü, gözümden rahatsız olduğum bir sırada, bana adam göndererek yanına çağırdı. Ben:

"Ey Allah'ın Resulü dedim, gözlerimden hastayım, (vereceğiniz vazifeyi yapamamaktan endişe ederim)" dedim. Bunun üzerine, gözüme mübarek tükrüklerinden sürüp, bir de: *"Allahım, ondan sıcak ve soğuğun vereceği rahatsızlıkları kaldır!"* diye dua buyurdular. O günden sonra ne sıcakta terledim, ne de soğukta üşüdüm" açıklamasını yaptı."

Hz. Ali, ilaveten Resulullah'ın şöyle buyurduğunu anlattı:

"Yarın, Hayber'in fethi için öyle bir zatı komutan yapacağım ki, o Al-

lah'ı ve Resulü'nü hakkıyla sever, Allah ve Resulü de onu severler. O cepheden kaçacak biri de değildir."

AÇIKLAMA:

Hz. Ali'nin , burada zikredilen Hayber'in fethi sırasındaki komutanlığı meselesi daha önce birkaç vesile ile geçti. Hadis, birçok farklı tarikten, bazı teferruat farklarıyla rivayet edilmiştir. Özeti şudur:

Hayber'in kuşatması biraz gecikince bir gün Resulullah: "Yarın şu sancağı öyle birisine vereceğim ki Allah ve Resulü'nü hakkıyla sever, Allah ve Resulü de onu severler. Allah Hayber'in fethini onun elleriyle müyesser kılacaktır!" der. Bu ifade üzerine: "Acaba o övülen zat ben mi olurum?" ümidi bütün mü'minlerin kalbini yakar. Hatta Hz. Ömer, o güne kadar komutanlığa hiç talip olmadığını, ancak hadiste ifadesini bulan şerefe nail olmak gayesiyle, sancağın kendisine verilmesini arzu ettiğini, Resulullah'ın nazarına çarpma gayretlerine girdiğini belirtir.

Ancak ertesi günü, *Aleyhissalâtu vesselâm* Hz. Ali'yi çağırtır, gözlerindeki rahatsızlık sebebiyle özür beyan eden Ali (radıyallahu anh)'nin gözünü mucizevî şekilde tedavi ettikten sonra sancağı ona teslim eder. Gerçekten, Hayber fethedilinceye kadar Hz. Ali öyle yiğitçe savaşır ki, Cenab-ı Hakk onun ihlas ve samimiyetine mükâfaten onu birçok harikalara mazhar eder. Sekiz-on kişinin kaldırmaktan aciz kaldıkları kale kapılarını tek eliyle kaldırıp kalkan olarak kullanır.

Sadedinde olduğumuz hadis, bu vesile ile Hz. Ali'nin mazhar olduğu bir dua-yı Nebevinin eserinin ömrü boyunca onda müşahede edildiğini açıklamaktadır: Soğuk ve sıcağın tesirinden azade kalmak.

33-6020 ١١٨ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَىٰ الْوَاسِطِيُّ. ثَنَا الْمُعَلَّىٰ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ. ثَنَا ابْنُ أَبِي ذِئْبٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «الْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ سَيِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّةِ. وَأَبُوهُمَا خَيْرٌ مِنْهُمَا».

في الزوائد: رواه الحاكم في المستدرك من طريق المعلىٰ بن عبدالرحمن، كالمصنف. والمعلىٰ اعترض بوضع ستين حديثا في فضل عليّ، قاله ابن معين. فالإسناد ضعيف. وأصله في الترمذي والنسائي من حديث حذيفة بغير زيادة «وأبوهما خير منهما».

33. (118) (6020)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hasan ve Hüseyin cennet ehlinin gençlerinin efendileridir. Babaları onlardan daha hayırlıdırlar."*

AÇIKLAMA:

Burada, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* kendisi hayatta iken henüz temyiz safhasına ulaşma durumunda olan torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin efendilerimizi "cennetteki gençlerin efendileri" olarak tavsif buyurmaktadır. Bu durum, alimleri "kime genç denir?" veya "İnsan hangi yaşlarda genç sayılır?" sorularını sormaya ve cevap aramaya sevketmiştir. İnsan ömrünün çocukluk, gençlik, olgunluk, ihtiyarlık, düşkünlük gibi birkısım safhalara ayrılması, birçok yönden ehemmiyet arzeden bir husustur. Alimlerimizin bu meseleye verdikleri ehemmiyeti gösteren bir tahlilimizi aynen kaydedeceğiz.

GENÇLİK (Şebabet): Büluğundan sonra başlayıp kühulet ve hatta şeyhûhete kadar geçen safhaya denir. Şebabetin, iptidasında -ki bulüğdur- ittifak edilmekle beraber müntehası hususunda ihtilaf edilmiştir. *Zeynü'd-Din el-Irakî* kesin bir üslubla: "Ashabımız nezdinde, 330 yaşına basıp bunu geçmeyene genç (şâbb) denir" der. *Ebu Ca'fer et-Tahavi* bu hususta sırf nususa dayanarak bize oldukça detaylı bir münakaşa sunar. Hadisçilerin meseleye atfettikleri ehemmiyeti ve Kur'an-ı Kerim'in bu konudaki ayetlerini hatırlatmak maksadıyla burada hülasa edeceğiz:

Tahavi, önce şebabetin yani gençlik devresinin büluğla 40 yaş arasındaki devreye dendiği görüşünde olanları reddeder ve şahid olarak şu hadisi gösterir: "Enes Hz. Peygamber'den şunu nakleder: *"Ben rüyamda cennete girdim. Derken altundan mamul bir kasrın önüne geldim. Bu kasr kime ait diye sordum. Kureyş'ten bir gence* (فتى)*ait dediler. Bana ait olduğunu zannettim. Fakat yine de kime diye sordum. "Ömer İbnu'l-Hattab'a ait"* dediler..."

Tahavi, burada, "gerek Hz. Peygamber ve gerekse Hz. Ömer yaşça kırkın çok üstünde oldukları halde, hadiste "genç" kalimesiyle ifade edilmişlerdir" demek ister ve bu iddiasına "Hz. Peygamber'in torunları *Hasan ve Hüseyin* gençlerin efendileridir" sözüne dayanarak yapılacak itiraza da: "Onların ahiretteki durumlarını nübüvveti icabı Allah'ın bildirmesiyle bilmiştir" diye cevaplandırır. Tahavi, burada "cennetteki gençlerin efendisi" ünvanını alan Hz. Hasan ve Hüseyin'in vefat ettikleri zamanki yaşlarının -ki birincisi 50 civarında, ikincisi 58 civarında idigençlik devresi içerisinde olduğunu ifade etmiş oluyor.

Tahavi, sadece gençlik devresiyle ilgili işkali bertaraf etmekle kalmaz, aynı metodla (yani nususa dayanarak) bütün yaş safhalarının tablosunu vermeye çalışır: "Sonra gençlikten önceki ve gençlikten sonraki

yaşlarının hakikatını ve bunlar için kullanılan tabirleri bulmak için araştırmamıza devam ettik. Cenab-ı Hakk'ın şu sözü karşımıza çıktı: **"O Rabbiniz ki sizi önce topraktan, daha sonra da nutfeden yarattı, sonra da çocuk olarak (tıfl) çıkardı"** (Hacc 5). Cenab-ı Hakk burada insanı çocuk olarak çıkardığını bildirmektedir. Sonra O (celle celaluhu) bir başka ayette de çocukluğun (tufuliyyet) sonunu bildirmektedir: **"Sizden olan çocuklarınız (etfal) bülüğa erdikleri zaman, kendinden öncekiler gibi (odanıza girmek için) izin istesinler"** (Nur 59).

Buradan anlarız ki, bülüğa eren artık gençlik safhasına girmiştir. Bu safha Allah'ın istediği bir zamana kadar devam eder. Gençlik devresinin müddetini ve arkasından gelen safhayı aramaya devam ettik: Derken Cenab-ı Hakk'ın şu ayeti imdadımıza yetişti: ﴿ثُمَّ لِتَبْلُغُوا اَشُدَّكُمْ﴾ **"Sonra gençlikte zirveye ulaşırsınız"** (Gafir 67). Burada Cenab-ı Hakk'ın karşımıza "gençliğin zirvesi (eşüdd)" tabirini çıkardığını görüyoruz. Bu mübhem tabirin bir başka ayette tavzihini buluruz: ﴿حَتّٰى اِذَا بَلَغَ اَشُدَّهُ وَبَلَغَ اَرْبَعِينَ سَنَةً﴾ **"Sonra o, yiğitlik çağına erdiği (hele) kırk(ıncı) yıl(ın)a ulaş(ıp da tam kemaline var)dığı zaman..."**(Ahkaf 15). Ayetten gençliğin bu yaşa kadar mı olduğunu, daha öteye de geçip geçmediğini anlarız. Cenab-ı Hakk ilk kaydettiğimiz ayette der ki: ﴿ثُمَّ لِتَبْلُغُوا اَشُدَّكُمْ ثُمَّ لِتَكُونُوا شُيُوخًا﴾ **"...Sonra sizi güçlü kuvvetli bir çağa erişmeniz için, sonra da ihtiyarlar olmanız için..."** (Gafir 67). Böylece kırktan sonra gençlikten çıkıp ihtiyarlığa girme ihtimali belirir. Fakat Cenab-ı Hakk'ı şöyle der buluruz: **"O Rabb-ı Zî Şan ki sizleri önce topraktan sonra nutfeden yarattı..."** Toprakla nutfe arasında bir ayırıcı var. Çünkü topraktan yaratılanlar ise onun evladlarıdır. Bu iki yaratılış arasında Allah'ın arzu etmiş olduğu miktarda zaman fasılası var. Cenab-ı Hakk'ın لِتَبْلُغُوا اَشُدَّكُمْ ثُمَّ لِتَكُونُوا شُيُوخًا sözü bunun gibidir. Binaenaleyh el-Eşüdd safhasına ulaşmaları ile ihtiyarlar olmaları arasında da miktarını ancak Allah'ın bileceği belli bir müddet bulunması ihtimali var. Böylece o rüyayı gördüğü zaman Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yaşı kırkın üstündedir ve artık ihtiyar sayılacak yaşın altındadır. Bu meselede işin iç yüzünü ancak Allah bilir."

Bu tahlilimizin "olgunluk (kuhulet) safhasıyla ilgili kısmını az yukarıda 6009 numaralı hadiste özetleyerek kaydettik.

34-6021 ١٢٠ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيـــلَ الرَّازِىُّ. ثنا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُوسَىٰ. أَنْبَأَنَا الْعَلاَءُ بْنُ صَالِحٍ، عَنِ الْمِنْهَالِ، عَنْ عَبَّادِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: قَالَ عَلِيٌّ: أَنَا عَبْدُاللهِ، وَأَخُو رَسُولِهِ ﷺ. وَأَنَا الصِّدِّيـــقُ الأَكْبَرُ. لاَ يَقُولُهَا بَعْدِي إِلاَّ كَذَّابٌ. صَلَّيْتُ قَبْلَ النَّاسِ لِسَبْعِ سِنِينَ.

في الزوائد: هذا إسناد صحيح. رجاله ثقات. رواه الحاكم في المستدرك عن المنهال. وقال: صحيح على شرط الشيخين.

34. (120) (6021)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) buyurdular ki: *"Ben Allah'ın kulu, Resulü'nün kardeşiyim ve ben sıddîk-ı ekberim. Benden sonra sıddık-ı ekber olduğunu söyleyen yalancıdan başkası değildir. İnsanlardan önce yedi yıl namaz kıldım."*

AÇIKLAMA:

1- Hz. Ali (radıyallahu anh) burada, kendine has bazı imtiyazlı durumları zikretmektedir. Kişinin üzerinde tecelli eden İlahî lütufları övünme kastıyla değil de tahdis-i nimet suretiyle zikretmesinin fahirlenmek, böbürlenmek sayılmayacağını Duha suresinde geçen ﴿ فَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ﴾ **"Rabbinin nimetlerini anlat!"** ayet-i kerimesini şahid göstererek daha önce izah etmiştik, tekrar etmeyeceğiz.

2- Hz. Ali'nin kendisini "Resulullah'ın kardeşi ilan etmesi", "siyer kitaplarımızda belirtildiği üzere hicretle herkesi kardeşlerken, Hz. Ali'yi Resulullah'ın kimseyle kardeşlememesi karşısında Ali'nin müracaatı üzerine: *"Sen, ey Ali, dünyada da ahirette de benim kardeşimsin"* demiş olmasına dayanır.

3- "Sıddîk-ı ekberim" sözünü Sindî şöyle açıklar: "Sıddik çok doğru söyleyen, hakkı tereddütsüz olarak kabul eden kimseye denir. Bu lakap, *Hz. Ebu Bekr*'e verilmiştir. Çünkü o, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ı tereddütsüz tasdik etmiştir. Hz. Ali'nin bu sözü, *Resulullah*'ı herkesten önce tasdik etmiş olduğunu ima etme gayesini güdebilir. Çünkü birkısım alimler Hz. Ali'nin ilk iman eden kimse olduğunu kabul etmişlerdir.

4- *Hz. Ali*'nin "Herkesten önce yedi yıl namaz kıdım" demesi de yaş durumuyla izah edilmiştir. Çünkü o çocuk iken Müslüman oldu ve derhal namaza başladı. Muasırları arasında onun kadar erken yaşta Müslüman olan yoktur. Onun yaşından en az yedi yaş büyük olanlar İslam'a girmiş

olunca onun namaz kılma işi, bir bakıma onlardan yedi yıl önce başlamış olmaktadır. Aksi takdirde, "namaz emri gelince o namaz kılmaya hemen başladı, diğerleri ise yedi yıl sonra başladılar" şeklinde bir anlayış ortaya çıkar ki, bu mana batıldır, gerçekleri aksettirmez.

❑ HZ. ABBAS

35-6022 ١٤٠ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ طَرِيفٍ. ثنا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ. ثنا الأَعْمَشُ، عَنْ أَبِي سَبْرَةَ النَّخَعِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبٍ الْقُرَظِيِّ، عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ؛ قَالَ: كُنَّا نَلْقَى النَّفَرَ مِنْ قُرَيْشٍ، وَهُمْ يَتَحَدَّثُونَ. فَيَقْطَعُونَ حَدِيثَهُمْ. فَذَكَرْنَا ذٰلِكَ لِرَسُولِ اللّٰهِ ﷺ، فَقَالَ: «مَا بَالُ أَقْوَامٍ يَتَحَدَّثُونَ فَإِذَا رَأَوُا الرَّجُلَ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي قَطَعُوا حَدِيثَهُمْ. وَاللّٰهِ، لاَ يَدْخُلُ قَلْبَ رَجُلٍ الإِيمَانُ حَتَّىٰ يُحِبَّهُمْ لِلّٰهِ وَلِقَرَابَتِهِمْ مِنِّي».

في الزوائد: رجال إسناده ثقات. إلا أنه قيل: رواية محمد بن كعب عن العباس مرسلة.

35. (140) (6022)- *Hz. Abbas* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Kureyş'ten bir grup kendi aralarında konuşurken biz onlara rastladığımızda yanlarına varınca konuşmalarını keserlerdi. Durumu Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a anlattık. Şöyle buyurdular: *"İnsanlara ne oluyor ki, kendi aralarında konuşurlarken Ehl-i Beytimden bir adamı görünce konuşmalarını kesiyorlar. Allah'a yemin olsun! Onları Allah için ve bana olan akrabalıkları için sevmeyenlerin kalplerine iman girmez."*

AÇIKLAMA:

Sindî bu konuşmaların sır mahiyetinde olmadığına, hususiyet arzetmeyen konular olması gerektiğine dikkat çeker. Çünkü hususiyet arzeden, sır olan konuşmaların yabancıya karşı kesilmesi ayıplanamaz der. Öyleyse Kureyşliler, öfke ve düşmanlıklarını ifade etmek için konuşmalarını kesmekte idiler. Nitekim *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın sert çıkışı da bunu te'yid eder.

Resulullah'ın Al-i Beyti sevmelerini mü'minlere emretmesi şu ayetin muhtevasına uygundur ﴿قُلْ لاَ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًا اِلاَّ الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبٰى﴾ **"(Ey Resulüm, onlara) de ki: "Tebliğ vazifem karşılığında sizden bir ücret istemiyorum. Sizden istediğim akrabaya ve Ehl-i Beytime karşı muhabbettir"** (Şûra 23).

Şu halde Al-i Beyti, hem Allah'ın rızası, hem de Resul-ü Ekrem'in hoşnutluğu için, mü'minler sevmelidirler, radıyallahu anhüm ecmain.

36-6023 ١٤١ - حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ بْنُ الضَّحَّاكِ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ نُفَيْرٍ، عَنْ كَثِيرِ بْنِ مُرَّةَ الْحَضْرَمِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنَّ اللهَ اتَّخَذَنِي خَلِيلاً كَمَا اتَّخَذَ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلاً. فَمَنْزِلِي وَمَنْزِلُ إِبْرَاهِيمَ فِي الْجَنَّةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُجَاهَيْنِ. وَالْعَبَّاسُ بَيْنَنَا مُؤْمِنٌ بَيْنَ خَلِيلَيْنِ».

في الزوائد: إسناده ضعيف، لاتفاقهم على ضعف عبدالوهاب. بل قال فيه أبو داود: يضع الحديث. وقال الحاكم: روى أحاديث موضوعة. وشيخه إسماعيل اختلط بأخرة. وقال ابن رجب: انفرد به المصنف وهو موضوع. فإنه من بلايا عبدالوهاب. وقال فيه أبو داود. ضعيف الحديث.

36. (141) (6023)- *Abdullah İbnu Amr* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah Teala hazretleri beni kendisine Halil ittihaz etti, tıpkı İbrahim aleyhiselam'ı Halil ittihaz ettiği gibi. Kıyamet günü, cennette benim menzilimle Aleyhisselam'ın menzili yüz yüzedir. Abbas da aramızda, iki halil arasında bir mü'mindir."*

AÇIKLAMA:

Hz. Abbas (radıyallahu anh), *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* efendimizin en çok sevdiği zatlardan biridir. Onun Resulullah nezdinde öyle yüce bir hatırı ve hürmeti vardır ki, *Resulullah* onu hiç kırmazdı. Ashab, Aleyhissalâtu vesselâm nezdinde görülmesi gereken işleri için çoğu kere onu şefaatçi yaparlardı. Bir Buhârî rivayeti *Hz. Ömer*'in, yağmur duasına çıktığı vakit, Abbas'la tevessül edip: "Allah'ım... Sana peygamberimizin amcası Abbas ile tevessül ediyor yağmur diliyoruz. Onun yüzüsuyu hürmetine yağmur ver!" diye dua ettiğini ve her seferinde duasının kabul gördüğünü belirtir.

Hz. İbrahim'le de irtibatlanması, Aleyhissalâtu vesselâm gibi onun da o yüce ve pak nesilden gelmesi ve onun torunları arasında yer almasından ileri gelir. Hz. Abbas, Resulullah daha hicret etmemiş iken, Mekke'de zahirde müşrik olduğu halde, Aleyhissalâtu vesselâm'ı sevmiş ve himaye etmiştir.

❑ HZ. HASAN VE HZ. HÜSEYİN

37-6024 ١٤٣ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ أَبِي عَوْفٍ أَبِي الْجَحَّافِ، وَكَانَ مَرْضِيّاً، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ أَحَبَّ الْحَسَنَ وَالْحُسَيْنَ فَقَدْ أَحَبَّنِي، وَمَنْ أَبْغَضَهُمَا فَقَدْ أَبْغَضَنِي».

في الزوائد: إسناده صحيح، رجاله ثقات.

37. (143) (6024)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hasan ve Hüseyin'i kim severse mutlaka beni de sevmiştir. Kim de onlara buğzetmişse mutlaka bana da buğzetmiştir."*

38-6025 ١٤٤ - حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ سُلَيْمٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عُثْمَانَ ابْنِ خُثَيْمٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي رَاشِدٍ؛ أَنَّ يَعْلَىٰ بْنَ مُرَّةَ حَدَّثَهُمْ أَنَّهُمْ خَرَجُوا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ إِلَى طَعَامٍ دُعُوا لَهُ. فَإِذَا حُسَيْنٌ يَلْعَبُ فِي السِّكَّةِ. قَالَ: فَتَقَدَّمَ النَّبِيُّ ﷺ أَمَامَ الْقَوْمِ، وَبَسَطَ يَدَيْهِ. فَجَعَلَ الْغُلَامُ يَفِرُّ هٰهُنَا وَهٰهُنَا. وَيُضَاحِكُهُ النَّبِيُّ ﷺ حَتَّى أَخَذَهُ. فَجَعَلَ إِحْدَى يَدَيْهِ تَحْتَ ذَقَنِهِ، وَالأُخْرَى فِي فَأْسِ رَأْسِهِ فَقَبَّلَهُ. وَقَالَ: «حُسَيْنٌ مِنِّي، وَأَنَا مِنْ حُسَيْنٍ. أَحَبَّ اللهُ مَنْ أَحَبَّ حُسَيْناً. حُسَيْنٌ سِبْطٌ مِنَ الأَسْبَاطِ».

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ مِثْلَهُ.

في الزوائد: إسناده حسن. رجاله ثقات.

38. (144) (6025)- *Ya'la İbnu Mürre* (radıyallahu anh)'nin anlattığına göre: "Bir grup Ashab, Resulullah'la birlikte Aleyhissalâtu vesselâm'ın davet edildiği bir yemeğe gittiler. Yolda, Hüseyin'e rastladılar, çocuklarla oynuyordu.

Ya'la der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (çocuğu görünce) ilerleyip cemaatin önüne geçip (onu tutmak için) ellerini açtı. Çocuk ise sağa sola kaçmaya başladı. Resulullah da onu takliden sağa sola koşarak,

tutuncaya kadar peşinde koştu. Yakalayınca ellerinden birini çenesinin altına diğerini de ensesine koyup öptü ve: *"Hüseyin bendendir, ben de Hüseyin'denim! Kim Hüseyin'i severse Allah da onu sevsin. Hüseyin sıbt'lardan bir sıbttır (torun)!"* buyurdu."

AÇIKLAMA:

1- Hadis, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, torunu Hz. Hüseyin'e karşı ne kadar kuvvetli bir sevgi beslediğini göstermektedir. *Bediüzzaman, Resulullah*'ın, torunları olan *Hz. Hasan* ve *Hz. Hüseyin*'e karşı izhar ettiği fevkalâde sevginin aradaki kan bağından gelen bir sevgiden ziyade, ileride onların nesillerinden gelip İslam'a büyük hizmet verip, ümmete her hususta rehberlik edecek büyük zatlar sebebiyle olduğunu söyler. Yani o Nebevî ilgi ve sevgi, onların nübüvvet vazifesine olacak hizmetleri sebebiyledir, o küçüklere olan sevgide onların neslinden gelecek büyüklere olan takdirlerinin, sevgilerinin tezahürü vardır.

2- Hadiste çocukların öpülmesine hem cevaz ve hem de teşvik vardır. Bu hadisin açıklanması sadedinde İslam uleması öpmenin çeşitlerini şöyle belirtirler:

★ *Ta'zim öpmesi:* Mü'minin, saygı duyduğu büyükleri öpmesi gibi.

★ *Şefkat öpmesi:* Çocuğun kendi ana ve babasını öpmesi gibi.

★ *Merhamet öpmesi:* Baba ve annenin kendi çocuğunu öpmesi gibi.

★ *Şehvet öpmesi:* Kişinin eşini öpmesi gibi.

★ *Muhabbet öpmesi:* Kardeşlerinin birbirlerinin yanağını öpmesi gibi.

★ Dinî öpmek: Haceru'l-Esved'in öpülmesidir.

Şehvet öpmesi zevc-zevce arasında caizdir, onun dışında caiz değildir.

3- *Hüseyin* için sıbt tabirinin kullanılmış olmasına gelince: Sıbt torun demektir. Hüseyin esbattan bir sıbttır demekle, Resulullah'ın Hüseyin'le olan beraberliğini ifade etmeyi kastettiği belirtilmiştir: Hüseyin, Resulullah'a torun olmaya layık, onun hakkını verecek bir şahsiyettir. Bazı alimler sıbtı "kabile" manasında anlayarak, hadisi Hz. Hüseyin'in neslinin devam edip çoğalacağına hamletmişlerdir. Sıbt kelimesinin ümmet manasına da kullanıldığını nazar-ı dikkate alan alimler, Hz. Hüseyin'in hayır sıfatlarda kemale erdiğini gözönüne alarak "O kendi başına müstakil bir ümmettir" demişlerdir. Ayet-i kerimede de Hz. İbrahim müstakil bir ümmet olarak tavsif edilmiştir. ﴿ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتاً لِلّٰهِ ﴾ **"Şüphesiz İbrahim hak dine yönelen, Allah'a itaate devam eden, bütün güzel**

vasıfları nefsinde cem eden bir ümmet idi" (Nahl 120). Resulullah da bazı şahısları "tek başına bir ümmet" olarak tavsif etmiştir.

❑ EBU ZERR-MİKDAD

39-6026 ١٥٠ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ الدَّارِمِيُّ. ثنا يَحْيَىٰ بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ. ثنا زَائِدَةُ بْنُ قُدَامَةَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ أَبِي النَّجُودِ، عَنْ زِرِّ بْنِ حُبَيْشٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مَسْعُودٍ؛ قَالَ: كَانَ أَوَّلَ مَنْ أَظْهَرَ إِسْلاَمَهُ سَبْعَةٌ: رَسُولُ اللهِ ﷺ، وَأَبُو بَكْرٍ، وَعَمَّارٌ، وَأُمُّهُ سُمَيَّةُ، وَصُهَيْبٌ، وَبِلاَلٌ، وَالْمِقْدَادُ. فَأَمَّا رَسُولُ اللهِ ﷺ فَمَنَعَهُ اللهُ بِعَمِّهِ أَبِي طَالِبٍ. وَأَمَّا أَبُو بَكْرٍ فَمَنَعَهُ اللهُ بِقَوْمِهِ. وَأَمَّا سَائِرُهُمْ، فَأَخَذَهُمُ الْمُشْرِكُونَ وَأَلْبَسُوهُمْ أَدْرَاعَ الْحَدِيدِ وَصَهَرُوهُمْ فِي الشَّمْسِ. فَمَا مِنْهُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلاَّ وَقَدْ وَاتَاهُمْ عَلَى مَا أَرَادُوا. إِلاَّ بِلاَلاً. فَإِنَّهُ هَانَتْ عَلَيْهِ نَفْسُهُ فِي اللهِ، وَهَانَ عَلَى قَوْمِهِ. فَأَخَذُوهُ، فَأَعْطَوْهُ الْوِلْدَانَ. فَجَعَلُوا يَطُوفُونَ بِهِ فِي شِعَابِ مَكَّةَ وَهُوَ يَقُولُ: أَحَدٌ، أَحَدٌ.

في الزوائد: إسناده ثقات. رواه ابن حبان في صحيحه، والحاكم في المستدرك من طريق عاصم بن أبى النجود، به.

39. (150) (6026)- *Abdullah İbnu Mes'ud* anlatıyor: "İslam'ı ilk izhar eden yedi kişi idi: Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ebu Bekr, Ammar, annesi Sümeyye, Süheyla, Bilal ve Mikdad.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Cenab-ı Hak amcası Ebu Talib'le korudu. Hz. Ebu Bekr'i Allah kavmi ile korudu. Diğerlerine gelince, müşrikler onları tutup, demirden zırhlar giydirdiler ve vücutlarının yağlarını eritmek üzere kızgın güneşte dağladılar. Bunlardan hiçbiri müşriklerin yaptıklarına dayanamadı, hepsi de onların isteklerine boyun eğmek zorunda kaldı. Bilal hariçti. Çünkü o, nefsini Allah yolunda alçalttı da alçalttı. Azab veren kavmi de onu öldürmeyi küçümsediler. Onu tutup çocuklara teslim ettiler. Bu aylak güruh onu Mekke sokaklarında ve dağ yollarında eziyet vererek dolaştırıp eğlendiler. O, bunlara aldırmayıp: "Allah birdir Allah birdir!" demeye devam etti."

AÇIKLAMA:

Burada İslam'ı ilk benimseyenlerin maruz kaldıkları muamele ve işkenceler anlatılmaktadır. Görüldüğü üzere ilk Müslümanlardan güçlü

ve itibarlı ailelere mensup olanlar müşriklerin kötü muamelelerini hafif atlatmışlardır. Sözgelimi Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh), itibarlı olan aileleri sebebiyle korunmuşlardır. Fakat garibanlar, zahiren bile olsa dinlerinden dönmek zorunda kalmışlardır. Arabistan'ın kızgın güneşlerinde demir zırhlar giydirilip güneşte bırakılmaları az bir işkence değildir. Aşırı şekilde ısınan demir vücudu yakıp, yağları cızır cızır eritmektedir.

Bu çeşit işkencelere aldırmayan tek kişinin *Bilal-i Habeşî* olduğu belirtilmektedir. Bilal, inancı için varlığını hiçe saymış, bu yolda taviz vermektense her çeşit işkenceyi çekmeye razı olmuştur. Onun hayatı menkibelerle doludur. Daha önce Hz. Bilal'den söz ettiğimiz için burada tekrar etmeyeceğiz.

Sümeyye (radıyallahu anhâ) imanı uğrunda işkence altında ilk şehid olan abidevî insandır. Sümeyye Bintu Hubbat diye bilinir, aslen Yemenlidir. *Ebu Huzeyfe İbnu'l-Muğire el-Mahzumî*'nin cariyesi idi. Yasir, Ebu Huzeyfe'nin halifi idi. Yasir'i Sümeyye ile evlendirdi. Bu mutlu evlilikten Ammar dünyaya geldi. Ebu Huzeyfe onu azad etti.

Hz. Sümeyye (radıyallahu anhâ) İslam'la müşerref olan ilklerdendir. Bazı rivayetlere göre ilk yedinin yedincisidir.[123] Allah yolunda en şiddetli azab çekenlerden biridir. Ancak o, yapılan işkencelere ölünceye kadar tahammül etmiş ve fakat inancından , Resulullah'a alenî olarak bağlılıktan vazgeçmemiştir.

Aslında İslam için işkenceye uğramakta Sümeyye Hatun yalnız değildir; kocası Yasir, oğlu Ammar yani Yasir ailesinin hepsi dahildir. Birgün *Aleyhissalâtu vesselâm* efendimiz onlara, Mekke'nin Ebtah semtinde işkence edilirken rastgelir. صَبْراً آلَ يَاسِرٍ مَوْعِدُكُمُ الْجَنَّةُ *"Ey Al-i Yasir, sabredin, Allah size cenneti vaadetmiştir!"* buyurur.

Sümeyye (radıyallahu anhâ), Ebu Cehl müşrikinin harbe darbesi altında can vermiştir. Kocası Yasir İbnu Âmir de işkence altında can verenlerdendir. Allah bize onları şefaatçi kılsın! Amin!

❑ HABBAB

40-6027 ١٥٣– حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، وَعَمْرُو بْنُ عَبْدِاللهِ. قَالاَ: ثَنَا وَكِيعٌ. ثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي إِسْحٰقَ، عَنْ أَبِي لَيْلَى الْكِنْدِيِّ؛ قَالَ: جَاءَ خَبَّابٌ إِلَى عُمَرَ،

123- Diğerleri: *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ebu Bekr, Bilal, Habbab, Süheyb ve Ammar radıyallahu anhüm ecmaindir.*

فَقَالَ: ادْنُ. فَمَا أَحَدٌ أَحَقَّ بِهَذَا الْمَجْلِسِ مِنْكَ، إِلاَّ عَمَّارٌ. فَجَعَلَ خَبَّابٌ يُرِيهِ آثاراً بِظَهْرِهِ مِمَّا عَذَّبَهُ الْمُشْرِكُونَ.

في الزوائد: إسناده صحيح.

40. (153) (6027)- *Ebu Leyla el-Kindî* anlatıyor: "Habbab, Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ)'e uğramıştı. Hz. Ömer:

"Yaklaş. Buraya, Ammar'dan başka kimse senden daha layık değildir" dedi. Sonra, Habbab, müşriklerin yaptıkları işkencelerden sırtında kalan izleri Hz. Ömer'e göstermeye başladı."

AÇIKLAMA:

Habbab İbnu Eret de ilk Müslüman olanlardandır. O da Mekke'ye sonradan gelenlerdendir. Bu sebeple hamisizdir ve pek ağır işkencelere maruz kalmıştır. Yakılmış ateşin üzerine çıplak olarak yatırılmış, vücudundan akan yağlar ateşi söndürmüştür. Bu yanıklardan hasıl olan yara izleri ömrünün sonuna kadar vücudundan silinmediği gibi, o yaralardan baki kalan bir kısım rahatsızlıklar da tamamen geçmemiş, hayatı boyunca tedaviye başvurmuştur.

Bu yüce sahabi hakkında da daha önce açıklama geçtiği için kısa kesiyoruz.

❑ BEDİR EHLİ

41-6028 ١٦١ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ. ثَنَا جَرِيرٌ. ح وَحَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ثَنَا وَكِيعٌ ح وثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ. جَمِيعاً عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ «لاَ تَسُبُّوا أَصْحَابِي. فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ! لَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ أَنْفَقَ مِثْلَ أُحُدٍ ذَهَباً مَا أَدْرَكَ مُدَّ أَحَدِهِمْ وَلاَ نَصِيفَهُ».

في الزوائد: إسناده صحيح.

41. (161) (6028)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ashabıma sebbetmeyin. Nefsimi elinde tutan Zat-ı Zülcelal'e yemin ederim ki, şayet sizden biri, Uhud dağı kadar çok altın infak etse, ashabımdan birinin bir müdd hatta onun yarısı kadarki infakına, sevapta yetişemez."*

AÇIKLAMA:

1- Hadis, Ashab'ın diğer Müslümanlara üstünlüğünü ifade etmede mühim bir nassdır. Ancak, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın muhatabı kimlerdir hususu bazı açıklamaları gerekli kılmıştır. Çünkü, *Aleyhissalâtu vesselâm* efendimizi mü'min olarak görüp mü'min olarak ölen herkese şerefbahş olan sahabi ünvanı verilmektedir. Şarih Sindî, muhataplar hakkındaki yorumları şöyle özetler:

1) Kendisinden sonra gelecek olan mü'minlerdir.

2) Asr-ı saaadette yaşadığı halde sahabe olma şerefini kazanamamış Müslümanlardır. Böylelerine muhadram da denir. Hadis, gelecekteki Müslümanların da bu gruba dahil olacağına delalet eder.

3) Bir kısım alimler, muhatabın bazı sahabiler olduğunu söylemiştir. Nitekim, rivayette geldiğine göre, *Hz. Halid İbnu Velid* ile *Hz. Abdurrahman İbnu Avf* (radıyallahu anhümâ) bozuşurlar. Bu sebeple Halid, Abdurrahman'a sebbeder. Durum Aleyhissalâtu vesselâm'a intikal edince, sadedinde olduğumuz hadis-i şerif sudur eder. Abdurrahman'ın ilk İslam'a girenlerden, Halid'in de muahharan İslam'la şereflenenlerden olduğu gözönüne alınınca, Aleyhissalâtu vesselâm'ın "Benim ashabım" tabiriyle ilkleri kastettiği anlaşılır.

4) Sübkî, *Resulullah*'ın "Benim ashabım" sözüyle Mekke Fethi'nden önce İslam'a girenleri kastettiğini söyler. Nitekim bu görüşü destekleyen bir ayette ﴿لاَ يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ اَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ﴾ **"Sizden Mekke'nin fethinden önce bağışta bulunan ve cihad edenler, diğerleriyle bir olmaz. Onların derecesi daha sonra bağışta bulunan ve cihad edenlerden daha büyüktür..."** (Hadid 10) buyrulmuştur.

Alimlerimizin hadislerden çıkardığı her bir mananın muteber olduğu bir durum vardır. Zaten *Aleyhissalâtu vesselâm, cevamiu'l-kelimle* mümtaz kılınmıştır. Öyleyse burada da hem yaşadığı devrin şartlarına uyan, hem de muahhar devirlere uyan manaların hepsinin murad olduğuna hükmedeceğiz. Bu durumda bize göre, hadis ulemasının sahabi tarifine uyan bir zatın bir veya yarım müdd miktarındaki bir infakı, sahabi olmayan bir kimsenin Uhud dağı azametinde altın infakından daha makbuldür, Allah indinde daha sevaplıdır. Bu anlayış, Ehl-i Sünnet ulemasının, "en ami bir sahabenin, ilim, velayet vesair hususlarda en yüce mertebede olan bir başkasından daha üstün olduğuna dair prensibine de muvafıktır. Sahabi bu dinin müessisi olması sebebiyle "sebep olan, yapan

gibidir" sırrınca, arkadan kıyamete kadar gelecek ümmetin sevabına da aynen iştirak etmektedir. Bu sebeple Allah yolunda, Uhud dağı miktarınca altın bağışlayan kimse ami bir sahabiye yetişemez. Çünkü bu kimsenin sevabı, sahabinin defterine de işlemektedir. Ayrıca, meselenin bir başka yönü, sahabenin doğrudan doğruya, Resulullah'tan tefeyyüz etmenin imtiyazına sahip olmasıdır."

Daha önce bu hususlar açıklandı.

2- Şunu da belirtelim ki, Ashab arasında cereyan eden bazı elim hadiseler, bize Ashab'tan birine sebbetme ruhsatı tanımaz. Ehl-i Sünnet alimleri Ashab'a sebbetmenin büyük günah olduğu hususunda tereddüt etmemiştir. Çünkü onlar müçtehiddir. Dinin selameti, Allah'ın rızası için yaptıkları içtihadda farklı neticelere vardılar. Siyaset araya girince li-hikmetin aralarında elim hadiseler husule geldi. Bu hal mü'minlerin onlardan bir kısmına sebbini caiz kılmaz. Cumhur, sahabeden birine sebbedenin ta'zir cezasına çarptırılacağına hükmetmiştir. Malikîlerden bazıları ise *"ölüm cezasına çarptırılacağını"* söylemiştir. Şu halde Ashab'ın tamamı ulema-yı kirama göre, bu ümmet-i merhumenin müşterek mefahirlerinden biridir. Onlara olan sevgi ve hürmet de İslam'ın şeairindendir. Cenab-ı Hak samimi Müslümanları herhangi bir sahabiye sebbetme dalaletinden muhafaza buyursun. Amin!

3- Hadiste geçen müd, muhtelif seferler açıklandı. Kısaca tekrar etmek gerekirse, iki avuçluk bir miktar olup, 260 dirhem kadardır. Bir dirhem yaklaşık 3.2 gramdır.

❑ ENSAR

42-6029 ١٦٤– حَدَّثَنَا عَبْدُالرَّحْمٰنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ. ثَنَا ابْنُ أَبِي فُدَيْكٍ، عَنْ عَبْدِ الْمُهَيْمِنِ بْنِ عَبَّاسِ ابْنِ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «الْأَنْصَارُ شِعَارٌ وَالنَّاسُ دِثَارٌ. وَلَوْ أَنَّ النَّاسَ اسْتَقْبَلُوا وَادِياً أَوْ شِعْباً، وَاسْتَقْبَلَتِ الْأَنْصَارُ وَادِياً، لَسَلَكْتُ وَادِيَ الْأَنْصَارِ. وَلَوْلَا الْهِجْرَةُ لَكُنْتُ امْرَأً مِنَ الْأَنْصَارِ».

في الزوائد: إسناده ضعيف والآفة من عبد المهيمن، وباقي رجاله ثقات.

42. (164) (6029)- Sehl İbnu Sa'd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ensar iç gömlek, insanlar da dış gömlek (mesabesinde)dirler. Eğer insanlar bir vadiye veya bir koyağa (dağlardaki düzlük) yönelirken Ensar da bir başka vadiye yönelecek*

olsa ben, Ensar'ın gittiği vadiyi takip ederdim. Eğer hicret olmasaydı ben Ensar'dan bir kimse olurdum."

43-6030 ١٦٥ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ. حَدَّثَنِي كَثِيرُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو ابْنِ عَوْفٍ، عَنْ أَبِيـــهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «رَحِمَ اللهُ الأَنْصَارَ، وَأَبْنَاءَ الأَنْصَارِ، وَأَبْنَاءَ أَبْنَاءِ الأَنْصَارِ».

في الزوائد: إسناده ضعيف.

43. (165) (6030)- *Amr İbnu Avf* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Allah, Ensar'ı, Ensar'ın oğullarını, Ensar'ın oğullarının oğullarını rahmetine bandırsın"* buyurdular."

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisler, Ashab'ın bir bölümünü teşkil eden Ensar'ın, bir bütün olarak, faziletçe üstünlüğünü belirtmektedir. Şöyle ki, şiar bedene değen en içteki giysidir. Buna dilimizde iç gömlek denir. Ensar, *Aleyhissalâtu vesselâm*'a maddî ve manevî yakınlığı sebebiyle diğer sahabelerden daha üstün bir durum elde etmiş. Resulullah'a yakınlık kazanmıştır. Onların Akabe biatlarıyla Resulullah'a tanıdıkları himaye ve hicretten sonra da başta Aleyhissalâtu vesselâm olmak üzere bütün hicret edenlere sundukları yardım ve fedakârlıklar, onlara İslam'da ayrı bir makam kazandırmıştır. Bu hadiste Aleyhissalâtu vesselâm, ıtlakı üzere, bütün Ensar'ın efdaliyetini beyan etmektedir.

2- Bu hadisin esbab-ı vürudu daha önce de geçti: Huneyn Savaşı'ndan elde edilen ganimetin taksimi sırasında *Aleyhissalâtu vesselâm*, İslam'a yeni girmiş olan Mekkelilerin ileri gelenlerine müellefe-i kulûb olarak bol bol vermişti. Bu durum Ensar arasında "Resulullah hemşehrilerine kavuştu, artık bizi terkedecek..." şeklinde dedikoduların çıkmasına sebep olmuştu. Bunları işiten *Aleyhissalâtu vesselâm* Ensar'ı toplayarak bir hitabede bulunur. Bu konuşmada birkısım Mekkelilere çokça verişinin maksadını belirtir, sonra da yukarıda görüldüğü üzere, Ensar'ın kendi nazarındaki yüce makamını belirtir. Ensar bu açıklama üzerine duygulanıp gözyaşları dökerler.

❑ HARİCÎLER

44-6031 ١٧١ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَسُوَيْدُ بْنُ سَعِيـــدٍ. قَالاَ: ثنا أَبُو

الأَحْوَصِ عَنْ سِمَاكٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لَيَقْرَأَنَّ الْقُرْآنَ نَاسٌ مِنْ أُمَّتِي. يَمْرُقُونَ مِنَ الإِسْلاَمِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ».

في الزوائد: هذا إسناد ضعيف.

44. (171) (6031)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ümmetimden bir grup insan Kur'an'ı mutlak surette okuyacak. Ancak bunlar, okun avı süratle delip geçtiği gibi dinden çıkacaklar."

AÇIKLAMA:

Bu manada başka rivayetler Sahiheyn ve diğer bir kısım kaynaklarda da gelmiştir. Allahu a'lem, Resulullah bu hadislerinde, "Biz Kur'an'ı tanırız, sünneti tanımayız" gibi sözlerle sünneti, icmayı, ulemayı reddeden güruha işaret buyurmaktadır. İslam tarihinde zaman zaman bu çeşit iddia sahipleri zuhur etmiş, saman alevi gibi parlayıp sönmüşlerdir. Cehalete dayanan mutantan, kof sözlerinin teşkil ettiği büyü, ilmin elmas kılınçlarıyla bozulunca efkar-i âmme nazarında itibarlarını çabucak yitirmişlerdir. *Aleyhissalâtu vesselâm* bu çeşit sapıklıkların kıyamete kadar tekerrür edeceğini bildirmekte, sapık ahkâmlarını -hep Kur'an'a dayandırarak- kestiklerini belirtmektedir.

Dolayısıyla hadiste, sadece Kur'an'ı esas alarak ortaya çıkacak iddia sahiplerine karşı mü'minler uyarılmakta, onlara karşı müteyakkız olmak istenmektedir. Bir kere daha tekrar edelim: Kur'an-ı Kerim'in pekçok ayeti, anlaşılması için "sünnet" kelimesiyle ifade edilen Resulullah'ın, Ashab'ın, tabiun ve etbauttabiîn ulemasının sözlerine ve tatbikatına müracaatı gerekli kılar. Bu aslî kaynaklar, şu veya bu mülahaza ile aradan çıkarıldı mı, geriye isteyenin istediğini söylemesi kalır. Kur'an böylece, her devre hakim olan modaya, hevaya göre tefsir edilmeye kalkılır. Nitekim günümüzde, Batı menşeli hevayı İslam'a adapte etmek isteyenler "Biz sadece Kur'anı tanırız, sünneti tanımayız" demeye gelen iddialar ortaya atmaya başlamışlardır.

İslam uleması, Kur'an'ın anlaşılmasında "sünnet"e müracaatı esas alan kitleye Ehl-i Sünnet demiş, sünneti reddedip "heva"yı esas alan zümrelere de ehl-i heva, ehl-i bid'a demiştir. Sünnete müracaat etmenin, Kur'an emri olduğunu daha önce açıkladık.

45-6032 ١٧٢– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ. أَنْبَأَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ،

عَنْ جَابِرِ ابْنِ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِالْجِعِرَّانَةِ وَهُوَ يَقْسِمُ التِّبْرَ وَالْغَنَائِمَ. وَهُوَ فِي حِجْرِ بِلاَلٍ. فَقَالَ رَجُلٌ: اعْدِلْ يَامُحَمَّدُ! فَإِنَّكَ لَمْ تَعْدِلْ. فَقَالَ «وَيْلَكَ! وَمَنْ يَعْدِلُ بَعْدِي إِذَا لَمْ أَعْدِلْ؟» فَقَالَ عُمَرُ: دَعْنِي يَا رَسُولَ اللهِ! حَتَّى أَضْرِبَ عُنُقَ هَـذَا الْمُنَافِقِ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنَّ هَذَا فِي أَصْحَابٍ، أَوْ أُصَيْحَابٍ لَهُ، يَقْرَؤُنَ الْقُرْآنَ لاَ يُجَاوِزُ تَرَاقِيَهُمْ. يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ».

في الزوائد: إسناده صحيح.

45. (172) (6032)- *Hz. Cabir İbnu Abdillah* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ciirrane'de, işlenmemiş altın ve ganimetleri taksim ediyordu. Taksim edilen mal Hz. Bilal'in eteğinde idi. Bir adam:

"Ey Muhammed adil ol! Çünkü adalet etmiyorsun!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Yazık sana! Eğer ben de adil olmazsam, benden sonra kim daha adil olur?"* diye mukabele etti. Hz. Ömer, (Resulullah'ın üzüldüğünü farkederek):

"Ey Allah'ın Resulü! Bana müsaade buyurun şu münafığın kellesini uçurayım!" talebinde bulundu. Aleyhissalâtu vesselâm:

"İşte bu adamın mutlaka arkadaşları -veya arkadaşçıkları- var. Bunlar Kur'an'ı okurlar, ama okudukları gırtlaklarından aşağı geçmez. Bunlar, okun avı delip geçmesi gibi dinden çıkıp giderler!" buyurdular."

AÇIKLAMA:

Bu hadise, Mekke Fethinden hemen sonra vukua gelen Huneyn Savaşı'nı müteakip meydana gelmiştir. Bazı rivayetler Medine'de de benzer bir hadisenin vukuundan bahseder. *İbnu Hacer,* benzer iki ayrı hadisenin olabileceğine dikkat çeker.

Huneyn'de bol miktarda ganimet elde edilmişti. Çünkü Havazinli liderler, zaferi garantilemek, askerlerini ciddi şekilde savaştırabilmek için mal-mülk, efrad-ı aile her ne varsa cephenin gerisine sevketmişlerdi. Savaşı kaybedince hepsi ganimet oluverdi. Vakidî'nin kaydına göre her bir Müslüman askere 40 koyun ve 4 deve düşmüştü. Resulullah humus denen beştebirlik devlet payından müellefe-i kulûb denen kalpleri kazanılacak yeni Müslümanlara yani Mekke'nin ileri gelenlerine bol bol vermişti. İtirazcıyı o saygısız davranışa bu farklılık itmiş olmalıdır. İbnu

İshak bu kimsenin Zülhüveyrisa adında bir Temimli olduğunu, sonra Haricîlerin başına geçtiğini, onlarla Nehrevan'da yapılan meşhur savaşta katledildiğini belirtir.

Hadislerin teferruatı, muhtelif vesilelerle kitabımızda geçmiştir.

46-6033 ١٧٣ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا إِسْحَـٰقُ الأَزْرَقُ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنِ ابْنِ أَبِي أَوْفَىٰ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «الْخَوَارِجُ كِلَابُ النَّارِ».

في الزوائد: إن رجال الإسناد ثقات. إلا أن فيه انقطاعا.

46. (173) (6033)- *İbnu Ebi Evfa* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Haricîler cehennemin köpekleridir."*

AÇIKLAMA:

Resulullah devrinde Haricî denen bir zümre yok ise de, bunu Aleyhissalâtu vesselâm'ın istikbale matuf gaybî ihbar nevine giren mucizelerden biri sayabiliriz. Nitekim, devrinde Kaderiyye diye bir zümre olmadığı halde onları da haber vermiş, *"bu ümmetin Mecusileridir"* diye tavsif buyurmuştur.

Haricîler, büyük günah küfürdür inancıyla ortaya çıkan, Hz. Ali'ye karşı savaşan asi bir grubun adıdır. İlk defa Harura denen bir köyden çıktıkları için bunlara Harurî de denmiştir. Bunlarla ilgili geniş açıklama geçti.

Ancak haricî kelimesini lügat manasında anlayarak Resulullah'ın, bu tabirle kıyamete kadar İslam âleminde çıkacak, İslam'a zıt bütün cereyanları kastetmesi de mümkündür. Bu mana, gaybten haber veren ve cevamiu'l-kelimle mümtaz olan lisan-ı nübüvvete pek muvafıktır.

47-6034 ١٧٤ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا يَحْيَـىٰ بْنُ حَمْزَةَ. ثَنَا الأَوْزَاعِيُّ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «يَنْشَأُ نَشْءٌ يَقْرَأُونَ الْقُرْآنَ لَا يُجَاوِزُ تَرَاقِيَهُمْ. كُلَّمَا خَرَجَ قَرْنٌ قُطِعَ» قَالَ ابْنُ عُمَرَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «كُلَّمَا خَرَجَ قَرْنٌ قُطِعَ» أَكْثَرَ مِنْ عِشْرِينَ مَرَّةً. «حَتَّى يَخْرُجَ فِي عِرَاضِهِمُ الدَّجَّالُ».

في الزوائد: إسناده صحيح. وقد احتج البخاريّ بجميع رواته.

47. (174) (6034)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İleride genç bir grup ortaya çıkacak. Bunlar Kur'an-ı okuyacaklar, ancak okudukları gırtlaklarından aşağıya geçmeyecek. Onlardan bir grup çıktıkça kökleri kazınacaktır."

İbnu Ömer der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Onlardan bir grup çıktıkça kökleri kazınacaktır"* ibaresini yirmi kereden fazla işittim.

(İbnu Ömer, Resulullah'tan işittiği sözleri şöyle tamamladı): *"Nihayet bu cemaatin sürdürdüğü hile ve aldatma esnasında Deccal çıkacaktır."*

AÇIKLAMA:

Hadis, *Haricî* fesadın, kıyamete kadar devam edeceğini, kökü kazınsa bile zamanla tekrar zuhur edeceğini haber vermektedir. Yani, yeryüzünde hak-batıl kavgası değişik zevahir altında kıyamete kadar devam edecektir. İnsanlar, inananlar mütemadi bir imtihan içinde kalacaklardır. Her devirde, harici kelimesiyle ifade edilen Ehl-i Sünnet'e zıt görüşler, cereyanlar eksik olmayacaktır. Ne var ki, hiçbiri çoğunluğa ulaşamayacak ve hakimiyet kuramayacak, hevaya tabi, düşüncesi kıt bir kısım gençler arasında bir müddet revaç bulsa da az sonra sönüp gidecektir. Yirmi kere kökünün kazınmaları bunu ifade eder.

Hadis *"Haricî"* cereyanların daha çok gençler arasında müşteri bulacağına dikkat eder. Haricî kelimesini lügat manasında anlamamız da mümkündür. Bu durumda İslam'a ters düşen bütün moda cereyanlar kastedilmiş olur: Reformistler, Batıcılar, çağdaşçılar, ilericiler, inkılabcılar, feministler, sosyalistler, komünistler... vs. hep haricîdirler. Hadis bunların hiçbirinin kök tutamayıp, hepsinin zaman içinde köklerinin kazınacağını belirtmiş olmaktadır. Öyle ise mü'minler bu irşad-ı Nebevîden ders alarak diyar-ı İslam'da zaman zaman hakimiyet kuran anti İslam karşısında ye'se düşmemeli, bunların geçici olduğunun şuurunda olarak, ümitle mücadeleye devam etmelidir.

★ CEHMİYE

48-6035 ١٨١ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. أَنْبَأَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ يَعْلَى بْنِ عَطَاءٍ، عَنْ وَكِيعِ بْنِ حُدُسٍ، عَنْ عَمِّهِ أَبِي رَزِينٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «ضَحِكَ رَبُّنَا مِنْ قُنُوطِ عِبَادِهِ وَقُرْبِ غَيْرِهِ» قَالَ، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَوَيَضْحَكُ الرَّبُّ؟ قَالَ «نَعَمْ» قُلْتُ: لَنْ نَعْدَمَ مِنْ رَبٍّ يَضْحَكُ خَيْراً.

في الزوائد: وكيع ذكره ابن حبان في الثقات. وباقي رجاله احتج بهم مسلم.

48. (181) (6035)- *Ebu Rezin* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Rabbimiz, sıkıntılı durumun değişeceği zaman yakın olmasına rağmen kullarının ümitsizliğe düşmesine güldü."*

Ebu Rezin devamla der ki: "Ey Allah'ın Resulü dedim hiç Rab Teala güler mi?"

"Evet!" buyurduar. Ben de:

"Öyleyse gülme vasfı bulunan bir Rabb'ten bize hayır eksik olmayacaktır!" dedim."

AÇIKLAMA:

Hadis, Allah'ın güldüğünü ifade etmektedir. Bu ise, Allah'ı insanlara benzetmeye müncer olur. Halbuki Allah لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ *"Bir benzeri yoktur. O, hiç bir şeye benzemez."* Alimler bu çeşit hadislerde ne kastedilmiş olabileceğini tahlil ederler. İnsanlarda gülme memnuniyet ve hayırhahlık ifade ettiğine göre, Allah hakkında da bu fiilden hasıl olan neticenin kastedilmiş olması benimsenmiştir. Yani hadislerde, bir fiil Allah'a nisbet edilmişse, o hadis, o fiilden hasıl olan neticeyi Allah hakkında kastetmiş olmalıdır.

Hadiste geçen ümitsizlik, *"Allah'ın rahmeti"*nden ümitsizlik olmamalıdır. Çünkü bu çeşit yeis büyük günah addedilmiştir. Büyük günah karşısında Allah'ın rahmeti, rızası düşünülemez. Öyleyse buradaki ümitsizlik hali kulun amelini yetersiz görme halidir. Bu çeşit ye'is kulu ucubtan kurtarır, tevbe, istiğfar ve rahmet-i İlahiyeye ilticaya sevkeder. İşte bu türlü ye'sden Rabb Teala memnun olur, rızasını, rahmetini tecelli ettirir. İşte *Resulullah,* sadedinde olduğumuz hadiste bu İlahî tecelliyi gülme kelimesiyle ifade etmiştir.

49-6036 ١٨٤- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِالْمَلِكِ بْنِ أَبِي الشَّوَارِبِ. ثَنَا أَبُو عَاصِمٍ الْعَبَّادَانِيُّ. ثَنَا الْفَضْلُ الرَّقَاشِيُّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «بَيْنَا أَهْلُ الْجَنَّةِ فِى نَعِيمِهِمْ إِذْ سَطَعَ لَهُمْ نُورٌ. فَرَفَعُوا رُؤُسَهُمْ، فَإِذَا الرَّبُّ قَدْ أَشْرَفَ عَلَيْهِمْ مِنْ فَوْقِهِمْ. فَقَالَ: السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ، يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ! قَالَ وَذَلِكَ قَوْلُ اللهِ: ﴿سَلاَمٌ قَوْلاً مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ﴾.(٣٦ / سورة يس/ الآية

٥٨) قال فينظرُ إليهمْ وينظرونَ إليه. فلا يلتفتونَ الى شيْءٍ من النَّعيمِ مادامُوا ينظرُونَ إليْهِ حتّى يحتجبَ عنهمْ ويبقى نورُهُ وبركتُهُ عليهمْ في ديارهِمْ».

قال السيوطيّ في مصباح الزجاجة: والذي رأيته أنا في كتاب العقيليّ مانصه: عبدالله بن عبيدالله، أبو عاصم العباداني، منكر الحديث. وكان «الفضل» يرى القدر. كاد أن يغلب على حديثه الوهم.

49. (184) (6036)- *Hz. Cabir İbnu Abdillah* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cennet ehli nimetler arasında yaşarken onlar için bir nur parlar. Onlar derhal başlarını kaldırırlar. Rab Teala'yı başlarının üstünde kendilerine yaklaşmış ve: "Ey cennet ehli, sizlere selam olsun!" dediğini görürler."*

Resulullah devamla dedi ki: *"İşte bu hal, Kur'an'da zikri geçen:* ﴿سَلَامٌ قَوْلاً مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ﴾ **"Rahmet sahibi Rablerinden onlara selam vardır"** (Yasin 58) ayetinin haber verdiği durumdur.

Resulullah devamla buyurdular:

"Rab Teala onlara, onlar da Rab Teala'ya bakarlar. O'na baktıkları müddetçe etraflarındaki cennet nimetlerinden hiçbirine iltifat etmezler. Bu hal onların nazarında Rabb Teala hicaba bürününceye kadar devam eder. Rab Teala hicaba bürünür, fakat Allah'ın nuru ve bereketi cennet ehlinin üzerinde ve makamlarında baki kalır."

AÇIKLAMA:

1- Ehl-i Sünnet uleması, cennet ehlinin rü'yetullaha mazhar olacağına gökte dolunayı görürcesine Rab Teala'yı gözleriyle göreceğine inanır ve bu hususta ittifak ederler. Allah'ın görülmesinin, cennet ehlinin mazhar olacağı en büyük nimet olacağı belirtilmiştir. Nitekim sadedinde olduğumuz hadis, Allah kendini gösterdiği müddetçe cennet ehlinin diğer nimetlere iltifat etmeyeceğini belirtir. Bu iltifat etmeme hali, rü'yetin onların hepsinden üstün bir nimet olduğunu ifade eder.

2- Hadis, bir kısım kelamî münakaşalara müsait tabirler taşır: *"Allah'ın başların üstünde görünmesi"* ifadesi gibi. Burada Allah'a cihet ve mekan izafesi mevcuttur. Halbuki O, cihet ve mekandan münezzehtir. Şu halde bunu, mahiyetçe farklı olan ahiret âlemindeki bir hali, bizim me'lufumuz olan tabiratla ifade olarak anlayacağız. Rabbimizi ahirette göreceğiz. Bu kesin hâdise, dünyevî tabirlerle ifade edilmiş olmaktadır.

Keza Allah'ın, kullarına cennette bakması hadisesi de müteşabihtir.

Zira Allah her an insanları görmektedir. Bu da, rahmetini daha kesif olarak tecelli ettirmesi şeklinde te'vil edilir.

3- Hadisten, ahirette Allah'ı, kadın ve erkek bütün cennet ehlinin göreceği hükmü de çıkarılmıştır.

50-6037 ١٩٠ – حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ، وَيَحْيَىٰ بْنُ حَبِيبِ بْنِ عَرَبِيٍّ. قَالاَ: ثَنَا مُوسَىٰ ابْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ كَثِيرٍ الأَنْصَارِيُّ الْحِزَامِيُّ. قَالَ: سَمِعْتُ طَلْحَةَ بْنَ خِرَاشٍ، قَالَ: سَمِعْتُ جَابِرَ ابْنَ عَبْدِ اللهِ يَقُولُ: لَمَّا قُتِلَ عَبْدُاللهِ بْنُ عَمْرِو بْنِ حَرَامٍ، يَوْمَ أُحُدٍ، لَقِيَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ، فَقَالَ: «يَا جَابِرُ! أَلاَ أُخْبِرُكَ مَا قَالَ اللهُ لأَبِيكَ؟» وَقَالَ يَحْيَىٰ فِي حَدِيثِهِ فَقَالَ: «يَا جَابِرُ! مَالِي أَرَاكَ مُنْكَسِراً؟» قَالَ، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! اسْتُشْهِدَ أَبِي وَتَرَكَ عِيَالاً وَدَيْناً. قَالَ: «أَفَلاَ أُبَشِّرُكَ بِمَا لَقِيَ اللهُ بِهِ أَبَاكَ؟» قَالَ: بَلَىٰ: يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ: «مَا كَلَّمَ اللهُ أَحَداً قَطُّ إِلاَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ». وَكَلَّمَ أَبَاكَ كِفَاحاً. فَقَالَ: يَا عَبْدِي! تَمَنَّ عَلَيَّ أُعْطِكَ. قَالَ: يَا رَبِّ! تُحْيِينِي فَأُقْتَلُ فِيكَ ثَانِيَةً. فَقَالَ الرَّبُّ سُبْحَانَهُ: إِنَّهُ سَبَقَ مِنِّي أَنَّهُمْ إِلَيْهَا لاَ يُرْجَعُونَ. قَالَ: يَا رَبِّ! فَأَبْلِغْ مَنْ وَرَائِي. قَالَ فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَىٰ: ﴿**وَلاَ تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللهِ أَمْوَاتاً بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ**﴾. (سورة آل عمران/ ١٦٩)

قال السنديّ: ليس هذا الحديث من أفراد ابن ماجة، لامتناً ولا سنداً. أخرجه الترمذي في التفسير. ثم قال: هذا حديث حسن غريب. لانعرفه إلا من حديث موسى بن إبراهيم. رواه عنه كبار أهل الحديث.

50. (190) (6037)- *Cabir İbnu Abdillah* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Abdullah İbnu Amr İbni Haram Uhud günü, öldürüldüğü zaman Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana rastladı ve: *"Ey Cabir! Allah baban için ne söyledi, sana haber vermiyeyim mi?"* buyurdular." Yahyanın rivayetinde ise Resulullah: *"Ey Cabir, seni niye böyle kalben kırık (ve üzüntülü) görüyorum?"* buyurmuş, Cabir de: "Ey Allah'ın Rsulü! Babam şehit düştü, geriye bir yığın horanta ve borç bıraktı" demiştir. *Aleyhissalâtu vesselâm* da:

"Sana, Allah'ın babanı karşıladığı şeklin müjdesini vereyim mi?" diye sordu. Cabir: "Evet! Ey Allah'ın Resulü!" dedi. Bunun üzerin Aleyhissalâtu vesselâm açıkladı: *"Allah her kimle konuştu ise mutlaka hicab*

gerisinden konuştuğu halde babana vicahen konuştu ve: "Ey kulum! Benden ne dilersen dile, dilediğini sana vereyim!" dedi. O da:

"Ey Rabbim! Beni bir kere daha ihya et, senin yolunda ikinci kere öleyim!" dedi. Rab Teala hazretleri de: "Benden daha önce şu hüküm sadır oldu: "Ölenler artık dünyaya bir daha dönmeyecekler" buyurdular. Baban da:

"Ey Rabbim, öyleyse (benim durumumu) arkamda kalanlara ulaştır!" dedi. Bu talep üzerine şu ayet nazil oldu: ﴿وَلاَ تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللهِ اَمْوَاتًا﴾ **"Allah yolunda şehid edilenleri ölü sanma. Onlar Rablerinin katında hayat sahibidirler ve O'nun nimetleriyle rızıklanırlar"** (Al-i İmran 169).

AÇIKLAMA:

1- Hadiste iki ayrı ravinin rivayeti birleştirilmiştir. Baş kısımları ayrı olan bu rivayetlerin son tarafı müşterektir. Müellif *İbnu Mace* de baştaki farklılığı belirttikten sonra müşterek olan son kısmı aynen kaydetmiştir.

2- Hadis, Uhud'da babası şehid düşen Hz. Cabir ile Resulullah'ın ilgilenmesini aksettirmekte, onu nasıl teselli ettiğini göstermektedir.

3- Hadiste, Cenab-ı Allah'ın Cabir'in babası ile istisnai olarak vicahen konuştuğu ifade edilmektedir. Bu ifade, Şûra suresinin 51. ayetinde geçen Kur'anî beyana muhaliftir. Orada: *"Allah, bir beşerle kalbine ilham etmek yahut perde arkasından sesini işittirmek suretiyle konuşur veya Rabbinin izniyle vahyetmesi için ona melek gönderir..."* buyrulmuştur.

Aradaki hilafı, alimler: "Ayet dünya hayatı ile ilgilidir, dünya hayatında Allah, insanlara mutlaka ya ilhamla, ya perde gerisinden hitapla, ya da melek vasıtasıyla konuşur. Halbuki hadis, ölümden sonraki hayatla (berzahla) ilgilidir. Hadise göre, berzah ve ahirette İlahî tecelli perdesiz, vasıtasız olabilir, ruhlar ve cesetler bu tecelliye mahal olabilir" demiştir.

4- Hadis, ölen kimsenin, şehid dahi olsa, bir daha dünyaya dönüş yapmayacağını kesin bir üslubla ifade eder. Öyleyse, zaman zaman gazetelerin tenasuh, hortlama gibi meseleleri gündeme getirmeleri ilmî dayanaktan, gerçekçilikten uzaktır. Gerçek ilmin kaynağı biz Müslümanlara göre vahiydir. Öyleyse ruhun dünyaya geri gelmesi gibi iddialar İslam'a göre safsatadan ibarettir.

5- Hadis, şehidlik mertebesinin yüceliğini te'yid eden delillerden biridir. Şehid olan, bundan öylesine memnundur ki, nazarında en büyük nimet, ikinci sefer şehadet şerbetini içmektir. Allah Teala hazretlerinin *"Dile benden ne dilersen!"* talebine: "İkinci bir şehidlik!" cevabı bunu ifade eder.

51-6038 ١٩٩ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا صَدَقَةُ بْنُ خَالِدٍ. ثنا ابْنُ جَابِرٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ بُسْرَ بْنَ عُبَيْدِ اللهِ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا إِدْرِيسَ الْخَوْلَانِيَّ يَقُولُ: حَدَّثَنِي النَّوَّاسُ بْنُ سَمْعَانَ الْكِلَابِيُّ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «مَا مِنْ قَلْبٍ إِلَّا بَيْنَ إِصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمٰنِ. إِنْ شَاءَ أَقَامَهُ وَإِنْ شَاءَ أَزَاغَهُ». وَكَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «يَا مُثَبِّتَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قُلُوبَنَا عَلَى دِينِكَ» قَالَ: «وَالْمِيزَانُ بِيَدِ الرَّحْمٰنِ يَرْفَعُ أَقْوَاماً وَيَخْفِضُ آخَرِينَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ».

في الزوائد: إسناده صحيح.

51. (199) (6038)- *Nevvas İbnu Sem'an el-Kilâbî* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim. Dedi ki:

"Rahman'ın iki parmağı arasında olmayan bir kalp yoktur. Allah dilerse onu doğru yola sevkeder, dilerse şaşırtır!"

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle dua ederdi:

"Ey kalpleri tesbit eden Rabbimiz! Kalplerimizi dinin üzerine tesbit et."

Resulullah yine derdi ki: *"Mizan (terazi) Rahmanın elindedir. Kıyamete kadar bazı kavimleri yükseltir, bazı kavimleri de alçaltır."*

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen parmak, el, terazi gibi kelimelerin Allah'a nisbeti müteşabihtir, mecazdır, hakikat değildir. Selef uleması bunların Allah'a mahsus sıfatlar olduğunu, inanmak vacib olduğunu, ancak keyfiyetlerini araştırmamak gerektiğini söylemiştir. Zira bunların keyfiyetini araştırmaktan teşbih doğacaktır. Bu sebeple İmam Malik bu gibi sıfatlardan soranlara: "Keyfiyetlerini düşünmeden onları olduğu gibi ikrar ve kabul ediniz" demiştir.

2- Hadis, her şeyi Cenab-ı Hakk'ın tasarruf ettiğini, hiçbir şeyin O'nun tasarrufu haricinde kalmadığını, bu sebeple hayır üzerinde sebat ve devamı hep O'ndan istemek gerektiğini ifade ediyor.

52-6039 ٢٠٠ – حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ، مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلاَءِ. ثنا عَبْدُاللهِ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ مُجَالِدٍ، عَنْ أَبِي الْوَدَّاكِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنَّ اللهَ لَيَضْحَكُ إِلَى ثَلاثَةٍ لِلصَّفِّ فِي الصَّلاَةِ، وَلِلرَّجُلِ يُصَلِّي فِي جَوْفِ اللَّيْلِ، وَلِلرَّجُلِ يُقَاتِلُ (أُرَاهُ قَالَ) خَلْفَ الْكَتِيبَةِ». في الزوائد: في إسناده مقال.

52. (200) (6039)- *Ebu Saidi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah üç şeye güler (rahmetiyle yönelir): Namaz için teşkil edilen saf, geceleyin namaz kılan adam ve orduda cihad eden adam."

53-6040 ٢٠٢ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا الْوَزِيرُ بْنُ صَبِيحٍ. ثنا يُونُسُ بْنُ حَلْبَسٍ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَىٰ: ﴿كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ﴾ (٥٥، سورة الرحمن/الآية: ٢٩) قَالَ: «مِنْ شَأْنِهِ أَنْ يَغْفِرَ ذَنْباً، وَيُفَرِّجَ كَرْباً، وَيَرْفَعَ قَوْماً، وَيَخْفِضَ آخَرِينَ». في الزوائد: إسناده حسن.

53. (202) (6040)- *Ebu'd-Derda* (radıyallahu anh) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ **"Allah her an iş başındadır"** (Rahman 29) ayeti ile ilgili olarak: "Bir günahın affı, bir sıkıntıyı gidermesi, bir kavmi yükseltip, bir başkalarını alçaltması O'nun işlerindendir" buyurduğunu nakletmiştir."

AÇIKLAMA:

Rivayetler, bu ayetin, Yahudiler tarafından iddia edilen "Allah cumartesi günü hiçbir emirde bulunmaz" telakkisini reddetmek üzere nazil olduğunu belirtir. İslam inancına göre, kâinatın varlığı, Allah'ın hallakiyet sıfatının her an tecellisiyle mümkündür. İlahî sıfatların tamamı her an tecelli halindedir. Bu tecelli, şuunat-ı İlahiyeye girdiği gibi, *Resulullah*'ın zikrettikleri de İlahî şuunata girmektedir. Ayete'l-Kürsi'de Allah'ın uyumaya ve uyuklamaya maruz olmadığı belirtilmiştir.

❑ SÜNNET (ÇIĞIR) AÇMAK:

54-6041 ٢٠٤ – حَدَّثَنَا عَبْدُالْوَارِثِ بْنُ عَبْدِ الصَّمَدِ بْنِ عَبْدِالْوَارِثِ. حَدَّثَنِي

أَبِي، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَحَثَّ عَلَيْهِ. فَقَالَ رَجُلٌ: عِنْدِي كَذَا وَكَذَا؛ قَالَ، فَمَا بَقِيَ فِي الْمَجْلِسِ رَجُلٌ إِلاَّ تَصَدَّقَ عَلَيْهِ بِمَا قَلَّ أَوْ كَثُرَ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنِ اسْتَنَّ خَيْراً فَاسْتُنَّ بِهِ، كَانَ لَهُ أَجْرُهُ كَامِلاً، وَمِنْ أُجُورِ مَنِ اسْتَنَّ بِهِ وَلاَ يَنْقُصُ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْئاً. وَمَنِ اسْتَنَّ سُنَّةً سَيِّئَةً، فَاسْتُنَّ بِهِ، فَعَلَيْهِ وِزْرُهُ كَامِلاً، وَمِنْ أَوْزَارِ الَّذِي اسْتَنَّ بِهِ، وَلاَ يَنْقُصُ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْئاً».

في الزوائد: إسناده صحيح.

54. (204) (6041)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına gelmişti. Aleyhissalâtu vesselâm, Ashab'ı ona yardım etmeye teşvik etti. Ashap'tan biri:

"Benim yanımda şu kadar mal var!" dedi. Cemaatte bulunup da adama yardım etmeyen kalmadı, herkes az veya çok bir yardımda bulundu. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm şu hitabede bulundu:

"Kim bir hayrı başlatır ve başkaları da onu devam ettirirse, o kimse yaptığı hayrın sevabını eksiksiz alır ve o hayrı takip edenlerin hayrının bir mislini -onların hayırlarından hiçbir eksilme olmaksızın- aynen alır. Kim de kötü bir çığır açar ve bu çığırdan başkaları da giderse, bu adama, o kötü işin günahı eksiksiz gelir; ayrıca o kötü yoldan gidenlerin günahının bir misli de -onların günahından hiçbir şey eksiltmeden- ona gelir."

55-6042 ٢٠٥ – حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ حَمَّادٍ الْمِصْرِيُّ. أَنْبَأَنَا اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ سَعْدِ بْنِ سِنَانٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ؛ أَنَّهُ قَالَ: «أَيُّمَا دَاعٍ دَعَا إِلَى ضَلاَلَةٍ فَاتُّبِعَ، فَإِنَّ لَهُ مِثْلَ أَوْزَارِ مَنِ اتَّبَعَهُ وَلاَ يَنْقُصُ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْئاً. وَأَيُّمَا دَاعٍ دَعَا إِلَى هُدىً فَاتُّبِعَ، فَإِنَّ لَهُ مِثْلَ أُجُورِ مَنِ اتَّبَعَهُ، وَلاَ يَنْقُصُ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْئاً».

في الزوائد: إسناده ضعيف.

55. (205)- (6042)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim bir dalalete çağırır ve buna uyulursa, bu kimseye kendine uyanların günahının bir misli aynen gelir, onların günahından da bir şey eksilmez. Kim de bir hayra çağırır ve kendisine uyulursa, buna da kendine uyanların sevaplarının bir misli verilir, bu ona uyanların sevabından bir şey eksiltmez.

56-6043 ٢٠٧- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثنَا أَبُو نُعَيْمٍ، ثنَا إِسْرَائِيلُ، عَنِ الْحَكَمِ، عَنْ أَبِي جُحَيْفَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «مَنْ سَنَّ سُنَّةً حَسَنَةً فَعُمِلَ بِهَا بَعْدَهُ، كَانَ لَهُ أَجْرُهُ وَمِثْلُ أُجُورِهِمْ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْئاً. وَمَنْ سَنَّ سُنَّةً سَيِّئَةً، فَعُمِلَ بِهَا بَعْدَهُ، كَانَ عَلَيْهِ وِزْرُهُ وَمِثْلُ أَوْزَارِهِمْ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْئاً».

في الزوائد: هذا الإسناد ضعيف.

56. (207) (6043)- *Ebu Cuhayfe* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim bir hayrı başlatır ve kendinden sonra da onunla amel edilirse, bu kimse hem kendi amelinin ve hem de öbürlerinin amelinin sevabını -onların sevabını eksiltmeksizin- aynen alır. Kim de kötü bir iş işler ve kendinden sonra bunu başkaları da işlerse, bu kimseye hem kendi işinin günahı hem de onu takliden işleyenlerin günahı, -onlarınkinden bir eksiltme hasıl etmeden- aynen gelir."

57-6044 ٢٠٨- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ بَشِيرِ بْنِ نَهِيكٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «مَا مِنْ دَاعٍ يَدْعُو إِلَى شَيْءٍ إِلاَّ وُقِفَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لاَزِماً لِدَعْوَتِهِ، مَا دَعَا إِلَيْهِ. وَإِنْ دَعَا رَجُلٌ رَجُلاً».

في الزوائد: إسناده ضعيف.

57. (208) (6044)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Dünyada bir şeye çağıran kimse, kıyamet günü, bu çağrısına devam ettirilir, hatta bir kişi bir kişiyi çağırmış bile olsa."

AÇIKLAMA:

Son dört hadis, dinimizin hayra teşvik ve kötülükten zecr hususunda

getirdiği أَسَبَّبُ كَالْفَاعِلِ *"Sebep olan yapan gibidir"* prensibini te'yid eden Nebevî açıklamalardır. Bu manayı te'yid eden rivayetler çoktur. Bunlardan bir tanesi Hz. Adem'in oğlu Kabil ile ilgilidir. Resulullah yeryüzünde haksız bir kan döküldüğü zaman bundan hasıl olan günahın bir mislinin Kabil'e gittiğini belirtmiş, sebep olarak da yeryüzünde haksız kan dökme çığırını onun açtığını söylemiştir.

❑ KUR'AN ÖĞRENİP ÖĞRETEN

58-6045 ٢١٣– حَدَّثَنَا أَزْهَرُ بْنُ مَرْوَانَ. ثَنَا الْحَارِثُ بْنُ نَبْهَانَ. ثنا عَاصِمُ بْنُ بَهْدَلَةَ، عَنْ مُصْعَبِ ابْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «خِيَارُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ» قَالَ: وَأَخَذَ بِيَدِي فَأَقْعَدَنِي مَقْعَدِي هذَا، أُقْرِئُ.

في الزوائد: إسناده ضعيف.

58. (213) (6045)- *Mus'ab İbnu Sa'd*'ın babası anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"En hayırlılarınız Kur'an'ı öğrenen ve öğretenlerdir."*

59-6046 ٢١٥– حَدَّثَنَا بَكْرُ بْنُ خَلَفٍ، أَبُو بِشْرٍ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَـٰنِ بْنُ مَهْدِيٍّ. ثنا عَبْدُ الرَّحْمَـٰنِ ابْنُ بُدَيْلٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنَّ لِلَّهِ أَهْلِينَ مِنَ النَّاسِ» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! مَنْ هُمْ؟ قَالَ «هُمْ أَهْلُ الْقُرْآنِ، أَهْلُ اللهِ وَخَاصَّتُهُ».

في الزوائد: إسناده صحيح.

59. (215) (6046)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Şüphesiz insanlardan Allah'a yakın olanlar vardır!"* buyurmuştu. Ashab: "Ey Allah'ın Resulü! bunlar kimlerdir?" diye sordu.

"Onlar Kur'an ehli, Allah ehli ve Allah'ın has kullarıdır!" cevabını verdi."

60-6047 ٢١٩– حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ عَبْدِاللهِ الْوَاسِطِيُّ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ غَالِبٍ الْعَبَّادَانِيُّ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ زِيَادٍ الْبَحْرَانِيِّ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ

الْمُسَيِّبِ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ؛ قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ ﷺ: «يَا أَبَا ذَرٍّ! لأَنْ تَغْدُو فَتَعَلَّمَ آيَةً مِنْ كِتَابِ اللهِ، خَيْرٌ لَكَ مِنْ أَنْ تُصَلِّيَ مِائَةَ رَكْعَةٍ. وَلأَنْ تَغْدُوَ فَتَعَلَّمَ بَابـًا مِنَ الْعِلْمِ، عُمِلَ بِهِ أَوْ لَمْ يُعْمَلْ، خَيْرٌ مِنْ أَنْ تُصَلِّيَ أَلْفَ رَكْعَةٍ».

قال المنذريّ: إسناده حسن. لكن في الزوائد أنه ضعّف عبدالله بن زياد، وعلى بن زيد بن جدعان، قال: وله شاهدان أخرجهما الترمذي.

60. (219) (6047)- *Ebu Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bana dediler ki: *"Ey Ebu Zerr! Senin evden çıkıp Allah'ın kitabından bir ayet öğrenmen, senin için yüz rek'at namaz kılmandan daha hayırlıdır. Keza gidip ilimden bir bab (mevzu) öğrenmen -ki bu babla amel edilsin veya edilmesin- senin için bin rek'at namaz kılmandan daha hayırlıdır."*

❑ ALİM VE TALİB

61-6048 ٢٢٠ - حَدَّثَنَا بَكْرُ بْنُ خَلَفٍ، أَبُو بِشْرٍ. ثَنَا عَبْدُالأَعْلَىٰ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيـدِ بْنِ الْمُسَيِّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ يُرِدِ اللهُ بِهِ خَيْراً يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ».

في الزوائد: قلت رواه الترمذي من حديث ابن عباس، وقال: حسن صحيح. وفي الباب عن أبى هريرة ومعاوية. وقال السنديّ: وإسناد أبى هريرة ظاهرة الصحة، ولكن اختلف فيه على الزهريّ. فرواه النسائي من حديث شعيب عن الزهريّ، عن أبي سلمة، عن أبي هريرة؛ وقال: الصواب رواية الزهريّ عن حميد بن عبدالرحمن عن معاوية، كما في الصحيحين.

61. (220) (6048)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah kimin hakkında hayır murad ederse, onu dinde alim kılar."*

62-6049 ٢٢١ - حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، مَرْوَانُ بْنُ جَنَاحٍ، عَنْ يُونُسَ بْنِ مَيْسَرَةَ بْنِ حَلْبَسٍ؛ أَنَّهُ حَدَّثَهُ، قَالَ: سَمِعْتُ مُعَاوِيَةَ بْنَ أَبِي سُفْيَانَ يُحَدِّثُ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ أَنَّهُ قَالَ: «الْخَيْرُ عَادَةٌ، وَالـشَّرُّ لَجَاجَةٌ. وَمَنْ يُرِدِ اللهُ بِهِ خَيْراً يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ».

في الزوائد: رواه ابن حبان في صحيحه من طريق هاشم بن عمار، بإسناده ومتنه.

62. (221) (6049)- *Hz. Muaviye* (radıyallahu anh), Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini anlatıyor: *"Hayır bir alışkanlıktır, şer de düşmanlıktır; Allah kim hakkında hayır murad ederse onu dinde fakih (alim) kılar."*

63-6050 ٢٢٤ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا حَفْصُ بْنُ سُلَيْمَانَ. ثنا كَثِيرُ بْنُ شِنْظِيرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ ابْنِ سِيرِينَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ. وَوَاضِعُ الْعِلْمِ عِنْدَ غَيْرِ أَهْلِهِ كَمُقَلِّدِ الْخَنَازِيرِ الْجَوْهَرَ وَاللُّؤْلُؤَ وَالذَّهَبَ».

في الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف حفص بن سليمان. وقال السيوطيّ: سئل الشيخ محي الدين النوويّ رحمه الله تعالى عن هذا الحديث، فقال: إنه ضعيف، أي سندا. وإن كان صحيحاً، أي معنى. وقال تلميذه جمال الدين المزّيّ: هذا الحديث روى من طرق تبلغ رتبه الحسن. وهو كما قال. فإني رأيت له خمسين طريقا وقد جمعتها في جزء. اهل كلام الإمام السيوطيّ.

63. (224) (6050)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular: *"İlim talebi her Müslümana farzdır. İlmi, ona layık olmayan kimseye öğretmek, domuzun boynuna mücevherat, inci, altın takmak gibidir."*

64-6051 ٢٢٦ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا عَبْدُالرَّزَّاقِ. أَنْبَأَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ أَبِي النَّجُودِ، عَنْ زِرِّ بْنِ حُبَيْشٍ؛ قَالَ: أَتَيْتُ صَفْوَانَ بْنَ عَسَّالٍ الْمُرَادِيَّ، فَقَالَ: مَا جَاءَ بِكَ؟ قُلْتُ: أُنْبِطُ الْعِلْمَ. قَالَ: فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «مَا مِنْ خَارِجٍ خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ فِي طَلَبِ الْعِلْمِ إِلاَّ وَضَعَتْ لَهُ الْمَلاَئِكَةُ أَجْنِحَتَهَا، رِضاً بِمَا يَصْنَعُ».

في الزوائد: رجال إسناده ثقات. إلا أن عاصم بن أبي النجود اختلط بأخرة.

64. (226) (6051)- *Zir İbnu Hubeyş* anlatıyor: "Safvan İbnu Assal el-Murâdiye'ye geldim. Bana: "Ne maksatla yanıma geldin?" dedi.

"İlmi ortaya çıkarayım diye!" dedim. Bunun üzerine bana şunu söyledi:

"Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan işittim. Buyurmuşlardı ki:

"İlim talep etmek üzere yola çıkan hiç kimse yoktur ki, melekler, onun bu yaptığından memnun olarak, ona kanatlarını germemiş olsunlar!"

65-6052 ٢٢٨- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا صَدَقَةُ بْنُ خَالِدٍ. ثنا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي عَاتِكَةَ، عَنْ عَلِيِّ ابْنِ يزيد، عَنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «عَلَيْكُمْ بِهـذَا الْعِلْمِ قَبْلَ أَنْ يُقْبَضَ. وَقَبْضُهُ أَنْ يُرْفَعَ» وَجَمَعَ بَيْنَ إِصْبَعَيْهِ الْوُسْطَى وَالَّتِي تَلِي الإِبْهَامَ هٰكَذَا. ثُمَّ قَالَ: «الْعَالِمُ وَالْمُتَعَلِّمُ شَرِيكَانِ فِي الأَجْرِ. وَلاَ خَيْرَ فِي سَائِرِ النَّاسِ».

في الزوائد: في إسناده عليّ بن يزيد، والجمهور على تضعيفه.

65. (228) (6052)- *Ebu Ümame* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Yok edilmezden önce şu (dini) ilmi öğrenmeniz gerekir. Onun yok edilmesi kaldırılmasıdır."*

Aleyhissalâtu vesselâm, sonra orta parmağı ile şehadet parmağını şöyle birleştirerek: *"Alim ve talebe sevapta ortaktırlar, diğer insanlarda (öğretici ve öğrenici olmayanlarda) hayır yoktur!"* buyurdular.

66-6053 ٢٢٩- حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ هِلاَلٍ الصَّوَّافُ. ثنا دَاوُدُ بْنُ الزِّبْرِقَانِ، عَنْ بَكْرِ بْنِ خُنَيْسٍ، عَنْ عَبْدِالرَّحْمٰنِ بْنِ زِيَادٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَمْرٍو. قَالَ: خَرَجَ رَسُولُ اللهِ ﷺ ذَاتَ يَوْمٍ مِنْ بَعْضِ حُجَرِهِ. فَدَخَلَ الْمَسْجِدَ. فَإِذَا هُوَ بِحَلْقَتَيْنِ. إِحْدَاهُمَا يَقْرَأُونَ الْقُرْآنَ وَيَدْعُونَ اللهَ. وَالأُخْرَى يَتَعَلَّمُونَ وَيُعَلِّمُونَ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «كُلٌّ عَلَى خَيْرٍ. هٰؤُلاَءِ يَقْرَأُونَ الْقُرْآنَ وَيَدْعُونَ اللهَ، فَإِنْ شَاءَ أَعْطَاهُمْ وَإِنْ شَاءَ مَنَعَهُمْ. وَهٰؤُلاَءِ يَتَعَلَّمُونَ وَيُعَلِّمُونَ. وَإِنَّمَا بُعِثْتُ مُعَلِّماً» فَجَلَسَ مَعَهُمْ.

في الزوائد: إسناده ضعيف. داود وبكر وعبدالرحمن، كلهم ضعفاء.

66. (229) (6053)- *Abdullah İbnu Amr* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir gün, hücrelerinden birinden çıkıp mescide girmişti. Mescidde ise iki halka vardı. Birinde halk, Kur'an okuyor, Allah'a dua ediyordu. Diğerindekiler ilim öğrenip ilim öğretmekle meşguldü. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Her ikisi de hayır üzeredir: Şunlar Kur'an okuyorlar, Allah'a dua ediyorlar, Allah (taleplerini)*

dilerse onlara verir, dilemezse vermez. Bunlar ise öğrenip öğretiyorlar. Ben de bir muallim olarak gönderildim!" buyurdular ve ilim halkasına oturdular."

❑ İLMİ TEBLİĞ

67-6054 ٢٣٦ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدِّمَشْقِيُّ. ثنا مُبَشِّرُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْحَلَبِيُّ، عَنْ مُعَانِ بْنِ رِفَاعَةَ، عَنْ عَبْدِ الْوَهَّابِ بْنِ بُخْتٍ الْمَكِّيِّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «نَضَّرَ اللهُ عَبْداً سَمِعَ مَقَالَتِي فَوَعَاهَا، ثُمَّ بَلَّغَهَا عَنِّي. فَرُبَّ حَامِلِ فِقْهٍ غَيْرُ فَقِيهٍ. وَرُبَّ حَامِلِ فِقْهٍ إِلَى مَنْ هُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ».

قال السندي: قد تكلم في الزوائد على بعض الأحاديث (من رقم ٢٣٠ الى رقم ٢٣٦) إلا أن متونها ثابتة عند الأئمة.

67. (236) (6054)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah benim sözümü işitip belleyen, sonra da onu benden (başkasına) ulaştıran kimsenin yüzünü kıyamet günü ağartsın. Zira nice ilim taşıyıcılar vardır ki, alim değildir. Nice ilim taşıyıcıları ilmi, kendinden daha alim olana taşırlar."

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydedilen son hadisler ilme, ilim talebine ve hadis rivayetine teşvik sadedinde varid olmuştur. Bu bahisler daha önce mükerrer olarak işlenmiştir, burada tekrar açıklama yapmaya gerek görmüyoruz.

68-6055 ٢٣٧ – حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ الْحَسَنِ الْمَرْوَزِيُّ. أَنْبَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عَدِيٍّ. ثنا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي حُمَيْدٍ. ثنا حَفْصُ بْنُ عُبَيْدِاللهِ بْنِ أَنَسٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنَّ مِنَ النَّاسِ مَفَاتِيحَ لِلْخَيْرِ، مَغَالِيقَ لِلشَّرِّ. وَإِنَّ مِنَ النَّاسِ مَفَاتِيحَ لِلشَّرِّ، مَغَالِيقَ لِلْخَيْرِ. فَطُوبَىٰ لِمَنْ جَعَلَ اللهُ مَفَاتِيحَ الْخَيْرِ عَلَى يَدَيْهِ. وَوَيْلٌ لِمَنْ جَعَلَ اللهُ مَفَاتِيحَ الشَّرِّ عَلَى يَدَيْهِ».

في الزوائد: إسناده ضعيف من أجل محمد بن أبي حميد، فإنه متروك.

68. (237) (6055)- Yine *Hz. Enes* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İnsanlardan öyleleri vardır ki, onlar hayrın anahtarları, şerrin de sürgüleridir. Allah'ın, ellerine hayırın anahtarlarını koyduğu kimselere ne mutlu! Şerrin anahtarlarını Allah'ın ellerine koyduğu kimselere ne yazık!"*

69-6056 ٢٣٨- حَدَّثَنَا هٰرُونُ بْنُ سَعِيدٍ الأَيْلِيُّ، أَبُو جَعْفَرٍ. ثنا عَبْدُاللّٰهِ بْنُ وَهْبٍ. أَخْبَرَنِي عَبْدُالرَّحْمٰنِ بْنُ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ: «إِنَّ هٰذَا الْخَيْرَ خَزَائِنُ. وَلِتِلْكَ الْخَزَائِنِ مَفَاتِيحُ. فَطُوبَىٰ لِعَبْدٍ جَعَلَهُ اللّٰهُ مِفْتَاحاً لِلْخَيْرِ، مِغْلاَقاً لِلشَّرِّ. وَوَيْلٌ لِعَبْدٍ جَعَلَهُ اللّٰهُ مِفْتَاحاً لِلشَّرِّ، مِغْلاَقاً لِلْخَيْرِ».

في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف عبدالرحمن.

69. (238) (6056)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"(Size getirdiğim) bu hayır, bir kısım hazineler mesabesindedir. Bu hazinelerin anahtarları vardır. Allah'ın, hayır için bir anahtar, şerre karşı da sürgü kıldığı kimseye ne mutlu. Allah'ın şerre anahtar, hayra sürgü kıldığı kimseye de ne yazık!"

❑ HALKA HAYRI ÖĞRETMEK

70-6057 ٢٤٠- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عِيسَىٰ الْمِصْرِيُّ. ثنا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ وَهْبٍ، عَنْ يَحْيَىٰ بْنِ أَيُّوبَ، عَنْ سَهْلِ بْنِ مُعَاذِ بْنِ أَنَسٍ، عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «مَنْ عَلَّمَ عِلْماً، فَلَهُ أَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهِ. لاَ يَنْقُصُ مِنْ أَجْرِ الْعَامِلِ».

المتن ثابت معنى. وإن تكلم في الزوائد على إسناده فقال: فيه سهل بن معاذ، ضعّفه ابن معين، ووثّقه العجليّ، وذكره ابن حبان في الثقات والضعفاء. ويحيى بن أيوب، قيل: إنه لم يدرك سهل بن معاذ. ففيه انقطاع.

70. (240) (6057)- *Muaz İbnu Enes*'in babası anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim bir ilim öğretirse ona bu ilimle amel edenlerin sevabı vardır. Bu, amel edenin ücretini eksiltmez."*

71-6058 ٢٤١- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي كَرِيمَةَ الْحَرَّانِيُّ. حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ

سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي عَبْدِالرَّحِيمِ. حَدَّثَنِي زَيْدُ بْنُ أَبِي أُنَيْسَةَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ أَبِي قَتَادَةَ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «خَيْرُ مَا يُخَلِّفُ الرَّجُلُ مِنْ بَعْدِهِ ثَلَاثٌ: وَلَدٌ صَالِحٌ يَدْعُو لَهُ، وَصَدَقَةٌ تَجْرِي يَبْلُغُهُ أَجْرُهَا، وَعِلْمٌ يُعْمَلُ بِهِ مِنْ بَعْدِهِ».

قَالَ أَبُو الْحَسَنِ: وَحَدَّثَنَا أَبُو حَاتِمٍ، مُحَمَّدُ بْنُ يَزِيدَ بْنِ سِنَانٍ الرَّهَاوِيُّ. ثنا يَزِيدُ بْنُ سِنَانٍ، يَعْنِي أَبَاهُ. حَدَّثَنِي زَيْدُ بْنُ أَبِي أُنَيْسَةَ، عَنْ فُلَيْحِ بْنِ سُلَيْمَانَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَبْدِاللّٰهِ ابْنِ أَبِي قَتَادَةَ، عَنْ أَبِيهِ؛ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ. فَذَكَرَ نَحْوَهُ.

في الزوائد: ما يقتضى أنه صحيح. رواه ابن حبان في صحيحه.

71. (241) (6058)- *Ebu Katâde* babasından naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kişinin (öldükten sonra) geride bıraktıklarının en hayırlısı şu üç şeydir: "Kendisine dua eden salih bir evlad, ecri kendisine ulaşan bir sadaka-i cariye, kendinden sonra amel edilen bir ilim."*

72-6059 ٢٤٢ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثنا مُحَمَّدُ بْنُ وَهْبِ بْنِ عَطِيَّةَ. ثنا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثنا مَرْزُوقُ بْنُ أَبِي الْهُذَيْلِ. حَدَّثَنِي الزُّهْرِيُّ. حَدَّثَنِي أَبُو عَبْدِاللّٰهِ الأَغَرُّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «إِنَّ مِمَّا يَلْحَقُ الْمُؤْمِنَ مِنْ عَمَلِهِ وَحَسَنَاتِهِ بَعْدَ مَوْتِهِ، عِلْماً عَلَّمَهُ وَنَشَرَهُ، وَوَلَداً صَالِحاً تَرَكَهُ. وَمُصْحَفاً وَرَّثَهُ، أَوْ مَسْجِداً بَنَاهُ أَوْ بَيْتاً لِابْنِ السَّبِيلِ بَنَاهُ، أَوْ نَهَراً أَجْرَاهُ أَوْ صَدَقَةً أَخْرَجَهَا مِنْ مَالِهِ فِي صِحَّتِهِ وَحَيَاتِهِ. يَلْحَقُهُ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهِ».

نقل عن ابن المنذر أنه قال: إسناده حسن. وفي الزوائد: إسناده غريب. ومرزوق مختلف فيه. وقد رواه ابن خزيمة في صحيحه عن محمد بن يحيى الذهليّ به.

72. (242) (6059)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Mü'min kişiye, hayatta iken yaptığı amel ve iyiliklerden öldükten sonra ulaşanlar, öğretip neşrettiği bir ilim, geride bıraktığı salih bir evlad, miras bıraktığı bir mushaf (kitap), inşa ettiği bir mescid, yolcular için yaptırdığı bir bina,*

akıttığı bir su, hayatta ve sağlıklı iken verdiği bir sadakadır. Ölümünden sonra kişiye işte bunlar ulaşır."

73-6060 ٢٤٣- حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ الْمَدَنِيّ. حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ سُلَيْمٍ، عَنْ عُبَيْدِاللهِ بْنِ طَلْحَةَ، عَنِ الْحَسَنِ الْبَصْرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ أَنْ يَتَعَلَّمَ الْمَرْءُ الْمُسْلِمُ عِلْماً، ثُمَّ يُعَلِّمَهُ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ».

في الزوائد: إسناده ضعيف. فإسحق بن إبراهيم ضعيف وكذلك يعقوب. والحسن لم يسمع من أبي هريرة، قاله غير واحد.

73. (243) (6060)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sadakanın en üstünü, kişinin bir ilim öğrenip sonra da onu Müslüman kardeşine öğretmesidir."*

❑ TEVAZU

74-6061 ٢٤٥- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا أَبُو الْمُغِيرَةِ. ثَنَا مُعَانُ بْنُ رِفَاعَةَ. حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ يَزِيدَ؛ قَالَ: سَمِعْتُ الْقَاسِمَ بْنَ عَبْدِالرَّحْمٰنِ يُحَدِّثُ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ؛ قَالَ: مَرَّ النَّبِيُّ ﷺ، فِي يَوْمٍ شَدِيدِ الْحَرِّ نَحْوَ بَقِيعِ الْغَرْقَدِ. وَكَانَ النَّاسُ يَمْشُونَ خَلْفَهُ. فَلَمَّا سَمِعَ صَوْتَ النِّعَالِ وَقَرَ ذَلِكَ فِي نَفْسِهِ. فَجَلَسَ حَتَّى قَدَّمَهُمْ أَمَامَهُ، لِئَلاَّ يَقَعَ فِي نَفْسِهِ شَيْءٌ مِنَ الْكِبْرِ.

في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف رواته.

74. (245) (6061)- *Ebu Ümame* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Çok sıcak bir günde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Bakiu'l-Garkad cihetine geçti. Arkasında yürüyen kimseler vardı. Bir ara ayak seslerini işitince bu ona ağır geldi ve içine bir kibir düşer endişesiyle yere oturdu, halkın kendisini geçmesini bekledi."

75-6062 ٢٤٦- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنِ الأَسْوَدِ بْنِ قَيْسٍ، عَنْ نُبَيْحٍ الْعَنَزِيِّ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا مَشَى، مَشَى

أَصْحَابُهُ أَمَامَهُ، وَتَرَكُوا ظَهْرَهُ لِلْمَلاَئِكَةِ.

في الزوائد: رجال إسناده ثقات.

75. (246) (6062)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yolda yürüyünce Ashab, onun önünde yürürler. Aleyhissalâtu vesselâm'ın sırtını meleklere bırakırlardı."

❑ İLİM TALEBİNE TEŞVİK

76-6063 ٢٤٨- حَدَّثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ عَامِرِ بْنِ زُرَارَةَ. ثَنَا الْمُعَلَّى بْنُ هِلاَلٍ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ؛ قَالَ: دَخَلْنَا عَلَى الْحَسَنِ نَعُودُهُ حَتَّى مَلأْنَا الْبَيْتَ، فَقَبَضَ رِجْلَيْهِ. ثُمَّ قَالَ: دَخَلْنَا عَلَى أَبِي هُرَيْرَةَ نَعُودُهُ حَتَّى مَلأْنَا الْبَيْتَ، فَقَبَضَ رِجْلَيْهِ. ثُمَّ قَالَ: دَخَلْنَا عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ حَتَّى مَلأْنَا الْبَيْتَ. وَهُوَ مُضْطَجِعٌ لِجَنْبِهِ، فَلَمَّا رَآنَا قَبَضَ رِجْلَيْهِ. ثُمَّ قَالَ: «إِنَّهُ سَيَأْتِيكُمْ أَقْوَامٌ مِنْ بَعْدِي يَطْلُبُونَ الْعِلْمَ. فَرَحِّبُوا بِهِمْ، وَحَيُّوهُمْ وَعَلِّمُوهُمْ».

قَالَ: فَأَدْرَكْنَا، وَاللهِ، أَقْوَاماً، مَا رَحَّبُوا بِنَا وَلاَ حَيَّوْنَا وَلاَ عَلَّمُونَا. إِلاَّ بَعْدَ أَنْ كُنَّا نَذْهَبُ إِلَيْهِمْ فَيَجْفُونَا.

في الزوائد: إسناده ضعيف. فإن المعلى بن هلال كذّبه أحمد وابن معين وغيرهما. ونسبه إلى وضع الحديث غيرُ واحد. وإسماعيل، هو ابن مسلم. اتفقوا على ضعفه. وله شاهد من حديث أبي سعيد، قال الترمذي فيه: لا نعرفه إلا من حديث أبي هارون عن أبي سعيد. قلت: أبو هارون العبديّ ضعيف باتفاقهم ا هـ.

76. (248) (6063)- *İsmail İbnu Müslim* anlatıyor: "Hasan Basri merhuma hastalığı sırasında geçmiş olsun ziyaretine uğramıştık; gelenler odayı doldurdu, öyle ki ayaklarını topladı ve şunları anlattı: "Biz, Ebu Hureyre (radıyallahu anh)'ye hastalanınca geçmiş olsun ziyaretinde bulunduk, ziyaretçiler odayı doldurmuştuk, öyle ki, ayaklarını kendine çekti ve: "Bir keresinde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına girmiş, odasını doldurmuştuk, o da yanı üzerine yatıyordu. Bizi görünce ayaklarını kendine çekerek topladı ve şöyle buyurdu:

"Haberiniz olsun, benden sonra, ilim talep etmek üzere, (size her taraftan) insanlar gelecektir. Onlara merhaba deyin, selam verin ve ilim öğretin!"

Hasan Basrî hazretleri sözlerine devamla dedi ki: "Allah'a yemin olsun! Biz öyle insanlarla karşılaştık ki, (kendilerine ilim talep etmek üzere uğradığımız zaman) bize, ne merhaba dediler, ne selam verdiler, ne de ilim öğrettiler. Ancak kendilerine ilim için gittiğimiz zaman bir şeyler öğrenir idiysek de bize kaba davranırlardı."

AÇIKLAMA:

Şarihler, *Hasan Basrî* hazretlerinin şikâyetlendiği bu kimselerin sahabi olmayıp, tabiinden parayla ilim öğreten kimseler olacağını belirtmekte ittifak eder.

❑ İLİMLE AMEL

77-6064 ٢٥٣- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا حَمَّادُ بْنُ عَبْدِالرَّحْمٰنِ. ثَنَا أَبُو كَرِبٍ الأَزْدِيُّ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «مَنْ طَلَبَ الْعِلْمَ لِيُمَارِيَ بِهِ السُّفَهَاءَ، أَوْ لِيُبَاهِيَ بِهِ الْعُلَمَاءَ، أَوْ لِيَصْرِفَ وُجُوهَ النَّاسِ إِلَيْهِ، فَهُوَ فِي النَّارِ»

في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف حماد وأبي كرب.

77. (253) (6064)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cühela takımıyla münakaşa veya ulemaya karşı böbürlenme veya halkın dikkatini kendine çekme gayesiyle ilim talep eden ateştedir."

78-6065 ٢٥٤- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ. أَنْبَأَنَا يَحْيَىٰ بْنُ أَيُّوبَ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «لاَ تَعَلَّمُوا الْعِلْمَ لِتُبَاهُوا بِهِ الْعُلَمَاءَ، وَلاَ لِتُمَارُوا بِهِ السُّفَهَاءَ، وَلاَ تَخَيَّرُوا بِهِ الْمَجَالِسَ. فَمَنْ فَعَلَ ذٰلِكَ، فَالنَّارُ النَّارُ».

في الزوائد: رجال إسناده ثقات. ورواه ابن حبان في صحيحه. والحاكم، مرفوعاً وموقوفاً.

78. (254) (6065)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İlmi, alimlere karşı böbürlenmek, cühela ile münakaşa etmek veya mevki-makam elde etmek için öğrenmeyin. Kim bunu yaparsa ona ateş gerekir, ateş!"

79-6066 ٢٥٥ - حَدَّثَنَا بْنُ الصَّبَّاحِ. أَنبَأَنَا الْوَلِيـــدُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ يَحيىٰ بن عَبْدالرَّحْمٰــنِ الْكِنْدِيِّ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «إِنَّ أُنَاسـاً مِنْ أُمَّتِي سَيَتَفَقَّهُونَ فِي الدِّينِ، وَيَقْرَأُونَ الْقُرآن، وَيَقُولُونَ: نَأْتِي الأُمَرَاءَ فَنُصِيبُ مِنْ دُنْيَاهُمْ وَنَعْتَزِلُهُمْ بِدِينِنَا. وَلاَ يَكُونُ ذلِكَ. كَمَا لاَ يُجْتَنَى مِنَ الْقَتَادِ إِلاَّ الشَّوْكُ. كَذلِكَ لاَ يُجْتَنَى مِنْ قُرْبِهِمْ إِلاَّ».

قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ: كَأَنَّهُ يَعْنِي الْخَطَايَا.

في الزوائد: إسناده ضعيف. وعبيدالله بن أبي بردة لا يُعرف.

79. (255) (6066)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ümmetimden bir kısım insanlar, dinî ilimleri öğrenecekler. Kur'an-ı Kerim'i okuyacaklar ve şöyle diyecekler: "Umeraya gidip, onların dünyalıklarından alırız, dinimizi de onların şerrinden uzak tutarız." Halbuki bu mümkün değildir, tıpkı katad (denen dikenli ağaçtan) dikenden başka bir şey elde edilemediği gibi. Aynen öyle de, umeranın yakınlığından sadece... elde edilir."

Muhammed İbnu's-Sabbah: "Aleyhissalâtu vesselâm sanki hataları kastetmiştir" der."

80-6067 ٢٥٧ - عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، وَالْحُسَيْنُ بْنُ عَبْدالرَّحْمٰــنِ، قَالاَ: ثنا عَبْدُاللهِ بْنُ نُمَيْرٍ، عَنْ مُعَاوِيَةَ النَّصْرِيِّ، عَنْ نَهْشَلٍ، عَنِ الضَّحَّاكِ، عَنِ الأَسْوَدِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: لَوْ أَنَّ أَهْلَ الْعِلْمِ صَانُوا الْعِلْمَ وَوَضَعُوهُ عِنْدَ أَهْلِهِ لَسَادُوا بِهِ أَهْلَ زَمَانِهِمْ. وَلكِنَّهُمْ بَذَلُوهُ لأَهْلِ الدُّنْيَا لِيَنَالُوا بِهِ مِنْ دُنْيَاهُمْ. فَهَانُوا عَلَيْهِ. سَمِعْتُ نَبِيَّكُمْ ﷺ يَقُولُ: «مَنْ جَعَلَ الْهُمُومَ هَمّاً وَاحِداً، هَمَّ آخِرَتِهِ، كَفَاهُ اللهُ هَمَّ دُنْيَاهُ. وَمَنْ تَشَعَّبَتْ بِهِ الْهُمُومُ فِي أَحْوَالِ الدُّنْيَا، لَمْ يُبَالِ اللهُ فِي أَيِّ أَوْدِيَتِهَا هَلَكَ».

قَالَ أَبُو الْحَسَنِ: حَدَّثَنَا حَازِمُ بْنُ يَحْيىٰ. ثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَمُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ ابْنِ نُمَيْرٍ. قَالاَ: ثنا ابْنُ نُمَيْرٍ. عَنْ مُعَاوِيَةَ الـــنَّصْرِيِّ، وَكَانَ ثِقَةً. ثُمَّ ذَكَرَ

الْحَدِيث نَحوَهُ بإسْنَادِه.

في الزوائد: إسناده ضعيف فيه نهشل بن سعيد. قيل إنه يروى المناكير. وقيل بل الموضوعات.

80. (257) (6067)- *Abdullah İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) demiştir ki: "Eğer ilim ehli, ilmi koruyup, onu layık olanlara vermiş olsalardı, ilim sayesinde devirlerinin insanlarına efendi olacaklardı. Ne var ki onlar ilmi, dünyalıklarından menfaat sağlamak için ehl-i dünya için harcadılar. Dünya ehli de alimleri aşağıladı. Halbuki ben, Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şöyle söylediğini işittim: *"Kimin tasası sadece ahiret olursa, dünya tasalarına Allah kifayet eder. Kim de dünya tasalarına kendini kaptırırsa, dünyanın hangi vadisinde helak olduğuna Allah aldırmayacaktır."*

81-6068 ٢٥٩- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَاصِمٍ الْعَبَّادَانِيُّ. ثَنَا بَشِيرُ بْنُ مَيْمُونٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ أَشْعَثَ ابْنَ سَوَّارٍ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ، عَنْ حُذَيْفَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «لاَ تَعَلَّمُوا الْعِلْمَ لِتُبَاهُوا بِهِ الْعُلَمَاءَ، أَوْلِتُمَارُوا بِهِ السُّفَهَاءَ، أَوْ لِتَصْرِفُوا وُجُوهَ النَّاسِ إِلَيْكُمْ. فَمَنْ فَعَلَ ذَلِكَ، فَهُوَ فِي النَّارِ».

في الزوائد: إسناده ضعيف.

81. (259) (6068)- *Huzeyfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: *"İlmi, ulemaya karşı böbürlenmek için veya cühela ile münakaşa için veya insanların dikkatini kendinize çekmek için öğrenmeyin. Kim böyle yaparsa yeri ateştir."*

82-6069 ٢٦٠- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ. أَنْبَأَنَا وَهْبُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الأَسَدِيُّ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيُّ، عَنْ جَدِّهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ تَعَلَّمَ الْعِلْمَ لِيُبَاهِيَ بِهِ الْعُلَمَاءَ، وَيُجَارِيَ بِهِ السُّفَهَاءَ، وَيَصْرِفَ بِهِ وُجُوهَ النَّاسِ إِلَيْهِ؛ أَدْخَلَهُ اللهُ جَهَنَّمَ».

في الزوائد: إسناده ضعيف.

82. (260) (6069)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim alimlere karşı böbürlenmek, cahillerle münakaşa etmek ve halkın dikkatini üzerine çekmek maksadıyla ilim öğrenirse Allah onu cehenneme sokar."*

❑ İLMİ GİZLEME

٢٦٣ - 83-6070 حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ أَبِي السَّرِيِّ الْعَسْقَلَانِيُّ. ثَنَا خَلَفُ بْنُ تَمِيمٍ، عَنْ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ السَّرِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ جَابِرٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «إِذَا لَعَنَ آخِرُ هٰذِهِ الْأُمَّةِ أَوَّلَهَا، فَمَنْ كَتَمَ حَدِيثاً فَقَدْ كَتَمَ مَا أَنْزَلَ اللّٰهُ».

في الزوائد: في إسناده حسين بن أبيالسري، كذاب. وعبدالله بن السري، ضعيف. وفي الأطراف: أن عبدالله بن السري لم يدرك محمد بن المنكدر. وذكر أن بينهما وسائط ففيه انقطاع أيضاً.

83. (263) (6070)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bu ümmetin sonradan gelenleri önce gelenlerine lanet ettiği vakit, kim bir hadisi söylemez, ketmederse, Allah'ın indirdiğini ketmetmiş (gizlemiş) olur."*

AÇIKLAMA:

Bu hadis, senet itibariyle zayıf sayılsa da, alimler, hadisin ifade ettiği manayı te'yid eden başka rivayetlere dayanarak hadiste beyan olunan manayı makbul addedip açıklama sunmuşlardır. Sindî'nin Haşiye' sinde kaydedildiği üzere, hadis iki şekilde te'vil edilmiştir:

1- Cehaletin artıp, Ashab'ın yüce makamını bilmeyen nesillerin yetişip, cahilliğin sevkiyle, Ashab'a dil uzatmaların meydana geldiği zamanlarda Ashab'ın fazileti ve onlara dil uzatmanın haramlığı konusunda hadis bilenler bildiklerini gizlememeli, daha bir gayretle neşretmelidir. Kim bu çeşitten bir bildiğini gizlerse Allah'ın indirdiğini gizlemiş olur. Hadisler de, ulemanın ittifakla belirttiği üzere, vahye dayanmaktadır. Öyleyse onun gizlenmesi de "Allah'ın indirdiğini gizlemek" sayılmalıdır.

2- Din ilimlerinin, çeşitli sebeplerle ortadan kalktığı, alimlerin sayıca azaldığı, ilim yerine cehaletin hüküm sürdüğü ve bu sebeple selef ve eslafa dil uzatıldığı zamanlarda ilme daha çok ihtiyaç hasıl olacaktır. Böyle durumlarda bilenlerin, bildiklerini neşretmeleri gerekmektedir. Aksi takdirde Allah'ın indirdiğini gizleme gibi ciddi bir hataya ve sorumluluğa düşmüş olacaklardır.

Bu yorumlar, bilhassa zamanımızı tasvir ediyor gibidir. Aslında, ilim şöyle dursun, daha mebadiden ve kavaid-i külliyeden (umumi prensiplerden) bîhaber bir birkısım ünvan sahiplerinin veya ne idüğü belirsiz yazar takımlarının sahabe, tabiin, etbauttabiin, bütün selef ve müteahhir eslaf ulemasını toptan reddedip, hadisi, icmayı, fukahanın kıyas ve fet-

valarını reddedip, keyiflerine göre ahkâm kestiklerini, Kur'an'ı, -hiçbir ilmî disipline başvurmadan- rastgele yorumlamaya kalktıklarını görüyoruz. Bu cehalet fırtınası esnasında bilenlerin, alimlerin kendilerine düşeni yapması gerekmektedir. Hadis, böylesi hengâmlarda susmanın ciddi mesuliyetler getireceğini belirtmektedir.

84-6071 ٢٦٤- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الأَزْهَرِ. ثَنَا الْهَيْثَمُ بْنُ جَمِيلٍ. حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ سَلِيمٍ. ثَنَا يُوسُفُ ابْنُ إِبْرَاهِيمَ؛ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «مَنْ سُئِلَ عَنْ عِلْمٍ فَكَتَمَهُ، أُلْجِمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِلِجَامٍ مِنْ نَارٍ».

في الزوائد: إسناده حديث أنس، فيه يوسف بن إبراهيم. قال البخاري: هو صاحب عجائب. وقال ابن حبان: روى عن أنس من حديثه مالا يحلّ بالرواية. ا هـ. واتفقوا على ضعفه.

84. (264) (6071)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim bir ilimden sorulur, o da bunu gizlerse, kıyamet günü ateşten bir gem ile gemlenir."

85-6072 ٢٦٥- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ حِبَّانَ بْنِ وَاقِدٍ الثَّقَفِيُّ، أَبُو إِسْحَاقَ الْوَاسِطِيُّ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ ابْنُ عَاصِمٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ دَابٍ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ سُلَيْمٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ كَتَمَ عِلْماً مِمَّا يَنْفَعُ اللهُ بِهِ فِي أَمْرِ النَّاسِ، أَمْرِ الدِّينِ؛ أَلْجَمَهُ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِلِجَامٍ مِنَ النَّارِ».

في إسناده محمد بن داب. كذبه أبو زرعة وغيره، ونُسب إلى الوضع.

85. (265) (6072)- *Ebu Saidi'l-Hudrî* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdularki: *"Kim insanların dinî işlerinde Allah'ın faydalı kıldığı bir ilmi gizlerse, Allah, kıyamet günü onu ateşten bir gem ile gemler."*

TAHARET BÖLÜMÜ

❑ ABDEST VE GUSÜLDE KULLANILACAK SU MİKTARI

86-6073 ٢٧٠ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُؤَمَّلِ بْنِ الصَّبَّاحِ، وَعَبَّادُ بْنُ الْوَلِيدِ؛ قَالاَ: ثَنَا بَكْرُ بْنُ يَحْيَىٰ ابن زَبَّانَ. ثَنَا حِبَّانُ بْنُ عَلِيٍّ، عَنْ يزيد بْنِ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ عبدالله بن مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلِ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «يُجْزِئُ مِنَ الْوُضُوءِ مُدٌّ، وَمِنَ الْغُسْلِ صَاعٌ» فَقَالَ رَجُلٌ: لاَ يُجْزِئُنَا. فَقَالَ: قَدْ كَانَ يُجْزِئُ مَنْ هُوَ خَيْرٌ مِنْكَ، وَأَكْثَرُ شَعَراً. يَعْنِي النَّبِيَّ ﷺ.

في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف حبان ويزيد.

86. (270) (6073)- *Abdullah İbnu Muhammed*, babası tarikiyle dedesi Akil'den naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Abdeste bir müdd, gusle de bir sa' su yeterlidir"* buyurmuştu" dedi. Bunun üzerine orada bulunan bir zat Akil'e: "Bu kadar su bize yetmez" diye itiraz etti. Akil de: "Bu kadar su senden daha hayırlı, saçı da senden daha çok olan Zat'a yetti" diye cevap verdi. Burada kastettiği kimse Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* idi."

AÇIKLAMA:

Daha önce de belirtildiği üzere Hanefilere göre bir sa' 4 müddür. Şu halde abdest alınan miktarın dört misli su ile boy abdesti alınabilmektedir. Fazlası israf sayılmalıdır.

❑ ABDESTSİZ NAMAZ MAKBUL DEĞİL

87-6074 ٢٧٣ - حَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ أَبِي سَهْلٍ. ثَنَا أَبُو زُهَيْرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ،

عَنْ يَزِيـــدَ بْنِ أَبِي حَبِيـــبٍ، عَنْ سِنَانِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: «لاَ يَقْبَلُ اللّٰهُ صَلاَةً بِغَيْرِ طُهُورٍ، وَلاَ صَدَقَةً مِنْ غُلُولٍ».

في الزوائد: حديث أنس إسناده ضعيف لضعف التابعيّ. وقد تفرد يزيد بالرواية عنه فهو مجهول.

87. (273) (6074)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı şöyle derken işittim: *"Allah, temizlik olmadan namazı, çalınan maldan da sadakayı kabul etmez."*

❑ ABDESTİ MUHAFAZA

88-6075 ٢٧٧– حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيـــعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ، عَنْ ثَوْبَانَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «اسْتَقِيـــمُوا وَلَنْ تُحْصُوا. وَاعْلَمُوا أَنَّ خَيْرَ أَعْمَالِكُمُ الصَّلاَةَ. وَلاَ يُحَافِظُ عَلَى الْوُضُوءِ إِلاَّ مُؤمِنٌ».

في الزوائد: رجال إسناده ثقات أثبات. إلا أن فيه انقطاعاً بين سالم وثوبان. ولكن أخرجه الدارميّ وابن حبان في صحيحه، من طريق ثوبان متصلا.

88. (277) (6075)- *Hz. Sevban* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Her hususta dosdoğru istikamet üzere olun; meyletmeyin. Ama buna güç yetiremezsiniz. Öyleyse bilin ki, en hayırlı ameliniz namazdır. Kamil mü'minden başkası abdesti (hakkı ile) muhafaza edemez."*

89-6076 ٢٧٩– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَـــىٰ. ثَنَا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ. ثَنَا يَحْيَـــىٰ بْنُ أَيُّوبَ. حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ ابْنُ أُسَيْدٍ، عَنْ أَبِي حَفْصٍ الدِّمَشْقِيِّ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ، يَرْفَعُ الْحَدِيـثَ؛ قَالَ: «اسْتَقِيـــمُوا. وَنِعِمَّا إِنِ اسْتَقَمْتُمْ. وَخَيْرُ أَعْمَالِكُمُ الصَّلاَةُ. وَلاَ يُحَافِظُ عَلَى الْوُضُوءِ الاَّ مُؤْمِنٌ».

في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف التابع.

89. (279) (6076)- *Ebu Ümame* (radıyallahu anh), Resulullah'tan naklen anlatmıştır: *"İstikamet üzere olun! İstikamet üzere olsanız, bu ne iyidir! Amellerinizin en hayırlısı namazdır. Abdesti ancak kâmil mü'minler (hakkıyla) muhafaza ederler."*

AÇIKLAMA:

Abdestin muhafaza edilmesini alimler iki şekilde anlamışlardır:

1- Namaz vakitlerinde abdestli olmak, namaza hazırlıklı bulunmak. 2- Namaz vaktinde ve dışında devamlı abdestli olmak.

Her iki manayı destekleyen rivayetler mevcuttur. Abdesti muhafazadan, "isbağ" yani birçok hadiste beyan edilen hakkını vere vere alınan abdesti de anlamamız mümkündür.

M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin bir sohbetinden derlenen namaz ile ilgili mütalaaları ise şöyle:

İlla Namaz İlla Namaz

Namazda olsun, namaz haricinde olsun, gönlün her teli tıpkı bamteli gibi ses vermeli. Bilhassa da namazda böyle olmalı. Sazların bir tane bam teli var, fakat gönlün her teli bam teli gibi olmalı. Öyle namaz kılmalı ki, herkesin namazı bir diğerine misal olsun ve secde, doyulmaz bir neşve; dualar, insana bıkkınlık vermeyen gıda; rükû ayrı bir eda; kıraat de, dane dane canlı kelimeler armonisi halini alsın.

Muhbir-i Sadık, "Namazınızı veda namazı olarak kılın" buyuruyor. Size, "bir vakit namaz kılacak kadar ömrünüz kaldı" deseler, o namazı nasıl özene-bezene kılarsanız, işte her namazı böyle özene-bezene kılmalısınız. Evet "bu benim son namazım olabilir" mülahazasıyla kılınan namaz veda namazıdır.

Namaz öyle bir iştir ki, ondaki her inhiraf inanı sîreten hayvanlığa götürür. Mesela, Efendimiz, "İmamdan önce başını secdeden kaldıran, suratının eşek şekline dönmesinden korkmuyor mu" diyor. Secde için "başınızı (yem gagalayan) tavuklar gibi koyup kaldırmayın" diyor. Otururken "kendinizi köpekler gibi salmayın" diyor. Demek ki, namaz, insanın insan-ı kâmil olmasını ifade ediyor. Öyleyse, insan kıyamını, kıraatını, rükûsunu, sücûdunu ciddi bir temkin ve teyakkuzla yapmalı; eşeğe, maymuna , tavuğa, köpeğe benzememelidir. Bu teşbihlerdeki tabirleri ben söylesem galiz bulabilirsiniz ama, bunları "Beni Rabbim terbiye etti, ne de güzel terbiye etti" diyen edeb abidesi Hz. Muhammed (s.a.v.) söylüyor.

Evet, namaz insanın hayatında yapacağı şeylerin en güzelidir ve en güzeli olmalıdır. Hayatın en tatlı hatıraları namazla ilgili bulunmalıdır. Zira miraca namazla çıkılır. Allah'a namazla ulaşılır, enbiyanın huzuruna namazla varılır. O halde, illa namaz, namaz, illa namaz...[124]

124) M. Fethullah Gülen, Fasıldan Fasıla 1/92.

❑ TEMİZLİĞİN SEVABI

90-6077 ٢٨٤ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ النَّيْسَابُورِيُّ. ثنا أَبُو الْوَلِيدِ، هِشَامُ بْنُ عَبْدِالْمَلِكِ. ثنا حَمَّادٌ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ زِرِّ بْنِ حُبَيْشٍ؛ أَنَّ عَبْدَاللهِ بْنَ مَسْعُودٍ قَالَ: قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ! كَيْفَ تَعْرِفُ مَنْ لَمْ تَرَ مِنْ أُمَّتِكَ؟ قَالَ: «غُرٌّ مُحَجَّلُونَ. بُلْقٌ مِنْ آثَارِ الْوُضُوءِ».

قَالَ أَبُو الْحَسَنِ الْقَطَّانُ: حَدَّثَنَا أَبُو حَاتِمٍ. ثنا أَبُو الْوَلِيدِ. فَذَكَرَ مِثْلَهُ.

في الزوائد: أصل هذا الحديث في الصحيحين من حديث أبي هريرة وحذيفة. وهذا حديث حسن. وحماد هو ابن سلمة. وعاصم هو ابن أبي النجود، كوفيّ صدوق، في حفظه شيء.

90. (284) (6077)- *Abdullah İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü denildi. Ümmetinden, görmediğin kimseleri (kıyamet günü) nasıl tanıyacaksın?" Şu cevabı verdi: *"Ümmetim, abdest sebebiyle alınlarında nur, kollarında nur, ayaklarında nur taşıyacaklar (bu nurla onları tanıyacağım)."*

91-6078 ٢٨٥ – حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَـٰنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ. ثنا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثنا الأَوْزَاعِيُّ. ثنا يَحْيَىٰ ابْنُ أَبِي كَثِيرٍ. حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ. حَدَّثَنِي شَقِيقُ بْنُ سَلَمَةَ. حَدَّثَنِي حُمْرَانُ مَوْلَىٰ عُثْمَانَ ابْنِ عَفَّانَ؛ قَالَ: رَأَيْتُ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ قَاعِداً فِي الْمَقَاعِدِ. فَدَعَا بِوَضُوءٍ فَتَوَضَّأَ. ثُمَّ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ فِي مَقْعَدِي هَذَا تَوَضَّأَ مِثْلَ وُضُوئِي هَذَا. ثُمَّ قَالَ: «مَنْ تَوَضَّأَ مِثْلَ وُضُوئِي هَذَا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ» وَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «وَلاَ تَغْتَرُّوا».

حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا عَبْدُالْحَمِيدِ بْنُ حَبِيبٍ. ثنا الأَوْزَاعِيُّ. حَدَّثَنِي يَحْيَىٰ. حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ. حَدَّثَنِي عِيسَىٰ بْنُ طَلْحَةَ. حَدَّثَنِي حُمْرَانُ، عَنْ عُثْمَانَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ نَحْوَهُ.

في الزوائد: الحديث في مسلم خلا قوله «ولا تغترّوا»

91. (285) (6078)- *Humran Mevla Osman İbni Affan* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Osman İbnu Affan'ı oturma yerlerine otururken

gördüm. Abdest suyu istedi ve abdest aldı. Sonra da: "Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)*'ı oturduğum şu yerde oturmuş, benim şu abdestim gibi abdest aldığını gördüm. Abdestten sonra şöyle demişti: *"Kim şu abdestim gibi abdest alırsa, geçmiş (küçük) günahları affedilir."*

Resulullah sonra şunu ilave etti: *"Sakın gurura düşmeyiniz."*

❑ MİSVAK

92-6079 ٢٨٩ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا مُحَمَّدُ بْنُ شُعَيْبٍ. ثنا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي الْعَاتِكَةِ، عَنْ عَلِيِّ ابْنِ يَزِيدَ، عَنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «تَسَوَّكُوا. فَإِنَّ السِّوَاكَ مَطْهَرَةٌ لِلْفَمِ، مَرْضَاةٌ لِلرَّبِّ. مَا جَاءَنِي جِبْرِيلُ إِلاَّ أَوْصَانِي بِالسِّوَاكِ. حَتَّى لَقَدْ خَشِيتُ أَنْ يُفْرَضَ عَلَيَّ وَعَلَى أُمَّتِي. وَلَوْلاَ أَنِّي أَخَافُ أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي لَفَرَضْتُهُ لَهُمْ. وَإِنِّي لأَسْتَاكُ حَتَّى لَقَدْ خَشِيتُ أَنْ أُحْفِيَ مَقَادِمَ فَمِي».

في الزوائد: إسناده ضعيف.

92. (289) (6079)- Ebu Ümame (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Dişlerinizi misvaklayın. Çünkü misvak ağız için temizlik sebebidir, Allah'ın rızasına vesiledir. Cibril her gelişinde bana misvakı tavsiye etti; öyle ki bana ve ümmetime farz kılacağından korktum. Ümmetime zorluk veririm diye endişe etmeseydim bunu onlara farz kılardım. Ben öyle (ciddi) misvak kullanırım ki, öndeki dişlerimin (veya diş etlerimin) diplerinden kazınacağı endişesine kapılırım."*

93-6080 ٢٩١ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِالْعَزِيزِ. ثنا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ. ثنا بَحْرُ بْنُ كَنِيزٍ، عَنْ عُثْمَانَ ابْنِ سَاجٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ؛ قَالَ: إِنَّ أَفْوَاهَكُمْ طُرُقٌ لِلْقُرْآنِ. فَطَيِّبُوهَا بِالسِّوَاكِ.

في الزوائد: إسناده ضعيف.

93. (291) (6080)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) buyurmuştur ki: "Muhakkak ki ağızlarınız Kur'an'ın yollarıdır, onları misvakla temizleyin."

❑ HELA DUASI

94-6081 ٢٩٩ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثنا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ. ثنا يَحْيَىٰ بْنُ

أَيُّوبَ، عَنْ عُبَيْدِاللهِ ابْنِ زَحْرٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ يَزِيدَ، عَنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «لَا يَعْجِزْ أَحَدُكُمْ، إِذَا دَخَلَ مِرْفَقَهُ أَنْ يَقُولَ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الرِّجْسِ النَّجِسِ، الْخَبِيثِ الْمُخْبِثِ، الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ».

قَالَ أَبُو الْحَسَنِ: وَحَدَّثَنَا أَبُو حَاتِمٍ. ثَنَا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ. فَذَكَرَ نَحْوَهُ. وَلَمْ يَقُلْ فِي حَدِيثِهِ: مِنَ الرِّجْسِ النَّجِسِ. إِنَّمَا قَالَ: مِنَ الْخَبِيثِ الْمُخْبِثِ، الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ.

في الزوائد: إسناده ضعيف. قال ابن حبان: إذا اجتمع في إسناد خبرٍ عبيدُ الله بن زحْر وعليّ بن يزيد والقاسم، فذاك مما عملته أيديهم ا هـ.

94. (299) (6081)- *Ebu Ümame* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizden biri, helaya girince sakın şu duayı okumaktan aciz olmasın: "Allahümme innî eûzu bike mine'r-ricsi'n-necesi el-habîsi'l-muhbisi, eş-şeytani'r-racîmi (Allahım, ben pis, necis, habis ve muhbis olan şeytan-ı racimden sana sığınırım."*

95-6082 ٣٠١ – حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ إِسْحَاقَ. ثَنَا عَبْدُالرَّحْمَنِ الْمُحَارِبِيُّ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مُسْلِمٍ، عَنِ الْحَسَنِ وَقَتَادَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ، إِذَا خَرَجَ مِنَ الْخَلَاءِ قَالَ: «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنِّي الْأَذَى وَعَافَانِي».

(عن إسماعيل بن مسلم) في الزوائد: هو متفق على تضعيفه. والحديث بهذا اللفظ غير ثابت ا هـ.

95. (301) (6082)- *Enes İbnu Malik* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* heladan çıkınca *"Benden ezayı giderip afiyet veren Allah'a hamdolsun!"* derdi."

❑ OTURARAK BEVL

96-6083 ٣٠٨ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا عَبْدُالرَّزَّاقِ. ثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، عَنْ عَبْدِالْكَرِيمِ ابْنِ أَبِي أُمَيَّةَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، عَنْ عُمَرَ؛ قَالَ: رَآنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ وَأَنَا أَبُولُ قَائِمًا. فَقَالَ: «يَا عُمَرُ! لَا تَبُلْ قَائِمًا» فَمَا بُلْتُ قَائِمًا، بَعْدُ.

(قوله عن عبدالكريم) في الزوائد: متفق على تضعيفه.

96. (308) (6083)- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben ayakta

akıtırken Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni gördü ve: *"Ey Ömer! Ayakta akıtma!"* buyurdu. Ondan sonra bir daha ayakta akıtmadım."

97-6084 ٣٠٩ - حَدَّثَنَا يَحيىٰ بنُ الْفَضْلِ. ثنا أَبُو عَامِرٍ. ثنا عَدِيُّ بنُ الْفَضْلِ، عَنْ عَلِيِّ بنِ الْحَكَمِ، عَنْ أَبِي نَضْرَةَ، عَنْ جَابِرِ بنِ عَبْدِ اللهِ؛ قَالَ: نَهىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ يَبُولَ قَائِماً.

سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بنَ يَزِيدَ، أَبَا عَبْدِاللهِ، يَقُولُ: سَمِعْتُ أَحْمَدَ بنَ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ الْمَخْزُومِيَّ يَقُولُ: قَالَ سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ (فِي حَدِيثِ عَائِشَةَ: أَنَا رَأَيْتُهُ يَبُولُ قَاعِداً) قَالَ: الرَّجُلُ أَعْلَمُ بِهٰذَا مِنْهَا.

قَالَ أَحْمَدُ بنُ عَبْدِالرَّحْمٰنِ: وَكَانَ مِنْ شَأْنِ الْعَرَبِ الْبَوْلُ قَائِماً. أَلَا تَرَاهُ، فِي حَدِيثِ عَبْدِالرَّحْمٰنِ بنِ حَسَنَةَ يَقُولُ: قَعَدَ يَبُولُ كَمَا تَبُولُ الْمَرْأَةُ؟

(ثنا عدى بن الفضل) في الزوائد اتفقوا على ضعفه.

97. (309) (6084)- Hz. Cabir İbnu Abdillah anlatıyor "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ayakta akıtmayı yasakladı. Muhammed İbnu Yezid Ebu Abdillah'ı dinledim, diyordu ki: "Ahmed İbnu Abdirrahman el-Mahzûmî'yi işittim, diyordu ki: "Süfyanu's-Sevrî, Hz. Aişe'den rivayet edilen "Ben Aleyhissalâtu vesselâm'ı ayakta akıtırken gördüm" hadisi hakkında: "Bu işi erkek, Hz. Aişe'den daha iyi bilir" dedi.

AÇIKLAMA:

Ayakta akıtma caiz mi değil mi münakaşa edilmiştir. Çünkü cevazına işaret eden rivayetler de vardır. Netice olarak şu söylenebilir: Hanefî ve Şafiî fakihler, şer'î bir mazeret olmadıkça ayakta su dökmenin tenzihen mekruh olduğunu söylerler. Ancak *Hz. Ömer, İbnu Ömer, Zeyd İbnu Sabit, Said İbnu'l-Müseyyeb, İbnu Sirin, İbrahim Nehaî, Şa'bî, Ahmed İbnu Hanbel* ayakta akıtmanın mekruh olmadığına, caiz olduğuna hükmederler. İmam Malik de sıçrama endişesi yoksa mekruh değildir demiştir.

❏ HELA ADABI

98-6085 ٣١٧ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بنُ رُمْحٍ الْمِصْرِيُّ. ثنا اللَّيْثُ بنُ سَعْدٍ، عَنْ يَزِيدَ بنِ أَبِي حَبِيبٍ؛ أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللهِ بنَ الْحَارِثِ بنِ جَزْءٍ الزُّبَيْدِيِّ، يَقُولُ: أَنَا أَوَّلُ مَنْ

سَمِعَ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: «لاَ يَبُولَنَّ أَحَدُكُم مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ» وَأَنَا أَوَّلُ مَنْ حَدَّثَ النَّاسَ بِذَلِكَ.

في الزوائد: إسناده صحيح. وحكم بصحته جماعة.

98. (317) (6085)- *Abdullah İbnu'l-Haris İbni Cez' ez-Zübeydî* anlatıyor: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Sizden kimse kıbleye dönük halde akıtmasın"* sözünü ilk işiten kimseyim. Bunu insanlara ilk söyleyen de benim" dediğini işittim."

99-6086 ٣١٩- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بِلاَلٍ. حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ يَحْيَىٰ الْمَازِنِيُّ، عَنْ أَبِي زَيْدٍ مَوْلَى الثَّعْلَبِيِّينَ، عَنْ مَعْقِلِ بْنِ أَبِي مَعْقِلٍ الأَسَدِيِّ، وَقَدْ صَحِبَ النَّبِيَّ ﷺ، قَالَ: نَهَىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ نَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَتَيْنِ بِغَائِطٍ أَوْ بِبَوْلٍ.

قيل: أبو زيد مجهول الحال. فالحديث ضعيف به.

99. (319) (6086)- *Ma'kıl İbnu Ebi Ma'kıl el-Esedî* (radıyallahu anh) -ki Resulullah'a arkadaşlık yapmıştı- anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* büyük veya küçük abdest sırasında iki kıbleye yönelmemizi yasakladı."

100-6087 ٣٢٠- حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ. حَدَّثَنِي أَبُو سَعِيدٍ الْخُدْرِيُّ؛ أَنَّهُ شَهِدَ عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ أَنَّهُ نَهَىٰ أَنْ نَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةَ بِغَائِطٍ أَوْ بِبَوْلٍ.

في الزوائد: هذا الحديث والحديث الآتي، في إسنادهما ابن لهيعة.

100. (320) (6087)- *Ebu Saidi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlattığına göre, kendisi, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, büyük veya küçük abdest bozarken kıbleye yönelmeyi yasakladığına şahid olmuştur."

101-6088 ٣٢١- قَالَ أَبُو الْحَسَنِ بْنُ سَلَمَةَ: وَحَدَّثَنَا أَبُو سَعْدٍ، عُمَيْرُ بْنُ مِرْدَاسٍ الدَّوْنَقِيُّ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، أَبُو يَحْيَىٰ الْبَصْرِيُّ. ثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ؛ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ يَقُولُ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ نَهَانِي أَنْ

أَشْرَبَ قَائِماً، وَأَنْ أَبُولَ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ.

في الزوائد: في إسناده ابن لهيعة.

101. (321) (6088)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh), Ebu Saidi'l-Hudrî'nin: "Resulullah, beni ayakta, su içmekten ve kıbleye dönük olarak akıtmaktan yasakladı" dediğini işitmiştir.

102-6089 ٣٢٤- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. قَالاَ. ثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ سَلَمَةَ، عَنْ خَالِدٍ الْحَذَّاءِ، عَنْ خَالِدِ بْنِ أَبِي الصَّلْتِ، عَنْ عِرَاكِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: ذُكِرَ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَوْمٌ يَكْرَهُونَ أَنْ يَسْتَقْبِلُوا بِفُرُوجِهِمُ الْقِبْلَةَ. فَقَالَ: «أُرَاهُمْ قَدْ فَعَلُوهَا. اسْتَقْبِلُوا بِمَقْعَدَتِي الْقِبْلَةَ».

قَالَ أَبُو الْحَسَنِ الْقَطَّانُ: حَدَّثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ عُبَيْدٍ. ثَنَا عَبْدُالْعَزِيزِ بْنُ الْمُغِيرَةِ، عَنْ خَالِدٍ الْحَذَّاءِ، عَنْ خَالِدِ بْنِ أَبِي الصَّلْتِ، مِثْلَهُ.

قال النوويّ في المجموع: إسناده حسن، رجاله ثقات معروفون.

102. (324) (6089)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında, fercleriyle kıbleye yönelmekten hoşlanmayan bazı kimseler zikredilmişti, şöyle buyurdular:

"Bunların öyle yaptıklarını sanıyorum. Benim abdest bozmak üzere oturduğum yeri kıbleye çevirin."

103-6090 ٣٢٥- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ. ثَنَا أَبِي؛ قَالَ: سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ إِسْحَاقَ، عَنْ أَبَانَ بْنِ صَالِحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ جَابِرٍ؛ قَالَ: نَهَىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ نَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةَ بِبَوْلٍ. فَرَأَيْتُهُ، قَبْلَ أَنْ يُقْبَضَ بِعَامٍ، يَسْتَقْبِلُهَا.

حَدِيث جابر هذا، قد حسّنه الترمذي.

103. (325) (5090)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, akıtırken kıbleye yönelmemizi yasaklamıştı. Ancak, vefatından bir yıl kadar önce ben onun kıbleye karşı akıttığını gördüm."

AÇIKLAMA:

Şarihler gerek büyük, gerek küçük abdest bozarken kıbleye yönelme

yasağının açık araziye mahsus olduğunu, ev içinde böyle bir yasağın olmadığını söylerler. Nitekim, mü'minleri bu hususta ikna için 102 numaralı hadiste görüldüğü üzere Aleyhissalâtu vesselâm, evdeki hela taşının kıble istikametine çevrilmesini söylemiştir."

❑ İSTİBRA

104-6091 ٣٢٦- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنَا وَكِيعٌ ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثنَا أَبُو نُعَيْمٍ، قَالَ: ثنَا زَمْعَةُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ عِيسَىٰ بْنِ يَزْدَادَ الْيَمَانِيِّ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِذَا بَالَ أَحَدُكُمْ فَلْيَنْتُرْ ذَكَرَهُ ثَلاثَ مَرَّاتٍ».
قَالَ أَبُو الْحَسَنِ بْنُ سَلَمَةَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِالْعَزِيزِ. ثنَا أَبُو نُعَيْمٍ. ثنَا زَمْعَةُ. فَذَكَرَ نَحْوَهُ.

في الزوائد: يزداد ويقال له ازداد، لا يصح له صحبة وزمعة ضعيف.

104. (326) (6091)- *İsa İbnu Yezdad el-Yemânî* babasından naklen diyor ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz akıtınca, erkeklik uzvunu üç sefer çeksin."*

AÇIKLAMA:

Bu tavsiye istibra için yapılmıştır. Yani küçük abdest bozduktan sonra idrar borusundaki akıntının kesilmesi gereklidir. Bu, şahsa, şahsın yaşına göre değişen usullerle tahakkuk eder. Biraz beklemek, öksürmek, bir müddet yürümek, hadiste gelen tavsiyeye uymak, bu usullerden birkaçıdır. İstibra yapılmadan abdest alınır, sonra da bir sızıntı -az da olsa- meydana gelse abdest bozulur. İstibra ameliyesi daha ziyade erkeklere mahsustur."

❑ YOLA ABDEST BOZULMAZ

105-6092 ٣٢٨- حَدَّثَنَا حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثنَا عَبْدُاللهِ بْنُ وَهْبٍ. أَخْبَرَنِي نَافِعُ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ حَيْوَةَ بْنِ شُرَيْحٍ؛ أَنَّ أَبَا سَعِيدٍ الْحِمْيَرِيَّ حَدَّثَهُ، قَالَ: كَانَ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ يَتَحَدَّثُ بِمَا لَمْ يَسْمَعْ أَصْحَابُ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَيَسْكُتُ عَمَّا سَمِعُوا. فَبَلَغَ عَبْدَ اللهِ بْنَ عَمْرٍو مَا يَتَحَدَّثُ بِهِ. فَقَالَ: وَاللهِ! مَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ

هذا. وأَوْشَكَ مُعَاذٌ أَنْ يَفْتِنَكُمْ فِي الْخَلاَءِ. فَبَلَغَ ذلك مُعَاذاً. فَلَقِيَهُ. فَقَالَ مُعَاذٌ: يَا عَبْدَ اللهِ بْنَ عَمْرٍ! إِنَّ التَّكْذِيبَ بِحَدِيثٍ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ نِفَاقٌ، وإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى مَنْ قَالَهُ. لَقَدْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «اتَّقُوا الْمَلاَعِنَ الثَّلاَثَ: الْبَرَازَ فِي الْمَوَارِدِ، والظِّلِّ، وَقَارِعَةِ الطَّرِيقِ».

في الزوائد: إسناده ضعيف. ومتن الحديث قد أخرجه أبو داود من طريق آخر.

105. (328) (6092)- *Ebu Said el-Hımyerî* rahimehullah anlatıyor: "Muaz İbnu Cebel (radıyallahu anh), Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*' ın ashabınca işitilmemiş şeyler rivayet ediyor, onların işittiği (birçok) şeylerde de sükut edyordu. Abdullah İbnu Amr (radıyallahu anhümâ)'a onun rivayet ettiği bir hadis ulaşmıştı ki:

"Allah'a yemin olsun! Ben, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bunu söylediğini işitmedim. Muaz'ın, kaza-i hacet hususunda sizi yakında fitneye atmasından korkarım!" dedi. Onun bu sözü Muaz'a ulaştı (ve bir gün) Abdullah'la karşılaştı. Muaz:

"Ey Abdullah İbnu Ömer! Şurası muhakkak ki, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan gelen bir hadisi tekzib etmek nifaktır. Bunun günahı da bunu söyleyenedir. Ben, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini kesinlikle dinlemiştim: *"Lanete sebep olan şu üç şeyden kaçının: Suyun geldiği yollara, (halkın istifade ettiği) gölgelere, yolların üstüne abdest bozmak."*

106-6093 ٣٢٩ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثنا عَمْرُو بْنُ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ زُهَيْرٍ؛ قَالَ: قَالَ سَالِمٌ: سَمِعْتُ الْحَسَنَ يَقُولُ: ثنا جَابِرُ بْنُ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِيَّاكُمْ وَالتَّعْرِيسَ عَلَى جَوَادِّ الطَّرِيقِ، وَالصَّلاَةَ عَلَيْهَا. فَإِنَّهَا مَأْوَى الْحَيَّاتِ وَالسِّبَاعِ. وَقَضَاءَ الْحَاجَةِ عَلَيْهَا، فَإِنَّهَا مِنَ الْمَلاَعِنِ».

في الزوائد: إسناده ضعيف.

106. (329) (6093)- *Hz. Cabir İbnu Abdillah* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyururlar ki: *"Geceleyin yolların üzerine yatmaktan, oralarda namaz kılmaktan sakının. Çünkü yolların üstü yılanların ve vahşi hayvanların sığınağıdır. Yoların üzerine abdest bozmaktan da sakının. Çünkü, bu lanet vesilesidir."*

107-6094 ٣٣٠- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيىٰ. ثنا عَمْرُو بْنُ خَالِد. ثنا ابْنُ لَهِيعَةَ، عَنْ قُرَّةَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَهىٰ أَنْ يُصَلِّي عَلى قَارِعَةِ الطَّرِيقِ، أَوْ يُضْرَبَ الْخَلاَءُ عَلَيْهَا، أَوْ يُبَالَ فِيهَا.

في الزوائد: إسناده ضعيف. ولكن المتن له شواهد صحيحة.

107. (330) (6094)- *Salim* (radıyallahu anh) babasından naklen anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yol ortasında namaz kılmayı, oralarda büyük veya küçük abdest bozmayı yasakladı."

❑ HELADA GÖZÜKMEMEK

108-6095 ٣٣٢- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثنا عَمْرُو بْنُ عُبَيْدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُثَنَّى، عَنْ عَطَاءِ الْخُرَاسَانِيِّ، عَنْ أَنَسٍ؛ قَالَ: كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي سَفَرٍ. فَتَنَحَّى لِحَاجَتِهِ، ثُمَّ جَاءَ فَدَعَا بِوَضُوءٍ فَتَوَضَّأَ.

في الزوائد: إسناده ضعيف.

108. (332) (6095)- *Hz.Enes İbnu Malik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir seferde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraberdim. Abdest bozmak üzere uzaklaştı. Sonra geldi. Su istedi ve abdest aldı."

109-6096 ٣٣٩- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا وَكِيعٌ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنِ الْمِنْهَالِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ يَعْلىٰ ابْنِ مُرَّةَ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي سَفَرٍ. فَأَرَادَ أَنْ يَقْضِيَ حَاجَتَهُ. فَقَالَ لِي: «ائْتِ تِلْكَ الأَشَاءَتَيْنِ» (قَالَ وَكِيعٌ: يَعْنِي النَّخْلَ الصِّغَارَ). «فَقُلْ لَهُمَا: إِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَأْمُرُكُمَا أَنْ تَجْتَمِعَا». فَاجْتَمَعَتَا. فَاسْتَتَرَ بِهِمَا. فَقَضَى حَاجَتَهُ، ثُمَّ قَالَ لِي: «ائْتِهِمَا، فَقُلْ لَهُمَا: لِتَرْجِعْ كُلُّ وَاحِدَةٍ مِنْكُمَا إِلَى مَكَانِهَا» فَقُلْتُ لَهُمَا. فَرَجَعَتَا.

في الزوائد: له شاهد من حديث أنس ومن حديث ابن عمر. رواهما الترمذي في الجامع.

109. (339) (6096)- *Ya'la İbnu Mürre*, babasından naklen anlatıyor: "Ben bir seferde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la beraberdim. Bir ara kaza-yı hacette bulunmak istedi. Bana dedi ki: "*Şu iki bodur hurmayı*

bana getir ve onlara: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) sizin (sütre olmak üzere biraraya gelmenizi emrediyor!" de!' buyurdular. (Ben de dediğini yaptım), onlar hemen toplandılar. Aleyhissalâtu vesselâm onları sütre olarak kullanıp, kaza-yı hacetini yaptı. Sonra bana:

"Ağaçların yanlarına var ve onlara: "Herbiriniz eski yerine gitsin!" de!" buyurdular. Ben emri onlara ulaştırdım. Onlar da yerlerine döndüler."

110-6097 ٣٤١- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَقِيلِ بْنِ خُوَيْلِدٍ. حَدَّثَنِي حَفْصُ بْنُ عَبْدِاللّٰهِ. حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ ابْنُ طَهْمَانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ ذَكْوَانَ، عَنْ يَعْلَى بْنِ حَكِيمٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: عَدَلَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ إِلَى الشِّعْبِ فَبَالَ. حَتَّى أَنِّي آوِي لَهُ مِنْ فَكِّ وَرِكَيْهِ حِينَ بَالَ.

في الزوائد: إسناده ضعيف. قال البخاريّ: محمد بن ذكوان منكر الحديث. وذكره ابن حبان في الثقات ثم أعاده في الضعفاء. وقال: سقط الاحتجاج به. وضعفه النسائي والدارقطنيّ.

110. (341) (6097)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir defasında dağ yoluna saparak küçük abdest bozdu. Abdest bozarken, (yere yaklaşarak nazarlara ve sıçrantılara karşı ihtiyat maksadıyla bacaklarını öyle açtı ki) uyluk kemikleri yerlerinden ayrılacak diye içimden ona acıma geçti."

❑ DURGUN SUYA AKITMAMALI

111-6098 ٣٤٥- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُبَارَكِ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ حَمْزَةَ. ثَنَا ابْنُ أَبِي فَرْوَةَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: « لاَ يَبُولَنَّ أَحَدُكُمْ فِى الْمَاءِ النَّاقِعِ ».

في الزوائد: إسناده ضعيف. ابن أبي فروة اسمه إسحاق. متفق على تركه. وأصله في الصحيحين بلفظ « الماء الدائم ».

111. (345) (6098)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizden kimse (akar olmayan) durgun suya küçük abdestini bozmasın."*

AÇIKLAMA:

Nevevî'de gelen açıklamaya göre, su içerisine büyük veya küçük ab-

dest bozmak, suyun durumuna göre haram veya mekruh hükmünü almaktadır: Su akıyor ve çok ise mekruhtur, azsa muhtar görüşe göre haramdır. Su durgun ve çok ise yine haram değildir. Durgun ve az ise muhtar görüşe göre haramdır.

Suda büyük abdest bozmak da küçük abdest bozmak gibidir, suyu kirletme yönüyle aynı hükme tabidirler. Su dışında bir kaba abdest bozup suyun içine atmak da, suyun içine abdest bozma gibidir. Su kirlenmiş olur, bu kirlilikten haberi olmayanlar bunu kullanabileceğinden bu yasaklanmıştır. Usulcülere göre "yasaklama" haram ifade eder.

İslam'ın bu yasağına uyulduğu takdirde nehirler ve denizler kirlenmekten korunmuş olur. Az yukarıda (6089 numaralı hadiste) geçtiği üzere, suyun geçtiği yollar üzerine abdest bozmak dahi yasaklanmıştır. Bütün bu yasakları suların kirlenmeye karşı korunma tedbirleri olarak değerlendirmemiz gerekir."

Resulullah'ın hadislerinden hareketle, günümüzde ortaya çıkan kimyevî kirleticilere de yasağın teşmili gerekir. Bu yasaklara riayetsizlik bugün birçok kıyı ve körfezlerimizi, hatta kocaman Marmara denizimizi kirletmiştir."

❑ SİDİK SIÇRANTISI

112-6099 ٣٤٨- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا عَفَّانُ. ثنا أَبُو عَوَانَةَ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «أَكْثَرُ عَذَابِ الْقَبْرِ مِنَ الْبَوْلِ».

في الزوائد: إسناده صحيح، وله شواهد.

112. (348) (6099)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kabir azabının çoğu sidik sebebiyledir."*

❑ BEVLEDENE (AKITANA) SELAM VERİLMEZ

113-6100 ٣٥١- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا مَسْلَمَةُ بْنُ عَلِيٍّ. ثنا الأَوْزَاعِيُّ، عَنْ يَحْيَىٰ بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: مَرَّ رَجُلٌ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَهُوَ يَبُولُ. فَسَلَّمَ عَلَيْهِ، فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ. فَلَمَّا فَرَغَ، ضَرَبَ بِكَفَّيْهِ الأَرْضَ فَتَيَمَّمَ، ثُمَّ

رَدَّ عَلَيْهِ السَّلاَمَ.

في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف مسلمة بن عليّ.

وقال البخاري: وأبو زرعة منكر الحديث.

وقال الحاكم: يروي عن الأوزاعيّ وغيره، المنكرات والموضوعات.

وقال السندىّ: لكن الحديث جاء من رواية أبى الجهيم وابن عمر. رواه أبو داود في باب التيمم.

113. (351) (6100)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam, Resulullah bevlederken, yanından geçti ve selam verdi. Aleyhissalâtu vesselâm, selamına karşılık vermedi. İşi bitince, ellerini yere vurup teyemmüm etti, sonra selama mukabelede bulundu."

114-6101 ٣٥٢ – حَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثنا عِيسَىٰ بْنُ يُونُسَ، عَنْ هَاشِمِ بْنِ الْبَرِيدِ، عَنْ عَبْدِاللهِ ابْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ أَنَّ رَجُلاً مَرَّ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَهُوَ يَبُولُ. فَسَلَّمَ عَلَيْهِ. فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِذَا رَأَيْتَنِي عَلَى مِثْلِ هٰذِهِ الْحَالَةِ فَلاَ تُسَلِّمْ عَلَيَّ. فَإِنَّكَ إِنْ فَعَلْتَ ذٰلِكَ، لَمْ أَرُدَّ عَلَيْكَ».

في الزوائد: إسناده. فإن سويدا لم ينفرد به.

114. (352) (6101)- *Hz. Cabir İbnu Abdillah* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* küçük abdest bozmakta iken bir adam yanına geldi ve selam verdi. Resulullah ona: *"Beni bu halde görünce selam verme! Zira sen bu durumda selam da versen ben senin selamına mukabele etmem!"* buyurdular."

❑ SU İE İSTİNCA

115-6102 ٣٥٥ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا عُتْبَةُ بْنُ أَبِي حَكِيمٍ. حَدَّثَنِي طَلْحَةُ بْنُ نَافِعٍ، أَبُو سُفْيَانَ. قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو أَيُّوبَ الأَنْصَارِيُّ، وَجَابِرُ بْنُ عَبْدِاللهِ، وَأَنَسُ بْنُ مَالِكٍ، أَنَّ هٰذِهِ الآيَةَ نَزَلَتْ: ﴿فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ﴾ (٩ / سورة التوبة/ الآية: ١٠٨) قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «يَا مَعْشَرَ الأَنْصَارِ! إِنَّ اللهَ قَدْ أَثْنَىٰ عَلَيْكُمْ فِى الطُّهُورِ. فَمَا طُهُورُكُمْ؟ قَالُوا: نَتَوَضَّأُ لِلصَّلاَةِ وَنَغْتَسِلُ مِنَ الْجَنَابَةِ وَنَسْتَنْجِي بِالْمَاءِ. قَالَ: «فَهُوَ ذَاكَ. فَعَلَيْكُمُوهُ».

في الزوائد: عتبة بن أبى حكيم، ضعيف. وطلحة لم يدرك أبا أيوب.

115. (355) (6102)- *Ebu Süfyan* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bana Ebu Eyyub el-Ensarî, Cabir İbnu Abdillah, Enes İbnu Malik haber verdiler ki, Tevbe suresinin 108. ayeti -ki meal-i şerifi şöyledir: "**Orada maddî ve manevî pisliklerden temizlenmeyi seven kimseler vardır. Allah da çokca temizlenenleri sever**"- nazil olduğu vakit Resulullah: *"Ey Ensar cemaati! Allah sizi temizlik hususunda övmektedir, (bu övgüye sebep olan) temizliğiniz nedir?"* diye sordular. Onlar da:

"Biz namaz için abdest alırız, cünüblüğe karşı yıkanırız, su ile de istinca yaparız!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Övgü işte bunun için! Buna devam edin!"* buyurdular."

116-6103 ٣٥٦– حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنَا وَكِيعٌ، عَنْ شَرِيكٍ، عَنْ جَابِرٍ، عَنْ زَيْدٍ الْعَمِّيِّ، عَنْ أَبِي الصِّدِّيقِ النَّاجِي، عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَغْسِلُ مَقْعَدَتَهُ ثَلاثاً. قَالَ ابْنُ عُمَرَ: فَعَلْنَاهُ فَوَجَدْنَاهُ دَوَاءً وَطُهُوراً.

قَالَ أَبُو الْحَسَنِ بْنُ سَلَمَةَ. ثنَا أَبُو حَاتِمٍ، وَإِبْرَاهِيمُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْوَاسِطِيُّ. قَالاَ: ثنَا أَبُو نُعَيْمٍ. ثنَا شَرِيكٌ، نَحْوَهُ.

في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف زيد العميّ. وجابر الجعفيّ، وإن وثقه شعبة وسفيان الثوريّ، فقد كذبه أيوب السختيانيّ.

116. (356) (6103)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) demiştir ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* makadını üç sefer yıkardı." İbnu Ömer de şöyle demiştir: "Bunu biz de yaptık ve makadı su ile yıkamayı bir şifa ve temizlik vasıtası bulduk."

AÇIKLAMA:

Bu hadisler, büyük abdest bozduktan sonra makadın su ile yıkanmasını irşad buyurmaktadır. Önceki rivayette, bu hususa teşvik eden ayetin nüzul sebebi belirtilmektedir. Bazı rivayetlerde ayetin, takva üzere bina edilen ilk mescidin kurulduğu yer olan Kuba halkı hakkında nazil olduğu tasrih edilir.

Büyük abdestten sonra makadın yıkanması farz değildir, ancak fevkalâde ehemmiyetle teşvik edilen bir sünnettir. Yıkanmaması namaza mani değildir.

❑ KAPLARIN ÖRTÜLMESİ

117-6104 ٣٦١ - حَدَّثَنَا عِصْمَةُ بْنُ الْفَضْلِ، وَيَحْيَىٰ بْنُ حَكِيمٍ. قَالاَ: ثَنَا حَرَمِيُّ بْنُ عُمَارَةَ بْنِ أَبِي حَفْصَةَ. ثَنَا حَرِيشُ بْنُ الْخِرِّيتِ. أَنَا ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: كُنْتُ أَصْنَعُ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ ثَلاثَةَ آنِيَةٍ مِنَ اللَّيْلِ مُخَمَّرَةً: إِنَاءً لِطَهُورِهِ، وَإِنَاءً لِسِوَاكِهِ، وَإِنَاءً لِشَرَابِهِ.

في الزوائد: ضعيف. لاتفاقهم على ضعف حريش بن الخريت.

117. (361) (6104)- *Hz. Aişe* anlatıyor: "Ben Resulullah için geceleyin, üzeri örtülü üç kap hazırladım; birisi abdest için, birisi misvak için, biri de içmesi için."

118-6105 ٣٦٢ - حَدَّثَنَا أَبُو بَدْرٍ، عَبَّادُ بْنُ الْوَلِيدِ. ثَنَا مُطَهَّرُ بْنُ الْهَيْثَمِ. ثَنَا عَلْقَمَةُ بْنُ أَبِي جَمْرَةَ الضُّبَعِيُّ، عَنْ أَبِيهِ أَبِي جَمْرَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لاَ يَكِلُ طُهُورَهُ إِلَى أَحَدٍ؛ وَلاَ صَدَقَتَهُ الَّتِي يَتَصَدَّقُ بِهَا، يَكُونُ هُوَ الَّذِى يَتَوَلاَّهَا بِنَفْسِهِ.

في الزوائد: إسناده ضعيف. لضعف مطهر بن الهيثم.

118. (362) (6105)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ne abdest suyunu (hazırlama ve dökme işini) ne de sadaka dağıtma işini başkasına bırakmaz, bizzat yapardı."

119-6106 ٣٦٨ - حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ رَافِعٍ، وَإِسْمَاعِيلُ بْنُ تَوْبَةَ. قَالاَ: ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ زَكَرِيَّا بْنِ أَبِي زَائِدَةَ، عَنْ حَارِثَةَ، عَنْ عَمْرَةَ، عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: كُنْتُ أَتَوَضَّأُ أَنَا وَرَسُولُ اللهِ ﷺ مِنْ إِنَاءٍ وَاحِدٍ، قَدْ أَصَابَتْ مِنْهُ الْهِرَّةُ قَبْلَ ذَلِكَ.

في الزوائد: في إسناده حارثة بن أبي الرجال، ضعيف.

119. (368) (6106)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ben ve Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ikimiz de tek bir kaptaki suda)n abdest alırdık. Bundan önce suya kedinin değdiği de olurdu."

❑ KEDİ ARTIĞI İLE ABDEST

120-6107 ٣٦٩ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عَبْدِ الْمَجِيدِ، يَعْنِي

أَبَا بَكْرٍ الْحَنَفِيَّ. ثَنَا عَبْدُالرَّحْمٰنِ بْنُ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «الْهِرَّةُ لاَ تَقْطَعُ الصَّلاَةَ، لأَنَّهَا مِنْ مَتَاعِ الْبَيْتِ».

في الزوائد: رواه ابن خزيمة في صحيحه، والحاكم في المستدرك من حديث بندار، وهو محمد بن بشار.

120. (368) (6107)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"(Namaz kılanın önünden geçmekle) kedi namazı bozmaz. Çünkü o, evin (demirbaş) eşyasındandır."*

AÇIKLAMA:

Bazı hadislerde namaz kılanın önünden kadın, siyah köpek ve merkebin geçmesi halinde namazın bozulacağı ifade edilmiş ise de, İmam Ebu Hanife, Malik ve Şafii hazeratı, başka rivayetleri esas alarak hiçbir şeyin namazı bozmayacağını belirtmişlerdir. Sadedinde olduğumuz hadis, kediyi merkeb ve siyah köpekten ayırmış olmaktadır.

❑ KADININ ARTIĞI İLE GUSÜL

121-6108 ٣٧٥– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا عُبَيْدُ اللهِ، عَنْ إِسْرَائِيلَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الْحَارِثِ، عَنْ عَلِيٍّ؛ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ وَأَهْلُهُ يَغْتَسِلُونَ مِنْ إِنَاءٍ وَاحِدٍ. وَلاَ يَغْتَسِلُ أَحَدُهُمَا بِفَضْلِ صَاحِبِهِ.

في الزوائد: إسناده ضعيف.

121. (375) (6108)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve ehli, tek bir kapta yıkanıyorlardı. Onlardan biri, arkadaşının (guslettiği suyun) artığı ile yıkanmazdı."

❑ KADIN VE ERKEK AYNI KAPTAN GUSLEDER

122-6109 ٣٧٩– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ الأَسَدِيُّ. ثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَأَزْوَاجُهُ يَغْتَسِلُونَ مِنْ أَنَاءٍ وَاحِدٍ.

في الزوائد: هذا إسناد حسن.

122. (379) (6109)- *Hz. Cabir İbnu Abdillah* (radıyallahu anh) anlatı-

yor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve zevceleri tek bir kaptan (su alarak) yıkanırlardı."

❑ NEBİZ İLE ABDEST

123-6110 ٣٨٤- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. قَالاَ: ثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ أَبِيهِ. ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيىٰ. ثَنَا عَبْدُالرَّزَّاقِ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ أَبِي فَزَارَةَ الْعَبْسِيِّ، عَنْ أَبِي زَيْدٍ، مَوْلَي عَمْرِ بْنِ حُرَيْثٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مَسْعُودٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ لَهُ، لَيْلَةَ الْجِنِّ: «عِنْدَكَ طَهُورٌ؟» قَالَ: لاَ. إِلاَّ شَيْءٌ مِنْ نَبِيذٍ فِي إِدَاوَةٍ. قَالَ «تَمْرَةٌ طَيِّبَةٌ وَمَاءٌ طَهُورٌ» فَتَوَضَّأَ. هٰذَا حَدِيثُ وَكِيعٍ.

مدار الحديث على «أبي زيد» وهو مجهول عند أهل الحديث، كما ذكره الترمذيّ وغيره.

123. (384) (6110)- *Abdullah İbnu Mes'ud* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bana, cin gecesi: *"Yanında abdest alacak su var mı?"* diye sormuştu. Ben: "Hayır, yok! Ancak bir kabın içinde bir miktar nebiz var" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Hurma temizdir, su da temizleyicidir!"* buyurdu ve hemen onunla abdest aldı."

AÇIKLAMA:

1- Cinler gecesinden murad, *Resulullah* daha hicret etmemiş iken, Mekke'nin Cehun adlı dağında, cinlerden bir grubla karşılaştığı gecedir. Bu mülâkata *İbnu Mes'ud* da katılmış, Resulullah'ın çizdiği bir daire içerisinde Aleyhissalâtu vesselâm'ı beklemiştir. Sabaha doğru gelen Resulullah, sadedinde olduğumuz hadiste ifade edildiği üzere abdest suyu sormuş, su kabından nebiz yani hurma şırası çıkmıştır.

2- Hadis, şıra ile abdest almanın caiz olduğunu ifade etmekte. Halbuki, teyemmümle ilgili ayette فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا **"... Su bulamazsanız temiz toprakla teyemmüm edin..."** (Maide 6) buyrularak mutlak su bulunmadığı takdirde teyemmüm yapılması emredilmektedir. Ayet Medine'de nazil olduğu için, hadisteki ruhsat neshedilmiştir. Dört mezhebin imamları, temiz olduğu kabul edilen gül suyu, hurma suyu gibi herçeşit şıra vs. ile abdest alınmayacağını beyanda ittifak etmiştir.

124-6111 ٣٨٥- حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا مَرْوَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا

ابْنُ لَهِيعَةَ. ثَنَا قَيْسُ بْنُ الْحَجَّاجِ، عَنْ حَنَشٍ الصَّنْعَانِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ لابْنِ مَسْعُودٍ، لَيْلَةَ الْجِنِّ: «مَعَكَ مَاءٌ؟» قَالَ: لاَ. إِلاَّ نَبِيذاً فِي سَطِيحَةٍ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «تَمْرَةٌ طَيِّبَةٌ وَمَاءٌ طَهُورٌ. صُبَّ عَلَيَّ» قَالَ: فَصَبَبْتُ عَلَيْهِ، فَتَوَضَّأَ بِهِ.

حديث ابن عباس قد ترد به المصنف. في سنده ابن لهيعة وهو ضعيف.

124. (385) (6111)- *Abdullah İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, cin gecesinde İbnu Mes'ud'a: *"Yanında su var mı?"* diye sordu. O: "Hayır su yok. Ancak bir tulumda nebiz var!" deyince Aleyhissalâtu vesselâm: *"Hurma temizdir, su da temizleyicidir (binaenaleyh nebiz temizdir) bana dök (abdest alayım)"* buyurdular."

❑ DENİZ SUYU İLE ABDEST

125-6112 ٣٨٧- حَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ أَبِي سَهْلٍ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ بُكَيْرٍ. حَدَّثَنِي اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ رَبِيعَةَ، عَنْ بَكْرِ بْنِ سَوَادَةَ، عَنْ مُسْلِمِ بْنِ مَخْشِيٍّ، عَنِ ابْنِ الْفِرَاسِيِّ؛ قَالَ: كُنْتُ أَصِيدُ وَكَانَتْ لِي قِرْبَةٌ أَجْعَلُ فِيهَا مَائِي. وَإِنِّي تَوَضَّأْتُ بِمَاءِ الْبَحْرِ. فَذَكَرْتُ ذٰلِكَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالَ: «هُوَ الطَّهُورُ مَاؤُهُ. الْحِلُّ مَيْتَتُهُ».

في الزوائد: رجال هذا الإسناد ثقات. إلا أن مسلما لم يسمع من الفراسيّ. وإنما سمع من ابن الفراسيّ. ولا صحبة له. وإنما روى هذا الحديث عن أبيه. فالظاهر أنه سقط من هذا الطريق. ا هـ السنديّ.

125. (387) (6112)- *İbnu'l-Firâsî* anlatıyor: "Ben ava çıkmıştım. Yanımda içine su koyduğum bir kırbam vardı. Deniz suyu ile abdest aldım. Durumu Aleyhissalâtu vesselâm' a sordum. Bana: *"Denizin suyu temizdir, meytesi (ölüsü) de helaldir!"* cevabını verdi."

126-6113 ٣٩٢- حَدَّثَنَا كُرْدُوسُ بْنُ أَبِي عَبْدِاللهِ الْوَاسِطِيُّ. ثَنَا عَبْدُالْكَرِيمِ بْنُ رَوْحٍ. ثَنَا أَبِي، رَوْحُ بْنُ عَنْبَسَةَ بْنِ سَعِيدِ بْنِ أَبِي عَيَّاشٍ، مَوْلَىٰ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ، عَنْ أَبِيهِ عَنْبَسَةَ بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ جَدَّتِهِ، أُمِّ أَبِيهِ، أُمِّ عَيَّاشٍ، وَكَانَتْ أَمَةً لِرُقَيَّةَ بِنْتِ رَسُولِ اللهِ ﷺ؛ قَالَتْ: كُنْتُ أُوَضِّئُ رَسُولَ اللهِ ﷺ. أَنَا قَائِمَةٌ وَهُوَ قَاعِدٌ.

في الزوائد: إسناده مجهول. و«عبدالكريم» مختلف فيه.

126. (392) (6113)- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kızı Rukiye (radıyallahu anhâ)'nin cariyesi Ümmü Ayyaş (radıyallahu anhâ) demiştir ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* oturuyor olduğu halde ben kendim ayakta olduğum halde (gerekli hizmetleri yaparak) ona abdest aldırırdım."

❑ UYKUDAN UYANINCA EL YIKANIR

127-6114 ٣٩٤– حَدَّثَنَا حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيىٰ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ وَهْبٍ. أَخْبَرَنِي ابْنُ لَهِيعَةَ، وَجَابِرُ ابْنُ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ عَقِيلٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ نَوْمِهِ فَلاَ يُدْخِلْ يَدَهُ فِى الإِنَاءِ حَتَّى يَغْسِلَهَا».

في الزوائد: إسناده صحيح على شرط مسلم.

127. (394) (6114)- *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz uyanınca elini yıkamadıkça su kabına sokmasın."*

❑ ABDESTTE BESMELE

128-6115 ٣٩٧– حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ، مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلاَءِ. ثَنَا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ. ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا أَبُو عَامِرٍ الْعَقَدِيُّ. ح وَحَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ. ثَنَا أَبُو أَحْمَدَ الزُّبَيْرِيُّ. قَالُوا: ثَنَا كَثِيرُ ابْنُ زَيْدٍ، عَنْ رُبَيْحِ بْنِ عَبْدِالرَّحْمٰنِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ: قَالَ «لاَ وُضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللهِ عَلَيْهِ».

في الزوائد: هذا حديث حسن.

128. (397) (6115)- *Ebu Saîd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Üzerine besmele çekmeyenin abdesti yoktur."*

AÇIKLAMA:

Bu hadisin zahiri, abdest için besmele çekmenin farz olduğunu ifade etmektedir. Ancak, fukaha bu mevzuda gelen başka hadisleri de gözönüne alarak, bunun zahiriyle amel etmemiş, besmelenin abdestte sünnet olduğuna hükmetmiştir."

129-6116 ٤٠٠ - حَدَّثَنَا عَبْدُالرَّحْمَـٰنِ بْنُ اِبْرَاهِيمَ. ثَنَا ابْنُ أَبِي فُدَيْكٍ، عَنْ عَبْدِ الْمُهَيْمِنِ بْنِ عَبَّاسٍ ابْنِ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «لاَ صَلاَةَ لِمَنْ لاَ وُضُوءَ لَهُ. وَلاَ وُضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهِ. وَلاَ صَلاَةَ لِمَنْ لاَ يُصَلِّي عَلَى النَّبِيِّ. وَلاَ صَلاَةَ لِمَنْ لاَ يُحِبُّ الأَنْصَارَ».

قَالَ أَبُو الْحَسَنِ بْنُ سَلَمَةَ: حَدَّثَنَا أَبُو حَاتِمٍ. ثَنَا عِيسَىٰ (عُبَيْسُ) بْنُ مَرْحُومٍ الْعَطَّارُ. ثَنَا عَبْدُالْمُهَيْمِنِ بْنُ عَبَّاسٍ فَذَكَرَ نَحْوَهُ.

في الزوائد: ضعيف، لا تفاقهم على ضعف عبدالمهيمن.

وقال السندىّ: لكن لم ينفرد به عبدالمهيمن، فقد تابعه عليه ابن أخي عبدالمهيمن. رواه الطبرانيّ في المعجم الكبير.

129. (400) (6116)- *Sehl İbnu Sa'd es Saîdî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Abdesti olmayanın namazı yoktur. Abdest alırken Allah'ın ismini zikretmeyenin de abdesti yoktur. Resulullah'a salat (u selam) okumayanın da namazı yoktur. Keza Ensar'ı sevmeyenin de namazı yoktur."*

AÇIKLAMA:

1- Hadis, abdestsiz olarak farz, vacib, nafile hiçbir namazın kılınamayacağını, kılındığı takdirde kabul edilmeyeceğini ifade etmektedir. Ulema bu meselede ihtilaf etmez: Abdest alabilecek durumda olan bir kimsenin abdestsiz namaz kılmaması gerekir. Ancak, abdest almaya güç yetirememek, su bulamamak veya su olsa bile can tehlikesi ile suya gidememek, sağlığa suyun zarar vermesi gibi hallerde teyemmüm abdestin yerine geçebilir.

Teyemmümün ne şekilde olacağı hangi şartlarda caiz olacağı ilgili bahiste açıklandı.

2- Hadiste temas edilen diğer bir husus abdest sırasında Allah'ın zikridir. Allah'ın zikri besmele çekmekle tahakkuk edebileceği gibi, hamd ile de, kelime-i tevhid, kelime-i şehadetin söylenmesiyle de tahakkuk eder. Ancak, me'sur olarak, hadislerde bismillahi velhamdülillahi cümlesi, بِسْمِ اللّٰهِ الْعَظِيمِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلَى دِينِ الاِسْلاَمِ cümlesi tavsiye edilmiştir.

Esasen, Resulullah başka hadislerinde her bir hayırlı ve meşru işin besmele veya hamdele ile başlamasını, aksi takdirde hayrının güdük kalacağını irşad buyurmuştur. Abdest gibi hayrı pek ziyade olan bir amelin besmele ile başlamasının ve abdest boyunca zikrullahın devam etmesinin ehemmiyetine elbette dikkat çekilecektir. Resulullah Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh)'ye şöyle buyurmuşlardır: "Ey Ebu Hureyre, abdest almak istediğin vakit بِاسْمِ اللهِ وَالْحَمْدُلِلّٰهِ *"Allah'ın adıyla başlar, (bu hayrı müyesser kılan) Allah'a hamdederim" de. Zira böyle dersen, aldığın bu abdest bozuluncaya kadar, amelini yazmakla muvazzaf melekler, senin için sevap yazarlar."*

Abdest alırken besmele çekmemenin hayırda meydana getireceği "güdüklük"ü bir başka hadis şöyle açıklar: *"Kim abdest alırken zikrullah da bulunursa bu, onun bütün bedenine bir temizlik sağlar. Kim de Allah'ın adını zikretmeden abdest alırsa, bu da onun sadece abdest uzuvlarına bir temizlik sağlar."*

3- Hadis, zikrullah olmayan abdestin abdest sayılmayacağını da ifade etmektedir. Hadisin zahiri, her ne kadar böyle bir abdestin batıl olduğunu ifade etmekte ise de, alimler, başka rivayetlerde gelen tasrihata dayanarak bunu kemale hamletmişlerdir. Yani, *"zikrullah olmayan abdest, kâmil, mükemmel bir abdest değildir"* demişlerdir.

Zahiriye mezhebi, zikrullahsız abdestin butlanına hükmetmiştir. Ahmed İbnu Hanbel ve diğer birkısım alimler, "zikrullahı bile bile terkedenin abdesti batıldır, unutarak terkedeninki batıl değildir" demiştir. Hanefîler, Şafiîler ve Malikîler ise, zikrullahın sünnet olduğunu söylemişlerdir. Bir görüşünde Ahmed İbnu Hanbel de böyle hükmetmiştir.

Gusül, teyemmüm, abdest aynı hükme tabidir.

❑ TEK AVUÇ SU İLE MAZMAZA İSTİNŞAK

130-6117 ٤٠٤ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ ثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ خَالِدِ بْنِ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ خَيْرٍ، عَنْ عَلِيٍّ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ تَوَضَّأَ فَمَضْمَضَ ثَلاثًا، وَاسْتَنْشَقَ ثَلاثًا، مِنْ كَفٍّ وَاحِدٍ.

في الزوائد: رواه بان خزيمة وابن حبان في صحيحهما، من طريق خالد بن علقمة.

130. (404) (6117)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* abdest aldı. Bu esnada bir avuç su ile üç kere

mazmaza, üç kere istinşakta bulundu."

AÇIKLAMA:

1- *Mazmaza;* suyu ağızda dolaştırarak ağzı yıkamaktır, istinşak ise burna su çekerek burnu yıkamaktır. Dilimize bu iki kelime de dinî tabir olarak girmiştir. İstinşak bazı hadislerde istinsar kelimesiyle de ifade edilmiştir. Mazmazanın kâmil manada gerçekleşmesi, suyun ağızda çalkalanmasına bağlı ise de, cumhur bunu şart koşmamıştır. Ağza alınan suyun dışarı atılması esastır.

Sadedinde olduğumuz hadis, tek avuç su ile hem mazmaza hem de istinşakın üçer sefer yapıldığını ifade eder. Ancak her seferinde ayrı ayrı suyu avuçladığını ifade eden rivayetler de var. Keza ağıza bir kere, burna bir kere su verdiğini ifade eden rivayetler de mevcuttur. Aynî bu meselede geniş bir tahlille bir çok rivayetleri kaydeder. Mazmaza ve istinşakı başka tarzlarda tarif eden rivayetler de var. Şu halde abdestin bir teferruatı olan bu temizliği Aleyhissalâtu vesselâm şartlara ve zamana göre farklı şekillerde yapmış olmalıdır.

Bu meselede *Nevevî*'nin şu özetlemesini kaydederek teferruata girmeyeceğiz: "Ağız ve buruna ne şekilde su alınırsa alınsın dinin gerekli kıldığı) mazmaza ve istinşak hasıl olur." Zikredilen ihtilaf en güzeli hakkındadır.

2- Mazmaza ve istinşakın hükmü gusül ve abdestte mezhepten mezhebe farklıdır.

★ *Hanefîlere* göre bunlar abdestte sünnet, gusülde farzdır. *Zeyd İbnu Ali* ve *Süfyan-ı Sevrî* de böyle hükmetmiştir.

★ *Şafiîlere* ve *Malikîlere* göre hem abdestte ve hem gusülde sünnettir. Çünkü bunlara göre, ağız ve burun vücudun içi sayılır, "iç"in yıkanması gerekli değildir. *Zührî, Hasan Basrî, Katâde, Rabia, Evzai, Leys İbnu Sa'd, İbnu Cerir et Taberi* daha nice selef uleması bu görüştedirler.

★ Birçok meselede olduğu gibi bunda da *Ahmed İbnu Hanbel*'den birkaç görüş rivayet edilmiştir. Meşhur görüşüne göre mazmaza ve istinşak hem abdest ve hem de gusülde vacibtir. *Abdurrahman İbnu Ebi Leyla, İshak İbnu Rahuye, Kasım İbnu Muhammed ve el-Müeyyed Billah* gibi bir kısım alimler de bu görüştedir.

★ Ahmed İbnu Hanbel'in diğer bir görüşüne göre, istinşak abdest ve gusülde vacibtir, mazmaza ise sünnettir. Davud-u Zâhirî, Ebu Sevr ve

Ebu Ubeyd gibi başka bazıları da bu görüştedir.

Hepsi de görüşlerinde rivayete dayanır.

❑ UZUVLARI BİRER KERE YIKAYARAK ABDEST

131-6118 ٤١٢ – حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنَا رِشْدِينُ بْنُ سَعْدٍ. ثَنَا الضَّحَّاكُ بْنُ شُرَحْبِيلَ، عَنْ زَيْدِ ابْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عُمَرَ؛ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ تَوَضَّأَ وَاحِدَةً وَاحِدَةً.

في الزوائد: إسناده واه، لضعف رشدين بن سعد.

131. (412) (6118)- *Hz.Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı *Tebük Seferi* sırasında abdest uzuvlarını birer kere yıkayarak abdest alırken gördüm."

AÇIKLAMA:

Daha önce de geçtiği üzere, abdest uzuvlarını üçer sefer yıkamak sünnettir, ikişer ve hatta birer defa yıkayarak da abdest alınabilir. Hepsi *Resulullah*'ın tatbikatında görülmüştür. Sadedinde olduğumuz hadis, birer kere yıkayarak aldığını göstermektedir. Bunun sefer sırasında olması, bu tarz abdeste suyun az bulunma veya zaman bakımından sıkışma gibi durumlarda başvurulmasının "sünnet" olacağına işaret sayılabilir.

❑ UZUVLARI ÜÇER KERE YIKAYARAK ABDEST

132-6119 ٤١٦ – حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ وَكِيعٍ. ثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، عَنْ فَائِدٍ، أَبِي الْوَرْقَاءِ بْنِ عَبْدِالرَّحْمَنِ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى؛ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ تَوَضَّأَ ثَلاثاً ثَلاثاً، وَمَسَحَ رَأْسَهُ مَرَّةً.

في الزوائد: هذا الإسناد ضعيف. فائد بن عبدالرحمن قال فيه البخاريّ: منكر الحديث. وقال الحاكم: روى عن ابن أبي أوفى أحاديث موضوعة. نعم، المتن رواه النسائي في الصغرى من حديث عليّ بن أبي طالب.

132. (416) (6119)- *Abdullah İbnu Ebi Evfa* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı abdest alırken gördüm (yıkanacak uzuvlarını) üçer kere yıkamış, başına da bir kere meshetmişti."

AÇIKLAMA:

Bu hükmü ifade eden başka rivayetler de gelmiştir. Abdest almada başın bir kere meshi esas olmakla birlikte, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın iki ve hatta üç kere meshettiğine dair rivayetler de gelmiştir; Aynî, bunları mahrec ve kaynaklarını da göstererek kaydeder.

133-6120 ٤١٧ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثنا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ شَهْرِ ابْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ أَبِي مَالِكٍ الْأَشْعَرِيِّ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَتَوَضَّأُ ثَلَاثاً ثَلَاثاً.

في الزوائد: هذا الإسناد ضعيف. وليث هو ابن أبي صيف.

وقال السندي: وشهر، قد تكلموا فيه.

133. (417) (6120)- *Ebu Malik el-Eş'arî* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (uzuvlarını) üçer sefer yıkayarak abdest alırdı."

❑ UZUVLARI BİR, İKİ, ÜÇ KERE YIKAYARAK ABDEST

134-6121 ٤١٩ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ خَلَّادٍ الْبَاهِلِيُّ. حَدَّثَنِي مَرْحُومُ بْنُ عَبْدِالْعَزِيزِ الْعَطَّارُ. حَدَّثَنِي عَبْدُالرَّحِيمِ بْنُ زَيْدٍ الْعَمِّيُّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ قُرَّةَ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: تَوَضَّأَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ وَاحِدَةً وَاحِدَةً. فَقَالَ «هٰذَا وُضُوءُ مَنْ لَا يَقْبَلُ اللّٰهُ مِنْهُ صَلَاةً إِلَّا بِهِ» ثُمَّ تَوَضَّأَ ثِنْتَيْنِ ثِنْتَيْنِ. فَقَالَ «هٰذَا وُضُوءُ الْقَدْرِ مِنَ الْوُضُوءِ». وَتَوَضَّأَ ثَلَاثاً ثَلَاثاً. وَقَالَ: «هٰذَا أَسْبَغُ الْوُضُوءِ. وَهُوَ وُضُوئِي وَوُضُوءُ خَلِيلِ اللّٰهِ إِبْرَاهِيمَ. وَمَنْ تَوَضَّأَ هٰكَذَا ثُمَّ قَالَ عِنْدَ فَرَاغِهِ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، فُتِحَ لَهُ ثَمَانِيَةُ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ يَدْخُلُ مِنْ أَيِّهَا شَاءَ».

في الزوائد: في الإسناد، زيد العمّيّ وهو ضعيف. وعبدالرحيم متروك، بل كذاب. ومعاوية بن قرة لم يلق ابن عمر. قاله ابن حاتم في العلل. وصرّح به الحاكم في المستدرك.

134. (419) (6121)- *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir defasında abdest uzuvlarını) birer kere yıkayarak abdest aldı ve: *"Bu abdest, Allah'ın bunsuz hiçbir namazını kabul etmeyeceği kimsenin abdestidir!"* buyurdu. Sonra

"Bu, abdestin en mükemmel olanıdır. Ayrıca bu, hem benim, hem de Halilullah olan Hz. İbrahim aleyhisselam'ın abdestidir. Kim bu şekilde abdest alır, tamamlayınca da eşhedü en la ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abduhu ve resulühü "Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur ve şehadet ederim ki Muhammed Allah'ın kulu ve elçisidir" derse kendisine cennetin sekiz kapısı birden açılır, hangi kapısından dilerse ondan içeri girer!" buyurdular."

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm),* bu hadislerinde abdestin meşru çeşitlerini öğretmektedir. Buna göre bütün uzuvların birer kere yıkanması suretiyle alınan abdest, namazın kabul edilmesi için şart olan temizliğin asgarî şartını yerine getirmektedir. Bu kadarcık bir temizlik yapılmadan kılınan namaz makbul değildir. Sözgelimi, abdest uzuvlarından birinin yıkanmaması veya "yıkama" manasını ifade etmeyecek şekilde ıslak bezle silinmesi abdest sayılmayacaktır.

2- Hadiste abdest işinin mutlak su ile yapılacağı manası da mevcuttur. Öyleyse bunun dışına çıkan mayilerle abdest caiz olmamalıdır. Sözgelimi gül suyu her ne kadar temiz ise de, onunla abdest caiz değildir.

3- Hadis, abdestin en mükemmel şeklini de belirtmektedir: Abdest uzuvlarını üçer sefer yıkamak. Şu halde daha fazla yıkanması hiss-i zahirimize göre temizliği daha da artıracak gibi gelirse de, hakikat-ı diniye noktasından öyle değildir. Üçten fazlası israf addedilmiştir ve bunun mekruh olduğu başka rivayetlerde belirtilmiştir. Hadis, uzuvların üçer sefer yıkanmasına dair sünnetin *Hz. İbrahim aleyhisselam*'a dayandığını belirtir. Bazı rivayetlerde "Bu, benden önceki peygamberlerin abdestidir" diye ifade edilmiştir.

4- Hadis, abdestle ilgili mühim bir adaba da yer vermiştir. Abdest kelime-i şehadetle son bulmalıdır. Bu, abdestte kemalin zirvesini teşkil etmektedir.

5- Sadedinde olduğumuz hadis, abdest yoluyla temizlik işinin, insanlara daha önceki devirlerde de teşrî edildiğini gösterir. Esasen pekçok ayet, eski peygamberlerin, beşeriyete namaz, oruç, zekat gibi dinimizde yer alan ibadetleri emrettiğini belirtmektedir. Esasen اِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْإِسْلَامُ **"Şurası muhakkak ki, Allah katında muteber din İslam'dır"** (Al-i İmran 19) ayetinde bidayetten beri insanlığa tek dinin teşrî edildiği, buna da İslam dendiği haber verilmektedir. Bunu, bazı teferruatta farklı olsa da esas prensiplerde müştereklik diye anlayabiliriz.

Son olarak şunu da belirtelim: Hadiste temas edilen hususlar, başka rivayetlerdede aynen gelmiştir.

135-6122 ٤٢٠ - حَدَّثَنَا جعفر بن مُسافِرٍ. ثَنَا إسْمَاعِيلُ بنُ قَعْنَب، أَبُو بِشْرٍ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بنُ عَرادَةَ الشَّيْبَانِيُّ، عَنْ زَيْدِ بْنِ الْحَوَارِيِّ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ قُرَّةَ، عَنْ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ دَعَا بِمَاءٍ فَتَوَضَّأَ مَرَّةً مَرَّةً. فَقَالَ: «هٰذَا وَظِيفَةُ الْوُضُوءِ» أَوْ قَالَ: «وُضُوءُ مَنْ لَمْ يَتَوَضَّأْهُ لَمْ يَقْبَلِ اللهُ لَهُ صَلاَةً» ثُمَّ تَوَضَّأَ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ قَالَ: «هٰذَا وُضُوءُ مَنْ تَوَضَّأَهُ أَعْطَاهُ اللهُ كِفْلَيْنِ مِنَ الأَجْرِ» ثُمَّ تَوَضَّأَ ثَلاَثاً ثَلاَثاً. فَقَالَ: «هٰذَا وُضُوئِي وَوُضُوءُ الْمُرْسَلِينَ مِنْ قَبْلِي»

في الزوائد: في إسناده زيد، العمّيّ هو، ضعيف. وكذا الرواي عنه. ورواه الإمام أحمد في مسنده عن أبي إسرائيل عن زيد العمّيّ عن نافع عن ابن عمر.

135. (420) (6122)- *Übey İbnu Ka'b* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* su getirtip (uzuvlarını) birer birer yıkayarak abdest aldı.

"İşte bu abdest vazifesidir!" buyurdu. Yahut da: *"İşte bu, yapmadığı takdirde, Allah'ın namazını kabul etmeyeceği, kişinin (yapması gereken asgarî) abdestidir!"* buyurdu. Sonra ikişer ikişer yıkayarak abdest aldı. Sonra:

"Bu da, Allah'ın ücretini iki hisse verdiği kimsenin abdestidir!" buyurdu. Üç sefer yıkayarak abdest aldı ve: *"İşte bu benim ve benden önceki peygamberlerin abdestidir!"* buyurdu."

❑ ABDESTTE İKTİSAD

136-6123 ٤٢٤ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُصَفَّى الْحِمْصِيُّ. ثَنَا بَقِيَّةُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفَضْلِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ سَالِمٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: رَأَى رَسُولُ اللهِ ﷺ رَجُلاً يَتَوَضَّأُ فَقَالَ: «لاَ تُسْرِفْ. لاَ تُسْرِفْ».

في الزوائد: إسناده ضعيف. بقية مدلّس.

136. (424) (6123)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* abdest alan bir adam görmüştü: *"İsraf etme! İsraf etme!"* buyurdular."

137-6124 ٤٢٥ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحيىٰ. ثَنَا قُتَيبَةُ. ثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ، عَنْ حُيَيِّ بْنِ عَبْدِاللهِ الْمَعَافِرِيِّ، عَنْ أَبِي عَبْدِالرَّحْمَـٰنِ الْحُبُلِيِّ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَمْرٍو؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ مَرَّ بِسَعْدٍ، وَهُوَ يَتَوَضَّأُ. فَقَالَ: «مَا هٰذَا السَّرَفُ؟» فَقَالَ: أَفِي الْوُضُوءِ إِسْرَافٌ؟ قَالَ: «نَعَمْ. وَإِنْ كُنْتَ عَلَى نَهَرٍ جَارٍ».

في الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف حي بن عبدالله وابن لهيعة.

137. (425) (6124)- *Abdullah İbnu Amr* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, abdest almakta olan Sa'd'a uğramıştı:

"Bu israf da ne?" buyurdular. Sa'd: "Abdestte dahi israf olur mu?" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"*Evet*! cevabını verdi, *akan bir nehir üzerinde olsan bile!"*

AÇIKLAMA:

Nevevi'nin de ifade ettiği üzere, İslam uleması bu ve benzeri hadislerden hareketle, abdest sırasında fazla su kullanmayı, deniz kenarında bile olsa "mekruh" addetmekte icma etmiştir. Kerahati, tahrime hamleden olmuş ve hatta *"haram"* diyen de bulunmuş ise de, esahh olanı tenzihe hamletmektir.

Bu yasakta şeriat-ı garranın başka maksadları bulunduğu için, suyun nehirde bedava akması gibi fevkalâde bolluğu kerahati ortadan kaldırmıyor. Buradaki makasıd-ı şer'iyyeden biri, kişiye, günde beş kere *"israfın kötülüğü"*nü hatırlatmak, bir değeri de *"tabiata saygı"*yı zihinlerde tesbit etmek olmalıdır.

Hanefî alimler, kişinin kendi sahip bulunduğu suda veya kullanılması mübah olan suda israfın tahrimen mekruh, mescidlere vakfedilen sularda israfın ise, haram olduğuna hükmetmişlerdir.

❑ ABDESTTE İSBAĞ: MÜKEMMEL ABDEST

138-6125 ٤٢٧ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَحيىٰ بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ. ثَنَا زُهَيْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «أَلاَ أَدُلُّكُمْ عَلَى مَا يُكَفِّرُ اللهُ بِهِ

الْخَطَايَا وَيَزِيدُ بِهِ فِي الْحَسَنَاتِ؟» قَالُوا: بَلَىٰ. يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ: «إِسْبَاغُ الْوُضُوءِ عَلَى الْمَكَارِهِ، وَكَثْرَةُ الْخُطَا إِلَى الْمَسَاجِدِ، وَانْتِظَارُ الصَّلَاةِ بَعْدَ الصَّلَاةِ».

في الزوائد: حديث أبي سعيد رواه ابن حبان في صحيحه. وله شاهد في صحيح مسلم وغيره.

138. (427) (6125)- *Ebu Saidi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: *"Yaptığınız taktirde Allah'ın günahlarınızı affedip, sevabınızı artırdığı ameli size söyleyeyim mi?"*

"Evet ey Allah'ın Resulü, söyleyin!" dediler.

"Sıkıntıya rağmen abdesti mükemmel yapmak, mescidlere çok yürümek, bir namazdan sonra müteakip namazı beklemek."

AÇIKLAMA:

Resulullah burada, kulluk edebinin mühimlerine irşad buyurmaktadır: Abdestin her halukârda mükemmel olması: Sıkıntı, çok soğuk, çok sıcak, hastalık, suyun parayla ve pahalı olması... gibi durumlardan ileri gelebilir. Mescidlere çok yürümek: Mescid uzak dahi olsa namazları orada kılmak veya her vakti mescidde kılmak demektir. Namazı kılınca, zihnen ikinci namaza hazırlıklı olmak, abdestli bulunmak, vaktin girip girmediğini takip etmek, namazı ilk vaktinde cemaatle kılma gayretinde olmakla da *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın belirttiği üçüncü şart gerçekleşir.

❑ SAKALI HİLALLEME

139-6126 ٤٣١ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ حَفْصِ بْنِ هِشَامِ بْنِ زَيْدِ بْنِ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ كَثِيرٍ، أَبُو النَّضْرِ، صَاحِبُ الْبَصْرِيِّ، عَنْ يَزِيدَ الرَّقَاشِيِّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذَا تَوَضَّأَ خَلَّلَ لِحْيَتَهُ وَفَرَّجَ أَصَابِعَهُ مَرَّتَيْنِ.

في الزوائد: في إسناد حديث أنس هذا، يحيى بن كثير، وهو ضعيف، وشيخه يزيد.

139. (431) (6126)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* abdest aldığı zaman mübarek parmaklarını açarak sakalını hilaller ve bunu iki sefer yapardı."

140-6127 ٤٣٢ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا عَبْدُالْحَمِيدِ بْنُ حَبِيبٍ. ثَنَا

الأَوْزَاعِيُّ. ثَنَا عَبْدُالْوَاحِدِ ابْنُ قَيْسٍ. حَدَّثَنِي نَافِعٌ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذَا تَوَضَّأَ عَرَكَ عَارِضَيْهِ بِعْضَ الْعَرْكِ، ثُمَّ شَبَكَ لِحْيَتَهُ بِأَصَابِعِهِ مِنْ تَحْتِهَا.

في الزوائد: في إسناده عبدالواحد، وهو مختلف فيه.

140. (432) (6127)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, abdest alınca, yanaklarını biraz ovduktan sonra sakalını alt kısmından (yukarı doğru) parmaklarıyla karıştırdı."

141-6128 ٤٣٣– حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِاللهِ الرَّقِّيُّ. حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رَبِيعَةَ الْكِلَابِيُّ. ثَنَا وَاصِلُ ابْنُ السَّائِبِ الرَّقَاشِيُّ، عَنْ أَبِي سَوْرَةَ، عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الأَنْصَارِيِّ؛ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ تَوَضَّأَ فَخَلَّلَ لِحْيَتَهُ.

في الزوائد: هذا إسناده ضعيف، لاتفاقهم على ضعف أبي سورة وواصل الرقاشيّ.

141. (433) 6128)- *Ebu Eyyub el-Ensarî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın abdest alınca sakalını hilallediğini gördüm."

❑ BAŞI MESH

142-6129 ٤٣٧– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَارِثِ الْمِصْرِيُّ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ رَاشِدٍ الْبَصْرِيُّ، عَنْ يَزِيدَ، مَوْلَىٰ سَلَمَةَ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الأَكْوَعِ؛ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ تَوَضَّأَ فَمَسَحَ رَأْسَهُ مَرَّةً.

في الزوائد: إسناد حديث سلمة ضعيف. محمد بن الحارث، ذكره ابن حبان في الثقات وقال: يخطئ. ويحيى بن راشد ضعيف.

142. (437) (6129)- *Seleme İbnu'l-Ekva* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı abdest alırken gördüm, başını bir kere meshetmişti."

❑ KULAKLAR BAŞTANDIR

143-6130 ٤٤٣– حَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ زَكَرِيَّا بْنِ أَبِي زَائِدَةَ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ عَبَّادِ بْنِ تَمِيمٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ زَيْدٍ؛ قَالَ: قَالَ

رَسُولُ اللهِ ﷺ «الأُذُنَانِ مِنَ الرَّأْسِ».

في الزوائد: هذا إسناد حسن. إن كان سويد بن سعيد حفظه.

143. (443) (6130)- *Abdullah İbnu Zeyd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Kulaklar baştan (sayılır, yüzden sayılmaz)"* buyurdular."

AÇIKLAMA:

İbnu Mace bu hadisi *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh)'den de kaydetmiştir. Hanefîler, bunu esas alarak kulağın meshi için ayrı bir suya gerek görmemişlerdir. Şafiîler, kulağı baştan saymaz, müstakil bir uzuv addeder ve başınkinden ayrı bir su ile mesheder. *İmam Malik* ve *Ahmed İbnu Hanbel* kulakları baştan bir parça saysa da ayrı bir su ile meshetmeye hükmederler.

❑ PARMAKLARI HİLALLEME

144-6131 ٤٤٧ – حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعِيدٍ الْجَوْهَرِيُّ. ثَنَا سَعْدُ بْنُ عَبْدِالْحَمِيدِ بْنِ جَعْفَرٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ مُوسَىٰ بْنِ عُقْبَةَ، عَنْ صَالِحٍ، مَوْلَىٰ التَّوْأَمَةِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلَاةِ فَأَسْبِغِ الْوُضُوءَ وَاجْعَلِ الْمَاءَ بَيْنَ أَصَابِعِ يَدَيْكَ وَرِجْلَيْكَ».

في الزوائد: رواه الترمذي أيضا. وصالح مولى التوأمة، وإن اختلط بأخرة، لكن روى عنه موسى بن عقبة قبل الاختلاط. فالحديث حسن كما قال الترمذي.

144. (447) (6131)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Namaza kalktığın vakit abdesti mükemmel yap. (Bu cümleden olarak) suyu ayak ve el parmaklarının arasına iyice ulaştır."*

145-6132 ٤٤٩ – حَدَّثَنَا عَبْدُالْمَلِكِ بْنُ مُحَمَّدٍ الرَّقَاشِيُّ. ثَنَا مَعْمَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عُبَيْدِاللهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ. ثَنَا أَبِي، عَنْ عُبَيْدِاللهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ إِذَا تَوَضَّأَ حَرَّكَ خَاتَمَهُ.

في الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف معمر وأبيه محمد بن عبدالله.

145. (449) (6132) Ubeydullah İbnu Ebi Rafi (radıyallahu anh) babasından naklen anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* abdest alınca altına su ulaşsın diye yüzüğünü oynatırdı."

❑ ÖKÇELERİ YIKAMAK

146-6133 ٤٥٤ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا الأَحْوَصُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي كُرَيْبٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «وَيْلٌ لِلْعَرَاقِيبِ مِنَ النَّارِ».

في الزوائد: قلت أصله في الصحيحين من حديث عبدالله بن عمرو، ومن حديث أبي هريرة. وفي مسلم من حديث عائشة، وحديث جابر، رجال إسناده ثقات. إلا أن أبا إسحاق كان يدلس، واختلط بأخرة.

146. (454) (6133)- *Hz. Cabir İbnu Abdillah* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"(Abdest sırasında yıkanmayan) ökçe üzerindeki kalın sinirlerin vay ateşten çekeceklerine!"*

147-6134 ٤٥٥ – حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ عُثْمَانَ، وَعُثْمَانُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الدِّمَشْقِيَّانِ. قَالاَ: ثَنَا الْوَلِيدُ ابْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا شَيْبَةُ بْنُ الأَحْنَفِ، عَنْ أَبِي سَلاَّمٍ الأَسْوَدِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ الأَشْعَرِيِّ. حَدَّثَنِي أَبُو عَبْدِاللهِ الأَشْعَرِيُّ، عَنْ خَالِدِ بْنِ الْوَلِيدِ، وَيَزِيدَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ، وَشُرَحْبِيلَ ابْنِ حَسَنَةَ، وَعَمْرِو بْنِ الْعَاصِ؛ كُلُّ هٰؤُلاَءِ سَمِعُوا مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ: «أَتِمُّوا الْوُضُوءَ. وَيْلٌ لِلأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ».

في الزوائد: إسناده حسن. ما علمت في رجاله ضعفا.

147. (455) (6134)- *Halid İbnu'l-Velid, Yezid İbnu Ebi Süfyan, Şurahbil İbnu Hasene, Amr İbnu'l-As* radıyallahu anhüm ecmain'den herbiri, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir: *"Abdesti mükemmel alın! (Abdest sırasında iyi yıkanmayan) ökçelerin vay ateşten çekeceklerine!"*

❑ AYAKLARIN YIKANMASI

148-6135 ٤٥٧ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا حَرِيزُ بْنُ عُثْمَانَ، عَنْ عَبْدِالرَّحْمٰنِ ابْنِ مَيْسَرَةَ، عَنِ الْمِقْدَامِ بْنِ مَعْدِيكَرِبَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ

ﷺ تَوَضَّأَ فَغَسَلَ رِجْلَيْهِ ثَلاثاً ثَلاثاً.

في الزوائد: إسناده حسن.

148. (457) (6135)- *Mikdam İbnu Ma'dikerb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, abdest aldı ve ayaklarını üçer sefer yıkadı."

AÇIKLAMA:

Daha önce de geçtiği üzere, bu hadisler de abdest sırasında ayakların mükemmel şekilde yıkanmasını amirdir. Çıplak ayağa meshetmenin Sünnî kaynaklarda delili yoktur. Ayakların yıkanmasını amir olan hadisler mütevatirdir. *Kemal İbnu'l-Hümam*, Fethu'l-Kadir'de bu hususta 34 sahabeden rivayet bulunduğunu tahkike dayanarak belirtir.

Müteakip hadiste görülen *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ)'ın Kur'an'dan istinbatı, bizzat kendi açıklamasından da anlaşılacağı üzere, Ashab'ın bi'l-ittifak takip ettiği amele muhaliftir. İbnu Hacer, Abdurrahman *İbnu Ebi Leyla*'nın: "Ashab-ı Kiram hazeratı abdestte ayakları yıkamada icma etmiştir" şeklinde Said İbnu Mansur'dan bir rivayette bulunduğunu kaydeder. Sahabelerin ayağı yıkamada icmaı, -şayet var idiyse- mesh hükmünün neshine delil olur. Kur'an-ı Kerim'in ayetlerini Ashab'ın icmaına uygun şekilde açıklamak gerekeceği, izah gerektirmeyen bir husustur.

İbnu Abbas'ın, meshe cevaz veren ifadesi, önce de belirtildiği üzere çeşitli yorumlarra tabi tutulmuştur. *İbnu Hacer, İbnu Abbas*'ın bu fetvasından rücu ettiğini de belirtir. Her halukârda tevatüren sabit olan "yıkama" emri karşısında şaz, münferid rivayetlerin hükmüne göre amel etmek büyük hatadır.

149-6136 ٤٥٨ — حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا ابْنُ عُلَيَّةَ، عَنْ رَوْحِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ عَبْدِاللهِ ابْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ، عَنِ الرُّبَيِّعِ؛ قَالَتْ: أَتَانِي ابْنُ عَبَّاسٍ فَسَأَلَنِي عَنْ هذَا الْحَدِيثِ. تَعْنِي حَدِيثَهَا الَّذِي ذَكَرَتْ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ تَوَضَّأَ وَغَسَلَ رِجْلَيْهِ. فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: إِنَّ النَّاسَ أَبَوْا إِلاَّ الْغَسْلَ. وَلاَ أَجِدُ فِي كِتَابِ اللهِ إِلاَّ الْمَسْحَ.

في الزوائد: إسناده حسن.

149. (458) (6136)- *Rübeyyi'* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) bana gelerek, şu malum hadisten sordu. -Burada

Rübeyyi' "Resulullah abdest aldı ve ayaklarını yıkadı" şeklinde yaptığı rivayeti kasteder- ve bana dedi ki: Halk (yani bütün Ashab-ı Kiram hazeratı) ayakları yıkamaktan başka bir şeyi caiz görmezler. Halbuki ben, Kitabullah'ta sadece mesh görüyorum."

AÇIKLAMA için önceki hadisin açıklamasına bakılmalıdır.

❑ ABDESTTEN SONRA ETEĞE SU SERPME

150-6137 ٤٦٢ – حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْفِرْيَابِيُّ. ثَنَا حَسَّانُ بْنُ عَبْدِاللهِ. ثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ، عَنْ عَقِيلٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ؛ قَالَ: حَدَّثَنَا أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ حَارِثَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ «عَلَّمَنِي جِبْرَائِيلُ الْوُضُوءَ. وَأَمَرَنِي أَنْ أَنْضَحَ تَحْتَ ثَوْبِي، لِمَا يَخْرُجُ مِنَ الْبَوْلِ بَعْدَ الْوُضُوءِ».

قَالَ أَبُو الْحَسَنِ بْنُ سَلَمَةَ: ثَنَا أَبُو حَاتِمٍ. ح وَثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ يُوسُفَ التِّنِّيسِيُّ. ثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ. فَذَكَرَ نَحْوَهُ.

في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف ابن لهيعة.

150. (462) (6137)- *Zeyd İbnu Harise* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cebrail aleyhisselam bana abdesti öğretti. Bu meyanda bana, abdestten sonra, çıkacak bevl (sızıntısından hasıl olacak vesveseyi önleme) için elbisemin altına su serpmemi emretti."*

151-6138 ٤٦٤ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا عَاصِمُ بْنُ عَلِيٍّ. ثَنَا قَيْسٌ، عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ؛ قَالَ: تَوَضَّأَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَنَضَحَ فَرْجَهُ.

في الزوائد: في إسناده قيس بن عاصم وهو ضعيف.

151. (464) (6138)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* abdest aldı ve fercine (ön tarafına) su serpti."

AÇIKLAMA:

Abdest bozduktan sonra istibra denen, idrar yolundan gelen sızıntının temizlenmesi gerekir. Şu halde bir müddet bekleyerek istibra yapılıp abdest alınınca ön kısımda tabii olarak hissedilecek serinlik, abdestin bozulmuş olma vesvesesine meydan verebilir. Bunu önlemek maksadıyla

kolaylık dini olan İslam, donun ön kısmına su serpmeyi teşrî etmiştir. Tirmizi'nin bir rivayetinde Aleyhissalâtu vesselâm, bunun Cebrail tarafından emredildiğini belirtir. Ancak bu emir alimlerce: *"Fercini yıka"*, *"istibra et"*, *"taşla istinca ile yetinme, su ile de taharetlen"* gibi başka manalara da hamledilmiştir. Doğrusu, belirtilendir.

★ ABDEST HAVLUSU

152-6139 ٤٦٨ – حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ، وَأَحْمَدُ بْنُ الأَزْهَرِ؛ قَالاَ: ثنا مروان بن مُحَمَّدٍ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ السِّمْطِ. ثَنَا الْوَضِينُ بْنُ عَطَاءٍ، عَنْ مَحْفُوظِ بْنِ عَلْقَمَةَ، عَنْ سَلْمَانَ الْفَارِسِيِّ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ تَوَضَّأَ، فَقَلَبَ جُبَّةَ صُوفٍ كَانَتْ عَلَيْهِ، فَمَسَحَ بِهَا وَجْهَهُ.

في الزوائد: إسناده صحيح. ورواته ثقات. وفي سماع محفوظ من سليمان، نَظَرٌ.

152. (468) (6139)- *Selmanu'l-Farisî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* abdest aldılar. Sonra üzerindeki yün cübbesini ters çevirip (iç tarafıyla) yüzlerini sildiler."

❑ ABDESTTEN SONRAKİ DUA

152-6140 ٤٦٩ – حَدَّثَنَا مُوسَىٰ بْنُ عَبْدِالرَّحْمَٰنِ. ثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ، وَزَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ. ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ. قَالُوا: ثَنَا عَمْرُو بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ وَهْبٍ، أَبُو سُلَيْمَانَ النَّخَعِيُّ. قَالَ: حَدَّثَنِي زَيْدٌ الْعَمِّيُّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ ثُمَّ قَالَ، ثَلاَثَ مَرَّاتٍ: أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ فُتِحَ لَهُ ثَمَانِيَةُ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ. مِنْ أَيِّهَا شَاءَ دَخَلَ».

قَالَ أَبُو الْحَسَنِ بْنُ سَلَمَةَ الْقَطَّانُ: ثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ نَصْرٍ. ثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ بِنَحْوِهِ.

في الزوائد: في إسناده زيد العمّي وهو ضعيف.

قال السندي: قلت لكن أصل الحديث صحيح من حديث عمر بن الخطاب. رواه مسلم وأبو داود والترمذي. كما رواه المصنف من رواية عمر أيضا. ولا عبرة بتضعيف الترمذي الحديث في رواية عمر، كما نبّه عليه، والعجب من صاحب الزوائد أنه اقتصر على كلام الترمذي مع ثبوت الحديث في صحيح مسلم.

153. (469) (6140)- *Hz. Enes* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim abdest alınca onu mükemmel kılar, sonra da üç kere: "Eşhedü enla ilahe illallalhu vahdehu la şerike leh ve eşhedü enne Muhammeden abduhu ve resulühü" derse, kendisine cennetin sekiz kapısı açılır, dilediğinden içeri girer."*

❑ TUNÇ KAPLA ABDEST

154-6141 ٤٧٢ – حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ. ثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ الدَّرَاوَرْدِيُّ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ جَحْشٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ؛ أَنَّهُ كَانَ لَهَا مِخْضَبٌ مِنْ صُفْرٍ. قَالَتْ: كُنْتُ أُرَجِّلُ رَأْسَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِيهِ.

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

154. (472) (6141)- *Zeyneb Bintu Cahş* radıyallahu anhâ'nın anlattığına göre, "Kendisinin sarıdan (tunçtan) bir teknesi vardı ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın saçlarını bu leğende tarardı."

❑ UYUYANIN ABDESTİ

155-6142 ٤٧٥ – حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ عَامِرِ بْنِ زُرَارَةَ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ زَكَرِيَّا بْنِ أَبِي زَائِدَةَ، عَنْ حَجَّاجٍ، عَنْ فُضَيْلِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ نَامَ حَتَّى نَفَخَ. ثُمَّ قَامَ فَصَلَّى.

في الزوائد: هذا إسنادٌ رجالُه ثقات. إلا أن فيه حجاجا، وهو ابن أرطاة، كان يدلّس.

155. (475) (6142)- *Abdullah İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (bir gün) horlayıncaya kadar uyudu. Sonra kalkıp namaz kıldı."

156-6143 ٤٧٦ – حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ عَامِرِ بْنِ زُرَارَةَ، عَنِ ابْنِ أَبِي زَائِدَةَ، عَنْ حُرَيْثِ بْنِ أَبِي مَطَرٍ، عَنْ يَحْيَىٰ بْنِ عَبَّادٍ، أَبِي هُبَيْرَةَ الأَنْصَارِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: كَانَ نَوْمُهُ ذٰلِكَ وَهُوَ جَالِسٌ. يَعْنِي النَّبِيَّ ﷺ.

في الزوائد: هذا إسناده ضعيف لضعف حريث. ورواه أبو داود والترمذي من وجه آخر، عن ابن عباس،

بغير هذا السياق.

قال السندى: قلت قد ضعّفه أبو داود من حيث الإسناد ومن حيث المعنى.

156. (476) (6143)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın o uykusu, kendisi yani Hz. Peygamber oturur iken olmuştur."

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın uykudan kalkıp abdest almadan namaz kıldığına dair rivayetler, şarihlerce şöyle izah edilir. Aslında uyku abdestin bozulmasına vesiledir Çünkü farkında olmadan, uyuyan yellenmiş olabilir. Buna rağmen Resulullah'ın abdest almadan namaz kılması, onun kalbinin uyumamış olmasındandır. Zira başka hadislerde "gözünün uyuduğu, kalbinin uyumadığı" belirtilmiştir.

❑ ZEKERE DEĞİNCE ABDEST Mİ?

57-6144 ٤٨٠ – حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْجِزَامِيُّ. ثَنَا مَعْنُ بْنُ عِيسَىٰ ح وَحَدَّثَنَا عَبْدُالرَّحْمٰنِ ابْنُ إِبْرَاهِيمَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ نَافِعٍ، جَمِيعاً، عَنِ ابْنِ أَبِي ذِئْبٍ، عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَبْدِالرَّحْمٰنِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِالرَّحْمٰنِ بْنِ ثَوْبَانَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِذَا مَسَّ أَحَدُكُمْ ذَكَرَهُ، فَعَلَيْهِ الْوُضُوءُ».

في الزوائد: في إسناده مقال. عقبة بن عبدالرحمن ذكره ابن حباه في الثقات. وقال ابن المدينى شيخ مجهول، وباقى رجاله ثقات.

157. (490) (6144)- *Hz. Cabir İbnu Abdillah* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz zekerine (erkeklik uzvuna) dokunacak olursa ona abdest almak gerekir."*

158-6145 ٤٨١ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا الْمُعَلَّى بْنُ مَنْصُورٍ. ح وَحَدَّثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ أَحْمَدَ ابْنِ بَشِيرِ بْنِ ذَكْوَانَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ. قَالاَ: ثَنَا الْهَيْثَمُ بْنُ حُمَيْدٍ. ثَنَا الْعَلاَءُ ابْنُ الْحَارِثِ، عَنْ مَكْحُولٍ، عَنْ عَنْبَسَةَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ، عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ؛ قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «مَنْ مَسَّ فَرْجَهُ فَلْيَتَوَضَّأْ».

في الزوائد: في الإسناد مقال. ففيه مكحول الدمشقيّ، وهو مدلّس، وقد رواه بالعنعنة فوجب ترك

حديثه. لاسيما وقد قال البخاريّ وأبو زُرعة: إنه لم يسمع من عنبسة بن أبي سفيان. فالإسناد منقطع.

158. (481) (6145)- *Ümmü Habibe* ve *Ebu Eyyub* (radıyallahu anhümâ)'dan rivayet edildiğine göre *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Fercine (cinsiyet uzvuna) dokunan abdest alsın"* dediğini işitmişlerdir."

159-6146 ٤٨٤- حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ بْنِ سَعِيدِ بْنِ كَثِيرِ بْنِ دِينَارٍ الْحِمْصِيُّ. ثَنَا مَرْوَانُ ابْنُ مُعَاوِيَةَ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ؛ قَالَ: سُئِلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ مَسِّ الذَّكَرِ، فَقَالَ «إِنَّمَا هُوَ حِذْيَةٌ مِنْكَ».

في الزوائد: في إسناده جعفر بن الزبير. وقد اتفقوا على ترك حديثه واتهموه.

159. (484) (6146)- Ebu Ümame (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a kişinin zekerine değmesinden sorulmuştu: *"O senin vücudundan küçük bir et parçasından başka birşey değil"* buyurdular."

AÇIKLAMA:

Bu mevzuda gelen bütün rivayetleri değerlendiren İslam fakihlerinin birkısmı bu temasın abdesti bozmayacağına hükmederken, diğer bir kısmı da bozacağına hükmetmiştir. Bozmaz diyenler arasında *Ebu Hanife,* Kûfe ehli ve *İbnu'l-Mübarek* de vardır.

❑ ATEŞTE PİŞENDEN ABDEST Mİ?

160-6147 ٤٨٧- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ خَالِدٍ الأَزْرَقُ. ثَنَا خَالِدُ بْنُ يَزِيدَ بْنِ أَبِي مَالِكٍ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: كَانَ يَضَعُ يَدَيْهِ عَلَى أُذُنَيْهِ وَيَقُولُ: صُمَّتَا إِنْ لَمْ أَكُنْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «تَوَضَّؤُا مِمَّا مَسَّتِ النَّارُ».

في الزوائد: في إسناده خالد بن يزيد. وثقه جماعة وضعفه آخرون. والمتن معلوم بالصحة.

160. (487) (6147)- *Yezid İbnu Ebi Malik*'ten rivayet edildiğine göre, "Enes İbnu Malik (radıyallahu anh) ellerini kulaklarının üstüne koyarak: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: "Ateşte pişen şeyi yiyince abdest alın" dediğini işitmemişsem kulaklarım sağır olsun!" derdi."

161-6148 ٤٨٩- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ. أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ

مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْكَدِرِ. وَعَمْرُو بْنِ دِينَارٍ، وَعَبْدُاللهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: أَكَلَ النَّبِيُّ ﷺ وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ خُبْزاً وَلَحْماً، وَلَمْ يَتَوَضَّؤُا.

في الزوائد: رجال هذا الإسناد ثقات.

161. (489) (6148)- *Hz.Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, *Hz. Ebu Bekr* ve *Hz. Ömer* ekmek ve et yediler ve abdest tazelemediler."

162-6149 ٤٩٢ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ، عَنْ يَحْيَىٰ بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ بُشَيْرِ بْنِ يَسَارٍ. ثَنَا سُوَيْدُ بْنُ النُّعْمَانِ الأَنْصَارِيُّ؛ أَنَّهُمْ خَرَجُوا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ إِلَى خَيْبَرَ. حَتَّى إِذَا كَانُوا بِالصَّهْبَاءِ صَلَّى الْعَصْرَ. ثُمَّ دَعَا بِأَطْعِمَةٍ، فَلَمْ يُؤْتَ إِلاَّ بِسَوِيقٍ. فَأَكَلُوا وَشَرِبُوا. ثُمَّ دَعَا بِمَاءٍ. فَمَضْمَضَ فَاهُ. ثُمَّ قَامَ فَصَلَّى بِنَا الْمَغْرِبَ.

في الزوائد: رجال إسناده ثقات.

162. (492) (6149)- *Süveyd İbnu Nu'man el-Ensari*'nin anlattığına göre, "Ashab'tan bir grup Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte Hayber'e hareket ederler. Yolda Sahba nam mevkiye gelince ikindi kılınır. *Aleyhissalâtu vesselâm* yiyecek talep eder. Sadece kavud çıkarılır. Onlar yenilir, içilir. Sonra su talep eden Resulullah ağzını çalkayıp cemaate akşam namazı kıldırır."

AÇIKLAMA:

Ateşte pişen şeyi yiyince abdest alınacağına ve alınmayacağına dair başka rivayetler de var. Fukaha bu hususta ihtilaf etmiş olsa da, cumhur ateşte pişeni yemekle abdest gerekmeyeceğine hükmetmiş, diğer hadislerin mensuh olduğunu belirtmiştir.

❑ DEVE ETİ YEYİNCE ABDEST Mİ?

163-6150 ٤٩٦ - حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ الْهَرَوِيُّ، إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ حَاتِمٍ. ثَنَا عَبَّادُ بْنُ الْعَوَّامِ، عَنْ حَجَّاجٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَبْدِاللهِ، مَوْلَى بَنِي هَاشِمٍ (وَكَانَ ثِقَةً. وَكَانَ الْحَكَمُ يَأْخُذُ عَنْهُ) ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَـٰنِ بْنُ أَبِي لَيْلَىٰ، عَنْ أُسَيْدِ بْنِ حُضَيْرٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لاَ تَوَضَّؤُا مِنْ أَلْبَانِ الْغَنَمِ وَتَوَضَّؤُا مِنْ أَلْبَانِ الإِبِلِ».

في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف حجاج بن أرطاة وتدليسه. وقد خالفه غيره. والمحفوظ «عن عبدالرحمن بن أبي ليلى، عن البراء».

163. (496) (6150) *Üseyd İbnu Hudayr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Koyun sütünü içince abdest almayın, deve sütünü içince abdest alın."

164-6151 ٤٩٧– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ عَبْدِ رَبِّهِ. ثَنَا بَقِيَّةُ، عَنْ خَالِدِ بْنِ يَزِيدَ ابْنِ عُمَرَ بْنِ هُبَيْرَةَ الْفَزَارِيِّ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ؛ قَالَ: سَمِعْتُ مُحَارِبَ بْنَ دِثَارٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ عَبْدَاللهِ بْنَ عَمْرٍو يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «تَوَضَّؤُا مِنْ لُحُومِ الأبِلِ، وَلاَ تَتَوَضَّؤُا مِنْ لُحُومِ الْغَنَمِ. وَتَوَضَّؤُا مِنْ أَلْبَانِ الإِبِلِ، وَلاَ تَتَوَضَّؤُا مِنْ أَلْبَانِ الْغَنَمِ. وَصَلُّوا فِي مُرَاحِ الْغَنَمِ، وَلاَ تُصَلُّوا فِي مَعَاطِنِ الإِبِلِ».

في الزوائد: في إسناده بقية بن الوليد وهو مدلّس. وقد رواه بالعنعنة. رجاله ثقات. خالد بن عمر مجهول الحال.

164. (497) (6151)- *Abdullah İbnu Amr* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Devenin etini yeyince abdest alın, koyunun etini yeyince abdest almayın. Deve sütü içince de abdest alın, koyun sütü içince abdest almayın; koyun ağılında namaz kılın, deve ağıllarında namaz kılmayın!"* buyurdular."

AÇIKLAMA:

Alimler, bu hadislerdeki *"abdest (vudu)"* kelimesini yıkamak manasında anlamış, daha yağlı olan deve eti yiyip sütü içilince, yağdan arınmak için ağzın yıkanmasının tavsiye edildiğini belirtmişlerdir. Müteakip hadis bu hususu te'yid eder.

❑ SÜT İÇİNCE MAZMAZA

166-6152 ٥٠٠– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. قَالاَ: ثَنَا وَكِيعٌ. ثَنَا الأَعْمَشُ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَبَّلَ بَعْضَ نِسَائِهِ ثُمَّ خَرَجَ إِلَى الصَّلاَةِ وَلَمْ يَتَوَضَّأْ. قُلْتُ: مَا هِيَ إِلاَّ

أَنْتِ. فَضَحِكَتْ.

هذا الحديث قد رواه أبو داود والنسائي بإسناد فيه إرسال. والارسال لا يضر، عند الجمهور، في الاحتجاج. وقد جاء بذلك الإسناد موصولا، ذكره الدارقطنيّ. وقد رواه البزار بإسناد حسن. ورواه المصنف بإسنادين. فالحديث حجة بالاتفاق.

165. (500) (6152)- *Sehl İbnu Sa'd es-Saidi* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Süt içince ağzınızı su ile çalkalayın, çünkü o yağlıdır"* buyurdular."

❑ ÖPME ABDESTİ BOZAR MI?

166-6153 ٥٠٢ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. قَالاَ: ثَنَا وَكِيعٌ. ثَنَا الأَعْمَشُ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَبَّلَ بَعْضَ نِسَائِهِ ثُمَّ خَرَجَ إِلَى الصَّلاَةِ وَلَمْ يَتَوَضَّأْ. قُلْتُ: مَا هِيَ إِلاَّ أَنْتِ. فَضَحِكَتْ.

هذا الحديث قد رواه أبو داود والنسائي بإسناد فيه إرسال. والارسال لا يضر، عند الجمهور، في الاحتجاج. وقد جاء بذلك الإسناد موصولا، ذكره الدارقطنيّ. وقد رواه البزار بإسناد حسن. ورواه المصنف بإسنادين. فالحديث حجة بالاتفاق.

166. (502) (6153)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hanımlarından birini öptü, sonra çıkıp namaza gitti, abdest almadı." (Ravi Urve der ki): "O mutlaka sendin!" dedim. Aişe güldü."

167-6154 ٥٠٣ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ، عَنْ حَجَّاجٍ، عَنْ عَمْرِو ابْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ زَيْنَبَ السَّهْمِيَّةِ، عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ يَتَوَضَّأُ ثُمَّ يُقَبِّلُ وَيُصَلِّي وَلاَ يَتَوَضَّأُ. وَرُبَّمَا فَعَلَهُ بِي.

في الزوائد: في إسناده حجاج بن أرطاة. وهو مدلّس. وقد رواه بالعنعنة. وزينب، قال فيها الدارقطنيّ لا تقوم بها حجة.

167. (503) (6154)- Yine *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* abdest alır, sonra (zevcesini) öper ve abdest almadan namaz kılardı. Bunu bana yaptığı da olurdu."

AÇIKLAMA:

"Öpme"nin, kadına değmenin abdesti bozup bozmayacağı ihtilaflı bir mevzudur. Ashab ve tabiinden birkısmı, *Ebu Hanife, Süfyan-ı Sevrî* ve Kûfe ehli öpmenin adesti bozmayacağına hükmetmişlerdir.İmam Malik, Şafii, Evzai, Ahmed ve İshak ise öpme ve değmenin abdesti bozacağına hükmetmişlerdir. Ancak Hanefiler de mübaşeret-i fahişenin abdesti bozacağına hükmetmişlerdir: Kadın ve erkek çıplak veya ince bir haille karınlarını veya müntesir bulunan uzuvlarını değdirdikleri takdirde yaşlık hasıl olmasa da abdest bozulur. Sadece İmam Muhammed, "Bu durumda da yaşlık hasıl olmadıkça abdest bozulmaz" demiştir.

❑ ABDEST ÜSTÜNE ABDEST

168-6155 ٥١٢ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ يَزِيدَ الْمُقْرِئُ. ثَنَا عَبْدُالرَّحْمَـٰنِ بْنُ زِيَادٍ، عَنْ أَبِي غُطَيْفٍ الْهُذَلِيِّ؛ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَاللهِ بْنَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، فِي مَجْلِسِهِ فِي الْمَسْجِدِ. فَلَمَّا حَضَرَتِ الصَّلاَةُ قَامَ فَتَوَضَّأَ وَصَلَّى، ثُمَّ عَادَ إِلَى مَجْلِسِهِ. فَلَمَّا حَضَرَتِ الْعَصْرُ قَامَ فَتَوَضَّأَ وَصَلَّى، ثُمَّ عَادَ إِلَى مَجْلِسِهِ. فَلَمَّا حَضَرَتِ الْمَغْرِبُ قَامَ فَتَوَضَّأَ وَصَلَّى، ثُمَّ عَادَ إِلَى مَجْلِسِهِ. فَقُلْتُ: أَصْلَحَكَ اللهُ. أَفَرِيضَةٌ أَمْ سُنَّةٌ، الْوُضُوءُ عِنْدَ كُلِّ صَلاَةٍ؟ قَالَ: أَوَ فَطِنْتَ إِلَيَّ، وَإِلَى هَـٰذَا مِنِّي؟ فَقُلْتُ: نَعَمْ. فَقَالَ: لاَ. لَوْ تَوَضَّأْتُ لِصَلاَةِ الصُّبْحِ لَصَلَّيْتُ بِهِ الصَّلَوَاتِ كُلَّهَا. مَالَمْ أُحْدِثْ. وَلَكِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «مَنْ تَوَضَّأَ عَلَى كُلِّ طُهْرٍ فَلَهُ عَشْرُ حَسَنَاتٍ» وَإِنَّمَا رَغِبْتُ فِي الْحَسَنَاتِ.

في الزوائد: مدار الحديث على عبدالرحمن بن زياد الإفريقيّ، وهو ضعيف. ومع ضعفه كان يدلّس.

ورواه أبو داود والترمذي بغير ذكر القصة.

168. (512) (6155)- *Ebu Gutayf el-Huzelî* anlatıyor: "Abdullah İbnu Ömer'i, mesciddeki ders halkasında dinlemiştim. Namaz vakti girince, kalkıp abdest aldı ve namaz kıldı, sonra tekrar tedris halkasına döndü. İkindi vakti olunca, yine kalkıp abdest aldı, namaz kıldı, tekrar yerine geldi. Akşam vakti girince, kalkıp abdest aldı ve namaz kıldı, sonra yerine geldi. Ben: "Allah seni ıslah buyursun, her namaz girince abdest almak farz mı sünnet mi?" dedim.

"Sen hep beni ve yaptığımı mı gözetledin?" dedi. "Evet!" dedim. Bunun üzerine: "Hayır" dedi ve açıkladı: "Eğer sabah namazı için abdest alsam onunla bütün namazları kılabilirim, (bu caizdir), yeter ki abdestimi bozmamış olayım. Ancak Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Kim abdest üzerine abdest alırsa ona on hasenat vardır"* dediğini işittim de bu hasenelere talip oldum."

❑ ABDEST HADESTEN SONRA VACİPTİR

169-6156 ٥١٤– حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنَا الْمُحَارِبِيُّ، عَنْ مَعْمَرِ بْنِ رَاشِدٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ. أَنْبَأَنَا سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: سُئِلَ النَّبِيُّ ﷺ عَنِ التَّشَبُّهِ فِي الصَّلاَةِ. فَقَالَ: «لاَ يَنْصَرِفْ حَتَّى يَسْمَعَ صَوْتاً أَوْ يَجِدَ رِيحاً».

في الزوائد: رجاله ثقات. إلا أنه معلل بأن الحفّاظ من أصحاب الزهريّ رووا عنه، عن سعيد بن عبدالله ابن زيد. وكان الإمام أحمد ينكر حديث المحاربيّ عن معمر، لأنه لم يسمع من معمر. لاسيما كان يدلّس.

169. (514) (6156)- *Ebu Saidi'l-Hudri* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a namazda abdestin bozulduğuna dair düşülecek şüpheden sorulmuştu, şöyle cevap verdi: *"Kulağına bir ses, burnuna bir koku gelinceye kadar namazdan ayrılmasın."*

170-6157 ٥١٦– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ عُبَيْدِاللهِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ عَطَاءٍ؛ قَالَ: رَأَيْتُ السَّائِبَ بْنَ يَزِيدَ يَشُمُّ ثَوْبَهُ. فَقُلْتُ: مِمَّ ذَلِكَ؟ قَالَ: إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ «لاَ وُضُوءَ إِلاَّ مِنْ رِيحٍ أَوْ سَمَاعٍ».

في الزوائد: في إسناده عبدالعزيز وهو ضعيف.

170. (516) (5157)- *Muhammed İbni Amr İbnu Ata* rahimehullah anlatıyor: "Ben, Saib İbnu Yezid'i elbisesini koklarken gördüm ve: "Bunu niçin yapıyorsun?" diye sordum. Bana: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *"Abdest, koku veya işitmek sebebiyle vacib olur!"* dediğini işittim, bunun için kokluyorum" dedi.

AÇIKLAMA:

Bu hadislerde müvesvis kimselere hitap edildiği bellidir. Çünkü ses

işitmemiş, koku burnuna kadar gelmemiş bile olsa, kişi yel kaçırdığının idrakinde olunca abdesti bozulur, hadiste geçtiği üzere bir araştırmaya girişmesine hacet kalmaz. Ama vesveseli kimselere, şeriatımız böyle bir kolaylık yolu göstermiştir.

❑ KİRLENMEYEN SUYUN MİKTARI

171-6158 ٥١٨ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ. ثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ الْمُنْذِرِ، عَنْ عُبَيْدِاللهِ بْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِذَا كَانَ الْمَاءُ قُلَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا، لَمْ يُنَجِّسْهُ شَيْءٌ».

قَالَ أَبُو الْحَسَنِ بْنُ سَلَمَةَ. حَدَّثَنَا أَبُو حَاتِمٍ. ثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ، وَأَبُو سَلَمَةَ، وَابْنُ عَائِشَةَ الْقُرَشِيُّ؛ قَالُوا: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ. فَذَكَرَ نَحْوَهُ.

في الزوائد: رجال إسناده ثقات. وقد رواه أبو داود والترمذي، ما خلا قوله «أو ثلاث».

171. (518) (6158)- *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Su iki veya üç kulle oldu mu onu hiçbir şey kirletmez."*

AÇIKLAMA: Kulleteyn bahsi daha önce geçti.

172-6159 ٥١٩ - حَدَّثَنَا أَبُو مُصْعَبٍ الْمَدَنِيُّ. ثَنَا عَبْدُالرَّحْمَٰنِ بْنُ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَطَاءِ ابْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ سُئِلَ عَنِ الْحِيَاضِ الَّتِي بَيْنَ مَكَّةَ وَالْمَدِينَةِ تَرِدُهَا السِّبَاعُ وَالْكِلَابُ وَالْحُمُرُ. وَعَنِ الطَّهَارَةِ مِنْهَا؟ فَقَالَ: «لَهَا مَا حَمَلَتْ فِي بُطُونِهَا. وَلَنَا مَا غَبَرَ. طَهُورٌ».

في الزوائد: في إسناده عبدالرحمن قال فيه الحاكم: روى عن أبيه أحاديث موضوعة. قال ابن الجوزيّ: أجمعوا على ضعفه.

172. (519) (6159)- *Ebu Saidi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a Mekke ile Medine arasında bulunan vahşi hayvanların, köpeklerin, eşeklerin uğradıkları havuzlar ve bunların suyu ile temizlik yapılıp yapılamayacağı hususunda sorulmuştu: *"Karınlarında götürdükleri onlarındır, kalan da bizimdir, temizlikte kullanabilirsiniz" dedi."*

AÇIKLAMA:

Şarihler: "Resulullah'ın bu sözü, mezkur havuzların, iki kulle veya "büyük havuz" sınıfına girecek kadar çok suya sahip olduğuna hamledilir, aksi takdirde bu hadisten "vahşi hayvanların artığı temizdir" hükmü çıkarılamaz" demiştir.

❑ HAYIZ

173-6160 ٥٢٠ – حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سِنَانٍ. ثنا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. ثنا شَرِيكٌ، عَنْ طَرِيفِ بْنِ شِهَابٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا نَضْرَةَ، يُحَدِّثُ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: انْتَهَيْنَا إِلَى غَدِيرٍ. فَإِذَا فِيهِ جِيفَةُ حِمَارٍ. قَالَ فَكَفَفْنَا عَنْهُ. حَتَّى انْتَهَى إِلَيْنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ، فَقَالَ: «إِنَّ الْمَاءَ لاَ يُنَجِّسُهُ شَيْءٌ» فَاسْتَقَيْنَا وَأَرْوَيْنَا وَحَمَلْنَا.

في الزوائد: إسناد حديث جابر ضعيف، لضعف طريف بن شهاب. قال ابن عبدالبرّ: أجمعوا على أنه ضعيف.

173. (520) (6160)- *Hz. Cabir İbnu Abdillah* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Biz büyük bir su birikintisine rastladık, içerisinde eşek ölüsü vardı. Bu leş sebebiyle o sudan kullanmaktan kaçındık. Nihayet Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize uğradı. (Halimize muttali olunca): *"Şurası muhakkak ki, suyu hiç bir şey kirletmez"* buyurdular. Biz de oradan su aldık (hayvanlara) içirdik ve (kaplarımıza) su aldık."

174-6161 ٥٢١ – حَدَّثَنَا مَحْمُودُ بْنُ خَالِدٍ، وَالْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ الدِّمَشْقِيَّانِ. قَالاَ: ثنا مَرْوَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا رِشْدِينُ. أَنْبَأَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ رَاشِدِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ الْبَاهِلِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ «إِنَّ الْمَاءَ لاَ يُنَجِّسُهُ شَيْءٌ، إِلاَّ مَا غَلَبَ عَلَى رِيحِهِ وَطَعْمِهِ وَلَوْنِهِ».

في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف رشدين.

قال السنديّ: الحديث بدون الاستثناء، رواه النسائي وأبو داود والترمذي من حديث أبي سعيد الخدري.

174. (521) (6161)- Ebu Ümame el-Bâhilî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şurası muhakkak ki suyu hiç bir şey kirletmez, yeter ki (pis madde) kokusuna, tadına ve rengine galebe çalmasın."*

AÇIKLAMA: Bu bahis daha önce geçti, tekrar etmeyeceğiz.

❑ YEMEYE BAŞLAMAYAN ÇOCUĞUN SİDİĞİ

175-6162 ٥٢٧ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا أَبُو بَكْرٍ الْحَنَفِيُّ. ثَنَا أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أُمِّ كُرْزٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «بَوْلُ الْغُلَامِ يُنْضَحُ، وَبَوْلُ الْجَارِيَةِ يُغْسَلُ».

في الزوائد: في إسناده انقطاع. فإن عمرو بن شعيب لم يسمع من أم كرز.

175. (527) (6162)- Ümmü Kürz (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"(Henüz yemek yemeyen) erkek çocuğun sidiğini temizlemek için su serpilir, kız çocuğunun sidiği ise yıkanarak temizlenir."*

AÇIKLAMA:

Bu mesele daha önce geçtiği üzere, Hanefîler başka delilleri esas alarak bu hadisle amel etmemiştir.

❑ SİDİK DEĞEN TOPRAĞIN TEMİZLENMESİ

176-6163 ٥٣٠ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ الْهُذَلِيِّ؛ قَالَ مُحَمَّدُ ابْنُ يَحْيَىٰ، وَهُوَ عِنْدَنَا ابْنُ أَبِي حُمَيْدٍ. ثَنَا أَبُو الْمَلِيحِ الْهُذَلِيُّ، عَنْ وَاثِلَةَ بْنِ الأَسْقَعِ؛ قَالَ: جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ، فَقَالَ: اللَّهُمَّ! ارْحَمْنِي وَمُحَمَّداً. وَلَا تُشْرِكْ فِي رَحْمَتِكَ إِيَّانَا أَحَداً. فَقَالَ: «لَقَدْ حَظَرْتَ وَاسِعاً، وَيْحَكَ! أَوْ وَيْلَكَ!» قَالَ، فَشَجَ يَبُولُ. فَقَالَ أَصْحَابُ النَّبِيِّ ﷺ: مَهْ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «دَعُوهُ» ثُمَّ دَعَا بِسَجْلٍ مِنْ مَاءٍ فَصَبَّ عَلَيْهِ.

في الزوائد: إسناد حديث واثلة بن الأسقع ضعيف لاتفاقهم على ضعف عبدالله الهذليّ. قال الحاكم: يروي عن أبي المليح عجائب. وقال البخاري: منكر الحديث.

176. (530) (6163)- *Vâsile İbnu'l-Eska* anlatıyor: "Bir bedevi, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek: "Allahım, bana ve Muhammed'e rahmet kıl! Bu rahmetinde bize başkasını ortak yapma!" diye dua etti.

Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: *"Bak şu yaptığına! -veya: Yazık sana!- Sen geniş olan şeyi gerçekten daralttın!"* buyurdu. Derken bedevi bacaklarını ayırıp akıtmaya başladı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*' ın ashabı: "Hey! (ne yapıyorsun!) deyip (telaşlandılar). *Aleyhissalâtu vesselâm:* "Bırakın adamı (işini tamamlasın!)" diye müdahale etti. Sonra da bir kova su getirtip üzerine döktü."

❑ TOPRAK TOPRAĞI TEMİZLER

177-6164 ٥٣٢ - حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْيَشْكُرِيُّ، عَنِ ابْنِ أَبِي حَبِيبَةَ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ الْحُصَيْنِ، عَنْ أَبِي سُفْيَانَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنَّا نُرِيدُ الْمَسْجِدَ فَنَطَأُ الطَّرِيقَ النَّجِسَةَ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «الأَرْضُ يُطَهِّرُ بَعْضُهَا بَعْضاً».

في الزوائد: إسناده ضعيف. فإن اليشكريّ مجهول. قال الذهبيّ: وشيخه مما اتفقوا على ضعفه.

177. (532) (6164)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü biz mescide gelirken pis yerlere basıyoruz (bu durumda ne yapmamız gerekir?) diye sorulmuştu. Aleyhissalâtu vesselâm şu cevabı verdi: *"Yeryüzünün bir kısmı (yürüyünce) diğer bir kısmını temizler."*

178-6165 ٥٤١ - حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ خَالِدٍ الأَزْرَقُ. ثَنَا الْحَسَنُ بْنُ يَحْيَىٰ الْخُشَنِيُّ. ثَنَا زَيْدُ بْنُ وَاقِدٍ، عَنْ بُسْرِ بْنِ عُبَيْدِاللهِ، عَنْ أَبِي إِدْرِيسَ الْخَوْلاَنِيِّ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ؛ قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ وَرَأْسُهُ يَقْطُرُ مَاءً. فَصَلَّى بِنَا فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ، مُتَوَشِّحــاً بِهِ. قَدْ خَالَفَ بَيْنَ طَرَفَيْهِ. فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ: يَا رَسُولَ اللهِ! تُصَلِّي بِنَا فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ؟ قَالَ «نَعَمْ. أُصَلِّي فِيهِ، وَفِيهِ» أَيْ قَدْ جَامَعْتُ فِيهِ.

في الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف الحسن بن يحيىٰ. اتفق الجمهور على ضعفه.

178. (541) (6165)- *Cabir İbnu Semüre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam hanımına temas ederken giydiği elbisesinin içerisinde (elbiseyi yıkamadan) namaz kılıp kılamayacağını sordu. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Kılabilir. Ancak herhangi bir bulaşık görürse onu yıkaması gerekir"* dedi."

AÇIKLAMA:

Alimler, kuru olmak kaydıyla pis yere basıldığı veya kadınların uzun olan etekleri böyle bir yere değdiği takdirde, bilahare temiz bir yere basılacak veya -etek değecek olursa- bu ikinci temas sebebiyle ayakkabı ve eteğin temiz sayılacağını belirtirler. Yaş bir pisliğe basıldığı veya yaş bir pislik bulaştığı takdirde onun temizlenmesi yıkamakla mümkündür, bu meselede ittifak vardır.

❑ MESTLER ÜZERİNE MESH

179-6166 ٥٤٦ - حَدَّثَنَا عِمْرَانُ بْنُ مُوسَى اللَّيْثِيُّ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَوَاءٍ. ثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي عَرُوبَةَ، عَنْ أَيُّوبَ؛ عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّهُ رَأَى سَعْدَ بْنَ مَالِكٍ وَهُوَ يَمْسَحُ عَلَى الْخُفَّيْنِ. فَقَالَ: إِنَّكُمْ لَتَفْعَلُونَ ذٰلِكَ؟ فَاجْتَمَعَا عِنْدَ عُمَرَ. فَقَالَ سَعْدٌ لِعُمَرَ: أَفْتِ ابْنَ أَخِي فِي الْمَسْحِ عَلَى الْخُفَّيْنِ. فَقَالَ عُمَرُ: كُنَّا وَنَحْنُ مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ نَمْسَحُ عَلَى خِفَافِنَا. لاَ نَرَى بِذٰلِكَ بَأْساً. فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ: وَإِنْ جَاءَ مِنَ الْغَائِطِ؟ قَالَ: نَعَمْ.

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات. وهو في صحيح البخاريّ بغير هذا السياق. إلا أن سعيد بن أبى عروبة كان يدلس. ورواه بالعنعنة، وأيضاً قد اختلط بأخرة.

179. (546) (6166)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ), Sa'd İbnu Malik'i mestleri üzerine meshederken görür ve: "Siz demek mest üzerine meshediyorsunuz ha!" diyerek yadırgar ve birlikte Hz. Ömer'in yanına giderler. Sa'd, Hz. Ömer'e: "Şu kardeşim oğluna mestlere meshetme hususunda fetva ver!" der. Hz. Ömer: "Biz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraberken, mestlerimize meshediyorduk, biz bunda bir beis görmeyiz!" der. İbnu Ömer: "Hatta, heladan gelmiş olsa da mı?" diye sorar. Hz. Ömer "evet!" der."

180-6167 ٥٤٧ - حَدَّثَنَا أَبُو مُصْعَبٍ الْمَدَنِيُّ. ثَنَا عَبْدُالْمُهَيْمِنِ بْنُ الْعَبَّاسِ بْنِ سَهْلٍ السَّاعِدِيُّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ مَسَحَ عَلَى الْخُفَّيْنِ، وَأَمَرَنَا بِالْمَسْحِ عَلَى الْخُفَّيْنِ.

في الزوائد: ضعيف. اتفق الجمهور على ضعف عبدالمهيمن.

180. (547) (6167)- *Sehl es-Sâidî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulul-

lah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mestleri üzerine meshetti, bize de mest üzerine meshetmemizi emir buyurdu."

181-6168 ٥٤٨- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثَنَا عُمَرُ بْنُ عُبَيْدٍ الطَّنَافِسِيُّ. ثَنَا عُمَرُ بْنُ الْمُثَنَّى، عَنْ عَطَاءِ الْخُرَاسَانِيِّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: كُنْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِي سَفَرٍ. فَقَالَ: «هَلْ مِنْ مَاءٍ؟» فَتَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى خُفَّيْهِ، ثُمَّ لَحِقَ بِالْجَيْشِ، فَأَمَّهُمْ.

في الزوائد: هذا إسناد ضعيف منقطع. قال أبو زرعة: عطاء الخراسانيّ لم يسمع من أنس. وقال العقيليّ: عمر بن المثنى حديثه غير محفوظ.

181. (548) (6168)- *Enes İbnu Malik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben bir sefer sırasında Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraberdim. Bir ara "su var mı?" diyerek abdest suyu getirtti. Abdest alıp mestleri üzerine meshetti. Sonra orduya yetişerek askerlere namaz kıldırdı."

❑ MESTİN ÜST VE ALTINA MESH

182-6169 ٥٥١- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُصَفَّى الْحِمْصِيُّ؛ قَالَ: ثَنَا بَقِيَّةُ، عَنْ جَرِيرِ بْنِ يَزِيدَ؛ قَالَ: حَدَّثَنِي مُنْذِرٌ. ثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ جَابِرٍ؛ قَالَ: مَرَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِرَجُلٍ يَتَوَضَّأُ وَيَغْسِلُ خُفَّيْهِ. فَقَالَ بِيَدِهِ، كَأَنَّهُ دَفَعَهُ «إِنَّمَا أُمِرْتَ بِالْمَسْحِ» وَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِيَدِهِ هَكَذَا: مِنْ أَطْرَافِ الأَصَابِعِ إِلَى أَصْلِ السَّاقِ. وَخَطَّطَ بِالأَصَابِعِ.

قال السنديّ: الحديث لم يذكره صاحب الزوائد. وهو، فيما أراه، من الزوائد. وفي سنده بقية، وهو متكلم فيه.

182. (551) (6169)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün yolda giderken) abdest almakta olan ve bu sırada mestlerini de yıkayan bir adama rastladı. Onu mestlerini yıkamaktan men edercesine eliyle işaret ederek: *"Sen sadece şöyle meshetmekle emrolundun"* buyurdu ve mübarek elinin parmaklarıyla ayak parmaklarının ucundan bacağın dibine (mafsal kısma) kadar çizgiler çekerek gösterdi."

❑ TEYEMMÜM

183-6170 ٥٧٠ – حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا حُمَيْدُ بْنُ عَبْدِالرَّحْمٰنِ، عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَىٰ، عَنِ الْحَكَمِ، وَسَلَمَةَ بْنِ كُهَيْلٍ؛ أَنَّهُمَا سَأَلاَ عَبْدَاللهِ بْنَ أَبِي أَوْفَىٰ عَنِ التَّيَمُّمِ. فَقَالَ: أَمَرَ النَّبِيُّ ﷺ عَمَّاراً أَنْ يَفْعَلَ هٰكَذَا. وَضَرَبَ بِيَدَيْهِ إِلَى الأَرْضِ ثُمَّ نَفَضَهُمَا. وَمَسَحَ عَلَى وَجْهِهِ. قَالَ الْحَكَمُ: وَيَدَيْهِ. وَقَالَ سَلَمَةُ: وَمِرْفَقَيْهِ.

في الزوائد: إسناده ضعيف. فيه ابن أبى ليلى، واسمه محمد بن عبدالرحمن. فضعفه من قبل حفظه.

183. (570) (6170)- *el-Hakem* ve *Seleme İbnu Küheyl*'in anlattıklarına göre, "Abdullah İbnu Ebi Evfa (radıyallahu anh)'ya teyemmümden sormuşlar, o da kendilerine şu cevabı vermiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ammar'a şöyle yapmasını emretti: Ellerini yere vurdu, sonra ellerine yapışan toz toprağı çırptı ve yüzünü meshetti.

el-Hakem, rivayetinde "Kollarını da (meshetti)" dedi.

Seleme İbnu Küheyl, rivayetinde "Dirseklerini de" demiştir."

NOT: Bu mesele teyemmümle ilgili bahiste açıklanmıştır.

184-6171 ٥٧٢ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا عَبْدُالْحَمِيدِ بْنُ حَبِيبِ بْنِ أَبِي الْعِشْرِينَ. ثَنَا الأَوْزَاعِيُّ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ يُخْبِرُ أَنَّ رَجُلاً أَصَابَهُ جُرْحٌ فِي رَأْسِهِ، عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ. ثُمَّ أَصَابَهُ احْتِلاَمٌ. فَأُمِرَ بِالاغْتِسَالِ، فَاغْتَسَلَ، فَكُزَّ، فَمَاتَ. فَبَلَغَ ذٰلِكَ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ: «قَتَلُوهُ. قَتَلَهُمُ اللهُ. أَوَلَمْ يَكُنْ شِفَاءَ الْعِيِّ السُّؤَالُ». قَالَ عَطَاءٌ: وَبَلَغَنَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «لَوْ غَسَلَ جَسَدَهُ وَتَرَكَ رَأْسَهُ، حَيْثُ أَصَابَهُ الْجِرَاحُ».

في الزوائد: إسناده منقطع.

184. (572) (6171)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ)'ın anlattığına göre bir adam başından yaralanmıştı, bilahare ihtilam sebebiyle cünüb oldu. Kendisine gusletmesi emredildi, oda yıkandı, hastalanıp öldü. Bu haber Aleyhissalâtu vesselâm'a ulaşınca:

"Onu öldürdüler, sebep olanların Allah belalarını versin! Cehaletin ilacı sormak değil mi (niye sormadan fetva verdiler?)" buyurmuştur."

Atâ der ki: "Bize ulaştığına göre, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Keşke bedenini yıkayıp başının yaralı yerini bıraksaymış"* buyurmuştur."

NOT: Bu hadis başka bir veçhiyle daha önce geçmiştir.

❑ CÜNÜBKEN ABDESTSİZ UYUNUR MU

185-6172 ٥٨٦– حَدَّثَنَا أَبُو مَرْوَانَ الْعُثْمَانِيُّ، مُحَمَّدُ بْنُ عُثْمَانَ. ثَنَا عَبْدُالْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ يَزِيدَ ابْنِ عَبْدِاللهِ ابْنِ الْهَادِ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ خَبَّابٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ؛ أَنَّهُ كَانَ تُصِيبُهُ الْجَنَابَةُ بِاللَّيْلِ، فَيُرِيدُ أَنْ يَنَامَ. فَأَمَرَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ يَتَوَضَّأَ ثُمَّ يَنَامَ.

في الزوائد: إسناده صحيح.

185. (586) (6172)- *Ebu Saidi'l-Hudri* (radıyallahu anh) anlattığına göre, "Kendisi geceleyin cünüb olur, o halde uyumak ister. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ise , ona abdest alıp öyle uyumasını emreder."

AÇIKLAMA:

Cumhur bu emri nedbe hamletmiştir. Yani cünüb kişinin uyumadan önce abdest alması mendubtur, vacib değil.

❑ HER KILIN DİBİNDE CENABETLİK

186-6173 ٥٩٨– حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ حَمْزَةَ. حَدَّثَنِي عُتْبَةُ بْنُ أَبِي حَكِيمٍ. حَدَّثَنِي طَلْحَةُ بْنُ نَافِعٍ. حَدَّثَنِي أَبُو أَيُّوبَ الأَنْصَارِيُّ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «الصَّلَوَاتُ الْخَمْسُ. وَالْجُمُعَةُ إِلَى الْجُمُعَةِ. وَأَدَاءُ الأَمَانَةِ، كَفَّارَةٌ لِمَا بَيْنَهَا» قُلْتُ: وَمَا أَدَاءُ الأَمَانَةِ؟ قَالَ «غُسْلُ الْجَنَابَةِ. فَإِنَّ تَحْتَ كُلِّ شَعَرَةٍ جَنَابَةً»

في الزوائد: إسناده ضعيف لأن طلحة بن نافع لم يسمع من أبي أيوب.

186. (598) (6173)- *Hz. Ebu Eyyub* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Beş vakit namaz, cuma namazına kadar cuma namazı, emanetin edası, arada cereyan eden (küçük) günahlara kefarettir."*

Ben "Emanetin edası nedir?" dedim.

"Cenabetten gusüldür. Zira her kılın dibinde (yıkanması gereken) cenabetlik vardır" buyurdular."

❑ KADIN İHTİLAM OLUR MU?

187-6174 ٦٠٢–حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. قَالاَ: ثنا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ خَوْلَةَ بِنْتِ حَكِيمٍ؛ أَنَّهَا سَأَلَتْ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَنِ الْمَرْأَةِ تَرَى فِي مَنَامِهَا مَا يَرَى الرَّجُلُ؟ فَقَالَ «لَيْسَ عَلَيْهَا غُسْلٌ حَتَّى تُنْزِلَ. كَمَا أَنَّهُ لَيْسَ عَلَى الرَّجُلِ غُسْلٌ حَتَّى يُنْزِلَ».

في الزوائد: إسناد هذا الحديث ضعيف لضعف علي بن زيد. وأصل الحديث رواه النسائي.

187. (602) (6174)- *Havle Bintu Hakim* (radıyallahu anhâ)'in anlattığına göre "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a "rüyasında erkeğin gördüğü şeyi gören kadının hükmünü" sormuş, Aleyhissalâtu vesselâm kendisine: *"İnzal vaki olmadıkça gusül gerekmez, tıpkı inzal olmadıkça erkeğe de gusül gerekmediği gibi"* şeklinde cevap vermiştir."

188-6175 ٦١١– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ حَجَّاجٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ «إِذَا الْتَقَى الْخِتَانَانِ، وَتَوَارَتِ الْحَشَفَةُ، فَقَدْ وَجَبَ الْغُسْلُ».

في الزوائد: إسناد هذا الحديث ضعيف لضعف حجاج بن أرطاة والحديث أخرجه مسلم وغيره من وجوه آخر.

188. (611) (6175)- *Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihi* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdularki: *"İki hitan (sünnet mahalli) birbirine kavuştu, (erkek uzvunun) baş kısmı kayboldu mu gusül vacip olur (inzal şart değildir.)"*

❑ GUSÜL SIRASINDA PERDE

189-6176 ٦١٥– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدِ بْنِ ثَعْلَبَةَ الْحِمَّانِيُّ. ثنا عَبْدُالْحَمِيدِ أَبُو يَحْيَىٰ الْحِمَّانِيُّ. ثنا عَبْدُالْحَمِيدِ أَبُو يَحْيَىٰ الْحِمَّانِيُّ. ثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عُمَارَةَ، عَنِ الْمِنْهَالِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لاَ يَغْتَسِلَنَّ أَحَدُكُمْ بِأَرْضٍ فَلاَةٍ، وَلاَ فَوْقَ سَطْحٍ لاَ يُوَارِيهِ، فَإِنْ لَمْ يَكُنْ يَرَى، فَإِنَّهُ يُرَى».

في الزوائد: إسناده ضعيف لاتفاقهم على ضعف الحسن بن عمرة. وقيل: أجمعوا على ترك حديثه. وأبو عبيدة، قيل: لم يسمع من أبيه عبدالله بن مسعود.

189. (615) (6176)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizden kimse açık arazide veya kendisini örtmeyen bir dam üstünde gusül yapmasın. O, kimseyi görmese de, kendisi (ruhaniler tarafından) görülmektedir."*

❑ ABDESTTE SIKIŞAN NAMAZ KILMASIN

190-6177 ٦١٧ – حَدَّثَـنَا بِشْرُ بْنُ آدَمَ. ثـنَا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ. ثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ صَالِحٍ، عَنِ السَّفْرِ ابْنِ نُسَيْرٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ شُرَيْحٍ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ نَهىٰ أَنْ يُصَلِّيَ الرَّجُلُ وَهُوَ حَاقِنٌ.

في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف السفر. وكذا بشر بن آدم.

190. (617) (6177)- *Ebu Ümame* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* abdest bozma hususunda darlanan kimseye (abdestini bozmadan) namaz kılmayı yasakladı."

191-6178 ٦١٨ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ إِدْرِيسَ الأَوْدِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لاَ يَقُومُ أَحَدُكُمْ إِلَى الصَّلاَةِ وَبِهِ أَذًى».

في الزوائد: رجال إسناده ثقات.

191. (618) (6178) - *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizden kimse (abdest bozma) sıkıntısı varken namaza durmasın."*

NOT: Bu bahisle ilgili açıklama geçti.

❑ KADIN HAYIZLI İSE

192-6179 ٦٣٧ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو. ثَنَا أَبُو سَلَمَةَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ؛ قَالَتْ: كُنْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِي لِحَافِهِ.

فَوَجَدْتُ مَا تَجِدُ النِّسَاءُ مِنَ الْحَيْضَةِ. فَانْسَلَلْتُ مِنَ اللِّحَافِ. فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «أَنَفِسْتِ؟» قُلْتُ: وَجَدْتُ مَا تَجِدُ النِّسَاءُ مِنَ الْحَيْضَةِ. قَالَ ذٰلِكَ مَا كَتَبَ اللّٰهُ عَلَى بَنَاتِ آدَمَ. قَالَتْ: فَانْسَلَلْتُ، فَأَصْلَحْتُ مِنْ شَأْنِي، ثُمَّ رَجَعْتُ. فَقَالَ لِي رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ «تَعَالَيْ فَادْخُلِي مَعِي فِي اللِّحَافِ» قَالَتْ: فَدَخَلْتُ مَعَهُ.

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

192. (637) (6179)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ben, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte yorganın altında idim. Kadınların maruz kaldığı hayız (kanını) o sırada gördüm. Derhal örtünün altından sıvışıverdim. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Hayız mı oldun?"* dedi. "Ben, kadınların gördüğü hayız kanını gördüm" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Bu, Allah Teala hazretlerinin, Hz. Adem'in kızlarına yazdığı bir kaderdir"* buyurdular."

Ümmü Seleme sözlerine şöyle devam eder: "Ben yataktan sıvışıp, (yapılması gerekenleri yaparak) kendime çekidüzen vererek geri döndüm. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana: *"Gel benimle birlikte yatağa gir!"* dedi. Ben de yanına girdim."

AÇIKLAMA:

Bu mevzu üzerine gelen başka rivayetlerde İslam'ın bidayetinde, hayızlı kadınların, hayız müddetince kocalarından uzak durdukları, ancak burada kaydedilen hadiseden sonra bu yasağın kaldırıldığı anlaşılmaktadır. Hatta bazı rivayetlerde bu durum, İslam dini ile Yahudiliğin arasındaki farklardan biri olarak zikredilir: Yani Yahudilerde hayızlı kadın âdet gördüğü müddetçe ne yatakta ne de yemekte kocasıyla beraber olmamaktadır. İslam'da ise bu ayrılık kaldırılmıştır.

İslam hayızlı kadınla sadece cinsî münasebeti haram kılmıştır. Göbek ve diz kapağı arası dışında kalan bedeni ile mübaşeret de yasaklanmamıştır. Müteakip hadis bu hususu daha da açacaktır.

193-6180 ٦٣٨– حَدَّثَنَا الْخَلِيلُ بْنُ عَمْرٍو. ثَنَا ابْنُ سَلَمَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ سُوَيْدِ بْنِ قَيْسٍ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ خُدَيْجٍ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ، عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ، زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ؛ قَالَ سَأَلْتُهَا: كَيْفَ كُنْتِ

تَصْنَعِينَ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِي الْحَيْضَةِ؟ قَالَتْ: كَانَتْ إِحْدَانَا، فِي فَوْرِهَا أَوَّلَ مَا تَحِيضُ، تَشُدُّ عَلَيْهَا إِزَاراً إِلَى أَنْصَافِ فَخِذَيْهَا. ثُمَّ تَضْطَجِعُ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ.

قال السنديّ: الحديث صحيح معنى، وإن بحث في الزوائد هذا الإسناد بأن فيه محمد بن إسحاق وهو يدلّس. وقد رواه بالعنعنة.

193. (638) (6180)- *Muaviye İbnu Ebi Süfyan* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ben, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevce-i muhteremeleri olan Ümmü Habibe (radıyallahu anhâ)'ye: "Hayız olduğunuz zaman Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la münasebetiniz nasıl olurdu?" diye sordum. Şu cevabı verdi: "Birimiz hayız görmeye başlar başlamaz derhal uyluklarının yarısına kadar uzanan izarını bağlar, sonra Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la beraber yatardı."

❑ HAYIZLI NASIL YIKANIR?

194-6181 ٦٤١ – حَدَّثَـــنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. قَالاَ: ثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ هِشَامِ ابْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيـهِ، عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لَهَا، وَكَانَتْ حَائِضاً «انْقُضِي شَعْرَكِ وَاغْتَسِلِي».

قَالَ عَلِيٌّ فِي حَدِيثِهِ «انْقُضِي رَأْسَكِ».

في الزوائد: هذا إسناده رجاله ثقات. قال السنديّ: قالت ليس الحديث من الزوائد، بل هو في الصحيحين وغيرهما.

194. (641) (6181)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ben âdetli iken, bana: "Saçı(n örgülerini) çöz ve yıkan" dedi."

Hz. Ali, kendi rivayetinde: "Başını çöz" demiştir.

❑ HAYIZLI MESCİDE GİREMEZ

195-6182 ٦٤٥ – حَدَّثَـنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَمُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَـىٰ قَالاَ: ثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ. ثَنَا ابْنُ أَبِي غَنِيَّةَ، عَنْ أَبِي الْخَطَّابِ الْهَجَرِيِّ، عَنْ مَحْدُوجٍ الـــذُّهْلِيِّ، عَنْ جَسْرَةَ؛ قَالَتْ أَخْبَرَتْنِي أُمُّ سَلَمَةَ، قَالَتْ: دَخَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ صَرْحَةَ هَـــذَا الْمَسْجِدِ. فَنَادَى بِأَعْلَى صَوْتِهِ: «إِنَّ الْمَسْجِدَ لاَ يَحِلُّ لِجُنُبٍ وَلاَ لِحَائِضٍ».

في الزوائد: إسناده ضعيف. محدوج لم يوثق. وأبو الخطاب مجهول.

195. (646) (6182)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu mescidin avlusuna giderek, yüksek sesle: *"Şurası muhakkak ki, mescid, ne cünüb ne de hayızlıya helal değildir"* buyurdular."

❑ HAYIZLI KADIN TEMİZLİKTEN SONRA SARILIK, BULANIKLIK GÖRÜRSE

196-6183 ٦٤٦- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحيىٰ. ثنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُوسىٰ، عَنْ شَيْبَانَ النَّحْوِيِّ، عَنْ يَحيىٰ ابْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أُمِّ بَكْرٍ؛ أَنَّهَا أُخْبِرَتْ أَنَّ عَائِشَةَ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي الْمَرْأَةِ تَرَى مَا يَرِيبُهَا بَعْدَ الطُّهْرِ قَالَ: «إِنَّمَا هِيَ عِرْقٌ أَوْ عُرُوقٌ».

قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحيىٰ: يُرِيدُ بَعْدَ الطُّهْرِ بَعْدَ الْغُسْلِ.

في الزوائد: إسناده صحيح، ورجاله ثقات.

196. (646) (6183)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, temizlikten sonra hayız şüphesi veren akıntı gören kadın hakkında: *"O bir damar veya damarlar(dan gelen istihaze kanı)dır, (hayız kanı değildir)"* buyurdular."

Muhammed İbnu Yahya dedi ki: "Temizlikten sonra" tabiriyle "(hayız devri bitip) yıkandıktan sonra" demek istemiştir."

AÇIKLAMA:

Daha önce de geçtiği üzere, cünüb ve hayızlı kadının mescidden geçme meselesi ihtilaflıdır: Hanefîler: "Ancak zaruret icabı geçebilir, zaruret olmadan geçemez" derken, Şafiîler: "Cünübün, ihtiyaç olmasa da, abdest almamış olsa da mescidden geçebileceği" kanaatindedir. "Yeter ki hayızlı kadın kanla kirletmesin." Bu kanaati te'yid eden rivayetler var. Hanbelîler ve bir kısım alimler de bu görüştedir. Malikîler çoğunluk itibariyle: "Cünüb zaruret halinde teyemmüm yaparak mescidden geçebilir" demiştir.

❑ NİFAS KAÇ GÜN?

197-6184 ٦٤٩- حَدَّثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ سَعِيدٍ. ثنَا الْمُحَارِبِيُّ، عَنْ سَلَّامِ بْنِ سَلِيمٍ

(أو سلم. شكّ أبو الحسن. وأظنّه هو أبو الأحوص)، عن حميد، عن أنس؛ قال: كان رسول الله ﷺ وقّت للنفساء أربعين يوماً. إلاّ أن ترى الطهر قبل ذلك.

في الزوائد: إسناد حديث أنس صحيح، ورجاله ثقات.

197. (649) (6184)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* nifaslı kadınlar için kırk gün (temizlenme) müddeti belirledi. Ancak daha önce temizlendiğini görenleri hariç tuttu."

❑ HAYIZLI OLAN KIZ KAPANMALIDIR

198-6185 ٦٥٤- حدّثنا أبو بكر بن أبي شيبة، وعليّ بن محمّد؛ قالا: ثنا وكيع، عن سفيان، عن عبد الكريم، عن عمرو بن سعيد، عن عائشة؛ أنّ النّبيّ ﷺ دخل عليها، فاختبأت مولاةٌ لها. فقال النّبيّ ﷺ: «حاضت؟» فقالت: نعم. فشقّ لها من عمامته، فقال «اختمري بهذا»

في الزوائد: في إسناده عبد الكريم، وهو ابن المخارق، ضعّفه الإمام أحمد وغيره. بل قال ابن عبد البر: مجمع على ضعفه.

198. (654) (6185)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanıma girmişti, yanımdaki cariyem hemen gizlendi. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Cariye âdet gördü mü?"* diye sordular. "Evet!" deyince, Resulullah, sarığından bir parça bez kopararak cariyeye: *"Başını bununla ört!"* buyurdular."

AÇIKLAMA:

Büluğa eren (hayız görmeye başlayan) kızlar, kadın hükmüne tabi olduğu için, Hz. Aişe'nin yanında başı açık olarak oturmakta olan cariye, Resulullah'ın girmesi ile, başının açıklığı sebebiyle gizlenmeye çalışmıştır. Durumu kavrayan ve sorarak tahkik eden Resulullah, kıza, örtünmesi için sarığından bir parça koparıp veriyor. Hadis, büluğ çağına yaklaşan kızlarla ilgilenmeye, hususen birkısım ihtiyaçlarını düşünmeye, velilerini irşad etmektedir.

❑ HAYIZLI KINA YAKAR

199-6186 ٦٥٦- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيىٰ. ثَنَا حَجَّاجٌ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ. ثَنَا أَيُّوبُ، عَنْ مُعَاذَةَ؛ أَنَّ امْرَأَةً سَأَلَتْ عَائِشَةَ قَالَتْ: تَخْتَضِبُ الْحَائِضُ؟ فَقَالَتْ: قَدْ كُنَّا عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ وَنَحْنُ نَخْتَضِبُ. فَلَمْ يَكُنْ يَنْهَانَا عَنْهُ.

في الزوائد: هذا الإسناد صحيح. وحجاج هو ابن منهال. وأيوب هو السختياني.

199. (656) (6186)- *Muâze* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Bir kadın Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye: "Hayızlı kadın kınalanır mı?" diye sormuştu. "Biz, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sağlığında kınalanırdık" diye cevap verdi."

AÇIKLAMA:

Kadını erkekten ayıran vasıtalardan biri olarak, kadınların kına yakmaları teşvik edilmiştir. Saça, ellerine veya ayaklara olması farketmez. Hayız hali kına yakmaya mani değildir. Bu ruhsatı, şimdilerde, oje denen ve tırnak üzerinde suyun değmesine mani tabaka teşkil eden başka süs maddelerinin sürülmesine teşmil etmek caiz olmaz. Sürülmüş olsa bile, abdest sırasında temizlenmesi gerekir.

❑ SARGI ÜZERİNE MESH

200-6187 ٦٥٧- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبَانٍ الْبَلْخِيُّ. ثَنَا عَبْدُالرَّزَّاقِ. أَنْبَأَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ خَالِدٍ، ع زَيْدِ بْنِ عَلِيٍّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ؛ قَالَ: انْكَسَرَتْ إِحْدَى زَنْدَيَّ. فَسَأَلْتُ النَّبِيَّ ﷺ، فَأَمَرَنِي أَنْ أَمْسَحَ عَلَى الْجَبَائِرِ.

قَالَ أَبُو الْحَسَنِ بْنُ سَلَمَةَ. أَنْبَأَنَا الدَّبَرِيُّ، عَنْ عَبْدِالرَّزَّاقِ، نَحْوَهُ.

في الزوائد: في إسناده عمر بن خالد. كذبه الإمام أحمد وابن معين. وقال البخاري: منكر الحديث. وقال وكيع وأبو زرعة: يضع الحديث. وقال الحاكم: يروي عن زيد بن عليّ الموضوعات.

200. (657) (6187)- *Hz. Ali İbnu Ebi Talib* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bilek kemiklerimden biri kırılmıştı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a (abdest sırasında ne yapmam gerektiğini) sordum. Aleyhissalâtu vesselâm bana, sargı üzerinden meshetmemi söyledi."

AÇIKLAMA:

Kırık, çıkık, yara gibi herhangi bir sebeple vücut üzerine tedavi maksadıyla sargı yapılmışsa abdest veya gusül sırasında sargı üzerinden mesh yapılması yeterlidir. Hanefîler ve Malikîler: "Bedenin çoğu yaralı olması halinde yıkama yerine teyemmüm yapılır, sağlam yerlerin yıkanmasına, sargıların meshedilmesine gerek kalmaz" der. Şafiîler: "Sağlam yer yıkanır, sargı üzerine meshedilir, ıslanmayan yer için teyemmüm yapılır" demiştir. Ahmed İbnu Hanbel'e göre sağlam yer yıkanır, yaralı yer için teyemmüm yapılır.

❑ TÜKRÜK TEMİZDİR

201-6188 ٦٥٨– حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا وَكِيعٌ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ سَلَمَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ حَامِلَ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ، عَلَى عَاتِقِهِ، وَلُعَابُهُ يَسِيلُ عَلَيْهِ.

في الزوائد: إسناده صحيح. ورجاله رجال الصحيح.

201. (658) (6188)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı Hz. Hüseyin'i omuzunda taşırken gördüm, çocuğun tükrüğü Aleyhissalâtu vesselâm'ın üzerine akıyordu."

AÇIKLAMA:

Bu hadis, insan tükrüğünün (veya salgısının) temiz olduğunu ifade eder. Fukaha, insanın ağzından akan tükrük, salya veya sümüğün, namaza mani olmadığında, pis sayılmaması gerektiğinde ittifak eder. Mideden gelen su temiz sayılmaz. Mide suyu rengi ve kokusuyla bilinir. Uyku sırasında midesinden su gelme rahatsızlığına mübtela olan kimse hakkında mide suyu affolunmuştur.

Hanefiler, artığı yenen hayvanların ter, tükrük, göz yaşı... gibi akıntılarının namaza mani bir pislik olmadığı kanaatindedir. Şafiîler, bu sayılanların, eti yenen yenmeyen bütün hayvanların dirisinden akmışsa, namaza mani olmadığına hükmetmiştir.

❑ KABA AĞIZDAN SU DÖKMEK

202-6189 ٦٥٩– حَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثنا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ مِسْعَرٍ. ح

وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ ابْنُ عُثْمَانَ بْنِ كَرَامَةَ. ثنا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ مِسْعَرٍ، عَنْ عَبْدِالْجَبَّارِ بْنِ وَائِلٍ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ أُتِيَ بِدَلْوٍ، فَمَضْمَضَ مِنْهُ، فَمَجَّ فِيهِ مِسْكاً أَوْ أَطْيَبَ مِنَ الْمِسْكِ. وَاسْتَنْثَرَ خَارِجاً مِنَ الدَّلْوِ.

في الزوائد: إسناده منقطع. لأن عبدالجبار بن وائل لم يسمع من أبيه شيئاً. قاله ابن معين وغيره.

202. (659) (6189)- *Abdülcebbar İbnu Vail* babası Vail (radıyallahu anh)'den anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a (abdest için içi su dolu) bir kova getirildiğini gördüm. Aleyhissalâtu vesselâm, o sudan ağzına alıp mazmaza yaptı, misk kokulu veya miskten daha hoş kokulu olarak suyu fem-i mübareklerinden kovaya bıraktı. Sonra burnuna da su çekip bu suyu kovanın dışına attı."

❑ AVRETE BAKMAMAK

203-6190 ٦٦٢ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ مُوسَى ابْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ مَوْلًى لِعَائِشَةَ، عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: مَا نَظَرْتُ، أَوْ مَا رَأَيْتُ فَرْجَ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَطُّ.

قَالَ أَبُو بَكْرٍ، كَانَ أَبُو نُعَيْمٍ يَقُولُ: عَنْ مَوْلَاةٍ لِعَائِشَةَ.

في الزوائد: هذا إسناده ضعيف.

203. (662) (6190)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın fercine hiç bakmadım -veya "görmedim-."

Ebu Bekr der ki: "Bu hadisi (Hz. Aişe'den) onun azadlı bir cariyesi rivayet etmiştir."

AÇIKLAMA:

Mevzu üzerine varid olan başka hadisleri de gözönüne alan alimler, karı kocanın birbirlerinin avretine bakmasının haram olmadığına hükmetmişlerdir. Keza erkek, cariyesine de bakabilir. Erkek mahremi (yani nikahı kendisine ebediyyen haram) olan kadının yüzüne, başına, göğsüne, diz kapaklarından aşağısına bakabilir haram değildir. Yabancı olan erkek kadının el ve yüzüne, şehvet duymayacağından emin olursa bakabilir, aksi taktirde haramdır. Kadın, yabancı erkeğin göbek-dizkapağı arası dışında kalan yerlerine şehvetsiz bakabilir. Erkek de erkeğin gö-

bek-dizkapağı dışında kalan yerlerine bakabilir, araya bakamaz, haramdır.

Bütün mezhepler, tedavi gibi zaruret halinde erkek ve kadının birbirlerine, ihtiyaç miktarınca her tarafına bakabileceğini söylemiştir.

❑ VÜCUDDA SU DEĞMEDİK KURU YER

204-6191 ٦٦٣ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَإِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ. قَالاَ: ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ أَنْبَأَنَا مُسْلِمُ بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي عَلِيٍّ الرَّحَبِيِّ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ اغْتَسَلَ مِنْ جَنَابَةٍ. فَرَأَى لُمْعَةً لَمْ يُصِبْهَا الْمَاءُ. فَقَالَ بِجُمَّتِهِ فَبَلَّهَا عَلَيْهَا.

قَالَ إِسْحَاقُ، فِي حَدِيثِهِ: فَعَصَرَ شَعْرَهُ عَلَيْهَا.

في الزوائد: أبو على الرحبيّ، أجمعوا على ضعفه.

204. (663) (6191)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cünüblükten yıkanmıştı. Gusülden sonra bir parça yerin kuru kaldığını farketti. Bunun üzerine perçeminden (akıttığı su ile) orayı ıslattı."

İshak, rivayetinde: "O kuru yerin üzerine saçını sıktı" demiştir.

205-6192 ٦٦٤ – حَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا أَبُو الأَحْوَصِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُبَيْدِاللهِ، عَنِ الْحَسَنِ ابْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَلِيٍّ؛ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ، فَقَالَ: إِنِّي اغْتَسَلْتُ مِنَ الْجَنَابَةِ، وَصَلَّيْتُ الْفَجْرَ، ثُمَّ أَصْبَحْتُ فَرَأَيْتُ قَدْرَ مَوْضِعِ الظُّفْرِ لَمْ يُصِبْهُ الْمَاءُ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ «لَوْ كُنْتَ مَسَحْتَ عَلَيْهِ بِيَدِكَ أَجْزَأَكَ».

في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف محمد بن عبيدالله.

205. (664) (6192)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek: "Ben cenabetten yıkanmış, sonra da sabah namazını kılmıştım, sonradan, bedenimde tırnak kadar bir yere suyun değmemiş olduğunu farkettim (ne yapayım?)" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Eğer, orayı (ıslak) elinle meshetseydin bu sana yeterliydi"* buyurdular.

AÇIKLAMA:

Abdest veya gusül sırasında bir yerin kuru kaldığı sonradan farkedilince, ne yapılmalıdır? Orası ıslatılmakla kifayet eder mi, yeniden abdest -veya gusül- tekrarlanmalı mıdır meselesi fakihleri farklı görüşlere sevketmiştir. Başta Hanefîler ve kavl-i cedidinde *Şafiî* hazretleri olmak üzere çoğunluk, eksik kalan yerin yıkanması suretiyle eksikliğin tamamlanması yeterlidir, yeni baştan tekrara gerek yoktur demiştir. Bazıları, bunun sahih olması için, yıkanan kısımların kurumadan önce eksikliğinin tamamlanması gerekir demiştir. Ancak bu meselede de çoğunluk böyle bir şart koşmaz, aradaki fasıla bedenin kurumasına sebep olacak kadar uzun da olsa kuru kalan yerin yıkanmasının kifayet edeceğini söyler ve delilini gösterir. Bu mesele, uzuvların peşpeşe yıkanmasının (muvalat) vacib olup olmadığı meselesinin münakaşasını da getirmiştir. Ancak peşpeşelik gerekmeyeceği de çoğunluğun benimsediği görüştür.

NAMAZ BÖLÜMÜ

❑ ÖĞLE NAMAZI VAKTİ

206-6193 ٦٧٥- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ ثَنَا الأَعْمَشُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ حَارِثَةَ بْنِ مُضَرِّبٍ الْعَبْدِيِّ، عَنْ خَبَّابٍ؛ قَالَ: شَكَوْنَا إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ حَرَّ الرَّمْضَاءِ، فَلَمْ يُشْكِنَا. قَالَ الْقَطَّانُ: حَدَّثَنَا أَبُو حَاتِمٍ. ثَنَا الأَنْصَارِيُّ. ثَنَا عَوْفٌ نَحْوَهُ.

حديث خبّاب أخرجه في صحيح مسلم وسنن النسائي.

206. (675) (6193)- *Habbab (İbnu Eret)* ve *Abdullah İbnu Mes'ud* (radıyallahu anhümâ) anlatmışlardır: "Biz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a kızgın kumların hararetinden şikayet ettik. Fakat şikayetimizi dinlemedi."

❑ ÖĞLEYİ SERİNLİĞE BIRAKMA

207-6194 ٦٨٠- حَدَّثَنَا تَمِيمُ بْنُ الْمُنْتَصِرِ الْوَاسِطِيُّ. ثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ يُوسُفَ، عَنْ شَرِيكٍ، عَنْ بَيَانٍ، عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ، عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ؛ قَالَ: كُنَّا نُصَلِّي مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ صَلاَةَ الظُّهْرِ بِالْهَاجِرَةِ. فَقَالَ لَنَا: «أَبْرِدُوا بِالصَّلاَةِ، فَإِنَّ شِدَّةَ الْحَرِّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ».

في الزوائد: إسناده صحيح. رجاله ثقات. رواه ابن حبّان في صحيحه.

207. (680) (6194)- *Muğire İbnu Şu'be* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte öğleyi gün ortası sıcaklığında kılardık. (Bir ara) bize: *"Öğle namazını serinliğe bırakın. Zira hararetin şiddeti cehennemin kabarmasındandır"* buyurdular."

208-6195 ٦٨١ - حَدَّثَنَا عَبْدُالرَّحْمـٰنِ بْنُ عُمَرَ. ثَنَا عَبْدُالْوَهَّابِ الثَّقَفِيُّ، عَنْ عُبَيْدِاللهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «أَبْرِدُوا بِالظُّهْرِ».

في الزوائد: إسناده صحيح. رواه ابن حبان في صحيحه.

208. (681) (6195)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Öğle namazını serinliğe bırakın."*

AÇIKLAMA:

Önceki hadisin anlaşılması bazı farklılıklar arzetmiş ise de, çoğunluk, daha sonrakilerle irtibatlı olarak şöyle anlamışlardır: "Resulullah, öğle namazını, vakti başında, yani zevalden hemen sonra kıldırıyordu. Bu vakitte hava çok sıcak olduğu için kumlar ayakları -ve secde sırasında alnı- yakıyordu. Bunun üzerine Ashab, öğle namazını te'hirli olarak kılmak için Resulullah'a başvurmuş, bu ilk vaktin sebep olduğu sıkıntıyı mevzubahis etmiştir. Ama Aleyhissalâtu vesselâm te'hire izin vermemiş, ilk vakitte kılmaya devam etmişlerdir. Ancak, müteakip hadislerde de görüldüğü üzere sonradan Aleyhissalâtu vesselâm, öğle namazını geciktirerek kılmayı emretmiştir.

❑ AKŞAM NAMAZI VAKTİ

209-6196 ٦٨٩ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيـىٰ ثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسـىٰ. أَنْبَأَنَا عَبَّادُ بْنُ الْعَوَّامِ، عَنْ عُمَرَ ابْنِ إِبْرَاهِيـمَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنِ الأَحْنَفِ بْنِ قَيْسٍ، عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِالْمُطَّلِبِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ «لاَ تَزَالُ أُمَّتِي عَلَى الْفِطْرَةِ مَالَمْ يُؤَخِّرُوا الْمَغْرِبَ حَتَّى تَشْتَبِكَ النُّجُومُ».

قَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ بْنُ مَاجَةَ: سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ يَحْيـىٰ يَقُولُ: اضْطَرَبَ النَّـاسُ فِي هـٰذَا الْحَدِيـثِ بِبَغْدَادَ. فَذَهَبْتُ أَنَا وَأَبُو بَكْرٍ الأَعْيَنُ إِلَى الْعَوَّامِ بْنِ عَبَّادِ بْنِ الْعَوَّامِ. فَأَخْرَجَ إِلَيْنَا أَصْلَ أَبِيهِ، فَإِذَا الْحَدِيثُ فِيهِ.

في الزوائد: إسناده حسن. ورواه أبو داود من حديث أبي أيوب.

209. (689) (6196)- *Abbas İbnu Abdi'l-Muttalib* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ümmetim,*

akşam namazını yıldızlar cıvıldaşıncaya kadar te'hir etmedikçe fıtrat üzerine devam eder."

Ebu Abdillah İbnu Mace der ki: "Muhammed İbnu Yahya'nın şöyle dediğini işittim: "Bu hadis hakkında alimler Bağdat'ta anlaşmazlığa düştüler. Ben ve Ebu Bekr el-A'yan, Avvam İbnu Abbad İbni'l-Avvam'a kadar gidip sorduk. Bize, babasına ait asıl nüshayı çıkardı, araştırdı, hadisi orada buldu."

AÇIKLAMA:

Daha önce de geçtiği üzere yıldızların cıvıldaşması diye tercüme ettiğimiz iştibak-ı nücumdan murad, gökte yıldızların çoklukla görülmesidir. Malum olduğu üzere, akşamın ilk vakitlerinde parlak yıldılar görülmeye başlar, karanlık arttıkça yıldızlar çoğalır. Fıtratla da hak din, istikamet, sünnet kastedilir. Hadis, akşam namazını ilk vaktinde kılmanın ehemmiyetini vurgulamaktadır.

❑ YATSIDAN ÖNCE YATILMAZ, SONRA KONUŞULMAZ

210-6197 ٧٠٣- حَدَّثَنَا عَبْدُاللهِ بنُ سَعِيدٍ، وَإِسْحَاقُ بنُ إِبْرَاهِيمَ بنِ حَبِيبٍ، وَعَلِيُّ بنُ الْمُنْذِرِ؛ قَالُوا: ثَنَا مُحَمَّدُ بنُ فُضَيْلٍ. ثنا عَطَاءُ بنُ السَّائِبِ، عَنْ شَقِيقٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بنِ مَسْعُودٍ؛ قَالَ: جَدَبَ لَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ السَّمَرَ بَعْدَ الْعِشَاءِ. يَعْنِي زَجَرَنَا.

في الزوائد: هذا إسناد رجاله ثقات. ولا أعلم له علة إلا اختلاط عطاء بن السائب. ومحمد بن فضيل إنما روى عنه بعد الاختلاط.

210. (703) (6197) - *Abdullah İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bize, yatsı namazından sonra gece sohbetini kınamıştır, yani bize bunu yasaklamıştır."

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, günlük hayatın tanzimiyle ilgili olarak vazettiği mühim esaslardan biri de "gece"nin kullanılışıdır. Dinî değerlerimize göre, akşam namazının girmesiyle gece başlar. Resulullah, umumi bir prensip olarak yatsı namazından önce yatmaz, yatsıdan sonra da sohbete yer vermezdi. Ümmetine de bu istikamette direktifte bulunmuştur. Bu mesele üzerine, Hz. Aişe, Ebu Berze gibi başka sahabelerden de rivayetler gelmiştir. Hemen belirtelim ki Aleyhissalâtu

vesselâm, zaman zaman gece sohbetlerine yer vermiş, yakınlarıyla ümmetin meselelerini gecenin geç vakitlerine kadar istişare etmiştir. Bu nev'e giren rivayetleri gözönüne alan alimlerimiz, yatsıdan sonra yatmanın bir vecibe olmadığını belirtirler, ilmî, istişarî ve diğer meşru gayelerle müsamere de denen "yatsı sonrası uyanıklık"ın caiz olduğunu belirtirler. Her halukârda, günümüz şartlarında, yatsı namazından hemen sonra yatmayı prensip edinmek, hüşyar mü'minlere çok şey kazandıracaktır: Radyo, televizyon ve benzerlerinin malayani ve zararlı neşriyatını takipten kurtulur, geceleyin teheccüd namazına kalkar. Böylece, bu hususta esas olan bir sünneti ihya etmenin büyük ecrini kazanır, vs.

❑ YATSIYA ATEME DEMEYİN

211-6198 ٧٠٥– حَدَّثَنَا يعقوبُ بنُ حُميدِ بنِ كاسِبٍ. ثنا المغيرةُ بنُ عبدِالرَّحمٰنِ، عن محمَّدِ بنِ عجلانَ، عنِ المقبريِّ، عن أبي هريرةَ. ح وحدَّثنا يعقوبُ بنُ حميدٍ. ثنا ابنُ أبي حازمٍ، عن عبدِالرَّحمٰنِ بنِ حرملةَ، عن سعيدِ بنِ المسيَّبِ، عن أبي هريرةَ؛ أنَّ النَّبيَّ ﷺ قال: «لاَ تَغْلِبَنَّكُمُ الأعرابُ على اسمِ صلاتِكُم» زاد ابنُ حرملةَ «فإنَّما هي العشاءُ. وإنَّما يقولونَ العَتَمَةَ لإعتامِهِم بالإبلِ».

في الزوائد: إسناد أبي هريرة صحيح.

211. (705) (6198)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bedeviler, (yatsı) namazı meselesinde size galebe çalmasınlar!"* -İbnu Harmele şu ilavede bulundu:- "Bu namazın adı işa (= yatsı)dır. Bedeviler ona, develeri sebebiyle geciktirip te'hir ettikleri için "ateme" derler."

AÇIKLAMA:

Ateme, lügat olarak te'hir etmek, geciktirmek manasına gelir. Bedeviler, develerle meşgul olup, namazı bu meşguliyetlerinin bitimine kadar te'hir etmeleri sebebiyle şer'an işa diye isimlendirilmiş olan yatsı namazına ateme demişlerdir. *Aleyhissalâtu vesselâm,* namaz isminin değişmesine rıza göstermemiştir.

EZAN BÖLÜMÜ

❑ EZAN NASIL BAŞLADI?

212-6198 ٧٠٧– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدِ بْنِ عَبْدِاللهِ الْوَاسِطِيُّ. ثنَا أَبِي، عَنْ عَبْدِالرَّحْمَنِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ اسْتَشَارَ النَّاسَ لِمَا يُهِمُّهُمْ إِلَى الصَّلَاةِ. فَذَكَرُوا الْبُوقَ. فَكَرِهَهُ مِنْ أَجْلِ الْيَهُودِ. ثُمَّ ذَكَرُوا النَّاقُوسَ. فَكَرِهَهُ مِنْ أَجْلِ النَّصَارَى. فَأُرِيَ النِّدَاءَ تِلْكَ اللَّيْلَةَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ يُقَالُ لَهُ عَبْدُ اللهِ بْنُ زَيْدٍ، وَعُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ. فَطَرَقَ الْأَنْصَارِيُّ رَسُولَ اللهِ ﷺ لَيْلاً. فَأَمَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِلَالاً بِهِ، فَأَذَّنَ.

قَالَ الزُّهْرِيُّ: وَزَادَ بِلَالٌ، فِي نِدَاءِ صَلَاةِ الْغَدَاةِ، الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ. فَأَقَرَّهَا رَسُولُ اللهِ ﷺ.

قَالَ عُمَرُ: يَا رَسُولَ اللهِ! قَدْ رَأَيْتُ مِثْلَ الَّذِي رَأَى، وَلَكِنَّهُ سَبَقَنِي.

في الزوائد: في إسناده محمد بن خالد. ضعفه أحمد وابن معين وأبو زرعة وغيرهم.

212. (707) (6199)- *Salim,* babası *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'den anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, namazları (duyurup toplanmayı sağlama) vasıtası üzerine halkla istişare etti. Boru öttürmeyi teklif ettiler. Yahudiler(in usulü olması) sebebiyle bunu hoş karşılamadı. Bunun üzerine halk çan çalınabileceğini hatırlattı. Aleyhis-salâtu vesselâm, Hıristiyanlar(a benzeme) endişesiyle bunu da hoş karşılamadı. Aynı gece, Ensar'dan Abdullah İbnu Zeyd denen bir zata ve Ömer İbnu'l-Hattab'a rüyalarında ezan öğretildi. Ensarî, geceleyin

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kapısını çaldı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu (öğrenip okumasını) Bilal'e emretti. Bilal da ezan olarak okudu."

Zührî diyor ki: "Bilal (radıyallahu anh) hazretleri sabah ezanına şu ibareyi ilave etti: "Essalatu hayrun mine'n-nevm (namaz uykudan hayırlıdır)." Resulullah bu ilaveyi te'yid etti."

Hz. Ömer (radıyallahu anh): "Ey Allah'ın Resulü, Abdullah İbnu Zeyd'in gördüğünü rüyamda ben de görmüştüm (ancak o, size duyurmakta benden önce davrandı)" dedi.

★ EZANDA TERCİ'

213-6200 ٧٠٨– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ يَحيَى. قَالاَ ثنَا أَبُو عَاصِمٍ. أَنْبَأَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ. أَخْبَرَنِي عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ أَبِي مَحْذُورَةَ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مُحَيْرِيزٍ، وَكَانَ يَتِيمًا فِي حِجْرِ أَبِي مَحْذُورَةَ بْنِ مِعْيَرٍ، حِينَ جَهَّزَهُ إِلَى الشَّامِ. فَقُلْتُ لأَبِي مَحْذُورَةَ: أَيْ عَمِّ! إِنِّي خَارِجٌ إِلَى الشَّامِ، وَإِنِّي أُسْأَلُ عَنْ تَأْذِينِكَ. فَأَخْبَرَنِي أَنَّ أَبَا مَحْذُورَةَ قَالَ: خَرَجْتُ فِي نَفَرٍ. فَكُنَّا بِبَعْضِ الطَّرِيقِ. فَأَذَّنَ مُؤَذِّنُ رَسُولِ اللهِ ﷺ بِالصَّلاَةِ، عِنْدَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَسَمِعْنَا صَوْتَ الْمُؤَذِّنِ وَنَحْنُ عَنْهُ مُتَنَكِّبُونَ. فَصَرَخْنَا نَحْكِيهِ، نَهْزَأُ بِهِ. فَسَمِعَ رَسُولُ اللهِ ﷺ. فَأَرْسَلَ إِلَيْنَا قَوْمًا فَأَقْعَدُونَا بَيْنَ يَدَيْهِ. فَقَالَ: «أَيُّكُمُ الَّذِي سَمِعْتُ صَوْتَهُ قَدِ ارْتَفَعَ؟» فَأَشَارَ إِلَيَّ الْقَوْمُ كُلُّهُمْ، وَصَدَقُوا. فَأَرْسَلَ كُلَّهُمْ وَحَبَسَنِي. وَقَالَ لِي: «قُمْ فَأَذِّنْ». فَقُمْتُ، وَلاَ شَيْءَ أَكْرَهُ إِلَيَّ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَلاَ مِمَّا يَأْمُرُونِي بِهِ فَقُمْتُ بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللهِ ﷺ، فَأَلْقَى عَلَيَّ رَسُولُ اللهِ التَّأْذِينَ هُوَ بِنَفْسِهِ. فَقَالَ «قُلْ: اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ. أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ الاَّ اللهُ. أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ» ثُمَّ قَالَ لِي: «ارْفَعْ مِنْ صَوْتِكَ. أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ. حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ، حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ. حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ، حَيَّ

عَلَى الْفَلاَحِ اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ. لاَ إِلَـهَ إِلاَّ اللهُ» ثُمَّ دَعَانِي حِينَ قَضَيْتُ الـتَّأْذِيـنَ فَأَعْطَانِي صُرَّةً فِيهَا شَيْءٌ مِنْ فِضَّةٍ. ثُمَّ وَضَعَ يَدَهُ عَلَى نَاصِيَةِ أَبِي مَحْذُورَةَ. ثُمَّ أَمَرَّهَا عَلَى وَجْهِهِ، ثُمَّ عَلَى ثَدْيَيْهِ، ثُمَّ عَلَى كَبِدِهِ، ثُمَّ بَلَغَتْ يَدُ رَسُولِ اللهِ ﷺ سُرَّةَ أَبِي مَحْذُورَةَ. ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «بَارَكَ اللهُ لَكَ وَبَارَكَ عَلَيْكَ» فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَمَرْتَنِي بِالـتَّأْذِيـنِ بِمَكَّةَ! قَالَ «نَعَمْ. قَدْ أَمَرْتُكَ» فَذَهَبَ كُلُّ شَيْءٍ كَانَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ مِنْ كَرَاهِيَةٍ، وَعَادَ ذَلِكَ كُلُّهُ مَحَبَّةً لِرَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَدِمْتُ عَلَى عَتَّابِ بْنِ أَسِيدٍ، عَامِلِ رَسُولِ اللهِ ﷺ بِمَكَّةَ، فَأَذَّنْتُ مَعَهُ بِالصَّلاَةِ عَنْ أَمْرِ رَسُولِ اللهِ ﷺ.

قَالَ: وَأَخْبَرَنِي ذَلِكَ مَنْ أَدْرَكَ أَبَا مَحْذُورَةَ، عَلَى مَا أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَيْرِيزٍ.

في الزوائد: هذا الحديث ثابت في غير صحيح البخاري. لكن في رواية المصنف زيادة، وإسنادها صحيح، ورجالها ثقات.

213. (708) (6200)- *Ebu Mahzûre İbnu Mi'yer* (radıyallahu anh)'in terbiyesinde yetim olarak yetişen Abdullah İbnu Muhayrız'dan rivayet edildiğine göre, "Ebu Mahzûre, kendisini Suriye'ye göndermek üzere hazırlarken, Abdullah, Ebu Mahzûre'ye şöyle dediğini anlatıyor: "Ey amcacığım! Ben Suriye'ye gidiyorum ve senin ezan okuyuşunun (hikâyesini) soruyorum."

Ravi, bunun üzerine Ebu Mahzûre'nin şunu anlattığını belirtir: "Ben bir grupla birlikte yola çıkmıştım. Epey bir yol almıştık. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın müezzini Aleyhissalâtu vesselâm'ın yanında namaz için ezan okudu. Biz de müezzinin sesini Aleyhissalâtu vesselâm'a arkamız dönük olarak işittik. Biz onun sesini alaylı alaylı tekrar edip yansıladık. (Bu yaptığımızı) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* işitti. Bize bazı kimseler yollayarak yanına çağırttı, önüne oturttu ve: "Kulağıma kadar gelen ses hanginizin?" dedi. Arkadaşlarım beni işaretlediler. Doğru da söylediler. Resulullah, onları geri çevirdi, beni alıkoydu. Sonra bana: "Kalk ezan oku!" dedi. Doğruldum. (Ezanı bilmediğimden) öyle mahçup olmuştum ki, o anda nazarımda Resulullah'tan ve yapmamı emrettiği şeyden daha menfur bir şey yoktu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın önünde doğrulmuş, öyle kalmıştım.

Bunun üzerine Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ezanı kendisi bana okudu. Arkadan: *"Haydi söyle!"* dedi. Allahuekber, Allahuekber, Al-

lahuekber, Allahuekber, eşhedü en la ilahe illallah, eşhedu en la ilahe illallah, eşhedü enne Muhammede'r-Resulullah, eşhedü enne Muhammede'r-Resulullah!"

Sonra bana şunu söyledi: *"Sesini yükselt. Eşhedü en la ilahe illallah, eşhedu en lailahe illallah, eşhedü enne Muhammed'r-Resulullah, eşhedu enne Muhammede'r-Resulullah, hayye ala's-salati, hayye ala's-salah, hayye ale'l-felahi hayye ale'l-felah. Allahuekber Allahuekber, lailahe illallah!"*

Sonra, ezanı bitirince beni çağırdı ve bana içerisinde gümüş para bulunan bir çıkın verdi. Sonra elini Ebu Mahzûre'nin alnına koydu, arkadan yüzüne kaydırdı, sonra göğsü üzerine götürdü, sonra ciğerinin üzerine kaydırdı. Sonra Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mübarek eli, Ebu Mahzûre'nin göbeği üzerine ulaştı. Sonra *Aleyhissalâtu vesselâm*: *"Allah seni mübarek kılsın, Allah sana bereket yağdırsın"*dedi. Ben de:

"Ey Allah'ın Resulü! Bana Mekke'de ezan okumamı emir buyursanız?" dedim.

"Haydi emrettim!" buyurdular.

Derken içimde Resulullah'a karşı duyduğm bütün kötü hisler kayboldu. Yerine Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sevgisi doldu. Hemen Resulullah'ın Mekke'deki valisi Attab İbnu Esid'in yanına geldim. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın emri sebebiyle Attab'ın yanında namaz için ezanı ben okudum."

Ravi der ki: "Ebu Mahzûre'ye yetişenler bu hadiseyi, Abdullah İbnu Muhayriz'in bana anlattığı şekil üzere bana tahdis ettiler."

NOT: Ezanla ilgili kıssa daha önce genişçe açıklandı.

❑ EZANDA SÜNNET

214-6201 ٧١٠– حَدَّثَنَا هِشَامُ بنُ عَمَّارٍ. ثَنَا عَبْدُالرَّحْمَـٰنِ بنُ سَعْدِ بنِ عَمَّارِ بنِ سَعْدٍ، مُؤَذِّنِ رَسُولِ اللهِ ﷺ. حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ أَبِيه، عَنْ جَدِّه؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ أَمَرَ بِلَالاً أَنْ يَجْعَلَ إِصْبَعَيْهِ فِي أُذُنَيْهِ. وَقَالَ: «إِنَّهُ أَرْفَعُ لِصَوْتِكَ».

في الزوائد: رواه الترمذي بإسناد صححه. وإسناد المصنف ضعيف لضعف أولاد سعد.

214. (710) (6201)- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın müezzini Sa'd el-Karazi (radıyallahu anh)'den rivayet edildiğine göre, "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Bilal (radıyallahu anh)'e (ezan okurken) iki par-

mağını kulağına sokmasını emrederek: *"Şüphesiz bu, sesin daha çok yükselmesini sağlar"* buyurmuştur."

215-6202 ٧١١ - حَدَّثَنَا أَيُّوبُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْهَاشِمِيُّ. ثنا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ زِيَادٍ، عَنْ حَجَّاجِ بْنِ أَرْطَاةَ، عَنْ عَوْنِ بْنِ أَبِي جُحَيْفَةَ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: أَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ بِالأَبْطَحِ، وَهُوَ فِي قُبَّةٍ حَمْرَاءَ. فَخَرَجَ بِلَالٌ. فَأَذَّنَ فَاسْتَدَارَ فِي أَذَانِهِ. وَجَعَلَ إِصْبَعَيْهِ فِي أُذُنَيْهِ.

هذا الإسناد فيه حجاج بن أرطاة وهو ضعيف.

215. (711) (6202)- *Ebu Cuhayfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ebtah nam mevkide Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına geldi. Kırmızı bir çadırda kalıyordu. Derken Bilal çıkıp ezan okudu. Ezanında herbir cihete dönüyor ve iki parmağını kulaklarına sokuyordu."

216-6203 ٧١٢ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُصَفَّى الْحِمْصِيُّ. ثنا بَقِيَّةُ، عَنْ مَرْوَانَ بْنِ سَالِمٍ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ ابْنِ أَبِي رَوَّادٍ عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «خَصْلَتَانِ مُعَلَّقَتَانِ فِي أَعْنَاقِ الْمُؤَذِّنِينَ لِلْمُسْلِمِينَ: صَلَاتُهُمْ وَصِيَامُهُمْ».

في الزوائد: إسناده ضعيف، لتدليس بقية بن الوليد.

216. (712) (6203)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Müezzinlerin boyunlarına, Müslümanların iki hasleti takılmıştır: Namazları ve oruçları. (Bunların vakitlerini Müslümanlara müezzinler ilan eder.)"*

217-6204 ٧١٦ - حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ رَافِعٍ. ثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ بِلَالٍ؛ أَنَّهُ أَتَى النَّبِيَّ ﷺ يُؤْذِنُهُ بِصَلَاةِ الْفَجْرِ. فَقِيلَ: هُوَ نَائِمٌ. فَقَالَ: الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ، الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ. فَأُقِرَّتْ فِي تَأْذِينِ الْفَجْرِ. فَثَبَتَ الأَمْرُ عَلَى ذَلِكَ.

في الزوائد: إسناده ثقات. إلا أن فيه انقطاعاً. سعيد بن المسيب لم يسمع من بلال.

217. (716) (6204)- *Hz. Bilal* (radıyallahu anh)'in anlattığına göre: "(Bir gün) sabah namazını haber vermek üzere Aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına gelmiş, ancak kendisine "uyuyor" denilmiş. Bunun üzerine:

"Essalatu hayrun mine'n-nevm, essalatu hayrun mine'n-nevm (namaz uykudan daha hayırlıdır)" demiştir. Bundan böyle bu ibarenin sabah ezanına dahil edilmesi kabul görmüş ve ezan bu minval üzere kesinlik kazanmıştır."

❑ EZAN OKUNURKEN EZAN TEKRAR EDİLİR

218-6205 ٧١٨– حَدَّثَنَا إِسْحَاقَ الشَّافِعِيُّ، إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْعَبَّاسِ. ثنا عَبْدُاللّٰهِ بْنُ رَجَاءِ الْمُكِّيُّ، عَنْ عَبَّادِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «إِذَا أَذَّنَ الْمُؤَذِّنُ فَقُولُوا مِثْلَ قَوْلِهِ».

في الزوائد: إسناد أبي هريرة معلوم ومحفوظ عن الزهريَ عن عطاء عن أبي سعيد. كما أخرج الأئمة الستة في كتبهم. ورواه أحمد في مسنده من حديث علي وأبي رافع، والبزاز في مسنده من حديث أنس.

218. (718) (6205)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Müezzin ezan okuduğu vakit onun söylediklerini aynen tekrar edin..."

219-6206 ٧١٩– حَدَّثَنَا شُجَاعُ بْنُ مَخْلَدٍ، أَبُو الْفَضْلِ؛ قَالَ ثَنَا هُشَيْمٌ. أَنْبَأَنَا أَبُو بِشْرٍ، عَنْ أَبِي الْمَلِيحِ بْنِ أُسَامَةَ، عَنْ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ. حَدَّثَتْنِي عَمَّتِي أُمُّ حَبِيبَةَ؛ أَنَّهَا سَمِعَتْ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ، إِذَا كَانَ عِنْدَهَا فِي يَوْمِهَا وَلَيْلَتِهَا، فَسَمِعَ الْمُؤَذِّنَ يُؤَذِّنُ، قَالَ كَمَا يَقُولُ الْمُؤَذِّنُ.

في الزوائد: إسناده صحيح. وعبدالله بن عتبة روى له النسائي، وأخرج له ابن خزيمة في صحيحه. فهو عنده ثقة. وباقي رجاله ثقات.

219. (719) (6206)- *Ümmühatu'l-Mü'minîn*'den olan Ümmü Habibe (radıyallahu anhâ)'nin anlattığına göre, "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, yanında iken, ister gece, ister gündüz olsun, her ne zaman müezzinin ezanını işitirse, müezzinin söylediğini aynen tekrar etmiştir."

NOT: Bu husus, daha önce açıklandı.

❑ EZANIN FAZİLETİ

220-6207 ٧٢٨– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ، وَالْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْخَلَّالُ. قَالَا: ثَنَا

عَبْدُاللهِ بنُ صَالِحٍ. ثَنَا يَحيىٰ بنُ أَيُّوب، عَنِ بنِ جريجٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابنِ عُمَر؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «مَنْ أَذَّنَ ثِنْتَيْ عَشْرَةَ سَنَةً، وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ، وَكُتِبَ لَهُ، بِتَأْذِينِهِ، فِي كُلِّ يَوْمٍ، سِتُّونَ حَسَنَةً وَلِكُلِّ إِقَامَةٍ ثَلاثُونَ حَسَنَةً».

في الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف عبدالله بن صالح.

220. (728) (6207)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim on iki yıl müezzinlik yaparsa ona cennet vacip olur. Ona, her gün için, ezanı sebebiyle altmış hasene yazılır, her bir ikameti için de otuz hasene yazılır."*

❑ İKAMETTE BİRER BİRER OKUMA

221-6208 ٧٣١- حَدَّثَنَا هِشَامُ بنُ عَمَّارٍ. ثَنَا عَبْدُالرَّحمٰنِ بنُ سَعْدٍ. ثَنَا عَمَّارُ بنُ سَعْدٍ، مُؤَذِّنُ رَسُولِ اللهِ ﷺ حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ أَذَانَ بِلالٍ كَانَ مَثْنَى مَثْنَى. وَإِقَامَتُهُ مُفْرَدَةً.

في الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف أولاد سعد. ومعناه في صحيح البخاري.

221. (731) (6208)- *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın müezzinlerinden Sa'd el-Karazî (radıyallahu anh)'nin rivayetine göre, "Bilal-i Habeşî (radıyallahu anh)'nin ezanı ikişer ikişer idi. ikameti ise birer birerdi."

222-6209 ٧٣٢- حَدَّثَنَا أَبُو بَدْرٍ، عَبَّادُ بنُ الْوَلِيدِ. حَدَّثَنِي مَعْمَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عُبَيْدِاللهِ بنِ أَبِي رَافِعٍ، مَوْلَى النَّبِيِّ ﷺ. حَدَّثَنِي أَبِي، مُحَمَّدُ بنُ عُبَيْدِ اللهِ، عَنْ أَبِيهِ عُبَيْدِاللهِ، عَنْ أَبِي رَافِعٍ؛ قَالَ: رَأَيْتُ بِلالاً يُؤَذِّنُ بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللهِ ﷺ مَثْنَى مَثْنَى، وَيُقِيمُ وَاحِدَةً.

في الزوائد: إسناده ضعيف لاتفاقهم على ضعف معمر بن محمد بن عبيد الله وأبيه.

222. (732) (6209)- *Ebu Rafi Mevla* Resulillah anlatıyor: "Ben Bilal (radıyallahu anh)'in, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında ikişer ikişer ezan okuduğunu, birer birer de ikamet getirdiğini gördüm!"

AÇIKLAMA:

Daha önce geçtiği üzere, ezan ve ikamette geçen cümlelerin kaçar

kere tekrar edileceği rivayetlere göre farklıdır. Bu rivayetler Hz. Bilal'in ezan tarzını anlatmaktadır.

❑ EZAN OKUNUNCA MESCİDDEN ÇIKILMAZ

223-6210 ٧٣٤– حَدَّثَنَا حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَــــىٰ. ثنا عَبْدُاللّٰهِ بْنُ وَهْبٍ. أَنْبَأَنَا عَبْدُ الْجَبَّارِ بْنُ عُمَرَ، عَنِ ابْنِ أَبِي فَرْوَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يُوسُفَ، مَوْلَى عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ، عَنْ أَبِيـهِ، عَنْ عُثْمَانَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «مَنْ أَدْرَكَهُ الأَذَانُ فِي الْمَسْجِدِ، ثُمَّ خَرَجَ، لَمْ يَخْرُجْ لِحَاجَةٍ، وَهُوَ لاَ يُرِيدُ الرَّجْعَةَ، فَهُوَ مُنَافِقٌ».

في الزوائد: إسناده ضعيف. فيه ابن أبي فروة. واسمه إسحاق بن عبدالله ضعفوه. وكذلك عبدالجبار ابن عمر.

223. (734) (6210)- Hz. Osman (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim mescidde iken ezan okunmaya başladığı halde, bir ihtiyaç olmadan ve tekrar mescide dönme gayesinde bulunmadan mescidi terkederse o kimse münafıktır."

MESCİDLER VE CEMAATLER BÖLÜMÜ

❑ ALLAH İÇİN MESCİD BİNA ETMEK

224-6211 ٧٣٥- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يُونُسُ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا لَيْثُ بْنُ سَعْدٍ. ح وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا دَاوُدُ بْنُ عَبْدِاللهِ الْجَعْفَرِيُّ، عَنْ عَبْدِالْعَزِيزِ بْنِ مُحَمَّدٍ جَمِيعاً عَنْ يَزِيدَ بْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ أُسَامَةَ بْنِ الْهَادِ، عَنِ الْوَلِيدِ بْنِ أَبِي الْوَلِيدِ، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَبْدِاللهِ ابْنِ سُرَاقَةَ الْعَدَوِيِّ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ؛ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «مَنْ بَنَى مَسْجِداً يُذْكَرُ فِيهِ اسْمُ اللهِ، بَنَى اللهُ لَهُ بَيْتاً فِي الْجَنَّةِ».

في الزوائد: حديث عمر مرسل. فإن عثمان بن عبدالله بن سراقة روى عن عمر بن الخطاب، وهو جده لأمه، ولم يسمع منه، قاله المزّي في التهذيب. ورواه ابن حبان في صحيحه بهذا الإسناد.

224. (735) (6211)- *Ömer İbnu'l-Hattab* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: *"Kim, içerisinde Allah'ın isminin zikredildiği bir mescid bina ederse Allah da onun için cennette bir ev bina eder."*

225-6212 ٧٣٧- حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ عُثْمَانَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنِ ابْنِ لَهِيعَةَ. حَدَّثَنِي أَبُو الأَسْوَدِ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ بَنَى لِلَّهِ مَسْجِداً مِنْ مَالِهِ، بَنَى اللهُ لَهُ بَيْتاً فِي الْجَنَّةِ».

في الزوائد: إسناد حديث عليّ ضعيف. والوليد بن مسلم مدلس، وقد رواه بالعنعنة. وشيخه ابن لهيعة ضعيف.

225. (737) (6212)- *Hz. Ali İbnu Ebi Talib* (radıyallahu anh) anlatıyor:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim, kendi malından Allah rızası için bir mescid bina ederse Allah da ona cennette bir ev bina eder."*

226-6213 ٧٣٨ – حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ عَبْدِالأَعْلَىٰ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ وَهْبٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ نَشِيطٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَبْدِالرَّحْمَـٰنِ بْنِ أَبِي حُسَيْنٍ النَّوْفَلِيِّ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «مَنْ بَنَى مَسْجِداً للهِ كَمَفْحَصِ قَطَاةٍ، أَوْ أَصْغَرَ، بَنَى اللهُ لَهُ بَيْتاً فِي الْجَنَّةِ».

في الزوائد: إسناده صحيح، ورجاله ثقات.

226. (738) (6213)- *Hz. Cabir İbnu Abdillah* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim Allah için bağırtlak kuşu yuvası kadar veya daha küçük bir mescid bina etse, Allah onun için cennette bir ev bina eder."*

NOT: Mescid yapmaya teşvik sadedinde gelen bu nevi hadisler daha önce açıklanmıştır.

❑ MESCİD MÜTEVAZİ OLMALI

227-6214 ٧٤٠ – حَدَّثَنَا جُبَارَةُ بْنُ الْمُغَلِّسِ ثَنَا عَبْدُالْكَرِيمِ بْنُ عَبْدِالْكَرِيمِ بْنِ عَبْدِالرَّحْمَـٰنِ الْبَجَلِيُّ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «أَرَاكُمْ سَتُشَرِّفُونَ مَسَاجِدَكُمْ بَعْدِي كَمَا شَرَّفَتِ الْيَهُودُ كَنَائِسَهَا، وَكَمَا شَرَّفَتِ النَّصَارَى بِيَعَهَا».

في الزوائد: إسناده ضعيف. فيه جبارة بن المغلّس وهو كذاب وقد أخرجه أبو داود بسنده عن ابن عباس مرفوعاً بغير هذا السياق.

227. (740) (6214)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Görüyorum ki, Yahudilerin havralarını, Hıristiyanların da kiliselerini yükselttikleri gibi sizler de mescidlerinizi yükselteceksiniz."*

228-6215 ٧٤١ – حَدَّثَنَا جُبَارَةُ بْنُ الْمُغَلِّسِ. ثَنَا عَبْدُالْكَرِيمِ بْنُ عَبْدِالرَّحْمَـٰنِ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ

ﷺ : « مَا سَاءَ عَمَلُ قَوْمٍ قَطُّ إِلاَّ زَخْرَفُوا مَسَاجِدَهُمْ ».

في الزوائد : في إسناده أبو إسحاق، كان يدلّس. وجبارة كذاب.

228. (741) (6215)- *Ömer İbnu'l-Hattab* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ameli bozulan her kavim mescidlerini süslemeye yönelmiştir."*

AÇIKLAMA:

Resulullah'ın inşa ettirdiği mescidler sade ve mütevazidir. Mescidler sonradan büyümüş ve tezyine boğulmuştur. Alimler, hadislerden hareketle sadeliğin esas olduğunda ısrar etmiştir. Ancak zamanla bazı şartlar altında tezyin edilebileceğine fetva verildiğini daha önce açıkladık.

❑ MESCİD NEREYE YAPILMALI

299-6216 ٧٤٤ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحيىٰ. ثَنَا عَمْرُو بنُ عُثْمَان. ثَنَا مُوسىٰ بْنُ أعينٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ ابنُ إِسْحَاق، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابنِ عُمَر. وَسُئِلَ عَنِ الْحِيطَانِ تُلْقىٰ فِيهَا الْعَذِرَاتُ. فَقَالَ: « إِذَا سُقِيَتْ مِرَاراً فَصَلُّوا فِيهَا ». يَرْفَعُهُ إِلى النَّبِيِّ ﷺ.

في الزوائد : إسناده ضعيف. فيه محمد بن إسحاق. كان يدلّس. وقد رواه بالعنعنة

229. (744) (6216)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'den anlatıldığına göre, "Kendisine, insan tersinin atıldığı bahçelerde namaz kılmanın hükmünden sorulduğu zaman, Resulullah'a ref'ederek, şu cevabı vermiştir: "Eğer bahçe bir çok defalar sulanmış (pislik eseri kalmamış) ise orada namaz kılabilirsiniz."

❑ MESCİDDE MEKRUH İŞLER

230-6217 ٧٤٨ – حَدَّثَنَا يَحيىٰ بْنُ عُثْمَانَ بْنِ سَعِيد بْنِ كَثِيرِ بْنِ دِينَارٍ الْحِمْصِيُّ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حِمْيَر. ثَنَا زَيْدُ بْنُ جَبِيرَةَ الأَنْصَارِيُّ، عَنْ دَاوُد بْنِ الْحُصَيْنِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَر، عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ: « خِصَالٌ لاَ تَنْبَغِي فِي الْمَسْجِدِ: لاَ يُتَّخَذُ طَرِيقاً. وَلاَ يُشْهَرُ فِيهِ سِلاَحٌ. وَلاَ يُنْبَضُ فِيهِ بِقَوْسٍ وَلاَ يُنْشَرُ فِيهِ نَبْلٌ. وَلاَ يُمَرُّ فِيهِ بِلَحْمٍ نِيءٍ. وَلاَ يُضْرَبُ فِيهِ حَدٌّ. وَلاَ يُقْتَصُّ فِيهِ مِنْ أَحَدٍ. وَلاَ يُتَّخَذُ سُوقاً ».

في الزوائد: إسناده ضعيف لاتفاقهم على ضعف زيد بن جبيرة. قال ابن عبدالبر: أجمعوا على أنه ضعيف.

230. (748) (6217)- Yine *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bazı şeyler vardır, mescidde yapılması uygun değildir: "Mescid (yanlardan iki kapılı ise gel-geç için) yol olarak kullanılamaz, orada silah kılıfsız taşınmaz, yaya kiriş takılmaz, ok saçılmaz, çiğ et geçirilmez, had tatbik edilmez, kimseye kısas vurulmaz, alış-veriş mahalli de yapılmaz."*

231-6218 ٧٥٠- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُوسُفَ السُّلَمِيُّ. ثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ. ثَنَا الْحَارِثُ بْنُ نَبْهَانَ حَدَّثَنَا عتبة بْنُ يَقْظَانَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ مَكْحُولٍ، عَنْ وَاثِلَةَ بْنِ الأَسْقَعِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «جَنِّبُوا مَسَاجِدَكُمْ صِبْيَانَكُمْ وَمَجَانِينَكُمْ وَشِرَارَكُمْ وَبَيْعَكُمْ وَخُصُومَاتِكُمْ وَرَفْعَ أَصْوَاتِكُمْ وَإِقَامَةَ حُدُودِكُمْ وَسَلَّ سُيُوفِكُمْ. وَاتَّخِذُوا عَلَى أَبْوَابِهَا الْمَطَاهِرَ. وَجَمِّرُوهَا فِي الْجُمَعِ».

في الزوائد: إسناده ضعيف. فإن الحارث بن نبهان متفق على ضعفه.

231. (750) (6218)- Vâsile İbnu'l-Eska (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Mescidlerinizi çocuklarınızdan, delilerinizden, alış-verişlerinizden, davalarınızın ikamesinden, sesinizi yükseltmekten, hadlerinizin icrasından, kılıçlarınızı kınlarından sıyırmaktan uzak tutun. Mescidlerin kapılarının yakınlarında abdest yerleri yapın. Mescidlerinizi, cuma günü buhurlayarak güzel kokulu kılın."*

AÇIKLAMA:

Çocuğun mescide sokulması meselesinde ihtilaf edilmiştir. Bu mevzu üzerine başka rivayetler de mevcuttur. Hanefîlere göre, çocuk mümeyyiz olmasa bile talim maksadı ile mescide gelmesinde bir mahzur yoktur. Şafiîlere göre deli ve çocuk mescidi kirletmeyecek ise girebilir, aksi takdirde haramdır. Malikîlere göre, deli ve çocuk mescidi kirletecek veya orada yaramazlık yapacak ise haramdır, aksi taktirde caizdir. Hanbelîler, talim gayesi yoksa, çocukların ve delilerin mescide girmesinin mekruh olduğuna hükmetmiştir.

Mezhepler, mescidde yüksek ses çıkarmayı hoş karşılamamıştır. Namaz kılanları rahatsız edecek derecede yüksek ses, zikir, ibadet ve talim-

i ilim gibi meşru ameller sırasında bile çıkmış olsa, yine de caiz bulunmamıştır. Aksi takdirde mübah sebeplerle ses çıkarılmasını, alimler çoğunlukla caiz addetmişlerdir.

❑ MAHALLELERDE MESCİD

232-6219 ٧٥٦- حَدَّثَنَا يَحيَىٰ بْنُ حَكِيمٍ. ثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ، عَنِ ابْنِ عَوْنٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ سِيرِينَ، عَنْ عَبْدِالْحَمِيدِ بْنِ الْمُنْذِرِ بْنِ الْجَارُودِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: صَنَعَ بَعْضُ عُمُومَتِي لِلنَّبِيِّ ﷺ طَعَاماً. فَقَالَ لِلنَّبِيِّ ﷺ: إِنِّي أُحِبُّ أَنْ تَأْكُلَ فِي بَيْتِي وَتُصَلِّيَ فِيهِ. قَالَ: فَأَتَاهُ. وَفِي الْبَيْتِ فَحْلٌ مِنْ هٰذِهِ الْفُحُولِ. فَأَمَرَ بِنَاحِيَةٍ مِنْهُ، فَكُنِسَ وَرُشَّ فَصَلَّى وَصَلَّيْنَا مَعَهُ.

قَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ بْنُ مَاجَةَ: الْفَحْلُ هُوَ الْحَصِيرُ الَّذِي قَدِ اسْوَدَّ.

في الزوائد: إسناده حسن، وله أصل في الصحيح.

232. (756) (6219)- *Hz. Enes İbnu Malik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Amcalarımdan biri, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* için yemek hazırladı. Gelip Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Evimde yemek yemenizi ve orada bir namaz kılmanızı arzu ediyorum" dedi. (Aleyhissalâtu vesselâm davete icabet ederek) evine geldi. Evinde şu hasırlardan biri vardı. Hasırın bir köşesinin namaz için hazırlanmasını emir buyurdu. Bunun üzerine üzeri süprüldü ve (yumuşaması için) üzerine su serpildi. Sonra Aleyhissalâtu vesselâm namaz kıldı. Biz de ona uyarak namaz kıldık."

Ebu Abdillah İbnu Mace der ki: "Hadiste geçen fahl kelimesi siyahlaşmış hasır manasına gelir."

❑ MESCİDLERİN TEMİZLİĞİ

233-6220 ٧٥٧- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ سُلَيْمَانَ بْنِ أَبِي الْجَوْنِ. ثَنَا مُحَمَّدُ ابْنُ صَالِحٍ الْمَدَنِيُّ. حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ أَخْرَجَ أَذًى مِنَ الْمَسْجِدِ بَنَى اللهُ لَهُ بَيْتاً فِي الْجَنَّةِ».

في الزوائد: إسناده فيه انقطاع ولين. فإن فيه سلمان بن يسار، وهو ابن أبي مريم، لم يسمع من أبي سعيد ومحمد بن صالح فيه لين.

233. (757) (6220)- *Ebu Saidi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim mescidden (insanlara rahatsızlık veren) bir şeyi çıkarırsa Allah Teala hazretleri ona cennette bir ev yapar."*

234-6221 ٧٦٠- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سِنَانٍ. ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ؛ عَنْ خَالِدِ بْنِ إِيَاسٍ، عَنْ يَحْيَىٰ بْنِ عَبْدِالرَّحْمٰنِ ابْنِ حَاطِبٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: أَوَّلُ مَنْ أَسْرَجَ فِي الْمَسَاجِدِ تَمِيمٌ الدَّارِيُّ.

في الزوائد: هو موقوف. وفي إسناده خالد بن إياس، اتفقوا على ضعفه.

234. (760) (6221)- Yine *Ebu Saidi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Mescidlere ilk defa kandil koyan Temimu'd-Dârî'dir."

AÇIKLAMA:

Dinimiz sadece mescid inşasını fevkalâde faziletli bir amel ilan etmekle kalmamış, mescide yönelik her çeşit müsbet hizmetleri takdir ve onları teşvik etmiştir. Burada iki nümune var: Aydınlatılması, temizlenmesi. Bunlara tefriş, ısıtma, tamir, bakım, yollarının imar ve bakımı, su ihtiyacının karşılanması, imam ve müezzinin temini gibi akla gelecek her çeşit hizmetleri dahil edebiliriz.

❑ MESCİDDE TÜKÜRMEK MEKRUHTUR

235-6222 ٧٦٤- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ حَكَّ بُزَاقاً فِي قِبْلَةِ الْمَسْجِدِ.

في الزوائد: إسناده صحيح، ورجاله ثقات. والحديث في الصحيحين من حديث أبي هريرة وأبى سعيد وعبدالله بن عمر.

235 (764) (6222)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, mescidin kıble duvarındaki bir tükrüğü kazıyıp temizledi."

❑ KOYUN VE DEVE AĞILINDA NAMAZ

236-6223 ٧٦٨- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. ح وَحَدَّثَنَا أَبُو بِشْرٍ، بَكْرُ بْنُ خَلَفٍ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ. قَالاَ: ثَنَا هِشَامُ بْنُ حَسَّانَ، عَنْ مُحَمَّدِ

بْنِ سِيـــرِينَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنْ لَمْ تَجِدُوا إِلاَّ مَرَابِضَ الْغَنَمِ وَأَعْطَانَ الإِبِلِ، فَصَلُّوا فِي مَرَابِضِ الْغَنَمِ، وَلاَ تُصَلُّوا فِي أَعْطَانِ الإِبِلِ».

في الزوائد: إسناده صحيح.

236. (768) (6223)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Eğer siz, namaz kılmak için koyun ağılı ve deve damından başka bir yer bulamadı iseniz, koyun ağılında namazınızı kılın, fakat deve damında kılmayın."*

237-6224 ٧٦٩ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا أَبُو نُعَيْمٍ، عَنْ يُونُسَ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ عَبْدِاللهِ ابْنِ مُغَفَّلٍ الْمُزَنِيِّ؛ قَالَ: قَالَ الــــنَّبِيُّ ﷺ: «صَلُّوا فِي مَرَابِضِ الْغَنَمِ. وَلاَ تُصَلُّوا فِي أَعْطَانِ الإِبِلِ. فَإِنَّهَا خُلِقَتْ مِنَ الشَّيَاطِينَ».

في الزوائد: إسناد المصنف فيه مقال. وأصل الحديث رواه النسائي مقتصراً على النهي عن أعطان الإبل.

237. (769) (6224)- *Abdullah İbnu Muğaffel el-Müzenî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Koyun ağıllarında namaz kılın, deve damlarında kılmayın. Çünkü develer, şeytanlardan yaratılmıştır."*

238-6225 ٧٧٠ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ. حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ رَبِيعِ ابْنِ سَبْرَةَ بْنِ مَعْبَدٍ الْجُهَنِيُّ. أَخْبَرَنِي أَبِي، عَنْ أَبِيـــهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «لاَ يُصَلَّى فِي أَعْطَانِ الإِبِلِ، وَيُصَلَّى فِي مُرَاحِ الْغَنَمِ».

الحديث ذكره صاحب الزوائد ولم يتكلم على إسناده.

238. (770) (6225)- Sebre İbnu Ma'bed el-Cühenî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Deve damlarında namaz kılınmaz, fakat koyun ağıllarında namaz kılınır."*

❑ MESCİDE GİRERKEN DUA

239-6226 ٧٧١ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا إِسْمَاعِــــيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، وَأَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ الْحَسَنِ، عَنْ أُمِّهِ، عَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ رَسُولِ اللهِ ﷺ؛

قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذَا دَخَلَ الْمَسْجِدَ يَقُولُ: «بِسْمِ اللهِ. وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِ اللهِ. اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ». وَإِذَا خَرَجَ قَالَ: «بِسْمِ اللهِ. وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِ اللهِ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ فَضْلِكَ».

قال الترمذي بعد تخريج هذا الحديث، أي حديث فاطمة: حديث حسن، وليس إسناده بمتصل. وفاطمة بنت الحسين لم تدرك فاطمة الكبرى. إذ عاشت فاطمة بعد النبيّ ﷺ أشهراً.

239. (771) (6226)- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın pek muhterem kerimeleri Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mescide girince: *"Bismillahi vesselamu ala Resûlillahi. Allahümmağfirlî zünûbî veftah lî rahmetike (Allah'ın adıyla girip, Allah'ın Resulü'ne selam ediyorum. Ey Allahım, benim günahımı affet, bana rahmet kapılarını aç)"* derdi. Mescidden çıkarken de: *"Bismillahi. Vesselamu ala Resulillahi. Allahümmağfir lî zünûbî veftah lî ebvabe fadlike (Allah'ın adıyla çıkıyorum, Resulullah'a selam ediyorum. Allahım, günahımı affet, bana fazl u kereminin kapılarını aç!)"* diye dua okurdu."

240-6227 ٧٧٣- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا أَبُو بَكْرٍ الْحَنَفِيُّ. ثَنَا الضَّحَّاكُ بْنُ عُثْمَانَ. ثَنَا سَعِيدٌ الْمَقْبُرِيُّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمُ الْمَسْجِدَ فَلْيُسَلِّمْ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَلْيَقُلِ: اللَّهُمَّ افْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ. وَإِذَا خَرَجَ فَلْيُسَلِّمْ عَلَى النَّبِيِّ وَلْيَقُلِ: اللَّهُمَّ اعْصِمْنِي مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ».

في الزوائد: إسناده صحيح، ورجاله ثقات.

240. (773) (6627)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz mescide girince Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a selam etsin ve şu duayı okusun: Allahümmaftah li ebvabe rahmetike (Allahım, bana rahmetinin kapılarını aç)" çıkarken de Resulullah'a selam versin ve şu duayı okusun: "Allahümme a'sıminî mine'ş-şeytani'r-racim (Allahım, beni taşlanmış şeytandan koru)."*

❑ NAMAZA YÜRÜYEREK GİTMEK

241-6228 ٧٧٦- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ شَيْبَةَ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ. ثَنَا زُهَيْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ

الْخُدْرِيِّ؛ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: «أَلاَ أَدُلُّكُمْ عَلَى مَا يُكَفِّرُ اللّٰهُ بِهِ الْخَطَايَا وَيَزِيـــدُ بِهِ فِي الْحَسَنَاتِ؟» قَالُوا: بَلــى يَارَسُولَ اللّٰهِ! قَالَ «إِسْبَاغُ الْوُضُوءِ عِنْدَ الْمَكَارِهِ، وَكَثْرَةُ الْخُطَى إِلَى الْمَسَاجِدِ، وَانْتِظَارُ الصَّلاَةِ بَعْدَ الصَّلاَةِ».

في الزوائد: حديث أبي سعيد رواه ابن خزيمة وابن حبان في صحيحه. وله شاهد في صحيح مسلم وغيره.

241. (776) (6228)- Ebu Saidi'l-Hudrî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir defasında yanındakilere): *"Allah'ın kendisiyle hataları örtüp, sevapları artırdığı şeyi size göstermiyeyim mi?"* demişti. Ashab: "Evet söyleyin ey Allah'ın Resulü! dediler. Bunun üzerine:

"O şey, zahmetli durumlarda bile abdesti tam almak, mescidlere çok adım atmak, namazdan sonra müteakip namazı beklemek!" buyurdular."

242-6229 ٧٧٨- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيــدِ بْنِ يَزِيدَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ التُّسْتَرِيُّ. ثَنَا الْفَضْلُ بْنُ الْمُوَفَّقِ أَبُو الْجَهْمِ. ثَنَا فُضَيْلُ بْنُ مَرْزُوقٍ، عَنْ عَطِيَّةَ، عَنْ أَبِي سَعِيــدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «مَنْ خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ إِلَى الصَّلاَةِ فَقَالَ: اللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِحَقِّ السَّائِلِينَ عَلَيْكَ، وَأَسْأَلُكَ بِحَقِّ مَمْشَايَ هٰذَا. فَإِنِّي لَمْ أَخْرُجْ أَشَراً وَلاَ بَطَراً وَلاَ رِيَاءً وَلاَ سُمْعَةً. وَخَرَجْتُ اتِّقَاءَ سُخْطِكَ وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِكَ. فَأَسْأَلُكَ أَنْ تُعِيذَنِي مِنَ النَّارِ وَأَنْ تَغْفِرَلِي ذُنُوبِي. إِنَّهُ لاَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلاَّ أَنْتَ. أَقْبَلَ اللّٰهُ عَلَيْهِ بِوَجْهِهِ، وَاسْتَغْفَرَ لَهُ سَبْعُونَ أَلْفِ مَلَكٍ».

في الزوائد: هذا إسناده مسلسل بالضعفاء. عطية وهو العوفي، وفضيل بن مرزوق، والفضل بن الموفق كلهم ضعفاء. لكن رواه ابن خزيمة في صحيحه من طريق فضيل بن مرزوق، فهو صحيح عنده.

242. (778) (6229)- *Ebu Saidi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim evinden namaz kılmak üzere çıkar ve: "Ey Allahım! Senden isteyenlerin senin katındaki hakkı için ve şu yürüyüşümün hakkı için senden istiyorum. Ben kibirlenmek, böbürlenmek veya görsünler, desinler gibi adi maksadlarla evden çıkmış değilim. Senin gazabından sakınmak, rızanı kazanmak için evden çıktım. Öyleyse beni ateşten korumanı istiyorum, günahlarımı bağışlamanı talep ediyorum. Çünkü senden başka günahları affeden yoktur" diye dua eder, (yalvar yakar olursa) Allah Teala hazretleri, ona (rahmet) yüzüyle teveccüh eder ve yetmiş bin melek de kendisi için istiğfar eder."*

243-6230 ٧٨١- حَدَّثَنَا مَجْزَأَةُ بْنُ سُفْيَانَ بْنِ أُسَيْدٍ، مَوْلَىٰ ثَابِتٍ الْبُنَانِيِّ. حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ الصَّائِغُ، عَنْ ثَابِتٍ الْبُنَانِيِّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «بَشِّرِ الْمَشَّائِينَ فِي الظُّلَمِ إِلَى الْمَسَاجِدِ بِالنُّورِ التَّامِّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ».

في الزوائد: إسناد حديث أنس ضعيف.

243. (781) (6230)- *Hz. Enes İbnu Malik* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Karanlık gecelerde mescidlere müdavim olanların, kıyamet gününde tam bir nura kavuşacaklarını müjdele!"*

❑ MESCİDE UZAK EV DAHA SEVAPLI

244-6231 ٧٨٥- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا وَكِيعٌ. ثنا إِسْرَائِيلُ، عَنْ سِمَاكٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: كَانَتِ الْأَنْصَارُ بَعِيدَةً مَنَازِلُهُمْ مِنَ الْمَسْجِدِ. فَأَرَادُوا أَنْ يَقْتَرِبُوا فَنَزَلَتْ - وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ - قَالَ، فَثَبَتُوا.

في الزوائد: هذا موقوف. فيه سماك، وهو ابن حرب، وإن وثقه ابن معين وأبو حاتم فقد قال أحمد: مضطرب الحديث. وقال يعقوب بن شيبة: روايته عن عكرمة، خاصة، مضطربة. وروايته عن غيره صالحة.

244. (785) (6231)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ensar(dan bir kısmının) evleri mescidden uzakta idi. Bunlar mescidin yakınına gelmek istediler. Bunun üzerine şu ayet nazil oldu. (Mealen): **"Onların önden gönderdiklerini ve geride bıraktıklarını (eserlerini, ihmal etmeksizin) yazmaktayız"** (Ya-sin 12). İbnu Abbas der ki: "Bunun üzerine onlar yerlerinde kaldılar."

AÇIKLAMA:

Geride bıraktıkları diye tercüme ettiğimiz âsar kelimesini seleften pek çoğu "ayak izi" olarak te'vil etmiştir. Gerçekte onun müfredi olan eser kelimesi ayak izi manasına da gelmektedir. Böylece evi mescide uzak olanlar daha çok adım atmış olmakla daha kazançlı olmaktadırlar. Ama bu uzaklık ezan sesinin gelemeyeceği kadar olmamalıdır.

❑ CEMAATTEN GERİ KALMAMALI

245-6232 ٧٩٥- حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْهُذَلِيُّ الدِّمَشْقِيُّ. ثنا الْوَلِيدُ بْنُ

مُسْلِمٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي ذِئْبٍ، عَنِ الزِّبْرِقَانِ بْنِ عَمْرٍو الضَّمْرِيِّ، عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّهِ: «لَيَنْتَهِيَنَّ رِجَالٌ عَنْ تَرْكِ الْجَمَاعَةِ، أَوْ لأُحَرِّقَنَّ بُيُوتَهُمْ».

في الزوائد: في إسناده الوليد بن مسلم الدمشقيّ مدلّس. وعثمان لا يعرف حاله. والمعنى ثابت في الصحيحين وغيرهما.

245. (795) (6232)- *Usame İbnu Zeyd* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir kısım (tenbel) adamlar, ya cemaati terketmekten vazgeçerler yahut da ben onların evlerini (başlarına) yıkacağım."*

❑ YATSI VE SABAH NAMAZLARININ CEMAATİ

246-6233 ٧٩٨– حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ عُمَارَةَ بْنِ غَزِيَّةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ؛ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: «مَنْ صَلَّى فِي مَسْجِدٍ، جَمَاعَةً، أَرْبَعِينَ لَيْلَةً، لاَ تَفُوتُهُ الرَّكْعَةُ الأُولَىٰ مِنْ صَلاَةِ الْعِشَاءِ، كَتَبَ اللّهُ لَهُ بِهَا عِتْقاً مِنَ النَّارِ».

في الزوائد: فيه إرسال وضعف. قال الترمذي والدارقطني: لم يدرك عمارة أنسا ولم يلقه. وإسماعيل كان يدلّس.

246. (798) (6233)- *Ömer İbnu'l-Hattab* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim bir mescidde cemaatle yatsının ilk rek'atini kaçırmadan kırk gece namaz kılarsa Allah Teala hazretleri, bu namazlar vesilesiyle onun için ateşten bir azadlık yazar."*

❑ MESCİDE DEVAM VE NAMAZLARI BEKLEME

247-6234 ٨٠٠– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا شَبَابَةُ. ثَنَا ابْنُ أَبِي ذِئْبٍ، عَنِ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ؛ قَالَ: «مَا تَوَطَّنَ رَجُلٌ مُسْلِمٌ الْمَسَاجِدَ لِلصَّلاَةِ وَالذِّكْرِ، إِلاَّ تَبَشْبَشَ اللّهُ لَهُ كَمَا يَتَبَشْبَشُ أَهْلُ الْغَائِبِ بِغَائِبِهِمْ، إِذَا قَدِمَ عَلَيْهِمْ».

في الزوائد: إسناده صحيح، رجاله ثقات.

247. (800) (6234)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Re-

sulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Müslüman bir kimse, namaz ve zikir için mescidi vatan edindiği (çokca gitmeyi alışkanlık haline getirdiği) zaman Allah'ın onun bu halinden duyduğu sevinç, tıpkı gurbette adamı olan kimselerin onun yanlarına dönmesiyle (kavuşmaktan)duydukları sevinç gibidir."*

248-6235 ٨٠١– حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ الدَّارِمِيُّ. ثَنَا النَّضْرُ بْنُ شُمَيْلٍ. ثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَبِي أَيُّوبَ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَمْرٍو؛ قَالَ: صَلَّيْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ الْمَغْرِبَ. فَرَجَعَ مَنْ رَجَعَ. وَعَقَّبَ مَنْ عَقَّبَ. فَجَاءَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مُسْرِعاً، قَدْ حَفَزَهُ النَّفَسُ، وَقَدْ حَسَرَ عَنْ رُكْبَتَيْهِ، فَقَالَ: «أَبْشِرُوا. هذَا رَبُّكُمْ قَدْ فَتَحَ بَاباً مِنْ أَبْوَابِ السَّمَاءِ، يُبَاهِي بِكُمُ الْمَلاَئِكَةَ. يَقُولُ: انْظُرُوا إِلَى عِبَادِي قَدْ قَضَوْا فَرِيضَةً؛ وَهُمْ يَنْتَظِرُونَ أُخْرَى».

في الزوائد: هذا إسناد صحيح. ورجاله ثقات.

248. (801) (6235)- *Abdullah İbnu Amr* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte akşam namazını kılmıştık. Namazdan sonra dileyenler evlerine döndü, dileyener de yerinde kaldı. (Çok geçmeden) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* koşarcasına ve hızlı nefes alarak, diz kapakları da açılmış bir halde geldi. Bize dediler ki: *"Müjdeler olsun! İşte Rabbiniz! Sema kapılarından bir kapı açmış, meleklere karşı sizlerle iftihar ediyor ve diyor ki: "Kullarıma bakın! Farzlarını eda ettiler. Şimdi de diğer namazı beklemekteler!"*

NAMAZI EDA VE NAMAZIN SÜNNETLERİ BÖLÜMÜ

❑ NAMAZDA İSTİAZE VE KIRAAT

249-6236 ٨٠٨- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْمُنْذِرِ. ثَنَا ابْنُ فُضَيْلٍ. ثَنَا عَطَاءُ بْنُ السَّائِبِ، عَنْ أَبِي عَبْدِالرَّحْمَـٰنِ السُّلَمِيِّ، عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، وَهَمْزِهِ وَنَفْخِهِ وَنَفْثِهِ».

قَالَ: هَمْزُهُ الْمُوتَةُ. وَنَفْثُهُ الشِّعْرُ. وَنَفْخُهُ الْكِبْرُ.

في الزوائد: في إسناده مقال. فإن عطاء بن السائب اختلط آخر عمره، وسمع منه محمد بن فضيل بعد الاختلاط. وفي سماع أبي عبدالرحمن السلميّ من ابن مسعود كلام. قال شعبة: لم يسمع. وقال أحمد: أرى قول شعبة وهما. وقال أبو عمرو الداني: أخذ أبو عبدالرحمن القراءة عرضا عن عثمان وعليّ وابن مسعود. اهـ.

والحديث قد رواه أبو داود والترمذي والنسائي من حديث أبي سعيد الخدريّ. ورواه ابن حبان في صحيحه من حديث جبير بن مطعم.

249. (808) (6236)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Allahümme innî euzü bike mine'ş-şeytani'r-racim ve hemzihi ve nefhihi ve nefsihi "Allahım, şeytan-ı racimden, onun dürtmelerinden, telkinlerinden, atacağı kibirden sadece sana sığınırım"* diye dua ederdi."

AÇIKLAMA:

Cumhur-u ulema, namazda istiazeyi müstehab addetmiştir. Yeri de birinci rek'atte Fatiha'nın evvelinde okunan Sübhanekeden hemen sonradır. İstiazeden sonra Besmele ve Fatiha okunur.

❑ KIRAATA NE İLE BAŞLANIR?

250-6237 ٨١٤ – حَدَّثَنَا نصرُ بنُ عليٍّ الجهضميُّ، وبكرُ بنُ خلفٍ، وعقبةُ بنُ مُكرَمٍ. قالُوا: ثنا صفوانُ بنُ عيسىٰ. ثنا بشرُ بنُ رافعٍ، عن أبي عبدالله، ابنِ عمِّ أبي هريرةَ، عن أبي هريرةَ؛ أنَّ النبيَّ ﷺ كانَ يفتتحُ القراءةَ بـ﴿الْحَمْدُ لله رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾.

في الزوائد: إسناده ضعيف. أبو عبدالله الدوسيّ ابن عمر أبي هريرة مجهول الحال. وبشر بن رافع، اختلف قول ابن معين فيه. فمرة وثقه، ومرة ضعّفه. وضعّفه أحمد. وقال ابن حبان: يروى أشياء موضوعة. والحديث من رواية غير أبي هريرة، ثابت في الصحيحين وغيرهما.

250. (814) (6237)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazın kıraatini "Elhamdülillahi Rabbi'l-alemin..." ile başlatırdı."

❑ CUMA GÜNÜ SABAH NAMAZINDA KIRAAT

251-6238 ٨٢٢ – حَدَّثَنَا أزهرُ بنُ مروانَ ثنا الحارثُ بنُ نبهانَ. ثنا عاصمُ بنُ بهدلةَ، عن مصعبِ ابنِ سعدٍ، عن أبيهِ؛ قالَ: كانَ رسولُ الله ﷺ يقرأُ في صلاةِ الفجرِ، يومَ الجمعةِ: الم تنزيلُ، وهل أتىٰ على الإنسانِ.

في الزوائد: إسناد حديث سعد ضعيف، لاتفاقهم على ضعف الحارث بن نبهان والحديث، من رواية ابن عباس، أخرجه مسلم وغيره.

٨٢٤ – حَدَّثَنَا إسحاقُ بنُ منصورٍ. أنبأنا إسحاقُ بنُ سليمانَ. أنبأنا عمرو بنُ أبي قيسٍ، عن أبي فروةَ، عن أبي الأحوصِ، عن عبدِالله بنِ مسعودٍ، أنَّ رسولَ الله ﷺ كانَ يقرأُ في صلاةِ الصبحِ، يومَ الجمعةِ: الم تنزيلُ، وهل أتىٰ على الأنسانِ.

قالَ إسحاقُ: هكذا ثنا عمرٌو، عن عبدِالله. لا أشكُّ فيه.

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

251. (822-824) (6238)- *Mus'ab İbnu Sa'd*'ın babası Sa'd İbnu Ebi Vakkas ve İbnu Mes'ud (radıyallahu anhüm)'un anlattıklarına göre: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cuma günü sabah namazında *"elif-lam-mim tenzil ve Hel etâ a'le'l-İnsan"* surelerini okurdu."

❑ ÖĞLE VE İKİNDİDE KIRAAT

252-6239 ٨٢٨- حَدَّثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ حَكِيمٍ. ثنا أَبُو دَاوُدَ الطَّيَالِسِيُّ ثنا الْمَسْعُودِيُّ. ثنا زَيْدٌ الْعَمِّيُّ، عَنْ أَبِي نَضْرَةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: اجْتَمَعَ ثَلَاثُونَ بَدْرِيّاً مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالُوا: تَعَالَوْا حَتَّى نَقِيسَ قِرَاءَةَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِيمَا لَمْ يَجْهَرْ فِيهِ مِنَ الصَّلَاةِ فَمَا اخْتَلَفَ مِنْهُمْ رَجُلَانِ. فَقَاسُوا قِرَاءَتَهُ فِي الرَّكْعَةِ الْأُولَىٰ مِنَ الظُّهْرِ بِقَدْرِ ثَلَاثِينَ آيَةً. وَفِي الرَّكْعَةِ الْأُخْرَى قَدْرَ النِّصْفِ مِنْ ذَلِكَ. وَقَاسُوا ذَلِكَ فِي الْعَصْرِ عَلَى قَدْرِ النِّصْفِ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ الْأُخْرَيَيْنِ مِنَ الظُّهْرِ.

في الزوائد: إسناده ضعيف. زيد العمّي ضعيف. والمسعوديّ اختلط بآخر عمره. وأبو داود سمع منه بعد الاختلاط.

252. (828) (6239)- *Ebu Saidi'l-Hudri* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabından Bedir Savaşı'na katılanlardan otuz tanesi toplanarak aralarında: "Gelin, Resulullah'ın namazda sessiz okuduğu kıraatın kaç ayet olduğunu kıyaslayarak tesbit edelim" dediler. Bu hususta iki kişi bile ihtilaf etmedi. Aleyhissalâtu vesselâm'ın öğle namazında okuduğu ayetin miktarını kıyas suretiyle hesaplayıp otuz ayet kadar olduğunu tesbit ettiler. İkinci rekatte okuduğu bunun yarısı kadardı. Aynı ölçümü ikindi namazı için de yaptılar. İkindinin kıraatı öğlenin son iki rekatındaki kıraatin yarısı kadardı."

AÇIKLAMA:

Resulullah'ın namazlarda takip ettiği uzunluk-kısalıkla ilgili farklı rivayetler gelmiştir. Bu farklılıklar, Aleyhissalâtu vesselâm'ın içinde bulunduğu şartlara göre, bazan uzun, bazan kısa kıraate yer verdiğini gösterir. Sadedinde olduğumuz rivayet O'nun kıraati uzun yaptığını göstermektedir. Halbuki, bilhassa cemaate kıldırdığı zamanlarda kısa okuduğuna ve imamın kısa okumasını tavsiye ettiğine dair rivayetler de var. Bu sebeple alimler prensip olarak, imamın kısa okumasının müstehab olduğuna hükmetmiştir.

❑ AKŞAM NAMAZINDA KIRAAT

253-6240 ٨٣٣- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ بُدَيْلٍ. ثنا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ. ثنا عُبَيْدُ اللَّهِ،

عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَقْرَأُ فِي الْمَغْرِبِ: قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ، وَقُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ.

قَالَ السنديّ: هذا الحديث، فيما أراه، من الزوائد وما تعرّض له. ويدل على ما ذكرتُ قولُ الحافظ في شرح البخاريّ: ولم أر حديثاً مرفوعاً فيه التنصيص على القراءة فيها، بشئ من قصار المفصل، إلا حديثاً في ابن ماجة عن ابن عمر نصّ فيه على (الكافرون والإخلاص) وظاهر إسناده الصحة. إلا أنه معلول. قال الدارقطني: أخطأ بعض رواته.

253. (833) (6240)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* akşam namazında "Kul ya eyyühe'l-kâfirun" ve "Kul hüvallahü ahad" surelerini okurdu."

❑ İMAMIN ARKASINDA KIRAAT

254-6241 ٨٣٩– حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْفُضَيْلِ. ح وَحَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا عَلِيُّ ابْنُ مُسْهِرٍ، جَمِيعاً عَنْ أَبِي سُفْيَانَ السَّعْدِيِّ، عَنْ أَبِي نَضْرَةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لاَ صَلاَةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ بِـ(الْحَمْدُ لِلّهِ) وَسُورَةٍ، فِي فَرِيضَةٍ أَوْ غَيْرِهَا».

في الزوائد: ضعيف. وفي إسناده أبو سفيان السعديّ. قال ابن عبدالبر: أجمعوا على ضعفه. لكن تابع أبا سفيان قتادةُ كما رواه ابن حبان في صحيحه.

254. (839) (6241)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulllah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İster farz ister nafilelerde olsun her rekatte "Elhamdülillahi Rabbi'l-alemin" suresi ile bir başka sure okumayanın namazı namaz değildir."*

255-6242 ٨٤١– حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ السُّكَيْنِ. ثَنَا يُوسُفُ بْنُ يَعْقُوبَ السِّلْعِيُّ. ثَنَا حُسَيْنٌ الْمُعَلِّمُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «كُلُّ صَلاَةٍ لاَ يُقْرَأُ فِيهَا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ، فَهِيَ خِدَاجٌ، فَهِيَ خِدَاجٌ».

في الزوائد: إسناده حسن.

255. (841) (6242)- *Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihi* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İçinde Fatiha suresi okunmayan her namaz noksandır, noksandır."*

AÇIKLAMA:

Namazda kıraat farz ise de teferruatta bazı ihtilaflar mevcuttur. Cemaat halinde olsun, münferid halde olsun, farz namaz olsun, nafile namaz olsun hepsinde Fatiha'nın gerekli olduğunu bu hadisten anlamaktayız. Önceki hadis, Fatiha'dan başka bir surenin okunmasını da gerekli göstermektedir. Ancak alimler başka rivayetleri de değerlendirerek, farklı hükümlere gitmişlerdir: Zamm-ı sureyi cumhur sünnet telakki eder, Hanefiler ve diğer bazı alimler, zamm-ı sureyi de vacib addetmişlerdir; bu, üç ayet veya üç ayet uzunluğunda bir ayet de olabilir.

256-6243 ٨٤٢– حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ سُلَيْمَانَ. ثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ يَحْيَىٰ، عَنْ يُونُسَ ابْنِ مَيْسَرَةَ، عَنْ أَبِي إِدْرِيسَ الْخَوْلَانِيِّ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ؛ قَالَ: سَأَلَهُ رَجُلٌ فَقَالَ: أَقْرَأُ وَالإِمَامُ يَقْرَأُ؟ قَالَ: سَأَلَ رَجُلٌ النَّبِيَّ ﷺ: أَفِي كُلِّ صَلَاةٍ قِرَاءَةٌ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «نَعَمْ» فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ: وَجَبَ هٰذَا.

في الزوائد: قال المزيّ: هو موقوف. ثم قال: هذا إسناد صحيح، رجاله ثقات.

256. (842) (6243)- *Ebu'd-Derda* (radıyallahu anh)'nın anlattığına göre: "Bir adam kendisine: "Namazda imam okurken ona uyan kimse de Kur'an'dan okur mu?" diye sormuş, o da şu cevabı vermiştir: "Bir adam, Aleyhissalâtu vesselâm'a her namazda kıraat var mı? diye sormuştu da Aleyhissalâtu vesselâm'dan: "Evet!" cevabını almıştı. Bunun üzerine cemaatten biri de: "Bu vacip oldu" demişti."

257-6244 ٨٥٠– حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُوسَىٰ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ صَالِحٍ، عَنْ جَابِرٍ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ كَانَ لَهُ إِمَامٌ، فَقِرَاءَةُ الإِمَامِ لَهُ قِرَاءَةٌ».

في الزوائد: في إسناده جابر الجعفيّ، كذاب والحديث مخالف لما رواه الستة من حديث عبادة.

257. (850) (6244)- Hz.Cabir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm): "Kim imama uymuş ise, imamın kıraatı onun da kıraatidir"* buyurdular."

AÇIKLAMA:

İmama uyan kimsenin kıraatte bulunup bulunmayacağı hususunda

farklı rivayetler gelmiştir. Son iki rivayette de görüldüğü üzere, Hz. Cabir'den iki zıt görüş rivayet edilmektedir. Şarihler, ikinci hadisin daha sahih olduğunu belirtirler.

Netice olarak, *Ebu Hanife, Sevrî, İbnu Uyeyne* ve Malikîlerden *İbnu Veheb* ile diğer bir grup alim: "Cehrî ve hafî hiçbir namazda imama uyan kimse ne Fatiha ne de zamm-ı sure hiçbir şey okumaz" diye hükmetmiştir. *İmam Malik, Şafii, Ahmed İbnu Hanbel* ve *İshak İbnu Rahuye, Evzâî, Makhul* ve *Ebu Sevr* gibi diğer birkısım ulema ise: "İmama uyan kişi, gizli, açık bütün namazların her rekatinde Fatiha okumalıdır, vaciptir" diye hükmetmiştir. Bu mevzuda: "İmama uyan kişi, hafi namazlarda kıraat eder, cehrîde etmez" veya "gizli namazlarda veya cehrî de olsa imamı işitmediği hallerde kıraat eder, işittiği açık namazlarda etmez" gibi başka görüşler de ileri sürülmüştür.

Hanefîler imama uyan kimsenin, kıraat hafî olsun, cehrî olsun Kur' an okumasını *tahrimen mekruh* addetmiştir.

❑ AMİN'İ CEHREN SÖYLEMEK

258-6245 ٨٥٣- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا صَفْوَانُ بْنُ عِيسَى. ثَنَا بِشْرُ بْنُ رَافِعٍ، عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ، ابْنِ عَمِّ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: تَرَكَ النَّاسُ التَّأْمِينَ. وَكَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذَا قَالَ: ﴿غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلاَ الضَّالِّينَ﴾ قَالَ: ﴿آمِينَ﴾ حَتَّى يَسْمَعَهَا أَهْلُ الصَّفِّ الأَوَّلِ. فَيَرْتَجُّ بِهَا الْمَسْجِدُ.

في الزوائد: في إسناده أبو عبدالله، لا يُعرف وبشر، ضعّفه أحمد وقال ابن حبان: يروي الموضوعات. والحديث رواه ابن حبان في صحيحه بسند آخر.

258. (853) (6245)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "İnsanlar amin demeyi terkettiler. Halbuki Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, namazda *"gayri'l-mağdubi aleyhim ve la'd-dallin"* deyince amin derdi, bunu ön saftakiler işitirdi, sonra mescid amin sesiyle dalgalanırdı."

İÇİNDEKİLER

NİYET VE İHLAS BÖLÜMÜ
UMUMİ AÇIKLAMA 7
NASİHAT VE MEŞVERET BÖLÜMÜ
UMUMİ AÇIKLAMA 23
UYUMA VE UYANMA ADABI BÖLÜMÜ
UMUMİ AÇIKLAMA 83
NİFAK BÖLÜMÜ
UMUMİ AÇIKLAMA 93
YILDIZLAR BÖLÜMÜ
UMUMİ AÇIKLAMA 99
HİCRETLER BÖLÜMÜ
Hicret 109
UMUMİ AÇIKLAMA 112
HEDİYE BÖLÜMÜ
UMUMİ AÇIKLAMA 161
HİBE BÖLÜMÜ
UMUMİ AÇIKLAMA 175
VASİYET BÖLÜMÜ
UMUMİ AÇIKLAMA 179
VAAD BÖLÜMÜ
UMUMİ AÇIKLAMA 193

VEKALET BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA 199

VAKIF BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA 201

YEMİN BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA 211
BİRİNCİ FASIL: YEMİN KELİMESİ VE KENDİSİYLE YEMİN EDİLENLER 213
İKİNCİ FASIL: KENDİSİYLE YEMİN EDİLMESİ YASAK OLANLAR 217
ÜÇÜNCÜ FASIL: YALAN YEMİN 223
DÖRDÜNÜ FASIL: YEMİNİN YERİ 227
BEŞİNCİ FASIL: YEMİNDE İSTİSNA 229
ALTINCI FASIL: YEMİNİ BOZMAK 233
YEDİNCİ FASIL: MÜTEFERRİK HADİSLER 237
SEKİZİNCİ FASIL: KEFARET 243

İLAVELER BÖLÜMÜ

BİRİNCİ FASIL: NEFİSLE İLGİLİ EDEBE GİREN HADİSLER 249
İKİNCİ FASIL: NEFSİN AFETLERİNE DE TEMAS EDEN HADİSLER 281
ÜÇÜNCÜ FASIL: DİLİN AFETLERİ 337
DÖRDÜNCÜ FASIL: MUHTELİF NEV'E GİREN HADİSLER 371

İBNU MACE'NİN ZİYADE HADİSLERİ

BİRKAÇ NOKTANIN AÇIKLANMASI 453
MUKADDİME KISMI 457
Sünnete Uyma 457
Hadis Rivayetinden Çekinme 461
Bid'adan, Münakaşadan Kaçmak 463
Rey ve Kıyastan Kaçma 464
İman 466
Kader-Kaderiyye 471
ASHABIN FAZİLETLERİ 477
Hz. Ebu Bekr 477
Hz. Ömer 478
Hz. Osman 481
Hz. Ali 484
Hz. Abbas 491

Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin 493
Hz. Ebu Zerr-Mikdad 495
Habbab 496
Bedir Ehli 497
Ensar 499
Haricîler 500
Cehmiye 504
Sünnet (Çığır) Açmak 510
Kur'an Öğrenip Öğreten 513
Alim ve Talib 514
İlmi Tebliğ 517
Halka Hayrı Öğretmek 518
Tevazu 520
İlim Talebine Teşvik 521
İlimle Amel 522
İlmi Gizleme 525
TAHARET BÖLÜMÜ 527
NAMAZ BÖLÜMÜ 591
EZAN BÖLÜMÜ 595
MESCİDLER VE CEMAATLER BÖLÜMÜ 603
NAMAZI EDA VE NAMAZIN SÜNNETLERİ BÖLÜMÜ 615
İÇİNDEKİLER 621

Prof. Dr.
İbrahim CANAN

HADİS ANSİKLOPEDİSİ

KÜTÜB-İ SİTTE

17. CİLT

AKÇAĞ

ZAMAN

KAPAK

Tufan BİLGE

DİZGİ VE MİZANPAJ

Salih KARAHAN

Said KASIM

TASHİH

Niyazi DEMİRCAN

YAYINCI

AKÇAG YAYINEVİ

BASKI

GRAPHISCHER GROSSBETRIEB PÖSSNECK GMBH

EIN MOHNDRUCK BETRIEB

FEZA GAZETECİLİK A.Ş.
Çobançeşme Mah. Kalender Sok. No: 21
Yenibosna/İSTANBUL
Tel.: (0212) 551 14 77 - 652 33 50 (3 hat)
Fax: 652 24 23 Telex: 28 99 4

NAMAZI EDA VE NAMAZIN SÜNNETLERİ BÖLÜMÜ

CENAZE BÖLÜMÜ

ORUÇ BÖLÜMÜ

ZEKAT BÖLÜMÜ

NİKAH BÖLÜMÜ

TALAK BÖLÜMÜ

KEFARETLER BÖLÜMÜ

TİCARETLER BÖLÜMÜ

AHKAM BÖLÜMÜ

HİBELER BÖLÜMÜ

SADAKALAR BÖLÜMÜ

REHİNELER BÖLÜMÜ

ŞUF'A BÖLÜMÜ

LUKATA (BULUNTULAR) BÖLÜMÜ

KÖLE AZADI BÖLÜMÜ

HUDUD (AĞIR CEZALAR) BÖLÜMÜ

DİYETLER BÖLÜMÜ

VASİYETLER BÖLÜMÜ

FERAİZ BÖLÜMÜ

CİHAD BÖLÜMÜ

MENASİK (HAC VE UMRE) BÖLÜMÜ

KURBANLAR BÖLÜMÜ

ZEBAİH (BOGAZLANAN HAYVANLAR) BÖLÜMÜ

AV BÖLÜMÜ

YİYECEKLER BÖLÜMÜ

İÇECEKLER BÖLÜMÜ

TIP BÖLÜMÜ

ELBİSE BÖLÜMÜ

DUA BÖLÜMÜ

RÜYA TABİRİ BÖLÜMÜ

FİTNELER BÖLÜMÜ

ZÜHD BÖLÜMÜ

NAMAZI EDA VE NAMAZIN SÜNNETLERİ BÖLÜMÜ

(16. ciltten devam)

259-6246 ٨٥٤ – حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا حُمَيْدُ بْنُ عَبْدِالرَّحْمَـٰـنِ. ثَنَا ابْنُ أَبِي لَيْلَـىٰ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ كُهَيْلٍ، عَنْ حُجَيَّةَ بْنِ عَدِيٍّ، عَنْ عَلِيٍّ؛ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ إِذَا قَالَ: ﴿وَلاَ الضَّالِّينَ﴾ قَالَ: ﴿آمِينَ﴾.

في الزوائد: في سنده ابن أبي ليلى، هو محمد بن أبي عبدالرحمن بن أبي ليلى، ضعّفه الجمهور. وقال أبو حاتم: محله الصدق. وباقي رجاله ثقات.

259. (854) (6246)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın "Ve la'd-dallin" deyince amin dediğini işittim."

260-6247 ٨٥٦ – حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ. أَخْبَرَنَا عَبْدُالصَّمَدِ بْنُ عَبْدِالْوَارِثِ. ثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ ثَنَا سُهَيْلُ بْنُ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِيـهِ، عَنْ عَائِشَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «مَا حَسَدَتْكُمُ الْيَهُودُ عَلَى شَيْءٍ، مَا حَسَدَتْكُمْ عَلَى السَّلاَمِ وَالتَّأْمِينِ».

في الزوائد: هذا إسناد صحيح. ورجاله ثقات. احتج مسلم بجميع رواته.

260. (856) (6247)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ)'nin anlattığına göre: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Yahudiler, sizi, selamınız ve amin deyişiniz sebebiyle kıskandıkları kadar bir başka şey için kıskanmamışlardır"* buyurmuşlardır."

261-6248 ٨٥٧ – حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيـــدِ الْخَلاَّلُ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ، وَأَبُو مُسْهِرٍ؛ قَالاَ: ثَنَا خَالِدُ بْنُ يَزِيدَ بْنِ صُبَيْحٍ الْمُرِّيُّ. ثَنَا طَلْحَةُ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ عَطَاءٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «مَا حَسَدَتْكُمُ الْيَهُودُ عَلَى

شَيْءٍ، مَا حَسَدَتْكُمْ عَلَى آمِينَ. فَأَكْثِرُوا مِنْ قَوْلِ آمِينَ».

في الزوائد: إسناده ضعيف. لاتفاقهم على ضعف طلحة بن عمرو.

261. (857) (6248)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Yahudiler sizi, amin deyişiniz kadar bir başka şey için kıskanmazlar. Öyleyse amin sözünü çok söyleyin."*

AÇIKLAMA:

Kaydedilen son dört hadis, namazda amin demenin ehemmiyetine dikkat çekmektedir. Önceki rivayetler, *"amin"i Resulullah* ve ashabının cehrî yaptıklarını ifade etmektedir.

❑ RÜKUYA GİDERKEN RÜKUDAN KALKARKEN ELLERİ KALDIRMA

262-6249 ٨٦٠- حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَهِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ؛ قَالاَ: ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ صَالِحِ بْنِ كَيْسَانَ، عَنْ عَبْدِالرَّحْمٰنِ الأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي الصَّلاَةِ حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ حِينَ يَفْتَتِحُ الصَّلاَةَ، وَحِينَ يَرْكَعُ، وَحِينَ يَسْجُدُ.

في الزوائد: إسناده ضعيف. وفيه رواية إسماعيل بن عياش عن الحجازيين، وهي ضعيفة.

262. (860) (6249)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, namazda iftitah tekbiri sırasında ellerini omuzlarının hizasına kadar kaldırdığını gördüm. Rüku sırasında da, (rükudan) secdeye gitme sırasında da aynı şekilde kaldırıyordu."

263-6250 ٨٦١- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا رِفْدَةُ بْنُ قُضَاعَةَ الْغَسَّانِيُّ. ثَنَا الأَوْزَاعِيُّ، عَنْ عَبْدِاللهِ ابْنِ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، عُمَيْرِ بْنِ حَبِيبٍ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَرْفَعُ يَدَيْهِ مَعَ كُلِّ تَكْبِيرَةٍ، فِي الصَّلاَةِ الْمَكْتُوبَةِ.

في الزوائد: هذا إسناد فيه رفدة بن قضاعة، وهو ضعيف. وعبدالله لم يسمع من أبيه، حكاه العلائيّ عن ابن جريج.

263. (861) (6250)- *Umayr İbnu Habib* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* farz namazda, her tekbir ile beraber ellerini kaldırırdı."

264-6251 ٨٦٥- حَدَّثَنَا أَيُّوبُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْهَاشِمِيُّ. ثنا عمر بن رِبَاحٍ، عن عَبْدِاللهِ بْنِ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ يرفَعُ يديه عِنْدَ كُلِّ تَكْبِيرَةٍ.

في الزوائد: إسناده ضعيف. لاتفاقهم على ضعف عمر بن رباح.

264. (865) (6251)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, her tekbir sırasında ellerini kaldırırdı."

265-6252 ٨٦٦- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثنا عَبْدُالْوَهَّابِ. ثنا حُمَيْدٌ، عن أَنَسٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِذَا دَخَلَ فِي الصَّلَاةِ، وَإِذَا رَكَعَ.

في الزوائد: إسناده صحيح. رجاله رجال الصحيحين. إلا أن الدارقطنيّ أعلّه بالوقف، وقال: لم يروه عن حميد مرفوعاً، غير عبدالوهاب. والصواب من فعل أنس. وقد رواه ابن خزيمة وابن حبان في صحيحيهما.

265. (866) (6252)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, namaza girdiği vakit ve rükuya giderken elleri-ni kaldırırdı."

AÇIKLAMA:

Şarihler, bu hadislerin, az farklı ifadelerle aynı şeyleri ifade ettiğini belirtirler. Böylece namazın bir halinden diğer bir haline geçerken getirilen tekbirler sırasında ellerin kaldırıldığı belirtilmiş olmaktadır: Namaza başlarken, rükuya giderken, secdeye gitmek için; rükudan kalkarken el kaldırmak gerekir. Rükudan kalkarken tekbir getirilmez ise de, başka rivayetlerdeki sarahat böyle bir yorumu ilave etmeyi gerektirmiştir. *Ebu Hanife* hazretleri *İbnu Mes'ud*'dan gelen bir rivayeti esas alarak sadece iftitah tekbirinde elleri kaldırmayı esas almıştır.

266-6253 ٨٦٨- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثنا أَبُو حُذَيْفَةَ. ثنا إبراهِيمُ بن طَهْمَانَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ؛ أَنَّ جَابِرَ بْنَ عَبْدِاللهِ كَانَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ. وإِذَا رَكَعَ، وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ فَعَلَ مِثْلَ ذلك. ويَقُولُ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَعَلَ مِثْلَ ذَلِكَ. وَرَفَعَ إبراهِيمُ بنُ طَهْمَانَ يَدَيْهِ إِلَى أُذُنَيْهِ.

في الزوائد: رجاله ثقات.

266. (868) (6253)- *Hz. Cabir İbnu Abdillah* (radıyallahu anhümâ), namaza başlarken ellerini kaldırırdı. Rükuya gidince, rükudan başını kaldırınca aynı şekilde ellerini kaldırırdı ve derdi ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı bu şekilde yapıyor gördüm." İbrahim İbnu Tahmân ellerini kulaklarına kadar kaldırırdı."

❑ NAMAZDAKİ RÜKU

267-6254 ٨٧١ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُلاَزِمُ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ بَدْرٍ. أَخْبَرَنِي عَبْدُالرَّحْمٰنِ بْنُ عَلِيِّ بْنِ شَيْبَانَ، عَنْ أَبِيهِ، عَلِيِّ بْنِ شَيْبَانَ، وَكَانَ مِنَ الْوَفْدِ؛ قَالَ: خَرَجْنَا حَتَّى قَدِمْنَا عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ، فَبَايَعْنَاهُ وَصَلَّيْنَا خَلْفَهُ. فَلَمَحَ بِمُؤْخِرِ عَيْنِهِ رَجُلاً لاَ يُقِيمُ صَلاَتَهُ، يَعْنِي صُلْبَهُ، فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ. فَلَمَّا قَضَى النَّبِيُّ ﷺ الصَّلاَةَ، قَالَ: «يَا مَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ! لاَ صَلاَةَ لِمَنْ لاَ يُقِيمُ صُلْبَهُ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ».

في الزوائد: إسناده صحيح. ورجاله ثقات. ورواه ابن خزيمة وابن حبان في صحيحيهما.

267. (867) (6254)- *Ali İbnu Şeybân* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Kavmimizin heyetiyle Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a geldik. Ona biat ettik ve arkasında namaz kıldık. *Aleyhissalâtu vesselâm* namazını tam yapmayan yani rüku ve secdede belini düzgün tutmayan bir adama gözünün ucuyla baktı. Resulullah namazı kılınca: *"Ey Müslümanlar, rüku ve secdede belini düzgün tutmayan kimsenin namazı namaz değildir"* dedi."

268-6255 ٨٧٢ – حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ يُوسُفَ الْفِرْيَابِيُّ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ عُثْمَانَ بْنِ عَطَاءٍ. ثَنَا طَلْحَةُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ رَاشِدٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ وَابِصَةَ بْنَ مَعْبَدٍ؛ يَقُولُ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يُصَلِّي. فَكَانَ إِذَا رَكَعَ سَوَّى ظَهْرَهُ، حَتَّى لَوْ صُبَّ عَلَيْهِ الْمَاءُ لاَسْتَقَرَّ.

في الزوائد: في إسناده طلحة بن زيد، قال البخاريّ وغيره: منكر الحديث. وقال أحمد بن المدينيّ: يضع الحديث.

268. (872) (6255)- *Vabısa İbnu Ma'bed* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı namaz kılarken gördüm, rüku

yapınca sırtını (başını) dümdüz yapıyordu. Öyle ki üzerine su dökülecek olsa öyle sabit kalacaktı."

❑ ELLERİ DİZLER ÜZERİNE KOYMA

269-6256 ٨٧٤– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَبْدَةُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ حَارِثَةَ بْنِ أَبِي الرِّجَالِ، عَنْ عَمْرَةَ، عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَرْكَعُ فَيَضَعُ يَدَيْهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ، وَيُجَافِي بِعَضُدَيْهِ.

في الزوائد: في إسناده حارثة بن أبي الرجال، وقد اتفقوا على ضعفه.

269. (874) (6256)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* rüku sırasında ellerini diz kapakları üzerine koyar, pazularını da (karnından yanlarına doğru) uzaklaştırırdı."

❑ RÜKUDAN DOĞRULURKEN NE OKUMALI?

270-6257 ٨٧٩– حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُوسَى السُّدِّيُّ. ثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ أَبِي عُمَرَ؛ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا جُحَيْفَةَ يَقُولُ: ذُكِرَتِ الْجُدُودُ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَهُوَ فِي الصَّلاَةِ. فَقَالَ رَجُلٌ: جَدُّ فُلاَنٍ فِي الْخَيْلِ. وَقَالَ آخَرُ: جَدُّ فُلاَنٍ فِي الإِبِلِ وَقَالَ آخَرُ: جَدُّ فُلاَنٍ فِي الْغَنَمِ. وَقَالَ آخَرُ: جَدُّ فُلاَنٍ فِي الرَّقِيقِ. فَلَمَّا قَضَى رَسُولُ اللهِ ﷺ صَلاَتَهُ، وَرَفَعَ رَأْسَهُ مِنْ آخِرِ الرَّكْعَةِ، قَالَ: «اَللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ، مِلْءَ السَّمٰوَاتِ وَمِلْءَ الأَرْضِ وَمِلْءَ مَاشِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ. اَللَّهُمَّ لاَ مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ. وَلاَ مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ. وَلاَ يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ» وَطَوَّلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ صَوْتَهُ بِـ(الْجَدِّ) لِيَعْلَمُوا أَنَّهُ لَيْسَ كَمَا يَقُولُونَ.

في الزوائد: في إسناده أبو عمر، وهو مجهول لا يعرف حاله.

270. (879) (6257)- *Ebu Cuheyfe* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazdayken, yanında nasiblerden bahis açıldı. Bir adam: "Falanın nasibi atlardadır" dedi. Bir diğeri: "Falanın nasibi de develerdedir" dedi. Bir başkası da: "Falanın nasibi koyunlardadır" dedi. Bir diğeri "Falanın nasibi köledendir" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm namazını kılıp son rekat'ın rükûundan başını kaldırınca: *"Ey Rabbimiz! Semavat ve arz*

dolusu, daha başka dileyeceğin şeyler dolusu hamdimiz sanadır. Ey Rabbimiz! Senin verdiğine mani olacak yoktur. Men ettiğin şeyi de verecek yoktur. Nasib sahibinin de bir faydası yoktur. Nasibi verende sensin" dedi ve *Aleyhissalâtu vesselâm* onlara, dediklerinin doğru olmadığını duyurmak için sesini nasib kelimesinde uzattı."

❑ İKİ SECDE ARASINDA OTURMA

271-6258 ٨٩٦– حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الصَّبَّاحِ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. أَنْبَأَنَا الْعَلاَءُ أَبُو مُحَمَّدٍ. قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ: قَالَ لِي النَّبِيُّ ﷺ: «إِذَا رَفَعْتَ رَأْسَكَ مِنَ السُّجُودِ فَلاَ تُقْعِ كَمَا يُقْعِي الْكَلْبُ. ضَعْ أَلْيَتَيْكَ بَيْنَ قَدَمَيْكَ. وَأَلْزِقْ ظَاهِرَ قَدَمَيْكَ بِالأَرْضِ».

في الزوائد: في إسناده العلاء، قال ابن حبان والحاكم فيه: إنه يروي عن أنس أحاديث موضوعة. وقال فيه البخاريّ وغيره: منكر الحديث وقال ابن المدينيّ: كان يضع الحديث.

271. (896) (6258)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana: *"Başını secdeden kaldırınca, köpeğin ayaklarını dikip mak'adının üzerine oturduğu şekilde oturma. Kabalarını ayaklarının arasına al ve ayaklarının üst kısmını yere yapıştır"* buyurdular."

❑ İKİ SECDE ARASINDA NE DEMELİ?

272-6259 ٨٩٨– حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلاَءِ ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ صُبَيْحٍ، عَنْ كَامِلٍ أَبِي الْعَلاَءِ؛ قَالَ: سَمِعْتُ حَبِيبَ بْنَ أَبِي ثَابِتٍ يُحَدِّثُ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَقُولُ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ فِي صَلاَةِ اللَّيْلِ: «رَبِّ اغْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي وَاجْبُرْنِي وَارْزُقْنِي وَارْفَعْنِي».

في الزوائد: رجاله ثقات. إلا أن حبيب بن أبي ثابت كان يدلّس، وقد عنعنه. وأصله في أبي داود والترمذي.

272. (898) (6259)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gece namazda, iki secde arasında: *"Rabbi'ğ-fir lî ver'hamnî vecburnî ve'rzuknî verfa'nî (Rabbim! Beni mağfiret et, bana rahmet buyur, kırıklarımı iyileştir, bana rızık ver, derecemi yükselt)"* diye dua ederdi."

❑ PEYGAMBERE SALAVAT

273-6260 ٩٠٦– حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ بَيَانٍ. ثَنَا زِيَادُ بْنُ عَبْدِاللهِ. ثَنَا الْمَسْعُودِيُّ، عَنْ عَوْنِ بْنِ عَبْدِاللهِ، عَنْ أَبِي فَاخِتَةَ، عَنِ الأَسْوَدِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مَسْعُودٍ؛ قَالَ: إِذَا صَلَّيْتُمْ عَلَى رَسُولِ اللهِ فَأَحْسِنُوا الصَّلاَةَ عَلَيْهِ. فَإِنَّكُمْ لاَ تَدْرُونَ لَعَلَّ ذَلِكَ يُعْرَضُ عَلَيْهِ. قَالَ فَقَالُوا لَهُ: فَعَلِّمْنَا قَالَ: قُولُوا: اللَّهُمَّ اجْعَلْ صَلاَتَكَ وَرَحْمَتَكَ وَبَرَكَاتِكَ عَلَى سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ وَإِمَامِ الْمُتَّقِينَ وَخَاتِمِ النَّبِيِّينَ، مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَرَسُولِكَ، إِمَامِ الْخَيْرِ، وَقَائِدِ الْخَيْرِ، وَرَسُولِ الرَّحْمَةِ. اللَّهُمَّ ابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا يَغْبِطُهُ بِهِ الأَوَّلُونَ وَالآخِرُونَ. اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ. اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ.

في الزوائد: رجاله ثقات. إلا أن المسعوديّ اختلط بآخر عمره، ولم يتميز حديثه الأول من الآخر، فاستحق الترك، كما قاله ابن حبان.

273. (906) (6260)- *Abdullah İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) şöyle dedi: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a salavat okuyunca salavatı güzel yapın. Zira siz bilemezsiniz, belki bu salavatınız ona arzedilir."

Kendisine: "Öylesine (güzel olan salavatı) bize öğretin!" dediler. O da: "Şöyle söyleyin: "Allahümme'c'al salâteke ve rahmeteke ve beraketike ala seyyidi'l-mürselin ve imami'l-muttakin ve hatemi'n-nebiyyin Muhammedin abdike ve resulike imami'l-hayri ve kaidi'l-hayri ve resuli'r-rahmeti.

Allahümme'b'ashu makâmen mahmûden yağbituhu bihi'l-evvelûn ve'l-ahirûn.

Allahümme salli ala Muhammedin ve alâ âli muhammedin kemâ salleyte ala İbrahime ve ala âl-i İbrahîme inneke hamidun mecid.

Allahümme bârik alâ Muhammedin ve alâ âl-i Muhammedin kema barekte alâ İbrahime ve alâ âl-i İbrahîme inneke hamidun mecid.

(Allahım, salatını rahmetini, bereketlerini peygamberlerin efendisi, müttakilerin imamı ve peygamberlerin sonuncusu olan Muhammed'e kıl. O senin kulun ve elçindir, hayrın imamı, hayrın komutanı ve rahmet peygamberidir.

Allahım! Onu Makam-ı Mahmud üzere dirilt, ondan önce gelenler de sonra gelenler de bu makamı sebebiyle ona gıbta ederler.

Allahım! Muhammed'e, Muhammed'in âline salât et, tıpkı İbrahim'e ve İbrahim'in âline salat ettiğin gibi. Sen hamid ve mecidsin.

Allahım! Muhammed'i ve Muhammed'in âlini mübarek kıl, tıpkı İbrahim'i ve İbrahim'in âlini mübarek kıldığın gibi, sen hamid ve mecidsin."

274-6261 ٩٠٧- حَدَّثَنَا بَكْرُ بْنُ خَلَفٍ، أَبُو بِشْرٍ. ثنَا خَالِدُ بْنُ الْحَارِثِ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ عَاصِمِ ابْنِ عُبَيْدِ اللهِ. قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَاللهِ بْنَ عَامِرِ بْنِ رَبِيعَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «مَا مِنْ مُسْلِمٍ يُصَلِّي عَلَيَّ إِلاَّ صَلَّتْ عَلَيْهِ الْمَلاَئِكَةُ مَا صَلَّىٰ عَلَيَّ. فَلْيُقِلَّ الْعَبْدُ مِنْ ذٰلِكَ أَوْ لِيُكْثِرْ».

في الزوائد: إسناده ضعيف. لأن عاصم بن عبيدالله، قال فيه البخاريّ وغيره: منكر الحديث.

274. (907) (6261)- *Amr İbnu Rabia* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bana salâvât okuyan bir mü' min yoktur ki ona melekler rahmet duası etmemiş olsun. Bu, bana salâvât okuduğu müddetçe devam eder. Öyleyse kul bunu, ister az ister çok yapsın!"*

275-6262 ٩٠٨- حَدَّثَنَا جُبَارَةُ بْنُ الْمُغَلِّسِ. ثنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ جَابِرِ ابْنِ زَيْدٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ نَسِيَ الصَّلاَةَ عَلَيَّ خَطِئَ طَرِيقَ الْجَنَّةِ».

في الزوائد: هذا إسناد ضعيف، لضعف جبارة.

275. (98) (6262)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim bana salâvât okumayı unutursa, cennetin yolunu terketmiş olur."

AÇIKLAMA:

Salât (veya salâvât) rahmet, mağfiret gibi değişik manalara gelir. Bunun geniş açıklaması daha önce yapıldığı için burada tekrar etmeyeceğiz.

❑ TEŞEHHÜDDE NE OKUMALI?

276-6263 ٩١٠- حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ مُوسَىٰ الْقَطَّانُ. ثنَا جَرِيرٌ، عَنِ الأَعْمَشِ،

عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لِرَجُلٍ: «مَا تَقُولُ فِي الصَّلَاةِ؟» قَالَ: أَتَشَهَّدُ ثُمَّ أَسْأَلُ اللهَ الْجَنَّةَ، وَأَعُوذُ بِهِ مِنَ النَّارِ. أَمَّا وَاللهِ مَا أُحْسِنُ دَنْدَنَتَكَ وَلَا دَنْدَنَةَ مُعَاذٍ. فَقَالَ: «حَوْلَهَا نُدَنْدِنُ».

في الزوائد: إسناده صحيح، ورجاله ثقات.

276. (910) (6263)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir adama: *"Namazda (oturunca) ne diyorsun?"* diye sordu. Adam: "Ben teşehhüdü okurum, sonra Allah'tan cenneti isterim, ateşe karşı O'na sığınırım. Ama vallahi, ben ne senin mırıldanmalarını ne de Muaz'ın mırıldanmalarını (sessizce yapılan dualar) bilmiyorum" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Biz de aynı şeyler etrafında mırıldanıyoruz"* buyurdu."

❑ TEŞEHHÜDE İŞARET

277-6264 ٩١٢- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ إِدْرِيسَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ؛ قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ قَدْ حَلَّقَ الْإِبْهَامَ وَالْوُسْطَى، وَرَفَعَ الَّتِي تَلِيهِمَا، يَدْعُو بِهَا فِي التَّشَهُّدِ.

في الزوائد: إسناده صحيح، ورجاله ثقات.

277. (912) (6264)- *Vâil İbnu Hucr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı gördüm. Teşehhüdde (sağ elinin) baş ve orta parmaklarını halka etmiş, bunları takiben gelen şehadet parmağını kaldırıp onunla dua ederken gördüm."

❑ NAMAZDA SELAM

278-6265 ٩١٦- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، ثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ ثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ صِلَةَ بْنِ زُفَرَ، عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُسَلِّمُ عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ يَسَارِهِ. حَتَّى يُرَى بَيَاضُ خَدِّهِ: «السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ. السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ».

في الزوائد: إسناده حسن.

278. (916) (6265)- *Ammar İbnu Yasir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (namazın sonunda) sağına ve soluna selam veriyor, bu sırada yanağının beyazı görülecek kadar başını çeviriyordu. Selamda: *"Esselamu aleyküm ve rahmetullahi, esselamu aleyküm ve rahmetullahi"* diyordu."

279-6266 ٩١٧- حَدَّثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ عَامِرِ بْنِ زُرَارَةَ. ثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي مَرْيَمَ، عَنْ أَبِي مُوسَىٰ؛ قَالَ: صَلَّى بِنَا عَلِيٌّ، يَوْمَ الْجَمَلِ، صَلاَةً ذَكَّرَنَا صَلاَةَ رَسُولِ اللهِ ﷺ. فَإِمَّا أَنْ نَكُونَ نَسِينَاهَا. وَإِمَّا أَنْ نَكُونَ تَرَكْنَاهَا. فَسَلَّمَ عَلَى يَمِينِهِ وَعَلَى شِمَالِهِ.

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات. إلا أن أبا إسحاق كان يدلّس، واختلط بآخر عمره.

279. (917) (6266)- *Ebu Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bize Hz. Ali Cemel günü, öyle bir namaz kıldırdı ki, bu bize Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namazını hatırlattı. Biz o namazı ya unutmuştuk yahut da tamamen terketmiştik. Zira Ali, sağına da soluna da selam verdi."

❑ NAMAZDA TEK TARAFA SELAM

280-6267 ٩١٨- حَدَّثَنَا أَبُو مُصْعَبٍ الْمَدِينِيُّ، أَحْمَدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ. ثَنَا عَبْدُ الْمُهَيْمِنِ بْنُ عَبَّاسِ بْنِ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ سَلَّمَ تَسْلِيمَةً وَاحِدَةً تِلْقَاءَ وَجْهِهِ.

في الزوائد: إسناده عبدالمهيمن، قال فيه البخاريّ: منكر الحديث.

280. (918) (6267)- *Sehl İbnu Sa'd es-Sâidî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (namazın sonunda) bir kere önüne selam verdi."

281-6268 ٩٢٠- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَارِثِ الْمِصْرِيُّ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ رَاشِدٍ، عَنْ يَزِيدَ، مَوْلَىٰ سَلَمَةَ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الأَكْوَعِ؛ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ صَلَّى فَسَلَّمَ مَرَّةً وَاحِدَةً.

في الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف يحيى بن راشد.

281. (920) (6268)- *Seleme İbnu'l-Ekva* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı namaz kılarken gördüm. (Namazdan çıkarken) bir kere selam vermişti."

AÇIKLAMA:

Namazın sonunda, namazdan çıkarken selam verilir. Birkısım rivayetler, biri sağa, biri de sola olmak üzere iki sefer selam vermeyi beyan ederken, bir kısmı da bir kere selam vermeyi beyan eder. *İbnu Ömer, Enes, Hz. Aişe, Seleme İbnu'l-Ekva, Hasan Basri, İbnu Sîrin, Evzâi, Ömer İbnu Abdilaziz* gibi bir kısım zatlar tek selamın meşruluğuna hükmederler. Diğer pekçok alim de iki sefer selam vermeyi ifade eden rivayetlerin daha sıhhatli olduğuna hükmederek bunu esas almıştır. İhtilaf her iki şeklin de cevazını ifade eder.

❑ SELAMDAN SONRA NE OKUMALI?

282-6269 ٩٢٥– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا شَبَابَةُ. ثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ مُوسَىٰ بْنِ أَبِي عَائِشَةَ، عَنْ مَوْلًى لِأُمِّ سَلَمَةَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَقُولُ إِذَا صَلَّى الصُّبْحَ حِينَ يُسَلِّمُ: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ عِلْمًا نَافِعًا، وَرِزْقًا طَيِّبًا، وَعَمَلًا مُتَقَبَّلًا».

في الزوائد: رجال إسناده ثقات. خلا مولى أم سلمة فإنه لم يسمع. ولم أر أحداً ممن صنف في المبهمات ذكره، ولا أدرى ما حاله.

282. (925) (6269)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, sabah namazını kılınca selam verirken şöyle derdi: *"Allahümme es'elüke ilmen nâfian ve rızken tayyiben ve amelen mütekabbelen (Ey Rabbim! Senden faydalı ilim, temiz rızık ve makbul amel talep ediyorum."*

❑ NAMAZDAN ÇIKIŞ

283-6270 ٩٣١– حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ هِلَالٍ الصَّوَّافُ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، عَنْ حُسَيْنٍ الْمُعَلِّمِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَنْفَتِلُ عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ يَسَارِهِ فِي الصَّلَاةِ.

في الزوائد: رجاله ثقات. احتج مسلم برواية ابن شعيب عن أبيه عن جده، فالإسناد عنده صحيح.

283. (931) (6270)- *Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihi* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın (namazdan çıkınca bazan) sağından, (bazan) solundan dönüp gittiğini gördüm."

❑ NAMAZ KILANIN ÖNÜNDEN GEÇİLMEZ

284-6271 ٩٤٦- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا وَكِيعٌ، عَنْ عُبَيْدِاللهِ بْنِ عَبْدِالرَّحْمٰنِ بْنِ مَوْهَبٍ، عَنْ عَمِّهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «لَوْ يَعْلَمُ أَحَدُكُمْ مَالَهُ فِي أَنْ يَمُرَّ بَيْنَ يَدَيْ أَخِيهِ، مُعْتَرِضاً فِي الصَّلاَةِ، كَانَ لأَنْ يُقِيمَ مِائَةَ عَامٍ خَيْرٌ لَهُ مِنَ الْخَطْوَةِ الَّتِي خَطَاهَا».

في الزوائد: في إسناده مقال. لأن عم عبيدالله بن عبدالرحمن، اسمه عبيدالله بن عبدالله، قال أحمد بن حنبل: أحاديثه مناكير. ولكن ابن حبان خصّ ضعف أحاديثه بما إذا روى عنه ابنه.

284. (946) (6271)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Biriniz, namaz kılan kardeşinin önünden geçmesinde nasıl bir günah bulunduğunu bilseydi, o adımı atmaktansa yüz yıl yerinde kalmak (nazarında) daha hayırlı olurdu."***

❑ ÖNDEN GEÇEN NAMAZI BOZAR MI?

285-6272 ٩٤٨- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا وَكِيعٌ، عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ قَيْسٍ، هُوَ قَاصُّ عُمَرَ بْنِ عَبْدِالْعَزِيزِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ؛ قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُصَلِّي فِي حُجْرَةِ أُمِّ سَلَمَةَ. فَمَرَّ بَيْنَ يَدَيْهِ عَبْدُاللهِ، أَوْ عُمَرُ بْنُ أَبِي سَلَمَةَ. فَقَالَ بِيَدِهِ. فَرَجَعَ. فَمَرَّتْ زَيْنَبُ بِنْتُ أُمِّهِ سَلَمَةَ. فَقَالَ بِيَدِهِ هٰكَذَا. فَمَضَتْ. فَلَمَّا صَلَّى رَسُولُ اللهِ ﷺ قَالَ: «هُنَّ أَغْلَبُ».

في الزوائد: في إسناده وضعف. ووقع في بعض النسخ عن أمه بدل عن أبيه. وكلاهما لا يعرف.

285. (948) (6272)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ümmü Seleme'nin hücresinde namaz kılıyordu, önünden, Ebu Seleme'nin oğlu Ömer veya Abdullah geçmek istedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* eliyle işaret etti. Çocuk geri döndü. Derken Zeyneb Bintu Ümmü Seleme geçmek istedi. Resulullah eliyle ona da işaret etti. Ama kızcağız geçti. Aleyhissalâtu vesselâm namazı kılınca:

"Kadınlar (muhalefette ve istediklerini yapmada erkeklerden) baskındırlar" buyurdular."

286-6273 ٩٥٠- حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ أَخْزَمَ، أَبُو طَالِبٍ. ثَنَا مُعَاذُ بْنُ هِشَامٍ. ثَنَا أَبِي عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ زُرَارَةَ بْنِ أَوْفَى، عَنْ سَعْدِ بْنِ هِشَامٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ؛ قَالَ: «يَقْطَعُ الصَّلَاةَ الْمَرْأَةُ وَالْكَلْبُ وَالْحِمَارُ».

في الزوائد: إسناده صحيح. فقد احتج البخاريّ بجميع رواته.

286. (950) (6273)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) ve Abdullah İbnu Muğaffel (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm) "(Namaz kılanın önünden geçen) kadın, köpek ve eşek, namazı keser"* buyurdular."

AÇIKLAMA:

Alimler, buradaki "kesme"yi bozma olarak değil, kesme olarak anlamış ve namaz kılanın önünden bu üç şeyden birinin geçmesi halinde namaz kılandaki huzurun kırılacağını söylemişlerdir.

287-6274 ٩٥٣- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدَةَ. أَنْبَأَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ. ثَنَا يَحْيَى أَبُو الْمُعَلَّى، عَنِ الْحَسَنِ الْعُرَنِيِّ؛ قَالَ: ذُكِرَ عِنْدَ ابْنِ عَبَّاسٍ، مَا يَقْطَعُ الصَّلَاةَ. فَذَكَرُوا الْكَلْبَ وَالْحِمَارَ وَالْمَرْأَةَ. فَقَالَ: مَا تَقُولُونَ فِي الْجَدْيِ؟ إِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ يُصَلِّي يَوْماً. فَذَهَبَ جَدْيٌ يَمُرُّ بَيْنَ يَدَيْهِ. فَبَادَرَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ الْقِبْلَةَ.

في الزوائد: إسناده صحيح، إلا أنه منقطع.

287. (953) (6274)- *Hasen el-Uranî* anlatıyor: "Hz. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın yanında namazı kesen şeyler mevzubahis edilmiş, bu meyanda köpek, eşek ve kadın da sayılmıştı. Şunu söyledi: "Oğlak hakkında ne dersiniz? Aleyhissalâtu vesselâm, bir gün namaz kılıyordu, önünden bir oğlak geçecekti, Resulullah ondan evvel davranarak ileri geçip kıble duvarı ile arasını kapattı ve geçmesine mani oldu."

❑ İMAMDAN ÖNCE RÜKU, SÜCUD

288-6275 ٩٦٢- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثَنَا أَبُو بَدْرٍ، شُجَاعُ بْنُ

الْوَلِيدِ، عَنْ زِيَادِ ابْنِ خَيْثَمَةَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ دَارِمٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِي مُوسَىٰ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ «إِنِّي قَدْ بَدَّنْتُ. فَإِذَا رَكَعْتُ فَارْكَعُوا. وَإِذَا رَفَعْتُ فَارْفَعُوا. وَإِذَا سَجَدْتُ فَاسْجُدُوا. وَلاَ أُلْفِيَنَّ رَجُلاً يَسْبِقُنِي إِلى الرُّكُوعِ، وَلاَ إِلى السُّجُودِ».

في الزوائد: في إسناده مقال. لأن دارماً قال فيه الذهبيّ: مجهول. وذكره ابن حبان في الثقات.

288. (962) (6275)- *Ebu Musa* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ben artık ihtiyarladım. Ben rükuya gittim mi siz de rükuya gidin. Rükudan kalktım mı siz de kalkın. Secde yaptım mı siz de secde yapın. Benden önce rüku ve secdeye giden kimseyi görmeyeyim."*

❑ NAMAZIN MEKRUHLARI

289-6276 ٩٦٤- حَدَّثَنَا عَبْدُالرَّحْمٰنِ بْنُ إِبْرٰهِيمَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا ابْنُ فُدَيْكٍ. ثَنَا هَارُونُ بْنُ عَبْدِاللهِ ابْنِ الْهُدَيْرِ التَّيْمِيُّ، عَنِ الأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «إِنَّ مِنَ الْجَفَاءِ أَنْ يُكْثِرَ الرَّجُلُ مَسْحَ جَبْهَتِهِ، قَبْلَ الْفَرَاغِ مِنْ صَلاَتِهِ».

في الزوائد: اتفقوا على ضعف هارون.

289. (964) (6276)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kişinin namazda iken (yapışan öteberiyi gidermek için) alnını silme işini çok yapması namazın edebine aykırıdır."*

290-6277 ٩٦٥- حَدَّثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ حَكِيمٍ. ثَنَا أَبُو قُتَيْبَةَ. ثَنَا يُونُسُ بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ، وَإِسْرَائِيلُ ابْنُ يُونُسَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الْحَارِثِ، عَنْ عَلِيٍّ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «لاَ تُفَقِّعْ أَصَابِعَكَ وَأَنْتَ فِي الصَّلاَةِ».

في الزوائد: في السند الحارث الأعور، وهو ضعيف.

290. (965) (6277)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh): "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Namazda iken sakın parmaklarını çıtlatma!"

291-6278 ٩٦٨- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ. أَنْبَأَنَا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ، عَنْ

عَبْدُاللهِ بْنِ سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «إِذَا تَثَاءَبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَضَعْ يَدَهُ عَلَى فِيهِ. وَلاَ يَعْوِي. فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَضْحَكُ مِنْهُ».

في الزوائد: في إسناده عبدالله بن سعيد، اتفقوا على ضعفه.

291. (968) (6278)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Biriniz esneyince elini ağzına koysun ve (haaah! diyerek) ses çıkarmasın. Çünkü bu hale şeytan güler."

292-6279 ٩٦٩- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا الْفَضْلُ بْنُ دُكَيْنٍ، عَنْ شَرِيكٍ، عَنْ أَبِي الْيَقْظَانِ، عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «الْبُزَاقُ وَالْمُخَاطُ وَالْحَيْضُ وَالنُّعَاسُ فِي الصَّلاَةِ، مِنَ الشَّيْطَانِ».

في الزوائد: في إسناده أبو اليقظان، واسمه عثمان بن عمير، أجمعوا على ضعفه.

292. (969) (6279)- *Adiyy İbnu Sâbit*, babası kanalıyla dedesinden, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şu sözünü rivayet etmiştir: *"Namazda tükürmek, sümkürmek, hayız haline girmek ve uyuklamak şeytandandır."*

❑ CEMAAT İMAMI SEVMİYORSA?

293-6280 ٩٧١- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُمَرَ بْنِ هَيَّاجٍ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ عَبْدِالرَّحْمَٰنِ الأَرْحَبِيُّ. ثَنَا عُبَيْدَةُ ابْنُ الأَسْوَدِ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ الْوَلِيدِ، عَنِ الْمِنْهَالِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ: «ثَلاَثَةٌ لاَ تَرْتَفِعُ صَلاَتُهُمْ فَوْقَ رُؤُسِهِمْ شِبْراً: رَجُلٌ أَمَّ قَوْماً وَهُمْ لَهُ كَارِهُونَ. وَامْرَأَةٌ بَاتَتْ وَزَوْجُهَا عَلَيْهَا سَاخِطٌ وَأَخَوَانِ مُتَصَارِمَانِ».

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

293. (971) (6280)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Üç kişi vardır ki bunların kıldıkları namaz, başlarından bir karış öte yükselmez: Kendisini sevmeyen kimselere namaz kıldıran kimse, kendisine kocası küs olarak geceyi geçiren kadın, birbirine küs iki kardeş."*

❑ İKİ KİŞİ CEMAAT SAYILIR

294-6281 ٩٧٢- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا الرَّبِيعُ بْنُ بَدْرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ

عَمْرِو بْنِ جَرَادٍ، عَنْ أَبِي مُوسَىٰ الأَشْعَرِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «اثْنَانِ، فَمَا فَوْقَهُمَا، جَمَاعَةٌ».

في الزوائد: الربيع وَوَلَدُهُ بدر ضعيفان.

294. (972) (6281)- *Ebu Musa el-Eş'ari* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İki ve daha fazlası bir cemaattir."*

295-6282 ٩٧٤- حَدَّثَنَا بَكْرُ بْنُ خَلَفٍ، أَبُو بِشْرٍ. ثَنَا أَبُو بَكْرٍ الْحَنَفِيُّ. ثَنَا الضَّحَّاكُ بْنُ عُثْمَانَ. ثَنَا شُرَحْبِيلُ؛ قَالَ: سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِاللهِ يَقُولُ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُصَلِّي الْمَغْرِبَ، فَجِئْتُ فَقُمْتُ عَنْ يَسَارِهِ، فَأَقَامَنِي عَنْ يَمِينِهِ.

في الزوائد: في إسناده شرحبيل، ضعيف. ضعّفه غير واحد بل اتهمه بعضهم بالكذب. لكن ذكره ابن حبان في الثقات. وأخرج هو وابن خزيمة في صحيحهما هذا الحديث من طريق شرحبيل.

295. (974) (6282)- *Hz. Cabir İbnu Abdillah* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* akşam namazını kılıyordu, gelip hemen sol tarafına durdum, beni tutup sağına durdurdu."

❑ İMAMIN ARKASINDA DURMAK MÜSTEHABTIR

296-6283 ٩٧٧- حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ. ثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ. ثَنَا حُمَيْدٌ، عَنْ أَنَسٍ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُحِبُّ أَنْ يَلِيَهُ الْمُهَاجِرُونَ وَالأَنْصَارُ، لِيَأْخُذُوا عَنْهُ.

في الزوائد: رجال إسناده ثقات.

296. (977) (6283)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, muhacirlerin ve ensarın, (namaz adabını) kendisinden almaları için, hemen peşine durmalarından hoşlanırdı."

❑ İMAMA VACİB OLAN

297-6284 ٩٨١- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا سَعِيدُ بْنُ سُلَيْمَانَ. ثَنَا عَبْدُ الْحَمِيدِ بْنُ سُلَيْمَانَ، أَخُو فُلَيْحٍ. ثَنَا أَبُو حَازِمٍ؛ قَالَ: كَانَ سَهْلُ بْنُ سَعْدٍ السَّاعِدِيُّ

يُقَدِّمُ فتيَانَ قَوْمه، يُصلُّونَ بِهِمْ. فَقِيلَ لَهُ: تَفْعَلُ، وَلَكَ مِنَ الْقِدَمِ مَالَكَ؟ قَالَ: إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «الإِمَامُ ضَامِنٌ. فَإِنْ أَحْسَنَ، فَلَهُ وَلَهُمْ. وَإِنْ أَسَاءَ، يَعْنِي، فَعَلَيْهِ وَلاَ عَلَيْهِمْ».

في الزوائد: في إسناده عبدالحميد، اتفقوا على ضعفه.

297. (981) (6284)- *Ebu Hazım* anlatıyor: "Yüce sahabi Sehl İbnu Sa'd es-Sâidî kavminin gençlerini namaz kıldırmak için öne geçirirdi. Kendisine: "Senin İslamiyet'te hatırı sayılır bir önceliğin (kıdem) olduğu halde niye böyle yapıyorsun?" diye soruldu. Şu cevabı verdi: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: *"İmam zamin (kefil)dir. Eğer namazı iyi kıldırırsa sevap hem onadır, hem cemaatedir. Şayet fena kıldırırsa vebali kendinedir, cemaate değildir."*

❑ İMAM NAMAZI KISALTIR

298-6285 ٩٩٠- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي كَرِيمَةَ الْحَرَّانِيُّ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِاللهِ ابْنِ عُلاَثَةَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ حَسَّانٍ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي الْعَاصِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ «إِنِّي لأَسْمَعُ بُكَاءَ الصَّبِيِّ فَأَتَجَوَّزُ فِي الصَّلاَةِ».

في الزوائد: عثمان بن أبي العاص، في إسناده مقال. قال المزيّ في التهذيب: قيل لم يسمع الحسن من عثمان اهـ. ومحمد بن عبدالله بن علاثة، وإن وثقه ابن معين وابن سعد، فقد ضعفه الدارقطنيّ. والأزْديّ كذبه. وابن حبان قال: يروي الموضوعات عن الثقات. لا يحتمل ذكره إلا على وجه القدح فيه، وباقي رجاله ثقات.

298. (990) (6285)- *Osman İbnu Ebi'l-As* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Ben namazda çocuk ağlaması işitir, bunun üzerine kıraatimi kısa tutarım."

❑ SAFLARI DÜZELTME

299-6286 ٩٩٥- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ. ثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنَّ اللهَ وَمَلاَئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى الَّذِينَ يَصِلُونَ الصُّفُوفَ. وَمَنْ سَدَّ فُرْجَةً رَفَعَهُ اللهُ بِهَا دَرَجَةً».

في الزوائد: الحديث من رواية إسماعيل بن عياش، عن الحجازيين، وهي ضعيفة.

299. (995) (6286)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Şurası muhakkak ki, (namazda) safları dolduranlara Allah rahmet kılar, melekler de günahlarının örtülmesi için dua ederler. Kim de safdaki bir gediği doldurursa, bu ameli sebebiyle Allah onun cennetteki makamını bir derece yükseltir."

❑ ÖN SAFIN FAZİLETİ

300-6287 ٩٩٧- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ سَعِيدٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ: قَالَ: ثَنَا شُعْبَةُ. قَالَ: سَمِعْتُ طَلْحَةَ بْنَ مُصَرِّفٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمَٰنِ بْنَ عَوْسَجَةَ يَقُولُ: سَمِعْتُ الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى الصَّفِّ الأَوَّلِ».

في الزوائد: إسناد حديث البراء صحيح، رجاله ثقات.

300. (997) (6287)- *Berâ İbnu Âzib* ve *Abdurrahman İbnu Avf* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: "Allah ve melekleri ilk safta namaz kılanlara salât ederler."

❑ KADINLARIN SAFLARI

301-6288 ١٠٠١- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَبْدِاللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللَّهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «خَيْرُ صُفُوفِ الرِّجَالِ مُقَدَّمُهَا. وَشَرُّهَا مُؤَخَّرُهَا. وَخَيْرُ صُفُوفِ النِّسَاءِ مُؤَخَّرُهَا. وَشَرُّهَا مُقَدَّمُهَا».

قالَ السندىّ: هذا الحديث من الزوائد. كما يفهم من الزوائد. لكنه لم يبين حال إسناده.

301. (1001) (6288)- *Hz. Cabir İbnu Abdillah* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Erkeklerin saflarının en hayırlısı en öndeki saftır, en hayırsızı da en arkadakidir. Kadınların saflarının en hayırlısı en geride olanıdır, en kötüsü de en önde olanıdır."

❑ SÜTUNLAR ARASINDA SAF

302-6289 ١٠٠٢- حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ أَخْزَمَ، أَبُو طَالِبٍ. ثَنَا أَبُو دَاوُدَ، وَأَبُو قُتَيْبَةَ.

قَالاَ: ثنا هَارُونَ ابْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ قُرَّةَ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: كُنَّا نُنْهَى أَنْ نَصُفَّ بَيْنَ الصَّوَارِى، عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ، وَنُطْرَدُ عَنْهَا طَرْداً.

في الزوائد: في إسناده هارون، وهو مجهول كما قال أبو حاتم. والحديث رواه أصحاب السنن الأربعة، ما خلا ابن ماجة من حديث أنس.

302. (1002) (6289)- *Kurre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında sütunlar arasında saf teşkil etmekten men edilir, sütunların olduğu yerden kovulurduk."

AÇIKLAMA:

Sütunlar arasında namaz kılmanın mekruh addediliş sebebi farklı yorumlara tabi tutulmuştur: "Saf, sütunlar sebebiyle kesilecektir", "Sütunlar arası, ayakkabıların yeridir", "Burası mü'min cinlerin yeridir..." Hepsi de burada namaz kılmanın mekruh olduğunda birleşir.

❑ SAFIN GERİSİNDE TEK DURULMAZ

303-6290 ١٠٠٣- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا مُلاَزِمُ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ بَدْرٍ. حَدَّثَنِي عَبْدُالرَّحْمَـٰنِ بْنُ عَلِيِّ بْنِ شَيْبَانَ، عَنْ أَبِيهِ، عَلِيِّ بْنِ شَيْبَانَ، وَكَانَ مِنَ الْوَفْدِ. قَالَ: خَرَجْنَا حَتَّى قَدِمْنَا عَلَى النَّبِيِّ ﷺ، فَبَايَعْنَاهُ. وَصَلَّيْنَا خَلْفَهُ. ثُمَّ صَلَّيْنَا وَرَاءَهُ صَلاَةً أُخْرَى. فَقَضَى الصَّلاَةَ. فَرَأَىٰ رَجُلاً فَرْداً يُصَلِّي خَلْفَ الصَّفِّ. قَالَ، فَوَقَفَ عَلَيْهِ نَبِيُّ اللهِ ﷺ حِينَ انْصَرَفَ قَالَ: «اسْتَقْبِلْ صَلاَتَكَ. لاَ صَلاَةَ لِلَّذِى خَلْفَ الصَّفِّ».

في الزوائد: إسناده صحيح. رجاله ثقات.

303. (1003) (6290)- *Ali İbnu Şeyban* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gitmek üzere kavmimizin yola çıkardığı heyet olarak yola çıkıp Resulullah'ın yanına geldik. Ona biat ettik, arkasında namaz kıldık. Sonra arkasında bir başka namaz daha kıldık. Namaz bitmişti. Safın gerisinde tek başına namaz kılan birini gördü. Aleyhissalâtu vesselâm, adam gideceği zaman yanında durarak: *"Namazına (yeniden) yönel! Çünkü safın gerisinde tek başına kılanın namazı yoktur!"* buyurdu."

AÇIKLAMA:

Hadis, cemaatle namaz kılarken, imama safın dışında uyan kimsenin namazının sahih olmayacağını ifade eder. Bu husus ihtilaflıdır. Cumhur, başka hadislere de dayanarak safın dışında imama uyan kimsenin namazını sahih fakat mekruh addeder. *İmam Azam:* "Safta yer bulamayan bekler, rükudan önce biri gelirse onunla saf yapar, gelmezse, saftan birini geri çeker onunla saf yapıp, tek başına mekruh namaz kılmaktan kendini korur" demiştir.

❑ SAFIN SAĞ TARAFI

304-6291 ١٠٠٧ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي الْحُسَيْنِ، أَبُو جَعْفَرٍ. ثنا عَمرُو بْنُ عُثْمَانَ الْكِلَابِيُّ. ثنا عبيدُ اللهِ بْنُ عمرٍو الرَّقِّيُّ، عَنْ لَيْثِ بْنِ أَبِي سُلَيْمٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قِيلَ لِلنَّبِيِّ ﷺ: إِنَّ مَيْسَرَةَ الْمَسْجِدِ تَعَطَّلَتْ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «مَنْ عَمَّرَ مَيْسَرَةَ الْمَسْجِدِ، كُتِبَ لَهُ كِفْلَانِ مِنَ الأَجْرِ».

في الزوائد: في إسناده ليث بن أبي سليم، ضعيف.

304. (1007) (6291)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Caminin sol kısmı (cemaatsiz) boş kaldı" denmişti. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Mescidin sol kısmını ihya edene iki kat sevap vardır!"* buyurdular."

❑ KIBLE

305-6292 ١٠١٠ - حَدَّثَنَا عَلْقَمَةُ بْنُ عَمْرٍو الدَّارِمِيُّ. ثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الْبَرَاءِ؛ قَالَ: صَلَّيْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ نَحْوَ بَيْتِ الْمَقْدِسِ ثَمَانِيَةَ عَشَرَ شَهْراً. وَصُرِفَتِ الْقِبْلَةُ إِلَى الْكَعْبَةِ بَعْدَ دُخُولِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ بِشَهْرَيْنِ. وَكَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ، إِذَا صَلَّى إِلَى بَيْتِ الْمَقْدِسِ أَكْثَرَ تَقَلُّبَ وَجْهِهِ فِي السَّمَاءِ. وَعَلِمَ اللهُ مِنْ قَلْبِ نَبِيِّهِ ﷺ أَنَّهُ يَهْوَى الْكَعْبَةَ. فَصَعِدَ جِبْرِيلُ. فَجَعَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُتْبِعُهُ بَصَرَهُ وَهُوَ يَصْعَدُ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالأَرْضِ. يَنْظُرُ مَا يَأْتِيهِ بِهِ. فَأَنْزَلَ اللهُ - ﴿**قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ**﴾. الآيَةَ - فَأَتَانَا آتٍ، فَقَالَ: إِنَّ الْقِبْلَةَ قَدْ صُرِفَتْ

إلـــى الْكَعْبَةِ. وَقَدْ صَلَّيْنَا رَكْعَتَيْنِ إلـــى بَيْتِ الْمَقْدِسِ وَنَحْنُ رُكُوعٌ فَتَحَوَّلْنَا. فَبَنَيْنَا عَلَى مَامَضَــىٰ مِنْ صَلاَتِنَا. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ «يَا جِبْرِيلُ! كَيْفَ حَالُنَا فِي صَلاَتِنَا إلى بَيْتِ الْمَقْدِسِ؟» فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ -﴿وَمَا كَانَ اللهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ﴾-.

(عن أبي إسحاق الخ) قال السنديّ: قال الحافظ في فتح الباري: قد جاء سماع أبي إسحاق عن البراء في غير هذا الحديث، فلا ضعف فيه من تدليس أبي إسحاق. ذكره في كتاب الإيمان.

وفي الزوائد: حديث البراء صحيح، ورجاله ثقات.

305. (1010) (6292)- *el-Berâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte Beytu'l-Makdis'e doğru on sekiz ay namaz kıldık. Medine'ye girişinden iki ay sonra kıble istikameti Ka'be'ye çevrildi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Beytü'l-Makdis'e müteveccihen namaz kılarken yüzünü çokça semaya çeviriyordu. Allah Teala hazretleri, Peygamberinin kalbinden geçeni yani, Ka'be'ye yönelme arzusunu bildi. Bir gün Cebrail aleyhisselam (göğe doğru) yüseldi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, o yerle gök arasında yükselirken onu gözüyle takip etmeye başadı, onun nasıl bir vahiy getireceğini gözetliyordu. Derken aziz ve celil olan Allah قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي الـــسَّمَاءِ **"Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilip durduğunu görüyoruz..."** (Bakara 144) ayetini indirdi. Biz, Beytu'l-Makdis'e doğru farzın iki rek'atini kılmış tam rükuda iken, bir adam gelip: "Kıble, Ka'be'ye doğru çevrilmiştir!" haberini getirdi. Derhal yönlerimizi çevirdik. Namazımızı yenilemeyip kıldığımız kısmın devamını tamamladık. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Ey Cibril! Beytu'l-Makdis'e doğru kıldığımız namazlarımızın hali ne olacak?" diye sordu. Bunun üzerine de, Allah Teala hazretleri: وما كَانَ اللهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ **"Allah sizin (daha önce Beytu'l-Makdis'e doğru kıldığınız) namazları zayi etmeyecektir"** (Bakara 143) ayetini inzal buyurdu."

❑ TAHİYYETÜ'L-MESCİD

306-6293 ١٠١٢ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيــمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ، وَيَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ؛ قَالاَ: ثَنَا ابْنُ أَبِي فُدَيْكٍ، عَنْ كَثِيــرِ بْنِ زَيْدٍ، عَنِ الْمُطَّلِبِ بْنِ عَبْدِاللهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمُ الْمَسْجِدَ، فَلاَ يَجْلِسْ حَتَّى يَرْكَعَ رَكْعَتَيْنِ».

في الزوائد: رجاله ثقات، إلا أنه منقطع. قال أبو حاتم: المطلب بن عبدالله عن أبي هريرة، مرسل.

306. (1012) (6293)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Biriniz mescide girince iki rek'at namaz kılmadan oturmasın."

AÇIKLAMA:

Fakihlerin tahiyyetü'l-mescid dedikleri bu namazı kılmak sünnettir. Mescide giren kimse sünnet veya farz herhangi bir namaz kılsa, tahiyyetü'l-mescid sevabını alır, ayrıca bunu da kılmak gerekmez. Bu namaz en az iki rekattir, dileyen fazla da kılabilir.

❑ NAMAZ KILARKEN TÜKÜRÜLMEZ

307-6243 ١٠٢٣ - حَدَّثَنَا هَنَّادُ بْنُ السَّرِيِّ، وَعَبْدُاللهِ بْنُ عَامِرِ بْنِ زُرَارَةَ؛ قَالاَ: ثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ حُذَيْفَةَ؛ أَنَّهُ رَأَى شَبَثَ بْنَ رِبْعِيٍّ بَزَقَ بَيْنَ يَدَيْهِ، فَقَالَ: يَا شَبَثُ! لاَ تَبْزُقْ بَيْنَ يَدَيْكَ. فَإِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ يَنْهَىٰ عَنْ ذَلِكَ، وَقَالَ «إِنَّ الرَّجُلَ إِذَا قَامَ يُصَلِّي أَقْبَلَ اللهُ عَلَيْهِ بِوَجْهِهِ، حَتَّى يَنْقَلِبَ أَوْ يُحْدِثَ حَدَثَ سُوءٍ».

في الزوائد: رجال إسناده ثقات.

307. (1023) (6294)- *Hz. Huzeyfe* (radıyallahu anh)'nin anlattığına göre, "Şebese İbnu'r-Rıb'iyy'in önüne tükürdüğünü görmüş ve: "Ey Şebese! Önüne tükürme, zira Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bundan yasaklamış ve: *"Kişi namaza durduğu vakit Allah Teala hazretleri ona veçhinden yönelir"* buyurmuştur" dedi.

AÇIKLAMA:

Hadis, namaza duran kimseye Cenab-ı Hakk'ın rahmetini tecelli ettirdiğini belirtmektedir. Bu tecellinin kişinin kıble cihetinden vaki olacağı iş'ar buyrulmaktadır. Bu sebeple namaza duran kişinin kıble cihetinin ayrı bir kudsiyeti vardır: Önünden geçilmez, ateşe insana karşı durulmaz, bir sütre konmalıdır, kıble cihetine tükürülmemelidir vs. Pekçok hadis, namaz kılan kimsenin kıble cihetinin ehemmiyetini belirtir. Namazda esas olan huzurî tefekkür büyük ölçüde kıble cihetiyle alakalıdır.

❑ SECCADE ÜZERİNDE NAMAZ

308-6295 ١٠٣٠ – حَدَّثَنَا حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ وَهْبٍ. حَدَّثَنِي زَمْعَةُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ؛ قَالَ: صَلَّى ابْنُ عَبَّاسٍ، وَهُوَ بِالْبَصْرَةِ عَلَى بِسَاطِهِ. ثُمَّ حَدَّثَ أَصْحَابَهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ يُصَلِّي عَلَى بِسَاطِهِ.

في الزوائد: في إسناده زمعة، وهو ضعيف وإن روى له مسلم. فإنما روى له مقروناً بغيره. فقد ضعّفه أحمد وابن معين وغيره.

308. (1030) (6295)- *Amr İbnu Dinar* rahimehullah anlatıyor: "İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) Basra'da halısı üzerinde namaz kıldı, sonra arkadaşlarına Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, halısı üzerinde namaz kıldığını söyledi."

❑ SICAKTA-SOĞUKTA ELBİSEYE SECDE

309-6296 ١٠٣١ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ الدَّرَاوَرْدِيُّ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي حَبِيبَةَ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَبْدِالرَّحْمٰنِ؛ قَالَ: جَاءَنَا النَّبِيُّ ﷺ، فَصَلَّى بِنَا فِي مَسْجِدِ بَنِي عَبْدِالأَشْهَلِ، فَرَأَيْتُهُ وَاضِعاً يَدَيْهِ عَلَى ثَوْبِهِ، إِذَا سَجَدَ.

في الزوائد: في إسناده عن عبدالله بن عبدالرحمن عن أبيه عن جده ثابت بن الصامت، كما في الرواية الآتية، فهذا إسناد متصل.

309. (1031) (6296)- *Abdullah İbnu Abdirrahmân* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize geldi ve Beni Abdileşhel mescidinde bize namaz kıldırdı. Secde edince ellerini elbisesinin üzerine koyduğunu gördüm."

310-6297 ١٠٣٢ – حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُسَافِرٍ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُوَيْسٍ. أَخْبَرَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الأَشْهَلِيُّ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَبْدِالرَّحْمٰنِ بْنِ ثَابِتِ بْنِ الصَّامِتِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ صَلَّىٰ فِي بَنِي عَبْدِالأَشْهَلِ وَعَلَيْهِ كِسَاءٌ مُتَلَفِّفٌ بِهِ. يَضَعُ يَدَيْهِ عَلَيْهِ. يَقِيهِ بَرْدَ الْحَصَى.

في الزوائد: في إسناده إبراهيم بن إسماعيل الأشهليّ، قال فيه البخاري: منكر الحديث. وضعّفه غيره. ووثقه أحمد والعجليّ. وعبدالله بن عبدالرحمن، لم أر من تكلم فيه ولا من وثّقه. وباقي رجاله ثقات. قال

سنديّ: قلت وبالجملة، فحديث السجود على التراب ثابت. والتكلم إنما هو في خصوص هذا الحديث.
فالوجه قول من جوّز ذلك.

310. (1032) (6297)- *Sâbit İbnu Sâmit* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir elbiseye bürünmüş olarak Benî Abdileşhel kabilesinde namaz kıldı. (Secdede) çakılların soğukluğundan korunmak maksadıyla ellerini elbisesinin üzerine koymuştu."

AÇIKLAMA:

Secde sırasında alın ve ellerin yere konması esas ise de, soğuk veya sıcak sebebiyle imkansızlık durumunda giyilen elbisenin bir kenarı üzerine alın veya ellerin konabileceğine hükmedilmiştir. *Ebu Hanife* ve cumhurun görüşü budur.

❑ NAMAZDA UYARI TESBİHİ-EL ÇIRPMASI

311-6298 ١٠٣٦- حَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أُمَيَّةَ. وَعُبَيْدُ اللَّهِ، عَنْ نَافِعٍ؛ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: قَالَ ابْنُ عُمَرَ: رَخَّصَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لِلنِّسَاءِ فِي التَّصْفِيقِ، وَلِلرِّجَالِ فِي التَّسْبِيحِ.

في الزوائد: إسناده حسن.

311. (1036) (6298)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazda, (ihtiyaç halinde) kadınların ellerini çırpmasına, erkeklerin de "sübhanallah!" demesine ruhsat tanıdı.

AÇIKLAMA:

Namazda imam, bir hata yapacak olsa, cematten erkekler sübhanallah diye ikaz ederler. Bu ibare zikir olduğu için namazı bozmaz. Böyle bir durumda, bu hadis kadınların ellerini çırparak uyarıda bulunmasına ruhsat tanır. Şafiîler ve Hanbelîler bu hadisi esas almıştır. Ancak Hanefîler ve Malikîler başka delillere dayanarak kadın ve erkek her ikisinin de *sübhanallah* diyerek uyarı yapması gerektiğine hükmetmişlerdir. *Ebu Hanife* el çırpmanın namazı bozacağına hükmeder.

❑ AYAKKABIYLA NAMAZ

312-6299 ١٠٣٧- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا غُنْدَرٌ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ

النُّعْمَانُ بْنِ سَالِمٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي أَوْسٍ؛ قَالَ: كَانَ جَدِّي، أَوْسٌ، أَحْيَاناً يُصَلِّي. فَيُشِيرُ إِلَيَّ وَهُوَ فِي الصَّلاَةِ. فَأُعْطِيهِ نَعْلَيْهِ. وَيَقُولُ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يُصَلِّي فِي نَعْلَيْهِ.

في الزوائد: إسناده صحيح.

312. (1037) (6299)- *İbnu Ebi Evs* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Dedem Evs es-Sakafi, namaz kılarken bazan bana işarette bulunurdu. Ben de ayakkabılarını kendisine verirdim. Şöyle demişti: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı ayakkabıları ile namaz kılarken gördüm."

313-6300 ١٠٣٩ – حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ آدَمَ. ثَنَا زُهَيْرٌ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَلْقَمَةَ عَنْ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: لَقَدْ رَأَيْنَا رَسُولَ اللهِ ﷺ يُصَلِّي فِي النَّعْلَيْنِ وَالْخُفَّيْنِ.

في الزوائد: في إسناده أبو إسحاق، وقد اختلط بآخر عمره. وزهير، وهو ابن معاوية بن جريج روى عنه في اختلاطه، قاله أبو زرعة.

313. (1039) (6300)- *Abdullah İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı ayakkabıları ve mestleri ile namaz kılarken gördük."

❑ HUŞU

314-6301 ١٠٤٣ – حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا طَلْحَةُ بْنُ يَحْيَىٰ، عَنْ يُونُسَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لاَ تَرْفَعُوا أَبْصَارَكُمْ إِلَى السَّمَاءِ أَنْ تَلْتَمِعَ» يَعْنِي فِي الصَّلاَةِ.

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات. وقد رواه النسائي في الصغرى من حديث أنس.

314. (1043) (6301)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Gözlerinizin hızla kör olmaması için, namazdayken onları semaya kaldırmayın."

AÇIKLAMA:

Daha önceleri de geçtiği üzere namazda aranan huşu, öncelikle gözle ilgilidir. Gözün namaz esnasında sağa sola, semaya kayması huşuyu bozar. Bu şiddetle yasak edilmiştir. Yasaktaki şiddete binaen bunun haram

olduğu hükmünü çıkaran da olmuştur. Ama dört mezhebe göre bu mekruhtur, namazın edebine aykırıdır.

❑ TEK GİYSİ İÇİNDE NAMAZ

315-6302 ١٠٥٠ – حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ الشَّافِعِيُّ، إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْعَبَّاسِ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَنْظَلَةَ ابْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبَّادٍ الْمَخْزُومِيُّ، عَنْ مَعْرُوفِ بْنِ مُشْكَانَ، عَنْ عَبْدِالرَّحْمَٰنِ بْنِ كَيْسَانَ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يُصَلِّي بِالْبِئْرِ الْعُلْيَا، فِي ثَوْبٍ.

في إسناده مقال. لأن عبدالرحمن بن كيسان ومحمد بن حنظلة ذكرهما ابن حبان في الثقات. ومعروف بن مشكان، لم أر من تكلم فيه. وأبو إسحاق الشافعي ثقة، فتلخص من هذا أن إسناده ضعيف.

315. (1050) (6302)- *Kaysân* (radıyallahu anh) demiştir ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı Bi'r-i ülya nam mevkide tek parça giysi içerisine namaz kılarken gördüm."

316-6303 ١٠٥١ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ. ثَنَا عَمْرُو بْنُ كَثِيرٍ. ثَنَا ابْنُ كَيْسَانَ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ يُصَلِّي الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ، مُتَلَبِّباً بِهِ.

في الزوائد: إسناده حسن. وقال: ليس لكيسان عند ابن ماجة سوى هذا الحديث والذي قبله. وهما حديث واحد. وليس له شئ في بقية الخمسة الأصول.

316. (1051) (6303)- *Kaysân* (radıyallahu anh): "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı öğle ve ikindi namazlarını, (mübarek göğsü üzerinde) topladığı tek parçalık bir giysi içerisinde kılarken gördüm" demiştir.

❑ TİLAVET SECDESİNİN SAYISI

317-6304 ١٠٥٦ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ عَبْدِالرَّحْمَٰنِ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا عُثْمَانُ بْنُ فَائِدٍ ثَنَا عَاصِمُ بْنُ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنِ الْمَهْدِيِّ بْنِ عَبْدِالرَّحْمَٰنِ بْنِ عُيَيْنَةَ بْنِ خَاطِرٍ. قَالَ: حَدَّثَتْنِي عَمَّتِي أُمُّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ؛ قَالَ: سَجَدْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ إِحْدَى عَشْرَةَ سَجْدَةً، لَيْسَ فِيهَا مِنَ الْمُفَصَّلِ

شَيْءٌ: اَلأَعْرَافُ، وَالــرَّعْدُ، وَالــنَّحْلُ، وبَنِي إسْرائِيــلَ، ومَرْيَمُ، والْحَجُّ، وسَجْدَةُ الْفُرْقَانِ، وسُلَيْمَانُ «سُورَةِ النَّمْلِ»، والسَّجْدَةُ، وفِي ص، وسَجْدَةُ الْحَوامِيمِ.

في الزوائد: في إسناده عثمان بن فائد، وهو ضعيف.

317. (1056) (6304)- *Ebu Derda* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte on bir (tilavet) secde(si) yaptım. Onların arasında Kur'an-ı Kerim'in el-Mufassal denen (kısa surelerden) hiçbirisi yoktu. Secde ayeti olan sureler şunlardı: Araf, Ra'd, Nahl, Benî İsrail (= İsra), Meryem, Hacc, Furkan, Neml, Secde, Sâd, Havâmîm (=Fussilet)."

318-6305 ١٠٥٨ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ أَيُّوبَ بْنِ مُوسَــىٰ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ مِيــنَاءَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: سَجَدْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِي ﴿إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ﴾ و ﴿اقْرَأْ بِسْمِ رَبِّكَ﴾.

في إسناده ابن ميناء، وهو مجهول. كما قاله ابن القطان.

318. (1058) (6305)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte İza's-Semâu'n-Şakkat ve İkrâ bismi Rabbike surelerinin secde ayetlerinde secde ettik."

AÇIKLAMA:

Secde ayetleriyle ilgili açıklama önce geçtiği için burada tekrar etmeyeceğiz.

❏ NAMAZI TAMAMLAMA

319-6306 ١٠٧٢ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ خَلاَّدٍ، ثَنَا وَكِيــــعٌ. ثَنَا أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ، قَالَ: سَأَلْتُ طَاوُســـاً عَنِ السُّبْحَةِ فِي السَّفَرِ، وَالْحَسَنُ بْنُ مُسْلِمِ بْنِ يَنَّاقٍ جَالِسٌ عِنْدَهُ. فَقَـــالَ: حَدَّثَنِي طَاوُسٌ أَنَّهُ سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ يَقُولُ: فَرَضَ رَسُولُ اللهِ ﷺ صَلاَةَ الْحَضَرِ وَصَلاَةَ السَّفَرِ. فَكُنَّا نُصَلِّي فِي الْحَضَرِ قَبْلَهَا وبَعْدَهَا. وَكُنَّا نُصَلِّي فِي السَّفَرِ قَبْلَهَا وبَعْدَهَا.

في الزوائد: إسناده حسن.

319. (1072) (6306)- İbnu Abbâs (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hazar namazını ve sefer namazını farz kılmıştır. Biz hazarda farzdan önce ve sonra sünnet kılardık. Seferde de farzdan önce ve sonra sünnet kılardık."

❑ NAMAZI TERKEDEN

320-6307 ١٠٨٠ – حَدَّثنا عَبْدُالرَّحمٰنِ بنُ إبراهيمَ الدِّمشقيُّ. ثنا الْوَلِيدُ بنُ مُسْلِمٍ. ثنا الأوْزاعِيُّ، عن عمرو بنِ سعدٍ، عن يزيد الرَّقاشِيِّ، عن أنسِ بنِ مالكٍ، عنِ النَّبِيِّ ﷺ قال: «لَيْس بين الْعَبْدِ والشِّرْكِ إلاَّ تَرْكُ الصَّلاةِ. فإذا تركها فقد أشْرَكَ».

في الزوائد: هذا إسناد ضعيف لضعف يزيد بن أبان الرقاشيّ.

320. (1080) (6307)- *Hz. Enes İbnu Malik* (radıyallahu anh)'in anlattığına göre: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuşlardır: ***"Kulla şirk arasında sadece namazın terki vardır. Onu terketti mi şirke düşmüş demektir."***

❑ CUMANIN FARZİYYETİ

321-6308 ١٠٨١ – حَدَّثنا مُحمَّدُ بنُ عَبْدِاللهِ بنِ نُمَيْرٍ. ثنا الْوَلِيدُ بنُ بُكَيْرٍ، أبو جَنَّابٍ (خَبَّابٍ)، حَدَّثني عَبْدُاللهِ بنُ مُحمَّدٍ الْعَدَوِيُّ، عن عَلِيِّ بنِ زيدٍ، عن سَعِيدِ بنِ الْمُسَيَّبِ، عن جابِرِ بنِ عَبْدِاللهِ؛ قال: خَطَبَنا رسولُ اللهِ ﷺ فقال: «يا أيُّها النَّاسُ! تُوبُوا إلى اللهِ قَبْلَ أنْ تَموتُوا. وبادِرُوا بالأعْمالِ الصَّالحةِ قبلَ أنْ تُشْغَلُوا. وَصِلُوا الَّذي بينكم وبين ربِّكم بكثرةِ ذِكْرِكم له، وكثرةِ الصَّدقةِ في السِّرِّ والْعَلانِيَةِ، تُرْزَقُوا وتُنْصَرُوا وتُجْبَرُوا. واعْلَمُوا أنَّ اللهَ قد افْتَرَضَ عليكم الْجُمُعَةَ في مَقامي هذا، في يَوْمي هذا، في شَهْري هذا، من عامي هذا إلى يومِ الْقِيامَةِ. فمن تَرَكَها في حياتي أو بَعْدي، وله إمامٌ عادلٌ أو جائرٌ، اسْتِخْفافاً بها، أو جُحُوداً لها، فلا جَمَعَ اللهُ لَهُ شَمْلَهُ، ولا بارَكَ لَهُ في أمْرِهِ. ألا، ولا صلاةَ له، ولا زكاةَ له، ولا حَجَّ له، ولا صَوْمَ له، ولا بِرَّ له حتَّى يَتُوبَ. فَمَنْ تابَ، تابَ اللهُ عليهِ. ألا، لا

تَؤُمَّنَّ امْرَأَةٌ رَجُلاً. وَلاَ يَؤُمَّ أَعْرَابِيٌّ مُهَاجِراً. وَلاَ يَؤُمَّ فَاجِرٌ مُؤْمِنــــاً، إِلاَّ أَنْ يَقْهَرَهُ بِسُلْطَانٍ، يَخَافُ سَيْفَهُ وَسَوْطَهُ».

في الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف على بن زيد بن جدعان وعبدالله بن محمد العدوي.

321. (1081) (6308)- *Hz. Cabir İbnu Abdillah* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün) bize hitap etti ve dedi ki: *"Ey insanlar! Ölmezden önce Allah'a tevbe edin. (Musibet, hastalık, yaşlılık gibi) ağır meşguliyetlere düşmezden önce salih ameller işlemede acele edin. Çok zikir ederek gizli ve açık çok sadaka vererek Allah'a karşı üzerinizdeki borcu ödeyin ki bol rızka, İlahi nusrete ve ıslah-ı hale mazhar olasınız. Bilesiniz Allah, benim içinde bulunduğum şu makamda, şu günde, şu ayda, bu yıldan kıyamete kadar devam etmek üzere cuma namazını farz kıldı. Kim bunu, benim sağlığımda veya ölümümden sonra adil veya zalim bir imam oldukça, istihfaf ederek veya inkar ederek terkedecek olursa Allah onun iki yakasını biraraya getirmesin, işine bereket vermesin. Haberiniz olsun! O kimsenin tevbe etmedikçe ne namazı, ne zekatı, ne haccı, ne orucu, ne de makbul bir iyiliği vardır. Kim de tevbe ederse Allah onun tevbesini kabul eder. Haberiniz olsun! Bir kadın bir erkeğe imamlık yapamaz. Bir bedevi de muhacire imamlık yapamaz. Facir de mü'mine imamlık yapamaz. Ancak fasık zor kullanır, mü'min de onun kılıncından ve kamçısından korkarsa bu durumda imama uyar."*

AÇIKLAMA:

Kadının imamlık yapamayacağı belli bir husustur. Bedevinin muhacire imamlık yapamaması, bedevilerin dini bilgilerdeki eksikliğinin çokluğundandır. Muhacirler ise Medine'de Resulullah'ın terbiyesinden geçip ilim ve irfanda yüce makama ermiş kimselerdir. Fasığın, fasık olmayana imameti de buradan gelir. İmamın ilim ve faziletçe önde olanlardan seçilmesi esastır. Herşeye rağmen fukaha bu yasağı kerahete hamletmiş, fasığın, cahilin arkasında kılınacak namazın sahih olduğuna hükmetmiştir.

❑ CUMANIN FAZİLETİ

322-6309 ١٠٨٤ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَحْيَــــى بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ. ثَنَا زُهَيرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيــــلٍ، عَنْ

عَبْدِالرَّحْمَـــنِ بْنِ يَزِيـدَ الأَنْصَارِيِّ، عَنْ أَبِي لُبَابَةَ بْنِ عَبْدِالْمُنْذِرِ؛ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «إِنَّ يَوْمَ الْجُمُعَةِ سَيِّدُ الأَيَّامِ، وَأَعْظَمُهَا عِنْدَاللّٰهِ. وَهُوَ أَعْظَمُ عِنْدَاللّٰهِ مِنْ يَوْمِ الأَضْحَىٰ وَيَوْمِ الْفِطْرِ. فِيـهِ خَمْسُ خِلاَلٍ. خَلَقَ اللّٰهُ فِيـهِ آدَمَ وَأَهْبَطَ اللّٰهُ فِيـهِ آدَمَ إِلَى الأَرْضِ. وَفِيهِ تَوَفَّى اللّٰهُ آدَمَ. وَفِيهِ سَاعَةٌ لاَ يَسْأَلُ اللّٰهَ فِيهَا الْعَبْدُ شَيْئاً إِلاَّ أَعْطَاهُ. مَالَمْ يَسْأَلْ حَرَاماً. وَفِيـهِ تَقُومُ السَّاعَةُ. مَا مِنْ مَلَكٍ مُقَرَّبٍ وَلاَ سَمَاءٍ وَلاَ أَرْضٍ وَلاَ رِيَاحٍ وَلاَ جِبَالٍ وَلاَ بَحْرٍ إِلاَّ وَهُنَّ يُشْفِقْنَ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ».

في الزوائد: إسناده حسن.

322. (1084) (6309)- *Ebu Lübâbe İbnu Abdilmünzir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Cum'a günü, (haftanın diğer) günlerinin efendisidir. Allah katında da en mühim olanıdır. O, Allah katında, Kurban ve Ramazan bayramı günlerinden daha mühimdir. Bir günün beş hasleti vardır: Allah, Adem'i bugünde yarattı. Allah Adem aleyhisselam'ı o günde yeryüzüne indirdi. Allah Adem'in ruhunu o gün kabzetti. O günde bir saat vardır ki, kul o saatte Allah'tan haram bir şey talep etmedikçe her ne isterse mutlaka kendisine talebi verilir. Kıyamet de o gün kopacaktır. Bütün mukarreb (Allah'a yakın) melekler, sema, arz, rüzgâr, dağ, deniz hepsi o günden korkarlar."

NOT: Cum'a ile ilgili geniş açıklama daha önce geçti.

❑ CUMA GUSLÜ

323-6310 ١٠٩١ - حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ. ثَنَا يَزِيـــدُ بْنُ هَارُونَ أَنْبَأَنَا إِسْمَاعِيـلُ بْنُ مُسْلِمٍ الْمَكِّيُّ، عَنْ يَزِيـدَ الرَّقَاشِيِّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «مَنْ تَوَضَّأَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، فَبِهَا وَنِعْمَتْ. يُجْزِئُ عَنْهُ الْفَرِيـــــضَةَ وَمَنِ اغْتَسَلَ فَالْغُسْلُ أَفْضَلُ».

في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف يزيد بن أبان الرقاشيّ. وقد جاء في غير ابن ماجة. من حديث عائشة وسمرة بن جندب من غير زيادة «ويجزئ عنه الفريضة».

323. (1091) (6310)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cum'a günü abdest alan kimse*

bununla fazilet kazanır. Bu, güzel bir ameldir. Farzı da yerine getirmiş olur. Kim de guslederse, gusül daha faziletlidir."

❑ CUMAYA ERKEN GİTMEK

324-6311 ١٠٩٢ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ، وَسَهْلُ بْنُ أَبِي سَهْلٍ. قَالاَ: ثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «إِذَا كَانَ يَوْمُ الْجُمُعَةِ، كَانَ عَلَى كُلِّ بَابٍ مِنْ أَبْوَابِ الْمَسْجِدِ مَلاَئِكَةٌ يَكْتُبُونَ النَّاسَ عَلَى قَدْرِ مَنَازِلِهِمْ. الأَوَّلَ فَالأَوَّلَ. فَإِذَا خَرَجَ الإِمَامُ طَوَوُا الصُّحُفَ، وَاسْتَمَعُوا الْخُطْبَةَ. فَالْمُهَجِّرُ إِلَى الصَّلاَةِ كَالْمُهْدِي بَدَنَةً. ثُمَّ الَّذِي يَلِيهِ كَمُهْدِي بَقَرَةٍ. ثُمَّ الَّذِي يَلِيهِ كَمُهْدِي كَبْشٍ. (حَتَّى ذَكَرَ الدَّجَاجَةَ وَالْبَيْضَةَ. زَادَ سَهْلٌ فِي حَدِيثِهِ) فَمَنْ جَاءَ بَعْدَ ذٰلِكَ فَإِنَّمَا يَجِيءُ بِحَقٍّ إِلَى الصَّلاَةِ».

في الزوائد: إسناده صحيح.

324. (1092) (6311)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cum'a günü gelince, mescidin her bir kapısı üzerinde melekler yer alır, İnsanları mertebelerine göre yazarlar. Bu mertebeler önce geliş sırasına göredir. İmam minbere çıktı mı defteri kapatırlar, hutbeyi dinlerler. Namaza erken gelen, bir deve tasadduk etmiş gibidir. Ondan sonra gelenler bir sığır tasaduk etmiş gibidir. Onu takiben gelenler bir koyun tasadduk etmiş gibidir."*

(Resulullah saymaya devam ederek tavuğu ve yumurtayı da saydı. Selh hadisinde şu ziyade de bulundu): *"Bundan da sonra gelen kimse, artık yalnız namaz sevabını almak için gelmiş olur."*

325-6312 ١٠٩٣ – حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنَا وَكِيعٌ. عَنْ سَعِيدِ بْنِ بَشِيرٍ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ ضَرَبَ مَثَلَ الْجُمُعَةِ ثُمَّ التَّكْبِيرِ، كَنَاحِرِ الْبَدَنَةِ، كَنَاحِرِ الْبَقَرَةِ، كَنَاحِرِ الشَّاةِ، حَتَّى ذَكَرَ الدَّجَاجَةَ.

في الزوائد: إسناده صحيح.

325. (1093) (6312)- *Semüre İbnu Cündeb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Cum'a namazına erken gelmenin

ehemmiyetini deve kurban edene, sığır kurban edene, davar kurban edene ve hatta tavuk tasadduk edene benzetti."

326-6313 ١٠٩٤– حَدَّثَنَا كَثِيرُ بْنُ عُبَيْدٍ الْحِمْصِيُّ. ثنا عَبْدُالْمَجِيدِ بْنُ عَبْدِالْعَزِيزِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ؛ قَالَ: خَرَجْتُ مَعَ عَبْدِاللهِ إِلَى الْجُمُعَةِ، فَوَجَدَ ثَلاثَةً، وَقَدْ سَبَقُوهُ. فَقَالَ: رَابِعُ أَرْبَعَةٍ. وَمَا رَابِعُ أَرْبَعَةٍ بِبَعِيدٍ. إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «إِنَّ النَّاسَ يَجْلِسُونَ مِنَ اللهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى قَدْرِ رَوَاحِهِمْ إِلَى الْجُمُعَاتِ. الأَوَّلَ وَالثَّانِيَ وَالثَّالِثَ». ثُمَّ قَالَ: رَابِعُ أَرْبَعَةٍ. وَمَا رَابِعُ أَرْبَعَةٍ بِبَعِيدٍ.

في الزوائد: في إسناده مقال. عبدالحميد هذا هو ابن عبدالعزيز، وإن أخرج له مسلم في صحيحه فإنما أخرج له مقرونا بغيره. فقد كان شديد الإرجاء داعية إليه. لكن وثقه الجمهور وأحمد وابن معين وداود والنسائي. ولينه أبو حاتم. وضعفه ابن أبي حاتم. وباقي رجال الإسناد ثقات. فالإسناد حسن.

326. (1094) (6313)- *Alkame* rahimehullah anlatıyor: "Abdullah İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) ile birlikte cum'a namazına gittik. Mescidde kendinden önce üç kişinin geldiğini gördü: "Ben dört kişinin dördüncüsüyüm, dördüncü de (rahmet-i İlahiyeden) uzak değildir" dedi ve açıkladı: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle buyurduğunu işittim: ***"Kıyamet günü insanlar, cum'a namazlarına geliş sıralarına göre Allah'a yakınlık kazanacaklardır. Birinci, ikinci, üçüncü.. şeklinde."***

Abdullah sonra: "Ben dördün dördüncüsüyüm, dördüncü olan da (Allah'ın rahmetinden) uzak değildir" dedi.

❑ CUMA KIYAFETİ

327-6314 ١٠٩٥– حَدَّثَنَا حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثنا عَبْدُاللهِ بْنُ وَهْبٍ. أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ مُوسَىٰ بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَىٰ بْنِ حَبَّانَ، عَنْ عَبْدِاللهِ ابْنِ سَلاَمٍ؛ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ عَلَى الْمِنْبَرِ فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ: «مَا عَلَى أَحَدِكُمْ لَوِ اشْتَرَى ثَوْبَيْنِ لِيَوْمِ الْجُمُعَةِ، سِوَى ثَوْبِ مِهْنَتِهِ».

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا شَيْخٌ لَنَا، عَنْ عَبْدِالْحَمِيدِ بْنِ جَعْفَرٍ، عَنْ

مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَىٰ ابْنِ حَبَّانَ، عَنْ يُوسُفَ بْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ سَلَامٍ، عَنْ أَبِيـــهِ؛ قَالَ: خَطَبَنَا النَّبِيُّ ﷺ فَذَكَرَ ذٰلِكَ.

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات. ورواه أبو داود بإسناد آخر.

327. (1095) (6314)- *Abdullah İbnu Selâm* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir cum'a günü minberde şöyle buyurdular:

"Sizden biri, cum'a için, iş elbisesi dışında iki parçalı bir elbise satın alsa ona bir vebal yoktur."

328-6315 ١٠٩٧– حَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ أَبِي سَهْلٍ، وَحَوْثَرَةُ بْنُ مُحَمَّدٍ. قَالاَ: ثنَا يَحْيَىٰ بْنُ سَعِيـــدٍ الْقَطَّانُ، عَنِ ابْنِ عَجْلَانَ، عَنْ سَعِيـــدٍ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ أَبِيـــهِ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ وَدِيـــعَةَ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ، عَنِ الـــنَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «مَنِ اغْتَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَأَحْسَنَ غُسْلَهُ، وَتَطَهَّرَ فَأَحْسَنَ طُـهُورَهُ، وَلَبِسَ مِنْ أَحْسَنِ ثِيَابِهِ، وَمَسَّ مَا كَتَبَ اللهُ لَهُ مِنْ طِيبِ أَهْلِهِ، ثُمَّ أَتَى الْجُمُعَةَ وَلَمْ يَلْغُ وَلَمْ يُفَرِّقْ بَيْنَ اثْنَيْنِ، غُفِرَ لَهُ مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجُمُعَةِ الأُخْرَىٰ».

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

328. (1097) (6315)- *Ebu Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cum'a günü, kim güzelce yıkanır, mükemmelce temizliğini yapar, iyi elbiselerini giyer, ailesinin kokusundan Allah'ın takdir ettiğini sürünür, sonra da cum'a namazına gider; camide boş söz etmez, oturan iki kişinin arasına girmezse, o cum'a ile önceki cum'a arasındaki (küçük günahları) affedilir."*

329-6316 ١٠٩٨– حَدَّثَنَا عَمَّارُ بْنُ خَالِدٍ الْوَاسِطِيُّ. ثنَا عَلِيُّ بْنُ غُرَابٍ، عَنْ صَالِحِ بْنِ أَبِي الأَخْضَرِ، عَنِ الـزُّهْرِيِّ، عَنْ عُبَيْدِ بْنِ الـسَّبَّاقِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنَّ هـٰذَا يَوْمُ عِيـــدٍ. جَعَلَهُ اللهُ لِلْمُسْلِمِينَ. فَمَنْ جَاءَ إِلَى الْجُمُعَةِ فَلْيَغْتَسِلْ. وَإِنْ كَانَ طِيبٌ فَلْيَمَسَّ مِنْهُ وَعَلَيْكُمْ بِالسِّوَاكِ».

في الزوائد: في إسناده صالح بن أبي الأخضر. لينه الجمهور وباقي رجاله ثقات.

329. (1098) (6316)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bu (cum'a gününü) Allah mü'minler için (haftalık) bayram kılmıştır. Öyleyse kim cum'aya gelirse yıkansın. Eğer kokusu varsa ondan sürünsün. Misvak kullanmanız da gerekir."*

★ CUMA VAKTİ

330-6317 ١١٠١ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا عَبْدُالرَّحْمَٰنِ بْنُ سَعْدِ بْنِ عَمَّارِ بْنِ سَعْدٍ مُؤَذِّنِ النَّبِيِّ ﷺ. حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّهُ كَانَ يُؤَذِّنُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ إِذَا كَانَ الْفَيْءُ مِثْلَ الشِّرَاكِ.

في الزوائد: في إسناده عبدالرحمن بن سعد. أجمعوا على ضعفه. وأما أبوه فقال ابن القطان: لا يعرف حاله ولا حال أبيه.

330. (1101) (6317)- Cum'a günleri *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a ezan okuyan Sa'd el-Karaz, ezanı, gölge ayakkabı bağı kadar olunca okuduğunu belirtmiştir."

331-6318 ١١٠٢ – حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدَةَ ثنا الْمُعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ. ثنا حُمَيْدٌ، عَنْ أَنَسٍ؛ قَالَ: كُنَّا نُجَمِّعُ ثُمَّ نَرْجِعُ فَنَقِيلُ.

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

331. (1102) (6318)- *Hz. Enes* anlatıyor: "Biz cum'a namazını kılar, sonra (evlerimize) döner ve kaylule (öğle uykusu) yapardık."

❑ CUMA HUTBESİ

332-6319 ١١٠٧ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا عَبْدُالرَّحْمَٰنِ بْنُ سَعْدِ بْنِ عَمَّارِ بْنِ سَعْدٍ. حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ إِذَا خَطَبَ فِي الْحَرْبِ، خَطَبَ عَلَى قَوْسٍ. وَإِذَا خَطَبَ فِي الْجُمُعَةِ، خَطَبَ عَلَى عَصاً.

في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف اولاد سعد وأبيه عبدالرحمن.

332. (1107) (6319)- *Sa'd el-Karaz* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* harbte hutbe okurken kılınca dayanarak hutbe okurdu. Cum'a günü hutbe okurken asasına dayanarak hutbe okurdu."

333-6320 ١١٠٨- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا ابْنُ أَبِي غَنِيَّةَ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِاللهِ؛ أَنَّهُ سُئِلَ: أَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَخْطُبُ قَائِماً أَوْ قَاعِداً؟ قَالَ: أَوَمَا تَقْرَأُ ﴿وَتَرَكُوكَ قَائِماً﴾؟

قَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ: غَرِيبٌ. لاَ يُحَدِّثُ بِهِ إِلاَّ ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَحْدَهُ.

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

333. (1108) (6320)- *Abdullah İbnu Mes'ud* (radıyallahu anhümâ)'a: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ayakta mı, oturarak mı hutbe okurdu diye sorana, "(Bunu sormaya ne hacet, Kur'an'daki): وَتَرَكُوكَ قَائِماً **"Onlar seni ayakta (yalnız) bıraktılar!"** (Cum'a 11) ayetini okumuyor musun?" diye cevap verdi."

334-6321 ١١٠٩- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيىٰ. ثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ. ثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زَيْدِ ابْنِ مُهَاجِرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ إِذَا صَعِدَ الْمِنْبَرَ سَلَّمَ.

في الزوائد: في إسناده ابن لهيعة وهو ضعيف.

334. (1109) (6321)- *Hz. Cabir İbnu Abdillah* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, minbere çıkınca selam verirdi."

❑ HUTBEYİ DİNLEME EDEBİ

335-6322 ١١١١- حَدَّثَنَا مُحْرِزُ بْنُ سَلَمَةَ الْمَدَنِيُّ. ثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ الدَّرَاوَرْدِيُّ، عَنْ شَرِيكِ بْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ أَبِي نَمِرٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَرَأَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ تَبَارَكَ، وَهُوَ قَائِمٌ. فَذَكَّرَنَا بِأَيَّامِ اللهِ. وَأَبُو الدَّرْدَاءِ أَوْ أَبُو ذَرٍّ يَغْمِزُنِي فَقَالَ: مَتَى أُنْزِلَتْ هٰذِهِ السُّورَةُ. إِنِّي لَمْ أَسْمَعْهَا إِلاَّ الآنَ. فَأَشَارَ إِلَيْهِ، أَنِ اسْكُتْ. فَلَمَّا انْصَرَفُوا قَالَ: سَأَلْتُكَ مَتَى أُنْزِلَتْ هٰذِهِ السُّورَةُ فَلَمْ تُخْبِرْنِي؟ فَقَالَ أُبَيٌّ: لَيْسَ لَكَ مِنْ صَلاَتِكَ الْيَوْمَ إِلاَّ مَا لَغَوْتَ. فَذَهَبَ إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَذَكَرَ ذٰلِكَ لَهُ. وَأَخْبَرَهُ بِالَّذِي قَالَ أُبَيٌّ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «صَدَقَ أُبَيٌّ».

في الزوائد : إسناده صحيح ورجاله ثقات.

335. (1111) (6322)- *Ubey İbnu Ka'b* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Cum'a günü, ayakta Tebâreke'yi okudu. Bize Allah'ın günlerini (kıyameti) hatırlattı. Bu sırada Ebu'd-Derda -veya Ebu Zerr- bana dürttü ve : "Bu sure ne zaman indirildi? Ben, onu şu ana kadar işitmedim" dedi. Ubey ona: "Sus!" diye işaret etti. Namazdan çıkınca: "Ben sana bu surenin ne zaman indirildiğini sordum, sen bana söylemedin!" dedi. Ubey de: "Bugünkü namazından, bu lakırdıdan başka bir nasibin yok!" diye cevap verdi. Soru sahibi (koşarak) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gitti ve hadiseyi anlatarak Ubey'in kendisine söylediğini haber verdi. Resulullah da ona: "Ubey doğru söylemiş" cevabında bulundu."

❑ CUMA NAMAZINDA KIRAAT

336-6323 ١١٢٠ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ سِنَانٍ، عَنْ أَبِي الزَّاهِرِيَّةِ، عَنْ أَبِي عِنَبَةَ الْخَوْلَانِيِّ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَقْرَأُ فِي الْجُمُعَةِ بِسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الأَعْلَى، وَهَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ.

في الزوائد : سعيد بن سنان ضعيف. وأصل الحديث في الصحيحين وغيرهما بسند آخر.

336. (1120) (6323)- *Ebu İnhebe el-Havlani* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cuma namazında Sebbihisme Rabbike'l-A'la ve Hel etâke hadisu'l-Gaşiye surelerini okurdu."

❑ CUMANIN BİR REKATINA YETİŞEN

337-6324 ١١٢١ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ. أَنْبَأَنَا عُمَرُ بْنُ حَبِيبٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي ذِئْبٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، وَسَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «مَنْ أَدْرَكَ مِنَ الْجُمُعَةِ رَكْعَةً فَلْيَصِلْ إِلَيْهَا أُخْرَى».

في الزوائد : في إسناد عمر بن حبيب، متفق على ضعفه.

337. (1121) (6324)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim cuma'dan bir rekate yetişirse, onu ikiye tamamlasın."*

❑ CUMAYA GELME MESAFESİ

338-6325 ١١٢٤ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثنا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: إِنَّ أَهْلَ قُبَاءٍ كَانُوا يُجَمِّعُونَ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ يَوْمَ الْجُمُعَةِ.

في الزوائد: في إسناده عبدالله بن عمر وهو ضعيف.

338. (1124) (6 325)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Kuba ehli, cum'a günü, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mesidine gelerek cum'a namazı kılarlardı."

❑ CUMAYI ÖZÜRSÜZ TERKEDEN

339-6326 ١١٢٦ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى. ثَنَا أَبُو عَامِرٍ. ثَنَا زُهَيْرٌ، عَنْ أَسِيدِ بْنِ أَبِي أَسِيدٍ ح وَحَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عِيسَىٰ الْمِصْرِيُّ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ وَهْبٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي ذِئْبٍ، عَنْ أَسِيدٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ أَبِي قَتَادَةَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ تَرَكَ الْجُمُعَةَ ثَلَاثاً مِنْ غَيْرِ ضَرُورَةٍ طَبَعَ اللهُ عَلَى قَلْبِهِ».

في الزوائد: الحديث إسناده صحيح ورجاله ثقات.

339. (1126) (6326)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim cum'ayı zaruret (şer'î bir mazeret) olmadan üç kere terkederse, Allah kalbini mühürler."*

340-6327 ١١٢٧ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا مَعْدِيُّ بْنُ سُلَيْمَانَ. ثَنَا ابْنُ عَجْلَانَ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «أَلَا هَلْ عَسَىٰ أَحَدُكُمْ أَنْ يَتَّخِذَ الصُّبَّةَ مِنَ الْغَنَمِ عَلَى رَأْسِ مِيلٍ أَوْ مِيلَيْنِ، فَيَتَعَذَّرَ عَلَيْهِ الْكَلَأُ، فَيَرْتَفِعَ. ثُمَّ تَجِيءُ الْجُمُعَةُ فَلَا يَجِيءُ وَلَا يَشْهَدُهَا. وَتَجِيءُ الْجُمُعَةُ فَلَا يَشْهَدُهَا».

في الزوائد: إسناده ضعيف. فيه معدى بن سليمان وهو ضعيف.

340. (1127) (6327)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Farzedelim ki sizden birinin, şehirden bir-iki mil uzakta davar sürüsü olsun da, orada ot bulmak*

zorlaşsın ve daha uzaklara gitsin, sonra cum'a gelsin, fakat o cum'a namazına gelmesin, bir cum'a daha gelsin, o yine cum'a namazına katılmasın, üçüncü cum'a gelsin, o yine de cuma namazına gelmesin. İşte Allah böyle birinin kalbini mühürler."

AÇIKLAMA:

Bu hadisler, üst üste cum'ayı mazeretsiz terkeden kimsenin durumunu belirtmektedir. Sonuncu hadis, şehirden iki milden daha uzak bir yerde bile olsa, koyun sürüsünün başında bile bulunsa üst üste cum'ayı terketmeye ruhsat olmadığını tasrih etmektedir. Hayvancılık, ziraat gibi meşguliyetler cumayı terke şer'î bir özür değildir.

Kalbin mühürlenmesi, hayrın ulaşmasını zorlaştıran, engelleyen katılıktır. Demek ki insan fıtratı üst üste üç cum'a gelmemeye mütehammil değildir. Gelmedi mi manevî bağlardan ve dinî hassasiyet ve sırrî duygulardan pek çok şey kaybedecektir.

Bazı alimler kalbin mühürlenme tehdidini "üst üste üç cum'anın terki"ne bağlarken, bazıları üst üste olmasa da üç cum'anın terkiyle mühürlemenin olacağını söylemiştir.

❑ CUMADAN ÖNCE NAMAZ

341-6328 ١١٢٩ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيىٰ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ عَبْدِ رَبِّهِ. ثَنَا بَقِيَّةُ، عَنْ مُبَشِّرِ بْنِ عُبَيْدٍ عَنْ حَجَّاجِ بْنِ أَرْطَاةَ، عَنْ عَطِيَّةَ الْعَوفِيِّ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَرْكَعُ قَبْلَ الْجُمُعَةِ أَرْبَعاً. لاَ يَفْصِلُ فِي شَيْءٍ مِنْهُنَّ.

في الزوائد: إسناده مسلسل بالضعفاء. عطية متفق على ضعفه. وحجاج مدلّس: ومبشر بن عبيد كذاب. وبقية، هو ابن الوليد، مدلّس.

341. (1129) (6328)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cum'a namazından önce dört rek'at (nafile) kılardı. Bu dört rekatın arasında selam vermezdi."

❑ CUMADA ÇÖMELME

342-6329 ١١٣٤ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُصَفَّى الْحِمْصِيُّ. ثَنَا بَقِيَّةُ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ وَاقِدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ ابْنِ عَجْلاَنَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ قَالَ:

نَهَىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ الاحْتِبَاءِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، يَعْنِي وَالإمَامُ يَخْطُبُ.

في الزوائد: في إسناده بقية وهو مدلّس. وشيخه، وإن كان الترمذي قد وثّقه، وإلا فهو مجهول.

342. (1134) (6329)- *Amr İbnu Şu'ayb an ebihi an ceddihi* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cum'a günü ihtiba şeklinde (kabalarının üzerine oturup bacaklarını dikerek) oturmayı yasakladı." Ravi der ki: "Yani imam hutbe okurken."

❑ CUMADA HATİBE YÖNELME

343-6330 ١١٣٦- حَدَّثَنَا بن يَحيىٰ ثنَا الْهَيْثَمُ بْنُ جَمِيلٍ. ثنَا ابْنُ الْمُبَارِكِ، عَنْ أَبَانَ بْنِ تَغْلِبَ، عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ، إِذَا قَامَ عَلَى الْمِنْبَرِ، اسْتَقْبَلَهُ أَصْحَابُهُ بِوُجُوهِهِمْ.

في الزوائد: رجال إسناده ثقات، إلا أنه مرسل.

343. (1136) (6330)- *Amr İbnu Sabit*, babası Sabit'ten naklen anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hutbe vermek üzere minbere çıktığı vakit, ashab ona yüzleriyle yönelirdi."

❑ CUMADA SAAT-İ İCABE

344-6331 ١١٣٩- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ عَبْدُالرَّحْمَـٰنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدِّمَشْقِيُّ. ثنَا ابْنُ أَبِي فُدَيْكٍ، عَنِ الضَّحَّاكِ ابْنِ عُثْمَانَ أَبِي النَّضْرِ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ سَلَامٍ؛ قَالَ: قُلْتُ، وَرَسُولُ اللهِ ﷺ جَالِسٌ: إِنَّا لَنَجِدُ فِي كِتَابِ اللهِ: فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ سَاعَةً لَا يُوَافِقُهَا عَبْدٌ مُؤْمِنٌ يُصَلِّي يَسْأَلُ اللهَ فِيهَا شَيْئاً إِلاَّ قَضَىٰ لَهُ حَاجَتَهُ. قَالَ عَبْدُاللهِ: فَأَشَارَ إِلَيَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَوْ بَعْضُ سَاعَةٍ. فَقُلْتُ: صَدَقْتَ، أَوْ بَعْضُ سَاعَةٍ. قُلْتُ: أَيُّ سَاعَةٍ هِيَ؟ قَالَ: «هِيَ آخِرُ سَاعَاتِ النَّهَارِ». قُلْتُ: إِنَّهَا لَيْسَتْ سَاعَةَ صَلَاةٍ قَالَ: «بَلَىٰ إِنَّ الْعَبْدَ الْمُؤْمِنَ إِذَا صَلَّى ثُمَّ جَلَسَ، لَا يَحْبِسُهُ إِلاَّ الصَّلَاةُ، فَهُوَ فِي الصَّلَاةِ».

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

344. (1139) (6331)- *Abdullah İbnu Selâm* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* oturuyordu. Ben: "Allah'ın kitabında

(Tevrat'ta) şu ifadeyi buluyoruz: "Cum'a gününde öyle bir saat vardır ki mü'min kul o saati denk getirerek namaz kılıp Allah'a dua ettiği takdirde isteği mutlaka yerine getirilir" dedim.

Abdullah devamla dedi ki: "Benim bu sözüm üzerine Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Yahut bir saatin bir kısmı"* diye bana işaret buyurdu. Ben de: "Doğru söylediniz veya bir saatin bir kısmı" diyerek sözümü düzelttim. Sonra sordum: "Bu vakit (cum'anın) hangi vaktidir?" Bana: *"O, gündüzün saatlerinin sonudur"* diye cevap verdi. Ben dedim ki: "Bu saat namaz vakti değildir." Şu cevabı verdi: *"Evet, mü'min kul namaz kılar, sonra müteakip namazı beklemek maksadıyla oturursa o, sevap yönüyle aynen namaz kılıyor gibidir."*

AÇIKLAMA:

Cum'a günündeki saat-i icabe üzerine başka rivayetler de gelmiştir. Mevzu ile ilgili açıklama genişçe yapıldı, tekrar etmeyeceğiz.

❑ FARZLARLA KILINAN SÜNNETLER

345-6332 ١١٤٢- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا مُحَمَّدُ بْنُ سُلَيْمَانَ بْنِ الأَصْبَهَانِيِّ، عَنْ سُهَيْلٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ صَلَّى فِي يَوْمٍ ثِنْتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً بُنِيَ لَهُ بَيْتٌ فِي الْجَنَّةِ. رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْفَجْرِ، وَرَكْعَتَيْنِ قَبْلَ الظُّهْرِ، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الظُّهْرِ، وَرَكْعَتَيْنِ (أَظُنُّهُ قَالَ) قَبْلَ الْعَصْرِ، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ (أَظُنُّهُ قَالَ) وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعِشَاءِ الآخِرَةِ».

في الزوائد: في إسناده ابن الأصبهاني وهو ضعيف.

345. (1142) (6332)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim, bir günde (farzlar dışında) on iki rekatlık namaz kılarsa, cennette onun için bir köşk kurulur. Bunun iki rek'ati sabahın farzından önce, iki rek'ati öğleden* önce, iki rek'ati öğle namazından sonra, iki rek'at -zannediyorum dedi ki- *ikindi farzından önce, iki rek'at akşam farzından sonra ve iki rek'at* -zannediyorum dedi ki- *yatsı farzından sonra."*

Not: Farzlarla kılınan nafilelerin miktarıyla ilgili ihtilaflar daha önce geçti.

❑ SABAHIN SÜNNETİ

346-6333 ١١٤٦ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا أَبُو الأَحْوَصِ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الأَسْوَدِ، عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا تَوَضَّأَ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ خَرَجَ إِلَى الصَّلاَةِ.

في الزوائد: إسناده صحيح، ورجاله رجال الصحيحين.

346. (1146) (6333)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* abdest alınca, iki rek'at namaz kılar sonra (mescide) giderdi."

347-6334 ١١٥٠ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. ثَنَا الْجُرَيْرِيُّ، عَنْ عَبْدِاللهِ ابْنِ شَقِيقٍ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْفَجْرِ. وَكَانَ يَقُولُ: «نِعْمَ السُّورَتَانِ هُمَا، يُقْرَأُ بِهِمَا فِي رَكْعَتَي الْفَجْرِ. قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ، وَقُلْ يَاأَيُّهَا الْكَافِرُونَ».

في الزوائد: في إسناده الجريري. احتج به الشيخان في صحيحيهما. إلا أنه اختلط في آخر عمره. وباقي رجاله ثقات.

347. (1150) (6334)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* fecirden önce iki rek'at namaz kılardı ve: *"Şu iki sure ne kadar iyidir, sabahın o iki rek'atinde bunlar okunur: Kulhü vallahu ahad" ve "Kul ya eyyühe'l-kâfirun."*

❑ SABAHIN SÜNETİ KAÇARSA NE ZAMAN KAZA EDİLİR?

348-6335 ١١٥٥ – حَدَّثَنَا عَبْدُالرَّحْمٰنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، وَيَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ؛ قَالاَ: ثَنَا مَرْوَانُ ابْنُ مُعَاوِيَةَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ كَيْسَانَ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَامَ عَنْ رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ. فَقَضَاهُمَا بَعْدَ مَا طَلَعَتِ الشَّمْسُ.

في الزوائد: إسناده ثقات. إلا مروان بن معاوية الفزاريّ كان يدلّس. وقد عنعنه. نعم، احتج به الشيخان في صحيحيهما.

348. (1155) (6335)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resu-

lullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* uykuya dalarak sabahın iki rekat (sünnet)ini kaçırmış, güneş doğduktan sonra bunları kaza etmiştir."

❑ ÖĞLE FARZINDAN ÖNCE İKİ REKAT

349-6336 ١١٥٦– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا جَرِيــــرٌ، عَنْ قَابُوسَ، عَنْ أَبِيـه؛ قَالَ: أَرْسَلَ أَبِي عَائِشَةَ: أَيُّ صَلاَةِ رَسُولِ اللهِ ﷺ كَانَ أَحَبَّ إِلَيْهِ أَنْ يُوَاظِبَ عَلَيْهَا؟ قَالَتْ: كَانَ يُصَلِّي أَرْبَعـاً قَبْلَ الظُّهْرِ. يُطِيلُ فِيــهِنَّ الْقِيَامَ، وَيُحْسِنُ فِيــهِنَّ الرُّكُوعَ وَالسُّجُودَ.

في الزوائد: في إسناده مقال. لأن قابوس مختلف فيه. وضعّفه ابن حبان والنسائي. ووثّقه ابن معين وأحمد. وباقي الرجال ثقات.

349. (1156) (6336)- *Kâbus İbnu Ebi'l-Muharık* babası Ebu'l-Muharık (radıyallahu anh)'tan naklen anlatıyor: "Babam beni Hz. Aişe'ye göndererek, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın (farz dışında) hangi namaza ısrarla devam etmeyi sevdiğini sordu. *Hz. Aişe:* "Aleyhissalâtu vesselâm, öğleden önce dört rek'at kılar ve bunlarda kıyamı uzatır, rüku ve secdeyi de güzel yapardı" dedi.

❑ ÖĞLE FARZINDAN SONRA İKİ REKATI KAÇIRAN

350-6337 ١١٥٩– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَـنَا عَبْدُاللهِ بْنُ إِدْرِيــسَ، عَنْ يَزِيـــــدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ الْحَارِثِ؛ قَالَ: أَرْسَلَ مُعَاوِيَةُ إِلَى أُمِّ سَلَمَةَ. فَانْطَلَقْتُ مَعَ الــرَّسُولِ فَسَأَلَ أُمَّ سَلَمَةَ. فَقَالَتْ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ بَيْنَمَا هُوَ يَتَوَضَّأُ فِي بَيْتِي لِلظُّهْرِ، وَكَانَ قَدْ بَعَثَ سَاعِياً. وَكَثُرَ عِنْدَهُ الْمُهَاجِرُونَ. وَقَدْ أَهَمَّهُ شَأْنُهُمْ. إِذْ ضُرِبَ الْبَابُ. فَخَرَجَ إِلَيْهِ فَصَلَّى الــظُّهْرَ. ثُمَّ جَلَسَ يَقْسِمُ مَا جَاءَ بِهِ. قَالَتْ: فَلَمْ يَزَلْ كَــذَلِكَ حَتَّى الْعَــصْرِ. ثُمَّ دَخَلَ مَنْزِلِي فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ قَالَ: «شَغَلَنِي أَمْرُ السَّاعِي أَنْ أُصَلِّيَهُمَا بَعْدَ الظُّهْرِ. فَصَلَّيْتُهُمَا بَعْدَ الْعَصْرِ».

في الزوائد: في إسناده يزيد بن أبي زياد، مختلف فيه. فيكون الإسناد حسنا، إلا أنه كان يدلّس وقد عنعنه. ورواه البخاريّ ومسلم وأبو داود بغير هذا اللفظ.

350. (1159) (6337)- *Abdullah İbnu'l-Haris* anlatıyor: "Hz. Muaviye (bir gün), Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın muhterem zevceleri Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)'ye bir elçi gönderdi. Elçinin yanında ben de vardım. Elçi Ümmü Seleme'ye sordu. O da şöyle cevap verdi: "(Zekat toplamak üzere) bir memur göndermiş olan Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün benim odamda öğle namazı için abdest aldığı sırada yanında çokça muhacir vardı. Resulullah muhacirlerin meseleleriyle yakinen ilgileniyor idi. Derken kapı vuruldu. Kapıya çıktı (tahsildar gelmişti). Önce öğle namazı(nın farzını) kıldı; sonra, tahsildarın getirdiğini taksim etmek üzere oturdu. Bu taksim işi ikindi vakti girinceye kadar devam eti. Sonra odama girdi, iki rekat namaz kıldı ve arkadan şu açıklamayı yaptı: *"Tahsildarla olan meşguliyetim, bu iki rekati öğlenin peşinden kılmama mani oldu. Bu sebeple onları ikindiden sonra kıldım."*

AÇIKLAMA:

Bu hadis, sıkışık durumlarda namazların sünnet olan kısımlarının te'hir edilse bile farz kısmının te'hir edilemeyeceğini, vaktinde kılınması için ciddi şekilde gayret gösterilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Resulullah'ın, öğlenin son iki rekatını, ikindi namazının vakti girdikten sonra kılması da cidden manidardır. Sünnetleri *"farz değil"* diyerek terketmemek gerektiğini gösterir. Zaten ayet-i kerimede "sırf ibadet için yaratıldığı" belirtilen insanoğlu için ibadetin âzamî sınırı yoktur. Farzlar asgarî sınırdır. Bu asgarî miktarda sünnetler *"asgarî ziyade"*yi ifade ederler. Daha fazlası kişinin iradesine bırakılmıştır: "Teheccüt, kuşluk, evvabin vs. namazları bunlardandır.

❑ AKŞAMIN SÜNNETİ

351-6338 ١١٦٥ – حَدَّثَنَا عَبْدُالْوَهَّابِ بْنُ الضَّحَّاكِ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ عُمَرَ بْنِ قَتَادَةَ، عَنْ مَحْمُودِ بْنِ لَبِيدٍ، عَنْ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ؛ قَالَ: أَتَانَا رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي بَنِي عَبْدِالأَشْهَلِ. فَصَلَّى بِنَا الْمَغْرِبَ فِي مَسْجِدِنَا. ثُمَّ قَالَ: «ارْكَعُوا هَاتَيْنِ الرَّكْعَتَيْنِ فِي بُيُوتِكُمْ».

في الزوائد: إسناده ضعيف. لأن رواية إسماعيل بن عياش عن الشاميين ضعيفة. وعبدالوهاب كذاب قال السنديّ: بل الصحيح أن روايته عن غير الشاميين ضعيفة.

351. (1165) (6338)- *Râfi İbnu Hadic* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Re-

sulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Benî Abdi'l-Eşhel kabilesinde yanımıza geldi. Mescidimizde bize akşam namazı kıldırdı. Sonra da: *"Şu iki rek'at (sünneti de) evlerinizde kılın"* buyurdu."

AÇIKLAMA:

Sünnetlerin evlerde kılınması *Resulullah*'ın umumi emridir. Hem riyadan uzak olur, hem de ev bereketlenir. Aile halkı, İslamî hayatın en mühim tezahürü olan *"namaz"*ı fiilen görmelidir.

❑ VİTR

352-6339 ١١٧٦ – حَدَّثَنَا عَبْدُالرَّحْمٰنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدِّمَشْقِيُّ. ثنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثنَا الأَوْزَاعِيُّ. ثنَا الْمُطَّلِبُ بْنُ عَبْدِاللهِ قَالَ: سَأَلَ ابْنَ عُمَرَ رَجُلٌ فَقَالَ: كَيْفَ أُوتِرُ؟ قَالَ: أَوْتِرْ بِوَاحِدَةٍ. قَالَ: إِنِّي أَخْشَى أَنْ يَقُولَ النَّاسُ: الْبُتَيْرَاءُ. فَقَالَ: سُنَّةُ اللهِ وَرَسُولِهِ. يُرِيدُ: هٰذِهِ سُنَّةُ اللهِ وَرَسُولِهِ ﷺ.

في الزوائد: رجال إسناده ثقات إلا أنه منقطع. قال البخاري: لا أعرف للمطلب سماعا من أحد من الصحابة.

352. (1176) (6339)- *el-Mutallibu'bnu Abdillah* anlatıyor: "Bir adam *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'e: *"Vitri nasıl kılayım?"* diye sordu. O da:

"Bir rek'atle vitir kıl!" dedi. Öbürü: "İyi ama halkın "Büteyra (=güdük)!" demesinden korkarım" dedi. *İbnu Ömer* "(tek rekatli bu namaz, Allah ve Resulü'nün sünnetidir!" dedi. Bu ifadesiyle: "(Tek rekatlı bu namaz), Allah ve Resulü'nün sünnetidir" demek istemiştir."

353-6340 ١١٧٧ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنَا شَبَابَةُ عَنِ ابْنِ أَبِي ذِئْبٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُسَلِّمُ فِي كُلِّ ثِنْتَيْنِ، وَيُوتِرُ بِوَاحِدَةٍ.

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

353. (1177) (6340)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* nafile namazların her iki rekatinde selam verir, bir rekatla da vitir namazı kılardı."

❑ DUADA ELLERİ KALDIRMA, YÜZE SÜRME

354-6341 ١١٨١ - حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ. قَالاَ: ثَنَا عَائِذُ بْنُ حَبِيبٍ، عَنْ صَالِحِ ابْنِ حَسَّانَ الأَنْصَارِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبٍ الْقُرَاظِيِّ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «إِذَا دَعَوْتَ اللّٰهَ فَادْعُ بِبَاطِنِ كَفَّيْكَ. وَلاَ تَدْعُ بِظُهُورِهِمَا. فَإِذَا فَرَغْتَ فَامْسَحْ بِهِمَا وَجْهَكَ».

في الزوائد: إسناده ضعيف لاتفاقهم على ضعف صالح بن حسان.

354. (1181) (6341)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah'a dua edince avuçlarının içini açarak dua et, ellerinin sırtlarıyla dua etme. Duayı bitirince avuçlarını yüzüne sür."*

AÇIKLAMA:

Hadis dua sırasında ellerin şeklini teşrî etmektedir: İçi semaya çevrilmeli, tersi değil. Alimler, başka rivayetleri de gözönüne alarak hayır talep ederken ellerin içini semaya çevirmek gerektiğini, bir şerrin defedilmesini talep ederken avuç içlerinin yere çevrilmesi gerektiğini, Resulullah'ın da böyle yaptığını belirtirler. Ellerin yüze sürülüş hikmeti şöyle açıklanmıştır: *"Dua sırasında İlahî rahmet açılan ellere inmiştir. Bunun, insanın en şerefli uzvu olan yüzüne ulaştırılması icabeder."*

❑ KUNUT

355-6342 ١١٨٣ - حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ. ثَنَا سَهْلُ بْنُ يُوسُفَ. ثَنَا حُمَيْدٌ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ. قَالَ: سُئِلَ عَنِ الْقُنُوتِ فِي صَلاَةِ الصُّبْحِ، فَقَالَ: كُنَّا نَقْنُتُ قَبْلَ الرُّكُوعِ وَبَعْدَهُ.

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

355. (1183) (6342)- *Enes İbnu Mâlik* (radıyallahu anh)'e sabah namazındaki kunut hakkında sorulmuş, o da şu cevabı vermiştir: "Biz rükudan önce de sonra da kunut okurduk."

AÇIKLAMA:

Bir kısım hadisler sabah namazında da kunut okunacağını ifade

eder. Malik ve Şafii hazretleri buna hükmetmiştir. Bazı alimler, büyük bir bela olmadıkça sabah namazında kunut okumak caiz değildir demiştir. Hanefiler vitrin son rek'atinde kunut okurlar. Mezheplere göre kunut duası da farklıdır.

❑ SEFERDE VİTR

356-6343 ١١٩٣ – حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سِنَانٍ، وَإِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ؛ قَالَا: ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. أَنْبَأَنَا شُعْبَةُ، عَنْ جَابِرٍ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يُصَلِّي فِي السَّفَرِ رَكْعَتَيْنِ. لَا يَزِيدُ عَلَيْهِمَا. وَكَانَ يَتَهَجَّدُ مِنَ اللَّيْلِ. قُلْتُ: وَكَانَ يُوتِرُ؟ قَالَ: نَعَمْ.

في الزوائد: في إسناده جابر الجعفيّ، وهو كذاب.

356. (1193) (6343)- Salim babası *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'den anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sefer sırasında iki rekat kılardı, buna ilavede bulunmazdı. Geceleyin de teheccüd namazı kılardı." Ben babama: "Aleyhissalâtu vesselâm sefer sırasında vitir de kılar mıydı?" diye sordum. "Evet!" cevabını verdi.

❑ VİTİRDEN SONRA İKİ REKAT

357-6344 ١١٩٥ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا حَمَّادُ بْنُ مَسْعَدَةَ. ثَنَا مَيْمُونُ بْنُ مُوسَى الْمَرَئِيُّ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ أُمِّهِ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يُصَلِّي بَعْدَ الْوِتْرِ رَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ، وَهُوَ جَالِسٌ.

في الزوائد: في إسناده مقال. لأن ميمون بن موسى قال فيه أحمد: ما أرى به بأسا. وقال أبو حاتم: صدوق وقال أبو داود: لا بأس به وليّنه غير واحد. وذكره ابن حبان في الثقات والضعفاء، وقال: منكر الحديث لا يجوز الاحتجاج به إذا انفرد.

357. (1195) (6344)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vitir namazından sonra oturduğu yerden iki hafif rekat daha kılardı."

❑ VİTİRDEN SONRA OTURARAK İKİ REKAT KILMAK

358-6345 ١١٩٥ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا حَمَّادُ بْنُ مَسْعَدَةَ. ثَنَا مَيْمُونُ بْنُ

مُوسَىٰ الْمَرَئِيُّ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ أُمِّهِ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يُصَلِّي بَعْدَ الْوِتْرِ رَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ، وَهُوَ جَالِسٌ.

في الزوائد: في إسناده مقال. لأن ميمون بن موسى، قال فيه أحمد: ما أرى به بأسا. وقال أبو حاتم. صدوق وقال أبو داود: لا بأس به ولينه غير واحد. وذكره ابن حبان في الثقات والضعفاء، وقال: منكر الحديث لا يجوز الاحتجاج به إذا انفرد.

358. (1195) (6345)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, vitirden sonra kısa iki rekatlik bir namaz kılardı. Bunu oturarak kılardı."

359-6346 ١١٩٦ - حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَٰنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا عُمَرُ بْنُ عَبْدِالْوَاحِدِ. ثَنَا الأَوْزَاعِيُّ، عَنْ يَحْيَىٰ بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ؛ قَالَ حَدَّثَتْنِي عَائِشَةُ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُوتِرُ بِوَاحِدَةٍ. ثُمَّ يَرْكَعُ رَكْعَتَيْنِ يَقْرَأُ فِيهِمَا وَهُوَ جَالِسٌ فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَرْكَعَ، قَامَ فَرَكَعَ.

في الزوائد: هذا إسناده صحيح ورجاله ثقات.

359. (1196) (6346)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tek bir rekatli vitir kılar, sonra oturduğu yerden iki rekat daha kılar, bunlarda kıraatte bulunurdu. Rükuya gitmek isteyince, kalkar rüku yapardı."

AÇIKLAMA:

Şarihler, vitirden sonra kılınan bu iki rekati, Resulullah'ın devamlı kılmadığını, vitirden sonra da namaz kılmanın caiz olduğunu göstermek için arada bir kıldığını belirtirler.

❑ BİNEK ÜZERİNDE VİTR

360-6347 ١٢٠١ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَزِيدَ الأَسْفَاطِيُّ ثَنَا أَبُو دَاوُدَ. ثَنَا عَبَّادُ بْنُ مَنْصُورٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يُوتِرُ عَلَى رَاحِلَتِهِ.

في الزوائد: في إسناده عباد بن منصور وهو ضعيف.

360. (1201) (6347)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vitir namazını bineği üzerinde de kılardı."

AÇIKLAMA:

Hayvan üzerinde nafile namaz kılmak bilicma caiz ise de, farz namaz kılmak bazı şartlarla caizdir: Hanefîlere göre düşman veya yırtıcı hayvan korkusu, fazla çamur bulunması, yol arkadaşından geri kalmak, hastalanmak gibi mazeretler sebebiyle hayvandan inme imkansızlığı olması halinde, yolcu binek hayvanının üstünde farz namazını kılabilir. Rüku için biraz eğilir, secde için daha fazla eğilir. Kıble hayvanın gittiği istikamet kabul edilir. Hayvan veya üzerine oturulan palan vesairenin necaseti zarar vermez.

Şafiîler de zaruret olmadıkça hayvan sırtında farz namaz kılmasını caiz görmezler. Hayvan yürürken caiz görmezler. Hayvan durmuş ise, namaz müddetince kıbleye yönelmek, ayakta rüku ve secdelerin yapılması mümkün olmak gibi şartlarla sahih olabilir, aksi halde sahih olmaz derler.

❑ **GECENİN BAŞINDA VİTR**

361-6348 ١٢٠٢ – حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ، سُلَيْمَانُ بْنُ تَوْبَةَ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ. ثَنَا زَائِدَةُ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لأَبِي بَكْرٍ: «أَيَّ حِينٍ تُوتِرُ؟» قَالَ: أَوَّلَ اللَّيْلِ، بَعْدَ الْعَتَمَةِ. قَالَ «فَأَنْتَ يَا عُمَرُ؟» فَقَالَ: آخِرَ اللَّيْلِ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «أَمَّا أَنْتَ يَا أَبَا بَكْرٍ، فَأَخَذْتَ بِالْوُثْقَى. وَأَمَّا أَنْتَ يَا عُمَرُ، فَأَخَذْتَ بِالْقُوَّةِ».

حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ، سُلَيْمَانُ بْنُ تَوْبَةَ. أَنْبَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبَّادٍ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ سُلَيْمٍ، عَنْ عُبَيْدِاللهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لأَبِي بَكْرٍ. فَذَكَرَ نَحْوَهُ.

في الزوائد: إسناده حسن. وقال في الرواية الثانية: إسناده صحيح ورجاله ثقات. وقال: والحديث رواه أبو داود من حديث أبي قتادة.

361. (1202) (6348)- *Hz. Cabir İbnu Abdillah* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, *Hz. Ebu Bekr* (radıyallahu anh)'e: *"Vitri ne zaman kılarsın?"* diye sordu. O: "Gecenin başında, yatsıdan sonra!" diye cevap verdi. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Ey Ömer, sen ne zaman?"* diye sordu. Hz. Ömer: "Gecenin sonunda!" diye cevap verdi. Aleyhissalâtu vesselâm da: *"Ey Ebu Bekr! Sen sağlam (ihtiyatlı) olanı tutmuşsun! Ey Ömer, sen de kuvveti tutmuşsun."*

AÇIKLAMA:

Vitir namazını yatsıdan hemen sonra kılmak gece kalkamayacaklar için ihtiyatlı bir davranıştır. Gece kalkma hususunda kuvvetli irade sahibi olanlar da geceye bırakabilirler. *Hz. Ömer* bunun efdal olduğunu söylemiştir.

❑ UNUTARAK CÜNÜB NAMAZ KILAN

362-6349 ١٢٢٠ – حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ مُوسَى التَّيْمِيُّ، عَنْ أُسَامَةَ ابْنِ زَيْدٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ يَزِيدَ، مَوْلَى الأَسْوَدِ بْنِ سُفْيَانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِالرَّحْمَـٰنِ بْنِ ثَوْبَانَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: خَرَجَ النَّبِيُّ ﷺ إِلَى الصَّلاَةِ وَكَبَّرَ. ثُمَّ أَشَارَ إِلَيْهِمْ، فَمَكَثُوا. ثُمَّ انْطَلَقَ فَاغْتَسَلَ. وَكَانَ رَأْسُهُ يَقْطُرُ مَاءً. فَصَلَّى بِهِمْ، فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ: «إِنِّي خَرَجْتُ إِلَيْكُمْ جُنُباً. وَإِنِّي نَسِيتُ حَتَّى قُمْتُ فِي الصَّلاَةِ».

في الزوائد: هذا إسناده ضعيف لضعف أسامة بن زيد. ورواه الدارقطنيّ في سننه من طريق أسامة بن زيد.

362. (1220) (6349)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaz için evinden çıkıp (namaz mahalline gelerek) tekbir getirdi, sonra ashaba (bekleyin diye) işaret buyurdu. Hemen gidip gusletti geldi. Saçlarından su damlıyordu. Onlara namaz kıldırdı. Namazdan çıkınca:

"Yanınıza cünüb olarak gelmişim. Namaza duruncaya kadar da durumumu hatırlayamadım. (Tam kılacağım anda hatırladım)" buyurdular."

363-6350 ١٢٢١ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا الْهَيْثَمُ بْنُ خَارِجَةَ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ عَائِشَةَ. قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ أَصَابَهُ قَيْءٌ أَوْ رُعَافٌ أَوْ قَلْسٌ أَوْ مَذْيٌ، فَلْيَنْصَرِفْ، فَلْيَتَوَضَّأْ. ثُمَّ لِيَبْنِ عَلَى صَلاَتِهِ، وَهُوَ فِي ذٰلِكَ لاَ يَتَكَلَّمُ».

في الزوائد: في إسناده إسماعيل بن عيّاش. وقد روى عن الحجازيين، وروايته عنهم ضعيفة.

363. (1221) (6350)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulul-

lah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kime namazda iken kusma veya burun kanaması veya bulantılı kusma veya mezi akması hallerinden biri isabet ederse, hemen gidip abdest alsın. Sonra gelip namazının üzerine (kılamadığı kısmı) bina etsin. İşte bu sırada (dünyevi kelamla) konuşmasın."*

AÇIKLAMA:

Hadis, sayılan hallerde namazın bozulduğunu belirtmiş olmaktadır. Ayrıca böyle bir durumda kişinin, namaz edebine uymayan kelam telaffuz etmeden abdestini alıp getirdiği takdirde, önce kıldıklarını tamamlayabileceğini belirtmektedir.

❑ NAMAZDA ABDESTİ BOZULAN

364-6351 ١٢٢٢ – حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ شَبَّةَ بْنِ عَبِيـدَةَ بْنِ زَيْدٍ. ثَنَا عُمَرُ بْنُ عَلِيٍّ الْمُقَدَّمِيُّ، عَنْ هِشَامِ ابْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيـهِ، عَنْ عَائِشَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ. قَالَ: «إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ فَأَحْدَثَ، فَلْيُمْسِكْ عَلَى أَنْفِهِ، ثُمَّ لِيَنْصَرِفْ».

حَدَّثَنَا حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَـىٰ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ وَهْبٍ. ثَنَا عُمَرُ بْنُ قَيْسٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ نَحْوَهُ.

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات. والطريقة الثانية ضعيفة لاتفاقهم على ضعف عمر بن قيس.

364. (1222) (6351)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Biriniz namaz kılarken hadesi vaki olsa, burnunu tutup namazdan çıksın."

❑ HASTA NAMAZI

365-6352 ١٢٢٤ – حَدَّثَنَا عَبْدُالْحَمِيـدِ بْنُ بَيَانٍ الْوَاسِطِيُّ. ثَنَا إِسْحَاقُ الأَزْرَقُ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ جَابِرٍ، عَنْ أَبِي حَرِيـزٍ، عَنْ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ؛ قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ صَلَّى جَالِساً عَلَى يَمِينِهِ، وَهُوَ وَجِعٌ.

في الزوائد: في إسناده جابر الجعفيّ، وهو متهم.

365. (1224) (6352)- *Vâil İbnu Hucr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Re-

sulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı hasta iken oturduğu yerde sağ tarafı üzerine (yaslanmış vaziyette) namaz kılarken gördüm."

❑ OTURARAK NAFİLE NAMAZI

366-6353 ١٢٢٧ – حَدَّثَنَا أَبُو مَرْوَانَ الْعُثْمَانِيُّ. ثَنَا عَبْدُالْعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يُصَلِّي فِي شَيْءٍ مِنْ صَلاَةِ اللَّيْلِ إِلاَّ قَائِماً. حَتَّى دَخَلَ فِي السِّنِّ. فَجَعَلَ يُصَلِّي جَالِساً حَتَّى إِذَا بَقِيَ عَلَيْهِ مِنْ قِرَاءَتِهِ أَرْبَعُونَ آيَةً، أَوْ ثَلاَثُونَ آيَةً، قَامَ فَقَرَأَهَا وَسَجَدَ.

في الزوائد: إسناده صحيح، ورجاله ثقات.

366. (1227) (6353)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gece namazını hep ayakta kıldığını gördüm, başka şekilde kıldığını hiç görmedim. Bu hal yaşlanıncaya kadar devam etti. Yaşlanınca oturarak kılmaya başladı. Okumakta olduğu kıraatından otuz-kırk ayet kalınca, kalkar onları ayakta okuyup secdeye giderdi."

AÇIKLAMA:

Resulullah gece namazlarında kıraatı çok uzun tutardı. Bu sebeple, yaşlılıkta uzun müddet ayakta kalması zahmet verir olunca, namazın kıraatini oturarak yaptığı, buna rağmen, yine de 30-40 ayeti ayakta okuyup sonra rüku secde yaptığı belirtilmektedir.

❑ OTURARAK KILINAN NAMAZIN SEVABI YARIM

367-6354 ١٢٣٠ – حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ. ثَنَا بِشْرُ بْنُ عُمَرَ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ جَعْفَرٍ. حَدَّثَنِي إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ خَرَجَ فَرَأَى أُنَاساً يُصَلُّونَ قُعُوداً. فَقَالَ: «صَلاَةُ الْقَاعِدِ عَلَى النِّصْفِ مِنْ صَلاَةِ الْقَائِمِ».

في الزوائد: إسناده صحيح.

367. (1230) (6354)- *Hz. Enes İbnu Malik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün evinden çıkınca, mescidde oturarak (nafile) namaz kılanları gördü, şöyle buyurdu: *"Oturanın kıldığı namaz, sevaben ayakta kılanın namazının yarısına denktir."*

❑ RESULULLAH'IN HASTALIKTA KILDIĞI NAMAZ

368-6355 ١٢٣٤ – حَدَّثَنَا نصرُ بنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ. أنْبَأَنَا عبدُاللهِ بنُ داوُد، مِنْ كِتَابِهِ في بيتِه، قَالَ سَلَمَةُ بنُ بُهَيطٍ. عنْ نُعيمِ بنِ أبِي هِنْدٍ، عنْ نُبيطِ بنِ شَرِيطٍ، عَنْ سَالِمِ بنِ عُبَيْدٍ؛ قَالَ: أُغمِيَ علَى رسُولِ اللهِ ﷺ في مرضِه. ثُمَّ أفَاقَ. فقَالَ: «أحضَرَتِ الصَّلاَةُ؟» قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ: «مُرُوا بِلاَلاً فَلْيُؤَذِّنْ. ومُرُوا أبَا بَكْرٍ فلْيُصَلِّ بِالنَّاسِ». ثُمَّ أُغمِيَ عَلَيْهِ فأفاقَ فقَالَ: «أحضَرَتِ الصَّلاَةُ؟» قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ «مُرُوا بِلاَلاً فَلْيُؤَذِّنْ. ومُرُوا أبَا بكرٍ فلْيُصَلِّ بالنَّاسِ» فقَالَتْ عَائِشَةُ: إنَّ أبِي رَجُلٌ أسِيفٌ. فإذَا قَامَ ذلِكَ الْمُقَامَ يبكِي، لاَ يستَطِيعُ. فلَوْ أمَرْتَ غيرَه. ثُمَّ أُغمِيَ علَيْهِ. فأفاقَ، فقَالَ: «مُرُوا بِلاَلاً فَلْيُؤَذِّنْ. ومُرُوا أبَا بَكْرٍ فلْيُصَلِّ بالنَّاسِ. فإنَّكُنَّ صَوَاحِبُ يُوسُفَ. أوْ صَوَاحِبَاتُ يُوسُفَ». قَالَ، فأُمِرَ بِلاَلٌ فأذَّنَ. وأُمِرَ أبُو بكرٍ فصلَّى بالنَّاسِ. ثُمَّ إنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ وَجَدَ خِفَّةً، فقَالَ: «انظُرُوا لِي مَنْ أتَّكِئُ عليه» فجاءتْ بَرِيرَةُ وَرَجُلٌ آخَرُ، فاتَّكَأَ عَلَيْهِمَا. فلَمَّا رَآهُ أبُو بَكْرٍ، ذَهَبَ لِيَنْكُصَ. فأوْمَأَ إلَيْهِ، أنِ اثْبُتْ مَكَانَكَ. ثُمَّ جَاءَ رَسُولُ اللهِ ﷺ حتَّى جَلَسَ إلَى جَنْبِ أبِي بَكْرٍ. حتَّى قَضَى أبُو بَكْرٍ صلاَتَه. ثُمَّ إنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قُبِضَ.

قَالَ أبُو عَبْدِاللهِ: هذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ. لَمْ يُحَدِّثْ بِهِ غَيرُ نَصْرِ بنِ عَلِيٍّ.

في الزوائد: هذا إسناده صحيح، ورجاله ثقات.

368. (1234) (6355)- *Salim İbnu Ubeyd* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* hastalığı sırasında bir ara bayılmıştı. Sonra ayıldı ve: *"Namaz vakti girdi mi?"* diye sordu. "Evet!" dediler. *"Bilal'e söyleyin ezan okusun! Ebu Bekr'e söyleyin o da halka imamlık etsin!"* buyurdular. Üzerine yine baygınlık geldi, az sonra ayıldı. Yine: *"Namaz vakti girdi mi?"* diye sordu. "Evet!" dediler. *"Öyleyse Bilal'e söyleyin ezan okusun ve Ebu Bekr'e söyleyin de o halka imamlık etsin!"* buyurdular. Sonra tekrar bayıldı. Az sonra ayıldı. Ayılır ayılmaz: "Namaz vakti girdi mi?" dediler. "Evet!" denildi. "Öyleyse Bilal'e söyleyin ezan okusun ve Ebu Bekr'e söyleyin o da halka imamlık etsin!" buyurdular. *Hz. Aişe* (radıyallahu

anhâ): "Babam Ebu Bekr yufka yürekli bir kimsedir. (Size mahsus) bu makama geçerse dayanamaz ağlar, (sizin yerinize) imamlığa tahammül edemez! Bu işi bir başkasına söyleseniz!" dedi. Derken Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir kere daha bayıldı. Az sonra ayıldı. Yine: "Bilal'e söyleyin ezan okusun. Ebu Bekr'e söyleyin o da halkın namazını kıldırsın" buyurdular. Sonra: "Siz kadınlar Hz. Yusuf'un (kıssasında zikri geçen fettan) kadınlar gibisiniz" buyurdular." Ravi der ki: *"Bilal'e emredildi, ezan okudu. Hz. Ebu Bekr'e emredildi ve o da namaz kıldırdı. Sonra Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir hafiflik hissedip: "Kendisine dayanacağım birini çağırın!"* buyurdular. Bereri ve bir de erkek geldi. Onlara dayanarak mescide gitti. *Hz. Ebu Bekr* onu görünce geri çekilmek istedi. Ancak Aleyhissalâtu vesselâm ona: *"Yerinden ayrılma"* diye işaret buyurdu. Sonra Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gelip Hz. Ebu Bekr'in yanına oturdu. Ebu Bekr böylece namazı kıldırdı. Bilahere Aleyhissalâtu vesselâm ruhunu teslim etti."

369-6356 ١٢٣٥ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ إِسْرَائِيلَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الأَرْقَمِ ابْنِ شُرَحْبِيلَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: لَمَّا مَرِضَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مَرَضَهُ الَّذِي مَاتَ فِيهِ، كَانَ فِي بَيْتِ عَائِشَةَ. فَقَالَ: «ادْعُوا لِي عَلِيّاً» قَالَتْ عَائِشَةُ: يَا رَسُولَ اللهِ ! نَدْعُو لَكَ أَبَا بَكْرٍ؟ قَالَ: «ادْعُوهُ» قَالَتْ حَفْصَةُ: يَا رَسُولَ اللهِ! نَدْعُو لَكَ عُمَرَ؟ قَالَ: «ادْعُوهُ» قَالَتْ أُمُّ الْفَضْلِ: يَا رَسُولَ اللهِ! نَدْعُو لَكَ الْعَبَّاسَ؟ قَالَ: نَعَمْ. فَلَمَّا اجْتَمَعُوا رَفَعَ رَسُولُ اللهِ ﷺ رَأْسَهُ. فَنَظَرَ فَسَكَتَ. فَقَالَ عُمَرُ: قُومُوا عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ. ثُمَّ جَاءَ بِلاَلٌ يُؤْذِنُهُ بِالصَّلاَةِ. فَقَالَ: «مُرُوا أَبَا بَكْرٍ فَلْيُصَلِّ بِالنَّاسِ» فَقَالَتْ عَائِشَةُ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنَّ أَبَا بَكْرٍ رَجُلٌ رَقِيقٌ حَصِرٌ. وَمَتَى لاَ يَرَاكَ، يَبْكِي، وَالنَّاسُ يَبْكُونَ. فَلَوْ أَمَرْتَ عُمَرَ يُصَلِّي بِالنَّاسِ. فَخَرَجَ أَبُو بَكْرٍ فَصَلَّى بِالنَّاسِ. فَوَجَدَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مِنْ نَفْسِهِ خِفَّةً. فَخَرَجَ يُهَادَى بَيْنَ رَجُلَيْنِ. وَرِجْلاَهُ تَخُطَّانِ فِي الأَرْضِ. فَلَمَّا رَآهُ النَّاسُ سَبَّحُوا بِأَبِي بَكْرٍ. فَذَهَبَ لِيَسْتَأْخِرَ. فَأَوْمَأَ إِلَيْهِ النَّبِيُّ ﷺ أَيْ مَكَانَكَ. فَجَاءَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَجَلَسَ عَنْ يَمِينِهِ. وَقَامَ أَبُو بَكْرٍ. وَكَانَ أَبُو بَكْرٍ يَأْتَمُّ بِالنَّبِيِّ ﷺ، وَالنَّاسُ يَأْتَمُّونَ بِأَبِي بَكْرٍ. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ:

وَأَخَذَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مِنَ الْقِرَاءَةِ مِنْ حَيْثُ كَانَ بَلَغَ أَبُو بَكْرٍ.

قَالَ وَكِيعٌ: وَكَذَا السُّنَّةُ.

قَالَ: فَمَاتَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي مَرَضِهِ ذَلِكَ.

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات. إلا أبا إسحاق اختلط بآخر عمره وكان مدلسا. وقد رواه بالعنعنة. وقد قال البخاري: لا نذكر لأبي إسحاق سماعا من أرقم بن شرحبيل.

369. (1235) (6356)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kendisini ölüme götüren hastalığa yakalandığı vakit Hz. Aişe'nin evinde idi. *"Bana Ali'yi çağırın!"* buyurdular. Hz. Aişe (radıyallahu anhâ): "Ey Allah'ın Resulü! Sana Ebu Bekr'i çağırsak olmaz mı?" dedi. *"Onu çağırın!"* buyurdular. Hafsa (radıyallahu anhâ): "Sana Ömer'i çağırsak olmaz mı?" dedi. "Onu çağırın!" buyurdular. Ümmü'l-Fadl: "Ey Allah'ın Resulü! Sana Abbas'ı çağırsak olmaz mı?" dedi. "Evet!" buyurdular. (Adı geçenler) toplanınca Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mübarek başlarını kaldırarak (etrafa bir) bakıp sükut ettiler. Hz. Ömer:

"Kalkın! Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı yalnız bırakın!" dedi. Az sonra Bilal geldi. Resulullah'a namazı haber verdi. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Ebu Bekr'e söyleyin halka namaz kıldırsın!"* buyurdular. Hz. Aişe "Ey Allah'ın Resulü! Muhakkak ki *Ebu Bekr*, yumuşak kalpli, tutuk bir kimsedir. (Makamınızda) sizi göremezse ağlar, insanlar da (ona katılıp) ağlarlar. Emretseniz de halka namazı Ömer kıldırsa!" dedi. (Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazı Ebu Bekr'in kıldırması için ısrar edince) *Hz. Ebu Bekr*, halka namaz kıldırmak üzere öne geçti. Bu sırada Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendinde bir hafiflik hissetti. İki kişinin arasında dayanarak mescide geçti, ayakları yerde sürünüyordu. Halk Aleyhissalâtu vesselâm'ı mescidde görünce Ebu Bekr'i "sübhanallah" diyerek ikaz ettiler. O geri çekilmek istedi. Ama Aleyhissalâtu vesselâm: "Yerinde kal" diye işaret etti. Resulullah gelip Ebu Bekr'in sağına oturdu. Ebu Bekr kalktı. Hz. Ebu Bekr Resulullah'ı imam kıldı, halk da Ebu Bekr'i imam kıldı. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kıraatı, Hz. Ebu Bekr'in kıldığı yerden aldı."

Vekî der ki: "Sünnet böyledir (ikinci imam, kıraatı birincinin kaldığı yerden devam ettirir)."

AÇIKLAMA:

Resulullah'ın son günleriyle ilgili açıklama daha önce geçmişti. Ri-

vayetler, bu hastalık sırasında Hz. Ebu Bekr'in üç gün (12 vakit) imamlık yaptığını ifade eder. Resulullah iki sefer mescide çıkmış olmalı. Birinde yatsı, diğerinde öğle namazı için. Rivayetler dikkat edilmezse karıştırılabilir veya tenakuz var zannedilir. Nitekim, Resulullah'ın mescide giderken omuzlarına dayandığı belirtilen isimler de ihtilaflı görülür. Nevevî şöyle bir te'lifte bulunur: "Resulullah'ın dayandığı belirtilen Hz. Aişe ve Berire gibi kadınlar, oda içerisinde yardımcı olmuşlardır. Oda kapısından sonra erkekler (Hz. Abbas, Hz. Ali, Fadl İbnu Abbas, Üsame İbnu Zeyd) nöbetleşe Resulullah'ı mescitteki yerine kadar götürmüşlerdir."

Namaz sırasında *Hz. Ebu Bekr*, Resulullah'a uymuş, Resulullah, hastalığı sebebiyle alçak sesle ve oturarak kıldırdığı için, *Hz. Ebu Bekr* mübelliğlik yaparak namazın harekatını halka duyurmuştur. Dolayısıyla halk hakikatte *Hz. Ebu Bekr*'e değil, Resulullah'a uymuştur. Esasen imam varken cemaatin bir başkasına uyarak namaz kılması caiz olmaz. Mamafih şarihler, bir seferinde Resulullah'ın Hz. Ebu Bekr'e uyduğunu, bir seferinde de Hz.Ebu Bekr'in belirtildiği şekilde Resulullah'a uyduğunu kabul ederler. Bu yorum, diğer bazı ihtilafların çözümünde de faydalıdır.

❑ SABAH NAMAZINDA KUNUT

370-6357 ١٢٤٢ – حَدَّثَنَا حَاتِمُ بْنُ نَضْرٍ الضَّبِّيُّ. ثنا مُحَمَّدُ بن يَعْلَىٰ، زنبورٌ. ثَنَا عَنْبَسَةُ بْنُ عَبْدِالرَّحْمٰنِ عَنْ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ نَافِعٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ؛ قَالَتْ: نُهِيَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ الْقُنُوتِ فِي الْفَجْرِ.

في الزوائد: إسناده ضعيف. قال الدارقطني: محمد بن يعلى وعنبسة بن عبدالرحمن وعبدالله بن نافع كلهم ضعفاء. ولا يصح لنافع سماع من أم سلمة.

370 (1242) (6357)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sabah namazında kunut yapmaktan nehyolundu."

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), -bazı rivayetlerin sarahatine göre Uhud Savaşı'nda dişlerinden isabet alınca, sabah namazlarında, son rekatte *semiallahu limen hamideh, Rabbena ve lekelhamd* dedikten sonra "Allahım, falana, falana ve falana lanet et" diye muayyen şahıslara lanet etmeye başlamıştı. Bunun üzerine لَيْسَ لَكَ مِنَ الأَمْرِ شَيْءٌ **"Kullarımın**

tedbir ve idaresinde senin elinden bir şey yoktur ve sen onların inkârlarından mes'ul değilsin. Allah dilerse onlara tevbe nasip eder, dilerse, zalim oldukları için, azab verir" (Al-i İmran 128) mealindeki ayette Resulullah bu bedduadan men edilir.

❑ NAMAZDA YILAN, AKREB ÖLDÜRÜLEBİLİR

371-6358 ١٢٤٦ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عُثْمَانَ بْنِ حَكِيمٍ الْأَوْدِيُّ، وَالْعَبَّاسُ بْنُ جَعْفَرٍ؛ قَالَا: ثنا عَلِيُّ ابْنُ ثَابِتٍ الدَّهَّانُ. ثنا الْحَكَمُ بْنُ عَبْدِالْمَلِكِ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: لَدَغَتِ النَّبِيَّ ﷺ عَقْرَبٌ وَهُوَ فِي الصَّلَاةِ. فَقَالَ: «لَعَنَ اللهُ الْعَقْرَبَ. مَا تَدَعُ الْمُصَلِّيَ وَغَيْرَ الْمُصَلِّي. اقْتُلُوهَا فِي الْحِلِّ وَالْحَرَمِ».

في الزوائد: في إسناده الحكم بن عبدالملك، وهو ضعيف. لكن لا ينفرد له الحكم. فقد رواه ابن خزيمة في صحيحه عن محمد بن بشار، عن محمد بن جعفر، عن شعبة، عن قتادة به.

وقال: وقد رواه الترمذي من حديث أبي هريرة وقال: حديث حسن. وفي الباب عن ابن عباس وأبى رافع.

371. (1246) (6358)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazda iken, onu bir akreb sokmuştu. *"Allah akrebe lanet etsin! dedi. Namazda duranı da başkasını da bırakmıyor. Onu Harem bölgesinde de, dışında da öldürün!"* buyurdular."

372-6359 ١٢٤٧ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثنا الْهَيْثَمُ بْنُ جَمِيلٍ. ثنا مَنْدَلٌ، عَنِ ابْنِ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَتَلَ عَقْرَباً وَهُوَ فِي الصَّلَاةِ.

في الزوائد: في إسناده مندل، وهو ضعيف.

372. (1247) (6359)- *Rafi* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazda iken bir akreb öldürdü."

❑ MEKRUH VAKİT

373-6360 ١٢٥٢ - حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ دَاوُدَ الْمُنْكَدِرِيُّ. ثنا ابْنُ أَبِي فُدَيْكٍ، عَنِ الضَّحَّاكِ بْنِ عُثْمَانَ، عَنِ الْمَقْبُرِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: سَأَلَ صَفْوَانُ بْنُ الْمُعَطَّلِ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنِّي سَائِلُكَ عَنْ أَمْرٍ أَنْتَ بِهِ عَالِمٌ وَأَنَا بِهِ جَاهِلٌ. قَالَ: «وَمَا هُوَ؟» قَالَ: هَلْ مِنْ سَاعَاتِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سَاعَةٌ تُكْرَهُ فِيهَا الصَّلَاةُ؟ قَالَ

«نَعَمْ إِذَا صَلَّيْتَ الصُّبْحَ، فَدَعِ الصَّلَاةَ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ فَإِنَّهَا تَطْلُعُ بِقَرْنِي الشَّيْطَانِ. ثُمَّ صَلِّ فَالصَّلَاةُ مَحْضُورَةٌ مُتَقَبَّلَةٌ حَتَّى تَسْتَوِيَ الشَّمْسُ عَلَى رَأْسِكَ كَالرُّمْحِ. فَإِذَا كَانَتْ عَلَى رَأْسِكَ كَالرُّمْحِ فَدَعِ الصَّلَاةَ. فَإِنَّ تِلْكَ السَّاعَةَ تُسْجَرُ فِيهَا جَهَنَّمُ وَتُفْتَحُ فِيهَا أَبْوَابُهَا. حَتَّى تَزِيغَ الشَّمْسُ عَنْ حَاجِبِكَ الْأَيْمَنِ. فَإِذَا زَالَتْ فَالصَّلَاةُ مَحْضُورَةٌ مُتَقَبَّلَةٌ حَتَّى تُصَلِّيَ الْعَصْرَ. ثُمَّ دَعِ الصَّلَاةَ حَتَّى تَغِيبَ الشَّمْسُ».

في الزوائد: إسناده حسن.

373. (1252) (6360)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Saffan İbnu'l-Muattal, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir husus sorarak: "Ey Allah'ın Resulü! Ben size sizin bildiğiniz, benim bilmediğim bir şey soracağım" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Nedir o?"* deyince:

"Gece ve gündüzlerin saatleri içerisinde namaz kılmanın mekruh olduğu bir saat var mı?" dedi. Resulullah şu cevabı verdi:

"Evet! Sabah namazını kıldın mı, artık güneş doğuncaya kadar namazı terket. Çünkü güneş şeytanın iki boynuzu arasında doğar. Doğduktan sonra, güneş başın üzerinde ok gibi dik oluncaya kadar (geçen zaman içinde) namaz kıl. Çünkü bu esnada kılınan namazlarda melekler hazır bulunurlar ve namazlar makbuldür. Güneş ne zaman ki başın üstünde ok gibi dik durur, namazı terket. Çünkü tam o sırada cehennem tutuşturulur ve kapıları açılır. Bu hal, güneş senin sağ kaşından kayıncaya kadar devam eder. Güneş kaydı mı, artık, ikindi namazı kılıncaya kadarki zaman içinde kılınan namazlar melekler hazır olur ve namazlar makbuldür. İkindi namazını kıldın mı artık güneş batıncaya kadar namaz kılmayı terket."

374-6361 ١٢٥٣ – حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ. أَنْبَأَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ. أَنْبَأَنَا مَعْمَرٌ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللهِ الصُّنَابِحِيِّ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «إِنَّ الشَّمْسَ تَطْلُعُ بَيْنَ قَرْنَيِ الشَّيْطَانِ (أَوْ قَالَ يَطْلُعُ مَعَهَا قَرْنَا الشَّيْطَانِ) فَإِذَا ارْتَفَعَتْ فَارَقَهَا. فَإِذَا كَانَتْ فِي وَسَطِ السَّمَاءِ قَارَنَهَا. فَإِذَا دَلَكَتْ (أَوْ قَالَ زَالَتْ) فَارَقَهَا. فَإِذَا دَنَتْ لِلْغُرُوبِ قَارَنَهَا. فَإِذَا غَرَبَتْ فَارَقَهَا. فَلَا تُصَلُّوا هَذِهِ السَّاعَاتِ الثَّلَاثَ».

في الزوائد: إسناده مرسل ورجاله ثقات.

374. (1253) (6361)- *Ebu Abdillah es-Sunâbihî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Güneş şeytanın iki boynuzu arasında doğar -veya güneşle birlikte şeytanın iki boynuzu doğar dedi.- Güneş yükselince şeytan ondan ayrılır. Güneş semanın ortasına gelince şeytan güneşe yaklaşır. Güneş batıya yönelince -veya ayrılınca dedi- şeytan güneşten ayrılır. Güneş batmaya yaklaşınca, şeytan güneşe yaklaşır. Güneş batınca şeytan ondan ayrılır. Öyleyse bu üç saatte namaz kılmayın."*

❑ KORKU NAMAZI

375-6362 ١٢٦٠– حَدّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدَةَ. ثنَا عَبْدُ الْوَارِثِ بْنُ سَعِيدٍ. ثنا أَيُّوبُ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ صَلَّى بِأَصْحَابِهِ صَلاَةَ الْخَوْفِ. فَرَكَعَ بِهِمْ جَمِيعاً، ثُمَّ سَجَدَ رَسُولُ اللهِ ﷺ، وَالصَّفُّ الَّذِينَ يَلُونَهُ، وَالآخَرُونَ قِيَامٌ. حَتّى إِذَا نَهَضَ سَجَدَ أُولئِكَ بِأَنْفُسِهِمْ سَجْدَتَيْنِ. ثُمَّ تَأَخَّرَ الصَّفُّ الْمُقَدَّمُ. حَتَّى قَامُوا مُقَامَ أُولئِكَ. وَتَخَلَّلَ أُولئِكَ حَتّى قَامُوا مُقَامَ الصَّفِّ الْمُقَدَّمِ. فَرَكَعَ بِهِمُ النَّبِيُّ ﷺ جَمِيعاً. ثُمَّ سَجَدَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَالصَّفُّ الّذِي يَلُونَهُ. فَلَمَّا رَفَعُوا رُؤُسَهُمْ سَجَدَ أُولئِكَ سَجْدَتَيْنِ. وَكُلُّهُمْ قَدْ رَكَعَ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ. وَسَجَدَ طَائِفَةٌ بِأَنْفُسِهِمْ سَجْدَتَيْنِ. وَكَانَ الْعَدُوُّ مِمَّا يَلِي الْقِبْلَةَ.

في الزوائد: إسناد حديث جابر هذا صحيح.

375. (1260) (6362)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ashabına havf (korku) namazı kıldırdı. Resulullah, bütün cemaatle birlikte rüku yaptı, sonra da Resulullah ve hemen arkasındaki saf secde ettiler, diğerleri ise ayakta (kıyam halinde) beklediler. Resulullah (ikinci rek'atte) saf gerileyerek ikinci safın yerinde durdu ve ikinci saftakiler ilerleyerek ön safın yerinde durdu. Sonra Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hepsiyle birlikte rüku yaptı. Sonra Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hemen arkasındaki safla birlikte secde etti. Bunlar başlarını secdeden kaldırınca, diğerleri de secde ettiler. Böylece cemaatin tamamı Aleyhissalâtu vesselâm ile birlikte rüku etmiş oldu. Her grup bir rekatin secdelerini kendi kendilerine yapmış oldular. Bu esnada düşman kıble cihetindeydi."

AÇIKLAMA:

Korku namazı bahsi daha önce geçti. Orada gerekli açıklamalar yapıldı.

❑ YAĞMUR NAMAZI

376-6363 ١٢٦٨ – حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الأَزْهَرِ، وَالْحَسَنُ بْنُ أَبِي الرَّبِيعِ؛ قَالاَ: ثَنا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ. ثَنَا أَبِي؛ قَالَ: سَمِعْتُ النُّعْمَانَ يُحَدِّثُ عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ حُمَيْدِ بْنِ عَبْدِالرَّحْمٰنِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: خَرَجَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَوْماً يَسْتَسْقِي. فَصَلَّى بِنَا رَكْعَتَيْنِ بِلاَ أَذَانٍ وَلاَ إِقَامَةٍ. ثُمَّ خَطَبَنَا وَدَعَا اللهَ وَحَوَّلَ وَجْهَهُ نَحْوَ الْقِبْلَةِ رَافِعاً يَدَيْهِ. ثُمَّ قَلَبَ رِدَاءَهُ فَجَعَلَ الأَيْمَنَ عَلَى الأَيْسَرِ وَالأَيْسَرَ عَلَى الأَيْمَنِ.

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

376. (1268) (6363)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün yağmur duasına çıkmıştı. Ezan ve ikamet olmaksızın bize iki rek'at namaz kıldırdı. Sonra bize hutbe okudu. Yüzünü, elleri kaldırılmış olarak kıbleye çevirdi. Ayrıca ridasını ters çevirdi: Sağ yanını solu, sol yanını da sağı üzerine aldı."

❑ YAĞMUR DUASI

377-6364 ١٢٧٠ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي الْقَاسِمِ، أَبُو الأَحْوَصِ. ثَنَا الْحَسَنُ بْنُ الرَّبِيعِ ثَنَا عَبْدُ اللهِ ابْنُ إِدْرِيسَ. ثَنَا حُصَيْنٌ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! لَقَدْ جِئْتُكَ مِنْ عِنْدِ قَوْمٍ مَا يَتَزَوَّدُ لَهُمْ رَاعٍ، وَلاَ يَخْطِرُ لَهُمْ فَحْلٌ. فَصَعِدَ الْمِنْبَرَ، فَحَمِدَ اللهَ ثُمَّ قَالَ: «اللَّهُمَّ! اسْقِنَا غَيْثاً مُغِيثاً مَرِيئاً طَبَقاً مَرِيعاً غَدَقاً عَاجِلاً غَيْرَ رَائِثٍ» ثُمَّ نَزَلَ. فَمَا يَأْتِيهِ أَحَدٌ مِنْ وَجْهٍ مِنَ الْوُجُوهِ إِلاَّ قَالُوا: قَدْ أُحْيِينَا.

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

377. (1270) (6364)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir bedeviye gelerek Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Ey Allah'ın Resulü! Ben öyle bir kabileden geliyorum ki, (kuraklık sebebiyle) çobanlar

hayvan otlatamıyor ve erkek develerinden hiçbiri rahat rahat yürüy miyor" dedi. Bunun üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm* minbere geçip Allah' hamd u senadan sonra: *"Allahümme's-kına ğaysen muğisen merîen tab kan merîan ğadakan acilen ğayra raisin (=Allahım! Bize can kurtara akibeti, hayırlı, umumi, bol, sırılsıklam eden acil ve gecikmesiz yağm ver"* diye dua etti, sonra minberden indi. Etraftan gelen herkes: "(Pe gamberin duası bereketine gelen yeterli miktarda yağmurla) hepim ihya edildik)" dedi."

NOT: Yağmur namazı daha önce açıklandı

❑ BAYRAM NAMAZLARI

378-636 ١٢٧٦- حَدَّثَنَا حَوْثَرَةُ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا أَبُو أُسَامَةَ. ثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مَرَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ، ثُمَّ أَبُو بَكْرٍ، ثُمَّ عُمَرُ، يُصَلُّونَ عِيدَ قَبْلَ الْخُطْبَةِ.

في الزوائد: حديث عبدالرحمن بن سعد بن عمار إسناده ضعيف. لضعف عبدالرحمن بن سعد. وأبوه يعرف حاله.

378. (1276) (6365)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "R sulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve ondan sonra gelen iki halife (rad yallahu anhümâ) hazretleri Hz. Ebu Bekr, Hz. Ömer İbnu'l-Hattab, ba ram namazını hutbeden önce kılarlardı."

Not: Bayram namazı ve hutbenin yeri ile ilgili açıklama daha önce geçti.

❑ BAYRAM HUTBESİ

379-636 ١٢٨٦- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ يْطٍ، عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّهُ حَجَّ فَقَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَخْطُبُ عَلَى بَعِيرِهِ.

الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف عبدالرحمن بن سعد. وأبوه لا يعرف حاله.

379. (1286) (6366)- *Nubayt* (radıyallahu anh)'ın anlattığına gör "haccetmiş, haccı sırasında Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı deve üzerinde, hutbe verirken görmüştür."

380-636 ١٢٨٩- حَدَّثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ حَكِيمٍ. ثَنَا أَبُو بَحْرٍ. ثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عَمْرٍو

الرَّقِّيُّ ثنا إسماعيل ابن مسلم الخولاني. ثنا أبو الزبير، عن جابر؛ قال: خرج رسول الله ﷺ يوم فطر أو أضحى. فخطب قائماً ثم قعد قعدة ثم قام.

في الزوائد: رواه النسائي في الصغرى من حديث جابر، إلا قوله (يوم فطر أو أضحى). وإسناد ابن ماجه فيه سعيد بن مسلم، وقد أجمعوا على ضعفه. وأبو بحر ضعيف.

380. (1289) (6367)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ramazan ve Kurban bayramı (musallaya) çıktı. Orada ayakta hutbe okudu, sonra bir miktar oturdu, tekrar kalktı (ikinci hutbeyi okudu)."

❑ BAYRAM NAMAZINDAN ÖNCE VE SONRA NAMAZ

381-6368 ١٢٩٢ – حدثنا علي بن محمد. ثنا وكيع. ثنا عبدالله بن عبد الرحمن الطائفي، عن عمرو بن شعيب، عن أبيه، عن جده؛ أن النبي ﷺ لم يصل قبلها ولا بعدها في عيد.

في الزوائد: إسناده صحيح. ورجاله ثقات.

381. (1292) (6368)- *Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihi* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hiçbir bayramda bayram namazından önce ve sonra (nafile) namaz kılmamıştır (bayram namazıyla kılınan sünnet namaz yoktur.)"

382-6369 ١٢٩٣ – حدثنا محمد بن يحيى. ثنا الهيثم بن جميل، عن عبيد الله بن عمرو الرقي. ثنا عبدالله بن محمد بن عقيل، عن عطاء بن يسار، عن أبي سعيد الخدري؛ قال: كان رسول الله ﷺ لا يصلي قبل العيد شيئاً. فإذا رجع إلى منزله صلى ركعتين.

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

382. (1293) (6369)- *Ebu Saidi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bayram namazından önce hiçbir namaz kılmazdı. Evine dönünce iki rekat namaz kılardı."

AÇIKLAMA:

Bayram namazına bağlı sünnet namazların olmadığı hususunda ule-

ma müttefiktir. Ancak bayram namazından önce veya sonra nafile nama
kılmanın hükmünde alimler ihtilaf eder:

★ *Hanefiler:* "Musallada bayramdan önce veya sonra nafile kılmal
mekruhtur, fakat bayram namazından sonra eve dönünce evd
kılınabilir" der ve delil olarak 1293 numaralı hadisi gösterir.

★ *Şafiîler:* "Bayramdan önce olsun sonra olsun namaz kılmak ima
ma mekruhtur, cemaate değil" demiştir.

★ *Malikîler:* "Musallada mekruhtur, caminin içinde cemaate mekru
değil, imama mekruhtur" demiştir.

❑ BAYRAM NAMAZINA YAYA GİTMEK

383-637 ١٢٩٤ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا عَبْدُالرَّحْمَنِ بْنُ سَعْدِ بْنِ عَمَّارِ
بْنِ سَعْدٍ. حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَخْرُجُ إِلَى الْعِيدِ
مَاشِياً، وَيَرْجِعُ مَاشِياً.

في الزوائد: عبدالرحمن ضعيف، وأبوه لا يعرف حاله.

383. (1294) (6370)- *Sa'd el-Karaz* ve *İbnu Ömer* (radıyallahu anhüm
anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bayram namazına yürü
yerek gider, yürüyerek dönerdi."

AÇIKLAMA:

Bayram namazına *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yaya gidi
yaya döndüğüne dair başka rivayetler de var. Gerek Ashab ve gerek t
biinden İslam büyükleri mazeret olmadığı takdirde bayram namazına ya
yan gidip gelmeyi müstahsen addetmişler ve sünnet olduğunu söylemiş
lerdir. Mezhep imamları da bunun müstehab olduğunu söylemişlerdir.

❑ BAYRAMA GİDERKEN BİR YOLU, DÖNERKEN BAŞKA BİR YOLU TAKİP ETME

384-637 ١٢٩٨ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا عَبْدُالرَّحْمَنِ بْنُ سَعْدِ بْنِ عَمَّارِ
بْنِ سَعْدٍ. أَخْبَرَنِي أَبِي، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ إِذَا خَرَجَ إِلَى
الْعِيدَيْنِ سَلَكَ عَلَى دَارِ سَعِيدِ بْنِ أَبِي الْعَاصِ. ثُمَّ عَلَى أَصْحَابِ الْفَسَاطِيطِ. ثُمَّ

انْصَرَفَ فِي الطَّرِيقِ الأُخْرَى. طَرِيقِ بَنِي زُرَيْقٍ. ثُمَّ يَخْرُجُ عَلَى دَارِ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ وَدَارِ أَبِي هُرَيْرَةَ إِلَى الْبَلَاطِ.

هذا الإسناد ضعيف لضعف عبدالرحمن وأبيه، كما نبه عليه في الزوائد.

384. (1298) (6371)- *Sa'd el-Karaz* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bayram namazlarına giderken Said İbnu Ebi'l-As'ın mahallesinden geçer, sonra çadırların bulunduğu yerden geçer, namaz dönüşünü başka bir yoldan yapar, Benî Zürayh'ten Ammar İbnu Yasir'in evine, oradan Ebu Hureyre'nin mahallesine, oradan Balat'a geçerek (evine gelirdi)."

385-6372 ١٣٠٠ – حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الأَزْهَرِ. ثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ الْخَطَّابِ. ثَنَا مَنْدَلٌ، عَنْ مُحَمَّدِ ابْنِ عُبَيْدِاللهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَأْتِي الْعِيدَ مَاشِياً، وَيَرْجِعُ فِي غَيْرِ الطَّرِيقِ الَّذِي ابْتَدَأَ فِيهِ.

في الزوائد: هذا إسناد ضعيف. فيه مندل ومحمد بن عبيدالله. وقد مر هذا الإسناد في الحديث رقم ١٢٩٧ .

385. (1300) (6372)- *Ebu Rafi* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bayram namazına yaya olarak gider, dönüşü de, gittiğinden başka bir yolla yapardı."

AÇIKLAMA:

Bayram namazıyla ilgili edeblerden biri de gidiş ve dönüş yollarını farklı kılmaktır. Alimler bu babta gelen hadisleri esas alarak, bayram namazına giderken bir yol, ondan dönerken de başka bir yol takip etmeyi müstehab addetmişlerdir. Farklı güzergâhtaki cinlerin ve insanların kişi lehine şehadet edeceği belirtilir. Bunda şeair-i İslamiyenin teşhiri de mevcuttur.

❑ BAYRAMDA TAKLİS (ÇALGI)

386-6373 ١٣٠٢ – حَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ مُغِيرَةَ، عَنْ عَامِرٍ؛ قَالَ: شَهِدَ عِيَاضٌ الأَشْعَرِيُّ عِيداً بِالأَنْبَارِ، فَقَالَ: مَالِي لاَ أَرَاكُمْ تُقَلِّسُونَ كَمَا كَانَ يُقَلَّسُ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ ﷺ.

في الزوائد: هذا إسناد رجاله ثقات. وعياض الأشعريّ ليس له عند ابن ماجة سوى هذا الحديث. بل لم يخرج له أحد من أصحاب الكتب الخمسة الأصول.

386. (1302) (6373)- *Amir* rahimehullah anlatıyor: "İyaz el-Eş'arî, Enbar'da bir bayram namazında hazır bulunmuştu. Şöyle dedi: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında taklis yapıldığı gibi sizi niye taklis yapar görmüyorum?"

387-6374 ١٣٠٣– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا أَبُو نُعَيمٍ، عَنْ إِسْرَائِيلَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ عَامِرٍ عَنْ قَيْسِ بْنِ سَعْدٍ؛ قَالَ: مَا كَانَ شَيْءٌ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ إِلاَّ وَقَدْ رَأَيْتُهُ. إِلاَّ شَيْءٌ وَاحِدٌ. فَإِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ يُقَلَّسُ لَهُ يَوْمَ الْفِطْرِ.

قَالَ أَبُو الْحَسَنِ بْنُ سَلَمَةَ الْقَطَّانُ: ثَنَا ابْنُ دِيزِيلَ. ثَنَا آدَمُ. ثَنَا شَيْبَانُ عَنْ جَابِرٍ عَنْ عَامِرٍ. ح حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ جَابِرٍ. ح وَحَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ نَصْرٍ. ثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ. ثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَامِرٍ نَحْوَهُ.

في الزوائد: إسناد حديث قيس صحيح، ورجاله ثقات.

387. (1303) (6374)- *Kays İbnu Sa'd* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "(Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vefatından sonra) O'nun sağlığında mevcut olan her şeyi gördüm, ancak biri hariç. Görmediğim bu şey de Ramazan Bayramı'nda onun için yapılan taklisdir."

AÇIKLAMA:

Taklis, def refakatinde güfte söylemektir. Daha önce de geçtiği üzere, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bazı fırsatlarda nezih bir tarzda neşe izharını tecviz etmiştir. Bilhassa düğünlerde def refakatinde bazı şiir ve güftelerin söylenmesi sünnet kılınmıştır. Habeşilerin bayramlarda kılınç kalkan oynamalarına izin verildiği, çocukların ve hatta -kadın dahil büyüklerin bunları seyretmesine müsaade edildiği rivayetlerde gelmiştir daha önce açıklandı. Mezhep imamları tegannî denen şarkı, türkü ve çalgıyı birkısım kayıtlarla tecviz etmiştir. Şehevî duyguları tahrik eden, fuhşiyata teşvik eden, muhteva olarak meşru olmayan manalar taşıyan güfte ve çalgılar haram veya tahrimen mekruh addedilmiştir.

❑ **BAYRAMDA HARBE SÜTRE OLABİLİR**

388-6375 ١٣٠٦– حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ سَعِيدٍ الأَيْلِيُّ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ وَهْبٍ.

أَخْبَرَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ، عَنْ يَحْيَىٰ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ صَلَّى الْعِيدَ بِالْمُصَلَّى مُسْتَتِرًا بِحَرْبَةٍ.

في الزوائد: عزاه المزيّ في الأطراف للنسائي، وليس في روايتنا. وإسناد ابن ماجة صحيح ورجاله ثقات.

388. (1306) (6375)- *Hz. Enes* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Musallada bir harbeyi sütre yaparak bayram namazı kıldı."

❑ KADINLAR BAYRAM NAMAZINA GİDER

389-6376 ١٣٠٨ - حَدَّثَنَا عَبْدُاللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ. ثَنَا حَجَّاجُ بْنُ أَرْطَاةَ، عَنْ عَبْدِالرَّحْمَٰنِ بْنِ عَابِسٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يُخْرِجُ بَنَاتِهِ وَنِسَاءَهُ فِي الْعِيدَيْنِ.

في الزوائد: حديث ابن عباس ضعيف، لتدليس حجاج بن أرطاة.

389. (1309) (6376)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, her iki bayramda da kızlarını ve hanımlarını (musallaya) çıkardı."

❑ BİR GÜNDE İKİ BAYRAM

390-6377 ١٣١١ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُصَفَّى الْحِمْصِيُّ. ثَنَا بَقِيَّةُ. ثَنَا شُعْبَةُ. حَدَّثَنِي مُغِيرَةُ الضَّبِّيُّ، عَنْ عَبْدِالْعَزِيزِ بْنِ رُفَيْعٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ؛ أَنَّهُ قَالَ: «اجْتَمَعَ عِيدَانِ فِي يَوْمِكُمْ هَذَا. فَمَنْ شَاءَ أَجْزَأَهُ مِنَ الْجُمُعَةِ. وَإِنَّا مُجَمِّعُونَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ».

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ عَبْدِ رَبِّهِ. ثَنَا بَقِيَّةُ. ثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ مُغِيرَةَ الضَّبِّيِّ، عَنْ عَبْدِالْعَزِيزِ بْنِ رُفَيْعٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، نَحْوَهُ.

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات. ورواه أبو داود في سننه عن محمد بن المصفى بهذا الإسناد.

390. (1311) (6377)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizin şu gününüzde iki bayram bir araya gelmiştir. Dileyene, bayram namazı cum'a namazının da yerini tutar. (Ancak) biz, cum'a namazını da kılacağız."*

Benzer bir rivayet *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh)'den yapılmıştır.

AÇIKLAMA:

Bu hadis, bayram gününün cum'aya rastlaması haliyle ilgilidir Cum'a günü mü'minin bayramı olması haysiyetiyle iki bayram bir araya gelmiş olmaktadır. Bu durumda bayram namazı kılınınca, ayrıca cum'a namazı farz olmaktan çıkmakta, dileyenin cuma kılacağı, dileyenin öğle namazı kılacağı, ancak cuma kılmanın efdaliyeti belirtilmektedir.

391-6378 ١٣١٢– حَدَّثَنَا جُبَارَةُ بْنُ الْمُغَلِّسِ. ثنا مِنْدَلُ بْنُ عَلِيٍّ، عَنْ عَبْدِالْعَزِيزِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: اجْتَمَعَ عِيدَانِ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَصَلَّى بِالنَّاسِ، ثُمَّ قَالَ: «مَنْ شَاءَ أَنْ يَأْتِيَ الْجُمُعَةَ فَلْيَأْتِهَا. وَمَنْ شَاءَ أَنْ يَتَخَلَّفَ فَلْيَتَخَلَّفْ».

في الزوائد: ضعيف لضعف جبارة ومندل.

391. (1312) (6378)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında iki bayram (cum'a ve bir bayram) aynı günde birleşti. Aleyhissalâtu vesselâm bayramı kıldırdı, sonra da: *"Dileyen cum'aya da gelsin, dileyen de gelmesin"* buyurdular.

❑ BAYRAMDA SİLAH TAŞIMAK

392-6379 ١٣١٤– حَدَّثَنَا عَبْدُالْقُدُّوسِ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا نَائِلُ بْنُ نَجِيحٍ. ثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ زِيَادٍ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ عَطَاءٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَهَى أَنْ يُلْبَسَ السِّلَاحُ فِي بِلَادِ الْإِسْلَامِ فِي الْعِيدَيْنِ إِلاَّ أَنْ يَكُونُوا بِحَضْرَةِ الْعَدُوِّ.

في الزوائد: في إسناده نائل بن نجيح وإسماعيل بن زياد، وهما ضعيفان.

392. (1314) (6379)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, düşman karşısında olmadıkça İslam memleketlerinde, her iki bayramda silah kuşanılmasını yasakladı."

AÇIKLAMA:

Alimler, başka hadisleride gözönüne alarak, "başkalarını rahatsız edecek şekilde veya herhangi bir maslahat olmaksızın sırf çalım satmak

için silah taşımak mekruhtur" diye kayıtlamışlardır. Emniyet için talim için veya bir başka meşru makul maslahat için, bayramlarda dahi silah taşınabileceği belirtilmiştir.

❑ BAYRAM GUSLÜ

393-6380 ١٣١٥ - حَدَّثَنَا جبارةُ بنُ الْمُغَلِّسِ. ثَنَا حَجَّاجُ بنُ تميمٍ، عَنْ مَيْمُونِ بنِ مِهْرَانَ، عَنِ ابْنِ عبَّاسٍ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَغْتَسِلُ يومَ الفِطْرِ ويومَ الأَضْحَى.

في الزوائد: هذا إسناد فيه جبارة، وهو ضعيف. وحجاج بن تميم ضعيف أيضا.

قال العقيليّ: روى عن ميمون بن مهران أحاديث، لا يتابع عليها، عن جده الفاكه.

393. (1315) (6380)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ramazan Bayramı'nda da Kurban Bayamı'nda da guslederdi."

394-6381 ١٣١٦ - حَدَّثَنَا نصرُ بنُ عليٍّ الْجَهْضَمِيُّ. ثَنَا يُوسُفُ بنُ خالدٍ. ثنا أبو جعفرٍ الْخَطْمِيُّ، عَنْ عبدِالرَّحمنِ بنِ عقبةَ بنِ الْفَاكِهِ بنِ سعدٍ، عَنْ جَدِّهِ الْفَاكِهِ بنِ سَعْدٍ، وكَانَتْ لَهُ صُحْبَةٌ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ يَغْتَسِلُ يومَ الْفِطْرِ ويومَ النَّحْرِ ويومَ عرفةَ. وكَانَ الْفَاكِهُ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالْغُسْلِ فِي هذهِ الأَيَّامِ.

في الزوائد: هذا إسناده فيه يوسف بن خالد. قال فيه ابن معين: كذّاب، خبيث، زنديق. قال السنديّ: قلت وكذّبه غير واحد. وقال ابن حابن: كان يضع الحديث.

394. (1316) (6381)- Sohbet şerefine eren *Fakih İbnu Sa'd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ramazan Bayramı'nda, Kurban Bayramı'nda, arefe gününde yıkanırdı. Fakih de o günlerde yıkanmalarını aile halkına emrederdi."

❑ NAFİLELER KAÇ REKAT?

395-6382 ١٣٢٤ - حَدَّثَنَا هارونُ بنُ إسحاقَ الْهَمْدَانِيُّ. ثَنَا مُحَمَّدُ بنُ فُضَيلٍ، عَنْ أبي سُفْيَانَ السَّعْدِيِّ عَنْ أَبِي نَضْرَةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ؛ أَنَّهُ قَالَ: «فِي كُلِّ رَكْعَتَيْنِ تَسْلِيمَةٌ».

في الزوائد: في إسناده أبو سفيان السعديّ. قال ابن عبدالبرّ: أجمعوا على أنه ضعيف الحديث.

395. (1324) (6382) - *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Her iki rekatte bir selam vermek vardır."*

AÇIKLAMA:

Nafile namazları kılarken kaç rekatta bir selam vermek gerektiği alimlerce ihtilaflıdır. Zira bu mevzuya temas eden rivayetler arasında bazı farklar var:

★ *Ebu Hanife*'ye göre: "Her dört rekatte bir selam vermek efdaldir.

★ *Ebu Yusuf* ve *İmam Muhammed*'e göre "Gece nafilelerinde her iki rekatte bir gündüz nafilelerinde ise her dört rekatte bir selam vermek efdaldir."

★ *İmam Şafii* ve *Ahmed İbnu Hanbel:* "Bütün nafilelerde her iki rekatte bir oturup selam vermek efdaldir" demişlerdir.

★ *İmam Malik,* bu meselede *Şafii* ve *Ahmed* gibi hükmeder, ayrıca dört rekatte selam vermenin mekruh olduğunu söyler.

❑ KIYAMU'L-LEYL (GECE NAMAZI)

396-6383 ١٣٣٢ – حَدَّثَنَا زُهَيرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، وَالْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الصَّبَّاحِ، وَالْعَبَّاسُ بْنُ جَعْفَرٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو الْحَدَثَانِيُّ؛ قَالُوا: ثنَا سُنَيدُ بْنُ دَاوُدَ. ثنَا يُوسُفُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «قَالَتْ أُمُّ سُلَيمَانَ بْنِ دَاوُدَ لِسُلَيمَانَ: يَا بُنَيَّ! لاَ تُكْثِرِ النَّوْمَ بِاللَّيْلِ. فَإِنَّ كَثْرَةَ النَّوْمِ بِاللَّيْلِ تَتْرُكُ الرَّجُلَ فَقِيراً يَوْمَ الْقِيَامَةِ».

في الزوائد: هذا إسناد فيه سنيد بن داود وشيخه يوسف بن محمد، وهما ضعيفان.

وقال السيوطيّ: هذا الحديث أورده ابن الجوزيّ في الموضوعات، وأعلّه بيوسف بن محمد بن المكدر، فإنه متروك.

قال السنديّ: قلت قال فيه أبو زرعة: صالح الحديث. وقال ابن عديّ: أرجو أنه لا بأس به.

396. (1332) (6383)- *Hz. Cabir İbnu Abdillah* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hz. Davud'un oğlu Hz. Süleyman'ın annesi, oğlu Süleyman'a: "Ey oğlum! Geceleyin fazla uyuma! Zira geceleyin fazla uyku, kişiyi kıyamet günü fakir bırakır"* demiştir."

❑ KUR'AN'I GÜZEL SESLE OKUMAK

397-6384 ١٣٣٧ - حَدَّثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ بَشِيرِ بْنِ ذَكْوَانَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا أَبُو رَافِعٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ عَبْدِالرَّحْمَٰنِ بْنِ السَّائِبِ؛ قَالَ: قَدِمَ عَلَيْنَا سَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ، وَقَدْ كُفَّ بَصَرُهُ، فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ. فَقَالَ: مَنْ أَنْتَ؟ فَأَخْبَرْتُهُ. فَقَالَ: مَرْحَباً بِابْنِ أَخِي. بَلَغَنِي أَنَّكَ حَسَنُ الصَّوْتِ بِالْقُرْآنِ. سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «إِنَّ هَٰذَا الْقُرْآنَ نَزَلَ بِحُزْنٍ. فَإِذَا قَرَأْتُمُوهُ فَابْكُوا. فَإِنْ لَمْ تَبْكُوا فَتَبَاكَوْا. وَتَغَنَّوْا بِهِ. فَمَنْ لَمْ يَتَغَنَّ بِهِ، فَلَيْسَ مِنَّا».

في الزوائد: في إسناده أبو رافع. اسمه إسماعيل بن رافع ضعيف متروك.

397. (1337) (6384)- *Abdurrahman İbnu's-Saib* anlatıyor: "Sa'd İbnu Ebi Vakkas yanımıza geldi. Gözü kapanmış idi. Kendisine selam verdim.

"Sen kimsin?" dedi. Kendimi tanıttım. Bunun üzerine dedi ki: "Kardeşim oğluna merhaba! Duydum ki senin Kur'an okumaya güzel sesin varmış. Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı dinledim. Demişti ki: *"Şu Kur'an hüzünlü olarak nazil oldu, öyleyse onu okuyunca ağlayın. Eğer ağlayamazsanız ağlamaya çalışın ve onu güzel okuyun. Onu güzel okumaya gayret etmeyen bizden değildir."*

AÇIKLAMA:

Kur'an'ın teganni ile okunması, ağır ağır ve tecvid kaidelerine uygun olarak, sesini güzelleştirerek okunmasıdır. Kur'an-ı Kerim okunuş yönüyle de diğer kitaplardan ayrılmalıdır. Teganninin lügat manasını esas alarak, Kur'an'ı musiki nağmeleriyle okumak, bazı alimlerce hadisin zahirine binaen caiz addedilmiş ise de, çoğunluk caiz görmemiştir. Bilhassa, harflerin mahrecini değiştirecek, tecvidin sınırlarını aşacak teganninin haramlığında ittifak vardır.

Kur'an'ın hüzünlü olarak nazil olması, Kur'an'ın kalplere tesir eden, gözleri yaşartan ulvi manalarla dolu olarak inmiş olmasıdır. Onu huşu içinde tefekkürle okuyana tesir eder, gözleri yaşartır. Kur'an-ı Kerim'i böylesi bir halet-i ruhiye ile dinlemek ve okumak esastır.

398-6385 ١٣٣٨ - حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ عُثْمَانَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا

حَنْظَلَةُ بْنُ أَبِي سُفْيَانَ؛ أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَالرَّحْمَنِ بْنَ سَابِطٍ الْجُمَحِيَّ يُحَدِّثُ عَنْ عَائِشَةَ، زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ، قَالَتْ: أَبْطَأْتُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ لَيْلَةً بَعْدَ الْعِشَاءِ. ثُمَّ جِئْتُ فَقَالَ: «أَيْنَ كُنْتِ؟» قُلْتُ: كُنْتُ أَسْتَمِعُ قِرَاءَةَ رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِكَ لَمْ أَسْمَعْ مِثْلَ قِرَاءَتِهِ وَصَوْتِهِ مِنْ أَحَدٍ. قَالَتْ: فَقَامَ وَقُمْتُ مَعَهُ حَتَّى اسْتَمَعَ لَهُ. ثُمَّ الْتَفَتَ إِلَيَّ فَقَالَ: «هَذَا سَالِمٌ، مَوْلَى أَبِي حُذَيْفَةَ. الْحَمْدُللهِ الَّذِي جَعَلَ فِي أُمَّتِي مِثْلَ هَذَا».

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

398. (1338) (6385)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sağlığında bir gece, yanına gitmekte ağır kaldım ve sonra geldim. *"Nerdeydin?"* buyurdu. Ashabından birinin kıraatını dinliyordum. Onunki kadar güzel bir kıraati ve sesi hiç kimsede görmedim" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm kalktı, onunla ben de kalktım. Gidip onun kıraatini dinledi. Sonra bana dönüp: *"Bu, Salim Mevla Ebu Huzeyfe'dir. Ümmetim içerisinde böylelerini var eden Allah'a hamdolsun!"* buyurdular."

AÇIKLAMA:

Salim Mevla Ebu Huzeyfe İran asıllıdır. İstahrlıdır. Ashabın büyüklerinden ve fazıllarındandır. Esas itibariyle, *Ebu Huzeyfe*'nin karısı olan *Sübeyte* isminde bir kadının azadlısıdır. *Sübeyte* azad edince Salim, onun kocası *Ebu Huzeyfe*'yi kendisine veli ittihaz etti. Ebu Huzeyfe de *Salim*'i evlat edindi. Bu sebeple *Salim* muhacir sayılmıştır. Diğer taraftan eski sahibesi *Sübeyte*, ensariye olması sebebiyle de *Salim* ensari sayımıştır. Ebu Huzeyfe'ye nisbetisebebiyle aynı zamanda Kureyşi sayılmış, asıl itibariyle İranlı olduğu için de acem (=yabancı) sayılmıştır. *Ebu Huzeyfe* onu, evlat edindikten sonra oğlu bilmiş, kardeşinin kızı *Fatıma Bintu'l-Velid* İbnu Utbe ile evlendirmiştir. *Salim* (radıyallahu anh) Bedir, Uhud, Hendek ve diğer gazvelerin hepsinde Resulullah'la birlikte bulunmuştu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: خذُوا القُرْآنَ مِنْ اربعة *"Kur'an'ı dört kişi-den alın..."* tavsiyesinde *Salim*'i de zikrettiği için kurradan sayılmıştır.

Salim Medine'ye Hz. Peygamberden önce hicret etmişti. Medine'de muhacirlerin imamı idi. *Hz. Ömer* dahil bütün muhacirler arkasında namaz kılarlardı. Çünkü o, Kur'an'ı hepsinden çok ezberlemişti.

Hz. Ömer (radıyallahu anh) *Salim*'i çok sever, hep takdirlerini ifade ederdi. Öyle ki vefatı sırasında yerine geçecek halifenin tesbitini şûraya havale ederken: "Eğer *Salim* sağ olsaydı, şûraya hacet duymaz (onu halife nasbeder)dim" demiştir.

Salim Yemame Savaşı'nda şehid düşmüştür. Hafızların ölümüne çok üzülen *Hz. Ömer*, *Salim*'in de şehid düşmesiyle, "Kur'an daha önceki mukaddes kitapların akibetine uğrayacak, aslı kaybolacak" diye telaşlanarak Halife *Hz. Ebu Bekr*'e müracaat ederek Kur'an'ın bir kitap halinde tedvinini talep etmiş ve böylece Kur'an'ın kitap haline getirilmesi gibi İslam tarihinin en hayırlı işlerinden birine *Salim* (radıyallahu anh)'in şehadeti vesile olmuştur.

İbnu'l-Esir'in Üsdü'l-Gabe'de kaydettiği bir menkibe şöyledir: "Yemame harbi sırasında sancağı muhafaza vazifesi *Salim*'e teklif edilir. Ancak bazıları da: "Hayır, sana bir zarar gelebilir, başka birine verelim" derler. O: "Ben bundan korkarsam, kötü bir Kur'an hamili olurum" der ve sancağı alır. Savaş sırasında sağ elini kaybeder. Sancağı sol eline alır. Sol eli de kesilir, o sancağı kucaklar ve ﴿ وَمَا مُحَمَّدٌ إِلاَّ رَسُولٌ ﴾ (Al-i İmran 144) ﴿ وَكَأَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ ﴾ (Al-i İmran 146) ayetlerini okur. Yere yıkılıp savaşamaz hale gelince arkadaşlarına: "Ebu Huzeyfe ne yaptı?" diye sorar. "Öldürüldü!" denince bir başka şahsı ismen zikredip "ne yaptı?" diye sorar, onun da öldürüldüğü söylenince "Beni ikisi arasına yatırın" der (radıyallahu anhüm).

399-6386 ١٣٣٩ – حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ مُعَاذٍ الضَّرِيرُ. ثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ الْمَدَنِيُّ. ثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مُجَمِّعٍ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِنَّ مِنْ أَحْسَنِ النَّاسِ صَوْتاً بِالْقُرْآنِ، الَّذِي إِذَا سَمِعْتُمُوهُ يَقْرَأُ، حَسِبْتُمُوهُ يَخْشَى اللَّهَ».

في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف إبراهيم بن إسماعيل بن مجمع، والراوى عنه.

399. (1339) (6386)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kur'an'ı okumada sesce insanların en güzeli o kimsedir ki, okurken kendisini dinlediğiniz vakit, Allah'tan korktuğu kanaatine varırsınız."

400-6387 ١٣٤٠ – حَدَّثَنَا رَاشِدُ بْنُ سَعِيدٍ الرَّمْلِيُّ. ثنا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثنا

الأَوْزَاعِيُّ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ ابْنُ عُبَيْدِ اللّٰهِ، عَنْ مَيْسَرَةَ، مَوْلَى فَضَالَةَ، عَنْ فَضَالَةَ بْنِ عُبَيْدٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «لَلّٰهُ أَشَدُّ أَذَنًا إِلَى الرَّجُلِ الْحَسَنِ الصَّوْتِ بِالْقُرْآنِ يَجْهَرُ بِهِ، مِنْ صَاحِبِ الْقَيْنَةِ إِلَى قَيْنَتِهِ».

في الزوائد: إسناده حسن.

400.(1340) (6387)- *Fedali İbnu Ubeyd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah Telaa hazretleri, güzel sesle Kur'an'ı açıktan okuyan kimseyi dinleme hususunda, güzel sesli cariyesini dinleyen erkekten daha çok alâka sahibidir."*

401-6388 ١٣٤١ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: دَخَلَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ الْمَسْجِدَ فَسَمِعَ قِرَاءَةَ رَجُلٍ فَقَالَ: «مَنْ هٰذَا؟» فَقِيلَ: عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ قَيْسٍ. فَقَالَ: «لَقَدْ أُوتِيَ هٰذَا مِنْ مَزَامِيرِ آلِ دَاوُدَ».

في الزوائد: قلت أصله في الصحيحين من حديث أبي موسى. وفي مسلم من حديث بريدة. وفي النسائي من حديث عائشة. وإسناد حديث أبي هريرة، رجاله ثقات.

401. (1341) (6388)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün mescide girince bir kimsenin kıraatini işitmişti: "Bu kim?" diye sordu. "Abdullah İbnu Kays!" denilince: *"Buna Al-i Davud'un mizmarlarından (nağmelerinden) bir mizmar verilmiştir"* buyurdular."

❑ GECE NAMAZINDA KIRAAT

402-6389 ١٣٤٩ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. قَالاَ: وَكِيعٌ. ثَنَا مِسْعَرٌ عَنْ أَبِي الْعَلَاءِ عَنْ يَحْيَىٰ بْنِ جَعْدَةَ، عَنْ أُمِّ هَانِئٍ بِنْتِ أَبِي طَالِبٍ؛ قَالَتْ: كُنْتُ أَسْمَعُ قِرَاءَةَ النَّبِيِّ ﷺ بِاللَّيْلِ وَأَنَا عَلَى عَرِيشِي.

في الزوائد: إسناده صحيح. ورجاله ثقات. ورواه الترمذي في الشمائل، والنسائي في الكبرى.

402. (1349) (6389)- *Ümmü Hâni Bintu Ebi Talib* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ben evimin damında iken, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın geceleyin (namazda) okuduğu Kur'an'ı işitirdim."

403-6390 ١٣٥٠ - بَكْرُ بْنُ خَلَفٍ، أَبُو بِشْرٍ. ثنا يَحْيَىٰ بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ قُدَامَةَ بْنِ عَبْدِاللهِ، عَنْ جَسْرَةَ بِنْتِ دَجَاجَةَ؛ قَالَتْ: سَمِعْتُ أَبَا ذَرٍّ يَقُولُ: قَامَ النَّبِيُّ ﷺ بِآيَةٍ حَتَّى أَصْبَحَ يُرَدِّدُهَا. وَالآيَةُ: إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ، وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ.

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات. ثم قال: رواه النسائي في الكبرى، وأحمد في المسند، وابن خزيمة في صحيحه، والحاكم وقال: صحيح.

قال السنديّ: قلت وما تقدم نقله عن ابن خزيمة يقتضي أن لا يكون صحيحاً عنده فليتأمل.

403. (1350) (6390)- *Ebu Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sabah oluncaya kadar namazda bir ayeti tekrarlayıp durdu. O ayet şudur: ﴿إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ **"Eğer sen onlara azab edersen onlar senin kullarındır. Eğer onları affedersen muhakkak ki sen azizsin, hakimsin"** (Maide 118).

AÇIKLAMA:

Son iki hadis gece namazlarında kıraatın sesli olabileceğine delil kılınmıştır. Ümmü Hâni, bu sesi evinin damından işitebilmiştir. Ayrıca sonuncu hadis, namazda bir ayetin tekrar tekrar okunabileceğine delil olmaktadır.

❑ GECE KAÇ REKAT TEHECCÜT?

404-6391 ١٣٥٨ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا شَبَابَةُ، عَنِ ابْنِ أَبِي ذِئْبٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ. ح وحَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَٰنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا الْوَلِيدُ. ثَنَا الأَوْزَاعِيُّ عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ. وهكذا حَدِيثُ أَبِي بَكْرٍ. قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُصَلِّي، مَا بَيْنَ أَنْ يَفْرُغَ مِنْ صَلاَةِ الْعِشَاءِ إِلَى الْفَجْرِ، إِحْدَى عَشْرَةَ رَكْعَةً. يُسَلِّمُ فِي كُلِّ اثْنَتَيْنِ. وَيُوتِرُ بِوَاحِدَةٍ. وَيَسْجُدُ فِيهِنَّ سَجْدَةً، بِقَدْرِ مَا يَقْرَأُ أَحَدُكُمْ خَمْسِينَ آيَةً، قَبْلَ أَنْ يَرْفَعَ رَأْسَهُ، فَإِذَا سَكَتَ الْمُؤَذِّنُ مِنَ الأَذَانِ الأَوَّلِ مِنْ صَلاَةِ الصُّبْحِ، قَامَ فَرَكَعَ رَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ.

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات. روى مسلم بعضه.

404. (1358) (6391)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yatsı namazından boşaldığı vakitten fecr vaktine kadar onbir rekat namaz kılardı, her iki rekatta bir selam verirdi, bir rekatle de vitirde bulunurdu (yani tek kılardı). Bütün rekatler sırasında, secdeleri öyle uzun tutardı ki, siz bir secde esnasında, daha başını kaldırmadan elli ayet okuyabilirdiniz. Müezzin sabah namazının birinci ezanını tamamlayınca kalkar, hafif iki rekat namaz kılardı."

❏ GECENİN EN EFDAL VAKTİ

405-6392 ١٣٦٤– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. وَمُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ الْوَلِيدِ. قَالُوا: ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ. ثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ يَعْلَى بْنِ عَطَاءٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ طَلْقٍ، عَنْ عَبْدِالرَّحْمَـٰنِ بْنِ الْبَيْلَمَانِيِّ، عَنْ عَمْرِو بْنِ عَبَسَةَ؛ قَالَ: أَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ. فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ ! مَنْ أَسْلَمَ مَعَكَ؟ قَالَ: «حُرٌّ وَعَبْدٌ» قُلْتُ: هَلْ مِنْ سَاعَةٍ أَقْرَبُ إِلَى اللهِ مِنْ أُخْرَى؟ قَالَ «نَعَمْ. جَوْفُ اللَّيْلِ الأَوْسَطُ».

في الزوائد: عبدالرحمن بن البيلمانيّ قيل: لا يعرف أنه سمع من أحد من الصحابة إلا من سرف، ويزيد بن طلق. قال ابن حبان: يروى المراسيل.

405. (1364) (6392)- *Amr İbnu Abese* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelip: "Ey Allah'ın Resulü! Kim seninle birlikte (ilk defa) müslüman oldu?" diye sordum. *"Bir hür, bir köle!"* buyurdular. Ben: "Allah'a daha yakın (olunan) bir saat var mı?" dedim *"Evet, gecenin son yarısı (Allah'a daha yakın olunan saattir)"* buyurdular."

406-6393 ١٣٦٥– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عُبَيْدُ اللهِ، عَنْ إِسْرَائِيلَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الأَسْوَدِ، عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَنَامُ أَوَّلَ اللَّيْلِ، وَيُحْيِي آخِرَهُ.

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات. وأبو إسحق، وإن اختلط بأخرة، فإن إسرائيل روى عنه قبل الاختلاط. ومن طريق روى له الشيخان.

406. (1365) (6393)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulul-

lah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gecenin evvelinde uyur, son kısmını (ibadetle) ihya ederdi."

407-6394 ١٣٦٧ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُصْعَبٍ، عَنِ الأَوْزَاعِيِّ، عَنْ يَحْيَىٰ ابْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ هِلاَلِ بْنِ أَبِي مَيْمُونَةَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ رِفَاعَةَ الْجُهَنِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنَّ اللهَ يُمْهِلُ. حَتَّى إِذَا ذَهَبَ مِنَ اللَّيْلِ نِصْفُهُ أَوْ ثُلُثَاهُ، قَالَ: لاَ يَسْأَلَنَّ عِبَادِي غَيْرِي. مَنْ يَدْعُنِي أَسْتَجِبْ لَهُ. مَنْ يَسْأَلْنِي أُعْطِهِ. مَنْ يَسْتَغْفِرْنِي أَغْفِرْ لَهُ. حَتَّى يَطْلُعَ الْفَجْرُ».

في الزوائد: في إسناده محمد بن مصعب، ضعيف. قال صالح بن محمد: عامة أحاديثه عن الأوزاعيّ مقلوبة.

407. (1367) (6394)- *Rıfâ'atü'l-Cühenî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah Teala hazretleri gecenin yarısı veya üçte ikisi geçinciye kadar (günahların kaydını) geciktirir. Sonra: "Sakın kullarım benden başkasından bir talepte bulunmasınlar! Kim ben Azimüşşan'dan talep ederse, istediğine icabet eder, duasını kabul ederim.. Kim benden af dilerse onu affederim, bu hal fecir doğuncaya kadar devam eder"* buyurur."

❑ AKŞAM YATSI ARASI NAMAZ

408-6395 ١٣٧٣ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ. ثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ الْوَلِيدِ الْمَدِينِيُّ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ: «مَنْ صَلَّى، بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ عِشْرِينَ رَكْعَةً، بَنَى اللهُ لَهُ بَيْتاً فِي الْجَنَّةِ».

في الزوائد: في إسناده يعقوب بن الوليد، اتفقوا على ضعفه. قال فيه الإمام أحمد: من الكذّابين الكبار، وكان يضع الحديث.

408. (1373) (6395)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim akşamla yatsı arasında yirmi rekat namaz kılarsa Allah ona cennette bir köşk yapar."*

❑ EVDE NAFİLE

409-6396 ١٣٧٥ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا أَبُو الأَحْوَصِ، عَنْ طَارِقٍ،

عَنْ عَاصِمِ ابْنِ عَمْرٍو؛ قَالَ: خَرَجَ نَفَرٌ مِنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ إِلَى عُمَرَ. فَلَمَّا قَدِمُوا عَلَيْهِ، قَالَ لَهُمْ مِمَّنْ أَنْتُمْ؟ قَالُوا: مِنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ. قَالَ: فَبِإِذْنٍ جِئْتُمْ؟ قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ: فَسَأَلُوهُ عَنْ صَلاَةِ الرَّجُلِ فِي بَيْتِهِ. فَقَالَ عُمَرُ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَقَالَ: «أَمَّا صَلاَةُ الرَّجُلِ فِي بَيْتِهِ فَنُورٌ. فَنَوِّرُوا بُيُوتَكُمْ».

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي الْحُسَيْنِ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ جَعْفَرٍ. قَالَ: ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ عَمْرٍو عَنْ زَيْدِ بْنِ أَبِي أُنَيْسَةَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ عُمَيْرٍ، مَوْلَىٰ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، نَحْوَهُ.

الحديث قد ذكره المصنف بطريقين. وفي الزوائد: مدار الطريقين على عاصم بن عمرو، وهو ضعيف، ذكره العقيليّ في الضعفاء. وقال البخاري: لم يثبت حديثه.

409. (1375) (6396)- *Asım İbnu Amr* anlatıyor: "Irak ahalisinden bir grup, Hz. Ömer'e gitmek üzere yola çıktı. Yanına geldikleri vakit Hz. Ömer onlara:

"Siz kimlerdensiniz? diye sordu. Onlar: "Biz Irak ahalisindeniz!" dediler. "İzinli olarak mı geldiniz?" dedi. Onlar: "Evet!" dediler. Onlar Hz. Ömer (radıyallahu anh)'tan kişinin evde kıldığı namazın hükmünü sordular. Hz. Ömer: "Ben Resulullah'a bu hususta sormuştum da: *"Kişinin evinde kıldığı namazı nurdur, öyleyse evlerinizi nurlandırın"* buyurdu" dedi.

410-6397 ١٣٧٦ـ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. قَالاَ: ثَنَا عَبْدُالرَّحْمَٰنِ بْنُ مَهْدِيٍّ. ثَنَا سُفْيَانُ عَنِ الأَعْمَشِ عَنْ أَبِي سُفْيَانَ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «إِذَا قَضَى أَحَدُكُمْ صَلاَتَهُ، فَلْيَجْعَلْ لِبَيْتِهِ مِنْهَا نَصِيباً. فَإِنَّ اللهَ جَاعِلٌ فِى بَيْتِهِ مِنْ صَلاَتِهِ خَيْراً».

في الزوائد: رجاله ثقات.

410. (1376) (6397)- *Ebu Saidi'l-Hudrî* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sizden biri namazını kılınca, ondan evi için de bir nasib ayırsın. Zira Allah Teala hazretleri, onun evine, namazından bir hayır bırakır."

411-6398 ١٣٧٨ - حَدَّثَنَا أَبُو بِشْرٍ، بَكْرُ بْنُ خَلَفٍ. ثنا عَبْدُالرَّحْمٰنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، عَنْ مُعَاوِيَةَ ابْنِ صَالِحٍ، عَنِ الْعَلاَءِ بْنِ الْحَارِثِ عَنْ حَرَامِ بْنِ مُعَاوِيَةَ، عَنْ عَمِّهِ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ سَعْدٍ؛ قَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ: أَيُّمَا أَفْضَلُ؟ الصَّلاَةُ فِي بَيْتِي أَوِ الصَّلاَةُ فِي الْمَسْجِدِ؟ قَالَ «أَلاَ تَرَى إِلَى بَيْتِي؟ مَا أَقْرَبَهُ مِنَ الْمَسْجِدِ! فَلأَنْ أُصَلِّيَ فِي بَيْتِي أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أُصَلِّيَ فِي الْمَسْجِدِ. إِلاَّ أَنْ تَكُونَ صَلاَةً مَكْتُوبَةً».

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

411. (1378) (6398)- *Abdullah İbnu Sad* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Evdeki namaz mı, mescideki namaz mı daha efdal?" diye sordum. Şu cevabı verdi:

"Evime bakmıyor musun, mescide ne kadar yakın! Farzlar hariç, evimde kılmam, benim nazarımda mescidde kılmamdan daha makbuldür."

AÇIKLAMA:

Daha önce de geçtiği üzere, kişi farzlarını mescidde kılmalıdır, nafileleri de evinde. Nafileyi evde kılmak, mescidde kılmaktan efdaldir, faziletçe, sevapca üstündür. Çünkü riyadan uzaktır, ev halkı da namazı görerek ibret almakta, bilhassa küçüklere güzel örnek olunmaktadır.

❑ HACET NAMAZI

412-6399 ١٣٨٤ - حَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثنا أَبُو عَاصِمٍ الْعَبَّادَانِيُّ، عَنْ فَائِدِ بْنِ عَبْدِالرَّحْمٰنِ عَنْ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى الأَسْلَمِيِّ؛ قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَ: «مَنْ كَانَتْ لَهُ حَاجَةٌ إِلَى اللّٰهِ، أَوْ إِلَى أَحَدٍ مِنْ خَلْقِهِ، فَلْيَتَوَضَّأْ وَلْيُصَلِّ رَكْعَتَيْنِ. ثُمَّ لِيَقُلْ: لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ. سُبْحَانَ اللّٰهِ رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ. الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ. اللّٰهُمَّ! إِنِّي أَسْأَلُكَ مُوجِبَاتِ رَحْمَتِكَ، وَعَزَائِمَ مَغْفِرَتِكَ، وَالْغَنِيمَةَ مِنْ كُلِّ بِرٍّ، وَالسَّلاَمَةَ مِنْ كُلِّ إِثْمٍ. أَسْأَلُكَ أَلاَّ تَدَعَ لِي ذَنْباً إِلاَّ غَفَرْتَهُ. وَلاَ هَمّاً إِلاَّ فَرَّجْتَهُ، وَلاَ حَاجَةً هِيَ لَكَ رِضاً إِلاَّ قَضَيْتَهَا لِي. ثُمَّ يَسْأَلُ اللّٰهَ مِنْ أَمْرِ الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ مَاشَاءَ. فَإِنَّهُ يُقَدَّرُ».

هذا الحديث قد أخرجه الترمذي وقال: هذا حديث غريب، وفي إسناده مقال. لأن فائد بن عبدالرحمن يضعف في الحديث. وفائد هو أبو الورقا.

412. (1384) (6399)- *Abdullah İbnu Ebi Evfa el-Eslemî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Bir gün) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanımıza geldi ve: *"Kimin Allah'a veya mahlukatından birine bir haceti varsa abdest alsın, iki rekat namaz kılsın, sonra şu duayı okusun: Lailahe illallahu'l-Halimu'l-kerim. Sübhanallahi Rabbi'l-Arşı'l-azim. Elhamdülillahi Rabbi'l-Alemin. Allahümme inni eselüke mucibatı rahmetike ve azâime mağfiretike ve'l-ganimete min külli birrin Vesselamete min külli ismin, Es'elüke ella teda'a li zenben illa ğafartehü. Ve la hemmen illa ferrectehu vela haceten hiye leke rıdan illa kaday tehali (Halim ve kerim olan Allah'tan başka ilah yoktur. Büyük Arşın Rabbi noksan sıfatlardan mukaddestir. Hamd alemlerin Rabbine aittir. Allahım, Şüphesiz ben, senin rahmetine vesile olan sebepleri, mağfiretini gerektiren hasletleri, her hayrın ganimetlerini ve her günahtan selamette olmayı senden dilerim. Allahım! Her günahımı bağışlamanı, her kederimi gidermeni, rızana uyan her dileğimi görmeni senden talep ediyorum.)"*

Sonra Allah'tan dünya ve ahiretle ilgili ne dilerse ister, çünkü şüphesiz (o dilek) takdir edilir."

❑ ŞABAN'IN ONDÖRDÜ

413-6400 ١٣٨٨– حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْخَلاَّلُ. ثَنَا عَبْدُالرَّزَّاقُ. أَنْبَأَنَا ابْنُ أَبِي سَبْرَةَ. عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ جَعْفَرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِى طَالِبٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِذَا كَانَتْ لَيْلَةُ النِّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ، فَقُومُوا لَيْلَهَا وَصُومُوا نَهَارَهَا. فَإِنَّ اللهَ يَنْزِلُ فِيهَا لِغُرُوبِ الشَّمْسِ إِلَى سَمَاءِ الدُّنْيَا. فَيَقُولُ: أَلاَ مِنْ مُسْتَغْفِرٍ لِي فَأَغْفِرَ لَهُ! أَلاَ مُسْتَرْزِقٌ فَأَرْزُقَهُ! أَلاَ مُبْتَلًى فَأُعَافِيَهُ! أَلاَ كَذَا أَلاَ كَذَا، حَتَّى يَطْلُعَ الْفَجْرُ».

في الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف ابن أبي يسرة، واسمه أبو بكر بن عبدالله بن محمد بن أبي يسرة. قال فيه أحمد بن حنبل وابن معين: يضع الحديث.

413. (1388) (6400)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şaban ayının onbeşinci gecesi olduğu zaman gecesinde namaz kılın, gündüzünde de oruç tutun. Çünkü*

Allah Teala hazretleri, o gün, güneşin batmasıyla, dünya semasına iner ve şöyle der: "Bana istiğfar eden yok mu mağfiret etsem! Benden rızık isteyen yok mu rızık versem, belaya maruz kalan yok mu afiyet versem... şöyle olan yok mu, böyle olan yok mu?" Bu hal fecrin sökmesine kadar devam eder."

414-6401 ١٣٩٠ – حَدَّثَنَا رَاشِدُ سَعِيدُ بْنِ رَاشِدٍ الرَّمْلِيُّ. ثَنَا الْوَلِيدُ، عَنِ ابْنِ لَهِيعَةَ، عَنِ الضَّحَّاكِ بْنِ أَيْمَنَ، عَنِ الضَّحَّاكِ بْنِ عَبْدِالرَّحْمٰنِ بْنِ عَرْزَبٍ، عَنْ أَبِي مُوسَىٰ الأَشْعَرِيِّ، عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ؛ قَالَ: «إِنَّ اللهَ لَيَطَّلِعُ فِي لَيْلَةِ النِّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ. فَيَغْفِرُ لِجَمِيعِ خَلْقِهِ. إِلاَّ لِمُشْرِكٍ أَوْ مُشَاحِنٍ».

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ. ثَنَا أَبُو الأَسْوَدِ، النَّضْرُ بْنُ عَبْدِالْجَبَّارِ. ثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ، عَنِ الزُّبَيْرِ ابْنِ سُلَيْمٍ، عَنِ الضَّحَّاكِ بْنِ عَبْدِالرَّحْمٰنِ عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا مُوسَىٰ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، نَحْوَهُ.

في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف عبدالله بن لهيعة وتدليس الوليد بن مسلم.

قال السندي: ابن عرزب لم يلق أبا موسى. قاله المنذريّ، كذا بخطه.

414. (1390) (6401)- *Ebu Musa el-Eş'ari* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah Teala hazretleri, Şaban ayının onbeşinci gecesi (kullarına rahmetle) nazar eder ve müşrikle, müşahin (kindar bencil) hariç herkese mağfiret buyurur."*

❑ ŞÜKÜR SECDESİ

415-6402 ١٣٩١ – حَدَّثَنَا أَبُو بِشْرٍ، بَكْرُ بْنُ خَلَفٍ. ثَنَا سَلَمَةُ بْنُ رَجَاءٍ. حَدَّثَتْنِي شَعْثَاءُ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ زَبِى أَوْفَىٰ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ صَلَّى، يَوْمَ بُشِّرَ بِرَأْسِ أَبِي جَهْلٍ، رَكْعَتَيْنِ.

في الزوائد: في إسناده شعثاء، ولم أر من تكلم فيها لا بجرح ولا بتوثيق. وسلمة بن رجاء، ليّنه ابن معين وقال ابن عديّ: حديث بأحاديث لا يتابع عليها. وقال السائيّ: ضعيف. وقال الدارقطنيّ: ينفرد عن الثقات بأحاديث. وقال أبو زرعة: صدوق. وقال أبو حاتم: ما بأحاديثه بأس. وذكره ابن حبان في الثقات.

415. (1391) (6402)- *Abdullah İbnu Ebi Evfa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ebu Cehl'in başının kesildiği müjdelendiği gün, iki rek'at şükür namazı kıldı."

416-6403 ١٣٩٢ – حَدَّثَنَا يَحيىٰ بنُ عُثْمَانَ بنِ صَالِحٍ الْمِصْرِيُّ. ثَنَا أبي ثَنَا ابنُ لَهِيعَةَ، عَنْ يزيد ابنِ أبي حَبِيبٍ، عَنْ عَمرِو بنِ الْوَلِيدِ بْنِ عَبْدَةَ السَّهْمِيِّ، عَنْ أنسِ بْنِ مَالِكٍ؛ أنَّ النَّبيَّ ﷺ بُشِّرَ بِحَاجَةٍ، فَخَرَّ سَاجِداً.

في الزوائد: في إسناده ابن لهيعة، وهو ضعيف.

416. (1392) (6403)- *Enes İbnu Malik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ciddi bir ihtiyacının görüldüğü hususunda müjdelenmişti, bunun üzerine hemen secdeye kapandı."

417-6404 ١٣٩٣ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بن يحيىٰ. ثَنَا عَبْدُالرَّزَّاق، عَنْ مَعمرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عبدِالرَّحمٰنِ بنِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ أبِيهِ؛ قَالَ: لَمَّا تَابَ اللهُ عَلَيهِ خَرَّ سَاجِداً.

في الزوائد: هذا الحديث موقوف ولكنه صحيح الاسناد ورجاله ثقات. وقد روى عن أبي بكر وعليّ نحو هذا.

417. (1393) (6404)- *Ka'b İbnu Malik* (radıyallahu anh), Allah tevbesini kabul edince derhal secdeye kapanmıştır.

❑ NAMAZ GÜNAHA KEFARETTİR

418-6405 ١٣٩٧ – حَدَّثَنَا عَبْدُاللهِ بنُ أبي زِيَادٍ. ثَنَا يَعْقُوبُ بنُ إبْرَاهِيمَ بنِ سَعِيدٍ. حَدَّثَنِي ابنُ أخِي ابنِ شِهَابٍ، عَنْ عَمِّهِ. حَدَّثَنِي صَالِحُ بنُ عبدِاللهِ بْنِ أبي فَرْوَةَ؛ أنَّ عَامِرَ بْنَ سَعْدٍ أخْبَرَهُ؛ قَالَ: سَمِعْتُ أبَانَ بن عُثْمَانَ يَقُولُ: قَالَ عُثْمَانُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «أرَأيْتَ لَوْ كَانَ بِفِنَاءِ أحَدِكُمْ نَهرٌ يَجْرِي يَغْتَسِلُ فِيهِ كُلَّ يَومٍ خَمْسَ مَرَّاتٍ، مَا كَانَ يَبْقَى مِنْ دَرَنِهِ؟» قَالَ: لاَ شَيْءَ. قَالَ: «فَإنَّ الصَّلاَةَ تُذْهِبُ الذُّنُوبَ كَمَا يُذْهِبُ الْمَاءُ الدَّرَنَ».

في الزوائد: حديث عثمان بن عفان رجاله ثقات. ورواه الترمذي والنسائي من حديث أبي هريرة.

418. (1397) (6405)- *Osman İbnu Affan* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim:

"Birinizin evinin avlusunda bir nehir aksa da bunun içinde günde beş sefer yıkansa acaba bedeninde hiç kir kalır mı?" Aleyhissalâtu vesselâm'ın muhatabı "Hiç bir şey kalmaz!" dedi. Resulullah da: *"İşte namaz da böyledir, suyun kiri pası giderdiği gibi o da günahları giderir."*

Fasıldan Fasıla 1/162-163. sayfalarda bir tevafuk eseri aynı başlıkla yer alan bölümü iktibas etmekte fayda mülahaza ettik. Bu bölümde Fethullah Gülen Hocaefendi şöyle diyor:

Namaz Günahlara Keffarettir

Evet, namaz kamil manada kılınırsa, -birçok hadis-i şerifte de işaret buyurulduğu gibi- günahları siler,temizler. Zira namazda tevbenin şuur haline gelmesi sözkonusudur. Yani, namaz ile yapılan tevbe kasdî ve iradî olmamakla beraber, insanın namazla bütünleşmesi ve bu bütünlük içinde Rabbin huzuruna gelmesi onda tevbe adına birşuur mayalar. Yeterki, namaz istenen ölçüler çerçevesinde eda edilmiş olsun.

Diğer taraftan namaz, yekpare tevbe demektir.Tevbe namazın bütün rükünlerine öyle sinmiştir ki, onu tevbeden ayrı mütalaa etmek adeta imkânsızdır. Her tevbe elbet namaz değildir; fakat şuurla kılınmış her namaz aynı zamanda bir tevbedir.

Hadislerde, günahlara kefaret olan namaz hakkında her hangi bir kayıt ve isimlendirme yoktur. Bundan da, her namazın böyle potansiyel bir güce sahip olduğu manasını anlayabiliriz. Ne var ki, namazın böyle bir tesir icra edebilmesi için öncelikle onun istenen seviyede yerine getirilmesi lazımdır.

Burada, konuyla ilgili hadislerden anlaşılabilecek şöyle bir nükteye de dikkatinizi çekmek istiyorum: Cenab-ı Hakk dilerse her namazda günahları affedebilir. Ancak kul, günahının ızdırabını, yirmidört saat gönlünde duymalıdırki, bu, o günahların affına ciddi bir davetiye olsun ve o gün işlenen günahlara mukabil, yine o gün dolu dolu tevbeyle geçsin.. ve kul, bu tevbenin kabulünü o günün bütün namazlarında arasın; arasın ve bulmaya çalışsın. Her gününü böyle geçirenler için, bu şuurla namazın eda edilmesi de ayrı birlütuf olsa gerek. İşte namazınbizzat isimlendirilerek söylenmemesinde bir de böyle bir nükte var! Nasıl ki, Ramazan içinde kadir gecesi, cuma içinde duaların makbul olduğu vakit gizlidir ve bununla da bütün Ramazan ayının ve bütün cuma gününün değerlendirilmesi hikmeti gözetilmiştir. Bunun gibi, günaha kefaret olacak namaz da gizli tutulmuşturki, insan her namazında bunu arasın ve namazını bu duygularla eda etsin. Neticede de, namazlarından herhangi birinde kefaret meyvesini devşirmiş olsun.(*)

(*) M. Fethullah Gülen, Fasıldan Fasıla 1/162-163..

❑ BEŞ VAKİT NAMAZIN FARZ OLUŞU

419-6406 ١٤٠٠ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ خَلَّادٍ الْبَاهِلِيُّ. ثَنَا الْوَلِيدُ. ثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عُصْمٍ أَبِي عُلْوَانَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: أُمِرَ نَبِيُّكُمْ ﷺ بِخَمْسِينَ صَلَاةً. فَنَازَلَ رَبَّكُمْ أَنْ يَجْعَلَهَا خَمْسَ صَلَوَاتٍ.

في الزوائد: روى ابن ماجة هذا الحديث عن ابن عباس. والصواب عن ابن عمر كما هو في أبي داود. ثم قال: وإسناد حديث ابن عباس واهٍ، لقصور عبدالله بن عُصْم وأبي الوليد الطيالسيّ عن درجة أهل الحفظ والإتقان.

419. (1400) (6406)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Peygamberiniz (Mirac gecesinde) elli vakit namazla emrolundu. Sonra bunu beşe indirinceye kadar Rabbinize müracaatta bulundu."

420-6407 ١٤٠٣ – حَدَّثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ عُثْمَانَ بْنِ سَعِيدِ بْنِ كَثِيرِ بْنِ دِينَارٍ الْحِمْصِيُّ. ثَنَا بَقِيَّةُ بْنُ الْوَلِيدِ. ثَنَا ضُبَارَةُ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ أَبِي السَّلِيلِ. أَخْبَرَنِي دُوَيْدُ بْنُ نَافِعٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ؛ قَالَ: قَالَ سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ: إِنَّ أَبَا قَتَادَةَ بْنَ رِبْعِيٍّ أَخْبَرَهُ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: افْتَرَضْتُ عَلَى أُمَّتِكَ خَمْسَ صَلَوَاتٍ. وَعَهِدْتُ عِنْدِي عَهْداً أَنَّهُ مَنْ حَافَظَ عَلَيْهِنَّ لِوَقْتِهِنَّ أَدْخَلْتُهُ الْجَنَّةَ. وَمَنْ لَمْ يُحَافِظْ عَلَيْهِنَّ، فَلَا عَهْدَ لَهُ عِنْدِي».

في الزوائد: في إسناده نظر من أجل ضبارة ودويد.

420. (1403) (6407)- *Ebu Katade İbnu Rıb'î* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah-u Zülcelal hazretleri buyurdu ki: "Senin ümmetine beş vakit namazı farz kıldım ve kim bunu vaktinde kılmaya devam ederse onu cennete koyacağım diye katımda ahidde bulundum. Kim de bunu vaktinde kılmaya devam etmezse katımda onun için hiçbir ahid yoktur."*

❑ MESCİD-İ HARAM VE MESCİD-İ NEBİ'DE NAMAZIN FAZİLETİ

421-6408 ١٤٠٦ – حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَسَدٍ. ثَنَا زَكَرِيَّا بْنُ عَدِيٍّ، أَنْبَأَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ عَبْدِالْكَرِيمِ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ جَابِرٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ «صَلَاةٌ

فِي مَسْجِدِى أَفْضَلُ مِنْ أَلْفِ صَلاَةٍ فِيمَا سِوَاهُ. إِلاَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ. وَصَلاَةٌ فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَفْضَلُ مِنْ مِائَةِ أَلْفِ صَلاَةٍ فِيمَا سِوَاهُ».

في الزوائد: إسناد حديث جابر صحيح ورجاله ثقات. لأن إسماعيل بن أسد وثّقه البزار والدارقطنيّ والذهبيّ في الكاشف. وقال أبو حاتم: صدوق. وباقي رجال الإسناد محتج بهم في الصحيحين.

421. (1406) (6408)- *Hz. Cabir* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, buyurdular ki: "Benim mescidimde kılınacak bir namaz, onun dışındaki mescidlerde kılınan bir namazdan efdaldir. Ancak Mescid-i Haram hariç. Zira Mescid-i Haram'da kılınan bir namaz, diğer mescidlerde kılınan yüzbin namazdan efdaldir."

Ka'be, Ravza ve bir sonraki hadiste ele alınan Mescid-i Aksa ile ilgili olarak, bu kudsî mekanları kendi orjinal uslubuyla ele alıp anlatan M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin üç makalesini birlikte okuyalım.

Ka'be

Ka'be; mü'minlerin kalbinin müşterek attığı bir mihrâb ve "insanlar için vaz'edilen ilk ev.." takdir ve tebciliyle yüceltilmiş bir ma'beddir. Temeli, yeryüzünde henüz, harcın, taşın, tuğlanın bilinmediği bir dönemde, gökler ötesi âlemlerde plânlandı ve durulardan duru bir Nebî'nin eliyle gerçekleştirildi. Oturduğu zeminin o işe tahsisi, Adem nebînin yeryüzüne teşrîfinden yıllar ve yıllar önce kararlaştırılmıştı. Öyle ki, birgün melekler Hazret-i Âdem'le karşılaştıklarında *"Sen, varedilmeden evvel bizler defaatla Ka'be'yi tavaf ettik"* diyeceklerdir. Tufandan sonra "Hatırla o zamanı ki, İbrâhim ve İsmail (a.s.) Ka'be'nin temellerini yükseltti ve şöyle dediler: Ey Rabbimiz, bizden bu hayırlı işi kabul buyur!" ilâhî beyânıyla, peygamberler babası Hazreti İbrâhim ve onun oğlu İsmâil (a.s.) dümdüz olmuş Ka'be arsası üzerinde onu yeniden inşâ ettiler.

Arzın merkezinden *"Sidret'ül-Müntehâ"*ya kadar ins, cin ve meleğin her zaman çevresinde dönüp durduğu bir amûd-i nûrâni "(nurdan sütun)" nin yeryüzünde mücessem bir kesiti sayılan Ka'be, her lahza görünür-görünmez milyarlarca temiz ruhun, harimine can atıp vuslat aradığı, öyle eşi-menendi olmayan bir binâdır ki, kıymeti semâlara eşittir dense sezâdır.. zaten o gökte ve yerde Allah'ın evi manasına "Beytullah" olarak yâd edilmektedir.

Her yıl ehli îmân, dünyânın dörtbir yanından, uçak, vapur ve otomobillerle onun yumuşak; yemyeşil ve ötelere açık sıcak iklimine koşar ve

daha yolun başında bütün günlük endişe ve telaşlardan sıyrılarak, sırtındaki sâde temiz ve beyaz urbâlarıyla tarifi imkânsız bir imrendiriciliğe ulaşır ve âdetâ meleklerle atbaşı hâle gelir.

Bu kutlu yolculukta az-çok hemen herkes, bambaşka bir âlemin sahillerinde farklı bir dünyâya doğru yol aldığını duyar gibi olur ve bütün seyahat esnasında hep hayret kuşaklarında dolaşır durur.. kâh, ulu bir çınarın duruşu gibi vakarlı, kâh bir korunun sükûtunu andırır mahiyette heybetli ve kâh bir denizin ürperticiliğini hatırlatır şekilde azametli.. ama mutlaka samimi ve ihlaslı.

Ka'be yolları oldukça uzun, mesafeler de insafsızdır. Tasavvuf yolunun seyr u sülûku, tasfiyenin çilesi, cennet çevresinin tepeleri, cehennem civarının çukurları gibi, bu mübârek seferin de bir kısım sıkıntıları vardır; ama bunlar, rûhî gerilimin daha da artması ve iç hazırlığın tamamlanması için şarttır. Bu uzun yolculukta herkes derecesine göre kendini hazırlar.. dolabildiğince dolar.. gerilir ve büyük bir birikimle gider oraya ulaşır.

Bu mübârek yolculuk, eski zamanlarda, atlarla, develerle yapılırdı. O devirde hacılar, Ka'be'ye varıncaya kadar yüzlerce makam, yüzlerce merkade uğrar, Enbiyâyı izâmın yaşadığı yerleri ziyâret eder; hayâlen onlarla buluşur-görüşür.. evliyâ ve asfiyanın meclislerine koşar, onların aydınlık ikliminden ışık alır ve bu masmavi, ma'na dolu yollarda yüzüyor gibi yolculuk yapar.. bir güzellik, bir şiir, bir romantizm banyosu almışçasına ruhunun gücüyle silahlanır, ma'nâ âlemlerinden gelecek vâridâtı duymaya hazır hâle gelir ve sonra da gidip Hakk kapısının tokmağına dokunurlardı...

Evet, bütün bir yol boyu görüp duydukları şeylerden, kalblerinde, ruhlarında hasıl olan en derin seziş ve duyuş kabiliyetleriyle gidip Ka'be'ye ulaştıklarında, onu, başı gökler ötesi âlemlere uzanmış; oradan ziyaretçilerine bakıyor ve için için bir iştiyakla onları bekliyor bulur ve şiddetli bir vuslat arzusuyla kendilerini onun kucağına atarlardı. Evet, onun vakarlı bir yüze benzeyen cephesini ve bu nurlu çehrenin çevresinde mermerlere akseden gölgesini.. göklere doğru uzayıp giden ma'nâsını, etrafa ışık yağdıran atmosferini gören her gönül, kendince bir şeyler duymaya, bu derin sîmânın arkasındaki ma'nâları sezmeye ve bu mübârek yolculuğa sebep teşkil eden gâyedeki hazzı, en derin bir ibâdet neşvesi içinde tanımaya başlar ve zevklerin en erişilmezine erer..

Ka'be; bulunduğu noktaya o kadar uygundur ki, ona dikkatlice bakan herkes, bulunduğu yerle, onun ruh ve manası arasındaki sımsıkı râbıtayı hemen sezebilir. Sanki o, hariçten getirilmiş rastgele malzeme ile değil de yerden fışkırıp çıkmış veya gökte melekler tarafından inşâ e-

dilip bilahere yeryüzüne indirilmiş gibidir. O, yanıbaşındaki, yanmış kavrulmuş, büyük-küçük, dağ-tepe ve taş yığınları arasında, bir zikir halkasındaki serzâkire benzer. Çevresindeki herşey onun iniltileriyle inler, onunla yukarılara el kaldırır ve sonra da sessizce onu dinlemeye koyulur.

Ka'be; dost mahremiyetine açık bir haremlik, çevresi ise ağyâra da açık bir selâmlık, Safâ-Merve hakikat semâsını temâşa için hazırlanmış birer kameriye, Makam-ı İbrahîm ötelere yükselten nurlu bir merdiven, Zemzem kuyusu da bu aşk meclisinde bir sâkî gibidir. Bunların bütünü aşk yolcusunu birden selâmlayınca, insan âdetâ uhrevîleşir, ruhuna açılan pencerelerle "melekût âlemini" temâşâya başlar ve bütün bütün insan muhayyilesi, öyle geniş ufuklara yelken açar ki, bir adım daha atsa kendini ötelerin hülyâlı mavilikleri içine girecekmiş gibi sanır..

Ka'be, yeryüzü binâlarındandır ve gerekli materyal de kendi çevresinden tedarik edilerek inşâ edilmiştir ama sanki O, amâ'nın[1] bağrında kök salıp gelişmiş ve bütün varlığın, esrârını ruhunda taşıyan bir nilüfer gibidir; hem arzla hem de semâsıyla doğrudan doğruya olmasa bile dolaylı bir alakasının var olduğu sezilir. O, geçmiş bütün devirlerden değişik çizgilerle en asil, en soylu, en eski bir târihî pırlanta ve aynı zamanda değerini katkat arttırarak hep yeni kalabilmiş atik ve antik bir binadır; Hazret-i Âdem, sulbünden gelen bütün nesillerin ruh, karakter ve mizaçlarında en önemli bir kaynak olduğu gibi, Ka'be de yeryüzünde binâ ve inşaat vak'asının ruh, ma'nâ ve muhtevasını taşıyan sırlı bir evdir.

O'nun hariminde her zaman, Cennetlerden esip gelen ve hakikata açık gönüllere dolan bayıltıcı, Firdevsi kokular duyulur. Her an dünyanın dörtbir yanından koşup O'na gelenler, O'nu gördükleri andan itibaren kendilerinden geçer ve bu umûmî mihrâbın etrafında, ışığın çevresinde rakseden kelebekler gibi pervâz eder durur ve bütün ışıkların hakiki kaynağıyla daha yakından temas yollarını araştırırlar. Kendinden geçmiş gönül erlerinin tavafı, zâhiren Ka'be'nin çevresinde olmaktadır; hakikatta ise, bu deveran kalbe dayalı nurdan bir helezon içinde mekânsızlıkta cereyan etmektedir.

O'nun iklimine ulaşan ve O'nunla bulaşan âşık ruhlar, zaten özlerinde mevcud olan o yüksek düşünce ve tasavvurlarda daha da derinleşerek onun büyüsünü daha da bir başka duymaya başlarlar.

Böylelerinin nazarında Ka'be, Hakk katındaki yeri, insanlar nazarındaki ma'nâsı, rûhu, özü ve değerleriyle onlara şiir söyleyen, nasihat eden, ders veren bir üstad halini alır ve onların ruhların sürekli birşeyler fısıldar.

1- Amâ: Varlığın eter ötesi safhası veya semaların bir bulutsu, görünümünde olduğu ilk ân.. Tasavvufta, Vâhidiyet tecellisi.

Ka'be çevresinde, her vazife ve mükellefiyetin kendine göre bir büyüsü vardır. Ve imânlı sinelerin, büyünün tesirinde kalmamaları da düşünülemez. Her lahza onun çevresinde dönen, zaman zaman büyüyen ve büyüdükçe bir sel hâlini alıp o mübârek mekanın her yanını dolduran tavaftaki ruhlar; o çağlayan içinde duydukları heyecan ve cezbe ile kendilerini bütün bütün unutur, ledünnî ve ruhânî bir başka âleme uyanırlar. Orada, her söz, her duâ ve her yakarışta kendi aşk ve iştiyaklarının dile getirildiğini hisseder, kalblerdeki en mahrem duyguların, duyulmadık en mahrem kelimelerle seslendirildiğine şahid olur ve bütün ömür boyu, buradaki ses, ışık ve mûsikîyle bütünleşen hislerle, en erişilmez hazları, en ölümsüz hâtırâları içinde elde etmiş olurlar.[2]

Ravzâ

Ravzâ, bize dünyâda bulunmanın ruhunu duyuran biricik binâdır. Bu mübârek binâ ile münasebet ve kalbî alâkalarımız, bizde öyle kudsî heyecanlar hasıl eder ki; onu düşünüp, onun hakkında birşeyler söylerken, sanki iffetiyle tanıdığımız bir nâmus âbidesini anlatıyor gibi yanlışın en küçüğüne dahi düşmeyelim diye korkar ve tirtir titreriz. Onun aydınlık semtine dehalet eden her ruh, vicdanın derinliklerinde, Nâbi'nin:

"Sakın terk-i edebten kûy-ı mahbûb-ı Hüdâdır bu

Nazargâh-ı İlâhidir makam-ı Mustafâ'dır bu"

Na'tının yankılandığını duyar ve irkilir.

Mekke, beşer tarihi boyunca bir kısım kısa aralıkların istisnasıyla, hep insanlığın mihrabı olmuştur. Mekke'nin bu hususiyeti Ka'be'den ötürüdür. Ve bu yönüyle de Ka'be mihrablar mihrabıdır. Bu muhteşem mihrabın birde minberi vardır ki -Sahibine vücudumuzun zerrâtı adedindce salât ü selam olsun- o da Cennet bahçelerinden daha temiz olan Ravzâ-i Tâhire'dir.

Bahçe ma'nâsına gelen Ravzâ; inanmış insanların mukaddes şeylere karşı duydukları alâka, bu alâkadan kaynaklanan duygu, düşünce ve tasavvurların sürekli değişen telakkilerle, san'at-ma'bed-metâf-ı kudsiyân[3] mülâhazaları içinde ötedenberi bir çeper ve bir surla sınırlandırılmaya çalışılmış bir "hazîrat'ül-kuds"tür.[4]

Bu mübârek mekân, hürmet hissi ve san'at telakkisiyle defaatle zarf

2- M. Fethullah Gülen, Zamanın Altın Dilimi, 186-190.

3- metâf-ı Kudsiyân: Kudsilerin çevresinde dönüp durduğu yer ma'nasına Şair Nâbi'ye ait bir söz.

4- Hazîrat'ül-Kuds: Tasavvurlar üstü bir cennet bahçesi.

değiştirmiş.. dış nakışlarıyla tekrar ber tekrar oynanmış, ama kat'iyyen gönüller âlemiyle alâkalı ruh ve manasına ilişilmemiş ve ilişilememiştir.

Sahibinin rûhuna doğru parçalanmış sineler gibi aralanan kapılar veya onun ruhundan insanlığa açılan menfezlerin çokluğu gibi, Ravzâ-i Tâhire'nin de pekçok kapısı vardır. Bu kapılar arasında en namlısı da şâir Nabî merhumun:

"Felek mâh-ı nev-bâb üs-selam'ın sine çakıdır."

sözüyle anlattığı "Bâb'üs-selam: Selam kapısı"dır. Selâm verip bu kutlu kapıdan içeriye girenler, iki adım ötede Gönüllerin Efendisi'yle karşılaşacakmış gibi bir ruh haleti hissederler. Hisseder ve âdeta kendilerini bir kısım farklı esintilere salmış gibi olurlar.

Peygamber huzurunda bulunmanın vakar, ciddiyet ve temkîniyle, namaz kılan, duâ eden, salât ü selâm okuyan Hakk âşığı gönül erlerinin safları arasında, tıpkı nurlu bir koridorda yürüyor gibi, ışık alarak, aşk u şevkle dolarak Muvâcehe'ye[5] doğru ilerleyen uyanık bir insan, her adım başı, akla-hayâle gelmedik sürprizlerle karşılaşacağı hissiyle ilerler. Hele Muvâcehe, hele Muvacehe.. Oraya ulaşan nezih ruhlar, artık gözleri hiçbir şey görmüyor gibi, sadece O'nu anar ve inler, sadece O'nun hayal ve misâliyle tesellî olurlar. Hele bir de, daha önceden hazırlanmış ve hayalinde birkaç defa o eşiğe baş koyup vicdanının derinliği ve gönlünün sınırsızlığıyla oraya varmışsa.. doğrusu öyle bir tabloyu tasvir için sözünnutku tutulur ve beyân, aczini ifâdeden başka kelime bulamaz...

İnsan, daha çok hüzünle gülümseyen bir yüze benzeteceği, mübârek Merkâd'in kıble cihetindeki sütrenin önüne varınca, ümîd ve emel heyecanıyla çırpınıp duran yüzlerce âşık ruhla karşılaşır. Bu alabildiğine yeşil ve sihirli nûr iklimi, derecesine göre hemen herkese, bir başka âlemin kapısının önünde bulunma hissini verir. Öyle ki, müvâceheye ulaşan her âşık rûh, bir iki kadem ötede sevgisiyle bulaşacakmış gibi his ve heyecanla köpürür ve vicdanında aşk u şevkin kalem ve mürekkep görmemiş besteleri duyulmaya başlar.. derken, o altın iklimin sesleri, sözleri, görüntüleri binbir tedâî[6] ile onun bütün benliğini sarar ve onu zaman-üstü sırlı bir kuşağa çeker götürür. Bu kuşağa ulaşan herkes, bugünü dünle, dünüde Dost'un ışık çağıyla bir arada idrâk eder ve onun meclisinden sızıp gelen en mahrem fısıltıları duyar ve kendinden geçer...

5- Muvâcehe: Kıble tarafından Efendimiz'in nur-efşân kabrini çevreleyen mübârek parmaklıklar.

6- Tedâi: Çağrışım.

Ravzâ-i Tahire karşısında hayat, hep bir hülyâ ve rüyâ gibi yaşanır. Bütün bütün ona sırtını dönmeyen hemen her rûh, onun elinden aşk şarabı içmiş, mest olup kendinden geçmiş gibi, bir türlü bu sihirli âleminden ayrılmak istemez. Burada fikirler durur, ruhlar duyguların te'sirine girer ve bütün gönülleri bir vuslat arzusu sarar. Burada, insanın içinde birer çiçek gibi açan mahrem hülyâlar, âdeta insana Cennet bahçelerinin hazlarını ve cennetliklerin neş'e ve huzurunu tattırır gibi olur. Burası, hassas ruhların hülyâlarına matkap salmak için, Kudret eliyle tâ ezelden planlanıp kurulmuş ve hisleri, istekleri, sevgileri tutuşturan, besteleyip mırıldanan, dünyâda, gökler ötesinin bir uzantısı gibidir. Burada, kendini inanç buudlu tasavvurların rengîn ve zengin iklimine salabilenler, uçsuz-buçaksız hülyâlara dalar, yaşadıkları hayatın içinde bir sır, bir hafî, bir ahfâ[7] yolcusu gibi çok defa bizim için gizli kalan insanoğlunun asıl benliğini teşkil eden bir başka "ben"in varolduğunu duyarlar. Âdeta, şehâdet aleminin, ince tenteneli perdesi delinip de, herşeyin hakikatıyla beraber insanın özü de meydana çıkmış.. dolayısıyla herkes kendini uhrevîleşmiş gibi hisseder ve öbür âlemin ahengine uyar ve kendini Firdevsi hazlar içinde bulur.

Bizler, her zaman kendimizi Ka'be'de ibadet, Ravzâ'da da aşk u hasret kuşağında hisseder, birincide kulluk sırrını idrâkle cevap vermeye çalışır, ikincisini de samimiyet ve vefâ ile kucaklarız. Buralarda duyduğumuz şeylerin aslını tam tefrik edemesek bile, en duygulandırıcı şeylerden daha duygulandırıcı, en vecd verici şeylerden daha coşturucu; hülyâsıyla mest olduğumuz bir âlemi, kendine has âhengi, şiirî büyüsüyle duyar ve ifâdesi imkânsız hislerle yerlere kapanacak hâle geliriz.

Her zaman, aşk u şevkin gel-gitleri arasında yaşanan buradaki hayat, bir vuslat demi, bir "şeb-i arûz"[8] neşvesi içinde yaşanır. Her çığlık, her inilti, dosta açılan kapıların gıcırtıları gibi yüreklere ürperti salar. Ruh "vuslat" der inler arasıra dost yüzü kendi çağıyla kapısının önünde el pençe divan duranların, gözlerini yummuş, saygıyla bir menfez kollayanların hayâllerine kâh açılır, kâh kapanır. Ama sürekli imrendirir, sürekli ümitlendirir ve daima dikkatli geçer..

Burada duvarlar, sütunlar ve aşk matkaplarıyla oyulmuş gibi görünen kubbeler, hatta döşemeler, sergiler hemen herşey, mâvi, yeşil, sarı her rengin nazlı çiçeklerini andırır mâhiyette, güzelliklerin en derinliklerine açılmış yaşıyor gibidir..

7- Hafî-Ahfâ: İnsandaki mahiyeti pek fazla keşfedilemeyen duygular.

8- Şeb-i Arûs: Kutlu kavuşma âşıkın maşukuna kavuşması anı.

Zaten her zaman nezih bir rûha benzetebileceğimiz Merkad ve Yeşil Kubbe, âşıkların duygu ve düşünce dünyâlarındaki, derinliklerle yanyana gelince, öyle muammâlaşır ki, insan bulunduğu yeri Cennet'ten kopup gelmiş bir parça sanır.

Bugüne kadar mânevî havası ve ledünnî zevkleriyle pekçok feyizli makam gördüm.. bir hayli mübârek mahalleri müşâhede fırsatını buldum. Ama bunlar arasında, ruhumda en derin izler bırakan Peygamber (s.a.v.) köyü -o köyün izleri ebedlere kadar gönüllerimizde yaşasın- olmuştur. Ruhum o beldeyi her zaman bir "dâü's-sıla" hasretiyle kucaklamıştır. Kucaklarken de "işte bir avuç toprağını cihanlara değiştirmeyeceğim beldeler beldesi" demiş içimi çekmişimdir.

Bunlar, bir ham rûhun duyup hissettiği şeyler. İrfanla kanatlanıp, aşkla şahlanmış büyük sinelerin duyup hissettiklerini onlardan dinlemek ve onlardan öğrenmek icab eder. Bu mevzuda benim söylemeye çalıştıklarım ise; beceriksizliğin ve istidâtsızlığımın çehresinde hamiyet ehlini gayrete getirmeden başka birşey değildir... Bu kadarcık olsun birşey yapabilmişsem , onu Rûh-u Seyyid-ül-Enâm'ın teveccühüne vesile sayar, kapısının tokmağına dokunur "Beni de Yâ Resûlallâh..!" derim.[9]

❑ MESCİD-İ AKSA'DA NAMAZ

422-6409 ١٤٠٧ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِاللهِ الرَّقِّيُّ. ثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ. ثَنَا ثَوْرُ بْنُ يَزِيدَ عَنْ زِيَادِ بْنِ أَبِي سَوْدَةَ عَنْ أَخِيهِ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي سَوْدَةَ عَنْ مَيْمُونَةَ مَوْلَاةِ النَّبِيِّ ﷺ؛ قَالَتْ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَفْتِنَا فِي بَيْتِ الْمَقْدِسِ. قَالَ «أَرْضُ الْمَحْشَرِ وَالْمَنْشَرِ. ائْتُوهُ فَصَلُّوا فِيهِ. فَإِنَّ صَلَاةً فِيهِ كَأَلْفِ صَلَاةٍ فِي غَيْرِهِ» قُلْتُ: أَرَأَيْتَ إِنْ لَمْ أَسْتَطِعْ أَنْ أَتَحَمَّلَ إِلَيْهِ؟ قَالَ فَتُهْدِي لَهُ زَيْتًا يُسْرَجُ فِيهِ. فَمَنْ فَعَلَ ذَلِكَ فَهُوَ كَمَنْ أَتَاهُ».

في الزوائد: روى أبو داود بعضه. وإسناد طريق ابن ماجة صحيح ورجاله ثقات. وهو أصح من طريق أبي داود. فإن بين زياد بن أبي سودة وميمونة، عثمان بن أبي سودة. كما صرّح له ابن ماجة في طريقه، كما ذكره. صلاح الدين في المراسيل. وقد تُرك في أبو داود.

422. (1407) (6409)- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın azadlısı Meymuna (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü! Biz Beytü'l-

9- M. Fethullah Gülen, Zamanın Altın Dilimi sh. 191-195.

Makdis hakkında fetva ver!" demiştim. Şöyle buyurdular: "Orası mahşer (yani Kıyamet günü insanların toplanacağı) ve menşer (herkesin defterlerinin neşredileceği) yeridir. Oraya gidin ve içinde namaz kılın. Çünkü orada kılınacak tek namaz kendi dışındaki yerlerde kılacağınız bin namaz gibidir."

Ben tekrar sordum: "Ben oraya gitmeye muktedir olamazsam ne yapmalıyım?" Şu cevabı verdi: "Ona kandil yağı bağışlarsın, aydınlatılmasında kullanılır. Böyle yapan da oraya varan gibidir."

423-6410 ١٤٠٨ – حَدَّثَنَا عُبَيْدُاللهِ بْنُ الْجَهْمِ الأَنْمَاطِيُّ. ثنَا أَيُّوبُ بْنُ سُوَيْدٍ، عَنْ أَبِي زُرْعَةَ السَّيْبَانِيِّ، يَحْيَىٰ بْنِ أَبِي عَمْرٍو. ثنَا عَبْدُاللهِ بْنُ الدَّيْلَمِيِّ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَمْرٍو، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «لَمَّا فَرَغَ سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ مِنْ بِنَاءِ بَيْتِ الْمَقْدِسِ، سَأَلَ اللهَ ثَلاَثاً: حُكْماً يُصَادِفُ حُكْمَهُ، وَمُلْكاً لاَ يَنْبَغِي لأَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ، وَأَلاَّ يَأْتِيَ هذَا الْمَسْجِدَ أَحَدٌ لاَ يُرِيدُ إِلاَّ الصَّلاَةَ فِيهِ، إِلاَّ خَرَجَ مِنْ ذُنُوبِهِ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ». فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «أَمَّا اثْنَتَانِ فَقَدْ أُعْطِيهُمَا. وَأَرْجُو أَنْ يَكُونَ قَدْ أُعْطِيَ الثَّالِثَةَ».

(وأن لاَ يَأْتِي هذَا الْمَسْجِد) في الزوائد: اقتصر أبو داود على طرفه الأول من هذا الوجه دون هذه الزيادة. ورواه النسائي في الصغرى من هذا الوجه عن عمرو بن منصور، عن أبي مسهر، عن سعيد بن عبدالعزيز، عن ربيعة بن يزيد، عن أبي إدريس الخولاني، عن ابن الديلميّ به.

وإسناده طريق ابن ماجة ضعيف. لأن عبيدالله بن الجهنم لا يُعرف حاله، وأيوب بن سويد متفق على ضعفه.

423. (1408) (6410)- *Abdullah İbnu Amr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hz. Davud'un oğlu Süleyman, Beytu'l-Makdis'in inşaatını tamamlayınca Allah'tan üç şey talep etti: "Allah'ın hükmüne muvafık düşecek şekilde hüküm vermek, kendinden sonra kimseye nasip olmayacak bir saltanat, bu mescide sırf namaz kılmak niyetiyle gelenlerin günahlarından temizlenerek annelerinden doğdukları gündeki gibi olmaları."*

Resulullah ilave etti: "İlk ikisi verilmiştir, üçüncünün de verildiğini ümit ediyorum."

Mescid-i Aksâ

Bazen yerdeki takdirler semâdaki değerlere uymuyor. Bakıyorsunuz oradaki bir kudsî burada hakîr görülüyor, oradaki metâf-ı kudsiyân buradan iniyor. Şimdilerde Mescid-i Aksâ bu ma'nâya ne ürpertici bir misâl!..

Mûseviler ve Hıristiyanlar için öteden beri takdis edilegelen bu tarihi ünlü ma'bed, Müslümanlar için de ziyareti tavsiye edilen üç mescidden biri olma kudsiyetiyle serfiraz. Mescid-i Aksâ, Hz. Davud ve Süleyman peygamber döneminde altın çağını yaşadı. O muhteşem devirden şimdilerin karamsar ruhlarına kalan sâdece bir ağlama duvarı.

Bu iki ünlü nebîden sonra İsrail milletindeki iç bozulmaları, devlet çapındaki çözülmeler takip etti. Bunun tabii lazımı olarak da işgaller, tehcirler, sürgünler, esaretler, vesaireler... Asur'ların işgaline uğrayan Filistin ve Mescid-i Aksâ, bu zulüm tapanlamasının[10] açtığı yaraları tedavi edemeden, öncekileri unutturacak şekilde, bir kez de Babillerin zulüm paletleri altında ezilip inledi. Derken upuzun esaret yılları ve utandırıcı zilletler... Arkadan bir başka toparlanma faslı, onun arkasından da Roma'lıların kendilerine has işgal usulleri ve ayrı bir esaret ve zillet dönemi. Yıllar ve yıllar hep böyle Yahudi vefasızlığı, işgalci cefası ve boynunda zincir Mescid-i Aksa'nın inlemesiyle sürüp gitmiştir.

Mescid-i Aksâ, ikinci bir altın çağını, adil halife Hz. Ömer ile idrak etti. Birkaç asırlık bu yeni gül devrinden sonra haçlılar bir kere daha kan-irin ve alev içinde onun harimini kirletip kubbesine salib yerleştirdiler. Mescid-i Aksa'yı esaretten kurtarıp Müslümanlara onurunu iade edecek güçlü bir iradenin beklendiği bu dönemde, kutlu Ma'bed, karşısında büyük tarihi şahsiyet Selahaddin'i buldu, buldu ve kurtuldu. Bu mübarek ma'bedin dört asırlık en son sükûnet dönemi ise, yüksek ruh, nezih gönül ve büyük dahi Yavuz Selim'le gerçekleştirilmiştir.

Bir zamanlar, din ve dinî hatıraların ruh ve ma'na gibi duyulduğu, tütüpdurduğu ince ve nazlı bir mucizeler iklimiydi Mescid-i Aksa... Şimdi onu, hal-i hazırdaki sessizliği, daha doğrusu kendisinden beklenen sese göre durgunluğu, küskünlüğü ve yorgunluğuyla düşünüyor, onunla bulunamamanın "dâü's-sıla"sıyla inliyoruz.

Mescid-i Aksa, Ka'be ile beraber aynı zaman dilimi içinde gökten gelen emirlerle, yerden fışkırır gibi fışkırıp yükselmiş ve yerinde kudsîlerin mihrâbı, yerindede onların minberi olma payesiyle çağlar ve çağlar boyu harimine girenlere kanatlarını açmış; en amansız, en imansız devirlerde dahi onlara "La'zılle illâ zılluhû: Hak gölgeliğinin dışında gölge yoktur." soluklarıyla emniyet soluklamış ve yeryüzünün adeta *"Cennetü'l-me'vâ"*sı olmuş mukaddes ve mübarek bir mekandır.

Binbir hatıra ve ülyaya kaynaklık yapmış bu yüce ma'bed, şimdi,

---

10- Tapan: Tarlaya tohumun, üstünü örtmek için kullanılan ağaçtan yapılmış tarım aleti.

boynu buruk, iklîmi karanlık, görüp çektiklerinden bitap, acı acı yüzümüze bakıyor gibi bir hüzün var çehresinde. Onu böyle müşahede ettikçe adeta içimize kan damlıyor ve nefesimizin kesildiğini hissediyoruz. O, bir zamanlar gönüllerimize semaviliği fısıldayan en kudsî bir mihrab, en mübeccel bir minber iken, şimdi kolu,kanadı kırılmış, kökünden koparılmış, alem-şumul ışığı söndürülmüş, kısır ve inhisarcı bir anlayışın elinde sönecekmiş gibi duran bir mum ve devrilecekmiş gibi duran bir garip iskelet...

Bizler, kardeşlerinden koparılmış bu mahzun ma'bedi, ona ait levhalarda, maketlerde veya televizyon ekranlarını her müşahede edişimizde, onu, o muhteşem günleri çinde tahayyül eder, etrafındaki *"hayy-hû"*yu duymaya çalışır ve kendimizi tam onun temiz atmosferine salacağımız esnada, birdenbire onu esir eden hain ellerin gelip ruhumuza saplandığını, ciğerimizi söküp aldığını duyar gibi olur ve yerimizde kalakalırız. Bu vaziyetiyle o bize hep, bir kısım kanlı deliler tarafından öldürülmüş, parça parça ve lime lime edilmiş bir mağdur ve mazlum insan şeklinde görünür. Dostlarının vefasızlığı, düşmanlarının gadr-u cefası arasında sıkışıp kalmış bu mazlum ve mağdur varlık, sanki kesilip biçilirken, doğranıp sağa-sola saçılırken çığlık çığlık bağırmış da, sesini bize duyuramamış gibi bir sitem müşahede edilir çehresinde.

O, şaşkın ve hayret dolu gözlerimize, kendine has ve mahremiyetiyle her açılışında, vaktiyle taze, genç, alaka duyulan şimdi uçmuş renkleri, ölgülenmiş, manzarası; vaktiyle süslü ve nazlı, şimdi ihtiyar ve mecalsiz hali, vaktiyle ibadet ü taatle çınlayan nakışları, kesilmiş sesi ve levsiyat işgaline uğramış etrafıyla adeta, bir insanın inkıraz bulan tali'ini mırıldanmaktadır.

Evet, Mescid-i Aksa ki, bir zamanlar olgun ruhunu dolduran binbir hatır aile taşkın; geniş, yaldızlı, ziyalı ve sükuneti üfül üfül; kulakları semada, dudakları kalbimizin kulaklarında bize huzur fısıldayan dupduru bir ilahi nefehat kaynağı iken, şimdi gözlerimizi yaşlarla dolduran hali, gönüllerimizi ezen melali ile bize hüzün bestesi söyleyen kekeme bir dil...

Onun bu hale düşürüldüğünü ilk gördüğüm gün: *"Eyvah!"* dedim! Demek içinde Hz. Adem'in sesinin yankılandığı, çevresinde, Hz. İbrahim'in soluklarının hissedildiği, kubbesinin altında Davud ve Süleyman peygamberlerin "hayy-hû"yunun çınlanıp durduğu, bağrında Peygamberler Sultanı'nın sonsuza yelken açıp dost vuslatına erdiği, ikliminde Hz. Ömer'in emniyet ve güven soluklarının duyulduğu, minberinde Selahaddin'in tok sesinin işitildiği bu kubbe altında, bu duvarlar arasında bir

araya gelemeyecek, sevgiyle kucaklaşamayacak ve gürül gürül "ALLAH" diyemeyecek! Eyvah! Demek artık bu kapılar, ne hızlı ne de yavaş-ça, ne sevinçle ne de heyecanla inanan gönüllere ardına kadar açılama-yacak! Artık hiç kimse, oraya emeği geçmiş ve orayla alakalı hatıraların içinde yaşamış o büyük ruhlarla, onun bahçesinde, onun şadırvanının başında, onun semaya açık kubbesinin altında bir araya gelemeyecek ve geçmişin hülyalarını yarınları rüyalarıyla içiçe yaşayamayacak! Kimse onun ukbaya açık pencerelerinde sır arayamayacak, Cennet yamaçla-rını andıran ikliminde ruhanilerin koşuştuklarını tahayyül edemeyecek!

Demek artık, Mescid-i Aksa'ya ait bütün rüyalar, bütün hülyalar bitmiş.. çevresini aydınlatan ışıklar sönmüş, kubbesini aşıp göklere ulaşan tekbir, tehlil ve temcid sadaları susmuştu... Taşın da, ağacın da kulakları vardır derler. Dillerinin de olmasını ne kadar arzu ederdim! Evet; şu mübarek ma'bed dili olsaydı da, dün gördüklerini bugünkü çektiklerinin yanında ifade edebilseydi! Belki o zaman, edenler ettiklerinden ürker, geri durur; belki vefasız dostları da ürperir kendilerine gelirlerdi!

Ben şahsen, onun geçmişten gelen ruhunun kemirildiğini, ma'nasının soldurulup zebil edildiğini her gördükçe, Kudüs cephesinde ciddî bir bozguna uğradığımızı hissetmiş ve burkuntuyla iki büklüm olmuşumdur. Kimbilir, onun renk atan kubbesi, kararan duvarları, hüzünle akan şadırvanı ve bunlar gibi konuşmayı, şikayet etmeyi, içini dökmeyi beceremeyen insanları, boğulmaya dönen sükutlarında, ne çaresizliklerle bize bakmakta ve içlerinde ne acılar saklamaktadır..!

Bana şanlı geçmişimi gösteren ve onu hayallerime geri veren Mescid- i Aksâ'nın duman duman o hüzünlü duvarları, çevresinden kopup bulutlara ulaşmış gibi görünen kubbesi, hak mahremiyeti yolunda kurulmuş ve bizlerde bir haremlik hissi uyaran kubbe çevresi ve herbiri sonsuzluğun ayrı buudlarına açılıyor gibi görünen büyülü kapıları artık, belirsiz bir sis-duman içinde ve renk atmış birer resim gibi görünmekte..

Mescid-i Aksa'nın elden çıkmış olması, mensub olduğum din adına gayretime dokunuyor. Onu başkalarının elinde esir düşmüş görmek yürekler acısı. Doğrusu, onu öyle mahfazası kırılmış bir inci gibi gördükçe, içimden nefretler kopup yükseliyor ve ruhum temelinden sarsılıyor.

O, bugünkü haliyle, çevresinde gözyaşı dökülse de garib, hariminde namaz kılınsa da garibdir. Zira Mescid-i Aksa şu anda havra ile beraber kilis ve eseratlerin en acısını yaşamakta. Ve eğer canlanıp kendimize gelebileceksek, felç olmuş iradelerimizin yeniden canlanması, ruhlarımızın uyanıp kendine gelmesi için bundan daha dokunaklı bir tablo olamaz...

❑ CAMİDE NAMAZ

424-6411 ١٤١٣ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا أَبُو الْخَطَّابِ الدِّمَشْقِيُّ. ثنا رُزَيقٌ أَبُو عَبْدِاللهِ الأَلْهَانِيُّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «صَلاَةُ الرَّجُلِ فِي بَيْتِهِ بِصَلاَةٍ، وَصَلاَتُهُ فِي مَسْجِدِ الْقَبَائِلِ بِخَمْسٍ وَعِشْرِينَ صَلاَةً، وَصَلاَتُهُ فِي الْمَسْجِدِ الَّذِي يُجَمَّعُ فِيهِ بِخَمْسِمِائَةِ صَلاَةٍ: وَصَلاَتُهُ فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ بِمِائَةِ أَلْفِ صَلاَةٍ».

في الزوائد: إسناده ضعيف. لأن أبا الخطاب الدمشقيّ لا يُعرف حاله. وزريق فيه مقال. حكي عن أبي زرعة أنه قال: لا بأس به. وذكره ابن حبان في الثقات وفي الضعفاء، وقال: ينفرد بالأشياء. لا يشبه حديث الأثبات. لا يجوز الاحتجاج به إلا عند الوفاق.

424. (1413) (6411)- *Enes İbnu Malik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kişinin evinde kıldığı namazı bir namazdır, ama mahallesinin mescidinde kıldığı namazı yirmibeş namazdır. İçerisinde cum'a kılınan mescidde kıldığı namazı beşyüz namazdır. Mescid-i Aksa'da kıldığı namazı ellibin namazdır. Benim mescidimde kıldığı namazı da ellibin namazdır. Mescid-i Haram'da kıldığı namazı yüzbin namazdır."*

❑ MİNBERİN İNŞAASI, KÜTÜĞÜN AĞLAMASI

425-6412 ١٤١٥ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ خَلاَّدٍ الْبَاهِلِيُّ. ثَنَا بَهْزُ بْنُ أَسَدٍ. ثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ عَمَّارِ بْنِ أَبِي عَمَّارٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ وَعَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَخْطُبُ إِلَى جِذْعٍ. فَلَمَّا اتَّخَذَ الْمِنبَرَ ذَهَبَ إِلَى الْمِنبَرِ. فَحَنَّ الْجِذْعُ فَأَتَاهُ فَاحْتَضَنَهُ فَسَكَنَ. فَقَالَ: «لَوْ لَمْ أَحْتَضِنْهُ لَحَنَّ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ».

425. (1415) (6412)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir hurma kütüğüne dayanarak hutbe verirdi. Minber yapılınca (hutbelerde kütüğü bırakıp) minbere çıktı. Bunun üzerine kütük (bu ayrılık sebebiyle ağlayıp) inledi. *Aleyhissalâtu vesselâm* yanına gelip kucaklayıp teselli etti, kütük sustu. Aleyhissalâtu vesselâm şu açıklamayı yaptı: *"Eğer onu kucaklamasaydım Kıyamet gününe kadar inleyecekti."*

426-6413 ١٤١٧ - حَدَّثَنَا أَبُو بِشْرٍ، بَكْرُ بْنُ خَلَفٍ. ثنا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ عَنْ سُلَيْمَانَ التَّيْمِيِّ، عَنْ أَبِي نَضْرَةَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَقُومُ إِلى أَصْلِ شَجَرَةٍ (أَوْ قَالَ إِلى جِذْعٍ) ثُمَّ اتَّخَذَ مِنبراً. قَالَ فَحَنَّ الْجِذْعُ. (قَالَ جَابِرٌ) حَتَّى سَمِعَهُ أَهْلُ الْمَسْجِدِ. حَتَّى أَتَاهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَمَسَحَهُ فَسَكَنَ. فَقَالَ بَعْضُهُمْ: لَوْ لَمْ يَأْتِهِ لَحَنَّ إِلى يَوْمِ الْقِيَامَةِ.

في الزوائد: إسناده صحيح وابن أبي عديّ ثقة. وقال: وقد أخرجه النسائي عن جابر بسند آخر.

426. (1417) (6413)- *Hz. Cabir İbnu Abdillah* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (hutbe sırasında) bir ağaç kökünün -veya bir hurma kütüğünün dedi- yanında ayağa kalkardı. Sonradan bir minber edindi." Ravi der ki (terkedildiği vakit) hurma kütüğü ağladı."

Hz. Câbir der ki: "Kütüğün iniltisini bütün mescid halkı işitti. O kadar ki, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanına gelip okşadı. Bunun üzerine kütük sustu." Bazıları da: "Eğer Resululah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanına gel(ip teselli et)meseydi Kıyamet'e kadar ağlayacaktı" dedi."

427-6414 ١٤٢٠ - حَدَّثَنَا أَبُو هِشَامٍ الرِّفَاعِيُّ، مُحَمَّدُ بْنُ يَزِيدَ. ثنا يَحْيَى بْنُ يَمَانٍ. ثنا الأَعْمَشُ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُصَلِّي حَتَّى تَوَرَّمَتْ قَدَمَاهُ. فَقِيلَ لَهُ: إِنَّ اللهَ قَدْ غَفَرَ لَكَ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ. قَالَ: «أَفَلاَ أَكُونُ عَبْداً شَكُوراً؟».

في الزوائد: إسناد حديث أبي هريرة قويّ. احتج مسلم بجميع رواته. ورواه أصحاب الكتب الستة، سوى أبي داود، من حديث المغيرة. والترمذي من حديث جابر.

427. (1420) (6414)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* çok namaz kılardı. Öyle ki ayakları kabarmıştı. Kendisine "Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını affetmiştir (kendini niye bu kadar yıpratıyorsun?)" denildi. O bunlara şu cevabı verdi: *"Çok şükreden bir kul olmayayım mı?"*

❑ ÇOK SECDE

428-6415 ١٤٢٤ - حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ عُثْمَانَ الدِّمَشْقِيُّ. ثنا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ

خَالِدُ بْنُ يَزِيدَ الْمُرِّيُّ عَنْ يُونُسَ بْنِ مَيْسَرَةَ بْنِ حَلْبَسٍ عَنِ الصُّنَابِحِيِّ عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ؛ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «مَا مِنْ عَبْدٍ يَسْجُدُ للهِ سَجْدَةً إِلاَّ كَتَبَ اللهُ لَهُ بِهَا حَسَنَةً، وَمَحَا عَنْهُ بِهَا سَيِّئَةً، وَرَفَعَ لَهُ بِهَا دَرَجَةً. فَاسْتَكْثِرُوا مِنَ السُّجُودِ».

في الزوائد: إسناد حديث عبادة ضعيف، لتدليس الوليد بن مسلم.

428. (1424) (6415)- *Ubade İbnu's-Samit* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah için secde eden herkese Allah bir sevap yazar ve bu secde sebebiyle bir günahını affeder, makamını da bir derece artırır; öyleyse secdeyi çok yapın."*

AÇIKLAMA:

Kur'an-ı kerim'de cinler ve insanların ibadet için yaratıldığı belirtilmiştir. Binaenaleyh insanın yarıtılış gayesi, asli vazifesi ibadettir. İbadetin çeşitleri var ise de, en halisi, en belirgini namazdır. Bunun azami bir miktarı yoktur, asgari hudud vardır. Ne kadar çok olursa makbul ve memduhdur. Buna en güzel örneğini Aleyhissalâtu vesselâm vermiş, ayakları şişinceye kadar namaz kılmıştır."

Secde ile ilgili teşvik de namaza teşviktir. Çünkü çok secde, çok namazla gerçekleşir. Daha önce kaydettiğimiz hadislerde, kulun Allah'a en yakın olduğu halin secde hali olduğu belirtilmiştir.

❑ AYAKKABI NEREYE KONMALI?

429-6416 ١٤٣٢ – حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ حَبِيبٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ. قَالاَ: ثَنَا عَبْدُالرَّحْمٰنِ الْمُحَارِبِيُّ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «أَلْزِمْ نَعْلَيْكَ قَدَمَيْكَ. فَإِنْ خَلَعْتَهُمَا فَاجْعَلْهُمَا بَيْنَ رِجْلَيْكَ. وَلاَ تَجْعَلْهُمَا عَنْ يَمِينِكَ، وَلاَ عَنْ يَمِينِ صَاحِبِكَ، وَلاَ وَرَاءَكَ، فَتُؤْذِي مَنْ خَلْفَكَ».

في الزوائد: روى أبو داود بعض هذا الحديث. وفي إسناده عبدالله بن سعيد، متفق على تضعيفه.

429. (1432) (6416)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ayakkabılarını ayağından ayırma. Eğer çıkaracak olursan ayakkabılarını ayaklarının arasına koy.*

Onları sağına koyma, arkadaşının sağına da koyma; arkana da koyma, aksi takdirde arkandakine ezada bulunursun."

AÇIKLAMA:

Namazgahta ayakkabının çıkarılmaması onların temiz olma şartına bağlıdır. Pis olursa namaz sahih olmayacağından çıkarılması gerekir. Hadiste ayakkabılarla kimsenin rahatsız edilmemesi üzerinde ısrar edilmiştir. Başka rivayetlerinde de sol tarafta kimse bulunmadığı takdirde, ayakkabıların sol tarafa konabileceği ifade edilmiştir. Şarihler ayakkabıların ayakların arasına veya önüne konma ruhsatını temiz olmalarına veya temiz bir şeyle örtülme şartına bağlarlar. Pis olur, örtü de bulunmazsa namaz kılanın beden veya elbisesinin değmesiyle namazın bozulacağını belirtirler. Cemiyetimizin bugünkü örfü ayakkabıları hususi olarak tanzim edilen ayakkabılıklara bırakmaktır. Ancak her halukarda, bunun bir örf olduğunun, ayakkabısını, dileyenin başkalarını rahatsız etmemek, mescidi kirletmemek şartıyla beraberinde götürmenin şer'an caiz olduğunun bilinmesi gereklidir. Günümüzde naylon torbalar bu maksatla kullanmaya ziyadesiyle elverişlidir. Kalabalık camilerde çalınma veya dışarı çıkışta koyduğu yerde bulamama gibi endişeleri olan kimseler dinin bu ruhsatından en azından cum'a ve bayram namazlarında istifade edebilirler, yeter ki söylenen mahzurlara yer verilmesin.

CENAZE BÖLÜMÜ

❑ HASTA ZİYARETİ

430-6417 ١٤٣٤ – حَدَّثَنَا أَبُو بِشْرٍ بَكْرُ بْنُ خَلَفٍ وَمُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. قَالاَ: ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ سَعِيدٍ ثَنَا عَبْدُ الْحَمِيدِ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ حَكِيمِ بْنِ أَفْلَحَ، عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «لِلْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ أَرْبَعُ خِلاَلٍ: يُشَمِّتُهُ إِذَا عَطَسَ، وَيُجِيبُهُ إِذَا دَعَاهُ، وَيَشْهَدُهُ إِذَا مَاتَ، وَيَعُودُهُ إِذَا مَرِضَ».

في الزوائد: إسناد حديث أبي مسعود صحيح. وأصل الحديث في الصحيحين وغيرهما، من رواية غيره.

430. (1434) (6417)- *Ebu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Müslüman için müslüman üzerinde dört haslet vardır: "Hapşırınca (elhamdülillah! derse) teşmit etmek (yerhamukallah! demek), davet edince icabet etmek, öldüğü zaman (cenazesinde) hazır bulunmak, hastalandığı zaman geçmiş olsun ziyareti yapmak."*

431-6418 ١٤٣٥ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «خَمْسٌ مِنْ حَقِّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ: رَدُّ التَّحِيَّةِ، وَإِجَابَةُ الدَّعْوَةِ، وَشُهُودُ الْجِنَازَةِ، وَعِيَادَةُ الْمَرِيضِ، وَتَشْمِيتُ الْعَاطِسِ إِذَا حَمِدَ اللهَ».

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات. والحديث بهذا الوجه في الصحيحين، لكن بغير هذا السياق.

431. (1435) (6418)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir müslümanın diğer bir müslüman üzerinde beş hakkı vardır: Selamını almak, davete icabet,*

cenazeye katılmak, hasta ziyareti, "elhamdülillah!" dediği takdirde hapşırana yerhamukallah (diyerek teşmitte bulunmak)."

432-6419 ١٤٣٧– حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا مَسْلَمَةُ بْنُ عَلِيٍّ. ثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، عَنْ حُمَيْدٍ الطَّوِيلِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ لاَ يَعُودُ مَرِيضاً إِلاَّ بَعْدَ ثَلاَثٍ.

في الزوائد: في إسناده مسلمة بن عليّ، قال فيه البخاريّ وأبو حاتم وأبو زرعة: منكر الحديث. ومن منكراته حديث (كان لا يعود مريضاً إلا بعد ثلاثة أيام) قال أبو حاتم: هذا منكر باطل. وقال ابن عديّ: أحاديثه غير محفوظة. واتفقوا على تضعيفه.

قال السنديّ: قلت لكن الأحاديث ذكرها السخاويّ في المقاصد الحسنة، وقال: يتقوّى بعضها ببعض. وكذلك أخذ به بعض التابعين.

432. (1437) (6419)- *Enes İbnu Malik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir kimse hastalanacak olsa ona üç günden sonra geçmiş olsun ziyaretinde bulunurdu."

433-6420 ١٤٣٩– حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْخَلاَّلُ. ثَنَا صَفْوَانُ بْنُ هُبَيْرَةَ. ثَنَا أَبُو مَكِينٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ عَادَ رَجُلاً فَقَالَ: «مَا تَشْتَهِي؟» قَالَ: أَشْتَهِي خُبْزَ بُرٍّ. قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «مَنْ كَانَ عِنْدَهُ خُبْزُ بُرٍّ فَلْيَبْعَثْ إِلَى أَخِيهِ». ثُمَّ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «إِذَا اشْتَهَى مَرِيضُ أَحَدِكُمْ شَيْئاً، فَلْيُطْعِمْهُ».

في الزوائد: في إسناده صفوان بن هبيرة، وذكره ابن حبان في الثقات. وقال النفيليّ: لا يتابع على حديثه. قلت: وقال في تقريب التهذيب: ليّن الحديث.

433. (1439) (6420)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir hastayı ziyaret etti ve: *"Canın ne çekiyor?"* diye sordu. Hasta "Buğday ekmeği!" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Kimin yanında buğday ekmeği varsa kardeşine göndersin!"* dedi. Sonra Resulullah ilave etti: *"Birinizin hastası bir şeye iştah duyarsa ondan yedirsin."*

434-6421 ١٤٤٠– حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ وَكِيعٍ. ثَنَا أَبُو يَحْيَى الْحِمَّانِيُّ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ يَزِيدَ الرَّقَاشِيِّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: دَخَلَ النَّبِيُّ ﷺ عَلَى مَرِيضٍ يَعُودُهُ. فَقَالَ: «أَتَشْتَهِي شَيْئاً؟ أَتَشْتَهِي كَعْكاً؟» قَالَ: نَعَمْ. فَطَلَبُوا لَهُ.

في الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف يزيد بن أبان الرقاشيّ.

434. (1440) (6421)- *Hz. Enes İbnu Malik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ziyaretine gittiği bir hastanın yanına girdi ve *"Bir şey canın çekiyor mu? Kek canın çekiyor mu?"* diye sordu. Hasta "evet!" deyince ona kek aradılar."

435-6422 ١٤٤١– حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُسَافِرٍ. حَدَّثَنِي كَثِيرُ بْنُ هِشَامٍ. ثَنَا جَعْفَرُ بْنُ بُرْقَانَ، عَنْ مَيْمُونِ بْنِ مِهْرَانَ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ؛ قَالَ: قَالَ لِي النَّبِيُّ ﷺ: «إِذَا دَخَلْتَ عَلَى مَرِيضٍ فَمُرْهُ أَنْ يَدْعُوَ لَكَ. فَإِنَّ دُعَاءَهُ كَدُعَاءِ الْمَلاَئِكَةِ».

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات. إلا أنه منقطع. قال العلامي في المراسيل والمزيّ: في رواية ميمون بن مهران عن عمر ثلمة. أ هـ. وفي الأذكار للنوويّ: ميمون لم يدرك عمر.

435. (1441) (6422)- *Ömer İbnu'l-Hattab* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana: *"Bir hastanın yanına girince, ondan sana dua edivermesini talep et. Çünkü onun duası meleklerin duası gibidir"* buyurdular."

❑ ÖLECEK KİMSEYE LAİLAHE İLLALLAH TELKİNİ

436-6423 ١٤٤٦– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا أَبُو عَامِرٍ. ثَنَا كَثِيرُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِاللهِ ابْنِ جَعْفَرٍ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لَقِّنُوا مَوْتَاكُمْ: لاَ إِلَـهَ إِلاَّ اللهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ، سُبْحَانَ اللهِ رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، اَلْحَمْدُلِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! كَيْفَ لِلأَحْيَاءِ؟ قَالَ «أَجْوَدُ، وَأَجْوَدُ».

في الزوائد: في إسناده إسحاق. لم أر من وثّقه ولا من جرحه. وكثير بن يزيد، قال فيه أحمد: ما أرى به بأسا. وقال ابن معين: ليس بشئ. وقال مرة: ليس به بأس وقال مرة: صالح، ليس بالقوىّ. وقال النسائي: ضعيف. وقيل: ثقة. وباقي رجاله ثقات.

436. (1446) (6423)- *Abdullah İbnu Cafer* babasından (radıyallahu anh) naklen anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ölülerinize (ölmek üzere olanlara) Lailahe illallahu'l-Halimu'l-Kerim, Subhanallahi Rabbi'l-Arşi'l-Azim, Elhamdulillahi Rabbi'l-Alemin" demeyi telkin edin!"* Yanındakiler: "Ey Allah'ın Resulü! Bunun sağlara telkini nasıldır?" dediler. *"Daha güzeldir, daha güzeldir!"* buyurdular."

❑ ÖLECEK KİMSENİN YANINDA NE KONUŞMALI?

437-6424 ١٤٥٠ – حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الأَزْهَرِ. ثنا مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَىٰ. ثنا يُوسُفُ بْنُ الْمَاجِشُونِ. ثنا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْكَدِرِ؛ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ وَهُوَ يَمُوتُ. فَقُلْتُ: اقْرَأْ عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ السَّلَامَ.

في الزوائد: هذا إسناد صحيح ورجاله ثقات إلا أنه موقوف.

437. (1450) (6424)- *Muhammed İbnu'l-Münkedir* anlatıyor: "Hz. Cabir (radıyallahu anh)'ın yanına girdim. Ölmek üzereydi: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bizden selam götür!" dedim."

❑ MÜ'MİN CAN ÇEKİŞME HALİNDEN SEVAP KAZANIR

438-6425 ١٤٥١ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثنا الأَوْزَاعِيُّ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ دَخَلَ عَلَيْهَا وَعِنْدَهَا حَمِيمٌ لَهَا يَخْنُقُهُ الْمَوْتُ. فَلَمَّا رَأَى النَّبِيُّ ﷺ مَا بِهَا قَالَ لَهَا: «لَا تَبْتَئِسِي عَلَى حَمِيمِكِ. فَإِنَّ ذٰلِكَ مِنْ حَسَنَاتِهِ».

في الزوائد: هذا إسناد صحيح ورجاله ثقات. والوليد بن مسلم، وإن كان يدلّس، فقد صرّح بالتحديث، فزال ما يخشى.

438. (1451) (6425)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlattığına göre: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün yanına girdiği sırada, bir yakınının nefesini ölüm kesmek üzere idi. *Aleyhissalâtu vesselâm Hz. Aişe'* nin üzüntüsünü görünce kendisine: *"Şu yakının için üzülme. Zira onun şu ızdırabı hasenatındandır!"* buyurdular."

439-6426 ١٤٥٣ – حَدَّثَنَا رَوْحُ بْنُ الْفَرَجِ. ثنا نَصْرُ بْنُ حَمَّادٍ. ثنا مُوسَىٰ بْنُ كُرْدَمٍ، عَنْ مُحَمَّدِ ابْنِ قَيْسٍ، عَنْ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِي مُوسَىٰ؛ قَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ مَتَى تَنْقَطِعُ مَعْرِفَةُ الْعَبْدِ مِنَ النَّاسِ؟ قَالَ: «إِذَا عَايَنَ».

في الزوائد: في إسناده نصر بن حمّاد، كذّبه يحيى بن معين وغيره. ونسبه أبو الفتح الأزديّ لوضع الحديث.

439. (1453) (6426)- *Ebu Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a (ölmek üzere olan bir kimsenin) insanları tanıma hali ne zaman sona erer?" diye sordum. *"(Gaybi hakikatları) gördüğü zaman!"* buyurdular."

❑ ÖLÜNÜN GÖZÜ KAPATILIR

440-6427 ١٤٥٥ – حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ، سُلَيْمَانُ بْنُ تَوْبَةَ. ثنا عَاصِمُ بْنُ عَلِيٍّ. ثنا قَزَعَةُ بْنُ سُوَيْدٍ، عَنْ حُمَيْدٍ الأَعْرَجِ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ مَحْمُودِ بْنِ لَبِيدٍ، عَنْ شَدَّادِ بْنِ أَوْسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِذَا حَضَرْتُمْ مَوْتَاكُمْ، فَأَغْمِضُوا الْبَصَرَ. فَإِنَّ الْبَصَرَ يَتْبَعُ الرُّوحَ. وَقُولُوا خَيْراً. فَإِنَّ الْمَلاَئِكَةَ تُؤَمِّنُ عَلَى مَا قَالَ أَهْلُ الْبَيْتِ».

في الزوائد: إسناده حسن، لأن قزعة بن سويد مختلف فيه. وباقي رجاله ثقات.

440. (1455) (6427)- *Şeddad İbnu Evs* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ölülerinizin yanında hazır bulunduğunuz takdirde (ölünce) gözlerini kapayıverin. Çünkü göz, ruhu takip eder (ve açık kalır). Ayrıca hakkında hayır söyleyin. Çünkü melekler ev halkının söylediklerine "amin" derler."*

❑ ÖLÜNÜN GASLİ

441-6428 ١٤٦١ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُصَفَّى الْحِمْصِيُّ. ثنا بَقِيَّةُ الْوَلِيدِ، عَنْ مُبَشِّرِ بْنِ عُبَيْدٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لِيُغَسِّلْ مَوْتَاكُمُ الْمَأْمُونُونَ».

في الزوائد: في إسناده بقية، وهو مدلس، وقد رواه بالعنعنة. ومبشر بن عبيد، قال فيه أحمد: أحاديثه كذب موضوعة. وقال البخاري: منكر الحديث. وقال الدارقطنّي: متروك الحديث، يضع الأحاديث ويكذب.

441. (1461) (6428)- *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ölülerinizi güvendiğiniz kimseler yıkasın."*

442-6429 ١٤٦٢ – حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا عَبْدُالرَّحْمَٰنِ الْمُحَارِبِيُّ. ثنا عَبَّادُ بْنُ كَثِيرٍ، عَنْ عَمْرِو ابْنِ خَالِدٍ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ ضَمْرَةَ، عَنْ عَلِيٍّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ غَسَّلَ مَيِّتاً وَكَفَّنَهُ وَحَنَّطَهُ وَحَمَلَهُ وَصَلَّى عَلَيْهِ، وَلَمْ يُفْشِ عَلَيْهِ مَا رَأَى، خَرَجَ مِنْ خَطِيئَتِهِ مِثْلَ يَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ».

في الزوائد: هذا إسناد ضعيف. فيه عمر بن خالد، كذّبه أحمد وابن معين.

442. (1462) (6429)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim bir ölüyü yıkar, kefenler, kefenini güzel kokulu maddelerle kokulandırır, taşır ve namazını kılar, cenazeyle ilgili olarak gördüğü (kötü alametleri ölü) aleyhine yaymazsa, (bu yaptığına mükafaat olarak) günahlarından temizlenir ve annesinden doğduğu gün gibi (tertemiz) olur."*

AÇIKLAMA:

Son iki hadis, mana itibariyle birbirini tamamlar. Birinci hadis ölülerin güvenilir kimselere yıkatılmasını emrederken, ikinci hadis, "güvenilir"liği kısmen açıklar: Ölüde görülen ve aleyhine yorum vesilesi yapılacak bazı kusurları açıklama.. Şu halde bu hallerin ifşa edilmemesi esastır. Bunu ifşa etmeyeceği hususunda güvenilen kimselere yıkama işi yaptırılmalıdır.

❑ KARI KOCAYI, KOCA KARIYI GASLEDEBİLİR

443-6430 ١٤٦٥ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحيىٰ. ثنا أَحْمَدُ بْنُ حَنبلٍ. ثنا مُحَمَّدُ بنُ سَلَمَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ ابنِ إِسْحَاقَ، عَنْ يَعقُوبَ بنِ عُتْبَةَ، عَنِ الزُّهرِيِّ، عَنْ عُبَيْدِ اللّٰهِ بنِ عَبْدِاللّٰهِ، عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: رَجَعَ رَسُولُ اللّٰهِ مِنَ الْبَقِيعِ. فَوَجَدَنِي وَأَنَا أَجِدُ صُدَاعاً فِي رَأْسِي. وَأَنَا أَقُولُ: وَارَأْسَاهُ. فَقَالَ: «بَلْ أَنَا، يَا عَائِشَةُ! وارَأْسَاهُ» ثُمَّ قَالَ: «مَا ضَرَّكِ لَوْ مِتِّ قَبْلِي فَقُمْتُ عَلَيْكِ فَغَسَّلْتُكِ وَكَفَّنْتُكِ وَصَلَّيْتُ عَلَيْكِ وَدَفَنْتُكِ».

في الزوائد: إسناد رجاله ثقات. رواه البخاري من وجه آخر مختصراً.

443. (1465) (6430)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Baki'den dönmüştü. Beni, başımdaki bir ağrıdan hastalanmış ve "vay başım" çekerken buldu.

"Ey Aişe, asıl hasta benim, vay başım!" dedi ve sonra ilave etti: "Benden önce ölsen de senin başında durup seni (kendi elimle) yıkasam, kefenlesem, namazını kıldırsam ve defnetsem, senin için daha iyidir."

AÇIKLAMA:

Bu hadis, kocanın, ölen hanımının cenazesini yıkayabileceğini ifade ederse de, Hanefi üleması başka karinelerden hareketle, kadının ölmesiyle erkeğinden nikah bağının kalkacağına ve dolayısıyla erkeğin, ölen

karısını yıkayamayacağını söylemiştir. Ancak kadın, ölen kocasını yıkayabilir. Çünkü iddet beklemek zorundadır. *İmam Şafii, Malik* ve meşhur kavlinde *Ahmed*, ölüm halinde eşlerin birbirini yıkayabileceğine hükmetmişlerdir.

❑ RESULULLAH'IN GASLİ

444-6431 ١٤٦٦– حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ يَحْيَىٰ بْنِ الأَزْهَرِ الْوَاسِطِيُّ. ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ. ثَنَا أَبُو بُرْدَةَ، عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ مَرْثَدٍ، عَنِ ابْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ أَبِيـــهِ؛ قَالَ: لَمَّا أَخَذُوا فِي غُسْلِ النَّبِيِّ ﷺ نَادَاهُمْ مُنَادٍ مِنَ الدَّاخِلِ: لاَ تَنْزِعُوا عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَمِيصَهُ.

في الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف أبي بردة، واسمه عمر بن يزيد التيمي. وقول الحاكم: إن الحديث صحيح، وأبو بردة هو يزيد بن عبدالله – وهمٌ. لما ذكره المزيّ في الأطارف والتهذيب.

444. (1466) (6431)- *Büreyde* (radıyallahu anh) anlatmıştır: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vefat edince, yıkamak istedikleri vakit dahilden bir münadi şöyle nida etti: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gömleğini üzerinden çıkarmayın."

445-6432 ١٤٦٧– حَدَّثَنَا يَحْيَىٰ بْنِ خِذَامٍ. ثَنَا صَفْوَانُ بْنُ عِيـــسَىٰ. ثَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَعِيـــدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ؛ قَالَ: لَمَّا غَسَّلَ النَّبِيَّ ﷺ ذَهَبَ يَلْتَمِسُ مِنْهُ مَا يَلْتَمِسُ مِنَ الْمَيِّتِ، فَلَمْ يَجِدْهُ. فَقَالَ: بِأَبِي الـــطَّيِّبُ. طِبْتَ حَيّاً وَطِبْتَ مَيِّتاً.

في الزوائد: هذا إسناده صحيح ورجاله ثقات. لأن يحيى بن خذام ذكره ابن حبان في الثقات. وصفوان ابن عيسى احتج به مسلم. والباقي مشهورون.

445. (1467) (6432)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh)'tan anlatıldığına göre: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı yıkadığı zaman, ölüde aranan (idrar, gaita gibi) şeyleri aradı, fakat bulamadı. Bunun üzerine: "Babam sana feda olsun. Sen çok temizsin, hayatta iken temizdin, ölünce de temizsin!" dedi.

446-6433 ١٤٦٨– حَدَّثَنَا عَبَّادُ بْنُ يَعْقُوبَ. ثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ زَيْدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ جَعْفَرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَلِيٍّ؛ قَالَ: قَالَ

رَسُولُ اللهِ ﷺ : «إِذَا أَنَا مُتُّ فَاغْسِلُونِي بِسَبْعِ قِرَبٍ، مِنْ بِئْرِي، بِئْرِ غَرْسٍ».

في الزوائد: هذا إسناده ضعيف. لأن عباد بن يعقوب قال فيه ابن حبان: كان رافضيا داعيا. ومع ذلك كان يروي المناكير عن المشاهير. فاستحق الترك. وقال ابن طاهر: هو من غلاة الروافض، مستحق ترك روايته عنه. وترك الرواية عنه جماعة من الحفاظ. وقال الذهبيّ: روى عنه البخاريّ مقروناً بغيره. وشيخه مختلف فيه.

446. (1468) (6433)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Ben ölünce, beni Gars adlı kuyumdan yedi kırba su ile yıkayın."***

AÇIKLAMA:

Bu hadisler, *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, vasiyeti üzerine, Hz. Ali tarafından yıkandığını, yıkanırken üzerinden gömleğinin çıkarılmadığını, Gars kuyusunun suyu ile yıkandığını ifade etmektedir. Başka rivayetlerde, yıkama meselesinde ashabın ihtilafı üzerine, gömleğinin çıkarılmadan yıkanacağı gaibten bir sesle duyurulduğu belirtilmiştir. Yıkama işinde *Hz. Ali*'ye *Hz. Abbas, Abbas*'ın oğlu *Fadl, Üsame İbnu Zeyd, Kasım* ve Resulullah'ın azadlılarından Salih radıyallahu anhüm ecmain yardımcı olmuşlardır. Üsame su dökmüş, Ali yıkamış, diğerleri de sağa sola çevirme işlerinde yardımcı olmuşlardır.Bir rivayette, Aleyhissalâtu vesselâm'ın Hz. Ali'ye: *"Senden başkası beni yıkamasın. Çünkü kim benim avretimi görürse gözü kör olur"* demiştir. Hz. Ali'nin, Resulullah'ın avretine bakmamakta çok sakındığını bildiği için ona vasiyet ettiği belirtilmiştir.

447-6434 ١٤٧٠ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفٍ الْعَسْقَلَانِيُّ. ثنا عَمْرُو بْنُ أَبِي سَلَمَةَ، قَالَ: هٰذَا مَا سَمِعْتُ مِنْ أَبِي مُعَيْدٍ، حَفْصِ بْنِ غَيْلَانَ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ مُوسَىٰ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: كُفِّنَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي ثَلَاثِ رِيَاطٍ بِيضٍ سُحُولِيَّةٍ.

في الزوائد: قلت أصله في الصحيحين من حديث عائشة وابن عباس. وإسناد حديث ابن عمر حسن، لقصور سليمان بن موسى وحفص بن غيلان عن درجة أهل الحفظ والضبط والإتقان.

447. (1470) (6434)- *Abdullah İbnu Ömer* radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Suhuliyye denen üç parça beyaz ince bez içinde kefenlenmiştir."

448-6435 ١٤٧١ – حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا عَبْدُاللهِ بْنُ إِدْرِيسَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، عَنِ الْحَكَمِ عَنْ مِقْسَمٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: كُفِّنَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي

ثَلاثَةِ أَثْوَابٍ: قَمِيصُهُ الَّذِي قُبِضَ فِيهِ، وَحُلَّةٌ نَجْرَانِيَّةٌ.

قالَ النوويّ: هذا الحديث ضعيف، لا يصح الاحتجاج به. لأن يزيد بن أبى زياد مجمع على ضعفه. سيّما وقد خالف روايته رواية الثقات.

448. (1471) (6435)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* üç parça giysi içerisine kefenlenmiştir: İçerisinde vefat ettiği gömleği ve Necrani (iki parçalı) hulle."

❑ KEFENLENEN ÖLÜYE BAKMAK

449-6436 ١٤٧٥- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ سَمُرَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ. ثَنَا أَبُو شَيْبَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: لَمَّا قُبِضَ إِبْرَاهِيمُ ابْنُ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ لَهُمُ النَّبِيُّ ﷺ: «لاَ تُدْرِجُوهُ فِي أَكْفَانِهِ حَتَّى أَنْظُرَ إِلَيْهِ» فَأَتَاهُ فَانْكَبَّ عَلَيْهِ، وَبَكَىٰ.

في الزوائد: إسناده ضعيف، لأن أبا شيبة، قال ابن حبان: روى عن أنس ماليس من حديثه، لا يحل الرواية عنه. وقال البخاريّ: صاحب عجائب. وقال أبو حاتم: ضعيف الحديث، منكر الحديث روى عنه عجائب.

449. (1475) (6436)- *Hz. Enes İbnu Malik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın oğlu İbrahim vefat etiği zaman ashabına: *"Ben oğluma bakmadıkça, onu kefenlerinin içine dahil etmeyin"* buyurdu. (Yıkama işi bitince kefenlemezden önce) çocuğa yaklaştı, üzerine eğilip baktı ve ağladı."

AÇIKLAMA:

Hadis, kefenlenmezden önce ölüye bakmanın caiz olduğuna, sessizce ağlanabileceğine delildir. Bakma, avretine olmamalıdır, bakılması caiz olan yerlerine olmalıdır.

450-6437 ١٤٧٨- حَدَّثَنَا حُمَيْدُ بْنُ مَسْعَدَةَ. ثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ عُبَيْدِ بْنِ نِسْطَاسٍ، عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ؛ قَالَ: قَالَ عَبْدُاللهِ بْنُ مَسْعُودٍ: مَنِ اتَّبَعَ جَنَازَةً فَلْيَحْمِلْ بِجَوَانِبِ السَّرِيرِ كُلِّهَا. فَإِنَّهُ مِنَ السُّنَّةِ. ثُمَّ إِنْ شَاءَ فَلْيَتَطَوَّعْ. وَإِنْ شَاءَ فَلْيَدَعْ.

في الزوائد: رجال الإسناد ثقات، لكن الحديث موقوف. حكمه الرفع. وأيضا، هو منقطع. فإن أبا عبيدة لم يسمع من أبيه. قاله أبو حاتم وأبو زرعة وغيرهما.

450. (1478) (6437)- *Abdullah İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) an-

latıyor: "Bir cenazeyi takip eden kimse, naaşın bütün taraflarını (sırayla) omuzlasın. Zira bu sünnettir. Sonra dilerse tekrar nafile taşıması yapsın, dilerse taşıma işini terketsin."

AÇIKLAMA:

Hadis, cenazeyi sağ-sol, ön-arka her bir tarafından birer parça taşımanın sünnet olduğunu ifade eder. Bu miktar taşıyan, sünneti ifa etmiş olur. Dileyen ikinci sefer taşıma işine iştirak edebilir. Bu takdirde sevabı ziyadeleşir.

451-6438 ١٤٧٩ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدِ بْنِ عَقِيلٍ ثَنَا بِشْرُ بْنُ ثَابِتٍ. ثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِي مُوسَىٰ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ رَأَى جَنَازَةً يُسْرِعُونَ بِهَا. قَالَ: «لِتَكُنْ عَلَيْكُمُ السَّكِينَةُ».

في الزوائد: ليث هو ابن سليم، ضعيف. وتركه يحيى بن القطان وابن معين وابن مهديّ. ومع ضعفه فالحديث يخالف ما في الصحيحين من حديث أسرعوا بالجنازة.

451. (1479) (6438)- *Ebu Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir cenazenin sür'atle götürüldüğünü görmüştü, (müdahale ederek): *"Sükunetle gidin!"* buyurdular.."

AÇIKLAMA:

Başka hadislerde cenazenin bir an önce defni hususunda acele edilmesi tavsiye buyrulmuştur. Burada ise acelecilik yasaklanmaktadır. Sadedinde olduğumuz yasağı çok aşırı olan aceleciliğe, bilhassa taşıma sırasındaki aşırı sür'ate hamledebiliriz.

Çabukluk, ölüm defin arasındaki hizmetlerin bekletilmeden, geciktirilmeden yapılması manasında anlaşılmalıdır.

❑ CENAZE TAŞIYANIN KIYAFETİ

452-6439 ١٤٨٥ – حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدَةَ. أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ النُّعْمَانِ. حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحَزَوَّرِ، عَنْ نُفَيْعٍ، عَنْ عِمْرَانَ بْنِ الْحُصَيْنِ وَأَبِي بَرْزَةَ؛ قَالاَ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِي جَنَازَةٍ. فَرَأَى قَوْماً قَدْ طَرَحُوا أَرْدِيَتَهُمْ يَمْشُونَ فِي قُمُصٍ. فَقَالَ

رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : «أبفعلِ الْجاهليَّة تَأْخُذُونَ؟ أَوْ بصُنْعِ الْجاهليَّة تَشَبَّهُونَ؟ لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ أَدْعُو عَلَيْكُمْ دَعْوَةً تَرْجِعُونَ فِي غَيْرِ صُوَرِكُمْ» قَالَ، فَأَخَذُوا أَرْدِيَتَهُمْ وَلَمْ يَعُودُوا لِذلِكَ.

في الزوائد: هذا إسناده ضعيف. فيه نفيع بن الحارث أبو داود الأعمى، تركه غير واحد. ونسبه يحيى بن معين وغيره للوضع. وعلي بن الحزوّر، كذلك متروك الحديث. وقال البخاريّ: منكر الحديث عنده عجائب. وقال مرة: فيه نظر.

452. (1485) (6439)- *İmran İbnu'l-Husayn* ve *Ebu Berze* radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte bir cenazeye gittik. (Bu esnada) *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ridalarını atıp sadece gömlekleri içerisinde yürümekte olan bir cemaat gördü ve: *"Cahiliye amelini mi işliyorsunuz? Yoksa cahiliye fiilini yaparak onlara mı benzemeye çalışıyorsunuz? Şu suretinizden bir başka suretle (kabristandan) dönmeniz için hakkınızda beddua etmeyi cidden arzuladım"* buyurdu. Bunun üzerine ridalarını giydiler ve bir daha bu adetlerine dönmediler."

AÇIKLAMA:

Cenazeye katılanların, matem alameti olsun diye ridalarını attıkları anlaşılmaktadır. Resulullah böylesi bir matemi yasaklamış bulunmaktadır.

453-6440 ١٤٨٧- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِالأَعْلَى الصَّنْعَانِيُّ. أَنْبَأَنَا مُعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ، قَالَ: قَرَأْتُ عَلَى الْفُضَيْلِ بْنِ مَيْسَرَةَ، عَنْ أَبِي حَرِيزٍ؛ أَنَّ أَبَا بُرْدَةَ حَدَّثَهُ قَالَ: أَوْصَى أَبُو مُوسَىٰ الأَشْعَرِيُّ، حِينَ حَضَرَهُ الْمَوْتُ، فَقَالَ: لاَ تَتْبَعُونِي بِمِجْمَرٍ. قَالُوا لَهُ: أَوَ سَمِعْتَ فِيهِ شَيْئاً؟ قَالَ: نَعَمْ. مِنْ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ.

في الزوائد: إسناده حسن. لأن عبدالله بن حسين (أبا حريز) مختلف فيه. قال أبو زرعة: ثقة. وذكره ابن حبان في الثقات. وقال أبو حاتم: حسن الحديث، ليس بمنكر الحديث، يكتب حديثه. وقال أحمد: منكر الحديث. وقال النسائي: ضعيف. وقال ابن عديّ: عامة ما يروي لا يتابع عليه. واختلف قول ابن معين فيه. فمرة قال: ثقة. ومرة قال: ضعيف.

وله شاهد من حديث أبي هريرة. رواه مالك في الموطأ، وأبو داود في سننه.

453. (1487) (6440)- *Ebu Bürde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ebu Musa el-Eş'ari (radıyallahu anh), eceli geldiği zaman (yakınlarına): "Be-

nim cenazemi ateşle takip etmeyin!" diye vasiyet etti. Bunun üzerine Ebu Bürde'ye: "Sen bu hususta bir şey işittin mi?" diye sordular. O da: "Evet, hem de Resulllah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan" dedi."

AÇIKLAMA:

Hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, cenazeyi taşımada uyulan bir kısım cahiliye adetlerini yasakladığını göstermektedir. Burada ateş taşıma adetinin varlığı ve yasaklandığı görülmektedir.

❑ CENAZE CEMAATİ ÇOKSA

454-6441 ١٤٨٨ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا عُبَيْدُ اللهِ. أَنْبَأَنَا شَيْبَانُ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «مَنْ صَلَّى عَلَيْهِ مِائَةٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ غُفِرَ لَهُ».

في الزوائد: قد جاء عن عائشة في الترمذي والنسائي مثله. وإسناده صحيح ورجاله رجال الصحيحين.

454. (1488) (6441)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kimin cenazesinde yüz müslüman namaz kılarsa, ona mağfiret olunur."*

❑ ÖLÜYÜ HAYIRLA YADETMELİ

455-6442 ١٤٩٢ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: مُرَّ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ بِجَنَازَةٍ، فَأُثْنِيَ عَلَيْهَا خَيْرًا، فِي مَنَاقِبِ الْخَيْرِ. فَقَالَ: «وَجَبَتْ». ثُمَّ مَرُّوا عَلَيْهِ بِأُخْرَى. فَأُثْنِيَ عَلَيْهَا شَرًّا، فِي مَنَاقِبِ الشَّرِّ. فَقَالَ: «وَجَبَتْ. إِنَّكُمْ شُهَدَاءُ اللهِ فِي الأَرْضِ».

في الزوائد: رواه النسائي إلا قوله في مناقب الخير ومناقب الشر وأصله في الصحيحين من حديث أنس.

ويوافقه حديث عمر، رواه الترمذي والنسائي. وإسناد ابن ماجة صحيح، ورجاله رجال الصحيحين.

455. (1492) (6442)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanından bir cenaze geçmişti, hakkında hayırla senada bulunuldu. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Vacib oldu!"* buyurdu. Sonra bir diğer cenazeyi geçirdiler. Halk bunu kötü hasletlerle yadetti. Aleyhissalâtu vesselâm yine: "Vacib oldu" buyurdu ve şu açıklamayı yaptı: *"Sizler Allah'ın yeryüzündeki şahitlerisiniz!"*

AÇIKLAMA:

Hadis değişik vecihlerle diğer kitaplarda da gelmiştir. Bazı vecihlerinde, ashabın ölüler hakkında ifade ettikleri medih ve zemmleri de belirtilmiştir. Zemmedilen hakkında: "Allah'a ve Resulüne buğzeder, Allah'a isyan eder ve bu yolda çalışırdı" dendiği de görülmektedir.

"Vacib oldu" sözü birinci hakkında cennetin vacib olduğunu, ikinci hakkında ise cehennemin vacib olduğunu ifade eder. Vacib olmak, sabit olmak, kesinlik kazanmak, gerekli hale gelmek manasındadır.

Ölü hakkında kötü söz söylenmesi başka hadislerde yasaklandığı halde burada müsaade edilmiş olması, buradaki cenazenin münafıklara ait olmasındandır. Nitekim Allah ve Resulüne buğzettiği belirtilmiştir. İslam alimleri, kişi müslümansa, ölümünden sonra, fasık dahi olsa şerle yadedilmesine fetva vermemiştir. "Belki tevbe ile ölmüştür" denmiştir. Bu cümleden olarak, Yezid ve Haccac gibi herkesin iğbarını kazanan zalimlerin bile lanetlenmesini uygun bulmamışlardır.

❑ CENAZE İÇİN KIRAAT

456-6443 ١٤٩٦ – حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ أَبِي عَاصِمٍ، النَّبِيلُ وَإِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُسْتَمِرِّ؛ قَالاَ: ثَنَا أَبُو عَاصِمٍ. ثَنَا حَمَّادُ بْنُ جَعْفَرٍ الْعَبْدِيُّ. حَدَّثَنِي شَهْرُ بْنُ حَوْشَبٍ. حَدَّثَتْنِي أُمُّ شَرِيكٍ الأَنْصَارِيَّةُ؛ قَالَتْ: أَمَرَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ نَقْرَأَ عَلَى الْجَنَازَةِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ.

في الزوائد: في إسناده شهر بن حوشب، وثقه أحمد وابن معين وغيرهما. وتركه ابن عوف. وضعفه البيهقيّ. ولينه النسائي وحماد وغيرهم.

456. (1496) (6443)- *Ümmü Şerik el-Ensariyye* (radıyallahu anhâ): "Resulullah bize, cenazeye (namaz kıldığımızda) Fatiha-ı Şerifeyi okumamızı emretti" demiştir."

AÇIKLAMA:

Cenaze namazında Fatiha'nın okunması meselesi ülema arasında ihtilaflıdır: Hanefilere ve birkısım alimlere göre cenaze namazında Fatiha okunmaz, bu namaz dört tekbirdir. Birinci tekbirden sonra Allah'a senâ, ikinci tekbirden sonra Resulullah'a salat, üçüncüden sonra dua okunur, dördüncüden sonra selam verilir. Malikilere göre, cenaze namazında Fa-

tiha okumak mekruhtur. Şafiîlere göre Fatihayı okumak farzdır, ilk tekbirden sonra okunması efdaldir. Hanbelilere göre ilk tekbirden sonra okumak farzdır. Bütün bu farklı görüşler delile dayanırlar.

❑ CENAZE NAMAZINDA DUA

457-6444 ١٥٠١ - حَدَّثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ سَعِيدٍ ثَنَا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ، عَنْ حَجَّاجٍ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ؛ قَالَ: مَا أَبَاحَ لَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ، وَلاَ أَبُو بَكْرٍ، وَلاَ عُمَرُ فِي شَيْءٍ مَا أَبَاحُوا فِي الصَّلاَةِ عَلَى الْمَيِّتِ. يَعْنِي لَمْ يُوَقِّتْ.

في الزوائد: حجاج بن أرطاة قد كان كثير التدليس مشهوراً بذلك. وقد رواه بالعنعنة.

457. (1501) (6444)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) demiştir ki: "Ne Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ne Ebu Bekir, ne de Ömer radıyallahu anhüma, cenaze namazı hakkında cevaz verdikleri kadar hiçbir şey hakkında cevaz vermediler. Yani (cenaze namazını) bir vakte bağlamadılar."

AÇIKLAMA:

Namazların belli vakitleri vardır, o çerçeve dahilinde kılınır. Sadedinde olduğumuz hadis, cenaze namazının gece-gündüz ve hatta mekruh vakitlerde bile kılınacağını ifade eder. Bu mana diğer hadislere muhalefet edeceği için hadisin: "Cenaze namazında belli bir dua okuma tahdidi konulmamıştır" şeklinde anlaşılabileceği de söylenmiştir. Ne var ki hadisten çıkarılacak muhtemel manalardan birini cezmen söylemeye yeterli bir karine yoktur. Hadisin zaafına da dikkat çekilmiştir."

❑ CENAZE NAMAZI DÖRT TEKBİRLİDİR

458-6445 ١٥٠٢ - حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ. ثَنَا الْمُغِيرَةُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَٰنِ. ثَنَا خَالِدُ بْنُ الإِيَاسِ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عَمْرِو بْنِ سَعِيدِ بْنِ الْعَاصِ، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ الْحَكَمِ ابْنِ الْحَارِثِ، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ صَلَّى عَلَى عُثْمَانَ بْنِ مَظْعُونٍ وَكَبَّرَ عَلَيْهِ أَرْبَعاً.

في الزوائد: هذا الحديث في إسناده خالد بن إلياس، وقد اتفقوا على تضعيفه.

458. (1502) (6445)- *Hz. Osman İbnu Affan* (radıyallahu anh) an-

latıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Osman İbnu Maz'un üzerine cenaze namazı kıldırdı. Namazda dört kere tekbir getirdi."

459-6446 ١٥٠٣ – حَدَّثَنَا عَلِيُّ بن مُحَمَّدٍ. ثنا عَبْدُالرَّحْمَـٰنِ الْمُحَارِبِيُّ. ثنا الْهَجَرِيُّ؛ قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ عَبْدِاللهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى الأَسْلَمِيِّ، صَاحِبِ رَسُولِ اللهِ ﷺ عَلَى جَنَازَةِ ابْنَةٍ لَهُ. فَكَبَّرَ عَلَيْهَا أَرْبَعاً. فَمَكَثَ بَعْدَ الرَّابِعَةِ شَيْئاً. قَالَ فَسَمِعْتُ الْقَوْمَ يُسَبِّحُونَ بِهِ مِنْ نَوَاحِي الصُّفُوفِ. فَسَلَّمَ ثُمَّ قَالَ: أَكُنْتُمْ تَرَوْنَ أَنِّي مُكَبِّرٌ خَمْساً؟ قَالُوا: تَخَوَّفْنَا ذَلِكَ. قَالَ: لَمْ أَكُنْ لأَفْعَلَ. وَلَكِنْ رَسُولُ اللهِ ﷺ كَانَ يُكَبِّرُ أَرْبَعاً. ثُمَّ يَمْكُثُ سَاعَةً فَيَقُولُ مَا شَاءَ اللهُ أَنْ يَقُولَ، ثُمَّ يُسَلِّمُ.

في الزوائد: في إسناده الهجري، وإسمه إبراهيم بن مسلم الكوفيّ. ضعّفه سفيان بن عيينة ويحيى بن معين والنسائي وغيرهم.

459. (1503) (6446)- *El-Hecerî* rahimehullah anlatıyor: "Resulullah'ın sahabisi olan Abdullah İbnu Ebi Evfa ile birlikte, onun bir kızının cenaze namazını kıldım. Abdullah dört kere tekbir getirdi. Dördüncüden sonra (selam vermeyip) biraz durdu. Ben safların muhtelif yerlerinden cemaatin onu uyarmak üzere "sübhanallah" dediklerini işittim. Sonra selam verdi ve dedi ki: "Siz benim beş kere tekbir getireceğimi mi zannediyordunuz?" Cemaat: "Evet bundan korktuk" dediler. Bunun üzerine: "Hayır bunu yapmayacağım. Ancak Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* dört kere tekbir getirir, sonra bir müddet durup Allah'ın söylemesini dilediği bir şeyler söyler, sonra da selam verirdi" dedi."

460-6447 ١٥٠٦ – حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بن الْمُنْذِرِ الْخِزَامِيُّ. ثنا إِبْرَاهِيمُ بن عَلِيٍّ الرَّافِعِيُّ، عَنْ كَثِيرِ ابْنِ عَبْدِاللهِ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَبَّرَ خَمْساً.

في الزوائد: قال الشافعي في كثير بن عبدالله: إنه ركن من أركان الكذب. وقال ابن حبان: روى عن أبيه عن جده نسخة موضوعة. وقال ابن عبدالبرّ: مجمع على ضعفه. وقال النوىّ: ضعيف بالاتفاق. قلت: هو كذلك. إلا أن الترمذي صحح له حديث الصلح جائز بين المسلمين وحديث التكبيرات في العيد. والراوي عنه إبراهيم بن عليّ، ضعّفه البخاري وابن حبان ورماه بعضهم بالكذب.

460. (1506) (6447)- *Kesir İbnu Abdillah*'ın dedesi, "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın (cenaze namazında) 5 kere tekbir getirdiğini söylemiştir."

Not: Hadisin zaafının şiddetli olduğu belirtilmiştir.

❑ ÇOCUK CENAZESİNE NAMAZ

461-6448 ١٥٠٩ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنَا الْبَخْتَرِيُّ بْنُ عُبَيْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «صَلُّوا عَلَى أَطْفَالِكُمْ فَإِنَّهُمْ مِنْ أَفْرَاطِكُمْ».

في الزوائد: في إسناده البختريّ بن عبيد. قال فيه أبو نعيم الأصبهانيّ والحاكم والنقّاش: روى عن أبيه موضوعات. وضعّفه أبو حاتم وابن حبان والدارقطنيّ. وكذّبه الأزديّ. وقال يعقوب بن شيبة: مجهول.

461. (1509) (6448)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"(Ölen) çocuklarınız için cenaze namazı kılın. Çünkü onlar (cennete girmede) sizin öncülerinizdendir."

❑ RESÛLULLAH'IN OĞLUNA CENAZE NAMAZI

462-6449 ١٥١١ – حَدَّثَنَا عَبْدُالْقُدُّوسِ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنَا دَاوُدُ بْنُ شَبِيبٍ الْبَاهِلِيُّ. ثنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ عُثْمَانَ ثنَا الْحَكَمُ بْنُ عُتَيْبَةَ، عَنْ مِقْسَمٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: لَمَّا مَاتَ إِبْرَاهِيمُ ابْنُ رَسُولِ اللهِ ﷺ صَلَّى رَسُولُ اللهِ ﷺ وَقَالَ: «إِنَّ لَهُ مُرْضِعاً فِي الْجَنَّةِ. وَلَوْ عَاشَ لَكَانَ صِدِّيقاً نَبِيّاً. وَلَوْ عَاشَ لَعَتَقَتْ أَخْوَالُهُ الْقِبْطُ، وَمَا اسْتُرِقَّ قِبْطِيٌّ».

في الزوائد: في إسناده إبراهيم بن عثمان أبو شيبة قاضي واسط، قال فيه البخاري: سكتوا عنه. وقال ابن المبارك: ارم به وقال ابن معين: ليس بثقة. وقال أحمد: منكر الحديث. وقال النسائي: متروك الحديث.

462. (1511) (6449)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın oğlu İbrahim ölünce, Resulullah cenaze namazı kıldı ve:

"Onun cennette bir süt annesi olacaktır. Eğer yaşasaydı sıddîk bir nebi olacaktı. Eğer yaşamış olsaydı kıbtî dayıları azad olacaktı ve hiçbir kıbtî köleleştirilmeyecekti" buyurdu."

AÇIKLAMA:

Resululah'ın oğlu *İbrahim*'in annesi, Mısırlı cariye *Mariye* (radıyallahu anhâ)'dır. Mısır'ın yerli halkına *Kabd* denir. Kıbtî buna nisbettir. İbrahim'in annesi Mısırlı olduğu için Mısırlılar (kıbtiler) dayısı addedilmiştir.

Resulullah, İbrahim'in cennette süt annesinin olacağını söylemiştir.

Bu, İbrahim'in Allah nezdindeki şerefini ifade ettiği gibi, çocukların hayatında, iki yıllık süt devresini süt emerek geçirmelerinin ehemmiyetini, gerekliliğini de ifade eder. Müteakip rivayet bu hususu iyice te'yid eder.

Resulullah kendisinden sonra peygamber gelmeyeceğini bildiği halde "İbrahim yaşasaydı peygamber olurdu" demiş olması, onun her hâlukarda öleceğini bilmesiyle tevil edilmiştir. Bu ibareden "Peygamberlerin çocukları da peygamber olur" diye bir kaide de çıkarılamaz. Aksi takdirde bütün ademoğullarının peygamber olması gerekirdi. Dahası Hz. Nuh'un bir oğlu mü'min bile olamamıştır.

463-6450 ١٥١٢ - حَدَّثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ عِمْرَانَ. ثَنَا أَبُو دَاوُدَ. ثَنَا هِشَامُ بْنُ أَبِي الْوَلِيدِ، عَنْ أُمِّهِ عَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ الْحُسَيْنِ عَنْ أَبِيهَا الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ؛ قَالَ: لَمَّا تُوُفِّيَ الْقَاسِمُ ابْنُ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَتْ خَدِيجَةُ: يَا رَسُولَ اللهِ! دَرَّتْ لُبَيْنَةُ الْقَاسِمِ. فَلَوْ كَانَ اللهُ أَبْقَاهُ حَتَّى يَسْتَكْمِلَ رَضَاعَهُ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنَّ إِتْمَامَ رَضَاعِهِ فِي الْجَنَّةِ» قَالَتْ: لَوْ أَعْلَمُ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللهِ! لَهُوِّنَ عَلَيَّ أَمْرُهُ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنْ شِئْتِ دَعَوْتُ اللهَ تَعَالَى فَأَسْمَعَكِ صَوْتَهُ» قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ! بَلْ أُصَدِّقُ اللهَ وَرَسُولَهُ.

في الزوائد: إسناد هشام بن أبي الوليد لم أر من وثقه ولا من جرحه.

قال السنديّ: قلت بل نقل أنه قال في التقريب: إنه متروك. وعبدالله بن عمران الأصبهانيّ ثم الرازيّ، قال فيه أبو حاتم: صالح. وذكره ابن حبان في الثقات. وباقي رجاله الإسناد ثقات.

463. (1512) (6450)- *Hüseyin İbnu Ali İbnu Ebi Talib* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın oğlu Kasım vefat edince Hz. Hatice (radıyallahu anhâ): "Ey Allah'ın Resulü! Kasım'ın sütü taştı. Keşke Allah ona, süt çağını tamamlayacak kadar ömrünü uzatsaydı" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm, bunun üzerine:

"O süt devresini cennette tamamlayacak!" buyurdular. Hz. Hatice:

"Ey Allah'ın Resulü! Şayet bunu bilseydim, çocuğun ölümü, nazarımda hafiflerdi" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Dilersen Allah'a dua edeyim de sana onun sesini işittireyim"* dedi. Ancak Hz. Hatice: "Hayır! Ey Allah'ın Resulü! Allah ve Resulünü tasdik ediyorum" dedi.

❑ ŞEHİTLERE CENAZE NAMAZI

464-6451 ١٥١٣ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ،

عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ مِقْسَمٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: أُتِيَ بِهِمْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَوْمَ أُحُدٍ. فَجَعَلَ يُصَلِّي عَلَى عَشَرَةٍ عَشَرَةٍ. وَحَمْزَةُ هُوَ كَمَا هُوَ يُرْفَعُونَ وَهُوَ كَمَا هُوَ مَوْضُوعٌ.

قال السنديّ: يظهر من الزوائد أن إسناده حسن.

464. (1513) (6451)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Uhud günü, şehidlerin cenazeleri Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına getirdiler. Aleyhissalâtu vesselâm onar onar gruplar halinde namazlarını kıldırdı. Her grup değiştikçe, Hamza yerinde sabit kalıyor (böylece her grupla birlikte ona namaz kılınıyordu)."

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Hamza,* Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın amcalarından biri idi, aynı zamanda süt kardeşiydi. *Resulullah*'a ilgi ve yardımı fazla idi. *Aleyhissalâtu vesselâm* bu sebeple onu çok severdi. Uhud savaşı sırasında Ebu Süfyan'ın hanımı Hind'in teşvikiyle, henüz müşrik olan Vahşî radıyallah anhüm ecmain- tarafından öldürülmüştür. Resulullah, onun feci şekilde öldürüldüğünü görünce, katillerine öfkelenir ve: "Onlara galebe çalınca onlardan yetmiş tanesine de ben müsle yapacağım" der. Ancak, gelen vahiy ikaz eder. وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ **"Ceza verecekseniz uğradığınız muamelenin misliyle ceza verin. Eğer sabrederseniz, elbette bu, sabır sahipleri için daha hayırlıdır. Sabret. Senin sabrın da ancak Allah'ın yardımıyladır.."** (Nahl (126-127). Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ona hususi ilgi göstermesinde belirtilen yakınlıklardan bakşa Hamza (radıyallahu anh)'ın cesedine yapılan müslenin de katkısı olduğu rivayetlerden anlaşılmaktadır. Zira müşrikler, Bedir'deki yenilgilerinin hıncıyla bir tanesi hariç, bütün şehitlere müsle yapmışlardı; gözlerini oymuşlar, burun ve kulaklarını kesmişlerdi. Henüz müşrik olan Hind (radıyallahu anhâ), *Hz. Hamza*'nın karnını yarmış, ciğerini çıkarıp, parça parça ağzına çiğneyip atmıştı. Hz. Hamza'nın ölümü Resulullah'ı ağlatmıştır. Bir rivayette ölümünü işitince hıçkırarak (sesli olarak) ağladı, görünce de bayıldığı ifade edilir. Öldüğü zaman 57 yaşındaydı, ellidört ve hatta 59 da denmiştir.

Rivayetler, Hz. Hamza'nın fevkalade cesur ve sadık olduğunu belirtir. Ölmezden önce otuzbir müşrik öldürmüştür. Birkısım rivayetler Resulullah'ın onu, Cüheyne yurdunda Sîfu'l-Bahr'a sevkedilen ordunun

başına komutan yaptığını ve ilk sancağı bu sırada bağladığını, böylece Hamza (radıyallahu anh)'ın İslam'ın ilk bayraktarı olduğunu belirtir.

Hamza (radıyallahu anh) muhacirlerdendir ve onu *Zeyd İbnu Harise* ile kardeşlemiştir. *Hz. Enes, Resulullah*'ın her şehid için cenaze namazında dört tekbiri okuduğu halde, Hamza'nın namazında yetmiş tekbir okuduğunu belirtir.

Sadedinde olduğumuz rivayette de görüldüğü üzere Uhud şehidlerine kılınan her namazda *Hz. Hamza*'nın cenazesi hazır olmuştur. İbnu Abbas'tan gelen bir rivayet, *Hz. Hamza*'ya Resulullah'ın kıldığı cenaze namazının sayısının yetmiş ikiye ulaştığı belirtilmiştir.

Hz. Hamza'dan Resulullah'a senetli olarak şu hadis rivayet edilmiştir: الزِمُوا هَذَا الدُّعَاءَ اللَّهُمَّ إنِّي اَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الأعْظَمِ وَرِضْوَانِكَ الأكْبَرِ "Şu duaya devam edin: Allahım, senden ism-i azamını ve yüce rızanı şefaatçi kılarak (cennetini) talep ediyorum."

Uhud şehidlerinden bazılarının kabirleri, savaştan kırk yıl kadar sonra bir vesile ile açılınca hepsinin çürümeden taptaze kaldığı görülür. Hatta bu hafriyat sırasında *Hz. Hamza* (radıyallahu anh)'ın ayağına kazma değer, oradan kan çıkar.

❑ CENAZE NAMAZI KILINMAYAN VAKİTLER

465-6452 ١٥٢٢ – حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ عُثْمَانَ الدِّمَشْقِيُّ. ثنا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ ابْنِ لَهِيعَةَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «صَلُّوا عَلَى مَوْتَاكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ».

في الزوائد: قلت: ابن لهيعة ضعيف. والوليد مدلّس.

465. (1522) (6452)- *Hz. Cabir İbnu Abdillah* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Ölüleriniz üzerine gece ve gündüz (cenaze) namazı kılınız (kılabilirsiniz)" buyurmuştur."

AÇIKLAMA:

Bir kısım alimlerce, geceleyin cenaze defni, bazı farklı hadisler sebebiyle, caiz görülmemiş ise de asıl olan cevazdır. Bu hadis cevazı ifade etmektedir.

466-6453 ١٥٢٥ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُوسُفَ السُّلَمِيُّ. ثنا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ. ثنا الْحَارِثُ بْنُ نَبْهَانَ. ثنا عُتْبَةُ بْنُ يَقْظَانَ، عَنْ سَعِيدٍ، عَنْ مَكْحُولٍ، عَنْ وَاثِلَةَ بْنِ الْأَسْقَعِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «صَلُّوا عَلَى كُلِّ مَيِّتٍ. وَجَاهِدُوا مَعَ كُلِّ أَمِيرٍ».

في الزوائد: في إسناده عتبة بن يقظان، وهو ضعيف. والحارث بن نبهان، مجمع على ضعفه. وأبو سعيد هو المطلوب، كذاب.

466. (1525) (6453)- *Vasile İbnu'l-Eska'* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Her ölü üzerine namaz kılın, her emirin komutası altında cihad edin."*

❑ KABİR ÜZERİNDE NAMAZ

467-6454 ١٥٢٩ - حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ. ثنا عَبْدُالْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ الدَّرَاوَرْدِيُّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زَيْدِ بْنِ الْمُهَاجِرِ بْنِ قُنْفُذٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَامِرِ بْنِ رَبِيعَةَ، عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّ امْرَأَةً سَوْدَاءَ مَاتَتْ لَمْ يُؤْذَنْ بِهَا النَّبِيُّ ﷺ. فَأُخْبِرَ بِذَلِكَ. فَقَالَ: «هَلَّا آذَنْتُمُونِي بِهَا» ثُمَّ قَالَ لِأَصْحَابِهِ: «صُفُّوا عَلَيْهَا» فَصَلَّى عَلَيْهَا.

في الزوائد: أصل الحديث قد رواه غيره. وهذا الإسناد حسن، لأن يعقوب بن حميد مختلف فيه.

467. (1529) (6454)- *Amir İbnu Rebia* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Siyahi bir kadın ölmüştü. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a duyurulmadan defnedildi. Sonra haberdar olunca: *"Bunu bana niye haber vermediniz?"* dedi ve ashabına: *"Kadının kabri üzerine saf tutunuz!"* emrederek kadına cenaze namazı kıldırdı."

468-6455 ١٥٣٢ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حُمَيْدٍ. ثنا مِهْرَانُ بْنُ أَبِي عُمَرَ، عَنْ أَبِي سِنَانٍ، عَنْ عَلْقَمَةَ ابْنِ مَرْثَدٍ، عَنِ ابْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ صَلَّى عَلَى مَيِّتٍ بَعْدَ مَا دُفِنَ.

في الزوائد: إسناده حسن. أبو سنان، فمن دونه، مختلف فيهم.

468. (1532) (6455)- *Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir ölü üzerine, gömüldükten sonra namaz kıldı."

469-6456 ١٥٣٣ - حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. حَدَّثَنَا كُرَيْبٍ. حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ

شُرَحْبِيل، عَنِ ابْنِ لَهِيعَةَ، عَنْ عُبَيْدِاللهِ ابْنِ الْمُغِيرَةِ، عَنْ أَبِي الْهَيْثَمِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ؛ قَالَ: كَانَتْ سَوْدَاءُ تَقُمُّ الْمَسْجِدَ. فَتُوُفِّيَتْ لَيْلاً. فَلَمَّا أَصْبَحَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أُخْبِرَ بِمَوْتِهَا. فَقَالَ: «أَلاَ آذَنْتُمُونِي بِهَا؟» فَخَرَجَ بِأَصْحَابِهِ، فَوَقَفَ عَلَى قَبْرِهَا، فَكَبَّرَ عَلَيْهَا وَالنَّاسُ مِنْ خَلْفِهِ، وَدَعَا لَهَا، ثُمَّ انْصَرَفَ.

في الزوائد: في إسناده ابن لهيعة، وهو ضعيف.

469. (1533) (6456)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Mescidi temizleyen bir siyahi kadın vardı. Bir gece öldü. (Hemen defnedildi). Sabah olunca vefatı Resulullah'a haber verildi. *"Bana niye zamanında duyurmadınız?"* deyip kalktı. Ashabıyla (kabristana gitti), kadının kabri üzerinde durup, halk arkasında, tekbir getirip namaz kıldı. Sonra oradan ayrıldı."

AÇIKLAMA:

Mevzu üzerine gelen başka rivayetler, bu siyahi kadının Mescid-i Nebevinin temizliğine bakan kayyum olduğunu tasrih eder.

Hadis, kabir üzerinde namaz kılınır mı, kılınmaz mı münakaşasına sebep olmuştur.

★ *Hanefilere* göre: Namazı kılınmadan defnedilen ölünün, henüz çürümediğine kanaat getirilirse kabir üzerinde namaz kılınabilir, aksi takdirde kılınamaz.

★ *Şafiilere* göre: Definden önce namazı kılınmamış olanın kabri üzerinde namaz kılınır. Ahmed İbnu Hanbel de böyle hükmeder.

★ *Malikilere göre:* Namazı kılınmadan defnedilen cenazenin bozulmadığı kanaatı varsa, cenaze kabirden çıkarılır, namazı öyle kılınır. Çürüdüğünden korkulursa, cesed tamamen çürümedikçe kabir üzerinde namaz kılınır, bu vacibtir. Daha önce namazı kılınan kimsenin kabri üzerinde namaz kılmak mekruhtur.

★ *Bazı alimler:* "İlelebet kabir üzerinde namaz kılınabilir, namaz bir duadır, ölüye her zaman dua edilebilir" demiştir.

★ *Bazıları da:* Kabir üzerinde hiçbir surette namaz kılınamaz" demiştir. Nehaî bunlardandır.

❑ NECAŞİ ÜZERİNE NAMAZ

470-6457 ١٥٣٦ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا مُعَاوِيَةُ بْنُ هِشَامٍ. ثنا

سُفْيَانُ، عَنْ حِمْرَانَ ابْنِ أَعْيَنَ، عَنْ أَبِي الطُّفَيْلِ، عَنْ مُجَمِّعِ بْنِ جَارِيَةَ الأَنْصَارِيِّ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «إِنَّ أَخَاكُمُ النَّجَاشِيَّ قَدْ مَاتَ. فَقُومُوا فَصَلُّوا عَلَيْهِ» فَصَفَّنَا خَلْفَهُ صَفَّيْنِ.

في الزوائد: إسناده صحيح، ورجاله ثقات.

470. (1536) (6457)- *Mücemmi' İbnu Câriye el-Ensâri* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün) buyurdular ki: *"Kardeşiniz Necaşi ölmüştür, kalkın üzerine cenaze namazı kılın!"* Biz de kalktık, Aleyhissalâtu vesselâm'ın arkasında iki saf yaptık (namazını kıldık)."

471-6458 ١٥٣٨ – حَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ أَبِي سَهْلٍ. ثَنَا مَكِّيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَبُو السَّكَنِ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ صَلَّى عَلَى النَّجَاشِيِّ، فَكَبَّرَ أَرْبَعاً.

في الزوائد: إسناده صحيح، ورجاله ثقات.

471. (1538) (6458)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Necaşi üzerine (gıyabında cenaze) namazı kıldı ve dört kere tekbir aldı."

❑ CENAZEYE KATILANIN SEVABI

472-6459 ١٥٤١ – حَدَّثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا عَبْدُالرَّحْمٰنِ الْمُحَارِبِيُّ، عَنْ حَجَّاجِ بْنِ أَرْطَاةَ، عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ زِرِّ بْنِ حُبَيْشٍ، عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ صَلَّى عَلَى جَنَازَةٍ فَلَهُ قِيرَاطٌ. وَمَنْ شَهِدَهَا حَتَّى تُدْفَنَ فَلَهُ قِيرَاطَانِ. وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ! الْقِيرَاطُ أَعْظَمُ مِنْ أُحُدٍ هٰذَا».

في الزوائد: في إسناده حجاج بن أرطاة، وهو مدلّس. فالإسناد ضعيف.

472. (1541) (6459)- Ubey İbnu Ka'b (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim bir cenaze üzerine namaz kılarsa ona bir kiratlık sevab vardır, kim de defnedilinceye kadar cenazeye iştirak ederse ona iki kiratlık sevab vardır. Muhammed'in nefsi elinde olan Zat-ı Zülecelal'e yemin olsun. Kirat, şu gördüğünüz Uhud dağından daha büyüktür."*

AÇIKLAMA:

Cenaze teşyii ve cenaze namazına iştirak, dinimizin teşvik ettiği hususlardandır. Hele bu, komşunun cenazesi ise, hadislerde komşunun komşuya haklarından biri olarak ifade edilmiştir. Cenaze namazının farz-ı kifaye olduğu düşünülecek olursa, bazı durumlarda bu, sadece faziletli bir amel değil, müslüman olmanın gereği bir farizadır.

Bu mühim vazifeye dinimiz teşvik sadedinde büyük sevap vaadetmektedir: Cenazeye iştirak Uhud dağından daha büyük bir kiratlık sevap. Sadedinde olduğumuz hadis, defin işi bitinceye kadar iştirakini devam ettirene iki kiratlık sevap vaadetmektedir Böylece, alimlerin açıkladığı üzere, namaz ve defin işini tamamlayıncaya kadar iştirak edene üç kiratlık sevap vaadetmiş olmaktadır.

Şunu da belirtelim ki, kirat maddi bir birim olarak dirhemin onikide birine tekabül eden bir ağırlık ölçüsüdür. *Hz. Peygamber,* kiratın bu maddi ehemmiyetsizliğine takılıp kalınmaması için, buna tekabül eden manevi büyüklüğü zikretmiş, Uhud dağı azametinde olduğunu belirtmeye ehemmiyet vermiştir.

❑ CENAZE GEÇERKEN AYAĞA KALKMAK

473-6460 ١٥٤٣ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَهَنَّادُ بْنُ السَّرِيِّ، قَالاَ: ثنا عَبْدَةُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: مُرَّ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ بِجَنَازَةٍ. فَقَامَ، وَقَالَ: «قُومُوا. فَإِنَّ لِلْمَوْتِ فَزَعاً».

في الزوائد: إسناده صحيح، ورجاله ثقات.

473. (1543) (6460)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında bir cenaze geçirilmişti, derhal ayağa kalktı ve: *"Ayağa kalkın, zira ölümde korku ve dehşet vardır"* buyurdu."

AÇIKLAMA:

Dinimiz, müslim veya kafir kime ait olursa olsun, cenaze görülünce ayağa kalkmayı teşri etmiştir. Bu hadis, izhar edilen tazimin cenazenin hürmeti sebebiyle değil, ölüm hadisesinin dehşetine tazim olduğunu belirtmektedir. Yani ebediyete olan yolculuk hadisesi, kimin başına gelmiş olursa olsun, müslüman kişi bundan ibret almalı, düşünüp tefekkürde

bulunmalıdır. Ayağa kalkmak, bu haletin ifadesidir. Geçen cenazeden umursamayıp oturan, eski haline devam eden bu ibreti yaşayamaz.

474-6464 ١٥٤٥ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، وَعُقْبَةُ بْنُ مُكْرَمٍ. قَالاَ: ثنا صَفْوَانُ بْنُ عِيسَى. ثَنَا بِشْرُ بْنُ رَافِعٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ سُلَيْمَانَ بْنِ جُنَادَةَ بْنِ أَبِي أُمَيَّةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذَا اتَّبَعَ جَنَازَةً، لَمْ يَقْعُدْ حَتَّى تُوضَعَ فِي اللَّحْدِ. فَعَرَضَ لَهُ حَبْرٌ فَقَالَ: هٰكَذَا نَصْنَعُ يَا مُحَمَّدُ! فَجَلَسَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَقَالَ: «خَالِفُوهُمْ».

قال السنديّ: قيل إسناده ضعيف.

474. (1545) (6461)- *Ubade İbnu's-Samit* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir cenazeyi teşyi edince, cenaze lahde (mezardaki hususi oyuğa) konuncaya kadar oturmazdı. (Bir defasında), bir yahudi alimi gelerek: "Ey Muhammed! (Bu sünnetin çok güzel). Biz de böyle yapıyoruz!" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hemen oturarak, cemaate emretti:

"(Oturun ve) yahudilere muhalefet edin!"

AÇIKLAMA:

Dinimizde asıl olan, cenaze lahde konuncaya kadar oturmamaktır. Hadisle ilgili açıklama daha önce geçti.

❑ CENAZENİN KABRE SOKULMASI

475-6462 ١٥٥١ – حَدَّثَنَا عَبْدُالْمَلِكِ بْنُ مُحَمَّدٍ الرَّقَاشِيُّ. ثَنَا عَبْدُالْعَزِيزِ بْنُ الْخَطَّابِ. ثَنَا مَنْدَلُ ابْنُ عَلِيٍّ. أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ الْحُصَيْنِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي رَافِعٍ؛ قَالَ: سَلَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ سَعْداً وَرَشَّ عَلَى قَبْرِهِ مَاءً.

في الزوائد: في إسناده مندل بن عليّ ضعيف. ومحمد بن عبيد الله متفق على ضعفه.

475. (1551) (6462)- *Ebu Rafi* (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Vefat etmiş bulunan Sa'd (radıyallahu anh)'ın cesedi kabre indirileceği zaman) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Sa'd'ın cesedini tabutun üzerinden usulca çekti, (kabre yerleştirip defnettikten sonra) kabrin üzerine su çiledi."

476-6463 ١٥٥٢ – حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ إِسْحَاقَ. ثَنَا الْمُحَارِبُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ قَيْسٍ عَنْ عَطِيَّةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أُخِذَ مِنْ قِبَلِ الْقِبْلَةِ، وَاسْتُقْبِلَ اسْتِقْبَالاً، (وَاسْتُلَّ اسْتِلالاً).

في الزوائد: في إسناده عطية العرفيّ، وضعّفه الإمام أحمد.

476. (1552) (6463)- *Ebu Saidi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (kabre indirilip defnedileceği zaman) kıble istikametinden tutularak karşılandı ve tabutun üzerinden yavaşça çekilip çıkarıldı."

AÇIKLAMA:

Daha önce de izah edildiği üzere, tabut üzerinde getirilen cenaze, kabrin ayak tarafına, kabrin hizasına konur, sonra tabutun üzerinden alınarak, önce baş kısmı sonra da ayak tarafı kabre dahil edilir. Duruma göre, önce ayak tarafından kabre dahil edilir. Duruma göre önce ayak tarafından kabre alındığı da olur. Sonra kabrin kıble cihetindeki *lahid* denen hususi oyuğa konur. Cenaze ile kabrin arası, tahtalarla veya hususi örgü ile hücre teşkil edecek şekilde ayrıldıktan sonra toprak doldurulur.

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın defnedilme şekli ile ilgili farklı yorumları burada kaydetmeyi gerekli görmüyoruz.

477-6464 ١٥٥٣ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا حَمَّادُ بْنُ عَبْدِالرَّحْمَٰنِ الْكَلْبِيُّ. ثَنَا إِدْرِيسُ الأَوْدِيُّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ؛ قَالَ: حَضَرْتُ ابْنَ عُمَرَ فِي جَنَازَةٍ. فَلَمَّا وَضَعَهَا فِي اللَّحْدِ؛ قَالَ: بِسْمِ اللَّهِ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللَّهِ فَلَمَّا أُخِذَ فِي تَسْوِيَةِ اللَّبِنِ عَلَى اللَّحْدِ اللَّهُمَّ! أَجِرْهَا مِنَ الشَّيْطَانِ وَمِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ. اللَّهُمَّ! جَافِ الأَرْضَ عَنْ جَنْبَيْهَا، وَصَعِّدْ رُوحَهَا، وَلَقِّهَا مِنْكَ رِضْوَانًا. قُلْتُ: يَا ابْنَ عُمَرَ! أَشَيْءٌ سَمِعْتَهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَمْ قُلْتَهُ بِرَأْيِكَ؟ قَالَ: إِنِّي إِذاً لَقَادِرٌ عَلَى الْقَوْلِ. بَلْ شَيْءٌ سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ.

في الزوائد: في إسناده حماد بن عبدالرحمن، وهو متفق على تضعيفه.

477. (1553) (6464)- *Said İbnu'l-Müseyyeb* rahimehullah anlatıyor: "Ben, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) ile birlikte bir cenazede beraber

bulundum. Cenazeyi lahde koyunca: "Bismillahi ve fi sebilillahi, ve ala Milleti Resulillahi" dedi. Sonra lahidin önüne kerpiç dizilmeye başlanınca: "Allahümme ecirha mineşşeytani ve min azabi'l-kabri, Allahümme cafi'l-arda an cenbeyha ve said ruhaha ve lakkıha minke rıdvanen, (Ey Allahım bu cenazeyi şeytanın şerrinden ve kabir azabından koru. Ey Allahım! Yeri onun yanlarından uzak tut! Ruhunu yükselt, onu katından rızaya erdir!" dedi. Ben: "Ey İbnu Ömer! Bu duayı Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan mı işittin, kendi fikrinle mi söylüyorsun?" dedim. "Bunu ben kendimden söylesem, ben söz söylemeye muktedirim demektir. Hayır! Ben onu Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan işittim" cevabını verdi."

❑ LAHİD MÜSTEHABDIR

478-6465 ١٥٥٥ – حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُوسَىٰ السُّدِّيُّ. ثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ أَبِي الْيَقْظَانِ، عَنْ زَاذَانَ، عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِاللهِ الْبَجَلِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «اللَّحْدُ لَنَا، وَالشَّقُّ لِغَيْرِنَا».

في الزوائد: إسناده ضعيف لاتفاقهم على تضعيف أبي اليقظان، واسمه عثمان بن عمير. والحديث من رواية ابن عباس في السنن الأربعة. ومن رواية سعد بن أبي وقاص في مسلم وغيره.

478. (1555) (6465)- *Cerir İbnu Abdillah el-Beceli* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Lahd (usulüyle defin) bize aittir. Şakk (usulüyle defin) başkalarına aittir."*

❑ ŞAKK

479-6466 ١٥٥٧ – حَدَّثَنَا مَحْمُودُ بْنُ غَيْلاَنَ. ثَنَا هَاشِمُ بْنُ الْقَاسِمِ. ثَنَا مُبَارَكُ بْنُ فَضَالَةَ. حَدَّثَنِي حُمَيْدٌ الطَّوِيلُ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: لَمَّا تُوُفِّيَ النَّبِيُّ ﷺ كَانَ بِالْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَلْحَدُ وَآخَرُ يَضْرَحُ. فَقَالُوا: نَسْتَخِيرُ رَبَّنَا وَنَبْعَثُ إِلَيْهِمَا. فَأَيُّهُمَا سَبَقَ تَرَكْنَاهُ. فَأُرْسِلَ إِلَيْهِمَا. فَسَبَقَ صَاحِبُ اللَّحْدِ. فَلَحَدُوا لِلنَّبِيِّ ﷺ.

في الزوائد: في إسناده مبارك بن فضالة، وثقه الجمهور. وصرح بالتحديث، فزال تهمة تدليسه. وباقي رجال الإسناد ثقات. فالإسناد صحيح.

479. (1557) (6466)- *Hz. Enes İbnu Malik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öldüğü zaman Medine'de bir adam

yardı. Lahid kazardı, bir başkası da şakk kazardı. Ashab: "Rabbimizden hayırlısını dileyerek ikisine de haber gönderelim, hangisi sonra gelirse onu terkeder (önce gelenin usulünce Resulullah'ı defeder)iz" dediler, ikisine de haber saldılar. Lahid kazan önce geldi. Bunun üzerine ashab, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* için lahid kazdılar (ve onun usülünce defnettiler)."

480-6467 ١٥٥٨ - حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ شَبَّةَ بْنِ عَبِيدَةَ بْنِ زَيْدٍ. ثنا عُبَيْدُ بْنُ طُفَيلٍ الْمُقْرِئُ. ثنا عَبْدُالرَّحْمٰنِ ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ الْقُرَشِيُّ. ثنا ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: لَمَّا مَاتَ رَسُولُ اللهِ ﷺ اخْتَلَفُوا فِي اللَّحْدِ وَالشَّقِّ. حَتَّى تَكَلَّمُوا فِي ذٰلِكَ وَارْتَفَعَتْ أَصْوَاتُهُمْ. فَقَالَ عُمَرُ: لاَ تَصْخَبُوا عِنْدَ رَسُولِ اللهِ ﷺ حَيّاً وَلاَ مَيِّتاً. أَوْ كَلِمَةً نَحْوَهَا. فَأَرْسَلُوا إِلَى الشَّقَّاقِ وَاللاَّحِدِ جَمِيعاً. فَجَاءَ اللاَّحِدُ، فَلَحَدَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ. ثُمَّ دُفِنَ ﷺ.

في الزوائد: هذا إسناده صحيح ورجاله ثقات.

480. (1558) (6467)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vefat ettiği zaman, (ashab, Aleyhissalâtu vesselâm'ın lahd veya şakk usulünden hangisiyle defnedileceği hususunda) ihtilaf ettiler. Hatta bu hususta (aralarında) konuştular, sesleri yükseldi. Bunun üzerine *Hz. Ömer* (radıyallahu anh): "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında ne sağ iken ne de ölmüş iken bağırmayın! veya buna benzer bir söz- söyledi. Sözlerine devamla: "Şakk usulüyle kazan kimseye de, lahid usulüyle kazan kimseye de adam gönderin" dedi. Bunun üzerine lahid yapan erken geldi. Aleyhissalâtu vesselâm için bir lahid kazdı. Sonra Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* oraya defnedildi."

AÇIKLAMA:

Lahid usulü şöyledir: Kabir kazıldıktan sonra kıble cihetinde, ölünün sığacağı kadar hususi bir oyuk açılarak cesed buraya, ölünün yüzü kıbleye gelecek şekilde başı, batı istikametinde olarak sağ yanı üzerine yerleştirilir ve arkası kerpiçle örülür veya tahta ile kapatılır, geri taraf toprakla doldurulur. Cesedin konduğu hücreye toprak dolmaması için araya ot vs. konur.

Şakk usulünde ise, genişçe kazılan mezarın kıble tarafına 30-40 cm yüksekliğinde ince bir duvar örülür. Cesedin konabileceği bir aralık

bırakılarak ikinci bir duvar daha örülür. Cesed bu iki duvar arasına yin yüzü kıbleye gelecek şekilde yerleştirilir. İki duvardan teşekkül ede hücrenin üzeri, cenaze konduktan sonra tahta, kerpiç gibi şeylerle örtülür hücreye toprak dolmaması için araya ot vs. konduktan sonra mezarın ger kalan kısmı toprakla doldurulur. Şakk usulünde de ceset hücreye baş batı istikametinde, yüzü kıbleye dönük olarak sağ yanı üzerine konur.

Lahid ve şakk her iki usülde de, cesedin aynı tazda konması esastır İki usul de caizdir, ancak lahidin efdal olduğu anlaşılmaktadır. Zir Aleyhissalâtu vesselâm bu usulle defnedilmiştir. Ancak, çok kumlu v gevşek yerlerde lahid elde etmek zorluk arzedebilir, bu durumda şak usulüyle defin yapılır.

❑ KABRİN KAZILMASI

481-6468 ١٥٥٩- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ. ثَنَا
وسَىٰ بْنُ عُبَيْدَةَ. حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ أَبِي سَعِيدٍ، عَنِ الأَدْرَعِ السُّلَمِيِّ؛ قَالَ: جِئْتُ
يلَةً أَحْرُسُ النَّبِيَّ ﷺ. فَإِذَا رَجُلٌ قِرَاءَتُهُ عَالِيَةٌ. فَخَرَجَ النَّبِيُّ ﷺ. فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ
لله! هَذَا مُرَاءٍ. قَالَ فَمَاتَ بِالْمَدِينَةِ. فَفَرَغُوا مِنْ جِهَازِهِ. فَحَمَلُوا نَعْشَهُ. فَقَالَ النَّبِيُّ
ﷺ: «ارْفُقُوا بِهِ، رَفَقَ اللهُ بِهِ. إِنَّهُ كَانَ يُحِبُّ اللهَ وَرَسُولَهُ». قَالَ وَحَفَرَ حُفْرَتَهُ
قَـــــال: «أَوْسِعُوا لَهُ. أَوْسَعَ اللهُ عَلَيْهِ» فَقَالَ بَعْضُ أَصْحَابِهِ: يَا رَسُولَ اللهِ! لَقَدْ
حَزِنْتَ عَلَيْهِ. فَقَالَ «أَجَلْ. إِنَّهُ كَانَ يُحِبُّ اللهَ وَرَسُولَهُ».

في الزوائد: ليس لأدرع السلميّ في الكتب الستة سوى هذا الحديث. وفي إسناده موسىٰ بن عبيدة قيل:
منكر الحديث أو ضعيف. وقيل: ثقة، وليس بحجة.

481. (1559) (6468)- *el-Edra'u's-Sülemi* (radıyallahu anh) anlatıyor "Bir gece Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı korumak üzere nöbet tut tum. Derken yüksek sesle Kur'an okuyan bir adam peydah oldu. Az sonr Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* dışarı çıktı. "Ey Allah'ın Resulü de dim, bu adam riyakardır."

Ravi Edra' devamla der ki: "Bu adam bir müddet sonra Medine'd öldü. (Defin için hazırlık yapıldı ve) tekfin işlemi bitirildi. Ashab tabutu nu taşıdı. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Ona rıfkla muamele edin, Allah on rıfkla muamele etti. Zira o, Allah ve Resulünü severdi"* buyurdular. Resu

lullah onun kabrini kazdırdı ve *"Kabrini geniş tutun, Allah ona geniş davrandı"* buyurdular.

Ashabın biri: "Ey Allah'ın Resulü! Siz buna üzüldünüz" demişti. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Doğru üzüldüm! Çünkü o, Allah ve Resulünü seviyordu"* buyurdular."

❑ KABİR TAŞI

482-6469 ١٥٦١– حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ جَعْفَرٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَيُّوبَ أَبُو هُرَيْرَةَ الْوَاسِطِيُّ. ثَنَا عَبْدُالْعَزِيزِ ابْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ كَثِيرِ بْنِ زَيْدٍ عَنْ زَيْنَبَ بِنْتِ نُبَيْطٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ أَعْلَمَ قَبْرَ عُثْمَانَ بْنِ مَظْعُونٍ بِصَخْرَةٍ.

في الزوائد: هذا إسناد حسن. وله شاهد من حديث المطلب بن أبي وداعة، رواه أبو داود.

482. (1561) (6469)- *Hz. Enes İbnu Malik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Osman İbnu Maz'un'un kabrini bir taşla işaretledi."

❑ KABİR ÜZERİNE BİNA YASAĞI

483-6470 ١٥٦٣– حَدَّثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ ابْنِ مُوسَىٰ عَنْ جَابِرٍ؛ قَالَ: نَهَىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ يُكْتَبَ عَلَى الْقَبْرِ شَيْءٌ.

قال السنديّ: قال الحاكم بعد تخريج هذا الحديث في المستدرك: الإسناد صحيح. وليس العمل عليه. فإن أئمة المسلمين من الشرق إلى الغرب يكتبون على قبورهم. وهو شئ أخذه الخلف عن السلف. وتعقبه الذهبيّ في مختصره: بأنه محدث، ولم يبلغهم النهي.

483. (1563) (6470) - *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kabrin üzerine herhangi bir şey yapılmasını yasakladı.

484-6471 ١٥٦٤– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ الرَّقَاشِيُّ. ثَنَا وَهْبٌ. ثَنَا عَبْدُالرَّحْمٰنِ ابْنُ يَزِيدَ بْنِ جَابِرٍ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُخَيْمِرَةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَهَىٰ أَنْ يُبْنَى عَلَى الْقَبْرِ.

في الزوائد: رجال إسناده صحيح، ورجاله ثقات.

484. (1564) (6471)- *Ebu Sa'id* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulul lah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kabir üzerine bina yapılmasını yasakladı."

AÇIKLAMA:

Kabirle ilgili bahiste de açıkladığımız üzere kabirlerin yerden yük seltilmesi, üzerinde bina yapılması, birkısım hadislerde yasaklanmıştı Buna rağmen kabirlerin belirlenmesi için taş koymak gibi bazı tedbirler yer verilmesi de hadislerde gelmiştir. Alimler umumiyetle, kabir üzerin ölünün adını, ölüm tarihini yazmanın da caiz olmadığını söylemiştir. Ha nefi alimleri, kabrin tanınması için, üzerine medfunun isminin ve hatt uygun bazı şeylerin yazılmasını tecviz etmişlerdir. Tecviz edenler, a yukarıda, Osman İbnu Maz'un'la ilgili rivayete dayanırlar, nehiyle ilgi rivayeti "ihtiyaç olma hali"yle tevil ederler.

❑ KABİR ÜZERİNDE YÜRÜNMEZ

485-647 ١٥٦٧ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ سَمُرَةَ. ثَنَا الْمُحَارِبِيُّ، عَنِ
لَّيْثِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ يَزِيدَ ابْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ أَبِي الْخَيْرِ مَرْثَدِ بْنِ عَبْدِاللهِ الْيَزَنِيِّ عَنْ
قْبَةَ بْنِ عَامِرٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لَأَنْ أَمْشِيَ عَلَى جَمْرَةٍ أَوْ سَيْفٍ، أَوْ
خْصِفَ نَعْلِي بِرِجْلِي أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَمْشِيَ عَلَى قَبْرِ مُسْلِمٍ. وَمَا أُبَالِي أَوَسْطَ
قُبُورِ قَضَيْتُ حَاجَتِي أَوْ وَسَطَ السُّوقِ».

في الزوائد: إسناده صحيح، لأن محمد بن إسماعيل شيخ ابن ماجة، وثقه أبو حاتم والنسائي وابن حبان.
باقي رجال الإسناد على شرط الشيخين.

485. (1567) (6472)- *Ukbe İbnu Amir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resu lullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir ateş koru veya bir kılı üzerinde yürümek veya ayakkabımı ayağımla dikmek, bana bir müsl manın kabri üzerinde yürümekten daha sevimlidir. Ha kabirler arasınd abdestimi bozmuşum, ha çarşı ortasında. (Nazarımda ikisi de birdir)."*

❑ KABİR ZİYARETİ

486-647 ١٥٧٠ – حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعِيدٍ الْجَوْهَرِيُّ. ثَنَا رَوْحٌ. ثَنَا بِسْطَامُ بْنُ
سْلِمٍ. قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا التَّيَّاحِ. قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ

رَسُولَ اللهِ ﷺ رَخَّصَ فِي زِيَارَةِ الْقُبُورِ.

في الزوائد: رجال إسناده ثقات. لأن بسطام بن مسلم، وثقه ابن معين وأبو زرعة وأبو داود وغيرهم. وباقي رجاله على شرط مسلم.

486. (1570) (6473)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kabir ziyaretine ruhsat tanıdı."

487-6474 ١٥٧١ - حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ عَبْدِالأَعْلَى. ثنـا ابْنُ وَهْبٍ أَنْبَأَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ أَيُّوبَ ابْنِ هَانِئٍ عَنْ مَسْرُوقِ بْنِ الأَجْدَعِ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ، فَزُورُوهَا. فَإِنَّهَا تُزَهِّدُ فِي الدُّنْيَا، وَتُذَكِّرُ الآخِرَةَ».

في الزوائد: إسناده حسن. وأيوب بن هانئ، قال ابن معين: ضعيف. وقال ابن حاتم: صالح. وذكره ابن حبان في الثقات.

487. (1571) (6474)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ben size kabir ziyaretini yasaklamıştım, şimdi onları ziyaret edin. Çünkü bu, dünya bağını kırar, ahireti hatırlatır."*

488-6475 ١٥٧٣ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ الْبَخْتَرِيِّ الْوَاسِطِيُّ. ثنا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ ابْنِ سَعِيدٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنَّ أَبِي كَانَ يَصِلُ الرَّحِمَ، وَكَانَ وَكَانَ. فَأَيْنَ هُوَ؟ قَالَ: «فِي النَّارِ» قَالَ فَكَأَنَّهُ وَجَدَ مِنْ ذَلِكَ. فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! فَأَيْنَ أَبُوكَ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «حَيْثُمَا مَرَرْتَ بِقَبْرِ مُشْرِكٍ، فَبَشِّرْهُ بِالنَّارِ» قَالَ فَأَسْلَمَ الأَعْرَابِيُّ بَعْدُ. وَقَالَ: لَقَدْ كَلَّفَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ تَعَباً. مَا مَرَرْتُ بِقَبْرِ كَافِرٍ إِلاَّ بَشَّرْتُهُ بِالنَّارِ.

في الزوائد: إسناد هذا الحديث صحيح.

488. (1573) (6475)- *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir bedevi Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek: "Ey Allah'ın Resulü, babam sıla-ı rahim yapardı... daha neler neler yapardı. O şimdi nerede?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Cehennemde"* diye cevap verdi. Bedevi şu cevaba öfkelenmiş gibiydi, sormaya devam ederek: *"Pekala babanız nerede?"* dedi. Aaleyhissalâtu vesselâm: "Sen nerede bir

müşrik kabrine uğrarsan onu cehennemle müjdele!" buyurdular. Bilahare bu bedevi müslüman oldu ve dedi ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana cidden yorucu bir vazife yükledi, uğradığım her kafir kabrine mutlaka ateşi müjdeledim."

Not: Resulullah'ın ebeveyninin durumları daha önce açıklandı.

❑ KABİR ZİYARETİ VE KADIN

489-6476 ١٥٧٤ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَأَبُو بِشْرٍ. قَالاَ: ثَنَا قَبِيصَةُ. ح وَحَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنَا عُبَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفٍ الْعَسْقَلاَنِيُّ. ثَنَا الْفِرْيَابِيُّ وَقَبِيصَةُ كُلُّهُمْ عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عُثْمَانَ بْنِ خُثَيْمٍ عَنْ عَبْدِالرَّحْمٰنِ بْنِ بَهْمَانَ، عَنْ عَبْدِالرَّحْمٰنِ ابْنِ حَسَّانَ بْنِ ثَابِتٍ عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: لَعَنَ رَسُولُ اللهِ ﷺ زُوَّارَاتِ الْقُبُورِ.

في الزوائد: إسناد حديث حسان بن ثابت صحيح، ورجاله ثقات.

489. (1574) (6476)- *Hasan İbnu Sabit* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kabirleri ziyaret eden kadınlara lanet etti."

AÇIKLAMA:

Ülema umumiyetle kadınların kabir ziyaretini hoş karşılamamış, mekruh addetmiştir. Ancak Hanefi ülema çoğunluk itibariyle kadınların kabir ziyaretine caiz demişlerdir. Malikilerden bir kavl ve *Ahmed İbnu Hanbel*'in bir rivayeti de bu merkezdedir. Bunlar yasaklayıcı rivayetlerin, ruhsatın verilmesinden önceki devre ait olduğunu ileri sürerler Ayrıca yasağın, tesettüre, ziyaret adabına uymayan kadınlarla ilgili olduğunu söylerler.

❑ KADINLAR CENAZEYİ TEŞYİ ETMEZ

490-6477 ١٥٧٨ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُصَفَّى ثَنَا أَحْمَدُ بْنُ خَالِدٍ. ثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ سَلْمَانَ، عَنْ دِينَارٍ أَبِي عُمَرَ، عَنِ ابْنِ الْحَنَفِيَّةِ عَنْ عَلِيٍّ؛ قَالَ: خَرَجَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَإِذَا نِسْوَةٌ جُلُوسٌ. فَقَالَ: «مَا يُجْلِسُكُنَّ؟» قُلْنَ: نَنْتَظِرُ

الْجنَازَةَ. قَالَ: «هَلْ تُغَسِّلْنَ؟» قُلْنَ: لاَ. قَالَ «هَلْ تَحْمِلْنَ؟» قُلْنَ: لاَ. قَالَ: «هَلْ تُدْلِينَ فِيمَن يُدْلِي؟» قُلْنَ: لاَ. قَالَ: «فَارْجِعْنَ مَأْزُورَاتٍ، غَيرِ مَأْجُرَاتٍ».

في الزوائد: في إسناده دينار بن عمر (أبو عمر) وهو، وإن وثّقه وكيع وذكره ابن حبان في الثقات، فقد قال أبو حاتم: ليس بالمشهور. وقال الأزديّ: متروك. وقال الخليليّ في الإرشاد: كذّاب. وإسماعيل بن سليمان، قال فيه أبو حاتم: صالح. لكن ذكره ابن حبان في الثقات وقال: يخطئ وباقي رجاله ثقات.

490. (1578) (6477)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (dışarı) çıkmıştı. Oturan bir grup kadın gördü. Onlara: *"Ne sebeple oturuyorsunuz?"* diye sordu. "Bir cenaze bekliyoruz" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Siz mi yıkayacaksınız?"* buyurdular. Onlar: "Hayır!" dediler. "Siz mi taşıyacaksınız?" buyurdular. Kadınlar yine: "Hayır!" dediler. *"Kabre indirenlerle siz mi cenazeyi indireceksiniz?"* dediler. "Kabre indirenlerle siz mi cenazeyi dirilteceksiniz?" dedi. Kadınlar yine: "Hayır!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Öyleyse günah işlemiş olarak ve sevapsız olarak geri dönün!"* emrettiler."

❑ YAS ORTAĞI

491-6478 ١٥٧٩ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ عَبْدِاللهِ مَوْلَى الصَّهْبَاءِ، عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ: ﴿وَلاَ يَعْصِينَكَ فِي مَعْرُوفٍ﴾، قَالَ: «النَّوْحُ».

في الزوائد: في إسناده يزيد بن عبدالله وهو مختلف فيه.

491. (1579) (6478)- Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (Mümtehine suresinin 12. ayetinde geçen وَلاَ يَعْصِينَكَ فِى مَعْرُوفٍ *"...Ma'ruf (güzel) olan hiçbir hususta sana asi olmamaları [üzerine sana biatta bulunacakları zaman sen de onlarla biatta bulun...]"* ibaresini "nevh" (yani ölü üzerine bağıra çağıra ağlamak) olarak açıkladı."

492-6479 ١٥٨٠ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ دِينَارٍ. ثَنَا جَرِيرٌ، مَوْلَى مُعَاوِيَةَ؛ قَالَ: خَطَبَ مُعَاوِيَةُ بِحِمْصَ، فَذَكَرَ فِي خُطْبَتِهِ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ نَهَى عَنِ النَّوْحِ.

في الزوائد: في إسناده جرير، ويقال أبو جرير: لم أر جرّحه ولا من وثقه. وعبدالله بن دينار، وهو الحمصيّ. وقال فيه أبو حاتم: ليس بالقويّ. وقال ابن معين: ضعيف. وقال أبو عليّ الحافظ: وهو عندي ثقة. وذكره ابن حبان في الثقات.

492. (1580) (6479)- *Cerir Mevla Muaviye* anlatıyor: "Hz. Muaviye (radıyallahu anh) Humus'ta halka hutbe verdi ve hutbesinde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yas tutmayı (=nevh) yasakladığını da hatırlattı."

492-6479 ١٥٨٠ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ دِينَارٍ. ثَنَا جَرِيرٌ، مَوْلَى مُعَاوِيَةَ؛ قَالَ: خَطَبَ مُعَاوِيَةُ بِحِمْصَ، فَذَكَرَ فِي خُطْبَتِهِ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ نَهَىٰ عَنِ النَّوْحِ.

في الزوائد: في إسناده جرير، ويقال أبو جرير: لم أر جرّحه ولا من وثقه. وعبدالله بن دينار، وهو الحمصيّ. وقال فيه أبو حاتم: ليس بالقويّ. وقال ابن معين: ضعيف. وقال أبو عليّ الحافظ: وهو عندي ثقة. وذكره ابن حبان في الثقات.

493. (1581) (6480)- *Ebu Malik el-Eş'ari* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Yas tutmak cahiliye işlerinden biridir. Yas tutan kadın, tevbe etmeden ölürse, Allah Teala hazretleri, ona katrandan bir elbise, cehennem alevinden de bir gömlek biçer."*

494-6481 ١٥٨٢ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ. ثَنَا عُمَرُ بْنُ رَاشِدٍ الْيَمَامِيُّ، عَنْ يَحْيَىٰ بْنِ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «النِّيَاحَةُ عَلَى الْمَيِّتِ مِنْ أَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ. فَإِنَّ النَّائِحَةَ إِنْ لَمْ تَتُبْ قَبْلَ أَنْ تَمُوتَ، فَإِنَّهَا تُبْعَثُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَيْهَا سَرَابِيلُ مِنْ قَطِرَانٍ. ثُمَّ يُعْلَىٰ عَلَيْهَا بِدِرْعٍ مِنْ لَهَبِ النَّارِ».

في الزوائد: في إسناده عمر بن راشد، قال فيه الإمام أحمد: حديثه ضعيف ليس بمستقيم. وقال ابن معين: ضعيف. وقال البخاري: حديثه عن يحيى بن أبي كثير مضطرب، ليس بالقائم. وقال ابن حبان: يضع الحديث، لا يحل ذكره إلا على سبيل القدح فيه. وقال الدارقطنيّ في العلل: متروك.

494. (1582) (6481)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Yas tutma cahiliye işlerinden biridir. Zira yas tutan kadın, ölmezden önce tevbe etmezse, Kıyamet günü, üzerinde katrandan bir gömlek ve onun üstünde de cehennem aleminden bir gömlek giydirilmiş olarak diriltilir."*

495-6482 ١٥٨٣ – حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُوسُفَ. ثَنَا عُبَيْدُاللهِ. أَنْبَأَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ أَبِي يَحْيَىٰ عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: نَهَىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ تُتْبَعَ جَنَازَةٌ مَعَهَا رَانَّةٌ.

في الزوائد: في إسناده أبو يحيى القتّات الكوفي زاذان، وقيل: دينار. قال الإمام أحمد: روى عنه إسرائيل أحاديث كثيرة، مَنَاكير جداً. وقال ابن معين: في حديثه ضعف. وقال يعقوب بن سفيان والبزار: لا بأس به.

495. (1583) (6482)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, beraberinde yüksek sesle ağlayan bir kadın bulunan cenazeyi takip etmeyi yasakladı."

❑ DÖVÜNEREK ÜST-BAŞ YIRTARAK MATEM YASAĞI

496-6483 ١٥٨٥ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَابِرٍ الْمُحَارِبِيُّ، وَمُحَمَّدُ بْنُ كَرَامَةَ. قَالاَ: ثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ عَبْدِالرَّحْمٰنِ بْنِ يَزِيدَ بْنِ جَابِرٍ عَنْ مَكْحُولٍ وَالْقَاسِمِ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ لَعَنَ الْخَامِشَةَ وَجْهَهَا، وَالشَّاقَّةَ جَيْبَهَا، وَالدَّاعِيَةَ بِالْوَيْلِ وَالثُّبُورِ.

في الزوائد: إسناده صحيح. لأن محمد بن جابر، شيخ ابن ماجة، وثقه محمد بن عبدالله الحضرميّ، ومسلمة والذهبيّ في الكاشف. وباقي رجال الإسناد ثقات على شرط مسلم.

496. (1585) (6483)- *Ebu Ümame* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yüzünü cırmalayıp yolan kadına, cebini, yakasını yırtan kadına, mahvoldum, helak oldum diyerek dövünen kadına lanet etti."

❑ ÖLÜ ÜZERİNE AĞLAMAK

497-6484 ١٥٨٩ – حَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ سُلَيْمٍ، عَنِ ابْنِ خُثَيْمٍ، عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ يَزِيدَ؛ قَالَتْ: لَمَّا تُوُفِّيَ ابْنُ رَسُولِ اللهِ ﷺ، إِبْرَاهِيمُ بَكَىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ. فَقَالَ لَهُ الْمُعَزِّي: (إِمَّا أَبُو بَكْرٍ وَإِمَّا عُمَرُ) أَنْتَ أَحَقُّ مَنْ عَظَّمَ اللهَ حَقَّهُ، قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «تَدْمَعُ الْعَيْنُ وَيَحْزَنُ الْقَلْبُ، وَلاَ نَقُولُ مَا يُسْخِطُ الرَّبَّ. لَوْلاَ أَنَّهُ وَعْدٌ صَادِقٌ وَمَوْعُودٌ جَامِعٌ، وَأَنَّ الآخِرَ تَابِعٌ لِلأَوَّلِ لَوَجَدْنَا عَلَيْكَ يَا إِبْرَاهِيمُ أَفْضَلَ مِمَّا وَجَدْنَا. وَإِنَّا بِكَ لَمَحْزُونُونَ».

في الزوائد: إسناده حسن. رواه البخاري ومسلم وأبو داود، من حديث أنس.

497. (1589) (6484)- *Esma Bintu Yezid* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın oğlu İbrahim öldüğü zaman Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ağladı. Ona taziyede bulunan kimse -ki bu, ya Ebu Bekr ya da Ömer (radıyallahu anhümâ) idi- "(Ey Allah'ın Resulü! Allah'ın hakkını tazim etmeye en çok hak sahibi olan kimse sen (değil mi)sin!" dedi. Bunun üzerine Resulullah: *"Göz ağlar, kalp üzülür. Biz Rabbimizin razı olmayacağı söz söylemeyiz"* dedi. (Sözünü, İbrahim'e hitaben şöyle tamamladı): *"Eğer ölüm doğru bir vaad ve herkese şamil umumi bir haber olmasaydı ve arkada kalan, önden gidene hiç kavuşmayacak olsaydı ey İbrahim , biz şu anda duyduğumuzdan çok daha büyük bir üzüntü çekecektik. Biz gerçekten senin için çok hüzünlüyüz."*

498-6485 ١٥٩٠ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحيىٰ. ثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْفَرْوِيُّ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ عُمَرَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ جَحْشٍ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمْنَةَ بِنْتِ جَحْشٍ؛ أَنَّهُ قِيلَ لَهَا: قُتِلَ أَخُوكِ. فَقَالَتْ: رَحِمَهُ اللهُ، وَإِنَّا للهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ. قَالَ: قُتِلَ زَوْجُكِ. قَالَتْ: وَاحُزْنَاهُ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنَّ لِلزَّوْجِ مِنَ الْمَرْأَةِ لَشُعْبَةً، مَا هِيَ لِشَيْءٍ».

في الزوائد: في إسناده عبدالله بن عمر العمريّ وهو ضعيف.

498. (1590) (6485)- *Hamna Bintu Cahş* (radıyallahu anhâ)'dan anlatıldığına göre: "Kendisine: "Kardeşin öldürüldü" denmişti, "Allah ona rahmet etsin, inna lillah ve inna ileyhi raci'un (Allah'tan geldik, Allah'a dönücüleriz)" dedi. Arkadan "Kocan öldürüldü" dendi, bu sefer "Vah kaderim" dedi. Bunun üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm: "Kadının kocasına karşı bir sevgisi vardır ki, bu, bir başka şeyi için olmaz"* buyurdular."

499-6486 ١٥٩١ – حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ سَعِيدٍ الْمِصْرِيُّ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ وَهْبٍ. أَنْبَأَنَا أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ مَرَّ بِنِسَاءِ عَبْدِالأَشْهَلِ يَبْكِينَ هَلْكَاهُنَّ يَوْمَ أُحُدٍ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لَكِنَّ حَمْزَةَ لاَ بَوَاكِيَ لَهُ» فَجَاءَ نِسَاءُ الأَنْصَارِ يَبْكِينَ حَمْزَةَ. فَاسْتَيْقَظَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَقَالَ: «وَيْحَهُنَّ! مَا انْقَلَبْنَ بَعْدُ؟ مُرُوهُنَّ فَلْيَنْقَلِبْنَ، وَلاَ يَبْكِينَ عَلَى هَالِكٍ بَعْدَ الْيَوْمِ».

قَالَ السنديّ: وضع صاحب الزوائد يقتضي أن الحديث من الزوائد، لكن ما تعرض لإسناده.

499. (1591) (6486)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Uhud'da şehit olanlar için ağlaşan Abdüleşhel kadınlarının yanından geçmişti. *"Hamza'nın ağlayanları yok!"* diye üzüntüsünü ifade etti. Bunun üzerine, Ensar kadınları toplanarak gelip Hamza için ağladılar. Bir müddet sonra Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* uyandı ve: *"Yazık şu kadınlara! Hâlâ evlerine dönmemişler! Söyleyin onlara, evlerine dönsünler! Bugünden sonra da ölen üzerine ağlamasınlar!"* buyurdu.

500-6487 ١٥٩٢ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا سُفْيَانُ عَنْ إِبْرَاهِيمَ الْهَجَرِيِّ، عَنِ ابْنِ أَبِي أَوْفَىٰ؛ قَالَ: نَهَىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ الْمَرَاثِي.

في الزوائد: في إسناده الهجريّ وهو ضعيف جدا، ضعّفه غير واحد.

500. (1592) (6487)- *İbnu Ebi Evfa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mersiyeler (ölünün iyi hallerini söyleyerek ağlamak) okumaktan men etti."

❑ ÖLÜ YAS SEBEBİYLE AZAB GÖRÜR MÜ?

501-6488 ١٥٩٤ – حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ كَاسِبٍ. ثَنَا عَبْدُالْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ الدَّرَاوَرْدِيُّ. ثَنَا أَسِيدُ بْنُ أَبِي أَسِيدٍ، عَنْ مُوسَىٰ بْنِ أَبِي مُوسَىٰ الأَشْعَرِيِّ عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «الْمَيِّتُ يُعَذَّبُ بِبُكَاءِ الْحَيِّ، إِذَا قَالُوا: وَاعَضُدَاهُ. وَاكَاسِيَاهُ. وَانَاصِرَاهُ. وَاجَبَلاَهُ. وَنَحْوَ هٰذَا. يُتَعْتَعُ وَيُقَالُ: أَنْتَ كَذٰلِكَ؟ أَنْتَ كَذٰلِكَ؟». قَالَ أَسِيدُ: فَقُلْتُ سُبْحَانَ اللهِ. إِنَّ اللهَ يَقُولُ: وَلاَ تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ. قَالَ: وَيْحَكَ! أُحَدِّثُكَ أَنَّ أَبَا مُوسَىٰ حَدَّثَنِي عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ. فَتَرَىٰ أَنَّ أَبَا مُوسَىٰ كَذَبَ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ؟ أَوْ تَرَىٰ أَنِّي كَذَبْتُ عَلَىٰ أَبِي مُوسَىٰ؟

في الزوائد: إسناده حسن. لأن يعقوب بن حميد مختلف فيه.

501. (1594) (6488)- *Ebu Musa el-Eş'arî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Ölüye, dirinin ağlaması sebebiyle azap edilir. Diriler: *"Ey koruyucu! Ey giydirici! Ey yardımcı! Ey sığınak!" gibi (hitaplarla ölüye seslendikçe) ölü kıskıvrak tutulup çekilir ve: "Sen böyle misin? Sen böyle misin?" denilir."*

Ravi Esid der ki: "(Ben, bunu işitince) "Sübhanallah! Allah Teala hazretleri *"Birinin günahı bir başkasına yüklenmez"* buyurmadı mı! dedim. *Musa İbnu Ebi Musa:* "Yazık sana! Ben sana, Ebu Musa (radıyallahu anh)'ın Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan anlattığını aktarıyorum. Yoksa sen Ebu Musa'nın Resulullah'a iftira ettiğini mi sanıyorsun? Veya benim Ebu Musa hakkında yalan söylediğimi mi zannediyorsun?" dedi."

AÇIKLAMA:

1- Dinimiz, ölenin ardından cahiliye usulünce yas tutmayı yasaklamıştır. Bu sebeple ölenin acısıyla bağırıp çağırmak, üst-baş yırtmak, saçını, sakalını yolmak, yüzünü, elini yırtmak yasaklanmıştır. Bu çeşit davranışlar, Allah'ın takdirine itiraz ve en azından ilahi yazgıya saygısızlık ifade eder. Halbuki her çeşit felaket ve helaket karşısında إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ yani *"Allah'tan geldik Allah'a gideceğiz"* inancı ile tevekkül ve teslim izhar etmek teşri edilmiştir Bir yakınını kaybetmek gibi acı bir hadise karşısında üzülmek elbette tabiidir, İslam bunu yasaklamıyor. Hatta geçtiği üzere, böyle durumlarda sessizce ağlamak da caizdir. Fakat bu bağırıp çağırmayı meşru kılmaz.

2- Dirilerin sesli ağlaması sebebiyle ölünün tazib edilmesine gelince, ayette ifade edilen *"birinin günahının bir başkasına yüklenemeyeceği"* esastır. Bu sebeple, alimlerimiz büyük çoğunlukları itibariyle, dirilerin yaptıkları sebebiyle ölüleri tazib edeceğine dair hadisleri "Ölen kişinin sağken, diriler, kendisi için, yas tutsunlar diye vasiyet etmiş olması ve bu vasiyetin de yerine getirilmesi" haliyle izah ederler. Ölünün böyle bir vasiyeti yoksa, dirilerin matemi, yası sebebiyle ölüye azab yapılmayacağı belirtilmiştir. Bazı alimler, "Sesli şekilde matemin haram olduğunu bilen bir kimse, öldüğü takdirde yakınlarının matem tutacaklarını bilmesine rağmen ,yakınlarını ikaz etmemiş ise, onların tutacağı matem sebebiyle kendisine azab gelir" demiştir.

❑ MUSİBETE SABIR

502-6489 ١٥٩٧- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ. ثنا ثَابِتُ بْنُ عَجْلَانَ، عَنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «يَقُولُ اللّٰهُ سُبْحَانَهُ: ابْنَ آدَمَ! إِنْ صَبَرْتَ وَاحْتَسَبْتَ عِنْدَ الصَّدْمَةِ الْأُولَى، لَمْ أَرْضَ لَكَ ثَوَابًا دُونَ الْجَنَّةِ».

في الزوائد: إسناد حديث أبي أمامة صحيح، ورجاله ثقات.

502. (1597) (6489)- *Ebu Ümame* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah Teala hazretleri şöyle der: "Ey Ademoğlu! İlk sadme sırasında sabreder, buna benim mükafaat vereceğimi ümid edersen, ben cennet dışında bir sevaba razı olmayacağım."*

503-6490 ١٥٩٩ – حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ السُّكَيْنِ. ثنا أَبُو هَمَّامٍ. ثنا مُوسَىٰ بْنُ عُبَيْدَةَ. ثنا مُصْعَبُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِالرَّحْمٰنِ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: فَتَحَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بَاباً بَيْنَهُ وَبَيْنَ النَّاسِ. أَوْ كَشَفَ سِتْراً. فَإِذَا النَّاسُ يُصَلُّونَ وَرَاءَ أَبِي بَكْرٍ. فَحَمِدَ اللهَ عَلَى مَا رَأَى مِنْ حُسْنِ حَالِهِمْ، وَرَجَاءَ أَنْ يَخْلُفَهُ اللهُ فِيهِمْ بِالَّذِي رَآهُمْ. فَقَالَ: «يَاأَيُّهَا النَّاسُ! أَيُّمَا أَحَدٍ مِنَ النَّاسِ، أَوْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أُصِيبَ بِمُصِيبَةٍ فَلْيَتَعَزَّ بِمُصِيبَتِهِ بِي، عَنِ الْمُصِيبَةِ الَّتِي تُصِيبُهُ بِغَيْرِي. فَإِنَّ أَحَداً مِنْ أُمَّتِي لَنْ يُصَابَ بِمُصِيبَةٍ بَعْدِي، أَشَدَّ عَلَيْهِ مِنْ مُصِيبَتِي».

في الزوائد: في إسناده موسى بن عبيدة الربديّ، وهو ضعيف.

503. (1599) (6490)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisi ile halk arasında bulunan bir kapıyı açtı - veya perdeyi kaldırdı- halkın *Hz. Ebu Bekir*'in arkasında namaz kıldığını gördü. Onların bu iyi hali sebebiyle ve onlarla bu gördüğünü, kendinden sonra Allah'ın devam ettireceği ümidiyle Allah'a hamd etti ve dedi ki: *"Ey insanlar! İnsanlardan veya mü'minlerden her kim bir musibete duçar olursa, başına gelen musibetin şiddetini benim sebebimle maruz kaldığım musibetle hafifletsin. Çünkü, benden sonra, ümmetinden hiç kimse benim musibetimden daha şiddetli bir musibetle karşılaşmayacaktır."*

AÇIKLAMA:

Burada *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, bir mü'min için en büyük musibetin, kendisinin vefatı olduğunu belirtiyor. Bu böyledir. Çünkü her mü'min *Aleyhissalâtu vesselâm*'ı malından, canından, annesinden, babasından, kesada uğramasından korktuğu ticaretinden daha çok sevmekle mükelleftir. Musibet kişinin malına, canına veya diğer sevdiklerine bir zararın gelmesi veya onlardan birinin helak olması ise, bunların hepsinden çok, sevdiği Resulünün ölmüş olması onun en büyük mu-

sibeti olmaktadır. Böyle düşünebilen mü'min nazarında diğer musibetler küçülür. Ona tekrar kavuşmaya inandığımıza göre, o musibet bir ölçüde manasını değiştirir. Böyle düşününce diğer musibetler haydi haydi üzülmeye değmeyen şeyler olabilir.

504-6491 ١٦٠٠– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا وَكِيعُ بْنُ الْجَرَّاحِ عَنْ هِشَامِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ أُمِّهِ، عَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ الْحُسَيْنِ عَنْ أَبِيهَا؛ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «مَنْ أُصِيبَ بِمُصِيبَةٍ، فَذَكَرَ مُصِيبَتَهُ، فَأَحْدَثَ اسْتِرْجَاعاً وَإِنْ تَقَادَمَ عَهْدُهَا، كَتَبَ اللهُ لَهُ مِنَ الأَجْرِ مِثْلَهُ يَوْمَ أُصِيبَ».

في الزوائد: في إسناده ضعف، لضعف هشام بن زياد. وقد اختلف الشيخ هل هو روى عن أبيه أو عن أمه، ولا يعرف لهما حال. قيل: ضعفه الإمام أحمد. وقال ابن حبان: روى الموضوعات عن الثقات.

504. (1600) (6491)- *Hz. Hüseyin* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir musibete uğrayan kimse, bilahare o musibeti hatırlayarak "inna lillahi ve inna ileyhi raciun" diye istircada bulunsa, o musibetin vakti çoktan geçmiş bile olsa, Allah bu istircası sebebiyle , ona musibetin geldiği ilk günün sevabını aynen verir."*

❑ MUSİBETZEDEYİ TAZİYE

505-6492 ١٦٠١– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ. حَدَّثَنِي قَيْسٌ أَبُو عُمَارَةَ، مَوْلَى الأَنْصَارِ؛ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَاللهِ بْنَ أَبِي بَكْرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ يُحَدِّثُ عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ؛ أَنَّهُ قَالَ: «مَا مِنْ مُؤْمِنٍ يُعَزِّي أَخَاهُ بِمُصِيبَةٍ إِلاَّ كَسَاهُ اللهُ سُبْحَانَهُ مِنْ حُلَلِ الْكَرَامَةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ».

في الزوائد: في إسناده قيس أبو عمارة، ذكره ابن حبان في الثقات. وقال الذهبيّ في الكاشف: ثقة. وقال البخاريّ: فيه نظر. وباقي رجاله على شرط مسلم.

505. (1601) (6492)- *Amr İbnu Hazm* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir musibeti sebebiyle din kardeşine taziyede bulunan hiçbir mü'min yoktur ki, Allah Teala hazretleri Kıyamet günü ona bir takım keramet elbisesi giydirmesin."*

AÇIKLAMA:

Taziye dilimize de giren bir kelimedir. Musibete düşüne tesellide bu-

lunmak, sabır tavsiye etmek manasına gelir. Bilhassa yakını vefat eden için yapılan teselli ziyaretine taziye denir. Alimler, büyük çoğunluğuyla bunun definden önce ve definden sonra üç gün içinde olması gerektiğini, daha sonra yapılacak *taziyenin* mekruh olduğunu, zira üç gün içinde acının hafifleyeceği, daha sonraki ziyaretlerin acıyı yenileyeceğini söylerler. Hanefilere ve Malikilere göre taziyet için musibet sahibi erkeklerin mescidden başka bir yerde üç gün oturması caizdir. Şafiiler ve Hanbeliler oturmayı mekruh addederler. Bunlara göre ölü sahipleri işlerine devam ederler. Görenler ölü sahiplerine rastladıkça taziyede bulunurlar.

❑ ÇOCUĞUNU KAYBEDENİN SEVABI

506-6493 ١٦٠٤ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ نُمَيْرٍ. قَالَ: ثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ سُلَيْمَانَ. ثَنَا حَرِيـزُ ابْنُ عُثْمَانَ، عَنْ شُرَحْبِيـلَ بْنِ شُفْعَةَ؛ قَالَ: لَقِيَنِي عُتْبَةُ بْنُ عَبْدٍ السُّلَمِيُّ فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَمُوتُ لَهُ ثَلاَثَةٌ مِنَ الْوَلَدِ، لَمْ يَبْلُغُوا الْحِنْثَ، إِلاَّ تَلَقَّوْهُ مِنْ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ الثَّمَانِيَةِ، مِنْ أَيِّهَا شَاءَ دَخَلَ».

في الزوائد: في إسناده شرحبيل بن شفعة، ذكره ابن حبان في الثقات. وقال أبو داود: شرحبيل وجرير، كلهم ثقات اهـ. وباقي رجاله، رجال الإسناد، على شرط البخاري.

506. (1604) (6493)- *Utbe İbnu Abdi's-Sülemi* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Büluğa ermemiş üç çocuğu ölen hiçbir müslüman yoktur ki, o çocuklar onu, cennetin sekiz kapısında karşılamasınlar. O, bu kapılardan hangisinden dilerse cennete girer."*

❑ DÜŞÜK SAHİBİNİN SEVABI

507-6494 ١٦٠٧ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. قَالَ: ثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ. ثَنَا يَزِيـدُ بْنُ عَبْدِالْمَلِكِ النَّوْفَلِيُّ، عَنْ يَزِيـدَ بْنِ رُومَانَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لَسِقْطٌ أُقَدِّمُهُ بَيْنَ يَدَيَّ، أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ فَارِسٍ أُخَلِّفُهُ خَلْفِي».

في الزوائد: قلت: قال المزيّ في التهذيب والأطراف: يزيد لم يدرك أبا هريرة. ويزيد بن عبدالملك، وإن وثقه ابن سعد، فقد ضعّفه أحمد وابن معين وخلف.

507. (1607) (6494)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Önümden göndereceğim*

bir düşük çocuk, arkamdan bırakacağım bir atlıdan, bana şüphesiz daha sevimlidir."

508-6495 ١٦٠٨- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحيَـــىٰ، وَمُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، أَبُو بَكْرٍ الْبَكَّائِيُّ. قَالاَ: ثَنَا أَبُو غَسَّانَ. قَالَ: ثَنَا مِنْدَلٌ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ الْحَكَمِ النَّخَعِيِّ، عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ عَابِسِ بْنِ رَبِيعَةَ، عَنْ أَبِيهَا، عَنْ عَلِيٍّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنَّ السِّقْطَ لَيُرَاغِمُ رَبَّهُ إِذَا أَدْخَلَ أَبَوَيْهِ النَّارَ. فَيُقَالُ: أَيُّهَا السِّقْطُ الْمُرَاغِمُ رَبَّهُ! أَدْخِلْ أَبَوَيْكَ الْجَنَّةَ. فَيَجُرُّهُمَا بِسَرَرِهِ حَتَّى يُدْخِلَهُمَا الْجَنَّةَ».

قَالَ أَبُو عَلِيٍّ: يُرَاغِمُ رَبَّهُ يُغَاضِبُ.

في الزوائد: إسناده ضعيف، لاتفاقهم على ضعف مندل بن عليّ.

508. (1608) (6495)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah, düşük çocuğun baba ve annesini cehenmeme sokacağı zaman, düşük çocuk Rabbi ile mücadele eder. Sonunda ona: "Ey Rabbine karşı gelen düşük, haydi ebeveynini cennete sok!" denilir. Bunun üzerine düşük çocuk, onları göbek bağı ile çekerek cennete sokar."*

509-6496 ١٦٠٩- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ هَاشِمِ بْنِ مَرْزُوقٍ. ثَنَا عَبِيـــدَةُ بْنُ حُمَيْدٍ. ثَنَا يَحيَـــىٰ بْنُ عُبَيْدِاللهِ، عَنْ عُبَيْدِاللهِ بْنِ مُسْلِمٍ الْحَضْرَمِيِّ، عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ! إِنَّ السِّقْطَ لَيَجُرُّ أُمَّهُ بِسَرَرِهِ إِلَى الْجَنَّةِ، إِذَا احْتَسَبَتْهُ».

في الزوائد: في إسناده يحيى بن عبيدالله بن موهب، وقد اتفقوا على ضعفه.

509. (1609) (6496)- *Hz. Muaz İbnu Cebel* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Nefsim elinde olan Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun ki, düşük çocuk, ahirette annesini göbek bağından tutup cennete çekecektir, yeter ki annesi düşük sebebiyle sevap kazanacağına inanıp sabretsin."*

AÇIKLAMA:

Kur'an-ı Kerim'de, Kıyamet günü, Allah Teala hazretlerinin izin verdiği kimselerin şefaat edecekleri belirtilmiştir. Bu şefaatçiler arasında, bülüğa ermezden önce ölen çocuklar ve hatta düşük dediğimiz, asgari

altı aylıktan önce ölü doğan ceninler de vardır. Bunların hepsi ebeveyn ve bilhassa anne için acı ve meşakkat sebebi oldukları için Allah indinde manevi mükafaatı vardır. Resulullah bu mükafaatı mükerrer hadisleriyle hatırlatıp müslümanları teselli ve taziye etmiştir. Meselenin vukuunun, ihtisaba, yani *ahiretteki sevabına inanarak sabretmeye* bağlanmış olması da manidardır. Çocuğun münakaşa ve mücadelesi, Rabbine karşı nazlanması, ebeveyn lehinde ısrar etmesi demektir.

❑ CENAZE EVİNDE TOPLANMA

510-6497 ١٦١٢ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيىٰ. قَالَ: ثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ. ثَنَا هُشَيْمٌ. ح وَحَدَّثَنَا شُجَاعُ بْنُ مَخْلَدٍ، أَبُو الْفَضْلِ. قَالَ: ثَنَا هُشَيْمٌ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ، عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِاللهِ الْبَجَلِيِّ؛ قَالَ: كُنَّا نَرَى الإِجْتِمَاعَ إِلَى أَهْلِ الْمَيِّتِ، وَصَنْعَةَ الطَّعَامِ، مِنَ النِّيَاحَةِ.

في الزوائد: إسناده صحيح. رجال الطريق الأول على شرط البخاري. والثاني على شرط مسلم.

510. (1612) (6497)- *Cerir İbnu Abdillah el-Beceli* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz (Resulullah zamanında), cenaze sahibinin evinde toplanmayı ve (ev halkının da bu toplananlar için) yemek yapmalarını, yasaklanan matemden bir parça bilirdik."

❑ GURBETTE ÖLEN ŞEHİDDİR

511-6498 ١٦١٣ – حَدَّثَنَا جَمِيلُ بْنُ الْحَسَنِ. قَالَ: ثَنَا أَبُو الْمُنْذِرِ الْهُذَيْلُ بْنُ الْحَكَمِ. ثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ ابْنُ أَبِي رَوَّادٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَوْتُ غُرْبَةٍ شَهَادَةٌ».

قالَ السنديّ: قَالَ السيوطيّ: أورد ابن الجوزيّ هذا الحديث في الموضوعات من وجه آخر عن عبدالعزيز، ولم يصب في ذلك. وقد سقتُ له طرقا كثيرة في اللآلئ المصنوعة. قال الحافظ ابن حجر في الترجيح: إسناد ابن ماجة ضعيف لأن الهذيل منكر الحديث. وذكر الدارقطنيّ في العلل الخلاف فيه على الهذيل، وصحح قول من قال: عن الهذيل عن عبدالعزيز عن نافع عن ابن عمر.

511. (1615) (6498)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Gurbette ölmek şehitliktir.""

❑ HASTALANARAK ÖLEN

512-6499 ١٦١٥– حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُوسُفَ. قَالَ: ثَنَا عَبْدُالرَّزَّاقِ. قَالَ: أَنْبَأَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ ح وَحَدَّثَنَا أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ أَبِي السَّفَرِ. قَالَ: ثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مُحَمَّدٍ؛ قَالَ: قَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ: أَخْبَرَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي عَطَاءٍ، عَنْ مُوسَىٰ بْنِ وَرْدَانَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ: رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ مَاتَ مَرِيضاً مَاتَ شَهِيداً وَوُقِيَ فِتْنَةَ الْقَبْرِ وَغُدِيَ وَرِيحَ عَلَيْهِ بِرِزْقِهِ مِنَ الْجَنَّةِ».

قال السنديّ: قال السيوطيّ: هذا الحديث أورده ابن الجوزيّ في الموضوعات وأعلّه بـ(إبْراهيمَ بن محمد ابن أبى يحيى الأسلميّ)، فإنه متروك. قال وقال أحمد بن حنبل: إنما هو من مات مرابطا. قال الدارقطنيّ بإسناده عن إبراهيم بن يحيى يقول: حدثت ابن جريج هذا الحديث «من مات مرابطا» فروى عنى «من مات مريضاً» وما هكذا حدثته.

512. (1615) (6499)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim hasta halde ölürse şehit olarak ölmüştür ve kabir azabından korunmuştur, sabah-akşam cennetten rızıklandırılır."*

❑ ÖLÜNÜN KEMİĞİ KIRILMAZ

513-6500 ١٦١٧– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَعْمَرٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَكْرٍ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ زِيَادٍ. أَخْبَرَنِي أَبُو عُبَيْدَةَ ابْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ زَمْعَةَ، عَنْ أُمِّهِ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ؛ قَالَ: «كَسْرُ عَظْمِ الْمَيِّتِ كَكَسْرِ عَظْمِ الْحَيِّ فِي الإِثْمِ».

في الزوائد: في إسناده عبدالله بن زياد، مجهول. ولعله عبدالله بن زياد بن سمعان المدنيّ، أحد المتروكين.

513. (1617) (6500)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ölünün kemiğini kırmak günah itibariyle tıpkı dirinin kemiğini kırmak gibidir."*

❑ RESULULLAH'IN HASTALIĞI

514-6501 ١٦٢٥– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. ثَنَا هَمَّامٌ، عَنْ قَتَادَةَ عَنْ صَالِحٍ أَبِي الْخَلِيلِ، عَنْ سَفِينَةَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ

ﷺ كَانَ يَقُولُ فِي مَرَضِهِ الَّذِي تُوُفِّيَ فِيهِ: «الصَّلَاةَ، وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ». فَمَا زَالَ يَقُولُهَا حَتَّى مَا يَفِيضُ بِهَا لِسَانُهُ.

في الزوائد: إسناده صحيح على شرط الصحيحين.

514. **(1625) (6501)-** *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı ölüme götüren hastalığı sırasında "Namaza ve sağ ellerinizin malik olduğu şeylere dikkat edin" diyordu. Mübarek lisanları bunu söylemeyecek hale gelinceye kadar tekrara devam ettiler."

❑ RESULULLAH'IN VEFATI VE DEFNİ

515-6502 ١٦٢٨ – حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ. أَنْبَأَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ. ثَنَا أَبِي عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ. حَدَّثَنِي حُسَيْنُ بْنُ عَبْدِاللهِ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: لَمَّا أَرَادُوا أَنْ يَحْفِرُوا لِرَسُولِ اللهِ ﷺ بَعَثُوا إِلَى أَبِي عُبَيْدَةَ بْنِ الْجَرَّاحِ، وَكَانَ يَضْرَحُ كَضَرِيحِ أَهْلِ مَكَّةَ. وَبَعَثُوا إِلَى أَبِي طَلْحَةَ. وَكَانَ هُوَ الَّذِي يَحْفِرُ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ. وَكَانَ يَلْحَدُ. فَبَعَثُوا إِلَيْهِمَا رَسُولَيْنِ. فَقَالُوا: اللَّهُمَّ! خِرْ لِرَسُولِكَ. فَوَجَدُوا أَبَا طَلْحَةَ. فَجِيءَ بِهِ. وَلَمْ يُوجَدْ أَبُو عُبَيْدَةَ. فَلَحَدَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ، فَلَمَّا فَرَغُوا مِنْ جِهَازِهِ يَوْمَ الثُّلَاثَاءِ، وُضِعَ عَلَى سَرِيرِهِ فِي بَيْتِهِ. ثُمَّ دَخَلَ النَّاسُ عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ أَرْسَالًا. يُصَلُّونَ عَلَيْهِ. حَتَّى إِذَا فَرَغُوا أَدْخَلُوا النِّسَاءَ. حَتَّى إِذَا فَرَغُوا أَدْخَلُوا الصِّبْيَانَ. وَلَمْ يَؤُمَّ النَّاسَ عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ أَحَدٌ.

لَقَدِ اخْتَلَفَ الْمُسْلِمُونَ فِي الْمَكَانِ الَّذِي يُحْفَرُ لَهُ. فَقَالَ قَائِلُونَ: يُدْفَنُ فِي مَسْجِدِهِ. وَقَالَ قَائِلُونَ: يُدْفَنُ مَعَ أَصْحَابِهِ. فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «مَا قُبِضَ نَبِيٌّ إِلَّا دُفِنَ حَيْثُ يُقْبَضُ». قَالَ: فَرَفَعُوا فِرَاشَ رَسُولِ اللهِ ﷺ الَّذِي تُوُفِّيَ عَلَيْهِ. فَحَفَرُوا لَهُ، ثُمَّ دُفِنَ ﷺ وَسَطَ اللَّيْلِ مِنْ لَيْلَةِ الْأَرْبِعَاءِ. وَنَزَلَ فِي حُفْرَتِهِ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ، وَالْفَضْلُ ابْنُ الْعَبَّاسِ، وَقُثَمُ أَخُوهُ، وَشُقْرَانُ مَوْلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ وَقَالَ أَوْسُ بْنُ خَوْلِيٍّ، وَهُوَ أَبُو لَيْلَى، لِعَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ: أَنْشُدُكَ

اللهَ وَحَظَّنَا مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ لَهُ عَلِيٌّ: إِنْزِلْ. وكَانَ شُقْرَانُ، مَوْلاَهُ، أَخَذَ قَطِيفَةً
كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَلْبَسُهَا. فَدَفَنَهَا فِي الْقَبْرِ وَقَالَ: وَاللهِ! لاَ يَلْبَسُهَا أَحَدٌ بَعْدَكَ
أَبَداً. فَدُفِنَتْ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ.

في الزوائد: إسناد فيه الحسين بن عبدالله بن عبيد الله بن عباس الهاشميّ، تركه أحمد بن حنبل وعليّ بن المدينيّ والنسائى. وقال البخاريّ: يقال إنه كان يتهم بالزندقة. وقواه ابن عديّ. وباقي رجال الإسناد ثقات.

515. (1628) (6502)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* için mezar kazmaya azmetikleri vakit Ebu Ubeyde İbnu'l-Cerrah'a adam gönderdiler. O, Mekke halkının mezarı gibi şakk şeklinde mezar kazıyordu. Ebu Talha'ya da adam gönderdiler. O da Medine ahalisinin mezarı gibi, lahid tarzında mezar kazıyordu. İşte bu iki zata iki ayrı elçi yola çıkarıldı. Ashab dedi ki: "Allahım, Resulün için sen tercih et." Ebu Talha'yı yerinde buldular ve (kazı yerine) getirdiler. *Ebu Ubeyde* (yerinde) bulunamadı. Böylece Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* için lahid tarzında mezar hazırlandı."

İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın teçhizi salı günü tamamlanınca, evindeki karyolası üzerine konuldu. Sonra erkekler, gruplar halinde yanına girerek cenaze namazı kıldılar. Erkeklerin namazı bitince kadınlar gruplar halinde girip namaz kıldılar. Onlar da namazlarını tamamlayınca çocukları gruplar halinde odaya koydular. "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namazına kimse imamlık yapmadı (herkes müstakil kıldı).

Müslümanlar, kabrin kazılacağı yer hususunda ihtilaf etti. Bir kısım: "Mescidine gömülsün" dedi. "Ashabıyla birlikte (Baki'e) defnedilsin" dedi. Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh): "Ben Resulullah'ın: *"Her peygamber öldüğü yere defnedilmiştir"* dediğini işitmiş" dedi.

İbnu Abbas dedi ki: "Bunun üzerine Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, üzerinde ruh-u şeriflerinin teslim ettikleri yatağını kaldırdılar ve (o yerde) mezar kazdılar. Sonra Aleyhissalâtu vesselâm çarşamba gününün gece yarısında defnedildi. Resulullah'ın kabrine Hz. Ali, Fazl İbnu Abbas, kardeşi Kusam, Şükran Mevlâ Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* inmişlerdi. Evs İbnu Havli -ki bu, Ebu Leyla'dır.- Ali İbnu Ebi Talib'e dedi ki: "Allah aşkına, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan bizim de hissemizi verin." Bunun üzerine Hz. Ali ona: "(Kabre) sen de in!" dedi. Şükran, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın azadlısı idi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın giymekte olduğu bir kadife parçasını aldı, kabre yaydı ve

"Allah'a yemin olsun senden sonra kimse bunu giymeyecek!" dedi. Böylece o da Aleyhissalâtu vesselâm'la birlikte gömüldü."

516-6503 ١٦٢٩ – حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ. ثنا عَبْدُاللهِ بْنُ الزُّبَيْرِ، أَبُو الزُّبَيْرِ. ثنا ثَابِتٌ الْبُنَانِيُّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: لَمَّا وَجَدَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مِنْ كَرْبِ الْمَوْتِ مَا وَجَدَ، قَالَتْ فَاطِمَةُ: وَاكَرْبَ أَبَتَاهْ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لاَ كَرْبَ عَلَى أَبِيكِ بَعْدَ الْيَوْمِ. إِنَّهُ قَدْ حَضَرَ مِنْ أَبِيكِ مَا لَيْسَ بِتَارِكٍ مِنْهُ أَحَداً. الْمُوَافَاةُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ».

في الزوائد: في إسناده عبدالله بن الزبير الباهليّ، أبو الزبير. ويقال: أبو معبد المصريّ، ذكره ابن حبان في الثقات. وقال أبو حاتم: مجهول. وقال الدارقطنيّ: صالح. وباقي رجاله على شرط الشيخين.

516. (1629) (6503)- *Hz. Enes İbnu Malik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ölüm acısını duyunca, kızı Fatıma (radıyallahu anhâ): "Vay babacığımın ızdırabına!" dedi. Resulullah da: *"Bugünden sonra babana ızdırab yok artık! Kıyamete kadar hiç kimsenin yakasını bırakmayacak olan (ölüm), artık babana gelmiştir"* buyurdular."

517-6504 ١٦٣٢ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. أَخْبَرَنَا عَبْدُالرَّحْمَـنِ بْنُ مَهْدِيٍّ. ثنا سُفْيَانُ، عَنْ عَبْدِاللهِ ابْنِ دِينَارٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: كُنَّا نَتَّقِي الْكَلاَمَ وَالانْبِسَاطَ إِلَى نِسَائِنَا عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ مَخَافَةَ أَنْ يُنْزَلَ فِينَا الْقُرْآنُ فَلَمَّا مَاتَ رَسُولُ اللهِ ﷺ تَكَلَّمْنَا.

في الزوائد: إسناده صحيح على شرط مسلم. إلا أنه منقطع بين الحسن وأبيّ بن كعب، يدخل بينهما يحيى ابن ضمرة.

517. (1632) (6504)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Biz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında kadınlarımıza kötü söz sarfetmek ve istediğimiz muameleyi yapmaktan, hakkımızda bir vahiy geliverir endişesiyle kaçınırdık. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vefat edince, (istediğimiz gibi) konuşmaya başladık."

518-6505 ١٦٣٣ – حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ. أَنْبَأَنَا عَبْدُالْوَهَّابِ بْنُ عَطَاءٍ الْعِجْلِيُّ، عَنِ ابْنِ عَوْنٍ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ؛ قَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَإِنَّمَا وَجْهُنَا وَاحِدٌ. فَلَمَّا قُبِضَ نَظَرْنَا هكَذَا وَهكَذَا.

518. (1633) (6505)- *Ubey İbnu Ka'b* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraberken biz Ashabın hedef ve gayesi tek idi: "O vefat edince, kimimiz şöyle, kimimiz böyle baktı (hedefler ayrıldı)."

519-6506 ١٦٣٤ – حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ. ثنا خَالِدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْمُطَّلِبِ ابْنِ السَّائِبِ بْنِ أَبِي وَدَاعَةَ السَّهْمِيُّ. حَدَّثَنِي مُوسَىٰ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ أَبِي أُمَيَّةَ الْمَخْزُومِيُّ. حَدَّثَنِي مُصْعَبُ بْنُ عَبْدِاللهِ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ بِنْتِ أَبِي أُمَيَّةَ، زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ؛ أَنَّهَا قَالَتْ: كَانَ النَّاسُ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ، إِذَا قَامَ الْمُصَلِّي يُصَلِّي لَمْ يَعْدُ بَصَرُ أَحَدِهِمْ مَوْضِعَ قَدَمَيْهِ. فَلَمَّا تُوُفِّيَ رَسُولُ اللهِ ﷺ، فَكَانَ النَّاسُ إِذَا قَامَ أَحَدُهُمْ يُصَلِّي لَمْ يَعْدُ بَصَرُ أَحَدِهِمْ مَوْضِعَ جَبِينِهِ. فَتُوُفِّيَ أَبُو بَكْرٍ، وَكَانَ عُمَرُ. فَكَانَ النَّاسُ إِذَا قَامَ أَحَدُهُمْ يُصَلِّي لَمْ يَعْدُ بَصَرُ أَحَدِهِمْ مَوْضِعَ الْقِبْلَةِ. وَكَانَ عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ، فَكَانَتِ الْفِتْنَةُ. فَتَلَفَّتَ النَّاسُ يَمِيناً وَشِمَالاً.

في الزوائد: في إسناده مصعب بن عبدالله، ذكره ابن حبان في الثقات. قال العجليّ: ثقة. وموسى بن عبدالله، لم أر من جرحه ولا وثقه. ومحمد بن إبراهيم، ذكره ابن حبان في الثقات.

519. (1634) (6506)- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevce-i paklerinden Ümmü Seleme Bintu Ebi Ümeyye (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanıda insanlar namaza durdukları vakit hiç kimsenin nazarı ayaklarını bastığı yerden ileri geçmezdi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vefat edince insanlar namaza durunca hiçbirisinin nazarı alnını koyduğu yerden ileri geçmezdi. Sonra Hz. Ebu Bekr vefat etti, Hz. Ömer devri geldi. Bu devirde insanların nazarı kıbleden dışarı çıkmadı. Hz. Osman halife olunca fitne başladı, insanlar da sağa sola bakmaya başladı."

AÇIKLAMA:

Daha önce da açıkladığımız üzere, namazda huşu mühim bir husustur. Huşu gözle ilgili bir haldir. Bu hadise göre, gözün ayaklardan öteye nazar etmemesi efdal ise de, fukaha, kıyamda iken secde edilecek yere bakılması gereğine hükmetmiştir.

520-6507 ١٦٣٥ – حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْخَلَّالُ. ثنا عَمْرُو بْنُ عَاصِمٍ. ثنا

سُلَيْمَانَ بْنُ الْمُغِيرَةِ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ؛ قَالَ: أَبُو بَكْرٍ بَعْدَ وَفَاةِ رَسُولِ اللهِ ﷺ لِعُمَرَ: انْطَلِقْ بِنَا إِلَى أُمِّ أَيْمَنَ نَزُورُهَا كَمَا كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَزُورُهَا. قَالَ فَلَمَّا انْتَهَيْنَا إِلَيْهَا بَكَتْ. فَقَالَا لَهَا: مَا يُبْكِيكِ؟ فَمَا عِنْدَ اللهِ خَيْرٌ لِرَسُولِهِ. قَالَتْ: إِنِّي لَأَعْلَمُ أَنَّ مَا عِنْدَ اللهِ خَيْرٌ لِرَسُولِهِ. وَلَكِنْ أَبْكِي لِأَنَّ الْوَحْيَ قَدِ انْقَطَعَ مِنَ السَّمَاءِ. قَالَ: فَهَيَّجَتْهُمَا عَلَى الْبُكَاءِ، فَجَعَلَا يَبْكِيَانِ مَعَهَا.

في الزوائد: إسناده صحيح على شرط الشيخين، فقد احتجا بجميع رواته.

520. (1635) (6507)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh), Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vefatından sonra Hz. Ömer'e: "Bizimle gel, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yaptığı gibi Ümmü Eymen (radıyallahu anhâ)'yı bir ziyaret edelim" dedi. Hz. Enes devamla der ki: "Ziyaretine gittiler, yanına varınca kadıncağız ağladı. Kendisine: "Niye ağlıyorsun? Allah'ın, kendi nezdinde hazırladığı, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* için daha hayırlıdır" dediler. Kadın onlara:

"Ben de biliyorum ki, Allah'ın yanındaki, Resulullah için elbette daha hayırlıdır. Ancak ben semadan vahyin kesilmesine ağlıyorum" cevabını verdi." (Ümmü Eymen) bu sözüyle onları da ağlattı ve Ümmü Eymen'le beraberce ağladılar."

521-6508 ١٦٣٧ - حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ سَوَّادٍ الْمِصْرِيُّ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ وَهْبٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي هِلَالٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَيْمَنَ عَنْ عُبَادَةَ بْنِ نُسَيٍّ عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ «أَكْثِرُوا الصَّلَاةَ عَلَيَّ يَوْمَ الْجُمُعَةِ. فَإِنَّهُ مَشْهُودٌ تَشْهَدُهُ الْمَلَائِكَةُ. وَإِنَّ أَحَدًا لَنْ يُصَلِّيَ عَلَيَّ إِلَّا عُرِضَتْ عَلَيَّ صَلَاتُهُ حَتَّى يَفْرُغَ مِنْهَا» قَالَ قُلْتُ: وَبَعْدَ الْمَوْتِ؟ قَالَ: وَبَعْدَ الْمَوْتِ. إِنَّ اللهَ حَرَّمَ عَلَى الْأَرْضِ أَنْ تَأْكُلَ أَجْسَادَ الْأَنْبِيَاءِ. فَنَبِيُّ اللهِ حَيٌّ يُرْزَقُ».

في الزوائد: هذا الحديث صحيح إلا أنه منقطع في موضعين. لأن عبادة، روايته عن أبي الدرداء مرسلة، قاله العلاء. وزيد بن أيمن عن عبادة مرسلة، قاله البخاري.

521. (1637) (6508)- *Ebu'd-Derda* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cum'a günü bana salavatı çok okuyun. Çünkü*

o gün okunan salavatlar meşhuddur, melekler ona şahidlik ederler. Bana salavat okuyan hiç kimse yoktur ki, o daha okumasını bitirmeden salavatı bana ulaştırılmamış olsun." Bunun üzerine dedim ki: "Siz öldükten sonra da mı?" "Evet buyurdular, öldükten sonra da. Zira Cenab-ı Hak hazretleri toprağa, peyamberlerin cesedini çürütmeyi haram etmiştir. Allah'ın peygamberi her zaman diridir, rızka mazhardır."

ORUÇ BÖLÜMÜ

❑ ORUCUN FAZİLETLERİ

522-6509 ١٦٤٣ – حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْب. ثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي سُفْيَانَ، عَنْ جَابِرٍ؛ قَالَ: قَال رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنَّ لِلَّهِ عِنْدَ كُلِّ فِطْرٍ عُتَقَاء. وَذلِكَ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ».

في الزوائد: رجال إسناده ثقات. لأن أبا سفيان روايته عن جابر صحيحة. قال شعبة: وقول البزار إن الأعمش لم يسمع من أبي سفيان، غريب. فإن روايته في الكتب الستة. وهو معروف بالرواية عنه.

522. (1643) (6509)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Her iftar vaktinde Allah tarafinan (cehennemden) azad edilen kimseler bulunur. Bu, (Ramazanın) her gecesinde olur."

❑ RAMAZAN AYININ FAZİLETİ

523-6510 ١٦٤٤ – حَدَّثَنَا أَبُو بَدْرٍ. عَبَّادُ بْنُ الْوَلِيـــد. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِلاَلٍ. ثَنَا عِمْرَانُ الْقَطَّانُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: دَخَلَ رَمَضَانُ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنَّ هذَا الشَّهْرَ قَدْ حَضَرَكُمْ وَفِيـــه لَيْلَةٌ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ. مَنْ حُرِمَهَا فَقَدْ حُرِمَ الْخَيْرَ كُلَّهُ. وَلاَ يُحْرَمُ خَيْرَهَا إِلاَّ مَحْرُومٌ».

في الزوائد: في إسناده عمران بن داود أبي العوام القطان، مختلف فيه. ومشّاه الإمام أحمد، ووثقه عفان والعجليّ. وذكره ابن حبان في الثقات. وقال ابن عديّ: مغرب عن عمران. وروى عن غير عمران أحاديث غرائب. وأرجو أنه لا بأس به. وباقي رجال الإسناد ثقات.

523. (1644) (6510)- *Hz. Enes İbnu Malik* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Ramazan ayı girmişti. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bu mübarek aya girmiş bulunuyorsunuz. Bu ayda bir gece vardır ki bin aydan hayırlıdır. Bu gecenin hayır ve bereketinden mahrum kalan bir kimse, bütün hayırlardan mahrum kalmış gibidir. Onun hayrı ise sadece (uhrevi saadetten) mahrum kimseye haramdır."*

❑ YEVM-İ ŞEKK ORUCU

524-6511 ١٦٤٦ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ جَدِّهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: نَهَىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ تَعْجِيلِ صَوْمِ يَوْمٍ قَبْلَ الرُّؤْيَةِ.

في الزوائد: إسناده ضعيف لاتفاقهم على ضعف عبدالله بن سعيد المقبريّ.

524. (1646) (6511)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Ramazan orucunu hilali görmezden bir gün önce başlatmayı yasakladı."

525-6512 ١٦٤٧ – حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ الدِّمَشْقِيُّ. ثنا مَرْوَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا الْهَيْثَمُ بْنُ حُمَيْدٍ. ثنا الْعَلَاءُ بْنُ الْحَارِثِ، عَنِ الْقَاسِمِ، أَبِي عَبْدِالرَّحْمَـٰنِ؛ أَنَّهُ سَمِعَ مُعَاوِيَةَ بْنَ أَبِي سُفْيَانَ عَلَى الْمِنْبَرِ يَقُولُ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَقُولُ عَلَى الْمِنْبَرِ، قَبْلَ شَهْرِ رَمَضَانَ: «الصِّيَامُ يَوْمَ كَذَا وَكَذَا. وَنَحْنُ مُتَقَدِّمُونَ. فَمَنْ شَاءَ فَلْيَتَقَدَّمْ، وَمَنْ شَاءَ فَلْيَتَأَخَّرْ».

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله موثقون. لكن قيل إن القاسم بن أبي عبدالرحمن لم يسمع من أحد من الصحابة سوى أبي أمامة، قاله المزيّ في التهذيب، والذهبيّ في الكاشف.

525. (1647) (6512)- *Hz. Muaviye İbnu Ebi Süfyan* (radıyallahu anhümâ) minber üstünde şunu anlatmıştır: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ramazan ayından önce minberde buyurdular ki: *"Ramazan falan gün başlayacak. Biz daha önceden oruç tutarız. Dileyen önceden başlasın, dileyen de (o güne kadar tutmayı) tehir etsin."*

AÇIKLAMA:

Resulullah, önceki hadiste Ramazandan bir gün önce oruç tutmayı

yasaklamaktadır. İki gün önceden tutmayı yasaklayan rivayet de var. Son rivayet önceden başlamaya ruhsat vermekte hatta teşvik etmektedir. Şu halde üç veya daha fazla gün önceden tutmaya başlamak bu cevaza girmektedir. Şunu da belirtelim: Bazı hadislerde *Aleyhissalâtu vesselâm* her ayın başında ve sonunda oruç tutmayı tavsiye buyurmuştur. Bu sünnete uyan bir kimse -Ramazanı karşılamak düşüncesiyle hareket etmeyeceğinden- Ramazan ayından bir gün önce oruç tutabilir.

❑ RAMAZAN AYI KAÇ GÜN?

526-6513 ١٦٥٦– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «كَمْ مَضَى مِنَ الشَّهْرِ؟» قَالَ قُلْنَا: اثْنَانِ وَعِشْرُونَ، وَبَقِيَتْ ثَمَانٍ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «الشَّهْرُ هكَذَا، وَالشَّهْرُ هكَذَا، وَالشَّهْرُ هكَذَا» ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، وَأَمْسَكَ وَاحِدَةً.

في الزوائد: إسناده صحيح على شرط مسلم.

526. (1656) (6513)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün): *"Ramazan ayında kaç gün geçti?"* buyurdular. Biz: "Yirmiiki, geriye de sekiz gün kaldı!" dedik. Resulullah bu cevabımız üzerine: *"Ramazan ayı şu kadardır, Ramazan ayı şu kadardır, Ramazan ayı şu kadardır!"* diyerek (ellerinin parmaklarıyla üç kere gösterdi ve sonuncu sefer bir parmağını büktü (yani yirmidokuz işareti yaptı)."

527-6514 ١٦٥٨– حَدَّثَنَا مُجَاهِدُ بْنُ مُوسَىٰ. ثَنَا الْقَاسِمُ بْنُ مَالِكٍ الْمُزَنِيُّ. ثَنَا الْجُرَيْرِيُّ، عَنْ أَبِي نَضْرَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: مَا صُمْنَا عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ تِسْعاً وَعِشْرِينَ، أَكْثَرُ مِمَّا صُمْنَا ثَلَاثِينَ.

في الزوائد: إسناده صحيح على شرط مسلم. إلا أن الجريريّ، واسمه سعيد بن إياس أبو مسعود، اختلط بآخر عمره. والحديث رواه أبو داود والترمذي من حديث ابن مسعود.

527. (1658) (6514)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sağlığında Ramazan ayını yirmidokuz gün olarak tutmamız otuz tutmamızdan daha fazladır."

❑ YOLCULUKTA ORUÇ TUTULUR MU?

528-6515 ١٦٦٥– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُصَفَّى الْحِمْصِيُّ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ

حَرْبٍ، عَنْ عُبَيْدِاللّٰهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «لَيْسَ مِنَ الْبِرِّ الصِّيَامُ فِي السَّفَرِ».

في الزوائد: إسناد حديث ابن عمر صحيح. لأن محمد بن المصفى، ذكره ابن حبان في الثقات. ووثقه مسلمة والذهبيّ في الكاشف. وقال أبو حاتم: صدوق وقال النسائي: صالح. وباقي رجال الإسناد على شرط الشيخين.

528. (1665) (6515)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Yolculuk (sefer) sırasında oruç tutmak birr (denen makbul ve mahbub amelden) değildir."

529-6516 ١٦٦٦– حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ. ثنَا عَبْدُاللّٰهِ بْنُ مُوسَىٰ التَّيْمِيُّ، عَنْ أُسَامَةَ ابْنِ زَيْدٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِالرَّحْمٰنِ عَنْ أَبِيهِ عَبْدِالرَّحْمٰنِ بْنِ عَوْفٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «صَائِمُ رَمَضَانَ فِي السَّفَرِ كَالْمُفْطِرِ فِي الْحَضَرِ».

قَالَ أَبُو إِسْحَاقَ: هٰذَا الْحَدِيثُ لَيْسَ بِشَيْءٍ.

في الزوائد: في إسناده انقطاع. أسامة بن زيد، متفق على تضعيفه. وأبو سلمة بن عبدالرحمن، لم يسمع من أبيه شيئاً. قاله ابن معين والبخاريّ. ورواه النسائي مرفوعاً عن أنس بن مالك (هو عبد غير أنس بن مالك خادم النبيّ ﷺ).

529. (1666) (6516)- *Abdurrahman İbnu Avf* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Seferde Ramazan orucu tutan hazerde oruç tutmayan gibidir."*

AÇIKLAMA:

Bazı alimler bu hadisten, sefer (yolculuk) sırasında Ramazan orucu tutmamanın daha iyi olacağı neticesini çıkarmışlardır. Ancak bazı alimler de bunu *"oruç tutmaya takati yetmeyenler için olabilir"* diye kayıtlayarak, tutabilen kimsenin Ramazan orucunu seferde de tutmasının muvafık olacağını söylemiştir.

❑ RAMAZANDA BİR GÜN YEMENİN KEFARETİ

530-6517 ١٦٧١– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ

الـزُّهْرِيِّ عَنْ حُمَيْدِ بْنِ عَبْدِالرَّحْمَـٰنِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: أَتَى الـنَّبِيَّ ﷺ رَجُلٌ فَقَالَ: هَلَكْتُ. قَالَ: «وَمَا أَهْلَكَكَ؟» قَالَ: وَقَعْتُ عَلَى امْرَأَتِي فِي رَمَضَانَ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «أَعْتِقْ رَقَبَةً» قَالَ: لاَ أَجِدُ. قَالَ: صُمْ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ قَالَ: لاَ أُطِيقُ قَالَ: «اَطْعِمْ سِتِّينَ مِسْكِينًا» قَالَ: لاَ أَجِـــدُ. قَالَ: «اجْلِسْ» فَجَلَسَ. فَبَيْنَمَا هُوَ كَذَلِكَ إِذْ أُتِيَ بِمِكْتَلٍ يُدْعَى الْعَرَقَ. فَقَالَ «اذْهَبْ فَتَصَدَّقْ بِهِ» قَالَ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ! وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ، مَا بَيْنَ لاَ بَتَيْهَا أَهْلُ بَيْتٍ أَحْوَجُ إِلَيْهِ مِنَّا. قَالَ: «فَانْطَلِقْ فَأَطْعِمْهُ عِيَالَكَ».

حَدَّثَنَا حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيـَىٰ. ثَنَا عَبْدُاللّٰهِ بْنُ وَهْبٍ. ثَنَا عَبْدُالْجَبَّارِ بْنُ عُمَرَ. حَدَّثَنِي يَحْيَىٰ ابْنُ سَعِيـــدٍ، عَنِ ابْنِ الْمُسَيِّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ بِـذَلِكَ. فَقَالَ: «وَصُمْ يَوْماً مَكَانَهُ»

(وصم يوما مكانه) في الزوائد: هذه الزيادة قد انفرد بها ابن ماجة. وفي إسنادها عبدالجبار بن عمر، وهو ضعيف، ضعفه ابن معين وأبو داود والترمذيّ. وقال البخاريّ: عنده مناكير. وقال النسائي: ليس بثقة. وقال الدارقطني: متروك. وقال ابن يونس: منكر الحديث. وقال ابن سعد: وكان ثقة. وقد جاء من حديث أبي هريرة مرفوعاً «من أفطر يوما من رمضان من غير رخصة لم يجزه صيام الدهر» وهذا الحديث تخالفه الزيادة.

530. (1671) (6517)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek: "Helak oldum!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Seni helak eden şey nedir?"* diye sordu. Adam: "Ramazan içinde hanımıma temasta bulundum!" dedi. Resulullah: *"Öyleyse bir köle azad et!"* buyurdu. Adam: "Kölem yok ki!"dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm)*: "Üst üste iki ay oruç tut!" emretti. Adam: "Tahammül edemem" dedi. Resulullah: *"Öyleyse altmış fakir doyur!" buyurdu. Adam: "(Bu kadar yiyeceği) bulamam!"* dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm adama: "Otur!" dedi. Adam oturdu. Adam bu şekilde beklerken arak denen bir sepet hurma getirildi. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Haydi bunu götür ve tasadduk et!"* buyurdular. Adam: "Ey Allah'ın Resulü! Seni Hak ile gönderen Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun şu iki kayalık (Uhud ve Air dağları) arasında (yani Medine'de) yaşayan aileler içerisinde buna bizden daha muhtacı yoktur!" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Öyleyse haydi götür, horantana yedir!" buyurdular."

Hadisin yine Ebu Hureyre'den yapılan bir başka rivayetinde şu ziyade mevcuttur: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* adama: *"Ramazandan bozduğun gün yerine bir gün oruç tut!"* buyurur."

AÇIKLAMA:

Hadis, özürsüz olarak Ramazan orucunu bozan kimseye terettüp eden ahkamı beyan etmektedir. İmkanı olan, sırayla şunlardan birini ceza olarak yapacaktır: Köle azadı veya altmış fakirin doyurulması veya altmış gün oruç, ayrıca bozulan orucun kazası. Bunlardan hiçbirine gücü yetmeyen bir gün kaza edecektir. Rivayette adama terettüp eden tasadduku Resulullah'ın bağışladığını görmekteyiz.

Bu bahis daha önce genişçe açıklandı.

❑ ORUÇLU KUSARSA

531-6518 ١٦٧٥– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَعْلَى وَمُحَمَّدٌ ابْنَا عُبَيْدٍ الطَّنَافِسِيِّ. قَالاَ: ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ أَبِي مَرْزُوقٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ فَضَالَةَ بْنَ عُبَيْدٍ الأَنْصَارِيَّ يُحَدِّثُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ خَرَجَ عَلَيْهِمْ فِي يَوْمٍ كَانَ يَصُومُهُ. فَدَعَا بِإِنَاءٍ. فَشَرِبَ. فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللّٰهِ! إِنَّ هٰذَا يَوْمٌ كُنْتَ تَصُومُهُ. قَالَ «أَجَلْ. وَلٰكِنِّي قِئْتُ».

في الزوائد: في إسناده محمد بن إسحق، وهو مدلس، وقد روى بالعنعنة. وأبو مرزوق، لا يعرف اسمه، ولم يسمع من فضالة ففي الحديث ضعف وانقطاع.

531. (1675) (6518)- *Fezale İbnu Ubeyd el-Ensarî* (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, oruçlu olduğu bir günde yanlarına gelmiş, içmek üzere su istemiş ve içmiştir: "Ey Allah'ın Resulü! Bugün siz oruçlu idiniz!" denince: *"Evet öyleydim, lakin (az önce) kustum (orucum bozuldu)"* buyurmuştur."

❑ ORUÇLU MİSVAK VE SÜRME KULLANILIR MI?

532-6519 ١٦٧٧– حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا أَبُو إِسْمَاعِيلَ الْمُؤَدِّبُ، عَنْ مُجَالِدٍ عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ

ﷺ : «مِنْ خَيْرِ خِصَالِ الصَّائِمِ السِّوَاكُ».

في الزوائد: في إسناده مجالد، وهو ضعيف. لكن له شاهد من حديث عامر بن ربيعة رواه البخاري وأبو داود والترمذي.

532. (1677) (6519)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Oruçlunun hayırlı hasletlerinden biri misvak kullanmasıdır."***

533-6520 ١٦٧٨- حَدَّثَنَا أَبُو التَّقِيِّ، هِشَامُ بْنُ عَبْدِالْمَلِكِ الْحِمْصِيُّ. ثنا بَقِيَّةُ. ثنا الزُّبَيْدِيُّ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: اكْتَحَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ صَائِمٌ.

في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف الزبيديّ، واسمه سعيد بن عبدالجبار. بينه أبو بكر بن أبي داود.

533. (1678) (6520)- Yine *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* oruç iken gözüne sürme çekti."

AÇIKLAMA:

"Ebu Haife, Şafi'i gibi bir kısım alimlerimiz göze çekilen sürmenin -tadı boğazda hissedilse bile- orucun bozmayacağına hükmetmiştir. İmam Malik'e göre boğaza ulaşacağından korkulursa sürme haramdır, değilse mekruhtur; boğaza ulaşırsa oruç kaza edilir.

❑ ORUÇLU HACAMAT OLUR MU?

534-6521 ١٦٧٩- حَدَّثَنَا أَيُّوبُ بْنُ مُحَمَّدٍ الرَّقِّيُّ، وَدَاوُدُ بْنُ رُشَيْدٍ. قَالاَ: ثنا مُعَمَّرُ بْنُ سُلَيْمَانَ. ثنا عَبْدُاللَّهِ بْنُ بِشْرٍ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ : «أَفْطَرَ الْحَاجِمُ وَالْمَحْجُومُ».

في الزوائد: إسناد حديث أبي هريرة منقطع. قال أبو حاتم: عبدالله بن بشر لم يثبت سماعه من الأعمش. وإنما يقول: كتب إليّ أبو بكر بن عياش عن الأعمش.

534. (1679) (6521)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Hacamat yapan da yaptıran da orucunu bozmuş olur."***

AÇIKLAMA:

Daha önce de geçtiği üzere, cumhura göre hacamat edenin de hacamat olanın da orucu bozulmaz, sadedinde olduğumuz hadis mensuhtur.

❑ **ORUÇLUYKEN ÖPME**

535-6522 ١٦٨٦- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا الْفَضْلُ بْنُ دُكَيْنٍ، عَنْ إِسْرَائِيلَ، عَنْ زَيْدِ ابْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ أَبِي يَزِيدَ الضِّنِّيِّ، عَنْ مَيْمُونَةَ مَوْلَاةِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَتْ: سُئِلَ النَّبِيُّ ﷺ عَنْ رَجُلٍ قَبَّلَ امْرَأَتَهُ وَهُمَا صَائِمَانِ. قَالَ: «قَدْ أَفْطَرَا».

في الزوائد: إسناده ضعيف، لاتفاقهم على ضعف زيد بن جبير وضعف شيخه أبي يزيد الضنى. ونقل عن التقريب: أبو زيد الضِّنِّيّ مجهول. وقال الزبيريّ: حديث منكر، وأبو يزيد مجهول.

535. (1686) (6522)- Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın azadlılarından Memune (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a oruçlu iken, oruçlu hanımını öpen adam hakkında sorulmuştu: *"İkisinin orucu da bozulur!"* buyurdular."

AÇIKLAMA:

Bu hadisin zahirine göre hükmeden alim olmuşsa da cumhur, başka hadisleri esas alarak öpme ile orucun bozulmayacağına hükmetmiştir. Onlar bunu: "Bu durumda bozulma tehlikesi vardır" diyerek tevil ederler.

❑ **ORUÇLUYKEN MÜBAŞERET**

536-6523 ١٦٨٨- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدِ بْنِ عَبْدِاللهِ الْوَاسِطِيُّ. ثَنَا أَبِي، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: رُخِّصَ لِلْكَبِيرِ الصَّائِمِ فِي الْمُبَاشَرَةِ، وَكُرِهَ لِلشَّابِّ.

في الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف محمد بن خالد، شيخ ابن ماجة.

536. (1688) (6523)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Yaşlı oruçlulara mübaşeret (öpme vs.) hususunda ruhsat tanındı ise de gençlere mekruh kılındı."

❑ **ORUÇLUYKEN GIYBET**

537-6524 ١٦٩٠- حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ رَافِعٍ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ أُسَامَةَ

بْنِ زَيْدٍ، عَنْ سَعِيـــدٍ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «رُبَّ صَائِمٍ لَيْسَ لَهُ مِنْ صِيَامِهِ إِلاَّ الْجُوعُ. وَرُبَّ قَائِمٍ لَيْسَ لَهُ مِنْ قِيَامِهِ إِلاَّ السَّهَرُ».

في الزوائد: إسناده ضعيف.

537. (1690) (6524)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Nice oruçlular vardır ki, tuttuğu oruçtan yanına sadece çektiği açlık kar kalır. Nice gece namazı kılanlar vardır ki, onların da kârı gece uykusuz kalmaktan ibarettir."*

❑ SAHUR

538-6525 ١٦٩٣- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا أَبُو عَامِرٍ. ثَنَا زَمْعَةُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ سَلَمَةَ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ؛ قَالَ: «اسْتَعِينُوا بِطَعَامِ السَّحَرِ عَلَى صِيَامِ النَّهَارِ. وَبِالْقَيْلُولَةِ عَلَى قِيَامِ اللَّيْلِ».

في الزوائد: في إسناده زمعة بن صالح، وهو ضعيف.

538. (1693) (6525)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Gündüz orucuna sahur yemeği ile yardımcı olun, kaylule (öğle uykusu) ile de gece namazına yardımcı olun!"*

❑ İFTARDA ACELE

539-6526 ١٦٩٨- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لاَ يَزَالُ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا عَجَّلُوا الْفِطْرَ. عَجِّلُوا الْفِطْرَ، فَإِنَّ الْيَهُودَ يُؤَخِّرُونَ».

في الزوائد: إسناده صحيح، على شرط الشيخين. والحديث من رواية سهل بن سعد، رواه الشيخان وغيرهما.

539. (1698) (6526)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İnsanlar iftarı ta'cil edip (geciktirmedikleri) müddetçe hayır üzere devam ederler. Öyleyse iftarı tacil edin (ilk vaktinde orucunuzu açın). Çünkü yahudiler, iftarlarını tehir ederler."*

AÇIKLAMA:

Dinimiz, sahur yemeğini teşvik ettiği gibi, iftarı geciktirmemeyi em-

retmiştir. Oruçtan maksat vücudu ölçüsüzce acıktırıp bedene zahmet vermek değildir. Her hususta olduğu üzere burada da fazilet, sünnetin teşri ettiği şekle uymaktadır. Sünnete muhalefet hayırdan uzaklaşmanın alametidir. Sünnet hususundaki titizliğin kaybolması iftarın geciktirilmesinde ortaya çıksa bile ehemmiyet taşımaktadır. Ya adaba, kılık kıyafete günlük hayatımızın akışına tesir eden hususlardaki sünnete muhalefet? Elbette bu, daha büyük felaketlerin alameti olmaktadır.

❑ ORUÇLU CÜNÜB SABAHLARSA

540-6527 ١٧٠٢ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. وَمُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ. قَالاَ: ثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ جَعْدَةَ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَمْرٍو الْقَارِيِّ؛ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: لاَ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ! مَا أَنَا قُلْتُ: «مَنْ أَصْبَحَ، وَهُوَ جُنُبٌ، فَلْيُفْطِرْ». مُحَمَّدٌ ﷺ قَالَهُ.

في الزوائد: إسناده صحيح. رواه الإمام أحمد من هذا الوجه، وذكره البخاري تعليقا. وفي الصحيحين: أنّ أبا هريرة سمعه من الفضل. وزاد مسلم. ولم أسمعه من النبيّ ﷺ.

540. (1702) (6527)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) demiştir ki: "Hayır! Kabenin Rabbine yemin olsun! "Cünüb olarak sabahlayan kimse orucunu bozsun!" sözünü ben söylemedim. Bunu söyleyen, Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dır."

AÇIKLAMA:

Ashab ve tabiinden bazıları, cünüb olarak sabahlayan kimsenin orucunun bozulacağına hükmetmiştir. Ancak, bundan daha sahih hadislere dayanan cumhur, cünüb halde sabahlayanın orucunun bozulmayacağına hükmetmiştir.

❑ HZ. NUH'UN ORUCU

541-6528 ١٧١٤ – حَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ أَبِي سَهْلٍ. ثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ، عَنِ ابْنِ لَهِيعَةَ عَنْ جَعْفَرِ ابْنِ رَبِيعَةَ عَنْ أَبِي فِرَاسٍ؛ أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَاللهِ بْنَ عَمْرٍو يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «صَامَ نُوحٌ الدَّهْرَ، إِلاَّ يَوْمَ الْفِطْرِ وَيَوْمَ الأَضْحَى».

في الزوائد: في إسناده ابن لهيعة، وهو ضعيف.

541. (1714) (6528)- *Abdullah İbnu Amr* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Nuh aleyhisselam Ramazan ve Kurban bayramları hariç yıl orucu tutmuştur"* dediğini işittim."

❑ ŞEVVALDEN ALTI GÜN

542-6529 ١٧١٥ - حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا بَقِيَّةُ. ثَنَا صَدَقَةُ بْنُ خَالِدٍ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ الْحَارِثِ الذِّمَارِيُّ؛ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا أَسْمَاءَ الرَّحَبِيَّ، عَنْ ثَوْبَانَ مَوْلَىٰ رَسُولِ اللهِ ﷺ، عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ؛ أَنَّهُ قَالَ: «مَنْ صَامَ سِتَّةَ أَيَّامٍ بَعْدَ الْفِطْرِ، كَانَ تَمَامَ السَّنَةِ. مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا».

في الزوائد: الحديث قد رواه ابن حبان في صحيحه.

قال السنديّ: يريد فهو صحيح، وقال: وله شاهد.

542. (1715) (6529)- *Sevban Mevla Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Ramazan bayramından sonra altı gün oruç tutan, yıl orucu tutmuş gibi olur. Zira (ayet-i kerime'de) "Kim bir hayır amelde bulunursa ona yaptığının on misli ecir verilir" (buyrulmuştur)" dediğini işitmiştir."*

❑ TEŞRİK GÜNLERİ ORUÇ TUTULMAZ

543-6530 ١٧١٩ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَٰنِ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «أَيَّامُ مِنًى، أَيَّامُ أَكْلٍ وَشُرْبٍ».

في الزوائد: إسناده صحيح على شرط الشيخين.

543. (1719) (6530)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"(Hacc sırasında) Mina'da geçirilen günler yeme içme günleridir."*

544-6531 ١٧٢٠ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. قَالَا: ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَنْ نَافِعِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ عَنْ بِشْرِ بْنِ سُحَيْمٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ خَطَبَ أَيَّامَ التَّشْرِيقِ فَقَالَ: «لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا نَفْسٌ

مُسْلِمَةٌ وَإِنَّ هذهِ الأَيَّامَ أَيَّامُ أَكْلٍ وَشُرْبٍ».

في الزوائد: رواه ابن خزيمة في صحيحه.

قال السندي: يريد، فالحديث صحيح.

544. (1720) (6531)- *Bişr İbnu Suhaym* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* teşrik günlerinde hutbe okudu ve dedi ki: *"Cennete sadece müslüman kimse girecektir ve şurası da muhakkak ki bu günler yeme içme günleridir."*

❑ CUMARTESİ ORUCU

545-6532 ١٧٢٦- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عِيسَىٰ بْنُ يُونُسَ، عَنْ ثَوْرِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ بُسْرٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لاَ تَصُومُوا يَوْمَ السَّبْتِ إِلاَّ فِيمَا افْتُرِضَ عَلَيْكُمْ. فَإِنْ لَمْ يَجِدْ أَحَدُكُمْ إِلاَّ عُودَ عِنَبٍ، أَوْ لِحَاءَ شَجَرَةٍ فَلْيَمُصَّهُ».

حَدَّثَنَا حُمَيْدُ بْنُ مَسْعَدَةَ. ثَنَا سُفْيَانُ بْنُ حَبِيبٍ عَنْ ثَوْرِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ بُسْرٍ عَنْ أُخْتِهِ؛ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ. فَذَكَرَ نَحْوَهُ.

في الزوائد: رواه ابن حبان في صحيحه.

قال السندي: يريد، فالحديث صحيح. والمتن موجود في أبي داود وغيره بإسناد آخر.

545. (1726) (6532)- *Abdullah İbnu Büsr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cumartesi günleri farz oruçlar dışında oruç tutmayın. Sizden biri, o gün, üzüm çöpünden veya bir ağaç kabuğundan başka (yiyecek) bir şey bulamasa bile, onları emip oruç tutmasın."*

AÇIKLAMA:

Hadis, ramazan, nezir, kefaret kaza gibi farz oruçlar dışında cumartesi günü oruç tutmamayı emreder. Mezhep imamları, sadece cumartesi gününde oruç tutmayı mekruh saymışlardır.

❑ AREFE GÜNÜ ORUCU

546-6533 ١٧٣١- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ حَمْزَةَ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ

عَبْدِاللهِ، عَنْ عِيَاضِ بْنِ عَبْدِاللهِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ عَنْ قَتَادَةَ بْنِ النُّعْمَانِ؛ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «مَنْ صَامَ يَوْمَ عَرَفَةَ، غُفِرَ لَهُ سَنَةٌ أَمَامَهُ وَسَنَةٌ بَعْدَهُ».

في الزوائد: إسناده ضعيف لاتفاقهم على ضعف إسحاق بن عبدالله بن أبي فروة. نعم قد جاء له شاهد صحيح.

546. (1731) (6533)- *Katade İbnu'n-Numan* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Arefe günü oruç tutan kimsenin önündeki bir yıl ile geçmişteki bir yıllık (küçük) günahları mağfiret olunur"* dediğini işittim."

❑ AŞURE ORUCU

547-6534 ١٧٣٥ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ، عَنْ حُصَيْنٍ عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ صَيْفِيٍّ؛ قَالَ: قَالَ لَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ يَوْمَ عَاشُورَاءَ: «مِنْكُمْ أَحَدٌ طَعِمَ الْيَوْمَ؟» قُلْنَا: مِنَّا طَعِمَ وَمِنَّا مَنْ لَمْ يَطْعَمْ. قَالَ: «فَأَتِمُّوا بَقِيَّةَ يَوْمِكُمْ. مَنْ كَانَ طَعِمَ وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْ. فَأَرْسِلُوا إِلَى أَهْلِ الْعَرُوضِ فَلْيُتِمُّوا بَقِيَّةَ يَوْمِهِمْ» قَالَ: يَعْنِي أَهْلَ الْعَرُوضِ حَوْلَ الْمَدِينَةِ.

في الزوائد: إسناده صحيح، غريب على شرط الشيخين. ولم يرو عن محمد بن صيفيّ غير الشعبيّ. وله شاهد في الصحيحين من حديث سلمة بن الأكوع والربيع بن معوّذ. والحديث قد عزاه المزيّ إلى النسائي، وليس في رواية ابن السنّي.

547. (1735) (6534)- *Muhammed İbnu Sayfi* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Aşure günü bize sordu: *"Bugün sizden bir şey yiyen var mı?"* Biz de: "Yiyen de var yemeyen de" dedik. Bunun üzerine: *"Bu günün geri kalanını bir şey yiyen de, yemeyen de (oruçla) tamamlasın. Aruz halkına da haber salın, onlar da günün geri kalan kısmını (oruçla) tamamlasınlar"* buyurdu." Ravi der ki: "Aruz ile, Medine civarındaki Aruz nam mevkiin ahalisini kastetti."

AÇIKLAMA:

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Ramazan orucu farz olmazdan önce Aşure orucu farz idi. Ancak Ramazan'ın farziyetinden sonra, Aşure orucu, isteyenin tutup isteyenin tutmayacağı müstehab bir oruç olarak teşri edilmiş, farziyeti kaldırmıştır. Bu hadis, farziyetiyle ilgilidir.

❑ PAZARTESİ-PERŞEMBE ORUCU

548-6535 ١٧٤٠ – حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ عَبْدِالْعَظِيمِ الْعَنْبَرِيُّ. ثَنَا الضَّحَّاكُ بْنُ مَخْلَدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ ابْنِ رِفَاعَةَ عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَصُومُ الاثْنَيْنِ وَالْخَمِيسَ. فَقِيلَ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ! إِنَّكَ تَصُومُ الاثْنَيْنِ وَالْخَمِيسَ؟ فَقَالَ «إِنَّ يَوْمَ الإِثْنَيْنِ وَالْخَمِيسَ يَغْفِرُ اللّٰهُ فِيهِمَا لِكُلِّ مُسْلِمٍ. إِلاَّ مُتَهَاجِرِينَ. يَقُولُ: دَعْهُمَا حَتَّى يَصْطَلِحَا».

في الزوائد: إسناده صحيح، غريب. ومحمد بن رفاعة ذكره ابن حبان في الثقات، تفرّد بالرواية عنه الضحاك ابن مخلد. وباقي إسناده على شرط الشيخين. وله شاهد من حديث أسامة بن زيد، رواه أبو داود والنسائي. وروى الترمذي بعضه في الجامع، وقال: حسن غريب.

548. (1740) (6535)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Pazartesi ve Perşembe günleri oruç tutardı. Kendisine: "Ey Allah'ın Resulü! Siz Pazartesi ve Perşembeleri oruç tutuyorsunuz (bunun hikmeti nedir?)" diye sorulmuştu. Şu açıklamada bulundu.

"Allah Teala hazretleri pazartesi ve perşembe günleri birbirlerine küsenler hariç bütün müslümanlara mağfiret buyurur ve (amelleri arzeden meleğe): "Küs olan bu iki kişi barışıncaya kadar onları bırak!" emreder."

AÇIKLAMA:

Hadisin Tirmizi'deki veçhinde تُعْرَضُ الاَعْمَالُ يومَ الاثْنَيْنِ وَالْخَمِيسِ فَأُحِبُّ اَنْ يُعرَضَ عَمَلِي وَاَنَا صَائِمٌ *"Ameller pazartesi ve perşembe günleri Rab Teala'ya arzedilir. Ben amelimin, oruçlu olduğum halde arzedilmesini severim"* buyrulmuştur.

Hadis, pazartesi ve perşembe günleri oruç tutmaya teşvik etmektedir. Ayrıca, bu günlerde müslümanların küslüklerini giderip barışmaları istenmektedir. O günlerdeki ilahi mağfiret "küs olmama" şartına bağlanmıştır. Hadiste dikkat edilirse küslüğe sebep olan durumda haklı-haksız ayırımı yapılmıyor. Kendini haklı gören kimse de küslüğün giderilmesinde adım atmakla mükelleftir.

❑ HARAM AYLARINDA ORUÇ

549-6536 ١٧٤٣ – حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ. ثَنَا دَاوُدُ بْنُ عَطَاءٍ.

حَدَّثَنِي زَيْدُ بْنُ عَبْدِالْحَمِيدِ ابْنِ عَبْدِالرَّحْمٰنِ بْنِ زَيْدِ بْنِ الْخَطَّابِ، عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَهَىٰ عَنْ صِيَامِ رَجَبٍ.

في إسناده داود بن عطاء، وهو ضعيف متفق على ضعفه.

549. (1743) (6536)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Receb ayı orucunu yasaklamıştır."

AÇIKLAMA:

Hadis zayıftır, sahih olma durumunda, "yılın onbir ayında sadece Receb' te tamamıyla oruç tutmak yasaklanmış olabilir" diye tevil edilmiştir. Çünkü Receb haram aylardan biridir ve bu aylarda oruç tutmak müstehabdır.

550-6537 ١٧٤٤ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ. ثَنَا عَبْدُالْعَزِيزِ الدَّرَاوَرْدِيُّ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ عَبْدِاللهِ ابْنِ أُسَامَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ؛ أَنَّ أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ كَانَ يَصُومُ أَشْهُرَ الْحُرُمِ. فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «صُمْ شَوَّالاً» فَتَرَكَ أَشْهُرَ الْحُرُمِ. ثُمَّ لَمْ يَزَلْ يَصُومُ شَوَّالاً حَتَّى مَاتَ.

في الزوائد: إسناده صحيح. إلا أنه منقطع بين محمد بن إبراهيم بن الحارث التيميّ، وبين أسامة بن زيد.

550. (1744) (6537)- *Muhammed İbnu İbrahim* anlatıyor: "Üsame İbnu Zeyd (radıyallahu anhümâ) haram aylarda oruç tutardı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine: "Şevval de oruç tut!" buyurdular. O da, bundan sonra haram aylarda orucu terketti ve vefat edinceye kadar Şevval ayında oruç tuttu."

❑ ORUÇ BEDENİN ZEKATIDIR

551-6538 ١٧٤٥ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ الْمُبَارَكِ. ح وَحَدَّثَنَا مُحْرِزُ بْنُ سَلَمَةَ الْعَدَنِيُّ. ثَنَا عَبْدُالْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ، جَمِيعاً عَنْ مُوسَىٰ بْنِ عُبَيْدَةَ عَنْ جُمْهَانَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لِكُلِّ شَيْءٍ زَكَاةٌ. وَزَكَاةُ الْجَسَدِ الصَّوْمُ».
زَادَ مُحْرِزٌ فِي حَدِيثِهِ: وَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «الصِّيَامُ نِصْفُ الصَّبْرِ».

في الزوائد: إسناد الحديث من الطريقين معا ضعيف. فيه موسى بن عبيدة الزبري. ومدار الطريقين عليه، وهو متفق على تضعيفه.

551. (1745) (6538)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Herşeyin bir zekatı (temizlenme vasıtası) vardır, cesedin zekatı oruçtur."*

Muhrız rivayetinde şu ziyade de bulundu: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şunu ilave etti: *"Oruç, sabrın yarısıdır."*

552-6539 ١٧٤٧– حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا سَعِيدُ بْنُ يَحْيَىٰ اللَّخْمِيُّ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ مُصْعَبِ بْنِ ثَابِتٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ الزُّبَيْرِ؛ قَالَ: أَفْطَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عِنْدَ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ فَقَالَ: «أَفْطَرَ عِنْدَكُمُ الصَّائِمُونَ، وَأَكَلَ طَعَامَكُمُ الأَبْرَارُ، وَصَلَّتْ عَلَيْكُمُ الْمَلاَئِكَةُ».

في الزوائد: في إسناده مصعب بن ثابت، عن عبدالله بن الزبير، ضعيف.

552. (1747) (6539)- *Abdullah İbnu'z-Zübeyr* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Sa'd İbnu Muaz'ın yanında iftar açmıştı. Şöyle buyurdular: "Yanınızda oruçlular iftar etti. Yemeklerinizden ebrar olanlar yedi, size de melaikeler rahmet duasında bulundular."

❑ ORUÇLUNUN YANINDA YENİRSE?

553-6540 ١٧٤٩– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُصَفَّى. ثَنَا بَقِيَّةُ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِالرَّحْمٰنِ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ «لِبِلاَلٍ»: «الْغَدَاءُ يَا بِلاَلُ!» فَقَالَ: إِنِّي صَائِمٌ. قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «نَأْكُلُ أَرْزَاقَنَا. وَفَضْلُ رِزْقِ بِلاَلٍ فِي الْجَنَّةِ. أَشَعَرْتَ، يَا بِلاَلُ! أَنَّ الصَّائِمَ تُسَبِّحُ عِظَامُهُ وَتَسْتَغْفِرُ لَهُ الْمَلاَئِكَةُ مَا أُكِلَ عِنْدَهُ؟».

في الزوائد: في إسناده محمد بن عبدالرحمن. متفق على تضعيفه. وكذبه ابن حاتم والأزدي.

553. (1749) (6540)- Büreyde (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Bilal (radıyallahu anh)'a: *"Yemek ye, ey Bilal!"* demişti. "Ben oruçluyum!" diye karşılık verdi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: *"Biz rızıklarımızı yiyoruz. Bilal'in rızkının fazlı cennettedir. Ey Bilal yanında yemek yenen oruçlunun kemiklerinin tesbih ettiğini ve meleklerinde onun için istiğfarda bulunduğunu hissettin mi?"* buyurdular."

❑ ORUÇLUNUN DUASI MAKBUL

554-6541 ١٧٥٣ - حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ عُبَيْدِاللهِ الْمَدَنِيُّ؛ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَاللهِ بْنَ أَبِي مُلَيْكَةَ يَقُولُ: سَمِعْتُ عَبْدَاللهِ بْنَ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنَّ لِلصَّائِمِ عِنْدَ فِطْرِهِ لَدَعْوَةً مَا تُرَدُّ».

قَالَ ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ: سَمِعْتُ عَبْدَاللهِ بْنَ عَمْرٍو يَقُولُ، إِذَا أَفْطَرَ: اللَّهُمَّ! إِنِّي أَسْأَلُكَ بِرَحْمَتِكَ، الَّتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ أَنْ تَغْفِرَ لِي.

في الزوائد: إسناده صحيح. لأن إسحاق بن عبيدالله بن الحارث، قال النسائي: ليس به بأس. وقال أبو زرعة: ثقة. وذكره ابن حبان في الثقات. وباقي رجال الإسناد على شرط البخاري.

554. (1753) (6541)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şurası muhakkak ki, oruçlunun iftarını açtığı zaman reddedilmeyen makbul bir duası vardır."*

❑ BAYRAM NAMAZINA BİRŞEYLER YİYEREK GİDİLİR

555-6542 ١٧٥٥ - حَدَّثَنَا جُبَارَةُ بْنُ الْمُغَلِّسِ. ثَنَا مِنْدَلُ بْنُ عَلِيٍّ. ثَنَا عُمَرُ بْنُ صَهْبَانَ، عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ لَا يَغْدُو يَوْمَ الْفِطْرِ حَتَّى يُغَدِّيَ أَصْحَابَهُ مِنْ صَدَقَةِ الْفِطْرِ.

في الزوائد: إسناده ضعيف. قد تسلسل بالضعفاء. لأن عمر بن صهبان ومن دونه ضعفاء.

555. (1755) (6542)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ashabına fıtır sadakasından yedirmedikçe Ramazan bayramı günü bayram namazına çıkmazdı."

❑ RAMAZANDA MÜSLÜMAN OLAN

556-6543 ١٧٦٠ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا أَحْمَدُ بْنُ خَالِدٍ الْوَهْبِيُّ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ عَنْ عِيسَىٰ بْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ عَطِيَّةَ بْنِ سُفْيَانَ بْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ رَبِيعَةَ؛ قَالَ: ثَنَا وَفْدُنَا الَّذِينَ قَدِمُوا عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ بِإِسْلَامِ ثَقِيفٍ قَالَ:

وَقَدِمُوا عَلَيْهِ فِي رَمَضَانَ،فَضَرَبَ عَلَيْهِمْ قُبَّةً فِي الْمَسْجِدِ. فَلَمَّا أَسْلَمُوا صَامُوا مَا بَقِيَ عَلَيْهِمْ مِنَ الشَّهْرِ.

في الزوائد: في إسناده محمد بن إسحاق، وهو مدلس. وقد رواه بالعنعنة عن عيسى بن عبدالله قال ابن المديني: وتفرّد بالرواية عنه، وقال: عيسىٰ بن عبدالله مجهول.

556. (1760) (6543)- *Atiyye İbnu Süfyan* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Sakif kabilesinin müslüman olmasını müzakere etmek üzere Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gönderilen heyetimizin bize anlattığına göre, heyet Ramazan ayında O'na varmıştır. Aleyhissalâtu vesselâm, onları mescidin içinde kurduğu çadırda ağırlamıştır. Heyet müslmüman olunca ayın geri kalan günlerinin orucunu tutmuşlardır."

AÇIKLAMA:

Müslüman oluşları, bu esnada *Resulullah*'la yaptıkları pazarlık ve birkısım kabul edilen şartlarıyla ilgili teferruatı daha önce kaydettiğimiz bu heyetin yukarıda zikredilen macerası, Ramazan ayında müslüman olan bir kimsenin, ayın geri kalan günlerinde oruç tutması gerektiğini ifade etmektedir.

❑ KADIN KOCANIN İZNİYLE ORUÇ TUTAR

557-6544 ١٧٦٢- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ حَمَّادٍ. ثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ؛ قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ النِّسَاءَ أَنْ يَصُمْنَ إِلاَّ بِإِذْنِ أَزْوَاجِهِنَّ.

في الزوائد: إسناده صحيح على شرط البخاري.

557. (1762) (6544)- *Ebu Sa'id* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadınların kocalarından izin almaksızın (nafile) oruç tutmalarını yasakladı."

AÇIKLAMA:

Bazı alimler, kadının kocasından izin almadan oruç tutmasını "mekruh" addetmiş ise de, cumhur *"haram"* demiştir. Bu yasağın sebebi, kocanın hanımı üzerindeki bazı haklarını gölgeleyeceği içindir. Nafile bir ibadet vesilesiyle vacib bir hakkın ifa edilmemesi meşru değildir. Ancak farz olan oruç için izne ihtiyacı yoktur. Kaza oruç için de izin gerekir,

çünkü onun başka zaman da kaza edilme ümidi vardır. Fakat günlü nezir oruçları için de izin gerekmez. Çünkü belli, muayyen bir vakitte ifaları vacib olmuştur.

Alimler kocanın hazır bulunmadığı, hazır bulunsa bile zımnen izin verdiği veya vereceğinin bilindiği hallerde de kadının sarih bir izin olmaksızın oruç tutmasının caiz olduğuna hükmetmişlerdir.

❑ MİSAFİR, NAFİLE ORUCUNU EV SAHİBİNİN İZNİYLE TUTAR

558-6545 ١٧٦٣ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى الأَزْدِيُّ. ثَنَا مُوسَى بْنُ دَاوُدَ وَخَالِدُ بْنُ أَبِي يَزِيدَ؛ قَالاَ: ثَنَا أَبُو بَكْرٍ الْمَدَنِيُّ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «إِذَا نَزَلَ الرَّجُلُ بِقَوْمٍ، فَلاَ يَصُومُ إِلاَّ بِإِذْنِهِمْ».

هذا الحديث قد رواه الترمذي. قال: حدثنا بشر بن معاذ، قال: حدّثنا أيوب بن واقد عن هشام بن عروة عن أبيه عن عائشة الحديث. وقال: هذا حديث منكر. لا نعرف أحداً من الثقات روى هذا الحديث عن هشام. وقد روى موسى بن داود عن أبي بكر المدينيّ عن هشام. وأبو بكر هذا ضعيف عند أهل الحديث.

558. (1763) (6545)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor:"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: "Bir kimse başkasının yanında misafir olunca, ev sahibinden izin almadan oruç tutmasın" dediğini rivayet etmiştir."

AÇIKLAMA:

Alimler bu yasağın nafile oruçla ilgili olduğuna, kerahetin de tenzihi olduğuna hükmetmiştir. Böyle bir oruç, ev sahibine sahur ve iftar hazırlama külfeti getirecektir.

❑ ŞÜKÜRLE YİYEN ORUÇLU GİBİDİR

559-6546 ١٧٦٥ – حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِاللهِ الرَّقِّيُّ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ جَعْفَرٍ. ثَنَا عَبْدُالْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ أَبِي حُرَّةَ عَنْ عَمِّهِ حَكِيمِ بْنِ أَبِي حُرَّةَ عَنْ سِنَانِ بْنِ سَنَّةَ الأَسْلَمِيِّ، صَاحِبِ النَّبِيِّ ﷺ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «الطَّاعِمُ الشَّاكِرُ، لَهُ مِثْلُ أَجْرِ الصَّائِمِ الصَّابِرِ».

في الزوائد: إسناده صحيح. ورجاله موثقون. وليس لسنان بن سنّة، عند ابن ماجة، سوى هذا الحديث. وليس له شئ في الكتب الخمسة الأصولية.

559. (1765) (6546)- *Sinan İbnu Senne el-Eslemî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şükreden oruçsuz kimseye, sabreden oruçlunun sevabının misli verilir."*

AÇIKLAMA:

Oruç tutmayan kimse, yemek suretiyle kazandığı gücü Allah yolunda harcadığı takdirde, oruçlu gibi sevab kazanacaktır. Zira her ikisi de kulluk ifa etmiş olmaktadır. Oruçsuz, ömrünü aylak veya gayr-ı meşru şeylerde geçirirse oruçlu gibi sevap kazanacağı söylenemez. Hem oruçlu hem de hayırlı işler peşinde olan kimse elbette ayrıca oruç sevabıyla üstünlük elde eder.

❑ MU'TEKİF MESCİDE YERLEŞİR

560-6547 ١٧٧٤ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثنا نُعَيمُ بْنُ حَمَّادٍ. ثنا ابْنُ الْمُبَارَكِ عَنْ عِيسَىٰ بْنِ عُمَرَ بْنِ مُوسَىٰ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ؛ أَنَّهُ كَانَ إِذَا اعْتَكَفَ، طُرِحَ لَهُ فِرَاشُهُ. أَوْ يُوضَعُ لَهُ سَرِيرُهُ وَرَاءَ أُسْطُوَانَةِ التَّوْبَةِ.

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله موثقون.

560. (1774) (6547)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'nın anlattığına göre: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* itikafa girince, yatağı veya karyolası onun için, tevbe sütununun gerisine konulurdu."

AÇIKLAMA:

Tevbe sütunu, ashabtan birinin hatasını Allah affedinceye kadar kendini bağladığı sütundur.

❑ MU'TEKİF HASTA ZİYARET EDER, CENAZEYE KATILIR MI?

561-6548 ١٧٧٧ – حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنْصُورٍ أَبُو بَكْرٍ. ثَنَا يُونُسُ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا الْهَيَّاجُ الْخُرَاسَانِيُّ. ثنا عَنْبَسَةُ بْنُ عَبْدِالرَّحْمَٰنِ عَنْ عَبْدِالْخَالِقِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «الْمُعْتَكِفُ يَتْبَعُ الْجَنَازَةَ وَيَعُودُ الْمَرِيضَ».

في الزوائد: إسناده ضعيف. لأن عبدالخالق وعنبسة والهيّاج ضعفاء. مع أنه معارض بما هو أقوى منه، وهو أنه كان لا يدخل البيت إلا لحاجة.

561. **(1777) (6548)- Hz.** Enes İbnu Malik (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Mutekif (itikafta olan), cenazeye katılır, hastayı ziyaret eder."*

AÇIKLAMA:

Bu hadis senetçe zayıf olduğu için, mütekifin cenazeye katılmasını, hasta ziyaretinde bulunmasını yasaklayan sahih hadisler sebebiyle, hükmüyle amel edilmemiştir. Mütekif, zaruri ihtiyacını gidermek üzere çıktığı zaman rastladığı hastaya "geçmiş olsun" diyebilir, sırf bu maksatla yerinden ayrılamaz. Alimler böyle hükmetmiştir.

❑ İTİKAFIN SEVABI

562-6549 ١٧٨١– حَدَّثَنَا عُبَيْدُاللهِ بْنُ عَبْدِالْكَرِيمِ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أُمَيَّةَ. ثَنَا عِيسَىٰ بْنُ مُوسَىٰ الْبُخَارِيُّ، عَنْ عُبَيْدَةَ الْعَمِّيِّ عَنْ فَرْقَدٍ السَّبَخِيِّ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ فِي الْمُعْتَكِفِ: «هُوَ يَعْكِفُ الذُّنُوبَ، وَيُجْرَىٰ لَهُ مِنَ الْحَسَنَاتِ كَعَامِلِ الْحَسَنَاتِ كُلِّهَا».

في الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف فرقد بن يعقوب السبخيّ البصريّ الحائك.

قال السنديّ: قلت: في آخر كتاب الحج من جامع الترمذي: قد تكلم يحيى بن سعيد في فرقد السبخيّ وروى عنه الناس.

562. (1781) (6549)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mütekif hakkında: "O, günahları hapseder ve bütün hayırları işlemiş gibi ona hayırlar kazandırır" buyurdular."

❑ BAYRAM GECELERİNİ İHYA

563-6550 ١٧٨٢– حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ الْمَرَّارُ بْنُ حَمُّويَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُصَفَّي. ثَنَا بَقِيَّةُ بْنُ الْوَلِيدِ عَنْ ثَوْرِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «مَنْ قَامَ لَيْلَتَيِ الْعِيدَيْنِ مُحْتَسِباً لِلّٰهِ، لَمْ يَمُتْ قَلْبُهُ يَوْمَ تَمُوتُ الْقُلُوبُ».

في الزوائد: إسناده ضعيف، لتدليس بقية.

563. (1782) (6550)- *Ebu Ümame* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim her iki bayramın da*

gecesini, Allah'tan sevap umarak ibadetle geçirirse kalplerin öldüğü günde kalbi ölmez."

AÇIKLAMA:

1- Burada uyanık kalarak, ibadetle ihya edilmesi tavsiye edilen iki geceden biri, Ramazan ayının son gününü bayramın birinci gününe bağlayan gecedir, diğeri de Arefe gününü kurban bayramının birinci gününe bağlayan gecedir. Bu gecelerin tamamını değil mühim bir kısmını ihya eden,hadiste vaadedilen ecre müstehak olur. Hatta *İbnu Abbas*'tan gelen bir rivayete göre, yatsı ile sabah namazını mescidde cemaatle kılan kimse o geceyi ihya etmiş sayılır, dolayısıyla bunu yerine getiren de hadisin belirttiği *"gece ihyasının sırrı"*na erebilir.

2- Kalplerin öldüğü günle Kıyamet gününün kastedilmesi muhtemeldir. Bazı alimler *"dünya hayatı"* demişlerdir. Nitekim dünya sevgisi galebe çalan zengin ve diğer sağlıklı kimselerin ölü sayıldığını ifade eden nasslar mevcuttur (En'am 122).

ZEKAT BÖLÜMÜ

❑ ALTIN VE GÜMÜŞÜN ZEKATI

564-6551 ١٧٩١ - حَدَّثَنَا بَكْرُ بْنُ خَلَفٍ وَمُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. قَالاَ: ثَنَا عُبَيْدُاللهِ بْنُ مُوسَىٰ. أَنْبَأَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ وَاقِدٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ وَعَائِشَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَأْخُذُ مِنْ كُلِّ عِشْرِينَ دِينَاراً، فَصَاعِداً، نِصْفَ دِينَارٍ وَمِنَ الأَرْبَعِينَ دِينَاراً، دِينَاراً.

في الزوائد: إسناد الحديث ضعيف، لضعف إبراهيم بن إسماعيل.

564. (1791) (6551)- *İbnu Ömer* ve *Hz. Aişe* (radıyallahu anhümâ)'nın anlattığına göre: "Resulullah*(aleyhissalâtu vesselâm)*, her yirmi dinar ve daha fazlası için yarım dinar (zekat) alırdı, kırk dinar için de bir dinar (zekat) alırdı."

❑ BİR YILLIK MALA ZEKAT

565-6552 ١٧٩٢ - حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ. ثَنَا شُجَاعُ بْنُ الْوَلِيدِ. ثَنَا حَارِثَةُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ عَمْرَةَ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «لاَ زَكَاةَ فِي مَالٍ، حَتَّى يَحُولَ عَلَيْهِ الْحَوْلُ».

في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف حارثة بن محمد، وهو ابن أبي الرجال. والحديث رواه الترمذي من حديث ابن عمر مرفوعا وموقوفا اهـ.

قال السندي: قلت: لفظه «من استفاد مالا فلا زكاة عليه حتى يحول عليه الحول». رواه عن ابن عمر مرفوعا بإسناد فيه عبد الرحمن بن زيد بن أسلم. وقال: وهو ضعيف في الحديث كثير الغلط. ضعفه غير واحد. ورواه عنه موقوفا. وقال: هذا أصح. ورواه غير واحد موقوفا.

565. (1792) (6552)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Üzerinden bir yıl geçmedikçe, bir malda zekat yoktur"* dediğini işittim."

❑ ZEKATI DÜŞEN MİKTAR

566-6553 ١٧٩٤- حَدَّثنا عَلِيُّ بنُ مُحمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ مُحمَّدِ بنِ مُسْلِمٍ عَنْ عَمْرِو بنِ دِينَارٍ، عَنْ جابِرِ بنِ عبْدِاللهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لَيسَ فِيمَا دُونَ خَمسِ ذَوْدٍ صَدَقَةٌ. ولَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسِ أَوَاقٍ صَدَقَةٌ. وَلَيسَ فِيمَا دُونَ خَمْسَةِ أَوْسَاقٍ صَدَقَةٌ».

في الزوائد: إسناده حسن.

566. (1794) (6553)- Hz. Cabir İbnu Abdillah (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Beş deveden aşağı mal için zekat yoktur. Beş okiyyeden az (gümüş için de) zekat yoktur. Beş vask miktarından az olan (hurma, üzüm ve hububat için de zekat yoktur."*

NOT 1: Zekatla ilgili teferruat, vask, okiyye, müdd, rıtl gibi değişik ölçeklerin bugünkü birimlere göre miktarları daha önce açıklandı, burada tekrar etmeyeceğiz.

NOT 2: Beş vask toprak mahsullerinde zekat için nisab kabul edilmiştir. Beş vasktan daha az mahsül için zekat verilmez. Bir vask, altmış sa'dır.

❑ ZEKAT VERİRKEN NE DENİR?

567-6554 ١٧٩٧- حَدَّثنا سُوَيْدُ بنُ سَعِيدٍ. ثَنَا الْوَلِيدُ بنُ مُسْلِمٍ عَنِ الْبَخْتَرِيِّ بنِ عُبَيْدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِذَا أَعْطَيْتُمُ الزَّكَاةَ فَلَا تَنْسَوْا ثَوَابَهَا، أَنْ تَقُولُوا: اللَّهُمَّ اجْعَلْهَا مَغْنَماً وَلَا تَجْعَلْهَا مَغْرَماً».

في الزوائد: في إسناده الوليد بن مسلم الدمشقيّ، وكان مدلسا. والبختريّ متفق على ضعفه. وقال فيه: له شاهد من حديث: إذا أتاه الرجل بصدقة ماله صلى عليه.

567. (1797) (6554)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Zekat verdiğiniz zaman: "Allahım! Bu zekatı büyük bir sevaba vesile kıl, (hak sahibine*

ödenip sevap beklenmeyen) bir borç kılma" demek suretiyle zekatın sevabını istemeyi unutmayın."

AÇIKLAMA:

Zekat bir ibadettir. Hadis, bu ibadetin de ibadet niyetine makrûn olması gereğini hatırlatmaktadır. Bütün mal ve mülkün gerçek sahibi, onların yaratıcısı Rabbülalemin olan Allah Teala hazretleridir. Kişinin taasrrufuna emanet ettiği malından belli bir miktarı fukaraya ödemesi gereken bir borç kılmıştır. Bu borcu ödeyen kimseye mutlaka sevap şartı yoktur. Hadis, kişinin, niyetine bağlı olarak bu sevabı alabileceğini belirtmektedir. Böyle bir dua, mal sahibine kulluk edebi kazandırmada, malın hakiki sahibi olmadığı şuurunu vermektedir.

❑ DEVELERİN ZEKATI

568-6555 ١٧٩٩ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَقِيلِ بْنِ خُوَيْلِدٍ النَّيْسَابُورِيُّ. ثنا حَفْصُ بْنُ عَبْدِاللهِ السُّلَمِيُّ. ثنا إبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ يَحْيَىٰ بْنِ عُمَارَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسٍ مِنَ الإِبِلِ صَدَقَةٌ. وَلَا فِي الأَرْبَعِ شَيْءٌ: فَإِذَا بَلَغَتْ خَمْساً فَفِيهَا شَاةٌ إلَى أَنْ تَبْلُغَ تِسْعاً. فَإِذَا بَلَغَتْ عَشْراً فَفِيهَا شَاتَانِ، إلَى أَنْ تَبْلُغَ أَرْبَعَ عَشْرَةَ. فَإِذَا بَلَغَتْ خَمْسَ عَشْرَةَ، فَفِيهَا ثَلَاثُ شِيَاهٍ، إلَى أَنْ تَبْلُغَ تِسْعَ عَشْرَةَ. فَإِذَا بَلَغَتْ عِشْرِينَ، فَفِيهَا أَرْبَعُ شِيَاهٍ، إلَى أَنْ تَبْلُغَ أَرْبَعاً وَعِشْرِينَ. فَإِذَا بَلَغَتْ خَمْساً وَعِشْرِينَ، فَفِيهَا بِنْتُ مَخَاضٍ، إلَى خَمْسٍ وَثَلَاثِينَ. فَإِذَا لَمْ تَكُنْ بِنْتُ مَخَاضٍ فَابْنُ لَبُونٍ، ذَكَرٌ. فَإِنْ زَادَتْ بَعِيراً فَفِيهَا بِنْتُ لَبُونٍ إلَى أَنْ تَبْلُغَ خَمْساً وَأَرْبَعِينَ. فَإِنْ زَادَتْ بَعِيراً، فَفِيهَا حِقَّةٌ، إلَى أَنْ تَبْلُغَ سِتِّينَ. فَإِنْ زَادَتْ بَعِيراً، فَفِيهَا جَذَعَةٌ. إلَى أَنْ تَبْلُغَ خَمْساً وَسَبْعِينَ. فَإِنْ زَادَتْ بَعِيراً، فَفِيهَا بِنْتَا لَبُونٍ، إلَى أَنْ تَبْلُغَ تِسْعِينَ. فَإِنْ زَادَتْ بَعِيراً، فَفِيهَا حِقَّتَانِ، إلَى أَنْ تَبْلُغَ عِشْرِينَ وَمِائَةً. ثُمَّ فِي كُلِّ خَمْسِينَ حِقَّةٌ. وَفِي كُلِّ أَرْبَعِينَ بِنْتُ لَبُونٍ».

في الزوائد: فيه محمد بن عقيل. قال فيه احمد والحاكم: حدّث عن حفص بن عبدالله بحديثين لم يتابع عليهما. وقال ابن حبان: من الثقات وربما أخطأ. حدّث بالعراق بمقدار عشرة أحاديث مقلوبة. وقال

النسائي: ثقة. وقال أبو عبدالله الحاكم: من أعيان العلماء. وباقي رجال الإسناد ثقات على شرط البخاري.
والجملة الأولى من حديث أبي سعيد رواها الشيخان وغيرهما.

568. (1799) (6555)- *Ebu Sa'idi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Beşten az olan deve için zekat yoktur. Dört deve için de zekat yoktur. Deve sayısı beşe ulaştı mı, dokuz oluncaya kadar bir koyun gerekir. On deve olunca iki koyun gerekir, ondört deveye kadar yine iki koyun gerekir, onbeşe ulaştı mı üç koyun gerekir. Ondokuz olsa da üç koyun gerekir. Yirmi olunca dört koyun gerekir. Bu, yirmidörde kadar böyledir. Deve sayısı yirmibeşe ulaşınca, otuzbeş oluncaya kadar bu miktarın zekatı bir bint-i mehazdır (bir yaşını doldurmuş, ikinci yaşına basmış dişi deve); eğer bintu mehaz yoksa bir ibnu lebun (iki yaşını doldurup üçüncü yaşına basan erkek deve)dir. Eğer bir deve fazlalaşırsa (otuzaltı olursa) zekatı bir bintu lebundur. Sayı kırkbeşi buluncaya kadar zekat yine de bir bintu lebundur. Bu miktarı bir deve aşsa bir hıkka (üç yaşını doldurup dörde basan dişi deve); bu deve sayısı altmış oluncaya kadar böyledir. Altmış deveyi aşınca yetmişbeş oluncaya kadar bir ceze'a (dört yaşını doldurup beşinciye giren dişi deve) gerekir. Bu miktarı bir deve aşınca doksan deveye kadar iki bintu lebun gerekir. Bu miktarı bir deve aşınca (91 olunca) iki hıkka gerekir, bu, 120'ye kadar böyledir. Bundan sonra her elli deve için bir hıkka, her kırk için bir bintu lebun (zekat) gerekir."*

❑ DAVARIN ZEKATI

569-6556 ١٨٠٦– حَدَّثَنَا أَبُو بَدْرٍ، عَبَّادُ بْنُ الْوَلِيدِ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْفَضْلِ. ثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «تُؤْخَذُ صَدَقَاتُ الْمُسْلِمِينَ عَلَى مِيَاهِهِمْ».

في الزوائد: اتفقوا على ضعف أسامة بن زيد. قيل هو أسامة بن زيد بن أسلم.

569. (1806) (6556)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Müslümanların zekatları (sürülerini suladıkları) su başlarında alınır. (Zekat memurları oralara gider, halk, zekatını vermek için, zekat memurlarının ayağına gelmez)."

❑ SADAKA TOPLAYANLAR

570-6557 ١٨١٠– حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ سَوَّادٍ الْمِصْرِيُّ. ثَنَا ابْنُ وَهْبٍ. أَخْبَرَنِي

عَمْرُو بْنُ الْحَارِث؛ أَنَّ مُوسَىٰ بْنَ جُبَيْرٍ حَدَّثَهُ أَنَّ عَبْدَاللهِ بْنَ عَبْدِالرَّحْمَٰنِ بْنِ الْحُبَابِ الأَنْصَارِيَّ، حَدَّثَهُ أَنَّ عَبْدَاللهِ ابْنَ أُنَيْسٍ حَدَّثَهُ أَنَّهُ تَذَاكَرَ هُوَ وَعُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ، يَوْماً الصَّدَقَةَ. فَقَالَ عُمَرُ: أَلَمْ تَسْمَعْ رَسُولَ اللهِ ﷺ حِينَ يَذْكُرُ غُلُولَ الصَّدَقَةِ «أَنَّهُ مَنْ غَلَّ مِنْهَا بَعِيراً أَوْ شَاةً أُتِيَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَحْمِلُهُ؟». قَالَ: فَقَالَ عَبْدُاللهِ ابْنُ أُنَيْسٍ: بَلَىٰ.

في الزوائد: في إسناده مقال. لأن موسى بن جبير ذكره ابن حبان في الثقات. وقال: إنه يخطىء. وقال الذهبيّ في الكاشف: ثقة. ولم أر لغيرهما فيه كلاماً. وعبدالله بن عبدالرحمن ذكره ابن حبان في الثقات. وباقي رجاله ثقات.

570. (1810) (6557)- *Abdullah İbnu Üneys* (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre: "Kendisi Hz. Ömer (radıyallahu anh)'la birlikte bir gün zekat hakkında müzakerede bulunmuşlardır.

Hz. Ömer: "Sen, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sadakada yapılan hırsızlık hakkında: *"Kim sadaka malından bir deve veya koyun çalacak olsa, Kıyamet günü o çaldığı şeyi sırtına yüklenmiş olarak gelir!"* buyurduğunu işitmedin mi?" demiş. Abdullah İbnu Üneys de: "Evet işittim" diye cevap vermiştir."

❑ ZEKAT GEREKTİREN MALLAR

571-6558 ١٨١٥ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُبَيْدِ اللهِ، عَنْ عَمْرِو ابْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ؛ قَالَ: إِنَّمَا سَنَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ الزَّكَاةَ فِي هٰذِهِ الْخَمْسَةِ: فِي الْحِنْطَةِ، وَالشَّعِيرِ، وَالتَّمْرِ، وَالزَّبِيبِ، وَالذُّرَةِ.

في الزوائد: إسناده ضعيف. لأن محمد بن عبدالله هو الخزرجيّ. قال الإمام أحمد: ترك الناس حديثه. وقال الحاكم: متروك الحديث بلا خلاف بين أئمة النقل فيه. وقال الساجي: أجمع أهل النقل على ترك حديثه، وعنده منا كير.

571. (1815) (6558)- *Amr İbnu Şu'ayb an ebihi an ceddihi* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (yerden çıkan mahsullerden) şu beş şeyden zekat verilmesini teşri buyurdu: *"Buğday, arpa, hurma, üzüm ve darı."*

AÇIKLAMA:

Mevzu üzerine gelen başka rivayetler de mevcuttur. Bu sebeple alimlerin bu meseledeki hükümleri ihtilaflıdır:

★ *Hasan Basri, Sevrî, Şa'bi* ve *Hasan İbnu Salih*'e göre sadece buğday, arpa, üzüm ve hurmadan zekat verilir. Beyhaki, bu görüşü teyiden لَيْسَ فِي الْخَضْرَوَاتِ زَكَاةٌ "Sebzelerde zekat yoktur" rivayetini de kaydetmiştir.

★ *Ebu Hanife* ve *Züfer* rahimehümallah'a göre, cemiyetin örfüne göre "gelir ve verim elde etmek maksadıyla ekimi yapılan her şeyden zekat verilmelidir." Dolayısıyla her çeşit hububat, karpuz, kavun, salatalık, patlıcan, yonca, şeker kamışı vs. bütün mahsulat zekata tabidir. Ancak kendiliğinden biten çayır, kamış, ağaç ve benzeri maddelerle odun, ot, saman hurma dalı gibi tali şeylerden zekat verilmez. "Her maldan zekat alınır" hükmüne giden alimler خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً **"mallarından zekat al!"** (Tevbe 103) ayetinin amm oluşunu delil kılmışlardır. Ayrıca, zekat alma hükmünü bütün mallara teşmil eden hadisler de mevcuttur.

★ *İmam Muhammed* ve *Ebu Yusuf*, bir yıl kalabilen dayanıklı mahlukatın zekata tabi olacağını, fazla uğraştırmadan bir yıl kalamayan meyve ve bitkilerin zekata tabi olmayacağını söylemişlerdir.

★ *İmam Malik* ve *İmam Şafiî* hazretlerine göre, insanlarca ekilen ve uzun müddet saklanabilen buğday, arpa, darı, pirinç, mercimek ve nohut gibi hububat için zekat mevzubahistir. Zahire nevine girmeyen sebze, meyve, keten ve pamuk tohumu, susam ve zeytin gibi maddeler zekata tabi değildir. Meyvelerden yalnız üzüm ve hurmadan zekat verilir. Bunlara göre, zekata tabi toprak mahsulleri nisab miktarına ulaşırsa zekat verilir, aksi takdirde verilmez.

★ *Ahmed İbnu Hanbel* merhuma göre, insanların ekip kaldırdıkları toprak mahsullerinden (hububat ve meyveden) kurutulmaya ve uzun müddet saklanmaya elverişli olup ölçeklerle ölçülen maddeler zekata tabidir.

Bu bahisle ilgili teferruat için Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu görülmelidir.

❑ ZEKAT İYİ MALDAN VERİLMELİ

572-6559 ١٨٢٢- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ الْقَطَّانُ. ثَنَا عَمْرُو بْنُ مُحَمَّدٍ الْعَنْقَزِيُّ. ثَنَا أَسْبَاطُ بْنُ نَصْرٍ، عَنِ السُّدِّيِّ عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ عَنِ

الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ فِي قَوْلِهِ سُبْحَانَهُ: وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الأَرْضِ وَلاَ تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ. قَالَ: نَزَلَتْ فِي الأَنْصَارِ. كَانَتِ الأَنْصَارُ تُخْرِجُ، إِذَا كَانَ جِدَادُ النَّخْلِ مِنْ حِيطَانِهَا أَقْنَاءَ الْبُسْرِ. فَيُعَلِّقُونَهُ عَلَى حَبْلٍ بَيْنَ أُسْطُوَانَتَيْنِ فِي مَسْجِدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَيَأْكُلُ مِنْهُ فُقَرَاءُ الْمُهَاجِرِينَ. فَيَعْمِدُ أَحَدُهُمْ فَيُدْخِلُ قِنْواً فِيهِ الْحَشَفُ. يَظُنُّ أَنَّهُ جَائِزٌ فِي كَثْرَةِ مَا يُوضَعُ مِنَ الأَقْنَاءِ. فَنَزَلَ فِيمَنْ فَعَلَ ذَلِكَ: وَلاَ تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ. يَقُولُ: لاَ تَعْمِدُوا لِلْحَشَفِ مِنْهُ تُنْفِقُونَ. وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلاَّ أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ. يَقُولُ: لَوْ أُهْدِيَ لَكُمْ مَا قَبِلْتُمُوهُ إِلاَّ عَلَى اسْتِحْيَاءٍ مِنْ صَاحِبِهِ، غَيْظاً أَنَّهُ بَعَثَ إِلَيْكُمْ مَا لَمْ يَكُنْ لَكُمْ فِيهِ حَاجَةٌ. وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنْ صَدَقَاتِكُمْ.

في الزوائد: إسناده صحيح. لأن أحمد بن محمد بن يحيى قال فيه ابن أبي حاتم والذهبيّ: صدوق. وقال ابن حبان: من الثقات. وكان متقنا. وباقي رجال الإسناد على شرط مسلم.

572. (1822) (6519)- *Bera İbnu Azib* (radıyallahu anh)'tan rivayet edildiğine göre, bu yüce sahabi **"[Ey iman edenler! Kazandığınız şeylerin] ve yerden sizin için çıkardığımız şeylerin temizlerinden infak ediniz ve malın kötüsünden infak etmeye kalkmayın!"** (Bakara 267) mealindeki ayet-i kerime hakkında şöyle demiştir: "Bu ayet-i kerime Ensar radıyallahu anhüm hakkında nazil oldu. Onlar, hurma toplama mevsimi gelince, kendi bahçelerinden taze hurma salkımlarını devşirip, Resulullah'ın mescidinde sütunlar arasına gerilmiş iplere asarlardı. Bunlardan fakir muhacirler yerlerdi. Ensarilerden biri, bu kadar çok salkımın arasında bir tane adi hurmalı salkımın bulunmasını caiz sanarak adi hurmalar da bulunan bir salkım sokuşturmuştu. İşte bunu yapan zat hakkında وَلاَ تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ buyrularak *"Zekatınızı, bozuk ve kötü hurmadan vermeye kalkmayın"* ihtarında bulunulmuştur. وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلاَّ اَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ ibaresiyle de *"Öyle kötü hurmalar ki, eğer size hediye edilmiş olsaydı işinize yaramayan bir şeyi size gönderdiği için hissedeceğiniz öfkeden dolayı, sahibinden utanç duyarak kabul edecektiniz"* denmek istenmiştir. وَاعْلَمُوا اَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنْ صَدَقَاتِكُمْ ibaresiyle Hak Teala hazretleri, bizim sadakalarımıza muhtaç olmadığını belirterek, sadakayı kendi menfaatimiz için verdiğimizi, öyleyse iyi şeylerden vermemiz gerektiğini ihtar etmiştir."

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Allah rızası için verilen sadakaların hoşumuza gitmeyen, işe yaramayan, başkasından bize geldiği takdirde haysiyeten rencide olacağımız nev'den olmamasına dikkat etmemiz gereğine Kur'anî bir delil sunmaktadır. Ehemmiyetine binaen bu mevzuda başka nasslar da gelmiştir.

❑ BALIN ZEKATI

573-6560 ١٨٢٣- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. قَالاَ: ثنا وَكِيعٌ، عَنْ سَعِيدِ ابْنِ عَبْدِالْعَزِيزِ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ مُوسَىٰ عَنْ أَبِي سَيَّارَةَ الْمُتَقِيِّ. قَالَ، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنْ لِي نَحْلاً.. قَالَ: «أَدِّ الْعُشْرَ» قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! احْمِهَا لِي. فَحَمَاهَا لِي.

في الزوائد: في إسناده قال ابن أبي حاتم عن أبيه: لم يلق سليمان بن موسى أبا سيارة. والحديث مرسل. وحكى الترمذيّ في العلل عن البخاريّ، عقب هذا الحديث، أنه مرسل. ثم قال: لم يدرك سليمان أحدا من الصحابة اهـ.

وأبو سيارة ليس له عند ابن ماجة سوى هذا الحديث الواحد، وليس له شئ في الأصول الخمسة.

573. (1823) (6560)- *Ebu Seyyâre el-Müte'î* anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü, benim bal arılarım var (zekat düşer mi?)" dedim.

"Evet! Öşrünü ver!" buyurdu.

"Ey Allah'ın Resulü! Arıları benim için muhafaza buyur!" dedim, o da onları benim için muhafaza buyurdu.

❑ ÖŞÜR VE HARAÇ

574-6561 ١٨٣١- حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ جُنَيْدٍ الدَّامَغَانِيُّ. ثنا عَتَّابُ بْنُ زِيَادٍ الْمَرْوَزِيُّ. ثنا أَبُو حَمْزَةَ؛ قَالَ: سَمِعْتُ مُغِيرَةَ الأَزْدِيَّ يُحَدِّثُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ حَيَّانَ الأَعْرَجِ، عَنِ الْعَلاَءِ بْنِ الْحَضْرَمِيِّ؛ قَالَ: بَعَثَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ إِلَى الْبَحْرَيْنِ أَوْ إِلَى هَجَرَ. فَكُنْتُ آتِي الْحَائِطَ يَكُونُ بَيْنَ الإِخْوَةِ. يُسْلِمُ أَحَدُهُمْ. فَآخُذُ مِنَ الْمُسْلِمِ الْعُشْرَ، وَمِنَ الْمُشْرِكِ الْخَرَاجَ.

في الزوائد: إسناده ضعيف. لأن مغيرة الأزديّ ومحمد بن زيد مجهولان. وحيّان الأعرج، وإن وثقه ابن معين، وعده ابن حبان في الثقات، فإن روايته عن العلاء مرسلة. قاله المزيّ في التهذيب.

574. (1831) (6561)- *Alâ İbnu'l-Hadramî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni Bahreyn'e -veya Hacer'e- gönderdi. Ben orada kardeşler arasında müşterek olan bir bağdan vergi almak üzere giderdim. Kardeşin biri müslüman ise, müslümanın payına düşenden öşür, müşrikten de harac alırdım."

❑ VASK, ALTMIŞ SA'DIR

575-6562 ١٨٣٣ – حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْمُنْذِرِ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدِ اللّٰهِ، عَنْ عَطَاءِ ابْنِ أَبِي رَبَاحٍ وَأَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللّٰهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «الْوَسْقُ سِتُّونَ صَاعاً».

في الزوائد: إسناد حديث جابر ضعيف، لاتفاقهم على ترك حديث محمد بن عبيد الله العرزميّ. قال: ورواه أصحاب السنن، خلا الترمذيّ، من حديث أبي سعيد.

575. (1833) (6562)- *Hz. Cabir İbnu Abdillah* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir vask altmış sa'dır."*

❑ YAKINLARA ZEKAT

576-6563 ١٨٣٥ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ آدَمَ. ثَنَا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ زَيْنَبَ بِنْتِ أُمِّ سَلَمَةَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ؛ قَالَتْ: أَمَرَنَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ بِالصَّدَقَةِ. فَقَالَتْ زَيْنَبُ امْرَأَةُ عَبْدِاللّٰهِ: أَيُجْزِينِي مِنَ الصَّدَقَةِ أَنْ أَتَصَدَّقَ عَلَى زَوْجِي وَهُوَ فَقِيرٌ، وَبَنِي أَخٍ لِي، أَيْتَامٍ. وَأَنَا أُنْفِقُ عَلَيْهِمْ هكَذَا وهكَذَا، وَعَلَى كُلِّ حَالٍ؟ قَالَ، قَالَ: «نَعَمْ».

قَالَ: وَكَانَتْ صَنَاعَ الْيَدَيْنِ.

في الزوائد: هذا إسناد صحيح. وله شاهد صحيح رواه أصحاب الكتب الستة، خلا أبا داود، من حديث زينب امرأة عبدالله بن مسعود.

576. (1835) (6563)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Re-

sulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize sadaka vermemizi emretmişti. Abdullah İbnu Mes'ud'un hanımı Zeyneb (radıyallahu anhümâ): "Kadeşimin yetim çocukları ile fakir olan kocama versem bu, beni sadaka mükellefiyetinden kurtarır mı? Ben onlara şöyle şöyle infak ediyorum!"dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Evet!"* buyurdular. Ravi der ki: "Zeyneb san'atkar bir kadındı, el işi yapardı."

AÇIKLAMA:

Burada zikri geçen sadakanın nafile sadaka olması muhtemeldir. Hasan Basri, Sevrî, Ebu Hanife, imam Malik -bir rivayette Ahmed ve Hanbeli alimlerden Ebu Bekr bu kanaattedirler. Bunlara göre, kadın farz olan zekatını kocasına veremez.

Ebu Yusuf ve *İmam Muhammed* bu meselede *Ebu Hanife*'ye muhalefet ederler. Onlara göre kadın zekatını kocasına verebilir. Kişinin zekatını usul ve füruuna veremeyeceği, kocanın da karısına zekat veremeyeceği hususunda Hanefiler ittifak ederler, ihtilaf sadece kadının kocasına zekat verip veremeyeceği hususundadır.

İmam Şafiî, -bir rivayette *Ahmed, Ebu Sevr, Ebu Ubeyd, Malikilerden Eşheb, Hanefilerden İmam Muhammed, Ebu Yusuf* ve *Zahiriye* alimlerine göre, hadisteki sadakadan maksat farz olan zekattır. Bunlara göre, kadın kocasına zekat verebilir.

NİKAH (EVLENME) BÖLÜMÜ

EVLENMENİN FAZİLETİ

577-6564 ١٨٤٦- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الأَزْهَرِ. ثَنَا آدَمُ. ثَنَا عِيسَىٰ بْنُ مَيْمُونٍ عَنِ الْقَاسِمِ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «النِّكَاحُ مِنْ سُنَّتِي. فَمَنْ لَمْ يَعْمَلْ بِسُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي. وَتَزَوَّجُوا فَإِنِّي مُكَاثِرٌ بِكُمُ الأُمَمَ. وَمَنْ كَانَ ذَا طَوْلٍ فَلْيَنْكِحْ وَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَعَلَيْهِ بِالصِّيَامِ. فَإِنَّ الصَّوْمَ لَهُ وِجَاءٌ».

في الزوائد: إسناده ضعيف لاتفاقهم على ضعف عيسى بن ميمون المديني، لكن له شاهد صحيح.

577. (1846) (6564)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Nikah benim sünnetimdendir. Kim benim sünnetimle amel etmezse benden değildir. Evleniniz! Zira ben, diğer ümmetlere karşı siz(in çokluğunuz) ile iftihar edeceğim. Kimin maddi imkanı varsa hemen evlensin. Kim maddi imkan bulamazsa (nafile) oruç tutsun. Çünkü oruç, onun için şehveti kırıcıdır."*

578-6565 ١٨٤٧- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا سَعِيدُ بْنُ سُلَيْمَانَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا إِبْرَاهِيمُ ابْنُ مَيْسَرَةَ، عَنْ طَاوُسٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لَمْ نَرَ (يُرَ) لِلْمُتَحَابَّيْنِ مِثْلُ النِّكَاحِ».

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

578. (1847) (6565)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sevişenler için nikah kadar sevgiyi artırıcı birşey görmedik veya görülmedi."*

❑ KOCANIN KADIN ÜSTÜNDEKİ HAKKI

579-6566 ١٨٥٢ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَفَّانُ. ثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدِ بْنِ جَدْعَانَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «لَوْ أَمَرْتُ أَحَداً أَنْ يَسْجُدَ لأَحَدٍ، لأَمَرْتُ الْمَرْأَةَ أَنْ تَسْجُدَ لِزَوْجِهَا. وَلَوْ أَنَّ رَجُلاً أَمَرَ امْرَأَةً أَنْ تَنْقُلَ مِنْ جَبَلٍ أَحْمَرَ إِلَى جَبَلٍ أَسْوَدَ، وَمِنْ جَبَلٍ أَسْوَدَ إِلَى جَبَلٍ أَحْمَرَ، لَكَانَ نَوْلُهَا أَنْ تَفْعَلَ».

في الزوائد: في إسناده على بن زيد، وهو ضعيف. لكن للحديث طرق أخره. وله شاهدان من حديث طلق بن عليّ. روه الترمذي والنسائي. ومن حديث أم سلمة، ورواه الترمذي وابن ماجة.

579. (1852) (6566)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Eğer bir kimsenin bir başkasına secde etmesini emretseydim, kadına, kocasına secde etmesini emrederdim ve eğer bir erkek karısına kırmızı bir dağdan siyah bir dağa siyah bir dağdan kırmızı bir dağa taş taşımayı emretseydi, uygun olan, kadının bu emri yerine getirmesidir."***

580-6567 ١٨٥٣ - حَدَّثَنَا أَزْهَرُ بْنُ مَرْوَانَ. ثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنِ الْقَاسِمِ الشَّيْبَانِيِّ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى؛ قَالَ: لَمَّا قَدِمَ مُعَاذٌ مِنَ الشَّامِ سَجَدَ لِلنَّبِيِّ ﷺ. قَالَ: «مَا هٰذَا يَا مُعَاذُ؟» قَالَ: أَتَيْتُ الشَّامَ فَوَافَقْتُهُمْ يَسْجُدُونَ لأَسَاقِفَتِهِمْ وَبَطَارِقَتِهِمْ. فَوَدِدْتُ فِي نَفْسِي أَنْ نَفْعَلَ ذٰلِكَ بِكَ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «فَلاَ تَفْعَلُوا. فَإِنِّي لَوْ كُنْتُ آمِراً أَحَداً أَنْ يَسْجُدَ لِغَيْرِ اللهِ، لأَمَرْتُ الْمَرْأَةَ أَنْ تَسْجُدَ لِزَوْجِهَا. وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ! لاَ تُؤَدِّي الْمَرْأَةُ حَقَّ رَبِّهَا حَتَّى تُؤَدِّيَ حَقَّ زَوْجِهَا وَلَوْ سَأَلَهَا نَفْسَهَا، وَهِيَ عَلَى قَتَبٍ، لَمْ تَمْنَعْهُ».

في الزوائد: رواه ابن حبان في صحيحه. قال السنديّ: كأنه يريد أنه صحيح الإسناد.

580. (1853) (6567)- *Abdullah İbnu Ebi Evfa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Muaz Şam'dan dönünce Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a secde etmişti. Aleyhissalâtu vesselâm hayretle: ***"Ey Muaz! Bu da ne?"*** dedi. O açıkladı.

"Şam'a gitmiştim, onların reislerine ve patriklerine secde ettiklerine rastladım. İçimden, aynı şeyi size yapmak arzusu geçti." Aleyhissalâtu vesselâm, bunun üzerine: *"Bunu yapmayın! Zira, şayet ben, bir kimseye, Allah'tan başkasına secde etmeyi emretseydim, kadına kocasına secde etmesini emrederdim. Muhammed'in nefsi elinde olan Zat-ı Zülcelal'e yemin ederim ki bir kadın, kocasının hakkını eda etmedikçe Rabbinin hakkını da eda edemez. Kadın (deve sırtındaki) semere binmiş iken kocası nefsini talep edecek olsa, kadın bu isteğe mani olamaz."*

❑ EN EFDAL KADIN

581-6568 ١٨٥٦– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ سَمُرَةَ. ثنَا وَكِيعٌ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ عَنْ ثَوْبَانَ؛ قَالَ: لَمَّا نَزَلَ فِي الْفِضَّةِ وَالذَّهَبِ مَا نَزَلَ، قَالُوا: فَأَيَّ الْمَالِ نَتَّخِذُ؟ قَالَ عُمَرُ: فَأَنَا أَعْلَمُ لَكُمْ ذلِكَ. فَأَوْضَعَ عَلَى بَعِيرِهِ. فَأَدْرَكَ النَّبِيَّ ﷺ، وَأَنَا فِي أَثَرِهِ. فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَيَّ الْمَالِ نَتَّخِذُ؟ فَقَالَ: «لِيَتَّخِذْ أَحَدُكُمْ قَلْباً شَاكِراً، وَلِسَاناً ذَاكِراً، وَزَوْجَةً مُؤْمِنَةً، تُعِينُ أَحَدَكُمْ عَلَى أَمْرِ الآخِرَةِ».

في الزوائد: عبدالله بن عمرو بن مرة ضعفه النسائى، ووثقه الحاكم وابن حبان. وقال ابن معين: لا بأس به، فقال: روى الترمذي، في التفسير، المرفوع منه، دون قول عمر. وقال: حسن.

581. (1856) (6568)- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın azadlısı Sevban(radıyallahu anh) anlatıyor: "Gümüş ve altın (biriktirme) ile ilgili ayet (Tevbe 34) nazil olduğu zaman halk: "Öyleyse hangi malı biriktirmeliyiz?" diye birbirlerine sordular. Hz. Ömer: "Bunu, ben sorup size haber vereyim!" dedi ve hemen devesine atlayıp gitti. Bende peşinden gittim. Hz. Ömer: "Ey Allah'ın Resulü hangi maldan edinelim?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm da: *"Her biriniz, şükreden bir kalp, zikreden bir dil, ahiret işinize yardımcı olacak mü'mine bir kadın edinsin"* buyurdular."

582-6569 ١٨٥٧– حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنَا صَدَقَةُ بْنُ خَالِدٍ. ثنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي الْعَاتِكَةِ. عَنْ عَلِيِّ ابْنِ يَزِيدَ، عَنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ؛ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: «مَا اسْتَفَادَ الْمُؤْمِنُ بَعْدَ تَقْوَى اللهِ خَيْراً لَهُ مِنْ زَوْجَةٍ صَالِحَةٍ. إِنْ أَمَرَهَا

أَطَاعَتْهُ. وَإِنْ نَظَرَ إِلَيْهَا سَرَّتْهُ. وَإِنْ أَقْسَمَ عَلَيْهَا أَبَرَّتْهُ. وَإِنْ غَابَ عَنْهَا نَصَحَتْهُ فِي نَفْسِهَا وَمَالِهِ».

في الزوائد: في إسناده على بن يزيد، قال البخاري: منكر الحديث. وعثمان بن أبي العاتكة، مختلف فيه. والحديث رواه النسائي من حديث أبي هريرة، وسكت عليه. وله شاهد من حديث عبدالله بن عمر.

582. (1857) (6569)- *Ebu Ümame* (radıyallahu anh)'ın rivayetine göre: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuşlardır: *"Mü'min, Allah'a takvadan sonra en ziyade saliha bir zevceden hayır görür. Böylesi bir kadına emretse itaat eder. Ona baksa sürur duyar, birşeyi yapıp yapmaması hususunda yemin etse, kadın bunu yerine getirerek onu yeminden kurtarır, kadınından ayrılıp uzak bir yere gitse, kadın hem kendi namusu hem de adamın malı hususunda hayırhah ve dürüst olur.*

❑ DİNDARLA EVLENMELİ

583-6570 ١٨٥٩ - حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنَا عَبْدُالرَّحْمَـٰنِ الْمُحَارِبِيُّ وَجَعْفَرُ بْنُ عَوْنٍ، عَنِ الإِفْرِيقِيِّ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَمْرٍو؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لاَ تَزَوَّجُوا النِّسَاءَ لِحُسْنِهِنَّ. فَعَسَىٰ حُسْنُهُنَّ أَنْ يُرْدِيَهُنَّ. وَلاَ تَزَوَّجُوهُنَّ لأَمْوَالِهِنَّ. فَعَسَىٰ أَمْوَالُهُنَّ أَنْ تُطْغِيَهُنَّ. وَلَكِنْ تَزَوَّجُوهُنَّ عَلَى الدِّينِ. وَلأَمَةٌ خَرْمَاءُ سَوْدَاءُ ذَاتُ دِينٍ أَفْضَلُ».

في الزوائد: في إسناده الإفريقي، وهو عبدالله بن زياد بن أنعم، ضعيف. والحديث رواه ابن حبان في صحيحه بإسناد آخر.

583. (1859) (6570)- *Abdullah İbnu Amr* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Güzellikleri sebebiyle kadınlarla evlenmeyin. Çünkü güzelliklerinin onları (kibir ve gurur sebebiyle) alçaltacağından korkulur. Onlarla mal ve mülkleri sebebiyle de evlenmeyin, zira mal ve mülkün onları azdıracağından korkulur. Fakat onlarla diyaneti esas alarak evlenin. Yemin olsun, burnu kesik, kulağı delik siyahi dindar bir köle (dindar olmayan hür kadınlardan) efdaldir."*

AÇIKLAMA:

Dinimiz, evleneceklere dindar kadın arama hususunda ısrarlıdır. Bu hususa ayet-i kerimede dahi yer verilmiştir (Bakara 221). Yine ayet

(Nisa 34) ve hadiste kadında övülen bir diğer vasıf kadının itaatkâr olmasıdır. Hatta ayet-i kerimede itaatkar olan kadın hakkında haddi aşmamak emredilmiştir (Nisa 34).

❑ BEKARLAR EVLENDİRİLSİN

584-6571 ١٨٦١ – حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ طَلْحَةَ التَّيْمِيُّ. حَدَّثَنِي عَبْدُالرَّحْمَنِ ابْنُ سَالِمِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ عُوَيْمِ بْنِ سَاعِدَةَ الأَنْصَارِيُّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «عَلَيْكُمْ بِالأَبْكَارِ. فَإِنَّهُنَّ أَعْذَبُ أَفْوَاهاً، وَأَنْتَقُ أَرْحَاماً، وَأَرْضَى بِالْيَسِيرِ».

في الزوائد: في إسناده محمد بن طلحة. قال فيه أبو حاتم: لا يحتج به. وقال ابن حبان: هو من الثقات ربما أخطأه. عبدالرحمن بن سالم بن عتبة، قال البخاري: لم يصح حديثه.

584. (1861) (6571)- *Üveym İbnu Saide* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bakire kızlarla evlenin. Çünkü onların ağızları daha tatlı, rahimleri daha doğurgandır, aza da razı olurlar."

AÇIKLAMA:

Ağızlarının tatlılığı, "haya perdeleri yırtılmadığı için, edepli konuşurlar, kocalarına karşı kırıcı, çirkin söz söylemezler" diye anlaşılmıştır. Hadis, kadınların doğurganlık vasıfını övmektedir.

Kadının razı olacağı "az"dan muradın "maddi ihtiyaçlarda; yemede, içmede, giyim kuşamdaki azlık olabileceği gibi, "cinsi münasebetteki azlık"ın da olabileceği söylenmiştir. "Dul kadın önceki kocasının yanında herşeyin bolunu görmüş olabilir. Aynı şeyi yeni kocasında da arayarak, bulamayınca tatsızlığa sebep olur" denmiştir.

❑ HÜR VE VELUD OLANLA EVLENİLSİN

585-6572 ١٨٦٢ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا سَلاَّمُ بْنُ سَوَّارٍ. ثَنَا كَثِيرُ بْنُ سُلَيْمٍ عَنِ الضَّحَّاكِ ابْنِ مُزَاحِمٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «مَنْ أَرَادَ أَنْ يَلْقَى اللهَ طَاهِراً مُطَهَّراً، فَلْيَتَزَوَّجِ الْحَرَائِرَ».

في الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف كثير بن سليم. وسلام هو ابن سليمان بن سوّار. قال ابن عديّ: عنده مناكير. وقال العقيليّ: في حديثه مناكير.

585. (1862) (6572)- *Hz. Enes İbnu Malik* (radıyallahu anhü-mâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: "Kim Allah'a pak ve temizletilmiş olarak kavuşmak isterse hür kadınlarla evlensin."

586-6573 ١٨٦٣- حَدَّثَنَا يعقوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ. ثَنَا عَبْدُاللّٰهِ بْنُ الْحَارِثِ الْمَخْزُومِيُّ، عَنْ طَلْحَةَ، عَنْ عَطَاءٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «انْكِحُوا. فَإِنِّي مُكَاثِرٌ بِكُمْ».

في الزوائد: في إسناده طلحة بن عمرو المكي الحضروميّ. متفق على تضعيفه.

586. (1863) (6573)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Evleniniz! Zira ben (Kıyamet günü diğer ümmetlere karşı) çokluğunuzla iftihar edeceğim."

❑ EVLENECEĞİN KADINA BAKMAK

587-6574 ١٨٦٤- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ، عَنْ حَجَّاجٍ عَنْ مُحَمَّدِ ابْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ عَمِّهِ سَهْلِ بْنِ أَبِي حَثْمَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَلَمَةَ؛ قَالَ: خَطَبْتُ امْرَأَةً. فَجَعَلْتُ أَتَخَبَّأُ لَهَا حَتَّى نَظَرْتُ إِلَيْهَا فِي نَخْلٍ لَهَا. فَقِيلَ لَهُ: أَتَفْعَلُ هَذَا وَأَنْتَ صَاحِبُ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ؟ فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: «إِذَا أَلْقَى اللّٰهُ فِي قَلْبِ امْرِئٍ خِطْبَةَ امْرَأَةٍ، فَلاَ بَأْسَ أَنْ يَنْظُرَ إِلَيْهَا».

في الزوائد: في إسناده حجاج وهو ابن أرطاة الكوفيّ، ضعيف ومدلس. ورواه بالعنعنة. ولكن لم ينفرد به حجاج، فقد رواه ابن حبان في صحيحه بإسناد آخر.

587. (1864) (6574)- *Muhammed İbnu Mesleme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben bir kadınla evlenmek istedim ve kadını gizlice görmeye çalıştım. Sonunda onu kendi hurma bahçesinde gördüm."

Bu açıklaması üzerine, kendisine: "Sen Resulullah'ın ashabından olduğun halde bunu yaptın mı?" diye ayıpladılar. O da şöyle cevapladı: "Ben Aleyhissalâtu vesselâm'ın *"Allah bir kimsenin kalbine bir kadınla evlenme arzusu attığı zaman, ona bakmasında bir beis yoktur!"* dediğini işittim.

588-6575 ١٨٦٥- حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْخَلاَّلُ، وَزُهَيْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِالْمَلِكِ. قَالُوا: ثَنَا عَبْدُالرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ أَنَّ الْمُغِيرَةَ بْنَ شُعْبَةَ أَرَادَ أَنْ يَتَزَوَّجَ امْرَأَةً. فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ: «اذْهَبْ فَانْظُرْ إِلَيْهَا. فَإِنَّهُ أَحْرَى أَنْ يُؤْدَمَ بَيْنَكُمَا». فَفَعَلَ فَتَزَوَّجَهَا. فَذَكَرَ مِنْ مُوَافَقَتِهَا.

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات. وقد رواه الترمذي من حديث المغيرة، والنسائي من حديث أبي هريرة والمغيرة.

588. (1865) (6575)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Mugire İbnu Şu'be bir kadınla evlenmek istemişti. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine: *"Git önce onu bir gör! Zira böyle yapman, aranızdaki ülfet ve sevginin devamı için daha uygundur"* buyurdular. O da öyle yaptı ve evlendiler. Bilahare Mugire (radıyallahu anh), aralarındaki uyumdan bahsettiler."

589-6576 ١٨٦٦- حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ أَبِي الرَّبِيعِ. أَنْبَأَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ ثَابِتٍ الْبُنَانِيِّ عَنْ بَكْرِ بْنِ عَبْدِاللهِ الْمُزَنِيِّ عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ؛ قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ، فَذَكَرْتُ لَهُ امْرَأَةً أَخْطُبُهَا فَقَالَ: «اذْهَبْ فَانْظُرْ إِلَيْهَا. فَإِنَّهُ أَجْدَرُ أَنْ يُؤْدَمَ بَيْنَكُمَا» فَأَتَيْتُ امْرَأَةً مِنَ الأَنْصَارِ. فَخَطَبْتُهَا إِلَى أَبَوَيْهَا. وَأَخْبَرْتُهُمَا بِقَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ. فَكَأَنَّهُمَا كَرِهَا ذَلِكَ. قَالَ فَسَمِعَتْ ذَلِكَ الْمَرْأَةُ، وَهِيَ فِي خِدْرِهَا، فَقَالَتْ: إِنْ كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَمَرَكَ أَنْ تَنْظُرَ، فَانْظُرْ. وَإِلاَّ فَأَنْشُدُكَ. كَأَنَّهَا أَعْظَمَتْ ذَلِكَ. قَالَ فَنَظَرْتُ إِلَيْهَا فَتَزَوَّجْتُهَا. فَذَكَرَ مِنْ مُوَافَقَتِهَا.

في الزوائد: إسناده صحيح. وقد روى الترمذي وغيره بعضه.

589. (1866) (6576)- *Mugire İbnu Şu'be* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelip evlenmek istediğim bir kadından bahsettim. Bana: *"Git onu bir gör! Bu, onunla muhabbet ve ünsiyetinizin devamı için daha uygundur"* dedi. Ben de Ensardan bir kadının yanına geldim, onu ebeveyninden istedim ve Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sözünü onlara haber verdim. Onlar sanki bundan hoşlanmadılar. Hıdr denen hususi hücresinde bulunan kız bunu işitmişti: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, sana bakmanı emretmişse bak! Aksi takdirde Allah aşkına bana bakma!" dedi. Sanki kız da bu bakma işini büyütmüştü.

Muğire sözüne devamla dedi ki: "Ben kıza baktım ve onunla evlendim." Mugire kızla aralarındaki uyuşmayı da zikretti."

❑ DUL VE BAKİRE İLE İSTİŞARE

590-6577 ١٨٧٢ – حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ حَمَّادٍ الْمِصْرِيُّ. أَنْبَأَنَا اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَبْدِالرَّحْمَٰنِ بْنِ أَبِي حُسَيْنٍ عَنْ عَدِيِّ بْنِ عَدِيِّ بْنِ الْكِنْدِيِّ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ «الثَّيِّبُ تُعْرِبُ عَنْ نَفْسِهَا، وَالْبِكْرُ رِضَاهَا صَمْتُهَا».

في الزوائد: رجال إسناده ثقات إلا أنه منقطع. فإن عديا لم يسمع من أبيه عديّ بن عميرة. يدخل بينهما العرس بن عميرة. قاله أبو حاتم وغيره. لكن الحديث له شواهد صحيحة.

590. (1872) (6577)- *Adiyy İbnu Amire el-Kindî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Dul kadın, kendi arzusunu açıkça ifade eder, bakire kızın rızası sükûtundan anlaşılır."*

❑ KIZIN GÖNLÜ OLMADAN EVLENDİRİLMEZ

591-6578 ١٨٧٤ – حَدَّثَنَا هَنَّادُ بْنُ السَّرِيِّ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ كَهْمَسِ بْنِ الْحَسَنِ، عَنِ ابْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: جَاءَتْ فَتَاةٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ. فَقَالَتْ: إِنَّ أَبِي زَوَّجَنِي ابْنَ أَخِيهِ لِيَرْفَعَ بِي خَسِيسَتَهُ قَالَ، فَجَعَلَ الأَمْرَ إِلَيْهَا. فَقَالَتْ: قَدْ أَجَزْتُ مَا صَنَعَ أَبِي وَلَكِنْ أَرَدْتُ أَنْ تَعْلَمَ النِّسَاءُ أَنْ لَيْسَ إِلَى الآبَاءِ مِنَ الأَمْرِ شَيْءٌ.

في الزوائد: إسناده صحيح. وقد رواه غير المصنف من حديث عائشة وغيرها.

591. (1874) (6578)- *İbnu Bureyde,* babası Büreyde'den naklediyor: "Genç bir kız, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek: "Babam, hakirliğini benimle gidermek için kardeşinin oğluyla evlendirdi" diye şikayette bulundu.

Büreyde devamla der ki: Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bu nikahın kabul veya reddine) yetkiyi kıza bıraktı. Kız da: "Ben babamın yaptığı işi kabul ettim, fakat babaların böyle yapmaya haklarının olmadığının kadınlarca bilinmesini istedim" dedi.

AÇIKLAMA:

1- Alimler bu ve benzeri hadisler sebebiyle büluğ çağındaki bir kızın

iznini almadan babası evlendirecek olsa, bu nikahın hükmü hususunda ihtilaf etmiştir:

★ Alimlerin çoğuna göre böyle bir nikah hükümsüzdür.

★ Medine ehlinin bir kısmına göre caizdir. *İmam Malik, Şafii, İbnu Ebi Leyla, el-Leys, Ahmed* ve *İshak* da bu görüştedir.

Büluğa eren dul ise, müsaadesi alınmalıdır, aksi takdirde nikah batıldır. Bu hususta alimler ihtilaf etmez. Hadisteki duldan maksad sahih veya fasid bir nikahla veya vat-ı şüphe ile bakireliği giderilen kadındır. Keza bakireden maksad da herhangi bir temasla bakirelik zarı giderilmemiş, veya atlama, aşırı kan akına gibi hastalıkla bakireliği zail olmuş bulunan kadın demektir.

2- Gayr-ı meşru cinsi temasla bekareti izale olan kadın bakire mi sayılmalı, dul mu sayılmalı? Bu husus ihtilaflıdır:

★ *Ebu Hanife* ve *İmam Malik*'e göre bu kadın bakire hükmündedir.

★ *İmam Şafii, Ahmed İbn Hanbel, Ebu Yusuf* ve *Muhammed eş-Şeybani*'ye göre bu kadın dul hükmündedir.

❑ KÜÇÜK KIZLARI BABALARI EVLENDİREBİLİR

592-6579 ١٨٧٧ – حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سِنَانٍ. ثَنَا أَبُو أَحْمَدَ. ثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ عَنْ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: تَزَوَّجَ النَّبِيُّ ﷺ عَائِشَةَ وَهِيَ بِنْتُ سَبْعٍ. وَبَنَى بِهَا وَهِيَ بِنْتُ تِسْعٍ. وَتُوُفِّيَ عَنْهَا وَهِيَ بِنْتُ ثَمَانِي عَشْرَةَ سَنَةً.

في الزوائد: إسناده صحيح على شرط الشيخين. إلا أنه منقطع. لأن أبا عبيدة لم يسمع من أبيه. قاله شعبة وأبو حاتم وابن حبان في الثقات. والترمذي في الجامع. والمزيّ في الأطراف. وغيرهم. والحديث قد رواه النسائي في الصغرى من حديث عائشة.

592. (1877) (6579)- *Abdullah İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) ile yedi yaşında iken onunla nikahlandı, dokuz yaşında iken zifaf yaptı. Resulullah*(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Aişe onsekiz yaşlarında iken vefat etti."

❑ KÜÇÜK KIZI BABA DIŞINDA EVLENDİREN

593-6580 ١٨٧٨ – حَدَّثَنَا عَبْدُالرَّحْمَٰنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ

نَافِعٍ الصَّائِغُ. حَدَّثَنِي عَبْدُاللهِ بْنُ نَافِعٍ، عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابنِ عُمَرَ؛ أَنَّهُ حِينَ هَلَكَ عُثْمَانُ بْنُ مَظْعُونٍ تَرَكَ ابْنَةً لَهُ. قَالَ ابْنُ عُمَرَ: فَزَوَّجَنِيهَا خَالِي قُدَامَةُ، وَهُوَ عَمُّهَا، وَلَمْ يُشَاوِرْهَا. وذلِكَ بَعْدَ مَا هَلَكَ أَبُوهَا. فَكَرِهَتْ نِكَاحَهُ، وَأَحَبَّتِ الْجَارِيَةُ أَنْ يُزَوِّجَهَا الْمُغِيرَةَ بْنَ شُعْبَةَ، فَزَوَّجَهَا إِيَّاهُ.

في الزوائد: إسناده موقوف. وفيه عبدالله بن نافع، مولى ابن عمر، متفق على تضعيفه.

593. (1878) (6580)- *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'nın anlattığına göre: "Osman İbnu Maz'un (radıyallahu anh) vefat ettiği zaman, geride yetim bir kızını bıraktı. İbnu Ömer der ki: "Dayım Kudame -ki kızın da amcasıydı- o kızı bana nikahladı. Bu nikah işi, kızın babasının ölümünden sonra olmuştu. Kız, amcasının yaptığı bu nikahtan hoşlanmadı ve Muğire İbnu Şu'be ile evlendirilmesini arzu etti. (Kız büluğ çağına vardıktan) sonra amcası, onu Muğire ile evlendirdi."

❑ VELİSİZ NİKAH CAİZ DEĞİL Mİ?

594-6581 ١٨٨٠- حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ حَجَّاجٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ؛ وَعَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ بْنِ عَبَّاسٍ. قَالاَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لاَ نِكَاحَ إِلاَّ بِوَلِيٍّ».

وفي حَدِيثِ عَائِشَةَ: «وَالسُّلْطَانُ وَلِيُّ مَنْ لاَ وَلِيَّ لَهُ».

في الزوائد: في إسناده الحجاج، وهو ابن أرطاة، مدلس. وقد رواه بالعنعنة. وأيضا لم يسمع من عكرمة. وإنما يحدث عن داود بن الحصين عن عكرمة. قاله الإمام أحمد. ولم يسمع حجاج من الزهري، قاله عباد بن الزهري. فقد تابعه عليه سليمان بن موسى، وهو ثقة عن الزهري عن عروة عن عائشة بلفظ «أيما امرأة نكحت بغير إذن وليها فنكاحها باطل» الحديث. كما رواه أصحاب السنن اهـ.

قال السنديّ: قلت: ولأهل الحديث، في هذا الإسناد أيضاً تكلّم.

594. (1880) (6581)- *Hz. Aişe* ve *İbnu Abbas* (radıyallahu anhüm)'ün anlattıklarına göre, "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Veliden izinsiz nikah sahih olmaz"* buyurmuştur."

595-6582 ١٨٨٢- حَدَّثَنَا جَمِيلُ بْنُ الْحَسَنِ الْعَتَكِيُّ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَرْوَانَ

الْعُقَيْلِيُّ. ثَنَا هِشَامُ بْنُ حَسَّانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لاَ تُزَوِّجُ الْمَرْأَةُ الْمَرْأَةَ. وَلاَ تُزَوِّجُ الْمَرْأَةُ نَفْسَهَا. فَإِنَّ الزَّانِيَةَ هِيَ الَّتِي تُزَوِّجُ نَفْسَهَا».

في الزوائد: في إسناده جميل بن الحسين العتكي. قال فيه عبدان: إنه فاسق يكذب، يعني في كلامه. وقال ابن عدي: لم أسمع أحدا تكلم فيه غير عبدان، إنه لا بأس به، ولا أعلم له حديث منكرا. وذكره ابن حبان في الثقات. وقال: يغرب. وأخرج له في صحيحه هو ابن خزيمة والحاكم. وقال مسلمة الأندلسي: ثقة. وباقي رجال الإسناد ثقات.

595. (1882) (6582)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Kadın kadını evlendiremez. Kadın kendi başına da evlenemez. Zani kadın kendi kendine evlenen kadındır."***

AÇIKLAMA:

Nikah mevzuunda bir kısım selef son hadisle amel ederek, kadının kendi kendini evlendiremeyeceğine hükmetmiştir. *Hz. Ömer, Hz. Ali, İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) bunlardandır. Tabiinden *Said İbnu'l-Müseyyeb, Hasan Basri, Şureyh, İbrahim Nehai, Ömer İbnu Abdilaziz* vs. birçokları da aynı görüştedir. *Süfyan Sevrî, Evza'î, Malik, İbnu Mübarek, Şafii, Ahmed, İshak* gibi meşhurlar da aynı görüştedir.

Ülemânın cumhuru, velinin izni olmadan nikahın caiz olmayacağına hükmetmişse de, *Ebu Hanife* merhum velinin iznini veya bir vekil tayin etmesini nikahın sıhhati için şart görmez. Kadının kendi arzusuyla iki şahid huzurunda nikah yapabileceğini söyler. O, nikahı alış-veriş akdine kıyaslar. "Kadın, velisinin izni olmadan malını satabildiği gibi, nikahını da yapabilir" der. O yukarıdaki hadislerde gelen kaydı, büluğa ermemiş kıza hamleder. Ayrıca فَلاَ تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ **"...kadınlarınız (aralarında sulh yaparak) eski kocalarına nikah yapmak (geri dönmek) isterlerse onlara mani olmayın..."** mealindeki ayette "nikah yapma" fiilinin kadınlara nisbet edilmiş olması da, bu kanaatte olanlara delil kılınmıştır (Bakara 232).

❑ ŞİGAR NİKAHI YASAKTIR

596-6583 ١٨٨٥ – حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ مَهْدِيٍّ. أَنْبَأَنَا عَبْدُالرَّزَّاقِ. ثَنَا مَعْمَرٌ عَنْ

ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسِ ابْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لاَ شِغَارَ فِي الإِسْلاَمِ».

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات وله شواهد صحيحة.

596. (1885) (6583)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "İslam'da şigar yoktur."

AÇIKLAMA:

Şiğar: "Kızını veya kızkardeşini seninle evlendirmem üzere, sen kızını veya kızkardeşini benimle evlendir, aralarında mehir olmasın" diyerek yapılan nikahtır. Burada erkekler mehir vermekten kaçmış oluyorlar. Halbuki mehir, kadının hakkıdır. Bu tarz nikahta kadının mağduriyeti mevzubahistir, bu sebeple İslam bunu yasaklamıştır.

❑ MEHİR

597-6584 ١٨٩٠- حَدَّثَنَا أَبُو هِشَامٍ الرِّفَاعِيُّ مُحَمَّدُ بْنُ يَزِيدَ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ يَمَانٍ. ثَنَا الأَغَرُّ الرَّقَاشِيُّ، عَنْ عَطِيَّةَ الْعَوْفِيِّ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ تَزَوَّجَ عَائِشَةَ عَلَى مَتَاعِ بَيْتٍ، قِيمَتُهُ خَمْسُونَ دِرْهَماً.

في الزوائد: في إسناده عطية العوفي ضعيف.

597. (1890) (6584)- *Ebu Saidi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'yı, elli dirhem değerinde ev eşyası mukabilinde nikahladı."

❑ NİKAH DUASI

598-6585 ١٨٩٤- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَمُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ، وَمُحَمَّدُ بْنُ خَلَفٍ الْعَسْقَلاَنِيُّ قَالُوا: ثَنَا عُبَيْدُاللهِ بْنُ مُوسَىٰ، عَنِ الأَوْزَاعِيِّ عَنْ قُرَّةَ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «كُلُّ أَمْرٍ ذِي بَالٍ، لاَ يُبْدَأُ فِيهِ بِالْحَمْدِ، أَقْطَعُ».

في السندي: الحديث قد حسّنه ابن الصلاح والنووي. وأخرجه ابن حبان في صحيحه. والحاكم في المستدرك.

598. (1894) (6585)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Re-

sulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah'a hamd etmekle başlamayan her hayırlı işin bereketi güdüktür."*

❏ NİKAHI İLAN

599-6586 ١٨٩٥ – حَدَّثَنَا نصر بن عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ وَالْخَلِيلُ بنُ عَمْرٍو. قَالاَ: ثنا عِيسىٰ بن يونس، عَنْ خالد بنِ إلْيَاس عَنْ ربيعة بن أبى عَبْدالرَّحْمٰنِ عَنِ الْقَاسِمِ، عَنْ عَائِشَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «أعْلِنُوا هذَا النِّكَاحَ، واضْرِبُوا عَلَيْهِ بِالْغِرْبَالِ».

في الزوائد: في إسناده خالد بن إلياس أبو الهيثم العدويّ. اتفقوا على ضعفه. بل نسبه ابن حبان والحاكم وأبو سعيد النقاش إلى الوضع.

599. (1895) (6586)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şu nikahı ilan edin ve bunun için davul da döğün."*

AÇIKLAMA:

Nikahın düğünle ilan edilmesi birçok hadiste gelen bir husustur. Düğün, ayrıca ziyafet ve davul çalınması ve hatta meşru sınırı aşmayan güfteler okuma refakatinde yapılmalıdır. Bütün bu teşvikler, düğünün alâniyet kazanmasını sağlamaya yönelik tedbirlerdir. Bazı hadislerde, çiftlerin helal birleşmeleri ile haram birleşmeleri arasındaki farkın bu ilan olduğu belirtilir.

❏ NİKAHDA DEF VE GÜFTE

600-6587 ١٨٩٩ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بنُ عَمَّارٍ. ثَنَا عِيسىٰ بنُ يونس. ثَنَا عَوْفٌ عَنْ ثُمَامَةَ بْنِ عَبْدِالله، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ مَرَّ بِبَعْضِ الْمَدِينَةِ. فَإِذَا هُوَ بِجَوَارٍ يَضْرِبْنَ بِدُفِّهِنَّ وَيَتَغَنَّيْنَ وَيَقُلْنَ:

نَحْنُ جَوَارٍ مِنْ بَنِي النَّجَّارِ   يَا حَبَّذَا مُحَمَّدٌ مِنْ جَارِ

فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «اللهُ يَعْلَمُ إِنّى لأُحِبُّكُنَّ»

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

600. (1899) (6587)- *Hz. Enes İbnu Malik* (radıyallahu anh) anlatıyor:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir seferinde Medine-i Münevvere' nin bir yerinden geçmişti. Birkısım cariyelerin deflerini çaldıklarını ve şöyle söylediklerini işitti:

"Biz Beni Neccar'ın kızlarıyız

Komşu olarak Muhammed ne iyi!"

Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: *"Allah da bilir, ben sizleri cidden seviyorum"* buyurdular.

601-6588 ١٩٠٠– حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ. أَنْبَأَنَا جَعْفَرُ بْنُ عَوْنٍ. أَنْبَأَنَا الأَجْلَحُ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: أَنْكَحَتْ عَائِشَةُ ذَاتَ قَرَابَةٍ لَهَا مِنَ الأَنْصَارِ. فَجَاءَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَقَالَ: «أَهْدَيْتُمُ الْفَتَاةَ؟» قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ: «أَرْسَلْتُمْ مَعَهَا مَنْ يُغَنِّي؟» قَالَتْ: لاَ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنَّ الأَنْصَارَ قَوْمٌ فِيهِمْ غَزَلٌ. فَلَوْ بَعَثْتُمْ مَعَهَا مَنْ يَقُولُ: أَتَيْنَاكُمْ أَتَيْنَاكُمْ، فَحَيَّانَا وَحَيَّاكُمْ».

في الزوائد: إسناده مختلف فيه من أجل الأجلح وأبي الزبير يقولون إنه لم يسمع من ابن عباس. وأثبت أبو حاتم أنه رأى ابن عباس.

601. (1900) (6588)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Aişe ensardan, bir yakını kızcağızı evlendirmişti. Resulullah gelince: *"Genç kızı (kocasına) gönderdiniz mi?"* diye sordu. Evdekiler "evet!" deyince *"Kızla birlikte bir de çalgıcı gönderdiniz mi?"* dedi. Onlardan "hayır göndermedik" cevabını alınca, Aleyhissalâtu vesselâm: *"Ensar, aralarında gazel okuma adeti mevcut olan bir cemaattir. Keşke onlara: "Size geldik size geldik, size selam bize selam" deyiverecek birini gönderseydiniz"* buyurdular."

602-6589 ١٩٠١– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا الْفِرْيَانِيُّ عَنْ ثَعْلَبَةَ بْنِ أَبِي مَالِكٍ التَّمِيمِيِّ، عَنْ لَيْثٍ عَنْ مُجَاهِدٍ؛ قَالَ: كُنْتُ مَعَ ابْنِ عُمَرَ فَسَمِعَ صَوْتَ طَبْلٍ فَأَدْخَلَ أُصْبُعَيْهِ فِي أُذُنَيْهِ. ثُمَّ تَنَحَّى. حَتَّى فَعَلَ ذٰلِكَ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ. ثُمَّ قَالَ: هٰكَذَا فَعَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ.

في الزوائد: ليث بن أبي سليم ضعفه الجمهور. ووقع عند ماجة (بن مالك) وهو وهم من الفريابيّ. والصواب (ثعلبة بن سهل، أبو مالك) كما قاله المزيّ في التهذيب والأطراف. والحديث رواه أبو داود في

سننه بسنده عن نافع عن ابن عمر. إلا أنه لم يقل: صوت طبل. وقال بدله مزمار. والباقي نحوه.

602. (1901) (6589)- *Mücahid* merhum anlatıyor: "Ben İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) ile beraberdim. Derken bir davul sesi işitti. Bunu üç kere yaptı. Sonra: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da böyle yapmıştı." dedi."

❑ MUHANNİS

603-6590 ١٩٠٣ - حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ. ثَنَا عَبْدُالعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ سُهَيْلٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ لَعَنَ الْمَرْأَةَ تَتَشَبَّهُ بِالرِّجَالِ، وَالرَّجُلَ يَتَشَبَّهُ بِالنِّسَاءِ.

في الزوائد: إسناده حسن. لأن يعقوب بن حميد مختلف فيه. وباقي رجاله موثقون. والحديث رواه أبو داود بلفظ قريب من هذا اللفظ.

603. (1903) (6590)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, erkeklere benzemeye çalışan kadına ve kadınlara benzemeye çalışan erkeğe lanet etti.

❑ DÜĞÜN YEMEĞİ

604-6591 ١٩١١ - حَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا الْفَضْلُ بنُ عَبْدِاللهِ عَنْ جَابِرٍ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ مَسْرُوقٍ عَنْ عَائِشَةَ وَأُمِّ سَلَمَةَ؛ قَالَتَا: أَمَرَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ نُجَهِّزَ فَاطِمَةَ حَتَّى نُدْخِلَهَا عَلَى عَلِيٍّ. فَعَمَدْنَا إِلَى الْبَيْتِ. فَفَرَشْنَاهُ تُرَاباً لَيِّناً مِنْ أَعْرَاضِ الْبَطْحَاءِ. ثُمَّ حَشَوْنَا مِرْفَقَتَيْنِ لِيفاً. فَنَفَشْنَاهُ بِأَيْدِينَا. ثُمَّ أَطْعَمْنَا تَمْراً وَزَبِيباً وَسَقَيْنَا مَاءً عَذْباً وَعَمَدْنَا إِلَى عُودٍ، فَعَرَضْنَاهُ فِي جَانِبِ الْبَيْتِ لِيُلْقَى عَلَيْهِ الثَّوْبُ وَيُعَلَّقَ عَلَيْهِ السِّقَاءُ. فَمَا رَأَيْنَا عُرْساً أَحْسَنَ مِنْ عُرْسِ فَاطِمَةَ.

في الزوائد: في إسناده الفضل بن عبدالله، وهو ضعيف، وجابر الجعفيّ متهم.

604. (1911) (6591)- *Ümmü Seleme* ve *Hz. Aişe* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize Fatıma'yı zifafa hazırlayıp, Ali (radıyallahu anh)'a teslim etmemizi emretti. Hemen gidip ilk iş, Batha taraflarından getirilen yumuşak topraktan Ali'nin evinin tabanına yaydık. Sonra iki yastığın içerisine, ellerimizle dikmiş olduğu-

muz hurma lifi doldurduk. Hurma ve kuru üzümle ziyafet hazırladık, üzerine tatlı su içtik. Sonra üzerine elbise takılıp su kabı asılacak bir ağaç parçasını getirip odanın bir kenarına koyduk. Biz, Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ)'nın düğününden daha güzel bir düğün görmedik."

AÇIKLAMA:

İslam'ın iki yüce büyüğünün evlenmeleri vesilesiyle icra edilen düğünün sadeliği ne kadar ibretamizdir! Bu meseleye temas eden başka rivayetler, birkısım teferruat daha ilave ederse de hepsinde bu ibretli sadelik sabit kalır. Bazı rivayetler düğüne kuru hurmadan başka zeytin ve hatta hays denen kurutulmuş hurma da ikram edildiğini belirtir.

Bu evlilik hicretin birinci yılında, Recep ayında vuku bulmuştur. Ramazan, hatta Zilhicce ayında olduğunu söyleyen rivayetler de vardır. Taberi ise Hicretin ikinci yılı Safer ayında nikahlarının kıyıldığını, Zilhicce ayında da zifaf yapıldığını kaydeder. Şu halde rivayetlerden herbirinin evlenme ile ilgili farklı merasimleri aksettirme ihtimali mevcuttur.

❑ DAVETE İCABET

605-6592 ١٩١٥ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَادَةَ الْوَاسِطِيُّ. ثَنَا يَزِيــــدُ بْنُ هَارُونَ. ثَنَا عَبْدُالْمَلِكِ بْنُ حُسَيْنٍ أَبُو مَالِكٍ النَّخَعِيُّ، عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «الْوَلِيمَةُ أَوَّلَ يَوْمٍ حَقٌّ. وَالثَّانِي مَعْرُوفٌ. وَالثَّالِثُ رِيَاءٌ وَسُمْعَةٌ».

في الزوائد: في إسناده أبو مالك النخعيّ. وهو ممن اتفقوا على ضعفه. وقد رواه الترمذي في جامعه من حديث عبدالله بن مسعود.

605. (1915) (6592)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Düğün yemeği ilk gün haktır, ikinci gün meşrudur, üçüncü gün riya ve gösteriştir."*

AÇIKLAMA:

İslam dini, düğün merasimine ziyadesiyle ehemmiyet vermiştir. Bu, evlenme hadisesinin ilanını sağladığı, alâniyet kazandırdığı için gereklidir. Ancak düğünün hikmeti sadece bu değildir. İçtimai kaynaşma vesilesidir de. Ayrıca, İslam'ın, insanlara, ferdi eğlenceyi çok dar kayıtlarla tecviz etmiş olması sebebiyle, düğünler aynı zamanda eğlence ihtiyacının meşru bir karşılanma vesilesi de olmaktadır. Bu sebeple Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, davete icabeti vecibe kılmıştır.

Alimlerden bazısı *"ilk günkü davete icabet vacibtir, ikinci günküne icabet müstehab, üçüncü günkü yemeğe icabet mekruh"* demiştir.

Düğün ve davetlerle ilgili açıklamalar daha önce geçti.

❑ CİMA ESNASINDA TESETTÜR

606-6593 ١٩٢١– حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ وَهْبٍ الْوَاسِطِيُّ ثنا الْوَلِيدُ بْنُ الْقَاسِمِ الْهَمْدَانِيُّ. ثنا الأَحْوَصُ ابْنُ حَكِيمٍ، عَنْ أَبِيهِ وَرَاشِدُ بْنُ سَعْدٍ وَعَبْدُالأَعْلَى بْنُ عَدِيٍّ عَنْ عُتْبَةَ بْنِ عَبْدٍ السُّلَمِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِذَا أَتَى أَحَدُكُمْ أَهْلَهُ فَلْيَسْتَتِرْ وَلاَ يَتَجَرَّدْ تَجَرُّدَ الْعِيرَيْنِ».

في الزوائد: إسناده ضعيف لجهالة تابعيه.

606. (1921) (6593)- *Utbe İbnu Abdi's-Sülemî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz hanımına temas edeceği vakit örtünsün, eşekler gibi çırılçıplak soyunmasın."*

AÇIKLAMA:

Bu hususta başka hadisler de gelmiştir. Kadın ve erkek, birleşme sırasında odada yalnız oldukları taktirde örtüsüz olmaları haram sayılmamıştır. Başkasının görme durumunda örtüsüz olmaları haramdır. Birbirlerinin suret mahallerine bakmaları da haram sayılmamıştır.

❑ DÜBÜRDEN TEMAS HARAMDIR

607-6594 ١٩٢٣– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِالْمَلِكِ بْنِ أَبِي الشَّوَارِبِ. ثنا عَبْدُالْعَزِيزِ بْنُ الْمُخْتَارِ عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ عَنِ الْحَارِثِ بْنِ مُخَلَّدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ؛ قَالَ: «لاَ يَنْظُرُ اللهُ إِلَى رَجُلٍ جَامَعَ امْرَأَتَهُ فِي دُبُرِهَا».

في الزوائد: إسناده صحيح. لأن الحارث بن مخلد ذكره ابن حبان في الثقات. وباقي رجال الإسناد ثقات.

قال السنديّ: والحديث قد رواه أبو داود والترمذي بلفظ قريب من هذا.

607. (1923) (6594)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah, hanımına dübüründen temas eden kimseye rahmet nazarıyla bakmayacaktır."*

608-6595 ١٩٢٤ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدَةَ. أَنْبَأَنَا عَبْدُالْوَاحِدِ بْنُ زِيَادٍ عَنْ حَجَّاجِ بْنِ أَرْطَاةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ هَرمِيٍّ عَنْ خُزَيْمَةَ بْنِ ثَابِتٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنَّ اللهَ لاَ يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ» ثَلاَثَ مَرَّاتٍ «لاَ تَأْتُوا النِّسَاءَ فِي أَدْبَارِهِنَّ».

في الزوائد: في إسناده حجاج بن أرطاة. وهو مدلس. والحديث منكر لا يصح من وجه، كما ذكره غير واحد. ورواه الترمذي من حديث علي بن طلق.

608. (1924) (6595)- *Huzeyme İbnu Sabit* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah, hakkı beyanda haya talep etmez." Bunu üç kere tekrarladı, sonra şöyle devam etti: "Kadınlara dübürlerinden temas etmeyin!"

AÇIKLAMA:

1- *İstihya:* Utanma manasına geldiği gibi istif'al babından olması sebebiyle "utanma talebi" manası da mevcuttur. Dinin gerçeklerini öğrenme sırasında "utanma tavrı" gerekmez. Aksi halde bilinmesi gereken birkısım meseleler sorulamaz veya sorulsa da açıklanamaz. İslam dini انَّ اللهَ لاَ يَسْتَحيِ مِنَ الْحَقِّ düsturunu vazederek, utanmayı celbeden meselelerin ta'lim ve taallümünü garanti altına almıştır.

Bu bahis genişçe açıklandı.

2- Kadınlara ekime elverişli olan cihetlerinden temas edileceği Kur'an tarafından (Bakara 223) ele alınmış bir mevzudur. Mak'ad veya dübür de denilen arka cihetinden temas kesinlikle haram kılınmıştır. Bu Lutiliğin bir eşidir.

❑ AZL

609-6596 ١٩٢٨ - حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْخَلاَّلُ. ثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ عِيسَىٰ. ثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ. حَدَّثَنِي جَعْفَرُ بْنُ رَبِيعَةَ عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ مُحَرَّزِ بْنِ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ؛ قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ يُعْزَلَ عَنِ الْحُرَّةِ إِلاَّ بِإِذْنِهَا.

في الزوائد: في إسناده ابن لهيعة وهو ضعيف.

609. (1928) (6596)- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulul-

lah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hür kadının izni olmadan ona azil yapmayı yasakladı."

Not: Azil, temasta meniyi rahme değil, dışarı atmaktır. Bu bahis daha önce açıklandı.

❑ KIZ, HALA VE TEYZESİ ÜZERİNE NİKAHLANMAZ

610-6597 ١٩٣٠ - حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنَا عَبْدَةُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ يَعْقُوبَ ابْنِ عُتْبَةَ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَنْهَى عَنْ نِكَاحَيْنِ. أَنْ يَجْمَعَ الرَّجُلُ بَيْنَ الْمَرْأَةِ وَعَمَّتِهَا وَبَيْنَ الْمَرْأَةِ وَخَالَتِهَا.

في الزوائد: في إسناده محمد بن إسحاق، مدلس وقد عنعنه.

610. (1930) (6597)- *Ebu Sa'idi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim, şu iki nikahı yasaklamıştı: *"Kişinin, kadınla kadının halasını, veya kadınla kadının teyzesini bir nikahta birleştirmesi."*

611-6598 ١٩٣١ - حَدَّثَنَا جُبَارَةُ بْنُ الْمُغَلِّسِ. ثَنَا أَبُو بَكْرٍ النَّهْشَلِيُّ. حَدَّثَنِي أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي مُوسَىٰ عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لاَ تُنْكَحُ الْمَرْأَةُ عَلَى عَمَّتِهَا وَلاَ خَالَتِهَا».

في الزوائد: في إسناده جبارة بن المغلس.

611. (1931) (6598)- *Ebu Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kadın, halası veya teyzesi üzerine nikahlanamaz."*

AÇIKLAMA:

Bir erkek, bizzat Kur'an-ı Kerim'in tanıdığı ruhsatla (Nisa 3) iki, üç hatta dört kadını aynı anda nikahı altına alabilir. Fakat bu kadınlar arasındaki akrabalık hala-yeğen veya teyze-yeğen şeklinde olmamalıdır. Alimler daha da açarak, kadının erkek kardeşinin veya kız kardeşinin kızını da erkeğin nikahlayamayacağını belirtmiştir. Bu tahrim, sünnette gelen bir tahrimdir. Kur'an'da iki kız kardeşin aynı erkek tarafından bir-

likte nikahlanması yasaklanmıştır (Nisa 23). Bu yasak aynı anda nikahlanma ile ilgilidir. Birinin ölümüyle diğeri nikahlanabilir.

❑ HÜLLECİYE LANET

611-6598 ١٩٣١ – حَدَّثَنَا جُبَارَةُ بْنُ الْمُغَلِّسِ. ثَنَا أَبُو بَكْرٍ النَّهْشَلِيُّ. حَدَّثَنِي أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي مُوسَىٰ عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لاَ تُنْكَحُ الْمَرْأَةُ عَلَى عَمَّتِهَا وَلاَ خَالَتِهَا».

في الزوائد: في إسناده جبارة بن المغلس.

612. (1934) (6599)- *Hz. İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hulle yapana da yaptırana da lanet etti."

613-6600 ١٩٣٦ – حَدَّثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ عُثْمَانَ بْنِ صَالِحٍ الْمِصْرِيُّ. ثَنَا أَبِي. قَالَ: سَمِعْتُ اللَّيْثَ بْنَ سَعْدٍ يَقُولُ: قَالَ لِي أَبُو مُصْعَبٍ مِشْرَحُ بْنُ هَاعَانَ قَالَ عُقْبَةُ بْنُ عَامِرٍ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «أَلاَ أُخْبِرُكُمْ بِالتَّيْسِ الْمُسْتَعَارِ؟» قَالُوا: بَلَىٰ يَارَسُولَ اللهِ. قَالَ «هُوَ الْمُحَلِّلُ. لَعَنَ اللهُ الْمُحَلِّلَ وَالْمُحَلَّلَ لَهُ».

في الزوائد: في إسناده مشرح بن هاعان. ذكره ابن حبان في الثقات. وقال: يخطئ ويخالف. وذكره في الضعفاء وقال: يروي عن عقبة بن عامر مناكير لا يتابع عليها. والصواب ترك ما انفرد به. وقال ابن يونس: كان في جيش الحجاج الذين رموا الكعبة بالمنجنيق. وقال أحمد: معروف. وقال ابن معين والذهبي: ثقة. ويحيى بن عثمان بن صالح، قال عبدالرحمن بن أبي حاتم: تكلموا فيه وقال أبو يونس: كان حافظا للحديث وحدّث بما لم يكن يوجد عند غيره.

613. (1936) (6600)- *Ukbe İbnu Amir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün): *"Sizlere kiralık döl hayvanını haber vermiyeyim mi?"* buyurdular. (Yanında bulunanlar): "Evet ey Allah'ın Resulü! Haber verin!" dediler. *"O hülle yapandır. Allah hülle yapana da hülle yaptırana da lanet etsin!"* buyurdular.

AÇIKLAMA:

Hülle yapan diye tercüme ettiğimiz muhallil başkasının üç talakla boşamış olduğu karının tekrar eski kocasına helal olmasını ve onunla yeniden evlenmesini sağlamak maksadıyla, bu boşanmış kadınla cinsî te-

masta bulunduktan sonra boşamak üzere nikahlayan adama denir. Bu fiili Resulullah yasaklamıştır. Çünkü nikah ebedi bir müddetle yapılır. Üç günlük, beş günlük, bir yıllık, bir temaslık gibi bir müddetle nikah İslam'da haramdır. Bu çeşit nikah zinayı andırır ve nikah müessesini yıpratır.

Hülle yaptıran diye tercüme ettiğimiz *muhallel-leh*, karısını üç talakla boşadıktan sonra tekrar ona dönmek isteyen erkektir. *Resulullah* böylesi haysiyetsizlere de lanet etmektedir.

Bu bahis de daha önce işlendiği için bu kadarcık hülasa bilgi ile yetiniyoruz.

❑ SÜT KARDEŞLİĞİ

614-6601 ١٩٤٦ – حَدَّثَنَا حَرْمَلَةُ بْنُ يَحيىٰ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ وَهْبٍ. أَخْبَرَنِي ابْنُ لَهِيـعَةَ عَنْ أَبِي الأَسْوَدِ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ الزُّبَيْرِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «لاَ رَضَاعَ إِلاَّ مَا فَتَقَ الأَمْعَاءَ».

في الزوائد: في إسناده ابن لهيعة، وهو ضعيف. والحديث رواه الترمذي من حديث أم سلمة وقال: حسن صحيح.

614. (1946) (6601)- *Abdullah İbnu'z-Zübeyr* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Barsakları birbirinden ayıran miktarda süt emilmedikçe evlenme yasağı hasıl olan emme vuku bulmaz."*

❑ CARİYESİNİ AZAD EDİP NİKAHLAYAN

615-6602 ١٩٥٨ – حَدَّثَنَا حُبَيْشُ بْنُ مُبَشِّرٍ. ثَنَا يُونُسُ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ أَعْتَقَ صَفِيَّةَ وَجَعَلَ عِتْقَهَا صَدَاقَهَا وَتَزَوَّجَهَا.

الحديث في الزوائد إسناده صحيح. إذا كان عكرمة مولى ابن عباس سمع من عائشة. فقد تناقض فيه قول ابن حاتم. فقال في المراسيل: لم يسمع من عائشة. وقال في الجرح والتعديل: سمع منها. ورجح سماعه منها أن روايته عنها في صحيح البخاري. وقال ابن المدنيّ: لا أعلمه سمع من أحد من أزواج النبيّ ﷺ. والحديث من رواية أنس في الصحيحين وغيرهما.

615. (1958) (6602)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Safiyye (radıyallahu anhâ)'yı azad etti ve azadlığını onun mehri kıldı ve onunla (hürre olarak) evlendi."

616-6603 ١٩٥٩ - حَدَّثَنَا أَزْهَرُ بْنُ مَرْوَانَ. ثَنَا عَبْدُالْوَارِثِ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا الْقَاسِمُ بْنُ عَبْدِالْوَاحِدِ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِذَا تَزَوَّجَ الْعَبْدُ بِغَيْرِ إِذْنِ سَيِّدِهِ كَانَ عَاهِراً».

في الزوائد: هذا إسناده حسن. والحديث رواه أبو داود والترمذي من حديث جابر.

616. (1959) (6603)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Köle, efendisinin izni olmadan evlenirse, zani sayılır."

AÇIKLAMA:

Hadis, kölenin evlenmesinin sahih sayılmasını efendisinin iznine bağlamaktadır. Öyleyse efendisinin izni olmadan kölenin akdedeceği nikah batıldır.

❑ MUT'A NİKAHI HARAMDIR

617-6604 ١٩٦٣ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفٍ الْعَسْقَلَانِيُّ. ثَنَا الْفِرْيَابِيُّ عَنْ أَبَانَ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ حَفْصٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: لَمَّا وَلِيَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ خَطَبَ النَّاسَ فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ أَذِنَ لَنَا فِي الْمُتْعَةِ ثَلَاثاً، ثُمَّ حَرَّمَهَا. وَاللهِ! لَا أَعْلَمُ أَحَداً يَتَمَتَّعُ وَهُوَ مُحْصَنٌ إِلَّا رَجَمْتُهُ بِالْحِجَارَةِ. إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنِي بِأَرْبَعَةٍ يَشْهَدُونَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ أَحَلَّهَا بَعْدَ إِذْ حَرَّمَهَا.

في الزوائد: في إسناده أبو بكر بن حفص. اسمه إسماعيل الإبأبيّ. ذكره ابن حبان في الثقات. وقال بان أبي حاتم عن أبيه: كتب عنه وعن أبيه. وكان أبوه يكذب. قلت: لا بأس به. قال ابن أبي حاتم: وثقه أحمد وابن معين والعجليّ وابن نمير وغيرهم. وأخرج له ابن خزيمة في صحيحه، والحاكم في المستدرك.

617. (1963) (6604)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ömer İbnu'l-Hattab halife olunca halka hitap etti ve dedi ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mut'a nikahını bize üç kere helal kılmıştı, sonra onu haram kıldı. Vallahi, mut'a nikahı yapan evli bir kimseyi duyarsam onu taşla recmederim. Böyle birisi, recm olmaktan kendini kurtarabil-

mek için, bana, Resulullah'ın, onu haram kıldıktan sonra tekrar helal kıldığına dair dört şahid getirmelidir."

Not: Mut'a bahsi genişçe izah edildi; ehl-i sünnet üleması bunun haramlığında icma etmiştir.

❑ DENKLİK

618-6605 ١٩٦٨- حَدَّثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا الْحَارِثُ بْنُ عِمْرَانَ الْجَعْفَرِيُّ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «تَخَيَّرُوا لِنُطَفِكُمْ وَانْكِحُوا الأَكْفَاءَ وَأَنْكِحُوا إِلَيْهِمْ».

في الزوائد: في إسناده الحارث بن عمران المدينيّ. قال فيه أبو حاتم: ليس بالقويّ. والحديث الذي رواه لا أصل له، يعني هذا الحديث، عن الثقات. وقال الدارقطنيّ: متروك.

618. (1968) (6605)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Nutfeleriniz için (kadının) hayırlısını tercih edin. Kendinize denk olanlarla evlenin, denklerinizin kızını isteyin."*

AÇIKLAMA:

Pek çok rivayette, çocuğun anne tarafına çekeceği belirtilerek, evlenilecek kadının aslına bakılması, hayırlı olanın tercih edilmesi belirtilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de olsun, hadislerde olsun hayırlı kadının dindar kadın olacağı belirtilmiştir. Sırf maddi mülahazalarla tercih dinen yanlıştır.

Kadında aranması gereken diğer bir husus kadının erkeğe denk olmasıdır. Denklik mutlaktır, diyanette, içtimai şartlarda, zenginlikte ve hatta yaşta bile aranabilir. Cumhur-u ülema denkliği dört şeyde aramıştır: Din, hürriyet, neseb ve san'at (meslek).

Denklik daha çok erkeklerle ilgili bir meseledir, kadınlarda denklik aranmaz. Çünkü hadisler *"erkeğin kadına denk olması"*ndan bahseder. Alimler bu sebeple müslüman bir kadının, gayr-ı müslim erkekle evlenemeyeceğini hükme bağlarken, müslüman bir erkeğin ehl-i kitaptan bir kadınla evlenebileceğini belirtirler. Keza dindar bir kadının fasık bir erkekle, hür bir kadının köle bir erkekle, asaletli bir aile kızının soyu sopu tanınmayan bir erkekle, sarraflık gibi üstün bir mesleği olan bir aileye mensup kızın, adi sayılan bir meslek sahibi erkekle evlendirilmemesi gerektiği belirtilmiştir. Buna rağmen, kız ve ailesi rıza gösterdikçe, bu

sayılan şartları haiz olmayan müslüman bir erkekle evlenmesi şer'an haram değildir, caizdir.

Malikiler, denkliği sadece diyanette ararlar.

❑ KADIN GÜNÜNÜ KUMASINA VEREBİLİR

619-6606 ١٩٧٣ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَمُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. قَالاَ: ثنا عَفَّانُ. ثنا حَمَّادُ ابْنُ سَلَمَةَ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ سُمَيَّةَ عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ وَجَدَ عَلَى صَفِيَّةَ بِنْتِ حُيَيٍّ فِي شَيْءٍ. فَقَالَتْ صَفِيَّةُ: يَا عَائِشَةُ! هَلْ لَكِ أَنْ تُرْضِي رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ عَنِّي، وَلَكِ يَوْمِي؟ قَالَتْ: نَعَمْ. فَأَخَذَتْ خِمَاراً لَهَا مَصْبُوغاً بِزَعْفَرَانٍ. فَرَشَّتْهُ بِالْمَاءِ لِيَفُوحَ رِيحُهُ. ثُمَّ قَعَدَتْ إِلَى جَنْبِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «يَا عَائِشَةُ! إِلَيْكِ عَنِّي. إِنَّهُ لَيْسَ يَوْمَكِ» فَقَالَتْ: ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ. فَأَخْبَرَتْهُ بِالأَمْرِ فَرَضِيَ عَنْهَا.

في الزوائد: في إسناده سمية البصرية. وهي لا تعرف. كذا قاله صاحب الميزان.

619. (1973) (6606)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, zevce-i pakleri Safiyye Bintu Huyey (radıyallahu anhâ)'ya bir sebeple kızmışlardı. Safiyye bana: "Ey Aişe! "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı benden razı edecek bir çaren var mı? Böyle bir çare bulursan ben Resulullah'ın bana uğrama sırası olan bugünü sana vereceğim!" dedi. Ben de: "Evet var!" dedim. Zaferanla boyalı olan başörtümü aldım, (nefis) kokusunu neşretmesi için üzerine su çiledim. Sonra (bunu üzerime alarak) gidip Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına oturdum. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Ey Aişe! Benden uzak dur, bugün senin günün değil!" buyurdular. Ben de: "Bu Allah'ın lütfudur, dilediğine verir" dedim ve (Safiyye ile aramızda) olup biteni anlattım. Bunun üzerine *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Safiyye'den razı oldu."

❑ EVLENMEYE ARACI OLMA

620-6607 ١٩٧٥ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا مُعَاوِيَةُ بْنُ يَحْيَى. ثنا مُعَاوِيَةُ بْنُ يَزِيدَ عَنْ يَزِيدَ ابْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ أَبِي الْخَيْرِ عَنْ أَبِي رُهْمٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ

ﷺ: «مِنْ أَفْضَلِ الشَّفَاعَةِ أَنْ يُشَفَّعَ بيْنَ الإِثْنَيْنِ فِي النِّكَاحِ».

في الزوائد: هذا إسناد مرسل. أبو رهم هذا، اسمه أحزاب بن أسيد (بفتح الهمزة، وقيل بضمها) قال البخاري: هو تابعيّ. وقال أبو حاتم: ليست له صحبة. وذكره ابن حبان في الثقات.

620. (1975) (6607)- *Ebu Rühm* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"En hayırlı şefaatlerden biri, evlenecek iki kişinin arasında yardımcı olmaktır."*

621-6608 ١٩٧٦ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا شَرِيكٌ عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ ذُرَيْحٍ عَنِ الْبَهِيِّ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: عَثَرَ أُسَامَةُ بِعَتَبَةِ الْبَابِ. فَشُجَّ فِي وَجْهِهِ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «أَمِيطِي عَنْهُ الأَذَى» فَتَقَذَّرْتُهُ. فَجَعَلَ يَمُصُّ عَنْهُ الدَّمَ وَيَمُجُّهُ عَنْ وَجْهِهِ. ثُمَّ قَالَ: «لَوْ كَانَ أُسَامَةُ جَارِيَةً لَحَلَّيْتُهُ وَكَسَوْتُهُ حَتَّى أُنَفِّقَهُ».

في الزوائد: إسناده صحيح إن كان البهي سمع من عائشة. وفي سماعه كلام. وقد سئل عنه أحمد فقال: ما أرى في هذا شيئاً، إنما يروى عن البهي. قال العلاء في المراسيل: أخرج مسلم لعبدالله البهي عن عائشة حديثاً.

621. (1976) (6608)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "(Bir gün) Üsame (radıyallahu anh) kapının eşiğine takılıp düştü ve yüzü kanadı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Ondan şu ezayı temizleyiver!"* buyurdular. Ben ise tiksindim (ve bunu yapmaktan imtina ettim).Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm, onun kanını emip yüzünden atmaya başladı. Sonra da: *"Eğer Usame bir kız olsaydı onu süsleyip, (güzel) giydirecek ve (evlenmeye) cazip kılacaktım"* buyurdular."

❑ KADINLARA İYİ MUAMELE

622-6609 ١٩٧٧ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ خَلَفٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. قَالاَ: ثَنَا أَبُو عَاصِمٍ عَنْ جَعْفَرِ ابْنِ يَحْيَىٰ بْنِ ثَوْبَانَ عَنْ عَمِّهِ عُمَارَةَ بْنِ ثَوْبَانَ عَنْ عَطَاءٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لأَهْلِهِ. وَأَنَا خَيْرُكُمْ لأَهْلِي».

في الزوائد: الحديث من رواية عائشة رضي الله تعالى عنها، رواه الترمذي وابن حبان في صحيحه. وأما رواية ابن عباس فإسناده ضعيف. لأن عمارة بن ثوبان ذكره ابن حبان في الثقات. وقال عبدالحق: ليس بالقويّ. وقال ابن القطان: مجهول الحال.

622. (1977) (6609)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizin en hayırlınız, ehline karşı en iyi davrananızdır. Ben aileme en iyi olanınızım."*

623-6610 ١٩٧٨- حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثنا أَبُو خَالِدٍ عَنِ الأَعْمَشِ عَنْ شَقِيقٍ، عَنْ مَسْرُوقٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَمْرٍو؛ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «خِيَارُكُمْ خِيَارُكُمْ لِنِسَائِهِمْ».

في الزوائد: إسناده على شرط الشيخين. والحديث رواه الترمذي من حديث أبي هريرة، وقال: حديث حسن.

623. (1978) (6610)- *Abdullah İbnu Amr* (İbni'l-As) (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sizin en hayırlınız, kadınlarına karşı en iyi davrananlardır."

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) kadınlara iyi davranmayı emretmiş, en hayırlı kimsenin, hanımına en iyi davranan kimse olduğunu belirtmiştir. Şüphesiz *"iyi davranma"* izafi bir durumdur. Bu "iyilik"in içine öncelikle kadınların haklarına hakkıyla riayet gelir: Nafaka hakkı, tahkir edilmeme, başına vurulmama hakkı gibi hadislerde belirtilen haklara riayet. Ayrıca onların birkısım huysuzlukları, kıskançlıkları karşısında sabretmek, terbiyelerinde iyi davranmak, geçimi iyi yapmak.. hep kadınına karşı iyi olmanın içine girer."

Ancak kişinin "en iyi" olması için kadınına karşı iyiliğin yetmeyeceği de açıktır. Ayet ve hadislerde, bunun için başka şartlar da sayılmıştır: Takva, zühd, verâ, a'mâl-i salih... gibi. Şu halde o şartları yerine getiren, hanımına karşı da iyi olunca iyilikte kemale yaklaşmış olur. Resulullah'ın zevcelerine karşı davranışları ile kadın hususundaki tavsiyeleri tahlil edilince bu "iyilik"ten kastedilen teferruat ortaya çıkarılabilir.

"Aile Reisi olarak Hz. Peygamber" altbaşlığıyla Sonsuz Nur adlı kitabında dikkat ve ilgi çeken açıklamaları önemine binaen buraya aynen alıyoruz."

Aile Reisi Olarak Hz. Peygamber

Hiç şüphe yok ki, bu hane, yeryüzünde gelmiş-geçmiş ve gelecek hanelerin, kurulacak yuvaların en mesudu, en bahtiyarı ve en bereketlisiydi. O'nun hânesinde her zaman burcu burcu saadet kokardı. Belki bu hâne, maddî imkânlar yönünden, dünyanın en fakir hanelerinden biriydi; çünkü aylar ve aylar geçerdi de bu hânede bir çorba bile kaynamazdı. Hanım-

larına düşen yer ise sadece başlarını sokabilecekleri küçük birer oda veya daracık birer kulübeden ibaretti. Bu bahtiyar kadınlar, Allah Rasulü'yle haftada ancak bir-iki saat beraber olmayı, dünyanın herşeyine tercih ediyorlardı.. mutluydular, huzurluydular ve son derece mesuddular.

O'nun evlatlarının hepsi, kendisinden evvel vefat etmişti. O'ndan sonraya kalan sadece *Hz. Fatıma*'ydı, o da, hayatını hep sıkıntı içinde geçiriyordu. Yani Allah Rasûlü ona da müreffeh bir hayat hazırlamış değildi. Ancak, gerek hanımları gerek O'nun gönül meyvesi bu kızı, O'nu delice seviyor ve herşeyden, herkesten aziz tutuyorlardı. Allah Rasûlü' nün onların kalplerinde tasavvurlar üstü mümtaz bir yeri vardı.

Babası vefat edince *Hz. Fatıma*, günlerce kanlı göz yaşlarıyla cihanı ağlatmış ve yürekleri parçalayan mersiyeler söyleyip durmuştu. Zaten O'nun ayrılığına, o da, ancak altı ay dayanabilmiş; derken ardından babasının ya-nına, hem de büyük bir sevinçle göçedivermişti. Hiçbir evlat, Hz. Fatıma kadar babasını sevmemiştir. Hiçbir baba da Allah Rasûlü' nün -tabiî dengeli olarak- evlatlarını O'nun sevdiği kadar sevmemiştir. O'nun hanımlarıyla olan durumunu da aynı şekilde ifade etmek mümkündür. Hiçbir kadın, Allah Rasûlü'nün hanımlarının, O'nu sevdiği kadar kocasını sevmemiş ve hiçbir koca da hanımları tarafından, Allah Rasûlü kadar sevilmemiştir. O'nun etrafında teşekkül eden, bu en yakın dairedeki sevgi hâlesinin elbette bir sebebi vardı. Allah Rasûlü, eli altında bulunanlara uyguladığı terbiye usûlüyle onların kalplerinde, sonsuz bir alâka ve bağlılık hâsıl etmiştir. Sonra bu bağlılık, bu en küçük daireden başlayarak dalga dalga genişlemiş ve âdeta bütün cihanı kuşatmıştır. İşte, bu da O'nun fetanetinin ayrı bir buududur!

Düşünün ki, Allah Rasûlü vefat ettiği zaman, hanımlarının bütününe bile tek bir hâne bırakmamıştı. Hayat boyu hep daracık odalarda yaşamışlardı ve işte onlara bu odalar kalmıştı. Meğazî yazarları, sağıp sütünden istifade edecekleri birer de keçi tevarüs ettiklerini söylerler. Kainat, kendisi için yaratılmış olan İki Cihan Serveri, hanımlarına, sadece bunları temin edebilmiş ve onları işte böyle bir fakr u zaruret içinde bırakıp öyle irtihal etmişti. Ancak hanımlarından hiçbiri, hayatının hiçbir döneminde bu durumundan şikayeti işmam eder tek kelime söylememişlerdi. Bir aralık, bir-ikisinin kafasına böyle bir şey geldi ise de Kur'ân'ın ikazıyla hemen zâil oldu. Hz. Ebu Bekir onlara beytülmâlden birşeyler veriyor, onlar da bu verilenle iktifâ ediyorlardı. Verilen de öyle âhım-şahım birşey değil, sıradan herkese verilen miktar kadardı. Evet, Ebu Bekir onları, ilk İslâm'a girenler seviyesinde dahi kayırmamış ve ilk-

lere verdiği ölçünün çok altında, o mübarek hanımlara küçük bir maaş bağlamıştı. O, böyle amel etmişti; zira içtihadı bu merkezdeydi. Ancak Hz. Ömer halife olunca, Allah Rasûlü'nün hanımlarına birinci dereceden maaş bağladı. O'na göre peygamber hanımları sene itibariyle ilk İslâm'a girenlerden olmasalar bile, Allah Rasûlü'ne en yakın olduklarından ve kıyamete kadar mü'minlerin anaları sayıldıklarından Sabikun-u Evvelûn'a dahil edilmeliydiler. Hz. Ömer de böyle düşünmüş ve böyle içtihatta bulunmuştu. Ancak, bizim ısrarla üzerinde durmak istediğimiz husus bunlar değildir. Dönüp dönüp etrafında tahşidât yapmaya çalıştığımız biricik mesele, Allah Rasûlü'nün terbiye adına hanımlarına kazandırdığı erişilmez seviye meselesidir. O nasıl bir terbiyecidir ki, beraberlikleri çok kısa sürmesine rağmen hanımlarının gönüllerine ve ruhuna öyle bir girmiştir ki, artık O'nun ötesinde hiçbir şey düşünemez olmuşlardır. Halbuki dünya adına onlara verdiği şey sadece yukarıda işaret ettiklerimizden ibarettir. Demek ki O'nda apayrı bir cazibe vardı.. ve bu câzibe ile âdeta çevresini büyülüyordu. İşte, bu durum da yine O'nun risaletinin ayrı bir yönünü dile getirmektedir.

Allah Rasûlü'nün çok kadınla evlenmesinin, O'nun risaletine bakan apayrı bir delil olma keyfiyetini yeri gelince arzedeceğimizden, o meseleye şimdilik girmeyeceğiz. Ancak, burada şu kadar söyleyelim ki, Efendimiz'in mübarek hanesi, kadınlara ait hususların talim edildiği bir medrese durumunda idi. Efendimiz'in hususî durumları, hep o mahrem daire içinde öğreniliyor ve orada öğrenilenler de daha sonra ümmete nakslediliyordu. Aile hayatına ait hükümlerin yüzde doksanı bize, Allah Rasûlü'nün pâk zevceleri tarafından aktarılmıştır. Dolayısıyla, O'nun hânesinde, seviye ve durum itibariyle muhtelif kadınların bulunması bir zarurettir. Allah Rasûlü, sırf dinin hükümleri zayi olmasın diye, 53 yaşından sonra birçok kadınla evlenmeye göğüs germiş ve bir ma'nâda fedakârlık yapmıştır.

Evet, Allah Rasûlü'nün hanesinde çok kadına ihtiyaç vardı. Zira, erkekler, her zaman mescitte oturup Efendimiz'i dinleyebiliyorlardı. Eğer birisi o günkü sohbetleri kaçırdıysa, arkadaşları bütünüyle onun bu noksanını telafi edebiliyor ve o gün konuşulanları aynen ona nakledebiliyorlardı. Fakat kadınlar, ekseriyet itibariyle böyle bir mazhariyetten mahrum kalıyorlardı. Çünkü onların, her an Allah Rasûlü'nü dinleme imkânları yoktu. Bu durumda kadınlara, hususiyle de kadınlığa ait meseleleri kim anlatacaktı? Allah Rasûlü'nün hususi hayatını, tabiatıyla ilgili durumları, yatak odasında yaşadığı edep ve ahlâkı ümmete kim intikal ettirecekti? Acaba, dini, bütün prensipleri, bütün esas ve disiplin-leriyle anlatıp intikal ettirmeye bir kadının gücü yeter miydi?

Beşeriyet itibariyle, diğer kadınların maruz kaldıkları arazlara, onlar da maruz kalacaklarına göre, böyle hususi durumlarda, Efendimiz'e ait yeni bir hüküm bahis mevzuu olduğunda, bir tek kadın buna nasıl güç yetirecekti? Hayır, bir kâdın bütün bu durumları tek başına intikal ettirmeye gücü yetmez ve yetemezdi.

Onun için de, her zaman, Allah Rasûlü'nün durumunu kollayıp bize aktaracak, O'nunla sürekli içli dışlı olacak çok kadına ihtiyaç vardı. Bu ihtiyaç asla, Efendimiz'in beşeriyetiyle alâkalı değildi. Tamamen dinî ihtiyaçtan kaynaklanan bir zaruretti. Allah Rasûlü de bu zaruretten dolayı böyle bir ağır yükün altına girmişti.

Bu kadınlar, kendi kavim ve kabilelerinin Allah Rasûlü'ne, karabet bağıyla bağlanmalarına vesile oldukları gibi, yüzlerce, binlerce hadisin korunmasına da en büyük vasıta yine onlar olmuştu. Şunu kat'iyetle söylemeliyim ki, kadınlık âlemi, Allalı Rasûlü'nün hanımlarına çok şey borçludur. Bütün kadınlar, başlarını onların mübarek ayaklarının altına kaldırım taşı gibi sıralasalar, yine onların hakkını ödeyemezler; evet onların dine bu kadar hizmetleri olmuştur.

Demek oluyor ki, Allah Rasûlü'nün onlarla evlenmesi, ne cismanî bir ihtiyaçtandı -çünkü Arabistan gibi sıcak bir yerde 53 yaşına gelmiş bir insanın çok kadınla evlenmeye ihtiyacı olduğu kat'iyen söylenemez- ne de hanımlarının O'nunla evlenmesi, O'nun cismaniyetiyle veya dünyalığıyla alâkalıydı. Zira O, insanların en fakiri olarak yaşıyordu. Hanımları da O'nun bu durumunu bilerek, O'na zevce olmaya talip idiler. Allah Rasûlü, aynı zamanda, bunlar arasında adalet ve hakkaniyetle muamelede bulunuyor, herbirine ancak haftada bir uğrayabiliyordu. Fakat, evvel-âhir, bütün hanımları O'ndan bahsederken şöyle diyorlardı: "Allah Rasûlü, insanların en güler yüzlüsü, hanımlarıyla en çok latife yapanıydı."

Rica ederim, evinde uzun müddet yiyecek bulamayan, üzerlerine giydikleri elbiselerini de çok uzun müddet giymek zorunda kalan bu kadınlar, beşeriyetleri icabı, biraz hiddet göstermeli değil miydiler? Ama hayır. Onların, Allah Rasûlü'ne karşı rıza ifade eden hareketlerinden başka birşey bilmiyoruz. Tarih ve siyeri dikkatle tetkik edenlerin bana hak vereceklerini zannediyorum.

O, peygamberliğin ruhundaki mehabet ve vakara rağmen, hanımlarıyla latifeleşirdi. Onlarla kaynaşır, bütünleşir ve içli dışlı olurdu. Arada ince bir perde kalırdı ki, o da, Allah'la irtibatlı bulunmanın hasıl ettiği uhrevîlikdi, zira O, bir peygamberdi. Hanımları da herşeyden evvel O'nun ümmetiydiler...

O'nunla münasebet ve alâka boşluğunu doldurmak mümkün değildi. Zira O, bu yönüyle de müstesna idi. Hanımları da asla O'nsuz bir dünya düşünemiyorlardı. Ve düşünemezlerdi de.

Sevde Validemizle, daha Mekke'de iken nikah akdi yapılmıştı. Yani Allah Rasûlü'nün ikinci hanımı Sevde, validemiz oluyordu. Ancak hangi mülâhaza ile bilemiyoruz, bir aralık Allah Rasûlü, bu validemizi boşa-mak istedi. Kadın bunu duyunca beyninden vurulmuşa döndü. Ve hemen Allah Rasûlü'nün huzuruna koştu. Hatta araya vasıtalar koydu ve yalvarırcasına şöyle dedi: "Ey Allah'ın Rasûlü! Sen'den dünyalık hiçbir şey beklemiyorum. Bana ayırdığın bir günü de Aişe'ye verdim. İstersen ömür boyu benim hatırımı sormak için dahi yanıma uğrama. Ama ne olur beni nikahın altında bulunmaktan mahrum etme! Ben âhirete de Sen'in nikahlın olarak gitmek arzusundayım. Başkaca da hiçbir düşüncem yok."[11] Onun bu arzusu Allah Rasûlü tarafından kabul edildi ve Sevde Validemiz Ezvac-ı Tahirât'tan biri olarak kaldı.

İşte, Allah Rasûlü, onların gönüllerinde böyle yer etmişti. Eğer onlardan birini boşamış olsaydı, şüphesiz o, başını O'nun eşiğine kor ve kıyamete kadar beklerdi.

Hz. Hafsa Validemiz'den bir rahatsızlık hissedince, "isterse ona yol vereyim" gibi bir ifade kullandı. Bu kadarcık ifade bile, Hz. Hafsa'nın kolunu kanadını kırmaya yetti. Araya girenler, Hz. Hafsa'nın, nasıl çok namaz kılan, oruç tutan bir insan olduğunu Allah Rasûlü'ne anlata anlata bitiremiyorlardı. Bütün bu söz ve tavassutlardan sonra Allah Rasûlü'ne yalvararak, Hafsa'yı boşamamasını istirham ettiler.[12] O da, bu en vefalı arkadaşının, en vefalı kerimesine, saadet hücresi sâkineliğini bir kere daha tescil etti.

Onlar, Allah Rasûlü'nden ayrı kalmayı ölümden beter bir musibet olarak kabul ediyorlardı. Bu duyguda hemen bütün hanımları müşterekti.. ve hiçbiri farklı düşünmüyordu. Zira İki Cihan Serveri, onların gönüllerine sökülüp atılamayacak şekilde taht kurmuş, içlerine girmiş ve onlarla tam olarak bütünleşmişti. O mübarek, o yumuşak, o tabii, o fıtrî hayatını onlarla öyle paylaşmış idi ki, O'ndan ayrılmaları mümkün değildi. Şayet ayrılsalardı, havasız kalmış gibi öleceklerdi.

Doğrusu, O'nun vefatından sonra gördüğümüz manzara hasrettir, hicrandır ve hüzündür. *Hz. Ebu Bekir* ve Ömer, Allah Rasûlü'nün hanım-

11- Mecmau'z-Zevâid, 9/246; Müslim, Radâ, 47

12- Nesâî, Talak, 76; Mecmau'z-Zevâîd, 9/244

larından her uğradıklarını hıçkıra hıçkıra ağlıyor bulmuşlardı.[13] Hatta onlar da oturup beraber ağlamışlardı ve bu ağlama onlarda âdeta bir hayat boyu devam etti. İşte Allah Rasûlü, onlarda böyle silinmez iz ve çizgiler bırakmıştı. Belki beraberlikleri çok kısa sürmüştü ama, İki Cihan Serveri onlar için âdeta bir hayat kaynağı olmuştu. Zaten bizim anlatmak istediğimiz husus da budur. Evet, O'nun aile reisliği de yine Allah'ın Rasûlü olduğu hakikatini haykırmaktadır.

Bir dönemde, beraber bulunduğu dokuz kadar hanımını, bir arada hem de ciddi hiçbir probleme meydan vermeden idare etmişti. O, işte bu kadar ince ve narin bir aile reisiydi.

Vefatından birkaç gün evvel:"Kul, Rabbiyle dünya arasında muhayyer bırakıldı. O, Rabbini seçti" demişti. Fetanet insanı Ebu Bekir, bu sözü duyunca hıçkırıklarını tutamamış ve hüngür hüngür ağlamıştı.[14] Zira anlamıştı ki, o kul, bu sözü söyleyenin ta kendisiydi. Rahatsızlığı fazla sürmedi. Gün geçtikçe hastalığı şiddetleniyor ve şiddetli baş ağrılarıyla kıvrım kıvrım kıvranıyordu. İşte bu esnada dahi, hanımlarına karşı incelik ve nezaketini terketmedi. Hanımları arasında gezecek hali olmadığından bir odada kalmasına müsaade edilmesini talep etti. Bütün hanımları O'nun bu arzusuna "evet" dediler. Allah Rasûlü de son günlerini Hz. Aişe'nin odasında geçirdi.[15] Evet, en ağır şartlar altında bile O, hanımlarının hak ve hukukuna riayetkâr davranıyordu. İşte O, böyle bir ruh insanıydı.

2. Hanımlarına Verdiği Değer

Allah Rasûlü'nün kadına verdiği değer, ne o güne kadar ne de o günden sonra cihanda eşi görülmedik bir seviyede idi. O bir gece kalkıp hanımlarından birinin hatırını sorsa, hemen diğer hanımlarını da dolaşır, onların da hatırını sorardı. Davranış bakımından hiçbirini diğerine tercih eder görünmezdi. Herkes gibi, hanımları da, kendilerini Allah Rasûlü nezdinde en sevgili sanırdı. Bu da O'nun eşsiz mürüvvetinden kaynaklanıyordu. Ancak kalbî temayüllere hiçbir insanın hakim olması söz konusu edilemeyeceği gibi, bu "teklif-i mâ lâ yütak" O'ndan da beklenmemeliydi. O'nun için Allah Rasûlü, elinden gelmeyen bu kalbî temayüllerinden de Cenâb-ı Hakk'a istiğfarda bulunuyor ve şöyle diyordu: "Farkına varmadan, birini diğerlerinden çok sevebilirim, bu da bir

13-İbn Hişâm, Sîre, 4/305

14- Buhârî, Salât, 80; Fezâilü'l-Ashâb, 3

15- İbn Sa'd, Tabakat, 2/231; İbn Hişâm, Sîre, 4/298

haksızlık olur. Onun için ey Rabbim! Elimden gelmeyen bu hususta Senin Rahmetine sığınıyorum..."[16]

Aman Allahım! Bu ne incelik, bu ne zerafettir! Sorarım size: Siz bir kızınızla diğer kızınız veya bir oğlunuzla diğeri arasında şimdiye kadar aynı inceliğe riayet edebildiniz mi? Bu "Hayır"ı sizler namına müsaadenizle ben söyleyeyim. Evet, "yüz bin defa hayır!" "Hayır" bir yana, bizler, kalbî temayüllerimizi saklayabilirsek bunu bir marifet ve irade gücümüze bir alâmet telakki eder; hatta, bazen, şecaat arzeden kıptî misali, bu marifetimizi anlatırız da. Halbuki Allah Rasûlü, kalbinden geçmesi muhtemel böyle bir temayül fazlalığından dolayı Cenâb-ı Hakk'a istiğfarda bulunuyordu.

O'ndaki bu incelik, hanımlarının ruhlarına, bütün letafeti ve nuraniyetiyle sirayet etmiş olacak ki, O'nun ayrılışı geride hiç bitmeyen bir hicran ve hasret bırakmıştı. Belki, İslâm menettiği için canlarına kıymıyorlardı ama, Allah Rasûlü'nün ayrılışından sonra, hayat onlar için uzun bir çığlıktan, bitmeyen bir melâlden ibaret olmuştu. Aslında, Allah Rasûlü, bütün kadınlara karşı kibar ve ince davranıyor ve böyle davranılmasını da herkese tavsiye ediyordu. Başkasına söylediklerini de, pratik olarak, bizzat kendi hanımlarında gösteriyordu. O'nun bu davranış inceliğini Buharî'de şöyle görüyoruz: Hâdiseyi bize Sa'd b. Ebî Vakkas, Hz. Ömer'den naklediyor. Hz. Ömer diyor ki:" Bir gün Allah Rasûlü'nün huzuruna girdim. Baktım Allah Rasûlü, durmadan tebessüm ediyor: "Allah Seni ebediyyen güldürsün, Ya Rasûlallah, niçin gülüyorsunuz?" dedim. Yine tebessümle şu cevabı verdi: "Şu kadınların haline gülüyorum. Oturmuş benim yanımda konuşuyorlardı. Senin sesini duyunca her biri bir yere saklandı." Allah Rasûlü'nün bu cevabı üzerine sesimi yükselttim ve: "Ey nefislerinin düşmanları! Demek benden korkuyorsunuz; Allah Rasûlü'nden korkmuyor ve O'nun yanında saygısızlık yapıyorsunuz öyle mi?" dedim. Bana cevap verdiler: "Sen katı ve şiddetlisin!"[17]

Aslında Hz. Ömer de hiddetli ve şiddetli davranmıyordu. O da kadınlara karşı inceydi. Ancak en güzel insan, nasıl Hz. Yusuf'a kıyas edildiğinde çirkinleşir, öyle de Hz. Ömer'in incelik ve zerafeti de, Allah Rasûlü'nün incelik ve zerafetine kıyas edildiğinde, hiddet ve şiddet şeklinde görünüyordu. Bu izafî hüküm, Ömer'i, Allah Rasûlü'ne kıyas etmekten kaynaklanıyordu. Halbuki, hiç kimseyi O'na kıyas etmek mümkün değildi...

16- Tirmizî, Nikâh, 41; İbn Sa'd, Tabakat, 2/231

17- Buhârî, Edeb, 68

Evet, onlar, Allah Rasûlü'nün yumuşaklığı, inceliği, zerafeti ve letafetine iyiden iyiye alışmışlardı. Onun için de Hz. Ömer'in davranışları onlara sert ve haşin geliyordu. Oysa ki, Hz. Ömer (ra) gelecekte, peygamberliğe ait hilafet yükünü, eksiksiz omuzlamaya namzet biriydi. Kılı kırk yararcasına yaşayacak ve peygamberlerden sonra en büyük örneklerden biri olacaktı.. ve günü gelince oldu da... O, bütün hareketlerinde hakkaniyet arıyor ve eğriyi eğri görüp göstermeye, doğruyu da doğru görüp göstermeye azamî gayret sarfediyordu...

Onda, onu hilafet makamına getirecek bir ruh haleti vardı. Bu ruh haleti başkalarına sert gelebilirdi. Ne var ki, Hz. Ömer, ileride temsil edeceği büyük davayı omuzlamaya, ancak, böyle bir ruh haletiyle muvaffak olacaktı.. ve oldu da.[18]

624-6611 ١٩٧٩ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: سَابَقَنِي النَّبِيُّ ﷺ فَسَبَقْتُهُ.

في الزوائد: إسناده صحيح على شرط البخاري. وعزاه المزيّ في الأطراف للنسائي. وليس هو في رواية ابن السنّي.

624. (1979) (6611)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* benimle koşu yarışı yaptı. Yarışı ben kazandım."

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste geçen *"hanımına karşı iyi davranma"*lardan biri de onların gönlünü çeşitli vesilelerle hoş etmek olmalıdır. İşte bunlardan biri, münasib bir zamanda yapılacak herhangi bir yarıştır. Başka rivayette *Hz. Aişe, (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kendisiyle iki ayrı sefer yarıştığını, birini kaybeden Resulullah'ın, birini kazandığını belirtir.

625-6612 ١٩٨٠ – حَدَّثَنَا أَبُو بَدْرٍ، عَبَّادُ بْنُ الْوَلِيدِ. ثَنَا حَبَّانُ بْنُ هِلَالٍ: ثَنَا مُبَارَكُ بْنُ فَضَالَةَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدٍ عَنْ أُمِّ مُحَمَّدٍ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: لَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْمَدِينَةَ وَهُوَ عَرُوسٌ بِصَفِيَّةَ بِنْتِ حُيَيٍّ، جِئْنَ نِسَاءُ الْأَنْصَارِ فَأَخْبَرْنَ عَنْهَا. قَالَتْ: فَتَنَكَّرْتُ وَتَنَقَّبْتُ فَذَهَبْتُ. فَنَظَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِلَى عَيْنِي فَعَرَفَنِي. قَالَتْ:

18- M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 1/348-355.

فَالْتَفَتَ فَأَسْرَعْتُ الْمَشْيَ. فَأَدْرَكَنِي فَاحْتَضَنَنِي. فَقَالَ: «كَيْفَ رَأَيْتِ؟» قَالَتْ، قُلْتُ: أَرْسِلْ. يَهُودِيَّةٌ وَسْطَ يَهُودِيَّاتٍ.

في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف عليّ بن زيد بن جدعان.

625. (1980) (6612)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Safiyye Bintu Huyey (radıyallahu anhâ) ile evlenmiş olarak Medine-i Münevvere'ye geldiği zaman, Ensar kadınları (yanıma) gelip ondan (ve güzelliğinden bana) haber verdiler. -Hz. Aişe devamla der ki:- "Kendimi tanınmayacak bir hale getirip, üzerime örtü alıp (onu görmek üzere) ben de gittim. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (açık olan) gözüme bakıp beni tanıdı. Bunun üzerine ben hemen geri döndüm ve hızlıca yürüdüm. *Aleyhissalâtu vesselâm* da peşimden gelerek bana yetişti ve beni kucakladı. Sonra: *"(Safiyye'yi)nasıl buldun?"* diye sordu. Ben de: "Bırak (beni)! Yahudi kadınlardan bir yahudi kadındır!" dedim."

626-6613 ١٩٨١ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ، عَنْ زَكَرِيَّا عَنْ خَالِدِ ابْنِ سَلَمَةَ عَنِ الْبَهِيِّ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ؛ قَالَ: قَالَتْ عَائِشَةُ: مَا عَلِمْتُ حَتَّى دَخَلَتْ عَلَيَّ زَيْنَبُ بِغَيْرِ إِذْنٍ وَهِيَ غَضْبَى. ثُمَّ قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَحَسْبُكَ إِذَا قَلَبَتْ لَكَ بُنَيَّةُ أَبِي بَكْرٍ ذُرَيْعَتَيْهَا. ثُمَّ أَقْبَلَتْ عَلَيَّ. فَأَعْرَضْتُ عَنْهَا. حَتَّى قَالَ النَّبِيُّ ﷺ «دُونَكِ، فَانْتَصِرِي» فَأَقْبَلْتُ عَلَيْهَا، حَتَّى رَأَيْتُهَا وَقَدْ يَبِسَ رِيقُهَا فِي فِيهَا، مَا تَرُدُّ عَلَيَّ شَيْئًا. فَرَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَتَهَلَّلُ وَجْهُهُ.

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات. وذكريا بن أبي زائدة كان يدلس.

626. (1981) (6613)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Zeyneb (Bintu Cahş) odama izinsiz olarak öfkeyle girinceye kadar (kumalarımın bana kızdıklarını) bilmiyordum. (Zeyneb odama girdikten) sonra: "Ey Allah'ın Resulü! Ebu Bekr'in kızının, kollarını sana sarması sana yeterli mi?" diye çıkıştı, sonra da bana yöneldi. Ben de ondan yüzümü çevirdim, (söylediklerine cevap vermedim). Öyle ki Aleyhissalâtu vesselâm (dayanamayıp): *"Onu durdur ve kendini müdafaa et!"* dedi. Bunun üzerine Zeyneb'e yöneldim, (gereken cevabı verdim. Öyle oldu ki) bana cevap veremez hale geldi ve sonunda ağzını tükrüğünün kuruduğunu farkettim. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın (bu durumdan memnun olarak) yüzünün güldüğünü gördüm."

AÇIKLAMA:

Bu hadise, Resulullah'ın hanımlarının, kendilerine her hususta eşit davranılma talebi üzerine çıkmıştır. Aleyhissalâtu vesselâm, kendisine gelen bir hediye Aişe'nin gününe müsadif olursa alır, diğer günler almazdı. Bunun üzerine hediyeler hep *Hz. Aişe*'nin gününde gelmeye başladı. Diğer hanımlar, kendi günlerinde de hediyelerin kabulü için muhtelif teşebbüslerde bulundular. Önce Ümmü Seleme (radıyallahu anh)'yı, sonra da *Hz. Fatıma*'yı bu maksadla birkaç kere Resulullah'a ricacı gönderdiler. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Kendisine vahyin sadece Hz. Aişe'nin yanında iken geldiğini belirterek bu husustaki tavrını değiştirmeyeceğini"* belirtti. Bunun üzerine, bir kere de *Zeyneb* (radıyallahu anh)'yı gönderdiler. Bir başka rivayette, Hz. Zeyneb, içeri girince Resulullah'a: "Hanımların, Ebu Bekr'in kızı hususunda senden adalet talep ediyorlar" diye söze başlar ve sonra Hz. Aişe'ye yönelerek yüksek sesle ve öfkeyle hakaretler savurur. Sadedinde olduğumuz rivayet, bu hakaretlere Hz. Aişe'nin Resulullah'tan gelen talep üzerine cevap verdiğini belirtir. Bir başka rivayete göre Resulullah, *Hz. Zeyneb*'in cevap veremez hale getirilişinden memnun kalır ve *Hz. Aişe*'ye takdirlerini: *"Bu, Ebu Bekr'in kızıdır"* diyerek ifade buyurur.

627-6614 ١٩٨٢– حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عَمْرٍو. ثنا عُمَرُ بنُ حَبِيبٍ الْقَاضِي. قَالَ: ثنا هِشَامُ بنُ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: كُنْتُ أَلْعَبُ بِالْبَنَاتِ وَأَنَا عِنْدَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَكَانَ يُسَرِّبُ إِلَيَّ صَوَاحِبَاتِي يُلَاعِبْنَنِي.

في الزوائد: إسناده ضعيف، لأن فيه عمر بن حبيب العدي قاضي البصرة، ثم قاضي الشرقية للمأمون، متفق على تضعيفه. وكذبه ابن معين.

في السندي: قلت أصل الحديث ثابت بلاريب.

627. (1982) (6614)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında iken bebeklerimle oynardım. Aleyhissalâtu vesselâm da benim kız arkadaşlarımı bana gönderdi. Arkadaşlarımla beraber oynardık."

❑ GERDEĞİN MÜSTEHAB VAKTİ

628-6615 ١٩٩١– حَدَّثَنَا أَبِي شَيْبَةَ. ثنا أَسْوَدُ بنُ عَامِرٍ. ثنا زُهَيْرٌ، عَنْ مُحَمَّدِ

بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ عَنْ أَبِيــهِ عَنْ عَبْدِالْمَلِكِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ تَزَوَّجَ أُمَّ سَلَمَةَ فِي شَوَّالٍ. وَجَمَعَهَا إِلَيْهِ فِي شَوَّالٍ.

في الزوائد: في إسناده محمد بن إسحاق. وهو مدلس. وقد عنعنه. وليس للحارث بن هشام بن المغيرة سوى هذا الحديث عند المصنف. وليس له شئ في الأصول الخمسة.

قال المزيّ: ورواه محمد بن يزيد المستملي عن أسود بن عامر بإسناده. إلا أنه قال: عبدالرحمن. بدل عبدالملك. وهو أولى بالصواب.

628. (1991) (6615)- *Haris İbnu Hişam* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) ile Şevval ayında nikahlandı ve Şevval ayında onunla gerdeğe girdi."

AÇIKLAMA:

Alimler, bu sünnetiyle *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cahiliye devrinde mevcut olan Şevval'de evlenmeyi uğursuz sayma inancını yıktığını, o ayda evlenmenin müstehablığını teşri ettiğini belirtirler.

❑ UGUR VE UGURSUZLUK NEDE VAR?

629-6616 ١٩٩٣ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا إِسْمَاعِيــلُ بْنُ عَيَّاشٍ. حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ سُلَيْمٍ الْكَلْبِيُّ، عَنْ يَحْيَىٰ بْنِ جَابِرٍ عَنْ حَكِيمِ بْنِ مُعَاوِيَةَ عَنْ عَمِّهِ مِخْمَرِ بْنِ مُعَاوِيَةَ؛ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «لَا شُؤْمَ. وَقَدْ يَكُونُ الْيُمْنُ فِي ثَلَاثَةٍ: فِي الْمَرْأَةِ وَالْفَرَسِ وَالدَّارِ».

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

629. (1993) (6616)- *Mıhmar İbnu Mu'aviye* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: *"Uğursuzluk yoktur. Ancak üç şeyde uğur olabilir: Kadında, atta, evde."*

630-6617 ١٩٩٥ – حَدَّثَنَا يَحْيَــىٰ بْنُ خَلَفٍ، أَبُو سَلَمَةَ. ثَنَا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، عَنْ عَبْدِالرَّحْمَـٰنِ ابْنِ إِسْحَاقَ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ أَبِيــهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «الشُّؤْمُ فِي ثَلَاثٍ: فِي الْفَرَسِ وَالْمَرْأَةِ وَالدَّارِ».

قَــالَ الزُّهْرِيُّ: فَحَدَّثَنِي أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ زَمْعَةَ؛ أَنَّ جَدَّتَهُ، زَيْنَبَ حَدَّثَتْهُ

عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ أَنَّهَا كَانَتْ تَعُدُّ هؤُلاَءِ الثَّلاَثَةَ. وَتَزِيدُ مَعَهُنَّ السَّيْفُ.

في الزوائد: إسناده صحيح على شرط مسلم. فقد احتج مسلم بجميع رواته، وأصل الحديث في الصحيحين. وانفرد ابن ماجة بذكر السيف. فلذلك أوردته. أي في الزوائد.

630. (1995) (6617)- *Salim*'in babası (Abdullah İbnu Ömer) (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Uğursuzluk üç şeydedir: At, kadın ve evdedir."*

Zührî der ki: "Bana Ebu Ubeyde İbnu Abdillah İbni Zeme'a, büyük annesi Zeyneb'in Ümmü Seleme'den, onun bu üç şeyi sayıp bir de kılıncı ilave etiğini rivayet etti."

Not: Uğursuzluk bahsi daha önce geçti.

❑ KISKANÇLIK

631-6618 ١٩٩٦- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ. ثنا وَكِيعٌ عَنْ شَيْبَانَ أَبِي مُعَاوِيَةَ عَنْ يَحْيَىٰ بْنِ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ أَبِي سَهْمٍ (أَبِي شَهْمٍ)، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مِنَ الْغَيْرَةِ مَا يُحِبُّ اللهُ. وَمِنْهَا مَا يَكْرَهُ اللهُ. فَأَمَّا مَا يُحِبُّ اللهُ فَالْغَيْرَةُ فِي الرِّيبَةِ. وَأَمَّا مَا يَكْرَهُ فَالْغَيْرَةُ فِي غَيْرِ رِيبَةٍ».

في الزوائد: إسناده ضعيف. أبو سهم هذا مجهول. وقال المزيّ في الأطراف: أبو سهم وهم. والصواب أبو سلمة. ورواه ابن حبان في صحيحه من حديث عبيد الأنصاريّ. ورواه احمد في مسنده من حديث عقبة بن عامر الجهنيّ.

631. (1996) (6618)- *Hz. Ebu Hureyre (*radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kıskançlığın bazısını Allah sever, bazısını da sevmez. Allah'ın sevdiği kıskançlık, kötülük olduğunda kuvvetli zan beslendiği zaman duyulan kıskançlıktır. Allah'ın hoşlanmadığı kıskançlık da zayıf bir ihtimal karşısında duyulan kıskançlıktır."*

AÇIKLAMA:

Bu hadisten alimler kıskançlığın din adına olması gerektiği hükmünü çıkarmışlardır. Hadis buna bir ölçü vermektedir. Kıskançlık zann-ı galibe hükmettirecek bir emareden neşet etmeli, aksi takdirde dini açıdan mahzurlu bir hadisenin vukuuna dair emare yokken, kuru zanna dayanarak kıskançlık duymak ve bunun gereği amellere girişmek iyi değildir, dinen merdud bir davranıştır.

632-6619 ١٩٩٧- حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ إِسْحَاقَ. ثَنَا عَبْدَةُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيــــهِ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: مَا غِرْتُ عَلَى امْرَأَةٍ قَط مَا غِرْتُ عَلَى خَدِيجَةَ. مِمَّا رَأَيْتُ مِنْ ذِكْرِ رَسُولِ اللهِ ﷺ لَهَا. وَلَقَدْ أَمَرَهُ رَبُّهُ أَنْ يُبَشِّرَهَا بِبَيْتٍ فِي الْجَنَّةِ مِنْ قَصَبٍ. يعني مِنْ ذَهَبٍ. قَالَهُ ابْنُ مَاجَةَ.

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

632. (1997) (6619)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Hz. Hatice (radıyallahu anh)'ya duyduğum kadar hiçbir kadına karşı kıskançlık duymadım. Bu da, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın onu çok zikretmesinden ileri gelmişti. Nitekim Resulullah'ın Rabbi, ona, Hz. Hatice'yi cennette kamıştan -İbnu Mace der ki: yani altından- mamul bir evle müjdelemesini emretmişti."

❑ ERKEK, ÇOCUĞUNDAN ŞEKKE DÜŞERSE

633-6620 ٢٠٠٣- حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنَا عَبَاءَةُ بْنُ كُلَيْبٍ اللَّيْثِيُّ أَبُو غَسَّانَ عَنْ جُوَيْرِيَةَ بْنِ أَسْمَاءَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ رَجُلاً مِنْ أَهْلِ الْبَادِيَةِ أَتَـىٰ النَّبِيَّ ﷺ. فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنَّ امْرَأَتِي وَلَدَتْ عَلَى فِرَاشِي غُلامــاً أَسْوَدَ. وَإِنَّا أَهْلُ بَيْتٍ لَمْ يَكُنْ فِيــنَا أَسْوَدُ قَطُّ. قَالَ «هَلْ لَكَ مِنْ إِبِلٍ؟» قَالَ: نَعَمْ. قَالَ «فَمَا أَلْوَانُهَا؟» قَالَ: حُمْرٌ. قَالَ «هَلْ فِيهَا أَسْوَدُ؟» قَالَ: لاَ. قَالَ «فِيــهَا أَوْرَقُ؟» قَالَ: نَعَمْ. قَالَ «فَأَنَّى كَانَ ذَلِكَ؟» قَالَ: عَسَىٰ أَنْ يَكُونَ نَزَعَهُ عِرْقٌ. قَالَ «فَلَعَلَّ ابْنَكَ هَذَا نَزَعَهُ عِرْقٌ».

في الزوائد: في إسناده عبـاءة بن كليب. كذا وقع عند المصنف. وصوابه عبادة بن كليب. كـذا قال المزيّ في التهذيب. وقال فيه أبو حاتم: صدوق في حديثه. وقال ابن أبي حاتم: أخرجه البخاريّ في الضعفاء.

633. (2003) (6620)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Çölde yaşayan bedevilerden biri Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a geldi ve: "Ey Allah'ın Resulü! Karım, benim yatağımda siyah bir çocuk doğurdu. Biz, asla aramızda siyah bulunmayan bir aileyiz" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Senin develerin var mı?"* diye sordu. Adam "Evet, var!" deyince: "Renkleri nedir?" diye sordu. Adam "kızıl!" diye cevap verdi. Aleyhissalâtu vesselâm) "Aralarında siyah da var mı?" dedi. Adam "Hayır!" deyince: *"Peki boz deve var mı?"* diye sordu. Adam "Evet var!" deyince:

"Pekiyi bu nereden oldu?" diye sordu. Adam "Belki bir damara çekmiştir!" deyince:

"Senin o oğlun da bir damara çekmiş olabilir!" buyurdular."

❑ ÇOCUK YATAK SAHİBİNE AİT

634-6621 ٢٠٠٥– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عُبَيْدِ اللّٰهِ بْنِ أَبِي يَزِيدَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عُمَرَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَضَى بِالْوَلَدِ لِلْفِرَاشِ.

في الزوائد: إسناده صحيح. أبو يزيد المكّي، وأبو عبيد الله ذكره ابن حبان في الثقات. وباقي رجاله على شرط الشيخين.

634. (2005) (6621)- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, çocuğun yatak sahibine at olduğuna hükmetmiştir."

635-6622 ٢٠٠٧– حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ. ثَنَا شُرَحْبِيلُ بْنُ مُسْلِمٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا أُمَامَةَ الْبَاهِلِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: «الْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ، وَلِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ».

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

635. (2007) (6622)- *Ebu Ümame el-Bahili* anlatıyor:"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Çocuk yatağa aittir, zaniye mahrumiyet (veya taşla öldürülmek) vardır" buyurdular.

Not: Bu bahis daha önce geçti.

❑ KOCASINI ÜZEN KADIN

636-6623 ٢٠١٣– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا مُؤَمَّلٌ. ثَنَا سُفْيَانُ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ؛ قَالَ: أَتَتِ النَّبِيَّ ﷺ امْرَأَةٌ مَعَهَا صَبِيَّانِ لَهَا. قَدْ حَمَلَتْ أَحَدَهُمَا وَهِيَ تَقُودُ الْآخَرَ. فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «حَامِلَاتٌ، وَالِدَاتٌ، رَحِيمَاتٌ. لَوْلَا مَا يَأْتِينَ إِلَى أَزْوَاجِهِنَّ، دَخَلَ مُصَلِّيَاتُهُنَّ الْجَنَّةَ».

في الزوائد: رجال إسناده ثقات إلا أنه مقطع. حكى الترمذي في العلل عن البخاري أنه قال: سالم بن أبي الجعد لم يسمع من أبي أمامة. وقال ابن حبان: أدرك أبا أمامة.

636. (2013) (6623)- *Ebu Ümame* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir kadın geldi, yanında iki de çocuğu vardı. Kadın bunlardan birini sırtına almış, diğerini de yediyordu. Aleyhissalâtu vesselâm onu görünce (takdirlerini) şöyle ifade buyurdular: *"(Kadınlar çocuklarını karınlarında) taşırlar, doğururlar ve onlara merhamet beslerler. Bunlar bir de kocalarına eziyet vermeseler, namazlarını kılanlar cennete girerler!"*

❑ HARAM HELALİ HARAM KILMAZ

637-6624 ٢٠١٥- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مُعَلَّى بْنِ مَنْصُورٍ. ثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْفَرْوِيُّ. ثَنَا عَبْدُاللهِ ابْنُ عُمَرَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «لاَ يُحَرِّمُ الْحَرَامُ الْحَلاَلَ».

في إسناده عبدالله بن عمر وهو ضعيف.

637. (2015) (6624)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Haram, helali haram kılmaz."*

AÇIKLAMA:

Bu hadisten: "Bir erkek, bir kadınla zina işleyip haram işlese, bu sebeple kadın ona haram olmaz, kadınla nikah yapıp evlenebilir" hükmü çıkarılmıştır. Ayrıca hadisten *İmam Malik, Şafii, Ebu Sevr* gibi bazı alimlerin: "Zina gibi haram temas sebebiyle meşru temastaki gibi sıhriyet tahrimi hasıl olmaz. Dolayısıyla erkek zina ettiği kadının kızıyla evlenebilir" hükmüne uygun hüküm çıkaranda olmuştur. Fakat Ebu Hanife Ahmed İbnu Hanbel, Evzâi ve Süfyan-ı Sevrî gibi bir kısım alimler zina yapılan kadınla sıhriyet tahriminin hasıl olacağına hükmetmişlerdir.

TALAK BÖLÜMÜ

❑ TALAKTA ŞAKA YOK

638-6625 ٢٠١٧– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثنَا مُؤَمَّلٌ. ثنَا سُفْيَانُ عَنِ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ «مَا بَالُ أَقْوَامٍ يَلْعَبُونَ بِحُدُودِ اللهِ. يَقُولُ أَحَدُهُمْ: قَدْ طَلَّقْتُكِ. قَدْ رَاجَعْتُكِ. قَدْ طَلَّقْتُكِ».

في الزوائد: إسناده حسن. مؤمل بن إسماعيل اختلف فيه. فقيل: ثقة. وقيل: كثير الخطأ. وقيل: منكر الحديث.

638. (2017) (6625)- *Ebu Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir kısım insanlara ne oluyorda Allah'ın hududuyla oynarlar. Onlardan biri çıkıp: "(Ey kadın) seni boşadım, sana dönüş yaptım, seni boşadım" der."*

❑ HAMİLENİN İDDETİ DOĞUMLA BİTER

639-6626 ٢٠٢٦– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُمَرَ بْنِ هَيَّاجٍ. ثنَا قَبِيصَةُ بْنُ عُقْبَةَ. ثنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الزُّبَيْرِ بْنِ الْعَوَّامِ؛ أَنَّهُ كَانَتْ عِنْدَهُ أُمُّ كُلْثُومٍ بِنْتُ عُقْبَةَ. فَقَالَتْ لَهُ وَهِيَ حَامِلٌ: طَيِّبْ نَفْسِي بِتَطْلِيقَةٍ. فَطَلَّقَهَا تَطْلِيقَةً. ثُمَّ خَرَجَ إِلَى الصَّلاَةِ فَرَجَعَ وَقَدْ وَضَعَتْ. فَقَالَ: مَالَهَا؟ خَدَعَتْنِي خَدَعَهَا اللهُ! ثُمَّ أَتَى النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ «سَبَقَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ. اخْطُبْهَا إِلَى نَفْسِهَا».

في الزوائد: رجال إسناده ثقات. إلا أنه منقطع. وميمون هو ابن مهوان. وأبو أيوب روايته عن الزبير مرسلة. قاله المزيّ في التهذيب.

639. (2026) (6626)- *Zübeyr İbnu'l-Avvam* (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre: "Ümmü Külsüm Bintu Ukbe nikahı altında idi. Hanım, hamile olduğu halde kendisine: "Bir talakla nefsimi boş kıl!" diye talepte bulundu. Bunun üzerine o da hanımını bir talakla boşadı. Sonra namaza gitti. Döndüğünde hanımını doğum yapmış buldu. Zübeyr:

"Bu kadına ne oluyor? O, beni aldattı, Allah da onu aldatsın!" dedi. Sonra Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gidip durumu anlattı. Aleyhissalâtu vesselâm: *"İddet süresi, beklenmedik bir anda sona ermiştir. Sen ona yeniden talip ol!" demiştir."*

AÇIKLAMA:

Hadis, hamile kadın boşandığı takdirde iddetinin doğumla sona ereceğini ifade etmektedir. Halbuki sünnete uygun boşama üç kere olur ve her defasında bir temizlik müddeti bekler. Hamilenin boşanması halinde bu beklemelere hacet kalmadığı ifade edilmiş olmaktadır.

Resulullah'ın *"Sen ona yeniden talip ol!"* emrinden şu hüküm çıkarılmıştır: "Bir talakla boşanan kadının iddeti esnasında kocası geri dönüş yapmaz veya yapamazsa, iddet bittikten sonra, artık kadına geri dönüş yapamaz, ancak yabancı bir erkek gibi yeniden talip olur. Kadının kabul etmesi halinde usulünce yeniden nikahı yapılır. Kadın dilerse kabul etmeyebilir."

❑ BOŞAMA HEDİYESİ

640-6627 ٢٠٣٧- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْمِقْدَامِ أَبُو الأَشْعَثِ الْعِجْلِيُّ. ثنا عُبَيْدُ بْنُ الْقَاسِمِ. ثنا هِشَامُ ابْنُ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ عَمْرَةَ بِنْتَ الْجَوْنِ تَعَوَّذَتْ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ حِينَ أُدْخِلَتْ عَلَيْهِ. فَقَالَ: «لَقَدْ عُذْتِ بِمُعَاذٍ» فَطَلَّقَهَا. وَأَمَرَ أُسَامَةَ أَوْ أَنَساً، فَمَتَّعَهَا بِثَلاَثَةِ أَثْوَابٍ رَازِقِيَّةٍ.

في الزوائد: في إسناده عبيد بن القاسم. قال ابن معين فيه: كان كذابا خبيثا. وقال صالح بن محمد: كذاب، كان يضع الحديث. وقال ابن حبان: ممن يروى الموضوعات عن الثقات: حدّث عن هشام بن عروة نسخة موضوعة. وضعفه البخاريّ وأبو زُرعة وأبو حاتم والنسائى وغيرهم.

640. (2037) (6627)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Amra Bintu'l-Cevn, zifaf için yanına geldiği vakit Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan istiazede bulunmuştu. Aleyhissalâtu vesselâm da: *"(Ey ka-*

dın!) Sen gerçekten sığınılacak birisine (Allah'a) sığındın!" buyurup kadını hemen boşadı. Üsame veya Enes'e emredip ona razıkiyye (denilen beyaz keten kumaştan mamul) üç kat elbise verdi."

AÇIKLAMA:

Bu kadınla ilgili başka rivayetler de var. İsminin Esma veya Ümame olduğu da zikredilmiştir. Bir rivayete göre, Kinde emiri, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile akraba olmak arzusuyla kızını vermek istemiş, Efendimiz de kabul buyurmuşlardır. Ancak zifafa hazırlarken *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ), kıskançlığın sevkiyle, Resulullah yanına gelince: "Senden Allah'a sığınırım" demesini telkin eder ve böyle dediği takdirde Resulullah'ın kendisini daha çok seveceğini söyler. Kadın saflığı sebebiyle öyle yapar.

Hadis, gerdeğe girilmemiş olsa bile, boşanan kadına mehir verileceğini ifade eder. Hanefilere göre, bu mehr-i mislin yarısı kadar olmalı, onu geçmemelidir. Şafiilere göre, mehir miktarı tesbit edilmemiş olma halinde temas vuku bulmadan ayrılma olursa mehir ödenir. Temas halinde de ödenir. Nikahda mehir belirlendiği halde temas olmadan ayrılma durumunda mehir ödenmez. Malikilere göre temastan önce ayrılmalarda mehir mendubtur, vacib değilir. Hanbelilere göre de bu durumda mehir ödenir, miktarı bir namaz örtüsü bile olabilir, erkeğin durumuna göre tayin edilir.

641-6628 ٢٠٣٨– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثنا عَمرُو بْنُ أَبِي سَلَمَةَ أَبُو حَفْصٍ التِّنِّيسِيُّ، عَنْ زُهَيرٍ عَنْ ابنِ جُرَيجٍ عَنْ عَمرِو بنِ شُعَيبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ؛ قَالَ «إِذَا ادَّعَتِ الْمَرأَةُ طَلَاقَ زَوجِهَا، فَجَاءَتْ عَلَى ذَلِكَ بِشَاهِدٍ عَدلٍ اسْتُحْلِفَ زَوجُهَا. فَإِنْ حَلَفَ بَطَلَتْ شَهَادَةُ الشَّاهِدِ. وَإِنْ نَكَلَ فَنُكُولُهُ بِمَنزِلَةِ شَاهِدٍ آخَرَ. وَجَازَ طَلَاقُهُ».

في الزوائد: هذا إسناده صحيح، ورجاله ثقات.

641. (2038) (6628)- *Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihi* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kadın, kocasının kendisini boşadığını iddia eder ve bu iddiasına adil bir şahit de getirirse kocasından bu hususta yemin talep edilir. Boşamadım diye yemin ederse şahidin şehadeti batıl olur. Yeminden imtina ederse bu imtinası ikinci şahid yerine geçer."*

AÇIKLAMA:

Nikah, boşama, vekalet, vasiyet, ricat ve neseb gibi meselelerde ve muamelatta Hanefiler iki erkek veya bir erkek iki kadın şahidi şart koşar. Şafiiler ve Malikiler, kadınların erkekle yapacakları şahitliğin mali meselelerle ilgili olmasını şart koşar, diğer meselelerde muteber addetmezler. Dolayısıyla boşama, nikah gibi hukuki mevzularda kadının şehadeti muteber olmaz. Ahmed İbn Hanbel'den biri Şafi'îlere, biri de Hanefilere benzeyen iki ayrı görüş rivayet edilmiştir.

❑ MA'TUH, ÇOCUK VE UYUYANIN TALAKI

642-6629 ٢٠٤٢- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا رَوْحُ بْنُ عُبَادَةَ ثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ. أَنْبَأَنَا الْقَاسِمُ ابْنُ يَزِيدَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «يُرْفَعُ الْقَلَمُ عَنِ الصَّغِيرِ وَعَنِ الْمَجْنُونِ وَعَنِ النَّائِمِ».

في الزوائد: في إسناده القاسم بن يزيد. هذا مجهول. وأيضا لم يدرك عليّ بن أبي طالب.

642. (2042) (6629)- *Ali İbnu Ebi Talib* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kalem çocuktan, mecnundan ve uyuyandan kaldırılmıştır."

❑ MÜKREH VE UNUTANIN TALAKI

643-6630 ٢٠٤٣- حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ يُوسُفَ الْفِرْيَابِيُّ ثَنَا أَيُّوبُ بْنُ سُوَيْدٍ. ثَنَا أَبُو بَكْرٍ الْهُذَلِيُّ عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ عَنْ أَبِي ذَرٍّ الْغِفَارِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنَّ اللهَ تَجَاوَزَ عَنْ أُمَّتِي الْخَطَأَ وَالنِّسْيَانَ وَمَا اسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ».

في الزوائد: إسناده ضعيف، لاتفاقهم على ضعف أبو بكر الهذليّ. صححه ابن حبان.

643. (2043) (6630)- *Ebu Zerr el-Gıfâri* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah Teala hazretleri ümmetimin hata, unutma ve mecbur edilme (ikrah) hallerini affetmiştir."*

645-6632 ٢٠٤٨- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ الدَّارِمِيُّ. ثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ وَاقِدٍ. ثَنَا هِشَامُ بْنُ سَعْدٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ عَنِ الْمِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَةَ عَنِ النَّبِيِّ

ﷺ قَالَ: «لاَ طَلاَقَ قَبْلَ نِكَاحٍ. وَلاَ عِتْقَ قَبْلَ مِلْكٍ».

في الزوائد: إسناده حسن. لأن عليّ بن الحسين بن واقد مختلف فيه. وكذلك هشام بن سعيد. وهو ضعيف، أخرج له مسلم في الشواهد.

644. (2045) (6631)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhüma) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah Teâla hazretleri ümmetimden hata, unutma ve zorlanma(nın günahını) affetmiştir."*

AÇIKLAMA:

Kişinin unutarak veya hataen yaptığından sorumlu tutulmayacağı belirtilmiştir. Alimler bu unutma ve hatada kulun ihmal ve kusurunun olmamasını şart koşmuştur. Yani sözgelimi elbisesinde namaza mani bir bulaşık gören kimse derhal yıkamalıdır, yıkayamaz, bilahare de unutursa bundan affedilmez. Ama o bulaşığı görmediği takdirde, bu hatalı namazı makbuldür.

Hanefiler zorlama altında yapılan boşanmayı muteber addederler. Diğer üç mezhebe göre zorlama ile yapılan boşama muteber değildir.

❑ NİKAHDAN ÖNCE TALAK

645-6632 ٢٠٤٨- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ الدَّارِمِيُّ. ثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ وَاقِدٍ. ثَنَا هِشَامُ بْنُ سَعْدٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ عَنِ الْمِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «لاَ طَلاَقَ قَبْلَ نِكَاحٍ. وَلاَ عِتْقَ قَبْلَ مِلْكٍ».

في الزوائد: إسناده حسن. لأن عليّ بن الحسين بن واقد مختلف فيه. وكذلك هشام بن سعيد. وهو ضعيف، أخرج له مسلم في الشواهد.

645. (2048) (6632)- *Misver İbnu Mahreme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Nikahtan önce talak yoktur. Temellükten önce de azadlık yoktur."

646-6633 ٢٠٤٩- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ. أَنْبَأَنَا مَعْمَرٌ عَنْ جُوَيْبِرٍ عَنِ الضَّحَّاكِ عَنِ النَّزَّالِ بْنِ سَبْرَةَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «لاَ طَلاَقَ قَبْلَ النِّكَاحِ».

في الزوائد: إسناده ضعيف لاتفاقهم على ضعف جويبر بن سعيد.

646. (2049) (6633)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Nikahtan önce boşama olmaz."

AÇIKLAMA:

Hadis, bir adamın, henüz evlenmediği bir kadın hakkında: "Falanca kadınla evlenirsem boş olsun" demesi halinde o kadınla evlense kadının boş olmayacağını ifade eder. Keza, malik olmadığı cariyeyi de azad edemez.

Alimler, bu çeşit önceden yapılan bir boşama veya azad etme yemini hususunda farklı görüşler ileri sürmüştür.

★ Hanefilerce bu yemin muteberdir, nikahtan önce boşadığı kadınla evlense o kadın boş olur. Köle de azad olur.

★ *İmam Malik*'ten gelen meşhur rivayetde bu şekildedir.

★ *İmam Şafiî, Ahmed İbnu Hanbel,* Zahiriler başta olmak üzere fukahanın cumhura göre bu çeşit akidler hükümsüzdür.

❑ KADININ BOŞANMA TALEBİ MEKRUHTUR

647-6634 ٢٠٥٤- حَدَّثَنَا بَكْرُ بْنُ خَلَفٍ أَبُو بِشْرٍ. ثَنَا أَبُو عَاصِمٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ يَحيىٰ بْنِ ثَوْبَانَ عَنْ عَمِّهِ عُمَارَةَ بْنِ ثَوْبَانَ عَنْ عَطَاءٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «لاَ تَسْأَلُ الْمَرْأَةُ زَوْجَهَا الطَّلاَقَ فِي غَيْرِ كُنْهِهِ فَتَجِدَ رِيحَ الْجَنَّةِ. وَأَنَّ رِيحَهَا لَيُوجَدُ مِنْ مَسِيرَةِ أَرْبَعِينَ عَاماً».

في الزوائد: إسناده ضعيف.

647. (2054) (6634)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Mazur bir sebep yokken kocasından boşanma talep eden kadın cennetin kokusunu bile bulamaz. Halbuki cennetin kokusu kırk yıllık yürüme mesafesinden duyulur."***

648-6635 ٢٠٥٧- حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنَا أَبُو خَالِدٍ الأَحْمَرُ عَنْ حَجَّاجٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ؛ قَالَ: كَانَتْ حَبِيبَةُ بِنْتُ سَهْلٍ تَحْتَ ثَابِتِ بْنِ قَيْسِ بْنِ شَمَّاسٍ. وَكَانَ رَجُلاً دَمِيماً. فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ! لَوْ لاَ مَخَافَةُ اللهِ إِذَا دَخَلَ عَلَيَّ لَبَصَقْتُ فِي وَجْهِهِ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «أَتَرُدِّينَ عَلَيْهِ حَدِيقَتَهُ؟»

قَالَتْ: نَعَمْ. قَالَ: فَرَدَّتْ عَلَيْهِ حَدِيقَتَهُ قَالَ فَفَرَّقَ بَيْنَهُمَا رَسُولُ اللهِ ﷺ.

في الزوائد: في إسناده حجاج بن أرطاة، مدلس. وقد عنعنه.

648. (2057) (6635)- *Amr İbnu Şu'ayb an ebihi an ceddihi* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Habibe Bintu Sehl, Sabit İbnu Kays, İbni Şemmas (radıyallahu anhümâ)'nın nikahı altında idi. Sabit ise kısa boylu çirkin bir adamdı. Habibe, Aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek: "Ey Allah'ın Resulü! Vallahi, Allah'tan korkmasam, kocam yanıma girince suratına tüküreceğim (o kadar nefret ediyorum)" der. Aleyhissalâtu vesselâm: " *(Mehir olarak aldığın) bahçeyi geri verir misin?"* dedi. Kadın "evet!" dedi.

Ravi der ki: "Kadın bahçeyi Sabit'e iade etti. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* da onları ayırdı."

AÇIKLAMA:

İslam, boşanmayı meşru addeder fakat tecviz etmez. Bir hadiste talak "Allah'ın en çok nefret ettiği helal" olarak tavsif edilmiştir. Bu sebeple kadının, ciddi bir sebep olmadan boşanma talebinde bulunması tecviz edilmemiştir.

İkinci hadis, nefret etmek gibi ciddi bir sebeple kadın boşanma talep ettiği takdirde talebinin nazar-ı dikkate alınacağını gösteriyor. Kadının talebi ile olan boşanmaya muhâla'a denir. Bu durumda kadına, aldığı mehiri iade gerekir. Malik, Şafii ve cumhura göre erkek, mehirden fazlasını da isteyebilir bu haram değildir.

Not: Muhâla'a ile ilgli teferruat geçti.

❑ İLA

649-6636 ٢٠٥٩ - حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا عَبْدُ الرَّحْمَٰنِ بْنُ أَبِي الرِّجَالِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَمْرَةَ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: أَقْسَمَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ لَا يَدْخُلَ عَلَى نِسَائِهِ شَهْرًا. فَمَكَثَ تِسْعَةً وَعِشْرِينَ يَوْمًا. حَتَّى إِذَا كَانَ مَسَاءُ ثَلَاثِينَ دَخَلَ عَلَيَّ. فَقُلْتُ: إِنَّكَ أَقْسَمْتَ أَنْ لَا تَدْخُلَ عَلَيْنَا شَهْرًا. فَقَالَ: «الشَّهْرُ كَذَا» يُرْسِلُ أَصَابِعَهُ فِيهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ «وَالشَّهْرُ كَذَا» وَأَرْسَلَ أَصَابِعَهُ كُلَّهَا وَأَمْسَكَ إِصْبَعًا وَاحِدًا فِي الثَّالِثَةِ.

في الزوائد: إسناده حسن. لأن عبدالرحمن بن أبي الرجال مختلف فيه.

649. (2059) (6636)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hanımlarının hücrelerine bir ay girmemeye yemin etti. Böylece yirmidokuz gün onlardan ayrı kaldı. Otuzuncu akşam olunca yanıma girdi. Kendisine: "Sen yanımıza tam bir ay girmemeye yemin etmiştin" dedim. Parmaklarıyla işaret ederek: *"Ay şöyledir"* dedi (ve otuzu gösterdi). "Ay şöyledir!" diyerek (iki elinin) parmaklarını saldı. Üçüncüde bir parmağını tutup (yirmidokuzu gösterdi)."

650-6637 ٢٠٦٠- حَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ زَكَرِيَّا بْنُ أَبِي زَائِدَةَ عَنْ حَارِثَةَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَمْرَةَ عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ إِنَّمَا آلَى، لأَنَّ زَيْنَبَ رَدَّتْ عَلَيْهِ هَدِيَّتَهُ. فَقَالَتْ عَائِشَةُ: لَقَدْ أَقْمَأَتْكَ. فَغَضِبَ ﷺ. فَآلَى مِنْهُنَّ.

في الزوائد: في إسناده حارثة بن محمد بن أبي الرجال. وقد ضعفه أحمد وابن معين والنسائي وابن عديّ وغيرهم.

650. (2060) (6637)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ilâda bulundu. Sebebi de hediyesinin Zeyneb Bintu Cahş tarafından reddedilmiş olması idi. Bunun üzerine Aişe (radıyallahu anhâ) *Aleyhissalâtu vesselâm*'a: "Zeyneb senin hediyeni muhakkak küçümsemiş olmalı" dedi. Bunun üzerine öfkelenen Resûl-ü Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)* bütün kadınlarından îlâ etti (ayrı kalmaya yemin etti.)"

AÇIKLAMA:

Îlâ, daha önce da açıklandığı üzere, lügat olarak yemin demektir. Istılahta, dört ay veya daha da fazla bir süreye kadar, erkeğin, hanımlarına cinsî temasta bulunmayacağına dair yemin etmesidir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hanımları arasında çıkan bir huzursuzluk sebebiyle bir aylık îlâda bulunmuştur. Huzursuzluk sebebi rivayetlerde muhteliftir. Burada, *Zeyneb Bintu Cahş*'ın hediye reddetme vakası gösterilmektedir. Nafakalarının artırılma talebi, Hz. Hafsa'nın bir sırrı ifşa hadisesi, bal şerbeti içme meselesi vs. de vardır. Hepsinin üst üste inzimamı da mümkündür.

Resulullah'ın yemini hanımlarının yanına bir ay boyu girmeme mahiyetinde olduğu için, bu ilânın fıkıhta asgari dört ay olan ıstılahi îlâ sayılmayacağı belirtilmiştir.

❑ Lİ'AN

651-6638 ٢٠٧٠- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ سَلَمَةَ النَّيْسَابُورِيُّ. ثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ

بْنِ سَعْدٍ. ثنا أَبِي عَنِ ابْنِ إِسْحَاقَ. قَالَ: ذَكَرَ طَلْحَةُ بْنُ نَافِعٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: تَزَوَّجَ رَجُلٌ مِنَ الأَنْصَارِ امْرَأَةً مِنْ بَلْعَجْلاَنَ. فَدَخَلَ بِهَا فَبَاتَ عِنْدَهَا. فَلَمَّا أَصْبَحَ قَالَ: مَا وَجَدْتُهَا عَذْرَاءَ. فَرُفِعَ شَأْنُهَا إِلَى النَّبِيِّ ﷺ. فَدَعَا الْجَارِيَةَ فَسَأَلَهَا. فَقَالَتْ: بَلَى. قَدْ كُنْتُ عَذْرَاءَ. فَأَمَرَ بِهِمَا فَتَلاَعَنَا. وَأَعْطَاهَا الْمَهْرَ.

في الزوائد: في إسناده ضعف لتدليس محمد بن إسحاق. وقد قال البزار: هذا الحديث لا يعرف إلا بهذا الإسناد.

651. (2070) (6638)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ensârdan bir erkek, Beliclan'dan bir kadınla evlendi ve zifaf yapıp, kadının yanında geceyi geçirdi. Sabah olunca: "Ben bu kadını bakire bulmadım!" dedi. Durum Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a intikal ettirildi. Resululah, kızı çağırtıp meseleyi sordu. Kadın: "Hayır! Ben bakire idim!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm'ın emri üzerine mülâ'ane yaptılar. (Koca) kadına mehrini verdi."

AÇIKLAMA:

Hadis, erkek, hanımının kendisiyle evlenmezden önce zina yaptığını iddia etse de müla'aneye başvurulacağını ifade ettiği gibi, mülâ'ane ile ayrılma halinde kadının mehrini tam olarak alacağını da ifade eder.

Mülâ'ane, karısına zina ettiğini iddia etmesi halinde kadınla erkeğin dörder kere iddialarını tekrar edip sonuncuda yalancı olana Allah'ın lanetini talep etmeleri hadisesidir. Liân da denen bu hadiseye Kur'an-ı Kerim'de yer verilmiştir. Mülâ'ane sonunda boşanma hasıl olur, kadın mehrini alır.

652-6639 ٢٠٧١– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثنا حَيْوَةُ بْنُ شُرَيْحٍ الْحَضْرَمِيُّ عَنْ ضَمْرَةَ بْنِ رَبِيعَةَ عَنِ ابْنِ عَطَاءٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «أَرْبَعٌ مِنَ النِّسَاءِ. لاَ مُلاَعَنَةَ بَيْنَهُنَّ: النَّصْرَانِيَّةُ تَحْتَ الْمُسْلِمِ. وَالْيَهُودِيَّةُ تَحْتَ الْمُسْلِمِ. وَالْحُرَّةُ تَحْتَ الْمَمْلُوكِ وَالْمَمْلُوكَةُ تَحْتَ الْحُرِّ.

في إسناده عثمان بن عطاء متفق علي تضعيفه.

652. (2071) (6639)-*Amr İbnu Şu'ayb an ebihi an ceddihi* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Dört sınıf kadın vardır ki, onlarla kocaları arasında mülâ'ane yapılmaz:

Müslümanın nikahı altındaki hıristiyan kadın, müslümanın nika altındaki yahudi kadın, kölenin nikahı altındaki hür kadın, hür kişini nikahı altındaki köle kadın."

AÇIKLAMA:

Hanefiler derki: "Koca şahitliğe ehil değilse onun li'ânı geçerli deği dir. Şahid olamayacaklardan bazıları köle, kazif haddi ile cezalandırıla kimse, kafir. Bu durumdaki kocalar li'ânda bulunamazlar. Keza cariy zımmiyye (yani hıristiyan veya yahudi kadın), birisine zina nisbet etti için hadd-i kazfla cezalandırılan kadın, büluğa ermemiş kadın, deli ola kadın ve daha önce zina işleyen bir kadın zina ithamına maruz kalsala bu ithamı yapan kimse yabancı ise hadd-i kazf cezasına çarptırılma Kadın, bu sınıflardan birine mensupsa kocasının lianı muteber değild ve bu isnaddan dolayı kocasına hadd uygulanmaz. Öyleyse bu durumd ki bir koca karısına zina isnad edecek olsa hakim ona hadd uygulama sadece ta'zir cezası verir. Ta'zir, adamın durumuna göre hakimin takd rine kalmış bir cezadır, sopa cezası verecek olsa bu kırktan aşağı ol caktır. Ceza, kadına leke sürdüğü içindir. Müla'ane yapılmaması, har mının durumu sebebiyledir.

Hem karı hem koca ikisi de şahidliğe ehil değilse, mesela ikisi kazf haddi ile cezalandırılmış ise, koca kazif haddi ile cezalandırıl Çünkü onun durumu li'ân hükmünü tatbike manidir."

Şafii, Maliki ve *Hanbelilere* göre yemini sahih sayılan herkesin li'â sahihtir. Bu itibarla eşlerin ikisi de hür, köle-cariye, adaletli, fası zımmî olsalar, yahut bir köle veya cariye olsa veya koca müslüman olu kadın zımmî olsa yine de bunlar arasında li'ân uygulanır. Bu üç imam göre lian ayeti âmmdır, hepsine şamildir. Hanefilerdeki kayıt sadedinc olduğumuz hadisten kaynaklanır.

❑ AZAD EDİLEN CARİYEDE MUHAYYERLİK

653-664 ٢٠٧٧– حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيـــعٌ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ مَنْصُورٍ
ن إِبْرَاهِيمَ عَنِ الأَسْوَدِ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: أُمِرَتْ بَرِيرَةُ أَنْ تَعْتَدَّ بِثَلاثِ حِيَضٍ.

في الزوائد: إسناده صحيح، ورجاله موثقون.

653. (2077) (6640)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Berire ü hayız müddetine iddet beklemekle emrolundu."

Not: Berîre hadisesi geçti.

❑ CARİYENİN İDDETİ

654-6641 ٢٠٧٩ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ طَرِيقٍ وَإِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعِيدٍ الْجَوْهَرِيُّ. قَالاَ: ثَنَا عُمَرُ بْنُ شَبِيبٍ الْمُسْلِيُّ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عِيسَىٰ عَنْ عَطِيَّةَ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «طَلاَقُ الأَمَةِ اثْنَتَانِ وَعِدَّتُهَا حَيْضَتَانِ».

في الزوائد: إسناد حديث ابن عمر فيه عطية العوفيّ. متفق على تضعيفه. وكذلك عمر بن شبيب الكوفيّ. والحديث قد رواه مالك في الموطأ موقوفاً على ابن عمر. ورواه أصحاب السنن، سوى النسائى، من طريق عائشة.

654. (2079) (6641)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Köle kadının talâkı ikidir, iddeti de iki hayız müddetidir."*

❑ KÖLENİN BOŞAMASI

655-6642 ٢٠٨١ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ بُكَيْرٍ. ثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ عَنْ مُوسَىٰ بْنِ أَيُّوبَ الْغَافِقِيِّ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: أَتَى النَّبِيَّ ﷺ رَجُلٌ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنَّ سَيِّدِى زَوَّجَنِى أَمَتَهُ وَهُوَ يُرِيدُ أَنْ يُفَرِّقَ بَيْنِى وَبَيْنَهَا قَالَ: فَصَعِدَ رَسُولُ اللهِ الْمِنْبَرَ فَقَالَ: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ! مَا بَالُ أَحَدِكُمْ يُزَوِّجُ عَبْدَهُ أَمَتَهُ ثُمَّ يُرِيدُ أَنْ يُفَرِّقَ بَيْنَهُمَا؟ إِنَّمَا الطَّلاَقُ لِمَنْ أَخَذَ بِالسَّاقِ».

في الزوائد: في إسناده ابن لهيعة وهو ضعيف.

655. (2081) (6642)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına gelerek: "Ey Allah'ın Resulü! Efendim beni köle kadını ile evlendirmişti. Şimdi de hanımla aramı ayırmak (boşandırmak) istiyor" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm minbere çıkarak şu hitabede bulundu:

"Ey insanlar! Sizden birine ne oluyor ki, kölesini cariyesi ile evlendirip, sonra da aralarını ayırmak ister. Boşama yetkisi, şüphesiz kadının bacağını tutan (kocay)a aittir, (kölenin efendisine ait değildir)."

KEFARETLER BÖLÜMÜ

❑ HZ. PEYGAMBER NASIL YEMİN EDERDİ?

656-6643 ٢٠٩١- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا عَبْدُالْمَلِكِ. بْنُ مُحَمَّدٍ الصَّنْعَانِيُّ. ثَنَا الأَوْزَاعِيُّ عَنْ يَحْيَىٰ بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ هِلاَلِ بْنِ أَبِي مَيْمُونَةَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ رِفَاعَةَ بْنِ عَرَابَةَ الْجُهَنِيِّ؛ قَالَ: كَانَتْ يَمِينُ رَسُولِ اللهِ ﷺ الَّتى يَحْلِفُ بِهَا أَشْهَدُ عِنْدَ اللهِ: «وَالَّذى نَفْسِى بِيَدِهِ».

في الزوائد: إسناده ضعيف بالإسنادين. ففي الإسناد الأول محمد بن مصعب وهو ضعيف. وفي الثاني عبدالملك بن محمد الصنعاني. لكن الحديث رواه النسائي في عمل اليوم والليلة بإسنادين. أحدهما على شرط الشيخين. والثاني على شرط البخاري.

قال: ورفاعة هذا ليس له عند المصنف سوى هذا الحديث. وليس له في الأصول الخمسة شئ أصلا.

656. (2091) (6643)- *Rifa'a İbnu Arabe el-Cühenî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Allah huzurunda şehadet ederim ki, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, and içtiği zaman kullandığı yemini şöyle idi: *"Nefisimi kudret elinde tutan Zat-ı Zülcelal'e yemin ederim."*

❑ İSLAM'DAN BAŞKA BİR DİNLE YEMİN ETMEK CAİZ DEĞİL

657-6644 ٢٠٩٩- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا بَقِيَّةُ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مُحَرَّرٍ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ؛ قَالَ: سَمِعَ النَّبِيُّ ﷺ رَجُلاً يَقُولُ: أَنَا، إِذَا، لَيَهُودِيٌّ: فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ «وَجَبَتْ».

في الزوائد: في إسناده بقية بن الوليد مدلس. وقد رواه بالعنعنة.

657. (2099) (6644)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir kimsenin: "Ben, öyleyse yahudi olayım!" diye yemin ettiğini işitmişti. Şöyle buyurdular: *"Yahudilik ona vacib oldu!"*

AÇIKLAMA:

Bu hadisleriyle, Aleyhissalâtu vesselâm "Yahudi olayım", "kafir olayım" gibi İslam'ın tecviz etmediği şekilde yemin etmeyi yasaklamış olmaktadır. İzahı geçti.

❑ ALLAH ADINA YEMİN EDİLİNCE RAZI OL

658-6645 ٢١٠١– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ سَمُرَةَ. ثنا أَسْبَاطُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَجْلاَنَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: سمع النَّبِيُّ ﷺ رجلاً يحلف بأبيه فقال: «لاَ تَحْلِفُوا بِآبَائِكُمْ. مَنْ حَلَفَ بِاللهِ فَلْيَصْدُقْ وَمَنْ حُلِفَ لَهُ بِاللهِ فَلْيَرْضَ. وَمَنْ لَمْ يَرْضَ بِاللهِ فَلَيْسَ مِنَ اللهِ».

في الزوائد: رجال إسناده ثقات.

658. (2101) (6645)- *İbni Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir adamın kendi babası üzerine yemin ettiğini işitmişti, derhal müdahale ederek:

"Babalarınız üzerine yemin etmeyin. Kim Allah üzerine yemin ederse doğru söylesin. Allah üzerine kendisi için yemin edilen de razı olsun (söylenene inansın, tasdik etsin). Allah üzerine edilen yemine razı olmayan (söyleneni tasdik etmeyen) kimse, Allah'a yakın (bir kul) değildir" buyurdular."

Not: Yeminle ilgili açıklama geçti.

❑ YEMİN GÜNAHA GİRMEK VEYA PİŞMAN OLMAKTIR

659-6646 ٢١٠٣– حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ بَشَّارِ بْنِ كِدَامٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زَيْدٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنَّمَا الْحَلِفُ حِنْثٌ أَوْ نَدَمٌ».

في الزوائد: رواه.. في صحيحه. فالحديث صحيح. (في الحاشية: رواه ابن ماجة) وابن ماجة لا يسمى كتابه صحيحاً.

والظاهر أنه أراد ابن حبان أو ابن خزيمة فخانه قلمه. وجلّ من لا يسهو.

659. (2103) (6646)- *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Yemin (sonuç ve netice itibariyle ya günaha girmektir yahut da pişman olmaktır."*

AÇIKLAMA:

Yemin dinimizde caiz ise de, yemin etmeyi alışkanlık haline getirmek, sıkça yemin etmek hoş karşılanmamıştır. Sadedinde olduğumuz hadis de yeminden zecretme gayesini güder. Bir şeyi yapmak veya söylemek üzere yemin eden kimse, o şeyi yapamaz, hanis olmanın gerektirdiği kefareti de ödemezse günahkar olur. Yeminini tutar ve kefaretini öderse bu sefer de *"keşke yemin etmeseydim de kendimi bunu yapmaya veya kefaret ödemeye mecbur etmeseydim"* diye pişmanlık izhar eder. Öyleyse, yemin eden, çoğunluk itibariyle günahkar olur veya pişman olur. Resulullah bu sebeple yemin etmemeyi tavsiye buyurmaktadır.

❑ KEFARETİNİ ÖDEYİP YEMİNİ BOZ

660-6647 ٢١١٠- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بنُ نُمَيرٍ عَنْ حَارِثَةَ بنِ أَبِي الـــرِّجَالِ عَنْ عَمْرَةَ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ حَلَفَ فِي قَطِيعَةِ رَحِمٍ، أَوْ فِيمَا لاَ يَصْلُحُ فَبِرُّهُ أَنْ لاَ يَتِمَّ عَلَى ذٰلِكَ».

في الزوائد: في إسناده حارثة بن أبي الرجال، متفق على تضعيفه.

660. (2110) (6647)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim sıla-i rahmi koparma veya uygun olmayan (benzeri bir şey) hususunda yemin ederse, bu yeminden (meşru olan kurtuluşu) onun gereğini yerine getirmemektir."*

AÇIKLAMA:

Dinimizin yasakladığı bir şeyi yapma hususunda yemin eden kimse, ben yemin ettim diye o kötü işi yapmamalıdır. Aksine onu yapmayıp kefarette bulunması gerekmektedir.

Bu husus genişçe açıklandı.

❑ YEMİN KEFARETİNDE KAÇ KİŞİ DOYURULUR?

661-6648 ٢١١٢- حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بنُ يَزِيـــدَ. ثَنَا زِيَادُ بنُ عَبْدِاللهِ الْبَكَّائِيُّ. ثَنَا

عمر بن عبدالله بن يعلى الثقفي عن المنهال بن عمرو عن سعيد بن جبير عن ابن عبّاس؛ قال: كفّر رسول الله ﷺ بصاع من تمر. وأمر الناس بذلك. فمن لم يجد فنصف صاع من برّ.

في الزوائد: في إسناده عمر بن عبدالله بن يعلى، ضعيف.

661. (2112) (6648)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (yerine getirmediği yemini için) kefaret olarak bir sa' miktarı kuru hurma tasadduk etti. İnsanlara da böyle yapmalarını söyledi. Bunu bulamayana "yarım sa' buğday" takdir etti."

❑ YEMİN EDENİ KURTARIN

662-6649 ٢١١٦- حدّثنا أبو بكر بن أبي شيبة. ثنا محمّد بن فضيل عن يزيد بن أبي زياد عن مجاهد عن عبدالرحمن بن صفوان أو عن صفوان بن عبدالرحمن القرشيّ؛ قال: لمّا كان يوم فتح مكّة جاء بأبيه. فقال: يا رسول الله! اجعل لأبي نصيباً من الهجرة. فقال: «إنّه لا هجرة» فانطلق فدخل على العبّاس فقال: قد عرفتني؟ فقال: أجل فخرج العبّاس في قميص ليس عليه رداء فقال: يا رسول الله! قد عرفت فلاناً والّذي بيننا وبينه. وجاء بأبيه لتبايعه على الهجرة. فقال النّبيّ ﷺ: «إنّه لا هجرة» فقال العبّاس: أقسمت عليك، فمدّ النّبيّ ﷺ يده، فمسّ يده. فقال «أبررت عمّي ولا هجرة».

حدّثنا محمّد بن يحيىٰ. ثنا الحسن بن الربيع، عن عبدالله بن إدريس، عن يزيد بن أبي زياد بإسناده نحوه.

قال يزيد بن أبي زياد: يعني لا هجرة من دار قد أسلم أهلها.

في الزوائد: في إسناده يزيد بن أبي زياد، أخرج له مسلم في المتابعات، وضعفه الجمهور.

662. (2116) (6649)- *Safvan İbnu Abdirrahman el-Kureşî* anlatıyor: "Fetih günü babamı Aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına getirdim ve: "Ey Allah'ın Resulü! Babama hicretten bir pay ayır!" dedim. Resulullah: *"Artık hicret kalmadı"* buyurdular. Ben de gidip (Resulullah'ın hatırını

hiç kırmadığı sevgili amcası) Abbas (radıyallahu anh)'ın yanına gittim, "Beni tanıdın mı?" dedim. "Evet!" deyince, arzumu ona açtım, babama hicretten bir nasip ayırması için Resulullah nezdinde şefaatte bulunmasını rica ettim. Kabul etti ve Abbas, üzerinde cübbesi olmaksızın gömlekli olarak evinden çıktı (huzur-u nebeviye gelip): "Ey Allah'ın Resulü! Falancayı ve onunla aramızdaki (dostluğu) biliyorsun. O , size hicret üzere biat etmesi (ve böylece muhacir olma sevabından bir pay alması) için, babasını getirdi" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: "Artık hicret yok!" buyurdular. Abbas hazretleri: "(Bu adamın babası ile hicret şartıyla biat etmesi için) senin üzerine yemin ettim" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm elini uzatıp adamın elini meshetti ve: *"Amcamı yemininden kurtardım, hicret yoktur!"* buyurdular."

AÇIKLAMA:

Bu hadiste iki mühim husus var:

1- Hicret üzerine biat etmenin ehemmiyeti ve Mekke'nin fethinden sonra hicretin sona ermesi meselesi Bu husus hicretle ilgili bölümde geniş olarak tahlil edildiği için burada tekrar etmeyeceğiz.

2- Diğer mühim husus, başkasının bir işi yapması veya yapmaması hususunda yapılan yeminin hükmü: Hemen belirtelim ki, bir kimse bir başkasına: *"Vallahi sen şunu yapacaksın veya yapmayacaksın, ben bu hususta yemin ettim"* diyecek olsa muhataba herhangi bir sorumluluk gerekmez. Böyle bir yemini yapan kimsenin durumuna gelince, o kimse bunu bir yemin kastıyla değil de muhataba yemin verdirmek kastıyla yapmış ise, bu söz, yemin sayılmaz, dolayısıyla ikisine de bir şey gerekmez. Yemin kastıyla veya hiçbir şeye niyet etmeksizin bu yemini telaffuz etmiş ise o zaman yemin sayılır, muhatabı kendisine uymazsa hânis olur, kefaret ödemesi gerekir.

Eğer adam muhatabına: "Kasem ettim sen şunu yapacaksın" veya "Allah'a yemin ederim" veya "Allah adıyla şehadet ederim sen şunu yapacaksın" gibi bir şey söylese, bu yemindir. Bu çeşit yeminlerde عَلَيْكَ (= senin üzerine) demesi şart değildir. Muhatab onu yapmazsa, yemin eden hanis olur, muhataba bir şey gerekmez.

❑ "ALLAH'IN DİLEDİGİ SONRA SENİN DİLEDİĞİN" DEMEK

663-6650 ٢١١٧- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ. ثَنَا الأَجْلَحُ

الْكِنْدِيُّ عَنْ يَزِيدَ ابْنِ الأَصَمِّ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِذَا حَلَفَ أَحَدُكُمْ فَلاَ يَقُلْ: مَاشَاءَ اللهُ وَشِئْتَ. وَلٰكِنْ لِيَقُلْ: مَا شَاءَ اللهُ ثُمَّ شِئْتَ».

في الزوائد: في إسناده الأجلح بن عبدالله، مختلف فيه. ضعفه الإمام أحمد وأبو حاتم والنسائي وأبو داود وابن سعد. ووثقه ابن معين ويعقوب بن سفيان والعجلي وباقي رجال الإسناد ثقات.

663. (2117) (6650)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz yemin edince sakın: "Allah'ın dilediği ve senin dilediğin" demesin. Lakin şöyle desin: "Allah'ın dilediği sonra senin dilediğin."*

664-6651 ٢١١٨– حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ عَنْ رِبْعِيِّ بْنِ حِرَاشٍ عَنْ حُذَيْفَةَ بْنِ الْيَمَانِ؛ أَنَّ رَجُلاً مِنَ الْمُسْلِمِينَ رَأَى فِي النَّوْمِ أَنَّهُ لَقِيَ رَجُلاً مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ فَقَالَ: نِعْمَ الْقَوْمُ أَنْتُمْ لَوْلاَ أَنَّكُمْ تُشْرِكُونَ. تَقُولُونَ: مَا شَاءَ اللهُ وَشَاءَ مُحَمَّدٌ. وَذَكَرَ ذٰلِكَ لِلنَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: «أَمَا وَاللهِ! إِنْ كُنْتُ لأَعْرِفُهَا لَكُمْ. قُولُوا: مَاشَاءَ اللهُ ثُمَّ شَاءَ مُحَمَّدٌ».

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِالْمَلِكِ بْنِ أَبِي الشَّوَارِبِ. ثنا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ عَبْدِالْمَلِكِ، عَنْ رِبْعِيِّ ابْنِ حِرَاشٍ عَنِ الطُّفَيْلِ بْنِ سَخْبَرَةَ أَخِي عَائِشَةَ لأُمِّهَا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ بِنَحْوِهِ.

في الزوائد: رجال الإسناد ثقات على شرط البخاري.

664. (2118) (6651)- *Huzeyfe İbnu'l-Yeman* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Müslümanlardan biradam rüyasında ehl-i kitaptan birine rastlamış, o da kendisine: "Siz (müslümanlar) birde Allah'a ortak koşmasanız ne iyi insanlarsınız. Ama şöyle diyerek (şirke düşüyorsunuz): "Allah'ın dilediği ve Muhammed'in dilediği."

Rüya sahibi bu gördüğünü gelip Resulullah'a anlattı. Aleyhissalâtu vesselâm da: *"Vallahi ben sizin böyle söylediğinizi bilmiyordum. (Öyleyse bundan böyle) şöyle söyleyin: "Allah'ın dilediği, sonra Muhammed'in dilediği"* buyurdular."

❑ NEZRİNE UY

665-6652 ٢١٢٠– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ وَعَبْدُاللهِ بْنُ إِسْحَاقَ الْجَوْهَرِيُّ. قَالاَ:

ثنا عبدُاللهِ بنُ رجاءٍ. أنبأنا المسعوديُّ عن حبيبِ بنِ أبي ثابتٍ عن سعيدِ بنِ جبيرٍ عن ابنِ عبَّاسٍ؛ أنَّ رجلاً جاء إلى النبيِّ ﷺ فقال: يا رسول الله! إنِّي نذرتُ أن أنحر ببُوانة. فقال: «في نفسك شيءٌ من أمر الجاهليَّة؟» قال: لا. قال: «أوف بنذرك».

في الزوائد: قلت الحديث رواه أبو داود في سننه من حديث عبدالله بن عمر. وإسناد حديث ابن عباس رجاله ثقات. لكن فيه المسعودي. واسمه عبدالله بن مسعود. اختلط بأخرة قال ابن حبان: اختلط حديثه فلم يتميز واستحق الترك.

665. (2130) (6652)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek: "Ey Allah'ın Resulü! Ben Büvâne nam mevkide bir deve kurban etmeye nezrettim" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: *"İçinde cahiliyeden kalma bir şey var mı?"* dedi. Adam: "Hayır!" deyince Resul-i Ekrem efendimiz: *"Nezrini yerine getir!"* buyurdu."

666-6653 ٢١٣١- حدَّثنا أبو بكرِ بنُ أبي شيبةَ. ثنا مروانُ بنُ معاويةَ عن عبدِاللهِ بنِ عبدِالرَّحمٰنِ الطَّائفيِّ عن ميمونةَ بنتِ كردمٍ اليساريَّةِ؛ أنَّ أباها لقي النبيَّ ﷺ وهي رديفةٌ له. فقال: إنِّي نذرتُ أن أنحر ببُوانة. فقال رسول الله ﷺ: «هل بها وثنٌ؟» قال: لا. قال «أوف بنذرك».

حدَّثنا أبو بكرِ بنُ أبي شيبةَ. ثنا ابنُ دُكينٍ عن عبدِاللهِ بنِ عبدِالرَّحمٰنِ عن يزيدَ ابنِ مِقسمٍ عن ميمونةَ بنتِ كردمٍ عن النبيِّ ﷺ بنحوه.

في الزوائد: إسناده صحيح. أعنى الطريق الأولى إلى ميمونة بنت كردم. واختلف في صحبتها. أثبتها ابن حبان والذهبيّ في الكاشف وفي الطبقات. ويؤيد ذلك سياق الرواية الأولى. ورواها الإمام أحمد في مسنده بلفظ عن ميمونة بنت كردم عن أبيها كردم أنه سأل رسول الله ﷺ. فجعل الحديث من مسند أبيها.

وإسناد الطريق الثاني منقطع. لأن يزيد بن مقسم لم يسمع من ميمونة. وأصل الحديث في الصحيحين وغيرهما من حديث عمر بن الخطاب رضي الله تعالى عنه.

666. (2131) (6653)- *Meymune Bintu Kerdem el-Yesariyye* (radıyallahu anhâ)'nın anlattığına göre: "Babasının terkisinde iken, babası Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la karşılaşır ve der ki: "Ben, Büvane nam mevkide deve kurban etmek üzere nezrettim." Aleyhissalâtu vesselâm: *"Orada put var mı?"* diye sorar. Babası: "Hayır!" der. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Öyleyse nezrini yerine getir!"* emreder."

AÇIKLAMA:

Şafii hazretleri, bu hadise dayanarak bir kimse belli bir yerden kurban kesmeye veya yemek vermeye nezrederse, bunu başka memleketteki fakirlere veremez diye hükmetmiştir. Diğer alimler, nezrin bir başka yerde ifasını tecviz ederler.

Hadis, cahiliye devrinden kalma putperestliğe ait maddi hatıra kalmadığı takdirde, niyet-i halise ile, o devirde kurban kesilen yerlerde yine kurban kesilebileceğini ifade eder.

❑ NEZİR BORCU İLE ÖLEN

667-6654 ٢١٣٣– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ بُكَيْرٍ، ثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ أَنَّ امْرَأَةً أَتَتْ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَقَالَتْ: إِنَّ أُمِّي تُوُفِّيَتْ. وَعَلَيْهَا نَذْرُ صِيَامٍ. فَتُوُفِّيَتْ قَبْلَ أَنْ تَقْضِيَهُ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لِيَصُمْ عَنْهَا الْوَلِيُّ».

في الزوائد: في إسناده ابن لهيعة وهو ضعيف.

667. (2133) (6654)- *Hz. Cabir İbnu Abdillah* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir kadın, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek: "Annem öldü, üzerinde oruç nezri vardı, onu yerine getirmeden vefat etti" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Velisi ona bedel oruç tutsun!"* buyurdular."

AÇIKLAMA:

Ölü yerine oruç tutulabilir mi meselesi ihtilaflıdır. *Ebu Hanife, Malik* ve kavl-i cedidinde *Şafiî:* "Ölü yerine hiçbir oruç tutulamaz" diye hükmetmişlerdir. Ahmed İbnu Hanbel'e göre adak orucu tutulabilir. Zahirîler velinin, ölünün orucunu tutmaya mecbur olduğunu söyler. Cumhûr tutmayabilir der.

TİCARETLER BÖLÜMÜ

❑ KAZANCA TEŞVİK

668-6655 ٢١٣٧– حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ عَنْ بَحِيرِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ عَنِ الْمِقْدَامِ بْنِ مَعْدِيكَرِبَ الزُّبَيْدِيِّ، عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ: «مَا كَسَبَ الرَّجُلُ كَسْبًا أَطْيَبَ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ. وَمَا أَنْفَقَ الرَّجُلُ عَلَى نَفْسِهِ وَأَهْلِهِ وَوَلَدِهِ وَخَادِمِهِ، فَهُوَ صَدَقَةٌ».

في الزوائد: في إسناده إسماعيل بن عياش. ورواه أبو داود والترمذي والنسائى.

668. (2138) (6655)- *Mikdam İbnu Ma'dikerb ez-Zübeydî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kişi elinin emeğiyle kazandığından daha temiz bir kazanç elde etmemiştir. Kişinin nefsine, ailesine, çocuğuna ve hizmetçisine harcadığı sadakadır."*

669-6656 ٢١٣٩– حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سِنَانٍ. ثَنَا كَثِيرُ بْنُ هِشَامٍ. ثَنَا كُلْثُومُ بْنُ جَوْشَنٍ الْقُشَيْرِيُّ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ «التَّاجِرُ الأَمِينُ الصَّدُوقُ الْمُسْلِمُ مَعَ الشُّهَدَاءِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ».

في الزوائد: في إسناده كلثوم بن جوشن القشيري، ضعيف. وأصل الحديث قد رواه الترمذي من حديث أبي سعيد الخدريّ.

669. (2139) (6656)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Emin, dürüst, müslüman tacir, Kıyamet günü şehidlerle beraberdir."*

670-6657 ٢١٤١– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ. ثَنَا عَبْدُ

اللّٰه بن سُلَيمان عن مُعاذ بن عبدالله بن خُبيب عن أبيـــه عن عمّه؛ قال: كُنّا في مجلسٍ. فجاء النَّبيّ ﷺ وعلى رأسه أثر ماءٍ. فقال له بعضنا: نراك اليوم طيّب النَّفس. فقال: «أجل. والحمد لله» ثمّ أفاض القوم في ذكر الغنى. فقال: «لا بأس بالغنى لمن اتّقى. والصِّحّة لمن اتّقى خيرٌ من الغنى. وطيب النّفس من النّعيم».

في الزوائد: إسناده صحيح، ورجاله ثقات.

670. (2141) (6657)- *Muaz İbnu Abdillah İbni Hudeyb*'in amcası (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz bir cemaatte idik. Başında ıslaklık olduğu halde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* çıkageldi. Birimiz ona: "Bugün sizi iyi ve ferah görüyoruz" dedi. *"Evet! Elhamdülillah öyledir!"* buyurdular. Sonra halk zenginlik hususundasohbete daldılar. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Muttakî için zenginliğin bir zararı yok!"* buyurdular. Devamla: *"Ancak* dediler, *sıhhat, muttaki için zenginlikten daha hayırlıdır. Gönül hoşluğu da bir nimettir."*

❑ MAİŞET TALEBİNDE İTİDAL

671-6658 ٢١٤٢- حدّثنا هشام بن عمّار. ثنا إسماعيل بن عيّاش. عن عُمارة بن غزيّة عن ربيعة ابن أبي عبدالرّحمٰن عن عبدالملك بن سعيد الأنصاريّ عن أبي حُميد السّاعديّ؛ قال: قال رسول الله ﷺ: «أجملوا في طلب الدّنيا فإنّ كلاً ميسّرٌ لما خُلق له».

في الزوائد: في إسناده إسماعيل بن عياش، يدلّس. ورواه بالعنعنة. وروايته عن غير أهله ضعيفة.

671. (2142) (6658)- *Ebu Humeyd es-Sâidî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Dünya talebinde mûtedil olun. Çünkü herkes, kendisi için yaratılmış olana müyesserdir (kazanmaya hazırlanmıştır)."*

672-6659 ٢١٤٣- حدّثنا إسماعيل بن بهرام. ثنا الحسن بن محمّد بن عثمان، زوج بنت الشّعبيّ. ثنا سفيان عن الأعمش عن يزيد الرّقاشيّ عن أنس بن مالك؛ قال: قال رسول الله ﷺ: «أعظم النّاس همّاً، المؤمن الّذي يهمّ بأمر دنياه وأمر آخرته».

قَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ: هذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ. تَفَرَّدَ بِهِ إِسْمَاعِيلُ.

في الزوائد: في إسناده يزيد الرقاشيّ، والحسن بن محمد بن عثمان وإسماعيل بن بهرام.

672. (2143) (6659)- *Enes İbnu Malik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Himmet yönüyle insanların en yücesi hem dünya hem de ahiret işine himmet gösteren mü'mindir."*

673-6660 ٢١٤٤ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُصَفَّى الْحِمْصِيُّ. ثنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «أَيُّهَا النَّاسُ! اتَّقُوا اللهَ وَأَجْمِلُوا فِي الطَّلَبِ. فَإِنَّ نَفْساً لَنْ تَمُوتَ حَتَّى تَسْتَوْفِيَ رِزْقَهَا، وَإِنْ أَبْطَأَ عَنْهَا. فَاتَّقُوا اللهَ وَأَجْمِلُوا فِي الطَّلَبِ. خُذُوا مَا حَلَّ، وَدَعُوا مَا حَرُمَ».

في الزوائد: إسناده ضعيف. لأن فيه الوليد بن مسلم وابن جريح. وكل منهما كان يدلّس. وكذلك أبو الزبير. وقد عنعنوه. لكن لم ينفرد به المصنف من حديث أبي الزبير عن جابر فقد رواه ابن حبان في صحيحه بإسنادين عن جابر.

673. (2144) (6660)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ey insanlar Allah'a karşı muttakî olun ve (dünyevi) talepte mutedil olun. Zira, hiçbir kimse yoktur ki (Allah'ın kendisine takdir ettiği) rızkını eksiksiz elde etmeden ölmüş olsun. Rızkı gecikse bile ona mutlaka kavuşacaktır. Öyleyse Allah'tan korkun ve talepte mutedil olun, (gayr-ı meşru yollara sapmayın), helal olanı alın, haram olanı terkedin."*

❑ KAZANÇ YOLUNU DEĞİŞTİRME

674-6661 ٢١٤٧ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ. ثنَا فَرْوَةُ أَبُو يُونُسَ عَنْ هِلَالِ ابْنِ جُبَيْرٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ أَصَابَ مِنْ شَيْءٍ فَلْيَلْزَمْهُ».

في الزوائد: في إسناده فروة أبو يونس وهو مختلف فيه. قاله الذهبيّ في الكاشف. وقال الأزديّ: ضعيف. وذكره ابن حبان في الثقات. وهلال بن جبير البصري ذكره ابن حبان في الثقات. وقال: وروى عن أنس إن كان سمع منه.

674. (2147) (6661)- *Enes İbnu Malik* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"(Meşru) bir işten (helal rızık) kazanan kimse o işe devam etsin."*

675-6662 ٢١٤٨- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحيَى. ثَنَا أَبُو عَاصِمٍ. أَخْبَرَنِي أَبِي عَنِ الزُّبَيْرِ بْنِ عُبَيْدٍ عَنْ نَافِعٍ؛ قَالَ: كُنْتُ أُجَهِّزُ إِلَى الشَّامِ وَإِلَى مِصْرَ. فَجَهَزْتُ إِلَى الْعِرَاقِ. فَأَتَيْتُ عَائِشَةَ أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ فَقُلْتُ لَهَا: يَا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ! كُنْتُ أُجَهِّزُ إِلَى الشَّامِ. فَجَهَّزْتُ إِلَى الْعِرَاقِ. فَقَالَتْ: لاَ تَفْعَلْ. مَالَكَ وَلِمَتْجَرِكَ؟ فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «إِذَا سَبَّبَ اللهُ لأَحَدِكُمْ رِزْقاً مِنْ وَجْهٍ، فَلاَ يَدَعْهُ حَتَّى يَتَغَيَّرَ لَهُ، أَوْ يَتَنَكَّرَ لَهُ».

في الزوائد: في إسناده مقال. لأن والدابي عاصم اسمه مخلد بن الضحاك، مختلف فيه. قال العقيلي والنسائي: لا يتابع على حديثه. وذكره ابن حبان في الثقات. والزبير بن عبيد، قال الذهبي: مجهول. وذكره ابن حبان في الثقات.

675. (2148) (6662)- *Nâfi* anlatıyor: "Ben Şam ve Mısır'a ticaret malı gönderiyordum. Irak'a da gönderdim ve mü'minlerin annesi Hz. Aişe'nin yanına varıp kendisine: "Ey mü'minlerin annesi! Ben Şam'a ticarete gidiyorum, şimdi Irak'a gidiyorum" dedim. Bunun üzerine: "Böyle yapma! Sana ve eski ticaret yerine ne oldu? Zira ben, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Allah Teala hazretleri, sizden birine bir ciheti rızkına sebep kılarsa, bu değişinceye veya güçleşinceye kadar onu terketmesin"* buyurduğunu işittim" dedi.

❑ SAN'ATLAR

676-6663 ٢١٥٢- حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ رَافِعٍ. ثَنَا عُمَرُ بْنُ هَارُونَ عَنْ هَمَّامٍ عَنْ فَرْقَدٍ السَّبَخِيِّ عَنْ يَزِيدَ بْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ الشِّخِّيرِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «أَكْذَبُ النَّاسِ الصَّبَّاغُونَ وَالصَّوَّاغُونَ».

في الزوائد: إسناده ضعيف. لأن فيه فرقد السبخيّ، ضعيف. وعمر بن هرون، كذبه ابن معين وغيره.

676. (2152) (6663)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İnsanların en çok yalan söyleyenleri boyacılar ve kuyumculardır."*

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *İbnu Mace*'de yer alan zayıf hadislerdendir. İçtimai hayat için burada zikri geçen iki mesleğe de ihtiyaç vardır. Bu mesleklerden vazgeçilemez. Resulullah'ın bu meslekleri kötüleyeceği düşünülmemelidir. Bazı şarihler: "Bu iki meslekte, işler zamanında yapılamadığı için, sanatkarlar müşterilerine yalancı duruma düşerler, hadis bu durumu kastetmiş olabilir" manasında yorumda bulunmuştur.

❑ MUHTEKİR KAYBEDER

677-6664 ٢١٥٣ – حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ. ثَنَا أَبُو أَحْمَدَ. ثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ عَلِيِّ بْنِ سَالِمِ ابْنِ ثَوْبَانَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدِ بْنِ جَدْعَانَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «الْجَالِبُ مَرْزُوقٌ وَالْمُحْتَكِرُ مَلْعُونٌ».

في الزوائد: في إسناده على بن زيد بن جدعان، وهو ضعيف.

677. (2153) (6664)- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Malını satışa arzeden rızka erer, muhtekir (pahalanması için satmayıp bekleten) de lanete uğrar."*

678-6665 ٢١٥٥ – حَدَّثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ حَكِيمٍ. ثَنَا أَبُو بَكْرٍ الْحَنَفِيُّ. ثَنَا الْهَيْثَمُ بْنُ رَافِعٍ. حَدَّثَنِي أَبُو يَحْيَىٰ الْمَكِّيُّ، عَنْ فَرُّوخَ مَوْلَىٰ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ؛ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «مَنِ احْتَكَرَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ طَعَامًا ضَرَبَهُ اللهُ بِالْجُذَامِ وَالإِفْلَاسِ».

في الزوائد: إسناده صحيح، ورجاله موثقون. أبو يحيى المكّي والهيثم بن معين، قد ذكرهما ابن حبان في الثقات. والهيثم بن رافع، وثقه ابن معين وأبو داود. وأبو بكر الحنفيّ، واسمه عبد الكبير بن عبد المجيد، احتج به الشيخان. وشيخ ابن ماجة، يحيى بن حكيم، وثقه أبو داود والنسائيّ وغيرهما.

678. (2155) (6665)- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim, buyurdular ki: *"Müslümanlara bir gıda maddesinde ihtikarda bulunanı Allah Teala hazretleri cüzzam ve iflasa mahkum eder."*

❑ PARAYLA KUR'AN ÖĞRETİMİ

679-6666 ٢١٥٨ – حَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ أَبِي سَهْلٍ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ سَعِيدٍ عَنْ ثَوْرِ بْنِ

يزيد ثنا خالدُ ابنُ معْدانَ. ثنا عبْدُالرَّحمنِ بنُ مُسلمٍ عنْ عطيَّةَ الْكلاعيِّ عنْ أُبيِّ بنِ كعْبٍ؛ قال: علَّمْتُ رجُلاً الْقُرآنَ. فأهْدى إليَّ قوْساً. فذكرْتُ ذلك لرسُولِ اللهِ ﷺ. فقال: «إنْ أخذْتها أخذْتَ قوْساً منْ نارٍ» فرددْتُها.

في الزوائد: إسناده مضطرب، قاله الذهبي في الميزان في ترجمة عبدالرحمن بن سلم. وقال العلاء في المراسيل: عطية بن قيس الكلاعيّ عن أبيّ بن كعب، مرسل.

679. (2158) (6666)- *Ubey İbnu Ka'b* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adama Kur'an öğretmiştim. Bana bir yay hediye etti. Bunu Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a haber verdim: *"Eğer onu alırsan, ateşten bir yay almış olursun"* buyurdular. Ben de geri iade ettim."

AÇIKLAMA:

Yazı öğretme mukabilinde verilen yayın reddi ile ilgili daha meşhur bir rivayette, hadisenin kahramanı *Übey* değil, *Übadetu'bnu's-Samit*'dir. Rivayet esnasında, tashif yapılmış olabileceği gibi, iki ayrı hadisenin cereyanı da mümkündür.

Kur'an öğretimi mukabilinde ücret alınıp alınamayacağı bahsini de yine birinci cildin 442-444. sayfalarında tahlil ettik.

❑ HACCAMIN KAZANCI HELAL Mİ?

680-6667 ٢٠٧٣- حدَّثنا عمْرُو بنُ عليٍّ أبُو حفْصٍ الصَّيرفيُّ. ثنا أبُو داوُد. (ح) وحدَّثنا مُحمَّدُ ابنُ عبادة الْواسطيُّ. ثنا يزيدُ بنُ هارُون. قالا: ثنا ورْقاءُ، عنْ عبْدالأعْلى، عنْ أبي حُميْدٍ عنْ عليٍّ، قال: احْتجم رسُولُ اللهِ ﷺ وأمرني فأعْطيْتُ الْحجَّام أجْرهُ.

في الزوائد: في إسناده حديث عليّ، عبدالأعلى بن عامر. قد تركه ابن مهديّ والقطان، وضعفه أحمد وابن معين وغيرهما.

680. (2163) (6667)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hacamat oldu ve bana emretti, bende hacamat yapan zatın ücretini ödedim."

681-6668 ٢١٦٥- حدَّثنا هشامُ بنُ عمَّارٍ. ثنا يحْيى بنُ حمْزة. حدَّثني

الأَوْزَاعِيُّ عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ عَبْدِالرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ عُقْبَةَ بْنِ عَمْرٍو؛ قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ كَسْبِ الْحَجَّامِ.

في الزوائد: إسناد حديث أبي مسعود صحيح. ورجاله ثقات على شرط البخاري.

681. (2165) (6668)- *Ukbe İbnu Amr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hacamat edenin (bu işten) kazancını yasakladı."

AÇIKLAMA:

Hacamat yapanın ücret alması meselesi ihtilaflıdır; bir kısım hadislere göre helal, birkısmına göre değil. Rivayetlerdeki farklılığa göre, alimler de ihtilaf etmiştir. Ancak cumhûra yani ülemanın çoğunluğuna göre bu, ne hür ne köle kimseye haram değildir. Bazı hadislerdeki yasak hükmü, tenzihen kerahete hamledilmiştr. Maksad adi kazançlara değil, daha şerefli, âli kazançlara teşviktir.

❑ ALIŞ-VERİŞTE MUHAYYERLİK

682-6669 ٢١٨٥ - حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا عَبْدُالْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ صَالِحٍ الْمَدَنِيِّ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنَّمَا الْبَيْعُ عَنْ تَرَاضٍ».

في الزوائد: إسناده صحيح، ورجاله موثقون. رواه ابن حبان في صحيحه.

682. (2185) (6669)- *Ebu Saidi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Satış her iki tarafın rızasıyla olur."*

❑ MEVCUT OLMAYAN ŞEY SATILAMAZ

683-6670 ٢١٨٩ - حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْفُضَيْلِ، عَنْ لَيْثٍ عَنْ عَطَاءٍ عَنْ عَتَّابِ بْنِ أَسِيدٍ؛ قَالَ: لَمَّا بَعَثَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِلَى مَكَّةَ، نَهَاهُ عَنْ شِفِّ مَا لَمْ يُضْمَنْ.

في الزوائد: في إسناده ليث بن أبي سليم، ضعيف ومدلس. وعطاء هو ابن أبي رباح لم يدرك عتابا.

683. (2189) (6670)- *Attab İbnu Esîd* (radıyallahu anh)'ın anlattığına

göre: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu Mekke'ye gönderdiği zaman kendisini, satın alıp da henüz teslim alınmamış bir malın karından men etmiştir."

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, kişinin, satın aldığı bir malı, henüz kabzetmezden yani tasarrufu altına almazdan, tam olarak teslim almazdan önce, satıp kâr etmeyi yasaklamış olmaktadır. Malın satılabilmesi için kabzedilmiş olması gerekmektedir. Bu, caiz olan selemden ayrı bir satış çeşididir. Selemin ne olduğu geniş olarak açıklandı.

❑ AKİBETİ MEÇHUL SATIŞ YASAK

684-6671 ٢١٩٥– حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ وَالْعَبَّاسُ بْنُ عَبْدِالْعَظِيمِ الْعَنْبَرِيُّ. قَالاَ: ثَنَا الأَسْوَدُ بْنُ عَامِرٍ. ثَنَا أَيُّوبُ بْنُ عُتْبَةَ، عَنْ يَحْيَىٰ بْنِ كَثِيرٍ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: نَهَىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ بَيْعِ الْغَرَرِ.

في الزوائد: في إسناده أيوب بن عتبة، ضعيف.

684. (2195) (6671)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Bey'-i garar'dan (yani tahakkuk edip etmeyeceği bilinmeyen akibeti meçhul satıştan) men etti."

AÇIKLAMA:

Garar Arapçada aldatma mânasına gelir. Burada zahiren müşteriye parlak da gelse sonucu belli olmayan satıştır. Şafiî hazretleri bu çeşit satışa denizdeki balığı, havadaki kuşu, efendisinden kaçıp nereye gittiği bilinmeyen köleyi satmayı örnek verir.

❑ PİYASAYA NARH KONAMAZ

685-6672 ٢٢٠١– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ زِيَادٍ. ثَنَا عَبْدُ الأَعْلَىٰ. ثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي نَضْرَةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ؛ قَالَ: غَلاَ السِّعْرُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ. فَقَالُوا: لَوْ قَوَّمْتَ يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ: «إِنِّي لأَرْجُو أَنْ أُفَارِقَكُمْ وَلاَ يَطْلُبَنِي أَحَدٌ مِنْكُمْ بِمَظْلَمَةٍ ظَلَمْتُهُ».

في الزوائد: في إسناده سعيد بن أبي عروبة، اختلط بأخرة لكن عبدالأعلى الشامي روى عنه قبل الاختلاط. ومحمد بن زياد قال الذهبي: روى له البخاري مقرونا بغيره. وقال ابن حبان: في الثقات وربما أخطأ. وباقي رجال الإسناد ثقات.

685. (2201) (6672)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında fiyatlar artmıştı. Halk müracaat ederek: "Ey Allah'ın Resulü fiyatları siz düzenleseniz!" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm* şu cevabı verdi: *"Ben sizden kimsenin kendisine yaptığım bir zulmü talep etmez olduğu halde aranızdan ayrılmayı diliyorum."*

AÇIKLAMA:

Böylece *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, piyasada fiyatlara müdahaleyi "zulüm yapmak" olarak tavsif etmiş bulunmaktadır. Piyasa, fiyatları kendi kendine ayarlamalıdır. Fiyat tesbiti meselesi daha önce geçti.

❑ ALIŞVERİŞTE MÜSAMAHA

686-6673 ٢٢٠٢- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبَانٍ الْبَلْخِيُّ أَبُو بَكْرٍ. ثَنَا أَسْمَاعِيلُ بْنُ عُلَيَّةَ، عَنْ يُونُسَ بْنِ عُبَيْدٍ عَنْ عَطَاءِ بْنِ فَرُّوخ؛ قَالَ: قَالَ عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «أَدْخَلَ اللهُ الْجَنَّةَ رَجُلاً كَانَ سَهْلاً، بَائِعاً وَمُشْتَرِياً».

في الزوائد: رجال إسناده ثقات، إلا أنه منقطع. لأن عطاء بن فرّوخ لم يلق عثمان بن عفان. قاله على بن المديني في العلل.

686. (2202) (6673)- *Osman İbnu Affan* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Gerek satıcı ve gerekse alıcı iken kolaylık gösteren kimseyi Allah cennete koydu."*

AÇIKLAMA:

Hadis, hayatında birkaç kere değil, daima kolaylık ve anlayışı prensip edinen kimseyi kastetmektedir. Alıcı olarak kolaylık, malın ayıbını gizlememek, doğruyu söylemek, borçlusuna mühlet tanımak, talebini nezaketle yapmaktır.

❑ PAZARLIK

687-6674 ٢٢٠٤- حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ. ثَنَا يَعْلَى بْنُ شَبِيبٍ،

عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عُثْمَانَ ابْنِ خُثَيْمٍ، عَنْ قَيْلَةَ أُمِّ بَنِي أَنْمَارٍ؛ قَالَتْ: أَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ فِي بَعْضِ عُمَرِهِ عِنْدَ الْمَرْوَةِ. فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنِّي امْرَأَةٌ أَبِيعُ وَأَشْتَرِي. فَإِذَا أَرَدْتُ أَنْ أَبْتَاعَ الشَّيْءَ سُمْتُ بِهِ أَقَلَّ مِمَّا أُرِيدُ. ثُمَّ زِدْتُ ثُمَّ زِدْتُ حَتَّى أَبْلُغَ الَّذِي أُرِيدُ. وَإِذَا أَرَدْتُ أَنْ أَبِيعَ الشَّيْءَ سُمْتُ بِهِ أَكْثَرَ مِنَ الَّذِي أُرِيدُ. ثُمَّ وَضَعْتُ حَتَّى أَبْلُغَ الَّذِي أُرِيدُ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ «لاَ تَفْعَلِي يَا قَيْلَةُ! إِذَا أَرَدْتِ أَنْ تَبْتَاعِي شَيْئاً فَاسْتَامِي بِهِ الَّذِي تُرِيدِينَ. أُعْطِيتِ أَوْ مُنِعْتِ». فَقَالَ «إِذَا أَرَدْتِ أَنْ تَبِيعِي شَيْئاً فَاسْتَامِي بِهِ الَّذِي تُرِيدِينَ. أَعْطَيْتِ أَوْ مَنَعْتِ».

في الزوائد: في إسناده انقطاع. قال المزيّ في الأطراف: ابن خثيم عن قيلة، فيه نظر. وقال الذهبي في الكاشف: قيلة أم رومان. روى عنها عبدالله بن عثمان بن خثيم مرسلا.

687. (2204) (6674)- Kayle Ümmü Beni Emmar (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yaptığı umrelerden birinde kendisine Merve'de yaklaştım ve: "Ey Allah'ın Resulü! Ben alıp satan bir kadınım. Bir şeyi satın almak istediğim zaman arzuladığımdan daha düşük bir fiyat teklif ediyorum. Sonra yavaş yavaş artırarak arzuladığım fiyata geliyorum. Bir şeyi satacağım zaman da, önce, almayı arzuladığım fiyattan daha yüksek bir fiyat teklif ediyor, sonra yavaş yavaş inerek arzuladığım fiyata geliyorum, (böyle yapmama ne dersin?)" dedim. Şu cevabı verdi: *"Ey Kayle, böyle yapma. Bir şey satın almak istedin mi, düşündüğün fiyatı söyle, sana verilsin veya verilmesin."*

Aleyhissalâtu vesselâm sonra şunu söylediler: "Bir malı satmak istediğin zamanda versen de vermesen de (yüksek fiyat değil) satmak istediğin fiyatı söyle."

AÇIKLAMA:

1- Hadis, kadınların ticaret yapabileceğine delildir. Alimler kadının mütesettire ve fitneye sebep olmayacak yaşta olması şartını zikrederler.

2- Ticaret sırasında aldatıcı fiyat teklifi yapılmamalıdır. Bu durum alış-verişte güven ve itimadı sarsar, gerçek fiyat söylenmelidir.

688-6675 ٢٢٠٦– حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، وَسَهْلُ بْنُ أَبِي سَهْلٍ. قَالاَ: ثنا عُبَيْدُاللهِ بْنُ مُوسَىٰ أَنْبَأَنَا الرَّبِيعُ بْنُ حَبِيبٍ، عَنْ نَوْفَلِ بْنِ عَبْدِالْمَلِكِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَلِيٍّ؛

قَالَ: نَهىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ السَّوْمِ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ. وَعَنْ ذَبْحِ ذَوَاتِ الدَّرِّ.

في الزوائد: في إسناده نوفل بن عبدالملك والربيع بن حبيب.

688. (2206) (6675)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* güneş doğmazdan önce alış-veriş pazarlığı yapmaktan ve süt vermekte olan hayvanları kesmekten menetti."

AÇIKLAMA:

Fecirden güneş doğuncaya kadarki zaman ibadet, zikir ve dua zamanıdır, dünyevi işler için heder edilmemelidir. Resulullah bu sebeple o zamanda alım-satımla meşguliyeti yasaklamıştır. Sütü sağılan hayvanın kesilme yasağı da açıktır: Süt gibi beslenme değeri fazla olan bir gelir, kesilmiş olacaktır. Ancak bu bir haram ifade etmez. Hiçbir alim de buna hükmetmemiştir. Ciddi bir ihtiyaç halinde kesilebilir.

❑ AŞILANMIŞ HURMA MALI OLAN KÖLE SATILMIŞSA

689-6676 ٢٢١٣- حَدَّثَنَا عَبْدُ رَبِّهِ بْنُ خَالِدٍ النُّمَيْرِيُّ أَبُو الْمُغَلِّسِ. ثَنَا الْفُضَيْلُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ مُوسىٰ بْنِ عُقْبَةَ. حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ يَحْيىٰ بْنِ الْوَلِيدِ عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ؛ قَالَ: قَضىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِثَمَرِ النَّخْلِ لِمَنْ أَبَّرَهَا. إِلاَّ أَنْ يَشْتَرِطَ الْمُبْتَاعُ. وَأَنَّ مَالَ الْمَمْلُوكِ لِمَنْ بَاعَهُ، إِلاَّ أَنْ يَشْتَرِطَ الْمُبْتَاعُ.

في الزوائد: في إسناده إسحق بن يحيى بن الوليد. وأيضا لم يدرك عبادة بن الصامت. قاله البخاري وغيره.

689. (2213) (6676)- *Ubade İbnu's-Samit* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, müşteri (kendisine ait olmasını) şart koşmamış ise, (satılan) hurma ağaçlarının (başında bulunan) meyvesinin, ağaçları aşılayanın hakkı olduğuna ve keza, müşteri, (kölenin malının kendisine ait olmasını) şart kılmadığı takdirde, kölenin malının satıcıya ait olduğuna hükmetti."

❑ TERAZİYİ AĞIR TUTUN

690-6677 ٢٢٢٢- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيىٰ. ثَنَا عَبْدُالصَّمَدِ. ثَنَا شُعْبَةُ عَنْ مُحَارِبِ بْنِ دِثَارٍ. عَنْ جَابِرِ ابْنِ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِذَا وَزَنْتُمْ فَأَرْجِحُوا».

في الزوائد: إسناده صحيح، على شرط البخاري.

690. (2222) (6677)- *Hz. Cabir İbnu Abdillah* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Tarttığınız zaman tartınızı ağır yapın."*

691-6678 ٢٢٢٣- حَدَّثَنَا عَبْدُالرَّحمنِ بْنُ بِشْرِ بْنِ الْحَكَمِ، وَمُحَمَّدُ بْنُ عَقِيلِ بْنِ خُوَيْلِدٍ. قَالاَ: ثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ وَاقِدٍ. حَدَّثَنِي أَبِي. حَدَّثَنِي يَزِيدُ النَّحْوِيُّ؛ أَنَّ عِكْرِمَةَ حَدَّثَهُ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: لَمَّا قَدِمَ النَّبِيُّ ﷺ الْمَدِينَةَ كَانُوا مِنْ أَخْبَثِ النَّاسِ كَيْلاً. فَأَنْزَلَ اللهُ سُبْحَانَهُ (وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ) فَأَحْسَنُوا الْكَيْلَ بَعْدَ ذَلِكَ.

في الزوائد: إسناده حسن. لأن محمد بن عقيل وعليّ بن الحسين مختلف فيهما. وباقي رجال الإسناد ثقات.

691. (2223) (6678)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Medine'ye geldiği vakit, halk ölçü-tartı işinde insanların en kötüsü idi. Bunun üzerine Allah Teala hazretleri وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ *"Ölçü ve tartıda hile yapanların vay haline"* diye başlayan sureyi indirdi. Bundan sonra ölçü ve tartıyı güzel yaptılar.

❑ ALDATMA HARAMDIR

692-6679 ٢٢٢٥- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ. ثَنَا يُونُسُ بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي دَاوُدَ عَنْ أَبِي الْحَمْرَاءِ؛ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ مَرَّ بِجَنَبَاتِ رَجُلٍ عِنْدَهُ طَعَامٌ فِي وِعَاءٍ. فَأَدْخَلَ يَدَهُ فِيهِ. فَقَالَ: «لَعَلَّكَ غَشَشْتَ. مَنْ غَشَّنَا فَلَيْسَ مِنَّا».

في الزوائد: في سنده أبو داود. وهو نُفيع بن الحارث الأعمى، أحد الضعفاء المتروكين. وقال ابن عمر: أبو الحمراء اتفقوا على ضعفه، وكذّبه بعضهم. وأجمعوا على ترك الرواية عنه. ونسبه ابن معين إلى الوضع. نعم، للمتن شاهد تقدم.

692. (2225) (6679)- *Ebu'l-Hamra* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı, yanında bir kap içinde bir miktar zahire satan bir adamın yakınlarından geçtiğini gördüm. Mübarek elini kabın içine sokup (kontrol ettikten sonra) adama: *"Sen hile yapmışa benziyorsun. Bize hile yapan bizden değildir"* buyurdu.

❑ KABZEDİLMEYEN YİYECEK SATILAMAZ

693-6680 ٢٢٢٨- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرٍ؛ قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ بَيْعِ الطَّعَامِ حَتَّى يَجْرِيَ فِيهِ الصَّاعَانِ. صَاعُ الْبَائِعِ وَصَاعُ الْمُشْتَرِي.

في الزوائد: في إسناده محمد بن عبدالرحمن بن أبي ليلى، أبو عبدالرحمن الأنصارى، وهو ضعيف.

693. (2228) (6680)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, biri satıcının biri de alıcının ölçekleri olmak üzere iki ölçekten geçmedikçe bir zahireyi satmayı yasakladı."

AÇIKLAMA:

Hadis, götürü pazarlık usulü üzere değil de, ölçek usulü ile alım-satımları tanzim etmektedir. Yani, bir ölçekle belli bir miktar satın alındığı takdirde, bu teslim işi ölçülerek yapılmalıdır. Bu suretle teslim alınmadıkça, o mal tekrar satılamaz. Bu suretle ölçülerek satın alınan mal, satılmak istense, tekrar ölçerek satılmalıdır, eski ölçümüne itibar edilmemelidir. Ama, satın alan götürü ile satarsa ölçmeye gerek yoktur. Buna rağmen: "Ölçü ile satın alınan, götürü satılamaz" diyen alim de olmuştur. Bu görüş zayıftır.

❑ YİYECEKLERİN TARTILMASI BEREKET GETİRİR

694-6681 ٢٢٣١- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِالرَّحْمَنِ الْيَحْصَبِيُّ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ بُسْرٍ الْمَازِنِيِّ؛ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «كِيلُوا طَعَامَكُمْ يُبَارَكْ لَكُمْ فِيهِ».

694. (2231) (6681)- *Abdullah İbnu Büsr el-Mâzinî* ve *Ebu Eyyub* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: "Zahirenizi ölçünüz ki, sizin için bereketlensin" buyurdular."

❑ ÇARŞILAR

695-6682 ٢٢٣٣- حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ. ثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَعِيدٍ. حَدَّثَنِي صَفْوَانُ بْنُ سُلَيْمٍ. حَدَّثَنِي مُحَمَّدٌ وَعَلِيٌّ. أَنْبَأَنَا الْحَسَنُ بْنُ أَبِي

الْحَسَنِ الْبَرَّادُ؛ أَنَّ الزُّبَيْرَ بْنَ الْمُنْذِرِ ابْنِ أَبِي أُسَيْدٍ السَّاعِدِيِّ، حَدَّثَهُمَا أَنَّ أَبَاهُ الْمُنْذِرَ حَدَّثَهُ عَنْ أَبِي أُسَيْدٍ؛ أَنَّ أَبَا أُسَيْدٍ حَدَّثَهُ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ ذَهَبَ إِلَى سُوقِ النَّبِيطِ. فَنَظَرَ إِلَيْهِ، فَقَالَ: «لَيْسَ هَذَا لَكُمْ بِسُوقٍ» ثُمَّ ذَهَبَ إِلَى سُوقٍ. فَنَظَرَ إِلَيْهِ فَقَالَ: «لَيْسَ هَذَا لَكُمْ بِسُوقٍ» ثُمَّ رَجَعَ إِلَى هَذَا السُّوقِ فَطَافَ فِيهِ ثُمَّ قَالَ: «هَذَا سُوقُكُمْ. فَلَا يُنْتَقَصَنَّ وَلَا يُضْرَبَنَّ عَلَيْهِ خَرَاجٌ».

في الزوائد: رواة إسناده ضعاف. وهم إسحق بن إبراهيم، ومحمد بن عليّ وشيخهما الزبير بن المنذر بن أبي أسيد الساعدي.

695. (2233) (6682)- *Ebu Üseyd es-Sa'idi* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Nebit çarşısına gidip ona baktılar ve: *"Burası size münasib bir çarşı değildir"* buyurdular. Sonra bir başka çarşıya gidip baktılar. Yine: *"Burası da size uygun bir çarşı değil"* buyurdular. Sonra şu çarşıya döndü, içini dolaşıp (tedkik buyurdular) ve: *"İşte sizin çarşınız burasıdır! Sakın burası daraltılmasın ve burada (satış ve alış) yapanlardan vergi alınmasın"* buyurdular."

696-6683 ٢٢٣٤- حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُسْتَمِرِّ الْعُرُوقِيُّ. ثَنَا أَبِي. ثَنَا عُبَيْسُ بْنُ مَيْمُونٍ. ثَنَا عَوْنٌ الْعُقَيْلِيُّ، عَنْ أَبِي عُثْمَانَ النَّهْدِيِّ عَنْ سَلْمَانَ؛ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «مَنْ غَدَا إِلَى صَلَاةِ الصُّبْحِ، غَدَا بِرَايَةِ الْإِيمَانِ. وَمَنْ غَدَا إِلَى السُّوقِ، غَدَا بِرَايَةِ إِبْلِيسَ».

في الزوائد: في إسناده عيسى بن ميمون، متفق على تضعيفه.

696. (2234) (6683)- *Selman* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Kim sabah namazına giderse, iman bayrağıyla gitmiş olur. Kim de çarşıya giderse o da iblis bayrağıyla gitmiş olur"* buyurdular.

❑ ERKENDE BEREKET

697-6684 ٢٢٣٧- حَدَّثَنَا أَبُو مَرْوَانَ مُحَمَّدُ بْنُ عُثْمَانَ الْعُثْمَانِيُّ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَيْمُونٍ الْمَدَنِيُّ عَنْ عَبْدِالرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ أَبِيهِ عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛

قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ: «اللَّهُمَّ بَارِكْ لأُمَّتِي فِي بُكُورِهَا يَوْمَ الْخَمِيسِ».

في الزوائد: عبدالرحمن، فمن دونه ضعيف.

697. (2237) (6684)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Allahım, ümmetim için perşembe gününü ilk vaktin(de yapılan iş)i mübarek kıl"* diye dua ettiler.

698-6685 ٢٢٣٨- حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ. ثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ عَبْدِالرَّحْمنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ الْجُدْعَانِيِّ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «أللَّهُمَّ بَارِكْ لأُمَّتِي فِي بُكُورِهَا».

في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف عبدالرحمن.

698. (2238) (6685)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle dua buyurdular: "Allahım, ümmetime, günün ilk vakitlerin(de yaptıkları iş)i bereketlendir."

AÇIKLAMA:

Resulullah, bir devlet reisi olması haysiyyetiyle içtimâî hayatı ilgilendiren her şeyle alakadar olmuş, şekil ve yön vermiştir. Bu cümleden olarak, yukarıdaki hadislerde çarşı-pazarla da meşgul olduğunu görmekteyiz. Belazuri ve Şemhudî'de gelen bir kısım rivayetler, Medine'de pazar yeri olmadığını, böyle bir yer te'sis etmeyi düşününce, önce Benû Kaynuka çarşısına gelip tedkik ettiğini, sonra Medine'deki hal-i hazır çarşının yerine gelerek, oraya ayağı ile vurup: *"Burası sizin pazar yeriniz. Burası daraltılamaz, buradaki alış-verişinizden dolayı sizden vergi alınmayacaktır da"* dediğini gösterir. O zamana kadar ihtiyaçlar hep Benu Kaynuka çarşısından giderilmekteydi. Medine çarşısı kurulduktan sonra Resulullah sık sık buraya uğrayıp teftişte bulunmuştur. Bir defasında buğday yığınına elini daldırmış, içerisini rutubetli bulunca "bizi aldatan bizden değildir" diyerek satıcıyı paylamıştır. Bir başka teftişte, hurma satıcılarından birinin çadır kurduğunu görmüş ve derhal kaldırtmıştır.

Çarşıya Raşid halifeler de gerekli ilgiyi göstermişler, teftişlerini eksik etmemişlerdir. Mesela *Hz. Ömer,* gayr-ı nizamî olarak yaptırılan bir binayı yıktırmış, gelişigüzel bırakılmış bir demirci körüğünü, parçalayıncaya kadar tekmelemiştir. Hatta *Şifa Bintu Abdillah* isminde okuma-yazma bilen bir kadını, çarşıya muhtesibe tayin etmiştir.

Müteakip hadisler, çarşı-pazarın erken açılmasına teşvik buyurmaktadır.

❑ SÜTÜ MEMEDE BIRAKILAN HAYVANIN SATIŞI

699-6686 ٢٢٤٠ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِالْمَلِكِ بْنِ أَبِي الشَّوَارِبِ. ثنا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ زِيَادٍ. ثنا صَدَقَةُ بْنُ سَعِيدٍ الْحَنَفِيُّ. ثنا جُمَيْعُ بْنُ عُمَيْرٍ التَّيْمِيُّ. ثنا عَبْدُاللهِ بْنُ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ! مَنْ بَاعَ مُحَفَّلَةً فَهُوَ بِالْخِيَارِ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ. فَإِنْ رَدَّهَا رَدَّ مَعَهَا مِثْلَيْ لَبَنِهَا (أَوْ قَالَ) مِثْلَ لَبَنِهَا قَمْحاً».

قَدْ أخرجه أبو داود. وقال في الفتح: وفي إسناده ضعف. قال وقد قال ابن قدامة: إنه متروك الظاهر بالاتفاق.

699. (2240) (6686)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ey insanlar! Muhaffele, yani müşteriyi aldatmak için sütü sağılmayıp memesinde kalan bir hayvanı satın alan kimse üç gün muhayyerdir. (Hayvanı bu esnada geri verebilir). Eğer geri verecek olursa, hayvanla birlikte, sağdığı sütün iki mislini* -veya *sağılan sütünün (kıymetinin) bir mislini buğday olarak* demişti- *geri versin."*

700-6687 ٢٢٤١ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ ثنا وَكِيعٌ. ثنا الْمَسْعُودِيُّ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِي الضُّحَى عَنْ مَسْرُوقٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مَسْعُودٍ؛ أَنَّهُ قَالَ: أَشْهَدُ عَلَى الصَّادِقِ الْمَصْدُوقِ أَبِي الْقَاسِمِ ﷺ أَنَّهُ حَدَّثَنَا، قَالَ: «بَيْعُ الْمُحَفَّلاَتِ خِلاَبَةٌ. وَلاَ تَحِلُّ الْخِلاَبَةُ لِمُسْلِمٍ».

في الزوائد: في إسناده جابر الجعفيّ، وهو متهم.

700. (2241) (6687)- *Abdullah İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Doğru söyleyen ve doğruluğu (mucizelerle) tasdik edilen Ebu'l-Kasım *(aleyhissalâtu vesselâm)* üzerine şehadet ederim ki, O bize şöyle buyurdular: *"Muhalleb (sütü memede hapsedilmiş) hayvanları satmak aldatmacadır ve aldatma işi hiçbir mü'mine helal olmaz."*

❑ KÖLENİN MUHAYYERLİĞİ

701-6688 ٢٢٤٤ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثنا عَبْدَةُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ سَعِيدٍ عَنْ قَتَادَةَ عَنِ الْحَسَنِ إِنْ شَاءَ اللهُ عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «عُهْدَةُ الرَّقِيقِ ثَلاَثَةُ أَيَّامٍ».

في الزوائد: في إسناد حديث سمرة، رجال إسناده ثقات. إلا أن سعيد بن أبي عروبة اختلط بأخرة. وعبدة بن سليمان روى عنه قبل. وسماع الحسن من سمرة فيه مقال.

701. (2244) (6688)- *Semüre İbnu Cündüb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"(Satılan) kölenin uhdesi (yani alıcısının muhayyerliği veya satıcısının zimmetinde olduğu müddet) üç gündür."*

❑ MALIN KUSURU SÖYLENİR

702-6689 ٢٢٤٧– حَدَّثَنَا عَبْدُالوَهَّابِ بْنُ الضَّحَّاكِ. ثَنَا بَقِيَّةُ بْنُ الْوَلِيدِ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ يَحْيَىٰ عَنْ مَكْحُولٍ وَسُلَيْمَانَ بْنِ مُوسَىٰ عَنْ وَاثِلَةَ بْنِ الأَسْقَعِ؛ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «مَنْ بَاعَ عَيْباً لَمْ يُبَيِّنْهُ لَمْ يَزَلْ فِي مَقْتِ اللهِ وَلَمْ تَزَلِ الْمَلَائِكَةُ تَلْعَنُهُ».

في الزوائد: في إسناده بقية بن الوليد وهو مدلس وشيخه ضعيف.

702. (2247) (6689)- *Vasile İbnu'l-Eska* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim bir şeyi ayıbını açıklamadan satarsa daima Allah'ın gadabına ve meleklerin lanetine maruz kalır."*

❑ ESİR AİLE EFRADI BİRBİRİNDEN AYRILMAZ

703-6690 ٢٢٤٨– حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ وَمُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ. قَالَا: ثَنَا وَكِيعٌ. ثَنَا سُفْيَانُ عَنْ جَابِرٍ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ عَبْدِالرَّحْمنِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مَسْعُودٍ؛ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا أُتِيَ بِالسَّبْيِ أَعْطَى أَهْلَ الْبَيْتِ جَمِيعاً. كَرَاهِيَةَ أَنْ يُفَرِّقَ بَيْنَهُمْ.

في الزوائد: في إسناده جابر الجعفي.

703. (2248) (6690)- *Abdullah İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a esirler getirildiği zaman, aile efradını birbirinden ayırmak istemediği için hepsini bir kişiye verirdi."

AÇIKLAMA:

Hidane ile ilgili bahiste geçtiği üzere, *Resulullah* anne şefkati ve çocukların terbiyesi gibi mülahazalarla, çocuğu anneden hatta kardeşi kardeşten, satış vs. sebeplerle ayırmayı yasaklamıştır.

❑ SAYICA FAZLA HAYVANIN PEŞİN MÜBADELESİ

704-6691 ٢٢٧٢– حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ. ثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ عُرْوَةَ. ح وحَدَّثَنَا أَبُو عُمَرَ حَفْصُ ابْنُ عُمَرَ. ثَنَا عَبْدُالرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ. قَالاَ: ثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ اشْتَرَى صَفِيَّةَ بِسَبْعَةِ أَرْؤُسٍ. قَالَ عَبْدُالرَّحْمَنِ: مِنْ دِحْيَةَ الْكَلْبِيِّ.

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله موثقون.

704. (2272) (6691)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlattığına göre: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, mü'minlerin annesi Safiyye (radıyallahu anhâ)'yı yedi baş (cariye-köle) ile satın aldı."

❑ FAİZ

705-6692 ٢٢٧٣– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُوسَى عَنْ حَمَّادِ بْنِ سَلَمَةَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدٍ عَنْ أَبِي الصَّلْتِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «أَتَيْتُ لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِي عَلَى قَوْمٍ بُطُونُهُمْ كَالْبُيُوتِ فِيهَا الْحَيَّاتُ تُرَى مِنْ خَارِجِ بُطُونِهِمْ. فَقُلْتُ: مَنْ هؤُلاَءِ يَا جِبْرَائِيلُ؟ قَالَ: هؤُلاَءِ أَكَلَةُ الرِّبَا».

في الزوائد: في إسناده على بن زيد بن جدعان ضعيف.

705. (2273) (6692)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Mirac gecesi, bir kavme uğradım ki, karınları evler gibi iri idi. Bu karınların içi yılanlarla dolu idi ve yılanlar dışardan gözüküyorlardı. Ben: "Ey Cibril bunlar kimlerdir?" diye sordum. "Bunlar faiz yiyenler!"* dedi.

706-6693 ٢٢٧٤– حَدَّثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ إِدْرِيسَ عَنْ أَبِي مَعْشَرٍ عَنْ سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «الرِّبَا سَبْعُونَ حُوباً. أَيْسَرُهَا أَنْ يَنْكِحَ الرَّجُلُ أُمَّهُ».

في الزوائد: في إسناده نجيح بن عبدالرحمن، أبو معشر. متفق على تضعيفه.

706. (2274) (6693)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Re-

sulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Faiz yetmiş çeşit günaha sebeptir. En hafifi kişinin anasıyla zina yapması gibidir."***

707-6694 ٢٢٧٥ – حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ الصَّيْرَفِيُّ، أَبُو حَفْصٍ. ثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ زُبَيْدٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مَسْرُوقٍ عَنْ عَبْدِاللهِ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «الرِّبَا ثَلاثَةٌ وَسَبْعُونَ بَاباً».

في الزوائد: إسناده صحيح. وابن أبي عديّ اسمه محمد بن إبراهيم. وهو ثقة. وقد انفرد برواية هذا الحديث عن شعبة.

707. (2275) (6694)- *Abdullah (İbnu Mes'ud)* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Faiz yetmişüç kapı (çeşit)dir."

708-6695 ٢٢٧٦ – حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ. ثَنَا خَالِدُ بْنُ الْحَارِثِ. ثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ؛ قَالَ: انَّ آخرَ مَا نَزَلَتْ آيَةُ الرِّبَا. وَإِنَّ رَسُولَ اللهِ قُبِضَ وَلَمْ يُفَسِّرْهَا لَنَا. فَدَعُوا الرِّبَا وَالرِّيبَةَ.

إسناده صحيح. ورجاله موثقون. إلا أن سعيداً. وهو ابن عروبة اختلط بأخرة كذا في الزوائد.

708. (2276) (6695)- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "En son inen ayet, faizle ilgili olan ayettir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu bize açıklamadan vefat etti. Öyleyse faizi de faiz şüphesi olan muameleyi de bırakın."

709-6696 ٢٢٧٩ – حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ جَعْفَرٍ. ثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ أَبِي زَائِدٍ عَنْ إِسْرَائِيلَ عَنْ دُكَيْنِ بْنِ الرَّبِيعِ بْنِ عُمَيْلَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «مَا أَحَدٌ أَكْثَرَ مِنَ الرِّبَا إِلاَّ كَانَ عَاقِبَةُ أَمْرِهِ إِلَى قِلَّةٍ».

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله موثقون. لأن العباس بن جعفر وثقه ابن أبي حاتم وابن المدينيّ وذكره ابن حبان في الثقات. وباقي رجال الإسناد على شرط مسلم. وفي الفتح: إسناده حسن.

709. (2279) (6696)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Faizle malını artırmaya çalışan hiç kimse yoktur ki, işinin akibeti malının azalmasına müncer olmasın!"***

❏ VERESİYEDE BELLİ MİKTAR BELLİ MÜDDET ŞART

710-6697 ٢٢٨١ – حَدَّثَنَا يعقوبُ بنُ حُمَيْدِ بنِ كَاسِبٍ. ثَنَا الْوَلِيدُ بنُ مُسْلِمٍ عَنْ مُحَمَّدِ بنِ حَمْزَةَ ابنِ يوسُفَ بنِ عَبْدِاللهِ بنِ سَلاَمٍ عَنْ أبيهِ عَنْ جَدِّهِ عَبْدِاللهِ بنِ سَلاَمٍ؛ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلى النَّبِيِّ ﷺ فقال: إِنَّ بَنِي فلانٍ أسْلَمُوا (لِقَوْمٍ مِنَ الْيَهُودِ) وَإِنَّهُمْ قَدْ جَاعُوا. فَأَخَافُ أَنْ يَرْتَدُّوا. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «مَنْ عِنْدَهُ؟» فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْيَهُودِ: عِنْدِي كَذَا وَكَذَا (لِشَيْءٍ قَدْ سَمَّاهُ) أُرَاهُ قَالَ ثَلاَثُمِائَةِ دِينَارٍ بِسِعْرِ كَذَا وَكَذَا مِنْ حَائِطِ بَنِي فُلاَنٍ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «بِسِعْرِ كَذَا وَكَذَا إِلى أَجَلِ كَذَا وَكَذَا، وَلَيْسَ مِنْ حَائِطِ بَنِي فُلاَنٍ».

في الزوائد: في إسناده الوليد بن مسلم. وهو مدلّس.

710. (2281) (6697)- *Abdullah İbnu Selam* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir adam gelip: "Yahudilerden bir aileyi kastederek "Falanın oğulları müslüman oldular. Ancak pek acıktılar, tekrar İslam'dan dönmelerinden korkuyorum" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Kimin yanında bir şeyler var?"* diye sordu. Yahudilerden biri: "Benim yanımda şu şu kadar nakit var, -zannedersem üçyüz dinar demişti- Falan ailenin bahçesinden (alınacak meyve için) şu fiyatla selem akdini yaparım" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm da: *"Şu kadar vade ile şu fiyata" olur, "falan ailenin bahçesinden (elde edilecek meyve) kaydı olmaz"* buyurdu."

AÇIKLAMA:

Bu hadiste selem akdi mevzubahistir. Bu akitte peşin verilen para mukabilinde satın alınacak malın miktarı, evsafı ve vadesi belirlenir. Hadis, meyvenin *"falan bahçeden olma"* şartını reddetmektedir. Çünkü, o bahçeden mahsul kalkmayabilir. Başka bahçenin malı da olsa caizdir. Yeterki belirlenen vasfı taşısın.

❏ ORTAKLIK VE MUDARABE

711-6698 ٢٢٨٩ – حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بنُ عَلِيٍّ الْخَلاَّلُ. ثَنَا بِشْرُ بنُ ثَابِتٍ الْبَزَّارُ. ثَنَا نَصْرُ بنُ الْقَاسِمِ عَنْ عَبْدِالرَّحْمنِ (عَبْدِالرَّحِيمِ) بنِ دَاوُدَ عَنْ صَالِحِ بنِ صُهَيْبٍ عَنْ

أبيه؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «ثَلاَثٌ فِيهِنَّ الْبَرَكَةُ. الْبَيْعُ إِلَى أَجَلٍ، وَالْمُقَارَضَةُ، وَأَخْلاَطُ الْبُرِّ بِالشَّعِيرِ، لِلْبَيْتِ، لاَ لِلْبَيْعِ».

في الزوائد: في إسناده صالح بن صهيب، مجهول. وعبدالرحيم بن داود قال العقيليّ: حديثه غير محفوظ. اهـ قال السنديّ: ونصر بن قاسم قال البخاريّ: حديثه مجهول.

711. (2289) (6698)- *Salih İbnu Süheyb*, babası *Süheyb (İbnu Sinan)*'dan naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Üç şey vardır ki onlarda bereket vardır: "Belli bir vade ile olan satış, Mukaraza (denilen ortaklık çeşidi), satmak için değil, ev için buğday-arpa karışımı."*

❑ EVLADIN MALINDA BABANIN HAKKI

712-6699 ٢٢٩١ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا عِيسَىٰ بْنُ يُونُسَ. ثَنَا يُوسُفُ بْنُ إِسْحَاقَ عَنْ مُحَمَّدِ ابْنِ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ أَنَّ رَجُلاً قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنَّ لِي مَالاً وَوَلَداً. وَإِنَّ أَبِي يُرِيدُ أَنْ يَجْتَاحَ مَالِي. فَقَالَ: «أَنْتَ وَمَالُكَ لأَبِيكَ».

في الزوائد: إسناده صحيح. ورجاله ثقات على شرط البخاري.

712. (2291) (6699)- *Hz. Câbir İbnu Abdillah* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam: "Ey Allah'ın Resulü! Benim mal ve çocuğum var. Babam da malımı kökünden kurutmak, tüketmek ister" dedi. Aleyhis-salâtu vesselâm: *"Sen de malın da babana aitsiniz"* buyurdular."

AÇIKLAMA:

Bu hadis, babaya, çocuğun malında tasarruf yetkisi sağlamaktadır. Bilhassa fakir ve muhtaç durumda olan baba ve ananın, nafakası zengin olan oğlan üzerinde olduğu hususunda ülema icma etmiştir. *Şafiî*'ye göre, baba fakir ve çalışamaz durumda olursa, nafakasını vermek evlada vacib olur. Babanın kendi malı varsa veya vücutça çalışabilir halde ise evlada nafakası vacib olmaz. Diğer fakihler böyle bir kayıt zikretmeden *"Ebeveynin nafakası evladın üzerinde vaciptir"* demiştir.

❑ RASTLANAN SÜRÜ VE BAHÇEDEN İSTİFADE

713-6700 ٢٣٠٠ – حَدَّثَنَا بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. أَنْبَأَنَا الْجُرَيْرِيُّ عَنْ أَبِي نَضْرَةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «إِذَا أَتَيْتَ عَلَى رَاعٍ فَنَادِهِ ثَلاَثَ مِرَارٍ.

فَإِنْ أَجَابَكَ، وَإِلاَّ فَاشْرَبْ فِي غَيْرِ أَنْ تُفْسِدَ. وَإِذَا أَتَيْتَ عَلَى حَائِطِ بُسْتَانٍ، فَنَادِ صَاحِبَ الْبُسْتَانِ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ. فَإِنْ أَجَابَكَ، وَإِلاَّ فَكُلْ فِي أَنْ لاَ تُفْسِدَ».

في الفتح: هذا الحديث أخرجه الطحاويّ وصححه ابن حبان والحاكم.

وفي الزوائد: في إسناده الجريري واسمه سعد بن إياس. وقد اختلط بأخرة. ويزيد بن هارون روى عنه بعد الاختلاط: لكن أخرج مسلم له في صحيحه من طريق يزيد بن هارون عن الجريري.

713. (2300) (6700)- Ebu Said (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir çobanın (sürüsünün) yanına geldiğin vakit, ona üç kere nida et! (Çoban) cevap verirse ne ala, vermezse, fesada sebep olmadan (südü sağıp götürmeden) sütünden iç. Bir bahçenin duvarına geldin mi, bahçe sahibini üç kere çağır. Cevap verirse ne ala, (kendinden isteyerek ihtiyacını gör), aksi takdirde fesada sebep olmadan yiyebilirsin."*

AÇIKLAMA:

Çobanı görülemeyen sürüden süt sağmak, sahibi görülemeyen bahçeden meyve yemek mutlak olarak herkese mi, yoksa açlık sebebiyle hayati tehlikeye maruz kalan kimseye mi caiz olduğunda ihtilaf edilmiştir. Bir kısım ülema "herkese" derken, birkısmı "zaruret halinde olana" demiştir ve çoğunluk bu sonuncu görüştedir. Böyle bir kişi, parası varsa aldığının bedelini ödemelidir. *Ebu Hanife, Malik* ve *Şafiî,* cumhur gibi hükmetmiştir. *Ahmed İbnu Hanbel:* "Bağ-bahçenin etrafı duvarla çevrili değilse, bundaki yaş meyveyi zaruret olmadanda yiyebilir." Bazıları da ruhsatı "yolculara mahsus" diye kayıtlamıştır. Bazıları "Bu davranış, halkının adeti böyle olan yerlere mahsustur" demiş, bazıları da "Sahibinin razı olacağı bilinirse caizdir" demiştir. Tahavîye göre, "Bu tatbikat misafir etmenin vacip olduğu devre hastır, vaciblik hükmü neshedilince bu ruhsat da neshedilmiştir" demiştir.

714-6701 ٢٣٠٣- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ بِشْرِ بْنِ مَنْصُورٍ. ثنا عُمَرُ بْنُ عَلِيٍّ عَنْ حَجَّاجٍ عَنْ سَلِيطِ ابْنِ عَبْدِاللهِ الطُّهَوِيِّ، عَنْ ذُهَيْلِ بْنِ عَوْفِ بْنِ شَمَّاخٍ الطُّهَوِيِّ. ثَنَا أَبُو هُرَيْرَةَ قَالَ: بَيْنَمَا نَحْنُ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِي سَفَرٍ، إِذْ رَأَيْنَا إِبِلاً مَصْرُورَةً بِعِضَاهِ الشَّجَرِ. فَثُبْنَا إِلَيْهَا. فَنَادَانَا رَسُولُ اللهِ ﷺ. فَرَجَعْنَا إِلَيْهِ. فَقَالَ «إِنَّ هٰذِهِ الإِبِلَ لأَهْلِ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ. هُوَ قُوتُهُمْ وَيُمْنُهُمْ بَعْدَ اللهِ. أَيَسُرُّكُمْ لَوْ رَجَعْتُمْ إِلَى

مَزَاوِدِكُمْ فَوَجَدْتُمْ مَا فِيهَا قَدْ ذُهِبَ بِهِ؟ أَتَرَوْنَ ذٰلِكَ عَدْلاً؟» قَالُوا: لاَ. قَالَ: «فَإِنَّ هٰذَا كَذٰلِكَ» قُلْنَا: أَفَرَأَيْتَ إِنِ احْتَجْنَا إِلَى الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ؟ فَقَالَ «كُلْ وَلاَ تَحْمِلْ. وَاشْرَبْ وَلاَ تَحْمِلْ».

في الزوائد: في إسناده سليط بن عبدالله. قال فيه البخاري: إسناده ليس بالقائم.

قال السنديّ: قلت والحجاج هو ابن أرطاة كان يدلّس وقد رواه بالعنعنة.

714. (2303) (6701)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir sefer sırasında biz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte idik. Derken, memeleri ida denilen bir bitki ile bağlanmış bir deve sürüsüne rastladık. (Sütten istifade için) sürüye yaklaştık. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bizi çağırdı, hemen yanına gittik. *"Bu develer müslüman bir aileye ait, bu onların zaruri gıdalarıdır ve Allah'tan sonra (muhtaç oldukları) bereketleri (hayırlı malları)dır. İçinde azıklarını bulunan dağarcıklarınızın yanına vardığınızda, onların içindeki erzakınızın çalınmış olması sizi sevindirir mi? Bunu adalete uygun bulur musunuz?"* buyurdular. Ashab: "Hayır!" deyince: "İşte bu (sizin yapmak istediğiniz) de öyle bir iştir" buyurdu. Biz: "Yeyip içmeye muhtaç olursak ne dersiniz?" diye sorduk. Şu cevabı verdi: *"Yiyin fakat taşımayın, için fakat taşımayın!"*

AÇIKLAMA:

Hadis, *Resulullah*'ın sağmal hayvanların memelerini, erzaklarımızı koyduğumuz dağarcık depo, anbar gibi muhafaza edici şeylere benzetmiştir. Buralardan izinsiz almak haramsa, memelerde de süt almak öyledir. Sahibinin izni alınmadan dokunulmamalıdır. Ancak zaruret hasıl olursa o anki ihtiyacı giderecek kadarına izin verilmiştir. Bu sebeple "yiyin, fakat beraberinizde götürmeyin, için, fakat beraberinizde götürmeyin" emretmiştir. Bu halde de borçlanmanın esas olduğu daha önce belirtildi.

❑ DAVAR BESLEME

715-6702 ٢٣٠٤- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أُمِّ هَانِئٍ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لَهَا: «اتَّخِذِي غَنَماً فَإِنَّ فِيهَا بَرَكَةً».

في الزوائد: إسناده صحيح، ورجاله ثقات.

715. (2304) (6702)- *Ümmü Hâni* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana *"Koyun ve keçi edin. Zira onda bereket vardır"* buyurdular."

716-6703 ٢٣٠٥ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ إِدْرِيسَ عَنْ حُصَيْنٍ عَنْ عَامِرٍ عَنْ عُرْوَةَ الْبَارِقِيِّ، يَرْفَعُهُ قَالَ: «الإِبِلُ عِزٌّ لأَهْلِهَا. وَالْغَنَمُ بَرَكَةٌ. وَالْخَيْرُ مَعْقُودٌ فِي نَوَاصِي الْخَيْلِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ».

في الزوائد: إسناده صحيح على شرط الشيخين. بل بعضه في الصحيحين بهذا الوجه. وإنما انفرد ابن ماجة بذكر الإبل والغنم فلذلك ذكرته.

716. (2305) (6703)- *Urve el-Barikî* (radıyallahu anhümâ), "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şu sözünü nakletmiştir: *"Deve, sahipleri için bir izzet vesilesidir. Koyun ve keçi de berekettir. Hayır, Kıyamete kadar atın alnına bağlanmıştır."*

717-6704 ٢٣٠٦ - حَدَّثَنَا عِصْمَةُ بْنُ الْفَضْلِ النَّيْسَابُورِيُّ، وَمُحَمَّدُ بْنُ فِرَاسٍ أَبُو هُرَيْرَةَ الصَّيْرَفِيُّ. قَالاَ: ثَنَا حَرَمِيُّ بْنُ عُمَارَةَ. ثَنَا زَرْبِيٌّ، إِمَامُ مَسْجِدِ هِشَامِ بْنِ حَسَّانَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سِيرِينَ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «الشَّاةُ مِنْ دَوَابِّ الْجَنَّةِ».

في إسناده زربيّ بن عبدالله أبو يحيى الأزديّ وهو متفق على ضعفه.

717. (2306) (6704)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Koyun ve keçi cennet hayvanlarındandır."

718-6705 ٢٣٠٧ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ. ثَنَا عُثْمَانُ بْنُ عَبْدِالرَّحْمنِ. ثَنَا عَلِيُّ بْنُ عُرْوَةَ عَنِ الْمَقْبُرِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: أَمَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ الأَغْنِيَاءَ بِاتِّخَاذِ الْغَنَمِ. وَأَمَرَ الْفُقَرَاءَ بِاتِّخَاذِ الدَّجَاجِ. وَقَالَ «عِنْدَ اتِّخَاذِ الأَغْنِيَاءِ الدَّجَاجَ، يَأْذَنُ اللهُ بِهَلاَكِ الْقُرَى».

في الزوائد: في إسناده عليّ بن عروة تركوه. وقال ابن حبان: يضع الحديث وعثمان بن عبدالرحمن، مجهول والمتن ذكره ابن الجوزيّ في الموضوعات.

718. (2307) (6705)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zenginlere koyun-keçi edinmelerini emretti ve buyurdu ki: *"Zenginlerin tavuk edinmeleri halinde, Allah, köylerin helak olmasına izin verir."*

AÇIKLAMA:

Bu hadisler hayvancılığı teşvik etmektedir. Sonuncu hadis, köylülerin ve fakirlerin tavukçuluk yapmalarını teşvik etmektedir. "Zenginler de tavukçuluk yaparsa köylüye satacak bir şey kalmaz, helaklerine yol açar" şeklinde bir tevil tamamen tatminkar gözükmüyor. Hadis, İbnu Mace'nin mevzu, (uydurma) da denen zayıfı şiddetli olan hadislerindendir.

AHKÂM BÖLÜMÜ

❑ KAZA

719-6706 ٢٣١٠ – حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا يَعْلَى وَأَبُو مُعَاوِيَةَ عَنِ الأَعْمَشِ عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ عَنْ أَبِي الْبَخْتَرِيِّ عَنْ عَلِيٍّ؛ قَالَ: بَعَثَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ إِلَى الْيَمَنِ. فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! تَبْعَثُنِي وَأَنَا شَابٌّ أَقْضِي بَيْنَهُمْ، وَلاَ أَدْرِي مَا الْقَضَاءُ؟ قَالَ: فَضَرَبَ بِيَدِهِ فِي صَدْرِي. ثُمَّ قَالَ: «اللَّهُمَّ اهْدِ قَلْبَهُ وَثَبِّتْ لِسَانَهُ» قَالَ: فَمَا شَكَكْتُ بَعْدُ فِي قَضَاءٍ بَيْنَ اثْنَيْنِ.

وفي الزوائد: هذا إسناد رجاله ثقات إلا أنه منقطع. قال أبو حاتم: لم يسمع أبو البختريّ واسمه سعيد بن فيروز من عليّ ولم يدركه.

قال السندي: قلت: حديث عليّ رواه أبو داود بإسناد آخر. فكأنه عدّه من الزوائد نظراً إلى خصوص الإسناد.

719. (2310) (6706)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni Yemen'e gönderdi. "Ey Allah'ın Resulü dedim. Sen beni gönderiyorsun. Halbuki ben gencim ve aralarında davalarını hükme bağlayacağım. Ben ise daha hükmetmeyi bilmiyorum!"

Ali devamla der ki: "Bunun üzerine Resulullah eliyle göğsüme vurdu ve: *"Allahım, kalbine hidayet, diline hakta sebat ver!"* diye dua etti."

Ali der ki: "O günden sonra, iki kişi arasında verdiğim hiçbir hükümde tereddüd etmedim."

❑ RÜŞVET

720-6707 ٢٣١١ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ خَلاَّدٍ الْبَاهِلِيُّ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ سَعِيدٍ

الـــقطّان. ثنا مُجالدٌ عن عامرٍ، عن مسروقٍ عن عبدالله؛ قال: قال رسول الله ﷺ

«ما من حاكمٍ يحكُم بين النّـــاسِ إلاّ جاء يوم القيامة، وملكٌ آخذٌ بقفاه. ثمّ يرفع

رأسه إلى السّماءِ. فإن قال ألقه. ألقاه في مهواةٍ أربعين خريفاً».

في الزوائد: في إسناده مجالد وهو ضعيف.

720. (2311) (6707)- *Abdullah (İbnu Mes'ud)* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Halk arasında hüküm veren hiç kimse yoktur ki, Kıyamet günü bir melek ensesinden tutmuş olarak onu getirmesin. Sonra melek başını semaya kaldırır. Eğer (meleğe): "Onu at!" diyen olursa melek onu cehennemin öyle derin bir çukuruna atar ki, kırk yılda o çukurun dibine varabilir."*

❑ HAKİMİN HÜKMÜYLE HARAM HELAL OLMAZ

721-6708 ٢٣١٨- حدّثنا أبو بكرِ بنُ أبي شيبة. ثنا محمّدُ بنُ بشرٍ. ثنا

محمّدُ بن عمرٍو عن أبي سلمة بنِ عبدالرّحمنِ عن أبي هريرة؛ قال: قال رسول الله

ﷺ: «إنّما أنا بشرٌ. ولعلّ بعضكم أن يكون ألحن بحجّته من بعضٍ. فمن قطعت

له من حقّ أخيه قطعةً. فإنّما أقطع له قطعةً من النّارِ».

في الزوائد: إسناده صحيح. ورجاله رجال الصحيح.

721. (2318) (6708)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Muhakkak ki ben bir insanım. Sizden bazısı, delilini beyanda diğerlerine nazaran daha belagatlıdır. Bu sebeple, ben, kimin lehinde diğer kardeşimin hakkından bir parça kesersem, şüphesiz ona ateşten bir parça kesmiş olurum."*

AÇIKLAMA:

Burada adaletin ehemmiyeti ve mekanizması tesbit edilmektedir. Şöyle ki: Hüküm delile, ikna edici açıklamaya göre verilecektir. Mahkemede davayı ikna kabiliyetleri ileri olan kazanır. Bu işte ise, bazıları çok daha ileridir. Getirilen delile göre hükmedecek olan hakim, farkında olmadan haksız hüküm verebilir. Bu durumda, belagatıyla kardeşinin hakkından bir parça alan, ateşten bir parça almış olur. Mahkemede adaletten ayrılmamalıdır. Kur'an-ı Kerim'de kendi veya anne babamız ve

yakınlarımız aleyhine bile olsa şahidlikte haktan ayrılmamamız emredilmiştir (Nisa 135). Alimler, bu hadisi açıklarken, *"hakimin hükmü gizli birşeyi helal etmez ve haramı helal etmez"* demişlerdir. Sadece Ebu Hanife, kadı huzurunda iki yalancı şahitle kocasının kendisini boşadığını iddia eden kadını, durumu bilen bu şahitlerle helal olacağını söylemiştir.

Hadiste *Resulullah*'ın beşer olma vasfına da dikkat çekilmiştir. Gaybı, Allah bildirirse bilir. Onun dışında O da hükümlerini zahiri delillere göre verir.

Hadiste geçen elhan'ı belagatlı diye tercüme ettik. İfadesini daha zekice yapan, daha ikna edici beyanda bulunan, böylece kendini haklı çıkarmaya muktedir olan manasında kullanılmıştır.

Hadiste zahire göre hükmeden hakim, yanlış bir hükümde bile bulunsa kendisine sorumluluk gelmeyeceği de ifade edilmiş olmaktadır.

❑ MAHKEMEDE YEMİN

722-6709 ٢٣٢٦- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَـــــــىٰ، وَزَيْدُ بْنُ أَخْزَمَ. قَالاَ: ثَنَا الضَّحَّاكُ بْنُ مَخْلَدٍ. ثَنَا الْحَسَنُ ابْنُ يَزِيدَ بْنِ فَرُّوخَ. قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ، وَهُوَ أَبُو يُونُسَ الْقَوِيُّ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا سَلَمَةَ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لاَ يَحْلِفُ عِنْدَ هَـــذَا الْمِنْبَرِ عَبْدٌ، وَلاَ أَمَةٌ، عَلَـــى يَمِينٍ آثِمَةٍ، وَلَوْ عَلَـــى سِوَاكٍ رَطْبٍ، إِلاَّ وَجَبَتْ لَهُ النَّارُ».

في الزوائد: إسناده صحيح، ورجاله ثقات.

722. (2326) (6709)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Yaş bir misvak çubuğu için bile olsa, şu minberimin yanında bile bile yalan yere yemin eden hiçbir köle ve cariye yoktur ki ona cehennem vacib olmasın."*

AÇIKLAMA:

Yeminin ağırlığını ihsasta, yemin edilecek yer ve zamanın seçimine dikkat edilmiştir. Ashabtan bazılarının *Resulullah*'ın minberinde, Hace-ru'l-Esved'le Makam-ı İbrahim'in arasında ikindi namazından sonra, cum'a günü yemin ettirmişlerdir. Cumhûr bunun caiz olduğunu belirtmiştir.

❑ ÇALINMIŞ MALINI BULANIN ALMA HAKKI

723-6710 ٢٣٣١- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ. ثَنَا حَجَّاجٌ عَنْ سَعِيدِ بْنِ عُبَيْدِ بْنِ زَيْدِ ابْنِ عُقْبَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِذَا ضَاعَ لِلرَّجُلِ مَتَاعٌ، أَوْ سُرِقَ لَهُ مَتَاعٌ، فَوَجَدَهُ فِي يَدِ رَجُلٍ يَبِيعُهُ، فَهُوَ أَحَقُّ بِهِ. وَيَرْجِعُ الْمُشْتَرِي عَلَى الْبَائِعِ بِالثَّمَنِ».

في الزوائد: روى بعضه أبو داود. وفي إسناد المصنف حجاج بن أرطاة وهو مدلس.

723. (2331) (6710)-*Semure İbnu Cündeb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir kimsenin bir eşyası kaybolsa veya çalınsa, sonra bunu bir adamın satmakta olduğunu görse, o mala sahibi ehaktır. Onu satın almış olan kimse satandan bedelini geri alır."*

AÇIKLAMA:

Hadis, malını yitiren veya çaldıran kimse, bu malı kimin elinde bulursa, herhangi bir ödeme yapmadan onu alma hakkına sahiptir. Malı elinde bulunduran kimse de, kimden satın almışsa, ödediği parayı geri alma hakkına sahiptir.

❑ BİR ŞEYİ KIRAN HAKKINDA HÜKÜM

724-6711 ٢٣٣٣- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا شَرِيكُ بْنُ عَبْدِاللهِ عَنْ قَيْسِ بْنِ وَهْبٍ عَنْ رَجُلٍ مِنْ بَنِي سُوَأَةَ قَالَ: قُلْتُ لِعَائِشَةَ: أَخْبِرِينِي عَنْ خُلُقِ رَسُولِ اللهِ ﷺ. قَالَتْ: أَوَمَا تَقْرَأُ الْقُرْآنَ – وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ –؟ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مَعَ أَصْحَابِهِ. فَصَنَعْتُ لَهُ طَعَامًا. وَصَنَعَتْ لَهُ حَفْصَةُ طَعَامًا. قَالَتْ: فَسَبَقَتْنِي حَفْصَةُ. فَقُلْتُ لِلْجَارِيَةِ: انْطَلِقِي فَأَكْفِئِي قَصْعَتَهَا. فَلَحِقَتْهَا وَقَدْ هَمَّتْ أَنْ تَضَعَ بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَأَكْفَأَتْهَا فَانْكَسَرَتِ الْقَصْعَةُ، وَانْتَشَرَ الطَّعَامُ. قَالَتْ فَجَمَعَهَا رَسُولُ اللهِ ﷺ وَمَا فِيهَا مِنَ الطَّعَامِ عَلَى النِّطَعِ. فَأَكَلُوا. ثُمَّ بَعَثَ بِقَصْعَتِي. فَدَفَعَهَا إِلَى حَفْصَةَ. فَقَالَ: «خُذُوا ظَرْفًا مَكَانَ

ظَرْفِكُمْ وَكُلُوا مَا فِيهَا» قَالَتْ فَمَا رَأَيْتُ ذٰلِكَ فِي وَجْهِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ.

في الزوائد: إسناده ضعيف للجهالة بالتابعي.

724. (2333) (6711)- *Beni Sûe* kabilesinden bir adam anlatmıştır: "Ben Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ya: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ahlakını bana haber ver!" demiştim. Şu cevapta bulundu: "Sen Kur'an'ın وَإِنَّكَ لَعَلَـــــى خُلُقٍ عَظِيـــــمٍ **"Ve hiç şüphesiz sen pek yüce bir ahlak üzerindesin"** (Kalem 4) ayetini okumadın mı?" (Aişe (radıyallahu anhâ) sözüne devamla) dedi ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün) ashabıyla birlikte (hücremde) idiler. Kendisine yemek yapmıştım. Hafsa da yemek yapmıştı. Ama yemeği hazırlamada Hafsa benden önce davrandı. Ben cariyeme: "Git Hafsa'nın yemeğini dök!" dedim. O(nun cariyesi) yemeği Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın önüne tam koyacağı sırada cariyem yetişip ona vurdu ve tabak kırıldı, yemek ortalığa dağıldı. Resulullah çabuk davranıp (kırıkları) bir araya getirdi, deri sofra üzerine dökülen yemekleri topladı ve (ashabıyla) yediler. Sonra Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* benim kabımı (kırılana bedel, içindeki yemekle birlikte) Hafsa'ya gönderdi ve: *"Kırılan kabınız yerine bu kabı alınız, içerisindeki yemeği de yiyiniz"* buyurdu." Aişe devamla derki: "Ben işlediğim (bu densizliğe hak ettiğim gücenmenin izini) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mübarek yüzlerinde hiç görmedim."

❑ HATILINI KOMŞU DUVARA SAPLA

725-6712 ٢٣٣٦ - حَدَّثَنَا أَبُو بِشْرٍ، بَكْرُ بْنُ خَلَفٍ. ثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ عَمْرِو ابْنِ دِينَارٍ أَنَّ هِشَامَ بْنَ يَحْيَىٰ أَخْبَرَهُ أَنَّ عِكْرِمَةَ بْنَ سَلَمَةَ أَخْبَرَهُ أَنَّ أَخَوَيْنِ مِنْ بَلْمُغِيرَةِ أَعْتَقَ أَحَدُهُمَا أَنْ لَا يَغْرِزَ خَشَبًا فِي جِدَارِهِ. فَأَقْبَلَ مُجَمِّعُ بْنُ يَزِيدَ وَرِجَالٌ كَثِيرٌ مِنَ الْأَنْصَارِ. فَقَالُوا: نَشْهَدُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ: «لَا يَمْنَعْ أَحَدُكُمْ جَارَهُ أَنْ يَغْرِزَ خَشَبَةً فِي جِدَارِهِ فَقَالَ: يَا أَخِي! انَّكَ مَقْضِيٌّ لَكَ عَلَيَّ وَقَدْ حَلَفْتُ فَاجْعَلْ أُسْطُوَانًا دُونَ حَائِطِي أَوْ جِدَارِي. فَاجْعَلْ عَلَيْهِ خَشَبَكَ.

في الزوائد: في إسناده هشام بن يحيى بن العاص المخزومي، ذكره ابن حبان في الثقات. وقال الذهبي. مختلف فيه. وعكرمة بن سلمة، لم أر من تكلم فيه لا بتجريح ولا توثيق. وقال: وليس لمجمع هذا عند المصنف ولا بقية الكتب سوى هذا الحديث.

725. (2336) (6712)- İkrime İbnu Seleme'den rivayet edildiğine göre: "Belmuğire'den iki kardeşten biri duvarının üzerine hatıl koydurmamaya köle azad etmek üzere yemin etti. Sonra Mücemmi' İbnu Yezid ile ensardan birçok kimse yanına gelip:

"Şehadet ederiz ki, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Hiçbiriniz komşusunun hatılını duvarına saplamasına mani olmasın"* buyurdu" dediler. Adamcağız bunun üzerine "Ey kardeşim! Senin lehinde benim aleyhimde hüküm verilmiş oldu. Ben (koydurmayacağım diye köle azadı üzerine) yemin etmiştim. Bari, sen benim duvarımın yanına bir direk koy ve hatılını bu direk üzerine at (böylece benim de yeminim bozulmasın)" dedi."

726-6713 ٢٣٣٧ – حَدَّثَنَا حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ وَهْبٍ. أَخْبَرَنِي ابْنُ لَهِيعَةَ عَنْ أَبِي الأَسْوَدِ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «لاَ يَمْنَعْ أَحَدُكُمْ جَارَهُ أَنْ يَغْرِزَ خَشَبَةً عَلَى جِدَارِهِ».

في الزوائد: في إسناده ابن لهيعة وهو ضعيف.

726. (2337) (6713)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Sizden kimse, duvarına, komşusunun hatıl saplamasına mani olmasın."

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şehircilik siyasetinde komşu evlerin yan yana bitişmesi prensibi mevcuttur. Daha önce açıklandığı üzere, bu siyaset icabı, bir komşu ev yaparken, hatılını komşusunun duvarına saplamak isterse buna mani olunmamalıdır.

❑ YOLUN GENİŞLİĞİNDE İHTİLAF OLURSA

727-6714 ٢٣٣٩ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ وَمُحَمَّدُ بْنُ عُمَرَ بْنِ هَيَّاجٍ. قَالاَ: ثَنَا قَبِيصَةُ. ثَنَا سُفْيَانُ عَنْ سِمَاكٍ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِذَا اخْتَلَفْتُمْ فِي الطَّرِيقِ فَاجْعَلُوهُ سَبْعَةَ أَذْرُعٍ».

727. (2339) (6714)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Yolun (genişliği hususunda) ihtilafa düşerseniz yedi zira' yapın."*

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) şehircilik meselelerine de yer vermiştir. Bu cümleden olarak yollarla da ilgili beyanlarda bulunmuştur. Şarihler, tarla ve bağ arasında az geçilen yolların, komşular arasında anlaşmaya tabi olarak daha geniş veya daha dar olabileceğini, hadiste geçen "yedi zîra" rakamının, ihtilaf halinde vaz' edileceğini, keza çok geniş olan bir yolu hiç kimsenin istilaya hakkı olmadığını belirtirler.

İbnu Hacer'in de belirttiği üzere, yedi ziralık genişlikten maksat, yüklü olarak (taşıtların) rahatça gidip gelmesini sağlayacak, lüzumu halinde zaruri eşyaların kapı önüne bırakılmasına imkan verecek genişliktir. Bu miktar ammenin menfaatına tahsis edilen miktar olması hasebiyle yol daha geniş olmadığı takdirde, daralmaya meydan vermemek için oturmak, satış vs. için işgal etmek yasaklanmıştır.

Şunu da kaydedelim ki, her devrin nakil vasıtalarına göre mezkur rakamın değiştirileceği şarihlerin ifadesinden anlaşılmaktadır. Nitekim *Hz. Ömer* zamanında Basra ve Kûfe şehirleri kurulurken ana caddeler 20, tali sokaklar 9 zirâ olarak planlanmıştır. Böylece, hadiste gelen rakamların bağlayıcı olmadığı, bizzat ashabın tatbikatından anlaşılmıştır.

❑ ZARARA ZARARLA MUKABELE YOK

728-6715 ٢٣٤٠– حَدَّثَنَا عَبْدُ رَبِّهِ بْنُ خَالِدٍ النُّمَيْرِيُّ أَبُو الْمُغَلِّسِ. ثَنَا فُضَيْلُ بْنُ سُلَيْمَانَ. ثَنَا مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ. ثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ يَحْيَى بْنِ الْوَلِيدِ عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَضَى أَنْ «لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ».

في الزوائد: في حديث عبادة هذا إسناد رجاله ثقات إلا أنه منقطع، لأن اسحاق بن الوليد قال الترمذي وابن عدي: لم يدرك عبادة بن الصامت. وقال البخاري: لم يلق عبادة.

728. (2340) (6715)- *Ubade İbnu's-Samit* ve *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle hükmetmiştir: *"Zarara sokmak ve zarara karşı zarar vermek yoktur."*

AÇIKLAMA:

Dinimiz, kimsenin kimseye zarar vermemesini emreder. Bu yasağa rağmen zarar veren olursa, zarar gören intikam almak üzere mukabil bir zarar vermemelidir. Hadisteki وَلَا ضِرَارَ bunu ifade eder. Münâvî, za-

rar görenin zarar vermesi değil, affetmesi gereğini belirtir. Alimler ضِرَار kelimesinde müşâreke yani, iki kişinin birbirine zarar verme manasının varlığına dikkat çekerler. Bu yasaklanmış olunca, zarara uğrayan, intikam almanın caiz olduğuna hükmederek öbürüne tecavüz edip zarar vermemelidir. Ona düşen aftır, affetmezse zararını meşru yollarla tazmin ettirir. Tazmin suretiyle hakkını telafi, öbür tarafa zarar sayılmaz. Böyle olunca وَلاَ ضِرَارَ 'ın hükmü gerçekleşmiş olur.

❑ ZİLYED

729-6716 ٢٣٤٣- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ، وَعَمَّارُ بْنُ خَالِدٍ الْوَاسِطِيُّ. قَالاَ: ثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ عَنْ دَهْثَمِ بْنِ قُرَّانٍ عَنْ نِمْرَانَ بْنِ جَارِيَةَ عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّ قَوْماً اخْتَصَمُوا إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فِي خُصٍّ كَانَ بَيْنَهُمْ. فَبَعَثَ حُذَيْفَةَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ فَقَضَى لِلَّذِينَ يَلِيهِمُ الْقِمْطُ. فَلَمَّا رَجَعَ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ أَخْبَرَهُ فَقَالَ: «أَصَبْتَ وَأَحْسَنْتَ».

في الزوائد: نمران بن جارية ذكره ابن حبان في الثقات. وقال ابن القطان: حاله مجهول. قال السندي: قلت دهثم بن قران تركوه وشذ ابن حبان في ذكره في الثقات.

729. (2343) (6716)- *Cariye (İbnu Zafer el-Hanefî)* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir grup insan, aralarında yer alan ve sazlıktan mamul bir çardağın mülkiyeti hakkındaki ihtilaflarını çözdürmek üzere Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a başvurdular. *Aleyhissalâtu vesselâm,* onlara, meselelerini çözmesi için Huzeyfe (radıyallahu anh)'ı gönderdi. Huzeyfe gidince, kulübe kamışlarını bağlayan ipin tesbit edildiği yere daha yakın olanlar lehinde hükmetti. Huzeyfe, Aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına dönünce nasıl hükmettiğini haber verdi. *Aleyhissalâtu vesselâm: "İsabet ettin ve güzel hükmettin!"* buyurarak takdirlerini ifade etti."

AÇIKLAMA:

Böylesi ihtilaflı meselelerde, "ziyled"lik esası vardır. Yani ihtilafa mevzu olan mal kimin elinde veya daha yakınında ise yemin mukabilinde mal onun sayılır. Öbür tarafa aksini delillerle isbat düşer. Hadiste görülmüyor ise de, Hz. Huzeyfe, kulübeyi, yakın olanlara hükmederken, onlara, kulübenin kendilerine ait olduğuna dair yemin ettirmiş olmalıdır.

❑ KÂİF

730-6717 ٢٣٥٠- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ. ثَنَا

إِسْرَائِيلُ. ثَنَا سِمَاكُ بْنُ حَرْبٍ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ قُرَيْشاً أَتَوْا امْرَأَةً كَاهِنَةً. فَقَالُوا لَهَا: أَخْبِرِينَا أَشْبَهَنَا أَثَراً بِصَاحِبِ الْمَقَامِ. فَقَالَتْ: إِنْ أَنْتُمْ جَرَرْتُمْ كِسَاءً. ثُمَّ مَشَى النَّاسُ عَلَيْهَا. فَأَبْصَرَتْ أَثَرَ رَسُولِ اللهِ ﷺ. فَقَالَتْ: هذَا أَقْرَبُكُمْ إِلَيْهِ شَبَهاً. ثُمَّ مَكَثُوا بَعْدَ ذلِكَ عِشْرِينَ سَنَةً، أَوْ مَا شَاءَ اللهُ ثُمَّ بَعَثَ اللهُ مُحَمَّداً ﷺ.

في الزوائد: إسناده صحيح، ورجاله ثقات.

730. (2350) (6717)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Kureyşliler kâhine bir kadına gelip: "Hz. İbrahim aleyhisselam'ın ayak izinin bulunduğu bilinen Makam-ı İbrahim'deki taşı kastederek) şu makam sahibine, iz yönüyle en çok benzeyeni bize bildir!" dediler. Kâhine:

"Suyun sürüklediği kum kadar ince olan şu toprak üzerine bir bez yayıp sonra da üzerinden yürürseniz, ben istediğinizi haber veririm!" dedi. Söylendiği gibi bir bez yaydılar, sonra halk üzerinde yürüdü. Kâhine kadın Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ayak izini görünce: "Ona benzemede bu, en ileri olanınız!" dedi. Bu hadiseden sonra yirmi yıl -veya Allah'ın dilediği- kadar bir zaman geçince Allah Teala hazretleri, Muhammed Mustafa'yı peygamber olarak gönderdi."

❑ ÇOCUĞA EBEVEYN HAKKINDA MUHAYYERLİK

731-6718 ٢٣٥٢- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عُلَيَّةَ عَنْ عُثْمَانَ الْبَتِّيِّ عَنْ عَبْدِالْحَمِيدِ بْنِ سَلَمَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ أَبَوَيْهِ اخْتَصَمَا إِلَى النَّبِيِّ ﷺ. أَحَدُهُمَا كَافِرٌ وَالآخَرُ مُسْلِمٌ. فَخَيَّرَهُ فَتَوَجَّهَ إِلَى الْكَافِرِ. فَقَالَ: «اللَّهُمَّ اهْدِهِ» فَتَوَجَّهَ إِلَى الْمُسْلِمِ. فَقَضَى لَهُ بِهِ.

في الزوائد: إسناده ضعيف. قال الدراقطني: عبدالحميد بن سلمة وأبوه وجده لا يعرفون.

731. (2352) (6718)- *Abdülhamid İbnu Seleme*'nin dedesi (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Boşanan) annesi ile babası, kendisini yanında tutmak hususunda ihtilafa düşerek, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a başvurdular. Bunlardan biri kafir, diğeri müslüman idiler. Aleyhissalâtu vesselâm çocuğu (anne veya babadan birini seçmede) muhayyer bıraktı. Çocuk kafir olanı tercih etmişti ki, Aleyhissalâtu vesselâm: *"Allahım, onu doğruya yönelt!"* diye dua buyurdu. Bunun üzerine çocuk müslüman olana yöneldi. Böylece çocuğu müslüman olana verdi."

Not: Bu husus Hidane bahsinde açıklandı.

❑ MALINA ZARAR VERENE TASARRUF YASAĞI

732-6719 ٢٣٥٥– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا عَبْدُالأَعْلَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ مُحَمَّدِ ابْنِ يَحْيَىٰ بْنِ حَبَّانَ قَالَ: هُوَ جَدِّي مُنْقِذُ بْنُ عَمْرٍو. وَكَانَ رَجُلاً قَدْ أَصَابَتْهُ آمَّةٌ فِى رَأْسِهِ فَكَسَرَتْ لِسَانَهُ. وَكَانَ لاَ يَدَعُ عَلَى ذٰلِكَ التِّجَارَةَ. وَكَانَ لاَ يَزَالُ يُغْبَنُ. فَأَتَى النَّبِيَّ ﷺ فَذَكَرَ ذٰلِكَ لَهُ. فَقَالَ لَهُ «إِذَا أَنْتَ بَايَعْتَ فَقُلْ: لاَ خِلاَبَةَ. ثُمَّ أَنْتَ فِي كُلِّ سِلْعَةٍ ابْتَعْتَهَا بِالْخِيَارِ ثَلاَثَ لَيَالٍ. فَإِنْ رَضِيتَ فَأَمْسِكْ وَإِنْ سَخِطْتَ فَارْدُدْهَا عَلَى صَاحِبِهَا».

في الزوائد: في إسناده محمد بن اسحاق وهو مدلس وقد عنعنه.

732. (2355) (6719)- *Muhammed İbnu Yahya İbnu Habbân* (radıyallahu anh) anlatıyor: "O benim dedem Munkız İbnu Amr'dır. (Bir savaşta başından derin bir yara almıştı. Bu yara onun dilini kırmıştı (normal konuşamıyordu). Buna rağmen o, ticareti bırakmamıştı. Alış-verişte hep aldatılırdı. Bunun üzerine Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek durumunu anlattı. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Sen alış-veriş edince: "(Dinimizde) aldatma yok!" de! Ayrıca sen, satın aldığın her malı geri verme hususunda üç geceye kadar muhayyersin. (Bu üç günlük muhayyerlik müddetinden) sonra rızan varsa malı tut, yoksa malı sahibine geri ver" buyurdu."*

AÇIKLAMA:

Burada *Resulullah*'a müracaat eden zatın kim olduğu rivayette net değildir, bu sebeple alimler ihtilaf etmiştir. Bizim için hadisin fıkıh yönü mühimdir. Hadisin zahiri, *"piyasayı iyi bilmeyen bir kimsenin, satın aldığı malı geri verme hususunda üç günlük muhayyerlik hakkı olduğunu"* ifade eder. Ancak bu şekilde sadece *Ahmed İbnu Hanbel* ve birkısım Malikiler hükmetmiştir. Hanefiler, Şafiîler ve cumhur "hadis muayyen bir şahısla ilgilidir" diyerek, hükmünü amelde esas tutmamışlardır. Bunlar "Satın alınan bir malda aldandığını sonradan anlayan kimse, malı geri veremez" derler. Ancak kusurlu malın kusuru gizlenmişse bu hariç, bunu geri verebilir. Alimler ayrıca "Satış sırasında muhayyerlik şartı konabilir" demiştir. *Ebu Hanife, Şafi'î, Züfer* bu muhayyerlik müddetini üç günle sınırlarlar. Ebu Yusuf ve İmam Muhammed "bir iki ay olabilir" demiştir.

❑ MÜFLİS

733-6720 ٢٣٥٧ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا أَبُو عَاصِمٍ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ مُسْلِمِ بْنِ هُرْمُزٍ، عَنْ سَلَمَةَ الْمَكِّيِّ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ خَلَعَ مُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ مِنْ غُرَمَائِهِ ثُمَّ اسْتَعْمَلَهُ عَلَى الْيَمَنِ. فَقَالَ مُعَاذٌ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ اسْتَخْلَصَنِي بِمَالِي ثُمَّ اسْتَعْمَلَنِي.

في الزوائد: في إسناده سلمة المكيّ. لا يعرف حاله. وعبدالله بن مسلم قال فيه ابن حبان: يرفع الموقوف ويسند المرفوع لا يجوز الاحتجاج به. وقال الآجريّ عن أبي داود عن أحمد: كل بلية منه. وقال ابن معين: صدوق كثير الخطأ.

733. (2357) (6720)- *Hz. Cabir İbnu Abdillah* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Muaz İbnu Cebel (radıyallahu anh)'ı alacaklılarından kurtardı. Sonra onu Yemen'e âmil (vali) o-larak yolladı. Bunun üzerine Hz. Muaz şöyle dedi: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (elimde mevcut) malımla beni borçlardan halas etti, sonra da Yemen'e âmil tayin etti."

AÇIKLAMA:

Hz. Muaz (radıyallahu anh)'ın borcu fazla olmasına rağmen, mevcut malı ile ödenebilen ödenmiş, geri kalanı için hapis vs. gibi herhangi bir muamele yapılmamıştır. Şu halde borçlunun malı haczedilerek borçlularına dağıtılabilir. Mekke fethinden sonra, muallimlik, kadılık, vergi tahsili gibi birçok vazifelerle muvazzaf olarak Yemen'e gönerilen Hz. Muaz maddi bakımdan da durumunu telafi etmiş olmalıdır.

❑ ŞAHİTLİK İSTENMEDEN ŞEHADET

734-6721 ٢٣٦٣ - حَدَّثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ الْجَرَّاحِ. ثَنَا جَرِيرٌ عَنْ عَبْدِالْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ. قَالَ: خَطَبَنَا عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ بِالْجَابِيَةِ فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَامَ فِينَا مِثْلَ مُقَامِي فِيكُمْ فَقَالَ «احْفَظُونِي فِي أَصْحَابِي. ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ. ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ. ثُمَّ يَفْشُو الْكَذِبُ حَتَّى يَشْهَدَ الرَّجُلُ وَمَا يُسْتَشْهَدُ. وَيَحْلِفَ وَمَا يُسْتَحْلَفُ».

في الزوائد: رجال إسناده ثقات. إلا أن فيه عبدالملك بن عمير وهو مدلس وقد رواه بالعنعنة.

734. (2363) (6721)- *Cabir İbnu Semüre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) bize Cabiye'de hitap etti ve dedi ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, tıpkı benim sizin aranızdaki şu kalkmam gibi bizim aramızda hitap için ayağa kalktı ve dedi ki: *"Ashabım, bunları takip edenler (tabiin) ve onları da takip edenler (etbauttâbiîn) hakkında bana riayetkâr olun (benim hatırım için onlara da saygılı olun). Onlardan (etbauttâbiînden) sonra yalan yaygınlaşacak, öyle ki, kişi kendisinden şahitlik istenmediği halde şehadette bulunacak, yemin talep edilmediği halde yemin edecek."*

AÇIKLAMA:

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu hadiste selef de denen İslam' ın ilk üç neslini tebcil etmektedir. Sahabe, Tabiin ve Etbauttâbiîn'e saygıya, hürmete davet eden hadisler çoktur. Mütevatir derecesine ulaştığını, bu nesillerin söz ve davranışlarına da sünnet dendiğini, ülemanın, bu sünneti de bağlayıcı ilan ettiğini daha önce muhtelif vesilelerle açıkladık. Bu hadisin benzeri hadisler daha önce geçti, açıklamaları tekrar etmeyeceğiz.

❑ BORÇLARDA ŞEHADET

735-6722 ٢٣٦٥- حَدَّثَنَا عُبَيْدُاللهِ بْنُ يُوسُفَ الْجُبَيْرِيُّ، وَجَمِيلُ بْنُ الْحَسَنِ الْعَتَكِيُّ. قَالاَ: ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَرْوَانَ الْعِجْلِيُّ. ثَنَا عَبْدُالْمَلِكِ بْنُ أَبِي نَضْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: تَلاَ هذِهِ الآيَةَ ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى﴾ حَتَّى بَلَغَ ﴿فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضاً﴾ فَقَالَ: هذِهِ نَسَخَتْ مَا قَبْلَهَا.

في الزوائد: هذا إسناد موقوف، وحكمه الرفع.

735. (2365) (6722)- *Ebu Saidi'l-Hudrî* (radıyallahu anh), Bakara suresinin (mealen): *"Ey iman edenler! Birbirinize belirli bir müddet için borçlandığınız zaman!"* diye başlayan (ve müdayene ayeti olarak bilinen ve Kur'an-ı Kerim'in en uzun ayeti olan Bakara suresinin 282. ayetini) *"...Eğer bazınız bazınıza güvenirse -yani borcu, sened, şahidler veya rehinle tevsik etmeye gerek duymazsa kendisine güvenilmiş olan borçlu kimse borcunu ödesin..."* ayetine gelince: "Bu ayet, bundan önceki ayeti neshetti" dedi.

AÇIKLAMA:

Bakara suresinin 282. ayeti, borçlanmaların şahidler huzurunda, adil katip tarafından yazılmasını, rehinlenmesini emreder. Ayetin emri bugünkü noter müessesesinin tesisine götürür. 283. ayet güven halinde buna gerek olmayacağını ifade etmektedir.

Sadedinde olduğumuz hadis müdayene ayetinin mensuh olduğunu ifade ederse de, *İbnu Abbas*'ın mensuh olmadığına dair kanaati de bilinmektedir. Öyleyse ayetin neshinden çok, *"borçların ayette belirtildiği ciddiyette yazılması esas olmakla birlikte, güven hasıl olan durumlarda bunun şart olmadığı"* şeklinde hükme gidilmesi daha muvafıktır ve çoğunluk böyle anlamıştır. Bilhassa emniyetin kalktığı günümüz şartlarında ihtiyat esas alınarak borçlar şahitler huzurunda yazılmalı, rehinlenmelidir.

❑ ŞAHİDLİĞİ CAİZ OLMAYANLAR

736-6723 ٢٣٦٦- حـــــدَّثَنَا أَيُّوبُ بْنُ مُحَمَّدٍ الرَّقِّيُّ. ثَنَا مَعْمَرُ بْنُ سُلَيْمَانَ. حـوحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ؛ قَالاَ: ثَنَا حَجَّاجُ بْنُ أَرْطَاةَ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيـــهِ عَنْ جَدِّهِ؛ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لاَ تَجُوزُ شَهَادَةُ خَائِنٍ وَلاَ خَائِنَةٍ وَلاَ مَحْدُودٍ فِي الإِسْلاَمِ وَلاَ ذِي غِمْرٍ عَلَى أَخِيهِ».

في الزوائد: في إسناده حجاج بن أرطاة وكان يدلّس وقد رواه بـالعنعنة. ورواه الترمذي عن عائشة رضي الله عنها.

736. (2366) (6723)- *Amr İbnu Şu'ayb an ebihi an ceddihi* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: " *(İslam dinine göre) hain erkek ve haine kadının, müslüman iken hadd cezasına çarpılan kimsenin şahidliği makbul değildir. Keza kin ile husumet sahibinin kin beslediği kimse aleyhine şahidliği caiz değildir."*

AÇIKLAMA:

Hain'i alimler, kula ve Allah'a karşı emanete ihanet eden kimse olarak anlamıştır ve bununla "büyük günahları işleyen, küçük günühta ısrar eden kimse"nin kastedildiğini söylemişlerdir. Bu manada "hain", fasık" demektir" demişlerdir.

Ebu Hanife, hadisin son kısmını tevil ederek "düşmanlık şahidliğe

mani değildir diyerek aralarında husumet bulunan kimselerin birbirleri aleyhine şahidlik yapabileceğini söylemiştir.

❑ TEK ŞAHİD VE YEMİNLE HÜKÜM

737-6724 ٢٣٧١- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. أَنْبَأَنَا جُوَيْرِيَةُ بْنُ أَسْمَاءَ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ يَزِيدَ مَوْلَى الْمُنْبَعِثِ عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ مِصْرَ عَنْ سُرَّقٍ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَجَازَ شَهَادَةَ الرَّجُلِ وَيَمِينَ الطَّالِبِ.

في الزوائد: التابعيّ مجهول. ولم يخرج لسرّق هذا، غير هذا الحديث الذي أخرجه المصنف.

737. (2371) (6724)- *Sürrak* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir erkeğin şahitliğini ve talibin (davacının) yeminini geçerli saydı."

AÇIKLAMA:

Bu paralelde başka rivayetler de var. Daha önce de açıklandığı üzere, aslında dava sahibi iki şahidle iddiasını ispatlamak zorundadır. Bu hadise göre ise, dava sahibinin yemini -bir şahid yerine geçmek üzre- bir erkek şahidle birlikte, normalde gerekli olan iki şahit sağlanmış olmaktadır.

Ancak, *Ebu Hanife* başta, Kufe ülemâsı, *Şa'bi, el-Hakem, Evzai, Leys,* Malikilerden Endülüslü olanlar bu şekilde hiçbir davanın halledilemeyeceğini söylerler. *Hz. Ebu Bekr, Hz. Ali, Ömer İbnu Abdilaziz, İmam Malik, Şafiî* ve *Ahmed,* Medineli fakihler ve başka pek çok ülemâ "mali konularda bir şahitle davacının yemini yeterlidir" demiştir.

❑ YALAN ŞAHİTLİK

738-6725 ٢٣٧٣- حَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْفُرَاتِ عَنْ مُحَارِبِ بْنِ دِثَارٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لَنْ تَزُولَ قَدَمَا شَاهِدِ الزُّورِ حَتَّى يُوجِبَ اللهُ لَهُ النَّارَ».

في الزوائد: في إسناده محمد بن الفرات، متفق على ضعفه. وكذّبه الإمام أحمد.

738. (2373) (6725)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Yalancı şahidin ayakları, (daha şehadet mahallinden) ayrılmadan Allah Teala hazretleri ona cehennemi vacib kılar."*

❑ EHL-İ KİTABIN BİRBİRİNE ŞAHİTLİĞİ

739-6726 ٢٣٧٤- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ طَرِيفٍ. ثنا أَبُو خَالِدٍ الأَحْمَرُ عَنْ مُجَالِدٍ عَنْ عَامِرٍ عَنْ جَابِرِ ابْنِ عَبْدِاللهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ أَجَازَ شَهَادَةَ أَهْلِ الْكِتَابِ بَعْضِهِمْ عَلَى بَعْضٍ.

في الزوائد: في إسناده مجالد بن سعيد وهو ضعيف.

739. (2374) (6726)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ehl-i Kitab'ın birbirlerine şahitlik etmelerine izin verdi."

AÇIKLAMA:

Ehl-i Kitab'ın birbirleri aleyhine şehadetleri makbul mu değil mi ihtilaf edilmiştir. *İmam Mâlik* ve *Şafiî* hazretleri "Ehl-i kitabın ne bir müslüman ne de bir kafir aleyhine şahitliği makbul değildir" demiştir. Ehl-i Rey'e göre zımmîlerin birbirleri aleyhine şahitliği makbul değildir" demiştir. Ehl-i Rey'e göre zımmîlerin birbirleri aleyhine şahitliği caizdir. Çünkü bütün kafirler bir millet sayılır, dolayısıyla hıristiyan, yahudi aleyhine; yahudi hıristiyan aleyhine şahitlik yapabilir, fakat zımmî, müslüman aleyhine şahitlik yapamaz.

Ahmed İbnu Hanbel de: "Zımmîlerin ne birbirleri aleyhine ne de müslümanlar aleyhine şahidliği kabul edilmez" demiştir. Ancak "Yolculuk halinde, başka şahid olmadığı için vasiyete şahid kılınan ehl-i kitabın şehadeti zarurete mebni kabul edilir" demiştir.

HİBELER BÖLÜMÜ

❏ ÖMRÂ

740-6727 ٢٣٧٩– حـــدّثنا أبو بكرِ بنُ أبي شيبةَ. ثنا يحيىٰ بنُ زكريّا بنِ أبي زائدةَ، عن محمّدِ ابنِ عمرٍ، عن أبي سلمةَ عن أبي هريرةَ؛ قال: قال رسولُ الله ﷺ: «لا عُمْرى. فمن أُعْمِرَ شيئاً، فهو له».

في الزوائد: إسناده صحيح على شرط الشيخين.

740. (2379) (6727)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ömrâ(nın mal sahibinin menfaatine bir yönü) yoktur. Kim bir malı ömrâ kılarsa artık o mal, ömrâ kılana aittir."*

AÇIKLAMA:

Ömrâ, bir kimsenin bir malı, hayatta kaldıkça kullanması için bir başkasına vermesidir. Bu bir cahiliye adetidir. Mesela bir kimse evini, hayatta kıldığı müddetçe oturması için bir başka şahsa bağışlardı. İşte bu muameleye ömrâ veya amrâ denmiştir. Ömrâ: *"Bu mal sen öldükten sonra da çocuklarına aittir"* veya "Sen ölünce benim çocuklarıma aittir" sözleriyle de yapılsa, fakihler, malın artık alıcıya ait olacağını, dilediği gibi bu malda tasarruf edebileceğini belirtirler. İmam Malik verici verme sırasında: *"Senden sonrada senin mirasçılarına olsun"* demedikçe, o kimsenin ölümü halinde, malın intifa hakkının vericiye döneceğine hükmetmiştir.

❏ HİBEDEN DÖNME

741-6728 ٢٣٨٤– حدّثنا أبو بكرِ بنُ أبي شيبةَ. ثنا أبو أُسامةَ عن عوفٍ عن

خِلاَسٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : «إِنَّ مَثَلَ الَّذِى يَعُودُ فِي عَطِيَّتِهِ، كَمَثَلِ الْكَلْبِ أَكَلَ حَتَّى إِذَا شَبِعَ قَاءَ. ثُمَّ عَادَ فِي قَيْئِهِ فَأَكَلَهُ».

في الزوائد: الحديث في الصحيحين عن غير أبي هريرة. وإسناد أبي هريرة رجاله ثقات. إلا أنه منقطع.
قال احمد بن حنبل: لم يسمع خلاس بن عمرو الهجريّ من أبي هريرة شيئاً.

741. (2384) (6728)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bağışını geri alan kimsenin durumu şu köpeğin durumu gibidir: Yalını yer, iyice doyunca kusar. Sonra kusmuğuna tekrar dönüp onu yer."*

❑ SEVAP ÜMİDİYLE HİBE

742-6729 ٢٣٨٧- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، قَالاَ: ثَنَا وَكِيعٌ. ثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مُجَمِّعِ بْنِ جَارِيَةَ الأَنْصَارِيِّ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : «الرَّجُلُ أَحَقُّ بِهِبَتِهِ مَا لَمْ يُثَبْ مِنْهَا».

في الزوائد: في إسناده إبراهيم بن إسماعيل بن مجمع وهو ضعيف.

742. (2387) (729)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kişi, karşılığı verilmediği müddetçe hibesini geri alma hakkına sahiptir."*

AÇIKLAMA:

Önceki hadis, mutlak şekilde hibenin geri alınmasını yasakladığı halde, bu hadiste karşılığını beklemek niyetiyle verilen- hibenin, karşılığı verilmediği takdirde geri alınabileceğini ifade etmektedir. Bazı alimler karşılık bekleyerek hibe yapılmasını caiz görmüş ise de Hanefilere ve kavl-i cedidinde *Şâfiî*'ye göre, karşılık bekleyerek verilen hibe batıldır. Çünkü meçhul bir satış hükmündedir. Halbuki hibenin gayesi karşılıksız bağıştır, karşılık beklemek bu maksada aykırıdır.

❑ KOCADAN İZİNSİZ KADININ HİBESİ

743-6730 ٢٣٨٩- حَدَّثَنَا حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ وَهْبٍ. أَخْبَرَنِى اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ يَحْيَى (رَجُلٌ مِنْ وَلَدِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ) عَنْ أَبِيهِ عَنْ

جَدِّهِ؛ أَنَّ جَدَّتَهُ خَيْرَةَ امْرَأَةَ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ؛ أَتَتْ رَسُولَ اللهِ ﷺ بِحُلِيٍّ لَهَا. فَقَالَتْ: أَنِّي تَصَدَّقْتُ بِهذَا. فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللهِ ﷺ «لاَ يَجُوزُ لِلْمَرْأَةِ فِي مَالِهَا إِلاَّ بِإِذْنِ زَوْجِهَا. فَهَلِ اسْتَأْذَنْتِ كَعْباً؟» قَالَتْ: نَعَمْ. فَبَعَثَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِلَى كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ، زَوْجِهَا فَقَالَ: «هَلْ أَذِنْتَ لِخَيْرَةَ أَنْ تَصَدَّقَ بِحُلِيِّهَا؟» فَقَالَ: نَعَمْ. فَقَبِلَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ مِنْهَا.

743. (2389) (6730)- *Ka'b İbnu Malik*'in anlattığına göre: "Hanımı, kendine ait bir zinet eşyasını Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a götürüp: "Ben bunu tasadduk ediyorum" demiştir. *Aleyhissalâtu vesselâm* kendisine *"Kadının kendi malından (da olsa) bağışı kocasının izni olmadan caiz değildir. Acaba sen Ka'b'den izin aldın mı?"* demiştir. Hanım "Evet!" deyince, hanımın kocası Ka'b İbnu Malik'e (bir adam göndererek): *"Sen Hayre'ye zinetini tasadduk etmesine izin verdin mi?"* diye sordurmuş. Ka'b: "Evet!" deyince Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadının hibesini kabul buyurmuştur."

AÇIKLAMA:

Dinimizde esas olan kadının kendi malında tasarruf yetkisine sahip olmasıdır. Bu sebeple cumhur: *"Kadın kendi malından kocasının izni olmadan dilediği şekilde tasarruf eder, tasadduk eder" diye hükmetmişir. Bazı alimler (Tâvus ve Mâlik) "kadın kendi malının üçte birini tasadduk edebilir, fazlasını etmek için koasından izin almalıdır"* demiştir.

Kadının *sefih* dediğimiz faydayı zararı bilemeyecek halde akli noksanlığı bulunması halinde kendi malından da olsa tasarruf edemeyeceği cumhurca da benimsenmiştir.

SADAKALAR BÖLÜMÜ

❑ SADAKA ETTİĞİ ŞEYİ SATIN ALABİLİR Mİ?

744-6731 ٢٣٩٣ - حَدَّثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ حَكِيمٍ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. ثَنَا سُلَيْمَانُ التَّيْمِيُّ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ النَّهْدِيِّ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَامِرٍ، عَنِ الزُّبَيْرِ بْنِ الْعَوَّامِ؛ أَنَّهُ حَمَلَ عَلَى فَرَسٍ يُقَالُ لَهُ غَمْرٌ أَوْ غَمْرَةٌ. فَرَأَى مُهْراً أَوْ مُهْرَةً مِنْ أَفْلاَئِهَا يُبَاعُ، يُنْسَبُ إِلَى فَرَسِهِ فَنَهَى عَنْهَا

في الزوائد: إسناده صحيح.

744. (393) (6731)- *Zübeyr İbnu'l-Avvam* (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre, "Kendisi ğamr veya gamra denilen bir atı hibe olarak vermiş, sonra o attan olduğu söylenen erkek veya dişi bir tayın satışa arzedildiğini görmüş, tayı satın almayı bırakmıştır."

AÇIKLAMA:

Alimler, büyük çoğunluğuyla bu hadise dayanarak hibe, tasadduk, zekat, kefaret, adak gibi yollardan bir malını elden çıkaran bir kimsenin onu parayla tekrar satın almasını mekruh addetmişlerdir. İmam Malik, Kufiler ve Şâfiî'nin de böyle hükmettiği belirtilir. Ancak kerahet tahrimi değil, tenzihidir.

❑ SADAKA ETTİĞİ ŞEY VERASETLE GELİRSE

745-6732 ٢٣٩٥ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ جَعْفَرٍ الرَّقِّيُّ. ثَنَا عُبَيْدُاللهِ، عَنْ عَبْدِالْكَرِيمِ عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ؛ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: إِنِّي أَعْطَيْتُ أُمِّي حَدِيقَةً لِي. وَإِنَّهَا مَاتَتْ وَلَمْ تَتْرُكْ وَارِثاً

غَيْرِي. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «وَجَبَتْ صَدَقَتُكَ، وَرَجَعَتْ إِلَيْكَ حَدِيقَتُكَ».

في الزوائد: إسناده صحيح، عند من يحتج بحديث عمرو بن شعيب.

745. (2395) (6732)- *Amr İbnu Şu'ayb an ebihi an ceddihi* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek: "Ben bahçemi anneme vermiştim. Şimdi o vefat etti. Benden başka da varis bırakmadı (bahçeye varis olabilir miyim?)" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu cevabı verdi: *"Senin sadakan tam oldu. Bahçen tekrar sana rücu etti."*

AÇIKLAMA:

Alimler, çoğunlukla veraset yoluyla geri gelen sadakaya temellük etmenin mekruh olmadığını söylerler.

❑ ARİYET

746-6733 ٢٣٩٨- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ. حَدَّثَنَا شُرَحْبِيلُ بْنُ مُسْلِمٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا أُمَامَةَ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «الْعَارِيَةُ مُؤَدَّاةٌ. وَالْمِنْحَةُ مَرْدُودَةٌ».

في الزوائد: إسناد حديث أبي أمامة ضعيف، لتدليس إسماعيل بن عيّاش. لكن لم ينفرد به ابن عياش. فقد رواه ابن حبان في صحيحه بوجه آخر.

746. (2398) (6733)- *Ebu Ümâme* ve *Enes İbnu Malik* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Ariyet, sahibine döner, minha (intifası bağışlanan mal) sahibine iade edilir"* buyurdular."

AÇIKLAMA:

Minha veya *meniha* lügat olarak bağış demek ise de burada sütünde istifade edilmesi için bağışlanan hayvan veya meyvesinden istifade edilmesi için bağışlanan ağaç manasına gelir. Bu, belli bir müddet için yapılan bağıştır. Burada sadece menfaat bağışı mevcuttur, malın aslı sahibine aittir.

❑ HAVALE

747-6734 ٢٤٠٤- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ تَوْبَةَ. ثَنَا هُشَيْمٌ عَنْ يُونُسَ بْنِ عُبَيْدٍ،

عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ «مَطْلُ الْغَنِيِّ ظُلْمٌ. وَإِذَا أُحِلْتَ عَلَى مَلِيءٍ فَاتْبَعْهُ».

في الزوائد: في إسناده انقطاع بين يونس بن عبيد وبين نافع. قال أحمد بن حنبل: لم يسمع من نافع شيئاً وإنما سمع من ابن نافع عن أبيه. وقال ابن معين وأبو حاتم: لم يسمع من نافع شيئاً. قلت: وهشيم بن بشر مدلس، وقد عنعنه اهـ. كلام صاحب الزوائد.

747. (2404) (6734)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Borcunu ödemeye muktedir olan kimsenin özürsüz olarak ödemeyi geciktirmesi zulümdür. Sen alacaklı durumda iken (alacağın) varlıklı ve güvenilir bir kimseye havale edilirse, bu havaleyi kabullen."*

❑ ÖDEME NİYETİYLE BORÇLANAN

748-6735 ٢٤٠٩ – حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ. ثنا ابْنُ أَبِي فُدَيْكٍ. ثنا سَعِيدُ بْنُ سُفْيَانَ مَوْلَى الأَسْلَمِيِّينَ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ جَعْفَرٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «كَانَ اللهُ مَعَ الدَّائِنِ حَتَّى يَقْضِيَ دَيْنَهُ. مَا لَمْ يَكُنْ فِيمَا يَكْرَهُ اللهُ».

قَالَ: فَكَانَ عَبْدُاللهِ بْنُ جَعْفَرٍ يَقُولُ لِخَازِنِهِ: اذْهَبْ فَخُذْلِي بِدَيْنٍ. فَإِنِّي أَكْرَهُ أَنْ أَبِيتَ لَيْلَةً إِلاَّ وَاللهُ مَعِي. بَعْدَ الَّذِي سَمِعْتُ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ.

في الزوائد: إسناده صحيح.

748. (2409) (6735)- *Abdullah İbnu Ca'fer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Borç, Allah'ın hoşlanmadığı bir şeye ait olmadığı müddetçe, Allah-u Zülcelal hazretleri, borcunu ödeyinceye kadar borçlu ile birliktedir."

Ravi der ki: "Abdullah İbnu Cafer, vekil harcına derdi ki: "Git, benim için borç al. Zira ben, Resulullah'tan bu hadisi işitikten sonra Allah'ın benimle olmadığı bir gece geçirmekten hoşlanmam."

AÇIKLAMA:

Hadis, meşru yolda, ödemek niyetiyle borçlanmaya bir teşvik, borçlanmaktan fazla korkmamaya bir irşaddır. Çünkü, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu şekilde yapılan borçlanmalarda Cenab-ı Hakk'ın

yardımcı olacağını vaadetmektedir. Bu günkü lüks hayat için zaruri olmayan eşyalar için yapılacak borçların buraya girmeyececeği söylenebilir.

❑ ÖDEME NİYETİYLE BORÇLANAN

749-6736 ٢٤١٠– حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا يُوسُفُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ صَيْفِيِّ بْنِ صُهَيْبِ الْخَيْرِ. حَدَّثَنِي عَبْدُالْحَمِيدِ بْنُ زِيَادِ بْنِ صَيْفِيِّ بْنِ صُهَيْبٍ، عَنْ شُعَيْبِ بْنِ عَمْرٍو. حَدَّثَنَا صُهَيْبُ الْخَيْرِ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ: «أَيُّمَا رَجُلٍ يَدِينُ دَيْناً، وَهُوَ مُجْمِعٌ أَنْ لاَ يُوَفِّيَهُ إِيَّاهُ، لَقِيَ اللهَ سَارِقاً».

حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ. ثَنَا يُوسُفُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ صَيْفِيٍّ، عَنْ عَبْدِالْحَمِيدِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ صُهَيْبٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ نَحْوَهُ.

في الزوائد: في إسناده يوسف بن محمد، ذكره ابن حبان في الثقات. وقال أبو حاتم: لا بأس به. وقال البخاري: فيه نظر. اهـ.

وعبدالحميد بن زياد ذكره ابن حبان في الثقات. وقال أبو حاتم: شيخ اهـ.

وزياد بن صيفي ذكره ابن حبان في الثقات.

749. (2410) (6736)- *Süheyb el-Hayr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim ödememek kastıyla borca girerse Allah'ın huzuruna hırsız olarak çıkar."*

❑ BORÇTA CİDDİYET

750-6737 ٢٤١٤– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ ثَعْلَبَةَ بْنِ سَوَاءٍ. ثَنَا عَمِّي مُحَمَّدُ بْنُ سَوَاءٍ عَنْ حُسَيْنٍ الْمُعَلِّمِ عَنْ مَطَرٍ الْوَرَّاقِ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ مَاتَ وَعَلَيْهِ دِينَارٌ أَوْ دِرْهَمٌ قُضِيَ مِنْ حَسَنَاتِهِ. لَيْسَ ثَمَّ دِينَارٌ وَلاَ دِرْهَمٌ».

في الزوائد: في إسناده محمد بن ثعلبة بن سواء، قال فيه أبو حاتم: أدركته ولم أكتب عنه، ولم أر لغيره من الأئمة فيه كلاما، غيره. وباقي رجال الإسناد ثقات، على شرط مسلم.

750. (2414) (6737)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Üzerinde bir dinar veya bir dirhemlik borçla ölen kimsenin borcu, onun hayır ve hasenatından ödenir. Orada (mahşer yerinde) ne dinar ne de dirhem vardır."*

❑ BORÇLUYA MÜHLET

751-6738 ٢٤١٨– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثَنَا أَبِي. ثَنَا الأَعْمَشُ عَنْ نُفَيْعٍ أَبِي دَاوُدَ عَنْ بُرَيْدَةَ الأَسْلَمِيِّ. عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «مَنْ أَنْظَرَ مُعْسِراً كَانَ لَهُ بِكُلِّ يَوْمٍ صَدَقَةٌ. وَمَنْ أَنْظَرَهُ بَعْدَ حِلِّهِ كَانَ لَهُ مِثْلُهُ، فِي كُلِّ يَوْمٍ صَدَقَةٌ».

في الزوائد: في إسناده نفيع بن الحارث الأعمى الكوفيّ، وهو متفق على ضعفه.

751. (2418) 56738)- *Büreyde el-Eslemî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim bir borçluya mühlet verirse, her gün için bir sadaka sevabı kazanır. Kim onun borcunu vadesi geldikten sonra tehir ederse, tehir ettiği müddetçe, her geçen gün (alacağı mal kadar) sadaka yazılır."*

❑ BORCUNU İSTEMEDE ANLAYIŞ

752-6739 ٢٤٢٢– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُؤَمَّلِ بْنِ الصَّبَّاحِ الْقَيْسِيُّ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُحَبَّبٍ الْقُرَشِيُّ. ثَنَا سَعِيدُ بْنُ السَّائِبِ الطَّائِفِيُّ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ يَامِينَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ لِصَاحِبِ الْحَقِّ: «خُذْ حَقَّكَ فِي عَفَافٍ وَافٍ، أَوْ غَيْرِ وَافٍ».

في الزوائد: هذا إسناد صحيح. رجاله ثقات على شرط مسلم. ورواه ابن حبان في صحيح.

752. (2422) (6739)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* , bir hak sahibine: "Sen hakkını (borçludan) imkan nisbetinde günahlara girmeden al" buyurdular."

❑ HAK SAHİBİ SÖZ SAHİBİDİR

753-6740 ٢٤٢٥– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِالأَعْلَى الصَّنْعَانِيُّ. ثَنَا مُعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَنَشٍ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ يَطْلُبُ نَبِيَّ اللهِ ﷺ بِدَيْنٍ أَوْ بِحَقٍّ. فَتَكَلَّمَ بِبَعْضِ الْكَلاَمِ. فَهَمَّ صَحَابَةُ رَسُولِ اللهِ ﷺ بِهِ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَهْ. إِنَّ صَاحِبَ الدَّيْنِ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى صَاحِبِهِ، حَتَّى يَقْضِيَهُ».

في الزوائد: في إسناده حنش واسمه بن قيس، أبو عليّ الرجبي، ضعّفه أحمد وابن معين وأبو حاتم وأبو زرعة.

753. (24257 (6740)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir

adam gelerek Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan bir alacağını veya bir hakkını talep etti. Bunu yaparken -nezakete uymayan bazı yakışıksız- söz sarfetti. Resulullah'ın ashabı adama dersini vermek istediler. Ama Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* müsaade etmeyip: *"Bırakın! Zira alacaklı kimsenin, hakkını alıncaya kadar borçlu üzerinde söz hakkı vardır"* buyurdular."

754-6741 ٢٤٢٦ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَبْدِاللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عُثْمَانَ، أَبُو شَيْبَةَ. ثَنَا ابْنُ أَبِي عُبَيْدَةَ (أَظُنُّهُ قَالَ). ثَنَا أَبِي عَنِ الأَعْمَشِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ يَتَقَاضَاهُ دَيْناً كَانَ عَلَيْهِ. فَاشْتَدَّ عَلَيْهِ، حَتَّى قَالَ لَهُ: أُحَرِّجُ عَلَيْكَ إِلاَّ قَضَيْتَنِي. فَانْتَهَرَهُ أَصْحَابُهُ وَقَالُوا: وَيْحَكَ! تَدْرِي مَنْ تُكَلِّمُ؟ قَالَ: إِنِّي أَطْلُبُ حَقِّي. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «هَلاَّ مَعَ صَاحِبِ الْحَقِّ كُنْتُمْ؟» ثُمَّ أَرْسَلَ إِلَى خَوْلَةَ بِنْتِ قَيْسٍ فَقَالَ لَهَا: «إِنْ كَانَ عِنْدَكِ تَمْرٌ فَأَقْرِضِينَا حَتَّى يَأْتِيَنَا تَمْرُنَا فَنَقْضِيَكِ» فَقَالَتْ: نَعَمْ. بِأَبِي أَنْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ. قَالَ: فَأَقْرَضَتْهُ. فَقَضَى الأَعْرَابِيَّ وَأَطْعَمَهُ. فَقَالَ: أَوْفَيْتَ. أَوْفَى اللَّهُ لَكَ. فَقَالَ: «أُولَئِكَ خِيَارُ النَّاسِ. إِنَّهُ لاَ قُدِّسَتْ أُمَّةٌ لاَ يَأْخُذُ الضَّعِيفُ فِيهَا حَقَّهُ غَيْرَ مُتَعْتَعٍ».

في الزوائد: هذا إسناد صحيح، رجاله ثقات. لأن إبراهيم بن عبدالله قال فيه أبو حاتم: صدوق.

754. (2426) (741)- *Ebu Saidi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir bedevi Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek, Efendimizin uhdesinde bulunan alacağını istedi ve bunu yaparken sert davrandı. Hatta: "Borcunu ödeyinceye kadar seni taciz edeceğim" dedi. Ashab-ı Kiram hazretleri bedeviyi azarlayıp: "Yazık sana! Kiminle konuştuğunu bilmiyorsun galiba!" dediler. Adam: "Ben hakkımı talep ediyorum dedi. Aleyhissalâtu vesselâm, ashabına: *"Sizler niçin hak sahibinden yana değilsiniz?"* buyurdu ve Havle Bintu Kays (radıyallahu anhâ)'ya adam göndererek: *"Sende kuru hurma varsa benim borcumu ödeyiver. Hurmamız gelince borcumuzu sana öderiz"* dedi. Havle: "Hay hay! Babam sana kurban olsun ey Allah'ın Resulü!" dedi. Kadın, Resulullah'a borç verdi, o da bedeviye olan borcunu kapadı ve ayrıca yemek ikram etti. (Bu tavırdan memnun kalan) bedevi: "Borcunu güzelce ödedin. Allah da sana mükafatını tam versin" diye memnuniyetini ifade etti: *Aleyhissalâtu vesselâm* da: *"İşte bunlar (borcunu hakkıyla ödeyenler) insanların hayırlılarıdır.*

İçindeki zayıfların, inciltilmeden haklarını alamadıkları bir cemiyet iflah olmaz" buyurdular."

❑ ÖDÜNÇ VERME

755-6742 ٢٤٣٠ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفٍ الْعَسْقَلَانِيُّ. ثنا يَعْلَىٰ. ثنا سُلَيْمَانُ بْنُ يُسَيْرٍ عَنْ قَيْسِ ابْنِ رُومِيٍّ؛ قَالَ: كَانَ سُلَيْمَانُ بْنُ أُذُنَانٍ يُقْرِضُ عَلْقَمَةَ أَلْفَ دِرْهَمٍ إِلَى عَطَائِه. فَلَمَّا خَرَجَ عَطَاؤُهُ تَقَاضَاهَا مِنْهُ وَاشْتَدَّ عَلَيْهِ فَقَضَاهُ. فَكَأَنَّ عَلْقَمَةَ غَضِبَ. فَمَكَثَ أَشْهُرًا ثُمَّ أَتَاهُ فَقَالَ: أَقْرِضْنِي أَلْفَ دِرْهَمٍ إِلَى عَطَائِي. قَالَ: نَعَمْ. وَكَرَامَةً. يَا أُمَّ عُتْبَةَ! هَلُمِّي تِلْكَ الْخَرِيطَةَ الْمَخْتُومَةَ الَّتِي عِنْدَكِ. فَجَاءَتْ بِهَا. فَقَالَ: أَمَا وَاللهِ انَّهَا لَدَرَاهِمُكَ الَّتِي قَضَيْتَنِي مَا حَرَّكْتُ مِنْهَا دِرْهَمًا وَاحِدًا قَالَ: فَلِلَّهِ أَبُوكَ مَا حَمَلَكَ عَلَى مَا فَعَلْتَ بِي؟ قَالَ: مَا سَمِعْتُ مِنْكَ. قَالَ: مَا سَمِعْتَ مِنِّي؟ قَالَ: سَمِعْتُكَ تَذْكُرُ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «مَا مِنْ مُسْلِمٍ يُقْرِضُ مُسْلِمًا قَرْضًا مَرَّتَيْنِ إِلَّا كَانَ كَصَدَقَتِهَا مَرَّةً».

قَالَ: كَذَلِكَ انْبَأَنِي ابْنُ مَسْعُودٍ.

في الزوائد: هذا إسناده ضعيف. لأن قيس بن روميّ مجهول. وسليمان بن يسير، متفق على تضعيفه.
والحديث قد رواه ابن حبان في صحيحه بإسناد إلى ابن مسعود.

755. (2430) (6742)- *Kays İbnu Rumi* merhum anlatıyor: "Süleyman İbnu Üzünân, Alkame'ye, ödeneği gelme zamanına kadar bin dinar borç vermişti. Ödeneği çıkınca, borcunu ondan istedi ve sert davrandı. O da hemen ödedi, ancak Alkame Süleyman'a kızmıştı. Birkaç ay durup yanına geldi: "Ödeneğim gelinceye kadar bana bin dirhem ver!" dedi. Süleyman yine: "Pekala! Memnuniyetle!" dedi (ve ailesine yönelerek): "Ey Ümmü Utbe! Şu yanındaki mühürlü keseyi getir!" diye seslendi. Kadın keseyi getirdi. Süleyman, Alkame'ye:

"Vallahi işte ödediğin dirhemler! Ben bunlardan tek dirhemi yerinde kımıldatmadım!" dedi. Bunun üzerine Alkame:

"Allah babandan razı olsun. O halde alacağını tahsil için bana olan o kaba davranışın sebebi neydi?" dedi. Süleyman:

"Senden işittiğim hadisler!" cevabını verdi.

"Benden ne işitmiştin?"

"Sen İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'dan naklen Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)*'ın: *"Bir müslümana bir şey iki kere borç olarak veren hiçbir müslüman yoktur ki, onun bu davranışı, o şeyi bir kere sadaka etmiş gibi sevap almasın!"* buyurmuştur.

Bunun üzerine alkame: "Evet, İbnu Mes'ud bana böyle haber vermişti!" diye teyid etti."

756-6743 ٢٤٣١ – حَدَّثَنَا عُبَيْدُاللهِ بْنُ عَبْدِالْكَرِيمِ. ثَنَا هِشَامُ بْنُ خَالِدٍ. ثَنَا خَالِدُ بْنُ يَزِيدَ. وَحَدَّثَنَا أَبُو حَاتِمٍ. ثَنَا هِشَامُ بْنُ خَالِدٍ. ثَنَا خَالِدُ بْنُ يَزِيدَ بْنِ أَبِي مَالِكٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «رَأَيْتُ لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِي عَلَى بَابِ الْجَنَّةِ مَكْتُوباً: الصَّدَقَةُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا. وَالْقَرْضُ بِثَمَانِيَةَ عَشَرَ فَقُلْتُ: يَا جِبْرِيلُ! مَا بَالُ الْقَرْضِ أَفْضَلُ مِنَ الصَّدَقَةِ؟ قَالَ: لأَنَّ السَّائِلَ يَسْأَلُ وَعِنْدَهُ. وَالْمُسْتَقْرِضُ لاَ يَسْتَقْرِضُ إِلاَّ مِنْ حَاجَةٍ».

في الزوائد: في إسناده خالد بن يزيد، ضعفه أحمد وابن معين وأبو داود والنسائي وأبو زرعة والدارقطنيّ وغيرهم.

756. (2431) (6743)- *Enes İbnu Malik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Miraç gecesinde cennetin kapısı üzerinde şu ibarenin yazılı olduğun gördüm: "Sadaka on misliyle mükafaatlandırılacaktır. Ödünç para onsekiz misliyle mükafaatlandırılacaktır." Ben: "Ey Cibril! Ödünç verilen şey ne sebeple sadakadan daha üstün oluyor?" diye sordum. Çünkü dedi, dilenci (çoğu kere) yanında para olduğu halde sadaka ister. Borç isteyen ise, ihtiyacı sebebiyle talepte bulunur."*

757-6744 ٢٤٣٢ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ. حَدَّثَنِي عُتْبَةُ بْنُ حُمَيْدٍ الضَّبِّيُّ، عَنْ يَحْيَىٰ بْنِ أَبِي إِسْحَاقَ الْهُنَائِيِّ؛ قَالَ: سَأَلْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ: الرَّجُلُ مِنَّا يُقْرِضُ أَخَاهُ الْمَالَ فَيُهْدَى لَهُ؟ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِذَا أَقْرَضَ أَحَدُكُمْ قَرْضاً فَأَهْدَى لَهُ، أَوْ حَمَلَهُ عَلَى الدَّابَّةِ، فَلاَ يَرْكَبْهَا وَلاَ يَقْبَلْهُ. إِلاَّ أَنْ يَكُونَ جَرَى بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ قَبْلَ ذٰلِكَ».

في الزوائد: في إسناده عتبة بن حميد الضبيّ، ضعفه أحمد وأبو حاتم. وذكره ابن حبان في الثقات.

ويحيى ابن أبي إسحاق لا يعرف حاله.

757. (2432) (6744)- *Yahya İbnu Ebi İshak el-Hünâî* anlatıyor: "Hz. Enes (radıyallahu anh)'a: "Bizden bir adam (din) kardeşine borç olarak mal verir. Sonra malı alan kimse borç verene bir hediyede bulunur (bu hususta ne dersin?)" diye sordum. Enes bana şu cevabı verdi: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz bir malı borç verse, sonra alan da veren kimseye bir hediye vermek veya bineğine bindirmek istese, sakın o hediyeyi almasın, bineğine de binmesin. Eğer aralarında borç-alıp vermezden önce böyle (dostane) muameleler olmuşsa o başka."*

AÇIKLAMA:

Alimler çoğunluk itibariyle borç veren kimsenin, borç alan kimseden hediye almak hayvanını kullanmak, hatta satacağı mala müşteri olmak gibi, menfaat ifade eden herbir şeyi faiz addederek yasaklamışlardır. Bu yasağı çoğunluk tahrime hamleder. Sadece Hanefiler buna mekruh demiş, borçlunun borcunu öderken aldığından daha iyisini vermesini, hatta hediyede bulunmasını caiz addetmişlerdir. Ancak takvaya uygun olan bunlardan sakınmaktır.

❑ ÖLÜNÜN BORCUNU ÖDEME

758-6745 ٢٤٣٣- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَفَّانُ. ثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ. أَخْبَرَنِي عَبْدُالْمَلِكِ أَبُو جَعْفَرٍ، عَنْ أَبِي نَضْرَةَ عَنْ سَعْدِ بْنِ الأَطْوَالِ؛ أَنَّ أَخَاهُ مَاتَ وَتَرَكَ ثَلاثَمِائَةِ دِرْهَمٍ. وَتَرَكَ عِيَالاً. فَأَرَدْتُ أَنْ أُنْفِقَهَا عَلَى عِيَالِهِ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «إِنَّ أَخَاكَ مُحْتَبَسٌ بِدَيْنِهِ. فَاقْضِ عَنْهُ». فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! قَدْ أَدَّيْتُ عَنْهُ إِلاَّ دِينَارَيْنِ ادَّعَتْهُمَا امْرَأَةٌ وَلَيْسَ لَهَا بَيِّنَةٌ. قَالَ: «فَأَعْطِهَا فَإِنَّهَا مُحِقَّةٌ».

في الزوائد: إسناده صحيح. عبدالملك أبو جعفر ذكره ابن حبان في الثقات. وباقي رجال الإسناد صحيح.

قال: وليس لسعد هذا في الكتب الستة سوى هذا الحديث الواحد.

758. (2433) (6745)- *Said İbnu'l-Atval* (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre "Kardeşi ölmüş ve üçyüz dirhem mal ve geride bakıma muhtaç horanta bırakmıştır. Derki: "Ben bu parayı ailesine harcamayı arzu ettim. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Kardeşin borcundan dolayı hapsedilmişti. Borcunu sen ödeyiver"* buyurdu. Sa'd da: "Ya Resulullah! Ben onun yerine borcunu ödedim. Yalnız bir kadının iddia edip şahitlendiremediği iki dinarı ödemedim" dedi. Bunun üzerine Resul-i Ekrem *(aleyhissalâtu ves-*

selâm) Sa'd'a: *"Sen kadına iddia ettiğini ver. Çünkü kadın gerçeği söy-lemektedir"* buyurdu."

❑ ÜÇ BORCU ALLAH ÖDER

759-6746 ٢٤٣٥- حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنَا رِشْدِينُ بْنُ سَعِيدٍ وَعَبْدُالرَّحْمنِ الْمُحَارِبِيُّ وَأَبُو أُسَامَةَ وَجَعْفَرُ بْنُ عَوْنٍ، عَنِ ابْنِ أَنْعُمٍ؛ قَالَ أَبُو كُرَيْبٍ: وَحَدَّثَنَا وَكِيعٌ عَنْ سُفْيَانَ، عَنِ ابْنِ أَنْعُمٍ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ عَبْدٍ الْمَعَافِرِيِّ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَمْرٍو؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنَّ الدَّيْنَ يُقْضَى مِنْ صَاحِبِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِذَا مَاتَ. إِلاَّ مَنْ يَدِينُ فِي ثَلاَثِ خِلاَلٍ: الرَّجُلُ تَضْعُفُ قُوَّتُهُ فِي سَبِيلِ اللهِ فَيَسْتَدِينُ يَتَقَوَّى بِهِ لِعَدُوِّ اللهِ وَعَدُوِّهِ. وَرَجُلٌ يَمُوتُ عِنْدَهُ مُسْلِمٌ، لاَ يَجِدُ مَا يُكَفِّنُهُ وَيُوَارِيهِ إِلاَّ بِدَيْنٍ. وَرَجُلٌ خَافَ اللهَ عَلَى نَفْسِهِ الْعُزْبَةَ، فَيَنْكِحُ خَشْيَةً عَلَى دِينِهِ. فَإِنَّ اللهَ يَقْضِي عَنْ هَؤُلاَءِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ».

في الزوائد: في إسناده عبدالرحمن بن زياد بن أنعم الشيباني، قاضي إفريقية، وهو ضعيف. ضعفه أحمد وابن معين والنسائي وغيرهم.

759. (2435) (6746)- *Abdullah İbnu Amr* (radıyallahu anhümâ) an-latıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şüphesiz borç sahibi (ödemeden) ölünce, borcu Kıyamet günü ondan alınır. Fakat şu üç sebeple borçlanan kimse bu hükmün dışındadır:*

1) Adamın gücü Allah yolunda (savaşta) zayıflar, o da Allah düşmanına ve kendi düşmanına karşı kuvvetlenmek için borçlanır.

2) Bir adamın yanında bir müslüman ölür, onu kefenleyip gömecek parası olmaz, bu maksatla borçlanır.

3) Bir adam, bekarlık sebebiyle nefsinden Allah'a karşı korku hisseder. Dinine zarar gelir endişesiyle (borçlanarak) evlenir. Allah Teala hazretleri, kıyamet günü, bunların borçlarını kendisi öder."

REHİNELER BÖLÜMÜ

❑ HZ. PEYGAMBERİN ZIRHI REHİNE İDİ

760-6747 ٢٤٣٨ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ عَبْدِالْحَمِيدِ بْنِ بَهْرَامَ، عَنْ شَهْرِ ابْنِ حَوْشَبٍ؛ عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ يَزِيدَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ تُوُفِّيَ وَدِرْعُهُ مَرْهُونَةٌ عِنْدَ يَهُودِيٍّ بِطَعَامٍ.

في الزوائد: في إسناده شهر بن حوشب، وثقه أحمد وابن معين وغيرهما. وضعفه شعبة وأبو حاتم والنسائي وعبدالحميد بن بهرام وثقه أحمد وابن معين وابن المديني وأبو داود وغيرهم.

760. (2438) (6747)- *Esma Bintu Yezid* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, zırhını bir yahudinin yanında bir miktar zahire mukabili rehine bırakılmış olarak vefat etti."

761-6748 ٢٤٣٩ - حَدَّثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ مُعَاوِيَةَ الْجُمَحِيُّ. ثَنَا ثَابِتُ بْنُ يَزِيدَ. ثَنَا هِلاَلُ بْنُ خَبَّابٍ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ مَاتَ وَدِرْعُهُ رَهْنٌ عِنْدَ يَهُودِيٍّ بِثَلاَثِينَ صَاعاً مِنْ شَعِيرٍ.

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

761. (2439) (6748)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vefat ettiği zaman, zırhı otuz sa' arpa mukabili bir yahudiye rehin bırakılmıştı."

❑ REHİN GERİ ALINIR

762-6749 ٢٤٤١ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حُمَيْدٍ. ثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُخْتَارِ عَنْ

إسْحَاقَ بْنِ راشِدٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَعِيـدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «لاَ يَغْلَقُ الرَّهْنُ».

في الزوائد: في إسناده محمد بن حميد الرازي، وإن وثقه ابن معين في الرواية فقد ضعفه في أخرى وضعفه أحمد والنسائي والجوزجاني. وقال ابن حبان: يروى عن الثقات، المقلوبات. وقال ابن معين: كذاب.

762. (2441) 56749)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Rehin, (borcun ödenmesiyle) geri alınabilir."

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadislerinde bir cahiliye geleneğini kaldırmaktadır: Zira o devirde, rehin bırakılan birmal, vadesi içerisinde borç ödenmediği takdirde, borç verenin mülkü olurdu. İslam, rehin malın vadesi içerisinde ödenmeyen borca mukabil temellük edilemeyeceğini teşri etmiştir.

❏ İŞÇİNİN ÜCRETİ

763-6750 ٢٤٤٣- حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيـدِ الدِّمَشْقِيُّ. ثنَا وَهْبُ بْنُ سَعِيـدِ بْنِ عَطِيَّةَ السَّلَمِيُّ. ثنا عَبْدُالرَّحمنِ بْنُ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «أَعْطُوا الأَجِيرَ أَجْرَهُ، قَبْلَ أَنْ يَجِفَّ عَرَقُهُ».

في الزوائد: أصله في صحيح البخاري وغيره، من حديث أبي هريرة. لكن إسناد المصنف ضعيف. وهب بن سعيد وعبدالرحمن بن زيد ضعيفان.

763. (2443) (6750)- *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İşçiye ücretini, teri kurumadan önce veriniz."*

764-6751 ٢٤٤٤- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُصَفَّى الْحِمْصِيُّ. ثنَا بَقِيَّةُ بْنُ الْوَلِيـدِ، عَنْ مَسْلَمَةَ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ سَعِيـــدِ بْنِ أَبِي أَيُّوبَ عَنِ الْحَارِثِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ رَبَاحٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ عُتْبَةَ بْنَ الـنُّدَّرِ يَقُولُ: كُنَّا عِنْدَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَرَأَ طسـم. حَتَّى إِذَا بَلَغَ قِصَّةَ مُوسَىٰ قَالَ: «إِنَّ مُوسَىٰ ﷺ أَجَرَ نَفْسَهُ ثَمَانِيَ سِنِينَ، أَوْ عَشْرًا

عَلى عِفَّةِ فَرْجِهِ وَطَعَامِ بَطْنِه.

في الزوائد: إسناده ضعيف لأن فيه بقية، وهو مدلّس. وليس لبقية هذا عند ابن ماجة سوى هذا الحديث. وليس له شيئ في بقية الكتب الخمسة.

764. (2443) (6751)- *Utbe İbnu'n-Nüber* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında idik. Ta-sin-mim suresini okudu. Hz. Musa (radıyallahu anhümâ)'ın kıssasına gelince: *"Hz. Musa, fercinin iffeti (Hz. Şuayb'ın kızıyla evlenme) ve karnının doyurulması mukabilinde sekiz veya on yıl işçi olarak çalışmayı kabullendi"* buyurdu."

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Kasas suresinin 27-28. ayetlerini açıklamaktadır. Mezkur ayetler mealen şöyledir: *"Kadınların babası "Bana sekiz yıl çalışmana mukabil bu iki kızımdan birini sana nikahlamak istiyorum. Eğer on yıla tamamlarsan o senden bir ikram olur. Ama sana güçlük vermek istemem. İnşaallah beni iyi kimselerden bulacaksın"* dedi..."

765-6752 ٢٤٤٥ – حَدَّثَنَا أَبُو عُمَرَ حَفْصُ بْنُ عَمْرٍو. ثنا عَبْدُالرَّحْمنِ بْنُ مَهْدِيّ. ثَنَا سَلِيمُ بْنُ حَيَّانَ. سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: نَشَأْتُ يَتِيماً، وَهَاجَرْتُ مِسْكِيناً، وَكُنْتُ أَجِيراً لابْنَةِ غَزْوَانَ بِطَعَامِ بَطْنِي وَعُقْبَةِ رِجْلِي. أَحْطِبُ لَهُمْ إِذَا نَزَلُوا. وَأَحْدُو لَهُمْ إِذَا رَكِبُوا فَالْحَمْدُاللهِ الَّذِي جَعَلَ الدِّينَ قِوَاماً، وَجَعَلَ أَبَا هُرَيْرَةَ إِمَاماً.

في الزوائد: إسناده صحيح موقوف. لأن حيان بن بسطام، ذكره ابن حبان في الثقات. ووثقه الدارقطنيّ والذهبيّ وغيرهم. وباقي رجال الإسناد أثبات.

765. (2445) (6752)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Yetim olarak büyüdüm, fakir olarak hicret ettim. Karnımı doyurma ve (yolculuk) sırasında bazan binerek ayağımı dinlendirme nöbeti karşılığında İbnetu Gazvan'a işçi oldum. Konakladıkları vakit onlara odun topluyordum. Bindikleri zamanda develerini yürütmek için ezgi söylerdim. İslam dinini bir nizam, Ebu Hureyre'yi de imam (idareci) kılan Allah'a hamdolsun.

❑ BİR KOVA SU BİR HURMAYA

766-6753 ٢٤٤٦ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِالأَعْلَى الصَّنْعَانِيُّ. ثَنَا الْمُعْتَمِرُ بْنُ

سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِيـــهِ عَنْ حَنَشٍ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: أَصَابَ نَبِيَّ اللهِ ﷺ خَصَاصَةٌ. فَبَلَغَ ذٰلِكَ عَلِيّاً. فَخَرَجَ يَلْتَمِسُ عَمَلاً يُصِيبُ فِيهِ شَيْئاً لِيُقِيتَ بِهِ رَسُولَ اللهِ ﷺ. فَأَتَى بُسْتَانـــاً لِرَجُلٍ مِنَ الْيَهُودِ. فَاسْتَقَـــىٰ لَهُ سَبْعَةَ عَشَرَ دَلْواً. وَكُلُّ دَلْوٍ بِتَمْرَةٍ. فَخَيَّرَهُ الْيَهُودِيُّ مِنْ تَمْرِهِ، سَبْعَ عَشْرَةَ عَجْوَةً. فَجَاءَ بِهَا إِلَى نَبِيِّ اللهِ ﷺ.

في الزوائد: في إسناده حنش، واسمه حسين بن قيس ضعفه أحمد وغيره.

766. (2446) (6753)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a (bir ara) maddi darlık isabet etti. Bu duruma Ali muttali oldu. Hemen çıkıp, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ihtiyacını görecek bir gelir temini için iş aradı.

767-6754 ٢٤٤٧– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا عَبْدُالرَّحْمٰنِ. ثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي حَيَّةَ عَنْ عَلِيٍّ؛ قَالَ: كُنْتُ أَدْلُو الدَّلْوَ بِتَمْرَةٍ. وَأَشْتَرِطُ أَنَّهَا جَلِدَةٌ.

في الزوائد: رجال إسناده ثقات والحديث موقوف. وأبو إسحاق اسمه عمرو بن عبدالله السبيعيّ، اختلط بأخرة، وكان يدلّس وقد رواه بالعنعنة.

767. (2447) (6754)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben bir hurma mukabilinde bir kova su çıkarırdım ve hurmanın iyi, kuru olmasını şart koşardım."

768-6755 ٢٤٤٨– حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْمُنْذِرِ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنِ سَعِيـــدٍ، عَنْ جَدِّهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ مِنَ الأَنْصَارِ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! مَا لِي أَرَى لَوْنَكَ مُنْكَفِئاً؟ قَالَ: «الْخَمْصُ» فَانْطَلَقَ الأَنْصَارِيُّ إِلَى رَحْلِهِ. فَلَمْ يَجِدْ فِي رَحْلِهِ شَيْئـــاً. فَخَرَجَ يَطْلُبُ. فَـــإِذَا هُوَ بِيَهُودِيٍّ يَسْقِي نَخْلاً. فَقَالَ الأَنْصَارِيُّ لِلْيَهُودِيِّ: أَسْقِي نَخْلَكَ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: كُلُّ دَلْوٍ بِتَمْرَةٍ. وَاشْتَرَطَ الأَنْصَارِيُّ أَنْ لاَ يَأْخُذَ خَدِرَةً وَلاَ تَارِزَةً وَلاَ حَشَفَـــةً. وَلاَ يَأْخُذَ إِلاَّ جَلِدَةً. فَاسْتَقَىٰ بِنَحْوٍ مِنْ صَاعَيْنِ. فَجَاءَ بِهِ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ.

في الزوائد: في إسناده عبدالله بن سعيد بن كيسان ضعفه أحمد وابن معين وغيرهما.

768. (2448) (6755)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ensardan bir zat gelip: "Ey Allah'ın Resulü! (Bugün) renginizi niye

değişmiş görüyorum?"diye sordu. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Açlıktan"* buyurdular. Ensarî hemen evine döndü. Ama evinde (ikram edecek) bir şey bulamadı. Yiyecek aramaya çıktı. Derken hurmalık sulayan bir yahudiye rastladı. Yahudiye: "Hurmalığını ben sulayayım ne dersin?" dedi. O da: "Pekala!" dedi. Ensari: "Her kovaya bir hurma!" dedi ve hurmanın içini kararmış, sertleşmiş ve adileşmiş olmamasını şart koştu, iyi hurmadan alacağını söyledi.Sonra iki sa' hurma yapacak miktarda su çıkardı ve aldığı hurmayı Resululah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a getirdi."

❑ ÜÇTE BİRE, DÖRTTE BİR MUZARA'A

769-6756 ٢٤٦٣- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ ثَابِتٍ الْجَحْدَرِيُّ. ثَنَا عَبْدُالْوَهَّابِ عَنْ خَالِدٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ طَاوُسٍ؛ أَنَّ مُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ أَكْرَى الأَرْضَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَأَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ وَعُثْمَانَ، عَلَى الثُّلُثِ وَالرُّبُعِ فَهُوَ يُعْمَلُ بِهِ إِلَى يَوْمِكَ هٰذَا.

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله موثقون. لأن أحمد بن ثابت، قال فيه ابن حبان في الثقات: مستقيم الأمر. قلت: وباقي رجال الإسناد يحتج بهم في الصحيح.

769. (2463) (6756)- *Tavus*'un anlattığına göre: "Muaz İbnu Cebel (radıyallahu anh), Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Ebu Bekr, Hz. Ömer ve Hz. Osman zamanlarında araziyi, (mahsulünü) üçte bir, dörtte bir karşılığında kiraya vermiştir. Bu kiralama işi, (o zamandan) şu günümüze kadar tatbik edilegelmiştir.

❑ HURMA VE ÜZÜM ORTAKLIGI

770-6757 ٢٤٦٧- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ تَوْبَةَ. ثَنَا هُشَيْمٌ عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَىٰ، عَنِ الْحَكَمِ بْنِ عُتَيْبَةَ عَنْ مِقْسَمٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ أَعْطَى خَيْبَرَ أَهْلَهَا عَلَى النِّصْفِ. نَخْلَهَا وَأَرْضَهَا.

في الزوائد: في إسناده الحكم بن عتيبة، قال شعبة: لم يسمع من مقسم إلا أربعة أحاديث. وابن أبي ليلى هذا هو محمد بن عبدالرحمن ضعيف.

770. (2468) (6757)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hayber arazisini, hurmalıklarıyla, tarlalarıyla mahsulün yarısı mukabilinde eski ahalisine (yahudilere müzara'a usulüyle) verdi."

771-6758 ٢٤٦٩ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْمُنْذِرِ. ثنا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ عَنْ مُسْلِمٍ الأَعْوَرِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: لَمَّا افْتَتَحَ رَسُولُ اللهِ ﷺ خَيْبَرَ أَعْطَاهَا عَلَى النِّصْفِ.

في الزوائد: في إسناده مسلم بن كيسان ضعفه أحمد وابن معين وغيرهما.

771. (2469) 56758)- *Hz. Enes İbnu Malik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hayber'i fethedince orayı yarıya ortağa verdi."

Not: Bu bahis daha önce yeterince açıklanmıştır, tekrar etmeyeceğiz.

❑ MÜSLÜMANLAR ÜÇ ŞEYDE ORTAK

772-6759 ٢٤٧٢ - حَدَّثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ خِرَاشِ بْنِ حَوْشَبٍ الشَّيْبَانِيُّ عَنِ الْعَوَّامِ بْنِ حَوْشَبٍ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «الْمُسْلِمُونَ شُرَكَاءُ فِي ثَلَاثٍ: فِي الْمَاءِ وَالْكَلإِ وَالنَّارِ. وَثَمَنُهُ حَرَامٌ».

قَالَ أَبُو سَعِيدٍ: يَعْنِي الْمَاءَ الْجَارِيَ.

في الزوائد: عبدالله بن خراش. قد ضعفه أبو زرعة والبخاريّ وغيرهما. وقال محمد بن عمار الموصلّي: كذاب.

772. (2472) (6759)- *Hz. İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Müslümanlar üç şeyde ortaktırlar: Suda, otta, ateşte. Bunlardan alınacak bedel de haramdır."*

Ebu Said dedi ki: "(Sudan maksad) akarsudur."

773-6760 ٢٤٧٣ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ يَزِيدَ. ثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنِ الأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «ثَلَاثٌ لَا يُمْنَعْنَ: الْمَاءُ وَالْكَلأُ وَالنَّارُ».

في الزوائد: هذا إسناد صحيح. ورجاله موثقون. لأن محمد بن عبدالله بن يزيد أبا يحيى المكيّ، وثقه النسائي وابن أبي حاتم وغيرهما. وباقي رجال الإسناد على شرط الشيخين.

773. (2473) (6760)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Üç şey vardır ki (istenince) vermemezlik edilmez: Su, ot ve ateş."

774-6761 ٢٤٧٤ - حَدَّثَنَا عَمَّارُ بْنُ خَالِدٍ الْوَاسِطِيُّ. ثَنَا عَلِيُّ بْنُ غُرَابٍ، عَنْ

زهير بن مرزوق عن علي بن زيد بن جدعان عن سعيد بن المسيب عن عائشة أنها قالت: يا رسول الله! ما الشيء الذي لا يحل منعه؟ قال: «الماء والملح والنار» قالت: يا رسول الله! هذا الماء قد عرفناه. فما بال الملح والنار؟ قال «يا حميراء! من أعطى ناراً، فكأنما تصدق بجميع ما أنضجت تلك النار. ومن أعطى ملحاً فكأنما تصدق بجميع ما طيب ذلك الملح. ومن سقى مسلماً شربة من ماء، حيث يوجد الماء فكأنما أعتق رقبة. ومن سقى مسلماً شربة من ماء حيث لا يوجد الماء فكأنما أحياها».

في الزوائد: هذا إسناد ضعيف، لضعف علي بن زيد بن جدعان.

774. (2474) (6761)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü!" dedim, verilmemesi caiz olmayan şey nedir?"

"Su, tuz ve ateş!" buyurdular. Ben tekrar: "Ey Allah'ın Resulü dedim. Evet suyu anladık öyledir ama tuz ve ateş niye öyledir?" dedim. Şu cevabı verdi:

"Ey Humeyrâ! Kim (isteyene) ateş verirse , bu ateşin pişirdiği her şeyi tasadduk etmiş gibi sevap kazanır! Kim de tuz verirse, o da bu tuzun tatlandırdığı her şeyi tasadduk etmiş gibi olur. Kim su bulunan yerde bir müslümana bir içimlik su içirirse sanki bir köle azad etmiş gibi olur, suyun bulunmadığı yerde içirirse, onu ihya etmiş gibi olur."

❑ OTA MANİ OLMAK İÇİN SUYA MANİ OLUNMAZ

775-6762 ٢٤٧٩ – حدثنا عبدالله بن سعيد. عبدة بن سليمان عن حارثة عن عمرة، عن عائشة؛ قال رسول الله ﷺ: «لا يمنع فضل الماء، ولا يمنع نقع البئر».

في الزوائد: في إسناده حارثة بن أبي الرجال، ضعفه أحمد وغيره. ورواه ابن حبان في صحيحه بسند فيه ابن إسحاق وهو مدلس.

775. (2479) (6762)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Suyun fazlası esirgenmez. Kuyunun (ihtiyaçtan) artan kısmı da esirgenmez."*

❑ AKARSUYUN KULLANIMINDA SIRA

776-6763 ٢٤٨١ – حدثنا ابراهيم بن المنذر الحزامي. ثنا زكريا بن منظور بن

ثَعْلَبَةَ بْنِ أَبِي مَالِكٍ. حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عُقْبَةَ بْنِ أَبِي مَالِكٍ، عَنْ عَمِّهِ ثَعْلَبَةَ بْنِ أَبِي مَالِكٍ؛ قَالَ: قَضَىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي سَيْلِ مَهْزُورٍ، الْأَعْلَىٰ فَوْقَ الْأَسْفَلِ، يَسْقِي الْأَعْلَىٰ إِلَى الْكَعْبَيْنِ، ثُمَّ يُرْسِلُ إِلَى مَنْ هُوَ أَسْفَلُ مِنْهُ.

في الزوائد: انفرد ابن ماجة بهذا الحديث عن ثعلبة. وليس له شئ في بقية الستة. وفي سنده زكريا بن منظور المدنيّ القاضي، ضعفه أحمد وابن معين وغيرهما.

776. (2481) (6763)- *Salebe İbnu Ebi Malik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mehzur (isimli derenin) suyu (ile arazilerin sulanması sırası) hususunda şu hükmü verdi:

"(Arazisi) yukarıda olan kimse (arazisi) aşağıda olan kimsenin üstündedir (yani önce o sular). Yukarıdaki kimse (arazisini,), su ayak topuklarına varıncaya kadar sular, sonra suyu kendisinden aşağıda olana salıverir."

Derken bir yahudiye ait bir bahçeye uğradı. Adama her kovası bir kuru hurmaya onyedi kova su çıkarıverdi. Yahudi de hurmasından onun için onyedi tane acve (denilen iyi) hurma seçip verdi. Ali (radıyallahu anh) bunları Resulullah'a getirdi."

777-6764 ٢٤٨٣– حَدَّثَنَا أَبُو الْمُغَلِّسِ. ثنا فُضَيْلُ بْنُ سُلَيْمَانَ. ثنا مُوسَىٰ بْنُ عُقْبَةَ، عَنْ إِسْحَاقَ ابْنِ يَحْيَىٰ بْنِ الْوَلِيدِ عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَضَىٰ، فِي شُرْبِ النَّخْلِ مِنَ السَّيْلِ أَنَّ الْأَعْلَىٰ فَالْأَعْلَىٰ يَشْرَبُ قَبْلَ الْأَسْفَلِ، وَيُتْرَكُ الْمَاءُ إِلَى الْكَعْبَيْنِ، ثُمَّ يُرْسَلُ الْمَاءُ إِلَى الْأَسْفَلِ الَّذِي يَلِيهِ، وَكَذَلِكَ حَتَّى تَنْقَضِيَ الْحَوَائِطُ أَوْ يَفْنَىٰ الْمَاءُ.

في الزوائد: في إسناده إسحاق بن يحيى قال ابن عديّ: يروى عن عبادة ولم يدركه. وكذا قال غيره.

777. (2483) (6764)- *Ubade İbnu's-Samit* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hurmalıkların akar su ile sulanmaları hususunda şöyle hükmetti: *"Suyun başından itibaren önce üsttekiler aşağıdakilerden önce sular. Su ökçeye (çıkacak kadar akmaya) bırakılır. Sonra su bitişikteki aşağıya bırakılır. Bahçeler bitinceye veya su tükeninceye kadar böyle yapılır."*

Not: Su bahsi daha önce geçti.

❑ SUYUN TAKSİMİ

778-6765 ٢٤٨٤- حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ. أَنْبَأَنَا أَبُو الْجَعْدِ عَبْدُالرَّحْمنِ بْنُ عَبْدِاللهِ، عَنْ كَثِيرِ بْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ عَوْفٍ الْمُزَنِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «يُبْدَأُ بِالْخَيْلِ يَوْمَ وِرْدِهَا».

في الزوائد: في إسناده عمرو بن عوف، ضعيف. وفيه حفيده كثير بن عبدالله قال الشافعي: ركن من أركان الكذب. وقال أبو داود: كذاب. وقال ابن حبان: روى عن أبيه عن جده نسخة موضوعة لا يحل ذكرها في الكتب. ولا الرواية عنه إلا على جهة التعجب.

778. (2484) (6765)- *Kesir İbnu Abdillah İbni Avf el-Müzenî*'nin dedesi (Amr İbnu Avf) (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sulama gününde önce atlardan başlanmalıdır."*

❑ KUYUNUN HARİMİ

779-6766 ٢٤٨٦- حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ سُكَيْنٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ الْمُثَنَّى. ح وحَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الصَّبَّاحِ. ثَنَا عَبْدُالْوَهَّابِ بْنُ عَطَاءٍ قَالاَ: ثَنَا إِسْمَاعِيلُ الْمَكِّيُّ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مُغَفَّلٍ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «مَنْ حَفَرَ بِئْراً فَلَهُ أَرْبَعُونَ ذِرَاعاً عَطَناً لِمَاشِيَتِهِ».

في الزوائد: مدار الحديث في الإسنادين على إسماعيل بن مسلم المكيّ تركه يحي القطان وابن مهديّ وغيرهما.

779. (2486) 56766)- *Abdullah İbnu Muğaffel* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim (sahipsiz bir arazide) bir kuyu kazarsa, kendi hayvanlarına yatak olmak üzere kırk ziralık mesafe onun olur."*

AÇIKLAMA:

İhtiyaç sebebiyle sahipsiz arazide kuyu kazan kimsenin onu rahat tasarruf edebilmesi için muayen belli bir sahaya hak sahibi olması gerekir. Sadedinde olduğumuz hadis, bunu kırk zira olarak belirler. Bu saha içinde başkası onun izni olmadan tasarrufta bulunamaz. Mesela gelip yeni bir kuyu açamaz, bahçe yapamaz. Kuyuyu kendi arazisi içinde açmışsa böyle bir yatak sahası mevzubahis olamaz, zaten kendisinindir.

Kırk ziralık saha her cihettendir. *Ebu Hanife*'nin fetvası da buna uygundur. Ebu Yusuf ve Muhammed, kuyu suyu deve gücüyle çekilirse bunun harimi altmış ziradır. Şafi'î mezhebine göre kuyunun sahipsiz arazideki harimi, kuyudan su çeken kimsenin duracağı yer, suyun döküleceği yer, biriktirileceği havuz, sulamaya gelecek hayvan sürülerinin su civarında bekletileceği yerler gibi, kuyudan istifade edebilmek için ihtiyaç duyulacak yerlerin tamamıdır. Ancak ihtiyaç duyulan bu yerler başkasının mülkü ise harimi olamaz.

❑ AĞACIN HARİMİ

780-6767 ٢٤٨٨- حَدَّثَنَا عَبْدُ رَبِّهِ بْنُ خَالِدٍ النُّمَيْرِيُّ، أَبُو الْمُغَلِّسِ. ثنا الْفُضَيْلُ بْنُ سُلَيْمَانَ. ثنا مُوسَىٰ بْنُ عُقْبَةَ. أخبرني إِسْحَاقُ بْنُ يَحْيَىٰ بْنِ الْوَلِيدِ، عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَضَى فِي النَّخْلَةِ وَالنَّخْلَتَيْنِ وَالثَّلاَثَةِ لِلرَّجُلِ فِي النَّخْلِ. فَيَخْتَلِفُونَ فِي حُقُوقِ ذَلِكَ. فَقَضَىٰ أَنَّ لِكُلِّ نَخْلَةٍ مِنْ أُولَئِكَ مِنَ الأَسْفَلِ مَبْلَغُ جَرِيدِهَا حَرِيمٌ لَهَا.

في الزوائد: إسناده منقطع ضعيف، لأن إسحاق بن يحيى يروى عن عبادة، ولم يدركه.

780. (2488) (6767)- *Ubade İbnu's-Samit* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir hurma bahçesinde, bir adama ait bir, iki, üç hurma ağacı hususunda hüküm verdi. Bahçe sahibi ile bu birkaç ağacın sahipleri, bahçedeki hakları hususunda ihtilaf etmişlerdi. Aleyhissalâtu vesselâm, bu münferit ağaçlardan her biri için, dipten itibaren dalının uzandığı yere kadar ağacın harimi sayılacağına hükmetti.

781-6768 ٢٤٨٩- حَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ أَبِي الصُّغْدِيِّ. ثنا مَنْصُورُ أَيُّ مُقَيْرٍ ثنا ثَابِتُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْعَبْدِيُّ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «حَرِيمُ النَّخْلَةِ مَدُّ جَرِيدِهَا».

في الزوائد: إسناده ضعيف.

781. (2489) (6768)- *İbnu ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hurma ağacının harimi onun dallarının uzunluğu kadardır."*

❑ AKARINI SATAN, PARASINI MİSLİNE YATIRSIN

782-6769 ٢٤٩٠- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا وَكِيعٌ. ثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ

إبْرَاهِيمَ بْنِ مُهَاجِرٍ، عَنْ عَبْدِالْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ حُرَيْثٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: «مَنْ بَاعَ دَاراً أَوْ عَقَاراً فَلَمْ يَجْعَلْ ثَمَنَهُ فِي مِثْلِهِ كَانَ قَمِناً أَنْ لاَ يُبَارَكَ فِيهِ».

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثنا عُبَيْدُاللّٰهِ بْنُ عَبْدِالْمَجِيدِ. حَدَّثَنِي إسْمَاعِيلُ بْنُ إبْرَاهِيمَ بْنِ مُهَاجِرٍ عَنْ عَبْدِالْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ حُرَيْثٍ عَنْ أَخِيهِ سَعِيدِ بْنِ حُرَيْثٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ مِثْلَهُ.

في الزوائد: ليس لسعيد بن حديث في الكتب الخمسة شئ، ولا للمصنف سوى هذا الحديث.

782. (2490) 56769)- *Sa'id İbnu Hureys* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim bir ev veya akar satıp elde ettiği parayı aynı cins (bir mülk)e yatırmazsa, bu kimse aldığı bedelin hakkında mübarek kılınmamasına müstehak olur."

783-6770 ٢٤٩١ - حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ وَعَمْرُو بْنُ رَافِعٍ قَالاَ: ثنا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ. ثنا أَبُو مَالِكٍ النَّخَعِيُّ عَنْ يُوسُفَ بْنِ مَيْمُونٍ عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ بْنِ حُذَيْفَةَ عَنْ أَبِيهِ حُذَيْفَةَ بْنِ الْيَمَانِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ: «مَنْ بَاعَ دَاراً وَلَمْ يَجْعَلْ ثَمَنَهَا فِي مِثْلِهَا، لَمْ يُبَارَكْ لَهُ فِيهَا».

في الزوائد: في إسناده يوسف بن ميمون. ضعفه أحمد وغيره.

783. (2491) (6770)- *Huzeyfe İbnu'l-Yeman* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim bir ev satar da aldığı parayı emsaline yatırmazsa, o para, kendisine mübarek kılınmaz."

AÇIKLAMA:

Dinimiz gayr-ı menkul emvali satıp menkul emvalde harcamayı teşvik etmemiştir. Gayr-i menkul satıldığı takdirde yine gayr-ı menkule yatırılmalıdır. Bu mallar daha emniyetli, daha garantilidir. Zira çalınmaz, gasbedilmez, israfla istıhlak edilip tez elden tüketilmez.

ŞUF'A BÖLÜMÜ

❑ ARAZİYİ SATIŞTA KOMŞUYA HABER VER

784-6771 ٢٤٩٢ – حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سِنَانٍ وَالْعَلاَءُ بْنُ سَالِمٍ، قَالاَ: ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. أَنْبَأَنَا شَرِيكٌ عَنْ سِمَاكٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «مَنْ كَانَتْ لَهُ أَرْضٌ فَأَرَادَ بَيْعَهَا، فَلْيَعْرِضْهَا عَلَى جَارِهِ».

في الزوائد: إسناده صحيح، رجاله ثقات.

784. (24937 (6771)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir kimsenin arazisi olur da satmak isterse, önce komşusuna arzetsin."*

❑ HUDUD BELİRİRSE ŞUF'A YOK

785-6772 ٢٤٩٧ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ وَعَبْدُالرَّحْمنِ بْنُ عُمَرَ قَالاَ: ثَنَا أَبُو عَاصِمٍ. ثَنَا مَالِكُ ابْنُ أَنَسٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ وَأَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِالرَّحْمنِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَضَى بِالشُّفْعَةِ فِيمَا لَمْ يُقْسَمْ. فَإِذَا وَقَعَتِ الْحُدُودُ فَلاَ شُفْعَةَ.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَمَّادٍ الطِّهْرَانِيُّ. ثَنَا أَبُو عَاصِمٍ عَنْ مَالِكٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ وَأَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ نَحْوَهُ. قَالَ أَبُو عَاصِمٍ: سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ مُرْسَلٌ. وَأَبُو سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ مُتَّصِلٌ.

في الزوائد: هذا إسناد صحيح على شرط البخاري: والحديث قد جاء من حديث جابر في البخاري وغيره.

785. (2497) (6772)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* taksim edilmeyen malda şuf'a hakkı tanıdı. Eğer (taşınamaz mal taksim edilip) hududlar belli olursa artık şuf'a hakkı yoktur.

❑ ŞUF'A TALEBİ

786-6773 ٢٥٠٠ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. مُحَمَّدُ بْنُ الْحَارِثِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِالرَّحمنِ الْبَيْلَمَانِيِّ عَنْ أَبِيـــهِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «الشُّفْعَةُ كَحَلِّ الْعِقَالِ».

في الزوائد: في إسناده محمد بن عبدالرحمن البيلماني، قال فيه ابن عديّ: كل ما يرويه البيلمانيّ فالبلاء فيه منه. وإذا روى عن محمد بن الحارث فهما ضعيفان. وقال: حدث عن أبيه نسخة كلها موضوعة. لا يجوز الاحتجاج به ولا أذكره إلا على وجه التعجب.

786. (2500) (6773)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şuf'a (hakkı) devenin bağlı bulunduğu ipi çözmek gibidir (ipi çözülen deve kaçırıldığı gibi, kullanılmayan şuf'a hakkı da kaçırılır.)"*

787-6774 ٢٥٠١ – حَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيـــدٍ، قَـــالَ: مُحَمَّدُ بْنُ الْحَارِثِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحمنِ الْبَيْلَمَانِيِّ عَنْ أَبِيــهِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لاَ شُفْعَةَ لِشَرِيكٍ عَلَى شَرِيكٍ إِذَا سَبَقَهُ بِالشِّرَاءِ. وَلاَ لِصَغِيرٍ، وَلاَ لِغَائِبٍ».

في الزوائد: في إسناده البيلماني وقد تقدم الكلام فيه في الإسناد قبله.

787. (2501) (6774)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir ortak diğer bir ortaktan önce (üçüncü bir ortağın hissesini şuf'a yoluyla) satın aldığı zaman, diğer ortağın, hisseyi satın alan ortağa karşı şuf'a hakkı yoktur. Büluğ çağına varmamış ortak ve gaib (yani hazır bulunmayan) ortak içinde şuf'a hakkı yoktur."*

AÇIKLAMA:

Şuf'a hakkı ortaklık ve komşuluktan doğan bir haktır. Satılacak bir

malı aynı fiyata komşu veya ortağın alma hakkı vardır, işte bu hakka şuf'a hakkı denir. Son hadiste ifade edilen "çocuk ve gaib şuf'a hakkının olmadığı" meselesini mutlak almamak gerekir. Sahih hadislere dayanan fukaha bazı kayıtlarla hem çocuk ve hem de gaib için şuf'a hakkı olduğunu belirtmişlerdir.

Bu mevzu daha önce geçtiği için açıklama kaydetmiyoruz.

LUKATA (BULUNTULAR) BÖLÜMÜ

❑ YİTİK BULANA HELAL DEĞİL

788-6775 ٢٥٠٢- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ سَعِيدٍ عَنْ حُمَيْدٍ الطَّوِيلِ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ مُطَرِّفِ بْنِ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ الشِّخِّيرِ عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «ضَالَّةُ الْمُسْلِمِ حَرَقُ النَّارِ».

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

788. (25027 (6775)- *Abdullah İbnu's-Sıhhîr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Müslümanın yitirdiği (herşey) ateş alevidir."*

Not: Bu bahsin açıklaması geçti.

KÖLE ÂZÂDI BÖLÜMÜ

❑ MÜDEBBER

789-6776 ٢٥١٤ - حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَلِيُّ بْنُ ظَبْيَانَ عَنْ عُبَيْدِاللهِ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «الْمُدَبَّرُ مِنَ الثُّلُثِ».

قَالَ ابْنُ مَاجَةَ: سَمِعْتُ عُثْمَانَ يَعْنِي ابْنَ أَبِي شَيْبَةَ، يَقُولُ: هَذَا خَطَأٌ. يَعْنِي حَدِيثَ «الْمُدَبَّرُ مِنَ الثُّلُثِ».

قَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ: لَيْسَ لَهُ أَصْلٌ.

في الزوائد: في إسناده عليّ بن ظبيان ضعفه ابن معين وأبو هاشم وغير واحد. وكذبه ابن معين أيضاً. وقال المزّيّ: رواه الشافعيّ عن عليّ بن ظبيان موقوفا. قال: قال عليّ بن ظبيان: كنت أحدّث به مرفوعاً، فقال أصحابنا ليس بمرفوع بل موقوف على ابن عمر فوقفته.

قال الشافعيّ: الحفاظ الذين حدثوه يوقفونه على ابن عمر.

789. (2514) (6776)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Müdebber (efendisi ölünce azad edilecek olan) köle, sülüs (yani sahibinin terekesinin üçte birin)den olmak üzere muteber)dir."*

AÇIKLAMA:

Efendinin *"ben ölünce hürsün"* diye azad olmasını ölüm şartına bağladığı köleye müdebber denir. Bunun hukuki durumu diğerinden ayrıdır, artık satılamaz. Bu hadise göre, adamın geri kalan terekesinin üçte biri bu kölenin diğerine denkse köle hür olur, değilse hür olamaz.

Karşılamadığı takdirde geri kalan kısmı köle tazmin ederek hürriyetine kavuşur. *Mâlik Şafiî* ve cumhurun hükmü böyledir.

❑ ÜMMÜ VELED

790-6777 ٢٥١٥ – حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ وَمُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالاَ: ثَنَا وَكِيعٌ. ثَنَا شَرِيكٌ عَنْ حُسَيْنِ بْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ عُبَيْدِاللهِ بْنِ عَبَّاسٍ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «أَيُّمَا رَجُلٍ وَلَدَتْ أَمَتُهُ مِنْهُ، فَهِيَ مُعْتَقَةٌ عَنْ دُبُرٍ مِنْهُ».

في الزوائد: في إسناده الحسين بن عبدالله بن عبيد الله بن عباس، تركه ابن المدينيّ وغيره. وضعفه أبو حاتم وغيره. وقال البخاري: إنه كان يتهم بالزندقة.

790. (2515) (6777)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kimin cariyesi, kendisinden bir çocuk doğurmuşsa, o cariye (ümmü veled olur) ve kendisinin vefatından sonra hür olur."*

791-6778 ٢٥١٦ – حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُوسُفَ. ثَنَا أَبُو عَاصِمٍ. ثَنَا أَبُو بَكْرٍ يَعْنِي النَّهْشَلِيَّ عَنِ الْحُسَيْنِ ابْنِ عَبْدِاللهِ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: ذُكِرَتْ أُمُّ إِبْرَاهِيمَ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالَ: «أَعْتَقَهَا وَلَدُهَا».

في الزوائد: في إسناده الحسين بن عبدالله وقد تقدم فيه الكلام آنفا.

791. (2516) (6778)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında (oğlu) İbrahim'in annesi zikredilmişti. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Onu, oğlu İbrahim azad etti!"* buyurdular."

792-6779 ٢٥١٧ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى وَإِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ، قَالاَ: ثَنَا عَبْدُالرَّزَّاقِ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ. أَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ؛ أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِاللهِ يَقُولُ: كُنَّا نَبِيعُ سَرَارِيَنَا وَأُمَّهَاتِ أَوْلاَدِنَا وَالنَّبِيُّ ﷺ فِينَا حَيٌّ. لاَ نَرَى بِذَلِكَ بَأْساً.

في الزوائد: إسناده صحيح، رجاله ثقات.

792. (2517) (5779)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* aramızda hayatta iken, cariyelerimizi ve çocuklarımızın annesi olan cariyelerimizi satardık, bunda bir beis görmezdik."

AÇIKLAMA:

Ümmü'l-veledin satılamaması esastır. Bu hususta icma vardır. Alimler, aksi rivayette bulunan sahabilerin bilahare görüşlerinde rücu ederek icmaya katıldıklarını belirtir.

❑ MÜKÂTEBE

793-6780 ٢٥١٩ – حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنَا عَبْدُاللّٰهِ بْنُ نُمَيْرٍ وَمُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ عَنْ حَجَّاجٍ عَنْ عَمْرِو ابْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيـــهِ عَنْ جَدِّهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «أَيُّمَا عَبْدٍ كُوتِبَ عَلَى مِائَةِ أُوقِيَّةٍ، فَأَدَّاهَا إِلاَّ عَشْرَ أُوقِيَّاتٍ فَهُوَ رَقِيقٌ».

في الزوائد: فيه حجاج بن أرطاة وهو مدلس.

793. (2519) (6780)- *Amr İbnu Şu'ayb an ebihi an ceddihi* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kendisiyle yüzyirmi okiyye üzerinden mükâtebe yapılan bir köle , bütün borcunu ödese de on okiyyelik (az bir şey dahi kalsa) o yine köledir."*

794-6781 ٢٥٢٠ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ نَبْهَانَ مَوْلَى أُمِّ سَلَمَةَ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ؛ أَنَّهَا أَخْبَرَتْ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ: «إِذَا كَانَ لإِحْدَاكُنَّ مُكَاتَبٌ، وَكَانَ عِنْدَهُ مَا يُؤَدِّي فَلْتَحْتَجِبْ مِنْهُ».

قَالَ السنديّ: ذكر البيهقيّ عن الشافعي ما يدل على أن الحديث لا يخلو من ضعف، لأن راويه نبهان.

794 (2520) (6781)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Siz kadınlardan birinin mukatebe yaptığı bir köleniz varsa, köleniz ödeyeceği meblağa sahip olduğu andan itibaren onun yanında örtünmeniz (kaç-göç) etmeniz gerekir."*

❑ MAHREMİ KÖLE OLAMAZ

795-6782 ٢٥٢٥ – حَدَّثَنَا رَاشِدُ بْنُ سَعِيـــــــدٍ الرَّمْلِيُّ وَعُبَيْدُ اللّٰهِ بْنُ الْجَهْمِ الأَنْمَاطِيُّ قَالاَ: ثَنَا ضَمْرَةُ ابْنُ رَبِيـــعَةَ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ دِينَارٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «مَنْ مَلَكَ ذَا رَحِمٍ مَحْرَمٍ فَهُوَ حُرٌّ».

في الزوائد: في إسناده من تُكلم فيه.

795. (2525) (6782)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim mahremi bir yakınına malik (olma durumunu kazanır) ise o mahremi hürdür."*

❑ MALI OLAN KÖLE AZAD EDİLMİŞSE

796-6783 ٢٥٣٠ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا سَعِيدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْجَرْمِيُّ. ثَنَا الْمُطَّلِبُ بْنُ زِيَادٍ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ جَدِّهِ عُمَيْرٍ وَهُوَ مَوْلَىٰ ابْنِ مَسْعُودٍ؛ أَنَّ عَبْدَاللّٰهِ قَالَ لَهُ: يَا عُمَيْرُ! إِنِّي أَعْتَقْتُكَ عِتْقاً هَنِيئاً. إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: «أَيُّمَا رَجُلٍ أَعْتَقَ غُلَاماً، وَلَمْ يُسَمِّ مَالَهُ فَالْمَالُ لَهُ». فَأَخْبِرْنِي مَا مَالُكَ؟

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثَنَا الْمُطَّلِبُ بْنُ زِيَادٍ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ؛ قَالَ: قَالَ عَبْدُاللّٰهِ بْنُ مَسْعُودٍ لِجَدِّي. فَذَكَرَ نَحْوَهُ.

في الزوائد: في إسناده إسحاق بن إبراهيم المسعودي قال فيه البخاري: لا يتابع في رفع حديثه. وقال ابن عديّ: ليس له إلا حديثنا. وقال مسلمة: ثقة. وذكره ابن حبان في الثقات. وشيخه عمير، ذكره ابن حبان في الثقات. والمطلب بن زياد وثقه أحمد وابن معين والعجليّ وغيرهم. وباقيهم ثقات.

796. (2530) (6783)- *Abdullah İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh)'ın azadlısı Umeyr'in anlattığına göre: "Abdullah kendisine: "Ey Umeyr! Seni ben, kolay bir azadlama ile azadladım. Zira Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Kim bir köleyi azad eder ve (kölenin elindeki) malını zikretmezse mal kölenin olur!"* dediğini işittim. Sen bana elindeki maldan haber ver (ne kadardır)?"

AÇIKLAMA:

Bu ve benzeri bazı hadislere dayanan bir kısım alimler, kölenin mülk edinebileceğini söylmişlerdir. Ancak aslolan aksidir.

❑ VELED-İ ZİNANIN AZADLISI

797-6784 ٢٥٣١ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا الْفَضْلُ بْنُ دُكَيْنٍ. ثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ زَيْدِ ابْنِ جُبَيْرٍ عَنْ أَبِي يَزِيدَ الضِّنِّيِّ عَنْ مَيْمُونَةَ بِنْتِ سَعْدٍ مَوْلَاةِ النَّبِيِّ ﷺ؛ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ سُئِلَ عَنْ وَلَدِ الزِّنَا. فَقَالَ: «نَعْلَانِ أُجَاهِدُ فِيهِمَا، خَيْرٌ مِنْ

أَنْ أُعْتِقَ وَلَدَ الزِّنَا».

في الزوائد: في إسناده أبو يزيد الضنّي، قال ابن عبدالغني: منكر الحديث. وقال البخاري: مجهول. وكذا قال الذهبي. وقال الدارقطني: ليس بمعروف.

797. (2531) (6784)- *Resulullah*'ın azadlılarından Meymune Bintu Sa'd anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a veled-i zinadan sorulmuştu, şu cevabı verdi: *"Savaşırken giydiğim bir çift ayakkabı veled-i zinayı azad etmemden daha hayırlıdır."*

AÇIKLAMA:

Bazı alimler hadisi, veled-i zinanın kötü hal sahibi olması sebebiyle onu azad etmek suretiyle yapılacak iyiliğin sevabının pek az olacağı şeklinde anlamıştır. Hattabî gibi bazı alimler bu hükmün *"muayyen bir veled-i zina hakkında varid olduğunu"* söylemişlerdir. Bu görüşte olanlar "Zinadan zinayı yapan anne-babanın mesul olduğuna, çocuğun onların fiillerinden masum bulunduğuna" dair rivayetleri gözönüne almış olmalıdır.

HUDUD (AĞIR CEZALAR) BÖLÜMÜ

❑ HADDLERİN TATBİKİ

798-6785 ٢٥٣٧- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ . ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا سَعِيدُ بْنُ سِنَانٍ عَنْ أَبِي الزَّاهِرِيَّةِ عَنْ أَبِي شَجَرَةَ كَثِيرِ بْنِ مُرَّةَ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «إِقَامَةُ حَدٍّ مِنْ حُدُودِ اللهِ خَيْرٌ مِنْ مَطَرِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً، فِي بِلَادِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ».

في الزوائد: في إسناده سعيد بن سنان ضعفه ابن معين وغيره. وقال الدارقطني: يضع الحديث.

798. (2537) (6785)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah'ın hadd cezalarından birinin yerine getirilmesi Allah'ın beldelerinde kırk gece yağan yağmurdan daha hayırlıdır."*

799-6786 ٢٥٣٩- حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ. ثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ. ثَنَا الْحَكَمُ بْنُ أَبَانَ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ جَحَدَ آيَةً مِنَ الْقُرْآنِ فَقَدْ حَلَّ ضَرْبُ عُنُقِهِ. وَمَنْ قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ فَلَا سَبِيلَ لِأَحَدٍ عَلَيْهِ إِلَّا أَنْ يُصِيبَ حَدّاً فَيُقَامَ عَلَيْهِ».

في الزوائد: هذا إسناد ضعيف، فيه حفص بن عمر العربيّ القرح ضعفه ابن معين وأبو حاتم والنسائي وابن عديّ والدارقطني. ووثقه ابن أبي حاتم.

799. (2539) (6586)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kur'an'dan tek bir ayeti inkar edenin boynunu vurmak helal olur. Kim "La ilahe illallahu vahdehu lâ şerike leh ve enne Muhammeden abduhu ve Resuluhu (Allah birdir,*

ortağı yoktur, Muhammed onun kulu ve elçisidir)" derse hiç kimsenin ona dokunma yetkisi yoktur. Ancak, bir hadd suçu işlerse, ona cezası verilir."

800-6787 ٢٥٤٠- حَدَّثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ سَالِمٍ الْمَفْلُوجُ. ثنا عُبَيْدَةُ بْنُ الأَسْوَدِ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ الْوَلِيدِ عَنْ أَبِي صَادِقٍ عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ نَاجِدٍ عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ؛ قَالَ: رَسُولُ اللهِ ﷺ: «أَقِيمُوا حُدُودَ اللهِ فِي الْقَرِيبِ وَالْبَعِيدِ. وَلاَ تَأْخُذْكُمْ فِي اللهِ لَوْمَةُ لاَئِمٍ».

في الزوائد: هذا إسناد صحيح على شرط ابن حبان فقد ذكر جمع رواته، في ثقاته.

800. (2540) (6787)- *Ubade İbnu's-Samit* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*buyurdular ki: *"Siz Allah'ın hadd cezalarını (akrabalık ve diğer hususlarda size) yakın olan hakkında da uzak olan hakkında da tatbik edin. Allah'ın hükmünü uygulamaktan sizi hiçbir ayıplayıcının ayıplaması alıkoymasın."*

AÇIKLAMA:

Hadd cezaları bizzat nasslarla tesbit edilen cezalardır. Bunların tatbiki hem adaleti sağlar, hem de içtimai hayatı nizam içinde tutar. Ayet-i kerimede "kısasta sizin için hayat var" buyrulmuştur. İslam'a göre içtimai hayatın baş dinamiği adaletir. Bu sebeple onun gerçekleşmesinin ifadesi olan haddin uygulanmasını, Resulullah, kırk gece aralıksız yağan hareketli yağmurdan daha hayırlı olduğunu ifade etmiştir. Hududun uygulanması hususunda akraba-yabancı, zengin-fakir, avam-havas, müslim-gayr-i müslim ayırımı yapılmamalıdır. Kınayanların kınamasında aldırış edilmemelidir. Resulullah bu son ifadesiyle, İslami hududun tatbikatını medeniliğe aykırı bulacak nesillerin geleceğini haber vermiş olmaktadır.

❑ ŞÜPHE VARSA HADD UYGULANMAZ

801-6788 ٢٥٤٥- حَدَّثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ الْجَرَّاحِ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْفَضْلِ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «ادْفَعُوا الْحُدُودَ مَا وَجَدْتُمْ لَهُ مَدْفَعاً».

في الزوائد: في إسناده إبراهيم بن الفضل المخزومي ضعفه أحمد وابن معين والبخاري وغيرهم.

801. (2545) (6788)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hadd cezasını defedebil-*

diğiniz müddetçe defedin (suçun sübutunu zedeleyen delilleri esas alarak uygulamaktan kaçının.)"

802-6789 ٢٥٤٦- حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُثْمَانَ الْجُمَحِيُّ. ثَنَا الْحَكَمُ ابْنُ أَبَانَ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «مَنْ سَتَرَ عَوْرَةَ أَخِيهِ الْمُسْلِمِ سَتَرَ اللهُ عَوْرَتَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. وَمَنْ كَشَفَ عَوْرَةَ أَخِيهِ الْمُسْلِمِ كَشَفَ اللهُ عَوْرَتَهُ حَتَّى يَفْضَحَهُ بِهَا فِي بَيْتِهِ».

في الزوائد: في إسناده محمد بن عثمان بن صفوان الجمحي، قال فيه أبو حاتم: منكر الحديث، ضعيف الحديث. وقال الدارقطني: ليس بقويّ. وذكره ابن حبان في الثقات. وباقي رجال الإسناد ثقات.

802. (2546) (6789)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim müslüman kardeşinin ayıbını örterse, Kıyamet günü Allah da onun ayıbını örter. Kim de müslüman kardeşinin ayıbını açarsa Allah da onun ayıbını açıp evinin içinde bile rezil eder."*

AÇIKLAMA:

Alimler, örtülmesi teşhir edilmemesi gereken ayıpları bir daha dönüp yapılmayacak şahsi kusurlar olarak yorumlamışlardır. Değilse herkesi ilgilendiren kötülükleri, cürümleri işleyen kimselere müdahale etmek, vazgeçmediği takdirde ilgililere şikayet etmek yasaklanmış olan gıybet değildir, bilakis herkese terettüp eden emr-i bil-ma'ruf ve nehy-i anil-münker vazifesidir. Şu halde ayıbının örtülmesine müteallik hadisler kötülüklerle mücadeleye engel yapılmamalıdır.

❑ HADD CEZASINDA ŞEFAAT OLMAZ

803-6790 ٢٥٤٨- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ نُمَيْرٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ طَلْحَةَ بْنِ رُكَانَةَ عَنْ أُمِّهِ عَائِشَةَ بِنْتِ مَسْعُودِ بْنِ الأَسْوَدِ عَنْ أَبِيهَا؛ قَالَ: لَمَّا سَرَقَتِ الْمَرْأَةُ تِلْكَ الْقَطِيفَةَ مِنْ بَيْتِ رَسُولِ اللهِ ﷺ، أَعْظَمْنَا ذَلِكَ. وَكَانَتِ امْرَأَةً مِنْ قُرَيْشٍ. فَجِئْنَا إِلَى النَّبِيِّ ﷺ نُكَلِّمُهُ. وَقُلْنَا: نَحْنُ نَفْدِيهَا بِأَرْبَعِينَ أُوقِيَّةً. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «تُطَهَّرُ خَيْرٌ لَهَا» فَلَمَّا سَمِعْنَا لِينَ قَوْلِ

رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ، أَتَيْنَا أُسَامَةَ فَقُلْنَا: كَلِّمْ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ. فَلَمَّا رَأَى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ
ذلكَ قَامَ خَطِيباً فَقَالَ: «مَا إِكْثَارُكُمْ عَلَيَّ فِي حَدٍّ مِنْ حُدُودِ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ وَقَعَ عَلَى
أَمَةٍ مِنْ إِمَاءِ اللّٰهِ؟ وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ! لَوْ كَانَتْ فَاطِمَةُ ابْنَةُ رَسُولِ اللّٰهِ نَزَلَتْ
بِالَّذِي نَزَلَتْ بِهِ، لَقَطَعَ مُحَمَّدٌ يَدَهَا».

في الزوائد: في إسناده محمد بن إسحاق وهو مدلس.

803. (2548) (6790)- *Mes'ud İbnu'l-Esved* (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Fatıma isimli) kadın Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın evinden kadifeyi çalınca biz bunu büyük bir hadise olarak değerlendirdik. Kadın Kureyş'ten (tanınmış) birisiydi. Lehinde konuşmak üzere Resulullah'a geldik: "Biz onun cezasına mukabil kırk okiyyelik fidye verelim" dedik. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Cezasını çekerek temizlenmesi onun için daha hayırlıdır"* buyurdular. Biz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sözündeki yumuşaklığı görünce, Üsame'ye geldik ve: "Git, kadın lehine Resulullah'a konuş (da eli kesilmesin)" dedik. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hali görünce (sertleşti ve) hutbe irad etmek üzere ayağa kalktı, şöyle söyledi: *"Aziz ve celil olan Allah'ın cariyelerinden bir cariyeye terettüp eden Allah'ın haddlerinden birini (tatbik etmemem için) üzerimde niye bu kadar ısrar ediyorsunuz? Muhammed'in nefsini kudret elinde tutan Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun! Eğer o kadının tenezzül ettiği şeye (hırsızlığa) Muhammed'in kızı Fatıma tenezzül etseydi Muhammed (hiç çekinmeden) onun elini mutlaka keserdi."*

Not: Bu hadisenin açıklaması geçti.

❑ KÖTÜLÜĞÜ ALENİ YAPAN

804-6791 ٢٥٥٩ – حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا زَيْدُ بْنُ يَحْيَىٰ بْنِ
عُبَيْدٍ. ثَنَا اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ عُبَيْدِ اللّٰهِ بْنِ أَبِي جَعْفَرٍ عَنْ أَبِي الْأَسْوَدِ عَنْ عُرْوَةَ عَنِ
ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «لَوْ كُنْتُ رَاجِماً أَحَداً بِغَيْرِ بَيِّنَةٍ لَرَجَمْتُ
فُلَانَةَ. فَقَدْ ظَهَرَ مِنْهَا الرِّيبَةُ فِي مَنْطِقِهَا وَهَيْئَتِهَا وَمَنْ يَدْخُلُ عَلَيْهَا».

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

804. (2559) (6791)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"(Zina suçu sebebiyle) her-*

hangi birini şahitsiz olarak recmetseydim, falan kadını recmederdim. Çünkü onun konuşmasından vaziyetinden ve yanına girip çıkanlardan dolayı ciddi bir şüphe hasıl olmuştur."

❑ CARİYEYE HADD TATBİKİ

805-6792 ٢٥٦٦– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رُمْحٍ قَالَ: أَنْبَأَنَا اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ عَمَّارِ بْنِ أَبِي فَرْوَةَ؛ أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ مُسْلِمٍ حَدَّثَهُ أَنَّ عُرْوَةَ حَدَّثَهُ أَنَّ عَمْرَةَ بِنْتَ عَبْدِالرَّحْمَنِ حَدَّثَتْهُ، أَنَّ عَائِشَةَ حَدَّثَتْهَا؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «إِذَا زَنَتِ الأَمَةُ فَاجْلِدُوهَا. فَإِنْ زَنَتْ فَاجْلِدُوهَا. فَإِنْ زَنَتْ فَاجْلِدُوهَا. فَإِنْ زَنَتْ فَاجْلِدُوهَا. ثُمَّ بِيعُوهَا وَلَوْ بِضَفِيرٍ».

وَالضَّفِيرُ الْحَبْلُ.

في الزوائد: في إسناده عمار بن أبي فروة، وهو ضعيف كما ذكره البخاري وغيره. وذكره ابن حبّان في الثقات.

805. (2566) (6792)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cariye zina ederse sopalayın, yine zina yaparsa yine sopalayın, yine zina yaparsa yine sopalayın, yine zina yaparsa yine sopalayın, sonra onu, (bu halini belirterek) bir örgü (ip) bedeliyle de olsa satın!"*

❑ YAŞLI VE HASTAYA HADD GEREKİR

806-6793 ٢٥٧٤– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ نُمَيْرٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ الأَشَجِّ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ بْنِ سَهْلِ بْنِ حُنَيْفٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ؛ قَالَ: كَانَ بَيْنَ أَبْيَاتِنَا رَجُلٌ مُخْدَجٌ ضَعِيفٌ. فَلَمْ يُرَعْ إِلاَّ وَهُوَ عَلَى أَمَةٍ مِنْ إِمَاءِ الدَّارِ يَخْبُثُ بِهَا. فَرَفَعَ شَأْنَهُ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ. فَقَالَ: «اجْلِدُوهُ ضَرْبَ مِائَةِ سَوْطٍ» قَالُوا: يَا نَبِيَّ اللهِ! هُوَ أَضْعَفُ مِنْ ذَلِكَ. لَوْ ضَرَبْنَاهُ مِائَةَ سَوْطٍ مَاتَ. قَالَ «فَخُذُوا لَهُ عِثْكَالاً فِيهِ مِائَةُ شِمْرَاخٍ، فَاضْرِبُوهُ ضَرْبَةً وَاحِدَةً».

حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ وَكِيعٍ. ثنَا الْمُحَارِبِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ عَبْدِاللَّهِ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ بْنِ سَهْلٍ عَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ نَحْوَهُ.

في الزوائد: مدار الإسناد على محمد بن إسحاق وهو مدلس. وقد رواه بالعنعنة.

806. (2574) (6793)- *Said İbnu Sa'd İbnu Ubâde* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Evlerimiz arasında vücut yapısı noksan ve zayıf bir adam vardı. (Bir gün) mahallenin cariyelerinden biriyle kötü vaziyette aniden yakalandı. Bunun üzerine (babam) Sa'd İbnu Ubade durumunu Aleyhissalâtu vesselâm'a duyurdu. "Yüz sopa vurun!" emrettiler. Halk: "Ey Allah'ın Resulü! O buna zayıftır, buna dayanamaz, yüz sopa vurulursa ölür!" dediler. Efendimiz: *"Öyleyse, onun için yüz saçaklı bir hurma dalı alın ve ona dal ile bir kere vurun!"* buyurdular."

AÇIKLAMA:

Bu hadis, hadd cezasına dayanamayacak durumda olan hasta suçlu için takip edilecek usulü göstermektedir. *İbnu'l-Hümam,* cezası recmedilmek olan yani bekar olmayan bir hasta zina edecek olsa, cezanın hemen uygulanacağını belirtir. *"Çünkü der, zaten öldürülmesi gerekirdi."* Bu sebeple hastalık hali cezanın uygulanmasına mani değil. Eğer hasta zani, bekarsa iyileşinceye kadar hadd cezası uygulanmaz. Çünkü onun cezası sopalanmaktır, öldürülmek değil. Hasta iken sopalanmak ölümüne sebebiyet verebilir. Eğer bu kimse iyileşmeyecek bir hastalığa tutulmuşsa veya bünyesi zayıfsa, hem Hanefiler hem de Şafiîler sadedinde olduğumuz hadis mucibince, yüz dalcığı bulunan bir hurma dalı ile bir defa vurulacağına hükmeder. Her dalcık vücuduna değmelidir, bu vacibtir. Bu sebeple dal, hurma dalında olduğu gibi yaygın olmalıdır.

❑ MALINI MÜDAFAA EDERKEN ÖLEN ŞEHİTTİR

807-6794 ٢٥٨١ - حَدَّثَنَا الْخَلِيلُ بْنُ عَمْرٍو. ثنَا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ. ثنَا يَزِيدُ بْنُ سِنَانٍ الْجَزَرِيُّ عَنْ مَيْمُونِ بْنِ مِهْرَانَ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «مَنْ أُتِيَ عِنْدَ مَالِهِ، فَقُوتِلَ فَقَاتَلَ فَقُتِلَ، فَهُوَ شَهِيدٌ».

في الزوائد: في إسناده يزيد بن سنان التميمي، أبو فرة الرهاويّ ضعفه أحمد وغيره.

807. (2581) (6794)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kimin malının yanına*

(gasbetmek veya çalmak için) gidilir, bu maksatla mal sahibiyle mukatele edilir ve mal sahibi öldürülürse, o kimse şehit olur."

808-6795 ٢٥٨٢– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا أَبُو عَامِرٍ. ثَنَا عَبْدُالعَزِيزِ بْنُ الْمُطَّلِبِ عَنْ عَبْدِاللّٰهِ ابْنِ الْحَسَنِ عَنْ عَبْدِالرَّحْمٰنِ الأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «مَنْ أُرِيدَ مَالُهُ ظُلْماً فَقُتِلَ، فَهُوَ شَهِيدٌ».

في الزوائد: إسناده حسن لقصور درجته عن أهل الحفظ والإتقان.

808. (2582) (6795)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kimin malı zulüm yoluyla elinden alınmak istenir ve bu yolda öldürülürse, o kimse şehittir."*

Not: Malını müdafaa ederken öldürülme mevzuunda açıklama geçti.

❑ HIRSIZA HADD

809-6796 ٢٥٨٦– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا أَبُو هِشَامٍ الْمَخْزُومِيُّ. ثَنَا وُهَيْبٌ. ثَنَا أَبُو وَاقِدٍ عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «تُقْطَعُ يَدُ السَّارِقِ فِي ثَمَنِ الْمِجَنِّ».

في الزوائد: في إسناده أبو واقد، وهو ضعيف. ضعفه غير واحد وأصل الحديث في الصحيحين وغيرهما. من حديث عائشة وأبي هريرة وابن عمر رضي الله عنهم.

809. (2586) (6796)- *Amr İbnu Sa'd*'ın babası (Sa'd İbnu Ebi Vakkas) (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"(Üç dirhemlik) kalkan değerinde bir malın çalınmasıyla hırsızın eli kesilir.

Not: Elin kesilmesini gerektiren nisabla ilgili açıklama geçti.

❑ KÖLE ÇALARSA

810-6797 ٢٥٩٠– حَدَّثَنَا جُبَارَةُ بْنُ الْمُغَلِّسِ. ثَنَا حَجَّاجُ بْنُ تَمِيمٍ عَنْ مَيْمُونِ بْنِ مِهْرَانَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ عَبْداً مِنْ رَقِيقِ الْخُمُسِ سَرَقَ مِنَ الْخُمُسِ. فَرُفِعَ ذٰلِكَ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ. فَلَمْ يَقْطَعْهُ وَقَالَ: «مَالُ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ، سَرَقَ بَعْضُهُ بَعْضاً».

في الزوائد : في إسناده جبارة وهو ضعيف.

810. (2590) (6797)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Humusa ait kölelerden biri humus malından çalıştı. Bu hadise Resulullah'a haber verildi. Hırsızın elini kesmedi. *"(Hepsi de) Allah Teala hazretlerinin malıdır, bazısı bazısını çalmıştır"* buyurdular."

❑ YANKESİCİ

811-6798 ٢٥٩٢- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَــى. ثنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَاصِمِ بْنِ جَعْفَرٍ الْمِصْرِيُّ. ثنَا الْمُفَضَّلُ ابْنُ فَضَالَةَ عَنْ يُونُسَ بْنِ يَزِيدَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِالرَّحْمنِ بْنِ عَوْفٍ، عَنْ أَبِيــهِ؛ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «لَيْسَ عَلَى الْمُخْتَلِسِ قَطْعٌ».

في الزوائد : رجال إسناده موثقون.

811. (2592) (6798)- *Abdurrahman İbnu Avf* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Muhtelis (yankesici) kimseye el kesme cezası verilmez."*

❑ MEYVE VE SEBZEDE EL KESİLMEZ

812-6799 ٢٥٩٣- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنَا سَعْدُ بْنُ سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيُّ عَنْ أَخِيهِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لَا قَطْعَ فِي ثَمَرٍ وَلَا كَثَرٍ».

في الزوائد : في إسناده عبدالله بن سعيد المقبريّ وهو ضعيف.

812. (2594) (5799)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ne meyve sebebiyle ne de semer (denen hurma göbeği) hırsızlığı sebebiyle el kesilmez."*

AÇIKLAMA:

Alimler semer kelimesinin yaş meyve manasına kullanılmasını gözönüne alarak meyveyi çalana el kesme cezasının verilemeyeceğine hükmetmiştir. *Ebu Hanife* "ağacın üzerinde olsun, kesilip toplanmış olsun yaş meyve hırsızlığından kimsenin elinin kesilmeyeceğine" hükmetmiştir. Ayrıca etleri, sütleri ve meşrubatıda yaş meyveye kıyaslanmıştır. Ama diğer alimler bütün bu maddelerin muhafaza edilecekleri yerlere konduktan sonra çalınması halinde el kesileceğine hükmetmişlerdir.

❑ MESCİDDE HADD UYGULANMAZ

813-6800 ٢٦٠٠ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رُمْحٍ. أَنْبَأَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ لَهِيعَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَجْلَانَ؛ أَنَّهُ سَمِعَ عَمْرَو بْنَ شُعَيْبٍ يُحَدِّثُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ نَهَى عَنْ إِقَامَةِ الْحَدِّ فِي الْمَسَاجِدِ.

في الزوائد: في إسناده ابن لهيعة، وهو ضعيف مدلس. ومحمد بن عجلان مدلس أيضا.

813. (2600) (680)- *Amr İbnu Şu'ayb an ebihi an ceddihi* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mescidlerde hadd uygulanmasını yasakladı."

❑ TA'ZİR

814-6801 ٢٦٠٢ - حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ. ثَنَا عَبَّادُ بْنُ كَثِيرٍ عَنْ يَحْيَىٰ ابْنِ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لاَ تَعْزِرُوا فَوْقَ عَشَرَةِ أَسْوَاطٍ».

في الزوائد: في إسناده عباد بن كثير الثقفيّ، قال أحمد بن حنبل: روى أحاديث كذبٍ لم يسمعها. وقال البخاري: تركوه. وكذا قال غير واحد.

814. (2602) (6801)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"On kamçıdan fazla ta'zir cezası vermeyin."*

AÇIKLAMA:

Ta'zir cezası haddlerin dışındaki suçlara verilen cezadır. Pek çok çeşitleri vardır. Bunun miktarı, hangi suça hangisinin tatbik edileceği devlet reisine bırakılmıştır. Bu hususlarda geniş açıklamalar geçti.

❑ ERKEK KARISINI YABANCI İLE YAKALARSA

815-6802 ٢٦٠٦ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ دَلْهَمٍ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ قَبِيصَةَ بْنِ حُرَيْثٍ عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْمُحَبِّقِ؛ قَالَ: قِيلَ لأَبِي ثَابِتٍ سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ حِينَ نَزَلَتْ آيَةُ الْحُدُودِ وَكَانَ رَجُلاً غَيُوراً: أَرَأَيْتَ لَوْ أَنَّكَ وَجَدْتَ مَعَ

امْرَأَتِكَ رَجُلاً أَيَّ شَيْءٍ كُنْتَ تَصْنَعُ؟ قَالَ: كُنْتُ ضَارِبَهُمَا بِالسَّيْفِ. أَنْتَظِرُ حَتَّى أَجِيءَ بِأَرْبَعَةٍ؟ إِلَى مَا ذَاكَ قَدْ قَضَى حَاجَتَهُ وَذَهَبَ. أَوْ أَقُولُ: رَأَيْتُ كَذَا وَكَذَا. فَتَضْرِبُونِي الْحَدَّ وَلاَ تَقْبَلُوا لِي شَهَادَةً أَبَداً. قَالَ فَذَكَرَ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: «كَفَى بِالسَّيْفِ شَاهِداً». ثُمَّ قَالَ «لاَ. إِنِّي أَخَافُ أَنْ يَتَتَابَعَ فِي ذَلِكَ السَّكْرَانُ وَالْغَيْرَانُ».

قَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ يَعْنِي ابْنَ مَاجَةَ: سَمِعْتُ أَبَا زُرْعَةَ يَقُولُ: هَذَا حَدِيثُ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدٍ الطَّنَافِسِيِّ. وَفَاتَنِي مِنْهُ.

في الزوائد: في إسناده قبيصة بن حريث بن قبيصة. قال البخاري: في حديثه نظر. وذكره ابن حبان في الثقات. وباقي رجال الإسناد موثقون.

815. (2606) (6802)- *Seleme İbnu'l-Muhabbık* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Haddlerle ilgili; ayet nazil olunca, ksıkanç bir adam olan Ebu Sâbit, Sa'd İbnu Ubâde'ye: "Sen hanımınla bir adamı yakalasan ne yapacağını zannedersin?" denildi.

"Kılıncımı her ikisine de vurur (gebertirim)! Dört tane şahit getirmemi mi bekleyeceğim? O vakte kadar herif işini tamamlar ve gider bile veya "Şöyle bir vak'a gördüm deyip de bana hadd vurmalarını ve ebediyen şahitlikten de düşmemi göze alacağım?" diye cevap verdi. Ravi der ki: "Onun bu sözleri Resulullah'a haber verildi. Aleyhissalâtu vesselâm (önce): "Kılınç şahid olarak yeterlidir" dedi ise de, sonra: *"Hayır! Sarhoşun ve kıskancın bu işte birbirini takip etmelerinden korkarım!"* buyurdular."

AÇIKLAMA:

Hadis, karısını zina halinde yakalayan erkeğin ne yapacağı hususunda aydınlatmaktadır. Her ikisini de öldürürüm" diyen *Sa'd İbnu Ubâde'* nin davranışın önce tasvip eden Resulullah, bilahare bunun kötüye kullanılacağını belirterek bu kararından rücu etmiştir. Bu durumda kişiye düşen, mahkemeye başvurmaktır. İddia sahibi iddiasına dört erkek şahit getirmediği takdirde, müla'aneye başvurulur. Zina halinde karısını veya erkeği öldürme yetkisi kimseye verilmemiştir. Bu cezayı mahkeme verir. Böyle bir öldürmede bulunan kişinin durumu ihtilaflıdır. Zina hadisesini ispatlayamazsa cinayet suçuyla yargılanır, isbatlarsa kendisine düşmeyen işi yapmaktan dolayı tazir edilir. *"Erkek veya kadının geçmişi lekeli ise veya tabip muayenesiyle zinaya hükmedilirse, katil kocaya ölüm cezası verilmez"* diyen fakih de olmuştur.

❑ ÖLEN BABASININ HANIMIYLA EVLENEN

816-6803 ٢٦٠٨ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِالرَّحْمٰنِ ابْنُ أَخِي الْحُسَيْنِ الْجُعْفِيِّ. ثَنَا يُوسُفُ بْنُ مَنَازِلَ التَّمِيمِيُّ. ثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ إِدْرِيسَ عَنْ خَالِدِ بْنِ أَبِي كَرِيمَةَ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ قُرَّةَ عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: بَعَثَنِي رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ إِلَى رَجُلٍ تَزَوَّجَ امْرَأَةَ أَبِيهِ أَنْ أَضْرِبَ عُنُقَهُ وَأُصَفِّيَ مَالَهُ.

في الزوائد: إسناده صحيح.

816. (2608) (6803)- *Muaviye İbnu Kurre* (radıyallahu anh) babası (Kurre İbnu İyas)dan naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni, babasının hanımıyla evlenmiş olan bir adama göndererek boynunu vurmamı ve malını müsadere etmemi emretti."

❑ YABANCIYI BABA DİYE İDDİA EDEN

817-6804 ٢٦٠٩ – حَدَّثَنَا أَبُو بِشْرٍ. بَكْرُ بْنُ خَلَفٍ. ثَنَا ابْنُ أَبِي الضَّيْفِ. ثَنَا عَبْدُاللّٰهِ بْنُ عُثْمَانَ ابْنِ خُثَيْمٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «مَنِ انْتَسَبَ إِلَى غَيْرِ أَبِيهِ، أَوْ تَوَلَّى غَيْرَ مَوَالِيهِ، فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللّٰهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ».

في الزوائد: في إسناده ابن أبي الضيف، لم أر لأحد فيه كلاما، لابجرح ولا بتوثيق. وباقي رجال الإسناد على شرط مسلم.

817. (2609) (6804)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim, kendisini babasından başkasına nisbet ederse (yani onun oğlu olduğunu söylerse) veya mevlasından birini mevla (efendi) edinirse, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti üzerine olsun.*

818-6805 ٢٦١١ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ. أَنْبَأَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَبْدِالْكَرِيمِ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ عَمْرٍو؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «مَنِ ادَّعَىٰ إِلَى غَيْرِ أَبِيهِ لَمْ يَرِحْ رَائِحَةَ الْجَنَّةِ وَإِنَّ رِيحَهَا لَيُوجَدُ مِنْ مَسِيرَةِ خَمْسِمِائَةِ عَامٍ».

في الزوائد: إسناده صحيح لأن محمد بن الصبّاح هو أبو جعفر الجرجانيّ التاجر. قال فيه ابن معين: لا

بأس به. وقال أبو حاتم: صالح الحديث. وذكره ابن حبان في الثقات. وباقي رجال الإسناد لا يُسأل عن حالهم لشهرتهم.

818. (2611) (6805)- *Abdullah İbnu Amr* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim (kendisine) babasından başkasını (baba diye) iddia ederse cennetin kokusunu hiç duymayacaktır. Halbuki onun kokusu beşyüz yıl uzaklıkta bulunup (hissedilir)."*

Not: Neseb bahsi daha önce açıklandı.

❑ KABİLEDEN BİRİNİ İNKAR EDEN

819-6806 ٢٦١٢- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. ثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ. ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ. ح وَحَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ حَيَّانَ. أَنْبَأَنَا عَبْدُالْعَزِيزِ ابْنُ الْمُغِيرَةِ؛ قَالاَ: ثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ عَقِيلِ بْنِ طَلْحَةَ السَّلَمِيِّ عَنْ مُسْلِمِ بْنِ هَيْضَمٍ عَنِ الأَشْعَثِ بْنِ قَيْسٍ؛ قَالَ: أَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ فِي وَفْدِ كِنْدَةَ وَلاَ يَرَوْنِي إِلاَّ أَفْضَلَهُمْ. فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَلَسْتُمْ مِنَّا؟ فَقَالَ: «نَحْنُ بَنُو النَّضْرِ بْنِ كِنَانَةَ لاَ نَقْفُو أُمَّنَا وَلاَ نَنْتَفِي مِنْ أَبِينَا».

قَالَ، فَكَانَ الأَشْعَثُ بْنُ قَيْسٍ يَقُولُ: لاَ أُوتَى بِرَجُلٍ نَفَى رَجُلاً مِنْ قُرَيْشٍ مِنَ النَّضْرِ ابْنِ كِنَانَةَ، إِلاَّ جَلَدْتُهُ الْحَدَّ.

في الزوائد: هذا إسناد صحيح. رجاله ثقات. لأن عقيل بن طلحة، وثقه ابن معين والنسائي. وذكره ابن حبان في الثقات. وباقي رجال الإسناد على شرط مسلم.

819. (2612) (6806)- *Eş'as İbnu Kays* anlatıyor: "Kinde heyeti içerisinde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a geldim. Heyet mensupları beni kendilerinden üstün görürlerdi. Bu sebeple: "Ey Allah'ın Resulü! Bizde değil misiniz?" dedim.

"Biz, Benî Nadr İbni Kinânedeniz, anamızı iffetsizlikle itham etmeyiz ve babalarımıza olan nisbetimizi reddetmeyiz!" buyurdular."

Ravi devamla der ki: "Eş'as İbn Kays derdi ki: "Kureyşli birinin, Nadr İbnu Kinâne'den olduğunu reddeden biri bana getirilse, ona mutlaka (iftira etti diye) hadd celdesi tatbik ederim."

AÇIKLAMA:

1- Dinimiz nesebe son derece ehemmiyet vermiştir. Birçok fıkhî ahkam neseb bağına dayanır. Bu sebeple nesebin inkarı, neseblerin böylece karıştırılması pekçok haramların işlenmesine, hukukun karışmasına sebeptir. Bu sebeple nesebini inkar haramdır ve *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* öylelerini en ağır bir lanetle lanetlemiştir.

2- Daha önce bizzat kaydettiğimiz üzere, "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın 21 göbek ecdadı bilinmektedir. Bu şecere sahih hadisle sabittir. *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın sahih hadisle sabit olan ecdadlarından biri de *Nadr İbnu Kinâne*'dir. Bu sebeple hadisin ravisi *Eşâs İbnu Kays*, kesin bir üslupla Kureyşe mensup bir adamın *Nadr İbnu Kinane*'ye mensup olduğunu inkar edecek kimseye hadd-i kazf (seksen değnek) uygulayacağını söylemiştir.

❑ **MUHANNİS**

820-6807 ٢٦١٣ – حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ أَبِي الرَّبِيعِ الْجُرْجَانِيُّ. أَنْبَأَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ. أَخْبَرَنِي يَحْيَى ابْنُ الْعَلَاءِ؛ أَنَّهُ سَمِعَ بِشْرَ بْنَ نُمَيْرٍ؛ أَنَّهُ سَمِعَ مَكْحُولاً يَقُولُ: إِنَّهُ سَمِعَ يَزِيدَ بْنَ عَبْدِاللّٰهِ؛ أَنَّهُ سَمِعَ صَفْوَانَ بْنَ أُمَيَّةَ قَالَ: كُنَّا عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ. فَجَاءَ عَمْرُو بْنُ مُرَّةَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ! إِنَّ اللّٰهَ قَدْ كَتَبَ عَلَيَّ الشِّقْوَةَ. فَمَا أُرَانِي أُرْزَقُ إِلَّا مِنْ دُفِّي بِكَفِّي. فَأْذَنْ لِي فِي الْغِنَاءِ فِي غَيْرِ فَاحِشَةٍ. فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ «لَا آذَنُ لَكَ وَلَا كَرَامَةَ وَلَا نُعْمَةَ عَيْنٍ. كَذَبْتَ أَيْ عَدُوَّ اللّٰهِ! لَقَدْ رَزَقَكَ اللّٰهُ طَيِّباً حَلَالاً، فَاخْتَرْتَ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ عَلَيْكَ مِنْ رِزْقِهِ مَكَانَ مَا أَحَلَّ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ لَكَ مِنْ حَلَالِهِ. وَلَوْ كُنْتُ تَقَدَّمْتُ إِلَيْكَ لَفَعَلْتُ بِكَ وَفَعَلْتُ. قُمْ عَنِّي وَتُبْ إِلَى اللّٰهِ. أَمَا إِنَّكَ إِنْ فَعَلْتَ بَعْدَ التَّقْدِمَةِ إِلَيْكَ ضَرَبْتُكَ ضَرْباً وَجِيعاً وَحَلَقْتُ رَأْسَكَ مُثْلَةً وَنَفَيْتُكَ مِنْ أَهْلِكَ وَأَحْلَلْتُ سَلَبَكَ نُهْبَةً لِفِتْيَانِ أَهْلِ الْمَدِينَةِ».

فَقَامَ عَمْرٌو، وَبِهِ مِنَ الشَّرِّ وَالْخِزْيِ مَا لَا يَعْلَمُهُ إِلَّا اللّٰهُ.

فَلَمَّا وَلَّى قَالَ النَّبِيُّ ﷺ «هٰؤُلَاءِ الْعُصَاةُ. مَنْ مَاتَ مِنْهُمْ بِغَيْرِ تَوْبَةٍ حَشَرَهُ اللّٰهُ عَزَّ

وَجَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَمَا كَانَ فِي الدُّنْيَا مُخَنَّثاً عُرْيَاناً لاَ يَسْتَتِرُ مِنَ النَّاسِ بِهُدْبَةٍ، كُلَّمَا قَامَ صُرِعَ».

في الزوائد: في إسناده بشر بن البصريّ، قال فيه يحيى القطان: كان ركناً من أركان الكذب. وقال أحمد: ترك الناس حديثه، وكذا قال غيره. ويحيى بن العلاء، قال أحمد: يضع الحديث. وقريب منه ما قال غير.

820. (2613) (6807)- *Safvan İbnu Ümeyye* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında idik. Derken Amr İbnu Mürre (radıyallahu anh) geldi ve:

"Ey Allah'ın Resulü! Allah bana musibet takdir etmiştir. Çünkü ben elimle def çalmaktan başka bir yolla rızıklanacağımı zannetmiyorum. Öyleyse bana fuhşa ait olmayan şarkı hususunda izin verin" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm şu cevapta bulundu: *"Hayır! Sana izin veremem, bunda bir hayır, bir rıza yoktur. Sen yalan söyledin ey Allah'ın düşmanı! Allah seni temiz ve helal şeylerle rızıklandırdı, sen ise (kendi iradenle) aziz ve celil olan Allah'ın rızkından sana helal kıldıkları yerine, Allah'ın rızkından sana haram kıldığı rızkı ihtiyar ettin. Eğer bu yasaklama hükmünü daha önce sana ulaştırmış olsaydım şimdi sana hak ettiğin cezayı verirdim. Yanımdan kalk ve Allah'a tevbe et. Bilesin bu yasaktan sonra (eski işini) yaparsan seni acı bir şekilde döveceğim ve ibret olsun diye saçını traş edeceğim, seni ailenden alıp sürgüne göndereceğim. Senin üstün başında taşıdığın varlığını Medine gençlerine ganimet olarak helal kılacağım."*

Ravi der ki: "Amr, (Resulullah'ın bu talimatından sonra, öyle fena ve rüsvay bir vaziyette kalktı ki, bunun derecesini ancak Allah bilir.

O çekip gidince Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Bunlar asilerdir. Böyleleri tevbe etmeden ölürse, aziz ve celil olan Allah onları, Kıyamet günü, dünyada oldukları üzere muhannes (kadınlaşmış), çıplak ve insanlara karşı bir ince yaprakla olsun örtülmemiş vaziyette haşredecektir, ayağa kalktıkça yere yıkılacaklardır.*

AÇIKLAMA:

İbnu Mace bu hadisi muhannes (kadınlaşan erkek)lerle ilgili babta kaydetmiştir, zaafı şiddetli olan rivayetlerdendir, ancak muhanneslerin teliniyle ilgili sahih rivayetler vardır. Muhanneslerle ilgili açıklama daha önce yapıldığı için tekrar etmeyeceğiz. Rivayetteki üslubun, bildiğimiz sahih hadislerinkine olan farklılığı dikkatleri çekmiş olmalı.

DİYETLER BÖLÜMÜ

❑ MÜSLÜMANI ZULMEN ÖLDÜREN

821-6808 ٢٦١٨- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي خَالِدٍ عَنْ عَبْدِالرَّحْمنِ بْنِ عَائِذٍ عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ الْجُهَنِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «مَنْ لَقِيَ اللَّهَ لاَ يُشْرِكُ بِهِ شَيْئاً لَمْ يَتَنَدَّ بِدَمٍ حَرَامٍ دَخَلَ الْجَنَّةَ».

في الزوائد: إسناده صحيح. إن كان عبدالرحمن بن عائذ الأزديّ سمع من عقبة بن عامر. فقد قيل: إن روايته عنه مرسلة.

821. (2618) (6808)- *Ukbe İbnu Amir el-Cüheni* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim hiçbir şirk koşmadan ve haram bir kana da bulaşmadan Allah'a kavuşursa (önünde sonunda) cennete girecektir."

822-6809 ٢٦١٩- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا مَرْوَانُ بْنُ جَنَاحٍ عَنْ أَبِي الْجَهْمِ الْجُورَجَانِيِّ عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «لَزَوَالُ الدُّنْيَا أَهْوَنُ عَلَى اللَّهِ مِنْ قَتْلِ مُؤْمِنٍ بِغَيْرِ حَقٍّ».

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله موثقون. وقد صرح الوليد بالسماع فزالت تهمة تدليسه. والحديث في رواية غير البراء أخرجه غير المصنف أيضا.

822. (2618) (6809)- *Bera İbnu Âzib* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Şüphesiz dünyanın yok olması, Allah Teala nezdinde, bir mü'minin haksız yere öldürülmesinden daha ehvendir"* buyurdular."

AÇIKLAMA:

Bu hadis, bir mü'min haksız yere öldürmenin ne kadar şen'î bir cinayet olduğunu insanların kavramaları maksadını gütmektedir. Zira, insanlar nazarında son derece azametli ve ehemmiyetli gözüken yer küresinin Allah nezdindeki ehemmiyeti, bir mü'mine karşı işlenen cinayetin yanında küçük kalmaktadır. Mü'minin hukuku bundan ehemmiyetli olunca, bu onun, hayat hakkında riayetin fevkalade büyük bir ehemmiyet taşıdığı idrak edilir.

823-6810 ٢٦٢٠- حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ رَافِعٍ. ثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ أَعَانَ عَلَى قَتْلِ مُؤْمِنٍ بِشَطْرِ كَلِمَةٍ لَقِيَ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ مَكْتُوبٌ بَيْنَ عَيْنَيْهِ: آيِسٌ مِنْ رَحْمَةِ اللهِ».

في الزوائد: في إسناده يزيد بن أبي زياد، بالغوا في تضعيفه، حتى قيل كأنه حديث موضوع.

823. (2620) (6810)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim bir mü'mini öldürmeye yarım kelime kadar yardım etse, iki gözün arasına "Allah'ın rahmetinden ümidsizdir" yazılı olduğu halde Allah Teala hazretlerinin huzuruna çıkacaktır."

❑ KISAS NEREDE YOK?

824-6811 ٢٦٣٦- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ وَعَمَّارُ بْنُ خَالِدٍ الْوَاسِطِيُّ. ثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ عَنْ دَهْثَمِ بْنِ قُرَّانَ. حَدَّثَنِي نَمْرَانُ بْنُ جَارِيَةَ عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّ رَجُلاً ضَرَبَ رَجُلاً عَلَى سَاعِدِهِ بِالسَّيْفِ فَقَطَعَهَا مِنْ غَيْرِ مَفْصِلٍ. فَاسْتَعْدَى عَلَيْهِ النَّبِيَّ ﷺ. فَأَمَرَ لَهُ بِالدِّيَةِ. فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنِّي أُرِيدُ الْقِصَاصَ. فَقَالَ: «خُذِ الدِّيَةَ. بَارَكَ اللهُ لَكَ فِيهَا». وَلَمْ يَقْضِ لَهُ بِالْقِصَاصِ.

في الزوائد: في إسناده دهثم بن قُرّان اليماني، ضعفه أبو داود، وقال: ليس لجارية عند المصنف سوى هذا الحديث، وليس له شئ في بقية الكتب.

824. (2636) (6811)- *Cariye İbnu Zafar* (radıyallahu anh) anlatıyor:

"Bir adam bir başkasının ön kolunu bir kılıç vurarak mafsal olmayan bir yerden koparıp attı. Kolu koparılan adam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a müracaatla kolunu kesenden hakkını almasını istedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kolu kesilene diyet ödemeyi emretti. Adam: "Ey Allah'ın Resulü! Ben kısas istiyorum" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Diyetini al, Allah diyeti hakkında mübarek kılacaktır"*buyurdular ve kısasa hükmettiler."

825-6812 ٢٦٣٧- حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنَا رِشْدِينُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ صَالِحٍ عَنْ مُعَاذِ بْنِ مُحَمَّدٍ الأَنْصَارِيِّ عَنِ ابْنِ صُهْبَانَ عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِالْمُطَّلِبِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لاَ قَوَدَ فِي الْمَأْمُومَةِ وَلاَ الْجَائِفَةِ وَلاَ الْمُنَقِّلَةِ».

في الزوائد: في إسناده رشدين بن سعد المصري، أبو الحجاج، المهرّي ضعفه جماعة. واختلف فيه كلام أحمد قمرّة ضعّفه ومرّة قال: أرجو أنه صالح الحديث.

825. (2637) (6812)- *Abbas İbnu Abdilmuttalib* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ne me'mune (beyin zararına ulaşan yara)da, ne câife (bedenin iç kısmına ulaşan yara)da, ne de münakkıla (kemiği kırıp yerinden kaydıran yara)da kısas vardır. (Yani başkasını bu çeşit yaralarla yaralayan kimseye kısas uygulanmaz, diyet alınır)."*

AÇIKLAMA:

Belirtilen me'mune, münakkile, câife çeşidine giren yaralar için kısas yapılmaz. Çünkü, aynı miktarda yara açmak mümkün değildir. Bunlara diyet takdir edilir. Me'mune ve câife denen yaralar için tam diyetin (100 deve) üçte biri takdir edilmiştir. Münakkile denen yaraların diyeti 15 devedir.

❑ KAFİRİN DİYETİ

826-6813 ٢٦٤٤- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ عَبْدِالرَّحْمنِ بْنِ عَيَّاشٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِي عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَضَى أَنَّ عَقْلَ أَهْلِ الْكِتَابَيْنِ نِصْفُ عَقْلِ الْمُسْلِمِينَ، وَهُمُ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى.

في الزوائد: إسناده حسن، لقصوره عن درجة الصحيح. لأن عبدالرحمن بن عياش، لم أر من ضعّفه ولا من وثقه. وعمرو بن شعيب عن جده مختلف فيه.

826. (2644) (6813)- *Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihi* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ehl-i kitap onlan yahudi ve hıristiyanların diyetinin müslümanların diyetinin yarısı olduğuna hükmetti.

AÇIKLAMA:

Bu hadis, zımmilerin diyetinin, müslümanların diyetinin yarısı olduğunu söylüyor ise de, bu mevzudaki başka nasslar sebebiyle: Hanefilere göre zımmilerin diyeti müslümanlarınki kadardır. Şafiî'lere göre zımmilerin diyeti müslümanların diyetinin üçte biri kadardır. Malikilere göre Yahudi ve hıristiyanların diyeti müslümanların diyetinin yarısı kadardır. Hanbelilere göre yahudi veya hıristiyan kasten öldürülmüşse tam diyet, sehven öldürülmüşse yarım diyet ödenir.

❑ KATİL MAKTULE VARİS OLAMAZ

827-6814 ٢٦٤٦- حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ وَعَبْدُاللهِ بْنُ سَعِيدٍ الْكِنْدِيُّ قَالاَ: ثَنَا أَبُو خَالِدٍ الأَحْمَرُ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ؛ أَنَّ أَبَا قَتَادَةَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي مُدْلِجٍ قَتَلَ ابْنَهُ فَأَخَذَ مِنْهُ عُمَرُ مِائَةً مِنَ الإِبِلِ. ثَلاثِينَ حِقَّةً وَثَلاثِينَ جَذَعَةً وَأَرْبَعِينَ خَلِفَةً. فَقَالَ: أَيْنَ أَخُو الْمَقْتُولِ؟ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «لَيْسَ لِقَاتِلٍ مِيرَاثٌ».

في الزوائد: إسناده حسن.

827. (2646) (6814)- *Amr İbnu Şuayb* anlatıyor: "Beni Mudlic'ten bir adam oğlunu öldürmüştü. Hz. Ömer ondan (diyet olarak) yüz deve aldı. Otuz hıkka (beş yaşına basmış dişi deve) otuz ceze'a (döt yaşına basmış dişi deve) ve kırk da halifa (hamile deve). Sonra: "Maktul'ün kardeşi nerededir? Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan: *"Katile (maktulün malından) varis olma hakkı yoktur" dediğini işittim"* dedi."

AÇIKLAMA:

Hanefiler ve *Şafiîler* ve fakihlerin ekserisi bu hadisi esas alarak: "Katil öldürdüğü kimseye varis olamaz, kasten de, yanlışlıkla da öldürmüş olsa, malına da diyetine de" demişlerdir. Malik ve birkısım fakihler "yanlışlıkla öldüren, maktulün malına varis olur, diyetine olamaz" demiştir.

Hanefiler, Şafiî'ler ve Hanbeliler: "Adam oğlunu öldürdüğü için kısas edilmez" demiştir.

Mâlikiler, "baba oğlunu yatırıp boğazlarsa veya aç susuz hapsedip ölümüne sebep olursa kısas edilir, değilse edilmez" demiştir.

❑ DİŞİN DİYETİ

828-6815 ٢٦٥١ – حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْبَالِسِيُّ. ثنَا عَلِيُّ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ شَقِيقٍ. ثنَا أَبُو حَمْزَةَ الْمَرْوَزِيُّ. ثنَا يَزِيدُ النَّحْوِيُّ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ؛ أَنَّهُ قَضَى فِي السِّنِّ خَمْساً مِنَ الإِبِلِ.

في الزوائد: إسناده صحيح.

828. (2651) (6815)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir diş için diyet olarak beş deve hükmetti."

❑ PARMAKLARIN DİYETİ

829-6816 ٢٦٥٣ – حَدَّثَنَا جَمِيلُ بْنُ الْحَسَنِ الْعَتَكِيُّ. ثنَا عَبْدُالأَعْلَىٰ. ثنَا سَعِيدٌ عَنْ مَطَرٍ عَنْ عَمْرِو ابْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «الأَصَابِعُ سَوَاءٌ كُلُّهُنَّ. فِيهِنَّ عَشْرٌ عَشْرٌ مِنَ الإِبِلِ».

في الزوائد: إسناده حسن.

829. (2653) (6816)- *Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihi* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Parmakların hepsi diyette eşittirler. Herbirine onar deve diyet vardır."*

❑ HÜR KÖLEYE KARŞI ÖLDÜRÜLÜR MÜ?

830-6817 ٢٦٦٤ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثنَا ابْنُ الطَّبَّاعِ. ثنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ أَبِي فَرْوَةَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ حُنَيْنٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَلِيٍّ. وَعَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ؛ قَالَ: قَتَلَ رَجُلٌ عَبْدَهُ عَمْداً مُتَعَمِّداً. فَجَلَدَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ مِائَةً. وَنَفَاهُ سَنَةً. وَمَحَا سَهْمَهُ مِنَ الْمُسْلِمِينَ.

في الزوائد: في إسناده إسحاق بن عبدالله بن أبي فروة وهو ضعيف. وإسماعيل بن عياش.

830. (2664) (6817)- *Amr İbnu Şu'ayb an ebihi an ceddihi* (radıyallahu

anhümâ) anlatıyor: "Bir adam kölesini kasten ve taammüden öldürdü. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu adama yüz sopa ile celde tatbik etti ve bir yıl da sürgüne gönderdi ve müslümanların (hisselerinin içinden onun) hissesini sildi."

AÇIKLAMA:

Ebu Hanife'ye göre hür kimse kendi kölesini öldürürse kısas edilmez, başkasının kölesini öldürürse kısas edilir. *Mâlik* ve *Şafiî*'ye göre hür, ne kendi kölesi ne de başkasının kölesi sebebiyle kısas edilmez.

❑ KISAS KILIÇLA YAPILIR

831-6818 ٢٦٦٧- حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُسْتَمِرِّ الْعُرُوقِيُّ. ثنا أَبُو عَاصِمٍ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِي عَازِبٍ عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «لاَ قَوَدَ إِلاَّ بِالسَّيْفِ».

في الزوائد: في إسناده جابر الجعفيّ، وهو كذّاب.

831. (2667) (6818)- *Nu'man İbnu Beşir* ve *Ebi Bekre* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kısas (cezası) ancak kılıçla icra edilir."

❑ HERKES KENDİ CİNAYETİNDEN SORUMLU

832-6819 ٢٦٧٠- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا عَبْدُاللهِ بْنُ نُمَيْرٍ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ. ثنا جَامِعُ بْنُ شَدَّادٍ عَنْ طَارِقٍ الْمُحَارِبِيِّ؛ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَتَّى رَأَيْتُ بَيَاضَ إِبْطَيْهِ يَقُولُ: «أَلاَ لاَ تَجْنِي أُمٌّ عَلَى وَلَدٍ. أَلاَ لاَ تَجْنِي أُمٌّ عَلَى وَلَدٍ».

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

832. (2670) (6819)- *Tarık el-Muharibî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı koltuk altlarının beyazlığı görülecek kadar kollarını kaldırıp şöyle dediğini işittim: *"Bilesiniz hiçbir anne oğlunun günahından sorumlu tutulmaz. Bilesiniz hiçbir anne oğlunun günahından sorumlu tutulmaz."*

833-6820 ٢٦٧١- حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ رَافِعٍ. ثنا هُشَيْمٌ عَنْ يُونُسَ عَنْ حُصَيْنِ بْنِ

أبي الْحُرِّ عَنِ الْخَشْخَاشِ الْعَنْبَرِيِّ؛ قَالَ: أتيتُ النَّبِيَّ ﷺ ومَعِي ابْنِي. فَقَالَ: «لاَ تَجْنِي عَلَيْهِ وَلاَ يَجْنِي عَلَيْكَ».

في الزوائد: إسناده كلهم ثقات. إلا أن هشيما كان يدلس. وليس للخشخاش سوى هذا الحديث الموجود عند ابن ماجة. وليس له في بقية الأصول الخمسة.

833. (2671) (6820)- *Haşhaş el-Anberî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Beraberimde oğlum olduğu halde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelmiştim. Bilvesile: *"Sen oğlunun günahından sorumlu tutulmazsın, o da senin günahından sorumlu tutulmaz"* buyurdular."

834-6821 ٢٦٧٢– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ عُبَيْدِ بْنِ عَقِيلٍ. ثنا عَمْرو بْن عَاصِمٍ. ثَنَا أَبُو الْعَوَّامِ الْقَطَّانُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُحَادَةَ عَنْ زِيَادِ بْنِ عِلاَقَةَ عَنْ أُسَامَةَ بْنِ شَرِيكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لاَ تَجْنِي نَفْسٌ عَلَى أُخْرَى».

في الزوائد: إسناده صحيح. محمد بن عبدالله ذكره ابن حبان في الثقات. وقال النسائي: لا بأس به. وأبو العوّام القطّان، اسمه عمران بن داود، وثقه الجمهور. وباقي رجال الإسناد على شرط الشيخين.

834. (2672) (6821)- *Üsame İbnu Şerik* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hiç kimse başka birinin günahından mesul olmaz."*

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadislerde aynı manayı değişik üslublarla tekrar etmektedir. Maksad ferdi sorumluluğu zihinlerde iyice tesbittir. Çünkü cahiliye sisteminde ferdi sorumluluk yoktu, kabilevi müşterek sorumluluk vardı. Bir ferde karşı cinayet yoktu, ferdin mensub olduğu kabileye karşı cinayet vardı. Cani tek de değildi, cinayeti işleyen kimsenin bütün kabilesi suçlu ve mücrim idi. İntikam failden alınmaz, kabilesinin herhangi bir ferdinden alınabilirdi. *Resulullah* tebliğinin ilk gününden itibaren hep ferdi sorumluluk uhrevi sorumluluk duygusunu yerleştirmeye gayret göstermiştir. Kişi şahsiyetini büyük ölçüde ferdi sorumlulukla bulacaktı.

❑ HEDER OLAN (TAZMİN EDİLMEYEN) ZARARLAR

835-6822 ٢٦٧٤– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا خَالِدُ بْنُ مُخْلَدٍ. ثَنَا كَثِيرُ

بْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ عَوْفٍ، عَنْ أَبِيـــهِ عَنْ جَدِّهِ؛ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «الْعَجْمَاءُ جَرْحُهَا جُبَارٌ وَالْمَعْدِنُ جُبَارٌ».

في الزوائد: في إسناده كثير بن عبدالله ضعفه أحمد وابن معين. وقال أبو داود: كذّاب. وقال الإمام الشفعيّ: هو ركن من أركان الكذب، وقال ابن عبدالله: مجمع على ضعفه.

835. (2674) (6822)- *Amr İbnu Avf* anlatıyor: "Resulullah (aleyhis-salâtu vesselâm): *"Acma (yani dilsiz hayvan)ın verdiği zarar hederdir. Maden ocağında uğranılan zarar da hederdir"* buyurdular.

836-6823 ٢٦٧٥- حَدَّثَنَا عَبْدُ رَبِّهِ بْنُ خَالِدٍ النُّمَيْرِيُّ. ثنا فُضَيْلُ بْنُ سُلَيْمَانَ. حَدَّثَنِي مُوسَىٰ بْنُ عُقْبَةَ. حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ يَحْيَىٰ بْنِ الْوَلِيدِ عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ؛ قَالَ: قَضَى رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنَّ الْمَعْدِنَ جُبَارٌ، وَالْبِئْرَ جُبَارٌ، وَالْعَجْمَاءَ جَرْحُهَا جُبَارٌ. وَالْعَجْمَاءُ الْبَهِيمَةُ مِنَ الأَنْعَامِ وَغَيْرِهَا. وَالْجُبَارُ هُوَ الْهَدَرُ الَّذِي لاَ يُغَرَّمُ.

في الزوائد: إسناده ثقات. إلا أن إسحاق بن يحيى لم يدرك عبادة. قاله الترمذي وغيره.

836. (2674) (6822)- *Ubâde İbnu's-Sâmit* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle hükmetti: *"Madende uğranılan zarar hederdir, kuyunun sebep olduğu zarar hederdir, dilsizin (hayvanın) sebep olduğu zarar hederdir."*

Acma: Deve, sığır davar (koyun-keçi) ve başka hayvan manasınadır. Cübâr tazmini olmayan, ödettirilmeyen zarardır, heder de denir.

Not: Bu bahisle ilgili açıklama geçti.

❑ KASAME

837-6824 ٢٦٧٨- حَدَّثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ سَعِيدٍ. ثنا أَبُو خَالِدٍ الأَحْمَرُ عَنْ حَجَّاجٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيـــهِ عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ حُوَيِّصَةَ وَمُحَيِّصَةَ ابْنَيْ مَسْعُودٍ؛ وَعَبْدَاللهِ وَعَبْدَالرَّحْمَنِ ابْنَيْ سَهْلٍ. خَرَجُوا يَمْتَارُونَ بِخَيْبَرَ. فَعُدِيَ عَلَى عَبْدِاللهِ، فَقُتِلَ. فَذُكِرَ ذَلِكَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالَ: «تُقْسِمُونَ وَتَسْتَحِقُّونَ؟» فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! كَيْفَ نُقْسِمُ وَلَمْ نَشْهَدْ؟ قَالَ «فَتُبَرِّئُكُمْ يَهُودُ؟» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! إِذاً تَقْتُلُنَا. قَالَ فَوَدَاهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ مِنْ عِنْدِهِ.

في الزوائد : في إسناده حجاج بن أرطاة وهو مدلس.

837. (2678) (6824)- *Amr İbnu Şu'ayb an ebihi an ceddihi* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Mes'ud'un oğulları Huvayyısa ve Muhayyısa ile Sehl' in oğulları Abdullah ve Abdurrahman Hayber'den yiyecek temin etmek maksadıyla (Medine'den çıkıp gittiler. Orada Abdullah'a saldırıp öldürdüler. Durum Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a haber verilmişti. *"(Abdullah'ın arkadaşlarına: "Onun Hayber Yahudileri tarafından öldürüldüğüne yemin ederseniz diyete) müstehak olursunuz!"* buyurdular. Onlar: "Ey Allah'ın Resulü! Görmediğimiz şey hususunda nasıl yemin edelim!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Öyle ise yahudiler yemin ederek isnat ettiğiniz suçtan beraet ederler"* buyurdu. Onlar: "Ey Allah'ın Resûlü! (Yahudiler, yemin etmekle berâet edebilince) bizi öldürürler" dediler. Neticede maktulün diyetini, *Aleyhissalâtu vesselâm* kendi nezdinden karşıladı."

Not: Bu hadise Kasame bahsinde açıklandı.

❑ MÜSLE YAPILAN KÖLE HÜRDÜR

838-6825 ٢٦٧٩- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ قَالَ: ثَنَا عَبْدُالسَّلَامِ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ أَبِي فَرْوَةَ عَنْ سَلَمَةَ بْنِ رَوْحِ بْنِ زِنْبَاعٍ عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّهُ قَدِمَ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَقَدْ خَصَى غُلَامًا لَهُ. فَأَعْتَقَهُ النَّبِيُّ ﷺ بِالْمُثْلَةِ.

في الزوائد : في إسناده ضعف لضعف إسحاق بن أبي فروة.

838. (2679) (6825)- *Zinba (Ebu Ravh)* (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına gelmişti. *Aleyhissalâtu vesselâm,* onun kölesini hadımlaştırdığını öğrenince köleyi müslem (işkence) sebebiyle azad etti."

AÇIKLAMA:

Müsle, işkence manasına gelir. Hakaret ve eziyet etmek maksadıyla burun, kulak kesmek, göz oymak gibi davranışlara hep müsle denir, hür kimsenin köleye yaptığı bu çeşit işkenceler sebebiyle kısas yapılıp yapılamayacağı ihtilaflı mevzulardandır. Umumiyetle *"hür, köle ile kısas edilmez"* hükmü benimsenmiştir. Bu hükümde Bakara'nın 178. ayeti esas alınmıştır. Bu çeşit davranışları önlemek için Resulullah, işkence mukabili azad etme cezası uygulanmıştır. Yukarıdaki hadis bu uygulamaya bir örnektir.

❑ EMAN VERDİKTEN SONRA ÖLDÜREN

839-6826 ٢٦٨٨- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِالْمَلِكِ بْنِ أَبِي الشَّوَارِبِ. ثنا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ عَبْدِالْمَلِكِ ابْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ رِفَاعَةَ بْنِ شَدَّادٍ الْقِتْبَانِيِّ؛ قَالَ: لَوْلاَ كَلِمَةٌ سَمِعْتُهَا مِنْ عَمْرِو بْنِ الْحَمِقِ الْخُزَاعِيِّ لَمَشَيْتُ فِيمَا بَيْنَ رَأْسِ الْمُخْتَارِ وَجَسَدِهِ. سَمِعْتُهُ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ أَمِنَ رَجُلاً عَلَى دَمِهِ، فَقَتَلَهُ؛ فَإِنَّهُ يَحْمِلُ لِوَاءَ غَدْرٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ».

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات. لأن رفاعة بن شداد أخرجه النسائي في سننه ووثقه وذكره ابن حبان في الثقات. وباقي رجال الإسناد على شرط مسلم.

839. (2688) (6826)- *Rıfâ'a İbnu Şeddad el-Fityânî* demiştir ki: "Şayet Amr İbnu'l-Hamık el-Huzâî'den işittiğim bir kelam (hadis) olmasaydı ben Muhtar'ın başı ile cesedini (ayırıp) arasında yürürdüm. Ondan, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın: "Kim bir kimsenin kanına eman verir ve sonra da öldürürse o kimse Kıyamet günü zulüm bayrağını taşır" buyurmuş olduğunu işittim."

AÇIKLAMA:

Burada adı geçen *Muhtar*, hicrî 64 yılında Kerbelâ hadisesinin intikamını almak iddiasıyla ortaya çıkıp, Şiîlerle işbirliği yapan ve kurnazca topladığı 12 bin kadar taraftarla 65 yılında Kufe'yi ele geçiren ve orada Kerbelâ hadisesinde bulunan pek çok kimsenin kanını döken zalimlerden biridir. 1.5 yıl Kûfe'de hakimiyet kurmuş ise de, *Müs'ab İbnu Zübeyr*'in gönderdiği askerlere mağlup olmuş ve katledilmiştir.

❑ HAMİLE KADINA KISAS

840-6827 ٢٦٩٤- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثنا أَبُو صَالِحٍ عَنِ ابْنِ لَهِيعَةَ، عَنِ ابْنِ أَنْعُمٍ عَنْ عُبَادَةَ بْنِ نُسَيٍّ عَنْ عَبْدِالرَّحْمنِ بْنِ غَنْمٍ. ثنا مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ وَأَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الْجَرَّاحِ وَعُبَادَةُ بْنُ الصَّامِتِ وَشَدَّادُ بْنُ أَوْسٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «الْمَرْأَةُ، إِذَا قَتَلَتْ عَمْداً، لاَ تُقْتَلُ حَتَّى تَضَعَ مَا فِي بَطْنِهَا، إِنْ كَانَتْ حَامِلاً، وَحَتَّى تُكَفِّلَ وَلَدَهَا. وَإِنْ زَنَتْ لَمْ تُرْجَمْ حَتَّى تَضَعَ مَا فِي بَطْنِهَا، وَحَتَّى تُكَفِّلَ وَلَدَهَا».

في الزوائد : في إسناده ابن أنعم. اسمه عبدالرحمن بن زياد بن أنعم ضعيف. وكذلك الراوي عنه عبدالله بن لهيعة.

840. (2694) (6827)- *Muaz İbnu Cebel, Ebu Ubeyde İbnu'l-Cerrah, Ubâde İbnu's-Sâmit ve Şeddâd İbnu Evs* radıyallahu anhüm ecmain'den rivayet edildiğine göre Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur. *"Kadın, taammüden bir kimseyi öldürdüğü vakit, hamile olduğu takdirde hemen öldürülmez, çocuğunu doğurup bir bakıcıya vermesi beklenir. Keza zina yapacak olsa karnındakini doğurup bir kadına verinceye kadar recmedilmez."*

AÇIKLAMA:

Hadisin hükmüyle amel hususunda ülemânın ihtilafı yoktur. Çünkü, karnındaki çocuğun bir günahı yoktur. Onun annesiyle birlikte öldürülmesi câiz değildir.

VASİYETLER BÖLÜMÜ

❑ RESULULLAH'IN VASİYETİ

841-6828 ٢٦٩٧ – حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْمِقْدَامِ. ثَنَا الْمُعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ. سَمِعْتُ أَبِي يُحَدِّثُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: كَانَتْ عَامَّةُ وَصِيَّةِ رَسُولِ اللهِ ﷺ حِينَ حَضَرَتْهُ الْوَفَاةُ، وَهُوَ يُغَرْغِرُ بِنَفْسِهِ: «الصَّلَاةَ. وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ».

في الزوائد: إسناده حسن، لقصور أحمد بن المقدام عن درجة أهل الضبط. وباقي رجاله على شرط الشيخين.

841. (2697) (6828)- *Hz. Enes* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ölüm vakti geldiği vakit, Aleyhissalâtu vesselâm'ın can çekişirken yaptığı vasiyetin hepsi: *"Namaz(ı ihmal etmeyin) ve sağ ellerinizin sahip olduklarının yani kölelerinizin hukukuna riayet edin" demek olmuştur."*

AÇIKLAMA:

Sağ elinizin sahip olduğu tabiri ile mal-mülk kastedilir. Öncelikle kölelerin kastedildiği bu tabirin şumülüne zekata tabi malların da girdiği belirtilmiştir. Binaenaleyh, Resulullah bu vasiyetiyle hem kölelere iyi muamele edilmesini hem de zekatın hakkıyla verilmesini nazara vermiş olmaktadır.

❑ VASİYETE TEŞVİK

842-6829 ٢٧٠٠ – حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ. ثَنَا دُرُسْتُ بْنُ زِيَادٍ. ثَنَا يَزِيدُ الرَّقَاشِيُّ عَنْ أَنَسِ ابْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «الْمَحْرُومُ مَنْ حُرِمَ وَصِيَّتَهُ».

في الزوائد: في إسناده يزيد بن أبان الرقاشي وهو ضعيف.

842. (2700) (6829)- *Hz. Enes* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Mahrum kişi, vasiyet etmekten mahrum kalan kişidir."

843-6830 ٢٧٠١ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُصَفَّى الْحِمْصِيُّ. ثنا بَقِيَّةُ بْنُ الْوَلِيدِ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ عَوْفٍ عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ مَاتَ عَلَى وَصِيَّةٍ مَاتَ عَلَى سَبِيلٍ وَسُنَّةٍ. وَمَاتَ عَلَى تُقًى وَشَهَادَةٍ. وَمَاتَ مَغْفُوراً لَهُ».

في الزوائد: في إسناده بقية، وهو مدلس. وشيخه يزيد بن عوف، لم أر من تكلم فيه.

843. (2701) (6830)- *Cabir İbnu Abdillah* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim vasiyet yapmış olarak ölürse doğru bir yol ve sünnet üzere ölmüş olur; takva ve şehadet üzere ölmüş olur, mağfirete uğramış (günahları bağışlanmış) olarak ölmüş olur."*

AÇIKLAMA:

Bilhassa borcu bulunan kimseler için vasiyet yapmanın ve vasiyetini beraberinde taşımanın vecibe olduğuna dair açıklama geçti.

❑ VASİYETTE ZULÜM

844-6831 ٢٧٠٣ – حَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا عَبْدُالرَّحِيمِ بْنُ زَيْدٍ الْعَمِّيُّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَنَسِ ابْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ فَرَّ مِنْ مِيرَاثِ وَارِثِهِ قَطَعَ اللهُ مِيرَاثَهُ مِنَ الْجَنَّةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ».

في الزوائد: في إسناده زيد العمّي.

844. (2703) (6831)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim varisinin mirasçılığı (hakkı)ndan kaçarsa Allah Kıyamet günü o kimsenin cennetten mirasçılığını keser."*

845-6832 ٢٧٠٥ – حَدَّثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ عُثْمَانَ بْنِ سَعِيدِ بْنِ كَثِيرِ بْنِ دِينَارٍ الْحِمْصِيُّ. ثَنَا بَقِيَّةُ عَنْ أَبِي حَلْبَسٍ عَنْ خُلَيْدِ بْنِ أَبِي خُلَيْدٍ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ قُرَّةَ عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ حَضَرَتْهُ الْوَفَاةُ فَأَوْصَىٰ وَكَانَتْ وَصِيَّتُهُ عَلَى كِتَابِ اللهِ، كَانَتْ كَفَّارَةً لِمَا تَرَكَ مِنْ زَكَاتِهِ فِي حَيَاتِهِ».

في الزوائد: في إسناده بقية بن الوليد، وهو مدلس، وقد عنعنه. وشيخه أبو حلبس أحد المجاهيل.

845. (2705) (6832)- *Muaviye İbnu Kurre* babasından naklen an-

latıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim, ölüm yaklaşınca vasiyette bulunur ve vasiyeti de Allah'ın kitabınauygun olursa, bu vasiyeti, onun hayatında vermeyi ihmal ettiği zekatına kefaret olur."*

❑ SADAKA ÖLÜM SIRASINDA DEĞİL HAYAT BOYU VERİLMELİ

846-6833 ٢٧٠٦ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. أَنْبَأَنَا حَرِيزُ بْنُ عُثْمَانَ. حَدَّثَنِي عَبْدُالرَّحْمٰنِ بْنُ مَيْسَرَةَ عَنْ جُبَيْرِ بْنِ نُفَيْرٍ عَنْ بُسْرِ بْنِ جَحَّاشٍ الْقُرَشِيِّ؛ قَالَ: بَزَقَ النَّبِيُّ ﷺ فِي كَفِّهِ. ثُمَّ وَضَعَ أُصْبُعَهُ السَّبَّابَةَ وَقَالَ: « يَقُولُ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ: أَنَّى تُعْجِزُنِي، ابْنَ آدَمَ! وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ مِثْلِ هٰذِهِ. فَإِذَا بَلَغَتْ نَفْسُكَ هٰذِهِ (وَأَشَارَ إِلَى حَلْقِهِ) قُلْتَ: أَتَصَدَّقُ. وَأَنَّى أَوَانُ الصَّدَقَةِ؟ ».

في الزوائد: إسناده صحيح.

846. (2707) (6833)- *Büsr İbnu Cahhâş el-Kureşi* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (birgün) bir avucuna tükürdü, sonra bu tükrüğü işaret parmağıyla göstererek buyurdular ki: *"Allah Teala hazretleri diyor ki: "Ey ademoğlu! Sen nasıl olur da beni aciz yerine koyar ve zekatını ödemezsin! Halbuki ben seni şu tükrük damlası kadar bir sudan yarattım. Sen, ne vakit ruhun şuraya gelince* -eliyle boğazını gösterdi- *"Sadaka veriyorum!" dersin. Sadaka vermenin zamanı bu mu!"*

847-6834 ٢٧٠٩ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ عَطَاءٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: « إِنَّ اللّٰهَ تَصَدَّقَ عَلَيْكُمْ، عِنْدَ وَفَاتِكُمْ، بِثُلُثِ أَمْوَالِكُمْ، زِيَادَةً لَكُمْ فِي أَعْمَالِكُمْ ».

في الزوائد: في إسناده طلحة بن عمرو الحضرمي، ضعفه غير واحد.

847. (2709) (6834)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şüphesiz, Allah Teala hazretleri, (ahirete göndereceğiniz hayır) amellerinizi artırmak için, vefatınız zamanında mallarınızın üçte birini size tasadduk etti (vasiyet etme yetkisini verdi)."*

848-6835 ٢٧١٠ - حَدَّثَنَا صَالِحُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَىٰ بْنِ سَعِيدٍ الْقَطَّانُ. ثَنَا عُبَيْدُ اللّٰهِ بْنُ مُوسَىٰ. أَنْبَأَنَا مُبَارَكُ بْنُ حَسَّانَ عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: « يَا ابْنَ آدَمَ! اثْنَتَانِ لَمْ تَكُنْ لَكَ وَاحِدَةٌ مِنْهُمَا: جَعَلْتُ لَكَ نَصِيباً مِنْ مَالِكَ حِينَ

أخذتُ بكظمك، لأطهِّرك به وأزكِّيك. وصلاة عبادي عليك، بعد انقضاء أجلك».

في الزوائد: في إسناده مقال. لأن صالح بن محمد بن يحيى، لم أر لأحد فيه كلاماً، لا بجرح ولا غيره. ومبارك بن حسان، وثقه ابن معين. وقال النسائي: ليس بالقوي. وقال أبو داود: منكر الحديث. وذكره ابن حبان في الثقات، يخطئ ويخالف. وقال الأزدي: متروك. وباقي رجال الإسناد على شرط الشيخين.

848. (2710) (6835)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ey Ademoğlu! İki şey vardır ki, hiçbirisi senin hakkın değildir ve ben onları rahmetimle sana bağışladım:*

1) (Canını almak üzere) gırtlağından yuttuğum anda malından sana (vasiyette bulunman için üçte bir nisbetinde) bir pay ayırdım, ta ki onunla seni temizleyeyim, günahlarından arındırayım.

2) Ecelin sona erdikten sonra kullarımın sana (kılacakları cenaze) namazı."

AÇIKLAMA:

Mal-mülk, insanın sahip olduğu her şey aslında Allah'ın mülküdür. Rab Teâla belli şartlar çerçevesinde tasarruf etmek üzere bunu insana emanet etmiştir. İnsanoğlu gafletle bu mala temellük eder, kendinin zanneder, Allah'ın dilediği tarzda tasarruftan kaçınır. Halbuki ölünce beraberinde kefenden başka bir şey götürmez. Rab Teâla, mü'mine, bu servetin üçte birini dilediği gibi vasiyet ederek uhrevi kazancını artırma yetkisi vermiştir. *Resulullah* bu yetkinin ilahi bir lütuf olduğuna, bu yetkinin ne maksatla kullanılacağına dikkat çekmektedir.

❑ VARİS LEHİNE VASİYET

849-6836 ٢٧١٤- حدثنا هشام بن عمار. ثنا محمد بن شعيب بن شابور. ثنا عبد الرحمن بن يزيد ابن جابر عن سعيد بن أبي سعيد؛ أنه حدثه عن أنس بن مالك؛ قال: إني لتحت ناقة رسول الله ﷺ يسيل عليَّ لعابها. فسمعته يقول: «إن الله قد أعطى كل ذي حق حقه. ألا لا وصية لوارث».

في الزوائد: إسناده صحيح. ومحمد بن شعيب وثقه رحيم وأبو داود. وباقي رجال الإسناد على شرط البخاري.

849. (2714) (6836)- *Hz. Enes* anlatıyor: "(Veda hutbesi sırasında) ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın devesinin (boynunun) altında idim. Devenin salyası üzerime akıyordu. Efendimizin şöyle söylediğini işittim: *"Allah Teala Hazretleri her hak sahibine hakkını vermiştir. Bilesiniz, varise vesayet yoktur."*

FERÂİZ BÖLÜMÜ

850-6837 ٢٧١٩ – حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ ثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ بْنِ أَبِي الْعِطَافِ. ثَنَا أَبُو الزِّنَادِ عَنِ الأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « يَا أَبَا هُرَيْرَةَ! تَعَلَّمُوا الْفَرَائِضَ وَعَلِّمُوهَا فَإِنَّهُ نِصْفُ الْعِلْمِ. وَهُوَ يُنْسَىٰ. وَهُوَ أَوَّلُ شَيْءٍ يُنْزَعُ مِنْ أُمَّتِي ».

في الزوائد: قلت أخرجه الحاكم في المستدرك، وقال: إنه صحيح الإسناد. وفيما قاله نظر. فإن حفص بن عمر المذكور ضعفه ابن معين والبخاري والنسائي وأبو حاتم. وقال ابن حبان: لا يجوز الاحتجاج به. بحال وقال ابن عديّ: قليل الحديث. وحديثه، كما قال البخاريّ منكر.

850. (2719) (6837)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ey Ebu Hureyre, feraiz ilmini öğrenin ve öğretin. Çünkü o, ilmin yarısıdır. O unutulan bir ilimdir ve o ümmetimden çekip alınacak ilk ilimdir."*

❑ CEDDE (BÜYÜKANNE)NİN PAYI

851-6838 ٢٧٢٥ – حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمـٰنِ بْنُ عَبْدِالْوَهَّابِ. ثَنَا سَلْمُ بْنُ قُتَيْبَةَ عَنْ شَرِيكٍ، عَنْ لَيْثٍ عَنْ طَاوُسٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ وَرَّثَ جَدَّةً سُدُساً.

في الزوائد: في إسناده ليث بن سليم، وهو ضعيف مدلس.

851. (2725) (6838)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah bir ceddeyi südüse (altıda bir'e) vâris kıldı."

❑ KELÂLE

852-6839 ٢٧٢٧ – حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ وَأَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، قَالاَ: ثَنَا

وَكِيـــعٌ. ثَنَا سُفْيَانُ ثَنَا عَمْرُو بْنُ مُرَّةَ، عَنْ مُرَّةَ بْنِ شَرَاحِيـــلَ؛ قَالَ: قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ: ثَلاَثٌ، لأَنْ يَكُونَ رَسُولَ اللهِ ﷺ بَيَّنَهُنَّ، أَحَبُّ إِلَيَّ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا: الْكَلاَلَةُ وَالرِّبَا وَالْخِلاَفَةُ. في الزوائد: رجال إسناده ثقات، إلا أنه منقطع.

852. (2727) (6839)- *Ömer İbnu'l-Hattab* (radıyallahu anh) demiştir ki: "Üç mesele vardır ki, şayet Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onları açıklamış olsaydı, bu benim yanımda dünya ve dünyanın içindeki şeylerden daha hayırlı olacaktı: "Kelâle, fâiz ve hilâfet."

Not: Bunlar, ilgili bahislerde açıklandı.

❑ KÂTİLİN MİRASI

853-6840 ٢٧٣٦- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ وَمُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. قَالاَ: ثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُوسَىٰ عَنِ الْحَسَنِ ابْنِ صَالِحٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَعِيدٍ. وَقَالَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ عَنْ عُمَرَ بْنِ سَعِيـــدٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ: حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ جَدِّي عَبْدِاللهِ بْنِ عَمْرٍو؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَامَ، يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ فَقَالَ: «الْمَرْأَةُ تَرِثُ مِنْ دِيَةِ زَوْجِهَا وَمَالِهِ. وَهُوَ يَرِثُ مِنْ دِيَتِهَا وَمَالِهَا. مَالَمْ يَقْتُلْ أَحَدُهُمَا صَاحِبَهُ. فَإِذَا قَتَلَ أَحَدُهُمَا صَاحِبَهُ عَمْداً، لَمْ يَرِثْ مِنْ دِيَتِهِ وَمَالِهِ شَيْئاً. وَإِنْ قَتَلَ أَحَدُهُمَا صَاحِبَهُ خَطَأً، وَرِثَ مِنْ مَالِهِ، وَلَمْ يَرِثْ مِنْ دِيَتِهِ».

في الزوائد: في إسناده محمد بن سعيد، وهو المصلوب. قال أحمد: حديثه موضوع. وقال مرة: عمدا كان يضع. وقال أبو أحمد الحاكم: كان يضع الحديث، صُلب على الزندقة. وقال الحاكم أبو عبدالله: ساقط بلا خلاف.

853. (2736) (6840)- *Abdullah İbnu Amr* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Mekke'nin fethedildiği gün kalkıp şu beyanda bulundu: *"Kadın kocasının diyetine ve malına vâris olur. Erkek de karısının diyetine ve malına varis olur, yeter ki bunlar birbirlerini öldürmüş olmasınlar. Bunlardan biri diğerini taammüden öldürürse ne malına, ne de diyetine hiçbir surette varis olamaz. Bunlardan biri arkadaşını hatâen öldü-rürse malına vâris olur, diyetine vâris olamaz."*

❑ ÇOCUĞUNU İNKAR EDEN

854-6841 ٢٧٤٣- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ عَنْ

مُوسىٰ بْنِ عُبَيْدَةَ. حَدَّثَنِي يَحْيىٰ بْنُ حَرْبٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ آيَةُ اللِّعَانِ، قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «أَيُّمَا امْرَأَةٍ أَلْحَقَتْ بِقَوْمٍ مَنْ لَيْسَ مِنْهُمْ، فَلَيْسَتْ مِنَ اللهِ فِي شَيْءٍ. وَلَنْ يُدْخِلَهَا جَنَّتَهُ. وَأَيُّمَا رَجُلٍ أَنْكَرَ وَلَدَهُ، وَقَدْ عَرَفَهُ، احْتَجَبَ اللهُ مِنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَفَضَحَهُ عَلَى رُؤُسِ الأَشْهَادِ».

في الزوائد: هذا إسناد ضعيف. فيه يحيى بن حرب، وهو مجهول. قاله الذهبي في الكاشف.

854. (2743) (6841)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Mulâane ayeti nazil olduğu zaman Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kendilerinden olmayan bir kimseyi (yalan beyanla) bir kavme dahil eden kadının, Allah'tan bekleyeceği hiçbir şeyi yoktur. Allah onu asla cennetine koymayacaktır. Kendinden olduğunu bile bile çocuğunu inkar eden erkeğe karşı Allah, (rahmetini) perdeleyecek ve onu, şahidler huzurunda rezil rüsvay edecektir."*

855-6842 ٢٧٤٤ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيىٰ. ثَنَا عَبْدُالْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِاللهِ. ثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ بِلاَلٍ، عَنْ يَحْيىٰ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «كُفْرٌ بِامْرِئٍ ادِّعَاءُ نَسَبٍ لاَ يَعْرِفُهُ، أَوْ جَحْدُهُ وَإِنْ دَقَّ».

في الزوائد: هذا الحديث في بعض النسخ دون بعض. ولم يذكره المزي في الأطراف. وإسناده صحيح. وأظنه من زيادات ابن القطان.

855. (2744) (6842)- *Amr İbnu Şu'ayb an ebihi an ceddihi* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir kimsenin bilmediği bir nesebi iddia etmesi veya iç yüzü meçhul olsa bile bir nesebi reddetmesi bir nankörlüktür."*

Not: Neseb iddia ve inkar meselelerine temas edildi.

❑ ÇOCUK İDDİA ETME

856-6843 ٢٧٤٦ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ ابْنُ يَحْيىٰ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَكَّارِ بْنِ بِلاَلٍ الدِّمَشْقِيُّ. أَنْبَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رَاشِدٍ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ مُوسىٰ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «كُلُّ مُسْتَلْحَقٍ اسْتُلْحِقَ بَعْدَ أَبِيهِ الَّذِي يُدْعَى لَهُ ادَّعَاهُ وَرَثَتُهُ مِنْ بَعْدِهِ، فَقَضَىٰ أَنَّ مَنْ كَانَ مِنْ أَمَةٍ يَمْلِكُهَا يَوْمَ

أَصَابَهَا، فَقَدْ لَحِقَ بِمَنِ اسْتَلْحَقَهُ. وَلَيْسَ لَهُ فِيمَا قُسِمَ قَبْلَهُ مِنَ الْمِيرَاثِ شَيْءٌ. وَمَا أَدْرَكَ مِنْ مِيرَاثٍ لَمْ يُقْسَمْ فَلَهُ نَصِيبُهُ. وَلاَ يَلْحَقُ إِذَا كَانَ أَبُوهُ الَّذِي يُدْعَى لَهُ أَنْكَرَهُ. وَإِنْ كَانَ مِنْ أَمَةٍ لاَ يَمْلِكُهَا. أَوْ مِنْ حُرَّةٍ عَاهَرَ بِهَا، فَإِنَّهُ لاَ يَلْحَقُ وَلاَ يُورَثُ. وَإِنْ كَانَ الَّذِي يُدْعَى لَهُ هُوَ ادَّعَاهُ، فَهُوَ وَلَدُ زِناً. لأَهْلِ أُمِّهِ مَنْ كَانُوا. حُرَّةً أَوْ أَمَةً».

قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ رَاشِدٍ: يَعْنِي بِذٰلِكَ مَا قُسِمَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ قَبْلَ الإِسْلاَمِ.

في الزوائد: إسناده حسن. وهذا في بعض النسخ دون بعض. ولم يذكره المزيّ.

856. (2746) (6843)- *Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihi* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Nisbet edildiği babasının ölümünden sonra ilhak edilmesi istenen çocuk, (adamın sağlığında inkar etmemiş olması şartıyla) babası olduğu söylenen adamın ölümünden sonra mirasçılarının ilhak ve iddiasında bulundukları kimsedir."*

Ravi der ki: "Aleyhissalâtu vesselâm onun hakkında şu hükmü koydu: *"Cinsi temasta bulunduğu sırada mülkiyetinde bulunan cariyeden doğan çocuk, bu çocuğun, o adamın çocuğunu iddia eden mirasçılara katılmış olur. Fakat mirasçıların yaptığı bu ilhak önce (ölen adamın) mirasçılar arasında taksim edilmiş olan malından o iddiasından ilhak edilen kimseye artık pay yoktur. (Şayet varsa) henüz taksim edilmemiş mirastan yetiştiği miktardan kendine hissesi vardır. Nisbet edildiği babası (hayatta iken) onu inkar etmiş (yani onun kendi çocuğu olmadığını söylemiş olma halinde, artık (mirasçılar, ilhak iddiasında bulunsalar bile) o kimse mirasçılara katılmaz (ve adamın çocuğu sayılmaz). Eğer çocuk adamın (cinsi temasta bulunduğu sırada) malik olmadığı bir cariyeden veya zina ettiği hür bir kadından olsa, (adamın mirasçıları ilhak iddiasında bulunsa bile) çocuk, adamın evladından ayrılmaz ve çocuğa mirasçı olamaz; bu durumda kendisine nisbet edilen adam, çocuğun kendisinden olduğunu teyid etse bile hüküm böyledir. Çünkü o, zina mahsulü bir çocuktur. Hür veya cariye olan annesinin mirasçılarına katılır."*

AÇIKLAMA:

Bu hadiste bir cahiliye müessesesi ıslah edilmektedir: Cahiliyede cariye sahipleri bunları hem zinaya teşvik ederler, kazanç sağlarlar, hem de kendileri temasta bulunurlardı. Doğan çocuğa hem efendi, hem de zani sahip çıkabilirdi. İslam, zaniye neseb hakkı tanımamakla bu meseleyi halletmiştir. Hadis, ister hür, ister köle kadından olsun zina mahsülünü anneye ilhak etmiş, babayla nisbetini kesmiştir.

Hadis, sağ iken babası tarafından inkar edilmemiş bulunan bir çocuğun, babanın ölümünden sonra iddiası halinde, o babaya ilhakını kabul etmektedir.

❑ MİRASLARIN TAKSİM ÇEŞİTLERİ

857-6844 ٢٧٤٩ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رُمْحٍ. أَنْبَأَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ لَهِيعَةَ عَنْ عُقَيْلٍ؛ أَنَّهُ سَمِعَ نَافِعاً يُخْبِرُ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «مَا كَانَ مِنْ مِيرَاثٍ قُسِّمَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ. فَهُوَ عَلَى قِسْمَةِ الْجَاهِلِيَّةِ وَمَا كَانَ مِنْ مِيرَاثٍ أَدْرَكَهُ الإِسْلاَمُ، فَهُوَ عَلَى قِسْمَةِ الإِسْلاَمِ».

في الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف ابن لهيعة.

857. (2749) (6844)- *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cahiliye devrinde taksim edilmiş bir miras malı, o zamanki taksim üzere muteberdir. İslam dönemine intikal eden bir miras, artık İslam'a göre taksim edilecektir."*

CİHAD BÖLÜMÜ

❏ ALLAH YOLUNDA CİHADIN FAZİLETİ

858-6845 ٢٧٥٤– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَأَبُو كُرَيْبٍ، قَالاَ: ثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُوسىٰ، عَنْ شَيْبَانَ عَنْ فِرَاسٍ عَنْ عَطِيَّةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «الْمُجَاهِدُ فِي سَبِيلِ اللهِ مَضْمُونٌ عَلَى اللهِ. إِمَّا أَنْ يَكْفِتَهُ إِلَى مَغْفِرَتِهِ وَرَحْمَتِهِ، وَإِمَّا أَنْ يَرْجِعَهُ بِأَجْرٍ وَغَنِيمَةٍ. وَمَثَلُ الْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللهِ، كَمَثَلِ الصَّائِمِ الْقَائِمِ الَّذِي لاَ يَفْتُرُ حَتَّى يَرْجِعَ».

في الزوائد: في إسناده عطية بن سعيد العوفيّ، ضعفه أحمد وأبو حاتم وغيرهما.

858. (2754) (6845)- *Ebu Sai'dil-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah yolunda cihad eden kimse Allah'ın şu garantisi altındadır: "Allah onu ya mağfiret ve rahmetine dahil eder (şehit olur) yahut sevap ve ganimetle sağ salim geri çevirir. Allah yolunda cihad eden kimsenin misali, hiç ara vermeden geceleri hep namaz kılan, gündüzleri de hep oruç tutan kimse gibidir. Bu hal evine dönünceye kadar böyledir."*

❏ BİR GAZİYİ TEÇHİZ ETMENİN FAZİLETİ

859-6846 ٢٧٥٨– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يُونُسُ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا لَيْثُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ يَزِيدَ ابْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ الْهَادِ، عَنِ الْوَلِيدِ بْنِ أَبِي الْوَلِيدِ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ سُرَاقَةَ عَنْ عُمَرَ ابْنِ الْخَطَّابِ؛ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ يَقُولُ: «مَنْ جَهَّزَ

غَازِياً فِي سَبِيلِ اللهِ حَتَّى يَسْتَقِلَّ كَانَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِهِ حَتَّى يَمُوتَ أَوْ يَرْجِعَ».

في الزوائد: إسناده صحيح، إن كان عثمان بن عبدالله سمع من عمر بن الخطاب رضي الله عنه. فقد قال في التهذيب: إن روايته عنه مرسلة.

859. (2758) (6846)- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim Allah yolunda cihad eden bir gaziyi tam olarak teçhiz ederse, o gazi ölünceye veya savaştan dönünceye kadar sevabına iştirak eder."*

❑ ALLAH YOLUNDA NAFAKANIN FAZİLETİ

860-6847 ٢٧٦١- حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ عَبْدِاللهِ الْحَمَّالُ. ثنا ابْنُ أَبِي فُدَيْكٍ عَنِ الْخَلِيلِ بْنِ عَبْدِاللهِ، عَنِ الْحَسَنِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ وَأَبِي الدَّرْدَاءِ وَأَبِي هُرَيْرَةَ، وَأَبِي أُمَامَةَ الْبَاهِلِيِّ وَعَبْدِاللهِ ابْنِ عُمَرَ وَعَبْدِاللهِ بْنِ عَمْرٍو وَجَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ وَعِمْرَانَ بْنِ الْحُصَيْنِ؛ كُلُّهُمْ يُحَدِّثُ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ؛ أَنَّهُ قَالَ: «مَنْ أَرْسَلَ بِنَفَقَةٍ فِي سَبِيلِ اللهِ وَأَقَامَ فِي بَيْتِهِ فَلَهُ بِكُلِّ دِرْهَمٍ سَبْعُمَائَةِ دِرْهَمٍ. وَمَنْ غَزَا بِنَفْسِهِ فِي سَبِيلِ اللهِ، وَأَنْفَقَ فِي وَجْهِ ذَلِكَ فَلَهُ بِكُلِّ دِرْهَمٍ سَبْعُمَائَةِ أَلْفِ دِرْهَمٍ». ثُمَّ تَلَا هَذِهِ الآيَةَ ﴿وَاللهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ﴾.

في الزوائد: في إسناده خليل بن عبدالله. قال الذهبي: لا يعرف. وكذا قال ابن عبدالهادي.

860. (2761) (6847)- *Hz. Ali Ebu'd-Derda, Ebu Hureyre, Ebu Ümame, Abdullah İbnu Ömer, Abdullah İbni Amr, Hz. Cabir, İmran İbnu Husayn* radıyallahu anhüm ecmain anlatmışlardır: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim evinde oturduğu halde; Allah yolunda (cihad edenlere) bir nafaka gönderecek olursa, ona her bir dirhem karşılığında yediyüz dirhem (sevabı) vardır. Kim de Allah yolunda bizzat cihad eder ve bu yolda mal harcarsa, ona da herbir dirhem için yediyüzbin dirhem (sevabı) vardır."*

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) sözlerini şu ayetle tamamladı: ﴿وَاللهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَآءُ﴾ **"Ve Allah dilediğine kat kat sevap verir."** (Bakara 261).

❑ ALLAH YOLUNDA RİBAT

861-6848 ٢٧٦٦- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا عَبْدُالرَّحْمنِ بْنُ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ

أبيـه عن مصعب ابن ثابت عن عبدالله بن الزبير؛ قال: خطب عثمان بن عفان الناس فقال: يا أيها الناس! إني سمعت حديثاً من رسول الله ﷺ. لم يمنعني أن أحدثكم به إلا الضن بكم وبصحابتكم. فليختر مختار لنفسه أو ليدع. سمعت رسول الله ﷺ يقول «من رابط ليلة في سبيل الله سبحانه، كانت كألف ليلة، صيامها وقيامها».

في الزوائد: في إسناده عبدالرحمن بن زيد بن أسلم. وضعفه أحمد وابن معين وغيرهما.

861. (2766) (6849)- *Abdullah İbnu'z-Zübeyr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Osman İbnu Affan (radıyallahu anh) bir hitabesinde şöyle dediler: "Ey insanlar! Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan bir hadis işitmiştim. Size ve arkadaşlığınıza olan düşkünlüğüm (yani bu hadisi duyunca beni terkederek hep cephelere koşacağınız endişem) bunu şimdiye kadar rivayetime mani oldu. (Şimdi rivayet ediyorum. Artık) dileyen kendisine ribatı (Allah yoluna bezli) seçsin, dileyende bıraksın. Efendimiz buyurmuştu ki: *"Kim Allah Subhanehu yolunda bir gece ribat (yani hududda ve tehlikeli yerde düşmana karşı bekleme)de bulunursa, o tek gecesi bin günlük gece namazına ve bin günlük gündüz orucuna bedel olur."*

862-6849 ٢٧٦٧- حدثنا يونس بن عبدالأعلى. ثنا عبدالله بن وهب. أخبرني الليث عن زهرة ابن معبد عن أبيه عن أبي هريرة عن رسول الله ﷺ قال: «من مات مرابطاً في سبيل الله أجرى عليه أجر عمله الصالح الذي كان يعمل، وأجرى عليه رزقه وأمن من الفتان وبعثه الله يوم القيامة آمناً من الفزع».

في الزوائد: إسناده صحيح. معبد بن عبدالله بن هشام، ذكره ابن حبان في الثقات. ويونس بن عبدالأعلى أخرج له مسلم. وباقي رجال الإسناد على شرط البخاري.

862. (2767) (6849)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim Allah yolunda murabıt olarak ölürse, kendisine, yapmakta olduğu salih amellerin ücreti (sanki ölmemiş gibi kıyamet gününe kadar verilir), rızkı da mütemadiyen verilir, kabirdeki hesaba çekicilerden emin olur. Allah Teala hazretleri onu, Kıyamet günü cehennem korkusundan emin olarak diriltir."*

863-6850 ٢٧٦٨- حدثنا محمد بن إسماعيل بن سمرة. حدثنا محمد بن يعلى السلمي. ثنا عمر بن صبيح عن عبدالرحمن بن عمرو عن مكحول عن أبي

بْنِ كَعْبٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «لَرِبَاطُ يَوْمٍ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ مِنْ وَرَاءِ عَوْرَةِ الْمُسْلِمِينَ مُحْتَسِباً مِنْ غَيْرِ شَهْرِ رَمَضَانَ أَعْظَمُ أَجْراً مِنْ عِبَادَةِ مِائَةِ سَنَةٍ صِيَامِهَا وَقِيَامِهَا. وَرِبَاطُ يَوْمٍ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ مِنْ وَرَاءِ عَوْرَةِ الْمُسْلِمِينَ مُحْتَسِباً مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ أَفْضَلُ عِنْدَ اللّٰهِ وَأَعْظَمُ أَجْراً (أُرَاهُ قَالَ) مِنْ عِبَادَةِ أَلْفِ سَنَةٍ صِيَامِهَا وَقِيَامِهَا. فَإِنْ رَدَّهُ اللّٰهُ إِلَى أَهْلِهِ سَالِماً لَمْ تُكْتَبْ عَلَيْهِ سَيِّئَةٌ أَلْفَ سَنَةٍ. وَتُكْتَبُ لَهُ الْحَسَنَاتُ وَيُجْرَى لَهُ أَجْرُ الرِّبَاطِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ».

في الزوائد: هذا إسناد ضعيف. فيه محمد بن يعلى وهو ضعيف. وكذلك عمر بن صبيح. ومكحول لم يدرك أبيّ بن كعب. ومع ذلك فهو مدلس وقد عنعنه.

وقال السيوطيّ: قال الحافظ زكيّ الدين المنذري في الترغيب: آثار الوضع لائحة على هذا الحديث. ولا يحتج برواية عمر بن صبيح. وقال الحافظ عمادالدين بن كثير في جامع المسانيد: أخلق بهذا الحديث أن يكون موضوعا، لما فيه من المجازفة. ولأنه من رواية عمر بن صبيح أحد الكذابين المعروفين بوضع الحديث.

863. (2768) (6850)- *Übey İbnu Ka'b* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah rızası için Ramazan ayı dışında müslümanların avreti gerisine (yani düşmanların gelmesinden korkulan tehlikeli cephede), sevap umuduyla bir günlük ribat, sevap yönüyle yüz yıllık oruçlu, namazlı ibadetten hayırlıdır. Müslümanların avreti gerisinde, Ramazan ayında Allah rızası için bir günlük ribat Allah indinde, orucuyla namazıyla bin yıllık ibadetten daha hayırlı, sevabca daha büyüktür. Eğer Allah onu sağ salim ailesine kavuşturursa, bin yıl ona bir tek günah yazılmaz, sadece haseneleri yazılır ve kendisine Kıyamete kadar ribat sevabı akıtılır."*

AÇIKLAMA:

Alimler gerek sevapta ve gerekse günahta fazla mübalağayı, hadisin uydurma olduğuna delil kabul ederler. Burada aynı durum mevzubahistir. Hele sağ-salim dönenden bin yıl hiç günah yazılmaması, olacak şey değil. Bunun da uydurma olabileceği belirtilmiş, zaafına dikkat çekilmiştir.

❑ ALLAH YOLUNDA NÖBET

864-6851 ٢٧٦٩ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ. أَنْبَأَنَا عَبْدُالْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ

صَالِحِ بْنِ مُحَمَّدِ ابْنِ زَائِدَةَ عَنْ عُمَرَ بْنِ عَبْدِالْعَزِيزِ عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ الْجُهَنِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «رَحِمَ اللهُ حَارِسَ الْحَرَسِ».

في الزوائد: إسناده ضعيف. فيه صالح بن محمد بن زائدة أبو واقد الليث، ضعيف.

864. (2769) (6851)- *Ukbe İbnu Amir el-Cüheni* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Allah askerlerin nöbetini tutan kimseye rahmet eylesin (veya eylemiştir)."***

865-6852 ٢٧٧٠ - حَدَّثَنَا عِيسَىٰ بْنُ يُونُسَ الرَّمْلِيُّ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ شُعَيْبِ بْنِ شَابُورٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ خَالِدِ بْنِ أَبِي الطَّوِيلِ؛ قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «حَرَسُ لَيْلَةٍ فِي سَبِيلِ اللهِ أَفْضَلُ مِنْ صِيَامِ رَجُلٍ وَقِيَامِهِ فِي أَهْلِهِ أَلْفَ سَنَةٍ: السَّنَةُ ثَلَاثُمِائَةٍ وَسِتُّونَ يَوْماً. وَالْيَوْمُ كَأَلْفِ سَنَةٍ».

في الزوائد: سعيد بن خالد بن أبي الطويل، قال البخاري فيه وقال أبو عبدالله الحاكم: روى عن أنس أحاديث موضوعة. وقال أبو نعيم: روى عن أنس مناكير. وقال أبو حاتم: أحاديثه عن أنس لا تعرف.

865. (2770) (6852)- *Enes İbnu Malik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Allah yolunda bir gece nöbetçilik, bir adamın ailesi içinde bin yılda kılacağı namaz ve tutacağı oruçtan daha hayırlıdır (bu zikredilen) yıl üçyüzaltmış gündür ve bir gün bir yıl gibidir."***

❑ CİHADA ÇIKMAK

866-6853 ٢٧٧٣ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِالرَّحْمٰنِ بْنِ بَكَّارِ بْنِ عَبْدِالْمَلِكِ بْنِ الْوَلِيدِ بْنِ بُسْرِ بْنِ أَبِي أَرْطَاةَ. ثَنَا الْوَلِيدُ. حَدَّثَنِي شَيْبَانُ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «إِذَا اسْتُنْفِرْتُمْ فَانْفِرُوا».

في الزوائد: إسناده صحيح رجاله ثقات.

866. (2773) (6853)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Cihada çağrıldığınız zaman cihada koşun."***

867-6854 ٢٧٧٥ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدِ بْنِ يَزِيدَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ التُّسْتَرِيُّ. ثَنَا

أَبُو عَاصِمٍ عَنْ شَبِيبٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ رَاحَ رَوْحَةً فِي سَبِيلِ اللهِ كَانَ لَهُ بِمِثْلِ مَا أَصَابَهُ مِنَ الْغُبَارِ مِسْكاً يَوْمَ الْقِيَامَةِ».

في الزوائد: هذا إسناده حسن مختلف في رجال إسناده.

867. (2775) (6854)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Allah yolunda kim tek bir yürüyüş yapsa kendisine isabet eden toz, kıyamet günü mislince misk olur."***

❑ DENİZ GAZVESİNİN FAZİLETİ

868-6855 ٢٧٧٧– حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا بَقِيَّةُ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ يَحْيَىٰ عَنْ لَيْثِ بْنِ أَبِي سُلَيْمٍ عَنْ يَحْيَىٰ بْنِ عَبَّادٍ عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «غَزْوَةٌ فِي الْبَحْرِ مِثْلُ عَشْرِ غَزَوَاتٍ فِي الْبَرِّ. وَالَّذِي يَسْدَرُ فِي الْبَحْرِ كَالْمُتَشَحِّطِ فِي دَمِهِ فِي سَبِيلِ اللهِ سُبْحَانَهُ».

في الزوائد: في إسناده معاوية بن يحيى وهو ضعيف.

868. (2777) (6855)- *Ebu'd-Derda* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Denizde yapılan bir gazve (savaş), sevapça karada yapılan on gazveye bedeldir. Deniz tutulmasına uğrayan kimse, Allah Tealanın yolunda cihad ederken yaralanıp serilen kimse gibidir. Deniz tutulmasına uğrayan kimse, Allah Teâlâ'nın yolunda cihad ederken yaralanıp serilen kimse gibidir."***

❑ DEYLEM'İN FETHİ VE KAZVİNİN FAZİLETİ

869-6856 ٢٧٧٩– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثنا أَبُو دَاوُدَ. ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِالْمَلِكِ الْوَاسِطِيُّ. ثنا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. ح وَحَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْمُنْذِرِ. ثنا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ؛ كُلُّهُمْ عَنْ قَيْسٍ عَنْ أَبِي حُصَيْنٍ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لَوْ لَمْ يَبْقَ مِنَ الدُّنْيَا إِلَّا يَوْمٌ لَطَوَّلَهُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ حَتَّى يَمْلِكَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي يَمْلِكُ جَبَلَ الدَّيْلَمِ وَالْقُسْطَنْطِينِيَّةَ».

في الزوائد: في إسناده قيس بن الربيع. ضعفه أحمد وابن المديني وغيرهما. وقال أبو حاتم: ليس بقوي، محله الصدق. وقال العجلي: كان معروفا بالحديث صدوقاً. وقال ابن عدي: رواياته مستقيمة، والقول فيه أنه لا بأس به.

869. (2779) (6856)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Dünyanın ömründen bir tek gün bile kalmış olsa, Ehl-i Beyt'imden bir adam melik oluncaya ve Deylem dağına ve Konstantiniyye'ye (istanbul'a) malik oluncaya kadar Allah, o günü uzatacaktır."*

870-6857 ٢٧٨٠ – حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَسَدٍ. ثنا دَاوُدُ بْنُ الْمُحَبَّرِ. أَنْبَأَنَا الرَّبِيعُ بْنُ صَبِيحٍ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبَانَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «سَتُفْتَحُ عَلَيْكُمُ الآفَاقُ، وَسَتُفْتَحُ عَلَيْكُمْ مَدِينَةٌ يُقَالُ لَهَا قَزْوِينُ. مَنْ رَابَطَ فِيهَا أَرْبَعِينَ يَوْماً أَوْ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً، كَانَ لَهُ فِي الْجَنَّةِ عَمُودٌ مِنْ ذَهَبٍ. عَلَيْهِ زَبَرْجَدَةٌ خَضْرَاءُ. عَلَيْهَا قُبَّةٌ مِنْ يَاقُوتَةٍ حَمْرَاءَ. لَهَا سَبْعُونَ أَلْفَ مِصْرَاعٍ مِنْ ذَهَبٍ. عَلَى كُلِّ مِصْرَاعٍ زَوْجَةٌ مِنَ الْحُورِ الْعِينِ».

في الزوائد: هذا إسناده ضعيف. لضعف يزيد بن أبان الرقاشي والربيع بن صبيح وداود بن المحبر. فهو مسلسل بالضعفاء. ذكره ابن الجوزي في الموضوعات. وقال: هذا الحديث موضوع لاشك فيه. ولا أتهم بوضع هذا الحديث غير يزيد بن أبان. قال: والعجب من ابن ماجة مع علمه كيف استحل أن يذكر هذا الحديث في كتاب السنن ولا يتكلم عليه ا هـ.

ونقل السيوطي عن ابن الجوزي أنه قال: هذا الحديث موضوع لأن داود وضاع وهو المتهم به. والربيع ضعيف وزيد متروك.

وقال السيوطي: أورده الرافعي في تاريخه وقال: مشهور. رواه عن داود جماعة. وأودعه الإمام ابن ماجة في سننه. والحفاظ يقرنون كتابه بالصحيحين وسنن أبي داود والنسائي. ويحتجون بما فيه. لكن يحكي تضعيف داود عن أحمد وغيره.

870. (2780) (6857)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Dünyanın etrafını fethetmek sizlere nasib kılınacak ve Kazvin denilen bir şehir size fethedilecektir. Sizden kim bu gazveye kırk gün-veya kırk gece-ştirak ederse, ona cennette üzerinde yeşil zeberced taşı bulunan altından mamul bir sütun verilecektir. Bu sütun üzerinde, kırmızı yakut taşlarından mamul bir kubbe (köşk) vardır. O kubbenin, altundan mamul yetmişbin kapısı vardır, her kapı kanadının başında (huru'l-iyn denilen) siyah gözlü bir zevce vardır."*

Not: Bazı hadisciler bunu mevzu addetmiştir.

❑ ALLAH YOLUNDA CİHAD İÇİN AT BESLEMENİN FAZİLETİ

871-6858 ٢٧٩١ – حَدَّثَنَا أَبُو عُمَيْرٍ عِيسَى بْنُ مُحَمَّدٍ الرَّمْلِيُّ. ثنا أَحْمَدُ بْنُ

يَزِيدَ بْنِ رَوْحٍ الدَّارِمِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُقْبَةَ الْقَاضِي عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ تَمِيمٍ الدَّارِيِّ؛ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «مَنِ ارْتَبَطَ فَرَساً فِي سَبِيلِ اللهِ ثُمَّ عَالَجَ عَلَفَهُ بِيَدِهِ كَانَ لَهُ بِكُلِّ حَبَّةٍ حَسَنَةٌ».

في الزوائد: في إسناده: محمد وأبوه عقبة وجدّه. وهم مجهولون والجدّ لم يسمّ.

871. (2791) (6858)- *Temimu'd-Daî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim, buyurdular ki: *"Allah yolunda kim bir at (edinip) bağlar, kendi eliyle yemini verirse, yedirdiği her bir dâne için bir sevap vardır."*

❑ ALLAH YOLUNDA ÇARPIŞMANIN FAZİLETİ

872-6859 ٢٧٩٣- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا عَفَّانُ. ثنا دَيْلَمُ بْنُ غَزْوَانَ. ثنا ثَابِتٌ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: حَضَرْتُ حَرْباً. فَقَالَ عَبْدُاللهِ بْنُ رَوَاحَةَ:

يَا نَفْسِ!

أَلاَ أَرَاكِ تَكْرَهِينَ الْجَنَّةَ أَحْلِفُ بِاللهِ لَتَنْزِلَنَّهْ

طَائِعَةً أَوْ لَتُكْرَهِنَّهْ

في الزوائد: إسناده حسن. لأن ويلم بن غزوان مختلف فيه.

872. (2793) (6859)- *Hz. Enes İbnu Malik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben bir harbe katıldım. Abdullah İbnu Ravâha şöyle demişti: "Ey nefsim! Seni cennet(e sokacak olan mukatele)den hoşlanmıyor görüyorum. Allah'a yemin ederim ki sen istesen de istemesen de savaşacaksın!"

873-6860 ٢٧٩٤- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا يَعْلَى بْنُ عُبَيْدٍ. ثنا حَجَّاجُ بْنُ دِينَارٍ عَنْ مُحَمَّدِ ابْنِ ذَكْوَانَ عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ عَبَسَةَ؛ قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَيُّ الْجِهَادِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: «مَنْ أُهْرِيقَ دَمُهُ وَعُقِرَ جَوَادُهُ».

في الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف محمد بن ذكوان.

873. (2794) (6860)- *Amr İbnu Abese* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelip: "Ey Allah'ın Resulü! Cihadın hangisi en faziletlidir?" dedim. *"Kanı dökülen ve iyi cins atı yaralanan mücahid(in cihadı en faziletli cihaddır)"* buyurdular."

874-6861 ٢٧٩٥ - حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ آدَمَ وَأَحْمَدُ بْنُ ثَابِتٍ الْجَحْدَرِيُّ، قَالاَ: ثنا صَفْوَانُ بْنُ عِيسَىٰ. ثنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَجْلاَنَ عَنِ الْقَعْقَاعِ بْنِ حَكِيمٍ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَا مِنْ مَجْرُوحٍ يُجْرَحُ فِي سَبِيلِ اللهِ وَاللهُ أَعْلَمُ بِمَنْ يُجْرَحُ فِي سَبِيلِهِ إِلاَّ جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَجُرْحُهُ كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ جُرِحَ. اللَّوْنُ لَوْنُ دَمٍ وَالرِّيحُ رِيحُ مِسْكٍ». في الزوائد: إسناده صحيح.

874. (2795) (6861)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah yolunda yaralanan hiçbir yaralı yoktur ki -ancak kimin O'nun yolunda yaralandığını Allah bilir- Kıyamet günü, yarası, yaralandığı gündeki şekliyle getirilmiş olmasın: Kanı kan renginde, kokusu misk kokusunda olarak."*

❑ ALLAH YOLUNDA ŞEHİD OLMANIN FAZİLETİ

875-6862 ٢٧٩٨ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ عَنِ ابْنِ عَوْنٍ عَنْ هِلاَلِ ابْنِ أَبِي زَيْنَبَ عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ذُكِرَ الشُّهَدَاءُ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: «لاَ تَجِفُّ الأَرْضُ مِنْ دَمِ الشَّهِيدِ حَتَّى تَبْتَدِرَهُ زَوْجَتَاهُ. كَأَنَّهُمَا ظِئْرَانِ أَضَلَّتَا فَصِيلَيْهِمَا فِي بَرَاحٍ مِنَ الأَرْضِ. وَفِي يَدِ كُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا حُلَّةٌ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا».

في الزوائد: هذا إسناده ضعيف، لضعف هلال بن ذئب.

875. (2798) (6862)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında şehitlerden bahsedilmişti. Şöyle buyurdular:

"Yeryüzü şehidlerin kanından kurumadan önce, onu, hurilerden iki karısı, emzikli yavrularını çöl bir arazide kaybedip aniden bulan anne heyecanıyla, her birinin elinde -dünya ve içindekilerden daha değerli- birer takım elbise olduğu halde karşılarlar."

❑ SİLAH

876-6863 ٢٨٠٦ - حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ سَوَّارٍ. ثنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ

خَصِيفَةَ عَنِ السَّائِبِ ابْنِ يَزِيدَ إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ، يَوْمَ أُحُدٍ أَخَذَ دِرْعَيْنِ كَأَنَّهُ ظَاهَرَ بَيْنَهُمَا.

في الزوائد: إسناده صحيح على شرط البخاري.

876. (2806) (6863)- *Sâ'ib İbnu Yezid* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Uhud günü iki zırh giydi. Aleyhissalâtu vesselâm sanki ikisini de üst üste giymişti."

877-6864 ٢٨٠٩- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ سَمُرَةَ. أَنْبَأَنَا وَكِيعٌ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ أَبِي الْخَيْلِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ؛ قَالَ: كَانَ الْمُغِيرَةُ بْنُ شُعْبَةَ إِذَا غَزَا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ حَمَلَ مَعَهُ رُمْحاً. فَإِذَا رَجَعَ طَرَحَ رُمْحَهُ حَتَّى يُحْمَلَ لَهُ. فَقَالَ لَهُ عَلِيٌّ: لأَذْكُرَنَّ ذَلِكَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالَ: «لاَ تَفْعَلْ. فَإِنَّكَ إِنْ فَعَلْتَ لَمْ تُرْفَعْ. ضَالَّةً».

في الزوائد: في إسناده أبو الخليل، وهو عبدالله بن أبي الخليل. ذكره ابن حبان في الثقات، وقال البخاري: لا يتابع عليه. وأبو إسحاق هو مدلسٌ. وقد اختلط بآخر عمره.

877. (2809) (6864)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Mugire İbnu Şu'be (radıyallahu anh) , Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la gazveye çıktığı vakit, beraberinde bir mızrak taşırdı. Dönüşünde mızrağını atardı, ta ki onu, kendisi için bir başkası taşıyıversin. Ali ona: "Senin bu yaptığını Resulullah'a haber vereceğim! dedi (ve haber verdi). *Aleyhissalâtu vesselâm)* Muğire'ye: *"Öyle yapma! Eğer yaparsan yere attığın mızrak, yitik mal olarak kaldırılmaz, (alan onu temellük eder)"* dedi."

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), mızrağını yere atmamasını tenbihliyor. Zira atılan bir mal, yitirilen bir mal gibi değildir. Yitiği bulan kimse, sahibini aramakla mükelleftir. Böylesi mallara *lukata* veya *dâlle* denir. Ama atılan malı alan kimse atana götürmek zorunda değildir, temellük edebilir.

❏ SİLAH YERLİ OLMALI

878-6865 ٢٨١٠- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ سَمُرَةَ. أَنْبَأَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ

مُوسىٰ عَنْ أَشْعَثَ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ بِشْرٍ عَنْ أَبِي رَاشِدٍ عَنْ عَلِيٍّ قَالَ: كَانَتْ بِيَدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَوْسٌ عَرَبِيَّةٌ. فَرَأَى رَجُلاً بِيَدِهِ قَوْسٌ فَارِسِيَّةٌ. فَقَالَ: «مَا هذِهِ؟ أَلْقِهَا. وَعَلَيْكُمْ بِهذِهِ وَأَشْبَاهِهَا وَرِمَاحِ الْقَنَا. فَإِنَّهُمَا يَزِيدُ اللهُ لَكُمْ بِهِمَا فِي الدِّينِ. وَيُمَكِّنُ لَكُمْ فِي الْبِلَادِ».

في الزوائد: في إسناده عبدالله بن بشر الحباني، ضعفه يحي القطان وغيره. وذكره ابن حبان في الثقات لكنه ما أجاد في ذلك.

878. (2810) 56865)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın elinde bir arabî yay vardı. Aleyhissalâtu vesselâm o sırada elinde farisî bir yay olan bir adam görmüştü: *"Bu nedir? At onu!"* buyurdular ve devamla: *"Sizin şunu ve şunun benzerleri ile (elkanâ denen) mızrakları edinmeniz gerekir. Çünkü Allah Teala hazretleri, sizin için dini bunlarla güçlendirecek ve size muhtelif beldeler(in fethini) müyesser kılacaktır"* buyurdular."

AÇIKLAMA:

Şârih Sindî, arabî yayı "okların atılmasında kullanılan yay", farisî yayı da "küçük taşları ve benzeri şeyleri atmada kullanılan yay" diye açıklar.

Bazı rivayetlerde, bu hadisenin Hayber fethi sırasında cereyan ettiği tasrih edilir. Resulullah'ın bu emrinde, henüz fethedilmediği için diyar-ı küfür addedilen Fars (İran) memleketlerinde imal edilen yay yerine, yerli imal edilen arabî yayın kullanılmasına bir başka ifade ile, silah sanayiinde dışa bağımlı olmamaya, yerli imalat varken yabancı mamulata yer vermemeye nebevi bir irşad görmek istiyoruz. Allahu a'lem bissavab.

❑ ALLAH YOLUNDA ATMAK

879-6866 ٢٨١٥ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ. أَنْبَأَنَا سُفْيَانُ عَنِ الأَعْمَشِ عَنْ زِيَادِ ابْنِ الْحُصَيْنِ عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: مَرَّ النَّبِيُّ ﷺ بِنَفَرٍ يَرْمُونَ. فَقَالَ «رَمْياً بَنِي إِسْمَاعِيلَ. فَإِنَّ أَبَاكُمْ كَانَ رَامِياً».

في الزوائد: إسناده صحيح، ورواه البخاري من حديث سلمة بن الأكوع.

879. (2815) (6866)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir defasında) ok atmakta olan (Eslem

kabilesinden) bir gruba rastlamıştı, (onları takdiren): *"Ey İsmailoğulları! Atmaya devam edin. Sizin atalarınızda (çok iyi) atıcılardı"* buyurdular."

❑ SAVAŞ SIRASINDA ALIM-SATIM

880-6867 ٢٨٢٣– حَدَّثَنَا عُبَيْدُاللهِ بْنُ عَبْدِالْكَرِيمِ. ثَنَا سُنَيْدُ بْنُ دَاوُدَ عَنْ خَالِدِ بْنِ حَيَّانَ الرَّقِّيِّ. أَنْبَأَنَا عَلِيُّ بْنُ عُرْوَةَ الْبَارِقِيُّ. ثَنَا يُونُسُ بْنُ يَزِيدَ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ خَارِجَةَ بْنِ زَيْدٍ؛ قَالَ: رَأَيْتُ رَجُلاً يَسْأَلُ أَبِي عَنِ الرَّجُلِ يَغْزُو فَيَشْتَرِي وَيَبِيعُ وَيَتَّجِرُ فِي غَزْوَتِهِ؟ فَقَالَ لَهُ أَبِي: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ بِتَبُوكَ نَشْتَرِي وَنَبِيعُ وَهُوَ يَرَانَا وَلاَ يَنْهَانَا.

في الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف عليّ بن عروة البارقيّ، وسُنَيْد بن داود.

880. (2823) (68677- *Harice İbnu Zeyd* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir adamın, babam (Zeyd İbnu Sabit)ten gazveye çıkıp, gazve sırasında alış-veriş ve ticaret yapan kimse hakkında sorduğunda şahit oldum. Babam ona şu cevabı vermişti: "Biz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile Tebük (seferin)de iken alıyor, satıyorduk. Resulullah bizi gördüğü halde yasaklamamıştı."

AÇIKLAMA:

Gazve sırasında savaş hizmetlerine mani olmayacak şekilde alışverişte bulunmak haram değildir. Fakat asıl vazife olan cihad hizmetlerini aksatacak olan ticarete cevaz verilmez. Tebük seferinde ordu savaşa girişmemiştir. Savaşa girişilse bile, bir askeri seferin her anı düşmanla mukatele ile geçmez. Şu halde müsait zamanlarda alış-veriş yapmak "haram" denilemez.

881-6868 ٢٨٢٧– حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا عَبْدُالْمَلِكِ مُحَمَّدٌ الصَّنْعَانِيُّ. ثَنَا أَبُو سَلَمَةَ الْعَامِلِيُّ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ لأَكْثَمَ بْنِ الْجَوْنِ الْخُزَاعِيِّ: «يَا أَكْثَمُ! اغْزُ مَعَ غَيْرِ قَوْمِكَ يَحْسُنْ خُلُقُكَ، وَتَكْرُمْ عَلَى رُفَقَائِكَ. يَا أَكْثَمُ! خَيْرُ الرُّفَقَاءِ أَرْبَعَةٌ وَخَيْرُ السَّرَايَا أَرْبَعُمِائَةٍ وَخَيْرُ الْجُيُوشِ أَرْبَعَةُ آلاَفٍ. وَلَنْ يُغْلَبَ اثْنَا عَشَرَ أَلْفاً مِنْ قِلَّةٍ».

في الزوائد: في إسناده عبدالملك بن محمد الصنعانيّ وأبو سلمة العامليّ وهما ضعيفان. وقال السيوطيّ: قال ابن أبي حاتم: سمعت أبي يقول: العامليّ متروك. والحديث باطل.

881. (2827) (6868)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* Eksem İbnu'l-Cevn el-Huza'i'ye: *"Ey Eksem! Kendi kavminden olmayanlarla birlikte (kafirlere karşı) savaş ki huyun güzelleşsin ve arkadaşlarının yanında kıymetin olsun. Ey Eksem (Yolculuk sırasında) arkadaşların en hayırlısı (sayıca) dört olandır. Askeri birliğin en hayırlısı, (miktarı) dötyüz olandır. Ordunun en hayırlısı dörtbin olandır. Onikibin kişilik ordu, sayı azlığı sebebiyle mağlub olmaz."*

AÇIKLAMA:

İnsan kendi kavmi içinde, ufak tefek kusurları da bilindiği için fazla itibar görmez. Üstelik o, kavmi içinde bazı kötü alışkanlıklarını da devam ettirebilir. Halbuki, yabancıların arasında itibar görmek için dikkatli davranacak, kendisine çekidüzen verecektir. Böylece huyu da güzelleşir.

Ordunun miktarıyla ilgili açıklama geçti.

❑ MÜBAREZE (TEKE TEK SAVAŞ) VE SELEB

882-6869 ٢٨٣٦- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ. ثَنَا أَبُو الْعُمَيْسِ وَعِكْرِمَةُ بْنُ عَمَّارٍ عَنْ إِيَاسِ ابْنِ سَلَمَةَ بْنِ الأَكْوَعِ عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: بَارَزْتُ رَجُلاً فَقَتَلْتُهُ. فَنَفَّلَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ سَلَبَهُ.

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

882. (2836) (6870)- *Seleme İbnu'l-Ekva* anlatıyor: "Bir adamla teke tek vuruştum ve herifi geberttim. Onun selebini (eşyalarını) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana verdi."

883-6870 ٢٨٣٨- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ. ثَنَا أَبُو مَالِكٍ الأَشْجَعِيُّ عَنْ نُعَيْمِ ابْنِ أَبِي هِنْدٍ عَنِ ابْنِ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ قَتَلَ فَلَهُ السَّلَبُ».

في الزوائد: في إسناده سليمان بن سمرة بن جندب. ذكره ابن حبّان في الثقات. وقال ابن القطان: حاله مجهول. وباقي رجاله موثقون.

883. (2838) (6870)- *Semüre İbnu Cündeb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Kim bir kafiri öldürürse selebi onundur" buyurdular."

AÇIKLAMA:

Seleb, öldürülen askerin üzerinden çıkan herşeydir: Askerî teçhizat, elbise, para vs. Resulullah, savaş sırasında bir kafiri öldürdüğünü ispatlayan askere, onun selebinin verileceğini teşri etmiştir. Askerin üzerinde çıkan hangi şeylerin seleb sayılacağında alimler ihtilaf etmiştir. Bazıları atı seleb saymaz. Keza fazla miktarda mal çıkmışsa o da selep sayılmayabilir. *Ahmed İbnu Hanbel, Evzâi* ve *Şafi'î* hazretleri selebin öldürene ait olacağına hükmetmiştir. Ama devlet başkanı dilerse selebin beşte birini alabilir derler. Hanefiler ve Malikiler ise, devlet başkanı "seleb öldürene aittir" demedi ise seleb öldürene ait değilir, ganimet gibi muamele görür.

Cumhur selebin katile ait olduğu kanaatinde birleşir.

❑ GULÜL (GANİMETTEN ÇALMA)

884-6871 ٢٨٥٠– حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ أَبِي سِنَانٍ عِيسَى بْنِ سِنَانٍ عَنْ يَعْلَى ابْنِ شَدَّادٍ عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ؛ قَالَ: صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ يَوْمَ حُنَيْنٍ إِلَى جَنْبِ بَعِيرٍ مِنَ الْمَقَاسِمِ. ثُمَّ تَنَاوَلَ شَيْئاً مِنَ الْبَعِيرِ. فَأَخَذَ مِنْهُ قَرَدَةً. يَعْنِي وَبَرَةً. فَجَعَلَ بَيْنَ إِصْبَعَيْهِ ثُمَّ قَالَ: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّ هٰذَا مِنْ غَنَائِمِكُمْ. أَدُّوا الْخَيْطَ وَالْمَخِيطَ فَمَا فَوْقَ ذٰلِكَ فَمَا دُونَ ذٰلِكَ. فَإِنَّ الْغُلُولَ عَارٌ عَلَى أَهْلِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. وَشَنَارٌ وَنَارٌ».

في الزوائد: في إسناده عيسى بن سنان. اختلف فيه كلام ابن معين. قال: ليّن الحديث وليس بالقوىّ قيل: ضعيف وقيل: لا بأس به. وذكره ابن حبان في الثقات. وباقي رجال الإسناد ثقات.

884. (2850) (6871)- *Ubade İbnu's-Samit* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Huneyn günü bize, ganimet malından bir devenin yanında namaz kıldırdı. Namazdan sonra deveden bir parça yün alıp onu iki parmağı arasına koydu sonra "Ey insanlar! buyurdu. Şu yün parçası bile sizin ganimetlerinizdendir. Bir iplik, bir iğne bundan daha değerli, daha değersiz bile olsa buraya getirin. Zira (getirmemek gulüldür yani hırsızlık); gulül ise, Kıyamet günü yapan için ardır, ayıptır, ateştir."

Not: Gulûl hakkında mükerreren açıklama geçti.

❑ NEFEL (GANİMETTEN AYRI OLARAK VERİLEN PARA)

885-6872 ٢٨٥٣– حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ. ثَنَا رَجَاءُ بْنُ أَبِي

سَلَمَةَ. ثنا عَمْرُو بْنُ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ؛ قَالَ: لاَ نَفَلَ بَعْدَ رَسُولِ اللهِ ﷺ. يَرُدُّ الْمُسْلِمُونَ قَوِيُّهُمْ عَلَى ضَعِيفِهِمْ. قَالَ رَجَاءٌ: فَسَمِعْتُ سُلَيْمَانَ بْنَ مُوسَىٰ يَقُولُ لَهُ: حَدَّثَنِي مَكْحُولٌ عَنْ حَبِيبِ بْنِ مَسْلَمَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَفَّلَ، فِي الْبَدْأَةِ الرُّبُعَ؛ وَحِينَ قَفَلَ الثُّلُثَ. فَقَالَ عَمْرٌو: أُحَدِّثُكَ عَنْ أَبِي عَنْ جَدِّي وَتُحَدِّثُنِي عَنْ مَكْحُولٍ؟

في الزوائد: إسناده حسن.

885. (2853) (6872)- *Amr İbn Şuayb an ebihi an ceddihi* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan sonra nefel (yani mücahide ganimetteki hissesinden başka bir şey) yoktur. Müslümanların kuvvetli olanları (kazandıklarından) zayıf olanlara verirler.

(Ravilerden) Recâ demiştir ki: "Süleyman İbnu Musa'nın şöyle söylediğini işittim: "Mekhûl bana Habib İbnu Mesleme'den rivayeten dedi ki: "Resulullah savaşa giderken (askerlerden bazılarına diğerlerinden fazla olarak) dörtte bir ve savaş dönüşünde üçte bir nisbetinde nefel (denen ziyade bir ikram)da bulundu." Bunun üzerine Amr: "Ben sana babam vasıtasıyla (sahabi olan) dedemden rivayet ediyorum, sen ise Mekhulden hadis rivayet ediyorsun" demiştir."

AÇIKLAMA:

1- Nefel, dilimizde mevcut *nafile* kelimesiyle aynı köktendir. Burada mücahide ganimetteki payından fazla olarak verilen mala denmiştir. Pay dışı, -bilhassa üstün başarı gösterenlere olmak üzere- birkısım askerlere zi-yade bir ikramda bulunulmasının meşruiyetinde İslam üleması icma eder. Bunun kaynağı ne olmalıdır, düşmandan elde edilen ganimetten devlet başkanının beşte birlik payı alınmazdan önce, ganimetin tümünden mi, devlet başkanının payı olan beşte birin beşte birinden mi? gibi hususlarda ihtilaf edilmiştir. Daha önceki bahislerde açıklandığı için burada tekrar etmeyeceğiz.

2- Sadedinde olduğumuz hadiste, bir ihtilaf dikkatimizi çekmektedir: Nefel verme yetkisi sadece Resulullah'a mı mahsustur. *Amr İbnu Şu'ayb*'ın bu kanaatte olduğu anlaşılmaktadır. Resulullah'tan sonra da meşruiyyetinde icma edildiğini kaydettiğimize göre, hakikatte bu noktada bir ihtilaf mevzubahis değildir.

❑ DEVLET BAŞKANININ SAVAŞA YOLLADIĞI ORDUYA TAVSİYESİ

886-6873 ٢٨٥٧– حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْخَلاَّلُ. ثنا أَبُو أُسَامَةَ. حَدَّثَنِي

عَطِيَّةُ بْنُ الْحَارِثِ أَبُو رَؤُفٍ الْهَمْدَانِيُّ. حَدَّثَنِي أَبُو الْعَرِيفِ عُبَيْدُ اللهِ بْنُ خَلِيفَةَ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ عَسَّالٍ؛ قَالَ: بَعَثَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي سَرِيَّةٍ. فَقَالَ «سِيرُوا بِاسْمِ اللهِ وَفِي سَبِيلِ اللهِ. قَاتِلُوا مَنْ كَفَرَ بِاللهِ وَلاَ تَمْثُلُوا وَلاَ تَغْدِرُوا وَلاَ تَغُلُّوا وَلاَ تَقْتُلُوا وَلِيداً».

في الزوائد: إسناده حسن.

886. (2857) (6873)- *Savfan İbnu Assâl* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni seriyyede savaşa gönderdi. (Yola çıkarken) şu talimatı verdiler: *"Allah'ın adıyla, Allah yolunda yürüyün. Allah'ı inkar edenlerle savaşın. İşkence yapmayın, (ahidde bulunduğunuz takdirde) ahdetinizi bozmayın, çocukları öldürmeyin."*

Not: Askeri sefere çıkan komutanlara yapılan başkaca tavsiyeler daha önce kaydedildi ve gerekli açıklamalar yapıldı.

❑ ALLAH'A İSYANDA KULA İTAAT YOK

887-6874 ٢٨٦٣ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو عَنْ عُمَرَ بْنِ الْحَكَمِ بْنِ ثَوْبَانَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ بَعَثَ عَلْقَمَةَ بْنَ مُجَزِّزٍ عَلَى بَعْثٍ وَأَنَا فِيهِمْ. فَلَمَّا انْتَهَى إِلَى رَأْسِ غَزَاتِهِ أَوْ كَانَ بِبَعْضِ الطَّرِيقِ اسْتَأْذَنَتْهُ طَائِفَةٌ مِنَ الْجَيْشِ فَأَذِنَ لَهُمْ وَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ عَبْدَاللهِ بْنَ حُذَافَةَ بْنِ قَيْسٍ السَّهْمِيَّ. فَكُنْتُ فِيمَنْ غَزَا مَعَهُ فَلَمَّا كَانَ بِبَعْضِ الطَّرِيقِ أَوْقَدَ الْقَوْمُ نَاراً لِيَصْطَلُوا أَوْ لِيَصْنَعُوا عَلَيْهَا صَنِيعاً. فَقَالَ عَبْدُاللهِ (وَكَانَتْ فِيهِ دُعَابَةٌ): أَلَيْسَ لِي عَلَيْكُمُ السَّمْعُ وَالطَّاعَةُ؟ قَالُوا: بَلَى. قَالَ: فَمَا أَنَا بِآمِرِكُمْ بِشَيْءٍ إِلاَّ صَنَعْتُمُوهُ؟ قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ: فَإِنِّي أَعْزِمُ عَلَيْكُمْ إِلاَّ تَوَاثَبْتُمْ فِي هَذِهِ النَّارِ. فَقَامَ نَاسٌ فَتَحَجَّزُوا. فَلَمَّا ظَنَّ أَنَّهُمْ وَاثِبُونَ قَالَ: أَمْسِكُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ. فَإِنَّمَا كُنْتُ أَمْزَحُ مَعَكُمْ. فَلَمَّا قَدِمْنَا ذَكَرُوا ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ ﷺ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ «مَنْ أَمَرَكُمْ مِنْهُمْ بِمَعْصِيَةِ اللهِ فَلاَ تُطِيعُوهُ».

في الزوائد: إسناده صحيح.

887. (2863) (6874)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Alkame İbnu Mücezzez (radıyallahu anh)'ı, benim de içinde bulunduğum bir askeri birliğin başında savaşa gönderdi.

Kumandan gazvesinin başına geçince veya yolda belli bir yere varınca, askerlerden bir grup, kendisinden (ayrı gitmek) hususunda izin istedi. Onlara izin verdi. Başlarına Abdullah İbnu Huzafe İbnu Kays es-Sehmî'yi sorumlu tayin etti. Ben onunla savaşanlar içerisinde idim. Yolun bir yerine gelmiştik (mola sırasında askerlerden bazıları ısınmak veya üzerinde (yemek) yapmak maksadıyla bir ateş yaktılar. Komutanımız Abdullah -ki şakacı birisiydi- "sizin üzerinizde itaat edilmek ve sözü dinlenmek hakkım yok mu?" diye sordu. Askerler: Elbette var!" dediler. Öyleyse, dedi ne emredersem yapacaksınız değil mi?" Askerler yine: "elbette!" dediler. Bunun üzerine komutan: "Şu halde size, şu ateşe atılmayı emrediyorum" dedi. Askerlerin bir kısmı kalkıp emri yerine getirmeye hazırlandılar. Abdullah, onların ateşe atılacaklarına inanınca:

"Kendinizi tutun, ben size şaka yapmıştım" dedi.

Medine'ye dönünce, bu hadiseyi Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a anlattılar. Efendimiz şöyle buyurdular: *"Onlarda (yani başınızdakilerden) kim size Allah'a isyanı emrederse ona itaat etmeyin."*

❑ BİATA VEFA GEREKİR

888-6875 ٢٨٧٣– حَدَّثَنَا عِمْرَانُ بْنُ مُوسَىٰ اللَّيْثِيُّ. ثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ. أَنْبَأَنَا عَلِيُّ بْنُ زَيْدِ بْنِ جَدْعَانَ عَنْ أَبِي نَضْرَةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «أَلاَ إِنَّهُ يُنْصَبُ لِكُلِّ غَادِرٍ لِوَاءٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِقَدْرِ غَدْرَتِهِ».

في الزوائد: في إسناده على بن زيد بن جدعان ضعيف.

888. (2873) (6875)- *Ebu Saidi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bilesiniz, Kıyamet günü ahdini tutmayan her vefasıza vefasızlığın derecesine uygun bir bayrak dikilecek böylece vefasızlığı teşhir edilecek)tir."*

MENÂSİK (HAC VE UMRE) BÖLÜMÜ

❑ HACCA GİTME

889-6876 ٢٨٨٣– حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ وَعَمْرُو بْنُ عَبْدِاللهِ. قَالاَ: ثَنَا وَكِيعٌ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ أَبُو إِسْرَائِيلَ عَنْ فُضَيْلِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ الْفَضْلِ (أَوْ أَحَدِهِمَا عَنِ الآخَرِ) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ أَرَادَ الْحَجَّ فَلْيَتَعَجَّلْ. فَإِنَّهُ قَدْ يَمْرَضُ الْمَرِيضُ وَتَضِلُّ الضَّالَّةُ وَتَعْرِضُ الْحَاجَةُ».

في الزوائد: في إسناده إسماعيل أبو خليفة أبو إسرائيل الملائي، قال فيه ابن عديّ: عامة ما يرويه يخالف الثقات. وقال النسائي: ضعيف. وقال الجرجانيّ: مفترٍ زائغ. نعم قد جاء «من أراد الحج فليعجل» بسند آخر رواه الحاكم. وقال: صحيح. ورواه أبو داود أيضا.

889. (2883) (6876)- *İbnu Abbas* veya *Fadl İbni Abbas* -veya bunlardan biri bir diğerinden- anlatmıştır: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim hacc yapmak isterse acele etsin. Çünkü olur ki insan hastlanır (bineği) kaybolur (gitmeye mani) bir iş zuhur eder."

❑ HACCIN FARZ KILINMASI

890-6877 ٢٨٨٥– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عُبَيْدَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الأَعْمَشِ عَنْ أَبِي سُفْيَانَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! الْحَجُّ فِي كُلِّ عَامٍ؟ قَالَ: «لَوْ قُلْتُ: نَعَمْ. لَوَجَبَتْ. وَلَوْ وَجَبَتْ لَمْ تَقُومُوا بِهَا. وَلَوْ

لَمْ تَقُومُوا بِهَا عُذِّبْتُمْ».

في الزوائد: هذا إسناده صحيح. لأن محمد بن أبي عبيدة بن معن بن عبدالرحمن بن عبدالله بن مسعود ثقة. وأبوه مثله.

890. (2885) (6877)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Halk: "Ey Allah'ın Resulü, haccetmek her sene farz mıdır?" diye sormuştu. *"Eğer "Evet!" desem bu vacip olur. Eğer vacip olsa, bunu yerine getiremezsiniz, bu durumda yerine getirmezseniz azab görürsünüz"* buyurdular.

❑ HACC VE UMRENİN FAZİLETİ

891-6878 ٢٨٨٧- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ عَاصِمِ بْنِ عُبَيْدِاللهِ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَامِرٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «تَابِعُوا بَيْنَ الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ. فَإِنَّ الْمُتَابَعَةَ بَيْنَهُمَا تَنْفِي الْفَقْرَ وَالذُّنُوبَ كَمَا يَنْفِي الْكِيرُ خَبَثَ الْحَادِيدِ».

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ. ثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عُمَرَ عَنْ عَاصِمِ بْنِ عُبَيْدِاللهِ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَامِرِ بْنِ رَبِيعَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ نَحْوَهُ.

في الزوائد: مدار الإسنادين على عاصم بن عبيد الله، وهو ضعيف. والمتن صحيح من حديث ابن مسعود رضي الله تعالى عنه. رواه الترمذي والنسائي.

891. (2887) (6878)- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hacc ve umreyi peşpeşe yapın. Çünkü bunların peşpeşe yapılması, tıpkı körüğün demirin pasını temizlemesi gibi, fakrı ve günahları temizler."*

❑ HACININ DUASINDAKİ FAZİLET

892-6879 ٢٨٩٢- حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ. ثَنَا صَالِحُ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ صَالِحٍ مَوْلَى بَنِي عَامِرٍ. حَدَّثَنِي يَعْقُوبُ بْنُ يَحْيَى بْنِ عَبَّادِ بْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ السَّمَّانِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ؛ أَنَّهُ قَالَ: «الْحُجَّاجُ وَالْعُمَّارُ وَفْدُ اللهِ. إِنْ دَعَوْهُ أَجَابَهُمْ وَإِنِ اسْتَغْفَرُوهُ غَفَرَ لَهُمْ».

في الزوائد: في إسناده صالح بن عبدالله. قال البخاري فيه: منكر الحديث.

892. (2892) (6879)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hacılar ve umre yapanlar Allah'ın elçileridir. Onlar Allah'a dua etseler, Allah onlara derhal icabet eder (dualarını kabul eder). Eğer kendisinden af ve mağfiret dileseler, derhal onlara mağfiret eder."*

893-6880 ٢٨٩٣– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ طَرِيفٍ. ثنا عِمْرَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ؛ قَالَ: «الْغَازِي فِي سَبِيلِ اللهِ وَالْحَاجُّ وَالْمُعْتَمِرُ وَفْدُ اللهِ. دَعَاهُمْ فَأَجَابُوهُ. وَسَأَلُوهُ فَأَعْطَاهُمْ».

في الزوائد: إسناده حسن. وعمران مختلف فيه.

893. (2893) (6880)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah yolunda cihad eden, hacceden ve umre yapan Allah'ın elçisidir. Çünkü Allah bunların yapılmasına kulları davet etti, onlar da icabet ettiler. Buna mukabil onlar da O'ndan (dilediklerini istediler), Allah da onlara istediklerini verdi."*

❑ ÖLENE BEDEL HACC

894-6881 ٢٩٠٤– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِالأَعْلَى الصَّنْعَانِيُّ. ثنا عَبْدُالرَّزَّاقِ. أَنْبَأَنَا سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ عَنْ سُلَيْمَانَ الشَّيْبَانِيِّ عَنْ يَزِيدَ بْنِ الأَصَمِّ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: أَحُجُّ عَنْ أَبِي؟ قَالَ: «نَعَمْ. حُجَّ عَنْ أَبِيكَ. فَإِنْ لَمْ تَزِدْهُ خَيْراً لَمْ تَزِدْهُ شَرّاً».

في الزوائد: إسناده صحيح وسليمان هو ابن فيروز أبو إسحاق ثقة.

894. (2904) (6881)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelip: "Babama bedel haccedebilir miyim?" diye sordu. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Evet! Babana bedel haccet. Bu haccınla onu hayır yönüyle artırmasan bile şer yönüyle artırmış olmazsın"* buyurdular."

895-6882 ٢٩٠٥– حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثنا عُثْمَانُ بْنُ عَطَاءٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي الْغَوْثِ بْنِ حُصَيْنٍ (رَجُلٌ مِنَ الْفُرْعِ) أَنَّهُ اسْتَفْتَى النَّبِيَّ ﷺ عَنْ حَجَّةٍ كَانَتْ عَلَى أَبِيهِ. مَاتَ وَلَمْ يَحُجَّ. قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «حُجَّ عَنْ أَبِيكَ»

وَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «وَكَذلِكَ الصِّيَامُ فِي النَّذْرِ، يُقْضَى عَنْهُ».

في الزوائد: في إسناده عثمان بن عطاء الخراساني، ضعفه ابن معين. وقيل: منكر الحديث متروك. وقال الحاكم: روى عن أبيه أحاديث موضوعة.

895. (2905) (6882)- *Ebu'l-Gavs İbnu Huseyn*'in -ki el-Fur kabilesinden biridir. Anlattığına göre: "'Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a babasının üzerine vacib olmuş fakat eda etmeden ölmüş olduğu hacc hakkında sormutu. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Babana bedel haccet!"* buyurdu ve ilave etti: *"Nezir orucu da böyle, ona bedel kaza edilir."*

❑ HAYATTA OLAN GÜÇSÜZE BEDEL HACC

896-6883 ٢٩٠٨– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثَنَا أَبُو خَالِدٍ الأَحْمَرُ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كُرَيْبٍ عَنْ أَبِيـــهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: أَخْبَرَنِي حُصَيْنُ بْنُ عَوْفٍ؛ قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنَّ أَبِي أَدْرَكَهُ الْحَجُّ وَلاَ يَسْتَطِيعُ أَنْ يَحُجَّ إِلاَّ مُعْتَرِضـــاً. فَصَمَتَ سَاعَةً ثُمَّ قَالَ: «حُجَّ عَنْ أَبِيكَ».

في الزوائد: في إسناده محمد بن كريب، قال أحمد: منكر الحديث يجيء بعجائب عن حصين بن عوف وقال البخاري: منكر الحديث، فيه نظر. وضعفه غير واحد.

896. (2908) (6883)- *Husayn İbnu Avf* radıyallahu anh anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü! Babama hacc farz oldu. Ancak binek üzerinde bağlanmadıkça hacc yapmaya muktedir değil!" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm bir müddet sükût buyurup sonra: *"Babana bedel haccet!"* buyurdular."

AÇIKLAMA:

Hacca gidemeyecek derecede sıhhati bozulan birinin yerine bedel olarak bir başkası hacca gidebilir. Bu başta Hanefiler, Şâfiîler olmak üzere çoğunlukla benimsenen bir görüştür. Bedel gönderen kimse sonradan şifa bulsa çoğunluğun hükmüne göre, bizzat hacca gitmesi gerekir.

❑ MİKAT YERLERİ

897-6884 ٢٩١٥– حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ. ثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ يَزِيدَ عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرٍ؛ قَالَ: خَطَبَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ فَقَالَ: «مُهَلُّ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مِنْ ذِي

الْحُلَيْفَةِ. وَمُهَلُّ أَهْلِ الشَّامِ مِنَ الْجُحْفَةِ. وَمُهَلُّ أَهْلِ الْيَمَنِ مِنْ يَلَمْلَمَ. وَمُهَلُّ أَهْلِ نَجْدٍ مِنْ قَرْنٍ. وَمُهَلُّ أَهْلِ الْمَشْرِقِ مِنْ ذَاتِ عِرْقٍ» ثُمَّ أَقْبَلَ بِوَجْهِهِ لِلأُفُقِ، ثُمَّ قَالَ «اللَّهُمَّ! أَقْبِلْ بِقُلُوبِهِمْ».

في الزوائد: في إسناده إبراهيم الحريري. قال فيه أحمد وغيره: متروك الحديث. وقيل: منكر الحديث. وقيل: ضعيف.

وأصل الحديث رواه مسلم من حديث جابر. ولم يقل: ثم أقبل بوجهه. ولا ذكر مهلّ أهل الشام.

897. (2915) (6884)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize hitap ederek buyurdular ki: *"Medine halkının ihrama gireceği yer Zülhuleyfe'dir. Şam halkının ihrama gireceği mikat yeri Cuhfe'dir. Yemenlilerin mîkat yeri Yelemlem'dir. Necid ahalisinin mîkat mahalli Karn'dır. Doğu (yani Irak) ahalisinin mîkat yeri Zat-ı Irk'dır."* Aleyhissalâtu vesselâm sonra, mübarek yüzlerini doğu taraftaki ufka çevirdi ve: *"Allahım onların (doğudakilerin) kalplerini İslam'a çevir" diye dua etti."*

Not: Mîkatlar hakkında açıklama geçti.

❑ İHRAM

898-6885 ٢٩١٧ – حَدَّثَنَا عَبْدُالرَّحْمنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ وَعُمَرُ بْنُ عَبْدِالْوَاحِدِ. قَالاَ: ثَنَا الأَوْزَاعِيُّ عَنْ أَيُّوبَ بْنِ مُوسَىٰ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ عَنْ ثَابِتٍ الْبُنَانِيِّ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: إِنِّي عِنْدَ ثَفِنَاتِ نَاقَةِ رَسُولِ اللهِ ﷺ عِنْدَ الشَّجَرَةِ. فَلَمَّا اسْتَوَتْ بِهِ قَائِمَةً قَالَ: «لَبَّيْكَ! بِعُمْرَةٍ وَحَجَّةٍ مَعاً» وَذٰلِكَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ.

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

898. (2917) (6885)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben (Zülhuleyfe'deki) ağacın yanında, Resûlullah'ın bindiği devesinin sefinelerinin (yani çökük iken yere değen uzuvlarının) yanında idim. Deve ayağa kalkıp doğrulunca, *Aleyhissalâtu vesselâm*: *"Allah'ım! Umre ve hacca beraber niyet ederek davetine icabet ediyorum! Emrine âmâdeyim!"* buyurdular. (Yani o zaman ihrama girdiler). Bu (ihrama girme işi) Veda haccında idi."

Not: Zülhuleyfe'de ihrama giriş anlatıldı.

❑ İHRAMLIYA GÖLGELİK

899-6886 ٢٩٢٥- حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ نَافِعٍ وَعَبْدُاللهِ بْنُ وَهْبٍ وَمُحَمَّدُ بْنُ فُلَيْحٍ قَالَ: ثَنَا عَاصِمُ بْنُ عُمَرَ بْنِ حَفْصٍ عَنْ عَاصِمِ بْنِ عُبَيْدِاللهِ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَامِرِ بْنِ رَبِيعَةَ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَا مِنْ مُحْرِمٍ يَضْحَى لِلّٰهِ يَوْمَهُ يُلَبِّي حَتَّى تَغِيبَ الشَّمْسُ إِلاَّ غَابَتْ بِذُنُوبِهِ فَعَادَ كَمَا وَلَدَتْهُ أُمُّهُ».

في الزوائد: إسناده ضعيف. لضعف عاصم بن عبيدالله وعاصم بن عمر بن حفص.

899. (2925) (6886)- *Hz. Cabir İbnu Abdillah* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Allah rızası için gününü, akşama kadar, güneş altında telbiye çekerek geçiren hiçbir muhrim (hacc veya umre için ihrama giren) yoktur ki günahları güneşle beraber batmasın ve annesinin kendisini doğurduğu (günahsız) şekle dönmesin."***

❑ HACCDA İHRAMDAN ÇIKMA ŞARTI

900-6887 ٢٩٣٦- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثَنَا أَبِي. ح وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ نُمَيْرٍ. ثَنَا عُثْمَانُ بْنُ حَكِيمٍ عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ جَدَّتِهِ (قَالَ: لاَ أَدْرِي أَسْمَاءَ بِنْتَ أَبِي بَكْرٍ أَوْ سُعْدَى بِنْتَ عَوْفٍ)؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ دَخَلَ عَلَى ضُبَاعَةَ بِنْتِ عَبْدِالْمُطَّلِبِ. فَقَالَ: «مَا يَمْنَعُكِ يَا عَمَّتَاهُ! مِنَ الْحَجِّ؟ فَقَالَتْ: أَنَا امْرَأَةٌ سَقِيمَةٌ. وَأَنَا أَخَافُ الْحَبْسَ. قَالَ «فَأَحْرِمِي وَاشْتَرِطِي أَنَّ مَحِلَّكِ حَيْثُ حُبِسْتِ».

في الزوائد: ليس لسعدى بنت عوف، هذه عند المصنف سوى هذا الحديث. وليس لها في بقية الكتب شئ. وهذا من مسندها. وفي إسناده أبو بكر بن عبدالله. لم أر من تكلم فيه بجرح ولا بتوثيق. وباقي رجال الإسناد ثقات.

900. (2936) (6887)- *Ebu Bekr İbnu Abdillah İbnu'z-Zübeyr* (radıyallahu anhümâ) büyük annesinden -ravi der ki: Bu büyükanne Esma Bintu Ebi Bekr midir, yoksa Su'da Bintu Avf mıdır bilemiyorum- naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Dubâ'a Bintu Abdilmuttalib'in

yanına girmişti, ona: *"Ey halacağım seni hacc yapmaktan alıkoyan mani nedir?"* diye sordu. Halası: Ben hastalıklı bir kadınım, (hastalığımın hacc menasikini yapmama) engel olmasından korkuyorum" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: *"İhrama gir, ancak (menasiki) ikmalden alıkonulduğun yerde ihramdan çıkmayı şart koş!"* buyurdular.

901-6888 ٢٩٣٧– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ وَوَكِيعٌ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ ضُبَاعَةَ؛ قَالَتْ: دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَأَنَا شَاكِيَةٌ. فَقَالَ: «أَمَا تُرِيدِينَ الْحَجَّ الْعَامَ» قُلْتُ: إِنِّي لَعَلِيلَةٌ يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ: «حُجِّي وَقُولِي: مَحِلِّي حَيْثُ تَحْبِسُنِي».

في الزوائد: رجال الصحيح. وليس لضباعة سوى ثلاثة أحاديث. انفرد المصنف بإخراج هذا. وأخرج أبو داود حديثا والنسائى آخر.

901. (2937) (6888)- *Dubâ'a (Bintu Zübeyr İbnü Abilmuttalib* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben hasta iken Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanıma girdi ve (bana): *"Sen bu yıl hacca gitmek istemiyor musun?"* buyurdular. Ben: "Ey Allah'ın Resulü! Ben cidden hastayım!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Sen hacca git ve ihrama girerken: "(Allah'ım) beni hacc menasikini tamamlamaktan alıkoyduğun yerde ihramdan çıkacağım" diyerekten niyet et!"* buyurdular."

AÇIKLAMA:

Umumiyetle alimler, hadiste zikredildiği şekilde ihrama girerken, bir engel zuhuru halinde ihramdan çıkma şartının koşulabileceğini, bunun caiz olduğunu söylemiştir. zahiriler, Şafiîler, Hanbelîler bu görüştedir. Hanefilerle Malikilerin bir kısmı bu görüşe katılmamıştır. Onlar böyle şart koşmanın caiz olmayacağına, hacc tamam olmadan ihramdan çıkılamayacağına hükmederler.

❑ HAREM-İ ŞERİFE GİRME ADABI

902-6889 ٢٩٣٩– حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ ثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ صَبِيحٍ. ثنا مُبَارَكُ بْنُ حَسَّانَ أَبُو عَبْدِاللهِ عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: كَانَتِ الْأَنْبِيَاءُ تَدْخُلُ الْحَرَمَ مُشَاةً حُفَاةً. وَيَطُوفُونَ بِالْبَيْتِ. وَيَقْضُونَ الْمَنَاسِكَ حُفَاةً مُشَاةً.

في الزوائد: في إسناده مبارك بن حسان. وهو وإن وثقه ابن معين، فقد قال النسائي: ليس بالقويّ. وقال أبو داود: منكر الحديث. وقال ابن حبان في الثقات: يخطئ ويخالف. وقال الأزديّ: متروك. وإسماعيل ذكره ابن حبان في الثقات وباقي رجال الإسناد ثقات.

902. (2939) (6889)- *Abdullah İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Peygamberler Harem-i Şerife yaya ve yalınayarak olarak girerlerdi. Yine yalınayak ve yaya olarak Beytullah'ı tavaf edip, menasiki (hacc ve umrenin gereklerini) bu şekilde ifa ederlerdi."

❑ HACERÜ'L-ESVED'İ İSTÎLAM

903-6890 ٢٩٤٥– حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا خَالِي يَعْلَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَوْنٍ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: اسْتَقْبَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ الْحَجَرَ. ثُمَّ وَضَعَ شَفَتَيْهِ عَلَيْهِ يَبْكِي طَوِيلاً. ثُمَّ الْتَفَتَ فَإِذَا هُوَ بِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ يَبْكِي. فَقَالَ: «يَا عُمَرُ! هٰهُنَا تُسْكَبُ الْعَبَرَاتُ».

في الزوائد: في إسناده محمد بن عون الخراساني، ضعفه ابن معين أبو حاتم وغيرهما.

903. (2945 (6890)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hacerü'l-Esved'e yöneldi, sonra dudaklarını üzerine koyup uzun müddet ağladıktan sonra ondan ayrıldı. Bir de baktı ki, Ömer İbnu'l-Hattab da yanında, o da ağlıyor. Hemen: *"Ey Ömer* buyurdular, *evet gözyaşları burada dökülür."*

❑ TAVAFIN FAZİLETİ

904-6891 ٢٩٥٧– حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ. ثَنَا حُمَيْدُ بْنُ أَبِي سَوِيَّةَ؛ قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ هِشَامٍ يَسْأَلُ عَطَاءَ بْنَ أَبِي رَبَاحٍ عَنِ الرُّكْنِ الْيَمَانِيِّ وَهُوَ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ. فَقَالَ عَطَاءٌ: حَدَّثَنِي أَبُو هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ «وُكِلَ بِهِ سَبْعُونَ مَلَكاً. فَمَنْ قَالَ: اللَّهُمَّ! إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ، قَالُوا: آمِينَ».

فَلَمَّا بَلَغَ الرُّكْنَ الأَسْوَدَ قَالَ: يَا أَبَا مُحَمَّدٍ! مَا بَلَغَكَ فِي هٰذَا الرُّكْنِ الأَسْوَدِ؟ فَقَالَ عَطَاءٌ: حَدَّثَنِي أَبُو هُرَيْرَةَ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «مَنْ فَاوَضَهُ فَإِنَّمَا

يُفَاوِضُ يَدَ الرَّحْمنِ».

قَالَ لَهُ ابْنُ هِشَامٍ: يَا أَبَا مُحَمَّدٍ! فَالطَّوَافُ؟ قَالَ عَطَاءٌ: حَدَّثَنِي أَبُو هُرَيْرَةَ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: «مَنْ طَافَ بِالْبَيْتِ سَبْعاً وَلاَ يَتَكَلَّمُ إِلاَّ بِسُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلاَ إِلهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَاللّٰهُ أَكْبَرُ وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللّٰهِ مُحِيَتْ عَنْهُ عَشْرُ سَيِّئَاتٍ وَكُتِبَتْ لَهُ عَشْرُ حَسَنَاتٍ وَرُفِعَ لَهُ بِهَا عَشْرَةُ دَرَجَاتٍ. وَمَنْ طَافَ فَتَكَلَّمَ وَهُوَ فِي تِلْكَ الْحَالِ خَاضَ فِي الرَّحْمَةِ بِرِجْلَيْهِ كَخَائِضِ الْمَاءِ بِرِجْلَيْهِ».

في الزوائد: يدل على أن الحديث من الزوائد: إلا أنه ما تكلم على إسناده.

وقال السنديّ: بعد ذكر ما تقدم: وذكر الدميريّ ما يدل على أنه حديث غير محفوظ.

904. (2957) (6891)- *Atâ İbnu Ebî Rabah* Ka'be'yi tavaf ederken İbnu Hişam (radıyallahu anhümâ)'ün kendisine şöyle soru sorduğuna ve kendisinin şöyle cevap verdiğine şahit oldum: "İbnu Hişâm: "Rükn-i Yemanî hakkında bilgi verir misin?" diye sordu. Atâ dedi ki: "Ebu Hureyre (radıyallahu anh)'ın rivayetine göre, *Aleyhissalâtu vesselâm* demiştir ki: *"Rükn-i Yemanî 70 bin meleğe emanet edilmiştir. Kim (Onun yanında): "Allahım! Senden af, dünya ve ahirette âfiyet diliyorum. Rabbimiz! Bize dünyada iyiyi, ahirette de iyiyi ver ve bizi cehennem azabından koru!" diye dua ederse o melekler "amin!" derler."*

Atâ, Hacerü'l-esved'in bulunduğu köşeye gelince: "Ey Ebu Muhammed! Bu Hacerü'l-esved rüknü hakkında ne işittin?" dedi. Atâ şu cevabı verdi: "Ebu Hureyre (radıyallahu anh) bana, Resulullah *(aleyhissalâ-tu vesselâm)*'ın: *"Kim Hacerü'l-esvede yönelirse, şüphesiz Rahman (olan) Allah'a yönelmiş olur"* buyurduğunu anlattı."

İbnu Hişâm, Atâ'ya: "Ey Ebu Muhammed! Tavafın faziletiyle ilgili ne işittiniz?" diye sordu.

Atâ şu cevabı verdi: "Ebu Hureyre (radıyallahu anh), bana Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Kim Beytullah'ı yedi sefer tavaf eder, tavaf sırasında konuşmayıp sadece "Sübhanallah, velhamdülillah ve lâilahe illallah, vallahu ekber vela havle vela kuvvete illa billah" derse ondan on günah silinir ve on sevap yazılır, onun bununla mertebesi on derece yükselir. Kim de tavaf sırasında konuşursa sadece ayaklarıyla rahmete girer, tıpkı ayaklarıyla suya dalanlar gibi."*

AÇIKLAMA:

Tavaf sırasında konuşmak caizdir, ancak konuşmayıp, hep zikirle meşgul olmak efdaldir.

❑ HACCI İFRAD

905-6892 ٢٩٦٦ - حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا عَبْدُالْعَزِيزِ الدَّرَاوَرْدِيُّ وَحَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ جَعْفَرِ ابْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَابِرٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ أَفْرَدَ الْحَجَّ.

إسناد حديث جابر صحيح.

905. (2966) (6892)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) diyor ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hacc-ı ifrad yapmıştır."

906-6893 ٢٩٦٧ - حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا الْقَاسِمُ بْنُ عَبْدِاللهِ عُمَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ عَنْ جَابِرٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ وَأَبَا بَكْرٍ وَعُمَرَ وَعُثْمَانَ أَفْرَدُوا الْحَجَّ.

في الزوائد: في إسناده القاسم بن عبدالله وهو متروك. وكذبه أحمد بن حنبل ونسبه إلى الوضع.

906. (2967) (6893)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah, Ebu Bekir, Ömer, Osman radıyalahu anhüm ecmain hacc-ı ifrad yaptılar."

❑ HACC-I KIRAN

907-6894 ٢٩٧١ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ. ثَنَا حَجَّاجٌ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو طَلْحَةَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَرَنَ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ.

في الزوائد: في إسناده حجاج بن أرطاة ضعيف ومدلّس. وقد رواه بالعنعنة.

907. (2971) 56894)- *Ebu Talha* (radıyallahu anh) demiştir ki: "Resulullah*(aleyhissalâtu vesselâm)* hacc ve umreyi beraber (yani hacc-ı kıran) yaptı."

908-6895 ٢٩٧٢ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ يَعْلَىٰ بْنِ حَارِثٍ الْمُحَارِبِيُّ. ثَنَا أَبِي عَنْ غَيْلَانَ بْنِ جَامِعٍ عَنْ لَيْثٍ عَنْ عَطَاءٍ وَطَاوُسٍ وَمُجَاهِدٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ وَابْنِ عُمَرَ وَابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ لَمْ يَطُفْ هُوَ وَأَصْحَابُهُ لِعُمْرَتِهِمْ وَحَجَّتِهِمْ حِينَ قَدِمُوا إِلَّا طَوَافاً وَاحِداً.

في الزوائد: في إسناده المصنف ليث بن أبي سليم، وهو ضعيف ومدلس. والحديث عن غير ابن عباس ذكره غير المصنف أيضاً.

908. (2972) (6895)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ashabıyla birlikte (Veda Haccında Mekke'ye) geldikleri zaman, ne o ashabı, umre ve hac için (Kabe'nin etrafında yedi defa dolaşmak suretiyle) ancak bir kere tavaf ettiler."

❑ HACCI FESHETMEK

909-6896 ٢٩٨٢- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ. ثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ ابْنِ عَازِبٍ؛ قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ وَأَصْحَابُهُ. فَأَحْرَمْنَا بِالْحَجِّ. فَلَمَّا قَدِمْنَا مَكَّةَ قَالَ: «اجْعَلُوا حَجَّتَكُمْ عُمْرَةً». فَقَالَ النَّاسُ: يَا رَسُولَ اللهِ! قَدْ أَحْرَمْنَا بِالْحَجِّ. فَكَيْفَ نَجْعَلُهَا عُمْرَةً. قَالَ: «انْظُرُوا مَا آمُرُكُمْ بِهِ فَافْعَلُوا» فَرَدُّوا عَلَيْهِ الْقَوْلَ. فَغَضِبَ. فَانْطَلَقَ. ثُمَّ دَخَلَ عَلَى عَائِشَةَ غَضْبَانَ. فَرَأَتِ الْغَضَبَ فِي وَجْهِهِ فَقَالَتْ: مَنْ أَغْضَبَكَ؟ أَغْضَبَهُ اللهُ! قَالَ: «وَمَالِي لاَ أَغْضَبُ وَأَنَا آمُرُ أَمْراً فَلاَ أُتْبَعُ؟».

في الزوائد: رجال إسناده ثقات. إلا أن فيه أبا أسحاق. واسمه عمرو بن عبدالله. وقد اختلط بأخرة. ولم يتبين حال ابن عياش. هل روى قبل الاختلاط أو بعده فيتوقف حديثه حتى يتبين حاله.

909. (2982) (6896)- *Bera İbnu'l-Azib* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve ashabı, haccda başımızda beraber çıktılar. Biz (sahabilerin çoğu) hacc niyetiyle ihrama girdik. Mekke'ye geldiğimiz vakit, *Aleyhissalâtu vesselâm: "Haccınız umreye çevirin!"* buyurdular. Ashab: "Ey Allah'ın Resulü! Biz hacc niyetiyle ihrama girmiştik! Şimdi onu nasıl umreye çevirelim?" dediler. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Size emrettiğime riayet edin, dediğimi yapın!" buyurdular. Ashab, önceki itirazlarını tekrar etti, bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm kızdı. (Ashab'ı koyup) gitti. Öfkeli haliyle *Hz. Aişe*'nin yanına girdi. Aişe (radıyallahu anhâ), Resulullah'ın öfkesini yüzünden okumuştu:

"Seni kim öfkelendirdi? Allah da onu öfkelendirsin!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Nasıl öfkelenmeyeyim? Ben bir emirde bulunuyorum, emrim tutulmuyor!"* buyurdu.

❑ UMRE

910-6897 ٢٩٨٩- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا الْحَسَنُ بْنُ يَحْيَى الْخُشَنِيُّ. ثَنَا

عمر بن قيس. أخبرني طلحة بن يحيى عن عمه إسحاق بن طلحة عن طلحة بن عبيدالله؛ أنه سمع رسول الله ﷺ يقول: «الحج جهاد والعمرة تطوع».

في الزوائد: في إسناده ابن قيس المعروف بمندل ضعفه أحمد وابن معين وغيرهم. والحسن أيضاً ضعيف.

910. (2989) (6897)- *Talha İbnu Ubeydillah* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Hacc cihaddır. Umre tatavvu (sünnet)dir."

❑ RAMAZANDA UMRE

911-6898 ٢٩٩٢- حدثنا محمد بن الصباح. ثنا سفيان. ح وحدثنا علي بن محمد وعمرو بن عبدالله قالا: ثنا وكيع جميعاً عن داود بن يزيد الزعافري عن الشعبي عن هرم بن خنبش؛ قال: قال رسول الله ﷺ: «عمرة في رمضان تعدل حجة».

في الزوائد: حديث وهب بن خنبش إسناده الطريق الأولى من طريق صحيح وإسناده الطريق الثاني ضعيف لضعف داود بن يزيد.

911. (2992) (6898)- *Herim İbnu Hanbeş* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Ramazan ayında yapılan bir umre (sevap cihetiyle) bir hacca muadildir."

❑ ZÜLKADE AYINDA UMRE

912-6899 ٢٩٩٦- حدثنا عثمان بن أبي شيبة. ثنا يحيى بن زكريا بن أبي زائدة عن ابن أبي ليلى عن عطاء عن ابن عباس؛ قال: لم يعتمر رسول الله ﷺ إلا في ذي القعدة.

في الزوائد: إسناد حديث ابن عباس ضعيف، لضعف محمد بن عبدالرحمن بن أبي ليلى.

912. (2996) (6899)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Zülkâde ayından başka bir ayda umre yapmamıştır."

❑ MİNAYA ÇIKMA

913-6900 ٣٠٠٥- حدثنا محمد بن يحيى. ثنا عبدالرزاق. أنبأنا عبدالله بن

عُمَرَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّهُ كَانَ يُصَلِّي الصَّلَوَاتِ الْخَمْسَ بِمِنَى. ثُمَّ يُخْبِرُهُمْ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ يَفْعَلُ ذَلِكَ.

في الزوائد: إسناد حديث ابن عمر، فيه عبدالله بن عمر وهو ضعيف.

913. (3005) (6900)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'nın anlattığına göre: "Kendini (hacc sırasında) beş vakti (yani Zilhicce'nin sekizinci günü öğle, ikindi, akşam, yatsı ve Arefe günü sabah namazlarını) Mina'da kılardı. Sonra Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ında böyle yaptığını arkadaşlarına haber verdi."

AÇIKLAMA:

Hadiste görüldüğü üzere hacıların Zilhiccenin sekizinci günü Mekke'yi terkederek Mina'ya gitmeleri, orada belirtilen beş vakit namazı kılıp ve Terviye gününü Arefe gününe bağlayan geceyi orada geçirmeleri, oradan da Arafat'a geçmeleri sünnettir. Bunun sünnet olduğunda icma vardır. Tatbikatta, bugün kalabalık sebebiyle herkes bunu uygulamamaktadır. Arafe günü Mekke'den doğrudan Arafat'a giden de olmaktadır. Mina'da gecelemek sünnet olduğu için, böyle yapanlara herhangi bir ceza gerekmez.

❑ ARAFAT'TA DUA

914-6901 ٣٠١٣ - حَدَّثَنَا أَيُّوبُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْهَاشِمِيُّ. ثنا عَبْدُالْقَاهِرِ بْنُ السَّرِيِّ السُّلَمِيُّ. ثنا عَبْدُاللهِ ابْنُ كِنَانَةَ بْنِ عَبَّاسِ بْنِ مِرْدَاسٍ السُّلَمِيُّ؛ أَنَّ أَبَاهُ أَخْبَرَهُ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ دَعَا لِأُمَّتِهِ عَشِيَّةَ عَرَفَةَ بِالْمَغْفِرَةِ. فَأُجِيبَ: إِنِّي قَدْ غَفَرْتُ لَهُمْ مَا خَلَا الظَّالِمَ. فَإِنِّي آخُذُ لِلْمَظْلُومِ مِنْهُ. قَالَ: «أَيْ رَبِّ! إِنْ شِئْتَ أَعْطَيْتَ الْمَظْلُومَ مِنَ الْجَنَّةِ. وَغَفَرْتَ لِلظَّالِمِ» فَلَمْ يُجَبْ عَشِيَّتَهُ فَلَمَّا أَصْبَحَ بِالْمُزْدَلِفَةِ أَعَادَ الدُّعَاءَ. فَأُجِيبَ إِلَى مَا سَأَلَ. قَالَ فَضَحِكَ رَسُولُ اللهِ ﷺ، أَوْ قَالَ تَبَسَّمَ. فَقَالَ لَهُ أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ: بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي! إِنَّ هَذِهِ لَسَاعَةٌ مَا كُنْتَ تَضْحَكُ فِيهَا. فَمَا الَّذِي أَضْحَكَكَ؟ أَضْحَكَ اللهُ سِنَّكَ! قَالَ: «إِنَّ عَدُوَّ اللهِ إِبْلِيسَ لَمَّا عَلِمَ أَنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدِ اسْتَجَابَ دُعَائِي وَغَفَرَ لِأُمَّتِي أَخَذَ التُّرَابَ فَجَعَلَ يَحْثُوهُ عَلَى رَأْسِهِ وَيَدْعُو بِالْوَيْلِ وَالثُّبُورِ. فَأَضْحَكَنِي مَا رَأَيْتُ مِنْ جَزَعِهِ».

في الزوائد: في إسناده عبدالله بن كنانة، قال البخاري: لم يصح حديثه. ولم أر من تكلم فيه بجرح ولا توثيق.

914. (3013) (6901)- *Abbas İbnu Mirdas es-Sülemi* (radıyallahu anh) ın anlattığına göre: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Arafe günü akşamı ümmeti için mağfiret duasında bulunmuştur. Rabb Teâla, duasına *"Ben, zalimler hariç ümmetimi mağfiret buyurdum. Zira ben zalimden mazlumun intikamını alacağım" diye icabette bulunmuştur. Resulullah "Ey Rabbim! Dilersen mazluma (kendi katından bir lütuf olarak) cenneti verir, zalimi de affedersin!"* dedi. O akşam Rabb Teâla bu duasına icabet etmedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Müzdelife'de sabah namazını kılınca, önceki (cevapsız kalan) duasını tekrar etti. Duasına, arzusu istikametinde cevap verildi. Ravi devamla der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunun üzerine (memnuniyetinden) güldü -veya "tebessüm etti" demiştir.- Hz. Ebu Bekr ve Ömer (radıyallahu anhümâ): "Annem babam sana kurban olsunlar! Şimdiye kadar bu saatlerde hiç gülmemiştiniz Sizi güldüren şey nedir? Allah seni sevindirsin!" dediler. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Allah'ın düşmanı İblis, Rab Teâla hazretlerinin, ümmetimin hepsini mağfiret buyurduğunu öğrenince, yerden toprak alıp kendi yüzüne saçtı ve Yazıklar olsun bana! Helak oldum, her emeğim boşa gitti!" diye bağırıp çağırmaya başladı. Onun bu korku ve üzüntüsünü görmek beni güldürdü"* buyurdular."

❑ ARAFAT'TAN MÜZDELİFE'YE DÖNÜŞ

915-6902 ٣٠١٨– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا عَبْدُالرَّزَّاقِ. أَنْبَأَنَا الثَّوْرِيُّ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: قَالَتْ قُرَيْشٌ: نَحْنُ قَوَاطِنُ الْبَيْتِ. لَا نُجَاوِزُ الْحَرَمَ. فَقَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ (ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ).

في الزوائد: هذا إسناد صحيح. رجاله ثقات. وقال: الحديث موقوف، ولكن حكمه الرفع لأنه في شأن نزوله.

915. (3018) (6902)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Kureyşliler dediler ki: "Biz Ka'be-i Muazzama sakinleriyiz (yani onun yanında ikamet eden imtiyazlı kimseleriz). Biz (vakfe için) Harem-i şerif'in dışına çıkmayız (Arafat'a gitmeyiz, vakfemizi sadece Müzdelife'de taşradan gelenlerden ayrı olarak yaparız)" dediler. Bunun üzerine Allah Teala hazretleri şöyle buyurdular. (Meâlen): **"Sonra siz de, halkın ifaza yaptığı (döndüğü) yerden (yani Arafat'tan Müzdelife'ye) ifaza yapınız (akın akın dönünüz)"**(Bakara 199).

Not: Bu bahiste açıklama geçti.

❑ MÜZDELİFE'DE VAKFE

916-6903 ٣٠٢٤- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ وَعَمْرُو بْنُ عَبْدِاللهِ قَالاَ: ثنا وَكِيعٌ. ثَنَا ابْنُ أَبِي رَوَّادٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ الْحِمْصِيِّ عَنْ بِلاَلِ بْنِ رَبَاحٍ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لَهُ غَدَاةَ جَمْعٍ: «يَا بِلاَلُ! أَسْكِتِ النَّاسَ» أَوْ «أَنْصِتِ النَّاسَ» ثُمَّ قَالَ «إِنَّ اللهَ تَطَوَّلَ عَلَيْكُمْ فِي جَمْعِكُمْ هذَا فَوَهَبَ مُسِيئَكُمْ لِمُحْسِنِكُمْ. وَأَعْطَى مُحْسِنَكُمْ مَا سَأَلَ. ادْفَعُوا بِاسْمِ اللهِ».

في الزوائد: هذا إسناده ضعيف. أبو سلمة هذا لا يعرف اسمه. وهو مجهول.

916.(30264) (6903)- *Bilal İbnu Rabah* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana, Müzdelife vakfesinin sabahında: "Ey Bilal! Halkı sustur -veya Halkı dinlet!" buyurdular. Sonra halka şu hitabede bulundular: "Allah Teala hazretleri, şüphesiz, şu Müzdelife' nizde, sizlere iyilik ve ihsanda bulunarak, günahkârlarınızı, hayır sahipleriniz hatırına bağışladı. İyilerinize dilediğini verdi. Öyleyse Allah'ın adıyla (buradan Mina'ya) hareket edin!

AÇIKLAMA:

Cem' Müzdelife demektir. Buradaki vakfe ile ilgili geniş açıklama geçti.

❑ AKABE CEMRESİ (İLK TAŞLAMA YERİ)NDE DURULMAZ

917-6904 ٣٠٣٣- حَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ عَنِ الْحَجَّاجِ عَنِ الْحَكَمِ بْنِ عُتَيْبَةَ عَنْ مِقْسَمٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذَا رَمَى جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ مَضَى وَلَمْ يَقِفْ.

في الزوائد: في إسناده سويد بن سعيد مختلف فيه.

917. (3033) (6904)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Akabe cemresine taş attığı zaman hemen geçiyor (orada dua ve zikir için) durmuyordu."

❑ TELBİYEYİ KESME ZAMANI

918-6905 ٣٠٣٩- حَدَّثَنَا بَكْرُ بْنُ خَلَفٍ أَبُو بِشْرٍ. ثَنَا حَمْزَةُ بْنُ الْحَارِثِ بْنِ

عُمَيْرٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ لَبَّى حَتَّى رَمَى جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ.

في الزوائد: إسناده صحيح. وأيوب هو السختياني.

918. (3039) (6905)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulllullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* akabe cemresine (ilk taşlama)ya kadar telbiye getirdi (Lebbeyk ... dedi)."

919-6906 ٣٠٥٢- حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ سَعِيدٍ الْمِصْرِيُّ. ثَنَا عَبْدُاللّٰهِ بْنُ وَهْبٍ. أَخْبَرَنِي أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ. حَدَّثَنِي عَطَاءُ بْنُ أَبِي رَبَاحٍ؛ أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِاللّٰهِ يَقُولُ: قَعَدَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ بِمِنىً يَوْمَ النَّحْرِ لِلنَّاسِ. فَجَاءَهُ رَجُلٌ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ! إِنِّي حَلَقْتُ قَبْلَ أَنْ أَذْبَحَ. قَالَ: «لاَ حَرَجَ» ثُمَّ جَاءَهُ آخَرُ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ! إِنِّي نَحَرْتُ قَبْلَ أَنْ أَرْمِيَ. قَالَ «لاَ حَرَجَ» فَمَا سُئِلَ يَوْمَئِذٍ عَنْ شَيْءٍ قُدِّمَ قَبْلَ شَيْءٍ إِلاَّ قَالَ «لاَ حَرَجَ».

في الزوائد: إسناده صحيح، ورجاله ثقات.

919. (3052) (6906)- *Hz. Câbir İbnu Abdillah* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* , kurban günü, Mina'da halk(ın suallerine cevap vermek üzere) oturdu. Bir adam yanına gelip: "Ey Allah'ın Resulü! Kurbanımı kesmezden önce traş oldum!" dedi. *"Bir zararı yok!"* buyurdular. Sonra bir başkası gelip: "Ey Allah'ın Resulü! Taşlamaları yapmazdan önce kurbanımı kestim" dedi. "Bir zararı yok!" buyurdular. O gün menasikle ilgili takdim ve tehirden her ne sorulmuşsa mutlaka *"bir zararı yok!"* diye cevap verdiler."

AÇIKLAMA:

Cumhur, Mina'daki *"Akabe cemresine taş atma"*, *"kurban kesme"* ve sonra "traş olma" amellerini, bu sırayla yapmayı "sünnet" olarak değerlendirmiştir. Dolayısıyla bunlar arasında takdim-tehir hatalarına bir günah terettüp etmeyeceği ve fidye vs. icab etmeyeceği görüşündedir. Ebu Yusuf, Muhammed, Şafiî, Atâ, Ahmed ve İshak da bu görüştedirler. Ahmed: "Bu işi bilerek yapana ceza kurbanı gerekir" demiştir. *Ebu Hanîfe, Nehâi, İbnu Abbas, Hasan Basrî, Katade* ve Malikîlerden *İbnu Mâce-şûn*'a göre, zikri geçen menasikin mezkur sırayla yapılması vacibtir, dolayısıyla bu sırayı bozana bir kurban cezası gerekir.

❑ KURBAN BAYRAMINDA HUTBE

920-6907 ٣٠٥٦- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثَنَا أَبِي عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ عَبْدِ السَّلَامِ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَامَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ بِالْخَيْفِ مِنْ مِنًى. فَقَالَ: «نَضَّرَ اللّٰهُ امْرأً سَمِعَ مَقَالَتِي فَبَلَّغَهَا. فَرُبَّ حَامِلِ فِقْهٍ غَيْرُ فَقِيهٍ. وَرُبَّ حَامِلِ فِقْهٍ إِلَى مَنْ هُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ. ثَلَاثٌ لَا يُغِلُّ عَلَيْهِنَّ قَلْبُ مُؤْمِنٍ: إِخْلَاصُ الْعَمَلِ لِلّٰهِ، وَالنَّصِيحَةُ لِوُلَاةِ الْمُسْلِمِينَ، وَلُزُومُ جَمَاعَتِهِمْ. فَإِنَّ دَعْوَتَهُمْ تُحِيطُ مِنْ وَرَائِهِمْ».

في الزوائد: هذا إسناد فيه محمد بن إسحاق وهو مدلس. وقد رواه بالعنعنة. والمتن على حاله صحيح.

920. (3056) (6907)- *Cübeyr İbnu Mut'im* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mina'da Hayf (denilen dere kenarın)da ayağa kalkarak şunları söyledi: *"Benim sözümü işitip aynen tebliği edenin yüzünü (Kıyamet günü) Allah ak eylesin. Çünkü fıkıh (dolu hadisleri) yüklenen nice kimseler vardır ki, fakih değildir. Nice hadis taşıyıcıları vardır ki kendilerinden daha fakih olana hadis götürürler. Üç haslet vardır ki, bunlar oldukça mü'min kalbi kin ve husumet taşımaz: "Ameli Allah rızası için ihlaslı yapmak, müslüman idarecilere hayırhah olmak, müslümanların cemaatine devam etmek... Çünkü müslümanların duaları ona katılanların hepsini kuşatır."*

921-6908 ٣٠٥٧- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ تَوْبَةَ. ثَنَا زَافِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِي سِنَانٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ عَنْ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ مَسْعُودٍ؛ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ وَهُوَ عَلَى نَاقَتِهِ الْمُخَضْرَمَةِ بِعَرَفَاتٍ فَقَالَ: «أَتَدْرُونَ أَيُّ يَوْمٍ هٰذَا وَأَيُّ شَهْرٍ هٰذَا وَأَيُّ بَلَدٍ هٰذَا؟» قَالُوا: هٰذَا بَلَدٌ حَرَامٌ وَشَهْرٌ حَرَامٌ وَيَوْمٌ حَرَامٌ. قَالَ: «أَلَا وَإِنَّ أَمْوَالَكُمْ وَدِمَاءَكُمْ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ كَحُرْمَةِ شَهْرِكُمْ هٰذَا فِي بَلَدِكُمْ هٰذَا فِي يَوْمِكُمْ هٰذَا. أَلَا وَإِنِّي فَرَطُكُمْ عَلَى الْحَوْضِ. وَأُكَاثِرُ بِكُمُ الْأُمَمَ. فَلَا تُسَوِّدُوا وَجْهِي. أَلَا وَإِنِّي مُسْتَنْقِذٌ أُنَاسًا وَمُسْتَنْقَذٌ مِنِّي أُنَاسٌ. فَأَقُولُ: يَا رَبِّ! أُصَيْحَابِي؟ فَيَقُولُ: إِنَّكَ لَا تَدْرِي مَا أَحْدَثُوا بَعْدَكَ».

في الزوائد: إسناده صحيح.

921. (3057) (6908)- *Abdullah İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Arafat'ta kulakları kesik gibi küçük olan devesinin üstünde olduğu halde şöyle buyurdular: *"Bugünün hangi gün olduğunu, bu ayın hangi ay olduğunu, bu beldenin hangi belde olduğunu biliyor musunuz?"*

Halk: "Burası haram beldedir, bu ay haram aydır, bugün kurban günüdür" diye cevap verdiler.

Aleyhissalâtu vesselâm sözlerine şöyle devam ettiler: *"Bilesiniz! Şurası muhakkak ki mallarınız, kanlarınız birbirinize karşı haramdır, tıpkı şu ayınızın şu belde ve şu gündeki haramlığı gibi. Bilesiniz! (Kıyamet günü) Havz'ın başına hepinizden önce ben geleceğim. Ben sizin çokluğunuzla diğer ümmetlere karşı iftihar edeceğim. Sakın benim yüzümü kara çıkarmayın. Haberiniz olsun! Ben pek çok kimseyi (şefaatimle) ateşten kurtaracağım. Bazı kimseler de benden kurtarılacak (zebaniler) onları götüreceklerdir). Ben: "Ey Rabbim! (Zebanilerin benden kaçırdıkları) benim sahabeciklerimdi (niye cehenneme götürülüyorlar?)" diyeceğim. Allah Teâla hazretleri şöyle buyuracak: "Senden sonra onların neler ihdas ettiklerini sen bilmiyorsun!"*

AÇIKLAMA:

Veda Hutbesi olarak bilinen ve tek bir metin halinde birleştirilen hutbe ile yukarıdaki metinler arasında oldukça fazla noksan-ziyade farkı mevcuttur. Rivayetlerde parça parça gelen ifadeler Veda haccı sırasında *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bütün konuşmalarının derlenmesiyle hasıl edilmiştir. Halbuki Veda Haccı sırasında *Aleyhissalâtu vesselâm* muhtelif vesilelerle hitapta bulunmuştur. Ashab, bunlardan hatırında kalanları rivayet etmiştir. Fakihlerimiz bunları değerlendirmede ihtilafa düşmüştür: Hanefilere göre hacc esnasında verilmesi gereken hutbe üçtür. Zilhicce'nin 7, 9 ve 11. günleri; Şafiîlere göre dörttür. Zilhiccenin 7, 9, 10 ve 11. günleri; Ahmed İbnu Hanbel'e göre üçtür: Zilhicce'nin 9, 10. ve 12 günleri. Bu farklılıklar, rivayetlerdeki ihtilaflardan gelir. Demek ki Resulullah bu günlerin herbirinde hitabede bulunmuş olmalıdır.

❑ ZEMZEM İÇME ADABI

922-6909 ٣٠٦١ – حَدَّثَنَا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا عُبَيْدُاللهِ بنُ مُوسـىٰ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ الأَسْوَدِ عَنْ مُحَمَّدِ ابْنِ عَبْدِ الـرَّحْمـنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ؛ قَالَ: كُنتُ عِنْدَ ابْنِ عَبَّاسٍ

جَالِسًا. فَجَاءَهُ رَجُلٌ. فَقَالَ: مِنْ أَيْنَ جِئْتَ؟ قَالَ: مِنْ زَمْزَمَ. قَالَ: فَشَرِبْتَ مِنْهَا كَمَا يَنْبَغِي؟ قَالَ: وَكَيْفَ؟ قَالَ: إِذَا شَرِبْتَ مِنْهَا فَاسْتَقْبِلِ الْقِبْلَةَ وَاذْكُرِ اسْمَ اللهِ وَتَنَفَّسْ ثَلاَثًا. وَتَضَلَّعْ مِنْهَا. فَإِذَا فَرَغْتَ فَاحْمَدِ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ. فَإِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «إِنَّ آيَةَ مَا بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْمُنَافِقِينَ، إِنَّهُمْ لاَ يَتَضَلَّعُونَ مِنْ زَمْزَمَ».

في الزوائد: هذا إسناد صحيح، رجاله موثقون.

922. (3061) (6909)- *Muhammed İbnu Abdirrahman İbni Ebi Bekr* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ben İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)' nın yanında oturuyordum. Ona bir adam gelmişti. "Nereden geliyorsun?" diye sordu. Adam: "Zemzemden!" dedi. İbnu Abbas: "Ondan gerektiği şekilde içtin mi?" diye sordu. Adam: "Nasıl?" deyince açıkladı: "Zemzem içerken kıbleye döneceksin. Besmele çekeceksin. Üç kere nefes alıp kana kana içeceksin. İçip bitirince aziz ve celil olan Allah'a hamdedeceksin. Zira *Aleyhissalâtu vesselâm* şöyle buyurdular: *"Münafıklarla bizim aramızdaki fark, onların zemzemi kana kana içmemeleridir."*

923-6910 ٣٠٦٢ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، قَالَ: قَالَ عَبْدُاللهِ بْنُ الْمُؤَمَّلِ: إِنَّهُ سَمِعَ أَبَا الزُّبَيْرِ يَقُولُ: سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِاللهِ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «مَاءُ زَمْزَمَ لِمَا شُرِبَ لَهُ».

قال السيوطي في حاشية الكتاب: هذا الحديث مشهور على الألسنة كثيراً. واختلف الحفاظ فيه. فمنهم من صححه ومنهم من حسّنه ومنهم من ضعّفه. والمعتمد الأول.

وفي الزوائد: هذا إسناده ضعيف، لضعف عبدالله بن المؤمل. وقد أخرجه الحاكم في المستدرك من طريق ابن عباس. وقال: هذا حديث صحيح الإسناد.

قال السنديّ: قلت وقد ذكر العلماء أنهم جرّبوه فوجدوه كذلك.

923. (3062) (6910)- *Hz.Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Zemzem suyu ne maksatla içilirse o maksatla faydalıdır."

AÇIKLAMA:

Alimlerce sıhhatine zann-ı galib hasıl olan bu hadis, zemzem içerken niyet etme edebini getiriyor: Açlığın veya susuzluğun giderilmesine niyet edilebileceği gibi, hastalığa şifaya veya bir başka şeye de niyet edi-

lebilir. Bazı şarihler bittecrübe, Allah'ın izni ile niyetlerinin yerine geldiğini ifade etmişlerdir.

❑ MUHASSAB NAM MEVKİDE KONAKLAMA

924-6911 ٣٠٦٨– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا مُعَاوِيَةُ بْنُ هِشَامٍ عَنْ عَمَّارِ بْنِ زُرَيْقٍ عَنِ الأَعْمَشِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنِ الأَسْوَدِ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: ادَّلَجَ النَّبِيُّ ﷺ لَيْلَةَ النَّفْرِ مِنَ الْبَطْحَاءِ ادِّلاَجاً.

في الزوائد: إسناده صحيح، رجاله ثقات على شرط مسلم.

924. (3068) (6911)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mina'dan döndüğü günü ertesi güne bağlayan gecenin sonunda Batha'dan Medine'ye hareket etti."

AÇIKLAMA:

Hadislerde bazan Muhassab, bazan Bathâ, bazan da Ebtah olarak geçen bu yer, Mina ile Mekke arasında yer alan bir derenin adıdır. Burada Resulullah konaklamış ve hatta, Resulullah'tan sonra Hz. Ebu Bekr, Ömer ve Osman radıyallahu anhüm ecmain'in de aynı yerde konaklamış olmalarına rağmen, ülemâ, orada konaklamanın hacc menasikinden olmadığını belirtirler. *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın, dinlenmek, Medine'ye hareketi kolaylaştırmak için bu konaklamayı yapmış olacağını söylerler. (Daha geniş açıklama geçti.)

❑ VEDA TAVAFI

925-6912 ٣٠٧١– حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا وَكِيعٌ. ثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ يَزِيدَ عَنْ طَاوُسٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ يَنْفِرَ الرَّجُلُ حَتَّى يَكُونَ آخِرَ عَهْدِهِ بِالْبَيْتِ.

في الزوائد: في إسناده إبراهيم، هو ابن إسماعيل المكيّ الفربريّ. ضعّفه أحمد وغيره.

925. (3071) (6912)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hacının son amelinin (veda tavafı denilen) Ka'be'yi tavaf etmek olmadıkça Mekke'den ayrılmasını yasakladı."

AÇIKLAMA:

Hangi çeşit hacc yapılmış olursa olsun hacc menasikinin son safhasının veda tavafı olması gerekmektedir. Hanefîler, Şafiîler, Hanbeliler bu hu

susta müttefiken "vacibtir" derler. Mâlikîler ve bir kavlinde Şafiî "sünnettir" demiştir. Vacib diyenlere göre, terki halinde ceza olarak kurban kesilir. Şu da bilinmelidir: Veda tavafı adet gören kadınlarla, lohusa kadınlara, bir de Mîkat denilen bölge dahilinde oturan hacılara vacib değildir.

❑ İHRAMLININ AV CEZASI

926-6913 ٣٠٨٦- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى الْقَطَّانُ الْوَاسِطِيُّ. ثنا يَزِيدُ بْنُ مَوْهَبٍ. ثنا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ الْفَزَارِيُّ. ثنا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِالْعَزِيزِ. ثنا حُسَيْنٌ الْمُعَلِّمُ، عَنْ أَبِي الْمُهَزِّمِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «فِي بَيْضِ النَّعَامِ يُصِيبُهُ الْمُحْرِمُ «ثَمَنُهُ».

في الزوائد: في إسناده عليّ بن عبدالعزيز، مجهول. وأبو المهزم؛ اسمه يزيد بن سفيان ضعيف.

926. (3086) (6913)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İhramlı kişi deve kuşu yumurtası kıracak olursa, o yumurtanın bedeline denk fidye ödemelidir."*

927-6914 ٣٠٨٩- حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثنا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ عَنِ ابْنِ نُعْمٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ؛ أَنَّهُ قَالَ: «يَقْتُلُ الْمُحْرِمُ الْحَيَّةَ وَالْعَقْرَبَ وَالسَّبُعَ الْعَادِيَ وَالْكَلْبَ الْعَقُورَ وَالْفَأْرَةَ الْفُوَيْسِقَةَ».

فَقِيلَ لَهُ: لِمَ قِيلَ لَهَا الْفُوَيْسِقَةُ؟ قَالَ: لأَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ اسْتَيْقَظَ لَهَا وَقَدْ أَخَذَتِ الْفَتِيلَةَ لِتُحْرِقَ بِهَا الْبَيْتَ.

في الزوائد: في إسناده يزيد بن أبي زياد، وهو ضعيف، وإن أخرج له مسلم.

927. (3086) (6913)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İhramlı yılanı akrebi, saldırgan yırtıcı hayvanı, kelb-i akuru (saldırgan köpek, kurt, aslan, kaplan vs.), fasıkcık fareyi öldürebilir (bunları öldürdüğü için fiyde ödemez)."*

Ebu Saîd'e fareye niye fasıkcık" dendiği sorulmuştu. "Çünkü (bir keresinde) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onun yanmakta olan kandilin fitilini evi yakmak üzere sürüklemesinden dolayı uykusundan uyanmıştı" diye cevap verdi."

Not: Bu hususlarda açıklama geçti.

❑ İHRAMLIYA AV HAYVANI YEMEK YASAKTIR

928-6915 ٣٠٩١- حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عِمْرَانُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي لَيْلَىٰ عَنْ أَبِيهِ عَنْ الْكَرِيمِ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ الْحَارِثِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ؛ قَالَ: أُتِيَ النَّبِيُّ ﷺ بِلَحْمِ صَيْدٍ وَهُوَ مُحْرِمٌ فَلَمْ يَأْكُلْهُ.

في الزوائد: في إسناده عبدالكريم، وهو أبو المخارق، وهو ضعيف.

928. (3091) (6915)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ihramlı iken av eti getirilmişti, onu yemedi."

AÇIKLAMA:

Bir kısım selef ülemâsı bu nevi hadislere dayanarak, ihramlının, ister ihramlı, ister ihramsız tarafından avlanmış olsun, av etini yiyemeyeceği kanaatindedir. Bunlar görüşlerine Maide suresinin 96. ayetini de delil yaparlar: ﴿وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَادُمْتُمْ حُرُمًا﴾ *"Size ihramlı olduğunuz müddetçe kara avı haram kılınmıştır."* Ahmed, Şafiî ve cumhurun hükmü böyledir. Hanefiler, "İhramlının herhangi bir yardım olmaksızın, ihramsız tarafından avlanan avı, ihramlının yemesinde bir beis yoktur. Hatta ihramsız kişi bu avı ihramlıya yedirmek niyetiyle avlanmış olsa bile mübahtır" demiştir. Bunların görüşünü teyid eden rivayetlerden biri müteakip hadistir.

929-6916 ٣٠٩٢- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ يَحْيَىٰ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ مُحَمَّدِ ابْنِ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ عَنْ عِيسَىٰ بْنِ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِاللهِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَعْطَاهُ حِمَارَ وَحْشٍ وَأَمَرَهُ أَنْ يُفَرِّقَهُ فِي الرِّفَاقِ وَهُمْ مُحْرِمُونَ.

في الزوائد: رجال إسناده ثقات. في الأطراف: قال يعقوب بن شيبة: هذا الحديث لا أعلم رواه هكذا غير ابن عيينة. وأحسبه أراد أن يختصره فأخطأ فيه. وقد خالفه الناس جميعاً. فقالوا في حديثهم: فأمر رسول الله ﷺ أبا بكر أن يقسمه في الرقاب وهم محرمون.

929. (3029) (6916)- *Talha İbnu Ubeydullah* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bana bir vahşi eşek verdi ve arkadaşlar arasında taksim etmemi emretti. O sırada arkadaşlarımın hepsi de ihramlıydı."

❑ DİŞİ VE ERKEK HAYVANLARDAN MEKKE'YE KURBAN GÖNDERME

930-6917 ٣١٠١- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عُبَيْدُاللهِ بْنُ مُوسَىٰ. أَنْبَأَنَا مُوسَىٰ بْنُ عُبَيْدَةَ عَنْ إِيَاسِ بْنِ سَلَمَةَ، عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ فِي بُدْنِه جَمَلٌ.

في الزوائد: في إسناده موسى بن عبيدة الزبيدي، ضعفه أحمد وابن معين وغيرهما.

930. (3101) (6917)- *İyas İbnu Seleme*'nin babası (Seleme) (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kurbanlık develeri arasında bir de erkek deve vardı."

❑ MEKKE EVLERİNİ KİRAYA VERME

931-6918 ٣١٠٧- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عِيسَىٰ بْنُ يُونُسَ عَنْ عُمَرَ بْنِ سَعِيدِ بْنِ أَبِي حُسَيْنٍ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي سُلَيْمَانَ عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ نَضْلَةَ؛ قَالَ: تُوُفِّيَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ، وَمَا تُدْعَى رِبَاعُ مَكَّةَ إِلاَّ السَّوَائِبَ. مَنِ احْتَاجَ سَكَنَ. وَمَنِ اسْتَغْنَى أَسْكَنَ.

في الزوائد: إسناده صحيح على شرط مسلم. وليس لعلقمة بن نضلة، عند ابن ماجة، سوى هذا الحديث. وليس له شئ في بقية الكتب.

قال السندي: قلت: الحديث حجة إذ يروي ذلك. لكن قال الدميري: علقمة بن نضلة لا يصح له صحبة. وليس له في الكتب شئ سواه. ذكره ابن حبان في أتباع التابعين من الثقات. وهذا الحديث ضعيف وإن كان الحاكم رواه في مستدركه.

931. (3107) (6918)- *Alkame İbnu Nadle* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ) vefat ettikleri zaman Mekke'nin evlerine "sevâib (yani oturanların mülkü değil, ihtiyaç sahiplerine terkedilmiş)" denmekte idi. Kim, (meskene) muhtaç ise bu evlerde oturur, kim de muhtaç değilse ihtiyacı olanı orada (kirasız) oturtur idi."

AÇIKLAMA:

Mekke'deki binaların durumu hakkında ülemâ ihtilaf eder. Bir kısım bu ve benzeri rivayetlere dayanarak onların satılamayacağı, kiralanamayacağı hükmüne varmışlardır. Bu kanaatte olanlar Hacc suresinin 25. ayetini de kendilernie delil yaparlar. Ayet-i kerîmede Rab Teâla hazretle-

ri *"Mescid-i Haram'ın, orada ikamet edenlere ve etmeyenlere eşit kılındığını"* beyan eder.

Mekke binalarının satılabileceği, kiralanabileceği kanaatinde olanlar, ayette geçen hükmün sadece Ka'be ile ilgili olduğunu, Mescid-i Haram tabiriyle Harem-i Şerif değil sadece Ka'be'nin kastedildiğini söylemişlerdir. Mezkur ayetin tefsirinde geniş malumat bulunabilir.

❑ MEKKE'NİN FAZİLETİ

932-6919 ٣١٠٩– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ نُمَيْرٍ. يُونُسُ بْنُ بُكَيْرٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ. ثَنَا أَبَانُ بْنُ صَالِحٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُسْلِمِ بْنِ يَنَّاقٍ عَنْ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ؛ قَالَتْ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَخْطُبُ عَامَ الْفَتْحِ فَقَالَ: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّ اللهَ حَرَّمَ مَكَّةَ يَوْمَ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالأَرْضَ. فَهِيَ حَرَامٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ. لاَ يُعْضَدُ شَجَرُهَا وَلاَ يُنَفَّرُ صَيْدُهَا وَلاَ يَأْخُذُ لُقَطَتَهَا إِلاَّ مُنْشِدٌ».

فَقَالَ الْعَبَّاسُ: إِلاَّ الإِذْخِرَ فَإِنَّهُ لِلْبُيُوتِ وَالْقُبُورِ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِلاَّ الإِذْخِرَ».

في الزوائد: هذا الحديث وإن كان صريحا في سماعها من النبي ﷺ لكن في إسناده أبان بن صالح وهو ضعيف.

932. (3109) (6919)- *Safiyye Bintu Şeybe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı Fetih yılında dinlemiştim. Şöyle buyurdular:

"Ey insanlar! Allah arz ve semayı yarattığı gün Mekke'yi haram kılmıştır. Orası Kıyamet gününe kadar haramdır. Bitkisi sürülmez, av hayvanı ürkütülmez, buluntusu da sadece (sahibini bulmak üzere) ilan etmek için alınır.

Bu esnada (amcası) Abbas (radıyallahu anh): "İzhir otu hariç (olsun!). Çünkü evler ve kabirler için ona ihtiyacımız var!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm da: "İzhir otu hariç!" buyurdular."

933-6920 ٣١١٠– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ وَابْنُ الْفُضَيْلِ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ. أَنْبَأَنَا عَبْدُالرَّحْمٰنِ بْنُ سَابِطٍ عَنْ عَيَّاشِ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ الْمَخْزُومِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ «لاَ تَزَالُ هٰـذِهِ الأُمَّةُ بِخَيْرٍ مَا عَظَّمُوا هٰـذِهِ

الْحُرْمَةَ حَقَّ تَعْظِيمِهَا. فإذَا ضَيَّعُوا ذلكَ هَلَكُوا».

في الزوائد: في إسناده يزيد بن أبي زياد، واختلط بأخرة.

933. (3110) (6920)- Ayyâş İbnu Ebi Rebî'a el-Mahzûmî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Bu ümmet şu haram yerlere hakkı olduğu hürmeti gösterdiği müddetçe hayır üzere devam eder. Bu hürmete riayet etmediler mi helak olurlar."

Not: Haram bölge ile ilgili açıklama geçti.

❑ MEDİNE'NİN FAZİLETİ

934-6921 ٣١١٣- حَدَّثَنَا أبو مَرْوَانَ مُحَمَّدُ بْنُ عُثْمانَ الْعُثْمانِيُّ. ثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أبي حَازِمٍ عَنِ الْعَلاَءِ بْنِ عَبْدِالرَّحمنِ عَنْ أبيه؛ عَنْ أبي هُرَيرَةَ؛ أنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «اللَّهُمَّ! إنَّ إبْراهيمَ خَلِيلُكَ وَنَبِيُّكَ. وَإنَّكَ حَرَّمْتَ مَكَّةَ عَلى لِسَانِ إبْراهيمَ. اللَّهُمَّ! وَأنَا عَبْدُكَ وَنَبِيُّكَ. وَإنِّي أُحَرِّمُ ما بَيْنَ لاَ بَتَيْهَا».

قَالَ أبو مَرْوَانَ: لاَ بَتَيْهَا حَرَّتَيِ الْمَدِينَةِ.

أصل الحديث في الصحيحين. لكن الحديث بهذا الوجه من الزوائد. قال في الزوائد: في إسناده محمد بن عثمان وثقه أبو حاتم: وقال صالح بن محمد الأسدي: ثقة صدوق إلا أنه يروي عن أبيه المناكير. وقال ابن حبان في الثقات: يخطئ ويخالف. وقال أبو عبدالله الحاكم: في حديثه بعض المناكير.

934. (3113) (6921)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Ey Allahım! İbrahim aleyhisselam senin Halîlindir, peygamberindir. Sen Mekke'yi İbrahim'in diliyle haram kıldın. Ey Allahım! Ben de senin abdin ve peygamberinim. Ben de (Medine'yi) iki kayalığı arasında kalan kısmıyla haram kılıyorum.

Not: Medine'nin haramlığı ile ilgili geniş açıklama yapıldı.

935-6922 ٣١١٥- حَدَّثَنَا هَنَّادُ بْنُ السَّرِيِّ. ثَنَا عَبْدَةُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إسْحَاقَ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مِكْنَفٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ أنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ: إنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «إنَّ أُحُداً جَبَلٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ. وَهُوَ عَلَى تُرْعَةٍ مِنْ تِرَاعِ الْجَنَّةِ. وَعَيْرٌ عَلَى تُرْعَةٍ مِنْ تُرَعِ النَّارِ».

في الزوائد: في إسناده ابن إسحاق وهو مدلّس. وقد عنعنه. وشيخه عبدالله، قال البخاري: في حديثه نظر. وقال ابن حبان: لا أعلم له سماعا من أنس. ويدفعه ما في ابن ماجة من التصريح بالسماع.

935. (3115) (6922)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Uhud, şüphesiz bizi seven bizim de kendisini sevdiğimiz bir dağdır ve cennet bahçelerinden bir bahçenin üstündedir. Ayr dağı da cehennem derelerinden bir derenin üzerindedir."*

❑ YAMĞUR YAĞARKEN KA'BEYİ TAVAF

936-6923 ٣١١٨- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عُمَرَ الْعَدَنِيُّ. ثَنَا دَاوُدُ بْنُ عَجْلاَنَ قَالَ: طُفْنَا مَعَ أَبِي عِقَالٍ فِي مَطَرٍ. فَلَمَّا قَضَيْنَا طَوَافَنَا أَتَيْنَا خَلْفَ الْمَقَامِ. فَقَالَ: طُفْتُ مَعَ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ فِي مَطَرٍ. فَلَمَّا قَضَيْنَا الطَّوَافَ أَتَيْنَا الْمَقَامَ فَصَلَّيْنَا رَكْعَتَيْنِ. فَقَالَ لَنَا أَنَسٌ: ائْتَنِفُوا الْعَمَلَ. فَقَدْ غُفِرَ لَكُمْ. هكَذَا قَالَ لَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ وَطُفْنَا مَعَهُ فِي مَطَرٍ.

في الزوائد: في إسناده داود بن عجلان ضعفه ابن معين وأبو داود والحاكم والنقاش. وقال: روى عن أبي عقال أحاديث موضوعة. وشيخه أبو عقال اسمه هلال بن زيد ضعفه أبو حاتم والبخاري والنسائي وابن عديّ وابن حبان. وقال: يروي عن أنس أشياء موضوعة ما حدث بها أنس قط. لا يجوز الاحتجاج به بحال.

936. (3118) (6923)- *Dâvud İbnu Aclân* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Babam İkal ile birlikte yağmurlu bir günde tavafta bulunduk. Tavafımız bitince Makam(-ı İbrahim)in arka kısmına geldik. Babam orada dedi ki: "Enes İbnu Malik (radıyallahu anh) ile birlikte yağmur altında tavaf yaptım. Tavafı bitirdiğimizde, buraya geldik, iki rekat namaz kıldık. O zaman Enes (radıyallahu anh) bize: "Tavafa yeniden başlayın. Zira mağfiret olundunuz. Biz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte yağmur altında tavaf etmiştik de bize böyle buyurmuştu" dedi."

❑ YAYA OLARAK HACC YAPMAK

937-6924 ٣١١٩- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ حَفْصٍ الأَيْلِيُّ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ يَمَانٍ عَنْ حَمْزَةَ بْنِ حَبِيبٍ الزَّيَّاتِ عَنْ حُمْرَانَ بْنِ أَعْيَنَ، عَنْ أَبِي الطُّفَيْلِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ؛ قَالَ: حَجَّ النَّبِيُّ ﷺ وَأَصْحَابُهُ مُشَاةً. مِنَ الْمَدِينَةِ إِلَى مَكَّةَ. وَقَالَ: «ارْبِطُوا أَوْسَاطَكُمْ بِأُزُرِكُمْ» وَمَشَىٰ خِلْطَ الْهَرْوَلَةِ.

في الزوائد: هذا إسناد ضعيف، لأن حمران بن أعين الكوفيّ قال فيه ابن معين: ليس بشيء. وقال أبو داود: رافضيّ. وقال النسائي: ليس ثقة. ويحيى بن يمان العجليّ وإن روى له مسلم فقد اختلط بأخرة. ولم يتميز حال من روى عنه هو قبل الاختلاط أو بعده فاستحق الترك.

وقال الدميريّ: انفرد به المصنف. وهو ضعيف منكر مردود بالأحاديث الصحيحة التي تقدمت أن النبيّ ﷺ وأصحابه لم يكونوا مشاة من المدينة إلى مكة.

937. (3119) (6924)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve ashab-ı kiram hazeratı radıyallahu anhüm ecmain, Medine'den Mekke'ye yaya olarak hacc yaptılar. (Bu sırada) *Aleyhissalâtu vesselâm:* "İzarlarınızı (=vücudun belden aşağısını örten peştemal) *bellerinize bağlayın*" buyurmuş, sonra da bazan hızlı bazan yavaş yürümüştü."

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Resulullah ve ashabının binekleri üzerinde hacc yaptığını ifade eden sahih hadislere muhalefet eden zayıf hadislerdendir. Bunlara usulcüler münker demiştir. Münker hadislerin hükmüyle amel edilmez. Ülemâ haccı binekli olarak yapmanın efdal olduğuna hükmetmiştir. Hadisin nefsülemirde sahih olma ihtimaline binaen: *"Resulullah'la hacc yapan ashabtan bir kısmının yaya olmuş olmaları muhtemeldir bu durumu aksettirebilir"* diye tevil edimiştir.

KURBAN BÖLÜMÜ

❑ RESULULLAH'IN KURBANLARI

938-6925 ٣١٢٢- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا عَبْدُالرَّزَّاقِ. أَنْبَأَنَا سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ عَنْ عَبْدِاللهِ ابْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ عَائِشَةَ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ إِذَا أَرَادَ أَنْ يُضَحِّيَ اشْتَرَى كَبْشَيْنِ عَظِيمَيْنِ سَمِينَيْنِ أَقْرَنَيْنِ أَمْلَحَيْنِ مَوْجُوئَيْنِ. فَذَبَحَ أَحَدَهُمَا عَنْ أُمَّتِهِ لِمَنْ شَهِدَ اللهَ بِالتَّوْحِيدِ وَشَهِدَ لَهُ بِالْبَلَاغِ. وَذَبَحَ الْآخَرَ عَنْ مُحَمَّدٍ وَعَنْ آلِ مُحَمَّدٍ ﷺ.

في الزوائد: في إسناده عبدالله بن محمد مختلف فيه.

938. (3122) (6925)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kurban kesmek istediği zaman iki tane büyük şişman çift boynuzlu alaca hadımlaştırılmış koç alırdı. Bunlardan birisini Allah'ın birliğine ve kendisini peygamberliğine şehadet eden ümmeti adına keser, diğerini de Muhammed ve Âl-i Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)* adına keserdi."

❑ KURBAN BAYRAMINDA KESİLEN KURBAN VACİB Mİ?

939-6926 ٣١٢٣- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ عَيَّاشٍ عَنْ عَبْدِالرَّحْمنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «مَنْ كَانَ لَهُ سَعَةٌ وَلَمْ يُضَحِّ فَلَا يَقْرَبَنَّ مُصَلَّانَا».

في الزوائد: في إسناده عبدالله بن عياش وهو وإن روى له مسلم فإنما أخرج له في المتابعات والشواهد. وقد

ضعّفه أبو داود والنسائي. وقال أبو حاتم: صدوق. وقال ابن يونس: منكر الحديث. وذكره ابن حبان في الثقات.

939. (3123) (6926)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Maddi imkanı olup da kurban kesmeyen namazgahımıza sakın yaklaşmasın."*

AÇIKLAMA:

Bu sadette gelen hadisleri alimler farklı yorumlara tabi tutmuşlardır. Daha önce teferruatlı olarak kaydettik. Şöyle özetleyebiliriz: Ebu Hanife, şer'an zengin sayılan kimse için kurban kesmeyi vacib addetmiştir. *Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel, İshak, Ebu Sevr, Ebu Yusuf, Muhammed eş-Şeybanî, İmam Malik* sünnet addetmiştir. Hanefilerde fetva İmam Azam'a göre verilmiştir.

❑ KURBAN KESMENİN SEVABI

940-6927 ٣١٢٧- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفٍ الْعَسْقَلَانِيُّ. ثَنَا آدَمُ بْنُ أَبِي إِيَاسٍ. ثَنَا سَلَّامُ بْنُ مِسْكِينٍ. ثَنَا عَائِذُ اللهِ عَنْ أَبِي دَاوُدَ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ؛ قَالَ: قَالَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللهِ ﷺ: يَا رَسُولَ اللهِ! مَا هٰذِهِ الأَضَاحِيُّ؟ قَالَ: «سُنَّةُ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ» قَالُوا: فَمَا لَنَا فِيهَا؟ يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ: «بِكُلِّ شَعَرَةٍ حَسَنَةٌ» قَالُوا: فَالصُّوفُ؟ يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ: «بِكُلِّ شَعَرَةٍ مِنَ الصُّوفِ حَسَنَةٌ».

في الزوائد: في إسناده أبو داود. واسمه نفيع بن الحارث. وهو متروك. واتهم بوضع الحديث.

940. (3127) (6927)- *Zeyd İbnu Erkam* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabı: "Ey Allah'ın Resulü dediler, bayram günü kesilen şu kurban nedir?"

"Bu babanız İbrahim aleyhisselam'ın sünnetidir" buyurdular. Ashab: "Pekiyi, kurban kesmede bize ne gibi sevap var ey Allah'ın Resulü!"dediler.

"Kurbanın her bir kılı için bir sevap" buyurdular. Ashab tekrar: "Kesilen kurban, koyun kuzu gibi) yünlü ise ey Allah'ın Resulü (sevap nasıl olacak)?" diye sordular. *Aleyhissalâtu vesselâm:* "Yünün her bir kılı için de bir sevap var!" buyurdular.

❑ MÜSTEHAB OLAN KURBANLAR

941-6928 ٣١٢٩- حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ شُعَيْبٍ.

أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ عَبْدِالْعَزِيزِ. ثَنَا يُونُسُ بْنُ مَيْسَرَةَ بْنِ حَلْبَسٍ؛ قَالَ: خَرَجْتُ مَعَ أَبِي سَعِيدٍ الزُّرَقِيِّ صَاحِبِ رَسُولِ اللهِ ﷺ إِلى شِرَاءِ الضَّحَايَا.

قَالَ يُونُسُ: فَأَشَارَ أَبُو سَعِيدٍ إِلى كَبْشٍ أَدْغَمَ لَيْسَ بِالْمُرْتَفِعِ وَلاَ الْمُتَّضِعِ فِي جِسْمِهِ. فَقَالَ لِي: اشْتَرِ لِي هذَا. كَأَنَّهُ شَبَّهَهُ بِكَبْشِ رَسُولِ اللهِ ﷺ.

في الزوائد: إسناده صحيح.

941. (3129) (6928)- *Yunus İbnu Meysere İbni Halbes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ebu Sa'îd ez-Zürakkî -ki Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabındandır- ile birlikte kurbanlarımızı satın almaya çıktık."

Yunus der ki: "Ebu Sa'îd vücudca ne iri ne de alçak olan siyah nişanlı bir koça işaret ederek bana dedi ki: "Bana şunu satın al!" Ebu Said, sanki bu koçu Resulullah'ın koçuna benzetmişti."

942-6929 ٣١٣٤ - حَدَّثَنَا هَنَّادُ بْنُ السَّرِيِّ. ثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ عَنْ أَبِي حَاضِرٍ الأَزْدِيِّ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: قَلَّتِ الإِبِلُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَأَمَرَهُمْ أَنْ يَنْحَرُوا الْبَقَرَ.

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات. وأبو حاضر اسمه عثمان بن حاضر.

942. (3134) (6929)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında (bir ara) develer miktarca azalmıştı. Ashabına sığırların kurban edilmesini emretti."

❑ KAÇ DAVAR BİR DEVE YERİNE GEÇER?

943-6930 ٣١٣٦ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَعْمَرٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَكْرٍ الْبُرْسَانِيُّ. ثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ؛ قَالَ: قَالَ عَطَاءٌ الْخُرَاسَانِيُّ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَتَاهُ رَجُلٌ فَقَالَ: إِنَّ عَلَيَّ بَدَنَةً. وَأَنَا مُوسِرٌ بِهَا. وَلاَ أَجِدُهَا فَأَشْتَرِيَهَا. فَأَمَرَهُ النَّبِيُّ ﷺ أَنْ يَبْتَاعَ سَبْعَ شِيَاهٍ فَيَذْبَحَهُنَّ.

في الزوائد: رجال الإسناد رجال الصحيح. إلا أن عطاء الخراساني لم يسمع من ابن عباس. قاله الإمام أحمد. ولكن قال شيخنا أبو زرعة: روايته عن ابن عباس في صحيح البخاري. أي فهذا يدل على السماع. وقال: ابن جريج مدلس. وقد رواه بالعنعنة. وقال يحيى بن سعيد القطان: ابن جريج عن عطاء الخراساني ضعيف. إنما هو كتاب دونه إليه.

943. (3136) (6930)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir adam geldi ve: "Üzerimde bir deve (kurbanı) borcu var. Ben onu satın alacak güçteyim. Ama deve bulamıyorum ki satın alayım" dedi. Bunun üzerine Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona yedi davar satın alıp kesmesini emretti."

❑ KURBANIN ASGARİ YAŞ HADDİ

944-6931 ٣١٣٩ – حَدَّثَنَا عَبْدُالرَّحْمٰنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا أَنَسُ بْنُ عِيَاضٍ. حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ ابْنُ أَبِي يَحْيَىٰ مَوْلَىٰ الْأَسْلَمِيِّينَ عَنْ أُمِّهِ؛ قَالَتْ: حَدَّثَتْنِي أُمُّ بِلَالٍ بِنْتُ هِلَالٍ عَنْ أَبِيهَا؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «يَجُوزُ الْجَذَعُ مِنَ الضَّأْنِ أُضْحِيَّةً».

قال السندي: الحديث من الزوائد ولم يتعرض في الزوائد لإسناده. وقال الدميريّ: قال ابن حزم: إنه حديث ساقط لجهالة أم محمد بن أبي يحيى. وأم بلال أيضاً مجهولة، لا يدرى أنها صحابية أم لا. قال السندي: كذا قال. وأصاب في الأول وأخطأ في الثاني. فقد ذكر أم بلال في الصحابة، ابن مندة، وأبو نعيم وابن عبدالبرّ. ثم قال الذهبي في الميزان: إنها لا تعرف. ووثقها العجلّي اهـ. وأفاد في الزوائد أن أصل الحديث موجود في أبو داود والترمذي بإسناد صححه.

944. (3139) (6931)- *Ümmü Bilâl Binti Hilâl* babasından naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Koyun nevinden ceza' (yani altı ayını doldurmuş ve bir yılını doldurandan geri kalmayan dolgun kuzu)nun bayram kurbanı olması caizdir."

❑ KURBAN NİYETİYLE SATIN ALINAN HAYVAN SAKATLANIRSA

945-6932 ٣١٤٦ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ، وَمُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِالْمَلِكِ أَبُو بَكْرٍ قَالَا: ثَنَا عَبْدُالرَّزَّاقِ عَنِ الثَّوْرِيِّ عَنْ جَابِرِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ قَرَظَةَ الْأَنْصَارِيِّ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: ابْتَعْنَا كَبْشًا نُضَحِّي بِهِ. فَأَصَابَ الذِّئْبُ مِنْ أَلْيَتِهِ أَوْ أُذُنِهِ. فَسَأَلْنَا النَّبِيَّ ﷺ. فَأَمَرَنَا أَنْ نُضَحِّيَ بِهِ.

في الزوائد: في إسناده جابر الجعفيّ، وهو ضعيف قد اتّهم. قال الدميريّ: قال ابن حزم: هو أثر روى فيه جابر الجعفيّ وهو كذاب.

945. (3146) (6932)- *Ebu Saîdi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Kurban etmek üzere koyun satın almıştık. Kurt kuyruğunu veya kulağını kaptı. Biz durumu Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sorduk. Bize onu kurban etmemizi söyledi."

AÇIKLAMA:

Hadis zayıf olduğu için hükmüyle amel edilmemiştir. Hanefîler: "Sağlam olarak satın alınan kurbanlık, kesilmezden önce kurban edilmeye mani bir hale giriftar olursa adamın haline bakılır. Şer'an zenginse bir kurbanlık daha alır ve onu keser. Zengin değilse o ayıplanan hayvanı keser" derler. Şâfiîler bu durumda,kurbanlığı satın alan zengin veya fakir olmasına bakmadan "ayıplı hayvan kurban olmaz, sahibi ayıplanan hayvanı başka şekilde değerlendirir, kurban için yeni bir hayvan satın alır" der.

❑ AİLE EHLİ YERİNE BİR DAVAR KURBAN ETME

946-6933 ٣١٤٨- حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ. أَنْبَأَنَا عَبْدُالرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ وَمُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ. ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا عَبْدُالرَّزَّاقِ جَمِيعاً عَنْ سُفْيَانَ الثَّوْرِيِّ عَنْ بَيَانٍ عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنْ أَبِي سَرِيحَةَ؛ قَالَ: حَمَلَنِي أَهْلِي عَلَى الْجَفَاءِ بَعْدَمَا عَلِمْتُ مِنَ السُّنَّةِ. كَانَ أَهْلُ الْبَيْتِ يُضَحُّونَ بِالشَّاةِ وَالشَّاتَيْنِ. وَالآنَ يُبَخِّلُنَا جِيرَانُنَا.

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله موثقون.

946. (3148) (6933)- *Ebu Serîha* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben sünneti bildikten sonra ev halkım beni (çok sayıda kurban kesmeye) zorladılar. Ev halkı bir davarı veya iki davarı bayramda kurban ederlerdi. Şimdi (bir veya iki davarı kurban etmekle yetinirsek) komşularımız bizi cimrilikle itham ederler."

AÇIKLAMA:

Bu babta gelen bazı hadisleri esas alan birkısım alimler *(İmam Şâfi'î, Malik, Ahmed İbnu Hanbel, el-Leys, Evzâ'i ve İshak İbnu Râhûye)* bir tek kurbanın, bayramda bir aile için yeterli olduğuna hükmetmiştir. Öte yandan Hanefîler ve Süfyan Sevrî, bir davarın bir ev halkı için kurban olarak yeterli olmadığına, ev halkı içinde şer'an zengin sayılan, şartları haiz her fert için ayrı bir kurban gerektiğine hükmetmiştir.

❑ BAYRAM NAMAZINDAN ÖNCE KURBAN KESİLMEZ

947-6934 ٣١٥٣- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا أَبُو خَالِدٍ الأَحْمَرُ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ عَبَّادِ بْنِ تَمِيمٍ عَنْ عُوَيْمِرِ بْنِ أَشْقَرَ؛ أَنَّهُ ذَبَحَ قَبْلَ الصَّلاَةِ.

فَذَكَرَهُ لِلنَّبِيِّ ﷺ. فَقَالَ: «أَعِدْ أُضْحِيَّتَكَ».

في الزوائد: رجاله ثقات إلا أنه منقطع. لأن عباد بن تميم لم يسمع عويمر بن أشقر. قاله الحافظ ابن حجر.

947. (3153) (6934)- *Uveymir İbnu Eşkar* (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre, "Kurbanını bayram namazından önce kesmiş, sonrada durumu Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a açmıştır. Aleyhissalâtu vesselâm da kendisine: *"Kurbanını iade et (yeniden kes, o kurban yerine geçmez)"* cevabında bulunmuştur.

AÇIKLAMA:

Hanefîler, bu kurbanın, bayram namazının kılınmasından sonra kesileceğine hükmetmiştir. Bir yerde bayram namazı kılınmazsa, bayramın ilk günü öğle namazı vaktinin girmesiyle kurban kesme vakti başlamış olur.

Şâfiî mezhebine göre, bayramın birinci günü, güneş doğduktan sonra, namaz kılıp hutbe okunacak kadar vakit geçtimi, kurban kesme vakti girer. İmam namazı kılmamış bile olsa kesilen kurban caizdir.

İmam Malik'e göre, kurban kesme zamanı bayram namazı ve hutbesinden sonradır. İmam kesecekse, önce o keser. Namaz, hutbe veya imamdan önce kesenin kurbanı kurban değildir, yeniden keser. İmam kesmeyecekse, onun kurban kesme zamanı kadar bir müddet beklenir, halk bundan sonra kurbanlarını keser.

❑ KURBAN ETİNDEN YEME

948-6935 ٣١٥٨ - حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ أَمَرَ مِنْ كُلِّ جَزُورٍ بِبَضْعَةٍ. فَجُعِلَتْ فِي قِدْرٍ. فَأَكَلُوا مِنَ اللَّحْمِ وَحَسَوْا مِنَ الْمَرَقِ.

في الزوائد: رجال إسناده ثقات.

948. (3158) (6935)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kurban ettiği her deveden bir parça etin alınmasını emretti. (Toplanan) etler bir çömleğe konulup pişirildi. Sonra Resul-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve beraberindekiler etten yediler ve et suyundan içtiler."

ZEBAİH (BOĞAZLANAN HAYVANLAR) BÖLÜMÜ

❑ AKÎKA

949-6936 ٣١٦٦- حَدَّثَنَا يعقُوبُ بنُ حُمَيْدِ بنِ كَاسِبٍ. ثنَا عبْدُاللّه بنُ وهْبٍ. حَدَّثَنِي عَمْرُو بنُ الْحَارِثِ عَنْ أيُّوبَ بنِ مُوسَىٰ؛ أنَّهُ حَدَّثَهُ أنَّ يزِيدَ بنَ عبْدٍ الْمُزَنِيَّ حَدَّثَهُ؛ أنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «يُعَقُّ عَنِ الْغُلاَمِ ولاَ يُمَسُّ رأْسُهُ بِدَمٍ».

في الزوائد: إسناده حسن. لأن يعقوب بن حميد مختلف فيه. وباقي رجال الإسناد على شرط الشيخين.

قال: وليس ليزيد هذا، عند ابن ماجة سوى هذا الحديث. وليس له شئ في بقية الكتب.

949. (3166) (6936)- *Yezîd İbnu Abdi'l-Müzenî* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Oğlan çocuk için akika kurbanı kesilir, çocuğun başına kurban kanı değdirilmez.

AÇIKLAMA:

Akîka ile ilgili teferruat önce geçti. Burada şunu bir kere daha iade edelim ki, kurban kesildiği zaman kanından sürmek adeti, cemiyetimizde halen mevcuttur. Halbuki, bunu sarih olarak hadis reddetmektedir. Ayrıca dört mezhebin dördüne de mensup alimler bilittifak bunun caiz olmadığını, cahiliye adeti olduğunu söylemede ittifak ederler.

❑ FERÂ'A VE ATÎRE

950-6937 ٣١٦٩- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بنُ أبِي عُمَرَ الْعَدَنِيُّ. ثنَا سُفْيَانُ بنُ عُيَيْنَةَ عَنْ زَيْدِ بنِ أسْلَمَ عَنْ أبِيهِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ أنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «لاَ فَرَعَةَ ولاَ عَتِيرَةَ». قَالَ ابْنُ مَاجَةَ: هذَا مِنْ فَرَائِدِ الْعَدَنِيِّ.

في الزوائد: إسناد حديث ابن عمر صحيح، ورجاله ثقات.

950. (3169) (6937)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"(İslam'da) ferâ'a ve atîre kurbanı kesmek yoktur."*

Not: Ferâ'a ve atîre kurbanları cahiliyeden kesilen kurban çeşitleridir, mahiyeti daha önce açıklanmıştır.

❑ KESİM GÜZEL OLMALI

951-6938 ٣١٧١- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عُقْبَةُ بْنُ خَالِدٍ عَنْ مُوسَى بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ. أَخْبَرَنِي أَبِي عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: مَرَّ النَّبِيُّ ﷺ بِرَجُلٍ وَهُوَ يَجُرُّ شَاةً بِأُذُنِهَا. فَقَالَ: «دَعْ أُذُنَهَا وَخُذْ بِسَالِفَتِهَا».

في الزوائد: في إسناده موسى بن محمد بن إبراهيم. وهو ضعيف.

951. (3171) (6938)- *Ebu Sa'idî'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a koyunu kulağından tutarak yeden bir adam uğradı. *Aleyhissalâtu vesselâm* hemen müdahale ederek: *"Hayvanın kulağını bırak da boynunun kenarından tut!"* buyurdular.

952-6939 ٣١٧٢- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِالرَّحْمنِ ابْنُ أَخِي حُسَيْنٍ الْجُعْفِيِّ. ثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ. حَدَّثَنِي قُرَّةُ بْنُ حَيْوَئِيلَ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ عُمَرَ عَنْ أَبِيهِ عَبْدِاللهِ بْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: أَمَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِحَدِّ الشِّفَارِ وَأَنْ تُوَارَى عَنِ الْبَهَائِمِ. وَقَالَ: «إِذَا ذَبَحَ أَحَدُكُمْ فَلْيُجْهِزْ».

حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُسَافِرٍ. ثَنَا أَبُو الأَسْوَدِ. ثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ مِثْلَهُ.

في الزوائد: مدار الإسنادين على ابن لهيعة، وهو ضعيف. وشيخه قرة أيضا ضعيف.

952. (3172) (6939)- *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bıçakların bilenmesini ve hayvanlara gösterilmesini emretti ve şu tenbihte bulundu: *"Biriniz hayvan boğazlayınca boğazlamayı hızlı yapsın."*

❑ SAĞMAL HAYVANI KESME YASAĞI

953-6940 ٣١٨١- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا عَبْدُالرَّحْمنِ الْمُحَارِبِيُّ عَنْ

يَحْيىٰ بْنِ عَبْدِاللّٰهِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي قُحَافَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ لَهُ وَلِعُمَرَ: «انْطَلِقَا بِنَا إِلَى الْوَاقِفِيِّ» قَالَ فَانْطَلَقْنَا فِي الْقَمَرِ حَتَّى أَتَيْنَا الْحَائِطَ. فَقَالَ: مَرْحَباً وَأَهْلاً. ثُمَّ أَخَذَ الشَّفْرَةَ. ثُمَّ جَالَ فِي الْغَنَمِ. فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «إِيَّاكَ وَالْحَلُوبَ» أَوْ قَالَ «ذَاتَ الدَّرِّ».

في الزوائد: في إسناده يحيى بن عبدالله واهى الحديث.

953. (3181) (6940)- *Hz. Ebu Bekir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana ve Ömer'e bizimle birlikte el-Vakıfî'ye gelin" buyurdular. Biz de ay ışığında gittik, bahçeye kadar ulaştık. Bize: "Merhaba, hoşgeldiniz" dediler.Sonra bıçağı alarak davar sürüsünün içerisinde dolaştı. *Aleyhissalâtu vesselâm* (bu esnada): *"Sağmal olandan sakın!"* veya "süt sahib olandan"dedi.

❑ HAYVANI HEDEF YAPMA YASAGI

954-6941 ٣١٨٥- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَعَبْدُاللّٰهِ بْنُ سَعِيدٍ، قَالاَ: ثَنَا عُقْبَةُ بْنُ خَالِدٍ عَنْ مُوسىٰ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: نَهىٰ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ أَنْ يُمَثَّلَ بِالْبَهَائِمِ.

في الزوائد: في إسناده موسىٰ بن محمد بن إبراهيم. وهو ضعيف.

954. (3185) (6941)- *Ebu Sa'îdi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah hayvanlara müsle (işkence) yapmayı yasakladı.

❑ VAHŞİ EŞEKLERİN ETİ

955-6942 ٣١٩٣- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ صَالِحٍ. حَدَّثَنِي الْحَسَنُ بْنُ جَابِرٍ عَنِ الْمِقْدَامِ بْنِ مَعْدِيكَرِبَ الْكِنْدِيِّ؛ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ حَرَّمَ أَشْيَاءَ. حَتَّى ذَكَرَ الْحُمُرَ الإِنْسِيَّةَ.

في الزوائد: إسناده صحيح. الحسن بن جابر ذكره ابن حبان في الثقات. ولم أر من تكلم فيه. وباقي رجال الإسناد على شرط مسلم.

955. (3193) (6942)- *Mikdam İbnu Ma'dikerb el-Kindî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* birçok şeyi haram kıldı hatta vahşi eşekleri de zikretti."

AV BÖLÜMÜ

❑ MECUSİNİN KÖPEĞİ

956-6943 ٣٢٠٩ - حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَبْدِاللّٰهِ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ شَرِيكٍ عَنْ حَجَّاجِ بْنِ أَرْطَاةَ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ أَبِي بَزَّةَ، عَنْ سُلَيْمَانَ الْيَشْكُرِيِّ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللّٰهِ؛ قَالَ: نُهِينَا عَنْ صَيْدِ كَلْبِهِمْ وَطَائِرِهِمْ. يَعْنِي الْمَجُوسَ.

قال السندي: في إسناده حجاج بن أرطاة. وهو مدلس. وقد رواه بالعنعنة. والحديث رواه الترمذيّ إلا قوله: وطائرهم.

956. (3209) (6943)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz onların, yani mecusilerin köpek ve kuşlarının avladıklarını yemekten nehyolunduk.

❑ OK-YAYLA AVLANAN HAYVANIN HÜKMÜ

957-6944 ٣٢١٢ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْمُنْذِرِ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ. ثَنَا مُجَالِدُ بْنُ سَعِيدٍ عَنْ عَامِرٍ، عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ؛ قَالَ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ! إِنَّا قَوْمٌ نَرْمِي. قَالَ: «إِذَا رَمَيْتَ وَخَزَقْتَ فَكُلْ مَا خَزَقْتَ».

في الزوائد: في إسناده مجالد بن سعيد. وهو ضعيف، وأصل الحديث في الصحيحين وغيرهما. لكن بغير هذا السياق.

957. (3212) (6944)- *Adiyy İbnu Hâtim* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü dedim, biz ok atan bir kavimiz, (bize ne tavsiye buyurursunuz?)" Şu cevabı verdi: *"(Ava) ok atıp (onu) deldiğin zaman deldiğin (av)ı ye."*

AÇIKLAMA:

Hayvanların yenebilmesi için kan akıtılması esastır. Eğer atılan ok, hayvanda yara açmadan yani kan akıtmadan ölümüne sebep olmuşsa -ki bu darbe tesiri şeklinde olabilir- o av yenmez.

958-6945 ٣٢١٧- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ. ثَنَا أَبُو بَكْرٍ الْهُذَلِيُّ عَنْ شَهْرِ ابْنِ حَوْشَبٍ عَنْ تَمِيمٍ الدَّارِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «يَكُونُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ قَوْمٌ يَجُبُّونَ أَسْنِمَةَ الإِبِلِ، وَيَقْطَعُونَ أَذْنَابَ الْغَنَمِ. أَلاَ فَمَا قُطِعَ مِنْ حَيٍّ فَهُوَ مَيِّتٌ».

في الزوائد: في إسناده أبو بكر الهذلي وهو ضعيف.

958. (3217) (6945)- *Temîmu'd-Darî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ahir zamanda develerin hörgüçlerini, koyunların kuyruklarını (hayvan canlı iken) kesen bir kavim olacak. Bilesiniz! Canlıdan her ne kesilirse, o (meyte hükmündedir) murdardır (haramdır)."*

AÇIKLAMA:

Hadis, sağ hayvandan kasten kesilecek parçanın hükmünü belirttiği gibi, avcılık esnasında karşılaşılabilecek bazı durumların hükmünü de belirtir. Hayvana fırlatılan kesici bir alet sözgelimi bacağını koparsa, bu kopan bacak haramdır. Çünkü, hayvan henüz ölmemişken bedenden ayrılmıştır. Hanefiler, avda atılan aletle, tam iki eşit parçaya bölünerek ölen hayvanın her iki parçasının da yeneceğine, parçanın biri büyükse baş tarafının yenip, diğer tarafının yenmeyeceğine, küçük bir para koparılmış ise, o parça hariç geri kısmın yeneceğine hükmetmiştir. Şâfiîler, hayvan kesilen parçanın tesiriyle ölmüşse kesilen parçanın da yeneceğine hükmetmiştir.

❑ BALIK VE ÇEKİRGE AVI

959-6946 ٣٢١٨- حَدَّثَنَا أَبُو مُصْعَبٍ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمنِ بْنُ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ اللهِ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «أُحِلَّتْ لَنَا مَيْتَتَانِ: الْحُوتُ وَالْجَرَادُ».

في الزوائد: في إسناده عبدالرحمن بن زيد بن أسلم، وهو ضعيف.

959. (3218) (6946)- *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Bize iki hayvanın ölüsünün yenmesi helal kılındı: "Balık ve çekirge."

960-6947 ٣٢٢٠ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ. ثنا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ (سَعْدٍ) الْبَقَّالِ، سَمِعَ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ: كُنَّ أَزْوَاجُ النَّبِيِّ ﷺ يَتَهَادَيْنَ الْجَرَادَ عَلَى الأَطْبَاقِ.

في الزوائد: في إسناده أبو سعيد البقال، واسمه سعيد بن المرزبان العبسيّ الكوفيّ وهو ضعيف.

960. (3220) (6947)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevceleri, çekirgeleri tabaklar üstünde birbirlerine hediye ederlerdi."

AÇIKLAMA:

Çekirgenin yenmesinin helal olduğu hususunda ülemâ icma etmiştir. Kim tarafından tutulursa tutulsun, kendi kendine ölsün veya öldürülsün farketmez, helaldi. Balıkla ve çekirgeyle ilgili geniş açıklama daha önce yapıldı.

❑ ÖLDÜRÜLMESİ YASAK HAYVANLAR

961-6948 ٣٢٢٣ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، وَعَبْدُالرَّحْمنِ بْنُ عَبْدِالْوَهَّابِ قَالاَ: ثنا أَبُو عَامِرٍ الْعَقَدِيُّ. ثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْفَضْلِ عَنْ سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ قَتْلِ الصُّرَدِ وَالضِّفْدَعِ وَالنَّمْلَةِ وَالْهُدْهُدِ.

في الزوائد: في إسناده إبراهيم بن الفضل المخزومي وهو ضعيف.

961. (3223) (6948)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* göçeğen kuşu (surad), kurbağa, karınca ve hüdhüd kuşunu öldürmeyi yasakladı."

❑ KELERİ ÖLDÜRMENİN HÜKMÜ

962-6949 ٣٢٣١ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا يُونُسُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ جَرِيرِ بْنِ حَازِمٍ عَنْ نَافِعٍ عَنْ سَائِبَةَ مَوْلاَةِ الْفَاكِهِ بْنِ الْمُغِيرَةِ؛ أَنَّهَا دَخَلَتْ عَلَى عَائِشَةَ فَرَأَتْ فِي بَيْتِهَا رُمْحاً مَوْضُوعاً. فَقَالَتْ: يَا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ! مَا تَصْنَعِينَ بِهَذَا؟ قَالَتْ: نَقْتُلُ بِهِ هذه

الأَوْزَاغَ. فَإِنَّ نَبِيَّ اللهِ ﷺ أَخْبَرَنَا أَنَّ إِبْرَاهِيمَ لَمَّا أُلْقِيَ فِي النَّارِ لَمْ تَكُنْ فِي الأَرْضِ دَابَّةٌ إِلاَّ أَطْفَأَتِ النَّارَ. غَيْرَ الْوَزَغِ. فَإِنَّهَا كَانَتْ تَنْفُخُ عَلَيْهِ. فَأَمَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِقَتْلِهِ.

في الزوائد: إسناد حديث عائشة صحيح، ورجاله ثقات.

962. (3231) 56949)- *Fakih İbnu'l-Muğire*'nin azadlı cariyesi Saibe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nın yanına girmiştim. Odasında yere konulmuş bir mızrak gördüm. "Ey mü'minlerin annesi! Bununla ne yapıyorsun?" diye sordum. Şu cevabı verdi:

"Biz bununla şu kelerleri öldürüyoruz. Çünkü Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize bildirdi ki, Hz. İbrahim *(aleyhissalâtu vesselâm)* ateşe atıldığı zaman yerdeki bütün hayvanlar ateşin sönmesine katıldı, sadece keler katılmadı. Dahası o, ateşi (yanması için) üflüyordu. Bu sebeple Aleyhissalâtu vesselâm bunun öldürülmesini emir buyurdu."

AÇIKLAMA:

Alimler, kelerin insanlara zarar veren bir tabiata sahip olduğunu, Hz. İbrahim'in ateşine üflemekle bu tabiatını ortaya koymuş bulunduğunu, dolayısıyla Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu zararlının ölürülmesini emrettiğini belirtirler.

❑ KURT VE TİLKİ

963-6950 ٣٢٣٥- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ وَاضِحٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ عَبْدِالْكَرِيمِ بْنِ أَبِي الْمُخَارِقِ عَنْ حِبَّانَ بْنِ جَزْءٍ عَنْ أَخِيهِ خُزَيْمَةَ بْنِ جَزْءٍ؛ قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! جِئْتُكَ لأَسْأَلَكَ عَنْ أَحْنَاشِ الأَرْضِ مَا تَقُولُ فِي الثَّعْلَبِ؟ قَالَ: «وَمَنْ يَأْكُلُ الثَّعْلَبَ؟» قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! مَا تَقُولُ فِي الذِّئْبِ؟ قَالَ: «وَيَأْكُلُ الذِّئْبَ أَحَدٌ فِيهِ خَيْرٌ؟».

الحديث لا يخلو عن ضعف، كما ذكره الترمذي. وفي الزوائد أشار إلى الضعف.

963. (3235) (6950)- *Huzeyme İbnu Cez'* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü dedim, ben, kara hayvanlarının hükmünü sormak üzere size geldim. Tilki hakkında ne buyurursunuz? *Aleyhissalâtu vesselâm:* "Tilkiyi kim yiyor?" buyurdu. Ben bu sefer: "Kurt hakkında ne buyurursunuz?" dedim.

"Kendisine hayır bulunan bir kimse kurdu yer mi?" buyurdular."

AÇIKLAMA:

Bu hadis, tilki ve kurdun etinin haram olduğuna delalet eder. Hadisin senedi zayıftır. Kurt azı dişi bulunan yırtıcı hayvanlara girdiği çin haramlığında, Hanefî, Şâfiî ve Hanbeli mezhepleri ittifak eder. Mâlik'e göre mekruhtur. Tilki hususunda Hanefîler haram derken, Şafiîler, insana saldırmamasını gözönüne alarak sırtlan gibi, bunun da etinin helal olduğuna hükmeder.

❑ KERTENKELE

964-6951 ٣٢٣٩- حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ الْهَرَوِيُّ إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ حَاتِمٍ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عُلَيَّةَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي عَرُوبَةَ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ سُلَيْمَانَ الْيَشْكُرِيِّ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ لَمْ يُحَرِّمِ الضَّبَّ. وَلَكِنْ قَذِرَهُ. وَإِنَّهُ لَطَعَامُ عَامَّةِ الرِّعَاءِ. وَإِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ لَيَنْفَعُ بِهِ غَيْرَ وَاحِدٍ. وَلَوْ كَانَ عِنْدِي لَأَكَلْتُهُ.
حَدَّثَنَا أَبُو سَلَمَةَ يَحْيَىٰ بْنُ خَلَفٍ. ثَنَا عَبْدُالأَعْلَىٰ. ثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي عَرُوبَةَ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ جَابِرٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ نَحْوَهُ.

في الزوائد: رجال إسناده ثقات. إلا أنه منقطع. حكى الترمذي في الجامع، عن البخاري أن قتادة لم يسمع من سليمان بن قيس اليشكري.

964. (3239) (6951)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kertenkeleyi haram kılmadı. Lakin ondan tiksindi. O, bütün çobanların yiyeceğidir. Allah Teâla hazretleri ondan birçok kimseleri faydalandırır, yanımda olsaydı bende yerdim."

Not: Kertenkele ile ilgili açıklama geçti.

❑ SU YÜZÜNDE DURAN ÖLÜ BALIĞIN HÜKMÜ

965-6952 ٣٢٤٧- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدَةَ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ سُلَيْمٍ الطَّائِفِيُّ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أُمَيَّةَ عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَا أَلْقَىٰ الْبَحْرُ أَوْ جَزَرَ عَنْهُ فَكُلُوهُ. وَمَا مَاتَ فِيهِ فَطَفَا، فَلَا تَأْكُلُوهُ».

قال الدميري: هو حديث ضعيف باتفاق الحفاظ. لا يجوز الاحتجاج به. فإنه من رواية يحيى بن سليم الطائفي.

965. (3247) (6952)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Denizin sahile attığı ve geri çekilmekle sahilde bıraktığı avı yiyiniz. Denizde ölüpde su yüzüne çıkan avı yemeyiniz."*

AÇIKLAMA:

Tâfî denen ve denizin yüzünde karnı yukarıda yüzen ölü balığın hükmünde ihtilaf edilmiştir. Birkısım sahabi ile birlikte, Şâfiî, Mâliki mezhepleri helal olduğu kanaatindedir. Hanefiler haram demiştir. Sırtı yukarıda olan balık tâfi sayılmaz, helaldir.

❑ KARGANIN HÜKMÜ

966-6953 ٣٢٤٨- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الأَزْهَرِ النَّيْسَابُورِيُّ. ثَنَا الْهَيْثَمُ بْنُ جَمِيلٍ. ثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: مَنْ يَأْكُلُ الْغُرَابَ؟ وَقَدْ سَمَّاهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ «فَاسِقاً». وَاللهِ! مَا هُوَ مِنَ الطَّيِّبَاتِ.

في الزوائد: هذا الإسناد صحيح ورجاله ثقات.

966. (3248) (6953)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın "fasık" dediği kargayı kim yer? Vallahi o temiz hayvanlardan değildir."

967-6954 ٣٢٤٩- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا الأَنْصَارِيُّ. ثَنَا الْمَسْعُودِيُّ. ثَنَا عَبْدُالرَّحْمَنِ بْنُ الْقَاسِمِ ابْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «الْحَيَّةُ فَاسِقَةٌ وَالْعَقْرَبُ فَاسِقَةٌ وَالْفَأْرَةُ فَاسِقَةٌ وَالْغُرَابُ فَاسِقٌ». فَقِيلَ لِلْقَاسِمِ: أَيُؤْكَلُ الْغُرَابُ؟ قَالَ: مَنْ يَأْكُلُهُ؟ بَعْدَ قَوْلِ رَسُولِ اللهِ ﷺ «فَاسِقاً».

في الزوائد: رجال إسناده ثقات. إلا أن المسعوديّ اختلط بأخرة ولم نعلم هل روى الأنصاري هذا عن المسعودي قبل الاختلاط أو بعده. فيجب التوقف في حديثه. واسم الأنصاري محمد بن عبدالله بن المثنى.

967. (3249) (6954)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Yılan fasıktır, akreb fasıktır, fare fasıktır karga fasıktır."

Kâsım İbnu Muhammed İbni Ebi Bekr (radıyalla-hu anh)'a: "Karga yenilir mi?" diye sormuştu. Şu cevabı verdi: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ona "fasık" demesinden sonra onu kim yer?"

YİYECEKLER BÖLÜMÜ

❑ YEMEK YEDİRME

968-6955 ٣٢٥٢ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ الأَزْدِيُّ. ثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ؛ قَالَ سُلَيْمَانُ ابْنُ مُوسَىٰ. حَدَّثَنَا عَنْ نَافِعٍ؛ أَنَّ عَبْدَاللهِ بْنَ عُمَرَ كَانَ يَقُولُ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «أَفْشُوا السَّلاَمَ، وَأَطْعِمُوا الطَّعَامَ وَكُونُوا إِخْوَاناً كَمَا أَمَرَكُمُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ».

في الزوائد: إسناده صحيح رجاله ثقات. إن كان ابن جريج سمعه من سليمان بن موسى.

968. (3252) (6955)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Selam yaygınlaştırın, yemek yedirin, Allah Teâla hazretlerinin size emrettiği şekilde kardeşler olun!"*

969-6956 ٣٢٥٤ - حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْخَلاَّلُ. ثَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُوسَىٰ. ثَنَا سَعِيدُ بْنُ زَيْدٍ. ثَنَا عَمْرو ابْنُ دِينَارٍ قَهْرَمَانُ آلِ الزُّبَيْرِ قَالَ: سَمِعْتُ سَالِمَ بْنَ عَبْدِاللهِ بْنِ عُمَرَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنَّ طَعَامَ الْوَاحِدِ يَكْفِي الإِثْنَيْنِ. وَإِنَّ طَعَامَ الإِثْنَيْنِ يَكْفِي الثَّلاَثَةَ وَالأَرْبَعَةَ. وَإِنَّ طَعَامَ الأَرْبَعَةِ يَكْفِي الْخَمْسَةَ وَالسِّتَّةَ».

في الزوائد: في إسناده عمرو بن دينار قهرمان آل الزبير وهو ضعيف.

969. (3255) (6956)- *Ömer İbnu'l-Hattab* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Muhakkakki bir*

kişilik yemek iki kişiye yeter, iki kişilik yemek de üç ve dört kişiye yeter. Dört kişilik yemekde beş-altı kişiye yeter."

❑ YEMEK SIRASINDA ELİ YIKAMA

970-6957 ٣٢٦٠– حَدَّثَنَا جُبَارَةُ بْنُ الْمُغَلِّسِ. ثَنَا كَثِيرُ بْنُ سُلَيْمٍ. سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «مَنْ أَحَبَّ أَنْ يُكْثِرَ اللَّهُ خَيْرَ بَيْتِهِ، فَلْيَتَوَضَّأْ إِذَا حَضَرَ غَدَاؤُهُ، وَإِذَا رُفِعَ».

في الزوائد: في إسناده جبارة وكثير وهما ضعيفان.

970. (3260) (6957)- *Enes İbnu Mâlik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim, evinin hayır ve bereketini Allah Teâla hazretlerinin artırmasını diliyorsa, yemeğe otururken ve yemekten kalkarken ellerini yıkasın."*

971-6958 ٣٢٦١– حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُسَافِرٍ. ثَنَا صَاعِدُ بْنُ عُبَيْدٍ الْجَزَرِيُّ. ثَنَا زُهَيْرُ بْنُ مُعَاوِيَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جُحَادَةَ. ثَنَا عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ الْمَكِّيُّ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ؛ أَنَّهُ خَرَجَ مِنَ الْغَائِطِ. فَأُتِيَ بِطَعَامٍ. فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! أَلاَ آتِيكَ بِوَضُوءٍ؟ قَالَ: «أُرِيدُ الصَّلاَةَ؟».

في الزوائد: في إسناده مقال. لأن صاعد بن عبيد، لم أر من تكلم فيه لا بجرح ولا توثيق. وجعفر بن مسافر، قال أبو حاتم: شيخ(؟) وقال النسائي: صالح. وذكره ابن حبان في الثقات. وباقي رجال الإسناد على شرط الصحيحين.

971. (3261) (6958)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* heladan çıkmışlardı. Bu esnada bir yemek getirildi. Bir adam: "Ey Allah'ın Resulü! Size abdest suyu getirmeyeyim mi?" dedi. Efendimiz: *"Namaz mı kılacağım ki, (şimdilik gerek yok)"* buyurdular."

AÇIKLAMA:

Yemekten önce ve sonra ellerin yıkanmasını emreden hadisler vardır. Bunların vücub değil, istihbab ifade ettiğini ifade eden ülemâ Resulullah'ın bu durumlarda yıkamaya yer vermediğini gösteren rivayetleri de kaydederler. Yukarıda bunlara örnek var.

❑ DAYANARAK YEMEK

972-6959 ٣٢٦٣ - حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ بْنِ سَعِيدِ بْنِ كَثِيرِ بْنِ دِينَارٍ الْحِمْصِيُّ. ثَنَا أَبِي. أَنْبَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِالرَّحْمنِ بْنِ عِرْقٍ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ بُسْرٍ؛ قَالَ: أَهْدَيْتُ لِلنَّبِيِّ ﷺ شَاةً. فَجَثَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلَى رُكْبَتَيْهِ يَأْكُلُ. فَقَالَ أَعْرَابِيٌّ. مَا هذِهِ الْجِلْسَةُ؟ فَقَالَ: «إِنَّ اللهَ جَعَلَنِي عَبْداً كَرِيماً وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّاراً عَنِيداً».

في الزوائد: إسناده صحيح رجاله ثقات.

972. (3263) (6959)- *Abdullah İbnu Büsr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir koyun (parçası) hediye etmiştim. *Aleyhissalâtu vesselâm* onu yemek üzere, dizlerinin üzerine oturdu. Bir bedevi: "Bu ne biçim oturuştur?" dedi. Resulullah: *"Allah beni mütevazi bir kul olarak yarattı, kibirli, kasılan biri yapmadı"* diye cevap verdi."

❑ YEMEK SIRASINDA BESMELE

973-6960 ٣٢٦٤ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ عَنْ هِشَامٍ الدَّسْتَوَائِيِّ عَنْ بُدَيْلِ بْنِ مَيْسَرَةَ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَأْكُلُ طَعَاماً فِي سِتَّةِ نَفَرٍ مِنْ أَصْحَابِهِ. فَجَاءَ أَعْرَابِيٌّ فَأَكَلَهُ بِلُقْمَتَيْنِ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «أَمَا أَنَّهُ لَوْ كَانَ قَالَ: بِسْمِ اللهِ لَكَفَاكُمْ. فَإِذَا أَكَلَ أَحَدُكُمْ طَعَاماً، فَلْيَقُلْ: بِسْمِ اللهِ. فَإِنْ نَسِيَ أَنْ يَقُولَ: بِسْمِ اللهِ، فِي أَوَّلِهِ فَلْيَقُلْ: بِسْمِ اللهِ فِي أَوَّلِهِ وَآخِرِهِ».

في الزوائد: رجال إسناده ثقات على شرط مسلم. إلا أنه منقطع. قال ابن حزم في المُجمَل: عبدالله بن عبيد بن عمير لم يسمع من عائشة.

973. (3264) (6960)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir defasında) ashabından altı kişiyle beraber yemek yiyordu. Bir bedevi gelerek (hazır) yemeği iki lokmada ye(yip bitir)di. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Eğer bu (müsafir) "Bismillah" deseydi, (yemek) hepinize yeterdi. Öyleyse biriniz yemek yediği vakit "Bismillah" desin. Yemeğin başında "Bismillah" demeyi unutacak olursa (hatırlayınca) "Bismillahi fi evvelihi ve ahirihi (başında da sonunda da bismillah)" desin!"* buyurdular."

❑ SAĞ ELLE YEMEK

974-6961 ٣٢٦٦- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا الْهِقْلُ بْنُ زِيَادٍ. ثنا هِشَامُ بْنُ حَسَّانٍ عَنْ يَحيَىٰ بْنِ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «لِيَأْكُلْ أَحَدُكُمْ بِيَمِينِهِ، وَلْيَشْرَبْ بِيَمِينِهِ، وَلْيَأْخُذْ بِيَمِينِهِ، وَلْيُعْطِ بِيَمِينِهِ؛ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَأْكُلُ بِشِمَالِهِ وَيَشْرَبُ بِشِمَالِهِ وَيُعْطِي بِشِمَالِهِ وَيَأْخُذُ بِشِمَالِهِ».

في الزوائد: إسناده حديث أبي هريرة صحيح، رجاله ثقات.

974. (3266) (6961)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Herbiriniz sağ eliyle yesin,sağ eliyle içsin, sağ eliyle alsın, sağ eliyle versin. Zira şeytan sol eliyle yer, sol eliyle içer, sol eliyle verir, sol eliyle alır"* buyurdular."

❑ KENDİ ÖNÜNDEN YEMEK

975-6962 ٣٢٧٣- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفٍ الْعَسْقَلَانِيُّ. ثنا عَبْدُاللهِ ثنا عَبْدُالأَعْلَىٰ عَنْ يَحيَىٰ بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِذَا وُضِعَتِ الْمَائِدَةُ فَلْيَأْكُلْ مِمَّا يَلِيهِ، وَلَا يَتَنَاوَلْ مِنْ بَيْنِ يَدَيْ جَلِيسِهِ».

في الزوائد: في إسناده عبدالأعلى بن أعين، أخو حمران. قال الذهبيّ في الكاشف: واهٍ. وقال الدارقطنيّ: ليس بثقة. وقال العقيليّ: جاء بأحاديث منكرة ليس فيها شيءٌ محفوظ. وقال ابن حبان: لا يجوز الاحتجاج به.

975. (3273) 56962)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sofra konulunca, herkes kendi önünden yesin, sofra arkadaşının önünden almasın."*

❑ TİRİTİ YEMEYE YANLARDAN BAŞLAMALI

976-6963 ٣٢٧٦- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا أَبُو حَفْصٍ عُمَرُ بْنُ الدَّرَفْسِ. حَدَّثَنِي عَبْدُالرَّحْمٰنِ ابْنُ أَبِي قُسَيْمَةَ عَنْ وَاثِلَةَ بْنِ الأَسْقَعِ اللَّيْثِيِّ؛ قَالَ: أَخَذَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِرَأْسِ الثَّرِيدِ، فَقَالَ: «كُلُوا بِسْمِ اللهِ مِنْ حَوَالَيْهَا وَاعْفُوا رَأْسَهَا. فَإِنَّ الْبَرَكَةَ تَأْتِيهَا مِنْ فَوْقِهَا».

في الزوائد: في إسناده عبدالرحمن بن أبي قسيمة، لم أر لأحد من الأئمة فيه كلاما. وعمر بن الدرفس، قيل: صالح الحديث وباقي الرجال ثقات.

976. (3276) (6963)- *Vâsile İbnu'l-Eskâ el-Leysî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, tirit (tabağın)ın ortasına elini koyup: *"Bismillah diyerek etrafından (kendinize yakın yerinden) yiyin, orta kısmını bırakın. Zira yemeğe bereket ortasından gelir"* buyurdular."

❑ YEMEKTEN HİZMETÇİYE DE İKRAM

977-6964 ٣٢٩٠- حَدَّثَنَا عِيسَىٰ بْنُ حَمَّادٍ الْمِصْرِيُّ. أَنْبَأَنَا اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ رَبِيعَةَ عَنْ عَبْدِالرَّحْمٰنِ الأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِذَا أَحَدَكُمْ قَرَّبَ إِلَيْهِ مَمْلُوكُهُ طَعَامًا قَدْ كَفَاهُ عَنَاءَهُ وَحَرَّهُ، فَلْيَدْعُهُ فَلْيَأْكُلْ مَعَهُ. فَإِنْ لَمْ يَفْعَلْ، فَلْيَأْخُذْ لُقْمَةً، فَلْيَجْعَلْهَا فِي يَدِهِ».

قال الدميري: هو من الزوائد قال السندي: قلت ولم يذكره صاحب الزوائد، فإنه من حديث أبي هريرة وقد أخرجه غير المصنف.

977. (3290) (6964)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Birinize, hizmetçisi (hazırlamak için) zahmetini ve hararetini çektiği bir yemek getirdiği vakit, onu da çağırsın ve kendisiyle beraber o da yesin. Eğer bunu yapmazsa, hiç olmazsa bir lokma alıp eline koysun."*

❑ YEMEĞİN BAŞINDAN KALKILMAZ

978-6965 ٣٢٩٤- حَدَّثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ بَشِيرِ بْنِ ذَكْوَانَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ عَنْ مُنِيرِ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ مَكْحُولٍ عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ نَهَى أَنْ يُقَامَ عَنِ الطَّعَامِ حَتَّى يُرْفَعَ.

في الزوائد: في إسناده الوليد بن مسلم، مدلّس. وكذلك مكحول الدمشقيّ. ومنير بن الزبير قال فيه دحيم: ضعيف. وقال ابن حبان: يأتي عن الثقات. بالمعضلات. لا تحل الرواية عنه إلا على سبيل الاعتبار.

978. (3294) (6965)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sofra kaldırılıncaya kadar yemeğin başından kalkılmasını yasakladı."

979-6966 ٣٢٩٥- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفٍ الْعَسْقَلاَنِيُّ. ثنا عُبَيْدُاللهِ. أَنْبَأَنَا عَبْدُالأَعْلَىٰ، عَنْ يَحيَىٰ ابْنِ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ «إِذَا وُضِعَتِ الْمَائِدَةُ فَلاَ يَقُومُ رَجُلٌ حَتَّى تُرْفَعَ الْمَائِدَةُ. وَلاَ يَرْفَعُ يَدَهُ، وَإِنْ شَبِعَ، حَتَّى يَفْرُغَ الْقَوْمُ. وَلْيُعْذِرْ. فَإِنَّ الرَّجُلَ يُخْجِلُ جَلِيسَهُ فَيَقْبِضُ يَدَهُ. وَعَسَىٰ أَنْ يَكُونَ لَهُ فِي الطَّعَامِ حَاجَةٌ.

في الزوائد: في إسناده عبدالأعلى بن أعين، وهو ضعيف.

979. (3295) (6966)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sofra kuruldumu, hiç kimse sofra toplanıncaya kadar yemekten kalkmasın. Doysa bile, herkes bırakmadan, yemekten elini çekmesin, yemeye devam etsin. Zira kişi (erken çekilirse) arkadaşını mahçup eder, o da bırakır. Halbuki arkadaşının daha yemeye ihtiyacı vardır."*

❑ YEMEĞE BUYUR ETME

980-6967 ٣٢٩٨- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالاَ: ثنا وَكِيعٌ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ ابْنِ أَبِي حُسَيْنٍ عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ يَزِيدَ؛ قَالَتْ: أُتِيَ النَّبِيُّ ﷺ بِطَعَامٍ. فَعُرِضَ عَلَيْنَا. فَقُلْنَا: لاَ نَشْتَهِيهِ. فَقَالَ: «لاَ تَجْمَعْنَ جُوعاً وَكَذِباً».

في الزوائد: إسناده حسن، لأن شهراً مختلف فيه.

980. (3298) (6967)- *Esmâ Bintu Yezid* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir yemek getirilmişti. Bize de teklif edildi. "İştahımız yok" dedik. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Açlıkla yalanı birleştirmeyiniz"* buyurdular."

AÇIKLAMA:

Bu hadise dayanan alimlerimiz yemek gelince başkalarına buyur etmek gerektiğini söylediği gibi, aç olanın da sofraya oturmasının meşru olduğunu belirtmişlerdir. Dahası samimi bir "buyura" aç kimsenin "ben tokum" diye istiğna göstermesi de caiz görülmemiştir.

❑ MESCİDDE YEMEK

981-6968 ٣٣٠٠- حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ وَحَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى قَالاَ: ثنا عَبْدُاللهِ بْنُ وَهْبٍ. أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ. حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ زِيَادٍ الْحَضْرَمِيُّ؛ أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَاللهِ بْنَ الْحَارِثِ بْنِ جَزْءٍ الزُّبَيْدِيَّ يَقُولُ: كُنَّا نَأْكُلُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ، فِي الْمَسْجِدِ الْخُبْزَ وَاللَّحْمَ.

في الزوائد: إسناده حسن. رجاله ثقات، ويعقوب، مختلف فيه.

981. (3300) 56968)- *Abdullah İbnu'l-Haris İbnu Cez ez-Zübeydî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında mescidde ekmek ve et yerdik."

AÇIKLAMA:

Hanefîler, pis kokulu şeylerin mescidde yenmesini tahrimen mekruh addetmişlerdir. Öyle olmayan bir şey yemek ise tenzihen mekruhtur. Şâfiîler mescidi kirletecek bir şeyi yemeyi caiz bulmazlar. Mescidi kirletmeyen bir şeyin yenmesi onlara göre caizdir. Malikîler başka barınak yoksa, mescidde kalınabileceğini, kirletmeyi önleyecek bir tedbirle (sofra örtüsü yaymak gibi) mescidde yemek yenebilir demiştir. Hanbeliler mescidi kirletmemek, kirletici bir şey atmamak şartıyla gerek itikafta bulunanların gerekse başkalarının mescidde yemek yiyebileceğini söylemişlerdir.

❑ KABAK

982-6969 ٣٣٠٣- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى. ثنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ عَنْ حُمَيْدٍ عَنْ أَنَسٍ؛ قَالَ: بَعَثَتْ مَعِي أُمُّ سُلَيْمٍ بِمِكْتَلٍ فِيهِ رُطَبٌ إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ. فَلَمْ أَجِدْهُ. وَخَرَجَ قَرِيبًا إِلَى مَوْلًى لَهُ. دَعَاهُ فَصَنَعَ لَهُ طَعَامًا. فَأَتَيْتُهُ وَهُوَ يَأْكُلُ. قَالَ فَدَعَانِي لآكُلَ مَعَهُ. قَالَ: وَصَنَعَ ثَرِيدَةً بِلَحْمٍ وَقَرْعٍ. قَالَ: فَإِذَا هُوَ يُعْجِبُهُ الْقَرْعُ. قَالَ: فَجَعَلْتُ أَجْمَعُهُ فَأُدْنِيهِ مِنْهُ. فَلَمَّا طَعِمْنَا مِنْهُ رَجَعَ إِلَى مَنْزِلِهِ. وَوَضَعْتُ الْمِكْتَلَ بَيْنَ يَدَيْهِ. فَجَعَلَ يَأْكُلُ وَيَقْسِمُ حَتَّى فَرَغَ مِنْ آخِرِهِ.

في الزوائد: هذا إسناد صحيح. رجاله ثقات. والحديث قد رواه الأئمة الستة من طريق أنس أيضاً بلفظ قريب من هذا.

982. (3303) (6969)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Annem Ümmü Süleym Resululllah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a benimle bir sepet taze hurma gönderdi, ama evinde bulamadım. Bana bir azadlısının kendisi için hazıladığı bir yemeğe çağrıldığını oraya gittiğini söylediler Yanına ben de gittim. Yemeğini yemekte idi. *Aleyhissalâtu vesselâm* kendisiyle beraber yemem için beni de çağırdı."

Enes devamla der ki: "(Ev sahibi) etli ve kabaklı bir tirid hazırlamıştı. Meğer *Aleyhissalâtu vesselâm* kabağı severmiş. Ben (bunu görünce) kabağı toplayıp *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın önüne yakın bırakmaya başladım. Yemeği yediğimiz zaman *Aleyhissalâtu vesselâm* evine döndü. Ben de hurma sepetini önüne sürdüm. *Resulullah* hurmayı yemeye ve taksim etmeye başladı, sepetteki hurmayı böylece bitirdi."

983-6970 ٣٣٠٤– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا وَكِيعٌ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ عَنْ حَكِيمِ بْنِ جَابِرٍ عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ فِي بَيْتِهِ وَعِنْدَهُ هٰذِهِ الدُّبَّاءُ. فَقُلْتُ: أَيُّ شَيْءٍ هٰذَا؟ قَالَ: «هٰذَا الْقَرْعُ. هُوَ الدُّبَّاءُ. نُكَثِّرُ بِهِ طَعَامَنَا».

في الزوائد: هذا إسناد صحيح، رجاله ثقات.

983. (3304) (6970)- *Câbir (İbnu Târik)* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın evinde huzurlarına çıktım. Yanında şu kabak vardı. "Bu nedir?" diye sordum. *"Bu kabaktır, biz bununla yemeğimizi artırıyoruz"* buyurdular."

AÇIKLAMA:

Bazı rivayetlerde *"bir terzi"* olduğu belirtilen davet sahibi, Fahr-i Âlem *Aleyhissalâtu vesselâm*'a kendi imkanlarına uygun bir yemek hazırlamış *Aleyhissalâtu vesselâm* fevkalade bir tevazu örneği vererek bu davete icabet etmiştir. Alimlerimiz, davetin mahiyetine göre, icabeti bazıları vacib bazıları sünnet, bazıları da mendub olarak değerlendirmiştir.

Rivayette kabak yemeğinin mümtazlığı anlaşılmaktadır. Çünkü Fahr-ı Â'lem onu tercih etmiştir. Biz zevklerimiz O'na göre yönlendirdiğimiz nisbette İslam'da mertebe katedeceğiz. Binaenaleyh mü'minler kabağı sevmelidir. Kabağın ucuzluğu düşünülürse, bu zevkin iktisadi ehemmiyeti de anlaşılır.

❑ **ET YEMEĞİ**

984-6971 ٣٣٠٥– حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ الْخَلَّالُ الدِّمَشْقِيُّ. ثنا يَحْيَى بْنُ

صَالِحٍ. حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ ابْنُ عَطَاءٍ الْجَزَرِيُّ. حَدَّثَنِي مَسْلَمَةُ بْنُ عَبْدِاللهِ الْجُهَنِيُّ، عَنْ عَمِّهِ أَبِي مَشْجَعَةَ عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «سَيِّدُ طَعَامِ أَهْلِ الدُّنْيَا وَأَهْلِ الْجَنَّةِ اللَّحْمُ».

في الزوائد: في إسناده أبو مشجعة وابن أخيه مسلمة بن عبدالله. لم أر من جرحهما ولا من وثقهما. وسليمان بن عطاء ضعيف. قال السنديّ: قلت قال الترمذي: وقد اتهم بالوضع.

984. (3305) 56971)- *Ebu'd-Derda* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Dünya ve cennet ehlinin yemeklerinin efendisi ettir."*

985-6972 ٣٣٠٦- حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ صَالِحٍ. ثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ عَطَاءٍ الْجَزَرِيُّ. ثَنَا مَسْلَمَةُ بْنُ عَبْدِاللهِ الْجُهَنِيُّ عَنْ عَمِّهِ أَبِي مَشْجَعَةَ عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ؛ قَالَ: مَا دُعِيَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِلَى لَحْمٍ قَطُّ إِلاَّ أَجَابَ وَلاَ أُهْدِيَ لَهُ لَحْمٌ قَطُّ، إِلاَّ قَبِلَهُ.

في الزوائد: إسناده إسناد الحديث المتقدم.

985. (3306) 56972)- *Ebu'd-Derda* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* davet edildiği her yemeğe mutlaka icabet etti. Bir et hediye getirildiği zaman da mutlaka kabul buyurdu."

❑ ETİN EN GÜZEL TARAFI

986-6973 ٣٣٠٨- حَدَّثَنَا بَكْرُ بْنُ خَلَفٍ أَبُو بِشْرٍ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ سَعِيدٍ عَنْ مِسْعَرٍ. حَدَّثَنِي شَيْخٌ مِنْ فَهْمٍ (قَالَ وَأَظُنُّهُ يُسَمَّى مُحَمَّدَ بْنَ عَبْدِاللهِ)؛ أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَاللهِ بْنَ جَعْفَرٍ يُحَدِّثُ ابْنَ الزُّبَيْرِ وَقَدْ نَحَرَ لَهُمْ جَزُوراً أَوْ بَعِيراً؛ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللهِ ﷺ، قَالَ وَالْقَوْمُ يُلْقُونَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ اللَّحْمَ يَقُولُ: «أَطْيَبُ اللَّحْمِ لَحْمُ الظَّهْرِ».

قال السندي: لم يذكر في الزوائد حال إسناده، إلا أنه ذكر ما يشعر بقوة الإسناد.

986. (3308) (6973)- *Abdullah İbnu Ca'fer* (radıyallahu anh), İbnu'z-Zübeyr ve bir grup için boğazladığı bir deveyi ikram ettiği sırada İbnu'z-Zübeyr'e rivayet ettiğine göre: "Bir defasında ashab Aleyhissalâtu vesselâm'a et yemeği sunarlarken kendisi Efendimizden şöyle söylediğini işitmiştir: *"Etin en güzeli (hayvanın) sırt etidir."*

987-6974 ٣٣١٠- حَدَّثَنَا جُبَارَةُ بْنُ الْمُغَلِّسِ. ثَنَا كَثِيرُ بْنُ سُلَيْمٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: مَا رُفِعَ مِنْ بَيْنِ يَدَيْ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَضْلُ شِوَاءٍ قَطُّ. وَلاَ حُمِلَتْ مَعَهُ طُنْفُسَةٌ.

في الزوائد: في إسناده جبارة وكثير بن سليم، وهما ضعيفان.

987. (3310) (6974)- *Hz. Enes İbnu Malik* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın önünden kebap artığı hiç kaldırılmadı ve beraberinde tüylü yaygı taşınılmadı."

AÇIKLAMA:

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* eti severdi. Ancak, sofraya her seferinde az miktarda et gelirdi. Bu sebeple, sofrasında et artmazdı. Keza "tüylü yaygı taşınmazdı" ifadesi de efendimizin konfordan kaçtığını, kaba, rahat yaygılar üzerine değil, tüysüz ince yaygılar üzerine oturduğunu ifade etmektedir.

988-6975 ٣٣١١- حَدَّثَنَا حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ بُكَيْرٍ. ثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ. أَخْبَرَنِي سُلَيْمَانُ ابْنُ زِيَادٍ الْحَضْرَمِيُّ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ الْجَزْءِ الــزُّبَيْدِيِّ؛ قَالَ: أَكَلْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ طَعَامــاً فِي الْمَسْجِدِ. لَحْمــاً قَدْ شُوِيَ. فَمَسَحْنَا أَيْدِينَا بِالْحَصْبَاءِ. ثُمَّ قُمْنَا نُصَلِّي وَلَمْ نَتَوَضَّأْ.

في الزوائد: في إسناده ابن لهيعة، وهو ضعيف.

988. (3311) 56975)- *Abdullah İbnu'l-Hâris İbnu'l-Cez' ez-Zübeydî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir gün biz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte mescidde kızartılmış bir parça et yedik. Sonra ellerimizi çakıllarla silip abdest almadan namaza durduk."

AÇIKLAMA:

Hadis, yemekten sonra, et bile yenmiş olsa, elin su ile yıkanmasının bir vecibe olmadığını, dolayısıyla, suyun kolayca bulunmadığı durumlarda, taşa, çakılla bile olsa eldeki bulaşığın silinmesi suretiyle idare edileceğini ifade etmektedir. Sileceğimiz eşya bez veya kağıt olursa pek tabii daha iyi olacaktır. Şunu kaydetmekte gerek var: Sünnette mükerrer olarak geldiği üzere, normal şartlarda aslolan elin yemekten önce ve sonra yıkanmasıdır.

❑ KADİD YANİ GÜNEŞTE KURUTULMUŞ ET

989-6976 ٣٣١٢ – حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَسَدٍ. ثَنَا جَعْفَرُ بْنُ عَوْنٍ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي خَالِدٍ، عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ؛ قَالَ: أَتَى النَّبِيَّ ﷺ رَجُلٌ، فَكَلَّمَهُ، فَجَعَلَ تَرْعَدُ فَرَائِصُهُ. فَقَالَ لَهُ «هَوِّنْ عَلَيْكَ. فَإِنِّي لَسْتُ بِمَلِكٍ. إِنَّمَا أَنَا ابْنُ امْرَأَةٍ تَأْكُلُ الْقَدِيدَ». قَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ: إِسْمَاعِيلُ، وَحْدَهُ وَصَلَهُ.

في الزوائد: هذا إسناد صحيح، ورجاله ثقات.

قال السيوطي: قال ابن عساكر: هذا الحديث معدود في أفراد ابن ماجة. وقد استغربه حجاج بن الشاعر. وأشار على إسماعيل أن لا يحدث به إلاّ مرة في السنة لغرابته. ثم أخرج عن الحسن بن عبيد قال: سمعت ابن أبي الحارث يقول: بعث إليّ حجاج بن الشاعر، فقال: لا تحدث بهذا الحديث إلا من سنة إلى سنة. فقلت للرسول: اقرأه السلام وقل: ربما حدث به في اليوم مرات.

قال ابن عساكر: وقد تابع إسماعيل عليه محمد بن إسماعيل بن علية قاضي دمشق. وسرقه محمد بن الوليد ابن أبان. وقال ابن عديّ: هذا الحديث سرقه ابن أبان من إسماعيل بن أبي الحارث القطان. وسرقه منه أيضا عبيد بن الهيثم الحلبيّ. ورواه زهير وابن عيينة ويحيى القضان عن أبي خالد مرسلا. والمحفوظ عن إسماعيل بن أبي خالد عن قيس مرسلا. من غير ذكر أبي مسعود.

989. (3312) (6976)- *Ebu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Bir gün) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir adam gelmişti. (Bir müddet) Efendimizle konuştu. Bu sırada adamcağız (duyduğu korkudan) omuzları titremeye başladı. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm adama: *"Sakin ol! Ben bir kral değilim, ben kadid (güneşte kurutuluş et) yiyen bir kadının oğluyum"* buyurdular."

❑ TUZ

990-6977 ٣٣١٥ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ. ثَنَا عِيسَىٰ بْنُ أَبِي عِيسَىٰ عَنْ رَجُلٍ (أُرَاهُ مُوسَىٰ)، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «سَيِّدُ إِدَامِكُمُ الْمِلْحُ».

في الزوائد: في إسناده عيسى بن أبي عيسى الحياط قال في تقريب التهذيب: متروك.

990. (3315) (6977)- *Hz. Enes İbnu Mâlik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Katığınızın efendisi tuzdur"* buyurdular.

❑ ZEYTİNYAĞI

991-6978 ٣٣٢٠ - حَدَّثَنَا عُقْبَةُ بْنُ مُكْرَمٍ. ثَنَا صَفْوَانُ بْنُ عِيسَىٰ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ سَعِيدٍ عَنْ جَدِّهِ؛ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «كُلُوا الزَّيْتَ وَادَّهِنُوا بِهِ فَإِنَّهُ مُبَارَكٌ».

في الزوائد: في إسناده عبدالله بن سعيد المقبريّ قال في تقريب التهذيب: متروك.

991. (3320) (6978)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Zeytinyağını yiyin ve onu (bedeninize) sürünün. Çünkü o, mübarektir."*

❑ SÜT

992-6979 ٣٣٢١ - حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنَا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ بُرْدٍ الرَّاسِبِيِّ. حَدَّثَتْنِي مَوْلَاتِي أُمُّ سَالِمٍ الرَّاسِبِيَّةُ؛ قَالَتْ: سَمِعْتُ عَائِشَةَ تَقُولُ: كَانَ رَسُولُ اللهِ إِذَا أُتِيَ بِلَبَنٍ قَالَ: «بَرَكَةٌ أَوْ بَرَكَتَانِ».

في الزوائد: أم سالم الراسبية وجعفر بن برد، لم أر من تكلم فيهما بجرح ولا توثيق. وباقي رجال الاسناد ثقات. قال السنديّ: قلت قال الدميري في جعفر بن برد: وروى له المصنف هذا الحديث الواحد. وكان شيخا ثقة يكتب حديثه. قال الدارقطنيّ: لم يحدّث عن أم سالم غير جعفر هذا. وهو شيخ بصري مقلّ، يعتبر به وأم سالم من أهل البصرة. وكانت من العابدات. أحرمت من البصرة سبع عشرة مرة. روى لها المصنف هذا الحديث الواحد.

992. (3321) 56969)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kendisine süt sunulduğu vakit: "(Süt) bir berekettir" veya "(Süt) iki berekettir" derdi."

❑ KURU HURMA

993-6980 ٣٣٢٨ - حَدَّثَنَا عَبْدُالرَّحْمَنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا ابْنُ أَبِي فُدَيْكٍ. ثَنَا هِشَامُ بْنُ عَنْ عُبَيْدِاللهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ عَنْ جَدَّتِهِ سَلْمَى؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «بَيْتٌ لَا تَمْرَ فِيهِ كَالْبَيْتِ لَا طَعَامَ فِيهِ».

في الزوائد: في إسناده عبيدالله بن علي مختلف فيه. وهشام بن سعد وهو وإن خرّج له مسلم، فإنما رواه

له في الشواهد. وقد ضعفه ابن معين والنسائي وغيرهما. وقال أبو زرعة ومحمد بن إسحاق: شيخ محله الصدق. وباقي رجال الإسناد ثقات.

993. (3328) 56980)- *Ubeydullah İbnu Ali İbni Ebi Râfi'*in nenesi -ve Ebu Râfi'in karısı Selma radıyallahu anhüm anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İçerisinde kuru hurma olmayan bir ev, içerisinde yiyecek maddesi olmayan bir ev gibidir."*

AÇIKLAMA:

Bu hadis *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın kendi içinde yaşadığı cemiyetin şartlarına göre beyan buyurduğu bir hadistir. O devirde, Arabistan'ın baş yiyeceği, zahiresi hurma idi. Onun olmaması evde büyük eksiklik idi. Bir başka yerde bu, buğday veya mısır olabilir. Nitekim, memleketimizde söylenen bir fıkra buradaki hakikatı ifade eder: Karadenizli, maruz kaldıkları gıda darlığını şöyle ifade eder: *"Bu yıl öyle kıtlık oldu, mısır öyle az kalktı ki nerdeyse buğday ekmeğine muhtaç olacaktık."* Bu fıkra Karadeniz yöresi için mısırın ne kadar ehemmiyetli olduğunu ifade eder.

❑ YAŞ HURMAYI KURU HURMAYLA YEMEK

994-6981 ٣٣٣٠ – حَدَّثَنَا أَبُو بِشْرٍ بَكْرُ بْنُ خَلَفٍ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ قَيْسٍ الْمَدَنِيُّ. ثَنَا هِشَامُ ابْنُ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «كُلُوا الْبَلَحَ بِالتَّمْرِ. كُلُوا الْخَلَقَ بِالْجَدِيدِ. فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَغْضَبُ وَيَقُولُ: بَقِيَ ابْنُ آدَمَ حَتَّى أَكَلَ الْخَلَقَ بِالْجَدِيدِ!».

في الزوائد: في إسناده أبو ذكريا يحيى بن محمد، ضعفه ابن معين وغيره. وقال ابن عديّ: أحاديثه مستقيمة سوى أربعة أحاديث.

قال السنديّ: قلت وقد عدّ هذا الحديث من جملة تلك الأحاديث. وقال النسائي: إنه حديث منكر.

994. (3330) (6981)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Yaş hurmayı kuru hurmayla birlikte yiyin. Eski hurmayı yeni hurmayla beraber yiyin. Zira şeytan (böyle yapmanıza) kızar ve: "Ademoğlu, eskiyi yeni ile beraber yiyecek kadar (hayatta) kaldı"* der."

995-6982 ٣٣٣٢ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا أَبُو دَاوُدَ. ثَنَا أَبُو عَامِرٍ الْخَزَّازُ

عَنِ الْحَسَنِ عَنْ سَعْدٍ مَوْلَىٰ أَبِي بَكْرٍ (وَكَانَ سَعْدٌ يَخْدُمُ النَّبِيَّ ﷺ وَكَانَ يُعْجِبُهُ حَدِيثُهُ)؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَهَىٰ عَنِ الإِقْرَانِ. يَعْنِي فِي التَّمْرِ.

في الزوائد: هذا إسناد صحيح. رجاله ثقات. وليس لسعد عند المصنف غير هذا الحديث. وليس له شئ في بقية الكتب الستة.

995. (3332) (6982)- *Hz. Ebu Bekr*'in azadlısı Sa'd radıyallahu anhüma -ki bu Sa'd "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a hizmet ediyordu ve Aleyhissalâtu vesselâm onun hizmetini beğeniyordu- anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hurma yerken (açgözlülükle) ikram yapmayı (ikişer ikişer yemeyi) yasakladı."

Not: İkramla ilgili teferruat açıklandı.

❑ HAS UNDAN YAPILAN EKMEK

996-6983 ٣٣٣٥- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ، وَسُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ، قَالاَ: ثَنَا عَبْدُالْعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ حَدَّثَنِي أَبِي؛ قَالَ: سَأَلْتُ سَهْلَ بْنَ سَعْدٍ: هَلْ رَأَيْتَ النَّقِيَّ؟ قَالَ: مَا رَأَيْتُ النَّقِيَّ حَتَّى قُبِضَ رَسُولُ اللهِ ﷺ. فَقُلْتُ: فَهَلْ كَانَ لَهُمْ مَنَاخِلُ عَلَىٰ عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ؟ قَالَ: مَا رَأَيْتُ مُنْخُلاً حَتَّى قُبِضَ رَسُولُ اللهِ ﷺ. قُلْتُ: فَكَيْفَ كُنْتُمْ تَأْكُلُونَ الشَّعِيرَ غَيْرَ مَنْخُولٍ؟ قَالَ: نَعَمْ كُنَّا نَنْفُخُهُ. فَيَطِيرُ مِنْهُ مَا طَارَ وَمَا بَقِيَ ثَرَّيْنَاهُ.

في الزوائد: هذا إسناد صحيح. رجاله ثقات.

996. (3335) (6983)- *Ebu Hâzım* anlatıyor: "Ben Sehl İbnu Sa'd (radıyallahu anh)'a: "Sen has undan yapılmış beyaz ekmek gördün mü?" diye sormuştum. Sehl: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vefat edinceye kadar, beyaz ekmek görmedim" dedi. Ben tekrar: "Resulullah zamanında ashabın eleği var mıdır?" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm vefat edinceye kadar elek görmedim" dedi. "Öyleyse elenmemiş arpa ekmeğini nasıl yiyordunuz?" dedim. "Biz onu üflerdik, içindeki kepekten uçan uçardı. Kalan (kepek)leri de su ile yumuşatıp yoğururduk" cevabını verdi."

997-6984 ٣٣٣٦- حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ. ثَنَا ابْنُ وَهْبٍ. أَخْبَرَنِي

عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ. أَخْبَرَنِي بَكْرُ بْنُ سَوَادَةَ؛ أَنَّ حَنَشَ بْنَ عَبْدِاللّٰهِ حَدَّثَهُ عَنْ أُمِّ أَيْمَنَ، أَنَّهَا غَرْبَلَتْ دَقِيقاً. فَصَنَعَتْهُ لِلنَّبِيِّ ﷺ رَغِيفاً. فَقَالَ «مَا هٰذَا؟» قَالَتْ: طَعَامٌ نَصْنَعُهُ بِأَرْضِنَا. فَأَحْبَبْتُ أَنْ أَصْنَعَ مِنْهُ لَكَ رَغِيفاً. فَقَالَ: «رُدِّيهِ فِيهِ، ثُمَّ اعْجِنِيهِ».

في الزوائد: هذا إسناد حسن. وليس لأم أيمن عند المصنف إلا هذا الحديث وحديث ذكره في كتاب الجنائز. وليس لها في الكتاب الباقية شيء.

قلت أنا. بل أخرج لها مسلم في: ٤٤- كتاب فضائل الصحابة، ١٨- باب من فضائل أم أيمن رضي الله عنا، حديث رقم ١٠٣ . وهو الحديث الذي رواه ابن ماجة في كتاب الجنائز برقم ١٦٣٥ .

997. (3336) (6984)- *Ümmü Eymen* (radıyallahu anhâ)'nın anlattığına göre: "Kendisi bir unu eleyip ondan Aleyhissalâtu vesselâm için ekmek yapmıştır. Resulullah: "Bu nedir?" diye sormuş, o da: "Bu bizim diyarda yaptığımız bir yiyecektir. Ben ondan sizin için bir ekmek yapmak arzu ettim" demiştir. *Aleyhissalâtu vesselâm* da: *"Su eleyip ayırdığın kepeği, öbürüne (un kısmına) geri kat, sonra yoğur (ve ekmek yap)"* buyurmuştur."

AÇIKLAMA:

Birinci hadis, *Aleyhissalâtu vesselâm* zamanında unların elenmediğini belirtmektedir. İkinci hadisten bu elenmeyiş hadisesinin, elek denen aletin yokluğundan ileri gelmeyip nebevi bir kasıttan ileri geldiğini anlamaktayız. Zira kepeğin unla karıştırılarak hamur yapılmasını emir buyurmuştur.

❑ YUFKA EKMEK

998-6985 ٣٣٣٨- حَدَّثَنَا أَبُو عُمَيْرٍ، عِيسَىٰ بْنُ مُحَمَّدٍ النَّحَّاسُ الرَّمْلِيُّ. ثنا ضَمْرَةُ بْنُ رَبِيعَةَ عَنِ ابْنِ عَطَاءٍ عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: زَارَ أَبُو هُرَيْرَةَ قَوْمَهُ. يَعْنِي قَرْيَةً (أَظُنُّهُ قَالَ يَنَا) فَأَتَوْهُ بِرُقَاقٍ مِنْ رُقَاقِ الأُوَلِ. فَبَكَىٰ وَقَالَ: مَا رَأَى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ هٰذَا بِعَيْنِهِ قَطُّ.

في الزوائد: في إسناده عطاء، واسمه عثمان بن عطاء بن أبي مسلم الخراساني، وهو ضعيف.

998. (3338) (69885)- *Atâ* anlatıyor: "Ebu Hureyre (radıyallahu anh) (bir ara) kavmini ziyaret etmişti. -Ravi der ki: "Köyü de zannedersem Yuna idi- Köylüler kendisine evvelkilerin yufka ekmeğinden bir yufka getirmişlerdi. Ebu Hureyre ekmeği görünce ağladı ve Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu (lüks) ekmeği gözleriyle hiç görmedi" dedi."

❑ FÂLÛZEC (BAL HELVASI)

999-6986 ٣٣٤٠- حَدَّثَنَا عَبْدُالْوَهَّابِ بْنُ الضَّحَّاكِ السُّلَمِيُّ، أَبُو الْحَارِثِ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ طَلْحَةَ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ يَحْيَىٰ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: أَوَّلُ مَا سَمِعْنَا بِالْفَالُوذَجِ أَنَّ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَتَى النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ: إِنَّ أُمَّتَكَ تُفْتَحُ عَلَيْهِمُ الأَرْضُ فَيُفَاضُ عَلَيْهِمْ مِنَ الدُّنْيَا. حَتَّى إِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الْفَالُوذَجَ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «وَمَا الْفَالُوذَجُ؟» قَالَ: يَخْلِطُونَ السَّمْنَ وَالْعَسَلَ جَمِيعاً. فَشَهَقَ النَّبِيُّ ﷺ لِذَلِكَ شَهْقَةً.

قَالَ الدميري: قال ابن الجوزي. إنه موضوع باطل لا أصل له. وفي الزوائد: في إسناده عثمان بن يحيى ما علمت فيه جرحا. ومحمد بن طلحة لم أعرفه. وعبدالوهاب قال فيه أبو داود: يضع الحديث. وقال الحاكم: روى أحاديث موضوعة.

999. (3340) 56986)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Fâlûzeci ilk işitmem şöyle oldu: "Cebrail aleyhisselâm Resulullah'a gelip: "Ümmetine yeryüzü açılacak. O zaman onlara dünyalık bol bol akacak. Öylesine akacak ki fâlûzec bile yiycekler" dedi. Bunun üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm*: *"Faluzec nedir?"* diye sormuş, Cebrail aleyhisselâm: "Yağ ve balı karıştırıp yapılan helva" diye açıklamıştır. Resulullah bu haber karşısında hıçkıra hıçkıra ağlamıştır."

AÇIKLAMA:

Birçok hadisciler, bu hadisin mevzu olduğunu söylemiştir. Sıhhat ihtimaline binaen "Resulullah, mü'minlerin tereffüh sayılacak beslenme tarzları sebebiyle üzülmüştür" diye tevil edilebilir. Çünkü birçok içtimâî ve ferdî bozulmaların kaynağı beslenme rejimiyle ilgilidir. Hastalıklar, israflar, birkısım suistimal ve ahlâk bozulmaları çoğunlukla tereffühe dayanan sebeplerle başlamaktadır.

❑ ARPA EKMEĞİ

1000-6987 ٣٣٤٨- حَدَّثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ عُثْمَانَ بْنِ سَعِيدِ بْنِ كَثِيرِ بْنِ دِينَارٍ الْحِمْصِيُّ (وَكَانَ يُعَدُّ مِنَ الأَبْدَالِ). ثَنَا بَقِيَّةُ. ثَنَا يُوسُفُ بْنُ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ نُوحِ بْنِ ذَكْوَانَ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ أَنَسِ ابْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: لَبِسَ رَسُولُ اللهِ ﷺ الصُّوفَ وَاحْتَذَى الْمَخْصُوفَ.

وَقَالَ: أَكَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بَشِعاً وَلَبِسَ خَشِناً.

فَقِيلَ لِلْحَسَنِ: مَا الْبَشِعُ؟ قَالَ: غَلِيظُ الشَّعِيرِ. مَا كَانَ يُسِيغُهُ إِلاَّ بِجُرْعَةِ مَاءٍ.

في الزوائد: هذا إسناد ضعيف. لأنه نوح بن ذكوان متفق على تضعيفه. قال أبو عبدالله الحاكم. يروى عن الحسن كل معضلة.

1000. (3348) (6987)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yün (elbise) giydi, yamalı papuç giydi." Enes şunu da ilave etti: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beşi' yemeği yedi ve sert elbise giydi."

(Enes'in râvisi) Hasen'e soruldu: "Beşi' dediğin yemek nedir?" O şu cevabı verdi: "Arpanın iri öğütülmüşüdür, ağızdaki lokmayı kişi, ancak, bir yudum su ile yutabilirdi."

❑ İKTİSATLI YEMEK

1001-6988 ٣٣٥١ – حَدَّثَنَا دَاوُدُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْعَسْكَرِيُّ، وَمُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ. قَالاَ: ثَنَا سَعِيدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الثَّقَفِيُّ عَنْ مُوسَى الْجُهَنِيِّ عَنْ زَيْدِ بْنِ وَهْبٍ عَنْ عَطِيَّةَ بْنِ عَامِرٍ الْجُهَنِيِّ؛ قَالَ: سَمِعْتُ سَلْمَانَ وَأُكْرِهَ عَلَى طَعَامٍ يَأْكُلُهُ فَقَالَ: حَسْبِي. إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ «إِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ شِبَعاً فِي الدُّنْيَا، أَطْوَلُهُمْ جُوعاً يَوْمَ الْقِيَامَةِ».

في الزوائد: في إسناده سعيد بن محمد الوراق الثقفي ضعفوه. ووثقه ابن حبان والحاكم.

1001. (3351) (6988)- *Atiyye İbnu Âmir el-Cüheni* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Selman (radıyallahu anh), yemek yerken, biraz daha yemesi için ısrar edilince şöyle demişti: "(Yediğim miktar) bana yeter. Zira ben Aleyhissalâtu vesselâm'ı işittim. Buyurmuşlardı ki: *"Dünyada insanların doyasıya en çok yiyeni, Kıyamet günü açlığı en uzun olacaktır."*

1002-6989 ٣٣٥٢ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ وَسُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ وَيَحْيَىٰ بْنُ عُثْمَانَ بْنِ سَعِيدِ بْنِ كَثِيرِ ابْنِ دِينَارٍ الْحِمْصِيُّ قَالُوا: ثَنَا بَقِيَّةُ بْنُ الْوَلِيدِ. ثَنَا يُوسُفُ بْنُ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ نُوحِ بْنِ ذَكْوَانَ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنَّ مِنَ السَّرَفِ أَنْ تَأْكُلَ كُلَّ مَا اشْتَهَيْتَ».

في الزوائد: هذا إسناده ضعيف. لأن نوح بن ذكوان متفق على تضعيفه. وقال الدميري: هذا الحديث مما أنكر عليه.

1002. (3352) (6989)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Her iştiha duyduğunu yemen israftandır."*

❑ EKMEK ATILMAZ

1003-6990 ٣٣٥٣- حدَّثنا إبراهيم بن محمد بن يوسف الفريابيُّ. ثنا وسَّاج بن عقبة بن وسَّاج. ثنا الوليد بن محمد الموقريُّ. ثنا الزهري عن عروة عن عائشة؛ قالت: دخل النبيُّ ﷺ البيت. فرأى كسرة ملقاة. فأخذها فمسحها ثم أكلها وقال: «يا عائشة! أكرمي كريماً. فإنها ما نفرت عن قوم قطُّ فعادت إليهم».

في الزوائد: في إسناده الوليد بن محمد، وهو ضعيف.

قال السندي: قلت أشار الدميري إلى أنه متهم بالوضع.

1003. (3353) (6990)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hücreme girmişlerdi. Atılmış bir ekmek parçası gördüler. Hemen onu alıp silerek yediler ve: "Ey Aişe! Kerim olana ikram et! (Yani kıymetli olan ekmeğe hürmet et!) Zira şu ekmek, bir kavme nefret edip kaçmışsa bir daha dönmemiştir" buyurdular."

Not: Bu hadis tek başına çok zayıftır. Ancak ekmeğe hürmetle ilgili başka rivayetler daha önce geçti.

❑ AÇLIKTAN ALLAH'A SIĞINMAK

1004-6991 ٣٣٥٤- حدَّثنا أبو بكر بن أبي شيبة. ثنا إسحاق بن منصور. ثنا هريم عن ليث عن كعب عن أبي هريرة؛ قال: كان رسول الله ﷺ يقول: «اللَّهمَّ! إنّي أعوذ بك من الجوع فإنه بئس الضَّجيع. وأعوذ بك من الخيانة فإنَّها بئست البطانة».

في الزوائد: في إسناده ليث بن أبي سليم، وهو ضعيف.

1004. (3354) (6991)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Allahım, açlıktan sana sığınırım. Çünkü o, en kötü yatak arkadaşıdır. Hıyanetten de sana sığınırım. Çünkü o, çok kötü iç duygusudur."

❑ AKŞAM YEMEĞİNİ BIRAKMAYIN

1005-6992 ٣٣٥٥- حدَّثنا محمد بن عبد الله الرَّقِّيُّ. ثنا إبراهيم بن عبد السلام

بن عبدالله بن باباه المخزومي. ثنا عبدالله بن ميمون عن محمد بن المنكدر عن جابر بن عبدالله؛ قال: قال رسول الله ﷺ: «لا تدعوا العشاء ولو بكف من تمر. فإن تركه يهرم».

في الزوائد: في إسناده إبراهيم بن عبدالسلام وهو ضعيف. وقد رواه الترمذي عن أنس وقال: إنه حديث منكر.

1005. (3355) (6992)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Akşam yemeğini bırakmayın, bir avuç hurma ile de olsa akşamı yiyin. Çünkü akşamın terki insana (erken) ihtiyarlık getirir."

❑ MİSAFİR EDİNME

1006-6993 ٣٣٥٦ – حدثنا جبارة بن المغلس. ثنا كثير بن سليم عن أنس بن مالك؛ قال رسول الله ﷺ: «الخير أسرع إلى البيت الذي يغشى، من الشفرة إلى سنام البعير».

في الزوائد: في إسناده جبارة وكثير وهما ضعيفان.

1006. (3356) 56993)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hayır, misafir ağırlanan eve, bıçağın deve hörgücüne ulaşmasından daha hızlı ulaşır."*

1007-6994 ٣٣٥٧ – حدثنا جبارة بن المغلس. ثنا المحاربي. ثنا عبدالرحمن بن نهشل عن الضحاك ابن مزاحم عن ابن عباس؛ قال: قال رسول الله ﷺ: «الخير أسرع إلى البيت الذي يؤكل فيه من الشفرة إلى سنام البعير».

في الزوائد: في إسناده جبارة وهو ضعيف. وعبدالرحمن بن نهشل غلط. والصواب: ثنا المحاربي عن عبدالرحمن عن نهشل. وهو ابن سعيد. ونهشل ساقط.

1007. (3357) 56994)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hayır, içerisinde yemek yenen eve, bıçağın deve hörgücüne ulaşmasından daha hızlı ulaşır.*

1008-6995 ٣٣٥٨ – حدثنا علي بن ميمون الرقي. ثنا عثمان بن عبدالرحمن عن علي بن عروة عن عبدالملك عن عطاء عن أبي هريرة؛ قال: قال رسول الله ﷺ «إن من السنة أن يخرج الرجل مع ضيفه إلى باب الدار».

في الزوائد: في إسناده علي بن عروة، أحد الضعفاء المتروكين. قال ابن حبان: يضع الحديث.

1008. (3358) (69895)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Adamın misafirini kapıya kadar uğurlaması sünnettendir."*

❑ ETLE YAĞI YEMEKTE BİRLEŞTİRME

1009-6996 ٣٣٦١– حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ عَبْدِالرَّحْمٰنِ الأَرْحَبِيُّ. ثَنَا يُونُسُ بْنُ أَبِي يَعْقُوبَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: دَخَلَ عَلَيْهِ عُمَرُ وَهُوَ عَلَى مَائِدَتِهِ. فَأَوْسَعَ لَهُ عَنْ صَدْرِ الْمَجْلِسِ. فَقَالَ: بِسْمِ اللّٰهِ. ثُمَّ ضَرَبَ بِيَدِهِ فَلَقِمَ لُقْمَةً. ثُمَّ ثَنَّى بِأُخْرَى ثُمَّ قَالَ: إِنِّي لأَجِدُ طَعْمَ دَسَمٍ. مَا هُوَ بِدَسَمِ اللَّحْمِ. فَقَالَ عَبْدُاللّٰهِ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ! إِنِّي خَرَجْتُ إِلَى السُّوقِ أَطْلُبُ السَّمِينَ لاشْتَرِيَهُ. فَوَجَدْتُهُ غَالِياً. فَاشْتَرَيْتُ بِدِرْهَمٍ مِنَ الْمَهْزُولِ. وَحَمَلْتُ عَلَيْهِ بِدِرْهَمٍ سَمْناً. فَأَرَدْتُ أَنْ يَتَرَدَّدَ عِيَالِي عَظْماً عَظْماً. فَقَالَ عُمَرُ: مَا اجْتَمَعَا عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ قَطُّ إِلاَّ أَكَلَ أَحَدَهُمَا وَتَصَدَّقَ بِالآخَرِ.

قَالَ عَبْدُاللّٰهِ: خُذْ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ! فَلَنْ يَجْتَمِعَا عِنْدِي إِلاَّ فَعَلْتُ ذٰلِكَ. قَالَ: مَا كُنْتُ لأَفْعَلَ.

في الزوائد: هذا إسناد حسن. فيه يحيى بن عبدالرحمن بن عبيد.

1009. (3361) (6996)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Babam Ömer yanıma girmişti. Ben o sırada sofradaydım. Sofranın başında kendisine yer açtık. (Babam oturdu ve): "Bismillah" dedi. Sonra elini yemeğe vurup bir lokma aldı. Sonra bir lokma daha alarak ikiledi. Sonra da: "Ben bu yemekte bir yağ tadı aldım. Bu, etin yağının tadı değildir" dedi. Ben: "Ey mü'minlerin emiri! Ben semiz et almak için çarşıya çıkmıştım. Pek pahalı buldum. Bunun üzerine, bir dirhemlik zayıf et aldım. Ona birdirhemlik de yağ ilave etim. Böylece bütün aile fertlerinin kemiklerden faydalanmasını arzu ettim" dedim. (Babam) Ömer dedi ki: "Bu iki şey, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sofrasında asla biraraya gelmediler. Efendimiz birini yediyse değerini tasadduk etti.

Ben: "Al! Ey mü'minlerin emiri. Ben bir kere yapmış bulundum.

Bundan böyle bu iki şey benim sofram da da asla beraber bulunmayacak!" dedim. Babam yine de: "Hayır! Ben bunu yapamam!" dedi ve (yemedi)."

❑ SOĞAN

1010-6997 ٣٣٦٦– حَدَّثَنَا حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثنا عَبْدُاللهِ بْنُ وَهْبٍ. أَخْبَرَنِي ابْنُ لَهِيعَةَ عَنْ عُثْمَانَ ابْنِ نُعَيْمٍ عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ نَهِيكٍ عَنْ دُخَيْنٍ الْحَجْرِيِّ؛ أَنَّهُ سَمِعَ عُقْبَةَ بْنَ عَامِرٍ الْجُهَنِيَّ يَقُولُ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ لأَصْحَابِهِ: «لاَ تَأْكُلُوا الْبَصَلَ» ثُمَّ قَالَ كَلِمَةً خَفِيَّةً». النسائي.

في الزوائد: في إسناده عبدالله بن لهيعة وهو ضعيف. وعثمان والمغيرة، لم أر من تكلم فيهما بجرح ولا توثيق.

1010. (3366) (6997)- *Ukbe İbnu Âmir el-Cühenî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ashabına:*"Soğan yemeyin!"* dedi. Arkadan gizli (yani alçak sesli) bir kelime ile "çiğ" demiştir."

❑ MEYVELER

1011-6998 ٣٣٦٨– حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ بْنِ سَعِيدِ بْنِ كَثِيرِ بْنِ دِينَارٍ الْحِمْصِيُّ. ثَنَا أَبِي ثَنَا مُحَمَّدُ ابْنُ عَبْدِالرَّحْمنِ بْنِ عِرْقٍ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ؛ قَالَ: أُهْدِيَ لِلنَّبِيِّ ﷺ عِنَبٌ مِنَ الطَّائِفِ. فَدَعَانِي فَقَالَ «خُذْ هذَا الْعُنْقُودَ فَأَبْلِغْهُ أُمَّكَ» فَأَكَلْتُهُ قَبْلَ أَنْ أُبْلِغَهُ إِيَّاهَا. فَلَمَّا كَانَ بَعْدَ لَيَالٍ قَالَ لِي «مَا فَعَلَ الْعُنْقُودُ؟ هَلْ أَبْلَغْتَهُ أُمَّكَ؟» قُلْتُ: لاَ. قَالَ فَسَمَّانِي غُدَرَ.

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات. إلا أنه في الرواية عن النبي ﷺ عكس ما ذكر ههنا. ففيه أن أمه بعثته إلى النبي ﷺ بقطف من عنب فأكل منه قبل أن يبلغه النبي ﷺ. فلما جاء به أخذ بأذنه فقال له «يا غدر» وقال المرء مع من أحب والقصة مختلف فيها. فيحتمل أن يكونا قصتين.

1011. (3368) (6998)- *Nu'man İbnu Beşir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a Taif'ten üzüm hediye gelmişti. Beni çağırıp: *"Şu salkımı al anana götür!"* dedi. Aldım, ama anneme ulaştırmazdan önce yiyip bitirdim. Bir kaç gece sonra karşılaşmıştık. Bana: *"Salkımı ne yaptın, annene götürdün mü?"* dedi. Hayır!" dedim. Bunun üzerine beni Guder (vefasız) diye tesmiye buyurdu."

1012-6999 ٣٣٦٩- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ الطَّلْحِيُّ. ثَنَا نُقَيْبُ بْنُ حَاجِبٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ عَنْ عَبْدِالْمَلِكِ الزُّبَيْرِيِّ عَنْ طَلْحَةَ؛ قَالَ: دَخَلْتُ عَلى النَّبِيِّ ﷺ وَبِيَدِهِ سَفَرْجَلَةٌ. فَقَالَ: «دُونَكَهَا، يَا طَلْحَةُ! فَإِنَّهَا تُجِمُّ الْفُؤَادَ».

في الزوائد: في إسناده عبدالملك الزبيري مجهول. وقال المزّي في الأطراف والذهبي في الكاشف، وأبو سعيد: يكره. قاله في الكاشف.

1012. (3369) (6999)- *Talha* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına girmiştim. Elinde ayva vardı. Bana: *"Ey Talha! Şunu al, (ye)! Çünkü bu, kalbe rahatlık verir"* buyurdular."

İÇECEKLER BÖLÜMÜ

❑ ŞARAP HER KÖTÜLÜĞÜN ANAHTARIDIR

1013-7000 ٣٣٧١- حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ الْحَسَنِ الْمَرْوَزِيُّ. ثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ. ح وَحَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ ابْنُ سَعِيدٍ الْجَوْهَرِيُّ. ثَنَا عَبْدُالْوَهَّابِ جَمِيعاً عَنْ رَاشِدٍ أَبِي مُحَمَّدٍ الْحِمَّانِيِّ عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ؛ قَالَ: أَوْصَانِي خَلِيلِي ﷺ: «لاَ تَشْرَبِ الْخَمْرَ فَإِنَّهَا مِفْتَاحُ كُلِّ شَرٍّ».

في الزوائد: إسناده حسن.

1013. (3371) (7000)- *Ebu'd-Derda* (radıyallahu anh) demiştir ki: "Dostum bana: "Şarap içme. Çünkü o her kötülüğün anahtarıdır!" diye tavsiyede bulundu."

1014-7001 ٣٣٧٢- حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ عُثْمَانَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا مُنِيرُ بْنُ الزُّبَيْرِ؛ أَنَّهُ سَمِعَ عُبَادَةَ بْنَ نُسَيٍّ يَقُولُ: سَمِعْتُ خَبَّابَ بْنَ الأَرَتِّ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ أَنَّهُ قَالَ: «إِيَّاكَ وَالْخَمْرَ. فَإِنَّ خَطِيئَتَهَا تَفْرَعُ الْخَطَايَا كَمَا أَنَّ شَجَرَتَهَا تَفْرَعُ الشَّجَرَ».

في الزوائد: في إسناده نمير بن الزبير الشاميّ الأزديّ وهو ضعيف.

1014. (13372) (7001)- *Habbab İbnu'l-Eret* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şaraptan sakın! Çünkü şarabın ağacı (asma) diğer ağaçların üstüne çıktığı gibi şarabın günahı da diğer günahların üstüne çıkar."*

1015-7002 ٣٣٧٤- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ حَمْزَةَ. حَدَّثَنِي زَيْدُ

بْنُ وَاقِدٍ؛ أَنَّ خَالِدَ بْنَ عَبْدِاللّٰهِ حُسَيْنٍ حَدَّثَهُ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ: «مَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ فِي الدُّنْيَا، لَمْ يَشْرَبْهَا فِي الآخِرَةِ».

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

1015. (3374) (7002)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) rivayet ediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Dünyada şarap içen, onu ahirette içemeyecektir."*

1016-7003 ٣٣٧٥– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَمُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ، قَالاَ: ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سُلَيْمَانَ ابْنِ الأَصْبَهَانِيِّ عَنْ سُهَيْلٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «مُدْمِنُ الْخَمْرِ كَعَابِدِ وَثَنٍ».

في الزوائد: محمد بن سليمان ضعفه النسائي وابن عديّ. وقواه ابن حبان وقال أبو حاتم: يكتب حديثه ولا يحتج به وباقي رجال الإسناد ثقات.

1016. (3375) (7003)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İçki müptelası (=şarap düşkünü), (günah yönüyle) puta tapan gibidir."*

1017-7004 ٣٣٧٦– حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ عُتْبَةَ. حَدَّثَنِي يُونُسُ بْنُ مَيْسَرَةَ ابْنِ حَلْبَسٍ عَنْ أَبِي إِدْرِيسَ عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مُدْمِنُ خَمْرٍ».

في الزوائد: إسناده حسن. وسليمان بن عتبة مختلف فيه. وباقي رجال الإسناد ثقات.

1017. (3376) (7004)- *Ebu'd-Derda* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah*(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İçki mübtelası cennete giremez."*

1018-7005 ٣٣٨٤– حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا عَبْدُالسَّلاَمِ بْنُ عَبْدِ الْقُدُّوسِ. ثَنَا ثَوْرُ ابْنُ يَزِيدَ عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ الْبَاهِلِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «لاَ تَذْهَبُ اللَّيَالِي وَالأَيَّامُ حَتَّى تَشْرَبَ فِيهَا طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي الْخَمْرَ. يُسَمُّونَهَا بِغَيْرِ اسْمِهَا».

في الزوائد: في إسناده عبدالسلام بن عبدالقدوس قال في تقريب التهذيب: ضعيف.

1018. (3383) (7005)- *Ebu Ümame el-Bahilî* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ümmetimden bir zümre, şaraba bir başka ad takarak onu içmedikçe geceler ve gündüzler tükenmeyecek (Kıyamet gelmeyecek)."*

❑ HER SARHOŞ EDİCİ HARAMDIR

1019-7006 ٣٣٨٨- حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ عَبْدِالأَعْلَىٰ. ثَنَا ابْنُ وَهْبٍ. أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ أَيُّوبَ ابْنِ هَانِئٍ، عَنْ مَسْرُوقٍ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «كُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ». قَالَ ابْنُ مَاجَةَ: هٰذَا حَدِيثُ الْمِصْرِيِّينَ.

في الزوائد: إسناده صحيح، رجاله ثقات.

1019. (3388) (7006)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Her sarhoşluk veren şey haramdır."

1020-7007 ٣٣٩٢- حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ. ثَنَا أَبُو يَحْيَىٰ. ثَنَا زَكَرِيَّا بْنُ مَنْظُورٍ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «كُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ. وَمَا أَسْكَرَ كَثِيرُهُ، فَقَلِيلُهُ حَرَامٌ».

في الزوائد: في إسناده زكريا بن منظور وهو ضعيف.

1020. (3392) (7007)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Her sarhoş edici haramdır, çoğu sarhoş eden şeyin azı da haramdır."

❑ BAZI KAPLARDA KURULAN ŞIRA

1021-7008 ٣٤٠١- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو. وَثَنَا أَبُو سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: نَهَىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ يُنْبَذَ فِي النَّقِيرِ وَالْمُزَفَّتِ وَالدُّبَّاءِ وَالْحَنْتَمَةِ. وَقَالَ «كُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ».

في الزوائد: إسناده صحيح، رجاله ثقات. وأصل هذا الحديث في الصحيحين سوى قوله «كل مسكر حرام».

1021. (3401) (7008)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* nakîr, müzeffet, dübbâ ve hanteme (denilen kaplar)da şıra yapılmasını yasakladı ve: *"Sarhoş eden her şey haramdır"* buyurdu."

Not: Bu kaplar cahiliye devrinde şarap kurulan kaplardır, mahiyetini daha önce açıkladık.

1022-7009 ٣٤٠٦– حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ عَبْدِالأَعْلَىٰ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ وَهْبٍ. أَنْبَأَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ أَيُّوبَ ابْنِ هَانِئٍ عَنْ مَسْرُوقِ بْنِ الأَجْدَعِ عَنِ بْنِ مَسْعُودٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «إِنِّي كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ نَبِيذِ الأَوْعِيَةِ. أَلاَ وَإِنَّ وِعَاءً لاَ يُحَرِّمُ شَيْئاً. كُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ». في الزوائد: إسناده حسن.

1022. (3406) (7009)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Ben size bazı kaplarda nebîz (şıra) yapmayı yasaklamıştım. Bilesiniz, tek başına kap bir şeyi haram kılmaz. Sarhoşluk veren her şey haramdır."***

1023-7010 ٣٤٠٧– حَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا الْمُعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِيهِ. حَدَّثَتْنِي رُمَيْثَةُ عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّهَا قَالَتْ: أَتَعْجِزُ إِحْدَاكُنَّ أَنْ تَتَّخِذَ كُلَّ عَامٍ مِنْ جِلْدِ أُضْحِيَّتِهَا صِقَاءً؟ ثُمَّ قَالَتْ: نَهَىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ يُنْبَذَ فِي الْجَرِّ وَفِي كَذَا وَفِي كَذَا إِلاَّ الْخَلَّ. في الزوائد: إسناده حسن، من أجل سويد فإنه مختلف فيه.

1023. (3407) (7010)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) şöyle demiştir: "(Ey Rümeyse!), sizden biri her yıl kurban derisinden bir su kabı yapmaktan aciz mi?" Hz. Aişe sözüne şöyle devam eder: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* küpte, şunda ve şunda şıra yapmayı yasakladı. Ancak bu nevi kaplarda sirke yapmayı yasaklamadı."

❑ KAPLARIN AĞZININ ÖRTÜLMESİ

1024-7011 ٣٤١١– حَدَّثَنَا عَبْدُالْحَمِيدِ بْنُ بَيَانٍ الْوَاسِطِيُّ. ثَنَا خَالِدُ بْنُ عَبْدِاللهِ عَنْ سُهَيْلٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: أَمَرَنَا رَسُولُ اللهِ بِتَغْطِيَةِ الإِنَاءِ وَإِيكَاءِ السِّقَاءِ وَإِكْفَاءِ الإِنَاءِ». في الزوائد: في إسناده صحيح، ورجاله ثقات.

1024. (3411) (7011)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize kapların ağızlarının örtülmesini, tulumların ağızlarının bağlanmasını ve (boş) kabın (ağzı yere gelecek şekilde) ters çevrilmesini emretti."

1025-7012 ٣٤١٢- حَدَّثَنَا عِصْمَةُ بْنُ الْفَضْلِ. ثنا حَرَمِيُّ بْنُ عُمَارَةَ بْنِ أَبِي حَفْصَةَ. ثَنَا حَرِيشُ بْنُ خِرِّيتٍ. أَنْبَأَنَا ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كُنْتُ أَصْنَعُ لِرَسُولِ اللّٰهِ ثَلاَثَةَ آنِيَةٍ مِنَ اللَّيْلِ مُخَمَّرَةً: إِنَاءً لِطَهُورِهِ وَإِنَاءً لِسِوَاكِهِ وَإِنَاءً لِشَرَابِهِ.

في الزوائد: في إسناده حريش بن خريت وهو ضعيف.

1025. (3412) (7012)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* için, geceleyin ağzı kapalı üç kap hazırladım: Bir kap abdest suyu için, bir kap misvakı için, bir kap içeceği için."

❑ GÜMÜŞ KAPTAN İÇME

1026-7013 ٣٤١٥- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا غُنْدَرٌ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ سَعْدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ امْرَأَةِ ابْنِ عُمَرَ عَنْ عَائِشَةَ عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ قَالَ: «مَنْ شَرِبَ فِي إِنَاءِ فِضَّةٍ فَكَأَنَّمَا يُجَرْجِرُ فِي بَطْنِهِ نَارَ جَهَنَّمَ».

في الزوائد: إسناده صحيح رجاله ثقات.

1026. (3415) (7013)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim gümüş bir kaptan su içerse, sanki karnına cehennem ateşi doldurmuş gibi olur."

❑ KABIN İÇİNE SOLUMA

1027-7014 ٣٤٢٧- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا دَاوُدُ بْنُ عَبْدِاللّٰهِ عَنْ عَبْدِالْعَزِيزِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَارِثِ بْنِ أَبِي ذُبَابٍ عَنْ عَمِّهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «إِذَا شَرِبَ أَحَدُكُمْ فَلاَ يَتَنَفَّسْ فِي الإِنَاءِ. فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَعُودَ فَلْيُنَحِّ الإِنَاءَ ثُمَّ لِيَعُدْ إِنْ كَانَ يُرِيدُ».

في الزوائد: إسناده حديث أبي هريرة صحيح، رجاله ثقات.

1027. (3427) (7015)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz su içerken kabın içine solumasın. Tekrar yudumlamak isteyince kabı ağzından uzaklaştırıp (nefes alsın) sonra dilerse yeniden içsin."*

❑ AVUÇLA SU İÇMEK

1028-7015 ٣٤٣١- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُصَفَّى الْحِمْصِيُّ. ثَنَا بَقِيَّةُ عَنْ مُسْلِمِ

بْنِ عَبْدِاللهِ عَنْ زِيَادِ بْنِ عَبْدِاللهِ عَنْ عَاصِمِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ زَيْدِ بْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ عُمَرَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ؛ قَالَ: نَهَانَا رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ نَشْرَبَ عَلَى بُطُونِنَا وَهُوَ الْكَرْعُ. وَنَهَانَا أَنْ نَغْتَرِفَ بِالْيَدِ الْوَاحِدَةِ. وَقَالَ: «لاَ يَلَغْ أَحَدُكُمْ كَمَا يَلَغُ الْكَلْبُ. وَلاَ يَشْرَبْ بِالْيَدِ الْوَاحِدَةِ كَمَا يَشْرَبُ الْقَوْمُ الَّذِينَ سَخِطَ اللهُ عَلَيْهِمْ. وَلاَ يَشْرَبْ بِاللَّيْلِ فِي إِنَاءٍ حَتَّى يُحَرِّكَهُ. إِلاَّ اَنْ يَكُونَ إِنَاءً مُخَمَّراً. وَمَنْ شَرِبَ بِيَدِهِ وَهُوَ يَقْدِرُ عَلَى إِنَاءٍ يُرِيدُ التَّوَاضُعَ؛ كَتَبَ اللهُ لَهُ بِعَدَدِ أَصَابِعِهِ حَسَنَاتٍ وَهُوَ إِنَاءُ عِيسَىٰ بْنِ مَرْيَمَ عَلَيْهِمَا السَّلاَمُ، إِذْ طَرَحَ الْقَدَحَ فَقَالَ: أُفٍّ! هٰذَا مَعَ الدُّنْيَا».

في الزوائد: في إسناده بقية وهو مدلس، وقد عنعنه.

وقال الدميري: هذا حديث منكر انفرد به المصنف. وزياد بن عبدالله المذكور لا يكاد يعرف. روى له المصنف هذا الحديث الواحد.

1028. (3431) (7015)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yüzükoyun yatarak dudaklarımızla su içmemizi yasakladı. Keza, tek bir avuçla, avuçlayarak içmemizi de yasakladı ve buyurdu ki: *"Sakın sizden kimse köpeklerin içtiği gibi suyu dudaklarıyla içmesin! Allah'ın gazabına uğrayan kavim gibi tek eliyle de içmesin. Suyu çalkalamadıkça geceleyin de içmesin, ağzı kapalı ise çalkalamaya gerek yok. Kim kapla içmeye muktedir olduğu halde, tevazuyu düşünerek eliyle içerse Allah parmakları adedince kendisine sevap yazar. Bu (avuç), Hz. İsa aleyhisselam'ın kabı idi. Çünkü o, kadehi atmış ve: "Öf! Bu dünya ile beraberdir!" demişti."*

❑ CAM BARDAKTAN İÇMEK

1029-7016 ٣٤٣٥- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سِنَانٍ. ثَنَا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ. ثَنَا مَنْدَلُ بْنُ عَلِيٍّ عَنْ مُحَمَّدِ ابْنِ إِسْحَاقَ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُبَيْدِاللهِ بْنِ عَبْدِاللهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: كَانَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ قَدَحُ قَوَارِيرَ يَشْرَبُ فِيهِ.

في الزوائد: في إسناده مندل بن علي ومحمد بن إسحاق وهما ضعيفان.

1029. (3435) (7016)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, cam bir bardağı vardı, (suyu) onunla içerdi."

TIP BÖLÜMÜ

1030-7017 ٣٤٣٦- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَهِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. قَالاَ: ثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ زِيَادِ عِلاَقَةَ عَنْ أُسَامَةَ بْنِ شَرِيكٍ؛ قَالَ: شَهِدْتُ الأَعْرَابَ يَسْأَلُونَ النَّبِيَّ ﷺ: أَعَلَيْنَا حَرَجٌ فِي كَذَا؟ أَعَلَيْنَا حَرَجٌ فِي كَذَا؟ فَقَالَ لَهُمْ: «عِبَادَ اللهِ! وَضَعَ اللهُ الْحَرَجَ إِلاَّ مَنِ اقْتَرَضَ مِنْ عِرْضِ اَخِيهِ شَيْئاً فَذَاكَ الَّذِي حَرِجَ فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! هَلْ عَلَيْنَا جُنَاحٌ أَنْ لاَ نَتَدَاوَى؟ قَالَ «تَادَوَوْا، عِبَادَ اللهِ! فَإِنَّ اللهَ سُبْحَانَهُ لَمْ يَضَعْ دَاءً إِلاَّ وَضَعَ مَعَهُ شِفَاءً. إِلاَّ الْهَرَمَ». قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! مَا خَيْرُ مَا أُعْطِيَ الْعَبْدُ؟ قَالَ «خُلُقٌ حَسَنٌ».

في الزوائد: إسناده صحيح، رجاله ثقات. وقد روى بعضه أبو داود والترمذي أيضا.

1030. (3436) (7017)- *Üsâme İbnu Şerik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bedevileri gördüm. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bize şu işi yapmada bir günah var mı, şöyle davranmada günah var mı?" diye soruyorlardı. Onlara şöyle cevap vermişti:

"Allah'ın kulları! Allah, (sizlerin sorduğu şeyleri işleyen kimseden) günahı kaldırmıştır. Ancak din kardeşinin ırzından (şeref ve haysiyetinden) bir şeyler kırpan kimse bu hükmün dışındadır. İşte haram olan budur."

Bedeviler bu defa: "Ey Allah'ın Resulü! Hastalandığımız zaman tedavi yollarını aramasak, bu günah mıdır?" diye sordular. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Tedavi arayın ey Allah'ın kulları! Zira, Allah Teâla hazretleri koyduğu her hastalığa şifa da koymuştur, bundan sadece ihtiyarlık hariçtir, (onun tedavisi yok)" buyurdular.

Bedeviler yine sordular: "Ey Allah'ın Resulü! Kula verilen (hasletler)in en hayırlısı hangisidir?" *Aleyhissalâtu vesselâm: "Güzel huy!"* buyurdular."

1031-7018 ٣٤٣٧- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ. أَنْبَأَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنِ ابْنِ أَبِي خِزَامَةَ عَنْ أَبِي خِزَامَةَ؛ قَالَ: سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: أَرَأَيْتَ أَدْوِيَةً نَتَدَاوَى بِهَا وَرُقًى نَسْتَرْقِي بِهَا وَتُقًى نَتَّقِيهَا هَلْ تَرُدُّ مِنْ قَدَرِ اللَّهِ شَيْئًا؟ قَالَ: «هِيَ مِنْ قَدَرِ اللَّهِ».

1031. (3437) (7018)- *Ebu Hizâme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Bir gün) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Tedavi için kullandığınız ilaçlar, şifa isteğiyle okunan dualar ve (düşmanlardan) korunmak için kullandığımız koruyucu şeyler hakkında ne dersiniz, bunlar Allah'ın kaderinden bir şeyi geri çevirip değiştirir mi?" diye sormuşlardı.

"Bu saydıklarınız da Allah'ın kaderindendir" diye cevap verdi."

1032-7019 ٣٤٣٨- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا عَبْدُالرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ. ثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ عَنْ أَبِي عَبْدِالرَّحْمَنِ عَنْ عَبْدِاللَّهِ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «مَا أَنْزَلَ اللَّهُ دَاءً إِلاَّ أَنْزَلَ لَهُ دَوَاءً».

في الزوائد: إسناد حديث عبدالله بن مسعود صحيح. رجاله ثقات.

1032. (3438) (7019)- *Abdullah İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah hiçbir hastalık indirmedi ki şifasını da indirmemiş olsun."*

1033-7020 ٣٤٤١- حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ وَكِيعٍ. ثَنَا أَبُو يَحْيَى الْحِمَّانِيُّ عَنِ الأَعْمَشِ عَنْ يَزِيدَ الرَّقَاشِيِّ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: دَخَلَ النَّبِيُّ ﷺ عَلَى مَرِيضٍ يَعُودُهُ. قَالَ: «أَتَشْتَهِي شَيْئًا؟» قَالَ: أَشْتَهِي كَعْكًا. قَالَ: «نَعَمْ» فَطَلَبُوا لَهُ.

في الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف يزيد الرقاشي.

1033. (3441) (7020)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* "geçmiş olsun" ziyareti için uğradığı bir hastaya: *"Bir şey arzu ediyor musun?"* diye sordu. Adam: "Kek!" dedi. Resulullah: *"Hay hay!"* dedi ve hastaya kek aradılar.

❑ PERHİZ

1034-7021 ٣٤٤٣- حَدَّثَنَا عَبْدُالرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِالْوَهَّابِ. ثنَا مُوسَىٰ بْنُ إِسْمَاعِيلَ. ثنَا بْنُ الْمُبَارَكِ عَنْ عَبْدِالْحَمِيدِ بْنِ صَيْفِيٍّ (مِنْ وَلَدِ صُهَيْبٍ) عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ صُهَيْبٍ؛ قَالَ: قَدِمْتُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَبَيْنَ يَدَيْهِ خُبْزٌ وَتَمْرٌ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «ادْنُ فَكُلْ» فَأَخَذْتُ آكُلُ مِنَ التَّمْرِ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «تَأْكُلُ تَمْراً وَبِكَ رَمَدٌ؟» قَالَ فَقُلْتُ: إِنِّي أَمْضَغُ مِنْ نَاحِيَةٍ أُخْرَى فَتَبَسَّمَ رَسُولُ اللهِ ﷺ.

في الزوائد: إسناده صحيح رجاله ثقات.

1034. (3443) (7021)- Süheyb (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına gelmiştim, yanında ekmek ve kuru hurma vardı. Bana: *"Yanaş ve ye!"* buyurdular. Bunun üzerine (yanaştım) ve hurmadan yemeye başladım. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Sende göz hastalığı bulunduğu halde hurma mı yiyorsun?"* dedi. Ben: "Diğer bir kenardan çiğniyorum!" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm tebessüm buyurdular."

❑ HASTA YEMEĞE ZORLANMAZ

1035-7022 ٣٤٤٤- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثنَا بَكْرُ بْنُ يُونُسَ بْنِ بُكَيْرٍ عَنْ مُوسَىٰ ابْنِ عَلِيِّ بْنِ رَبَاحٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ الْجُهَنِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لاَ تُكْرِهُوا مَرْضَاكُمْ عَلَى الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ. فَإِنَّ اللهَ يُطْعِمُهُمْ وَيَسْقِيهِمْ».

في الزوائد: إسناده حسن. لأن بكر بن يونس بن بكير مختلف فيه. وباقي رجال الإسناد ثقات.

والحديث رواه الترمذي إلا لفظة «الشراب» فلذلك أوردته في الزوائد.

1035. (3444) (7022)- *Ukbe İbnu Âmir el-Cühenî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Hastalarınızı yeyip içmeye zorlamayın. Zira Allah onları yedirir içirir."

❑ ÇÖREK OTU

1036-7023 ٣٤٤٨- حَدَّثَنَا أَبُو سَلَمَةَ، يَحْيَىٰ بْنُ خَلَفٍ. ثنَا أَبُو عَاصِمٍ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَبْدِالْمَلِكِ، قَالَ: سَمِعْتُ سَالِمَ بْنَ عَبْدِاللهِ يُحَدِّثُ عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّ رَسُولَ

اللهِ ﷺ قَالَ: «عَلَيْكُمْ بِهٰذِهِ الْحَبَّةِ السَّوْدَاءِ. فَإِنَّ فِيهَا شِفَاءً مِنْ كُلِّ دَاءٍ إِلاَّ السَّامَ».

في الزوائد: حديث ابن عمر حسن وعثمان بن عبدالملك مختلف فيه.

1036. (3448) (7023)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Size şu çörek otunu tavsiye ederim. Zira onda, ölümden başka her derde şifa vardır."*

❑ BAL

1037-7024 ٣٤٥٠- حَدَّثَنَا مَحْمُودُ بْنُ خِدَاشٍ. ثَنَا سَعِيدُ بْنُ زَكَرِيَّاءَ الْقُرَشِيُّ. ثَنَا الزُّبَيْرُ ابْنُ سَعِيدٍ الْهَاشِمِيُّ عَنْ عَبْدِالْحَمِيدِ بْنِ سَالِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ «مَنْ لَعِقَ الْعَسَلَ ثَلاَثَ غَدَوَاتٍ كُلَّ شَهْرٍ لَمْ يُصِبْهُ عَظِيمٌ مِنَ الْبَلاَءِ».

في الزوائد: إسناده ليّن. ومع ذلك فهو منقطع. قال البخاري: لا نعرف لعبد الحميد سماعا من أبي هريرة.

1037. (3450) (7024)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Her ay üç sabah bal yalayan kimseye büyük bir bela (hastalık) gelmez."*

1038-7025 ٣٤٥١- حَدَّثَنَا أَبُو بِشْرٍ بَكْرُ بْنُ خَلَفٍ. ثَنَا عُمَرُ بْنُ سَهْلٍ. ثَنَا أَبُو حَمْزَةَ الْعَطَّارُ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: أُهْدِيَ لِلنَّبِيِّ ﷺ عَسَلٌ. فَقَسَمَ بَيْنَنَا لُعْقَةً لُعْقَةً. فَأَخَذْتُ لُعْقَتِي. ثُمَّ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَزْدَادُ أُخْرَى؟ قَالَ: «نَعَمْ».

في الزوائد: هذا إسناده مختلف فيه من أجل أبي حمزة. اسمه إسحاق بن الربيع. وكذلك عمر بن سهل.

1038. (3451) (7025)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bal hediye edilmişti. Aramızda lokma lokma taksim etti. Ben kendi payımı aldım, sonra ben: "Ey Allah'ın Resulü, bir lokma daha isterim!" dedim. *"Pekiyi!"* buyurdu."

1039-7026 ٣٤٥٢- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ سَلَمَةَ. ثَنَا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ. ثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ أَبِي الأَحْوَصِ عَنْ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «عَلَيْكُمْ بِالشِّفَاءَيْنِ: الْعَسَلِ وَالْقُرْآنِ». في الزوائد: إسناده صحيح رجال ثقات.

1039. (3452) (7026)- *Abdullah (İbnu Mes'ud)* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Size şu iki şifayı tavsiye ederim: "Bal ve Kur'an."*

Not: Balla ilgili açıklama geçti.

❑ MANTAR VE MEDİNE'NİN ACVE HURMASI

1040-7027 ٣٤٥٣– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثَنَا أَسْبَاطُ بْنُ مُحَمَّدٍ. الأَعْمَشُ عَنْ جَعْفَرِ ابْنِ إِيَاسٍ عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ وَجَابِرٍ قَالاَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «الْكَمْأَةُ مِنَ الْمَنِّ. وَمَاؤُهَا شِفَاءٌ لِلْعَيْنِ. وَالْعَجْوَةُ مِنَ الْجَنَّةِ. وَهِيَ شِفَاءٌ مِنَ الْجِنَّةِ».

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مَيْمُونٍ وَمُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللّٰهِ الرَّقِّيَّانِ، قَالاَ: ثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَسْلَمَةَ بْنِ هِشَامٍ عَنِ الأَعْمَشِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ إِيَاسٍ عَنْ أَبِي نَضْرَةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ مِثْلَهُ.

في الزوائد: إسناده حسن. وشهر مختلف فيه لكن قيل: الصواب عن شهر عن أبي هريرة كما في رواية غير المصنف.

1040. (3453) (7027)- *Ebu Sa'id* ve *Câbir* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Mantar kudret helvası (nevi)ndendir. Suyu göze şifadır. Acve hurması cennettendir ve cinnete karşı şifadır."*

1041-7028 ٣٤٥٦– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا عَبْدُالرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ. ثَنَا الْمُشْمَعِلُّ بْنُ إِيَاسٍ الْمُزَنِيُّ. حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ سُلَيْمٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ رَافِعَ بْنَ عَمْرٍو الْمُزَنِيَّ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: «الْعَجْوَةُ وَالصَّخْرَةُ مِنَ الْجَنَّةِ». قَالَ عَبْدُالرَّحْمَنِ: حَفِظْتُ الصَّخْرَةَ مِنْ فِيهِ.

في الزوائد: إسناده صحيح رجاله ثقات.

1041. (3456) (7028)- *Râfi' İbnu Amr el-Müzeni* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Acve (ismindeki Medine hurması) ve Sahra (adındaki Mescid-i Aksa'da yer alan taş) cennettendir."*

Râvi Abdurrahman der ki: "Ben sahra kelimesini şeyhimin ağzından dinledim."

1042-7029 ٣٤٥٧– حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ يُوسُفَ بْنِ سَرْحٍ الْفِرْيَابِيُّ. ثَنَا

عَمْرُو بْنُ بَكْرٍ السَّكْسَكِيُّ. ثنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي عَبْلَةَ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا أُبَيِّ بْنَ أُمِّ حَرَامٍ وَكَانَ قَدْ صَلَّى مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ الْقِبْلَتَيْنِ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «عَلَيْكُمْ بِالسَّنَى وَالسَّنُّوتِ. فَإِنَّ فِيهِمَا شِفَاءً مِنْ كُلِّ دَاءٍ إِلاَّ السَّامَ» قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ! وَمَا السَّامُ؟ قَالَ: «الْمَوْتُ».

قَالَ عَمْرٌو: قَالَ ابْنُ أَبِي عَبْلَةَ: السَّنُّوتُ الشِّبِتُّ. وَقَالَ آخَرُونَ: بَلْ هُوَ الْعَسَلُ الَّذِي يَكُونُ فِي زِقَاقِ السَّمْنِ. وَهُوَ قَوْلُ الشَّاعِرِ:

هُمُ السَّمْنُ بِالسَّنُّوتِ لاَ أَلْسَ فِيهِمُ وَهُمْ يَمْنَعُونَ جَارَهُمْ أَنْ يُقَرَّدَا

في الزوائد: في إسناده عمرو بن بكر السكسكيّ. قال فيه ابن حبان: روى عن إبراهيم بن أبي عبلة الأوابد والطامّات. لا يحلّ الاحتجاج به. لكن قال الحكم: إنه إسناد صحيح.

1042. (3457) (7029)- *Ebu Übey İbnu Ümmi Haram* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sinameki ve sennût (yani tereyağı tulumuna konulan bal veya dereotu) yemenizi tavsiye ederim. Çünkü bu iki şeyde sâm'dan başka her hastalığa karşı şifa vardır."*

"Ey Allah'ın Resulü sâm nedir?" diye sorulmuştu. *"Ölüm!"* buyurdular."

Râvi Amr dedi ki: "İbnu Ebî Able'nin söylediğine göre sennût dereotudur, bazı başka alimlerde "Bilakis, yağ tulumuna konan baldır, şairin şu beytinde sennût bu manadadır" demiştir.

"Onlar tereyağı tulumundaki bal ile tereyağı gibidirler, aralarında hıyânet yoktur". Onlar komşularına hile yapılmasına da mani olurlar."

❑ NAMAZ ŞİFADIR

1043-7030 ٣٤٥٨- حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُسَافِرٍ. ثنَا السَّرِيُّ بْنُ مِسْكِينٍ. ثنَا ذُوَادُ بْنُ عُلْبَةَ عَنْ لَيْثٍ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: هَجَّرَ النَّبِيُّ ﷺ فَهَجَّرْتُ. فَصَلَّيْتُ ثُمَّ جَلَسْتُ. فَالْتَفَتَ إِلَيَّ النَّبِيُّ ﷺ فَقَالَ: «اشْكَمَتْ دَرْدْ؟» قُلْتُ: نَعَمْ. يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ: «قُمْ فَصَلِّ فَإِنَّ فِي الصَّلاَةِ شِفَاءً».

حَدَّثَنَا أَبُو الْحَسَنِ الْقَطَّانُ. ثنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ نَصْرٍ. ثنَا أَبُو سَلَمَةَ. ثنَا ذُوَادُ بْنُ عُلْبَةَ. فَذَكَرَ نَحْوَهُ وَقَالَ فِيهِ: اشْكَمَتْ دَرْدْ. يَعْنِي تَشْتَكِي بَطْنَكَ بِالْفَارِسِيَّةِ. قَالَ أَبُو

عَبْدِاللهِ: حَدَّثَ بِهِ رَجُلٌ لأَهْلِهِ. فَاسْتَعْدُوا عَلَيْهِ.

في الزوائد: في إسناده ليث، وهو ابن أبي سليم. وقد ضعفه الجمهور. جاء في هامش الطبعة الهندية ما يأتي: قال الفيروز آبادي في «باب تكلم النبيّ بالفارسية»: ما صح شئ. ثم قال: قلت رجال هذا الحديث كلهم مأمونون، إلا ذُؤاد بن علبة فإنه ضعيف. قال ابن حبان: منكر الحديث جدا يروي عن الثقات مالا أصل له، ومن الضعفاء مالا يعرف. كما ذكره في التهذيب.

1043. (3458) (7030)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: " (Bir keresinde) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* erken namaza kalktı. Ben de erken kalktım ve biraz namaz kıldıktan sonra oturdum. "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana dönüp baktı ve (Farsça): *"Karnın mı ağrıyor?"* buyurdu. Ben: "Evet! Ey Allah'ın Resulü! dedim.

"Öyleyse kalk! Namaz kıl! Çünkü namazda şifa var!" buyurdular."

AÇIKLAMA:

Namazda şifa olması hususunda yapılan bazı açıklamalar şöyledir:

1) Namaz bedenen birçok hareketleri ihtiva etmektedir. Bunların sağlığa tesiri herkesçe bilinen bir husustur.

2) Namaz mukaddes bir ibadettir, feyzle doludur. Kişinin onun feyzinden feyizlenmesi, maddî-manevî hastalıklarına şifa bulması rahmet-i ilahiyeden beklenir.

3) Namaz bir meşguliyettir: Zihnin, fikrin, hayalin, dikkatin dünyevî umurdan koparılıp meâliyata, ruhaniyata, maneviyâta çekilmesidir. Hele huşu, hudû ve huzur ile kılınan namaz, insanı, dünyevi olan ihsaslardan fevkalade uzaklaştıracak, acılarını, ızdıraplarını duymaz hale getirecek, en azından onları asgarî seviyede algılar, hisseder durumda tutacaktır. Bu çeşit, ruhi tahavvül ve tegayyürlerin bir kısım hastalıkların gelişme seyrini tadil edeceği söylenebilir. Nitekim tababette, tedavinin çeşitli usulleri vardır. Hastaya telkin, dua, ümid, sevinç ve heyecan vermek; unuturmak, ferahlatmak, efkâr ve üzüntüsünü gidermek; mahçup etmek vs... Namazda bunların birkısmı vardır. Daha önce örnekler geçtiği üzere Ashabın namaz esnasında gürültü duymadıkları, yaralarındaki acıyı hissetmedikleri vs. rivayetlerle sabittir. Dolayısıyla namazın, hadiste kaydedilen örnekte olduğu üzere, karın ağrısı gibi, gelipgeçici birkısım rahatsızlıkların giderilmesinde ilaca, doktora gidinceye kadar hemen tevessül edilecek bir çare olarak düşünülmesi gerekir. Şüphesiz, bütün rahatsızlıkların giderilmesinde, ilk ve son yegane çare

namazdır denmiyor. Zaten pekçok hadiste her derdin dermanı bulunduğu belirtilerek derman aramaya teşvik edilmiştir.

❑ IRKU'N-NESÂ'NIN İLACI

1044-7031 ٣٤٦٣- حدّثنا هشام بن عمّار وراشد بن سعيد الرّمليّ، قالا: ثنا الوليد بن مسلم. ثنا هشام بن حسّان. ثنا أنس بن سيرين؛ أنّه سمع أنس بن مالك يقول: سمعت رسول الله ﷺ يقول: «شفاء عرق النّسا ألية شاة أعرابيّة تذاب. ثمّ تجزّأ ثلاثة أجزاء ثمّ يشرب على الرّيق في كلّ يوم جزء».

في الزوائد: إسناده صحيح رجاله ثقات.

1044. (3463) (7031)- *Enes İbnu Mâlik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdularki:*"Irku'n-nesânın (oturak hizasından topuğa kadar uzanan bir sinirin) ilacı, arabî bir koyunun kuyruğudur. Bu kuyruk eritilip üç kısma ayrılır, sonra her sabah aç karnına bir parça içilir."*

AÇIKLAMA:

Alimler, hadislerde gelen bir kısım tedavi usullerinin "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yaşadığı coğrafya ve iklim şartlarına mahsus olduğuna, burada da böyle bir durum olabileceğine dikkat çekerler, havadaki kuruluk sebebiyle yakalanılan *ırku'n-nesâ*ya hadiste temas edilen tedavi usülünün uygun olacağını belirtirler. Herhangi bir ilacın şifasının her yerde müessir olacağına, hadisteki beyanın âmm olduğuna dair bir delil, bir karîne yoksa hususiliğinin unutulmaması gereği bir prensip olarak vazedilmiştir. Bu durumu, tıpla ilgili bölümde, örnekler vererek ısrarla belirtttik.

❑ HUMMA

1045-7032 ٣٤٦٩- حدّثنا أبو بكر بن أبي شيبة. ثنا وكيع عن موسى بن عبيدة عن علقمة بن مرثد عن حفص بن عبيدالله عن أبي هريرة؛ قال: ذكرت الحمّى عند رسول الله ﷺ. فسبّها رجل فقال النّبيّ ﷺ: «لا تسبّها. فإنّها تنفي الذّنوب كما تنفي النّار خبث الحديد».

في الزوائد: في إسناده موسى بن عبيدة وهو ضعيف.

1045. (3469) (7032)- Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında hummadan bahsedilmişti. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Onun hakkında fena söz sarfetmeyin. Çünkü o, günahları temizler, tıpkı ateşin demirdeki pası, curufu temizlemesi gibi" buyurdular."*

1046-7033 ٣٤٧٥- حَدَّثَنَا أَبُو سَلَمَةَ يَحْيَىٰ بْنُ خَلَفٍ. ثَنَا عَبْدُالأَعْلَىٰ عَنْ سَعِيدٍ عَنْ قَتَادَةَ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «الْحُمَّى كِيرٌ مِنْ كِيرِ جَهَنَّمَ. فَنَحُّوهَا عَنْكُمْ بِالْمَاءِ الْبَارِدِ».

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

1046. (3475) (7033)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Humma (ateşli hastalık), cehennemin körüklerinden bir körüktür. Siz onu soğuk su ile kendinizden uzaklaştırın."*

Not: Hummanın su ile nasıl tedavi edileceği açıklandı.

❑ HACAMAT

1047-7034 ٣٤٧٩- حَدَّثَنَا جُبَارَةُ بْنُ الْمُغَلِّسِ. ثَنَا كَثِيرُ بْنُ سُلَيْمٍ. سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَا مَرَرْتُ لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِي بِمَلأٍ، إِلاَّ قَالُوا: يَا مُحَمَّدُ! مُرْ أُمَّتَكَ بِالْحِجَامَةِ».

في الزوائد: قالت وإن ضعف جبارة وكثير في إسناد حديث أنس، فقد رواه في حديث ابن مسعود، الترمذي في الجامع والشمائل، وقال: حسن غريب. ورواه الحاكم في المستدرك من حديث ابن عباس، وقال: صحيح الإسناد. ورواه البزار في مسنده من حديث ابن عمر.

1047. (3479) (7034)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Mirac sırasında yanlarında geçtiğim her cemaat bana mutlaka "Ey Muhammed! Ümmetine hacamat olmalarını emret!" demiştir."*

1048-7035 ٣٤٨٢- حَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ عَنْ سَعْدٍ الإِسْكَافِ عَنِ الأَصْبَغِ ابْنِ نُبَاتَةَ عَنْ عَلِيٍّ قَالَ: نَزَلَ جِبْرِيلُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ بِحِجَامَةِ

الأَخْدَعينِ وَالْكَاهِلِ. في الزوائد: في إسناده أصبغ بن نباتة التيمي الحنظلي، وهو ضعيف.

1048. (3482) (7035)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Bir gün) Cebrail Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a, Ahdaayn (boynun iki tarafındaki damar) hizasından ve kâhilden (iki omuzun arası) hacamat olma emrini getirdi."

1049-7036 ٣٤٨٥- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ طَرِيفٍ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنِ الأَعْمَشِ عَنْ أَبي سُفْيَانَ عَنْ جَابِرٍ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ سَقَطَ عَنْ فَرَسِهِ عَلَى جِذْعٍ. فَانْفَكَّتْ قَدَمُهُ. قَالَ وَكِيعٌ: يَعْنِي أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ احْتَجَمَ عَلَيْهَا مِنْ وَثْءٍ.

في الزوائد: إسناده صحيح، إن كان أبو سفيان طلحة بن نافع سمع من جابر.

1049. (3485) (7036)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir keresinde) atından bir hurma kütüğü üzerine düşmüş ve ayağı çıkmıştı."

Râvi Vekî' der ki: "Yani Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir incinmeden dolayı ayağının üstünden hacamat ettirmiştir."

❑ HANGİ AYDA HACAMAT OLMALI?

1050-7037 ٣٤٨٦- حَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا عُثْمَانُ بْنُ مَطَرٍ عَنْ زَكَرِيَّا بْنِ مَيْسَرَةَ عَنِ النَّهَّاسِ ابْنِ قَهْمٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «مَنْ أَرَادَ الْحِجَامَةَ فَلْيَتَحَرَّ سَبْعَةَ عَشَرَ، أَوْ تِسْعَةَ عَشَرَ أَوْ إِحْدَى وَعِشْرِينَ. وَلاَ يَتَبَيَّغْ بِأَحَدِكُمُ الدَّمُ فَيَقْتُلَهُ».

في الزوائد: إن الإسناد ضعيف لضعف النهاس بن قهم. وأشار إلى أن المتن صحيح.

1050. (3486) (7037)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim hacamat olmak isterse, ayın 17 veya 19 veya 21'ini arasın. Sakın, kan fazlalaşmak suretiyle birinize galebe çalıp onu öldürmesin."*

1051-7038 ٣٤٨٨- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُصَفَّى الْحِمْصِيُّ. ثَنَا عُثْمَانُ بْنُ عَبْدِالرَّحْمنِ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ عِصْمَةَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ مَيْمُونٍ عَنْ نَافِعٍ؛ قَالَ: قَالَ ابْنُ عُمَرَ: يَا نَافِعُ! تَبَيَّغَ بِيَ الدَّمُ. فَأْتِنِي بِحَجَّامٍ. وَاجْعَلْهُ شَابّاً وَلاَ تَجْعَلْهُ شَيْخاً وَلاَ صَبِيّاً.

قَالَ، وَقَالَ ابْنُ عُمَرَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «الْحِجَامَةُ عَلَى الرِّيقِ

أمْثَلُ. وهِيَ تَزِيـدُ فِي الْعَقْلِ وتَزِيـدُ فِي الْحِفْظِ وتَزِيـدُ الْحَافِظَ حِفْظـاً. فَمَنْ كَانَ مُحْتَجِمـاً، فَيَومَ الْخَمِيسِ عَلَى اسْمِ اللّهِ. وَاجْتَنِبُوا الْحِجَامَةَ يَومَ الْجُمعَةِ ويومَ السَّبْتِ ويومَ الأحَدِ. واحْتَجِمُوا يومَ الإثْنَيْنِ والثُّلاثَاء. وَاجْتَنِبُوا الْحِجَامَةَ يومَ الأرْبِعَاءِ. فَإنَّهُ الْيَوْمُ الّذِي أُصِيبَ فِيـهِ أيُّوبُ بِالْبَلاءِ. وَمَا يَبْدُو جُذَامٌ وَلاَ بَرَصٌ إلاَّ فِي يومِ الأرْبِعَاءِ أوْ لَيْلَةِ الأرْبِعَاءِ».

في الزوائد: قال الذهبي، في ترجمة عبدالله بن عصمة عن سعيد بن ميمون: مجهول. وكذا قال المزي في التهذيب.

1051. (3488) (7038)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) (azadlısına): "Ey Nâfi bana kan galebe çaldı, benim için bir haccâm getir, getireceğin haccam genç olsun, yaşlı veya çocuk olmasın" dedi. Devamla İbnu Ömer dedi ki: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: "Aç karnına hacamat olma idealdir, [onda şifa ve bereket vardır] aklı artırır. Hafızayı güçlendirir. Hafız olmak isteyenlerin hıfzetme kabiliyetini artırır. Hacamat olmak isteyen Allah'ın adıyla perşembe günü hacamat olsun. Cuma, cumartesi, pazar günlerinde hacamat olmaktan kaçının. Pazartesi ve Salı günü de hacamat olunuz. Çarşamba günü hacamat olmaktan kaçının. Çünkü o, Eyyub aleyhisselâm'ın belaya düştüğü gündür. Cüzzâm ve Alaca hastalığı da sadece çarşamba günü veya çarşamba gecesi zuhur eder" dediğini işittim."

❑ İSMİD SÜRMESİ

1052-7039 ٣٤٩٥- حَدَّثَنَا أبُو سَلَمَةَ، يَحيَـى بْنُ خَلَفٍ. ثَنَا أبُو عَاصِمٍ. حَدَّثَنِي عُثْمَانُ بْنُ عَبْدِالْمَلِكِ؛ قَالَ: سَمِعْتُ سَالِمَ بْنَ عَبْدِاللّهِ يُحَدِّثُ عَنْ أبِيـهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: «عَلَيْكُمْ بِالإثْمِدِ فَإنَّهُ يَجْلُو الْبَصَرَ وَيُنْبِتُ الشَّعْرَ».

في الزوائد: في إسناد حديث ابن عمر مقال. لأن عثمان بن عبدالملك قال فيه أبو حاتم: منكر الحديث. وقال ابن معين: ليس به بأس. وذكره ابن حبان في الثقات. وباقي رجال الإسناد ثقات.

1052. (3495) (7039)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Size ismidi tavsiye ederim. Zira o, gözü(n görme gücünü) parlatır ve kirpikleri (besleyip) bitirir."

1053-7040 ٣٤٩٦- حَدَّثَنَا أبُو بَكْرِ بْنُ أبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحِيـمِ بْنُ سُلَيْمَانَ

عَنْ إِسْمَاعِيلَ ابْنِ مُسْلِمٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ عَنْ جَابِرٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «عَلَيْكُمْ بِالإِثْمِدِ عِنْدَ النَّوْمِ فَإِنَّهُ يَجْلُو الْبَصَرَ وَيُنْبِتُ الشَّعَرَ».

في الزوائد: إن المتن أخرجه عروة من غير طريق جابر. ولم يبين إسناده حديث جابر.

1053. (3496) (7040)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Uyuyacağınız zaman ismidle sürme çekmenizi tavsiye ederim. Çünkü o, gözü(n görme gücünü) parlatır ve kılları (yani kirpikleri besleyip) bitirir."*

Not: Sürme ile ilgili açıklama yapıldı.

❑ KUR'AN'LA TEDAVİ

1054-7041 ٣٥٠١- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ عَبْدِالرَّحْمنِ الْكِنْدِيُّ. ثَنَا عَلِيُّ بْنُ ثَابِتٍ. ثَنَا سُعَادُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْحَارِثِ عَنْ عَلِيٍّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «خَيْرُ الدَّوَاءِ الْقُرْآنُ».

في الزوائد: في إسناده الحارث الأعور وهو ضعيف.

1054. (3501) (7041)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İlaçların en hayırlısı Kur'an'dır."*

Not: Daha önce açıklandığı üzere, birçok ayet Kur'an'da mü'minler için şifa bulunduğunu teyid etmiştir.

❑ GÖZ DEĞMESİ

1055-7042 ٣٥٠٨- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا أَبُو هِشَامٍ الْمَخْزُومِيُّ. ثَنَا وُهَيْبٌ عَنْ أَبِي وَاقِدٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِالرَّحْمنِ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «اسْتَعِيذُوا بِاللهِ. فَإِنَّ الْعَيْنَ حَقٌّ».

في الزوائد: في إسناده أبو واقد، واسمه صالح بن محمد بن زائدة الليثي، وهو ضعيف.

1055. (3508) (7042)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"(Göz değmesinden) Allah'a sığının. Zira göz değmesi haktır."*

❑ RUKYE (DUA İLE TEDAVİ)

1056-7043 ٣٥١٤- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ إِدْرِيسَ عَنْ

مُحَمَّدِ بْنِ عُمَارَةَ عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ مُحَمَّدٍ؛ أَنَّ خَالِدَةَ بِنْتَ أَنَسٍ أُمَّ بَنِي حَزْمٍ السَّاعِدِيَّةَ جَاءَتْ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَعَرَضَتْ عَلَيْهِ الرُّقَى فَأَمَرَهَا بِهَا.

في الزوائد: إسناده صحيح، رجاله ثقات. ولم يكن لخالدة شئ في الكتب الستة سوى هذا الحديث عند المصنف.

1056. (3514) (7043)- *Halide Bintu Enes Ümmü Benî Hazm es-Sâidiyye* (radıyallahu anhâ)'nın anlattığına göre: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelmiş, (tedavide okuduğu) duayı *Aleyhissalâtu vesselâm*'a (kontrol ettirmek üzere) arzetmiştir. Aleyhissalâtu vesselâm (dua metninde mahzurlu bir kelam görmediği için) o duayı tedavide okumasına ruhsat vermiştir."

AÇIKLAMA:

Dua ile (rukye=nefes etme) tedavi cahiliye geleneğinde vardı. Bir kısım dualarda, şeytan ve putların isimleri, manasız sözlerde bulunmakta idi. İslam'dan sonra Resulullah bunları kontrolden geçirmiş, mahzurlu olmayanlara tedavide okunması için izin vermiştir.

❑ YILAN VE AKREP SOKMASINA KARŞI RUKYE (DUA)

1057-7044 ٣٥١٨ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ بَهْرَامَ. ثَنَا عُبَيْدُاللهِ الأَشْجَعِيُّ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: لَدَغَتْ عَقْرَبٌ رَجُلاً فَلَمْ يَنَمْ لَيْلَتَهُ. فَقِيلَ لِلنَّبِيِّ ﷺ: إِنَّ فُلاَنًا لَدَغَتْهُ عَقْرَبٌ فَلَمْ يَنَمْ لَيْلَتَهُ. فَقَالَ: «أَمَا إِنَّهُ لَوْ قَالَ، حِينَ أَمْسَى: أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللهِ التَّامَّاتِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ مَا ضَرَّهُ لَدْغُ عَقْرَبٍ حَتَّى يُصْبِحَ».

في الزوائد: إسناده صحيح رجاله ثقات.

1057. (3518) (7044)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adamı akrep sokmuştu. O gece acıdan uyuyamadı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Falancayı akrep soktu, bu yüzden geceleyin hiç uyuyamadı" diye haber verilmişti. Şöyle buyurdular: *"Keşke akşamleyin şu duayı okusaydı: Euzu bikelimâtillahi't-tâmmâti min şerri mâ halaka" (Yarattığının şerrinden Allah'ın mükemmel kelimelerine sığınırım)" deseydi, akrebin sokması sabaha kadar ona zarar vermezdi."*

1058-7045 ٣٥١٩ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا عَفَّانُ. ثنا عَبْدُالْوَاحِدِ بْنُ زِيَادٍ. ثنا عُثْمَانُ ابْنُ حَكِيمٍ. حَدَّثَنِي أَبُو بَكْرِ بْنُ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ؛ عَنْ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ قَالَ: عَرَضْتُ النَّهْشَةَ مِنَ الْحَيَّةِ عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَأَمَرَ بِهَا.

في الزوائد: قال الترمذي: هذا مرسل. وأبو بكر هو أبو محمد بن عمرو بن حزم فإنه لم يدرك جده.

1058. (3519) (7045)- *Amr İbnu Hazm* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Yılan sokmasına karşı okunan duayı Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a arzettim, onu okumama izin verdi."

❑ RESULULLAH'IN OKUDUĞU ŞİFA DUASI

1059-7046 ٣٥٢٤ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، وَحَفْصُ بْنُ عُمَرَ، قَالاَ: ثنا عَبْدُالرَّحْمَنِ. ثنا سُفْيَانُ عَنْ عَاصِمِ بْنِ عُبَيْدِاللهِ عَنْ زِيَادِ بْنِ ثُوَيْبٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: جَاءَ النَّبِيُّ ﷺ يَعُودُنِي، فَقَالَ لِي: «أَلاَ أَرْقِيكَ بِرُقْيَةٍ جَاءَنِي بِهَا جِبْرَائِيلُ؟» قُلْتُ: بِأَبِي وَأُمِّي. بَلَىٰ يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ: «بِسْمِ اللهِ أَرْقِيكَ. وَاللهُ يَشْفِيكَ. مِنْ كُلِّ دَاءٍ فِيكَ. مِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ» ثَلاَثَ مَرَّاتٍ.

في الزوائد: في إسناده عاصم بن عبيد الله بن عاصم بن عمر العمري، وهو ضعيف.

1059. (3524) (7047)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (hastalığım sırasında) bana geçmiş olsun ziyaretine gelmişti. Bana: *"Seni, Cebrail'in bana getirdiği dua ile tedavi etmeyeyim mi?"* buyurdular. Ben: "Annem babam sana kurban olsun ey Allah'ın Resulü! Evet!" dedim. Okudular: *"Bismillahi erkîke vallahu yeşfike min külli dâin fike min şerri'n-neffâsât fi'l-ukadi ve minşerri hasidin izâ hased (Allah'ın adıyla sana okuyorum, sende olan her hastalığa karşı, düğümlere üfleyenlerin şerrine, hased ettikleri zaman hasedçilerin şerrine karşı Allah şifa versin (veya şifayı verecek olan Allah'tır)."* Bunu üç sefer okudu."

❑ HUMMAYA KARŞI DUA

1060-7047 ٣٥٢٧ - حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ بْنِ سَعِيدِ بْنِ كَثِيرِ بْنِ دِينَارٍ الْحِمْصِيُّ. ثنا أَبِي عَنِ ابْنِ ثَوْبَانَ عَنْ عُمَيْرٍ؛ أَنَّهُ سَمِعَ جُنَادَةَ بْنَ أَبِي أُمَيَّةَ قَالَ:

سَمِعْتُ عُبَادَةَ بْنَ الصَّامِتِ يَقُولُ: أَتَى جِبْرَائِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ، النَّبِيَّ ﷺ وَهُوَ يُوعَكُ. فَقَالَ: بِسْمِ اللهِ أَرْقِيكَ. مِنْ كُلِّ شَيْءٍ يُؤْذِيكَ. مِنْ حَسَدِ حَاسِدٍ وَمِنْ كُلِّ عَيْنٍ اللهُ يَشْفِيكَ.

في الزوائد: إسناده حسن. لأن ابن ثوبان اسمه عبدالرحمن بن ثابت. وابن ثوبان مختلف فيه. وباقي رجال الإسناد ثقات.

1060. (3527) (7047)- *Ubâde İbnu's-Sâmit* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, şiddetli bir hummaya yakalanmış iken Cebrail aleyhisselam gelmişti. Efendimiz tedavi için şu duayı okudu: *"Bismillahi erkîke min külli şey'in yüz'ike min hasedi hâsidin ve min külli aynin. Allah u yeşfike. (Sana Allah adıyla okuyor, sana eza veren herşeyden, hasedcinin hasedinden ve herbir (kem) gözden şifa diliyorum. Allah sana şifa versin."*

❑ MUSKA TAKMA

1061-7048 ٣٥٣٠ - حَدَّثَنَا أَيُّوبُ بْنُ مُحَمَّدٍ الرَّقِّيُّ. ثنا مُعَمَّرُ بْنُ سُلَيْمَانَ. ثنا عَبْدُاللهِ بْنُ بِشْرٍ عَنِ الأَعْمَشِ عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ عَنْ يَحْيَىٰ بْنِ الْجَزَّارِ عَنِ ابْنِ أُخْتِ زَيْنَبَ امْرَأَةِ عَبْدِاللهِ؛ عَنْ زَيْنَبَ؛ قَالَتْ: كَانَتْ عَجُوزٌ تَدْخُلُ عَلَيْنَا تَرْقِي مِنَ الْحُمْرَةِ. وَكَانَ لَنَا سَرِيرٌ طَوِيلُ الْقَوَائِمِ. وَكَانَ عَبْدُاللهِ إِذَا دَخَلَ تَنَحْنَحَ وَصَوَّتَ. فَدَخَلَ يَوْماً. فَلَمَّا سَمِعَتْ صَوْتَهُ احْتَجَبَتْ مِنْهُ. فَجَاءَ فَجَلَسَ إِلَى جَانِبِي. فَمَسَّنِي فَوَجَدَ مَسَّ خَيْطٍ. فَقَالَ: مَا هذا؟ فَقُلْتُ: رُقًى لِي فِيهِ مِنَ الْحُمْرَةِ. فَجَذَبَهُ وَقَطَعَهُ، فَرَمَى بِهِ وَقَالَ. لَقَدْ أَصْبَحَ آلُ عَبْدِاللهِ أَغْنِيَاءَ عَنِ الشِّرْكِ. سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «إِنَّ الرُّقَى وَالتَّمَائِمَ وَالتِّوَلَةَ شِرْكٌ».

قُلْتُ: وَإِذَا تَرَكْتُهَا دَمَعَتْ: قَالَ: ذَاكَ الشَّيْطَانُ إِذَا أَطَعْتِهِ تَرَكَكِ وَإِذَا عَصَيْتِهِ طَعَنَ بِإِصْبَعِهِ فِي عَيْنِكِ. وَلَكِنْ لَوْ فَعَلْتِ كَمَا فَعَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ كَانَ خَيْراً لَكِ وَأَجْدَرَ أَنْ تَشْفِينَ. تَنْضَحِينَ فِي عَيْنِكِ الْمَاءَ وَتَقُولِينَ: أَذْهِبِ الْبَاسْ. رَبَّ النَّاسْ اشْفِ أَنْتَ الشَّافِي. لَا شِفَاءَ إِلَّا شِفَاؤُكَ. شِفَاءً لَا يُغَادِرُ سَقَماً.

في الزوائد: روى أبو داود بعضه. ورواه الحاكم في المستدرك.

1061. (3530) (7048)- *Abdullah İbn Mes'ud*'un zevcesi Zeyneb (radıyallahu anh) anlatıyor: "Yaşlı bir kadın vardı, bize gelir, humre (denilen bir veba çeşidine) karşı rukye yapardı. Bizim ayakları uzun bir karyolamız vardı. (Eşim) Abdullah eve gireceği zaman (geldiğini sezdirmek için) öksürüp ses çıkarırdı. Bir gün Abdullah aynı şekilde içeri girdi. Kadın, sesini işitince ona karşı örtüsüne büründü. Abdullah gelip yanına oturdu ve bana eliyle dokundu ve bir ipin eline değdiğini hissetmişti ki: "Bu nedir?" diye sordu. Ben: "(Takındığım bu muska) içinde humraya karşı dua var!"dedim. Abdullah onu derhal çekip kopardı, fırlatıp attı ve: "Abdullah'ın ailesi şirkten müstağnidir. Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Rukyeler, muskalar ve büyü bir şirktir"* dediğini işittim" dedi. Ben: "Ama ben bir gün dışarı çıkmıştım. Beni falanca gördü, bunun üzerine ona gelen taraftaki gözüm yaşardı. O günden beri rukye yapınca gözümün yaşı kesilir, rukyeyi bıraktım mı tekrar yaşarır" dedim. Bunun üzerine Abdullah dedi ki: "Bu şeytandır, ona itaat edince seni bırakıyor, ona isyan ettiğini vakit parmağıyla gözüne dürtüyor. Ama Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yaptığı gibi yapsaydın, bu senin için daha-hayırlı, şifa bulman için de bana münasib olurdu: Gözüne su serpip şöyle diyeceksin: *"Ezhibi'l-be's, Rabi'n-nâs, işfi, enteş-Şâfi, la şifaen illâ şifâuke, şifâen lâ yuğâdiru sakamen (Fenalığı gider. Ey insanların Rabbi! Şifa ver! Sen şifa verensin. Senin verdiğinden başka şifa yok! Öyle şifa ver ki, hiçbir hastalık geride kalmamış olsun)."*

AÇIKLAMA:

Muska bu hadise göre caiz değildir. Ancak mesele ülemaca münakaşa edilmiştir. Hangi şartlarda caiz veya değil, gerekli açıklama ilgili bahiste geçtiği için burada tekrar etmeyeceğiz. Burada birkaç kelimeyi kısaca açıklayalım: Humra ateşli bir hastalıktır, vebanın bir çeşidi olduğu belirtilmiştir. *Temâim, Temîme*'nin cem'idir, çocuklara takılan nazarlıklar, boncuklar vs. hep temime ile ifade edilir. Tivele bu da, bazı açıklamalara göre sihirdir. Yani sihrin bir çeşidi ve üzerine sihir okunup üflenen ipliktir. Muhabbet veya bir başka maksatla yazılan sihir ve büyü muskalarına hep *tivele* denir.

1062-7049 ٣٥٣١ - حَدَّثنا عَلِيُّ بْنُ أَبِي الْخَصِيبِ. ثَنا وَكِيعٌ عَنْ مُبَارَكٍ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ الْحُصَيْنِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ رَأَى رَجُلاً فِي يَدِهِ حَلْقَةً مِنْ صُفْرٍ. فَقَالَ: «مَا

هذهِ الْحَلْقَةُ؟» قَالَ: هذه مِنَ الْوَاهِنَةِ. قَالَ: «انْزِعْهَا فَإِنَّهَا لاَ تَزِيدُكَ إلاَّ وَهْناً».

في الزوائد: إسناده حسن. لأن مبارك هذا هو ابن فضالة.

1062. (3531) (7049)- *İmrân İbnu'-Husayn* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kolunda tunçtan bir bilezik taşıyan bir adam görmüştü: *"Bu halka da ne?"* diye sordu. Adam: "Bu vâhine (denen kol ağrısın)dan dolayıdır" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm* da: *"Çıkar onu! Zira o, ağrını artırmaktan başka bir işe yaramaz!"* buyurdu."

❑ UĞUR VE UĞURSUZLUĞA İNANMA

1063-7050 ٣٥٣٦- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثَنَا عَبْدَةُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُعْجِبُهُ الْفَأْلُ الْحَسَنُ وَيَكْرَهُ الطِّيَرَةَ.

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

1063. (3536) (7050)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* güzel tefâülden hoşlanır, uğursuz saymaktan hoşlanmazdı."

1064-7051 ٣٥٣٩- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا أَبُو الأَحْوَصِ عَنْ سِمَاكٍ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ بْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لاَ عَدْوَى، وَلاَ طِيَرَةَ وَلاَ هَامَةَ وَلاَ صَفَرَ».

في الزوائد: إسناد حديث ابن عباس صحيح رجاله ثقات.

1064. (3539) (7051)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ne sirayet (hastalığın bulaşması), ne uğursuzluk, ne hâme (denen öldürülenin başından çıkıp intikam istediğine inanılan mahluk) ne de safer (ayının uğursuzluğu) vardır."*

1065-7052 ٣٥٤٠- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنِ بْنِ أَبِي جَنَابٍ، عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لاَ عَدْوَى وَلاَ طِيَرَةَ وَلاَ هَامَةَ» فَقَامَ إِلَيْهِ رَجُلٌ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! الْبَعِيرُ يَكُونُ بِهِ الْجَرَبُ فَتَجْرَبُ بِهِ الإِبِلُ. قَالَ «ذلِكَ الْقَدَرُ. فَمَنْ أَجْرَبَ الأَوَّلَ».

في الزوائد: حديث ابن عمر ضعيف. فيه أبو جناب اسمه يحيى بن أبي حية وهو ضعيف.

1065. (3540) (7052)- *İbnu Ömer* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün): *"Ne sirayet, ne uğursuzluk, ne de hâme yoktur"* demişti. Bir adam kalkarak: "Nasıl olmaz ey Allah'ın Resulü! Kendisinde uyuz olan bir deve sebebiyle bir sürü uyuzlanıyor" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm:* İşte bu kaderdir. Pekiyi önceki deveyi kim uyuzladı?" buyurdular."

1066-7053 ٣٥٤٣- حَدَّثَنَا عَبْدُالرَّحمنِ بْنُ إبراهيم. ثنا عَبْدُاللهِ بْنُ نَافِعٍ عَنِ بْنِ أبي الزِّنَادِ. ح وحَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ أبي الْخَصِيبِ. ثنا وكيعٌ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ سَعِيدِ بْنِ أبي هِنْدٍ، جَمِيعاً عَنْ مُحَمَّدِ ابْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ عُثْمَانَ عَنْ أُمِّهِ فَاطِمَةَ بِنْتِ الْحُسَيْنِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «لاَ تُدِيمُوا النَّظَرَ إلى الْمَجْذُومِينَ».

في الزوائد: رجال إسناده ثقات.

1066. (3543) (7053)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Cüzzamlılara devamlı surette bakmayınız."

❑ SİHİR

1067-7054 ٣٥٤٦- حَدَّثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ عُثْمَانَ بْنِ سَعِيدِ بْنِ كَثِيرِ بْنِ دِينَارٍ الْحِمْصِيُّ. ثنا بَقِيَّةُ. ثنا أبو بَكْرٍ الْعَنْسِيُّ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أبي حَبِيبٍ وَمُحَمَّدِ بْنِ يَزِيدَ الْمِصْرِيَّيْنِ قَالاَ: ثنا نَافِعٌ عَنِ بْنِ عُمَرَ قَالَ قَالَتْ أُمُّ سَلَمَةَ: يَا رَسُولَ اللهِ! لاَ يَزَالُ يُصِيبُكَ، كُلَّ عَامٍ وَجَعٌ مِنَ الشَّاةِ الْمَسْمُومَةِ الَّتِي أَكَلْتَ. قَالَ: «مَا أَصَابَنِي شَيْءٌ مِنْهَا، إلاَّ وَهُوَ مَكْتُوبٌ عَلَيَّ وَآدَمُ فِي طِينَتِهِ».

في الزوائد: في إسناده أبو بكر العنسيّ وهو ضعيف.

1067. (3546) (7054)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) diyor ki: "Ey Allah'ın Resulü! (Hayber'de) yediğin zehirli koyun etinin ağrısı her yıl sana ara vermeden geliyor" demiştim, şu cevapta bulundular: *"Ondan bana isabet eden şey, Adem daha çamurunda iken (daha tam olarak yaratılmamış iken) Allah'ın hakkımda yazdığı şeydir, (ondan ne eksiktir ne de fazlası)."*

1068-7055 ٣٥٤٨- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ الأَنْصَارِيُّ.

حَدَّثَنِي عيينة بن عبدالرحمن. حدثني أبي عن عثمان بن أبي العاص؛ قال: لَمَّا استعملني رسول الله ﷺ على الطائف، جعل يعرض لي شيء في صلاتي حتى ما أدري ما أصلي. فلما رأيت ذلك رحلت إلى رسول الله ﷺ. فقال «ابن أبي العاص؟» قلت: نعم! يا رسول الله! قال: «ما جاء بك؟» قلت: يا رسول الله! عرض لي شيء في صلواتي حتى ما أدرى ما أصلي. قال: «ذاك الشيطان. ادنه». فدنوت منه. فجلست على صدور قدمي. قال فضرب صدري بيده وتفل في فمي وقال: «اخرج. عدو الله!» ففعل ذلك ثلاث مرات. ثم قال: «الحق بعملك». قال، فقال عثمان: فلعمري ما أحسبه خالطني بعد.

في الزوائد: إسناده صحيح، رجاله ثقات. ورواه الحاكم وقال: هذا حديث صحيح الإسناد.

1068. (3548) (7055)- *Osman İbnu Ebi'l-As* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni, Taif'e vali tayin edince, namazda bana bir şey arız olmaya başladı. Öyle ki, kıldığımı bilemez hale geldim. Bu durumu kendimde görünce, hemen Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gittim. (Beni görünce: *"Bu gelen İbnu Ebi'l-As değil mi?"* buyurdular. Ben: "Evet! Ey Allah'ın Resulü!" dedim. *"Niye geldin?"* buyurdular. "Ey Allah'ın Resulü! Bana namazda bir hal arız oldu, ne kıldığımı bilmez, anlamaz hale geldim" dedim. *"Anlattığın şey şeytandır, onu bana yaklaştır!"* buyurdular. Bunun üzerine Resulullah'a yaklaştım. (Diz çöküp) ayaklarımın üstüne oturdum. Aleyhissalâtu vesselâm mübarek elleriyle göğsüme vurup ağzımın içine tükürdüler. Sonra: "Çık ey Allah'ın düşmanı!" dediler. Bu muameleyi bana üç kere tekrar ettiler. Sonunda: "Haydi işinin başına git!" buyurdular."

Râvi der ki: "Osman kasem ederek dedi ki: "Ömrüme yemin olsun ki ondan sonra şeytanın bana sokulduğunu hiç sanmam."

1069-7056 ٣٥٤٩ - حدثنا هارون بن حيان. ثنا إبراهيم بن موسى. أنبأنا عبدة بن سليمان. ثنا أبو جناب عن عبدالرحمن بن أبي ليلى عن أبيه أبي ليلى؛ قال: كنت جالساً عند النبي ﷺ إذ جاءه أعرابي، فقال: إن لي أخاً وجعاً. قال: «ما وجع أخيك؟» قال: به لمم. قال: «اذهب فأتني به» قال فذهب فجاء به

فَأجْلَسَهُ بَيْنَ يَدَيْهِ. فَسَمِعْتُهُ عَوَّذَهُ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَأرْبَعِ آيَاتٍ مِنْ أوَّلِ الْبَقَرَةِ وَآيَتَيْنِ مِنْ وَسَطِهَا. وَإلـٰـهُكُمْ إلـهٌ وَاحِدٌ، وَآيَةُ الْكُرْسِيِّ، وَثَلاَثِ آيَاتٍ مِنْ خَاتِمَتِهَا، وَآيَةٍ مِنْ آلِ عِمْرَانَ (أحْسِبُهُ قَالَ: شَهِدَ اللّٰهُ أنَّهُ لاَ إلـٰـهَ إلاَّ هُوَ) وَآيَةٍ مِنَ الأعْرَافِ: إنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذِى خَلَقَ. الآيَةَ، وَآيَةٍ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ، وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللّٰهِ إلهاً آخَرَ لاَ بُرْهَانَ لَهُ بِهِ، وَآيَةٍ مِنَ الْجِنِّ: وَأنَّهُ تَعَـالَى جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَلاَ وَلَداً، وَعَشْرِ آيَاتٍ مِنْ أوَّلِ الصَّافَّاتِ، وَثَلاَثِ آيَاتٍ مِنْ آخِرِ الْحَشْرِ وَقُلْ هُوَ اللّٰهُ أحَدٌ وَالْمُعَوِّذَتَيْنِ فَقَامَ الأعْرَابِيُّ قَدْ بَرَأ لَيْسَ بِهِ بَأسٌ.

في الزوائد: هذا إسناد فيه أبو جناب الكلبيّ، وهو ضعيف، واسمه يحيى بن أبي حية. ورواه الحاكم في المستدرك من طريق أبي جناب، وقال: هذا الحديث محفوظ، صحيح.

1069. (3549) (7056)- *Ebu Leylâ el-Ensârî* (radıyallahu anh) anlatıyor: " (Bir gün) ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında otururken, Efendimize bir bedevi geldi: "Hasta bir erkek kardeşim var" dedi. Resulullah: "Kardeşinin hastalığı nedir?" diye sordu. "Kardeşimde biraz delilik var!" dedi. *"Git onu bana getir!"* buyurdular. Adam gitti kardeşini getirdi. Resulullah önüne oturttu. Fatiha-ı şerife, Bakara suresinin başından ilk dört ayeti, ortalarından وَإلـٰـهُكُمْ إلـٰـهٌ وَاحِدٌ ayeti, Ayete'l-kürsi, sonundan ise üç ayeti; Al-i İmrandan bir ayet -ki bunun شَهِدَ اللّٰهُ أنَّهُ لاَ إلـٰـهَ إلاَّ هُوَ ayetinin olduğunu zannediyorum- A'raf suresinden bir ayeti; إنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذِي خَلَقَ ayeti, Mü'minûn suresinden bir ayeti; وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللّٰهِ إلـٰهاً آخَرَ لاَ بُرْهَانَ لَهُ ayeti; Cin suresinden bir ayeti, وَأنَّهُ تَعَالَىٰ جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَلاَ وَلَداً ayeti, Saffât suresinin başından on ayeti, Haşir suresinin sonundan üç ayeti; Kulhüvallahu Ahad suresi, Muavvizateyn surelerini okuyarak ona afsun yaptığını işittim. Bunun üzerine bedevi ayağa kalktı. Tamamen iyileşmişti."

ELBİSELER BÖLÜMÜ

❑ HZ. PEYGAMBER'İN GİYECEKLERİ

1070-7057 ٣٥٥٢- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ ثَابِتٍ الْجَحْدَرِيُّ. ثنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ عَنِ الأَحْوَصِ بْنِ حَكِيمٍ، عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ صَلَّى فِي شَمْلَةٍ قَدْ عَقَدَ عَلَيْهَا.

في الزوائد: ما يصح سماع خالد من عبادة بن الصامت. وقال أبو نعيم: لم يلق خالد عبادة بن الصامت ولم يسمع منه. والأحوص بن حكيم ضعيف.

1070. (3552) (7057)- *Ubâde İbnu's-Sâmit* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir şemle (câr) içerisinde namaz kıldı. Câr, (bedeninden düşmesin diye) onu bağlamıştı."

1071-7058 ٣٥٥٤- حَدَّثَنَا عَبْدُالْقُدُّوسِ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنَا بِشْرُ بْنُ عُمَرَ. ثنَا ابْنُ لَهِيعَةَ. حَدَّثَنَا أَبُو الأَسْوَدِ عَنْ عَاصِمِ بْنِ عُمَرَ بْنِ قَتَادَةَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَسُبُّ أَحَداً وَلاَ يُطْوَى لَهُ ثَوْبٌ.

في الزوائد: في إسناده عبدالله بن لهيعة وهو ضعيف.

1071. (3554) (7058)- *Hz. Aişe* anlatıyor: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir kimseye sövdüğünü ve kendisi için bir elbise dürüldüğünü görmedim."

1073-7060 ٣٥٥٨- حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ مَهْدِيٍّ. ثنَا عَبْدُالرَّزَّاقِ. أَنْبَأَنَا مَعْمَرٌ بْنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ رَأَى عَلَى عُمَرَ قَمِيصاً أَبْيَضَ

فَقَالَ: «ثَوْبُكَ هذَا غَسِيلٌ أَمْ جَدِيدٌ؟» قَالَ: لاَ . بَلْ غَسِيلٌ. قَالَ: «الْبَسْ جَدِيداً، وَعِشْ حَمِيداً وَمُتْ شَهِيداً».

في الزوائد: إسناده صحيح. والحسين بن مهديّ الأيليّ، ذكره ابن حبان في الثقات. وروى عنه ابن خزيمة في صحيحه. وباقي رجال الإسناد لهم في الصحيحين.

1072. (3556) (7059)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yün elbise, yamalı ayakkabı ve cidden sert mi sert elbise giydi."

❑ YENİ ELBİSE GİYİNCE HAMDETMELİ

1073-7060 ٣٥٥٨ - حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ مَهْدِيٍّ. ثَنَا عَبْدُالرَّزَّاقِ. أَنْبَأَنَا مَعْمَرٌ بْنِ الزُّهْرِيُّ عَنْ سَالِمٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ رأى عَلَى عُمَرَ قَمِيصاً أَبيض فَقَالَ: «ثَوْبُكَ هذَا غَسِيلٌ أَمْ جَدِيدٌ؟» قَالَ: لاَ . بَلْ غَسِيلٌ. قَالَ: «الْبَسْ جَدِيداً، وَعِشْ حَمِيداً وَمُتْ شَهِيداً».

في الزوائد: إسناده صحيح. والحسين بن مهديّ الأيليّ، ذكره ابن حبان في الثقات. وروى عنه ابن خزيمة في صحيحه. وباقي رجال الإسناد لهم في الصحيحين.

1073. (3558) (7060)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. Ömer'in üzerinde bembeyaz bir gömlek görmüştü. *"Bu elbisen yıkandı mı, yeni mi?"* diye sordu. Hz. Ömer: "Hayır (yeni değil), yıkanmıştır!" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm* (ona): *"Yeniyi giy (esin), hamdedici olarak yaşa(yasın) ve şehit olarak öl(esin)!"* buyurdular."

1074-7061 ٣٥٦١ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ نُمَيْرٍ وَأَبُو أُسَامَةَ عَنْ سَعْدِ ابْنِ سَعِيدٍ عَنْ عَمْرَةَ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: نَهىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ لِبْسَتَيْنِ: اشْتِمَالِ الصَّمَّاءِ وَالاِحْتِبَاءِ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ وَأَنْتَ مُفْضٍ فَرْجَكَ إِلَى السَّمَاءِ.

في الزوائد: حديث عائشة صحيح. رجاله ثقات. وسعد بن سعيد هو أخو يحيى بن سعيد الأنصاري، احتج به مسلم.

1074. (3561) (7061)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu iki kıyafeti yasakladı: İştimal-i sammâ (elleri de dahil, vücudunu tekbir elbise ile sıkıca sarmak) ve fercini se-

maya açmış vaziyette kabaların üzerinde oturup bacakları dikerek tek bir elbiseye sarınmak."

❑ YÜNLÜ GİYMEK

1075-7062 ٣٥٦٣- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُثْمَانَ بْنِ كَرَامَةَ. ثَنَا أَبُو أُسَامَةَ. ثَنَا أَبُو أُسَامَةَ. ثَنَا الْأَحْوَصُ بْنُ حَكِيمٍ عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ؛ قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ذَاتَ يَوْمٍ. وَعَلَيْهِ جُبَّةٌ رُومِيَّةٌ مِنْ صُوفٍ ضَيِّقَةُ الْكُمَّيْنِ فَصَلَّى بِنَا فِيهَا. لَيْسَ عَلَيْهِ شَيْءٌ غَيْرُهَا.

في الزوائد: قلت قال الحافظ أبو نعيم: خالد لم يلق عبادة بن الصامت ولم يسمع منه. وكذا قال أبو حاتم. والأحوص ضعيف.

1075. (3563) (7062)- *Ubâde İbnu's-Samit* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir gün Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanımıza geldi. Üzerinde kolları dar, yün, rumî bir cübbe vardı. Bize onun içerisinde namaz kıldırdı. Aleyhissalâtu vesselâm'ın üzerinde bundan başka bir giyecek yoktu."

1076-7063 ٣٥٦٤- حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ الدِّمَشْقِيُّ وَأَحْمَدُ بْنُ الْأَزْهَرِ قَالَا: ثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ السِّمْطِ. حَدَّثَنِي الْوَضِينُ بْنُ عَطَاءٍ عَنْ مَحْفُوظِ بْنِ عَلْقَمَةَ عَنْ سَلْمَانَ الْفَارِسِيِّ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ تَوَضَّأَ فَقَلَبَ جُبَّةَ صُوفٍ كَانَتْ عَلَيْهِ. فَمَسَحَ بِهَا وَجْهَهُ.

في الزوائد: في إسناده محفوظ بن علقمة عن سلمان، يقال: إنه مرسل، كما في التهذيب. وباقي رجال الإسناد ثقات.

1076. (3564) (7063)- *Selmân el-Fârisî* (radıyallahu anh) anlatıyor: (Bir gün) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* abdest almıştı. Üzerindeki yün cübbeyi çevirip onun (iç kısmı) ile yüzünü sildi.

1077-7064 ٣٥٦٨- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَسَّانَ الْأَزْرَقُ. ثَنَا عَبْدُ الْمَجِيدِ بْنُ أَبِي دَاوُدَ. ثَنَا مَرْوَانُ بْنُ سَالِمٍ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ شُرَيْحِ بْنِ عُبَيْدٍ الْحَضْرَمِيِّ عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِنَّ أَحْسَنَ مَا زُرْتُمُ اللَّهَ بِهِ فِي قُبُورِكُمْ وَمَسَاجِدِكُمُ الْبَيَاضُ».

في الزوائد: إسناده ضعيف. شريح بن عبيد لم يسمع من أبي الدرداء قاله في التهذيب.

1077. (3568) (7064)- Ebu'd-Derdâ (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Mescidlerde olsun, kabirlerde olsun Allah Teâla hazretlerini ziyarette giydiğiniz en güzel elbise beyazdır."*

❑ ELBİSESİNİ KİBİRLE SÜRÜMEK

1078-7065 ٣٥٧٠- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِى شَيْبَةَ. ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنِ الأَعْمَشِ عَنْ عَطِيَّةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «مَنْ جَرَّ إِزَارَهُ مِنَ الْخُيَلاءِ لَمْ يَنْظُرِ اللّٰهُ إِلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ».

قَالَ، فَلَقِيتُ ابْنَ عُمَرَ بِالْبَلَاطِ. فَذَكَرْتُ لَهُ حَدِيثَ أَبِي سَعِيدٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ. فَقَالَ، وَأَشَارَ إِلَى أُذُنَيْهِ: سَمِعَتْهُ أُذُنَايَ وَوَعَاهُ قَلْبِي.

في الزوائد: حديث ابن عمر في الصحيحين. لكن حديث أبي سعيد قد انفرد به المصنف. وفي إسناده عطية بن سعد العوفيّ أبو الحسن. وهو ضعيف.

1078. (3570) (7065)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim izarını kibirle yerde sürürse, Allah kıyamet günü ona (rahmet nazarıyla) bakmaz."*

Râvi (Atiyye) der ki: "Sonra ben, Balât'da İbnu Ömer'e rastladım. Ebu Saîd'in Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan yaptığı rivayeti hatırladım. Eliyle kulağına işaret ederek dedi ki: "Bunu şu kulaklarım da işitti ve kalbim ezberleyip zaptetti."

❑ İZARIN YERİ

1079-7066 ٣٥٧٤- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. أَنْبَأَنَا شَرِيكٌ عَنْ عَبْدِالْمَلِكِ ابْنِ عُمَيْرٍ عَنْ حُصَيْنِ بْنِ قَبِيصَةَ عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «يَا سُفْيَانُ ابْنَ سَهْلٍ! لَا تُسْبِلْ. فَإِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُسْبِلِينَ».

في الزوائد: إسناده صحيح. رجاله ثقات.

1079. (3574) (7066)- *Muğire İbnu Şu'be* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ey Süfyan İbnu Sehl, izarını (topuklarından aşağı) sarkıtma! Çünkü Allah Teâla hazretleri, izarını (topuklardan) aşağı sarkıtanı sevmez!"*

❑ GÖMLEĞİN YENİ NE KADAR UZUN OLMALI?

1080-7067 ٣٥٧٧ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عُثْمَانَ بْنِ حَكِيمٍ الأَوْدِيُّ. ثَنَا أَبُو غَسَّانَ. وَحَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنَا عُبَيْدُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالاَ: ثَنَا حَسَنُ بْنُ صَالِحٍ. ح وَحَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ وَكِيعٍ. ثَنَا أَبِي عَنِ الْحَسَنِ ابْنِ صَالِحٍ، عَنْ مُسْلِمٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَلْبَسُ قَمِيصاً قَصِيرَ الْيَدَيْنِ وَالطُّولِ.

في الزوائد: في إسناده مسلم بن كيسان الكوفيّ، وهو متفق على تضعيفه. ومدار الإسناد عليه. والحديث رواه البزار من حديث أنس. وله شاهد من حديث أسماء بنت السكن، رواه الترمذي، وقال: حديث حسن.

1080. (3577) (7067)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kolları ve boyu kısa kamîs (gömlek) giyerdi."

❑ KADININ ZEYLİ (ETEK BOYU) NE KADAR OLMALI?

1081-7068 ٣٥٨٢ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. ثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ أَبِي الْمُهَزِّمِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لِفَاطِمَةَ، أَوْ لأُمِّ سَلَمَةَ: «ذَيْلُكِ ذِرَاعٌ».

في الزوائد: في إسناده أبو المهزّم، وهو متفق على تضعيفه. واسمه يزيد بن سفيان وقيل عبدالرحمن.

1081. (3582) (7068)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Fatıma* veya Ümme Seleme (radıyallahu anhümâ)'ya: *"Senin eteğinin boy uzunluğu(nun erkek eteğine nazaran fazlalığı) bir zirâdır"* buyurdular."

1082-7069 ٣٥٨٣ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَفَّانُ. ثَنَا عَبْدُالْوَارِثِ. ثَنَا حَبِيبٌ الْمُعَلِّمُ عَنْ أَبِي الْمُهَزِّمِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «فِي ذُيُولِ النِّسَاءِ شِبْراً». فَقَالَتْ عَائِشَةُ: إِذاً تَخْرُجَ سُوقُهُنَّ. قَالَ: «فَذِرَاعٌ».

في الزوائد: في إسناده أبو المهزّم، وقد تقدم أيضاً.

1082. (3583) (7069)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadınların eteklerinin (erkeğinkinden fazla uzunluğu) hakkında: *"Bir karış"* demişti. Aişe kendisine: "Bu durumda, yürürken bacakları (etekten dışarı) çıkar" dedim Aleyhissalâtu vesselâm: *"Öyleyse bir zirâ olsun!"* buyurdular."

AÇIKLAMA:

Etek boyu hususunda açıklama geçti ise de şöyle bir özet verebiliriz: Erkekler için müstehab uzunluk baldırların yarısına kadardır, topukların hizasına kadar ise caizdir. Kadınlar için iki hal var: Erkekler için caiz olan miktardan bir karış uzatmak kadınlar için müstehab olan şeklidir. İki karış (bir zirâ kadar) uzatmaları ise caizdir.

❑ SİYAH SARIK

1083-7070 ٣٥٨٦- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَبْدُاللهِ. أَنْبَأَنَا مُوسَىٰ بْنُ عُبَيْدَةَ عَنْ عَبْدِاللهِ ابْنِ دِينَارٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ دَخَلَ يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ وَعَلَيْهِ عِمَامَةٌ سَوْدَاءُ.

في الزوائد: موسى بن عبيدة الربذي وهو ضعيف.

1083. (3586) (7070)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Fetih günü, Mekke'ye başında siyah bir sarık olduğu halde girdi."

❑ İPEKLİ GİYMEK, ALTIN TAKINMAK KADINLARA HELAL

1084-7071 ٣٥٩٧- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ. ثَنَا عَبْدُالرَّحِيمِ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنِ الإِفْرِيقِيِّ، عَنْ عَبْدِالرَّحْمَـٰنِ ابْنِ رَافِعٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَمْرٍو؛ قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ وَفِي إِحْدَىٰ يَدَيْهِ ثَوْبٌ مِنْ حَرِيرٍ. وَفِي الأُخْرَىٰ ذَهَبٌ. فَقَالَ: «إِنَّ هَـٰذَيْنِ مُحَرَّمٌ عَلَىٰ ذُكُورِ أُمَّتِي حِلٌّ لإِنَاثِهِمْ».

في الزوائد: في إسناده عبدالرحمن بن رافع عنه مناكير. وقال ابن حبان: لايحتج بخبره إذا كان من رواية عبدالرحمن بن زياد بن انعم. وإنما وقع المناكير في حديثه من أجله. وقال أبو حاتم: شيخ حديثه منكر.

1084. (3597) (7071)- *Abdullah İbnu Amr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün) yanımıza geldiler. Bir elinde ipek bir elbise, diğer elinde de altın vardı: *"İşte bu iki şey ümmetimin erkeklerine haramdır, kadınlara helaldir"* buyurdular."

❑ KIRMIZI RENKLİ ELBİSE ERKEĞE MEKRUHTUR

1085-7072 ٣٦٠١- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ سُهَيْلٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: نَهَىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ الْمُفَدَّمِ.

قَالَ يَزِيدُ: قُلْتُ لِلْحَسَنِ: مَا الْمُفَدَّمُ؟ قَالَ: الْمُشْبَعُ بِالْعُصْفُرِ.

في الزوائد: إسناده صحيح رجاله ثقات.

1085. (3601) (7072)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* müfeddem elbiseyi yasakladı."

Râvi *Yezid* demiştirki: "Ben (hadisi bana rivayet eden) Hasan İbnu Süheyl'e "Müfeddem nedir?" diye sordum. Dedi ki: "Usfur ile kıyasıya boyanmış (kıpkırmızı olmuş) kumaştan elbisedir"

❑ ŞÖHRET ELBİSESİ

1086-7073 ٣٦٠٨- حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ يَزِيدَ الْبَحْرَانِيُّ. ثَنَا وَكِيعُ بْنُ مُحْرِزٍ النَّاجِي. ثَنَا عُثْمَانُ بْنُ جَهْمٍ عَنْ زِرِّ بْنِ حُبَيْشٍ عَنْ أَبِي ذَرٍّ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «مَنْ لَبِسَ ثَوْبَ شُهْرَةٍ أَعْرَضَ اللهُ عَنْهُ حَتَّى يَضَعَهُ مَتَى وَضَعَهُ».

في الزوائد: هذا إسناده حسن. العباس بن يزيد مختلف فيه.

1086. (3608) (7073)- *Ebu Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim (dünyada, dikkatleri üzerine çeken) şöhret elbisesi giyerse, Allah, alçaltacağı gün alçaltıncaya kadar, o kimseden yüz çevirir (rahmet nazarıyla bakmaz)."*

❑ MEYTE (MURDAR ÖLEN) HAYVANLARIN DERİSİ

1087-7074 ٣٦١١- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحِيمِ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ لَيْثٍ عَنْ شَهْرِ ابْنِ حَوْشَبٍ عَنْ سَلْمَانَ؛ قَالَ: كَانَ لِبَعْضِ أُمَّهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ شَاةٌ فَمَاتَتْ. فَمَرَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلَيْهَا فَقَالَ: «مَا ضَرَّ أَهْلَ هٰذِهِ لَوِ انْتَفَعُوا بِإِهَابِهَا؟».

في الزوائد: في إسناده ليث بن سليم وهو ضعيف.

1087. (3611) (7074)- *Selman* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ümmühatu'l-mü'mininden birinin bir davarı vardı. Hayvan öldü, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hayvanın ölüsünün yanından geçti ve: *"Sahibi bunun derisinden istifade etseydi, kendine bir zarar (günah) gelmezdi"* buyurdu.

Not: Murdar ölen hayvanların derilerinin debbağlamak suretiyle temizleneceği ve kullanılabileceği hususunda açıklama geçti.

❑ AYAKKABILARIN ŞEKLİ

1088-7075 ٣٦١٤- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا وَكِيعٌ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ خَالِدٍ الْحَذَّاءِ عَنْ عَبْدِاللهِ ابْنِ الْحَارِثِ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ الْعَبَّاسِ؛ قَالَ: كَانَ لِنَعْلِ النَّبِيِّ ﷺ قِبَالاَنِ، مَثْنِيٌّ شِرَاكُهُمَا.

في الزوائد: إسناده صحيح رجاله ثقات.

1088. (3614) (7075)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ayakkabısının, tasması çift olan iki askısı (parmak arasından geçen tasması) vardı."

❑ TEK AYAKKABI İLE YÜRÜME

1089-7076 حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ إِدْرِيسَ عَنِ ابْنِ عَجْلاَنَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ «لاَ يَمْشِى أَحَدُكُمْ فِي نَعْلٍ وَاحِدٍ وَلاَ خُفٍّ وَاحِدٍ. لِيَخْلَعْهُمَا جَمِيعاً، أَوْ لِيَمْشِ فِيهِمَا جَمِيعاً».

في الزوائد: إسناده صحيح، رجاله ثقات. والحديث رواه غير المصنف أيضا. إلا أن المصنف زاد الخفّ. فلذا أوردته في الزوائد.

1089. (3617) (7076)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Sizden kimse ayakkabı veya mestin sadece bir tekini giymiş olarak yürümesin, iki tekini birden çıkarsın veya ikisini birden giyerek yürüsün."***

❑ AYAKKABIYI AYAKTA GİYMEK

1090-7077 ٣٦١٩- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا وَكِيعٌ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ دِينَارٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: نَهىٰ النَّبِيُّ ﷺ أَنْ يَنْتَعِلَ الرَّجُلُ قَائِماً.

أشار إلى أن الحديث من الزوائد، ولم يتعرض للإسناد.

1090. (3619) (7077)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kişinin ayakkabılarını ayakta giymesini yasakladı."

AÇIKLAMA:

Bazı alimler, bu yasağın, bağı bulunduğu için ayakta giyilmesi zor olan ayakkabılarla ilgili olduğunu belirtmiştir.

❑ SAÇ VE SAKALI SİYAHA BOYAMA

1091-7078 ٣٦٢٤- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عُلَيَّةَ عَنْ لَيْثٍ عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرٍ قَالَ: جِيءَ بِأَبِي قُحَافَةَ يَوْمَ الْفَتْحِ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ. وَكَأَنَّ رَأْسَهُ ثَغَامَةٌ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «اذْهَبُوا بِهِ إِلَى بَعْضِ نِسَائِهِ فَلْتُغَيِّرْهُ. وَجَنِّبُوهُ السَّوَادَ».

في الزوائد: أصل الحديث قد رواه مسلم. لكن في هذه الطريق التي رواه بها المصنف، ليث بن سليم وهو ضعيف عند الجمهور.

1091. (3624) (7078)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ebu Kuhâfe, Fetih günü Resulullah*(aleyhissalâtu vesselâm)*'a getirilmişti. Saçları köpük gibi bembeyazdı. Aleyhissalâtu vesselâm: ***"Bunu hanımlarından birine götürün(de bunun saç ve sakalının rengini) değiştirsin. Fakat siyah(a boyamak)tan da kaçınınız"*** buyurdular."

1092-7079 ٣٦٢٥- حَدَّثَنَا أَبُو هُرَيْرَةَ الصَّيْرَفِيُّ، مُحَمَّدُ بْنُ فِرَاسٍ. ثَنَا عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ بْنِ زَكَرِيَّا الرَّاسِبِيُّ. ثَنَا دَفَّاعُ بْنُ دَغْفَلٍ السَّدُوسِيُّ عَنْ عَبْدِالْحَمِيدِ بْنِ صَيْفِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ صُهَيْبِ الْخَيْرِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنَّ أَحْسَنَ مَا اخْتَضَبْتُمْ بِهِ، لَهَذَا السَّوَادُ. أَرْغَبُ لِنِسَائِكُمْ فِيكُمْ، وَأَهْيَبُ لَكُمْ فِي صُدُورِ عَدُوِّكُمْ».

هذا الحديث معارض لحديث النهى عن السواد. وهو أقوى إسنادا. وأيضا النهى يقدم عند المعارضة وفي الزوائد: إسناده حسن.

1092. (3625) (7079)- *Süheybü'l-Hayr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"(Ağaran saç ve sakallarınızı boyamada) kullandığınız en iyi boya şüphesiz şu siyahtır. (Çünkü siyah boya) kadınlarınızı size daha çok rağbet ettiricidir, düşmanınızın içinde de hakkınızda daha çok korku doğurucudur."***

AÇIKLAMA:

İkinci hadis, birinciye zıttır. Bu babta başka riayetler de gelmiştir. Hepsini gözönüne alarak meseleyi değerlendiren ülemâ, çoğunluk itibariyle erkeklerin saç ve sakalını siyaha boyamalarının mekruh olduğuna hükmetmiştir. Hatta bazısı buradaki kerahetin tahrimî olduğu kanaatindedir. Bazısı kadınlara caiz olduğu, keza savaş sırasında erkeklere de caiz olduğu görüşündedir. Kadınlara olan ruhsat kapalılık şartlarıyla ilgilidir. Açık saçıklar, boyama sebebiyle ayrıca günahkâr olurlar.

❑ SAÇ-SAKAL BOYAMAYI TERKİN HÜKMÜ

1093-7080 ٣٦٢٩- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى. خَالِدُ بْنُ الْحَارِثِ وَابْنُ أَبِي عَدِيٍّ عَنْ حُمَيْدٍ؛ قَالَ: سُئِلَ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ: أَخَضَبَ رَسُولُ اللهِ ﷺ؟ قَالَ: إِنَّهُ لَمْ يَرَ مِنَ الشَّيْبِ إِلاَّ نَحْوَ سَبْعَةَ عَشَرَ أَوْ عِشْرِينَ شَعْرَةً، فِي مُقَدَّمِ لِحْيَتِهِ.

في الزوائد: هذا الإسناد صحيح، رجاله ثقات.

1093. (3629) (7080)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh)'a: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* saç ve sakalını boyadı mı?" diye sorulmuştu, şu cevabı verdi: "Aleyhissalâtu vesselâm,sakalının ön kısmında, onyedi veya yirmi tel kadar bir aklık görmüştür (bunlar için boya olur mu!) diye cevap verdi."

❑ EVDE RESİM

1094-7081 ٣٦٥٢- حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ عُثْمَانَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا الْوَلِيدُ. ثَنَا عُفَيْرُ بْنُ مَعْدَانَ . ثَنَا سُلَيْمُ ابْنُ عَامِرٍ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ؛ أَنَّ امْرَأَةً أَتَتِ النَّبِيَّ ﷺ فَأَخْبَرَتْهُ أَنَّ زَوْجَهَا فِي بَعْضِ الْمَغَازِي. فَاسْتَأْذَنَتْهُ أَنْ تُصَوِّرَ فِي بَيْتِهَا نَخْلَةً. فَمَنَعَهَا أَوْ نَهَاهَا.

في الزوائد: في إسناده عفير بن معدان وهو ضعيف.

1094. (3652) (7081)- *Ebu Ümame* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir kadın gelerek, kocasının gazvede olduğunu söyleyerek evine bir hurma ağacı resmini yapmak için izin istedi. Aleyhissalâtu vesselâm kadını men etti veya nehyetti."

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen suret yasağının mahiyeti daha önce açıklandı. Burada şunu belirtmede fayda var. Ağaç resminin yapılması veya eve asılması alimlerce caiz görülmüştür. Bu hadisle amel edilmemiştir.

❑ AYAKLA BASILAN EŞYADAKİ RESİM

1095-7082 ٣٦٥٣- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمنِ ابْنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: سَتَرْتُ سَهْوَةً لِي. تَعْنِي

الدَّاخِلَ بِسِتْرٍ فِيهِ تَصَاوِيرُ. فَلَمَّا قَدِمَ النَّبِيُّ ﷺ هَتَكَهُ. فَجَعَلْتُ مِنْهُ مَنْبُوذَتَيْنِ. فَرَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ مُتَّكِئاً عَلَى إِحْدَاهُمَا.

في الزوائد: في إسناده أسامة بن زيد، متفق على تضعيفه. والحديث في البخاري. ما عدا قوله – فرأيت النبي ﷺ متكئا على إحداهما – والباقي نحوه.

1095. (36557 (7082)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ben bir sehvemi -yani odasının içindeki yüklüğümsü bir kısmı kastediyor- üzerinde resimler bulunan bir kumaşla örtmüştüm. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (eve) gelince onu söktü. Ben de ondan iki yastık yaptım. Ben *Aleyhissalâtu vesselâm*'ı, bunlardan birine yaslanmış olarak gördüm."

AÇIKLAMA:

Mevzu daha önce açıklandı ise de burada şu hususu tekrar edelim: Ülemânın cumhuru, bu meyanda *(Ebu Hanîfe, Şafiî, Mâlik)* üzerine basılan eşya üzerinde resmin bulunmasını caiz görmüştür.

EDEB BÖLÜMÜ

❑ ANNE BABAYA İYİLİK

1096-7083 ٣٦٥٧- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا شَرِيكُ بْنُ عَبْدِاللهِ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ عُبَيْدِاللهِ ابْنِ عَلِيٍّ عَنِ ابْنِ سَلاَمَةَ السُّلَمِيِّ؛ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «أُوصِي امْرءاً بِأُمِّهِ. أُوصِي امْرَءاً بِأُمِّهِ. أُوصِي امْرَءاً بِأُمِّهِ (ثلاثاً). أُوصِي امْرءاً بِأَبِيهِ. أُوصِي امْرَءاً بِمَوْلاَهُ الَّذِي يَلِيهِ، وَإِنْ كَانَ عَلَيْهِ مِنْهُ أَذىً يُؤْذِيهِ».

قد نبه في الزوائد: على أن الحديث مما انفرد به المصنف. لكن لم يتعرض لإسناده. وقال: ليس لابن سلامة هذا عند المصنف سوى هذا الحديث. وليس له شئ في بقية الكتب.

1096. (4657) (7083)- *İbnu Selâme es-Sülemî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kişiye annesi(nin hakkına riayeti) tavsiye ederim. Kişiye annesi(nin hakkına riayeti) tavsiye ederim. Kişiye annesi(nin hakkına riayeti) tavsiye ederim"*- diye üç kere tekrar etti. Sonra şöyle devam etti:- *"Kişiye babası(nın hakkına riayeti) tavsiye ederim, kişiye kendi yerine işini takip eden velisi(nin hakkına riayeti) tavsiye ederim, hatta velisi kendisine eza vermiş bile olsa."*

1097-7084 ٣٦٦٠- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَبْدُالصَّمَدِ بْنُ عَبْدِالْوَارِثِ عَنْ حَمَّادِ بْنِ سَلَمَةَ عَنْ عَاصِمٍ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «الْقِنْطَارُ اثْنَا عَشَرَ أَلْفَ أُوقِيَّةٍ. كُلُّ أُوقِيَّةٍ خَيْرٌ مِمَّا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالأَرْضِ» وَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنَّ الرَّجُلَ لَتُرْفَعُ دَرَجَتُهُ فِي الْجَنَّةِ فَيَقُولُ: أَنَّى هذَا؟ فَيُقَالُ:

بِاسْتِغْفَارِ وَلَدِكَ لَكَ ». في الزوائد: إسناده صحيح. رجاله ثقات.

1097. (3660) (7084)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kıntâr onikibin okiyyedir. Her okiyye, yerle gök arasında bulunan şeylerin hepsinden hayırlıdır."

Yine *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kişinin ahirette derecesi yükseltilir. Bunun üzerine: "Bu yükselme (hakkım değildi), nereden gelmedir?" der. Kendisine: "Bu senin için evladının yaptığı istiğfar sebebiyledir"* denilir."

1098-7085 ٣٦٦١ - حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ عَنْ بَحِيرِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ عَنِ الْمِقْدَامِ بْنِ مَعْدِيكَرِبَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: « إِنَّ اللهَ يُوصِيكُمْ بِأُمَّهَاتِكُمْ (ثَلَاثًا). إِنَّ اللهَ يُوصِيكُمْ بِآبَائِكُمْ. إِنَّ اللهَ يُوصِيكُمْ بِالْأَقْرَبِ فَالْأَقْرَبِ ». في الزوائد: في إسناده إسماعيل، وروايته عن الحجازيين ضعيفة، كما هنا.

1098. (3661) (7085)- *Mikdam İbnu Ma'dikerb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah Teâla hazretleri size annelerinizin haklarına riayeti tavsiye etmektedir.* -Bunu üç sefer tekrarladı- *Allah size babalarınızın haklarına riayet etmenizi tavsiye etmektedir. Allah size akrabalarınızın haklarına yakınlık derecesine göre riayet etmenizi tavsiye etmektedir."*

1099-7086 ٣٦٦٢ - حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا صَدَقَةُ بْنُ خَالِدٍ. ثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي الْعَاتِكَةِ، عَنْ عَلِيِّ ابْنِ يَزِيدَ عَنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ؛ أَنَّ رَجُلًا قَالَ: يَارَسُولَ اللهِ! مَا حَقُّ الْوَالِدَيْنِ عَلَى وَلَدِهِمَا؟ قَالَ: « هُمَا جَنَّتُكَ وَنَارُكَ ».

في الزوائد: قال ابن معين: على بن يزيد عن القاسم عن أبي أمامة، هي ضعيفة كلها. وقال الساجي: اتفق أهل النقل على ضعف على بن يزيد.

1099. (3662) (7086)- *Ebu Ümame* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam: "Ey Allah'ın Resulü, anne ve babanın çocukları üzerinde hakları nedir?" diye sormuştu. *Aleyhissalâtu vesselâm:* "Onlar senin cennet ve cehenemindirler" buyurdu."

❑ BABANIN ÇOCUKLARINA VE BİLHASSA KIZA İYİ DAVRANMASI

1100-7087 ٣٦٦٦ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَفَّانُ. ثَنَا وَهْبٌ. ثنا عَبْدُاللهِ

بْنُ عُثْمَانَ ابْنِ خُثَيْمٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي رَاشِدٍ عَنْ يَعْلَى الْعَامِرِيِّ؛ أَنَّهُ قَالَ: جَاءَ الْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ يَسْعَيَانِ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ. فَضَمَّهُمَا إِلَيْهِ وَقَالَ: «إِنَّ الْوَلَدَ مَبْخَلَةٌ مَجْبَنَةٌ».

في الزوائد: إسناده صحيح. رجاله ثقات.

1100. (3666) (7087)- *Ya'la İbnu Mürre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Ali'nin oğulları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin radıyallah anhüm ecmain koşarak Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a geldiler. Efendimiz onları bağrına bastı ve: *"Şurası muhakkak ki, çocuk, cimrilik ve korkaklık sebebidir"* buyurdular.

AÇIKLAMA:

Çocuk sahibi olan baba onu yetiştirmek maksadıyla ölümden korkar, cihada gitmek istemez. Çünkü şehid olursa çocuk bakımsız kalacak endişesine kapılır. Aynı şekilde, malını mülkünü çocuğu için harcamayı düşünerek cimrileşir.

1101-7088 ٣٦٦٧- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ عَنْ مُوسَىٰ بْنِ عَلِيٍّ سَمِعْتُ أَبِي يَذْكُرُ عَنْ سُرَاقَةَ بْنِ مَالِكٍ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «أَلَا أَدُلُّكُمْ عَلَى أَفْضَلِ الصَّدَقَةِ؟ ابْنَتُكَ مَرْدُودَةً إِلَيْكَ لَيْسَ لَهَا كَاسِبٌ غَيْرُكَ».

في الزوائد: رجال إسناده ثقات. إلا أن عُلَيّ بن رباح لم يسمع من سراقة.

1101. (3667) (7088)- *Sürâka İbnu Mâlik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Size sadakanın en faziletlisini haber vereyim mi? (Boşanma, kocasının ölümü gibi bir sebeple sana geri gönderilmiş ve senden başka çalışanı (Nafakasını temin edecek bir kimsesi) olmayan kızın (için harcadığın)dır."*

1102-7089 ٣٦٦٨- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ عَنْ مِسْعَرٍ. أَخْبَرَنِي سَعْدُ ابْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ صَعْصَعَةَ عَمِّ الأَحْنَفِ؛ قَالَ: دَخَلَتْ عَلَى عَائِشَةَ امْرَأَةٌ. مَعَهَا ابْنَتَانِ لَهَا. فَأَعْطَتْهَا ثَلَاثَ تَمَرَاتٍ. فَأَعْطَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا تَمْرَةً. ثُمَّ صَدَعَتِ الْبَاقِيَةَ بَيْنَهُمَا. قَالَتْ فَأَتَى النَّبِيُّ ﷺ فَحَدَّثَتْهُ. فَقَالَ: «مَا عَجَبُكِ؟ لَقَدْ دَخَلَتْ بِهِ الْجَنَّةَ».

في الزوائد: إسناده صحيح، رجاله ثقات. وأصله في الصحيحين وغيرهما. بغير هذا السياق.

1102. (3668) (7089)- *Ahnef İbnu Kays*'ın amcası Sa'sa'a İbnu Muaviye radıyallahu anhüma anlatıyor: "Bir kadın beraberinde iki kızıyla birlikte Hz. Aişe'nin yanına girdi. Aişe (radıyallahu anhâ) kadıncağıza üç tane kuru hurma verdi. Kadın çocuklarına birer hurma verdi, kalan üçüncü hurmayı da çocukları arasında taksim etti."

Hz. Aişe der ki: "Az sonra Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* geldi, hadiseyi kendisine anlattım. Bunun üzerine: *"Buna hayret mi ettin? Kadın bu davranışı sebebiyle cennete girdi"* buyurdular."

1103-7090 ٣٦٧٠ – حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ الْحَسَنِ. ثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ عَنْ فِطْرٍ عَنْ أَبِي سَعِيـــــدٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : «مَا مِنْ رَجُلٍ تُدْرِكُ لَهُ ابْنَتَانِ فَيُحْسِنُ إِلَيْهِمَا، مَا صَحِبَتَاهُ أَوْ صَحِبَهُمَا إِلاَّ أَدْخَلَتَاهُ الْجَنَّةَ».

في الزوائد: في إسناده أبو سعيد. واسمه شرحبيل. وهو وإن ذكره ابن حبان في الثقات فقد ضعفه غير واحد. وقال ابن أبي ذئب: كان متهما. ورواه الحاكم في المستدرك. وقال: هذا حديث صحيح الإسناد.

1103. (3670) (7090)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim, erginlik çağına varan iki kızına onlar yanında kaldıkları veya kendisi onların yanında kaldığı müddetçe iyilik yapar ihsanda bulunursa, bu kızlar onu mutlaka cennete dahil ederler."*

1104-7091 ٣٦٧١ – حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَيَّاشٍ. ثَنَا سَعِيدُ بْنُ عُمَارَةَ. أَخْبَرَنِي الْحَارِثُ بْنُ النُّعْمَانِ. سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يُحَدِّثُ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ: «أَكْرِمُوا أَوْلاَدَكُمْ، وَأَحْسِنُوا أَدَبَهُمْ».

في الزوائد: في إسناده الحارث بن النعمان. وإن ذكره ابن حبان في الثقات، فقد لينه أبو حاتم.

1104. (3671) (7091)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Çocuklarınıza gereken ikramı yapın ve terbiyelerini güzel yapın."*

❑ KOMŞU HAKKI

1105-7092 ٣٦٧٤ – حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيـــعٌ. ثَنَـــا يُونُسُ بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ أَبِي هُرَيـــرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : «مَا زَالَ جِبْرَائِيـــلُ يُوصِينِي بِالْجَارِ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ سَيُوَرِّثُهُ». في الزوائد: الحديث إسناده صحيح رجاله ثقات.

1105. (3674) (7092)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cebrail aleyhisselam komşu hakkında öyle ısrarla tavsiyede bulundu ki, komşuyu komşuya varis kılacak zannettim."*

❑ YETİM HAKKI

1106-7093 ٣٦٧٨- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا يَحْيَىٰ بْنُ سَعِيدٍ الْقَطَّانُ عَنِ ابْنِ عَجْلَانَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «اللَّهُمَّ! إِنِّي أُحَرِّجُ حَقَّ الضَّعِيفَيْنِ: الْيَتِيمِ وَالْمَرْأَةِ».

في الزوائد: المعنى أحرّج عن هذا الإثم. بمعنى أن يضيع حقهما. واحذر من ذلك تحذيرا بليغا. وأزجر عنه زجرا أكيدا. قاله النوويّ. وإسناده صحيح رجاله ثقات.

1106. (3678) (7093)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allahım! Ben şu iki zayıfın hakkının çiğnenmesinden cidden sakındırırım: Yetim ve kadın."*

1107-7094 ٣٦٧٩- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا يَحْيَىٰ بْنُ آدَمَ. ثنا ابْنُ الْمُبَارَكِ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي أَيُّوبَ عَنْ يَحْيَىٰ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَبِي عَتَّابٍ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «خَيْرُ بَيْتٍ فِي الْمُسْلِمِينَ بَيْتٌ فِيهِ يَتِيمٌ يُحْسَنُ إِلَيْهِ. وَشَرُّ بَيْتٍ فِي الْمُسْلِمِينَ بَيْتٌ فِيهِ يَتِيمٌ يُسَاءُ إِلَيْهِ».

في الزوائد: في إسناده يحيى بن سليمان، أبو صالح. قال فيه البخاري: منكر الحديث. وقال أبو حاتم: مضطرب الحديث. وذكره ابن حبان في الثقات. وأخرج ابن خزيمة حديثه في صحيحه، وقال: في النفس من هذا الحديث شئ فإني لا أعرف يحيى بعدالة ولا جرح. وإنما خرجت خبره لأنه يختلف العلماء فيه. قلت: قد ظهر للبخاري وأبي حاتم ما خفي على ابن خزيمة، فجرحهما مقدّم على من عدّله. أ هـ كلام صاحب الزوائد.

1107. (3679) 57094)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Müslümanlar içinde en hayırlı ev kendisine iyilik yapılan bir yetimin bulunduğu evdir. Müslümanlar içinde en kötü ev de kendisine kötülük yapılan bir yetimin bulunduğu evdir."*

1108-7095 ٣٦٨٠- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا حَمَّادُ بْنُ عَبْدِالرَّحْمٰنِ الْكَلْبِيُّ. ثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْأَنْصَارِيُّ عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ، عَنْ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ عَبَّاسٍ؛

قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ عَالَ ثَلاَثَةً مِنَ الأَيْتَامِ كَانَ كَمَنْ قَامَ لَيْلَهُ وَصَامَ نَهَارَهُ. وَغَدَا وَرَاحَ شَاهِراً سَيْفَهُ فِي سَبِيـــــلِ اللهِ. وَكُنْتُ أَنَا وَهُوَ فِي الْجَنَّةِ أَخَوَيْنِ كَهَاتَيْنِ أُخْتَانِ». وَأَلْصَقَ إِصْبَعَيْهِ السَّبَّابَةَ وَالْوُسْطَى.

في الزوائد: في إسناده إسماعيل بن إبراهيم وهو مجهول. والراوي عنه ضعيف.

1108. (3680) (7095)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim üç yetimi yetiştirir, nafakasını temin ederse, sanki ömrü boyu geceleri namaz kılmış, gündüzleri oruç tutmuş ve sabahtan akşama yalın kılıç Allah yolunda cihad etmiş gibi sevap alır. Keza, ben ve o, şu iki kardeş (parmak) gibi cennette kardeş oluruz"* buyurdu ve şehadet parmağı ile orta parmağını birbirine yapıştırdı."

❑ SUYU SADAKA ETMENİN FAZİLETİ

1109-7096 ٣٦٨٥ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ نُمَيْرٍ وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالاَ: ثنا وَكِيعٌ عَنِ الأَعْمَشِ عَنْ يَزِيـدَ الـرَّقَاشِيِّ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «يَصُفُّ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ صُفُوفـاً (وَقَالَ ابْنُ نُمَيْرٍ. أَهْلُ الْجَنَّةِ). فَيَمُرُّ الرَّجُلُ مِنْ أَهْلِ النَّارِ عَلَى الرَّجُلِ فَيَقُولُ: يَا فُلاَنُ! أَمَا تَذْكُرُ يَوْمَ اسْتَسْقَيْتَ فَسَقَيْتُكَ شَرْبَةً؟ قَالَ فَيَشْفَعُ لَهُ. وَيَمُرُّ الرَّجُلُ فَيَقُولُ: أَمَا تَذْكُرُ يَوْمَ نَاوَلْتُكَ طَهُوراً؟ فَيَشْفَعُ لَهُ».

قَالَ ابْنُ نُمَيْرٍ «وَيَقُولُ: يَا فُلاَنُ! أَمَا تَذْكُرُ يَوْمَ بَعَثْتَنِي فِي حَاجَةِ كَذَا وَكَذَا، فَذَهَبْتُ لَكَ؟ فَيَشْفَعُ لَهُ».

في الزوائد: في إسناده يزيد بن أبان الرقاشي وهو ضعيف.

1109. (3685) (7096)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kıyamet günü insanlar saf saf olurlar -İbnu Nümeyr dedi ki: "Cennet ehli saf saf olurlar.- Derken cehennem ehlinden bir kişi cennet ehlinden birine uğrar ve: "Ey filan! Hatırladın mı sen su istemiştin de ben sana bir içimlik su vermiştim" der, (ve bu suretle şefaat diler). (Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki:) "Adam, o kimseye şefaat eder. (Cehennemlik olan bir başka) adam cennetlik olan bir başkasının yanından geçer ve ona: "Sana abdest suyu verdiğimi hatırlıyor musun?" der (Şefaat ister. O da hatırlar) ve ona şefaat eder."*

(Ravi) İbnu Nümeyr (rivayetinde biraz farkla) şöyle der: *"Ve cehennemlik olanlardan biri cennetlik olanlardan birine): "Ey falan! Beni şöyle bir işe gönderdiğin günü hatırlıyormusun? Ben o gün senin için gitmiştim. (Bu sözüyle şefaatini ister. Cennetlik olan) kimse de ona şefaat eder.*

1110-7097 ٣٦٨٦– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا عَبْدُاللهِ بْنُ نُمَيْرٍ. ثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عَبْدِالرَّحْمٰنِ بْنِ مَالِكِ بْنِ جُعْشُمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ سُرَاقَةَ بْنِ جُعْشُمٍ؛ قَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَنْ ضَالَّةِ الإِبِلِ تَغْشَى حِيَاضِي، قَدْ لُطْتُهَا لإِبِلِي فَهَلْ لِي مِنْ أَجْرٍ إِنْ سَقَيْتُهَا؟ قَالَ: «نَعَمْ. فِي كُلِّ ذَاتِ كَبِدٍ حَرَّى أَجْرٌ».

في الزوائد: في إسناده محمد بن إسحاق وهو مدلس.

1110. (3686) (7097)- *Sürâka İbnu Cu'şem* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a, kendi develerini sulamak için hazırlayıp sıvadığım havuzlarıma gelen yolunu kaybetmiş yitik deveyi sularsam benim için bir sevap olup olmadığını sordum. Bana: *"Evet, hararetli her ciğer sahibin(i sulamak)ta bir sevap vardır"* buyurdular."

❑ KÖLELERE İYİLİK

1111-7098 ٣٦٩١– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالاَ: ثنا إِسْحَاقُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ مُغِيرَةَ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ فَرْقَدٍ السَّبَخِيِّ عَنْ مُرَّةَ الطَّيِّبِ عَنْ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ سَيِّئُ الْمَلَكَةِ» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! أَلَيْسَ أَخْبَرْتَنَا أَنَّ هٰذِهِ الأُمَّةَ أَكْثَرُ الأُمَمِ مَمْلُوكِينَ وَيَتَامَى؟ قَالَ «نَعَمْ. فَأَكْرِمُوهُمْ كَكَرَامَةِ أَوْلاَدِكُمْ. وَأَطْعِمُوهُمْ مِمَّا تَأْكُلُونَ». قَالُوا: فَمَا يَنْفَعُنَا فِي الدُّنْيَا؟ قَالَ: «فَرَسٌ تَرْتَبِطُهُ تُقَاتِلُ عَلَيْهِ فِي سَبِيلِ اللهِ. مَمْلُوكُكَ يَكْفِيكَ. فَإِذَا صَلَّى فَهُوَ أَخُوكَ».

في الزوائد: في إسناده فرقد السبخيّ. وهو وإن وثقه ابن معين في رواية فقد ضعفه في أخرى وضعفه البخاري وغيره.

1111. (3691) (7098)- *Hz. Ebu Bekr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir defasında): *"Mülkiyeti altında bulunan (köle ve cariye)lere kötü muamele eden kimse cennete girmeyecektir"* demişti.

"Ey Allah'ın Resulü! Siz bize: *"Bu ümmet, köle ve yetimi en çok olan*

ümmettir" diye haber vermediniz mi" dediler. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Evet! Öyleyse onlara çocuklarınıza verdiğiniz değer gibi değer verin ve yediklerinizden yedirin!"* buyurdular.

Ashab bu defa: "Köle ve cariyeler bize dünyada ne gibi faide sağlar?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Savaş için beslediğin bir at üstünde Allah yolunda cihad edersin. Senin kölen de senin ihtiyacını giderir. Namaz kıldığı zaman artık o senin kardeşindir"* açıklamasını yaptılar."

❑ SELAMI YAYMAK

1112-7099 ٣٦٩٣– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ؛ قَالَ: أَمَرَنَا نَبِيُّنَا ﷺ أَنْ نُفْشِيَ السَّلَامَ.

في الزوائد: إسناده صحيح رجاله ثقات.

1112. (3693) 5709)- *Ebu Ümâme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize selamı yaygınlaştırmamızı (tanıdık, tanımadık herkese vermemizi) emretti."

❑ GAYR-İ MÜSLİMİN SELAMI NASIL ALINIR?

1113-7100 ٣٦٩٩– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ. ثنا ابْنُ نُمَيْرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ مَرْثَدِ بْنِ عَبْدِاللهِ الْيَزَنِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِالرَّحْمنِ الْجُهَنِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنِّي رَاكِبٌ غَداً إِلَى الْيَهُودِ. فَلَا تَبْدَؤُهُمْ بِالسَّلَامِ. فَإِذَا سَلَّمُوا عَلَيْكُمْ فَقُولُوا: وَعَلَيْكُمْ».

في الزوائد: في إسناده ابن إسحاق، وهو مدلّس. قال: وليس لأبي عبدالرحمن هذا سوى هذا الحديث عند المصنف. وليس له شئ في بقية الكتب الستة.

1113. (3699) (7100)- *Ebu Abdirrahman el-Cühenî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Yarın ben yahudilere kadar gideceğim, sakın onlara, önce siz selam vermeye kalkmayın. Onlar size selam verirse sadece "ve aleyküm" deyin."*

❑ KAPI ÇALMA (İZİN İSTEME)

1114-7101 ٣٧٠٧– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا عَبْدُالرَّحِيمِ بْنُ سُلَيْمَانَ

عَنْ وَاصِلِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ أَبِي سَوْرَةَ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الأَنْصَارِيِّ؛ قَالَ: قُلْنَا يَا رَسُولَ اللّٰهِ! هٰذَا السَّلاَمُ. فَمَا الإِسْتِئْذَانُ؟ قَالَ: « يَتَكَلَّمُ الرَّجُلُ تَسْبِيحَةً وَتَكْبِيرَةً وَتَحْمِيدَةً وَيَتَنَحْنَحُ وَيُؤْذِنُ أَهْلَ الْبَيْتِ ».

في الزوائد: في إسناده أبو سورة. قال فيه البخاري: منكر الحديث ويروى عن أبي أيوب مناكير لا يتابع عليها.

1114. (3707) (7101)- *Ebu Eyyûb el-Ensarî* anlatıyor: "(Bir gün), Ey Allah'ın Resulü! Şu selam malum. İsti'zan (=izin istemek=kapı çalmak) nedir?"diye sorduk. Şu açıklamayı yaptılar: *"(Bir başkasının evine girmek isteyen) kimse (varlığını duyurmak için kapıda, sesli olarak) Sübhanallah, Allahüekber, Elhamdülillah! der, öksürüp boğazını temizler (ve içeri girmek istediğini haber verip) ev halkından böylece izin ister."*

AÇIKLAMA:

Bu tarz izin isteme o devrin şartlarına göredir. Çünkü, Resulullah devrinde kapılar pek çok durumda bir örtüden ibarettir, ahşap kapı nadirdir. İsti'zan'la ilgili teferruat daha önce açıklandı.

❑ NASILSINIZ? DİYE HALİ SORULAN

1115-7102 ٣٧١٠- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ. ثَنَا عِيسَىٰ بْنُ يُونُسَ عَنْ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ عَبْدِالرَّحْمٰنِ ابْنِ سَابِطٍ عَنْ جَابِرٍ؛ قَالَ: قُلْتُ: كَيْفَ أَصْبَحْتَ؟ يَا رَسُولَ اللّٰهِ! قَالَ: « بِخَيْرٍ. مِنْ رَجُلٍ لَمْ يُصْبِحْ صَائِماً، وَلَمْ يَعُدْ سَقِيماً ».

في الزوائد: في إسناده عبدالله بن مسلم هو ابن مؤمن المكي ضعفه أحمد وابن معين وغيرهما.

1115. (3710) (7102)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü nasıl sabaha erdiniz?" diye sordum. Bana: "(Nafile) oruç tutmayan ve hiçbir hastayı ziyaret edemeyen bir adam olarak hayır ile sabahladım" diye cevap verdi."

1116-7103 ٣٧١١- حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ الْهَرَوِيُّ. إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ أَبِي حَاتِمٍ. ثَنَا عَبْدُاللّٰهِ ابْنُ عُثْمَانَ بْنِ إِسْحَاقَ بْنِ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ. حَدَّثَنِي جَدِّي أَبُو أُمِّي مَالِكُ بْنُ حَمْزَةَ بْنِ أَبِي أُسَيْدٍ السَّاعِدِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ أَبِي أُسَيْدٍ السَّاعِدِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ لِلْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِالْمُطَّلِبِ وَدَخَلَ عَلَيْهِمْ فَقَالَ:

«السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ» قَالُوا: وَعَلَيْكَ السَّلاَمُ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ. قَالَ: «كَيْفَ أَصْبَحْتُمْ؟» قَالُوا: بِخَيْرٍ. نَحْمَدُ اللهَ. فَكَيْفَ أَصْبَحْتَ؟ بِأَبِينَا وَأُمِّنَا يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ: «أَصْبَحْتُ بِخَيْرٍ. أَحْمَدُ اللهَ».

في الزوائد: قال البخاري: مالك بن حمزة عن أبيه عن جده أن النبيّ ﷺ دعا العباس... الحديث، لا يتابع عليه. وقال أبو حاتم: عبدالله بن عثمان شيخ يروي أحاديث مشتبهة.

1116. (3711) (7103)- *Ebu Üseyd es-Sâ'idi* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Abbas İbnu Abdilmuttalib'in evine girerken, Abbas (radıyallahu anh)'a: *"Esselamu aleyküm"* buyurmuş, ev halkı da: "Ve aleykesselam ve rahmetullahi ve berâkatuhu" diye selamını almışlar. Sonra Resulullah, "Nasılsınız?" diye hal-hatır sormuş, onlar da: "Allah'a hamdolsun, iyiyiz. Babamız ve anamız sana feda olsun, sen nasılsın ey Allah'ın Resulü!" diye karşılık vermişler, Aleyhissalâtu vesselâm da: *"Allah'a hamdolsun, ben de iyiyim!"* buyurmuştur."

❑ BÜYÜĞE İKRAM

1117-7104 ٣٧١٢- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ. أَنْبَأَنَا سَعِيدُ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنِ ابْنِ عَجْلاَنَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِذَا أَتَاكُمْ كَرِيمُ قَوْمٍ فَأَكْرِمُوهُ».

في الزوائد: في إسناده سعيد بن مسلمة وهو ضعيف.

1117. (372) (7104)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Size bir kavmin büyüğü gelince onu büyükleyin, ikramda bulunun."*

❑ HAPŞIRANA TEŞMİT

1118-7105 ٣٧١٥- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَىٰ عَنْ عِيسَىٰ عَنْ عَبْدِالرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَىٰ عَنْ عَلِيٍّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِذَا عَطَسَ أَحَدُكُمْ فَلْيَقُلِ الْحَمْدُلِلهِ. وَلْيَرُدَّ عَلَيْهِ مَنْ حَوْلَهُ: يَرْحَمُكَ اللهُ. وَلْيَرُدَّ عَلَيْهِمْ: يَهْدِيكُمُ اللهُ وَيُصْلِحُ بَالَكُمْ».

في الزوائد: في إسناده ابن أبي ليلى، واسمه محمد بن عبدالرحمن وهو ضعيف أهـ.

1118. (3715) (7105)- *Hz. Ali* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu ves-*

selâm) buyurdular ki: *"Biriniz haşırınca "Elhamdulillah!" desin. Yanındakiler ona, yerkamukellah! desinler, hapşıran da onlara "Yehdikumullah ve yuslihu hâleküm (Alah size hidayette bulunsun ve halinizi iyi kılsın)"* desin."

❑ YANINDA OTURANA SAYGI

1119-7106 ٣٧١٦- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنَا وَكِيعٌ عَنْ أَبِي يَحْيَى الطَّوِيلِ (رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْكُوفَةِ) عَنْ زَيْدٍ الْعَمِّيِّ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا لَقِيَ الرَّجُلَ فَكَلَّمَهُ لَمْ يَصْرِفْ وَجْهَهُ عَنْهُ حَتَّى يَكُونَ هُوَ الَّذِي يَنْصَرِفُ. وَإِذَا صَافَحَهُ لَمْ يَنْزِعْ يَدَهُ (مِنْ يَدِهِ) حَتَّى يَكُونَ هُوَ الَّذِي يَنْزِعُهَا. وَلَمْ يُرَ مُتَقَدِّمًا بِرُكْبَتَيْهِ جَلِيسًا لَهُ قَطُّ.

في الزوائد: مدار الحديث على زيد العمي وهو ضعيف.

1119. (3716) (7106)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir adama rastladımı onunla konuşur, muhatabı ayrılmadıkça da yüzünü ondan çevirmezdi. Muhatabıyla müsafaha yapsa, elini muhatabın elinden çekmezdi. İlk çeken muhatabı olurdu. Aleyhissalâtu vesselâm'ın dizlerinin, yanında oturan arkadaşının dizlerinden ileri çıktığı da görülmemiştir."

1120-7107 ٣٧١٨- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنَا وَكِيعٌ. ثنَا سُفْيَانُ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ عَنِ ابْنِ مِينَاءَ عَنْ جَوْذَانَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنِ اعْتَذَرَ إِلَى أَخِيهِ بِمَعْذِرَةٍ، فَلَمْ يَقْبَلْهَا كَانَ عَلَيْهِ مِثْلُ خَطِيئَةِ صَاحِبِ مَكْسٍ».

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ. ثنَا وَكِيعٌ عَنْ سُفْيَانَ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمنِ (هُوَ ابْنُ مِينَاءَ) عَنْ جَوْذَانٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ مِثْلَهُ.

في الزوائد: رجاله ثقات إلا أنه مرسل. قال أبو حاتم: جوذان هذا ليست له صحبة وهو مجهول.

1120. (37187 (7107)- *Cevzân el-Kûfî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim (din) kardeşine bir özür beyan eder de kardeşi bunu kabul etmezse, onun üzerinde meks sahibinin günahı kadar vebal olur."*

AÇIKLAMA:

Hadis, özür dileyen bir din kardeşinin makul bir özrünü kabul etmek gerektiğini, kabul etmeyenin günahkar olacağını ifade eder. Zira *meks sahibi,* yanından geçen tüccarlardan haksız yere öşür adı altında bir miktar para alır. Aslında öşrü, usulünce, yetkilinin alması meşrudur, haram değilir. Usulsüz, haksız, liyakatsiz olarak alınırsa haram olacağı açıktır.

❑ **ŞAKA**

1121-7108 ٣٧١٩- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ زَمْعَةَ بْنِ صَالِحٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ وَهْبِ ابْنِ عَبْدِ بْنِ زَمْعَةَ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ. ح وَحَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ. ثَنَا زَمْعَةُ بْنُ صَالِحٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ وَهْبِ بْنِ زَمْعَةَ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ؛ قَالَتْ: خَرَجَ أَبُو بَكْرٍ فِي تِجَارَةٍ إِلَى بُصْرَى. قَبْلَ مَوْتِ النَّبِيِّ ﷺ بِعَامٍ. وَمَعَهُ نُعَيْمَانُ وَسُوَيْبِطُ بْنُ حَرْمَلَةَ وَكَانَا شَهِدَا بَدْراً. وَكَانَ نُعَيْمَانُ عَلَى الزَّادِ. وَكَانَ سُوَيْبِطٌ رَجُلاً مَزَّاحاً. فَقَالَ لِنُعَيْمَانَ: أَطْعِمْنِي. قَالَ: حَتَّى يَجِيءَ أَبُو بَكْرٍ. قَالَ: فَلأُغِيظَنَّكَ. قَالَ فَمَرُّوا بِقَوْمٍ. فَقَالَ لَهُمْ سُوَيْبِطٌ: تَشْتَرُونَ مِنِّي عَبْداً لِي؟ قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ: إِنَّهُ عَبْدٌ لَهُ كَلاَمٌ. وَهُوَ قَائِلٌ لَكُمْ: إِنِّي حُرٌّ. فَإِنْ كُنْتُمْ إِذَا قَالَ لَكُمْ هذِهِ الْمَقَالَةَ تَرَكْتُمُوهُ فَلاَ تُفْسِدُوا عَلَيَّ عَبْدِي. قَالُوا: لاَ. بَلْ نَشْتَرِيهِ مِنْكَ. فَاشْتَرَوْهُ مِنْهُ بِعَشْرِ قَلاَئِصَ. ثُمَّ أَتَوْهُ فَوَضَعُوا فِي عُنُقِهِ عِمَامَةً أَوْ حَبْلاً. فَقَالَ نُعَيْمَانُ: إِنَّ هذَا يَسْتَهْزِئُ بِكُمْ. وَإِنِّي حُرٌّ لَسْتُ بِعَبْدٍ. فَقَالُوا: قَدْ أَخْبَرَنَا خَبَرَكَ. فَانْطَلَقُوا بِهِ. فَجَاءَ أَبُو بَكْرٍ. فَأَخْبَرُوهُ بِذلِكَ. قَالَ فَاتَّبَعَ الْقَوْمَ. وَرَدَّ عَلَيْهِمُ الْقَلاَئِصَ. وَأَخَذَ نُعَيْمَانَ. قَالَ فَلَمَّا قَدِمُوا عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَأَخْبَرُوهُ. قَالَ فَضَحِكَ النَّبِيُّ ﷺ وَأَصْحَابُهُ مِنْهُ حَوْلاً.

في الزوائد: في إسناده زمعة بن صالح وهو إن أخرج له مسلم فإنما روى له مقرونا بغيره. وقد ضعفه أحمد وابن معين وغيرهما.

1121. (3719) (7108)- Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh) ticari maksatla, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın vefatından bir yıl önce Busra'ya kadar gitmişti. Beraberinde Nu'ayman ve Suvaybıt İbnu Hermele de varlardı. Bunlar Bedir gazilerin-

dendi. Nu'ayman erzakları gözetiyordu. Suvaybıt mizahı seven şakacı birisiydi. Nuayman'a (bir ara): "Bana yiyecek bir şeyler ver!" dedi. O ise: "Bekle de Ebu Bekir gelsin!" dedi. Suvaybıt (biraz öfkelenerek) "Vallahi seni kızdırmasını bilirim!" dedi.

Ravi der ki: "(Bir müddet sonra) bunlar bir kavme uğradılar. Suvaybıt onlara: "Benim bir kölem var, satın alırsanız (ucuza vereceğim)" der. Onlar da "Alırız!" derler. Suvaybıt: "Ancak şimdiden söyleyeyim, kölem çenebazdır, o size: "Ben hür kimseyim (köle değilim)" diyecektir. Eğer o böyle dedi diye almaktan vazgeçecekseniz (alıcı olup da) kölemle arama fesad sokmayın!" dedi. Onlar: "Hayır! biz onu senden satın alacağız!" dediler ve (pazarlık edip) on deve mukabili Nu'âyman'ı satın aldılar. Sonra yanıma gelip, boynuna sarık veya ip bağladılar. Nu'ayman: "Bu adam sizinle alay ediyor, ben hürüm, köle değilim" dedi. Adamlar: "Senin böyle söyleyeceğini bize haber vermişti (yalanlarınla bizi kandıramazsın)" dediler ve Nuayman'ı alıp götürdüler.

Derken Hz. Ebu Bekr geldi. Durumu kendisine haber verdiler. Râvi der ki: "Hz. Ebu Bekr o kavmin peşine düştü, develerini geri verdi ve Nu'ayman'ı kurtardı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına döndükleri zaman hadiseyi haber verdiler. Bu hadiseye *Aleyhissalâtu vesselâm* ve ashabı bir yıl güldüler."

❑ YARI GÖLGEDE OTURULMAZ

1122-7109 ٣٧٢٢- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ عَنْ أَبِي الْمُنِيبِ عَنِ ابْنِ بُرَيْدَةَ عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَهَى أَنْ يُقْعَدَ بَيْنَ الظِّلِّ وَالشَّمْسِ.

في الزوائد: إسناد حديث ابن بريدة حسن.

1122. (3722) (7109)- *Büreyde İbnu'l-Husayb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gölge ile güneş arasında oturmayı nehyetti."

AÇIKLAMA:

Yarı gölge-yarı güneşte oturmayı yasaklayan başka rivayetler de mevcuttur. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* birinde gerekçe de kaydeder: *"Öyle yer, şeytanın oturduğu yerdir."* Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tebliğinde başvurduğu mühim metodlardan biri, birçok mahzuru bulunan veya mahzurları zamanla anlaşılacak olan pek çok meseleyi şeytana nisbet ederek yasaklamaktır.

❑ YÜZÜKOYUN YATMAMALI

1123-7110 ٣٧٢٤ - حَدَّثَنَا يعقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِاللَّهِ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ نُعَيْمٍ ابْنِ عَبْدِاللهِ الْمُجْمِرِ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ طِخْفَةَ الْغِفَارِيِّ عَنْ أَبِي ذَرٍّ؛ قَالَ: مَرَّ بِي النَّبِيُّ ﷺ وَأَنَا مُضْطَجِعٌ عَلَى بَطْنِي. فَرَكَضَنِي بِرِجْلِهِ وَقَالَ: «يَا جُنَيْدِبُ! إِنَّمَا هَذِهِ ضِجْعَةُ أَهْلِ النَّارِ».

في الزوائد: في إسناده محمد بن نعيم. لم أر من جرّحه ولا من وثقه. ويعقوب بن حميد مختلف فيه. وباقي رجال الإسناد ثقات.

1123. (3724) (7110)- *Ebu Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben yüzükoyun yatar vaziyette iken Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanıma geli. Ayağıyla bana dürtüp: *"Ey Cüneydib, bu yatış, cehennem ehlinin yatışıdır"* buyurdu."

1124-7111 ٣٧٢٥ - حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ. ثَنَا سَلَمَةُ بْنُ رَجَاءٍ عَنِ الْوَلِيدِ بْنِ جَمِيلٍ الدِّمَشْقِيِّ؛ أَنَّهُ سَمِعَ الْقَاسِمَ بْنَ عَبْدِالرَّحْمَنِ يُحَدِّثُ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ؛ قَالَ: مَرَّ النَّبِيُّ ﷺ عَلَى رَجُلٍ نَائِمٍ فِي الْمَسْجِدِ مُنْبَطِحٍ عَلَى وَجْهِهِ فَضَرَبَهُ بِرِجْلِهِ وَقَالَ: «قُمْ وَاقْعُدْ. فَإِنَّهَا نَوْمَةٌ جَهَنَّمِيَّةٌ».

في الزوائد: الوليد بن جميل. ليّنه أبو زرعة. وقال أبو حاتم: شيخ روى عن القاسم أحاديث منكرة وقال أبو داود: ليس به بأس. وذكره ابن حبان في الثقات. وسلمة بن رجاء ويعقوب بن حميد مختلف فيهما.

1124. (3725) (7111)- *Ebu Ümâme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mescidde, yüzükoyun yatıp uyuyan bir adamın yanından geçmişti. Ayağıyla dürterek: *"Kalk, otur! Zira bu, cehennem(dekiler)e mahsus bir uykudur (yatıştır)"* buyurdu."

❑ İSİMLERİ DEĞİŞTİRME

1125-7112 ٣٧٣٤ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ يَعْلَى، أَبُو الْمُحَيَّاةِ عَنْ عَبْدِالْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ. حَدَّثَنِي ابْنُ أَخِي عَبْدِاللهِ بْنِ سَلَامٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ سَلَامٍ؛ قَالَ: قَدِمْتُ عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ وَلَيْسَ اسْمِي عَبْدَاللهِ بْنَ سَلَامٍ. فَسَمَّانِي رَسُولُ اللهِ

ﷺ عَبْدَاللهِ بْنَ سَلاَمٍ. ابن أخي عبدالله بن سلام لم يسمّ. وباقي رجال الإسناد ثقات.

1125. (3734) (7112)- *Abdullah İbnu Selâm* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına geldiğimde ismim Abdullah İbnu Selâm değildi. Beni Resulullah Aleyhissalâtu vesselâm İbnu Selam diye isimlendirdi."

Not: İsim ve isim değiştirme ile ilgili geniş açıklama geçti.

❑ ÇOCUĞU OLMAYANA KÜNYE

1126-7113 ٣٧٣٨- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ. ثَنَا زُهَيْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ، عَنْ حَمْزَةَ بْنِ صُهَيْبٍ؛ أَنَّ عُمَرَ قَالَ لِصُهَيْبٍ. مَالَكَ تَكْتَنِي بِأَبِي يَحْيَىٰ؟ وَلَيْسَ لَكَ وَلَدٌ. قَالَ: كَنَّانِي رَسُولُ اللهِ بِأَبِي يَحْيَىٰ.

في الزوائد: إسناده حسن. لأن عبدالله بن محمد مختلف فيه.

1126. 53838) (7113)- *Hamza İbnu Suhayb* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Ömer, Suhayb (radıyallahu anhümâ)'ya: "Senin oğlan çocuğun olmadığı halde niçin "Ebu Yahya" diye künye taşıyorsun?" diye sordu. Suhayb: "Beni, Ebu Yahya diye Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* künyeledi" dedi."

AÇIKLAMA:

Araplarda bir erkek evlenip erkek çocuğu oldu mu oğlunun ismiyle "falanın babası" manasında Ebu filan diye isimlenirdi. Bu isme künye denir. Resulullah, birkısım eşhası, çocuğu olmadığı halde "Ebu filan" diye künyelemiş, bunun caiz olduğunu göstermiştir.

❑ MEDİH

1127-7114 ٣٧٤٣- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا غُنْدَرٌ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ سَعْدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِالرَّحْمَٰنِ بْنِ عَوْفٍ، عَنْ مَعْبَدٍ الْجُهَنِيِّ عَنْ مُعَاوِيَةَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «إِيَّاكُمْ وَالتَّمَادُحَ فَإِنَّهُ الذَّبْحُ».

في الزوائد: إسناد حديث معاوية بن سفيان حسن. لأن معبداً الجهني مختلف فيه. وباقي رجال الإسناد ثقات.

1127. (3743) (7114)- *Hz. Muaviye* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sakın birbirinizi methetmeyin. Çünkü bu boğazlamak (yani methedileni bir nevi katletmek)dir."*

❑ MÜSTEŞAR EMİN OLMALIDIR

1128-7115 ٣٧٤٦ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا أَسْوَدُ بْنُ عَامِرٍ عَنْ شَرِيكٍ عَنِ الأَعْمَشِ عَنْ أَبِي عَمْرٍو الشَّيْبَانِيِّ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «الْمُسْتَشَارُ مُؤْتَمَنٌ».

في الزوائد: إسناد حديث أبي مسعود صحيح. رجاله ثقات.

1128. (3746) (7115)- *Ebu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kendisiyle istişare edilen kişi güvenilen bir kimse (olmalı)dır."*

1129-7116 ٣٧٤٧ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ. ثنا يَحْيَىٰ بْنُ زَكَرِيَّا بْنِ أَبِي زَائِدَةَ وَعَلِيُّ بْنُ هَاشِمٍ عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَىٰ عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِذَا اسْتَشَارَ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلْيُشِرْ عَلَيْهِ».

في الزوائد: في إسناده ابن أبي ليلى. واسمه محمد بن عبد الرحمن بن أبي ليلى وأبوه عبدالرحمن الأنصاريّ القاضي وهو ضعيف.

1129. (3747) (7716)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz (din) kardeşine danıştığı zaman, danışılan kimse ona (hak ve doğru gördüğü) kanaatini söylesin."*

❑ VÜCUDA HAMAM OTU SÜRMEK

1130-7117 ٣٧٥١ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا عَبْدُالرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِاللهِ. ثنا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هَاشِمٍ الرُّمَّانِيِّ عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ إِذَا طَّلَى بَدَأَ بِعَوْرَتِهِ فَطَلاَهَا بِالنُّورَةِ وَسَائِرَ جَسَدِهِ أَهْلُهُ.

في الزوائد: هذا حديث رجاله ثقات. وهو منقطع وحبيب بن أبي ثابت لم يسمع من أم سلمة قاله أبو زرعة.

1130. (3751) (7117)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (vücudundaki kılları gidermek için) hamam otu sürmek istediği zaman avret mahalinden başlayarak oraya hamam otunu kendisi sürerdi. Bedeninin diğer yerlerine ailesi sürerdi."

1131-7118 ٣٧٥٢ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ عَنْ

كَامِلٍ أَبِي الْعَلاَءِ عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ اطَّلَى وَوَلِي عَانَتَه بِيَدِه.

في الزوائد: هذا حديث رجاله ثقات. وهو منقطع وحبيب بن أبي ثابت لم يسمع من أم سلمة قاله أبو زرعة.

1131. (3752) (7118)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (tüylerini almak için) hamamotu sürünürdü, kasıklarına kendi eliyle sürdü."

AÇIKLAMA:

Rivayette geçen nure, hamam otu denen nesnedir. Kireçle zırnıhtan yapılan bu madde vücuttaki kılların alınmasında kullanılır. Sadedinde olduğumuz hadisler, Resulullah'ın bu maddeyi kullandığını gösterir. Başka hadislerde ustra kullanma da mevuzbahistir. Bazı alimler, erkekler için usturanın daha uygun, kadınlar için de hamamotunun daha muvafik olacağına söylemiştir. Mamafih, sadedinde olduğumuz rivayetler bunun erkekler tarafından kullanılmasının cevazına delildir.

❑ HİKAYE (KISSA) ANLATMA

1132-7119 ٣٧٥٣– حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا الْهِقْلُ بْنُ زِيَادٍ. ثَنَا الأَوْزَاعِيُّ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَامِرٍ الأَسْلَمِيِّ عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «لاَ يَقُصُّ عَلَى النَّاسِ إِلاَّ أَمِيرٌ أَوْ مَأْمُورٌ أَوْ مُرَاءٍ».

في الزوائد: في إسناده عبدالله بن عامر الأسلمي، وهو ضعيف.

1132. (3753) (7119)- *Amr İbnu Şu'ayb an ebihi an ceddihi* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah Aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: *"Halka ya emîr, ya emîrin memuru yahut da mürâî kimse kıssa anlatır."*

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen kıssa anlatma işi, halka ibretli, hikmetli vaz'u nasihat etme, hutbe okumak olarak değerlendirilmiştir. Böyle olunca, halkın camilerde irşadedilmesi için öncelikle emîrin yetkisindedir: Ya bizzat yapar veya yaptırır. Bunun dışındaki irşadçılığın mürâîlik olarak tavsifi, adem-i cevazı ifade eder. Me'mur mefhumuna şarihler sadece emirin memurunu dahil etmezler. Alim ve fâzıl kişilerin Allah tarafından irşadla memur olduklarını söylerler ki bu, reddedilemez. Emr-i bi'l-ma'ruf bil-

hassa âlimlere terettüp eden bir vazifedir. Mürâî de yetkisi, ilmî ehliyeti olmayan kimselerle açıklanabilir. Bunlar kendilerini gösterip, şöhret elde edip menfaat temin etmek, baş olmak isteyen kimselerdir.

❑ KÖTÜ ŞİİR

1133-7120 ٣٧٦١– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عُبَيْدُ اللهِ عَنْ شَيْبَانَ عَنِ الأَعْمَشِ عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ عَنْ يُوسُفَ بْنِ مَاهَكَ عَنْ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنَّ أَعْظَمَ النَّاسِ فِرْيَةً لَرَجُلٌ هَاجَى رَجُلاً فَهَجَا الْقَبِيلَةَ بِأَسْرِهَا. وَرَجُلٌ انْتَفَى مِنْ أَبِيهِ وَزَنَّي أُمَّهُ».

في الزوائد: إسناده صحيح. رجاله ثقات. وعبيد الله هو ابن موسى القيسيّ أبو محمد. وشيبان هو ابن عبدالرحمن النحويّ، أبو معاوية المؤدب. والأعمش هو سليمان بن مهران. وفي الإسناد أربعة من التابعين يروى بعضهم عن بعض.

1133. (3761) (7120)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İftira yönüyle insanların en büyüğü, bir adamı hicveden ve tümüyle bir kabileyi hicveden kimsedir. Keza, babasını inkâr edip anesini zina ile itham eden kimsedir."*

Not: Şiirle ilgili geniş açıklama geçti.

❑ GÜVERCİNLE OYNAMAK

1134-7121 ٣٧٦٤– حَدَّثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ عَامِرِ بْنِ زُرَارَةَ. ثَنَا شَرِيكٌ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِالرَّحْمَنِ عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَظَرَ إِلَى إِنْسَانٍ يَتْبَعُ طَائِراً فَقَالَ: «شَيْطَانٌ يَتْبَعُ شَيْطَاناً».

في الزوائد: حديث عائشة هذا إسناده صحيح. رجاله ثقات.

1134. (3764) (7121)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir kuşun peşinde koşan bir adam görmüştü. *"Şeytanı takip eden bir şeytan!"* buyurdu."

1135-7122 ٣٧٦٦– حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ الطَّائِفِيُّ. ثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ عَنِ الْحَسَنِ ابْنِ أَبِي الْحَسَنِ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ رَأَى رَجُلاً وَرَاءَ حَمَامَةٍ فَقَالَ: «شَيْطَانٌ يَتْبَعُ شَيْطَانَةً».

في الزوائد: رجال الإسناد ثقات، غير أنه منقطع. فإن الحسن لم يسمع من عثمان بن عفان قاله أبو زرعة.

1135. (3766) (7122)- *Hz. Osman* ve *Hz. Enes* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir güvercinin peşine takılan bir adam görmüştü. "Bir şeytanı kovalayan bir şeytan" buyurdu."

Not: Güvercin, kuşla oynama bahsi geçmişte incelendi.

❑ YAZIYI TOPRAKLA KURUTMA

1136-7123 ٣٧٧٤– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. أَنْبَأَنَا بَقِيَّةُ. أَنْبَأَنَا أَبُو أَحْمَدَ الدِّمَشْقِيُّ عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «تَرِّبُوا صُحُفَكُمْ أَنْجَحُ لَهَا. إِنَّ التُّرَابَ مُبَارَكٌ».

في الزوائد: قلت: وروى الترمذي عن محمد بن غيلان حدثنا شبابة عن حمزة عن أبي الزبير به بلفظ: إذا كتب أحدكم كتابا فليتربه، فإنه أنجح للحاجة. قال الترمذي: هذا حديث منكر لا نعرفه عن أبي الزبير إلا من هذا الوجه. قال: وحمزة عندي هو ابن عمرو النصيبي، وهو ضعيف في الحديث. أهـ كلام الزوائد.

قال السندي: قلت قال السيوطي: هذا أحد الأحاديث التي انتقدها الحافظ سراج الدين القزويني على المصابيح وزعم أنه موضوع.

1136. (3774) (7123)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"(Mürekkeple yazdığınız vakit, kağıdınızı topraklayın. (Mürekkebin dağılmaması için) bu uygundur. Çünkü toprak mübarektir."*

❑ KUR'AN-I KERİM'İ OKUMANIN SEVABI

1137-7124 ٣٧٨٠– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ. ثَنَا عُبَيْدُاللهِ بْنُ مُوسَىٰ. أَنْبَأَنَا شَيْبَانُ عَنْ فِرَاسٍ عَنْ عَطِيَّةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «يُقَالُ لِصَاحِبِ الْقُرْآنِ إِذَا دَخَلَ الْجَنَّةَ: اقْرَأْ وَاصْعَدْ. فَيَقْرَأُ وَيَصْعَدُ بِكُلِّ آيَةٍ دَرَجَةً. حَتَّى يَقْرَأَ آخِرَ شَيْءٍ مَعَهُ».

في الزوائد: في إسناده عطية العوفي وهو ضعيف.

1137. (3780) (7124)- *Ebu Saidi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kur'an ehli (yani onu okuyan, onunla amel eden) cennete girdiği vakit, kendisine: "Oku ve yüksel!" denilir. Oda okur ve yükselir. Her ayet için bir derece verilir. Böylece o bildiği ayetleri sonuna kadar okur (ve her biri için bir derece alır)."*

AÇIKLAMA:

Bazı hadislerde cennetteki derecelerin miktarının Kur'ân-ı Kerîm'in ayetlerinin sayısına denk olduğu ifade edilmiştir. Cennette, mü'mine Kur'ân'dan ezberlediği ayet sayısınca derece verileceği bu hadiste ifade edilmektedir. Bu nokta-i nazardan Kur'ân hâfızları, ihlaslı ve Kur'an'la amel etmek şartıyla, ahirette en yüce mertebelere erişecek demektir. Bazı alimler, hadisten ahirtte Kur'an ehlinin mertebeleri, devamlı artacaktır ve buna bir hudud koymak mümkün değildir. Yine tekrar edelim: Hadiste *"Kur'ân hafızı"* denmiyor, *"Kur'ân ehli"* deniyor. Bu durum, ebedi yükselme imkanının, hafiz olmayanlara da açık olduğunu ifade eder. Kur'ân'ın hakkını vermeyen kimseler, hafiz da olsalar onların derecesi sınırlıdır. Şu halde esas olan, Kur'ân ehli olmaktır.

1138-7125 ٣٧٨١- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ بَشِيرِ بْنِ مُهَاجِرٍ عَنِ ابْنِ بُرَيْدَةَ عَنْ أَبِيــــهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «يَجِيءُ الْقُرْآنُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَالرَّجُلِ الشَّاحِبِ. فَيَقُولُ: أَنَا الَّذِي أَسْهَرْتُ لَيْلَكَ وَأَظْمَأْتُ نَهَارَكَ».

في الزوائد: إسناده صحيح، رجاله ثقات.

1138. (3781) (7125)- *İbnu Büreyde*'nin babası (Büreyde) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kıyamet günü Kur' an-ı Kerim rengi uçuk bir adam gibi gelir ve (okuyucusuna): "Seni gece uykusuz ve gündüz susuz bırakan benim"* der."

1139-7126 ٣٧٨٩- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ أَبِي قَيْسٍ الأَوْدِيِّ عَنْ عَمْرِو ابْنِ مَيْمُونٍ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الأَنْصَارِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «اللهُ أَحَدٌ، الْوَاحِدُ الصَّمَدُ، تَعْدِلُ ثُلُثَ الْقُرْآنِ».

في الزوائد: هذا إسناده صحيح، رجاله ثقات. وأبو قيس هو عبدالرحمن بن ثروان.

1139. (3789) (7126)- *Ebu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Allah u ahad, el-Vahidu's-Samed (yani İhlas suresi) Kur'ân'ın üçte birine denktir."

Not: İhlas suresinin Kur'ân'ın üçte birine denkliği açıklandı.

1140-7127 ٣٧٩٢- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُصْعَبٍ عَنِ الأَوْزَاعِيِّ عَنْ

إسْمَاعِيلَ بْنِ عُبَيْدِاللهِ عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ: أَنَا مَعَ عَبْدِي إِذَا هُوَ ذَكَرَنِي وَتَحَرَّكَتْ بِي شَفَتَاهُ».

في الزوائد: في إسناده محمد بن مصعب القرقساني قال فيه صالح بن محمد: ضعيف لكن رواه ابن حبان في صحيحه من طريق أيوب بن سويد عن الأوزاعي أيضا. وايوب بن سويد ضعيف.

1140. (3792) (7127)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Aziz ve celil olan Allah buyurmuştur ki: *"Kulum, beni andığı ve dudakları benim için kımıldandığı an ben kulumla beraberim."*

❑ LA İLAHE İLLALLAH'IN FAZİLETİ

1141-7128 ٣٧٩٥- حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ إِسْحَاقَ الْهَمْدَانِيُّ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِالْوَهَّابِ عَنْ مِسْعَرٍ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنْ يَحْيَىٰ بْنِ طَلْحَةَ عَنْ أُمِّهِ سُعْدَى الْمُرِّيَّةِ؛ قَالَتْ: مَرَّ عُمَرُ بِطَلْحَةَ بَعْدَ وَفَاةِ رَسُولِ اللهِ ﷺ. فَقَالَ: مَالَكَ كَئِيبًا؟ أَسَاءَتْكَ إِمْرَةُ ابْنِ عَمِّكَ؟ قَالَ: لَا. وَلَكِنْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «إِنِّي لَأَعْلَمُ كَلِمَةً لَا يَقُولُهَا أَحَدٌ عِنْدَ مَوْتِهِ إِلَّا كَانَتْ نُورًا لِصَحِيفَتِهِ. وَإِنَّ جَسَدَهُ وَرُوحَهُ لَيَجِدَانِ لَهَا رَوْحًا عِنْدَ الْمَوْتِ». فَلَمْ أَسْأَلْهُ حَتَّى تُوُفِّيَ. قَالَ: أَنَا أَعْلَمُهَا. هِيَ الَّتِي أَرَادَ عَمَّهُ عَلَيْهَا وَلَوْ عَلِمَ أَنَّ شَيْئًا أَنْجَى لَهُ مِنْهَا لَأَمَرَهُ.

في الزوائد: اختلف على الشعبي. فقيل: عنه هكذا. وقيل: عنه أن أبي طلحة عن أبيه. وقيل: عنه عن يحيى عن أمه سعدى عن طلحة. وقيل: عنه عن طلحة مرسلا.

1141. (3795) (7128)- *Sudâ'l-Müriyye* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vefatından sonra Hz. Ömer, (bir gün kocam) Talha'ya uğradı. (Onu üzgün bularak): "Neyin var, niye üzgünsün? Amca oğlun (Ebu Bekr'in) halife oluşu mu seni üzdü?" dedi. Talha: "Hayır! Lakin ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Ben bir kelime biliyorum, her kim ölümü anında onu söylerse mutlaka amel defteri için bir nur olur ve onun cesedi ve ruhu, ölüm anında o kelime sebebiyle bir rıza, bir rahmet bulacaktır"* buyurduğunu işittim" dedi. Ben bu kelimenin ne olduğunu o ölünceye kadar sormadım. İşte bunun için üzgünüm" dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer: "Ben o kelimeyi biliyorum. O, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın amcası (Ebu Talib)e vefatı anında teklif

ettiği kelime-i tevhiddir. Eğer Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, amcası için, kelime-i tevhidden daha kurtarıcı bir şey bilseydi onu (söylemesini) emrederdi" dedi."

AÇIKLAMA:

Bu hadis ziyadesiyle mesaj yüklü bir muhteva taşımaktadır:

★ Sahabeyi en çok meşgul eden, sevindiren veya üzen şeyler hep uhrevidir, zikirdir, ubudiyettir.

★ Kelime-i tevhid çok feyizli bir kelimedir. Ölüm anında hayatı onunla kapayabilmek büyük bir saadettir. Bu saadete ermek için ölüm anı gelmezden önce dilin, dudakların ona alıştırılması, kalbe, zikre iyice nakşedilmesi gerekmektedir. Zira, *Aleyhissalâtu vesselâm,* kişi ne şey üzerine yaşadıysa o şey üzerine öleceğini haber vermektedir. Tevhid üzere yaşayanın şirk üzere ölmesi rahmet-i ilahiyeden baîddir. Keza şarkı, türkü, mâlâyâniyat üzere yaşayanın kelime-i tevhid üzere hayata elveda etmesi de uzak bir ihtimaldir.

★ *Hz. Ömer, Hz. Talha*'nın sormayı ihmal ettiği kelimenin kelime-i tevhid olduğunu istidlali pek makuldür. Çünkü Aleyhissalâtu vesselâm, hayatı boyunca himayesini gördüğü sevgili amcası *Ebu Talib*'in uhrevi kurtuluşunu çok istiyordu. Bu maksatla ona şu teklifi yapmıştı: "Ey amcacığım, La ilahe illallah de! Ben o sayede Allah indinde senin imanına şehadet edeyim, (ebedi kurtuluşuna vesile olayım)." Resulullah bunda ısrar etmişti, fakat o buna yanaşmamıştı. (Bu bahis açıklandı).

1142-7129 ٣٧٩٦- حَدَّثَنَا عَبْدُالْحَمِيدِ بْنُ بَيَانٍ الْوَاسِطِيُّ. ثَنَا خَالِدُ بْنُ عَبْدِاللّهِ عَنْ يُونُسَ عَنْ حُمَيْدِ بْنِ هِلاَلٍ عَنْ هِصَّانَ بْنِ الْكَاهِلِ عَنْ عَبْدِالرَّحْمنِ بْنِ سَمُرَةَ عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: «مَا مِنْ نَفْسٍ تَمُوتُ تَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلٰـهَ إِلاَّ اللّهُ وَأَنِّي رَسُولُ اللّهِ ﷺ يَرْجِعُ ذٰلِكَ إِلَى قَلْبِ مُوقِنٍ إِلاَّ غَفَرَ اللّهُ لَهَا».

في الزوائد: الحديث رواه النسائى في عمل اليوم والليلة من طرق.

1142. (3796) (7129)- *Muâz İbnu Cebel* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ölen bir nefis (ölüm anında) Allah'ın bir ve benim Allah elçisi olduğuma şehadet eder, kalbi de bunu tasdik ederse, Allah mutlaka ona mağfiret kılar."*

1143-7130 ٣٧٩٧- حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ. ثَنَا زَكَرِيَّا بْنُ مَنْظُورٍ.

حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عُقْبَةَ عَنْ أُمِّ هَانِئٍ؛ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللهُ؛ لاَ يَسْبِقُهَا عَمَلٌ وَلاَ تَتْرُكُ ذَنْباً».

في الزوائد: في إسناده زكريا بن منظور وهو ضعيف.

1143. (3797) (7130)- *Ümmü Hâni* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"La ilahe illallah (Allah-tan başka ilah yoktur)" kelimesini fazilette hiçbir amel geçemez ve bu kelime hiçbir günahı bırakmaz, (affettirir)."*

1144-7131 ٣٧٩٩ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا بَكْرُ بْنُ عَبْدِالرَّحْمٰنِ. ثَنَا عِيسَىٰ بْنُ الْمُخْتَارِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي لَيْلَىٰ عَنْ عَطِيَّةَ الْعَوْفِيِّ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ؛ قَالَ: «مَنْ قَالَ فِي دُبُرِ صَلاَةِ الْغَدَاةِ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ كَانَ كَعَتَاقِ رَقَبَةٍ مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ».

في الزوائد: في إسناده عطية العوفيّ، وهو ضعيف. وكذلك الراوي عنه.

1144. (3799) (7131)- *Ebu Sa'id* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim, sabah namazının peşinden La ilâhe illallahu vahdehu la şerîke leh, lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü bi-yedihi'l-hayr ve hüve ala külli şey'in kader (Allah'tan başka ilah yoktur. O birdir, ortağı yoktur, mülk ona aittir, hamdler de ona layıktır, her çeşit hayır O(nun elindedir. O her şeye kadirdir)" derse kendisine, Hz. İsmail evlatlarından bir köleyi âzâd etmiş gibi sevap yazılır."

1145-7132 ٣٨٠١ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ. ثَنَا صَدَقَةُ بْنُ بَشِيرٍ، مَوْلَىٰ الْعُمَرِيِّينَ، قَالَ: سَمِعْتُ قُدَامَةَ بْنَ إِبْرَاهِيمَ الْجُمَحِيَّ يُحَدِّثُ؛ أَنَّهُ كَانَ يَخْتَلِفُ إِلَىٰ عَبْدِاللهِ بْنِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ وَهُوَ غُلاَمٌ. وَعَلَيْهِ ثَوْبَانِ مُعَصْفَرَانِ. قَالَ فَحَدَّثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ عُمَرَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ حَدَّثَهُمْ: «أَنَّ عَبْداً مِنْ عِبَادِ اللهِ قَالَ: يَا رَبِّ! لَكَ الْحَمْدُ كَمَا يَنْبَغِي لِجَلاَلِ وَجْهِكَ وَلِعَظِيمِ سُلْطَانِكَ. فَعَضَّلَتْ بِالْمَلَكَيْنِ. فَلَمْ يَدْرِيَا كَيْفَ يَكْتُبَانِهَا. فَصَعِدَا إِلَى السَّمَاءِ وَقَالاَ: يَا رَبَّنَا! إِنَّ عَبْدَكَ قَدْ قَالَ مَقَالَةً لاَ نَدْرِي

كَيْفَ نَكْتُبُهَا. قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَا قَالَ عَبْدُهُ: مَاذَا قَالَ عَبْدِي؟ قَالاَ: يَا رَبِّ! إِنَّهُ قَالَ: يَا رَبِّ! لَكَ الْحَمْدُ كَمَا يَنْبَغِي لِجَلاَلِ وَجْهِكَ وَعَظِيمِ سُلْطَانِكَ. فَقَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ لَهُمَا: اكْتُبَاهَا كَمَا قَالَ عَبْدِي. حَتَّى يَلْقَانِي فَأَجْزِيَهُ بِهَا».

في الزوائد: في إسناده قدامة بن إبراهيم ذكره ابن حبّان في الثقات. وصدقة بن بشير لم أر من جرّحه ولا من وثقه وباقي رجال الإسناد ثقات.

1145. (3801) (7132)- *Kudâme İbnu İbrahim el-Cümahî* (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre: "Kendisi, Hz. Abdullah İbnu Ömer İbni'l-Hattab (radıyallahu anhümâ)'ya gidip geliyordu. Bu uğramaları esnasında yaşça delikanlı ve üzerinde kırmızıya boyanmış iki parça giyecek vardı. Kudâme devamla der ki: "Abdullah İbnu Ömer bize Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)*'ın kendilerine şunu anlattığını söyledi: *"Allah'ın kullarından bir kul dedi ki: "Ey Rabbim! Senin zatının celaline ve senin hakimiyetinin azametine layık şekilde sana hamd olsun." Bu hamd kulun amelini yazmakla muvazzaf iki meleği aciz bıraktı. Onlar (bunun sevabını) nasıl yazacaklarını bilemediler. Bunun üzerine melekler göğe çıktılar ve:"Ey Rabbimiz! Senin kulun öyle bir kelam söyledi ki, nasıl yazacağımızı bilemiyoruz" dediler. Allah Teâla hazretleri, -kulun söylediği sözü en iyi bilen olduğu halde-: "Benim kulum ne söyledi?" diye sordu. Melekler: "Ey Rabbimiz! O kul: "Ya Rabbi lekel-hamdu kemâ yenbaği li-Celâli vechike ve azimi sultânike" söyledi" dediler. Bunun üzerine Allah Teâla hazretleri o iki meleğe buyurdu ki: "Kulum bana kavuşup da ben onu söylediği söze (hamde) karşılık mükafaatlandırıncaya kadar siz o sözü kulumun söylediği gibi yazınız"* buyurdu."

1146-7133 ٣٨٠٣– حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ خَالِدٍ الأَزْرَقُ، أَبُو مَرْوَانَ. ثنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثنَا زُهَيْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مَنْصُورِ بْنِ عَبْدِالرَّحْمنِ عَنْ أُمِّهِ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ، عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذَا رَأَى مَا يُحِبُّ قَالَ: «الْحَمْدُللهِ الَّذِي بِنِعْمَتِهِ تَتِمُّ الصَّالِحَاتُ». وَإِذَا رَأَى مَا يَكْرَهُ قَالَ «الْحَمْدُ للهِ عَلَى كُلِّ حَالٍ».

في الزوائد: إسناده صحيح، ورجاله ثقات.

1146. (3803) (7133)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sevdiği bir şeyi görünce: *"Hamd o Allah'a mahsustur ki salih şeyler sadece onun lütuf ve nimetiyle tamamlanır"*

dedi. Hoşlanmadığı bir şey görünce de: *"Her durum üzerine Allah'a hamd olsun"* derdi."

1147-7134 ٣٨٠٤ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا وَكِيعٌ عَنْ مُوسَىٰ بْنِ عُبَيْدَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ ثَابِتٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَقُولُ: «الْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلَىٰ كُلِّ حَالٍ. رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ حَالِ أَهْلِ النَّارِ».

في الزوائد: في إسناده موسى بن عبيدة وهو ضعيف. وشيخه محمد بن ثابت مجهول.

1147. (3804) (7134)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle derlerdi: *"Elhamdülillah alâ külli hal. Rabbi eûzu bike, min hâli ehli'n-nâr. (Her hal için Allah'a hamdolsun. Ey Rabbim cehennem ehlinin halinden sana sığınırım.)"*

1148-7135 ٣٨٠٥ - حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْخَلاَّلُ. ثَنَا أَبُو عَاصِمٍ عَنْ شَبِيبِ بْنِ بِشْرٍ عَنْ أَنَسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «مَا أَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَىٰ عَبْدٍ نِعْمَةً فَقَالَ: الْحَمْدُ لِلّٰهِ إِلاَّ كَانَ الَّذِي أَعْطَاهُ أَفْضَلَ مِمَّا أَخَذَ».

في الزوائد: إسناده حسن. شبيب بن بشر مختلف فيه.

1148. (3805) (7135)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah kuluna bir nimet verdiği zaman kul "Elhamdülillah" derse, kulun verdiği (yani hamd demek suretiyle ödediği, kendine sağlayacağı menfaatçe) aldığından efdal (üstün) olur."*

1149-7136 ٣٨٠٧ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَفَّانُ. ثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ أَبِي سِنَانٍ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي سَوْدَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ مَرَّ بِهِ وَهُوَ يَغْرِسُ غَرْساً فَقَالَ: «يَا أَبَا هُرَيْرَةَ! مَا الَّذِي تَغْرِسُ؟» قُلْتُ: غِرَاساً لِي. قَالَ: «أَلاَ أَدُلُّكَ عَلَىٰ غِرَاسٍ خَيْرٍ لَكَ مِنْ هٰذَا؟» قَالَ: بَلَىٰ يَا رَسُولَ اللّٰهِ! قَالَ: «قُلْ: سُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَاللّٰهُ أَكْبَرُ يُغْرَسْ لَكَ بِكُلِّ وَاحِدَةٍ شَجَرَةٌ فِي الْجَنَّةِ».

في الزوائد: إسناده حسن. وأبو سنان اسمه عيسى بن سنان الحنفيّ مختلف فيه.

1149. (3807) (7136)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre: "Kendisi ağaç dikerken yanına Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* uğrar ve: *"Ey Ebu Hureyre! Şu diktiğin nedir?"* der.

"Kendim için bir fidan dikiyorum!" cevabını verir. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Sana, senin için daha hayırlı bir dikilecek fidan göstermiyeyim mi?"* buyurur. Ebu Hureyre: "Göster! Ey Allah'ın Resulü!" der. Bunun üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm: "Sübhanallahi velhamdülillahi ve lâ ilahe illallahu vallahu ekber (Allah bütün noksan sıfatlardan münezzehtir, bütün hamdler ona mahsustur. Allah'tan başka ilah yoktur, Allah en büyüktür)" de! Bunu söylersen her bir kelimesi için sana cennette bir ağaç dikilir."*

1150-7137 ٣٨٠٩ – حَدَّثَنَا أَبُو بِشْرٍ بَكْرُ بْنُ خَلَفٍ. حَدَّثَنِي يَحْيَىٰ بْنُ سَعِيدٍ عَنْ مُوسَىٰ بْنِ أَبِي عِيسَىٰ الطَّحَّانِ عَنْ عَوْنِ بْنِ عَبْدِاللهِ عَنْ أَبِيهِ أَوْ عَنْ أَخِيهِ عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنَّ مِمَّا تَذْكُرُونَ مِنْ جَلَالِ اللهِ التَّسْبِيحَ وَالتَّهْلِيلَ وَالتَّحْمِيدَ. يَنْعَطِفْنَ حَوْلَ الْعَرْشِ. لَهُنَّ دَوِيٌّ كَدَوِيِّ النَّحْلِ. تُذَكِّرُ بِصَاحِبِهَا. أَمَا يُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَكُونَ لَهُ، (أَوْلَا يَزَالَ لَهُ) مَنْ يُذَكِّرُ بِهِ؟».

في الزوائد: إسناده صحيح. رجاله ثقات. وأخو عون اسمه عبيد الله بن عتبة.

1150. (3809) (7137)- *Nu'man İbnu Beşîr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah'ın celalinden zikrettiğiniz tesbih (sübhanallah), tehlil (lâ ilahe illallah) ve tahmid (elhamdülillah) cümleleri Arş'ın etrafında dönüp dururlar. Onlar tıpkı arı oğulu uğultusu gibi uğultu çıkararak, sahiplerini andırırlar. Sizden biri, Arş' ın civarında kendisini andırtan birisinin olmasından hoşlanmaz mı?"*

1151-7138 ٣٨١٠ – حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ. ثَنَا أَبُو يَحْيَىٰ زَكَرِيَّا بْنُ مَنْظُورٍ. حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عُقْبَةَ بْنِ أَبِي مَالِكٍ عَنْ أُمِّ هَانِىءٍ؛ قَالَتْ: أَتَيْتُ إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ. فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! دُلَّنِي عَلَى عَمَلٍ. فَإِنِّي قَدْ كَبِرْتُ وَضَعُفْتُ وَبَدُنْتُ. فَقَالَ: «كَبِّرِي اللهَ مِائَةَ مَرَّةٍ. وَاحْمَدِي اللهَ مِائَةَ مَرَّةٍ. وَسَبِّحِي اللهَ مِائَةَ مَرَّةٍ. خَيْرٌ مِنْ مِائَةِ فَرَسٍ مُلْجَمٍ مُسْرَجٍ فِي سَبِيلِ اللهِ. وَخَيْرٌ مِنْ مِائَةِ بَدَنَةٍ. وَخَيْرٌ مِنْ مِائَةِ رَقَبَةٍ».

في الزوائد: في إسناده زكريا وهو ضعيف.

1151. (3810) (7138)- Ümmü Hâni (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a geldim: "Ey Allah'ın Resulü! Bana (kolay ve sevabı büyük) bir amel gösterin. Zira artık ben yaşlandım, zaafa uğradım ve şişmanladım" dedim. *Aleyhissalâtu vesselâm* derhal şu cevabı

verdiler: *"Yüz kere Allahuekber de! Yüz kere elhamdulillah de, yüz kere sübhanallah de. (Bunu yapman senin için) Allah yolunda eğerlenip gemlenmiş yüz attan daha hayırlıdır. (Kurban edilmiş) yüz deveden daha hayırlıdır. Yüz köle azad etmekten daha hayırlıdır."*

1152-7139 ٣٨١٣- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنْ عُمَرَ بْنِ رَاشِدٍ عَنْ يَحْيَىٰ بْنِ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِالرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ؛ قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ ﷺ: «عَلَيْكَ بِـ - سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ للهِ وَلَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ - فَإِنَّهَا. يَعْنِي يَحْطُطْنَ الْخَطَايَا كَمَا تَحُطُّ الشَّجَرَةُ وَرَقَهَا».

في الزوائد: في إسناده عمر بن راشد، قال فيه البخاري: حديثه عن ابن أبي كثير مضطرب؛ ليس بالقائم. قال ابن حبان: يضع الحديث لايحل ذكره إلا على السبيل القدح فيه.

1152. (3813) (7139)- *Ebu'd-Derdâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana dedi ki: *"Sana sübhanallahi velhamdulillahi vela ilahe illallahu vellahu ekber" demeyi tavsiye ederim. Zira bu kelimeler, günahları döker, tıpkı ağacın yapraklarını dökmesi gibi."*

❑ İSTİĞFAR

1153-7140 ٣٨١٥- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنِّي لَأَسْتَغْفِرُ اللهَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ فِي الْيَوْمِ مِائَةَ مَرَّةٍ».

في الزوائد: إسناد حديث أبي هريرة صحيح، رجاله ثقات.

1153. (3815) (7140)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ben günde yüz sefer Allah'a istiğfarda bulunurum."*

1154-7141 ٣٨١٦- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنَا وَكِيعٌ عَنْ مُغِيرَةَ بْنِ أَبِي الْحُرِّ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ ابْنِ أَبِي مُوسَىٰ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنِّي لَأَسْتَغْفِرُ اللهَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ فِي الْيَوْمِ سَبْعِينَ مَرَّةً».

في الزوائد: رواه النسائي في عمل اليوم والليلة، عن إبراهيم بن يعقوب عن أبي نعيم عن مغيرة به.

1154. (3816) (7141)- *Ebu Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulul-

lah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ben günde yetmiş kere Allah'a tevbe ve istiğfarda bulunurum."*

1155-7142 ٣٨١٧– حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ أَبِي الْمُغِيرَةِ عَنْ حُذَيْفَةَ؛ قَالَ: كَانَ فِي لِسَانِي ذَرَبٌ عَلَى أَهْلِي. وَكَانَ لاَ يَعْدُوهُمْ إِلَى غَيْرِهِمْ. فَذَكَرْتُ ذٰلِكَ لِلنَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: «أَيْنَ أَنْتَ مِنَ الاسْتِغْفَارِ؟ تَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ فِي الْيَوْمِ سَبْعِينَ مَرَّةً».

في الزوائد: في إسناده أبو المغيرة البجليّ مضطرب الحديث عن حذيفة. قاله الذهبي في الكاشف.

1155. (3817) (7142)- *Huzeyfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Benim dilimde, aile efradıma karşı bir ölçüsüzlük vardı. Fakat bu başkalarına olmazdı. Bu halimi Aleyhissalâtu vesselâm'a söyledim. Resulullah: *"İstiğfar bakımından ne haldesin? (Bu kusurunun bağışlanması için günde yetmiş kere istiğfar et!"* buyurdular."

1156-7143 ٣٨١٨– حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ بْنِ سَعِيدِ بْنِ كَثِيرِ بْنِ دِينَارٍ الْحِمْصِيُّ. ثَنَا أَبِي. ثَنَا مُحَمَّدُ ابْنُ عَبْدِالرَّحْمٰنِ بْنِ عِرْقٍ؛ سَمِعْتُ عَبْدَاللّٰهِ بْنَ بُسْرٍ يَقُولُ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «طُوبَىٰ لِمَنْ وَجَدَ فِي صَحِيفَتِهِ اسْتِغْفَاراً كَثِيراً».

في الزوائد: إسناده صحيح، رجاله ثقات.

1156. (3818) (7143)- *Abdullah İbnu Busr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Amel defterinde çok istiğfar bulunana ne mutlu!"*

1157-7144 ٣٨٢٠– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ عَنْ حَمَّادِ بْنِ سَلَمَةَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدٍ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَقُولُ: «اللَّهُمَّ! اجْعَلْنِي مِنَ الَّذِينَ إِذَا أَحْسَنُوا اسْتَبْشَرُوا. وَإِذَا أَسَاءُوا اسْتَغْفَرُوا».

في الزوائد: على بن زيد، وهو ضعيف.

1157. (3820) (7144)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle dua ederdi: *"Ey Allah'ım! Beni, güzel amel işledikleri zaman (bunun mükafaatıyla) müjdelenen ve hata işlediği zaman da istiğfar eden kimselerden eyle!"*

❑ LÂ HAVLE VELÂ KUVVETE İLLA BİLLAH

1158-7145 ٣٨٢٥ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنِ الأَعْمَشِ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ عَبْدِالرَّحْمَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَىٰ عَنْ أَبِي ذَرٍّ؛ قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ ﷺ: «أَلاَ أَدُلُّكَ عَلَى كَنْزٍ مِنْ كُنُوزِ الْجَنَّةِ؟» قُلْتُ: بَلَىٰ يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ: «لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللهِ».

في الزوائد: إسناد حديث أبي ذر صحيح، رجاله ثقات.

1158. (3825) (7145)- *Ebu Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana: "Sana cennet hazinelerinden bir hazineyi haber vereyim mi?" buyurdular."

"Evet! Ey Allah'ın Resulü!" dedim.

"Lâ havle velâ kuvvete illa billah (Gerek ibadet için gerek dünyevi işlerim için muhtaç olduğum) bütün güç kuvvet Allah'tandır" de!" buyurdular.

1159-7146 ٣٨٢٦ - حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدٍ الْمَدَنِيُّ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَعْنٍ. ثَنَا خَالِدُ بْنُ سَعِيدٍ عَنْ أَبِي زَيْنَبَ مَوْلَىٰ حَازِمِ بْنِ حَرْمَلَةَ عَنْ حَازِمِ بْنِ حَرْمَلَةَ؛ قَالَ: مَرَرْتُ بِالنَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ لِي: «يَا حَازِمُ! أَكْثِرْ مِنْ قَوْلِ: لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللهِ. فَإِنَّهَا مِنْ كُنُوزِ الْجَنَّةِ».

في الزوائد: في إسناده مقال. وأبو زينب لم يسمّ. ولم أر من جرّحه ولا من وثقه. وخالد بن سعيد هو ابن أبي مريم التيميّ، ذكره ابن حبان في الثقات. ومحمد بن معن الغفاريّ احتج به البخاري في صحيحه. ويعقوب بن حميد مختلف فيه. ثم إن المصنف لم يخرج لأبي حازم بن حرملة هذا غير هذا الحديث. وليس له شئ في بقية الكتب.

1159. (3826) (7146)- *Hâzım İbnu Harmele* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a uğramıştım. Bana: *"Ey Hâzım! Lâ havle velâ kuvvete illa billah" de! Çünkü bu cümle cennet hazinelerinden biridir"* buyurdular.

DUA BÖLÜMÜ

Konuyla ilgili hadislere geçmeden önce, *Zamanın Altın Dilimi* adlı eserden *"Dua ve Yakarıştaki Güç"* başlıklı yazıyı sizlere aktarmak istiyoruz.

Dua ve Yakarıştaki Güç

Geceler, o tertemiz siyah örtüsüyle bütün bir varlığı sarınca, bir kısım karanlık ruhlar kendilerini herşeyden kopmuş, yalnız ve garib hissederler. Oysa ki, en karanlık anlarda, en tenha yerlerde, en kimsesiz çöllerde dahi O, hep bizimle beraberdir. O gariblerin enîsi[(19)], kimsesizlerin kimsesi ve çaresizlerin çaresidir.

Kırık gönüllerin inkisârını bilen, onulmaz dertlere derman gönderen, ikliminden gelen esintilerle ruhlarımızdaki yalnızlık ve vahşetleri silen yalnız O'dur. O'na yönelen, açılacak bir kapıya yönelmiş olur; O'na yalvaran matlûbuna ermiş sayılır.

Eserlerinde O'nu bilip, vicdanında O'nu duyup tanıyanların, bilip öğrenecekleri başka şey kalmamıştır. O'nun marifetine erenlerin dimağında bilgi parçaları, elmas sütunları üzerinde fîrûze kubbeler haline gelir. O'nu tanımayan ruhlarda ilimler evhâma inkılap eder; ilimlere mevzû teşkil eden varlık ise cansız cenazelere dönüşür.

O'na inancın aydınlık ikliminde bütün varlık bir baştan bir başa alabildiğine netleşir; eşyâ ve hâdiseler üzerindeki duygu ve düşünceler durulardan duru hâle gelir ve herşey akar O'na ulaşır. Bu saf duygu ve düşünceler ile, O'na yaklaşıp, O'na yalvarıp yakarmasını bilenler insanların en tali'lileridir.

Bunu böyle bilerek, dağ-bayır, çöl-şehir, gece-gündüz yalnızlığını hissettiğin vakitlerde, kalk bütün benliğinle O'na yönel; kalbinin kapılarını

19- Enis: Dost, arkadaş, yâr-ı vefâkâr.

O'na aç; büyük-küçük acı ve ıztıraplarını, arzu ve isteklerini bir bir O'na şerhet! Acılarının dindiğini, ızdıraplarının, yerlerini huzurlara, itminanlara bıraktıklarını duyacak ve ruhunun dörtbir yandan iltifât esintileriyle sarıldığını hissedeceksin.

Belki, sen O'nu, cismaniyete ait kıstaslar içinde hiçbir zaman görüp duyamayacaksın. Ama O, her lâhza binbir emâre ve işaretlerle varlığını senin vicdanına duyuracak, yakınlığını sana hissettirecek ve yer yer gönlünün dudaklarını tebessümlerle süsleyecektir.

Geceler bu vâridâta açık yamaçlar gibidir. Kalbini Hakk tecellîleri karşısında pırıl pırıl bir ayna haline getiren hakikate uyanmış ruhlar, gecenin gelişiyle seccadelerinde pusuya yatar ve tecellî avına çıkarlar. Sen de yapayalnız kaldığın zamanlarda gecenin yamaçlarını kolla! Oraların Dost'a halvet yeri ve gurbet dakikaları da halvet zamanı olduğunu bil; bütün hissiyatınla O'nun huzuruna gir ve kalbinin sırlarını bir bir O'na say, dök! Dertlerini sadece O'na aç; O'nun huzurunda inle ve başını O'na giden yollarda ilk eşik sayılan secdegâha koy ve bekle..! Gönül dünyâna doğru içiçe kapıların açıldığını duyacak, O'nun varlığının ışıkları altında eridiğini hissedecek ve deryâya düşen bir damla gibi kendi hesabına kaybolup gidecek, sonra da hesaplar üstü bir kuşakta okyanusların dev dalgaları ile bütünleşeceksin...

Senin varlığın içinde bir iç, için içinde ayrı bir iç ve iç içe içler seni, sürekli, daha derinliklere, daha genişliklere ve daha zirvelere doğru çekip götürecek. Bu iç içe derinliklere yelken açabildiğin ölçüde, kendini ötelerin en baş döndürücü bâkir iklimlerinde, Cennet'in o sonsuza açık yamaçlarında tenezzühe çıkmış gibi duyacak ve her yeni adımda Allah'a yaklaşmanın ayrı bir lütfunu göreceksin. Dışdan başka birşey görmeyip, içindeki büyüklüklere, ihtişamlara, derinliklere ulaşamayan ruhlar, sürekli karanlıklar içinde bocalar durur ve bir türlü hasretlerden, buhranlardan kurtulamazlar...

Dışdan başka birşey görmeyip, içindeki büyüklüklere, ihtişamlara, derinliklere ulaşamayan ruhlar, sürekli karanlıklar içinde bocalar durur ve bir türlü hasretlerden, buhranlardan kurtulamazlar.

Keşke onlar da, pırıl pırıl bu semâlar kadar derin, cihanlar kadar geniş, kendi mahiyetlerindeki derinlikleri sezebilselerdi..! Keşke onlar da, gerçek insanlar gibi içlerindeki aydınlığa açık noktaları keşfedip vicdanın dümdüz yollarında, Yüce Yaratıcı'nın gönül gözlerine saldığı ışıklarla o âlemlere ait sırları avlayabilselerdi.

Birer nüve halinde, içlerindeki bu aydınlık yolları bulamayanlara, bir ömür boyu en yüksek hakikatten habersiz yaşayanlara ve maddî mesâfelere takılıp kalarak, sonsuzluk mesâfelerini sezemeyenlere bilmem ki, acısak mı; üzülsek mi; yoksa, gözlerinin açılması için duâ duâ yalvarsak mı?[20]

❑ RESULULLAH'IN DUASI

1160-7147 ٣٨٣٤- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثَنَا أَبِي الأَعْمَشُ عَنْ يَزِيدَ الرَّقَاشِيِّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُكْثِرُ أَنْ يَقُولَ: «اللَّهُمَّ! ثَبِّتْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ» فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللهِ! تَخَافُ عَلَيْنَا؟ وَقَدْ آمَنَّا بِكَ وَصَدَّقْنَاكَ بِمَا جِئْتَ بِهِ. فَقَالَ «إِنَّ الْقُلُوبَ بَيْنَ إِصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمَنِ عَزَّ وَجَلَّ يُقَلِّبُهَا». وَأَشَارَ الأَعْمَشُ بِإِصْبَعَيْهِ.

في الزوائد: مدار الحديث على يزيد الرقاشيّ وهو ضعيف.

1160. (3834) (7147)- *Hz. Enes İbnu Mâlik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah şu duayı çok yapardı: *"Allahümme sebbit kalbî ala dinike. (Allahım kalbimi dinin üzere sabit kıl."* Bir adam: "Ey Allah'ın Resulü! Biz sana iman ettiğimiz ve senin getirdiklerini tasdik ettiğimiz halde bizim (akibetimiz) için korkuyor musun?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm adama şu cevabı verdi: *"Kalpler, muhakkak ki Rahman'ın parmaklarından iki parmağı arasındandır, onu (dilediği şekilde) döndürür."*

Ravi der ki: "A'meş iki parmağını gösterdi."

❑ RESULULLAH'IN SIĞINMA TALEP ETTİĞİ ŞEYLER

1161-7148 ٣٨٤٠- حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ. ثَنَا بَكْرُ بْنُ سُلَيْمٍ. حَدَّثَنِي حُمَيْدٌ الْخَرَّاطُ عَنْ كُرَيْبٍ مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُعَلِّمُنَا هَذَا الدُّعَاءَ كَمَا يُعَلِّمُنَا السُّورَةَ مِنَ الْقُرْآنِ: «اللَّهُمَّ! إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ. وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ. وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ. وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ».

20- M. Fethullah Gülen, Zamanın Altın Dilimi, sh. 71-73.

في الزوائد: إسناده حسن. لأن حميد الخراط، مختلف فيه. وكذلك بكر بن سليم.

1161. (3840) (1148)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Kur'an'dan bir sure öğretir gibi şu duayı bize öğretmişti: ***"Allahım! Cehennem azabından, kabir azabından, Mesîh Deccâl'in fitnesinden, hayat ve ölüm fitnesinden sana sığınırım."***

1162-7149 ٣٨٧٣ – حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا وَكِيعٌ عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ عَنْ جَابِرٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «سَلُوا اللهَ عِلْماً نَافِعاً. وَتَعَوَّذُوا بِاللهِ مِنْ عِلْمٍ لاَ يَنْفَعُ».

في الزوائد: إسناده صحيح. رجاله ثقات. وأسامة بن زيد هذا هو الليثيّ المزنيّ، احتجّ به مسلم.

1162. (3843) (7149)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: ***"Allah'tan faydalı ilim dileyin, faydasız ilimden Allah'a sığının"*** buyurdu."

1163-7150 ٣٨٤٦ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا عَفَّانُ. ثنا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ. أَخْبَرَنِي جبر بْنُ حَبِيبٍ عَنْ أُمِّهِ كُلْثُومِ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَلَّمَهَا هذَا الدُّعَاءَ: «اللَّهُمَّ! إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنَ الْخَيْرِ كُلِّهِ عَاجِلِهِ وَآجِلِهِ مَا عَلِمْتُ مِنْهُ وَمَا لَمْ أَعْلَمْ. وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الشَّرِّ كُلِّهِ عَاجِلِهِ وَآجِلِهِ مَا عَلِمْتُ مِنْهُ وَمَا لَمْ أَعْلَمْ. اللَّهُمَّ! إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِ مَا سَأَلَكَ عَبْدُكَ وَنَبِيُّكَ. وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا عَاذَ بِهِ عَبْدُكَ وَنَبِيُّكَ. اللَّهُمَّ! إِنِّي أَسْأَلُكَ الْجَنَّةَ وَمَا قَرَّبَ إِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ أَوْ عَمَلٍ. وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ النَّارِ وَمَا قَرَّبَ إِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ أَوْ عَمَلٍ. وَأَسْأَلُكَ أَنْ تَجْعَلَ كُلَّ قَضَاءٍ قَضَيْتَهُ لِي، خَيْراً».

في الزوائد: في إسناده مقال. وأم كلثوم هذه لم أر من تكلم فيها. وعدها جماعة في الصحابة. وفيه نظر لأنها ولدت بعد موت أبي بكر. وباقي رجال الإسناد ثقات.

1163. (3846) (7150)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ)'ın anlattığına göre: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine şu duayı öğretmiştir: ***"Allahım ben senden hayrın her çeşidini isterim; yakın olsun, uzak olsun; bildiğim olsun, bilmediğim olsun; bütün şerlerden de sana sığınırım; yakın olsun, uzak olsun; bildiğim şer olsun, bilmediğim şer olsun. Allahım! Kulun ve peygamberin Muhammed'in senden istediği şeyleri senden ben de istiyorum. Kulun ve peygamberin hangi şerlerden sana sığınmışsa ben de***

o şerlerden sana sığınıyorum. Allahım! Ben senden, cenneti ve cennete götüren söz ve amel(de beni muvaffak kılman)ı istiyorum. Ateşten ve ateşe götüren söz ve fiillerden de sana sığınıyorum. Ve dahi benim hakkımda hükmettiğin her kaza ve kaderi hayırlı kılmanı senden diliyorum."

1164-7151 ٣٨٤٧- حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ مُوسَىٰ الْقَطَّانُ. ثَنَا جَرِيرٌ عَنِ الأَعْمَشِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لِرَجُلٍ: «مَا تَقُولُ فِي الصَّلَاةِ؟» قَالَ: أَتَشَهَّدُ ثُمَّ أَسْأَلُ اللهَ الْجَنَّةَ وَأَعُوذُ بِهِ مِنَ النَّارِ. أَمَا وَاللهِ! مَا أُحْسِنُ دَنْدَنَتَكَ وَلَا دَنْدَنَةَ مُعَاذٍ. قَالَ: «حَوْلَهَا نُدَنْدِنُ».

في الزوائد: إسناده صحيح، رجاله ثقات.

1164. (3847) (7151) - *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir adama: *"Namazda ne diyorsun?"* diye sordu. Adam: "Teşehhüdü (Ettahiyyatu, Allahümme salli, Allahümme barik...) okuyorum. Sonra Allah'tan cennet diliyor ve cehennem ateşinden O'na sığınıyorum. Ama vallahi ben, ne senin okuduğunu ne de Muaz'ın okuduğunu bilmiyorum" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (adama): *"Biz de senin okuduğun şeyler çerçevesinde okuyoruz"* buyurdu."

1165-7152 ٣٨٤٩- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَا: ثَنَا عُبَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ شُعْبَةَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ خُمَيْرٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ سُلَيْمَ بْنَ عَامِرٍ يُحَدِّثُ عَنْ أَوْسَطَ بْنِ إِسْمَاعِيلَ الْبَجَلِيِّ؛ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَابَكْرٍ حِينَ قُبِضَ النَّبِيُّ ﷺ يَقُولُ: قَامَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي مَقَامِي هَذَا عَامَ الأَوَّلِ. (ثُمَّ بَكَىٰ أَبُو بَكْرٍ) ثُمَّ قَالَ: «عَلَيْكُمْ بِالصِّدْقِ. فَإِنَّهُ مَعَ الْبِرِّ. وَهُمَا فِي الْجَنَّةِ. وَإِيَّاكُمْ وَالْكَذِبَ. فَإِنَّهُ مَعَ الْفُجُورِ. وَهُمَا فِي النَّارِ. وَسَلُوا اللهَ الْمُعَافَاةَ. فَإِنَّهُ لَمْ يُؤْتَ أَحَدٌ بَعْدَ الْيَقِينِ خَيْراً مِنَ الْمُعَافَاةِ. وَلَا تَحَاسَدُوا. وَلَا تَبَاغَضُوا. وَلَا تَقَاطَعُوا. وَلَا تَدَابَرُوا. وَكُونُوا عِبَادَ اللهِ! إِخْوَاناً».

وفي الزوائد: قلت: رواه النسائي. في اليوم والليلة من طرق: منها عن يحيى بن عثمان عن عمر بن عبدالواحد وعن محمود بن خالد عن الوليد كلاهما عن عبدالرحمن بن يزيد عن جابر عن سليم بن عامر.

1165. (3849) (7152)- *Evs İbnu İsmail el-Becelî* (radıyallahu anh) 'ın anlattığına göre: ""Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vefat ettiği zaman, Hz. Ebu Bekir'in şöyle söylediğini işitmiştir:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* benim şu makamımda ilk yıl, ayağa kalktı -böyle söyleyince Hz. Ebu Bekir gözlerinin yaşını tutamayıp ağladı- sonra dedi ki: *"Size doğru olmanızı sıdkı, tavsiye ederim. Çünkü sıdk birr (denen Allah'ın rızasına götüren en iyi amelle) beraberdir, ikisi de cennettedir. Yalandan sakının. Çünkü o, fücurla beraberdir ve ikisi de cehennemdedir. Allah' tan afiyet dileyin. Çünkü, kimseye yakinden sonra afiyetten daha hayırlı bir şey verilmemiştir. Birbirinizle hasedleşmeyin. Birbirinizle aranızdaki iyi münasebetleri kesişmeyin. Birbirinize sırt çevirmeyin. Ey Allah'ın kulları kardeşler olun!"*

1166-7153 ٣٨٥١ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ هِشَامٍ صَاحِبِ الدَّسْتَوائِيِّ عَنْ قَتَادَةَ عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ زِيَادٍ الْعَدَوِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَا مِنْ دَعْوَةٍ يَدْعُو بِهَا الْعَبْدُ أَفْضَلَ مِنْ - اللَّهُمَّ! إِنِّي أَسْأَلُكَ الْمُعَافَاةَ فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ -».

في الزوائد: إسناد حديث أبي هريرة صحيح. رجاله ثقات. والعلاء بن زياد ذكره ابن حبان في الثقات. ولم أر من تكلم فيه. وباقي رجال الإسناد لا يسأل عن حالهم لشهرتهم.

1166. (3851) (7153)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kişinin yaptığı dualar içerisinde en hayırlısı şudur: "Allahümme inni es'eluke'l-mu'âfâte fid-dünya ve'l-ahireti (Ey Allah'ım! Senden dünya ve ahirette afiyet istiyorum)."*

❑ DUAYA KENDİNLE BAŞLA

1167-7154 ٣٨٥٢ - حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْخَلَّالُ. ثَنَا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ. ثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «يَرْحَمُنَا اللهُ وَأَخَا عَادٍ».

في الزوائد: إسناده صحيح رجاله ثقات.

1167. (3852) (7154)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah bize ve Âd'ın kardeşine rahmet eylesin."*

AÇIKLAMA:

Kişi birisi için dua edecekse, bu meyanda kendine de dua etmelidir.

Gerek Resulullah ve gerekse ashabtan gelen birkısım rivayetler, bu durumda, kişinin önce kendisi için dua edip, sonra da dua etmek istediği kimse için duada bulunmasının bir edeb-i İslamî olduğunu tesbit etmektedir. Bu bir vecibe değil edeptir. Aleyhissalâtu vesselâm'ın bazan önce dua etmek istediği kimseden başlayarak duada bulunduğu da rivayet edilmiştir.

❑ İSM-İ AZAM

1168-7155 ٣٨٥٦- حَدَّثَنَا عَبْدُالرَّحمنِ بنُ إِبْرَاهِيمَ الدِّمَشْقِيُّ. ثنا عَمْرُو بنُ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ عَبْدِاللهِ ابْنِ الْعَلاَءِ عَنِ الْقَاسِمِ؛ قَالَ: اسْمُ اللهِ الأَعْظَمُ الَّذِي إِذَا دُعِيَ بِهِ أَجَابَ فِي سُوَرٍ ثَلاَثٍ: الْبَقَرَةِ وَآلِ عِمرَانَ وَطَهَ.

حَدَّثَنَا عَبْدُالرَّحْمنِ بنُ إِبْرَاهِيمَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا عُمْرُو بنُ أَبِي سَلَمَةَ؛ قَالَ: ذَكَرْتُ ذَلِكَ لِعِيسَى بنُ مُوسَى. فَحَدَّثَنِي أَنَّهُ سَمِعَ غَيْلاَنَ بنَ أَنَسٍ يُحَدِّثُ عَنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ نَحوَهُ.

في الزوائد: رجال إسناده ثقات. وهو موقوف. وأما إسناد المرفوع، ففيه غيلان لم أر لأحد فيه كلاما. لا بجرح ولا توثيق. وباقي رجال الإسناد ثقات.

1168. (3856) (7155)- *el-Kâsım (İbnu Abdirrahman)* (radıyallahu anh) demiştir ki: "Allah'ın, duada şefaat kılındığı taktirde, o duayı kabul ettiği ism-i âzamı şu üç surededir: Bakarâ, Âl-i imran ve Tâ-Hâ.

Ebu Ümâme (radıyallahu anh)'tan yapılan bir rivayette, bunun benzeri Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan merfu olarak gelmiştir.

AÇIKLAMA:

İsm-i Azam, Allah u Teâla'nın en yüce ismidir. Duada onunla dua edilirse, o duanın kabul edeceği hadislerde gelmiştir. Bazı alimler, sadedinde olduğumuz hadisten hareketle, bu surelerde geçen الْحَيِّ الْقَيُّومِ **(el-Hayyu'l-Kayyûm)** lafzının ism-i azam olduğu kanaatine varmıştır. İbnu Hacer, bu tahlilinde, bu meselede alimlerin 14 farklı görüş ileri sürdüğüne dikkat çeker. Söz gelimi şu isimlerin ism-i azam olabileceği ileri sürülmüştür: "Allah", "Lâ ilahe illallah, "er-Rahmanu'r-Rahîm", "Allahu'r-Rahmanu'r-Rahim", "Allahu lâ ilahe illa huve'l-Hayyu'l-Kayyum", "Lâ ilahe illâ hüve'l-Hayyu'l-Kayyum", "Rabb", "Allahu lâ ilahe illâ

hüve'l-Ahadü's-Samedü'llezi lem yelid ve lem yûled ve lem yekün lehü küfüven ahad", "el-Hannânu'l-Mennânu Bedi'u's-Semavatı ve'l-ardı zü'l-Celâli ve'l-İkram el-Hayyu'l-Kayyûm"... Bazı alimler, her şahsa göre ism-i âzamın farklı olabileceğini söylemiştir.

1169-7156 ٣٨٥٩ – حَدَّثَنَا أَبُو يُوسُفَ الصَّيْدَلَانِيُّ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ الرَّقِّيُّ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ عَنِ الْفَزَارِيِّ عَنْ أَبِي شَيْبَةَ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عُكَيْمٍ الْجُهَنِيِّ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «اللَّهُمَّ! إِنِّي أَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الطَّاهِرِ الطَّيِّبِ الْمُبَارَكِ الأَحَبِّ إِلَيْكَ الَّذِي إِذَا دُعِيتَ بِهِ أَجَبْتَ. وَإِذَا سُئِلْتَ بِهِ أَعْطَيْتَ. وَإِذَا اسْتُرْحِمْتَ بِهِ رَحِمْتَ. وَإِذَا اسْتُفْرِجْتَ بِهِ فَرَّجْتَ».

قَالَتْ: وَقَالَ ذَاتَ يَوْمٍ: «يَا عَائِشَةُ! هَلْ عَلِمْتِ أَنَّ اللهَ قَدْ دَلَّنِي عَلَى الإِسْمِ الَّذِي إِذَا دُعِيَ بِهِ أَجَابَ؟» قَالَتْ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي! فَعَلِّمْنِيهِ. قَالَ: «إِنَّهُ لاَ يَنْبَغِي لَكِ يَا عَائِشَةُ!» قَالَتْ: فَتَنَحَّيْتُ وَجَلَسْتُ سَاعَةً. ثُمَّ قُمْتُ فَقَبَّلْتُ رَأْسَهُ ثُمَّ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! عَلِّمْنِيهِ. قَالَ: «إِنَّهُ لاَ يَنْبَغِي لَكِ يَا عَائِشَةُ! أَنْ أُعَلِّمَكِ. إِنَّهُ لاَ يَنْبَغِي لَكِ أَنْ تَسْأَلِينَ بِهِ شَيْئاً مِنَ الدُّنْيَا». قَالَتْ؛ فَقُمْتُ فَتَوَضَّأْتُ ثُمَّ صَلَّيْتُ رَكْعَتَيْنِ. ثُمَّ قُلْتُ: اللَّهُمَّ! إِنِّي أَدْعُوكَ اللهَ. وَأَدْعُوكَ الرَّحْمنَ. وَأَدْعُوكَ الْبَرَّ الرَّحِيمَ. وَأَدْعُوكَ بِأَسْمَائِكَ الْحُسْنَىٰ كُلِّهَا مَا عَلِمْتُ مِنْهَا وَمَا لَمْ أَعْلَمْ. أَنْ تَغْفِرَ لِي وَتَرْحَمَنِي. قَالَتْ: فَاسْتَضْحَكَ رَسُولُ اللهِ ﷺ ثُمَّ قَالَ: «إِنَّهُ لَفِي الأَسْمَاءِ الَّتِي دَعَوْتِ بِهَا».

في الزوائد: في إسناده مقال. وعبدالله بن عكيم، وثقه الخطيب وعدّه من الصحابة. ولا يصحّ له سماع. وأبو شيبة، لم أر من جرّحه ولا من وثقه. وباقي رجال الإسناد ثقات.

1169. (3859) (7156)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle yalvardılar: *"Allahım! Ben, senin pak, güzel, mübarek ve yüce nezdinde en sevimli olan, onunla dua edildiği taktirde hemen icabet ettiğin, onunla senden istenince hemen verdiğin, onunla rahmetin talep edilince rahmetini esirgemediğin, onunla kurtuluş talep edilince kurtuluş verdiğin isminle senden istiyorum."*

Hz. Aişe'nin belirttiğine göre, bir başka gün *Aleyhissalâtu vesselâm)*ın, kendisine *"Ey Aişe! Kendisiyle dua edildiği taktirde icabet ettiği ismi,*

Allah'ın bana gösterdiğini sen biliyormusun?" diye sromuştu. Hz. Aişe der ki: "Ben: "Ey Allah'ın Resulü! Annem babam sana feda olsun, onu bana da öğret!" dedim. *"Ey Aişe onu sana öğretmem uygun düşmez!"* buyurdu. Bu cevap üzerine ben de oradan uzaklaşıp bir müddet tek başıma oturdum. Sonra kalkıp, başını öptüm ve: "Ey Allah'ın Resulü! Onu bana öğret" diye ricada bulundum. O yine: *"Onu sana öğretmem uygun olmaz, ey Aişe! Onunla senin dünyevi bir şey talep etmen uygunsuz olur"* buyurdu.

Hz. Aişe devamla der ki: "Bende kalkıp abdest aldım, sonra iki rek'at namaz kıldım, sonra: "Allahım! Sana Allah isminle dua ediyorum. Sana Rahman isminle dua ediyorum. Sana Birrurrahim isminle dua ediyorum. Sana bildiğim ve bilmediğim güzel isimlerin hepsiyle dua ediyorum. Bana mağfiret et, rahmet eyle" diye dua ettim."

Aişe devamla der ki: "Bu duam üzerine Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* güldü ve: *"İsm-i azam, senin yaptığın şu duanın içinde geçti"* buyurdu."

1170-7157 ٣٨٦١- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا عَبْدُالْمَلِكِ بْنُ مُحَمَّدٍ الصَّنْعَانِيُّ. ثَنَا أَبُو الْمُنْذِرِ زُهَيْرُ ابْنُ مُحَمَّدٍ التَّمِيمِيُّ. ثَنَا مُوسَىٰ بْنُ عُقْبَةَ. حَدَّثَنِي عَبْدُالرَّحْمنِ الأَعْرَجُ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «إِنَّ للهِ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ اسْماً. مِائَةً إِلاَّ وَاحِداً. إِنَّهُ وِتْرٌ يُحِبُّ الْوِتْرَ. مَنْ حَفِظَهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ. وَهِيَ: اللهُ الْوَاحِدُ الصَّمَدُ الأَوَّلُ الآخِرُ الظَّاهِرُ الْبَاطِنُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ الْمَلِكُ الْحَقُّ السَّلاَمُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ الرَّحْمنُ الرَّحِيمُ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ الْعَلِيمُ الْعَظِيمُ الْبَارُّ الْمُتَعَالُ الْجَلِيلُ الْجَمِيلُ الْحَيُّ الْقَيُّومُ الْقَادِرُ الْقَاهِرُ الْعَلِيُّ الْحَكِيمُ الْقَرِيبُ الْمُجِيبُ الْغَنِيُّ الْوَهَّابُ الْوَدُودُ الشَّكُورُ الْمَاجِدُ الْوَاجِدُ الْوَالِي الرَّاشِدُ الْعَفُوُّ الْغَفُورُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ التَّوَّابُ الرَّبُّ الْمَجِيدُ الْوَلِيُّ الشَّهِيدُ الْمُبِينُ الْبُرْهَانُ الرَّءُوفُ الرَّحِيمُ الْمُبْدِئُ الْمُعِيدُ الْبَاعِثُ الْوَارِثُ الْقَوِيُّ الشَّدِيدُ الضَّارُّ النَّافِعُ الْبَاقِي الْوَاقِي الْخَافِضُ الرَّافِعُ الْقَابِضُ الْبَاسِطُ الْمُعِزُّ الْمُذِلُّ الْمُقْسِطُ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ الْقَائِمُ الْهَادِي الْكَافِي الأَبَدُ الْعَالِمُ الصَّادِقُ النُّورُ الْمُنِيرُ التَّامُّ الْقَدِيمُ الْوِتْرُ الأَحَدُ الصَّمَدُ الَّذِي لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُواً أَحَدٌ».

قَالَ زُهَيْرٌ: فَبَلَغَنَا مِنْ غَيْرِ وَاحِدٍ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ؛ أَنَّ أَوَّلَهَا يُفْتَحُ بِقَوْلِ: لاَ إِلَـهَ إِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ. لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ. لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ لَهُ الأَسْمَاءُ الْحُسْنَى.

في الزوائد: لم يخرج أحد من الأئمة الستة عدد أسماء الله الحسنى من هذا الوجه ولا من غيره غير ابن ماجة والترمذي. مع تقديم وتأخير. وطريق الترمذي أصحّ شئ في الباب. قال: وإسناد طريق ابن ماجة ضعيف. لضعف عبدالملك بن محمد.

1170. (3861) (7157)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah Teala hazretlerinin doksandokuz ismi vardır, yüzden bir eksik. O, tektir, teki sever. Kim bu isimleri ezberlerse cennete girer. Onlar şunlardır: Allah, el-Vahid, es-Samed, el-Evvel, el-Âhir, ez-Zâhir, el-Bâtın, el-Hâlık, el-Bâri, el-Musavvir, el-Melik, el-Hakk, es-Selâm, el-Mü'min, el-Müheymin, el-Azîz, el-Cebbâr, el-Mütekebbir, er-Rahman, er-Rahim, el-Latif, el-Habîr, es-Semî, el-Basir, el-Alim, el-Azîm, el-Bârr, el-Müte'âl, el-Celîl, el-Cemil, el-Hayy, el-Kayyûm, el-Kadir, el-Kâhir, el-Aliyyu, el-Hakim, el-Karîb, el-Mucib, el-Ganiyyu, el-Vehhab, el-Vedud, eş-Şekûr, el-Macid, el-Vacid, el-Vali, er-Raşid, el-Afuvvu, el-Gafûr, el-Halim, el-Kerîm, et-Tevvâb er-Rabb, el-Mecid, elVeliyyu, eş-Şehid, el-Mübîn, el-Bürhân, er-Ra'ûf, er-Rahîm, el-Mübdiu, el-Muîd, el-Bais, el-Varis, el-Kaviyyu, eş-Şedidu, ed-Darru, en-Nâfi'u, el-Baki, el-Vâkî, el-Hâfıd, er-Râfi, el-Kâbıd, el-Bâsıt, el-Mu'ızzu, el-Müzillü, el-Muksıt, er-Rezzak, Zü'l-Kuvve, el-Metin, el-Kâim, ed-Daim, el-Hâfiz, el-Vekil, el-Fâtır, es-Sami, el-Mu'ti, el-Muhyî, el-Mümît, el-Mâni', el-Cami', el-Hâdî, el-Kâfi, el-Ebed, el-Âlim, es-Sâdık, en-Nûr, el-Münîr, et-Tâmm, el-Kadîm, el-Vitru, el-Ahadu, es-Samedu, ellezi lem yelid velem yûled ve lem yekün lehu küfüven ahad."*

Zühri der ki: "Bana birçok ilim ehlinden ulaştığına göre, bu Esmâu Hüsna'nın okunmasına *"Lâ ilahe illallahu vahdehu la şerike leh. Lehü'l-Mülkü ve Lehü'l-Hamdu bi-yedihi'l-Hayr ve huve ala külli şeyin kadîr, la ilahe illâ'llahu, lehü'l-Esmau'l-Hüsnâ* diye başlanmalıdır."

AÇIKLAMA:

1- Esmâ-u Hüsna ile ilgili rivayet daha önce Tirmizî'de kaydedilen veçhi ile geçti. Orada her bir isimle ilgili gerekli açıklama yapıldı. Bununla onun arasında bazı farklar var. sözgelimi, bu rivayette yer aldığı halde Tirmizî rivayetinde yer almayan bazı isimler var. Onlar şunlardır: "el-

Bârr, el-Cemil, el-Kâhir, el-Karib, er-Râşid, er-Rabb, el-Mübîn, el-Bürhan, eş-Şedîd, elVaki', Zü'l-Kuvve, el-Kaim ed-Dâim, el-Hafız, el-Fâtır, es-Sâmi', el-Mu'ti, el-Kâfî, el-Ebed, el-Âlim, es-Sâdık, el-Münir, et-Tâmm, el-Kadîm, el-Vitr ve el-Ahad."

2- Şu isimler Tirmizî'de olduğu halde bunda mevcut değildir: el-Kuddûs, el-Gaffâr, el-Kahhâr, el-Fettah, el-Hakim, el-Adl, el-Kâbîr, el-Hâfiz, el-Muhit, el-Hasib, er-Rakîb, el-Vâsi', el-Hamîd, el-Muhsî, el-Muktedir, el-Mukaddim, el-Muahhir, el-Berr, el-Müntakim Mâliku'l-Mülk, Zü'l-Celali ve'l-İkram, el-Muğnî, el-Bedî, er-Reşîd ve es-Sabûr."

3- Sadece bu rivayette geçtiği için daha önce açıklanmamış olan bazı isimleri kısaca açıklayalım:

el-Bârr: Kullarına şefkatli olup ikramda bulunan.

el-Cemil: Güzel olan, herşeye güzellik veren.

el-Kahir: Kahredici, yenici ve kullarına dilediği talimat ve fermanı vermeye yetkili.

el-Kârib: Kullarına kendi canlarından daha yakın olan.

er-Raşid: Kullarına yolların en doğrusunu gösteren.

er-Rabb: Sahib ve terbiye edici, yaşatıcı.

el-Mübîn: Kullarına gerekli şeyleri açıklayan.

el-Bürhân: Kullarına hak ve doğru yolu gösteren.

eş-Şedîd: Azabı şiddetli olan.

el-Vaki': Koruyucu olan.

Zü'l-Kuvve: Kuvvet sahibi.

el-Kâim: Varlığı başka bir varlığa bağlı olmayan, diğer varlıklara varlık veren.

ed-Dâim: Varlığı devamlı olan. Varlığının önü sonu olmayan.

el-Hâfız: Varlıkları hıfzedip koruyan.

el-Fâtır: Kainatı yoktan var eden.

es-Sâmi': Herşeyi işiten.

el-Mu'tî: Dilediği kuluna dilediğ ikadar veren.

el-Kâfî: Kuluna yardımcı olmaya yeterli olan.

el-Ebed: Ebedi olan, varlığının sonu olmayan.

el-Âlim: Her şeyi bilen.

es-Sâdık: Doğru olan.

el-Münir: Varlıkları aydınlatan, onlara nur veren.

et-Tâmm: Eksiği ve noksanlığı olmayan.

el-Kadîm: ezeli olup, varlığının başlangıcı olmayan.

el-Vitr: Zatında, sıfatlarında ve fiillerinde tek olan, ortağı olmayan.

el-Ahad: Bir olan, eşi benzeri olmayan.

❑ BABANIN DUASI

1171-7158 ٣٨٦٣– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيـىٰ. ثَنَا أَبُو سَلَمَةَ. حَدَّثَنَا حُبَابَةُ ابْنَةُ عَجْلَانَ عَنْ أُمِّهَا أُمِّ حَفْصٍ عَنْ صَفِيَّةَ بِنْتِ جَرِيرٍ عَنْ أُمِّ حَكِيمٍ بِنْتِ وَدَّاعٍ الْخُزَاعِيَّةِ؛ قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «دُعَاءُ الْوَالِدِ يُفْضِي إِلَى الْحِجَابِ».

في الزوائد: في إسناده مقال. لأن جميع من ذكره في إسناده من النساء، لم أر من جرحهن ولا من وثقهن. وأبو سلمة هو التبو ذكيّ واسمه موسىٰ بن إسماعيل ثقة. وكذا الراوي عنه.

1171. (3863) (7158)- *Ümmü Hakim Bintü Veddâ' el-Huzâ'iyye* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular: ***"Babanın duası perdeyi deler (kabul makamına ulaşır)."***

❑ SABAH VE AKŞAM YAPILACAK DUALAR

1172-7159 ٣٨٧٠– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ. ثَنَا مِسْعَرٌ. حَدَّثَنَا أَبُو عَقِيلٍ عَنْ سَابِقٍ عَنْ أَبِي سَلَّامٍ خَادِمِ النَّبِيِّ ﷺ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ؛ قَالَ: «مَا مِنْ مُسْلِمٍ أَوْ إِنْسَانٍ أَوْ عَبْدٍ يَقُولُ حِينَ يُمْسِي وَحِينَ يُصْبِحُ: رَضِيتُ بِاللهِ رَبًّا وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا وَبِمُحَمَّدٍ نَبِيًّا إِلَّا كَانَ حَقًّا عَلَى اللهِ أَنْ يُرْضِيَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ».

في الزوائد: إسناده صحيح. رجاله ثقات.

1172. (3870) (7159)- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hâdimi Ebu Selam anlatıyor: "Resluullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular: "Akşam ve sabaha erdiği vakit: ***"Radîtu billahi Rabben ve bi'l-İslami dinen ve bi-Muhammedin nebiyyen (Rabb olarak Allah'tan, din olarak İslam'dan, peygamber olarak Muhammed'den razıyım" diyen bir müslüman veya insan veya köle yoktur ki, o kimseyi Kıyamet günü razı ve memnun etmek Allah üzerine bir hak olmasın."***

❏ YATAĞA GİRİNCE YAPILACAK DUA

1173-7160 ٣٨٧٧– حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا وَكِيعٌ عَنْ إِسْرَائِيلَ عَنْ إِسْحَاقَ عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ عَنْ عَبْدِاللهِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ إِذَا أَوَى إِلَى فِرَاشِهِ وَضَعَ يَدَهُ (يَعْنِي الْيُمْنَى) تَحْتَ خَدِّهِ. ثُمَّ قَالَ: «اللَّهُمَّ! قِنِي عَذَابَكَ يَوْمَ تَبْعَثُ (أَوْ تَجْمَعُ) عِبَادَكَ».

في الزوائد: رجال إسناده ثقات. إلا أنه منقطع وأبو عبيدة لم يسمع من أبيه شيئاً.

1173. (3877) (7160)- *Abdullah İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, yatağına girince, sağ elini yanağının altına koyar sonra şu duayı okurdu:

"Allahümme, kınî azâbeke yevme teb'asu -ev tecme'u- ibâdeke (Allahım! Kullarını yeniden dirilttiğin -veya topladığın- gün beni azabından koru."

❏ EVDEN ÇIKINCA YAPILACAK DUA

1174-7161 ٣٨٨٥– حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ. ثنا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ حُسَيْنٍ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ إِذَا خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ قَالَ: «بِسْمِ اللهِ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ. التُّكْلَانُ عَلَى اللهِ».

في الزوائد: في إسناده عبدالله بن حسين ضعفه أبو زرعة والبخاري وابن حبان.

1174. (3885) (7161)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, evinden çıktığı vakit şu duayı okurdu:

"Bismillahi la havle vela kuvvete illa billah et-tüklânî alallah. (Allahın ismiyle. Dünya ve ukbâ işlerine güç kuvvet Allah'tandır. Dayanağım Allah'dır."

1175-7162 ٣٨٨٦– حَدَّثَنَا عَبْدُالرَّحْمنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدِّمَشْقِيُّ. ثنا أَبِي فُدَيْكٍ. حَدَّثَنِي هَارُونَ ابْنُ هَارُونَ عَنِ الأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «إِذَا خَرَجَ الرَّجُلُ مِنْ بَابِ بَيْتِهِ (أَوْ مِنْ بَابِ دَارِهِ) كَانَ مَعَهُ مَلَكَانِ مُوَكَّلَانِ بِهِ. فَإِذَا قَالَ: بِسْمِ اللهِ قَالَا: هُدِيتَ. وَإِذَا قَالَ: لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ قَالَا: وُقِيتَ. وَإِذَا

قَالَ: تَوَكَّلْتُ عَلَى اللهِ قَالاَ: كُفِيتَ. (قَالَ) «فَيَلْقَاهُ قَرِينَاهُ فَيَقُولاَنِ: مَاذَا تُرِيدَانِ مِنْ رَجُلٍ قَدْ هُدِيَ وَكُفِيَ وَوُقِيَ؟».

في الزوائد: في إسناده هارون بن هارون بن عبدالله وهو ضعيف.

1175. (3886) (7162)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kişi evinin -veya apartmanının[21]- kapısından çıkınca, adama müekkel (nezaretçi) iki meleği vardır. Adam: "Bismillah" deyince onlar: "Doğruya irşad edildin" derler. "Lâ havle velâ kuvvete illâ billah" deyince, melekler: "Korundun" derler. Adam: "Tevekkeltü alallah" deyince onlar: "İşin (sana bedel) görüldü" derler.

(Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devamla) dedi ki: *"Sonra adamın iki karîni (yani onu günaha sürüklemek isteyen insî ve cinnî iki şeytanı) onu karşılarlar. Melekler (o şeytanlara): "Hidayete erdirilen, işi (Allah tarafından) görülen ve muhafaza altına alınan bir kimseden ne istiyorsunuz?" derler."*

21- Dâr kelimesi, daha önce de açıklandığı üzere Resulullah devrinde, bir avlu etrafında birbirine bitişik olarak inşa edilmiş, akrabaların oturduğu meskenler topluluğunun adıdır. Her mesken aynı avluya açılır. Bugün böylesi bir mesken düzenine en yakın inşa tipi apartmandır. Bu kelimeyi bazan "mahalle" kelimesiyle de karşılıyoruz." Dâr"ı "ev"le tercüme etmek bilhassa eski metinlerde manayı çarpıtabilir.

RÜYA TABİRİ BÖLÜMÜ

❑ SALİH RÜYA

1176-7163 ٣٨٩٥– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَأَبُو كُرَيْبٍ، قَالاَ: ثَنَا عُبَيْدُاللهِ بْنُ مُوسىٰ. أَنْبَأَنَا شَيْبَانُ عَنْ فِرَاسٍ عَنْ عَطِيَّةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ؛ قَالَ: «رُؤْيَا الرَّجُلِ الْمُسْلِمِ الصَّالِحِ جُزْءٌ مِنْ سَبْعِينَ جُزْءاً مِنَ النُّبُوَّةِ».

في الزوائد: في إسناده عطية بن سعيد العوفيّ البجليّ وهو ضعيف.

1176. (3895) (7163)- *Ebu Sa'îdi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Müslüman kişinin salih rüyası, peygamberliğin yetmiş cüzünden biridir."*

1177-7164 ٣٨٩٦– حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ عَبْدِاللهِ الْحَمَّالُ. ثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ عُبَيْدِاللهِ بْنِ أَبِي يَزِيدَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سِبَاعِ بْنِ ثَابِتٍ عَنْ أُمِّ كُرْزٍ الْكَعْبِيَّةِ قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «ذَهَبَتِ النُّبُوَّةُ وَبَقِيَتِ الْمُبَشِّرَاتُ».

في الزوائد: إسناده صحيح. رجاله ثقات.

1177. (3896) (7164)- Ümmü Kürz el-Ka'biyye (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Peygamberlik gitti fakat mübeşşirât (mü'minin göreceği güzel rüyalar) bâkidir."*

Not: Bu hususlar daha önce açıklandı.

1178-7165 ٣٩٠٣– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَأَبُو كُرَيْبٍ، قَالاَ: ثَنَا بَكْرُ بْنُ عَبْدِالرَّحْمٰنِ. ثَنَا عِيسىٰ بْنُ الْمُخْتَارِ عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلىٰ عَنْ عَطِيَّةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ عَنِ

النَّبِيِّ ﷺ؛ قَالَ: «مَنْ رَآنِي فِي الْمَنَامِ فَقَدْ رَآنِي. فَإِنَّ الشَّيْطَانَ لاَ يَتَمَثَّلُ بِي».

في الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف عطية بن سعد العوفيّ، وابن أبي ليلى. واسمه محمد بن عبدالرحمن ابن أبي ليلى.

1178. (3903) (7165)- *Ebu Sa'îd* ve *İbnu Abbâs* radıyallahu anhüm anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim, beni rüyasında görmüşse mutlaka beni görmüştür. Çünkü şeytan benim suretime giremez.*

1179-7166 ٣٩٠٤- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحيىٰ. ثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ عَبْدِالرَّحْمٰنِ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا سَعْدَانُ بْنُ يَحيىٰ بْنِ صَالِحٍ اللَّخْمِيُّ. ثَنَا صَدَقَةُ بْنُ أَبِي عِمْرَانَ عَنْ عَوْنِ بْنِ أَبِي جُحَيْفَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ: قَالَ «مَنْ رَآنِي فِي الْمَنَامِ فَكَأَنَّمَا رَآنِي فِي الْيَقَظَةِ. إِنَّ الشَّيْطَانَ لاَ يَسْتَطِيعُ أَنْ يَتَمَثَّلَ بِي».

في الزوائد: إسناده حسن. لأن صدقة بن أبي عمران مختلف فيه.

1179. (3904) (7166)- *Ebu Cuheyfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim beni rüyasında görürse, o uyanıkken beni görmüş gibidir. Çünkü şüphesiz, şeytan benim suretime girmeye muktedir değildir."*

1180-7167 ٣٩٠٦- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا هَوْذَةُ بْنُ خَلِيفَةَ. ثَنَا عَوْفٌ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ؛ قَالَ: «الرُّؤْيَا ثَلاَثٌ: فَبُشْرَى مِنَ اللهِ وَحَدِيثُ النَّفْسِ وَتَخْوِيفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ. فَإِذَا رَأَى أَحَدُكُمْ رُؤْيَا تُعْجِبُهُ فَلْيَقُصَّ إِنْ شَاءَ. وَإِنْ رَأَى شَيْئاً يَكْرَهُهُ فَلاَ يَقُصَّهُ عَلَى أَحَدٍ. وَلْيَقُمْ يُصَلِّي».

في الزوائد: في إسناده هوذة بن خليفة قال ابن معين: هوذة بن خليفة ضعيف.

1180. (3906) (7167)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Rüya üç kısımdır: Biri Allah'tan bir müjdedir. Biri nefsin konuşmasıdır. Biri de şeytanın korkutmasıdır. Biriniz hoşuna giden bir rü'ya görecek olursa, dilerse onu anlatsın. Eğer hoşuna gitmeyen bir şey görürse onu kimseye anlatmasın, kalkıp namaz kılsın."*

1181-7168 ٣٩٠٧- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا يَحيىٰ بْنُ حَمْزَةَ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ

عَبيـــدَةَ. حَدَّثَني أَبُو عُبَيْدِاللهِ مُسْلِمُ بْنُ مِشْكَمٍ عَنْ عَوْفِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ؛ قَالَ: «إِنَّ الـرُّؤْيَا ثَلاثٌ: مِنْهَا أَهَاوِيلُ مِنَ الـشَّيْطَانِ لِيَحْزُنَ بِهَا ابْنَ آدَمَ. وَمِنْهَا مَا يَهُمُّ بِهِ الـــرَّجُلُ فِي يَقَظَتِهِ فَيَرَاهُ فِي مَنَامِهِ. وَمِنْهَا جُزْءٌ مِنْ سِتَّةٍ وَأَرْبَعِينَ جُزْءاً مِنَ الـنُّبُوَّةِ» قَالَ قُلْتُ لَهُ: أَنْتَ سَمِعْتَ هـذَا مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ؟ قَالَ: نَعَمْ. أَنَا سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللهِ. أَنَا سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ.

في الزوائد: إسناده صحيح. رجاله ثقات.

1181. (3907) (7168)- *Avf İbnu Mâlik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Rüya üç kısımdır: "Bir kısmı, âdemoğlunu üzmek için şeytandan olan korkulardır; bir kısmı, kişinin uyanıkken kafasını meşgul ettiği şeylerdendir; bunları uykusunda görür; bir kısım rüyalar da var ki, onlar peygamberliğin kırkaltı cüzünden birini teşkil eder."*

Râvi *Müslim İbnu Mişkem* der ki: "Ben, Avf İbnu Mâlik (radıyallahu anh)'a: "Sen, bu hadisi Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan bizzat işittin mi?" dedim. Avf, (iki sefer tekrarla): "Evet ben bunu Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan işittim. Ben bunu Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan işittim" dedi."

❑ HOŞLANILMAYAN RÜYA GÖRÜLÜNCE

1182-7169 ٣٩١٠- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنِ الْعُمَرِيِّ عَنْ سَعِيـــدٍ الْمَقْبُرِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِذَا رَأَى أَحَدُكُمْ رُؤْيَا يَكْرَهُهَا فَلْيَتَحَوَّلْ وَلْيَتْفِلْ عَنْ يَسَارِهِ ثَلاثاً. وَلْيَسْأَلِ اللهَ مِنْ خَيْرِهَا وَلْيَتَعَوَّذْ مِنْ شَرِّهَا».

في الزوائد: في إسناده العمريّ، واسمه عبدالله العمريّ ضعيف.

1182. (3910) (7169)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz hoşuna gitmeyen bir rüya görünce uzandığı zaman diğer yanına dönsün, üç sefer soluna tükürsün. Allah'tan o rüyanın hayrını talep edip, şerrinden Allah'a sığınsın."*

1183-7170 ٣٩١١- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عُمَرَ بْنِ سَعِيـدِ بْنِ أَبِي حُسَيْنٍ. حَدَّثَنِي عَطَاءُ بْنُ أَبِي رَبَاحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ:

جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: إِنِّي رَأَيْتُ رَأْسِي ضُرِبَ. فَرَأَيْتُهُ يَتَدَهْدَهُ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «يَعْمِدُ الشَّيْطَانُ إِلَى أَحَدِكُمْ فَيَتَهَوَّلُ لَهُ. ثُمَّ يَغْدُو يُخْبِرُ النَّاسَ».

في الزوائد: إسناده صحيح. رجاله ثقات.

1183. (3911) (7170)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir adam geldi: "Rüyamda başımın vurulduğunu, (koparıldığını) sonra da yerde yuvarlandığını gördüm!" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular: *"Şeytan (birinize rüyasında) gelir. O da bundan korkar. Sabah olunca, gidip bunu halka anlatır."*

•

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), birçok hadislerinde, hoşlanılmayan rüyanın anlatılmamasını tavsiye buyurmuştur. Son hadiste de, adamın hoşlanmadığı rüyasını anlatmasını dolaylı bir üslubla tenkit etmiş, bu çeşit rüyaların şeytandan olduğunu, anlatılmamasının daha muvafık olacağını irşad buyurmuştur. Rüya anlatılan kimse, ehliyetli biri değilse, onun yapacağı rastgele yorumlar kişiyi iyiden iyiye huzursuz edebilir. Bu meselede de irşâd-ı nebevîye uyulmada ne hikmetler ve maslahatlar var.

❑ RÜYA NEYE DAYANILARAK YORUMLANMALI?

1184-7171 ٣٩١٥ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثَنَا أَبِي ثَنَا الأَعْمَشُ عَنْ يَزِيدَ الرَّقَاشِيِّ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ «اعْتَبِرُوهَا بِأَسْمَائِهَا. وَكَنُّوهَا بِكُنَاهَا. وَالرُّؤْيَا لأَوَّلِ عَابِرٍ».

في الزوائد: في إسناده يزيد بن أبان الرقاشيّ وهو ضعيف.

1184. (3915) (7171)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Rüyada gördüğünüz şeylerin isimlerini, o rüyayı yormada esas alın. Keza gördüklerinizin künyelerini veya kinaye manalarını da dikkate alın. Rüya, ilk yorumcuya göre (vukua gelir, öyleyse rastgele kimselere anlatmayın)."

1185-7172 ٣٩٢٣ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ. ثَنَا مُعَاذُ بْنُ هِشَامٍ. ثَنَا عَلِيُّ بْنُ صَالِحٍ عَنْ سِمَاكٍ عَنْ قَابُوسٍ؛ قَالَ: قَالَتْ أُمُّ الْفَضْلِ: يَا رَسُولَ اللهِ! رَأَيْتُ كَأَنَّ فِي بَيْتِي عُضْواً

مِنْ أَعْضَائِكَ. قَالَ «خَيْراً رَأَيْتَ. تَلِدُ فَاطِمَةُ غُلَامـــاً فَتُرْضِعِهِ» فَوَلَدَتْ حُسَيْنـاً أَوْ حَسَنـاً. فَـأَرْضَعَتْهُ بِلَبَنِ قُثَمٍ. قَالَتْ: فَجِئْتُ بِهِ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَوَضَعَتْهُ فِي حِجْرِهِ فَبَالَ. فَضَرَبْتُ كَتِفَهُ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ «أَوْجَعْتِ ابْنِي رَحِمَكِ اللهُ!».

في الزوائد: رجال إسناده ثقات، إلا أنه منقطع. وفي التهذيب والأطراف: روى قابوس عن أبيه عن أم الفضل.

1185. (3923) (7172)- *Ümmü'l-Fadl* (radıyallahu anhâ)'dan rivayet edildiğine göre: "Kendisi (bir gün): "Ey Allah'ın Resulü! Rüyamda sanki sizin uzuvlarınızdan birinin evimde olduğunu gördüm" demiş, Aleyhissalâtu vesselâm da: *"Hayır görmüşsün. Kızım Fatıma bir oğlan çocuğu dünyaya getirir, sen onu emzirirsin"* buyurdular.

Gerçekten de Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ) (bir müddet sonra) Hz. Hüseyin veya Hasan (radıyallahu anhümâ)'yı doğurdu. Ümmü'l-Fadl da (kendi bebeği) Kusam'ın sütüyle onu emzirdi.

Ümmü'l-Fadl (sözüne devamla) dedi ki: "Bir gün ben onu Aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına getirip kucağına koydum. Çocuk (Resulullah'ın kucağına) işedi. Bende çocuğun omuzuna vurdum. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* müdahale ederek *"Oğlumun canını yaktın. Allah sana rahmet (mağfiret) etsin"* buyurdular.

1186-7173 ٣٩٢٥- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رُمْحٍ. أَنْبَأَنَا الــلَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ الْهَادِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ الــتَّيْمِيِّ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِالرَّحْمــنِ عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِاللهِ؛ أَنَّ رَجُلَيْنِ مِنْ بَلِيٍّ قَدِمَا عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ. وَكَانَ إِسْلَامُهُمَا جَمِيعــاً. فَكَانَ أَحَدُهُمَا أَشَدَّ اجْتِهَاداً مِنَ الآخَرِ. فَغَزَا الْمُجْتَهِدُ مِنْهُمَا فَاسْتُشْهِدَ. ثُمَّ مَكَثَ الآخَرُ بَعْدَهُ سَنَةً. ثُمَّ تُوُفِّيَ.

قَالَ طَلْحَةُ: فَرَأَيْتُ فِي الْمَنَامِ: بَيْنَــــا أَنَا عِنْدَ بَابِ الْجَنَّةِ، إِذَا أَنَا بِهِمَا. فَخَرَجَ خَارِجٌ مِنَ الْجَنَّةِ فَأَذِنَ لِلَّذِي تُوُفِّيَ الآخِرَ مِنْهُمَا. ثُمَّ خَرَجَ فَـأَذِنَ لِلَّذِي اسْتُشْهِدَ. ثُمَّ رَجَعَ إِلَيَّ فَقَالَ: ارْجِعْ. فَإِنَّكَ لَمْ يَأْنِ لَكَ بَعْدُ.

فَأَصْبَحَ طَلْحَةُ يُحَدِّثُ بِهِ الــنَّاسَ. فَعَجِبُوا لِذَلِكَ. فَبَلَغَ ذَلِكَ رَسُولَ اللهِ ﷺ. وَحَدَّثُوهُ الْحَدِيثَ. فَقَالَ: «مِنْ أَيِّ ذَلِكَ تَعْجَبُونَ؟» فَقَــالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! هَذَا

كَانَ أَشَدَّ الرَّجُلَيْنِ اجْتِهَاداً. ثُمَّ اسْتُشْهِدَ وَدَخَلَ هٰذَا الآخِرُ الْجَنَّةَ قَبْلَهُ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ «أَلَيْسَ قَدْ مَكَثَ هٰذَا بَعْدَهُ سَنَةً؟» قَالُوا: بَلَى. قَالَ «وَأَدْرَكَ رَمَضَانَ فَصَامَ. وَصَلَّى كَذَا وَكَذَا مِنْ سَجْدَةٍ فِي السَّنَةِ؟» قَالُوا: بَلَى. قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «فَمَا بَيْنَهُمَا أَبْعَدُ مِمَّا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالأَرْضِ».

في الزوائد: رجال إسناده ثقات، إلا أنه منقطع. قال علي بن المديني وابن معين: أبو سلمة لم يسمع من طلحة شيئاً.

1186. (3925) (7173)- *Talha İbnu Ubeydillah* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Belî (kabilesinden) iki kişi Aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına geldiler. İkisi beraber müslüman olmuştu. Biri gayret yönüyle diğerinden fazlaydı. Bu gayretli olanı, bir gazveye iştirak etti ve şehit oldu. Öbürü, ondan sonra bir yıl daha yaşadı. Sonra o da öldü."

Talha (devamla) der ki: "Ben rüyamda gördüm ki: "Ben cennetin kapısının yanındayım. Bir de baktım ki yanımda o iki zat var. Cennetten biri çıktı ve o iki kişiden sonra ölene (cennete girmesi için) izin verdi. Aynı vazifeli zat, bir müddet sonra yine çıktı, şehit olana da (içeri girme) izni verdi. Sonra, adam benim için geri geldi ve:

"Sen dön, senin cennete girme vaktin henüz gelmedi!" dedi. Sabah olunca Talha bu rüyayı halka anlattı. Herkes bu rüya(da şehid olan zatın sonradan cennete girmesine) şaştı. Bu, Resulullah'a kadar ulaştı, rüyayı ona anlattılar. (Dinledikten sonra) Aleyhissalâtu vesselâm: *"Burada şaşacak ne var?"* buyurdular. Halk: "Ey Allah'ın Resulü! Bu zat (din için) çalışmada öbüründen daha gayretli idi ve şehit de oldu. Ama cennete öbürü ondan evvel girdi" dediler. Bunun üzerine Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Berikisi ondan sonra bir yıl hayatta kalmadı mı." dedi.

"Evet!" dediler. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Ve o ramazan idrak edip oruç tutmadı mı, bir yıl boyu şu şu kadar namaz kılmadı mı?* Halk yine: "Evet!" deyince Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:*"Şu halde ikisinin arasında bulunan mesafe gök ile yer arasındaki mesafeden fazladır!"* buyurdular."

FİTNELER BÖLÜMÜ

❑ LA İLAHE İLLALLAH DİYENE DOKUNULMAZ

1187-7174 ٣٩٢٩ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَبْدُاللّٰهِ بْنُ بَكْرٍ السَّهْمِيُّ. ثَنَا حَاتِمُ بْنُ أَبِي صَغِيرَةَ عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ سَالِمٍ؛ أَنَّ عَمْرَو بْنَ أَوْسٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ أَبَاهُ أَوْساً أَخْبَرَهُ؛ قَالَ: إِنَّا لَقُعُودٌ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ وَهُوَ يَقُصُّ عَلَيْنَا وَيُذَكِّرُنَا إِذْ أَتَاهُ رَجُلٌ فَسَارَّهُ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «اذْهَبُوا بِهِ فَاقْتُلُوهُ» فَلَمَّا وَلَّى الرَّجُلُ دَعَاهُ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ. فَقَالَ: «هَلْ تَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ؟» قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: «اذْهَبُوا فَخَلُّوا سَبِيلَهُ. فَإِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا: لَا إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ. فَإِذَا فَعَلُوا ذٰلِكَ حَرُمَ عَلَيَّ دِمَاؤُهُمْ وَأَمْوَالُهُمْ».

في الزوائد: إسناده صحيح، رجاله ثقات. لكن الحديث في النسائي أيضا موجود. وأشار في الزوائد إلى شئ من ذلك.

1187. (3929) (7174)- *Evs (İbnu Ebî Evs Huzeyfe es-Sakafî)* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında oturuyorduk. O bize bir kısım kıssalar anlatarak vâz u nasihat ediyordu. Derken bir adam gelerek, gizli bir şeyler söyledi. Resulullah: *"Bunu götürüp öldürün!"* emretti. Adam geri dönünce, Resulullah onu çağırdı ve: *"Allah'tan başka ilah olmadığına şehadet eder misin?"* diye sordu. Adam "Evet!" deyince: *"Gidin, bu adamı serbest bırakın! Zira ben, insanlarla onlar lâ ilahe illallah deyinceye kadar savaşmakla emrolundum. Bunu dediler mi, bana onların kanları ve malları haram olur"* buyurdu."

1188-7175 ٣٩٣٠- حَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ ثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ عَنْ عَاصِمٍ عَنِ السُّمَيْطِ بْنِ السَّمِيرِ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ الْحُصَيْنِ؛ قَالَ: أَتَى نَافِعُ بْنُ الأَزْرَقِ وَأَصْحَابُهُ. فَقَالُوا: قَالَ اللّٰهُ: وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى قَالَ: مَا هَلَكْتُ. قَالُوا: بَلَى. قَالَ: مَا الَّذِي أَهْلَكَنِي؟ قَالُوا: هَلَكْتَ يَا عِمْرَانُ! لاَ تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلّٰهِ. قَالَ: قَدْ قَاتَلْنَاهُمْ حَتَّى نَفَيْنَاهُمْ. فَكَانَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلّٰهِ. إِنْ شِئْتُمْ حَدَّثْتُكُمْ حَدِيثاً سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ. قَالُوا: وَأَنْتَ سَمِعْتَهُ مِنْ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ؟ قَالَ: نَعَمْ. شَهِدْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ، وَقَدْ بَعَثَ جَيْشاً مِنَ الْمُسْلِمِينَ إِلَى الْمُشْرِكِينَ. فَلَمَّا لَقُوهُمْ قَاتَلُوهُمْ قِتَالاً شَدِيداً. فَمَنَحُوهُمْ أَكْتَافَهُمْ. فَحَمَلَ رَجُلٌ مِنْ لُحْمَتِي عَلَى رَجُلٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ بِالرُّمْحِ. فَلَمَّا غَشِيَهُ قَالَ: أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ. إِنِّي مُسْلِمٌ. فَطَعَنَهُ فَقَتَلَهُ. فَأَتَى رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ! هَلَكْتُ. قَالَ: «وَمَا الَّذِي صَنَعْتَ؟» مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ. فَأَخْبَرَهُ بِالَّذِي صَنَعَ. فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «فَهَلاَّ شَقَقْتَ عَنْ بَطْنِهِ فَعَلِمْتَ مَا فِي قَلْبِهِ؟» قَالَ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ! لَوْ شَقَقْتُ بَطْنَهُ لَكُنْتُ أَعْلَمُ مَا فِي قَلْبِهِ. قَالَ «فَلاَ أَنْتَ قَبِلْتَ مَا تَكَلَّمَ بِهِ وَلاَ أَنْتَ تَعْلَمُ مَافِي قَلْبِهِ!».

قَالَ فَسَكَتَ عَنْهُ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ. فَلَمْ يَلْبَثْ إِلاَّ يَسِيراً حَتَّى مَاتَ. فَدَفَنَّاهُ فَأَصْبَحَ عَلَى ظَهْرِ الأَرْضِ. فَقَالُوا: لَعَلَّ عَدُوّاً نَبَشَهُ. فَدَفَنَّاهُ ثُمَّ أَمَرْنَا غِلْمَانَنَا يَحْرُسُونَهُ. فَأَصْبَحَ عَلَى ظَهْرِ الأَرْضِ. فَقُلْنَا لَعَلَّ الْغِلْمَانَ نَعَسُوا. فَدَفَنَّاهُ. ثُمَّ حَرَسْنَاهُ بِأَنْفُسِنَا فَأَصْبَحَ عَلَى ظَهْرِ الأَرْضِ فَأَلْقَيْنَاهُ فِي بَعْضِ تِلْكَ الشِّعَابِ.

في الزوائد: هذا إسناد حسن. والسميط وثقه العجلّ وروى له مسلم في صحيحه وعاصم هو الأحول ويروي له مسلم وأيضا في صحيحه، وذكره ابن حبان في الثقات. وسويد بن سعيد مختلف فيه.

حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ حَفْصٍ الأَيْلِيُّ. ثَنَا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ عَنْ عَاصِمٍ عَنِ السُّمَيْطِ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ الْحُصَيْنِ؛ قَالَ: بَعَثَنَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فِي سَرِيَّةٍ. فَحَمَلَ رَجُلٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ عَلَى رَجُلٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ. فَذَكَرَ الْحَدِيثَ. وَزَادَ فِيهِ: فَنَبَذَتْهُ الأَرْضُ:

فَأَخْبِرِ النَّبِيَّ ﷺ وَقَالَ: «إِنَّ الأَرْضَ لَتَقْبَلُ مَنْ هُوَ شَرٌّ مِنْهُ. وَلَـكِنَّ اللهَ أَحَبَّ أَنْ يُرِيَكُمْ تَعْظِيمَ حُرْمَةِ - لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ - ».

في الزوائد: هذا إسناد حسن. لأن إسماعيل بن حفص مختلف فيه. وباقي رجال الإسناد ثقات.

1188. (3930) (7175)- *İmrân İbnu'l-Husayn* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Nâfî İbnu'l-Ezrak ve arkadaşları geldiler ve bana: "Ey İmrân helak oldun (dinden çıktın)!" dediler. İmrân: "Hayır! İmran helak olmadı (dinden çıkmadı)" dedi. Onlar ısrarla: "Evet evet helak oldun!" dediler. İmran: "Beni helak eden şey nedir?" dedi. Onlar: "Alah Teâla hazretleri: *Fitne olmasın, dinin tamamı Allah için olsun diye onlarla savaşın"* buyuruyor" dediler. İmrân: "Evet biz onlarla savaştık ve hatta onları sürdük. Dinin tamamı Allah içindi. Dilerseniz, ben size Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan işittiğim bir hadisi rivayet edeyim!" dedi. Onlar: "Onu Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan sen mi işittin?"dediler. İmran: "Evet! Ben gördüm ki, Resulullah, müşriklere karşı müslümanlardan müteşekkil bir ordu gönderdi. Askerler müşriklerle karşılaşınca, aralarında çok şiddetli bir savaş oldu. Müşrikler mağlup olup sırtlarını müslümanlara verdiler (saf dışı oldular). Sonra benim yakınlarımdan bir adam müşriklerden birine mızrakla saldırdı. Adamın üzerine yürüyünce, müşrik *Eşhedü en lailahe illallah (Allah'tan başka ilah olmadığına şehadet ederim), benmüslümanım"* dedi. Fakat müslüman asker ona mızrağını saplayıp adamı öldürdü. Adam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına gelip: "Ey Allah'ın Resulü! Helak oldum! (Yani büyük bir günah işledim)" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm bir iki sefer: *"Ne yaptın?"* diye sordu. Adam yaptığını olduğu gibi anlattı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* adama: *"Kalbini yarıp içinde ne olup olmadığına bakmalı değil miydin?"* dedi. Adam:

"Ey Allah'ın Resulü! Eğer kalbini yarsaydım içindekini bilebilir miydim?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Sen adamın hem sözünü kabul etmiyorsun hemde kalbindekini bilmiyorsun (olurmu böyle şey!)"*dedi. İmran sözlerine devam etti: "Sonra Resulullah Aleyhissalâtu vesselâm, adam hakkında bir şey söylemedi. Adam da az bir zaman yaşadı. Nihayet öldü. Biz onu defnettik. Ertesi günü adamın cesedi yer üstünde görüldü. Halk: "Belki de bir düşman, kabrini deşip (kötülük için çıkarmıştır)" dedi. Tekrar onu defnettik. Gençlerimize mezarı başına nöbet tutmalarını söyledik. Buna rağmen cesedi tekrar mezardan dışarı atıldı. "Bekleyen gençlerimiz uyumuş olabilirler" diye düşündük. Bir kere daha onu defnettik. Bu sefer mezarını kendimiz bekledik. Ertesi gün yine cesedi

kabirden dışarı atıldı. Bunun üzerine, adamın cesedini dağlar arasına bir geçide attık.

Hadise, bir başka rivayette *İmran İbnu'l-Husayn* tarafından (biraz farkla) şöyle anlatılmıştır. "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bizi bir seriyyeye göndermişti. Sonra (savaşın bitiminde) müslümanlardan biri, müşriklerden birine saldırdı..." hadisi yukarıdaki gibi anlattı. Şu ilavede bulundu: "Toprak onun cesedini dışarı attı. Biz durumu Resulullah'a haber verdik. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Bu toprak, ondan daha şerir insanlarıda kabul eder. Fakat Allah Teala hazretleri, size "la ilahe illallah" kelamının hürmetinin büyüklüğünü ders vermek istedi."*

AÇIKLAMA:

Benzer bir hâdise Üsâme *İbnu Zeyd* (radıyallahu anhümâ)'nın başından da geçmiştir. Hadiseyle ilgili bazı açıklamalar yapıldığı için burada tekrar etmeyeceğiz.

❑ MÜ'MİNİN KANI MALI HARAMDIR

1189-7176 ٣٩٣١- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا عِيسَىٰ بْنُ يُونُسَ. ثَنَا الأَعْمَشُ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ: «أَلاَ إِنَّ أَحْرَمَ الأَيَّامِ يَوْمُكُمْ هٰذَا. أَلاَ وَإِنَّ أَحْرَمَ الشُّهُورِ شَهْرُكُمْ هٰذَا. أَلاَ وَإِنَّ أَحْرَمَ الْبَلَدِ بَلَدُكُمْ هٰذَا. أَلاَ وَإِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ حَرَامٌ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هٰذَا فِي شَهْرِكُمْ هٰذَا فِي بَلَدِكُمْ هٰذَا. أَلاَ هَلْ بَلَّغْتُ؟» قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ: «اللَّهُمَّ! اشْهَدْ».

في الزوائد: إسناده صحيح، رجاله ثقات.

1189. (3931) (7176)- *Ebu Sa'îd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Veda haccı sırasında buyurdular ki: *"Bilesiniz! Günlerin en ziyade haram olanları şu günlerinizdir. Bilesiniz! Ayların en haramı da şu ayınızdır. Bilesiniz! Beldelerin en haramı da şu beldenizdir. Bilesiniz! Kanlarınız, mallarınız birbirinize şu ayda, şu beldede şu gününüzün haramlığı gibi haramdır. Acaba tebliğ ettim mi?"* Halk: "Evet!" dediler. Resulullah: *"Ey Allahım şahid ol!"* buyurdu."

1190-7177 ٣٩٣٢- حَدَّثَنَا أَبُو الْقَاسِمِ بْنُ أَبِي ضَمْرَةَ نَصْرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَيْمَانَ الْحِمْصِيُّ. ثَنَا أَبِي. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ أَبِي قَيْسٍ النَّصْرِيُّ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ عَمْرٍو؛

قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَطُوفُ بِالْكَعْبَةِ وَيَقُولُ: «مَا أَطْيَبَكِ وَأَطْيَبَ رِيحَكِ. مَا أَعْظَمَكِ وَأَعْظَمَ حُرْمَتَكِ. وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ! لَحُرْمَةُ الْمُؤْمِنِ أَعْظَمُ عِنْدَ اللهِ حُرْمَةً مِنْكِ. مَالِهِ وَدَمِهِ وَأَنْ نَظُنَّ بِهِ إِلاَّ خَيْراً».

في الزوائد: في إسناده مقال. ونصر بن محمد شيخ ابن ماجة، ضعفه أبو حاتم. وذكره ابن حبان في الثقات.

1190. (3932) (7177)- Abdullah (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı Ka'be'yi tavaf ederken gördüm, şöyle diyordu: *"Sen ne temizsin, kokun da ne güzel! Sen ne yücesin, senin hürmetin ne büyük! Muhammed'in nefsini elinde tutan Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun! Mü'minin Allah katındaki hürmeti, senin hürmetinden daha büyüktür. Mü'minin malının, kanının hürmeti de böyledir. Biz mü'min hakkındasadece hüsn-i zanda bulunuruz."*

1191-7178 ٣٩٣٤- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ السَّرْحِ الْمِصْرِيُّ. ثنا عَبْدُاللهِ بْنُ وَهْلٍ عَنْ أَبِي هَانِئٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ مَالِكٍ الْجَنْبِيِّ؛ أَنَّ فَضَالَةَ بْنَ عُبَيْدٍ حَدَّثَهُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «الْمُؤْمِنُ مَنْ أَمِنَهُ النَّاسُ عَلَى أَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ. وَالْمُهَاجِرُ مَنْ هَجَرَ الْخَطَايَا وَالذُّنُوبَ».

في الزوائد: إسناده صحيح، رجاله ثقات. وأبو هانئ اسمه حميد بن هانئ الخولانيّ.ة

1191. (3934) (7178)- *Füdâle İbnu Ubeyd* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Gerçek mü'min, halkın kendisinden malı ve canı hususunda emin olduğu kimsedir. Hakiki muhacir de hata ve günahlardan hicret (terk) eden kimsedir."*

❑ YAĞMA YASAKTIR

1192-7179 ٣٩٣٨- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا أَبُو الأَحْوَصِ عَنْ سِمَاكٍ عَنْ ثَعْلَبَةَ بْنِ الْحَكَمِ؛ قَالَ: أَصَبْنَا غَنَماً لِلْعَدُوِّ. فَانْتَهَبْنَاهَا. فَنَصَبْنَا قُدُورَنَا فَمَرَّ النَّبِيُّ ﷺ بِالْقُدُورِ فَأَمَرَ بِهَا فَأُكْفِئَتْ ثُمَّ قَالَ: «إِنَّ النُّهْبَةَ لاَ تَحِلُّ».

في الزوائد: إسناده صحيح. رجاله ثقات. ولم يخرج له أحد من بقية الكتب الخمسة شيئاً.

1192. (3938) (7179)- *Sa'lebe İbnu'l-Hakem* (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Bir gazvede) düşmanın koyun sürüsüne rastlamıştık. Hemen yağmaladık ve tencereleri kurduk. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*

tencerelerimizin yanından geçti (ve onları gördü). Kaldırmamızı emretti. Derhal devirdik. Sonra: *"Yağma helal değildir"* buyurdu."

❑ MÜSLÜMANA SÖVMEK FISKTIR

1193-7180 ٣٩٤٠- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ الأَسْدِيُّ. ثَنَا أَبُو هِلاَلٍ عَنِ ابْنِ سِيرِينَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «سِبَابُ الْمُسْلِمِ فُسُوقٌ وَقِتَالُهُ كُفْرٌ».

في الزوائد: إسناد حديث أبي هريرة حسن. وأبو هلال اسمه محمد بن سليم مختلف فيه. وكذلك محمد ابن الحسن الأسديّ وباقي رجال الإسناد ثقات.

1193. (3940) (7180)- *Ebu Hureyre* ve *İbnu Ebi Vakkâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Müslümana sebbetmek (sövmek) fısktır, öldürmek de küfürdür."*

❑ BİRBİRİNİZİ BENDEN SONRA ÖLDÜRMEYİN

1194-7181 ٣٩٤٤- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثَنَا أَبِي وَمُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ قَالاَ: ثَنَا إِسْمَاعِيلُ عَنْ قَيْسٍ عَنِ الصُّنَابِحِ الأَحْمَسِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «أَلاَ إِنِّي فَرَطُكُمْ عَلَى الْحَوْضِ وَإِنِّي مُكَاثِرٌ بِكُمُ الأُمَمَ. فَلاَ تَقْتَتِلُنَّ بَعْدِي».

في الزوائد: إسناده صحيح. ورجاله ثقات. وقيس هو ابن أبي حازم. واسماعيل هو ابن أبي خالد. وليس للصنابحيّ هذا عند المصنف سوى هذا الحديث. وليس له شئ في بقية الكتب الستة. قلت: اختلف في صحة اسم هذا الصحابيّ. فبعضهم سماه كما هنا (الصنابحيّ) بياء النسبة: وبعضهم سماه (الصنابح) بدون ياء. وهو الذي رجحه البخاري وغيره من العلماء وأصل الحديث في مسند أحمد: الجزء الرابع، ص ٣٥١ وقد رواه (الصنابحيّ) بياء النسبة.

1194. (3944) (7181)- *Sünâbih el-Ahmesî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bilesiniz! Havz(-ı kevser)e ilk geleniniz ben olacağım ve ben diğer ümmetlere karşı çokluğunuzla övüneceğim. Benden sonra birbirinizi öldürmeyin."*

❑ MÜSLÜMANLAR ALLAH'IN ZİMMETİNDE (GARANTİSİNDE)DİR

1195-7182 ٣٩٤٥- حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ بْنِ سَعِيدِ بْنِ كَثِيرِ بْنِ دِينَارٍ

الْحِمْصِيُّ. ثَنَا أَحْمَدُ بْنُ خَالِدٍ الذَّهَبِيُّ. ثَنَا عَبْدُالعَزِيزِ بْنُ أَبِي سَلَمَةَ الْمَاجِشُونُ عَنْ عَبْدِالْوَاحِدِ بْنِ أَبِي عَوْنٍ عَنْ سَعْدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ حَابِسٍ الْيَمَامِيِّ (الْيَمَانِيِّ) عَنْ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ: «مَنْ صَلَّى الصُّبْحَ فَهُوَ فِي ذِمَّةِ اللّٰهِ. فَلَا تُخْفِرُوا اللّٰهَ فِي عَهْدِهِ. فَمَنْ قَتَلَهُ طَلَبَهُ اللّٰهُ حَتَّى يَكُبَّهُ فِي النَّارِ عَلَى وَجْهِهِ».

في الزوائد: رجال إسناده ثقات. إلا أنه منقطع وسعد بن إبراهيم لم يدرك حابس بن سعد قاله في التهذيب.

1195. (3945) (7182)- *Ebu Bekrı's-Sıddık* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sabah namazını kim kılarsa, o Allah'ın zimmetindedir. Allah'ın bu garantisini ihlal etmeyin. Kim onu öldürürse, Allah, yüzüstü cehenneme atıncaya kadar öldürenin peşini bırakmaz."*

1196-7183 ٣٩٤٦- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا رَوْحُ بْنُ عُبَادَةَ. ثَنَا أَشْعَثُ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ سَمُرَةَ ابْنِ جُنْدُبٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «مَنْ صَلَّى الصُّبْحَ فَهُوَ فِي ذِمَّةِ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ».

في الزوائد: إسناده صحيح إن كان الحسن سمع من سمرة. وأشعث هو عبدالملك.

1196. (3946) (7183)- *Semüre İbnu Cündeb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim sabah namazını kılarsa, Allah'ın garantisi altındadır."

1197-7184 ٣٩٤٧- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ. ثَنَا أَبُو الْمُهَزِّمِ يَزِيدُ بْنُ سُفْيَانَ. سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «الْمُؤْمِنُ أَكْرَمُ عَلَى اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ بَعْضِ مَلَائِكَتِهِ».

في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف يزيد بن سفيان أبي المهزم.

1197. (3947) (7184)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Mü'min, Allah katında, birkısım meleklerden daha kıymetlidir."*

❑ ASABİYET

1198-7185 ٣٩٤٩- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا زِيَادُ بْنُ الرَّبِيعِ الْيُحْمِدِيُّ

عَنْ عَبَّادِ بْنِ كَثِيرٍ الشَّامِيِّ، عَنِ امْرَأَةٍ مِنْهُمْ يُقَالُ لَهَا: فُسَيْلَةُ. قَالَتْ: سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ: سَأَلْتُ النَّبِيَّ ﷺ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَمِنَ الْعَصَبِيَّةِ أَنْ يُحِبَّ الرَّجُلُ قَوْمَهُ؟ قَالَ: «لاَ وَلَكِنْ مِنَ الْعَصَبِيَّةِ أَنْ يُعِينَ الرَّجُلُ قَوْمَهُ عَلَى الظُّلْمِ».

في الزوائد: روى أبو داود بعض هذا الحديث. وهو: قلت يا رسول الله: ما العصبية؟ قال «أن يعين الرجل قومه على الظلم».

1198. (3949) 57185)- *Füseyle*'nin babası (Vâsile İbnu'l-Eskâ) (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü dedim, kişinin kavmini sevmesi, (merdud olan) asabiye midir?"

"Hayır buyurdular, *asabiye, kişinin zulümde kavmine yardımcı olmasıdır."*

AÇIKLAMA:

Daha önce mükerreren açıklandığı üzere, asabiyet bugünkü tabirle ırkçılık demektir. *İslam,* kişinin ırkî hususiyetini reddetmez. Dolayısıyla her insanın kendi ırktaşlarına hususi bir yakınlık hissetmesi tabiidir. Hadis bu taraftarlığın zulme götürecek seviyeye çıkmamasını emretmektedir. Dinimiz bütün mü'minlerin kardeş olduğunu söylemiştir. Kardeşler arasında münasebet adalet, hakkaniyet çerçevesinde yürür. Zulümde yardım, himaye yoktur, kardeş bile olsa. Öyleyse kavmine zulümde yardımcı olmak, dinin reddettiği asabiyettir.

Irkçılıkla ilgili bahisler görülmelidir.

❑ SEVADU'L-A'ZAM (EKSERİYET)

1199-7186 ٣٩٥٠ – حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ عُثْمَانَ الدِّمَشْقِيُّ. ثنا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثنا مُعَانُ بْنُ رِفَاعَةَ السَّلاَمِيُّ. حَدَّثَنِي أَبُو خَلَفٍ الأَعْمَى؛ قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «إِنَّ أُمَّتِي لاَ تَجْتَمِعُ عَلَى ضَلاَلَةٍ. فَإِذَا رَأَيْتُمُ اخْتِلاَفاً فَعَلَيْكُمْ بِالسَّوَادِ الأَعْظَمِ».

في الزوائد: في إسناده أبو خلف الأعمى واسمه حازم بن عطاء وهو ضعيف. قد جاء الحديث بطرق في كلها نظر. قاله شيخنا العراقي في تخريج أحاديث البيضاوي.

1199.(3950) (7186)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ümmetim dalâlet (bâtıl)*

üzerinde toplanmaz. Öyleyse bir ihtilaf görünce, size çoğunluğu iltizam etmenizi tavsiye ederim."

AÇIKLAMA:

İslam ülemâsı ümmetin dalâlette içtima etmeyeceğini bildiren hadisi, pekçok meselenin hallinde umumi bir prensip yapmıştır. Mesela ihtilaflı meselelerde ülemanın ekseriyetinin ittifak ettiği görüşün, savâba makrun olduğu kabul edilir; zayıf bir rivayet, ülemânın fiilen amel etmesi yani telakki-yi bil kabulü ile sıhhat kazanır, hükmî tevatür derecesinde itibar görür. Bu hususlara daha önce açıklama kaydedildi.

1200-7187 ٣٩٥١ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ نُمَيْرٍ وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالاَ: ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنِ الأَعْمَشِ عَنْ رَجَاءٍ الأَنْصَارِيِّ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ شَدَّادِ بْنِ الْهَادِي عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ؛ قَالَ: صَلَّى رَسُولُ اللهِ ﷺ يَوْماً صَلاَةً فَأَطَالَ فِيهَا. فَلَمَّا انْصَرَفَ قُلْنَا (أَوْ قَالُوا): يَا رَسُولَ اللهِ! أَطَلْتَ الْيَوْمَ الصَّلاَةَ. قَالَ: «إِنِّي صَلَّيْتُ صَلاَةَ رَغْبَةٍ وَرَهْبَةٍ. سَأَلْتُ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ لأُمَّتِي ثَلاَثاً. فَأَعْطَانِي اثْنَتَيْنِ وَرَدَّ عَلَيَّ وَاحِدَةً. سَأَلْتُهُ أَنْ لاَ يُسَلِّطَ عَلَيْهِمْ عَدُوّاً مِنْ غَيْرِهِمْ فَأَعْطَانِيهَا. وَسَأَلْتُهُ أَنْ لاَ يُهْلِكَهُمْ غَرَقاً فَأَعْطَانِيهَا. وَسَأَلْتُهُ أَنْ لاَ يَجْعَلَ بَأْسَهُمْ بَيْنَهُمْ فَرَدَّهَا عَلَيَّ».

في الزوائد: إسناده صحيح. رجاله ثقات.

1200. (3951) (7187)- *Hz. Mu'âz İbnu Cebel* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir gün, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir namaz kılmış ve namazı çok uzatmıştı. Namazdan çıkınca biz: "Ey Allah'ın Resulü! Bugün namazı çok uzattınız!" dedik. Şu açıklamayı yaptılar: *"Ben bugün, bir ümit ve korku namazı kıldım. Ben (namazda) aziz ve celil olan Allah'tan ümmetim için üç şey talep ettim. Allah bunlardan ikisini verdi, birini vermedi. Ben Allah'tan ümmetime, kendileri dışında bir düşman musallat etmemesini talep ettim, bu talebimi kabul etti. Allah'tan ümmetimi (eski ümmetler gibi) toptan suda boğarak helak etmemesini talep ettim. Allah bunu da kabul etti. Allah'tan ümmetimin kendi aralarında savaşmamalarını talep ettim, Allah bunu reddetti."*

AÇIKLAMA:

Resulullah'ın birinci talebi, müslümanların harici düşmanlar ta-

rafından hain bir yenilgiye uğratılmaması istikametindedir. Allah bunu kabul etmiştir. Nitekim 1500 yıllık İslam tarihi içinde hariçle çok savaşlar olmuş ise de müslümanların varlığını bütün dünyada sona erdirecek şekilde bir mağlubiyet olmamıştır. Bir cephede kaybedilmiş, bir başka cephede muzafer kılınmıştır. Veya bu kısmî mağlubiyetler geçici olmuştur. En karanlık günler Birinci Cihan Harbi'nden sonra yaşanmış, buna rağmen tekrar bir toparlanma içine girilmiş, esarete düşen müslüman cemiyetler kurtulmaya başlamışlardır. Resulullah bu halin Kıyamete kadar devam edeceğini haber vermektedir.

İkinci talep Nuh kavmi tarzında bütün ümmetin suda boğularak helak olmamasıyla ilgili. Buna kıyasen, Kur'ân'da geçen ve bir milleti toptan yok eden semavi belaların da bütün ümmeti yok edecek şeklinde vaki olmayacağını söyleyebiliriz.

Üçüncü dua ki -kabul edilmediği belirtiliyor- ümmetin kendi arasında savaş yapmama meselesidir. Sahabe devrinde başlayan iç kavgalar tarih boyu eksik olmamıştır. Hadisin sarahatine göre bu hal Kıyamete kadar devam edecektir. Endülüs'ün elden çıkması Osmanlıların çöküşü hep bu iç kavgalar sebebiyledir. Ümmet-i merhumenin büyük belaları bu iç kavgaların peşinden gelmektedir. İslam düşmanları İslam beldelerini istila planlarını iç kavgalarımıza göre yapmakta, önce dahilî kavga zeminleri hazırlamakta, böylece bölüp parçaladıktan sonra istila ameliyelerini gerçekleştirmektedir. Allah, bu ümmete, tevhid ve iman kardeşliğinde birleşme, bütünleşme feraseti versin.

1201-7188 ٣٩٥٤ - حَدَّثَنَا رَاشِدُ بْنُ سَعِيدٍ الرَّمْلِيُّ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ عَنِ الْوَلِيدِ بْنِ سُلَيْمَانَ بْنِ أَبِي السَّائِبِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ يَزِيدَ عَنِ الْقَاسِمِ أَبِي عَبْدِالرَّحْمنِ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ «سَتَكُونُ فِتَنٌ. يُصْبِحُ الرَّجُلُ فِيهَا مُؤْمِناً وَيُمْسِي كَافِراً. إِلاَّ مَنْ أَحْيَاهُ اللهُ بِالْعِلْمِ».

في الزوائد: إسناده ضعيف. قال ابن معين: علي بن يزيد عن القاسم عن أبي أمامة هي ضعاف كلها.

وقال البخاري وغيره في علي بن يزيد: منكر الحديث.

1201. (3954) (7188)-*Ebu Ümâme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurular ki: *"(Benden sonra ümmetim içerisinde) fitneler olacak. O fitnelerde, kişi mü'min olarak sabahlar, kafir olarak akşamlar, Allah'ın ilimle ihya ettikleri hariç."*

❑ FİTNEDE TESEBBÜT (DİKKATLİ, SABIRLI OLMA)

1202-7189 ٣٩٦٢- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ عَنْ حَمَّادِ بْنِ سَلَمَةَ عَنْ ثَابِتٍ (أَوْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدِ بْنِ جَدْعَانَ شَكَّ أَبُو بَكْرٍ) عَنْ أَبِي بُرْدَةَ؛ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى مُحَمَّدِ ابْنِ مَسْلَمَةَ فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «إِنَّهَا سَتَكُونُ فِتْنَةٌ وَفُرْقَةٌ وَاخْتِلَافٌ. فَإِذَا كَانَ كَذَلِكَ فَأْتِ بِسَيْفِكَ أُحُداً فَاضْرِبْهُ حَتَّى يَنْقَطِعَ. ثُمَّ اجْلِسْ فِي بَيْتِكَ حَتَّى تَأْتِيَكَ يَدٌ خَاطِئَةٌ أَوْ مَنِيَّةٌ قَاضِيَةٌ». فَقَدْ وَقَعَتْ. وَفَعَلْتُ مَا قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ.

في الزوائد: هذا إسناد صحيح. إن ثبت سماع حماد بن سلمة من ثابت البناني.

1202. (3962) (7189)- *Muhammed İbnu Mesleme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdularki: *"Şurası muhakkak ki, bir fitne, bir ayrılık ve bir ihtilaf olacak. Bu durum gelince, Uhud'a kılıncınla git! Kırılıncaya kadar onu (taşa) çal. Sonra evinde otur. Hatta sana günahkâr bir el veya ölüm gelinceye kadar (evinden çıkma)."*

Nitekim (haber verilen bu fitne) çıktı ve ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın söylediğini yaptım."

❑ İKİ MÜSLÜMAN BİRBİRİNE KILIÇ ÇEKERSE

1203-7190 ٣٩٦٤- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سِنَانٍ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ عَنْ سُلَيْمَانَ التَّيْمِيِّ وَسَعِيدِ بْنِ أَبِي عَرُوبَةَ عَنْ قَتَادَةَ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ أَبِي مُوسَى؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِذَا الْتَقَى الْمُسْلِمَانِ بِسَيْفَيْهِمَا فَالْقَاتِلُ وَالْمَقْتُولُ فِي النَّارِ». قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! هَذَا الْقَاتِلُ فَمَا بَالُ الْمَقْتُولِ؟ قَالَ: «إِنَّهُ أَرَادَ قَتْلَ صَاحِبِهِ».

في الزوائد: إسناده صحيح. رجاله ثقات.

1203. (3964) (7190)- *Ebu Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir keresinde): *"İki müslüman birbirlerine kılıç çekerlerse katil de maktul de cehennemdedir"* buyurmuşlardı. Orada bulunanlar: "Ey Allah'ın Resulü! Katili anladık, cehennemdedir; ya maktulün suçu ne?" dediler.

"Çünkü, o da kardeşini öldürmek istemişti" buyurdular."

1204-7191 ٣٩٦٦- حَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ عَنْ عَبْدِالْحَكَمِ السَّدُوسِيِّ. ثَنَا شَهْرُ بْنُ حَوْشَبٍ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «مِنْ شَرِّ النَّاسِ مَنْزِلَةً عِنْدَ اللهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؛ عَبْدٌ أَذْهَبَ آخِرَتَهُ بِدُنْيَا غَيْرِهِ».

في الزوائد: هذا إسناده حسن. سويد بن سعيد مختلف فيه. قال السنديّ: قلت وكذا شهر بن حوشب.

1204. (3966) (7191)- *Ebu Ümâme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Mertebe itibariyle insanların Kıyamet günü Allah indinde en kötüsü, ahiretini, başkasının dünyası için helak eden kuldur."*

AÇIKLAMA:

Başkasının dünyası için, ahiretini helake atmak, zalim uğrunda dünyevi maksatlar peşinde koşan insanlar uğrunda zulme düşen, ölen, öldüren kimselerin halini ifade eder. Bu yolda ölmek veya öldürmek, zulme düşmek, ahiretini heba etmek demektir. Müslüman, hatt-ı hareketini hesaplamak zorundadır. Allah rızası maksadıyla olmayan ölme ve öldürmeler ahiretini heba etmeyi netice verir. Irkçılık uğruna yapılan faaliyetler bunun en güzel örneğidir. Hele bu, mü'min kardeşini öldürmeye, fitne ateşini uyandırmaya vesile olursa.

Hadisten *"başkasının elindeki dünyalık"*ı elde etmek için ahiretini feda etme manasını çıkarmak da mümkündür.

İnanan insanlar için böylesi akılsız davranışları Resul-i Ekrem en kötü amel olarak tavsif buyurmaktadır.

❑ FİTNEDE DİLİ TUTMAK

1205-7192 ٣٩٦٨- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَارِثِ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِالرَّحْمٰنِ بْنِ الْبَيْلَمَانِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِيَّاكُمْ وَالْفِتَنَ. فَإِنَّ لِلِّسَانِ فِيهَا مِثْلُ وَقْعِ السَّيْفِ».

في الزوائد: في إسناده محمد بن عبدالرحمن وهو ضعيف. وأبوه لم يسمع من ابن عمر.

1205. (3968) (7192)- *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Fitneden kaçının! Çünkü o esnada dil, (tesir bakımından) kılıç darbesi gibidir."*

1206-7193 ٣٩٧٠ - حَدَّثَنَا أَبُو يُوسُفَ الصَّيْدَلَانِيُّ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ الرَّقِّيُّ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ عَنِ ابْنِ إِسْحَاقَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ: «إِنَّ الرَّجُلَ لَيَتَكَلَّمُ بِالْكَلِمَةِ مِنْ سُخْطِ اللهِ. لَا يَرَى بِهَا بَأْساً. فَيَهْوِي بِهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ سَبْعِينَ خَرِيفاً».

في الزوائد: في إسناده محمد بن إسحاق وهو مدلس.

1206. (3970) (7193)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şurası muhakkak ki: Kişi, (bazan) Allah'ın gazabına sebep olan bir kelam eder, kendisi o sözde bir mahzur görmez. Ama o söz sebebiyle, cehennem ateşinin yetmiş yıllık dibine iner."*

1207-7194 ٣٩٧٥ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا خَالِي، يَعْلَى عَنِ الأَعْمَشِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِي الشَّعْثَاءِ؛ قَالَ: قِيلَ لابْنِ عُمَرَ: إِنَّا نَدْخُلُ عَلَى أُمَرَائِنَا فَنَقُولُ الْقَوْلَ. فَإِذَا خَرَجْنَا قُلْنَا غَيْرَهُ. قَالَ: كُنَّا نَعُدُّ ذلِكَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ النِّفَاقَ.

في الزوائد: إسناده صحيح. رجاله ثقات. أبو الشعثاء اسمه سليمان بن الأسود.

1207. (3975) (7194)- *Ebu'ş-Şa'şâ'* rahimehullah'ın anlattığına göre, "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'ya: "Biz ümeranın yanlarına girer, bir çeşit konuşuruz, yanlarından çıkınca da bir başka çeşit konuşuruz" denilmişti. Onlara "Biz bunu, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında münafıklık addederdik" dedi.

❑ İSLÂM GARİB BAŞLADI

1208-7195 ٣٩٨٧ - حَدَّثَنَا حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ وَهْبٍ. أَنْبَأَنَا عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ وَابْنُ لَهِيعَةَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ سِنَانِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ: «إِنَّ الإِسْلَامَ بَدَأَ غَرِيباً وَسَيَعُودُ غَرِيباً فَطُوبَى لِلْغُرَبَاءِ».

في الزوائد: حديث أنس حسن. وسنان بن سعد بن سنان مختلف فيه وفي اسمه.

1208. (3987) (7196)- *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şurası muhakkak ki İslâm garib (eşine rastlanmadık bir şekilde) başladı tekrar garibliğe avdet edecek. Garibler ne mutlu."*

AÇIKLAMA:

Garib, yabancı demektir, şimdilerde gurbetçi diyoruz. Yani yabancı bir yerde bulunan. Kelime İbnu Mace'nin müteakip hadisinde bizzat *Aleyhissalâtu vesselâm* tarafından -bir soru üzerine- açıklanmıştır: النُّزَّاعُ مِنَ الْقَبَائِلِ "Kabilelerinden (dinleri için) ayrılanlar." Hadisin, bazan, İslam'ın temel esprisine zıt bir karamsarlıkla izahına rastlanır: "İslamiyet kimsesizlerle başladı yine kimsesiz kalan az sayıda mü'minlerle sona erecek." Bu mana "Allah'tan ümid kesilmez" esprisine aykırıdır. Mü'min, hangi şartlarda olursa olsun gelecek hakkında karamsar ve bedbin olmamalıdır. Öyleyse hadisi, "İslam tarihte eşine rastlanmayan, fevkalâde sür'atli bir inkişafla başladı, ahir zamanda tekrar böyle bir inkişafa mazhar olacak" diye anlamak, o mutluk günleri hazırlayan "gariplerden olma" emel ve gayretine girmek daha muvafıktır. Bediüzzaman bunu "istikbal inkılabı içinde en yüksek gür seda İslam'ın sedâsı olacaktır" diye müjdelemiş[22] "...Ahirette cennet ve cehennemin zaruri vücutları gibi, hayır ve hak din istikbalde mutlak galebe edecektir..." "...Alem-i İslam milletleri Arabın metanetinden ders almışlar. İnşaallah yine Araplar, ye'si bırakıp İslamiyet'in kahraman ordusu olan Türklerle hakiki bir tesanüd ve ittifak ile el ele verip Kur'an'ın bayrağını dünyanın her tarafında ilan edeceklerdir", "Yaşasın sıdk, ölsün hizb, muhabbet devam etsin, şura kuvvet bulsun!" gibi kesin ifadelerle ümmetin yolunu ümid şavkıyla aydınlatmıştır. Bu şavkla aydınlanan nurlu gönüller, şeytanın ümidsizlikle kalpleri kararttığı bir devirde sadece ümmet-i Muhammediyeye değil, bütün insalığa saadet-i hakikiyeyi getirecek gurebâlar olarak tebcîle, takdire layıktırlar.

Hadisten anlaşılan ümid manası, şahsi, ferdi ve "yeni" bir yorum da değildir. Tirmizî'nin bir rivayetinde gureba ile ilgili olarak Aleyhissalâtu vesselâm'ın şöyle bir açıklaması daha vardır: طُوبَى لِلْغُرَبَاءِ الَّذِينَ يُصْلِحُونَ مَا أَفْسَدَ النَّاسُ مِنْ بَعْدِي مِنْ سُنَّتِي **"Benden sonra insanların ifsad edip bozdukları sünnetimi düzeltecek olan o gariblere ne mutlu"** (iman 13). Şu halde Resulullah İslam dışı adetleri hayattan çıkararak asli hüviyetiyle İslam'ı hayata yeniden tatbik edecek olan garibleri tebşir etmekte, ümmete öyle bir istikbali müjdelemektedir.

22- Bediüzzaman Hutbe-î Şami'ye nam eserinde, İslam'ın müstakbel dünya hakimiyetinin aklî isbatını yapmaktadır.

Bu bahse, son olarak, Elmalılı Hamdi Efendi merhumun hadisle ilgili tahlilini kaydetmeyi uygun buluyoruz.

"Bu hadisteki سَيَعُودُ fiilini ekseri kimseler سَيَصِيرُ (olacak) manasına fi'l-i nâkıs telakki ederek "İslam garib olarak başladı (yahud zuhur etti) yine başladığı gibi garib olacak" diye yalnız inzar suretinde anlamış, bundan ise hep yeis, teammüm etmiştir (yayılmıştır). Halbuki Kamus'ta gösterildiği üzere, ade fi'ili يُبْدِئُ وَيُعِيدُ de olduğu gibi, dönüp yeniden başlamak manasına da gelir.

Bu hadistede böyledir. Ya'ni "İslam garib olarak başladı (veya zuhuretti) ileride yine başladığı gibi garib olarak tekrar başlayacak yahud yeniden zuhur edecek. Ne mutlu o gariblere" demektir. Hadisin âhirindeki fetûbâ, onun inzar için değil ,tebşir için sevk buyurulduğunu gösterir. Gerçi bunda da dönü garib olmak inzarı yok değil, lakin sönmeyip yeniden başlaması tebşiri vardır. İşte fetûbâ lil gurebâ müjdesi de bunun içindir. Çünkü onlar, sabikun-i evvelûn gibidirler. Binaenaleyh hadiste yeis değil, müjdeyi nalıkttır..." (5, 3713-3714).

❑ FİTNEDEN KİMLER SALİM OLABİLİR

1209-7196 ٣٩٨٩ – حَدَّثَنَا حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى . ثنا عَبْدُاللهِ بْنُ وَهْبٍ . أَخْبَرَنِي ابْنُ لَهِيعَةَ عَنْ عِيسَى ابْنِ عَبْدِالرَّحْمنِ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ ؛ أَنَّهُ خَرَجَ يَوْمًا إِلَى مَسْجِدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَوَجَدَ مُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ قَاعِدًا عِنْدَ قَبْرِ النَّبِيِّ ﷺ يَبْكِي . فَقَالَ : مَا يُبْكِيكَ ؟ قَالَ : يُبْكِينِي شَيْءٌ سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ : « إِنَّ يَسِيرَ الرِّيَاءِ شِرْكٌ . وَإِنَّ مَنْ عَادَى للهِ وَلِيًّا ، فَقَدْ بَارَزَ اللهَ بِالْمُحَارَبَةِ . إِنَّ اللهَ يُحِبُّ الأَبْرَارَ الأَتْقِيَاءَ الأَخْفِيَاءَ الَّذِينَ إِذَا غَابُوا لَمْ يُفْتَقَدُوا وَإِنْ حَضَرُوا لَمْ يُدْعَوْا وَلَمْ يُعْرَفُوا قُلُوبُهُمْ مَصَابِيحُ الْهُدَى يَخْرُجُونَ مِنْ كُلِّ غَبْرَاءَ مُظْلِمَةٍ » .

في الزوائد : في إسناده عبدالله بن لهيعة وهو ضعيف .

1209. (3989) (7196)- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre: "Bir gün Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mescidine gitmiştir. Orada Hz. Mu'âz İbnu Cebel (radıyallahu anh)'ı *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın kabrinin dibinde oturmuş ağlar bulmuş ve: "Niçin ağlıyorsun?" diye sormuştur. Hz. Mu'âz: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan işitmiş oldu-

ğum bir hadis sebebiyle" demiş ve Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hadisini okumuştur: *"Şurası muhakkakki riyanın azı dahi şirktir. Kim Allah'ın velisine düşmanlık yaparsa şüphesiz Allah ile savaşmaya çıkmış olur. Allah itaatkâr, takva sahibi ve halktan uzak duran öyle (kendi halinde) kullarını gerçekten sever ki, onlar görünmedikleri zaman aranmazlar (ehemmiyet verilmedikleri için, yoklukları kimsenin dikkatini çekmez), hazır bulundukları zaman (da meclislere, ciddi meşguliyetlere) çağırılmazlar, tanınmazlar. Kalpleri pırıl pırıl hidayet kandilleridir. (Onları hiçbir şey şekke şüpheye atamaz). Her müşkil meselenin, ağır belanın altından kalkarlar."*

1210-7197 ٣٩٩٠ - حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا عَبْدُالْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ الدَّرَاوَرْدِيُّ. ثنا زَيْدُ بْنُ أَسْلَمَ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «النَّاسُ كَإِبِلٍ مِائَةٍ. لاَ تَكَادُ تَجِدُ فِيهَا رَاحِلَةً».

في الزوائد: إسناده صحيح. رجاله ثقات. إن ثبت سماع زيد بن أسلم من عبدالله بن عمر.

1210. (3990) (7197)- *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İnsanlar, içerisinde bir tane iyisini bulamayacağın yüz deve(lik bir sürü) gibidirler."*

❑ ÜMMETLERİN AYRILMASI

1211-7198 ٣٩٩٢ - حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ بْنِ سَعِيدِ بْنِ كَثِيرِ بْنِ دِينَارٍ الْحِمْصِيُّ. ثنا عَبَّادُ بْنُ يُوسُفَ. ثنا صَفْوَانُ بْنُ عَمْرٍو عَنْ رَاشِدِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ عَوْفِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «افْتَرَقَتِ الْيَهُودُ عَلَى إِحْدَى وَسَبْعِينَ فِرْقَةً. فَوَاحِدَةٌ فِي الْجَنَّةِ وَسَبْعُونَ فِي النَّارِ. وَافْتَرَقَتِ النَّصَارَى عَلَى ثِنْتَيْنِ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً. فَإِحْدَى وَسَبْعُونَ فِي النَّارِ وَوَاحِدَةٌ فِي الْجَنَّةِ. وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ! لَتَفْتَرِقَنَّ أُمَّتِي عَلَى ثَلاَثٍ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً. وَاحِدَةٌ فِي الْجَنَّةِ وَثِنْتَانِ وَسَبْعُونَ فِي النَّارِ» قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ! مَنْ هُمْ؟ قَالَ: «الْجَمَاعَةُ».

في الزوائد: إسناد حديث عوف بن مالك فيه مقال. وراشد بن سعد قال فيه أبو حاتم: صدوق. وعباد ابن يوسف لم يخرج له أحد سوى ابن ماجة. وليس له عنده سوى هذا الحديث. قال ابن عديّ: روى أحاديث تفرد بها. وذكره ابن حبان في الثقات. وباقي رجال الإسناد ثقات.

1211. (3992) (7198)- *Avf İbnu Mâlik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Yahudiler yetmişbir fırkaya bölündüler, onlardan sadece bir fırka cennetliktir, yetmiş fırka cehennemliktir. Hıristiyanlar ise yetmişiki fırkaya bölündüler. Bunlardan-da yetmişbir fırka cehennemliktir, sadece biri cennetliktir. Muhammed'in nefsi elinde olan Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun! Benim ümmetim yetmişüç fırkaya bölünecek, bunlardan biri cennetlik, yetmişikisi cehennemliktir."*

"Ey Allah'ın Resulü! Cennetlikler kimlerdir?" diye sorulmuştu. *"Onlar, cemaattir"* buyurdular."

1212-7199 ٣٩٩٣- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا أَبُو عَمْرٍو. ثَنَا قَتَادَةُ عَنْ أَنَسِ ابْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ «إِنَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ افْتَرَقَتْ عَلَى إِحْدَى وَسَبْعِينَ فِرْقَةً. وَإِنَّ أُمَّتِي سَتَفْتَرِقُ عَلَى ثِنْتَيْنِ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً. كُلُّهَا فِي النَّارِ إِلاَّ وَاحِدَةً وَهِيَ الْجَمَاعَةُ». في الزوائد: إسناده صحيح. رجاله ثقات.

1212. (3993) (7199)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Muhakkak ki, İsrailoğulları yetmişbir fırkaya bölündü, ümmetim de yetmişiki fırkaya ayrılacak. Biri hariç hepsi ateştedir. O hariç olan cemaattir."*

1213-7200 ٣٩٩٤- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لَتَتَّبِعُنَّ سُنَّةَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بَاعاً بِبَاعٍ وَذِرَاعاً بِذِرَاعٍ وَشِبْراً بِشِبْرٍ حَتَّى لَوْ دَخَلُوا فِي جُحْرِ ضَبٍّ لَدَخَلْتُمْ فِيهِ» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى؟ قَالَ: «فَمَنْ، إِذًا؟».

في الزوائد: إسناده صحيح. رجاله ثقات.

1213. (3994) (7200)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizler, kendinizden önce gelen ümmetlerin sünnetine kulacı kulacına, arşını arşınına ve karışı karışına muhakkak tıpa tıp uyacaksınız. Hatta onlar, daracık bir keler deliğine girseler oraya siz de gireceksiniz."*

Oradakiler, Ey Allah'ın Resulü! (Onlar) yahudiler ve hıristiyanlar mı?" diye sordular. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Bunlar değilse kimler olur?"* buyurdular."

Konunun önemine binaen Sonsuz Nur adlı eserden "Ehl-i Kitab'a ittiba" başlıklı yazıyı da kısaca zikretmek istiyoruz.

Ehl-i Kitaba İttiba

İslâm âlemi, kendinden evvelki ümmetleri, yani Hristiyan ve Yahudileri, adım adım, karış karış takip ve taklit edecek; hatta onlardan biri başını bir keler deliğine soksa müslümanlar da onları aynen takip edip başlarını oraya sokacaklar. Aleyhissâlatü Vesselâm Efendimiz bu hususu, şu veciz ifadeleriyle beyan buyurmaktadırlar: "Sizden evvelkileri öyle takip ve taklit edeceksiniz ki, karış karış, kulaç kulaç onların ardından gideceksiniz. Hatta onlar başlarını bir keler deliğine soksalar siz de aynı şeyi yapacaksınız."[23]

Sahâbe "Sizden evvelkiler" cümlesinden kasdolunanın Hristiyan ve Yahudiler mi olduğunu soruyor. Allah Resûlü: "Başka kim olabilir ki" ma'nâsına (فَمَنْ) buyuruyorlar.

Bugün bizim ve bütün İslâm dünyasının durumu meydanda.. Hemen hepimiz şahsiyetini kaybetmiş ve bir kimlik bunalımıyla inlemekteyiz. Halimiz, hadîsin ifadesiyle, iki sürü arasında gelip giden şaşkın koyundan farksız. Bir zaman başka devletleri yıkan, bitiren ve tüketen bütün olumsuz şeyler, bugün, ahtapot gibi dört bir yandan bizi sarmış durumda. Biz de taklit sersemliği ile bu ölüm ağını, yenilik ve medeniyetin turnikeleri sanıyoruz. Evet, dünyanın hiçbir devrinde, hiçbir millet, bizim batıyı taklidimiz ölçüsünde, taklidi bir tutku haline getirmemiştir. Bugün batı dünyasında meydana gelen her yenilik hiç parola sorulmadan bizde aynen kabul görüyor ve kabul ediş sür'atinde birçok batılı ülkeyi bile geride bırakıyoruz. Halbuki Allah Resûlü, en küçük hususlarda ve teferruat gibi görünen mes'elelerde dahi onlara muhalefet ediyordu.[24]

Ne var ki konu o olmadığı için o kapıyı açmak istemiyoruz.

Şimdi bizim üzerinde durmak istediğimiz husus, bütün bu olacak hâdiseleri Allah Resûlü'nün hem de asırlarca önce haber vermesi ve mevsimi gelince de bunların zuhûrudur. Evet, her hâdise, O'nun dilinde bir tebşir ve inzar şeklinde tecelli eder. Vakt-i merhûnu (belirlenmiş zaman) gelince de fasih bir lisan kesilir ve O'nun sıdkına şehâdet eder.[25]

Not: Ehl-i Kitap, ehl-i bida ile ilgili bahisler daha önce işlendi. Burada tekrar etmeyeceğiz.

23-Müslim, İlim, 6; Buhârî, Enbiya, 50.

24- Bkz. Ebû Dâvûd, Salât, 88; Müsned, 5/264, 265.

25-M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 1/124-125.

❑ KADIN FİTNESİ

1214-7201 ٣٩٩٩ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالاَ: ثنا وَكِيعٌ عَنْ خَارِجَةَ ابْنِ مُصْعَبٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: «مَا مِنْ صَبَاحٍ إِلاَّ وَمَلَكَانِ يُنَادِيَانِ: وَيْلٌ لِلرِّجَالِ مِنَ النِّسَاءِ وَوَيْلٌ لِلنِّسَاءِ مِنَ الرِّجَالِ».

في الزوائد: في إسناده خارجة بن مصعب وهو ضعيف.

1214. (3999) (7201)- *Ebu Sa'îd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Her sabah mutlaka iki melek nida eder: "Kadından vay erkeğin haline!"** ve **"Erkekten vay kadının haline!"***

1215-7202 ٤٠٠١ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالاَ: ثنا عُبَيْدُاللّهِ بْنُ مُوسَىٰ عَنْ مُوسَىٰ بْنِ عُبَيْدَةَ عَنْ دَاوُدَ بْنِ مُدْرِكٍ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: بَيْنَمَا رَسُولُ اللّهِ ﷺ جَالِسٌ فِي الْمَسْجِدِ إِذْ دَخَلَتِ امْرَأَةٌ مِنْ مُزَيْنَةَ تَرْفُلُ فِي زِينَةٍ لَهَا فِي الْمَسْجِدِ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ! انْهَوْا نِسَاءَكُمْ عَنْ لُبْسِ الزِّينَةِ وَالتَّبَخْتُرِ فِي الْمَسْجِدِ. فَإِنَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَمْ يُلْعَنُوا، حَتَّى لَبِسَ نِسَاؤُهُمُ الزِّينَةَ وَتَبَخْتَرْنَ فِي الْمَسَاجِدِ».

في الزوائد: في إسناده داود بن مدرك. قال فيه الذهبي في كتاب الطبقات: نكرة لا يعرف. وموسى ابن عبيدة ضعيف.

1215. (4001) (7202)- H. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mescidde otururken Müzeyre kabilesinden bir kadın girdi, çok süslüydü, zinetleriyle mescidin içinde bile pek çalımlı yürüyordu. Bunun üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm:* "Ey insanlar! Kadınlarınızı mescidde süsler takınmaktan ve çalımlı yürümekten men edin! Zira israiloğulları, kadınları zinet takınıp, mescidde çalımlı yürüyünceye kadar lanetlemediler" buyurdular."

❑ EMR-İ Bİ'L-MA'RUF

1216-7203 ٤٠٠٨ - حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثنا عَبْدُاللّهِ بْنُ نُمَيْرٍ وَأَبُو مُعَاوِيَةَ عَنِ

الأَعْمَشِ عَنْ عَمْرِو ابْنِ مُرَّةَ عَنْ أَبِي الْبَخْتَرِيِّ عَنْ أَبِي سَعِيــدٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «لاَ يَحْقِرْ أَحَدُكُمْ نَفْسَهُ» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللّٰهِ! كَيْفَ يَحْقِرُ أَحَدُنَا نَفْسَهُ؟ قَالَ: «يَرَى أَمْراً لِلّٰهِ عَلَيْهِ فِيــهِ مَقَالٌ ثُمَّ لاَ يَقُولُ فِيــهِ. فَيَقُولُ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: مَا مَنَعَكَ أَنْ تَقُولَ فِي كَذَا وَكَذَا؟ فَيَقُولُ: خَشْيَةُ النَّاسِ. فَيَقُولُ: فَــإِيَّايَ كُنْتَ أَحَقَّ أَنْ تَخْشَىٰ».

في الزوائد: إسناده صحيح رجاله ثقات. وأبو البختريّ اسمه سعيد بن فيروز الطائي.

1216. (4008) (7203)- Ebu Sa'îd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün): "Hiçbiriniz kendisini tahkir etmesin" buyurmuştu. Yanındakiler: "Ey Allah'ın Resulü! Bizden biri nefsini nasıl tahkir eder?" diye sordular. "Bir kimse öyle bir şey görür ki, onunla ilgili birşey söylemesi Allah'ın onun üzerindeki hakkıdır. Fakat o, bu hususta konuşmaz. (Yani, insanlardan çekinip konuşmakla nefsini tahkir etmiş, alçaltmış olur). Allah Teâla hazretleri de Kıyamet günü, ona: "Şu şu meselede niye üzerine düşen sözü söylemedin?" diye hesaba çeker. Adam: "Konuşmamı halk korkusu engelledi" der. Allah Teâla da: "Sen (insanlardan değil), önce benden korkmalıydın" der."

1217-7204 ٤٠١٠ – حَدَّثَنَا سَعِيــدُ بْنُ سُوَيْدٍ. ثنا يَحْيَىٰ بْنُ سُلَيْمٍ عَنْ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ عُثْمَانَ بْنِ خُثَيْمٍ عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرٍ؛ قَالَ: لَمَّا رَجَعَتْ إِلَــى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ مُهَاجِرَةُ الْبَحْرِ قَالَ: «أَلاَ تُحَدِّثُونِي بِأَعَاجِيــبِ مَا رَأَيْتُمْ بِأَرْضِ الْحَبَشَةِ؟». قَالَ فِتْيَةٌ مِنْهُمْ: بَلَــى. يَا رَسُولَ اللّٰهِ! بَيْنَا نَحْنُ جُلُوسٌ مَرَّتْ بِنَا عَجُوزٌ مِنْ عَجَائِزِ رَهَابِيــنِهِمْ تَحْمِلُ عَلَى رَأْسِهَا قُلَّةً مِنْ مَاءٍ. فَمَرَّتْ بِفَتًى مِنْهُمْ. فَجَعَلَ إِحْدَى يَدَيْهِ بَيْنَ كَتِفَيْهَا ثُمَّ دَفَعَهَا. فَخَرَّتْ عَلَى رُكْبَتَيْهَا فَانْكَسَرَتْ قُلَّتُهَا. فَلَمَّا ارْتَفَعَتْ الْتَفَتَتْ إِلَيْهِ فَقَالَتْ: سَوْفَ تَعْلَمُ يَا غُدَرُ؛ إِذَا وَضَعَ اللّٰهُ الْكُرْسِيَّ وَجَمَعَ الأَوَّلِينَ وَالآخِرِيــــنَ وَتَكَلَّمَتِ الأَيْدِي وَالأَرْجُلُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ فَسَوْفَ تَعْلَمُ كَيْفَ أَمْرِي وَأَمْرُكَ عِنْدَهُ غَداً. قَالَ يَقُولُ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «صَدَقَتْ صَدَقَتْ. كَيْفَ يُقَدِّسُ اللّٰهُ أُمَّةً لاَ يُؤْخَذُ لِضَعِيفِهِمْ مِنْ شَدِيدِهِمْ؟».

في الزوائد: إسناده حسن. وسعيد بن سويد مختلف فيه.

1217. (4010) (7204)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına Habeşistan muhacirleri dönünce, onlara: *"Habeşistan diyarında gördüğünüz farklı şeylerden bana anlatmaz mısınız?"* buyurdular. Onlardan bir grup genç: "Elbette! Ey Allah'ın Resulü! dediler (ve anlatmaya başladılar): "(Bir gün) biz otururken, onların yaşlı rahibelerinden biri, başının üstünde bir su küpü olduğu halde yanımızdan geçti, onlardan biri gence rastladı. Genç elinin birini rahibenin omuzları arasına koyup onu itti. Kadın dizlerinin üzerine düştü ve küpü kırıldı. Kadın yerden kalkınca, gence yöneldi ve: "Ey zalim! Allah kürsüyü kurup, evvelin ve âhirîni toplayıp hesaba çektiği, el ve ayakların lisana gelip yaptıklarını anlattıkları (o Kıyamet gününde) sen bana yaptığın zulmün ne demek olduğunu bileceksin! Yarın Allah'ın huzurunda benim halimle, kendi halinin ne olduğunu göreceksin!" dedi.

Râvi der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bu anlatılanları dinledikten sonra): *"Rahibe doğru söylemiş, rahibe doğru söylemiş. Allah, zayıfların intikamını güçlülerden almayan bir ümmeti nasıl takdis edip (günahlarınan arındırır?)"* buyurdu."

1218-7205 ٤٠١٢ - حَدَّثَنَا رَاشِدُ بْنُ سَعِيدٍ الرَّمْلِيُّ. ثنا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثنا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ أَبِي غَالِبٍ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ؛ قَالَ: عَرَضَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ رَجُلٌ عِنْدَ الْجَمْرَةِ الأُولَى. فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَيُّ الْجِهَادِ أَفْضَلُ؟ فَسَكَتَ عَنْهُ. فَلَمَّا رَأَى الْجَمْرَةَ الثَّانِيَةَ سَأَلَهُ. فَسَكَتَ عَنْهُ. فَلَمَّا رَمَىٰ جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ وَضَعَ رِجْلَهُ فِي الْغَرْزِ لِيَرْكَبَ. قَالَ: «أَيْنَ السَّائِلُ؟» قَالَ: أَنَا يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ: «كَلِمَةُ حَقٍّ عِنْدَ ذِي سُلْطَانٍ جَائِرٍ».

في الزوائد: في إسناده أبو غالب، وهو مختلف فيه. ضعفه ابن سعد وأبو حاتم والنسائي. ووثقه الدارقطني وقال ابن عديّ: لا بأس به. وراشد بن سعيد قال فيه أبو حاتم: صدوق. وباقي رجال الإسناد ثقات.

1218. (4012) (7205)- *Ebu Ümâme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (hacc esnasında) birinci cemrenin yanında iken yanına bir adam gelerek: "Ey Allah'ın Resulü! Hangi cihad efdaldir?"dedi. Aleyhissalâtu vesselâm adama cevap vermedi. Adam ikinci cemrede görünce tekrar aynı şeyi sordu. Resulullah yine sükut buyurdular. Akabe taşlamasını yapınca, bineğine binmek üzere, ayağını özengiye koyunca: *"Soru sahibi nerdedir?"* dedi. Adam da: "İşte benim Ey Allah'ın Resulü! dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm: " (En efdal cihad) Zalim sultana karşı hakkı söylemektir!"* buyurdular."

❑ KENDİNİZE DÜŞENE BAKIN

1219-7206 ٤٠١٥ - حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ الدِّمَشْقِيُّ. ثنَا زَيْدُ بْنُ يَحيَىٰ بْنِ عُبَيْدِ الخُزَاعِيُّ. ثَنَا الْهَيْثَمُ بْنُ حُمَيْدٍ. ثَنَا أَبُو مُعَيْدٍ حَفْصُ بْنُ غَيْلاَنَ الرُّعَيْنِيُّ عَنْ مَكْحُولٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ! مَتَىٰ نَتْرُكُ الأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيَ عَنِ الْمُنْكَرِ؟ قَالَ: «إِذَا ظَهَرَ فِيكُمْ مَا ظَهَرَ فِي الأُمَمِ قَبْلَكُمْ» قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللهِ! وَمَا ظَهَرَ فِي الأُمَمِ قَبْلَنَا؟ قَالَ: «الْمُلْكُ فِي صِغَارِكُمْ. وَالْفَاحِشَةُ فِي كِبَارِكُمْ وَالْعِلْمُ فِي رُذَالَتِكُمْ». قَالَ زَيْدٌ: تَفْسِيرُ مَعْنَىٰ قَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ: «وَالْعِلْمُ فِي رُذَالَتِكُمْ» إِذَا كَانَ الْعِلْمُ فِي الْفُسَّاقِ.

في الزوائد: إسناده صحيح. رجاله ثقات.

1219. (4015) (7206)- *Hz. Enes İbnu Mâlik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Bir gün) Ey Allah'ın Resulü! Emr-i bi'l-ma'ruf ve'n-nehy-i ani'l-münker'i ne zaman terketmeliyiz?" diye sorulmuştu. Aleyhissalâtu vesselâm şu cevabı verdi: *"Aranızda, sizden önceki milletlerde zuhur etmiş olan şeyler zuhura başladığı vakit."*

Biz: "Bizden önceki ümmetlerde ne zuhur etmişti?" diye sorduk.

"Hükümdarlık küçüklerinizin elinde olduğu, fuhuş (her çeşit çirkin ve kirli işler) büyüklerinizce işlendiği, ilim de rezillerinizin eline geçtiği vakit" buyurdular."

Râvi *Zeyd İbnu Yahya* der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *"ilim rezillerinizin eline geçtiği vakit"* sözünün manasının açıklanması, "İlmin, fasıkların (haramı alenen işleyen, farzları alenen terkeden) eline geçmesi demektir."

1220-7207 ٤٠١٧ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ. ثنَا يَحيَىٰ بْنُ سَعِيدٍ. ثنَا عَبْدُاللهِ بْنُ عَبْدِالرَّحْمنِ أَبُو طُوَالَةَ. ثنَا نَهَارٌ الْعَبْدِيُّ؛ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «إِنَّ اللهَ لَيَسْأَلُ الْعَبْدَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى يَقُولُ: مَا مَنَعَكَ إِذْ رَأَيْتَ الْمُنْكَرَ أَنْ تُنْكِرَهُ؟ فَإِذَا لَقَّنَ اللهُ عَبْداً حُجَّتَهُ قَالَ يَا رَبِّ! رَجَوْتُكَ وَفَرِقْتُ مِنَ النَّاسِ».

في الزوائد: إسناده صحيح. رجاله ثقات.

1220. (4017) (7207)- *Ebu Sa'îd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah Teala hazretleri, kıyamet günü kulu mutlaka hesaba çeker. Hatta şunu da söyler: "Münkeri gördüğün zaman onu tatbik etmene mani olan şey ne idi?" Eğer Allah Teâla hazretleri kula hüccetini söylemeyi telkin ederse kul şöyle der: "Ey Rabbim! Ben senin rahmetini umdun ve insanlardan korktum (ve dinin reddettiği münkerle müdahaleyi bu sebeple terkettim)."*

1221-7208 ٤٠١٩ - حَدَّثَنَا مَحْمُودُ بْنُ خَالِدٍ الدِّمَشْقِيُّ. ثنا سُلَيْمَانُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمنِ أَبُو أَيُّوبَ عَنِ ابْنِ أَبِي مَالِكٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: أَقْبَلَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ. فَقَالَ: «يَا مَعْشَرَ الْمُهَاجِرِينَ! خَمْسٌ إِذَا ابْتُلِيتُمْ بِهِنَّ وَأَعُوذُ بِاللهِ أَنْ تُدْرِكُوهُنَّ:

لَمْ تَظْهَرِ الْفَاحِشَةُ فِي قَوْمٍ قَطُّ حَتَّى يُعْلِنُوا بِهَا إِلاَّ فَشَا فِيهِمُ الطَّاعُونُ وَالأَوْجَاعُ الَّتِي لَمْ تَكُنْ مَضَتْ فِي أَسْلاَفِهِمُ الَّذِينَ مَضَوْا.

وَلَمْ يَنْقُصُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ إِلاَّ أُخِذُوا بِالسِّنِينَ وَشِدَّةِ الْمُؤْنَةِ وَجَوْرِ السُّلْطَانِ عَلَيْهِمْ.

وَلَمْ يَمْنَعُوا زَكَاةَ أَمْوَالِهِمْ إِلاَّ مُنِعُوا الْقَطْرَ مِنَ السَّمَاءِ وَلَوْلاَ الْبَهَائِمُ لَمْ يُمْطَرُوا.

وَلَمْ يَنْقُضُوا عَهْدَ اللهِ وَعَهْدَ رَسُولِهِ إِلاَّ سَلَّطَ اللهُ عَلَيْهِمْ عَدُوّاً مِنْ غَيْرِهِمْ فَأَخَذُوا بَعْضَ مَا فِي أَيْدِيهِمْ.

وَمَا لَمْ تَحْكُمْ أَئِمَّتُهُمْ بِكِتَابِ اللهِ وَيَتَخَيَّرُوا مِمَّا أَنْزَلَ اللهُ إِلاَّ جَعَلَ اللهُ بَأْسَهُمْ بَيْنَهُمْ».

في الزوائد: هذا حديث صالح للعمل به. وقد اختلفوا في ابن أبي مالك وأبيه.

1221. (4019) (7208)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: " (Bir gün) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanımıza gelip şöyle buyurdular: *"Ey muhacirler! Beş şey vardır, onlarla imtihan olacağınız zaman (artık cemiyette hiçbir hayır kalmamıştır. Onların siz hayatta iken zuhurundan Allah'a sığınırım. (Bu beş şey şunlardır):*

1) Zina: Bir millette zina ortaya çıkar ve alenî işlenecek bir hale gelirse, mutlaka o millette tâun hastalığı yaygınlaşır ve onlardan önce gelip geçmiş miletlerde görülmeyen hastalıklar yayılır.

2) Ölçü-tartıda hile: Ölçü ve tartıyı eksik yapan her millet mutlaka kıtlık, geçim sıkıntısı ve sultanın zulmüne uğrar.

3) Zekat vermemek: Hangi millet mallarının zekatını vermezse mutlaka gökten yağmur kesilir. Hayvanlarda olmasaydı tek damla yağmur düşmezdi.

4) Ahdin bozulması: Hangi millet Allah ve Resulünün ahdini (yani düşmanla yaptığı anlaşmayı) bozarsa, Allah Teala hazretleri o millete, kendilerinden olmayan bir düşmanı musallat eder ve ellerindeki (servet)lerin bir kısmını onlar alır.

5) Kitabullahla hükmetmeyi terk: Hangi milletin imamları Kitabullahla ameli terkederek Allah'ın indirdiğihükümlerden işlerine gelenleri seçerlerse, Allah onları kendi aralarında savaştırır."

1222-7209 ٤٠٢١ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ. ثَنَا عَمَّارُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ لَيْثٍ عَنِ الْمِنْهَالِ عَنْ زَاذَانَ عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «يَلْعَنُهُمُ اللهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ» قَالَ: «دَوَابُّ الأَرْضِ».

في الزوائد: في إسناده الليث، وهو ابن سليم ضعيف.

1222. (4021) (7209)- *Berâ İbnu Âzib* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (bir defasında): *"Onlara Allah lanet eder ve lanet edenler de onlara lanet eder"* buyurdu ve arkasından lanet edenler ibaresiyle "yerde yürüyen hayvanlar"ın kastedildiğini açıkladı."

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen يَلْعَنُهُمُ اللهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ ibaresi Bakara suresinin 159. ayetinde geçer. Resulullah bu hadisleriyle ayette geçen اللَّاعِنُونَ "lanet ediciler"den ne kastedildiğini açıklamış olmaktadır. Ayetin tam meali şöyle: **"Biz, Kitap'ta insanlara iyice açıkladıktan sonra indirmiş olduğumuz açık delilleri ve doğru yolu gizleyenlere gelince: Onlar, Allah'ın rahmetinden uzaklaştırdığı kimselerdir. Lanet edebileceklerin hepsi onlara lanet eder (rahmetten uzaklaştırılmalarını diler)."**

1223-7210 ٤٠٢٢ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عِيسَىٰ عَنْ عَبْدِاللهِ ابْنِ أَبِي الْجَعْدِ عَنْ ثَوْبَانَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لَا يَزِيدُ فِي

الْعُمْرِ إِلاَّ الْبِرُّ. وَلاَ يَرُدُّ الْقَدَرَ إِلاَّ الدُّعَاءُ. وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيُحْرَمُ الرِّزْقَ بِالذَّنْبِ يُصِيبُهُ».

في الزوائد: إسناده حسن.

1223. (4022) (7210)- Sevbân (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ömrü sadece yapılan iyilik artırır. Kaderi de sadece dua geri çevirir. Şurası muhakkak ki, kişi, işlediği günah sebebiyle rızkından mahrum edilir."*

❑ BELAYA SABIR

1224-7211 ٤٠٢٤ - حَدَّثَنَا عَبْدُالرَّحْمنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ. ثَنَا ابْنُ أَبِي فُدَيْكٍ. حَدَّثَنِي هِشَامُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَهُوَ يُوعَكُ فَوَضَعْتُ يَدِي عَلَيْهِ. فَوَجَدْتُ حَرَّهُ بَيْنَ يَدَيَّ فَوْقَ اللِّحَافِ. فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! مَا أَشَدَّهَا عَلَيْكَ! قَالَ: «إِنَّا كَذلِكَ يُضَعَّفُ لَنَا الْبَلاَءُ وَيُضَعَّفُ لَنَا الأَجْرُ» قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَيُّ النَّاسِ أَشَدُّ بَلاَءً؟ قَالَ: «الأَنْبِيَاءُ» قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! ثُمَّ مَنْ؟ قَالَ: «ثُمَّ الصَّالِحُونَ. إِنْ كَانَ أَحَدُهُمْ لَيُبْتَلَى بِالْفَقْرِ. حَتَّى مَا يَجِدُ أَحَدُهُمْ إِلاَّ الْعَبَاءَةَ يُحَوِّيهَا. وَإِنْ كَانَ أَحَدُهُمْ لَيَفْرَحُ بِالْبَلاَءِ كَمَا يَفْرَحُ أَحَدُكُمْ بِالرَّخَاءِ».

في الزوائد: إسناده صحيح. رجاله ثقات.

1224. (4024) (7211)- *Ebu Sa'idi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hasta yatmakta iken yanına girdim. Elimi üzerine koydum, hararetini, yorganın üstünden elimin altında hissettim. "Ey Allah'ın Resulü! Hararetiniz çok fazla!" dedim.

"Biz (peygamberler) böyleyiz. Belalar bize katmerli gelir, buna mukabil ücretleri de katmerli verilir" buyurdular.

"Ey Allah'ın Resulü! Hangi insanlar en çok bela çekerler?" dedim.

"Peygamberler!" buyurdular.

"Ey Allah'ın Resulü! Sonra kimler?" dedim.

"Sonra salihler! Buyurdular ve açıkladılar: *Onlardan biri fakirliğe öylesine müptela olur ki, kendini örten abadan başka bir şey bulamaz. Onlar, sizin bollukla sevindiğiniz gibi fakirlikle sevinirler."*

1225-7212 ٤٠٢٧ - حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ وَمُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى؛ قَالاَ: ثَنَا عَبْدُالْوَهَّابِ. ثَنَا حُمَيْدٌ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: لَمَّا كَانَ يَوْمُ أُحُدٍ كُسِرَتْ رَبَاعِيَةُ رَسُولِ اللّهِ ﷺ وَشُجَّ. فَجَعَلَ الدَّمُ يَسِيلُ عَلَى وَجْهِهِ. وَجَعَلَ يَمْسَحُ الدَّمَ عَنْ وَجْهِهِ وَيَقُولُ: «كَيْفَ يُفْلِحُ قَوْمٌ خَضَبُوا وَجْهَ نَبِيِّهِمْ بِالدَّمِ وَهُوَ يَدْعُوهُمْ إِلَى اللّهِ!» فَأَنْزَلَ اللّهُ عَزَّ وَجَلَّ ﴿لَيْسَ لَكَ مِنَ الأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ﴾.

في الزوائد: إسناده صحيح، رجاله ثقات.

1225. (4027) (7212)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Uhud (savaşı) gününde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir dişi kırıldı ve başından yaralandı. Kan yüzüne akmaya başladı. Yüzündeki kanı hem siliyor hem de: *"Kendilerini Allah'a çağıran peygamberlerinin yüzünü kana boyayan bir kavim nasıl iflah olur?"* diyordu. Allah Teâla hazretleri (sanki bu sözleri tevekküle uygun bulmayarak) şu ayeti inzal buyurdu: لَيْسَ لَكَ مِنَ الأَمْرِ شَيْءٌ **"Kullarımın tedbir ve idaresinden senin elinde bir şey yoktur ve sen onların inkarlarından mes'ul değilsin. Allah dilerse onlara tevbe nasip eder, dilerse zalim oldukları için onlara azab verir"** (Al-i İmran 128).

1226-7213 ٤٠٢٨ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ طَرِيفٍ. ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنِ الأَعْمَشِ عَنْ أَبِي سُفْيَانَ عَنْ أَنَسٍ؛ قَالَ: جَاءَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ ذَاتَ يَوْمٍ إِلَى رَسُولِ اللّهِ ﷺ وَهُوَ جَالِسٌ حَزِينٌ. قَدْ خُضِبَ بِالدِّمَاءِ قَدْ ضَرَبَهُ بَعْضُ أَهْلِ مَكَّةَ. فَقَالَ: مَالَكَ؟ فَقَالَ: «فَعَلَ بِي هٰؤُلاَءِ وَفَعَلُوا» قَالَ: أَتُحِبُّ أَنْ أُرِيَكَ آيَةً؟ قَالَ «نَعَمْ أَرِنِي» فَنَظَرَ إِلَى شَجَرَةٍ مِنْ وَرَاءِ الْوَادِي. قَالَ: ادْعُ تِلْكَ الشَّجَرَةَ فَدَعَاهَا فَجَاءَتْ تَمْشِي حَتَّى قَامَتْ بَيْنَ يَدَيْهِ. قَالَ: قُلْ لَهَا فَلْتَرْجِعْ. فَقَالَ لَهَا فَرَجَعَتْ حَتَّى عَادَتْ إِلَى مَكَانِهَا. فَقَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ «حَسْبِي».

في الزوائد: هذا إسناد صحيح إن كان أبو سفيان واسمه طلحة بن نافع سمع من جابر.

1226. (4028) (7213)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir gün Hz. Cibril aleyhisselâm, Resulullah *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın yanına gel-

di. O sırada Resulullah üzgün vaziyette oturuyordu. Sebebiyse Mekkelilerden bir vurup yaralanmıştı, mübarek vücutları kana boyanmıştı. Hz. Cebrail: "Neyin var (niye üzgünsün)?" diye sordu. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Şunlar bana yaptıklarını yaptılar!"* dedi. Cibril: "Diler misin sana bir mucize göstereyim?"dedi. Resulullah: "Evet bana (bir mucize) gösterin!" buyurdu. Derken Cebrail aleyhisselam, bulundukları vadinin gerisindeki bir ağacı gösterdi: "Şu ağacı çağır!" dedi. O da hemen çağırdı. Ağaç yürüyerek geldi, önünde durdu. Cebrail aleyhisselâm: "Ona söyle de geri gitsin!" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm* ağaca: "Geri dön!" dedi, o da döndü, eski yerine vardı. (Bunu gören Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm), "Üzüntümün zail olması için) bu bana yeter!"* buyurdu."

1227-7214 ٤٠٣٠ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثنَا سَعِيدُ بْنُ بَشِيرٍ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ؛ أَنَّهُ لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِهِ وَجَدَ رِيحاً طَيِّبَةً. فَقَالَ «يَا جِبْرِيلُ! مَا هذِهِ الرِّيحُ الطَّيِّبَةُ؟ قَالَ: هذِهِ رِيحُ قَبْرِ الْمَاشِطَةِ وَابْنَيْهَا وَزَوْجِهَا. قَالَ: وَكَانَ بَدْءُ ذلِكَ أَنَّ الْخَضِرَ كَانَ مِنْ أَشْرَافِ بَنِي إِسْرَائِيلَ. وَكَانَ مَمَرُّهُ بِرَاهِبٍ فِي صَوْمَعَتِهِ فَيَطَّلِعُ عَلَيْهِ الرَّاهِبُ. فَيُعَلِّمُهُ الإِسْلاَمَ. فَلَمَّا بَلَغَ الْخَضِرُ زَوَّجَهُ أَبُوهُ امْرَأَةً. فَعَلَّمَهَا الْخَضِرُ. وَأَخَذَ عَلَيْهَا أَنْ لاَ تُعْلِمَهُ أَحَداً. وَكَانَ لاَ يَقْرَبُ النِّسَاءَ. فَطَلَّقَهَا. ثُمَّ زَوَّجَهُ أَبُوهُ أُخْرَى. فَعَلَّمَهَا وَأَخَذَ عَلَيْهَا أَنْ لاَ تُعْلِمَهُ أَحَداً. فَكَتَمَتْ إِحْدَاهُمَا وَأَفْشَتْ عَلَيْهِ الأُخْرَى. فَانْطَلَقَ هَارِباً. حَتَّى أَتَى جَزِيرَةً فِي الْبَحْرِ فَأَقْبَلَ رَجُلاَنِ يَحْتَطِبَانِ فَرَأَيَاهُ فَكَتَمَ أَحَدُهُمَا وَأَفْشَى الآخَرُ، وَقَالَ: قَدْ رَأَيْتُ الْخَضِرَ. فَقِيلَ: وَمَنْ رَآهُ مَعَكَ؟ قَالَ: فُلاَنٌ. فَسُئِلَ فَكَتَمَ وَكَانَ فِي دِينِهِمْ أَنَّ مَنْ كَذَبَ قُتِلَ قَالَ، فَتَزَوَّجَ الْمَرْأَةَ الْكَاتِمَةَ. فَبَيْنَمَا هِيَ تَمْشُطُ ابْنَةَ فِرْعَوْنَ إِذْ سَقَطَ الْمُشْطُ. فَقَالَتْ: تَعِسَ فِرْعَوْنُ! فَأَخْبَرَتْ أَبَاهَا. وَكَانَ لِلْمَرْأَةِ ابْنَانِ وَزَوْجٌ. فَأَرْسَلَ إِلَيْهِمْ فَرَاوَدَ الْمَرْأَةَ وَزَوْجَهَا أَنْ يَرْجِعَا عَنْ دِينِهِمَا. فَأَبَيَا فَقَالَ: إِنِّي قَاتِلُكُمَا. فَقَالاَ: إِحْسَاناً مِنْكَ إِلَيْنَا إِنْ قَتَلْتَنَا أَنْ تَجْعَلَنَا فِي بَيْتٍ فَفَعَلَ فَلَمَّا أُسْرِيَ بِالنَّبِيِّ ﷺ وَجَدَ رِيحاً طَيِّبَةً. فَسَأَلَ جِبْرِيلَ فَأَخْبَرَهُ».

في الزوائد: في إسناده سعيد بن بشير قال فيه البخاري: بتكلمون في حفظه. وقال أبو حاتم: سمعت أبي وأبي زرعة قالا. محله الصدق عندنا قلت: يحتج به؟ قالا: لا وضعفه غيرهم.

1227. (4030) (7214)- *Übey İbnu Ka'b* (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mi'rac gecesinde çok hoş bir koku hissetti.

"Ey Cibril bu güzel koku nedir?" diye sordu. O da anlattı:

"Bu mâşıta (berber) kadının, iki oğlunun ve kocasının kabirlerinin kokusudur. Bunlar hikayesi şöyledir: "Hızır aleyhisselâm, Beni israil'in ileri gelenlerinden biriydi. Onun yol güzergâhında manastırda oturan bir rahib vardı. Hızır oradan geçtikçe rahib önüne çıkar, İslamı öğretirdi. Hazır büluğa erince babası onu bir kadınla evlendirdi. Hızır İslamı hanımına öğretti ve bunu kimseye haber vermemesi hususunda söz aldı. Kendisi kadınlara yaklaşmazdı. Bu sebeple bir müddet sonra kadını boşadı. Aradan zaman geçince babası, Hızır'ı bir başka kadınla evlendirdi. Hızır ona da İslam'ı öğretti ve kimseye söylememesi için söz aldı. Bu sırrı o iki kadından biri tuttu, diğeri ifşa etti. (Böylece onun İslam'ı yaydığı ortaya çıktı). Bunun üzerine Hızır oradan kaçtı. Deniz ortasında bir adaya geldi. Odun kesmek için iki kişi oraya geldi ve onu gördüler. Bunlardan biri Hızır'ı gördüğünü gizledi, diğeri ifşa etti ve: "Ben Hızır'ı gördüm!" dedi. Ona: "Seninle beraber onu başka kim gördü?" denildi. O: "Falan kimse!" dedi. Ona soruldu ise de gördüğünü söylemedi. Onların dininde yalan söyleyen öldürülürdü. Zamanla bu sır tutan adam, öbür sır tutan kadınla evlendi. Bu kadın, Firavun'un kızının başını tararken tarak elinden düştü. Kadıncağız: "Firavun helak olsun!"dedi. Kız bunu babasına haber verdi. Kadının kocasından başka ikide oğlu vardı. Firavun, onları da çağırttı. Bunları dinlerinden çevirmek için Firavun ısrar etti. Onlar direndiler. O zaman Firavun: "Öyleyse sizi öldüreceğim!" dedi. Karı-koca: "Bu, tarafınızdan bize ihsan olur!" diye merdane cevap verdiler ve: "Madem öldüreceksin hiç olmazsa bizi bir kabre koy!" dediler. O da öyle yaptı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Mirac'te iken güzel bir koku duydu, Cibril aleyhisselâm'a bunu sordu. O da bu hâdiseyi anlattı.

1228-7215 ٤٠٣٤ - حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ الْحَسَنِ الْمَرْوَزِيُّ. ثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ. ح وَحَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ ابْنُ سَعِيدٍ الْجَوْهَرِيُّ. ثَنَا عَبْدُالْوَهَّابِ بْنُ عَطَاءٍ قَالاَ: ثَنَا رَاشِدٌ أَبُو مُحَمَّدٍ الْحِمَّانِيُّ عَنْ شَهْدِ بْنِ حَوْشَبٍ عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ؛ قَالَ:

أَوْصَانِي خَلِيلِي ﷺ أَنْ «لاَ تُشْرِكْ بِاللّٰهِ شَيْئاً وَإِنْ قُطِّعْتَ وَحُرِّقْتَ وَلاَ تَتْرُكْ صَلاَةً مَكْتُوبَةً مُتَعَمِّداً فَمَنْ تَرَكَهَا مُتَعَمِّداً فَقَدْ بَرِئَتْ مِنْهُ الذِّمَّةُ. وَلاَ تَشْرَبِ الْخَمْرَ فَإِنَّهَا مِفْتَاحُ كُلِّ شَرٍّ». في الزوائد: إسناده حسن. وشهر مختلف فيه.

1228. (4034) (7215)- *Ebu'd-Derdâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Halilim *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana şu vasiyette bulundu: *"Hiçbir şeyi Allah'a ortak kılma, hatta param parça edilsen, ateşlerde yakılsan da; bile bile hiçbir namazını terketme; kim namazı bile bile terkederse ondan Allah'ın zimmeti (garantisi) kalkar; içki içme, çünkü o, bütün kötülüklerin anahtarıdır."*

❑ FİTNE SEBEBİYLE ZAMANIN FENALAŞMASI

1229-7216 ٤٠٣٥- حَدَّثَنَا غِيَاثُ بْنُ جَعْفَرٍ الرَّحَبِيُّ. أَنْبَأَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. سَمِعْتُ ابْنَ جَابِرٍ يَقُولُ: قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ رَبِّهِ يَقُولُ: سَمِعْتُ مُعَاوِيَةَ يَقُولُ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: «لَمْ يَبْقَ مِنَ الدُّنْيَا إِلاَّ بَلاَءٌ وَفِتْنَةٌ».

في الزوائد: إسناده صحيح، رجاله ثقات.

1229. (4035) (7216)- *Hz. Muâviye* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Dünyanın bela ve fitneden başka hiçbir şeyi kalmadı."*

1230-7217 ٤٠٣٦- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. ثَنَا عَبْدُالْمَلِكِ بْنُ قُدَامَةَ الْجُمَحِيُّ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ أَبِي الْفُرَاتِ عَنِ الْمَقْبُرِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «سَيَأْتِي عَلَى النَّاسِ سَنَوَاتٌ خَدَّاعَاتٌ. يُصَدَّقُ فِيهَا الْكَاذِبُ وَيُكَذَّبُ فِيهَا الصَّادِقُ. وَيُؤْتَمَنُ فِيهَا الْخَائِنُ وَيُخَوَّنُ فِيهَا الأَمِينُ. وَيَنْطِقُ فِيهَا الرُّوَيْبِضَةُ (قِيلَ: وَمَا الرُّوَيْبِضَةُ؟ قَالَ: الرَّجُلُ التَّافِهُ) فِي أَمْرِ الْعَامَّةِ».

في الزوائد: في إسناده إسحاق بن أبي الفرات قال الذهبي في الكاشف: مجهول. وقيل: منكر. وذكره ابن حبان في الثقات.

1230. (4036) (7217)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İnsanlar öyle aldatıcı yıllar görecek ki, o yıllarda yalancılar tasdik, doğru söyleyenler tekzib edile-*

cekler. Keza o yıllarda hâine itimad edilecek, emin kimseye de hainsin denecek. O zaman ruvaybıda adam amme işinde söz sahibi olacak."

"Ruvaybıda kimdir?" diye sorulmuştu. *"Amme işlerinde (söz sahibi olan) değersiz adam" diye cevap verdi."*

1231-7218 ٤٠٣٨- حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا طَلْحَةُ بْنُ يَحْيَىٰ عَنْ يُونُسَ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ أَبِي حُمَيْدٍ يَعْنِي مَوْلَىٰ مُسَافِعٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لَتُنْتَقَوُنَّ كَمَا يُنْتَقَى التَّمْرُ مِنْ أَغْفَالِهِ فَلَيَذْهَبَنَّ خِيَارُكُمْ وَلَيَبْقَيَنَّ شِرَارُكُمْ فَمُوتُوا إِنِ اسْتَطَعْتُمْ».

في الزوائد: في إسناده مقال. وأبو حميد لم أر من جرّحه ولا وثقه. ويونس هو ابن يزيد الأيليّ. وباقي رجال الإسناد ثقات.

1231. (4038) (7218)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İyi hurmalar adilerinden ayıklandığı gibi siz de ayıklanacaksınız. İyileriniz gidecek, kötüleriniz kalacak. (O devirde kötülerin içinde kalmaktansa) elinizden gelirse hemen ölün (ölünde hayırlı olanı tercih edin)."*

1232-7219 ٤٠٣٩- حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ عَبْدِ الْأَعْلَىٰ. ثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِدْرِيسَ الشَّافِعِيُّ. حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ الْجَنَدِيُّ عَنْ أَبَانَ بْنِ صَالِحٍ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «لَا يَزْدَادُ الْأَمْرُ إِلَّا شِدَّةً. وَلَا الدُّنْيَا إِلَّا إِدْبَاراً. وَلَا النَّاسُ إِلَّا شُحّاً. وَلَا تَقُومُ السَّاعَةُ إِلَّا عَلَى شِرَارِ النَّاسِ. وَلَا الْمَهْدِيُّ إِلَّا عِيسَىٰ بْنُ مَرْيَمَ».

في الزوائد: قال الحاكم في المستدرك، بعد أن روى هذا المتن بهذا الإسناد: هذا حديث يعد في أفراد الشافعيّ، وليس كذلك. فقد حدّث به غيره. وقد بسط السيوطيّ القول فيه. وخلاصة ما نقل عن الحافظ عمادالدين بن كثير أنه قال: هذا حديث مشهور بمحمد بن خالد الجنديّ الصغانيّ المؤذن، شيخ الشافعيّ وروى عنه غير واحد أيضا. وليس هو بمجهول بل روى عن ابن معين أنه ثقة.

1232. (4039) (7219)- *Hz. Enes İbnu Mâlik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"(İslam'ı yaşama) işi gittikçe zorlaşacak. Dünya da (gerçek müslümanlara) gittikçe sırt çevirecek. İnsanlarında cimriliği artacak. Kıyamet ancak şerirlerin tepesine kopacak. Mehdî, Hz. İsa'dan başkası değildir."*

❑ KIYAMET ALAMETLERİ

1233-7220 ٤٠٤٦- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَحْسِرَ الْفُرَاتُ عَنْ جَبَلٍ مِنْ ذَهَبٍ. فَيُقْتَلُ النَّاسُ عَلَيْهِ فَيُقْتَلُ مِنْ كُلِّهِ عَشَرَةٍ تِسْعَةٌ».

في الزوائد: إسناده صحيح رجاله ثقات. ورواية أبي داود بلفظ: يوشك الفرات أن يحسر عن كنز من ذهب. فمن حضر فلا يأخذ منه شيئاً.

1233. (4046) (7220)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Fırat nehri, altından bir dağı ortaya çıkarmadıkça Kıyamet kopmayacaktır. İnsanlar o altın sebebiyle öldürülecek. Öyle ki on insandan dokuzu öldürülecektir."*

1234-7221 ٤٠٤٧- حَدَّثَنَا أَبُو مَرْوَانَ الْعُثْمَانِيُّ. ثَنَا عَبْدُالْعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ عَنِ الْعَلاَءِ بْنِ عَبْدِالرَّحْمنِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ: «لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَفِيضَ الْمَالُ، وَتَظْهَرَ الْفِتَنُ وَيَكْثُرَ الْهَرْجُ» قَالُوا: وَمَا الْهَرْجُ؟ يَا رَسُولَ اللّٰهِ! قَالَ: «الْقَتْلُ. الْقَتْلُ. الْقَتْلُ». ثَلاَثاً.

في الزوائد: إسناده صحيح رجاله ثقات. وقد روى الترمذي بعضه.

1234. (4047) (7221)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Mal dolup taşmadıkça, fitneler zuhur etmedikçe ve herc (haksız, sebepsiz öldürmeler) artmadıkça Kıyamet kopmayacaktır."* Orada bulunanlar: "Herc nedir, ey Allah'ın Resulü?" dediler. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Öldürmedir! Öldürmedir! Öldürmedir!"* diye üç kere tekrar etti.

❑ KUR'AN VE (DİNLE İLGİLİ) İLİMLERİN YOK OLMASI

1235-7222 ٤٠٤٨- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا وَكِيعٌ. ثَنَا الأَعْمَشُ عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ عَنْ زِيَادِ بْنِ لَبِيدٍ؛ قَالَ: ذَكَرَ النَّبِيُّ ﷺ شَيْئاً، فَقَالَ: «ذَاكَ عِنْدَ أَوَانِ ذَهَابِ الْعِلْمِ» قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ! وَكَيْفَ يَذْهَبُ الْعِلْمُ وَنَحْنُ نَقْرَأُ

الْقُرْآنَ وَنُقْرِئُهُ أَبْنَاءَنَا وَيُقْرِئُهُ أَبْنَاءَهُمْ، إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ؟ قَالَ: «ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ زِيَادُ! إِنْ كُنْتُ لأَرَاكَ مِنْ أَفْقَهِ رَجُلٍ بِالْمَدِينَةِ. أَوَلَيْسَ هٰذِهِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى يَقْرَأُونَ التَّوْرَاةَ وَالإِنْجِيلَ لاَ يَعْمَلُونَ بِشَيْءٍ مِمَّا فِيهِمَا؟».

في الزوائد: هذا إسناده صحيح، رجاله ثقات. إلا أنه منقطع. قال البخاريّ في التاريخ الصغير: لم يسمع سالم بن أبي الجعد من زياد بن لبيد. وتبعه على ذلك الذهبيّ في الكاشف. وقال: ليس لزياد عند المصنف سوى هذا الحديث وليس له شئ في بقية الكتب.

1235. (4048) (7222)- *Ziyad İbnu Lebid* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir şey anlatarak: *"İşte bu şey, ilmin gitme anlarında olur"* buyurdu. Ben: "Ey Allah'ın Resulü! Bizler Kur'an'ı okur olduğumuz, evladlarımıza da okuttuğumuz, evlatlarımızda kendi evlatlarına okutur olacakları halde ilim nasıl gider (kaybolur)?" dedim. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Anasız kalasıca Ziyâd! Ben seni, Medine'nin en fakihlerinden biri bilirdim. Şu, (gözümüzün önündeki) yahudi ve hıristiyanlar kitapları olan Tevrat ve İncil'i okudukları halde onların içinde bulunanlarla amel ediyorlar mı? (Demekki keramet okumada değil, okunanı hayata geçirmekte, yaşamakta ve tatbik etmektedir)" buyurdular."

1236-7223 ٤٠٤٩ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنْ أَبِي مَالِكٍ الأَشْجَعِيِّ عَنْ رِبْعِيِّ بْنِ حِرَاشٍ عَنْ حُذَيْفَةَ بْنِ الْيَمَانِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «يَدْرُسُ الإِسْلاَمُ كَمَا يَدْرُسُ وَشْيُ الثَّوْبِ. حَتَّى لاَ يُدْرَى مَا صِيَامٌ وَلاَ صَلاَةٌ وَلاَ نُسُكٌ وَلاَ صَدَقَةٌ. وَلَيُسْرَى عَلَى كِتَابِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي لَيْلَةٍ. فَلاَ يَبْقَى فِي الأَرْضِ مِنْهُ آيَةٌ. وَتَبْقَى طَوَائِفُ مِنَ النَّاسِ الشَّيْخُ الْكَبِيرُ وَالْعَجُوزُ. يَقُولُونَ: أَدْرَكْنَا آبَاءَنَا عَلَى هٰذِهِ الْكَلِمَةِ: لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللهُ. فَنَحْنُ نَقُولُهَا» فَقَالَ لَهُ صِلَةُ: مَا تُغْنِي عَنْهُمْ: لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللهُ وَهُمْ لاَ يَدْرُونَ مَا صَلاَةٌ وَلاَ صِيَامٌ وَلاَ نُسُكٌ وَلاَ صَدَقَةٌ؟ فَأَعْرَضَ عَنْهُ حُذَيْفَةُ. ثُمَّ رَدَّهَا عَلَيْهِ ثَلاَثاً. كُلَّ ذٰلِكَ يُعْرِضُ عَنْهُ حُذَيْفَةُ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْهِ فِي الثَّالِثَةِ فَقَالَ: يَا صِلَةُ! تُنْجِيهِمْ مِنَ النَّارِ. ثَلاَثاً.

في الزوائد: إسناده صحيح. رجاله ثقات. ورواه الحاكم وقال: إسناده صحيح على شرط مسلم.

1236. (4049) (7223)- *Huzeyfe İbnu'l-Yemân* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Elbisenin nakşı silinip gittiği gibi İslam da silinip gidecek. Öyle ki oruç nedir, namaz nedir, hacc nedir, sadaka nedir? bilinemeyecek. Bir gecede Allah'ın kitabı götürülecek, ondan yeryüzünde hiçbir şey kalmayacak. Çok yaşlı ihtiyar erkek ve kadınlardan bir kısım insanlar sağ kalıp: "Biz babalarımıza lâ ilâhe illallah kelimesi üzerine yetiştiğimiz için bu kelimeyi söyleriz" diyecekler."

Huzeyfe bu hadisi anlatınca orada bulunan Sıla (radıyallahu anh) kendisine: "O yaşlılar namaz nedir, oruç nedir, hacc nedir, sadaka nedir bilmezken "Lâ ilâhe illallah" kelimesi onlara bir fayda sağlar mı?" dedi. Huzeyfe (bu söze) cevap vermedi. Ama Sıla bu sorusunu üç kere tekrarladı. Her seferinde Huzeyfe onun sorusuna cevaptan kaçındı. Sonunda üçüncü tekrar üzerine Sıla'ya yönelerek: "Ey Sıla, kelime-i tevhid onları (hiç olsun ebedi) cehenemden kurtarır" dedi ve bunu üç kere tekrar etti."

❑ EMANETİN GİDİŞİ

1237-7224 ٤٠٥٤ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُصَفَّى. ثنا مُحَمَّدُ بْنُ حَرْبٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي الزَّاهِرِيَّةِ عَنْ أَبِي شَجَرَةَ كَثِيرِ بْنِ مُرَّةَ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ إِذَا أَرَادَ أَنْ يُهْلِكَ عَبْداً نَزَعَ مِنْهُ الْحَيَاءَ. فَإِذَا نَزَعَ مِنْهُ الْحَيَاءَ لَمْ تَلْقَهُ إِلاَّ مَقِيتاً مُمَقَّتاً. فَإِذَا لَمْ تَلْقَهُ إِلاَّ مَقِيتاً مُمَقَّتاً، نُزِعَتْ مِنْهُ الأَمَانَةُ. فَإِذَا نُزِعَتْ مِنْهُ الأَمَانَةُ لَمْ تَلْقَهُ إِلاَّ خَائِناً مُخَوَّناً. فَإِذَا لَمْ تَلْقَهُ إِلاَّ خَائِناً مُخَوَّناً نُزِعَتْ مِنْهُ الرَّحْمَةُ. فَإِذَا نُزِعَتْ مِنْهُ الرَّحْمَةُ لَمْ تَلْقَهُ إِلاَّ رَجِيماً مُلَعَّناً فَإِذَا لَمْ تَلْقَهُ إِلاَّ رَجِيماً مُلَعَّناً نُزِعَتْ مِنْهُ رِبْقَةُ الإِسْلاَمِ».

في الزوائد: في إسناده صعيد بن سنان وهو ضعيف مختلف في اسمه.

1237. (4054) (7224)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Aziz ve celil olan Allah bir insan helak etmek istedi mi, ondan önce hayayı çeker alır. Hayası bir kere gitti mi sen ona artık herkesin nefretenı kazanmış bir kimse olarak rastlarsın. Herkesin nefretini kazanmış olarak rastladığın kimseden emanet çekilip alınır (artık o, güvenilmeyen, kuşkulu kişidir). Kişiden emanet (güven) çekilip alınınca ona artık hep hain ve herkesce hain bilinen biri*

olarak rastlarsın. Ona hep hain ve hıyanetle bilinen biri olarak rastladın mı, sıra ondan merhametin çekip çıkarılmasına gelmiştir. Ondan rahmetin çıkarıldığı vakit artık ona (Allah'ın rahmetinden) kovulmuş, lanetlenmiş olarak rastlarsın. Ona sen kovulmuş, lanetlenmiş olarak rastlayınca ondan İslamiyet bağı çözülüp atılır."

❑ KIYAMETİN BÜYÜK ALÂMETLERİ

1238-7225 ٤٠٥٦ - حَدَّثَنَا حَرْمَلَةُ بنُ يَحيَــىٰ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بنُ وَهْبٍ. أَخبَرَنِي عَمْرُو بنُ الْحَارِثِ وَابْنُ لَهِيعَةَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ سِنَانِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ: «بَادِرُوا بِالأَعْمَالِ سِتًّا: طُلُوعَ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا وَالدُّخَانَ وَدَابَّةَ الأَرْضِ وَالدَّجَّالَ وَخُوَيْصَّةَ أَحَدِكُمْ وَأَمْرَ الْعَامَّةِ».

في الزوائد: إسناده حسن. وسنان بن سعد مختلف فيه وفي اسمه.

1238. (4056) (7225)- *Hz. Enes İbnu Mâlik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şu altı şeyden önce (ahirete bakan) iyi ameller işlemekte acele edin: "Güneşin battığı yerden doğması, Duhân, Dâbbetü'l-arz, Deccâl, herbirinize mahsus olan ölüm ve (sizin salih amelinize mani olacak) âmme hizmeti."*

1239-7226 ٤٠٥٧ - حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْخَلاَّلُ. ثَنَا عَوْنُ بْنُ عُمَارَةَ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ الْمُثَنَّى بْنِ ثُمَامَةَ ابْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ أَنَسٍ عَنْ أَبِيــهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ أَبِي قَتَادَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «الآيَاتُ بَعْدَ الْمِائَتَيْنِ».

في الزوائد: في إسناده عون بن عمارة العبدي، وهو ضعيف. وقال السيوطيّ: هذا الحديث أورده ابن الجوزيّ في الموضوعات من طريق محمد بن يونس الكديميّ عن عون به. وقال: هذا حديث موضوع وعون وابن المثنى ضعيفان غير أن المتهم به الكديميّ.

قلت: ولقد تبين أنه توبع عليه كما ترى (أي في رواية المصنف) وأخرجه الحاكم في المستدرك من طريق آخر عن عون به. وقال: صحيح. وتعقبه الذهبيّ في تلخيصه فقال: عون ضعفوه. وقال ابن كثير: هذا الحديث لا يصح. وإن صح فمحمول على ما وقع من الفتنة، بسبب القول بخلق القرآن والمحنة للأمام أحمد بن حنبل وأصحابه من أئمة الحديث.

1239. (4057) (7226)- Ebu Katâde (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"(Kıyametin büyük) alâmetleri ikiyüz (senesin)den sonra gelecektir."*

1240-7227 ٤٠٥٨- حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ. ثَنَا نُوحُ بْنُ قَيْسٍ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ مُغَفَّلٍ عَنْ يَزِيدَ الرَّقَاشِيِّ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ؛ قَالَ: «أُمَّتِي عَلَى خَمْسِ طَبَقَاتٍ: فَأَرْبَعُونَ سَنَةً أَهْلُ بِرٍّ وَتَقْوَى. ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ إِلَى عِشْرِينَ وَمِائَةِ سَنَةٍ أَهْلُ تَرَاحُمٍ وَتَوَاصُلٍ. ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ إِلَى سِتِّينَ وَمِائَةِ سَنَةٍ أَهْلُ تَدَابُرٍ وَتَقَاطُعٍ. ثُمَّ الْهَرْجُ الْهَرْجُ. النَّجَا النَّجَا».

في الزوائد: في إسناده يزيد بن أبان الرقاشي وهو ضعيف. وقال السيوطي: هذا أيضا أورده ابن الجوزيّ في الموضوعات من طريق كامل بن طلحة عن عباد بن عبدالله عن أنس وقال: لا أصل له. والمتهم به عباد. وقد تبين أن له متابعات عن أنس. وله عدة شواهد.

1240. (4058) (7227)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ümmetim beş tabakadır: İlk kırk yıl, hayır ve takva ehlidir. Bunu takip edenler yüzyirmi yılına kadardır. Bunlar merhamet sahibi, sıla-i rahme değer veren kimseler olacak. Sonra yüzaltmış yılına kadar olanlar birbirlerine sırt çevirirler, aralarındaki (kardeşlik bağlarını) koparırlar. Sonra da birbirerini öldürme devri gelir. O devirde kurtuluş isteyin, kurtuluş!"*

Hz. Enes İbnu Mâlik (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ümmetim beştabakadır. Her tabaka kırk yıldır. Benim tabakam ve ashabımın tabakası ilim ve iman ehli insanların tabakasıdır. İkinci tabaka kırk ile seksen yılı arasındaki (insanların) tabakasıdır, bunlar hayır ve takva ehli insanlardır..."* (Hz. Enes, sonra hadisi yukarıdaki şekilde tamamladı.)"

1241-7228 ٤٠٥٩- حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ. ثَنَا أَبُو أَحْمَدَ. ثَنَا بَشِيرُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ سَيَّارٍ عَنْ طَارِقٍ عَنْ عَبْدِاللهِ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «بَيْنَ يَدَيِ السَّاعَةِ مَسْخٌ وَخَسْفٌ وَقَذْفٌ».

في الزوائد: حديث عبدالله رجال إسناده ثقات. إلا أنه منقطع. وسيّار أبو الحكم لم يحدّث عن طارق ابن شهاب. قاله الإمام أحمد. وله شاهد من حديث أبي هريرة، رواه ابن حبان في صحيحه.

1241. (4059) (7228)- *Abdullah İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Reslullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kıyametin kopmasına yakın (bazı insanlar günahları sebebiyle) "mesh"e (hayvan suretine çevrilme), "hasf"e (yere batma) ve "kazf"e (taşlanma azabı) uğrayacaktır."*

1242-7229 ٤٠٦٢ - حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ وَمُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ أَبِي الـــزُّبَيْرِ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَمْرٍو؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «يَكُونُ فِي أُمَّتِي خَسْفٌ وَمَسْخٌ وَقَذْفٌ».

في الزوائد: رجال إسناده ثقات. إلا أنه منقطع. وأبو الزبير اسمه محمد بن مسلم بن تدرس، لم يسمع من عبدالله بن عمرو، قاله ابن معين وقال أبو حاتم: لم يلقه.

1242. (4062) (7229)- *Abdullah İbnu Amr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ümmetimde hasf, mesh ve kazf olacaktır."*

❑ DÂBBETU'L-ARZ

1243-7230 ٤٠٦٧ - حَدَّثَنَا أَبُو غَسَّانَ مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو زُنَيْجٌ. ثَنَا أَبُو تُمَيْلَةَ. ثَنَا خَالِدُ بْنُ عُبَيْدٍ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ بُرَيْدَةَ عَنْ أَبِيـــهِ؛ قَالَ: ذَهَبَ بِي رَسُولُ اللهِ ﷺ إِلَى مَوْضِعٍ بِالْبَادِيَةِ قَرِيـبٍ مِنْ مَكَّةَ. فَإِذَا أَرْضٌ يَابِسَةٌ حَوْلَهَا رَمْلٌ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ «تَخْرُجُ الدَّابَّةُ مِنْ هذَا الْمَوْضِعِ». فَإِذَا فِتْرٌ فِي شِبْرٍ.

قَالَ ابْنُ بُرَيْدَةَ: فَحَجَجْتُ بَعْدَ ذَلِكَ بِسِنِينَ. فَأَرَانَا عَصــاً لَهُ. فَــإِذَا هُوَ بِعَصَايَ هذِهِ. هكَذَا وَهكَذَا.

في الزوائد: هذا إسناده ضعيف. لأن خالد بن عبيد، قال البخاري: في حديثه نظر. وقال ابن حبان والحاكم: يحدث عن أنس بأحاديث موضوعة.

1243. (4067) (7230)- *Abdullah İbnu Büreyde* (radıyallahu anhümâ) babası (Büreyde)den naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni, Mekke'ye yakın badiyedeki bir yere götürdü. Burası kuru bir yerdi, etrafı da kumdu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Dâbbetu'l-arz bu yerden çıkacak" buyurdu. İşaret edilen yerin eni ve boyu birer karıştı."

İbnu Büreyde dedi ki: "Bundan yıllar sonra haccettim. Babam (o sahanın en ve boy uzunluğunda) bir asasını bize gösterdi. Baktım ki, o âsa benim bu âsam ile şu ve bu kadardır."

❑ YE'CÜC VE ME'CÜC

1244-7231 ٤٠٨٠ - حَدَّثَنَا أَزْهَرُ بْنُ مَرْوَانَ. ثَنَا عَبْدُالأَعْلَىٰ. ثَنَا سَعِيـــدٌ عَنْ

قَتَادَةَ. قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو رَافِعٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «إِنَّ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ يَحْفِرُونَ كُلَّ يَوْمٍ. حَتَّى إِذَا كَادُوا يَرَوْنَ شُعَاعَ الشَّمْسِ قَالَ الَّذِي عَلَيْهِمْ: ارْجِعُوا فَسَنَحْفِرُهُ غَداً. فَيُعِيدُهُ اللّٰهُ أَشَدَّ مَا كَانَ. حَتَّى إِذَا بَلَغَتْ مُدَّتُهُمْ وَأَرَادَ اللّٰهُ أَنْ يَبْعَثَهُمْ عَلَى النَّاسِ حَفَرُوا حَتَّى إِذَا كَادُوا يَرَوْنَ شُعَاعَ الشَّمْسِ قَالَ الَّذِي عَلَيْهِمْ: ارْجِعُوا فَسَتَحْفِرُونَهُ غَداً إِنْ شَاءَ اللّٰهُ تَعَالَى. وَاسْتَثْنَوْا. فَيَعُودُونَ إِلَيْهِ وَهُوَ كَهَيْئَتِهِ حِينَ تَرَكُوهُ. فَيَحْفِرُونَهُ وَيَخْرُجُونَ عَلَى النَّاسِ فَيُنْشِفُونَ الْمَاءَ. وَيَتَحَصَّنُ النَّاسُ مِنْهُمْ فِي حُصُونِهِمْ فَيَرْمُونَ بِسِهَامِهِمْ إِلَى السَّمَاءِ. فَتَرْجِعُ عَلَيْهَا الدَّمُ الَّذِي اجْفَظَّ. فَيَقُولُونَ: قَهَرْنَا أَهْلَ الْأَرْضِ وَعَلَوْنَا أَهْلَ السَّمَاءِ فَيَبْعَثُ اللّٰهُ نَغَفاً فِي أَقْفَائِهِمْ فَيَقْتُلُهُمْ بِهَا».

قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ «وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ! إِنَّ دَوَابَّ الْأَرْضِ لَتَسْمَنُ وَتَشْكَرُ شَكَراً مِنْ لُحُومِهِمْ».

في الزوائد: إسناده صحيح. رجاله ثقات. ورواه الحاكم وقال: صحيح على شرط مسلم.

1244. (4080) (7231)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ye'cüc ve Me'cüc (seddi) her gün kazarak nihayet güneşin ışığını görmeye yakın, başlarındaki kişi onlara: "Haydi dönün, kazımıza yarın devam ederiz!" der. Allah Teâla hazretleri, sabah oluncaya kadar seddi eski güçlü haline iade eder. Bu hal onların müddetleri doluncaya kadar devam edecek. Vakit dolup da Allah onları insanların üzerine göndermek istediği zaman, aynı şekilde yine kazacaklar, güneşin ışığını görecekleri gedik açılacağı zaman, başlarındaki "haydi dönün inşaallah yarın kazmaya devam ederiz" diyecek. Onlar da "inşaallah!" diyecekler; ertesi günü gelecekler. Bu sefer seddi bıraktıkları gibi bulacaklar. Yine kazacaklar, bu sefer insanların üzerine çıkacaklar ve (uğradıkları) suyu içip tüketecekler. İnsanlar, onlara karşı kalelerine çekilecekler. Bu sefer onlar da oklarını göğe atacaklar. Okları, üzeri kanlı olarak geri dönecek. Bunun üzerine Ye'cücü ve Mecüc: "Biz yeryüzündeki insanları kahrettik ve göktekilere de galebe çaldık" diyecekler. Sonra Allah, onların enselerine musallat olacak deve kurtlarını gönderecek, bunlarla onları öldürecek."

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devamla dedi ki: *"Nefsim elinde olan Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun ki, yerdeki hayvanlar onların etlerini yemek suretiyle muhakkak ki iyice semirecek ve memeleri sütle dolacaktır."*

1245-7232 ٤٠٨١ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. ثنَا الْعَوَّامُ بْنُ حَوْشَبٍ. حَدَّثَنِي جَبَلَةُ بْنُ سُحَيْمٍ عَنْ مُؤْثِرِ بْنِ عَفَازَةَ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مَسْعُودٍ؛ قَالَ: لَمَّا كَانَ لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِرَسُولِ اللهِ ﷺ لَقِيَ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰ فَتَذَاكَرُوا السَّاعَةَ. فَبَدَأُوا بِإِبْرَاهِيمَ. فَسَأَلُوهُ عَنْهَا. فَلَمْ يَكُنْ عِنْدَهُ مِنْهَا عِلْمٌ. ثُمَّ سَأَلُوا مُوسَىٰ. فَلَمْ يَكُنْ عِنْدَهُ مِنْهَا عِلْمٌ. فَرُدَّ الْحَدِيثُ إِلَى عِيسَىٰ بْنِ مَرْيَمَ. فَقَالَ: قَدْ عُهِدَ إِلَيَّ فِيمَا دُونَ وَجْبَتِهَا. فَأَمَّا وَجْبَتُهَا فَلاَ يَعْلَمُهَا إِلاَّ اللهُ. فَذَكَرَ خُرُوجَ الدَّجَّالِ. قَالَ: فَأَنْزِلُ فَأَقْتُلُهُ. فَيَرْجِعُ النَّاسُ إِلَى بِلاَدِهِمْ. فَيَسْتَقْبِلُهُمْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ. فَلاَ يَمُرُّونَ بِمَاءٍ إِلاَّ شَرِبُوهُ. وَلاَ بِشَيْءٍ إِلاَّ أَفْسَدُوهُ فَيَجْأَرُونَ إِلَى اللهِ. فَأَدْعُو اللهَ أَنْ يُمِيتَهُمْ فَتَنْتُنُ الأَرْضُ مِنْ رِيحِهِمْ. فَيَجْأَرُونَ إِلَى اللهِ فَأَدْعُو اللهَ فَيُرْسِلُ السَّمَاءَ بِالْمَاءِ. فَيَحْمِلُهُمْ فَيُلْقِيهِمْ فِي الْبَحْرِ. ثُمَّ تُنْسَفُ الْجِبَالُ وَتُمَدُّ الأَرْضُ مَدَّ الأَدِيمِ. فَعُهِدَ إِلَيَّ: مَتَىٰ كَانَ ذٰلِكَ كَانَتِ السَّاعَةُ مِنَ النَّاسِ. كَالْحَامِلِ الَّتِي لاَ يَدْرِي أَهْلُهَا مَتَى تَفْجَؤُهُمْ بِوِلاَدَتِهَا.

قَالَ الْعَوَّامُ: وَوُجِدَ تَصْدِيقُ ذٰلِكَ فِي كِتَابِ اللهِ تَعَالَىٰ ﴿**حَتَّى إِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ**﴾.

في الزوائد: هذا إسناده صحيح. رجاله ثقات. ومؤثر بن عفازة ذكره ابن حبان في الثقات. وباقي رجال الإسناد ثقات. ورواه الحاكم وقال: هذا صحيح الإسناد.

1245. (4081) (7232)- *Abdullah İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Mirac gecesinde, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. İbrahim, Hz. Musa ve Hz. İsa ile karşılaştı. Kıyameti aralarında müzakere ettiler. Önce Hz. ibrahim aleyhisselâm'dan başlayıp ona Kıyametten sordular. Onun Kıyamet hakkında herhangi bir bilgisi yoktu. Sonra Hz. Musa aleyhisselam'a sordular. Kıyamet hakkında onunda bir bilgisi yoktu. Söz Hz. İsa aleyhisselam'a geldi. O: "Kıyametin kopmasına yakın şeyler (alametler) hakkında bana bilgi verildi. Ama Kıyametin kopma (vaktini) Allah'tan başka hiç kimse bilemez" dedi. Sonra (Kıyametin alametlerinden bir olarak) Deccal'in çıkmasını anlattı. Şunları söyledi: "Sonra ben inip onu öldüreceğim ve bundan sonra halk memleketlerine döne-

cek. Bu defa onların karşısına Ye'cüc ve Me'cüc çıkacak ve her tepeden hızla hücum edeceklerdir. Onlar giderken rastladıkları her suyu içip tüketecekler ve uğrayacakları her şeyi bozup alt-üst edecekler. Bunun üzerine halk feryat ederek Allah'tan yardım dileyecek. Ben de Ye'cüc ve Me'cüc'ü öldürmesi için Allah'a dua edeceğim. (Duam kabul görecek) ve yer onların (leşlerinin) kokusu ile çok pis kokacak. Ben yine Allah'a dua edeceğim! Allah da bir su gönderecek ve o su, onları taşıyıp denize atacaktır. Daha sonra dağlar ufaltılıp dağıtılacak ve yer, derinin yarılıp genişletildiği gibi yayılıp genişletilecek. İşte söylenen bu hal vukua gelince, insanlara yakınlığı itibariyle Kıyametin, ev halkı ne zaman doğumu ile aniden karşılaşacaklarını bilmedikleri hamile kadın gibi olacağı bana bildirildi."

Râvi *el-Avvâm* demiştir ki: "Bunun tasdiki Kitabullah'da bulunmuştur (Mealen): **"Nihayet, Ye'cüc ve Me'cüc'ün önündeki sed açıldığında, her tepeden saldırmağa başlarlar"** (Enbiya 96).

❑ MEHDİ'NİN ÇIKMASI

1246-7233 ٤٠٨٢ - حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ هِشَامٍ. ثَنَا عَلِيُّ بْنُ صَالِحٍ عَنْ يَزِيدَ ابْنِ أَبِي زِيَادٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ عَنْ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: بَيْنَمَا نَحْنُ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ ﷺ إِذْ أَقْبَلَ فِتْيَةٌ مِنْ بَنِي هَاشِمٍ. فَلَمَّا رَآهُمُ النَّبِيُّ ﷺ اغْرَوْرَقَتْ عَيْنَاهُ وَتَغَيَّرَ لَوْنُهُ. قَالَ فَقُلْتُ: مَا نَزَالُ نَرَى فِي وَجْهِكَ شَيْئاً نَكْرَهُهُ. فَقَالَ: «إِنَّا أَهْلُ بَيْتٍ اخْتَارَ اللهُ لَنَا الآخِرَةَ عَلَى الدُّنْيَا. وَإِنَّ أَهْلَ بَيْتِي سَيَلْقَوْنَ بَعْدِي بَلاَءً وَتَشْرِيداً وَتَطْرِيداً حَتَّى يَأْتِيَ قَوْمٌ مِنْ قِبَلِ الْمَشْرِقِ مَعَهُمْ رَايَاتٌ سُودٌ. فَيَسْأَلُونَ الْخَيْرَ فَلاَ يُعْطَوْنَهُ فَيُقَاتِلُونَ فَيُنْصَرُونَ فَيُعْطَوْنَ مَا سَأَلُوا فَلاَ يَقْبَلُونَهُ حَتَّى يَدْفَعُوهَا إِلَى رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي فَيَمْلَؤُهَا قِسْطاً كَمَا مَلَؤُهَا جَوْراً. فَمَنْ أَدْرَكَ ذَلِكَ مِنْكُمْ فَلْيَأْتِهِمْ وَلَوْ حَبْواً عَلَى الثَّلْجِ».

في الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف يزيد بن أبي زياد الكوفيّ. لكن لم ينفرد يزيد بن أبي زياد عن إبراهيم. فقد رواه الحاكم في المستدرك من طريق عمر بن قيس عن الحكم عن إبراهيم.

1246. (4082) (7233)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında iken Beni Haşim'den bir

grup genç geldi. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* onları görünce, gözleri yaşla doldu ve rengi değişti. Ben: "(Ey Allah'ın Resulü!) Şimdiye kadar, mübarek yüzünüzde hoşumuza gitmeyen bir manzara hiç görmemiştik, (şimdi ne oldu da bizi üzen bir ifade ile karşılaşıyoruz?)" dedim. Şu cevabı verdiler:

"Biz öyle bir Ehl-i Beytiz ki, Allah bizim için dünyaya mukabil ahireti tercih etmiştir. Benim Ehl-i Beytim benden sonra bela kaçırılma ve sürgüne maruz kalacak.Nihayet, meşrık (doğu) tarafınan beraberlerine siyah bayraklar olan bir kavim gelecek. Bunlar hayır (saltanat) isteyecekler, fakat istekleri yerine getirilmeyecek. Bunun üzerine onlar savaşacak. Allah onlara yardım edecek. Bundan sonra istedikleri (hükümdarlık) kendilerine verilecek. Ne var ki, onlar bunu kabul etmeyip emirliği Ehl-i Beytim'den bir adama tevdi edecekler. Bu (Emir) de, insanlar yeryüzünü daha önce zulüm ile doldurdukları gibi, yeryüzünü adaletle dolduracaktır. Artık sizden kim o güne yetişirse kar üstünde emeklemek suretiyle de olsa onlara varsın (katılsın)" buyurdu."

1247-7234 ٤٠٨٤– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ وَأَحْمَدُ بْنُ يُوسُفَ، قَالاَ: ثَنَا عَبْدُالرَّزَّاقِ عَنْ سُفْيَانَ الثَّوْرِيِّ عَنْ خَالِدِ الْحَذَّاءِ عَنْ أَبِي قِلاَبَةَ عَنْ أَبِي أَسْمَاءَ الرَّحَبِيِّ عَنْ ثَوْبَانَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «يَقْتَتِلُ عِنْدَ كَنْزِكُمْ ثَلاَثَةٌ كُلُّهُمُ ابْنُ خَلِيفَةٍ. ثُمَّ لاَ يَصِيرُ إِلَى وَاحِدٍ مِنْهُمْ. ثُمَّ تَطْلُعُ الرَّايَاتُ السُّودُ مِنْ قِبَلِ الْمَشْرِقِ. فَيَقْتُلُونَكُمْ قَتْلاً لَمْ يُقْتَلْهُ قَوْمٌ».

ثُمَّ ذَكَرَ شَيْئاً لاَ أَحْفَظُهُ. فَقَالَ: «فَإِذَا رَأَيْتُمُوهُ فَبَايِعُوهُ وَلَوْ حَبْواً عَلَى الثَّلْجِ فَإِنَّهُ خَلِيفَةُ اللهِ الْمَهْدِيُّ».

في الزوائد: هذا إسناد صحيح. رجاله ثقات. ورواه الحاكم في المستدرك وقال صحيح على شرط الشيخين.

1247. (4084) (7234)- *Sevbân* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizin hazinenizin yanında üç kişi kavga edecek: Üçü de bir halifenin evladıdır. (Halifelik) bunların hiçbirine nasip olmayacaktır. Sonra meşrık (doğu) cihetinden siyah bayraklar (taşıyan bir ordu) zuhur edecek, hiçbir kavmin öldürmediği şekilde sizi öldürecek."*

Ravi der ki: "Sonra *Aleyhissalâtu vesselâm* ezberde tutamadığım bir şey daha söyledi. Son olarak da: *"Onları görünce onlara derhal biat edin,*

kar üzerinde emekleyerek de olsa!" buyurdular. Çünkü o, Allah'ın halifesidir, Mehdidir."

1248-7235 ٤٠٨٥– حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا أَبُو دَاوُدَ الْحَفَرِيُّ. ثَنَا يَاسِينُ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَنَفِيَّةِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَلِيٍّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «الْمَهْدِيُّ مِنَّا أَهْلَ الْبَيْتِ يُصْلِحُهُ اللهُ فِي لَيْلَةٍ».

في الزوائد: قال البخاري في التاريخ عقب حديث إبراهيم بن محمد بن الحنفية هذا: في إسناده نظر وذكره ابن حبان في الثقات. ووثق العجلي. العجليّ قال البخاري: فيه نظر. ولا أعلم له حديثا غير هذا. وقال ابن معين وأبو زرعة: لا بأس به. وأبو داود الحفريّ اسمه عمر بن سعد احتج به مسلم في صحيحه وباقيهم ثقات.

1248. (4085) (7235)- *Hz. Ali* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Mehdi bizden, ehl-i Beyt'imizdendir. Allah onu bir gecede ıslah eder (yani tevbesini kabul eder, hizmetini yapacak hale getirir. Doğruyu ilham eder ve muvaffak kılar)."*

1249-7236 ٤٠٨٧– حَدَّثَنَا هَدِيَّةُ بْنُ عَبْدِالْوَهَّابِ ثَنَا سَعْدُ بْنُ عَبْدِالْحَمِيدِ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ زِيَادٍ الْيَمَامِيِّ عَنْ عِكْرِمَةَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «نَحْنُ وَلَدَ عَبْدِالْمُطَّلِبِ سَادَةُ أَهْلِ الْجَنَّةِ. أَنَا وَحَمْزَةُ وَعَلِيٌّ وَجَعْفَرٌ وَالْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ وَالْمَهْدِيُّ».

في الزوائد: في إسناده مقال. وعليّ بن زياد لم أر من وثقه ولا من جرّحه وباقي رجال الإسناد موثقون.

1249. (4087) (7236)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:*"Biz Abdulmuttalib'in oğullarıyız. Cennet ehlinin efendileriyiz: Ben, Hamza, Ali, Cafer, Hasan, Hüseyin ve Mehdi."*

1250-7237 ٤٠٨٨– حَدَّثَنَا حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَىٰ الْمِصْرِيُّ وَإِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعِيدٍ الْجَوْهَرِيُّ قَالاَ: ثَنَا أَبُو صَالِحٍ عَبْدُالْغَفَّارِ بْنُ دَاوُدَ الْحَرَّانِيُّ. ثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ عَنْ أَبِي زُرْعَةَ عَمْرِو بْنِ جَابِرٍ الْحَضْرَمِيِّ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ جَزْءٍ الأَبِيدِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «يَخْرُجُ نَاسٌ مِنَ الْمَشْرِقِ. فَيُوَطِّئُونَ لِلْمَهْدِيِّ» يَعْنِي سُلْطَانَهُ.

في الزوائد: في إسناده عمرو بن جابر الحضرمي وعبدالله بن لهيعة وهما ضعيفان.

1250. (4088) (7237)- *Abdullah İbnu'l-Hâris İbni Cez'iz-Zübeydi* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün): *"Doğudan birtakım insanlar çıkacak ve Mehdi için zemin hazırlayacak" buyurdular. O Mehdi'nin hakimiyetini kastediyor."*

❑ MEZAHİM (ŞİDDETLİ SAVAŞLAR)

1251-7238 ٤٠٨٩- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ عَنِ الأَوْزَاعِيِّ عَنْ حَسَّانَ ابْنِ عَطِيَّةَ؛ قَالَ: مَالَ مَكْحُولٌ وَابْنُ أَبِي زَكَرِيَّا إِلَى خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ وَمِلْتُ مَعَهُمَا. فَحَدَّثَنَا عَنْ جُبَيْرِ بْنِ نُفَيْرٍ؛ قَالَ: قَالَ لِي جُبَيْرٌ: انْطَلِقْ بِنَا إِلَى ذِي مِخْمَرٍ وَكَانَ رَجُلاً مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ. فَانْطَلَقْتُ مَعَهُمَا. فَسَأَلَهُ عَنِ الْهُدْنَةِ. فَقَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: «سَتُصَالِحُكُمُ الرُّومُ صُلْحاً آمِناً. ثُمَّ تَغْزُونَ أَنْتُمْ وَهُمْ عَدُوّاً فَتَنْتَصِرُونَ وَتَغْنَمُونَ وَتَسْلَمُونَ ثُمَّ تَنْصَرِفُونَ حَتَّى تَنْزِلُوا بِمَرْجٍ ذِي تُلُولٍ. فَيَرْفَعُ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الصَّلِيبِ الصَّلِيبَ فَيَقُولُ: غَلَبَ الصَّلِيبُ فَيَغْضَبُ رَجُلٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ فَيَقُومُ إِلَيْهِ فَيَدُقُّهُ. فَعِنْدَ ذَلِكَ تَغْدِرُ الرُّومُ وَيَجْتَمِعُونَ لِلْمَلْحَمَةِ».

في الزوائد: إسناده حسن. وروى أبو داود بعضه.

1251. (4089) (7238)- *Zî Muhmer* (radıyallahu anh)'a müslümanların Rumlarla yapacağı savaş sorulunca, Resulullah'tan şu hadisi nakletmiştir: *"Rumlar sizlerle emin bir sulh antlaşması yapacaklar. Sonra, siz ve onlar (başka) bir düşmanla savaşacaksınız ve zafer kazanıp ganimet mallarını alıp (savaştan) salimen galip çıkacaksınız. Sonra savaş yerinden ayrılıp tepeleri bulunan bir çayırlıkta mola vereceksiniz. Orada haç ehlinden (hıristiyanlardan) bir adam haçı havaya kaldırarak: "Haç galip oldu" diyecek, müslümanlardan bir adam kızarak kalkıp (adamın elindeki) haçı kırıp ezecektir. İşte o zaman Rumlar sulh antlaşmasını bozarak şiddetli bir savaş için toplanacaklar."*

İbnu Mâce, bu hadisin, kendisine bir başka vecihten de ulaştığını, hadisin o veçhinde şu ziyadenin olduğunu belirtir: *"(Rumlar) şiddetli bir savaş için toplanacaklar. O zaman onlar seksen sancak altında oldukları halde gelirler ve her sancakta onikibin asker vardır."*

1252-7239 ٤٠٩٠- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا عُثْمَانُ بْنُ

أبي الْعَاتِكَة عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ حَبِيبِ الْمُحَارِبِيِّ عَنْ أبي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولَ اللهِ ﷺ: «إذَا وَقَعَتِ الْمَلاَحِمُ بَعَثَ اللهُ بَعْثاً مِنَ الْمَوَالِي هُمْ أكْرَمُ الْعَرَبِ فَرَساً وَأجْوَدُهُ سِلاَحاً يُؤَيِّدُ اللهُ بِهِمُ الدِّينَ».

في الزوائد: هذا إسناد حسن. وعثمان بن أبي العاتكة مختلف فيه.

1252. (4090) (7239)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şiddetli savaşlar vukûa geldiği zaman Allah mevalinden (Arap olmayan müslümanlar) öyle bir ordu gönderecek . İki atlarının cinsi yönünden Arapların en kıymetlisi ve silah yönünden onların en iyisi olup Allah, İslam dinini onlarla te'yid (takviye) edecektir."*

1253-7240 ٤٠٩٤ – حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مَيْمُونٍ الرَّقِّيُّ. ثَنَا أبُو يَعْقُوبَ الْحُنَيْنِيُّ عَنْ كَثِيرِ بْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ عَوْفٍ عَنْ أبِيهِ عَنْ جَدِّهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَكُونَ أدْنَى مَسَالِحِ الْمُسْلِمِينَ بِبُولاَءِ». ثُمَّ قَالَ ﷺ: «يَا عَلِيُّ! يَا عَلِيُّ! يَا عَلِيُّ!» قَالَ: بِأبِي وَأمِّي! قَالَ: «إنَّكُمْ سَتُقَاتِلُونَ بَنِي الأصْفَرِ وَيُقَاتِلُهُمُ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِكُمْ حَتَّى تَخْرُجَ إلَيْهِمْ رُوقَةُ الإسْلاَمِ أهْلُ الْحِجَازِ الَّذِينَ لاَ يَخَافُونَ فِي اللهِ لَوْمَةَ لاَئِمٍ. فَيَفْتَتِحُونَ الْقُسْطَنْطِينِيَّةَ بِالتَّسْبِيحِ وَالتَّكْبِيرِ فَيُصِيبُونَ غَنَائِمَ لَمْ يُصِيبُوا مِثْلَهَا. حَتَّى يَقْتَسِمُوا بِالأتْرِسَةِ. وَيَأْتِي آتٍ فَيَقُولُ: إنَّ الْمَسِيحَ قَدْ خَرَجَ فِي بِلاَدِكُمْ. ألاَ وَهِيَ كِذْبَةٌ فَالآخِذُ نَادِمٌ وَالتَّارِكُ نَادِمٌ».

في الزوائد: في إسناده كثير بن عبدالله كذبه الشافعي وأبو داود. وقال ابن حبان: روى عن أبيه عن جده نسخة موضوعة لا يحل ذكرها في كتب ولا الرواية عنه إلا على جهة التعجب.

1253. (4094) (7240)- *Amr İbnu Avf* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Müslümanların silahlarını koydukları yerin en yakını Bevlâ'da olmadıkça kıyamet kopmaz."*

Aleyhissalâtu vesselâm sonra: *"Ey Ali, ey Ali, ey Ali!"* diye nida etti. (Hz. Ali) "Annem babam sana kurban olsun, (buyurun ey Allah'ın Resulü!)" dedi.

Aleyhissalâtu vesselâm: *"Muhakkak ki, sizler Beni Esfar'la (Rumlarla) savaşacaksınız. Sizden sonra gelecek müslümanlar da onlarla sava-*

şacaklar. Nihayet Allah yolunda hiçbir kınayanın kınamasından korkmayan seçkin müslümanlar olan Hicaz halkı onlarla savaşa çıkacaklar. Konstantin'i tesbih ve tekbirlerle fethedecekler. Onlar daha önce benzerini elde etmedikleri ganimetler elde edecekler. Öyle ki (dirhem ve dinarları sayıyla değil, kalkanla ölçerek taksim edecekler. Bu sırada biri gelip şöyle diyecek: "Memleketinizde mesih çıktı." Bilesiniz bu haber yalandır. artık o haberi tutan (inanan) da pişmandır, terkeden (inanmayan)da pişmandır."

❑ TÜRKLERLE SAVAŞ

1254-7241 ٤٠٩٩ - حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَرَفَةَ. ثنا عَمَّارُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ الأَعْمَشِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تُقَاتِلُوا قَوْمـــــاً صِغَارَ الأَعْيُنِ عِرَاضَ الْوُجُوهِ كَأَنَّ أَعْيُنَهُمْ حَدَقُ الْجَرَادِ. كَأَنَّ وُجُوهَهُمُ الْمَجَانُّ الْمُطْرَقَةُ يَنْتَعِلُونَ الشَّعَرَ وَيَتَّخِذُونَ الدَّرَقَ يَرْبِطُونَ خَيْلَهُمْ بِالنَّخْلِ».

في الزوائد: إسناده حسن. وعمار بن محمد مختلف فيه. والحديث رواه ابن حبان في صحيح من طريق الأعمش.

1254. (4099) (7241)- *Ebu Sâid* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizler, gözleri küçük, yüzleri geniş-yuvarlak bir kavimle savaşmadıkça Kıyamet kopmayacaktır. Onların gözleri çekirge gözleri gibi olup yüzleri de kat kat deri ile kaplanmış kalkanlar gibidir. Kıl ayakkabılar giyerler, deriden mamul kalkanlar edinirler ve atlarını hurma ağaçlarına bağlarlar."*

Not: Bu çeşit hadislerde Türklerin kastedildiği daha önce açıklandı.

ZÜHD BÖLÜMÜ

❑ DÜNYAYA KARŞI ZÜHD, (DÜNYAYA RAĞBET ETMEMEK)

1255-7242 ٤١٠١ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا الْحَكَمُ بْنُ هِشَامٍ. ثنَا يَحْيَىٰ بْنُ سَعِيدٍ عَنْ أَبِي فَرْوَةَ عَنْ أَبِي خَلَّادٍ وَكَانَتْ لَهُ صُحْبَةٌ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِذَا رَأَيْتُمُ الرَّجُلَ قَدْ أُعْطِيَ زُهْداً فِي الدُّنْيَا وَقِلَّةَ مَنْطِقٍ فَاقْتَرِبُوا مِنْهُ فَإِنَّهُ يُلَقِّي الْحِكْمَةَ».

في الزوائد: لم يخرج ابن ماجة لأبي خلاد سوى هذا الحديث. ولم يخرج له أحد من أصحاب الكتب الخمسة شيئا.

1255. (4101) (7242)- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabından olan Ebu Hallâd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Bir kimseye dünyaya karşı zühd ve az konuşma hasletlerinin verildiğini görürseniz ona yaklaşın (ve sözlerini dikkatle dinleyin). Çünkü o hikmetli sözler eder -veya ona hikmet ilham edilir.-"***

1256-7243 ٤١٠٢ – حَدَّثَنَا أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ أَبِي السَّفَرِ. ثَنَا شِهَابُ بْنُ عَبَّادٍ. ثنَا خَالِدُ بْنُ عَمْرٍو الْقُرَشِيُّ عَنْ سُفْيَانَ الثَّوْرِيِّ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ؛ قَالَ: أَتَى النَّبِيَّ ﷺ رَجُلٌ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! دُلَّنِي عَلَى عَمَلٍ إِذَا أَنَا عَمِلْتُهُ أَحَبَّنِي اللهُ وَأَحَبَّنِي النَّاسُ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «ازْهَدْ فِي الدُّنْيَا يُحِبَّكَ اللهُ. وَازْهَدْ فِيمَا فِي أَيْدِي النَّاسِ يُحِبُّوكَ».

في الزوائد: في إسناده خالد بن عمرو وهو ضعيف متفق على ضعفه. واتهم بالوضع. وأورد له العقيليّ هذا الحديث وقال: ليس له أصل من حديث الثوريّ. لكن قال النوويّ عقب هذا الحديث: رواه ابن ماجة وغيره بأسانيد حسنة.

1256. (4102) (7243)- *Sehl İbnu Sa'd es-Sâidî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Bir gün) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir adam gelerek: "Ey Allah'ın Resulü! Bana öyle bir amel gösterin ki, ben onu yaptığım taktirde Allah beni sevsin, halk da beni sevsin" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Dünyaya rağbet gösterme, Allah seni sevsin, insanların elinde bulunanlara göz dikme ki onlar da seni sevsin!"* buyurdular.

1257-7244 ٤١٠٤– حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ أَبِي الرَّبِيعِ. ثنَا عَبْدُالرَّزَّاقِ. ثنَا جَعْفَرُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ؛ قَالَ: اشْتَكَىٰ سَلْمَانُ. فَعَادَهُ سَعْدٌ فَرَآهُ يَبْكِي. فَقَالَ لَهُ سَعْدٌ: مَا يُبْكِيكَ؟ يَا أَخِي! أَلَيْسَ قَدْ صَحِبْتَ رَسُولَ اللهِ ﷺ؟ أَلَيْسَ أَلَيْسَ؟ قَالَ سَلْمَانُ: مَا أَبْكِي وَاحِدَةً مِنِ اثْنَتَيْنِ. مَا أَبْكِي ضِنّاً لِلدُّنْيَا وَلاَ كَرَاهِيَةً لِلآخِرَةِ. وَلٰكِنْ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَهِدَ إِلَيَّ عَهْداً. فَمَا أُرَانِي إِلاَّ قَدْ تَعَدَّيْتُ. قَالَ: وَمَا عَهِدَ إِلَيْكَ؟ قَالَ: عَهِدَ إِلَيَّ أَنَّهُ يَكْفِي أَحَدَكُمْ مِثْلُ زَادِ الرَّاكِبِ. وَلاَ أُرَانِي إِلاَّ قَدْ تَعَدَّيْتُ. وَأَمَّا أَنْتَ يَا سَعْدُ! فَاتَّقِ اللهَ عِنْدَ حُكْمِكَ إِذَا حَكَمْتَ وَعِنْدَ قَسْمِكَ إِذَا قَسَمْتَ وَعِنْدَ هَمِّكَ إِذَا هَمَمْتَ. قَالَ ثَابِتٌ: فَبَلَغَنِي أَنَّهُ مَا تَرَكَ إِلاَّ بِضْعَةً وَعِشْرِينَ دِرْهَماً مِنْ نَفَقَةٍ كَانَتْ عِنْدَهُ.

في الزوائد: في إسناده جعفر بن سليمان الضبعيّ، وهو وإن أخرج له مسلم ووثقه ابن معين فقد قال ابن المدين: هو ثقة عندنا. أكثر عن ثابت أحاديث منكرة. وقال البخاري في الضعفاء: يخالف في بعض حديثه. وقال ابن حبان في الثقات: كان يبغض أبا بكر وعمر. وكان يحيى بن سعيد يستضعفه.

1257. (4104) (7244)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hastalanmıştı. Sa'd İbnu Ebi Vakkâs geçmiş olsun ziyaretine gitti. Yanına varınca Selman'ı ağlıyor buldu. Sa'd: "Niye ağlıyorsun? Ey kardeşim, sen Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a arkadaşlık etmedin mi, şöyle değil mi, böyle değil mi (diye ağlamasını abes kılan birkısım faziletleri hatırlattı). Selman (radıyallahu anh) şu cevabı verdi: "Ben şu iki şeyden biri için ağlamıyorum: "Ben ne bir dünya düşkünlüğü ne de ahiret gafleti sebebiyle ağlıyor değilim. Beni ağlatan Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir ahdidir. O bana bir husus ahdetmişti, şimdi kendimi o ahdi tecavüz etmiş görüyorum."

Sa'd: "Resulullah size ne ahdetmişti?" diye sordu.

Selman: "Aleyhissalâtu vesselâm bana: *"Birinize dünyalık olarak bir yolcunun azığı kadarı yeterli"* diye ahdetmişti. Ben kendimi bu haddi aşmış görüyorum. Sana gelince, ey Sa'd! Hüküm verdiğin zaman hük-

münden, (hak) taksim ettiğin zaman taksiminden, bir şeye yöneldiğin zaman niyetinden Allah'tan kork."

Râvilerden *Sâbit* der ki: "Selman (radıyallahu anh)'ın vefat ettiğinde geriye nafaka olarak sadece yirmi küsur dirhemlik bir mal bıraktığı haberi bana geldi."

❑ DÜNYAYA İLGİ

1258-7245 ٤١٠٥ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ. ثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عُمَرَ بْنِ سُلَيْمَانَ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَالرَّحْمَنِ بْنَ أَبَانَ بْنِ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: خَرَجَ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ مِنْ عِنْدِ مَرْوَانَ بِنِصْفِ النَّهَارِ. قُلْتُ: مَا بَعَثَ إِلَيْهِ هَذِهِ السَّاعَةَ إِلاَّ لِشَيْءٍ سَأَلَ عَنْهُ. فَسَأَلْتُهُ فَقَالَ: سَأَلَنَا عَنْ أَشْيَاءَ سَمِعْنَاهَا مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ. سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «مَنْ كَانَتِ الدُّنْيَا هَمَّهُ فَرَّقَ اللهُ عَلَيْهِ أَمْرَهُ وَجَعَلَ فَقْرَهُ بَيْنَ عَيْنَيْهِ وَلَمْ يَأْتِهِ مِنَ الدُّنْيَا إِلاَّ مَا كُتِبَ لَهُ. وَمَنْ كَانَتِ الآخِرَةُ نِيَّتَهُ جَمَعَ اللهُ لَهُ أَمْرَهُ وَجَعَلَ غِنَاهُ فِي قَلْبِهِ وَأَتَتْهُ الدُّنْيَا وَهِيَ رَاغِمَةٌ».

في الزوائد: إسناده صحيح رجاله ثقات.

1258. (4105) (7245)- *Hz. Osman İbnu Affân* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Zeyd İbnu Sabit (radıyallahu anh) gün ortasında Halife mervan'ın yanından çıkmıştı. Ben: "Bu saatte, Zeyd'i mutlaka sormak istediği bir şey için çağırmıştır" (diye düşündüm ve kendisine kanaatimi) söyledim. Zeyd: "O bize, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan işittiğimiz bazı şeyler sordu. Ben Aleyhissalâtu vesselâm'ın: *"Kimin emeli dünya olursa Allah onun işini aleyhine darmadağın eder, fakirliği iki gözünün arasında kılar, dünyadan eline geçen miktar da kaderine yazılandan fazla olmaz. Kimin de kasdi ahiret olursa, Allah, onun (dağınık) işini lehinde toplar, zenginliğini kalbine koyar, dünya nimetleri ona koşarak (kendiliğinden) gelir" sözünü anlattım."*

1259-7246 ٤١٠٦ – حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ وَالْحُسَيْنُ بْنُ عَبْدِالرَّحْمَنِ قَالاَ: ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ نُمَيْرٍ عَنْ مُعَاوِيَةَ النَّصْرِيِّ عَنْ نَهْشَلٍ عَنِ الضَّحَّاكِ عَنِ الأَسْوَدِ بْنِ يَزِيدَ؛ قَالَ: قَالَ عَبْدُاللهِ: سَمِعْتُ نَبِيَّكُمْ ﷺ يَقُولُ: «مَنْ جَعَلَ الْهُمُومَ هَمًّا وَاحِداً هَمَّ

الْمَعَادِ كَفَاهُ اللّٰهُ هَمَّ دُنْيَاهُ. وَمَنْ تَشَعَّبَتْ بِهِ الْهُمُومُ فِي أَحْوَالِ الدُّنْيَا لَمْ يُبَالِ اللّٰهُ فِي أَيِّ أَوْدِيَتِهِ هَلَكَ». في الزوائد: الحديث تقدم وهو برقم ٢٥٧.

1259. (4106) (7246)- *Abdullah İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim gam ve tasalarını bire indirir ve sadece ahiret tasasına gönlünde yer verirse, onun dünyevi gamlarını Allah izale eder. Kim de gam ve tasalarını dünya ahvaline dağıtacak olursa, Allah onun, vadilerinden hangisinde helak olacağına aldırış etmez."*

❑ DÜNYANIN ALLAH KATINDAKİ DEĞERİ

1260-7247 ٤١١٠ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ، وَإِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ وَمُحَمَّدُ الصَّبَّاحِ قَالُوا: ثَنَا أَبُو يَحْيَىٰ زَكَرِيَّا بْنُ مَنْظُورٍ. ثَنَا أَبُو حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ؛ قَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ بِذِي الْحُلَيْفَةِ. فَإِذَا هُوَ بِشَاةٍ مَيِّتَةٍ شَائِلَةٍ بِرِجْلِهَا. فَقَالَ: «أَتُرَوْنَ هٰذِهِ هَيِّنَةً عَلَى صَاحِبِهَا؟ فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ! لَلدُّنْيَا أَهْوَنُ عَلَى اللّٰهِ مِنْ هٰذِهِ عَلَى صَاحِبِهَا. وَلَوْ كَانَتِ الدُّنْيَا تَزِنُ عِنْدَ اللّٰهِ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ مَا سَقَى كَافِراً مِنْهَا قَطْرَةً أَبَداً».

في الزوائد: في إسناده زكريا بن منظور، وهو ضعيف. وفيه: إن أصل المتن صحيح.

1260. (4110) (7247)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz (hacc sırasında) Zülhuleyfe'de Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraberdik. O, birden şişkinlikten ayağı havaya kalkmış bir davar ölüsüyle karşılaştı. Bunun üzerine: *"Şu laşenin, sahibine ne kadar değersiz olduğunu görüyor musunuz? Nefsimi elinde tutan Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun, şu dünya, Allah yanında, bunun sahibi yanındaki değersizliğinden daha değersizdir. Eğer dünyanın Allah katında sivrisineğin kanadı kadar değeri olsaydı, kafire ondan ebediyen tek damla su içirmezdi"* buyurdular."

AÇIKLAMA:

Daha önce açıklandığı üzere, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, bu hadislerinde tel'în ettikleri dünya, insanların nefs-i emmarelerne bakan fuhşiyatın, şerlerin zülumlerin, isyanların günahların işlendiği dünyadır. Ahiretin tarlası olan, Alah'a kulluk icra edilen, Allah'ın isimlerinin aynası, tecelligâhı olan dünya değildir.

1261-7248 ٤١١٧ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثنا عَمْرُو بْنُ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ صَدَقَةَ بْنِ عَبْدِاللهِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُرَّةَ عَنْ أَيُّوبَ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ: «إِنَّ أَغْبَطَ النَّاسِ عِنْدِي مُؤْمِنٌ خَفِيفُ الْحَاذِ ذُو حَظٍّ مِنْ صَلَاةٍ. غَامِضٌ فِي النَّاسِ لَا يُؤْبَهُ لَهُ كَانَ رِزْقُهُ كَفَافاً وَصَبَرَ عَلَيْهِ عَجِلَتْ مَنِيَّتُهُ وَقَلَّ تُرَاثُهُ وَقَلَّتْ بَوَاكِيهِ».

في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف أيوب بن سليمان. قال فيه أبو حاتم: مجهول وتبعه على ذلك الذهبي في الطبقات وغيرها. وصدقة بن عبدالله متفق على تضعيفه. ا هـ كلام الزوائد. قلت: حديث أبي أمامة رواه الترمذي بزيادة بإسناد آخر قد حسّنه.

1261. (4117) (7248)- *Ebu Ümâme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Benim nazarımda en ziyade gıbta etmeye değer kimse şu evsafı taşıyan kimsedir: (Dünyevi yükü ve) hâli hafif, namazdan nasibi fazla, insanlar içinde (adem-i şöhretle) gizli kalmış ve kendisine (cemiyette) iltifat edilmemiş mü'mindir. Onun rızkı (zaruri ihtiyaçlarına) yetecek kadardır, o buna sabretti, ölümü de çabuk geldi, az miras bıraktı, kendisi için matem tutan kadında az oldu."*

1262-7249 ٤١١٩ – حَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثنا يَحْيَىٰ بْنُ سُلَيْمٍ عَنِ ابْنِ خُثَيْمٍ عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ يَزِيدَ؛ أَنَّهَا سَمِعَتْ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «أَلَا أُنَبِّئُكُمْ بِخِيَارِكُمْ؟» قَالُوا: بَلَىٰ يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ «خِيَارُكُمُ الَّذِينَ إِذَا رُؤُوا ذُكِرَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ».

في الزوائد: هذا إسناد حسن. وشهر بن حوشب وسويد بن سعيد مختلف فيهما. وباقي رجال الإسناد ثقات.

1262. (4119) (7249)- *Esmâ Bintu Yezid* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün): *"Size en hayırlınızı haber vereyim mi?" diye sordu. "Evet! Ey Allah'ın Resulü!"* dediler.

"Sizden o kimseler en hayırlıdır ki, onları görenler aziz ve celil olan Allah'ı hatırlarlar" buyurdular."

AÇIKLAMA

Görüldüğü zaman Allah'ın hatırlandığı kullardan maksat, vaz'u nasihat etmeyi, sohbetlerinde uhrevi meseleleri ele almayı adet edinmiş

kimselerdir. Bunlar mâlâyâni mevzulara girmezler, dillerinden zikir düşmez, çokça ibadet ederler. Başkaları onları bu hal üzere görmeye adeta şartlanmıştır, bu sebeple görür görmez Allah'ı hatırlarlar. Hadis-i şerif böyle kimseleri tebcil etmektedir.

1263-7250 ٤١٢١- حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ يُوسُفَ الْجُبَيْرِيُّ. ثنا حَمَّادُ بْنُ عِيسَىٰ. ثنا مُوسَىٰ بْنُ عُبَيْدَةَ. أَخْبَرَنِي الْقَاسِمُ بْنُ مِهْرَانَ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنَّ اللهَ يُحِبُّ عَبْدَهُ الْمُؤْمِنَ الْفَقِيرَ الْمُتَعَفِّفَ أَبَا الْعِيَالِ».

في الزوائد: في إسناده القاسم بن مهران قال العقيليّ: لا يثبت سماعه من عمران. وموسى بن عبيدة متروك.

1263. (4121) (7250)- *İmrân İbnu Husayn* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şurası muhakkak ki, Allah Teâla hazretleri, maddeten fakir, çoluk çocuk sahibi olup dilencilik ve haram kazançtan kaçınan mü'min kulunu sever."*

1264-7251 ٤١٢٤- حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ. أَنْبَأَنَا أَبُو غَسَّانَ بَهْلُولٌ. ثنا مُوسَىٰ بْنُ عُبَيْدَةَ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ دِينَارٍ. عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عُمَرَ؛ قَالَ اشْتَكَى فُقَرَاءُ الْمُهَاجِرِينَ إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ مَا فَضَّلَ اللهُ بِهِ عَلَيْهِمْ أَغْنِيَاءَهُمْ. فَقَالَ: «يَا مَعْشَرَ الْفُقَرَاءِ! أَلاَ أُبَشِّرُكُمْ أَنَّ فُقَرَاءَ الْمُؤْمِنِينَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ قَبْلَ أَغْنِيَائِهِمْ بِنِصْفِ يَوْمٍ خَمْسِمِائَةِ عَامٍ».

ثُمَّ تَلاَ مُوسَىٰ هٰذِهِ الآيَةَ ﴿وَإِنَّ يَوْماً عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ﴾.

في الزوائد: عبدالله بن دينار لم يسمع من عبدالله بن عمر وموسى بن عبيدة ضعيف.

1264. (4124) (7251)- *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Muhacirlerin fakirleri, Allah'ın, zenginleri kendilerinden (mali ibadetler yönüyle) daha üstün kıldığı hususunda dert yandılar. *Aleyhissalâtu vesselâm* onlara: "Ey fakirler cemaati! Ben sizi, fakir muhacirlerin, cennete zenginlerinden, (dünya ölçüleriyle beşyüz yıl olan) yarım gün önce gireceklerini müjdelemeyeyim mi?" buyurdular."

Bu hadisi rivayet eden Musa rahimehullah şu ayeti okudu: ﴿وَإِنَّ يَوْماً عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ﴾ **"Ve şüphesi, senin Rabbin katındaki bir gün sizin saymakta olduğunuz bin yıl gibidir"** (Hacc 47).

❑ FAKİRLERLE DÜŞÜP KALKMA

1265-7252 ٤١٢٦ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَعَبْدُاللهِ بْنُ سَعِيدٍ، قَالاَ: ثنا أَبُو خَالِدٍ الأَحْمَرُ عَنْ يَزِيدَ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي الْمُبَارَكِ عَنْ عَطَاءٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: أَحِبُّوا الْمَسَاكِينَ. فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ فِي دُعَائِهِ: «اللَّهُمَّ أَحْيِنِي مِسْكِيناً وَأَمِتْنِي مِسْكِيناً وَاحْشُرْنِي فِي زُمْرَةِ الْمَسَاكِينِ».

في الزوائد: أبو المبارك لا يعرف اسمه وهو مجهول. ويزيد بن سنان ضعيف. والحديث صححه الحاكم وعدّه ابن الجوزي في الموضوعات.

وقال السيوطيّ: قال الحافظ صلاح الدين بن العلاء: الحديث ضعيف السند لكن لا يحكم عليه بالوضع. وأبو المبارك وإن قال فيه الترمذي: مجهول فقد عرفه ابن حبان وذكره في الثقات. ويزيد بن سنان قال فيه ابن معين: ليس بشيء. وقال البخاري: مقارب الحديث إلا أن ابنه محمد بن يزيد روى عنه مناكير. وقال أبو حاتم: محله الصدق ولا يحتج به. وباقي رواته مشهورون قال العلاء: إنه ينتهي بمجموع طرقه إلى درجة الصحة. وقال الحافظ ابن حجر: قد حسّنه الترمذي لأن له شاهداً.

1265. (4126) (7252)- *Ebu Sa'idi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) derdi ki: "Fakirleri sevin. Zira ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, dualarında şöyle söylediğini işittim: ***"Allah'ım, beni fakir olarak yaşat, fakir olarak ruhumu kabzet, ahirette de fakirler zümresinde haşret."***

1266-7253 ٤١٢٧ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَىٰ بْنِ سَعِيدٍ الْقَطَّانُ. ثنا عَمْرُو بْنُ مُحَمَّدٍ الْعَنْقَزِيُّ. ثنا أَسْبَاطُ بْنُ نَصْرٍ عَنِ السُّدِّيِّ عَنْ أَبِي سَعْدٍ الأَزْدِيِّ وَكَانَ قَارِئَ الأَزْدِ عَنْ أَبِي الْكَنُودِ عَنْ خَبَّابٍ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَىٰ ﴿ **وَلَا تَطْرُدُ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ** ﴾. قَالَ: جَاءَ الأَقْرَعُ بْنُ حَابِسٍ التَّمِيمِيُّ وَعُيَيْنَةُ بْنُ حِصْنٍ الْفَزَارِيُّ. فَوَجَدُوا رَسُولَ اللهِ ﷺ مَعَ صُهَيْبٍ وَبِلَالٍ وَعَمَّارٍ وَخَبَّابٍ. قَاعِداً فِي نَاسٍ مِنَ الضُّعَفَاءِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ. فَلَمَّا رَأَوْهُمْ حَوْلَ النَّبِيِّ ﷺ حَقَرُوهُمْ. فَأَتَوْهُ فَخَلَوْا بِهِ وَقَالُوا: إِنَّا نُرِيدُ أَنْ تَجْعَلَ لَنَا مِنْكَ مَجْلِساً تَعْرِفُ لَنَا بِهِ الْعَرَبُ فَضْلَنَا. فَإِنَّ وُفُودَ الْعَرَبِ تَأْتِيكَ فَنَسْتَحْيِي أَنْ تَرَانَا الْعَرَبُ مَعَ هَذِهِ

الأعْبُد. فَإِذَا نَحْنُ جِئْنَاكَ فَأَقِمْهُمْ عَنْكَ. فَإِذَا نَحْنُ فَرَغْنَا فَاقْعُدْ مَعَهُمْ إِنْ شِئْتَ. قَالَ: «نَعَمْ» قَالُوا: فَاكْتُبْ لَنَا عَلَيْكَ كِتَاباً. قَالَ فَدَعَا بِصَحِيفَةٍ. وَدَعَا عَلِيّاً لِيَكْتُبَ وَنَحْنُ قُعُودٌ فِي نَاحِيَةٍ فَنَزَلَ جِبْرَائِيلُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ فَقَالَ: ﴿ **وَلاَ تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ * وَكَذَلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِيَقُولُوا أَهَٰؤُلاَءِ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ * وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلاَمٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ**..... ﴾.

قَالَ فَدَنَوْنَا مِنْهُ حَتَّى وَضَعْنَا رُكَبَنَا عَلَى رُكْبَتِهِ، وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَجْلِسُ مَعَنَا فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَقُومَ قَامَ وَتَرَكَنَا. فَأَنْزَلَ اللَّهُ ﴿ **وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلاَ تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ** (وَلاَ تُجَالِسِ الأَشْرَافَ) **تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلاَ تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا** (يَعْنِي عُيَيْنَةَ وَالأَقْرَعَ) **وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطاً** (قَالَ هَلاَكاً) ﴾. قَالَ: أَمْرُ عُيَيْنَةَ وَالأَقْرَعِ. ثُمَّ ضَرَبَ لَهُمْ مَثَلَ الرَّجُلَيْنِ وَمَثَلَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا. قَالَ خَبَّابٌ: فَكُنَّا نَقْعُدُ مَعَ النَّبِيِّ فَإِذَا بَلَغْنَا السَّاعَةَ الَّتِي يَقُومُ فِيهَا قُمْنَا وَتَرَكْنَاهُ حَتَّى يَقُومَ.

في الزوائد: إسناده صحيح، ورجاله ثقات. وقد روى مسلم والنسائي والمصنف بعضه من حديث سعد ابن أبي وقاص.

1266. (4127) (7253)- *Habbâb* (radıyallahu anh) ﴿وَلاَ تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ﴾ **"(Akşam, sabah, Rablerinin rızasını dileyerek O'na dua edenleri yanından kovma. Onların hesabı senden sorulmayacaktır, senin hesabın da onlara sorulmayacaktır, öyleyse onları kovup da zalimlerden olma"** (En'am 52) mealindeki ayetle ilgili olarak şunu anlattı: *"Akra' İbnu Habis et-Temîmî* ve *Uyeyne İbnu Hısn el-Fezârî* Resulullah'ın yanına geldiler. *Aleyhissalâtu vesselâm*'ı Suheyb, Bilâl, Ammâr ve Habbâb gibi zayıf müslümanlarla oturmuş buldular. (Bu gariban

takımını) Resulullah'ın etrafında görünce onları küçümseyip hakir gördüler. Aleyhissalâtu vesselâm'a yaklaşıp başbaşa kaldılar (yani biz bir kenara çekildik). Onlar: "Biz, senin bize hususi bir sohbet oturumu ayırmanı isteriz, ta ki Araplar bizim üstünlüğümüzü tanısınlar. Zira sana (her taraftaki) Araplardan (durmadan) heyetler geliyor. Onların bizi bu (değersiz) köle bozuntularıyla beraber görmelerinden utanıyoruz. Şu halde, her ne zaman biz sana gelirsek, onları yanından kaldır. Biz gidince, dilersen yine onlarla beraber ol!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm da: "Pekala! diye cevap verdi. Bunun üzerine onlar: "Bu teklifimizi bir yazı ile de tevsik et" dediler."

(Habbab) der ki: "Aleyhissalâtu vesselâm hemen bir kağıt istedi, yazması için Ali (radıyallahu anh)'ı çağırdı. Biz hala bir kenarda oturmuş duruyorduk. Derken Cibril aleyhisselam indi ve şu vahyi getirdi. (Mealen): **"Sabah akşam Rablerinin rızasını isteyerek O'na yalvaranları kovma. Onların hesabından sana bir sorumluluk yoktur. Senin hesabından da onlara bir sorumluluk yoktur ki onları kovarak zulmedenlerden olasın"** (En'am 52). Ayet-i kerime daha sonra Akra' İbnu Habis ve Uyeyne İbnu hısn'ı zikrederek devam etti: **"Böylece, "Aramızdan Allah bunlara mı iyilikte bulundu?" demeleri için onları birbiriyle imtihan ettik. Allah şükredenleri iyi bilendeğil midir?"** (En'am 53). Ayet şöyle devam etti: **"(Ey Muhammed) ayetlerimize iman edenler sana gelince: "Size selam olsun!" de. Rabbiniz, sizden kim bilmeyerek fenalık işler de arkasından tevbe eder ve nefsini düzeltirse, ona rahmet etmeyi kendi üzerine almıştır"** (En'am 54).

Habbâb devamla der ki: "Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm'a yaklaştık, öyleki dizlerimizi dizlerinin üzerine koyduk. Aleyhissalâtu vesselâm bizimle otururdu. Kalkıp gitmek istediği zaman doğrulur ve bizi öyle terkederdi. Bunun üzerine aziz ve celil olan Allah şu vahyi indirdi: ﴿وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ﴾ **"(Sabah-akşam Rablerinin rızasını dileyerek O'na yalvaranlarla beraber sen de sabret. Dünya hayatının güzelliklerini isteyerek gözlerini o kimselerden ayırma -yani eşraf ile beraber oturma-. Bizi anmasını kendilerine unutturduğumuz -yani Uyeyne ve Akra'- ve işinde aşırı giderek hevesine uyan kimseye uyma"** (Kehf 28). Sonra onlara (yani mü'minlere ve kafirlere iki kişinin misalini (Kehf 32-44) ve dünya hayatının misalini (Kehf 45) getirdi (yani mezkur ayetleri bu maksatla inzal buyurdu.)

Habbâb der ki: "(Bu hadiseden sonra) biz (zayıf takımdan olan sahabiler) Resluullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la beraber otururduk. Aleyhis-

salâtu vesselâm'ın kalkma saati gelince, O'nun kalkması için önce biz onu terkederdik."

1267-7254 ٤١٢٩- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَأَبُو كُرَيْبٍ قَالاَ: ثَنَا بَكْرُ بْنُ عَبْدِالرَّحْمنِ. ثَنَا عِيسىٰ بْنُ الْمُخْتَارِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي لَيْلىٰ عَنْ عَطِيَّةَ الْعَوْفِيِّ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ؛ أَنَّهُ قَالَ: «وَيلٌ لِلْمُكْثِرِينَ. إِلاَّ مَنْ قَالَ بِالْمَالِ هكَذَا وَهكَذَا وَهكَذَا وَهكَذَا» أَرْبَعٌ: عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شِمَالِهِ وَمِنْ قُدَّامِهِ وَمِنْ وَرَائِهِ.

في الزوائد: عطية العوفيّ والراوي عنه ضعيفان. ورواه الإمام أحمد في مسنده عن محمد بن عبيدة عن الأعمش عن عطية به.

1267. (4129) (7254)- *Ebu Saîdi'l-Hudri* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Malı şöyle şöyle, şöyle ve şöyle dağıtanlar hariç dünyalığı çok kazananlara yazıklar olsun!"* Şöyle! Kelimesini Resulullah dört kere tekrar etti. Bunlarla "sağından, solundan, önünden ve arkasından (hayır için harcayanlar" demek istedi.)"

1268-7255 ٤١٣٠- حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ عَبْدِالْعَظِيمِ الْعَنْبَرِيُّ. ثَنَا النَّضْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا عِكْرِمَةُ بْنُ عَمَّارٍ. حَدَّثَنِي أَبُو زُمَيْلٍ هُوَ سِمَاكٌ عَنْ مَلَكِ بْنِ مَرْثَدٍ الْحَنَفِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي ذَرٍّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «الأَكْثَرُونَ هُمُ الأَسْفَلُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. إِلاَّ مَنْ قَالَ بِالْمَالِ هكَذَا وَهكَذَا، وَكَسَبَهُ مِنْ طَيِّبٍ».

في الزوائد: إسناده صحيح، رجاله ثقات.

1268. (4130) (7255)- *Ebu Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"(Bu dünyada malca) en çok olanlar, Kıyamet günü en aşağıda olacaklardır. Ancak malı şöyle şöyle (bol bol) harcayanlar ve onu temiz yoldan kazananlar hariç."*

1269-7256 ٤١٣١- حَدَّثَنَا يَحْيىٰ بْنُ حَكِيمٍ. ثَنَا يَحْيىٰ بْنُ سَعِيدٍ الْقَطَّانُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَجْلاَنَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «الأَكْثَرُونَ هُمُ الأَسْفَلُونَ إِلاَّ مَنْ قَالَ هكَذَا وَهكَذَا وَهكَذَا» ثَلاَثاً.

في الزوائد: إسناده صحيح رجاله ثقات.

1269. (4131) (7256)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Dünyalığı en çok olanlar (ahirette rütbece) en aşağı olacaklardır. Ancak, malı şöyle şöyle (hayır yolunda) harcayanlar hariç."*

1270-7257 ٤١٣٢ - حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ. ثنا عَبْدُالْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِي سُهَيْلِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «مَا أُحِبُّ أَنَّ أُحُداً عِنْدِي ذَهَباً. فَتَأْتِي عَلَيَّ ثَالِثَةٌ وَعِنْدِي مِنْهُ شَيْءٌ إِلاَّ شَيْءٌ أَرْصُدُهُ فِي قَضَاءِ دَيْنٍ».

في الزوائد: إسناده حسن. ويعقوب بن حميد، مختلف فيه. وأبو سهل اسمه نافع بن مالك بن أبي عامر الأصبحي عم مالك بن أنس.

1270.(4132) (7257)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Yanımda Uhud dağı kadar altınım olupda ondan bir miktar yanımda kaldığı halde (iki gün geçip) üçüncü bir gecenin gelmesini sevmem. Bir borcu ödemek üzere (o altından) saklayacağım miktar hariç."*

1271-7258 ٤١٣٣ - حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا صَدَقَةُ بْنُ خَالِدٍ. ثنا يَزِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ عَنْ عُبَيْدِاللهِ، مُسْلِمِ بْنِ مِشْكَمٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ غَيْلاَنَ الثَّقَفِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «اللَّهُمَّ! مَنْ آمَنَ بِي وَصَدَّقَنِي، وَعَلِمَ أَنَّ مَا جِئْتُ بِهِ هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَقْلِلْ مَالَهُ وَوَلَدَهُ وَحَبِّبْ إِلَيْهِ لِقَاءَكَ وَعَجِّلْ لَهُ الْقَضَاءَ وَمَنْ لَمْ يُؤْمِنْ بِي وَلَمْ يُصَدِّقْنِي وَلَمْ يَعْلَمْ أَنَّ مَا جِئْتُ بِهِ هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَكْثِرْ مَالَهُ وَوَلَدَهُ وَأَطِلْ عُمُرَهُ».

في الزوائد: رجال الإسناد ثقات. وهو مرسل. وقال: لم يخرج ابن ماجة لعمرو هذا غير هذا الحديث. وليس له شئ في بقية الكتب الستة.

1271. (4133) (7258)- *Amr İbnu Gaylan es-Sakafî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ey Allahım! Kim bana inanır, beni tasdik eder ve her ne getirmiş isem onun senin yüce katından olduğunu ve hak olduğunu bilirse, ona az mal, az evlat ver, ona, sana kavuşmayı sevdir ve ölümünü çabuklaştır. Kimde bana inanmaz ve beni tasdik etmezse malını ve evladını çok kıl, ömrünü de uzat."*

AÇIKLAMA:

Bu hadisin mürsel yani senedinde kopukluk bulunduğu ve dolayısıyla zayıf olduğu, ayrıca *Râvi Amr*'ın ne İbnu Mace ve ne de öbür

Kütüb-i Sitte mecmualarında bir başka rivayetinin bulunmadığı belirtilmiştir. Diğer taraftan ihtiva ettiği hüküm yönüyle de sahih hadislere muhalefeti sebebiyle hadisin münkerliği mevzubahistir. Zira sahih hadislerde çok evlat edinmeye teşvikten başka, hayırlı mal, hayırla geçen uzun ömür de övülmüştür. Bu sebeple hadisin gerçekten Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan vürud etmiş olması halinde, muhatabın ve içinde bulunulan şartların kayıtlarıyla kayıtlamak gerekir. Aksi halde, sözgelimi, Hz. Enes'e bol mal, çok evlat, uzun ömür için Efendimizin yaptığı dua manasız kalırdı. Mesela şayet mü'min kişi çok mal sahibi ve fakat onun hakkını vermesini sağlayacak ilimden mahrumsa veya ruhunda cimrilik, hisset, dünyaya tamahkarlık damarı kavi ise, fakirlik; keza çocuğu çok, fakat terbiyelerini veremeyecek şekilde ilmen, bedenen, maddeten aciz ise, az evlat; şu anda salih amel üzere olmakla beraber, birkısım eksiklikleri, mizaçtan gelen zaafları, hızla değişen içtimai-siyasi şartlar sebebiyle sonuna kadar bu istikamette gitmesinden korkulan bir kimse ise, acil bir ölüm güzel olabilir. Bunların aksi durumda olan, dünyayı ahiret için yaşamayı ideal edinmiş şuurlu bir müslüman için çok mal fevkalade mühim bir hayır kaynağıdır. Terbiyesi iyi verilen evladlar da öyle. Birer İslam mücahidi olarak bu evlatlar, babanın ve ananın amel defterini fevkalade kabartacaktır, çok sayıda sadaka-i cariye hükmüne geçecektir. Hele uzun ömür! İhtiyarlık dönemi hastalıklı geçse bile uhrevi kazancın artma vesilesidir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* dünyada mü'minin telaffuz ettiği her bir zikir kelamının uhrevi bir ağaç ve meyve olduğunu, kişinin ebedi hayattaki manevi mertebesini yüceltttiğini belirtir. Bu çeşit ifadeler, dünya hayatına -ahiret adına- sahip çıkmaya teşviktir. Hadisleri daima farklı muhataplar, farklı şartlar çerçevesinde anlamak gerekir, bu, kişiyi ifrat ve tefritten korur.

1272-7259 ٤١٣٤– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَفَّانُ. ثَنَا غَسَّانُ بْنُ بُرْزِينَ. ح وَحَدَّثَنَا عَبْدُاللَّهِ بْنُ مُعَاوِيَةَ الْجُمَحِيُّ. ثَنَا غَسَّانُ بْنُ بُرْزِينَ. ثَنَا سَيَّارُ بْنُ سَلَامَةَ عَنِ الْبَرَاءِ السَّلِيطِيِّ عَنْ نُقَادَةَ الأَسَدِيِّ؛ قَالَ: بَعَثَنِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِلَى رَجُلٍ يَسْتَمْنِحُهُ نَاقَةً فَرَدَّهُ. ثُمَّ بَعَثَنِي إِلَى رَجُلٍ آخَرَ. فَأَرْسَلَ إِلَيْهِ بِنَاقَةٍ. فَلَمَّا أَبْصَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «اللَّهُمَّ! بَارِكْ فِيهَا وَفِيمَنْ بَعَثَ بِهَا».

قَالَ نُقَادَةُ: فَقُلْتُ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ: وَفِيمَنْ جَاءَ بِهَا. قَالَ: «وَفِيمَنْ جَاءَ بِهَا» ثُمَّ

أمَرَ بِهَا فَحُلِبَتْ فَدَرَّتْ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «اللَّهُمَّ أَكْثِرْ مَالَ فُلاَنٍ» لِلْمَانِعِ
الأَوَّلِ «وَاجْعَلْ رِزْقَ فُلاَنٍ يَوْماً بِيَوْمٍ». لِلَّذِينَ بَعَثَ بِالنَّاقَةِ.

في الزوائد: في إسناده البراء، قد ذكره ابن حبان في الثقات. وقال الذهبي: مجهول. وباقي رجال الإسناد ثقات. وقال: ليس لنقاده شيئ في بقية الكتب الستة سوى هذا الحديث الذي انفرد به ابن ماجة.

1272. (4134) (7259)- *Nükade el-Esedi* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni, bir adama göndererek onu dişi devesini meniha olarak (bir müddet sütünden istifade etmek için) istedi. Adam talebi kabul etmedi. Bunun üzerine, Aleyhissalâtu vesselâm bir başka adama (aynı maksatla) yolladı. Bu zat, Efendimize sağmal bir deve yolladı. Resulullah deveye bakınca: *"Allahım, deveyi onu göndereni mübarek kıl!"* diye dua buyurdu."

Nükâde der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Onu getireni de (deyin)" dedim. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Onu getireni de (mübarek kıl)"* dedi. Sonradevenin sağılmasını emretti. Deve sağıldı fakat derhal yine memeleri süt doldu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Allahım, falanın malını çoğalt!"* diye, önce reddeden kimse için de dua etti.

❑ KANAAT

1273-7260 ٤١٤٠ - حَدَّثَنَا بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثَنَا أَبِي وَيَعْلَىٰ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ
أَبِي خَالِدٍ عَنْ نُفَيْعٍ عَنْ أَنَسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَا مِنْ غَنِيٍّ وَلاَ فَقِيرٍ إِلاَّ
وَدَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَنَّهُ أُتِيَ مِنَ الدُّنْيَا قُوتاً».

قال السيوطي: هذا الحديث أورده ابن الجوزي في الموضوعات. وأعلّه بنفيع فإنه متروك. وهو مخرج في مسند أحمد. وله شاهد من حديث ابن مسعود أخرجه الخطيب في تاريخه.

1273. (4140) (7260)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kıyamet günü, dünyada iken yetecek kadar rızık verilmiş olmasını temenni etmeyecek ne fakir ne de zengin olacaktır."

❑ HZ. PEYGAMBERİN AİLESİNİN MAİŞETİ

1274-7261 ٤١٤٥ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. ثَنَا
مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: لَقَدْ كَانَ يَأْتِي عَلَى آلِ مُحَمَّدٍ

ﷺ الشَّهْرُ مَا يُرَى فِي بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِهِ الدُّخَانُ.

قُلْتُ: فَمَا كَانَ طَعَامُهُمْ؟ قَالَتْ: الأَسْوَدَانِ: التَّمْرُ وَالْمَاءُ. غَيْرَ أَنَّهُ كَانَ لَنَا جِيرَانٌ مِنَ الأَنْصَارِ جِيـــرَانُ صِدْقٍ. وَكَانَتْ لَهُمْ رَبَائِبُ. فَكَانُوا يَبْعَثُونَ إِلَيْهِ أَلْبَانَهَا. قَالَ مُحَمَّدٌ: وَكَانُوا تِسْعَةَ أَبْيَاتٍ.

في الزوائد: إسناده صحيح رجاله ثقات. وقد روى مسلم بعضه من هذا الوجه.

1274. (4145) (7561)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Âl-i Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, bazan bir ay geçer, hücrelerinin hiçbirinde ateş yanmazdı."

Hz. Aişe'nin ravisi Ebu Seleme der ki: "Ben Aişe (radıyallahu anhâ)' dan sordum: "Öyleyse bu esnada ne yerlerdi?" Şu cevabı verdi:

"İki siyah: Hurma ve su! Ancak, Ensardan komşularımız vardı. Onlar sadakatli komşulardı. Onların sağmal hayvanları vardı. Bunlar hayvanlarının sütünden Aleyhissalâtu vesselâm'a gönderirlerdi. (O, bize de içirirdi)" dedi. Muhammed (İbnu Mâce) der ki: "Ve onlar (yani Hz. Peygamber'in hücreleri) dokuz taneydi."

1275-7262 ٤١٤٧ – حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيـــعٍ. ثَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُوسَـــىٰ. أَنْبَأَنَا شَيْبَانُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ ابْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ مِرَاراً: «وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ! مَا أَصْبَحَ عِنْدَ آلِ مُحَمَّدٍ صَاعُ حَبٍّ وَلاَ صَاعُ تَمْرٍ». وَإِنَّ لَهُ يَوْمَئِذٍ تِسْعَ نِسْوَةٍ.

في الزوائد: هذا إسناد صحيح. رجاله ثقات. ورواه ابن حبان في صحيحه من طريق أبان العطار عن قتادة به قلت: وأصل الحديث رواه البخاري في صحيح في كتاب البيع. واختلف شراحه في أنه موقوف أو مرفوع لكن رواية المصنف تردّ على من قال بوقفه عن أنس.

1275. (4147) (7262)- *Hz. Enes İbnu Mâlik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tekrar tekrar buyurdular ki: *"Muhammed'in nefsini elinde tutan Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun ki, Âl-i Muhammed'in hiçbir zaman akşamdan sabaha bir sa' miktarında ne zahire ne de kuru hurma bulunmuştur."*

Halbuki o sıralarda *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın dokuz zevceleri vardı."

1276-7263 ٤١٤٨ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا أَبُو الْمُغِيـرَةِ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمٰنِ

بْنُ عَبْدِاللهِ الْمَسْعُودِيُّ عَنْ عَلْــثِــيِّ بْنِ بَذِيمَةَ عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ عَنْ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَا أَصْبَحَ فِي آلِ مُحَمَّدٍ إِلاَّ مُدٌّ مِنْ طَعَامٍ» أَوْ «مَا أَصْبَحَ فِي آلِ مُحَمَّدٍ مُدٌّ مِنْ طَعَامٍ».

في الزوائد: هذا إسناد رجاله ثقات. وأبو المغيرة اسمه عبدالقدوس بن حجاج الخولاني.

1276. (4148) (7263)- *Abdullah İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Âl-i Muhammed'de ancak bir müdd miktarı yiyecek maddesi sabahlamıştır"* veya *"Âl-i Muhammed'de bir müdd yiyecek (bile) sabahlamadı"* buyurdular."

1276-7263 ٤١٤٨ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا أَبُو الْمُغِيـرَةِ. ثَنَا عَبْدُالرَّحْمنِ بْنُ عَبْدِاللهِ الْمَسْعُودِيُّ عَنْ عَلْــثِــيِّ بْنِ بَذِيمَةَ عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ عَنْ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَا أَصْبَحَ فِي آلِ مُحَمَّدٍ إِلاَّ مُدٌّ مِنْ طَعَامٍ» أَوْ «مَا أَصْبَحَ فِي آلِ مُحَمَّدٍ مُدٌّ مِنْ طَعَامٍ».

في الزوائد: هذا إسناد رجاله ثقات. وأبو المغيرة اسمه عبدالقدوس بن حجاج الخولاني.

1277. (4149) (7264)- *Süleymân İbnu Surad* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize geldi ve bir yiyecek (ikramına) gücümüz yetmeksizin -veya bir yiyeceğe gücü yetmeksizin- üç gece kaldık."

1278-7265 ٤١٥٠ - حَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيــدٍ. ثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ عَنِ الأَعْمَشِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: أُتِيَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَوْمــاً بِطَعَامٍ سُخْنٍ. فَأَكَلَ فَلَمَّا فَرَغَ قَالَ: «الْحَمْدُللهِ! مَا دَخَلَ بَطْنِي طَعَامٌ سُخْنٌ مُنْذُ كَذَا وَكَذَا».

في الزوائد: إسناده حسن. وسويد مختلف فيه.

1278. (4150) (7265)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir gün sıcak bir yemek getirilmişti. Yedi ve yemekten çıkınca: *"Elhamdülillah, şu şu vakitten beri mideme sıcak bir yemek girmemişti"* buyurdu."

❑ ÂL-İ MUHAMMED'İN YATAĞI

1279-7266 ٤١٥٤ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ طَرِيفٍ وَإِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيـمَ بْنِ حَبِيبٍ،

قَالاَ: ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ عَنْ مُجَالِدٍ عَنْ عَامِرٍ عَنِ الْحَارِثِ عَنْ عَلِيٍّ؛ قَالَ: أُهْدِيَتِ ابْنَةُ رَسُولِ اللهِ ﷺ إِلَيَّ. فَمَا كَانَ فِرَاشُنَا لَيْلَةَ أُهْدِيَتْ إِلاَّ مَسْكَ كَبْشٍ.

في الزوائد: في إسناده الحارث ومجالد وهما ضعيفان.

1279. (4154) (7266)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kızı (Fatıma gerdek gecesi) bana gönderildi. Onun gönderildiği gece yatağımız koyun derisinden başka bir şey değildi."

1280-7267 ٤١٦١– حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ عُثْمَانَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا عِيسَىٰ بْنُ عَبْدِالأَعْلَىٰ ابْنِ أَبِي فَرْوَةَ. حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ أَبِي طَلْحَةَ عَنْ أَنَسٍ؛ قَالَ: مَرَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِقُبَّةٍ عَلَى بَابِ رَجُلٍ مِنَ الأَنْصَارِ. فَقَالَ: «مَا هٰذِهِ؟» قَالُوا: قُبَّةٌ بَنَاهَا فُلاَنٌ. قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «كُلُّ مَالٍ يَكُونُ هٰكَذَا فَهُوَ وَبَالٌ عَلَى صَاحِبِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ». فَبَلَغَ الأَنْصَارِيَّ ذٰلِكَ. فَوَضَعَهَا. فَمَرَّ النَّبِيُّ ﷺ بَعْدُ. فَلَمْ يَرَهَا فَسَأَلَ عَنْهَا فَأُخْبِرَ أَنَّهُ وَضَعَهَا لِمَا بَلَغَهُ عَنْكَ. فَقَالَ: «يَرْحَمُهُ اللهُ! يَرْحَمُهُ اللهُ!».

في الزوائد: في إسناده عيسى بن عبدالأعلى، لم أر من جرّحه ولا من وثقه. وباقي رجال الإسناد ثقات.

ورواه أبو داود في سننه بغير هذا اللفظ من هذا الوجه.

1280. (4161) (7267)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Ensar'dan bir zatın kapısının üstüne yaptırdığı bir kubbe gördü. *"Bu nedir?"* diye sordu. "Bu falancanın inşa ettirdiği bir kubbedir!" dediler. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Böyle sarfedilen her mal, Kıyamet günü sahibine bir vebaldir!"* buyurdular. Bu söz Ensari'ye ulaşmıştı. Kubbe'yi hemen yıktı. Sonra, Aleyhissalâtu vesselâm oradan tekrar geçti, fakat kubbeyi göremedi, akibetini sordu. "Sizin söylediğiniz kendisine ulaşınca yıktı" denildi. Bunun üzerine Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Allah ona rahmet kılsın, Allah ona rahmet kılsın!"* diye dua buyurdular."

❑ TEVEKKÜL VE YAKÎN

1281-7268 ٤١٦٥– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنِ الأَعْمَشِ عَنْ سَلاَّمٍ (ابْنِ شُرَحْبِيلَ) أَبِي شُرَحْبِيلَ عَنْ حَبَّةَ وَسَوَاءٍ ابْنَيْ خَالِدٍ؛ قَالاَ: دَخَلْنَا

عَلى النَّبِيِّ ﷺ وَهُوَ يُعَالِجُ شَيْئاً. فَأَعَنَّاهُ عَلَيْهِ. فَقَالَ: «لاَ تَيْأَسَا مِنَ الرِّزْقِ مَا تَهَزَّزَتْ رُؤُسُكُمَا. فإِنَّ الإِنْسَانَ تَلِدُهُ أُمُّهُ أَحْمَرَ لَيْسَ عَلَيْهِ قِشْرٌ. ثُمَّ يَرْزُقُهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ».

في الزوائد: إسناده صحيح. وسلام بن شرحبيل ذكره ابن حبان في الثقات. ولم أر من تكلم فيه وباقي رجال الإسناد ثقات.

1281. (4165) (7268)- *Halid*'in oğulları *Habbe* ve *Sevâ* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir şey tamir etmekte iken yanına girdik. O işte kendisine yardım ettik. *"Başlarınız kımıldadığı müddetçe rızık hususunda yeise düşmeyin. Zira insanı annesi kıpkızıl, üzerinde hiçbir şey olmadığı halde doğurur, sonra aziz ve celil olan Allah onu her çeşit rızıkla rızıklandırır"* buyurdular."

1282-7269 ٤١٦٦- حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ. أَنْبَأَنَا أَبُو شُعَيْبٍ صَالِحُ بْنُ رُزَيْقٍ الْعَطَّارُ. ثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَبْدِالرَّحْمنِ الْجُمَحِيُّ عَنْ مُوسَىٰ بْنِ عَلِيِّ بْنِ رَبَاحٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِنَّ مِنْ قَلْبِ ابْنِ آدَمَ بِكُلِّ وَادٍ شُعْبَةً. فَمَنِ اتَّبَعَ قَلْبُهُ الشُّعَبَ كُلَّهَا لَمْ يُبَالِ اللَّهُ بِأَيِّ وَادٍ أَهْلَكَهُ. وَمَنْ تَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ كَفَاهُ التَّشَعُّبَ».

في الزوائد: إسناده ضعيف. وصالح بن رزيق ليس له إلا هذا الحديث. قال في الميزان: حديثه منكر.

1282. (4166) (7269)- *Amr İbnu'l-As* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şüphesiz, her derede, Ademoğlunun kalbinden bir parça bulunur (yani kalp her şeye karşı bir ilgi duyar). Öyleyse kimin kalbi bütün parçalara ilgi duyarsa, Allah onun hangi vadide helak olacağına hiç aldırmaz. Kim de Allah'a tevekkül ederse, kalbinin her şeye (ilgi kurarak dağılmasını önlemek için) Allah ona yeter."*

Hikmet konusuna geçmeden önce, konuyla alakalı olan Kalbin Zümrüt Tepeleri adlı eserden "Tevekkül, Teslim" baş-lıklı yazıyı buraya almak istiyoruz.

Tevekkül, Teslim, Tefviz ve Sika

Allah'a güven ve itimat ile başlayıp, kalbe beşerî güç ve kuvvetten teberri kuşağında sürdürülen ve neticede herşeyi Kudreti Sonsuz'a havale edip vicdânen itimad-ı tâmmeye ulaşma ile sona eren âlem-i emre

ait ahvâl veya rûhanî seyrin mebdeine "tevekkül", iki adım ötesine "teslim", bir tur ilerisine "tefviz" ve müntehasına da "sika" denir.

Tevekkül; kalbin Allah'a tam itimad ve güveni, hattâ başka güç kaynakları mülâhazasından rahatsızlık duyması ma'nâsına gelir. Bu ölçüde bir güven ve itimad olmazsa, tevekkülden söz edilemez; kalb kapıları ağyara açık kaldığı sürece de hakiki tevkküle ulaşılamaz.

Tevekkül; sebepler dairesinde arızasız esbaba riayet ediş, sonra da Kudreti Sonsuz'un üzerimizdeki tasarrufunu intizardır ki, iki adım ötesi, çok Hakk dostu tarafından "gassalin elindeki meyit" sözüyle ifadelendirilen teslim mertebesidir. Birkaç kadem ötede de herşeyi bütün bütün Allah'a havale edip, yine herşeyi O'ndan bekleme makamı sayılan tefviz gelir. Tevekkül, bir başlangıç, teslim onun neticesi, tefviz de semeresidir. Bu itibarla da, tefviz hem daha geniş hem de müntehilerin haline daha uygundur. zira onda, insanın, kendi havl ve kuvvetinden teberri etmenin -ki teslim mertebesidir- ötesinde «لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ اِلاَّ بِاللّٰهِ»[23] ufkuna ulaşıp, o kenz-i mahfiyi her an içinde duyması ve kendi güç, kuvvet ve servetine bedel, «لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ اِلاَّ بِاللّٰهِ» olan cennet hazinelerinen istimdadı ve onlara istinadı söz konusudur. Diğer bir ma'nâ da bu, vicdanın kendi özündeki nokta-i istinad ve nokta-i istimdadın ihtarıyla, aczini, fakrını duyup, hissettikten sonra "Tut beni elimden tut ki, edemem sensiz!" diyerek o biricik güç, irade ve meşiet kaynağına yönelmesidir.

Tevekkül; dünyevî olsun, uhrevî olsun, ferdin kendi maslahatlarına Rabbini vekil kabul etmesi ise; tefviz, bu vekaletin arkasındaki asaleti vicdânî bir şuurla itirafın adıdır.

Tevekkül; Cenâb-ı hakk ve O'nun nezdindekilere bel bağlayıp itimad etme ve O'ndan başkasına kalbin kapılarını bütün bütün kapamak demektir ki; buna, bedenin ubudiyete,kalbin ve rububiyete kilitlenmesi de diyebiliriz. Bu mülâhazayı merhum Şihab:

تَوَكَّلْ عَلَى الرَّحْمَنِ فِى الْاَمْرِ كُلِّهِ   فَمَا خَابَ حَقًّا مَنْ عَلَيْهِ تَوَكَّلاَ
وَكُنْ وَاثِقًا بِاللّٰهِ وَاصْبِرْ لِحُكْمِهِ   تَفُزْ بِاللّٰهِ تَرْجُوهُ مِنْهُ تَفَضُّلاَ

Her işinde sadece ve sadece Allah'a tevekkül ol -ki O'na tevekkül eden asla kaybetmez- Allah'a güven ve O'na itimad içinde bulun ve senin hakkındaki hüküm ve kazasına da sabret; zira O'ndan beklediğin şeyleri, ancak, yine O'nun ihsanı olarak elde edebilirsin" sözleriyle ifade eder.

23- Tirmizî, Deavât 57, 119.

Zannediyorum, Hz. Ömer Efendimiz de, Ebu Musa el-Eş'arî'ye yazdıkları bir mektuplarında: "Eğer kazaya rıza gösterebilirsen, o bütünüyle hayırdır. Buna gücün yetmezse, dişini sık, sabret" sözleriyle bu hususu hatırlatmak istemişlerdi..

Bir başka zaviyeden tevekkül; hemen herkes için Hakk'a itimad ve güvenmenin adı; tesli, kalbî ve ruhî hayata uyanmışların hali; tefviz ise, esbab ve tedbire takılmamanın ünvanı ki, haslar üstü haslaramahsus bir hal veya makamdır. Tefviz semasında seyahat eden Hakk yolcusu, zâhiren tedbir ve sebeplerle meşgul olsa da, bu iştigal sırf esbab dairesinde bulunmanın gereği ve onun memuriyetinden dolayıdır. Öyle yapmayıp da onları doğrudan doğruya nazara alsa semaların üveyki iken arzın sürüm sürüm sürünen haşereleri haline gelir. Menkıbe kitaplarında bu mülâhazayla alâkalı şu hadiseyi zikrederler: Bir hakk dostu sebepler ağında tedbir kıskacında yol aldığı esnasında hâtiften şu sesi duyar:

لاَ تُدَبِّرْ لَكَ أَمْرًا إِنَّ فِي التَّدْبِيرِ هَلْكِي فَوِّضِ الْاَمْرَ اِلَيْنَا نَحْنُ أَوْلَى لَكَ مِنْكَا

-Vazgeç tedbir kuruntularından; zira tedbirde helâk vardır. İşleri bize havale eyle, çünkü biz sana senden daha evlayız." Sebepler dağdağasından sıyrılıp, vasıtlara gönlünde yer vermeme manasına gelen "tedbiri terk eylemek" halkın içinde Hakk'la münasebetlerini sımsıkı tutabilen koçyiğitlere mahsus bir derinliktir.

Sebeplere tevessül ile beraber onlara te'sir-i hakiki vermeme, derecesine göre hem bir tevekkül -herkes için- hem bir teslimiyet -eşyanın perde arkasına uyananlar için-, hem de bir tefviz ve sikadır, -huzur erleri için-.. Allah Rasûlü sallallahu aleyhi ve sellem irade ve cehd u gayreti, tefviz u tevekkül ile iç içe ne hoş ifade buyururlar: لَوْ أَنَّكُمْ تَتَوَكَّلُونَ عَلَى اللهِ حَقَّ تَوَكُّلِهِ لَرَزَقَكُمْ كَمَا تَرْزُقُ الطَّيْرَ تَغْدُوا خِمَاصًا وَتَرُوحُ بِطَانًا -Eğer Cenâb-ı Hakk'a layıkıyla tevekkül edebilseydiniz, sizi, sabah yuvasından aç ayrılıp, akşam tok olarak dönen kuşların beslendiği gibi rızıklandırırdı."(24) Bu peygamberâne sözden herkes seviyesine göre birşeyler anlar:

1- Avam, bundan *Hz. Mevlana*'nın hadis iktibaslı:

گر توكل رهبرست اين سبب هم سنت پيغمبرست

گفت پيغمبر بآواز بلند با توكل زانوى اشتر ببند

24- Tirmizî, Zühd, 33; İbn Mâce, Zühd, 14; Müsned, 1/30, 52. Yukarıdaki metin için bkz: Münâvî, Feyzu'l-Kadir, 5/311.

-Evet, tevekkül her ne kadar rehber ise de, sebeplere riayetde Peygamber sünnetidir. Hz. Peygamber (huzuruna girip de: "Devemi bağlayayım mı, yoksa tevekkül mü edeyim?" diyen bedeviye) yüksek sesle, "Devenin dizine ipini vur, öyle tevekkül eyle!"[25] beyanı çizgisinde herkese açık Allah'a itimad ma'nasına anlar ki: وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ **-Tevekkül edecekler başkasına değil, sadece ve sadece Allah'a güvenip dayansınlar"** (İbrahim, 14/12) ayeti buna işaret eder.

2- Hayatını kalp ve ruhun yamaçlarında sürdürenler ise bundan, kendi havl ve kuvvetlerinden teberri ile Allah'ın havl ve kuvvetine teslim olup, gassalin elinde meyyit haline gelmeyi anlarlar ki: وَعَلَى اللّٰهِ فَتَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ **-Gerçek mü'minler iseniz Allah'a itimad-ı tâmme içinde bulunun!"** (Maide, 5/23) fermanı bunu ihtar eder.

3- Fenâfillah ve bekâbillah zirvelerinde dolaşanlara gelince, bunlar Hz. İbrahim gibi ateşe atılırken bile « حَسْبِىَ اللّٰهُ » deyip "Cenab-ı Hakk'ın benim halimi bilmesi, benim birşey istememe ihtiyaç bırakmamıştır" (Zümer, 39/38) tefvizi veya İnsanlığın İftihar Tablosu gibi, düşman gölgelerinin mağaranın içine düştüğü ve herkese ürperti veren tehditlerinin Sevr'in duvarlarına çarpıp yankılandığı esnada bile, fevkalâde bir güven ve emniyet içinde: **"Tasalanma, Allah bizimle beraberdir!"** (Tevbe, 9/40) sözleriyle ifade edilen sikayı anlarlar ki: وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ فَهُوَ حَسْبُهُ **-Kim Allah'a tefviz-i umur ederse O, ona kâfidir"** (Talâk, 65/3) beyanı da bu gerçeği hatırlatır.

Tefviz en yüksek mertebe, sika en âlî makamdır. Bu mertebeyi tutan ve bu makamın hakkını veren, sadece aklıyla mantığıyla, inançlarıyla değil, bütün zâhir ve bâtın duygularıyla Hakk'ın emir ve iş'arlarında erir ve O'na bir mir'ât-ı mücella olur. Mertebeler üstü bu mertebenin kendine göre bir kısım emareleri de vardır:

1- Tedbiri takdir içinde görüp sükûnet bulmak,

2- İradesini gerçek iradenin gölgesi bilip asla yönelmek,

3- Kahrı, lütfu aynı görüp bütün benliğiyle kazaya rıza göstermek bunlardan bazılarıdır.

Bu manada tefvizi, Minhac sahibi şöyle resmeder:

وَكَلْتُ اِلَى الْمَحْبُوبِ اَمْرِى كُلَّهُ   فَاِنْ شَاءَ اَحْيَانِى وَاِنْ شَاءَ اَتْلَفَا

25- Tirmizî, Kıyâme, 60.

-Ben her işimi Sevgiliye bıraktım; artık o ister beni ihya eder, isterse itlaf." Bir güzel söz de Enderûnî Vâsıftan:

"Gelir elbet zuhûra ne ise hükm-i kader.

Hakk'a tefviz-i umûr et ne elem çek, ne keder."

Tefvizle alâkalı sözlerin en güzellerinden birini de:

"Hakk şerleri hayreyler,

Sanma ki gayreyler,

Arif anı seyreyler

Mevla görelim neyler,

Neylerse güzel eyler

Sen Hakk'a tevekkül kıl,

Tefviz et ve rahat bul,

Sabreyle ve razı ol

Mevla görelim neyler,

Neylerse güzel eyler."

matlaıyla başlayan tefviznamesinde İbrahim Hakkı söyler.(26)

❑ HİKMET

1283-7270 ٤١٧١ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ زِيَادٍ. ثَنَا الْفُضَيْلُ بْنُ سُلَيْمَانَ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ عُثْمَانَ بْنِ خُثَيْمٍ. حَدَّثَنِي عُثْمَانُ بْنُ جُبَيْرٍ مَوْلَـــىٰ أَبِي أَيُّوبَ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ؛ قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! عَلِّمْنِي وَأَوْجِزْ قَالَ: «إِذَا قُمْتَ فِي صَلَاتِكَ فَصَلِّ صَلَاةَ مُوَدِّعٍ. وَلَا تَكَلَّمْ بِكَلَامٍ تَعْتَذِرُ مِنْهُ. وَأَجْمِعِ الْيَأْسَ عَمَّا فِي أَيْدِي النَّاسِ».

في الزوائد: إسناده ضعيف. وعثمان بن جبير قال الذهبي في الطبقات: مجهول. وذكره ابن حبان في الثقات. وقال البخاري وأبو حاتم: روى عن أبيه عن جده عن أيوب قلت: لكن كون الحديث من أوجز الكلمات وأجمعها للحكمة يدل على قربه للثبوت فليتأمل.

1283. (4171) (7270)- *Hz. Ebu Eyyub* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Re-

26-M. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri, 1/101-106.

sulullah'a bir adam gelerek: "Ey Allah'ın Resulü! Bana (dini) öğret ve fakat çok özlü olsun!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Namazına kalktığın vakit (dünyaya) veda edenin (namazı gibi) namaz kıl. Sonradan (pişman olup) özür dileyeceğin söz söyleme. İnsanların elinde bulunan (dünyalık şeylerden) ümidini kesmeye azmet!"* buyurdular."

1284-7271 ٤١٧٢ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُوسَىٰ عَنْ حَمَّادِ بْنِ سَلَمَةَ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدٍ عَنْ أَوْسِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَثَلُ الَّذِي يَجْلِسُ يَسْمَعُ الْحِكْمَةَ ثُمَّ لَا يُحَدِّثُ عَنْ صَاحِبِهِ إِلاَّ بِشَرِّ مَا يَسْمَعُ كَمَثَلِ رَجُلٍ أَتَى رَاعِياً، فَقَالَ: يَا رَاعِي! أَجْزِرْنِي شَاةً مِنْ غَنَمِكَ. قَالَ: اذْهَبْ فَخُذْ بِأُذُنِ خَيْرِهَا. فَذَهَبَ فَأَخَذَ بِأُذُنِ كَلْبِ الْغَنَمِ». قَالَ أَبُو الْحَسَنِ بْنُ سَلَمَةَ: ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ. ثَنَا مُوسَىٰ. ثَنَا حَمَّادٌ فَذَكَرَ نَحْوَهُ وَقَالَ فِيهِ «بِأُذُنِ خَيْرِهَا شَاةً».

في الزوائد: هذا إسناده ضعيف من الطرفين (الطريقين) لأن مدار الإسند على عليّ بن زيد بن جدعان وهو ضعيف.

1284. (4172) (7271)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir meclise oturup hikmetli söz dinleyip, sonra bu meclisten bahsederken işittiği şeylerin sadece kötü kısımlarını anlatan bir kimsenin misali, bir çobana gelip: "Ey çoban, süründen bana bir koyun kes!" deyince, çobandan: "Git en iyisinin kulağından tut al" iznine rağmen gidip sürünün köpeğinin kulağından tutan adamın misalidir."*

Ebu'l-Hasen İbnu Seleme de bu hadisin bir mislini rivayet etmiş, ancak rivayetinde şu farklılığa yer vermiştir: "Sürünün en iyi koyununun kulağını tut."

❑ ALÇAK GÖNÜLLÜ OLMA

1285-7272 ٤١٧٥ – حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ سَعِيدٍ وَهَارُونُ بْنُ إِسْحَاقَ؛ قَالاَ: ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ الْمُحَارِبِيُّ عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «يَقُولُ اللهُ سُبْحَانَهُ: الْكِبْرِيَاءُ رِدَائِي وَالْعَظَمَةُ إِزَارِي. فَمَنْ نَازَعَنِي وَاحِداً مِنْهُمَا أَلْقَيْتُهُ فِي النَّارِ».

في الزوائد: رجاله ثقات. إلا أن عطاء بن السائب اختلط والمحاربي هلى روى عنه قبل الاختلاط أو بعده؟.

1285. (4175) (7272)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Allah Teâla hazretleri buyurdular ki: "Büyüklük benim ridamdır, azamet de benim izarımdır. Kim, bunlardan birinde benimle iddialaşmaya kalkarsa, onu cehenneme atarım."

Konuyla ilgili olması açısından, Ölçü adlı eserden "Alçak Gönüllük" yazısına da burada yer vermek istiyoruz.

Alçakgönüllülük

Yüzü yerde olanlar Hakk katında da, halk katında da sonsuz pâyelere ulaşırlar. Burnunu dikip böbürlenenler, herkesi hakîr görüp çalım satanlar ise, hemen hemen her zaman halk tarafından istiskâle uğramış; Hakk tarafından da azaba çarptırılmışlardır.

İnsanın kendini beğenip büyük görmesi, aklının noksanlığına ve ruhunun hamlığına delâlet eder. Akıllı ve ruhen olgunluğa ermiş bir insan, mazhar olduğu herşeyi Yüce yaratıcı'dan bilir ve şükran hissiyle daima, O'nun karşısında iki büklüm olur.

Mütevâzi olma, Yaratıcı'nın takdirine, halkın tahkir ve tekdirine karşı, insanın gönlüne hoşnutluk hissi kazandırır. Evet, baştan haddini bilip tevâzû kanatlarını yerlere kadar indiren birisi, insanlardan gelecek her türlü hor görmelere karşı en emin bir zırh içine girmiş, en sağlam emniyet tedbirini almış demektir.

Alçakgönüllülük, ferdin olgun ve faziletli olmasının; kibirlenip büyüklük taslamak ise, onun seviyesiz ve nâkıs olmasının alâmetidir. En kâmil kimseler, en çok insanlarla beraber bulunup, onlarla hem-dem olanlardır. En nâkıs kimselerse, insanlarla beraber bulunmayı, onlarla düşüp kalkmayı gururlarına yediremeyen bednâm[27] talihsizlerdir.

Yaşadıklar toplum içinde, kadir ve kıymetleri bilinmeyenler, seciyelerindeki tevâzû sayesinde er geç yükselir, şereflere ererler. Büyüklük kompleksine kapılanlar ise, toplum tarafından irdelene irdelene, yaşadıkları muhit içinde birer yabancı unsur hâline gelirler.

Bir insanın, insanlığa yükselmesi, onun tevâzuu ile tevâzuu da, makam, mansıb, servet ve ilim gibi halkın itibar ettiği şeylerin onu değiştirmemesiyle belli olur.Zikredilen hususlardan biriyle, düşünce ve davranışlarında değişikliğe uğrayan bir şahsın, ne tevâzuundan, ne de insanlığa yükselmesinden bahsedilemez.

27- Bednam: Kötü namlı.

Alçakgönüllülük, hemen bütün güzel huyların anahtarı mesâbesindedir. Onu elde eden, diğer güzel huylara da sâhip olabilir. Ona mâlik olamayan ise, gâliben diğer huylardanda mahrum kalır. *Adem Nebi* (a.s.) sürçüp düştüğü zaman, gökler ötesine ait yitirdiği herşeyi, tevâzuu ile yeniden elde ederken, aynı bâdirede yuvarlanıp giden şeytan, kibir ve gururunun kurbanı oldu.

Tekye ve zaviyelerde, hep yüzü yerde olanlar pervâz edip yükseldiler. Mektep ve medreselerde de daima alçak gönüllüler istifa etmesini bilip, toplumlarına faydalı oldular. Burnunu dikip, tekyenin âdab ve usûlüne riayet etmeyenler; birinin rahle-i tedrisi[28] önünde diz çöküp birşeyler öğren-meyi gururuna yediremeyen talihsizler ise, hep mahvolup gittiler.

Kibir ve ululuk "Zat-ı Ulûhiyyet'in"[29] sıfatlarından olduğundan büyüklük taslayıp şımarıklık yapanlar, hemen her zaman O'nun "Kahhâr" eliyle kıskıvrak yakalanmış ve helâk edilmişlerdir.Haddini bilip mütevâzi olanlar ise, yükselip O'nun huzuruna ermişlerdir.[30]

1286-7273 ٤١٧٦ - حَدَّثَنَا حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثنا ابْنُ وَهْبٍ. أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ؛ أَنَّ دَرَّاجاً حَدَّثَهُ عَنْ أَبِي الْهَيْثَمِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ: «مَنْ يَتَوَاضَعُ لِلّهِ سُبْحَانَهُ دَرَجَةً يَرْفَعُهُ اللهُ بِهِ دَرَجَةً. وَمَنْ يَتَكَبَّرُ عَلَى اللهِ دَرَجَةً يَضَعُهُ اللهُ بِهِ دَرَجَةً حَتَّى يَجْعَلَهُ فِي أَسْفَلِ السَّافِلِينَ».

في الزوائد: هذا إسناده ضعيف. ودراج بن سمعان أبو السمح المصريّ وإن وثقه ابن معين فقد قال أبو داود وغيره: مستقيم إلا ما كان عن أبي الهيثم. وقال ابن عديّ: عامة أحاديث دراج مما يتابع عليه وضعفه أبو حاتم والنسائى والدارقطنيّ.

1286. (4176) (7273)- *Ebu Sa'îdi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim Allah Teâla hazretlerinin rızası için bir derece tevazu izhar eder (alçak gönüllü) olursa, Allah, onu bu sebeple, bir derece yükseltir. Kimde Allah'a bir derece kibirde bulunursa, Allah da onu bu sebeple bir derece alçaltır, böylece onu esfel-i safilîne (aşağıların aşağısına) atar."*

1287-7274 ٤١٧٧ - حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ. ثنا عَبْدُ الصَّمَدِ وَسَلْمُ بْنُ قُتَيْبَةَ؛ قَالاَ:

28- Rahle-i Tedris: Ders verilen veya alınan rahle. Bir âlimden alınan ders.

29- Zât-ı Ulûhiyyet: Allahû Teâla.

30- M. Fethullah Gülen, Ölçü, 1/85-89.

ثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَلِيِّ ابْنِ زَيْدٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: إِنْ كَانَتِ الأَمَةُ مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ لَتَأْخُذُ بِيَدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَمَا يَنْزِعُ يَدَهُ مِنْ يَدِهَا حَتَّى تَذْهَبَ بِهِ حَيْثُ شَاءَتْ مِنَ الْمَدِينَةِ فِي حَاجَتِهَا.

في الزوائد: في إسناده عليّ بن زيد جدعان ضعيف.

1287. (4177) (7274)- Hz. *Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Medine ehlinden bir cariye bile Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın elinden tutardı ve Aleyhissalâtu vesselâm elini onun elinden çekmezdi de, cariye ihtiyacı için, O'nu Medine'nin istediği semtine çeker götürürdü. (Resulullah tevazu gösterir, itiraz etmezdi)."

O'nun tevazuunun daha geniş bir şekilde işlendiği, Sonsuz Nur adlı eserden "Ve O'nun Tevazuu" başlıklı yazıyı burada zikretmek istiyoruz.

Ve O'nun Tevazuu

O'nun mahviyet ve tevazuu da, fetanetinin ayrı bir buudu olarak yıldız gibi parlamaktadır. O, şöhreti artıp herkes tarafından kabul edildikçe, mahviyeti daha da derinleşmiştir. Tevazu ve mahviyet âdetâ O'nunla beraber doğmuş gibiydi.. Ömrünün sonuna kadar da gelişerek devam etti. مَنْ تَوَاضَعَ رَفَعَهُ اللهُ *"Kim tevazu ederse Allah onu yüceltir"* (31) diyen ve dediğini en iyi şekilde tatbik ve temsil eden Hz. Muhammed Aleyhisselam'dır.

O, her zaman kendisini insanlardan herhangi bir insan olarak görmüş ve hiçbir zaman, kendini onlardan ayrı tutmamıştır. كُنْ عِنْدَ النَّاسِ فَرْداً مِنَ النَّاسِ şeklinde Hz. Ali'ye isnat edilen hoş bir söz vardır ki, O, hayatını hep o çizgide sürdürmüş ve insanlardan bir insan olarak kalmaya fevkalâde özen göstermiştir.

Evet, dünyevî makam ve mansıplar insanı şımartmamalı ve ona kendini unutturmamalıdır. İnsan, kral da olabilir kır bekçisi de. Bunlar, insan olmakta müşterektir. Öyleyse bir insanın üzerine aldığı mükellefiyetin keyfiyeti, onu bir başka varlık haline getiremez. Dolayısıyla da insan, her zaman ve zeminde kendisini insanlardan bir insan olarak kabul etmelidir.

Eğer demokrasi denilen sistem, bazılarının kabul ettiği gibi, yer-

---

31- Kenzu'l-Ummâl, 3/113; Mecmeu'z-Zevaid, 10/325

yüzünde en zirve bir sistem ise, İslâm bu zirveyi hem de asırlar önce yakalamıştır. Fakat biz, İslâm'ın demokratik bir sistem olduğu düşüncesine karşıyız.

İşte sistemin mükemmeliyetini gösteren içtimaîde bazı kesitler:

Hz. Ali, bir zimmî ile muhakeme olmak için mahkemeye geldiğinde Kadı Şüreyh, oturması için ona yer gösterir. Hz. Ali kaşlarını çatarak bu teklifi reddeder. Zira hasmı ayakta beklerken o oturamaz. Düşünün ki, o gün Hz. Ali, büyük bir devletin halifesi, yani, devlet reisidir.[32]

Allah Rasûlü hayatla kaynaşmış, bir fitrat insanı olmuştu. Çok kere O'nun meclisine ilk gelenler, Peygamberin kim olduğunu bilemezler; ancak sahabinin tavırlarıyla veya O konuşmaya başlayınca, Allah Rasûlü olduğunu fark edebilirlerdi. Hicret esnasında, Medinelilerden o güne kadar Allah Rasûlünü görmemiş olanların pek çoğu o gün, Ebu Bekir'in elini öpmeye koşmuşlardı. Yani, onu Allah Rasûlü sanmışlardı. Ancak o, eline bir yelpaze alıp Efendimizi serinletmeye başlayınca, Allah Rasûlü' nün kim olduğu anlaşılmıştı. Böyle olmuştu. Zira Allah Rasûlü kendisini Ebu Bekir'den ayıran herhangi bir davranışta bulunmuyordu.[33]

Mekke'yi fethedip şehre girerken nasıl bir mahviyete büründüğü dillere destan. Biniti üzerinde o denli iki büklüm idi ki, neredeyse başı bindiği hayvanın eğer kaşına değecekti. O şanlı Nebi, o şanlı beldeye işte böyle bir mahviyet rûhuyla girmişti.[34]

Hz. Aişe Validemiz'den rivayet edilen bir hadis bize şunları anlatır: "Allah Rasûlü evinde, herhangi bir insan gibi davranırdı. Kendi elbisesini yamar, ayakkabılarını tamir eder ve ev işlerinde hanımlarına yardımda bulunurdu."[35] O, bunları yaptığı sırada, O'nun adı cihanın dört bir yanında anılıyor; herkes O'ndan ve getirdiği dinden bahsediyordu. O zamanını öyle ayarlamıştı ki, bu kadar mühim sorumlulukları arasında, bu gibi işlere de fırsat bulabiliyordu. O, her güzel hasletin zirvesinde oturmaya layıktı, ve öyle de oldu...

İnsanlar Arasındaydı

Büyüklerde büyüklüğün alâmeti tevazu ve mahviyettir. Küçüklüğün emaresi ise tekebbürdür. Allah Rasûlü insanlar içinde en büyük insandır. Öyle ise tevazuu da öyle olmalıydı...

34- İbn Kesir, el-Bidâye, 8/5

35- İbn Hişam, Sîre, 2/137

36- Mecmeu'z-Zevâid, 6/169; İbn Hişam, Sîre, 4/47,48.

35- Tirmizî, Şemâil, 78; Müsned 6/256.

Mescid yapımında, herkes bir kerpiç taşırken iki kerpiç taşıyan[36] hendek kazımında herkes karnına bir taş bağlarken iki taş bağlayan[37] karşısına gelen ve mehabetinden dolayı sıtmalı gibi titreyen bir adama: "Kardeşim, korkma, ben de senin gibi, anası kuru ekmek yiyen bir insanım"[38] diyen Allah Rasûlü hiç şüphesiz insanların en mütevazisiydi.

Meclislerde otururken, büyüklük alâmeti olarak, ayak ayak üstüne atıp öyle oturanlar, psikiyatrinin hangi dalında cinnetle bütünleşirler bilemem ama; onların ruhî yönlerinde ciddi bir eksiklik olduğunu kesinlikle söyleyebilirim. Allah Rasûlü herkes gibi oturur ve herkes gibi davranırdı. Evet, O'nun her hareketi belli bir edep dairesi içinde cereyan ederdi. O, büyüklüğünü, her zaman yüzünü yere koymak ve seccadede gerilmek suretiyle gösterirdi.

مَنْ تَوَاضَعَ رَفَعَهُ اللّٰهُ وَمَنْ تَكَبَّرَ وَضَعَهُ اللّٰهُ "Kim tevazu gösterirse Allah onu yüceltir. Kim kibirlenirse Allah onun burnunu yere sürter."[39]

Tevazu ve mahviyet insana iki kanat gibidir; onu yüceler yücesi bir âleme doğru pervaz ettirirler. Allah Rasûlü, tevazuu sayesinde aşılmazları aşmış ve ebedlere kadar insanlığın lideri olmuştur. Zaman ve mekanın dar buudlarını aşan bu mümtaz ve seçkin Lider'in karşısına insanlar, çok rahatlıkla çıkar ve söyleyeceklerini de rahatlıkla söylerlerdi. Çünkü kendisi de çok rahat bir insandı.

Buhari ve Müslim naklediyor: "Bir gün aklından zoru olan bir kadın geldi, Allah Rasûlü'nün elinden tutarak çekti ve O'na: Gel benim evimdeki şu işimi gör, dedi. Kadın Allah Rasûlü'nün kolundan çekiyor, O da arkasına takılıp gidiyor.. derken Sahabe de onların arkasına düşüyor.. ve Allah Rasûlü gayet rahat bir şekilde kadının dediği işi görüyor sonra geri dönüyor."[40] Bu iş, belki bir ev süpürmek, belki de yıkanmış çamaşırları sıkmaktı. İşin keyfiyeti ne olursa olsun, Allah Rasûlü bu işi yapmıştı. Zira O bir fıtrat insanıydı ve O'nun bu hareketi asla zillet de değildi. Zillet, O'nun rüyalarına bile girememişdi. Nasıl girer ki, O, küfür ve isyan karşısında kükremiş bir aslan gibiydi. Ve yukarıda da söylediğimiz gibi, O, insanların en şecaatlısıydı. Hz. Ali der ki: "Biz muharebe meydanında korktuğumuz zaman Allah Rasûlü'nün arkasına sığınır ve O'nunla koru-

---

36- Müsned, 2/381; İbn Hişam, Sîre, 2/141

37- Buharî, Rikâk, 17

38- Mecmeu'z-Zevâid, 9/20; İbn Mace, Et'ime, 30

39- Kenzu'l-Ummâl, 3/113; Mecmau'z-Zevâid, 10/325

40- Kadı İyaz, eş -Şifa, 1/131, 133

nurduk"[41] Hatta O'nun atmosferi, çevresindekilere emniyet ve güven verirdi. Öyle ise böyle bir insan, bu şekilde bir mahviyet gösteriyorsa, bu sadece O'nun tevazuundandır.

Fıtrîliği

Tevazu zillet olmadığı gibi, kibir de vakar değildir. Allah Rasûlü, tevazuunda da mutlak bir ölçü ve denge içindeydi. Evet O'nun bu sıfatı da bizlere "Muhammedü'r-Rasûlullah" dedirtir.

Bir hâkim, mahkemede ciddi olmalıdır. Bu vakardır. Ancak, aynı tavır evinde çocuklarına karşı kibir olur. Zira insan, hanesinde, hane halkından biri gibi davranmalıdır. Bunlar birer Kur'ânî düsturdur ve en güzel tatbikçisi de Allah Rasûlü'dür. Daha sonrakilerin ki O'na imtisal ve O'nu taklittir.

Herkes O'nu büyüklerden daha büyük görebilir; fakat, O, şöyle demektedir: "Hiç kimse kendi ameliyle cennete giremez." "Sen de mi?" diyenlere de: "Evet, Ben de. Eğer Allah (cc) rahmetiyle sarıp sarmalamazsa."[42]

Evet işte O, bu sözü söyleyecek kadar, tabiî ve fıtrî bir insandı. Kendisini insanlar arasında bir fert, ve bir parça olarak görüyor, sonra da davranışlarını bu anlayışa göre ayarlıyordu.

Birgün Hz. Ömer gelip, Allah Rasûlü'nden Umre için izin istemişti. Umre için de O'ndan izin alınıyordu. Zira onlar, disiplin insanıydılar. Her işlerinde, her müşkillerinde Allah Rasûlü'nün yanına koşar, iş ve müşkillerini hep O'na arzederlerdi. Evinde gelinlik kızı olan O'na gelir: "Ya Rasûlallah, evimde gelinlik kızım var. Evlendirmek istediğin biri varsa emir buyur" der... Bir başkası, bahçesini vakfetmek istiyorsa gelir durumu evvela Allah Rasûlü'ne arzeder. İtikafa girmek isteyen, sefere çıkmak murat eden hep Allah Rasûlü'ne gelir ve O'ndan izin alırdı. İşte şimdi, Hz. Ömer de gelmiş, umre için izin istiyordu. Allah Rasûlü, onun bu talebini geri çevirmediği gibi, Hz. Ömer'i hayatının sonuna kadar heyecanlandırıp coşduracak bir talepte de bulunacaktı: يَا أُخَيَّ أَشْرِكْنَا فِي دُعَائِكَ "Kardeşim, duana bizi de ortak et." Bu münasebetle Hz. Ömer birgün şöyle diyecektir: "O gün dünyalar benim olsaydı, o kadar sevinmezdim."[43]

Tevazu ve Kulluk Buudu

O'ndaki bu tevazu ve mahviyet, fethettiği gönülleri bir daha fethe-

41- Müsned, 1/86

42- Buhari, Rikâk, 18

43- İbn Mace, Menâsık 5; Tirmizî, Daavât, 109; Ebu Davud, Vitr, 23

diyordu. Bu fetihlerle O, ümmetinin elinden tutup, onları nurdan helezonlarla ma'nanın zirvelerine çıkarıyordu. Ömer, ilk hamlesiyle zaten alacağı mesafeyi almıştı. Ama Allah Rasûlü onları yukarılara ve daha yukarılara çıkarmak istiyordu. Ve öyle de yaptı.. bedevî bir toplumdan muallim ve mürşit bir cemaat meydana getirdi. O insanları zirvelere doğru yükseltirken, kendisi de amudî olarak yükseliyordu. Ne var ki O, katettiği merhalelerle doğru orantılı olarak sadece tevazu ve mahviyeti artıyor; nefsine bakan yönüyle ise, kendini kullardan bir kul görme hissiyle dolup taşıyordu.

Ahmed b. Hanbel, Ebu Hureyre'den rivayet ediyor:

"Allah Rasûlü, Cibril'le oturmuş sohbet ediyordu.. ve kimbilir kaç günden beri ağzına birşey koymamıştı. Cibril O'nun en sadık dostuydu. Zayıf bir rivayette Allah Rasûlü'ne şöyle demişti: "Ben, Sen'den sonra, yeryüzüne ancak birkaç defa ineceğim" . Çünkü, Hz. Muhammed Aleyhisselam'sız bir dünya Cibril'e de hicran olur. (Nitekim, seneler var ki bu dünya bize de hicran olmuştur.) Ve, Cibril'e bu durumunu söyledi: "Günlerdir ağzıma birşey koymadım." Birden gök gürültüsü gibi ses duyuldu. Bir melek iniyordu. (Taberanî onun İsrafil Aleyhisselam olduğunu söyler). Cibril, Efendimiz'e bu meleğin, dünyaya ilk defa indiğini haber verir. Melek Cenâb-ı Hakk'dan selam getirmiştir.. ve Allah (cc) sormaktadır: "Melik bir peygamber mi, yoksa kul bir peygamber mi olmak istersin?" Allah Rasûlü, Cenâb-ı Hakk'dan gelen bu teklif karşısında tahayyürle Cibril'e bakar. (O, belli bir noktaya kadar Cibril'den marifet dersi alırdı. Hatta Miraçta, Efendimiz Cibril'in Cenâb-ı Hakk'a karşı olan kurbiyet tavrına hayran kalmıştı.. ve bunu bir münasebetle de zikrederler. Evet, Cenâb-ı Hakk'ı, Cibril gibi bir meleğin bilmesi ölçüsünde bilmek mümkün değildir.) Cibril Allah Rasûlü'ne işaret eder ve şöyle der: تَوَاضَعْ لِرَبِّكَ يَا مُحَمَّدُ "Ey Allah'ın Rasûlü! Rabbine karşı mütevazi ol!" (44)

Zaten, bizzat Cenâb-ı Hakk da Kur'ân diliyle, Rasûlü'ne tevazuu emretmiyor mu: وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ **"Sana tabi olanlara tevazu kanatlarını indirebildiğin kadar indir"** (Şuara 26/215) gibi nice âyetler var Kur'ân'da.

Ve, Allah Rasûlü de aynı şeyi talep etti. عَبْدًا رَسُولاً "Kul bir peygamber olmayı isterim"

O kulluğu tercih edince, Allah (cc) da O'nun kulluğunu O'na baş tacı yaptı. Kur'ân O'nu birçok yerde hep kulluğu ile anlatır. Müslümanlar da

44-Müsned, 2/231, Mecmeu'z-Zevâid, 9/18

şahadet getirirken, O'nun, Allah'ın kulu ve Rasûlü olduğuna şahidlik ederler. Evet O, evvela Allah'ın kulu sonra da Rasûlü'dür. Kulluk risaletten önce gelir.

Herkes birilerinin kulu olabilir ve onlara ait bir tasmayı boynunda taşıyabilir. Hz. Muhammed (sav) ise evvelahir hep Allah'ın kulu ve kölesi olmuştur. O hayatının hiçbir devresinde, hiçbir safhasında başkasına boyun büküp bel kırmamıştır. Ubudiyet O'nun aslî vasıflarındandır.

O'nun bu mazhariyetine bir işaret olarak, minarelerde günde beş defa O'nun kulluğu dile getirilmekte ve bütün cihana karşı, risaletinin yanında kulluğu da ilan edilmektedir. Zira, yukarıda da arzettiğimiz gibi, O'nun kulluğu risaletinden evvel gelir.

O kuldur. Cenâb-ı Hakk, Kur'ân-ı Kerîm'de O'nun kulluğunu nazara vererek: وَأَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللّٰهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَداً **"Allah'ın kulu ve Rasûlü namaz kılmak için kalktığında, cinler O'nun ibadetini görmek için birbirine girercesine etrafında toplanıverdiler"** (Cin, 72/19) der.

İster bu Allah Rasûlü'nün başına üşüşme işi cinlere, ister Mekke müşriklerine izafe edilmiş olsun, bizim için mühim olan, O'nun Kur'ân'da "Abdullah" ünvan-ı âlisiyle zikredilmiş olmasıdır.

Kur'ân'ın Allah kelamı olduğunu anlatan ve bu mevzuda şüphesi olanları muarazaya davet eden şu âyetinde de O'na yine "kul" denilmektedir:

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَى عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۞ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ۞

" Kulumuz Muhammed'e indirdiğimiz Kur'ân'dan şüphe ediyorsanız, siz de onun benzeri bir sûre meydana getirin. Eğer doğru sözlü iseniz, Allah'tan başka güvendiklerinizi de yardıma çağırınız. Yapamazsanız -ki yapamayacaksınız- o takdirde, inkâr edenler için hazırlanan ve yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının" (Bakara, 2/23-24).

Yine Kur'ân-ı Kerîm, O'nu en çok yükseldiği nokta itibariyle ele alırken kulluğuyla ele alır:

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلاً مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ
الْأَقْصَا الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

"Kulu Muhammed'i bir gece Mescid-i Haram'dan, kendisine bir kısım âyetlerimizi göstermek için, Mescid-i Aksa'ya götüren

Allah'ın şanı yücedir. Doğrusu O, Semî'dir, Basîr'dir." (İşitir ve görür) (İsra, 17/1).

Boykot hadisesi, sonra Hz. Hatice ve Ebu Talib'in vefatları, âdeta Allah Rasûlü'nü insanlar arasında hâmisiz hale getirmişti. Sebepler bütünüyle sükût edip ve O'na destek olan payandalar bir bir kırılınca, kırılıp da, tutunacak dal kalmayınca, Müsebbibü'l-Esbab (sebepleri elinde tutan Allah) Ehadiyet burcunda, kemal-i rahmetle tecelli etti. Çağın büyük mütefekkirinin beyanı içinde; Tevhid Nuru, ehadiyet burcunda göründü.. Ve Allah Rasûlü, Rabbini, Mâlikini ve Hâlikını bizzat görmek üzere semalar ötesine davet edildi.. ve oralarda en şerefli bir misafir olarak ağırlandı.

Burada asıl gayemiz Mirac'ı anlatmak değildir. Bu itibarla o fasla hiç girmeyeceğim. Ne var ki bir hususa dikkatinizi çekmek için bu girizgaha girme mecburiyetinde kaldım. O da şudur: Allah (cc), böyle mühim bir mucizeyi anlatma sadedinde, Efendimiz'i, ne Kur'ân'daki, ne İncil' deki, ne de Tevrat'taki isimleriyle, yani, Muhammed, Ahmed ve Ahyed'le anmıyor da, O'nun kulluğundan bahisle "Abdihi" diyor. Sanki O: "Ben kul oldum" deyince, Allah (cc) da O'na diyor ki: "Madem sen kul oldun; Ben de kulluğu en büyük bir değer ve kıymet haline getirdim.. ve yeryüzünde en büyük değer olarak kulluğu kabul ediyorum. Onun için, nerede senin değer ve kıymetinden bahsetmek istersem, orada senin kulluğunu nazara vereceğim. Hem öyle bir nazara vereceğim ki, her müslüman şahadetinde senin risaletinden evvel kulluğunu ifade edecek ve dünyanın dört bir yanı onların bu âvazlarıyla lerzeye gelecek..." Evet, dünyanın her tarafı senin kul olduğunu haykıracak. (45)

❑ HAYÂ

1288-7275 ٤١٨١ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِاللهِ الرَّقِّيُّ. ثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ يَحْيَى عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ أَنَسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنَّ لِكُلِّ دِينٍ خُلُقاً. وَخُلُقُ الإِسْلاَمِ الْحَيَاءُ».

في الزوائد: حديث أنس ضعيف ومعاوية بن يحيى الصدفيّ أبو روح الدمشقيّ ضعفوه.

1288. (4181) (7275)- *Hz. Enes* ve *İbnu Abbas* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Her dinin (kendine has temel) bir huyu vardır. İslam'ın bu huyu, hayadır."

45- M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 1/336-343.

1289-7276 ٤١٨٤ – حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُوسَى. ثَنَا هُشَيْمٌ عَنْ مَنْصُورٍ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ أَبِي بَكْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «الْحَيَاءُ مِنَ الْإِيمَانِ. وَالْإِيمَانُ فِي الْجَنَّةِ وَالْبَذَاءُ مِنَ الْجَفَاءِ وَالْجَفَاءُ فِي النَّارِ».

في الزوائد: رواه ابن حبان في صحيح. وقول الدارقطنيّ: إن الحسن لم يسمع من أبي بكرة، الجواب عنه أن البخاريّ احتجّ في صحيحه برواية الحسن عن أبي بكرة في أربعة أحاديث. وفي مسند أحمد ومعجم الطبرانيّ الكبير التصريح بسماعه من أبي بكرة في عدة أحاديث والمثبت مقدّم على النافي.

1289. (4184) (7276)- *Ebu Bekre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Haya imandandır. İman (sahibi) ise cennettedir. Hayasızlık (ve bundan kaynaklanan kabalıklar, çirkin ve kırıcı sözler) cefa (eziyet, zulüm, haksızlık)dan bir parçadır. Cefa (eden de) cehennemdedir."*

1290-7277 ٤١٨٧ – حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ الْهَمْدَانِيُّ. ثَنَا يُونُسُ بْنُ بُكَيْرٍ. ثَنَا خَالِدُ بْنُ دِينَارٍ الشَّيْبَانِيُّ عَنْ عُمَارَةَ الْعَبْدِيِّ. ثَنَا أَبُو سَعِيدٍ الْخُدْرِيُّ؛ قَالَ: كُنَّا جُلُوساً عِنْدَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالَ: «أَتَتْكُمْ وُفُودُ عَبْدِالْقَيْسِ» وَمَا يَرَى أَحَدٌ فِينَا نَحْنُ كَذَلِكَ. إِذْ جَاءُوا فَنَزَلُوا فَأَتَوْا رَسُولَ اللهِ ﷺ. وَبَقِيَ الْأَشَجُّ الْعَصَرِيُّ. فَجَاءَ بَعْدَ فَنَزَلَ مَنْزِلاً. فَأَنَاخَ رَاحِلَتَهُ، وَوَضَعَ ثِيَابَهُ جَانِباً. ثُمَّ جَاءَ إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ. فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «يَا أَشَجُّ! إِنَّ فِيكَ لَخَصْلَتَيْنِ يُحِبُّهُمَا اللهُ: الْحِلْمَ وَالتُّؤَدَةَ». قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَشَيْءٌ جُبِلْتُ عَلَيْهِ أَمْ شَيْءٌ حَدَثَ لِي؟ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «بَلْ شَيْءٌ جُبِلْتَ عَلَيْهِ».

في الزوائد: عمارة بن جوين أبو هارون العبديّ كذبه ابن معين وعثمان بن أبي شيبة وابن علية وقال ابن عبدالبر: أجمعوا على أنه ضعيف الحديث.

1290. (4187) (7277)- *Ebu Sa'îdi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında oturuyor idik. Bir ara: *"Size Abdulkays kabilesinin gönderdiği heyet geldi"* buyurdular. Halbuki içimizden hiç kimse (henüz heyetin geldiğini) görmemişti. Hakikaten geldiler ve konakladılar. Sonra Aleyhissalâtu vesselâm'ın huzuruna geldiler. Onlardan Eşecc el-Asarî (adında biri) konaklama yerinde kaldı, o

sonradan geldi. Çünkü o, bir konağa indi, devesini ıhtırdı. Yolculuk elbisesini bir kenara bıraktı. Sonra (taze elbise giyip, öyle) Aleyhissalâtu vesselâm'ın huzuruna çıktı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da ona: *"Ey Eşecc! Sende aziz ve celil olan Allah'ın sevdiği iki haslet vardır: Hilm (acele etmemek) ve teenni ile hareket etmek"* buyurdular. Eşecc: "Ey Allah'ın Resulü! Bu hasletler, cibilliyetimde (fitratımda doğuştan getirdiğim) bir şey mi, yoksa sonradan (iradi gayretimle) meydana gelen birşey mi?" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Hayır! Yaratılışında bulunan bir şeydir!"* buyurdular."

1291-7278 ٤١٨٨- حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ الْهَرَوِيُّ. ثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْفَضْلِ الأَنْصَارِيُّ. ثَنَا قُرَّةُ بْنُ خَالِدٍ. ثَنَا أَبُو حَمْزَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لِلأَشَجِّ الْعَصَرِيِّ: «إِنَّ فِيكَ خَصْلَتَيْنِ يُحِبُّهُمَا اللهُ: الْحِلْمُ وَالْحَيَاءُ».

في الزوائد: في إسناده العباس بن الفضل عن قرة بن خالد تابعه عليه بشر بن الفضل كما رواه الترمذي.

1291. (4188) 57278)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah Aleyhissalâtu vesselâm Eşec el-Asarî'ye: *"Muhakkak ki sende Allah'ın sevdiği iki haslet var: Hilm (acele etmemek) veya "haya"* buyurdular."

1292-7279 ٤١٨٩- حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ أَخْزَمَ. ثَنَا بِشْرُ بْنُ عُمَرَ. ثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ يُونُسَ بْنِ عُبَيْدٍ عَنِ الْحَسَنِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ «مَا مِنْ جُرْعَةٍ أَعْظَمُ أَجْرًا عِنْدَ اللهِ مِنْ جُرْعَةِ غَيْظٍ كَظَمَهَا عَبْدٌ ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللهِ».

في الزوائد: إسناده صحيح رجاله ثقات.

1292. (4189) (7279)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Allah indinde kişinin yuttuğu en sevaplı yudum, Allah'ın rızasını düşünerek kendini tutup, yuttuğu öfke yudumudur."

❑ ALLAH KORKUSUYLA AĞLAMAK

1293-7280 ٤١٩٢- حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي فُدَيْكٍ عَنْ مُوسَى بْنِ يَعْقُوبَ الزَّمْعِيِّ عَنْ أَبِي حَازِمٍ؛ أَنَّ عَامِرَ بْنَ عَبْدِ اللهِ بْنِ الزُّبَيْرِ أَخْبَرَهُ أَنَّ أَبَاهُ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ بَيْنَ إِسْلَامِهِمْ وَبَيْنَ أَنْ نَزَلَتْ هَذِهِ الآيَةُ يُعَاتِبُهُمُ اللهُ بِهَا إِلَّا

أَرْبَعُ سِنِينَ ﴿وَلاَ يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ﴾. في الزوائد: هذا إسناده صحيح رجاله ثقات.

1293. (4192) (7280)- *Abdullah İbnu'z-Zübeyr* (radıyallahu anhümâ)'nın anlattığına göre, "Kendilerinin müslümanlığı kabul etmeleri bile, Allah'ın onları azarladığına dair (şu) ayetin inmesi arasında dörtyıldan fazla zaman olmamıştır: ﴿وَلاَ يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِ﴾ **"Onlar, daha önce kendilerine kitap verilen ve zaman geçtikçe kalpleri katılaşan kimseler gibi olmasınlar. Çünkü onların çoğu yoldan çıkmış kimselerdi"** (Hadid 16).

1294-7281 ٤١٩٣ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ خَلَفٍ. ثنَا أَبُو بَكْرٍ الْحَنَفِيُّ. ثنَا عَبْدُ الْحَمِيدِ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ حُنَيْنٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لاَ تُكْثِرُوا الضَّحِكَ فَإِنَّ كَثْرَةَ الضَّحِكِ تُمِيتُ الْقَلْبَ».

في الزوائد: إسناده صحيح، رجاله ثقات.

1294. (4193) (7281)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Çok gülmeyin, çünkü çok gülmek kalbi öldürür."*

1295-7282 ٤١٩٥ – حَدَّثَنَا الْقَاسِمُ بْنُ زَكَرِيَّا بْنِ دِينَارٍ. ثنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ. ثنَا أَبُو رَجَاءٍ الْخُرَاسَانِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَالِكٍ عَنِ الْبَرَاءِ؛ قَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِي جِنَازَةٍ. فَجَلَسَ عَلَى شَفِيرِ الْقَبْرِ. فَبَكَىٰ حَتَّى بَلَّ الثَّرَى ثُمَّ قَالَ: «يَا إِخْوَانِي! لِمِثْلِ هٰذَا فَأَعِدُّوا».

في الزوائد: إسناده ضعيف. قال ابن حبان في الثقات. محمد بن مالك لم يسمع من البراء. ثم ذكره في الضعفاء.

1295. (4195) (7282)- *Berâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte bir cenazede beraberdik. Aleyhissalâtu vesselâm kabrin kenarına oturup ağladılar öyle ki (göz yaşlarıyla) toprak ıslandı. Sonra da: *"Ey kardeşlerim! İşte (başımıza gelecek) bu aynı (ölüm hadisesi) için iyi hazırlanın"* buyurdular."

1296-7283 ٤١٩٧ - حَدَّثَنَا عَبْدُالرَّحْمنِ بْنُ إِبْراهِيمَ الدِّمَشْقِيُّ وَإِبْراهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ؛ قَالَ: ثَنَا ابْنُ أَبِي فُدَيْكٍ. حَدَّثَنِي حَمَّادُ بْنُ أَبِي حُمَيْدٍ الزُّرَقِيُّ عَنْ عَوْنِ بْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ مَسْعُودٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مَسْعُودٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَا مِنْ عَبْدٍ مُؤْمِنٍ يَخْرُجُ مِنْ عَيْنَيْهِ دُمُوعٌ وَإِنْ كَانَ مِثْلَ رَأْسِ الذُّبَابِ مِنْ خَشْيَةِ اللهِ ثُمَّ تُصِيبُ شَيْئاً مِنْ حَرِّ وَجْهِهِ - إِلاَّ حَرَّمَهُ اللهُ عَلَى النَّارِ».

في الزوائد: إسناده ضعيف. وحماد بن أبي حميد اسمه محمد بن أبي حميد ضعيف.

1296. (4197) (7283)- *Abdullah İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sinek başı kadar bile olsa, gözünden Allah korkusuyla yaş çıkan ve bu yaşı yanak yumrusuna değecek kadar akan hiçbir mü'min kul yoktur ki, Allah onu (ebedî) ateşe haram etmesin!"*

Hadisle alakalı olması açısından, Çağ ve Nesil adlı eserden "Gözyaşları" alt başlığıyla bölümü sizlere aktarmak istiyoruz.

Gözyaşları

Hakk rahmetinin insan gözünde damla damla olmasıdır gözyaşları.

Dilin, duygunun ve gönlün el ele, yüz yüze birleştiği, iç içe girdiği ânın çiçekleşmesi üzerinde jâledir gözyaşları..

Cennet hûrilerinin kulaklarındaki küpeler, göz damlalarının yanında toprak kadar aşağı ve değersiz kalır..!

Heybet, korku, saygı ve sevgi gibi insanı duygulandıran, gönül tasını yakan ve kalbden sefil arzuları sıyırıp atan, ulvî hislerin çepeçevre ruhu sardığı ânın beyânıdır gözyaşları..

Bulut bulut yükselip, Hakk rahmetinin eteklerinde dudak gezdiren, bu gani âlemin bekâya mazhar pırlantalarıdır gözyaşları...

Bu tuzak ülkesinde, böylesine pervaz edişlerle arşiyeler yapıp, nazlı nazlı lâhut âleminin kapısını çalmak başka hangi fâniye müyesser olmuştur..?

Eserinde esrarını izlemek; buldukça aramaya istek kazanmak ve Yunus diliyle "Deryada mâhî ile sahrada âhû ile" O'nu "anmak", inlemek.. Her yerde O'nun haberini sormak ve sonra çözülen her düğüm karşısına buzlar gibi erimek.. Sel olup çağlamak, başını taştan taşa vurup

ağlamak.. Tıpkı Yunus gibi, Celâleddin-i Rumî gibi. Devrin Büyük dertlisi" gibi yanmak, kavrulmak... Hangi saadet bundan daha tatlı, hangi haz bundan daha içten olabilir?

Annenin ağlaması içten içedir; riyâsız, âri ve durudur. Onun her iniltisinda binlerce ney feryadı gizlidir. Yavru da ağlar. Hem de dünyaya gelir gelmez... İyi güne ereceğine, saadet göreceğine, yahut başına geleceklere, ihmâl edilişine belki de atalarının günahına ve çevresinin körlüğüne..

Ak alınlı, ak duvaklı geline, ananın en kıymetli hediyesi ayrılık gözyaşlarıdır. İnce gelin, hayatının sonuna kadar, o saflardan saf, inci danesi gözyaşlarını unutamaz. Onları unuttuğu gün, anayı da unutur, atayı da...

Bir düşünün, gözü dolu bulut ana, üzerimize ağlamasa, nice olur halimiz? Ya o da denizler gibi cimri olsaydı; güneş vurmadan incelemese, buharlaşmasa ve yukarı uçmasaydı! Ya o, öyle mi? Yaz demez, kış demez; bahar demez, güz demez daima ağlar...

Nebîsinin diliyle Hakk; millet haysiyetini, memleket namusunu görüp gözeten göze denk tutar ağlayan gözü. Zaten "Ağlamayan gözden sana sığınırım" dememiş miydi..? Tıpkı şeytanın hilelerinden, hasis duyguların ezip geçmesinden Allah'a sığındığı gibi...

Ermişin nazarında gözyaşları, cennet pınarlarından daha değerlidir. Zira o damlalar, "tamu"yı söndürecek bir iksir sayılır Rahmet-i Sonsuz'un katında...

Hakk'ın sâfi Nebîsi Âdem (a.s.), saadet kâsesini gözyaşları ile doldurup içmedi mi?..

Dertli Nebî tûfan Peygamberi (a.s.) o katrelerle âlemi sele vermedi mi? Yaradılış esrarına ilk dokunan Mevlâ'nın Halîl'i "Hasbî, Hasbî" diyerek gözyaşlarıyla ateşi "berd ü selâm"[45] etmedi mi?

O incelerden ince, Hakk esrarının merkezleştiği, Faraklit müjdecisi Ruhullah'ın hali hep ağlamak değil miydi?

Mâsum Resûl Dâvud (a.s.)'ın ğlamalı feryadı dğil miydi ki, insan derununda lâhutî ahenk ve sızlanışın adı olan Zebur'u tilavet ederken, en ince gönül telleri üzerinde yüzlere mızrabın âhı duyulurdu...

Ve, son durakta, en doğru yolun başında, büyük muammanın Keşşâf'ı, yaradılışın özü aziz Ruh, kördüğümü çözer gibi bu esrarı gözyaşlarıyla çözmedi mi? Tâ ana kucağında bin niyaz ile: "Ümmetim,

---

45- Berd ü Selâm: Serin ve emniyetli.

ümmetim..." dediği andan, ba'sü badelmevt'e [46] ve ötesine kadar hep aynı şey için inlemedi mi?

Şâir İkbal, bir yüksek toplulukta, ruhların huzurunda, Nebîler Sultanı'na: "En muteberhediye" deyip, bir bardak şehid kanı takdim etmişti. Ben gökler ötesi o âlî meclise çağrılsaydım, günahına ağlamış kimselerin gözyaşlarını alır götürürdüm.

"Ağla ey gözlerim, gülmezem ayruk,

Dost iline varup, gelmezem ayruk."

Kavuşmak için ağlamak ve kavuşmuş olmaktan ötürü ağlamak...

Bu ağlayış, bir yetimin, bir ümetsizin ağlayışı da değil.. Bu ağlayış tam bilemeden, öze eremeden veya visâlin neş'esinden, huzurun heybetinden doğup gelen bir ağlayıştır. Sonunda rahmetin tebessümü olduğu için de, tatlıdır. Ve yine bu ağlayış, bulup bildiğini buldurma ve bildirme yolunda olduğu için de hüsransızdır.

"Sular gibi çağlasan, Eyyûb gibi ağlasan,

Cigergâhı dağlasan ahvalini sormaz mı?"

Anadolu insanı bu ma'nâda ağladı. Kurduğu umranların çamurunu hep böyle gözyaşlarıyla yoğurdu.

Gözyaşları ruh inceliğinin şâhitleridir. İnce insan, yüzünü gözyaşları ile yıkayan insandır. İçi sızlamayanlar, kirpiği ıslanmayanlar kem talih hoyratlardır. Bu incelik bir havârî inceliği de değildir. Şecaat ve cesaret arzedeceği yerde, o birden bire tunçlaşır, demirleşir; aşılmaz ve bükülmez hâle gelir. İşte o en büyük devlet adamı... Şiddeti, öfkesi ve nefretiyle beraber, bir kalbi kırığın yanında, bir "yerdeki yüz" karşısında çocuk gibi hıçkıra hıçkıra ağlar ve etrafını da ağlatırdı.

O manzumede daha niceleri vardır ki, haykırışı arslanın ödünü kopramış, ormanı velveleye vermiş; harp meydanlarında bir haykırışla bin hânümânı harap etmiştir. Fakat, Hakk'ın huzurunda, muhasebe ânında öylesine incelerden ince bir hâl almıştır ki, ancak Cennet hûrîleri o kadar incelikten haberdar olabilirdi.

Uzun senelerden beri ne kadar hasretiz gözyaşlarına..! Onu, bu memleketin taşına, toprağına, evine, mâbedine sormalı. Sormalı şu dağlara, taşlara ve üzerinde uçuşan kuşlara.. Ve bütün bir mâziye sormalı, bağrına kaç damla gözyaşı düştüğünü. Sonra mâbedlerdeki sütun-

46- Ba'sü badelmevt: Öldükten sonra diirilme.

lara, geniş kubbelere ve çevredeki cidarlara da sormalı, ne zamandan beri hıçkırığa hasret olduklarını. Seccadelere de sormalı, kaç defa gözyaşlarıyla ıslandıklarını. Bu kadar içten uzaklaşılan, bu kadar gönüle yad kalınan ikinci bir devir gösterilebilir mi..?

Şimdi sizler, ey bütün bir tarih boyunca ağlamayı unutmuşlar! Gamsızlar, dertsizler ve ağlanacak hâllerine gülenler! Gelin; şu çıkmazın başında durup asırlık gamsızlığımıza bir son vererek beraber ağlayalım! Cehaletimize ağlayalım! Kaybettiğimiz şeylerden habersizliğimize ağlayalım! Kusurdan bir heykel hâline geliş mahiyetimize, duygularımızın dumura uğrayışına ve hoyratlaşan gönlümüze ağlayalım! Bu vaziyette öleceğimize, öldüğümüz gibi dirileceğimize, tasmalı ve prangalı büyük imtihanda, en büyük merasimde fevc fevc geçecek olan mâzinin şanlıları arasında yer bulamayacağımıza ağlayalım! Daldan kopan bir meyve gibi, yalnız düşüşümüze, ayaklar altında ezilişimize, rahmetten cüdâ kalışımıza ağlayalım...!

Yukarılara doğru güvercinler gibi kanat çırpalım ve çok yükseklerde öyle bir "AH" edelim ki, ünümüz, gözyaşlarından meydana gelen bulutları harekete getirsin. Sonra ateşimizi söndürecek o damlalar, yağmurlar gibi başımızan aşağıya insin ve ateşimizi söndürsün! Kin ve nefret ateşini. Bütün dünya ve ukbâ ateşini...

Allahım! Sen'den diliyor ve dileniyoruz: Gözlerimize yaş ver ve bizi ağlat! Merhamet etmen için. Sen'den uzak kalış hasretini duyamayışımıza ağlat! Gönlün şâk şâk oluşuna, ağyar ateşine yanışına, öyle ağlat ki, sineler kebap olsun; ondan bir feryat çıksın, meleği ve feleği velveleye versin.

Beni de ağlat; gece kadar karanlık ruhuma şefkat et de ağlat! Ağlamalarıma dahi ağlamam lâzım geldiği için ağlat! Bükülmüş şu kaddime, solgun ve ölgün rengime, burulmuş boynuma ve kırık kalbime merhamet et de ağlat! Şu en sâkin anda, sızlanışlara cevap verdiğin dakikalarda, kapkara gönlümle değil, senden başkasına secde etmeyen başımla sana dönüyor, titreyen dudaklarımla ağlatmanı diliyorum.

Heyhât ki "merhamet merhamet" diyeceğim an, bir hâil gibi günahlarım karşıma dikiliyor ve içime yığın yığın burkuntu meydana getiriyor. Allahım! Benim uzaklığım itibariyle değil, Sen'in yakınlığın hürmetine kalbime rikkat ver ve öyle ağlat ki, kendimi kaybedeyim, yolunda ar ve haysiyetten geçeyim, tâ "Bu delidir" desinler...

"Gidip boynumda zincir ile ol Ravza-ı Pâk'a, o denlü ağlayayım ben ki, görenler hep beni dîvâne sansın." Ola ki, düşen damlalardan bir tane-

si aşkına düşmüş olur; işte o, benim için ummalara bedeldir. Şehid kanı kadar aziz gözyaşları içinde nefesim kesilirken varlık sırrını bana buyur! Şu kararsız gönlümü doyur. Hicabımdan yüzümü saklamaya çalışayım. Habibine görünmek istemeyeyim. Pişdarım ve âli Rehberimden kaçayım. Sonra bir âli divan kurulsun. Ben zülüfleri dağınık, o dîvâna çağrılayım "Lâ tüâhizâ" kalkanıyla huzura varayım. Kirlerime göz yumup, "Bu da bizdendi" desinler; dilenciye bir mülk bağışlasınlar! Çöl yolcusunu sevindirip bir bulut ve bir meltemle imdadıma yetişsinler! Sevincimden orada yığılıp kalayım! Gözyaşlarım içinde boğulayım...![47]

1297-7284 ٤١٩٩ – حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عِمْرَانَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا عَبْدُالرَّحْمنِ ابْنُ يَزِيدَ بْنِ جَابِرٍ. حَدَّثَنِي أَبُو عَبْدِ رَبٍّ؛ قَالَ: سَمِعْتُ مُعَاوِيَةَ بْنَ أَبِي سُفْيَانَ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «إِنَّمَا الأَعْمَالُ كَالْوِعَاءِ. إِذَا طَابَ أَسْفَلُهُ طَابَ أَعْلاَهُ. وَإِذَا فَسَدَ أَسْفَلُهُ فَسَدَ أَعْلاَهُ».

في الزوائد: في إسناده عثمان بن إسماعيل لم أر من تكلم فيه. وباقي رجال الإسناد موثقون.

1297. (4199) (7284)- *Hz. Muaviye İbnu Ebi Süfyan* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ameller kap(ta bulunan madde) gibidir. En aşağısı (yani dipteki kısım) güzelse en yukarısı (yani üst kısmı)da güzel olur; en aşağısı bozulursa en üstü de bozulur."*

1298-7285 ٤٢٠٠ – حَدَّثَنَا كَثِيرُ بْنُ عُبَيْدٍ الْحِمْصِيُّ. ثَنَا بَقِيَّةُ عَنْ وَرْقَاءَ بْنِ عُمَرَ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ ذَكْوَانَ أَبُو الزِّنَادِ عَنِ الأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا صَلَّى فِي الْعَلاَنِيَةِ فَأَحْسَنَ وَصَلَّى فِي السِّرِّ فَأَحْسَنَ – قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: هذَا عَبْدِي حَقًّا».

في الزوائد: في إسناده بقية وهو مدلس وقد عنعنه.

1298. (4200) (7285)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Eğer kişi namazını herkesin gözü önünde kılınca (edebine uygun kılar) güzel yapar, tek başına kimsenin görmediği durumda kılınca da (edebine uygun kılar) güzel yaparsa, Allah Teâla hazretleri (onun ibadetinden memnun kalır ve): "Bu (kulluğunu riyasız yapan) gerçek bir kulumdur"* der."

47- M. Fethullah Gülen, Çağ ve Nesil, 39-44.

1299-7286 ٤٢٠١ – حَدَّثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ عَامِرِ بْنِ زُرَارَةَ وَإِسْمَاعِيلُ بْنُ مُوسَىٰ؛ قَالاَ: ثَنَا شَرِيكُ بْنُ عَبْدِاللهِ عَنِ الأَعْمَشِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «قَارِبُوا وَسَدِّدُوا. فَإِنَّهُ لَيْسَ أَحَدٌ مِنْكُمْ بِمُنْجِيهِ عَمَلُهُ». قَالُوا: وَلاَ أَنْتَ؟ يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ: «وَلاَ أَنَا. إِلاَّ أَنْ يَتَغَمَّدَنِي اللهُ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَفَضْلٍ».

في الزوائد: هذا إسناد حسن. وشريك مختلف فيه.

1299. (4201) (7286)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"(Ey mü'minler! Amel ve ibadetlerinizi) itidal üzere yapın, ifrattan kaçının. Zira sizden hiç kimseyi (ateşten) ameli kurtaracak değildir"*

Sahabiler: "Seni de mi amelin kurtarmaz, ey Allah'ın Resulü!" dediler. *Aleyhissalâtu vesselâm:* "Beni de, buyurdular. *Eğer Allah kendi katından bir rahmet ve fazl ile benim günahlarımı bağışlamazsa beni de amelim kurtarmaz!"* buyurdular."

❑ RİYA VE SÜM'A

1300-7287 ٤٢٠٢ – حَدَّثَنَا أَبُو مَرْوَانَ الْعُثْمَانِيُّ. ثَنَا عَبْدُالْعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ عَنِ الْعَلاَءِ بْنِ عَبْدِالرَّحْمنِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: أَنَا أَغْنَى الشُّرَكَاءِ عَنِ الشِّرْكِ. فَمَنْ عَمِلَ لِي عَمَلاً أَشْرَكَ فِيهِ غَيْرِي فَأَنَا مِنْهُ بَرِئٌ وَهُوَ لِلَّذِي أَشْرَكَ».

في الزوائد: إسناده صحيح. رجاله ثقات.

1300. (4202) (7287)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah u Teala hazretleri şöyle buyurmuştur: "Ben her çeşit şirkten müstağniyim. Öyleyse, kim benim için işlediği bir amele birden başkasını ortak ederse ben ondan uzağım ve benim için yaptığı o iş, bana değil, ortak ettiği kimseyedir."*

1301-7288 ٤٢٠٤ – حَدَّثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ سَعِيدٍ. حَدَّثَنَا أَبُو خَالِدٍ الأَحْمَرُ عَنْ كَثِيرِ بْنِ زَيْدٍ عَنْ رُبَيْحِ ابْنِ عَبْدِالرَّحْمنِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ؛ قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ وَنَحْنُ نَتَذَاكَرُ الْمَسِيحَ الدَّجَّالَ. فَقَالَ: «أَلاَ أُخْبِرُكُمْ بِمَا هُوَ أَخْوَفُ عَلَيْكُمْ عِنْدِي مِنَ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ؟» قَالَ، قُلْنَا: بَلَىٰ. فَقَالَ: «الشِّرْكُ

الْخَفِيُّ: أَنْ يَقُومَ الرَّجُلُ يُصَلِّي فَيُزَيِّنُ صَلاَتَهُ لِمَا يَرَى مِنْ نَظَرِ رَجُلٍ».

في الزوائد: إسناده حسن. وكثير بن زيد وربيح بن عبدالرحمن مختلف فيهما.

1301. (4204) (7288)- *Ebu Saîd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün) yanımıza geldi. Biz o sırada Mesih Deccâl'i müzakere ediyorduk. Dediler ki: *"Ben size, nazarımda sizin için Mesih Deccâl'den daha ürkütücü bir şeyi haber vereyim mi?"*

"Evet! Ey Allah'ın Resulü! Söyleyin!" dedik.

"Şirk-i hafidir (gizli şirk). Mesela, kişi kalkar, namaz kılar, bu namazını, kendisine bakanlar sebebiyle güzel kılar (işte bu, gizli şirke bir örnektir)" buyurdular."

1302-7289 ٤٢٠٥ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفٍ الْعَسْقَلاَنِيُّ. ثَنَا رَوَّادُ بْنُ الْجَرَّاحِ عَنْ عَامِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ ذَكْوَانَ عَنْ عُبَادَةَ بْنِ نُسَيٍّ عَنْ شَدَّادِ بْنِ أَوْسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنَّ أَخْوَفَ مَا أَتَخَوَّفُ عَلَى أُمَّتِي الإِشْرَاكُ بِاللهِ. أَمَا إِنِّي لَسْتُ أَقُولُ يَعْبُدُونَ شَمْساً وَلاَ قَمَراً وَلاَ وَثَناً. وَلَكِنْ أَعْمَالاً لِغَيْرِ اللهِ وَشَهْوَةً خَفِيَّةً».

في الزوائد: في إسناده عامر بن عبدالله. لم أر من تكلم فيه. وباقي رجال الإسناد ثقات.

1302. (4205) (7289)- *Şeddâd İbnu Evs* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ümmetim hakkında en ziyade korkuğum şey, Allah'a şirktir. Bu sözümle, ümmetimin dönüpde tekrar güneşe veya kamere veya puta tapaaklarını demek istemiyorum. Fakat beni korkutan şey, Allah'tan başkası için yapacakları ameller ve (spor maksadıyla kılınan namazda, sıhhat niyetiyle tutulan oruçta olduğu üzere, amellerde Allah rızasından başka maksatları ön plana getirme gibi) gizli arzulardır."*

1303-7290 ٤٢٠٦ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَأَبُو كُرَيْبٍ؛ قَالاَ: ثَنَا بَكْرُ بْنُ عَبْدِالرَّحْمنِ. ثَنَا عِيسَىٰ بْنُ الْمُخْتَارِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي لَيْلَىٰ عَنْ عَطِيَّةَ الْعَزْفِيِّ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «مَنْ يُسَمِّعْ يُسَمِّعِ اللهُ بِهِ. وَمَنْ يُرَاءِ يُرَاءِ اللهُ بِهِ».

في الزوائد: في إسناده عطية العوفيّ وهو ضعيف. وكذلك محمد بن أبي ليلى. والحديث من حديث جندب في الصحيحين.

1303. (4206) (7290)- *Ebu Saîdi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Her kim (ibadetini gösteriş için) halka işittirirse, Allah o kimseyi (yani gayesini halka) işitirir ve kim (ibadetinde) riyakarlık ederse Allah onun riyakarlığının cezasını (dünyada) verir."*

❑ HASED

1304-7291 ٤٢١٠ – حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ عَبْدِاللّٰهِ الْحَمَّالُ وَأَحْمَدُ بْنُ بْنُ الْأَزْهَرِ؛ قَالَا: ثَنَا ابْنُ أَبِي فُدَيْكٍ عَنْ عِيسَىٰ بْنِ أَبِي عِيسَىٰ الْحَنَّاطِ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ أَنَسٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ: «الْحَسَدُ يَأْكُلُ الْحَسَنَاتِ كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الْحَطَبَ وَالصَّدَقَةُ تُطْفِئُ الْخَطِيئَةَ كَمَا يُطْفِئُ الْمَاءُ النَّارَ. وَالصَّلَاةُ نُورُ الْمُؤْمِنِ وَالصِّيَامُ جُنَّةٌ مِنَ النَّارِ».

في الزوائد: الجملة الأولى رواها أبو داود في سننه من حديث أبي هريرة. وإسناد حديث أنس بن مالك فيه عيسى بن أبي عيسى وهو ضعيف.

1304. (4210) (7291)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hased (çekememezlik) hayırları yer bitirir, tıpkı ateşin odunu yeyip tükettiği gibi. Sadaka hataları söndürür, tıpkı suyun ateşi söndürmesi gibi. Namaz, mü'minin nurudur. Oruç ateşe karşı perdedir."*

❑ BAĞY (ZULÜM VE KÖTÜ MUAMELE)

1305-7292 ٤٢١٢ – حَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا صَالِحُ بْنُ مُوسَىٰ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ عَائِشَةَ بِنْتِ طَلْحَةَ عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ؛ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «أَسْرَعُ الْخَيْرِ ثَوَابًا الْبِرُّ وَصِلَةُ الرَّحِمِ وَأَسْرَعُ الشَّرِّ عُقُوبَةً الْبَغْيُ وَقَطِيعَةُ الرَّحِمِ».

في الزوائد: في إسناده صالح بن موسى وهو ضعيف.

1305. (4212) (7292)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Sevabı en çabuk gelen hayırlı amel mahlukata iyilik ve sıla-i rahimdir. Cezası en çabuk gelen kötü amel de bağy (mahlukata kötü muamele, zulüm) ve sıla-ı rahm'i kesmektir."

1306-7293 ٤٢١٤ – حَدَّثَنَا حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا عَبْدُاللّٰهِ بْنُ وَهْبٍ. أَنْبَأَنَا عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ سِنَانِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ

رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنَّ اللهَ أَوْحَى إِلَيَّ: أَنْ تَوَاضَعُوا وَلاَ يَبْغِي بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ».

في الزوائد: هذا إسناد حسن. لاختلاف في اسم سنان بن سعد أو سعد بن سنان.

1306. (4214) (7293)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Bana mütevazi olun, birbirinizin hukukuna tecavüz etmeyin" diye Allah Teala hazretleri vahiyde bulundu"* buyurdular."

❑ VERA' VE TAKVA

1307-7294 ٤٢١٦– حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا يَحيـــىٰ بْنُ حَمْزَةَ. ثَنَا زَيْدُ بْنُ وَاقِدٍ. ثَنَا مُغِيثُ بْنُ سُمَيٍّ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَمْرٍو؛ قَالَ: قِيلَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ: أَيُّ النَّاسِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: «كُلُّ مَخْمُومِ الْقَلْبِ صَدُوقِ اللِّسَانِ». قَالُوا: صَدُوقُ اللِّسَانِ نَعْرِفُهُ. فَمَا مَخْمُومُ الْقَلْبِ؟ قَالَ «هُوَ التَّقِيُّ النَّقِيُّ. لاَ إِثْمَ فِيهِ وَلاَ بَغْيَ وَلاَ غِلَّ وَلاَ حَسَدَ».

في الزوائد: هذا إسناد صحيح. رجاله ثقات.

1307. (4216) (7294)- *Abdullah İbnu Amr* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "En efdal insan kimdir?" diye sorulmuştu. *"Kalbi mahmum (pak), dili doğru sözlü olan herkes" buyurdular." Ashab: "Doğru sözlülüğün ne demek olduğunu biliyoruz. Mahmumu'l-kalb ne demektir?"* diye sordu.

"(Mahmum kalb), Allah'tan korkan tertemiz kalptir, içinde günah yoktur, zulüm yoktur, kin yoktur, hased yoktur" buyurdular."

1308-7295 ٤٢١٧– حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنْ أَبِي رَجَاءٍ عَنْ بُرْدِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ مَكْحُولٍ عَنْ وَاثِلَةَ بْنِ الأَسْقَعِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «يَا أَبَا هُرَيْرَةَ! كُنْ وَرِعــاً تَكُنْ أَعْبَدَ النَّاسِ وَكُنْ قَنِعــاً تَكُنْ أَشْكَرَ النَّاسِ. وَأَحِبَّ لِلنَّاسِ مَا تُحِبُّ لِنَفْسِكَ تَكُنْ مُؤْمِناً وَأَحْسِنْ جِوَارَ مَنْ جَاوَرَكَ تَكُنْ مُسْلِمــاً وَأَقِلَّ الضَّحِكَ فَإِنَّ كَثْرَةَ الضَّحِكِ تُمِيتُ الْقَلْبَ».

في الزوائد: هذا إسناد حسن. وأبو رجاء اسمه محرز بن عبدالله الجزري.

1308. (4217) (7295)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ey Ebu Hureyre, verâ sahibi ol (harama götürme şüphesi olan şeylerdende kaçın) ki insanların Allah'a en iyi kulluk edeni olasın! Kanaatkârlığı esas al ki insanların Al-*

lah'a en iyi şükredeni olasın. Nefsin için sevdiğini insanlar için de sev ki (kamil) mü'min olasın. Sana komşu olanlara iyi komşuluk et ki (Kamil bir) müslüman olasın. Gülmeyi az yap, zira çok gülmek kalbi öldürür."

1309-7296 ٤٢١٨ - حَدَّثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ رُمْحٍ. ثنا عَبْدُاللهِ بْنُ وَهْبٍ عَنِ الْمَاضِي بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِي إِدْرِيسَ الْخَوْلَانِيِّ عَنْ أَبِي ذَرٍّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لَا عَقْلَ كَالتَّدْبِيرِ. وَلَا وَرَعَ كَالْكَفِّ. وَلَا حَسَبَ كَحُسْنِ الْخُلُقِ».

في الزوائد: في إسناده القاسم بن محمد المصريّ وهو ضعيف.

1309. (4218) (7296)- *Ebu Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Tedbir gibi akıl yoktur. Sakınmak gibi vera' yoktur. İyi huy gibi haseb (itibar vesilesi) yoktur."***

1310-7297 ٤٢٢٠ - حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ وَعُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ؛ قَالَا: ثنا الْمُعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ كَهْمَسِ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ أَبِي السَّلِيلِ ضُرَيْبِ بْنِ نُفَيْرٍ عَنْ أَبِي ذَرٍّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنِّي لَأَعْرِفُ كَلِمَةً (وَقَالَ عُثْمَانُ: آيَةً) لَوْ أَخَذَ النَّاسُ كُلُّهُمْ بِهَا لَكَفَتْهُمْ» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! أَيَّةُ آيَةٍ؟ قَالَ «وَمَنْ يَتَّقِ اللهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجاً».

في الزوائد: هذا الحديث رجاله ثقات. غير أنه منقطع. وأبو السليل لم يدرك أبا ذر قاله في التهذيب.

1310. (4220) (7297)- *Ebu Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ben bir kelime -Osman dedi ki: "Bir ayet"- biliyorum. Eğer insanların hepsi onu tutsaydılar hepsine kâfi gelirdi." Ashab: "Ey Allah'ın Resulü, bu hangi ayettir?" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm: ﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجاً﴾ **"Ve kim Allah'tan korkarsa, Allah o kimseye (darlıktan genişliğe) bir çıkış yolu ihsan eder"** (Talak 2) ayetini okudu."

❑ KİŞİYİ İYİ SIFATLARIYLA ANMA

1311-7298 ٤٢٢١ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. أنا نَافِعُ بْنُ عُمَرَ الْجُمَحِيُّ عَنْ أُمَيَّةَ بْنِ صَفْوَانَ عَنْ أَبِي بَكْرِ أَبِي زُهَيْرٍ الثَّقَفِيِّ عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ:

خَطَبَنَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ بِالنَّبَاوَةِ أَوِ الْبَنَاوَةِ (قَالَ: وَالنَّبَاوَةُ مِنَ الطَّائِفِ) قَالَ: «يُوشِكُ أَنْ تَعْرِفُوا أَهْلَ الْجَنَّةِ مِنْ أَهْلِ النَّارِ». قَالُوا: بِمَ ذَاكَ؟ يَا رَسُولَ اللّٰهِ! قَالَ: «بِالثَّنَاءِ الْحَسَنِ وَالثَّنَاءِ السَّيِّئِ. أَنْتُمْ شُهَدَاءُ اللّٰهِ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ».

في الزوائد: إسناده صحيح. رجاله ثقات. وليس لأبي زهير هذا عند ابن ماجة سوى هذا الحديث وليس له شيء في بقية الكتب الستة.

1311. (4221) (7298)- *Ebu Züheryr es-Sakafî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize, Nebâvet veya Benavet'te -râvi dedi ki: Benâve, Taif'te bir yerdir- hitapta bulundu ve dedi ki: *"Cennet ehlini cehennem ehlinden tefrik edip bileceğiniz zaman yakındır."* Ashab: Ne ile bileceğiz ey Allah'ın Resulü?" dediler. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* açıkladı:

"(Kişiler hakkında yapacağınız iyilikle anma ve kötülükle anma suretiyle, sizler birbirinize karşı Allah'ın şahitlerisiniz, (sizin hayırla yadettikleriniz cennetliktir, zemmederek, kötüleyerek andıklarınız da cehennemliktir)."

1312-7299 ٤٢٢٣ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ. أَنْبَأَنَا مَعْمَرٌ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ عَبْدِاللّٰهِ؛ قَالَ: قَالَ رَجُلٌ لِرَسُولِ اللّٰهِ ﷺ: كَيْفَ لِي أَنْ أَعْلَمَ إِذَا أَحْسَنْتُ وَإِذَا أَسَأْتُ؟ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «إِذَا سَمِعْتَ جِيرَانَكَ يَقُولُونَ: أَنْ قَدْ أَحْسَنْتَ فَقَدْ أَحْسَنْتَ وَإِذَا سَمِعْتَهُمْ يَقُولُونَ: قَدْ أَسَأْتَ فَقَدْ أَسَأْتَ».

في الزوائد: إسناد حديث عبدالله بن مسعود هذا صحيح. رجاله ثقات. ورواه ابن حبان في صحيح من طريق عبدالرزاق به.

1312. (4223) (7299)- *Abdullah İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Yaptığım işin iyilik veya kötülük olduğunu nasıl anlayabilirim?" diye sordu. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Komşunun iyi yaptın!" dediğini işitirsen iyilik yaptın demektir. Eğer "kötülük yaptın!" dediklerini işitirsen, kötülük yaptın demektir"* buyurdular."

1313-7300 ٤٢٢٤ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ وَزَيْدُ بْنُ أَخْزَمَ؛ قَالَا: ثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ. ثَنَا أَبُو هِلَالٍ. ثَنَا عُقْبَةُ بْنُ أَبِي ثُبَيْتٍ عَنْ أَبِي الْجَوْزَاءِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛

قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: «أَهْلُ الْجَنَّةِ مَنْ مَلأَ اللّهُ أُذُنَيْهِ مِنْ ثَنَاءِ النَّاسِ خَيْراً وَهُوَ يَسْمَعُ وَأَهْلُ النَّارِ مَنْ مَلأَ أُذُنَيْهِ مِنْ ثَنَاءِ النَّاسِ شَرّاً وَهُوَ يَسْمَعُ».

في الزوائد: إسناده صحيح. رجاله ثقات. وأبو الجوزاء هو أويس بن عبدالله الربعي. وأبو هلال هو محمد بن سليم.

1313. (4224) (7300)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cennetlik kişi o kimsedir ki, Allah kulağını hakkında halkın hayırlı övgüleriyle doldurmuştur, kendisi de hayırla yadedildiğini işitir. Cehennemlik olan da, kendi kulakları, halkın hakkındaki kötü anmalarıyla dolan ve bunu bizzat işiten kimsedir."*

AÇIKLAMA:

Kişinin iyi sıfatlarıyla veya kötü sıfatlarıyla anılmasıyla ilgili kaydedilen bu hadisler efkar-ı umumiyenin (şimdilerde kamuoyu denmektedir) ehemmiyetini ifade ediyor. Yani, mü'min kişi, insanların hakkında kötü konuşmalarından kaçınması gerekir. Mü'min, riyaya, gösterişe, yalana yer vermeden, imkan nisbetinde kendisini hayırla yadettircek fiil, davranış ve sözlerde bulunmalıdır. Çünkü hadise göre halkın hükmü Hakk' ın hükmü gibidir.

Bu mevzu üzerine geniş açıklamalar geçti.

❑ NİYET

1314-7301 ٤٢٢٩- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سِنَانٍ وَمُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ، قَالاَ: ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ عَنْ شَرِيكٍ عَنْ لَيْثٍ عَنْ طَاوُسٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: «إِنَّمَا يُبْعَثُ النَّاسُ عَلَى نِيَّاتِهِمْ».

في الزوائد: في إسناده ليث بن سليم وهو ضعيف. ويشهد له حديث جابر وقد رواه مسلم.

1314. (4229) (7301)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Şurası muhakkak ki insanlar kıyamet günü niyetleri üzere diriltilecekler."

❑ EMEL VE ECEL

1315-7302 ٤٢٣٣- حَدَّثَنَا أَبُو مَرْوَانَ مُحَمَّدُ بْنُ عُثْمَانَ الْعُثْمَانِيُّ. ثَنَا عَبْدُالْعَزِيزِ

بْنُ أَبِي حَازِمٍ عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ عَبْدِالرَّحْمنِ عَنْ أَبِيــه عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «قَلْبُ الشَّيْخِ شَابٌّ فِي حُبِّ اثْنَتَيْنِ: فِي حُبِّهِ الْحَيَاةَ وَكَثْرَةِ الْمَالِ».

في الزوائد: طريق ابن ماجة صحيح، رجاله ثقات.

1315. (4233) (7302)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İhtiyar kimsenin kalbi iki şeyin sevgisinde daima gençtir: "Hayat sevgisi, çok mal sevgisi."*

1316-7303 ٤٢٣٥ - حَدَّثَنَا أَبُو مَرْوَانَ الْعُثْمَانِيُّ. ثنا عَبْدُالْعَزِيــزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ عَبْدِالرَّحْمنِ عَنْ أَبِيــه عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «لَوْ أَنَّ لِابْنِ آدَمَ وَادِيَيْنِ مِنْ مَالٍ لَأَحَبَّ أَنْ يَكُونَ مَعَهُمَا ثَالِثٌ. وَلَا يَمْلَأُ نَفْسَهُ إِلَّا التُّرَابُ وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَى مَنْ تَابَ».

في الزوائد: إسناد طريق ابن ماجة صحيح. رجاله ثقات.

1316. (4235) (7303)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Eğer âdemoğlunun iki vadi dolusu malı olsaydı bir üçüncüsünü isterdi. Onun nefsini ancak toprak doldurur. Allah tevbe edenlerin tevbesini kabul eder."*

❑ AMELDE DEVAM

1317-7304 ٤٢٤٠ - حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ عُثْمَانَ الدِّمَشْقِيُّ. ثنا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثنا ابْنُ لَهِيعَةَ. ثنا عَبْدُالرَّحْمنِ الْأَعْرَجُ سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «اكْلَفُوا مِنَ الْعَمَلِ مَا تُطِيقُونَ. فَإِنَّ خَيْرَ الْعَمَلِ أَدْوَمُهُ وَإِنْ قَلَّ».

في الزوائد: في إسناده ابن لهيعة وهو ضعيف.

1317. (4240) (7304)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Farz olmayan amelden gücünüz yettiği kadar yüklenin. Çünkü amelin hayırlısı devamlı olanıdır, az bile olsa."*

1318-7305 ٤٢٤١ - حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ رَافِعٍ. ثنا يَعْقُوبُ بْنُ عَبْدِاللَّهِ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ عِيسَى بْنِ جَارِيَةَ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللَّهِ؛ قَالَ: مَرَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَى رَجُلٍ يُصَلِّي عَلَى صَخْرَةٍ فَأَتَى نَاحِيَةَ مَكَّةَ. فَمَكَثَ مَلِيًّا ثُمَّ انْصَرَفَ. فَوَجَدَ الرَّجُلَ يُصَلِّي عَلَى

حَالِهِ. فَقَامَ فَجَمَعَ يَدَيْهِ ثُمَّ قَالَ: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ! عَلَيْكُمْ بِالْقَصْدِ» ثَلاثاً «فَإِنَّ اللهَ لاَ يَمَلُّ حَتَّى تَمَلُّوا».

في الزوائد: إسناده حسن ويعقوب بن عبدالله مختلف فيه. وباقي رجال إسناده ثقات.

1318. (4241) (7305) *Hz. Cabir İbnu Abdillah* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir taşın üzerinde namaz kılmakta olan bir adamın yanından geçip Mekke'nin kenarına geldi. Orada bir müddet durdu. Sonra ayrıldı. Adamı aynı vaziyette namaz kılıyor buldu. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm ayağa kalktı, ellerini birleştirdi, sonra şöyle hitap etti:

"Ey insanlar! Mutedil olun!" ve bu sözünü üç kere tekrarlayıp, sonunda: *"Siz ibadetten usanmadıkça, Allah da size ihsan etmekten usanmaz!"* buyurdular."

❑ GÜNAHLARI HATIRLAMAK

1319-7306 ٤٢٤٣ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ. حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ ابْنِ بَانَكَ؛ قَالَ: سَمِعْتُ عَامِرَ بْنَ عَبْدِاللهِ بْنِ الزُّبَيْرِ يَقُولُ: حَدَّثَنِي عَوْفُ بْنُ الْحَارِثِ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ ﷺ: «يَا عَائِشَةَ! إِيَّاكِ وَمُحَقَّرَاتِ الأَعْمَالِ. فَإِنَّ لَهَا مِنَ اللهِ طَالِباً».

في الزوائد: إسناده صحيح. رجاله ثقات.

1319. (4243) (7306)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana: *"Ey Aişe! Ehemmiyetsiz görülen amellere karşı aman dikkatli ol! Çünkü onlar içinde Allah (tarafın)dan (vazifelendirilmiş) araştırıcı bir melek vardır."*

1320-7307 ٤٢٤٥ - حَدَّثَنَا عِيسَىٰ بْنُ يُونُسَ الرَّمْلِيُّ. ثَنَا عُقْبَةُ بْنُ عَلْقَمَةَ بْنِ خَدِيجٍ الْمَعَافِرِيُّ عَنْ أَرْطَاةَ بْنِ الْمُنْذِرِ عَنْ أَبِي عَامِرٍ الأَلْهَانِيِّ عَنْ ثَوْبَانَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ؛ أَنَّهُ قَالَ: «لأَعْلَمَنَّ أَقْوَاماً مِنْ أُمَّتِي يَأْتُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِحَسَنَاتٍ أَمْثَالِ جِبَالِ تِهَامَةَ بِيضاً. فَيَجْعَلُهَا اللهُ عَزَّ وَجَلَّ هَبَاءً مَنْثُوراً». قَالَ ثَوْبَانُ: يَا رَسُولَ اللهِ! صِفْهُمْ لَنَا جَلِّهِمْ لَنَا أَنْ لاَ نَكُونَ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لاَ نَعْلَمُ. قَالَ: «أَمَا إِنَّهُمْ إِخْوَانُكُمْ وَمِنْ جِلْدَتِكُمْ

وَيَأْخُذُونَ مِنَ اللَّيْلِ كَمَا تَأْخُذُونَ وَلَكِنَّهُمْ أَقْوَامٌ إِذَا خَلَوْا بِمَحَارِمِ اللهِ انْتَهَكُوهَا».

في الزوائد: إسناده صحيح، رجاله ثقات. وأبو عامر الإلهانيّ اسمه عبدالله بن غابر.

1320. (4245) (7307)- *Sevbân* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyrudular ki: ***"Ümmetimden bir kısım insanları bilirim ki, Kıyamet günü Tihâme dağları emsalinde bembeyaz (tertemiz) hayırlarla gelirler. Aziz ve celil olan Allah Teâla hazretleri o sevapları saçılış toz haline getirir (değersiz kılar, kabul etmez)."***

Sevbân dedi ki: "Ey Allah'ın Resulü! Onları bize tavsif et, durumlarını açıkla da, bilmeyerek biz de onlardan olmayalım!" Aleyhissalâtu vesselâm açıkladılar:

"Onlar sizin din kardeşlerinizdir. Sizin cinsinizden insanlardır. Sizin aldığınız gibi onlarda gece (ibadetin)den nasiplerini alırlar. Ancak onlar, Allah'ın yasaklarıyla tenhada başbaşa kalınca o yasakları ihlal ederler, çiğnerler."

❑ TEVBE

1321-7308 ٤٢٤٨ – حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ الْمَدِينِيُّ. ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ. ثَنَا جَعْفَرُ بْنُ بُرْقَانٍ عَنْ يَزِيدَ بْنِ الأَصَمِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «لَوْ أَخْطَأْتُمْ حَتَّى تَبْلُغَ خَطَايَاكُمُ السَّمَاءَ ثُمَّ تُبْتُمْ لَتَابَ عَلَيْكُمْ».

في الزوائد: هذا إسناد حسن. ويعقوب بن حميد مختلف فيه. وباقي رجال الإسناد ثقات.

1321. (4248) (7308)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Günahlarınız semaya ulaşacak kadar çok bile olsa, arkadan tevbe etmişseniz, günahınız mutlaka affedilir."***

1322-7309 ٤٢٤٩ – حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ وَكِيعٍ. ثَنَا أَبِي عَنْ فُضَيْلِ بْنِ مَرْزُوقٍ عَنْ عَطِيَّةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ: «اللهُ أَفْرَحُ بِتَوْبَةِ عَبْدِهِ مِنْ رَجُلٍ أَضَلَّ رَاحِلَتَهُ بِفَلاَةٍ مِنَ الأَرْضِ فَالْتَمَسَهَا. حَتَّى إِذَا أَعْيَى تَسَجَّى بِثَوْبِهِ. فَبَيْنَا هُوَ كَذَلِكَ إِذْ سَمِعَ وَجْبَةَ الرَّاحِلَةِ حَيْثُ فَقَدَهَا. فَكَشَفَ الثَّوْبَ عَنْ وَجْهِهِ فَإِذَا هُوَ بِرَاحِلَتِهِ».

في الزوائد: في إسناده عطية العوفيّ وسفيان بن وكيع وهما ضعيفان واصل الحديث أخرجه الشيخان من حديث ابن مسعود وأنس.

1322. (4249) (7309)- *Ebu Saîd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Allah, kulunun tevbesine şu adamın sevinmesinden daha çok sevinir (yani razı olur): Adam yolculuk halindedir. Bir susuz çölde bindiği devesini kaybetmiştir, onu aramaya koyulur. Sonunda aramaları adamı cidden orup aciz bırakınca (susuzluk ve sıcaktan olduğu yerde ölmek üzere, yere yatar), elbisesini başına çekip örtünür. İşte kendisi o halde iken, devesini kaybettiği yerde hayvanın ayak seslerini duyar. Yüzünden örtüyü kaldırır ve karşısında devesini görür."***

1323-7310 ٤٢٥٠ – حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ الدَّارِمِيُّ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ الرَّقَاشِيُّ. ثَنَا وُهَيْبُ بْنُ خَالِدٍ. ثَنَا مَعْمَرٌ عَنْ عَبْدِالْكَرِيمِ عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ بْنِ عَبْدِاللهِ عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «التَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لاَ ذَنْبَ لَهُ».

قال السندي: الحديث ذكره صاحب الزوائد في زوائده وقال: إسناده صحيح. رجاله ثقات. ثم ضرب على ما قال. وأبقى الحديث على الحال. وفي المقاصد الحسنة: رواه ابن ماجة والطبرانيّ في الكبير والبيهقي في الشعب من طريق أبي عبيد الله بن عبدالله بن مسعود عن أبيه رفعه. ورجاله ثقات. بل حسنه شيخنا يعنى لشواهده وإلا فأبو عبيدة جزم غير واحد بأنه لم يسمع من أبيه.

1323. (4250) (7310)- *Abdullah İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Günahtan tevbe eden, bir günah işlememiş gibidir."***

1324-7311 ٤٢٥٢ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَبْدِالْكَرِيمِ الْجَزَرِيِّ عَنْ زِيَادِ بْنِ أَبِي مَرْيَمَ عَنِ ابْنِ مَعْقِلٍ؛ قَالَ: دَخَلْتُ مَعَ أَبِي عَلَى عَبْدِاللهِ فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «النَّدَمُ تَوْبَةٌ» فَقَالَ لَهُ أَبِي: أَنْتَ سَمِعْتَ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: «النَّدَمُ تَوْبَةٌ»؟ قَالَ: نَعَمْ.

في الزوائد: قلت: وقع عند ابن ماجة عبدالله بن عمر بن الخطاب. قاله المنذري. وقال بعد ذلك: أي كما رواه الترمذي وابن ماجة في صحيحه والحاكم في المستدرك.

1324. (4252) (7311)- *İbnu Makıl* anlatıyor: "Babamla birlikte Abdullah İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'ın yanına girdim. Bu ziyaret sırasında o: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *"pişmanlık tevbedir"* dediğini nakletti. Babam: "Aleyhissalâtu vesselâm'dan bunu bizzat işittin mi?" diye sordu. Abdullah: "Evet!" dedi."

1325-7312 ٤٢٥٣ – حَدَّثَنَا رَاشِدُ بْنُ سَعِيدٍ الرَّمْلِيُّ أَنْبَأَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ عَنِ ابْنِ ثَوْبَانَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مَكْحُولٍ عَنْ جُبَيْرِ بْنِ نُفَيْرٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَمْرٍو عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ لَيَقْبَلُ تَوْبَةَ الْعَبْدِ مَا لَمْ يُغَرْغِرْ».

في الزوائد: في إسناده الوليد بن مسلم وهو مدلس. وقد عنعنه. وكذلك مكحول الدمشقي.

1325. (4253) (7312)- *Abdullah İbnu Amr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah Teâla hazretleri, kulun tevbesini, can boğaza gelmedikçe kabul eder."*

❑ ÖLÜMÜ HATIRLAMAK

1326-7313 ٤٢٥٩ – حَدَّثَنَا الزُّبَيْرُ بْنُ بَكَّارٍ. ثَنَا أَنَسُ بْنُ عِيَاضٍ. ثَنَا نَافِعُ بْنُ عَبْدِاللهِ عَنْ فَرْوَةَ ابْنِ قَيْسٍ عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّهُ قَالَ: كُنْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ: فَجَاءَهُ رَجُلٌ مِنَ الأَنْصَارِ. فَسَلَّمَ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ. ثُمَّ قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَيُّ الْمُؤْمِنِينَ أَفْضَلُ؟ قَالَ: «أَحْسَنُهُمْ خُلُقاً» قَالَ: فَأَيُّ الْمُؤْمِنِينَ أَكْيَسُ؟ قَالَ: «أَكْثَرُهُمْ لِلْمَوْتِ ذِكْراً وَأَحْسَنُهُمْ لِمَا بَعْدَهُ اسْتِعْدَاداً. أُولٰئِكَ الأَكْيَاسُ».

في الزوائد: فروة بن قيس مجهول. وكذلك الراوى عنه. وخبره باطل قاله الذهبي في طبقات التهذيب.

1326. (4259) (7313)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte idim. Ensardan bir zat gelerek *Aleyhissalâtu vesselâm'*a selam verdi. Sonra da: "Ey Allah'ın Resulü! Mü'minlerin hangisi en faziletlidir?" diye sordu. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Huyca en iyisidir!"* buyurdular. Adam: "Mü'minlerin hangisi en akıllıdır?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm: *"ölümü en çok hatırlayandır ve ölümden sonra en iyi hazırlığı yapandır. İşte bunlar en akıllı kimselerdir"* buyurdular."

1327-7314 ٤٢٦٣ – حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ ثَابِتٍ الْجَحْدَرِيُّ وَعُمَرُ بْنُ شَبَّةَ بْنِ عَبِيدَةَ؛ قَالاَ: ثَنَا عُمَرُ بْنُ عَلِيٍّ. أَخْبَرَنِي إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي خَالِدٍ عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مَسْعُودٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ؛ قَالَ: «إِذَا كَانَ أَجَلُ أَحَدِكُمْ بِأَرْضٍ أَوْثَبَتْهُ إِلَيْهَا الْحَاجَةُ. فَإِذَا بَلَغَ أَقْصَىٰ أَثَرِهِ قَبَضَهُ اللهُ سُبْحَانَهُ فَتَقُولُ الأَرْضُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: رَبِّ! هٰذَا مَا اسْتَوْدَعْتَنِي».

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

1327. (4263) (7314)- *Abdullah İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Birinizin eceli bir yerde olduğu zaman ihtiyaç onu oraya sıçratır. Sonra kalan ömrünün sonuna varınca aziz ve celil olan Allah onun ruhunu orada alır. Kıyamet günü, o yer: "Ey Rabbim! İşte bu, bana emanet ettiğin (cesed)dir!" der."***

1328-7315 ٤٢٦٨ - حدّثنا أبو بكر بن أبي شيبة. ثنا شبابة عن ابن أبي ذئب عن محمّد بن عمرو بن عطاء عن سعيد بن يسار عن أبي هريرة عن النّبيّ ﷺ قال: «إنّ الميّت يصير إلى القبر فيجلس الرّجل الصّالح في قبره غير فزع ولا مشعوف. ثمّ يقال له: فيم كنت؟ فيقول: كنت في الإسلام. فيقال له: ما هذا الرّجل؟ فيقول: محمّد رسول الله ﷺ جاءنا بالبيّنات من عند الله فصدّقناه. فيقال له: هل رأيت الله؟ فيقول: ما ينبغي لأحد أن يرى الله؛ فيفرج له فرجة قبل النّار. فينظر إليها يحطم بعضها بعضاً. فيقال له: انظر إلى ما وقاك الله. ثمّ يفرج له قبل الجنّة. فينظر إلى زهرتها وما فيها. فيقال له: هذا مقعدك. ويقال له: على اليقين كنت. وعليه متّ. وعليه تبعث إن شاء الله. ويجلس الرّجل السّوء في قبره فزعاً مشعوفاً. فيقال له: فيم كنت؟ فيقول: لا أدري. فيقال له: ما هذا الرّجل؟ فيقول: سمعت النّاس يقولون قولاً فقلته. فيفرج له قبل الجنّة. فينظر إلى زهرتها وما فيها. فيقال له: انظر إلى ما صرف الله عنك. ثمّ يفرج له فرجة قبل النّار. فينظر إليها. يحطم بعضها بعضاً. فيقال له: هذا مقعدك على الشّكّ كنت. وعليه متّ. وعليه تبعث إن شاء الله تعالى». في الزوائد: إسناده صحيح.

1328. (4268) (7315)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Ölü kabre konulur. Salih kişi, kabrinde korkusuz ve endişesiz oturtulur. Sonra kendisine: "Hangi dinde idin?" denilir. "İslam dinindeydim" der. "Şu adam nedir?" denilir. "O, Allah'ın Resulü Muhammed'dir, bize Allah indinden açık deliller getirdi, bizde onu tasdik ettik" der. Ona: "Allah'ı gördün mü?" denilir. O: "Allah'ı görmek hiç kimseye mümkün ve muvafık değildir" der. Bu safha-***

dan sonra cehenneme doğru bir delik açılır. Oraya bakar ateş alevlerinin birbirni kırıp yok etmeye çalıştığını görür. Kendisine: "Allah'ın seni koruduğu ateşe bak!" denilir. Sonra ona cennet cihetinden bir delik açılır ve onun güzelliklerine ve içinde bulunan (nimet)lere bakar. Kendisine: "İşte senin makamın!" denilir ve yine ona: "Sen bunlar hususunda yakin (kesin iman) sahibi idin. Bu iman üzere öldün bu iman üzere yeniden diriltileceksin inşaallah!" denilir.

Kötü adam da kabrinde korku ve endişe ile oturtulur. Kendisine: "Hangi dinde idin?" diye sorulur. "Bilmiyorum" diye cevap verir. Kendisine: "Bu adam kimdir? denilir. Halkı dinledim, birşeyler söylüyorlardı, onu ben de söyledim" der. Ona cennet cihetinden bir delik açılır. Cennetin güzelliklerine, içinde bulunan nimetlerine bakar. Ona: "Allah'ın senden uzaklatırdığı şu cennete bak!" denilir. Sonra ona cehenneme doğru bir delik açılır. Oraya bakar. Alevlerin birbirini yeyip yoketmekte olduğunu görür. Ona: "İşte makamın burasıdır. Sen cehennemin varlığı hususunda şekk (ve inkar) içerisinde idin, bu şekk üzere öldün ve bu şekk üzere dirileceksin inşaallah!" denilir."

1329-7316 ٤٢٧٢ – حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ حَفْصٍ الْأُبُلِّيُّ. ثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي سُفْيَانَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ؛ قَالَ: «إِذَا دَخَلَ الْمَيِّتُ الْقَبْرَ مُثِّلَتِ الشَّمْسُ عِنْدَ غُرُوبِهَا فَيَجْلِسُ يَمْسَحُ عَيْنَيْهِ وَيَقُولُ: دَعُونِي أُصَلِّي».

في الزوائد: هذا إسناده حسن إن كان أبو سفيان واسمه طلحة بن نافع سمع من جابر بن عبد الله وإسماعيل بن حفص مختلف فيه.

1329. (4272) (7316)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"(Mü'min) ölü, kabre girdi mi, güneş batışındaki haliyle ona temsil edilir. Bunun üzerine ölü oturup ellerini gözlerine sürer ve: "Beni bırakınız namaz kılayım" der."*

1330-7317 ٤٢٧٣ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا عَبَّادُ بْنُ الْعَوَّامِ عَنْ حَجَّاجٍ عَنْ عَطِيَّةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِنَّ صَاحِبَيِ الصُّورِ بِأَيْدِيهِمَا (أَوْ فِي أَيْدِيهِمَا) قَرْنَانِ. يُلَاحِظَانِ النَّظَرَ مَتَى يُؤْمَرَانِ».

في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف حجاج بن أرطاة وعطية العوفي.

1330. (4273) (7317)- *Ebu Sa'îd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sûrun iki sahibinin ellerinde*

iki boynuz bulunur. Ne zaman (üflemekle) emrolunacaklarını dikkatle gözleyip düşünürler."

1331-7318 ٤٢٧٤ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَجُلٌ مِنَ الْيَهُودِ بِسُوقِ الْمَدِينَةِ: وَالَّذِي اصْطَفَى مُوسىٰ عَلَى الْبَشَرِ! فَرَفَعَ رَجُلٌ مِنَ الأَنْصَارِ يَدَهُ فَلَطَمَهُ. قَالَ: تَقُولُ هٰذَا؟ وَفِينَا رَسُولُ اللهِ ﷺ؟ فَذُكِرَ ذٰلِكَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالَ: «قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ ﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الأَرْضِ إِلاَّ مَنْ شَاءَ اللهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَى فَإِذَاهُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ﴾ فَأَكُونُ أَوَّلَ مَنْ رَفَعَ رَأْسَهُ. فَإِذَا أَنَا بِمُوسىٰ آخِذٌ بِقَائِمَةٍ مِنْ قَوَائِمِ الْعَرْشِ. فَلاَ أَدْرِي أَرَفَعَ رَأْسَهُ قَبْلِي أَوْ كَانَ مِمَّنِ اسْتَثْنَى اللهُ عَزَّ وَجَلَّ. وَمَنْ قَالَ: أَنَا خَيْرٌ مِنْ يُونُسَ بْنِ مَتَّى فَقَدْ كَذَبَ».

في الزوائد: إسناده صحيح رجاله ثقات.

1331. (4274) (7318)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Yahudilerden bir adam Medine çarşısında: "Hz. Musa'yı insanlar üzerine seçen Zat'a yemin olsun!" demişti. Ensardan bir zat elini kaldırıp herife bir tokat indirdi.

"Demek böyle dersin ha! Üstelik Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* aramızda olduğu halde!" dedi. Durum Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a anlatıldı. *Aleyhissalâtu vesselâm*: **"Aziz ve celil olan Allah buyurmuştur ki: "Sûra üfürülür ve Allah'ın dilediklerinden başka göklerde kim var, yerde kim varsa düşüp ölür. Sonra bir daha sûra üflenir ve onlar birbirlerine bakışırlar.** (Zümer 58) *Ben, başını ilk kaldıran olacağım. Ben, arşın ayaklarından birini tutan Hz. Musa aleyhisselam ile karşılaşırım. Bilemem, o başını benden önce mi kaldırdı yoksa o, Allah'ın çarpılıp yıkılmaktan istisna tuttuklarından mıdır? Kim de: Ben Yunus İbnu Metta'dan daha hayırlıyım (üstünüm) derse şüphesiz yalan söylemiş olur."*

AÇIKLAMA:

1- Hadis sûra üfleme hadisesine temas etmekte ve iligili ayete atıf yapmaktadır. Kaydedilen ayette sûra iki ayrı üflemeden bahisedilmektedir. Bu hususlar daha önce geçtiği için tekrar etmeyeceğiz.

2- Hadisin sonunda: *"Ben Yunus aleyhisselam'dan üstünüm diyen yalan söylemiştir"* fikrasında geçen "ben" zamiri iki ihtimale racidir:

1) Öyle söyleyen herhangi bir kimse. Bu durumda yalan küfür manasındadır. Hiç kimse, peygamberden üstün olduğunu iddia edemez, eden küfre düşer.

2) İkinci durumda "ben"den maksad Resulullah'tır. Resulullah'ın bütün peygmaberlerden üstün olduğu nasslarla sabit olduğu için, Resulullah'ın bu sözü daha öncelere aittir. Üstünlüğün ifade eden nasslarla mensuh olmuştur denmiştir. Ayrıca, Kur'an'da geçen kıssası sebebiyle Hz. Yunus'un büyüklüğü hususunda düşülecek tereddüdü önlemek için Hz. Peygamberin böyle söylemiş olabileceğine de dikkat çekilmiştir.

1332-7319 ٤٢٧٧ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ عَلِيِّ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ رِفَاعَةَ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ أَبِي مُوسَىٰ الأَشْعَرِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «يُعْرَضُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثَلاَثَ عَرَضَاتٍ. فَأَمَّا عَرْضَتَانِ فَجِدَالٌ وَمَعَاذِيرُ وَأَمَّا الثَّالِثَةُ فَعِنْدَ ذٰلِكَ تَطِيرُ الصُّحُفُ فِي الأَيْدِي فَآخِذٌ بِيَمِينِهِ وَآخِذٌ بِشِمَالِهِ».

في الزوائد: رجال الإسناد ثقات. إلا أنه منقطع والحسن لم يسمع من أبي موسى قاله على بن المديني وأبو حاتم وأبو زرعة. وقد رواه الترمذي عن الحسن عن أبي هريرة وقال: لا يصح هذا الحديث من قبل أن الحسن لم يسمع من أبي هريرة.

1332. (4277) (7319)- *Ebu Musa el-Eş'arî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kıyamet günü, insanlar üç defa Allah'a arzolunacaklar. İki arza mücadele ve mazeretlerden ibarettir. Üçüncü arzaya (sunuşa) gelince, (insanların işlediği amellerin yazılı olduğu defterler o zaman ellere uçacaklar (yani hızla verilecektir). Artık defteri kimisi sağ eliyle tutacak ve kimisi sol eliyle tutacaktır."*

1333-7320 ٤٢٨١ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنِ الأَعْمَشِ عَنْ أَبِي سُفْيَانَ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أُمِّ مُبَشِّرٍ عَنْ حَفْصَةَ؛ قَالَتْ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «إِنِّي لأَرْجُو أَلاَّ يَدْخُلَ النَّارَ أَحَدٌ إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى مِمَّنْ شَهِدَ بَدْراً وَالْحُدَيْبِيَةَ» قَالَتْ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَلَيْسَ قَدْ قَالَ اللهُ: ﴿**وَإِنْ مِنْكُمْ إِلاَّ وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْماً مَقْضِيّاً**﴾(سورة ١٩: الآية ٧١). قَالَ «أَلَمْ تَسْمَعِيهِ يَقُولُ: ﴿**ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ**

اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيّاً ﴾؟(سورة ١٩ : الآية ٧٢)»

في الزوائد : حديث حفصة صحيح رجاله ثقات إن كان أبو سفيان سمع من جابر بن عبدالله.

1333. (4281) (7320)- *Hz. Hafsa* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Ben Bedir ve Hudeybiye'ye katılanlardan hiç kimsenin cehenneme girmemesini ümid ederim" buyurdular. Ben: **"Ey Allah'ın Resulü! Allah Teâla hazretleri: "Sizden cehenneme varmayacak hiç kimse yoktur. Bu senin Rabbin katında kesinleşmiş bir hükümdür"** (Meryem 71) buyurmadı mı?" dedim. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: **"(Ey Hafsa!) Sen Allah'ın: "Sonra biz, Allah'tan korku (O'na karşı gelmekten) sakınanları kurtarır, zalimleri de toptan orada bırakırız"** (Meryem 72) buyurduğunu işitmedin mi?" buyurdu."

1334-7321 ٤٢٨٥ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُصْعَبٍ عَنِ الأَوْزَاعِيِّ عَنْ يَحْيَىٰ ابْنِ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ هِلاَلِ بْنِ أَبِي مَيْمُونَةَ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ عَن رِفَاعَةَ الْجُهَنِيِّ؛ قَالَ: صَدَرْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالَ «وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ! مَا مِنْ عَبْدٍ يُؤْمِنُ ثُمَّ يُسَدِّدُ إِلاَّ سُلِكَ بِهِ فِي الْجَنَّةِ. وَأَرْجُو أَلاَّ يَدْخُلُوهَا حَتَّى تَبَوَّؤُا أَنْتُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ ذَرَارِيِّكُمْ مَسَاكِنَ فِي الْجَنَّةِ. وَلَقَدْ وَعَدَنِي رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ أَنْ يُدْخِلَ الْجَنَّةَ مِنْ أُمَّتِي سَبْعِينَ أَلْفاً بِغَيْرِ حِسَابٍ».

في الزوائد : في إسناده محمد بن مصعب. قال فيه صالح بن محمد البغدادي: ضعيف في الأوزاعي. وعامة أحاديثه عن الأوزاعيّ مقلوبة. لكن لم ينفرد به. وقد رواه النسائي في عمل اليوم الليلة عن يحيى بن حمزة عن الأوزاعيّ.

1334. (4285) (7321)- *Rifa'a el-Cühenî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte bir seferden dönmüştük. Buyurdular ki:

"Muhammed'in nefsi elinde olan Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun! İman edip, sonra doğru yoldan ayrılmayan hiçbir kul yoktur ki cennete sokulmasın. Siz ve iyi (dindar) nesliniz cennetteki meskenlere yerleşmedikçe (diğer ümmetlerin mü'minleri olan) cennetliklerin cennete girmemelerini de ümit ederim ve Rabbim ümmetimden yetmişbin kişiyi hesapsız olarak cennete dahil etmeyi bana kesin vaadetti."

1335-7322 ٤٢٩٠ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ. ثَنَا أَبُو سَلَمَةَ حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ إِيَاسٍ الْجُرَيْرِيِّ عَنْ أَبِي نَضْرَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «نَحْنُ آخِرُ الْأُمَمِ وَأَوَّلُ مَنْ يُحَاسَبُ. يُقَالُ: أَيْنَ الْأُمَّةُ الْأُمِّيَّةُ وَنَبِيُّهَا؟ فَنَحْنُ الْآخِرُونَ الْأَوَّلُونَ».

في الزوائد: إسناده صحيح رجاله ثقات. وأبو سلمة هو موسى بن إسماعيل البصريّ التبوذكيّ.

1335. (4290) (7322)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Biz, ümmetlerin sonuncusuyuz ve hesabı ilk görülecek olanlarız. Orada: *"Ümmî ümmet ve peygamberi neredeydir?" denilir. Bilesiniz, biz sonuncu olan ilkleriz (yani dünyaya gelişte sonuncuyuz, Kıyamet günü hesabı verip cennete girmede ilkleriz."*

1336-7323 ٤٢٩١ - حَدَّثَنَا جُبَارَةُ بْنُ الْمُغَلِّسِ. ثَنَا عَبْدُالْأَعْلَىٰ بْنُ أَبِي الْمُسَاوِرِ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِذَا جَمَعَ اللَّهُ الْخَلَائِقَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أُذِنَ لِأُمَّةِ مُحَمَّدٍ فِي السُّجُودِ. فَيَسْجُدُونَ لَهُ طَوِيلًا ثُمَّ يُقَالُ: ارْفَعُوا رُؤُسَكُمْ قَدْ جَعَلْنَا عِدَّتَكُمْ فِدَاءَكُمْ مِنَ النَّارِ».

في الزوائد: روى مسلم معناه. وأتم سوق الحديث عن أبي بردة عن أبيه بإسناد أصح من هذا ومع ذلك فقد أعلّه البخاري.

1336. (4291) (7323)- *Ebu Bürde* babasından anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kıyamet günü, Aziz ve celil olan Allah, mahlukatı topladı mı Ümmet-i Muhammed'e secde etmeleri için izin verilir. Onlar Allah'a uzun bir secde yaparlar. Sonra: "Başlarınızı (secdeden) kaldırın. Biz sayınız kadar (kafirleri) ateşten, kurtuluş için fidyeleriniz yaptık"* buyurulacaktır."

❑ KIYAMET GÜNÜ ALLAH'IN RAHMETİ

1337-7324 ٤٢٩٤ - حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ وَأَحْمَدُ بْنُ سِنَانٍ قَالَا: ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «خَلَقَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ مِائَةَ رَحْمَةٍ. فَجَعَلَ فِي الْأَرْضِ مِنْهَا رَحْمَةً.

فَبِهَا تَعْطِفُ الْوَالِدَةُ عَلَى وَلَدِهَا. وَالْبَهَائِمُ بَعْضُهَا عَلَى بَعْضٍ وَالطَّيْرُ وَأَخَّرَ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ. فَإِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ أَكْمَلَهَا اللّٰهُ بِهٰذِهِ الرَّحْمَةِ».

في الزوائد: حديث أبي سعيد صحيح، رجاله ثقات.

1337. (4291) (7323)- *Ebu Sâîd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Aziz ve celil olan Allah semavat ve arzı yarattığı gün, yüz rahmet yaratmıştır. Bunlardan birini arza indirmiştir. İşte bunun sayesinde bir anne çocuğuna karşı şefkat duyar, hayvanlar,kuşlar birbirlerine şefkat duyarlar. Allah geri kalan doksandokuz rahmeti, Kıyamet günü için (kendine) saklamıştır. Kıyamet gününde onları bu rahmetle yüze tamamlayacak."

1338-7325 ٤٢٩٧ – حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَعْيَنَ. ثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ يَحْيَىٰ الشَّيْبَانِيُّ عَنْ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ عُمَرَ بْنِ حَفْصٍ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فِي بَعْضِ غَزَوَاتِهِ فَمَرَّ بِقَوْمٍ. فَقَالَ: مَنِ الْقَوْمُ؟ فَقَالُوا: نَحْنُ الْمُسْلِمُونَ. وَامْرَأَةٌ تَحْصِبُ تَنُّورَهَا. وَمَعَهَا ابْنٌ لَهَا فَإِذَا ارْتَفَعَ وَهَجُ التَّنُّورِ تَنَحَّتْ بِهِ. فَأَتَتِ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَتْ: أَنْتَ رَسُولُ اللّٰهِ؟ قَالَ: «نَعَمْ» قَالَتْ: بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي! أَلَيْسَ اللّٰهُ بِأَرْحَمِ الرَّاحِمِينَ؟ قَالَ: «بَلَى» قَالَتْ: أَوَلَيْسَ اللّٰهُ بِأَرْحَمَ بِعِبَادِهِ مِنَ الْأُمِّ بِوَلَدِهَا؟ قَالَ «بَلَى» قَالَتْ: فَإِنَّ الْأُمَّ لَا تُلْقِي وَلَدَهَا فِي النَّارِ! فَأَكَبَّ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَبْكِي. ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ إِلَيْهَا فَقَالَ «إِنَّ اللّٰهَ لَا يُعَذِّبُ مِنْ عِبَادِهِ إِلَّا الْمَارِدَ الْمُتَمَرِّدَ؛ الَّذِي يَتَمَرَّدُ عَلَى اللّٰهِ وَأَبَىٰ أَنْ يَقُولَ: لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ».

في الزوائد: إسناده حديث ابن عمر ضعيف لضعف إسماعيل بن يحيى متفق على تضعيفه اهـ. قال السنديّ: قلت: أصل الحديث ليس من الزوائد.

1338. (4297) (7325)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Gazvelerinin birinde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la beraberdik. Derken bir kavme uğradı. *"Siz kimsiniz?"* diye sordu.

"Bizler müslümanlarız!" dediler. Bir kadın tandıra yakacak atmakla meşguldü ve yanında bir oğlu vardı. Tandırın alevi yükselince kadın çocuğu uzaklaştırdı. Sonra kadın, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına geldi ve:

"Sen Allah Resûlüsün öyle mi?" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm:* "Evet!" deyince "Annem ve babam sana feda olsun! Allah Erhamu'r-Rahimin (yani merhametli olanlarınnen merhametlisi) değil mi?" dedi. Kadın, "Evet!" cevabını alınca bu sefer: "Allah'ın kullarına olan rahmeti, annenin yavrusuna olan merhametinden daha fazla değil mi?" diye sordu. *Aleyhissalâtu vesselâm* yine: "Elbette!" buyurdu. Kadın: "Anne çocuğunu asla ateşe atmaz! (daha merhametli olan Allah kullarının asıl cehenneme atar?)" dedi. Bunun üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm* ağlayarak başını eğdi. Sonra başını kadına doğru kaldırarak: *"Şüphesiz Allah, hak yoldan sapıp O'na itaat etmeye tenezzül etmeyen ve tevhid kelimesini söylemekten imtina eden azgın kulundan başka kullarına azab vermeyecektir"* buyurdu."

1339-7326 ٤٢٩٨- حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا عَمْرُو بْنُ هَاشِمٍ. ثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ عَنْ عَبْدِ رَبِّهِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «لَا يَدْخُلُ النَّارَ إِلَّا شَقِيٌّ» قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! وَمَنِ الشَّقِيُّ؟ قَالَ: «مَنْ لَمْ يَعْمَلْ لِلَّهِ بِطَاعَةٍ وَلَمْ يَتْرُكْ لَهُ مَعْصِيَةً».

في الزوائد: في إسناده ابن لهيعة وهو ضعيف.

1339. (4298) (7326)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ateşe sadece şaki olanlar girecektir."* Ashab: "Ey Allah'ın Resulü! Şaki kimdir?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Allah için hiçbir ibadette bulunmayıp, hiçbir günahı terketmeyen kimsedir"* diye cevap verdi."

❑ KEVSER HAVZI

1340-7327 ٤٣٠١- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ. ثَنَا زَكَرِيَّا. ثَنَا عَطِيَّةُ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «إِنَّ لِي حَوْضًا مَا بَيْنَ الْكَعْبَةِ وَبَيْتِ الْمَقْدِسِ أَبْيَضَ مِثْلَ اللَّبَنِ آنِيَتُهُ عَدَدُ النُّجُومِ وَإِنِّي لَأَكْثَرُ الْأَنْبِيَاءِ تَبَعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ».

في الزوائد: في إسناده عطية العوفي وهو ضعيف.

1340. (4301) (7327)- *Ebu Sa'î'di'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Benim bir havuzum var. Genişliği Ka'be'den Beytu'l-Makdis'e kadar uzanır. Suyu süt misali bembeyaz. Yıldızlar adedince susakları var. Şurası muhakkak ki, Kıyamet günü ben, peygamberler arasında ümmeti sayıca en çok olan kimseyim."*

ŞEFAAT

1341-7328 ٤٣١١ – حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَسَدٍ. ثَنَا أَبُو بَدْرٍ. ثَنَا زِيَادُ بْنُ خَيْثَمَةَ عَنْ نُعَيْمِ بْنِ أَبِي هِنْدٍ عَنْ رِبْعِيِّ بْنِ حِرَاشٍ عَنْ أَبِي مُوسَىٰ الأَشْعَرِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «خُيِّرْتُ بَيْنَ الشَّفَاعَةِ وَبَيْنَ أَنْ يَدْخُلَ نِصْفُ أُمَّتِي الْجَنَّةَ فَأَخْتَرْتُ الشَّفَاعَةَ لأَنَّهَا أَعَمُّ وَأَكْفَى. أَتُرَوْنَهَا لِلْمُتَّقِينَ؟ لاَ. وَلٰكِنَّهَا لِلْمُذْنِبِينَ الْخَطَّائِينَ الْمُتَلَوِّثِينَ».

في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

1341. (4311) (7328)- *Ebu Musa el-Eş'arî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ben, ümmetimin yarısının cennete girmesi ile şefaat (sahibi olmam) arasında muhayyer bırakıldım. Ben şefaati tercih ettim. Çünkü şefaat, daha şümullü ve ümmetimin (toptan kurtuluşuna) daha yeterlidir. Şefaati siz müttakilere mahsus mu biliyorsunuz? Hayır! O muttakiler değil günahkârlar, hatalılar ve pis işlere karışan (müslüman)lar içindir."*

CENNETİN VASFI

1342-7329 ٤٣١٨ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثَنَا أَبِي وَيَعْلَىٰ قَالاَ: ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي خَالِدٍ عَنْ نُفَيْعٍ أَبِي دَاوُدَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنَّ نَارَكُمْ هٰذِهِ جُزْءٌ مِنْ سَبْعِينَ جُزْءاً مِنْ نَارِ جَهَنَّمَ وَلَوْلاَ أَنَّهَا أُطْفِئَتْ بِالْمَاءِ مَرَّتَيْنِ مَا انْتَفَعْتُمْ بِهَا. وَإِنَّهَا لَتَدْعُو اللهَ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ لاَ يُعِيدَهَا فِيهَا».

في الزوائد: أخرجه الحاكم كما رواه المصنف وقال: صحيح الإسناد على شرط الشيخين. وبعضه في الصحيحين من حديث أبي هريرة.

1342. (4318) (7329)- *Enes İbnu Mâlik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şu dünya ateşiniz var ya! Bu, cehennem ateşinin yetmiş cüzünden bir cüzdür. Eğer o, su ile iki kere söndürülmemiş (harareti giderilmemiş) olsaydı, ondan faydalanamazdınız. Şurası muhakkak ki, bu dünya ateşi, aziz ve celil olan Allah'a, bir daha eski hararetine döndürmemesi için dua eder."*

1343-7330 ٤٣٢٢ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ شَيْبَةَ. ثَنَا بَكْرُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ. ثَنَا

عِيسَىٰ بْنُ الْمُخْتَارِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي لَيْلَىٰ عَنْ عَطِيَّةَ الْعَوْفِيِّ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «إِنَّ الْكَافِرَ لَيَعْظُمُ حَتَّى إِنَّ ضِرْسَهُ لَأَعْظَمُ مِنْ أُحُدٍ. وَفَضِيلَةُ جَسَدِهِ عَلَى ضِرْسِهِ كَفَضِيلَةِ جَسَدِ أَحَدِكُمْ عَلَى ضِرْسِهِ».

في الزوائد: عطية العوفيّ والراوي عنه ضعيفان. وقد روى مسلم في صحيح والترمذي بعضه من حديث أبي هريرة.

1343. (4322) (7330)- *Ebu Sa'îd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "(Cehennemde) kafirin vücudu büyür. Öyle ki bir azı dişi uhud dağından büyük olur. Vücudunun dişinden büyüklüğü, sizden birinin vücudunun dişinden büyüklüğü gibidir."

AÇIKLAMA:

Bu hadisin muhtevası Müslim, Tirmizî gibi başka kitaplarda da gelmiştir. Ahirette, kafirin, hak ettiği azabı daha çok çekebilmesi için Cenab-ı Hak onun vücudunu büyütecektir. Allah buna kadirdir. Nevevî, buna inanmanın vacib olduğunu kaydeder.

1344-7331 ٤٣٢٣ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا عَبْدُالرَّحِيمِ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ دَاوُدَ بْنِ أَبِي هِنْدٍ. ثنا عَبْدُاللهِ بْنُ قَيْسٍ؛ قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ أَبِي بُرْدَةَ ذَاتَ لَيْلَةٍ. فَدَخَلَ عَلَيْنَا الْحَارِثُ بْنُ أُقَيْشٍ. فَحَدَّثَنَا الْحَارِثُ لَيْلَتَئِذٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «إِنَّ مِنْ أُمَّتِي مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ بِشَفَاعَتِهِ أَكْثَرُ مِنْ مُضَرَ وَإِنَّ مِنْ أُمَّتِي مَنْ يَعْظُمُ لِلنَّارِ حَتَّى يَكُونَ أَحَدَ زَوَايَاهَا».

في الزوائد: في إسناده عبدالله بن أقيش النخعي. ذكره ابن حبان في الثقات. وقال: أحسبه الذي روى عنه أبو إسحاق عن ابن عباس. وقال: لم يرو عنه غير داود بن هند وليس إسناده بالصافي.

1344.(4323) (7331)- *Hâris İbnu Ukayş* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şurası muhakkak ki, benim ümmetinde öyle şefaati makbul kimseler var ki birinin şefaatiyle Mudar kabilesinin insanlarından daha çok kimse cennete girecektir. Benim (davetime muhatap olan) ümmetimden öylesi de var ki, vücudu ateş için irileşir ve cehennemin bir köşesini teşkil eder."*

1345-7332 ٤٣٢٤ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثنا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ عَنْ

الأعْمَشِ عَنْ يزيدَ الـرَّقاشِيِّ عَنْ أنسِ بنِ مَالكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ الله ﷺ: «يرسَلُ الْبُكَاءُ عَلى أهْلِ النَّارِ. فيبْكُونَ حتّى ينقطِعَ الدُّمُوعُ. ثُمَّ يبكُونَ الدَّمَ حتّى يصِيرَ فِي وُجوهِهِمْ كَهيئَةِ الأُخْدُودِ. لَوْ أُرْسِلَتْ فِيهِ السُّفُنُ لجرَتْ».

في الزوائد: في إسناده يزيد بن أبان الرقاشي وهو ضعيف.

1345. (4324) (7332)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ağlama, cehennem ahalisi üzerine gönderilir. Bunun üzerine onlar da (ağlamaya başlarlar ve) gözyaşları kuruyuncaya kadar ağlarlar. Sonra (yaş yerine) kan ağlarlar. Öyle ki yüzlerinde kanallar meydana gelir. Eğer bu kanallara gemiler salınsa gemiler yürür."*

1346-7333 ٤٣٢٧ – حَدَّثَنَا أبو بَكْرِ بْنُ أبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ أبِي سَلَمَةَ عَنْ أبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ الله ﷺ: «يُؤتَى بِالْمَوتِ يومَ الْقِيَامَةِ. فَيُوقَفُ عَلى الصِّرَاطِ. فَيُقَالُ: يَا أهْلَ الْجَنَّةِ! فَيَطَّلِعُونَ خَائِفِينَ وَجِلِينَ أنْ يُخْرَجُوا مِنْ مَكَانِهِمُ الّذي هُمْ فِيــــه يُقَالُ: يَا أهْلَ النَّارِ! فَيَطَّلِعُونَ مُسْتَبْشِرِينَ فَرِحِينَ أنْ يُخْرَجُوا مِنْ مَكَانِهِمُ الّذي هُمْ فِيهِ. فَيُقَالُ: هَلْ تَعْرِفُونَ هذا؟ قَالُوا: نعم. هــذَا الْمَوتُ. قَالَ فيؤمَرُ بِهِ فَيُذْبَحُ عَلى الصِّرَاطِ ثُمَّ يُقَالُ لِلْفَرِيقَيْنِ كِلاَهُمَا: خُلُودٌ فِيمَا تَجِدُونَ لاَ مَوْتَ فِيهَا أبَداً».

في الزوائد: هذا إسناده صحيح رجاله ثقات. وقد أخرج البخاري بعضه من هذا الوجه وله شاهد في الصحيحين من حديث أبي سعيد.

1346. (4327) (7333)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kıyamet günü ölüm getirilir. Sırat üzerinde durdurulur ve: "Ey cennet ahalisi!" diye nida edilir. Cennettekiler, (bu çağrı üzerine) içinde bulundukları (o güzel) yerden çıkarılacakları korku ve heyecanıyla bakarlar. Sonra da : "Ey cehennem ahalisi!" diye nida edilir. Onlar da içinde bulundukları (o fena) yerden çıkarılacakları ümid ve sevinciyle bakarlar. (Ölüm gösterilerek) "Bunu tanıyor musunuz?" denilir. (Cennetlikler ve cehennemlikler hepsi bir ağızdan): "Evet! Bu ölümdür" derler."*

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: *"Bundan sonra em-*

redilir ve Sırat üzerinde ölüm kesilir. Sonra her iki tarafa birden: "Haydi bulunduğu hal üzere ebediyet sizindir, burada artık ölüm yoktur" denilir.

❑ CENNETİN EVSAFI

1347-7334 ٤٣٢٩ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنْ حَجَّاجٍ عَنْ عَطِيَّةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ؛ قَالَ: «لَشِبْرٌ فِي الْجَنَّةِ خَيْرٌ مِنَ الأَرْضِ وَمَا عَلَيْهَا (الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا)».

في الزوائد: في إسناده حجاج بن أرطاة وعطية العوفيّ وهما ضعيفان.

1347. (4329) (7334)- *Ebu Sa'îdi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cennette bir karışlık yer (ebedi olduğu için, fani olan) küre-i arz ve üzerinde bulunanlardan -dünya ve içindekilerden- daha hayırlıdır."*

1348-7335 ٤٣٣٠ - حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا زَكَرِيَّا بْنُ مَنْظُورٍ. ثَنَا أَبُو حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَوْضِعُ سَوْطٍ فِي الْجَنَّةِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا».

في الزوائد: في إسناده زكريا وهو ضعيف.

1348. (4330) (7335)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Cennette bir kamçılık yer (ebedi olduğu için, fani olan) dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır."

1349-7336 ٤٣٣٢ - حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ عُثْمَانَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُهَاجِرٍ الأَنْصَارِيُّ. حَدَّثَنِي الضَّحَّاكُ الْمَعَافِرِيُّ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ مُوسَىٰ عَنْ كُرَيْبٍ مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: حَدَّثَنِي أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ ذَاتَ يَوْمٍ لأَصْحَابِهِ: «أَلاَ مُشَمِّرٌ لِلْجَنَّةِ؟ فَإِنَّ الْجَنَّةَ لاَ خَطَرَ لَهَا. هِيَ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ! نُورٌ يَتَلأْلأُ وَرَيْحَانَةٌ تَهْتَزُّ وَقَصْرٌ مَشِيدٌ وَنَهْرٌ مُطَّرِدٌ وَفَاكِهَةٌ كَثِيرَةٌ نَضِيجَةٌ وَزَوْجَةٌ حَسْنَاءُ جَمِيلَةٌ وَحُلَلٌ كَثِيرَةٌ. فِي مَقَامٍ أَبَداً. فِي حَبْرَةٍ وَنَضْرَةٍ فِي دُورٍ عَالِيَةٍ سَلِيمَةٍ بَهِيَّةٍ!» قَالُوا: نَحْنُ الْمُشَمِّرُونَ لَهَا يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ: «قُولُوا: إِنْ شَاءَ اللهُ» ثُمَّ ذَكَرَ الْجِهَادَ وَحَضَّ عَلَيْهِ.

في الزوائد: في إسناده مقال. والضحاك المعافريّ الدمشقي ذكره ابن حبان في الثقات. وقال الذهبيّ في طبقات التهذيب: مجهول. وسليمان بن موسى مختلف فيه. وباقي رجال الإسناد ثقات. ورواه ابن حبان في صحيحه.

1349. (4332) (7336)- *Üsâme İbnu Zeyd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün Ashab-ı Kiramına: *"İçinizde cennet için gayret edecek kimse yok mu? Zira cennetin eşi yoktur. Ka'be' nin Rabbine yemin ederim ki, cennet, parıl parıl parlayan nurları, güzel kokulu üğrünen yeşillikleri, sağlam yüksek köşkleri, devamlı akan nehirleri, çok çeşitli olgun meyveleri, güzel genç zevceleri, pek çok takım elbiseleri ile yüksek, sağlam ve güzel saraylarda saadet ve yüz parlaklığı içinde yaşanan ebedi mekandır"* buyurdu. Sahabiler: "Biz zaten onun için gayretteyiz, ey Allah'ın Resulü! dediler. *Aleyhissalâtu vesselâm:* "İnşaallah!" deyiniz" dedi ve sonra cihaddan söz açtı ve ona teşvik etti."

1350-7337 ٤٣٣٧- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ خَالِدٍ الأَزْرَقُ أَبُو مَرْوَانَ الدِّمَشْقِيُّ. ثنا خَالِدُ بْنُ يَزِيدَ بْنِ أَبِي مَالِكٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَا مِنْ أَحَدٍ يُدْخِلُهُ اللهُ الْجَنَّةَ إِلاَّ زَوَّجَهُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ ثِنْتَيْنِ وَسَبْعِينَ زَوْجَةً: ثِنْتَيْنِ مِنَ الْحُورِ الْعِينِ وَسَبْعِينَ مِنْ مِيرَاثِهِ مِنْ أَهْلِ النَّارِ مَا مِنْهُنَّ وَاحِدَةٌ إِلاَّ وَلَهَا قُبُلٌ شَهِيٌّ. وَلَهُ ذَكَرٌ لاَ يَنْثَنِي».

قَالَ هِشَامُ بْنُ خَالِدٍ: مِنْ مِيرَاثِهِ مِنْ أَهْلِ النَّارِ يَعْنِي رِجَالاً دَخَلُوا النَّارَ. فَوَرِثَ أَهْلُ الْجَنَّةِ نِسَاءَهُمْ كَمَا وُرِثَتِ امْرَأَةُ فِرْعَوْنَ.

في الزوائد: في إسناده مقال. وخالد بن يزيد بن أبي مالك وثقه العجليّ. وأحمد بن صالح المصري ضعفه أحمد وابن معين وأبو داود والنسائي وابن الجارود الساجي والعقيليّ وغيرهم.

1350. (4337) (7337)- *Ebu Ümâme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah'ın cennete soktuğu hiç kimse yoktur ki, onu yetmişiki zevce ile evlendirmiş olmasın. Bunlardan ikisi hûru'l-ayn (siyah gözlü), yetmiş tanesi cehenemliklerden kendine düşen mirasıdır. Bu kadınlardan herbiri şehvet çekicidir ve cennetlik her erkeğin şehvet gücü daimidir."*

Hişam İbnu Halid der ki: "(Hadiste geçen) "Cehenemliklerden kendine düşen mirası" ibaresinden maksad, cehenneme giren erkeklerdir, bunların kadınlarına cennet ehli varis olurlar, tıpkı Firavun'un hanımına varis olunduğu gibi."

1351-7338 ٤٣٤١ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. وَأَحْمَدُ بْنُ سِنَانٍ قَالاَ: ثنا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنِ الأَعْمَشِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلاَّ لَهُ مَنْزِلاَنِ: مَنْزِلٌ فِي الْجَنَّةِ وَمَنْزِلٌ فِي النَّارِ فَإِذَا مَاتَ فَدَخَلَ النَّارَ وَرِثَ أَهْلُ الْجَنَّةِ مَنْزِلَهُ. فذلك قَوْلُهُ تعالى: أُولَئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ».

في الزوائد: هذا إسناده صحيح على شرط الشيخين.

1351. (4341) (7338)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"(Cennette) sizden herbirinin iki tane menzili vardır: "Bir menzili cennette, bir menzili de cehennemde. Ölünce cehenneme girerse cennet ehli onun menzilline varis olur İşte Allah Teâla hazretlerinin şu sözü bu durumu teyid eder:* ﴿اولئك هُمُ الْوَارِثُونَ﴾ **"İşte onlar varislerin ta kendileridir"** (Mü'minun 10)."

Hitamuhû misk oldu. Cenab-ı Hak bizleri o vârislerinden eylesin. Âmin.

Bu çalışmayı bitirmeyi müyesser kılan Rabbime zerrât-ı kâinat adedince hamdolsun.

سُبْحَانَكَ لاَ عِلْمَ لَنَا إِلاَّ مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ

رَبَّنَا لاَ تُؤَاخِذْنَا اِنْ نَسِينَا اَوْ أَخْطَأْنَا

اَللَّهُمَّ يَا مُنْزِلَ الْقُرْآنِ بِحَقِّ الْقُرْآنِ وَبِحَقِّ مَنْ أُنْزِلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنَ

نَوِّرْ قُلُوبَنَا وَقُبُورَنَا بِنُورِ الاِيمَانِ وَالْقُرْآنِ آمِينَ يَا مُسْتَعَانُ.

اَللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى عَبْدِكَ وَرَسُولِكَ ذَلِكَ الْحَبِيبُ الَّذِي هُوَ سَيِّدُ الْكَوْنَيْنِ وَفَخْرُ

الْعَالَمِينَ وَحَيَاةُ الدَّارَيْنِ وَوَسِيلَةُ السَّعَادَتَيْنِ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ اَجْمَعِينَ وَعَلَى اِخْوَانِهِ

مِنَ النَّبِيِّينَ وَالْمُرْسَلِينَ آمِينَ وَالْحَمْدُ لَكَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ.

Erzurum 9.8.1992.

İÇİNDEKİLER

NAMAZI EDA VE NAMAZIN SÜNNETLERİ BÖLÜMÜ (*Devam*)
Amin'i Cehren Söylemek 7
Rükuya Giderken Rükudan Kalkarken Elleri kaldırma 8
Namazdaki Rüku 10
Elleri Dizler ÜzerineKoyma 11
Rükudan Doğrulurken Ne Okumalı? 11
İki Secde Arasında Oturma 12
İki Secde Arasında Ne Demeli? 12
Peygambere Salavat 13
Teşehhüdde Ne Okumalı? 14
Teşehhüdde İşaret 15
Namazda Selam 15
Namazda Tek Tarafa Selam 16
Selamdan Sonara Ne Okumalı? 17
Namazdan Çıkış 17
Namaz Kılanın Önünden Geçilmez 18
Önden Geçen Namazı Bozar mı? 18
İmamdan Önce Rüku, Sücud 19
Namazın Mekruhları 20
Cemaat İmamı Sevmiyorsa? 21
İki Kişi Cemaat Sayılır 21
İmamın Arkasında Durmak Müstehabtır 22
İmama Vacib olan 22
İmam Namazı Kısaltır 23
Safları Düzeltme 23
Ön Safın Fazileti 24
Kadınların Safları 24
Sütunlar Arasında Saf 24
Safın Gerisinde Tek Durulmaz 25
Safın Sağ Tarafı 26
Kıble 26
Tahiyyetü'l-Mescid 27
Namaz Kılarken Tükürülmez 28
Seccade Üzerinde Namaz 29
Sıcakta Soğukta Elbiseye Secde 29
Namazda Uyarı Tesbihi El Çırpması 30
Ayakkabıyla Namaz 30
Huşu 31
Tek Giysi İçinde Namaz 32
Tilavet secdesinin Sayısı 32
Namazı Tamamlama 33

Namazı Terkeden 34
Cumanın Farziyyeti 34
Cumanın Fazileti 35
Cuma Guslü 36
Cumaya Erken Gitmek 37
Cuma Kıyafetleri 38
Cuma Vakti 40
Cuma Hutbesi 40
Hutbeyi Dinleme Edebi 41
Cuma Namazında Kıraat 42
Cumanın Bir Rekatına Yetişen 42
Cumaya Gitme Mesafesi 43
Cumayı Özürsüz Terkeden 43
Cumadan Önce Namaz 44
Cumada Çömelme 44
Cumada Hatibe Yönelme 45
Farzlarla Kılınan Sünnetler 46
Sabahın Sünneti 47
Sabahın Sünneti Kaçarsa Ne Zaman Kaza Edilir? 47
Öğle Farzından Önce iki Rek'at 48
Öğle Farzından Sonra İki Rekati Kaçıran 48
Akşamın Sünneti 49
Vitr 50
Duada Elleri Kaldırma, Yüze Sürme 51
Kunut 51
Seferde Vitr 52
Vitirden Sonra İki Rek'at 52
Vitirden Sonra Oturarak İki Rek'at Kılmak 52
Binek Üzerinde Vitr 53
Gecenin Başında Vitr 54
Unutarak Cünüb Namaz Kılan 55
Namazda Abdesti Bozulan 56
Hasta Namazı 56
Oturarak Nafile Namazı 57
Oturarak Kılınan Namazın Sevabı Yarım 57
Resulullah'ın Hastalıkla Kıldığı Namaz 58
Sabah Namazında Kunut 61
Namazda Yılan, Akreb öldürülebilir 62
Mekruh Vakti 62
Korku Namazı 64
Yağmur Namazı 65
Bayram Namazları 66
Bayram Hutbesi 66
Bayram Namazından Önce ve Sonra Namaz 67
Bayram Namazına Yaya Gitmek 68
Bayrama Gidip Gelirken Ayrı Yolu Takip Etmek 68
Bayramda Taklis (Çalgı) 69
Bayramda Harbe Sütre Olabilir 70
Bir Günde İki Bayram 71
Bayram Guslü 73
Nafileler Kaç Rekat? 73
Kıyamu'l-Leyl (Gece Namazı) 74
Kur'an'ı Güzel Sesle Okumak 75
Gece Namazında Kıraat 78
Gece Kaç Rekat Teheccüt? 79
Gecenin En Efdal Vakti 80
Akşam-Yatsı Arası Namaz 81
Evde Nafile 81
Hacet Namazı 83
Şabanın Ondördü 84

Şükür Secdesi 85
Namaz Günaha Keffarettir....86
Namaz Günahlara Keffarettir 87
Beş Vakit Namazın Farz Oluşu 88
Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebi'de Namazın Fazileti 88
Kabe 89
Ravza 92
Mescid-i Aksa'da Namaz....95
Mescid-i Aksa 96
Camide Namaz....100
Minberin İnşaası, Kütüğün Ağlaması....100
Çok Secde....101
Ayakkabı Nereye Konmalı? 102
CENAZE BÖLÜMÜ
Hasta Ziyareti 105
Ölecek Kimseye La İlahe İllallah Telkini 107
Mü'min Can Çekişme Halinden sevap Kazanır 108
Ölünün Gözü Kapatılır....109
Ölünün Gasli....109
Karı Kocayı, Koca Karıyı Gasledebilir 110
Resulullah'ın Gasli....111
Kefenlenen Ölüye Bakmak....112
Cenaze Taşıyanın Kıyafeti 114
Cenaze Cemaati Çoksa....116
Ölüyü Hayırla Yadetmeli....116
Cenaze İçin Kıraat....117
Cenaze Namazında Dua 118
Cenaze Namazı Dört Tekbirlidir 118
Çocuk Cenazesine Namaz....120
Resulullah'ın Oğluna Cenaze Namazı....120
Şehitlere Cenaze Namazı....121
Cenaze Namazı Kılınmayan Vakitler....123
Kabir Üzerinde Namaz 124
Necaşi Üzerine Namaz....125
Cenazeye Katılanın Sevabı....126
Cenaze Geçerken Ayağa Kalkmak....127
Cenazenin Kabre Sokulması....128
Lahid Müstehabtır....130
Şakk....130
Kabrin Kazılması 132
Kabir Taşı 133
Kabir Üzerine Bina Yasağı 133
Kabir Üzerinde Yürünmez 134
Kabir Ziyareti 134
Kabir Ziyareti ve Kadın 136
Kadınlar Cenazeyi Teşyi Etmez 136
Yas Ortağı 137
Dövünerek, Üst-Baş Yırtarak Matem Ysağı....139
Ölü üzerine Ağlamak 139
Ölü Yas Sebebiyle Azab Görür mü....140
Musibete Sabır 142
Musibetzedeyi Taziye....144
Çocuğunu Kaybedenin Sevabı....145
Düşük Sahibinin Sevabı 145
Cenaze Evinde Toplanma 147
Gurbette Ölen Şehittir....147
Hastalanarak Ölen....148
Ölünün Kemiği Kırılmaz....148
Resulullah'ın Hastalığı....148
Resulullah'ın Vefatı Ve Defni....149

ORUÇ BÖLÜMÜ

Orucun Fazileti 155
Ramazan Ayının Fazileti 155
Yevm-i Şek Orucu 156
Ramazan Ayı Kaç Gün? 157
Yolculukta Oruç Tutulur mu? 157
Ramazanda Bir Gün Yemenin Keffareti 158
Oruçlu Kusarsa? 160
Oruçlu Misvak ve Sürme Kullanılır mı? 160
Oruçluyken Öpme 162
Oruçluyken Mübaşeret 162
Oruçluyken Gıybet 162
Sahur 163
İftarda Acele 163
Oruçlu Cünüb Sabahlarsa 164
Hz. Nuh'un orucu 164
Şevval'den Altı Gün 165
Teşrik Günleri Oruç Tutulmaz 165
Cumartesi Orucu 166
Arefe Günü Orucu 166
Aşure Orucu 167
Pazartesi-Perşembe Orucu 168
Haram Aylarında Oruç 168
Oruç Bedenin Zekâtıdır 169
Oruçlunun Yanında Yenirse? 170
Oruçlunun Duası Makbul 171
Bayram Namazına Birşeyler Yiyerek Gidilir 171
Ramazanda Müslüman Olan 171
Kadın Kocasının İzniyle Oruç Tutar 172
Misafir Nafile Orucunu Ev Sahibinin İzniyle Tutar 173
Şükürle Yiyen Oruçlu Gibidir 173
Mu'tekif Mescide Yerleşir 174
Mu'tekif Hasta Ziyaret Eder, Cenazeye Katılır mı? 174
İtikafın Sevabı 175
Bayram Gecelerini İhya 175

ZEKAT BÖLÜMÜ

Altın ve Gümüşün Zekatı 177
Bir Yıllık Mala Zekat 177
Zekat Verirken Ne Denir? 178
Develerin Zekatı 179
Davarın Zekatı 180
Sadaka Toplayanlar 180
Zekat Gerektiren Mallar 181
Zekat İyi Maldan Verilmeli 182
Balın Zekatı 184
Öşür ve Harac 184
Vask Altmış Sa'dır 185
Yakınlara Zekat 185

NİKAH BÖLÜMÜ

Evlenmenin Fazileti 187
Kocanın Kadın Üstündeki Hakkı 188
En Efdal Kadın 189
Dindarla Evlenmeli 190
Bekarlar Evlendirilsin 191
Hür ve Velud Olanla Evlenilsin 191
Evleneceğin Kadına Bakmak 192
Dul ve Bakire ile İstişare 194
Kızın Gönlü Olmadan Evlendirilmez 194
Küçük Kızları Babaları Evlendirebilir 195

Velisiz Nikah Caiz Değil mi? 196
Şiğar Nikahı Yasaktır 197
Mehir 198
Nikah Duası 198
Nikahı İlan 199
Nikahda Def ve Güfte 199
Muhannis 201
Düğün Yemeği 201
Davete İcabet 202
Cima Esnasında Tesettür 203
Kız, Hala ve Teyzesi Üzerine Nikahlanmaz 205
Hülleciye Lanet 206
Süt Kardeşliği 207
Cariyesini Azad Edip Nikahlayan 207
Mut'a Nikahı Haramdır 208
Denklik 209
Kadın Gününü Kumasına verebilir 210
Evlenmeye Aracı Olma 210
Kadınlara İyi Muamele 211
Aile Reisi Olarak Hz. Peygamber 212
Hanımlara Verdiği Değer 217
Gerdeğin Müstehab Vakti 221
Uğur ve Uğursuzluk Nede Var? 222
Kıskançlık 223
Erkek, Çocuğundan Şekke Düşerse 224
Çocuk Yatak Sahibine Ait 225
Kocasını Üzen Kadın 225
Haram Helali Haram Kılmaz 226
TALAK BÖLÜMÜ
Talakta Şaka Yok 227
Hamilenin İddeti Doğumla Biter 227
Ma'tuh, Çocuk ve Uyuyanın Talakı 228
Mükreh ve Unutanın Talakı 230
Nikahtan Önce Talak 230
Kadının Boşanma Talebi Mekruhtur 231
Lian 234
Azad Edilen Cariyede Muhayyerlik 236
Cariyenin İddeti 237
KEFARETLER BÖLÜMÜ
Hz. Peygamber Nasıl Yemin Ederdi? 239
İslam'dan Başka Bir Dinle Yemin Etmek Caiz Değil 239
Allah Adına Yemin Edilince Razı Ol 240
Yemin Günaha Girmek veya Pişman Olmaktır 240
Kefaretini Ödeyip Yemini Boz 241
Yemin Keffaretinde Kaç Kişi Doyurulur? 241
Yemin Edeni Kurtarın 242
"Allah'ın Dilediği, Sonra Senin Dilediğin" Demek 243
Nezrine Uy 244
Nezir Borcu ile Ölen 246
TİCARETLER BÖLÜMÜ
Kazanca Teşvik 247
Maişet Talebinde İtidal 248
Kazanç Yolunu Değiştirme 249
Sanatlar 250
Muhtekir Kaybeder 251
Parayla Kur'an Öğretimi 251
Haccamın Kazancı Helal mi? 252
Alış-verişte Muhayyerlik 253
Akibeti Meşhul Satış Yasak 254

Piyasaya Narh Konamaz 254
Alış-verişte Müsamaha 255
Pazarlık 255
Aşılanmış Hurma Malı Olan Köle Satılmışsa 257
Teraziyi Ağır Tutun 257
Aldatma Haramdır 258
Kabzedilmeyen Yiyecek Satılamaz 259
Yiyeceklerin Tartılması Bereket Getirir 259
Çarşılar 259
Erkende Bereket 260
Sütü Memede Bırakılan Hayanın Satışı 262
Kölenin Muhayyerliği 262
MalınKusuru Söylenir 263
Esir Aile Efradı Birbirinden Ayrılmaz 263
Sayıca Fazla Hayvanın Parayla Mübadelesi 264
Faiz 264
Veresiyede Belli Miktar, Belli Müddet Şart 266
Ortaklık ve Mudarebe 266
Evladın Malında Babanın Hakkı 267
Rastlanan Sürü ve Bahçeden İstifade 267
Davar Besleme 269
AHKAM BÖLÜMÜ
Kaza 273
Rüşvet 273
Hakimin Hükmüyle Haram Helal Olmaz 274
Mahkemede Yemin 275
Çalınmış Malını Bulanın Hakkı 276
Bir Şeyi Kıran Hakkında Hüküm 276
Hatılını Komşu Duvara Sapla 277
Yolun Genişliğinde İhtilaf Olursa 278
Zarara Zararla Mukabele Yok 279
Zilyed 280
Kaif 280
Çocuğa Ebeveyn Hakkında Muhayyerlik 281
Malına Zarar Verene Tasarruf Yasağı 282
Müflis 283
Şahitlik İstenmeden Şehadet 283
Borçlarda Şehadet 284
Şahitliği Caiz Olmayanlar 285
Tek Şahit ve Yeminle Hüküm 286
Yalan Şahitlik 286
Ehl-i Kitabın Birbirine Şahitliği 287
HİBELER BÖLÜMÜ
Ömra 289
Hibeden Dönme 289
Sevap ümidiyle Hibe 290
Kocadan İzinsiz Kadının Hibesi 290
SADAKALAR BÖLÜMÜ
Sadaka Ettiği Şeyi Satın Alabilir mi? 293
Sadaka Ettiği Şey Verasetle Gelirse 293
Ariyet 294
Havale 294
Ödeme Niyetiyle Borçlanan 295
Borçda Ciddiyet 296
Borçluya Mühlet 296
Borcunu İstemede Anlayış 297
Hak Sahibi Söz Sahibidir 297
Ödünç Verme 299
Ölünün Borcunu Ödeme 301
Üç Borcu Allah Öder 302

REHİNELER BÖLÜMÜ

Hz. Peygamber'in Zırhı Rehine idi....303
Rehin Geri alınır....303
İşçinin Ücreti....304
Bir Kova Su Bir Hurmaya....305
Üçte Bire Dörtte Bire Muzaraa....307
Hurma ve Üzüm Ortaklığı....307
Müslümanlar Üç Şeyde Ortak....308
Ota Mani Olmak İçin Suya Mani Olunmaz....309
Akar Suyun Kullanımında Sıra....309
Suyun Taksimi....311
Kuyunun Harimi....311
Ağacın Harimi....312
Akarını Satan, Parasını Misline Yatırsın....312

ŞUF'A BÖLÜMÜ

Araziyi Satışta Komşuya Haber Ver....315
Hudud Belirirse Şuf'a Yok....315
Şuf'a Talebi....316

LUKATA (BULUNTULAR) BÖLÜMÜ

Yitik Bulana Helal Değil....319

KÖLE AZADI BÖLÜMÜ

Müdebber....321
Ümmü Veled....322
Mükatebe....323
Mahremi Köle Olmaz....323
Malı Olan Köle Azad Edilişse....324
Veled-i Zinanın Azadlısı....324

HUDUD (AĞIR CEZALAR) BÖLÜMÜ

Haddlerin Tatbiki....327
Şüphe Varsa Hadd uygulanmaz....328
Hadda Cezasında Şefaat Olmaz....329
Kötülüğü Aleni Yapan....330
Cariyeye Hadd Tatbiki....331
Yaşlı ve Hastaya Hadd Gerekir....331
Malını Müdafaa Ederken Ölen Şehittir....332
Hırsıza Hadd....333
Köle Çalarsa....333
Yankesici....334
Meyve ve Sebzede El Kesilmez....334
Mescidde Hadd Uygulanmaz....335
Ta'zir....335
Erkek Karısını Yabancı İle Yakalarsa....335
Ölen babasının Hanımıyla Evlenen....337
Yabancıyı baba Diye İddia Eden....338
Kabileden Birini İnkar Eden....338
Muhannis....339

DİYETLER BÖLÜMÜ

Müslümanı Zulmen Öldüren....341
Kısas Nerede Yok....342
Kafirin Diyeti....343
Katil Maktule Varis Olamaz....344
Dişin Diyeti....345
Parmakların Diyeti....345
Hür, Köleye Karşı Öldürülür mü?....345
kısas Kılıçla Yapılır....346
Herkes Kendi Cinayetinden Sorumlu....346
Heder Olan (Tazmin Edilmeyen) Zararlar....347
Kasâme....348
Müsle Yapılan Köle Hürdür....349

Eman Verdikten sonra Öldüren 350
Hamile Kadına Kısas 350
VASİYETLER BÖLÜMÜ
Resulullah'ın Vasiyeti 353
Vasiyete Teşvik 353
Vasiyette Zulüm 354
Sadaka Ölüm Sırasında Değil, Hayat Boyu Verilmeli 355
Varis Lehine Vasiyet Olmaz 356
FERÂİZ BÖLÜMÜ
Feraiz (Varislerin Pay Hakları) İlmine Teşvik 357
Cedde (Büyükanne)nin Payı 357
Kelâle 357
Katilin Mirası 358
Çocuğunu inkar Eden 358
Çocuk İddia Etme 359
Mirasların Taksim Çeşitleri 361
CİHAD BÖLÜMÜ
Allah Yolunda Cihadın Fazileti 363
Bir Gaziyi Techiz Etmenin Fazileti 363
Allah olunda Nafakanın Fazileti 364
Allah Yolunda Ribat 364
Allah Yolunda Nöbet 366
Cihada Çıkmak 367
Deniz Gazvesinin Fazileti 368
Deylem'in Fethi ve Kazvinin Fazileti 368
Allah Yolunda Çarpışmanın Fazileti 370
Allah Yolunda Şehid Olmanın Fazileti 371
Silah 371
Silah Yerli Olmalı 372
Allah Yolunda Atmak 372
Savaş Sırasında Alım-Satım 374
Mübareze (Teke Tek Savaş) ve Seleb 375
Gulûl (Ganimetten Çalma) 376
Nefel (Ganimetten Ayrı Olarak Verilen Para) 376
Devlet Bakanının Savaşa Yolladığı Orduya Tavsiyesi 377
Allah'a İsyanda Kula İtaat Yok 378
Bata Vefa Gerekir 379
MENÂSİK (HAC VE UMRE) BÖLÜMÜ
Hacca Gitme 381
Haccın Farz Kılınması 381
Hac ve Umrenin Fazileti 382
Hacının Duasındaki Fazilet 382
Ölene Bedel Hacc 383
Hayatta Olan Güçsüze Bedel Hacc 384
Mikat Yerleri 384
İhram 385
İhramlıya Gölgelik 386
Haccda İhramdan Çıkma Şartı 386
Harem-i Şerif'e Girme Adabı 387
Hacerü'l-Esved'i İstilam 388
Tavafın Fazileti 388
Hacc-ı İfrad 390
Hacc-ı Kıran 390
Hacc-ı Feshetmek 391
Umre 391
Ramazanda Umre 392
Zülka'de ayında Umre 392
Mina'ya Çıkma 392
Arafat'ta Dua 393

Arafat'tan Müzdelife'ye Dönüş 394
Müzdelife'de Vakfe 395
Akabe Cemresi (İlk Taşlama Yeri)nde Durulmaz 395
Telbiyeyi Kesme Zamanı 395
Kurban Bayramında Hutbe 397
Zemzem İçme Adabı 398
Muhassab Nam Mevkide Konaklama 400
Veda Tavafı 400
İhramlının Av Cezası 401
İhramlıya Av Hayvanı Yemek Yasaktır 402
Dişi ve erkek Hayvanlardan Mekke'ye Kurban Gönderme 403
Mekke Evlerini Kiraya Verme 403
Mekke'nin Fazileti 404
Medine'nin Fazileti 405
Yağmur Yağarken Ka'be'yi Tavaf 406
Yaya Olarak Hacc Yapmak 406
KURBANLAR BÖLÜMÜ
Resulullah'ın Kurbanları 409
Kurban Bayramında Kesilen Kurban Vacib mi? 409
Kurban Kesmenin Sevabı 410
Müstehab Olan Kurbanlar 410
Kaç Davr Bir Dev Yerine Geçer 411
Kurbanın Asgari Yaş Haddi 412
Kurban Niyetiyle Satın Alınan Hayvan Sakatlanırsa 412
Aile Ehli Yerine Bir Davar Kurban Etme 413
Bayram Namazından Önc eKurban Kesilmez 413
Kurban Etinden Yeme 414
ZEBAİH (BOĞAZLANAN HAYVANLAR) BÖLÜMÜ
Akika 415
Fera'a ve Atîre 415
kesim Güzel Olmlı 416
Sağmal Hayvanı Kesme Yasağı 416
Hayvanı Hedef Yapma Yasağı 417
Vahşi Eşeklerin Eti 417
AV BÖLÜMÜ
Mecusinin Köpeği 419
Ok-Yayla Avlanan Hayvanın Hükmü 419
Balık ve Çekirge Avı 420
Öldürülmesi Yasak Hayvanlar 421
Keleri Öldürmenin Hükmü 421
Kurt ve Tilki 422
Kertenkele 423
Su Yüzünde Duran Ölü Balığın Hükmü 423
karganın Hükmü 424
YİYECEKLER BÖLÜMÜ
Yemek Yedirme 425
Bir Kişilik Yemek İki Kişiye Yeter 426
Yemek Sırasında Eli Yıkama 426
Dayanarak Yeme 427
Yemek Sırasında Besmele 427
Sağ Elle Yemek 428
Kendi Önünden Yemek 428
Tiriti Yemeye Yanlardan Başlanmalı 428
Yemekten Hizmetçiye de İkram 429
Yemeğin Başından Kalkılmaz 429
Yemeğe Buyur Etme 430
Mescidde Yemek 431
Kabak 431
Et Yemeği 432

Etin En Güzel Tarafı 433
Kadid Yani Güneşte Kurutulmuş Et 435
Tuz 435
Zeytinyağı 436
Süt 436
Kuru Hurma 436
Yaş Hurmayı Kuru Hurmayla Yemek 437
Has Undan Yapılan Ekmek 438
Yufka Ekmek 439
Fâlûzec (Bal Helvası) 440
Arpa Ekmeği 440
İktisatlı Yemek 441
Ekmek Atılmaz 442
Açlıktan Allah'a Sığınmak 442
Akşam Yemeğini Bırakmayın 442
Misafir Edinme 443
Etle Yağı Yemekte Birleştirme 444
Soğan 445
Meyveler 445
İÇECEKLER BÖLÜMÜ
Şarap Her Kötülüğün Anahtarıdır 447
Her Sarhoş Edici Haramdır 449
Bazı Kaplarda Kurulan Şıra 449
Kapların Ağzının Örtülmesi 450
Gümüş Kaptan İçme 451
Kabın İçine Soluma 451
Avuçla Su İçmek 451
Cam Bardaktan İçmek 452
TIP BÖLÜMÜ
Perhiz 455
Hasta Yemeğe Zorlanmaz 455
Çörek Otu 455
Bal 456
Mantar ve Medine'nin Acve Hurması 457
Namaz Şifadır 458
Irku'n-Nesâ'nın ilacı 460
Humma 460
Hacamat 461
Hangi Ayda Hacamat Olmalı? 462
İsmid Sürmesi 463
Kur'an'ı Tedavi 464
Göz Değmesi 464
Yılan ve Akrep sokmasına Karşı Rukye (Dua) 465
Rukye (Dua) İle Tedavi 466
Resulullah'ın Okuduğu Şifa Duası 466
Hummaya Karşı Dua 466
Muska Takma 467
Uğur ve Uğursuzluğa İnanma 469
Sihir 470
ELBİSE BÖLÜMÜ
Hz. Peygamber'in Giyecekleri 473
Yünlü Giymek 474
Yeni Elbise Giyince Hamdetmeli 475
Elbisesini Kibirle Sürümek 476
İzarın Yeri 476
Gömleğin Yeni Ne Kadar Uzun Olmalı? 477
Kadının Zeyli (Etek Boyu) Ne Kadar Olmalı? 477
Siyah Sarık 478
İpekli Giymek, Altın Takınmak Kadınlara Helal 478

Kırmızı Renkli Elbise Erkeğe Mekruhtur....478
Şöhret Elbisesi....479
Meyte (Murdar Ölen) Hayvanların Derisi....479
Ayakkabıların Şekli....480
Tek Ayakkabı ile Yürüme....480
Ayakkabıyı Ayakta Giymek....480
Saç ve Sakalı Siyaha Boyama....481
Saç-Sakal Boyamayı Terkin Hükmü....482
Evde Resim....482
Ayakla Basılan Eşyadaki Resim....482
EDEB BÖLÜMÜ
Anne Babaya İyilik....485
Babanın Çocuklarına, Bilhassa Kıza İyi Davranması....486
Komşu Hakkı....488
Yetim Hakkı....489
Suyu Sadaka Etmenin Fazileti....490
Kölelere İyilik....491
Selamı Yaymak....492
Gayr-i Müslimin Selamı Nasıl Alınır?....492
Kapı Çalma (İzin İsteme)....492
Büyüğe İkram....493
Hapşırana Teşmit....494
Yanında Oturana Saygı....494
Mazereti Kabul....495
Şaka....496
Yarı Gölgede Oturulmaz....497
Yüzükoyun Yatmamalı....498
İsimleri Değiştirme....498
Çocuğu Olmayana Künye....499
Medih....499
Müsteşar Emin Olmalıdır....500
Vücuda Hamam Otu Sürmek....500
Hikâye (Kıssa) Anlatma....501
Kötü Şiir....502
Güvercinle Oynamak....502
Yazıyı Toprakla Kurutma....503
Kur'an-ı Kerim'i Okumanın Sevabı....503
La İlahe İllallah'ın Fazileti....505
İstiğfar....511
La Havle Vela Kuvvete İlla Billah....513
DUA BÖLÜMÜ
Dua ve Yakarıştaki Güç....515
Resulullah'ın Duası....517
Resulullah'ın Sığınma Talep Ettiği Şeyler....517
Duaya Kendinle Başla....520
İsm-i azam....521
Babanın Duası1....526
Sabah ve Akşam Yapılacak Dualar....526
Yatağa Girince Yapılacak Dua....527
Evden Çıkınca Yapılan Dua....527
RÜYA TABİRİ BÖLÜMÜ
Salih Rüya....529
Hoşlanılmayan Rüya Görülünce....531
Rüya Neye Dayanılarak Yorumlanmalı?....532
FİTNELER BÖLÜMÜ
La İlahe İllallah Diyene Dokunulmaz....535
Mü'min'in Kanı Malı Haramdır....538
Yağma Yasağı....539
Müslümana Sövmek Fısktır....540

Birbirinizi Benden Sonra Öldürmeyin 540
Müslümanlar Allah'ın Zimmetinde (Garantisinde)dirler 540
Asabiyet 541
Sevadü'l-Azam (Ekseriyet) 542
Fitnede Teşebbüt (Dikkatli, Sabırlı Olma) 545
İki Müslüman Birbirine Kılıç Çekerse 545
Fitnede Dili Tutmak 546
İslam Garib Başladı 547
Fitneden Kimler Salim Olabilir? 549
Ümmetlerin Ayrılması 550
Ehl-i Kitaba İttiba 552
Kadın Fitnesi 553
Emr-i Bi'l-Ma'ruf 553
Kendinize Düşene bakın 556
Belaya Sabır 559
Fitne Sebebiyle Zamanın Fenalaşması 563
Kıyamet Alametleri 565
Kur'ân ve (Dinle İlgili) İlimlerin Yapılması 565
Emanetin Gidişi 567
Kıyametin Büyük Alametleri 568
Dabbetü'l-Arz 570
Ye'cüc ve Me'cüc 570
Mehdi'nin Çıkması 573
Mezahim (Şiddetli Savalar) 576
Türklerle Savaş 578
ZÜHD BÖLÜMÜ
Dünyaya Karşı Zühd, (Dünyaya Rağbet Etmemek) 579
Dünyaya İlgi 581
Dünyanın Allah Katındaki Değeri 582
Fikirlerle Düşüp Kalkma 585
Kanaat 591
Hz. Peygamber'in Ailesinin Maişeti 591
Âl-i Muhammed'in Yatağı 593
Tevekkül ve Yakin 594
Tevekkül, Teslim, Tefviz ve Sika 595
Hikmet 599
Alçakgönüllü Olma 600
Alçakgönüllülük ve Onun Tevazuu 601
Haya 603
Fıtrîliği 606
Tevazu ve Kulluk Buudu 606
Allah Korkusuyla Ağlamak 609
Gözyaşları 611
Riya ve Süm'a 613
Hased 618
Bağy (Zulüm ve Kötü Muamele) 620
Vera ve Takva 621
Kişiyi İyi Sıfatlarıyla Anma 622
Niyet 624
Emel ve Ecel 624
Amelde Devam 625
Tevbe 627
Ölümü Hatırlamak 629
Kıyamet Günü Allah'ın Rahmeti 535
Kevser Havzı 637
Şefaat 638
Cennetin Vasfı 638
Cennetin Evsafı 641
İÇİNDEKİLER 645

Prof. Dr.
İbrahim CANAN

HADİS ANSİKLOPEDİSİ

KÜTÜB-İ SİTTE

18. CİLT

ZAMAN

KAPAK

Tufan BİLGE

DİZGİ VE MİZANPAJ

Salih KARAHAN

Said KASIM

TASHİH

ZAMAN Gazetesi

Tashih Servisi

YAYINCI

AKÇAĞ YAYINEVİ

BASKI

GRAPHISCHER GROSSBETRIEB PÖSSNECK GMBH

EIN MOHNDRUCK BETRIEB

FEZA GAZETECİLİK A.Ş.

Çobançeşme Mah. Kalender Sok. No: 21

Yenibosna/İSTANBUL

Tel.: (0212) 551 14 77 - 652 33 50 (3 hat)

Fax: 652 24 23 Telex: 28 99 4

TEŞEKKÜR

Bu fihrist cildinin hazırlanmasında -fişlerin çıkarılmasından, tanzîm ve tashîh edilmesine, bilgisayarda yazılıp düzenlenmesine kadar- her safhada yardımını esirgemiyen talebe, meslektaş ve diğer yakınlarıma burada teşekkürü bir borç biliyorum. Allah Teâla Hazretleri, bu kıymetli yardımlarını esirgemiyenlerden ebeden râzı olsun. Âmin! Okuyucularım da bu duaya Âmin! desinler: Şâyet o şâyan-ı şükrân yardımlar olmasaydı, gittikçe azalmayıp artan şahsî meşgalelerimiz sebebiyle bu cildin itmamı yıllar alırdı. Böylesi dost ve yardımcıların varlığını da Rabbimizin bir lütfu olarak biliyor, O'na olan hamdimi tekrarlıyorum, bu vesile ile Habîbine, Âl ve Ashâbına salât ve selam ediyorum.

ربنا لا تؤاخذنا إن نسينا أو أخطأنا...

Prof. Dr. İbrahim CÂNAN

Şanlıurfa-Ekim 1993

بسم الله الرحمن الرحمن

الحمدلله رب العالمين والصلاة والسلام على نبيه الكريم وعلى آله وصحبه أجمعين.

AÇIKLAMA

Muhterem okuyucum,

1987'de başladığımız **Kütüb-i Sitte Muhtasarı** ve Şerhi adlı eserin fihris de tamamlanmış oldu. Bu çalışmayı tamamlama imkânı veren Rabbimize ham dimiz sonsuzdur.

Bu ciltten daha kolay istifade edilebilmesi için birkaç noktanın bilinme gerekmektedir.

BİRİNCİ NOKTA: Kitapta yedi farklı fihrist bulunmaktadır.

1) Mefhûmlar Fihristi

2) Lügatçe ve Istılahlar Fihristi

3) Şerhedilen Hadîsler Fihristi

4) Şerhte Geçen Hadîsler ve Arabî İfadeler Fihristi

5) Âyetler Fihristi

6) Meâli Geçen Âyetler Fihristi

7) Kaynaklar ve Kitaplar Fihristi

NOT: Her bir fihrist bölümünün başında kısa bir açıklama bulunmaktadır.

İKİNCİ NOKTA: Biz, bu fihristte, eserde temas edilen mefhumların v meselelerin gösterilmesine öncelik verdik. Bu sebeple, diğer bir kısım kitapla için yapılan fihristlerde mûtad olarak rastlanan isim fihristine yer vermeyi ge rekli görmedik. Söz gelimi, sâdece Ebu Hüreyre veya İbnu Abbâs (radıyallâh anhüm) gibi ismi çok geçen şahısların isimlerinin geçtiği her sayfayı göste meye kalksa idik, gereksiz yere sayfalar dolduracaktık. Bu şekilde, bütün isim lere yer verilmesi hâlinde, fihrist cildimizin belki de yarıdan fazlasını, nâd araştırıcıların işine yarıyabilme ihtimali olan bir fazlalıkla doldurmuş olacaktı Okuyucularımızın yüzde doksandan fazla bü-yük çoğunluğunu göz önüne ala rak, daha faydalı olan ve herkesin başvurması muhtemel olan başka fihristler yer verdik. Böylece, eldeki cildin mahdud hacmini azami şekilde değerler dirdiğimize inanıyoruz.

Ama şu var ki, hakkında bilgi verilen şahısları, nerelerde geçiyors mefhum fihristinde göstermeyi ihmal etmedik.

İÇİNDEKİLER

FİHRİSTLER:	**SAYFA NO:**
Mefhumlar (Konular) Fihristi	7 - 280
Lügatçe ve Istılahlar Fihristi	281 - 444
M. Fethullah Gülen Hocaefendi'ye ait Makalelerin fihristi	445 - 449
Şerhedilen Hadisler Fihristi	451 - 545
Şerhte geçen Hadisler ve Arabî İbareler Fihristi	547 - 569
Ayetler Fihristi	571 - 588
Kaynaklar ve Kitaplar Fihristi	589 - 601

1. MEFHUMLAR FİHRİSTİ

Bu kısım, fihristler cildinin en mühim bölümünü teşkîl eder. İstenen b bahsi hemen bulabilmek için, herkesin sıkca müracaat edeceği kısım bı rasıdır. Bu bölümü imkân nispetinde geniş tuttuk. Öyle ki, bir mesele birka farklı şekilde ifâde edilebiliyorsa, birçok durumda o şekillerin her biriyle vern eye çalıştık. Burada herkesin ittifak edeceği bir standarda ulaşmanın zo luğunu nazar-ı dikkate alacak okuyucularımızın, rastlayacakları bir kısı rekâketler sebebiyle bizi müsâmaha ile karşılayacaklarını umuyoruz.

Bu kısım, alfabetik sırayla kaydedilen ana bölümler'le tâli bölümler'de meydana gelmiştir. Ana bölümlerin başlıklarını büyük harflerle yazdık. Tâ bölüm başlıklarını ise koyu harflerle yazdık. Tâli başlıkların muhtevasına gire mevzuları da teferruatlı olarak alt alta kaydettik.

Takdir edilecektir ki, tâli başlıkların altında yer alan mevzuları, alfabet sırayla kaydetmek oldukça zordur. Buna rağmen biz, imkân nispetinde, ar başlığa uygun mevzuları, başlıktan hemen sonra alfabetik sırayla kaydetti Aynı başlığa giren fakat başlıktakinden farklı kelimelerle ifade edilen mevzula da bilâhare kaydettik. Söylenen bu husus, bâzı kereler, mantıkî teselsül gere bozulmuştur.

Her hâl u kârda, okuyucumuz, istenen mevzuyu bulmada fazla zorlu çekmiyecektir.

FİHRİST

A

Abbas İbnu Abdilmuttalîb (r.a.): 12, 306.
Abbâd İbnu Bişr: 10, 199, 98.
ABDEST HAKKINDADIR: 10, 125; 186
Abdest aldıktan sonra yapılan mühim bir dua: 10, 140.
Abdest alma tarzındaki ruhsat: 10, 151.
Abdest alırken başı meshetmenin keyfiyeti: 10, 147.
Abdest alırken göz pınarlarının meshedilmesi: 10, 153.
Abdest alırken suyu israf yasağının tahlili: 10, 181.
Abdest alırken unutulan veya kuru yer kalan uzuvların yıkanması veya abdestin yenilenmesi: 10, 154.
Abdest alırken uzuvların yıkanmasında titiz olmak: 10, 155-156.
Abdest alırken vesvese veren velehân (abdest) şeytanı ve onun vesvesesi: 10, 180.
Abdest uzuvlarında yara bulunması durumunda abdest nasıl alınır?: 10, 265.
Abdest alırken besmele çekmenin hükmü: 10, 186.
Abdest hadesten sonra vaciptir: 16, 570-571.
Abdest havlusu: 16, 562.
Abdest suyunun miktarı: 10, 177, 184.
Abdest ve namaz önceki ümmetlerde de mevcuttur: 14, 40-41.
Abdest üstüne abdest almak israf mıdır? Olmaması için ne yapmalı: 10, 139, 140.
Abdeste besmele ile başlamak: 8, 101-102.
Abdeste sıkışan namaz kılmasın: 16, 580.
Abdesti bozan bir halden sonra hemen namazın terki: 10, 192.
Abdesti bozan kan: 10, 197, 202.
Abdesti bozan şeyler: 10, 187-227.
Abdesti bozulanın namazdan çıkış şekli: 8, 103.
Abdesti güzel yapanlara vadedilen mükafaatlar: 10, 125/136.
Abdesti tam almak: 10, 174-177.

Abdestin birinci sünneti misvak: 10, 162-167.

Abdestin imanın yarısı olması: 13, 88.

Abdestin faziletleri: 10, 125-140.

Abdestin muhafaza edilmesi: 16, 528.

Abdestin sıfatı: 10, 141-160.

Abdestin sünnetleri: 10, 163-186.

Abdestin sünnetlerinden mendil: 10, 184-85.

Abdestli iken abdest alanın sevabı: 10, 139.

"Abdeste ayaklara meshedilir" diyenlere cevap: 10, 156-57.

Abdestte besmele: 16, 547-48-49.

Abdestte dua ve besmele: 10, 185-86.

Abdestte iktisat: 16, 554-555.

Abdestte isbağ=mükemmel abdest: 16, 555-556.

Abdestte su israfının yasak olmasındaki mana: 10, 180-181.

Abdestten sonra eteğe su serpme: 16, 561-562.

Abdestten sonra okunan dua: 10, 186.

Abdestten sonraki dua: 16, 562-563.

Abdestsiz namaz olmaz: 8, 101-102.

Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'in abdest alışını gösterdiği başka bir hadis v görülen bazı değişik uygulamaların izahı: 10, 144-146.

Ateşte pişen birşey yedikten sonra abdest gerekip gerekmiyeceği: 1(215-219.

Ayağa bulaşan pislik sebebiyle abdest yenilemek gerekir mi?: 10, 225.

Baygınlık hali abdest bozar mı?: 10, 213-214.

Bir abdestle birden fazla namaz kılmak: 10, 236-37.

Bir kimse hanımıyla cima yaptıktan sonra inzal vâki olmasa gusül icâ eder mi?: 10, 204-205.

Bizden önceki ümmetlerde abdest var mıydı?: 10, 177.

Cinsî organına (zekere) dokunmakla abdest bozulur mu?: 10, 205-206.

Devamlı surette abdestli olmak: 7, 340.

Ellerin yıkanması: 10, 167-170.

Her namaz için ayrı abdest almak efdaldir: 8, 102-106.

İki habisin (büyük ve küçük abdest) sıkıştırması: 8, 189.

İstinsar, istinşak ve mazmaza: 10, 169-173.

Kadın ve erkeğin bir kaptan abdest almaları: 10, 53.

Kadınlara dokunmadan dolayı abdest icab eder mi?: 10, 203-204.

Kamil bir abdest Besmele ile tamam olur: 10, 186-87.

Kıyamet günü abdestten neş'et edecek parlaklığın artırılması: 10, 177.

Kulakları meshetmek: 10, 174.

Kusmak abdesti bozar mı?: 9, 143; 10, 191.

Mazmaza ve istinşakın birleştirilmesi veya ayrılması: 10, 172-73.

Mezheplere göre: Kanın abdesti bozup bozmadığı ve delilleri: 10, 201-202.

Mezheplere göre: Hz. Peygamber ne kadar miktar su ile abdest ve gusül alırdı: 10, 178.

Mezi abdesti bozar: 10, 193-196.

Mezi akıntısından dolayı gusül gerekip gerekmediği: 10, 194.

Mezi bulaşan yerin temizlenmesi: 10, 194.

Mezi gelen kimsenin abdest almadan zekerini ve husyelerini yıkaması: 10, 194.

Misvak kullanmak neyin sünnetidir?: 10, 166-67.

Misvakın pek çok faydalarından bir kısmı: 10, 165-66.

Namazda abdesti bozulan kimse namazını nasıl tamamlar: 8, 106.

Namazda abdesti bozulan namazdan çıkmalıdır: 8, 103.

Hz. Osman'a abdest sorulduğunda O'nun cevabı: 10, 142-43.

Rafizîlerin ayaklara meshin vacîb olduğuna delilleri: 10, 146.

Resulüllah'ın abdest aldıktan sonra iki rekat namaz kılana verdiği müjde: 10, 141-42.

Resulüllah'ın abdest aldıktan sonra kıldığı namaz: 10, 231.

Resulüllah'ın abdest alırken ayağını meshetmesi nasıldır?: 10, 150.

Resulüllah'ın abdest uzuvlarını farklı sayılarda yıkaması: 10, 160.

Resulüllah'ın abdest uzuvlarını yıkamadaki farklı davranışları: 10, 148-49.

Resulüllah'ın ağız temizliği hakkındaki bazı tavsiyeleri: 10, 166.

Resulüllah'ın izarını kadınlar gibi uzatan kimseye abdest tazelemesini emretmesi: 10, 226-27.

Resulüllah'ın "kulaklar baştandır" ifadesinin pratik sonucu: 10, 152.

Resulüllah'ın küçük abdest bozduktan ve et yedikten sonra Kur'an okuması: 10, 299-300.

Resulüllah'ın öğretmede kullandığı müessir bir metod: 10, 182.

Resulüllah nasıl abdest almıştır: 10, 143.

Resulüllah'ın abdest suyunu ashabın üzerlerine sürmesi: 10, 51; 11, 524.

Sakal ve parmakları hilallemek: 10, 173-75.

Hilallemenin keyfiyeti ve hükmü: 10, 173-74.

Son oturuşta abdesti bozulanın namazı olur mu?: 8, 106.

Sünnete uygun misvakın vasıfiarı, misvaklanma âdabı: 10, 165.

Sünnette dişler muhakkak erak ağacından mamul misvakla mı temizlenir?: 10, 166.

Tek abdestle bütün namazlar kılınır mı?: 8, 103.

Temizlik olmadan namaz kabul olunmaz: 8, 102.

Uyku, bayılma, kendinden geçme: 10, 209-14.

Uykudan kalkınca elleri yıkama hadisinden çıkarılan faideler: 10, 169.

Uykudan uyanınca elleri yıkamanın hükmü: 10, 167.

Uykudan uyanınca üç kere sümkürmek ve bunun sebeb-i hikmeti: 10 170-71.

Uyumanın abdesti bozup bozmayacağının ulema arasındaki ihtilafı ve hanefi görüşü: 10, 210-12.

Ümmet-i Muhammed'in kıyamet günündeki abdest uzuvlarının parlaklığı 10, 176-77.

Vücuttan çıkan bozucular: 10, 189-202.

Yel çıkarma suretiyle abdestin bozulacağı: 10, 192.

Yellenmek, abdestin bozulması veya vesvesesi: 10, 190-91.

Yemek ve büyük küçük abdest ihtiyaçlarının namazdan önceye alınması 8, 18.

Zikrullahı olmayan abdest: 16, 549.

Ökçeleri yıkamak: 16, 559.

Suyun az olduğu zaman hafif abdest alınabilir: 4, 464.

Abdest bozarken konuşmak

Abdest bozarken Kudüs'e yönelmek mahzurlu mudur?: 10, 98.

Abdest bozma esnasında ön veya arka tarafın kıbleye çevrilmesi yasağ mutlak mıdır? Yoksa sadece açık araziye mi mahsustur?: 10, 94-97.

Abdest bozmak için her zaman yoldan uzaklaşmak mümkün olmayabilir 10, 100.

Abdest bozmak için uygun bir yer aramak: 10, 107.

Helaların yön itibariyle insanın ön veya arka fercinin kıbleye gelmeyecek şekilde olması: 10, 94-95.

Kapalı yerlerde kıble istikametinde inşa edilen helaların kullanımı: 10, 97.

Lânetlenmeye sebep olan iki davranış: İnsanların yollarına ve gölgelendikleri yerlere abdest bozmak: 10, 92.

Abdullah İbnu Abbas (r.a.): 12, 355.
Abdullah İbni Ebî Sarh: 2, 476.
Abdülûzza İbnu Hatul: 12, 48.
Abdullah İbnu Ka'b: 2, 446.
Abdullah İbnu Kami': 11, 469-70.
Abdullah İbnu Mes'ud (r.a.): 12, 331.
Abdullah İbnu Ömer (r.a.): 10, 349; 12, 49.
Abdullah İbnu Revaha: 7, 302.
Abdullah İbnu Sa'd İbnu Ebî Sarh: 12, 47-48.
Abdullah b. Sebe: 13, 329-30.
Abdullah b. Selam: 2, 335; 12, 372-74.
Abdullah İbnu Şihab ez-Zührî: 11, 469-70.
Abdullah b. Ubey b. Selul: 2, 411-12; 11, 512-13.
Abdullah İbni Zeyd İbni Sa'lebe: 7, 477.
Abdullah İbnu'z-Zîba'rî es-Sehmî: 12, 48.
Abdullah İbnu'z-Zübeyr (r.a.): 12, 357.
Abdullah İbnu'z-Zübeyr (r.a.)'ın fazileti: 12, 357.
Abdurrahman İbnu Avf (r.a.): 12, 301.
Abdurrahman b. Avf (r.a.)'ın fazileti: 12, 301.
Abdullah b. Revaha'nın Peygamber (s.a.v.)'e medhiyesi: 7, 305.
Abbas İbnu Abdilmuttalîb (r.a.) hakkında Resulüllah'ın duası: 12, 355-56.
Hz. Abbas'ta mal sevgisi: 4, 144.
Abbas İbnu Abdilmuttalîb (r.a.)'in fazileti: 12, 306; 16, 491.
Abdullah İbni Ebî Sarh'ın Vahiy katipliği ve sonraki hayatı: 2, 476-77.
Abdullah İbnu Hatal'ın iki cariyesi Kureyne ve Fertana: 12, 50.
Abdullah İbnu Mes'ud (r.a.)'ın fazileti: 12, 331.
Abdullah İbnu Ömer (r.a.)'ın fazileti: 12, 356.
Abdullah İbnu Zübeyr (r.a.)'ın hilafetini ilan etmesi: 12, 359-60.
Abdülüzza İbnu Hatal: 12, 48.
Acbu'z-zeneb nedir?: 14, 151-52
Acve hurması: 17, 457.

Acelecilik:

Hayırlı olduğu kesin olan işlerde acele caizdir: 16, 257.
Allah'ın dini hususunda acele etmemek: 9, 198.
Hiçbir işte acele etmemek: 9, 198.

Acem ve Rum'un fazileti: 12, 473-74. Bak: Rum' ...
Acemin üstünlüğü: 12, 474-75.
Allah; kişinin işini gevşek tutmasını, acze düşmesini yasaklamıştır: 13, 446.
Açık bulunan suyu çalkalayıp içmek: 17, 451.
Aç olan yalan yere tokum demesin: 17, 430.
Açıktan okuma: Bak: Cehri okuma: 8, 19.
Açılmış bir kuyu sebebiyle zarar gören bir kimseye kuyu sahibi ödeme yapmaz: 6, 403.
Açlık: 6, 104
Resulüllah'ın açlıktan taş bağlaması, benzinin sararması: 6, 511; 17, 307.
Acıkınca hemen yemek yemeli mi?: 17, 442.
Aç karnına kan verdirmek: 17, 462.
Açlığın kısımları: 10, 430-31.
Açlıktan Allah'a sığınmak: 17, 442.
Adak:
Müslüman olmazdan önceki adak yerine getirilir mi?: 1, 265.
Adalet:
Her hususta Allah'tan korkmak ve adil olmak: 17, 581.
Mahkemelerdeki adaletsizliğin neticesi: 16, 327-28-29.
Adâletsizliğin doğurduğu sonuçlar: 6, 441-42-43.
Adem (a.s.) ve çocukları: 13, 489-90.
Hz. Adem'den bu yana insanların boyca eksilmesi: 9, 409-10.
Hz. Adem'in altmış zira boyunda yaratılması: 9, 408.
Hz. Adem'in oğulları Habil ve Kabîl'in hikayesi: 13, 489.
Hz. Adem'in yaratılış sureti: 9, 408.
Hz. Adem'le Hz. Musa'nın münakaşa mevzûu: 13, 385-86.
Ademoğlunun mala karşı olan iç boşluğunu toprak doldurur: 5, 283-85.
Âdil olanlara sunulan Lutf-u İlahî: 5, 394.
Âdil ve zâlim hakim: 13, 433.
Adiyy: 12, 382-83 / 16, 474.
Affetme hakkında: 13, 553.
İslam'da ceza ve af hakkında bir mülâhaza: 5, 154-55.
Affın hikmeti: 5, 156.
Ağacın harîmi: 17, 312.
Ağacın harîmi nasıl ölçülür?: 13, 481.

Ağacı ve meyveyi satmak, satılan kölenin malı ve mala gelen musibete dair: 2, 35.

Ağaran saçları boyamak: 17, 482.

Saçtaki akların tağyiri, Resulüllah'ın sevmediği on şeyden biridir: 7, 50-51.

Ağlama, ehl-i cehennem içindir: 17, 639.

Bağırıp çağırmadan ağlamak caizdir: 9, 199.

Üzüntü sebebiyle ağlanılabilir: 7, 245.

Ahde vefa:

Ahdin bozulması, emniyetin kalmaması ve bu hallerde nasıl davranılacağı: 13, 179-80.

Ahdin bozulması halinde: 17, 557.

Ahir zaman kıyamet kelimesine de bak:

Ahir zaman alâmetlerinden Dabbetu'l-Arz: 3, 29-38.

Ahir zaman genci: 13, 302-303; 13, 338-39.

Ahir zaman insanları şişman olacak şişmanlık zuhur edecek: 12, 239-42.

Ahiret daha çok düşünülmeli: 17, 582.

Ahiret hayatında ölüm olmayacaktır: 14, 223-24.

Ahiret işleri dünyadakilere sadece ismen benzer, hakikatleri ayrıdır: 14, 186.

Ahirette dünyanın alacağı hâl: 2, 469-70.

Dünyadaki azab ve nimet ahirette sona erer: 14, 222.

Ahirette herkes otuz yaşında olacak: 14, 263.

AHKÂM BÖLÜMÜ: 17, 273.

Resulüllah (s.a.v.)'in günümüzde rahat koltuklarında ahkam kesenlere işâreti: 4, 78.

Ahlaksız muhitten hicret: 16, 151.

Ahirette Resulüllah'a en yakın olan ahlakça en güzel kimsedir: 5, 307.

Cemiyeti ayakta tutan temel ahlâkî umdeler: 16, 327.

İnsanlara güzel ahlâkla muamele etmek: 16, 265.

Mizanda en ağır basan güzel ahlaktır: 5, 305-306.

Ahlak nazariyesinin Kur'an'a tatbiki: 10, 537-38.

Peygamber'in ahlakıyla ahlaklanmak gerekir: 16, 255.

Tıbbîî umurun üçüncüsü: Ahlat-ı Erba'a: 10, 534.

Ahlat-ı Erba'a: 10, 525-26.

Ahşabeyn: 15, 470.

Ahterî otunun faydaları: 11, 49-50.

Ahvas İbnu Abd İbni Ümeyye: 11, 348.

Aile ehli yerine bir davar kurban etme: 17, 412.

Aile için harcanan sadakadır: 16, 184.

Kişinin sebepsiz olarak ailesinden uzaklaşması mekruhtur: 7, 115.

Hz. Aişe çocuk yaşta evlenmiştir: 17, 220.

Hz. Aişe (r.a.) Peygamber (s.a.v.)'i sadece bir kere üryan görmüştür: 7, 126.

Hz. Aişe mi, yoksa Hz. Hatice mi üstün?: 12, 408.

Hz. Aişe (r.a.)'ın bir oyunu: 17, 228.

Hz. Aişe'nin hadis sahasındaki gücü: 12, 408.

Hz. Aişe'nin Hz. Hatice'yi kıskanma sebebi: 12, 399.

Hz. Aişe (r.a.)'ın Peygamber (s.a.v.) ile nikahlanma yaşı: 17, 195.

Hz. Aişe'nin sahabeye fıkhı anlatmada kullandığı "bizzat gösterme" metodu: 10, 293-94.

Hz. Aişe'nin Hz. Safiye hakkındaki söyledikleri: 17, 219.

Akabe Bey'atı: 1, 113; 12, 423.

Akabe Cemresi (ilk taşlama yeri)nde durulmaz: 17, 395.

Akabe'ye katılanların fazileti bak: Bedir: 12, 423-24-25.

Akarını satan, parasını misline yatıran: 17, 312.

Akan suyun kullanımında sıra: 17, 310.

Akdü't-Temâim: 7, 50-51.

Akibeti meçhul satış yasak: 17, 254, 365.

Akıl gitti mi her şey gider: 7, 266.

Aklın fazileti ile ilgili hadislerin sıhhati: 5, 334-35.

Ak kılları yolma: 7, 48.

Akıtmak bak: Bevletmek

Akik vadisi ve orada kılınacak namazın fazileti: 13, 15.

Akik ve Zûlhuleyle: 13, 13-14

Akîka: 1, 311-12.

Akika: 17, 354.

Çocuk doğunca kesilen kurbana verilen isimler ve ihtilaf mevzuları: 10, 502-503.

Erkek ve kız çocuklar için kesilen kurbanda fark gözetmenin hükmü: 10, 505.

Erkek ve kız çocuklarına kesilen akika kurbanlarının farkı ve mahiyetleri 10, 503-504.

Akika kurbanı kesmenin hükmü: 10,504.

Akika kurbanı olarak kesilen hayvanın vasıfları: 10, 504.
Akika kurbanından istifade ne suretle olur ve bunun hikmetleri?: 10, 504.
Akika kurbanından kimler istifade edebilir: 10, 504.
Akika kurbanının vakti ve mahiyeti 10, 501-502.
Akîk: 4, 235.
Âkil: 13, 117.

Akraba:

Bir kavmin kızkardeşlerinin oğlu kendilerindendir: 13, 139-40.
Akrabaların cinayeti: 13, 540.
Akrabalık bağlarını kuvvetlendirmek: 6, 277.

Akrep:

Nerede olursa olsun öldürmek: 17, 62.
Resulüllah (s.a.v.)'in akrebe laneti: 17, 62.
Akrep sokmasına karşı duâ: 17, 465.

Akşam:

Akşam karanlığında çocukların dışarı salınmaması, kapların ağzının açık bırakılmaması vs. ile ilgili hadis: 16, 383.
Akşam namazı vakti: 16, 592.
Akşam yemeğini bırakmayın: 17, 442.
Akşamın sünneti: 17, 49.

Alak:

Rahimde alakanın oluşması: 13, 363-64-65-66.
Alçak gönüllü olma: 17, 600.
Aldatmaya dair: 1, 475.
Aldatma haramdır: 17, 369.
Aleni günah işleyen ve geceleyin işlediği günahı anlatan: 16, 367.
Alım-satım (bey') bölümü: 1, 421.
Alım-satımda caiz olmayan şeyler hakkında: 1, 463.
Alım-satımda caiz olmayan şeyler hakkında: 1, 473.
Alış-veriş akdine kesinlik kazandıran ayrılık: 1, 426-427.
Alım-satımı caiz olmayan şeylere dair: 1, 443.
Alış-verişte ayrılma: 1, 557-558.
Alış-verişteki ihtilaf durumu: 1, 555-56.
Alış-verişte muhayyerlik: 17, 253.
Alış-verişte müsamaha: 17, 255.

Alış-verişte ve ikâlede (geri verme) kolaylık: 1, 429.
Alış-veriş yapanların doğru söylemeleri: 1, 553.
Alış-verişte yemin etmek: 1, 425-26.
Alış-veriş zamanı: 17, 256.
Bir şey alıp verirken Allah'ın adını kullanmanın âdabı: 3, 501.
Canlı hayvanın et mukabili satımı: 1, 472.
Cahiliyye insanlarının yaptığı yanlış bir deve satımı (alış-veriş): 1, 469-70.
Fuzulî şahsın bey'ine cevaz: 14, 48.
Gazve sırasında alış-veriş yapmak: 7, 342.
İki kimse yapmış oldukları alış-verişte ihtilafa düşer ve delilleri de yoksa durum ne olur?: 13, 453-54.
Kabzedilmeyen yiyecek satılamaz: 17, 258.
Kafirlerle alış-veriş: 6, 326.
Kıymet üzere satılan şeylerin tazmini kıymetine göre değil misliyle yapılır 12, 104.
Resulüllah (s.a.v.)'ın alış-veriş karşılığında mal rehin bırakması: 6, 325.
Resulüllah (s.a.v.)'ın Yahudi'den yiyecek satın alması: 6, 325-326.
Bir malı açık artırmayla satmanın cevazı: 13, 415.
Mal satış için çarşıya gelmeden yolda karşılamak: 1, 506-507.
Malın kabzedilmesi nasıl olur?: 1, 449-450.
Malın kusuru söylenir: 17, 262.
Mevcut olmayan şey satılmaz: 17, 253.
Mülâmese ve münâbezeye dair: 1, 499-501.
Âl-i Beyt "Ehl-i Beyt"e de bak.
Âl-i Beyt hakkında: 1, 180-81.
Âl-i Beyt'e Resulüllah'ın duası: 6, 255-56.
Âl-i Muhammed: 6, 135.
Âl-i Muhammed (s.a.v.)'e kimler dahildir: 6, 447.
Âl-i İmran ve Bakara sureleri hakkında: 2, 148-49.
Âl-i İmran ve Bakara sûresiyle ilgili tefsirler: 2, 245-46.
Hz. Ali İbnu Ebi Talîb: 12, 287.
Hz. Ali'ye buğz eden münafıktır: 12, 291-92.
Hz. Ali İbnu Ebi Talîb'in fazileti: 12, 287.
Ali soğuk ve sıcaktan etkilenmedi: 16, 486.
Ali İbnu Ebi Talîb ve Halid b. Velid'in Yemen'e gönderilmesi: 12, 85.

Hz. Ali (r.a.)'nin, diğer halifelere efdal olduğunu söylemenin sorumluluğu: 12, 272-73.

Hz. Ali'nin Ebu Cehil'in kızına tâlip olması: 15, 518.

Hz. Ali'nin fazileti: 16, 484.

Hz. Ali'nin Resulüllah (s.a.v.) için çalışması: 17, 306.

Resulüllah (s.a.v.)'ın Hz. Ali'ye olan sevgisi: 8, 46.

Âlim geçinmek: 6, 215.

Âlim ve tâlip: 16, 514.

Âlimin âbide üstünlüğü:11, 229-30-31.

Denizdeki balıklara varıncaya kadar mahlukatın istiğfar etmesi: 11, 235.

Hangi âlim Hz. Peygamber'in hakkında tafdilde bulunduğu âlimdir: 11, 235.

İlmi Allah rızası için talep etmeyen âlimlerin tabakaları: 6, 334.

Alkame İbni Mücezziz el-Müdlici ve Abdullah İbnu Huzafe es-Sehmi Seriyyesi: 12, 81.

Alkolperestlik: 7, 290.

Alkolün tedavide kullanılmasının caiz olup olmadığı: 11, 54-57.

Allah (c.c.)

Alan da Allah'tır veren de: 9, 199.

Allah'a el ayak vs. isnad eden ayet ve hadisler nasıl anlaşılmalıdır: 10, 293-94; 16, 509.

Allah adına yemin edilince razı ol: 17, 240.

Allah amelleri karşılıksız bırakmaz: 12, 361.

Allah borçlu ile birliktedir: 17, 295.

Allah cezada mühlet verir ama ihlal etmez: 14, 232.

Allah gadabına Meleklerin lanetine maruz kalmak: 17, 263.

Allah gecenin hangi vakitlerinde rahmetini bollaştırır: 5, 498-99.

Allah hakkında hüsn-ü zan etmek: 13, 72-73.

Allah hakkında hüsn-ü zan nasıl olur?: 16, 260.

Allah hakkında hüsn-ü zanda bulunmanın fazileti: 16, 259.

Allah hem külliyatı hem de cüz'iyatı bilir: 13, 373.

Allah her helal kıldığı şeyi sever mi?: 11, 198-99-200.

Allah her türlü şirkten müstağnidir: 17, 618.

Allah indinde en sevaplı yudum: 17, 611.

Allah kimlere azap edecektir: 17, 637.

Allah korkusuyla ağlamak: 17, 611.

Allah korkusuyla ağlamak bir kurtuluş vesilesidir: 17, 617.
Allah korkusuyla akan bir damla yaşın ehemmiyeti: 17, 617.
Allah kullarını çok seviyor: 17, 636-37.
Allah kulu şu hususta öncelikle hesaba çeker: 17, 556.
Allah kulun kendisini andığı anda onunla beraber: 17, 621.
Allah kulunun tövbe etmesine sevinir: 17, 627.
Allah nazarında insanların en şerîri: 3, 149.
"Allah rızası için" diyerek dilenene vermenin gerekliliği: 13, 419.
Allah rızası için iffette riayet: 14, 45.
Allah rızası için tevazu etmenin sevabı: 17, 602.
Allah ve Resulüllah için kullanılan zamir hususu: 8, 358-59.
Allah ve Resulü'nü her şeyden fazla sevmek: 1, 84-86.
Allah ve Resulü'nün hükmüne itiraz etmemek: 12, 215.
Allah yolunda atmak: 17, 373.
Allah yolunda cihad edenin misali: 17, 363.
Allah yolunda cihad için at beslemenin fazileti: 17, 369.
Allah yolunda cihadın fazileti: 17, 363-69.
Allah yolunda nafakanın fazileti: 17, 364.
Allah yolunda şehid olmanın fazileti: 17, 370.
Allah yolunda ribat: 17, 364.
Allah yolunda yapılan bağışlar uhrevi hayat için bir yatırımdır: 10, 438.
Allah yolunda yaralananın ahiretteki durumu: 17, 370.
Allah yolunda nöbet: 17, 366.
Allah'a cihet atfetme hususunun izahı: 8, 149-50.
Allah'a el, yüz izafesi: 3, 111; 9, 230.
Allah'a isyanda (kula) itaat yok: 12, 82; 17, 377.
Allah'a izafe edilen sağ taraf veya sağ el tabirlerinin izahı: 5, 394.
Allah'a mahlukatın bir sıfatı olan "buğz" nispeti nasıl anlaşılmalıdır: 11, 200.
Allah'a mekan izafesi mi? 5, 333.
Allah'a parmak nispeti nasıl anlaşılmalıdır: 9, 554.
Allah'a sağ el izafesi bulunan hadis ve açıklaması: 9, 230.
Allah'a ve Ahiret Günü'ne inanan ya hayır işlesin ya da sussun: 9, 446.
Allah'tan en çok korkan Peygamber (s.a.v.) idi: 6, 508.
Allah'ın hükmünü uygulamada hiçbir şey engel olmamalı: 17, 328.
Allah'tan hakkıyla haya etmek nasıl olur: 5, 294-95.

Allah'tan hakkıyla korkmak: 17, 406.

Allah'tan her şeyin güzelini istemek: 14, 238.

"Allah'tan korkulmaz, Allah sevilir" sözü doğru mu?: 14, 246.

Haşa! "Allah'ı kim yarattı?" sorusuna karşı ashabın tutumu (veya) verilecek cevap: 7, 170.

Allah'a nasıl sena edilir: 6, 11-12.

Allah'ın arşı suyun üzerindedir: 7, 79.

Allah'ın asla cennetine koymayacağı kimse: 17, 358.

"Allah'ın dilediği sonra senin dilediğin" demek: 17, 243.

Allah'ın isimlerini kişi kendi için kullanmak: 12, 319.

Allah'ın 99 ismi vardır: 17, 524.

Allah rahmeti yüze böldü 99'unu ahirete bıraktı: 17, 636.

Allah eli: 7, 78.

Allah'ın elinde mizan vardır: 7, 78.

Allah'ın en çok buğzettiği üç kişi: 16, 329.

Allah'ın en çok sevdiği isimler: 1, 280.

Allah (c.c.)'ın "evvel" olması ne demektir?: 16, 323.

Allah'ın garantisi altında olan kimse: 17, 363.

Allah'ın güzel isimlerinin şerhi: 5, 539.

Allah'ın hataları silmeye, dereceleri yükseltmeye vesile kıldığı şeyler: 10, 125.

Allah'ın haya vasfını nasıl anlamalıyız?: 5, 508-509.

Allah'ın hazinesinin sonsuzluğu: 7, 78.

Allah'ın hoşlandığı hoşlanmadığı kıskançlık: 17, 223.

Allah'ın huzuruna hırsız olarak çıkmak: 17, 296.

Allah'ın insanı helak etme yolları: 17, 567.

Allah'ın İslam ordularını takviye etmesi: 12, 74.

Allah'ın ismi şefaatçi kılınarak yapılan taleplerden hayra yönelik olanlar yerine getirilir: 16, 258.

Allah'ın istişâresi ne demek?: 16, 42.

Allah'ın koymuş olduğu farzları daraltmamak veya bunların dışına çıkmamak: 7, 177.

Allah'ın kula en yakın olduğu zaman: 7, 432.

Allah'ın kullarını affettiği hususlar: 17, 230.

Allah'ın kulu için sevinmesi: 16, 612.

Allah'ın lanet ettiği kimseler: 17, 558.

Allah'ın lütfûndan iyiliğe kat kat (700 misline varan) kötülüğe bir karşılık vermesi: 1, 34.

Allah'ın nimetlerinin vukûuna bazı sebeplerin tesirini kabul etmek: 8, 453-54.

Allah'ın Peygamberi'ni uyarması: 17, 587, 560.

Allah'ın rahmeti: 17, 366.

Allah'ın rahmetinin genişliği: 14, 280-83.

Allah'ın Refik ismi: 7, 100-101.

Allah'ın rızasını arayanlara Allah'ın koyduğu alamet: 16, 254.

Cenab-ı Allah'ın seferde olan ashabı ağırlamaktan kaçınan kabile reisin cezalandırması: 11, 89-91.

Allah'ın semaya inmesi nasıl olur: 5, 499.

Allah'ın sevdiği mümin kul: 17, 584.

Allah'ın sevgisi kimlere vacibtir: 9, 366.

Allah (c.c.)'ın sevinmesi: 16, 612.

Allah'ın sıfatları bölümü: 9, 547; 10, 11.

Allah'ın sıfatları hakkında umumî açıklama: 9, 547-48.

Cehennem fırkasının Allah'ın sıfatları hakkındaki görüşleri: 10, 7.

Selef ve halef ulemasına göre Allah'ın sıfatları ve O'nu insana benzeten müteşabih ayet ve hadisler: 9, 422-26.

Allah'ın sıfatlarının çeşitleri: 9, 547-48.

Allah'ın sıfatı ne maksatla istenir: 5, 342-43.

Allah'ın şerikten müstağni olması: 6, 337.

Allah (c.c.)'ın taaccüb etmesi. 12, 365-66.

Allah'ın tevbe ettikten sonra bütün günahları affedeceğine dair: 3, 105-108.

Allah'ın ve halkın sevdiği kişi: 17, 580.

Allah'ın ve meleklerin bir kulu sevmesi: 2, 526-28.

Allah'ın vechinden murâd: 9, 550.

Allah'ın vechinin sunuhatı ne demektir?: 9, 550.

Cenab-ı Hakk'ın gölgesinden murad nedir?: 9, 365.

Cenab-ı Hakk'ın insanın kalbi üzerindeki tasarrufu: 9, 553-54.

Cenab-ı Hakk'ın kâfir ordusunu rüzgar ile dağıtması: 11, 497.

Cenab-ı Hakk'ın kendini medhetmesi: 12, 100.

Cenab-ı Hakk'ın öfkelenmesi: 12, 469.

Esma-i Hüsna'nın kısaca manaları: 17, 525.

Sıkıntılı ve belalı anlarda salih amelleri zikrederek Allah'a alticada bulun-

mak caizdir: 14, 45-47.

İnsanlar âhirette Allah'ı göreceklerdir: Rü'yetullah'a da bak: 14, 185-86.

Resulüllah (s.a.v.)'ın savaşa katılan atları Allah'ın atları diye isimlendirmesi: 4, 50.

Yeryüzünde yükselttiği her şeyi alçaltmak Allah üzerine bir haktır: 7, 139.

Altı imamın menâkıbı ve ahvâli: 1, 18-23.

Altın takınmak: 17, 478.

Resulüllah'ın sevmediği on şeyden biri altın yüzük takınmaktır: 7, 50-51.

Altın ve gümüş kapları kullanmak: 1, 319-323.

Altın ve gümüşün yaratılış hikmeti: 6, 358.

Altın ve gümüşün zekatı: 17, 177.

Altın ve gümüşü Allah yolunda harcamadan vefat eden kimsenin tasviri, durumu: 6, 380.

Altından burun ve diş: 6, 537.

A'mak ve Dâbık: 14, 100.

Amalık imamlığa (devlet reisliğine) mani midir: 5, 385-86.

Amden öldüren öldürülür: 13, 543.

Amel-İman münasebeti: 16, 468.

Amel ve ibadette mutedil olmak: 17, 618.

Amelde devam: 9, 124; 17, 625.

Amelde ihlasın önemi: 14, 45-46.

Amelde itidal: 1, 195.

Amelin en efdali: 7, 425.

Ameli azaltıp yakınlarından faziletli olanlarına güvenme: 9, 377.

Ameli olmayan, lütufla mı cennete gider?: 1, 209-210.

Amelî Tıbb: 10, 532.

Amelin yok olması iki çeşittir: 7, 380.

Ameller cennete ve cehenneme girmeye sebeptir: 13, 371.

"Amellerin en hayırlısı hangisi?" soruları cevapları: 9, 403.

Ameller kapta bulunan madde gibidir: 17, 617.

Amellerin en faziletlisi Allah için sevmek, Allah için buğzetmek: 9, 367.

Amellerin en hayırlısı orta yollu olanıdır: 6, 475.

Amellerin hayırlısı az da olsa devamlı olanıdır: 17, 655.

Amellerimizde Allah'tan başkasını ortak etmemek: 6, 336-37.

Allah nezdinde en hayırlı amel: 7, 351.

Allah rızası için yapılmayan amelin Allah nazarında değeri yoktur: 12, 489.
Az da olsa devamlı amel: 7, 519; 9, 124.
Cenab-ı Hakk her bir hayır ameli en az on misliyle kabul eder: 9, 57-58.
Kişi takat getireceği kadar amel etmeli: 8, 473-75.
Kişi ameline göre semavat ve arz ehlince kabul görür, sevilir: 9, 369.
Kişi en son ameline göre hüküm görür: 13, 369.
Kişinin uzuvları, kıyamet günü amelini haber verirler: 14, 192.
Sonradan Müslüman olan bir kimsenin önceki amellerinin durumu: 14, 194.
Yapılan amellerin Cenab-ı Hakk'a sunulması: 9, 549.
Ameliyat: 11, 134-135.
Amin demenin fazileti: 7, 543.
İmam ile birlikte âmin demek: 7, 543.
Fatihayı okuduktan sonra âmin demek: 7, 539-40.
Amenerresulü hakkında: 2, 150-51.
Amenerresulüde geçen hükümler: 2, 241-44.
Âmilîne aleyh (Zekat Memurları): 6, 461.
Ammâre (Hz. Hamza'nın kızı): 5, 270-71.
Ammâre'ye (Hz. Hamza'nın kızı) bakma ile ilgili ihtilaf: 5, 270-71.
Ammar İbnu Yasir (r.a.): 12, 250-325.
Ammar İbnu Yasir (r.a.)'in fazileti: 12, 325.
Ammarı öldüren topluluğun durumu: 12, 327-28.
Ammar'ın vefatı: 12, 327-28.
Âmme hizmetlerini üzerine alan: 12, 143.
Amr b. As: 12, 389.
Amr b. As'ın Müslüman olması: 12, 388-89.
Amr İbnu Abese'nin Müslüman olması:10, 137-38.
Amr b. Amir el-Huzaî: 2, 352.
Ame İbnu Lüffey: 7, 65.
Amr b. Said b. As: 12, 521.
Amr İbnu Samit: 3, 523.
Amr İbnu Selime: 8, 273-74.
Amr İbnu Umeyye ed-Dârimi: 11, 486.
Amr İbnu Ümmî Mektum: 2, 311.
Ana "anne", "ana-baba" ve "baba"ya da bak:
Ana-babaya itaat: 17, 485.

Anne bedduası: 14, 40-41-42.
Babanın evladının malında tasarruf hakkı vardır: 14, 315.
Kâfir bile olsa anne ve babaya hürmet etmek: 1, 352.
Anne-baba ve cihad: 1, 348-349.
Anne-babaya itaatle ilgili hadisler: 1, 347-348.
Anne-babaya iyiliğin fazileti: 14, 45; 17, 485.
Anne ve babanın çocuğuyla oynaması: 7, 144.
Anne ve babanın nafakası evlat üzerindedir: 14, 315-16.
Anneye yapılan bağış: 1, 350-351.
"Annem babam sana feda olsun" tabirinin kullanılması: 5, 555-56.
Annenin cennete girme sebebi: 17, 488.

Anarşi:

Herçten murad anarşidir: 13, 171.
Anarşi ve zulüm: 6, 442-43.
Anberden vergi alınır mı? 6, 406.
Anızların yakılması: 6, 299.
Anlatma metodları: Bknz. Metod.
Cahiliye Araplarındaki antlaşma çeşitleri ve Hz. Peygamber'in değerlendirmesi: 9, 379.
Antlaşmaya uymadıkları için Hz. Ali Tağlebileri cezalandırdı: 4, 76-77.
Arafat: Hac kelimesine de bak.
Arafat: 4, 450.
Arafat Dağı'nın hasleti ve ehemmiyeti: 4, 451.
Arafat ve Müzdelife'de Telbiye: 4, 533-34.
Arafat'ta duâ: 17, 392.
Arafat'tan Müzdelife'ye dönüş: 17, 393.
Arefe günü: 12, 495-96.
Arefe günü orucu: 17, 166.
Arefe günü mü efdal, Cum'a günü mü? 12, 496.
Aranan kadın örneği: 17, 190.
Arapça'yı ilk konuşan İsmail (a.s.) mıdır? 14, 30.
Arapların fazileti: 12, 471-72.
Arapların hacdan geldiklerinde evlere arkadan girmeleri: 2, 181.
Arazî çeşitleri ve bunlar üzerindeki tasarruf hakkı: 4, 98.
Arazi vergisi; 4, 98.

Araz-i harâciye: 6, 393.
Arazinin (toprak) çeşitleri: 6, 393.
Araziyi öşriyye: 6, 393.
Arazî-i memleket: 6, 393.
Araziyi satışta komşuya haber ver: 17, 314.
Haraç alınan arazi: 6, 393.
Öşür alınan arazi, hangi araziden öşür alınır? 6, 393.
Türkiye'deki arazi hangi grup araziye girer: 6, 393-94.
Arıyı öldürmenin hükmü: 13, 517-18.
Arc karyesi: 7, 296.
Âriyet "ödünç mal"a da bak.
Âriyet: 17, 294.
Arkadaş: 7, 95.
İyi ve kötü arkadaşın teşbihi: 9, 350.
Arkadaşa yardım: 7, 105.
Arkadaşın vasfı hakkında: 9, 354-55.
Arkadaşlık dereceleri ve Resulüllah'ın tavsiye ettiği arkadaş: 9, 485-86.
Çocuğun karşı cinsle arkadaşlığının mahzurları ve ahlâkında meydana getirdiği değişiklik: 9, 354.
Dünyadaki arkadaşlar kişinin ahiretteki arkadaşlarını da bilirler: 9, 355.
Farklı dinlerdeki kimselerle arkadaşlığın yasaklanması ve mahzurları: 9, 354-55.
Resulüllah'ın "Kişi dostunun dini üzeredir" sözü nasıl anlaşılmalıdır: 9, 485.
Samimi olunacak arkadaş sayısı: 12, 74.
Arpa: 6, 326.
Arpa ekmeği 17, 440.
Arrâf: Bak. Kahin.
Arş ne zaman yazıldı? 13, 393.
Bediüzzaman'a göre, arş ve kevn: 14, 156.
Arz dışında hayat: 5, 344.
Arz yedi kattır: 12, 116.
Arz ve semanın mü'minin ölümüne üzülüp kafirin ölümüne sevinmeleri: 3, 123.
Arzu duygusu nedir, nasıl olmalıdır? 6, 259-60. Bak: (Emel).
Asabe'nin mirası: 13, 149-50

Asabiyyet: 3, 147-48; 4, 359; 17, 54.
Asabiyyet tarafgirlik demektir: 5, 416.
Asabiyet ve ehva: 13, 277-78.
Asaib meselesi: 13, 226.
Ashab "Sahabe" ve "Sahabî" kelimelerine de bak.
Ashab ve istişâre: 16, 47.
Ashaba dil uzatmak: 12, 243.
Ashab'a sebbetmek: 16, 497.
Ashab'a sebbetmenin (sövmenin) hükmü: 12, 243.
Ashab semadaki yıldızlara benzetilmiştir: 12, 245.
Ashab askerî talim yapardı: 7, 403.
Ashabı Allah yıldızlara benzetmiş, övmüştür: 12, 245-46.
Ashab-ı Kiram müctehiddir: 12, 243-45-46.
Ashab-ı Kiram (r.a.) sıradan insanlar değildir: 12, 245.
Ashab-ı Kiram'ı fazilette kimse geçemez: 12, 243-44-45-46; 13, 311-12.
Ashab-ı Kiram'ın Allah'tan en faziletli ameli taleb etmeleri ve sonra vefasızlık göstermeleri: 3, 207-208.
Ashab-ı Kiram'ın vefat ettiği yer ve ahalisi kıyamet gününde nurlanır: 12, 245.
Ashabın Allah ve Resulü'nün yolunda her şeyden feragat etmesi: 11, 539.
Ashabın açlığı, sadakası; rivayetlerde gelen Ashabın bir yandan açlıktan karınlarına taş bağlamaları bir yandan bol bol infakta bulunmaları nasıl izah edilir?: 10, 396-97.
Ashabın büyüklerinin faziletleri: 12, 249-50.
Ashabın cuma hutbesi esnasında bir kervanı karşılamaları ve nazil olan ayet: 3, 208-209.
Ashabın fazilet ve menkıbelerinin yüceliği, 12, 247.
Ashabın hadis rivayetindeki titizliği: 12, 308.
Ashabın her işe başlamadan önce Peygamber (s.a.v.)'e sorması: 11, 542.
Ashabın her hususta Peygamber (s.a.v.)'e bağlılığı: 12, 85.
Ashabın her konuyu Peygamber (s.a.v.)'e sorması: 9, 94.
Ashabın ihtilafı rahmettir: 12, 246.
Ashabın kardeşini kendi nefsine tercihinin en güzel bir örneği: 3, 202.
Ashabın kerametleri: 12, 257-58.
Ashabın Resulüllah (s.a.v.) yanındaki edebi, söz almayışı: 12, 213.
Ashabın (Ensar) Resulüllah (s.a.v.)'a bağlılığı: 11, 513.

Ashabın Resulüllah'a itirazı nasıl olurdu? 9, 335-36.

Ashabın Resulüllah'a olan muhabbet ve bağlılığı: 7, 209.

Ashabın Resulüllah'a saygısı: 7, 142-43.

Ashabın Resulüllah'tan birşeyler öğrenmek için önünde, arkasında devamlı dolaşması, takip etmesi: 7, 334.

Ashabın, Resulüllah'ın bazı hallerini anlayamaması: 12, 40.

Ashabın Resulüllah'ın davetine gösterdiği hassasiyet: 10, 276.

Ashabın Resulüllah'ı gelişine saygı göstermesi: 6, 489.

Ashabla ilgili bir hadis-i şerif: 1, 191.

Ashabdan bazılarının zühdü: Çokça ibadet, kadınları terk etme hususunda yeminleri üzerine Peygamberimiz'in verdiği cevap: 1, 195-96.

Ashabdan kadınlarla istişâre hususunda örnek: 16, 79.

Ashabu'l-Uhdûd: 14, 33.

Asiye bintu Muzâhim: 12, 401.

Askere katılma yaşı: 7, 152.

Askeri birlik: 4, 51.

Askeri terbiye yaşı: 7, 151.

Askerlik diğer nafile ibadetlerden daha hayırlıdır: 3, 471.

Ashab-ı Kiram askerlik tâlimi yapıyorlardı: 7, 403.

Resulüllah (s.a.v.)'ın bir komutan olarak orduyu tanzim etmesi: 11, 472.

Resulüllah ve ashabı birlikte askeri talim yaparlardı: 7, 404.

Aşere-i Mübeşşere: 12, 247-48.

Aşılanmış hurma malı alan köle satılmışsa: 17, 257.

Aşure Günü kişinin ailesine geniş davranmasının ehemmiyeti: 9, 240.

Aşure "Oruç" kelimelerine de bakınız.

Aşure Günü hangi güne tekabül eder? 9, 101-102.

Aşure orucu: 17, 167.

At beslemek: 7, 157.

At beslemekteki sevap: 7, 161.

At besleyenlerin üç hali: 3, 508-509.

At etinin yenip yenmeyeceğinin hükmü: 10, 451.

Peygamber (s.a.v.)'in hoşlanmadığı at: 7, 160.

Peygamber (s.a.v.)'in at sebebiyle azarlanması: 7, 162-63.

Peygamber (s.a.v.)'in at sevgisi: 7, 162.

At üç kısımdır: 7, 161.

Ata evtar (kiriş) takmayın: 7, 157-58.

Atı forma sokma şekli: 7, 136.

Peygamber (s.a.v.) atı antrenmana tabi tutardı: 7, 136.

Peygamber (s.a.v.)'in atı övmesi: 7, 160.

Atın alnındaki, boynundaki ve kuyruğundaki tüyleri kesmemek: 7, 162.

Atın bakımı: 7, 157-58.

At beslenmesi hususunda teşvik: 7, 161.

Kızıl atın tafdili: 7, 159.

Atın renginin çeşitleri: 7, 159.

Atın renkleri nasıl olmalıdır: 7, 157-58.

Atın seher vakti yaptığı duâ: 7, 163.

Atın vasıfları: 7, 157.

İki koşu atının arasına sokulan üçüncü atın kazanacağı, önceden bilinen yarış caiz değildir: 7, 138.

Peygamber (s.a.v.)'in antrenman için atları yarıştırması: 7, 136-37.

Peygamber (s.a.v.)'in atlarının isimleri: 7, 165.

Atatürk'ün İslamiyet anlayışı: 14, 351-355.

(Atatürk'ün) İslamiyet'i ıslah proje ve lâyihası: 14, 352.

Ateşe girecek olan kimseler: 17, 637.

Ateşin değmeyeceği iki göz: 3, 503.

Ateşte pişenden abdest mi? 16, 565.

Peygamber (s.a.v.) atıcılığı öğrenip unutanı tehdit etmiştir: 7, 140.

Peygamber (s.a.v.)'in atıcılığı öğrenmeyi teşvik etmesi: 7, 140.

Peygamber (s.a.v.)'in atıcılığı övmesi: 7, 147.

Atıcılık öğrenmenin ehemmiyeti: 10, 215-219.

Atıcılık: 7, 131-34, 147; 17, 373.

Atıcılığa teşvik: 7, 143.

Atıcılıkta atma ve kuvvet: 2, 387-88.

Atış müsabakasında tahrîk ve şevke getirmek için yemin etmek: 7, 148.

Atışta hedef olan hayvan yenmez: 6, 236.

Atî ve kurbanı?: 17, 414.

Av Bölümü: 17, 419.

Av bölümü hakkında umumî açıklama: 9, 527.

Avdan kan çıkması gerekir: 17, 499.

Av köpeğinin satışı: 14, 341.

Avlanmakla alakalı bazı hususlar: 10, 445-46.

Av tehdidi: 6, 310.

Bir ucu sivri sopayla öldürülen hayvan hangi durumda yenilir: 9, 529.

Darbe (vurularak) ile öldürülen av hayvanından istifade mümkün müdür? 9, 535.

Deniz avı: 9, 537-41.

Eğlence ve zevk için avlanma yasağı: 6, 310.

Hangi köpeğin yakaladığı av yenir: 9, 530.

Kara avı: 9, 529-536.

Mecusi'nin, Müslüman'ın av köpeğiyle avladığı hayvanın durumu ve ondan istifade: 9, 535-36.

Müslüman kimsenin Mecusi'nin köpeği ile avladığı av hayvanının durumu ve ondan istifade: 9, 535-36.

Muallem köpekler yakaladıkları avdan yerlerse onlardan istifade edilir mi?: 9, 533.

Sapanla avlanamın hükmü: 9, 535.

Yayla avlanırken besmele çekme ve bu hayvandan istifade: 9, 532.

Avcının avını birkaç gün sonra bulduğunda ondan istifade edebilme şartı: 9, 532.

Avcının özellikleri: 6, 310.

Zevk için avcılık: 6, 217-18.

Avrat: "Setrü'l - Avret"e de bakınız.

Avrete bakmamak: 16, 587.

Avret vakitler: Aile fertlerinin ebeveynlerinin odasına girerken izin alması gereken vakitler: 3, 17-18.

İslam'a göre kadın ve erkeğin avreti. 3, 8-16.

Avrupa'nın geçmişteki (mazideki) tekniğine bakış: 12, 188-89-91.

Avrupa'nın sömürücü fikri: 6, 341-42.

Avuçla su içmek: 17, 451.

Ayağın üzerinden hacamat yaptırmak: 17, 251.

Ayakla basılan eşyadaki resim: 17, 483.

Ayakların yıkanması: 16, 559.

Ayakkabıyı ayakta giymek: 17, 481.

Ayakkabıların şekli: 17, 480.

Ayakkabı nereye konmalı: 17, 102.

Ayakta bevletmek: 10, 99-101.

Aybaşı günlerinde kadınların günlük işlerinde ve insanlarla münasebetlerinde dikkat edeceği hususlar: 10, 384-385.

Aybaşı hususunda anne ve kız arasındaki muhabere ve bilgi alışverişi: 10, 379-380.

Aybaşı günlerinde kadınlardan sudur eden kokular: 10, 381.

Aybaşı temizliği yaparken kullanılacak suyun sıcaklığı: 10, 382.

Aybaşı halinde temizliğin ehemmiyeti: 10, 380-381.

Aybaşı temizliği nasıl yapılır?: 10, 381-382.

Aybaşılı bir kadının temizlik için kullanacağı bezlerin cinsi: 10, 383-384.

Cemiyet ve temizlik yönünden aybaşı: 10, 379-380.

Genç kızlar için aybaşı temizliğine alışkanlık kazanmalarının ehemmiyeti: 10, 384.

Ayete'l-Kürsi ve ehemmiyeti: 2, 223-28.

Uyurken Ayete'l-Kürsi'yi okuyana şeytan yaklaşmaz: 8, 484.

Ayın en aydınlık olduğu günler: 9, 121.

Ayıp sebebiyle malı geri vermeye dair. 2, 31.

Ayıpları araştırmak: 17, 329.

Ayva kalbe rahatlık verir: 17, 445.

Aza rıza: 13, 406.

Azı yapmak: 7, 50-51.

Azab ile korkutma metodu: 7, 16.

Büyük azaptan önce gelecek olan yakın azap (secde 21): 3, 55-56.

Azad edilen cariyde muhayyerlik: 17, 236.

Bir kavimde bulunan azınlıklar o kavimden sayılır 4, 10.

Azi: 17, 204; 7, 50-51.

Azl niçin yapılır: 16, 15, 539.

Azl ve Gayle hakkında: 16, 15, 539-41.

Resulüllah'ın sevmediği on şeyden biri suyu mahallinden başka yere atmak (Azl): 7, 50-51.

Azvera: 8, 239.

B

Baba, çocuğundan şekke düşerse: 17, 224.

Baba, kocanın yanında kızını te'dîb edebilir: 12, 40-41.

Baba kocasıyla beraber olan kızının yanına girebilir: 12, 40-41.
Baba üzerine yemin etmemek: 17, 240.
Babanın çocuklarına ve bilhassa kıza iyi davranması: 17, 486.
Babanın kızı evlenmiş olsa bile onun üzerindeki hakları: 10, 251.
Babanın, kızını istemediği biriyle zorla evlendirmesi: 15, 477.
Bağış yapmanın ehemmiyeti ve zamanı: 11, 322-23.
Bağî: 2, 330.
Bağî, (isyancı) yolkesen ve mürted hakkında tahlil: 5, 144-152.
Bağîler ve katı'uttarîkler: 2, 330.
Bağîlere karşı takib edilecek siyaset: 5, 147.
Bağîlere söz hürriyeti: 5, 148.
Bağîlik suçunun teşekkül etmesi için gerekli şartlar: 5, 147.
Bağy: 17, 620.
Bahaiye uğrayan yolcunun ondan istifade etmesi: 10, 467-68.
Bahreyn'den gelen malı Hz. Peygamber (s.a.v.)'in dağıtması: 4, 144.
Bakara Sûresi: 2, 146-48.
Bakara ve âl-i imran sûreleri hakkında: 2, 148-50.
Bakıldığında Allah hatırlanan kimseler: 17, 583.
Bâkire kadının hususiyetleri: 17, 195.
Bâkire kız çekingen olur: 17, 194.
Bakire kızla evlenmek: 17, 191.
Bâkire kızların hususiyetleri: 17, 191.
Bakîu'l-Habhabe: 6, 405.
Bal: 11, 14-15; 17, 456.
Bal, hastalıkları defeder: 17, 456.
Bal ve dereotunun şifası: 17, 458.
Balın zekatı: 17, 161.
Bal şerbeti meselesi: 3, 216-23.
Baldırların açılıp mü'minlerin secdeye davet edileceği gün: 3, 225-26.
Balık ve çekirge avı: 17, 420.
Su yüzünde duran ölü balığın hükmü: 17, 423.
Bankalar: 1, 525.
Basra: 6, 265-66.
Basra veya Bağdat şehirleri hakkında: 13, 214.
Başka dünyalar mı?: 5, 343-44.

Başkaları hakkında kötü konuşmaktan sakınmak: 17, 623.
Başkasının evine izinsiz bakmanın şiddetle yasaklanması: 8, 290.
Başkasının kusurunu araştırmanın hükmü: 16, 297.
Başı mesh: 16, 557.
Başkasının bir işi yapması veya yapmaması hususunda yapılan yeminin hükmü: 17, 242.
Batha: 13, 14.
Batı demokrasisi: 16, 60.
Batı'nın medenî-barbar, Avrupalı-yerli, Şarklı ayrımı ve uygulamaları: 9, 417-18-19.
Batı'daki ırk ayrımı: 9, 417-19.
Batı niçin böyle?: 9, 417-19.
Yeni fethedilen yerlerdeki halka muamelede Batı ile aramızdaki farkı gösteren 3. Mustafa'nın fermanı: 9, 417.
En medenî cemiyetlerde bile görünen bazı batıl inançlar: 11, 75-76.
Batn-ı idam: 1, 104.
Bayram Cuma'ya rastlarsa her ikisini de kılmak gerekir mi?: 8, 527-29.
Bayram gecelerini ihya: 17, 175.
Bayram guslü: 17, 72.
Bayram günlerini ve gecelerini Mîna'da geçirmenin hükmü nedir?: 5, 175-76.
Bayram telâkkisi: 4, 527-31.
Bayram hutbesi: 17, 66.
Bayram namazı: 8, 517; 17, 65. Namaz bahsine bakınız.
Bayram namazından önce kurban kesilmez: 17, 412.
Bayram namazlarından önce ve sonra namaz: 17, 66.
Bayram namazı, bayramın ikinci gününde kılınır mı?: 9, 72.
Bayram namazına yaya gitmek sünnettir: 8, 531.
Bayram namazında ezan ve ikame yoktur; 8, 520.
Bayram namazında kaç tekbir vardır: 8, 518.
Bayram namazında tekbirler ne zaman alınır?: 8, 519.
Bayram namazlarında Resulüllah ne okurdu?: 8, 525.
Bayram namazlarına kadınlar da gider: 17, 70.
Bayram namazını Resulüllah (s.a.v.) kaç rekat kıldırdı?: 8, 517.
Bayram namazlarında Hz. Resulüllah'ın musallada önüne harbe koyması: 8, 181-82.

Bayram hutbesi, namazdan önce mi sonra mı?: 8, 520-521.
Kurban bayramı namazından önce bir şeyler yenmez: 8, 532.
Bayram namazlarına bir şeyler yiyerek gidiniz: 8, 531; 17, 171.
Bayram namazlarına yaya gitmek: 17, 67.
Bayram namazlarının miktarı: Bak: Bayram: 7, 357.
İslami bayram nasıl kutlanmalı: 4, 526.
Teşrik günlerinin mahiyeti: 9, 126-27.
Bayramda eğlence: 4, 528.
Bayramda harbe sütre olabilir: 17, 70.
Bayramda silah taşımak: 17, 72.
Bayramda taklîs (çalgı): 17, 69.
Bayramın manâ ve ehemmiyeti: 9, 127.
Bayramın tarifi: 9, 126.
Bayram ve cumanın aynı güne rastlaması: 8, 527; 17, 71.
Bayramda yeme ve içme: 4, 527-28.
Bayramda zikir: 4, 527.
Gayr-i müslimlerin bayramlarında hediye verilmez: 16, 166.
Bazı Arap kabilelerinin fazileti: 12, 459.
Kureyş, Ensar, Habeş ve Ezd ile Yemen kabilelerinin güzel sıfatlarla tavsifi: 12, 466-67.
Bazı kaplarda vurulan şıra: 17, 448.
Beddua etmenin mahzurları ve kabul oluverme tehlikesi: 5, 524-25.
Kafirlerin umumuna beddua etmek caizdir: 11, 482.
Mazlum zalime beddua ederse intikamını dünyada almış olur: 5, 529.
Mazlumun beddua ile değil, sabr ile daha fazla ecir alır: 5, 529-30.
Peygamber (s.a.v.)'in beddua ettiği kabileler: 11, 485.
Peygamber (s.a.v.)'in bir ay müddetince beddua etmesi: 8, 53.
Anne bedduası almamak: 14, 40-41-42.
Peygamber (s.a.v.)'in Mirac'da ifrit'e karşı bedduası: 6, 106.
Peygamber (s.a.v.)'in bedduasına uğrayan kabile: 8, 53-54.
Harem'de, mazlumun zâlim hakkında yaptığı bedduaya süratle icabet edilir: 14, 11.
Bedir ehli: 16, 497.
Bedir Gazvesi: 2, 383-84; 2, 447-530-532; 11, 395.
Peygamber (s.a.v.)'in Bedir günü dua edip secdeye kapanması, ettiği dualar: 11, 420-21.

Peygamber (s.a.v.)'in Bedir günü dua etmesinin sebebi: 11, 417-18.

Peygamber (s.a.v.)'in Bedir Savaşı öncesi ashabıyla yaptığı istişâre: 11, 414.

Bedir Gazvesi öncesi ilk seriyyelerdeki mücahidler hep muhacirdi: 11, 394.

Peygamber (s.a.v.), Bedir Savaşı'nda öldürülecek müşriklerin yerlerini önceden söyledi: 11, 415.

Bedir Savaşı'na, Cebrail (a.s.)'in iştirak etmesi: 11, 419.

Bedir Gazvesi'ne dört büyük meleğin katılması: 11, 419.

Ensar (r.a.)'ın Bedir Savaşı'na katılması: 11, 414-415-416.

Bedir, Akâbe ve Bey'atur Rıdvan'a katılanların fazileti: 12, 423-24-25.

Bedir Gazvesi'ne katılanların geçmiş ve gelecek günahlarının affedilmiş olması hakkında tartışma: 12, 56-57.

Bedir Savaşı'na ve Hudeybiye'ye katılanların durumu: 17, 633-34.

Cenab-ı Allah'ın Bedir gününde Müslümanları meleklerle takviye etmesi: 11, 417.

Bedir Savaşı'nda Müslümanların ve müşriklerin sayısı: 11, 417.

Bedir Savaşı'nda Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabına müjdesi: 3, 521-22.

Bedru'l-Mev'îd: 3, 437.

Behz İbnu Hâkim: 6, 362.

Bekârlık: "Evlenme" ve "nikah" kelimelerine de bakınız: 2, 206-207.

Bekarlar evlendirilsin: 17, 190.

Gayrimeşru cinsî temasla bekareti izale olan kadın bakire mi? yoksa dul mu sayılır: 17, 195.

Beni Temim kabilesinin övülmesi: 12, 463.

Belâ-Helak-Kötü kaza ve düşman şamatasından istiaz: 6, 103.

Ezici belâ: 6, 103.

Hangi insanlar en çok belâ çeker: 17, 559.

Belâ ve musibetlere karşı tevekkül etmek: 16, 435.

Belâlar peygamberlere katmerli gelir: 17, 559.

Bu ümmetin ahiretteki cezaya keffaret olarak dünyada çeşitli belâlarla cezalandırılması: 12, 438-39. Bak: Ümmet.

Ümmet-i Muhammed'e umûmi belânın (azabın) gelmemesi: 12, 440. Bak: Ümmet.

Belâya sabır: 17, 558.

Belkıs'ın istişâresi: 16, 75.

Ben demek, ben diye konuşmak: 13, 80-81.

Bencillik: 2, 41.

Benî Bekr ve Huza kabilesi arasındaki anlaşmazlık: 11, 551.
Benî Haşîm kolları: 6, 447.
Benî İsrail Sûresi: 2, 479.
Ben-i İsrâilden rivayet edilen ibretli kıssaları anlatmak: 16, 427.
Benî Kaynuka: 11, 432.
Benî kaynuka kuşatması: 11, 431-33.
Beni kaynuka kuşatmasının sebebi: 11, 433.
Resulüllah (s.a.v.)'ın Benî kaynuka Yahudilerini uyarması: 11, 433.
Benî Kureyza kuşatması: 11, 431.
Benî Kureyza Yahudilerinin anlaşmaya uymaması, ihaneti: 11, 431.
Benî Kureyza kuşatmasından elde edilen ganimetler ve sonucu: 11, 432.
Benî Kureyza Yahudilerinden öldürülenlerin sayısı: 11, 432.
Benî Megâle: 14, 102.
Benî Müstalik gazvesi: 2, 552; 11, 511.
Benî Nadir gazvesi: 2, 400-401; 3, 195-96; 11, 427.
Benî Nadir kabilesi: 11, 427.
Benî Nadirin Medine'den sürülmesi: 3, 204-205.
Hz. Peygamberin Benî Nadr hurmalığını yaktırması ve hakkında nazil olan ayet: 3, 195-96.
Benî Tağlîb: 4, 76.
Berâat Gecesi: 12, 497.
Berâat ve Kadir geceleri: 3, 286-88.
Berâe ve tevbe ismi: 2, 399.
Berâ b. Mâlîk (r.a.): 12, 378-79-80.
Berber ve Hz. Peygamber: 4, 502-03.
Bereket olan üç şey: 17, 266.
Bereket yemeğin neresine gelir: 17, 429.
Bereketli bir içecek: 17, 436.
Bereketli hayvanlar: 17, 271.
Berid: 13, 8.
Berîre: 11, 338.
Berîre b. Safvan: 1, 496.
Berrî hayvan: 11, 40.
Besmele çekmek: 10, 397-402.
Besmele çekilmeden kesilen hayvandan yememek: 6, 216-17.

Hayırlı işlerimize hamdele, salvele ve besmele ile başlamak: 8, 362-63.

Besmelenin namazdaki yeri: 7, 533.

Otutarak Bevl: 16, 532.

Bevl edene selam verilmez: 16, 541.

Bevl ettikten sonra su kullanma vecibe midir?: 10, 114.

Arazideki haşarat oyuklarına ve kovuklarına akıtmanın yasaklanması: 10, 93.

Ayakta bevletmek için uygun bir yer bulunması ve yerin vasıfları: 10, 91-99-101.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bir kavmin küllüğüne ayakta bevletmesi ve bundan çıkarılan faide ve hükümler: 10, 99-100.

Resulüllah (s.a.v.) her bevl etmeden dolayı su kullanır mıydı?: 10, 114.

Kişinin yıkandığı yere bevletmesinin yasaklanması ve sebebi: 10, 93-95.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in oturarak bevletmeye teşviki ve sıçrıntı yüzünden benî İsrail'in uğradığı azabı örnek vermesi: 10, 103.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in gece ihtiyacı için bevlettiği bir çanağı vardı: 10, 94.

Abdest bozduktan sonra sızıntı vesvesesini izale için ferce su serpmek (intidah): 10, 113.

Allah iki kişinin beraberce helaya girerek konuşmalarından dolayı onlara gadap eder: 10, 104.

Beyaz ana babadan siyah çocuk doğabilir mi?: 17, 224.

Bey'atu'r-Rıdvan: 12, 286.

Bey'atu'r-Rıdvan'a katılanların fazileti: 12, 423-24-25.

Resulüllah'ın kadınlarla biatı: 3, 205-207.

el-Bağâzi (r.a.): 8, 22.

Bey'i mevkuf caiz midir?: 16, 200.

Beyruha: 1, 471.

Beysan hurmalığı: 14, 93.

Beytullah (Kâbe) ve Mescid-i Aksa'nın imar tarihçeleri: 8, 135-36.

Beytullah'ı görünce eller kaldırılır mı?: 5, 71-72.

Beytullah'ta namaz kılmak isteyen hicre girsin: 4, 441.

Beytullah'a giriş: 4, 425-442.

Yeryüzünde ilk inşa edilen mescid: 8, 134-135.

Beytu'l-Makdis: 13, 27; 14, 145.

Beytu'l-Makdis'in imarı, Medine'nin harabıdır: 14, 145.

Beyt-i Mâmur: 8, 433.

Bey'ûl-Garar ve diğerleri hakkında: 1, 503.

Bıçaklar keskin simalı: 17, 417.
Bıyığı tıraş: 7, 40.
Biat (Bey'at) ahkâmı: 1, 111.
Dünyevî bir menfaat gayesiyle bir imama biat edenin cezası: 16, 281.
Biata vefa gerekir: 17, 379.
Resulüllah (s.a.v.)'ın bey'atta kadınların elini tutmaması: 12, 50.
Bid'at meselesi: 1, 183-184.
Bid'atlerden sakınmak: 17, 398.
Bilâl-i Habeşî: 7, 479; 12, 251-52.
Bin aydan hayırlı gece: 17, 155.
Bina bölümü: 2, 49.
Binaların yüksekliği: 2, 84.
Binau'l-Müfsidinin yıkılması hususu: 2, 88-89.
Binicilik: 7, 148.
Binekten düşünce ne söylemek gerekir: 9, 440.
Binme ve terbiye alma: 9, 439-40.
Bir bineğe birden fazla kişinin binmesi: 9, 440.
Resulüllah'la aynı bineğe binme şerefine nail olanlar: 9, 439-40.
Bir gruba has müşterek faziletler: 12, 247.
Bir günde iki bayram: 8, 527; 17, 71.
Bir kişilik yemek iki kişiye yeter: 17, 425.
Bir kova su bir hurmaya: 17, 305.
Birku'l-Gımâd, bir yıllık mala zekat: 17, 177.
Birbirine küs olanlar mağfiret olunmaz: 17, 168.
Birbirinizi benden sonra öldürmeyin: 17, 540.
Bir şeyi kıran hakkında hüküm: 17, 276.
Bi'r-Mâune Gazvesi: 11, 484-86.
Birr (Ebeveyne iyilik) bölümü: 1, 335.
Birr nedir?: 9, 217-18.
Bitkilerin resimleri yapılır mı?: 17, 483.
Borç ve ödeme âdabı bölümü: 6, 179.
Borçlanmaya teşvik: 17, 295.
Boğazlanmayı hızlı yapmak: 17, 417; "Zebh" ve "Kesim"e bakınız.
Borçlanmayı önlemek için Resulüllah'ın aldığı tedbirler: 9, 20-21.
Borç alıp-vermede Allah'a tevekkülün fazileti: 14, 57-58.

Borçluda şehadet: 14, 57-58; 7, 284.
Borçlar yazılmalıdır: 17, 284.
Borçlunun borcunu öderken içinden gelerek fazla vermesi durumu: 1, 545.
Borçlunun borcunu öderken hediye vermesi: 17, 301.
Borçlunun malı haczedilebilir: 17, 283.
Borçluya mühlet: 17, 296.
Borçlu olarak ölmek: 17, 296.
Borçlu olarak ölen kimsenin cenaze namazını Peygamber'in kıldırmaması: 6, 193.
Borçlu ölen kimsenin borcunun ödenmesi: 6, 179.
Borçta ciddiyet: 6, 179; 17, 296.
Borçta vâde caizdir: 14, 57-58.
Borcun büyük günahlara müsavi olduğu: 6, 181.
Borcun ödenmesinde kolaylık sağlamak: 6, 186-187.
Borcunu hakkıyla ödeyenlerin mükafatı: 17, 299.
Borcu tehir etmek: 6, 188-89.
Borcu vaktinde ödemek: 6, 183-84-85.
Borç verme işi üç şekilde cereyan eder: 1, 545.
Borcunu istemede anlayış: 17, 297.
Fakirlerin borçlarını İslâm devleti ödemek zorunda mıdır?: 9, 21.
Havaleyi kabul etmek: 6, 183-84-85.
İnsanları cennetten uzaklaştıran üç haslet, kibir, gulul, borç: 16, 271.
Kişinin borcundan vazgeçmesi, hibe etmesi: 6, 188.
Hz. Peygamber (s.a.v.)'in müminlerin maddi borçlarına kefil olduğu: 3, 60-61.
Hz. Peygamber (s.a.v.) borçlu ölen Müslümanların borcunu nereden ödüyordu?: 9, 21.
Lüzumsuz borçlanmadan kaçınmak gerekir: 9, 20-21.
Hz. Peygamber borçtan kaçınmayı emretmiştir: 16, 271.
Ödemek üzere borç almak: 6, 182-83.
Ödünç alma ve borçlanma: 9, 191.
Ölen kimsenin borcu kimin üzerinedir: 8, 357-58.
Üç borcu Allah öder: 17, 302. Ödememe niyetiyle borçlanan: 17, 295.
Boş kabın konuluş şekli: 17, 449.
Boş vakti değerlendirme ve can sıkıntısını giderme yolu: 7, 146.
Boş yere oruç tutan ve namaz kılanlar: 17, 164.

Boşama hediyesi: 17, 227.

Boşama kadının kocasına aittir: 17, 238.

Boşamada kocanın sözü geçerlidir: 17, 228.

Hul' yolu ile boşanmak isteyen kadınlara Peygamber (s.a.v.)'in itabı: 5 475-78.

Asr-ı Saadette vukubulan bir hul' vakası: 5, 478.

Brahmanizm: 14, 80.

Brahmanizm'de ihbar: 14, 80.

Boyacılar ve kuyumcular: 17, 250.

Bu kitabın (Camiu'l-Usul) aslı, ihtisarı hakkında bilgi: 1, 14-15.

Bu'âs: 12, 139.

Budâ'a kuyusu: 10, 39-40.

Budeyi İbnu Verka ibni Amr: 11, 555; 12, 7.

Buhari ve sahihi: 1, 20-21.

Buhur malzemesi: 7, 29.

Buhur yakmak: 7, 29.

Buluntu mal (lakit) meselesi: 1, 185-186.

Bulut ve fırtına, şimşek esrarında Hz. Peygamber'in tavrı: 6, 76.

Burçlar ve yıldız falı: "Fal"a da bakınız: 6, 72-73.

Busra: 14, 118.

Büluğa ermeden ölen çocukların uhrevi âkibetleri: 1, 166.

Büluğ çağından önce vefat eden çocuklar, ailesine şefaat edebilir mi?: 13, 381-82.

Büşeyr: 2, 319.

Bürûc Sûresi: 3, 268-70.

Bûvâne: 15, 576.

el-Büveytî: 10, 47.

Büyüğe ikram: 17, 493.

Büyük ve küçük abdestle ilgili meseleler: 10, 59-68.

Büyük günah işleyenin kalbinde hâlâ Allah ve Resulü'nün sevgisi olur mu?: 5, 239-40.

Büyük günahlar "Tevhid kelimesi" ile aff edilir mi?: 16, 240.

Kişi büyük günahları işlerken mü'min olarak işlemez: 16, 294.

Büyüklük ve azamet Allah'a aittir: 17, 600.

Büyüklük ve azamet hususunda Allah ile iddialaşmamak: 17, 600.

C

Câbir ibn-i Abdillah: 12, 375-77.
Hz. Câbir'in şehid düşen babası ile ilgili bir hadise: 16, 507.
Cafer İbnu Ebi Talîb (r.a.)'in fazileti: 12, 309.
Cahiliye devrinde çocukları diri diri toprağa gömme adeti: 3, 264-65.
Cam bardaktan içmek: 17, 452.
Camiye giderken atılan her adım sevap kazandırır: 3, 94.
Camiye girme ve oturma adabı: 8, 371-77.
Cami'û'l-Usûl'un bir kusuru: 1, 16.
Cami'û'l-Usûl'un mahiyeti: 1, 5.
Câriye ile çocuğunu ayırmak: 1, 513-14.
Câriyeleri fuhşa zorlamak: 3, 17.
Câriyenin iddeti: 17, 237.
Câriyesini azad edip nikahlayan: 17, 207.
Câriyeye had tatbiki: 17, 222.
Çalgıcı câriyelerin satın alınması meselesi: 1, 468.
Efendisinden çocuk doğuran câriyenin durumu: 11, 323.
Hamile câriyeye temas yasağı: 11, 355.
İstibradan önce câriyeye mübaşerette bulunma (öpme-okşama): 11, 357.
Peygamber (s.a.v.)'in kızı üzerine câriye almak caizdir: 12, 85.
Ehl-i harbe karşı casusluk caizdir: 11, 441.
Müslüman yurduna giren casusun öldürülmesi ve sebebi: 4, 127-128.
Mekke fethinden önce Kureyşlilere habercilik (casusluk) yapan kimse: 12, 35.
Resulüllah (s.a.v.)'ın düşman casusunu öldürtmesi: 12, 68.
Resulüllah (s.a.v.)'ın Kureyşlilere haber ulaştıran bir casusu yakalatması: 12, 35.
Cebrail (a.s.)'in Peygamber (s.a.v.)'e her hususta ikaz ve hatırlatmada bulunması: 8, 109.
Cebrail'in Peygamber (s.a.v.)'i teselli etmesi: 17, 560.
Resulüllah (s.a.v.) Cebrail'i asli şekliyle gördü mü?: 14, 288-89-91.
Cedde (Büyükanne)nin payı: 17, 356.
Cedelin zararlı olduğu yer: 4, 185.
Cehennem ateşini sıkça hatırlatmak: 14, 247-48.

Cehennem ateşinin miktarı: 17, 638.
Cehennem ateşinin şiddet itibariyle derecesi: 14, 245.
Cehennem çok kötü ve cazibesi çok fazladır: 14, 251-52.
Cehennem ehlinin kadınlarına cennet ehlinin erkekleri talibtir: 17, 642.
Cehennem yaratılmıştır: 7, 409-410.
Cehenneme âsiler atıldıkça, daha çok isteyecektir: 14, 257.
Cehennemde kafirin vücudu büyür: 17, 638.
Cehennemdeki Veyl: 14, 248.
Cehennemi çevreleyen surun durumu: 14, 247.
Cehennemin kıvılcımı: 3, 258-59.
Cehennemlikler: 14, 270.
Cehennemlikler beş kısımdır: 16, 375.
Cehennemlikler kan ağlayacak: 17, 639.
Cehennemliklerin azab cihetiyle en hafif olanın hali: 14, 271.
Cehennemliklerin cehennemdeki halleri: 14, 272-73-74.
Cehennemin coşturulması: 7, 440.
Cehennemin dile gelip Cenab-ı Hakk ile konuşması: 7, 409-410.
Cehennemin evsafı: 14, 245; 17, 638.
Cehennemin mevkıf'e getirilmesi: 14, 250.
Cehennemin yiyeceği zakkum: 14, 248-49.
Azabı en hafif olan cehennemliğin durumu: 14, 222-23.
İnsanları en çok cehenneme götüren iki uzuv: 16, 266.
Yaz harareti ve kış soğuğu Cehennemin dünyaya gönderdiği bir soluktu 7, 409-410.
Cehrî okuma: 7, 19; 16, 425.
Cellâle (Pislik yiyenler): 10, 452-54. "Pislik yiyenler"e de bakınız.
Cemaatten maksad nedir?: 8, 246; 5, 412.
Cemaat halinde iki grubun selamlaşması: 9, 406.
Cemaat içinde bir kişi ile hususi konuşmanın edebi: 7, 416.
Cemaat içinde olmanın ehemmiyeti: 6, 200.
Cemaat bulunmadığında ne yapılmalı: 5, 414.
Cemaat camide mi olmalıdır?: 8, 250-252.
Cemaat namazı: 8, 243-325.
Cemaat namazının fazileti hakkında umumî açıklama: 8, 245-254.
Cemaate devamın ehemmiyeti: 8, 262-63.

Cemaate sonradan gelenin önce geleni kaldırıp yerine oturmasının yasaklanması: 8, 262-63.

Cemaate sünnet-i müekkede diyenlerin açıklaması: 8, 259-61.

Cemaate uğrayan kimse imama ne zaman uyar?: 8, 307.

Cemaatin fazileti nereden geliyor?: 8, 249-50.

Cemaatin vücubu ve cemaate devam: 8, 255-264.

Cemaatle kılınan namaza verilen mükafatların miktarı için "derece" kelimesi kullanılmıştır: 8, 252.

Cemaatle namaz farz mıdır?: 8, 257.

Cemaatle namaz kılan kimseye verilen sevap derecesi: 8, 247.

Cemaatte bulunan günahların bile affedilmesi: 6, 200.

Cemaatten ayrılanları tel'in: 5, 414.

Cemaatten geri kalmamalı: 6, 612.

Cumaya ve cemaate gelmeyen kimsenin cezası: 8, 264.

Çetin hava şartlarında cemaatle namazın durumu: 8, 268-69.

Farklı cemaatlerin faziletleri: 12, 451.

İkametten sonra cemaatin azlığı sebebiyle Hz. Peygamber'in bir süre beklemesi: 8, 287.

İki kişi cemaat sayılır: 17, 21.

İki kişilik cemaatlerde cemaat olan, imamın sağına durur: 17, 22.

İmam cehrî okurken atlama ve unutma gibi hatalarda cemaatin hatırlatması. 8, 317.

İmam cemaate niyet etmese de ona uymak: 8, 294.

İmama uyan kimsenin namazla ilgili hususlarda imamı takib etmesi: 8, 301.

İmama uyan tekse onun imamın arkasındaki yeri: 8, 294.

İmamdan önce hareket etmek ve bunun cezası: 8, 304-305.

İmamın oturarak namaz kıldırması gerektiğinde cemaatın durumu: 8, 302-304.

İmamın, sol tarafına duran kimseyi sağ tarafına alması: 8, 294.

İnsanlar ilk başta tek bir cemaat olarak yaşadılar: 14, 81.

Kırk gün yatsı namazını cemaatle kılmak: 16, 612.

Mescidde cemaatle namaz kılındıktan sonra ikinci ve üçüncü defa cemaat olabilir mi?: 8, 246.

Mezheplerin cemaatin hükmü hususundaki görüşleri: 8, 259-61.

Namazı fazlaca uzatarak cemaati bıktırmamak: 8, 281-82.

Namazın bir rekatını yakalamak cemaat sevabına sebep olur: 8, 345.

Özür sebebiyle cemaatin terki: 8, 267-69.

Özürlü kimsenin cematten ayrılması: 8, 283.

Hz. Resulüllah (s.a.v.)'ın cemaate icabet etmeyenlere olan kızgınlığı: 8 258-59.

Resulüllah (s.a.v.)'ın cemaatin namaza yetişmesi için ilk rekatı uzatması 8, 286.

Resulüllah (s.a.v.)'ın cemaatle namaz kılmaya teşvik etmesi: 8, 247-48 255-57.

Resulüllah (s.a.v.)'ın cuma günü geç gelip de cemaati yararak yer ara mayı yasaklaması: 8, 371.

Resulüllah (s.a.v.)'ın namaz kıldırırken cemaatin durumunu dikkate al ması: 8, 285.

Yatsı ve sabah namazlarının cemaati: 16, 612.

Cemel Vak'ası: 13, 286.

Cemel Vak'ası arefesinde cereyan eden bir hadise: 12, 409.

Cemel Vak'asını hazırlayan münafığın talimatı: 6, 342.

Cenabetten temizlenmeden önce yapılabilecek bazı işler, uyumak ve ye mek içmek gibi: 10, 303-304.

Cünüp ve hayızlıya haram olan şeyler: 10, 362-63.

Cünüp ve hayızlının Kur'an okuması meselesi: 10, 300.

Cünüp ve hayızlıya mekruh olan işler: 10, 363.

Cünüp kimse terlediği elbise içinde namaz kılabilir mi?: 8, 108.

Cünüp kimsenin sosyal hayattaki münasebetleri hakkında sünnette gelen bir ikaz: 10, 305-306.

Cünüp kimse durgun suda yıkansa bu su mâ-i müsta'mel olur mu?: 10, 47.

Cünüpken abdestsiz uyunur mu?: 16, 578.

Cünüpken durgun suyun içinde yıkanmamak: 10, 45-46.

Cünüplünün teri ve sütü temiz midir?: 10, 306.

Cünübün yıkanmayı te'hir etmesi: 10, 307-308-309.

Cünüplükten temizlenmede mühim bir husus: 10, 282.

Cünüplükten temizlikte saçların yıkanmasında dikkat edilecek husus: 10 283-84.

Hz. Ali'nin cünüplükten temizlikte saçlarına gösterdiği hassasiyet: 10, 282

Dört şey cünüp olmaz: 10, 51.

Kişinin cünüpken, yıkanmaksızın müteakib temaslarda bulunabilip buluna mayacağı: 10, 290.

Müslüman cünüpken pis midir?: 10, 305.
Unutarak, cünüb olduğu halde namaz kılan: 17, 54.
Resulüllah (s.a.v.)'ın namazda iken cünüp olduğunu hatırlayıp abdest alması: 10, 307-309.
Unutarak cünüp olarak namaz kıldıran imamın ve cemaatın durumu: 10, 310.
CENAZE BÖLÜMÜ: 17, 105.
Cenaze cemaati çoksa faydası: 17, 116.
Cenaze defnedildikten sonra onun cenaze namazı kılınır mı?: 9, 15-16.
Cenaze evinde toplanma: 17, 146.
Cenaze geçerken ayağa kalkmak: 17, 126.
Cenaze için yapılan duanın halisane olması gerekir: 8, 551-52.
Cenaze için kıraat: 17, 117.
Cenaze lahde konunca okunacak duâ: 17, 128.
Cenaze mescide sokulabilir mi?: 9, 11-13.
Cenaze namazı: 8, 547.
Cenaze namazı belli bir vakte bağlı değildir: 17, 118.
Cenaze namazı dört tekbirlidir: 17, 118.
Bir kimse abdest almaya gittiğinde cenaze namazını geçirecekse teyemmümle iktifa eder: 9, 10-11.
Cenaze namazı hangi vakitlerde kılınır?: 9, 9-10.
Cenaze namazı kılınmayan kimseler: 9, 19.
Cenaze namazı kılınmayan vakitler: 17, 123.
Cenaze namazı kılmanın fazileti: 8, 547-548.
Cenaze namazında duâ: 17, 118.
Cenaze namazında Fatiha okumak: 8, 550-51.
Cenaze namazında kadınlar nerde durur?: 9, 17.
Cenaze namazında kişi kendisi için de dua edebilir: 8, 552.
Cenaze namazında tekbirlerde eller kaldırılır mı?: 9, 11.
Cenaze namazında da saflar düzgün olmalı: 9, 17.
Cenaze namazındaki tekbirlerin sayısı ihtilaflıdır: 8, 549-50.
Cenaze namazını kılanlar yaptıkları dua sebebiyle ölüye şefaatçi olabilirler mi?: 9, 22-23.
Cenaze namazının mağfiret cihetiyle ölüye faydası olur mu?: 9, 22-23.
Cenaze taşımanın şekli: 17, 113.
Cenaze taşıyanın kıyafeti: 17, 113-114.

Cenazeyi yavaş taşımak: 17, 113.
Cenazenin kabre sokulması: 17, 128.
Cenazeye katılanların sevabı: 17, 126.
Cenazeyi bağırarak ve ateşle takip etmek: 17, 116.
Cenazeyi hemen defnetmek: 7, 405-406.
Cenazeyi definde sür'at: 7, 405-406.
Çocuğa cenaze namazı kılınır mı?: 9, 7; 13, 370; 17, 119.
Gıyaben cenaze namazı kılmanın hükmü: 9, 17-18.
Grup halinde cenaze namazı kılınabilir mi?: 17, 121.
Had ve recm sebebiyle öldürülen kimsenin cenaze namazı kılınır mı?: 9 18-19.
İmam cenaze namazı kıldırırken cenazenin neresinde durur?: 9, 8.
İntihar edenin cenaze namazı kılınır mı?: 9, 22.
Kabir üzerinde cenaze namazı kılınır mı?: 9, 14.
Kadınlarda Peygamber (s.a.v.)'in namazını kılmışlardı: 17, 151.
Mekruh vakitlerde cenaze namazı kılınabilir mi: 7, 405.
Namaz kılınması ve cenazenin defninin yasaklandığı vakitler: 7, 430.
Mezheplere göre cenaze namazında "Fatiha" okumanın hükmü: 17, 118.
Mezheplere göre kabir üzerinde cenaze namazı kılmanın hükmü: 17, 129.
Ölünün cenaze namazından istifadesi nasıl mümkün olur?: 9, 24.
Resulüllah (s.a.v.) cenaze namazında şöyle dua ederdi: 8, 552.
Resulüllah (s.a.v.) definden sonra kabir üzerinde cenaze namazı kıld mı?: 9, 15-16.
Resulüllah (s.a.v.) Habeş Kralı Necaşi'nin gıyaben cenazesini kıldırdı: 8 547-48.
Resulüllah (s.a.v.)'in cenaze namazına kimse imamlık yapmadı: 17, 151.
Resulüllah (s.a.v.)'in oğluna cenaze namazı: 9, 7.
Cenin halinde takdir edilen yazı nesh kabul eder: 13, 370.
Cenin insan haline ne zaman gelir?: 13, 370-71.
Ceninde önce hangi uzuv belirir?: 13, 367.
Cenine ruh üfleme hadisesi: 13, 368-69.
Ceninin miras durumu: 13, 374-75.
Çocuğun yaratılışında anne karnındaki üç karanlık meselesi: 13, 363-64.
Melek ceninin hangi hususlarını yazar?: 13, 368.
Meleğin cenine inmesi nasıldır?: 13, 367-68.

Rahimde ceninin tekevvünü: 13, 366-67.
Cennet ve cehennem: 14, 227.
Cennet ve cehennem ehlinin tefriki yakındır: 17, 622.
Cennet ve cehennem konuşabilir mi?: 14, 277-78.
Cennet ve cehennemin müşterek yönleri: 14, 251.
Cennet ve cehennemin sıfatları: 14, 227.
Cennetlikler ve cehennemlikler: 14, 259.
Cennetliklerin ve cehennemliklerin müştereken zikredildikleri hadisler: 14, 276.
Resulüllah'ın cennet tasviri: 17, 642.
Cennet ağaçlarının gövdelerinin altından olması: 14, 238-39.
Cennet Allah'ın lütfudur: 14, 227.
Cennet cazip ama kazanmak kolay değil: 14, 251-52.
Cennete asla girmeyecek kimse: 17, 358.
Cennet ehlinin durumu: 14, 239-40.
Cennet ehlinin efendileri: 17, 575.
Cennete giremeyen üç sınıf insan: 16, 291.
Cennete girenlerin çoğunluğu miskinlerdir: 6, 490.
Cennete girmekten imtina edenler: 12, 436-37.
Cennet ehlinin evsafı: 14, 263-64.
Cennet ehlinin genelde Hz. Muhammed ümmetinden olacağı: 12, 434-35.
Cennet ehlinin yemeği: 17, 432.
Cennet hangi maddeden inşa edildi?: 14, 231-33.
Cennet hazinelerinden bir hazine: 17, 513.
Cennetin çarşısı: 14, 244.
Cennetin eşi yoktur: 17, 642.
Cennetin evsafı: 14, 227.
Cennetin genişliği: 14, 236-37.
Cennetin iştiyak duyduğu üç kişi: 12, 369.
Cennetin kapısı ilk olarak Peygamber (s.a.v.)'e açılacaktır: 12, 211.
Cennetin kapısı üzerinde yazı olan şey: 17, 300.
Cennetin kokusunu bulamayan kadın: 17, 232.
Cennetin kokusunu duyamayanlar: 17, 338.
Cennetin kokusunun duyulma mesafesi: 17, 232.
Cennet kılıçların gölgesi altındadır: 3, 544.
Cennetin tasviri: 6, 113-14.

Cennetlik erkeğin şehevî gücü daimidir: 17, 643.
Cennetlikler: 14, 259.
Cennetliklerin ibadeti bir vecîbe değildir: 14, 262.
Cennetliklerin vasıfları: 14, 261-62.
Cennetlikler üç kısımdır: 16, 375.
Cennette akşam ve sabah: 14, 262.
Cennette bir karışık yer: 17, 641.
Cennette canın her çektiği, gözün her hoşlandığı verilecektir: 14, 241-42.
Cennette doğum yoktur: 14, 263.
Cennette en az zevce sayısı: 17, 643.
Cennette kazayı hacet: 14, 262.
Cennette mertebesi en düşük olan kişinin nimetleri: 14, 266.
Cennette mü'minin çok zevcesi olacaktır: 14, 236.
Cennette Müslümanların Allah Teala'yı görmesi: 14, 233-36.
Hesaba çekilmeden cennete girecek yetmiş bin kişi kimlerdir? 11, 93.
Cennette Peygamber (s.a.v.)'e komşu olmanın yolu: 17, 489.
Cennette Peygamber (s.a.v.) ile beraber olmanın şartı: 7, 344.
Mertebece farklı olan dostlar cennette nasıl beraber olurlar? 9, 371-72.
Cennette salih kullar için hazırlanan nimetler: 14, 227-231.
Cennette yüce mertebeler kazanmaya teşvik: 14, 266-69.
Cennetteki dereceler: 14, 237-38.
Cennetteki gurfelilerin durumu: 14, 259-60.
Cennetteki yasak ağaç ne idi?: 14, 272.
Cennetten olan şeyler: 17, 457.
Firdevs cennetleri: 14, 232-33.
İnsanları en çok cennete ulaştıran iki haslet: 16, 266.
İslâmî fırkalardan sadece bir cennetliktir: 17, 551.
Resulüllah (s.a.v.)'ın cenneti müjdelemesi: 12, 65.
Ümmet-i Muhammed'den 70.000 kişinin cennete hesapsız konulacağ 12, 433.
Yeryüzünde insanların zevk aldıkları toplantılar cennette de vardır: 1 243-44.
Cerir İbnu Abdillah el Beceli (r.a.): 12, 374-75.
Cezadan maksad: 2, 167-68.
Cezayı devlet verir: 2, 169.

Babasının hanımıyla evlenene verilen ceza: 5, 175-76.

Bu ümmetten kalkan cezalar: 2, 358-59.

Ceza ve af: 5, 154-55.

İmam, şeriatın kesin emirlerine uyamayan kimselerin katlini emredebilir mi?: 5, 176-77.

İslâm'da ceza çeşitleri: 5, 129.

İslâm'da ceza ve af hakkında bir mülahaza: 5, 155-56.

İslâmî cezanın taşıması gereken vasıflar: 5, 156.

İtibarlı kimselerin hudut dışındaki suçlarının cezası: 5, 35-36.

Kişi, karısıyla birlikte yakaladığı erkeği kendisi cezalandırabilir mi?: 5, 166.

Kölesine tecavüz edene ceza: 5, 177.

Rencide edici bir sözün cezası: 5, 206-207.

Resulüllah (s.a.v.)'in ceza usullerinden biri "boykot": 12, 94-97.

Resulüllah (s.a.v.) zamanında vuku bulan bir tecavüz olayı ve yapılan cezai muamele: 5, 171.

Suçluya ceza vermenin safhaları: 5, 179.

Suçunu itiraf edene uygulanan metod: 5, 184-85-86.

Cîdal ve Mira bölümü: 4, 181-190.

"Ciddisi de ciddi şakası da ciddi" olan üç şey: 11, 203.

Cihad Bölümü: 3, 469; 16, 139; 17, 363.

Cihadın fazileti: 3, 469-529.

Cihadın vacip oluşu ve cihada teşvik eden hadisler: 3, 533-48.

Cihada çıkmak: 17, 366.

Cihada gidene gânimet mukabilinde binek vermek: 12, 92.

Cihada izin veren ilk vahiy: 2, 532.

Cihada denk bir amel olabilir mi?: 3, 497.

Cihada katılanla katılmayan bir olmaz: 2, 310.

Cihaddan hangi durumda izin verilebilir?: 4, 26.

Cihadın âdabı: 3, 549-54.

Cihadın Allah yolunda olması dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır: 3, 490-91.

Cihadın daha hayırlı oluşu: 2, 423.

Cihad ile hac çakışırsa hac tercih edilir: 7, 109-110.

Cihad izni öncelikle muhacirlere verilmiştir: 12, 94.

Cihadla ilgili teferruat: 4, 61-190.

Cihada iştirak etmeden cihad sevabı alanlar: 4, 47.

Cihada katılan borçlu kimsenin karşılık alamayacağı: 3, 554.

Cihadın müşriklerle yapılmasının mahiyeti: 3, 538-39.

Cihad ve cihada mütaallık meseleler: 3, 531.

Cihada İslâm'da izin safhaları: 16, 139.

Cihada koşmak: 17, 367.

Cihada niyyette sıdk ve ihlas: 4, 7-11.

Cihada teşvik için cennetten bahsetmek: 17, 642.

Cihadın en faziletlisi: 17, 365.

Cihadda nöbet tutmak: 17, 366.

Allah yolunda cihad için ücret alma: 3, 511-12.

Allah yolunda cihad edenin derecesi: 3, 505-506.

Allah yolunda cihad edenler insanların en efdalidir: 3, 498-99.

Allah yolunda ilk ok atan zât: 11, 392.

Allah yolunda gelen türlü yara ve ölümler de şehîd sevabı kazandırır: 492-93.

Allah yolunda öldürülenin, borcu hariç bütün günahları bağışlanır: 3, 518-19

Ashabın (r.a.) cihad husussundaki hassasiyetleri: 7, 337.

Hangi cihad efdaldir? 17, 556.

Hangi durumlarda cihada katılmamaya ruhsat vardır?: 4, 148-151.

Küffâra karşı cihadın devamlı kesilmemesi: 12, 448-49.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Mekke'nin fethinde hicreti yasaklayıp cihadı em retmesi: 3, 540-41.

Cî'rrâne: 4, 235.

Cima esnasında tesettür: 17, 202.

Cima etmeksizin bir kadınla nefsini tatmin eden kimseye karşı Hz. Pe gamber (s.a.v.)'in tutumu: 2, 462.

Cimadan maksad: 2, 209-210.

Resulüllah'ın cimayı kinaye ile izahı: 10, 274.

Nefsin cimriliğini kıran Resulüllah'ın tavsiyesi. 9, 237-38.

Cimrilikle ilgili bölüm: 2, 37.

Cimriliğin zemmi: 14, 269-70.

Cimrilik ve korkaklık sebebi: 17, 487.

Cimriliğin sonu: 16, 312.

Cimrilikten zecr: 14, 54.

Her güneşin doğuşunda cimriye dua eden iki melek: 9, 236-37.
Cin Sûresi: 3, 229.
Cin ile şeytan hakkında söylenenler: 3, 232-34.
Cinler gecesi: 16, 545.
Resulüllah'ın cinleri irşadı: 3, 128-29.
Resulüllah (s.a.v.)'in cinlerle görüşüp görüşmediği: 3, 230-32.
Cinler ve insanların göz değmesine karşı okudukları dua: 11, 86.
Cinlerin gıdasından, kemik: 6, 230.
Cinlerin görülüp görülemeyeceği ve mahiyetleri: 8, 151-52.
Camide mü'min cinlerin yeri: 17, 25.
Bir kimsenin cinayetinden onun akrabası mesul değildir: 14, 540-41.
Cinayetlerin cezasının ahirette kalkıp kalkmayacağı (dünya cezası verildikten sonra): 1, 113.
Fâil-i meçhul cinayetlerin diyeti: 6, 463.
Cinnet hastalığına şifa: 17, 456.
Cinsiyetle ilgili bazı meseleler: 2, 210-11.
Cinsî bilgi: 2, 196.
Cinsî hayat: 3, 202-203.
Cinsî tatminde ta'cil: 2, 206-207.
Resulüllah'ın kadın-erkek münasebetlerine getirdiği kayıtlar: 3, 205-207.
Cizye ve cizye ile ilgili hükümler: 4, 93.
Cizyenin alınması gereken kimseler ve miktarı: 4, 94.
Cizye vermeyenle savaşılır mı?: 6, 371-72.
Cizye ve haraca sebep: 6, 372.
Cizye ve haraç mallarından halife ikramda bulunabilir mi?: 10, 459.
Cizye devesi ile sadaka devesi arasındaki fark: 10, 458.
Cizye ve sadaka devesi: 10, 457-459.
Cömert olmak: 7, 77.
Cu'ayl İbnu Suraka el-Gıfari: 4, 122.
Cuhfe: 3, 440.
Cu'fî: 1, 20.
Cuma isminin tarihçesi: 8, 227.
Cuma günü: 12, 497-98.
Cuma gecesinin ehemmiyeti ve o gecede yapılan duanın kabulü: 6, 60-61.
Cuma kıyafeti (güzel olmak): 10, 323; 17, 38.

Cuma günü cemaate eza ve cefa vermek: 8, 338.
Cuma günü çok salâvat getirmek: 17, 153.
Cuma günü kerahatin dışındadır: 7, 440.
Cuma günü mescidde muvazzaf melekler: 17, 36.
Cuma günü namazdan önce cemaat teşkilinin yasaklanması: 8, 374-75.
Cuma günü vefat eden mü'minin kabir fitnesinden korunması: 12, 499-500.
Cuma günü yapılacak işler ve şekli: 17, 38-39.
Cuma günü yıkanmak: 7, 293-94.
Cuma gününde bulunan bir saat (Duaların kabul edildiği): 12, 500-501.
Cuma günündeki saat-ı icâbenin hangi saatte olduğu: 12, 502-503.
Cuma gününün fazileti: 8, 330.
Cuma gününün beş hasleti: 17, 35.
Cuma gününün faziletine dair: 3, 268-70.
Cuma günü cîmaya zımnî bir teşvik: 8, 336.
Cuma guslü: 10, 315-324; 17, 36.
Cuma guslü farîza mıdır fazilet midir?: 10, 323.
Cuma guslü herkese gerekir mi?: 10, 317.
Cuma guslünün hikmeti ve zamanı: 10, 316.
Cenabetten temizlenme guslü, cuma guslü yerine geçer mi?: 8, 343-44; 10, 320-22.
Cenâb-ı Allah'ın Müslümanlara cum'ayı buldurması: 12, 430-31.
İki cuma arası küçük günahların affolunması: 17, 39.
Cuma namazı: 8, 227-377.
Cuma namazı hakkında umumî açıklama: 8, 227-229.
Cuma cemaatinin sayısı: 8, 342.
Cuma namazının fazileti, vücubu, ahkâmı: 8, 347.
Cuma namazının bir rekatine yetişen kimse diğer rekati kendi başına kılabilir mi?: 7, 408.
Cuma namazının miktarı. 7, 357.
Cuma haricinde hutbeye çıkmak: 6, 249.
Cuma hutbesi: 17, 40.
Cuma hutbesi okunurken yanında konuşan kimseyi ikaz etmek: 8, 365-66. Bak. Hutbe.
Cuma namazı farz olmayan kimseler: 8, 341-343.
Cuma namazının bir rekatine yetişen kimsenin durumu: 8, 346.

Cuma namazına katılan üç grup mükafatları: 8, 337-38.
Cuma namazının kılınabileceği yerleşim merkezleri: 8, 377.
Cuma namazının zevalden önce kılınıp kılınamayacağı. 10, 395.
Cuma Sûresi: 3, 208.
Cuma vakti: 17, 39.
Cumada çömelme: 17, 44.
Cumada hatibe yönelme: 8, 339-341; 17, 44.
Cumada saat-icâbe: 17, 44.
Cumada yasaklanan oturuş şekli: 17, 44.
Cumadan önce çarşı pazar işi durumu: 10, 319.
Cumadan önce namaz: 17,43.
Cumanın farziyyeti: 17,33.
Cumanın farz olmasının şartı: 8, 343.
Cumaya erken gitmek: 8, 330-334-335-336-338-341; 17, 36-37.
Cumaya gelme mesafesi. 17, 42.
Cumaya gelmeyenin cezası: 9 Cülûs (Ka'de=Oturma): 8, 77; "Namaz"a da bak.
Cumayı üç defa terk edenin kalbi mühürlenir: 17, 42.
Cumayı mazeretsiz terk edenlerin durumu: 8, 346-47; 17, 42.
Cumayı terk edenlere Peygamber (s.a.v.)'in bedduâsı: 17, 34.
Cumanın ailesine dönebilen herkese farz olması: 8, 344-45.
Cumanın fazileti: 17, 35.
Cumanın nafileleri: 8, 449.
Resulüllah (s.a.v.) cumanın sünnetlerini nasıl kılardı?: 8, 452.
Cumanın vakti hakkında: 8, 349-51.
İki cuma arası küçük günahlar affedilir: 13, 35.
Kıyamet, cuma günü kopacaktır: 17, 35.
Cumartesi elden geldiğince oruç tutmak: 17, 166.
Cumartesi orucu: 17, 166.
Curuf (yer ismi): 10, 309.
Cübbeye yüz silmek: 17, 475.
Hz. Cûleybib (r.a.): 13, 385-86.
Cüvesâ (yer): 8, 162-264.
Cüveyriye (r.a.): 11, 512.
Cüzzamlılara devamlı surette bakmamak: 17, 469.

Hz. Peygamber'in cüzzamlı hastalara karşı muamelesi: 10, 435-37.

Ç

Çalım için silah taşımak mekruhtur: 17, 72.
Çalınmış malını bulan hemen sahiplensin: 17, 276.
Çalınmış malını bulanın alma hakkı: 17, 275.
Çalıntı malı satın alan parasını satın aldığı kimseden alır: 17, 276.
Karın tokluğuna çalışma: 17, 275.
Çanın dindeki yeri: 7, 111.
Çarşamba günü uğursuz mudur?: 7, 40.
Çarşamba gününün hastalığı: 17, 462.
Çarşılar: 17, 259.
Çarşı-pazarı, devlet reisi olarak kontrol etmek: 1, 478-479.
Çarşı pazarlar: 1, 439.
Çarşıların kötülüğü: 17, 260.
Çekirge: 10, 449-451.
Çekirge avı: 17, 420.
Çekirgenin Allah'ın ordusu olarak tesmiyesi ve sebeb-i hikmeti: 10, 451.
Çekirge istilasına karşı Bediüzzaman Hazretleri'nin göstermiş olduğu bi tedbir: 12, 185.
Çekirgenin yenip yenmeyeceğinin hükmü: 10, 450-51.
Hz. Peygamber (s.a.v.)'in çekirgelere bedduâsı: 10, 450.
Çevre
Avlu ve meydanların temizliği: 10, 34-119.
Büyük insanlar çevreleri ile büyüktür: 12, 183.
Çevre koruma: 4, 161.
Çevre korumasında ilk örnek: 12, 54.
Daru'l harpte bulunmak: 16, 150-51.
Kötü muhitten hicret: 16, 151-52.
Mekan temizliği: 10, 118.
Mesire (piknik) yerlerinin temizliği: 10, 119.
Yolların temizliği: 10, 120.
Çevrenin kişi üzerinde tesiri hakkında Bediüzzaman'ın görüşü: 16, 149.
Çevrenin terbiyedeki rolü: 16, 148.
Yakın ve uzak çevrenin temizliği: 10, 118.

Çiğ ete değmekle el yıkama mecburiyeti hasıl olur mu?: 10, 81.

Çirkinlik sebebiyle koca boşamak: 17, 233.

Çobanı görülmeyen sürüden süt sağmak, sahibi görülmeyen bahçeden meyve yemek: 17, 267-68.

Peygamberlerin nübüvvetten önce çobanlıktan geçmelerindeki hikmet: 10, 487.

Resulüllah çobanlık yaptı: 6, 493.

Çocuk: "Neseb" kelimesine de bakınız.

Çocuğa ebeveyn hakkında muhayyerlik: 17, 281.

Çocuğa ilk doğduğunda yapılacak muamele: 1, 306-317.

Çocuğa ilk gıda (Tahnik): 1, 307.

Çocuğa ilk libas: 1, 306.

Çocuğa ilk yapılan muamelelerden biri dua: 1, 308-309.

Çocuğa meslekten önce dini öğretilmelidir: 7, 360.

Çocuğa namazı kıldırma yaşı: 7, 360.

Çocuğu hangi mesleğe göre yetiştirmeli: 14, 302-303.

Çocuğa yapılacak en güzel terbiye şekli: 7, 363.

Çocuğu ifsat: 7, 50-51.

Çocuğu kimler işe verebilir: 14, 337.

Çocuğa öğretmeye başlama yaşı: 7, 359.

Çocuğu sünnet etmek: 1, 312-315.

Çocuğun anne veya baba tarafına çekmesi ve benzemesinde rol oynayan unsurlar: 10, 279.

Çocuğun babası üzerindeki hakları: 7, 363.

Çocuğun cezaî ehliyeti: 5, 258.

Çocuğun cihada katılma yaşı: 7, 361-62.

Çocuğun cinsiyetine te'sir eden bir faktör: 10, 281.

Çocuğun cinsiyeti ve benzemesi: 10, 278-281.

Çocuğun (İslâm) fıtratı üzerine doğması: 1, 164.

Çocuğun İslâm'daki hakları: 14, 303.

Çocuğun istihdamı: 9, 438; 14, 335.

Çocuğun karşı cinsle arkadaşlık etmesinin mahzuru: 9, 354.

Çocuğun karşı cinsle yaptığı arkadaşlığın onun ahlâkında meydana getirdiği değişiklik: 9, 354.

Çocuğun maddî istikbalini düşünme: 14, 301.

Çocuğun malı ve ebeveyni: 1, 405.

Çocuğunu bile bile inkar eden adamın durumu: "Neseb" bahsine de ba
17, 358.
Çocuğun sünnete göre terbiyesinin safhaları: 7, 359.
Çocuğunu kaybedenin sevabı: 17, 144.
Çocuk dövülür mü?: 7, 358-59.
Çocuk iddia etme: 17, 359.
Çocuk küfrü temyiz yaşında bilse ve böyle ölse durumu nedir?: 9, 438.
Çocukla ana arası köle bile olsa açılmaz: 5, 263.
Çocukla büyük arasındaki hudut 15 yaştır: 7, 361-62.
Çocuklara eşit muamelesi: 1, 364-67.
Çocuklara ganimetten hak verilmez: 14, 338.
Çocuklara öncelikle imanın öğretilmesi: 16, 466.
Çocuklara savaş aletlerini tanıtmak ve kullanımını öğretmek: 7, 151.
Çocukları iyi terbiye etmek: 17, 488.
Çocukları kazanç sağlamak için zorlamak yasaktır: 14, 334.
Çocukların çalıştırılma ve istihdamları meselesi: 14, 334.
Çocukların işe verilmesi ile ilgili bir padişah fermanı: 14, 338.
Çocukların hayvanlarla oynaması: 7, 151.
Çocukların öpülmesi ve öpmenin çeşitleri: 16, 494.
Çocukları te'dîb: 1, 378-381.
Çocukların hükmü: 14, 381.
Çocukların mescide sokulması: 6, 449.
Çocuklarla alakalı bazı hususlar: 6, 449.
Çocukları diri diri toprağa gömen de gömülen de ateştedir: (Tekvir: 8-
ayetinin yorumu: 3, 264-65.
Çocukların yataklarını ayırma yaşı: 7, 359-360.
Çocuk mahkemesi: 5, 260.
Çocuk öldürme yasağı: 1, 367-70; 2, 365.
Çocuk ölümü: 13, 103-104.
Çocukta askerî terbiye büluğdan önce tamamlanabilir: 7, 362.
Çocukta namaz kılma yaşı: 7, 360-61.
Çocuk terbiyesi bakımından arkadaşın ehemmiyeti: 9, 353-354.
Çocuk terbiyesi ve hayvan: 6, 311-12 Bak: Hayvan.
Çocuk yatak sahibine ait: 17, 224.
(Büluğa eren çocuk) Nelerle mükelleftir: 7, 363.

Beşikte konuşan üç kişi; Hz. İsa, Cüreyc'in arkadaşları: 14, 40-42.

Cahiliyye devrinde çocuk öldürme: 2, 365.

Mü'minlerin vefat eden çocuklarının ebeveyne ahirette cehenneme karşı perde olmaları: 13, 104.

Resulüllah'ın ilk konuşmaya başlayan çocuğa ezberletmiş olduğu âyet: 7, 361.

Sünnette çocuğun sosyal hayatta hazırlanması için arkadaşlarıyla beraberliklerini tecviz eder: 9, 354.

Zenginliğin çocuk terbiyesine tesiri: 9, 354.

Yeni doğan çocuğa ilk yapılacak telkin: 1, 309.

Çoğunluğa tabi olmak: 7, 96.

Çok gülmemek: 17, 612.

Çok kadınla evlenmek: 2, 273-74.

Çok yemeyi zemm: 10, 419-431.

Çöl bedevisi ve çocuklar ve ihtiyaçların dinine tabi olmak meselesi: 1, 192-93.

Çörekotu: 11, 15-16.

Çörekotu her derde devadır: 17, 456.

D

Dabbetu'l-Arz: 3-29-38; 14, 143-45; 17, 348.

Dağlama: "Rukye" ve "Key"e de bakınız.

Dağlama: 11, 43-44-45.

Dağlama bir tedavi metodu olarak kullanabilir mi?: 11, 69-71.

Dağlama çeşitleri ve bunların hükmü: 11, 70.

Günümüz tıbbında dağlama: 11, 71-72.

Dağlama ile tedavi: 11, 134.

Resulüllah'ın bir ashabın tedavisi için dağlama yapması: 11, 491-92.

Dağlamayı yasaklayan hadislerle ruhsat tanıyan hadisler arasındaki tearuzun cem edilmesi: 11, 69-17.

Dağlama ile tedavi: Bak: Rukye.

Dakûka: 13, 471.

Dal üzerinde meyva satışı olabilmesi için gerekli şart: 1, 458.

Damân Bölümü: 10, 21-23; "Zaman"a da bakınız.

Damda yatmak: 16, 85.

Dar ev ve çocuk: 2, 68.
Dargınlık, Resulüllah (s.a.v.)'in bir an ashabıyla dargın kalması: 11, 528.
Daru'l-Harpte bulunmak: 16, 150.
Davalar ve Beyyineler: 13, 455.
Delil getirme davası üzerine, yemin de davalı üzerine gerekir: 13, 455-56
Muhakeme mescidde yapılabilir ama had mescidde vurulmaz: 13, 447-4
Resulüllah'ın hükme bağladığı davalar: 13, 475.
Davar besleme: 17, 269.
Davarın zekatı: 17, 180.
Davete icabet: 8, 122; 9, 427-28; 16, 169; 17-202.
Davete icabet vecibe mi?: 17, 432.
Davete icabet hangi şartlarda vacibtir: 9, 428.
Davete icabet eden oruçlunun orucunun açıp açmaması hususu: 10, 497
Davete icabet edenin yanında birilerini getirmesi için evsahibinden izin i-temesi gerekir mi?: 10, 495.
Davetin en şerlisi, yalnızca zenginlerin davet edildiğidir: 10, 501.
Davetlinin beraberinde bir başkasını götürüp götüremeyeceği: 10, 493.
Davetlinin yemekten yeme mecburiyeti olup olmadığı: 10, 497.
Davetli sayısına göre yemek hazırlamak ve hatta geniş davranmak: 10, 494
Davet yemeği: 10, 489-495.
Davet yemeğinden yemek: 8, 122.
Aynı anda yapılan davetlerden hangisine icabet edilmesi gerektiği hus-sunda ölçü: 10, 492.
Birine yemek hazırlayan evine mi davet etmeli yoksa yemeği o kimsen evine mi göndermeli?: 10, 493.
Resulüllah, ashabının davetlerine icabet ederdi: 10, 478.
Da'vetu't-Tâmme: 7, 452.
Hz. Davud (a.s.): 12, 166-67.
Davul: "Def"e de bakınız.
Davul sesi: 17, 200.
Davul yasaktır: 7, 236.
Dayak: "Dövmek"e de bakınız.
Hatası sebebiyle küçük çocuğa vurmamak: 17, 533.
Hizmetçi köle de olsa yüze tokat vurmanın yasaklanması ve hikmetle 11, 316; 4, 37.

Dayanışma ve yardımlaşma: 9, 373-385.
Deccal ve Mehdi hakkında umumî açıklama: 14, 67.
Deccal çıkana kadar cihad devam edecektir: 12, 95.
Deccal'ın çıkması: 17, 568.
Deccal'ın fitnesi: 13, 206-207; 14, 89.
Deccal'ın ateşi: 14, 96-97.
Deccal'ın fitnesine karşı korunmak için Kehf Sûresi'nden ezberlemenin faydası: 2, 497-98.
Deccal'ın harikulâde halleri: 14, 95.
Deccal'ın iki gözü arasında "Kefere" yazar. 14, 98.
Deccal Mekke ve Medine'ye giremez: 12, 545-46.; 14, 90-93.
Deccal nerdedir?: 14, 90-92.
Deccal'ın vasıfları: 14, 94-95-97-98.
Bediüzzaman'a göre Mehdi ve Deccal: 14, 84-87.
İslâm âleminin her köşesinde şerir insanlara Deccal, bunlarla mücadele eden Müslüman büyüklerine de Mehdi denebilir: 14, 70.
Her peygamber kendi ümmetini ahirzaman Deccalinin şerrinden Allah'a sığındırmıştır: 14, 70.
Resulüllah (s.a.v.) namazlarından sonra dualarında Deccal'ın şerrinden istiaze etmiştir: 14, 70.
Otuz tane yalancı Deccal çıkmadıkça kıyamet kopmaz: 14, 123.
Def: "Davul"a da bakınız.
Def çalma: 14, 576.
Defîne (Hazine) nedir?: 6, 401.
Dehri kötüleme: 16, 379.
Hakkın ortaya çıkması için delil getirmek caizdir: 13, 387.
Deli: "Mecnun"a da bakınız.
Delilik(cünûn): 6, 101.
Deliye Hz. Peygamber'in uyguladığı afsun tedavisi: 17, 574-75.
Dellâl ile haber çıkarma (yayma): 6, 422.
Demokrasinin sonu anarşidir: 16, 62.
Demokrasinin tenkidi: 16, 60.
Denizde ölen balıktan istifade hangi şartla mukayyeddir: 9, 541.
Denizde ticaret yapmak: 7, 122.
Denize ait meytenin hükmü: 10, 38.
Deniz gazvesinin fazileti: 17, 367.

Deniz hayvanlarının her türlüsünden istifade hususunda İslâm âlimlerini görüşleri: 9, 538-39.

Denizin altında ateş, ateşin altında deniz vardır: 7, 121-122.

Deniz suyu ile abdest: 10, 35.

Deniz ticareti ve gemiye binmek caizdir: 14, 58.

Deniz yolculuğu: 7, 121.

Mezheplere göre: Balık dışındaki deniz mahluklarının yenip yenilm yeceği: 10, 38-39.

Müslümanların ilk deniz seferi: 7, 122.

Hanefi mezhebine göre deniz hayvanlarından istifade: 9, 540.

Bir gazve esnasında ashabın, denizin attığı balinadan istifade etmesi: 9, 538

Denklik: "Küfüv"e de bakınız.

Denklik: 17, 208-10.

Dereotu: 17, 457.

Deriler hakkında: 10, 82-83.

Derilerin ve meyte (ölü hayvan) derisinin dabaklanarak temizlenmesi v ondan istifade edilmesi: 10, 82-84.

Resulüllah'ın ölmeden iki ay önce meytenin derisinden istifadeyi yasal ladığı hadisle, istifadenin ibahetine delalet eden diğer hadisler arasında taârruz: 10, 86.

Resulüllah (s.a.v.)'in yırtıcı hayvanların derisini kullanmayı yasaklamas 10, 87.

Deve çeşitleri: 6, 379.

Deve etleri: 10, 222-223.

Deve eti yeyince abdest mi?: 16, 567.

Deve koşusu: 7, 139.

Develerin yaşlarına göre isimleri: 6, 142.

Devenin hakkı nedir?: 6, 357.

Develerin zekatı: 17, 179.

Erkek develeri emaneten vermek: 6, 357.

Deve eti yemeden dolayı abdest alınması icab eder mi?: 10, 222.

Deveye yük vurmak suretiyle istifade edilir: 7, 245.

Erkek deveye parayla çekme: 1, 471.

Deve şeytanlardandır: 8, 126.

Resulüllah'ın devesi: 11, 542.

Binmek veya yarıştırmak amacıyla deve besleme: 7, 139.

Resulüllah'ın "Develer şeytandır" sözünün izahı: 10, 222-23.
Devlet başkanının savaşa yolladığı orduya tavsiyesi: 17, 377.
Devlet malından çalmak (Gulül): 16, 328.
Devlet reisine itaat. 5, 385.
İslâmî ve beşerî devlet nizamları arasındaki fark: 5, 425-26.
Devlet reisinin arkadaşlarını ziyareti ve ev sahibinin çocuklarıyla şakalaşması: 11, 263.
Devlet reisinin vefasızlığı: 16, 372.
Devlet ricalini küçük düşürmeyin: 5, 416.
Devlete isyan: 13, 207-208.
Devs: 12, 465.
Deylem'in fethi ve Kazvin'in fazilesi: 17, 367.
Deyyus kimsenin cezası: 16, 290.
Dımâm İbnu Salebe: 7, 354.
Mescid-i Dırar hakkında nazil olan ayet: 12, 96.
Dışarı çıkan kadına şeytan nasıl musallat olur: 9, 483.
Dımeşk'in fazileti: 13, 27; "Şam"a da bakınız.
Dikbaşlılık ve serkeşlik eden zevceye karşı nasıl davranılacağı: 2, 295-96.
Dikilecek en hayırlı fidan: 17, 508.
Dilencinin zemmi: 13, 407.
Dilencilik ve haram kazançtan kaçınmak: 17, 584.
Dilencinin âkıbeti: 13, 407-408-409.
Dilenciye özür beyan etmek, iffetli olmasını söylemek caizdir: 13, 400-401.
Dilenmek haramdır: 6, 455-56.
Dilenmek kime caizdir: 14, 408-409.
Dilenmek şu şartlarda caiz olur?: 14, 421.
"Allah rızası için" diyerek dilenmek: 14, 418-419.
Her istemek dilencilik midir?: 14, 409-410.
Kimden dilenilir? 14, 411-413-418.
Ne kadar malı olan dilenebilir?: 14, 411-412.
Dili muhafaza etmek: 17, 547.
Dilin afetleri: 16, 337.
Dilin, çirkin şeyi söylemekten çekinmesi hususu: 16, 361.
Diline sahip olamayan kimseler ve bunların akıbeti: 5, 307-308.
Diline ve şehvetine hakim olan cennettedir: 16, 293.

Resulüllah zamanında kullanılan dinarların nereden geldiği ve İslâm'da il dinarın tedavüle girmesi: 10, 23.
Din değiştirenlerin durumu: 14, 199.
Din, nasihattan ibarettir: 16, 23-24-25.
Din-Sultan ayrılığı: 13, 263; Bak: Sultan-Din ayrılığı.
Din ve zaman: 16, 124.
M. Akif Ersoy'un din düşmanları hakkındaki hatırası: 7, 26.
Dindarla evlenmeli: 17, 190.
Dinde doğru istikamette bulunmak ne demektir: 3, 115.
Dinde zorlama hakkında: 2, 229-30.
Dini emirlerin tedrici olarak emredilmesi: 6, 354.
Emevi idarecilerin dini ananeye olan lakayıtlarına bir örnek: 8, 554.
Resulüllah'tan bu yana Müslümanların yavaş yavaş dini emirlerc gevşeklik göstermesi: 8, 264.
Dine yeni bir şey sokmanın cezası: 17, 398.
Dinî işlerde Kur'anî takvim emredilmiştir: 16, 127.
Dini kolaylaştırmak zorlaştırmamak, usandırmamak: 1, 210-12.
Dinî bir hikaye: 17, 561.
Dinî sınırlamaların gayesi: 16, 68.
Dinimizde cehennemle korkutma ve cennetle müjdeleme: 3, 113.
Dinin gayesi: 5, 130; 7, 266.
Dinin gereklerini öğrenme hususunda utangaçlık yoktur: 17, 204.
Dinin tamamlanması: 2, 328-29.
Dinin tatbikatı zorlaşır: 13, 265-66.
Dinlenme ve istirahatın vasıta, yer ve zamanları: 4, 531; 16, 88-89.
Dinlenme vasıtası: Uyku: 16, 88-89.
Dinlenme istirahatin mahalli: Ev: 16, 91.
Kalbi, caiz olan levhiyatla dinlendirmek: 7, 301.
Diri hayvandan kesilen parça: 6, 218.
Diş: 13, 547.
Diş aralarının temizliği ve çıkan artıkların durumu: 10, 105-107.
Dişlerin kenarlarını törpüleyip inceltmek: 7, 47-48.
Diş ve tırnakla hayvan kesmek: 6, 229-230.
DİYETLER BÖLÜMÜ (Altı fasıldır): 6, 139; 17, 341.
Diyetin mirası: 13, 140-41.

Diyetin kıymeti: 6, 148-163.
Diyet alınan kimse artık öldürülmez: 6, 169.
Diyetlerle ilgili hükümler: 6, 165.
Diyetlerin kime verileceği: 6, 159.
Uzuvların ve yaraların diyeti: 6, 151.
Uzuvlardan ayağın diyeti: 6, 158.
Beyin zarına kadar ulaşmış yaranın (me'mune) diyeti: 6, 158.
Birbirine eşit olan diyetler: 6, 159.
Uzuvlardan burunun diyeti: 6, 158.
Ceninin diyeti: 6, 161.
Uzuvlardan çıkan küçük kemiğin (münekkile) diyeti: 6, 158.
Uzuvlardan cinsiyet organının (zeker) diyeti: 6, 158.
Uzuvlardan dilin diyeti: 6, 158.
Uzuvlardan dişin diyeti: 17, 344.
Uzuvlardan elin diyeti: 6, 158.
Uzuvlardan gözün diyeti: 6, 151-52, 58.
Hataen adam öldürmenin diyeti: 6, 141-44.
Hayvan tarafından öldürülünce diyet ödenmez: 6, 403.
Uzuvlardan iki dudağın diyeti: 6, 158.
Uzuvlardan iki gözün diyeti: 6, 158.
Uzuvlardan iki yumurta (husye)nın diyeti: 6, 158.
Kadının diyeti: 6, 145-46.
Uzuvlardan parmağın diyeti: 6, 156-57-58; 17, 345.
Karın ve karın boşluğuna kadar ulaşan yaranın diyeti: 6, 158.
Kasten adam öldürmenin diyeti: 6, 141.
Katil diyetten ve mirastan hisse alamaz: 6, 170.
Kişiyi kamburlaştırmanın diyeti: 6, 158.
Nefsin (Şahsın) diyeti: 6, 141.
Öldürülen kafirin diyeti: 6, 148.
Öldürülen kölenin diyeti: 6, 46.
Öldürülen muâhedin diyeti ve hükmü: 6, 146-47-48.
Öldürülen mukâtebin diyeti: 6, 145-46.
Öldürülen Yahudi ve Hıristiyanların diyeti: 6, 149.
Kemiğe ulaşan yaranın (muziha) diyeti: 6, 156-158.
Sakat uzuvların diyeti: 6, 160.

Uzuvların diyetindeki umumî prensib: 6, 151.
Diz avret değildir: 12, 269.
Doğruluğu tavsiye: 17, 520.
Doğru sözlü olmak: 17, 620.
Doğum
Arap memleketinde doğuran Acem kadın ve miras alması durumu: 13, 122.
Ölü olarak doğan çocuk, diri doğan çocuk ahkâm farkı: 13, 132.
Yeni doğan çocuğun ana tüylerinin traş edilerek ağırlığınca altın v gümüş tasadduk etmek: 10, 506-507.
Dosta ve düşmana ölçülü davranmak: 9, 364.
Doyasıya çok yememek: 17, 441.
Dört sınıf insan: 6, 248.
Dövme (Veşm): "Veşm"e de bakınız.
Dövme yaptırana lanet: 7, 45; 11, 120; 14, 332.
Dövme yaptırma ve göz değmesi arasındaki münasebet: 11, 120.
DUÂ BÖLÜMÜ: 2, 175-77; 5, 479; 17, 517.
Duâ ile ilgili umumî açıklama: 5, 483-84.
Duâ edebi: 2, 497; 5, 485.
Duâ alçak sesle olmalı: 5, 518; 17, 518.
Duâ edenin heyeti (dış görünüşü): 5, 505.
Duâ edenlerin kısımları: 6, 355.
Duâ ederken el kaldırmak müstehabdır: 12, 223.
Duâda elleri kaldırma yüze sürme: 17, 42.
Duâda hüsn-i hatime istemek: 13, 372-73.
Duâda ısrar etmek azimli ve ümidvar olmak: 5, 517.
Kulluğun en güzel ifadesi "Senden sana sığınıyorum" demek: 6, 11.
Duâdan sonra "Amîn" demek: 5, 517.
Duâda seci (kâfiye) yapmanın yasaklanması: 11, 255-56.
Duâ ederken ellerimizle yapacağımız davranışlar 5, 507.
Duâ ederken Resulüllah'a salat getirmenin ehemmiyeti ve zamanı: 5, 512-13.
Duâ etme şekli: 17, 42.
Duâ fiilin programıdır: 5, 484.
Duâ ibadettir: 5, 487.
Duâ ilaç gibi tedavi eder: 11, 76-77.
Duânın Allah katına yükseltilmesi: 5, 553.

Duâların makbul olduğu yer mültezem: 4, 385.
Duânın makbul olması için gerekli birkaç âdab: 5, 509-510; 11, 77.
Duânın fazileti: 5, 491-504.
Duânın kabulü şu üç şekilde olur: 5, 524-25.
Duânın keyfiyeti: 5, 511-22.
Duânın kısımları: 5, 531.
Duâsı makbul olan üç kişi: 5, 505; 14, 231.
Duâya icabet için gerekli iki şart: 5, 494.
Duâya başlama adâbı: 5, 511-12.
Duâya kendinle başla: 17, 520.
Duâ yerine geçen zikirler: 6, 95.
Duâ yoluyla hasta tedavi etmek: 11, 79-136.
Allah duâ ederken ellerini açan kulunu boş çevirmez: 5, 508-09.
Allah'ın derhal kabul buyuracağı dualardan birisi: 5, 503-04.
Allah'ın duâya icâbeti çeşitli şekillerde olur: 13, 57.
Allah, en çok sıhhat için yapılan duâdan memnun olur: 5, 492.
Allah, kendine duâ etmeyene ve istemeyene buğz eder: 5, 526.
Akşam ve sabah yapılacak duâlar: 6, 31-32.
Arefe günü Kadîr gecesi duâsı: 6, 79.
Belaya uğrayanı görünce okunacak duâ: 6, 89.
Bir bedevinin sadece Resulüllah (s.a.v.) ve kendisi için duâsı: 10, 65-66.
Borçlu olan kimsenin yapacağı duâ: 6, 92.
Cebrail (a.s.)'in Resulüllah hastalandığında O'na öğrettiği duâ: 11, 86-87.
Cennete girme, cehennemden korunma talebi duâsı: 6, 92.
Çarşıya, pazara çıkarken okunacak duâ: 6, 122-23.
Hz. Davud (a.s.)'un duâsı: 6, 85.
Dinlenmeyen duâ: 6, 102.
Elbise giyilince edilecek duâ: 6, 65.
Elbise yenilenince okunacak duâ: 6, 63.
En iyi duâ nasıl yapılır: 5, 513-14.
En ziyade kabule şayan bazı duâ vakitleri: 5, 499-502.
Evden çıkış ve eve giriş duâları: 6, 41-42; 17, 526; 6.
Fakirliğe karşı duâ: 6, 56.
Gece uyanınca okunacak duâ: 6, 38.
Giyinme ve yemek duâları: 6, 63.

Gök gürleyince, rüzgar esince, bulut çıkınca okunacak duâ: 6, 75.
Günde yüz kere okunması tavsiye edilen duâlar: 6, 122.
Hafızayı güçlendirme duâları: 6, 59-60.
Heladan çıkarken duâ: 6, 67-68.
Hangi elfaz ile Cenab-ı Allah'a yalvarmak ve duâ etmek?: 6, 56.
Hapşıranın duâsı: 6, 82.
Hapşıran bir kimseye yapılan duâ ve hapşıranın ona cevabı: 6, 84.
Her peygamberin müstecab bir duâsı vardır: 14, 210.
İbni Mes'ud'un namaz sonunda duâ etme tarzı ve Hz. Peygamb (s.a.v.)'in bunu te'kid etmesi: 5, 514-15.
Hilali görünce okunacak duâ:
Her duânın icâbet (kabul) göreceği hususunda bir açıklama: 5, 492.
Kazay-ı hâcet duâsı: 6, 67.
Kişi geceleyin uyandığında ne okumalı: 8, 472-73.
Kuraklık olduğunda imamın halkı duâya çağırması müstehabdır: 8, 545.
Mâlâyani konuşulan yerden kalkarken okunacak duâ: 6, 43.
Mazlumun bedduâsı: 6, 351.
Mazlumun duâsı: 14, 231-32.
Mazlumun duâsı makbuldür: 6, 351-355-56.
Mescide giriş-çıkış duâları: 6, 69.
Musibetlere karşı edilen duâlar insanı nasıl korur: 5, 492-93.
Namazdayken hapşırınca duâ edilip edilmeyeceğine dair hüküm: 6, 83-84
Oturma-kalkma duâları. 6, 43.
Resulüllah bazan başkalarına duâ edeceği zaman önce kendi için du ederdi: 5, 515.
Resulülah'ın ashâbının yanından ayrılırken çok kere okuduğu duâ: 6, 44.
Resulüllah'ın belaya uğrayan kimseyi görene tavsiye ettiği duâ: 6, 89.
Resulüllah'ın bir meclisten kalkmadan önce söylediği duâ ve istiğfar: 6, 120.
Resulüllah bir şey yiyip içtiğinde okunacak duâ: 6, 64.
Resulüllah'ın bulut belirtisi (kümesi) gördüğünde ettiği duâ: 6, 76.
Resulüllah'a gelen veya Resulüllah'ın uğradığı hastalara okuduğu du 11, 81.
Resulüllah'ın devamlı söylediği duâ: 17, 625.
Resulüllah'ın din, dünya, ahiret, hayat ve ölüm için yaptığı duâ: 6, 91.
Resulüllah'ın duâ ederken yaptığı davranışı: 3, 457.
Resulüllah'ın duâdan sonra ellerini yüzüne sürmesi: 5, 506-07.

Resulüllah'ın duâsı: 17, 517.
Resulüllah'ın Ensar'a duâsı: 11, 489.
Resulüllah'ın günahları affolunduğu halde çok duâ etmesinin sebepleri, ikmetleri: 6, 16.
Resulüllah'ın harbin muzafferiyeti için duâ etmesi: 12, 68.
Resulüllah'ın hastalandığı zaman muavezeteyn ve ihlas sûrelerini okuması: 6, 33.
Resulüllah'ın hastalığında kendisini okuyup üflemesi: 6, 33-34.
Resulüllah'ın iki parmağıyla dua eden kişiye ikazı: 5, 507.
Resulüllah'ın isteyen ashabı için duâ etmesi: 12, 76.
Kadir gecesinde yapılması tavsiye edilen duâ: 6, 78.
Resulüllah'ın minberdeki duâ hali: 5, 508.
Resulüllah'ın misafirlikte yediği yemekten sonra ev sahibine yaptığı duâ: 6, 66.
Resulüllah'ın Hz. Osman (r.a.)'a yapmış olduğu bir duâ: 7, 222.
Resulüllah'ın teşehhüd ve selâm arasında okuduğu duâ: 6, 15.
Resulüllah'ın vefatından önce sıkça okuduğu duâlar: 6, 111-112.
Resulüllah'ın yağmur başladığı zaman ettiği duâ: 6, 76.
Resulüllah'ın yağmur için yaptığı duâ: 8, 545.
Resulüllah'ın yatağa girdiği zaman okuduğu duâ: 6, 33-37.
Resulüllah'ın yeni elbise giyildiğinde yapılmasını istediği bazı tavsiyeler ve duâ: 6, 64.
Secdede yapılan duânın kabul edileceğine dair: 6, 7.
Seferde okunacak duâlar: 6, 47.
Sıkıntı ve borçlu olanın duâsı: 6, 55-57.
Şimşek çakınca okunacak duâ: 6, 75.
Teşehhüdden sonra okunacak duâ: 6, 18.
Uykuda korkanın duâsı: 6, 34.
Uyuma ve uyanma duâları: 6, 33-38.
Ümmî ve Acemî olana kifayet edecek duâ miktarı: 6, 110.
Üzüntü ve tasa halinde duâ: 6, 53-54-56.
Yağmur duâsı: 17, 65.
Yemek duâsı: 6, 65.
Yiyip içtikten sonra hamd etmek: 6, 65.
Yolculukta yapılacak duâ: 6, 47-51.
Yatarken ve kalkarken yapacağımız duâ ve fazileti: 5, 497.

Hz. Yunus (a.s.) kavminin duâsı: 6, 87.
Yunus (a.s.)'ın yapmış olduğu duâ: 6,61.
Duhâ Sûresi: 3, 277-78.
Duhan Sûresi: 3, 119.
Duha Sûresi'nin nüzul sebebi: 3, 277.
Duhan-Hamim Sûresi: 3, 119.
Dul kadın pervasızdır: 17, 194.
Dul kadının evlenirkenki durumu: 17, 194.
Dul ve bakire ile istişare: 17, 193.
Dulla değil, bâkire ile evlenmek: 1, 490.
Dûmetu'l-Cendel: 4, 97.
Dureyd ibnu's-Summe: 12, 76.
Durgun Su: "Su"ya da bakınız.
Durgun suyu akıtmalı: 16, 539.
Dübürden temas haramdır: 17, 203.
Düğün: 10, 510-511; 12, 139.
Düğün hazırlıkları: 17, 200.
Resulüllah'ın düğünlerde eğlenceye teşviki ve gösterdiği usûl: 10, 510-1
Düğün vs. gibi sebeplerle verilen velimenin ve ona icabetin hükmü önemi: 10, 496.
Düğün yemeği: 10, 495-501; 17, 200.
Düğün yemeği bir gün kafidir: 17, 202.
Resulüllah'ın hanımlarıyla izdivaçları zamanında verdiği velîmeler (düğ yemekleri): 10, 497-98.
Hz. Zeynep'le evlenirken verdiği velîmenin hususiyeti: 10, 497-98.
Düğün yemeğinin faydaları: 17, 202.
Düğünde def çalmak, güfte söylemek: 17, 199.
DÜNYANIN VE YERYÜZÜNDEKİ BAZI YERLERİN ZEMMEDİLMI BÖLÜMÜ: 6, 241.
Dünyanın zemmi ve kötülenmesi: 6, 244.
İslâm'ın reddettiği dünya: 6, 261-62.
Dünya için talep emri: 14, 300.
Dünya kötülüklerin tarlasıdır: 17, 582-83.
Dünya malına düşkün ve hırslı olanın tasviri: 6, 245-46.
Dünya malına ehemmiyet vermemek: 6, 359.

Dünya malını kazanmada orta yollu olanın tasviri: 6, 246.

Dünyaya muhabbeti olana şeytanın çokça vesvese vermesi: 6, 256.

Hz. Adem (a.s.) ve Havva'nın hatalarının bir sebebi: Dünya sevgisi.: 6, 54-55.

Dünya talebinde orta yollu olmak: 17, 248.

Dünya ile içindekilerin mel'un olması: 6, 250-51.

Dünyada cezası gecikmeden gelen iki günah: 16, 315.

Dünyada fazla yememek: 6, 254.

Dünyada garip ve yolcu gibi ol: 1, 329-30.

Dünyalıkta kendinden aşağıya diyanette kendinden yukarıda olana bakak: 16, 269.

Dünyanın en hayırlı metaı: 7, 26.

Dünyanın mel'un olmasının sebebi: 6, 252.

Dünyanın mü'mine hapishane; kafire de cennet olması: 6, 251-52.

Dünyanın süs ve güzelliklerinin insana zararı: 6, 245-46.

Dünyanın tasviri ve dünyanın kötülüğünden muhafaza: 6, 249.

Dünyaya ilgi: 17, 581.

Dünyaya meyletmek: 16, 460.

Dünyaya muhabbet etmek her hatanın başıdır. 6, 252.

Ebediyet yolculuğunda dünyanın mü'min için ehemmiyeti: 6, 257.

Fakih olmak için, dünyayı terk etmek: 6, 253.

Allah katında dünyanın değeri: 6, 257; 17, 582.

Allah (c.c.) sevdiği kulunu dünyadan korur: 6, 258.

Gözü dünyada olanın hali: 17, 581.

İnsanın dünyadaki pozisyonu: 6, 256-57.

Dünyanın Allah katındaki değeri: 17, 582.

Düşen ekmeği temizleyip yemek: 17, 442.

Düşük çocuk ebeveynini cennete sokar: 17, 145.

Düşük sahibinin sevabı: 17, 145.

Düşmanla karşılaşmayı temenni etmemek: 3, 543-46.

Düşmanla yapılan sulhten sonra onlardan daha fazla bir şey istenilmeme-: 4, 80.

Düşmanın şamatası: 6, 104.

Kişinin düşmanıyla olan münasebetlerinde takip edeceği siyaset: 9, 364-65.

Düşmanın yaptığına aynıyla mukâbele edilebilir mi?: 2, 478-79.

E

Ebdâl meselesi. 13, 221-22.
EBEVEYNE İYİLİK (BİRR) BÖLÜMÜ: 1, 335.
Ebeveyne iyilik: 1, 337-346.
Ebeveynin nafakası evladın üzerine vaciptir: 17, 267.
Ebû Abdirrahman (İbnu Ömer): 5, 117.
Ebû Abdirrahman (Sefîne): 5, 379.
Ebû Bârir: 11, 528-30.
Ebu Bekr Sıddık (r.a.) 12, 259-60.
Hz. Ebu Bekr (r.a.) ile Hz. Ömer (r.a.) arasındaki ihtilaf: 6, 17.
Hz. Ebu Bekr ile Hz. Ömer (r.a.)'ın hilafetlerine işaretler: 12, 247-50.
Hz. Ebu Bekr (r.a.)'ın Atik diye isimlenmesi: 12, 259.
Hz. Ebu Bekr (r.a.)'ın cömertliği: 12, 262-63.
Hz. Ebu Bekr Sıddîk (r.a.)'ın fazileti: 12, 259-273.
Hz. Ebu Bekr (r.a.)'ın halife olunca maaşının tesbiti: 14, 321-23.
Hz. Ebu Bekr (r.a.)'ın hilafete müstehak olmasının delili: 12, 264-66.
Hz. Ebu Bekr (r.a.)'ın İran-Rum savaşı ile ilgili Ubey İbnu Halefle gir bahis: 3, 46.
Hz. Ebu Bekr (r.a.)'ın kapısı dışındaki kapıların kapanması: 12, 264-65.
Hz. Ebu Bekr (r.a.)'ın karnını doyurmak için Yahudiye çalışması: 6, 510
Hz. Ebu Bekr (r.a.)'ın kendine yapılan hakarete karşı davranışı ve Peygamber'in reaksiyonu: 4, 190.
Hz. Ebu Bekr, Hz. Ömer, Hz. Aişe'nin (r.anhüm) diğer sahâbilerden f letçe önde olmaları: 12, 89-90.
Resulüllah (s.a.v.)'ın Hz. Ebu Bekr (r.a.)'ın imametini israr etmesi: 12, 270
Resulüllah (s.a.v.)'in vefatından sonra Hz. Ebu Bekr (r.a.)'ın tavsiyesi: 17, 52
Ebu Cehil: 11, 422-23.
Ebu Cehil'in başının kesildiği gün: 17, 85.
Ebu Cehil'i (öldüren) sahâbi: 11, 422.
Ebu Cehil'in (l.a.) kellesi getirilince Peygamber'in okuduğu şükür dua 11, 423.
Ebu Cehm: 11, 360-61.
Ebu Cendel İbnu Suhely İbni Amr: 11, 526-27.
Ebu Davud ve Süneni: 1, 22.

Ebu Gazvan'ın Müslüman olması: 10, 420-21.
Ebu Hazm Sahr İbnu'l-Agle: 4, 64.
Ebu Hind: 15, 480-483-84.
Ebu Humeyd es-Sâ'idi: 8, 94.
Ebu Hureyre (r.a.): 17, 305.
Ebu Hureyre'nin bir nüktesi: 1, 191.
Ebu Hureyre'nin Resulüllah'tan öğrendiği bazı hadisleri gizlemesi ve bunun sebebi: 11, 263.
Ebu Leheb: 3, 23.
Ebu Lübâbe İbnu Abdi'l-Münzir: 11, 432.
Ebu Mahzura: 7, 478.
Ebu Musa el-Eşârî'nin hakem tayin edilmes: 12, 371.
Ebu Musa el'Eşâri'nin Kur'an'ı güzel okuduğu: 12, 370-71.
Ebu Musa el'Eşâri ve Muaz'ın Yemen'e gönderilmesi: 12, 83.
Ebu Ra'fi' Abdullah İbnu Ebi'l-Hukayk'ın öldürülmesi: 11, 438.
Ebu Riğâl: 16, 444.
Ebu's-Senâbil: 11, 350.
Ebu Seyyâre: 4, 448.
Ebu Süfyan'ın Müslüman olması: 2, 264; 12, 37-38.
Resulüllah (s.a.v.)'in Ebu Süfyan'a Müslüman ordusunu göstermesi: 12, 38.
Ebu Talha: 1, 471; 12, 364.
Ebu Tâlib'in imanı: 3, 41.
Ebu Talib öldüğünde Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Hz. Ali'ye onu gömmesini emretmesi: 10, 330.
Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber (s.a.v.)'i amcası Ebu Talib'e şikayetleri: 3, 103.
Resulüllah'ın (s.a.v.) Ebu Talib'e İslâma girmesi için ısrarı üzerine nâzil olan ayet: 3, 39-40.
Ebu Talha el-Ensari (r.a.)'ın fazileti: 12, 364.
Ebu Ubeyde İbnu'l-Cerrah (r.a.)'ın fazileti: 12, 304.
Ebu Ubeyde Ma'mer İbnu'l-Müsenna (Garibu'l-Hadis): 13, 374.
Ebu Umeyye Mevlâ Ömer: 11, 338.
Ebu Zem'a: 3, 274.
Ebu Zerr el-Gıfârî (r.a.): 2, 39; 12, 338.
Ebu Zerr'in fazileti: 12, 338; 16, 495.
Ebu Zerr'in Müslüman oluşu: 12, 340-41.

Ebu Zerr (r.a.)'ın zühdü: 12, 347-48.
Resulüllah (s.a.v.)'ı İslâm selâmı ile ilk selamlayan Ebu Zerr'dir: 12, 341.
Ebu Zerr'in (r.a.) Hz. Peygamber'in hadislerini rivayet etmedeki pe vasızlığı: 11, 264-65.
Ebu Zerr Gifârî ile ilgili bir hadise: 2, 426-28.
Ebu Zeyd: 3, 379.
Ebva: 11, 392.
Ebva Gazvesi: 11, 393.
ECEL VE EMEL BÖLÜMÜ: 1, 327.
Ecel: 17, 44.
Ecdad ile övünmek: 3, 143-44.
Ecdatla övünmede ölçü: 3, 144-45.
EDEB BÖLÜMÜ: 17, 485.
"Eğer şöyle yapsaydım böyle olmazdı" demek doğru mudur?: 13, 378-79
EGLENCE BÖLÜMÜ: 12, 132.
Eğlence içinde üç şey mübahtır: 7, 142.
Eğlence mevzuunda Resulüllah'ın şahsî sünneti: 10, 323-24.
Eğlence ve çalgıdan mümkün olduğunca uzak durmak: 12, 141.
Eğlence ve oyunun zararları: 12, 132.
İçkili, kadınlı, çalgılı eğlenceler: 12, 135.
Bayram günlerinde eğlence hususunda aile efradına geniş davranma 12, 139-40.
Bazı meşru eğlence fırsatları: 12, 137.
Düğünde eğlenme ruhsatı: 12, 141.
Kur'an'ın oyun ve eğlenceye bakış tarzı: 12, 132.
Resulüllah (s.a.v.) Hz. Aişe (r.anha)'yi kılıç-kalkan oyunlarını seyretmey götürmesi: 12, 139.
Resulüllah (s.a.v.)'in kılıç-kalkan oyunlarına müsaade etmesi ve seyre mesi: 12, 139.
Resulüllah (s.a.v.) meşru eğlencenin hududunu şöyle tayin etmiştir: 12, 133.
Yasak oyun ve eğlenceler: 12, 134.
Ehl-i Beytin faziletleri: 12, 414-15-16-17.
Ehl-i Beyt kimlerdir: 12, 416-17.
Ehl-i Beyt belâ ve musibetlere düçar olacak: 17, 573-74.
Ehl-i Bid'a: "Bid'at"a da bakınız.

Ehl-i bid'a tekfir edilir mi?: 6, 371.

Ehl-i garp kimlerdir: 12, 446.

Ehl-i kıble tekfir edilmez: 16, 467.

Ehl-i kitaba her konuda muhalefet etmek: 9, 102.

Ehl-i kitaba Müslümanların dini mevzularda soru sormaları câiz midir?: 13, 470.

Ehl-i kitap içinde ruhbanlığın ortaya çıkışı: 3, 183-87.

Ehl-i kitabı İslâm'a davet ederken hangi tertibe riayet edilecek? 6, 35-52

Ehl-i kitabı İslâm'a da'vette yapılacak ilk şeyler: 6, 351.

Ehl-i kitabın birbirine şahitliği: 17, 286.

Ehl-i kitabın din adamlarını Rab yerine koymaları: 2, 424.

Ehl-i kitabın söylediği bazı haberler hususunda Hz. Peygamberin sünneti: 4, 281.

Ehl-i kitabın yemek ve kablarının kullanılması: 9, 531-33.

Resulüllah niye bazı hususlarda ehl-i kitab'a uydu? 7, 14-18.

Ekmek atılmaz: 17, 442.

Ekmeğe hürmet: 17, 442.

Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında ekmek yapımında kullanılan un: 10, 395-96.

Resulüllah elenmiş undan ekmek yemedi: 17, 437.

El emeğiyle kazanmaya teşvik: 5, 368-69.

El emeğiyle kazanılan temizdir: 17, 247.

İslâm'ın el emeğine verdiği önem: 14, 312-13.

Elleri dizler üzerine koyma: 17, 11.

El yıkama: (bknz: Abdest).

El ve ağzın yıkanması: 10, 416-19.

Resulüllah'ın ellerini yıkamadan da yemek yemesi vaki midir? 10, 419-420.

Yemekten önce ve sonra elleri yıkamanın hikmeti: 10, 417-18.

ELBİSE BÖLÜMÜ: 17, 473.

Elbise: Bak: Giyecek, libas, kıyafet.

Elbise için en güzel renk: 17, 475.

Elbisesini kibirle sürümek: 17, 476.

Elbise temizliği: 7, 56.

Yeni elbise giyince hamdetmek: 17, 474.

Eman ve Sulh:

Eman verdikten sonra öldüren: 17, 349.
Emanı kimler verebilir? 4, 91.
Emanetin gidişi: 17, 567.
Emanete hıyanet etmek: 13, 442.
Emel (arzu, istek) duygusu nedir? Nasıl olmalıdır? 6, 260.
Emel ve ecel: 17, 624.
Emirlik ve Hilafetin Ahkâmı: 5, 373-424.
Emire imama itaatin vacib oluşu: 5, 407-17.
Emirler halka karşı su-i zana düşerse halkı ifsad ederler: 5, 423.
Emirler imkan ölçüsünde insanların ihtiyaçlarını gidermelidir: 5, 393.
Emirlerin hayırlı ve şerlileri kimlerdir? 5, 410.
Emirlerin ve imamların yardımcıları: 5, 419-24.
Emirliği taleb etmemek: 5, 402.
Emirliği ve imamlığı sahih olanlar: 5, 381-87.
Emir ve imamın vazifeleri: 5, 389-98.
Emir olmanın kötülüğü: 5, 399-405.
Emir'e itaatte sabırlı olmak ve itaatin sınırı: 5, 409.
Allah raiyetine hile yapan emiri cennetinden mahrum eder: 5, 395-96.
Emir ve nehyi vâcip kılan şartlar: 1, 244-45.
Kimlere (emir ve nehiy) vâciptir? 1, 245-48.
Emme: "Rada", "Reza" kelimelerine de bak.
Emme (rada) ile ilgili bazı meseleler: 15, 506-7-8.
Emme müddeti ne kadardır? 15, 498.
Emme yoluyla hasıl olan süt akrabalığı: 15, 496.
Emniyet ve güven (ne zaman) kalmaz? 13, 272-73.
EMR-İ Bİ'L-MA'RUF VE NEHY-İ ANİ'L-MÜNKER BÖLÜMÜ: 1, 229.
Emr-i bi'l- ma'ruf nedir, nasıl ve kimlere tatbik edilir? 6, 340.
Emr-i bi'l- ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker: 1, 230-237; 6, 340.
Emr-i bi'l- ma'ruf'un hükmü: 1, 242-43.
Emr-i bi'l- ma'ruf kimler üzerine vacibtir? 6, 341.
Emr-i bi'l- ma'ruf ve nehy-i ani'l münkeri terk: 1, 248; 17, 556.
Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkeri terk etmenin cezası: 14, 113.
Emr-i bi'l- ma'ruf nehy-i ani'l-münker vazifesini yapan kimsenin söylediğ şeyleri önce kendisinin tatbik etmesi, yapması: 6, 340.
Günah işleyen bir kimseyi uyarmazsak, ahirette o bizden şikayetçi olu

4, 173.
En büyük dahi de istişareye muhtaçtır: 16, 46.
Enceşe: 7, 303.
En çok korkulan şey şirktir: 17, 618.
En çok yalan söyleyen insanlar: 17, 250.
En efdal insan: 17, 620.
En efdal kadın: 17, 189.
En faziletli cihad: 17, 370.
En fazla gıbtaya değer kimse: 17, 583.
En hayırlı arkadaş, askerî birlik ve ordunun sayısı: 4, 51.
En hayırlı insan: 17, 583.
En hayırlı şeyler: 7, 342.
En hayırlı ve en şerli insan: 16, 268.
En yüksek amelde bile çok dikkatli olmak: 17, 626.
En son nazil olan ayet: 17, 265.
Enes b. Mâlik: 5, 111.
Hz. Enes'in Emevî devrinde düştüğü karamsarlık: 1, 190-91.
Hz. Enes'in sünnete uymadaki gayretine son derece güzel bir örnek: 10, 478.
Enes İbnu'n-Nadr ve hakkında nazil olan ayet (Ahzab 23): 3, 63-64; 11, 66-67; 13, 492.
Emmâr Gazvesi: 11, 513-14.
Ensâr: "Ashab", "Sahabi" kelimelerine de bakınız.
Ensâr'ın fazileti: 12, 421-22-23.
Ensâr: 16, 499.
Ensâr (r.a.)'ın Resulüllah (s.a.v.)'e itaatı, sadakatı: 11, 414-15-16.
Ensâr (r.a.)'ın Resulüllah (s.a.v.)'i yalnız bırakmaması: 12, 67.
Resulüllah (s.a.v.)'in Ensâr'ı övmesi: 12, 67.
Erfideoğulları: 12, 139.
Erîha: 4, 89.
Erkeğin başka bir erkek, kadının da başka bir kadının avret mahallerine bakması: 15, 553.
Erkeğin aile hayatını neşretmesi yasaklanmıştır: 9, 320.
Erkeğin başka bir erkekle, kadının da başka bir kadınla aynı örtü altında yatması: 3, 9.
Erkeğin iki kadın arasında yürümesi: 9, 482.

Erkeğin nikahı altındaki kadınlardan birinin nöbetini başka bir kumasıı devretmesi: 15, 534.

Erkek, aralarında yakın akrabalık bulunan iki kadını aynı anda nikahlay maz: 15, 513.

Erkek karısını yabancı ile yakalarsa: 17, 335.

Erkekle kadının yalnız kalması: 9, 467; Bak: Halvet.

Erkeklerin ve kadınların sürünme maddeleri: 7, 29-30.

Birinci kısım erkekler hakkında: 12, 259.

Erkende bereket: 17, 260.

Erken ihtiyarlamanın bir sebebi: 17, 442.

Erken başlanan (yapılan) işin ehemmiyeti: 7, 92.

Her işe başlarken erken başlamak: 7, 92.

Esâbiu'r-Rahman (Rahmanın parmakları): 3, 109-110.

Esir ile efradı birbirinden ayrılmaz: 17, 263.

Esir düşen kimsenin emanı kabul etmesi: 11, 482.

Esir edilen hamile kadının istibrası: 11, 354.

Esir edilen karı kocanın nikahı: 11, 353-54.

Esir edilmiş kadının istibrası: 11, 354-55.

Esir kadınlar Müslüman erkeğe helâldir: 11, 353.

Bakire olan esir kadının istibrası: 11, 357.

Hamile olan esir kadına dört mezhep de doğum yapıncaya kadar tema yasaklar: 11, 357.

Resulüllah (s.a.v.)'ın kızı Zeyneb'in esir kocasını (damadını) serbe bırakması: 11, 424.

Esbab-ı Nüzule dairdir: 2, 143-558.

Geçmişte azaba uğramış eski kavimlerin harabelerini ziyaret etmek takınılacak tavır: 6, 262.

Eski milletlerle ilgili haberler, dini ilgilendirmediği takdirde dinlenebilir: 14, 51

Eski peygamberlerin sünnetleri: 7, 36.

Eski peygamberlerin sünnetinden olan dört şey: 16, 254.

Esma Bintu Yezid: 6, 389.

Esma-i Hüsna: 17, 524.

Esmai-i Hüsna: Bak: Allah'ın isimleri.

Esma-i Hüsna ve ism-i a'zam duâları: 5, 433.

Cenab-ı Allah'a duâ ederken Esma-i Hüsnayı zikretmek: 3, 545-46.

Esneme: Bak: Hapşırma.

Esneme ve hapşırma hakkında: 9, 423-430; 17, 26.
Esnemeyi şeytan neden sever?: 9, 429.
Esnerken ağzı kapamak ve ses çıkarmamak: 17, 20.
Esnerken kendini tutmak nasıl olur?: 9, 429.
Esvedü'l-Anesî: 6, 365.
Eş: "Karı-Koca"ya bakınız.
İyi eşin vasfı: 6, 360.
Eş'arî kabilesi geceleyin mescidden dönerken yüksek sesle Kur'an okurdu: 12, 461.
Eş'arî kavminin övülmesi: 12, 462.
Eşecc el Asarî: 17, 610.
Eşek arısı yuvasını yakmak: 6, 294.
Eşkıya: "Muhârib"e de bakınız.
Eşkıya (Muhârib)'nın cezası: 5, 150-51.
Eşkıyanın mağlup olmadan önce tevbe etmesi: 5, 152.
Eşkıyaya nefiy (sürme) cezası nasıl verilir: 5, 152.
Tövbekâr eşkıyaya bir misal: 5, 152-53.
Eşya ilmine dayalı Kur'an ve hadis metinlerinin açıklamalarında dikkat edilecek hususlar: 13, 366.
Dinimizde eşya hakkında üç hüküm vardır: 14, 307.
Et: 10, 459-460.
Et yemeği: 17, 432.
Eti kızartarak yemek: 17, 434.
Eti yenen hayvanların bevleri temiz midir?: 5, 143-44.
Etin en güzel tarafı: 17, 432.
Etle yağı yemekte birleştirme: 17, 443.
Çok et yeme hususunda Hz. Ömer'in tutumu: 10, 459-60.
Resulüllah'ın et pişirirken uymamız gereken bir tavsiyesi: 10, 483.
Ustura ile etek tıraşı olmak: 11, 479.
Ev: "Mesken"e de bak:
Ev hususunda israfa gitmemek: 17, 594.
Hz. Fatıma'nın ev işlerinin ağırlığı sebebiyle Hz. Peygamber'den bir köle istemesi ve bu hadisten çıkarılan hükümler: 9, 287-88.
Evde resim (tasvir) bulunması: 17, 482.
Eve girerken izin istemek sünnettir: 7, 245-246.

Evin hayır ve bereketinin artması: 17, 426.
Evin seyyaliyeti: 2, 64.
Evin tezyini: 7, 28.
Duvarların halı ile süslenmesi: 5, 505.
En iyi ev ve en kötü ev: 17, 489.
Evcil hayvanlardan kaçanlar vahşi hayvan hükmündedir: 6, 222-23.
Evlat ve akrabalara iyilik: 1, 357.
Evladın malında babanın hakkı vardır: 1, 346-47.
Evlat ve eşlerin ibadete mani olmaları: 3, 214.
Evlenme: "Nikah"a da bakınız: 2, 202-205.
Evleneceklere yardımcı olmak: 17, 210.
Evlenmeyen ne yapmalı: 17, 187.
Evlenilecek kadın hür olmalı: 17, 191.
Evlenilecek kıza ne zaman ve nerelerine bakılır?: 17, 192-93; 3, 11-12.
Evlenilen kadının hamile olduğu anlaşılırsa: 15, 525.
Evlenilmesi ebedî şekilde haram olan kadınlar: 15, 492.
Evlenmenin fazileti: 17, 187.
Evlenmenin en başta gelen gayesi: 15, 541.
Evlenmeye aracı olma: 17, 210.
Evli erkek ve kadınla alakalı bazı fevâid: 9, 311-13.
Evlilikte denklik önemli bir unsurdur: 17, 208-210.
Evlilik için hakkında bilgi istenilen kimseye bilgi vermek: 11, 360.
Bir kadının kendisi evlenmek için kız (veya Müslüman) kardeşini k casından ayırmak istemesi: 11, 202-203.
Daha önce bir dulla evlenmenin mahzuru: 9, 312.
Denk birini bulunca evlenmek: 7, 404; 6, 405.
Efendi kendi kölesinin cariyesinin cariyesini alabilir mi?: 11, 191.
Görerek evlenmek uyum ve saadeti temin eder: 17, 193.
Evlenmede kadının görülmesi: 9, 507-510.
Mehir vermeden yapılan evlenme şekli yasaktır: 6, 387.
Evs ve Hazreç kabilelerinin meziyetleri: 11, 441.
Evtas gazvesi: 12, 74.
Evvâbin namazının fazileti: 3, 155.
Eyüp (a.s.)'ün hastalığı ve göstermiş olduğu sabır: 12, 172-73.
Bediüzzaman Hazretleri'nin Hz. Eyüp (a.s.)'ün kıssasından çıkarı

olduğu hisse: 12, 173-74-75.
Eyyâmu'l-Bi'z: 9, 121.
Eyyâmu'l-Biz'in mânâ ve ehemmiyeti: 9, 121-122.
Ezâ nedir?: 10, 120.
Ezâyı temizlemek: 1, 315.
İnsanlara karışıp onların ezâlarına katlanmak: 9, 206-207.
Resulüllah (s.a.v.) ümmeti tarafından eziyete uğramıştır: 9, 204-205.
EZAN (VE İKAMET) BÖLÜMÜ: 16, 595; 7, 445.
Ezan ve ikamet hakkında umumi açıklama: 7, 445-446.
Ezan dinleme adabı: 7, 452.
Ezan duâsının ehemmiyeti: 7, 451.
Ezan duâsının açıklaması: 7, 454.
Ezan hadisesi: 16, 597-98; 7, 495.
Ezanı abdestli okumak: 7, 489-90.
Ezanı uzun okumak ikameti çabuk yapmak: 7, 488.
Ezan Mekke'de mi teşrî edilmiş, Medine'de mi?: 4, 495.
Ezan mı daha faziletli imamet mi daha faziletlidir?: 7, 445.
Esan nasıl başladı?: 7, 506.
Ezan okuma şekli: 7, 488.
Ezan okumanın fazileti: 7, 447.
Ezan okununca mescidden çıkılmaz: 9, 43.
Ezan okunurken ezanı tekrar etmek ve selât-u selâm getirmek: 7, 451-52; 7, 483.
Ezanın tekrar edilmediği durumlar: 7, 452.
Ezan okuyan cennete girer: 7, 450.
Ezan ve ikametle ilgili hükümler: 7, 483.
Ezan ve ikamet okunduğu zaman şeytanın durumu: 4, 448.
Ezanda adı geçen sahabîler: 7, 476.
Ezanda sünnet: 16, 598.
Ezanda terci': 16, 596.
Ezanın değiştirilemeyeceği hususunda Bediüzzaman Hazretleri'nin açıklaması. 7, 446.
Ezanın fazileti: 16, 600; 7, 447.
Ezanın hükmü hususunda ihtilaf edilmiştir: 7, 496.
Hz. Bilal'in ezan okumadan önce Müslümanlara duâ etmesi: 7, 489.

Hz. Bilal (r.a.)'in ezan okuyuş şekli: 7, 494.
Kırda ve tarlada ezan okumak: 7, 462.
Namazda iken ezan tekrar edilir mi?: 7, 452.
Resulüllah (s.a.v.) ezan okumuş mudur?: 7, 495.
Rüyasında ezanı görmüş ve öğrenmiş ashabın sayısı: 7, 495.
Sabah ezanındaki "Namaz uykudan hayırlıdır" ibaresi: 7, 472-74.
Sefer halinde ezan okumamak: 7, 492-93.
Vaktinden önce okunan ezan: 7, 483-84.
Yedi yıl, sevabını umarak ezan okumak: 7, 459.
Ezd: 12, 464.

F

el-Fadl İbnu Abbâs: 7, 215-216.
Resulüllah güzel isimlerle tefeul ederdi: 11, 548.
Faiz: 17, 263.
Faiz birçok günaha sebeptir: 17, 264.
Faiz işine katiplik, şahitlik yapmak da haramdır: 14, 332.
Faiz malı altır: 17, 265.
Faiz yiyenlerin ahiretteki acı tablosu: 17, 264.
Faiz yiyenlerin durumu: 17, 157-58.
Faizin çeşitleri: 17, 264.
Faizle ilgili hadisler: 1, 528-34.
Fakr nedir?: 6, 471.
Hakiki fakir kimdir?: 6, 455; 13, 402-403-404
Fakrın beş mertebesi (Gazali'ye göre): 6, 471.
Fakirle miskin arasındaki fark: 13, 405.
Fakirler övülmüştür: 17, 585.
Fakirleri hakir ve hor görmek: 17, 587.
Fakirlerle düşüp kalkma: 17, 585.
Fakirlerle haşrolmak: 17, 585.
Fakirler cennete zenginlerden 40 bahar veya 500 yıl önce gireceklerdir: 6, 485-86.
Fakirleri boş çevirmemek: 6, 485.
Fakirleri koruma himaye: 6, 492-93.
Fakirlikten dolayı insanlara şekvada bulunmanın cezası: 13, 418.
"Fakirlik küfür olayazdı" hadisinin kuvvet derecesi: 6, 486.

Fakirlik mi zenginlik mi?: 6, 473-76.
Resulüllah (s.a.v.) ve ashabının yaşayışlarında fakirlik: 6, 461.
Falcılık caiz değildir: 16, 99.
Fal okları: 7, 65.
Fal oklarını ilk bulan: 7, 65; 4, 440.
Arapların kullandığı fal oklarının mahiyeti ve ne amaçla nasıl kullandıkları: 4, 438.
Yıldız fali ve burçlar: 6, 73-74.
Fâluzec (Bal helvası): 17, 440.
Farzla kılınan sünnetler: 17, 46-47.
Farzları yerine getirip nafilelere yer vermeyen kurtuluşa erecektir: 7, 353-354.
Fâsık, zâlim imam: 1, 128.
Fâsık imama ve zâlim imama itaati emreden hadisin tam metni: 1, 131-32.
Fâsık imamın arkasında namaz: 3, 538.
Fâsık olan hayvanlar: 17, 424.
Hz. Fatıma (r. anha): 12, 406-407.
Hz. Fatıma ve Hz. Ali'nin düğünü: 17, 200.
Hz. Fatıma'nın Hz. Ebu Bekr'e küsüş sebebi: 5, 449-50.
Hz. Fatıma'nın Hz. Ebu Bekr'den miras talebi: 5, 448.
Hz. Fatıma'nın tesettüre riayeti: 12, 407.
Fâtır Sûresi: 3, 91.
Fatıma bintu Kays: 11, 359-60.
Fatihasız namaz noksandır: 16, 618.
Fazilet kimde olsa örnek durur: 9, 313.
el-Fazilet: 7, 455.
Fechu'r-Revâ: 12, 512.
Fedek hususunda Hz. Ali ve Abbas'ın anlaşmaları: 4, 137.
Fedek hakkında Hz. Ali'nin siyaseti: 5, 450-51.
Fen ve tekniğin gayr-imüslimlerden alınması. 8, 311.
Ferâ ve Atire: 10, 507-509; 17, 415.
FERAİZ BÖLÜMÜ: 13, 111; 17, 357.
Feraiz (varislerin pay hakları) ilmine teşvik: 17, 357.
Feraizin ahkamı ve varisler: 13, 125.
Ümmetten çekilip alınacak ilk ilim feraizdir: 17, 357.
Feraset; alimlerimize göre nedir?: 2, 472-73.

Ferç şehvetinin kötülüğü: 16, 267.
Fetanet ve şişmanlık: 3, 114.
Fetih Sûresi: 3, 129-132.
Fetih gazvesi: 12, 33.
Fetih gazvesi ramazan ayında olmuştur: 12, 36.
Fetih Sûresi'ndeki müjdeler: 4, 105.
Resulüllah (s.a.v.)'ın fethedilen yerde üç gün ikamet etmesi. 4, 54.
Hz. İsa (a.s.) ile Hz. Muhammed (s.a.v.) arasındaki fetret dönemi ne kadardır?: 14, 59.
Fetret devri: 1, 39.
Fetvâ ile amel eden mukallide sorumluluk yoktur: 16, 37.
Nefsin fetvası müftinin fetvasına tercih edilir mi?: 9, 221.
Resulüllah (s.a.v.)'ın bilmeden fetva verenlere bedduâsı: 10, 265.
Fevat, ihsar ve fidye: 5, 39-61.
Resulüllah (s.a.v.)'tan sonra Fey'in nereye harcanacağı: 4, 69.
Fey taksimi: 4, 146.
FEZAİL BÖLÜMÜ: 12, 149-54.
Bazı peygamberlerin fazileti: 12, 155.
Faziletçe eşitlik halinde, yaşlı olana öncelik tanınır: 14, 12.
Fezare gazvesi: 11, 487.
Fezâne gazvesi: 11, 487.
Hangi durumda savaştan kaçan firaridir: 4, 28.
Firavun'un öldürdüğü Müslüman aile: 17, 562.
Firavun'un suda boğulurken iman edip etmediği: 2, 458-60.
FİTNELER, HELVALAR VE İHTİLAFLAR BÖLÜMÜ: 13, 165; 17, 535.
Fitne bir kere çıktı mı sonu gelmez: 13, 258-59.
Fitnede gençler rol oynar: 13, 270-71.
Fitnede herkese ferdi olarak terettüp edecek vazifeler: 13, 186.
Fitnede müdafa- nefis: 13, 197-98.
Fitnede sabır: 13, 186.
Fitnede sahabenin tutumu: 13, 328.
Fitneden kimler salim olabilir: 17, 549.
Fitne, fikrî gruplaşmadır: 13, 260.
Fitne hadislerini sahabeler çıkarmadı: 13, 328-29-30.
Fitne hususunda İslâm'ın fetvası: 13, 250.
Fitne-irşad münasebeti: 1, 237.

Fitne-isyan: 5, 147.
Fitnenin çeşitleri: 13, 205-206.
Fitne Hz. Osman (r.a.)'ın hilafetiyle başladı: 17, 152.
Fitne patlak verince yapılacak tavsiye: 13, 177-178.
Fitne sebebiyle zaman fenalaşması: 17, 562.
Fitnenin geldiği cihet ve fitnelerin çıktığı kimseler: 13, 281-82-83.
Fitnenin girmediği ev kalmaz: 13, 274-75.
Fitnenin vasıfları: 13, 255-56.
Fitne sırasında Müslümanların takip edeceği siyaset: 13, 184.
Fitne yavaş gelişir: 13, 256-57.
Fitne zamanında cimrilik artar, asiller öldürülür, meydan adillere kalır: 13, 269.
Fitneye karışmanın yasak olması: 13, 181-82.
Fitneye karışan sahâbeler: 13, 335-36.
Fitneyi ihbar: 13, 172.
Fitne zamanında dilini tutmak: 13, 201-202.
Fitne zamanında din lafta kalır: 13, 264-65.
Fitne zamanında eve çekilmek, dağa çekilmek: 13, 189-90-91.
Fitne zamanında herkes kendi görüşünü beğenir, cehalet artar ve şaşkınlık olur: 13, 262-63.
Fitne zamanında irtidat artar: 13, 267-68.
Fitne zamanında kerahet: 13, 202.
Fitne zamanı katl vak'aları artar: 13, 271-72.
Fitne zamanında kişinin kendiyle meşgul olması, başkasının sapıklığı ona zarar vermemesi: 13, 178.
Fitne zamanında öldürmektense ölmeyi tercih etmek: 13, 194-95.
Fitne zamanında ölüm aranır, ganimet (devlet malı) helal addedilir: 13, 274.
Fitne zamanında silah edinmemek: 13, 203-204.
Fitne zamanında terk-i diyâr etmek: 13, 191-92.
Fitne zamanında yalan artar: 13, 260.
Fitne zamanında zenginlik artar: 13, 268-69.
Fitnecileri yalnız bırakmak: 13, 188-89.
Demirbaş fitne: 13, 206.
Dört büyük fitne: 13, 230.
İctimaî kargaşa olarak fitne: 13, 168-69.
İsmen zikredilen fitneler: 13, 209-210.
İsmen zikredilmeyen fitneler: 13, 229.

Kıyamete kadar hakim olacak fitne: 13, 237.
Medine'ye fitnenin çokca yağması: 13, 238.
Sahâbe ve fitne hareketleri: 13, 327-28.
Sahâbe ve Tabiin arasında çıkan kavga ve ihtilaf: 13, 291-92-93.
Zamanla vukua gelecek fitne ve hevalardan zikredilenler: 13, 205-206-207
Fiyat kızıştırmaya dair: 1, 487.
Fiyat söylerken yüksek değil satmak istenilen fiyat söylemelidir: 17, 256.
Fıtır sadakası: 6, 421-23.
Fıtır sadakası dört şeyden verilebilir: 6, 424.
Fıtır sadakası hangi şeylerden verilir?: 6, 421-22.
Fıtır sadakası ailenin her ferdi için vaciptir: 6, 423.
Fıtır sadakası Müslüman olan herkesin üzerine farzdır: 6, 421.
Fıtır sadakası ne zaman verilir?: 6, 422-23.
Çocuğun fıtır sadakasını ailesi öder: 6, 423.
Fıtır sadakasının miktarı: 6, 422-23.
FItrat nedir?: 7, 33.
Fıtrattan olan şeyler: 7, 35.
Fıtrî duygularının yönlendirilmesi: 9, 331-32.
İnsan fıtratı ve mahiyeti hakkında bilgiler: 13, 422-23.
İnsan fıtratında olan beş şey: 7, 33.
İnsanın fıtratında olan diğer şeyler: 7, 36.
İnsanın fıtratında olan yaptığı işler: 7, 20.
Fidye, fevar ve ihsar: 5, 61.
Fidyenin verileceği yer: 5, 45-46.
Fidye olarak ödenecek sadakanın cinsi ve miktarı: 5, 46.
İsrailoğullarında fuhuş evleri vardı: 14, 44.
Fahişenin mehri yoktur: 14, 331.
Furat İbni Hayyan: 13, 485.

G

Gadab: "Öfke"ye bakınız.
el-Gâbe: 8, 312.
Gadr: "Vefasızlık"a da bakınız.
GADR (VEFASIZLIK) BÖLÜMÜ: 12, 143.
Kıyamet günü vefasızların durumu: 12, 143.

Milletin devlete karşı yaptığı vefasızlık: 12, 145.

Gaflet: 6, 116.

Galinos: 10, 524-25.

Ganimetler ve fey: 4, 105.

Ganimet içinde bulunan Müslüman malları, ganimete mi dahil yoksa sahibine mi iade edilir: 4, 165.

Ganimet malını yağmalama lâşe yemek gibidir: 4, 159.

Ganimet malları: 2, 383-84.

Ganimet payını almakta sabırsızlık gösteren Bedeviler: 7, 81.

Ganimetten çalanın dünyevi cezası: 4, 157.

Ganimet dağıtımı hususunda imam muhayyerdir: 7, 82.

Hz. Ali'nin (r.a.) ganimetten aldığı cariye ile o gün temasta bulunması: 12, 85.

Hz. Ali'nin ganimet taksiminde görevlendirilmesi: 12, 85.

Bazan Resulüllah (s.a.v.)'ın Müellefe-i Kuluba ganimetten fazla pay vermesi: 4, 122.

Diğer ümmetlere helal olmayan ganimetten Ümmet-i Muhammed (s.a.v.)'e helal olması: 4, 149.

Komutanın ganimetten ayrı olarak askere verdiği hediye miktarı: 4, 120.

Kureyşin meşhurlarına verilen savaş ganimetleri: 12, 71.

Resulüllah (s.a.v.)'tan sonra O'nun ganimetten alacağı pay kimlere verilir: 4, 67.

Resulüllah (s.a.v.) ganimetten çalanın cenaze namazını kıldırmazdı: 4, 156.

Ganimetten çalan kimsenin dünyevî ve uhrevî cezası: 4, 152.

Ganimetten çalan kimsenin tevbe etmesi mümkün müdür?: 4, 155.

Ganimetten pay alan Zevi'l-Kurba kimdir?: 4, 130.

İslâm'a ısındırmak için kafire savaş ganimetinden pay vermesi: 11, 377.

Sağlığında Zevi'l-Kurba'ya ganimeti dağıtmakla Hz. Ali'yi görevlendirmesi: 4, 135.

Taksim edilmeden önce temellük edilemez: 1, 469.

Taksim edilmeyen ganimet malından satmamak: 11, 355.

Zahmetsiz ganimet: 9, 123.

Garânîk hadisesi: 8, 215-19.

Gars kuyusu: 7, 221.

GASB BÖLÜMÜ: 12, 113.

Gasbın azı da çoğu da haramdır: 12, 114.

Arazi gasbı büyük günahlardandır: 12, 115.

Haksız yere mal gasbedenin kıyametteki cezası: 12, 113.

Sahibinin izni olmadan bir arazide kuyu açılamaz: 12, 116.
Gavres İbnu'l-Haris: 8, 411.
Gayb âlemi: 14, 154-55.
Gayba muttali olabilenler: 3, 47-48.
Gaîb üzere hüküm vermek: 14, 318.
Bediüzzaman'a göre, âlem-i gayb: 14, 155.
Gayr-ı müslime teşmît: 9, 431.
Gayr-ı müslimin selamı alınır: 17, 492.
Gayr-ı müslimlerle anlaşma şartı: 4, 81.
Gayr-ı müslimlerin işinde çalışmak: 6, 510.
Gazaya katılmanın veya temenni etmenin ehemmiyeti. 3, 541.
Dünyalık ve ahiret için yapılan gazanın vasıfları: 3, 552.
Gaziyi techiz etmenin fazileti: 17, 363.
Ganimet ve zaferle dönen gazi ile meşakkat çeken gazinin ecri: 4, 45.
GAZVELER BÖLÜMÜ: 11, 391.
Gazve ve kıtal ahkamı: 4, 13.
Gazve ganimetlerinden olan fey' hakkındaki ulemanın görüşleri: 3, 196-20
Gazvelerde ensar ve muhacirlerin sancaklarının ayrı ayrı olması: 11, 49
Gazvelerden elde edilen gelirlerin statüsü ve istifade etme imkanı bu nanlar: 3, 196-201.
Gazveler sonucu Hz. Peygamber (s.a.v.)'e kalan ganimetler: 3, 195-98.
İbnu Abbas Necdet İbnu Amir tarafından sorulan Gazve hakkındaki b haslet: 4, 30.
İlk gazvedeki Müslüman ordunun ve küffar ordusunun sayısı: 11, 392-9
Küffar ile gazvenin yapılmasının izni: 11, 391.
Kürz İbnu Cabir'i takib gazvesi: 11, 393.
Resulüllah (s.a.v.)'ın gazveye çıkarılan âmâ olan Ümmi Mektumu ve bırakması: 5, 385-86.
Resulüllah (s.a.v.)'ın Medine'de gerçekleştirdiği ilk gazve: 11, 392.
Resulüllah (s.a.v.)'ın bizzat iştirak ettiği gazveler ve sayısı: 11, 393.
Benî Nâdir gazvesi: 11, 427.
Buvat gazvesi: 11, 393.
Ebva gazvesi: 11, 393.
Hendek gazvesi: 11, 489.
Hudeybiye gazvesi. 11, 514; 4, 106.
Hüneyn gazvesi: 11, 330-353-377.

Mute gazvesi: 12, 27.
Recî gazvesi: 11, 477.
Uhud gazvesi: 2, 262-63; 11, 462-470.
Veddan gazvesi: 11, 392.
Zâtu's-Salâsil gazvesi: 12, 88.
Zâtu'r-Rika' gazvesi: 11, 510.
Zü'l-Halasa gazvesi: 12,85.
Zül'l-Uşeyre gazvesi: 11, 393.
Gece ibadeti ve tesbihi: 3, 343-45.
Gece ibadetlerini uykulu olarak yapmaktan kaçınmak ve bunun mahzuru: 3, 340.
Gece kaç rekat teheccüt: 17, 79.
Geceleyin yatarken lambaları söndürmek: 7, 219.
Gece namazı: 8, 469. Bak: Namaz.
Gece namazı kılmanın fazileti: 12, 357.
Gece namazında kıraat: 17, 78.
Gece namazlarında kıraatin ister gizli ister açıktan yapılabileceği: 3, 331-32.
Gecenin en efdal vakti: 17, 79.
Geceyi ihya etmek nasıl olur? 8, 471.
Mütad olarak geceleyin namaz kılan kimse uyuya kalırsa, Allah ona aynı sevabını verir: 8, 485-86.
Geceleyin köpeklerin havlaması merkeplerin anırmasında ne yapılması gerektiği: 16, 393.
Geceleyin ortalık sükunete erdiği zaman dışarı çıkmayı azaltmak: 16, 385.
Gece ve taksimatı: Bak Zaman: 16, 130.
Miracdan önce gece namazı: Bak: Namaz.
Resulüllah'ın geceyi kullanma şekli: 17, 80.
Resulüllah'ın gece namazı kılması ve bunun ümmetine farz olmasından korktuğu için yaptığı davranış: 8, 312-13; Bak: Namaz.
Gece namazının fazileti: 8, 469.
Resulüllah (s.a.v.)'ın gece namazı kaç rekattı? 8, 489-90.
Geçmiş: "Eski"ye de bak.
Geçmiş hadiselerden ibret almak: 14, 56.
Geçmiş ümmetlere ibret nazarıyla bakıp ders almak: 12, 189.
Geçmiş ümmetlerden ibret almak: 6, 263.
Deniz ticareti ve gemiye binmek caizdir: 13, 513.

Gemiyle yolculuk: 7, 121.
Gençlik (Sebâbet): 16, 488.
Gerçek mümin: 17, 539.
Gerçeklerin istismarı: 13, 261-262.
Gerdek: 9, 521.
Gerdeğin müstehab vakti: 17, 220.
Gıda: "Yiyecek" maddesine de bakınız.
Kişinin aldığı gıda ona maddi ve mânevî bir kısım te'sirlerde bulunma tadır: 2, 363-64.
Kafirlerin cehennemde yiyecekleri: 3, 124.
Resulüllah (s.a.v.) elenmiş undan yapılmış beyaz ekmek yememiştir: 17, 437
Resulüllah'ın günlük yiyeceği: Hurma ve su: 6, 507.
Resulüllah en çok hayvanın budunu yemeyi severdi: 10, 484.
Resulüllah ve ashabının yediği yemekler: 10, 475-487.
Yabancıların yemeği: 10, 463-468.
GIYBET VE NEMİNE (SÖZLEŞME) BÖLÜMÜ: 12, 117.
Gıybet: 12, 117.
Gıybet ve söz taşıma hakkında umumî açıklama: 12, 117.
Gıybet ayetinin (Hucurat 12) Bediüzzaman Hazretleri'ne göre tefsiri: 12, 119
Gıybet edene nasıl mukabele etmeli?: 12, 120-21.
Gıybet edenlerin ahiretteki durumları: 12, 123.
Gıybet hakkında (Hucurat Sûresi'nin) açıklamaları: 12, 118.
Günahkarın günahını zikretmek maksadıyla söylemek gıybet olmaz: 11, 247
Gıybet eden veya gıybeti dinleyen kişinin yapacağı şey: 12, 120.
Gıybetin caiz olduğu yerler: 12, 120.
Gıybetin ırkçılıkla münasebeti: 12, 117-18.
Gıybetin ta'rif edildiği hadis: 12, 121-22.
Gıybeti yasaklayan ayetler: 12, 117.
Gıybetle ilgili ayetin açıklaması: 12, 118.
Gıybet ne kadar pis bir şeydir?: 12, 122.
Bediüzzaman Said Nursî Hazretleri'ne göre gıybet: 12, 118-19.
Cemaatlerin birbirlerinin gıybetini yapması: 12, 124.
İslâm'ın gıybeti böyle çok kötülemesinin sebebi: 12, 123-24.
İşlenen günahlar açığa çıkarılmamalı, anlatılmamalı: 12, 126.
Kendisine dedikodu yapılan kimsenin yapacağı şey: 12, 128.

Laf getirip götürme: 12, 127-128.
Mazlumun zalimi şikayeti gıybet değildir: 7, 245.
Mücahir fasık hakkında gıybet etmek: 12, 126.
Mü'min hakkında gıybet edildiği zaman mani olmak: 12, 125.
Ömer b. Abdülaziz'in (r.a.) laf getirip götürene karşı aldığı tedbir: 12, 128.
Giyecek: Bak: Elbise, libas, kıyafet.
Elbisenin eteğine ipekli takma yasağı: 7, 48.
Erkeğin sarı renkli elbise giymemesi: 7, 52-53.
Gömleğin yen'i ne kadar uzun olmalı: 17, 477.
İpek giymek: 6, 533.
İpekli elbise giymeme ve ipekli eşya kullanmama: 7, 52-53-54-55.
İslâm'da giyinmenin ölçüsü: 6, 497-98.
İslâm'da moda var mıdır?: 6, 497-98.
Kenarı ipekle dikilmiş elbise giymemek: 7, 55.
Kırmızı renkli şeyler giymek: 7, 57.
Mütevazı giyinmek imandandır: 6, 497-98.
Resulüllah'ın giydiği gömlek modeli: 17, 477.
Gök küresi, Kürsü ve Arş: 5, 331-34.
Gölgenin mânâsı: 7, 437.
Gömlek: 17, 477; "Giyecek"e de bakınız.
Göz tedavisinde tavsiye edilen bir bitki: 11, 18-23.
Göz yaşarmasına karşı dua: 17, 467.
Gözyaşı dökülecek yer: 17, 388.
Göze fayda veren şey: 17, 463.
Göze şifalı şey: 17, 456.
Göz zanîdir: 7, 31.
Gulül: "Devlet malından çalmak"a da bakınız.
Gulül (Ganimetten çalma): 6, 437; 16, 271-72; 17, 375.
Gurbette ölen şehit midir?: 17, 147.
Gusül hakkında: 10, 271.
Gusl ederken örtünmek: 10, 295.
Gusülde avret yerlerinin yıkanmasından sonra elin toprağa vurulması: 9, 248-49.
Gusldan sonra namaz abdestinin icab edip etmeyeceği: 9, 252.
Gusl etmeyi gerekli kılan hallerden mübaşerette inzal gerekli midir?: 10,

272-75.

Cenabetten gusül: 10, 272-307.

Erkek kadının dört uzvunun arasına çöktüğünde gusl vacip olur: 10, 272.

Gusl eden kadınların saçlarının örgüsü: 10, 289-90.

Gusül sırasında perde: 16, 579.

İçine çeşitli losyon veya temizlik maddeleri karıştırılmış suyla guslün gerçekleşip gerçekleşmeyeceği: 10, 298-99.

İhtilam olup yaşlık gördüğünde veya görmediğinde guslün icabı: 10, 277.

Kadın ve erkeğin beraber gusletmeleri: 10, 292.

Karı ve kocanın birbirlerinin artığı suyla gusül etmeleri: 10, 292.

Müslüman olunca gusül: 10, 333-335.

Müşrikken gusl, abdest ve teyemmüm eden kişi Müslüman olunca bunları yenilemesi gerekir mi?: 10, 334.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in gusl ederken kullandığı su miktarı: 10, 292-93.

Resulüllah (s.a.v.) guslün teferruatında teşeddüd göstermesi: 10, 288-89.

Resulüllah (s.a.v.) dört şeyden dolayı gusl ederdi: 10, 330.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in haftada bir yıkanmayı tavsiyesi: 10, 324.

Resulüllah'ın tek bir gusülle bütün hanımlarını dolaşması nasıldır?: 10, 290.

Sünnete uygun şekilde gusül: 10, 285-287.

Gûta: 13, 27.

Gerçek zaaf, gerçek güç: 13, 227.

Gül suyu ve hurma suyu ile abdest alınır mı?: 16, 546.

Gülme

Resulüllah (s.a.v.)'ı bir yıl güldüren hadise: 7, 145; 17; 220.

Resulüllah (s.a.v.)'i kaçmak: 16, 433.

Göz değmesi: "Nazar" ve "Tıbba"a da bakınız: 17, 30.

Gözlerin haramdan korunması: 7, 31-32.

İnsanları güldürmek için yalan söylemek: 14, 364-65

Gümüş kaptan içme: 17, 451.

Gümüş ve gümüş kapların kullanılması: 13, 162.

Günah: 5, 309.

Günah çok olsa bile tövbeyi bırakmamak: 17, 627.

Günahı alenî işleyen ve sonra anlatan: 16, 367.

Günahları döken kelimeler: 17, 511.

Günahları hatırlamak: 17, 625.

Günahların kaydı gecenin üçte ikisi geçinceye kadar kaydırılır: 17, 81.
Günahlar rızkı kaldırır mı?: 16, 328.
Günahların örtülüp sevapların arttığı şeyler: 17, 610-611.
Günahları temizleyen hastalık: 17, 460.
Her günah kalbe düşen kara bir noktadır: 3, 266-67.
İnsanların büyük-küçük günah işlemelerine göre kısımları: 7, 332-333.
Kişi, gizli günahlarını başkalarına açmasın: 14, 190.
Resulüllah'ın geçmiş ve gelecek günahları affedilmiştir: 17, 101.
Gündüz ve taksimat: 16, 130. Bak: Zaman.
Güneş nereye gidiyor ve ibadeti nasıldır?: 14, 129; 5, 354-55.
Güneşin Allah'a duâsı: 17, 638.
Güneşin Batı'dan doğması: 14, 125-26.
Güneşin Batı'dan doğmasının Bediüzzaman'a göre açıklaması: 14, 125-26.
Güneşin Batı'dan doğmasıyla kıyametin kopması arasındaki zaman: 14, 126-29.
Güneşin doğuş ve batışı Hz. Peygamber ve ashabı hatırına değiştirilmiştir: 4, 148.
Güneşin hareketi ve buna delalet eden ayeti kerime (Ya-sin, 38): 3, 97-99.
Güneş şeytanın iki boynuzu arasında doğar: 7, 391.
Güneşe tapanlar şeytana tapıyorlar: 7, 391-392.
Güneş ve Ay kimsenin ölümü veya hayatı için tutulmaz: 8, 540.
Güreş: "Spor"a bakınız.
Günün ilk vakitleri bereketlidir: 17, 260.
Pazartesi-perşembe gününün mânâ ve ehemmiyet: 9, 119-120.
Resulüllah (s.a.v.)'a göre günler arasında fark yoktur: 9, 124.
Güvercinle oynamak: 7, 152.
Güzel ahlak: "Ahlak" ve "Edeb" kelimelerine de bakınız.
Güzel ahlakın fazileti: 16, 266.
Güzel ahlakla ilgili Kur'an ayeti: 2, 381-82.
Güzel ahlakta en fazla en yakınlarımıza karşı hassas olmalıyız: 5, 305-06.
Güzellik kadından gidicidir: 17, 136.
Güzellik mefhumu: 6, 214.

H

Habbâb İbnu'l-Eret: 2, 50; 2, 524-26, 3, 461.
Habbâb (r.a.)'ın fazileti: 16, 496.

Haber-i Vahidle ashabın amel etmesi: 4, 263.
Habeşliler ve Türklerle ilgili bir hadis: 12, 469, Bak: Türkler ve Habeşliler.
Habeşlilerin Kâbe'yi sökmeleri: 12, 532-33.
Habeşistan'dan dönenlerin Hayber ganimetlerinden pay aldıkları: 4, 114.
Habib İbnu Mesleme: 13, 309.
Habibû'n-Neccar ve kabilesini irşadı: 3, 96.
Hacamat nedir? Nasıl yapılır?: 11, 45-46; 17, 460.
Hacamatı hangi gün ve ayda yaptırmalı: 17, 461-62.
Hacamat hangi halde olmalı: 11, 64-65.
Hacamat veya fasd yoluyla kan aldırmanın bugünkü tıbdaki yeri: 11, 47.
Hacamat yapan kimsenin bu iş karşısında ücret alması caiz midir?: 11, 66-67
Hacamat yapanın kesbindeki kerahat: 14, 343.
Hacamat yaptırma ameliyesi ve hacamatın faydaları: 11, 51.
Haccam'ın kesbi: 14, 328.
Haccamın (Hacamat yapan kimsenin) ücreti ne kadardır?: 11, 67.
Kan vermek hacamatın yerine geçer mi?: 11, 66.
Hacamat yerlerinin hastalıklara göre tesbiti: 11, 60.
Miraçta meleklerin Resulüllah'a ısrarla hacamatı tavsiye etmeleri: 11, 67
Oruçlu iken hacamat olmak caiz midir?: 11, 61.
Resulüllah'ın hacamat olmada zaman seçimi: 11, 61-62.
Resulüllah'ın hacamat usulü ve bunun diğer hastalıkların tedavisine tesiri: 11, 59
Resulüllah'ın hacamat yaptırdığı bazı organları. 11, 60.
Salı günü hacamat olmanın mahzuru veya faydası: 11, 68.
Yaşlılıkta hacamat olmanın mahzuru: 11, 67.
Zamanımız tıbbına göre hacamat: 11, 46-48.
HACC UMRE BÖLÜMÜ: 17, 381; 4, 193.
Hacc Sûresi: 2, 528.
Hacca gitmede acele etmek: 17, 381.
Yaya olarak hacc yapmak: 17, 406.
Hacca gitmek için kadına mahrem şart mıdır?: 7, 108-109.
Hacc esnasında hayız olan kadının hali: 4, 339.
Hacc etmeye nezredip de yapamadan ölenin durumu: 5, 79.
Haccın farz kılınması: 17, 381; 4, 211.
Haccın feshi: 17, 391; 4, 351.
Haccı umreye çevirmek: 17, 391; 4, 327.
Hacca iki defa niyet eden kimsenin durumu: 4, 352.

Hacc kendine farz olan acele davranmalı: 4, 218.

Haccla ilgili müteferrik hükümler: 5, 81-113.

Haccla ilgili nezir: 15, 570.

Hacc mevsimi: 4, 224.

Hacc sırasında hutbe verilmesi gereken yerler ve zamanı hususunda alimlerin ihtilafı: 5, 89-90.

Hacca ve Telbiyeye Resulüllah (s.a.v.) nerede başladı: 4, 291.

Hacc ve umreyi beraber yapana bir kere sa'y yeterli mi?: 4, 201.

Hacc ve umreyi peşpeşe yapmak: 17, 382.

Haccda kurban kesmek mutlak vecîbe midir?: 4, 209.

Borçlu olan önce borcunu mu öder hacc mı yapar?: 5, 110.

Çocuğun haccı: 5, 93-95.

Haccda niyabet: 5, 75-80.

Hangi hacc ve hacı daha makbuldür: 5, 109.

İslâm'da hacc yapmamak yoktur: 4, 207.

Resulüllah'ın hacc ve umresi: 5, 115-125.

Resulüllah veda haccından sonra zevcelerine haccetmeyi yasakladı mı?: 5, 106-108.

Muhassaba inmek haccın menasikinden midir?: 5, 66-67.

Hacc ve umrenin fazileti: 17, 382; 4, 199.

Haccın duâsındaki fazilet: 17, 382.

Hacc cihaddır: 17, 391.

Hacılar ve umre yapanlar Allah'ın elçileridir: 17, 382-383.

Bediüzzaman'a göre haccın ihmal edilmesinin zararı ve sonucu: 4, 197.

İmkanı olup da hacca gitmeyeni bekleyen tehlike: 4, 217.

Küçüğün, büyüğün, zayıfın ve kadının cihadı hacc ve umredir: 4, 210.

Resulüllah (s.a.v.)'ın hacılara su vermeye teşviki: 5, 125.

Haccın çeşitleri ifrad, kıran, temettü: 4, 309.

Resulüllah (s.a.v.) haccını ne çeşit hacc ile yaptı: 4, 325.

Resulüllah (s.a.v.) haccını hacc-ı kıran olarak yapmıştır: 4, 315.

Haccın efdal olanı hangisidir?: 4, 209.

Haccı ifrad: 17, 390; 4, 311.

Haccı kıran: 17, 390; 4, 315.

Hacc-ı kıranın yasaklandığını belirten Hz. Muaviye'nin rivayeti ve işin aslı. 4, 312.

Abdullah İbnu Zübeyr de Resulüllah (s.a.v.)'ın kıran haccı için bir tavaf bir sa'y yaptığını söyler: 4, 321.

Hz. Osman'ın hacc-ı kıranı yasaklaması ve Hz. Ali'nin ona muhalefeti: 4, 318.
Hz. Ömer de hacc-ı kırana cevaz vermiştir: 4, 317.
Hacc-ı temettu ve haccın feshi: 4, 323.
Hacc'da temettu veya mut'a: 4, 338.
Hz. Muaviye'nin hacc-ı temettu'yu ilk tahrimi olarak yasaklaması: 4, 324.
Hz. Osman'ın hacc-ı temettuyu yasaklaması ve Hz. Ali'nin muhalefeti: 4, 323.
Hz. Ömer'in haccı temettuyu tecvîz etmemesinin mahiyeti: 4, 346.
Temettu haccı'nda kurban kesemiyen orucu ne zaman tutar? 4, 332.
Haccda niyabet (vekillik) ve şartları: 17, 384; 5, 75.
Niyabeten hacc yapılan kimse sıhhatine kavuşursa: 5, 77.
Niyabeten hacc yapabilme izni ne zamandır?: 5, 77.
Niyabet haccını kadın yapabilir mi?: 5, 76-78.
Adına niyabeten hacc yapılan kimse hacc borcundan kurtulur mu?: 5, 76.
Kendi adına hacc yapmamış kimse vekâleten başka birinin adına hacc yapabilir mi?: 5, 80.
Harem-i Şerîf'e giriş, konaklama ve çıkış âdabı: 17, 387; 5, 63-74.
Mekke'ye gece gelen önce vakfe yapmalıdır!: 4, 419.
Mekke'ye ihramsız girilebilir mi?: 5, 74.
Resulüllah (s.a.v.) Mekke'ye girişte neden yükseği tercih ederdi?: 5, 64.
İbnu Ömer'in Mekke'ye giriş âdabı: 5, 65.
Harem'de savaş meselesi: 13, 521-22.
Harem bölgesinin ağaçlarının kesilmesi: 12, 525.
Mîkât yerleri: 17, 384; 4, 223; "Hacc"a da bakınız.
Mîkât ve ihram hakkında: 4, 221.
Mîkâte olmayan kimselerin hükmü: 4, 234.
İhramdan çıkma (tahalül) şartları: 17, 386; 4, 505-515.
Bir mazeret sebebiyle ihramdan çıkan kurbanını nerede keser? 5, 48-49.
Hacc için sadece hacc aylarında ihrama girilir: 4, 227.
İhramdan çıkma vakti: 4, 508-515.
Kâbe'ye kurban hediye eden ihram giyer mi?: 5, 27-29.
Teşrik günlerinde tekbir: 5, 83-86.
Teşrik tekbirleriyle ilgili hususlarda ulemanın ihtilafları: 5, 84-86.
Arafat ve Müzdelife vakfesinin şartları: 4, 445.
Arafat'a yetişen son ne zaman haccını tamamlamış olur? 4, 459.
Arafat ve Müzdelife vakfelerinin zamanı ve hükmü: 4, 458.
Arafat ve Müzdelife'de telbiye: 4, 471.

Beytullah'ın etrafında telbiye getirilir mi? Telbiye ne zaman bırakılır?: 4, 423.
Mukim olanlar veya umre yapanlar telbiyeyi ne zaman keserler? 4, 295.
Müzdelife: 4, 446.
Müzdelife nisbesi: 17, 395.
Müzdelife'de gecelemeyenin durumu: 4, 466.
Müzdelife'de vakfe: 17, 395.
Müzdelife'nin de her yeri vakfe yeridir: 4, 462.
Mina: 4, 447.
Mina'da inşaat yasağı: 5, 105.
Mina'da yapılacak işlerde takdim te'hir olabilir mi?: 4, 508.
Mina'da hutbe: 5, 87-91.
Mina'da kılınan vakit namazları: 4, 456.
Mina'da sorulan sorulara cevap vermesi: 17, 396.
Mina'da yapılan amellerin sıra ile olup olmaması: 17, 396-97.
Mina'nın her yeri kurban kesme yeridir: 4, 461.
Mina'ya çıkma: 17, 392.
Mina'yı terk etme zamanı: 4, 461.
Resulüllah'ın Mina'da verdiği hutbelerle ilgili hususlar: 5, 88-89.
Hacc için kurban edilebilecek hayvanlar: 4, 330.
Hacc'ı esnasında Resulüllah'ın kestiği kurbanlar: 4, 349.
Şeytan taşlama: 4, 479-98.
Taşlamanın vakti: 4, 489-92.
Taş atma mahalleri ve ne zaman ne kadar taş atılacağı?: 4, 481.
Taşlama yerlerinin coğrafi vaziyeti: 4, 482.
Binerek veya yürüyerek taşlamak: 4, 493-96.
Cemrelerde taşları atma usulü ve söylenecek şeyler: 4, 484-85.
Cemrelere atılan taşların adedi: 4, 484.
Cemrelere atılan taşların ne olduğu: 4, 498.
Cemretu'l-Akabe ile diğer iki cemre arasındaki fark: 4, 484.
Remyin (taşlama) keyfiyeti (Nasıl yapıldığı): 4, 483-87.
Resulüllah (s.a.v.)'ın şeytanı taşlamada çobanlara tanıdığı ruhsat: 4, 491-92.
Özürlü olarak taşlamayı yapamayan kimsenin durumu: 4, 489.
Zayıflar ve kadınların şeytan taşlamaya erken gitmeleri: 4, 466.
Taşlama yerlerinde edebe ve âdaba uygun olmayan hareketlerden kaçınmak: 4, 486-87.

Başın tıraş edilmesi: 1, 316.
Halk ve taksîr: 4, 499-504.
Taksîr tıraşın yerini tutar mı?: 4, 503-504.
Resulüllah'ın saçlarını ihramdan çıkmak için kesmesi ve halka dağıtmas ile ilgili hükümler: 4, 500.
Beytullah'ı Arapların çıplak olarak tavaf etmeleri: 2, 368.
Tavaf esnasında kendini yeddiren adama karşı Peygamber (s.a.v.)'in tutu mu: 4, 417.
Remel'in hükmü: 4, 362.
Hz. Ömer'in remel hususundaki görüşü: 4, 370.
İbnu Abbas'ın remel hususunda birkaç noktaya getirdiği tavzih: 4, 364.
Haceru'l-Esved'i îstîlam: 14, 33; 17, 388.
Haceru'l-Esved'i bastonla îstîlam: 4, 397.
Haceru'l-Esved'in mânâ ve ehemmiyeti: 17, 388-89.
Haceru'l-Esved'de sıkışıklık varsa nasıl davranılır?: 4, 381.
İbni Ömer'in her halukârda Haceru'l-Esved'i öpme ısrarı ve ulemanı mülahazası: 4, 379.
İbni Ömer diğer sahabeden çok Haceru'l-Esved'i öpmek için ısrarlıydı: 4, 383.
Hz. Ömer'in Haceru'l-Esved karşısındaki tutumu ve ulemanın bazı yoru mu: 4, 373.
Resulüllah (s.a.v.) her şartta her iki rüknüde öperdi: 4, 379.
Resulüllah (s.a.v.) neden sadece Kâbe'nin iki rüknünü öpmüştür: 4, 376.
Safa ve Merve arasındaki duâ adabı: 5, 73.
Hastalık ve eza sebebiyle mahsur kalanlar: 5, 43-49.
Sakatlanma sebebiyle hac yapamayanların durumu: 5, 47.
Düşman tarafından mani olunan kimse: 5, 51-54.
Şartlı hacc: 5, 97-98.
Müddette yanılanlar veya yolu kaybedenler: 5, 55-57.
Hz. Ömer'in cüzzamlı birini haccdan menetmesi: 4, 418.
Haccâc: 13, 316-317.
Haccacın namaz vakitlerinde yaptığı değişikliğe imaen Hz. Enes'in sözü: 1, 191.
Haccac-ı Zalimin Mekke'yi muhasarası: 4, 321.
Hz. Hacer 3, 436.
Hacet Namazı: Bak: Namaz: 17, 83; 9, 35.
Hacet namazı kılmak sünnettir: 9, 35-36.
Hacet namazının kılınışı: 9, 35.

Hacet namazından sonra okunacak duâ: 17, 83.
Haddler: "Mücrim" bahsine bakınız.
HUDUD BÖLÜMÜ: 17, 327; 5, 127-261.
Hadd, Ta'zir, Te'dîb: 4, 37.
Hadlerin tatbiki: 17, 327.
Hadd cezasında kimseye şefaat ve iltimas olmaz: 17, 329-30; 5, 215-16.
Had cezası uygularken acımamak, merhamet etmemek: 6, 278.
Had cezasına dayanamayanın cezalandırılma şekli: 17, 332.
Had cezasını devlet reisi affedebilir mi?: 7, 334.
Had cezalarının faydası: 17, 328.
Had cezalarının yerine getirilmesinin ehemmiyeti: 17, 327.
Hadd cürmü işleyenin dünya ve ahiretteki durumu: 5, 256.
Hadd suçunu itiraf ve tövbe eden kimseye takınılacak tavır: 7, 333-336.
Hadd cezasını gerektiren suçlar: 7, 264.
Hadd için şefaat, Peygamber (s.a.v.)'in öfkelenmesi: 17, 330.
Hadd ve kısas cezaları: 5, 130-31.
Hastalara (nifas gibi) iyileşinceye kadar hadd tatbik edilmez: 5, 169.
Çok ağır hastaya nasıl hadd uygulanır?: 17, 332; 5, 254-55.
Hadd tatbik şeklindeki bir farklılık: 17, 332.
Hadd, şüphede düşer: 17, 328-29.
Yaşlı ve hastaya hadd vurulur: 17, 331.
Hadd-i sirkat (Hırsızlık haddi): 5, 209-227.
Hadd-i sirkat sefer esnasında tatbik edilir mi?: 5, 226-27.
Hadd'den sonra mal, hırsız da bulunmamışsa tazmin ettirilir mi?: 5, 225.
Haddü'l-Hamr: 5, 229.
Hadd-i zina: 5, 160.
Hadden kurtulması için mücrime telkin?: 5, 214.
Hadd'lerde Peygamber (s.a.v.)'in hassasiyeti: 17, 330.
Haddlerde şefaat ve müsamaha hakkında: 5, 245-261.
Haddlerde şefaat resmiyete intikalden önce olur: 5, 248.
Haddlerden başka cezalara uygulanacak miktar: 5, 250-53.
Mahsun olsun olmasın köleye had tatbik edilir: 5, 169.
Hudud belirirse Şuf'a yok: 17, 314
Hududa giren suçlara ne zaman şefaat edilir?: 5, 246.
Resulüllah'ın hadd tatbik ettiği kimseler: 5, 183-200.

Şüphe ârız olduğu hallerde hadd cezası düşer mi?: 16, 278.

Hadesten Taharet: Bak: Taharet: 8, 101.

Hadîd Sûresi: 8, 456.

Çocuğun hadis dinleme ve rivayet etme yaşı ve bunun makbuliyeti: 11 262-63.

Ehl-i Sünnet ulemasının Hz. Peygamber'e yalan isnadı hususunda taviz siz tutumu: 11, 262.

Hadis dini bilgilerimize veya müşahedemize aykırı düşerse: 6, 243-44.

Hadis rivâyeti ve nakli: 11, 259-265.

Hadisin yazılması: 11, 267-270.

Hadislerin yazılmasını yasaklayan ve teşvik eden hadisler: 11, 267-270.

Hadislerde amel etmede dikkat edilecek hususlar: 11, 23.

Hadis rivayetinden çekinme: 16, 461.

Resulüllah (s.a.v.)'ın hadis rivayetine teşviki: 11, 259-60.

Resulüllah'ın kendisine yalan isnad etmeyi yasaklaması karşısında ash abın hadis rivayet etmedeki tutumu: 11, 260-61.

Resulüllah (s.a.v.)'ın lafzi rivayete verdiği ehemmiyet: 11, 259-60.

Resulüllah (s.a.v.)'ın vefatından sonra, ashabın hadis rivayeti hususunda hassasiyeti. 6, 121.

Selef'in anlatmasını mekruh addettiği hadisler: 11, 257.

Sonradan çıkan hadisler karşısında ictihad etmek: 6, 368.

Hafaza Melekleri: 13, 37.

Hatice Bintu Hüveylid (r. anha): 12, 397.

Hatif okuma: 16, 425.

Haftanın günleri: 9, 119.

Haftanın her günü Allahındır: 7, 40.

İbni Hacer'in Ebu Musa el-Eş'ari'ye hakemliği sebebiyle dil uzatan Haric ve Rafizîlere verdiği cevap (Tenbih): 12, 85.

Haksız yere bir mü'mini öldürme: 14, 177.

Haksız yere kan dökmenin cezası: 14, 485

Hâkim (Müstedrek): 14, 119.

Hâkimin hükümı vermezden önce meseleyi sulh yoluyla halletmesi: 11, 194-95.

Hâkimin hükmüyle haram helal olmaz: 6, 288.

Hakkında hayırla konuşulan cennetliktir: 17, 623.

Kişinin birinde bir hakkı olduğunda onu bizzat kendisinden talep etmes

gerekir: 16, 329.

Hak sahibi söz sahibidir: 17, 297.

Kime olursa olsun yapılan haksızlık karşısında susmak: 17, 556.

İhtilafların çözümünde Resulüllah'ı hakem yapmak: 12, 215.

Hakemeyn hadisesi ve hariciler: 11, 149-150; 13, 312-313; Bak: Hariciler.

Duvarların halı ile kaplanması: 5, 505.

Halid b. Velîd (r.a.)'in komutanlıkları: 12, 8-10; 12, 388.

Halid b. Velid (r.a.)'in iyi tahkik etmeden hükmetmesi: 12, 81.

Halid b. Velîd (r.a.)'in Peygamber (s.a.v.)'in saçından birkaç parçayı takkesinde devamlı olarak taşıması: 12, 10.

Halid b. Velîd (r.a.)'in son sözleri: 12, 10.

Halid b. Velîd ve Hz. Sa'd İbni Ebi Vakkas'ın ordu kumandanlığından azlediliş sebepleri: 5, 468.

Hz. Ömer (r.a.)'in Halid b. Velîd'i komutanlıktan azledişi ve sebebi: 12, 9.

Resulüllah (s.a.v.)'ın Halid b. Velîd'e Seyfullah labakını vermesi: 12, 9.

Halife Mervan'ın bayram hutbesini namazdan önceye alması ve uyarılması: 1, 229.

Halim olmanın fazileti: 16, 271.

Halk arasında iyi bilinmenin faydası: 13, 371.

Halk ve taksîr hakkında: 4, 499-504.

Halka hayrı öğretmek: 16, 318.

Halkın dikkatini kendine çekmek: 6, 333.

Halkın rızasını Allah rızasına üstün tutana, Allah buğz eder: 16, 273.

Halktan değil Haktan kork: 17, 553.

Halûk sürme yasağı: 6, 555-56; 7, 51.

Halvet erkeğin yakınları ile olursa: 9, 468.

Hamdele: Bak: Besmele.

Hamile kadına kısas: 17, 350.

Hamilenin iddeti doğum ile biter: 17, 227.

Hâmîl-i Kur'an kimdir?: 9, 383.

Hâ-Mîm el Mü'min Sûresi: 3, 111.

Hâ-Mîm-Ayn-Sîn-Kâf Sûresi: 3, 116.

Hâ-Mîm-Dûhan Sûresi: 3, 119.

Hamrın tahrimi ve yapıldığı maddeler: 7, 231-243-244.

Hamr nedir?: 5, 229.

Hamr hakkında tıbbın en son söyledikleri: 11, 57-58.

Hamr nelerden yapılır?: 7, 239.
Hamrın azı da, çoğu da haramdır: 7, 243.
Hamrın haram olduğunu açıklayan ayetin farklı yorumları: 7, 238.
Hamrın (içkinin) haramlığı gelmeden önce onu satmak ve istifade etme 7, 244.
Hamr yasağından sonra herkes yanındaki içkiyi sokağa dökmüştü: 7, 24
Hanefîlere göre hamr: 7, 231-232.
İslâm'ın hamr'a (içki ve uyuşturucular) bakış tarzı ve onunla mücade metodu: 7, 263.
Peygamber (s.a.v.)'in hamr konusunda lanetlediği on kişi: 7, 231.
Hamam hakkında: 10, 337-39.
Erkek ve kadınlar için hamama girmenin hükmü ve âdabı: 10, 337-39.
Vücuda hamam otu sürmek: 17, 500.
Hz. Hamza (r.a.): 17, 121-22.
Hangi mü'min daha akıllıdır: 17, 629.
Hangi mü'min daha faziletlidir?: 17, 629.
Hanımı kocasına karşı kışkırtan bizden değildir: 16, 336.
Hapşırma ve esneme hakkında: 9, 423-431.
Hapşırma teşmit: 17, 494.
Hapşırana ne zaman teşmitte bulunulur ve hükmü nedir?: 9, 427.
Hapşıranın söylemesi gereken bazı tahmid formülleri: 9, 426-27.
Hapşırıpta hamd edeni işitene teşmit bir vazifedir: 9, 430.
Hapşırma sırasında dikkat edilecek edep: 9, 431.
Allah esnemeyi sevmez hapşırmadan hoşlanır: 9, 428.
Çok hapşırana üçten fazla teşmitte bulunmamak: 9, 427-28.
Namazda esneme, hapşırma, uyuklama şeytandandır: 9, 428.
Hapis ve Takîb: 13, 473.
Resulüllah hapis cezası vermiş midir?: 14, 473-74.
Harac: 14, 340.
Haram bölgelere gereken ehemmiyet ve bakımı: 17, 365.
Haram aylarında oruç: 17, 168.
Haram helâli haram kılmaz: 17, 226.
Haram kazanç duanın kabul olmasına manidir: 14, 313.
Haram kılınan yiyecekleri zikreden En'am Sûresi'nin 145. ayeti hususu da ulemanın görüşü: 10, 471.
Haram olan şeylerden ilaç yapılıp yapılmaması hususu: 10 550-51.

Haram paradan verilen sadaka kabul olmaz: 8, 101.

Haram yiyecekler: 10, 469-473.

Harama sebep olan emme küçüklükte olan emmedir: 15, 502.

Harama sebep olan emmenin şartları: 16, 505.

Haramla beslenen kişinin ibadeti makbul değildir: 14, 305-306.

Haramlığa sebep olan süt emmenin miktarı: 16, 498.

Ateş, haram olan bir şeyi helal kılmaz: 7, 256-57.

Cahiliye Araplarının bazı yiyecekleri haram kılması ile İslamiyet'in haram kılması arasındaki fark: 10, 470-471.

Kimseye helal olmayan üç şey: 8, 289-90.

Malına haram karıştıran kimseden borç almak ve davetine icabet etmemin durumu: 14, 325.

"Harb Hiledir": 3, 551, 11, 496.

Harb esnasında gözcü göndermek: 12, 65.

Harb malzemesi yerli olmalıdır: : 7, 151.

Harb esnasında elde edilen yiyecek maddeleri yenebilir mi; ganimete mi dahildir? 4, 166.

Harbde hile caizdir: 12, 550.

Düşmana ani baskın yapmak: 11, 512.

Düşman ordusuna nifak, fitne sokma: 11, 495-96.

En hayırlı askerî birliğin sayısı: 12, 74.

En hayırlı ordunun sayısı: 12, 74.

Komutan olarak Peygamber (s.a.v.)'in savaşa komuta etmesi, talimat vermesi: 11, 495.

Mescide yaralılar için çadır kurulması: 11, 490.

Müslümanların birbirleriyle savaşları: 13, 285-86-87.

Resulüllah (s.a.v.)'ın başına miğfer takması: 12, 39.

Resulüllah (s.a.v.)'ın çadırının korunması. 11, 495.

Resulüllah (s.a.v.)'ın harbin muzafferiyeti için dua etmesi: 12, 68.

Resulüllah (s.a.v.)'ın harb sanayiine teşviki: 7, 141-142.

Resulüllah'ın harb dönüşü el ve yüzünü yıkaması: 11, 490.

Savaş anında Müslüman olduğunu söyleyen kâfirin kanı haramdır: 13, 491.

Harem: 13, 495.

Harem'de silah taşımak hakkında: 5, 99-101.

Harem'de sapıtmak: 16, 329.

Hariciler: 13, 300; 16, 500.

Hariciler: 13, 300; 16, 500.
Haricilere Hz. Ali'nin yaptığı muamele: 5, 148.
Hâris İbnu Hişâm: 2, 264.
Hârise İbnu Sûrâka (r.a.): 12, 386-87.
Harra: 8, 371; 10, 456.
Harûrîler kimlerdir?: 2, 513.
Hasais: "Resulüllah" bahsine bakınız.
Resulüllah (s.a.v.)'ın diğer insanlardan üstün kılındığı hususlar: 12, 195-204.
Diğer peygamberlere verilmeyip de Hz. Peygamber (s.a.v.)'e verilen bir şey: 12, 194-95-96-97-99.
Peygamber (s.a.v.)'in şeytanı Müslüman olmuştur: 12, 200.
Has'am: 12, 87.
Hz. Hasan-Hüseyin: (r.a.): 12, 311.
Hz. Hasan: 5, 472.
Hz. Hasan ile Hz. Muâviye'nin karşılaşması ve yapılan sulh: 5, 471-73.
Hz. Hasan ve Hüseyin'e Hz. Peygamber'in gösterdiği alaka: 16, 494.
Hasan ve Hüseyin (r.a.)'in faziletleri: 12, 311.
Hz. Hasan (r.a.)'ın hilafetten çekilmesi: 12, 318.
Hz. Hasan (r.a.)'ın vefatı: 12, 319.
"Hasbunallahu ve ni'mel vekil" cümlesi ile ilgili: 2, 268-69.
Haseb: 16, 268.
Hasebin önemi: 16, 269.
HASEDLE İLGİLİ BÖLÜM: 5, 273-79.
Hased: 17, 619.
Hased edilecek iki şey: 5, 275-77.
Hased hayırları yer bitirir: 17, 619.
Hasedin çaresi: 5, 274; 13, 407.
Bediüzzaman'a göre hasedin tedavisi: 5, 274.
Hasedin zararları: 5, 274-277-79.
Meşrû hased: 5, 275.
Hasletlerin en hayırlısı: 17, 453.
Hassan İbnu Sabit'in müşrikleri hicvetmesi: 7, 306-307-309-310.
Hastalık: 11, 129; 2, 322.
Hastalık ölüm ve musibetlerin faziletleri: 13, 99.
Hastalık ve musibetler: 13, 99-100.
Hasta namazı: 17, 56.

Hasta olunsa bile hacca niyet etmek: 17, 386-87.
Hasta yemeğe zorlanmaz: 17, 455.
Hasta ziyareti ve fazileti: 9, 432-438; 13, 49; 17, 105.
Hastayı ziyaret âdabı: 9, 436-437.
Hasta ziyaretini Allah rızası için yapmak: 9, 432-33.
Hasta ziyaretinin vakti: 17, 106.
Hastadan duâ talep etmek: 17, 107.
Hastalanarak ölen: 17, 147.
Hastalık ve tedavi yolları: Bakınız: Tıb; 11, 129-137.
Hastalanınca tedavi yollarını aramak: 17, 453.
Hastalığa sabır: 9, 196.
Hastalığın mükafatları: 9, 196-97.
Hastalığın sebepleri: 10, 530.
Hastalık ve şifa talebi: 11, 81.
Hastalıklar günahlara keffarettir: 6, 294.
Hastalıktan şikayet etmemek: 9, 197.
Hastalıklarda bulaşıcı özellikler var mıdır?: 13, 373-74.
Hastaya Allah yedirir, içirir: 17, 455.
Hastaya istediği bir şeyin olup olmadığını sormak: 17, 454.
Hastaya iştihası çeken şeyi vermek: 17, 106.
Hastaya su vermenin zararı: 6, 258.
Hastayı ziyarete giderken abdest alma: 9, 432-33.
Hafif hastalıklar için de ziyaretin meşruiyeti: 9, 435.
Resulüllah hastalıkta bulaşma yoktur derken neyi kasdetmiştir?: 11, 212.
Resulüllah (s.a.v.)'tan eceli gelmeyen hastaya okunan şifa duası: 9, 436.
Resulüllah'ın hastalığı: 17, 148.
Resulüllah'ın hastalıkta kıldığı namaz: 17, 57.
Resulüllah'ın hastalıktan bayılması: 17, 58.
Resulüllah'ın saralı bir hastaya tavsiyesi: 9, 196.
Has undan yapılan ekmek: 17, 437.
Haşereler: 10, 454-455.
Haşeratın yenip yenmeyeceğinin hükmü: 10, 455.
Haşir: "Kıyamet"e de bakınız.
Haşr hakkında: 14, 159.
Haşir gününün dehşeti: 14, 216-17.
Haşir nedir ve kaç çeşit haşir vardır?: 14, 161-62.

Haşir meydanının hususiyetleri: 14, 159-60.
Haşir meydanında insanların durumu: 3, 261-62.
İnsanlar haşirde üç kategoride toplanırlar: 14, 164-65-66.
Haşirde, Resulüllah'ın ümmetinden zannedip de, ümmeti olmayan kims er: 14, 162-163.
Allah, mahlukatı ahirette nasıl yeniden diriltir?: 14, 156.
En son haşredilecek iki kişi: 12, 549.
İnsanlar haşirde; yalınayak, çıplak ve sünnetsiz olarak haşrolunacakl 14, 160-61.
Kıyamet günü hayvanlar da haşredileceklerdir: 14, 173.
Haşr Sûresi: 3, 193.
Hata ve âmmden hata: 13, 524.
Hatakarlık bütün insanların müşterek vasfıdır: 3, 403.
Hatıb İbnu Ebî Belte'a: 12, 35-54.
Hatılını komşu duvara sapla: 17, 277.
Hz. Hatice (r.anha): 12, 404.
Hz. Hatice'nin (r.anha) büyüklüğü: 17, 224.
Hz. Hatice'nin çok büyük imanı: 17, 121.
Hz. Hatice'nin efdaliyeti: 12, 402.
Hz. Hatice'nin imtiyazlı tarafları: 12, 399.
Havale: 17, 294.
Havâzin ve sakîf kabilelerinin Müslümanlar aleyhine birleşmesi: 12, 69.
Havkale: 6, 107.
Havz-ı Kevser: Bak: Kevser.
Kevser havzının, Mizan'ın ve sırat köprüsünün evsafı: 14, 197.
Cennette her peygamberin müstakil bir havzı vardır: 14, 198.
Havz-ı kevsere ilk gelen: 17, 540.
Havz-ı kevserin vasıfları: 17, 637.
Kevser havuzuna ilk gelecek olan Resulüllah (s.a.v)'tır: 14, 199.
Kevser nehrinin civarında yaşayan bir kuş: 14, 198-99.
Resulüllah (s.a.v.)'ın havuzundan kovulacak olanlar: 14, 202.
Resulüllah (s.a.v.)'ın kaç havzı vardır?: 14, 203.
Resulüllah (s.a.v.)'ın kevseri: 14, 201-202.
HAYA BÖLÜMÜ: 5, 287-297.
Hayâ: 17, 602.
Hayâ duygusu fıtrî mi mükteseb mi?: 5, 287-88.

Hayâ imandandır: 17, 610.

Hayâsızlık cehennemdedir: 17, 610.

Hayat ve Ölüm: 6, 99.

Hayat tabakaları ve şüheda hayatı: 2, 267.

Hayber gazvesi: 13, 545; 4, 78-86-108.

Hayber'de ele geçirilen servet: 4, 81.

Hayber arazisi için Yahudilerle yapılan anlaşma: 6, 397.

Hayber fethinde Resulüllah'ın yenmesini yasakladığı bazı hayvanlar ve bazı hususlar: 10, 472.

Hayber Yahudileri'ni sürmede Peygamberimizin acele etmemesinin sebepleri: 4, 89.

Hayberde savaşa katılan kadınlara pay: 4, 111.

Hayberdeki ganimet taksimi: 4, 108.

Hayberin fethedilmesinin sebepleri: 4, 88.

Resulüllah (s.a.v.)'ın Hayber'in fethinden sonra yaptığı mahsül antlaşması ve müsakat akdinin mühim bir şartı müddet: 4, 81.

Allah bir kulun hayrını diledi mi onu istimal eder: 14, 375.

En hayırlı kadınlar Hz. Meryem ve Hz. Hatice: 12, 400-401.

Gizlice hayır yaparken halkın muttali olması: 13, 93.

Hangi mü'min daha hayırlıdır?: 14, 378.

Hayır ömrü uzatır: 16, 476.

Hayır ve şerrin tamamı Allah'ın takdiri ve icadiyle olur: 13, 372.

Hayır yapmak: 1, 418; 2, 292-93.

Hayırlı evlat: 17, 485.

Hayırlı işin sevabı: 17, 165.

Hayırlı vezir hayırlı sultana verilir: 5, 419.

Şu altı şeyden önce iyi ameller işlenecek: 17, 568.

Hayız Hakkındadır: 30, 341-385; 16, 572.

Hayız hakkında umumi açıklama: 10, 343-44.

Cünüp ve hayızlının çocuklara Kur'an öğretmesi: 10, 363.

Cünüp ve hayızlıya haram olan şeyler: 10, 362-63.

Cünüp ve hayızlıya mahzurlu olan işler: 10, 363.

Hamile kadın hayız görür mü?: 10, 361-62.

Hanımı hayızlı iken cinsî münasebette bulunan erkeğin hükmü: 10, 351-53.

Hayız kanı: 10, 73-74.

Kanamanın mahiyetini tespit etmek için Resulüllah'ın kadınlara tavsiyesi:

10, 371-72.

Hayız kanı bulaşan elbisenin temizliği: 10, 74.

Hayız gören kız kapanmalıdır: 16, 584.

Hayız müddetinden sonra görülen bulanıklık ve sarılığın hükmü: 10, 375-76.

Hayızlı kadın temizlikten sonra sarılık, bulanıklık görürse: 16, 583.

Hayızlı iken kadınlarla mübaşeretin kısımları: 10, 349-50.

Hayızlı kadının kaza etmesi gereken ibadetler: 10, 359-60.

Hayızlı kadının kocasıyla aynı yatağı paylaşması: 10, 355-56.

Hayızlı kadının yapabileceği işler: 10, 354-55.

Hayızlı mescide giremez: 16, 582.

Hayızlı kına yakar: 16, 587.

Hayızlının Kur'an okuması: 10, 300.

Hayızlı ve hayızlıyla ilgili hükümler: 10, 345-363.

Hayızlı ve nifaslı kadınların yıkanması: 10, 311-14.

Kadın hayızlı iken yeme içme gibi günlük işlerde kocasıyla beraber bulunması: 10, 356-59.

Kadının hayızdan temizlenip temizlenmediğini gece kontrol etmesi: 10, 377-78.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hayızlı kadına yaklaşana şiddeti: 10, 346.

Hz. Peygamber'in zevceleri hayızlı iken onların kucağına yaslanıp Kur'an okuması: 10, 353-54.

Sahabeden hanımların hayız müddetlerini teşhis için Hz. Aişe'ye müracaatlarındaki metodları: 10, 377.

Ümmühatü'l-Mü'mininin hayızlı iken kullandıkları hususi elbiseleri: 10, 355.

Yahudilerin hayızlı kadınlara muamelesi ve ashabın bu konuda Hz. Peygamber'e müracaatları: 10, 345-46.

Hayvan bakımı: 6, 292-93.

Hayvan boğazlamadan önce herhangi bir uzvunu kesmemek: 6, 307.

Hayvan eğitiminde yumuşak olmak: 6, 313-14.

Hayvan etinin helal olmasının şartları: 6, 230.

Hayvan hakları: 6, 301-308.

Hayvan kesiminde merhametli olmak: 14, 513; 6, 307-308.

Hayvan vs. ile ilgili teferruat: 1, 541.

Hayvan, kuyu veya maden sebebiyle ölme: 14, 545.

Hayvan sağarken tırnakların kesik olması: 6, 246.

Hayvanı yaralıyarak öldürmek: 6, 221-222.

Hayvana temas: 2, 211.
Hayvana temasın haddi: 5, 204.
Hayvanatın konuşması: 12, 278-79.
Hayvanlara acımak merhamet etmek: 6, 277; 16, 298.
Hayvanlara eziyet ve işkenceden men: 6, 305-306.
Hayvanlara fazla yük vurmamak: 6, 305-306.
Hayvanlara su vermek: 6, 290; 17, 491.
Hayvancılığa teşvik: 17, 269-270.
Hayvanı boynuzundan tutmak: 17, 416.
Hayvanın sırtında iken durup uzun müddet bekletmemek: 6, 293.
Hayvanın üzerinde iken konuşmak: 6, 293.
Hayvanlara eziyet etmek: 6, 291.
Hayvanlara gerdanlık (çan) takmak: 7, 57.
Hayvanlara hakaretten men: 6, 309.
Hayvanlara iyi muamele ve merhamet: 6, 301.
Hayvanları fıtrî vazifelerinde kullanmak: 6, 305.
Hayvanları hedef ittihaz edip atış yapma yasağı: 10, 453-54; 17, 417.
Hayvanları hizmet için istihdam etme: 12, 185.
Hayvanları rahatsız etmekten men: 6, 309.
Hayvanları yaralı olarak bırakmak: 6, 307.
Hayvanların Cenab-ı Allah'ı tesbih etmesi: 6, 297-99.
Hayvanların gıdalarına ihtimam: 6, 303.
Hayvanların hayat haklarına riayet: 6, 302.
Hayvanların korunması: 6, 300.
Hayvanların temizlik ve bakımı: 6, 303.
Hayvanların yavrusuna ihtimam ve hayvan neslinin korunması: 6, 304.
Hayvanların yüzüne vurmak: 16, 382.
Hayvanların zekatı: 6, 381.
Hayvanlardan mubah ve mekruh olanlar: 11, 11; 10, 439.
Hayvanlarla oynamak: 12, 134.
Bir kimsenin bağına, bir hayvan girse ve zarar verse: 13, 479.
Çocuk terbiyesi ve hayvan: 6, 311-12.
Dinimizde hayvanlara verilen ehemmiyet: 6, 300.
Evde güvercin beslemek: 6, 309-310.
Evde hayvan beslemek: 6, 291.

Evde kedi beslemek: 6, 309.
Eza veren canlının öldürülmesi: 6, 298.
Haksız yere serçe veya daha küçük bir hayvanı öldürmek: 6, 307.
Kaçan hayvanın vermiş olduğu zararı, sahibi hangi şartlarda tazmin ede (öder): 6, 403.
Kur'an'da hayvana verilen yer: 6, 300-301.
Horozun hasletleri, özellikleri: 6, 309.
Köpek ve diğer hayvanlar hakkında: 10, 75-82. "Köpek" kelimesine d bakınız.
Koyun, keçi, deve, at beslemek: 6, 309. "Koyun", "Keçi", "Deve", "At" keli melerine de bakınız.
Öldürülmesi caiz olan ve olmayan hayvanlar: 13, 505-506.
Öldürülmesi haram olan hayvanlar: 6, 302; 13, 516-517.
Hz. Peygamber'in hayatında hayvan: 6, 308-309.
Peygamber (s.a.v.)'in hayvanlara şefkat ve merhameti: 6, 306-307.
Peygamber (s.a.v.)'in hayvanlarla konuşması: 6, 292.
Peygamber (s.a.v.)'in hayvanları: 6, 308.
Peygamber (s.a.v.)'in sevdiği hayvanlar: 6, 308.
Hz. Peygamber'in sünnetinde hayvanın yeri 6, 301.
Sahibinin izni olmadan sağmal hayvanın sağılması: 6, 324.
Susuz hayvanlara su vermenin fazileti: 13, 516.
Zararlı hayvanları öldürme, imha etme yolları: 6, 299.
Zararlı hayvanları öldürürken eziyet etmemek: 6, 290.
Zararlı hayvanların öldürülmesi (yılan, akrep, keler, karga, fare): 6, 290.
Zararlı da olsa hayvanları ateşle öldürmemek: 6, 294.
Hazine (Define) nedir?: 6, 403.
İnsanları hedef yaparak öldürme yasaktır: 4, 39.
Heder olan (Tazmin edilmeyen) zararlar: 17, 347.
HEDİYE BÖLÜMÜ: 16, 161.
Hediye ile ilgili umumî açıklama: 16, 161.
Hediyeden dönülmez: 16, 163.
Hediye insanlar arasındaki sılayı sağlar: 16, 161.
Hediye kabul edilmeli: 16, 162.
Hediyeleşmenin fazileti: 16, 167.
Hediyenin hangisi temizdir: 16, 164.
Hediyenin veriliş maksatları: 6, 435.

Hediye olarak gelen eti kabul etmek: 17, 432.
Hediye, sadaka değildir: 16, 161.
Hediye ve ihsan insanı bende kılar: 16, 163.
Hediye ve memur: 6, 434.
Hediyeye mukabele etme: 16, 162.
Devlet memurunun hiçbir şekilde hediye kabul etmemesi: 6, 426.
Gayr-ımüslimlerin bayramlarında hediyeleşmek caiz değildir: 16, 166.
Karşılık almak için hediye vermek batıldır: 16, 168.
Memurun hediye alması rüşvettir: 16, 164.
Müşriklerden hediye: 16, 165.
Ömer b. Abdülaziz'in hediye hususunda titizliğine bir misal: 6, 440.
Peygamber (s.a.v.) hediye kabul ederdi: 6, 448-457-460-61; 9 83.
Resulüllah'a gelen hediyeler: 16, 165.
Peygamber (s.a.v.)'e komşu krallardan hediyeler gelirdi: 6, 528.
Resulüllah'ın hediyeleri: 16, 166.
Yarışlarda tek taraflı hediye vermek: 12, 136.
Yasak hediye: 16, 163.
Zekat memurunun hediye alması yasaktır: 6, 425-26.
Hâkimin ictihadına tabi olunur: 6, 370.
Hedy'in cinsi nedir?: 5, 59-61; Bak: Hac bahsi.
Helâ: Bakınız: Bevletmek.
Helâ âdabı: 16, 533.
Helâ duâsı: 16, 531.
Helâda gözükmemek: 16, 538.
Helâya girerken yüzüğü çıkarmak: 10, 109; 6, 531.
Helakin gelmesi: 6, 103-104.
Helal kazanca teşvik ve haramdan sakındırma: 14, 305.
Helal kılınanı haram yapmamak: 2, 341-42.
Helal rızık emek eseridir: 14, 299.
Helal ve haram nedir?: 14, 311.
Helal yiyecekler hususunda günah mıdır diye şüpheye düşmemek: 10, 472.
Helali almak haramdan kaçınmak: 17, 249.
Resulüllah'ın Kur'an'dan başka pek çok helal ve haramı teşri' ettiği: 4, 78.
Mü'minlerle helalleşmeye teşvik: 14, 171.
Hem dünya hem de ahirete himmet göstermek: 17, 249.

Hemdân halkının Müslüman olması: 4, 70.
Hendek gazvesi: 11, 489.
Peygamber (s.a.v.)'in ashabıyla beraber hendek kazması ve topra taşıması: 11, 490.
Hendeklerin kazılma süresi: 11, 494.
Hendek gazvesinde her iki tarafın asker sayısı: 11, 493.
Hendek gazvesinde Beni Kurayza Yahudilerinin ihaneti: 11, 494.
Hendek gazvesinde Kureyş ile Kurayza Yahudileri arasına fitne soku ması: 11, 496-97.
Hendek gazvesinde Müslümanlar'ın çektiği sıkıntı: 11, 498.
Hendek gazvesini hazırlayıcı sebep: 11, 492.
Hendek muhasarasının müddeti: 11, 498.
Azhab Sûresi'nin Hendek Savaşı'yla alakası: 11, 498.
Her duyulan açlıkta yemek yememek: 17, 442.
Her hastalığın bir devası vardır: 10, 552; 17-453.
Her hayrın başı yumuşaklıktır: 6, 314.
Her kılın dibinden cenabetlik: 16, 578.
Her kimsenin iki menzili vardır: 17, 643.
Her şey fazl-ı ilahî ve rahmeti iledir: 17, 618.
Her şeye Allah'a hamd ederek başlamak: 17, 198.
Her şeyin dizgini Allah'ın elindedir: 17, 560.
Her şeyin kaderi takdir edilmiştir: 17, 470.
Her yükselmenin bir de düşüşü vardır: 7, 139.
Her zorlukla beraber bir kolaylık vardır: 16, 250.
Herkes helak oldu sözü: 16, 367.
Herkes kendi cinayetinden sorumludur: 17, 346.
Herkeste bulunan üç şey: 9, 429.
Herkese bir ev: 2, 84.
Herkesin sorumluluğu: 5, 389-392.
Hesap ve kullar arasında hükmün verilmesi: 14, 171.
Hesabı hakkında münakaşa eden kimsenin durumu: 14, 173-74.
Hesabı ilk görülecek ümmet son ümmettir: 17, 635.
Hesapta insanlar üç sınıfa ayrılır: 14, 172.
Hesap günü: 14, 169.
Hesap günü kişinin farzlarında eksiklik olursa nafileleri ile tamamlanır: 14 175-76.

Hesap günü Resulüllah dışındaki peygamberler kendi nefislerini düşünecekler: 14, 216-18.

Hesap gününün ahvali: 14, 184-86.

Kıyamet günü dört şeyden hesap vermedikçe kulun ayakları Rabbinin huzurundan ayrılmaz: 14, 177-180.

Kıyamet günü insanlar arasında hükmedilecek iki şey kan mı yoksa namaz mı?: 14, 176-77.

Kıyamet günü kişinin ilk bakılacak ameli namazdır: 14, 175-76.

HIRS BÖLÜMÜ: 5, 281-85.

Hırsızlık: "Haddler"e bakınız.

Hırsıza hadd: 14, 121.

Hırsız konuşturulmak için dövülebilir mi?: 5, 222-223.

Hırsızlığın cezasının miktarı: 5, 210.

Hırsızlığın en kötüsü: 8, 28.

Hırsızlık dışında mal kaybına sebebiyet veren suçların cezası: 5, 218-19.

Hırsızlık sebebiyle ölüm cezası verilebilir mi?: 5, 219-20.

Hırsızlık yapan kölenin cezası. 5, 221-222.

Hırsızın elinin kesilmesinin sınırı: 17, 333.

El kesmeyi gerektiren nisab miktarı: 5, 211-12.

Çaldığı şey yanında bulunmayan hırsıza karşı Peygamber (s.a.v.)'in tutumu: 5, 152.

Köle çalarsa: 17, 333.

Meyve hırsızlığı, miktarı ve cezası: 5, 217-18.

Mezar hırsızlarının cezası: 5, 223-24.

Resulüllah (s.a.v.)'a getirilen bir hırsıza karşı şefaat isteyene cevabı. 5, 247.

Hıyanet: 6, 104.

Hıyanetten Allah'a sığınmak: 17, 442.

Hz. Hızır (a.s.): 12, 179.

Hızır (a.s.) hayatta mıdır?, değil midir?: 12, 180-181.

Hızır (a.s.) nebî midir?, velî midir?: 12, 180.

Hızır ve İlyas (a.s.) hakkında Bediüzzaman Hazretleri'nin açıklaması: 12, 181.

Hızır (a.s.)'a bu ismin verilmesi: 12, 180.

Hz. Hızır'ın hayatı: 2, 505.

Hz. Hızır (a.s.)'ın nesebi (kimliği): 12, 180.

Hızır'ın öldürdüğü oğlan: 15, 544.

HİBE BÖLÜMÜ: 16, 175; 17, 289.

Hibeden dönme: 17, 289-90.
Hibeden dönen kimsenin durumu: 17, 290.
Hibe bağıştan dönmek haramdır: 16, 175.
Hicâz'ın iman yeri olması: 13, 18.
Hicr: 6, 263.
Hicr Kâbe'den midir?: 4, 382.
Hicr Sûresi: 2, 470.
Hicr Sûresi'nin 9. ayetindeki te'kidler: 12, 208.
Hicr Sûresi'nin 24. ayetinin muhtelif yorumları: 2, 470-71.
HİCRETLER BÖLÜMÜ: 16, 109.
Hicretle ilgili umumî açıklama: 16, 112.
Hicret bir kaçış mıdır?: 16, 137.
Hicret bitmiş midir?: 16, 145.
Hicretin farziyeti: 16, 142.
Hicretin fazileti: 16, 143.
Hicretin İslamî tebliğde yeri: 16, 136.
Hicretin siyasi yönü: 16, 141.
Hicretin terbiye metodu oluşu: 16, 147.
Hicret üzerine etmenin ehemmiyeti: 17, 242.
Hicretin 1. yılı hadisesi: 11, 392.
Hicretten sonra Ensar ile Muhacirler arasındaki kardeşlik antlaşması: 7, 83-84.
Fetihten sonra hicret kalmamıştır, fakat sevabını kazandırabileek ameller vardır: 1, 88.
Müslüman olarak dar-ı harb'den hicret eden kadınların izdivaç durumu: 4, 41.
Hz. Peygamber ile Hz. Ebu Bekr (r.a.)'in hicretleri: 16, 118.
Hidâb (Saç boyaması): 6, 539.
HİDÂNE BÖLÜMÜ: 5, 263-272.
Hidane (çocuğa bakma)ye hak sahibi olanlar: 5, 267.
Hidane için şartlar: 1, 519.
evlenmeyen kadın çocuğuna bakmaya (hidane) daha layıktır: 5, 268-69.
Hidane nedir, bu hak kimedir?: 1, 515.
Hidaneye ehak olanlar: 1, 519.
Hidayet:
Bir kimsenin hidayetine sebep olmak ve kazanılacak sevabın büyüklüğü: 11, 250.

İnsanlara beddua ederek helaklerini değil, niyaz ve tazurru ederek hidayetlerini taleb etmek: 12, 465.

Hikaye (Kıssa) anlatım: 17, 500.

Halka kim hikaye anlatır? 17, 501.

Hikmet nedir?: 12, 356; 17, 599.

Hikmetli sözü iyi dinlemek yanlış anlamamak: 17, 600.

HİLAFET VE İMAMETLE İLGİLİ BÖLÜM: 5, 371-474.

Hilafet ve emirliğin ahkâmı: 5, 373-424.

Hilafet ihtilafıyla ilgili Hz. Ömer'in hutbesi: 5, 215-19.

"Hilafet ümmetimin arasında 30 yıl sürecektir" hadisinin izahı: 4, 485-86.

Abdurrahman ibnu Avf'ın Hz. Ömer'den sonra halifeyi belirlemesi: 5, 465-66.

Hz. Ali'nin Hz. Ebu Bekr'e geç biatı onun hilafetine zarar verir mi?: 5, 450-51.

Hz. Ebu Bekr'in Hz. Ömer'i halife seçmesi ve Hz. Ömer'in bir konuşması: 5, 453.

Halk arasında Hz. Ömer'den sonra Hz. Osman'ın halife olacağı hususu bir efkarı âmme olmuştu: 5, 467-68.

İki halife ortaya çıktığında yapılacak iş: 5, 383-84.

Hz. Ömer'in vefatı sırasında halife seçimi için takip ettiği yol ve çıkarılan bazı hükümler: 5, 454-57.

Hz. Ömer'in vefatından sonra halife seçimi: 5, 463-64.

Resulüllah (s.a.v.), Hz. Ebu Berk'den başka birinin hilafete talip olduğunda mü'minlerin reddetme hakkının bulunduğunu belirtmiştir: 5, 451-52.

Resulüllah (s.a.v.) kendisine halife seçmekten kaçınmıştır: 12, 349.

Resulüllah'ın sağlığında kendinden sonra halife olacaklara işareti: 5, 427.

Resulüllah'ın vefatı esnasında Hz. Ali ve Hz. Abbas'ın hilafet hususunda bir muhâreveti: 5, 428.

Resulüllah'ın vefatından sonra ilk hilafet halledildi: 5, 430-35.

Hîlali görünce Resulüllah (s.a.v.)'ın takındığı tavır: 6, 72-73.

Hile yapan bizden değildir: 17, 258.

İhtilaflı meselelerde, hile yoluyla, açık gözlülükle haklı çıkmaya çalışmak haramdır: 13, 449-50.

Hilfu'l-Mütetayyibîn cemiyeti: 9, 397.

Hill: 4, 230; 13, 505.

Hilm ve teenni iki güzel haslet: 17, 610.

Hilmin önemi: 16, 256.

Himyer halkının bazı mümtaz taraflarıyla tafdil edilmesi: 12, 464.

Hît (Muhannis): 9, 480.
Hitâtan "Sünnet etme"ye de bakınız: 16, 255.
Hizmetçinin dövülmesi ve kazf: 11, 315-18.
Hizmetçiye yemekten ikram: 17, 429.
Horoza sövmemek: 16, 393.
Homoseksüellere verilmiş olan bela:
Hubâb İbnu'l Munzir: 16, 53.
Hubeyb (r.a.) 11, 479.
Hucurât Sûresi: 3, 132.
Hucurât 1-2. ayetlerinin sebeb-i nüzulü: 3, 133-34.
Hucurât 4. ayetinin sebeb-i nüzulü: 3, 135-36.
Hudeybiye Gazvesi: 11, 514.
Hudeybiye antlaşması ve metni: 11, 525-26; 11, 548-49.
Hudeybiye antlaşmasının ehemmiyeti: 11, 549-50.
Hudeybiye antlaşmasında baş taraftan Besmelenin ve Muhammed Resulüllah'ın çıkarılması: 11, 525.
Hudeybiye antlaşması ile Hayber fethinin alakası: 4, 88.
Hudeybiye antlaşmasında ashabın hazmedemediği maddeler: 11, 549-50.
Hudeybiye Gazvesi'nin sebepleri ve neticeleri: 11, 545.
Hudeybiye sulhünde adı geçenler: 11, 552.
Hudeybiye sulhünden âlimlerin çıkardığı faideler ve hükümler: 11, 550-51.
(Hudeybiye) Sulhün bozulması: 11, 551.
Hudeybiye sulhünün en büyük meyvesi Allah'ın kılıcı Hâlid: 12, 8-9.
Hudeybiye'de nazil olan fetih suresindeki müjdeler: 4, 105.
Hudeybiye'de Resulüllah'ın engellenmesi: 5, 51-54.
Hudeybiye'de Müslümanların gayesi: 11, 538-45.
Resulüllah'ın hudeybiye antlaşmasına harfiyen uyması: 11, 526-30.
Hudud: "Hadd" bahsine bakınız.
Hûd Sûresi: 2, 460.
İbnu Abbas'a göre Hûd Sûresi'nin sebeb-i nüzulü: 2, 461.
Hudû: 8, 99.
HUL' BÖLÜMÜ: "Boşanma" ve "Talak" kelimelerine de bakınız: 5, 475-78.
Hulefai Raşîdîn ve onların seçimleri: 5, 425-74.
Hulle meselesi: 15, 516; "Boşanma" ve "Talak meselesine de bakınız.
HULK (HUY) BÖLÜMÜ: 5, 299-312.

Humma: 11, 29-30-32-33-34-36; 17, 460; "Tıb" bahsine de bakınız.
Hummanın tedavisi: 17, 460.
Hummaya karşı dua: 17, 466.
İlk Humus'un alınışı: 11, 434.
Huneyn Gazvesi: 11, 353-377; 12, 58.
Huneyn'de ganimet taksimi: 1,6, 502.
Huneyn gününde Müslüman ordusunun sayısı: 12, 67.
Huneyn Savaşı'nda Peygamber (s.a.v.)'in yanından ayrılmayanlar: 12, 70.
Huneyn Savaşı'ndan elde edilen ganimet miktarı: 12, 70.
Resulüllah (s.a.v.)'ın Huneyn Savaşı'nda müşriklerin gözlerine, yüzlerine taş, toprak atması: 12, 70.
Huneyn'de Resulüllah (s.a.v.)'ın müellefe-i kulub'a fazla pay vermesi ve Ensar'ın tepkisi: 4, 124.
Hurilerin vasıfları: 14, 242-43-44.
Hurma bir katık mıdır, yoksa bir yemek midir?: 10, 478.
Hurma göz hastalığına iyi gelmez: 17, 455.
Hurma tilkînî meselesi: 16, 386.
Hurma ve üzüm ortaklığı: 17, 307.
Hurma yerken açgözlülük yapmamak: 17, 437.
Resulüllah'ın hurma ile beraber yediği yiyecekler ve hikmeti: 10, 478-81.
Huruf-u mukatta' ve muhkem müteşabih ayetler: 2, 246.
Huşû: 8, 99.
Hutbe ve hutbe ile ilgili hususlar: 8, 353-66.
Hutbe âdâbı: 10, 318.
Hutbede kıraata yer vermek ve zamanı: 8, 367-69.
Hutbede iken el ve kolları oynatmak ve kaldırmanın hükmü: 8, 355.
Hutbede imama soru sormak hususu: 8, 364-65.
Hutbede okunması gereken zikirler: 8, 358.
Hutbe esnasında Resulüllah'ın hubve tarzında oturmayı yasaklaması: 8, 373-74.
Hutbe esnasında soru sorana cevap vermek: 14, 135.
Hutbenin veriliş âdâbı: 8, 353-54.
Resulüllah'ın hutbe okurken dayandığı şeyler: 17, 40.
Hutbe okunurken uykusu gelen kimsenin yerini değiştirmesi: 8, 355.
Hutbe sırasında imama yakın bulunmanın mükafatı: 8, 364.
Hutbe ve namazın kısalığı ile ilgili Resulüllah'ın tavsiyesi: 8, 360-61.

İmamın hutbede harici kelam konuşması: 8, 355.
Hatipleri can kulağıyla dinlemenin ehemmiyeti ve mükafatı: 8, 365.
Cuma hutbesi okunurken yanında konuşan kimseyi ikaz etmek: 8, 365-66.
Cuma hutbesinin hükmü: 8, 360.
Resulüllah (s.a.v.)'ın hutbe okuyuş şekli: 17, 40.
Resulüllah (s.a.v.)'ın hutbede yağmur duası okuması: 17, 65.
Resulüllah'ın önemli bir hutbesi: 17, 34.
Huveyris İbnu Nukaya: 12, 48.
Huy fıtrî midir iktisabî (sonradan kazanılan) midir?: 5, 299.
Huvey İbnu Ahtab: 4, 87.
Huza' kabilesi: 11, 522.
Huza' ve Beni Bekr kabilesi arasındaki anlaşmazlık: 11, 551.
Huzeyfe İbnu'l-Yeman (r.a.)'nın faziletleri: 11, 426-27; 12, 348.
Huzeyme İbnu Sabit: 3, 372-79.
Huzeyme (r.a.)'nin şehadeti: 13, 467-68.
Hüküm delile göre verilir: 17, 274.
Hüküm zahire göredir: 17, 537.
Bir davada her iki taraf da delil getiremezse nasıl hükmedilir? 13, 459.
Bir mal hakkında iki kişi ihtilafa düşse ikisi de delil getirse nasıl hüküm verilir? 13, 458.
Gaib aleyhine hüküm verilebilir: 14, 15.
Hakkı bilerek, yanlış hüküm verenin durumu: 13, 430-31.
Hükmî ve hakiki akrabalık: 15, 483.
Hülagü'nün mektubu: 13, 216-17.
Hülleciye lanet: 17, 205; "Boşanma" ve "Talak" maddelerine de bakınız.
Hür kadın üstüne câriye nikahlanabilir mi?: 15, 520.
Hür kimseyi köle diye satmanın cezası: 16, 292.
Hür, köleye karşı öldürülür mü?: 17, 345.
Hür ve velud olanla evlenilsin: 17, 191.
Hürriyet sahası: 16, 68.
Hürriyet telakkisi: 16, 66.
Hürmeten insanlara karşı ayağa kalkmanın hükmü: 9, 342.
İnsanlara hürmeten ayağa kalkmanın çeşitleri: 9, 342.
Kişi kalktığı yere oturmaya başkasından daha layıktır: 9, 342-43.
Hüzün kuyusu nedir?: 6, 334-35.

I-İ

Irak: 6, 266-67.
Batı'daki ırk ayrımı sadece renklerden mi?: 9, 416-418.
Irkçılık: 3, 138-141.
Müspet ve menfi bütün yönleriyle ırkçılık: 3, 138-54.
Irku'n-Nesâ'nın ilacı: 17-460.
Irak, sihir ve şer diyarı: 6, 266-67.
Islahat lâyihasının özeti: 14,353.
Itbân: 8, 267.
İbadet Allah'tan korkulduğu için mi?: 8, 374.
İbadetlerde itidal: 1, 195; 17-625.
İbadet ne için yapılmalı: 8, 374-76.
İbadetlerde riyakarlık: 17-619.
ibadetleri alelacele bitirmeye çalışmak mezmumdur: 16, 258.
İbadetlerin az da olsa devamlı olanı hakkında: 1, 207.
İbadette teşeddüt ve aşırılık: 1, 211-213.
İbadet nezredip de yapmadan ölenin durumu: 5, 79-80.
En hayırlı ibadet: 7, 339-40.
Gece ibadetinin fazileti: 8, 382-83.
İhtiyarladıkça daha çok ibadet: 1, 332- 333.
Resulüllah (s.a.v.) gecenin üçte birini ibadetle geçirirdi: 8-99.
Resulüllah (s.a.v.)'ın ibadet aşkı: 8, 472.
Eşyada asl olan İbahe midir yoksa mahzur mudur?: 10, 454.
İbnu Abd (Kemaleddin İbnu Abdu'l-Mü'min ed-Dımeşkî): 11, 22.
İbn-i Cüd'an: 1, 416.
İbnu Ebi Evfa (Alkame İbnu Halid İbni'l-Hâris el-Eslemî): 6, 431.
İbnu Hişam (İbrahim): 4, 410.
İbn-i Mâcen'in ziyade hadisleri: 16, 453.
İbnu Ömer ihramlı iken bazı mahallerde yıkanırdı: 4, 264.
İbnu Ömer'in vefatı: 5, 99-100.
İbnu Sayyâd hakkında: 14, 99-102.
İbnu Ümmî Mektum'a Peygamber (s.a.v.)'in tavrı ve nazil olan ayet: 3, 260-61, 11, 360.

İbnu'z-Zübeyr devri: 13, 313-14-15-16.
Hz. İbrahim (a.s.): 2, 252-55; 12, 155-157.
Hz. İbrahim ateşe atıldığında ateşi söndürmeye yardım etmeyen hayvar 13, 513.
Hz. İbrahim'in bütün insanları hacca daveti: 14, 33.
Hz. İbrahim'in Cenab-ı Allah'a ölüleri nasıl dirilttiğine dair soru sormas 2,231-33.
Hz. İbrahim (a.s.)'in hususiyetleri, ayrıcalıkları: 12, 141-42.
Hz. İbrahim'in zikri: 6, 136.
Hz. İbrahim'le Hz. İsmail'in beyti inşası: 14, 32.
Hz. İbrahim (a.s.) kaç yıl yaşamıştır?: 7, 41.
Hz. İbrahim (a.s.) ve oğlu: 12, 141.
Hz. ibrahim (a.s.) Müslüman'dır: 12, 142.
Kıyamet günü ilk elbise giyecek olan Hz. İbrahim'dir: 14, 162.
İbrahim İbnu Abdillah el-Lâzurdî (bir tıb âlimi): 10, 542.
İbrahim (a.s.) Sûresi: 2, 465.
İcmaya muhalefet küfrü gerektirir mi?: 13, 496.
İctihadla hüküm verme: 13, 449.
İÇECEKLER BÖLÜMÜ: 17-447, 7, 199.
İçecekler hakkında umumî açıklama: 7, 201.
Peygamber (s.a.v.)'e sunulan içecekler: 7, 224.
Yüzü koyun dudakla su içilmez: 17-451.
İçeçeklerin en iyisi (lezizi): 7, 262.
Mirac'da Peygamber (s.a.v.)'e ikram edilen içecekler: 7, 261-62.
Resulüllah'ın en çok sevdiği içecek: 7, 263.
İçme âdabı: 7, 203.
Ayakta içmenin caiz olduğunu ifade eden hadisler: 7, 204.
Ayakta içmemek: 7, 207.
Ayakta yiyip içmekten men eden hadisler: 7, 207.
İçerken nefes alıp vermek: 7, 211.
Kapların ağzından içmek: 7, 209.
Resulüllah'ın kırbanın ağzından ayakta su içmesi: 7, 209.
İçki: Bak: Şarap.
İçki yasağının dinî, imanî bir mesele olarak ele alınması: 7, 274.
İçki yasağı tedricî olarak gelmiştir: 7, 271.
İçki yasağında şiddet: 7, 270.

Resulüllah (s.a.v.)'ın Kur'an'da sadece şarap haramdır diyenlere cevabı: 5, 229-230.

Hulefa-i Raşidin devrinde içki içene verilen cezanın keyfiyeti: 5, 231-32.

İçki bütün kötülüklerin anasıdır: 7, 266-67.

İçki cezasının miktarının tarihi seyri: 5-233.

İçkide ısrar eden öldürülür mü?: 5, 235.

İçki düşkünü kimsenin cezası: 16, 291; 17-448.

İçki içene hadd vurulurken ölürse ne lazım gelir?: 5, 237.

İçki içene sürgün cezası verilir mi? 5, 238.

İçki içen kölenin cezası: 5, 238.

İçki içenlerin ahiretteki içkileri: 7, 240.

"İçki içen mü'min olduğu halde içki içemez" ne demektir?: 5, 239-40.

İçkili, kadınlı, çalgılı eğlenceler: 12, 135.

İçki müptelası kimdir?: 7, 276.

İçkinin hammaddesi meselesi: 7, 269.

İçkinin insana neler yaptırabileceği: 7, 245.

İçki satımı da yasaktır: 1, 448.

İçki ve ideoloji veya sineği kartala hakim kılan silah: 5, 240-244.

İçki yasağının ağırlığı: 7, 264.

Alkollü içkilerin açmış olduğu zarar: 7, 265.

Alkollü içkilerin tahrimi, içenlerin zemmi: 8, 132.

Alkollü içkiler ve şıralar: 7, 225.

Ashab nazarında şarap içmek puta tapmak gibiydi: 7, 241.

Bal ve mısırdan yapılan içkiler de haramdır: 7, 232.

Bugün pazarlanan tüm alkollü içkiler haramdır: 7, 232.

Her sarhoş edici haramdır: 7, 229-237.

İslâm'ın içki ile mücadele metodu: 7, 270.

Kaynatılarak elde edilen sarhoş edici şeyler de haramdır: 7, 236.

Resulüllah içki (hamr) ile ilgili olarak 10 kişiyi lanetledi: 7, 240-241.

Sarhoş eden içkinin azı da çoğu da haramdır: 7, 229-30.

Üzüm müstahsili üzümünü içki fabrikasına satarsa oda aynı günaha ve la'nete mazhar olur: 7, 241.

Rusya'da ideolojinin birinci aleti alkoldür: 7, 278.

İç yağı yemenin hükmü: 6, 237.

İdam ederek veya kurşuna dizerek öldürmek: 6, 371.

İdam sırasında namaz kılmak sünnettir: 11, 479.

İdam sırasında namaz kılmayı ilk sünnet kılan kimse: 11, 479.

İDDET VE İSTİBRA BÖLÜMÜ: 11, 341.

Umumî açıklama: 11, 343.

İddet: 11, 153.

İddet bekleme emrinin sebeb-i nüzulü: 11, 345.

İddet bekleyen kadının evini terk etmemesi: 11, 362.

İddet içinde kadınla evlenmenin hükmü: 11, 374

İddetin çeşitleri: 11, 342-43

İddet müddeti bitmeden evlenen kadının durumu: 11, 374

İddet nedir?: 11, 342

Aylar ile iddetin müddeti: 11, 343

Bir aylık iddet beklemek nesh edilmiştir: 11, 365- 66

Boşanan kadının iddetini istediği yerde bekleyip bekleyemeyeceği: 11, 365

Boşanma iddeti bekleyen kadın gündüz evden dışarı çıkabilir mi? 11, 362-375

Hamile iken kocası ölen kadının iddet müddeti: 11, 341-51

Hayız ile iddet ve müddeti: 11, 342

Kadının dört ay on gün iddet beklemesinin hikmeti nedir? : 11, 369

Kadının iddet müddeti içinde süs eşyası kullanması: 11, 369-374

Kocası ölen kadının iddetini bekleyeceği yer: 11, 365

Temasta bulunmadan boşanmış kadının iddeti: 11, 346

Vaz-ı haml (doğurma) ile olan iddet: 11, 344

Vefât iddeti: 11, 349

İdrarın bugünkü tıb'da kullanılması: 11, 43

Hz. İdris (a.s.)?: 2, 519

Hz. İdris (a.s.)'in hayat tabakası: 2, 519

İfâza hakkındadır: "hacc" maddesine de bakınız: 4, 463.

İfâza sırasında sükûnet: 4, 463

İfâza'dan sonra yolda hızlı yürümek esastır: 4, 465

İfk hadisesi ve bundan çıkarılan hükümler: 2, 545-58

İFLAS BÖLÜMÜ: 3, 451-56

İflas edenin yanında bulunan malla ilgili mezheplerin görüşleri: 3, 452-54

İftar:"Oruç"a da bakınız.

İftar hususunda Yahidelere muhalefet: 17, 163

İftar vaktinin ehemmiyeti: 17, 155

İftarda acele: 17, 163

İftihar edilecek intisab dindir: 16, 424
İftira yönü ile insanların en büyüğü: 17, 502
Müslüman'a iftira atanın ahiretteki durumu: 12.122
Resulüllah'a yöneltilen beş iftira: 8, 215-233
İhlas nedir?: 6,329
İhlas Sûresi: 3,306-311
İhlas Sûresi'nin fazileti: 3,307-309.
İhram: "Hacc"a da bakınız.
İhram: 17-385 "Hacc"a da bakınız.
İhrama mikatta girmek şart mı?: 4, 230
İhrama girmeden önce yıkanmak: 4, 264
İhrama, kimler nerede ve niçin girer: 4, 228
İhramda iken münasebet-i cinsiyede bulunanların cezası?: 4, 302
İhramdan çıkma (Tahallül) ve vakti: 4, 505-515
İkinci fer' ihramını ifsad edenler hakkında: 4, 301
İhramın renkli olmasında kesin bir hüküm yoktur: 4, 371
İhram yasağını ihlalin fidyesi: 5, 43-47
İhramlı av etinden yiyebilir mi: 4, 272
İhramlı bit sebebiyle fidye vererek tıraş olur: 5, 41-46
İhramlı evlenme, evlendirme ve dünürlük işlerini yapabilir mi?: 4, 271
İhramlı hamama girebilir mi?: 4, 264
İhramlı iken aynaya bakmak: 4, 260
İhramlı iken boyalı elbise giyilebilir mi?: 4, 242
İhramlı iken çekirge avının hükmü: 4, 280
İhramlı iken göz ağrısı sebebiyle sürme çekmek: 4, 268
İhramlı iken hacamat (kan aldırmak, diş çektirmek): 4, 266
İhramlı iken kaşınmak: 5, 372-73. 4, 287
İhramlı iken koku sürünmek hususunda geniş bir muamelât: 4, 250
İhramlı iken kuşak bağlamak: 4, 247
İhramlı iken ölen kimseye yapılan muamele: 4, 258
İhramlı iken saçın dağılmaması için bazı şeyle, sürmek: 4, 265
İhramlı iken tedavi için yağ sürmek: 4, 260
İhramlı iken telbiye yanında diğer zikirlerin yapılacağı: 4, 477
İhramlı iken yüzün örtülmesi caiz midir?: 4, 248
İhramlının ailesini te'dir etmesi: 4, 288
İhramlının av cezası: 17, 401. 4, 303

İhramlının devesinin üzerindeki haşereleri temizlemesi: 4, 288
İhramlının izar bulunmaması halinde şalvar giyme izni: 4, 243
İhramlının öldürmesi caiz olan hayvanlar: 17, 401. 4, 286
İhramlının yıkanması: 4, 261
İhramlıya av hayvanı yemek yasaktır: 17, 402
İhramlıya gölgelik: 17, 385
İbnü Ömer'in Mekke'de ihrama girdiğinde yaptığı umre ve Hanefi görüşü 4, 369
Kadınların ihramlı iken mest giyme ruhsatı: 4, 242
Kudüs'te (îlîya) ihrama girilebilir mi?: 4, 236
Mikatlar dışında ihrama girmek caiz midir?: 4, 237
Mikat yerinden sonra hacc ve umreye niyet eden ihrama nerede girer?: 4, 232
Resulüllah'ın (s.a.v) Kudüs'te ihrama giren kimseye müjdesi: 4, 204
İhram ve haramları: 4, 299
İhramlı kadınların giyimlerinde dikkat edeceği hususlar: 4, 241
İhramlıya giymesi yasak olan elbiseler: 4, 239
İhsan İslâm'ın temel prensiplerinden: 6, 213
İhsanı kabul etmek: 13, 419
İhtiba ve îştimal: 16, 86
İhtida heyetleri: 1, 21.
İhtikâr ve pahalandırmaya dair hadisler: 17, 280
İhtilalciler sulhtan rahatsız: 13, 333-34
Resulüllah (s.a.v.) hiç ihtilam olmadı: 9, 146
İhtisa edilmek: 15, 554
İhtisar çalışmaları: 1, 282
Mezheplere göre ihtisarın hükmü: 7, 528
İhtiyaç sahibine istemeden vermeye Hz. Peygamber (s.a.v)'den örnek: 9, 249.
İhtiyarlık (Yaşlılık): 6, 97
İhtiyarın kalbi iki şey hususunda daima gençtir: 17, 624
İHYÂU'L-MEVAT BÖLÜMÜ: 1, 267
İk'a: Bak: "Namaz".
İkalede kolaylık: 1, 429
İkamet okuma şekli: 8, 360; "Ezan"a da bakınız.
İkamette birer birer okuma; 16, 601
İkametteki lafızların sayısı hakkında görüşler: 7, 469-70
İki büyük nimet: Boş vakit ve sıhhat: 16, 435

İki kişinin arasını bulmada elde edilecek ecr: 10, 491-92
İki Müslüman birbirine kılıç çekerse: 17, 545
İki yalancı peygamber: 16, 439
İki yarışçı: 14, 355
Yemeklerinin yenmesi caiz olmayan iki yarışçı: 14, 355, 56
İki şeyin hakkı çiğnenmemelidir: 17, 489
İki şifa: 17, 456
İkiyüzlü insanlar, ikiyüzlü olmak: 6, 337
İkiyüzlü insanların kıyamet günü durumu: 6, 337
İkiyüzlü kimdir?: 6, 339
İkra' (Alak) Sûresi: 3, 278-80
Değersiz de olsa misafire bir şeyler ikram etmek: 10, 486
İkram etmeyen kimseye mukabele-i bi'l-misl caizdir: 11, 90-91
İnsanlara mevkilerine göre ikramda bulunmak: 9, 384
İkrime İbn Ebi Cehl: 12, 47
İkta': 14, 326.
İkta' caizdir: 14, 326-28.
İktisadî inhitaf tarihimizin ahlak ve zihniyet meseleleri: 1, 440.
İktisatlı yemek: 17, 441.
İLÂ BÖLÜMÜ: 1, 271.
İlâ: 17, 233.
İlâ hadisesi: 9, 45.
İlânın müddeti: 17, 234.
Resulüllah (s.a.v.) hanımlarına İlâ yapmıştır: 17, 234.
Resulüllah'ın İlâ yapması: 1, 275.
İlâç: Bknz-Tıp.
İlaç kullanma: 11, 135.
İlaçların en hayırlısı: 17, 463.
Kur'an-ı Kerim'de görülen ilahî emirler: 7, 272-73.
İlhâd: 16, 329.
İLİM BÖLÜMÜ: 11, 222- 274.
Umumî açıklama: 11, 223.
İlim âdabı: 11, 249-50.
Hz. Ali'ye Resulüllah gizli bir ilim vermiş midir?: 13, 534-35-36.
Allah rızası dışında hangi maksatla ilim taleb edilir: 7, 309.

İlim, böbürlenmek için öğrenilmez: 16, 506.

İlim cühela takımıyla münakaşa için öğrenilmez: 16, 522.

Dünyevî maksatlarla ilim taleb etmek yasaktır: 6, 332.

Faydasız ilim: 6, 101.

Fıkıh öğrenmek sadece iktisab değil aynı zamanda Allah'ın rahmetiyledi 11, 239.

Günümüzde çokça söylenen "Çalışmak ibadettir" sözünün gerçekle mesinin şartı: 11, 230.

Kim İslâm dininin gerektirdiği esasları öğrenmezse hayırdan mahru kalır: 11, 239.

Meleklerin ilim talep edene kanatlarını koyması ne demektir?: 11, 233.

İnsanlara ilim anlatmanın hududu: 11, 255.

İnsanların konuşmalarını keserek ilim anlatmamak: 11, 256.

İsteksiz olana ilim anlatmamak: 11, 255.

İlim meclislerindeki halkalara katılmanın usulü ve âdabı: 11, 246-247.

İlim nasıl gider?: 17, 565.

İlim öğrenmek günahlara keffaret olur mu?: 11, 241.

İlim öğreten ve öğrenenin değeri: 6, 252.

Resulüllah'a göre sağlam ve gerçek ilim üçtür: 11, 245-46.

Hz. Peygamber'in ilim talebi için seyahat etmeyi teşvikleri ve bunun seb bi: 11, 240.

Resulüllah'ın vefatından sonra ashabından uymalarını istediği; ilim öğre meye gelen kimseye nasıl muamele edileceği hususundaki vasiyeti: 11, 250.

İlim, sual ve cevaptır: 14, 135.

İlim talep eden kişinin bu işi onun geçmiş günahlarına keffaret olur: 11, 241.

"İlim talebi için yola çıkan kimse dönünceye kadar Allah yolundadır": 11, 240.

İlim talebine erken başlamak: 7, 92.

İlim ve öğrenme âdabı: 11, 255-57.

İlimde zikir meclislerinin halka şeklinde olması: 11, 246- 247.

Faydasız ilimden Allah'a sığınmak- 17, 518.

İlme teşvik: 11, 238-247.

Kamil bir mü'minin vasfı ilme doymaması: 11, 243.

Resulüllah'ın farklı bir üslubla ilme teşviki: 11, 271- 72.

Resulüllah'ın ilme teşvikleri ve günümüzde ilmin ve tekniğin ulaştığı nokt 11, 235.

Allah'ın ilmi değişir mi?: 13, 376.

İlmi Allah rızası için talep etmeyen alimlerin tabakası: 6, 334.
İlmi ve âmil olmayanların kıyamet günündeki durumları: 6, 339.
İlmi ketmetmenin (gizlemenin) kıyamet günündeki cezası: 11, 249.
İlmi kimden almak? ve dünyaya fazla muhabbet etmeyenden ilim almak: 6, 254.
İlmi, layık olmayana öğretmek: 16, 515.
'İlmi olan kimsenin nefsini zayi etmesi uygun değildir' hadisinin izahı: 11, 252.
İlmi tebliğ: 16, 517.
Kişi ilmi ve amil olmalıdır: 6, 339.
Hz. Peygamber'in ilmi ve âlimi tafdil edici beyanları: 10, 389-90.
İlmin göğüslerden kaldırılması nasıl anlaşılmalıdır: 11, 271-72.
İlmin kaldırılması: 11, 271-72.
Hz. Peygamber'in ilmin kaldırılacağı hususundaki ihbarını nasıl anlamalıyız: 11, 273-74.
Hz. Peygamber'in feraiz (miras) ilmini öğrenmeye teşvikleri: 11, 242-43 .
İlimle amel: 16, 522.
İlimle ilgili veda hutbesinden öğrenilenler: 1, 163-64.
Hz. Peygamber'in öncelikle öğrenilmesini istediği ilimler: 10, 389-90.
Hangi ilimleri gizlemek cezayı müstahaktır: 11, 249.
İlimsiz fetva verenlerin zemmi: 11, 271-72.
İnsan bedeninin ahvaliyle ilgili ilim: 10, 535-36.
İlyâ: 4, 236.
İlk mescidi Ammar (r.a.) inşa etmiştir: 12, 330.
İlk mücahidler: 11, 394.
İlk Müslümanlar'ın maruz kaldıkları muâmele: 16, 496.
İlk nazar: Bak: Kadına bakma.
İlyas (a.s.) ve Kur'an'da geçen isminin kıraatıyla ilgili ihtilaf: 3, 100.
İmam kıraatte bulunurken me'mun da kıraatte bulunur mu?: 8, 206-208.
Kadın, erkeğe imam olamaz: 17-34.
İmam namazdan sonra abdestsiz olduğunu hatırlarsa durum ne olur: 8, 325.
İmam namazı kısaltır: 17-23.
İmam tayini farz-ı kifâyedir: 1, 123-24.
İmam ve emire itaatın vacip oluşu: 5, 408-417.
İmam ve emirin vazifeleri: 5, 389-398.
Duvar gerisinde imama uyulup uyulamayacağı: 8, 313.
Farz kılan kimsenin nafile kılan imama uyup uymayacağı: 8, 277-78.

İmama isyan edeceklere yapılacak muamele: 13, 301-302.
İmama itaatın hududu: 1, 134-40
İmama vacip olan: 17, 22
İmamda aranan şartlar: 1, 124-25
İmamdan önce rükû sücûd: 17, 19
Son teşehhüdü tamamladıktan sonra imamdan hades vaki olmama durumu: 8, 324
Kıyamette Allah'a en yakın olan; adil imamdır: 5, 398.
İmamı göremeyen cemaatin durumu, imama nasıl uyacağı: 8, 299.
İmamın vasfı: 8, 271-290.
Hz. Peygamber'in müezzin ve imamın vasıflarını belirtmesi: 8, 272-73.
İmamın namazı fazla uzatmaması ve hikmetleri: 8, 283-85.
İmamın rukuda iken namaza yetişebilecek olanları beklemesi: 8, 286.
İmamın sadece kendisine değil cemaate de dua etmesi: 8, 289-290.
İmamın, cemaatten daha yüksek bir yerde durarak namaz kıldırması: 8, 308.
İmamın yaptığı hatalar ve cemaatin durumu: 8, 324-25.
İmamın tayini ve tespiti: 1, 145.
İmamın Kureyşî olması meselesi: 1, 125.
İmamın varlığı dinen zarurîdir: 1, 122.
İmamın zâmin, müezzinin mü'temen olması: 13, 44.
Hadiste bahsedilen on iki imamın mahiyeti: 5, 381-82.
İmamın arkasında durmak müstehabdır: 17, 22.
İmamın dikkat etmesi gereken iki önemli husus: 17, 22.
Her ümmetin kendi imamıyla hesaba çekileceğine dair: 2, 484.
İmamlar Kureyş'tendir? 5, 373-382.
İmamlar Kureyş'tendir' mealindeki hadislerin tahlili ve mezheplerin görüşleri: 5, 373-379.
İmamların ve emirlerin yardımcıları: 5, 419-24.
Âmâlık imamlığa (devlet reisliğine) mani midir?: 5, 385-86.
İmamlığa en liyakatli olan kim?: 1, 126.
Cemaat tarafından sevilmeyen kimsenin imamlığı: 8, 278-279.
İmamlığı ve emirliği sahih olanlar: 5, 383-84.
Mushafın yüzünden okuyarak imamlık yapma hususu: 8, 275-76.
İmamet ve itaat meselesi: 1, 116.
İmamete layık olanların vasıfları ve mezhepler arası farklılıklar: 8, 271-72
Âmânın imameti: 8, 276-77

Kölenin imameti caiz midir? 8, 275.
Misafirin, ev sahibinin izni olmadan imameti: 8, 271-72
Mümeyyiz çocuğun imameti caiz midir?: 8, 274.
İmametle alakalı hükümler: 1, 120.
İman, İslâm, ihsan nedir?: 1, 50-51.
İman kapısı her zaman herkese açıktır: 2, 260.
İman sahibi ve doğru olan cennete girer: 17, 634.
İman ve İslâm'a giren müteferrik hadisler: 1, 167-75.
İman ve İslâm'ın fazileti: 7, 27-28.
Kamil imana ermenin yolu: 12, 213-14.
Kalbinde hardal denesi kadar imanı bulunan cennete gidecek: 14, 214.
İmamın artıp eksilmesi: 10, 240-244.
İmanın fazileti: 14, 185-86.
İmanın hakikatı: 1, 47.
İmanın şu'beleri: 1, 78-83.
İmanın tadını almak için üç şeyin yapılması: 1, 70-71.
Diliyle imanını ikrar edenin kanı haramdır: 13, 492.
Hz. Peygamber'in Müslüman olan mülteci kadınların imanını imtihan etmesi: 4, 41.
Kimsenin imanının varlığı ve yokluğu hakkında konuşamayız: 12, 32.
İmanla kabre giren herkes, günahlarının cezasını çektikten sonra cennete girecektir: 14, 278-80.
İmanlı olarak kabre girildiği zaman büyük günah işlemiş olsa da cennete girilebileceği: 1, 29.
İmansız iyiliğin sevabı olmaz: 1, 33.
İmtihan olunacak beş şey: 17, 557.
Asırlarca her yerde aynı inançlar: 10, 226-27.
İnfâk etmek için çok zengin olmak gerekmez: 2, 182.
İnfak ve tasadduk'a teşvik: 9, 241-253.
Kişi malını infak ederken başta yakınlarından başlamalı: 13, 401-402.
İnsan amelleri yoksa lütûfla mı cennete gider?: 1, 209, 210.
İnsan ecelinin olduğu yere gider: 17, 629.
İnsan ne zaman sorumlu değildir: 17, 230.
İnsan sokağa çıkınca iki müekkel meleği mevcuttur: 17, 527.
İnsan ve hayvanlara su vermek: 6, 291.
İnsan yaratılışı, kaderi: 2, 370-79.

İnsan yaşlandıkça genç kalan iki duygu: 6, 260.
İnsanda ilk kokacak yer karındır: 16, 293.
İnsanı hüsranda kılan dört şey: 6, 260.
İnsanı utandırabilecek, dinî konularda haya edilir mi?: 5, 292.
İnsanın azalarından dil: 16, 337.
İnsanın gözünü toprak doyurur: 17, 625.
İnsanın yaratılış şekli: 13, 360.
İnsanın yaratılışı: 2, 370-79.
İnsanlar Allah'ın şahitleridir: 17, 117.
İnsanlar birbirlerine muhtaçtırlar: 14, 299.
İnsanlarinsanlar dünyalık karşısında dört kısımdır?: 2, 44.
insanlardan değil Allah'tan korkmak: 17, 553.
İnsanların en hayırlısı Peygamber (s.a.v.) zamanında yaşayanlardır: 12, 239.
İnsanların şerlileri: 16, 337.
"İnşaallah" demenin ehemmiyeti: 3, 278.
İnşikak 19. ayetindeki "le terkebünne" kelimesindeki kıraat ihtilafı ve manaları: 3, 267-68.
İnşikak Sûresi: 3, 267-68.
İntidah: 10, 113.
İntihar eden kimse cehennemde ebedi mi kalacak?: 13, 501-502.
İntihar edene cenaze namazı kılınır mı: 9, 22, 13, 504.
İntihar edenin durumu: 16, 326.
İntihar edenin hükmü: 13, 501.
İntihar edenin namazı kılınır...: 13, 502.
İntihar haramdır: 15, 582.
Şiddetli yaraya dayanamayıp intihar edenin durumu nedir?: 13, 503.
İnziva uzleti ve fazileti: 13, 192-93.
İnzivaya çekilme ve şartları: 3, 499-500.
İpeğin yasaklanması: 1, 320-21.
Elbise eteğine ipekli takma yasağı: 7, 48.
İpekli giymek, altın takınmak kadınlara helal: 17, 478.
İrşad bida'yette ihmal edilmemeli: 1, 239.
İrşad ederken korkmamak, yılmamak: 1, 241.
İrşad-fitne münasebeti: 1, 237.
İrşadda ashâbın yeri: 1, 240.
İrşadda haddini bilmek: 1, 247.

İrşadda teennî: 1, 250.

İrşadı terketme kararında teennî: 1, 252.

İrşadı yapmayan eski milletlerin toptan helaki: 1, 238-39.

Hz. Ali'nin (r.a.) irtidat edenleri yaktırması: 5, 139.

İrtidad eden kadın öldürülür mü?: 5, 139.

İrtidad edeni cezalandırmadan önce tevbe etmeye davet edilir mi?: 5, 138-39.

İrtidadın çeşitleri: 6, 363.

İsa (a.s.) 12, 175; 14, 70-74.

Bediüzzaman Hazretleri"nin Hz. İsa (a.s.)'ın doğumu hakkındaki yaklaşım ve açıklaması: 12, 177-178.

Hz. İsa (a.s.) doğduğunda ağlamamıştır: 12, 175.

Hz. İsa (a.s.) hakkında 2, 258-59; 1, 28-29; 12, 512.

Hz. İsa inince yeryüzünde ne kadar kalacak: 14, 74.

Hz. İsa semaya çekildiğinde kaç yaşında idi: 14, 74.

Hz. İsa ve Mehdî hakkındadır: 14, 67.

Hz. İsa (a.s.)'nın ahir zamandaki vazifesi: 12, 179; 14, 71-73.

Hz. İsa (a.s.)'ın doğumu: 12, 177.

Hz. İsa (a.s.)'ın göğe yükseltilmesi, alınması: 12, 177.

Hz. İsa (a.s.)'ın su içme kabı: 17, 451.

Hz. İsa (a.s.)'a inananların sayısı: 12, 178.

İSİM VE KÜNYE BÖLÜMÜ: 1, 277.

Konmaması gereken isimler: 1, 281.

Hz. Peygamber (a.s.)'ın isim koyduğu kimseler: 1, 287.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) isim ve künyesini alma hakkında gelen rivayetler: 1, 299.

Çirkin isimleri kullanmanın keraheti ve güzel isim kullanmak: 10, 502.

Makbul ve mekruh isimler: 1, 279.

İsim değiştirme: 17, 498.

Kişilere güzel isim koymak ve isimlerin kaderle tevâkufu: 11, 206.

Kişinin çocuğuna ve kölesine isim koymasına teşvik: 11, 206.

Kişileri çağırırken öz ebeveynlerine nisbet etmek gerekir: 3, 57-59.

Resulüllah'ın beldelere güzel isim koyması ve kötü isimleri değiştirmesi: 11, 206.

İshalin balla tedavisi: 11, 13.

"İslam değirmeni otuzbeş veya otuzaltı yıl döner." hadisi: 16, 412.

İslam garip başladı: 17-547.
"İslam garip başladı garib sona erecek." hadisinin güzel bir şerhi: 17, 548-49
İslamın garip olarak gelip garîb olarak gitmesi: 1, 169-70; 13, 206-207.
İslam dini tedricidir: 8, 140.
İslam-iman tartışması: 1, 52-53.
İslam inancı, insanı saran fiziki çevrenin insanla şuurkârâne alaka içinde olduğu: 13, 13.
Kıyamete kadar İslam yeryüzünde devam edecektir: 1, 4, 74-75.
Peygamberimiz'e ashabın İslam hakkında sormaları: 1, 71-76.
İslam kardeşliği: 12, 263.
İslam nedir?: 16, 474.
İslam öncesi Arap cemiyetinde şarab istihlaki: 2, 345.
Bir kişi İslama girdiğinde eski günahlarının affedilmesi meselesi: 1, 32.
İslama davet mektubu göndermesi: 16, 398.
İslama davette metod: 6, 315-320.
İslama davetteki usül: 12, 88.
İslama girdiği halde cahiliye sünnetini arayan kimsenin durumu: 16, 329.
İslama göre Hz. İsa'nın durumu: 14, 70-71-74.
İslamda Allah için kan akıtan ilk kimse: 12, 298-99.
İslamda cihad izni: 16, 139.
İslamda doğan ilk çocuk: 12, 357-58.
İslamda kadınlarla istişare: 16, 74.
İslamda kanun koyma mekanizması: 16, 63.
İslamda mesken: 2, 55.
İslamda silinecek: 17-566.
İslamda şiğan yoktur: 17-198.
İslamdan başka bir dinle yemin etme caiz değil: 17-239.
İslamı kabul etmeden önce araştırmak menduptur: 7, 354.
İslamı tebliğde sabır: 16, 134.
İslamı yaşamak gittikçe zorlaşacak: 17, 564.
İslamın Arap yarımadasında hakim olması: 13, 19-20-21.
İslamın beş esas üzere bina edildiği: 1, 47.
İslamın hakkı: 6, 367.
İslamın huyu hayadır: 17, 602.
İslamın Mekke döneminde sabır: 16, 134.
İslamın mümtaz özelliği: 1, 28-29.

İslamî ahkâmı özetleyen dört hadis: 9, 377.
İslamî terbiyede mühim bir esas: Fıtrî duyguların yönlendirilmesi: 9, 331-32.
İslamiyet ferdin bütün haklarını muhafaza altına almıştır: 13, 530.
İslamiyet'ten çıkış merhaleleri: 17-567.
İsm-i Azam: 17, 521.
Hz. Aişe'nin ism-i azam'ı öğrenmek için gösterdiği çabaları: 17, 523.
İsm-i Azam olabilecek isimler: 17-522.
İsm-i Azam şefaatçı yapılarak edilen duanın kabul edileceğini kasemle müjdeliyor: 5, 533-37.
İsm-i Azam ve Esma-i Hüsna duaları: 5, 533, 536.
İsm-i Azamı Resulüllah'ın kimseye söylememesi: 17- 523.
İsm-i Azam'la ilgili: 2, 224.
İsmid sürmesi: 17-462.
İsraftan kaçınmak: 16, 321.
Resulüllah (s.a.v.)'ın isrâîlî haberleri rivayet etmeye cevazı: 10, 312-314.
İstanbul fethedilecek: 17-369.
İstanbul'un fethiyle, kıyametin ilişkisi: 14,111.
İstek duygusu nedir? Nasıl olmalıdır: Bak: emel. 6, 260-61.
İstenmeyen şahidlik çeşitleri: 12, 241.
İsteyerek şişmanlamak kötülenmiştir: 12, 242.
İstetilmiş olan kıza talip olmak: 1, 510
İstiâze: 6, 97.
Beş şey hususunda Allah'a istiaze etmek: 6, 19-20.
İstiâzeli kadının abdesti: 10, 367.
Resulüllah'ın istiâze ettiği hastalıklar: 6, 100.
Resulüllah (s.a.v.)'in istiâze şekli: 6, 97.
istibra: 11, 353.
İstidrâd: 7, 263.
İstiftah: 5, 549.
İstiğfar: 17, 511.
İstiğfar, tesbih, tehlîl, tekbîr, tahmîd ve havkale: 6, 107.
Çok istiğfar etmenin faydaları: 17-512.
Resulüllah (s.a.v.)'in günde 100 defa istiğfar etmesi: 17, 511.
Resulüllah (s.a.v.)'in istiğfarı tavsiye etmesi: 17, 512.
İstiharenin önemi: 13, 377.
İstihare namazı nasıl kılınır: 9, 32.

İstihare namazı rüyada bir işaret alınamazsa kaç defa tekrar edilir?: 9, 34.
İstihare ile ilgili açıklama: 9, 31.
İstihare duası: 9, 31-32.
İstihare hangi işlerde yapılır: 9, 33.
İstihare namazında ne okunur: 9, 33.
Resulüllah (s.a.v.)'in istihareye verdiği önem: 9, 31-32.
İstihâze ve nifas hakkında: 10, 365-385.
İstihâzeli kadının hayızlı halinin belirlenmesi: 10, 367.
Hz. Ali'nin istihâzeli kadınlar için bir tavsiyesi ve fetvası: 10, 374.
Devamlı istihâzeli olan kadının hayız müddeti: 10, 368-70.
Devamlı kanamaya maruz kalan bir hanım sahabe ve Hz. Peygamber'in tavsiyesi: 10, 368-69. 71-72.
Hiç kesilmeyen kanamaya (istihâzeye) maruz kalan kadınlara Resulüllah'ın tavsiyesi: 10, 370.
Müstehâzeli kadının yıkanması icab eden vakitler: 10, 374.
Resulüllah zamanında müstehâzeli olan kadınlar: 10, 369.
Yedi yıl istihâze kanaması olan Ümmü Habibe'nin Hz. Peygamber'e müracaatı ve bu hadisten çıkarılan hükümler: 10, 365.
Müstehazeli kadının Kâbe'yi ziyareti: 10, 375.
Kadınların Resulüllah'a hacâletâver soruları: 10, 278-79.
Öğrenme öğretmede istihza olmaz: 10, 192.
Resulüllah (s.a.v.)'in: 11, 511-12.
Resulüllah (s.a.v.)'in istihbarat kuvveti: 12, 35.
İstihdam: Bak: Müşriğin istihdamı: 9, 436.
İstikamet: 1, 72.
İstikamet üzere olmak ne demek?: 7, 339-40.
İstîlâm: 4, 373.
İstinca: 16, 541; Bak: Temizlik, Taharet.
İstinca hakkındadır: 10, 89-121.
İstincanın âdabı: 10, 91-110.
Kemik ve kuru hayvan mayısını istincada kullanmamak: 3, 128- 29.
Su ile istinca: 16, 541.
İstîrca etmek: 9, 193.
İstîskâ (Yağmur) namazı: 9, 541, Bknz: Namaz.
İstîskâ namazının vakti: 8, 545.
İstîskâ namazının kılınışı: 8, 544.

Îstîskâ namazı şehrin dışında kılınmalı: 8, 544-45.
İstişâre dışı mevzular: 16, 49.
İstişarede kararın alınması: 16, 56.
İstişâre esnasında kişinin kusurunu söylemek: 11, 360-61.
İstişâre mevzuları: 16, 49.
İstişârede şahsî kararda direnmemek: 16, 58.
Resulüllah'ın istişâreden gayesi: 16, 46.
İstişârenin ehemmiyeti: 16, 40.
İstişârenin mekanizması: 16, 49.
İstişârenin şekli: 16, 52-53-54.
İstişâreye teşvik: 16, 43.
Kadınlarla istişâre yapılır mı?: 11, 550.
Kendisine istişâre edilen hak ve doğruyu söylesin: 17, 499.
Meşveretin ehemmiyeti: 11, 550.
Resulüllah (s.a.v.) hanımlarının makûl tavsiyelerine uymuştur: 9, 192.
Resulüllah (s.a.v.)'in ashabıyla istişâre etmesi: 11, 495.
Resulüllah'ın dört veziri: 16, 46.
İsti'zan hakkında umumî açıklama: 9, 385-390.
İsti'zan talebi: 9, 385-398.
İsti'zanla (izin alma) ilgili bazı âdab: 9, 398.
İsti'zanın teşri edilmesinin sebepleri: 9, 385.
Resulüllah'ın İsti'zan (izin alma) âdabı: 9, 391-92.
İsyan-fitne: 5, 147.
İsyancı (Bağı), yolkesen ve mürted hakkında tahlil: 5, 144-152.
İşçi çalıştırılıp da ücretini vermeyenin durumu: 16, 292.
İşçinin ücreti: 17, 304.
İşçiye ücretini teri kurumadan vermek: 17, 304.
Bizden önceki ümmetlerin çekmiş olduğu işkenceler: 9, 198.
İnsan bir söz işitince iyice düşünmeden karar vermemeli: 15, 211.
İtaate dinimizde verilen ehemmiyet: 1, 116-20.
İtaat edilecek üç makam: 3, 535.
Komutanın emrine kesin ittiba: 17, 378.
İtaat meselesi: 1, 182-83.
Vacip bir emre itaat etmek: 9, 153.
İtaatla ilgili bazı meseleler: 3, 534.

Amel ve ibadette itidal: 17, 618.
Müslüman olmak isteyen birinin nelere itikat etmesi gerekir: 8, 149.
Müslümanım diyen kimsenin İslamiyetine itikad nasıl olur?: 8, 149.
İTİKAFLA İLGİLİ BÖLÜM: 1, 257.
İtikafın sevabı: 17, 175.
İyi niyet adi adetlerin ibadet olması: 13, 82.
İyilik edene duada bulunmak: 16, 259.
İyilik güzel ahlaktır: 5, 308-309.
İyilik imanla makbuldür: 1, 33.
Kırk iyilik üzerine: 1, 411.
Sana ihanet edene ihanetle değil iyilikle karşılık vermek: 1, 227-28.
İyilik üzerine müteferrik hadisler: 1, 411.
İyilik yapana (Cezâkellahu hayran) demek: 16, 259.
Yapılan iyiliği başa kakmanın cezası: 16, 291.
İyiliklerin Allah rızası için yapılması: 1, 415.
İyilikte ve kötülükte öncülük yapanların durumu: 9, 250.
Yapılan işin iyi veya kötü olduğu nereden anlaşılır?: 17, 623.
Îyne usulüyle satış: 16, 395.
İzarı topuklardan aşağıya sarkıtmamak: 17-476.
İzarın yeri: 17-476.
İzhîr otu: 12, 526.
İzin istemek hazar sebebiyledir: 9, 394.
İzin isterken kapıda durma adabı: 9, 393.
Kişi en yakın (anasının) yanına girerken bile izin istemesi: 9, 395.
Yabancı eve bir elçi ile gidildiğinde izin gerekir mi? 9, 395.
İzinsiz eve bakmanın cezası: 9, 398.
İzinsiz yabancı bir eve bakmaktan şiddetle yasaklama: 9, 394.
İzni delil olabilecek işaret bulunursa izne gerek yoktur: 9, 395.

K

Ka'b İbnu Eşref: 4, 73. 11, 434.
Ka'b İbnu Eşref'in öldürülme sebebi: 11, 437.
Peygamber (s.a.v.)'in Ka'b b. Eşref'i öldürtmek için gönderdiği kimseleri uğurlaması: 11, 438.

Ka'b İbnu Malik: 2, 446-53.

Kâbil: 13, 490

KAPLARLA İLGİLİ BÖLÜM: 1, 319.

Kaba ağızdan su dökmek: 16, 587.

Kabın ağzını kaparken besmele çekmek? 7, 219.

Kabın içine soluma: 17, 451.

Kapları kapayacak kapak bulamasak bile teberrüken üzerine birşey koymak: 7, 219.

Kapların ağızlarının örtülmesi: 7, 219. 17.450.

Haram ve helal olan kaplar: 7, 259.

Su kaplarını günde iki kere yıkamak: 7, 251.

Gece yatarken kapıların kapatılması (Kilitlenmesi): 7, 219-20.

Hz. Peygamber'in kabak yemeğine teveccühü: 10, 476-77.

Kâ'benin inşası ile ilgili bazı açıklamalar: 12, 527-28-29.

Kâ'benin inşası sırasında peygamberimizin başından geçen bayılma hadisesi: 12, 530-31.

Kâ'be, yeryüzünde inşa edilen ilk mâbeddir: 12, 509.

Kâ'bedeki mallar ve onların vakıf malı olması: 12, 514-15.

Kâ'be'de namaz caiz değil mi?: 4, 434.

Kâ'be'ye Beytu'l-Atik denmesinin sebebi: 2, 531.

Kâ'be'de bulunan iki boynuz: 4, 440.

Kâ'be'nin rükünlerinden başka öpülecek şeyler: 4, 378.

Kâ'be'yi ilk inşa eden kimdir? 14, 76.

Düzmece Kâ'be'nin Resulüllah tarafından yıkılması: 12, 87, 88.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Kâ'be'ye girişiyle ilgili gelen rivayetlerden çıkarılan bazı incelikler: 4, 429-435. 12, 42.

Resulüllah (s.a.v.) Kâ'be'nin içinde namazı nerede ve nasıl kıldı: 4, 433.

Resulüllah (s.a.v.) Kâ'be'ye girince kapısını niye kapattı: 4, 434.

Peygamber (s.a.v.)'in Kâ'be'yi açarak içeri girmesi: 12, 42.

Kabızlık: 11, 25.

Kabileden birini inkar eden: 17-338.

Kabir azabı: 15, 302-304.

Kabirdekiler de hayattakiler gibidir. 17, 134.

Kabir taşı: 17, 133.

Kabir üzerinde namaz: 17, 123.

Kabir üzerinde yürünmez: 17, 133.
Kabir üzerine bina yapmak: 17-129.
Kabir ziyareti ve kadın: 17, 136.
Kabir ziyaretinin ehemmiyeti: 17, 134.
Kabir ziyareti: yasak ve cevaz: 17, 134.
Kabre imanlı olarak girenler kimlerdir?: 1, 31.
Kabri geniş tutmak: 17, 133.
Kabrin kazılması: 17, 132.
Kabrin üzerine su serpmek: 17, 128.
Kabristanda abdest bozmamak: 17, 134.
Ka'bu'l-Ahbar: 3, 162. 6, 267.
Kabzedilmeyen satışa dair: 1, 449.
Kaç davar bir deve yerine geçer: 17. 411.
Kaddûm Nâm: 7, 51.
KADER BÖLÜMÜ: 13, 344-47-48. 16, 471.
Kadere iman: 1, 93. 13, 351-52.
Kadere rıza: 13, 377-79.
Kader-Kaderiye: 16, 471.
Kader nedir?: 13, 389.
Kader inancı ve tedavi: 11, 132-33.
Kaderiye fırkası niçin mecusilere benzetilmiştir?: 13, 389-96.
Allah'ın ilminde olan kader değişmez: 13, 369.
Kader. İnsanın yaratılışı: 2, 370-79.
Kaderle amel: 13, 355-57. 13, 361-377.
Kader üzerinde münakaşa mü'minlik edebine yakışmaz: 16, 472.
Kişinin kaderi ne zaman tamam olur? 13, 362.
Bu ümmetin mecusisi kimlerdir: 13, 389.
Kader hakkında Abbullah İbni Ömer'in açıklaması: 1, 50.
KAZA (DA'VA) VE HÜKÜM BÖLÜMÜ: 13.
Kadı'da aranan şartlar: 13, 430-31.
Kadınla ilgili olarak Kur'an'da geçen vasıflar: 17-190.
Kadına bakma. 9, 467-484.
Kadına gayri iradi ilk nazar: 9, 470.
Kadın ancak kocasının hakkını eda etmekle mükelleftir: 17-188.
Kadına temas etmekle abdestin bozulup bozulmayacağına dair: 6, 13.

Kadınlara arkadan temas etmek haramdır: 10, 192.
Kadına ve ferce değme: 10, 203-207.
Kadına verilen yataktan ayırma cezası nasıl olmalı?: 9, 302-303.
"Kadın avrettir" hadisi nasıl anlaşılmalıdır: 9, 482-83.
Kadın boşandığı eski kocasıyla tekrar evlenebilir mi?: 16. 15, 514.
Kadın hayızlı ise: 16-581.
Kadın ihtilam olur mu?: 16, 579.
Kadınlara iyi davranmak: 17-211.
Kadına selam vermek: 10, 486.
Kadında aranan vasıflar: 17-189.
Kadında aranmayan vasıflar: 17-190.
Kadın-erkek eşitliği mi?: 8, 522-23.
Kadın fitnedir: 6, 250.
Kadın gününü kumasına verebilir: 17-210.
Kadının artığı ile gusul: 16, 544.
Kadının boşanma talebi mekruhtur: 17-232.
Kadının kan hususundaki affı caizdir: 13, 555.
Kadının erkekleşmesi: 16, 290.
Kadının farz olan zekatını kocası verebilir mi?: 17, 185-86.
Kadının fitnesi: 17-553.
Kadının İslamda yeri: 9, 322-25.
Kadının kocasına secde etmesi meselesi: 9, 279-80.
Kadın, kocasının malından bağışta bulunabilir mi? 16, 177.
Kadının kocasının meşru olan her emrini yerine getirmesi: 17-188.
Kadının nafakası erkeğe vacibtir? 14, 318-19.
Kadının nikahlanması hususundaki görüşler: 17-197.
Kadının okuma ve yazması, ilim tahsili: 9, 325.
Kadının saçlarını kesmesi: 7, 12.
Kadının zeyli: 17, 477.
Kadın kendi malından dilediği gibi tasadduk edebilir: 17-291.
Kadınlardan nefislerini Resulüllah'a hibe edenler: 9, 505.
Kadınların ellerine kına yakması: Bknz: Kına. 6, 545-46.
Kadınların erkeğe bakması: 9, 481-82.
Kadınların erkeklere, erkeklerin kadınlara benzemesi yasaktır. 6, 546. 9, 480.
Kadının süslenip, çalımla dolaşması: 17, 553.

Kadın kocası için süslenir: 9, 202. 17, 210.
Kadın kocasının izniyle nafile ibadet yapar: 9, 285, 17-172.
Kadının kocasının serkeşliğinden korkması halinde, anlaşmaları: 2, 326.
Kadınlara iyi muamele: 9, 311. 17, 211.
Kadınlar aklen nâkıs mıdır?: 9, 315-16. 15, 182-83.
Kadınlara istenen şekilde temas edilmesi: 2, 181-92
Kadınlara nazik olmanın ehemmiyeti: 9, 293-94.
Kadınlar arasında adalet: 15, 533.
Kadınlara vaaz etmek müstehabdır: 8, 523.
Kadınlar bayramlarda musallaya çıkabilir: 8, 523. 15, 182.
Kadınlar cenazeyi teşyî etmez: 17-136.
Kadınlar erkekler için nasıl fitne olur?: 9, 318-319.
Kadınların bazı fıtri zaafları: 9, 294-316.
Kadınların ekseriyeti cehennem ehli mi?: 6, 490, 8, 521-22 9, 315-316.
Kadınların erkeklerden baskın olduğu tarafları: 17-18.
Kadınların iki hususiyetleri: 17-18.
Kadınların kıskançlığı: 9, 321.
Kadınların şişelere teşbih edilmesi: 7, 303-304.
Kadınlar hakkında: 2, 272-75.
Kadınların biât şekli: 1, 115-16.
Kadınların dövülmesi: 1, 153-54, 3, 274-75. 9, 283-84.
Kadınların erkeklere bakması: 9, 471-72.
Kadınların fıtratları (Yaratılış özellikleri): 6, 490.
Kadınların, koca ve evlatlarının mallarındaki tasarruf hakları: 14, 316-17-18.
Kadınların mescide (camiye) namaz kılmaya gitmesi: 7, 31.
Kadınların mümtaz yönleri: 7, 25.
Kadınların Peygamber (s.a.v.)'e sevdirilmiş olmasının sebepleri: 7, 25.
Kadınların savaşa katılmaları ve görevleri: 4, 33.
Kadınların yabancı erkeklerin oyunlarına bakması: 4, 525.
Kadınlarla istişare: 16, 74.
Kadınlarla istişare meselesinde temel prensip: 16, 80.
Kadın sahabilerin faziletleri: 12, 396-97-98.
Kadın sebebiyle vay erkeğin haline: 17-553.
Kadın sorusunu hususi sormak isterse: 9, 469-470.
Kadın süsleyicilerin (berber) yeri: 6, 549-50.
Kadın ve erkek aynı kaptan gusleder: 16, 544.

Kadının devlet işlerinde bulunması caiz midir?: 5, 387.
Kadın hakları: 9. 300
Kocasının izni olmadan kadın tasadduk edemez: 16, 377.
Peygamberimizin kadınlara vaaz için hususi bir gün ayırması: 13, 103.
Fetih günü öldürülmeleri emredilen kadınlar: 12, 49.
Kadid yani güneşte kurutulmuş et: 17-435.
Kadir Gecesi: 1, 259-60, 17-155.
Kadir gecesinin ihyası: 3, 288.
Kadir gecesinin ümmet-i Muhammed'e veriliş sebebi: 3, 280.
Kadir gecesinin verilmesi ve zamanı: 3, 284-86.
Kadir ve Beraat geceleri: 3, 286, 88.
Kâif: 17, 280.
Kâfire karşı imanı gizlemek: 12, 330.
Kâfir ile onu öldüren ebediyyen cehennemde bir araya gelmezler: 3, 504-505.
Kâfir diyeti: 17, 343.
Kâfirin kanı antlaşmadan sonra haramdır: 4, 90.
Kâfirin küfründen tevbe ederek dönmesi kabul edilir: 6, 371.
Kâfirin cehennemdeki durumu: 14, 274-75.
Kâfirken nezirde bulunan Müslüman olduğu takdirde nezri yerine getirir mi? 15, 570.
Kâfirler cehennemde ebedi kalacaklar: 14, 224.
Kâfirlerin cehennem yiyeceği: 3, 124.
Kâfirlerin mütevatir haberi makbuldür: 14, 263.
Kâfirlerle alış-veriş: 6, 328.
Kâfirler necis midir? 10, 305.
Kâfir olarak ölen baba ve akraba için istiğfarda bulunulmaması: 2, 438-40.
Kâfir zimmeti: Bknz: Zimmet- 11, 479.
Kâhine gidenin kırk gün namazı kabul olmaz: 7, 192-93.
Kâhine gitmenin Hz. Peygamber(s.a.v.)'e indirilenden teberri etmek olduğu: 10, 34-8.
Kâhine verilen ücret haramdır: 14, 331.
Arraf'a giderek çizgi falına baktırmanın haram olduğu: 8, 148.
Hz. Peygamber'in kâhin ve arraf'a gitmeyi yasaklaması: 8, 145-46.
Kainatın büyüklüğü hususunda bir hadis?: 5, 337-340.
Kalbi karartan ve katılaştıran şey: 12, 134.

Kalbin hususiyeti: 17.517.
Kalplerin öldüğü günde kalbin ölmemesi: 17.175-76.
Maddi ve manevi kalbin birbiriyle alakası: 9, 552.
Kâmil manada hakim insan: 16, 271.
KANAAAT BÖLÜMÜ: 13, 397.
Kanaat: 17, 590.
Kanaatin medhi ve ona teşvik: 13, 397.
Kan veren kimsenin ücret alması haramdır: 14, 332.
Kan aldırma: 11, 134. 11, 44-45.
Kan akrabalığı: Hakiki Baba, Hakiki Anne, Hakiki Evlat: 3, 59.
Kan aldırmak orucu bozmaz: 9, 87-88. Bknz: Oruç.
Kan alma işini yapan ücret alabilir mi: 14, 328-29.
Kan bağı ve iman bağı: 15-486.
Kan hangi damarlardan verilir: 17-461.
Kan vermenin ehemmiyeti: 17-461.
Kanun koymada İslamî mekanizma: 16, 63.
Kapı çalma (izin isteme): 9, 396. 17, 492.
Kapı çalma edebi: 9, 396.
Kaplan derisi üzerine oturmak: 7, 48.
Kaplan derisinin kullanılması: 16, 406.
Karaborsacılık: 17-251.
Resulüllah (s.a.v)'in fetih günü kara liste ilan etmiş olmasının hikmeti: 12, 53.
Kararsız, zayıf iradeli insanın zemmi: 16, 272.
Karların en hayırlısı: 7, 341.
Allah'ın emrettiği şekilde kardeş olmak: 9, 330-331.
Kardeşinin ırzını koruyan kimseye ahiret günü Allah'ın mükafatı: 9, 380-81.
Kardeşimize zalim de olsa mazlum da olsa yardım etmek: 9, 380.
İslam kardeşliği nasıl olmalıdır?: 9, 373-74-75.
Mü'minler bir bedenin uzuvları gibidiiler: 9, 359-60.
Kişi sevdiği kimseye kendisini sevdiğini söylesin: 9, 361-62.
Karganın hükmü: 17-424.
Karı-koca hakları: 1, 152-53.
Karının koca üzerindeki hakkı: 9, 293-325.
Karı-koca arasındaki ihtilafın düzeltilmesi: 2, 293-95.
Karı-kocadan biri Müslüman olursa nikah durumları ne olur: 15- 525.

Koca karısını farz olan hacc'dan men edemez: 7, 109-110.

Kocalar kadınlarına lütufkar davranmalıdırlar: 12, 140.

Kocanın karısının seferine müdahalesi: 7, 109-110

Kocasından izin almadan bir kadının kocasına ait bir keffareti ödeyip ödeyemeyeceği: 11, 221.

Kişinin hanımını kendine haram kılmasının hür ve cariye olan kadınlara göre hükmü: 11, 164-65.

Kişinin hanımını kendine haram kılması talak ahkamı mıdır? Yoksa yemin ahkamı mıdır?: 11, 162-64.

Hz. Peygamber'in zevcesini (Mariye (r.anha)) kendine haram kılması ve Tahrim Suresi'nin nüzulü: 11, 163.

Kötü iş yapmadığı müddetçe erkek karısını dövemez: 9, 300-301.

Koca, kadından üstündür: 17-188.

Kocanın ehemmiyeti (Büyüklüğü)- 17-188.

Kocanın kadın üstündeki hakkı: 9, 279-292. 17, 187.

Kocadan izinsiz kadının hibede bulunması: 17-290.

Kocasını kaybeden kadının iddeti: 15, 525.

Kocasını üzen kadın: 17-225.

Koca karısını bakire olarak bulamazsa ne yapar: 17-235.

Kocası yatağa çağırınca gitmeyen kadının durumu: 9, 280-282.

Hz. Peygamber hastalık için aldığı karantina tedbirleri ile hastalıkta bulaşma yoktur dediği hadislerin te'vili: 11, 212.

Karın ağrısına şifa: 17-458.

Karın tokluğuna ücret: 17-304.

Karınca: 13- 516.

Karınca öldürmek: 6, 295-99.

Karınca ve arıyı öldürmenin hükmü: 13, 517-18.

Her insanda biri şeytan biri melek hiç ayrılmayan iki yaratık vardır. Kârin denir: 12, 325.

Kam: 5, 304. 4. 323.

Karnu'l-Menâzîl: 5, 311. 4, 229.

Kar ve dolunun temizleyici vasfının olması: 5, 551.

KASEMBE BÖLÜMÜ: 14, 7.

Kasâme: 17, 348.

Kasâme hakkında umumi bilgi: 14, 7.

Kasâminin hükümleri: 14, 14-15.

Kasâme, İslamın kabul ettiği bir cahiliye adabıdır: 14, 11-12.
Kasâme sadece insan için yapılır: 14, 14.
Cahiliye devrinde cereyan eden kasâmeye örnek: 14, 8-9-10.
Kasem: Bknz: Yemin.
Kasr (Namazın kısaltılması): 8, 385-393.
Kaşları yolmak (inceltmek) yasaktır: 7, 46.
Katır beslemek caizdir: 7, 164-65.
Peygamber (s.a.v.)'in eşek ve atın birleştirilmesiyle elde edilen katırı hoş karşılamamıştı: 7, 164-65.
Kâtı uttarikler ve Bağiler: 2, 330.
KATL BÖLÜMÜ: 13, 483.
Katilden nehy: 13, 485.
Katili affetmek: 13, 526-27.
Katili affetmek her zaman doğru mudur? 13, 554-555.
Katili affetmenin fazileti: 13, 553.
Katil için, maktul tarafı neleri isteyebilir?: 13, 553.
Katil için tevbe var mıdır?: 13, 486-87.
Katili bilinmeyen maktulun durumu: 13, 525-26.
Katilin mirası: 17-358.
Katil kısas olunursa günahına keffarettir: 13, 527.
Katil maktulüne varis olamaz: 3, 121; 17, 344.
Katil ve maktul cehennemdedir: 17, 545.
Katlin mubah olduğu yerler: 13, 495.
Katlin çeşitleri: 6, 145.
Akrabaların cinayeti: 13, 540.
Allah mü'min öldürenin peşini cehenneme varıncaya kadar bırakmaz: 17, 541.
Âmmden katletme: 13, 523.
Âmmden adam öldüren, maktulü öldürdüğü gibi öldürülür: 13, 543.
Âmmden öldürülenin velisi neleri talep edebilir?: 13, 523.
Baba ile evlat birbirlerinin cinayetinden sorumlu değillerdir: 13, 530.
Delil olmadan zâniyi öldüren: 13, 541.
Diyet ödeyen katil öldürülmez: 6, 169.
Haksız yere bir mü'mini öldürmek büyük cinayettir: 13, 486-88.
Hataen öldüren adamın durumu: 13, 528.
Her katilin günahının bir misli Kabil'e gider: 13, 488.
İlaç ve zehirle öldürme: 13, 544.

Kıyamet gününde kâtil nasıl muhakeme edilecek?: 13, 491.
Meşru bir mazeretle cana kıyan kimseye kısas uygulanamaz: 13, 496.
Şîbh-i amd suretinde öldüren katilin durumu: 13, 527.
Katığın efendisi: 17-436.
Kat'u'r-Rahm: 16, 320.
Kavmi için savaş: 3, 146-50.
Kavmini sevmek: 3, 141.
Kavmiyetçinin şahadeti merduttur: 3, 149.
Kays İbnu Abbâd: 3, 553.
Kaza: 17, 273.
Mezheplere göre kaza namazı kılma vakti ve zamanı: 7, 364-365. Bknz: Namaz
Kazanca teşvik: 17, 242.
Kazanç yolunu bozulup güçleşinceye kadar değiştirmemek: 17, 249-50.
En temiz mal kişinin kendisinin kazandığı maldır: 14, 315.
Mubah olan kazançlar ve taamlar: 14, 316.
Mü'min kazancı hususunda helal ve harama dikkat etmelidir: 14, 313.
Kazfetmek: 11, 317.
Kişinin ümmü veledine zina iftirasında bulunması ve cezası: 11, 317.
Kucaklaşmak, tokalaşmak: 7, 126-127.
Kaza Umresi: 12, 10.
Kedâ (dipnot): 7, Bknz: Umre
Kedinin alınıp-satılması: 14, 342-43.
Kedinin temizlik hususundaki hükmü ve onların artıkları: 10, 79.
Kedinin artığı kullanılır mı?: 6, 310.
Kedi artığı ile abdest: 16, 543.
Evde kedi beslemek: 6, 291.
Kedi, zatı itibariyle temiz midir?: 10, 80.
Kefaf (Orta yol) üstündür: 6, 474.
KEFFARET BÖLÜMÜ: 17, 239.
Keffaret: 16, 243.
Keffaretini ödeyip yemini bozmak: 17, 241.
Keffaret ödemede kölenin mü'min veya gayr-ımü'min olması durumu: 1, 67-68.
Keffarette tertip vaciptir: 9, 176.
Keffaret olarak yedirilen yemeğin Müslüman fakirlere yedirilmesi: 11, 327.

Yeminin keffareti: 9, 172.
Kefenlenen ölüye bakmak: 17-112.
Kefenlenmeden önce ölüye bakmak: 17-112-113.
Kehanet: 7, 189.
Kehanetin hükmü: 7, 191.
Kehanetin çeşitleri: 7, 190.
Cinden alınan kehanet: 7, 190.
Cinlerin dostlarına haber verdiği kayıplarla ilgili kehanetler: 7, 191.
Tecrübe ve âdete dayanan kehanet: 7, 191.
Zan, tahmin ve hads'e (sezgi) dayanan kehanetler: 7, 191.
Kim bir kahine arrafa giderse Muhammed'e indirileni inkar etmiştir: 7, 190.
Kelale (ne evlat ne de baba bırakmadan ölen): 13, 136-37.
Keler: 10, 439-443.
Resulüllah'a sunulan keler eti karşısındaki tutumu: 10, 440-441.
Keler etini yemenin hükmü: 10, 442.
Kelerin mahiyeti: 17-422.
Resulüllah (s.a.v.)'ın hanımları keler öldürüyorlardı: 17, 422.
Keleri öldürmenin hükmü: 17-421.
Kelime-i Şehadet getirenin cennete girmesi meselesi: 1, 34.
Kelime-i Şehadetin fazileti: 14, 193.
Kelime-i Şehadet ve onun dil ile ikrarının hükmü: 1, 99.
Kelime-i Tevhid'in faydası: 17-566.
Kelime-i Tevhid'i faziletçe hiçbir amel geçemez: 17-506.
Kelime-i Tevhid'in fuyuziyeti: 17-505.
Kelime-i Tevhid'in kudsiyeti: 6, 207. 17, 537-38.
Kelime-i Tevhid'in söyleyenin can ve mal güvenliği sağlanmıştır: 17-327.
Peygamber (s.a.v.)'in amcası Ebu Talib'e son nefesinde Kelime-i Tevhid' telkin etmesi: 17-505-506.
"Ey Üsame, Lâilâhe illallah diyen bir kimseyi niye öldürdün" hadisesi: 1, 102.
Kemik cinlerin gıdasındandır: 6, 230.
Kendilerinden sorumluluk kaldırılan üç kişi: 5, 257-58.
Kendini Hz. Peygamber'e bağışlayan bir kadını Hz. Peygamber'in evlen- dirmesi hadisesi: 9, 503-510.
Kendinize düşene bakın: 17, 556.
Kendinizi tahkir etmeyin: 17, 553.
Ebu Zerr-i Gıfarı (r.a.) ile Hz. Muaviye (r.a.) arasındaki kenz hususundak

artışma: 6, 358-360.
Hz. Ali'ye (r.a.) göre kenzin miktarı: 6, 358.
Kepekli ekmek makbuldür: 17, 439.
Keramet meselesi: 11, 483.
Keramet okumakta değil okunanı hayata tatbik etmektedir: 17, 566.
Keramet zahir olan kimsenin evliya olduğunu anlama yolu: 11, 483.
Bediüzzaman Said Nursî Hazretleri'nin keramet-istidrac arasındaki farkları beyan etmesi: 11, 483-484.
Bediüzzaman Said Nursî Hazretleri'ne göre kerametin kısımları: 11, 484.
Her keramet sahibi veliyyullah değildir: 11, 483.
Peygamber (s.a.v)'in bir mucizesi, kerameti: 11, 521.
Velilerin kerameti haktır: 11, 482.
Kerbala hadisesi: 12, 314-15,
Kertenkele: 17-423.
Kertenkele niçin öldürülür?: 13, 513.
Kentenkele yenir mi?: 17-423.
KESB (KAZANÇ) BÖLÜMÜ: 14, 293.
Dünyayı kazanmak için çalışmak: 14, 295-96.
Kesb (kazanç)'le iligili umumi açıklama: 14, 295.
Kesim âdabı ve yasakları: 5, 11-14. 6, 213.
Kesme aleti: 6, 229.
Kesim şekli ve yeri: 6, 221.
Kesim güzel olmalı: 17, 416.
Besmele çekilmeden kesilen hayvandan yememek: 6, 219-20.
Dört mezhebe göre hayvan kesiminde besmele çekmenin hükmü: 6, 236.
Ehl-i Kitap'tan sünnetsiz olan kimselerin kestiğinden yemek: 6, 237-39.
Hayvanın neresinden kesileceğine dair: 6, 221.
Hayvan kesiminde bıçağı bilemek: 6, 213.
Hayvan kesiminde dikkat edilecek hususlar: 6, 213.
Karnında yavru olan bir hayvanı kesmek ve o yavruyu yemek: 6, 225.
Kesilen hayvandan çıkan yavrunun yenmesinin şartı: 6, 225-26.
Kesilirken besmele çekildiği şüpheli olan şeyden yemek: 6, 235-36.
Kimlerin kestiği yenmez: 6, 220.
Taş ile hayvan kesmek: 6, 231.
Şer'i kesim: 6, 224-25.

Ebter (güdük) kalan İslamî keşifler: 10, 538-40.

Kevser havzı: 17-637.

Kıble: 17-25.

"Bir yerde iki kıble olmaz" hadisinin te'vili: 4, 101.

Kıblenin araştırılması: 2, 153.

Kıblenin tahvili: 2, 157-58.

Peygamber (s.a.v.)'in kıble hususunda vahiy beklemesi: 17-27. Kıl yolma 7, 48. Bknz: Tüy yolma.

Peygamberimiz kına kokusunu sevmezdi: 6, 545.

Kadının eline kına yakmasının ehemmiyeti: 6, 549.

Kıraate hakkındadır: 3, 347-68.

Kıraate Fatiha ile başlamak: 16-616.

Kıraatler hakkında çeşitli rivayetler: 3, 355-68.

Kıraate ne ile başlanır?: 16-615.

Akşam namazında kıraat: 16, 617.

Ashabın Peygamber (s.a.v.)'in namazda kıraatini ölçmesi: 16, 617.

Cuma günü sabah namazında kıraat: 16, 616.

Cuma namazında kıraat: 17, 42.

İmamın arkasında kıraat: 16, 618.

Öğle ve ikindide kıraat: 16, 616.

Rüku ve secde sırasında Kur'an okuma yasağı: 7, 52-53.

Resulüllah'ın kıraatı: 3, 332-36.

Resulüllah'ın Kur'an okumaya teşviki ve ezberlerin muhafaza edilmesine tenbihi: 3, 321-22.

Resulüllah'ın Kur'an okurken yaptığı tercî ve mahiyeti: 3, 334- 35.

Resulüllah Kur'an'ı başkası tarafından okunurken dinlemeyi severdi: 3 336-37.

Kıraatın açıktan okunduğu namazlar: 8, 19.

Toplu ibadet yapılan yerlerde birbirini rahatsız edecek şekilde kıraatte bulunmanın yasak olduğu: 3, 328.

Kıran haccı için tek tavaf ve sa'y yeterli midir?: 4, 319.

KISAS BÖLÜMÜ: 13, 519.

Kısasla ilgili umumî açıklama: 13, 521.

Kısas ve hadd cezaları: 13, 521.

Kısasa kısas: 17-342.

Ağır bir cisimle öldürmenin hükmü: 13, 543.

Cemaate bir kişi sebebiyle, hür'e de köle sebebiyle kısas: 13, 530.
Kısas kılıçla yapılır: 17-346.
Kısas nerede yok?: 17-342.
Baba ve evlat arasında kısas: 13, 529.
Bir cemaat bir kişiyi öldürse hepsine kısas gerekir: 13, 530-31-32.
Deli ve sarhoşlara kısas: 13, 529.
Diş kırma fiilinde kısas caridir: 13, 548-49.
Eli ısırılan kimse elini çekerek ısıranın dişlerinin dökülmesine sebep olursa kısas gerekir mi?: 13, 548.
Hataen birinin kulağının kopmasına sebep olana ne gerekir?: 13, 550.
İnsan uzuvlarıyla ilgili kısas: 13, 547.
Kulak'ın kısası: 13, 549.
Kadını öldüren erkek öldürülür: 13, 543.
Kısas uygulamasının sınırı: 17-343.
Hür bir insan köle birini öldürürse kısas nasıldır?: 13, 532-33.
Kâfir sebebiyle Müslüman'a kısas: 13, 534.
Kısasa mani olanın durumu: 13, 524.
Kısasın yerine getirilmesi: 13, 551.
İmam maslahat görmesi halinde kısasın affedilmesini isteyebilir: 13, 550.
Varislerden sadece bir tanesi kısastan vazgeçse, kısas düşer: 13, 555.
Resulüllah kendi nefsine kısas uygulamıştır: 13, 552.

KISKANÇLIK BÖLÜMÜ: 12, 99, 17, 223.
Allah'ın kıskanç olması: 12, 99-100.
Hz. Aişe (r. anha) kıskançlığı: 12, 104.
Hz. Aişe (r. anha)'nin Peygamber (s.a.v.)'i kıskanması: 12, 103.
Kıskançlık ne için olmalı?: 17, 223-24.
Peygamber (s.a.v.)'in hanımları arasındaki kıskançlık örneği: 11, 379.

KISSALAR BÖLÜMÜ: 14, 21.
Kıssalarla ilgili umumî açıklama: 14, 21.
Ad kavmini helak eden rüzgarın kıssası: 14, 49.
Beşikte konuşanların kıssası: 14, 38.
Bir dinar borç alanın kıssası: 14, 56.
Cüreyc'in kıssası: 14, 40-41.
Hz. İbrahim ve Hz. İsmail (a.s.)'in kıssaları: 14, 22.
Kel, alatenli ve âmânın kıssası: 14, 53.
Kırda bir sürüye rastlayan kimsenin hayvanların sütünden istifade etmesi:

10, 466.
Kifl Kıssası: 14, 48.
Mağara ashabının kıssası: 14, 44.
Kıtâl ve gazve ahkamı: 4, 13.
Kıyafet: 6, 548.
Giyim ve kıyafet: 6, 547.
Kıyafette cinslerin ayrımı: 6, 548.
Çocukların küçük yaştan itibaren kendi cinsleri için uygun kıyafetlere alıştırılması: 6, 549.
Başları deve hörgücü gibi olan kadınlar: 16, 422.
İştimâlû's-Samma: 1, 500.
Kırmızı rengin sünnetteki yeri: 7, 55-56.
Kırmızı renkli yaygıya oturmak: 7, 55.
Kız ve erkek çocukların giyim kuşam tarzı: 6, 450.
Resulüllah'ın elbiseleri: 17-441.
Yasaklanan iki kıyafet: 17-474.
Tek giysi içinde namaz: 17-31.
Yeni elbise alana "üstünde eskisin, sağlıkla eskit" demek sünnettir: 17-62-65.
KIYAMET VE KIYAMETLE İLGİLİ MESELELER BÖLÜMÜ: 14, 61.
Kıyametle ilgili umumî açıklama: 14, 67. 14, 65.
Kıyamet alametleri: 1, 50-51; 17, 564
Resulüllah (s.a.v.)'tan sonra kıyamet yakındır: 14, 115-116.
Kıyamet alametlerinin sırası: 14, 126-27.
Kıyametin büyük alametleri: 17, 567-68.
Kıyametin başka alametleri: 14, 131.
İlk çıkacak kıyamet alameti: 14, 143.
Kıyamet emareleri iki çeşittir: 14, 126.
Hicaz bölgesinden çıkacak bir ateş: 14, 117-118.
"Allah Allah diyen kaldıkça kıyamet kopmaz" hadisinin yorumu: 14, 133-34.
Ateş kaç defa zuhur edecektir?: 14, 118-119.
Dabbetu'l-Arz'ın çıkması: 14, 143-45, Bak: Dabbetü'l-Arz.
Kıyamet alametlerinden Duhân: 3, 120-22.
Dinî işler, ehli olmayanın eline geçince kıyamet kopar: 14, 134-35.
Ehliyetsiz kişiler işbaşına gelecektir: 14, 132-33.
"Emanet kaybolunca kıyameti bekleyin": 1, 226.

Kur'an ve (dinle ilgili) ilimlerin yok olması: 17, 565.

Fırat'tan çıkan altınlara sahip olmak için savaşılmadan kıyamet kopmaz: 14, 136-37.

Hilafet merkezinin, Medine'den Şam'a taşınması kıyamet alametlerindendir: 14, 141.

Fırat Nehri kuruyup, altın hazineleri çıkmadan kıyamet kopmaz: 14, 136.

Kahtan'dan, insanları değneği ile idare eden bir adam çıkmadıkça kıyamet kopmaz: 14, 135.

Kişi mü'min olarak sabahlar, kafir olarak akşamlar: 14, 113.

Melhame hadisesi: 14, 145-46.

Tekrar puta tapılır: 14, 132.

Zaman yakınlaşmadıkça kıyamet kopmaz: 14, 139.

Zaman yakınlaştıkça mü'minin rüyası yalan söylemeyecek: 3, 413-16.

Müslümanlardan iki grup birbirleriyle savaşmadıkça kıyamet kopmaz: 14, 112.

Kıyamete yakın, Müslümanlar Yahudilerle savaşacak ve herşey onları Müslümanlara haber verecek: 14, 112.

Herkesin ölümü kendisi için bir kıyamettir: 14, 122.

Kıyamet öncesi fitneler: 14, 105. 17, 569.

Kıyamet sadece şerir insanların üzerine kopacaktır: 14, 139-140.

Kıyametin kopma vaktini Allah'tan başkası bilemez: 17-572.

Kıyamet kopmadan önce bir rüzgar gelip bütün mü'minlerin ruhunu alır: 14, 139-140. 17-573.

Müslümanlar şu on beş şeyi yapmaya başlayınca kıyametin kopması vacip olur: 14, 142-43.

Kıyamet cuma günü kopacaktır: 17-35.

Kıyamet günü Güneş ve Ay'ın sarılması: 5- 355.

Kıyamet günü yeniden yaratılış kuyruk sokumundan başlayacaktır: 14, 151.

Kıyamette bütün insanlar babalarına nispetle çağrılacaktır: 14, 135.

Kıyamet günü en kötü mertebeye sahip olan kimse: 17, 546.

Kıyametin dehşetli olması: 12, 433.

Kıyamet günü hesap verme esnasında insanların halleri: 14, 166-69. 17-573.

Kıyamet günü insanlar üç sınıf olarak haşrolunurlar: 14, 163-64.

Kıyamet günü ağlamaktan müstesna olan gözler: 9, 471.

Kıyamet günü insanlar üç kere Allah'a arz edilirler: 14, 188. 17, 633.

Her kul Allah'ın huzuruna getirilecek ve birer birer hesap vereceklerdir: 14, 190.

Allah, kıyamet gününe has teraziler yaratacaktır: 14, 191.
Kıyamet günü asî müminler iki kısım olur: 14, 190.
Kıyamet günü, Allah (c.c.)'ın yüzlerine bakmayacağı üç sınıf insan: 16, 281.
Kıyamet günü Allah'ın rahmeti: 17, 635.
Allah'ın kıyamet günü yedi sınıf insanı bizzat kendi gölgesinde gölgelendirmesi: 13, 88.
Kıyamete kadar Allah'ın yardımına uğrayacak cemaat: 11, 239.
Kıyamet günü Resulüllah bütün âdemoğlunun efendisi olacaktır: 14, 216-18.
Kıyamet günü Resulüllah (s.a.v.) nerede olur?: 14, 202-203.
Yeryüzü ve sema, kıyametten sonra değişecektir: 14, 275-76
Bediüzzaman'a göre kıyamet: 14, 65-66.
Kıyamet ve ölüm hadiselerinin anılması insanlara nasihat ve ders içindir?: 14, 149.
Kıyamu'l-Leyl: Teheccüd kelimesine de bakınız: 17-74.
Kıyamu'l-Leyl'den maksat: 8, 495.
Kıyamu'l-Leyl'in müddeti: 8, 493.
Kıyamu'l-Leyl ve aile: 8, 496.
Kıyamu'l-Leyl' ve ehemmiyeti: 8, 490.
Kıyas nedir?: 13, 436-37.
Kızıl rüzgar hadisi: 14, 142-43.
Kızarmış et yemek: 17-434.
Kız çocuğu yetiştirmenin mükafatı: 9, 324.
Kız çocuklarına iyi muamele etmek: 17-488.
Kız çocuklarına erkeklere göre öncelik tanınması gereken durumlar: 9, 325.
Kız çocuklarını öldürmenin sebebi: 12, 485-86.
Kız, hala veya teyzesi üzerine nikahlanamaz: 17-204.
Kızın gönlü olmadan evlendirilmez: 17-194.
Kızlara karşı nefret duymamak ve onlardaki hoşnutsuzluklara sabır: 9, 324.
Kızların sünneti: 1, 314.
Kızlara yapılan iyilik: 1, 362.
Hz. Peygamber'in kız çocuklarına gösterdiği ihtimam: 8, 185-86.
Hz. Peygamber'in Arapların kız çocuklarına olan menfi tutumlarına karşı takındığı tavır: 8, 185-86.
Kibir ve cimriliğin zemmi: 14, 269-70.
Kibirden kaçınmak: 16, 316.
Kifl: 8, 189.

Kim kırk gün Allah'a ihlaslı olursa: 16, 18.
Kin ve husumeti bertaraf eden üç haslet: 17, 397.
Kirpi: 10, 448-49.
Kirpi etinin yenip yenmeyeceğinin hükmü: 10, 448-49.
Kişi dört şeye inanmadıkça mü'min sayılmaz: 1, 66-67.
Kişinin cennet ve cehennemi: 17-485.
Kişinin kendisini takat getiremeyeceği işlere sürüklemesi doğru değildir: 16, 273.
Kişi konuşmalarını dinlemesini istemediği kimseleri dinlememeli: 16, 324.
Kişinin sahip olmadığı şeyler üzerine söz söylemesinin muteberliği: 11, 188.
Kişi yüzüne karşı meth edilebilir: 12, 269.
Kişinin izinsiz yemeklerini yemesinde mahzuru olmayan evler: 2, 286-87.
Kişinin kavmini sevmesi: 17-541.
Kişiyi sıfatlarıyle anma: 17-622.
Kişi sevdiği ile beraberdir: 9, 355-56.
Kînde kapıları: 3, 120.
Koku ve yağ: 7, 25.
Güzel kokunun faydası: 7, 26.
Güzel koku (mis) ikram edildiğinde geri çevirmemek: 7, 27.
Hususi günlerde koku sürmek: 7, 28.
Kadının koku sürmesi: 7, 28.
Kadın dışarıda güzel koku süremez: 7, 29-30-31.
Resulüllah (s.a.v.)'ın çokça koku kullanması: 6, 544.
Kolaylık zorlukla: 16, 250.
Kolay ve sevabı bol bir amel: 17-510.
Koltukaltı tıraşı: 7, 40.
Komşuluk hakları: 9, 442; 17, 448.
Komşu evler birbirine bitişik olabilir: 17-277-78.
"Komşuyu, komşuya varis kılacağını zannettim" hadisinden ulema ne anlamıştır: 9, 441.
Komşuluk hakkı yakın olana daha fazla: 9, 446.
Komşuya yardıma en yakından başlamanın hikmeti: 9, 446.
Komşu hakkının imanla alakası: 9, 444.
Komşuluk hududunun tayini: 9, 447.
Komşudan gelen hediyenin küçümsenmemesi: 9, 447.

Komşusuna eza ve cefa verene Allah da eza ve cefa verir: 9, 451.
Komşuyu himaye: 9, 441-451.
Komşuluğun mertebeleri ve hakları: 9, 442.
Yahudi komşuya ikram: 9, 443.
Komutan askerlerini sınayabilir: 17-359.
Komutana itaat: 17, 359.
Komutanın bazı askerini başarısından dolayı ödüllendirmesi: 4, 118.
Peygamber (s.a.v.)'in komutan ta'yin etmesi: 12, 28.
Konuşmadan hacc yapmak: 16, 347.
Konuşulması gereken yerde konuşmak: 17-553.
Ya hayır konuşmak, ya da susmak: 16, 340.
KORKU BÖLÜMÜ: 5, 313-326.
Allah korkusu: 14, 49.
Ashabın korku ve ümidi: 5, 321.
İslami manada korku: 17, 62. 5, 313-314.
Korku namazı hakkında umumi açıklama: 8, 407-408.
Korku namazının kılınış şekli: 8, 407-408.
Korku halinde namaz: 7, 355-356.
Korku namazının nazil oluş sebebi ve yeri: 11, 510.
Cemaatle korku namazı kılmak: 17, 65.
Korku namazı emrinin inmesine vesile olan hadise: 8, 412-13.
Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bulut gördüğünde korkması: 5, 317-18.
Ölüm anında nasıl bir korku sahibi müjdeye mazhardır?: 5, 316-17.
Hz. Peygamber'in korku namazı kıldığı ilk gazve: 8, 411.
Tehlikeli hallerde ima ile namaz kılınıp kılınamayacağı: 8, 415-16.
Koruyucu hekimlik: 10, 529. 11, 125-28.
Koyun mübarek hayvandır: 8, 126.
Koyunların zekatı: 6, 377.
Kainat kürevî mi?: 5, 333.
Köpekler hakkında: 543-46. 13, 513.
Av köpeği beslemek: 13, 515.
Av köpeğinin satışı: 14, 341.
Bazı köpekler haricinde köpek besleyenlerin ecrinin eksileceği: 9, 543-46.
Köpeğin bandığı kabın temizlenmesi: 9, 75.
Çevre temizliği ve köpek: 9, 545-46.

Hangi ihtiyaçlar için köpek beslenebilir?: 9, 544-45.
Köpeğin salyası düşen kuyunun temizlenmesi: 9, 546.
Köpek besleme hususunda ulemanın hükmü: 13, 515-516, 9, 544-45.
Köpeğin alınıp satılması: 14, 331.
Köpeğin semenî: 14, 340-41.
Köpek edinmenin durumu: 14, 341.
Hangi köpekler öldürülür?: 13, 514-15.
Melekler, içinde köpek ve çan bulunan kafileye arkadaşlık etmez: 7, 113.
Resulüllah'ın köpekleri öldürtmesi: 9, 302-303.
Köpek bulunan eve melaike girmez: 6, 536.
Resulüllah'ın sebepsiz yere köpek beslemeyi yasaklamasının hikmetleri: 9, 304-305.
Kötü Ahlak: 6, 103.
Kötü adamın kabirdeki hesabı ve durumu: 17, 631.
Kötü iş yapma hususunda yemin etmek: 17, 241.
Kötü kaza: 6, 104.
Kötülerin yanında iyilere de musibet gelir: 16, 17.
Kötülerle beraber oturmamak: 16, 17.
Kötülüğü alenî yapmak: 17-330.
Kötülüğü bertaraf edecek en güzel yol: 3, 116-17.
Kötülük göründüğü zaman mü'minin tavır alması: 1, 234.
Kötülüğe karşı hiçbir şey yapılmadığı takdirde umumi belanın gelmesi: 1, 234-36.
Kötülükler, kötü şeyler şeytana benzetilir: 7, 8-9.
Kötü sondan kim kurtulabilir?: 13, 371.
Resulüllah kimseye sövmedi: 17, 473.
ÂZAD ETME, MÜDEBBER KILMA VE MÛKÂTEBE YAPMA VE KÖLE İLE MUHASEBE (ARKADAŞLIK) BÖLÜMÜ: 11, 297. 11, 321.
Kölelik hakkında umumi açıklama: 11, 313-299.
Kölenin kadın efendisine bakması: 9, 479.
Köleyi affetmek: 11, 312-13.
Allah köle azad eden kimsenin her bir uzvunu, kölenin her bir uzvuna bedel, ateşten azad eder: 11, 309-310.
Akraba olan kölenin mezheplere göre hürriyet durumu: 11, 323-24.
Azâd edilmesi caiz olmayan köleler: 11, 327.
Azâd edilmesi faziletli olan kölenin vasıfları: 11, 330-32.

Dâr-ı harbe kaçan kölenin durumu: 11, 320.

Efendisi tarafından hadım edilen kölenin durumu: 11, 324-25.

Efendisinden çocuk doğuran kölenin hakları ve durumu: 11, 322.

Erkek köle azad etmenin kadın köle azad etmekten daha kıymetli olmasının hikmeti: 11, 247.

Evli olan bir kadın kölenin azad edilmesiyle kazandığı muhayyerlik hakkı 11, 192-93.

Evli olan kadın kölenin azad edildikten sonra muhayyerliğini kocası kendisine temas etmeden kullanması: 11, 195-96.

İslam'da kölelikten yükselenler: 3, 150-54.

İslam'ın kölelere tanıdığı bazı haklar ve neticeleri: 11, 298-99.

İslâm'ın köle karşısındaki hassasiyet ve inceliği: 11, 311.

Köle, aileden sayılır: 6, 451.

KÖLE AZADI BÖLÜMÜ: 17, 321.

Köle azad etmenin fazileti: 11, 195-96.

Köle azad etmek veya ölü adına tasaddukta bulunmak caiz midir?: 11 328-29.

Köle azad etmesi gereken bir kimse nasıl bir köle azad edecek?: 11, 326-27.

Köle azad etme vakti ve zamanı: 11, 322-23.

Köle borcunu ödemediği takdirde yine köledir: 17-323.

Köle efendisinin izni olmadan evlenemez: 17-207.

Köle keffaret için azad edilince Müslüman olursa: 11, 310.

Köleler ve hürler Allah katında eşittirler: 11, 318.

Kölelere kötü muamelenin cezası: 17-492.

Köle mülk edinebilir mi?: 17-324.

Kölenin boşaması: 17-237.

Kölenin firar etmesi: 11, 320.

Kölenin efendisine hitap şekli: 11, 318-20.

Kölenin malı ve mala gelen musibet: 2, 35.

Kölenin muhayyerliği: 17-262.

Kölenin tesmiyesi: 11, 317.

Köle sahibinin kölesine hitap şekli: 11, 318-20.

Köleye evlat muamelesi yapmak: 11, 318.

Köleye iyi muamele: 11, 311-12. 16, 445; 17, 491.

Köleye muhasebe ve muamele adabı: 11, 311- 12. cildin baş kısmı.

Köleye zina iftirası yapmak: 11, 316-17.

Köleyi müdebber kılma mukâtebe yapma: 11, 333.
Köleyi kamçı ile dövmemek: 11, 316.
Malı olan köle azad edilince mal kime aittir?: 11, 329-30.
Mezheblere göre müdebber kölenin durumu: 11, 334.
Mudebber köleye temasta bulunmak: 11, 334.
Mukatebe köle hür olduğunda, kocasıyla bir olma hususunda serbesttir: 11, 340.
Mükatebe yapan kölenin, bir dirhemlik borcu kalsa yine köledir: 11, 335.
Mukatebe yapan köle borcunu ödeyemeden ölürse?: 11, 336.
Mükateb kölenin diyet ve mirası varsa hürriyeti miktarınca hak alır: 11, 337.
Mükatebe yapmak isteyen köleye mükatebe yapmak efendiye vacibtir: 11, 338.
Ortak olan köleyi azad etme şartları ve biçimi: 11, 321-22.
Şarta bağlı olarak köle azad etmek: 11, 325-26.
Zina mahsulü bir kölenin azad edilmesi: 11, 327.
Ku'ayk'ân: 4, 361.
Kuba Köyü: 7, 221.
Kuba Mescidi: 12, 547.
Kudüm (Seferden dönüş) namazı: 7, 129.
Kulaklar baştandır: 16, 557.
Kulağın delinmesi: 1, 315.
Kul hakkının ehemmiyeti: 6, 181.
Kulun Allah'ına en yakın anı: 5, 502.
Kulun Cenab-ı Allah'a Cenab-ı Allah'ın kuluna yaklaşması: 6, 197.
Cenab-ı Allah (c.c.)'ın affettiği ve cennete koyduğu kul: 7, 339.
Cenab-ı Allah'ın (c.c.) hoşuna giden kul: 7, 339.
En hayırlı kul: 12, 161-62.
Kul hakkı: 14, 171-72-73.
Kulluk edebi: 10, 330-31.
Kulle nedir?: 10, 42.
Kumar oyunları: 7, 51. 12, 134.
Kunut: 17, 51. 8, 53.
Kunutun okunduğu namazlar: 17, 51.
Namazda kunut okumanın tarihi başlangıcı: 8, 53-54.
Namazda kunutun yeri: 8, 53-54.
Sabah namazında kunut: 17, 61.
Büyük imamların kur'a çekme hususundaki görüşleri: 11, 322.

Peygamber (s.a.v.)'in kur'a çekmesi: 11, 322.
Kur'an'dan başka şeyi (hadis vs.) reddedecek insanlar: 1, 184-85.
Kur'an'ın faziletine dair: 2, 105.
Kur'an en büyük mucize: 12, 204
Kur'an'a temiz olanların dokunması ile ilgili hususun mahiyeti: 3, 170-71.
Kur'an'dan bir tek ayeti inkar edenin durumu: 17, 327.
Kur'an'ı ezberledikten sonra unutan: 2, 140.
Kur'an öğrenip öğreten: 16, 513.
Kur'an öğretimine ücret alınır mı?: 11, 92. 17-251.
Kur'an-ı Kerim'de geçen malca ve kuvvetçe güçlü olan kavimler: 12, 188.
Kur'an-ı Kerim her şeye ehemmiyeti nispetinde yer verir: 14, 296-97.
Kur'an-ı Kerim iki büyük dairenin mühim meselelerini açıklar: 14, 297.
Kur'an'da insanların maymuna çevrildiğini belirten ayetlerle evrimci görüş arasındaki fark: 10, 443.
Kur'an-ı Kerim'in i'câzı: 12, 206-207.
Kur'an ilimleri kıyamete yakın yok olacak: 17, 565.
Kur'an'ı inkar edenlere Ahmed Davudoğlu'nun cevabı: 12, 207-209.
Kur'an'da Hz. Muhammed Ümmeti'nin tebcili: 2, 159-60.
Kur'an'da mesleki îhzâryeler: 14, 298.
"Kur'an hakkında münakaşa küfürdür"den maksat nedir?: 4, 187.
Kur'an-ı Kerim ve itaat: 3, 37.
Kur'an'ın kalbi Yâ-sîn: 3, 93.
İhlas Sûresi Kur'an-ı Kerim'in üçte biri demektir: 17, 504.
Kıyamet günü Kur'an-ı Kerim'in insan şeklinde gelişi: 17, 504.
Kur'an şifadır: 11, 77-79. 17, 463. Bknz: Tıb.
Kur'an ve hadise uymaya dair: 1, 179.
Kur'an ve kadınlarla istişare: 16, 75.
KUR'AN VE SÜNNET'E SARILMA BÖLÜMÜ: 1, 177.
Kitabullah ile hükmetmeyi terk halinde: 17, 557.
Kur'an'ı yazma ve öğretmenin ücreti: 14, 320.
Koltuğuna oturup Kur'an'dan başka bir şey tanımayız diyenler hakkında: 1, 184-85.
KUR'AN'IN TERTİBİ BÖLÜMÜ: 3, 369-85.
Kur'an'ın cem edilmesi için Hz. Ömer'in, Hz. Ebu Bekr'e müracaatı ve Zeyd İbnu Sabit'in görevlendirilmesi: 3, 370-71.

Kur'an'ın ceminde Zeyd İbnu Sabit'in hizmeti: 3, 377-80.

Hz. Ebu Bekr zamanında toplanan suhufla, Hz. Osman zamanında bu suhuftan istinsah edilen mushaf arasındaki farklar: 3, 383.

Hz. Osman'ın Kur'an'ı istinsah ettirmesi: 3, 371-82.

Kur'an Hz. Osman zamanında kaç nüsha çoğaltılmıştı?: 3, 382.

Kur'an'ın vahyinden itibaren ilk yarım asırda yapılan çalışmalar: 3, 373-84.

Kur'an'ın yedi harf üzere nazil olması ne demektir?: 3, 350-53.

KUR'AN'IN TİLAVETİ VE KIRAATI BÖLÜMÜ: 3, 319-68.

Kur'an'ı hizb ve evrad kılma: 3, 343-45.

Kur'an nasıl okunur?: 8, 16.

Kur'an tilavet etmek: 2, 129.

Kur'an'ı hafi ve cehri okumak: 2, 132-33.

Kur'an-ı Kerim'in kıraatini sesle güzelleştirmek: 2, 137. 3, 323-26. 17, 74.

Kur'an'ı güzel sesle okuyanı Cenab-ı Allah dahi dinler: 17, 77.

Kur'an'ı kekeleyerek mahir olarak okumak: 2, 136.

Kur'an'ı lahn ve terci' ile okumak: 2, 131.

Kur'an'ı teğannî ile okumak: 3, 324.

Kur'an tilavetine verilen sevap: 2, 128.

Kur'an okuyunca cennette derecenin yükselmesi: 2, 136.

Kur'an'ı okurken ve namaz kılarken sesin alçaltılıp yükseltilmesi: 2, 496.

Kur'an-ı Kerim'in kıraatı anında ağlamanın dışındaki hareketlerin sünnete aykırı olduğu: 3, 338-39.

Kur'an-ı Kerim'in okuma şekli: 17, 75.

Kur'an okurken manaya nüfuz edilmesi: 3, 339.

Kur'an okuma zamanları: 12, 84.

Kur'an okuyan kimsenin vasfı: 17, 77.

İnsanlar, Kur'an'la olan ilgi derecesine göre değişik evsaftaki topraklara düşen yağmura benzetilmiştir: 1, 186-87.

Kur'an kıyamete yakın bir gecede kaldırılacak: 17, 566.

Kur'an'ın terci' ile okunmasının yasak oluşu: 3, 326-27.

Ashabın Kur'an okuyuş şekli ve zamanları: 12, 84.

Kur'an tilavetinde Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashab ağlardı: 3, 337.

Kur'an okumada Hz. Muaz'ın (r.a.) takip ettiği usul: 12, 84-85.

Kur'an okumada Hz. Ebu Musa (r.a.)'nın takip ettiği usul: 12, 84.

Kurbağanın tedavide kullanılmasının caiz olup olmadığı: 11, 59.

Kurbağayı öldürmek caiz değildir: 13, 518.

Kurbanlar (Hedy ve Ehâdî): 4, 517-54. 5, 37.
Kurbanın tarihçesi: 17, 410. 4, 519.
Kurban Bayramı'nda hutbe: 17, 397.
Kurban, bayram namazından önce kesilmez: 17, 412.
Kurban Bayramı'nda kurban vacib mi?: 17, 409.
Kurban kesmenin sevabı: 17, 410.
Kurbanın vacib oluşu ve sebepleri: 4, 519-531.
Kurban etinden yemeye dair: 17, 414. 5, 15-17.
Kurban kesmenin yeri ve zamanı: 5, 7-10.
Kurbanın asgarî yaş haddi: 17, 412.
Kurbanlığın işaretlenmesi: 4, 551-54.
Kurban kesmeyen kimsenin yapacağı ameliye: 4, 523.
Kurban niyetiyle satın alınan hayvan sakatlanırsa: 17, 412.
Kurban olabilecek hayvanlar: 4, 543-46.
Müstehab olan kurbanlar: 17, 410.
Kurban olamayacak hayvalar: 4, 547-49.
Kurbanlık hayvanların yaşı: 4, 543-44.
Kurbanın vacib olduğunu söyleyen ulemanın delili: 4, 519-24.
Kurban gününün Cenab-ı Hak tarafından bayram kılındığına dair: 4, 525.
Kurban etinin üç günden fazla saklanmasının yasaklanması: 5, 15-16.
Kurban eti ve derisi satılabilir mi?: 5, 36.
Kurbanın kemiyeti ve miktarı: 4, 533-542.
Kurbanlık deveye binmek: 5, 23-25.
Kurbanlık olarak tayin edilen mutlaka kesilir: 5, 32.
Büyükbaş hayvan (bedene) doğurursa yavru anasıyla beraber kesilir: 5, 31.
Büyükbaş hayvanların kaç kişi için kesileceği: 4, 533-534.
Dişi ve erkek hayvanlardan Mekke'ye kurban gönderme: 17, 403.
Hangi kurbanın etinden kesen yiyemez: 5, 36-37.
Helak olan kurbanlık hakkında: 5, 17-20.
İslam'da kurbanın yeri ve hükmü: 4, 518.
Kadınlar kurban kesebilir mi?: 5, 13-14.
Kasabın ücreti kurban etinden verilebilir mi?: 5, 35.
Kesilecek hayvanda aranan fiziki vasıflar: 4, 534-35.
Koyunun kuzusu iki yaşındaki keçinin vazifesini görür: 4, 546.
Oğlağın kurban edilmesi mümkün müdür?: 4, 544-45.
Ölüler için kurban kesmek: 4, 539-40.

Peygamber (s.a.v.)'in şerita kurbanını nehyetmesi: 6, 217.
Resulüllah (s.a.v.)'a göre kurbanın ve kefenin en hayırlısı: 4, 538-39.
Udhiye ve hedy: 4, 519.
Urve (r.a.)'nin kurban için evlatlarına mühim bir tavsiyesi: 4, 540.
Vakti olduğu halde kurban kesmemenin keraheti: 17, 410.
Kurtlu meyvenin yenilip yenmeyeceği: 10, 412.
Kureyne ve Fertana (Abdullah İbnu Hatal'ın cariyesi): 12, 49.
Kureyş'in fazileti: 12, 451-56. 5, 373-74.
Kureyşlilerin hepsinin Müslüman olacağını Peygamberimiz'in haber vermesi: 12, 457.
Kurtlu hurmanın kurtları ayıklanarak yenir: 10, 412.
Kurtuluşa ermek için uyulacak yol: 1, 179-80.
Kurtuluş istenilecek devir: 17, 569.
Kurt ve tilki: 17, 422-23.
Kuru' kelimesi ile tuhur (temizlik) anlaşılmıştır: 11, 348.
Kuru hurma: 17, 436..
Kus İbnu Saîde'nin ahiretle ilgili bir şiiri: 7, 299-300.
Kus İbnu Saîde'nin hutbesi: 7, 299-300.
Resulüllah (s.a.v.)'ın parmağını boğazına sokarak kusması: 6, 450.
Kusuru örten diri gömülmüş birine hayat vermiş gibi olur: 5, 423.
İnsanların kusurlarını araştırmak veya örtmek: 9, 461-64.
Müslüman'da görünen çirkin bir davranışın örtülmesi: 9, 463.
İslam'da gizli ayıpların istihsarî tarzda araştırılması: 9, 464.
Resulüllah'ın insanların kusurlarını araştıranları münafık olarak nitelendirmesi: 9, 461-62.
Kuşla oynamak: 7, 152-53.
Kuşluk namazı: 8, 499. Bknz: Nafile namazı
Kuttau't-Tarîk (yol kesenler): 5, 149-152.
Kuvvet, atmakta ve atıcılıktadır: 2, 388-89.
Kuyu açtırırken çalışan işçiye gelen zararı kuyu sahibi öder: 6, 403.
Buda'a kuyusu: 10, 39-41.
Kuyunun harimî: 17, 311.
Kuyumcular: 17, 250.
Kuzah: 4, 461.
Kuzmân: 13, 504.

Küçük abdesti yaptıktan sonra biraz beklemek ve avret mahalline su serpmek: 7, 38.
Ehemmiyetsiz gibi görülen günahlardan sakınmak gerekir: 16, 333.
Küçük günahlarda ısrar etme durumu: 1, 157-58.
Küçük günahlardan kaçınmanın önemi: 14, 308-310.
Küçük kızları babaları evlendirebilir: 17, 195.
Küçük kızı baba dışında evlendiren: 17, 195.
Küçük livata: 17, 203-204.
Küfre düşme korkusu: 3, 118.
Küfrün bazı şark cihetinde olması: 13, 22.
Küfrün imanı yok etmesi: 7, 380.
Da'vet ulaştığı halde küfürde ısrar eden müşrikleri pusu yoluyla öldürmek caizdir: 11, 441.
Küfüvlük (Denklik): 15, 479.
Küfüv meselesinde neseb: 15, 481.
Külâb: 6, 536-37.
Kül ile tedavi: 10, 52-53.
Yabancı kültüre mensup unsurların yıkıcı rolü: 16, 465.
Künye meselesi: 1, 283, 295.
Çocuğu olmayana künye: 17, 498.
Küpte sirke yapmak: 17, 450.
Kürsü arş ve gök küresi: 5, 331-34.
Kürz İbnu Cabir'in takip gazvesi: 11, 393.
Küsuf namazı: 8, 539. Bak: Namaz
Küsuf namazının hükmü: 8, 540.
Küsuf namazı kılmanın hikmeti: 8, 539.
Küsuf namazının keyfiyeti: 8, 540.
Kafirle küsülür mü? Bu küsme nasıl olur?: 9, 458.
Konuşmamak üzere nezir veya yemin edenlerin durumu: 9, 456.
Küsme nasıl sona erer?: 9, 455-56.
Küsmenin Caiz olduğu yerleri: 10, 11-12.
Küsüşmek hakkında: 9, 454-58.
Meşru olan uzun süreli küsüşmek: 9, 457-58.
Uzun süre küs kalmanın cezası: 9, 454-55.
Üç günden fazla küs kalabilmenin izni: 9, 456.
Lağv: 16, 238.

Lahavle Vela Kuvvete İlla Billah: 17, 512.
Lahid müstehabtır: 17, 128-132.
Lailahe illallah cennetin anahtarıdır hadisi: 1, 44.
Lailahe illallah diyen bir kişinin öldürülmesi hadisesi: 1, 102.
Lailahe illallah diyene dokunulmaz: 12, 32, 17, 535.
Lailahe illallah'ın fazileti: 17, 504.
Lakit (buluntu mal): 1, 185-86.
Lakit ve şaibe ile ilgili hüküm: 13, 153-54.
La'net: 9, 317.
La'nete uğrayan tacir: 17, 251.
Mü'mine la'net onu öldürmedir: 16, 326.
Müslüman asiyi la'netle korkutmak caiz midir?: 9, 282.
Resulüllah mü'minlere la'net etmeyi yasaklamıştır: 5, 238.
Resullüllah (s.a.v.)'ın la'net etmesi: 17, 61.
Resullüllah (s.a.v.)'ın Yahudi ve Hıristiyanlara la'net etmesi: 8, 128.
La'netlemeye sebep iki davranış: İnsanların yollarına ve gölgelendikleri yerlere abdest bozmak: 10, 92.
La'netli yerlerden ağlayarak geçmek: 6, 263-264.
La'netli yerlerden faydalanmamak: 6, 264-265.
Lemem: Zinanın dışında kalan Allah'ın affedeceği küçük günahlar: 3, 164-67.
Lebid İbnu'l-A'sam: 7, 194.
Lebid İbnu Rebia İbni Amir İbnu'l-Lalik el-Amirî Sümme'l-Ca-ferî: 7, 312.
Kalbi caiz olan levhiyatla dinlendirmek: 7, 301.
LİAN BÖLÜMÜ: 17, 235.
Mülâ'ane çocuğu: 13, 132.
Lîcâc: 16, 241.
Livata yapanlara tatbik edilecek ceza: 5, 202.
Liyakatsızın imamlığı: 1, 126-27. "İmamet ve devlet başkanlığı" maddelerine de bakınız.
Hz. Lokman (a.s.): 13, 394-95.
LUKATA (BULUNTULAR) BÖLÜMÜ: 17, 319.
Hz. Lut (a.s.): 2, 233-234.
Lut kavminin münkeratı hakkında nazil olan ayet ve yorumu (Ankebut 28, 29) 3, 43-44.
Homoseksüellere verilmiş olan bela: 5, 203.
Homoseksüellere ve hayvana temasın haddi: 5, 201-204.

M

Ma'bedu'l-Cühenî: 1, 52.

Maddi bolluk rehavet ve gevşekliğe sebep olur: 6, 496-497.

Maden nedir?: 6, 401. 14, 347.

Maden kuyusuna düşüp zarar görene kuyu sahibi bir ödemede bulunmaz 6, 402.

Mahkemede yemin: 17, 275.

İslamiyet'in mahremiyet anlayışı üzerine bir tahlil: 9, 387-88.

Mahremi köle olmaz: 17, 323.

Erkeğin tek başına kadınlar cemaatine imamlık yapması: 7, 109.

Erkek birden fazla yabancı kadınla bir arada bulunabilir mi?: 7, 109.

Erkek yabancı bir kadınla bir arada bulunamaz: 7, 109.

Kocası gurbette olan kadının yanına girmemek: 7, 117.

Kadın yabancı bir erkeğe bakabilir mi?: 11, 360-61.

Resulüllah'ın kadın ve erkek münasebetlerine getirdiği kayıtlar: 3, 205-207.

Aynı örtü altında kadın kadına erkek erkeğe yatma yasağı: 7, 49.

Mahrum kişi: 17, 353.

Mahsûlatın miktarını takdir eden kimsede bulunması gereken vasıflar: 6, 396.

Mahşerde ilk dirilecek olan insan: 12, 158-59-60.

Mâ'i müsta'mel nedir? Hükmü nasıldır?: 10, 46-47.

Maışet talebinde itidal: 17, 248.

Makam-ı İbrahim ve rükn hakkında: 13, 162. Bak: Rükn

Makam-ı Mahmud: 7, 455.

Makam-ı Mahmud'un mahiyeti: 2, 486-87.

Mal biriktirip zengin olmak caizdir: 16, 184.

Mal biriktirme meselesi: 2, 431. 6, 359.

Mal ile imtihan: 2, 42-43.

Kişi, mal ve yaratılışta kendisinden aşağıdakilere bakacak: 13, 406-407

Resulüllah (s.a.v) mal dağıtımında birtakım siyasi mülahazaları gözetirdi 13, 422-23.

Mal toplamada kefaf miktarla yetinmenin fazileti: 13, 401-402.

Mal ve evlatça hiffet: 13, 202-203.

Mala ve mevkiye aşırı hırsı olanın dine verdiği zarar: 5, 282-83.

Malda bulunan iki hak: 6, 361.

Malı, elde fazla tutmadan tasadduk etmek: 17, 588.

Malına zarar verene tasarruf yasağı: 17, 281.
Malı olan köle azad edilmişse: 17, 324.
Malın hayır ve şer olması: 6, 247.
Malını müdafaa ederken ölen şehittir: 17, 332.
Malın kaçta kaçı tasadduk edilir?: 17, 355.
Malla ilgili nezir: 15, 573.
İstenmeksizin gelen malı almak efdaldir: 14, 348-49.
Kendiliğinden verilen malı almak gerekir: 13, 419-20.
Müslüman'ın kifaf miktarı malı nelerdir?: 13, 398-99.
Mubah olan emvale sahiplenmenin kaidesi: 14, 330.
Mâlâyânî konuşulan yerde oturmak: 6, 43.
Gazali'ye göre mâlâyânî'nin tarifi: 16, 345.
Mâlâyânî'yi terk etmenin fazileti: 13, 394-95.
Mânen rivayet: 10, 408-409.
Ma'rufu tavsiye: 9, 334.
Mantar ve Medine'nin acve hurması: 17-456.
Matem (İhdâd): 11, 367-69.
Matem sırasında giyilecek kumaşın rengi: 11, 372-73.
Dövünerek üst-baş yırtarak matem yasağı: 17, 114.
İslamiyet'te mâtem tutmak var mıdır?: 11, 367-68.
Kadının, ölen kocası için mâtem süresi: 11, 367-72.
Mâtem tutmanın süresi: 7, 11.
Mâun (Eraeyte) Sûresi: 3, 298-99.
Mâun Sûresi'ndeki "Mâun" kelimesinin muhtelif manaları: 3, 299.
Mayıs atma: Cahiliye devrinden bir adet: 11, 367-68.
Mayıs atma nedir?: 11, 371.
Mazereti kabul: 17, 494.
Mazlumun bedduası: 6, 351.
Mazlumun duası: 14, 231-32.
Kamil manada mazmaza nasıl olur?: 16, 549.
Tek avuç ile mazmaza istinşak: 16, 549.
Meafir: 7, 47.
Mecâz hakkında: 1, 77.
Meclis adabı: 9, 335-347.
Emniyeti bulunmayan üç kötü meclis: 9, 351.

Gadaba uğramışların oturuşundan sakınmak: 9, 345.
Halkanın ortasına oturma yasağı: 9, 344.
İzinsiz iki kişinin arasına oturmanın kerahati: 9, 344.
Resulüllah tekrar döneceği cemaatten ayrılırken bazı şeylerini bırakırdı: 9, 346.
Sohbette halka teşkili ve halkaya katılma adabı: 9, 343.
Mecusîlik: 14, 79-80.
Mecusîlere ahkamda nasıl davranılır:? 4, 95.
Mecusîlik'te ihbar: 14, 79.
Bu ümmetin Mecusîsi: 13, 389.
İranlılar Mecusîliği nerden öğrendiler?: 14, 59.
Medih: 17, 449.
Birbirini medhetmemek: 17, 499.
Erkek ve kadınların mehâsininden bahsetmek: 9, 313.
Medine'de ilk doğan muhacir çocuğu: 1, 289.
Medine mescidinin fazileti: 12, 546.
Medine Resulüllah tarafından haram kılınmıştır: 12, 536-37.
Medine site devleti anayasası: 16, 112.
Medine'de mücâvir kalmak: 12, 538.
Medine yakınlarından çıkan ateş: 14, 118-19.
Medine'de muhacirlerin hasta olması, havasına alışamamaları ve dua etmemeleri: 12, 543-44.
Medine'nin haram ilan edilmesi, mahiyeti ve manası: 13, 7-8.
Medine'nin fazileti: 17, 405.
Medine'nin terk edilmesi: 12, 548-49.
Medine'ye hicret eden bedevîlerin İslam telakkîsi: 2, 528.
Ölünceye kadar Medine'de ikamet etmek: 12, 541.
Resulüllah (s.a.v.)'ın Medine için Allah'a etmiş olduğu dua: 17, 405.
Mehdi ve Deccal hakkında umumi açıklama: 14, 67.
Mehdi meselesi: 13, 220-21.
Mehdinin çıkması: 17, 573.
Mehdi-Deccal mücadelesi: 14, 82.
Mehdi Ehl-i Beyt'tendir: 17, 575.
Mehdi Hz. İsa'dan başkası değildir: 17, 564.
Mehdi için zemin hazırlayan insanlar: 17, 575.
Mehdi ile ilgili hadis: 14, 75.
Mehdi inancının faydaları: 14, 82-83.

Mehdi ve Deccal, şahs-ı manevi midir?: 14, 83.
Bediüzzaman'a göre Mehdi ve Deccal: 14, 82-84-87.
Bütün dinlerde gelecek bir kurtarıcı inancı: 14, 79-83.
İslam'da mehdi inancı: 14, 69-70.
Kur'an'da mehdi meselesi: 14, 76-79.
Nerede olunursa olunsun mehdiye ulaşmak: 17, 574.
MEHİR BÖLÜMÜ: 9, 499-524.
Mehir bölümü ile alakalı umumî açıklama: 9, 501-502.
Mehir: 9, 507-510. 17, 198.
Mehirde anlaşmalı nikah olmaz: 17, 198.
Mehrin ahkâmı: 9, 517-524.
Mehrin asgari ve azami miktarları: 10, 501-507; 17, 198.
Mehrin kıymeti: 9, 568.
Mehirsiz nikah sahih değildir: 6, 555.
Mehir ödeme zamanı: 9, 502.
Mehirleri belirlenmeden ve gerdeğe girmeden kocası vefat eden kadının durumu: 9, 519-20.
Gerdekten önce mehir ödemek nikahın sıhhatinin şartı mıdır?: 9, 521.
Resulüllah zamanında nikah esnasında takdir edilen mehir miktarları: 9, 510-512.
Mehmet Akif Ersoy ve din düşmanları hakkındaki hatırası: 6, 341.
Mehzür: 13, 479.
Faziletli mekanlar: 12, 507.
İbadette gaflete düşüren yerden uzaklaşmak: 7, 368-370.
Mekke'nin fethi: 2, 476.
Mekke evlerini kiraya verme: 17, 403.
Fetih günü Kâbe'de bulunan put sayısı: 12, 40.
Mekke fethinin ehemmiyeti: 12, 38.
Mekke fethinden sonra Medine'ye hicretin sona erdirilmesi: 12, 523.
Mekke haram beldedir: 17, 404.
Mekke sulh yoluyla mı yoksa savaş yolayla mı fethedildi?: 12, 51-52.
Mekke ve Medine Dışında yasak bölge: 13, 10-11-12.
Mekke'de silah taşımak: 12, 526.
Mekke'nin fazileti: 12, 509-510.
Af dışı tutulanlar (Mekke'nin fethinde): 12, 39-47.
Mekke'nin fethinde Müslüman olanların durumu: 12, 388.

Mekke'nin fethinde ganimet alınmamıştır: 12, 43.
Mekke'nin fethinde İslam orduları: 12, 38.
Mekke'nin fethiyle ilgili diğer bazı notlar: 12, 49.
Mekke'nin tahrimi: 12, 54.
Mekke'ye af: 12, 51-52.
Mekke'ye girmek sadece Peygamber (s.a.v.)'e nasib olmuştur: 12, 42.
Resulüllah (s.a.v.)'in Mekke fethi günü Kâbe'de bulunan resimleri (suretleri) kaldırtması: 12, 41.
Resulüllah (s.a.v.)'in Mekke fethi günü şehre devesinin üzerinde girmesi: 12, 42.
Resulüllah (s.a.v.) Mekke'nin fetih hazırlığını kimseye sezdirmemiştir: 12, 43.
Resulüllah (s.a.v.)'in Mekke'yi övmesi: 12, 42.
Resulüllah (s.a.v.)'in şehre girerken yaptığı ilânatı: 12, 38.
Yezid'in Mekke'ye asker göndermesi: 12, 521.
Allah (c.c.)'ın mekruh kıldığı üç şey: 16, 329.
Mekruh kazançlar: 14, 331.
Mekruh vakitler: 7, 427. 17, 62.
Mekruh vakitler hakkında umumî açıklama: 7, 427-28.
Mekruh vakitlerde yapılan ve yapılmayan ibadetler: 7, 428-436.
Resulüllah (s.a.v.)'in sevmediği on şey: 7, 47-48-49-50-51.
Ufukla güneş arasındaki yükselme miktarını ölçmede pratik yol: 7, 433.
Meks (Usulsüz vergi): 14, 356.
Mektupların mühürlenmesi: 6, 523-524.
Resulüllah (s.a.v.)'in Zî Merrân ve akk el-Hemdanî'ye gönderdiği mektuplar: 4, 72.
Melekler hangi evlere girmez: 7, 62.
Melekler, içinde köpek ve çan bulunan kafileye arkadaşlık etmez: 7, 113-114.
Melek savaşa iştirak etmiştir: 11, 419.
Hârut ve Mârut melekleri: 6, 267.
İnsandan hiç ayrılmayan melekler: 8, 111-112.
Melekler insan suretinde gelir mi?: 12, 213.
Melekler oruçluya rahmet duasında bulunur: 17, 170.
Meleklerin münavebe ile yeryüzüne inişi: 13, 37.
Melekler mi üstün, insan mı?: 13, 75-76.
Kıyamet alametlerinden olan melhame hadisesi: 14, 145-46.
Me'mumla (imama uyan) ilgili hükümler, safların tertibi, iktidanın şartları ve me'mun adabı hakkında: 8, 291-325.

Memur, âmiri tarafından hesaba çekilebilir: 6, 426.
Hıyanet edip çalan memur kıyamet günü onu geri getirecektir: 5, 397.
Memur maaşları ve hediye almakla ilgili hükümler: 14, 323-24-25.
Memur ve hediye: 6, 434.
Memurun maişeti: 14, 321.
Memurluk meselesinde Resulüllah (s.a.v.)'in tavrı: 5, 401.
Memurluk talebi ne zaman meşru olur?: 5, 404.
Devlet memuru olarak gönderilen kimseye vesika vermek ve mühürlemek: , 376.
Resulüllah (s.a.v.) devrinde devlet memurunun durumu: 6, 441.
Neden Peygamber (s.a.v) memurluğu tavsiye etmezdi: 5, 399.
Zamanımız Türkiyesi'nde memurların durumu ve memuriyet: 6, 441-442.
MENASİK (HAC VE UMRE) BÖLÜMÜ: 17, 381 Bak: Hac bölümü
Mendil: 10, 184.
Meni hakkında: 10, 69-72.
Meni bulaşığı bulunmayan elbise ile namaz kılınır: 8, 107.
Elbiseye bulaşan meninin temizlenme usulü: 10, 70, 8, 107.
Hayvanların menisinin temiz olup olmadığı: 10, 70.
İbnu Abbas'ın "meninin sümük menzilesinde olduğu" hususundaki şahsi ir fetvası: 10, 72.
Meni necis midir?: 8, 107. 10, 70.
Hz. Ömer'in meniyi temizleme hususunda Ümmet-i Muhammed'e kolay olu göstermesi: 10, 71-72.
Çeşitli merasimler: 12, 137.
Karşılama merasimi: 12, 138.
Temel atma merasimi: 12, 138.
Merfu, mevkuf, maktu hadisler: 11, 473.
Çocukları merhamet ve şevkatle sevmek: 6, 280.
İnsanın kendi nefsine merhamet etmesi: 6, 279-280.
Hayvan kesiminde merhametli olmalı: 6, 306-307.
Merhamet edene merhamet edilir: 6, 280. 6, 281.
Merhametsiz kimdir: 6, 279.
İnsanlara merhamet etmek: 16, 298. 6, 277-279.
Resulüllah'ın hayvanlara karşı olan şefkati: 6, 292. 6, 307.
Zararı olmayan hayvana merhamet etmek: 6, 289-290.
Me'rib: 6, 419.

Merr-î zahrân: 10, 445-487.
Mersed İbnu Ebî Mersed: 2, 534.
Merkebi ata aşırmak: 16, 427.
Mervan'ın bayram hutbesini namazdan öne alması: 1, 230.
Meryem (a.s.) Sûresi: 2, 515.
Meryem: 2, 521-23. 12, 402.
Hz. Meryem, Hz. Musa'nın (a.s.) kardeşi olan Harun (a.s.)'ın kız kard midir?: 2, 515-16.
Hz. Meryem'i himayede çekilen kur'a: 2, 258-59.
MESCİDLER BÖLÜMÜ: 1, 439. 15, 313; 17, 5.
Mescidde çalgılı türkülü eğlence caiz olur mu?: 4, 529-30.
Mescidde hadd uygulanmaz: 17, 334.
Mescidde mekruh işler: 16, 605-606. 5, 255.
Mescidde misafir ağırlamak: 17, 172.
Mescidde şiir okumak: 8, 375.
Mescidde tek grup teşkil etme: 9, 345.
Mescidde tükürmenin adabı: 8, 162-164. 16, 608.
Mescidde yemek: 17, 431.
Mescide abdestlik yapmak: 16, 606.
Mescide alaka: 1, 92.
Mescide devam ve namazları bekleme: 16, 612.
Mescide girerken dua: 16, 609-610.
Mescide hizmet: 2, 256.
Mescid nereye yapılmalı: 16, 605.
Mescidin tedavi merkezi olarak kullanılması: 9, 435.
Mescidi süslemek: 16, 604-605.
Mescidleri diğer mabedlere benzetmek: 16, 604.
Mescidler sade, mütevazi olmalıdır: 16, 604.
Mescidi temizlemenin mükafatı: 9, 15.
Mescid namazı: 3, 271-72. "Tahiyyetü'l-Mescid"e bakınız.
Allah için mescid bina etmek: 16, 603-604
Çocuklar mescide sokulmalı mıdır?: 16, 606.
Evi mescide uzak kimselerin mükafatı: 13, 48. 16, 612.
Ezan duyulmayacak kadar mescidden uzak evde oturmanın mahzuru: 8, 25
Mahallelerde mescid: 16, 606.
Mescid-i Aksa: 8, 137.

Mescid-i Aksa'da namaz: 17, 95.
Mescid-i Aksa için kandil bağışlamak: 17, 95.
Mescid-i Aksa'nın mahiyeti: 17, 95.
Mescidu'l-Aşşâm: 13, 29-30.
Mescid-i Haram ve Aksa'da kılınan namazların sevabça üstün olmaları: 12, 519.
Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebî'de namazın fazileti: 17, 88.
Mesh (Yere batırılma) maddi mi manevi mi?: 16, 415.
Meshin caiz olmadığı haller: 10, 229.
Mest üzerine meshetme: 10, 227-244.
Mest üzerine meshetmek mensuh mu?: 10, 235-236.
Mestin üstünün meshedilmesinin sebeb-i hikmeti: 10, 240-244.
Mestin üst ve altına mesh: 16, 576.
Mest üzerine meshetme müddeti: 10, 242-244.
Başa yapılan meshin miktarı: 10, 232-33.
Çoraplar üzerine meshetme hususunda ulemanın görüşü: 10, 238-240.
Sarık üzerine meshetmek caiz midir?: 10, 158. 10, 232-234.
Sünnete uygun meshin yapılışı: 10, 229,
Mesih Deccal'dan daha ürkütücü bir şey: 17, 618.
Mesken telakkisi: 2, 90.
Meskene müdahale: 2, 86-87.
Meskende plan: 2, 60.
Meskenin manevi havası: 2, 80-81.
Meskenin tezyini: 2, 77-79.
Meskendeki sabit unsurlar: 2, 65.
Mesken ve kültür: 2, 55.
Mesken siyaseti: 2, 82.
Dar meskenlerin mahzurları ve içtimaî değer ölçüleriyle alakası: 9, 389-390.
Fena meskenlerin içtimaî ve iktisadî neticeleri ve bunları telafi etmek için gösterilen gayretler: 2, 70.
Mikro planda mesken: 2, 58-59.
Sünnete uygun mesken: 9, 389.
Hz. Peygamber'in evinin planı: 2, 63-64.
Fuzûli inşaat yasağı: 2, 82.
Meslek öğretimi: 14, 296.
Meslek mevzuunda yüksek ideal: 14, 301.

Meslek ve meşguliyetin ruha te'siri: 16, 420.
En hayırlı meslek: 14, 303.
Meşaru'l-Haram: 4, 447.
Meşiyy: 11, 48.
Meşiyyet: 11, 153.
Metalurjinin ilk kaynağı: 12, 186.
Resulüllah'tan metoda müteallık bazı rivayetler: 8, 28.
Peygamber (s.a.v.)'in öğretme metodu: 7, 383-841.
Peygamber (s.a.v.)'in soru yoluyla öğretme metodu: 12, 105.
Temsil metodu ile bir meseleyi anlatma: 12, 213.
Peygamberimiz'in yüce hakikatleri tesbih ve temsille anlatması: 1, 168-69.
Mevat arazi: 1, 267.
Mevkıf sırasında mü'minlerin rızıkları: 14, 264-66.
Hz. Meymune'nin feraseti: 10, 442.
Meyte (murdar ölen) hayvanların derisi: 17, 478.
Meyvelerin ve ekinlerin satışına dair: 1, 455.
Meyveler: 17, 445.
Meyvenin satılabilmesi için belirli olgunluğa gelmesi: 2, 20-21.
Meyve ve sebzede el kesilmez: 17, 334.
Aynı toprak ve sudan yaratılan meyvelerin birbirine olan üstünlükleri: 2, 465.
Bir meyve bahçesine uğrayan bir yolcunun istifadesi: 10, 466.
Melâhîm (Şiddetli savaşlar): 17, 576.
Mîcdeh yıldızı: 16, 103.
İnsanın mideleri yedi tanedir: 10, 425.
Mikdad'ın fazileti: 16, 495.
Mikdad İbnu'l-Esved: 11, 416-17.
Mikdam b. Mâdikerib: 16, 404.
Mikdam ile Muaviye arasında geçen hadise: 16, 404.
Mikyas İbnu Subare: 12, 48.
Mina: "Hacc"a da bakınız: 4, 447.
Minberin inşası, kütüğün ağlaması: 17, 100.
Resulüllah'ın ilk defa yaptırdığı minber ve bundan çıkarılan hükümler: 8, 310-312.
Mirac'da ehemmiyeti gösterilen bazı emirler: 10, 296-97.
Mirac'da Peygamber (s.a.v.)'in kıyamet hakkındaki müzakereleri: 17, 572.
Resulüllah'ın Mirac'da gördüğü korkutucu bir tablo: 12, 123.

Mirasa hak kazandıran sebepler: 2, 279-80, 13, 113.
Mirasçıyı zengin etmeye çalışmak caizdir: 16, 184.
Mirasın sebepleri, manileri: 13, 113-114.
Mirasların taksim çeşitleri: 17, 361.
Mirasta, maldan 1/3 vasiyet etmek: 11, 322.
Dayının veraseti: 13, 150.
Dede ve ninenin mirastan pay alması durumu: 13, 125.
Erkek kardeşlerin miras durumu: 13, 129-131.
Farklı dinlerden kimseler birbirlerine mirasçı olamazlar: 4, 163. 13, 114-116.
Hiç varisi olmayanların durumu: 13, 153-54.
Kadın üç ayrı mirasa hak sahibidir: 13, 133.
Kızlar ve kızkardeşlerin mirastaki durumu: 13, 127.
Mü'tedde (İddet bekleyen kadının) mirastaki durumu: 13, 133-34.
Ölenin, torunun annesi olmadığı takdirde büyük anneden toruna altıda bir miras düşmektedir: 13, 127.
Peygamber'e varis olunamaz: 13, 157.
Resulüllah (a.s.m.) ve geride bıraktıklarının mirası: 13, 155-56.
Resulüllah'ın geride bıraktığı mallar: 13, 157-58.
Resulüllah'ın mirasını Hz. Ali, Fatıma ve Abbas niçin taleb ettiler: 5, 448.
Velanın miras olması: 13, 147.
Veled-i zina babaya varis olamaz: 13, 124.
Zevi'l-erhamın varis olma durumu: 13, 151.
Mirbed (Mirbedu'n-Neam) (Yer): 10, 267.
MİSAFİRLİK (ZİYAFET) BÖLÜMÜ: 10, 13-20.
Misafirlik (Ziyafet) bölümü hakkında umumi açıklama: 10, 13.
Misafir edinme: 17, 442.
Misafire ikramla, kâmil iman münasebeti: 10, 20.
Misafiri ağırlamanın hükmü: 10, 14-15.
Misafiri kapıya kadar uğurlamak: 17, 443.
Misafirlik müddeti ve bu zamanda misafirin ağırlanma tarzı: 10, 18-19.
Bir yolcunun uğradığı yerde bir gece bakılma hakkı: 10, 14.
Ev sahibi tarafından ağırlanmayan misafirin, ev sahibinin malından zorla alması: 10, 16-17.
Kişinin kendini ağırlamayan ev sahibini, o misafir olduğunda ağırlaması: 10, 17-18.
Misafir nafile orucu ev sahibinin izni ile tutar: 17-173.

Ziyafet ve müsaferet arasındaki fark: 10, 13.

Misaktan maksad: 2, 374-75.

Miskin: 9, 350.

Misvak: 16, 531.

Misyonerler: 6, 342.

Abdülhamit zamanında İstanbul'a gelen bir İngiliz misyoneri: 6, 342.

En mükemmel mizaç: 10, 533-34.

İnsanın mizacı fiziki yapısına tesir eder mi?: 14, 55.

Resulüllah'ı mizaçta en mutedil yapan sebepler: 10, 533.

Mizanın evsafı: 14, 197.

Mizan haktır: 14, 203.

İslamda moda var mıdır: 6, 497-498.

Resulüllah (s.a.v.)'in İslam'a yeni girmiş beldelere muallim göndermesi: 12, 84.

Resulüllah (s.a.v.)'in Yemen'e muallim göndermesi: 12, 83-86.

Resulüllah'ın muasırlarının ömrü: 14, 121.

Hz. Muaviye (r.a.): 11, 360. 12, 393-94.

Muaviye'nin hakşinaslığı: 16, 405.

Hz. Muaviye'nin hilafeti ve saltanata çevirmesi: 12, 396.

Hz. Muaviye'nin ihtilaflarından sonra bile Hz. Ali'ye takdirkârâne teveccühü: 13, 541-42.

Hz. Muaviye'yi çok şiddetli ağlatan hadis-i şerif: 6, 332.

Muaviye'nin, oğlu Yezid'i halef tayin etmek istemesi: 3, 124-27.

Muavvizateyn sûreleri: 3, 311-12.

Muavvizateyn sûrelerinin Kur'an'dan olup olmadığının ihtilafı: 3, 313-15

Muavvizateyn sûrelerinin medhi: 3, 311-12

Her namazın arkasından Muavvizateyn okumak: 6, 27.

Resulüllah (s.a.v.)'in hastalandığı zaman Muavvizateyn ve ihlas sûrelerini okuması: 6, 34.

Resulüllah (s.a.v.)'in yatağa girdiğinde Muavvizateyn ve İhlas sûrelerini okuması ve bunu tatbik ediş şekli: 6, 34.

Muaykıb: 6, 525.

Muaz b. Reml: 6, 352.

Resulüllah'ın Muaz'ı (r.a.) Yemen'e gönderirken yaptığı son bir tavsiyesi: 5, 304.

Resulüllah (s.a.v.)'in bazı mucizeleri: 11, 479-80, 544, 12, 28.

MUDAREBE BÖLÜMÜ: 14, 17.
Mudarebe hakkında umumi açıklama: 14, 17.
Mudarebe'ye ashab'tan örnekler: 14, 18-19.
Muğammis: 2, 66.
Muğayyebâtı Hamse Meselesi: 3, 48.
Muğayyebâtı Hamse hususunda Bediüzzaman'ın tesbiti: 3, 50-52.
Mugire İbnu Şu'be: (Dipnot) 11, 523-24.
Hz. Mugire'nin İran valisine söylediği ibretli sözler: 3, 516-17.
Muhabbet ve sevginin mahiyeti: 12, 216.
Muhabbetin (Sevginin) kısımları: 12, 214.
Allah'ın rızası ve sevgisi Sünnet'e uymakla elde edilir: 12, 216.
Mü'min'in kendinden fazla olarak Peygamber (s.a.v.)'i sevmesi: 12, 213-14.
Resulüllah'ı sevmek ne demek: 12, 214-215.
Muhacirlerin Mekke'de kalma süresi: 5, 69-70.
Medine'ye hicret eden Müslümanlar'ın maddi durumu: 6, 488-489.
Muhakale: 1, 459.
Muhakemenin şartları: 13, 443.
Hem ahiret ve hem dünyada muhakeme vardır: 3, 103-104.
Muhallem İbnu Gassam: 1, 104.
Muhallil kime benzer: 17, 206.
Muhallillik en adi bir iştir: 17, 206.
Muhammas: 7, 439.
Muhammed İbnu'l-Hanefiyye: 12, 281-82.
Muhammed İbnu Mesleme (r.a.): 11, 435.
Muhammed İbnu Şirîn: 11, 339.
Muhannis: 17, 200.
Muhünnislerin Medine'den sürdürülmesi: 6, 547.
Muaarib (Eşkıya): 2, 330-32.
Muhassab: 5, 66-67.
Muhassab nam mevkiinde konaklama: 17, 400.
Muhayyerlik hakkında: 1, 549-50.
Muhayyısa (r.a.): 11, 430.
Muhkem, müteşâbîh ayetler ve huruf-u mukatta'a: 2, 246.
Muhtâr: 17-350.
Muhtekir kaybeder: 17, 251.

Hz. Musa'nın Hz. Hızır ile olan arkadaşlığı ve meydana gelen vâkıalar: 2, 501-506.
Hz. Musa'nın isti'carı: 16, 75.
Hz. Musa'nın istihyası ve maruz kaldığı iftira: 3, 85-86.
Hz. Musa (a.s.)'ya verilen (ayetler) mucizeler: 12, 160-61.
Resulüllah (s.a.v.)'in Hz. Musa (a.s.)'ı övmesi: 12, 158.
Musafaha (Tokalaşma) üzerine: 9, 421-422.
Bazı sahabelerin tanzim ettikleri mushaflar: 3, 314.
Musibet: 9, 189. 17, 142.
Musibete uğrayanın okuyacağı dua: 9, 191. 17, 144.
Cenab-ı Allah kullarını her türlü musibetlerle imtihan eder: 11, 482.
En büyük musibet: Resulüllah'ın yokluğu: 9, 205-206.
En fazla musibete düçar olan Peygamber (s.a.v.)'dir. 17, 144.
Musibetzedeyi taziye: 17, 144.
MUSİKÎ VE E⁄ LENCE BÖLÜMÜ: 12, 129.
Musikî ve eğlence hakkında umumi açıklama: 12, 129.
Musikî: 10, 511-514.
Musikî (Müzik)'nin hükmü: 10, 511-14. 7, 154-55.
Musikî mevzuunda Bediüzzaman'ın orijinal bir tespit ve değerlendirmesi: 10, 514.
Musikî tesiriyle canlıları yönlendirmek: 7, 303.
Resulüllah (s.a.v.)'in kahramanlık türküleri söyleyenlere karşı çıkmaması: 12, 139.
Resulüllah (s.a.v.)'in yanında câriyelerin türkü söylemesi: 12, 139-40.
Rukye ve muskalar: 11, 73, 121.
Muska takma: 17, 466.
Muska veya boncuk vs. gibi çeşitli maksatlar için kişinin üzerine taktığı şeylerin caiz olup olmadığı: 11, 89-92.
Bir nevi rukye olan nüşrenin şeytan işi olup olmamasının açıklanması: 11, 98.
Çeşitli maksatlarla kullanılan muskaların caiz olup olmadığı: 11, 10-11.
İslam itikadına uygun olmayan cahiliye muska ve nazarlıklarını takmaktan şiddetle sakındırılması: 11, 99.
Kur'an-ı Kerim'i rukye niyetiyle okumak: 11, 90.
Resulüllah'ın ağrılı bir hastaya öğrettiği rukye tarzı: 11, 88-89.
Resulüllah'ın bir hasta için tükrüğü ve toprakla rukye yapması: 11, 82.
Resulüllah'ın göz değmesi ve zehire karşı rukye yapmaya izin vermesi: 11, 79-80.

Rukye meşrudur: 11, 76-79.
Rukyeden nehiy: 11, 93-99.
Rukye mukabilinde ücret almak: 11, 89-91.
Rukye sırasında duanın tekrarı: 11, 89.
Rukye ve temimlere şirk isnad eden hadisin izahı: 11, 97.
Rukye ve temimlerin (muskaların) cevazı: 11, 75-92.
Rukye ve temimlerin (muskaların) cevazı hususunda umumi açıklama: 10, 75-79.
Şirke delalet etmeyen rukye mahzurlu değildir: 7, 187.
Resulüllah'ın sevmediği on şeyden biri muskadır: 7, 50.
Mut'a nikahı haramdır: 17, 208.
Mutaffifîn Sûresi: 3, 265-66.
Mutalakka ve Muhtelea'nın iddetleri: 11, 345; "Talak", "Boşanma" ve "İddet"e de bak.
Mutarrıf: 7, 122.
Mut'atu'l-Hacc: 4, 328.
Mûte Gazvesi: 12, 27.
Mûte Gazvesi'nde düşman ordusunun sayısı: 12, 30.
Mûte Gazvesi'ndeki ordu komutanları: 12, 28.
Mûte Gazvesi'nin sebebi: 12, 30.
Resulüllah (s.a.v.)'in Mûte savaşında şehid olanları önceden haber alması: 12, 28, 31.
Mu'tekif hasta ziyaret eder, cenazeye katılır mı?: 17, 174.
Mu'tekif mescide yerleşir: 17, 174.
Mu'tekif neler yapabilir, neleri yapması caizdir: 1, 264-65.
İslam dininde mutfağın yeri ve önemi: 10, 389-90
Muttaki olmak: 17, 249.
Muzdar: 10, 455-57.
Muzdar, hayvan etinin yenmesinin şartı ve hükmü: 10, 456-57.
Mübareze (Tek tek savaş) ve seleb: 17, 385.
Mübeşşîrât bâkîdir: 17, 529.
Maslahat için sözü mübhem tutmak caizdir: 11, 441.
Mücâdele Sûresi: 3, 187.
İslam mücadele metodunun mahiyeti: 7, 271.
(Gerçek mücahid) Nefsiyle cihad edendir: 3, 473.
Mücâmaat (Birleşme): 5, 160.

Müceddidin vazifeleri: 14, 68.
Bazı din büyüklerinin müceddid olarak bilinmesi dine muhalif değildir: 14, 69.
İslam'da müceddid inancı: 14, 67-68.
Mücrime hadd'den kurtulması için telkin yapılır mı?: 5, 214.
Mücrime lânet olunur mu?: 5, 213.
Mücrime şefaatin mahzuru: 5, 245-46.
Müctehîd içtihadında hata ederse durum ne olur?: 13, 435-36.
Müctehîd kimdir?: 13, 436-38.
Müctehîdin sevabı: 13, 435.
Her müctehîd hakka isabet eder mi?: 13, 437-38.
Müddesir Sûresi: 3, 252.
Müdebber: 17, 321; "Kölelik" bahsine de bak.
Müebbet haramlığı gerektirmeyen durumlar: 15, 511.
Müellefe-i kulub: 6, 460.
Müellefe-i kulub'a zekat verilir mi verilmez mi?: 6, 460.
Müellifin son sözü: 16, 447.
Müeyyide: 6, 550.
Müezzinlerin kıyametteki durumları: 7, 462-64.
Âmâ müezzinlik yapabilir mi?: 7, 487.
Bir camide iki müezzin olur mu?: 7, 487.
Resulüllah (s.a.v.)'in iki müezzini vardı: 7, 487.
Ücret mukabilinde müezzinlik: 7, 490-91.
Müflis: 17, 283.
Müftülerin fetvasına ihtiyat gösterme: 9, 221-22.
Mühtedi'nin traş olması: 10, 335.
Müjdeleyin, nefret ettirmeyin- kolaylaştırın, zorlaştırmayın: 4, 18.
Mükatebe: 17-323, "Kölelik" maddesine de bakınız.
Müla'ane: 13, 132; "Boşanma", "Lian" ve "Talak" bahsine de bakınız.
Mülamere ve münabeze: 1, 499-500, "Alış-veriş"e de bakınız.
Mülâyemetin (Yumuşaklık) şümulü: 6, 318-319.
Resulüllah'ın sünnetinde mülâyemet: 6, 317-318-319.
Mülk Sûresi: 3, 223.
Mü'min bir kısım meleklerden üstündür: 17, 541.
Mü'min bir (yılanın) deliğinden iki defa sokulmaz: 16, 274.
Mü'minde bulunması gereken iki mümtaz sıfat: Şükür, Sabır: 1, 38.
Mü'min kabirde bile ibadeti düşünür: 17, 631.

Mü'min neden en çok hayır görür: 17, 190.
Mü'min olabilmenin asgari ölçüsünü belirten hadis: 1, 31.
Mü'min'e ancak hüsn-i zan edilir: 17, 539.
Mü'mine zarar ve hile: 16, 314.
Mü'mini kasten öldüren mü'minin günahının affedilip affedilmeyeceği: 2, 05-306.
Mü'minin mütemadiyen bela ve musibetlere giriftar olması: 167. 3, 213.
Mü'minin hususiyetleri: 16, 274.
Mü'minler birbirine buğzetmez: 9, 314.
Mü'minler sayıca az olmalarına rağmen kafirleri yener: 2, 390.
Mü'minlerin düştüğü bir vesvese: Her zaman aynı uhrevi hâleti aşayamamak: 1, 218-19.
Mü'minin kanı, malı haramdır: 17, 538.
El-Mü'min, Hâ-Mîm Sûresi: 3, 111.
Mü'min Sûresi'nin 1-3. ayetlerini sabah akşam okumanın fazileti: 3, 112.
Mü'minûn (Kad Eflaha) Sûresi: 2, 532.
Mümtehîne Sûresi: 3, 205.
Münafikûn Sûresi: 3, 210.
Münafık kimdir?: 2, 410.
(Münafık) Faaliyetlerinin muhtevası: 2, 412-13.
"Münafıkların öldürülmesi" isteğine Peygamberimiz'in cevabı: 1, 100.
Münafığın hastalanmasının misali: 6, 295-296.
Münafıkların azabı kafirlerin azabından daha şiddetlidir: 16, 96.
Münafıkların Bedr'den önceki tutumu: 16, 403.
Münafıklarla Müslümanlar arasındaki bir fark: 17, 398.
Münafık ve müşriklerle istişare: 16, 48.
Bir münafığın Müslüman oğlu: 11, 513.
Cemal vakasını hazırlayan münafığın talimatı: 6, 342.
Din adamı kisvesindeki münafık tahribatçılar: 6, 340-341.
İçimizdeki münafıkların Resulüllah'ı terketmeleri: 2, 414-15.
Hz. Peygamber'in münafıklara karşı takip ettiği siyaset: 2, 410-16.
Resulüllah'ın münafığı idare etmesi, onu öldürmemesi: 1, 100, 11, 513.
Resulüllah zamanında münafıkların bir vasfı: 6, 335.
Münakaşa batıl ise: 16, 464.
Münakaşadan vazgeçen kimsenin mükafatı: 4, 186.
Münakaşa mekruhtur: 7, 284-85.

Münazarada edep kaidelerine riayet etmek gerekir: 13, 387.
Münkerat bulunan ziyafete katılmak caiz değil: "Ziyafet"e de bakınız: 7, 63.
Mürcîe kimdir?: 13, 391-92.
Mürcîe ve Kaderiyye: 16, 466.
Mürselât Sûresi: 3, 258.
Mürted: 6, 196-203; "İrtidâd"a da bakınız. 5, 144-152.
Yanında sadece abdest için suyu bulunan kimse bunu susuz mürted'e verebilir mi?: 6, 94; 5, 31.
Mürted, Yolkesen ve Bağî (isyancı) hakkında tahlili: 6, 196-203; 5, 144-152.
Mürtedin durumu: 13, 496.
Mürtedler: 2, 330; 6, 196. 5, 144.
MÜSABAKA-ATICILIK BÖLÜMÜ: 7, 131.
Müsabaka ve atıcılık ile alakalı umumi açıklama: 7, 133.
Müsabaka ve atıcılıkla ilgili hükümler: 7, 133.
Müsabakada kazanana verilecek armağan: 7, 138-139.
Mükafatlı müsabakalar (veya) müsabaka sonunda mükafat vermek: 7, 133.
Deve yarışı, at yarışı, ok atma yarışı yapmak: 7, 133-137.
Resulüllah (s.a.v.) de deve yarışına katılmıştır: 7, 148.
Müsâkat akdi: Bak: Hayber.
Müsâkât akdi caiz midir?: 6, 398.
Müsâkât akdi nedir?: 6, 398.15, 200-201.
Müşellel: 2, 163.
Müseylemetu'l-Kezzab: 6, 365. 16, 440.
Müseyleme'nin Resulüllah'a yazdığı mektup: 16, 442.
Resulüllah'ın Müseyleme'nin mektubuna cevapları: 16, 442.
Günümüz tıbbına göre müshilin önemi: 11, 48-49; "Tıb" bahsine de bakınız.
Dinimiz müsleyi yasaklamıştır: 13, 552.
Müsle yapılan köle hürdür: 17, 349.
Müslim: 1, 21.
Müslüman kimdir?: 6, 368.
Müslüman kimse hangi hallerde öldürülür?: 13, 495-96.
Müslümana cizye yoktur: 5, 181; 4, 101.
Müslümana sövmek fısktır: 17, 540.
Müslüman kadın gayri- müslim'le evlenemez: 17, 210.
Müslümanı kafirlik, münafıklık ve benzeri tabirlerle itham edemeyiz: 1, 101-109.

Müslümanı öldürmek küfürdür- 17, 540.
Müslümanı tekfir etmek: 16, 326.
Müslümanı zulmen öldüren: 17, 341-42.
Müslüman'ın daru'l-harpte durması: 16, 150.
Bir Müslüman'ın malından izinsiz istifade edilebileceği ve edilemeyeceğini ifade eden hadislerin te'lifi: 10, 466.
Müslüman'ın Müslüman üzerindeki hakları: 9, 322; 17, 105.
Müslümanlar Allah'ın zimmetinde (garantisinde)'dir: 17, 540.
Müslümanlararası münasebetin temel prensipleri: 9, 328-331.
Müslümanlar birbirleriyle savaşacaklardır: 17, 543.
Müslümanlar diğer ümmetleri takib edecek: 17, 553.
Müslümanlar'ın içinde Müslümanlara karşı en büyük cürüm işleyen: 7, 178.
Müslümanlar üç şeyde ortak: 17, 308.
Müslümanlar 73 fırkaya bölünecek: 17-551.
Müslümanlar'ın daha çok İslama sarılmalarını ihtar eden ayet ve yorumu: 3, 180-81.
Müslümanlara; yere batırma, sûret değişmesi ve taş yağması gibi belalar gelecek mi?: 13, 392.
Müslümanlar'ın kanı eşittir: 13, 536.
Bir Müslüman'ın diğer Müslüman'ın birşeyini izni olmaksızın almasının yasaklanması: 10, 463.
Müslümanlıkları'nı aleniyete vuran ilk yedi kişi: 12, 330.
Müslüman uyanık olmalı: 13, 446-47.
Müsteşar emin olmalıdır: 17, 499.
Müsteşar mu'temendir: 16, 39.
Müşavir'in durumu:16, 49.
Müşavirleri gücendirmemek: 16, 58.
Müşriğin istihdamı ve ziyareti: 9, 437.
Müşrik çocukları cennetlik midir?: 13, 382-83-84.
Müşrikler Mescid-i Haram'a girebilir mi?: 2, 405-406.
Müşriklere tasadduk: 6, 290.
Müşriklerin adetlerinden kaçınmak: 12, 485.
Müşriklerin ölülerinin müşriklere para ile satılıp satılmaması: 4, 58.
Müşriklerin, Mekke'de Resulüllah (s.a.v.)'a yaptıkları zulüm ve hakaret: 12, 299.
Müşriklerin taptığı putların mahiyeti: 2, 482-83.

Müteferrik adablar: 10, 430-38.
Müteferrik namazlar, Tahiyyetu'l-Mescid: 9, 27.
Müteferrik amel ve fiillerin faziletleri: 13, 35.
Mütercimin son sözü: 6, 448.
Mütercimin sunuşu: 1, 5-11.
Mütevazi: "Tevazu"ya bakınız
Mütevazi olmak: 17, 620.
Müzemmîl Sûresi: 3, 250.
Müzemmîl Sûresi'ndeki gece kalkışı ve mü'minlerin uygulaması: 3, 251-52.

N

Nabız ve muâyene: 10, 528. "Tıb" bahsine de bakınız.
Nahl Sûresi: 2, 475.
NAMAZ BÖLÜMÜ: 7, 317; 16, 591.
Namaz hakkında umumi açıklama: 7, 319; 8, 537.
Namaz ne demek: 7, 319-320.
Namazın kadrinin yüceliği: 13, 57-58; 17, 86.
Namaz, abdestsiz makbul değildir: 16, 527.
Namaz Allah ile meşguliyettir: 8, 142.
Namazda kişi Allahu Teâla ile yüz yüzedir: 17, 29.
Namazın bedene de faydası var: 17, 458.
Namazın göz sağlığı açısından ehemmiyeti: 11, 141.
Namaza düşkünlük misali: 7, 342.
Namazın ehemmiyeti ve üstünlüğü: 12, 77.
Namaz beş vakittir daha azaltılamaz: 7, 355.
Namaz devletin meselesidir: 7, 389.
Namaz dışındaki ibadetleri yerine getirmemenin cezası: 7, 378.
Namaz elli vakitten beş vakite nasıl inmiştir: 17, 88; 7, 351.
Namaz esnasında elbiseyi bol giymek: 7, 507-509.
Namaz günaha keffarettir: 17, 86.
Namazı inkar edenle savaşmak: 6, 367.
Tembellikle namazı terkedenlerin tekfiri mümkündür: 10, 198.
Namaz, ibadet insanı dinlendirir: 9, 49.
Namaz kılanın önünden geçmek: 8, 176-77.
Namazları makbul olmayan üç kişi: 8, 279-81.

Namaz kılmadan cennete giren kimse: 3, 522.
Namaz önceki Peygamber ve ümmetlerine farzdı: 7, 387.
Namaz şifadır: 17, 458.
Aile fertleri namaz için birbirini uyandırır. İmtina gösterenin yüzüne su serpilir: 8, 481-82.
Namazla zekat bir bütündür ayrılmazlar: 6, 364-67.
Saçı topuz, kolları çemrenmiş kimsenin namazının sıhhati: 8, 188.
Tek giysi içinde namaz: 17, 31.
Ashabın ok darbelerine galebe çaldığı namazdan aldıkları haz: 10, 198-200.
Ayakkabı ile namaz: 7, 146. 17, 30.
Beş vakit namaza devam etmek: 7, 357.
Beş vakit namazın farz oluşu: 17, 86.
Beş vakit namaz Mirac'da farz kılınmıştı: 7, 355.
Beş vakit namazın ilk ve son vakitleri: 7, 383-85.
Beş vakit namaz on misliyle Allah katında makbüldür: 7, 355.
Binek üzerinde farz namazı kılınmaz: 8, 132-33.
Cibril (a.s.)'ın namaz vakitlerini Peygamber (s.a.v.)'e tatbiki olarak öğretmesi: 7, 387.
Farz namazdan sonra iki rekat namaz kılmak: 7, 341.
Hazerde namaz: 7, 355-56.
İdrarı sıkışık olanın namaz kılması: 8, 290.
İlk farz olduğu zaman namaz: 7, 356.
İlk safta namaz kılmanın fazileti: 7, 447.
İmamın namazı fazla uzatmaması ve hikmetleri: 8, 283-85; Bak: İmam.
Kişinin Allah'a karşı borçları arasında en mühimmi namazdır: 14, 175.
Kişinin namazda kendi kendine konuşması: 10, 141.
Kişinin, sebepsiz aynı namazı bir vakitte iki defa kılması: 8, 321.
"Kul ile küfür arasında namazın terki vardır" hadisinin te'vili: 7, 378.
Müslüman ile şirk arasındaki fark namazı terketmesidir: 7, 375.
Müşterilerine güven duygusu vermek için namaz kılmak veya ibadet etmek: 6, 337.
Namaz kılarken, rekatlerde şüpheye düşen kimsenin durumu: 8, 193-98.
Namaz kılarken tükürülmez: 17, 27.
Tükrüğün namaza mani olup olmaması: 8, 163.
Spor olsun diye namaz kılmak: 6, 337.
Şeytanın namaz kılana musallatı: 7, 448.

Namaz kılmayan kafir midir?: 7, 377.
Namaz kılmayan küfre düşer: 7, 376.
Namaz kılmayan ölüdürülür mü?: 7, 377.
Namazı terkeden: 17, 33.
Namazı terketmenin tehlikesi: 7, 375; 17, 33.
Tadil-i erkan'ın hükmü: 8, 27. "Tadil-i Erkan"a da bakınız.
Namaz vakitleri: 7, 383.
Namaz vakitlerinin Mirac'daki ilk sayısı: 7, 355.
Namaz vakitlerini Resulüllah'ın tatbiki olarak öğretmesi: 7, 383-84-85.
Namazı, vakti girince kılmak: 7, 422-23-24.
Namaz vakti girince hemen kılınmalıdır: 8, 134.
Uyurken kaçırılan namaz, ihmal sayılmaz: 7, 366-67.
Vakit çıkmadan önce namazın bir rekatine bile yetişmekle o namaza dahil olma: 7, 422-23.
Yolculuk esnasında Resulüllah namaz vakti yakın ise bekler ve vakit girince namazı kılardı: 7, 398-99.
Namazda niyet: 17, 624.
Mahiyeti ve rükünleri: 7, 499.
Namazın farzları: 7, 321.
Namazın sekiz şartı: 8, 101.
Namazın mekruhları: 17-20.
Namazda kıyamda ellerin durumu: 7, 522.
Namazda kıyamda eli boş böğür üzerine koymak ve koymamak: 7, 526-528.
Namazda parmakları kenetlemek: 7, 525.
Namazda uzun kıyamın efdaliyeti: 8, 471-72.
Kıraat ve istiaze: 7, 431; 16, 615.
Namazda kıraata besmele ile başlanması: 7, 531-532.
Namazda kıraati unutma ve hükmü: 8, 17.
Fatihasız namaz olur mu?: 7, 535-37.
Fatihanın son ayetlerini uzun okumak: 7, 539.
Namazda Fatiha Sûresi'nin okunmasının ehemmiyeti: 7, 535-37.
Namazda Fatiha'dan sonra sûre okumak: 7, 536-37-38.
Namazda okunan sûre: 7, 545.
Namazda öksürük geldiğinde kıraati kesmek: 7, 546.
Namazda sûreleri şiir mırıldanır gibi okumamak: 8, 15-16.
Namazda zamm-ı sûre makamında iki ve daha fazla sûrenin okunması: 8, 13.

Şafiîlere göre; farz namazında kıraatin şekli: 5, 554.
Zaruret halinde namazda okunacak en kısa ayet: 7, 539.
Namaz duaları: 5, 549.
Hz. Ebu Bekr'in Peygamber (s.a.v.)'den, namazda okuması için dua taleb etmesi: 6, 15.
Nafile namazda Resulüllah'ın kıraata geçmeden önce bazen okuduğu dua: 5, 554.
Mezheblerin görüşleri nelerdir?: 5, 554.
Namazda Kur'an'da olmayan bir şeyle dua etmenin caiz olduğu: 5, 551.
Namazda okunacak olan duanın Hanefilerde şekli: 6, 15.
Namazda Resulüllah'ın okunmasını tavsiye ettiği dua: 6, 62.
Namazda tahrime tekbiri ile kıraat arasında dua okumanın meşrû olduğu: 5, 550.
Namazda tekbirle kıraat arasında okunacak dualar: 5, 549-554.
Namazda selam verdikten sonra Resulüllah'ın üç kere "Esteğfirullah" demesi: 6, 24.
Namazı bitirdikten sonra Resulüllah'ın okuduğu dua: 6,24.
Namazların her birinin arkasından Muavezeteyn okumak: 6, 27.
Selamdan sonra okunacak dua: 6, 20.
"Sübhaneke..." Duasının namazda okunmasının hükmü: 5, 554.
Namaza giderken dua etmek: 16, 611.
Namazda tekbir getirirken elleri kaldırmak hususunda imamların görüşleri: 7, 501-504.
Tekbirde el kaldırmanın hikmeti: 7, 503-504.
İftitah tekbiri sırasında el kaldırmanın hükmü: 7, 503.
İftitah tekbirinde eller nereye kadar kaldırılır: 7, 514.
İftitah sırasında el mi önce, tekbir mi önce yoksa ikisi beraber mi?: 7, 503.
İftitah tekbiri ile kıraat arasında okunacak dua: 8, 26.
İntikal tekbirleri nerelerde nasıl alınır: 7, 506.
Namazda rükû: 17, 9.
Namazın rükû'nda Cenab-ı Allah' ta'zim, secdede dua etmeye dair: 6, 7.
Rükû ile secde arasında okunacak dua: 8, 37.
Rükû ve secdede beli tam doğrultmak: 8, 27.
Rükû ve secdede Kur'an okunmasının yasaklanması: 6, 7-8.
İmamın rükû ve secdede tesbihat miktarı ne olmalı?: 8, 35-36.
Rükû ve secdede okunacak dualar: 6, 7.

Rükû ve secdede okunacak tesbihatın fazla okunması: 6, 13.
Rükû ve secdede yapılacak zikrin hükmü (Mezheplere göre): 6, 14.
Rükû ve secdelerin miktarı: 8, 35.
Rükû ve sücûdun şekli: 8, 42.
Rükûda diz kapaklarını tutmak: 8, 42.
Rükûdan kalkınca okunan dua: 7, 499.
Dizlerinden rahatsız olanlar secde anında dizlerinin altına yumuşak birşey koyabilir: 8, 49.
Hanefi ve Şafiîlere göre Fatiha'nın secde ve rükûda okunmasının hükmü: 6, 8.
Hasta kimse secde edemez ise ima eder: 8, 49.
İki secde arasında okunacak dua: 6, 15.
Secde anında saç ve elbiseyi toplamamak: 8, 51.
Secde azaları: 8, 51.
Secdenin yapılış şekli: 8, 30-32.
Secde ve rükûda Kur'an okunmasının yasaklanması: 6, 7-8.
Secde ve rükûlarda okunacak dualar: 6, 7.
Secde ve rükûlarda yapılacak zikrin hükmü (Mezheplere göre): 6, 14.
Secdede ayakları dikmek: 6, 13.
Secdede duayı çok yapmaya dair: 6, 12.
Secdede ellerin yere değmesi: 8, 48.
Secdede en az üç defa Sübhâne Rabbiye'l-A'la demek: 6, 13.
Secdenin hikmetleri: 8, 43.
Secdede Resulüllah'ın çokca okuduğu dua: 6, 8-9-15.
Yerin sıcak veya soğuk olması sebebiyle secde yerine birşey koymak: 8, 125.
Namazda bağdaş kurup oturmak: 8, 80.
Namazda iki oturuş arasındaki farklılıklar: 8, 81.
Namazda oturuşta elleri yere koymamak: 8, 46-47.
Namazda yanlış oturuş şekli: 7, 525.
Namazı oturarak ve yatarak kılmak: 7, 517.
Oturarak kılınan namazın ecri ve sevabı: 7, 519-521.
Oturarak namaz kılarken bağdaş kurmak: 7, 518.
Resulüllah (s.a.v.)'in namazda oturuş şekli: 8, 77-78-79.
Resulüllah'ın son bir senesinde namazını oturarak kılması: 7, 520.
Namazdan çıkış şekli: 8, 88.
Namazda selam: 17, 14.
Namazda tek tarafa selam: 17, 16.

Selam veriş şekli: 17, 16.
Selamdan sonra ne okumalı: 17, 17.
Selamdan sonra dua etmek için beklemek vacip değildir: 7, 82-83.
Namaz kılanın önünden geçmenin çirkinliği: 17, 18.
Namaz kılanın önünden geçmek isteyene işaret etmek: 17, 18.
Namaz kılanın önünden geçilmez: 17, 18.
Önden geçen namazı bozar mı?: 17, 18.
Namaz kılanın önünden bazı şeylerin geçmesiyle namazının bozulması: 171-72.
Namaz kılanın önünden geçen hangi şeyler namazı bozar: 8, 180-81.
Namaz kılanla onun önünden geçenin günah işleyip işlememe durumları: 177.
Namaz kılarken konulacak sütrenin boyu: 8, 179-80.
Namazda sütre olarak duran hayvanların kullanılması: 8, 182.
Namazda kullandığımız sütrenin yeri neresi olmalı?: 8, 184.
Namaz kılarken sütre olarak kullanılabilecek şeyler: 8, 179.
Uyuyanın ve konuşanın gerisinde namaz kılmak: 8, 178.
Uyuyan kimseye karşı namaz kılmanın caiz olup olmadığı: 8, 170.
Namaz kılarken secde mahillinden başka yere bakılması: 12, 64.
Namaz kılarken Resulüllah'ın önünden geçen kimseye beddua etmesi: 8, 178.
Akşam namazı: 8, 7.
Akşam namazı ilk vaktinde kılınmalıdır: 7, 403.
Akşam namazı fazla uzatılmamalıdır: 7, 403.
Akşamın farzından sonra iki rekat sünnet kılmanın fazileti: 8, 446.
Akşam namazında Resulüllah'ın okuduğu sûreler: 5, 393.
Akşamın sünneti: 8, 43.
Akşamın sünnetini evde kılmak efdaldir: 8, 45.
Akşam yemeği hazır ise yemeğe namazdan önce başlamak: 7, 413-414.
Akşam ile yatsı namazlarını birleştirmek: 7, 441-42.
Müzdelife'de akşamla yatsının cem-i tehiri: 8, 397-98.
Yatsı namazı: 8, 11.
Yatsı namazının ehemmiyeti: 7, 391.
Yatsı namazının efdaliyeti: 7, 420-21.
Yatsı namazının vakti: 7, 416-17-18.
Yatsı namazını kılma vakti: 7, 386.
Yatsı veya sabah namazı, gece namazı yerine geçebilir mi? 8, 484.

Hz. Ömer (r.a.)'ın Yatsı namazı kılmayanlara ettiği beddua: 7, 389.

Yatsı namazını kılmayan kimseye Resulüllah'ın ettiği beddua: 7, 389.

Yatsı namazında Resulüllah'ın okuduğu dualar: 7, 356. 8, 11-12.

Yatsıya ateme demeyin: 16, 594.

Yatsıdan önce yatılmaz, sonra konuşulmaz: 16, 593.

Vitirle ilgili umumi açıklama: 8, 453.

Vitir namazının fazileti: 8, 459.

Vitir vacib mi yoksa sünnet mi?: 8, 454-56.

Bir gecede iki vitir kılınmaz: 8, 463.

Vitir farz değildir: 8, 454.

Vitir kaç rekattir: 8, 456-57.

Vitir namazının ikinci rekatında selam verilir mi?: 8, 464.

Vitir namazında okunacak dua: 8, 57-58.

Vitir namazının vakti: 8, 458.

Vitir namazının gecenin sonuna bırakılmasının müstehab olduğu: 8, 170.

Vitir vaktinde kılınamaz ise kaza yapılabilir: 8, 462.

Vitir namazını Resulüllah ne zaman kılardı?: 8, 460-461.

Vitirde Resulüllah ne okurdu?: 8, 459.

Vitir namazının sonunda Resulüllah'ın okuduğu dua: 8, 58.

Sabah namazının ehemmiyeti: 7, 424. 17, 541.

Sabah ve yatsıyı cemaatle kılan geceyi ihya etmiştir: 13, 43-44.

Sabah namazına kalkamayan kimsenin kulağına şeytan işemiştir: 8, 485.

Sabah namazı için ne zaman kalkılmalı: 7, 392.

Sabah namazında kunut: 17, 61.

Sabah namazının vakti: 7, 423-24; 10, 197-98.

Sabah namazını giriş anından çıkış anına kadar uzatarak kılmak: 7, 387.

Sabah namazında ikamet sırasında sünnet kılmak: 8, 429.

Sabah namazında okunan ayet miktarı: 7, 393.

Sabah namazından bir rekati güneş doğmadan önce kılan sabah namazına yetişmiştir: 7, 405-406.

Sabah namazında Resulüllah'ın okumuş olduğu ayet sayısı ve sûreler: 7, 545-46-47.

Resulüllah (s.a.v.)'in sabah namazının selamından sonra okuduğu dua 17-17.

Sabah namazının sünneti ile farzı arasında konuşmak: 8, 426.

Sabah namazının sünneti ve farzı arasında yatma hususundaki görüşler

8, 427
Sabah namazının sünneti ile farzı arasında uyumak: 8, 426-27.
Sabah namazının peşinden okunacak zikir: 17, 507.
Sabahın sünneti: 17, 47.
Sabah namazının sünnetinin önemi: 8, 424.
Sabah namazının sünnetinde okunan sûreler: 8, 424. 17, 47.
Sabahın sünneti kaçarsa ne zaman kaza edilir?: 8, 432. 17, 47.
Sabah namazını güneş doğduktan sonra tamamlamak: 7, 406-407.
Sabah namazından sonra namaz kılmamak: 8, 428-29.
Sabah ve akşam namazlarını kılan kimsenin tekrar cemaatle kılamayacağı: 8, 321-22.
Sabah namazı kılanın Allah'ın garantisi altında olması: 13, 36.
Sabah namazını kadınlar cemaatle kılabilir mi?: 7, 396-97.
Hz. Ömer'in hançerlendiği gün o halde sabah namazını kılması: 10, 201.
Resulüllah (s.a.v.)'in cuma günü sabah namazında okuduğu sûreler: 7, 548.
Sabah ve ikindi namazı: 13, 37.
Sabah ve ikindi namazları diğer namazların yerine geçer mi?: 7, 357-58.
Öğle namazı: 8, 434.
Öğle namazında gölgenin, mevsimlere göre uzunluğu: 7, 395-96.
Öğle namazının farzından önce iki rekat sünnet: 17, 48.
Öğlenin sünnetleri: 8, 434-35.
Öğle namazının farzından sonra iki rekatı kaçıran: 17, 48.
Öğle namazında Resulüllah'ın okuduğu sûreler: 7, 551-52.
Sıcak günlerde öğleyi te'hir edip, serinliğe bırakmak: 7, 409.
İkindi namazı: 7, 551.
İkindi namazını ilk vaktinde kılmak: 7, 441.
İkindi namazını kaçırmanın zararı: 7, 376.
İkindi namazının bir rekatını güneş batmadan önce kılabilen ikindi namazına yetişmiştir: 3, 306. 7, 405-406.
ikindi namazının ehemmiyeti ve terketmenin zararı: 7, 378-379.
İkindi namazının vakti kısadır hemen kılınmalıdır: 7, 399.
İkindinin farzından önce kılınan namaz: 8, 449-50.
İkindinin sünneti: 8, 449.
İkindinin sünnetinin önemi: 8, 449-50.
İkindi ve sabah namazının bir rekatini vakit çıkmadan kılmakla namaz tamam olur mu?: 8, 306.

Namazın ilk ve son vakti vardır: 8, 389.
Öğle ve ikindi namazlarında kıyamın miktarı: 8, 97-98.
Öğle ve ikinde namazları: 7, 551.
Öğle ve ikindi namazlarının kıyamını Resulüllah'ın uzun tutması: 8, 97-98.
Özürsüz namazları (öğle ile ikindi, akşamla yatsı) cem etmenin cezası: 8, 399-402.
Namazı ilk vaktinde kılmak: 8, 431, 440-41. 17, 88.
Namazı ilk giriş vaktinde ve son çıkış vaktinde kılmak: 7, 383-84.
Namazı geciktirenlerin durumu: 7, 441.
Namaz kılınan yerler: 8, 122.
Namaz her yerde kılınabilir: 8, 134.
Namaz kılınan yer temiz olmalı: 8, 122.
Namaz kılındığı yere göre sevabı artar: 17, 100.
Bâbil topraklarında namaz kılmak yasaklanmıştır: 8, 130-31.
Bağ ve bahçede namaz kılmak: 8, 138.
Camide namaz: 17, 100.
Evde kılınan nafile namaz nurdur: 17, 81-82.
Evde namaz kılmayı teşvik: 8, 137-38.
Hasır üzerinde namaz: 8, 122-123.
Hayvan üzerinde nafile namaz kılmak: 17, 53.
İşyerinde namaz kılmak: 8, 138.
Kâ'be'nin damında namaz kılınır mı? 8, 127.
Koyun ve deve ağılında namaz: 16, 608. 8, 126. 10, 222-23.
Koyun ağıllarında namaz kılmak: 8, 126.
Mezarlıkta namaz kılınır mı?: 8, 126, 27.
Yatak üzerinde namaz kılmak: 8, 170.
Yaygı üzerinde namaz kılmak: 8, 123.
Namaz kılınması yasak olan yedi yer: 8, 126-27.
Bayılan ve aklı giden kılamadığı namazı kaza etmez: 7, 374-75.
Kaza namazları tertibe tabi tutularak kılınmalıdır: 7, 373-474.
Kaza namazında her vakit için ayrı ikamet getirmek: 7, 373.
Mezheplere göre kaza namazı kılma vakti ve zamanı: 7, 364-65.
Namaz kılmayı unutmak: 7, 363.
Resulüllah (s.a.v.) namaz kaza etmiş midir?: 7, 364-372-73.
Resulüllah (s.a.v.)'in savaş anında bazı hallerde namazı kazaya bırakması: 11, 495.

Sabah namazı sünneti ile beraber kaza edilir: 7, 367-68-69.
Unutulan namazın keffareti: 7, 363-64.
Nafile Namazlar: 8, 417-18.
Nafilenin önemi: 13, 54-55.
Nafile kaç rekat?: 17, 73.
Nafileleri ikişer ikişer kılmak: 8, 462.
Nafile namazı kılarken Resulüllah'ın Hz. Aişe'ye kapıyı açması: 8, 164-65.
Nafile namaz cemaatle de olsa ezan ve ikamet terk edilir: 8, 512.
Nafile namazı binek üzerinde kılmak: 8, 32.
Nafile namazlarda amel-i kesir caiz midir?: 8, 164-65.
Nafile namazı evde cemaatle kılınız: 8, 122.
Nafile namazları evde kılmak: 17, 50.
Nafile namazlarında mezheplere göre kaç rekatte bir selam verilir: 17, 74.
Nafile namazlar oturularak kılınabilir: 8, 481.
Nafileyi akşamın farzından önce kılmak: 8, 443-44.
Nafileyi ezanla ikamet arasında kılmak caizdir: 8, 444.
Farz kılınırken nafile kılınmaz: 8, 430-31.
Nafileyi ikindi namazından sonra kılmak: 8, 423, 450-51-52.
Farz namaz kıldıktan sonra kılınacak nafile namaz için yer değiştirmek: 8, 287-88.
Nafile kılan kimse farz kılana imam olabilir mi?: 8, 281-82.
Resulüllah (s.a.v.)'in nafile ibadetleri hali muhtelif idi: 9, 99.
Sünnette gelen 12 rekat namaz ve önemi: 8, 421.
Yatsının nafilesi: 8, 447.
Yolculukta nafile namaz: 8, 403-404. Bak: Yolculuk.
Kuşluk namazı kaç rekattir?: 8, 501.
Kuşluk namazını hafif kılmak müstehabtır: 8, 501.
Kuşluk namazı kaç rekat olarak kılınır? 8, 500.
Kuşluk namazının fazileti: 8, 503.
Kuşluk namazının vakti: 8, 499.
Gece namazı: "Teheccüt"e de bak.
Gece namazı için Resulüllah (s.a.v.) ne zaman kalkardı?: 8, 488.
Gece namazı için karı-koca birbirlerini teşvik etmelidirler: 8, 481-82.
Gece namazı ikişer ikişer kılınır: 8, 450.
Gece namazının üzerinde çok niçin ısrar ediliyor?: 8, 497.
Gece namazını Hz. Peygamber'in kılması ve bunun ümmetine farz ol-

masından korktuğu için yaptığı davranış: 8, 312-13.

Teravih namazı: 8, 506.

Teravih Hz. Ömer zamanında cemaatle kılınmaya başlanmıştır: 8, 507.

Teravih Resulüllah (s.a.v.) zamanında cemaatle hiç kılındı mı?: 8, 512.

Teravih namazı için Hz. Ömer'in kadın ve erkeklere ayrı ayrı imam tahsis etmesi: 8, 57.

Teravih namazının uzun olması: 7, 529.

Teravihi Resulüllah (s.a.v.) kaç rekat kılardı?: 8, 513.

Teravihi Resulüllah (s.a.v.)'in cemaatle kılmamasındaki hikmet: 8, 510.

Namazın âdâbı: 8, 40.

Yemek ve büyük-küçük abdest ihtiyaçlarının namazdan önceye alınması: 8, 189; Bak: Abdest.

Namazda ağzın kapatılmasının yasaklanması: 8, 166.

Namazda ağlamanın hükmü nedir? Namazı bozar mı, bozmaz mı?: 8, 24-25.

Namazda alnı silmek: 17, 20.

Namazda bakınmak "helak olmaktır": 8, 159.

Namazda bir müstehab yapmayı azmeden kimsenin sonra bundan vazgeçmesi: 8, 286.

Namazda bir yere dayanmak: 7, 529.

Namazda çocuk taşımak: 8, 185-86.

Namazda dikkat çekici elbise giymek: 8, 158.

Namazda elbiseyi omuzlara koyarak sarkıtmanın yasaklanması: 8, 166-67.

Namazda gözlerin bakacağı mahal: 17, 152.

Namazda gözleri semaya kaldırmamak: 17, 31.

Namazda herhangi bir maksatla birine işarette bulunmak: 10, 80.

Namazda ik'ânın hükmü: 8, 84-85.

Namazda iken secde mahallinde bulunan çakıl taşı, toz çerçöp gibi şeyleri düzeltmek: 8, 153.

Namazda imamın hatasını söyleme şekli: 17, 29-30.

Namazda istenilen şekilde durmak: 7, 509-510.

Namazda işaret etmek: 8, 141.

Namazda konuşmamak: 8, 139. 8, 144-45

Namazda konuşmanın hükmü: 8, 141.

Namazda musallinin herhangi bir uyarıda bulunmak için yapılmasına müsaade edilen hareket: 8, 161-162.

Namazda, namazla ilgili olmayan şeyleri tefekkür etmek: 7, 82.

Namazda öldürülmesi caiz olan hayvanlar: 8, 165; 17-61.
Namazda parmak çıtlatmak: 17-20.
Namazda riayet edilmesi gereken hususlar: 8, 29-30-31.
Namazda saçın örülüp bağlanması: 8, 187-89.
Namazda sağa, sola ve semaya bakmak: 8, 158-160.
Namazda secde edilecek yerdeki toz ve toprağın üzerine secde etmenin fazileti: 8, 166.
Namazda selama mukabele etmek: 8, 160-161.
Namazda, şehadet parmağını kaldırmanın hükmü: 8, 84.
Namazda tükürmemek, sümkürmemek: 17-21.
Namaza uyanan kimselerin uyanamayanları kaldırması: 7, 492.
Namazda uyarı tesbihi ve el çırpmak: 17, 29.
Namazda uyuklamak: 8, 186-187.
Namazda uyuklayan kimsenin namazı terketmesi gerektiği ve hikmeti: 8, 186-187.
Namazda üflemek: 8, 166.
Namazdan ayrılırken illa da sağından mı ayrılmak gerekir?: 9, 41.
Namazdan çalmak: 8, 28.
Namazdan çıkış: 17, 17.
Namazda yapılan dualardan namazı bozan ve bozmayanlar: 8, 52.
Namazdan sonra cemaat sesli zikir yapabilir mi?: 9, 42.
Namazı alelacele kılmak: 7, 521.
Namazı alelacele kılan kimseye Resulüllah (s.a.v.)'in yaptığı ihtar: 8, 95-96.
Namazı çabuk kılanların teşbihi: 7, 441.
Namazı önemli bir durum halinde kısaltmak: 17, 23.
Namaza göre sevap: 8, 100.
Namazları beklemenin mükafatı: 16, 612.
NAMAZI EDA VE NAMAZIN SÜNNETLERİ BÖLÜMÜ: 16, 615.
Namaza duruş ve kılınış şekli: 8, 99.
Namazı faydasız olan üç kişi: 17, 21.
Namazın uzunluğu ve kısalığı hakkında: 8, 97.
Namazı fazla uzatmak: 12, 110.
Namazı uzun kılmanın fazileti: 8, 98.
Namazı görsünler diye güzel kılmak: 17, 618.
Namazı ihmal etmemek: 17, 353.

Namazı tamamlama: 17, 33.

Namazı ta'dil-i erkan ile kılmak: 8, 141.

Topuz saçla namaz kılmanın keraheti: 8, 188-87.

Namaza yürüyerek gitmek: 16, 610.

Namaza giderken Resulüllah (s.a.v.)'ın acele etmeyi tavsiye etmesi ve hikmetleri: 8, 314-15.

Namazda abdesti bozulan: 17, 55.

Namazın rekatlerinde şüpheye düşen kimse için taharri nasıl olur?: 8, 199.

Zaruret halinde namazı kılma şekilleri: 7, 516.

Resulüllah'ın abdest aldıktan sonra kıldığı namaz: 10, 231.

Resulüllah (s.a.v.)'in namaza giriş ve namaz kılış şekli: 7, 499.

Resulüllah (s.a.v.)'in namazı öğretme şekli: 8, 41-42.

Resulüllah (s.a.v.) araya zikir gibi bir şeyle fasıla koymadan peş peşe namaz kılınmasını hoş karşılamadı: 9, 42-43.

Resulüllah (s.a.v.)'in ashabını namaza kaldırma şekli: 7, 492.

Resulüllah (s.a.v.)'in bineği üzerinde namaz kılması: 11, 514.

Resulüllah (s.a.v.)'in çok namaz kılması: 17, 101.

Resulüllah (s.a.v.)'in üzüldüğü zaman namaz kılması: 7, 341.

Resulüllah (s.a.v.)'in farzı bitirince kadınların çıkması için bir müddet beklemesi: 8, 288.

Resulüllah (s.a.v.)'in hanımlarının odasında namaz kılması: 17, 18.

Resulüllah (s.a.v.)'in namaz ile ilgili üç adabı ikaz etmesi: 8, 40.

Resulüllah (s.a.v.)'in namaz kılış şekli: 8, 94.

Resulüllah (s.a.v.)'in namazının uzunluğu: 8, 98-99.

Resulüllah (s.a.v.)'in torunu Ümame'yi omuzuna alarak namaz kıldırması: 8, 185-86.

Resulüllah'ın önünde sütre bulunmadan namaz kılması ve bundan çıkarılan hükümler: 8, 172-73.

Resulüllah (s.a.v.)'in namazını kılmadığı kimselerin vasfı: 6, 360.

Resulüllah (s.a.v.)'in namaz ve hutbesinin vasatlığı: 8, 360-364. Bak: Hutbe.

Hz. Ömer (r.a.)'in namaza verdiği ehemmiyet: 7, 389.

Hz. Ömer (r.a.)'in valilerine namaz vakitlerini yazıp yollaması: 7, 389.

Önceden namazını kılan birinin bir cemaate rastladığında tekrar kılmasının mübahlığı: 8, 318-19.

Resulüllah (s.a.v.) namazların isimlerinde karışıklığa meydan verilmemesini istemişir: 9, 45-47.

Resulüllah (s.a.v.) yalınayak ve ayakkabılı olarak namaz kıldı mı?: 9, 41.
Yolculuk esnasında cemaatle namaz kılmanın fazileti: 13, 41.
NAFAKA BÖLÜMÜ: 9, 225-265.
Nafaka: 9, 236.
Nafakanın önceliği: 6, 326.
Aile fertlerinin nafaka yönüyle hiyerarşik sıralanışı: 9, 256-57.
Bain talakla boşanan hamile kadına nafaka ve sükna vermek: 11, 361.
Boşanan kadının nafakası: 11, 360.
Boşanan kadının sükna hakkı: 11, 361-62.
Üç talakla boşanan kadının iddet esnasındaki nafaka ve sükna hakkı: 11, 361.
Kocası ölen kadına nafaka verilmesi meselesi: 11, 361-66.
Şafiî'ye göre kadının nafaka ve sükna hakkı: 11, 361.
Nâfi İbnu'l-Ezrâk: 2, 249.
Nakışlar, suretler ve örtüler hakkında ressamların zemmi, resimli örtülerin keraheti: 7, 59.
Nakî': 6, 547.
Nasr Sûresi: 3, 302-305.
Nazar: "Namahreme bakmak"a bakın.
Yabancıya bakma yasağı ile ilgili istisnalar: 3, 13.
Nankörlük haramdır: 8, 524.
Narh: 17, 254.
Piyasaya müdahale edilmez: 17, 254.
Piyasaya narh konmaz: 17, 254.
Piyasaya otoriteler tarafından fiyat koyma: 2, 27.
"Nasılsınız?" diye hali sorulan: 17, 492.
NASİHAT VE MEŞVERET BÖLÜMÜ: 16, 23.
Nasihat dinlemenin önemi: 9, 203-204.
Nasihat eden kimse kendine zarar gelmesinden korkarsa nasihat eder mi?: 9, 378.
Nasihatın en kısası: 12, 107.
"Din nasihattır" hadisi ne demektir?: 9, 377-78.
Kimler için nasıl nasihat vardır?: 9, 377-78.
Nazar: Göz Değmesi: 11, 121.
Göz değmesi (nazar) haktır: 7, 186. 11, 113.
Bir bölgedeki devlet yetkilisinin gözü değen kimseyi bilmesi halinde alacağı resmi tedbir: 11, 116.

Göz değmesi İbnu Hacer'e göre nasıl vukua gelmektedir?: 11, 113.
Göz değen kimseye yapılacak tedavi: 11, 119.
Göz değmesine karşı Hz. Peygamber'in öğrettiği bazı dualar: 11, 115-116.
Göz değmesi ve kader: 11, 120-21.
Göz değmesi ve yapılacak işler: 11, 111.
Göz değmesine karşı alınacak tedbirler: 11, 115-116.
Göz değmesini inkar eden ehl-i bid'a'ya bir cevap: 11, 115.
Göz değmesinin mahiyetini bugün, kü tıbb açıklayabiliyor mu?: 11, 115.
Göz değmesiyle ilgili bazı müteferrik hükümler: 11, 119-20.
Göz değen, herhangi bir kimse tarafından tecziye edilebilir mi?: 11, 117.
Göz değen kimsenin alacağı abdestin mahiyeti ve hükmü: 11, 119.
Göz değen kimsenin söylediği "Bârekâllah" sözünün tesirini akıllarına sığıştıramayanlara bir cevap: 11, 117-118.
Göz değen ne yapmalı?: 11, 117-118.
Nazar (Bakmak): 2, 212.
Nazar boncuğu: 11, 10-11.
Nazar: 11, 79-86.
Nazar değen kimseye yapılacak tedavi: 11, 119.
Nazarı değen kişinin abdest suyu nazarzedeye nasıl şifa olur?: 11, 115.
Nebat: 4, 100.
Nebe Sûresi: 3, 259.
Nebilerin ruhları kazbedildikten sonra geri yollanır: 12, 326.
Nebiz ile abdest: 16, 545.
Nebiz hakkında Peygamberimiz'e sorulan soru ve verdiği cevap: 12, 39.
Nebiz ne kadar zaman içinde içilmelidir: 7, 251-252.
Nebiz yapmanın şekli: 7, 254.
Nebizi kuru üzüm-hurma, taze hurma-hurmadan elde etmemek: 7, 252-53.
Nebizi Resulüllah'ın reddetmesi: 7, 250-51.
Resulüllah (s.a.v.) nebiz içmiştir: 7, 220.
Necaset-i ğaliza olan ve ibadete mani olan miktarı: 10, 195.
Necasetler: 1, 445.
Necasetin izalesi: 10, 57-87.
Bir bedevinin mescide bevl etmesi ve Resulüllah'ın (s.a.v.) tatbikatı: 10, 61-62.
Büyük ve küçük abdestle ilgili meseleler: 10, 59-68.
Çocukların sidiği nasıl mütal edilir ve temizlenmesi nasıldır?: 10, 59-60.

Farkına varılmayan necasetle kılınan namaz olur mu?: 8, 109.
Namaza durmadan önce elbise ve ayakkabılarındaki necaseti temizlemek: 8, 109.
Toprak üzerine düşen necasetin temizliği: 10, 62-63.
Necâşi: 9, 513; 12, 479; 17, 125.
Necm Sûresi: 3, 156.
Necm Sûresi'ndeki secde ayeti hususundaki ihtilaflar ve iftiralar: 8, 214-233.
Necm Sûresi'ndeki secde ayetinde secde edilip edilmeyeceği hususu ve izahı: 8, 233.
Necrân: 16, 432; 4, 75.
Necrânlılara mübâhale talebi: 16, 433.
Resulüllah (s.a.v.)'in Necrân Hıristiyanlarıyla yaptığı mübâhale ve sulh antlaşması: 4, 74.
Nefel (Ganimetten ayrı olarak verilen para): 17, 376.
Doymayan nefis: 6, 101.
Nefis muhasebesi yapmak: 15, 180.
Nefisle ilgili edebe giren hadisler: 16, 249.
Nefsin afetlerine de temas eden hadisler: 16, 281.
Nefsin cimriliğini kıran Resulüllah'ın tavsiyesi: 9, 237-248.
Bazı nehirler: 13, 30.
Dört nehrin cennet nehri olması. 13, 30-31.
Nemîre: 4, 456.
Neml Sûresi: 3, 28.
Nesaî ve Süneni: 1, 23.
Nesebe verilen ehemmiyet: 17, 338.
Asıl babasını bilerek inkar edip başkasını söylemek haramdır: 16, 376; 17, 338.
Neseb hususunda Hz. Ebu Bekr bilgin kişiydi: 7, 308.
Kabileden birini inkar: 17, 17.
Nesebten haram olan süttende haram olur: 15, 494.
Yabancıyı baba diye iddia eden: 17, 338.
İftihar edilecek nisbet dindir: 16, 424.
Nesh üç çeşittir: 15, 500.
Neshedilen bir ayet: 11, 346.
Nesî meselesi: 1, 162-63.
Nevazilin çözümünde münâzara etmek caizdir: 6, 368.

Nevfel el-Bikâli: 2, 504.
Nevruz ve mihrican günleri: 14, 492.
NEZİR (ADAK) BÖLÜMÜ: 15, 557.
Nezirden nehy: 15, 561.
Nezire uy: 17, 224.
Nezir (adakta) bulunup yerine getirmemek: 12, 239-41.
Başkasının malı üzerine nezr edilmez: 4, 56.
Nezrin yeri: 17, 245.
Nezir borcu ile ölen: 17, 246.
Bir yerde namaz kılmak üzere nezr etmek: 15, 567.
Ma'siyetle ilgili nezir: 15, 579.
Şeriatın ibadet olarak talep etmediği meşakkatleri kendi nefsine çektirmeyi şart koşarak nezirde bulunmak: 15, 569.
Nezleye karşı çörekotundan hazırlanan bazı terkipler: 1, 15.
Nısf-u Ş'aban: 12, 496-97.
NİFAK BÖLÜMÜ: 16, 93.
Nifak: 6, 104.
Moral bozucu nifak hareketleri: 2, 415.
Doğumdan sonraki kanama (nifas) ve hükmü: 10, 378-79.
Nifas kaç gün?: 16, 584.
Nifas ve istihaze hakkında: 10, 365-385. Bak: "İstihaza"ya da bak.
Nifaslı kadın hacc menasikinden hangilerini yapabilir?: 4, 282.
NİKAH BÖLÜMÜ: 15, 473. 17-187.
Nikah: "Evlenme"ye de bakınız.
Nikah akdine delalat edebilecek kelimeler: 9, 509.
Nikahta denklik (Küfüvlük) 7, 405. 9, 509.
Nikah akdi yapılırken ileri sürülecek şart: 15, 549.
Nikahın ehemmiyeti (Kerameti): 17, 187.
Nikahta def ve güfte: 17, 199.
Nikah duası, kız isteme nazar: 17, 198.
Nikaha müteallık bazı şartlar: 9, 522, 24.
Nikahı fesheden ve etmeyen durumlar: 15, 523.
Nikahı ilan: 17, 199.
Nikah mevzuuna giren başka meseleler: 15, 549.
Nikahın manileri: 15, 491.

Nikahta müteferrik hükümler: 15, 523.
Nikahta veli meselesi: 15, 473.
Kadın kadını evlendiremez: 17, 197.
Nikahtan önce talak olur mu?: 17, 230-32.
Kızın gönlü olmadan evlendirilemez: 17, 194.
Mükreh ve utananın nikahı: 17, 230.
Ölen babasının hanımı ile evlenen: 17, 227.
Resulüllah'ın tavsiyesi en hayırlı nikah kolay olanıdır: 9, 518.
Kardeş olan cariyeleri aynı nikah altında tutmak: 15, 514.
Zani, zina ettiği bilinen kadının kızıyla evlenilebilir mi?: 17, 226.
Nimete karşılık hamd etmenin fazileti: 17, 508.
Nimete karşı küfür: 16, 102.
Nimete karşı nankörlüğün cezası: 14, 54-55.
Nimetler Allah'tan bilinmeli: 16, 101.
NİYYET VE İHLAS BÖLÜMÜ: 16, 7.
Niyyet: 16, 237.
Noter müessesesi: 17, 284.
Nöbet: 17, 366.
Nuh Sûresi: 3, 226.
Hz. Nuh (a.s.) örneği: 12, 186.
Nuh (a.s.) bütün insanlığa mı yoksa kendi kavmine mi gönderilmiştir: 12, 95-96.
Nuh'un çocukları ve bunlardan hangi ırklar meydana geldi: 3, 99-100.
Hz. Nuh'un gemisinde (fırın) buhar kazanı var mıydı?: 12, 187.
Hz. Nuh (a.s.)'un gemisinin inşası: 12, 186.
Nuh kavminden sonra Araplara geçen putlar ve isimleri: 3, 227-29.
Hz. Nuh'un orucu: 17, 164.
Numan İbnu Mukarrin: 4, 21.
Nun (Kalem) Sûresi: 2, 533.
Nûr Sûresi: 2, 533.
Nûr, 6-7. ayetlerinin sebeb-i nüzulü: 2, 539-40.
Nûrla nâr arasındaki fark veya nûrânî ile madde arasındaki fark nedir?: 9, 550.
Nutfe anne karnında ne zaman şekillenir?: 13, 361-62.
Nutfe şekillenirken rahime meleğin inmesi: 13, 361-62-63.
Resulüllah (s.a.v.)'in nübha ve müsleyi yasaklaması: 4, 40.
Nücûm ilminin haram kılınması: 16, 99.

Nüfus sayımı ile ilgili hadis: 13, 323.

Nüşre: "Muska", "Rukye", "Tıb", "Temim" meselelerine de bakınız.

Nüşre iki kısımdır: 7, 186.

Nüşûz (Dik başlılık): 15, 547.

O

Ordunun en hayırlısı: 17, 374.

Yola çıkarılan ordu ile ilgili mühim esaslar: 4, 14.

Ordunun sayısı: 4, 51.

Ortaklık ve müdârebe: 17-266.

Malları ayrı olan ortaklar birleştirilmez: 6, 376-379.

Malları birleşik olan ortakların malları ayrılmaz: 6, 377-378-379.

Orta yol (Kefaf) üstündür: 6, 473.

ORUÇ BÖLÜMÜ: 9, 55; 17, 152.

Oruç hakkında açıklama: 9, 56.

Oruç bedenin zekatıdır. 17, 169.

Oruç ateşe karşı bir perdedir: 9, 59-60.

Oruç borcu nasıl ödenir?: 9, 164.

Oruç sabrın yarısıdır: 17, 169.

Oruç tutma hususunda Peygamber (s.a.v.) ile yarışmak: 9, 144-45.

Oruçla ilgili nezir: 15, 567.

Oruç tutmak için nezreden, oruç tutmanın yasak olduğu bayramlara ras larsa ne yapar?: 15, 568.

Oruçlu cünüp sabahlarsa: 17, 163.

Oruçlu iken misvak kullanmak: 9, 146-47.

Oruçlu iken yalan söylemek: 9, 147-48.

Oruçlu kusarsa: 17, 160.

Oruçlu, misvak ve sürme kullanır mı?: 17, 160.

Oruç tutamamanın sebepleri: 9, 178.

Oruç tutamayan oruca bedel fidye oder: 9, 178.

Oruç tutmanın şekli: 9, 148-49.

Oruçlunun ağız kokusu: 9, 147.

Oruçlunun ağız kokusunun Allah'a misk kokusundan daha hoş gelmesi: 60-61.

Oruçlunun duası makbul: 17-170.

Oruçlunun kan vermesi: 9, 89.
Oruçlunun mükafatı: 9, 63.
Oruçlunun yanında yemek yemek: 9, 15. 17, 170.
Oruçlu yemeğe davet edilince ben oruçluyum desin: 9, 150-51.
Oruçluya iftar ettirmenin fazileti: 9, 64.
Oruçluyken mübâşeret: 17, 162.
Oruçluyken öpme: 17, 161.
Öpmek orucu bozar mı, bozmaz mı?: 9, 97.
Orucu açmanın mübah olma şartları: 9, 153.
Orcu bozan şeylerden kaçınmak: 9, 87.
Orucu bozmayan üç şey: 9, 87.
Orucu bozmayı gerektiren şeyler: 9, 162.
Orucun rükünleri: 9, 81.
Orucun haram olduğu günler: 9, 125.
Orucun hikmetleri: 9, 56.
Orucun sünnetleri: 9, 133.
Orucun keffareti: 9, 171-72.
Bir ramazanda kaç keffaret olur: 9, 177.
Orucun keffareti ile alakalı hadisten çıkan hükümler: 9, 175-77.
Yenen gün için iki aylık keffaret orucuna ilaveten o günü ayrıca kaza etmek gerekir mi?: 9, 177.
Orucun ve ramazan ayının fazileti: 9, 56. 17, 155.
Allahu Teala'nın "Oruç benim içindir" buyurması ne demektir. 9, 61-62.
Arefe orucu günahlara keffarettir: 9, 117-18.
Ramazan orucunun önemi: 9, 170.
Ramazanda "Şeytanların bağlanması" nasıl olur? 9, 170-71.
Ramazan orucunu bile bile tutmamanın günahı: 9, 170.
Oruçluya sema kapılarının açılması: 9, 171.
Niyyet: 9, 81.
Niyetsiz oruç olmaz: 9, 81.
Oruca niyetin vakti: 9, 81.
Mezheplere göre oruca niyet vakti: 9, 82.
Sahur yemeği ne zamana kadar devam eder: 9, 136-137.
Sahur yemeği ve önemi: 9, 133-34.
Sahur ve sabah namazının vakti: 9, 134-35.

İftar vakti: 9, 141-42.

İftarda ta'cil ve ehemmiyeti: 9, 143.

İftar yemeği sırasında okunacak dua: 9, 144.

Önce namaz mı? İftar mı?: 9, 142.

Resulüllah (s.a.v.) orucu ne ile açardı: 9, 143.

Resulüllah (s.a.v.)'ın oruç tutma zamanı: 9, 99-100.

Yanında yemek yenen oruçlu kimsenin kemikleri bile tesbih eder: 17-170.

Bir başkasının yerine oruç tutulur mu?: 9, 166.

Cünüp olarak sabaha eren kimsenin orucu: 9, 146.

Erken açılan oruç: 9, 62-63.

Kan aldırmak orucu bozmaz: 9, 87-88-89.

Kötü söz ve gıybet orucun sevabını azaltır: 9, 58-59. 17, 162.

Oruçlu hacamat olur mu?: 17, 161.

Oruçlu iken hanım öpülür mü?: 9, 93-94.

Oruçta visal: 9, 145.

Ramazan orucunu başlatmada, sona erdirmede de hilalin görülmesi vaciptir: 9, 67-68.

Sefer sırasında oruç tutulur mu?: 9, 153-54-55.

Yola çıkan oruçlu orucu bozabilir mi?: 9, 160-161.

Sürme çekmek orucu bozar mı?: 9, 92.

Yıl orucu tutmak: 1, 204-205. 9, 113.

Bir seneyi oruçlu geçirmenin şekli: 9, 113.

Bayram günlerinde oruç tutmak haramdır: 8, 528-29; 9, 125.

Cuma günü oruç tutmamak: 9, 131.

Cumartesi oruç tutmamak: 9, 132.

Yevmi şek'te oruç tutulur mu?: 17, 156; 9, 68.

Nafile oruç: 13, 71-72.

Nafile oruç ziyafete davette bozulabilir mi?: 9, 86.

Nafile orucun niyeti: 9, 83.

Nafile orucun niyet vakti: 9, 81.

Her nafile oruç on misli ile kabul olunur: 9, 123.

Kadın kocasının izni olmadan nafile oruç tutamaz: 9, 151.

Misafir olduğumuz yerin izni olmadıkça nafile oruç tutmamak: 9, 150.

Ramazandan sonra en efdal oruç: 9, 66.

Aşûre gününde neler vuku bulmuştur: 9, 104-105-106.

Aşûre orucu: 9, 101.
Aşûre orucunun ehemmiyeti: 9, 101.
Aşûre orucu günahlara keffarettir: 9, 104.
Aşûre orucunu iki gün tutmak: 9, 102-103.
Aşûre orucu ramazan orucundan önce tutuluyordu: 9, 103.
Aşûre orucunu Yahudiler de tutar: 9, 104.
Aşûre orucunun üç mertebesi: 9, 103.
Ayın 13, 14, 15. günlerinde oruç tutmak: 9, 121.
Her aydan üç gün oruç tutmak: 8, 502, 9, 122-23.
Pazartesi ve perşembe oruçları: 9, 114-118.
Resullülah Ramazan dışında hiçbir ayı tam olarak oruçlu geçirmedi: 9,98-109.
Receb orucu: 9, 107.
Şâban orucu: 9, 109.
Şâban ayının ehemmiyeti: 9, 111.
Şâban ayının yarısından sonra oruç tutmamak: 9, 129.
Resulüllah Şâban ayında niçin fazla oruç tutmakta idi?: 9, 110-111.
Şevval'den altı gün: 9, 113.
Zilhicc'den on gün: 9, 114.
Orucu bilerek bozmak: 9, 87.
Unutarak oruç yenirse bozulmaz: 9, 97.
Unutularak yapılan cima orucu bozar mı?: 9, 98.
Emzikli, hamile kadınlara oruç hususunda ruhsat verilmiştir: 9, 158.
Hamile kadının orucu: 9, 158.
Hastalık sebebiyle oruç tutmamak: 9, 163.
Hamile kadın tutamadığı oruç için ne yapar: 9, 178.
Gazve sırasında hizmet oruçtan evladır: 9, 154.
Resulüllah (s.a.v.) zaruret halinde orucunu açmıştır: 9, 153.
Oruçta fidye: 2, 172-74.
Fidye vermenin hükmü: 9, 179.
Fidyenin miktarı: 9, 179.
Üzerinde oruç borcu olan kimse ölürse bedeli verilir: 9, 164.
Üzerinde ramazan orucu olarak ölen kimsenin fidyesini velisi verir: 9, 178.
Osman (r.a.): 12, 282.
Hz. Osman'ın Bedir muharebesine katılmadığı halde ganimetten pay alması: 4, 115.

Hz. Osman'ın fazileti: 12, 282; 16, 481.
Hz. Osman'ın haksız olarak kınandığı üç nokta: 12, 285-86.
Hz. Osman faziletçe Hz. Ali'den efdaldir: 12, 255-57.
Hz. Osman (r.a.)'ın haya duygusu: 12, 282-83.
Hz. Osman (r.a.)'ın sehaveti: 12, 487-88.
Hz. Osman'ın şehadetini Hz. Peygamber (s.a.v.) haber vermişti: 16, 484.
Osman İbnu Maz'un: 3, 449-50.
Osman İbnu Talha: 4, 436.
Müslümanların ortak olduğu ot, su, ateşin durumu: 14, 329-30.
Ota mani olmak için suya mani olunmaz: 17, 308.
Oturarak kılınan namaz Bknz: Namaz.
Oturarak namaz kıldıran imama uyan cemaat ayakta mı yoksa oturarak mı kılar: 1, 273.
Oturma şekli= İhtiba: 16, 86.
Yanında oturana saygı: 17, 494.
Yarı gölgede oturulmaz: 17, 497.
İslama göre çocukların oyunu: 7, 144.
Anne, babanın çocuğuyla oynaması: 7, 144.
Çocukların oyuncakla (bebekle) oynaması: 7, 145.
Çocukların oyunlarına mani olmamak: 7, 144-45.
Oyun çeşitleri: 7, 145.
Gayeli oyunlar: 7, 146.
Güvercinle oynamak: 17, 502.
Oyalayıcı oyunlar: 7, 152.
Resulüllah (s.a.v.)'in çocuklarla oynaması: 7, 144.
Satranç oynamak: 7, 154.
Tavla oynamak: 7, 154.
Zararlı oyunlar: 7, 153.

Ö

ÖDÜNÇ (ARİYET) BÖLÜMÜ: 11, 377.
Ariyet'in şartları ve tahakkuku: 11, 377.
Ödünç alınan mal, kişinin elinde telef olursa: 11, 380-83.
Ödünç mal vermenin fazileti: 11, 383
Bir şeyi ölünceye kadar bir kimseye ödünç vermek: 11, 385.

Resulüllah (s.a.v.) ödünç (ariyeten) silah alması: 11, 377-78.
Ödünç verilen mal garantili midir?: 11, 377-380.
Ödünç verme: 17, 299.
Ödünç vermenin mükafatı: 17, 300.
ÖFKE (GADAP) BÖLÜMÜ: 12, 105.
Gerçek pehlivan öfkesine hakim olandır: 12, 105.
Öfke fıtrîdir: 12, 69.
Resulüllah (s.a.v.)'in öfkesi: 11, 531-32; 16, 612.
Öfke yasaklanmıştır: 12, 105-106.
Öfkelenen kimse otursun: 12, 106.
Öfkelenince abdest almak: 12, 106.
Öfkeden kurtulma yolları (Bediüzzaman'a göre): 12, 108.
Öfkelenince "Euzü besmele" (çekmek) okumak: 12, 106.
Öfkelenmek: 16, 372.
Öfkenin doğurduğu neticeler, zararları: 12, 108-109.
Öfkenin en iyi çaresi, tevhid: 12, 110.
Öfkenin insan üzerindeki etkisi: 12, 109.
Öfkesini yenen kimsenin ahiretteki mükafatı: 9, 188. 12, 111.
Öfkeyi yutmak: 17, 611.
Hz. Ömer (r.a.)'ı öfkelendiren bir hadise: 12, 111.
Resulüllah (s.a.v.) dini ilgilendiren meselelerde öfkelenmiştir: 12, 110.
Resulüllah (s.a.v.)'in misal vererek bir konuyu öğretmesi: 16, 606.
Resulüllah (s.a.v.)'ın öğretme metodu: 16, 610-611.
Ölçüler ve tartılar hakkında: 1, 433.
Ölçü ve tartı ile ilgili hadis ve hükümler: 1, 436-37.
Ölçü ve tartıda hile: 16, 327; 17, 557.
Ölçüp tartmadan satış olmaz: 17, 258-59.
Öldürme: Bak: Katl.
Öldürmede iffetli olmak: 4, 39.
Öldürme tarzında insanların en ölçülüsü, Müslümanlardır: 13, 551.
Teşkilatlar adına öldürme: 13. 176.
öldürmenin (katlin) çeşitleri: 6, 144.
Öldürülmesi yasak hayvanlar: 17, 421.
Ölüm: 6, 99.
Ölümün mânâ ve mahiyeti: 14, 224.

Kişinin nerede öleceği bilinebilir mi?: 13, 393.
Ölümde korku ve dehşet vardır: 17, 129.
Ölüm ve uyku arasındaki münasebet ve farklılıklar: 6, 35-36.
Ölüm ve Allah'a kavuşma faslı: 13, 107-108.
Ölüm ahirette herkese gösterilecektir: 17, 641.
Ölümün ahirette kesilmesi, boğazlanması: 14, 223-24.
Ölmek üzere olan kimsenin yanında ne konuşmalı: 17, 108.
Ölecek kimseye "Lailahe illallah" telkini: 17, 107.
Ölmeden önce Allahu Teala'ya tövbe etmek: 17, 34.
Ölüm anında Kelime-i Tevhid getirmek: 17, 505.
Mü'min can çekişme halinde sevap kazanır: 17, 108.
Ölen mü'minin ruhu nereye gider?: 14, 152-53.
Göz, çıkan ruhu takip eder: 17, 109.
Ölen ve öldürenin de Cennet'e gireceği iki kimse: 3, 507.
Ölen çocuklar: 17, 119.
Ölen çocuk, hayattaki çocuktan hayırlı mıdır?: 17, 145-146.
Ölen çocuklar ailesi için Allah indinde mağfiret vesilesidir: 8, 553.
Ölenin kabirde uğradığı fitneler: 6, 20.
Ölü, yani insan cesedi necis midir?: 10, 331-332.
Ölünün gözü kapatılır: 17, 109.
Ölen kimsenin vasiyeti yerine getirilir: 16, 196.
Ölene bedel Hac yapmalı: 17, 383.
Ölene bedel oruç tutmak: 1, 351. 17, 246.
Ölü adına hayır yapmak: 9, 265-266.
Ölünün borcunu ödeme: 17, 301.
Ölü adına tasaddukta bulunmak veya köle azad etmek caiz midir?: 11, 328-29.
Ölünün kemiği kırılmaz: 17, 148.
Ölü arkasından üzülmenin haddi: 17, 141-142.
Ölü, ehlinin üzerine ağlamasıyla azab görür mü?: 17-140.
Ölü üzerine ağlamak: 11, 469; 17, 139.
Resulüllah (s.a.v.)'ın oğlu İbrahim için ağlaması: 17, 112, 139.
Ölü üzerine mersiye okumak: 17, 140.
Bir annenin evladının ölümü karşısındaki soğukkanlılığı: 9, 201.
Ölüyü yıkama ve kefenleme: 17, 109.

Karı kocayı, koca karıyı gasledebilir mi?: 17, 110.
Güvenilir kimselere cenazeyi yıkatmak: 17, 109.
Cenazeyi soğuk su ile yıkamak: 10, 328.
Cenazeyi yıkarken kullanılan temizleme ve koku maddesi kullanmak?: 10, 326-27.
Ölünün yıkanması ve ölüyü yıkayanın yıkanması: 10, 325-332.
Ölü yıkayana gusül, taşıyana abdest alması gerekir mi?: 10, 328-29.
Ölü yıkamanın sevapları: 17, 110.
Ölüyü tahnit etmek: 10, 331.
Ölüyü hayırla yad etmeli: 17, 115.
Müslümanlar'ın ölülerinin arkasından hayır konuşmak: 17, 109.
ÖLÜMÜ TEMENNİ BÖLÜMÜ: 3, 357.
Ölümü temenni etmek yasaklanmıştır: 3, 357.
Ölüm temennisi niçin yasaklanmıştır: 3, 459.
Ölüme hazırlıklı olmak: 17, 612.
Ölümü hatırlamanın faydası: 17, 628-29.
Ölümü çokca hatırlamanın faydası: 17, 629.
Ölüme sabır: 9, 194.
Ölmüş hayvanın iç yağı meselesi: 1, 445.
Hz. Ömer (r.a.): 12, 273.
Hz. Ömer'in tavizsiz adaleti: 14, 19-20.
Hz. Ömer (r.a.)'in adaletine bir örnek: 6, 438.
Hz. Ömer (r.a.)'in emr-i İlahiyeye muvafakatı: 12, 276-77.
Hz. Ömer'in temennisine muvafık nazil olan ayet: 2, 153.
Hz. Ömer'in fazileti: 12, 273; 16, 478.
Hz. Ömer'in "Faruk" lakabını alışı: 13, 478.
Hz. Ömer'in Hz. Ebu Bekr (r.a.)'i hesaba çekercesine yaptığı itirazı: 11, 528.
Hz. Ömer (r.a.)'in Resulüllah'ı hesaba çekercesine yaptığı itirazı: 11, 527.
Hz. Ömer (r.a.)'in sünnete bağlılığı: 17, 445.
Hz. Ömer'in halife olmasından sonra ihtilam olmasının artması: 10, 310.
Hz. Ömer (r.a.)'in Hayber yahudilerini sürmelerinin sebebi: 4, 86.
Hz. Ömer'in Muhacir ve Ensarı zaman zaman yemeğe davet etmesi: 10, 458-59.
Hz. Ömer'in oğlu vasıtasıyla Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Ebu Bekr'in yanına defni için izin istemesi: 5, 462-63.
Hz. Ömer'in Resulüllah'ın kendisinden sonra Hulefa-i Raşidin'in sünnetini

tavsiye eden hadis karşısındaki hassasiyet ve feraseti: 10, 72.
Hz. Ömer'in Resulüllah'ın vefatından sonra Ümmühatü'l-Mü'minine olan saygısı ve ikramı: 10, 458.
Hz. Ömer Resulüllah'ın zevcelerine Hayber'den pay verdi: 4, 147.
Hz. Ömer'in şehadetini Resulüllah (s.a.v.) haber vermişti: 16, 484.
Hz. Ömer'in şehid edilmezden önce kendini şehid edenle yaptığı bir muhavere: 5, 465-66.
Hz. Ömer (r.a.)'in valilerine yazdığı bir emir, nasihat: 7, 389.
Hz. Ömer'in yaralanması: 5, 461.
Hz. Ömer'le Hz. Ebu Bekr arasında müşterek hadisler: 12, 277.
Ömrâ: 17, 289.
Ömrü uzatan, kaderi geri çeviren şey: 17, 558.
Önder durumundaki kimselerin hususi hallerinin ibret için anlatılması: 10, 71.
Öpme ve mübaşeret: 9, 93.
Öpmek cimanın başlangıcıdır: 9, 195.
Öpmek orucu bozar mı?: 9, 95.
Öpme abdesti bozar mı?: 16, 568.
Öşür ve Haraç: 17, 184.
Nebat ahalisinden Hz. Ömer'in aldığı öşür miktarı: 4, 100.
Zirai ürünlerde öşür durumu: 6, 399.
Hatalı kimsenin özür dilemesi: 8, 283.
Peygamber (s.a.v.) özür dileyenin özrünü kabul etmiştir: 9, 189.
Özürlü kimseyi özrüyle tavsif etmek caizdir: 7, 487.

P

Panayırlar: 2, 185.
Paranın kullanımı: 6, 476-477.
Paraya, altına, gümüşe tapınmak: 2, 45-46.
Parayı durdurmayıp işletmek: 17, 313.
Parayla Kur'an öğretimi: 17, 251.
Parmakları hilalleme: 16, 558.
Parolanın Resulüllah zamanında da gazvelerde kullanılması: 3, 550.
Pazarda normal fiyattan düşük fiyata satmak: 2, 27.
Pazarlık: 17, 255.
Pazartesi-perşembe orucu: 17, 167. Oruç bahsine de bakınız.

Perhiz: 11, 134. 17, 454.
Resulüllah'ın perhiz tavsiyesi: 11, 52.
Perşembe gününün mübarekiyeti: 17, 260.
Peşinden koşulması caiz olan ihtiyaçlar: 13, 398-99.
Meleklerin, bir temsil ile Peygamber (s.a.v.)'in Peygamberliğini anlatmaları: 12, 213.
Önceki peygamberlerin kısımları: 12, 197.
Peygamber isimlerinin çocuklara verilmesinin caiz olduğu: 2, 515.
Peygambere hain gözlü olmak yaraşmaz: 12, 40.
Peygambere itaat eden Allah'a itaat etmiştir: 16, 457.
Peygamberimiz'in Al-i Beyt'e üç tavsiyesi: 16, 426.
Peygamberimiz'in İslam'a davet mektupları: 16, 398.
Peygamberimiz'in Kisra'ya gönderdiği mektup: 16, 398.
Peygamberimiz'in nazarında en mühim şey, Namaz: 16, 445.
Peygamberin ruhu kabzedilmeden cezanın gelmemesi ve bunun rahmet oluşu: 12, 450.
Peygamberler kabirlerinde diridirler: 12, 498.
Peygamberler arasında tahyir: 12, 181.
Peygamberleri birbirlerine üstün kılmamak: 12, 155, 158, 161-62, 181. 17, 155.
Peygamberlerin anaları ayrı babaları birdir: 12, 176.
Peygamberlerin cesedleri çürümez: 17, 153.
Peygamberlerin hepsi koyun çobanlığı yapmıştır: 6, 493.
Peygamberlerin çobanlıktan geçmelerindeki hikmet nedir?: 6, 493-494.
Peygamberlerin günahları: 14, 218.
Peygamberlerin mucizeleri ve ilmi: 12, 182.
Peygamberliğin yetmiş cüzünden biri: 17, 529.
Yeryüzünde ve gökyüzünde bulunan hâlâ hayatta olan pegamberler: 12, 180-81.
Peynirin yapıldığı madde ve bunun temiz olup olmadığı: 10, 478.
Pislik yiyenler (Cellâle): 10, 358-360.
Az veya çok pislik yiyen hayvanların etinden yenip yenmeyeceğinin hükmü: 10, 453-54.
Pişmanlık tövbedir: 17, 628.
Son pişmanlık fayda vermez: 17, 355.
Kişi propagandasını yaptığı şeyden sorumludur: 14, 196.
Putlar varken Peygamber'in Kâbe'ye girmeyişinin sebebi: 7, 65.

R

Rada' (Süt emme): 15, 494; "Süt emme"ye de bakınız.

Rafizilere bir cevap: 6, 365-366.

Rahmet "acımak" veya "esirgemek" midir?: 6, 271.

Allah kullarını bir ananın evladına olan sevgisinden daha çok sever: 6, 288.

Allah'ın Rahman ve Rahim ismi ve aralarındaki fark: 6, 271-272.

Allah'ın Rahmet ve Gadab sıfatları: 6, 283-284.

Allah'ın rahmeti, gazabını geçmiştir: 6, 283-284.

Allah'ın (c.c.) yeryüzündeki rahmeti yüzde birdir: 17, 636. 6, 285-287.

Yeryüzündeki bütün mahlukatın şefkat ve merhameti Cenab-ı Allah'ın rahmetinden gelir: 6, 287-288.

Rahmetin çeşitleri: 6, 286.

Rahman isminin yüzde tecellisi ve yüze vurma yasağının hikmeti: 4, 37.

Ramazan ayının fazileti: 17, 155.

Ramazan orucunun fazileti: 16, 276.

Ramazan ayı kaç gün?: 17, 157.

Ramazan gecelerini ihya etmenin fazileti: 8, 506.

Ramazan hilalini gördüğünü iddia eden kimseye yemin gerekir mi: 9, 70.

Ramazan hilalinin sübutu için kaç şahid gereklidir: 9, 71-72.

İki ramazan arası küçük günahların affı: 13, 35.

Ramazan orucunun başlama ve bitme günleri cemaatle ve çoğunlukla yapılması gerekir: 9, 75-76.

Ramazandan önceki üç gün oruç tutmak: 17, 156.

Yirmidokuz da olsa otuz da olsa, ramazan ayının sevabı eşit mi?: 9, 77-80.

Ramazanda bir gün yemenin keffareti: 17, 158.

Ramazanda Müslüman olan: 17, 171.

Ramazanda Müsüman olan geri kalan orucu tutar: 17, 172.

Ramazanda tek niyet kafidir: 9, 80.

Ramazanda umre: 17, 391.

Ramazandaki umre hac gibidir: 4, 205.

Ramazanı bir iki gün önceden oruç tutarak karşılamamak: 9, 129-130.

Ramazanın geleceğini Peygamber'in önceden söylemesi: 17, 158.

Rastlanan sürü ve bahçeden istifade: 17, 267.

Ravha: 5, 93.

Rebeze: 2, 428.
Rabia İbnu'l-Haris: 1, 526.
Rebî'atu'r-Re'y: 11, 252.
Recî gazvesi: 11, 477.
Evliliğin altıncı ayında doğum yapan kadına Hz. Osman recm cezası vermişse de, Hz. Ali itiraz etmiştir: 5, 192-93.
Hz. Ömer'in bir hutbesinde recm ayeti ile ilgili beyanı: 5, 161-63.
Hz. Peygamber zamanında tatbik edilen iki recm cezası: 5, 162-63.
Kadının recmedilme adabı: 5, 188-89.
Recmedilenler için mezar kazılır mı?: 5, 187.
Redd edilmeyen (geri çevrilmeyen) üç şey: 7, 28.
Rehabilitasyon: 10, 529.
REHİN BÖLÜMÜ: 17, 303.
Rehinin rüknü: 6, 239.
Hanefi mezhebinde rehinin hükmü: 6, 239.
Rehin geri alınır: 17, 303.
Rehin mala temellük edilmez: 6, 325.
Rehin olarak bırakılan maldan istifade etmede mezheplerin görüşleri: 6, 322-323.
Resulüllah (s.a.v.)'in Müslüman rehineleri kurtarmak için uyguladığı metod: 4, 55.
Vadesi içinde borcunu ödeyemeyen vade dolduktan sonra borcunu ödeyen kimse rehin verdiği malı geri alır: 6, 325.
Reklam, hadislere göre: 16, 351.
Remel: "Hacc"a da bakınız.: 4, 364.
Remz: "Hacc"a da bakınız. 4, 480-498.
Resim: 17, 482.
Resim ve heykelin olduğu yerde namaz: 12, 51.
Ressamların ahiretteki durumu: 7, 59-61.
Resim edinme meselesi: 7, 66.
Resimli bezler minder olarak kullanılabilir: 7, 60.
Yasak olan resimler: 7, 65.
Bediüzzaman'a göre "Yasak resim ve heykel, zulüm, riya ve heva vasıtasıdır": 7, 66-67.
Bitki ve tabiat resmi yapmak: 7, 61.
Canlı tasvir yapmak: 16, 324.

Cebrail (a.s.)'ın, içinde köpek ve resim olan eve girmemesi: 7, 64.
Çıplak kadın resimlerine bakmanın yapmış olduğu tahrib: 7, 67.
Kıyamette en çok azab çekeceklerden biri ressamlar: 7, 59.
Köpek ve resim bulunan eve melekler girmez: 7, 62.
Öğretici mahiyetteki resim ve fotoğraflar: 7, 67.
Peygamber (s.a.v.)'in Mekke fethi günü Kâ'be'ye girmeden suret ve tasvi leri imha ettirmesi: 7, 65.
Resulüllah'ın hayatındaki hicretler: 16, 138.
Resulüllah'ın hayatı boyunca terk etmediği dört şey: 9, 115.
Resulüllah'a Hayber'de zehirleme suikastı: 10, 485.
Resulüllah koyun çobanlığı yapmıştır: 6, 493.
Resulüllah'ın birşey tamir etmesi: 17, 594.
Resulüllah'ın def-i hacet için seçtiği uygun yerler: 6, 292.
Resulüllah'a gelen hediyeler: 16, 165.
Resulüllah'ı yaralayan, dişini kıran şahıs: 11, 469.
Resulüllah'ın ayağı çıkmıştı: 17, 461.
Resulüllah'ın zevcelerinin irtihali: 12, 412.
Resulüllah'ın ehl-i beyti: 12, 319-320.
Peygamberler cima yönüyle normal erkeklerden daha güçlüdürler: 16, 232
Resulüllah ailesine en iyi davranandır: 17, 211.
Resulüllah Hz. Aişe ile koşu yarışı yapmıştır: 17, 219.
Resulüllah'ın ailesinin açlıkları: 6, 507-508-509.
Resulüllah ve ailesinin maişeti: 6, 484.
Resulüllah'ın Hz. Aişe'nin şişmanlaması için tavsiye ettiği beslenm usulü: 10, 481.
Resulüllah'ın hanımlarını idare şekli: 17, 220.
Resulüllah'ın hanımlarının birbirlerini kıskanmaları: 17, 220.
Resulüllah'ın hanımlarının birbirleriyle münakaşası: 17, 220.
Resulüllah'ın meskeni: 1, 206.
Resulüllah'ın hücreleri: 17-591.
Resulüllah'ın zevce-i pakeleriyle kırgınlığı: 9, 3200-322.
Resulüllah'a peygamberlik ne zaman vacib oldu?: 12, 217-18.
Resulüllah'ın nuru Hz. Adem'in yaratılışından ondört bin yıl önce y ratılmış: 12, 324.
Resulüllah'ın risalet hayatı sadece Cenab-ı Hakk'ın takdiriyle cereya etmiştir: 2, 520.

Resulüllah'ı Cenab-ı Allah'ın ihtar etmesi: 11, 469.
Resulüllah'ın değiştirdiği isimler: 1, 293.
Resulüllah'ın emri dışına çıkmamak: 9, 153. 6, 403.
Resulüllah'ın konuştuğu yerde (meselelerde) susmak: 12, 215.
Resulüllah'ın her rica ve isteği emir midir?: 11, 195.
Resulüllah'ın gördüğü hatayı hemen düzeltmesi: 17, 10.
Resulüllah'ın kadınlarla istişaresi: 16, 77.
Resulüllah'ın kendisine secde edilmesini yasaklaması: 17, 188.
Resulüllah'ın mü'minlere nefislerinden evla veya yakın olması: 16, 485.
Resulüllah'ın, Müslümanlar arasında Kur'an bilgisinin artması için aldığı tedbirler: 2, 118.
Resulüllah'ın önemli tenbihatı: 7, 404.
Resulüllah'ın sorulan sorulara cevap vermesi: 17, 62.
Resulüllah'ın şehircilik meselesine yer vermesi: 17, 277.
Resulüllah'ın bıraktığı iki ağırlık: 12, 419-20.
Resulüllah'ın yasakladığı on şey: 7, 47-52.
Resulüllah'ın oğlu yaşasaydı, Nebî olacaktı: 17, 120.
Resulüllah ashabı birlikte askerlik talimi yaparlardı: 7, 403.
Resulüllah'ın gazveden dönen Zeyd (r.a.)'ı karşılaması: 7, 126.
Resulüllah'ın orduyu teftiş etmesi: 7, 361-62.
Resulüllah yarın için hiçbir şey biriktirmezdi: 7, 79.
Resulüllah'ın dünya malına ehemmiyet vermemesi: 6, 326.
Resulüllah'ın evinde bazan 1 ay ocak yanmazdı: 17, 591.
Resulüllah uzun müddet sıcak yememişti: 17, 593.
Resulüllah hiç yufka ekmek yemedi: 17, 440.
Resulüllah'ın açlıktan benzi sararırdı: 17, 307.
Resulüllah'ın açlıktan karnına taş bağlaması: 6, 518.
Resulüllah'ın evinde yiyecek miktarı: 17, 592.
Resulüllah'ın günlük yiyeceği hurma ve su: 6, 507.
Resulüllah'ın kurtlu hurmaların kurtlarını ayıklayıp yemesi: 10, 412.
Resulüllah'ın maddi darlık çekmesi: 17, 306.
Resulüllah'ın Osman b. Mazûn'un bütün gece namaz kılmak, kadınla da nikah yapmamak üzere yaptığı yeminden dolayı onu uyarması: 1, 199-200.
Resulüllah'ın ramazan ayının hesabını öğretmesi: 17, 234.
Resulüllah'ın bile Allah'ın işine karışmaması: 11, 469.

Resulüllah'ın bir şeyi öğretme metodu: 7, 250-51.
Resulüllah'ın görmüş olduğu yanlışlığı eli ile düzeltmesi: 7, 523.
Resulüllah'ın insanları tahlili: 17, 550.
Resulüllah'ın muhataba göre davranması: 7, 341-352-53.
Resulüllah'ın ilâhî hakikatleri insanların anlayacağı şekilde anlatması: 7, 79.
Resulüllah'ın hitabeti: 8, 356.
Resulüllah'ın kabullendirme metodu: 17, 534.
Resulüllah'ın intak metodu: 7, 409.
Resulüllah'ın insanların itibar ettiği kimselere hususi muamelede bulunması: 9, 435.
Resulüllah'ın her işi sağlama bağlaması: 17, 291.
Resulüllah'ın mühim bir metodu: 11, 513.
Resulüllah'ın mü'minleri müjdeleyiş şekli: 16, 612.
Resulüllah'ın parmağıyla hesap yapması: 17, 157.
Resulüllah'ın temsil yoluyla bir konuyu öğretmesi: 1, 188. 7, 331. 17, 268.
Resulüllah'ın fazilet ve menkıbeleri: 12, 193.
Resulüllah'ın peygamberlikten önce ve sonraki mümtaz vasıfları: 9, 269.
Resulüllah'ın tüm insanlığa ve cinlere gönderilmiştir: 12, 199-200.
Resulüllah bir beşerdir: 17, 269.
Resulüllah bütün insanlığın efendisidir: 12, 162-63.
Resulüllah tüm insanlığa gönderilmiştir: 1, 39; 12, 194.
Resulüllah peygamber geldikten sonra diğer dinlerin neshi ve inanmaya gayr-ı müslimlerin cehenneme gireceği: 1, 38.
Resulüllah ilâhî himaye altında idi: 2, 339-40.
Resulüllah Cenab-ı Hakk'ın hazinelerinde tasarruf hususunda yetkilidir: 7, 350-51.
Resulüllah her şeyiyle güzel bir örnektir: 7, 369.
Resulüllah her zaman diridir: 17, 153.
Resulüllah'tan hatalı bir fiil sadır olur mu?: 8, 200.
Resulüllah istişâye muhtaç mı?: 16, 43.
Resulüllah'ın kıyamet günü ilk dirilecek ve insanlar adına ilk konuşacak kişidir: 12, 193
Resulüllah kimlerin kendi ümmetinden olduğunu tanıyacaktır: 14, 200-201.
Resulüllah'ı ve ashabı gören Müslüman'a ateş değmeyecektir: 12, 242.
Resulüllah'ın affedilen geçmiş ve gelecek günahları: 14, 219.
Resulüllah'ın ahirette şefaati: 17, 398, 638.

Resulüllah'ın Allah'tan dilediği şeyin olması: 17, 122.
Resulüllah'ın Allah tarafından yedirilip içirilmesi: 9, 90.
Resulüllah'ın arka tarafı görmesi: 8, 30-32.
Resulüllah'ın Cenab-ı Allah katındaki yeri ve Cenab-ı Allah'a karşı olan nazı: 12, 222-223.
Resulüllah'ın cenneti tasvir etmesi: 17, 642.
Resulüllah'a dünyada sevdirilen iki şey: 7, 24.
Resulüllah'ın geçmiş ümmetlerden haber vermesi: 9, 199.
Resulüllah'ın geleceğine dair kadim kitaplardaki işaretler: 2, 493-95.
Resulüllah'ın nefsinde cemettiği üç şey: 6, 473.
Resulüllah'ın şeytanı Müslüman olmuştur: 7, 117. 12, 102.
Resulüllah'ın ümmeti ile iftihar ettiği husus: 17, 188.
Resulüllah'ın ümmetinin çokluğuyla iftihar etmesi: 17, 398.
Resulüllah'ın ümmetin geleceğinden haber vermesi: 17, 440.
Resulüllah'ın ümmetinin bağışlanacağına dair müjdeli bir haber: 12, 222.
Yahudi bir kadının Resulüllah'ı zehirlemek istemesi; "Etin zehiri haber vermesi"; 13, 545.
Resulüllah ashabının İslam'ı yaymak için yeryüzüne dağılacağını haber vermiştir: 12, 245.
Resulüllah'ın kıyametin yaklaşmasıyla ilgili haberi: 8, 356-357.
Resulüllah'ın üstün ahlakı: 2, 355-56; 17, 276.
Resulüllah içtimai hayatı ilgilendiren her hususla alakadar olmuştur: 17, 260.
Resulüllah herkesin derdi ile ilgilenirdi: 17, 159.
Resulüllah kimseye sövmemiştir: 17, 472.
Resulüllah'ın başkasına ait mektuba bakılmasını yasaklaması: 5, 506.
Resulüllah'ın Bedevilere muamelesi ve hoşgörüsü: 10, 61.
Resulüllah'ın çocuklarla oynaması: 7, 144.
Resulüllah'ın ashabıyla kendisini eşit tutması: 6, 489.
Resulüllah'ın dört veziri: 16, 46.
Resulüllah'ın müşavirleri: 16, 47.
Resulüllah'ın müşkül meselenin çözümünde sahabelere başvurması: 17, 280.
Resulüllah'ın fakirlere gösterdiği nezaket ve ihtimam: 17, 587.
Resulüllah'ın fakirlerle olma talebi ve duası: 17, 585.
Resulüllah'ın hayası: 5, 295-96.
Resulüllah'ın sözüne sadakati: 17, 598.
Resulüllah'ın sabrı: 7, 81.

Resulüllah'ın tevazu'u: 9, 189; 17, 427.
Resulüllah'ın tevekkülü: 7, 79.
Resulüllah'ın karşılaşmış olduğu kimseye muamelesi: 17, 494.
Resulüllah ashabının hal ve hatırını sorardı: 17, 493.
Resulüllah'ın kendindeki güzel hasletleri söylemesi takdis-i nimettir: 7, 81
Resulüllah'ın menîha olarak bir deve istemesi: 17, 590.
Resulüllah'ın müşriklerden yardım istememesi: 11, 425-26.
Resulüllah'ın torunlarına olan şefkati: 12, 314.
Resulüllah'ın verdiği karardan dönmemesi: 11, 472.
Resulüllah ne çeşit hac yapmıştır?: 4, 311.
Resulüllah'ın kurbanları: 17, 409.
Resulüllah'ın ramazanı ihya etme gayreti: 8, 508-509.
Resulüllah'ın okuduğu şifa duası: 17, 465.
Resulüllah'ın son kılmış olduğu namaz ve şekli: 17, 58.
Resulüllah'ın ordusunun uyuyarak sabah namazını kaçırması: 7, 364-65.
Resulüllah'ın ayakkabısı ve modeli: 17, 480.
Resulüllah'ın bazı kapları şıra yapımında yasaklaması: 1, 63-66.
Resulüllah'ın giydiği elbise: 17, 441.
Resulüllah'ın minberi: 8, 309; "minber"e de bakınız.
Resulüllah'ın istinca (taharet) için kullandığı malzeme: 10, 111.
Resulüllah'ın mührü: 6, 376.
Resulüllah'ın zırhı: 17, 303.
Resulüllah'ın kendisine yaptığı dua: 6, 485.
Resulüllah'ın kendine inanan kimseye yaptığı dua: 17-589.
Resulüllah'ın Cenab-ı Allah'tan istediği nurlar: 6, 23.
Resulüllah'ın kabrinin mescid yapılmaması için Allah'a dua etmesi: 8, 12
Resulüllah'ın Hz. Ali'ye duası: 17, 273.
Resulüllah'ın Ebu Evfa'ya duası: 6, 431.
Resulüllah'ın Hz. Ömer'e duası: 17, 577.
Resulüllah'ın duasını taleb etmek: 17, 590.
Resulüllah'ın saçını tıraş edenlere duası: 4, 501.
Resulüllah'ın sığınma taleb ettiği şeyler: 17, 517.
Resulüllah'ın ümmetinin affı için Cenab-ı Allah'a yalvarması, dua etmes 12, 222.
Resulüllah'ın ümmeti için istediği üç şeyden ikisinin verilmesi: 17, 543.

Resulüllah'ın Allah'tan taleb ettiği üç şey: 17, 543.
Resulüllah'ın hırsızlara lâneti: 5, 213.
Resulüllah'ın doğuda olanlara dua etmesi: 17, 385.
Resulüllah'ın Kureyş'e bedduası: 7, 373.
Resulüllah'ın lanetleri: 17, 200-338.
Resulüllah'a en sevgili olan insanlar: 12, 89.
Resulüllah'dan sonra insanların en hayırlıları: 12, 280-81.
Resulüllah'ın güzel hasleti ile övdüğü zat: 17, 611.
Resulüllah'ın Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e sevgisi ve bunun sebebi: 12, 320-22.
Resulüllah'ın Medine-i Münevvere'yi övmesi: 11, 464.
Resulüllah'ın üç nesli tebcili: 17, 283.
Resulüllah nasıl yemin ederdi?: 17, 239.
Resulüllah rüyada hiç ihtilam olmamıştır: 9, 146.
Resulüllah samimi olduğu kimsenin başı üzerine elini koyardı: 7, 521.
Resulüllah'a vesvese gelir miydi?: 16, 323.
Resulüllah'ı ağlatan bir haber: 17, 440.
Resulüllah'ı güldüren bir hadise: 7, 146; 12, 69, 77.
Resulüllah'ı öfkelendiren bir hadise: 11, 469; 12, 30; 6, 424; 6, 533; 7, 59.
Resulüllah'ın ağlaması: 17, 612.
Resulüllah'ın ayak izi Hz. İbrahim (a.s.)'ın ayak izine benziyordu: 17, 281.
Resulüllah'ın bazı hususlarda ehl-i kitaba uyma sebepleri: 7, 16-17.
Resulüllah'ın ehl-i kitab'a muhalefet nev'inden verdiği emirler: 7, 16-17.
Resulüllah'ın gülmesi: 9, 173; 11, 468, 546.
Resulüllah'ın güzel isimlerle tefeulde bulunması: 11, 548.
Resulüllah'ın hüzünlenmesi, ağlaması: 12, 28.
Resulüllah'ın kızı Fatıma'ya kızması: 6, 533.
Resulüllah'ın mükemmel mantık ve zekâveti: 17, 534.
Resulüllah'ın öfkesi: 17, 234.
Resulüllah'ın sağlığa verdiği önem: 10, 535-36.
Resulüllah'ın tebessümü: 17, 394.
Resulüllah'ın unutması: 8, 201-202.
Resulüllah'ın yüzünde öfkenin belli olması: 17, 390.
Resulüllah ve ashabının yediği yemekler ve onların medhi: 10, 475-87.
Resulüllah'ın devesi Adbâ: 4, 55.

Resulüllah'ın hayatında hayvan: 6, 308-309.
Resulüllah'ın hayvanları: 6, 308; Bak. Hayvan.
Resulüllah'ın sevdiği hayvanlar: 6, 308; Bak: Hayvan.
Resulüllah'ın hastalanması ve vefatı: 17, 111.
Resulüllah'ın hastalığında Hz. Ebu Bekr'i imamlığa geçirmesi: 17, 58.
Resulüllah'ın hastalığı esnasında kendine zorla ilaç içirenlere karşı tavrı: 11, 8-9.
Resulüllah'ın vefatı sırasındaki üç vasiyeti: 16, 185.
Resulüllah'ın vasiyeti: 17, 353.
Resulüllah vasiyette bulundu mu?: 16, 185.
Resulüllah'ın vefatı ve defni: 17, 148.
Resulüllah'ın yıkanması, kefelenmesi: 17-111.
Resulüllah'ın yıkama, gasli için yapmış olduğu vasiyet: 17, 112.
Resulüllah'ı kim yıkamıştır: 17, 112.
Resulüllah hangi kuyunun suyu ile yıkanmıştır: 17, 112.
Resulüllah'ın avretini görenin gözü kör olur: 17, 112.
Resulüllah'ın kefeni: 17, 113.
Resulüllah için ölüm ızdırap değildi: 17, 151.
Resulüllah'ın vefatıyla gelen hüzün: 17, 153.
Resulüllah'ın öldüğü yere defnedilmesi: 17, 150.
Resulüllah hangi gün defnedildi: 17, 150.
Resulüllah'ın defni sırasında kabre inenler: 17, 150.
Resulüllah'ın kabre konuş şekli: 17, 130.
Resulüllah'ın kabri nasıldı?: 17. 150.
Resulüllah'ın kabri mescid yapılmaz: 8, 128-29.
Resulüllah'ın mirasında ihtilaf: 5, 448.
Resulüllah'ın vefatında Hz. Hasan ve Hüseyin'in yaşları: 7, 152.
Resulüllah'ın vefatından sonra Araplar dört kısma ayrılmıştır: 6, 365.
Resulüllah'ın vefatıyla başlayan hadiseler: 17, 151.
Peygamberler de hür değil: 16, 67.
Peygamberlerin müşterek sünnetleri: 7, 54.
Resulüllah'a benzeyen sahabiler: 12, 107.
Resulüllah'a selât u selâm: 7, 453.
Resulüllah'a yapılan bir nezaketsizlik örneği: 17, 298.
Resulüllah'ın Hz. Ali (r.a.)'a yapmış olduğu tenbih: 7, 404.

Resulüllah'ın ashabı tarafından kınanması: 11, 527-28.
Resulüllah'ın ayağı kırık bir sahabeyi tedavi etmesi: 11, 441.
Resulüllah'ın bir tedavisi: 17, 471.
Resulüllah'ın gölgede, güneşde ve yarı gölgede durmakla ilgili tavsiyesi: , 346-47.
Resulüllah'ın güzel tavsiyeleri: 17, 621.
Resulüllah'ın her türlü ihtiyacın Allah'tan istenmesini tavsiyesi: 5, 525-26.
Resulüllah'ın işlerimizde tek sayıyı tavsiyesi: 4, 547.
Resulüllah'ın peder ve validelerinin uhrevi durumları: 16, 276.
Resulüllah'ın sünnetini beğenmeme: 1, 198.
Resulüllah'ın tükrüğünü ashabın teberrüken derilerine sürmesi: 11, 524.
Resulüllah'ın Kâ'be'yi tavaf ederken söylemiş olduğu sözler: 17, 539.
Resulüllah'ın üç önemli öğüdü: 17, 599.
Resulüllah'ın ümmeti üzerindeki te'sîrâtı: 17, 151.
Resulüllah'ın ümmetin hal ve hatırını sorması: 9, 189.
Resulüllah'ın ümmetinden farklı oluşu: 7, 417.
Resulüllah'ın validelerinin imanı hususunda Bediüzzaman'ın görüşleri: 16, 277.
Resulüllah'ın ümmetinin ömrü: 14, 121.
Rey ve kıyastan kaçma: 16, 464.
Rezin: 1, 5.
RIFK BÖLÜMÜ: 6, 312.
Resulüllah'ın sünnetinde rıfk ve mülâyemet: 6, 317-318-319.
Menfi durumların tatlılıkla halledilmesi: 8, 283.
Rızk
Allah sevdiği kulunu kendi besler: 11, 479.
Bir kimsenin mukadder rızkına o rızkı elinde bulunduran mani olamaz: 11, 91.
Rızk helal ve temiz olmalıdır: 11, 298.
Rızk hususunda Allah'a tevekkül gerekir: 17, 599.
Rızk hususunda yeise düşmemek: 17, 598.
Rızk önceden takdir edilmiştir: 13, 371.
Rızkı, kişiyi arar bulur: 17, 249.
Riba (faiz) hakkında: 1, 521.
Riba'nın zemmine dair: 1, 523.
Faiz yiyenlerin kıyametteki halleri: 12, 124.
Riba malları: 1, 529.

Ribanın en kötüsü: 12, 123.
Ribanın tozunun ulaşması: 1, 524.
Ribatın değeri: 17, 364.
Ric'at: 11, 151.
Rifâ'a el Kurâzi: 15, 515.
Şeyh, talebelerinden hadis rivayet edebilir: 14, 93.
RİYA BÖLÜMÜ: 6, 329.
Riya nedir?: 6, 329.
Riyanın azı da şirktir: 17, 550.
Riya ve süm'a: 17, 617.
İmam-ı Gazali'ye göre riyanın dereceleri: 6, 329-330.
İmam-ı Gazali'ye göre riya ve çeşitleri: 6, 329.
Riyakâr Kurraların cehennemdeki yeri: 6, 335.
Riyakârlık yapanın durumu: 16, 297; 6, 335.
Ruh nedir?: 10, 534. 6,9.
Ruhun mahiyeti ve İsra 85. ayetinin tefsiri: 2, 488-89.
Ruh çağırma ile ilgili Bediüzzaman'ın açıklaması: 16, 104.
Ruh çağırma ile ilgili bir istidrac: 16, 104.
Ruh hakkında mühim bir açıklama: 7, 371.
Uyku halinde ruh bedenden ayrılıyor mu?: 7, 371-72.
Cesette kaç ruh vardır?: 7, 371.
Ruhun hususiyetleri: 14, 153-54-55.
Yaratıldıktan sonra birbiriyle tanışan ruhlar bir araya gelir tanışmayanl ayrılır: 9, 371-72.
Ruhların yaratılmalarından sonra tanışmaları ve uyuşmaları: 9, 371-72.
Kişinin ruhu, kendi kabriyle irtibatlıdır: 14, 154.
Sûfiyyede ruh: 6, 11.
Rukye (Dua ile tedavi): 17, 464.
Rukye 5efsunlama, okuma) ve dağlama ile tedavinin caiz olmadığı: 11, 21.
Rukye ile tedavi: 11, 136.
Rum ve Acem'in fazileti: 12, 473-74.
Kıyamet sırasında insanların ekseriyetini Rumların teşkil etmesi: 12, 476
Rumlarla anlaşma ve savaş: 17, 577.
Rumlarla savaş olacak ve İstanbul fethedilecek: 17, 577.
(Rusya'da) alkol niye yaygın?: 7, 280.

Rusya'da ideolojinin birinci aleti: Alkol: 7, 278.
Rükû ve secdede beli düzgün tutmak: 17, 9.
Rükû ve secdede fazla tesbihat okunması: 6, 13.
Rükûda üç defa Sübhanerabbiyel-Azîm demek: 6, 13.
Rükûdan doğrulunca okunacak dua: 17, 10; 6, 14
Rükû ve secdelerde yapılacak zikrin hükmü (Mezheplere göre): 6, 14.
Rükûya giderken rükûdan kalkarken elleri kaldırma: 17, 7.
Rükû ve secdelerde okunacak dualar: 6, 7.
Hanefilere göre Fatiha'nın secde ve rükûda okunmasının hükmü: 6, 8.
Şafilerde Fatiha'yı secde ve rükûda okumanın hükmü: 6, 8.
Rükû ve secdede Kur'an okunmasının yasaklanması: 6, 7-8. 7, 52. 6, 26.
Rükn ve makam hakkında: 12, 511.
Rükn-i Yemenî 70 meleğe emanet edilmiştir: 17, 389.
Rükn'ü Hz. Peygamber bastonu ile istilam etti: 4, 397.
Rüşvet: 17, 273.
Rüşvet nedir, ne değildir?: 6, 432-434.
Rüşveti alan da veren de melundur: 6, 433.
Rüşvet alan ve verenin ahiretteki acı tablosu: 17, 274.
Rüşvet niyetiyle verilen ihsanlar da haramdır: 14. 350-351.
Zulüm korkusuyla rüşvet vermek: 6, 436.
Rüşvete aracı olanın durumu: 13, 441.
Rüşvet ve selef: 6, 438.
İctimâî (Sosyal) emniyet ve rüşvet: 6, 441.
Hakimlerce alınan rüşvet: 6, 433.
Kişi gasp edilen hakkını -başka yol yoksa- rüşvet yoluyla alabilir mi?: 13, 441.
Şefaat (tavassut) mahallinde alınan hediye rüşvettir: 16, 164.

RÜYA TABİRİ BÖLÜMÜ: 17, 529.
Güzel rüya anlatılabilir: 17, 530.
Rüyanın çeşitleri: 2, 457-58.
Rüya üç kısımdır: 17, 530.
Rüya ilk yorumlayıcıya göre vukua gelir: 17, 532.
Rüya neye dayanılarak yorumlanmalı?: 17, 532.
Hoşlanılmayan rüya görülünce: 17, 531.
Kötü rüyalar anlatılmamalı: 17, 532.
Peygamber (s.a.v.)'i görmek haktır: 17, 530.

Rüyada beyaz ve yeşil görmekle, siyah ve kırmızı görmenin manaları: 9, 34.
Görmediği halde, rüya gördüm iddiasında bulunanın durumu: 16, 323.
Halk huzurunda Peygamber (s.a.v.)'in rüya tabir etmesi: 17, 534.
Resulüllah'ın rüya tabir etmesi: 17, 533.
Rü'yetullah (Allah'ın (c.c.) görülmesi: 14, 285.
Kıyamet günü mü'minler Allah (c.c.)'ı gözleriyle görecektir: 14, 285-86.
Allah'ı görmek mü'minlere hastır: 14, 187.
Müslüman, bulutsuz bir günde Güneş'i gördüğü gibi, ahirette de Allah (c.c.)'ı görecektir: 14, 181-82.
Resulüllah (s.a.v.) Allah (c.c.)'ı görmüş müdür?: 14, 287-91.
Rüzgâr da Allah'ın ordularındandır: 14, 52.
Rüzgârın faydaları: 6, 77.
Rüzgâra küfretmemek, lânet etmemek: 6, 77.

S

Sa', Müdd, Rıtl: 10, 182.
Her gecede bir saat-ı icâbe olması: 12, 505.
Saadet; hayatın mes'ud olmasını sağlayan faktörler: 13, 397-98.
Sabah ve akşam yapılacak dualar: 17, 526.
SABIR BÖLÜMÜ: 9, 183.
Sabır: 9, 183; 11, 50; 12, 457.
Sabrın tarifi: 9, 183.
Sabretmek: 2, 301-302.
Sabrla alakalı ayetler: 9, 183.
Sabrla alakalı hadisler: 9, 183-84.
Sabrın İslami tebliğdeki yeri: 16, 134.
Sabrın mükafatı: 9, 183-84.
Sabrın çeşitleri: 9, 183; 13, 79.
Sabır şartıyla hastalıklar günahlara keffarettir: 13, 101-102.
Allah'tan başka kimse daha sabırlı değildir: 9, 204.
Allah'ın sabrettiği şeyler: 9, 204.
Cenab-ı Allah kimin iki sevdiği kişiyi alırsa sabrı karşılığında ona cenneti verir: 9, 194-95.
Çocuğu ölen kimsenin sabretmesinin mükafatı: 9, 194-95.
En büyük ihsan sabırdır: 13, 400-401.

Hastalığa karşı sabretmek: 9, 146.
Makbul sabır: 9, 189.
Musibetlere ilk anda sabretmek: 9, 189.
Öfkeyi tutmanın mükafatı: 9, 188.
Peygamber (s.a.v.)'in sabrı ve merhameti: 9, 204.
Sabran öldürme: 13, 320.
Sabır ve süfâ otunun tedavi yönü: 11, 50.
Sabır Dağı: 6, 92.
Saç bakımı sünnettir: 7, 7-8.
Gün aşırı saç bakımı yapmak: 7, 9.
Dinimize göre saç kesme hususunda mühim birkaç husus: 10, 283.
Saçta ak: 13, 90.
Saçtaki akların yolunması: 7, 17-18.
Saçtaki akların tağyiri: 7, 50.
Peygamber (s.a.v.)'in sakalındaki beyaz kılların sayısı: 6, 544.
Saç boyama (Hidab): 6, 539.
Saç boyama hakkında umumi açıklama: 6, 539.
Başa (Saçlar) kına yakmak: 6, 542-543.
Saç bakımı ve taranması: 7, 55.
Hz. Peygamber sakalını boyadı mı?: 6, 544.
Saç boyama hususunda ulemanın görüşü: 6, 542.
Saç boyamada renk nedir?: 6, 540.
Kına boyama maddesi olarak kullanılır: 6, 545.
Saç dışında boyama yapmak caiz değildir: 6, 541.
Saçlarını kızıla veya sarıya boyamak: 6, 540.
Saç ve sakalı siyaha boyamak: 17, 481. 6, 540.
Saç ve sakalı boyamayı terkin hükmü: 17, 481.
Yahudi ve Hıristiyanlar saçlarını boyamazlar: 6, 540.
Saça kurdela ve toka takmak: 7, 14.
Saçı alına dökme ve ayırma: 7, 15-16.
Sâbit İbnu Kays: 2, 279.
Sa'd İbnu Ebi Vakkas (r.a.): 11, 392, 12, 297.
Sa'd İbnu Ebi Vakkas (r.a.)'ın fazileti: 12, 297.
Sa'd İbnu Ebi Vakkas Seriyyesi: 11, 393.
Sa'd İbnu Muaz (r.a.): 11, 490-91, 12, 351.

Sa'd İbnu Muaz (r.a.)'ın fazileti: 12, 351.

Sâd sûresindeki secde ayeti okununca secde edilmesi şart olan secde ayetlerinden midir?: 8, 211-214.

SADAKA BÖLÜMÜ: 9, 225-265. 17, 293.

Sadaka hakkında umumi açıklama: 9, 227-28.

Veren el alan elden üstündür: 13, 402.

Sadaka: 1, 412.

Sadaka ve nafakanın fazileti: 9, 240.

Allah indinde makbul olan sadakayı sağ eliyle alır: 9, 229-30.

Allah, sadaka ve zekat hususunda hiç kimseye hüküm verme yetkis tanımamıştır: 6, 436.

Allah'ın kabul ettiği sadaka nasıl maldan yapılır?: 9, 229.

Sadaka malı artırır: 17, 590.

Makbul olan sadaka Allah indinde artar ve büyür: 9, 230-31.

Kişinin kendine sadaka olarak verilen malı hediye ve bağış olarak tasarrufu: 11, 193.

Sadaka verilen şey satın alınabilir mi?: 17, 293.

Sadaka azabı defeder: 8, 523.

Sadaka ve belanın yarışı: 9, 243.

Sadakanın def' ettiği en önemli iki şey: 9, 236.

Sadaka ile ilgili: 13, 82.

Sadaka verirken ihlas nasıl olur?: 9, 251-52.

Sadaka ölüm sırasında değil, hayat boyu verilmeli: 17, 355.

Cenab-ı Hak gizli sadaka vereni nasıl teşbih ediyor?: 9, 243-44.

Tasadduk ve infaka teşvik: 9, 241-253.

Sadakayı gizli vermek ehemmiyetli midir?: 9, 244.

Sadakanın zamanı var mıdır?: 9, 245.

Sadakanın ahkamı: 9, 245-266.

Sadaka-i cariye: 16, 203.

Sadakanın mirası: 13, 141-142.

Resulüllah'ın sadaka olarak verilen develerden (ashabdan bir zat için) fidye olarak vermesi: 6, 462-463.

Dört mezhebe göre Allah yolunda gazve yapan kimsenin zengin bile olsa sadaka alıp alamayacağı: 6, 457.

İhlasla fakat sadaka ehline verilmeyen sadaka ne olur?: 9, 251-52.

Fâsık kimselere sadaka verilir mi?: 9, 253.
Resulüllah ve Al-i Beyt'e sadaka haramdır: 9, 324.
Resulüllah evinde bulduğu bir şeyi sadakadan olabilir diye yemezdi: 6, 450.
Sadaka şu beş kişi dışında zengine helal değildir: 6, 456.
Sadaka verilebilecek kimsenin bulunmadığı zamandan sakınma: 9, 241-42.
Sadaka verirken sıla-i rahm olanlara öncelik tanımak: 9, 272-73.
Sadakalar (devlet haznesi) kimlere hangi sıraya göre verilir?: 6, 456-457.
Dilenciye sadaka verirken dış görünüşün fonksiyonu sahabeye göre nasıldır?: 9, 234.
Sadakanın haram olması meselesinde Âl-i Beyt aynen Resulüllah gibi midir arada bir fark var mıdır?: 6, 448.
Sadaka (zekat) toplayanlar (tahsil edenler): 17, 180.
Kadın kocasından izin almadan kendi malından ve kocasının malından tasadduk edebilir mi?: 9, 261-63.
Evin hanımı, vekilharcı ve kölesi efendilerinin malından tasadduk edebilir mi?; ve sevabı kimin olur?: 9, 260-61.
Sadaka verecek kimsenin maddî durumu nasıl olmalıdır?: 9, 238.
Yapılan sadakadan dönmek veya sufin olmak: 9, 264-65.
Cizye ve sadaka devesi: 10, 457-59. Bak: Cizye.
Efendisinin emriyle sadaka veren vekilharcın sevap kazanmasının şartı: 9, 263.
En hayırlı sadaka: 9, 228.
Sadaka ettiği şey verasetle gelirse?: 17, 293.
Sadaka geçmiş ve gelecek günahların affına vesile olabilir mi?: 12, 286-87.
Sadakanın en faziletlisi: 17, 487.
Sadakanın en üstünü: 16, 520.
Hangi sadaka daha üstündür: 16, 181.
Sadaka olarak verilen deveden istifade etmek: 6, 463.
Haram olan sadakanın şümûlü: 6, 447.
Sadaka hayır olan her şeyde câridir: 3, 167.
Hayırlı amelin dinen sadaka sayılabilmesinin şartı: 9, 227.
Aile efradının nafakası için harcanan şeyler sadakadır: 16, 184.
Aile için hangi harcama sadaka hükmüne geçer: 9, 239.
Bir Müslüman'a elbise giydirmenin sevabı: 9, 234.
Mal sahibinin emriyle hizmetçinin, kocasının emriyle karısının vereceği sadaka aynen mal sahibi gibi sevap kazanmaları: 1, 228.

Kamil manada sadaka ne zaman verilir?: 9, 255.

Resulüllah'a göre en efdal sadaka: 9, 266.

Resulüllah'ın en hoşuna giden sadaka hangisidir?: 9, 246.

Tasadduk edilen malın kıymeti Allah katında neye göredir?: 9, 232-33.

Sadakanın miktarı: 16,182.

Malın ne kadarı tasadduk edilir: 17, 355.

Malının tamamını tasadduk caiz midir?: 9, 255-56.

Muhtaç duruma düşecek şekilde tasaddukta bulunmak ve buna karşı Hz Peygamber'in tutumu: 9, 258-59.

Sadakanın iyi maldan verilmesi: 2, 237-38.

Sadakayı haram kılan miktar ne kadardır?: 13, 412.

Elinden geldiği kadar sadaka verilmesi: 2, 434-35.

Resulüllah'ın hurma yetiştirenlere mescide hurma salkımı astırması: 9 247-48.

Saf: Hz. Peygamber safların meleklerin safları gibi tertipli olmasını tavsiye ediyor: 8, 300.

Resulüllah'ın safları tertipte takip edilmesini istediği yol: 8, 292-93.

Üç kişi cemaatle namaz kılarken safların durumu: 8, 294.

Safın gerisinde tek durulmaz: 17, 25.

Safın sağ tarafı: 17, 25.

Safın gerisinde tek namaz kılmak: 8, 298-99.

Ön safın fazileti: 17, 23.

İlk safta bulunmanın maslahatları: 8,301.

Resulüllah'ın safların düzeltilmesinde omuzlarımızın yumuşak olmasın tavsiye etmesi: 8, 298.

Resulüllah'ın safların düzensizliğinden dolayı haber verdiği vaîd: 8, 295.

Resulüllah'ın safların tertibine verdiği önem: 8, 291-92.

Safların düz tutulmasının mahiyeti: 8, 297.

Safları doldurma ve düzeltmenin mükafatı: 17, 23.

Safları düzeltme: 17, 23.

Erkek ve kadınlar için safların en hayırlısı: 8, 295.

Kadınların safları: 17, 24.

Safâ ile Merve arasındaki sa'y: 2, 163-64.

Safer nedir?: 13, 374.

Safiyye (r.a.)'nin güzel yemek yapması: 12, 104; 12, 410-11, 15, 499.

Safiyye bintu Abdulmuttalib: 11, 481.

Hz. Safiye ile Hafsa (r.a.) aralarındaki bir hadise: 12, 411.
Safvân İbnu Muattal: 9, 285.
Safvân İbnu Ümeyye: 2, 264; 11, 377-79; 12, 47; 15, 530.
Sağ ve sol elin kullanılacağı mahaller ve işler: 10, 108; 17, 428.
Sağ elin temizlikte kullanılışı: 10, 33-34.
Sağ elle yemek yemek: 17, 428.
Bir şey dağıtırken veya verirken sağdan başlayıp devam etmek: 7, 216.
Sağ ele tekrimen onun bazı kirli işlerden sakındırılması: 10, 107-108.
Sağ hayvandan kesilen parça haramdır: 17, 420.
Sağlık: Bknz: Tıb.
Sağlıklı olduğun sırada hastalık halin için hazırlık yap: 1, 330.
Sağmal hayvanı kesme yasağı: 17, 416.
Kur'an'da ismi zikredilen tek sahabi: 17, 521.
Sahâbelerde efdaliyet sırası hilafet sırasına uygundur: 12, 281.
Sahâbede bir şüfa hadisesi: 2, 9-10.
Son vefat eden sahâbe: 6, 431.
Sahâbelerden bazılarının faziletleri: 12, 259.
Sahâbenin kanaatkârlığı: 10, 485-86.
Sahâbenin misafirperverliği: 12, 365.
Sahâbe hanımlarının cömertliği: 8, 521-22.
Sahâbeler arasındaki muharebelerin mahiyeti ve hikmeti: 13, 340-41-42.
Sahâbedeki zühd örneği: 17, 580-81.
Sahâbenin adaleti: 9, 203-204.
Sahâbenin imanı: 12, 305.
Sahâbenin dini yaşamadaki hassasiyeti: 16, 334.
Sahâbenin Resulüllah'ın emrine harfiyyen uyması; 11, 439-40.
Sahâbenin Resulüllah'a teslimiyetleri: 12, 277-79.
Sahâbeye veli yetişemez: 16, 499.
Sahâbeye niye yetişilemez (Bediüzzaman'a göre): 10, 200-201.
Sahâbe dışında bazı kimselerin fazileti: 12, 477.
Sahipsiz bitkilerden istifade: 10, 486-87.
Sahur: 17, 163; "Oruç"a da bakınız.
Saîd İbnu Zeya (r.a.): 12, 299.
Sakal: 17, 480.
Sakalı hilalleme: 16, 556.
Sakalı sarıya boyamak: 6, 543.

Sakalın uzatma ve kesmi şekli (uzunluk miktarı): 7, 22.

Sakalla ilgili mekruhlar: 7, 23.

Sakif'ten bir yalancı bir de zalimin çıkması: 13, 319.

Resulüllah'a salavât: 17, 13; 6, 129.

Resulüllah'a salavât getirmenin mükafatı: 17, 14.

Resulüllah'a, sana nasıl salât okuyabiliriz? sualine karşı "Salli-Barik" tavsiye etmesi: 6, 130.

Resulüllah'ın ümmetini salavât getirmeye teşviki: 6, 131-32.

Resulüllah (s.a.v.)'ın Zat-ı Muhammediyeye salat-u selam getirmesi: 6, 69-70.

Resulüllah'ın ismi zikredildiği halde salavât getirmeyenin durumu: 16, 276.

Salât ile dua kimlere mahsustur: 6, 431-32.

Resulüllah dışında bazı kimselere de "salât" kullanılabilir mi?: 5, 528; 6, 549; 6, 194.

Salât nedir?: 6, 133-34.

Salâtın ehemmiyeti: b, 6, 137-38.

Selat-ü selâmın hükmü: 6, 132-33.

En güzel salâvat şekli: 17, 13.

Salâvatı çokça yapmak: 17, 14.

Salâvatı güzel yapmak: 17, 13.

Salâvatı unutmamak: 17, 14.

Salatü'l-Vusda: 7, 370.

Salih evlat: 16, 319.

Salih kimselerden istigfar taleb etmek: 12, 479.

Salih kişinin kabirdeki hesabı ve durumu: 17, 630.

Salih mü'minin vefatından arş-ı a'zam titrer: 12, 352-54.

Salim Mevla Ebu Huzeyfe: 17, 76.

Sanatlar: 17, 250.

Peygamber (s.a.v.)'in sancağı: 12, 38.

Peygamber (s.a.v.)'in sancağını diktirmesi: 12, 39.

Sapıklık için ictima edilmez: 17, 543.

Saptırıcı imam: 13, 237.

Sâre Mevlatü Amr İbni Abdülmuttalib: 12, 49.

Sargı üzerine mesh: 16, 585.

Sarhoş eden şeyin azı da haramdır: 17, 449; "İçki"ye de bakınız.

Sarhoş: 11, 179.

Sarhoş kaçarsa: 5, 235; 6, 285.
Sarhoş niçin yaptığı işlerden mes'uldür: 13, 538.
Sarhoşla karşılaşınca yapılacak davranış: 7, 246.
Peygamber (s.a.v)'in elbisesini ve sarığını sarıya boyaması: 6, 543-44.
Sarıya boyanmış elbisenin hükmü: 6, 554-55.
Sarıklar: 15, 45; 17, 478.
Satıcılık yapanların dindar olması, onlardan alış-veriş yapılması: 1, 440-41.
Satın alınan mal hususundamuhayyerlik müddeti: 17, 283.
Satranç oynamak: 7, 154; 12, 134.
Hanefi mezhebine göre satranç oynamanın hükmü: 12, 134; 15, 138.
Savaşa katılmak istemeyene izin meselesi: 2, 432-33.
Savaşa giderken günün erken saatlerinde gitmek: 7, 92.
Savaşa toptan veya kısmen katılma ile ilgili ayetler: 2, 455-56.
Savaştan önce her zaman İslam'a davet gerekir mi?: 5, 93; 4, 17.
Savaşmanın mühim birkaç adabı: 2, 384-85.
Savaştan kesinlikle kaçmamak: 5, 55; 3, 525.
Savaş esnasında ashab bağırıp çağırmazdı: 5, 81-82; 3, 553.
Savaş sırasında her şey söylenebilir: 11, 438.
Savaş oyunlarını küçük yaştan itibaren öğrenmek: 7, 146-47.
Savaşa katılan kadın, çocuk ve zımmiye pay verilir mi? 5,192-95; 4, 112.
Savaşırken kişinin kendini tanıtmasına izin: 5, 87; 4, 10.
Savaşlarda Resulüllah (s.a.v.)'ın öldürülmelerini yasakladığı kimseler: 5, 95-97; 4, 20.
Savaşta işkence yapmak; 17, 377.
Ölünün üzerinden çıkan (seleb) öldürenindir: 5, 200; 4, 119.
Savaş sırasında alım-satım: 17, 373.
Az sayıda Müslüman'ın çok sayıda müşriğe saldırması caizdir: 11, 443.
Müşriklerin savaşta Müslümanlara müsle yapması: 11, 467.
Peygamber (s.a.v.)'in savaş ve mahiyeti hakkında ashabıyla istişare etmesi: 11, 471.
Peygamber (s.a.v.)'in askerlerini teşvik etmesi: 11, 468.
Peygamber (s.a.v.)'in savaş taktiği vermesi: 11, 495-96.
Peygamber (s.a.v.)'in savaşa ısrarla dua etmesinin sebebi: 11, 421.
Resulüllah ile birlikte birçok melaikenin savaşmasının hikmeti nedir?: 11, 419.
Resulülah'ın savaşı durdurduğu vakitler: 5, 97-99; 4, 21.
Resulüllah'ın yapacağı savaş baskınlarında dikkat ettiği husus: 5, 99-100;

4, 23.
Peygamber (s.a.v.)'in Yahudilere bir tehdit haberi (ültimatom) göndermesi: 11, 429.
Peygamber (s.a.v.)'in yahudilerin hurma bahçesini yakması: 11, 427.
Savmu'd-dehr hakkında görüşler: 1, 204; "Oruç"a da bakınız.
Safa ile Merve arasında yapılan sa'yin keyfiyeti: 5, 476-80; "Hacc"a da bakınız: 4, 390.
Safa ve Merve arasında sa'y: 5, 499-500; 4, 415.
Sa'yın cezası: 5, 387-92; "Hacc"a da bakınız: 4, 303.
Sayıca fazla hayvanın peşin mübadelesi: 17, 263.
Selâm: 10, 169; 5, 542; 6, 24.
Selamı yaymak: 17, 425; "Selam"a da bakınız.
Sövüp sayma: Resulüllah'a sövüp sayan birinin durumu: 13, 538-39.
Sebil çeşmesi yaptıranın ilki Hz. Osman'dır: 7, 222.
Sebir Dağı: 5, 496; 4, 411; 6, 93.
es-Seb'ul-Mesâni: 2, 474.
es-Seb'ut-Tıvâl: 2, 474.
Secâh: 6, 365.
Seccâde üzerinde namaz: 17, 29.
Çok secde: 17, 101.
Hutbede secde ayetini okuyan kimsenin durumu: 8, 209.
İki secde arasında ne demeli: 17, 12.
İki secde arasında oturma: 17, 12.
İnsan insana secde eder mi?: 17, 188.
Kadınların secdeden başlarını erkeklerden sonra kaldırmaları: 8, 315.
Kur'an'daki secde ayetlerinin sayısı: 8, 203-204.
Mufassal sûrelerde secde olduğu hakkındaki hadisler: 8, 234.
Secde ayeti olan sûreler: 17.
Secde ayetini okuyan secde ederse dinleyenlerin de edeceği: 8, 208.
Secde ayetlerinin sayısı hakkındaki ihtilaflar: 8, 205.
Secde etmenin mana ve ehemmiyeti: 17, 101.
Sıcakta-soğukta elbise üzerine secde: 17, 29.
Sedd-i Zülkarneyn: 2, 507-12.
Sedd-i Zülkarneyn nedir?: 2, 507-12.
Sedd-i Zülkarneyn ve Ye'cüc ve Me'cüc hususunda Bediüzzaman S.N. Hazretlerinin izahı: 2, 511-12.

Seferde namazı kısaltmanın illeti: 2, 314-15.
Sefihlerle münazara: 6, 333.
SEHAVET VE KEREM BÖLÜMÜ: 7, 69.
Resulüllah'ın sehaveti: 14, 46-47.
Seher ne zamandır?: 8, 460.
Sehiv secdesi: 8, 191-92.
Sehiv ve tilavet secdeleri: 8, 191-237.
İmam ve me'mum'un sehiv secdesi: 8, 192.
Namazda Sehv'in mezhepler arasındaki hükmü: 8, 191.
Namazda yanılan kimse selam ve kelamdan sonra sehiv secdesi yapabilir mi?: 8, 198.
Sehiv secdesini tek olarak yapmak: 8, 192.
Sehiv secdesinin yeri: 8, 192.
Sehm-i Safiyy: 5, 217; 4, 135.
Selamlaşmak hakkında umumi açıklama: 9, 399-401.
Selam: Bak: Namaz: 8, 87.
Selamlaşmak: 9, 399-420.
Selamın manası: 9, 399-400.
Selamlaşmanın hükmü: 9, 401.
Selam teşriftir ehl-i kitap teşrife layık değildir: 9, 414-416.
Selam verdikten sonra okunacak dua: 8, 89.
Selam vermenin şekli: 8, 87.
Selamı yaymak: 17, 492.
Selamın mahiyeti, şekil ve hükmü: 8, 89-90-91.
Selamın vâz' ediliş şekli: 9, 399.
Selamlamada eğilmenin yasaklanması: 9, 422.
Selamlaşmada Yahudi ve Hıristiyanlara benzememek: 9, 400.
Sünnete uygun selam: 9, 359.
Allah üzerine selam vermemek: 8, 61.
Abdest bozarken selamlaşma ve hükmü: 9, 420.
Bid'at ehline ve açıktan günah işleyene selam vermemek caizdir: 15, 72-73.
Çocuğa selam verme: 9, 404.
Diğer dinlerde selam var mıydı?: 9, 409.
Ehl-i Kitabla selamlaşma adabı: 9, 414-416.
Ehl-i Kitabın selama layık olmayışının hikmeti: 9, 415-16.
Gayrimüslimin selamı nasıl alınır?: 17, 492.

İslam selamıyla Resulüllah'ı ilk selamlayan: 9, 409.
İslamca selam veren kimseye sen mü'min değilsin demeyin: 12, 33.
Kadınlarla selamlaşma: 9, 405.
Kadınla selamlaşmada İmam Nevevî'nin açıklaması: 9, 405-406.
Karşılaşma ve ayrılma sırasında verilen selamlar ve hükümleri: 9, 401-402.
Resulüllah kendisine verilen selamı alır, işitir: 12, 326-27.
Tanıdığın ve tanımadığına selam: 9, 403.
Ziyade kelimelerle selam verme ve sevabı: 9, 410-11.
Resulüllah (s.a.v.) bir kimseyle vedalaştığında şöyle derdi: 6, 50.
Seleb komutanın iznine bağlı mıdır?: 5, 207-208; 4, 126.
Kim bir kafiri öldürürse seleb'i onundur: 17, 375.
Selef; tebcil edilen üç nesil: 12, 239; 17, 283.
Bir hadiste geçen selef kelimesi: 1, 489.
Selem (önceden satma) hakkında: 2, 15.
Selemde riba addedilen fazlalık: 2, 23.
Seleme ibnu Ekva: 11, 538-541.
Selmanu'l-Farisi (r.a.): 12, 367.
Selman (r.a.) Ehl-i Beyt'tendir: 12, 369.
Semavat ve arz ehlinin hayır öğreten kimseye duası: 11, 229-30.
Semud kavminin kuyularından su almamak: 6, 262-63.
Semud kavminin meskenleri: 6, 262.
Senâ otu: 11, 25.
Sened satışı: 1, 452.
Seniyyetü'l-Veda: 7, 126.
Seref ve rebeze (yer): 5, 246; 4, 162.
Abdullah İbnu Cahş Seriyyesi: 2, 393-94; 11, 394.
Abdullah İbnu Huzafe es-Sehmî ve Alkame İbnu Mücezzib el-Müdlicî Seriyyesi: 12, 81.
Hz. Hamza Seriyyesi: 11, 393.
İlk askeri seriyyelerin gayesi: 11, 393.
İlk seriyyeler: 11, 393.
İlk seriyyelerin ehemmiyeti ve gayesi: 11, 394.
Sa'd İbnu Ebi Vakkas Seriyyesi: 11, 393.
Ubeyde İbn'ul-Hâris Seriyyesi: 11, 393.
Sesi Peygamberimiz'in sesinden fazla yükseltmekle ilgili bir hadise: 12, 380.
Setrü'l-avret: 8, 109.

Setrü'l-avret'in sınırı: 8, 110.
Başkasının avretine bakmamak: 8, 110-111.
Çıplaklıktan sakınmak: 8, 111-12.
İpek kaftan ile namaz kılınır mı?: 8, 121.
Kadının başörtüsüz namazı olmaz: 8, 116-17.
Kadın namazda ayağını örter mi?: 8, 118.
Namaz kılan kimsede bulunan kıyafetler: 8, 114.
Namaz kılarken dikkati dağıtacak elbise giymemek: 8, 119-20.
Namaz kılarken kadında bulunması gereken giysiler: 8, 117-18.
Namazda her iki omuzu da örtmek: 8, 114.
Resulüllah ipekten kaftan ile namaz kılmıştır: 8, 121.
Tek başına bile olsak avret mahallini açmamak: 8, 120.
Tek parça elbise ile namaz kılmak: 8, 114-15.
Uyluk avret mahallindendir: 8, 113.
Sevab amele bağlı değildir: 14, 257.
Her hayırlı işin on misli sevabı vardır: 9, 123.
Sevab daima meşakkatin varlığına bağlı değildir: 9, 80.
Sevab ümidiyle hibe: 17, 290.
Sevabı en çok hayırlı amel: 17, 620.
Sevadu'l-A'zam (Ekseriyet): 17, 541.
Sevde bintu Zem'a: 2, 325; 12, 411-12.
Ashabın Resulüllah'a olan sevgi ve muhabbetinin nihayetsizliği: 11, 480.
Bir kişi hakkında kalbe hakim olan sevgi, onun kusurunu göstermez: 16, 335.
Karşılıklı muhabbet: 9, 359-72.
Sevgi (Aşk) âşığı sarhoş eder: 6, 254.
Sevgi kurtuluş vasıtasıdır: 9, 356.
Sevgi sıralaması kan bağına göre değil, efdaliyete göredir: 12, 254-55.
Sevgide aleniyet: 1, 377.
Peygamber (s.a.v.)'i hakkıyla sevmek: 7, 494-95.
Sadece üç mesu'd için seyahat yapılabileceği: 12, 515-16.
Tek başına seyahate çıkmak: 6, 290.
"Ümmetimin seyahati Allah yolunda cihaddır.": 5, 32; 3, 502.
SIDK (DO–RULUK) BÖLÜMÜ: 9, 222.
Sıdk (Doğruluk) hakkında umumi açıklama: 9, 212-16.
Allah indinde sıddık ve kezzab diye kaydedilmek: 9, 219-20.
Sıdktaki kemal ve sıddîk olabilmedeki yol: 9, 220.

Sıdk kişiyi nasıl cennete ulaştırır?: 9, 218-19.
Sıdk ve emanet (Güven): 1, 423.
Bediüzzaman'a göre sıdk ve kizb: 9, 214-16.
Sıdkına delil olan kafirin haberine itimad etmek: 11, 551.
Sıhhat zenginlikten hayırlıdır: 17, 248.
Sıkılık: 2, 41-42.
Sıkışık durumda son sünnetin vakti kaydırılabilir: 17, 49.
SILA-İ RAHM BÖLÜMÜ: 9, 267-73.
Sıla-i Rahm hakkında umumi açıklama: 9, 267-69.
Sıla-i Rahm: 17, 620.
Sıla-i Rahm için neseb öğrenme: 9, 270.
Sıla-i Rahm ömrün uzamasına sebep olur mu, nasıl?: 9, 270-72.
Sıla-i Rahm ve ehemmiyeti: 6, 278-279.
Sıla-i Rahmi kesmek: 16, 315.
Sıla-i Rahmi kesmenin cezası: 9, 268.
Sıla-i Rahmi koparmamak: 17, 241.
Sıla-i Rahmin dereceleri: 9, 267-68.
Sır tutma ve ifşa hususunda: 9, 352.
Kişinin ölümünden sonra sırrını ifşanın hükmü: 9, 352.
Sırat Köprüsü'nün, Kevser Havzı'nın, Mizan'ın evsafı: 14, 197.
Sırat Köprüsü üzerinde ölüm öldürülür: 17, 641.
Sırat Köprüsü'nden ilk geçecek olan bizim Peygamberimiz ve ümmetidi 14, 185.
Sırat Köprüsü'nün durumu: 14, 185-86.
Sırf arazî-i memlûke: 6, 393.
Sırtlan: 10, 446-47.
Sırtlan etinin yenip yenmeyeceğinin hükmü: 10, 447.
Sırtüstü yatmak: 16, 83.
Sıyr Dağı: 7, 102; 6, 93.
Sidik değen toprağın temizlenmesi: 16, 574.
Sidik sıçrantısı: 16, 540.
Sidre ağacının kesilmesi: 16, 380.
Sigaranın durumu: 14, 312.
SİHİR VE KEHANETLE İLGİLİ BÖLÜM: 7, 179.
Sihir ve kehaneteli ilgili umumi açıklama: 7, 179.
Sihir: 17, 469.

Sihrin çeşitleri: 7, 182.
Keldânilerin sihri: 7, 182.
Ashab, evhamın ve kuvvetli nefislerin sihri: 7, 182-83.
Arzdaki ruhlardan yardım görerek yapılan sihir: 7, 182.
Tahayyülât ve gözbağlama denen sihir çeşitleri: 7, 183.
Çeşitli sanat oyunlarına dayanarak yapılan aletlerin yardımıyla ortaya konan acaib işler: 7, 183.
Bazı ilaç, ot ve cisimlerin kimyevi hassalarından istifade ederek yapılan sihir: 7, 183.
Kalbi bağlamak suretiyle yapılan sihir: 7, 183.
Gayr-i meşru işlere vasıta yapılan sihir: 7, 184.
Çağdaş sihir ve iki surenin mesajı: 7, 184-85.
Büyülenmiş kişinin (Müslüman) büyüsünü çözmek: 7, 186.
Ehl-i Bid'a Peygamber (s.a.v.)'e büyü yapıldığını kabul etmez: 7, 195.
Melekler sihir öğretir mi?: 7, 182.
Radyo-tv-basın bir sihir unsurudur: 7, 184.
Resulüllah kendine büyü yapan kişiyi cezalandırmamıştır: 7, 196-97.
Resulüllah'a büyü yapan kişi: 7, 195.
Resulüllah'a büyük yapılmıştır: 7, 194-95-96.
Sihir iki şeye dayanır: 7, 181.
Sihir ilmini şerde kullanmamak: 7, 181.
Sihir-mucize-keramet: 7, 187.
Sihir öğrenmek şer ve haram değildir: 7, 181.
Sihri öğreten melekler: 7, 180.
Sihir te'siri: 7, 180.
Sihir yapmaya talib olmamak: 7, 180-81.
Sihri yapan şirke düşer: 7, 192.
Sihri caiz kılan şartlar: 7, 185.
Sihrin çok olduğu yer: Irak: 6, 266-67.
Sihrin kapasitesi: 7, 188.
Sihrin hükmü: 7, 185.
Sihrin te'sir gücü nedir? Sihirle bir varlık başka bir varlığa çevrilebilir mi?: 7, 189.
Sihrin varlığına delalet eden Kur'an ayetleri: 7, 180-81.
Sihrin zararları: 7, 182.
Sihirbazın cezası nedir?: 13, 499.

Sikkelerin kırılması: 16, 429.

Silah: 17, 371.

Bir mü'minin başka bir mü'mine silah çekmesi haramdır: 13, 255.

Kılıç kabzalarını gümüş yapmak: 6, 537.

Silah yerli olmalı: 17, 372.

Silahı yere atmamak: 17, 371.

Simâ güzelliği ve ehemmiyeti: 6, 215.

Sirke: 17, 450.

Resulüllah'ın sirkeyi katık olarak övmesi: 10, 475.

Siyah sarık: 17, 478.

Siyasi suçlular (bağî): 5, 145-46.

Siyasi vak'a olarak hicret: 16, 141.

Sofra çeşidi (Hz. Peygamber'in kullandığı): 10, 393-94.

Sofra kalkmadan kalkmamak: 17, 430.

Sofra örtüsü çok pahalı olmamalı: 17, 434.

Soğan: 17, 445.

Çiğ soğan ve sarımsak yeme hususunda nebevî tavsiye: 10, 461-62.

Çiğ soğan ve sarımsak yiyerek mescidlere gelmenin hükmü ve hikme 10, 462-63.

Soğanı çiğ yememek: 17, 445.

SOHBET BÖLÜMÜ: 9, 275-485.

Sohbetle ilgili umumi açıklama: 9, 277.

Sohbet adabı: 9, 327-334.

Büyüklerin vaaz ve nasihat etmelerine teşvik: 9, 318.

Resulüllah sabah namazından sonra güneş doğana kadar mescidde as abıyla sohbet ederdi: 9, 44-45.

Resulüllah yatsıdan sonra lüzumsuz yere uzun vakte kadar sohbet etme kerih görürdü: 9, 47.

Kişiyi yüzüne karşı medh etmek: 9, 314.

Sol el: 17, 428.

Son pişmanlık fayda vermez. 17, 355.

Resulüllah (s.a.v.)'a hangi mevzularda soru sormak yasaklanmıştır: 292-97; 4, 211.

Sorumlu kılmada aranan şartlar: 6, 223-24; 5, 172-73.

Herkes kendi cinayetinden sorumludur: 12, 143.

Sömürü ağası misyonerler: 6, 342.

Birisinin geçmiş atasına sövmek: 13, 550.
Hz. Ebu Bekr (r.a.)'in kızdığı bir kimseye sövmesi: 11, 523.
Müşriklerin sebbetmelerine karşı Müslümanlar da sövebilir: 7, 311.
Söz taşıyan cennete girmeyecektir: 12, 127.
"Hikmetli söz mü'minin yitiğidir" hadisindeki hikmetli söz nedir? Nasıl müminin yitiği olur?: 11, 243-44.
Söz sanatı kıyamet alameti mi?: 16, 352.
Resulüllah'ın güzel sözler sarf eden muhatabını teşcii ve ümidlendirmesi: 11, 206-207.
Resulüllah hoşuna giden bir söz işitince ne yapardı?: 11, 206-207.
Kime verilirse verilsin verilen sözün yerine getirilmesi: 11, 427.
Sportif oyunlar: 12, 135-36-37.
Güreş: 7, 150.
Antrenman amacıyla spor yapmak. 7, 135.
Harpte yardımcı olacak her türlü spor yapılabilir: 7, 151.
Hz. Hasan ve Hüseyin (r.a.)'in güreş yapması: 7, 150.
İslâm'da spor anlayışı: 7, 132.
Resulüllah ile Hz. Aişe'nin yarışması: 7, 150.
Resulüllah'ın güreş yapması: 7, 150-51.
Resulüllah'ın koşu yapma yarışına müsaade etmesi: 11, 542.
Resulüllah'ın koşuyu teşvik etmesi: 7, 150.
Suların ahkamı: 10, 37-57.
Kirlenmeyen suyun miktarı: 16, 571.
Suyun iyi olması için aranan on vasıf ve bunların korunması: 10, 54-55.
Suda çer-çöp görüldüğünde suyu dökmek: 7, 213.
Su dağıtırken cemaatin büyüğünden başlamak: 7, 216.
Su dökerek temizlikle ilgili çıkarılan hükümler: 10, 62-63.
Su ile istinca: 16, 541.
Suyun mahiyeti ve pislikle karıştıktan sonraki durumu: 10, 41.
Suyun satımı: 1, 464-65.
Suyu sadaka etmenin fazileti: 17, 489.
Açık arazilerde bulunan suların temizliği: 10, 42.
Ashabın Resulüllah'ın abdest suyunu, traş artığını, terini vb. toplamaları ve Resulüllah'ın tutumu: 10, 51.
Bir cemaate içecek dağıtan en son içer: 7, 216.
Durgun suların temizliğinde esas alınan ölçü: 10, 42-44.

Durgun suya bevletmenin yasaklanması: 10, 45.
Ensar ve muhacirlerin su yüzünden birbirleriyle kavgası: 11, 512.
Gözeden ağızla su içmek caizdir: 7, 223-24.
İhtiyaç sahibine su vermek cehennemden kurtulmaya vesiledir: 17, 489-91.
Mümkünse iyi (tatlı) su içmek: 7, 221-22.
Müslümanların ortak olduğu; ot, su ve ateşin durumu: 14, 329-330.
Resulüllah'ın "Su temizdir onu hiçbir şey kirletemez" sözünün izahı: 10 39-41.
Su içenlerin öncelik sırası: 7, 215.
Su içerken Besmele çekmek: 7, 211.
Su içerken su kabına nefes etmemek: 7, 212-13; 10, 107-108.
Su kabının ağzından içmeyi yasaklayan hadisler: 7, 210.
Suyu ayakta içmek: 7, 206: "Ayakta içme"ye de bak.
Suyu içtikten sonra "Elhamdülillah" demek: 7, 211.
Suyu iki-üç solukta (yudumda) dinlenerek içmek: 7, 211.
Suyu tek el ile içmemek: 17, 451.
Suyu tek solukta içmek: 7, 213-14.
Suyu üç yudumda içmenin faydaları: 7, 211.
Suyu yudum yudum içmek: 17, 51.
Resulüllah'ın suyu küçüğe vermesi: 7, 215.
Sıcak günde soğuk su içilebilir: 7, 224.
Suyun üzerine süt katıp içmek: 7, 223.
Su verirken büyüğün öne geçirilmesi: 7, 216-17.
Suyun soğutmada kullanılması: 11, 35.
Su tatbiki ile tedavi: 11, 135.
Su uyur düşman uyumaz: 6, 341-42.
SUAL BÖLÜMÜ: 7, 167: "Soru"ya da bak.
Sual sormanın adabı: 2, 346-50; 14, 135.
Bir mesele hakkında çok soru sorarak o meseleyi haram kılmak: 7, 168.
Çok soru sormanın yasaklanması, zararları: 7, 167.
İnsanların şerlilerinin sorduğu soru: 7, 176.
Rastgele soru sormamak: 7, 168.
Resulüllah'ın sorulan soruları cevaplaması: 17, 453.
Soru sormanın sonra Allah'ı inkara kadar gidebilir: 7, 169-170.
Soruya karşı soru ile cevap verme metodu. 12, 57.
Sübhanellah ile Elhamdülillah'ın yer-gök arasını doldurması: 13, 74.

Subâ'a: 6, 152; 5, 97.
Suizan uyandıracak hadiselerden kaçınmak: 1, 264.
Sulamada hudud: 17, 309.
Sulamayı önce yukarıdaki yapar: 17, 309.
Suyun kaynağına yakın olan kimse suyu ne kadar tutabilir?: 13, 478.
Suyun taksimi: 17, 311.
Sulh ve eman: 5, 139-171; 4, 63.
Sulh İslâm'ın en büyük zaferi: 11, 549.
Sultana yakınlaşmak: 16, 420.
Sultanın ihsanı: 14, 347.
Es-sunuh (yer adı): 6, 459; 5, 432.
Sûr nedir?: 14, 150.
Sûr'a kaç defa üflenecektir: 14, 150.
Sûr'a kaç melek üfleyecek: 14, 156-57; 17, 631.
Sûr'a üflemeden maksat nedir?: 14, 157.
Sûr'a üflenmesi ve neşr: 14, 149.
Birinci Sûr'a üflemede herkesin ölüpte kendilerinin istisna edildiği kimseler: 12, 159.
İki Sûr arasında ne kadar zaman vardır?: 14, 151.
İsrafil (a.s.) Sûr'a üfleme emrini beklemektedir: 14, 149.
Sübey'a: 11, 350.
Süheyl İbnu Amr: 11, 554-55.
Süknâ ve Nafaka: 11, 359.
Sükunet ve istirahat zamanı: Gece: 16, 91.
es-Sükya: 7, 221.
Süleymlilere ait suyun tahsisi: 5, 140-42; 4, 64.
Süleyman (a.s.): 12, 168.
Hz. Süleyman (a.s.)'ın Beytü'l Makdis'in inşaatından sonra Allah'tan istediği üç şey: 17, 100.
Hz. Süleyman (a.s.) devrinde heykel haram değildi: 12, 170.
Hz. Süleyman (a.s.) devrinde sanat ve teknik: 12, 184-85.
Hz. Süleyman (a.s.) kendisine verilen ismi (kitap) ne yapmıştır?: 12, 185.
Hz. Süleyman (a.s.) ve hayvanlar: 12, 185.
Hz. Süleyman (a.s.)'ın üç imtiyazı: 12, 170.
Hz. Süleyman (a.s.)'a verilmiş olduğu kabul edilen ilim: 12, 184.
Hz. Süleyman (a.s.)'ın bazı vasıfları: 12, 171.

Hz. Süleyman (a.s.)'ın bir davada göstermiş olduğu zekavet: 12, 168-69.
Sümeyye (r.a.): 12, 329; 16, 496.
Sünen-i Ebu Davud: 12, 39.
Sünnet (çığır) açmak: 16, 510.
Sünnete uymak: 12, 215; 16, 457.
Günlük işlerimizde, sünnete uyarak adabı ve âdetleri ibadete dönüştürmük: 10, 105.
Sünneti bırak, Kur'an'a bak düşüncesi: 16, 461.
Sünnet vahiydir: 1, 342-43; 16, 426.
Resulüllah'ın sünnetine ittiba vecibe midir?: 10, 105.
Sünnetle Kur'an'ın tahsis edilebileceğine bir delil: 10, 86.
Peygamber (s.a.v.)'in sünneti bizzat eliyle göstermesi: 7, 22.
Sünnette cinsi terbiye: 2, 193.
Sünnet yaşı: 7, 42.
İlk sünnet olma: 12, 156.
Sünnet için merasim: 1, 315.
Hz. İbrahim'in sünnet olduğu yaş: 7, 41.
Kızların sünnet olması: 7, 42-44.
Müslüman olan kimsenin sünnet olması: 10, 335.
Sünnet olmak Hz. İbrahim (a.s.)'in sünnetindendir: 7, 38.
Sünnet olmanın hikmeti: 7, 42.
Kadının sünnetinde dikkat edilecek hususlar: 7, 44.
Sünya meselesi: 1, 461.
Süreli ve anlaşmalı nikah yoktur: 17, 206.
Sürme: 11, 28-29.
Sürme kirpikleri besler: 17, 463.
Sürme ne zaman çekilmelidir?: 17, 463.
Sürme orucu bozar mı?: 9, 92; Bak: Oruç.
Sürme üzerine bir açıklama: 11, 29.
Sürmeyi uyku zamanı çekmek: 9, 92.
Süslü eve girmek Peygamber'e uygun düşmez: 7, 63.
Süt: 17, 436.
Süt kardeşliği: 17, 206-207.
Süt içince mazmaza: 16, 568.
Peygamber (s.a.v.)'in süte su katarak içmesi: 7, 215.
Sütlerin farklılık arzetmesi nereden kaynaklanır ve bunun sonucu nedir?

11, 42.
En sahih ve halis süt ve diğer süt çeşitlerinin sıralaması:
Peygamber (s.a.v.) sulu süt içmiştir: 7, 223.
Sütün şifası hususundaki hadisler: 11, 40.
Süt ve bevlde şifa mutlak mı?: 11, 42-43.
Günümüz şartlarında beslenen hayvanlar hadislerde tavsiye edilen sütü ve sidiği şifalı hayvanlar grubuna girer mi?: 11, 40-42.
Resulüllah'ın sütünü ve sidiğini tavsiye ettiği devenin hususiyeti: 11, 40.
Süt devresiyle ilgili iki mesele: 15, 507.
Sütlü hayvan kesilmemeli: 17, 256.
Sütü hayvanın memesinde bekletmeye dair: 1, 481.
Sütü memede bırakılan hayvanın satışı: 17, 262.
Sütannenin iyi seçilmesi: 15, 507.
Peygamberimiz (s.a.v.)'in sütannesine karşı tavrı: 1, 355.
Sütanne Hıristiyan olabilir mi?: 16, 509.
Süt veren anneyi hamile bırakmamak: 7, 540-41; 7, 50-52.
Sûveylime: 2, 87
Şabanın ondördünde oruç tutmak ve namaz kılmak: 17, 84; "Oruç"a da bakınız.
Şaka: 16, 359; 17, 496.
Müslüman kardeşini silahla korkutmak: 13, 288.
Şakanın da böylesi olur mu?: 17, 497.
Şakada yalan caiz değil: 16, 359.
Şakk: 17, 130.
Şam: 13, 214-15; 3, 547.
Şamata: 16, 334.
Şarabı dünyada içen: 17, 448.
Şarabı kaynatarak alkolünü almak mı?: 7, 255-56.
Şarap farklı isimler altında içilecek: 17, 448.
Şarap her kötülüğün anahtarıdır: 17, 447.
Şarap kendi kendisine sirkeleşirse temizdir: 7, 261.
Şaraptan sirke yapmak caiz midir? Bu sirke kullanılır mı?: 7, 261.
Şâri'den çok şeriatçı olmamalı: 1, 251.
Mübah sözlerle şarkı söylenilebilir: 7, 245-47.
Şarkı yasaklanmıştır: 17, 340.
Şartlar ve istisna hakkında: 1, 487-89.

Şefaat hakkındadır: 14, 204.
Şefaat hakkında umumi açıklama: 14, 204.
Şefaat nedir? Şefaatte bulunmak caiz midir?: 9, 381-83; 17, 398.
Şefaat kaç kısımdır: 14, 205.
Şefaat haktır: 12, 440-43.
Şefaat hakkında Haricilerin görüşüne reddiye: 14, 220-21.
Resulüllah (s.a.v.)'a şefaat yetkisi verilmiştir: 12, 195-99.
Kıyamet günü sadece bizim Peygamberimiz'in şefaat hakkı olacaktır: 14, 213-14.
Resulüllah (s.a.v.)'ın şefaati: 14, 202-203.
Şefaat kimlere olacaktır: 17, 638.
"Şefaatim ümmetimden büyük günah işleyenleredir" hadisi: 12, 441-42; 14, 211-12.
Şefaat talep etmek sadece günahkarlara has değildir: 14, 187.
Resulüllah bir kısım cehennemlikleri şefaatiyle kurtaracaktır: 14, 280.
Şefaat (tavassut) mukabili alınan hediye rüşvettir: 16, 164.
Şefkat ve çeşitli izhar yolları: Kucaklamak, öpmek: 1, 372-76.
Resulüllah (s.a.v.)'ın ümmetine olan şefkati: 8, 510; 14, 211; 15, 163-64.
Adalet ve şehadet: 13, 463.
Şehadetin yüceliği: 16, 508.
Şehadeti kabul olmayan kimseler kimlerdir?: 13, 463-64; 17, 285.
Şahitlik talep edilmeden gidip şehadette bulunmanın fazileti: 13, 466-67.
Şahitlik istemeden her zaman fazilet mi?: 12, 240-41; 17, 283.
Bedevinin şehadeti caiz midir?: 13, 465.
Cansız varlıkların şehadeti ve tesbihi nasıldır: 7, 461.
Ehl-i Kitab'ın şehadeti: 13, 469.
Ehl-i zimmenin şehadeti: 13, 471.
Hayatta olanların ölmüş olanlara şahit olmaları: 12, 429.
Huzeyme (r.a.)'nin şehadeti: 13, 468.
Malla ilgili davalarda bir şahit yeterlidir: 13, 456.
Peygamber (s.a.v.) nasıl şehadet getirmiştir: 7, 458.
Yalan şehadet Allah'a şirkle bir tutulmuştur: 13, 465.
Küffarın şehadeti makbul müdür?: 13, 470.
Resulüllah (s.a.v.)'ın ümmetine karşı duyduğu şefkati: 14, 207.
Şehadet ve şahidin fazileti: 3, 515; 17, 370.
Cennete girdiğinde şahidin Allah'tan arzusu: 5, 44-45; 3, 515.

Şehit olanlara Uhut'ta Resulüllah'ın şehadeti: 5, 58-59; 3, 528.
Şehit ve gazilerin ücreti: 5, 24-25; 3,. 494.
Şehidliğin dereceleri: 5, 49-50; 3, 520.
Şehid olarak ölme şekilleri: 17, 147.
Kişi malını müdafaa ederken ölürse şehittir: 13, 497.
Şehid defnedilinceye kadar meleklerin himayesi altındadır: 11, 469.
Şehidlere cenaze namazı var mı?: 15, 278; 17, 121.
Şehidlerin iki-üçünün aynı yere gömülmesi: 11, 476.
Şehidlerin cesetleri çürümez: 8, 16-17; 11, 480.
Şehidlerin ve mücahitlerin, kıyamete kadar ruhlarının durumu: 14, 153.
Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şehidlerden saydığı kimseler: 5, 258-63; 4, 175.
Fukahaya göre şehidlerin çeşitleri: 5, 256-57; 4, 173.
Şehidler hakkında: 5, 256-65; 5, 173.
Şehidler kabir azabından beridirler: 8, 158.
Şehidler neden kabir imtihanından muaftırlar: 5, 53-54; 3, 524.
Şehidlerle beraber haşrolan tacir: 17, 247.
Şehidler ve peygamberler kimlere gıbta ederler?: 9, 367-68-69.
Şehid edilen Hz. Ömer neden normal bir cenaze gibi yıkanıp kefenlendi?: 5, 265-66; 4, 182.
Şehircilik: 17, 277-78.
Şehvet; ferc şehveti: 16, 267.
Şerefli kimselerin kısımları: 11, 232.
Şer'î beyanların vukua geliş şekilleri: 6, 460.
Şer'î mesken: 2, 90-91.
Şeriat zahire göre hükmeder: 6, 368.
Şevvalden altı gün: 17, 164.
Şevval ayında evlilik ve zifaf: 17, 232.
Şeytan insanı nasıl aldatır?: 7, 370.
Şeytan insanın içine girer mi?: 17, 471.
Şeytanın insanın vücudunda (kan gibi) dolaşmasının manası: 7, 118-19; 16, 336.
Kötü, pis ne varsa her şey şeytana nispet edilir: 7, 392.
Şeytanı kovalayan şeytan: 17, 502.
Şeytanı olmayan kimse yoktur: 12, 103.
Güneş ile şeytanın boynuzunun yakınlığı: 7, 430-31.
Şeytanın kızdığı bir davranış: 17, 437.

Şeytanın Kur'an'ı: 7, 294.
Şeytanın mühim iki oyunu, aldatmacası: 6, 109.
Şeytanın yiyip içmesi: 10, 401-402.
Şeytan taşlama (Remy): 6, 8, 19-22; "Hacc"a da bakınız: 4, 481, 493-96.
Şıra: 17, 449; "İçecekler"e de bak.
Haram ve helal olan şıralar: 7, 249.
Üzüm şırasını kaynatarak buharlaştırma miktarı: 7, 255-56.
Şıra yapılması yasaklanan kaplar: 7, 258.
Şibh-i amd: 13, 527.
Şifası olmayan hastalık yoktur: 17, 454.
Şifası olmayan hastalıklar, ihtiyarlık ve ölüm hakkında bir tahlil: 10, 553.
Şigar nikahı yasaktır: 17, 197; "Nikah"a da bakınız.
ŞİİR BÖLÜMÜ: 7, 287.
Şiirle ilgili umumi açıklama: 7, 287.
Şiirle çokça meşgul olmamak: 7, 295.
Şiirde hikmet ve sihir vardır: 7, 293.
Şiir nelere teşbih edilmiştir: 7, 294-95.
Kötü şiir: 17, 501.
Kur'an-ı Kerim'de beyt şeklinde bulunan ayetler: 7, 315-16.
Peygamber (s.a.v.)'in Kureyş'e karşı şiir ve şairleri desteklemesi: 7, 292.
Peygamber (s.a.v.)'in şairi: 7, 302-303.
Peygamber (s.a.v.)'in yanından ayrılmayan üç şair: 7, 291-92.
Peygamber (s.a.v.)'in şiirlerini dinlemekten hoşlandığı şair: 7, 297-98.
Peygamber (s.a.v.)'in ashabından şiir ve cahiliyye ile alakalı hadisele dinlemesi: 7, 301.
Peygamber (s.a.v.)'in ezbere şiir okutması: 7, 297.
Peygamber (s.a.v.)'in şiir terennüm etmesi: 7, 313-14; 11, 489-90.
Şairin şeytana teşbih edilmesi: 7, 294-95.
Din ve Müslümanlarla alay eden şairler öldürülmüştür: 7, 287-88.
Müşriklere karşı şiirle (hicivle) mukabele etmek: 7, 306.
Ümeyye b. Ebi's-Salt'tan bazı beyitler: 7, 297-99.
Şikâk: 6, 103.
Şikak, nifak ve kötü ahlak, açlık ve hıyanetten Hz. Peygamber'in istiazes 6, 103.
Şimşek: 6, 75.

Şimşek çakınca Hz. Peygamber ne yapardı?: 6, 76.
Şirk-i hafi: 17, 618.
Şirk: 7, 376.
Şirk-i hafi nedir?: 2, 515.
Allah'a şirk koşmadan ölen mü'minin cennete gireceği hakkında hadis: 1, 37.
Şirk koşmak ve neticesi: 1, 38.
ŞİRKET BÖLÜMÜ: 7, 281.
Şirketlerle ilgili umumi açıklama: 7, 281.
Şirketlerin devam edebilmesi için karşılıklı güven ve dürüstlük şarttır: 7, 281-85.
Hz. Aişe'nin şişmanlaması için Resulüllah'ın tavsiyesi: 10, 481.
Maddi ve aynı zamanda ahir zamanın manevi bir hastalığı: 2, 514-15.
Şişmanlar zayıflamalıdırlar: 12, 242.
Şöhret elbisesi: 15, 62; 17, 478: "Kıyafet"e de bakınız.
ŞUF'A BÖLÜMÜ: 2, 7; 17, 314.
Şuf'a talebi: 17, 316.
Şuf'ada veraset yoktur: 2, 11.
Şuf'aya hak sahibi olan: 2, 12.
Şüheda hayatı ve hayat tabakaları: 2, 266.
Şuhh: 16, 313; "Cimrilik"e de bakınız.
Şûra demokrasi demek midir?: 16, 40.
Şükürle yiyen oruçlu gibidir: 17, 173.
Allah'ın nimetleri şükür ister: 14, 181-83.
Kul Allah'ın nimetlerine şükürle mukabele etmezse ceza görür: 14, 181.
Nimete karşı şükür: 8, 474.
Şükür secdesi: 8, 239; 17, 85.
Hayırlı bir iş karşısında şükür secdesi yapmak: 17, 85-86.
Şüphe ile haddin düşmesi: 16, 278; 17, 328-30.
Şüpheli hadden uzaklaşmak: 17, 328-29.
Şüpheli şeyler nelerdir?: 14, 308.
Şüpheli şeylerden kaçınmanın fazileti: 14, 307.

T

Taate yönelik nezir: 15, 565.
Tabii umur nedir?: 10, 532-34.

Tabye ve taktik olarak hicret: 16, 132.

Tadil-i erkan: 8, 27; Bak: Namaz.

Tağlebîler: 5, 153-55; 4, 76.

TAHARET BÖLÜMÜ: 10, 25 ve 11. ciltte devam ediyor.

Taharet bölümü hakkında umumi açıklama: 10, 29; 14, 373.

Takdis-i nimet; Resulüllah kendindeki güzel hasletleri takdis-i nimet olarak söylemiştir: 7, 81-84-508-509.

Tahiyyetü'l-mescid namazının keyfiyeti: 9, 27-28; 17, 27.

Tahiyyetü'l-mescid oturduktan sonra kılınmaz mı?: 9, 28.

Bir mescide herhangi bir namazı kılmak için giren kimseye tahiyyetü'l-mescid gerekmez: 9, 28.

Tahmid: 6, 107.

Tahmin-takdir nedir, nasıl olur?: 6, 396.

Tahnik yapmak caizdir: 12, 358.

Taif Gazvesi: 12, 77-293; 13, 105; 4, 64.

Taiflilerle yapılan bir muahede: 13, 10.

Taiflilerle yapılan anlaşmada taiflilerin ileri sürdüğü şartlar: 12, 77-79.

Taif kuşatması kaldırıldı: 12, 76.

Takdim: 1, 13-18.

Takılar hakkında: 6, 521.

Takılar hakkında umumi açıklama: 6, 521.

Kur'an-ı Kerim'de takı: 6, 521-22.

Takma (iğreti) saç takmak: 7, 12-15.

Takma saç kullanmanın haram olmasının sebebi: 7, 14-15.

Takma saç takana la'net: 7, 13; 7, 45.

Takma saç ticareti yapmak: 7, 15.

Takva ehlinin bir kısım alametleri: 16, 279.

Takvanın ehemmiyeti: 17, 550.

Takvanın fazileti: 16, 268.

Takvanın mertebeleri: 6, 501.

Takvaya ulaşmak: 6, 501.

Allah'tan ittikanın fazileti: 16, 265.

En iyi azık takva: 2, 186.

Takvalı olmak: 17, 190.

Takvimde kameri sistem emredilmektedir: 16, 127.

Takvime ihtiyaç duyulması: 16, 123.

Takvim meselesi ile ilgili istidrad: 16, 124.
Dini işlerde Kur'anî takvim değişmemeli: 16, 127.
İslâmî takvimde hicretin esas alınması: 16, 121.
TALAK VE BOŞANMA BÖLÜMÜ: 11, 143; 11, 204.
Talak (Boşanma) bölümü hakkında umumi açıklama: 11, 146-154; 17, 227.
Talakta kullanılan elfaz: 11, 155-67.
Talakın çeşitleriyle ilgili tabirler: 11, 150-54.
Talakın (boşanmanın) kategorileri: 11, 146-47.
Boşanma iki defadır: 11, 347.
Talak-ı Bâin: 11, 151.
Talak-ı Bette: 11, 151.
Talak-ı Bette (sen kesin boşsun sözü) ile boşanan kimsenin talakının hükmü: 11, 159-60.
Talak-ı Ric'i: 11, 151.
Talak-ı Selâse: 11, 151.
Talak-ı Bette ile karısını boşayan erkeğe talakın sayısı hususunda yemin ettirmek: 11, 159-60.
Talakı üçten fazla yaparak dinin ahkamıyla istihza etmemek: 11, 157-58.
Muhalâa yoluyla boşanmak: 11, 348-49.
Muhalâa yoluyla boşanmışın iddet müddeti: 11, 348-49.
Talakta şaka yok: 17, 227.
Talakın şakası da ciddidir: 11, 203.
Tefviz-i talak: 11, 151-52.
Allah'ın en sevmediği helal talaktır, sebebi: 11, 198-200.
Abdurrahman İbnu Avf'ın boşanırken hanımları güzelce salma kaidesine uygun bir hareketi: 11, 204.
Aynı anda verilen üç talakla nasıl bir boşanma hasıl olur?: 11, 169-72.
Bir kimse boşadığı bir kadını tekrar almak isterse kaç talak hakkı olur? Önceden kullandığı talaklar muteber midir?: 11, 198.
Bir kimse ilâ yaptığı takdirde dört aylık müddet geçince talak vaki olur mu?: 1, 274.
Bir kimse karısını boşadığında veya iddeti içerisinde geri döndüğünde bunu şahidlendirmesi gerekir mi? 11, 202.
Bir kölenin köle bir kadını iki talakla boşaması durumu: 11, 190.
Boşanmada kadının köle olması mı, yoksa erkeğin mi köle olması nazarı dikkate alınır?: 11, 190.

Boşanma durumunda çocuk kimde kalır?: 6, 313-17; 15, 131; 5, 263-272

Boşanma hususunda göstermemiz gereken hassasiyet: 11, 153-54.

Boşanmada muhayyer bırakılan kadın kocasını tercih ederse herhangi b şeyin gerekip gerekmeyeceği: 11, 167.

Boşanma muhayyerliği istismar edilmemeli: 11, 149.

Boşanmaya sebep olan haller: 11, 148-49.

Boşanmayı önlemek için her iki taraftan bir hakem tayini: 11, 149-50.

Cahiliye tarzı talakı yasaklayan ayetin hükmü: 11, 202.

Cariyenin boşanması kaç şekilde meydana gelebilir?: 11, ????

Cariye efendisi tarafından zorla hür bir koca ile evlendirilip de azad edils hakk-ı hıyarı olur mu?: 11, 194.

Cariyenin talakının adedi ve iddet müddeti: 11, 189.

Çocuğun talakı muteber midir?: 11, 183.

Duhulden (gerdekten) önce boşanma: 11, 169-174.

Efendi kölesine evlenme izni verdiğinde talak hakkı kimindir?: 11, 191.

En kabih boşanma üç talak birden olandır: 11, 158-59.

Erkek karısını boşarken "üç" lafzıyla "üç talakla boşsun" diye söylers kadın tamamen boş olur mu?: 11, 155-57.

"Evleneceğim her kadın boştur." diyen bir kimse evlendiğinde talak va olur mu?: 11, 186-87.

Hamile kadını boşamanın zamanı: 11, 171.

Hanefi mezhebine göre bain talakla boşanan kadının gece ve gündüz ev den çıkmaması: 11, 364.

Hataen veya unutarak yapılan talak muteber midir?: 11, 182.

Hayızlı kadının talakı: 11, 175-77.

Hayızlı kadının boşanması hangi hallerde haram değildir?: 11, 147.

Hiç şakası olmayan ve müsamaha gösterilmeyen nikah, talak, ric'at ve bu nun hikmeti: 11, 203.

Resulüllah'ın hanımını, üç talakla birden boşayan bir adama öfkelenmes 11, 158-59.

İcbar edilenin, delinin, sarhoşun talakı: 11, 179-83.

Ma'tuh, çocuk ve uyuyanın talakı: 17, 230.

Karı-koca iki köleyi azad ederken önce erkeği azad etmenin gerekliliğ 11, 191-92.

Karı-koca iki köleden önce karının boşanması ve muhayyerliği: 11, 191-92.

Karısını "İpin boynundadır" gibi kinayeli sözlerle boşayan bir kimsenin ta lakının sayısı: 11, 160-61.

Kinaye ile boşanma nasıl olur?: 9, 313.

Kişinin hanımına "İşini kendi eline verdim" demesi ve kadının da kendini boşamasıyla talak vaki olur mu?: 11, 165.

Kocasına ciddi bir sebep yokken boşanma talebinde bulunan kadına yapılan tahdid-i ilahi: 11, 200-201.

Köle ve cariyenin talakı: 11, 189-96.

Mecnunun talakı muteber midir?: 11, 183.

Makâteb kölenin iki talakla boşadığı hanımını tekrar kendine alabilir mi?: 11, 191.

Mükrehin talakı muteber midir?: 11, 180.

Mümeyyiz çocuğun anne veya babasını seçmede serbest bırakılması: 5, 269.

Nikahtan önce evleneceği kadını boşayacağına yemin eden kimsenin nikahtan sonra talakı vaki olur mu?: 11, 185-88.

Resulüllah'ın karısını boşayan bir erkeğe onu temizleninceye kadar yanında tutmasını istemesinin hikmeti: 11, 176-77.

Ric-i talak bekleyen kadının evden çıkmaması: 11, 362-63.

Sünnete uygun olarak boşanma: 11, 176.

Talakla ilgili ıstılahlar: 11, 149-50-53.

Sarhoşun talakı muteber midir?: 11, 180-82.

Tahyir: 11, 152.

Tefviz (boşanma hakkının kadına verilmesi) suretiyle boşanmada kaç talak vaki olur?: 11, 165-66.

Üçten fazla talakla karısını boşayan erkeğin durumu: 11, 157-58.

Tefviz yoluyla (kocanın kadına) "İşini eline verdim sözüyle" meydana gelen boşanma: 11, 165.

Yabancı bir kadın için yapılan talağın muteberliği: 11, 187-88.

Talha İbnu Ubeydullah: 12, 472; 4, 244.

Tâlib: 13, 117.

Tâli muamelelerde araştırma edebi: 16, 355.

"Tanrıların Arabaları" adlı eser hakkında: 12, 188-89.

Târık İbn Şihab: 8, 341.

Tarlada altın bulma: 16, 408.

Tarlaların sınırı hakkında azami dikkat etmek: 12, 113-14.

Sahibinin izni olmadan bir tarlanın ekilmesi caiz midir?: 13, 480.

Tartıda hile yapmak: 17, 258.

Tasadduk (müşrikler): 6, 290.

İslam'da tasvir: 14, 249.
Bediüzzaman'a göre İslam'da resmin yeri: 14, 249.
Tatbikat sırasında azim: 16, 59.
Resulüllah'ın tatlılara gösterdiği ilgi nasıl anlaşılmalıdır?: 10, 481.
Tatlı söz sahibi olmak: 13, 71.
Taun ve veba: 11, 101-108.
Tavaf va sa'y: 4, 442-526; 4, 357.
Tavafın fazileti: 17, 388.
Tavaf namazının hükmü ve Resulüllah (s.a.v.)'ın okuduğu sözler: 5, 47
75; 4, 389.
Tavaf namazı ve diğer vakitlerle olan münasebeti: 5, 471-74; 4, 386.
Tavaf ve sa'yin mahiyeti: 5, 443-480; 4, 357.
Tavaf esnasında remel yapmak nasıl ortaya çıktı: 5, 445; 4, 361.
Tavaf sırasında okunacak dua: 17, 389.
Tavaf sırasında mümkün olduğunca konuşmamak: 17, 389.
Tavaf ve sa'y ahkamı: 5, 481-507; 4, 395.
Erkeklerin kadınlarla karışık tavafları: 5, 494-96; 4, 409.
Resulüllah'ın tavaf sırasında okuduğu dua: 4, 421; 5, 503.
Tavaf namaz gibidir malayani konuşulmaz: 5, 481; 4, 395.
Tavaf ve sa'yde dua: 5, 504-507; 4, 421.
Tavaf-ı ziyarette de remel var mıdır?: 5, 454; 4, 369.
Tavla oynamak: 7, 154.
Tavşan etinin helal olması: 6, 232-33; 10, 444-46.
Tavşan etinin yenip yenmeyeceğinin hükmü: 10, 445.
Taybe: 17, 301.
Ta'zir'in mahiyeti ve meşruiyeti: 5, 131; 6, 183; 17, 335.
Ta'zir cezasının miktarı: 17, 335.
Ta'zir'in ehemmiyeti ve nevileri: 5, 131-136; 6, 183-88.
Taziye ve geçmiş olsun ziyaretlerine izinsiz gidilebilir: 9, 199.
Tebdil-i mekan: 11, 136.
Resulüllah'ın kendine sorulan soru veya meselelere tebessümle ceva
vermesinin manası: 10, 265-67.
Tebettül (bekar kalma): 2, 206.
Tebliğci önce kendi yaşamalı: 6, 339.
İslam'a davette bir metod: 12, 70-79-84; 12, 382.
Muhataba göre irşadda bulunmak, anlayamayacağı şeyleri anlatmama
ve bunun sebeb-i hikmeti: 11, 256-57.

Resulüllah'ın anlatma sırasında kullanmış olduğu misal verme metodu: 7, 36.
Resulüllah'ın öğreticilik vasfı veya muhatabına ikaz metodu: 8, 143-145.
Tebliğ edebi, bıktırmamak: 15, 531.
Tebük Seferi: 2, 447; 12, 90-91; 15, 73.
Tebük gazvesinin sebebi: 12, 93.
Tebük seferi dönüşü Resulüllah'ın merasimle karşılanması: 7, 125.
Tebük seferine katılmayanlar hakkında nazil olan ayet: 2, 452; 9, 218; 12, 96.
Tebük seferinde Müslüman ordusunun sayısı: 12, 94.
Tebük seferine katılmayanlara karşı Resulüllah'ın tutumu: 4, 14-21; 12, 94.
Tebük seferinin ehemmiyeti ve sonuçları: 12, 94-95.
Tedavi: 11, 129.
Tedavi esnasında mahremiyet söz konusu olur mu?: 11, 138.
Tedbir almak Allah'ın kaderindendir: 17, 454.
Tedbirli olmak: 17, 621.
Teenni, ahiretle ilgili olanlar dışında her amelde güzeldir: 16, 257.
Teenninin Allah'tan olması: 16, 255.
Tek başına bir ümmet olarak dirilecek bir adam: 12, 483.
TEFSİR BÖLÜMÜ: 2, 97.
Tefsirden sakınmaya dair: 2, 99-100.
Şahsi re'ye göre Kur'an'ı tefsir etmek: 2, 99-101.
Teheccüd namazı: 12, 503.
Resulüllah teheccüd namazını hiç terketmedi: 8, 480.
Resulüllah'ın teheccüd namazının uzunluğu: 8, 98.
Resulüllah'ın teheccüd namazına kalktığı zaman okuduğu dua: 6, 28.
Teheccüd namazı esnasında dua: 6, 28.
Tehlil: 6, 107.
Tek ayakkabı ile yürümek: 17, 480.
Tekbir, teşrik günlerinde: 6, 141-44; 5, 83-86.
Savaşta Resulüllah'ın yamaçlarda tekbir, inişlerde tesbih etmesi: 3, 549; , 77.
Teke tek savaş: 17, 374.
Tekfir: 1, 93; 9, 318; 16, 326.
Tekfirin başka manada kullanılması: 9, 318.
Teknik: 12, 184-85.
Tek şahid ve yeminle hüküm: 17, 285.
Resulüllah'ın telbine yemeğini tavsiyesi: 11, 37-38.

Telbiye hakkındadır: 4, 291; 5, 376-85.
Telbiye ne zaman yapılır?; 4, 299; 5, 385; 17, 396.
Telbiyede yüksek sesin miktarı: 4, 313; 5, 396.
Telbiye ve deve kesmekle ilgili kısa bir malumat: 4, 350; 5, 437-38.
İhramın giyilmesinden başlayan telbiye ne zaman biter?: 4, 474; 5, 554-55.
Resulüllah'tan gelen çeşitli telbiye rivayetleri: 4, 296; 5, 381-84.
Muaviye ve Hz. Ali taraftarlarının siyasi sebeplerle telbiyeyi terk etmele 4, 475; 5, 555-56.
Samimi bir telbiyeye bütün mevcudat iştirak eder: 4, 201; 5, 281.
Te'lifu'l-Kur'an'dan murad: 4, 485; 13, 25.
Temas vuku bulmadan ayrılma: 17, 228.
Tembellik: 6, 97-98.
Temettu haccında kurban temin edemeyenin tutacağı oruçların zamanı: 332; 5, 417.
Resulüllah'ın sevmediği on şeyden biri "Akdü't-Temaim"dir: 7, 50.
Temîmu'd-Dârî: 2, 353-54; 14, 290.
Temizliğin sevabı: 16, 527.
Baş ve bedenle ilgili beş temizlik: 7, 19.
Beden (ve elbise) temizliği: 10, 33.
Dini vecibelerin ifası ile temizliğin münasebeti: 10, 29-30.
Elbisenin necasetten temizlenmesi: 10, 297.
Gazzali'ye göre İslam'ın mü'minden talep ettiği mertebeleri: 10, 30-31.
İslam'ın temizliğe verdiği önem ve temizlik çeşitleri: 10, 118-119.
İslam ve temizlik: 10, 29-34.
İçine fare düşen yağın hükmü, temiz olup olmadığı: 10, 80-81.
İstincada kullanılması yasaklanan malzemeler: 10, 115-116.
İstinca için üç taş yeterli midir?: 10, 115.
İstincada su kullanmak bir vecibe midir? Su kullanmayan sahabe mevc mudur?: 10, 111.
İstincada kullanılan şeyler: 10, 111-121.
Kadınların yere değen eteklerinin temizliği: 10, 66.
Karıyla kocanın birbirlerinin artığı suyla yakınmaları: 10, 49-50.
Mühim işler yaparken temiz olmanın müstehablığı: 10, 306.
Pislik bulaşan ayakkabının temizliği: 10, 657-68.
Temizlik işleri cuma günü yapılır: 7, 39.
Temizlikte nebizin kullanılıp kullanılmayacağı: 10, 53-54.

Mekan ve çevre temizliği: 10, 34.
(Temizlikte) sağ ve sol ellerin kullanılışı (şekli): 10, 33-34.
Toprağa değen pisliğin temizliği nasıldır?: 10, 78.
Kar ve dolu temizleyicidir: 5, 551.
Yemeğe başlamayan çocuğun *sidiği*: 16, 573.
Temsil-teşbih, yüce hakikatlerin temsil ve teşbihle anlatılması: 1, 168-69.
Temyiz yaşı (fukahaya göre): 11, 263.
Tenkiye (Çocuğa doğumunun yedinci gününde yapılacak işler): 1, 310-11.
Terbiye metodu olarak hicret: 16, 148.
Tersine tedric: 7, 273.
Tekbir: 6, 107.
Teraziyi ağır tutan: 17, 257.
Sübhanellahilazim: 6, 107-108-113-121-124.
Sübhanellah, Elhamdülillah, Allahuekber, Lailahe illallah tesbihlerini söylemenin önemi: 6, 114.
"Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billah" demenin ehemmiyeti: 6, 125.
Namazdan sonra tesbih çekmek: 6, 25-107.
Namazdan sonraki tesbihatın adedi hakkındaki görüşler: 6, 25-26.
Sabah namazından sonra tesbihat: 6, 27.
Tesbih çekerken alet kullanma: 6, 26.
Tesbih çekerken parmakları kullanma: 6, 26-107-114-115.
Yapılan tesbihatlar arşın etrafında dönüp sahibini andırırlar: 17, 510.
Yatınca yapılacak tesbih: 6, 107.
Tesbih namazı: 9, 37.
Tesbih namazının fazileti: 9, 37-38.
Tesbih namazı ne zaman kılınır?: 9, 39.
Tesettürde önemli olan elbisenin bedeni göstermemesi: 16, 422.
Teslimiyet; kişi aklıyla kavrayamadığı İslami meselelerde teslim olacaktır. 13, 385-86.
Teşbih-temsil, yüce hakikatlerin temsil ve teşbihle anlatılması: 1, 168-69.
Teşehhüd: 8, 59; 17, 14.
Teşehhüdde okunacak dua: 17, 518.
Teşehhüd duasının okunmasıyla ilgili hükümler: 8, 71.
Teşehhüdün ehemmiyeti: 8, 59.
Teşehhüdün mana ve ehemmiyeti: 8, 71.
Teşehhüd namazda niçin okunur?: 8, 72.

Teşehhüdün manası: 8, 59-63.
Teşehhüdden sonra dua etmek: 8, 59-60-65.
Teşehhüdü sessiz okumak: 8, 71-72.
Teşehhüdde geçen bazı tabirler: 8, 63.
Mezhepler arasındaki teşehhüd farklılıkları: 8, 61-62-69-70.
Teşehhüdde işaret parmağının kaldırılması: 8, 78-79.
Bediüzzaman'ın teşehhüdle ilgili açıklaması: 8, 63-72-75.
Salavatın teşehhüdde okunmasının hikmeti nedir?: 8, 74.
Şafiîlerin teşehhüddeki farklılıkları: 8, 66.
TEŞEKKÜR BÖLÜMÜ: 3, 463; 5, 10-15.
Yapılan iyiliğe hemen teşekkür etmenin ehemmiyeti: 3, 465; 5, 11-15.
Teşhir; kimseyi kötü sözle teşhir etmemek: 16, 362.
Teşmit; gayr-ı müslime teşmitte bulunmak: 9, 431.
Teşriî; İslam, idarecilere teşriî ma'suniyet tanımaz: 13, 552.
Teşrik günlerinin ehemmiyeti: 17, 165.
Teşrik günleri oruç tutulmaz: 17, 165.
Tevazu: "Mütevazı"ya de bak: 16, 520.
Resulüllah bir köleye bile tevazu gösterirdi: 17, 602.
TEVBE İLE İLGİLİ BÖLÜM: 4, 494-504; 17, 627.
Tevbe Sûresi'nin önemi: 12, 294.
AF VE MA–FİRET BÖLÜMÜ: Bak: Tevbe: 11, 277-96.
Af ve mağfiret bölümü hakkında umumi açıklama: 11, 277-82. Bak: Tevbe.
Tevbe ve hükmü: 7, 239.
Tevbe eden günahsız gibidir: 17, 628.
Tevbe etmek büyük günahlara keffarettir: 7, 237; 6, 115-16, 252-53.
Tevbe ettikten sonra affedilmeyecek günah var mıdır?: 11, 279-80.
Tevbe ile madem günahlar affediliyor, günah işleyip sonra tevbe etsek ol maz mı?: 11, 280-81.
Tevbenin edebi: 11, 281-82.
Tevbenin makbul olmasının diğer şartları: 11, 282.
Tevbe sütunu: 17, 174.
Tevbe ve istiğfar arasında bir fark var mıdır?: 11, 287-89.
Allah'ın affından mahrum olan kimseler ve günahları: 11, 294.
Allah artık şu kimseye mağfiret etmez gibi peşin hüküm vermekte sakınmak: 11, 290-91.

Amelimize güvenmeyip Allah'ın rahmetinden ümid, gadabından korku üzre olmak: 11, 291-92.

Bir kimse tevbe etse de tekrar aynı günahı hatırlayınca yeniden tevbe etmesi gerekir mi?: 11, 282.

Eğer ümmet-i Muhammed hiç günah işlemeseydi Allah Teâlâ onları helak edip günah işleyip tevbe eden kimseler yaratırdı: 11, 285-86.

İslam'ın tevbeye verdiği ehemmiyet ve tevbenin neticeleri: 11, 279-80.

İşlenen günah ne kadar büyük olursa olsun Allah'ın rahmetinden ümid kesmemek: 11, 293-94.

Kişinin, günahının çokluğuna bakarak Allah'ın mağfiretinden ümid kesmemesi: 11, 289-90.

Tekrar tekrar günah işleyip tevbe eden kimsenin durumu: 11, 286-89.

Günde yüz (100) defa tevbe: 6, 116-17.

Her günah akabinde (peşinde) tevbe-i istiğfar etmek: 6, 120.

Tevbe Sûresi'ne besmele konulmaması: 2, 397-98.

Tevekkülün fazileti: 13, 370.

Çeşitli musibetler karşısında Allah'a tevekkül nasıl olmalıdır?: 11, 95-96; 17, 594.

Tevekkül ve yakin: 17, 594.

Tevrattaki recm ayetinin değiştirilmesi: 5, 197-98; 6, 248-49.

Tevhidin açıklaması: 1, 28-29; 17, 562.

Hiçbir şeyi Allah'a ortak koşmamak: 17, 562.

Tevriye: 16, 239.

Teyemmüm: 16, 577.

Teyemmüm ayetinin sebeb-i nuzülünü teşkil eden olay: 10, 249-50.

Teyemmüm ayeti nazil olduğunda teyemmümün ilk yapılış şekli: 10, 253.

Teyemmüm bir azimet midir; yoksa ruhsat mıdır?: 10, 249.

Teyemmümü meşru kılan sebepler: 10, 260.

Teyemmümle namaz kılan kimsenin vakit çıkmadan suya kavuşması: 10, 267-270.

Teyemmüm nasıl yapılır?: 10, 259.

Bir teyemmüm ile birden fazla vakit namaz kılınır mı?: 10, 261-62.

Soğuk ve susuz kalma endişesiyle teyemmüm: 10, 265-67.

Yolcu kimsenin teyemmümü: 10, 267-69.

İbn Abbas'a göre teyemmümde mesh için yeterli miktar: 10, 262.

Resulüllah'ın Ebu Zer'e teyemmümü tavsiyesi: 10, 262.

Resulüllah sanki farklı farklı teyemmüm etmiş gibi gösteren hadisleri izahı: 10, 258.
Yeryüzü nev'inden her şeyle teyemmüm edilir: 12, 197.
Teysirül Vüsûlün Tertibi: 1, 7.
Teyze, anne makamındadır: 1, 353; 12, 26.
Tezkiye, kişinin tezkiyesi için kaç şahit yeterli?: 13, 456.
TIB VE RUKYE BÖLÜMÜ: 17, 454.
Tıb ve rukye bölümü hakkında umumi açıklama 1: 10, 523-44.
Tıb ve rukye bölümü hakkında umumi açıklama 2: 10, 545-48.
Tıb ve rukye bölümü için i'tizar ve teşekkür: 10, 519-21.
Tıb ve rukye bölümü umumi açıklama 1'de istifade edilen kaynaklar: 10, 542-43.
Tebb-ı Nebevî üzerine tarih boyunca te'lif edilmiş eserler: 10, 543-44.
Tıbb ilminde meydana gelen gelişmeler ve Batı taassubunun yıkılması: 11, 123.
Bugünkü tıbta tedavi yolları: 10, 530-31.
Cerrahlığı bağımsız bir ilim haline getiren alimimiz: 10, 539.
Cibril (a.s.)'in Resulüllah'a öğrettiği bir ilaç: 11, 37.
Eski Tıb: 10, 523-29.
Eski tıb safsata mı?: 10, 528-29.
Eski tıbbın kurucularından Galinos: 10, 524-25.
Eski tıbbın kurucularından Hipokrat: 10, 523-24.
Eski ve yeni tıbbta cin ve peri unsuru: 10, 541.
Göz üzerinde keşifler yapan zatlar. 10, 539.
Günümüzün tıb anlayışı: 10, 529-31.
Haramla tedavi bahsi: 10, 550-51.
Hastalık ve tedavi yolları: 11, 129-137.
Hummanın çeşitleri: 11, 33.
İbni Hacer'e göre tıbbın çeşitleri: 10, 545.
İdrar tutukluğunu tedavi eden bir Türk tıbb alimi: 10, 541.
İlaç alırken Rabbimize iltica: 10, 553.
İlmi tıbb: 10, 534-36.
İslam'a göre hastalığın mahiyet ve sebepleri: 11, 129.
İslam tıbbı: 10, 531-544.
Küçük kan dolaşımını bulan zat: 10, 540.
Koruyucu hekimlik: 11, 124-28.

Medine dışından gelerek rahatsızlanan kimselere deve sütü ve sidiğinin tavsiye edilmesi: 11, 39-40.

Mikrobu haber veren ilk alim Akşemseddin: 10, 540-42.

Nazari tıb: 10, 536-37.

Çörek otunun faydaları: 11, 15-16.

Resulüllah'ın vasfettiği ilaçlar: 11, 13.

Sena otunun bazı faydaları: 11, 25.

Sürme ile tedavi: 11, 28-29.

Şifası olmayan hastalıkla ilgili bir tahlil: 10, 553.

Şifa üç şeyde: Bal, kan aldırma ve dağlama: 11, 44-45.

Tabibin görevleri ve bunlara Kur'an'i işaretler: 10, 545-46.

Tedavide bal: 11, 14-15.

Tedavide kuvve-i manevi: 11, 38.

Tedavide dua: 11, 76-77.

Tababete dair Resulüllah'ın bir mucizesi; hastalara zorla yedirip içirmemek: 11, 76-77.

Tedavide Hz. Peygamber'in başvurduğu ilaçlar: 11, 76.

Tedavide dağlama: 11, 43-44.

Tedavide perhiz: 11, 52.

Tedavide mahremiyet meselesi: 11, 138.

Tedavi için tiryak içmenin mübah olup olmadığı: 11, 10-11.

Tedavide muhataba göre ilaç: 11, 36.

Tedavi ediciler: 11, 138.

Tedavinin cevazı: 10, 549-53.

Tedavinin mekruhluğu: 11, 7-11.

Tıbbı Nebevî'nin tedavi metodlarından gayr-ı müslim tecrübe: 11, 137.

Tedavisi olmayan hastalık: 17, 453.

Tedavi olmanın hükmü: 11, 131-33.

Tedavi olmalı şifa aramaya devam etmeli: 11, 131.

Tedavisi olmayan hastalık: 17, 453.

Tedavi kader inancı: 11, 132-33.

Teşhis ve tedavi: 10, 527-28.

Tıbbı Nebevî ile eski tıbb anlayışını karıştırmamak ve bunun zararları: 11, 139.

Tıbbı Nebevî'nin araştırılmasında ihtiyaçlar mı yoksa tabibler mi daha liyakat sahibidir: 11, 140-41.

Tıbbı Nebevî'nin tedavi konusunda benimsediği esaslar: 11, 129-37.

Tıbbı Nebevî, mahiyeti ve ehemmiyeti: 11, 123-41.
Tıbbı Nebevî'nin dinamik bir prensibi; tedavisiz hastalık yoktur: 11, 130-31.
Tıbbı Nebevî nasıl ihya edilebilir?: 11, 140-41.
Tıbbı Nebevî'nin araştırılmasında dikkat edilecek hususlar: 11, 139-40.
Tıbbın ehemmiyeti: 10, 547-48.
Tıbbı Nebevî'nin tedavi metodlarından: 11, 134-37.
(Tıbbı Nebevî'nin) kaynakları 1: 11, 138-40.
Tıbbı tatbikatı murakebe: 11, 138.
Tıbbı bilmeden tedaviye kalkışmak yasaklanmıştır: 13, 544.
Tıbbî hadiselerle amel ederken dikkat etmemiz gereken husus hakkında not: 10, 549.
Zehebî'nin tıbbı Nebevî'sinin baş kısmı: 10, 532-38.
Zehebî'ye göre tıbbın taksımı: 10, 532.
Resulüllah'ın kanayan parmağına yaptığı kelam: 7, 314.
Çarşamba günü tırnak kesmemek: 7, 39-40.
Tırnak kesmede usul: 7, 40.
TİCARETLER BÖLÜMÜ: 17, 247.
Ticaret ve ziraat sebebiyle cihadı ihmal: 16, 395.
Malının çoğunluğu haram olan kimse ile ticaret yapmak: 11, 50.
Geceleyin mescidden dönerken yüksek sesle tilavet: 12, 461.
Tilavet secdesi: 8, 203-237.
Tilavet secdesi hakkında umumi açıklama: 8, 204-206.
Tilavet secdesinin fazileti: 8, 211.
Tilavet secdesinin sayısı: 17, 31.
Tilavet secdesi hakkında bazı hükümler: 8, 206-209-236-237.
Kur'an'daki bazı ayetler okunurken secde edilmesinin sebepleri: 8, 204.
Tilavet secdesinin vacip olup olmadığı hususu: 8, 208.
Tilavet secdesi yaparken okunacak dua: 8, 235.
Mekruh vakitlerde tilavet secdesi yapılabilir mi?: 8, 209.
Tilki eti: 17, 522-23.
Tirid yemeğine Resulüllah'ın aşırı teveccühü ve hikmeti: 10, 482.
Tirmizi: 1, 234; 1, 23.
Tiryak kullanmak caiz mi?: 10, 10-11.
Tokat: 13, 550.
Tok gözlülük: 13, 402.
Toprak mübarektir: 17, 503.

Toprak toprağı temizler: 16, 574.
Toprağın tedavide kullanılması: 11, 84.
Toprağın cesedi kabul etmemesi: 17, 537.
Toy etinin yenip yenmeyeceğinin hükmü: 10, 449.
Tıraş: 7, 9.
Baş ve bedenle ilgili temizlik: 7, 21.
Bıyığın kesilmesi şekli, miktarı: 7, 18-20-40.
Kadınların saçlarını kesmesi: 7, 12.
Koltukaltı kıllarının temizlenmesinde takib edilen yol: 7, 40.
Müslüman olan kimsenin traş olması: 10, 335.
Saçının tamamını traş etmek: 7, 12.
Saç traşının şekli: 7, 9-10.
Tufeyl b. Amr: 12, 465.
Tuleyha: 6, 365.
Tûl-i Emel: 6, 259-60.
Tunç kaptan abdest: 16, 562.
Tunç bilezik takmak: 17, 468.
Turfanda sebze ve meyve çıkınca değişik bir hava yaşamak: 12, 138.
Asr-ı Saadette yılın ilk turfanda meyvesini Resulüllah'a sunma merasimi: 0, 437.
Tuz: 17, 435.
Tübba': 14, 59.
Tükrüğün namaza mani olup olmaması: 8, 163; Bak: Namaz.
Tükrüğün tedavi edici hususiyeti: 11, 84.
Tükrük temizdir: 16, 586.
Mescidlere tükürme hususu (cevaz ve yasağı): 8, 162-167; Bak: Mescid.
Tumadir Bintu'l-Esbağ el-Kelbiyye: 13, 135-36.
Türkler: Allah'ın İslam dinini te'yid ettiği kavim: 17, 577.
Bediüzzaman'ın Türk milletinin yüceliği hakkındaki görüşleri: 14, 108.
Resulüllah'ın Türkler hakkında verdiği haberler: 14, 105.
Türklerin asılları: 14, 104.
Türklerin atası: 13, 214-15.
Türklerin vasıfları: 17, 578.
Türklerle savaş: 17. 578.
Türkler ve Habeşlilerle ilgili bir hadis: Bak: Habeşliler ve ...: 12, 469.
Tüyler: 7, 7.

Kaşları yolmak: 7, 47.
Vücudun belli yerlerindeki tüylerin giderilmesi nasıl olur?: 10, 385; 17, 500.
Ubeyde İbnu'l-Hâris: 11, 393.
Ubey İbnu Ka'b (r.a.): 1, 453-54; 8, 26; 12, 363.
Ubeydullah İbnu Ziyad: 12, 316-17.
Udhiyye ve Hedy: 6, 45; "Kurban"a da bakınız: 4, 523.
Ud-u hindi'nin faydaları: 11, 25-39.
Uğur ve uğursuzluğa inanma: 17, 468.
Uğur ve uğursuzluk nerede var: 17, 222.
Uğur üç şeydedir. 7, 161; 17, 222.
Uğursuzluk çıkarmak nasıl şirk olur?: 11, 209.
Uğursuzluk inancı ile amel etmenin şirk olduğu: 8, 147.
Uğursuzluk inancına düşen kimsenin kurtuluş çaresi: 8, 147.
Uğursuzluk yoktur: 17, 469.
Bazı şeylerde uğur ve uğursuzluk addetmenin İslam'daki hükmü: 8, 146-147
Cahiliyede uğursuzluğuna inanılan şeyler: 11, 209-214.
Evde uğursuzluk var mı?: 11, 216.
Evin uğursuzluklarından biri: 8, 254.
Hadislerde gelen at, kadın ve meskenin uğursuz olması ve olmaması h
susunun te'vili: 11, 214-15.
İhtiyarsız kalbe gelen uğursuzluk marazını def etmek: 11, 209.
Resulüllah'ın güzel isimleri sevip kötü isimleri sevmemesi uğur-uğurs
inancı mıdır?: 11, 205-206.
Resulüllah uğursuzluğa değil uğura inanmayı tavsiye buyururlar: 11, 208
Resulüllah'ın insanlardaki zaaf sebebiyle uğursuzluğa kapılanlara tavsi
buyurduğu bir dua: 11, 209.
Resulüllah, uğursuzluk inancının Müslüman'ı yapacağı işten alıkoym
masını tavsiye eder: 11, 209.
Uhud Dağı: 11, 470.; 13, 13-14.
Uhud'un fazileti: 17, 406.
Uhud Harbi: 2, 262-63; 11, 443-470; 15, 276-78.
Uhud Savaşı için istişare: 11, 471.
Uhud Savaşı öncesi iki tarafın hazırlığı: 11, 470-61b
Uhud Savaşı öncesi Peygamber (s.a.v.)'in görmüş olduğu rüya ve te'v
11, 471.
Uhud öncesi Peygamber (s.a.v.)'in cuma namazı kıldırması ve ashabın
vaaz etmesi ve şecaatlendirmesi: 11, 471.

Peygamber (s.a.v.)'in Uhud günü iki zırhı üst üste giymişti: 11, 469.

Uhud Savaşı'ndan geri dönenler: 11, 443.

Peygamber (s.a.v.)'in Uhud Savaşı'nda önemli bir tepeye okçular yerleştirmesi ve tenbihte bulunması: 11, 495-96.

Uhud Savaşı'nda İslam ordusu üç gruba ayrılmıştır: 11, 473.

Uhud Savaşı'na Mikail ve Cebrail (a.s.)'lerin katılması: 11, 468.

Uhud Savaşı'nda iki ordunun sayısı: 11, 471-72.

Uhud Savaşı'nda müşriklerin ordu düzeni: 11, 172.

Uhud Savaşı'nda Peygamber (s.a.v.) ile sabit kalanlar (yanından ayrılmayanlar): 11, 474.

Uhud Savaşı'nda okçuların Peygamber (s.a.v.)'in sözünü tutmaması ve sonuç: 11, 465-473.

Uhud'da Hz. Peygamber (s.a.v.)'in aldığı yaralar: 11, 53-54.

Uhud'da Peygamber (s.a.v.) öldü, şayiasının çıkması: 11, 473.

Uhud'da şehid olan meşhur sahabeler: 11, 473.

Uhud'daki şehid sayısı: 11, 465-473.

Uhud Savaşı'nda Ebu Süfyan'ın savaştan sonraki sualleri ve verilen cevaplar: 11, 465.

Uhud'da Halid b. Velid'in okçuları arkadan vurması: 11, 473.

Uhud yenilgisinin sebebi: 11, 476-77.

Peygamber (s.a.v.)'in (Uhud) savaş sonrası takipçiler göndermesi ve sebebi: 11, 476.

Uhud şehitlerine namaz kılındı mı?: 4, 182; 5, 266.

Uhud şehitleri namaz kılmadan defnedilmiştir: 11, 474-75.

Uhud'da geri dönen münafıklara hükümde ashabın ihtilafı: 11, 443-494.

Uhud'daki yenilginin hikmeti: 11, 477.

Ukeydir: 4, 97; 5, 176.

Ulâtu'l-Çeyş (Yer): 10, 253.

Ulu'l-Emr etrafında birlik: 3, 536; 5, 64.

Ulu'l-Emr'e itaat: 3, 533; 5, 61-66.

Umman halkının fazileti: 12, 466.

Ümmiye Bayrak: 5, 415; 6, 443.

UMRA VE RUKBA BÖLÜMÜ: 11, 385.

Umra ve rukba arasındaki fark: 11, 388.

Umra ve rukba meselesindeki ihtilaf ve görüşler: 11, 385-86.

Umranın caiziyeti: 11, 386-87.

Umra çeşitleri: 11, 386.

Umra meselesine fiili bir örnek: 11, 390.

Rukbanın caiziyeti: 11, 388-89.

Umre: 17, 391.

Bir umre diğer umreye arada işlenenler için keffarettir: 4, 203; 5, 283-84.

Ramazandaki umre hacca muadildir: 4, 205; 5, 286-88.

Resulüllah'ın umresi ve haccı: 5, 115-125; 6, 168-79.

Resulüllah kaç umre yapmıştır?: 5, 116-119.

Umre tavafının tarifi: 4, 367; 5, 452.

Umre vacip midir?: 4, 219; 5, 300-302.

Umre ve hacc yapanlar için bir kere sa'y yeterli midir?: 4, 416; 5, 499-500. Bak: Hacc.

Umre ve haccın birleştirilmesinin fazileti: 4, 201; 5, 282-83.

Umretu'l-Kaza (Kaza umresi): 12, 10.

Umumi bela ne zaman gelir: 1, 234-36.

Bildiklerini unutanlara Resulüllah'ın bir tavsiyesi: "Bildiklerinde Allah'a karşı muttaki ol!": 11, 251.

Resulüllah'ın öğrendiği hadisleri unuttuğunu söyleyen ashabına bir tavsiyesi "İstikamet üzere olmak": 11, 251.

Urene Vadisi: 4, 462; 9, 255.

Ureyne ve Uki kabilesinden Müslüman olduktan sonra irtidat edenlere Resulüllah'ın muamelesi: 5, 142-44; 6, 193-95.

Urve İbni Mes'ud İbnu Muattıb: 12, 7-8.

Usfân: 8, 413.

Dinin gereklerini öğrenmede utanma olmaz: 17, 204; "İstihya"ya da bakınız.

Utbe İbnu Ebi Vakkas: 11, 469.

Uydurma faaliyetlerinin neticesi: 2, 147-48.

Uyeyne İbnu hısn: 12, 111-112; 16, 396.

UYUMA VE UYANMA ADABI BÖLÜMÜ: 4, 170-71; 16, 83.

Uyku halinde insan ruhu bedenden ayrılıyor mu?: 7, 371-72.

Uyku halinde ruhlar Allah'ın kabzası altındadır: 7, 370.

Uyku halinde insan yönünü nereye çevirmeli?: 16, 85.

Uyuyana kadar yatakta Allah'ı zikretmek: 6, 206.

Uyuyamayana Resulüllah'ın tavsiyesi: 6, 39.

Uyuyanın abdesti: 16, 563.

Gece çok uyumanın zararları: 17, 74.
Resulüllah (s.a.v.) yatsıdan önce uyumayı kerih görmüştür: 9, 47.
Uyuşturucular, (içki dışındaki) meselis: 7, 268.
Uzun ve kısa sureler: 7, 547-48.
Uzuvları bir, iki, üç kere yıkıyarak abdest: 16, 552.
Uzuvları birer birer yıkıyarak abdest almak: 16, 551.
Uzuvları üçer kere yıkıyarak abdest almak: 16, 551.
Uzuvların kıyamette sahibi lehine veya aleyhine şahidlik yapması (konuşması): 6, 114-15.
Ubey İbnu Ka'b (r.a.)'ın fazileti: 12, 363.
Übûlle: 13, 30.
Kitabet ve Kur'an öğretimine ücret almanın hükmü: 16, 173.
Üç kişi beraberken iki kişinin hususi konuşmasının yasaklanması ve hikmeti: 9, 337.
Üç şey istenilince vermemezlik edilmez: 17, 308.
Üçte bire, dörtte bire müzaraa: 17, 307.
Ümâme: 8, 185.
Ümeranın fıskında onlara ortak olmamak, riyakârlık yapmamak: 5, 422; 6, 449.
Ümeraya karşı emir ve nehiy: 1, 247-248.
Ashabın ümid ve korkusu: 5, 321; 6, 356.
Ne tam ümid ne de mutlak ye's: 5, 320; 6, 355.
Ümmet batıl üzere toplanmaz: 17, 543.
Ümmet kelimesinin hadis ve ayetlerde kullanıldığı manalar: 2, 260-61.
Ümmet beş tabakadır: 17, 569.
Ümmeti (Müsmümanları) helak eden beş şey: 7, 276.
Ümmet içinde fitneler başlayacak: 17, 544.
Ümmet içinde şefaat hakkı olan kimselerin olması: 17, 638.
Ümmetin ömrü: 1, 332-33.
Ümmeti sayıca en çok olan peygamber: 12, 204; 17, 637.
Ümmet mağfiret olunmuştur: 17, 394.
Ümmet-i Muhammed'e umumi belanın azabın gelmemesi: 12, 440; Bak: Bela.
Ümmet-i Muhammed'in bütün peygamberlerin kavimlerine karşı şahitlik yapmaları: 2, 159.
Ümmet-i Muhammed'in 73 fıkraya ayrılması: 13, 174.
Ümmette bulunan fakat cahiliyye âdeti olan dört şey: 16, 362.
Ümmetten yetmiş bin kişi hesapsız cennete girecek: 17, 634.

Ümmetlerin kıyamet günü ayrılmaları: 17, 550.
"Biz bir ümmetiz okuma yazma bilmeyiz" ne demektir?: 9, 76-77.
Bu ümmetin ahiretteki cezaya keffaret olarak dünyada belalarla cezalandırılması: 12, 438-39; Bak: Bela.
Bu ümmetin kıyamete kadar kesin mağlup düşmeyeceği: 12, 445-46.
Bu ümmetin yağmura benzetilmesi, evveli mi ahiri mi daha hayırlıdı hakkında açıklama: 12, 443-44-45.
İslam ümmetinin fazileti: 12, 427-28-29.
Ümmü Eymen (r.ah.): 12, 413-14.
Ümmü'l-Fadl: 8, 8.
Ümmü Habibe: 12, 391.
Resulüllah'ın Ümmü Habibe ile evlenmesi: 9, 513-515.
Ümmü Haram binti Milhan: 4, 177; 5, 260.
Ümmü Kays: 16, 10.
Ümmü Külsüm: 4, 171; 5, 255.
Ümmi Mihcan: 2, 256; 10, 119.
Ümmü Sa'd: 2, 292.
Ümmü Seleme (r.a.): 9, 192.
Ümmü Selit: 4, 171; 5, 255.
Ümmü Şerik: 1, 440; 11, 360; 15, 505.
Ümmü Veled: 17, 321.
Ümmü Veled satılmaz: 2, 463; 17, 322.
Ümmü Veled'in iddet müddeti: 11, 352-52.
Ümmü Veled, sahibinin ölmesiyle hür olur: 11, 323.
Ümmü Zer' hadisi: 9, 302-314.
Üsâme İbnu Zeyd: 11, 61; 12, 32-322.
Üveys İbnu Amir el-Karani: 12, 479.
Üzeyr (a.s.) peygamber midir?: 14, 59.
Üzüme, kerm dememek: 16, 379.
Resulüllah'ın üzüntüsü: 17, 133.
VAAD BÖLÜMÜ: 16, 193.
Vaadla ilgili umumi açıklama: 16, 193.
Vadeli satış: 3, 85-86.
Vahşi eşeklerin eti: 17, 417.
Vahşi hayvanların artığı: 10, 48.
Vahşi hayvanların etinin yenmesini yasaklayan hadisler: 10, 472.

Vahşi hayvanca yaralanan av: 6, 234.
Vahşi İbnu Harb: 12, 48-49.
Vahiy sadece Hz. Aişe'nin yanında iken iniyordu: 17, 220.
Vail İbnu Hucr: 7, 508.
Vaizler Bediüzzaman'a göre neden te'sirli olamıyorlar, çaresi nedir?: 9, 331-332.
VAKIF BÖLÜMÜ: 16, 201.
Vakıfla ilgili umumi açıklama: 16, 201.
Vakf: 16, 201.
Vakıf Müslümanlara ait bir müessesedir: 16, 206.
İslami vakfın mühim bir hususiyeti: 16, 202.
İslam medeniyetinde vakıf: 16, 201.
İslam'da ilk vakfiye: 16, 208.
Hz. Ömer (r.a.)'in vakfiyenamesi: 16, 206.
Vakfeler ve ifaza: 4, 443; 5, 527-57.
Vakfeden önce tavaf uygun mudur? 4, 398; 5, 484-86.
Vakfeler ve hükümleri: 4, 445; 5, 528-46.
VASİYET BÖLÜMÜ: 16, 179; 17, 353.
Vasiyetle ilgili umumi açıklama: 16, 179.
Vasiyete teşvik: 16,180; 17, 353.
Vasiyetin ehemmiyet ve faydası: 17, 354.
Vasiyetin zamanı: 16, 181.
Vasiyette bulunmak menduptur: 16, 179.
Vasiyette zulüm: 17, 354.
Vasi: 15, 189.
Vasinin şartları: 16, 189.
Vasinin yetim malında tasarrufu: 16, 189.
Vasiyet zekata keffaret olabilir: 17, 355.
Bir kimse malının üçte birinden fazlasını vasiyet edemez: 16, 183.
Gayr-ı müslim bir kimsenin vasiyetine uyulur mu?: 16. 188.
Varise vesayet: 16, 187.
Vask, altmış sa'dır: 17, 185.
Vazife vermede Hz. Peygamber neye dikkat etti?: 12, 89.
Veba ve Taun: 11, 101-108.
Veba hastalığı farelerden bulaşır: 7, 219.
Veba kafirlere azab, mü'minlere rahmettir: 11, 101.

Vebadan ölen mü'minlerin şehit olma şartları: 11, 102-104.

Vebalı yere girip çıkma hususunda Hz. Peygamber'in tedbiri: 11, 104-105

Hz. Ömer'in bir sefer sırasında vebalı bir yere girip girmeme hususunda tereddüdü ve sebebi: 11, 106-107.

Hz. Peygamber'in vebalı yere girme veya çıkma yasağının hükmü: 11, 105-106.

Yılda bir kez veba hastalığı yağar: 7, 219.

Vebere: 11, 425.

Vecc: 13, 28-29.

Veda haccında Hz. Peygamber'in ashabına temettu haccı yaptırmasını sebepleri: 4, 340; 5, 426-28.

Veda haccında neden ashab Resulüllah (s.a.v.)'ın temettu emrine kar geldi?: 4, 339; 5, 424-25.

Veda haccında yapılan temettu ile kaldırılan bir cahiliye âdeti: 4, 342; 5, 428.

Veda haccı ile ilgili hadislerin çeşitli tarikleri: 1, 159-161; 4, 342.

Veda haccının keyfiyeti: 4, 328; 5, 412-25.

Resulüllah veda haccında saçını tıraş edenlere üç, kısaltanlara bir ke dua etti: 4, 502; 6, 28.

Hz. Peygamber'in Arafat'ta (Veda) hutbesi: 1, 150-53; 4, 454; 5, 538-39.

Hz. Peygamber'in Veda Hutbesi'nden bir pasaj ve yorumu: 5, 120-121; 174-75.

Veda Hutbesi'nden öğrenilen tebliğle ilgili bir metod: Muhatabı hazırlam 1, 164.

Veda tavafı: 4, 405; 5, 490-93; 17, 400.

Veda tavafı kimlere vacip değildir?: 17, 401.

Veda tavafının hükmü: 4, 405; 5, 490-91.

Veddan seferi: 11, 392.

Sözünde durmanın önemi: 16, 193.

Vaad ettiği sırada içinden yapmama hususunda kesin kararlı olm münafıklıktır: 16, 194.

Vefasızlık örneği: 17, 446.

VEKALET BÖLÜMÜ: 16, 199.

Vekalet: 16, 199.

Vela ne demektir? Velanın hukuki mahiyeti nedir?: 11, 193.

Vela-ı atakta: 15, 484.

Vela-ı Müvalat: 15, 484.

Veled-i zinanın azadlısı: 17, 324; "Zina" bahsine de bakınız.
El-Velid İbnu Ukbe: 6, 339.
Velisiz nikah caiz değil mi?: 17, 196.
Veliyyullahın kerameti haktır: 14, 40-41.
Veliyyullah ne demektir?: 13, 53-54.
Vera' ve takva: 17, 620.
Varisler cemaati: 13, 142-43.
Cahiliye taksimi cahiliye, İslam taksimi İslam üzeredir: 4, 163; 5, 247-48.
Varis lehine vesayet olmaz: 17, 356.
Katil maktule varis olamaz: 17, 344.
Veresiyede belli miktar, belli müddet şart: 17, 265.
Vergi alırken zulümden kaçınmak: 6, 354.
Bugünkü vergilendirme şer'i esasa uygun mu?: 6, 348.
Vergiler dinin istediği yere harcanıyor mu?: 6, 348.
Verilen sözü yerine getirmek: 12, 143-44; "Vefa", "Ahde vefa" maddelerine de bakınız.
Verilen şeyi yerine götürmek: 17, 446.
El -Vesile: 7, 454.
Vesvese hakkında açıklama: 1, 95-96.
Vesveseyi red etmek: 16, 321.
Vesveseler karşısında insanın tavrı: 16, 322.
Resulüllah'a vesvese geldi mi?: 16, 323.
Vitir namazı: 8, 453; 17, 50.
Vitirden sonra oturarak iki rekat kılmak: 17, 52.
Vitir namazının gecenin sonuna bırakılmasının müstehab olduğu: 8, 170; Bak: Namaz.
Gecenin başında vitir: 17, 54.
Binek üzerinde vitir; 17, 53.
Seferde vitir: 17, 52.
Vücuttaki kılları temizlemek: 17, 500.
Yağma yasaktır: 7, 47; 17, 522.
Yağmur duası: 8, 543; 17, 65; "İstiska namazı"na da bakınız.
Yağmur suyundan teberrüken bedene sürmek sünnettir: 8, 545.
Yağmurla helak edilen bir kavim: 5, 318; 6, 353.
Yağmur namazı: 17, 65; "İstiska"ya da bakınız.
Yağmur yağarken Kâ'be'yi tavaf: 17, 406.

Yağmur yağdığı halde kıtlık olması: 16, 434.
Yahudiler, Allah'ın lanetlediği bir millettir: 6, 397.
Yahudilerin Allah hakkındaki itikadı: 6, 353.
Yahudilerin cumartesi inancı: 16, 510.
Yahudi erekklerin öldürülmesi ferman: 11, 430.
Yahudi erkeklerin bile Müslüman adaletini tasdik etmesi: 6, 397-98.
Yahudilerin İlahi kelimeyi tahrif etmeleri: 2, 152.
Yahudilere muhalefet etmek: 17, 129.
Yahudilerin maymun ve domuza çevrilmeleri: 16, 415.
Yahudilerin Müslümanları kıskandığı hususlar: 17, 7.
Yahudilerle ortaklık: 17, 307.
Yahudilerin Resulüllah'a suikast düzenlemesi: 11, 427.
Yahudi şairin öldürülmesi: 11, 435-36-37.
Yahudi ve Hıristiyanların kestiği hayvandan yemek: 6, 217.
Yahudiler ve Medine'den sürülüşleri: 2, 250-51.
Yahudi yanında çalışılabilir: 17, 306-307.
Yahudilerin zekat memuruna rüşvet teklif etmesi: 6, 397.
Yakarak öldürmenin caiz olup olmadığı: 4, 34; 5, 111-13.
Yakın ve uzak çevrenin temizliği: 10, 118-119; "Çevre"ye de bakınız.
YALAN BÖLÜMÜ: 14, 357.
(Yalanla ilgili) umumi açıklama: 14, 358.
Yalanın ve yalancının zemmi: 14, 359.
Yalancı peygamberler: 16, 443.
Yalanın caiz olduğu yerler: 9, 214; 14, 369.
Yalanın mertebeleri: 9, 213.
Yalan söyleyen devlet reislerinin cezası: 16, 289.
Yalan şahitlik: 17, 286.
Yalan yere yemin eden cehennemdedir: 17, 275.
Yalancıların zuhuru: 14, 123.
Çocukları kandırmak için yalan söylemek: 14, 367.
İnsanları güldürmek için yalan söyleyenin durumu: 14, 364.
Söylenen her yalan kalpte bir karartı oluşturur: 14, 363.
Şaka bile olsa yalan caiz değil: 16, 359.
Verilmeyeni verilmiş gibi göstererek veya elde olmayanı varmış gibi göstererek yalan söylemek: 14, 365.
Yankesici: 17, 334.

Yaptığıyla böbürlenip, yapmadığıyla övünmek: 2, 269.
Yaratılışla (alemin) ilgili umumi açıklama: 5, 327-28; 6, 358-59.
Yaratılışla ilgili İslam'ın temel görüşü: 9, 408.
Yaratılmışların en hayırlısı: 12, 155.
Yaratılışın başlangıcı ile ilgili bazı haberler: 5, 328-331; 6, 359-62.
Hz. Adem'in yaratılış sureti: 9, 408.
Hz. Adem'in yaratılışından sonra Hz. Allah'ın bazı hususlarda onunla konuşması: 5, 363-65; 6, 394-97.
Hz. Adem'in altmış zira boyunda yaratılması: 9, 408.
Allah insanı nasıl Rahman suretinde yaratmıştır?: 9, 551-552.
Allah miktarları Hz. Adem'den önce yaramıştır: 13, 386.
Cinlerin ve meleklerin yaratılış malzemeleri: 5, 365; 6, 397.
İnsanların farklı farklı olmaları ile yaratılışları arasındaki ilgi: 5, 361; 6, 392.
İnsanın yaratılış fıtratı: 11, 277-79.
İnsanın yaratılması ve tabiatıyla yeryüzünün tabiatı arasındaki ilgi: 5, 361; 6, 392.
Yıldızların yaratılış gayesi ve bazı batıl inançlar: 5, 349-59; 6, 380-91.
Kainatın büyüklüğüyle ilgili bir hadis: 5, 337-340; 6, 368-72.
Yaralamalar: 6, 155.
Yara sebebiyle yıkanma ve teyemmüm birleşebilir: 10, 264-265.
Yardım toplamadan önce müessir bir vaaz yapılabilir mi?: 10, 249-50.
Yas tutanın cezası: 17, 136-139; "Cenaze"ye de bakın.
Yas tutan tövbe etmeli: 17, 136.
Yas yasağı: 17, 136.
Yaşlandıkça insanda genç kalan iki şey: 5, 281; 6, 328.
Yaşlı ve hastaya hadd gerekir: 17, 331; "Haddler"e de bakınız.
Al-i Muhammed'in yatağı: 17, 593.
Yatma adabı: 6, 37.
Yatağa abdestli olarak girmek: 6, 206.
Yatağa girince yapılacak dua: 17, 526.
Cehennem ehlinin yatış şekli: 17, 498.
İki erkek bir örtünün altında yatamaz: 8, 111-112.
Resulüllah (s.a.v.)'ın hasır üzerinde yatması: 6, 257.
Sırtüstü yatma: 16, 83.
Sünnet olan yatış şekli: 17, 526.
Yatarken lambaları söndürmek: 7, 219.

Yüzükoyun yatmamalı: 17, 498.
Yazışmalarda ashabın başlama şekli ve sonunu mühürlemesi: 6, 376.
Yazıyı toprakla kurutma: 17, 502.
Ye'cüc ve Me'cüc: 2, 508; 17, 570.
Ye'cüc ve Me'cüc'den sonra da hacc ve umre yapılacaktır: 12, 512.
Ye'cüc ve Me'cüc ve Sedd-i Zülkarneyn nedir?: 2, 507-12.
Yedi arz meselesi: 5, 346-49; 6, 377-80.
Yedi arz ve uzaklıkları: 5, 344; 6, 375.
Yedi sema ve her birinin genişliği: 5, 341; 6, 372.
Yelemlem: 4, 224; 5, 304.
Yeme adabı: 10, 393-438.
Yenilen şey insanın huyuna te'sir eder: 10, 447.
Yemeği tenkid etmemek: 9, 360; 10, 432.
Yemeğe buyur etme: 17, 430.
Yemekten önce eli yıkama: 17, 426.
Yemeğe besmele ile başlamak: 10, 397-401; 17, 427.
Yemeğe başlarken besmele unutulursa; 17, 427.
Yemeğe kenarından başlamak: 10, 406; 17, 428-429.
Yemeğin başından kalkılmaz: 17, 429.
Yemekte beraber olan kimselerin aynı kaptan birbirlerini ağırlamaları: 10, 478.
Yemekte israfa gitmemek: 17, 445.
Yemekte ölçülü olmanın faydaları: 10, 430.
Yemekten hizmetçiye de ikram: 17,
Yemekten sonra kapların sünnetlenmesi (hiç artık bırakılmaması): 10, 413-16.
Yemekten sonra parmak yalamak: 10, 415.
Yemekten sonra parmakları yalamadan ellerin yıkanması ve silinmesinden men: 10, 416.
Yemekten sonra, su yoksa eller silinebilir: 17, 434.
Yemek yedirme: 17, 425.
Yenilen her yiyeceğin hesabı sorulacaktır: 6, 510.
Yenmesi yasaklanan hayvanlar: 10, 469-70.
Yenmesi yasak alan kesilmişler: 6, 235.
Akşam yemeğinin terki ihtiyarlık sebebidir: 10, 431-32.
Ateşte pişen yemekten sonra alınan abdest (el yıkama): 10, 405-406.

Bir kişinin yemekten tiksineceği biliniyorsa yemeğin mahiyetinin gizlenmesi: 10, 442.
Çok yemenin zararlı olduğunda tıb ve şeriat birleşir: 10, 428.
Çömelerek yemek: 10, 411-12.
Dayanarak yemek: 10, 409-411; 17, 426.
Hangi çeşit yemeklerde önünden yemek, hangi çeşitlerde seçerek yemek gerekir; 10, 405.
"İki kişinin yiyeceği üç kişiye yeter" hadisi: 10, 426-28.
"Kafir yedi mideye yer, mü'min bir mideye yer" hadisi: 10, 420-26.
Kişi hangi şartlarda kabın istediği yerinden yiyebilir (karıştırarak): 10, 477.
Resulüllah'a göre cemaat halinde hurma yemenin edebi: 10, 407-409.
Sağ elle yemek: 10, 409-12; 17, 428.
Sofrada çokluk berekete sebeptir: 17, 425.
Sol eliyle yemek yiyenin Hz. Peygamber'in bedduasına maruz kalması: 10, 402-403.
Önce yemek mi? Namaz mı?: 7, 413-416.
Önünden yemek: 17, 428.
Resulüllah'ın kendisine getirilen yemeklerin ilmini, mahiyetini sorması: 10, 441.
Yemen: 13, 21-22.
Yemenlilerin ince ruhlu ve yufka yürekli insan olmaları: 13, 22.
YEMİN BÖLÜMÜ: 16, 210.
Yeminle ilgili umumi açıklama: 16, 211.
Yemin kelimesi ve kendisiyle yemin edilenler: 16, 212.
Yeminin dinimizdeki yeri: 17, 241.
Yemin bozmak: 16, 233.
Yeminde ihlas: 16, 240.
Yeminde "İnşaallah" demenin faydası: 16, 229.
Yemin-i Gâmûs: 16, 241.
Yemin-i Lağv: 16, 238.
Yeminde istisna: 16, 229.
Yemin edeni kurtarın: 17, 242.
Yemin günaha girmek veya pişman olmaktır: 17, 240.
Yeminin keffareti: 9, 172; 15, 572; 16, 243.
Yemin keffaretinde kaç, kişi doyurulur?: 17, 241.
Yeminle ilgili hadis: 2, 213-14.
Yeminin şekli: 13, 462.

Yeminin yeri: 16, 227.

Yemin vasıtasıyla haksız yeri bir Müslüman'ın malını ele geçiren cehe nemliktir: 16, 226.

Yemin, yemin isteyenin niyetine göredir: 16, 237.

Allah adına yapılan yeminlerin hususiyetleri: 16, 235.

Allah'ın adıyla yemin ettiği halde sonradan cayan kimsenin cezası: 16, 292

Allah (c.c.)'ın zatından başkası adına yemin etmek: 16, 217.

Basit işlerde yemin etmek: 1, 477.

Bir şeye hürmet, ehemmiyet ve sıhhatini göstermek için yemin etmen caiz olduğu: 8, 152.

Bir şeyi kuvvetlendirmek için yemin etmek: 6, 368.

Davalı yemini nasıl eder: 16, 213.

Eşhedü billahi, Şehidtu billahi şeklinde sarf edilen sözler yemin olur mu 16, 220.

Günah olan bir şeyi yapmak üzere yemin etmek ve böyle bir yemin ede kimsenin durumu: 10, 437-38.

Haceru'l-Esved rüknü ile Makam-ı İbrahim arasında yapılan yalan yem felaket getirir: 14, 9-10.

İslam'dan başka bir din ile yemin: 16, 326.

İslam dışı şeylere kasemde bulunmak: 16, 244.

Kadı, muhakeme olan kimselere yemini mescid de mi yaptırır?: 13, 461.

Kafir ve fasığın yeminine itibar edilir: 14, 12-13-14.

Kendine beddua sayılan kelimelerle yemin olur mu? 16, 218.

Kendisiyle yemin edilmesi yasak olan şeyler: 16, 217.

Kişinin gücü dışında bir şey üzerine yemin etmesi: 16, 326.

Kişinin olacağını zannettiği şeye yemin etmesi caizdir: 13, 548.

Kur'an-ı Kerim'de Cenab-ı Hakk'ın mahlukata yemin etmesinin hikme 16, 218.

Mahzurlu bir iş hususunda yemin eden kimsenin bunu bozması daha e ladır: 5, 403; 6, 432.

Namus ve şeref üzerine yemin yapılabilir mi?: 13, 462.

Neler üzerine yemin edilebilir?: 5, 117; 6, 170.

Resulüllah (s.a.v.) nasıl yemin ederdi?: 16, 214.

Tevriye yoluyla yemin: 16, 239.

Yalan yemin: 16, 223.

Yalan yere yemin yapmanın cezası; 16. 281.

Zannı galib üzere yemin caizdir: 9, 175; 14, 211.
Yeryüzündeki bazı yerlerin zemini: 6, 262.
Yeryüzünde faziletli yerler: 13, 17-18.
Yesrîb: 4, 361; 4, 533.
Yetime iyi muamele: 1, 389-91.
Yetim hakkı: 17, 489.
Yetime maddî yardım: 1, 391.
Yetimin ıslahı: 1, 396.
Yetimin istikbalinin düşünülmesi: 1, 393.
Yetimin malının korunması: 1, 400.
Yetim malı ile ticaret yapmak: 6, 411.
Yetimin vasisi: 16, 188.
Yetimin yetimliği ne zaman kalkar: 4, 32; 5, 108.
Yetimi yetiştirmek ve bakmak: 17, 489.
Yetimleri evlendirme: 1, 404.
Yetim veya kimsesiz kızın kimin vekaletinde kalması uygundur: 12, 26-27.
Bir çocuk ne zamana kadar yetimdir?: 16, 190.
(Vekil) Yetimin malından harcama yapamaz: 6, 411.
Yanında bulunan yetimin malından tasarruf: 14, 320.
Yevm-i şekk orucu: 17, 156.
Yılanların hükmü: 13, 507.
Yılan ve akrep sokmasına karşı rukye (dua): 17, 464.
Yılana nasıl ihtar verilir?: 13, 510.
Yılan çouk düşürmeye sebep midir?: 13, 509.
Yılan niçin insana düşmandır: 13, 512.
Yılanı, intikam alır diye öldürmemek batıl bir inançtır: 13, 511.
Engerek yılanı gözü kör eder mi?: 13, 508.
Evlerde rastlanan yılanların durumu: 13, 508.
Medine evlerindeki yılanları öldürmenin hükmü: 13, 510.
YILDIZLAR BÖLÜMÜ: 16, 99.
Yıldızların yaratılış hikmeti: 16, 103.
Yitik, bulana helal değil: 17, 319; "Lukata"ya da bakınız.
YİYECEKLER BÖLÜMÜ: 10, 387; 17, 425.
Yiyecekler hakkında umumi açıklama: 10, 389-391.
Yiyecek aletleri: 10, 393-97.
Yiyeceklerin kokuşmasının hikmeti nedir?: 14, 60.

Yiyecekleri sıfatlarına uygun olarak birleştirerek yemeli: 10, 481.
Yiyeceklerin tartılması bereket getirir: 17, 259.
Bir kişilik yemek iki kişiye yeter: 17, 425.
İnsanlardan men edilen yiyecekler hayvanlara verilebilir: 6, 263-64.
Pişmiş eti bıçakla keserek mi yemeli, ısırarak mı?: 10, 409.
Yaş hurmayı kuru hurma ile yemek: 17, 437.
Yol emniyeti ve medeniyet: 5, 153-154; 6, 204-206.
Yol imar hizmetinin ehemmiyeti hakkında bilgi: 1, 84.
Yola abdest bozulmaz: 6, 306; 16, 536.
Yolda oturma izninin şartları: 9, 335-337.
Yoldan rahatsız edici şeyi temizlemeye dair: 1, 407.
Yolda rastlanan havuzun temizliği meselesi: 10, 48-49.
Yolkesen, mürted ve bağî (isyancı) hakkında tahlil; 5, 144-152; 6, 196-203.
Yolların genişliği: 17, 487-88.
Yolların inşası: 1, 408.
Yolu kirletenlere lanet: 10, 120-121.
Yol üzerinde konaklamamak ve abdest bozmamak: 6, 306.
İslam'da ilk yol düzenlemeleri: 5, 154; 6, 205.
YOLCULUK (SEFER) VE ADABI BÖLÜMÜ: 7, 85.
Yolculuk (sefer) hakkında umumi açıklama: 7, 87.
Yolcu kime denir?: 8, 381.
Yolculuk nedir?: 7, 115.
Yolculuğun çeşitleri: 7, 88.
Yolculuğa çıkmanın faydaları: 7, 88.
Yolculuğun zararları: 7, 115.
Yolculuk bir gayeye matuf olmalıdır: 7, 87.
Yolculuğu teşvik eden ayetler: 7, 87.
Yola (sefere) çıkış günü: 7, 91.
Yolculuktan çabuk dönmek: 7, 115.
Yolculuğun hükmü: 8, 384.
Yolcu olma (sefer) mesafesi: 9, 160.
Yolcu olabilmenin şartları: 8, 381-84.
Yolcuların her hususta birbirlerinin eksiklerini ikmal etmesi: 7, 105-106.
Yolculuk esnasında alış-veriş: 11, 90.
Yolculukta kocanın karısını yalnız bırakmaması: 7, 109.
Yolcunun teyemmümü: 10, 267-69.

Yolcunun, uğradığı yerde bir gece bakılma hakkı: 10, 14.
Yolcunun yanında bulunması mekruh olan şeyler: 7, 113.
Yolcu olan kişiye zengin bile olsa zekat vermek: 7, 105-106.
Yolcu uğurlama: 11, 207.
Yolcuyu karşılama: 7, 123.
Yoldan geleni kucaklamak: 7, 126.
Deniz yolculuğu: 7, 122.
Mecbur kalmadıkça gemiye binmemek tavsiye edilmiştir: 7, 122.
Geceleyin yolculuk yapmak: 7, 102.
Gece yol üzerinde konaklama yapmamak: 7, 101-102.
Konaklamada yol üzerine yatmamak: 7, 104.
Konaklama sırasında yatarken yolcuların birbirine yakın yerde yatması: 7, 103-104.
Perşembe günü yolculuğa çıkmak: 7, 91.
Seferden dönüş: 7, 115.
Seferden geceleyin dönmek: 7, 116.
Seferden gündüz dönmeli: 7, 129.
Sefere (yola) çıkış günü: 7, 91.
Sefer sırasında mola: 7, 99.
Seferde bineği gözönünde bulundurmak: 7, 99.
Resulüllah yolculukta kafileyi geriden takib ederdi: 7, 106.
Resulüllah (s.a.v.)'ın seferden döneni karşılayarak kucaklayıp öpmesi: 7, 127.
Resulüllah'ın sefere çıkarken bir kimseye yapmış olduğu tavsiye: 6, 49.
Kadının bir mahremi olmadan yolculuk yapma yasağı: 7, 107-108.
Kadının, seferden dönen kocasını karşılaması: 7, 118.
Kadının yapabileceği yolculuk mesafesi: 7, 107.
Kadının yolculuktan dönen kocasını hazırlıklı beklemesi: 7, 116-17-18.
Arkadaşla yola çıkmanın faydaları: 7, 96.
Yalnız yola çıkmamak: 7, 95-96-97.
Yolculuğa en az kaç kişi ile çıkılmalıdır?: 7, 95-96.
Üç kişi yola çıktığında birini başkan yapmak: 7, 96-97.
Yolculukta üç kişiye şeytan sıkıntı vermez: 7, 95.
Resulüllah (s.a.v.)'ın yanlız başına yola çıkardığı kimseler: 7, 95.
Yolcu namazı hakkında umumi açıklama: 8, 381-85.
Yolcu namazı: 7, 355-56; 8. 379-405.
Seferdeki ikamet müddeti ve namazların kısaltılması: 8, 388-390.

Yolculuk (seyahat) için bulunduğu yerden çıkan namazı kısaltır: 8, 385-86.
Yolculukta namaz kasredilmiştir: 9, 157.
Yolculukta namazı kısaltmanın korkuyla alakası var mı?: 8, 388-90-91.
Namazı kısaltmak için katetmek zorunda olunan mesafe: 8, 386-87.
Resulüllah'ın sefer dönüşü mescide uğrayıp namaz kılması: 7, 129.
Seferde iki namazın cemedilmesi: 8, 394-402.
Yolculuk anında sıcak sebebiyle öğle namazını tehir etmek: 7, 411.
Yolculukta nafile namazlar: 8, 043-405.
Yolculukta oruç tutmak: 17, 158.
Yolculukta Resulüllah'ın namaz adabı: 8, 132-33.
Yufka ekmek: 17, 439.
Yumuşak huylular: 6, 314.
Hz. Yunus (a.s.)'un kıssası: 6, 52-53; 12, 161-165.
Hz. Yunus (a.s.)'un balığın karnında durduğu müddet: 12, 164.
Hz. Yunus kıssasındaki hisse: 12, 164-65.
Hz. Yunus (a.s.)'un tesbihi (virdi): 12, 163.
Yunus (a.s.) Sûresi: 2, 457.
Hz. Yusuf (a.s.)'la ilgili kısım: 2, 234-35.
Yübna veya Übna: 4, 36; 5, 113.
Yünlü giymek: 17, 474.
Yürüme ve konaklama: 7, 99.
Yürüme ve koşu: 7, 150; "Spor"a da bakınız.
Yüze vurmanın yasaklanması: 6, 215; "Dayak"a da bakınız.
Kavga veya cezaların infazında yüze vurulmaması: 9, 551.
Yüzücülük: 7, 150.
Peygamberimiz (s.a.v.) yüzmeyi Medine'de öğrenmiştir: 7, 150.
Yüzük meselesi: 1, 321-22.
Sultan olmayanların yüzük takması: 7, 48.
Zaaf, gerçek zaaf, gerçek güç: 13, 227.
Za'feran sürmek niçin yasaklanmıştır?: 6, 553.
Zahire göre hareket edilir: 12, 32.
İslam'ın zaman anlayışı: 7, 427.
Kur'an'ın zamanı ifade şekli: 16, 125.
Kur'an'da zamanın sıkça hatırlatılması: 16, 126.
Kur'an'da zamanın taksimi: Takvim: 16, 127.
Günlük zaman ve taksimi: 16, 129.

Gündüz ve taksimi: 16, 130
Gece ve taksimi: 16, 130.
Namaz vakitlerinin zaman taksimindeki yeri: 16, 130.
Bir ayın taksimatı: 16, 129.
Muayyen belli zaman: 16, 126.
Mutlak ve mübhem zaman: 16, 126.
Allah indinde yarım günün dünyadaki ölçüsü: 6, 487.
Bazı zamanların fazileti: 12, 491-94.
Zamanın ibadetle olan ilişkisi: 7, 427-28.
Vay dehrin mahrumiyet ve hüsranına, demek: 16, 379.
Zanna sebep olmamaya sünnetten örnek: 9, 483-84.
Zanna yer vermemek: 9, 328-329.
Zar atmak Resulüllah'ın sevmediği on şeyden biri: 7, 50.
Zat-ı İrk Resulüllah tarafından mı yoksa Hz. Ömer tarafından mı mikat kılındı?: 4, 223, 233; 5, 304-315-17.
Zarara zararla mukabele yok: 17, 279.
Zatı Leza: 1, 317.
Zatu'l-Cenb hastalığı ve tedavi yolu: 11, 49.
Zâtu'l-Çeyş (Yer): 10, 250.
Zâtu'r-Rika Gazvesi: 11, 510; 12, 389; 15. 462.
Zatü's-Selasil Gazvesi: 12, 88-89-253; 13, 26.
Zayıf hadisle amel: 1, 354; 6, 492.
ZEBAİH (KESİMLER) BÖLÜMÜ: 6, 209; 17, 415.
Zehir ve sihire karşı Resulüllah'ın tavsiye ettiği hurma çeşidi; 11, 17.
ZEKAT BÖLÜMÜ: 6, 343; 17, 177.; "Sadaka"ya da bakınız.
Umumi açıklama: 6, 345.
Zekatın manaları: 6, 345.
Zekat malın hakkıdır: 6, 367.
Zekatın farz oluşu: 6. 346.
Zekatın rüknü şart ve sebebi: 6, 345.
Zekata teşvik: 6. 345.
Zekatın ehemmiyeti ile alakalı hadisler: 6, 346-47.
Zekat İslam'ın köprüsüdür: 6, 346.
Namazla zekatın bir bütün olması: 6, 364.
Zekatı vermede acele etmek: 6, 412.
Zekatı vermek kaydıyla para ve mal biriktirmek: 6, 360-61.

Zekatı verilen zinet eşyası kenz değildir: 6, 390.
Zekat toplama ve sarf etme işi kime aittir: 6, 354.
Zekat verecek durumda olmayan kimsenin yapacağı şey: 6, 347-48.
Zekat düşen miktar: 17, 178.
Zekat gerektiren mallar: 17, 181.
Zekata tabi mallar: 6, 350.
Altın ve gümüşün dışındaki süs eşyaları için zekat yoktur: 6, 391-92.
Balın zekatı: 6, 412.
Binek hayvanının zekatı: 6, 409.
At ve kölelerin zekatı: 6, 409.
Damızlık için beslenen atın zekatı: 6, 409-410.
Develerin zekatı: 6, 376-381.
Gümüşün zekatı: 6, 377.
Hayvanların cinslerine göre zekatları: 6, 376-77.
Koyunların zekatı: 6, 376-381.
Kölenin zekatı: 6, 409.
Maden ve definelerin zekatı: 6, 400.
Merada otlayan atın zekatı: 6, 409.
Masraf yapılarak sulanan mahsulün zekatı: 6, 394-95.
Meyve ve sebzelerin zekatı: 6, 393.
Mezheblere göre takıların zekatı: 6, 391.
Yerden çıkan beş şeyden zekat verilir: 17, 181.
Mezheplere göre yerden çıkan beş şeyden zekat verme hususundaki görüşler: 17, 182.
Nehir ve yağmur sularının suladığı şeylerin zekatı: 6, 394-95.
Ticaret malından zekat verilir mi:? 6, 417-18.
Yetim malının zekatı: 6, 411.
Zekat alınabilecek orta halli hayvanlar: 6, 386.
Zinetlerin zekatı: 6, 389.
Zekat düşmeyen mallar: 6, 373.
Kadınların zinet olarak kullandıkları altın ve gümüş takılara zekat düşer mi?: 6, 391.
Senesi dolmadan zekat vermek: 6, 411.
Zekatın farziyeti, terk edenin günahı: 6, 351; 17, 557.
Zekatı vermeyenle savaşılır: 6, 369.
Zekatını vermeyenden cezalı olarak ve zorla zekat alınır: 6, 362.

Zekatını vermeyenin kıyamet günündeki hali: 6, 356.
Zinetlerin zekatını vermeyenlerin ahiretteki durumu: 6, 389-390.
Deve, sığır, davar sahibi olup bunlardan zekat vermeyenin kıyamet gününde karşılaşacağı ceza: 6. 356.
Zekat malından çalanın ahiretteki durumu: 17, 181.
Zekat kimlere haram? Kimlere helal?: 6, 446-47-53-56.
Peygamberler ve onun soyundan olanlara zekat haramdır: 6, 447-450.
Al-i Muhammed (s.a.v.)'e zekatın haram olduğu meselesindeki ihtilaflar: 6, 447-48.
Sıhhatı, gücü yerinde olana zekat verilmez: 6, 455.
Zekatımızı verdiğimiz kimse zekat almaya ehil değilse zekat borcumuz ne olur?: 9, 252-253.
Zekat olarak verilecek malın evsafı: 1, 70-71.
Zekat iyi maldan verilmeli: 17, 182.
Hangi hayvanlar zekat olarak alınmaz?: 6, 386.
Zekat, malın cinsinden olmalı; 6, 415.
Zekatlar, mükellefin ikamet mahallinde alınır: 6, 387.
Zekat memuru zekat alacak malı vasatından seçmelidir: 6, 383.
Zekat olarak verilecek hayvanın hususiyetleri: 6. 377.
Zekat memurları (Amîline aleyh): 6, 461.
Zekat memurlarına mühürlü vesika vermek: 6, 376-78.
Zekat tahsildarının hak ve vazifeleri: 6, 424.
Zekat memurunun zekat alırken dikkat edeceği hususlar: 6, 354.
Zekat tahsildarının uyması gereken bir kaide: 6, 417.
Tahsildarlar adil olmalı: 6, 429-30.
Zekat memuru haksızlık yapsa bile malı gizlememek gerekir: 6, 427-29.
Zekat memuru zekat verenin ayağına gider: 17, 180.
Zekat memurlarını karşılama şekli: 6, 428.
Zekat memuruna karşı çıkmamak: 6, 427-29.
Zekatin taksim edilmesi: 6, 458.
Mezheblere göre, zekatın bir başka yere nakli: 6, 352-53.
Zekat, alındığı bölgeden dışarıya çıkarılır mı?: 6, 349.
Zekat (sırasıyla) kimlere verilir?: 6, 349.
Fasık kimselere sadaka ve zekat verilir mi?: 9, 253.
Müellefe-i Kulub'a zekat verilir mi, verilmez mi?: 6, 460.
Ulema iki sınıf hakkında zekat verilir mi diye ihtilaf eder: 6, 460.

Yakınlara zekat: 17, 185.
Zekat vergi midir?: 6, 348-49.
Bugünkü vergilendirme şer'î esasa uygun mu?: 6, 348.
Vergiler dinin istediği yere harcanıyor mu?: 6, 348.
Zekere deymek: 10, 205-207.
Zekere deyince abdest bozulur mu?: 16, 564.
Zemzemin faydası: 17, 398.
Zemzem içme adabı: 17, 398.
Zemzem suyunun çıkışı: 14, 26.
Zengin kime denir?: 6, 453.
Hakiki zenginlik nedir?: 13, 402-403.
Zengin ve fakir kimlerdir?: 6, 189.
Zenginlik üstündür diyenler?: 6, 467.
Görünüş ve zenginlik o kadar önemli değildir: 6, 481.
Zenginlik cennete gitmek için bir öncelik değildir: 17, 585.
Dünyada çok kazananlara yazıklar olsun: 17, 588.
Çok mala sahip olmak ahiret için tehlike arzedebilir: 17, 588.
Mal biriktirip zengin olmak caizdir: 16, 184.
Zenginliğe teşvik: 6, 440.
Kişinin zenginliğiyle münasip giyinmesi: 10, 18.
Varisleri zengin bırakmak: 6, 476.
Zenginlerle sohbet arkadaşlığı etmemek: 6, 483.
Resulüllah (s.a.v.)'ın ümmetinin zenginliğinden duyduğu endişe: 4, 168.
Zerdüşt: 14, 79-80.
Zevi'l-Erham: 13, 138.
Zevi'l-Kurba kimdir?: 4, 131.
Zeyd İbnu amr İbnu Nüfeyl: 12, 480.
Zeyd İbnu'd-Desinne: 11, 480-81.
Zeyd İbnu Hârise ve oğlu Üsâme (r.a.): 12, 322.
Zeyli (etek boyu) kadının ne kadar olmalı?: 17, 477; "Kıyafet"e de bakınız.
Resulüllah'ın kızı Hz. Zeyneb'in yıkanması ve kefenlenmesi: 10, 326-28.
Zeyt: 13, 182.
Zeytinyağı: 17, 436.
Hz. Peygamber'in zeytinyağını medhi ve onun faydaları: 10, 476.
Zeytinyağı neden mübarek olarak ifade edilmiştir?: 10, 476.
Vücuda zeytinyağı sürmek: 17. 436.

ZİHAR BÖLÜMÜ: 11, 217-22.
Zıhar: 11, 151.
Zihar keffareti: 11, 217-18.
Zihar ayetinin nüzulüne sebep olan hadise ve çıkarılan hükümler: 11, 220-22.
Zihar keffaretinin her üçünü de yerine getirmeyen sahabiye Resulüllah'ın uyguladığı tatbikatı: 11, 218-19.
Zihar keffareti için azad edilecek kölenin evsafı: 11, 220.
Zihar gerektiren ifadeler: 11, 217.
Zihar yapan ve keffaret vermezden önce hanımına temasta bulunan kimsenin durumu: 11, 221-22.
Resulüllah, Uhud'da üst üste iki zırh giydi: 11, 469; 17, 371.
ZİKİR BÖLÜMÜ: 6, 195.
Zikirden murad: 13, 62-63.
Allah'ı zikretmek için biraraya gelmenin fazileti: 6, 196-99.
Allah'ın çok zikredeni (tesbih çekeni) affetmesi: 6, 196.
Allah'ı zikreden ateşten çıkarılır: 5, 496.
Allah'ı zikreden bir cemaatle bulunmanın fazileti: 5, 498.
Hz. İbrahim'in zikri: 6, 136.
"Kelime-i Tevhid'le" zikrin ehemmiyeti: 6, 207.
Otururken, yatarken, yürürken Allah'ı zikretmek: 6, 198.
Uyku sırasında zikir: 9, 287.
Zikir mi üstün, Tilavet-i Kur'an mı?: 6, 208.
Zikredenleri araştıran melekler: 6, 195-96.
Zikretme mahalleri ve şu zamanda en iyi zikir mahalli: 6, 202-203.
Zikrin çeşitleri: 13, 74.
Zikrullah: 6, 251; 13, 64.
Zikrullahın ehemmiyeti ve büyüklüğü: 6, 206-207.
Zil (çan) bulunan eve melek girmez: 6, 535.
Zil (çan) şeytanın düdüğüdür: 6, 536.
Zilhiccede on gün: 13, 493-94-95.
Zilyed: 17, 279.
Zimmette olmayanın kârı yoktur: 1, 512.
Kafir zimmetine teslim olmamak: 11, 478.
Zî-Merrân: 4, 171.
Zorba imam: 1, 127-28.
Zina haddiyle ilgili hükümler: 5, 159-200.

Zina nedir?: 5, 160.

Zina ne ile sabit olur?: 5, 162-63.

Zinanın ilk basamağı: 9, 470.

Zinanın isbatında dört şahid esastır: 12, 101.

Zina cürmünün haddi gerektirmesi için gerekli şartlar: 5, 160.

Zinada kesin isbat şarttır: 12, 102.

Zina eden köleye terettüp eden ceza: 5, 167-68.

Zina eden cariyenin haddi: 17-331.

Zina eden Yahudilere Hz. Peygamber'in verdiği ceza: 5, 196-200.

Zina yapan kadınla evlenmenin hükmü ve Nûr Sûresi 3. ayetinin tefsiri: 2, 535-38.

Zina suçunu itiraf eden iki kişi ile ilgili hadis. 5, 186-87.

Zina iftirası ve suçu: 2, 539.

Zaniden, zina yaparken iman nasıl çıkar?: 16, 296.

Zina eden yaşlının cezası: 16, 289.

Zinanın getirdiği musibet: 16, 336.

Zina bir yerde alenen işlenirse: 17, 557.

Zinanın haddi Tevrat'ta da recmdir: 2, 335.

Bir kadınla zina ettiğini söyleyen adama ve kadına verilen ceza ve mahiyeti: 5, 177-79.

Deli kadın zina etse ne uygulanır: 5, 173.

Evlendikten sonra boşanıp, zina yapan kimse recm edilir: 13, 495.

Karısının cariyesine temasta bulunan kimseye verilen ceza: 5, 174-75.

Karısını zina halinde yakalayan kocanın durumu: 12, 102.

Zaninin cezası: 17, 225.

Zani ve zaniye birbirleriyle evlenebilirler: 15, 448; 17, 226.

Peygamber (s.a.v.)'in zina yaptığı şüpheli bir kadını cezalandırması: 12, 102.

Suçunu itiraf eden zaniyenin tevbesi ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in cenaze namazını kıldırması: 5, 187-88.

Zincirlere bağlı olarak cennete sevkedilenler: 4, 48; "Kıyafet"e de bakınız.

ZİNET BÖLÜMÜ: 6, 520.

Zinet hakkında umumi açıklama: 6, 521.

Zinetle ilgili çeşitli meseleler: 7, 33.

Alimlerin, altın yüzüğün haram olduğuna itiraz edenlere verdikleri cevap: 6, 529.

Altın nişan yüzüğü takmak: 6, 529.

Bazı ashabın yüzüklerinin kaşındaki yazıları: 6, 524.
Demir ve pirinç yüzük takmamak: 6, 526.
Erkeğe altın yüzük takmak haramdır: 6, 526-27-28.
Gümüş yüzük takmak: 6, 525-26.
Gümüş yüzük bir miskaldan hafif olmalıdır: 6, 527.
Kadınların altın bilezik, gerdanlık (kolye), küpe takması: 6, 532-33.
Helaya girerken yüzüğü çıkarmak: 6, 531.
Hür kadınlar istedikleri parmaklarına yüzük takabilirler: 6, 530.
Kadının zinet taktığı yere bakılması: 6, 389.
Kur'an-ı Kerim'de zinet (süs): 6, 391-92.
Peygamber (s.a.v.)'in gümüş yüzüğü: 6, 523.
Peygamber (s.a.v.)'in altın yüzüğü çıkartıp atması, haram kılması: 6, 523-24.
Hz. Peygamber (s.a.v.) incik boncukları hür ve cariye sadece kadınlara dağıtırdı: 4, 167.
Resulüllah'ı duygulandıran kolye: 11, 424.
Sultan olmayanların yüzük takması: 7, 48.
Yüzüğe sahibinin ismi ve zikrullah yazılabilir: 6, 524.
Yüzüğü orta ve işaret parmağına takmamak: 6, 529.
Yüzüğün kaşını avuç içine döndürmek: 6, 530.
Yüzüğü sağ veya sol ele takmak: 6, 530.
Yüzük altından ve demirden olmamalıdır: 6, 530-31.
Yüzük üzerine "Muhammedün Resulüllah" yazdırmamak: 6, 523.
Ziraat sebebiyle cihadı ihmal. 16, 395.
Ziraat yerine sanayileşme: 16, 397.
Ziyâd İbnu Lebîd: 11, 274.
Ziyafetler: 10, 509; 12, 138.
İslam'da ziyafet çeşitleri: 10, 509; 12, 138-39.
Doğum vesilesiyle ziyafet verme: 1, 309.
Münkerat bulunan ziyafete katılmak: 7, 63.
Davetsiz ziyafetlere katılmama: 10, 493.
Evsahibinin, misafirlerin yemeğinden yememesi mümkündür: 10, 478.
Şerefli kimselerin, dunundaki kimselerin ziyafetine icabeti: 10, 478.
Ziyafete gitmeye mani teşkil eden sebepler: 10, 491-92.
Ziyafet günlerinin sayısı: 10, 490-91.
Ziyafete katılmadan hasıl olacak maslahatlar: 10, 497.
Ziyaret: Bak: Müşriğin istihdamı ve ziyareti: 9, 437.

Ziyaret tavafı: Bak: Hac: 4, 403.
Zorluk iki kolaylığa galebe çalmaz: 3, 512.
Zorluk kolaylıkladır: 16, 250.
Zulüm ve anarşi: 6, 441-42-43.
Zalim sultana karşı hakkı söylemek: 6, 339-340; 17, 556.
Zalimin akibeti: 16, 312.
Zulmün neticei: 16, 314.
Zübeyr İbnu'l-Avvam (r.a.)'ın fazileti: 12, 296.
ZÜHD VE FAKR BÖLÜMÜ: 17, 579.
Zühd ve fakr ile alakalı umumi açıklama: 6, 465.
Dünyaya karşı zühd (dünyaya rağbet etmemek): 17, 579.
Zühd ve fakrın medhi ve bunlara teşvik: 6, 481.
Asıl zahidlik nedir?: 6, 482.
Zahidleri dinlemek: 17, 579.
Gözü ahirette olanın hali: 17, 581.
Resulüllah yarın için hiçbir şey biriktirmedi: 7, 79.
Zü'l-Halasa Gazvesi: 12, 86.
Zü'l-Halasa: 12, 86-87; 14, 132.
Zü'l-Huleyfe (Abârı ali Ebyâr-ı Ali): 4, 223.
Zülkâde ayında umre: 17, 391.
Zülkarneyn: 14, 60.
Zü'l-Uşeyre Gazvesi: 11, 393.
Zü's-Südeyye (şahıs): 8, 239.
Zülyedeyn (Beni Süleymli el-Hırbak): 8, 197.

2. LÜGATÇE VE ISTILAHLAR FİHRİSTİ

Bu kısımda, eseri okurken anlamada zorluk çekebilecek kelimelerin kısaca açıklamasını bulacaksınız. Eserde uydurma kelimelerden kaçındığımız için, okuyucularımızın sıkça, garibseyecekleri kelimelerle karşılaşması mümkündür. Herkesin eline geniş bir lügat bulunmayabilir. Bütün kelimeleri bir lügatte bulmanın da zorluğu var. Diğer taraftan lügatler, kelimelerin, kitabımızda kastedilen mânâsını da vermemiş olabilir. Biz kelimelerin, öncelikle kitapta kastedilen veya ona yakın olan mânâsını kaydetmeye çalıştık.

Istılahlara gelince: Hadis ilmi, bazı tariflerde ıstılahlar ilmi'dir. Yani hususi mânâda kullanılan kelime bu ilimde çoktur. Şerhlerde geçen bu ıstılahların mânâsı iyice bilinmeden mevzu yeterince anlaşılamaz. Kolaylık için, şerh sırasında bir kısım kilit kelimeleri tekrar tekrar açıkladı isek de, her bir ıstılahı, her defasında açıklayarak geçmek imkan dışı bir durumdur. Bu sebeplerden dolayı ıstılahları da lügatçe içerisinde vermeyi uygun gördük. Esasen ıstılahların çoğu, kitabın birinci ve ikinci ciltlerinde, ilgili bahislerde açıklanmıştır. Bunları da sonda, özet olarak tekrar vermek, okuyucuya pratik fayda içindir. Açıklaması geçmiş olan ıstılah veya tabiri etraflıca görmek isteyenler için, kelimenin yanına açıklamanın geçtiği cilt ve sayfa kaydedilmiştir.

Şu husus da bilinmelidir: Biz burada, kısa tutmuş olmak için, kelimelerin bütün mânâlarını göstermedik: Öyleyse bu kısma gerçek bir lügat nazarıyla bakılmamalıdır. Bilakis ihtiyacı asgari ölçüde karşılayan bir lügatçe bilinmelidir. Öyleyse zaman zaman büyük lügatlere de bakmak ihmal edilmemelidir.

A

Abâdile: (2, 477) Alim sahâbelerden, Abdullah adıyla meşhur olanlardır. Abdullah ibnu Ömer, Abdullah ibni Abbas, Abdullah ibnu Mes'ud, Abdullah ibnu Râvâha, Abdullah ibnu-i Selâm, Abdullah bin Amr ibn-û'l as, Abdullah bin Ebî Evzâ.

Âbîd: İbadet eden.

Âbîdevi: Anıt gibi.

Âbîr: (6, 532) Za'feran karıştırılmış, kadınlara mahsus renkli bir sürünme maddesi.

Abras: Alaca hastalığı olan.

Abraş: Bak: Abras.

Abusâne: Asık suratlı gibi.

Acbu'z-Zeneb: (14, 151-52) Kuyruk sokumu kemiği. Hadiste bu kemiğin çürümeyeceği, kıyamet günü, insan vücudunun bu kemikten itibaren vukubulacağı belirtilmiştir:

Acmâ: (6, 402-403) Acem'in müennesidir. Anlaşılır şekilde ifade-i meram edemeyen demek ise de bu kelime ile insan dışındaki bütün hayvanlar kestedilir.

Acz: (6, 97) Kişinin ihtiyaçlarını teminde düşmanlarını savmada gerekli güç ve kuvvetten mahrum güçsüz demektir.

Acz-i Mutlak: Hudutsuz, katî bir güçsüzlük.

Adâlet-i izâfiyye: Çoğunluğun selameti için, cüz'ü feda eden adâlet usûlü.

Adâlet-i mahzâ: Tam adâlet: Bu adalete göre, bir cemaatin selâmeti için bir ferdin, rızası bulunmadan hayatı ve hakkı feda edilmez.

Âdâb-ı Muâşeret: Görgü kaideleri.

Adâvet: Husûmet, düşmanlık.

Adâvet-i İlahiye: Cenab-ı Hakk'a husûmet beslemek.

Adem: Yokluk.

Adem-i cevaz: Câiz olmama, müsaadesizlik.

Adem-i rıza: Râzı olmama.

Ademu's-Sıhhat: Hadisin sahîh olmaması. Bu tâbir bir hadis hakkında kullanılınca, o hadisin sahîh olmadığı belirtilmiş olur. Ancak hadis, hasen veya zayıf olabilir.

Ademu's-Sübût: Ademu's-Sıhhat mânâsınadır.

Âdil: Adl demektir.

Adl: Adâletin gerektirdiği vasıfları taşıyan kimse demektir.

El-Adlu: (5, 543) Allah'ın sıfatlarındandır, adaletten ayrılmayan, hevay ve zulme hiç meyletmeyen demektir.

Adlun Hâfizun: Râvinin adâlet ve zabt yönünün mükemmel olduğun ifade eden bir tabirdir. Bu vasfı taşıyan râvinin rivayetiyle ihticâc edilir.

Adlun Zâbitun: Adlun hâfizunla aynı mânâdadır.

Advâ: (11, 211) Hastalığın sirayeti.

Âfâkî: Mekke'nin etrafındaki "Mîkat" denilen noktaların sınırladı bölgenin dışında ikamet eden kimseler.

Âfâkî Mâlûmât: Kâinât ve içindeki hadiselerle ilgili bilgiler, kıymetsiz me selelerle ilgili.

Âfet: Hadîsin zayıflık veya mevzuluk sebebi.

Afiyet: (6, 111) Dünya ve ahiret âfetlerinden selamet.

El-Afuvvu: (5, 548) Allah'ın isimlerinden, günahları çokça affeden demektir.

Afvı kâbil: Bağışlanması mümkün.

Ahâdis: Hadîs'in cemi (çoğulu).

El-Ahadu: (5, 545) Allah'ın isimlerindendir. Bir ve ferd demektir.

Ahâdu'l-Asl: İlk nesilde (sahâbe) haber-i vahid olan rivayet.

Ahbâr: Haberin cemi haberler demek.

Ahbâri: Tarihle meşgul olan kimse.

Ahbaranî: Talîb, şeyhten hadis alırken yalnız ise bu sîgayı kullan Yalnız değilse ahberenâ der.

Ahberenâ: Sema, kerâet, icâzet, münâvele, makrûne bi'l-İcâze mukâtebe yoluyla alınan bir hadisi başkasına rivâyet (eda) ederken ku lanılabilen bir eda sîgası.

Ahberenâ Fülanun Kırâeten Aleyhi ve Ene Esmau Fe Ekarre Bih Kıraat veya arz yoluyla tahammül edilen bir hadisin edâ sîgası.

Ahberenâ Fülanun Kırâeten Min Aslı Semâihi: Kıraat yoluyla tahammi edilen bir hadisin edâ sîgası.

Ahd-i zihni: Zihinde kastedilen, bilinen şey.

Ahd u Misâk: Yemin, anlaşma, sözleşme.

Ahfâd: (11, 386) Torunlar.

Ahfaz: Hafızası daha güçlü, ezberi daha çok.

Ah-ı Fîzar: İnleyip bağırmak.

El-Âhir: (5, 545) Allah'ın isimlerindendir, bütün eşyadan sonra bâki kala cak demektir.

Ahkâm: Hükümler.

Ahkâm-ı Fer'îyye: İbâdet, ahlâk ve muamelâta dair hükümler.

Ahkâm-ı Fıkhiyye: Şer'î hükümler.

Ahlâf: Sonradan gelenler. Nesl-i âtî.

Ahlat: (10, 525) "Hılt" en cemi. Eski tababette insan mizacını teşkil eden dört ana unsurdan her birine hılt denir idi. Bunlar, kan, bal, gam, safra, sevda'dır.

Ahrece Lehu: Fail (yani müellif), için de sözkonusu, (yani lehu'daki zamirin mercii) râvinin de bulunduğu bir senedle gelen bir hadisi kitabına aldı. Müellif, adı geçen râviden şahsen dinleyerek hadis alsaydı, ahraca anhu tabirini kullanırdı.

Ahsenu Şey'in Fi'l-Bab: Bu konuda rivayet edilen rivâyetlerin en sıhhatlisi demektir. Hadisin hasen olmasını ifade etmez, sahîh, hasen ve hatta zayıf da olabilir.

Ahvâl: Haller, vaziyetler.

Ahz: Tahammül mânâsında, yani tâlibin rivâyeti şeyhinden alması (öğrenmesi, yazması, ezberlemesi).

Ahz-İlm: İlimtahsil etmek.

Akapunktur: Vücudun bazı sinir merkezlerine fizikî uyarma yoluyla uygulanan bir tedavi metodu.

Akar: (16, 408) Ev, dükkan, tarla, bağ gibi sabit mallar. Cemi akârât gelir.

Akd: Anlaşma, sözleşme.

Akdem: Daha önce. Daha mühim.

Akdetmek: Anlaşma, sözleşme yapmak.

Akd-i Fi'li: Gerçekten yapılan, sözde kalmayan anlaşma.

Akdût-Temâim: (7, 50) Hastalıklara, musibetlere karşı, insanın muska takınması.

Âkîb: (11, 386) (Dipnot) Ahfad diye de ifade ettiğimiz kişinin çocuğu, çocuğunun çocuğudur.

Akik: (13, 9) Medine civarında bir yer adı.

Akîka: (10, 502) Çocuğun doğumunun yedinci günü veya saçının ilk kırkılışında kesilen kurban.

Âkil: Temyîz kabiliyetine sahip olan kimse.

Âkîle: (1, 41; 6, 170; 13, 140) Bir şahsın mensûb olduğu ehl-i divândır, veya onun asabesiyle aşiretidir, veya beytülmaldir, veya âzad edilmiş bir şahsın mevlâsıdır. Bunların arasında yardımlaşma ve dayanışma vardır. Binâen-aleyh böyle bir âkile kendi efradından birinin hata sûretiyle veya

şüpheli amd ile yaptığı cinâyetin diyetini veya gurre denilen damânı usû dâiresinde te'diye etmekle mükelleftir.

Akîm: Neticesiz, Beyhûde.

Akîm rüzgâr: (14, 52) Hayır getirmeyen rüzgâr.

Akl: (13, 535) Temyiz kabiliyetine sahip olma. Adalet vasfında mütâlaa edilir

Aklî: Akıl ile bilinen ve bulunan şey.

Akl-ı evvel: Bir kısım feylesofların iddia ettikleri ilk akıl. Yaradılıştaki ilk akıl.

Akl-ı Selim: Sağduyu.

Akrân: Yaşça, ilmî seviyece birbirine yakın olan raviler.

Akrebiyyet-i İlâhiye: Cenab-ı Hakk'a yakın oluş.

Aksam: Kısımlar, bölümler, parçalar.

Aksülâmel: Tersine oluş, reaksiyon.

Aktâb: Kutublar.

Aktâb-ı Erbaa: Dört büyük kutbun velîleri, Seyyid Ahmed-i Rüfâî, Seyyi Abdülkadir-î Geylânî, Seyyid Ahmed-i Bedevî, Seyyid İbrahim Desûkî.

Aktar: Kuturlar, her taraf.

Akvâ: En kuvvetli.

Akvâl: Kavl'in cemi sözler demektir.

Akvâl-i Müfessirîn: Kur'an âlimlerinin sözleri kavilleri.

Akvâm-ı İslamiyye: Müslüman milletler.

Akvam-ı Zalîme: Zâlim kavimler.

Âl: Sülâle, soy.

Alak: (13, 364) Pıhtılaşmış kan, rahme asılan ilk insan rüşeymi.

Alâ küllî hâl: Her halukârda.

Alâmet-i Farika: Ayıran, ayırdedilmesine sebep olan işaret, sembol.

Alâ vechi't-Tafsil: Teferruatlı olarak.

Âlâ-yı Œlliyyîn: Cennette en yüksek derece.

Alâyîş: Debdebe, tantana, gösteriş.

Ale'l- Ahruf: Hadisleri harf sırasına (alfabetik düzene) koyarak hadisle cemeden kitap Câmi'u's-Sağîr gibi.

Ale'l-Ebvâb: Hadisleri mevzularına göre tanzim ederek kitap yazma Kütüb-i Sitte böyledir.

Alelıtlak: Umûmiyetle, mutlak şekilde.

Alem: Bir raviyi diğerlerinden ayırmaya yarayan ismi, künyesi, lakabı.

Âlem-i Berzah: Dünya ve ahiret arasındaki âlem kabir âlemi.

Âlem-i Cezb: Çekim âlemi.

Âlem-i Esir: Bütün kâinatta bulunan, her tarafı kaplamış olan, elektrik, ışık ve hararetin yayılmasına vasıtalık eden maddenin kapladığı âlem.

Âlem-i Gayb: Zahir duygularımızla bilinemiyen, ruhlara, meleklere ve cinlere mahsûs âlem.

Âlem-i İmkan: Allah'a ait olan "Âlem-i Vücûb"a karşılık, varlığı ve yokluğu eşit olan mümkinat âlemi, görünen maddî âlem.

Âlem-i Kebîr: En büyük âlem, kâinat.

Âlem-i Kehriba: Elektrik âlemi.

Âlem-i Sağîr: Küçük âlem, insan.

Âlem-i Şehadet: Şehadet âlemi, beş duyu ile algılanan âlem, dünya âlemi.

Âlem-i Vücûb: Bu âlemin varlığını kabul edebilmek için varlığı zaruri olan âlem, Cenab-ı Hakk'ın zât, sıfat ve şuûnâtına müteallık âlem.

Ale'r-Rical: Hadisleri ravilerine göre sıralamayarak kitap yazma. Ahmed İbnu Hanbel'in Müsnedi gibi.

Alevî: Hz. Ali'yi Hz. Osman'dan üstün gören kimse.

Âlî: Büyük, yüksek, aziz olan.

Âl-i Abâ: Ehlü'l-Abâ mânâsınadır.

Âl-i cenâb: Yüce ruhlu.

Âli hadisler: (11, 478) Senedi âli olan hadislerdir.

Âli Muhammed: Kısaca Hz. Peygamber'in ailesi mânâsına geldiği halde ıstılah olarak aile efradı ile Hâşim ve Muttaliboğullarından mü'min akrabalarına denir. Âl-i Muhammed tabirine, bazı hadislerde kan bağı olmayanlar da dahil edilmiştir. Selman-ı Fârisi. Mevlası Ebu Râfi gibi. Bir rivayette bütün müttakîlerin Âl-i Muhammed'den olduğu ifade edilir.

Âli Sened: Bak: Âli isnad.

Allâmu'l-Guyub: (Esma-i Hüsna'dandır) Bütün gaybları, geçmiş ve geleceği, dünya ve ahirettekileri bilen.

El-Amâ': (5, 330) Lügatte bulut mânâsına gelir. Allah'a nisbet edilince bir görüşe göre Arş'ın makamının ünvanıdır.

Amâde: Hazırlanmış, hazır.

A'mal-i Saliha: Hayırlı ameller, işler.

Amden: (6, 144) Taammüden de denir, bilerek, kasıtla yapmak demektir.

Amel-i Sâlih: Allah rızasına uyan hayırlı amel.

Âmin: (7, 543) Bu kelime dualardan sonra söylenir, "Kabul et Allah'ım" demektir.

Âmir: Emreden.

Âmiyâne: Cahillere yakışır sûrette.

Amm: Hükmü herkese şâmil olan haber.

Amme: Herkese ait, umûmî olan.

Amud'u Nurânî: Nurlu sütun.

Âmû'l-Hüzn: (12, 489) Hz. Hatice ve Resulüllah'ın hamisi durumunda olan amcası Ebu Talib'in vefat ettiği yıla denmiştir.

An: ...den ekini karşılar. Hadis rivayetinde an fülan an fülan (falanca ravi falanca şeyhten rivayet etti) denince rivayet eden öbürünü gördü mü, görmedi mi belli değil.

An'ane: Hadisin an sigasıyla rivayet edilmesi: Talîb hocasını gördü mü görmedi mi bu sigada belli olmaz. Onun için mu'an'an rivayetler zayıf addedilir. Ayrıca örfte an'ane gelenek, ağızdan ağza nakledilen söz mânâsına da kullanılır.

An'ane-i Mürsele: An'lı rivâyeti yapan, Tabiun'dan biri ise Sahâbey görme durumu kesinlik kazanıncaya kadar, rivâyetine bu isim verilir.

Anber: (6, 406) Bir koku çeşididir.

Ani's-Sîka: Sika (güvenilir) râviden.

Arafat: (4, 445) Hac esnasında, hacıların arefe günü toplandıkları bir yer. Mekke'nin doğusunda bir tepedir.

Âraz: Zatî olmayan hâl ve keyfiyeti işaret, âlamet, tesadüf, kaza.

Ârız: Sonradan olan şey.

Ârî: Pâk, pislikten uzak. Hür.

Âriyât: (16, 422) Çıplak kadınlar demektir.

Âriyet: (11, 377; 17, 294) Geri verilmek üzere (ödünç) alınan, iğreti.

Âriyeten: İğreti olarak, emaneten (alınan).

Arrâf: (7, 189; 8, 145) Falcı, kâhin, müneccim.

Ârş: (4, 441; 6, 632-63) Sakif, serir, dam, çatı. Fevkiyyet, ulviyyet.

Arûbe: Fasih, hatasız Arapça konuşmak, Araplık.

Aryen Irkı: Batılıların kendilerini nispet ettikleri ve üstün vasıflara sâhip olduğunu zu'mettikleri ırk.

Arz: Râvi'nin, hadis aldığı şeyhe, öğrenmiş olduğu hadisleri sorması. Hadisi tahammül yollarından biridir. Arzdan sonra râvi şeyhinden, o hadisler rivâyet izni alır.

Arz-ı Kıraat: Şeyhin huzurunda, ondan aldığı hadisleri tashîh veya rivâyet izni için okumak.

Arz-ı Mukaddese: Mübarek yer. Eski peygamberlerin çok eserleri bulunan Kudüs, Filistin.

Arzîleştirmek: Semavî vasfından uzaklaştırıp beşerîleştirmek, hümanize etmek, cismanîleştirmek.

Asabe: (12, 420) Lügatte baba tarafından olan akrabaya denir. Bir ve birden ziyâde erkek ve kadına ıtlak olunur. Asabe'nin kısm-ı âzamını erkekler teşkil eder. Istılah olarak: "Ashâb-ı ferâizle (yani terikedeki hisseleri nasla belirlenmiş olanlara) beraber oldukları halde, onların hisselerinden mütebâki terikeye müstahik olan ve ashâb-ı ferâiz bulunmadığı takdirde terikenin tamamını ihraz eden akrabalara denir. Cemi asebâttır.

Asabiyyet-i Kavmiyye: (4, 263-64; 17, 541) Irkçılık. Yani aşırı derecede kendi kavim ve kabilesini koruma ve iltizâm gayreti. Hadiste: "Zulümde kavmine yardımcı olmak." diye tarif edilir.

Âsâr: Eser'in cemidir, rivâyetler demektir. Bu tabirle Hz. Peygamber (Aleyhisselâm) ve Selef'ten bize intikal eden bütün rivâyetler kastedilir.

Asebât: Asabeye mensup olanlar.

Ashâb: Sâhib'in cemi. Lügat olarak arkadaş demektir. Taraftar mânâsında çeşitli terkiplerde kullanılır. Ashâb-ı bid'a gibi. Mutlak olarak kullanılınca Hz. Peygamber'i temyîz hâlinde, mü'min olarak görüp mü'min olarak ölen kimseye denir.

Mezhep imamlarından birinin yolunda giden büyük alimler. Bu mânâda o imamla mukayyed kullanılır: Ashâbu Ebî Hanife gibi. Ashâb, lügat mânâsında olarak aynı gününü paylaşan kimselere denir. Ashâbu'l-Fitne gibi.

Ashab-ı Feraîz: Mirastan pay sahibi olanlar.

Ashâb-ı Kehf: Kur'an-ı Kerim'de bahsi geçen, dinlerini muhafaza için mağaraya sığınan makbûl zatlar.

Ashâb-ı Kisâ: Hz. Peygamber'in bir örtü altında topladığı kimseler, Âl-i âba veya ehlü'l-Âba da denir. Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin (radıyallahu anhüm) âl-i âbadır.

Ashâb-ı Sefineteyn: (12, 371) Hayber'de Resulüllah'a gelen Habeş'ten dönen Câfer İbnu Ebî Talib grubu ile gemisi fırtınaya tutularak Resulüllah'a gelen Eş'arî grubuna Ashâb-ı Sefineteyn denmiştir.

Ashâb-ı Suffe: Resûl-i Ekrem'in mescidinin sofasında yaşayıp, Resulüllah'tan ilim tahsil edenler. (Sofa ashâbı).

Ashâb-ı Şecere: Hudeybiye sulhüne katılıp, ağaç altında Peygamber (s.a.v.)'e biat edenler.

Ashâb'ın Adâleti: Ashabtan her birinin adâlet taşıması, Ehl-i Sünnet âyet ve hadislere dayanarak buna inanır. Hiçbir sahâbeyi hadis rivayeti hususunda cerhe tâbi tutmaz.

Ashâbu'l-Bid'a: Sünnete muhalif görüş ve inanç sâhibi kimse. Bir kısı dinî meseleler çıktıkça, bunların çözümünde sünnete başvurmayan, akla gö hareket eden.

Ashâbu'l-Hadis: Bütün gayretleriyle hadise yönelmiş, fıkhî meselelerd ihtiyaç duyulan ahkâm-ı zayıf bile olsa hadislere dayandırıp, imkân nisbetin kıyastan kaçanlar, Mâlik, Şâfiî ve Ahmed ibnu Hanbel'in mezhebinde olanl umumiyetle bu ismi alırlar.

Ashâbu'l-Karye: Yâ-sîn Sûresi 13. âyetinde geçen köy halkı kastedil Bu köyün Antakya olduğu, kıssada ahâli tarafından öldürülen zatın Habîbu' Neccâr olduğu tefsirlerde belirtilir.

Ashâbu'l-Mi'in: Binden az, yüzden fazla hadis rivayet eden sahâbe. Bu lar 32 kişi kadardır.

Ashâbu'r-Re'y: Fıkhî problemlerin çözümünde önceliği kıyasa tanıy Ebu Hanîfe taraftarları.

Ashâbu'l-Vâhid: Tek bir hadis rivayet etmiş olan sahâbe.

Ashâbu's-Suffe: Bak: Ehl-i Suffe.

Ashâbu'ş-Şûra: Hz. Ömer'in, kendisinden sonraki halifeyi seçmeleri iç vazifelendirdiği altı kişi: Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Talha, Hz. Zübeyr, Hz. Abdu rahman ibnu Avf, Hz. Sa'd ibnu Ebî Vakkâs (radıyallahu anhüm ecmain).

Ashâbu'z-Zulle: Ashâbu's-Suffe'nin bir diğer ismidir.

Asleyn: Buharî ve Müslim'in sahîhleri.

Aslu's-Sened: Senedin sahâbî tarafı. Duruma göre müellif tarafı da ka tedilmiş olabilir.

Asreyn Namazı: (7, 357-58) Güneş doğmadan önceki ve batmazd önceki namaz.

Asr-ı Sâlis-i asrin: (Hicri) On üçüncü asır.

Aşere-i Mübeşşere: Aşere "On" demektir. Bu tabirle, Resulüllah tarafınd cennete gidecekleri müjdelenmiş olan, Ashâb-ı Kiram Hazretleri'nden on k kastedilir. Bunlar faziletçe de ümmetin en efdalleridirler: Hz. Ebu Bekr, H Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Talha, Hz. Zübeyr, Hz. Abdurrahman ibnu A Hz. Sa'd ibnu Ebi Vakkâs, Hz. Ubeyde ibnu'l-Cerrâh, Hz. Said İbnu Ze (radıyallahu anhüm ecmain).

Aşikar: Açık, belli.

Âşina: Tanıdık, arif, bilgili.

Aşiyy: (7, 412) Zeval'den (öğle'den) gurûba) kadar ki zaman.

Aşk-ı Hakîkî: Cenab-ı Vacîbü'l-Vücud'a duyulan şiddetli muhabbet.

Aşk-ı Mecâzî: Fani şeylere duyulan aşk.

Aşûra: (9, 101) Muharrem ayının onuncu günüdür. Muharremin 9, 10, 11. ünleri oruç müstehabdır.

Atâlet: Boş durmak. Tembellik.

Atek: Bunama, bunaklık.

Atf-ı Nazar: Bakma.

Âtıl: işlemez, boş, tembel.

Atîre: (10, 508) Câhiliye döneminde daha ziyade Receb ayında kesilen bir urban çeşidi.

Atiyye: Hediye, bahşiş, lütuf, ihsan.

Avâli: (7, 400; 8, 528) Medine'ye yakın köylerin müşterek adı.

A'meş'de cemedilmiştir.

Avam: Halk tabakası.

Avantaj: Menfaat.

Avf: Bağışlama.

Avn: Yardım, yardımcı.

Âyise: (10, 343; 12, 33) Belli bir yaştan sonra hayız görmekten kesilen ve öylece çocuk yapma ümidi kalmayan kadın.

Ayn: Göz, pınar, kaynak, mal.

Ayn-ı Rahmet: Rahmetin (merhametin) ta kendisi.

Âzadlı: Kölelikten âzâd edilmiş, hürriyetine kavuşmuş.

Azâim: (8, 212) Azîmet'in cemidir: Sabır, sebat, gayret demektir. Azaim apılması için azim gösterilen (ciddi, farz) ameller.

Azâîmu's-Sücûd: (8. 212) Okununca secde edilmesi gereken âyetler.

Azamet: Büyüklük.

Âzamî: En fazla, en çok, nihayet derecede.

Âzây-ı Esasi: Vücudun asıl organları.

Azbatu'n-Nas: Zabt yönüyle kuvvetli demektir: ancak, ta'dilin birinci mertebesindeki râvi için kullanılan tevsîk tabirlerindendir. Bu vasıftaki kimsenin adisiyle ihticâc edilir.

Azîmet: Takva ile amel etmek.

Azîz: Lügat olarak, nadir bulunan kıymetli mânâsında ise de, ıstılah olaak, baştan sona, her tabakada en az iki râvisi olan hadislere denir. Bir bakıma ki ayrı senetten gelen hadis, umumiyetle sahâbe tarafında sayının iki olması ranmamıştır.

El-Azîzu: (5, 542) Allah'ın isimlerinden olup kahreden, galebe çalan denektir.

Azl: (15, 539) Lügatte bir şeyi yerinden veya birisi işinden ayırm mânâsına gelir. Ancak hamileliği önlemek için meninin dışarı atılmasına da a denilmiştir.

Azme: (6, 23) Ciddiyet ve amir demektir. Cemi, azâim'dir. Azâ lügatlerde ferâiz olarak da ifade edilmiştir.

B

Bab: Lügatte; kapı, ıstılahta konu, mevzu mânâsında kullanılmıştır. Dah yaygın kullanışıyla bir ana bölümün tâli, daha alt kısımlarından her biri. Ce ebvâb gelir.

Bâb Başlığı: Bölüm başlığı.

Bâb-ı Âlem: Âlemin kapısı. Herkesin girip çıktığı yer.

Bâd-ı Heva: Hevâ ve nefes. Eğlence, bedava, baş.

Bâdî: Sebep, illet, mûcib, vesîle, Hâlık, Yaratan.

Bâdîye: (10, 441; 16. 420) Çöl, kır mânâsına gelir. Burada yaşayanla bedevî denir.

Bâ-hem: Birlikte, beraber.

Bâhîre: Vapur, gemi.

Baîd: Uzak, ırak, umulmadık.

Bâîn Talak: Kadın istemedikçe, yeniden nikahı yapılmayan talak. Üçün bain talaktan sonra, hulle geçmeden, kadının rızası olsa da nikah mümkün olmaz

Bâis: Gönderen, sebep olan. İcapettiren. Ölüleri tekrar dirilten.

El-Bâisu: (5, 544) Allah'ın isimlerindendir. Mahlukatı kıyamet günü yeni en diriltecek demektir.

Bâkî: Ebedî, daimî, sonu gelmez, ölmez.

Bâliğ: Olgun yaşına gelmiş, bülûğa ermiş.

Bânî: Kurucu, yapan, yapıcı.

Baras: (6, 99) Deride beyaz lekeler hâsıl eden bir hastalık, alaca da deni

Bârik: (6, 134) "Bereket ver!" demektir.

Bârîka-i Hakikat: Hakikat parıltısı.

El-Bâriu: (5, 542) Allah'ın isimlerindendir. Mahlukatı örneksiz olarak yo tan var eden demektir.

Bâriz: Açıkça, belli, aşikâr.

Ba's: (13, 109) Yeniden dirilme. Kıyametteki diriliş kast edilir.

Basar: Görme, görme duygusu.

El-Bâsit: (5, 543) Allah'ın isimlerindendir. Kullarına rızıklarını açıp bol bol veren demektir.

Bathâ-i Mekke: Mekke'de bir yer adı.

Bâtıl: Hak ve gerçek olmayan. Istılahta mevzu, uydurma hadis yerine kullanılmıştır.

Bâtın: (5, 545) İç, dahil, gizli, iç yüzü, sır, esrar. Allah'ın ismi olarak el-Bâtın denince "Mahlukatın nazarlarından gizlenen" demek olur.

Bati'ıyye: Kur'an-ı Kerim'deki âyetlerin âşikâr mânâlarından başka mânâları arayıp Cenab-ı Hakk'ın bazı sıfatlarında yanlış anlayış sahibi olan sapık bir tarikat.

Batn: (6, 174) Lügatte kanun mânâsına gelir ise de, kabileyi teşkil eden alt bölümden her birine de batn denmiştir.

Bâzil: (6, 141) Dokuz yaşına girmiş deve. Ancak bu kelime bol bol veren mânâsına da kullanılır.

Bâzil-i Âmeyn: İki yıl bağışta bulunan.

Bedahet: Apaçık meydanda olma.

Bedbaht: Talihi kötü, talihsiz.

Bedene: (5, 31) Deve, kurbanlık büyükbaş hayvan.

Beden-i Mîsâlî: Maddî olmayan, temsilî beden.

Bedevî: (10, 61) Çölde yaşayan, göçebe.

Bedîhi: Delil ve isbata muhtaç olmayacak derecede açıklık.

Bedir Ehli: Bknz. Ehl-i Bedr.

Behemehâl: İster istemez, mutlaka, herhalde.

Behîme: Dört ayaklı hayvan.

Beka: (9, 547) Ebediyet, devam.

Bekâya: Geride kalanlar, bakîyeler.

Bekâya-ı Nesil: Neslin devamı.

Bekr: (6, 143) Devenin küçüğüdür. Dişi ise bekra ve balûs denir.

Belâ: Tasa, kaygı. Büyük sıkıntı, musibet.

Belâgat: Meramın düzgün ve süslü sözlerle anlatılması. Istılahta belâğın cemi olarak İmam Mâlik'in muallak hadislerine denir.

Belâzur: Usâresi zehirleme tesiri hasıl eden bir bitki (anacordia).

Beleğanâ, belağanî: Haberi rivayet eden kimse, bu haberin kaynağı ile kesin bir irtibat kurmamışsa, böyle bir sîga ile bir başka ifade ile, bu sîga gelen haberin, kaynağına ait olduğu veya, rivayet edenin o kaynaktan bizzat işittiği hususu şüphelidir, kesin değildir. Bu çeşit sîgalara tamrîz sîgası denir. Bknz. Tamrîz sîgası.

Belîğ: Meramnı düzgün ve süslü sözlerle anlatan.

Beliyye: Zorluk, sıkıntı.

Belva: Dert, çile, musîbet, zahmet.

Belvay-ı Âmme: Herkesin düçar olduğu çile, müsibetler.

Benî İsraîl: İsrail oğulları.

Berâat: İlmen, şecaat ve güzel vasıflardan emsallerinden üstün olmak.

Berâet: Temizlik vârî olmak, münezzehiyet.

Berâet-i Asliyye: Eşya asıl itibariyle temiz ve mübah, insanlar da mâsum ve suçsuz kabul edilir. Mezkûr temizlik ve mâsumluk için delil aranmaz. Aksi söylendiği takdirde delil gerekir. İslam'ın bu peşin kanaati "Beraat-i zimmet asıldır" diye ifade edilmiştir.

Berâet-i Zimmet: Berâet-i asliyeye bakınız.

Berhayat: Yaşayan, hayat üzere olan.

Berîd: (Mesafe ölçüsü) Dört fesah mesafe.

Berk-i Süyûf: Kılıçların parıltısı, kılıç korkusu.

El-Bedru: (5, 545) Allah'ın isimlerindendir. Kullarına karşı hususi merhamet ve şefkati olan demektir.

Bervech-i Âtî: Gelecekte olduğun gibi.

Berzah: Dünya ile ahiret arası. Kabir, sıkıntılı yer.

Beşâret: Müjde, hayırlı haber.

Beşîr: Müjdeci, haberci.

Be-Tahsis: Bilhassa, hasseten.

Bevarîh: (8, 146) Kişinin sağ tarafından sol tarafına geçen kuşlar olup uğursuzluk çıkarılırdı.

Bevl: İdrar, sidik.

Bey'at: (1, 112-113) Dilimizde biat (etmek) şeklinde daha çok kullanılır, birinin daha çok siyasi reisliğini kabul etmek üzere yapılan itaat akdine denir.

Beyân-ı Rey: Görüş beyan etmek.

Bey'ât (Bîat): Bağlılığını, itimâdını bildirmek, siyasi bağlanma akdi.

Bey'atu'l-Akabe: Hz. Peygamber (a.s.) henüz Mekke'de iken, Medineli 12 kişilik bir grupla yaptığı itaat akdi. Buna Birinci Akabe Biati denir. Bundan bir yıl sonra da 70 kadar Medineli ile İkinci Akabe Biati'ni yaptı. Hz. Peygamber (a.s.) bu ikinci biattan sonra Müslümanların Medine'ye hicretine izin vermiştir. Birkaç ay sonra da kendisi hicret edip Rebiyyülevvel ayının başlarında Medine'ye ulaşacaktır. Biatu'l-Akabe İslam tarihinde mühim dönüm noktalarındandır.

Bey'atu'n-Nisa: Resulüllah'ın Mekke'yi fethettiği gün gelen âyet üzere (Mümtehine 60, 12) kadınlarla yaptığı Bey'attir. Bu bey'atte savaşmak şartı

yoktur. Birinci Akabe Biati'nde de şu şart olmadığı için "Bey'atu'n-Nisa şartı üzere yapılmıştır" denir. Bu bey'atin bizzat âyette zikredilen şartları şöyledir: "Allah'a hiçbir şeyi ortak kılmamak, hırsızlık ve zina yapmamak, çocukları öldürmemek, iftira etmemek, hayır emredilince isyan etmemek." Bey'atu'r-Rıdvân: Hicrî 6. yılda, umre için Mekke'ye gelen Müslümanlara Mekkeliler umre izni vermeyince Hudeybiye suyu yanında, bir ağacın altında Müslümanların ölüm de olsa Resulüllah'a itaat edeceklerine dair yaptıkları biattir. Bu sırada Ashab'ın Resulüllah'a "Abdest suyunu ve hatta tükrüğünü kapışma derecesine" saygı ve sevgi beslediklerini görmüş olan Mekkeliler, bu biati duyunca, içlerine çöken korku sebebiyle, yumuşayıp, Müslümanlarla Hudeybiye Sulhü'nü yapacaktır. Kur'an'da Feth-i Mübîn ismi verilen bu sulhe vesile olması sebebiyle, Cenab-ı Hakk, ihlasla o bey'ate katılanlardan razı olduğunu bildirmiştir. Rıdvan kelimesi rızadan gelir.

Beydâ: (4, 291; 12, 512) Çorak geniş arazi.

Bey-i Fâsid: Gerekli şartları haiz olmayan satış.

Beynelmilel: Milletlerarası.

Beynessema Ve'l-Arz: Yer ile gök arasında.

Beyt-i Midras: (5, 197) Resulüllah devrinde Yahudilerin Medine'deki tedris yerleri.

Beytu'l-Atik: (2, 531) Kâ'be'nin bir diğer adı.

Beytu'l-Makdis: Mescid-i Aksâ.

Beytü'l-Mâl: İslam hükümetinin maliye hazinesinin eski adı.

Bey'ul-Hasât: (1, 503) Satıcının, attığı taşın ulaştığı yere kadar olan kısmı satması.

Bey'ul-Muzdar: (1, 504) Mal sahibine, zor kullanarak malını sattırmak.

Bey'ul-Urban: (1, 488) Meşru olmayan satışlardan biridir.

Beyyînât: Bürhanlar, deliller.

Beyyine: Hakkın tebeyyün ve tecellisine hizmet ettiği cihetle şehâdete beyyine adı verilmiştir. Lügat olarak beyân edici, ispatlayıcı demektir.

Bezl etmek: Kendiliğinden verme, esirgemeden bol bol harcama.

Bezm-i Elest: Cenab-ı Hakk'ın ruhları yarattığı; "Ben Rabbiniz değil miyim?" diye sorup; "Evet Rabbimizsin" cevabı aldığı ana "Elest Meclisi" veya "Bezm-i elest" denir.

Bezzâz: Bez satan, manifaturacı.

Bid'at: (13, 232; 13, 392) sünnete uymayan, sünnette olmayan şey demektir: Bu amel de olabilir, itikad da. Ancak ıstılah olarak, ehl-i bid'at deyince Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat mezhebinin dışında kalan itikâdî fırkaların hepsi kast

edilir. Bid'at, râvinin adalet vasfını yaralar.

Bidâyet: Başlangıç.

Bid'un (Bid'i): (1, 77) Küsûr mânâsında kullanılan bir tabirdir.

Bîgane: Alâkasız, kayıtsız.

Bilâhilâf: Herhangi bir ihtilaf olmadan.

Bilcelp: Bizzat getirerek.

Bilicmâ: Lügat olarak icmâ ile demektir. İcmâ, bir meselede bir asır mevcut bütün âlimlerin aynı görüşü beyân etmesidir. Bu kitapta meselede b licmâ aynı karara varıldığı gibi bir ifade kullanıldığı zaman, umûmiyetle, bütü İslam âlimlerinden ziyade Hanefî imamları (Ebu Hanife, İmam Muhamme İmam Ebu Yusuf, Züfe) kast edilir.

Bilistifâde: Faydalanmak için.

Bilkasd: Kasıtlı, bile bile, kasten.

Bilkuvve: Fikirde, düşünce halinde.

Bilmecbûrîye: Mecbûren, zorunlu olarak.

Bî-Nihvye: Nihayetsiz, sonsuz, pek çok.

Bintu Lebûn: (6, 141-42, 376-78) Üç yaşına girmiş deve.

Bintu Mehaz: (6, 141-142; 376-78) İki yaşına girmiş deve.

Birki'l-Gımâd: Mekke'nin deniz cihetinde beş gecelik mesafede bir yer.

Birûn: Dışarı, aşırı.

Bî'set: Gönderme, bir peygamber gönderilerek halkın dine çağrılması.

Bitâb: Güçsüz, kuvvetsiz.

Bîtâne: (6, 104) Dâhilî haslet, huy.

Bittarîki'l-evla: Tercihen, tercih yoluyla.

Bu'dîyyet: Uzaklık.

Bugât: (13, 208) Bâği (âsî)nin cemidir.

Buhran: Sıkıntı, darlık, kriz.

Bukağı: Bağ, köstek.

Burjuva: Orta halli olup, ne çok zengin, ne de çok fakir olan halk.

Butlan: Haksızlık, batıl olmak, boş ve abes olmak.

Buud: Derinlik.

Büdn: (5, 24) Sığır ve deve için kullanılan bir kelimedir.

Bühtan: (12, 117) İftira etmek.

Bürde: Üstten giyilen libas, hırka.

Büre: (5, 33) Hayvan burnuna takılan halka.

Bürhan: Delil, hüccet, isbat vâsıtası.

Bürüd: (8, 387) Berîdin cemi. Berîd dört fersahlık bir mesafe ölçüsüdür.

Büzâha: (6, 177) Necid bölgesinde Toyy kabilesine ait bir su.

C

Cadde-i Kübrâ: Büyük cadde, Kur'an yolu.

Câh: Makam.

Cahiliyye: Hz. Resulüllah'a (aleyhisselatu vesselam) peygamberlik gelmezden önceki devre. Putperestlik, zulüm, ahlâki düşüklük, bencillik, kız çocuklarının diri diri gömülmesi, kadınların hukuken nâkıs tanınması gibi belli başlı vasıflara sahiptir. Bazan "İslam'ın reddettiği şeyler." mânâsına da kullanılmıştır.

Caîfe: (6, 157) Karın veya başın boşluğuna inen yara.

Câize: (10, 19) Armağan.

Câlîb-i Dikkat: Dikkat çekici.

Câlîb-i Maslahat: Menfaat getiren.

Câmi: Cemi, cevâmidir. Hadisçiler nezdinde mevcut olan sekiz ana mevzuya giren hadislerin hepsini ihtiva eden hadis kitaplarına denir. Bu sekiz bab şunlardır: 1. İlm-i tevhîd ve sifat (akâid), 2. Sünen (ahkâm), 3. Rikale (Zühd'i takva), 4. Fiten (Kıyamete kadar vukua gelecek hadisler), 5. Tefsî, 6. Sîre (Resulüllah'ın hayatı), 7. Adâb, 8. Menâkıb.

El-Câmi: (5, 547) Allah'ın isimlerindendir. Kıyamet günü mahlukatı toplayacak olan demektir.

Cânib: Yan, yön, cihet, yüksek taraf.

Cârî: İnsanlar arasında mer'i ve mûteber olan. Akan, akıcı, geçmekte olan.

Cârih: Lügatte yaralayan. Istılahta: Herhangi bir râviyi, adâlet ve zabt sıfatlarını tam taşımadığını söyleyerek râvinin zayıf olduğunu beyan eder.

Câriye: (4, 528) Hem kız çocuğu, hem de kadın köle mânâlarına gelir.

Ca'zeri: (14, 270) Kaba, kibirli, böbürlenmeyi seven kimse.

Cazîb: Çekici. Hoş görünüşü olup dikkat çeken.

Cebâbire: Cebrediciler, mütekebbirler, zalimler.

El-Cebbâr: (5, 542) Allah'ın isimlerindendir. Mahlukâtı mecbur eden demektir.

Ceberrût: Azametin daha daimisi ve batınisi. Büyüklük, hakimlik, kudret, celalet.

Cedd: Büyükbaba, dedelerden biri.

Cedde: Büyükanne, babanın ya da ananın anası.

Cedd-i Emced: En değerli cedd (ata).

Cedelleşme: Çekişme.

Cehâbize: Gerçeklerden haberi olanlar, mütehassıs âlimler.

Cehâlet: Ravinin iki yönden bilinmemesi demektir. 1. Zatı bilinmiyordu buna cehâletu'l-ayn denir; bu, kendisinden hadis alan râvinin bir kişi olmasıy hasıl olur. 2. Hâli bilinmiyordur, buna cehâletu'l-hal denir, bu sıfat ise kendisi den iki veya daha çok sayıda ravi hadis almış olsa bile, hakkında adâlet v zabt durumlarını bildiren beyan gelmeme halinde hâsıl olur. Buna asâletu vasf da dendiği gibi, bu vasfı olanlara mestûr da denir.

Cehâlet râviyi zayıf kılan bir vasıftır. Bak: Meçhûl.

Cehd (Effart): Çalışma, çabalama, çok uğraşma.

Cehmî: Cehmiye mezhebine mensub.

Cehmiye: (10, 7) Ferdî iradeyi inkâr edip insanın, kader karşısında me bur olduğu inancına dayanan sapık bir mezheptir. Kurucusu Cehm İbnu Sa fan'a nisbeten Cehmiye denmiştir. Buna göre Allah'ın sıfatları ezelî değild cennet ve cehennem de ebedî değildir.

Celadet: Yiğitlik, bahadırlık.

Celâl: Nihayet derecede büyüklük, azamet, hiddetlilik, hışım.

Celb: Kendi tarafına çekmek, getirmek.

Celbî ervah: Ruhların getirilmesi.

Celb-i Lezzet: Lezzet kazandırmak.

Celd: Çıplak deri üzerine vurmak:

Celde: Suç işleyen birisine kamçı veya değnekle bir vuruş.

Cellâle: (10, 453) Necaset yiyen hayvanlar.

Celsetü'l-İstirâha: (8, 47) (Dipnot) Birinci rekatla ikinci rekat, üçüncü reka la dördüncü rekat arasında kıyama gitmeden yer verilen kısa oturuş.

Cem': (4, 458) Toplama, bir yere getirme.

Cem: Görünüşte aralarında zıtlık bulunan hadisleri te'vil vs. yollarla uza laştırıp her ikisiyle de amel edilebileceğini gösterme işi. Hami, telfîk, te'v teâruz, tesâkut, tevakkuf tabirleri de bu bahisle ilgilidir.

Cem kelimesi, lügat mânâsına yakın olarak, hadisleri muhtelif maksadla uygun olarak biraraya getirmek, eser ortaya koymak, yeni bir terkibde bulu mak mânâsında da kullanılır.

Keza muhtelif kitapları birleştirerek yeni ve tek bir eser vücuda getirmey de cem denir. El-Cam'u Beyne's-Sahîhayn gibi.

Cemaat: Kullanılışa göre hadisçilerden (veya fakîhlerden...) bir grup mânâsında kullanıldığı gibi, Kütüb-i Sitte müellifleri için de cemaat denmiştir.

Bazı hususî kullanışlarda Ahmed ibnu Hanbel'in Müsned'inin de cemaate dahil edildiği unutulmamalı.

Cemâdât: Canlılardan ve bitkilerden gayri cisimler.

Cem'an: Toplanmış olarak, tümü birden.

Cem-î Te'hîr: (7, 441) Müzdelife'de akşamla yatsı vakti içerisinde beraber kılınması.

Cemîl: Çok güzel.

Cemre-i Akabe: Hacda bayramın 2. 3, ve 4. günlerinde en son taşlanan ve halk arasında "büyük şeytan" denen Cemre-i Kübra.

Cenâbet: (10, 50) Boy abdesti gerektiren manevi pislik.

Cenab-ı Bârî: Bir kalıptan döken gibi, düzgün, tertipli ve güzel yaşatan. Âza ve cihazları birbirine mütenasib ve kâinattaki umûmî nizama ve gâyelere yardımcı ve münasebettar olarak halk eden Cenab-ı Hakk.

Cenîn: (6, 225) Ana karnında, harekete başlayan çocuk.

Cennetâsâ: Cennet gibi.

Cennetü'l-Me'vâ: Cennet tabakalarından birinin adı.

Cerh-i Gayr-i Müfesser: Râvi'nin "zayıf" olduğu söylenmekle birlikte hangi sebepten zayıf olduğu belirtilmeyen cerh çeşididir. Bu çeşit bir cerh, büyük muhaddislerce yapılmamışsa umumiyetle makbul addedilmez.

Cerîde: Hurma dalı, çubuk, gazete.

Cerîha: Yara.

Cerh Elfazı: Râvi'nin kusurlarını beyanda kullanılan tabirlere denir. Yehimu, Muhtalitun, Deccâlun, Vaddâ'un gibi.

Cerh Lafızları: Bak: Cerh elfazı.

Cerh Mertebeleri. Bâzı muhaddisler, zayıf ravileri, zayıflıkların şiddetine göre mertebelere ayırmışlardır. Bu mertebeler Zehebî ve Sehâvi'ye göre 6, Zeynüddîn Irâkî'ye göre 5'tir. Bu mertebeler, kendilerine terettüp eden hüküm yönüyle ikiye irca olunur: Terk ve itibar. 5-6 mertebeye taksimi teânuz hallerinde birini diğerine tercihte işe yarar.

Cerh-i Mübhem: Gayr-ı Müfesser cerh demektir.

Cer-i Müfesser: Râvinin hangi sebeple adaletinin veya zabtının noksan olduğu belirtilen, açıklanan cerh. Mesela: "Lehu evhâmun", "Deccâlun" tabirleri müfesser cerhtir, zira birinci tabir râvinin vehim sebebi olduğunu, ilmini tabir de yalancı olduğunu ifade eder.

Cerh Sîgası: Cerh ifade eden elfaz demektir.

Cerh ve Ta'dil İlmi: Bu, hadis râvilerinin adâlet ve zabt yönlerini belirtmey gaye edinen bir ilimdir. Hadislerin sahîh, hasen, zayıf ve mevzu şeklind aldıkları değer, büyük ölçüde bu ilme dayanır. Râviler hakkında bilgimiz olma saydı hadîsleri değerlendirme imkanımız olmazdı ve sıhhatlarına itimad ede mezdik.

İslam âlimleri, râviler hakkında araştırmalar yaparak, lehte ve aleyhte n elde etmişlerse kitaplarında derlemişlerdir. Bu sahaya giren çok sayıda ve pe hacimli eserler te'lif edilmiştir. Ebu Muhammed Abdurrahman İbnu Ebî Hâtin er-Râzî'nin Kitabu'l-Cerh ve't-Ta'dîl'i en eskilerden ve meşhurlardandır.

Bu ilmin kendine has kaideleri ve kullandığı elfazları vardır.

Cemm Hey'eti: Kur'an-ı Kerim'i kitap haline getirmek için Hz. Ebu Bekr'i hilafeti sırasında Zeyd ibnu Sâbit başkanlığında teşkil edilmiş olan bu cemn hey'eti, dağınık haldeki Kur'an ayetlerini bir araya getirip ilk defa bir mushaf ha line koymuştur.

Cede-i Necmî: Yıldıza ait beden, yıldız gibi parlak nurânî beden.

Cevad: (7, 27) Cömert, ihsanı bol.

Cevami: Câmi'nin cemi.

Cevâmiu'l-Kelim: (16, 441) az sözle çok mânâ ifade eden kelimeler. B çeşit kelam sâhibi olmak Resulüllah'ın hususiyetlerinden biridir.

Cevârin: El, ayak gibi vücud âzâları.

Cevâz: Müsaade, ruhsat, izin, caiz olma.

Cevdet: Hadisin ceyyid olması, ceyyid ise hasen mânâsındadır.

Cevher: Bir şeyin özü, esası, kıymetli taş.

Cevn: (7, 159) Beyazlığı bulunmayan simsiyah at.

Cevr (Cevir): Cefa eziyet, sıkıntı, üzüntü.

Cev-i hava: Hava boşluğu, gök.

Ceyyidü'l-Hadis: Râvinin rivâyetlerinin umumî vasfının ceyyid olduğun gösteren bir tabirdir. Vasfı bu olan ravinin hadisleriyle itibar edilir.

Bak: İtibar.

Ceza': (6, 143, 376-77) Beş yaşına girmiş erkek deve yavrusu.

Ceza'a: (6, 378-386) Beş yaşına girmiş dişi deve yavrusu.

Cezâlet: Söyleyiş güzelliği.

Cezbetmek: Çekmek, ikna etmek.

Ceze': (4, 545) Ehlî hayvanların yavrusu.

Ceziretu'l-Arab: (13, 132) Arap yarımadası.

Cezm: Kesme, kesin karar verme. Arapçada sükûn ve hareketsizlik işareti.

Cezmetmek: Kesin karar vermek.

Cezmen söylemek: Kesin bir kanaatle, zandan uzak olarak söylemek.

Cezrî: Köklü, kat'î, köke ait ve müteallık.

Ci'a: (7, 52) Mısır'da, arpa veya buğdaydan yapılan bir şarap.

Cibâye: Gelir toplama, vakıf kirası toplama, vergi mânâsına da kullanılır.

Cibîlliyet: Asıl, maya, huy, tabîat.

Cibillet-i Nefs: Nefsin mayası, fıtrî yapısı.

Cibillî: Cibilliyet, yaratılıştan olan.

Cidal: (4, 183) Sözle mücadele, ateşli konuşma. Muharebe, cenk, kavga.

Cidar: Duvar. İki yeri birbirinden ayıran zar, perde.

Cîfe: Kokmuş et, ölü hayvan, leş.

Cihâd: (1, 93-94) Allah yolunda savaş.

Cihâd-ı Ekber: (7, 339) Nefse ve şeytana karşı gösterilen adâvet.

Cihât: Yönler, cihetler.

Cihâzât: Cihazlar, maddî, manevî aletler, lüzumlu edevat.

Cima: Cinsî münasebet.

Cîmâr: (4, 479) Cemrenin cemidir. Cemârat da denir.

Cinâyet: (4, 301) Cana kıyma. Bu ağırlıkta suç veya günah işleme.

Cinci: (7, 192) Gaybı bilme iddiasında bulunanlardan biridir. Resulüllah unlara gitmeyi yasaklamıştır.

Cinn: Melâike veya şeytanlardan olup zâhir duygularla hissedilmeyen ve ıuhtelif şekillere girebilen lâtif ve akıl sâhibi mahlûklar.

Cirim (Cirm): Cansız cisimler.

Cism-i Dünyevî: Dünyadaki maddî beden, maddî olan şey.

Cizye: (4, 93) Gayr-i müslimlerin mükellef olan erkeklerinden seneden eneye alınan bir şahsî vergidir. Buna haracü'r-rüûs da denir.

Cûd: Cömertlik, eli açık olma.

Cu'du İlâhi: İlâhî (Allah'a ait) cömertlik.

Cuhr: (10, 93) Yılan deliği.

Cumhûr: Lügat olarak, kalabalık halk mânâsına gelirse de ıstılah olarak, ıetindeki yerine göre, bir mezhebe mensûb âlimlerin ekseriyetini veya Hanefi ıezhebi dışında kalan âlimlerin toplumunu ifade eder.

Cülübân: (5, 101) Deriden mâmul bir kılıf.

Cülûs-Kuûd: Oturma demektir.

Cünûn: Delilik.

Cüruf: Maden posası.

Cür'et: Yiğitlik, cesaret, korkmayarak ileri atılmak.

Cürüm (Cürm): Kabahat, kusur, hata, isyan, günah.

Cûz-i Ced: (15, 474) Anne-baba bir amcalar, baba bir amcalar ve ter üzere bunların ilânihâye oğulları.

Cûz-i Eb: (15, 474) Ana-baba bir erkek kardeşler, baba bir erk kardeşler ve bu tertip üzere bunların ilânihâye oğulları.

Cüzzam: (6, 100; 10, 532) Bulaşıcı bir hastalık.

Çebiç: Oğlağın büyüğü.

Çeşm-i Œstikbâl-Bînî: Gelecek zamanı, istikbâli gören göz.

Dabbe: Alimlerin hadîs konusunda titizliklerini gösteren bir işaretlem Şöyle ki: Zâhiren sahîh bir rivâyetle gelmiş olsa da yanlış olduğu zannedil bir kelime veya noksan olduğu zannedilen bir ibâre üzerine yazılan başı "Sv harfine benzeyen işaret. Bknz. Tazbîb, temrîz, darb, dâd, muceme araştırn sonucu kelime ve ibârenin doğruluğu veya tamlığı ortaya çıkarsa sonuna "h eklenerek "sah" yapılır. Bknz. Sah. Bu işâretin, eski hadîs kitaplarında, senet birbirine atfedilmiş isimler arasında "vâv"la birlikte atıf (vasl) alâmeti olarak d kullanıldığı vâkidir.

Dâbbet-ül-Arz: (14, 143-45) Hadîs-i şerîfle âhir zamanda geleceği hab verilen ve âhir zaman alâmetlerinden olan bir nevî yürüyen mahlûk. (Cenal Hakk'a hakîkî itaat etmeyenleri içlerinden kemireceği ve yiyeceği bildiril dehşetli bir mahlûk taifesi).

Dâd Mu'ceme: Tazbîb alâmeti (dabbe) yerine bazen kullanılan "dâd" har

Dağarcık: (5, 101) Köylülerin, eşyalarını koymak üzere kullanılan bir to ba, umumiyetle deriden yapılır.

Dağr: (11, 26) Boğaza parmakla basmak, dürtmek.

Dâî: Dua eden, duacı. Dâvet eden, mezhebine çağıran, militan.

Dâîlik:

Dâim: Devam eden.

Daire-i Külliye:

Daire-i Uzma:

Dakîk: Pek ince, nâzik.

Dalâlet: İman ve İslamiyet'ten ayrılmak, azmak.

Dalkavukluk: Çıkarları uğruna yağcılık, şarlatanlık yapma.

Dâll: Kur'an ve adâlet yolundan sapan. Dalâlete giden.

Damâm (zamâm, zeman): (10, 21) Başkasının üzerindeki vâcib bir hak iltizam etmek, bir şeyin misliyattan ise mislini ve kıyemiyâttan ise kıymetini ve mektir. O şeye de "mazmûn" denir. Damân kefil olmak mânâsınadır. Kefil iç

âmin, zâmîn tâbirleri de kullanılır ki, damân bu mânâda, "Kefâlet sâhibi" demektir.

Dâne-i Hakikat: Hakikat tanesi.

Dâr: (6, 387; 13, 118; 17, 527) Yakınlarla beraber oturulan ev, bu evler ynı avluya açılan beytler halinde çoğu hep birbiriyle bitişik halde inşa edilir.

Darb-ı Mesel: Misâl olarak söylenen meşhur söz, ata sözü.

Dar-ı Harb (Daru'l-Harb): Harb yeri, küffar reislerinden birinin hükmünün ârî olduğu yerler, Müslümanlarla gayr-ı müslimler arasında henüz sulh akdeilmemiş memleket.

Dâr-ı Saadet: Saadetle kalınan yer, cennet.

Daru'l-Hadîs: Hadis okutulan medrese. İlk defa Şam'da Sultan Nureddin Mahmud Zengi tarafından 569 yılında açılmış, Dâru'l-Hadîs'in-Nuriye denmiştir. İlk müderrisi İbnu Asâkir olmuştur.

Daru'l-İslam: Müslümanların emniyet ve huzur içinde, kendi kanun ve nizamları ile yaşadıkları memleket. Müslümanların hâkimiyeti altında bulunan erler.

Daru'n-Nedve: Kureyş'in câhilîye devrinde, işlerini görüşmek üzere toplandıkları ev. Bir nevi meclis binası. Kâ'be'nin yakınında idi.

Daru's-Sünne: Resulüllah'ın nübüvvet hayatının şaşalı geçtiği ve sünnetin ilen yaşandığı yer olan Medine'nin diğer adı.

Day'a (Çiftlik) (2, 44) Ağaç yetiştirilen ekin yapılan çiftlik.

Debbağlama: Deri işleme.

Deccâl: (2, 498; 6, 19; 14, 67-93) Yalancı demektir: Cerh'in en kuvvetli mertebesini ifade eden tabirlerden biridir. Vasfı bu olan râvinin hadisi hiçbir urette alınmaz.

Defter-i Âmal: İnsanların amellerinin, iyilik ve kötülüklerinin meleklerce aydolunduğu manevî defter.

Dehâlet: Sığınmak, aman dilemek, medet, yardım isteyiş.

Dehr: (16, 379) Sınırsız zaman demektir.

Dekâik (Dekaik): Anlaşılması çok dikkat isteyen incelikler.

Delail: Delil'in cemidir. Hz. Peygamber'in peygamberliğini gösteren hallene, mucizelerine "delîl" denir. Mucizeleri toplayan bir kısım kitaplara isim lmuştur: Beyhâkî'nin Delâilü'n-Nübüvve'si gibi.

Delâil-i Rububiyyet. Cenab-ı Hakk'ın varlığını isbat eden deliller.

Delîl: Gerek delil ve gerekse beyyine bilinmeyen bir şeyi bilmeye, bilinen eyin de aslını faslını isbat etmeye yarayan madde, yazılı vesika, şahit, vesâir sbatlayıcı şeylerin hepsi.

Demagoji: Halkın hoşuna gidecek sözlerle insanların sevgisini kazanar kendi maksadını elde etmeye çalışmak. Halk avcılığı.

Demeviyet: Kana ait, kanla ilgili.

Denâet: Alçaklık, çok fena hakaret, zillet, kötü mîzaç.

Denânet-i tab: Tabiat âdiliği.

Derdest: Elde, elde etmek, yakalamak, tutmak.

Derecât-ı Kurbiyye: Yakınlık dereceleri.

Dereke-i Kelbiyet: Köpeklik mertebesi.

Dermeyan (Dermiyan): ortada, arada.

Derpiş: Önde olan, gözönünde bulunan.

Deruhte Etmek: Üstüne almak. Kendini vazifeli bilmek.

Desise-i Şeytaniyye: Şeytânî hileler.

Devâsâ: Dev gibi.

Devr-i Mihne: Abbasîler devrinde yaşayan işkence yılları.

Dibâce: Başlangıç, önsüz. Kitabın yaldızlanmış, işlenmiş, başlangıç sahifeler

Dibâr: (8, 279) Bir şeyin vakitlerinin sonu.

Diide-i Huffâş: Yarasa gözü.

Dikkat-i Nazar: Bakış inceliği, ehemmiyet ve kıymet vererek bakma.

Dinî Musîbet: (6, 46) Uhrevî sorumluluğa sebep olacak haller.

Din-i Mübîn: Hak ile bâtılı ayıran, izâh eden din.

Din-i Mübîn-i İslam: Hak ile bâtılı en güzel şekilde ayırıp gösteren İslam dini

Dirâyet: Anlayış, şahsî kapasite.

Dirhem: (13, 254) Gümüş para, okkanın 400'de biri.

Diritnavt: Bir çeşit savaş gemisi.

Dispozisyon: Önceden hazır kılma.

Diyânet: Dindarlık, din buyruklarına uyma, başeğme.

Diyâr-ı Küfür: İslam diyarlarından gayrı yerler.

Diyâr-ı Şirk: Müşriklerin (Putperestlerin) yaşadığı memleket.

Diyet: (2, 166; 6, 140) Nefse ve herhangi bir uzva karşı işlenen cinâ mukabilinde câninin ödemesi gereken maddî ceza.

Diyet-i Kâmile: (6, 145) Katl edilen şahsın nefsine beden câniden ve câni ile beraber âkilesinden alınan tam diyettir. Hür bir erkek için bin dinar ve on bin dirhem-i şer'i gümüş veya yüz deve veya iki yüz sığır veya iki bin koy veya her biri iki parçadan ibâret olmak üzere iki yüz kat elbise.

Dövme: (7, 45) Vücudun belli yerlerine hususî metodlarla kaba nakış işleme.

Duâ: (5, 483) Talep etmek, davet etmek, iddia etmek mânâlarına gelen bir kökten gelir.

Duhûl: İçeri girme.

Durnuk: Bir çeşit kumaş.

Dübbâ: (7, 259) Su kabağı.

Düçar: Yakalanmış, çatmış, mübtelâ.

Dükkan: (8, 308) Divan, sedir gibi oturmaya mahsus yüksek yer.

Dûn: Alçak, aşağı, altta olan.

Dûnunda: Aşağısında.

E

Eamm: Pek şümullü, daha umûmî ve geniş.

Ebdâl: (13, 221) Evliya zümresinin, ziyâde bir nuraniyet kazanmış olanları.

Eblağ: En beliğ, daha beliğ, daha fasih.

Ebleh: Ahmak, budala.

Eblehçe: Budalaca, ahmakça.

Ebrâr: Özü sözü doğru hamiyetliler, sâdıklar, iyiler.

Ecel: Her mahlukun ve canlının Allah tarafından takdîr edilen ölüm vakti.

Ecîr: İşçi.

Ecîr-i Müşterek: Müste'cirinden başkasına işlememek şartıyla mukayyed olmayan ecîrdir (işçidir) hammâl, terzi, saatçi, köy çobanı gibi.

Ecnas-ı İnsan: İnsan çeşitleri cinsleri.

Ecr: Bir iş karşılığı verilen şey ücret, ahiret mükâfatı, sevap.

Ecr-i Misl: İşçinin çalışmasının veya ifâ ettiği işin belli esaslara göre takdir ve tesbit edilen piyasa değeridir. Bigaraz ehl-i vukûfun takdir ettikleri ücret diye de tarif edilmiştir.

Ecr-i Müsemma: Hîni akidde zikr ve tâyin olunan ücrettir.

Ecza: Cüzün cemi, Bak: Cüz.

Edâ: Bir hadîsi usûlüne uygun olarak başkasına nakletmek. Bknz. Rivâyet. Ahz, tahammül.

Edâ Sîgaları: alınan (Tahammül edilen) bir hadîsi başkaşına rivâyet ederken kullanılan husûsî tabirler. Bu tabirler hadîsin şeyhten nasıl alındığını, alırken yanında başkası var mı, yalnız mı? Bu tâbirler belirtir. Mesela Haddesenî "Şeyhten dinleyerek aldım, yanımda başkası yoktu." demektir. Vecedtu bihatti flân... "Falan'ın hattı (yazısı) ile yazılmış olarak şu rivâyeti buldum." demektir.

Edhem: (7, 159) Koyu siyah olan şey.

Edille: Kanıtlar, deliller.

Ef'a: (11, 115) Bir yılan çeşidi.

Ef'al: Fiil'in cemi. Bak: Fi'l.

Efdal: Pek çok faziletli, derecesi yüksek.

Efdaliyyet: Daha faziletli olma, üstünlük.

Efkâr: Fikirler.

Efkâr-ı âmme: Umûmun fikri, kamuoyu.

Efkâr-ı Umûmî: Kamuoyu.

Efkende (Efgende): Yıkılmış, yıkık, düşkün.

Efrâd: Ferd'in cemi. Bak: Ferd.

Efzûn: Ziyade, çok, aşkın, taşkın.

Egoizm: Bencillik.

Egosentrik: Bencil.

Ehâdîs-i Kudsiyye: Mânâsı Resulüllah (a.s.)'a vahy ve ilham edilen, ke mesi kendisinden sudûr eden kudsî hadîsler.

Ehadiyet: Birlik.

Ehak: Daha haklı, pek haklı, daha doğrusu, en hakîkî..

Ehas: En bahis, en bayağı, daha hassas, daha husûsî, daha yakın, dah hâlis.

Ehl-i Bâdiye: Çölde yaşayan, göçebe köylü.

Ehl-i Bedr: Mekkeli müşriklerle Müslümanların Bedir nâm mevkide yaptı savaşa katılan. Bu ilk savaşta müşrikler 1500, mü'minler 300 kadar Teçhizatça da geri idiler. Buna rağmen, tam bir ihlas ve imanla savaştıkları iç Cenab-ı Hakk zaferi müyesser kıldı. İslam tarihinde taşıdığı ehemmiyet yüceliği sebebiyle bu savaşa katılanlar ayet ve hadislerle övülmüştür.

Ehl-i Bey'ati'r-Rıdvan: Bey'atu'r-Rıdvan'a katılan. Bak: Bey'atu'r-Rıdvan.

Ehl-i Beyt: Ev ehli, ahalisi, daha ziyâde Resulüllah (a.s.)'ın aile efradı b isimle anılır.

Ehl-i Bid'a: (16, 463) Dinde yeni uydurmalar icâd edenler, Ehl-i Sünn dışında kalan fırkalara denir.

Ehl-i Enzar: Görüş sahibi olanlar, akıl yürütenler.

Ehl-i Eser: Lügat olarak eser sahibi demek ise de ıstılah olarak muhadd mânâsına gelir.

Ehl-i Feraîz: Mirasdan pay sahibi olan.

Ehl-i Hadîs: Hadisçiler demektir. Ancak ıstılahta zayıf hadis varken kıyas gitmeyen bir cemaati ifade eder.

Ehl-i Harb: Müslümanlarla sulh muahedesi yapmamış bulunan gayr-i müslimlere denir.

Ehl-i Hibre: Derin ilim sahibi, bilirkişi.

Ehl-i İlm'z-Zahir: Maddî ilimlere vâkıf olanlar. "İlm-i Zahir"le fıkıh ve kelâm gibi, nassa dayanan ilimler de kast edilir.

Ehl-i Kıble: Kur'an'a inanan bütün Müslümanlar için kullanılan tabirdir. Mutezile, Şia, Hâricî, hepsine ehl-i kıble denir.

Ehl-i Kubur: Kabir ehli.

Ehl-i Lügat: Gramer bilenler, dil alimleri.

Ehl-i Meder: (13, 22) Meder toprak demektir. Ehl-i Mederle şehirliler, yerleşik ahali kast edilir.

Ehl-i Makd: Nakd, tenkid mânâsında ise ehl-i nakd tenkid eden, cerh ta'dil yapan âlim demektir. Nakd para mânâsına ise ehl-i nakd parayla meşgul olan kimse demek olur.

Ehl-i Nakl: Râvi demektir.

Ehl-i Rey: Bir konuda fikir yürütme yetkisine sahib olanlar. Fıkıhta zayıf hadîslerle ameldense kıyasa gitmeyi tercîh edenlere denir.

Ehl-i Suffe: Bak: Ashab-ı Suffe.

Ehl-i Sünnet Ve'l-Cemaat: Resulüllah (s.a.v.)'ın söz ve hareketlerine şüphesiz, kat'i ve sağlam delillerle uyan sahâbe ve onlara tâbî olan Müslümanlar. Bunlar Kur'an ve hadîsi anlamada olsun yeni hükümler koymada olsun, daima Kur'an ve hadîsin zahirinden delil ararlar. İhtilaflı meselelerde cemaatin (çoğunluğun) görüşünü iltizam ederler.

Ehl-i Tahkik: Araştırmacı.

Ehl-i Te'vil: (13, 337) Selefiye'den ayrı olarak, âyet ve hadîste gelen müteşâbih ifadeleri uygun mânâlarla yorumlayanlar demektir. "Yedullah! tabirini Kudretullah şeklinde yorumlamak gibi.

Ehl-i Veber: (13, 22) Veber deve günü demektir. Ehl-i Veberle çadırda oturanlar (göçebeler) kast edilir.

Ehl-i Velâyet: Velîlik makamına ermiş olanlar. Velîler.

Ehl-i Zâhir: Şeriatın zâhiriyle amel eden, batınî tevillerden kaçınan mânâsına geldiği gibi, Zâhiriye mezhebine mensup mânâsına da gelir.

Ehl-i Zimme: Zimmî demektir. Yani İslam devletinde yaşayan gayr-ı müslimler.

Ehlü'l-Âbad: Resulüllah (aleyhisselatu vesselam), Hz. Fatıma, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin.

Ehlü'l-Beyt: Resulüllah (aleyhisselatu vesselam) ve zevceleri ile Hz.

Fatıma, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin. Bknz. Al-i Muhammed.

Ehlü'l-Bide' Ve'l-Ehva: Bid'at sayılan görüş ve amel sahiplerine denir. B diğer ifade ile ehl-i sünnetin dışında kalan gruplar. Bak: Bid'at, Mübtedi.

Ehlü'l-Ehva: Ehlü'l-Bid'e Ve'l-Ehva mânâsındadır.

Ehlü'l-Eser: Bknz: Ashabu'l-Hadîs.

Ehlü'l-Hal Ve'l 'Akd: Halife seçiminde yetki sâhibi.

Ehlü'l-Kisa: Ehlu'l-Âba mânâsındadır. Bknz: Ehlu'l-Âbâ.

Ehlü'r-Rey: Bknz: Ashabu'r-Rey.

Ehlü's-Suffe: Mescid-i Nebevî'nin suffe denen kısmında yatıp kalkan, bo vakitlerinde hep ilim ve ibadetle meşgul olan ashâb. Resulüllah bunlara yardı için diğer mü'minleri teşvik etmiştir. Bunlar, fakir, evsiz barksız kimselerdi.

Ehven-i Şer: İki şerli işin daha az şerlisi.

Eimme: İmamlar.

Eimme-i Âlişan: Çok yüksek mertebe ve kıymeti olan imamlar. İmâm Âzam, İmâm-ı Şâfi'î vb.

Eimme-i Hamse: Buharî, Müslim, Ebu Dâvud, Nisaî, Tirmizî.

Eimme-i Metbûin: Kendilerine uyulan imâmlar, dört mezhep imamı.

Eimme-i Müctehiddiin: Müctehid imâmlar.

Eimme-i Selâse: Üç imam 1. Fıkıh kitaplarında ekseriyetle İmâm-ı Âzan İmâm-ı Şâfi'î, İmâm-ı Mâlik için söylenir. 2. Hanefi mezhebine dâir meselel bahsolunduğu zaman, İmam-ı Âzam, İmâm-ı Muhammed, İmâm-ı Ebû Yus kast edilir.

Eimme-i Sitte: Buharî, Müslim, Ebu Dâvud, Nesaî, Tirmizî, İbnu Mâce.

El-Eimmetü'l-Erba'a: Bu tabirle Ebu Hanife, Şafiî, Ahmed ve Mâlik (rahim ehullah) olmak üzere dört mezhebin imamları kast edilir.

Ekâbir-i Sahâbe: Büyük sahâbeler.

Ekûle: (6, 386) Eti yenmek üzere hususî beslenen hayvanlar.

Elfaz: "Lafz"ın cemidir. Kelimeler, sözler mânâsına gelir. Elfaz-ı cerh, e faz-ı ta'dil, elfaz-ı eda gibi çeşitli terkiblerle kullanılır.

Elfaz-ı Lâzime: Cezm sîgaları demektir. Bak: Cezm sîgası.

Elfiyye: Bir mevzuyu, bir ilmi bin beyitte anlatan mevzun eser. Zeynü' Din el-Irâkî Nazmu'd-Dürer fi ilm'l-Eser adında bir eserde Usul-i hadîs a latmıştır.

Elkab: Lakabın cemi. Bknz: Lakab.

Elyak: Daha münasip, daha lâyık.

Emalî: Şeyhin teşkîl ettiği imla meclislerinde imla ettirmesi suretiyle tal

benin yazdığı hadis mecmuası. Bknz. İmla. Bu yolla başka çeşit eserler de vücuda getirilmiştir ve hepsine de emâlî denir.

Emân: Eminlik, korkusuzluk, af ve yardım dileme.

Emân Vermek: Semniyet, bağışlamak.

Emânet: (2, 223; 6, 50) Emânet, dilimizdeki örfî mânâdan başka ıstılah olarak "Güven verme" mânâsında kullanılır. Sahib-i emânet güven veren demektir. Muhafazası için verilen şeye de emânet denir. Bütün dinîni tekliflerde emânet kabul edilmiştir.

Emârât: Emareler, nişanlar, işaretler, ipuçları.

Emârâtu'l-Melahim: Savaş belirtileri.

Emîn: Doğru, müstakîmu'l-hal, kendisine emniyet ve itimad olunan kimsedir. Emânet olan devlet dâirelerinin başkanı, emî-i kaadı, hâkimin bir işe vekil tayin ettiği kimse emîndir.

Emîru'l Mü'minîn Fi'l-Hadîs: Hadis ilminde herkesin müracaat edeceği seviyede ilmini artırmış bulunan hadis üstadı. Bknz. Muhaddîs.

Emlah: (4, 538) Alacalı (koyun).

Emmâ Ba'd: Bundan sonra.

Emr-i Bi'l-Mâ'ruf Ve'n-Nehy-i An'il-Münker: (6, 339) İyiliği, İslamî hususları emretmek ve teşvik etmek, kötülüğü men edip yaptırmamaya çalışmak.

Emr-î Bi'l-Yed: (11, 152) Boşamada kullanılan bir tabirdir. Erkeğin, boşanma kararına kadına bırakması "İşin kendi elindedir" demesidir.

Emr-i Velîyyîlemr: Yetkilinin (Devlet temsilcisinin) emri.

Emrullah: Allah'ın emri.

Emval: Mallar.

Emvâl-i Bâtına: (6, 350) Nakit paralarla, evlerde mağazalarda bulunan paralara denir.

Emvâl-i Zâhire: (6, 350) Saime denen hayvanlar, madenler, gümrüğe uğrayan ticaret malları, arazi mahsulatı gibi bir kısım mallardır.

Emvât: Ölüler.

Enbicaniyye. (8, 120) Sert, çizgisiz sade bir kumaş.

Encâm: Son, nihayet.

Enfa-ı Ulûm: İlimlerin en faydalı olanı.

Enfüsî: Bir kimseye mahsûs görüş ve düşünüş, subjektif olarak.

Enmât: (5, 34) Nemâtın cemi, renkli yünden mamul yaygı demektir.

Ensâb: Soylar, nesebler, baba tarafından hısımlar, dikili taşlar, müşriklerin yanında kurban kestikleri putlar.

Ensarî: Ensara mensup.

Ensâr: Yardımcılar, müdâfiler, Resul-i Ekrem (a.s.) ve diğer Müslüma muhacirlere kucak açan Medineli Müslümanlar.

Enseb: En lâyık, çok münasib, tam yerinde.

Enva': Nevîler, çeşitler, türler, yıldızlar.

Envâru'l-İlm: İlim nurları.

Erâcif: (7, 181) (Dipnot) Uydurma söz, yalan haber mânâsını taşıya urcûfenin cemi.

Erba'a: Ebu Dâvud, Nesaî, Tirmizî, İbnu Mâce. Bak: Sünenu Erba'a.

Erbaûn: Kırk veya buna yakın sayıda hadis ihtiva eden eser. Erbaûn Hadîsen veya el-Ehâdîsu'l-Erba'a da denir. Bu çeşit te'lîfat, kırk hadîs ezber lemeye Hz. Peygamber'in teşvik edici sözlerinin sonucu ortaya çıkmıştır. İl Erbâûniyat te'lîf edenin İbnu'l-Mübârek Hanzelî olduğu söylenir.

Erbaûniyyât: Kırk hadisler.

Ercah: Daha üstün, daha râcih (görüş, fetva).

Erguvan: (6, 37) Koyu kırmızı renge dair.

Ersele: Hadisi mürsel olarak, yani bir veya birkaç râvi atlayarak rivâye etti. Bak: İrsâl.

Ersem: (7, 159) Hayvanın üst dudağındaki beyazlık.

Erş: (6, 152) Yaralanan ve kesilen uzuvlardan dolayı verilmesi lâzım ge len diyet.

Ervah-ı Habîse: Habîs, kötü ruhlar, Allah'a isyan eden, itaati sevmeye anarşist ruhlar.

Erzel-i Ömür: Yaşlılığın sonları, bunaklık halleri.

Esahh (Görüş): İhtilaflı olan bir fıkıh mes'elesinde tercih edilen görü "Esahh olan", "ezher olan", "muhtar olan", "ercah olan" gibi tâbirlerle ifade edi lir. Hepsi de hemen hemen aynı mânâya gelen bunlar ve benzeri tabirlere ila veten şu tabirlere de rastlanır: Ve aleyhi'l-fetvâ, ve bihi'l-yüftâ, (fetvâ bununl verilir) ve bihi' ne'huzu, ve aleyhi'l-i'timâd, ve aleyhi ameli'l-ümme, ve hüve' e'şbeh (rivayet yönüyle, nasla gelene, dirâyet yönüyle de ercah olmaya dah muvâfık, daha çok benzerlik arzeden), ve hüve'l-evceh, ve hüve'l-muhtâr, v hüve'ahvat (ihtiyâta uygun olan budur).

Esahhu: İki hadîsten birinin diğerinden sıhhatça üstün olduğunu belirtme için kullanılan bir tabirdir.

Esahhu'l-Esânid: En sîka râvilerin teşkil ettiği sened mânâsında kullanılı Her müellifin, her Fakîh'in esahhu'l-esânidi farklı olabilir.

Essahhu'l-İsnad: Senedlerin en sahibi.

Esânid: İsnadlar, senedler.

Esbab-ı: Sebepler, bir şeye vasıta olanlar.

Esbâb-ı Maddiye: Maddî sebepler.

Esbâb-ı Nüzûl: (2, 310) Kur'an âyetleri çoğu kere bir sebeple binaen nâzil olmuştur. Bu sebeplere esbabâı nüzûl denir.

Esbâbu Vürûdi'l-Hadîs: Resulüllah'ın (aleyhisselatu vesselam) herhangi bir sözü söylemesine veya bir fiili yapmasına yol açan sebep, vesîle ve haller. Bir başka ifade ile sünnetin söyleniş, yapılış veya tahrîr edilişiyle ilgili kıssa. Bunun bilinmesi, hadîn anlaşılmasında, ondan hüküm çıkarılmasında yardımcı olabilir. Bir kısım hadîslerde belli ise de, belli maksadlarla özetlenerek, tahtî suretinde yapılan rivâyetlerde esbab-ı vürûd kaybolmuştur. Mesela: Tirmizî bazen hadîn sonunda "Ve fihî kıssatun tavile" diyerek dikkat çeker. Özetleme yapmak Ebu Davud'un da prensibidir. Şu halde başka mecmualarda rivâyetin hikayesini bulmak mümkündür. Bu ihtiyacı duyan âlimlerimiz bazı te'lîfatta bulunmuşlardır. el-Beyan ve't-Ta'rîfî Esbab-ı Vürûdi'l-Hadîsi'ş-Şerîfi İbnu Hamza el-Hüseynî. Esbabu Vürûdi'l-Hadîs evi'l-Lüma'fî Esbâbi'l-Hadis, es-Suyûtî.

Esbat: (12, 312) Torun mânâsına gelen sıbtın cemidir.

Eserî: Muhaddis demektir, ancak az kullanılmıştır.

Eser-i Hîmayet: Koruma sonucu, korumanın varlığını gösteren alâmet.

Esfel-i Sâfîlîn: Cehennemin en alt tabakası.

Eslâf: Selefler, evvelkiler, geçmişler.

Eslâf Uleması: Geçmiş âlimler.

Eslaf-ı Œzam: Evvelce gelmiş olan büyük zatlar, (emam-ı A'zam, İmam-ı Şafiî gibi).

Eslem: Daha sağlam, en sâlim, en selâmetli.

Esma: İsimler.

Esnâ: Ara, aralık, sıra, vakit.

Esrâr: Sırlar, gizli hikmet ve mânâlar. Keyif veren zehir.

Eşcar: Ağaçlar.

Eşkâl: Şekiller, kılık.

Etba: Tâbi olanlar.

Etbauttabiîn: Tabiilerden bir veya birkaçı ile karşılaşmış olanlar. Bunlar selef denen altın neslin son tabakasını teşkil eder. Bknz. Tabiî, selef.

Etnolog: Kavîm ve milletlerin has vasıflarını, terakkîsini ve kültürlerini inceleyen.

Etnolojik: İnsan cemiyetleriyle ilgili.

Etraf (Kitapları): "Etraf", taraflar demektir. Hadîsin baş tarafından -veya

tamamına delalet eden- bir kısmını vererek, arkadan hadîsin senetlerini ve
muayyen bazı kitaplara bağlı kalarak onlarda geçtiği yerleri, senedlerine
işaret ederek veren kitaplar. Bu çeşitten birçok te'lîf vardır. Etrafu'l-Garâib ve
Efrad, Muhammed İbnu Tâhir, el-Makdisî, Tuhfetu'l-Eşrâf bi-Ma'rifeti'l-Etr
Ebu'l-Haccâc Yûsuf el-Mizzî gibi.

Etvâr (Tavır): Tavırlar, haller, davranışlar.

Evail Kitapları: Evâil evvelin cemi, ilkler demektir. Bazı âlimler, "ilk"l
araştırarak, onlar hakkında eserler vermişlerdir. Bu eserlere umumiyetle ev
denir. Keşf'z-Zünûn'a evâil maddesine bakılsa birçok örnek görülecektir.

Ayrıca, hadîsçiler, müteaddit hadîs kitaplarının ilk hadislerini bir araya to
lamak suretiyle te'lîfler vücuda getirip, bunlara da evâil demişlerdir. Bu çe
te'lîfler, muhtevalarını hazırlamada başvurulan kitapların rivâyet hakkına sah
olan hoca veya hocalardan sema edilerek, mevzubahis olan kaynak kitapla
ilk hadîslerinin rivâyet hakkı elde edilmiş olurdu. Geri kalan hadîslerin
rivâyeti için icâzet alınınca bu kitapların rivâyet hakkına kısmen sema (b
kısım), kısmen de icâzet yoluyla sahip olunmuş olur ve bu şekilde rivâyet edil
lerdi.

Evâmir-i Şerîyye: Dinin emirleri.

Evâmir-i Tekviniyye: Fıtrî kanunlar ve Âdetullah'ın tazammun ettiği emirler.

Evfâk: Daha muvafık. En uygun.

Evhe'l-Esânid: Zayıflık yönünden en alt mertebede bulunan hadîsle
rivâyet edildiği senedler. En zayıf râvilerin teşkil ettiği senedleri için de bu ta
kullanılmıştır. Bu tabir "Falan muhaddisin ehve'l-esânidi şeklinde kullanıld
gibi falan raviden gelen ehve'l-esânid şeklinde de kullanılabilir.

Evkat-ı Salavât: Namaz vakitleri.

Evlad-u İyâl (ayal): Çoluk çocuk.

Evleviyet: Öncelik, üstünlük.

Evsaf: Vasıflar, sıfatlar.

Evsâk: En çok inanılan, ziyade sağlam, en çok güvenilen.

Evsaku'n-Nas: İnsanların en çok güvenileni.

Evtanu'r-Ruvât: Râvilerin doğup büyüdükleri yerler demektir. Daha ç
"Ma'rifetu Evtani'r-Ruvat ilmi" terkibiyle kullanılır. Anlaşıldığı üzere bu il
râvilerin doğduğu, büyüdüğü, uğradığı, ikamet ettiği yerleri araştıran bir ili
Cerh ve Ta'dil de muhaddislerin, râvilerin lika durumlarını tesbitte gereklidir.

El-Evvel: (5, 545) Cenab-ı Hakk'ın isimlerindendir. Bütün eşyadan ön
var olan demektir.

Evvelü's-Sened: Senedin müellif tarafı. İbtidau's-Senet, Sadru's-Sened t

birleri de bu mânâda kullanılmıştır.

Evza': Haller, durumlar.

Eyyamcı: Menfaatçi, gününü gün edinen, menfaatperest.

Eyyâm-ı Ma'dûdât: (4, 460) Sayılı günler demektir. Haccla ilgili olarak Kur'an'da geçen bir tabirdir.

Eyyâm-ı Mina: (5, 68) Zihhice'nin 9, 219-20, günleri ki o günlerde Mina'da şeytan taşlanır.

Eyyâm-ı Nahr: (4, 489) Kurban kesilen günler: Zilhicce'nin günleri.

Eyyâm-e Teşrîk: (4,460; 4, 489) Teşrî günleri: Zilhicce'nin 11, 12, 23. günleri.

Eyyâmu'l-Arab: Arap tarihi.

Eyyâmu'l-Asr: Asrın günleri.

Eyyâmu'l-Bîz: (9, 121) Kameri ayın 13, 14, ve 15. günleri en aydınlık günler olduğu için eyyâmu'l-bîz denmiştir. Bîz beyaz demektir.

Eyyâmu'l-Herç: Fitne zamanı.

Ezâ: Sıkıntı, eziyet, zulüm, ayrıca sıkıntı veren her şey.

Ezd: (13, 153) Yemen'de bulunan bir kabile adı.

Ezdâd: Zıdlar, mukabil ve muhalif olan şeyler.

Ezfar: (11, 372) Siyah buhur parçası tırnağa benzer.

Ezher (Olan): Bak: Esahh (Görüş).

F

Fâcir: Hakk'tan sapmış, haram ve günaha dalmış kötü insan.

Fâdıl (Fazıl): Fazîletli.

Fahîl: (4, 538) İğdiş edilmemiş erkek hayvan.

Fâhişu'l-Galat: Fuhşu'l-Galat denen ve râvinin zabt yönünde şiddetli zaafını ifade eden hâle musab olan râvi demektir. Böyle bir râvi, rivayetlerinin yarıdan fazlasın da hata yapmakta olduğundan "şiddetli" zayıf kısmına girer ve bir kısım muhaddisler, terki gerektiren sıfatlardan kabul ederler. Bak: Fuhşu'l-Galat.

Fahl: (6, 386) Hayvanların erkeğine, hususan damızlık olarak döl almak üzere beslenenlere denir.

Fahr: Öğünme, öğünülecek şey.

Fâide: Kazanç, kâr, menfaat, işe yarama.

Fail: İşi yapan, fiili işleyen.

Fâil-i Kasd: İsteyerek, niyet ederek bir işe giren.

Fakîh: Fıkıh âlimi.

Fakr: (6, 466) Zenginliğin zıddıdır. İhtiyacı duyulan şeyin yokluğudur.

Fânî: Muvakkat, gelip geçici, ölümlü.

Farak: (7, 230; 10, 329) Büyük kap, küp.

Farazî: (13, 113) Tahmine dayanan.

Fâriğ: İşini bitirmiş, boş kalmış, alâkasını kesmiş, rahata ermiş.

Fartu'l-Gaflet: Râvi'de gaflet (dalgınlık, dikkatsizlik) hallerinin büyü ölçüde mevcudiyeti demektir. Bu hâle musab olan râvi, rivâyetlerinin yarıda fazlasın da hata yapacağından bunun da rivâyeti alınmaz, terkedilir.

Farz-ı Ayn: Herkesin ifasına mecbur olduğu farz.

Fasd: (11, 51) Yarma mânâsına gelir.

Fâsık: Dinin emirlerini yerine getirmeyen, haramlarını alenen işleyen kim sedir. Bir başka ifade ile fısk ile muttasıf olan kimsedir. Bknz: Fısk.

Fasık-ı Mütezâhir: (12, 120) Açıktan açığa, kimseden sıkılmadan güna işleyen, işlediği günah ile sevinen (Böylesinin aleyhinde konuşmak gıyb sayılmaz).

Fâsıku't-Te'vil: Fısk'ın itikada giren kısmına düşen kimseye denir. E bakıma ehl-i bid'at demektir. Ancak küfrü gerektiren sapıklığa düşmem kaydıyla. Bknz: Fısk.

Fâsıla: Kısım, bölüm, durak, mebhas.

Fasîh: Hatasız olarak söylenen. Açık ve güzel konuşan.

Fasîl: (6, 142) Memeden ayrılmış deve yavrusu.

Fâş: Meydana çıkmış yayılmış. Anlaşılmış olan.

Faşistlik: Irkçı ve milliyetçi diktnatörlük rejimi.

Fazîha: Rezâlet, ayıp, alçaklık, edepsizlik.

Fazıl: Âlimlere yakışır olgunluk. İman, cömertlik, ihsan, kerem, ilim, ma fet, üstünlük.

Fecâat: Merak edilecek hâl, kederlenecek kötü durum, felaket.

Fecr: Sabahın çok erken vakti, tan zamanı.

Fecr-i Sâdık: (2, 179; 9, 137-38) Sabah'ın hakiki aydınlığının ilk belirdiği an.

Fedâil (Hadîsleri): Öncelikle bir kısım amellerin faziletlerini beyan ede hadîsler anlaşılır. Ancak, bazı şahısların, kabilelerin, beldelerin.. vs. Faziletl riyle ilgili hadîsler de vardır. Daha umûmî kullanışlarda, ahkâm ve tefsîre girn eyen, şerî bir hüküm ifade etmeyen, ahlak, âdâb, rikâk vs. bahislerine gir hadîsler de bu tabirle ifade edilir.

Fedâkârâne: Her türlü zahmetlere göğüs gererek davası uğurunda seb

etmek.

Feddâdîn: (13, 282-83) Çiftçi köylü, öküz, saban, çok bağıran, çölde yaşayan.

Fehm: Anlayış, zihnî kavrayış.

Fe'l: (11, 212) Dilimizdeki fal kelimesinin aslıdır.

Felek: Gök, gök katı. Dünya, âlem.

Fem-i Mübârek: Mübarek ağzı.

Fena: (9, 547) Yok olma, fanilik demektir.

Ferâiz: (13, 113) Allah'ın farz kıldığı ibadetler. Ayrıca mirasta pay, miras payı mânâsına da kullanılmıştır.

Feraset: (2, 471-73) Anlayışlılık, çabuk seziş.

Ferç: Ud yeri. Kadının tenâsül organı.

Ferd: Senedin herhangi bir tabakasında râvi sayısı bire düşen hadîs.

Aslında çok kimse tarafından rivâyet edilse bile, herhangi bir hocadan yalnız bir râvinin rivâyet edilmiş olduğu veya yalnız bir bölge ahalisinin rivâyet etmiş olduğu hadîs. Bknz: Garîb, Efrâdu'l-Büldân: Garîb.

Ferda: Yarın. Bugünden sonraki gün. Tek olarak.

Ferd-i Muhalif: Bir râvinin diğer râvilerin rivâyet ettikleri hadîse veya hadîslere zıt olarak tek başına rivâyet etmiş olduğu hadîs. Bknz: Şâzz.

Fere': (10, 508) Bir sürü içinde ilk doğan yavru. Cahiliyede bu vesile ile kurban kesildiği için bu kurbana fere' kurbanı denmiştir.

Fer'î: Esasa ait olmayan, kollara ve süslere ait ve müteallık.

Ferzendâne: Evlad gibi. Evlada yakışır surette.

Fesûd: (13, 169-70) Bozukluk, karışıklık, çürüme, çürüklük.

Fesâhat (Fasâhat): Bir dili doğru olarak, kolay ve düzgün söylenişi, yazılışı. Yabancı ve az kullanılır kelimeler bulunmaması.

Feshetmek: Kaldırmak, hükümsüz bırakmak, yürürlükten çıkarmak.

Fetânet (Fatânet): Zihin açıklığı, anlayış, çabuk kavrama.

Fetha: Arapça'da harfleri "E, A" diye okutan hariki, işaret.

Fetk: (13, 488) Lügatte yaralamak demektir. Ancak, hadîste, eman verilen adamın, veren tarafından ihanetle aniden öldürülmesi mânâsında kullanılmıştır.

Fetvâ: Bir hadise, bir muamele hakkındaki hükm-ü şer'îyi ehil olanın haber vermesi ve o hükme dair verilen malûmat, bilgi.

Fevâid: Cüz'ün bir çeşididir. Bir râvinin, bazı rivâyetlerini, notlarını ihtiva eden kitabı.

Fevc: Dalga, bölük. İman kalabalığı, cemaat.

Feverân: Maddi ve manevi, kaynayıp fışkırmak. Köpürmek, coşmak.

Fevk: Üst taraf, yüksek derece, yukarı.

Fevkalâde: Adetin fevkinde, müstesna ve yüksek bir sûrette.

Fevrî: Birdenbire gelen zorlu bir duygu etkisiyle düşünülmeden yapıla (hareket).

Fevt: Ölüm, kaybetme, elden çıkarma, kaçırma. Bir şeyin bir daha e geçmeyecek şekilde kaybedilmesi.

Fey': (4, 105; 4, 309-10) Ganimet, harbde elde edilen mal.

Feyz: Bolluk, bereket. İlim, irfan, şan, şöhret.

Fezail: Bak: Fedâil: Faziletler.

Fezleke: Hülasa, netice, öz, icmal, hesap listesinde netice.

Fıkhu'l-Hadîs: Hadîsten çıkarılabilecek mânâlar.

Fırâk-ı Dâlle: Dalalete gitmiş fırkalar. Dalalette kalmış gruplar.

Fıtrat-ı Selîme: Kusursuz sağlam huy. Ahlâk, din. Haram ve çirkin işlerde uzak ahlâk.

Fıtrî: Doğuştan, yaradılıştan, hayat kanunlarına uygun.

Fidye-i Necât: Can kurtarma fidyesi.

Fîhi Cehale: Râvi meçhûl demektir. Rivâyeti itibar için alınır.

Fiili Sünnet: Resulüllah (a.s.)'ın yaptığı iş ve hareketler. Amelî sünnet.

Fi'l: Resulüllah'tan (aleyhisselatu vesselam) sadır olmuş iş ve hareket.

Finâ-yı Hâne: Evin civarı.

Firak: Ayrılık, ayrılmak. Hicran.

Firdevs: (14, 238) Cennet mertebelerinden birinin adı.

Fi's-Sahîh: Hadîs'in Buharî veya Müslim'de bulunduğunu beyan eden b ifade.

Fiten İlmi: Resulüllah'ın (aleyhisselatu vesselam) vefadından son kıyamete kadar cereyan edecek fitneleri haber veren hadîsler.

Fitne: (13, 165-66) Müslümanlar arasında meydana gelen dâhilî ihtilafla kavgalar, savaşlar, huzursuzluklar ve çeşit çeşit menfi durumlar.

El-Fetnetü'l-Kübra: Büyük fitneler.

Fiyasko: Kesin başarısızlık elde etme. Yenilgi.

Fuâd: Kalb, gönül, yürek.

Fuhşu'l-Gaflet: Fartu'l-gaflet mânâsınadır.

Fukaha: Fıkıh âlimleri.

Furkan: Hak ile batılı birbirinden ayıran. Kur'an-ı Kerim ve 25. sûresinin ismi

Fücûr: (9, 219) Günah, zina, namusları pay-i mal etmek gibi şeytani iştiha. Dinsiz ve ahlâksızların durumu.

Fünûnu'l-Hadîs: Metin ve senedle ilgili muhtelif ilim dalları.

Fürû': Bir kökten ayrılmış kısımlar. Dallar budaklar. Bir sülaleden gelen torunlar.

Fütûr: Yeis: Ümidsizlik, usanç. Zaaf. Kader, gevşeklik.

G

Gabn: Alış-verişte hile ile çok kazanmak. Haram olan alış-veriş. İki çeşittir Gabn-ı Yesîr ve Gabn-ı Fâhîşdir.

Gadab: Hiddet, öfke, kızgınlık, dargınlık.

Gadâb-ı İlâhi: Cenab-ı Hakk'ın öfke ve kızgınlığı.

Gaddar: Kahredici, öldürücü. Hain, zalim, çok zulmeden. Ahdine vefa etmeyip hıyanet eden.

Gadr: (12, 143) Vefasızlık demektir, vefasıza gâdir denir.

El-Gaffâr: (5, 543) Cenab-ı Hakk'ın isimlerinden olup, günahları örten, affeden, mağfireti bol mânâsına gelir.

Gaffâru'z-Zünub: Günahları örten, affeden Allah.

Gaflet: Gaflet örtünmek, bürünmek mânâsına gelen gayn kelimesiyle de açıklanmıştır. Gaflet (Gayn), Resulüllah'a nisbet edilince bunun nurdan bir perde manevî terakkisinde sonrakine nazaran önceki mertebe olarak açıklanmıştır (6, 116). Hadîs ıstılah olarak, râvinin rivâyette yaptığı dikkatsizlik ve dalgınlığı ifade eder. Rivâyetlerin yarısından fazlasında gaflet olursa buna Fevtu'l-Gaflet denir. Bu hadîsi münker kılar.

El-Gafûr: (5, 543) Cenab-ı Hakk'ın isimlerindendir. Çok bağışlayan demektir.

Gâib: Gözönünde bulunmayan, hazırda olmayan. Kaybolmuş olan. Görünmeyen âlem.

Gâile: Dert, sıkıntı, baş belası. Tasa, zor iş. Düşünce.

Gâli (Şiilikte): İfrada kaçan, Hz. Ali'ye muhalefet edenleri tekfir eden, ve Gulüvvu maddesinde belirtilen tekfir-i mûcib itikadlara sapan kimse. Bu Şiî grubuna Râfizî de denir. Bunların hiçbir surette rivâyşeti alınmaz.

Galiz: Çirkin. Yoğun. Kaba. Terbiye dışı. Kokmuş madde.

Gâmız: Lügat olarak anlaşılması güç, mübhem şey demektir. Hadîste illet halini bildirir. Mesela aslında munkatı olduğu halde muttasıl görünen hadîs için bu tabir kullanılır.

Gammazlamak: Birisine iftira ederek zarar veren münafık fitnec Başkalarının ayıplarını arayıp gizli şikayet eden.

Ganîmet: (4, 66, 105) Savaşta düşmandan ele geçirilen mal.

Garabet: Hadîsin garîb olması.

Garâib: Acaib şeyler.

Garaz: Kötü niyet. Kasıt. Kin.

Garet: Yağmacılık. Düşman malını yağmalamak. Göbek.

Garîb: (17, 548) Lügat olarak yalnız yurdundan uzak yabancı, benzeyen olmayan mânâsına gelir. Istılah olarak 1. Hangi tabakada olursa olsun, sened nin bir veya birkaç tabakasında râvi adedi bire düşen hadîse denir, ferd'i müterâdifidir. 2. Sîkalardan, bir tanesinin zayıflar gibi rivâyette bulunması, b hadisi herkesten biraz farklı rivâyet etmesi.

Çok az kullanılan, mânâsı açık olmayan kelimelere de garîb denir, bu kel melerin açıklanmasıyla uğraşan ilme Garîbu'l-Hadis İlmi denir.

Garîb İsnaden: Metni birçok kimse tarafından bir veya birkaç râvide rivâyet edilmekle meşhur iken sonradan bir râvinin bunlardan başka kimsede tek başına rivâyet ettiği hadîs. Tirmizî böyle bir hadis için garîb min haze'l-vec tabirini kullanır.

Garîb Min Haze'l-Vech: Tirmizî'ye hastır. Garîb isnâden mânâsında ku lanır.

Garîbu'l-Meşhur: Aslında bir veya birkaç tabakada tek bir ravi tarafında rivâyet edilmiş olmasına rağmen sonradan her tabakada pekçok râvi t rafından rivâyet edilen hadis. Bunun en meşhur örneği "Ameller niyetle göredir..." hadisidir. Bunu Sahâbe'den Hz. Ömer, ondan Alkame, ondan Mu hammed İbnu İbrahim, ondan Yahya İbnu Said rivâyet etmiş iken, Yahya'da sonra her tabakada pekçok kimseler rivâyet etmiştir.

Garîb-i Mutlak: Ferd-i mutlak demektir.

Garîb-i Nısbî: Ferd-i nısbî demektir.

Garîrî: Yaradılışla ilgili:

Gasb: (12, 113) Başkasına ait birşeyi zorla, rızası olmadan almak.

Gâsıb: Gasbeden, zorla alan.

Gâsîk: (4, 428; 6, 74) Gecenin ilk karanlığı.

Gayb Âlemi (Âlem-i Gayb): Zahir duygularımızla bilinemeyen ve âlem-i e vah ve meleklere, cinlere mahsûs âlem. Mâzi ve müstakbeldeki mahlûkat manevî hayatlarının âlemi.

Gayb-aşina: Gaybi bilen. Gaybdan haberi olan. Gelecekten veya âhirette haberi olan.

Gaybet-i munkatı'a: Gaybet, kaybolma, başka yerde bulunma mânâsına gelir. Gaybet-i munkatı'a bizzat metinde: "Üç günlük mesafede bulunma" şeklinde tarif edilmektedir.

Gaybî: Hazırda olmayan, görünmeyenlere ait, Ahirete âit.

Gaybûbet: Gayıblık, hazırda olmayıp başka yerde olma.

Gaybu'l-Gayb: Kalbde olmayan şey. Hiç ortada eseri, varlığının, geleceğinin izi ve nişanı olmayan. Gaybında gaybı olan.

Gayl: (15, 509) Hamile kadından çocuğun emdiği süte denir.

Gayle: (7, 50; 11, 392; 15, 509) Zevcin emzikli hanımıyla teması.

Gayretkeş: 1. Çalışkan, 2. Bir tarafı tutan, gayretli, 3. Hamiyetli, 4. Kıskanç.

Gayr-ı Dinî: Dini olmayan.

Gayr-ı İlmî: ilmi olmayan.

Gayr-ı İrâdî: İrade dışı.

Gayr-ı Me'mun: Cerhin 3. mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan bir sîga. Vasfı bu olan râvinin rivâyeti alınmaz.

Gayr-ı Meşru: Allah'ın rızasına uymayan, şerîat harici, kanunsuz iş.

Gayr-ı Mümeyyiz: İyiyi kötüden ayıramayan.

Gayr-ı Mümkün: İmkansız. Mümkün olmayan.

Gayr-î Mütenahi Feyz: Sınırsız bir ilim. Sonsuz bereket, bolluk.

Gayr-ı Sâbit: Zayıf râvileri ve mevzu hadîsleri inceleyen kitaplarda hadîsin mevzu olduğunu ifade edici bir tabirdir.

Gayr-ı Sâbit Hadîs:

Gayr-ı Sîka: Gayru Me'mûn mânâsında.

Gazve: (11, 391) Lügat olarak kasdetmek mânâsına gelir. İslam -tarihini hususen Resulüllah'ın siyerini- ilgilendiren bir tabir olarak Resulüllah'ın şahsen hazırladığı bir ordu ile küffara karşı "kasd"ını ifade eder.

Gazvetü'l-Usre (12, 93) Sıkıntı, zorluk gazvesi yani Tebük Gazvesi.

Ger: Eğer, şâyet.

Gıyâb: Görünmemek, gözönünde olmamak.

Gıybet: (12, 117) Arkadan çekiştirmek. Hazır olmayan birisinin aleyhinde konuşmak.

Gıyle: Bak: Gayle.

Gubeyrâ: (7, 236) Habeşlilerin mısırdan yaptıkları bir şarap çeşiti.

Gudüvv: (8, 334) Günün başından zevâl'e (öğle'ye) kadarki yürüyüş.

Gûl: (11, 213) Cahiliye arabının varlığına inandığı bir cin nevi.

Gulam: (2, 505; 10, 112; 13, 550) Genç, delikanlı. Bıyığı henüz bitmemi genç. Esir, köle.

Gulat (-ı Şia): Gulâat, gâlî'nin cemidir. Aşırılar mânâsına gelir. Istılaht daha ziyade gulat-ı şia (şianın aşırıları) şeklinde kullanılır. Bununla ehl bid'anın tekfîri gerektiren aşırılıklara (yani gulüvv'e) düşenleri kastedilir v hiçbir surette rivâyetleri alınmaz. Bknz: Gulüvv, Rafıza.

Gulül: (1, 469) Devlet ve ganimet malında hıyanet etmek.

Gulüvv: (Şiilikte) aşırılık. Yani Hz. Ali sevgisi ve Hz. Ali'nin efdaliyetine in anmakla yetinmeyip başta şeyheyn (Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer (radıyallah anhüma) olmak üzere, Cemel ve Sıffın savaşlarında Hz. Ali'ye muhalefe edenleri tekfîr etmek. Gulüv bundan ibaret değildir. Allah'ı insan gibi telakki et mek, Hz. Ali'yi hulül ettiğine inanmak, ruhun bir bedenden diğerine geçmesin (tenâsuh) inanmak, haramları helal addetmek, kıyamete kadar başka peygam berlerin geleceğine inanmak, Peygamberliği Hz. Ali'ye, oniki imama isnad et mek, Cibril-i Emîn'i itham etmek gibi her biri küfür olan inançlar." Bunların b kısmı Hıristiyanlık bir kısmı Yahudilik ve hatta Zerdüşlükten alınma inançlardır

Guraf: (3, 506) Gurfe'nin cemi, odalar demektir.

Gurre: (6, 169; 7, 186; 10, 175; 13, 132; 15, 507) Lügat olarak parlaklık sakar, ayın ilk günü gibi mânâlara gelir. Hadislerde köle mânâsında daha ço kullanılmıştır.

Gusl: (10, 273) Yıkanmak demektir. Büyük hadesten temizlenmek içi ağız, burun dahil bütün vücudun, zerre miktar kuru yer kalmayacak şekild yıkanmasıdır.

Günâgûn: Türlü, çeşitli nevilerde olan, çeşit çeşit, renk renk.

Günah: (5, 309; 6, 42) Allah'ın razı olmayacağı bir fiil yapmaktır.

Gürûh: Bölük, cemaat. Takım. Kısam. Fevc.

Gasaku'l-Leyl: (2, 485) Gece karanlığı.

H

Habâset: Murdarlık, pislik, kötülük.

Habat: (4, 318) Kuruyan ağaç yaprağından yapılan hayvan yemi.

Habelu'l-Habele: (1, 544) Hamile develerin hamile kalması.

Haber: 1. Rivâyet mânâsına, Resulüllah (aleyhisselatu vesselam) Ashâb Tabiîn ve Etbatu't-Tabiîn'den gelen merfu, mevkuf, maktu her çeşit bilgi, 2 Bazıları sadece mevkuf ve maktu hadîslere yani sahâbe, Tabîn ve Etbau' Tabiîn'e ait rivâyetlere haber der, 3. Horasan fakihleri Hz. Peygamber'e a rivâyetlere haber; Sahâbe, Tabîûn ve Etbau't-Tabiîn'e ait rivâyetlere de ese demişlerdir.

Haber-i Vahid: Haber-i Ahâd mânâsınadır.

Haberu'l-Ahad: 1. Her tabakada birden fazla kişi tarafından rivâyet edilmiş olsa bile mütevatır derecesine ulaşamayan haber. Bu mânâda meşhur, müstefiz, azîz, ferd, hadisler, haber-i âhâd'ın kısımlarını teşkil eder, 2. Daha az kullanılan mânâda bir kişinin yaptığı rivâyet demektir. Selef, ferd, garîb, vâhid, şâzz kelimelerini aynı mânâda kullanmıştır.

Habîr: (5, 543) 1. Haberli, haberdar. Âlim, Ârif-i billah. el-Habir: Her şeyi bilen Allah (c.c.), 2. Taze ve yeni şey.

Habîs: Fesadçı, hilekâr. Alçak tabiatlı. Kötü.

Hablullahi'l-Metin: Allah'ın sağlam ipi Kur'an-ı Kerim.

• Hac Mîkatı: Doğrudan Harem bölgesine veya Mekke'ye gelen âfâkîlerin ihramsız geçemeyecekleri sınırları belirleyen noktalardır.

Hacâletâver: Utandırıcı, utanç veren.

Hacamat: (11, 45) Kan aldırmak.

Hacca: (4, 195) Arafat'ta vakfe ve Kâ'be'de tavaf esasına dayanan İslam'ın temel rükünlerinden biridir.

Haccâm: (14, 328) Hacamat yapan kimse.

Hacc-ı Ekber: (2, 407) Hacc-ı Ekber normal hac demektir, hacc-ı asgar da umre demektir.

Hacc-ı İfrad: (4, 311) Umresiz yapılan hac.

Hac ayları içinde, hac'dan önce umre yapmayıp, hac niyetiyle ihrama giren ve sadece hac menâsikini eda edenler ifrad haccı yapmış olurlar.

Hacc-ı Kıran: Aynı yılın hac aylarında ikisine birden niyetlenerek, umre ve haccı bir ihramda birleştirmektir. İhrama girerken her ikisine de niyet ederek, hac ayları içinde önce umre yapıp, ihramdan çıkmadan hac menâsikinin ifa edilmesidir.

Hacc-ı Tatavvu (taâvvu): Farz ve vâcib olmadığı halde nâfile olarak yapılan hac ibadeti.

Hacc-ı Temettu: Aynı yılın hac ayları içinde umre ve haccı ayrı ayrı niyyet ve ihramla eda etmektir. Hac ayları içinde umre yapıp ihramdan çıktıktan sonra, hac günlerinde yeniden hac için ihrama girilip hac menâsiki eda edilir.

Haccu'l-Asgar: (4, 195) Hacc-ı Ekber'e bakınız.

Haccu'l-Veda: Resulüllah'ın (aleyhisselatu vesselam) hiçrî 10. yılda yaptığı son haccı. Hacc hac menâsikini tesbitten başka, bu sırada irad ettiği Veda Hutbesi'yle de ehemmiyet taşır.

Hacefe: (5, 211) Bir nevi kalkan.

Hacer: (4, 373) Taş.

Hâcet: İhtiyaç, lüzum,muhtaçlık.

Hâcîs: Tasa, keder, gam, hüzün.

Hacr: (10, 64) 1. Menetmek. Bir şeyi birisine yasak etmek. Malını kullanmaktan men etmek, 2. Kucak, âğuş.

Hadd: (5, 129) Lügat olarak sınır, derece, gerçek gibi mânâlara gelir ise de istılah olarak, bizzat Kur'an-ı Kerim tarafından belirlenen bazı cezaların müşterek adıdır: Hadd-i şürb, hadd-i kazf, hadd-i zina, hadd-i sirkat gibi.

Haddesena: İmla, sema, kıraat icâzet, münâvele, mukâtebe yollarından biriyle alınan bir hadîsi başkasına edâ (rivâyet) ederken kullanılabilen bir sîga. Bu sîga sema'yı yani doğrudan doğruya hocadan işitmeyi ifade ettiği için sema bulunmayan tahammül yollarıyla alınmışsa bunlara delalet eden bir ibare ilave edilmektedir. Haddesenâ münâveleten, haddesenâ kitabeten, haddesenâ icâzetten gibi.

Haddesenî: Haddesenâ için yapılan izahlar aynen bunun hakkında da muteberdir. Tek fark bu tabir, rivâyeti yapan râvinin hadîsi tahammül sırasında yalnız bulduğunu belirtir.

Hadd-i Kazf: Namuslu bir kadına zina isnad edene verilen şer'î ceza.

Hadd-i Zina: Zina suçu işleyene verilen ceza.

Hades: (8, 104) Gözle görülmeyen manevî pislik, abdest ve gusulle giderilir. Su olmazsa teyemmümle giderilir.

Hadım Etmek:

Hâdim: 1. Hizmet eden, İslam'a ve millete faydalı olmaya çalışan, 2. Yıkıcı olan lezzetleri mahveden.

Hadîn(e): 1. Dost, yol arkadaşı, 2. Yaşdaş.

Hadîs: Lügat olarak söz demektir. Istılah olarak çeşitli mânâlarda kullanılır, 2. Mutlak olursa Hz. Peygamberle ilgili her çeşit rivâyeti ifade eder; söz, fiil, tahrîr, şemaîl, ahval, etvar. Muhaddiscilere ait olan bu telakkîye Resulüllah'ın peygamberlikten önceki haberleri de girer, 3. Bu kelime bazı kayıtlarla kullanılınca, Sahâbe, Tabiîn ve Etbaut'tabiîn'in söz, fiil ve tahrîrlerini de ifade eder, 4. Mevkuf hadis: Sahâbe'ye ait olanları, maktu hadîs Tabiîn ve Etbau't-Tabiîn'e ait olanları ifade eder. Ayrıca fakihler, peygamberlikten önceki rivâyetlere hadîs demezler, 5. Hadîs birçok durumlarda sünnet, haber, eser kelimeleriyle müşterektir. Hadîs sadece methiyle değil, senediyle birlikte hadistir. Asıl maksad, metinde ifade ediliyorsa da, o metnin Resulüllah'la irtibatını kurup, onu hadîs kılan tek şey senettir. Senet olmazsa o rivâyet hadislikten çıkar ve bir söz olur.

Hadîs İlimleri: Ulûmu'l-Hadîs maddesine bakınız.

Hadîs İlmi: 1. Kabul ve red yönlerinden sened ve metni yani hadîsi inceleyen ilim dalı. Bu bir bakıma usul-u hadîs veya rivâyetu'l-hadîs'tir. Mutlak kullanılırsa bu mânâa kastedilir, 2. Resulüllah (a.s.)'ın söz, fiil ve takrîrleriyle ahvalini bildiren ilim, yani rivâyetu'l-hadis ilmi, 3. Bu ıstılahla, beyan hem Dirayetu'l-Hadîs hem de Rivâyetu'l-Hadîs ilmi kastedilir.

Hadîs Nevebî: Mânâ ve lafzı Resulüllah'a (aleyhisselatu vesselam) ait olan hadîs. Mutlak olarak hadîs denince bu anlaşılır.

Hadîs Ricali: Râvi, muhaddis gibi hadîsle meşgul olan kimseler. Bir hadîsin senedinde yer alan râviler.

Hadîs Tarihi: Hadîs, Resulüllah zamanından günümüze kadar nasıl intikal etti. Bu yolda ne gibi çalışmalar yapıldı tedkîk eden bir ilmdir.

Hadîs Usulu: Kabul ve red yönünden senet ve metni inceleyen bir ilimdir. Bu incelemeyi belli prensiplere ve kaidelere göre yapar. Bu kaideler esas itibariyle âyet ve hadîslerden çıkarılmıştır.

Hadîs-i İlahî: Hadîs-i Kudsî mânâsına kullanılır.

Hadîsin Mahreci: Mahrecu'l-Hadîs maddesine bak.

Hadîs-i Rabbanî: Hadîs-i Kudsî demektir.

Hadîs'in Tedvîni: Tedvînu'l-Hadîs'e bakınız.

Hafâ: Gizlilik, saklılık, gizli olmak.

Hafaza Melekleri: Muhafız melekler.

Hafî: 1. Gizli. Açıkta olmayan. Saklı, 2. Sigasından değil bir arızadan dolayı mânâsı kapalı kalan lafız.

El-Hâfid: (5, 543) Allah'ın isimlerindendir. Cebbârları ve firavunları alçaltan demektir.

Hafizun: Ta'dil ifade eden bir tabirdir, hakkında bu tabir kullanılan râvinin rivâyetiyle ihticâc edilir.

Hâil, Haile: Korku ve dehşet veren. Trajedi.

Hâin: (5, 219) emaneti inkar eden.

Hâiz: Bir şeye sahip olma. Sahip, malik.

Hâiz-i te'sir: Te'sir edebilen.

Hakaiki Kainat: Kainat ile ilgili gerçekler, hakikatler.

Hakaîk-i Œmaniye: İman hakîkatleri.

El-Hakem: (5, 543) Cenab-ı Hakk'ın isimlerindendir. Hâkim demektir.

Hakîbe: (10, 314) Bir nevi çul (deveye serilir).

Hakîkat-ı hayâtiye: Hayati hakîkatler.

Hakîr: Küçük. Ehemmiyetsiz. Kıymetsiz. İtibarsız. Kudretsiz.

Hakk: Yazıda yapılan bir yanlışlığın kazınmak suretiyle yok edilmesi.

Hakkâniyet: Hakdan ve doğruluktan ayrılmamak. Adâlet üzere bulunmak.

Hakk-ı Hayat: Yaşama hakkı.

El-Hakku: (5, 544) Cenab-ı Hakk'ın isimlerindendir. Varlığı ve vücud gerçek olan demektir.

Hal': Kaldırma. Kal' etmek. Hükümdarı tahttan indirme. Karısını boşamal Evladını evladlıktan reddetmek.

Halef: Etbau't-Tabiîn'den sonra gelenler, müteahhirin de denir.

Halel: Bozukluk. Eksiklik. Başkası tarafından verilen zarar.

Haleldâr: Bozma, bozulma.

Hâlet: Sûret. Hal. Keyfiyet.

Halet-i Ruhiye: Ruhî durum.

Hâlık: Yoktan yaratan, yaratıcı. Allah.

Hâl-i Maraz: Hastalık hali.

Hâl-i Sihhat: Sağlık hali.

Halife: Şer'î hükümlerin tatbik ve icrası için Peygamber (a.s.)'e vekîl olan zat

Halîl: (12, 262) Samimi dost demektir.

Halîm: Yumuşak huylu. Hoş muamele yapan.

Hâlis: Hilesiz, katıksız, saf, duru. Saffetli.

Halîsa: (6, 237) Kurdun ağzından alınmış olup kesilmezden önce öle hayvan.

Halita: Karışık halde olan, karma. Madenlerin birbiriyle birleşmelerinde hasıl olan mürekkep madde.

Halk (Traş) (4, 498) Hacc menasikinden biridir. İhramdan çıkarken oldul ları traş'a denir.

Halûk: (7, 50) 1. İyi huylu, herkesle geçimli olan, 2. Kırmızı renkli b sürünme maddesi, zaferanla karıştırılarak elde edilir.

Halvet: 1. Tenhaya çekilme, 2. Yalnızlık, gizlilik.

Hâm:1. Pişmemiş, çiğ, 2. Olmamış, 3. Kat, büklüm, 4. Kemer, yay, Bükülmüş, kemerli.

Hamâle: (13, 413) İhtilaflı iki kabileden birinin sulhü temin için addeddi meblağ.

Hamâsî: Yiğitlikte ilgili.

Hamd: (6, 70) Kişide bulunan güzel sıfatlar ve yaptığı iyilik sebebiyle ifad edilen övgü, şükür de böyledir, ancak sadece iyilik için ifade edilir.

Hamdele: Elhamdülillah demenin kısaca ismi.

Hâme: (11, 213) Baş, baykuş gibi mânâlara gelir.

Hamele-i Arş: İsrafil, Cebrail, Mikâil, Azrail (a.s.).

Hâmid: 1. Cenab-ı Hakk'a hamdü sena eden, 2. Alevi sönen ateş. Ölü gibi habis olan.

El-Hamîd: (5, 544) Cenab-ı Hakk'ın isimlerinden olup, fiiliyle hamde layık olan demektir. Lügat olarak da senaya, övülmeye layık olan mânâsına gelir.

Hamîl-i Kur'an: (9, 384) Hâfız-ı Kur'an demektir.

Hamîsa: (8, 120) Yün veya ipekten mamül benekli kumaş.

Hâmiş: Kitabın kenarına yazılan açıklama. Mektubun yanına katılan ek.

Hamiyet-i Diniye: Œman ve İslamiyeti ve Hz. Peygamber'in sünneti seniyyesini, din ve mücâdele kardeşlerini muhafaza ve müdafaa etme gayreti.

Hamletmek:

Hamr: (5, 229; 7, 231) Aklı örten her şey, daha ziyade alkollü içkilere ve bilhassa şaraba ıtlak olunur.

Hamse: Kütüb-i Sitte'nin İbnu Mâce dışındaki beş kitabı.

Hâne-i Risaletpenahi: Resulüllah (a.s.)'ın evi.

Hâne-i Saadet: Peygamberimiz (a.s.)'in evi.

Hanîf: (5, 544) Hz. İbrahim'e mensup. Hakk'a teslim olmuş gibi mânâlarda kullanılır.

Haniflik: (12, 482): Cahiliye devrinde Hz. İbrahim'den kalan din, bu dine uyanlara hanîf denir.

Hânis: Yeminini bozan, ahdinde durmayan.

Hannân: Rahman ve Rahim olan, çok merhametli olan Allah (c.c.).

Hantem: (7, 259) Topraktan mamül küp.

Hanût: (10, 331) Cenazenin kefenine konan koku maddesi.

Harac: (4, 98) Vaktiyle Müslüman olmayan vatandaşlardan alınan vergiye denirdi.

Harac-ı Tavzîf: Zımnîlerin arazisinden dönüm başına alınan vergidir.

Harbe: Kısa mızrak, süngü.

Harem: (4, 229; 13, 505) Sınırı Hz. İbrahim tarafından çizilen, bir kısım yasakların câri olduğu hacc mıntıkası.

Haricîler: (13, 295-301) Hz. Osman'ın şehadeti ile ortaya çıkan bir fitne grubudur. Büyük günahların küfür olduğuna inanır. Hz. Ali ile mücadele etmişlerdir.

Hârîç: Bir anlaşmaya dahil olmayan. Dışardan kimse.

Harîm: (13, 481) Bazı yasakların câri olduğu yer. Kuyunun harîmi, ağacın harîmi vardır.

Harîs: Bir şeye fazlaca düşkün. Hırslı.

Harkâ: (4, 548) Kulağı yuvarlak oyulan hayvan.

Hars (Hazr) (6, 395) Tahmim ve takdîr demektir. Bilhassa ağac başındaki meyvenin takdirinde kullanılır.

Harûrî: (2, 513; 10, 359) "Haruriyye"ye bakınız.

Haruriyye: Hz. Ali'nin (radıyallahu anh) hakem kabul etme görüşüne karş olup O'ndan ve Hz. Osman'dan ayrılarak onlarla çarpışan Hâricîlerin bir diğe ismi. Bu isim onlara, bu hareketi ilk başlattıkları yer olan Harûra köyünden gelir.

Hârut ve Mârut: Kur'an'da adı geçen iki melek. Büyü ile uğraştıkları için ceza landırılmış, kıyamete kadar kalmak üzere Babil'de kuyuya hapsedilmişlerdir.

Hasaîl: Hasletleri.

Hasais: Cenab-ı Hak tarafından sadece Rusulüllah'a bahşedilen bir kısı hususî haller, imtiyazlar, mucizeler. Bunların bir kısmına hadislerde bizzat R sulüllah (aleyhisselatu vesselam) dikkat çeker. Resulüllah'ın bizler için tatbi mümkün bir kısım sünnetini de "hasâis"e dahil eden âlimler olmuştur.

Hasâis üzerine yapılan te'liflerden biri Suyûtî'nin el-Hasâisu'l-Kübrâ'sıdır.

Hasbilik: Karşılıksız. Allah rızası için.

Haseb: (15, 482; 16, 363) Baba yoluyla veya insanların mefahird saydığı şeyler sebebiyle elde ettiği şeref.

Hased: (5, 273; 9, 329) Kıskanma, çekememe.

Hasen: Tirmizî tarafından çokça kullanılmış olan bir tabirdir. Onun tarifir göre, senedinde adalet yönünden kusuru olmayan, ancak zabt yönünden k suru bulunan râvinin şâzz ve illetten hali olarak rivâyet ettiği ve benzeri başka tariklerden gelen rivâyettir.

Hadîse hasen denirken her zaman ikinci bir tarik aranmamıştır. Şâzz ve let olmamak kaydıyla adâlet sahibi ve tek başına rivâyeti münker sayılmayaca râvinin rivayetine de hasem denmiştir.

Hasen'in tarifinde âlimler tam bir ittifaka ulaşmazlar. Hatta Tirmizî bile h "Hasen" dediğinde geçerli bir tarif koyamamıştır.

Hasen Garîb: Bir râvinin tek başına rivâyet ettiği rivâyetinde teferrüd etti hasen hadîs.

Hasen Sahîh: 1. Senedleri çoğalıp sahîh derecesine ulaşan hadîs, bir bakım sahîh li-gayrihi, 2. Birden fazla senedi olup da bunlardan bazısı hasen, bazı sahîh olan hadîs, 3. Bazılarınca hasen, bazılarınca sahîh kabul edilen hadîs.

Hasen Sahîh Garîb: 1. Senedleri çoğalıp sahîh derecesine ulaşan anca bazı senedlerde râvinin tefernüd etmiş olduğu hadis, 2. Tek senedle rivâyet edile ve bu senediyle sahîh garîb mi, hasen garîb mi olduğu kestirilemeyen hadîs.

Hasene: Güzellik. Sevaplı ve hayırlı amel.

Hasenu'l-Hadîs: Râvinin rivâyetlerinin itibar için alınabileceğini gösteren bir ta'dil elfazı.

Hasenu'l-İsnad: Metni değilse de senedi hasen hadîsin şartlarını taşıyan hadîs.

Hasf: (6, 236) Ay tutulması, ışığı sönmek, yere batmak.

Hâsıd: Ekin biçen.

Hasım: Muhalif, karşı taraf.

El-Hasîbu: (5, 544) Allah'ın sıfatlarındandır. Kâfi demektir, hesab gören mânâsı da vardır. Lügatte kendisinde değer olan mânâsına da kullanılmıştır.

Hasîm: Husumet eden, düşmanlık eden.

Haslet: Huy, ahlâk. Yaradılıştan olan tabiat.

Nasr-ı Nazar: Sadece bir şeye bakıp dikkat etmek. Yalnızca bir mevzu veya meslek üzerinde çalışıp onda mütehassıs ve muvaffak olmaya gayret etmek. Bütün fikri çalışmayı bir şey üzerinde toplamak.

Hassâten: Bilhassa.

Haşefe: (13, 369) Erkeklik organının tepesi.

Haşerât: (10, 454) Küçük hayvanlar.

Haşiye: Bir kitaba yapılan açıklama ve ilaveler. Bu şekilde ortaya konan kitap.

Sayfanın kenarına yazılan bir açıklamanın, kitabın aslından olmadığını belirtmek için konan kelime veya harfe de denir.

Haşr: Toplanmak, bir yere birikmek, kıyametten sonra bütün insanların toplanması.

Haşyet: (6, 42) Tazimle beraber olan korku.

Hatem-i Süleyman: Süleyman (a.s.)'ın mührü.

Hâtırât: Hatıralar. Hatırda kalan şeyler.

Hatîme: Son. Nihayet. Son söz.

Hatîra: (4, 360) Hicr de denen, Kâ'be'nin dışında kalan kısım, Hatîm denen duvarla çevrilmiştir.

Havâle: 1. Bir işi veya bir şeyi başka birine bırakmak. Ismarlama, 2. Baygınlık veren bir hastalık.

Havarî: (12, 178-296) Hz. İsa'ya inananların ismidir.

Havâriç: (13, 209) Hâricîler demektir.

Havâss: Dindarlık ve doğruluğuyla, ilmi ile âmil olup manevîyat mertebelerinde yükselmekle makbûl ve müteber olan zatlar. Zenginler sınıfı. Evliyaullah. Büyük zatlar.

Havâss-ı Bâtına: Kalbe bağlı beş duygu. Hayat, akıl, vahîme, hafıza, mutasarrıfa.

Havâss-ı Zâhire: Beş duyu, görme, işitme, dokunma, tad alma, koklama.

Havâyic-i Aslîye: Mesken ile eve lüzumlu eşyadan ve kışlık yazlık elbise ile lüzumlu silahtan, aletten, kitaptan ve binek ile hizmetçi ve bir aylık -bir diğer kavle göre ise; bir senelik- nafakaya mahsûs erzaktan ibarettir.

Havl: (6, 125-26) Hareket ve iş yapmada muhtaç olunan güç, kuvvet.

Havra': Gözü iri, karası pek kara, beyazı da pek beyaz olan kız. Âhu gözlü.

Havsala: (6, 540) Kuşlardaki kursak, dilimizde taşlık denir.

Hayâ: (5, 287) Utanma korkusuyla kişinin kendini tutması.

Hayat-ı İctimaiye-i İslamiye:

Hayîy: (5, 509) Çok haya eden.

Hayretengiz: Hayretler içinde bırakma.

Hayrül Beriyye: (12, 155) Yaratılmışların en hayırlsı.

Hays: (10, 482) Hurma, keş ve yağdan yapılan bir yemek.

Hayşe: Kaba keten ipliğinden yapılan bir bez.

Hayt-ı Nuranî: Nuranî rabıta, bağ, ip.

Hayy: Diri, canlı, sağ.

Hayz: Lügatte akmak demektir. Kadınların belli dönemlerdeki kan akıntılarına denir.

Hazâkat: İhtisas, maharet. Peyda etmek.

Hazer: Çekinme, korunma.

Hâzık: Maharetli, işin ehli, mütehassıs.

Hâzır: Hazırda olan. Âmade ve müheyya olan. Gaib olmayan.

Hazıyre-i Kuds: (6, 9) İnsan ruhlarının cazibesine kapılarak gittikleri yer.

Hazine: (6, 400) Eski milletler tarafından yer altına saklanan altın, gümüş gibi kıymetli madde defîne de deriz.

Heba Etmek: Ziyan etmek. İsraf etmek.

Hedm: Yıkmak, harab etmek, parçalamak. Birisine vurup belini kırmak.

Hedy: (4, 524; 12, 332) Cenab-ı Hakk'a kusurunu affettirmek ricasıyla, keffaret olarak Kâ'be'de Harem-i Şerîfe götürülen veya parası gönderilen kurban.

Helâk: Yıkılma, bitme, mahvolma. Azab, korku, havf. Fakr.

Helik: Râviyi şiddetle cerheden tabirlerdendir, rivâyeti alınmaz.

Hempa: Arkadaş, yoldaş.

Hengâme: Seslerin birbirlerine karışmasından çıkan gürültü. Şamata, kavga.

Henien Leküm. "Size afiyet olsun", "Helal olsun, şifa olsun", "Tebrik ederiz."

Herc: (13, 170-71; 14, 113) Kısaca fitne demektir.

Herc-ü Merc: Darmadağınık, karmakarışık. Allak bullak.

Herise: (10, 80) Dövülmüş buğday ve etten yapılan bir yemek.

Heva: İstek. Nefsin isteği düşkünlük. Gelip geçici olan hevası.

Hevâm: (6, 51) Bit, pire, tahtakurusu gibi zararlı böcekler.

Hevazin Kabilesi:

Hevdec: (5, 105) Deve sırtında taşınan kadınlara mahsus hücre, mahfe.

Hey'et: (5, 505) 1. Şekil, sûret, 2. Birlik teşkil eden şahısların mecmuu.

Hey'et-i Cedîd:

Hey'et-i Umumiye: Genel kurul.

Hezl: (3, 2n17) Mânâsız, gayesiz söz.

Hıfş: (11, 368) Tamam çok kasık, dar küçük oda.

Hıfz: Hadîsi sağlam bir şekilde bellemek, ezberlemek, hadîs hakkında bilgi sahibi olmaz, hâfız olmak.

Hıfzu's-Sihha: Sihhatını korumak.

Hıkd: (13, 259) Kin.

Hıkka: (6, 140-141, 376-77) Dört yaşına girmiş dişi deve.

Hılâf-ı Asl: Gerçeğe zıd, karşı.

Hılf: (9, 379) Yemin.

Hıllef: 1. Bir yere konup istirahat eden cemaat, 2. Yorgunluk, kırgınlık, 3. Boşanmış kadının iddetinin son bulması, 4. Samimi ve can-ı gönülden olan dostluk, arkadaşlık.

Hısân: Aygır.

Hışm: Öfke, hiddet, kızgınlık.

Hıvân: (10, 393-94) Tantana, gösteriş taşıyan sofra sehpası.

Hıyânet: Hainlik, vefasızlık. İtimadı kötüye kullanmak.

Hıyâr: Hayırlılar.

Hıyâru'l-Ayb:

Hıyâru'l-Şart:

Hıyâru'r-Rûye:

Hibe: Bağış. Bağışlanan şey, parasız ve karşılıksız verme.

Hibe-i Meçhûl: Kaynağı belli olmayan bağış.

Hicab: Perde, örtü. Utanma. Kendini kusurlu bilip insanlar arasından çekilme.

Hicâbe: Utanan kadın.

Hicretân: İki hicret demek olup, sahâbelerden bazılarının önce Habeşistan'a sonra da Mekke'den Medine'ye yaptıkları hicretler kastedilir.

Hidâb: (6, 539) Saç ve sakaldaki beyazlığın rengini değiştirmek.

Hidâne: (5, 263) Çocuğun temyiz yaşına (takriben 7-8 yaşlar) kadar bakım, himaye ve terbiyesi.

Hidâyet: (6, 111) Doğruluk, İslamlık. Hakkı hak, batılı da batıl olarak görü doğru yola girmek, dalâletten ve batıl yoldan uzaklaşmak.

Hikemiyyât: Hikmet ve felsefeye ait sözler. İbret verici hadisler bildire yazılar.

Hikmet: (7, 293) Lügatte doğru, hakka mutabık söze denir. Kur'an'da "Kitap"la birlikte geçen bu kelime İmam Şafiî ve başka âlimlerce "Sünnet" olara te'vil edilmiştir.

Hılaf-ı Edeb: Ahlâka uymayan. Edep dışı.

Hilaf-ı Vâki: Gerçeğe uymayan, olmamış şeyler.

Hilallemek (Tahlil): (10, 173) Abdest ve gusül esnasında parmaklar arasını, saç ve sakalın aralarını parmaklarla oğuşturmak, aralardan parma geçirmek.

Hil'at: Yüksek makamdaki zatların beğendikleri kimseye ve takdir edile zevata giydirdikleri kıymetli, süslü elbise. Kaftan.

Hîle: 1. Aldatacak tertip. Düzen, 2. Sahtecilik, oyun, dolap.

Hill: (4, 230; 13, 505) Harem bölgesi ile Mikad arasında kalan kısma denir.

Hilm: Doğuştan olan huy yumuşaklığı. Zorluklara tahammül. Vakar. Sükûn.

Hilye-i Şerîf: Resulüllah'ın (aleyhisselatu vesselam) hassaten fizikî tavsif ni yapan eser.

Hımâr: (16, 441) Örtü.

Himâye: Koruma. Muhafaza etme.

Himâyekâr: Himâye edici.

Himâyet: Koruma.

Himmet: Kalbin bütün kuvveti ile Cenab-ı Hakk'a ve sair mukaddeset yönelmesi. Kalb isteği ile gösterilen ciddî gayret.

Allah indinde makbûl ve mübarek bir kimsenin manevî yardımı ile birisi koruması, yardım etmesi. Lûtuf, yardım.

Hîn-i Hâcet: İhtiyaca göre, ihtiyaç vaktinde.

Hipnotizma: Telkin kabiliyeti olan birinin söz ve bakışla karşıdakini uyu ması. Uyuşukluk, iradesizlik hali.

Hısân: 1. Güzel kadın ve kızlar, 2. Aygır, at.

Hiss-i Kable'l-Vuku: Bir şeyi vukuundan önce hissetmek.

Hiss-i Karabet: Yakınlık hissi.

Hissiyât-ı Ulviye: Yüce duygular.

Hiyerarşi: Silsile-i merâtip.

Hizbu'ş-Şeytan: Allah'ın kanun ve nizamına tabi olmadan nefis ve hevalarının arzularına uyanlar.

Millet, mukaddesatı memleketi yıkmaya çalışan, ahlâksızlığa alıştıran dinsizler topluluğu.

Huble: (6, 510) (Dipnot) Asma (Üzüm ağacı).

Hubve: (8, 373) Kişinin kalçaları üzerine oturup dizlerini dikmesi ve kollarını dizler üzerinden kenetlemesi.

Hudûd: (5, 129; 16, 63) Sınır mânâsına gelen hadd'in cemi. Cezası Kur'an ve Sünnetçe belirlenen suçlar: Zina. Kazf (İftira), içki, hırsızlık, yol kesme, irtidat suçları.

Hudûs: (9, 547) Sonradan meydana gelmek.

Hukne: Bur uzuva ilaç koymaya yarayan alet, şırınga, şırınga edilen ilaç.

Hul': (5, 475; 11, 155-200) Kadının talebi ile gerçekleşen boşanma.

Hulefa-i Râşidun: İlk dört halife: Hz. Ebu Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali (Radıyallahu anhüm ecmain). Bunlar, Ümmet-i Muhammed'in en efdalleridirler.

Hulel: (5, 34) İki parçalı elbise mânâsına gelen hulle'nin cemi.

Hulf: Vaadinden, ahdinden dönmek.

Hulk: (5, 239) Huy, tab', seciye.

Hulkî: Huy ile alakalı.

Hulle: (4, 538) İki parçalı giyecek, takım elbise.

Hullel (Halîl): (12, 157-262) Sadakat, meveddet, samimi destek demektir. Bu duygu ile sevilene halîl denir. Bak: Halîl.

Hulûd: Bâkîlik, ölmezlik. Kalma. Durma.

Hulûl: Girme. Dahil olma. Vukû bulma. Zahir olma.

Hulûs: Saf, halis olma. İçten davranma. Her hayırlı işi ve ameli Allah rızasını niyet ederek yapma.

Hulûs-i Kalb: Kalbden, gönülden, içten, samimiyetle.

Humasiyyat: Sahâbî râvisinden hadisleri kitabına alan müellife kadar râvileri beş kişi olan hadîsler.

Humma: (11, 40) Ateşli hastalıklar, sıtma.

Hummalı: Ateşli, kızgın. Çok faaliyetli, harâretli.

Hummara Kuşu: (6, 294) Serçeye benzeyen, başı kızılca olan kaya kuşu.

Humra: (10, 354) Secde edilen, küçük secde.

Hums: (4, 449) Hamasetten gelir, cahiliye devrinde Kureyşliler kendilerine hums diyerek Arafat vakfesine çıkmazlardı. Bu vakfeye çıkmayan başka kabileler de vardı, hepsine birlikte hums denirdi.

Humus: Beşte bir ganimetten beşte bir devlet reisinin tasarrufuna bırakılırdı.

Hûr: (14, 243) Siyah gözlü.

Hurûfât: Aslı esâs olmayan batıl rivâyetler. Hurafeler.

Hurûfe-Vâri: Hurafeye benzeyen, hurafe gibi.

Hurmet: Riayet, ihtiram. Haysiyet, şeref. Haram olma. Haramlık. Irz, namus gibi başkasına helal olmayan husus.

Hurmet-i Musâhara: Sıhriyyet sebebi ile hasıl olan haramlık. Yani evlenmek suretiyle meydana gelen akrabalık, dolayısıyla hasıl olan haramlıktır.

Hurûf-u Heca: 1. Elif, vav, he, ye harfleri, 2. Alfabe harflerinin hepsi.

Husûmet: Düşmanlık.

Husye: Erkeklik bezi. Haya. Erkeğin yumurtalığı.

Huşû: (6, 101) 1. Alçak gönüllülük. Hayâ etmek. Mütevâzî olmak, 2. Korku-sevgi karışımından gelen edep hali. Sükûn ve tezellül.

Huvar: (6, 142) Süt emen yavru deve.

Huzûr: Hadîs alma yaşı sayılan temyiz yaşından önce teberrüken, ehliyet kesbinden sonra rivâyet için izin almak vs. maksatlarla hadîs meclisinde bulunmak.

Temyiz yaşından önce hadîs meclisinde bulunarak yapılan tahammüle sema değil, huzûr denir.

Hüccetü'l-İslam: İslam'ın delili.

Hüdây-ı Nâbit: (12, 525) Kendiliğinden biten ot, ağaç.

Hükemâ: Âlimler. Çok bilgili kimseler.

Hükmen Merfu: Görünüşte mevkuf veya maktû hadîs (yani sahâbe veya tabiîn sözü) olduğu halde, ifade ettiği meseleyi ancak vahye mazhar bir peygamber söyleyebilecekse o hükmen merfudur. Ahiret âlemiyle ilgili açıklamalar gibi. Bunu, sahâbe de söylese Tabiî'de Resulüllah'tan çıkmış kabul edilir. Yeter ki, gerek sahâbî, gerek Tabiî ehl-i kitap'tan rivâyette bulunan biri olmasın. Bu durumda rivâyet, İsrailiyyattan olabilir.

Hükümetin Adl: (4, 306) Miktarı hey'etin takdirine bırakılan cezaya denir.

Hülâsa: Kısaca, özet olarak.

Hülle: (17, 206) Üç talakla boşanan kadının eski kocasına tekrar helal olması için uygulanan muamele.

Hünsa: Erkek veya kadın olduğu belirsiz olan.

Hürriyet-i Hayâtiyye: Hayat hürriyeti. Yaşama hürriyeti.

Hüsn: Hadîsin hasen olması.

Hüsn-i Nazar: İyi gözle görme.

Hüsn-i zan: İyi fikirler besleme.

Hüsn-ü Kabûl: İyi karşılama. Güzellikle kabul etme.

Hüsnü'l-Hâtime: Sonu selamette olmak. İmanla dünyadan gitmek.

Husuf: (8/539) Hüruf ve küsuf ay ve Güneş'in tutulmasıdır. Küsuf güneş tutulması diyen alim olmuştur. Bu iki kelimenin müteradif olması esastır.

Hüsuf ve Küsuf Namazı: Ay ve Güneş tutulması anında kılınan namaz.

Hüşyâr: Uyanık, akıllı, zekî. Ayık. uslu.

Hüviyet-i Aslî: Asıl mahîyeti.

I

Irdebb: (13, 254) Bir ölçek adı.

Irz: (9, 381) Kişinin manevî şahsiyeti (şeref, haysiyet, itibar).

Islah-ı Hâl: Nefsini düzeltmek.

Itlâk: 1- Salıverme. Bırakma 2- Cezadan kurtulmak. 3- Boşama, boşanma..

Ittılaâ: Haberli olmak. Öğrenmek. Haberi malûmatı bulunmak.

Izdibâ: (4/363) Hacının ridasını, bir ucunu sağ koltuk altından geçirip, sol omuz üzerine atıp sağ omuz ve kolu ihramın dışında bırakma suretiyle örtünmesidir, remelde sünnettir.

Izdırab (Istırab): Sıkıntı, büyük üzüntü.

Izdırâr: (6/466-67) Çaresizlik.

İ

İâre: Lügatte ödün vermek demektir. Istılah olarak okuması veya istinsah etmesi için hadis kitabını birine ödünç vermek.

İârefen: Ödünç olarak.

İâşe: Yedirip içirme.

İbâd: Kullar.

İbâdât-ı Bidaiyye: Başlangıçta yapılan ibadetler.

İbâhe: Mübahlık, kullanımını serbest ve caiz kılma.

İbâre: Metin, yazı parçası.

İbaziyye: Hz. Ali'nin hakem kabul etmesine karşı çıkıp O'ndan ve Hz. Osman'dan ayrılarak onlarla çarpışan Haricilerin pek aşırı olmayan kolu.

İbdal: Bak. Kalb.

İbham: Lügatte kapalılık demektir. Istılah'ta hadisin sened veya metninde bir şahsın ismini çok olarak söylemeyip, "Falanun", "reculün", "imreetün" gibi bir kelime kullanarak mübhem bırakmak. Bu durum senette inkıta eder ve hadisi zayıflatır.

İbka: Devamlı kılmak, ebediyet vermek.

İbka-i Vücut: Varlığını devamlı kılmak.

İblis: Şeytan.

İbnu Lebun: (6/140-41, 376-77) Üç yaşına girmiş erkek deve.

İbra (etmek): Bir kimsenin bir şahsı, zimmetindeki bir haktan veya müteaddid haklardan veya ona müteveccih bir veya müteaddid davalardan beri kılması, ondan bu hakkı taleb etmemesidir.

İbraz: Açığa çıkarmak, ortaya koymak.

İbret-i Müessire: Tesir edici ibret, ders.

İbtida: Başlangıç.

İbtidâu's-Sened: Sened'in müellife bakan tarafı. İlk kaynağına (Resulüllah tarafına) bakan kısmına da müntehası denir. İbtidâya Sadru's-Sened, evvelü's-Sened tabirleri de kullanılmıştır.

İbtilâ: Düşkünlük.

İcâb ve Kabul: Bir akitte (mesela nikahta meşru olan şartın teklif ve kabulü manasına gelir.

İcâbet: Dua veya daveti kabul etmek.

İ'cam: Şeklen benzerleri olan noktasızlardan ayırmak için noktalı harfleri noktalamak.

İcar: Kiraya verme.

İcâre: Kiralama.

İcâz: Vecizlik, özlülük.

İcat Li-Gayri muayyen: Belirsiz kimselere hadîs rivayeti için izin verme. İcâzet-i âmme de denir.

İcâzet Li-Muayyen Bi'l-Meçhul: Belirli kimse veya kimselere, bilinmeyen kitap veya hadisleri rivayet etmeleri için izin verme. Meçhul kitap veya hadisler karîne ile bilinirse caiz değilse batıldır.

İcâzet Li'l-Ma'dum: Henüz mevcut olmayanlara (dünyaya gelmemiş çocuklara) hadis rivâyeti için izin verme cevazı ihtilaflıdır.

İcâzet Li'l-Meçhul Bi'l-Meçhul: Bilinmeyen kimse veya kimselere, bilinmeyen kitap veya hadisleri rivâyet etmeleri için izin verme. Batıl bir icâzettir.

İcâzet-i Li-Âmme Mukayede: İcâzet-i umumi şekilde yaptıktan sonra bir bölgede, bir şehir, bir mezhep vs. ile kayıtlamak.

İcâzet-i Âmme Mutlaka: Bir şehir bölge, mezhep ile kayıtlı olmaksızın verilen icâzet-i âmme.

İcâzet-i Meçhul: Bilinmeyen kimse veya kimselere verilen rivâyet izni. Cevazı ihtilaflıdır.

İcâzet-i Muallaka: İznin verilip verilmemesi, kimlere verileceği belirli veya belirsiz kimselerin arzusuna bırakılması şeklinde rivayet için izin verme. Cevazı ihtilaflıdır.

İcâzet-i Mutlaka: İcazet-i Mücerrede manasındadır.

İcâzet-i Mücerrede: Kitap veya hadisleri talebeye elden vermeksizin onların rivayet iznini talebeye verme. Makbul bir icâzettir.

İcâzetü Bi-Muayyen Li-Meçhul: Belirli hadisleri veya kitabı, rivayet etmesi için bilinmeyen kimselere izin verme. İcazet verilen kimse karine ile de belli değilse batıldır.

İcâzetü Ma Lem Yetehammelhu'l-Mucîz: Şeyhin henüz elde etmediği fakat ilerde elde edebilecği hadisleri rivayet etmesi için şimdiden birine icazet vermesi caiz değildir.

İcâzetu'l-Umum: Rivayet hakkına sahip olunan kitap veya hadisleri rivâyet etmeleri için umûma izin verme, icâzet-i âmme de demektir.

İcbâr (etme): Mecbur, zorunlu kılma.

İcbârî: Mecburî:.

İchar (etmek): Sesle okumak, meydana çıkarma.

İclâl: Tazim, büyükleme.

İcmâ (etmek): Bir araya gelmek, dinî bir meselede bütün âlimlerin aynı görüşü ortaya koymaları.

İcra (etmek): Tatbikata koymak.

İctihâd: (13, 449) Bir alimin kıyas yolu ile yeni bir hükme ulaşması.

İctîmâî: Cemiyete ait, sosyal.

İçtimâiyyât: Cemiyetle ilgili olan şeyler, sosyoloji manasında da kullanılmıştır.

İ'dâl: Hadis'i senedinden peşpeşe iki veya daha fazla râviyi düşürerek rivâyet etmek.

İdbâr: İtibarını kaybetme.

İddet: (11, 153- 11, 342) Vefat veya müfârekatten (boşanma) sonra, bâki kalan nikâh ârının inkızâzı için şer'ân muayyen olan bir ecel (müddet) demektir ki, bu müddet dolmadıkça karı veya koca başkasıyla ve bazı ahvâlde birbirleriyle tekrar evlenemez. Bu tariften iddet'in hem erkek ve hem de kadın için câri olduğu anlaşılır.

İddihar: Biriktirme.

İdğam: Arapçada birbirine yakın iki harften birincisinin ikinciye dâhil c ması.

İdhal (etmek): Sokma, dahil etme.

İdrac: Resulullah'ın (aleyhissalatu vesselam) sözlerine veya hadisin h rhangi bir kısmına aslında olmayan söz ve unsurların karıştırılması. Bu çeş hadislere müdrec denir.

İdrak: Anlama, kavuşma.

İfâ: Yerine getirme, ödeme.

İfâkat (bulma): Şifa bulma, ayrılma.

İfâza: (4/449) Kelime olarak suyu taşırarak dökmektir. Hacıların Araf vakfesinden sökün etmelerine de ifâza denmiştir.

İfaza tavafı: (3, 454) (4, 403) Arafat vakfesinden sonra yapılan tava Buna ziyaret tavafı da denir.

İfk: İftira.

İfrâd: Ferdlerine ayırma.

İfradu'l-Hadîs: Sahâbe ve Tâbiîn'in söz ve fiilleriyle karışık bir halde bul nan Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselam) hadislerini ayırma faaliye Keza sahîh'i zayıftan ayırma işine de ifrâd denmiştir.

İfrâdu's-Sünne: Hadisleri mevzularına veya sıhhat durumlarına gö tasnîf.

İfrat: Aşırılık.

İfrâtkâr: Aşırı davranan.

İfraz etmek: Salgılamak.

İfrâzât: Salılar.

İfrit: Cinlerden şerli bir cins.

İfsad: Bozma, fesad verme.

İfşa: Açığa vurma.

İğbirar: Kin tutma.

İğdiş Etme: Husyelerini burarak, kadınlaştırma.

İğfâl etme: Aldatma.

İğfalât: Aldatmalar.

İğrab: Hadisi Garîb veya Ferd olarak rivâyet etmek. Garib hadis nakletmek.

İğtîsa: Yıkanma.

İğva: Aldatma, saptırma.

İğvicâc: Eğrilik.

İhâm (etmek): Vehim vermek, zannettirmek.

İhâta: Kuşatma.

İhbar Cümlesi: Haber vermeye müteallık cümle.

İhbâr-ı Gaybî: Gaybtan haber verme.

İhbarat-ı Dînîye: Dine mahsus haberler, bilgiler.

İhdâ etmek: Hediye etmek.

İhdad: (11, 368) Mâtem, kocası ölen kadının süsten uzak bir kıyafet taşıması manasında kullanılır.

İhdâs: Ortaya koyma.

İhkâk-ı Hak: Hakkı yerine getirme.

İhlak (etmek): Helak etmek.

İhlas (6/327) Allah'a mahsus kılma, amelde Allah rızasını arama.

İhlas-ı Etem: Eksiksiz, tam ihlas.

İhlîl: Erkeklik organının deliği.

İhmal: Noktasız harf yazmak.

İhrac: 1- Rivâyet asrı denen ilk üç asırda bir müllifin tahkikle bir hadisi senetli olarak kitabına alması. Ta'lihler ihrac sayılmaz. 2-Keza, râvilerini zikrederek bir hadisi ilk kaynağına götürmek, zikretmek, rivayet etmek.

İhrâk: Yakma.

İhram: Hacının giydiği hususi kıyafet.

İhrazz etmek: Elde etmek.

İhsan (1, 53): Bağış, iyilik demek ise de Cibril hadisinde, Allah'ı görürmüşçesine ibadet edebilecek gibi yüce bir mertebe manasında kullanılmıştır.

İhsâs: Duyurma, Hissettirme.

İhsâr: (5, 41) Hac veya umrede, kişinin herhangi bir sebeple tavaf ve vakfe yapamamasıdır.

İhtibâ: (1, 501; 15, 52) Sarınıp, bürünme.

İhtibar: (2, 40) Hadîsin sabit olup olmadığını bir aslının bulunup bulunamadığını araştırmak.

İhtifâ: Gizlenme.

İhtikâr: Ticarette, fiyatların artması için malı piyasadan çekmek, sunî darlık hasıl etmek.

İhtilaf: Anlaşmazlık.

İhtilâf-ı Kadîm: Eskiden beri süregelen anlaşmazlık.

İhtilâfu'l-Hadîs: Hadîsler arasında hakiki değil de zâhirde, görünüşte bir zıtlık bulunması. Buna teârız, muhtelifu'l-hadîs de denir.

İhtilak: Hadîs va'zetme, uydurma.

İhtilas: (8, 158) Kapıp kaçma.

İhmâm: İlgi alaka.

İhtirâ': Keşif, icad.

İhtiram: Saygı hurmet.

İhtirâsât-ı Hayvaniye: Hayvanî ihtiraslar.

İhtirâzî: Sakınmayla ilgili.

İhtisâ: (2, 210) Husyelerini aldırma, iğdiş olma.

İhtisâb: Hesab sorma.

İhtisâm: Düşmanlık, muhâsama.

İhtisar: (1, 111) Lügatte özetlemek demektir. Istılahta hadisin anlatmak istediği manayı eksiksiz olarak kısaca ifade etmek. Ayrıca uzun bir hadisten bir parçayı almak manasına da kullanılır. Namazla ilgili hadislerde (7, 527) ellerini böğre koymak manasına da kullanılır.

İhtiyâr: Seçme, irade.

İhtizâr: Can çekişme.

ihtizaz: Deprenmek, titremek, haz duymak.

İhvân: Kardeşler.

İhya: Hayat verme, diriltme.

İhya-ı emvat: Ölülerin diriltilmesi.

İhzâr: Hazırlama, getirme.

İhzâriye: Hazırlığa ait.

Îka: Meydana getirmek.

İka: (8, 46) Kalçaları yere dayayıp bacaklarını dikerek oturma.

İkab: Ceza, cezalandırma.

İkâb-ı İlahî: Allah'a ait ceza.

İkâle: (1, 432) Akid süresi dolmadığı halde tarafların karşılıklı anlaşma ile akdî vaktinden önce sona erdirmeleridir.

İkrah: Tiksinme, zorlama, dayatma.

İkrâr: Kararlaştırma, dil ile söyleme, kabûl etme.

İkraz: Borç verme.

İkta: (14, 326) İmtiyaz verme.

İktibas etmek: Bir şeyden bir kısmını almak.

İktida: Uyma.

İktifâ: Yetinme.

İktisab etme: Kesbetme, kazanma.

İktisar etme: Yetinme.

İktiza (etme): Gerekme.

Îla: (1, 271-17, 234) Yemin, muayyen bir müddet için hanımını kendine haram kılma (boşama) Resulullah hanımlarıyla bir ay müddetle ayrı kalmıştır bu da îlâ hadisesi diye geçer.

İlâc: Sokma.

İlahî Hadîs: Bak. Hadis-i Kudsî.

İ'lak: (11, 26) Boğazı şişen çockukların, şiş kısmına bastırarak şişi indirme.

İ'lal: Hadisin sened ve metninde bir kusur bulunduğunu söylemek.

İ'lam: (2, 65) Hocanın, rivayet edilmesine izin vermeden, falanca hadis veya kitabı tahammül etmiş olduğunu, rivayet hakkına sahip olmuş bulunduğunu talebeye bildirmesidir. Talebenin bunu rivayet edebileceği kabul edilmiştir, aksini söyleyen de var.

İlcaât: Zorlamalar, mecbur kılmalar.

İlel: İlletler, sebepler, hastalıklar.

İlel Kitapları: Hadislerdeki illetleri gösteren kitaplar.

İlelu'l-Hadis: Hadiste herkesin göremeyeceği sıhhat bozucu unsurlar.

İ'lem Eyyühe'l-Aziz: Ey aziz kardeşim bil ki!.

İlga: Hükümden kaldırdı.

İlhâd: Dinden çıkmak.

İlhak (etmek): Kendi mülküne katmak.

İlim: Lügatte bilmek demektir. Başlangıçta bütün İslam alimleri, daha sonraları kısmen hadis alimleri arasında "ilim"den maksad "Hadis ilmi" idi.

İlliyyin: (8, 446-13, 47) Cennetteki en yüce makamın ismi.

İlm-i Bâtın: Gizlinin, aybın ilmi.

İlm-i Cedel: (4, 183) Muhalif tarafın fikrini çürütüp, kendi fikrini benimsetme ilmi.

İlm-i Ledün: Allah'a manhsus gaybî esrarın ilmi.

İlm-i Maâni: Kelamın ifade ettiği manaları mevzu edinen edebiyata ait bir ilim.

İlmî Muhtariyyet: İlmî hürriyet.

İlm-i Simyâ: Eski hükemanın meşgul olduğu bir nevi kimya ilmi.

İlm-i Yakîn: Reddi mümkün olmayan kesin ilim. Bknz. Yakin.

İlm-i Zahire: Daha ziyade fıkıh ilmi kastedilmiştir.

İlm-i Zannî: Kesinlik ifade etmeyen ilim.

İlm-i Zarurî: Araştırmaya, kesbe gerek olmaksızın delilsiz hâsıl olan ilim.

Nazrî, aklî veya naklî yollardan biriyle insanda hasıl olan zarurî bilgi. İki kere ikinin dört etmesi gibi. Vahiy bilgisi de buraya girer.

İlmu'l-Ahbar: Hususen Resululah'ın (aleyhissalatu vesselam) umumen sahabe ve tabiin'in söz fiil ve takrirlerinden bahseden bilgi kolu.

İlmu'l-Âsar: Sahâbe, tabiin ve Etbau't-Tabiîn'in ve diğer büyüklerin söz, fiil ve görüşlerini araştıran ilim kolu.

İlmu'l-Gayb: Gaybın bilgisi.

İlmu'l-Hadîs: Bknz. Hadis ilmi.

İlmû'l-Yakîn: Vahye veya tevatüre dayanan kesin ilim.

İlmu'r-Rical: Hadis râvileri ile ilgili ilim.

İktibas (etme): Giydirme. Karıştırma suretiyle hata yapma.

İltica: Sığınma.

İltifat (8, 158) Namazda gözleri sağa sola kaydırma.

İltikaf: Bulma, toplama.

İltiam: Yaranın kaynaması.

İltizam: Uyma, kendine gerekli kılma.

Îlzam: Başkasına gerekli kılmak, kabule mecbur etmek.

Îmâ: Söz veya fiile işaret etmek.

İmâle: Meylettirme.

Îmâl-i Fikir: Yeni fikirler ortaya koymak.

İmam: Lügat olarak önde olan, delil, rehber, devlet reisi gibi manalara gelir. Hadis ıstılah olarak tıpkı hakîm, hüccet, hâfız gibi muhaddisin müteradifidir (eş manalısı). Ayrıca hadis ilminde üstad-ı kâmil mertebesini bulan kimseye de imam denir.

İmâmet: (1, 121) Devlet reisliği,

İmam-ı Dar'il Hicre: Hicret diyarı (Medine)'nin İmamı. Bununla İmam Malik kastedilir.

İmamu'l-Haremeyn: Bununla Cüveynî kastedilir.

İm'ân-ı nazar: Dikkatle, derinlemesine bakmak.

İmâte: Öldürme.

İmkân-ı Akli: Vukûu aklen mümkün olan.

İmkân-i Zâti: Vukûu zatında mümkün olan.

İmkân-ı Zihnî: Vukuu hariçte değil zihinde kabul edilebilen.

İmla: Lügatte doldurmak, yazı yazmak manasına gelir. Istılahta Şeyhin talebeye hadis yazdırması (dikte ettirmesi). Bu sema yani üstün bir tahammül yoludur. Bu yolla ortaya çıkan kitaba da imla denir. Ancak bu manada emâlî diye cemi olarak kullanılması daha yaygındır.

İmsâk: Tutmak, oruç esnasında, bozucu şeylerden kaçınmak.

İmtina: Kaçınma.

İmtisâl: Uyma.

İmtizaç: Kaynaşma.

İn'am (etmek): Nimet vermek.

İndenâ: Hadisçiler "Bize göre, hadisçiler nezdinde manasında kullanırlar.

İndelhâce: İhtiyaç olduğu zaman.

İndinde: Yanında.

İndîrâs: Yok olma.

İnfak: Nafaka vermek.

İnfâz: Ceza hükmünü yerine getirmek.

Înfîrad: Yalnız kalma, ayrılma.

İnfira: Alt.

İnhîlal: Çözülme.

İnhirat: İstikametten ayrılma, sapma.

İnhisar: Daralma, sınırlama.

İnhizam: Basılıp ezilme, bozguna uğrama.

İnkâr-ı Gayr-ı Kabil: İnkar edilemez.

İnkıta: Senedde ravi düşmesi, ravi atlaması, irsâl, de denir. Bu çeşit hadislere munkatı denir.

İnsiyak: Sevkolunma, gönderilme, (İçgüdü).

İnsîyaki: Dahilden gelen manevi bir sevke ait.

İnsiyatif: Teşebbüs gücü.

İnşâd: Şiir okuma.

İnşikak: Parçalanma dağılma.

İntâc etmek: Netice, sonuç vermek.

İntehâ: Bir başka kitaptan veya bir başka şahıstan iktibas veya nakil yapıldığı zaman iktibas veya nakil sona erince, bugünük imlada kapayıcı tırnak işaretinin yerine geçmek üzere intehâ (nakil bitti" manasında) denir.

İntibâ: Görüş, anlayış.

İntibah: Uyanış.

İntidah: (10, 113) Su ile istinca manasına geldiği gibi, abdest aldıktan sonra elbiseye su serpmek manasına da gelir.

İntihâb: Seçme.

İntikâd: Tenkid.

İntikal: Geçme, naklolma.

İntikal Tekbiri: Namazın bir rüknünden diğerine geçerken okunan tekbir.

İntikasu'l-Ma: (7, 30) Suyun noksanlaşması.

İntisab: Kendini bir başkasına nisbet etmek.

İnzal: İnme, meninin gelmesi.

İnzâr: (Ahirette) Korkutma.

İnzimam: Dahil oldu, katıldı.

İrâd: Gelir, beyan.

İrâde: İstek.

İrâde-i Hassa: (Allah'ın) kendi irâdesi.

İrade-i İlâhiyye: Allah'ın irâdesi.

İrâde-i kün: Allah'ın "ol" deme isteği.

İrâde-i Rabbani: Allah'ın iradesi.

İrca: Lügatte gönderme demektir. Istılahta Kelâmî bir fırkanın inanc ifade eder. Buna göre, büyük günah işleyenin cehennemlik olup olmadığı dair hüküm verilemez, onu Allah bilir. Kurtuluş için asıl olan imandır. Amil' imanla ilgisi yoktur. Bu itikatta olanlara mürcie denmiştir.

Ayrıca, amellerin imandan cüz olmadığına, imanın artıp eksilmeyeceğin mü'minlerin durumlarının Allah'a raci olduğuna, bu dünyada onların cennetl veya cehennemlik olduklarına dair kesin hüküm verilemeyeceğine inanma İmam-ı Azam Hazretleri bu inançta olduğu için mürcie denmiş ve bid'at ol önceki ircâ ile kasten iltibas edilerek itibardan düşürülmeye çalışılmıştır. Halb ki bu ircâ ehl-i sünnet inancına muvafıktır.

Îrca etmek: Geri çevirmek, indirgemek.

İrfak: Fayda vermek, kolaylıkla tutmak.

İrhas: Ucuzlatma, hayırlı iş Peygamberimiz'in geleceğini haber veren hadise.

İrsad: Gözetleme.

İrsal: 1- Senette bir veya birkaç ravinin düşürülerek hadisin rivayeti irsâ bu manada inkıta demek olur. 2- Ravinin görüşmediği muasırından ve görüştüğü kimseden dinlemediği hadisi rivayet etmesi. 3- Tabiin'in Sahabe atlayarak, doğrudan doğruya Resulullah'tan (aleyhissalatu vesselam) hadis vayet etmesi. Bu çeşit hadislere mürsel denir.

İrsal--i Zahir: İrsâl-i celî demektir.

İrsâlu's-Sahabe: Sahabeler birbirlerinden aldıkları hadisleri bazan, kimde aldığını belirtmeden, Resulullah'tan (aleyhissalatu vesselam) dinlemiş gibi rivaye eder. Buna Sahabe irsali denir. Hadis uleması Sahabe irsalinin hadisi zayıflatma yacağı hususunda müttefiktir. Nitekim İbnu Abbas Müksirun'dan olduğu halde, biz zat müşahede ve mesmuatına dayanan rivayetleri kırkı bulmaz.

İrşâd: doğru yola götürme.

İrşadat: İrşadlar.

İrticâlî: Ezberden.

İrtîdad: (5, 138) Dinden çıkma.

İrtihâl: Göçme, ölme.

İrtikab: Cürüm işleme.

Îşar: Başkasını, nefsine tercih etme,

Îsbâğ: (4, 464) Abdesti mükemmel şekilde alma.

İskâl: Ağır bir şey yükleme.

İskat: Düşürme.

İsmet: Günahtan korunma.

İsm-i Azam: Allahu Teala Hazretlerinin en yüce ismidir. Bu isim kesin olarak bilinmez. O isimle yapılan duanın makbul olduğu rivayetlerde gelmiştir.

İsm-i Hass: Belli bir şahsa ait isim.

İsm-i Tasgir: Küçültme ismi.

İsm-i Zâti: İsm-i has gibi şahsa ait isim.

Îsmid: (11, 28) Sürme yapılan taş.

İsnad: Anlatılan söz veya ameli, kendine has tabirler kullanarak, söyleyenine veya yapanına nisbet etmek. Bu, bir rivayeti, Hz. Peygamber'den (aleyhissalatu vesselam) ilk duyandan müellife kadar araya giren ravileri hoca-talebe düzeni içerisinde tarihi sırayla zikretmekle olur. Senette kullanılan tabirler, hadisin hocadan talebeye ne suretle intikal ettiğini yani tahammül ve eda şeklini belirtir.

İsnad ilmi: Ravilerin durumları, kullanılan eda sigaları vs. yönlerden hadisi sahihlik ve zayıflığını araştıran ilim.

İsnad-ı Adlî: Hadisi ilk kaynağa -başka rivayetlere nisbetle- daha az sayıda ravi ile ulaştıran isnad'a denir. Daha çok ravi ihtiva eden senede ise nazil denir. Buhari'nin en ali isnadında 3 ravi yer alır. En nâzil isnâdında ise 9 dokuz râvi yer alır. Ali isnâd ise nazile nazaran daha kıymetlidir. Râvi yer alır.

İsnad-ı Mu'an'an: İçinde eda sigası olarak an edatının kullanıldığı isnad.

İsnad-ı Nazil: Bir isnâdın diğerlerine nisbetle ilk kaynağa daha az sayıda ravi ile ulaşmasıdır.

İspirizma: Ölülerin ruhlarıyla temasa inanan görüş.

İsrailiyat: Beni İsrâille ilgili kıssalar.

İstiab (etme): İçine alma.

İstiare: Ödünç almak, ariyet istemek. Edebiyatta bir benzetme sanatı: Bunda bir kelimenin manası muvakkaten başka bir manada kulanılır.

İstiare-i Temsiliyye: Temsile yer verilerek yapılan istiare.

İstiba: (16, 350) Esir etme.

İstib'âd (etmek): Akla, imkâna uzak görmek.

İstibdâd: Despotluk.

İştibak-ı Nücum: (16, 593) Yıldızların örülmesi (gökte çoğalıp cıvıldaşmaları maksuddur).

İstibra: (11, 353) Temizlenme demektir. Küçük abdestten sonra sızıntıdan temizlenmede kullanıldığı gibi, boşanan kocası ölen kadının hamile olup olmadığının anlaşılması için geçirdiği iddete de istibra denmiştir.

İsti'cal: Acele etme.

İsticmâr: (10, 170) Abdest bozunca, taş kullanarak istinca etmek. (Temizlenmek).

İstîdat: Kabiliyet, yetenek.

İstidlâl: Delillerden hareketle akıl yürüterek neticeye gitmek.

İstidrac: (11, 484) Veli olmayan insanlardan sadır olan kerâmetvâri harika haller.

İstidrat: Saded dışına çıkma.

İstifaza: Bir rivayetin tevatür derecesine ulaşamayan şöhrete ulaşması, çok sayıda tarikden rivayet edilmesi.

İstîfham-ı Takrîri: Te'yid ettirici sual.

İstifrâş: Yatağa alıp yatma.

İstiftah: Açış yapma.

İstiğfar: (11, 289) Af taleb etme, tevbe etme.

İstiğna: İhtiyaç duymama, gözü gönlü tok olma.

İstiğrab (etmek): Lügatte: Hayret etmek, ıstılahta Hadisi garib saymak.

İstiğrak: Boğulma.

İstihâle: (6, 128) Bir halden başka bir hale gelmek.

İstiham: Ok ile fala bakma.

İstihâre (duası): (9, 31; 10 365; 13, 377) Hayır taleb etme (duası).

İstihbab (etmek): Güzel bulmak.

İstihbâbî: Beğenilen sınıftan.

İstihdaf: Hedef edinme.

İstihdam: Hizmetlenme, kalkınma.

İstihfaf (etmek): Hafife almak.

İstihkak: Hak etmek.

İstihkar: Hakaret etme, küçük bulma.

istihlaf: Yerine halef bırakmak.

İstihlâk: Eşyayı kullanıp harcamak, tüketmek.

İstihlâl: Helal addetmek, Küçük çocuğun ağlaması.

İstihrac: Bir kitabın hadislerini, bu kitabın senedlerinden başka olan senedlerle, sözkonusu kitabın müellifiyle, müellifin şeyhinde veya daha yukarlarda birleşmek şartıyla, tesbit etme, bir kitapta toplama. Bir kitaba ilaveler yapma.

İstihraç: Bir şeyden bir şey çıkarmak. Bir kitapta bulunan hadislerin kaynaklarını bulmak.

İstîhsal: Ürün elde etmek.

İstihsân: Lügat olarak güzel bulma, beğenme demektir. Edille-i şerî'yyeden biri olarak ifade ettiği ıstılahi manayı anlamak için, önce "kıyas"ı hatırlayalım: Kıyas, yeni mes'eleler karşısında Kur'an ve hadiste gelmiş olan nasslara dayanarak hükme gitmeye diyoruz. Eğer yeni bir mes'ele karşısında, Kur'an, sünnet gibi aslî kaynaklardan ziyade örf, adet, maslahat, umumi belva gibi durumlar gözönüne alınarak hükme gidilirse buna istihsan denir. Aynı mes'ele hakkında kıyasen verilen hükümle istihsânen verilen hüküm farklılıklar arzedip, değişik neticelere ulaşabilir. Hanefi fıkhı, bu durumda -meşhur ve muayyen bazı mes'eleler dışında- istihsân'la amel etmeyi umumi bir prensip edinmiştir. Kitabımızda bu çeşit hükümlere açıkça rastlarız.

Bu vesile ile bir iki prensibi daha kaydetmede fayda var: Bir mes'elede üç görüş var ise, birinci veya sonuncu ile amel edilir, ortanca ile değil. Keza bir meselede İmam Â'zam'ın görüşü var ise ona uyulur. Sadece zarûrî hallerde imameyn'in müşterek görüşüne veya sadece birinin görüşüne uyulur. Fıkıh kitaplarında belirtildiği üzere, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed, esas itibariyle hiç bir mes'elede Ebu Hanife'ye muhalefet etmemişlerdir. Onların İmam'a muhalif düşen görüşleri, İmam'ın rücu etmiş bulunduğu eski görüşü olmaktadır. Bu mühim hususu teyid eden rivayetler mevcuttur.

İstihza: Alay etme.

İstikbal: Gelecek.

İstikrah: İğrenme.

istikraz: Borçlanmak.

İsti'lam: (4, 295, 363; 5, 72-73) Hac'da Hacerü'l-Esved'i selamlama, öpme.

İstima: Kulak kabartma, dinleme.

İstimal: Kullanma.

İstimla: 1- İmla meclisinde hocanın yazdırdığı hadisleri yazmak. 2- Kalabalık olan imla meclislerinde hocanın yazdırdıklarını uzaktakilere nakletmek.

İstimnâ: (2, 211) Meni getirme.

İstimta: Menfaatlenme.

İstinbat: Bir şeyden mana veya hüküm çıkarma.

İstinbâten: Hüküm çıkarma suretiyle.

İstinsah: Nüsha çıkarmak, çoğaltmak.

İstinsar: (10, 169) Abdest alırken burna su çekip dışarı atma.

Îstinşak: (İ0, 169-170) Abdestte ağıza su çekip dışarı atmak.

İstirdad: Geri almak.

İstiska: Su isteme.

İstiska Namazı: Yağmur duası.

İstîskal: Soğuk davranmak.

İstismar: Meyve elde etmek, menfaatine kullanmak.

İstişâre: (16, 39) Lügat olarak işaretten gelir, işaret istemek demektir.

Ancak insanlar arasında fikir alış-verişi, müzakere, danışma vs. hep bu kelime ile ifade edilir. İslamda istişârenin mahiyeti uzunca tahlîl edilmiştir. (16, 40).

İstişhad: Lügat olarak şahid getirmek manasına gelir. Istılahda bir hadisin, bir başka tarikden gelen benzerini kaydetmek.

İstişrâf: (9, 483) Gözünü dört açarak bakmak, seyretmek.

Îstîtâ'a: Muktedir olma.

İstitab: (7, 221) Tevbe talebi.

İstitale: Uzanmak.

İstîtar: Gizlenmek.

İstitrad: Saded dışına çıkmak.

İstiva: (10, 8) Lügatte müsavi oluş, istila etme, yükselme, kuşluk vakti gibi manalara gelir. Allah'ın Arşa istivası müteşâbih ayetlerdendir.

İsti'zan: (9, 388) İzin talebi.

İşa: (9, 46) Gece kararlığının başlangıcı.

İş'ar: (4, 551) Anlatma, bildirme. Kurbanlık devenin hörgücünden çizilerek kanatılmasına da işar denmiştir.

İşâri Mana: Açık olmayan işaret yoluyla ifade edilen mana.

İşkâl: Müşkil ile aynı asıldan gelir. Hadiste anlaşılması güç, yanlış anlaşılmaya kabil açıklanması gereken husus. Ayrıca belirtilen bazı zorlukları kaldırmak, yanlış okumaları önlemek için hareke ve nokta koymak manasına gelir.

İşkillenmek: Vehimlenmek, şüphelenmek.

İşmâm: Hissettirmek, koklatmak, hafif duyurmak.

İştibah: Şüphelenmek, benzemek.

İştigal: Uğraşmak, bir işle meşgul olmak.

İstişhar: Şöhret bulma, Ün kazanma.

Îştimâl: Kuşatma, sarma.

İştira: Satın almma.

Îştiyak: Şiddetli arzu ve şevk duymak, özlemek.

Îtab: Azarlamak, tekdir etmek.

Îtbâ: (11, 25) Sözgelimi manayı teyiden kullanılan ikinci kelimeye itba denir.

İtham (etmek): Suç kabahat nisbet etmek.

İstidlâl: Orta hal üzere olmak.

İtîkâdî: İnançla ilgili.

Î'tîkaf: (1, 257) (Ramazanda) bir yere çekilip sadece ibadet etmek.

İtimâd: Güven, dayanma.

Îtîyad: Alışkanlık.

İ'tizâd: Zayıf bir hadisin başka yollarla desteklenmesi. Buna itibar da denir.

İtkan: Lügatte sağlam, pürüzsüz yapma. Istılahta ravinin zabt hususunda titiz ve fazlaca sağlam olması. İtkan sahibine mutkın denir.

Îtlaf: Ziyan etme, yoketme, öldürme.

İtmâm: Tamamlama.

İtminân: Emniyet içinde olma.

İttefekâ Aleyhi (ş-şeyhân): Buharî ve Müslim bu hadisi kitaplarına almakta ittifak ettiler.

İttihâmu'r-Râvi Bi'l-Kizb: Herhangi bir ravinin Resulullah hakkında yalan töhmetine maruz kalması. Kizbu'r-Râvi kadar değilse de râvinin terkini gerektirecek şiddette bir cerhtir. Adaleti seb eder.

Îttîkâl: Dayanma, güvenme.

İttir'a: Dolma, solma.

Îttisâf: Sıfat sahibi olmak, vasıflanmak, sıfat kazanma.

İttisâl: Lügatte bitişiklik. Istılahta hadisin senedinde, raviler zincirinde kopukluk olmaması, ilk kaynağından, müellife kadar yer alan raviler, her birini görerek teselsül etmesi. Bu çeşit senedlere muttasıl veya mevsûl denir.

Îvaz: Bedel.

Îyâte: (11, 213) Kuş falı.

İyâl: Bakımında olan kimseler.

Îyâs: (10, 343) Adet halinin kesilmesi.

El-İyâzubîllah: Allah'a sığınırım.

Îz'ac: Taciz etme, rahatsız etme.

Îzafe: Nisbet etmek.

Îzâfî: Nisbî.

İz'an: İdrak, basiret anlayış.

İzar: (1, 447; 10, 237) Belden aşağıyı örten giysi.

İzhâr etmek: Göstermek, ortaya koymak.

İzhâr-ı Sürûr: Memnuyniyetini, sevincini göstermek.

İzhîr: (10. 72; 12, 543) Temizlikte kullanılan bir ot.

İzinli (mez'un, me'zunleh): Baba, vasî, kaadı gibi velilerden biri tarafında kendisine ticaret yapma hususunda izin verilmiş bulunan çocuk, köle ve ma'tûh gibi hacr altında bulunan kimseye denir.

İzzet: Lügatte değer, üstünlük, ıstılahta hadisin aziz olması.

K

Kaani: Kanaat eden.

Kabâtî kumaş: (5, 33; 15, 55) Mısır'da ketenden yapılan ince beyaz b kumaş.

Kâb-ı Kavseyn: İmkân ve vücûb arasında bir makam. İki yay uzaklığı m safesi.

El-Kabız: (5, 543) Allah'ın isimlerindendir. Kulların rızkını lütuf ve hikm tiyle tutan demektir.

Kabih: Çirkin, fena, kötü, yakışıksız.

Kabl-el-Vücud: Olmazdan evvel.

Kabûl: Bak: İcab.

Kabz (etmek): Bir malı teslim almak, muhafaza veya tasarruf etmek üze mes'uliyeti altına almaktır.

Kabza-i Tasarruf: Harcama, kullanma, yetkisi elinde olmak.

Kader: (13, 347) Mu'tezile'nin iddia ettiği: "Şerri, kulun yarattığı" inan Mu'tezili yerine bedevî dendiği de olur.

Kader-i Muallaka: Bazı şartlara bağlı kader, şartlar gerçekleşmezse kad vaki olmaz. Bu kadere melekler muttali olabiliyor.

Kaderiyye: (16, 467) Kaderi inkar edip kulun tam irade sahibi olduğu inkar eden sapık mezhep.

Kadh: Raviyi adalet veya zabt yönünden cerh etmek, eksikliğini iddia e mek. Ta'zîf, ta'n, cerh de aynı manaya gelir.

Kâdı Mübâşiri: Davalarda kâdının istihdam ettiği tebligat memuru.

Kadîm: Eski, eski zaman, eskiden beri var olagelen.

Kadir: Kudret sahibi, her şeye güç yetiren.

Kadîr-i Ezelî: Ezelî kudret, güç sahibi, Cenab-ı Hakk.

Kafiz: (13, 252) Irak'ta kullanılan bir ölçük çeşidi.

Kafûr: (10, 327) Cenaze yıkanırken suya katılan kokulu bir maddedir. Hindistan'da yetişen bir ağacın zamkından yapılır.

Kahhâr: Galib-i Mutlak ve her an kahretmeye muktedir. Cenab-ı Hakk'ın esmâ ve sıfatlarından biri.

Kâhin: (8, 145) Gelecekte olacak şeyleri bildiğini iddia eden kimse.

Kâhir: Üstün gelen. Yenen. Galip gelen, Zorlayan.

Kahr: Zorlama. Cebir. Ezme. Mahvetme.

Kâil: Söyleyen, anlatan. Nakleden. Söz sahibi, inanmış.

Kâili: Söyleyeni.

Kâim: Ayakta duran. Mevcut. Baki. Vaktini ibadetle geçiren.

Kalansüve: (3, 520; 15, 45) Başa konan serpuş, fes, takke, külah diyenler olmuştur. Üzerine sarık sarılarak giyilen bir gayr-ı müslim kıyafeti olduğu tahmin ediliyor, tek başına giyilmiyor.

Kalb: Hadisin sened ve metninde meydana gelen takdim ve tehirler. Takdim-tehir (yer değiştirme) sened veya metinde olabileceği gibi kelimelerde de olabilir, cümlelere de, meydana gelen kalb çeşidine göre hadisin ismi değişir: Kalb-i mürekkeb, serikat, ma'hus...

Kalb, hocanın talebelerini imtihan niyeti ile yapması caizdir. Halkı aldatmak için yapılırsa haramdır.

Kalb-i Selim: Sağlam kalb (Huzura selamete ermiş kalb).

Kalbolmak: Başka hale gelme, değişme, alt üst olma.

Kâle: Sema yoluyla alınan bir hadisi eda ederken kullanılabilen en düşük sîga. Talebe ile şeyhin likası biliniyor ve talebe de gayr-ı müdellis ise semaya delalet eder. Ayrıca vicade yoluyla alınan hadisleri eda ederken de kullanılmıştır.

Kalellahu Te'âla Fi Mâ Revâhu Anhu Resulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem: Kudsî hadisleri rivayet ederken kullanılan sîga.

Kale Lena Bi-Kırâatî: Bu siga, râvinin hocasına bizzat, -ezberden veya kitaptan- okuyarak hocadan bunu rivayet iznini aldığını ifade eder.

Kale Lenâ Kırâaten Aleyhi: Şeyhe okuyan tashih edilmeksizin, kıraat yoluyla alınan hadisleri eda ederken kullanılan bir sîga.

Kale Lenâ Lî: Daha ziyade müzakere ve münazara esnasında sema yoluyla alınan hadislerin edasında kullanılır...... Lenâ şeklinde hoca ile talebenin yalnız olduğu ifade edilir.

Kale Resulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem Fi-Mâ Yervi'an Rabbihi: Selef alimlerinin kudsî hadisleri rivayet ederken kulandıkları sîga.

Kalîlu'l-Hadis: Az rivayette bulunulan kimse.

Kalûs (Bekra): (6, 143) Dişi devenin küçüğüne denir.

Kâm: İstek, Arzu,. Maksad, Murad, Dilek.

Kamer: (6, 71) Hilali çıktıktan sonra, ayın dördüncü geceden itibarenki ha line denir.

Kamer-i Takvim: Ayın durumuna göre uyarlanmış takvim.

Kamet-i Himmet: Himmetin boyu (derecesi).

Kâmil: Tam, olgun, eksiksiz. Kemâlde olan, Kemâl ve fazilet sahibi.

Kâmil Îman: Eksiksiz bir îman.

Kan Ortaklığı: (4, 330) Kurban'da deve veya sığır için tecviz edilen o taklığa denir. Bu hayvanlardan birine yedi kişi ortak olabilirler.

Kânitîn: Taat, ibadet, dua manasına gelen kunut'tan gelir, Allah'a çok zik reden demektir.

Kanun-i Esasî: Esas kanun, Anayasa.

Karâbet: Yakınlık, akrabalık.

Karâtis: Kağıtlar, kırtasiye.

Kara'tu Alâ Fülan: Kıraat yoluyla alınan bir hadisin eda sîgası.

Kara'tu Bi-Hattı Fülan: Vicâde yoliyle alınan bir hadisin eda sîgası.

Kara'tu Fi Kitabı Fülan: Vicade yoliyle alınan bir hadîs için kullanılır. A cak râvi, hattın kitabı te'lif eden müellife ait olmasında şüphelidir.

Kârî: (6, 489) Okuyan emektir. Kur'an okuyan kastedilir.

Karin: Yaş, tahsil ve ilim yönüyle birbirine yakın olanlar. Cemil kurena'dır.

Karine: Bilinmeyen bir şeyin anlaşılmasına yarayan ip ucu. Anlaşılmas zor olan hususun hak ve hakikatına dair cuz'î delil olan şey. İşâret.

Karn: (12, 209) Asır, zaman, devre, boynuz. Bir insanın ortalama ömr olan 60 sene; bir asırda yaşayan muasırlar cemaati gibi manalarda ku lanılmıştır.

Karnu'ş-Şeytan: (6, 335) Lügat olarak şeytan boynuzu manasını taşıya bu tabirle her çeşit kötülüklerin ifade edildiği belirtilmiştir.

Karrâ: (6, 335) Kıraatı güzel olan demektir, cemi karraûn gelir.

Karz: Borç, ödünç.

Karz-ı Hasen: Sadece Allah rızası için verilen borç. Faizsiz verilen borç.

Kasâme: 14, 7) Kaatili meçhul olan ve üzerinde katl eseri bulunan b maktulün (öldürülmüş kimsenin) bulunduğu mahal ahalisinden elli kimseni vech-i mahsus üzere yemin etmelerine kasâme denir.

Kasâvet: Kalb katılığı, gaflet, kaygı, tasa, üzüntü, keder.

Kasd-ı mahsus: Bile bile isteyerek bir tertib hazırlamak.

Kasem: Yemin. Ahd.

Kâsır: Zorla yaptıran. Hukuki yetkileri eksik olan. Kusur işleyen.

Kâsıt: 1- Kasdeden, Zulmeden ve hakdan sapan. 2- Haklı olan. 3- Kısımlara bölen.

Kâsiyât: (16, 422) Giyinmiş kadınlar.

Kasr: (8, 385) Yolculuk sırasında dört rekatlı farz namazın iki rek'at kılınmasıdır.

Kâss: (16, 469) Doğruluk ve yanlışlıklarına bakmada halka hikayeler, haberler, israilliyat, megâzi vs. anlatan. Bunlar dikkat etmeden bir kısım hadisleri de yalan yanlış anlatırlar, bazan uydururlar da. Hadisciler bunlarla uğraşmak zorunda kalmıştır.

Kassî: (7, 53) Mısır ve Şam'da imal edilen yol yol ipek bulunan bir kumaş.

Kat': Hadisin senedinden bir veya daha çok râviyi atıp munkatı rivayette bulunmak.

Kat-ı Rahîm: (9, 268) Sıla-i rahm denen yakınlarımıza karşı ifa etmemiz gereken vazifeleri yerine getirmemek, yakınlarla ilgiyi kesmek, onları gücendirmek gibi manalar ifade edilmiştir.

Kâtil-i Müteammide: Taammüden adam öldüren. Bile bile önceden hazırlayarak adam öldüren.

Kattât: Nemmâm, koğucu.

Ka'ûd: (7, 139) Binek devesi, en az iki yaşındadır.

Kavaid-i mukarrere: Kesinlik kazanan kaideler.

Kavanîn-i Adetulah: Allah'ın alışılmış kanunları.

Kavî: Sağlam, metin, kuvvetli, güçlü, Istılahta: Makbul hadis.

Kaviyyen: Kati olarak. Kuvvetle. Şüphesiz olarak.

El-Kaviyyu: (5, 544) Kuvvetli manasına gelir. Allah'ın isimlerindendir, gücü tam, hiçbir şey aciz bırakamaz demektir.

Kaviyyu'l-Hadis: Sîka ravi demektir.

Kavl: Resulullah'tan Kur'an dışında sadır olan söz, hadis. Ayrıca bir alimin herhangi bir meseledeki görüşü, re'yi manasında da sıkca kullanılır. Cemi akvâl gelir.

Kavlî: Sözle, konuşarak.

Kavl-i Cedid: Yeni söz, İmam Şafiînin hayatının sonlarında söylediği eski görüşlerine muhalif fetvaları. Eski sözlerine kavl-i kadim'i denir.

Kavl-i İhtiyârî: İrâdeye tabi olarak söylenen söz.

Kavl-i Kadim: Bak: Kavl-i Cedîd.

Kavlî Sünet: Resulullah'ın sözleriyle beyan ettiği hadisleri.

Kavlî Müselsel: Bknz: Müselsel bi'l-kavl.

Kaylule: (16, 90) Kerahet vakti olmayan kuşluk vakti uykusu. Öğle uykusu.

Daha ziyade, nısfı nehar denen öğleden önce icra edilir.

Kayyîm: Vasî, mütevelli gibi bir vazifeyi yürüten kimse.

Kayyûm: Başlangıç, nihayet ve yeniden oluş gibi hallerden münezzeh ve ezelden ebede kaim, daim ve var olan Allah (c.c.)

Kaza: (7, 10; 13, 347; 13, 425) Lügat olarak hükmetmek ise de başka manalarda da kullanılmıştır: 1- Allah'ın ezelde verdiği küllî icmâlî hükmü. 2 Mahkemede hakim ve kâdı tarafından verilen hüküm.

Kazâen: Hukuki açıdan, hukuken.

Kaza-i hacat: İhtiyaçların giderilmesi. Büyük abdest bozmak.

Kazf: (6, 236); 11, 315-317) Muhsan olan kadına iftira edip zina ithamında bulunmak.

Kazurat: Pislikler, süprüntüler, insan pisliği.

Kebâs: Dağlarda yetişen ve meyvesi yenebilen bir çalı, karamukta olduğu gibi meyvesini insanlar, hayvanlar ve deve yemektedir.

El-Kebîru: (5, 544) Allah'ın sıfatlarındandır. Celal ve şanının yüceliğ sıfatlarını taşır demektir.

Keennehu Mushaf: Tevsik tabiri, ihticac ifade eder.

Kefalet: Başkasına ait olan bir şeyin yerine getirilmesini (ifasını) üzerine almak. Daha teknik ifadesiyle: Bir şeyin mütâlebe hakkında zimmeti zimmete zam etmektir. Kefâlete zeâmet, kabâle, hamâle ve zaman da denir. Çeşitleri vardır.

Kefalet-i Bi'n-Nefs: Bir kimsenin şahsını mahkemeye veya muayyen sai bir yere izhar ve teslimi iltizam etmektir.

Kefalet-i Bi'l-Mâl: Hariçte mevcut veya zimmette sabit bir malın edasına kefil olmaktır.

Keffâret (9, 172) Lügatte örtmek manasına gelir ise de. Istılahta işlenen bazı günahların örtülmesini sağlayan ibadete denir.

Keffâret-i Yemin: Bozulan yemini affettirmek gayesiyle Allah için yapılması gereken şey; oruç, sadaka v.s.

Keffâretu'z-Zıhâr: (1, 32) Zıhârda bulunan kimsenin ödemesi gereken cezaya denir. Varsa köle azadı, yoksa üst üste iki ay oruç tutmak veya altmış fakir doyurmaktır.

Keffâretu'z-Zünûb: Günahların keffareti mü'minlerin başına gelen çeşit hastalık ve musibetlere denir. Çünkü günahların affına vesile olabilirler.

Kefîl: Kefâlet eden kimse.

Kehanet: (7, 189) Gaybı bilme iddiası.

Kelâle: (13, 137) Varisleri arasında babası ve oğlu olmayan kimse. Başka yorumda yapılmıştır.

Kelâm: Bir manayı, bir maksadı anlatan ifade eden söz. Anlam ifade eden cümleler, Allah'ın konuşma sıfatı. İslam akidesiyle ilgilenen ilim.

Kelam İlm: İtikad esaslarıyla meşgul olup, onları izah ve ispat etmeye çalışan ilimdir. Bu ilimle meşgul olanlara mütekellim veya kelamcı denmektedir.

Kelâmullah: Allah Kelamı, Kur'an-ı Kerim.

Kelb-i Akûr: (4, 286; 6, 302; 13, 506) Azgın, saldırgan köpek.

Kelef: (10, 379) Kızılla siyah arası bir renk.

Keler: Bir nevi iri kertenkele.

Kelime-i Tayyibe: Allah ve Resulullah kelamı. Dua niyaz ve salavatlar gibi kelamlar.

Kemâl-i Bâri: Cenab-ı Hakk'ın kemâli, her çeşit noksanlıktan uzaklığı.

Kemâl-i Suhulet: Büyük bir kolaylıkla.

Kemiyet: Miktar, sayı, az veya çok oluş.

Kenz: (6, 357-58) Define hazine yer altında saklı kalmış kıymetli eşya.

Kerâhet-i Tahrimiyye: (13, 29) Harama yakın olan mekruhluk.

Kerâhet-i Tenzihiyye: Haramdan ziyade helale yakın olan mekruhluk, yasaklık.

Kerâmet: (7, 188) Allah indinde makbul bir kulun Lütf-u ilâhî ile gösterdiği hârika iş. Aynı iş peygamberden husule gelse mucize denir. Benzer bir iş sıradan bir insanda görülse istidrac denir.

Kerem: Nefâset, izzet, şeref, cömertlik, Allah'ın ihsanı.

Kerhen: İstemeyerek, tiksinerek, zorla.

Kerih: İğrenç, tiksindirici.

Kerim: (7, 27) Lügatte her şeyin iyisi, faydalısı, kıymetlisi, ihsan ve inayet sahibi, şerefli ve izzetli; muhterem. Cömert gibi manalara gelir. Cenab-ı Hakkın sıfatlarındandır. Hayrı çok, lütfu bol ihsanı hadsiz demektir.

Kerm: (16, 378) Üzüm asması ve üzümden yapılan şarap.

Kerru Ferr: Muharebede, geri çekilip tekrar hücuma geçmek.

Kesâfet: Kesîflik, koyuluk. Bulanıklık, Yoğunluk.

Kesb: (14, 295) Kazanç, çalışmak, Sa'y ve amel ile kazanmak.

Kesb-i ilim: İlim öğrenmek.

Keser: (5, 217) Hurma ağacının ortasından çıkan yenilebilir bir yağ maddesi.

Kesif: Çok sık ve sert. Şeffaf olmayan.

Kesra: Arapçada harfin altına konan ve harfi 'i' diye okutan hareke.

Kesret: Çokluk, sıklık. Bolluk.

Kesretu'l-Galat: Fuhşu'l-Galat gibi zabt'taki aşırı bozukluğu ifade eder.

Keş: Çökelek de denen yağsız peynir.

Ketem: (6, 540-542) Saçları siyaha boyamada kullanılan bir bitki.

Ketm: Saklama, Gizlemek. Sır tutmak.

Ketûm: Sır saklayan. Herkese herşeyi konuşmayan.

Kevn: Var oluş. Alem. Kainat, mevcudiyet.

Kevnî: Oluşa ait, kâinat ilmine dair.

Kevser: (14, 217; 15, 354) Ahirette Muhammed Ümmetinin etrafında to lanacağı büyük havuzdur.

Keyfiyyet: Bir şeyin esası ve iç yüzü. Nasıl olduğu.

Keys: (7, 117) Akıl, hazer (sakınma), rıfle iyi teenni gibi değişik mana ifade eder.

Keyy: (11, 11) Dilimizde dağlama dediğimiz tedavi metodudur.

Kezzab: Ravinin rivayette yalana tevessül ettiğini bildirir. Vasfı bu ol ravinin hiçbir surette rivayeti alınmaz.

Kıdem: (9, 547) Öncelik, eksiklik. Evveli bulunmamak. Ezeli olma Cneab-ı Hakk'ın sıfatı: Ezeli ve ebedi oluşu.

Kılade: (7, 57) Takılan şey, takı.

Kıraat: 1-Okuma, Düzgün ve çabuk okuma. 2- Kur'an-ı Kerim'den bir m tar okuma.

Kırâm: (7, 63) Nakışlı ince kumaş.

Kırân: (4, 311; 10, 407) İki şeyin arasını birleştirmek.

Kîrat (Kırat): (9, 544) Lügatte beş arpa ağırlığı veya yarım dânik ve şeyin yirmi dörtte biri gibi bir manaya gelir ise de kelime muayyen olmayan miktar manasında da kullanılmıştır.

Kırn: Karîn manasındadır. Cemi akrân gelir.

Kırtâs: Kağıt.

Kisâ: Yün elbise. Seccade, halı.

Kisâru'l-Mufassal: (8, 7) Kısa olan mufassal sureler sonuncusu Nâs sur sidir. Başlangıcı ihtilaflıdır: Saffat, Tebareke; Sebbaha, Duhâ.

Kısas (2, 166; 13, 521) 1- Kıssalar, fıkralar, hikayeler, 2- Cinayetle öde mek. Bir suç işleyenin aynı şekilde cezalandırılması.

Kıssa: (14, 21) Hadisin vürûduna sebep olan vak'a, durum.

Kıst: (9, 549) Tartı, rızık manalarında kullanılmıştır.

Kıstâs: Mizan, Terazi, Ölçü. Manevi değer ve kıymet ölçüsü.

Kıtrî: (10, 158) Bahreyn'de bulunan Kıtr adındaki köyde imal edilen kumaş çeşidi.

Kıyam: 1- Ayakta durmak. 2- İsyan. 3- Ölümden sonra tekrar diriliş.

Kıyam bi Nefsihi: (9, 547) Allah'ın selbi sıfatlarındandır. Varlığı ker

zatındandır, varolmak, varlığını devam ettirmek için bir başka şeye muhtaç değildir, demektir.

Kıyamet: (14, 65) Alemin günün birinde sona ereceğine inanan dinimiz sona erme hadisesini bu kelimeyle ifade etmiştir.

Kıyamu'l-Leyl: Gece kalkışı. Gece namazı.

Kıyas: (13, 436) Bak: İstihsan.

Kıyas-ı Maalfârık: Birbirine benzemeyen şeyler arasında yapılan kıyas. Yani doğru olmayan ve hakikate uymayan mukayese.

Kıyem: Kıymetler.

Kibarü't-Tabiin: Tabiinin büyükleri.

Kibriyâ: Azame, Cenab-ı Allah'ın azameti ve kudreti, her cihetle büyüklüğü.

Kîl ve Kâl: dedi-kodu.

Kîle: Kile, ölçü.

Kinaye: Dolaylı yollardan maksadın anlatılması. Üstü örtülü dokunaklı söz.

Kîrat: (1, 493 ; 17, 126) Bir dinarın onda birinin yarısı. Kelime bazan muayyen bir miktar kastedilmeden de kullanılmıştır.

Kiryâs: (10, 95) Mısır'da İslam'dan önce kullanılan, yerden yüksekçe yapılmış hela.

Kitab: Kitabları teşkil eden ana bölümlerden her biri. Ayrıca, hadisin vicade yoliyle alındığını gösteren bir tabirdir.

Kitab-ı Mübin: Kur'an-ı Kerim kastedilir. Her şeyi açıklayan, kendisi de açık olan kitap demektir.

Kitâbu'l-Cenaiz: Cenazelerden bahseden bölüm.

Kitabu'n-Nafakât: Nafakalardan bahseden bölüm.

Kitabu's-Sayd: Av ile ilgili bölüm.

Kizb: Lügatte yalan demektir. Hadis rivayetinde bilerek yalan söyleme, Resulullah'a yalan nisbet etme. Bu râvi hakkında vaz'etmeye müsâvi en ağır cerhtir. Kizbi bilinen râviden hiçbir surette rivâyet alınmaz, tevbe etse bile. Kizb, yanılma, hata yapma, yanlış anlama manasında da bidayette kullanılmıştır. Sahâbeden sahabeye bazan görülen kizb ithamı bu manada anlaşılmıştır.

Kizb ale'r-Resul: Ravinin Resulullah hakkındaki yalanını ifade eder.

Kodifikasyon: Taknin, kanunlaştırma.

Kozmoğrafik: Gök ilmiyle ilgili.

Kuba: (13, 13) Şimdilerde Medine ile birleşen, Resulullah zamanında iki mil mesafede bir köy.

Kubatî: Bak: Kabatî.

Kuddûs: (5, 542-619) Cenab-ı Hakk'ın isimlerindendir. Ayıplardan temi demektir.

Kudemâ: Kadimler. Eski büyükler. Eski adamlar. İleri gelen büyükler.

Kudemâ-i Hanefiyye: Hanefilerin büyükleri.

Kudret: 1-Güç, takat, 2. Her yeri kaplayan Kudretullah.

Kudsî Hadis: Hadis-i Kudsî'ye bakınız.

Kuhul: (12, 280; 16, 478) Kehl'in cemidir. Otuz veya kırk ile elli bir yaş arasındakilere denir. Olgunluk yaşıdır.

Kutle: (9, 538) İkiyüzzelli rıtl veya daha fazla su alan büyük küp.

Kur'an-ı Mübîn: Beyanı açık Kur'an.

Kurbet: 1- Yakınlık 2- Allah'a (c.c.) manevi yakınlığa sebep olan amel-i salih.

Kurb-i isnâd: Sened yakınlığı Senetteki ulviyet.

Kurbiyet: Yakınlık.

Kurbiyet-i Zaman: Zaman itibariyle yakınlık.

Kurfusâ: (16, 87) Çileye giren sûfi'nin oturması: Kabalarını yere kor, uyluk larını karnına yapıştırıp dizlerini havaya diker ellerini kemer yapıp inciklerinde kacaklar.

Kurie Ala Fulanin Ve Ene Esmau: Kıraat ala'ş-Şeyyh yoliyle tahammül ifade eden bir sîga. Şeyhin hadislerini Şeyh'e, ravinin dışında birisi okurke ravinin hazır bulunduğunu ifade eder.

Kurû': (11, 176) Ezdaddan olan bu kelime hem temizlik devresi, hem d hor devresi manasına gelmektedir.

Kusâme: (14, 347) Taksimcinin aldığı taksim ücreti.

Kussâs: Kâss'ın cemi.

Kust (Küt, Küşt): (11, 372) Bedevilerin kullandığı bir buhur çeşidi.

Küttâb: (1, 440) Çocuklara mahsus mektep (ilkokula tekabül eder).

Kutta-i Tarık: (13, 209). Yol kesici.

Kuud: Oturmak. Namazın oturarak kılınan kısmı.

Kuvve-i Bâsıra: Görme duygusu.

Kuvve-i Ha'yaliyye: Hayal gücü.

Kuvve-i Kudsiyye: Cenab-ı Hakk'ın yardımına mazhar olan kuvvet. Evliy kuvveti.

Kuvve-i Vahime: Vehim ve hayal duygusu.

Kuvve-i zaika: Tad alma duygusu.

Kuvve-i Dâfiâ: Zararlı şeylerden korunma hissi.

Kuzât: Kadının cemidir, kadılar demektir.

Küfüv: Arkadaş, denk, benzer. Bilhassa evlenme bahsinde geçen tabir ev

eneceklerin yaş, zenginlik, güzellik, mevki-i içtimaiye gibi bazı hususlarda birbirlerine denk olmasını ifade eder.

Küllî Kâide: Umûmi kaide.

Külliyen: Kâmilen, tamamen. Toptan, büsbütün.

Kültürel Terâküm: Kültür birikimi.

Kümeyt: (7, 159) Kızıl siyah arası renk.

Küna: Künye'nin cemi. Künyeler demektir. Bak: Künye.

Küna mücerrede: Hangi şahsa delalet ettikleri bilinmeyen künyeler. Böyleleri mübhem sınıfına girer, nazar-ı itibara alınmaz.

Künh: Bir şeyin aslı, cevheri, miktarı. Özü, nihayeti.

Künnâ Nef'alu Kezâ: Bu söz sahâbeye aitse rivayet hükmen merfudur. Sahâbe zamanında tâliken Tabiin tarafından söylenmişse hükmen mevkuftur.

Künuzul-Hikem: Hikmet hazineleri.

Künye: (17, 4, 98) Arap örfünde bir tesmiye çeşidi. Eb (baba), Ümm (anne) İbn (oğul), bint (kız) uht (kızkardeş) ve benzeri kelimelerle başlayan isim, lakab ve nisbet dışındaki alem, ayırdedici isim. Ebu Bekr, Ümmü Abdillah, İbnu Abbas gibi pek çok râvi ve âlim, isminden ziyade künyesiyle meşhur olmuştur. Bu maksadla hususî kitaplar telif edilmiştir. Rical kitaplarının son kısmında umumiyetle Kitabu'l-Küna adıyla bir bölüm vardır. Orada künyelerin dalâlet ettiği isimler açıklanır.

Kürsü: (5, 332) Lügatte sandalye demek ise de Allah'ın Kürsü'sünden bahsedilmesi, O'nun hakimiyetinin anlaşılması için başvurulan teşbihten ibarettir.

Küsuf: (8, 539) Güneş (veya Ay) tutulması. Bak: Hüsuf.

Kütüben Kesireten: Çok kitap.

Kütüb-i Erbaa: Kütüb-i Sitte'nin Sahihayn dışında kalan dört süneni. Muhtevaları ve sıhhat durumları birbirine yakın oldukları için beraber mütalaa olunurlar. Bunlara sünen-i Erbaa denir.

Kütüb-i Hamse: Sahihayn (Buharî, Müslim) İle Ebu Dâvud, Nesâî ve Tirmizî'nin Sünen'lerinin müşterek ismi.

Kütüb-i Seb'a: Kütüb-i Sitte'ye Darimi'nin Sünen'i ilave edilerek Kütüb-i Seb'a denmiştir. Ancak yedinci kitab olarak Muvatta'yı kabul edenler de var.

Kütüb-i Selase: Buharî ve Müslim Sahihleri ile, sıhhatça üstün olan Muvatta'ya denmiştir.

Kütüb-i Sitte: Altı kitaplar demektir. En başta hadisler, İslam âlimleri nazarında mergûb olan şartları azami ölçüde taşıyan makbul hadisleri cemeden mecmuaların teşkil ettiği hadis kitapları takımı. Sahîhayn. Ebu Davud, Nesâî ve Tirmizî'den müteşekkil ilk beşi üzerinde bütün alimler müttefik ise de altıncı

kitap hususunda üç ayrı görüş mevcuttur. Hâl-i hazır çoğunluğa İbnu Mâce'n Sünen'i; mağribli alimlerin ekserisine, Razîn el-Abdevî ve Mecdüddin İbnu Esîr'e göre İmam Malik'in Muvatta'ı, diğer bazılarında Dârimî'nin Sünenidir.

L

La Arifu Lehu Aslen: La arifu manasınadır. Ancak La asla leh tabirinde c olduğu üzere, vaz hükmünde ihtiyat gerekebilir. Zira bazı tahkikler "asl" kelim siyle "sahih bir asl"ın kastedilmiş olabileceğini ortaya çıkarmıştır. Böyle olunc "Zayıf" veya "Hasen" bir aslın varlığı mümkündür manası çıkar. Ayrıca, bu tab ri kullanan zat bilmiyorsa da bir başkası bilebilir. Nefiy mutlak olmadığına gör vaz hükmünde de ihtiyatlı olmak gerekir.

La A'rifu: "Bu hadisi (veya râviyi) Tanımıyorum" demektir. Bu cerh ifa eden tabirdir. Bir otorite söylemiş, muhalefet de görmemişse rivayet mev sayılır.

La Asle Leh: Bilinen veya "sahih" bir senedi yoktur demektir. Bu tabiri, h seferinde "hadisin mevzu olduğunu ifade ediyor" şeklind etevil caiz değildir.

Lafzen Mütevatir: Bak: Mütevatir lafzî.

Lafziyye: Kur'an'ın telaffuz ettiğimiz lafzının mahluk, aslının ise gay mahluk olduğunu söyleyenler.

Lağv: (2, 214; 8, 337; 9, 524) Fıkhî bir hükme sebep olmayan boş söz.

Lağvetmek: Kaldırmak, hükümsüz kılmak.

Lahd (Lahid): (5, 283; 17, 132) Ölüyü koymak üzere, kabrin içinde kıble c hetinde açılan hususi oyuk.

Lâhik: Yetişen, ulaşan. Eklenen. Katılan.

Lâhika: Ek, ilave.

Lahzâ: Göz açıp kapayacak kadar kısa zaman.

Lakit: (13, 154) Yolda, sahrada veya cami ve kilise gibi umuma ait b yerde bulunan sahipsiz çocuk.

Laisize (etmek): Laikleştirmek.

Lakab: Ravinin asıl adından başka, onu övmek veya yermek veya -bariz b hususiyeti sebebiyle- iyice tanıtmak için bu kişiye verilen tanıtıcı tarif edici isi Hz. Ebu Bekr'e Sıddık, Hz. Hamza'ya Esedullah denmesi gibi. Lakablar üzerin de kitaplar te'lif edilmiştir. el-Elkabu'l-İslamiyye fi't-târih, Dr. Hasan el-Bâşâ.

Lakha: (11, 383) Doğumu yakın sütlü deve.

La'net: (5, 238-39; 9, 317) Her çeşit kötü söz sarfetmek hem de Allah' rahmetinden uzak kalma manalarında kullanılır. La'net kelimesi kullanmakta kaçınmak İslam'ın edeblerinden biridir.

Lât: (4, 281) Cahiliyye putlarından biri.

Latîf: (5, 543) Mülayim, yumuşak. Nazik. Güzel. Şirin. Küçük ve hoşa giden manalarına gelir. el-Latif Allah'ın isimlerinden biridir. "Arzusunu sana rıfkla ulaştıran" mahiyeti idrak edilmeyecek kadar latif olan" manalarını ifade eder.

Lâyezâl: Zeval bulmaz. yok olmaz, ebedî.

Lâzûrd: (10, 542) Süs eşyası yapımında kullanılan lacivert bir taş.

Lemha: Bir öz atma. Şimşeğin bir defa çakışı.

Lemme-i Melekiye ve Şeytaniye: (2, 239) Lemme, inme, yaklaşma değme manalarına gelir. İnsan kalbinden şeytan ve meleğin telkinde bulunduğu birer (manevi) cihaz'ın varlığı hadislerde bildirilmiştir. Bu lemmeyi maddî bir şey telakki etmek yanlıştır.

Letâfet: Hoşluk, lâtiflik. Cisimden alakayı kesip bir nevi nûrâniyet kesbetmek.

Letâif: Latif duygular manevi hisler.

Levâkıh: (6, 77) İlkah (döllenme) kelimesinden gelir. Bitkilerin döllenmesini sağlaması sebebiyle rüzgara levâkıh denmiştir.

Levâzım: İhtiyaç maddeleri. Lüzumlu maddeler.

Levh-i Mahfuz: Her şeyin hayatının ind-i İlâhî'de yazıldığı levha. İlm-i İlâhî'nin bir unvanı.

Levm: Çekiştirmek. Birisinin yüzüne karşı kötü söz söylemek.

Levm etmek: Kötülemek.

Leyse bi Umde: "Sika (güvenilir bir kimse değildir)" demektir.

Lezâiz-i Mat'ûmat: Taamların, yiyeceklerin lezzetlileri.

Li'ân: (2, 540; 11, 151) Bir boşanma şekli olup, karısının zina ettiği iddiasında bulunan koca ile bunu inkar eden karı arasında cereyan eder. Bunlardan herbiri doğru söylediğini ifade ettikten sonra, yalan söyleyene Allah'ın la'netini dörder sefer dilerler. Ondan sonra hakim bunları ayırır.

Li-Aynîhî Haram: Zatı, yaratılışı yönüyle haram olan şey, domuz gibi.

Libâs: Giyilecek şey, elbise.

Likâ: Kavuşmak. Görüşmek. Rast gelip buluşmak, Şeyhle karşılaşıp, doğrudan kendinden hadîs alma.

Lisân-ı Hâl: Hal dili.

Lisân-ı İslam: İslamın dili.

Lisân-ı Nübüvvet: Peygamberlik dili.

Lisânî: Lisana ait.

Livâ: (13, 159) 1- Bayrak. Sancak. 2- Eskiden, kazadan büyük vilayetten küçük yerleşim merkezlerine denirdi.

Livâta: (5, 261) Lûtîlik, yani Lût kavmini helak eden ahlaksızlık ki za-

manımızda homoseksüellik denen cinsî sapıklıktır.

Lîvâu'l-Hamd: Hz. Peygamber'in (a.s.) bayrağı. O'na inananlar kıyametten sonra bu bayrağın altında toplanacaklar.

Liyakat: İktidar. Ehliyet, Hüner, Layık olmak.

Lügavî: Lûgata ait.

Lümme: Nişan, alamet. Vesvese. Damga. Nokta.

Lütf-i İlâhî: İlâhî Lütuf. Allah'ın ikramı.

Lûtî: Lût kavminin işlediği cinsî sapıklığı işleyen, homoseksüel.

Lütuf: Rıfk ve iltifat, ikram, bağış, iyilik.

M

Maarif: Tahsil ile elde edilen ilim, mâlûmat bilgi.

Maden: (6, 401) Yeraltında mahluk ve medfun olan ve kıymetli bir cevher ihtiva eden toprağa denir.

Mâdud: Hesabedilen, sayılan, addedilen. Muayyen. Belli.

Mâdun: Alt , aşağı, emir altında bulunan.

Mafsal: Vücuttaki kemiklerin ekli olan oynak yerleri.

Ma'füvv: Suçu affedilmiş. Bağışlanmış olmuş.

Mağribler: Bknz: Meğârib'e.

Muhcûr (mahçurunaleyh): Bak: Hacr.

Mahdud: Sınırlanmış, çevrilmiş, hududlanmış.

Mahfi: Gizli, saklı.

Mâhız: (6, 386) Hamile hayvan.

el-Mâhî: (15, 344) Allah'ın isimlerindendir. Yokeden demektir.

Mahiyet-i Eşya: Eşyanın içyüzü.

Mahlût: Karıştırılmış. Katılmış, karışık.

Mahmil: (2,553) Deve üstüne yerleştirilen insan taşımaya mahsus hücre.

Mahmud: Öğülmüş. Medh olmaya müstehak.

Mahmûm Kalb: (17, 621) Mahmum üzüntülü demektir. Tabir hadiste Allah'tan korkan tertemiz kalb manasına gelmiştir.

Mahreci Maruf: (Beldesinin hadislerini rivayet etmekle tanınan bir ravinin naklettiği o bölgenin hadisi. Bu tabir senedin muttasıl oluşunu ifade eder. Sözgelimi, Katâde, Basralıların hadislerini rivâyetle tanınmıştır. Şayet Basralıların hadislerini Katade rivayet ederse, bunların mahreci ma'ruf olmuş olur.

Mahrem: Akrabalıktan (karâbetten) dolayı nikahı haram olan kimsedir, bir kıza nazaran kardeşi gibi. Mukabili gayr-ı mahrem veya nâmahrem diye ifade edilir. Mahrem, hürmet, ihtiram manasına da gelir, cemi mehârimdir.

Mahremiyet: Mahremlik. Bak: Mahrem.

Mahrûtî: Mahrut (Koni) şeklinde olan.

Mahsûd: Hased edilen kıskanılan kimse.

Mahsulat: Hasıl olan şeyler, ürünler.

Mahsûsât: Beş duyu ile hissedilen, algılanan şeyler.

Ma'huf: Bilinen, kastedilen. Vaad edilen.

Mahviyet: Alçak gönüllülük. Tevazu içinde olmak.

Mahz: Safi ve Halis. K atıksız. Sırf.

Mahzen: Hazine ve define gibi şeyleri koyacak yer. Erzak yeri.

Mahz-ı Edep: Sâfi ve halis. Katıksız edeb.

Mahz-ı Küfür: Küfrün ta kendisi.

Mahz-ı Nur: Sadece ve sadece nur.

Mahzuf: Silinmiş. Yerinden düşürülmüş.

Mahzur: Haram. Memnu. Yasak olan şey.

Mâ-i Hayat: Hayat suyu.

Mâ-i Müsta'mel: (10, 46) Abdestte kullanılmış olan su, temiz sayılır, ama temizleyici değildir.

Mâedi-i İsa: Hz. İsa'ya gökten inen sofra.

Mâilat: (16, 451) Lügatte meyleden demek ise de kırıtarak sağını solunu oynatarak yürüyen, başkalarını baştan çıkaran kadın anlaşılmıştır.

Makaam-ı Meşihat: Meşîhat makamı: Osmanlıların son zamanlarında tesis edilen fetva makamı.

Mâkabil: Birşeyin evvelinde, önünde bulunan.

Makam: Durma yeri. Rütbeli yer.

Makam-ı Mahmud: (4, 550) En yüksek şefaat makamı. Peygamberimz'in (a.s.) kavuşacağı, Allah tarafından vaadedilen makam.

Makam-ı Uluhiyyet: İlahlık makamı.

Makasıd-ı Şeriyye: Şir'î masadlar, dinin gayeleri.

Makbul: Sened ve mekni bakımından amele elverişli olan hadistir. Bu tabirle sahih ve hasen hadisler kastedilir. Senedi zayıf bile olsa alimlerin kendisiyle amel ettikleri hadis.

Mâkes: Akis yeri. Akseden yer, ekran , perde.

Makhûr: Kahredilmiş. Mahvedilmiş. Haaret görmüş.

Makrûn: Ulaşmış. Kavuşmuş. Yakın, Müsaadeye mazhar.

Makrunen: Ravinin ayıflığından dolayı bir hadisi sîka bir ravinin rivayetiyle birlikte zikretme usulü.

Maksat: Kast olunan şey. İstenilen şey.

Maksud: Kastedilmiş. İstenilen şey.

Maktû: Kesilmiş, kesik, pahası biçilmiş, pazarlık edilmez.

Maktu': Tabiun ve sonrakilerin söz ve fiilleri. İlk devirde munkatı (ser dinde ravi atlamış) manasında da kullanılmıştır.

Maktûl: Öldürülmüş.

Ma'kul: Akla yakın, aklın kabul edeceği.

Mâkulat: Alın uygun bulduğu, ancak akıl ile idrak edilen şeyler.

Makulek: Akla uygun, aklın kabul ettiği. Akıl ile bilinir, akılla isbatlanır.

Makzî: (6, 103) Allah'ın hükmettiği şey, başa gelen kaza.

Malâbüdden: Gerekli lazım, vazgeçilmez.

Mal ahzi: Mal alma.

Mâlâyânî: (16, 340) Manasız, faydasız boş söz.

Mâ-Lâyutak: Takat getirilmez, güç yetmez, dayanılmaz.

Mâlik: Sahip. Mal elinde bulunduran. Herşeyin sâhibi olan Allah.

Ma'lûl: İlletli, hasta, sakat, kötürüm. Istılahda mu'allel (illetli) hadis.

Mâlumât-ı Müteârife: Herkesce bilinen şeyler.

Mâmelek: Bir kimsenin sahibi olduğu şeylerin hepsi.

Ma'mul: Yapılmış, imal edilmiş.

Mâmur: İmar edilmiş.

Manâ-i Harfi: Bir şeyin başka şeyleri tanıtıp bildirmesi ve sevdirmesi cih tinde olan manasıdır.

Manâ-i ismi: Bir şeyin sadece endisini bildirip tanıtması.

Manastır: Rahib ve rahibelerin ibadet etmek için yaşadıkları meskenler.

Maa'yı Lügavi: Lügat manası.

Manâ-yı Maksud: Kastedilen mana.

Manâ-yı Muhâlif: Bir ifadeden çıkan muhalif mana. "Mü'min ölünce arz sema ağlar" ifadesinin muhalif manası "Kafir ölünce ağlamaz" olur.

Mançur: Mançurya'da yaşayan halk. Ahir zamanda ye'cüc ve me'cüc' mançur ve moğol kavimlerinden çıkacağı yorumu yapılmıştır.

Manen mütevatır: Bak: Manevi mütevatir.

Manevî Mütevatir: Her biri haber-i vahid olduğu halde, delalet ettikleri m nada birleşen ve sağlam tevatür mitarına ulaşan hadis. Resulullah'ın duası taamların bereketlenmesi pekçok vak'ada cereyan etmiştir. Şu halde bu va manen mütevatirdir.

El-Mani: (5, 546) Allahın isimlerindendir, dostlarını, başkalarının eziyet den koruyan demektir.

Manifesto: İdeolojilerin temel görüşlerini ifade eden metinler. Müslümanların amentüsü gibi. Fransız ihtilalcilerinin, komünistlerin manifestoları vardır.

Mâni-i her kemâl: Her türlü terakkiye engel.

Manyetizma: Birisinin bazı davranışlarıyla, bir diğerinde uyutma hasıl etmesi.

Maraz-ı Sa'b: Tedavisi zor hastalık.

Ma'rifet: Bilme, bir şeyi cüz-i vecihle bilmek, hüner.

Ma'ruf: (2, 6-22; 9, 334) Lügatte bilinen, tanınmış. Istılahta münker mukabili olarak, zayıf bir ravi tarafından endisine muhalif bir hadis rivayet edilmiş olan hadis. Ma'ruf'un ravisi sîkadır. -Ayrıca, makbul manasında da kullanılarak zayıf ve hasen hadis kastedilir. Meçhul'ün zıddı olarak, durumu bilinen ve kendisinden birden fazla ravinin rivayette bulunduğu meşhur ravi manasında da kullanılır. Ayrıca, aklın ve şerî'atın hoş görüp kabul ettiği şeye de ma'ruf denir.

Ma'rufu'l-Ayn: Meçhul'ül-Ayn'ın zıddı, kendisinden en az iki kişinin hadis aldığı kimse.

Mâruz: Arzolunmuş, verilmiş, sunulmuş.

Masârif: Sarfiyatlar, masraflar.

Ma'siyet: İsyan, günah.

Maslahat: İyilik yolu, bir işin hayırlı olmasına sebep olan şey.

Masnû': Mevzu, muhtelak ve uydurma manasınadır.

Masnû Müftera: Uydurma, iftira.

Masnuat: Sanatkarane yapılan şeyler.

Masnûat-ı İlâhî: Cenab-ı Hakk'ın sanat eserleri.

Mâsûn: Korunan.

Ma'şer: Cemaat, müttehid cemaat.

Ma'tuh: (11, 179) Bunak, bunamış, sakat.

Materyalist: Maddeci. Her şeyi madde ile kıymetlendiren.

Matlûb: İstek, istenilen şey.

Matrûh: Lügatte atılmış,terkedilmiş. Istılahta metruk hadis ve metruk ravi manalarında kullanılır.

Matruhu'l-Hadis: Cerh tabiridir, vasfı bu olan ravinin hadisi itibar için bile alınmaz.

Mâtuf: Âit ve râci olan. Bir tarafa meyletmiş. İsnad edilen.

Mat'umat: Yemekler, taamlar. Yiyecek şeyler.

Mazarrat: Zararlar ,ziyanlar.

Mazbut: Zabtolunmuş, ele geçirilmiş. Sağlam yazılmış. Muhafazalı.

Mazhar: Sahip olma, nail olma. Şereflenme. Bir şeyin göründüğü yer, ekran.

Mazmaza: Gusül veya abdest alırken, elleri yıkadıktan sonra üç kere ağız

dolusu su alıp ağızda çalkalamak.

Mazmum: Zammolunmş. İlave olunmuş, yapışmış.

Maznûn: Zaman verilmiş, ödenmiş, ödenmesi lazım gelen. Mana, meal mefhum. Bak: Damân.

Mâzur: Özürlü, özrü olan.

Meâd: Ahiret. Dönülüp gidilecek yer.

Me'afir: (4, 94) Bir kabile adı.

Meâl: Mana.

Me'âlî: Bir ravinin baba, dede... ve devamındaki ecdadından rivayet ettiği hadis.

Meâl-i Münif: Yüce meâl (Kur'an ve hadisin dilimize çevrilen manası için kullanılır).

Meâlim: Dini inançlara, îtikadlara dair meseleler. İzler, nişanlar, eserler.

Meâsi: Günahlar, isyanlar.

Mebâdî: Mebdeler, başlangıçlar, ilk unsurlar, prensibler.

Mebde: Başlangıç. Baş taraf. Kaynak. Kök. Temel, esas.

Mebde-i Fıtrat: Yaratılışın başlangıcı, baş tarafı.

Mebde-i Hareket: Hareketin başlangıcı.

Mebde ve Mead: (9, 36) Başlangıç ve son (İlk yaratılış ve ahiretten kinaye).

Mebdeu's-Sened: Senedin müellif tarafı. Bknz: İbtidau's-sened, evvelü's sened, sadru's-sened.

Mebnî: Yapılmış, kurulmuş. Bir şeye dayanan.

Mebsût: Açılmış yayılmış, serilmiş, mufassal.

Mebtûte: (11, 393 Dipnot) Talak-ı bette ile boşanmış olan kadın.

Mecâlis: (li-ibî Ca'fer Muhammed İbni Ömer el-Üsruşenî'nin olup Hanef fıkhı'nın füruu üzerine yazılmıştır.

Mecâz: Geçecek yer. Yol; Hakiki manası ile değil de ona benzer başka bi mana ile veya istenileni hatırlatır bir kelime ile konuşmak.

Mecbub: (5, 177) Cinsiyet organı burulmuş, iğdiş edilmiş.

Mecbûl: Yaratılmış, yaratılışında bir hal veya sıfat bulunan.

Meccanen: Ücretsiz, parasız.

Meccani: Bedava, parasız.

Mecenne: (12, 543) Mekke yakınlarında panayır kurulan yer adı.

El-Mecîdu: (5, 544) Allah'ın isimlerindendir, Keremi geniş olan demektir Sadece mecid lügat olarak azametli, şerefli, galib manasına gelir.

Meclis: İlmi tedris yapılan toplantı. Bu toplantıda yazılan eser, emali gibi.

Mecma-i Enbiya: Peygamberlerin toplandığı yer.

Mecnûn: (11, 179) Çıldırmış, deli.

Mecrûh: Lügat olarak yaralı, yaralanmış demektir. Istılahta: Adalet veya zabt yönlerinde kusur bulunarak zayıf addedilen ravidir.

Me'cûr: Karşılık almaya, mükafaata hak kazanmış kimse. Kiraya verilen.

Mecûsî: Mecûs dininde bulunan, ateşe tapan.

Meçhul: Lügatte bilinmeyen hadis. Istılah olara hadis öğrenimiyle şöhret kazanmamış veya âlimler tarafından ilim talebesi olarak tanınmamış ve hadisi sadece tek bir ravi yoluyla gelen kimse. Vasfı bu olan ravinin rivayeti zayıftır. Mçhul, tabiri bazan sened ve hatta rivayetin kendisi için de kulanılmıştır.

Meçhûlu'l-Adâle Batınen: Görünüşe göre, tanınsa bilinse bile, hakkında cerh ve ta'dil olmadığı için durumu bilinmeyen, buna mestur da denir.

Meçhûlü'z-Zat: Meçhulu'l-Ayn demektir.

Medar: Sebep, vesile. Bir şeyin etrafında döneceği nokta. Bir şeyin devredeceği üzerinde hareket edeceği yer. Seyyarelerin gezerken hareket noktalarının çizdiği daire, yörünge.

Medar-ı ahkam: Hükümlerin dayanağı, sebebi.

Medar-ı Bahs: Konuşma, araştırma sebebi.

Medar-ı İftihar: Övünme sebebi.

Medar- ı Rahmet: Rahmet-i İlâhîye'ye sebep.

Med: Uzatma, çekme, yayma ve döşeme. Çoğaltmak.

Meddah: Çok medheden, sena eden. Taklidli hikayelerle halkı eğlendiren hikayeci.

Meder: (13, 22) Yapışkan toprak. Ehl-i meder evlerde oturan, göçebe olmayan, yerleşik halk manasına gelir.

Medfun: Defnedilmiş, gömülmüş.

Medhal: Girilecek taraf. Dahil olacak yer. Giriş. Esere başlangıç, ön söz, mukaddime.

Medhul: Bir kimsenin rivâyet etmiş olduğu hadisler arasına sonradan sokulmuş olan rivayet. Bu sokma işi kasten de olabilir, kasıtsız olarak da.

Medlûl: Delalet olunan, gösterilen; mana, meal mefhum; Delil getirilen şey.

Medyûn: Borçlu, verecekli.

Medyûn-u Şükrân: Şükran borçlu.

Mefahir: İftihar edilecek, övünülecek şeyler.

Mefdul: Fadıl'ın mukabili: kendisinden üstün olan ve daha faziletlisi bulunan şey.

Mefhum: Anlaşılan mana, ifade. Sözden çıkarılan mana.

Mefhum-u îşârî: İşaret yoluyla ifade edilen mana.

Mefhum-u Muhâlif: Muhalif mana, "Mana-yı muhalif" e de bakınız.

Mefhum-u Sarîh: Açık bir şekilde anlaşılan mana.

Meflûç: Felç olmuş, inmeli, kımıldayamaz hale gelmiş.

Mefrûşat: (2, 71) Evi döşemeye mahsus eşyalar.

Mefrûz: Farz olunmuş. Farz haline gelmiş. Çok lüzumlu.

Mefsede, mefsedef: Maslahatın zıddı, fesad, fesat etmek.

Meğâfir: (1, 276; 4, 330) Pis kokulu bir ot.

Mağaribe: Mısır'ın batısında bulunan Kuzey Afrika sakinleri.

Megâzi: (11, 391) Gazve'nin cemidir. Resulullah'ın katıldığı gazveler kas tedilir. Bunları anlatan kitaplara da megâzî denmiştir.

Mehârîm: Haramlar. Mahremler.

Mehâsîn: İyilikler.

Me'haz: Menba. Bir şeyin alındığı, çıkarıldığı yer. Bir şeyin aslının alındı kaynak.

Mehcûr: Uzaklaşmış, uzakta kalmış, ayrı düşmüş, kendisinden hicret edi miş. Bırakılmış, metruk, unutulmuş, gayr-ı müsta'mel.

Mehdî: (14, 67) Hidayete eren veya hidayete vesile olan. Ahir zamand gelip bütün müslümanları Hakâik-i imaniyye ve Kur'aniyye yi cami eserleri i uyandıracak, dinlerini takviye ve imanlarını tecdîd edecek olan Resulullah' (a.s.) âlinden bir zattır.

Mehib: İnsanın kendisinden korktuğu. Heybetli. Azametli, korkunç kimse.

Mehr: (9, 501) Zevcenin, nikah akdi ile kocadan almaya hak kazandı maldır.

Mehr-i Muaccel: (9, 502) Evlenme sırasında derhal verilen mihir.

Mehr-i Müccel: Sonradan verilecek olan mehir. Bu boşanma veya ölü halinde verilir.

Mehr-i Müsemma: İki tarafın az veya çok olarak tesmiye ve tayin ettikle mal veya kaabil-i mübadele olan menfaattir.

Mehr-i Misl (normal mehir): (4, 193; 9, 501) Zevcenin babası cihetinde ve olmadığı takdirde beldesi ahalisinden akid tarihinde yaş, cemal, bekaret gi vasıflarda akran ve emsali kadınların mehridir.

Mekfulunleh: Kendisine kefil olunan kimse, alacaklı gibi. Bir malın edası veya bir şahsın teslimini kefilinden taleb etmeye hakkı olan kimsedir.

Makârîmu'l-Ahlak: Resululah'ın ahlakına ve O'na benzeyen, O'nu sünneti seniyyesine ittiba ve imtisal edenlerin ahlakı, güzel ahlak.

Mekil: Kilo ile ölçülen şey.

Mekilat: Kile ile ölçülen hububat nevinden olan şeyler. Kile ise bir ölçe

çeşididir. Muhtelif nev'i bulunur. Bu sebeple miktarını kilo cinsinden vermek zordur. Tafsilat için büyük lügatlere bakmak gerekir.

Meknuz: Gömülü define. Örtülü gizli. Hıfzedilmiş, mahfuz.

Mekr: Hile, aldatma, oyun. Düzen.

Mekrûh: Dinin kesinlikle yasaklamadığı ve fakat yapılmasını da hoş karşılamadığı şey. Bir başka ifade ile, şer'an ve tab'ân hoş karşılanmayan şeye denir.

Mekrûme: İzzet, ikram yeri, seha, cûd, şeref. Cömertlik.

Meks: Lügatte noksanlık, zulüm. Istılahta vergi, tüccarlardan haksız alınan vergi manasında kullanılmıştır.

Mektubat-ı Semedaniyye: Hiçbir şeye muhtaç olmayan Allah'ın (c.c.) eserleri. Hepsi de çok manaları ifade etmektedirler.

Mekzub: Mevzu demektir.

Mel'abe-i Hevesât: Heveslere uygun gelen oyuncak.

Melâike-i Âsumân: Gökteki melekler.

Melâkih: (1, 544) erkek devenin belinde bulunup dişi deveyi dölleyen su.

Melce: Sığınacak yer. Halas olacak, kurtulacak yer.

Mele-i A'lâ: (2, 118; 7, 190; 13, 69) Kerrûbiyyun ve melâike cemaati. Allah'a yakın yüce meleklerden teşekkül eden yüce meclis.

Meleke: Tekrar tekrar yapılan bir iş ve tecrübeden sonra hasıl olan bilgi, maharet ve alışkanlık. Mümarese.

Melekût: Her şeyin kendi mertebesinde o mertebeye uygun ruhu, canı, hakikatı.

Melekût Alemi: Eşyaların sahip olduğu hakikatlerin temsil edildikleri âlem.

Melfûz: Telaffuz olunmuş, olunmuş, söylenmiş, ağızdan çıkan söz, hece, kelime veya harf.

Melhuz: Mülahaza ve tefekkür olunmuş olan veya olunabilen. Düşünülebilen. Akla gelebilen. Olabilir.

Melik: Mülk ve melekut sahibi. Padişah. Mutasarrıf.

Me'luf: Alışılmış. Ünsiyet edilmiş.

Mel'un: (6, 251-52) Metruk ve rahmetten uzaklaştırlımış demetir.

Memduh: Beğenilmiş, medholunmuş, öğülmüş. Resulullah'ın (a.s.) sevmiş olduğu hareket, iş.

Memlûk: Köle, kul. Esir. Bende. Hizmetkâr.

Memnu': Yasak. Menedilmiş.

Memnû Hareket: Yasak hareet.

Me'mul: Umulan. Ümidler.

Me'mûme: (6, 157) Beyin zarına ulaşan yara.

Me'mun: Emin. Mahfuz. Korkusuz. Emniyet verilmiş. Abbasî halifelerinden birinin adı.

Me'murun bih: Yapılması emredilmiş olan.

Menâsı: (2, 66) Cahiliye devrinde helâl olarak kullanılan yerler.

Menâsik: (4, 223) İbadetgah manasına olan mensek kelimesinin cemidir. Umumiyetle hacla alakalı ibadetler menâsik-i hac tabiriyle ifade edilir. Böylece, mecaz olarak, Ka'be'yi tavaf, şeytan taşlaması (remy-i hicar), Safâ ile Merve tepeleri arasında sa'y (koşma), Arafat'da vakfe, kurban kesmek, ihram giymek gibi haccla alakalı amellerin hepsi bu tabirle ifade edilir.

Menât: 1-İslamiyetten evvel cahiliye devrind Ka'be'deki bir grubun adı. 2-Dönecek yer, merci, ilişip asacak yer.

Menba-ı Mucizat: Mucizelerin kaynağı.

Mendub: Yapılması beğenilen iş. Şerî'atın yasak etmediği veya emretmediği iş olmakla beraber yapılmasında, sevab ve mendûbiyet olan amel. Müstehâb.

Menfez: Nüfuz edecek delik, pencere. Delik. Ağız, Yarık. Girilecek yer.

Menfî: Müsbet'in zıddı. Müsbet olmayan. Nefyedilmiş, sürgün edilmiş, sürgün. Bir şeyin olmayacak cihetini düşünen. Hakikatın aksini iddia eden.

Menfur: Kendisinden nefret edilen, sevilmeyen, iğrenç, mebğuz.

Menher: (5, 8) Kurban kesme yeri.

Menhî: Şer'ân yapılması yasak olan, haram olan şey.

Menhûs: Uğursuz. Kötü. Meş'ûm.

Men-i teselsül: Teselsülün menedilmesi, sebebin bir yerde kesilip, bir ilk başlangıcın zarureti.

Menîha: (4, 525; 7, 84; 11, 383) Bahşiş, hediye, armağan.

Menkûl (mal): Menkul kelime olarak "taşınabilen", "taşınan" demektir. Bu tabirle ev, bağ, tarla gibi sabit akarlar dışında kalan ve bir yerden bir yere taşınabilen mal ve eşyalar kastedilir. Rivayet edilmiş söze de menkûl denir.

Menkûlat: Menkûl mallar.

Mennân: Allah'ın (c.c.) sıfatlarından olup, çoklukla ihsan eden manasındadır.

Mensûh: Hükmü, zaman bakımından sonraki şer'î bir delille kaldırılmış olan hadis veya âyet.

Menşe': Çıkılan yer, esas, kök. Yetişilen meslek. Bitirilen okul.

Menşûr: Lügat olarak neşrolunmuş, dağıtılmış manasına gelir ise de yüksek rütbeler için verilen resmi mührü hâvi fermanlara da menşûr denmiştir.

Meratib-i Maneviyye: Manevî mertebeler.

Merrûb: Kul, memlûm.

Merbût: Bağlı, raptedilmiş. Mensûb. Ekli.

Merci: Merkez. kaynak. Baş vurulacak yer.

Mercûh: Müteârız iki hadisten tercih edilmeyeni. Tercih edilene racih denir.

Merdûd: (2, 82) Lügatte reddolunmuş demektir. Istılahta zayıflığına hükmedilen hadis. Muhalefet halinde tercih edilmeyen, mercuh durumuna düşen hadis. Şazz ve münker de aynı manaya gelir.

Merdûdu'l-Hadîs: Rivâyetlerin umûmî vasfı reddedilmeyi gerektiren râvi. Hadisleri alınmaz.

Merfû Hükmen: Bknz: Hükmen Merfu'.

Merğûb: Rağbet edilmiş, Beğenilmiş. Çok kıymet verilen. Çokları tarafından istenen.

Merhale: Yaklaşık bir günlük yol.

Merhun: (4, 140) Rehin edilmiş olan. Ödünç alınan bir şeyi teminata bağlamak için, onun yerine verilen herhangi bir şey. Muayen müddetle bir şeye bağlı olan.

Ma'rifetu'l-Esma Ve'l-küna: Râvilerin isim ve künyelerine, künyeleriyle meşhur olan ravilerin isimlerini, isimleriyle meşhur olan ravilerin künyelerini öğretmeyi gaye edinen ilim dalı. Tehzîbu't-Tenzib'in son cildini İbnu Hacer kitabu'l-Künâ adıyla bu maksadla tanzim etmiştir.

Mersîye: Birisinin ölümü hakkında yazılan, teessürü anlatan manzûme.

Mervâniye: (10, 23) Halife Abdülmelik tarafından darbedilen ilk İslam dinarı.

Merve Taşı: (6, 232-33) İnce uzun (bıçak gibi) kopabilen sert bir taş çeşidi.

Mervî: Rivayet edilen. Anlatılan . Nakledilen.

Mervî âsâr: Anlatılmış. Nakledilmiş eserler.

Merviyyet: Rivâyet edilenler, metinler, bu metinleri toplayan eserler, hadis kitapları.

Merzûk: Rızıklanmış. İhtiyaçları verilmiş. Bahtiyar. Saadetli.

Mes'â: (4, 390) Koşma yeri: Safa ile Merve arası.

Mesâha: Genişlik. Genişlik ölçme.

Mesâil: Mes'eleler.

Mesail-i âliye: Âli, yüce meseleler.

Mesâmât: Gözenekler.

Mesânid: Müsned'in cemi.

mesârif: Masraflar.

Mescid: (15, 314) Secde yeri, cami.

Mescîd-i Aksâ: (12, 509) Kudüs'te bulunan mescid.

Mescîd-i Dırar: (2, 88) Medîne'de fitne faaliyetlerine merkez yapma üzere münafıklar tarafından inşa edilen mescid.

Mescîd-i Haram: (12, 516) Beytullah'da denen Kâ'be.

Mescîd-i Resûlullah: (12, 516) Resulullah'ın hicretle geldiği zaman Medine'de inşa ettiği mescid.

Mesh: (10, 229; 10, 442; 16, 414) Abdest sırasında ıslak el ile başı dörtte birinin sığanması. Abdest sırasında ayağa giyilen mestler üzerine ısla elle usulünce dokunulması.Yaralı uzva sargı üzerinden de meshedili İsrailoğullarından bazılarının isyanları sebebiyle hınzır, maymun, kertenkel suretine çevrilmeleri gibi suret değiştirmelere de mesh denir.

Mesîh: Hz. İsa (a.s.)'ın bir adıdır. Elini sürdüğü, meshettiği hastaların iy ileşmesinden inâye olarak "İsâ mesih" denmiştir.

Meskenet: Miskinlik, tembellik. Uyuşuluk. Bitkinlik. Beceriksizlik. Fairlik.

Meskût: Söylenmemiş sükut edilmiş.

Mesmuât: İşitilenler, duyulanlar. Bir muhaddisin, şeyhlerinden aldığ bütü rivayetler.

Mest: Topuğu da içine alacak şekilde büyükçe olan ayakkabı.

Mesruk: Maklûb hadisin bir çeşidi. Ravi rivayet yerini garîb kılarak, dikkat leri çekmek için, seneddeki bir ravinin yerine, aynı tabakadan bir başkasın koyduğu hadis, bunu yapana sârik fiiline de seraket denir.

Mestur: (2, 6, 11) Lügatte örtülü demektir. Istalahta zahir haliye ad görülmekle birlikte, hakkında cerh ve tadil yapılmadığı için gerçek hali bilin meyen ravi, meçhulü'l-hal de denir.

Me'sûr: (6, 82) 1- Esir edilmiş. Hürriyeti alınmış olan. 2-Ecdaddan rivayet edilen. Meşhur. İtibarlı. 3-Rivayet yolu ile öğretilmiş meşhur ve mühim haberler.

Me'sur Dua: Resulullah (a.s.) ile sahabelerden nalolunan tesirli makbûl dua.

Meşâhîr: Meşhurlar. Çok kimselerce tanınanlar.

Meşâ'ir: Alem manasına gelen meş'ar'ın cemidir, haccın icra edildiği yer er demetir.

Meşakkat: Zahmet. Sıkıntı. Güçlük. Zorluk.

Meşârika: Mısır ile doğusunda kalan beldelerde yaşayanlar.

Meş'aru'l-Haram (4, 447) Müzdelife'nin Kur'an'da geçen bir ismi.

Meşâyih: Umûmiyetle âlimler şeklinde tercüme ettiğimiz bu tabirin kitabda sıkça geçen "ashabımız" tabirinde olduğu üzere hususî bir manada ıstılah laştırıldığına dair bir açıklamaya tedkik ettiğimiz kitaplarda rastlayamadık. Ancak, kitaptaki kullanışları ve hususen aynı cümle içerisinde "ashab"la mukayeseli olarak kullanılışı gözönüne alınınca Hanefî mezhebinin "ashab"tan sonra gelen muahhar fakihlerinin kastedildiği anlaşılmaktadır.

Keza ulema kelimesinin de hangi mezhebten olursa olsun, bütün fakihleri ifade etmek için kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Meşhûd: Görünen. Şehadet edilen.

Meşhur: 1- En az üç farklı senedle rivayet edilen hadis. 2- İlk devirlerde bir iki kişi rivayet ettiği halde, sonraki devirlerde çokca yayılan, pekçoklarınca rivâyet edilen hadis. 3- Senedin varlığına râvi adedine bakılmasızın halk arasında yayılmış olan söz. Bu manada müştehir kelimesi de kullanılır. 4- Fakihler, hadisciler, nahciler gibi belli gruplar nezdinde tanınan hadisler. 5- İik kişi kendinden hadîs almakla cehâletten çıkan râvi, mâruf manasında.

Meşhur Garîb: Bknz: Garib Meşhur.

Meşiet (meşiyyet): (11, 153) Dilemek. İrade. Arzu. Matlub. Murad. İstek.

Meşiet-i hassa: Husûsî dilek, arzu, istek.

Meşiet- ihassa-i İlâhiyye: Allah'a (c.c.) mahsûs meşiet., dilek, arzu ve işler.

Meşîha: Bknz. Meşyaha.

Meşîme: Ana karnındaki ceninin beslenmesini sağlayan kan torbası gibi bir cisimdir. Türkçede "Son" denir.

Meşkûk: Şüpheli. Kendinden şüphe edilen.

Meşkûr: Şükre layık olan. Teşekküre ve kendine şükredilmeye layık olan.

Meşreb: Huy. Yaratılış. Âdet. Ahlâk. Gidiş.

Meşrık: Güneş doğacak semt ve cihet. Gün doğusu. Şark.

Meşrîkilar: Bnz. Mşearika.

Meşrû: Doğru. Hak. Şeriatın kabul ettiği. Haram ve yanlış olmayan.

Meşruhât: Açıklama ve izahatlar.

Meşrübe: (10, 463; 15, 434) Tenezzüh odası.

Meş'ûm: Kötü, uğursuz. Bedbahta.

Meşyaha: Râvinin hadis aldığı şeyleri ve hadislerini kaydettiği kitap. Bazan tek bir hocadan aldığı hadisleri topladığı kitaba da bu isim verilmiştir. Meşyahat, Şeyh'in cemi olarak da kullanılır ve dolayısıyle muhaddisin hadis aldığı hocalarını tanıttığı kitaba da bu isim verilir.

Meta': (15, 514) Fayda. Menfaat. Kıymetli eşya. Tüccar malı.

Metaf: Tavaf edilecek yer.

Metâin: Raviyi cerh edici kusurlar.

Metâini Aşere: Raviyi cerheden vasıflar ve cerh sebepleri bu başlık altında toplanır. Bir başka ifadeyle adalet ve zabt yönünden kişiyi yaralayıcı on kusur vardır. Bunların beşi adaleti, beşi de zabtı zedeler. Adaleti zedeleyenler: Kizb, ittiham bil kizb, fısk, cehalet, bid'at. Zabtı zedeleyenler. Fuhşu'l-Galat, Fertu'l-gaflet, Vehm, Muhalefet, Sû'u'l-hıfz. bunlar ilgili maddelerce açıklandı.

Metalürji: Maden sanayii.

Metbû: Kendine tabi oluan, uyulan.

Metin: Hadîsin senedden sonra gelen asıl hüküm ve mana ifade eden sözlü kısım.

El-Metînu: (5, 544) Lügate şedid ve kavi manasına gelir. Allah'ın isimlerinden olup hiçbir işinde meşakkatle karşılaşmayan demektir.

Metrûku'l-Hadis: Hadisi alınmayan ravi.

Me'va: Mekan. Varılacak yer. Mesken. Sığınacak yer. Cennetteki makamlardan birisi.

Mevâiz: Mev'izeler, va'z ve nasihatler.

Mevâkıf: Durulacak yerler. Vakıf, durak yerleri.

Mevâlî: Mevlâ'nın cemi.

Mevâlî: Efendiler. Azad edilmiş köleler. Mevleviyyet payesine ulaşmış sarıklı âlimler.

Mevâşî: Davar, koyun ve keçi, inek, öküz gibi hayvanlar.

Mevât: Cansız şeyler. Dürülmemiş topraklar. Sahipsiz yerler.

Mevc: Dalga. Denizin dalgası. Titreşim.

Mevdûd: Sevgi gösterilmiş, dost edinilmiş.

Meveddet: Sevgi, sevme.

Mevhibe-i İlâhî: Allah vergisi.

Mevhûm: Aslı, vücudu olmadan zihinde vücut bulan.

Mev'ize: Öğüt.

Mevkıf: Durak yeri, kıyamet günü hesap vermek üzere insanların toplanıp bekleyecekleri yer.

Mevkûze: (9, 287) Taş ve sopa ile öldürülen hayvan, eti yenmez.

Mevlâ: (11, 316) 1- Azad edilen köle. 2- Köle azad eden efendiye de mevlâ denir. 3- Aradaki bir sebeple birbirini sevenlere de dost manasında mevlâ denir. 4- Arap asıllı olmaan müslümanlara Emeviler devrinde ve Abbasîlerin ilk zamanlarında mevlâ denmiştir. 5-Dost manasından muktebes olarak Rabb, Allah manasında da kullanılır.

Mevle'l-Musahabe: Herhangi bir sebeple beraber bulunanlar (tahsil, işçilik, askerlik gibi).

Mevle'l-Müvâlât: Akit yoluyla kurulan ve veraseti de mucib olan dostluk, akrabalık. Bak Vela.

Mevrus: Miras kalmış. Baba ile anadan kalmış.

Mevsim-i Hac: (4, 224) Hac mevsimi.

Mevsûk: İnanılır. Emin. Sağlam. Gerçek. Hadis ıstılahında hakkında tevsîk gelmiş yani sîka olduğu söylenmiş râvi.

Mevsûk rivayet: Güvenilir rivayet.

Mevsul: Lügatte bitişik demektir. Istılahta muttasıl, müsned hadis manasında. Senedisend kopuklu olmayan rivayet.

Mevzii: Bir yere mahsus olan umumî olmayan.

Mevzu: Resulullah'a (aleyhisselatu vesselam) yalan olarak nisbet edilen her çeşit rivayet.

Kizb'le cerhedilmiş herhangi bir ravinin rivâyet ettiği hadis. Muhtelak. Mahzub, Müftera, Masnu, Batıl, Kizb, Mütte'al hep aynı manada kullanılan ıstılahlardır.

Mevzuât Kitapları: Uydurma hadisleri, tanıtmak için onları bir araya toplayan kitaplar.

Mevzûn: 1- Tartılı, tartılmış. 2-Vezinli. 3-Yakışıklı, düzgün.

Mevzûnât: Terazî ile tartılarak ölçülen maddeler: altın, gümüş, yağ, bal, şeker gibi.

Mevzu'u'l-İsnad: Zayıf bir hadisin değerini artırmak için, başına sahih bir sened konmuş olan hadis.

Mevzu'u'l-Metn: Metni İsrailiyattan veya diğer büyüklerden veya uyduranın sözlerinden alınıp Hz. Peygamber'e (aleyhisselatu vesselam) nisbet edilmiş olan hadis.

Meyân: 1-Bel. 2-Orta 3-Ara, aralık. 4- Şarkı ve bestelerin üçüncü mısraı, meyan.

Meyl: Eğilim, Temâyül.

Meyl-i Sa'y: Çalışma meyli.

Meysere: (7, 53) Erguvan renkli kadife şeklinde bir yaygı.

Meyseretü'l-Ercüvan: Kırmızı ipekten yapılan küçük minder.

Meysîr: (7, 236) Kumar, talih oyunu.

Meyte: (10, 38) Ölü, cansız, ölmüş. Hareketsiz.

Me'yûs: Ümidsiz. Kederli. Ye'se düşmüş. Ümidi kesik.

Me'yûsiyet: Ümidsizlik.Meyyit. Ölü, ölmüş insan.

Mezâlim: Zulümler, haksızlıklar. Eziyet ve işkenceler.

Mezâmin: (1, 544) Dişi devenin karnındaki yavru.

Mezâmir: Fülüt manasına gelen mizmâr'ın cemidir, düdükler demek olur. Bir de Zebûr'un sureleri manasına kullanılır.

Mezar-ı Müteharrik: Hareket halinde mezar, duygusuz, gamsız, ölü gibi yaşayan insandan kinâye.

Mezbaha: Hayvanları kesecek yer.

Mezbele: Çöplük. Pis şeylerin bulunduğu süprüntü yeri.

Mezc: Katma. Karıştırmak.

Mezellet: Alçaklık, zillet.

Mezemme: (15, 507) Uyulmadığı takdirde ayıplamayı gerektiren şey.

Mezi: (10, 194) Erkeklerin idrar yolundan gelen yapışkan ve sümüğümsü madde.

Mezîd fî Muttasılı'l-Esanîd: Bir râvinin kendisinden daha sîka olan râvi veya râvilerin zikretmemiş oldukları bir raviyi, senedinin arasına, yanlışlıkla ziyade etmiş olduğu hadis.

Mezniyye: (4, 111; 5, 159) Kendi rızası ile zina yapmayan kadın.

Mezniyyün bîh: (5, 159) Rızası ile zina yapmayan erkek.

Me'zûn: (Me'zûnunleh): Bak: İzinli.

Mezkûr: Zikri geçen. Zikredilmiş. Evvelce bahsi geçmiş olan.

Mezmûm: Zemmolunmuş. Makbul olamayarak ayıplanmış. Kötü.

Me'zûn: İzinli, izin almış. Selahiyetli.

Mıntıka: (4, 247) Bele bağlanan bir nevi kuşak.

Mîdâd: Yazı mürekkebi. Mürekkeb.

Mîât: Yüz adedini ifade eden mie'nin cemidir. Yüzler demektir.

Mie: Yüz. Yüz sayısı.

Mihcen: (11, 45) Kan almaya mahsus alet.

Mîhcen: (4, 396) Başı eğri değnek, baston.

Mîhmandar: Misafire hizmet ve yardım eden. Misafiri ağırlayan.

Mîhna: (16, 377; 17, 294) Kişinin malını bir başkasına istifade etmesi için geçici olarak vermesidir.Tarlayı ekmesi, ağacın meyvesinden istifadesi, hayvanı sağmak için vermesi gibi.

Mihnet: Zahmet. Eziyet. Dert. Bela.

Mihrâk: (5, 357) Yakıcı nokta. Hareket merkezi.

Mihver: eksen.

Mikâde: (4, 447) Müzdelife hudud içinde yer alan Kuzeh Dağı üzerinde bulunan silindirik taştan alamet.

Mîkât: (4, 223) Bir iş için tayin edilen vakit ve mahal. Hacıların ihrama girdikleri yer.

Mikyâl: Ölçek. Tahıl ölçeği.

Mikyâs: Kıyas edecek, ölçecek âlet. Ölçü âleti. Uzunluk ölçüsü.

Milel-i Mazlume: Zulme uğramış milletler. Mazlumî milletler.

Millet-i Sâire: Başka diğer miletler.

Millet: (13, 234) Aslında Allah tarafından teşrî edilen dine millet denmiş ise de sonradan insanların benimsedikleri dinlerin hepsine millet denmiştir.

Mîna: Hacc menasikinin bir kısmının icra edildiği bir mahal adı.

Minel Vücuh: İhtimallerden biridir.

Mine's-Sünneti keza: Âlimlerin ekserisine göre sahâbe ve Tabiun'un dilinde bu söze haberin merfu olduğuna delalet eder.

Minsaha: (16, 36) İğne demetir, iplik demek olan nisah'tan gelir.

Minval: Hat-ı hareket. Davranış. Usûl. Yol. Fayda. Üslub.

Mi'rac Gecesi: Resulullah'ın (s.a.v.) huzuru İlâhî'de yükselmesi.

Mî'raz: (9, 529) Bir ucunda kesici bir demir bulunan bir sopa.

Misâfir: (10, 13) Yolcu.

Mîsâk: Anlaşma. Sözleşme. Yeminleşme. Verilen söz.

Mîsâk-ı Evvel: insanları yarattığı zaman Cenab-ı Hakk'ın elestü bi rabbiküm. ben sizin Rabbiniz değil miyim? diye sorarak, onlardan aldığı mîsak.

Mîsk: (9, 350; 7, 31) Birnevi geyikten elde edilen bir koku.

Mîskal: Yirmi dört kıratlık (4,5 gr. kadar) bir ağırlık ölçüsü.

Miskîn: (6, 485; 13, 404) Fakir demek ise de daha ziyade dilenmek zorunda kalan fakire miskin denmiştir.

Misl: Benzer. Eş.

Misliyât: Benzeri, misli olanlar.

Misyon: Bir vazife ile bir yere gönderilen hey'et. Bir şahsa veya hey'ete verilen vazife.

Mişrat: (11, 45) Kan almada kullanılan yarma aletinin adı.

Miyâr: Ölçü. Bir şeyin kıymet ve vasfını gösterir olan.

Mîzaç: Huy, tabiat, fıtrat, bünye.

Mîzâhî: Mîzahlı, eğlenceli.

Mîzan: 1- Terazi, ölçü, tartı. Akıl idrak, Muhakeme. 2- Mahşerde herkesin amellerini tartmaya mahsus bir adalet ölçüsü olup hakiki mahiyeti ancak ahirette bilinecektir.

Mîzan: Ta'dil tabiridir. Zabtı, ezberlemesi kuvvetli râvi için kullanılır.

Muâhid: (1, 184) Müslümanlarla yaptığı anlaşma gereği İslam'da bulunan gayr-ı müslim.

Mu'addel: Tadîl edilmiş. Eski hâli değiştirilmiş.

Mu'addıl: Lügatte tadil eden, düzelten. Istılahta bir râvinin adalet ve zabt sahibi olduğunu söyleyen tevsik eden kimse.

Muâdil: Müsâvi. Denk.

Muâf: Affolunmuş. İstisnâ edilmiş. Ayrı tutulmuş. Bağışlanmış. Serbest.

Muâhat: (1, 215) Resululah'ın Muhacirlerle Ensar arasında uyguladığı kardeşleme.

Muahed: (6, 147) Anlaşma gereği. Daru'l-İslam'da yaşayan gayr-ı müslim, zımmî de denir.

Muâhede: Karşılıklı yeminleşme, anlaşma. Devletler arasında antlaşma.

Muâheze: Muâheze olunan. Tenkid edilen, çekiştirilen.

Muahhar: Sonraya bırakılmış. Te'hir edilmiş. Geriye bırakılmış. Sonradan.

El-Muahhir: (5, 545) Allah'ın isimlerindendir. Eşyayı yerlerine te'hir eden demektir.

Muâhid: Akidleşme (antlaşma) yapanlardan her biri. Yeminli ve anlaşmalı olanlardan her biri.

Muallâ: Yüksek, yüce, âlî.

Muallak İcazet: Bknz. İcazet-i Muallaka.

Muallem: Ta'lim görmüş, Ta'limli, yetiştirilmiş (köpek).

Muallil: Lügat olarak illetli kılan. Istılahta hadislerin illetli olduğunu söyleyen hadiste illet tesbit eden.

Muammer: Lügatte uzun ömürlü. Istılahta ömrü uzun olan râviler ve bilhassa sahâbe için kullanılır. Cemi Muammerûn'dur. Yaşı yüze yaklaşan ve yüzü geçenlere denir.

Mu'an'ın: Hadîsi mu'an'an şeklinde rivayet eden.

Muârız: Bir şeyden yan çizen. Karşı gelen.

Muarras: (13, 16) Konaklama yeri, Resulullah'ın Zülhuleyfe'de konakladığı yer.

Muâsara: İki râvinin aynı devirde yaşamaları hali. Bunlar birbirlerinden hadis almış olabilirler.

Muâsır: Aynı asırda yaşayanlardan her biri. Hem asır olan. Aynı devirde yaşayan.

Muâşere: Beraber yaşama, birbiriyle geçinme.

Muattal: Tatil edilmiş. Kullanılmaz olmuş. Azarlanmış.

Muattıla: Allah'ı isim ve sıfatları nefyeden sapık mezhepe mensup.

Muâveme: (1, 461) Bikaç yılı içine alan bir satış.

Muavvizateyn: Kur'an-ı Kerim'in son iki suresi. En meşhur dersi verdiği ve her çeşit şerli işlerden Allah'a sığınmayı tavsiye ve emrettiği için bu isim verilmiştir.

Muâyene: (13, 91) Ölüm halinde bazı gaybî hakikatleri görme.

Muazzeb: Eziyet çeken, azab içinde bulunan. Sıkıntıda kalan.

Mubâşeret: (9, 93; 10, 349) Bir işe başlamak. Karşılaşmak. Başlamak ve devam etmek. Temas etmek. İnsanın derisinin başkasının derisine dokunması.

Mübâşeret-i Fahişe: Cimanın kastedildiği münâsebet.

Mübeyyen Cerh: Bknz: Cerh-i Mübeyyen.

Mübtıl: İbtal edici, hükümden kaldırıcı.

Mûcib: 1-Taaccübe hayrete düşüren. 2-İcabeden, lazım gelen.

Mûcib-i İstikrah: Nefrete, sevmemeye sebep olan.

Mucib-i Mes'uliyet: Sorumluluk gerektiren.

El-Mucîbu: (5, 544) Cenab-ı Hakk'ın isimlerindendir, Kullarının duasını kabul eden demektir.

Mu'cize: (7, 187) İnsanların yapmasında âciz kaldıkları ve ancak Allah tarafından peygamberlere nasib olan, fevkâlade hadiseler.

Mûda: Kendisine bir şey emanet olarak verilmiş, emaneti tutan kimse.

Mudârebe: (14, 17) Bir taraftan sermaye, diğer taraftan sa'y ve amel (çalışma) olmak üzere akdedilen bir nevi ticarî şirket.

Mudârib: Mudârebe şirketinde sermayeyi kullanıp, ticâret etmek üzere çalışan.

Mudhike: Güldürücü, güldüren, maskaralık ederek halkı güldüren.

Mu'dıl: Müşkil gibi, sened ve metninde anlaşılmasında zorluk bulunan hadis'e denir.

Mûdi: Emanet bırakan kimse.

Mufassal Sureler: (2, 39; 4, 493) Besmeleerle sık sık kesilen kısa surelere mufassal sureler denir. Kâf Suresi'nde Nâs Suresi'ne kadar (50, 114) olan sureler mufassal surelerdir.

Mugolata: Karşısındakini yanıltmak için söz söylemek. Doğruya benzer yanlış sözler. Safsata. Demagoji.

Mugaffel: Çok hata yapan râvi, hadisi alınmaz.

Muğârib: (16, 418) Cinin iştirak ettiği kimse.

Muğıl: (15, 509) Hamile kadını emen çocuğa denir.

Muhâberat: Haberleşmeler. Haberleşme daireleri.

Muharebe: (1, 461) Ziraî ortaklığın bir nevi.

Muhaceret: Göçmen Ailece yerleşmek üzere başka yerlere göç etme.

Muhacir: Lügatta yerleşmek üzere bir başka yere giden, ıstılahta Mekke'den Habeşistan'a veya Medine'ye hicret eden. Mutlak kullanılınca Mekke'ye hicret edenler anlaşılır.

Muhacir-i Evvel: Bazılarına göre iki kıbleye namaz kılanlar, bazıları da Bey'atu'r-Rıdvan'a katılanlara denmiştir. Mekke Fethi'nden önce hicret eden sahabeler diyen de var. Kur'an'da övülen zümre olduğu için üzerinde durulmuştur.

Muhacirun: 1- Göç edenler. Hicret edenler. 2- İslam'ın ilk devrelerinde Mekke'den Medine'ye hicret eden sahâbeler.

Muhâdâra: (1, 462) Hurmanın ağaçta iken, alaca düşmeden satılması.

Muhadram: (1, 288; 16, 498) Resulullah'ın sağlığında Müslüman olduğu halde Resulullah'ı görmemiş bulunan kimse.

Muhadrim: Muhadram demektir.

Muhafaza-i Hayat: Hayatın korunması.

Muhakkik: Hakikatı araştırıp bulan. İç yüzünü inceleyerek vakıf olan. Hakikatlara vakıf olan ve ehl-i tahkik olan büyük İslam alimi.

Muhakkîkin-i Asfiya: Asfiya umumiyetle ilim sahibi veli demektir. Asfiyanın muhakkiki araştırıcı, hakkı kaynaklarından tahkik edenleri ifade eder.

Muhal: İmkansız, vukuu mümkün olmayan. Batıl boş söz. Hurafe olan nazariye.

Muhâla'a: (Hul veya Hal de denir): (5, 475; 11, 348, 17, 233) Bir boşanma çeşididir. Geçimsizlik, tatsızlık gibi bir sebee binaen karı ve kocanın karşılıklı olarak anlaşıp mutabakat sağladıktan sonra yaptıkları boşanmaya denir.

Muhalefet: Ravinin, başka râvilere muhalif rivayette bulunması demektir. Senette de olabilir, metin de de. Muhalefet raviyi cerh eden hadisi, zayıflatan sebeplerden biridir. Ancak zayıfa sîkaya evsak'a yapılan muhalefet veya zayıfın, sîkanın evsak'ın muhalefeti değerlendirmede farklıdır. Bu sebeple muhalefet taşıyan hadisler farklı isimler taşır: Şazz, münker, mahfuz merdud gibi.

Muhâlefetu'n-Li'l-Havadis: (9, 547) Allah'ın selbî isimlerindendir, hiçbir mahluka benzemediğini ifade eder.

Muhalleb: (17, 262) Sütü memede hapsedilmiş hayvan.

Muhalled: Ebedî. Dâimî. Bâkî. Sürekli olarak kalan. Klasik eserlere de muhalled denmiştir.

Muhallef: Geride kalan. Bir ölünün bıraktığı mal, tereke.

Muhallef: (6, 142) On yaşına girmiş deve.

Muhâlünaleyh: Havaleyi ödeyecek kimse. Üzerine havale yapılan şahıs.

Muhânet: Denî, alçak.

Muhannes: (6, 547; 9, 480) Kadınlaşmış erkek. Alçak tabiatlı. Korkak. Namerd. Kalleş.

Muhaccel: (7, 159) Üç veya dört veya arka ayaklarında seki (beyazlık) olan at.

Muharrec: müstahrec manasına kullanılır.

Muhârib (eşkıya): (5, 150) Yol keserek müslümanın malına ve canına kasteden eşkıyaya muhârib denmiştir.

Muharremât: haramlar. Haram edilen şeler.

Muharric: Bir hadisi senetli veya senetsiz kitabında (ilk önce) nakleden kimse.

Bir hadisin veya belli bir itaptaki hadislerin, daha önce yazılmış kaynak kitaplarındaki yerlerini bulup gösteren (tahric yapan) kimse. Hadîsi senetsiz nakleden kimse.

Muharrîk: Harekete geçiren. Hareket veren. Tahrîk eden. Teşvik eden, ayaklandıran.

Muhâsama: Bak: Hasm.

Muhâsib: Hesab eden. Hesap işiyle uğraşan.

Muhassis: Tahsis eden. Has kılan. Husûsîleştiren.

Muharref: Tahrif edilmiş. Değiştirilmiş.

Muhâtara: Tehlike. Korkulacak hale tutulmak. Zarar. Ziyan. Tehlike ve zarar ihtimali olan.

Muhâvele: (6, 127) bir şeyi hile ile taleb etmek demektir.

Muhâvere: Konuşma, görüşerek konuşma.

Muhavvel: Havale edilmiş. Ismarlanmış. Tebdil ve tağyir edilmiş. Bırakılmış.

Muhayyel: Tahayyül edilmiş. Hayal olarak düşünülmüş. Zihinde tasarlanmış.

Muhayyer: Seçilmesi serbest olan.

Muhâfaza: Mukabil, karşı bulunan, hizada bulunan.

Muhbir: Haber veren. Jurnalci.

El-Müheymin: (5, 542) Allah'ın isimlerindendir, Şahid olan, görüp gözeten manasına gelir.

Muhîl: 1- İhale eden. Havale eden. 2- Borcunu ödemesi için başkasına havale eden kimse.

Muhikk: 1- Hakkı yerine getiren. Doğrudan ayrılmayan. 2- Haklı, doğru.

Muhkemât-ı Kur'aniye: Kur'an-ı Kerim'in tevile hacet bırakmayan sarih âyetleri.

Muhkem Âyetler: Bak: Muhakemât-ı Kur'aniye.

Muhlis: Halis olan. İhlası kazanmak için gayret gösteren. Samîmî ve itikadı doğru olan.

Muhric: Bir hadisi kitabında nakleden.

Muhsan: (5, 160) Âkil, baliğ, hür, müslim, afif olan erkektir. Bu evsafı olan kadına da muhsana denir. Mezkur vasıfları taşıyan erkek ve kadın evlendikten sonra zina aparsa recm edilmeye müstehak olurlar.

El-Muhsî: (5, 544) Allah'ın isimlerindendir, İlmiyle her şeyi sayan demektir.

Muhsîn: 1- ihsan eden, iyilik eden. Kerîm, cömert. 2- Allah'ı (c.c.) görür gibi O'na ibadet eden.

Muhtâc-i Tafsil: Açıklamaya muhtaç olan (söz vs.)

Muhtâl: (16, 368) Makam talib eden mütekebbir kişi.

Muhallil: (15, 517) Boşanan kadını hulle yoluyla kocasına helal kılan kimse.

Muhtar (Kavl): "Muhtar" seçilmiş demektir. Muhtar kavl (görüş), fıkıhta ihtilaf edilen mes'elelerde, mezhep alimlerinin çoğunluğunca amelde esas olmak üzere, tercih edilen görüşü ifade eder.

Muhteccün bih: Kendisiyle ihticac edilen, rivayet ettiği hadisin hükmüyle amel edilen ravi.

Muhtekir: İhtikar yapan. İhtiyaç mallarını ıymeti artsın da satayım diye saklayan.

Muhtelak: Mevzu, masnu ve uydurma (hadis).

Muhtelefu'l-Hadis: Muhtelifu'l-Hadis manasında kullanılır.

Muhtelis: (5, 219) El çabukluğu ile bir malı kapıp kaçıran.

Muhtesib: Belediye işlerine bakan memur. kanundan ziyade idârî ve örfî işler için karar veren zabıta.

Muhyî: Maddî, manevî hayat veren. Dirilten. Canlandıran. Can ve ruh veren manalarında olup Cenab-ı Hakk'ın (c.c.) bir ismidir.

Muhziye: Utandırıcı, mahcup edici.

El-Mu'îdu: Allah'ın isimlerindendir, mahlukatı, hayattan ölüme götüren, ölümden de hayata döndüren demektir.

Muîn: Yardımcı, muavin. İane eden.

Mukabele-i bil Misl: Mukabele, karşılık karşılamak demektir. Karşılaştığı aynı muameleyi sahibine iade etmek.

Mukaddem: Zaman ve imkân cihetiyle daha evvel olan.

Mukaddemât: Başlangıçlar. Mebde'ler. İleride bulunanlar.

Mukedderât-ı Hayatiyye: Hayatta başa gelenler.

Mukadderât-ı Kâinat: Kâinatın bağlı olduğu kanunlar, kainatın başına gelecek hadiseler.

Mukaddes: Takdîs edilmiş olan. Temiz ve pâk: Noksan ve kusurdan müberra ve uzak olan.

El-Mukaddim: (5, 545) Allah'ın isimlerindendir, eşyayı takdim edip yerli yerine koyan demektir.

Mukallid: Benzemeye veya benzetmeye çalışan. Takîd eden. Bir şeyi boynuna takan, asan, kuşatan.

Muk'iyy: (10, 412) Kollarını yere dayayıp bacaklarını dikerek oturmak.

Mukârenet: Yakınlık. Bitişmek, birleşmek. Uygunluk. Bir yere gelmek.

Mukaribu'l-Hadîs: Rivâyeti sıhhate yakın, orta halli hadis rivayet eden râvi. Rivayet itibara elverişlidir.

Mukâarin: Bitişik, yakınlık, beraberlik arz eden.

Mukarreb: Yakınlaşmış. Büyük zat veya padişah gibi kimselere hizmetle yakınlaşmış olan.

Mukarreb Melek: İsrafil, Cebrail, Azrail (a.s.) gibi. Büyük meleklerden her biri.

Mukarrebûn: Büyük meleklerden bir zümre. Takva ve ubudiyet ile evliya derecesine gelmiş, Cenab-ı Hakk'ın indinde çok kıymetli ve mübarek büyük zatlar. Yakınlaşmış olanlar.

Mukarrunbih: Mıkırrın (ikrar edenin) ikrar ettiği haktır.

Mukarrunleh: Kendisine ait bulunan bir hak, başkası tarafından itiraf olunan hakiki veya manevi şahıstır.

Mukâta'a: (6, 413-414) Peşin alınan para manasınadır.

Mukatele: Birbirini vurmak, öldürmek, vuruşmak, kavga.

Mûkâvim: Sağlam. Dayanıklı, Mukavemet eden. Direnen. Karşı duran.

Mukavvim mal: Şer'an alım-satıma elverişli, ticaret metaı olması caiz olan mala denir.

Mukayyed: Kayıdlı. Serbest olmayan. Sınırlı. Bağlı. Deftere gçmiş.

Kaydedilmiş olan. El veya ayağında zincir, kelepçe bulunan. Mevkut olan.

Mukil: Istılahta az sayıda hadis rivayet edene denirse de müksir'in zıddı olarak binden az hadîs rivayet eden sahâbeye denir. Meçhul manasına, kendisinden bir kişinin hadis rivayet ettiği kimseye de mukill denir.

Mukırr: Başkasına ait olup kendisinin alakadar bulunduğu bir hakkı haber veren kimse, ikrar eden demektir.

Mukîm: 1- İkamet eden. Ayakta duran. Okuyan. Bir memlekette devamlı duran. 2- Vatanında veya vatanı sayılan bir yerde onbeş günden fazla kalan kimse.

El-Mukîtu: (5, 544) Allah'ın isimlerindendir, Muktedir, mahlukata gıdalarını veren manalarına gelir.

Muknî: İkna eden.

Müksirûn: Rivâyet ettiği hadislerin miktarı bini aşan sahâbelere denmiştir.

Mukri: Kıraat eden, okuyan.

el-Muksit: (5, 546) Allah'ın isimlerindendir. Hükmünde âdildir demektir.

El-Muktedir: (5, 545) Lügatte güçlü, kuvvetli, iktidar sahibi gibi manalara gelir. Allah'ın isimlerinden biri olarak Cenab-ı Hakk'ın Kâdir'den daha öte bir güçlülükte olduğunu ifade eder.

Muktetelîn: (13, 555) maktul taraf kısas taleb eder, kâtil taraf bun yanaşmayıp savaşırsa maktul tarafa muktetelîn denir.

Munfaıl: Senedinden iki veya daha fazla râvi düşürülmüş hadis, mu'alel gibi.

Mûnis: Herkesle görüşen, kanı sıcak.

Munkarız: Tükenip bitmiş. Arkası kesilmiş.

Munkatıu't-Tevatür: Senedin bir yerinde râvi sayısının azlığı sebebiyl mütevatır olma vasfını kaybeden hadis.

Murâfaa: Karşılıklı hak iddia ederek konuşmak. Yüzleşerek muhakem olunmak.

Murahhas: İzinli. Bir devlet veya kurul adına bir işi sonuca ulaştırmak içi gönderilen.

Murakabe: Kontrol etme. İnceleyip vaziyeti anlamak. Hıfz etmek. Bek leme.

Murâkıb: koruyucu -Allah'a bağlanmış- Denetçi.

Murâtıb: Bağlanmış bağlı- ilgisi olan.

Murdi'a: Sütanne.

Mûris: Veraset mal bırakan.

Mûsab: Sevab kazanmış. İsabet almış.

Musaheret: Evlenmeyle meydana gelen akrabalık.

Musahhar: Fetih ve teshir olunmuş zapdedilmiş, emre amade kılınmış.

Musahhif: 1- Rivayetinde tashih yapann kimse. 2- Hocadan değil d doğrudan kitaplardan alıp (ekseriye hatalı) rivayette bulunan râvi.

Musâlaha: Barışma. Güvenlik.

Mûsaleh: Bir şeyhin hadis kitabını vasiyyet ettiği kimse.

Musalla: Namaz kılmaya mahsus açık yer. Camilerde cenazeleri koyu önünde namaz kılınacak yer.

Musallat: Üzerine düşüp rahat bırakmayan.

Musalli: Namaz kılan.

Musâllîn: Namazlarını kılanlar.

Musannaf: Tıpkı sünenlerde olduğu gibi, hadisleri fıkhî bablarına göre tan zim eden eserler. Bunlar sünenden farklı olarak, camilerde olduğu gibi fıkh girmeyen ziyade onulara da yer verirler.

Musannıf: Tasnif eden, yazan.

Musarrât: (1, 482; 10, 465) Memesindeki süt sağılmayıp birkaç gün bekle tilen sağmal hayvan.

el-Musaavir: (5, 543) Lügatte tasvir eden. Ressam manasına gelir. Allah'ın ismi olarak Cenab-ı Hakk'ın mahlukatı farklı suretlerde yaratmasını ifade eder.

Mushaf: Sahife halinde yazılmış şey, Kur'an.

Musır: (6, 115) Direnen, vazgeçmeyen, sözünden dönmeyen.

Mûsi: Hadîs kitabını bir kimseye vasiyyet eden şeyh.

Musib: İsabet eden, yanılmayan.

Mustaz'âf: (2, 300) Sahipsiz ve zayıf kimse.

Muştulamak: Müjdelemek.

Mut'a: (4, 330; 9, 441) Hac'da temettüde bulunmak.

Mutâbakat: Uygunluk. Birbirini tutar olma. Uyuşma.

Mûtad: Alışılmış, adet olmuş, Her vakit yapılan şey.

Mutahhar: Temizlenmiş, Temiz, mübarek.

Mutasavvife: Mutasavvıflar, sofular.

Mutavassıt: Araya giren.

Mutazammın: İçine alan, kapsayan, kefil olma.

Mutazzarrır: Zarar gören.

Mûteber: İtibarı olan.

Mu'tedde: İddet bekleyen kadına denir. Bak: İddet.

Mûtedil: Orta halde bulunan, itidalli olan, yavaş.

Mu'tekif: Bir tapınak veya türbe yanına çekilip ibadetle uğraşan.

Mûtemed: Güvenilen kimse.

Mutezile: Ehl-i Sünnet dışında kalan mezheplerden biridir. Hayır ve şer meselesinde aklın hükmünü esas alır. Akl'ı tenzih için kul fiilinin hâlıkıdır, görüşünü ileri sürer. Büyük günah işleyenlerin cennet-cehennem ortasında bir yerde olacaklarını iddia eder.

Mûti': İtaat eden.

Muti: Veren.

Mu'tik: Köle azad eden.

Mut'im: taamı veren.

Mutkın: Lügatte: İşinde titiz sağlam demektir. Istılahta: Hadis tahammül ve edasına titiz davranan sîka ravi.

Mutlak: Kayıtsız şartsız. Salıverilmiş, başıboş. Salt. Saltlık.

Mutlak Müçtehid: Herhangi bir mezhebe bağlı olmayan müçtehid.

Mutlakı Mukayyede Hamli: Hadiste gelen mutlak beyanlar, aynı konuda gelen mukayyed hadisle de hamledilir, bu mutlaktan maksadın muayyedeki olduğu söylenir.

Mutmain: Tatmin olmuş, Şüphelerden arınmış.

Muttaki: Günah ve haramdan sakınan.

Muttalî: Bir işten haberli, bilgili.

Muttarıd: Sıralı düzgün bir şekilde giden.

Muttasıf: Bir sıfatla vasıflanmış.

Muvâcehe: Yüzleşme, yüzyüze gelme, yüze karşı, karış yön.

Muvâfık: uygun, uyar, taraflı.

Muvahhid: Allah'ın birliğine inanan.

Muvâkaa: Kadına cinsî temasta bulunma.

Muzaffer: Düşman yenen, galebe çalan.

Muvazene: İki şey ağırlıkta denk olma. Ölçü, kıyas.

Muvazi: Biri, öbürünün karşısında olarak birbirine yaklaşıp uaklaşmadan uzanan, paralel.

Muvazzaf: Bir iş görmekle vazifeli; maaş ve tayini olan ilk askerlik kademesi.

Muzâaf: İki kat.

Muza'af: Bazı muhaddislerce zayıf addedilmiş demektir. Böylesi bir hadisi bazılarının da sahih addettiği açıktır.

Muzdar: Zorda kalmış, mecbur olmuş.

Muzır: Zararlı, zararı dokunan.

Muzlim: Çoğu meçhul olan ravilerden meydana gelen senede denir.

Mübahale: (16, 432) İki tarafın: "Kim haksızsa Allah'ın laneti onun üzerine olsun." diye lanetleşmeleri.

Mübâhase: Bir iş hakında iki kişi arasında olunan söz. Bir iş hakkında görüşme iddialı konuşma.

Mübalağa: Bir işte çok ileri varma çok aşırı. Küçük bir şeyi büyük gösterme.

Mübareze: İki düşman taraftan birer kişinin çekişmeye tutuşmaları. Teke tek vuruşma.

Mübaşeret: (9, 93) Bak: Mübâşeret.

Mübâyaa: (1, 112) Satın alma.

El-Mübdi'u: (5, 545) Allah'ın isimlerindendir. Eşyayı yoktan ilk defa var eden demektir.

Müberra: Açığa çıkmış, aklanmış.

Mübezzir: Yerli yersiz harcayan, çok israf eden.

Mübhem: Lügatte kapalı, karanlık; ıstılahta isim, künye, lakab gibi, şahsı belirtici bir tesmiye kullanmadan "recülün", "şeyhun", "imreetün", "fülanun" gibi bir tabirle zikri geçen râvi. Bu senedin başında ise ta'lik esnasında ise inkıta'dır. Ancak, aynı had'in başka tariklerinde bu mübhem şahıs ismen zikredilebilir.

Mübhem Cerh: Bak: Cerh-i Mübhem.

Mübhemât: Mübhem râviler hakkında yazılan kitapların müşterek ismi.

Mübhemu't-Ta'dil: İsmini vermeden "bana, sîka rivayet etti, âdil rivayet etti" gibi bir tabirle yapılan ta'dildir. Ekseriyetle makbul sayılmıştır.

Mübir: (13, 319) Zâlim.

Mübtedi: Sünnete aykırı davranışı olan kimse. Bknz: Ehl-i Bid'a.

Mübteli: Yutan, yiyip sindiren.

Mübtezel: Hor kullanan, değersiz. Bol ve ucuz.

Mücahir: (12, 126) Suçu alenen işleyen, hayasız fâsık.

Mücâmaat (Birleşme): (5, 160) Cinsî temas.

Mücalese: Birlikte oturma.

Mücâmaat: Cima etme.

Mücaz: Caiz görülmüş. Kendine izin verilmiş.

Mücaz Bih: Rivayet edilmesine izin verilen hadîs.

Mücaz Leh: Hocasından rivayet izni olan talebe.

Mücazefe: Mübalağalı, boş sözler, alış-verişte tartmadan kararlamayla miktar tayin etme, götürü satma.

Mücbir: Zorlayan. Zorla iş yaptıran.

Müceddid: Yenileyen, yeni bir şekil veren.

Mücella: Cilâlanmış, parlak.

Mücereb: Denenmiş.

Mücerred: Çıplak, soyulmuş. Tek, yalnız. Karışık olmayan. Cismi olmayan.

Mücessem: Cismi olan. Uzunluğu kalınlığı olan cisim.

Mücesseme: (6, 237) Atışlarda hedef kılınan hayvan.

Mücevved: Ceyyid'den gelir, makbul kelimesi gibi sahih ve hasen her ikisi için de kullanılan bir tabirdir. Bazan da tedlisin bir çeşidini ifade etmek için kullanılmıştır. Şöyle ki: Sîka râvilerden müteşekkil bir senedde yer alan tek kayıtlı atlanarak bütün ravileri sîka gösteren rivayet. Buna tedlisu't-tavsiye denir.

Mücmel: Delâlet ettiği mana izaha muhtaç söz kısa ve öz olarak anlatılmış (fikir).

Mücme'un Ala Da'fihi: Şiddetli cerh'i ifade eden tabirlerdendir, terki ifade eder.

Mücrim: Suçlu.

Müctehid: Kur'an âyetiyle, Peygamber sözleri olan hadislerden hüküm çıkarmak kudretinde olan bilgin.

Müctenip: Çekinen, uzak duran.

Müdâbere: (4, 547) Kulağının arka kısmından esip, kesilen kısmı sallanmaya bırakılan hayvan.

Müdahene: Dalkavukluk.

Müdakkik: Dakik, zamanında iş yapan.

Müdâra: Yüze gülme, yalandan dostluk gösterme.

Müdâretu'n-Nâs: (16, 41) İnsanlara iyi davranan, insanlarla iyi geçinme.

Müdâvemet: Bir işe aralısız, sürekli çalışma.

Müdâvim: Bir işe aralıksız çalışan. Bir yere hep giden gelen.

Müdd: (6, 423) Bir sa'ın dörtte biri miktarına hacim ölçüsü.

Müdebbir: (4, 140; 11, 317-333; 13, 500; 17, 321) Efendinin: "ben ölünce hür olacak" dediği köle. Bu artık satılmaz.

Müdebbir: Tedbirci.

Müdellel: Delil ile isbatlanmış.

Müdelles Anh: Müdelles hadistİ atlanmış olan ravi.

Müdellis: Hadiste tedlis yapan, hadîsin kusurunu gizleyerek rivâyet eden.

Müdevvin: Toplayıp bir araya getiren kitap haline koyan.

Müdric: Hadîse aslında olmayan bir şey ilave etmiş bulunan ravi.

Müdür: şehirler, Medineler.

Müdy: (13, 254) Suriye'de kullanılan bir ölçek adıdır. 45 rıtl hacmindedir.

Müebbed: Sonsuz, ebedi.

Müeddî: Çıkaran, sebep olan.

Müeddib: Bilgi ve terbiye veren.

Müekked Sünnet: Resulullah'ın üzerinde ısrarla durduğu sünnet.

Müellef: Bir yere getirilmiş. Yazılmış, toplanmış.

Müellefe-i Kulub: Müslüman olmalarını sağlamak, zararlarını önlemek için bir kısım maddî imkanlar sağlayarak kalpleri kazanılan kimseler.

Müenen: Mü'en'en manasında kullanılır.

Müessir: Etki yapan, iz bırakan. Hükmünü yürüten. Dokunaklı. Eser sahibi.

Müesseriyet: Tesirlilik, etkin olma.

Müevvel: Görünür anlamında başa bir anlamla açıklanmış.

Müeyyed min İndillah: Alah'ın teyidine mazhar olmuş.

Müeyyide: Kanun ve ahlak emirlerini yerine getirici kuvvet, itaatsizliğin cezası.

Mütârâkat-ı Nebi: Resulullah'ın ayrılması.

Müfesser: Tefsir edilmiş, açıklanmış.

Müesser cerhi: Bknz. Cerh-i müfesser.

Müfessir: Açılayan, tefsir eden.

Müfetten: (11, 288) Allah tarafından günahla imtihan edilen: Tekrar tekrar günah işleyip arkasında tevbe eden.

Müfred: Tek. Basit.

Müfrit: Haddini aşan, mübalağalı.

Müfte'al: Mevzu hadis.

Müftera: Mevzu hadis.

Müfteri: İftira eden.

Müfterik: Bknz. Müttefik ve Müfterik.

Müheyya: Hazırlanmış, emre âmade.

Müheyyic: Heyecan uyandıran.

Mühlet: Vakit verme.

Mühmel: İsim, künye, lakab ve nisbeti başkasına benzediği halde, ayırdedici bir vasıf eklenmemiş bulunan ravi. Keza, başka harflere benzerlik arz ettiği halde nokta taşımamakla ayrılan harfe de mühmel denir, mücmel'in zıddı.

Mükâfaaten: Ödüllendirme olarak.

Mükâfât-ı Muaccele: Peşin mükâfaat.

Makâteb: (6, 92-147-413; 11, 335) Hürriyetine kavuşmak için efendisiyle anlaşma yapan köle.

Mükâtebe: (11, 335) Birçok manada kullanılan bir kelimedir: 1- Yazışma, mektuplaşma. 2- Kölenin, hürriyetine kavuşmak için efendisiyle anlaşması. 3- Hadîs ıstılahi olarak, bir şeyhin rivayet hakkına sahip olduğu hadislerin tamamını veya bir kısmını yazıp bir başkasına rivayet etmek üzere göndermesi. Bu tahammül yolarından biridir.

Mükâtib: Bak: Mükâtebe.

Mükadder: Kederli, üzüntülü. Bulanık.

Mükeffir: Tekfir eden.

Mükellef: Bir işi yapmaya mecbur olan, sorumlu.

Mükeyyifât: Keyif veren şeyler. Sarhoşluk veren şeyler.

Mükreh: (11, 179) Bir işi kerhen yapmaya zorlanan, mecbur edilen.

Müksir: Çok rivayette bulunan. Sahabeye müksir denmesi için 1000'den fazla rivayeti olmalıdır.

Müsirun: Çok hadis rivayet edenler demektir. Bu tabirle Sahâbeden yedi kişi kastedilir. Zira bunların rivayetleri binden fazladır. Ebu Hüreyre 5374, Abdullah İbnu Ömer 2930, Enes İbnu Mâlik 2286, Hz. Ayşe 2210, Abdullah İbnu Abbas 1660, Cabir İbnu Abdillah 1540, Ebu Said el-Hudrî 1170 hadis.

Mükteseb: Lügat olarak bir yerden çalınan kesbedilen şey demektir. Istılahta birinci nesilde (sahâbe) haber-i vahid iken sonraki nesillerde (Tabiin ve Etbauttabiin'de) mütevatir derecesine ulaşan bir hadisle şafiîlerin verdiği isim elde edilen ilme "yakîn" diyemeyen Şafiiler mükteseb demiştir.

Müktesebat: Elde edilmiş olanlar. Çalışmakla kazanılmış olanlar.

Mülâabe: Oynaşıp eğlenme. Oynaşma.

Mülâ'ane: (17, 235) Birbirine beddua etme. Lanetleşme.

Mülâhaza: Mütâlaa. Dikkatle bakmak. İyice düşünüp bir işin hakiatını tedkik etmek. Tefekkür, düşünme.

Mülamese: (1, 462, 499) Satışta mala elin değmesiyle satış akdinin kesinleşmesi.

Mülâtefe: Lâtîfeleşmek. Birbirine iltifak etmek.

Mülâyemet: Yumuşaklık.

Mülâyim: Yumuşak huylu.

Mülâzemet: Devamlı bir işle meşguliyet. Bir işe sımsıkı bağlılık.

Mülazim: 1- Bir kimseye bağlı gibi olan. 2- Medrese tahsilini bitirip icâzet alan. 3- Yüzbaşıdan aşağı rütbelerin derecesi.

Mülevves: Kirli, Bulaşık. Pis. Bulaştırılmış.

Mülga: İlga edilmiş. aldırılmış. Metruk ve Lağvedilmiş şey.

Mülhak: İlhak olunmuş. Sonradan katılmış, zam ve ilave olunmuş, eklenmiş.

Mülhemûn: İlhama mazhar olanlar.

Mülhid: Dinden çıkan, dinsiz, kâfir, imansız. Haşir ve ahirete inanmayan.

Mültefit: İltifat eden, iyi muamele edip, dostluk gösteren.

Mültekıt: Yola, sahraya veya camiye terk edilmiş (sahipsiz) çocuğu veya (herhangi bir yitik eşyayı) bulup alan kimseye denir.

Mültezem: (4, 372) Ka'be'de rükn ile kapı arasındadır, burada dua edilir.

Mültezim: Bir şeyi kendine lazım eden. Üzerine alan, derihte eden.

Mümânaat: Mânî olmak. Set çekme. Muhalefet. Önleme.

Mümârese: Çalışarak maheret azanış, üstadlık etmek.

Mümaselet: Benzeyiş, müsabih olmak, şekilce suretçe birbirine benzeyiş.

Mümâsil: Benzeyen.

Mümeyyiz: Temiz eden ayıran, hadis ıstılah olarak söyleneni tam olarak anlayıp doğru cevap verebilen ocuk mümeyyizdir.

Mümilat: (16, 423) Başkasını baştan çıkaran, salınarak yürüyen kadın.

El-Mü'min: (5, 542) Cenab-ı Hakk'ın isimlerinden olup, "Kullarına va'dinde sadık" demektir. Ayrıca, Allah'a ve emirlerine iman edip, uyana da mü'min denir.

Mümît: Öldüren, öldürücü, imate eden. Helak eden.

Mümmli: Hadis yazdıran hoca.

Mümtaz: Diğerlerinden ayrılmış, üstün, seçkin. Ayrı tutulan.

Mümteni: İmkansız, muhal, mümkün olmayan.

Münâbeze: (1, 499-500) Satıcının müşteriye: "Bu elbiseyi sana atarsam satı tamam" demesi.

Münacaat: Allah'a (c.c.) yalvarmak. Dua. Yalvarmak için yazılan dua veya manzume.

Münâdî: Nidâ eden. Çağıran, müezzin.

Münâfat: Birbirinin aksine birbirine aykırı olmak, muhalefet.

Münafık: İki yüzlü, araya nifak sokan. Görünüşte müslüman olup haikatte kâfir olan.

Münâfi: Zıt, uymaz, aksi , aykırı, mugayyir ve muhalif olan.

Münâkale: Taşımak, ulaştırmak.

Mün'akid: Bağlanmış, düğümlenmiş. Teşkil olunmuş. Resmen iki taraf arasındakabul olunmuş.

Münâsebet-i Cinsiyye: Cinsî münasebet.

Münavebe: Nöbetle iş görmek.

Münavele Makrun Bi'l-İcaze: Şeyhin hadis kitabını talebesinin eline verirken, rivayetine izninin bildirilmesi. İzinli münavele.

Münâvele Mücerrede: Şeyhin, hadis kitabını talebeye verirken, rivayeti için izin verip vermediğini bildirmesi.

Münâzara: Karşılıklı konuşmak. İlmî ve kaideye uygun olarak yapılan münakaşa, mübahese.

Münâzır: Münâzara ve münakaşa yapan kimse, taraf.

Mün'azîl: Ayrılan, elini eteğini çeken, vazifeden azledilen.

Münbit: (7, 99) Verimli, verimi bol olan arazi.

Müncer: Nihayet bulmak, bir tarafa çekilmek, sürüklenme.

Müncezib: Beriye çekilen, cezbedilen, incizab eden.

Mündemiç: Donmuş, buz haline gelmiş.

Münderis: İndiras eden. Eseri, izi nişanı kalmamış olan.

Mü'ne: Sedd-i ramak edecek yani hayatta bırakacak miktardaki gıda, azık. Zahmet, külfet, meşakkat.

Münekkile: (6, 157) Küçük kemik çıkan yara.

Münezzeh: Tenzih edilmiş, teberri edilmiş. Pak, kusur ve noksanlardan uzak.

Münferin: Lügatte tek başına demek ise de, ıstılahta kendinden sadece bir ravininrivayette bulunmuş olduğu kimse. Bu tabir, meçhul, Vühdân, Vahid, Garib, Şazz, Mukill, Maçhulü'l-Aya', Maçhulü'z-Zat ve hatta münker tabirleriyle ilgilidir.

Münhasır: Belli bir sınır içinde olup harice tecavüz etmeyen, her yanı çevrili. Yalnız bir kimseye veya bir şeye mahsus olan.

Münhasıran: Sadece, sade bir işe veya şeye ait olarak.

Münhezim: Bozguna uğramış.

Münkalib: Bazı kelimelerin değiştirilmesiyle manası değişmiş hadis.

Münkarız: İnkıraza uğramış, sönmüş.

Münker-Nekir: Mezardaki sual melekleri.

Münkeru'l-Hadis: 1- Rivayatlerinde münker rivayeti galebe çalan ravi içi kulanılır ve hadisi alınmaz. Buharî'den kendisinden rivayeti haram olduğ şahıslar hakkında bu tabiri de kullanırlar. Ahmed b. Hanbel gibi, mütekac dimundan bazıları, münferid hadis rivayet eden şahıslar hakkında ku lanmışlardır. Yine bazıları, bunu cerh elfazı kabul etmekle birlikte, bu vas taşıyan ravinin rivayetlerinin itibar için yazılacağını söylemiştir.

Münkirâne: İnkar edercesine.

Münsecim: İnsicamlı, düzgün.

El-Müntakim: (5, 546) Allah'ın isimlerindendir. Dilediğine ceza vermed şiddetli davranan demektir.

Münteha: Son, en son derece, en son yer, nihayet.

Müntehab: Seçilmiş, güzide. İntihab ve ihtiyar olunmuş.

Müntehau's-Sene: Senedin Resulullah (aleyhissalatu vesselam)'a baka tarafı. Müellife bakan tarafına da ibtida veya sadr tabirleri kullanılmıştır.

Müntehib: (5, 219) Yağmacı.

Müntehir: intihar eden, kendini öldüren.

Müntesîr: Dağınık, yayınık.

Münteşir: Yayılmış, açılmış, dağınık. Basılmış, neşredilmiş.

Mürâat: Riayet, saygı göstermek, korumak, hıfzetmek.

Mürahik: (7, 360) Büluğ yaşına yaklaşmış erkek çocuk. 12 yaşına girip d baliğ olmayan erkek çocuk.

Mürcie: (13, 391; 16, 466) Temel görüşü "iman olunca günahın bir zara yoktur, tıpkı küfür oldukça taatin faydası olmadığı gibi" olan sapık mezheplerc en biridir.

Müreccah: Üstün tutulan.

Müreccihat: Tercih sebepleri demek olup, cem ve te'lif edilemeye mütearız hadislerden birini tercih diğerini terketme iman veren âmiller, sebe pler manasına gelir.

Müreffeh: Geçineceği ve gerekli şeyleri sağlamış, rahata kavuşturulmuş.

Mürekkeb: Kalb bahsiyle ilgili bir tabir olup, kendi isnadı atılıp başka bir is nada eklenmiş hadis.

Mürsel An'ane Bknz. An'ane-i Mürsele.

Mürsel-i Celî: Mürsel-i Zâhir manasınadır.

Mürsel-i Hafî: Bir ravinin, karşılaşıp hadis aldığı veya sadece muasırı olduğu bilinen bir şeyhten tahammül yollarından biri ilie olmadığı halde ondan rivayet ettiği hadise denir.

Ayrıca bir ravinin muasırı olduğu bilinmekle beraber, karşılaşıp karşılaşmadıkları, karşılaşılsa bile hadis alıp almadığı bilinmeyen bir kimseden yaptığı rivayete denir.

Mürsela-i Zâhir: Bir ravinin muasırı omadığı kimseden yaptığı rivayet.

Mürsel-ü's-Sahabî: Bknz: İrsalu's-Sahâbî.

Mürsil: Mürsel hadis rivayet eden ravi.

Mürşid: Doğru yolu gösteren, kılavuz. Müridlere yol gösteren, Şeyh, gaflatten uyandıran.

Mürted: İslamiyet'ten çıkan, İslam'ı terk eden.

Mürur: Gemek gitmek.

Mûrur-u Zaman: Zaman aşımı.

Müsâdeme: Vuruşma, çatışma.

Müsadere: 1- Zulüm ve cebir. 2- Yasak bir şeyin kanun yoluyla alınması.

Müsadif: Tesadüf eden.

Müsafir: 1- Seferde veya muharebede olan, yoldan gelen. 2-18 saatten uzak olan yerlere giden.

Müsâkat: (6, 398; 15, 193-200) Ağaçları sulamak, bakımını yapma, yetiştirip ürününü almak üzere bir başkasına ortağa verilmesidir.

Müsamaha: Hoş görülülük, dikkat etmemek, aldırış etmemek, kusurlara göz yummak.

Müsamahakâr: Aldırmayan, ihmalci, hoşgörü sahibi.

Müsavi: Birbirine denk olmak.

Müsbet: İsbat olunan. Delili açık ve sabit olan.

Müsebbeb: (1, 29) Sebeple hasıl olan netice.

Müsebbib: Sebep, vesile ve mucib olan. Vücuda getiren, kuran.

Müsbet: İsbat olunan. Delili açık ve sabit olan.

Müsebbibü'l-Esabab: bütün sebeplerin sebebi Cenab-ı Hak.

Müsellah: Silahlı.

Müsellem: Teslim olmuş. Tasdik edilip inkâr edilmeyen.

Müsemma: İsimlendirilen.

Müseylime: Arabistan'da Asr-ı Saadet'te Yemenli bir yalancıdır. Peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkmış Hicrî 11. yılda öldürülmüştü.

Müshil: İshal elde, için, yumuşatan.

Müsînne: (6, 379-383) Üç yaşında sığır.

Müskîr: Sarhoş eden, sarhoşluk veren.

Müskît: Susturan.

Müsle: (4, 15; 13, 548; 17, 349) Ölülerin azalarını tahrib etmek: gözünü oyma, burnunu, Kulağını kesmek, karnını deşmek gibi. Dinimiz bunu yasaklamıştır.

Müsmir: Hayır veren, meyve veren, faydalı netice veren.

Müsnid: Hadis-i senetli olarak rivayet eden kimse, râvi manasınadır, ilim aranmaz. Ayrıca müsned tarzında eser veren alime de müsnid denmiştir.

Müstağni: Kimseden bir menfaat beklemeyen, bir şey istemeyen gönlü gözü tok. Çekingen nazlı.

Müstağrak: Garkolmuş, dalmış, batmış. Manevi bir halete dalmış.

Müstahsil: Yetiştiren, üretici.

Müstahric: Müstahrec eser hazırlayan müellif.

Müstahsen: Beğenilen. Dinimizin güzel gördüğü şeylerin her biri.

Müstakbel: Karşılanan, istikbal edilen. Gelecek zaman.

Müstamel: Kullanmış.

Müstatir: Örtülü.

Müstebîn: Vazıh, âşikar ve açık olan.

Müstebit: Despot, başkalarına söz ve hürriyet hakkı tanımayan.

Müstecab: Hoş görülen, icabet olunmuş, isteği kabul olmuş.

Müste'cir: Kira ile tutulan.

Müsteffî: Müftüden fetva isteyen.

Müstehab: Sevilen, beğenilen, farz, vacib ve hatta sünnet olmamakla birlikte şeriatça hoş Karşılanan şey. Müstehak: Hak eden, hak sahibi.

Müstehaze: (1, 263) Hayızlı olmadığı halde, hastalık sebebiyle kanaması olan kadın.

Müstehlik: Yiyip içerek bitiren tüketen.

Müstehzî: Alay eden, eğlenceye alan.

Müsteir: Ödünç alan.

El-Mütekebbir: (5, 542) Cenab-ı Alah'ın isimlerindendir. Mahlukata ait sıfatlardan yüce, uzak demektir.

Müstekreh : İğrenç.

Müsteizm: Lüzumu gerektiren, bir şeyin lüzmunu deruhte eden. Mucib ve sebep olan.

Müste'min: Eman dileyen, dar-ı harbten olduğu halde dâr-ı İslam'da seyahat etmek veya yaşamak üzere anlaşma yapan imse.

Müstemir: Sürekli sabit.

Müsteşâr: (16, 39) kendisinden işaret istenen fikri sorulan kimse.

Müsteşir: (16, 39) İşaret isteyen, istişâre taleb eden, fikir soran.

Müsteşrik: Doğu illeri ve en çok da dil ve edebiyatları ile uğraşan batılı.

Müstevsile (Mevsule): (7, 13) İğreti saç takılan kadın.

Müşahede makamı: Görme yeri, mertebesi.

Müşahhas: Şahıs suretine girmiş, ayırd edilmiş, gözle görülen.

Müşahid: Gözcü, gözle gören.

Müşakele: Eşkalce bir olmak, benzemek.

Müşareke: Ortaklık, karşılıklı anlaşma.

Müşarik: Ortak.

Müşâvere: İki kişi veya daha fazla kişi arasında bir iş üzerinde konuşma. Bak: İstişare.

Müşebbihe: Allah'ı insana benzeten sapık mezhep.

Müşerref: Şereflenmiş.

Müşevveş: karma karışık.

Müşevveşleşmek: Zihni karışıp ne yapacağında kararsız hale gelmek.

Müşfi: Şefkatli, acıyan, seven.

Müşîr: Emir ve işaret eden. Askeriyede yüksek rütbe: Mareşal.

Müşkilat: Çözülmesi güç işler.

Müşkilpesent: Zor beğenir, bir şey beğenmez.

Müşrîk: Allah'a ortak koşan.

Müştemîlât: Bir şeye dahil olan şeyler, eklentiler.

Mütalaâ: Bir işi iyice düşünme, okuma. Bir iş hakında meydana gelen fikir ve oy.

Mütâlebe: Mekfûlünleh'in Mekfûlünbih'i kefilden istemeğe hakkı olmatır.

Müteabbid: Allah'a ibadet eden.

Müteahhir(ûn): Bak: selef.

Müteâkiben: Ardı sıra. Arkası sıra.

El-Mütâl'i: (5, 545) Cenab-ı Hak'ın isimlerindendir, "Mahlukatın sıfatlarını taşımaktan çok uzak" manasına gelir.

Müteallık: Asılı, bağlı, ilgili, dair.

Müteammik: Derinleşen.

Müteammil: Gayret sahibi.

Mütâref: Herkesin bildiği, ünlü.

Mütârız: Lügatte birbirine zıd olan manasına gelir. Hadis ıstılahı olarak

zâhiren birbirine zıd görünse de aralarındaki farklılık giderilebilecek hadîsler denir. Teâruz ve ihtilaf kelimelerine de bakın.

Müteârif: Birbirini tanıyan, heresce bilinen.

Mütebâki: Geri alan, artan. Yalandan ağlayan.

Mütebayin: Zıd, birbirne zıd.

Mütebâzil: (9, 366) Birbirine mal ve canlarını harcayan samimi arkadaşla

Mütebessim: Gülümseyen, gülen.

Mütecahil: Bilmezlikten gelen.

Mütecânis: Bir cinsten olan.

Mütecâviz: Geçen, aşan, saldıran.

Mütedavil: kullanılan. Alınıp verilen.

Müteevvil: Te'vile yer veren Kur'an ve hadisin müteşabih ifadelerinde te taraftarı.

Mütefekkir: Düşünen, meseleler hakkında fikir yürüten.

Mütefelsıf: Feylesof geçinen.

Müteferri: Ayrılmış, dağılmış.

Müteteyhi: (5, 307-308) Boşboğaz.

Mütegallibe: Bir idareyi zorla ele geçirmiş.

Mütehaccir: Taş haline gelmiş, taşlaşmış.

Mütehaddis: Yoktan varolan.

Mütehakkim: Tahakküm eden, zorba, zorbalık eden.

Mütehakkîmâne: Tahakküm ederek, tahakkümle, zorbalıkla.

Mütehammil: Dayanıklı, dayanabilen.

Mütehannis: Kadınlaşmış erkek.

Müteharrî: Araştıran.

Müteharri: Hareket eden.

Mütehavvil: Halden hale geçen.

Mutikâbillîk: Karşılıklı, bir diğerinin karşısında.

Mütekebbir: Kibirli, büyüklenen, tekebbür eden.

Mütekalif: Zahmetli iş tutan, külfetli işe girişen.

Mütekellim: Söyleyen, konuşan, nutuk söyleyen, ayrıca kelam ilmiy meşgul olan alime de mütekellim denir.

Mü'tekîf: İtikâfa çekilmiş olan.

Mütelebbis: Giyinmiş, elbiseli, karışık başkasına bulaşmış, karışmış olan.

Mütemâdi: Devamlı, kesiksiz, sürekli daima.

Mütemâdiyen: Devamlı surette.

Mü'temen: Kendisine itimad edilen, güvenilen..

Mütemerrid: İnatçı, ısrar eden, dikkafalılık eden. Kibirlilik eden.

Mütemmim: Tamamlayan ilave.

Mütenâkız: Noksanlaşan, azalan, mikdarı azalmış olan.

Mütenasib: Uygun bulunan.

Mütenatt: (16, 354) Çok soru soran, kelamına kazandırdığı güzellikle insanları aldatan gibi manalar taşır.

Mütenabbih: Uyanmış, tenbih ile uyarılmış olan, bir şeyden ders alıp aklını başına toplayan.

Mütenevvi: Çeşit çeşit, muhtelif, çeşitli, değişik.

Müteradif: Birbirine bağlı, tabi olan. Birbirinin ardınca giden. Yazılışı ayrı fakat manası aynı olan kelime.

Mütereccî: Yalvaran, ümid edip isteyen, rica eden.

Mütereddi: Soysuzlaşmı, soyca bozulmuş olan.

Mütesaddikun: (9, 366) Birbirine tasadduk edenler.

Mütesâhil: Kolay sanan, gevşek davranan.

Mütesânid: Birbirine dayanıp kuvvet alan.

Mütesâviyen: Eşit surette, aynı seviyede olarak.

Mütesellî: Teselli bulan, avunan, acıyı unutan gibi olan.

Müteselsil: Zincir gibi birbirine bağlı olan, peşi sıra, ardı sıra kesilmeden gelen.

Müteselsilen: Sıra ile, birbirinin peşi sıra.

Müteşâbihat: Kur'an ve hadiste, lügat manasında kullanılmayan ifadeler.

Müteşeddid: Şiddet gösteren, kılı kırk yaran, ince eleyip sık dokuyan. Cerh ve tadilde ölçüyü kaçıracak kadar sîka davranan.

Mütevafık: Birbirine uyan, uygun.

Mütevağğil: Bir şeyin çok ilerisine, derinliğine varan, uğraşan.

Mütevakkıf: Bir şeye bağlı olan.

Mütevâris: Birinden diğerine vâris olup kalan. Babadan oğula geçen, tevarün eden.

Mütevâtir: (2, 74-75; 9, 366) Çok kimselerin naklettikleri haber. Yalan üzere ittifakları alen muhal olan bir topluluk tarafından verilen haberler.

Mütevâtir bi-aslihi ve fer'ihi: İlk tabakada (Sahabe ve mütakip tabakalarda da (Tabiin ve Etbau't-Tabiin) mütevatir olan rivayet.

Mütevatir Lafzî: Bütün ravilerince aynı lafızlarla veya açık şekilde aynı manayı veren lafızlarla rivayet edilen mütevatir hadise denir.

Mütevâtir manevi: Rivayet edilen vak'alar farklı da olsa hepsinin ifade

ettiği ortak bir mana mütevatir derecesine ulaşmış ise buna mütevatir manev denir.

Mütevâtiru'l-Fer': Tabiin ve Etbau't-Tabiin devrinde (veya sonraki nesillerde) mütevatir derecesindeki rivayet.

Müteveccih: Yönelmiş, dönmüş, bir yere doğru yola çıkan.

Mütevelli: Bir vakfın idaresine me'mur olan kimse. Bazan vasi manasına da kullanılmıştır.

Mütevellid: Doğan, dünyaya gelen. İleri çıkan, hasıl olan.

Müteyakız: Uyanık, uyanmış, tetikte, gözü açık olan.

Müttakî (Ehl-i Takvâ): İttika eden. Haramdan ve günahtan çekinen, kendisini Allah'ın (c.c.) sevmediği fena şeylerden koruyan.

Muttalî: Haberli. Bilgisi olan. Bir yüsek yerden bakarak görüp anlayan. Bi şeye vakıf. Derk eden.

Muttefekun alâ terkihi: Terkedilmesi gereğinde muhaddislerin ittifakların ifade eden bir tabir. Böylesinden hadis alınmaz.

Muttefakun aleyh: Üzerine birleşen mesele. Hakkında müttefik olu anlaşılmaya varılmış olan (fikir). Hadiste: Buharî ve Müslim'in birlikte kitaplarına aldıkları hadis.

Müttefik: İttifak eden. Birbiriyle aynı fikirde olan, birleşmiş, anlaşmış olan.

Müttehem: Kendinden şüphe olunan, ittiham olunan şey, töhmetli, maznun, zan ile kendine Kabahat isnad edilen. Istılahta Resulullah'a yalan nisbe etme töhmeti, yani müttehem bi'l-kizb maksuddur.

Müvâcehe: Karşı, ön, yüz yüze gelmek. Huzurunda olmak. Yüzleşmek.

Müvâlât Akdi: Dostluk akdi. Bak: Vela.

Müvekkel: Vekil tayin olunmuş olan, vekil edilmiş olan.

Müvekkil: Vekîl tayin eden kimse, asıl da denir.

Müverrih: Tarihçi, tarih yazan. Ebced hesabıyla tarih düşüren kimse.

Müyesser: Kolaylıkla olan, olay geçen, asân olan, nasib.

Müzâbene: (1, 459) Daha ağaçta iken yaş hurmayı kuru hurma ile ölçekle satmak.

Müzâhere: (11, 217) Müzakere veya zıhâr, kocanın hanımının bakılmas haram olan bir uzvunu nikahı kendine haram olan bir kadına benzetmesidir.

Müzâheret: Yardım etme, himaye etmek.

Müzâkere: Bir iş hakkında konuşma. Bir iş için önceden danışıp görüşmek.

Müzâyede: Artırma, kim fazla verirse ona satma.

Müzdelife: (4, 446) Hac esnasında Arafat'tan sonra vakfe yapılan bi bölgenin adıdır. Müzdelife Arafat'la Mina arasında yer alır.

Müzdelife Vakfesi: (4, 445) Hacılar, Arafat vakfesinden sonra, akşam vakti girer girmez Müzdelife'ye hareket ederler. Akşam ve yatsı namazı burada beraberce kılınır. Müzdelife Vakifesi Hanifilere göre 10 Zilhicce günü tan yerinin ağarmasından güneşin doğmasına kadarki vakittir.

Müzeffet: (7, 264) Ziftlenmiş hap.

Müzehheb: Yaldızlanmış, yaldızlı, altın sürülmüş.

Müzekki: Tezkiye eden, bir kimsenin şehadette bulunabileceği, şahitlik yapmaya salih olduğu, iyi hal üzere bulunduğu hususunda beyanda bulunan kimseye müzekki (tezkiye eden) denir.

Müzekkir: (16, 369) İnsanlara , Allah'ın nimetlerini hatırlatıp, şükre sevkeden kimse.

Müzeyyen: Bezenip süslenmiş, ziynetli.

Müzeyyin: Tezyin eden, süsleyen, ziynetlendiren.

Müzmahil: Çökmüş. Darmadağın olmuş. Perişan olmuş.

Müzmin: Eskimiş, üzerinden zaman geçmiş, zamanla yerleşmiş olan.

Müzha: (6, 155-157) Kemiğin beyazlığını ortaya çıkaran derin yara.

Müzza: (7, 254) Sırlı seramik kaplarda kurulmuş nebiz.

N

Nâdan: Cahil, hadini bilmez.

Naehil: Ehliyetsiz, becerisiz.

Nâfî: Nefyeden, olumsuz kılan, faydalı.

Nâfile: Farz ve vacib olmadığı halde, sırf sevabı için yapılan ibadet. boş işe yaramaz.

Nafile Namaz: Farz ve vâcibden gayrı, mecburiyet olmadığı halde sırf Allah rızası için kılınan namaz.

Nâfiz: Sözü geçen, içe işleyen.

Nahr: (6, 224) Kurban kesme.

Na'ib: Vekil. Birinin yerine geçen. Şeriat hakimi olan kadı vekili.

Nakd-ı Ricâl: Râvilerin tenidi, araştırılması.

Nakıb: (12, 467) Bir cemaatin işlerinde nezaretçi mümessildir, temsilcidir.

Nâkıs: Noksan, eksik. Nâkid: Tenkid eden, ravileri cerh ve tadil eden.

Nakîr: (7, 258) Tahta çanak.

Nakiyy: (10, 395) Has un.

Nakkâd: Paranın kalpını, sağlamını ayıran tenkidci, bir şeyin iyisini kötüsünü ayıran.

Nakl Ehli: Sünneti akıl ve kıyasa tercih ederler. Bunlara ehl-i hadis de denir.

Naklî: Taşıma ile ilgili rivayet yoluyla elde edilen.

Nâkûr: (14, 157) İsrafil'in kıyamet günü ölülerin dirilmesi için üfleyece borunun adıdır.

Nakzetmek: Bozmak, kırmak.

Nam-ı akdes-i İlahiye: Allah'ın mukaddes nâmı.

Nasb: Arapçada ismin i'rabının mensub (üstün) olması.

Nasb: Hz. Ali'yi sevmeyip Hz. Osman'ı ona takdim etmek.

Nâsıbî: Hz. Osman'a taraftarlık gösterip, Hz. Ali'ye buğzeden sapık m zhep mensubu.

Nâsır: Yardımcı. Yardım eden.

Nâsih: (16, 35) Nesheden, hükümden aldıran (ayet ve hadis).

Nasihat: (9, 377) Hayırhaklık. Nasihat edilen kimse hakkında onun i liğini istemek.

Nâsîk: Dine bağlı. Din buyruklarını tam olarak yerine getiren, hac yapan.

Nasrânî: Hıristiyan, Hz. İsa'ya inanan.

Nassî: Nassa ait. Her türlü şüphe ve tereddüdün ve tenkidin üstünde tut lacak şekilde olan kesinlik, açıklık.

Nâşî: Yeniden vücuda gelen, yetişen. Delil, dolayı, sebebiyle.

Nâşir-i Efkâr: Fikirleri neşreden, yayan (gazete).

Nâz: Beğendirmek maksadıyla kendini ağır satmak.

Nazar-ı Dikkat: İnceden inceye düşünme ve bakma.

Nazar-ı Hafiyy-i Kalbi: Kalbin gizli bakışı.

Nazar-ı İtibar: Dikkat etme bakışı, değer verme bakışı.

Nazar-ı Sünnet: Sünnetin bakışı.

Nazârî: Görünüşe ait; yalnız görünüş halinde bulunan, tatbik edilmem halde olan bilgi.

Nazîf: (7, 27) Temiz.

Nâzil İsnad: Bak: Nazil İsnad.

Nazîr: Birşeye benzemek üzere yapılan şey, benzeri.

Nazm-ı Celil: Pek büyük, kıymetli nazm edilmiş güzel söz. Kur'a Kerîmin bir vasfı. Celil olan Cenab-ı Hakk'ın nazmı.

Nebâtât: Toprakta yetişen, biten her çeşit bitki.

NNebbe'ena (Bize haber verdi): Tahammül ve eda sîgasıdır. Sema ve b hassa alınan bir hadis rivayet edilirken kullanılır.

Nebbe'enâ bi-kırâeti: (Bize benim kıraatimle haber verdi) Ravi, izin alırk

şeyhine, kendisinden aldığı hadisleri bizzat okumuş ise, başkasına rivayet ederken bu sigayı kullanır.

Nebbe'nâ bi-kıraeten aleyh: Hocaya okunarak izin alınan hadislerin başasına rivayet edilirken kullanılan sîga. Bu sîgadan hadisi, hocaya rivayet edenden bir başkasının okuduğu anlaşılır.

Nebeân: Kaynayıp yerden çıkmak. Pınar suyunun çıkışı.

Nebevi: Peygambere dair. Peygamberle alakalı.

Nebî: Haber getiren peygamber.

Nebîz: (7, 249; 10, 53) Şıra, kuru hurma ve üzüm yapılan şıra.

Necâset-i Galiza: Az miktarda olsa bile namaza mani olan pislik. Eti yenmeyen hayvanların ter, sidik, dışkı ve salyası; insan pisliği ve sidiği gibi.

Necâşî: (16, 398; 9, 513) Habeş krallarının unvanı, tıpkı han, padişah gibi.

Necih: (11, 207) İhtiyacı gönülden, muradına eren.

Necva: (14, 190) Hususi görüşme.

Nedb: Nafile, farz olmayan.

Nebde: Yara izi.

Nedim: Meclis arkadaşı.

Nefel: (17, 376) Mücâhide ganimetten ayrı olarak verilen mal.

Nefh: Üfleme, şişirme. Borcu çalma.

Neha: (12, 497) Kıyamet günü İsrafil'in sura üflemesidir. Birkaç çeşidi vardır.

Nefha-ı Feza: (14, 150) Bu ilk nefhadır, bütün alem bununla sarsılacaktır.

Nefha-ı Sa'k: (14, 150) Bu ikinci nefha olup herşey bununla yıkılacak ve canlılar ölecektir.

Nefha-ı Kıyam: (14, 150) Üçüncü nefhadır, bununla kabirdeki bütün insanlar dirilecek ve hesap vermek üzere mahşer yerine koşacaktır.

Nefha-i Saniye: Bak: Nefha-i Sa'k.

Nefa-i Ulâ: Bak: Nefha-i Feza.

Nefl: (4, 120) Armağan demektir.

Nefr-i Ahir: (4, 489) Zilhicce'nin 13. günü.

Nefr-i Evvel: (4, 489) Zilhicce'nin 12. günü.

Nefs-i Emmâre: Kötülükleri emredici nefis.

Nefs-i Levvâme: Kötülüğü istedikten sonra fenalığını hatırlayarak insanı rahatsız eden, pişmanlık hali ve vicdan rahatsızlığı. İnsanın kendine ait kötülük ve günahını görüp fenalığını bilen ve hayra meyleden iradesi.

Nefs-i Mutmainne: İyiliği kötülükten ayırt ettirerek insanlık vazifesini tanıttıran ve vicdanına rahatlık veren hal. İnsanı Allah (c.c.)'a yaklaştıran hal.

Günaha meyleden kötü sıfatlardan temizlenmiş ve güzel ahlak ile mutasavv olarak kurb-u İlahiye itmi'nan ve istikrar kazanmış olan insan iradesi.

Nefsin, Allah'ın (c.c.) emirleri altında sakin ve şehevâta muâraza edere ızdıraptan kurtulmuş olma hali.

Nefs-i Sübhâni: Cenab-ı Hakk'ın Zât-ı şerifleri.

Nefs-i Vahide: Tek bir nefis, bir tek kimse.

Nefsü'l-Emir: Hakikatın kendisi, işin hakikatı.

Nehy: Sürgün etme, olumsuzluk.

Nehy-i ani'l-Münker: Şeriatın yasa ettiği şeyleri yaptırmama.

Nekâis: Nakiseler, noksanlar.

Nekre: Belirsiz olan.

Nemâ: Gelişme, büyüme, uzamak, artmak, kâr.

Nemîme: Söz götürme. Bir kimsenin aleyhindeki sözleri ifsad maksadiyl kendisine eriştirmek.

Nemire: (4, 456) Arafat'la Harem arasında kalan bir dağın adıdır.

Nemle Rukyesi (efsun): Vücudda çıkan bir kurda karşı yapılan afsun.

Nemmâm: Koğuculuk ve nemimecilik eden.

Neseb: Soy, ecdâd zinciri.

Nesim-i Rahmet: Rahmet rüzgarı.

Nesl-i Cedîd: Yeni nesil.

Nesl-i Emced: Değerli nesil.

Nekâret: Lügatte belirsizlik, ıstılahta hadis veya ravinin münker olmasıdır

Nessab: Neseble uğraşan, neseb alimi.

Neş'et Etmek: Meydana gelmek, vücuda gelmek.

Neşic: (8, 24) Doku.

Neşr-i Dîn: Dînin yayılması, herkese duyurulması.

Neşş: (9, 512) Bir ağırlık birimi.

Neşvünema: Büyümek ve yetişmek.

Netaic: Neticeler, sonuçlar.

Nev': (11, 17) Yıldız ve buna bağlı batıl inanç.

Nevâl: (12, 454) Dünyevî nimetler.

Nevât: (9, 512) Lügat olarak çekirdek, hurma çekirdeği demek ise de be dirhemlik bir ağırlık birimi.

Nevâzîl: Hadîseler, belalar, hükmü kitaplarda bulunmayan yeni vukuat.

Nezâir: Nazireler, benzerler, emsal olan zevat.

Nezâret: Bakma, seyir, bakış, reislik.

Nezd: Yan, yakın, karîb.

Nezd-i Bârî: Allah'ın katı.

Nezîh: Temiz, saf.

Nezir: (12, 241; 5, 21) Adamak, yemin etmek, korkutmak.

Nezr-i Lecâc: (15, 583) İnad ve ısrar nezri.

Nezretmek: Cenab-ı Hakk'a tazim için mübah bir fiilin yapılmasını deruhte etmek, öyle bir işin yapılmasını kendi nefsine vacib kılmaktır.

Nısf-ı Nehar: Öğle vakti.

Nidâ: Seslenme, çağırmak.

Nifak: (6, 104) İçi başa dışı başka olmak, münafıklık. Bozgunculuk, fitne.

Nifaku'l-Amel: (16, 93) Nifak, batının zâhire muhalefetidir. Bu, inanca girmezse nifaku'l-amel denir.

Nifâku'l-Küfr: (16, 93) İnanca giren şeyde bâtının zâhire muhalefetidir.

Nifas: Kadının çocuk doğurma hali. Doğumdan sonra geçen kırk gün nifas müddetidir, lohusalık da denir.

Niğâhbân: Bekçi, gözcü.

Nihai: Sonla ilgili, en sonuncu.

Nihai Hedef: Ulaşılmak istenen son hedef.

Nihal Kitaplar: Farklı din ve mezhebleri inceleyen kitaplar.

Nikâbet: Nakîblik, bir cemaate reislik.

Nikmet: Şiddetli ceza. Hoş olmayan muamelelerde olan müc^ücazat.

Nisâ: (13, 422) Deriden örülen ip.

Nisab: Asıl, esas, Bir malın zekatı verilmek için verilmesi gerekli miktar.

Nisab Miktarı Mal: Zekat verilmesi gereken asgari miktardaki mal.

Nisâh: (16, 35) İplik.

Nisbet: Bağlılık, ilgi. Kıyaslama, orantı.

Nisbî: Kıyaslama ile olan.

Nisyan: Unutma, Hatırdan çıkarma.

Niyabet: (5, 75) Vekillik, birinin yerine bakmak. Kadı vekilliği.

Niyâbeten: Vekâleten.

Niyâh: Ölü üzerine ağlayıp sızlanma.

Niza: Çekişme, kavga.

Nizâı Mucib: İhtilafı gerektiren.

Nokta-ı Nazar: Görüş, bir nevi fikir.

Numune-i İmtisal: Örnek tutulacak şey.

Nurânî Cevher: Nur cinsinden olan cevher, öz-madde.

Nush: (16, 23) Öğüt, nasihat, hayırhah olmak.

Nusret: Yardım, İlâhî yardım. Başarı, üstünlük.

Nusûs: Naslar.

Nusûs-u Kur'aniye: Kur'an'ın nasları.

Nutfe: Döl suyu.

Nübüvvetkerâne: Peygamberliğe yakışır

Nücûm: (7, 191) Yıldızlar, yıldız falı.

Nühba: (4, 40; 13, 552) Arsızlıkla alıp kaçmak.

Nükûl: Rücu ve imtina etmek. Mahkemede yemin etmekten imtina etme.

Nüsük: (4, 307) Allah için ibadet etmek kelime hacla ilgili ibadetlerden daha çok kullanılır.

Nüşre: (7, 176) Birçok manada kullanılır. Bir manası, yapılan büyüyü bozmak için yapılan, mukabil büyü.

Nüşûz: (2, 326; 9, 283; 15, 547) Kadının itaati terkederek kocasına asî davranması, kocanın kadına kötü muamele yapması. Bir başka deyişle, karı ve kocanın birbirlerine kötü davranıp, eziyet ve sıkıntıya sebep olmalarıdır.

Nüzhetgâh: Gezinti, seyir yeri.

Nüzl: (14, 265) Misafire yemekten önce ikram edilen iştah açıcı çerez.

Nüzul: Aşağı inme, konaklama, inme, vahyin gelmesi.

O, Ö

Okiyye: (7, 479; 9, 512) 2136 grama tekabül eden bir ağırlık birimi.

Ömra: (17, 289) Bir malı hayatı boyunca kullanması için bir adama verme.

Örosantrik: Herşeyde Avrupa'yı esas alma (düşüncesi) Batı bencilliğine ait.

Örosantrist: Avrupa-merkezci (yani her şeyde Avrupa'yı, Avrupa menfaatini önde tutan düşünce).

Öşr: (4, 98; 6, 394) Onda bir demektir. Meyve, sebze gibi ürünlere şeriatın takdir ettiği vergiye de öşür denir.

Özür: Yapılacak bir işin yapılmamasına, yapılmayacak bir işin de yapılmasına sebep olan husus. Meşrû özürler, faili suçsuz kılar.

P

Pars: (9, 308) Köpek gibi avda kullanılan bir hayvandır, yakaladığı avı yemez.

Pâye: Rütbe, derece.

Perçem: Tepede veya alında olan uzunca saç.

Perverde: Beslenmiş. Eğitilip yetiştirilmiş.

Pespâye: Derecesi düşük, aşağı, bayağı.

Peyderpey: Birinin ardı sıra, yavaş yavaş.

Peyk: Bir gezegenin etrafında dolaşan uydu.

Polemi: Münakaşa, kalemle yapılan mücadele.

Pozitivist: Herşeyi aklî ve maddî açıdan değerlendiren felsefî görüş taraftarı.

Proleterya: (6, 341) Fakir halk sınıfı (işçiler, köylüler).

Proleter: Fakirler sınıfına mensub.

Psikoz: Akıl hastalıklarının umumi adı.

R

Rabâî: (6, 142) Yedi yaşına girmiş erkek deve.

Rabıta: İki şeyi birbirine bağlayan nesne, ilgi, münasebet. Bağlılık.

Rabıta-ı İttifak: Birlik ve beraberlik bağı.,

Râci: Yalvaran, rica eden, dönen, yönelen.

Râcih: Diğerinden üstün, daha evvel.

Raculiyet: Erkeklik.

Ra'd: (6, 75) Gök gürültüsü.

Radikal: Cezrî, köke ait, her işi temelden yakalayan.

Radıyallahu Anh: (4, 307) Ashab için kullanılan saygı cümlesi. Allah ondan razı olsun demektir. Bu cümlenin, Eime-i erba'a gibi Ashab harici bazı büyükler için de kullanılabileceği belirtilmiştir.

Er-Râfi: (5, 543) Allah'ın isimlerindendir (dostlarını) yücelten demektir.

Râfizî: Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer'in faziletlerini tanımayıp Hz. Ali'yi (radıyallahu anhüm) onlara takdim eden aşırı Şiî.

Müteahhirun ıstılahında râfizî Hz. Ebu Bekr ve Ömer'e sebbeden kimselerdir.

Râhil: Lügatte yola çıkan demek ise de, ıstılahta hadis öğrenmek üzere seyahate çıkan demektir.

Râhile: (5, 110; 8, 182; 16, 407) Binmeye mahsus deve.

Rahim: Esirgeyen, acıyan, rahmet duyan.

Rahl: (5, 111; 12, 415) Binek devesine vurulan semere denir. Cemi rihâldir.

Rahmet-i Hassa: Allah'ın hususi rahmeti.

Rahne: Gedik, yıkık.

Rakabe: (11, 219) Lügat olarak beyan demek ise de köle manasında kullanılmaktadır.

Rakabe-i Tâmme: (11, 326) Köleliğinde herhangi bir kayıt ve şart olmay
an mükâtib, ümmü veled gibi kölelik vasfını azaltıcı bir durumda olmayan köle.

Rakabe-i Vacibe: (11, 326) Bir köle azad edilmesi vacib hale gelen durum.

Er-Rakîb: (5, 544) Allah'ın bir ismidir, her şeyi gözünün altında tutan mu
hafız demektir.

Rakîk: İnce, köle veya cariye. Yufka yürek.

Rakk: Kitap, sahife. Kağıt yerine kullanılan ince deri parçası. Toma
yama.

Ramak: Ancak nefes alacak kadar zaman. Az bir şey.

Raşîd: (8, 420) Doğru yolu bulan demektir, rüşd'den gelir.

Râtib (Revatıb): (8, 420; 13, 38) Beş vakit farz namazla kılınan nafile na
mazlar.

Er-Raûf: (5, 546) Allah'ın isimlerinden olup kullarına çok müşfik olan de
mektir.

Râvi: Hadisleri, kaidesine uygun şekilde rivayet eden, haber veren.

Râza (Reza): Bebeklerin süt emmesi.

Rebâiye: (11, 469) (Dipnot) İki ön dişle köpek dişi arasında kalan diştir.

Recm: Taşa tutma, taşlama.

Recm-i Nücum: Yıldızları taşlama.

Redd: Geri döndürme. Çevirme. Kabul etmeme.

Ref: Yukarı kaldırma, kaldırma, yüceltme.

Refakât: Yoldaşlık, arkadaşlık.

Re'fet: Ziyade esirgeme, çok acıma.

Rehavet: Gevşeklik, tembellik.

Rehin: (6, 320) Bir malı, bir hakka karşılık olarak birbirinin elinde bırak-mak.

Rekâbet: Sözün kusurlu olması, kekeleme, dil tutukluğu, zayıflık.

Reza: (10, 375) Darbe, tekme.

Remel: (4, 361) Lügatte hızlı yürümek, hac ıstılah olarak, tavafın iki ü
şavtında erkeklerin kısa adımlarla hızlıca ve omuzları silkerek çalımlı ve sür'at
yürümeleridir.

Reml Falı: (8, 148) Kum üzerinde hatlar çizmek suretiyle fala bakmak.

Remy: (4, 479) Lügatte atmak demektir. Hacc ıstılahı olarak şeyta
taşlamak üzere küçük çakıl taşlarının belli yerlerde atılmasıdır.

Remyü'l-Cîmâr: (4, 479) Cimar, cemre'nin cemidir. Mina'da şeytan taşla
mak üzere taşların atılmasına denir.

Rengin: Boyalı, renkli. Güzel, tabiata hoş gelen.

Resûl: Elçi, peygamber, haberci.

Er-Reşi: (5, 546) Allah'ın isimlerindendir, mahlukata maslahatlarını gösteren demektir.

Revâç: Sürüm, gerçeklik, itibarda olma.

Revâfız: Râfizîler.

Revâh: (8, 334) Öğleden başlayıp, akşama kadarki zaman içinde yapılan yürüyüş.

Revâtıb (Namazlar): Ak: Râtıb.

Re'y: Görüş, görmek, rey. Hüküm ve itikad. Kıyas etmek. Bir iş hakkında söylenen söz, fikir.

Rey Ashâbı: En büyük ihtimamlarını, kıyas yönünü, ahkamdan çıkarılan manayı tahsil etmeye veren hükme bağlanacak hadiseleri bunlara dayandıran Ebu Hanife'nin taraftarı Irak ehli.

Reyhan: (7, 28) Fesleğen dediğimiz kokulu ot.

Re'yu'r-Rical: Lügat olarak "insanların görüşü" demek ise de "Fukaha'nın kıyasî fetvası" manasında kullanılmıştır.

Reyyan: (9, 63) Oruçluların girdiği cennet kapısı.

Rezil-Rüsvâ: Kusur ve ayıpları meydana çıkarılmış, kepâze olmuş olan.

Rıfk: (7, 100) Şevk; şefkat merhamet, acıma, suhulet, yumuşak davranma.

Rıtl (Ratl): (10, 182; 13, 254) Eskiden kullanılan sıvı ölçüsü olup, bazı yerlerde yüz otuz dirhem sayılmıştır. Bazen oniki kıyyedir. Kıyye kırk dirhemdir.

Rıza: (6, 466) Az veya çok Allah'ın her verdiğine razı olmak.

Rızây-ı Bârî: Allah'ın rızası. Allah'ın râzı, memnun olması.

Rızık: (66, 111) İnsanların yaşamak için ihtiyacını duydukları şeyler.

Riba': (13, 117) Riba' kelimesi ile aile meseni, odalar demek olan Rab'ın cemidir.

Ribâ: Lügat olarak artma, büyüme demektir. Istılahta borcun artırılarak ödenmesidir. Artan kısma riba denmiştir. Dinimiz bunu şiddetle haram ilan eder.

Ribat: (7, 33; 10, 125) Bağlama vasıtası, bağ, kale, kışla, tekke.

Ribka-i Ubudiyet: Ubudiyet, kulluk bağı.

Rical: Recül'ün cemi olup lügatte "erkekler" demektir. Istılah olarak hadis ravileri, hadisle meşgul olan kimseler demektir.

Ricâlu'l-Gayb: Her devirde bulunan ve herkesçe görülmeyen ve bilinmeyen Allah'ın (c.c.) emirlerine göre çalışan mübarek büyük zatlar.

Ricâlu'l-Hadis: Hadîs râvileri, muhaddisler.

Ric'at: (11, 151) Lügatte bir şeyi geri çevirmek, talak ıstılahı olara, ric'î talaktan sonra evlenmeyi devam ettirmektir.

Ric'î Talak: Üç talakla boşanmamış, kadının tekrar kocasına dönmesi mümkün olan boşama.

Ridde Savaşları: (5, 138) Resulullah'ın vefatından sonra Hz. Ebu Bekr'i yalancı peygamberlerle yaptığı savaş.

Rihal: (8, 269) Rahl'ın cemidir. Bulunan yer (menzil) demektir.

Rıhle: Göçme, seyahate çıkma.

Rihu'd-Debûr: Batı rüzgarı.

Rîhu'l-Hamra: Kızıl rüzgar, kıyamet alameti olarak çıkacak bir rüzgarın adı.

Rîka: (11, 510) Yama, bez parçası.

Rîkak: (6, 465) Rakika'nın cemidir, incelik, nezaket, acıma demektir; züh manasında kullanılmıştır.

Rîkaz: (6, 401-404) Maden, define, hazine, gömü.

Rîkkat: Acıma, incelik, yufka yüreklilik, yumuşaklık.

Rîkkat-ı Cinsiyye: Cinsî şefkat. İnsanın kendi cinsinden olana acıması.

Risalet: Birisinibir vazife ile bir yere gönderme, peygamberlik, elçilik.

Risalet Karyeri: Peygamberlik mesleği.

Risâlet-i Muhammediye: Hz. Muhammed'in peygamberliği.

Rivaku'l-Hanâbîle: Ezher Üniversitesinde Hanbelilerin kaldığı kısım.

Rivâyet asrı: Hicrî ilk üç asır.

Rivâyet-i Bîlmâna: Hadisleri, lafızları değil, manalarını esas alarak rivay etme. Bu bazı şartlarla câiz görülmüştür.

Rivâyetin Envâı: Hadis rivayetinin muttasıl, munkatı gibi vasıfları.

Rivayetin Hükmü: Hadis rivâyetinin kabul veya reddedilmesi.

Rivayetin şartları: Ravinin, hadisi, sema, icazet gibi tahammül yollarında biri ile almış olması.

Rivâyette İksâr: Çok rivayet etmek.

Riya: (6, 329) Gösteriş, iki yüzlülük.

Riyâkârlık: İki yüzlülük.

Riyazat: Nefsi terbiye maksadıyla az gıda ile geçinme, nefsini hevesatta men ile fikir ve işle meşgul olmak.

Riyazet: Nefsi kırma. Fani şeylerden nefsini çekerek kanaat için yaşamak.

Rubûbiyyet: (14, 297) Cenab-ı Hak'kın her zaman, her yerde, her ma luğa, muhtaç olduğu şeyleri vermesi, terbiye ve tedbir etmesi ve malikiyeti v besleyicilik keyfiyeti.

Ruhban: Râhib, hıristiyan din adamı.

Ruhbâniyet: Hıristiyanlara mahsus bir inanç ve tatbikat. Buna göre ru banlar, yani din adamları günah işlemez, evlenmez, birçok hususlarda diğer i sanlardan farklıdırlar.

Ruhî Muharrik: İnsanı harekete, eyleme sevkeden ruhi amil ve sebep.

Ruhsât-ı Şer'iyye: Şerî'atın tanıdığı ruhsat, kolaylık.

Ruhsat: Kolaylık, izin.

Rûhü'l-Kudüs: Mukaddes ruh yani Hz.Cebrail Aleyhisselam.

Rukba: (11, 385) Bir malın: "Ben evvel ölürsem o senindir, sen evvel ölürsen bana geri gelecek" diyerek bağışlanmasıdır.

Rukye: (11, 11-75) Dua yoluyla (efsunlama ile) tedavi, okuma, muska yapma gibi manalarda kullanılır.

Rumeysa: (12, 251) Hz. Enes'in annesi Ümmü Süleym'in bir lakabıdır, çapak manasındaki ramas'ın ismi tasğiridir.

Ruvât: Râvi'nin cemidir raviler demektir.

Ruy-i Zemin: Yeryüzü.

Rubaiyat: Dörtlüler demektir. Dört senetli (veya dört ravili) hadisleri cemeden cüzlere (risalelere) denir.

Rübba: (6, 385) Sağmal hayvan, yavrusu olan anaç hayvan.

Rüçhan: Üstün olma.

Rüchaniyet: Üstünlük.

Rücu (etmek): Geri dönmek demektir. Fıkhî ıstılah olarak, edâ ettiği maddî bir tazminatı, hukuken borçlu durumda olan üçüncü şahıstan almak üzere ona başvurmasıdır.

Rükn: (4, 37; 13, 226) Ka'be'de Haceru'l-Esved'in konduğu köşeye Rükn dendiği gibi Rün-i Esved Rükn-i Hacer-i Esved de denmiştir.

Rükn-i Hacer-i Esved: (13, 226) Ka'be'nin Hacer-i Esved bulunan köşesi.

Rükn-i Irakî: (13, 226) Ka'benin Irak cihetine bakan köşesi.

Rükn-i Şami: (13, 226) Ka'be'nin Suriye cihetine bakan köşesi.

Rükn-i Yemâni: (4, 376; 13, 226) Kâ'be'nin Yemen cihetine bakan köşesi.

Rümme: (14, 14) İp.

Rüsûh: Sağlamlık.

Rüsvay: Rezil, maskara.

Rüşeym: Rahimde bütün uzuvların teşekkül eden cenin. Çekirdekten yeni çıkan filiz.

Rüşd: (1, 395) Din ve dünyaya zarar veren şeyi bilme, anlama kapasitesidir.

S

Sa': (1, 379; 10, 182) Bir ölçü birimidir, 2120 grama tekabül eder. 5 1/3 rıtl eder.

Saâdet-i Dareyn: İki cihan saadeti, dünya ve ahiret saadeti.

Saadet-i İcâbe: Dualara, dileklere cevap verilen saatin vakti.

Sâbık: Geçmiş, geçen, şimdikinden bir evvelki memurluk veya işte bulunmuş olan, esi.

Sâbıka: Geçmiş şey, Geçmişte yapılmış, hükme bağlanmış suç.

Sabiî: İtaatten ayrılmakla bâtıla meyleden. Yıldıza tapan ehl-i delaletten olanlar.

es-Sâbikûn el-evvelûn: Bu Kur'anî tabirle ashabtan şu grupların kastedildiği benimsenmiştir. 1- Bedir Savaşı'na atılanlar. 2- İki kıbleye karşı namaz kılanlar. 3- Bey'atu'r-Rıdvan'dan önce müslüman olup hicret edenler; 4- Bey'atu'r-Rıdvan'a katılanlar. 5- Mekke Fethinden önce Müslüman olanlar.

Sâbit: Bazan sahih bazan hadis için kullanılan bir tabir.

Sabiye: Büluğa ermemiş çocuk.

Sabran öldürmek: (6, 371; 12, 457) Mukatele sırasında değil de idama mahkum edere, bağlayarak öldürmektir.

Sabr-ı Cemil: Allah'tan gelen bir acıya hakkıyla sabretme.

es-Sabur: (5, 546) Allah'ın isimlerindendir, asilerden intikam almada acele etmeyen demektir.

Sadaka: (9, 227) Doğruluk demek olan sıdk'tan gelir. Allah'a karşı kulluğumuzda sıdk ve sadakat manasını taşır. Bu manada yapılan her çeşit hayır bir nevi sadaka olarak ifade edilmiştir. Zekat, öşür gibi her nevi vergi de sadaka kelimesiyle ifade edilmiştir.

Sadaka-i Cariye: Hayrı, sevabı dâimî olan sadaka.

Sadaka-ı Fıtr: Nisab mitarı mala malik olan her Müslümanın ihtiyar, genç, çocuk ve hatta bunak da olsa fakirlere vermeye mükellef olduğu sadakadır, vacibdir.

Yaradılış sadakası, atiyyesi demetir.

Saded: Asıl konu, yakınlık.

es-Sadıku'l-Masdû: (13, 362) Resulullah'ın bir vasfıdır, tasdike mazhar olmuş doğru sözlü kimse demektir.

Sadıku'l-Va'd: Sözünde duran.

Sa'dır: Çıkan.

Sadr: (Göğüs. Yürek. Her şeyşin önü başı, ilerisi.

Sadr-ı Evvel: Resulullah'ın övdüğü ilk üç nesil, selef de denir. Sahabe, tabiin, etbauttabiin.

Sadru'l-Hadîs: Hadîs metninin baş tarafı.

Sadru'l-İsnad: Senedin baş kısmı.

Sadûk: (Sıdkına şehadet edilmiş olan ravi hakkında kullanılır, sîka demek değildir. Bu ravinin hadisi itibar için yazılır.

Safer: (4, 340; 11, 212) Arabî aylardan birinin adıdır. Ayrıca cahiliye devri araplarının inandığı bir uğursuzluk çeşididir. Hz. Peygamber bunu reddetmiştir.

Safiy: (11, 383) Bol sütlü deveye denmiştir.

Safiyy Payı: (4, 66) Ordu komutanının, taksimden önce ganimetten aldığı pay.

Safvet-i İslamiyye: Safvet, sâfilik demektir. Safvet-i İslamiyye İslamın saf e berraklığını ifade eder.

Sahâbe Mürseli: (12, 530) Resulullah'tan bizzat işitmediği halde, başka ahabelerden işittiği bir hadisi Resulullah'tan işitmiş gibi rivayet eden sahabinin u rivâyeti sahâbe mürselidir. Bunlar zayıf sayılmaz.

Sahafî: Hadisi hocalardan işiterek değil de kitaplardan alıp nakleden kim- e. Bu çeşit nakle tashif denir.

Sâhib-i Sır: Ashabtan Huzeyfetu'l-Ensarî bu unvanla şöhret şiar olmuştur. endisi kimlerin münafık olduğunu bildiği halde kimseye söylememiştir.

Sâhibu'l-Hadis: Hadsle amel etmeye, bilhassa hadisten öğrendiklerini tat- k etmeye gayret eden kimse. Ayrıca hadis bilgisi olan kimseye de Sâhibu'l- adis denmiştir.

Sâhibu'l-Kitab: Hadîs rivayetlerinde hafızasından değil de daha çok elin- eki kitaptan rivayet eden kimse.

Sâhibu'l-Sünet: Sâhibu'l-Hadis manasında bir tabirdir.

Sahife: Az sayıda hadîs ihtiva eden hadis mecmuası, buna cüz de denir.

Sahih Hadîs: Adalet ve zabt yönleriyle sika râvilerin muttasıl bir senetle âz ve illetten ari olarak rivayet ettikleri hadistir.

Sahih Müsned: Sahih merfu demektir.

Sahîheyn (Sahîhân): Buharî ve Müslim'in kitapları.

Sahîhu'l-İsnâd: Metni olmasa da senedi yönüyle sahih olan hadis.

Sahihu'l-kitab: Elindeki hadis itabını her türlü tahrif ve tebdilden oruyan, ki- ptan rivayet edince hataya düşmeyen ravi.

Sâhir: Uykusuz, gece uyumayan.

Sahl: (6, 385) Yeni doğan koyun yavrusu, yani kuzu.

Saibe: (13, 154) Üzerinden kimsenin vela haı olmayaca şekilde azad edi- n köle. İslam bunu meruh addetmiştir.

Sâid: Ahirette kurtuluşa eren, bahtiyar kişi.

Sâik: Götüren, sevkeden, sebep olan.

Sâika: (6, 376-78) Yıldırım, azab çığlığı.

Sâime: Otlakta beslenen koyun.

Sakîl: Ağır, can sıkıcı, çirkin, kaba.

Sakîn: Lügat olarak hastalıklı demek ise de ıstılahta zayıf hadis demektir.

Sâkitane: Ses çıkarmayarak, sessizce.

Salabet: Metanet, katılık, mukadde batı korumak hususunda cesaret,

metânet gibi sıfatlarla muttasıf olmak.

Salâbet-i Diniye: Dinini ve dinin emirlerini korumak ve tatbik etmekteki ciddiyet ve sağlamlık.

Salah: Bir şeyin en iyi hali. Rahatlık, sulh, iyileşme.

Salah-ı Hal: Durumun düzelmesi.

Salahiyet: Bir işe karışmaya veya o işi yapmaya hakkı olmak. Bir davaya bakabilmek.

Salât: (5, 512; 6, 213-432) Dua, rahmet, namaz.

Salatu'l-Havf: (2, 314) Korku namazı. Savaş sırasında, tehlikeli anda cemaat halinde nasıl namaz kılınacağı Kur'an-ı Kerim'de tarif edilmiştir.

Salâtu'l-Vusta: (2, 218-22) Orta namaz. Bu namazın hangisi olduğu ihtilaflıdır. Ancak ikindi namazı olduğu görüşü umûmiyetle benimsenmiştir.

es-Salâtu Câmîatun: (4, 64) "Namaz toplayıcıdır." manasındadır. Ezan yerine namaza çağrı nidası olarak kullanılmıştır.

Salb: Asmak, darağacına çekmek.

Salih: İşe yarar, iyi. Faziletli, hadiste bilhassa Ebu Davud tarafından sıkıca kullanılan bir ıstılahtır. Rivayetin itibara (bazan da) ihticaca elverişli olduğunu ifade eder.

Sâlihu'l-Hadîs: Rivâyeti itibar için yani zayıf bir hadisi güçlendirmede kullanılabilecek durumda olan râvi.

Sâlim: Sağlam, her türlü tehlikeden uzak olan: Hadiste bu itibarla elverişli manasında kullanılır.

Salvele: Peygamberimiz (a.s.v.)'e okunan salavat ve duaya denir.

Samediyet: Allah'ın hiçbir şeye muhtaç olmadığı gibi, hazinesinden hiçbir şeyin eksilmemesi.

Sâmî: Lügatte dinleyen, ıstılahta hocasından dinleyerek hadis alan ravi demektir.

Sanayi-i Garîbe: Garip sanatlar.

Sanemperestlik: Putperestlik.

Sânî: 1-İkinci. 2-Sanatlı bir şekilde yaratan Allah (c.c.)

Sâni-i Zülcelâl: San'atla iş yapan celâl sahibi zat.

Sâniu'l-İsneyn: İkinin ikincisi, bu ibare ile âyeti kerime ile Hz. Ebu Bekr (r.a.)'i kinaye etmiştir.

Çünkü O, hicret sırasında Resulullah'ın sığındığı mağarada ikiden biri idi. Diğeri ise Resulullah'tır.

Sarahât: Sarih olma, açıklık.

Sarâhaten: Açık ve sarih olarak. Açıktan açığa.

Sarâkat (Serikal): Hırsızlık.

Sarfu'l-Kelam: (16, 350) Söz sarfetmek, konuşmak.

Sârık: Lügatte hırsız, ıstılahta bir hadisi, daha dikkat çekici kılmak için asıl râvisinden değil de onun muasırı bir başkasından rivâyet eden kimse.

Satr: Satır. Yazı sırası.

Savm-ı Davûd: (12, 167) Hz. Dâvud'un oruu. Bu bir gün tutup bir gün tutmamaktır.

Savm-ı Visal: (1, 205) Hiç iftar etmeden üst üste birkaç gün oruç tutmaktır.

Sa'ût: (11, 51) Buruna ilaç akıtmamak.

Sa'y: Çalışıp çabalamak. Hac veya umre'de Safa-Merve arasında yedi defa gelip gitmek.

Sayd: (4, 303) Av.

Sa'y-i Helal: Helâl kazanç.

Sebbetmek: (8, 187; 12, 243) Küfretme, kötü söz söylemek, lanet etmek.

Sebeb-i Hacalet: Utanma sebebi.

Sebeb-i Zahirisi: Görünen sebebi.

Sebkat: Geçmek. İlerlemek.

Sebt: Sîka (güvenilir) manasında bir tabirdir. Bu tabirle tadil edilen kimsenin rivayeti sahih addedilir.

es-Sebu'l-Mesânî: (2, 144) Bu tabirle bazan Fatiha Suresi, bazan da yedi uzun sûre kastedilir.

es-Sebu't-Tıvâl: (2, 398) Fatiha'dan sonra gelen yedi uzun süre.

Secde-i Sehv: Farzın tehiri, vacibin terki ile namazın sonunda yapılan secdedir.

Secî: (6, 127) Şiirdeki kafiye gibi nesirdeki ses benzerliği, ses ahengi.

Seciyye: Huy, harekter. Ahlak durumu.

Sedd-i Zerâî: Şer'an memnu olan bir şeye vesile teşkil eden mübah fiillerin de men edilmesi.

Sedîs: (6, 142) Sekiz yaşına girmiş deve.

Sedl: (7, 16; 8, 166) Salmak, sarkıtma, saçı alından aşağı sarkıtma.

Sefahet: Zevk ve eğlenceye ve asak olan şeylere düşkünlük, aklen noksanlık.

Safer: Yolcluk. Arabî ayların ikincisinin ismi.

Sefih: Zevk ve eğlenceye düşkün, aklını kullanamayan beyinsiz.

Sefine: Gemi.

Seğair: Sağirin cemidir. Küçük günahları ifade eder.

Sehavet: (7, 77) Cömertlik, eli açıklık.

Sehm: Hisse, nasib, ok.

Sehv: (8, 191) Hata, yanılma.

Sehve: (7, 60) Yüklük, evin içinde duvar oyuğu.

Sehven: Yanlışlıkla, Yanılmak suretiyle.

Sehü Nisyan: Hata ve unutma.

Sekâfe: Akıllılık, küfür.

Sekerât: İnsanın ölüm anı.

Sekîne: (9, 376) Hareket ve davranışta vakar, teennî, sükûn melek vs.

Sekînet: Bak: Sekîne.

Selâhiyet: Salâhiyet: Yetkili olma.

Selbetmek: Nefyetmek, mahvetme, ortadan aldırmak. Zorlamak.

Selbî: Nefiy ile alakalı, nefye mensub olan.

Selb-i Sıfat: Cenab-ı Hakk'ın mahluata benzerliğini nefyeden sıfatlardır.

kıdem, bekâ, muhalefetün lilhavadis, kıyam binefsihi, vahdaniyet.

Seleb: (17, 375) Savaşta öldürülen kafirin üzerinde çıkan ganimet eşyas bu kâfiri öldüren gaziye aittir.

Selef: İslam alimleri, umumiyet itibariyle hicri ilk üç asra mensup ol büyüklere Selef derler. Hz. Peygamber (aleyhisselam) bu il üç asrın insanları hayırla yadetmiş, övmüştür. Dördüncü asırdan sonra gelen büyüklere müteahhirun denir. Ancak, Abdulhayy el-Leknevî, Hanefi faihlerinin hayatların tahsis ettiği el-Fevâidü'l-Behiyye' de diğer bir kısım alimlerden naklen, Han fakihlerinin bu ve benzeri tabirlerle şu tarifleri getirdiklerini kaydeder.

es-Sadrü'l-Evvel: Selef'e yani ilk üç asır ricaline itlak olunur.

es-Selef: Ebû Hanife'den İmam Muhammed'e (189/805) kadar olanla denir.

el-Halef: İmam Muhammed'den (v. 189) Şemsü'l-Eimme el-Hal (Abdülâziz İbnu Muhammed) v. 456) devrine kadar olanlara denir.

el-Müteahhirun: Halvânî'den (456) (Hâfızüddîn el-Buharî'ye (693) kad olanlara denmektedir.

Selef Devri: İlk üç asra denir.

Selef-i Salih: (13, 67) İlk üç asır ülemasına denir.

Selem: (2, 15) Peşin alınan para ile ileride verilecek malı satmaktır. kısım şartlarla bu caizdir.

Semâhat: Cömertlik, iyilik severlik, el açıklığı.

Semânûniyyât: Seksen hadîsi ihtiva eden te'lif(lerin) müşterek adıdır.

Semâvat: Gökler, Semâlar.

Semere-i Sa'y: Çalışmanın meyvesi.

Semî': İşiten, duyan, Allah'ın insanlar gibi zamana, alete muhtaç olmayaak her şeyi işitmesi ve duyması.

Semiyyât: İşitilerek öğrenilenler.

Semt: (12, 332) Görünüş, ahlak.

Senâ: (5, 10) Övme, medh.

Sened: Hadîsi ilk kaynağından müellife kadar rivayet etmiş olanların isimerini tarihi sırayla ihtiva eden isim zinciri. Bunlar birbirlerini gören kimselerse ened muttasıl (mevsul, müsned) olur, değilse munkatı olur.

Seniy: (4, 546) Altı yaşına girmiş erkek deve, dişisine seniyye denir. B tair sığır8 davar gibi diğer hayvanlar için de kullanılır. Diğerhayvanlar üç yaşına asınca seniyy 5seniyye) denmiştir.

Serâ: Toprak. Arz, malı çok almak, zengin olmak.

Serâzâd: Hür, serbest. Bşı boş. Dertsiz rahat.

Serfiraz: Başını yukarı kaldıran, yükselten. Benzerlerinden üstün olan.

Sergerdân: Başı dönmüş, aşkın. Hayran

Serikatu'l-Hadis: Hadiste serikat, kalbin bir çeşididir: Senette yer alan ayıf raviyi çıkarıy, yerine aynı tabakadan sika bir ravi koymaktır.

Seriyye: (7, 92; 16, 411) Geceleyin yürüyüp gündüz gizlenen 400 kişi ciarında eskeri birliktir.

Sersâr: (5, 307) Geveze.

Setr: Örtme, kapama, gizleme, Hat, saf. Yazmak.

Setretmek. Örtmek.

Setrü'l-Avret: Avret yerlerini örtmek.

Settan: Örten, kapayan, gizleyen. Ençok örten.

Sevâıb: (13, 119) Bedava istifade edilen şey.

Sevanih: (8, 146) Soltaraftan sağ tarafa uçan kuşlar. Cahiliye arapları unların uur getireceine inanırdı.

Sevda: (10, 526) Eskitıbda ahlat-ı erbaadan biridir. Vücuddaki asli maddeerdendir. Soğukv e kuru yiyeceklerden hasıl olur.

Seyl-i Şuunat: İcraatı Rabbaniyenin daima görünmesi v ehakiki müessir lan Allah'n (c.c.) iradesiyle devuta olan, cereyan eden her çeşit hadiseler.

Seyrangâh: Seyir yeri. Gezme ve eğlenme yeri.

Seyr ü Sülûk: Tâkib edilecek usul. Bir terbiye yoluna girip devam etme. 'arikata devam etme.

Seyyal: Akıcı şey, su gibi sıvı olup akan.

Seyyid: (16, 347) Efendi, ağa.

Seyyi'ü'l-Askam: (6, 100) Müzmin hastalık.

Seza: Lâyık, münasib.

Sıbt: (16, 494) Torun.

Sıddîk: (9, 219) Doğru sözlü, Hz. Ebu Bekr'in lakabı.

Sıddîkiyet: sadakat ve doğrulukta ileri oluş.

Sıdk: (9, 212) Doğru sözlü.

Sıfat İlmi: Akaide (imana) giren hadislerle ilgili ilim.

Sıfat-ı Celîle-i Sübhâniyye: Cenab-ı Hakk'ın yüce sıfatları.

Sıfat-ı Müşebbehe: İsm-i faile benzeyen sıfat. Arabçada bu çeşit sıfatlar mübalağalı bir mana ifade ederler. Sözgelimi alim ismi fâildir, bilen manasına gelir, alîm ise sıfat-ı müşebbehedirve devamlı bilen, bilmek vasfı olan kimse manasını taşır.

Sığar-ı Nefs: Zelil ve hakir olma hali. Küçüklük kıymetsizlik.

Sıhah: Sahih hadis kitapları demektir.

Sıhah-ı Sitte: Aslı sahih kitap demektir. Bu tabirle sahîhayn (Buharî, Müslim) ve dört sünen (Tirmizi, Ebu Dâvud, Nesâî, İbnu Mâce) kastedilir.

Sıhhat: Sağlık, hasta olmama hali.

Sıhrîyet: Evlilikle meydana gelen akrabalık.

Sıklet: Ağrılık. Manevi sıkıntı.

Sıla-ı Rahim: (6, 278-279; 9 , 267) Sıla bağ demektir. Sıla-ırahim akrabalık dostluk, insanlık bağlarıdır.

Sınnak: (4, 208; 5, 338) Hayvan tırnağı, bilhassa koyun,keçi, sığır, eşek gibi hayvanların kaba vekalın tırnaklarına sınnak denir.

Sır: insan aklının ermediği, Allah'ın hikmeti. Gizli söz.

Sırat: Cennete gidebilmek için herkesin üzerinden geçmeğe mecbur olduğu ve cehennem üzerinekurulmuş olan köprü.

Sırât-ı Müstakim: (1, 46) Doğru yol, peygamberin salihlerin, şehidlerin gittiği yol.

Sıyânet: Korunma.

Sibab: (13, 288) Karşılıklı küfürleşme.

Sîbak: Birşeyin öncelik hali. Birisinden ileri geçmek. Bir şeyin geçmişi.

Sîcne: (6, 278) Ağaçlarda diğerleriyle kenetlenmiş damarı, ince yol.

Sidane: (12, 49) Kâ'be'nin kapısını açma, temizliğini yapma hizmetleri.

Sîga: hadis rivâyetinde hadisin şeyhten nasıl alındığını gösteren kalıplaşmış formül. Bu bazen tahammül ve eda sîgası diye, bazan sevk sîgası diye ifade edilir.

Sihir: (7, 179-188) Sebebi iyice bilinmeyen, insan üzerinde tesir bırakan şey, büyü.

Sikaye: (1, 536; 11, 332) Hacılara suverme hizmeti.

Sikke: (16, 429) Mühür, damga, birşeyin kime ait olduğunu belirtmek üzere konan işaret.

Sikke-i Samediyet: Her şeyin her türlü noksandan, kusurdan beri olan kendisine hiçbir şeyin ağır gelmediği zatın elinden çıktığını gösteren damga mühür.

Silsiletü'z-Zeheb: İçindeki bütün ravilerin en üst derecede sika olan sened.

Silûet: Bir şeyin karanlıkta görülen dışhatları, tayf.

Sîmâ-yı İstidâdîye-i husûsîye: Husûsî istidad alâmeti.

Sîmay-ı Manevî: Manevî çehre.

Sîmây-ı Vechiye:Yüzdeki şekil.

Simsâr: Komisyoncu. Tellal, aracı.

Sinn: Yaş, yaşanmış olan zaman. Diş. Medine'de bir dağın ismi.

Sînn-i Kemâl: Olgunluk yaşı.

Sîrâyet: Yaılmak, bulaşmak, geçmk.

Sirkat:(5, 209) Sirkat'in aslı sarakat (veserikat)dır, dilimize sirkat diye girmiştir, hırsızlık manasınagelir. Bak: Sarakat.

Siyâdet: Seyyidlik, efnedilir.

Sîyak: Söz gelişi, ifade tarzı, üslub, tarz,yol.

Siyânet: Korunma, muhafaza hıfz.

Siyer ilmi: Siyer, sire'nin cemidir. Hz. Peygamberin hayatını inceleyen ilme siyerdenir.

Statü: Heykel, vaziyet durum.

Subjektif: Şahsî, enfûsî, tarafgir (değerlenirme7.

Subuhat: (9, 550) Sübha'nın cemi, subha isetenzih, takdis, tebrie manalarını ifade eder.

Subûtî: Varlığı kesin isbat edilene ait.

Sudur: Sadr'ın cemi olursa göğüsler demektir. Meydana gelme manasına murdar da olur.

Sufer: (10, 394) Sofralar demektir. Yolcunun beraberinde taşıdığı azığa sutre denir. Cemi suferdir.

Suffa: (2, 126) Mescid-i nebevi'nin mekteb kısmı.

Suffe Ashabı: (2, 535) Suffa'da kalıpyazı, Kru'an v esünnet vs. öğrenen sahabiler.

Sûfi: Tasavvuf ehli, sofu. Mutasavvıf.

Sufiye: Tasavvufçuluk. Tasavvuf taifesi, Sofilik.

Sufre, Sofra: (10, 394) Bak: Sufer.

Suht: (6, 433) Suht'u Resulullah aleyhissalatu vesselam hâkimin aldığı rüşvet diye tarif buyurmuştur.

Suhûlet: Kolaylık.

Su-i Edeb: Edepsizlik. Kötü terbiye. Kötü ahlak.

Sû-i İstimal: Kötüye kullanma.

Sû-i Niyet: Kötü ve bozuk niyet.

Sû-i Tefsir: Kötü bir şekilde yorumlama. Kötü yorum. Yanlış değerlendirme.

Sû-i tesîr: Köt übir etki bırakma.

Sûîzan: Kötü zan. Başkalarının hareketlerinin kötü olduğunu zannetme.

Sulb: (6, 157) Bel kemiği.

Suleha: Salihler. Günah işlemeyen iyi insanlar.

Sulh: Barışma demektir. Teknik tabir olarak, ihtilafta olan iki tarafın yani da'va edenle da'valının rızaları ile anlaşarak, aradaki ihtilafı ortadan kaldırmalarıdır, bu maksadla yapılan akidler.

Sulta: Baskı, otorite.

Sultan: devlet reisi veya onun hakimiyetini temsil eden otorite.

Sun': Yapmak. San'atla yapmak. Eser, Yapılan iş.

Sûr: (14, 150) kıyametg ünü İsrafil (aleyhisselam)'in çalacağı boru,kale duvarı.

Surad: Öldürülmesi yasaklanankuşlardan biridir. Sarı ve yeşil birkuş olduğu, ağaçkakan olduğu söylenmiştir.

Su'ut: (11, 26) Burun yoluyla verilen ilaç.

Sübbûh: (6, 9) Allah'ın, ilaha layık olmayan noksanlıklardan münezzeh olmasıdır.

Sübût: Sabit, berkarar ve payidar olup durmak.

Süfa: (11, 50) Hardal otu.

Sükkürce: (10, 394) üzerine iştah açıcı konan sehpa.

Süknâ: İkamet edilcek yer, mesken.

Sükûn: Durgunluk, sessizlik. Sakin olmak.

Sükût: Susma. Konuşma.

Sükürke: (7, 236) Habeşlilerin mısırdan yaptıkları bir hamr (içki) çeşidiidir.

Sülâsî: (Üçlü.

Sülâsiyyet: Üçlüler (üç ravisi olan senetler, üç senedi olan rivayetler vs.).

Sülb: Döl.

Sünâiyyât: İkililer (ik ravili senet, iki senetli hadîs vs.).

Sündüs: (Sırmadan kabartma desenli, eski bir çeşit ipekli kumaş.

Sünen-Erba'a: Kütüb-i Sitte'nin sahihayn dışında kalan dört kitabı: Tirmizî, Ebu Dâvud, Nesâî ve İbnu Mâce'nin sünenleri.

Sünenü'l-Hüda: Hidâyet yolları.

Sünnet-i Mâziye: Herkesce malum ve maruf olan, herkesin kabul ettiği tatikatta olan sünnet.

Sünnet-i Mutahhara: Tertemiz, her çeşit kusurdan eksikten, yanlışlıktan zak vetemiz olan sünnet.

Sünnet-i Müekkede: Resulullah'ın aleyhissalatu vesselam'ın hayatlarında akip edip yaptıkları sünnet.

Sünnet repertuarı: Resulullah'a ait sünnetleri ortaya çıkaracağımızk ayaklar: Hadis kitapları, meğâzî, tarih, tabakat, menakıb, lügat, şerh tefsir, rical itapları vs. Bunların her birinde Resulullah'a raci birrivayete rastlanabilir.

Sünnetü'z-Zevaid: Aleyhissalatu Vesselam'ın ibadet kasdı olmaksızın eme, içme gibi adet olarak yaptığı iş veya söylediğ isözlerine denir. Mü'min unlarasünnet niyetiyle uyunca ibadet yapmış gibi olur: âdâtını ibadata tahvil der.

Sünnî: Sünnet ehlinden olan kimse.

Sürât-i intikal: Çabuk anlayıp, intikal etme kavrama çabukluğu.

Süreyya: Ülker yıldızı, yedi yıldızlardır ki; ikişer ikişer karşılıklı dururlar ve y'ın geçtiği yerlereyakın sürünürler.

Sürmedân: Sürmelik. Sürme kabı.

Sürur: Sevinç. Neş'eli olmak.

Sütre: Perde, örtü. Namaz kılarken kıble cihetinde duvar ve sâir olmadıından önden geçenlerin namaza zarar vermemeleri için, ön tarafa dikilen şey.

Ş

Şahadet-i Âlemi: Bu dünya, gördüğümüz âlem.

Şahs-ı Manevi: 1- bir şahıs olmayıp kendisine bir şahıs gibi muamele apılan şirket, cemaat, cemiyet gibi ortaklıklar. 2- Beli bir kişi olmayıp bir cemaatten meydana gelen manevi şahıs. 3- Birtopluluğun taşıdığı manevi kuvvet e meziyetler.

Şâibe: Leke, eksiklik.

Şakk: (15, 283; 17, 132) Kabrin ortasındaki açıklık.

Şakî: (6, 385) Ebedî hüsrana uğrayan kimse.

Şamil: Çevreleyen, içine alan.

Şâri: Şeriatı meydana okyan Allah (c.c.) Resulullah'a da şâri denmiştir.

Şârir: Şerheden açıklayan. Bir şeyin manasını izah eden.

Şâri-i Rahim: Şeriatı koyan, merhamet sahibi Allah (c.c.)

Şark: Doğu, güneşin doğduğu taraf.

Şarkâ: (4, 204, 360) Kulağı ortadan, boylamasına yarılmış hayvan.

Şavt: (5, 74) Ka'benin etrafında Hacerü'l-Esved'in bulunduğu köşed başlayıp tekrar oraya gelinceye kadar yapılan bir tavafa şavt denir.

Şayân-ı Teessüf: Esef edilmeğe (üzülmeğe) layık.

Şâyiâ: Yayılmış haber. Söylenti.

Şeair: (2, 163) Alamet manasına gelen şaire'nin cemidir.

Şecaat: Yiğitlik, cesurluk. Korkulu anda kalb kuvveti ile cesaretini muhaf za eden.

Şecere-i Tuba: Tûba ağacı. CEnnette bulunan kökü yukarıda dall aşağıd abir ağaç.

Şedid: Sert, sîka şiddetli musibet bela.

Şefaat: (14, 204) İnsanlar arasında cereyan eden cürüm ve zünubu aff talebetmek.

Şefaat-i Uzma (Makam-ı Mahmud) En yüksek şefaat makamı. Peyga berimiz'in (a.s.) kavuşacağı, Allah tarafınan vadedilenmakam.

Şehâdet: (4, 173) Bir kimesnin bir şahısta olan hakkını isbat için şehac lafzıyla hakimin huzurunda ve hasmının muvâcehesinde vâki olan doğru barır.

Şehâmet-i Fıtriyye: Yaradılıştan gelen akıl ve zeka ile birlikte bulun yiğitlik. Tez anlayışlılık.

Şehevat: Heva'yı nefsin meyil ve arzuları.

Şehîd: Allah (c.c.) yolundan canını feda edenmüslüman.

eş-Şehîdu: (5, 544) Allah'ın isimlerindendir. "Kendisinden hiçbir şey ga olmayan her şeyi her an gören" demektir.

Şekâ: (6, 102) Şekâvet yani bedbahtlık.

Şekâvet: Her çeşit kötülük içnde olmak. Bela ve zillete düşmek. Sıkıntı kalmak.

Şekk: Şüphe, zan.

Şiğar: (6, 388) Mehir vermekten kaçınmaki çin başvurulan evlenme şel Karşılıklı kız verip kız almak ve her iki tarafında mehir vermemesib. Bu yasa lanmıştır. Çünkü mehir kadının hakkıdır.

Şekl-i Fıtrî: Yaradılıştan sahib olunan suret. Dış görünüm.

eş-Şekûr: (5, 543) Allah'ın isimlerindendir, kullarını iyi amelleri sebebiy mükafatlandıran manasına gelir.

Şemâil: Aleyhissalatu Vesselam'ın ahlakı, bedeni yapısı, huyu, yaşay tarzı, hususi halleri; yemesi, içmesi, giyinmesi vs. gibi yüce şahsiyetiyle ilgili vayetler, bunları derleyen kitaplar. İlk şemâil kitabını Tirmizî'nin yazdığı bilinir

Şe'n: 1- is, yeni olan hâl. Şân. 2- Tavır. 3- Hadise. 4- Birşeyin hususiyet-erinin fiili tezâhürü, neticesive eseri.

Şenâet: Fenalık, kötülük, alçaklık. Cenab-ı Hakk'ın (c.c.) emrine muhalif ıareket.

Şen'î: Kötü çok fena, çirkin günahlı iş.

Şerefyâb: Şeref bulan, şerf kazanan.

Şer'i Ahkâkm: İslâmî hükümler.

Şer'îat: 1- Doğru yol. Hak dini yolu. 2- Büyük ve geniş cadde. 3- Kur'an'ın 'e Resulullah'ın (a.s.) bildirdiği yol.

Şer'iat-ı Garra: "Parlak, nurlu şeriât" İslamiyte.

Şerif: Şerefli, mübarek peygamber (a.s.) ve Hz. Hüseyin'inneslinden olup slama bağlı kimse.

Şerir: Şerli, şer işleyen, kötülük yapan.

Şerîta Kurbanı: (6, 216) Cahiliye devrinde hayvanın boğazından az bir ısım kesip kan damarlarına ulaşmadan ölüme terketmek suretiyle yapılan bir esimdir. Hz. Peygamber aleyhisselatu vesselam bunu yasaklaıştır.

Şevâhid: Şahidler. Şehadet edenler.

Şevk- Sa'y: Çalışma şevki.

Şeyh: Lügatte ihtiyar, yaşlı demektir. Istılahta bir râvinin hadis aldığıhoca. ;eyh, sıradan birrai manasına da kullanımıştır.

Şeyhan: Buharî ve müslim manasındakullanılır. Tarih kitaplarında Hz. Ebu 3ekr ve Ömer manasınadır.

Şiar: (8, 160) İz belirti, işaret nişan, ayırt edici, iyi adet. Üstünlük veren, şaret.

Şib: (6, 144) Doğru yolu, geçit.

Şibh-i Amd: (13, 132) Yaralayıcı aletlerle öldürmeye amden öldürme denir. (atli meşru olmayan bir adamı yaralayıcı olmayan şeylerle öldürmeye de şibh-i ımd denir. Sopayla vurarak öldürme gibi. Fıkıhta bunların hükmü farklıdır.

Şifâhi: Sözle, ağızdan konuşmak suretiyle.

Şifâyâb: Şifa bulma.

Şihab: Parlak yıldız. Kıvılcım. Yıldızdan fırladığı zannedilen ve dünya at-nosferinde bir an görülüpkaybolan göktaşı.

Şiî: Bu kelime Ehl- isünneten ayrılanları ifade eder. ANcak, her alimin di-ında aynı manada kullanılmamıştır. 1- Hz. Ali'yi Hz. Osman'a takdim etse de Iz. Ebu Bkekr ve Hz. Ömer'e takdim etmeyen. 2- Hz.Ali'yi Hz. Ebu Beker ve Ömer'e takdim etse de bu iki büyüğedil uzatmayan tekfir etmeyenler. Selef iası böyledir. Daha sonradan -ki müteahhirin diyoruz- Hz. Ali'yi ilahlaştırırken, Iz. Ebu Bekr ve Ömer'e dil uzatan, tekfir eden şiîler ortaya çıkmıştır. Bunlara ıâli (cemi gulat) şiî denir.

Şiir: (7, 287) Güzel tertipli manzume. Bazan "vezinli kafiyeli söz" diye c tarf ediliştir.

Şikak: (6, 103) Bölünme, nifak, ittifaksızlık.

Şikal (at): (7, 160) Atla ilgili bir vasıftır. Ön sağ ve arka sol ayağında veya ön sol arka sağ ayağından çarprazlama seki (beyaz benek) buluna atdır.

Şirk: (7, 376) Allah'a ortak koşmak demektir. Küfür'e yakın bir haldir. A cak bunda Allah'ı inkar yoktur. Bilhassa Şirk-i Hafi denençeşidi farkı varılmayan tehlikeli bir halettir. Mü'min buna karşı her an teyakkuzda olmalıdı

Şirkalûd: Şirk karışık sapıtmış. Cenab-ı Hak'tan (c.c.) gaflet ec başkasından meded bekler surette.

Şirket: (7, 281) Birden fazla kimsenin ticaret yapmak üzere teşkil ettikle ortaklığa denir. Bunun çeştileri vardır .Bazılarını islam tevciz eder bazılrını te viz etmez.

Şirket-i İnân: İki veya daha fazla kimse tarafından müsvat şartı olmada kurulan şirket.

Şirki Hafî: ihlassızlık, riyakârlık. Allah rızası için değil de başkaların rızası için ibadet etmek gibi hallerdir.

Şöhretşiar: Şöhretli, şöhret sahibi.

Suğl-i Kalbi: Kabin meşglolduğu şey.

Şuhud Derecesi: Gözle görme derecesi.

Şûle: Alev, ateş alevi. Alevlenmiş odun.

Şunat: Şuunlar. Keyfiyetler, haller.

Şuf'a: (2, 7-8) Ortaklık ve komşuluk sebebiyle bir akar üzerinde ortak v komşunun, üçüncü bir şahsa satılma şartlarında, o malı temellük hakkına d nir. Fıkıhta teferruatı olan bir bahistir.

Şuf'a Hakkı% Satılık birmal ve mülke müşterek v ehissedar ve koms olanların aynı semenle satın almak üzere ağyâre (başkalarına) tercih olunm ları hakkına denir.

Şuf'adâr: Şuf'a hakkına sahip olan şuf'adar'a şefî de denir.

Şükr: (3, 463; 6, 32) Gelmiş olan bir nimet veya iyiliğe mukabele edere nimeti verene tazimde bulunmaktır.

Şümûl: İçine alma, kaplama, kuşatma.

Şüyû: Duyulma, herkesin işitmiş olması, yaılma, dağılma.

Şüyûh: Şeyh'in cemidir. Şeyhler, yaşlılar, büyükler, demektir.

Şüzûzat: Şazz'ın cemidir. Kaide dışı kalanlar demektir.

T

Taabbüd: Küllük etmek, tapınmak.

Taabbüdi: İbadete ait olup emreldiği için yapılan.

Taakkubat: Peşine düşmeler, tenkidler, sorgulamalar.

Taakkul: Hatırlamak, zihin yorarak anlamak. Akıl erdirmek. Hatıra getirnek.

Taallüm: İlim edinmek, öğrenmek, ders okuyarak öğrenmek.

Taammuk: Derinleşmek, mes'elenin içyüzüne vakıf olmak.

Taannut: İnatlaşmak.

Taarrüb: (13, 91) Göçebeleşmek, yerleşik hayatı (şehir hayatını) terkedip edevileşmek (çöl hayatına) başlamak.

Tab': Tabiat, karekter, damga basmak, kitap basmak.

Tabaka: Birbirine yaş ve tahsilde veya sadece tahsilde yakın olan imselein teşkil ettiği grup.

Tab'an: Yaratılıştan, doğuştan, huy tabiat itibariyle,

Tabi: Birinin arkası sıra giden ona uyan. Boyun eğen.

Tabib: (10, 538) Doktor, hekim.

Tabib-i Hâzık: Mütehassıs hekim.

Tâbiin: Resulullah'ı (a.s.) görmüş olanları görüp, onlardanhadis dinlmeiş lanlar.

Taybe: Taktik, askeriyede uygulanacak metod, takip edilcek ol.

Ta'cil: Acele ettirme, hızlandırma.

Tada: Sayı saymak, sayıp dökmek, birer birersöylemek, sıralamak.

Ta'dil Elfazı: Ravileri ta'dil ederken kullanılan hususi tabirlerdir.Ravinin ihicac, itibar gibi hangi mertebede olduğu bu tabirlerden anlaşılır.

Ta'dil-i erkân: Namazın bütün rükünlerini esaslarını usulüne uygunca yeine getirmek ve namazın tertip ve düzeninin hakkını vererek kılmak.

Tadil Mertebeleri: Hadis alimleri, ravileri taşıdıkları sıfatlara göre bir kısım nertebelere ayırmıştır. Bunların sayısı bazılraına göre dört, bazılarına göre ltıdır.

Ta'dil Sigaları: Raviyi ta'dilde kullanılan kalıplaşmış formüller. Evsaku'n-Nas, sıhatun, hâfizun, sîkatun, sadûkun, yektubü hadisuhu gibi.

Tadlil: Doğru yoldan sapıtmak. Azdırmak., ayartmak. Günaş illetmek.

Tafdil: Bir şeyi üstün kılmak. Birisini ötekinden mühim görmek.

Tafi: (17 424) Su yüzüne çıkmı kamı yukarıda ölü balık. Hanefilere göre haramdır.

Tagallûb: Zorbalık: Hilaf-ı Hak olarak musallat olmak. İstila etmek. Üstü gelmek.

Tağayyurat: Başkalaşmalar. Bozulmalar. Değişmeler.

Tağlib: (7, 358) üstün kılma, birbirine benzeyen iki ayrı şeyi müştereke ifade etme usulü: Anna ve baba'ya ebeveyn denmesi, Ay ve Güneşe Kamery denmesi, Kufe ve Basra'yalrakeyn denmesi gibi.

Tağliz: Galib, kabasöylemek. Sert daranmak.

Tağsiş: Karıştırmak, saflığını gidermek hile yapmak.

Tağût: insanları Allah'a(c.c.) karşı isyana sevkeden. İsyankâr. Her ba mâbud, şeytan.

Tağyir: Başkalaştırma. Değiştirme. Bozma. İyiden kötüye değiştirmek.

Tahaddi: Bak: Tehaddi.

Tahakkuk: Bir şeyin doğruluğunun meydana çıkması. Gerçekleştirme Deliliyle isbat edilmek.

Tahakküm: Tekebbür, zorbalık etmek.

Tahallukî: Ahlaklanmaya ait.

Tahallül: (4, 505; 16, 349) Helalleşme. Hacla ilgili bir ıstılah olarak ihran dan çıkmak, ihram yasaklarının kalkması, helal olması manasın gelir.

Tahammül: Şey'ten hadisi almadır.

Tahammül Fresa: Dayanmayı aşan, tahammül edilemeyecek.

Tahammür: Mayalanmak. Ekşimek. Sarhoşluk verecek hale gelmek.

Taharrî: Aramak, araştırmak, incelemek.

Taharr-i Sıdk: Doğruyu araştırmak.

Tahassus: (9, 329) Bütünhislerle beşduyu ile haber toplama.

Tahavvül: (6, 127) Değişim geçirmek, bir halden başka bir hale geçmek.

Tahayyül: Hayale getirmek. Hayalde canlandırmak.

Tahayyülat: Hayalde canlananlar, fikirler.

Tahayyül-ü Küfür: Küfrü (Allah'ı inkarı) hayale getirmek.

Tahayyül-u Şetim: Kötü sözleri ve bu sözlerin hatırlattıklarını hayalde can landırmak.

Tahcil: (10, 175) Ayaklarda beyazlık olması (hacl= ayağa takılan halka).

Tahdid: Hududlandırmak, sınırlamak.

Tahfif: 1- Hafifleme, yükünü azaltma. 2- Kelimelerin bazı harflerini terke mekle telaffuzunu kolaylaştırmak.

Tahkik:Doğru olup olmadığını araştırmak veya doğruluğunu yanlışlığı meydana çıkarmak.

Tahkir: Hakaret etmek. Hor görmek. Küçük görmek. Aşağıve alçak addetmek

Tahmid: Hamdetmek, medhetmek, öövmek.

Tahmil: Yüklenmek. Taşıtmak. Bri kimse üzerine bir işi bırakmak.

Tahnik: (1, 289-290) Yeni doğan çocuğun ağzına bir büyüğün kendi azğzında yumuşattığı hurmanın suyunu sıkmasıdır.

tahrif: Harflerin yerindeğiştirmek. Bozmak. Kalem karıştırmak. Kendi menfaat veya başkasının zararıiçin bir ibarenin manasını değiştirmek.

Tahrifat: Bozmalar. Kalem karıştırmalar.

Tahrik: Kımıldatmak. Kımıldatılmak. Yreinden oynatmak. Hareket ettirmek.

Tahrim: Haram kılma. Haram kılınma. Dinen yasak edilmek. Kudsî sayarak yaklaşmayı yasak etmek.

Tahrir: Yazmak. Yazılmak. Kaydetmek. Hürriyete kavuşturmak.

Tahsib: (5, 66-67) Mina ile Mekke arasında Mina'ya yakın muhassab denen yere inmek.

Tahsîl: Hasıl etmek, ilim edinmek. İlim öğrenmek veya öğretmek için çalışmak. İrad veya vergi toplamak. Aşikâre eylemek.

tahsildar: Devlet gelirlerini vazifeli olarak tolayan tahsil eden memur.

Tahte'l-Arz: Yer altı.

KTaht-ı Tasarruf: Tasarrufu altında.

Tahur: (10, 37-38) Çok temiz.

Tahvil: Lügatte bir halden başka bir hale getirmek. Istılahta bir hadis metninin müteaddid senetlerinden birinden diğerine geçme, senet değiştirme. Kitaplarda bu büyük "H" harfi konularak yapılır. Bu harf tahvil diye okunur.

Tahyil: Hayalleme. Akla, zihne getirme. Canlandırma.

Tahyir: (11, 9-159; 12, 181) Muhayyer bırakma.

Tahzir: Sakındırma. Men ettirme.

Takarrûb: Yakınlaşmak. Yaklaşmak. Zamanı gelmek. Vakti yakın olmak.

Takarrur: Kesinlik kazanma, istikrarını bulma.

Takas: Ticarette bir malı bir başka malla değiştirmek.

Takbih: Çirkin bulma. Beğenmeme.

Takdis: Kutsal sayma. Allah'a şükretme. Ululama, saygı gösterme.

Taklid: (4, 551) Boyna gerdanlıktakmak. Kurbanlık hayvanlara takılan süsler "Taklid"dir.

Taklis: (17, 70) Def refaketinde güfte söylemek.

Takrir: Yerleştirme. Yerini belli etme. Sağlamlatma. Ağızdan anlatma. Resmi olarak yazı ile bildirme. Politika yazısı. Nota.

Takriri Sünnet: Resululah'ın yapıldığını gördüğü veya söylendiğini işittiği halde müdahale etmediği fiil, söz vs. bunu kabul etmiş, tasdik etmiş sayılmıştır.

Taksimât: Taksimler. Bölmeler. Bölümler

Taksir: (4, 499) Bir işi eksik yapma, kusur etme. Bir şeyi yapmaya kudret var iken çekinip yapmamak.

Taksirât: Kusurlar. allah tarafınan belaya uğramaya yol açan bir suç veya günah.

Takva: Allah'tan korkma manasına gelri. Bu farzları yapmak, haramlardan kaçınmakla tahakkuk eder.

Takviye: Kuvvetlendirme. Sağlama, sağlamlaştırma.

Talakat: Dil açıklığı, kolay ve serbest söz söyleme.

Talat Bette Talakın çeşitlerindendir. Kesinlik ifade eden bir boşamadır.

Talak-ı Ric'î: (2, 215) Fiilen evlenip karı koca olduktan sonra zevcesini saraheten veya işareten üç adedinde delalet etmeyen söz ve hareketle boşamasıdır. Bu çeşit boşamadan sonra, erkek, tekrar nikah ve mehir'e muhtaç olmadan zevacsiyle normal aile hayatına dönebilir.

Talak-ı Selase: Üç adedine mukaarrin olan sözv eya işaretle yapılan talaktır. Birkimsenin, biryerde karısına "üç kere boşsun" vöeya "üç talak ile boşsun" demesi gib. Bu çeşit boşama ile evliik bağı tamamen kopmuş olur.

Tali: 1- Doğan, tulu eden. Kısmet. Kader. 2-İkinci derecede sonradan gelen.

Talibu'l-İlm: İlim isteyen.

Tâlikât: Bir eseri açıklamak üzere kenarına yazılan veya ayrıca eser olarak hazırlanan notlar.

Ta'lil: Sebep göstermek bir hadisin illetli olduğunu söylemek.

Ta'lim: Öğretmek. Yetiştirmek. Alıştırmak. Belli etmek. İdman.

Taltif: İltifat etmek. Bir iyilik yaparak gönül almak. Yumuşatmak.

Ta'mim: Umumuileştirme. Herkese bildirmek.

Temriz sigası: Rivayet edilen muallak hadisin zayıf olduğuna delalet eden siga, yurva, kile gibi sigalar.

Ta'n: Hoş görmemek. Kötülemek. Birsiinin ayıp ve kusurlarını beyan etmek. Muhalifin iddialarını çürütmek.

Teravet: Tazelik, körpelik.

Tarik-i Eslem: En selametli yol.

Tarik-i Hak: Hak yolu. Doğru yol.

Tarik-i Has: Hususi yol.

Ta'ris: (10, 253) Geceleyin mola vermek.

Ta'riz: (5, 251) Başa kakma.

Tark: (7, 191; 11, 214) Çakıl atarak yapılan bir fal ve kehanet.

Tarûkatu'l-Fahl: (6, 378) Erkek devenin aşacağı (dölleyeceği) deve.

Tasadduk: Sadaka vermek.

Tasallut: Musallat olmak.

Tasannu: Yamacık hareket. Zorla bir şeyi daha iyi göstermeğe çalışmak.

Tasavvur-u Dalâlet: Delaleti tasavvur etmek, mahiyetini anlamak üzere zi- inden geçirmek.

Tasdik- iKüfür: Küfrü (Allah'ı inar fikrini) kalben tasdik etmek, bu hususta üküm sahibi olmak.

Tasfik: 8, 160) Alkışlamak.

Tasfir: Sarartma. Islık çalma.

Tasfiye: Temizleme, şeffaflaştırma.

Tasfiye-i Nefs: Nefsi temizleme.

Tashih (etmek): Hadisin sahih oldğnu söylemek.

Taslit: Sataşdırmak, musallat etmek, bir kimseyi başkası üzerine kuvvet e kahırla galib ve müstevli kılmak.

Tasnif: Hadisleri belli bir tertibe göre sınıflandırarak eser ortaya koymak. u ravilere göre, sıhhat durumlarına ve konularına göre yapılmıştır.

Tasrih: Açık açık anlatma.

Tasrihat: Açık açık anlatmalar. izah etmeler,

Tasvir: (5, 543) Hat ve şekil çizmek.

Tatavvu: Müstehab ve mentup olan namazlar. İbadeti sırf kendi isteğiyle apmak.

Tatavvu namazı: Nafile namazı.

Tathir: Temizlemek, yıkayıp pak etmek.

Taklik: Boşamak. Karısını terkedip nikahını feshetmek.

Taun: (11, 101-102) Veba.

Tavaf: (4, 204-360) Bir şeyin etrafında dönmek.

Tevâfu'r-Rükn: (4, 403) Bak: Tavafu'r-Rükn.

Tasavvut: Araya girme, aracılık.

Tavattun etmek: Yrut tutma, yerleştirme.

Tavazzuh: Açıklama, açıklık kazanma.

Tavsif: Vasfını beyan etme.

Tavsilat: Vasıflandrımalar.

Tavsil: Ulaştırma.

Tavzih: Açma, açıklama.

Taybe: (11, 494) Medine'nin bir adı.

Taylasan: Başa ve boyuna örtülen şal vesaire.

Tayyetmek: Silmek, kaldırmak. uzun zamanlık bir mesafeyi az zamanda eçip aşmak.

Tayy-ı zaman: Zamanı ortadan kaldırmak. Çok uzun bir zamanı, çokkısa olarak görmek veya yaşamak.

Tayyib: (7, 26) Temiz, hoş güzel.

Tazammun: İhtiva etmek. İçine almak.

Tazarru': Kendini alçaltarak yalvarma.

Ta'zif: İki kat etme. Bir o kadar daha artırma. Birarvi veya hadisin zayıf olduğunu söyleme.

Ta'zim: Hürmet, ikramdabulunmak.

Ta4zir: (5, 133; 17, 335) lügatte men, red, icbar, tedib gibi manalara gelir. Hukuk ıstılahı olarak "hakkına muayyen bir ukubet" bir hadd,i şerî mevcut olmayan cürümlerden dolayı tatbik edilecek te'dib ve ceza demektir" Bunun nev'i ve miktarı takdire b ırkılmıştır.

Taziye: (17, 144) Başsağlığı dileme. Teselli etme.

Teabbüd: Bak. Taabbüd.

Teaddi (etmek): Zlumetmek, tecavüz etmek, geçmek.

Teaddüd (Taaddüd: Çoğalma. Birden fazla olma.

Tearuz (etmek): Birbirine zıt düşmek, tezad arzetmek.

Teârüf: Tanışmak. Birbirine yardım etmek.

Te'ataf: (9, 370) Birbirine yardım etmek.

Teati: Karşılıklı alıp vermek. Pazarlıksız ve konuşmadan fiilen vaki olan mal alış verişi.

Taayyün: Belli başlı olmak. Görünmek. anlaşılma.

Teayyüş: Geçimini temin etme.

Tebadür: ânî olarak zihne girmek. Hadis olmak.

Tebağuz: (9, 328) Birbirine buğzetme, kinleşme.

Tebârüz: Belli olma, belirleme.

Tebcil: Ağırlamak. Yüceltmek.

Tebdil: değiştirmek. Tağyir etmek.

Tebeddül: Başkalaşmak. Değişmek.

Tebellür: Billurlaşma. Kristalize olmak.

Teberri: Beri olma, sevmeyip yüzçevirme, uzaklaşma.

Teberru: Bağış.

Teberrüc: (7, 50) kadınların açık saçık olmaları, kırıtarak yürümeleri.

Teberrük: Bereket veya saadet vesilesi olarak alıp-vermek.

Tebeu't-Tabiin: Tabiinden birini görmüş olanlar. Bunlarselefe dahil övülmüş insanlardır.

Tebevvül: Bevl etmek, akıtmak.

Tebeyyün: Belli olmak. Görülüp anlaşılmak.

Tebî: (6, 379-383) Sığır, yaşını doldurmayanyavrusu, buzağı.

Teb'iz: Bölme, bölüm bölük etme.

Tebrie: Bir kimseşi şüpheden ve zanaltından kurtarmak. Beraethükmü.

Tebvib: Kısım kısım ayırmak. Bablara, fıkhî konulara ayırmak.

Tebyiz: ağartma. Temiz olarak yazma.

Tebzir: Dağıtma, serpme. İsraf.

Tecâhül: bilmezlikten gelme.

Tecbîh: (6, 249) Bir merkebe, iki kişinin birinin sırtı diğerinin sırtına gele-ek şekilde binmesi.

Teceddüt: Yenileme, Tazeleme.

Tecelli: Görünme. İlâhî kudretin meydana çıkması görünmesi.

Tecelligâh: Tecelli yeri.

Tecemmülen: Etraflıca düşünerek.

Tecennüb: Sakınma, çekinme.

Tecennûn: Delirme, çıldırma.

Tecerrüd: Soyunma. Bütün ilgilerden geçip Cenab,ı Hakk'a (c.c.) ağlanma.

Tecessüm: Cisim şekline girmek.

Tecessüs: (9, 329) Halkın haberini toplamak (casusluk yapmak).

Techîl: Bir kimseyi cahil saymak, cahilliğini meydana koymak. Hadîs tılahı olarak râvinin meçhul olduğunu söylemek.

Techiz: Donatmak, cihazlamak. Gerekli şeyleri tamamlamak.

Tecmîl: Güzelleştirme, tezyîn etme.

Tecrîd: Soyma. Dünyayı yürekten çıkarıp Cenab-ı Hakk'a yönelme.

Tecvîd: Kur'anı Kerîm'i üsulüne uygun olarak okuma ilme. Bir şeyi güzel apmak.

Tecvîz (etmek): Caiz görmek, izin vermek, yapılmasını uygun bulmak.

Tecziye: Cezalandırmak.

Tedâbür: (9, 329-330) Birbirine sırtını dönmek.

Tedâhül: Birbiri içine girme.

Tedbir: Bir işin başarısı için düşünülen yol.

Tedebbür: Duruma uygun davranma.

Tedenni: Aşağı inme. Daha kötü bir dereceye düşmek.

Tederrüs: Ders alma.

Tedhîş: Şaşırtma, ürkütme, yıldırma.

Te'dib: Terbiye verme. Edeplendirme.

Te'dib-i Şer'i: Şerîatın te'dibi, şerîata uygun te'dib.

Te'diye: Ödeme.

Tedkîk: İnceleme.

Tedricen: Yavaş, yavaş azar azar.

Tedris: Ders verme, öğretme.

Tedrîsât: Öğretim.

Tedvin: Manzumeleri divan şekline sokma. Hadîs ıstılahı olarak hadislerin ikinci asırda devlet emri ile hepsini içine alacak şekilde yazdırılmasını ifade eder.

Tedvir: Çevirme, döndürme. Daire biçimine koyma.

Teeddüp: Edeplenme, çekinme.

Tennî: Yavaş davranma.

Tefahur: Övünme.

Tefakkuh: Fıkıh öğrenme, bilgisini artırma.

Tefâül, tele'ül: (8, 146) Hayır yorumda bulunma, uğur çıkarma.

Tefâvüt: İki şey arasındaki farklılık.

Tefehhüm: Ağır ve azar azar anlama. Farkına varma.

Tefekkür: Düşünme, akıl yorma.

Tefel: (6, 34-35) Tükrüklü üfürme.

teferruat: Bir şeyin bütün noktaları, ayrıntılar.

Tefes: (4, 458) Tefes, kir, pislik, hac ıstılahı olarak ihramdan çıkınca yapılması gereken menasik.

Tefessüh: Çüryüüp dökülme.

Tefe'ül (etme): Uğur sayma. Fal açma.

Tefevvuk: Üste çıkma, üstün olma.

Tefhim: Anlatmak, bildirmek.

Tefrik: Birbirinden ayırmak. Ayrı tutma, seçme.

Tefrika: 1- Ayrılma, bozuşma, nifak. 2- Gazete ve mecmualarda parça parça yayınlanan uzun yazı.

Tefriş: Yayma, döşeme.

Tefritkâr: Tefritte bulunarak, vasatın altında kalarak.

Tefsik: Fısk ve fücura sürükleme. Bozmak.

Tefviz (etmek): İşi bir b aşkasına havale etmek, bırakmak.

Teğanni: (2, 130) Şarkı türkü söylemek.

tegayyüb: Kaybolma, yoklara karışma.

Tegayyür: Halden hale geçmek, bozulmak, değişmek.

Tehâlcüm: Birbirine hücum etmek.

Tehaddi: Hasmının aczini ortaya koymak içn ona meydan okumak.

Tehallüf: Geri kalma, halef olma.

Tehassû: (8, 99) Huşu duymak, kalpten saygı duymak.
Teheccüd: (6, 29) Gee uyanık kalmak.
Teheccüd Namazı: Gec namazı.
Tehevvûn: Hakir kılınmak. horlanma.
Tehevvür: sonunu düşünmeden birden bire karar vermek.
Te'hir: Geciktirmek, sonraya bırakmak.
Tehvin: Kolaylaştırmak ucuzlatmak, hakir görmek.
Tehyic: Heyecanlandırmak.
Tehzîl: Alaya alma, zayıflatma.
Tekabül: Karşılıklı olmak.
Tekaddüm: Öne geçmek. İlerlemek. Zamanı geçmiş olmak.
Tekâmül: Kemâl bulmak, olgunlaşmak.
tekarrüb: Birbirine yaklaşmak. Tedenni etmek.
Tekâsüf: Keşifleşme, yoğunlaşma, iktarca artma.
Tekâsül: üşenmek. Gevşeklik. İhtimamsız davranmak. Tenbellik.
Tekavvül: Yalan söylemek. Kenisinde olmayanı söylemeye çalışmak. Rastgele konuşmak.
tekavvüs: Kavislenme. Bükülme. Eğilme.
Tekdîr: Azarlama.
Tekebbür: Kibirlenmek. Kendini büyük saymak.
Tekeffül: Birine kefil olmak.
Tekellüf: Kendi arzusuyla külfete grimek.
Tekellüm: Konuşmak. Söylemek.
Tekerrüm: Saygı görmek. Keremli olmak.
Tekerrür: Tekrarlamak.
Tekessür: Çoğalmak. Kırılmak.
Tekevvün: Vücuda gelmek. Var olmak.
Tekfir: Birisine "Kafir" demek, kafirliğine hükmetmek.
Te'kid: kuvvetlendirmek. Sağlamlaştırmak. üstelemek.
Teknokrasi: Teknik elemanlar hakimiyeti.
Tekrim: Hürmet ve ta'zim göstermek ve görmek.
Teksif: Sıklaştırma, koyulaştırma, yığma, toplama.
Tekvin: Var etmek. Yaratmak.
Tekzib: Yalanlama.
Telakk-yi Bilkabul: (16, 453) Kabulle karşılamak, kabul etmek.
Telazzüzat: Lezzetler, hazlar.
Telbine: (11, 37) Süt ve balla yapılan bir yemek çeşidi.

Telbiye: (4, 201) Hac esnasında "Lebbeyk" diye yüksek sesle bağırma "Buyur, emrine amadeyim" demektir.

Telemmû: Pırıldama.

Telhîs: Kısaltma. Özetleme.

Te'lifat: Yazılmış eserler.

Telin: Lanetleme.

Telkih: Aşılama, rdölleme.

Telkinat: Aşılanan fikirler.

Telmin: Lâyıkıyla keşfedip nazara arzetmek. İmalı söz söylemek.

Telmîhan (Telmihen): İmalı olarak.

Telvis: Kirletmek. bozmak.

Temâdi (tmek): Devam etmek.

Temâyüz: Kendini göstermek. Farklı ve yüksek vasıflı olmak.

Temellük: Mülk edinmek. Kadir ve muktedir olmak.

Temenna: (16 339) Hürmeten öne eğilip başı eğmektir. Bu yahudi adetidir.

Temenni: Dilek istek.

Temerküz: Bir merkezde toplanmak.

Temerrüd: İnad, direnme.

Temeskün: (8, 99) kişinin kendinden meskenet ve zillet ortaya koyması.

Temessük: Tutunma. Sarılma.

Temevvüc Sâz: Dalgalanma.

Temeyyü': Sulanmak. Cıvıklaşmak.

Temime: (11, 10-75) Cahiliye devri muska ve afsunları.

Temlîk (etmek): Bir şeyin müllkiyetini bir başkasına vermek, mülkü kılma

Temliken: Mülk kılarak:

Temrin: Tekrarla, alıtşırma.

Temyiz: (5, 86) Ayırma. Çoğunun söyleneni tam anlama doğru cev verme hali.

Tenakuz: Sözlerde tutarsızlık. Zıdlık.

Tenâsüb: uygunluk. Uyma. Tutma. Manaca birbirine uygun kelimeleri b arada söze güzellik vermek gayesiyle zikretmek.

Tenasül: Neslin devamı.

Tenbihât: Göz açtırmalar, ikazlar.

Tenevvü: çeşit çeşit olmak.

Tenevvür: Nurlanma, aydınlanma, parlama.

Tenezzüh: Uzaklaşmak.

Tenfir: Ürkütmek. Korkutmak. Nefret ettirmek.

Tenkıs: Noksanlaştırma. Başaşağı etme.
Tenkil: Uzaklaştırmak. Tepeleyip sindirmek.
Tenkîs (etmek): Azaltmak, indirmek, noksanlaştırmak.
Temniye: Büyütmek. Yetiştirmek.
Tenvî: Çeşitlendirme.
Tenvir: Aydınlatma. Münevverkılma.
Tenzih: Suç ve noksandan uzak saymak.
terâcim: (Terâcüm): Tercümeler, karşılıklar, tercüme-i haller.
Terâdüf: Birbiri peşinden gitmek.
Terâhi: İşte gayretsizlik.
Terakkî: İlerlemek.
Terâkûm: Birikmek, yığılmak.
Terâvet: Tâzelik.
Terbiye-i Furkaniye: Kur'an'ın terbiyesi.
Tercüme-i Hal: Hal ve hayatını anlatma. Biyografi.
Tereddiî: Soysuzlaşma, adileşme.
Tereffh: b. Refaha ermek.
Terennüm: Güzel güzel anlatmak. Yavaş ve güzel sesle şarkı söylemek.
teressül: Acelesiz olmak. Yavaş yavaş yapmak.
Terettüb: Sıralamak, gerekmek lazım gelmke.
Terhîm: (4, 143) İsmi kısaltma, tlaffuzu hafifletme.
Terike: Bir ölünün bıraktığı malların hepsi.
Terk: Bırakmak. Salıvermek.
Terkîb: Birkaç şeyin beraber olması.
Tertib-i Mkuaddemast: Başlangıçlardaki sıralamalar.
Terviye: (5, 113) Bolbol su içmek ve düşünmek manalarına gelir.
Tesâhül: Kolaylık göstermek, gevşek davranmak.

Tesâkut: İki mütarız hadisten birini râcih kıldıraak bir karine bulunmadığı akdirde birbirlerini hükümden düşürmeleri.

Tesbîh: (8, 161): Allah'ı tenzih manasında "Sübhanellah" demek.

Tesbi: Sağlam olarak yerleştirme. Sabit kılma.

Tesbitü's-Sünne: Hadislerin Resulullah ve Ashâb devrinde hafıza ve yazı yoluyla zabt edilmesidir.

Tescil: Sicile geçirmek, deftere kaydetmek.
Tesdîd: Uzunluğuna doğrultma. Hayırlı işe doğru yönneltme.
Tesellüm: Teslim edilen şeyi tekrar teslim alma. islâm olmak.
Teselsül: Silsile peyda etmek, birbirine takib etmek.

Tesettür: Kapanıp gizlenmek.

Teshîr: Büyülemek.

Teslîm: Emaneti vermek. Kabul etmek. Selametle dua etmek.

Tesmiye: İsimlendirmek. Besmele çekmek

Tesvib: (7, 475) Lügatte uydurmadansonra bir uydurma daha yapma ıstılahta ezandan sonra ikamete tasvib denmiştir. Ayrıca, sabah ezanında "es-salatü hayrun menen nevm" cümlesi de bir uydurma olduğu için ona da tasvîb denmiştir.

Tesviye: Seviyelendirmek. Düzlemek. Bir neticeye bağlamak, iki şeyi müsavi etmek.

Teşâüm: (8, 146) Uğursuzluk çıkarmak: tetâyyur gibi.

Teşbih: Benzetmek.

Teşcî: Gayrete getirme. Yüreklendirme.

Teşebbüh: Benzetmek. Zorla benzemeğe çalışmak.

Teşeddüd: sertleşmek. Şiddetlenmek.

Teşehhüd: (8, 61; 8, 363) Hem dua adıdır, hem de namazda bu duanın okunduğu kısmın adıdır.

Teşeyyü: Şiîlik taslamak, şiileşmek.

Teşmil: Şamil kılmak.

Teşmit: (9, 423) Hapşırana "Yerhamukellah" demek.

Teşriî: Şirîatla, kanun ile alakalı.

Teşrif: Şereflendirmek.

Teşrifât: Kabul merasimi.

Teşrik Günü: (5, 83) Zilhiccenin 11, 12 ve 13. günleri.

Teşvik: Şevketlendirmek.

Teşvikkâr: Şevke getirici. Cesâret verici.

Teşviş: Karıştırmak. Bulandırmak.

Teşyi: Uğurlamak.

Tetâvül: Boyunu uzun kılma.

Tetâvûlü'l-Bünyan: (2, 85) İnsanların binaların yükseltilmesinde yarışı.

Tetayyür: (8, 146) Teşe'üm addetmek. Uğursuzluk addetmek. Uçmak. Teşâüm, tetayyür, aynı manada kullanılmıştır.

Tetimme: Tamam etme.

Tevâdüd: (9, 426) Karşılıklı sevişme.

Tevâfuk: Birbirine uygunluk.

Tevârüs: Mirasa konmak.

Tevâtür: İçinde yalan ihtimali olmayan ve bir cemaate dayanan kuvvetli haber, ferdî olmayıp cemaata ait olan sağlam haber.

Tevâtürü Âmm: Bir hadisin bütün âlimlerce mütevatir addedilmesi.

Tevâtür-ü Hass: Bir hadîsin bazı alimlerce kabul edilmesi.

Tevbe-i Nâsûh: (16, 33) İhlasla apılan, bir daha günaha dönülmeyen tevbe.

Tevbih: Azarlamak. Levmetmek.

Tevcîh: Döndürmek. Yöneltmek.

Tevdi': Emânet vermek, bırakmak.

Tevehhüd: Evlamlanmak.

Tevekkül: İşi başkasına ısmarlamak.

Tevvllüd: Doğmak. Doğum.

Teverrük: (8, 83) Kabaardan birin veya her ikisini sağ ayak üzerine koyarak oturma.

Tevessül: Cenab-ı Hakk'ın (c.c.) dergahına yaklaştıracak amel işlemek.

Tevfik: Uygun düşürme.

Te'vil: Ayet ve hadisintaşıdığı muhtemel manalardan birini tercih etmek.

Tevkîf: Alıkoymak. Tutmak. Hapsolarak beklemek.

Tevkifi: (13, 25) Vahye dayanan.

Tevkil: Vekil tayin etmek.

Tevkîr: Tâzim. Hürmetle anmak. ihtiram etmek.

Tevlid: Doğurmak. Doğurtmak.

Tevr: (10, 295) Taştan vs.den imal edilen tencere.

Tevrat: (Hz. Musa (a.s.)ya nazil olan kitab-ı mukaddesin nam-ı celîli.

Tevriye:X Örtüp gizlemek.

tevsi: Genişletmek. Bollaştırmak.

Teyakkuz: Uyanık olmak.

Teyemmüm.: (10, 249) Su olmadığı veya kulanılamadığızaman toprakla abdest ve gusül yerine yapılan temizlik.

Te'yid: Kuvvetlendirmek. Sağlamlaştırmak.

Tezad: İki şeyin birbirine zıd olması.

Tezahüm: Birbirimize sıkıntı ve zahmet vermek.

Tezahür: Meydana çıkmak. Belirmek.

Tezebzüb: Kararsızlık. Karışıklık. Mütereddid olmak.

Tezekkür: Unuttuktan sonra hatıra getirmek. Zikretmek.

Tezellül: Zillete katlanmak. Aşağılanmak.

Tezeyyün: Süslenmek. Bezenmek.

Tezhib: Yaldız işi, yaldızlama san'atı.

Tezkiye: (10, 84) Hayvanınşerî usule göre kesilmesi, etinin bu suretle temiz kılınması demektir. Hadîs ıstılah olarak râvinin tevsikini ifade eder.

Tezlîl: Birisini tahkir etmek, aşağılatmak.Zelil ve hakir bulmak.

Tezvîc: Nikahla birkadını aldırmak. Evlendirmek.

Tezvir: Söze yalan karıştırmak.

Tezyif: Çürütme. Eğlenme, maskaraya alma.

Tezyin: Süsleme.

Tıbb: (10, 545) Tedavi ilmi.

Tılsım: Sırları bir türlü anlaşılmayan gizli şey.

Tiyare: (11, 212) Uğursuzluk.

Tîb: Sürünme maddesi.

Tilâvet: Okukam. Takip etmek. Arkasına düşmek.

Tinet: (Tıynet): Huy yaradılış.

Tinetü'l-Hibal: (7, 240) Cehennemliklerin içeceği irin, ter karışımı bir made.

Tirid: (10, 482) Etli yemek.

Tiryâk: (11, 10) Zehirin zararını gideren ilac: Panzehir.

Töhmet: İşlendiğ isanılan gerçekliği meydana çıkmamış suç.

Töhmet- Kizb: Yalancılık töhmeti, daha ziyade Resulullah hakkındaki kizb kastedilir.

Tufuliyyet: Çocukluk.

Tuğyan: İsyan zulüm ve küfürde çok ileri gitmek.

Tuhût: (12, 675) Adı sanı olmayan insan.

Tulekâ: (6, 259-260) Hç ölmeyecekmiş zannı kuruntusu.

Tulû: Doğmak. Birden zuhur etmek.

Tuluk: (6, 410) Hayvan derisinden yapılan kese gibi bir kap. İçerisinde yoğurt dökülerek yağ elde edilir.

Tuluku'l-Yemin: (7, 159) Tuluk beneksiz demektir. Tuluk'l-yemin sağ ayağı beneksiz ala denir.

Tûlu'l-Mülâzeme: Uzun müddet beraberlik.

Tu'ma'mine: Kalbî itmînân.

Turûk: Yolları, meslekler, usuller.

Tuyar: (8, 146)

Türs: (5, 211) Tak veya kemikten yapılmış üzerine deri geçirilmiş olan kalkan.

U

Ubûdiyet: Kulluk kölelik, kul olduğnu bilip Alla' itaat etmek.

Ubûdiyet Dairesi: (14, 297) Kulluk, ibadet dairesi.

Ucma: Söz söylemeyen. Hayvan.

Uhdiye: (4, 519) Kurban bayramıda zengin olana kesmesi vacib olan kurban.

Ud-u Hindi (Kusd-u Hindi): (10, 379) Tedavide kullanılan bir ot çeşididir. Ahteri'ye göre dilimizde topalak denir, buhur olarak da kullanılır.

fûl0 Gurub batış. Gözden kayboluş. Görünmez olmak.

uhda: Bir işi üzerine almak. Söz vermek. Ahidnâme. Bir kimsenin üstünde olan iş veya şey.

Uhrevî: Âhirete dair, âhiretle alakalı.

El-Ukâb: (12, 392) Cahiliye devrinde Mekkelilerin bayraklarının adı.

Ukaz Panayırı: Cahiliye araplarının ticaret için, hacc mevsiminde kurdukları bir panayır yeri.

Ukde-i İstifham: Soru düğümü.

Ukubat (Ukubet): Cezalar, işkcneler, eziyetler. kısasve şahsî cezalar.

Ukuk: (10, 502) anne ve babaya karşıolan vazifeleri yapmamak.

Ulemâ: Âlimler. Osmanlı devrinde yüksek ilim ve fıkıh alimleri.

ulemâ-ı Muhakkikin: Araştırıcı, mütehassıs alimler.

Ulemâ-ı Sû: Kötü âlimler. Dünya için âhiretlerini unutan âlimler.

Ulûhiyet: İbadetv e itaat edilmeğe layık olmak. Cenab-ı Hakk'ın bir vasfı.

U'lulemr: (1, 117; 4, 535) Emretme yetkisine sahip kişi, devlet memuru.

ulum-ı Asriye: İçinde bulunulan asrın ilimleri.

ulûm-ı İslâmiye: İslâmî ilimler.

Ulumu'l-Hadîs: Hadîs ilimleri.

Umde: İnanılacak şey. Temel fikir. Destek. Güvenilecek yer veya kimse.

Ummâr: (13, 508) Uzun müddet evde kalan ev yılanına ve evlerde kalan cinlere ummar denmiştir.

Umra: (11, 385) Bir adama ömür boyu kullanması için yapılan tarl, ev vs. bağışıdır.

Umre: (4, 198) Mukaddes yerlere hac mevsimi dışında yapılan ziyaret. umre ziyareti de aynen hacc ziyaretinin adab ve kaidelreine tabi olraak yapılır.

Umretu'l-Kaza: Hudeybiye senesinde yapılamayan Umre'nin ertesi yıl yapılması kararlaştılmıştı. Bu umreye kaza edilen umre manasına umretü'l-kaza denmiştir.

Umûr: Emirler. İşler. Hususlar. Maddeler.

Unf: (7, 102) Zorluk, kabalık, şiddet.

Urfut: Örfler, âdet ve gelenekler.

Urş: (4, 324) Dikili ağaçlardan yapılan ariş'in cemidir.

Ur'ur: (2, 637): Abanoz ve çınara benzeyen bir ağaç.

urûz: Araz'ın cemi olup, nukut ve hayvanattan ve melikat ve mevzunattan (rtartılacaklardan) ve akârdan başka olan meta', kumaş, esliha, çadır, çuval ve emsali şeyler hakkında kullanılır. Bazan yalnız hayvan ve akâr dışında kalan şeyler için de kullanılır, böylece mekîlât ve mevzûnata da şamil olur.

Urvetü'l-Vüska: Sağlam kulp. metin ve muhkem olan tutulacak şey. İslâmiyet.

Usûl: Asl'ın cemi birçok manadakullanılmıştır. Buharî Müslim gibi bir kısımmüelliflerinbir babta delil olarak kaydettikleri ilk hadis: Ümmehât gibi temel hadis kitapları, şeyhlerin elinde bulunan tashihli muteber nüsha, metod manasına temel prensiplere de usûl denir.

Usûl-Fıkıh: Fıkıh ilmine ait bilgilerin esası ve istinahgahı olan bir ilimdir. Şerî hükümlerin mufassal ve muayyen delilleri ve hikmetleri bu sayede bilinir ve dinî hükümler bu muayyen müşahhas deliller ve vasıtalar ile istinbat ve isbat olunur

Usul-i Hamse: Beş temel kaynak kitap: Buharî, Müslim, Ebu Dâvud, Tirmizî, Nesaî.

Usarî: Müellifle Resulullah arasına on ravigirenhadis.

Utull: (14, 2470) Aşırı husumet eden, kaba söz dinlemeyen.

Uzlet: (13, 186) Yalnızlık insanlardan uzak durma.

Uzre: (11, 25) Çocuklarda görülen boğaz hastalığı.

Uzza: Cahiliye devrinde Kâ'be'deki büyük putlardan birinin ismi.

Ü

Ücret-i Misil: (6, 461) Emsaline verilen ücret.

ülfet: Alışmak, alışkanlık. Birisiyle münasebette bulunmak. Ünsişet, ahbaplık, dostluk.

Ümerâ: Emirler beyler. Seyyidler. Yüksek rütbeli zabitler.

Ümmehât: Başta Kütüb-i Sitte, ilk yazılan meşhur ve muteber hadis mecmuaları.

Ümmehâtü'l-Mü'minîn: Mü'minlerin anaları.Resûl-ü Ekrem (a.s.)'in mübarek zevceleri.

Ümmet-i Merhime: (12, 438) Allah'ın merhametine mazhar Ümmet: Muhammed ümeti.

Ümmî: (12, 292) Anasından doğduğu gibi kalmış tahsil görmemiş. Okuma-yazma bilmeyen.

ümmü'l-Kitap: Kitabın anası, esası, levh-i mahfûz ve ilm-i ilâhî.

Ünsiyet: Alışkanlık, dostluk. Birikte düşüp kalkmak. Ahbaplık.

üryân (uryan): Çıplak.

Üslûb: Tarz Yol. Biçim. İfade tarzı.

Üssü'l-Esâs: Hakîki sağlam temel.

Üsvetü'l-Esâs: Hakîki sağlam temel.

Üsvetü'l-Hasene: Güzel örnek.

Üşâriyyât: Onlular.

Ütm: (13, 238) Medine'de cahilie devrindenkalan şato biçiminde evler.

V

Va'ad (Va'd: Söz verme. Söz verilen şey.

Vâbeste: Bağlı, mütevakkıf olması bir şeye bağlı olan.

Vâcid(e): (5, 545) *Vüuda getiren.* Varlıklı Fakir. *Ganî ve zengin.* el-Vâcid şekliyle allah'ın isimlerindendir "Fakirliğe düşmeyen zengin" demektir.

Vadi: (7, 103) Dağların arasındaki sel yatakları.

Vaftiz: Hıristiyanlarca çocuğun ve hıristiyanlığa yeni girenindine girme şartı sayılan, suya sokma merasimi.

Vahdaniyyet: (9, 547) Allah'ın birliği.

Vahdet: Birlik. Yalnızlık. Teklik.

Vahi: Manasız. Saçma. Ehemmiyetsiz. Ahmak. Düşkün. Zayıf.

Vahid-i Kıyasi: Bir şeyin mikdarını vesâir husûsiyetlerini ölçmek için kendi cinsinden değişmez olarak tayin edilen parça veya mikdar.

el-Vâhidu: (5 545) Allah'ın isimlerindendir, tek başına devameden demektir.

Vahidu'l-Kahhar: Kahredici olan bir Allah.

Vahiy Katipleri: Resulullah'a gelen Kur'an vahiylerini Resulullah'ın isteği ile yazıveren katipler. bu işte en çok Ubey İbnu Ka'b radıyallahu anh hizmet vermiş ise de Aleyhissalatu Vesselam kırk civarında zatı katiplikte istihdam etmiştir.

Vahy-i Gayr-i Metluv: (16, 497) Resulullah'a Cebrail (a.s.) tarafından tilavet edilerek getirilmeyen vahiylere denir. Bu ilham veya kalbe doğuş şeklinde gelmiştir. Hadîs ve sünetler vahiy kabul edilir ancak gayr-i metlüvdür.

Vahy-i Mahz: Kuvvetli ve sârih mertebede olan vahiy. Sırf vahiy olup içinde Allah'ın (c.c.) bildirdiğinden başka birşey katılmamış bulunan vahiy. Bak: Vahy-i sarihî Vahy-i Metluv.

Vahy-i Sarihî: Hem sözü hem manası tam vahiy olan. Resul-i ekrem (a.s.) burada sırf teliğ edendir. Müdâhalesi yoktur. Bak: Vahy-i Mahz, Vahy-i Metluv.

Vaid: İyiliğe sevk veya kötülükten kurtarmak için ilerde olacak kat'i hadise leri haber vererek korkutmak. Cehennemi haber vermek.

Vaiz: (16, 369) insanları Allah'la korkutan.

Vakf: Bir rivâyeti sahâbîye ulaştırmak Sahâbînin söz veya fiilini rivâye Böyle yapılan rivâyete mevkuf denilir.

Vakfe (Arafede Vakfe): (4, 445) haccın rükünlerinden biri olup Mekl yakınlaından Arafat denilen mevkide, Zilhiccenin dokuzuncu gününün zev (öğle) vaktinden Kurban Bayramının birinci günü fecir doğuncaya kadar, b müddet bulunmaya denir.

Vâkıfa: Vâkıf'ın cemidir. Kur'an'ınmahluk olup olmama meselesinde görü beyanından kaçınanlar demektir.

Vâkıfî: Halku4l-Kur'an meselesind görüş beyanından kaçınanlara mensup.

Vaki: Olan, düşen, kona. Mevcud ve var olan.

el-Vâli: (5, 545) Allah'ın isimlerindendir, eşyanın maliki ve eşyada diled igibi tasarruf eden demektir.

Vârese: Affedilmiş rahat. Halas bulmuş, kurtulmuş.

Vârid: 1- Ulaşan, yetişen, gelen, erişen, akla gelen, olay, birşeyhakkır söylenip tatibk edilen. 2-Hazır, nâzır. 3- Bahadır.

Varid Olmak: Ulaşmak, yetişmek, erişmek.

Vârîdat: Kâr,g elir. Birkimse veya hazîniye ait apra ve gelir. Hatır agele içe doğan.

el-Varis: 5, 547) Allah'ın isimlerinden biridir, mahlukatın yok olmasında sonra da bâki kalan demektir.

Varta: Kurtuluş imkanı olmayan helak.

Vasî: Bir kimsenin mallarında veya çocuklarının işlerinde tasarrruf etme üzere neshedilen kimsedir.

el-Vâsi'u: (5, 544) Zenginliği bütün fukaralıkları bürüyen manasındad Cenab-ı Hakk'ın isimlerinden biridir.

Vasiyetnâme: Kişinin ölmezden önce yazdığı borçları ve alacaklarıyla ilg yazılı vesîka.

Vask: (1, 456; 4, 83; 11, 220) Tahıl nevinden yiyecekleri ölçmede ku lanılan takriben 127 kiloluk ölçektir.

Vatiy: (5, 160) Cinsî temas.

Vaz': Koymak, konulmak.

Vâzıh: Açık. Ayan. Aşikâr: Besbelli.

Vazife-i Risalet: Peygamberlik vazifesi.

Vazife-i Ubûdiyyet: Kulluk vazifesi.

Vaz'la Müfteham: Hadis uydurma ithamı almış.

Vazza: Hadis uyduran.

Vazzain: Hadîs uyduranlar.

Veber: (13, 22) Deve yönü.

Vech: (6, 38) Yüz, çehre, surat, ıstılahta hadisin birbaşka tarihten gelen şekli.

Vecîbe: Borç hükmünde olan vazife. Yerine getirilmesi gereken şey.

Vecîz: Kısa, öz, derli toplu. Az sözle çok mana ifadesi.

Vech-i ilâhî: Cenab-ı Hakk'ın zatı, rızası manasında kullanılır.

Vech- iMübarek: (s.a.v.) Resulullah'ın mübarek yüzleri.

Vedec: (Evdac): (6, 24) Cemi evdadır, hayvanın boynundaki kan damarlarıdır.

Vedî: Küçük abdest bozduktan sonra çıkan beyazımsı sıvı.

Vedi'a: Emanet bırakılan şey.

el-Vedûd: (5, 544): Cenab-ı Hakk'ın isimlerindendir. "Allah Veli kullarınısever. salih kullarının kalbinde sevilir" gibi manalar ifade eder.

Vehâmet: Zor, güçlük. Ağırlık, tehlike, muhatara. neticesi fenâ, korkulacak hâl.

Vehn: Gevşeklik, kuvvetsizlik zayıflık.

Vekâr: (Vakar): Ağırbaşlı, halim ve heybetli oluş. Azamet ve izzet.

Vekil: Başkasının işini gören, nazır. Bir kimsenin yerine hareket etme selahiyetinde olan.

el-Vekîlu: (5, 545) Alla'ın isimlerindendir. "Kulların rızıklarına kefil" demektir.

Vela,i Ataka: (1, 497; 11, 330) azad edilen köle ile efendi arasındaki hukuki bağ.

Velâ-i İ'tak: (1, 464): Ba: Vela-i ataka.

Velâ-i Muvâlât: (1, 464; 11, 330) Kimsesis olmayan birini n bir başkası ile yaptığı anlaşma sonucu hasıl olan hukuki bağ.

Velâyet: Velîlik yani bir şeyi kudret cihetiyle tasarruf. Birinin işine mütekeffil olmak, işini üzerine almak.

Velî: Dost, yardımcı manasına gelir. Istılahta çocuk, matuh, mecnun gibi velâyet aldında bulunan kaasırlar adına tasarrufta bulunup onların işlerini yürüten kimseye denir.

Velime: (10, 496) Düğün vs. sırasında verilen ziyafet.

Veliyyü'l-Emr: Söz sahibi, yetkili, devlet otoriteis kendisinde olan.

Vera: (6, 500) Takvânin ileri derecesi. Bilmedii ve şüphe ettiğin öğrenip iyiye ve doruya göre hareket edip bütün günahlardan çekinme hâleti, harama vesile olabilir endişesiyle helali de terketme mertebesi.

Verese: Vârisler.

Verrâk: Müelliflerin nüsveddelerini temize çeken kitabet işlerinde muhaddislere yardımcı olan kâtiplik yapan kimse.

Vers: (4, 239; 10, 379) Sarı renkli bir boya maddesidir.

Vesâik: Vesîkalar.

Vesail: Vesileler.

Vesait: Vasıtalar.

Vesâit-i Zahiri: Zahiri vâsıtalar.

Vesen: 515, 576) Kendisine ibadet için yapılan cüsseli putlar.

Vesîka: Bir hususu isbat ve ilan için tanzim edilen varakadır. Akd ve muhkem şeye de ıtlak olunur.

Vesm: (16, 381) Hayvana işaret vurmak, enlemek.

Vesvese: Şübhe, tereddüt. Kuruntu aslı olmayan ihtimaller.

Veşm: iğne ile kan çıkarmak suretiyle vücudda yapılan damga, dövme, işaret.

Vetire: 1-Keçi yolu, dar yol. 2-Tarz üslûb: 3- Burnun iki deliğini ayıran zar.

Veyl: (10, 156) Tehdid makamında kullanılan bir tabirdir, vay haline! veya "yazıklar olsun" diye tercümesi uygundur. Ancak cehennemde bir vadinin adı olduğu da söylenmiştir.

Vezir: (5, 420) Sultanın yardımcısıdır. Bugün "bakan" demektir.

Vezn: (1, 433) Tartı.

Vicahem: Yüzüne karşı, yüzyüze gelerek.

Vikaye: Kayırma, koruma. Önünü alma.

Vukûf: Vâkıf olma. Bir şeyi bilme. Halde kalmak.

Vuzûh: Açık ve anlaşılır şekilde olmak. Netlik. aydınlık.

Vücud-u Bâri: Cenab-ı Hakk'ın varlığı.

Vahdaniyyât: Tek ravisi olan hadisleri cemeden kitaplar.

Vüs'at: 1- Genişlik bolluk. 2- Para bakımından durum. 3- Boş meydan, fırsat.

Vüsûl: ulaşma, yetişme, kavuşma.

Vu'ul: (13, 269) İnsanların ileri gelenleri.

Y

Yabis: Kuru.

Yakaza: Uyanıklık.

Yakîn: (10, 36o0) Doğruluğunda şüphe olmayan kesin ilim.

Yatkin Bitkisi: Kabak, kavun ve karpuz gibi dalları yerde yayılan bir nebat adı.

Yâr-ı Gar: Resulullah (a.s.)'ın en sadık sahabesi Hz. Ebu Bekir'in (r.a.) ünvanı.

Ye'cüc ve Me'cüc: (2, 508) Kıyamete yakın çıkacak birkavimdir. Aslı, nesebi belli değildir, din tanımyacaktır. onun zuhuru kıyamet alametidir.

Yed: El. Kuvvet. Kudret. Yardım, Vasıta. Mülk.

Yed-i Beyzâ: Musa (a.s.)'ın mucize olarak gösterdiği beyaz ve parlak eli.

Yed-i Beyzâ-ı İslâµ: İslamın beyaz eli.

Yeis: Ümidsizlik.

Yeknesak: Devamlı aynı halde olan.

Yen: elbisenin kolu.

Yerhemükellah: "Allah (c.c.) sana rahmet v emerhamet eylesin" mealinde du aolup aksırankimseye söylenmesi sünnettir.

Yevm-i Îd: Bayram günü.

Yevm-i Nahr: (4, 489) Kurbang ünü demektir. Zilhicce'nin 10. günüdür.

Yevm-i Zahf0 (2, 384) Zahf emeklemektir. Düşmana ağır ağır, gizlice yaklaşıldığı için savaşa yevm- izahf denmiştir.

Yevmü'l-Edha: (4, 524) Kurban kesilen güne denir. Bak: Yevm-i Nahr.

Yevmü'l-Mezid: (12, 498) Cennette, ehl-i cennetin misk tepeleri üzerinde toplanacağı müstesna bir gündür.

Z

Zabtetmek: İdaresi altına almak.,sıkıca tutmak. Kendine maletmek, kavramak, kaydetmek bağlamak.

Zâd: (5, 110) Azık, yol yiyeceği.

Zâd,ı Ahiret: Âhiret azığı.

Za'ferân: Safran.

Zâhib: Gidici, giden. Bir fikir veya sanıya uyan, kapılan.

Zâhid: Dinin emirlerine aşırı bağlı, bütün düşüncesi bu emirlerin yerine getirilmesi olan, dünyalığa fazla itibar etmeyen.

Zâhir: Meydanda olan, açık belli, görünür. Birşeyindış görünüşü.

ez-Zâhir: (5, 546) Allah'ın isimlerinden biridir, "her şeyin üstünde zahir olan ve onların üstünde çıkan" demektir.

Zâhirî: Dıştan görünen meydanda olan.

Zâireyye: Kıyası redden, Kur'an ve hadisle hükmetmeyi esas alan Ehl-i Sünnet dışı bir mezheb.

Zâhir-i Şerî'at: Şerî'atın helal, mekruh, mübah nevinden hükümleri.

Zâhiru'r-Rivaye: Kelime manası: Rivyatein görünen kısmı demektir. Istılahta İmam-ı Muhammed'in bir grup kitabının müşterek adıdır.

Zaid: Artan, artıran. Fazla, gereksiz.

Zail: Sona eren, sürekli olmayan. Geçen, geçmiş olan.

Zakkum: (14, 249) Cehennem ehline mahsus pek acı bir ağaç.

Zaman: Bak: Damân.

Zâmile: (5, 111) Yük taşıyan devedir.

Zâmin: Ödeyen, kefil. Tazmie mecbur olan.

Zammetmek: ilave etmek, üstüne koymak

Zamm,ı Sure: Namazda Fatiha'dan sonra okunacak sure.

Zan: Şüphe, sezme, sanmak.

Zâni: Zinâ eden.

Zann-ı Galip: Kuvvetli hakîkate en yakın olan zan.

Zannî: Zanna ait o, zan ile ilgili, yakîn derecesine ulaşmayan (haber).

Zarar-ı Mutlak: Hibçir faydası olmayan zarar.

Zât,ı İlâhî: Cenab-ı Hakk'ın mukaddes yüce zâtı. mübarekeleri manasına gelir.

Zât-ı Zülcelal: Celal sahibi zât Allah (c.c.)

Zâtu's-Selâsil: Bir yer adı. Resulullah'ın oraya askerî sefri oluştur.

Zâtu's,Sinn: Yaşlı.

Zatülcenb: Akciğer iltihabı.

Zaviye: 1- Köşe. 2- Küçük tekke. 3- İki çizginin birleşmesiyle hasıl olan köşe açı.

Zebh: (6, 224) Kesme, boğazlama, kurban kesme.

Zebûn: Zayıf güçsüz.

Zecr: (7, 191) Men etme, engel olma, nehyetme. zorlama, zorla yaptırma., önleme, sıkma.

Zecrî tedbir% Önleyici, yasaklayıcı tedbir.

Zehâb: Gitmek, zihnen biryola sapmak. Yanlış düşünce. Bir fikre uymak. Zan.

Zekat: (6, 345; 17-179) Artma, temizleme manasına gelir. Malın kırkta birininin zekat adıyla verilmesi gerekir ki buna zekât denmektedir.

Zekâvet: Zekâ, zekîlik.

Zeker: Erkeklik organı.

Zelîk: Sürçüp düşen, yanılan, hor, hakir, alçak, aşağı tutulan.

Zemim: Zemmedilmeye, kötülenmeye layık.

zemin-i Asya: asya kıtası.

Zemm: Birisinin ayıplarını söylemek, çekiştirme. Kötülemek, yermek ayıplamak.

Zendavesta: Eski Fars dininin kitabı.

Zerk: Hîl, aldoatmak. ırınga yapmak. İğne ile vücuda ilaç vermek.

Zevâhir: Görünüş, dış görünüş, göze çarpan yerler. Yüksek yerler.

Zevâid: Ziyade'nin cemi. Hadis ıstılahı olarak bir kitabta bulunduğu alde diğerinde bulunmayan hadîslere denir.

Zevâl: (4, 489) Öğleyin güneşin batıya kayma anı.

Zevât: Zatlar, şahıslar.

Zevcât-ı Tâhirât: Resulullah'ın (a.s.) muhterem zevceleri.

Zevce-i pâk: Resulullah'ın muhterem zevceleri.

Zevi'l-kKurbâ Sehmi: (6, 452) Düşmandan elde edilen ganimetin beşte biri zevi'l-kurbâ'ya (Resulullah'ın yakınlarına) aittir. İşte buna zevi'l-Kurbâ Sehmi denmiştir.

Zevk-i Selîm: En temiz, nezih ve en yüksek derecedeki zevk. Meşru dairedeki zevk.

Zeyl: (1, 66) Kuyruk, entarinin uç kısmı.

Zıhâr: (11, 217) Zımmî: İslam devleti tabiiyyetinde olan gayr- imüslmilere denir. Bunların ödediği vergiye haraç dendiği için zımmîye ehl-i haraç de denir.

Zımn: Kavl ve fiilin içyüzü, maksad zımnında, içinde şümûlünde manasına gelir.

Zımnen: Açıktan olmayarak, dolayısıyle, İmâ yoluyla. İçinden olarak.

Zımnî: İçinde saklı, gizli olarak kendiliğinden.

Zındık: (8, 353) Ahirete ve kitaba inanmayan, küfrünü gizleyip iman izhar eden.

Zi'bâl: (8, 363) Şerefli, meşru, mübah.

Zî-hayat: Hayat sâhibi, canlı,.

Zilyed: (17, 280) Lügatte el sahibi demektir. Istılahta bir ayne (mala) bilfiil vaz-ı yed eden (el koyan) veya mâlik olan kimselerin tasarrufları gibi tasarrufu sabit olankimse demektir. Zıddı hariçtir. Bak: Hâriç.

Zî Mirre: (6, 455-456) Kuvvetli, sıhhatli.

Zînet: (6, 521) Süs, takı.

Zirahm: Bak. Zevi'l-erhâm.

Zirâhm-ı mahrem: nikâhı haram olan akraba demektir. Zirahm ve mahrem kelimelerine bakılsın.

Zir-ü Zeber: Altüst, karmakarışı. Darmadağın.

Zîuur: Şuûr sahibi.

Ziyâ: Işık, aydınlık. Nur. Rüşenlik.

Ziyâdât: Fazlalar, ziyadeler.

Ziyâde: Artan. Fazla kalan. Çok bol. Fazladan. artma. Çoğalma.

Ziyâfet: (10, 13)

Ziya-ı Şems: Güneş ışığı.

Ziynet: Süs.

Zuâfa: Zayıflar. Hastalıktan dermansızlaşmışlar.

Zuhrufe-i Sakf: Gökyüzü zineti.

Zukuret ve Uniuset: Erkeklik ve kadınlık.

Zulmânî: Karanlık, karanlıkla alakalı, karanlıklı ve karanlık gaflet uyk sunda olan.

Żu'm: Bâtıl zan. Şüphe. Yanlış zan.

Zu'm etmek: Şüphe etmek. Yanlış zanda bulunmak.

Zübde: Hulasa. Netice. Bir şeyin en mühim kısmı.

Zübürü'l-Evvelîn: Önceki kitaplar.

Zühd: (6, 455) Dünyaya rağbet etmemek. Nefani zevk ve arzudan kend çekerek ibadete vermek.

Zühul: unutmak veya bir işi geciktirmek. Elde olmayan bir sebeple bir geciktirmek.

Zü'l-CElâl: (5, 546) Allah'ın isimlerindendir. Celâdet, nihayet derece büyüklük §âhibi.

Zülzüneyn: İki kulaklı. Bu Hz. Enes'in bir lakabıdır. Resululah böyle hi bederek onatakılırmış.

Zü'l-Halasa : (12, 87) Yemen'in Has'am kabilesinde bulunan bir mab (kilise) idi Kâbe'tu'l-Yemaniye de denirdi.Resulullah yaktırmıştır.

Zn-Nûn: 6, 52) Sâhibu'l-Hut da denen Hz. Yunus'un lakabıdır.

Zü-Süveykateyn: (12, 532) Ka'beyi kkıyamete yakın yıkacak Habeşlir vsfıdır. İki ince bacaklı demektir.

KÜTÜB-İ SİTTE HADİS ANSİKLOPEDİSİNDE GEÇEN M. FETHULLAH GÜLEN HOCAEFENDİ'YE AİT MAKALELERİN FİHRİSTİ

istikamet: 72, 75
el ve dil belası: 89-92
Ulu'l-emre itaat: 135-140
kadınları dövme0 155-157
Vidan: 169.
Garipler: 173-175
Orta yol: 208-209.
Muahat: 215-217.
Anne: 337-340.
Anne baba hakkı0 344-345.
Herşey olmaya açık çocukluk dünyası: 357-360.
Çocuğun hakları: 381-384.
Gençlik: 385.
Terbiye: 385-386
Ticaret: 423-424.
Kur'an: 105-112.
Kur'an- 112-115.
Işıkevler: 119-122.
Tulua doğru0 122-126.
Kur'an-ı Kerim'i okumak: 129-130.
Fussilet suresi: 375-379.
Fıraset: 473.
Şiir: 26-28.
Dabbetü'l-Arz: 31-38.
Efendimiz'in Hz. Zeyneb'i izdivacı: 67-72.
Vakıa Suresi: 173-179.
Cömertlik ve isar: 202-203.
Cin: 243,250.

Tevbe: 387-390.
Tevbe: 393-396.
Rüya: 410-411
Hz.Muhammed (s.a.s.)'in manevi ağırlığı: 444.
Cihad: 473-490.
Hac: 195-196.
Hac: 197-198.
Ka'be: 357-359.
Safa ve Merve arasında sa'y: 415-416.
Arafat e Müzdelife: 471-474
Bayram düşünceleri: 519-521.
Mina'da hutbe0 87.
Haya: 287-291.
Hulk (huy): 299-304.
Günah: 309-319.
Havf ve haşyet: 322-326.
İmam: 381-392.
Dua: 487-490
Dua: 521-522.
zikir: 195-198.
Merhamet: 272,275
Zühd: 468-471.
Fakr: 741-480
Vera: (499-501.
Takva: 502-506.
Zühd ve takvasıyla Efendimiz: (512-518.
Keremden birkesit: 70-77.
Bir sual: 170-175.
Şiir: 290,292.
Namaz: 325-331.
Ubudyiyet ve kulluğu ile Efndimiz: 343-349.
Kendi güzelliğiyle geceler: 467-469.
Şükür: 477-480.
Gufranla tüllenen ay: 53,56.
Sabır: 183-187.
Sıdk: 209-212.
Sıdk-birr: 217-224.

Erkeğin hanımı üzerindeki hakları: 290-291.
Hz. Havva'nın Hz. Adem'in eğe kemiğinden yaratılması: 294-299.
dost ve arkadaşlık: 249-250.
insanlık: 373-374.
Darılma yok dayanma var: 453-454.
İnsana saygı: 465,466.
Gözleri haramdan sakındırma: 473-478.
İyi arkadaş: 487-491.
Kemaat: 493-498.
Allah'ın isimleri ve sıfatları: 11-12.
"Bir kaba köpek dokunursa..." hadisinin izahı: 75-77.
hataları silme: 126-132.
Misvak: 166-167.
Çörek otu: 17.
Tıp: 108-109.
Boşanma: 145-146
ilm: 225-227.
İlimden beklenen gaye: 237-238.
Af ve müsamaha 283-285.
Kölelik 300-308
Bedir: 395-413.
Uhud Gazvesi: 442-462.
Hendek: 499-509.
Hudbeybiye: 10-21.
Hudeybiye: 21-25.
Mekkenin Fethi: 58-62.
Huneyn Badiresi. 72-74.
Bir hadis-i şerif-201-203.
Sahabe-i Kiram: 225-238.
Kurb-bu'd: 59-61.
7 kişi: 86-88.
Bir hadis: 228-229.
Karmuş şeytan:% 284.
Din adına dinsiz bir kavim: 298-299.
Fırat: 138.
Lütuflar Ufkunda insan, 178-179.
Şefaat: 206-210.

Cennet: 228-230.
Cennet-cehennem.254,256.
Hz. ibrahim'in üç tarizi: 375-380.
Her Peygamber masumdur: 384-391.
Bencillik girdabı: 403-405.
Mabedden taşan mana: 155-158.
Peygamberlerin gönderiliş gayesi: 185-197.
Beklenen şafak, 203-206.
tevratta Efendimiz (s.a.v.) 236,237.
Peygamberimizin mucizeleri: 275-278.
Gayb meselesi-279-281.
peygamberimizin çok kadınla izdivacı: 348-356.
Tayir hadisesi, 380,383.
İzdivaç ve yuva: 385-386.
Kadın: 386-389.
Ameller niyetlere göredir: 11-16.
ihlas: 19-21.
Şûra: 23-33.
Din nasihattır: 35-37.
Hicret: 109-112.
Hicret ekseni.
(şiir) 158-160.
Vaad: 194.
Reca: 262-265.
Üç mahrumiyet: 284-289.
Rahmet peygamberi: 298-312.
Tevazu0 316-320.
Bazı haram ve mekruhlar: 330-333.
Dil belası: 337-338.
Malayaniyatı terk: 342-345.
Söz: 357-358.
Hurmaların aşılanması: 389-393.
Zaman muamması: 437-439.
Sünnet: 458-459.
İlla namaz illa namaz: 529.
Namaz günahlara keffarettir: 87.
Kabe: 89-92.

Ravza: 92-95.
Aile reisi olarak Hz. Peygamber: 212-219:
Dua ve yakarıştaki güç: 515-517.
Ehl-i Kitaba ittiba: 552.
Tevekkül, Teslim,Tefviz ve Sika: 595-599.
alçakgönüllülük: 601-602.
Ve O'nun tevazuu: 603-609.
Gözyaşları: 613-617.

3. ŞERHEDİLEN HADÎSLER FİHRİSTİ

Bu kısımda, Kütüb-i Sitte ve Şerhi adlı kitabımızda tercü-me ve şerhi yapılmış olan Teysîru'l Vüsûl'de geçen bütün ha-dîslerle İbnu Mâce'den ilâve ettiğimiz ziyâde hadîsler, baş tarafları esas alınarak alfabetik düzene kon-muştur. Bu fihrist sâye-sinde, metnin baş kısmı elimizde bulunan bir hadîsin şerhi nerede ise hemen bulabileceğiz.

Kavlî hadîslerin baş kısmı aynen korunmuştur. Fi'lî hadîslerde fihrist için mânaya delâlet edecek bir ibâre esas alınmıştır.

Kelimenin başındaki harf-i târifler, bazı edatlar sıralamada nazara alınmamıştır.

أ

ابن عباس يقرأ «وعلى الذين ...» 2/172
أبايعه على الجهاد وقد انقطعت الهجرة. 16/121
أبتاع رجل ثمرة حائط... 1/431
ابتعنا كبشا نضحي به فأصاب الذئب... 17/412
أبردوا بالظهر... 16/592
أبردوا بالصلاة فأن شدة الحر.. 16/591
ابسط رداءك ... 12/384
ابشروا وامّلوا.. 4/168
أبطأ جبريل على النبي... 3/277
ابطأت على عهد رسول الله... 17/75
ابغض الناس إلى الله تعالى ثلاثة 16/329
ابغوني ضعفاءكم... 6/491
ابن اخت القوم منهم... 13/327
ابن جدعان كان في الجاهلية يصل.. 1/416
ابن عمر يقول ان الميت يعذب ببكاء.. 15/90
ابو بكر في الجنة وعمر في الجنة 12/247
ابو بكر وعمر سيدا كهول أهل الجنة.. 16/477
أبى الله أن يقبل عمل صاحب بدعة.. 16/463
اتأذن لي ان اعطي هؤلاء... 7/215
اتانا رسول الله «ﷺ» ونحن... 6/129
اتانا رسول الله فمكثنا ثلاث ليال.. 17/592
اتانا علي وقد صلى ذرعا بطهور 10/143
اتاني جبريل عليه السلام فبشرني 1/35
اتاني جبريل عليه السلام فقال.. 7/64
أتاني جبريل فأخذ بيدي فأراني 12/260
أتبع رسول الله جنازة أبي الدحداح.. 15/112
أتت امرأة النبي فقالت 6/531
أتت إمرأة النبي فكلمته في شئ 5/428
أتت امرأة النبي.. 5/268
اتحبون ان اريكم 10/149
إتخذت أم سليم خنجرا أيام حنين 12/68
اتخذي غنما فإن فيها بركة. 17/269
أتدرون ما الغيبة.. 12/121
أتدري أين تذهب هذه الشمس... 5/354
اتذكر إذ تلقينا رسول الله.. 9/439
أتردين عليه حديقته... 5/477
أتردين عليه حديقته ؟... 17/232
أترضين ان ازوجك من فلان.. 9/517
اتركوا الحبش... 12/532
أترون هذه هينة على صاحبها؟... 17/582
أترى هذه الأبواب والمصاريع كلها... 16/380
اتشهد أن لا إله إلا الله؟ قال: نعم... 9/70
إتق الله حيثما كنت... 16/265
إتق الله فيما تعلم.. 11/251
اتقعد قعدة المغضوب عليهم 13/45
إتقوا الظلم فإن الظلم ظلمات يوم.. 16/313
إتقوا الحديث عني.. 2/102
اتقوا اللاعنين .. 10/91
اتقوا الملاعن الثلاث.. 10/92
إتقوا الملاعن الثلاث.. 16/539
اتقوا فراسة المؤمن.. 2/471
أتموا الوضوء ويل للاعقاب من النار. 16/559
استنصت الناس فحمد الله وأثنى عليه 14/98
أتى ابو موسى بدجاجة فتنحى.. 10/452
أتى أبو بكر عائشة... 1/378
أتى أعرابي رسول الله وهو واقف.. 13/416
أتى أعرابى النبى.. 5/342
أتى الجمرة فرماها.. 4/499
أتى النبي الغائط.. 10/115
أتي النبي برجل ليصلي عليه.. 6/193
أتى النبي بلحم صيد وهو محرم.. 17/402
أتى النبي بلحم.. 6/462
أتى النبي بلص قد اعترف.. 5/213
أتى النبي رجل فأقر عنده انه زنى... 5/178
أتى النبي رجل فأقر عنده انه زنى ... 5/179
أتي النبي رجل فقال: هلكت.. 17/158
أتى النبي على امرأة تبكى على صبي 9/189
أتى النبي عين من المشركين وهو... 12/68
أتى النبي قوم حفاة عراة.. 9/248
أتى باب الجنة يوم القيامة فأستفتح .. 12/211
أتى بأمرأة ولدت في ستة أشهر.. 5/102

تى بهم رسول الله يوم أحد فجعل .. 17/121
تى جبريل النبي فقال يا محمد.. 11/86
تى رجل ابن عباس اني جعلت امرأتي.. 11/162
تى رجل النبي ثائر الرأس.. 7/8
تى رجل النبي فقال رأيت الليلة 3/444
تى رجل الى النبي وعليه اثرة صفرة.. 6/555
تى رجل رسول الله فقال: إني أصبت ذنباً. 1/352
تى رجل علي بن ابي طالب 14/546
تى رجل من الأنصار يسأل رسول الله 13/414
تى رجل... أقرئني سورة جامعة 3/289
تى رسل الله بلحم... 10/484
تى رسول الله بالمنذر ابن ابي أسيد حين.. 1/297
تى رسول الله بثياب.. 15/77
تى رسول الله بجبنة في تبوك 10/478
تى رسول الله بشارب خمر.. 5/232
تى رسول الله بمال أو شئ فقسمه 13/421
تى رسول بمخنث قد خضب.. 6/547
تى رسول الله رجل أعمى... 8/255
تى رسول الله فاطمة بعبد قد وهبه.. 9/241
تى عبيد الله بن زياد برأس الحسين... 12/314
تى عمر بمجنونة قد زنت... 5/172
تى يهودي لرسول الله.. 16/214
تيت النبي فدققت الباب... 9/395
تيت النبي وعليَ ثوب دون... 14/446
تيت النبي وفي عنقي صليب... 2/423
تيت الى رسول الله 2/40
تيت رسول الله أريد الاسلام.. 10/333
تيت رسول الله بالأبطح.. 16/599
تيت رسول الله حين صد الهدى.. 5/51
تيت رسول الله غزوة تبوك 6/392
تيت رسول الله فبايعته... 6/458
تيت رسول الله فقلت عليك السلام... 9/413
تيت رسول الله فقلت: أن لي جارية 1/68
تيت رسول الله في نسوة من الأنصار.. 1/114
تيت رسول الله وهو يتوضأ فسمعته 10/185
تيت رسول الله وهو يستن بسواك... 10/163
أتيت رسول الله وهو يقرأ... 2/45
أتيت رسول الله يوما بتمرات... 15/313
أتيت عائشة أسألها عن المسح 10/242
أتيت عمر بن الخطاب... 12/380
أتيت ليلة اسري بي بقدحين من خمر.. 7/261
أتيت ليلة أسري بي على قوم بطونهم 17/264
أتيت ليلة اسري بي على موسى 15/264
أتينا خباب بن الأرت نعوده... 2/49
أتينا رسول الله... 2/52
أتينا رسول الله في صاحب لنا أوجب... 11/309
اثبتت للحبلى والمرضع... 2/173
اثقل صلاة على المنافقين صلاة العشاء.. 8/257
اثنى رجل على رجل عند النبي.. 15/45
اثنان فوقهما جماعة.. 17/21
اجتمع عند البيت.. 3/113
اجتمع عيدان على عهد رسول الله... 17/72
اجتمع عيدان في يومكم هذا.. 17/71
اجتمع في يومكم هذا عيدان فمن شاء.. 8/527
اجتمع يوم الجمعة ويوم الفطر... 8/530
اجرى «ص» ما ضمر من الخيل.. 7/136
اجعلو آخر صلاتكم بالليل وترا.. 8/456
اجعلوا آخر صلاتكم من الليل وتراً.. 8/456
اجعلوا إهلالكم بالحج... 4/328
اجعلوا حجتكم عمرة.. 17/391
اجعلوا في بيوتكم من صلاتكم... 8/137
أجل اذا قمت الى الصلاة فتوضأ.. 8/95
اجلدوه ضرب مائة سوط.. 17/331
أجلسوا فسمع ذلك ابن مسعود فجلس. 8/375
أجملوا في طلب الدنيا... 17/248
أجيبوا هذه الدعوة إذا دعيتم.. 10/489
أحب الاسماء الى الله عبدالله... 1/280
أحب الناس الى الله تعالى يوم القيامة.. 5/398
أحبب حبيبك هونا ما.. 9/362
احبوا الله... 12/414
احتجم رسول الله وأمرني فاعطيت... 17/252
احتجم رسول الله وهو محرم... 9/88

احتجم رسول الله وأعطى الحجام أجره.. 14/328
احتكار الطعام.. 12/526
احتلمت في ليلة باردة... 10/265
إحدانا تحيض وليس لها ولزوجها... 10/356
اخذ رسول الله بيد عبدالرحمن... 15/98
أحسنها الفأل ولا ترد مسلما... 11/207
أحصر رسول الله فحلق رأسه... 5/51
أحضروا الذكر وادنوا من الإمام... 8/363
احفظ عورتك الا من زوجتك... 8/109
احفظوني في أصحابي... 17/283
أحق ما أخذتم عليه أجراً كتاب الله... 14/320
احق ما اوفيتم به... 9/522
أحلت لنا ميتتان الحوت والجراد. 17/420
احلف بالله الذي لا اله الا هو ماله عندك 16/213
أخبر النبي برجل قتل نفسه فقال... 13/504
أخبر رسول الله عن رجل طلق أمراته.. 11/158
أخبرني «والذين يكنزون الذهب»... 2/429
اخبرني رسول الله بما هو كائن.. 15/292
اخبرني عمر بن الخطاب... 10/153
اخبرني عن الهجرة فقال: ويحك... 9/235
اخبرني عن خلق رسول الله... 17/276
اختتن ابراهيم بالقدوم.. 7/41
اختصم رجلان الى رسول الله.. 13/481
اختصم زيد بن ثابت وابن مطيع الى... 13/460
اختصم رجلان الى رسول الله فسأل.. 16/240
اختلف عبدالله بن شداد.. 2/16
اختلف في قضاء رمضان... 9/163
اختلفوا يومئذ في التابوت.. 3/372
اخدام عبد في سبيل الله.. 3/510
اخذ الحسن بن علي تمرة.. 6/448
اخذ النبي بيد مجذوم فوضعها.. 10/435
اخذ خارجة بن زيد بيدي.. 15/136
اخذ رسول الله بمنكبي وقال:.. 1/329
اخذ رسول الله كسرة من خبز شعير.. 10/478
اخذ عدي بن خاتم عقالا.. 2/179
آخر الاذان الله اكبر الله اكبر.. 7/476
آخر آية نزلت على رسول الله ... 15/251
آخر قرية من قرى الإسلام.. 12/547
اخرج إلى هذا فعلمه الاستئذان.. 9/390
آخر من يدخل الجنة رجل.. 14/28
أخطأنا العدد.. 5/56
الا خمرته ولو ان تعرض عليه عودا.. 7/220
آخى رسول الله بين أصحابه.. 12/288
أد الأمانة إلى من ائتمنك.. 1/227
ادبار النجوم.. 3/156
أدخل الله الجنة رجلا كان سهلاً.. 17/255
ادخلي الحجر فإنه من البيت.. 4/441
ادرؤا الحدود عن المسلمين ما استطعتم. 5/247
أدرك رجل مع النبي التكبيرة الأولى.. 9/42
أدركت ثلاثين من أصحاب رسول الله.. 16/97
أدركني عمر وأنا أجئ من السوق.. 10/459
ادع تلك الشجرة فدعها.. 17/560
ادعوا الله وأنتم موقنون بالإجابة.. 5/509
ادفعوا الحدود ماوجدتم له مدفعا.. 17/328
ادفني مع صواحبي.. 15/129
ادلج النبي ليلة النفر من البطحاء.. 17/400
أدلج رسول الله ثم عرس فلم يستيقظ.. 7/369
أدنى أهل الجنة منزلة الذي... 14/264
اذ جاءوكم من فوقكم.. 3/62
اذا أتى أحدكم والامام على حال... 8/307
اذا أسلمت النصرانية تحت الذمي قبل زوجها 15/525
اذا جئتم الى الصلاة ونحن سجود... 8/306
اذا سها أحدكم في صلاته فلم يدر... 8/194
اذا قام الإمام في الركعة فذكر قبل.. 8/200
اذا قرأ ابن آدم السجدة فسجد.. 8/208
اذا كان يوم الجمعة غدت الشياطين.. 8/339
اذا كان يوم الجمعة كان على كل باب... 8/334
اذا كنت في صلاة فشككت في ثلاث... 8/141
اذا ابتغى الأمير الريبة... 5/424
اذا أتاكم كريم قوم فأكرموه... 17/493
اذا اتاه طالب حاجة... 9/381
اذا اتى احدكم اهله ثم... 10/289

اذا أتى احدكم أهله فليستتر 17/203
إذا أتى أحدكم خادمه بطعامه... 11/313
إذا أتى أحدكم على ماشية... 10/466
اذا أتيت على راع فناده ثلاث مرات... 17/267
إذا اتيتم الغائط... 10/94
اذا اجتمع داعيان فأجب أقربهما بابا... 10/492
إذا اجتهد الحاكم فأصاب فله أجران... 13/435
اذا احب احدكم اخاه... 9/360
اذا احب الله عبداً حماه... 6/258
اذا احب الله عبداً... 2/526
إذا احدث الرجل وقد جلس... 8/104
اذا أحدكم قرب اليه مملوكه طعاماً... 17/429
إذا احسن احدكم اسلامه... 1/33
اذا أحصر بعدو... 5/52
اذا آخى الرجل الرجل فليسأله... 9/362
اذا اختلف البيعان وليس بينهما بينة... 13/453
اذا اختلفا البيعان... 1/555
اذا اختلفتم في الطريق... 17/278
اذا ادرك أحدكم سجدة من صلاة العصر... 7/405
اذا أذن المؤذن فقولوا مثل قوله... 16/600
اذا اذنت فترسل واذا اقمت فأحدر... 7/487
اذا اراد الله بالأمير خيرا... 5/420
اذا أراد الله تعالى بعبد خيرا إستعمله... 13/374
اذا ارتحل قبل أن تزيغ الشمس أخر... 8/394
اذا أردت أن تبتاعي شيئا فاستامي به... 17/255
اذا استأذنت أحدكم امراته... 15/170
اذا استجمر احدكم فليوتر... 10/107
اذا استشار أحدكم أخاه فليشر عليه... 17/499
اذا استنفرتم فانفروا 17/366
اذا استيقظ احدكم من منامه... 10/170
اذا استيقظ أحدكم من نومه... 16/547
إذا استيقظ احدكم من منامه فليستنثر... 10/170
اذا اسلم العبد فحسن اسلامه... 1/31
اذا اشتد الحر فأبردوا بالصلاة... 7/408
اذا اشترى أحدكم لحما... 10/483
اذا اصاب أحدكم الحمى... 11/36
اذا أصاب المكاتب جداً أو ميراث... 11/336
اذا أصاب بعض أهله الوعك... 11/38
اذا أصابها أول الدم... 10/351
اذا أصابها في الدم فدينار... 10/352
اذا اصبح ابن آدم فإن الاعضاء كلها... 16/338
اذا اعطى احدكم الريحان... 7/28
اذا اعطيتم الزكاة فلا تنسوا ثوابها... 17/178
اذا اغتسل من الجنابة... 10/285
اذا اغتلمت عليكم هذه الاوعية... 7/250
اذا أقبل الليل من هاهنا... 9/141
اذا اقترب الزمان... 3/413
اذا أقرض احدكم قرضا فأهدى له... 17/300
اذا أقيمت الصلاة فلا صلاة الآ... 8/322
اذا اقيمت الصلاة وحضر العشاء... 7/414
اذا أقيمت الصلاة ووجد أحدكم الخلاء... 8/188
اذا أكل احدكم طعاما فلا يمسح يده... 10/412
اذا أكل أحدكم طعاما... 10/406
اذا أكل أحدكم طعاما... 10/398
اذا التقى الختانان وتوارت الحشفة... 16/579
اذا التقى المسلمان بسيفهما... 17/545
اذا ألقى الله في قلب امرئ خطبة امرأة 17/192
اذا آلى الرجل من امرأته لم يقع عليه... 1/274
اذا امن القارئ فأمنوا فان الملائكة... 7/543
اذا أمن الامام فامنوا... 7/543
اذا أنا مت فاغسلوني بسبع قرب... 17/111
اذا أنت بايعت فقل: لا خلابة... 17/281
اذا انتصف شعبان فلا تصوموا 9/129
اذا انتعل احدكم فليبدأ باليمنى... 14/439
اذا انتهى احدكم إلى المجلس فليسلم... 9/401
اذا أنزل الله بقوم عذابا... 16/16
اذا انفقت المرأة من طعام بيتها... 9/259
اذا أوترت من أوله فلا توتر من آخره... 8/463
اذا باتت المرأة مهاجرة فراش زوجها... 9/281
اذا بال احدكم فلا... 10/107
اذا بال أحدكم فلينتر ذكره ثلاث مرات... 16/535
اذا بعت فكل... 1/436

اذا بويع لخليفتين... 5/383
اذا تبايع الرجلان... 1/551
اذا تبايعتم بالعينة... 16/394
اذا تثائب أحدكم فليضع يده على فيه.. 17/20
اذا تزوج احدكم المرأة... 15/411
اذا تزوج احدكم امراة... 15/410
اذا تزوج الرجل المرأة وشرط لها... 15/549
اذا تزوج العبد اذن سيده... 17/207
اذا تشاجرتم في الطريق... 2/52
اذا تكلّم الله تعالى بالوحي... 3/90
اذا توضأ العبد المسلم أو المؤمن... 10/134
اذا توضأ أحدكم فليجعل في أنفه ماء... 10/170
اذا توضأ أخذ كفا من ماء... 10/174
اذا توضأ العبد المؤمن... 10/135
اذا جاء نصر الله... 3/302
اذا جئت من سفر فلا تأت اهلك طروقاً... 7/116
اذا جامع الرجل... 10/204
اذا جاوز الختان الختان... 10/273
اذا جلس بين شعبها الأربع... 10/273
اذا جمع الله الخلائق يوم القيامة... 17/635
اذا جمع الله تعال الناس... 2/514
اذا حدثتكم عن رسول الله فظنوا... 16/460
اذا حضرتم موتاكم فأغمضوا البصر... 17/109
اذا حلف أحدكم فلا يقل... 17/843
اذا خرج أحدكم الى المسجد... 15/176
اذا خرج الرجل لحاجته ثم عاد... 9/343
اذا خرج الرجل من باب بيته... 17/527
اذا خرج ثلاثة في سفر فليؤمروا... 7/96
اذا خطب أحدكم المرأة... 15/405
اذا خطب إليكم من ترضون دينه... 15/480
اذا دخل أحدكم المسد فليركع ركعتين... 9/27
اذا دخل أحدكم المسجد... 17/27
اذا دخل أحدكم المسجد... 16/610
اذا دخل احدكم المسجد... 10/190
اذا دخل الرجل بيته أو آوى الى فراشه... 5/497
اذا دخل الرجل منزله فذكر الله... 10/399
اذا دخل الميت القبر مثلت الشمس... 7/631
اذا دخل أهل الجنة الجنة يقول الله... 4/286
اذا دخل رمضان فتحت أبواب الجنة... 0/64
اذا دخل البصر فلا إذن... 0/394
اذا دخلت على مريض فمره أن يدعو لك... 7/107
اذا دخلتم على مريض... 0/436
اذا دعا الرجل أمراته إلى فراشه... 0/280
اذا دعا أحدكم فلا يقل... 6/516
اذا دعت المرأة طلاق زوجها... 7/228
اذا دعوت الله فادع بباطن كفيك... 7/51
اذا دعى أحدكم الى طعام... 0/149
اذا دعى أحدكم الى طعام... 0/394
اذا ذبح أحدكم فليجهز... 7/416
اذا ذهب احدكم... 0/114
اذا رأى أحدكم رؤيا يكرهها... 7/531
اذا رأيتم الرجل قد أعطى زهداً... 7/579
اذا رأيتم الرجل يعتاد المسجد فاشهدوا... /92
اذا رأيتم مسجداً... 4/24
اذا رأيتني على مثل هذه الحالة... 6/541
اذا رفعت رأسك من السجود... 7/12
اذا رقد احدكم عن الصلاة... 7/364
اذا ركع احدكم فليقل ثلاث مرات... 0/13
اذا رفع راسه من الركوع في الركعة... 3/55
اذا رمى الجمار مشى... 4/494
اذا رمى الجمرة... 4/515
اذا رميت بسهمك... 0/531
اذا رميت وخزقت فكل ما خزقت... 7/419
اذا زلزلت تعدل ربع القران... 3/291
اذا زنت الامة فاجلدوها... 7/371
اذا زنى الرجل خرج منه الايمان... 6/296
اذا زوج احدكم امته... 3/111
اذا سافرتم في الخصب فاعطوا 7/99
اذا سبب الله لأحدكم رزقا من وجه... 7/251
اذا استجنح الليل... 6/382
اذا سجد احدكم فلا يبرك... 3/45
اذا سجد احدكم فلا يفترش... 3/43

ا سجدت فضع كفيك وارفع...	8/42
ا سرق العبد فبيعوه ولو بنش..	5/221
ا سرك أن تعلم جهل العرب فاقرأ...	2/364
ا سقط الذباب في إناء أحدكم...	10/432
ا سلم عليكم أهل الكتاب...	9/414
ا سلم يمكث في مكانه يسيرا...	8/288
ا سمع أحدكم النداء...	9/138
ا سمعتم الاقامة فامشوا الى الصلاة...	8/314
ا سمعتم الرجل يقول: هلك الناس...	16/366
ا سمعتم النداء فقولوا مثل ما يقول...	7/450
ا سمعتم النداء فقولوا مثل ما يقول...	7/459
ا سمعتم بالطاعون...	11/104
ا سمعتم صياح الديكة فاسألوا الله...	16/393
ا سمعتم نباح الكلاب ونهيق الحمير..	16/393
ا شرب احدكم فلا يتنفس في الاناء...	17/450
ا شرب احدكم فلا يتنفس في الاناء	7/212
ا شك أحدكم في صلاته...	8/193
ا صار أهل الجنة الى الجنة...	14/223
ا صلى احدكم الجمعة فليصل...	8/449
ا صلى أحدكم الركعتين قبل الصبح...	8/427
ا صلى أحدكم الى شئ يستره...	8/173
ا صلى أحدكم الى غير السترة...	8/171
ا صلى أحدكم فأحدث...	17/56
ا صلى أحدكم فليجعل تلقاء وجهه...	8/178
ا صلى أحدكم للناس فليخفف...	8/283
ا صلى الرجل وليس بين يديه كآخرة..	8/180
ا صلى: أحدكم الى سترة فليدن منها...	8/183
ا صليت الصبح فدع الصلاة حتى...	17/62
ا صليتم على الميت فأخلصوا له...	8/552
ا صليتم على رسول الله...	17/12
ا ضاع للرجل متاع...	17/276
ا ضرب أحدكم خادمه...	11/314
ا ضيعت الأمانة فانتظر الساعة...	1/226
ا طلق العبد امرأته...	11/189
ا عرف يمينه من شماله فمروه بالصلاة...	7/359
ا عطس احدكم فليقل الحمدلله...	17/494
اذا عطس احدكم فليقل...	6/82
اذا عملت الخطيئة في الارض...	1/236
اذا غزا مع النبي حمل معه رمحا...	17/371
اذا غضب أحدكم وهو قائم فليجلس...	12/106
اذا فتحت عليكن...	3/240
اذا فسا أحدكم فليتوضأ	10/191
اذا فسا أحدكم في الصلاة...	10/191
اذا فسد أهل الشام...	12/447
اذا فعلت أمتي خمس عشرة خصلة...	14/141
اذا قاتل احدكم اخاه فليجتنب...	9/551
اذا قاتل احدكم...	4/37
اذا قال أنت طالق...	11/154
اذا قال أنت طالق...	11/154
اذا قال رجل لرجل يا يهودي...	5/207
اذا قال المؤذن: الله اكبر...	7/456
اذا قام أحدكم من الليل فليفتتح صلاته...	8/489
اذا قام احدكم من الليل...	3/340
اذا قام الى الصلاة رفع يديه...	7/500
اذا قدم العشاء فابدأوا به قبل صلاة..	7/413
اذا قدم من السفر بدأ بالمسجد فصلى...	9/27
اذا قضى احدكم الصلاة في المسجد...	8/147
اذا قضى احدكم الصلاة...	2/149
اذا قضى احدكم صلاته فليجعل لبيته...	17/82
اذا قضى الامام الصلاة وتشهد...	8/323
اذا قضى الله تعالى الامر...	3/87
اذا قضى الله تعالى لعبد أن يموت...	13/393
اذا قلت لصاحبك يوم الجمعة والإمام...	8/365
اذا قمت الى الصلاة فأسبغ الوضوء...	16/558
اذا قمت في صلاتك فصل صلاة مودع...	17/599
اذا كان اجل احدكم بأرض...	17/629
اذا كان احدكم في الشمس...	9/346
اذا كان احدكم في الصلاة...	10/189
اذا كان الحر ابرد بالصلاة...	7/412
اذا كان الرجل صائماً فحضر الإفطار...	2/177
اذا كان الماء قلتين أو ثلاثا...	16/571
اذا كان الماء قلتين لم يحمل الخبث...	10/42

اذا كان بالبادية من طريق مكة... 5/55
اذا كان عجل عليه السير يؤخر الظهر... 8/394
اذا كان عند مكاتب إحداكن... 11/337
اذا كان عندها في يومها وليلتها... 16/601
اذا كان في الركعة التي تنقضي فيها... 8/80
اذا كان قائماً في الصلاة قبض بيمينه... 7/523
اذا كان لإحداكن مكاتب... 17/323
اذا كان يوم الجمعة... 17/37
اذا كان يوم القيامة كنت أنا إمام النبيين... 12/194
اذا كان يوم القيامة ماج الناس... 14/212
اذا كان يوم القيامة يحسب ما خانوك... 14/190
اذا كانت أمراؤكم خياركم... 13/241
اذا كانت سنة ثمانين ومائة... 16/413
اذا كانت ليلة النصف من شعبان... 17/84
اذا كانوا ثلاثة فلا يتناجى... 9/337
اذا لعن آخر هذه الامة أولها... 16/525
اذا لقى الرجل من اصحابه... 10/306
اذا لم يستطع المريض السجود أومأ... 8/49
اذا لم يصل أربعا قبل الظهر... 8/434
اذا مات احدكم عرض عليه... 15/145
اذا مات ولد العبد قال الله للملئكة... 9/193
اذا مر احدكم في مجلس... 9/492
اذا مر ثوبك... 10/68
اذا مرض العبد بعث الله تعالى... 9/197
اذا مس أحدكم ذكره فعليه الوضوء... 16/564
اذا مشت أمتي... 13/240
اذا مضت اربعة أشهر يوقف حتى... 1/273
اذا نتجت البدنة فليحمل... 5/31
اذا نحرت الناقة فذكاة ما في بطنها... 6/226
اذا نزل الرجل بقوم فلا يصوم... 17/173
اذا نظر أحدكم الى من فضل عليه... 13/407
اذا نعس أحدكم وهو يصلي فليرقد... 8/186
اذا نعس أحدكم يوم الجمعة فليتحول... 8/376
اذا نعس احدكم وهو في المسجد... 15/175
اذا نمتم فأطفئوا سرجكم... 16/384
اذا نودي للصلاة ادبر الشيطان له... 7/448

اذا هلك كسرى فلا كسرى بعده... 5/281
اذا هم أحدكم بأمر فليركع ركعتين... /30
اذا وجد احدكم في بطنه شيئاً فأشكل... 0/189
اذا وزنتم فأربحوا 7/257
اذا وضع أحدكم بين يديه مثل مؤخرة... /179
اذا وضع عشاء احدكم واقيمت الصلاة... /414
اذا وضعت المائدة فلا يقوم رجل حتى... 7/430
اذا وضعت المائدة فليأكل مما يليه... 7/428
اذا وطئ احدكم... 0/67
اذا وقع رجل بأهله... 0/351
اذا وقعت الحدود... /13
اذا وقعت الملاحم بعث الله بعثا... 7/577
اذا وهبت الوليدة التي توطأ... 1/357
اذكروا محاسن موتاكم... 4/545
أذن لي أن احدث عن ملك... /335
الأذنان من الرأس... 6/558
اذنك على ان يرفع الحجاب... /395
اذهب الباس رب الناس... 1/80
إذهب فادع لى معاوية... 2/395
اذهب فانظر اليها... 7/193
اذهبوا بخميصتي هذه الى ابي جهم... /119
اذهبوا به الى بعض نسائه... 7/481
اراد الخروج الى العراق... /236
أراد الضحاك بن قيس أن يستعمل... 6/430
ارادت أمي أن تسمنني لدخولي... 0/481
اراك تحب الغنم والبادية... /462
أراكم ستشرفون مساجدكم... 6/604
أراهم قد فعلوها استقبلوا... 6/535
أرأيت امورا كن اتحنث... /414
أرأيت إن ولد لي بعدك ولد... /303
أرأيت لو كان بفناء أحدكم نهر يجري... 7/86
أرأيت لو كان على أمك دين... /165
أرأيت لو وجدت مع إمرأتي رجلا... /166
أرأيت لو مضمضت بالماء؟... /93
ارايتم لو ان نهرا بباب أحدكم يغتسل... /331
أربع في أمتي من أمر الجاهلية... 6/362

اربع قبل الظهر ليس فيهن تسليم...	8/436
اربع قبل الظهر وبعد الزوال تحسب...	8/437
اربع من النساء لا ملاعنة بينهن...	17/235
أربع من سنن المرسلين...	16/254
أربع من كن فيه كان منافقاً خالصا...	16/93
أربعوا على أنفسكم...	5/518
أربعون خصلة أعلاها منيحة العنز...	1/411
ارتحلت الدنيا مدبرة...	6/259
ارتفاعها كما بين السماء...	3/169
ارتقيت فوق بيت حفصة...	10/97
أرحم أمتي بأمتي أبو بكر...	12/248
أرخص رسول الله في رقية الحية...	11/79
أرخص لرعاء الابل...	4/490
أرخص لنا رسول الله في الرقيا...	11/80
أردت أعتق عبدين لي زوجين...	11/191
أردفني رسول الله على حقيبة رحله...	10/313
أردفني رسول الله ذات يوم...	10/102
ارسل اليَّ ابو بكر مقتل اهل اليمامة...	3/369
ارسل الى رجل من الانصار...	10/275
أرسلني أصحابي الي رسول للهّا أسأله...	12/90
الأرض يطهر بعضها بعضا...	16/574
ارقبوا محمداً في أهل بيته	12/420
اركب باسم الله...	1/493
اركبها بالمعروف...	5/23
اركعا هاتين الركعتين في بيوتكم...	17/49
أرم يا سعد فداك أبي وأمي...	12/298
أرى الليلة رجل صالح كأن أبا بكر...	12/250
ارى رؤياكم...	3/282
أريتك في المنام ثلاث ليال...	15/356
ازرة المؤمن الى نصف الساق...	14/433
ازهد في الدنيا يحبك الله...	17/579
إستأذن ابو بكر على رسول الله...	12/282
استأذن ابي النبي...	1/467
استأذن حسان رسول الله في هجاء...	7/306
استأذن رجل رسول الله في الجهاد...	1/348
استأذن على امي؟...	9/394
إستأذن عمار على رسول الله...	12/325
استأذنا على بن مسعود فأذن لنا...	8/294
استأذنت على رسول الله ثلاثا فأذن...	9/394
أستأذنته أن تصور في بيتها نخلة...	17/483
استثنى الله تعالى...	3/23
استحيضت سبع سنين فسألت...	10/365
إستحيوا من الله حق الحياء...	5/502
استخلف رسول الله ابن ام مكتوم...	8/276
استخلف رسول الله ابن ام مكتوم...	5/388
استخلف مروان أبا هريرة على المدينة...	8/367
استسلف دراهم...	1/545
استعن بيمينك...	11/263
استعيذوا بالله فان العين حق...	17/464
استعينوا بطعام السحر...	17/163
استفتى النبي على الغسل...	10/283
استقبل رسول الله الحجر...	17/388
استقبل صلاتك...	17/25
استقبل والله الحسن بن علي معاوية...	5/471
استقيموا ولن تحصوا واعلموا ان خير...	7/339
استقيموا ونعما إن استقمتم...	16/529
استكثروا من النعال...	14/441
استكسيت رسول الله فكساني...	14/477
استهل علي رمضان وأنا بالشام...	9/73
استوصوا بالنساء فان المرأة...	9/293
استوصوا بالنساء خيرا فانهن...	9/294
اسرع الخير ثوابا البر وصلة الرحم...	17/620
أسرعكن لحوقاً بي أطولكن يدا...	15/296
إستعملني عمر على الصدقة...	14/349
اسفروا بالفجر فانه اعظم للاجر...	7/423
اسقه عسلا فسقاه...	11/13
أسلم الناس وآمن عمرو بن العاص...	12/389
أسلم ثم قاتل...	3/522
اسلم سالمها الله...	12/459
اسلمت إمرأة فتزوجت فجاء زوجها...	15/527
اسم الله الأعظم الذي اذا دعي به أجاب...	17/521
اسمعت النبي ﷺ ينهي عن النفخ...	7/212

اسمعوا وأنصتوا فإن للمنصت الذي... 8/365
أشبهت خلقي وخلقي... 12/310
إشتد غضب الله على قوم فعلوا بنبيه... 11/469
اشتر لي هذا كأنه شبهه بكبش 17/411
اشتركت انا وعمار وسعد... 7/282
اشترى بها واعتقيها... 1/497
إشترى رجل ممن قبلكم عقاراً من رجل... 16/408
اشترى رسول الله من يهوديَ 6/325
اشتكت النار الى ربها... 14/249
اشتكى ابن لأبي طلحة... 9/200
اشتكى رسول الله فلم يقم... 3/277
اشتكيت وعندي سبع اخوات... 2/278
اشربوا من البانها وأبوالها... 11/39
اشركنا فانّ النبي قد دعا لك بالبركة... 7/283
إشعار البدن وتقليدها سنة... 4/552
أشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له... 8/70
اشهد ان محمداً رسول الله اذا قلت هذا.. 8/60
اشهد ان محمداً عبده ورسوله... 8/60
اصاب رجلا جرح... 10/264
أصاب عمر أرضا بخيبر... 16/204
أصاب نبي الله خصاصة... 17/305
أصابتني سنة فدخلت حائطاً من حيطان.. 10/468
الأصابع سواء كلهن... 17/345
الأصابع سواء والاسنان سواء... 6/159
اصابنا طش وظلمة... 3/311
أصابنا مطر ونحن مع رسول الله فحسر... 8/546
اصبت حدا فاقمه... 5/189
اصحاب رسول الله يكرهون الصوت... 3/553
اصدعها صدعين فاقطع... 14/438
اصدق الرؤيا... 3/422
اصدق كلمة قالها شاعر كلمة لبيد... 7/312
اصطنع رسول الله خاتماً من ذهب... 6/523
اصلاتان معا؟ أصلاتان معا؟... 8/431
أصيب ابي يوم أحد فجعلت أكشف... 11/468
اصيب انفيى يوم الكلاب... 6/536
أصيب رجل على عهد رسول الله في... 3/455
أضاف النبي ضيفا كافرا... 10/420
الأضحى يومان بعد يوم النحر... 5/9
اضرب بهذا الحائط فان هذا شراب... 7/250
اضل الله تعالى... 12/430
اطلع الله على اهل بدر... 12/423
اطيب اللحم لحم الظهر... 17/433
اعتبروها باسمائها وكنوها بكنوها... 17/531
اعتدلوا في السجود... 8/29
اعتقت وليدة ولم استاذن... 9/272
اعتقوها، فقيل له: ليس لهم خادم غيرها.. 11/316
اعتكفنا مع رسول الله العشر الاوسط... 1/261
اعتل بعير لصفية بنت حييّ... 9/457
اعتم بالصلاة يعني النبي حتى... 7/417
اعتمر النبي اربع عمر... 5/116
اعتمر رسول الله ثلاث عمر... 5/117
إعتمر رسول الله في ذي القعدة... 12/10
اعتمرت مع النبي من المدينة حتى... 8/405
اعتمري في رمضان... 4/49
اعتمّوا تزدادوا حلماً... 14/430
اعذر الله تعالى إلى امرئ اخر اجله... 1/332
اعرضوا عليّ رقاكم... 11/79
اعطوا الأجير أجره قبل أن يجف عرقه... 17/305
اعطوا السائل ولو جاء على فرس... 9/246
اعطى رسول الله خيبر بشرط ما يخرج... 14/31
أعطيت خمساً لم يعطهن أحد... 12/194
اعظم الناس أجراً في الصلاة أبعدهم... 8/248
اعف الناس قتلة أهل الايمان... 13/551
أعف عمن ظلمت وصل من قطعك... 16/252
اعف عنه في كل يوم سبعين مرة... 11/312
أعقلها وتوكل... 16/430
أعلم ابا مسعود اعلم ابا مسعود... 11/316
اعلنوا هذا النكاح... 15/409
أعلنوا هذا النكاح... 17/199
أعيذك بالله يا كعب... 5/429
اغتسل أبي سهل... 11/12
اغتسل النبي لدخول مكة... 5/67

اغتسل بعض ازواج النبي... 10/50
اغتسل فأتي بمنديل... 10/296
اغتسل من جنابة فرأى لمعة... 16/589
اغتسلوا يوم الجمعة... 10/320
اغز مع غير قومك يحسن خلقك... 17/374
اغسلنها وتراً ثلاثا... 10/325
اغمى على عبدالله بن رواحة... 15/98
اغيظ رجل على الله تعالى يوم القيامة... 1/282
أعفّ الناس قتلة... 4/39
افترش رسول الله رجله اليسرى... 8/79
افترض الله على عباده صلوات خمسا... 7/353
افترقت اليهود على احدى وسبعين فرقة.. 17/550
أفشوا السلام... 12/373
أفشوا السلام وأطعموا الطعام... 17/425
أفضل الاعمال الحب في الله... 9/366
افضل الأيام يوم عرفة... 12/495
افضل الدعاء دعاء يوم عرفة... 6/78
أفضل الصدقة أن يتعلم المرء... 16/520
افضل الصلاة طول القنوت 8/58
أفضل الصيام بعد رمضان... 12/503
أفطر الحاجم والمحجوم... 17/161
أفطر الحاجم والمحجوم... 9/90
أفطر عندكم الصائمون... 17/170
أفطرنا على عهد رسول الله يوم غيم... 9/169
أفلا اكون عبداً شكوراً؟... 17/101
افلا انبئك بخير ريح؟... 7/342
أفلحت يا قديم ان مت ولم تكن أميرا... 5/400
اقام رسول الله بمكة خمس عشرة سنة... 15/206
اقام النبي بتبوك عشرين يوماً يقصر... 8/389
أقام النبي تسع عشرة يقصر الصلاة... 8/389
إقامة حد من حدود الله... 17/327
أقبل ابراهيم بإسماعيل عليهما... 14/22
أقبل النبي فدخل مكة... 5/73
أقبل النبي يوم الفتح من أعلا مكة... 12/41
أقبل صهيب مهاجرا... 2/188
أقبل من مكة حتى اذا كان بقديد... 5/74
اقبلوا البشرى يا بني تميم... 5/328
اقتتلت امرأتان من هذيل... 6/161
إقتدوا باللذين من بعدي... 12/280
اقترعوا فجرت اقلامهم... 2/258
اقتلوا الأسوديين في الصلاة... 8/165
أقتلوا الحيات كلهن... 13/511
أقتلوا الحيات واقتلوا ذا الطفيتين... 13/507
اقتلوا شيوخ المشركين... 4/19
اقرأ على رسول الله السلام... 17/108
اقرأ يا جابر قلت: وما اقرأ... 3/312
اقرؤا القرآن بلحون العرب... 3/326
اقرأني رسول الله... 3/364
أقرب ما يكون العبد من ربه... 5/502
اقرّكم ما اقركم الله... 4/81
اقريب ربنا فنناجيه... 2/175
أقسم رسول الله أن لا يدخل على... 17/233
اقسمه بين الناس... 4/500
اقضيا مكانه يوماً آخر... 9/168
اقضوا كما كنتم تقضون فإني اكره... 1/190
أقطع رسول الله الزبير حضر فرسه... 14/327
أقم الصلاة يا بلال وأرحنا بها... 9/48
أقم شاهدين على من قتله أدفعه... 14/13
أقيمت الصلاة وعدلت الصفوف 10/307
اقيمت العشاء فقال رجل لي حاجة... 7/418
اقيموا الركوع والسجود؟... 8/30
أقيموا حدود الله في القريب والبعيد... 17/328
اكلفوا من العمل ما تطيعون... 17/625
اكانت المصافحة من اصحاب ... 9/421
اكتب فوالذي نفسي بيده ما يخرج منه... 11/267
اكتحل رسول الله وهو صائم... 17/161
اكثر الصلاة على يوم الجمعة... 17/153
أكثر جنود الله لا آكله ولا أحرمه... 10/449
أكثر عذاب القبر من البول... 16/540
أكثر ما كان يحلف رسول الله... 16/213
أكثر من قول: لا حول ولا قوة إلا بالله... 17/513
اكثروا من قول لا حول... 6/127

الأكثرون هم الأسفلون... 17/588
اكذب الناس الصباغون والصواغون... 17/250
أكرمهم عبدالله أتقاهم... 11/231
أكرموا أولادكم واحسنوا أدبهم... 17/488
اكشف الباس رب الناس... 11/82
اكل النبي عند سعد ابن عبادة خبزاً... 6/65
أكل النبي وأبو بكر وعمر خبزاً ولحما... 16/565
أكل رسول الله من بين يديه فقبض... 10/404
اكلت مع رسول الله خبزاً... 15/223
أكلت مع رسول الله لحم حبارى... 10/449
أكلنا زمن خيبر الخيل... 10/451
أكلنا مع رسول الله طعاماً في المسجد... 17/434
أكمل المؤمنين ايماناً أحسنهم خلقا... 5/304
أكنت تجالس رسول الله قال: نعم كثيرا... 9/44
آل ابراهيم وآل عمران... 2/254
ألا أخبركم بأفضل من درجة الصيام... 9/486
ألا أخبركم بالتيس المستعار؟... 17/206
ألا أخبركم باهل الجنة... 14/269
ألا أخبركم بخيار أمرائكم... 5/410
ألا أخبركم بخير أعمالكم... 5/495
ألا أخبركم بخير الشهداء... 13/466
ألا اخبركم بخير الناس... 3/500
ألا أخبركم بخيركم وشركم... 16/268
ألا أخبركم بمن يحرم على النار... 16/270
ألا أخبركم عن النفر الثلاثة... 11/246
ألا أدلكم على أفضل الصدقة؟... 17/487
ألا أدلكم على ما يكفر الله به الخطايا... 16/555
ألا أدلكم على ما يكفر الله به الخطايا... 16/610
ألا أدلكم على ما يمحوا الله به الخطايا... 10/125
ألا أرقيك برقية جائنى بها جبرائيل؟ 17/465
ألا اقاتل من أدبر... 3/85
ألا إن أحرم الأيام يومكم هذا... 17/538
ألا ان القبلة قد حولت... 2/157
الا إن القوة الرمي ثلاثا... 2/387
الا ان الله تعالى سيفتح... 2/387
ألا إن عيبتي التي آوى إليها... 12/421
الا ان كلّكم يناجي ربّه... 3/328
ألا إن لأهل التقوى علامة يعرفون بها... 16/279
ألا أنبئكم بأكبر الكبائر... 14/418
ألا انبئكم بخياركم؟ 17/583
ألا انبئكم بشراركم... 16/337
ألا انبئكم بصلاة النبي ... 8/30
ألا إنه ينصب لكل غادر لواء يوم... 17/376
ألا إني فرطكم على الحوض... 17/540
ألا أى شهر تعلمونه اعظم حرمة... 1/158
ألا تبايعوني على أن لا تشركوا بالله... 1/111
ألا تحدثوني بأعجب ما رأيتم... 17/553
ألا تعجبون كيف يصرف الله... 15/202
ألا رجل يمنع أهل بيت... 1/419
الا ستجمار تو... 4/497
ألا لا تجني أم على ولد... 17/346
الا لا تغالوا في صدقات النساء... 9/510
ألا لا يجوز لأمرأة عطية إلا بإذن زوجها.. 16/177
الا لا يخلون رجل... 9/467
ألا هل عسى أحدكم أن يتخذ الصبة... 17/44
ألا هل عسى رجل يبلغه الحديث 1/184
ألا وإن أموالكم ودمائكم عليكم حرام... 17/397
إلا وإنى تارك فيكم ثقلين... 12/419
الا واني نهيت ان اقرأ القران... 6/7
الأبل عز لأهلها والغنم بركة... 17/269
ألا تصفون كما تصف الملائكة... 8/300
الارض لك مسجد فحيثما ادركتك... 8/134
الارواح جنود مجندة... 9/371
الأزد أزد الله في الأرض... 12/464
الاسلام يزيد ولا ينقص... 13/122
الأكثرون هم الأسفلون يوم القيامة... 17/588
الإمام ضامن... 13/44
الأمة تكون تحت العبد فتعتق... 15/531
ألا مشمر للجنة؟ فأن الجنة لا خطر لها... 17/641
الانصار كرشي وعيبتي... 12/422
الايمان قيد الفتك... 13/488
البس جديداً وعش حميداً... 17/474

سوا من ثيابكم البياض... 14/455
مسوها في اربع... 3/284
خير عادة والشر لجاجة... 16/514
ـذي الحد قبر رسول الله ابو طلحة... 15/77
ـذي تفوته صلاة العصر كانما وتر اهله... 7/376
ـذي يرفع رأسه ويخفضه قبل الإمام... 8/304
ـذي يشرب في إناء الفضة... 1/322
رم نعليك قدميك... 17/102
ست أولى بالمؤمنين من أنفسهم؟... 16/484
سنا من فقراء المهاجرين... 6/487
ب البنات عند رسول الله... 14/527
ن عنك شعر الكفر واختتن... 10/333
ه أحد الواحد الصمد تعدل ثلث القرآن. 17/504
ه افرح بتوبة عبده من رجل... 17/627
ه أكبر الله أكبر الحمد لله الذي رد... 16/321
ه تعالى مع القاضي... مالم يجر... 13/433
هم اجعل بالمدينة... 12/544
هم اجعله هاديا مهديا... 12/396
هم أحيني مسكيناً وأمتني مسكينا... 17/585
هم أذقت... 12/454
هم ارحم المحلقين... 4/501
هم أعز الاسلام بعمر بن الخطاب... 16/479
هم اغفر للمحلقين... 4/501
هم اكثر ماله وولده... 12/377
هم العن أبا سفيان... 2/264
هم اني اتخذ عندك عهداً لن تخلفنيه... 14/551
هم اني اسألك باسمك الطاهر... 17/522
هم إني أعوذ بك من الشيطان... 16/612
هم اهد ثقفا... 12/465
هم اهد قلبه وثبت لسانه... 17/273
هم إهدني فيمن هديت... 8/57
هم بارك لأمتي في بكورها يوم... 17/260
هم بارك لأمتي في بكورها... 7/92
هم بين لنا في الخمر... 2/344
هم ثبت قلبي علي دينك... 17/517
هم قني عذابك يوم تبعث عبادك... 17/526

اللهم لا تجعل قبري وثنا يعبد... 8/129
اللهم! اجعلني من الذين إذا أحسنوا... 17/512
اللهم! اسقنا غيثا مغيثا مريئا طبقا... 17/65
اللهم! إن إبراهيم خليلك ونبيك... 17/405
اللهم! إني احرج حق الضعيفين... 17/489
اللهم! إني أسئلك من الخير كله... 17/518
اللهم! إني اعوذ بك من الجوع... 17/442
اللهم! إني أعوذ بك من عذاب جهنم... 17/517
اللهم! بارك فيها وفيمن بعث بها... 17/590
اللهم! من آمن بي وصدقني... 17/588
الم اخبر انك تصوم... 3/343
الم تر آيات انزلت هذه الليلة. . 3/311
الم تسمع رسول الله حين يذكر غلول... 17/181
ألم تسمع رسول الله ... 10/316
الم تسمعوا قول لقمان لابنه... 2/359
اتي النبي بتمر عتيق... 10/412
آلى رسول الله من نسائه وحرم... 1/275
اليس لا إله الا الله مفتاح الجنة... 1/43
أما الوضوء فإنك إذا توضأت 10/136
أما أنه لو كان قال: بسم الله... 17/427
أما أهل النار الذي هم أهلها فإنهم... 14/278
أما بعد فاني أنكحت أبا العاص... 15/519
أما تريدين الحج العام... 17/387
أما صلاة الرجل في بيته فنور... 17/81
أما لو أن أحدكم اذا اراد... 15/412
أما إنه ليس في النوم تفريط... 7/367
الإمام ضامن فإن احسن... 17/22
اما يخشى أحدكم اذا رفع رأسه... 8/304
امتي على خمس طبقات... 17/568
امتي مثل المطر... 12/443
امتي يوم القيامة... 12/449
أمدكم الله بصلاة هي خير لكم... 8/459
أمر النبي ازواجه أن يحللن عام حجة... 4/514
امرالنبي بوفاء النذر ونهي عن صيام... 15/568
أمرالنبي عمارا أن يفعل هكذا... 16/576
أمر رسول الله الأغنياء باتخاذ الغنم... 17/270

أمر رسول الله بالإثمد المروّح...	9/91
أمر رسول الله بتسمية المولود يوم سابعه...	1/305
أمر رسول اللهبقتل الكلاب إلا كلب...	13/514
أمر رسول الله بقتل فرات ابن حبان...	13/492
أمر رسول الله بلعق الأصابع...	10/413
أمر رسول الله رجلاً حين امر...	14/499
أمر رسول الله عمر بن الخطاب...	12/41
أمر رسول الله في غزوة مؤتة...	12/28
أمر رسول الله من كل جاد عشرة...	9/247
أمر رسول الله بقتلي احد ان ينزع...	15/118
أمر رسول الله يوماً بالصدقة فقال رجل.	9/256
أمر رسول الله ...	1/533
أمّر علينا رسول الله...	4/549
الأمر عندنا الذي لا خلاف فيه...	6/404
أمر نبيكم بخمسين صلاة...	17/86
امرأة من أزواجه مستحاضة...	1/263
امر الله نبيّه ان يأخذ العفو...	2/382
امرت ان اسجد على سبعة اعظم...	8/51
امرت ان اقاتل الناس...	1/99
أمرت بريرة أن تعتد بثلاث حيض...	17/237
أمرت بقرية تأكل القرى...	12/539
أمرت بيوم الأضحى عيداً...	4/526
امرتني عائشة ان اكتب لها مصحفاً...	2/218
امرنا النبي ان نرد على الامام...	8/89
امرنا النبي ان نسجد على سبعة...	8/51
امرنا النبي ان نشهد الجمعة من قباء...	8/346
امرنا ان نقرأ بفاتحة الكتاب...	7/537
امرنا رسول الله أن نخرج في العيد...	8/533
امرنا رسول الله أن لا نكتب...	11/269
امرنا رسول الله أن نجهز فاطمة...	17/200
امرنا رسول الله أن نحثو...	15/45
امرنا رسول الله أن نخوص العنب...	6/395
امرنا رسول الله أن نقرأ على الجنازة...	17/117
امرنا رسول الله أن ننسك لرؤيته...	9/71
امرنا رسول الله بالصدقة...	17/185
امرنا رسول الله بتغطية الإناء...	17/450
امرنا رسول الله بصدقة الفطر...	6/421
أمرنا نبينا أن نفشي السلام...	17/492
أمرني ربي بتسع...	16/252
امرني رسول الله اذا ادخل امرأة على	9/521
أمرني رسول الله الى رجل تزوج...	5/175
امرني رسول الله ان آخذ...	6/395
امرني رسول الله أن اقرأ المعوذات...	6/27
امرني رسول الله ان اقرأ...	3/310
أمرني رسول الله ان اقوم على بدنه...	5/35
أمره بالتيمم للوجه والكفين...	10/257
أمرها النبي أو أمرت أن تعتد بحيضة...	11/348
أمرها أن تترك الصلاة قدر...	10/366
أمرهما ابن عمر أن ترميا...	4/490
آمروا النساء في بناتهن...	15/478
أمسك عليك لسانك وليسعك بيتك...	16/270
امكثي قدر ما كنت تحبسك...	10/365
ألو الخروج بعد هدأة الرجل...	16/385
اممت قومي وأنا ابن ستّ أو سبع سنين...	8/273
الا من ولي يتيما له مال...	6/411
امني جبريل عليه السلام عند البيت مرتين.	7/386
امهلوا كي تمتشط التفلة...	7/118
أن ابن عمر ورث من أخته...	11/389
أن أبا الصهباء قال لابن عباس أما علمت..	11/169
ان ابا ايوب قال وهو بمصر...	10/95
ان ابا بشير الانصاري أخبره...	7/57
أن ابا بكر الصديق كتب...	6/374
ان ابا بكر بعثه في الحجة...	2/401
أن ابا بكر جاء يستأذن على رسول الله...	15/377
ان ابا بكر صلى الصبح فقرأ فيها...	7/549
ان ابا جهل قال للنبي...	2/355
ان ابا حذيفة بن عتبة بن ربيعة ابن...	15/482
أن ابا طلحة الأنصاري كان يصلي...	15/25
ان ابا قتادة دخل عليها...	10/78
أن ابا هريرة توضأ فغسل وجهه...	10/175
أن اباه توفي وترك عليه ثلاثين وسقا...	15/318
أن ابراهيم لما ألقي في النار لم تكن...	17/422

ن ابراهيم يرى أباه آزر يوم القيامة... 14/275
ن ابن ابني مات... 13/125
ن ابن عمر دبر جاريتين له... 11/334
ن ابن عمر رأى رجلا يصلى ركعتين... 8/450
ن ابن عمر قال : من نسي صلاة... 7/375
ن ابن عمر كان اذا سجد وضع كفيه... 8/48
ن ابن عمر كان لا يقرأ في الصلاة... 8/551
ن ابن عمر كان يتشهد بسم الله... 8/60
ن ابن عمر لم يكن يسأله أحد... 10/405
ن ابنة كانت لعبيد الله بن عمر... 9/519
ن ابني كان عسيفا على هذا فزنى... 5/100
ن أبويه اختصما إلى النبي... 17/281
ن أبي زوجني ابن أخيه ليرفع بي... 17/194
ن ابن عمر كان يحلّي بناته... 6/390
ن أتخذ مؤذناً لا يأخذ على اذانه اجراً.. 7/490
ن إتمام رضاعه في الجنة... 17/121
ن احب البلاد... 1/439
ن أحداً جبل يحبنا ونحبه... 17/405
ن أحداً جبل يحبنا ونحبه... 13/13
ن أحساب أهل الدنيا... 15/482
ن احسن الحديث كتاب الله... 1/189
ن أحسن ما زرتم الله به في قبوركم... 17/475
ن أحسن ما اختضبتم به لهذا السواد... 17/482
ن اخا لكم لا يقول الرفث... 7/304
ن أخاك رجل صالح لو كان يقوم... 12/357
ن أخاك محتبس بدينه... 17/301
ن أخاكم النجاشي قد مات... 17/125
ن اختي نذرت ان تحج... 5/78
ن آخر ما نزلت آية الربا... 17/265
ن اخنع اسم عند الله رجل تسمى... 1/281
ن اخوف ما اتخوف على امتي.. 17/618
ن اخوف ما اخاف على امتي عمل قوم.. 5/203
ن أدنى أهل منزلة لمن ينظر... 14/267
ن أذان بلال كان مثنى مثنى... 16/602
ا اشتدَ البرد بكّر بالصلاة... 8/349
ن أطيب ما أكلتم من كسبكم... 14/315

ان أعرابيا اتي باب النبي... 9/396
أن أعرابيا اهدى لرسول الله... 16/170
ان اعرابياً دخل المسجد... 10/63
ان اعظم الآيات عند الله... 12/491
ان اعظم المسلمين جرماً من سأل عن شئ.. 7/168
إن أعظم الناس فرية لرجل هاجى رجلا... 17/502
أن أعمى قتل أم ولد له... 13/539
إن اغبط الناس عندي مؤمن... 17/583
أن أقل ساكني الجنة النساء... 9/319
إن أفواهكم طرق للقرآن 16/531
إن أكثر ما أخاف عليكم شهوات الغنى... 16/293
إن أكثر الناس شبعاً في الدنيا... 17/441
أن اكيدر دومة الجندل اهدى... 14/465
ان الانصار كانوا قبل... 2/163
أن الاحوص هلك بالشام... 11/347
إن الاسلام بدأ غريبا وسيعود غريباً... 17/547
ان الاشعريين... 12/461
ان الأمانة نزلت في جذر قلوب الرجال... 1/224
إن الايمان ليأرز الى المدينة... 12/549
ان التجار يبعثون... 1/424
إن التلبينة تجمّ... 11/37
ان الحسن والحسين كانا يتختمان... 6/530
إن الحصاة لتناشد الله الذي يخرجها... 15/167
إن الحلال بين وإن الحرام بين... 14/306
ان الحميم ليصب على رؤوسهم... 14/273
إن الخازن المسلم الأمين الذي يعطي... 1/228
إن الدنيا حلوة خضرة... 6/250
إن الدنيا خضرة حلوة... 16/371
إن الدين ليأرز الى الحجاز... 13/17
إن الدين يقضي من صاحبه يوم القيامة.. 17/302
ان الذي ليس في جوفه... 2/139
ان الذين يصنعون هذه الصور... 7/59
أن الربيع عمته كسرت ثنية جارية... 13/548
ان الرجل قال يا رسول الله... 2/27
ان الرجل كان يرث إمرأة... 2/284
ان الرجل ليتكلم بالكلمة من سخط الله.. 17/547

إن الرجل ليعمل الزمن الطويل بعمل...	13/375	ان الله اذا اراد رحمة أمة...	12/449
ان الرفق ما كان في شئ...	6/312	إن الله اصطفى كنانة من ولد اسماعيل..	15/200
إن الرقي والتمائم والتولة شرك...	17/467	ان الله امرني ان اقرأ...	3/367
ان الركن والمقام ياقوتتان...	12/511	إن الله اوحى إلي أن تواضعوا...	16/320
أن الزبير بن العوام اشترى عبداً فأعتقه...	11/329	إن الله اوحى إلى أن تواضعوا...	17/620
إن الزمان قد استدار كهيئته...	1/159	إن الله تبارك وتعالى أمر يحيى...	13/64
إن السعيد...	13/185	إن الله تجاوز عن أمتي الخطأ والنسيان...	17/230
إن السقط ليجر أمه بسرره الى الجنة...	17/146	إن الله تصدق عليكم عند وفاتكم...	17/355
ان السيول تحول بيني وبين مسجد...	8/267	إن الله تطول عليكم في جمعكم هذا...	17/395
ان شر الدواب...	2/386	إن الله تعالى أعطى كل ذي حق حقه...	16/184
ان الشمس تطلع ومعها قرن الشيطان...	7/430	إن الله تعالى أنزل الدّاء والدّواء...	10/549
إن الشمس تطلع بين قرني الشيطان...	17/62	أن الله تعالى بعث محمداً بالحق...	5/161
ان الشيطان اذا سمع النداء بالصلاة احال.	7/449	إن الله تعالى تجاوز عن امتي...	2/245
انَ الشيطان اذا سمع النداء بالصلاة...	7/450	إن الله تعالى حرم بيع الخمر...	1/445
إن الشيطان حساس لحاس...	10/417	إن الله تعالى خلق...	6/287
إن الشيطان قد يئس...	13/18	إن الله تعالى ضرب مثلاً صراطاً...	1/168
إن الشيطان ليتمثل في صورة الرجل...	14/367	إن الله تعالى طيب يحب الطيب...	7/26
إن الشيطان يجري من ابن آدم...	16/335	إن الله تعالى في كتابه...	10/262
إن الصخرة العظيمة لتلقى من شفير...	14/247	إن الله تعالى كتب الاحسان...	6/213
ان الصدق يهدي إلى البر...	9/217	إن الله تعالى كره لكم ثلاث...	16/330
إن الصعيد الطيب...	10/261	إن الله تعالى لم يهلك قوما...	16/416
ان صلاة الرجل قاعدا على...	7/520	إن الله تعالى ليملي للظالم...	2/461
إن الصلاة والصيام...	13/62	إن الله تعالى وضع شطر الصلاة...	9/158
أن العاص بن وائل المسهمي أوصى...	16/187	إن الله تعالى وملائكته...	11/229
أن العباس استأذن النبي ان يمكث...	5/69	إن الله تعالى يبعث ريحا من اليمن...	14/139
انَ العبد اذا اخطأ خطيئة...	3/367	إن الله تعالى يبعث...	13/29
إن العبد اذا صلى في العلانية فأحسن...	17/617	إن الله تعالى يعرض بالخمر فمن...	7/244
ان العبد ليتكلم بالكلمة من رضوان...	16/341	إن الله تعالى يعرض بالخمر...	7/244
إن العرافة حق...	5/400	إن الله تعالى يغار وإن المؤمن يغار...	12/99
إن الغضب من الشيطان...	12/106	إن الله جعل الحق على لسان عمر...	12/274
إن القعقاع وزيد بن أسلم أرسلاه...	10/373	إن الله جعلني عبداً كريما...	17/427
إن الكافر.. ليعظم حتى...	17/638	إن الله حرم من الرضاع...	15/493
إن الكريم بن الكريم بن الكريم...	12/156	إن الله خلق آدم عليه السلام...	5/360
ان الكريم ابن الكريم...	2/235	إن الله خلق خلقه في ظلمة...	13/376
إن الكافر ليسحب لسانه في النار...	14/274	إن الله تعالى خير عبدا بين الدنيا...	12/261
ان الله إتخذني خليلا...	16/492	إن الله رفيق يحب الرفق...	7/100

ن الله زوي لي الأرض... 15/286
ن الله سمى المدينة طابة... 12/550
ن الله سيهدي قلبك ويثبت لسانك... 13/443
ن الله عزوجل سيخلص رجلاً 14/192
ن الله عزوجل يبسط يده... 14/312
ن الله عزوجل يقبل توبة العبد... 17/628
ن الله عزوجل إذا أراد أن يهلك عبداً... 17/567
ن الله يقول: أنا مع عبدي... 17/504
ن الله فرض فرائض فلا تضيعوها... 7/177
ن الله قبض أرواحكم حين شاء... 7/365
ن الله قبض ارواحنا ولو شاء لردها... 7/370
ن الله قد احس الثناء عليكم... 10/114
ن الله قد اعطى كل ذي حق حقه... 16/375
ن الله قد اعطى كل ذي حق حقه... 17/356
ن الله قد كتب على الشقوة... 17/339
ن الله كتب كتابا قبل ان يخلق... 2/151
ن الله لا يرضى لعبده المؤمن... 9/195
ن الله لا يعذب من عباده إلا المارد... 17/636
ن الله لا يقبض العلم... 11/271
ن الله لغني عن مشي أختك... 15/571
ن الله ليدخل بالسهم الواحد ثلاثة نفر... 7/141
ن الله ليسأل العبد يوم القيامة... 17/556
ن الله ليضحك الى ثلاثة... 16/510
ن الله ليطلع في ليلة النصف من شعبان. 17/84
ن الله وضع عن أمتي الخطأ والنسيان... 17/230
ن الله وملائكته يصلون على الصف... 7/462
ن الله وملائكته يصلون على الصف... 17/24
ن الله وملائكته يصلون... 17/23
ن الله يؤيد حساناً بروح القدس... 7/296
ن الله يبعث لهذه الامة... 15/292
ن الله يبغض البليغ من الرجال... 16/349
ن الناس يجلسون من الله يوم القيامة... 17/37
ن الله يحب العطاس... 9/428
ن الله يحب سمح البيع... 1/430
ن الله يحب عبده المؤمن الفقير... 17/584
ن الله يغفر الذنوب... 3/108

إن الله يقبل توبة العبد ... 3/396
إن الله يمهل حتى اذا ذهب من الليل... 17/80
إن الله ينهاكم أن تحلفوا بآبائكم... 16/216
إن الله يوصيكم بآبائكم... 17/485
ان الماء لا ينجسه شئ 16/572
إن الماء لا ينجسه شئ الا ما غلب... 16/573
ان المؤذنين يفضلوننا فقال قل... 7/462
ان المؤمن يرى ذنوبه... 3/393
إن المرأة إذا بلغت المحيض... 14/438
إن المرأة تقبل في صورة شيطان... 15/397
إن المسجد لا يحل لجنب ولا لحائض... 16/583
ان المسلم اذا انفق على أهله نفقة... 9/238
ان المشركين شغلوا رسول الله... 7/373
ان المشركين قالوا للنبي... 3/308
ان المصلي ليصلي الصلاة وما فاته... 7/424
ان المصلي يناجي ربه فلينظر... 8/22
إن المقسطين عند الله يوم القيامة... 5/394
أن المولد... 13/132
أن الميت يصير الى القبر 17/630
ان النار اشتكت الى ربها... 7/409
ان الناس قالوا يا رسول الله... 2/315
إن الناس لكم تبع 11/250
ان الناس يصيرون... 2/487
أن النبي نهى عن صيام رجب... 17/168
أن النبي أبصر حسنا وحسينا 12/311
أن النبي اتاه سائل سأله مواقيت الصلاة. 7/383
أن النبي أجاز شهادة... 17/285
أن النبي أحتجم عليها من وثء... 17/461
أن النبي احتجم وأعطى... 11/50
أن النبي اذا دخل الخلاء... 10/109
أن النبي استشار الناس لما يهمهم... 16/595
أن النبي اشترى صفية بسبعة ارؤس 17/263
أن النبي اشترى هدية... 5/37
أن النبي أعطاه حمار وحش... 17/402
أن النبي أقر القسامة على ما كانت... 14/11
أن النبي اكل كتف شاة... 10/216

أن النبي قال العين حق... 11/111
أن النبي أمر بقتل الوزغ... 13/513
أن النبي أمر بوضع اليدين... 8/44
أن النبي بشر بحاجة فخر ساجداً... 17/85
أن النبي تزوج أم سلمة في شوال... 17/220
أن النبي تزوج عائشة على متاع بيت... 17/198
أن النبي توضأ فأتى... 10/178
أن النبي توضأ مرتين مرتين... 10/160
أن النبي توفي ودرعه مرهونة... 17/303
أن النبي حج على رحل وكانت زاملته... 5/110
أن النبي حكّ بزاقا 16/608
أن النبي حمل على إبل الصدقة... 6/463
أن النبي خرج عليهم في يوم... 17/160
أن النبي خير غلاماً بين أبيه وأمه... 5/269
أن النبي دخل عليها فقدمت اليه طعاما.. 9/150
أن النبي دخل يوم فتح مكة... 17/478
أن النبي دعا لأمته عشية عرفة... 17/392
أن النبي دفع الى يهود خيبر... 15/32
أن النبي رأى رجلاً في يده حلقة... 17/468
أن النبي رأى رجلاً يسوق بدنة... 5/23
أن النبي رأى رجلاً يصلي... 10/154
أن النبي سمع صوتاً من قبر... 15/146
أن النبي صرع من فرس... 1/272
أن النبي صلى الصلوات... 10/236
أن النبي صلى باصحابه صلاة الخوف... 17/62
أن النبي صلى على النجاشي... 17/125
أن النبي صلى على عثمان بن مظعون... 17/118
أن النبي صلى على ميت بعدما دفن... 17/124
أن النبي صلى في ثوب واحد... 8/114
أن النبي طلق حفصة ثم راجعها... 15/365
أن النبي قاء فتوضأ... 10/196
أن النبي قال في هذه الآية... 3/91
أن النبي قال لفاطمة أو لأم سلمة... 17/477
أن النبي قال له حين بعثه الى اليمن... 6/417
أن النبي قال له: ياذا الأذنين... 15/53
أن النبي قال: أراني في المنام... 10/163
أن النبي قال: المسح على الخفين... 10/244
أن النبي قال: معقّبات لا يخيب... 6/24
أن النبي قال: من اكتحل... 10/104
أن النبي قبل عثمان بن مظعون... 15/93
أن النبي قتل عقربا وهو في الصلاة... 17/62
أن النبي قرأ: واتخذوا من مقام ابراهيم.. 3/356
أن النبي كان عندها وفي البيت مخنث. 9/479
أن النبي كان اذا خرج الى العيدين... 17/68
أن النبي كان اذا سجد أمكن أنفه... 8/44
أن النبي كان اذا سمع المؤذن يشهد... 7/458
أن النبي كان اذا صعد المنبر سلّم... 17/40
أن النبي كان اذا صلى... 17/500
أن النبي كان اذا قام يصلي تطوعا... 5/553
أن النبي كان في بدنه جمل... 17/403
أن النبي كان يأتي العيد ماشياً... 17/68
أن النبي كان يأخذ من كل عشرين ديناراً. 17/177
أن النبي كان يتختم... 6/529
أن النبي كان يخرج إلى العيد ماشياً... 17/67
أن النبي كان يخرج بناته ونسائه... 17/71
أن النبي كان يخطب الى جذع... 17/100
أن النبي كان يخلل لحيته... 10/173
أن النبي كان يسلم عن يمينه... 8/87
أن النبي كان يشير باصبعه... 8/78
أن النبي كان يصلي بعد الوتر ركعتين... 17/52
أن النبي كان يصلى بعد الوتر ركعتين... 17/52
أن النبي كان يصوم الاثنين والخميس 17/167
أن النبي كان يغسل مقعدته ثلاثا... 16/542
أن النبي كان يفتتح القراءة... 16/616
أن النبي كان يقرأ في الجمعة... 17/42
أن النبي كان يقول إذا صلى الصبح... 17/17
أن النبي كان يقول: الحمد لله على كل.. 17/508
أن النبي كان يوتر على راحلته... 17/53
أن النبي لبى حتى رمى جمرة العقبة... 17/396
إن النبي لعن المختفي والمختفية... 14/551
أن النبي لقيه في بعض طرق... 10/304
أن النبي قال: لم تحل الغنائم... 2/392

أن النبي لم يحرم الضب... 17/423
أن النبي لم يصل قبلها ولا بعدها في عيد. 17/67
أن النبي لم يقت في الخمر حداً... 5/234
أن النبي لما ردّ بخمس صلوات... 15/263
أن النبي مر ببعض المدينة... 17/199
ن النبي مسح على الخفين... 10/230
ن النبي مسح على ظهر الخفين... 10/240
ن النبي مسح على الخفين... 10/230
ن النبي نام عن ركعتي الفجر... 17/48
ن النبي نظر إلى إنسان يتبع طائراً... 17/502
ن النبي نفل في البدأة الربع... 17/376
ن النبي نهى ان يبني على القبر... 17/133
ن النبي نهى أن يصلى على قارعة... 16/538
ن النبي نهى أن يقعد بين الظل... 17/497
ن النبي نهى ان يلبس السلاح... 17/72
ن النبي نهى عن الإقران... 17/437
ن النبي نهى عن بيع الثمر بالتمر... 1/458
ن النبي يوم أحد أخذ درعين... 17/371
ن النبي : نهى الذين قتلوا ابن أبي... 11/440
ن النذر لا يقدم شيئا ولا يؤخره... 15/561
ن النذر لا يقرب من ابن آدم شيئاً... 15/561
ن النكاح كان في الجاهلية على اربعة.. 15/419
ن النهبة ليست بأحل... 4/159
ن النهبة لا تحل... 17/539
ن الولد مبخلة مجبنة... 17/487
ن الياس هو إدريس... 3/100
ن اليدين تسجدان... 8/51
ن اليهود والنصارى لا يصبغون... 6/539
ن ام سعد ماتت والنبي غائب فلما... 9/15
ن أم سليم رضي الله عنها... 10/277
ن أمتك تفتح عليهم الأرض فيفاض... 17/440
ن أمتي لا تجتمع على ضلالة... 17/541
ن امتي يدعون يوم القيامة... 10/174
ن امرأة اتت النبي... 6/389
ن امرأة بغياً رأت... 6/290
ن امرأة سألت عائشة... 6/545
ان امرأة سوداء كانت تقم المسجد... 9/14
أن امرأة سودآء ماتت لم يؤذن بها النبي. 17/123
أن امرأة قالت لها اتجزي احدانا صلاتها. 10/359
أن امرأة قالت يا رسول الله إن لي ضرة.. 14/365
أن امرأة قالت يا رسول الله: إني تصدقت 1/350
أن امرأة كان في عقلها شئ... 9/469
أن امرأة كانت تختن النساء بالمدينة... 7/44
أن امرأة من أسلم يقال لها سبيعة توفي.. 11/349
أن امرأة من الأنصار سألت النبي... 10/311
أن امرأة من اليهود اهدت للنبي... 13/544
أن امرأة من بني فزارة... 9/505
أن امرأة من بني 10/67
ان امرأتين من هذيل: قتلت... 6/170
إن أمركن لمما يهمني من بعدي... 12/301
انّ اموال بني النضير... 3/198
إن أمي توفيت وعليها نذر صيام... 17/246
إن امي هلكت فهل ينفعها أن أعتق... 11/328
إن أناساً من أمتي سيتفقهون... 16/523
إن اهل الجنة ليتراءون أهل الغرف... 14/259
أن أهل الجنة يأكلون فيها ويشربون... 14/262
إن أهل الدرجات العلى يراهم من تحتهم. 12/280
ان اهل الصدقة يعتدون... 6/427
أن اهل اليمن قدموا على رسول الله ... 12/304
أن أهل فارس لما مات نبيهم... 14/59
إن أهل قباء كانوا يجمعون... 17/42
إن اول بيت وضع للناس للذي... 12/509
ان أول جمعة جمعت بعد جمعة... 8/376
إن أول زمرة يدخلون الجنة... 14/261
إن أول قسامة كانت في الجاهلية... 14/8
ان اوّل ما يسأل... 3/298
إن أول ما ينتن من الإنسان بطنه... 16/315
أن أول من بدأ بخطبة العيد قبل الصلاة. 1/229
إن أول من يدعى يوم القيامة آدم... 14/274
أن اولى الناس بالله... 9/407
إن آية ما بيننا وبين المنافقين... 17/398
أن بريرة جاءت تستعينها في كتابتها... 11/340

ان بريرة جاءتها... 1/495
ان بعث من اخيك تمراً... 2/35
أن بعض أزواج النبي قلن... 15/296
ان بلال أخذ في الإقامة... 7/492
أن بلالاً أذن قبل طلوع الفجر... 7/483
ان ابن عمر كان لا يزيد على الاقامة... 7/492
ان ابن عمر والله يغفر له... 2/191
أن بنت سعيد بن زيد كانت تحت... 11/361
إن بني إسرائيل افترقت على احدى... 17/551
أن بني صهيب أدعوا عند مروان... 13/456
أن بني هشام بن المغيرة إستأذنوني... 15/519
ان بيتكم العدو فقولوا حم... 3/550
ان بين يدي الساعة... 13/184
أن تؤكل لحوم الأضاحي فوق ثلاث... 5/15
أن تجعل لله نداً وهو خلقك... 14/420
أن تجعل لله نداً... 3/20
إن تحت كلِ شعرة جنابة... 10/282
إن ترك خيراً الوصية للوالدين والاقربين.. 16/180
ان تغفر اللهم تغفر جمّا... 3/166
ان تفرقكم في الشعاب والأودية... 7/102
ان تميماً الداري كان رجلاً نصرانيا... 14/82
ان تنصب القدم اليمنى... 8/80
إن ثلاثة من بني إسرائيل... 14/53
انّ ثمانين رجلا... 3/131
أن جابر بن عبدالله كان إذا افتتح الصلاة. 17/9
أن جارا لرسول الله فارسيا... 10/494
أن جارية بكراً ذكرت لرسول الله... 15/478
ان جارية لهم كانت ترعى غنما... 6/231
ان جاهمة أتى رسول الله... 1/349
ان جبريل اتاني فأمرني... 4/297
ان جده محمد بن عمرو: باع ثمر... 1/488
أن جميلة كانت تحت أوس بن الصامت 11/220
أن جنازة مرت بالحسن بن عليّ... 15/115
أن جواريه كن يغسلن... 10/354
ان حبك اياها ادخلك الجنة... 3/306
أن حذيفة أم الناس بالمدائن... 8/308
إن حسن الظن بالله تعالى... 16/262
أن حفصة زوج النبي قتلت جارية لها... 13/498
إن حيضتك ليست في يدك... 10/353
انّ حذيفة قدم على عثمان... 3/371
أن خياطا دعا رسول الله لطعام... 10/476
إن دوساً قد هلكت... 12/464
إن ذئباً نيب شاة... 6/233
إن ربكم حيي كريم... 5/508
إن ربى أمرني أن أعلمكم ما جهلتم... 16/373
ان رجالاً من المنافقين... 2/269
إن رجالاً يتخوضون في مال الله بغير... 14/306
أن رجلاً جاء مسلماً ثم جاءت امرأته... 15/526
أن رجلاً قال : يا رسول الله أين أبي؟ 16/276
أن رجلاً اتى النبي... 2/341
أن رجلاً اتى عمر رضي الله عنه... 10/256
أن رجلاً اجنب فلم يصل... 10/262
أن رجلاً اسلف... 2/19
أن رجلاً اطلع من بعض الحجر النبي... 9/396
أن رجلاً أعتق ستة مملوكين... 11/322
أن رجلاً أعتق غلاماً له عن دبر... 11/333
أن رجلاً اقام سلعة... 1/476
أن رجلاً اهدى... 1/446
أن رجلاً ذكر لرسول الله... 1/475
أن رجلاً سأل رسول الله عن وقت... 7/376
أن رجلاً سأل رسول الله... 10/221
ان رجلاً ضرب رجلا على ساعده... 17/342
أن رجلاً قال: يا رسول الله ان اميّ توفيت. 9/263
أن رجلاً قال: يا رسول الله إن لي مالا... 1/346
أن رجلاً قال: يا رسول الله أوصني... 12/107
أن رجلاً قال يا رسول الله... 2/27
أن رجلاً قال : يا رسول الله... 13/541
أن رجلاً قعد وسط الحلقة... 9/344
أن رجلاً كان اسمه أصرم فقال له النبي. 1/295
أن رجلاً كان يتهم بأم ولد رسول الله... 5/177
أن رجلاً كان يدعو بأصبعيه... 5/507
أن رجلاً كانت له يتيمة فنكحها... 2/272

أن رجلاً لزم غريماً له بعشرة دنانير... 10/21
أن رجلاً لم يعمل خيراً قط... 6/188
أن رجلاً مر على النبي وهو يبول فسلم.. 9/420
أن رجلاً ممن كان قبلكم... 1/430
أن رجلاً من الأنصار كان فيه مزاحٌ!... 15/53
أن رجلاً من الأنصار... 2/297
أن رجلاً من الأنصار... 3/202
أن رجلاً من بني كنانة يدعي المخدجي.. 8/455
أن رجلاً من بني مدلج... 6/169
أن رجلاً نازعته الريح رداءه فلعنها... 14/542
أن رجلاً نذر أن ينحر نفسه... 15/581
أن رجلاً نزل الحرة ومعه أهله وولده... 10/455
أن رجلاً نزل بعائشة... 10/69
أن رجلاً وقع في أب كان له... 13/550
أن رجلاً : كان يلقب حماراً... 5/237
أن رجلاً من المسلمين حضرته الوفاة... 13/471
أن رجلاً من اهل الشام وجد رجلاً... 13/541
أن رجلين إدّعيا بعيراً على عهد... 13/457
أن رجلين ممن يدخل النار يشتد... 14/280
أن رجلين شهدا على رجل انه سرق... 5/228
أن رسول الله توضأ وغسل رجليه... 16/560
أن رسول الله قال في المعتكف... 17/175
أن رسول الله قضى في النخلة... 17/312
أن رسول الله إبتاع فرساً من أعرابي... 13/466
أن رسول الله أجاز شهادة أهل الكتاب.. 17/286
أن رسول الله أخذ من قبل القبلة... 17/128
أن رسول الله اذا وضع رجله في الغرز... 6/47
أن رسول الله استعار قصعة... 11/380
أن رسول الله استعار منه أدراعا... 11/377
أن رسول الله اعتق صفية... 9/511
أن رسول الله اعتق صفية... 17/207
أن رسول الله أعطى خيبر أهلها... 17/307
أن رسول الله اعلم قبر عثمان بن... 17/133
أن رسول الله افرد الحج... 17/390
أن رسول الله أقطع بلال بن الحارث 14/326
أن رسول الله أقطعه أرضاً من حضرموت 14/317
أن رسول الله أرى بلالا أن يجعل... 16/599
أن رسول الله أمر من كل جزور ببضعة.. 17/414
أن رسول الله أمره... 1/542
أن رسول الله امهل آل جعفر... 7/11
أن رسول الله إنما آلى لأن زينب ردت... 17/234
أن رسول الله بعث معه بدينار يشتري... 16/199
أن رسول الله توضأ ثلاثاً ثلاثا... 10/160
أن رسول الله توضأ فغسل رجليه ثلاث.. 16/560
أن رسول الله توضأ فقلب جبة صوف... 16/561
أن رسول الله توضأ فقلب جبة صوف... 17/475
أن رسول الله توضأ فمضمض ثلاثاً... 16/549
أن رسول الله حبس رجلاً في تهمة... 13/473
أن رسول الله حدثهم عن ليلة اسري به.. 15/257
أن رسول الله حرم اشياء... 17/417
أن رسول الله خرج على ابي... 2/144
أن رسول الله خرج من عندنا ليلاً... 12/102
أن رسول الله خلع معاذ بن جبل... 17/283
أن رسول الله خيّر اعرابياً... 1/555
أن رسول الله دخل مكة... 5/61
أن رسول الله دخل قبراً ليلاً... 15/122
أن رسول الله دعا بماء فتوضأ مرة مرة... 16/553
أن رسول الله ذكر رمضان... 9/67
أن رسول الله رخص في زيارة القبور... 17/134
أن رسول الله سئل عن ولد الزنا... 17/324
أن رسول الله سلم تسليمة واحدة... 17/16
أن رسول الله صلى العيد بالمصلى... 17/70
أن رسول الله صلى على قبر... 9/15
أن رسول الله صلى في بني عبد الأشهل. 17/29
أن رسول الله صلى في شملة... 17/473
أن رسول الله صلى يوم الفتح... 8/103
أن رسول الله صلى يوم بشر برأس... 17/85
أن رسول الله ضرب مثل الجمعة... 17/37
أن رسول الله ظاهر يوم أحد... 11/469
أن رسول الله عرس باولات الجيش... 10/252
أن رسول الله عق عن الحسن بشاة... 10/506
أن رسول الله غزا غزوة الفتح... 12/35

أن رسول الله غير اسم عاصية... 1/296
أن رسول الله قاء فأفطر... 9/87
أن رسول الله قال لأشجّ عبدالقيس... 16/256
أن رسول الله قال لرجل حلّفه... 13/460
أن رسول الله قال للمقداد... 2/308
أن رسول الله قام حتى اصبح بآية... 8/16
أن رسول الله قبل امرأة من نسائه... 10/203
أن رسول الله قبل بعض نسائه... 16/568
أن رسول الله قرأ: في عينٍ حميئة... 3/360
أن رسول الله قرأ: قد بلَغْتَ... 3/360
أن رسول الله قرأ: وترى الناس سكارى.. 3/361
أن رسول الله قرأ يوم الجمعة: تبارك... 17/42
أن رسول الله قرن الحج والعمرة... 17/390
أن رسول الله قضى في المكاتب يقتل... 6/146
أن رسول الله قضى ان الخراج... 2/32
أن رسول الله قضى أن عقل أهل... 17/343
أن رسول الله قضى بالشفعة... 17/314
أن رسول الله قضى بالولد للفراش... 17/224
أن رسول الله قضى في رجل وقع... 5/175
أن رسول الله قضى في شرب... 17/309
أن رسول الله قطع نخل بني النضير... 11/427
أن رسول الله قنت شهراً... 8/54
أن رسول الله كان اذا توضأ حرك خاتمه.. 16/558
أن رسول الله كان اذا أراد أن يضحي... 17/409
أن رسول الله كان اذا خطب في الحرب. 17/40
أن رسول الله كان لا ينام... 3/52
أن رسول الله كان له امة... 3/219
أن رسول الله كان يأمر المؤذن في... 8/268
أن رسول الله كان يبيع نخل بني النضير. 15/555
أن رسول الله كان يتوضأ ثم يقبل... 16/568
أن رسول الله كان يرفع عند كل تكبيرة. 17/8
أن رسول الله كان يرفع يديه إذا دخل.. 17/8
أن رسول الله كان يصلي العصر... 7/399
أن رسول الله كان يصلي المغرب... 7/402
أن رسول الله كان يصلي جالساً... 7/517
أن رسول الله كان يصلي على بساطه.. 17/29

أن رسول الله كان يغتسل يوم الفطر... 7/73
أن رسول الله كان يقرأ: قل بفضل الله.. 3/358
أن رسول الله كان يقرأ: والعين بالعين.. 3/358
أن رسول الله كان يقرأ... 3/357
أن رسول الله كان يقول في آخر وتره. 3/58
أن رسول الله كان يقول في مرضه... 7/148
أن رسول الله كان يمسح... 0/240
أن رسول الله كبر خمساً... 7/119
ان رسول الله كتب الى جهينة... 0/87
ان رسول الله كسرت رباعيته يوم أحد.. 1/469
ان رسول الله لعن الخامشة وجهها... 7/139
ان رسول الله لعن المرأة تتشبه بالرجال... 7/200
ان رسول الله لم يطف هو وأصحابه... 7/390
ان رسول الله لما اسن وحمل اللحم... 7/529
ان رسول الله مر بسعد وهو يتوضأ... 6/554
ان رسول الله مر بشاة... 0/83
ان رسول الله مر بغلام يسلخ شاة... 0/81
ان رسول الله مر بنساء عبد الاشهل... 7/140
ان رسول الله مر في السوق... /478
ان رسول الله مسح الخفين والخمار... 0/233
ان رسول الله مسح على الخفين... 6/639
ان رسول الله نام حتى نفخ ثم قام... 6/563
ان رسول الله نظر الى القمر... 3/315
ان رسول الله نعى زيدا وجعفرا وابن... 2/28
ان رسول الله نهاني أن اشرب قائما... 6/535
ان رسول الله نهى أن يصلي الرجل... 6/580
ان رسول الله نهى ان يقام عن الطعام... 7/429
ان رسول الله نهى عن إقامة الحد... 7/335
ان رسول الله نهى عن النوح... 7/136
ان رسول الله نهى عن بيع وسلف... /488
ان رسول الله نهى عن بيعتين في بيعة... /508
ان رسول الله نهى عن جلود السباع... 0/87
ان رسول الله نهى عن متعة النساء... 5/417
ان رسول الله وابابكر يقرأون... 3/355
ان رسول الله وجد على صفية بنت حيي 7/210
ان رسول الله ورث جدة سدسا... 17/357

رسول الله وقف يوم النحر... 2/406
رسول الله : كان اذا قام الى الصلاة.. 7/512
رسول الله أذن لنا في المتعة ثلاثا... 17/208
رفع الصوت بالذكر... 9/43
ركبا أتوا رسول الله يشهدون أنهم... 9/71
زكريا كان نجاراً... 5/368
زوج بريرة كان عبداً يقال مغيث... 11/194
زيد بن حارثة... 3/57
زينب أبي سلمة كان اسمها برة... 1/294
زينب بنت أبي سلمة توفيت... 9/9
سائلاً سأل رسول الله عن وقت... 7/485
سرك اللحوق بي... 6/482
سودة بنت زمعة وهبت يومها لعائشة 15/534
شئت فصم وإن شئت فأفطر.. 9/156
صاحبي الصور بأيديهما قرنان... 17/631
صفية بنت أبي عبد إشتكى عينيها... 11/374
صيد وج... 13/28
طعام الواحد يكفي الإثنين... 17/425
طليحة الاسدية كانت تحت... 11/373
طول صلاة الرجل وقصر خطبته مئنة. 8/360
طبيبا سأل النبي عن الضفدع... 11/58
عائشة كانت تلي بنات اخيها... 6/390
عبد الرحمن بن عوف اشترى... 2/33
عبدالله بن عمر اغمي عليه... 7/374
عبداً من عبدالله قال: يارب!... 17/507
عبدالله بن عمر اهدى لعثمان جارية. 15/520
عتبة بن ابي وقاص عهد الى اخيه... 14/500
عثمان ابن عفان أعطاه مالاً... 14/19
عثمان توضأ... 10/134
عثمان دعا بماء فأفرغ... 10/141
عرش إبليس... 13/254
عظم الجزاء مع عظم البلاء... 13/100
عفريتا من الجن... 15/336
على الله عهداً لمن شرب السكر... 7/240
علي بدنة وأنا موسر بها... 17/411
علي بن ابي طالب دخل على 14/483
أن عليا احرقهما... 5/204
أن عليا استخلف أبا مسعود... 8/533
ان عليا أمره أن يسئل له رسول الله... 10/193
أن عليا خرج من عند النبي في وجعه... 5/428
ان عليا قال: السنة وضع الكف على 7/526
أن عليا قال: لما مات أبو طالب... 10/328
أن عليا كان وصيا لرسول الله... 16/187
أن عمر أذن لأزواج النبي... 5/108
أن عمر استشار في حد الخمر... 5/232
ان عمر او عثمان قضى في أمة غرت... 15/532
ان عمر بعثه مصدقاً... 6/384
أن عمر حين تأيمت حفصة... 15/361
ان عمر خطب يوم الجمعة... 5/453
ان عمر رضي الله عنه مر... 2/26
أن عمر سأل رسول الله عن الغسل... 10/288
ان عمر ضرب ابنا له يكنى ابا عيسى... 1/283
أن عمر رضي الله عنه قال لرجل: ما اسمك 1/317
أن عمر قتل نفراً خمسة... 13/531
ان عمر كتب الى ابي موسى... 7/390
ان عمر نذر في الجاهلية ان يعكتف... 1/265
ان عمرة بنت الجون تعوذت من رسول الله. 17/228
ان عندي ميراث رجل... 13/152
ان عيسى ابن مريم قال: لا تكثروا الكلام. 15/24
ان عيسى عليه السلام مر بخنزير... 16/361
أن غلاما قتل غيلة... 13/531
أن غلاما لأناس فقراء قطع أذن غلام... 14/549
ان غلاماً من اليهود... 9/436
أن فتاة قالت يعنى للنبي ان أبي... 15/478
إن فريضة الله على عباده في الحج.. 5/75
إن فسطاط المسلمين... 13/26
إن فلاناً لدغته عقرب فلم ينم ليلة.. 17/465
ان في الجنة بابا يقال له الريان... 9/63
ان في الجنة شجرة يسير الراكب... 14/237
ان في الجنة لسوقا يأتونها كل جمعة... 14/243
ان في الجنة لسوقاً ما فيها شراء ولا بيع.. 14/244
ان في الجنة لمجتمعاً للحور العين يغنين.. 14/242

ان في الجنة مائة درجة... 14/237
ان في الجنة... 13/70
ان في الرّقي والتمائم... 11/96
ان في الصلاة شغلاً... 8/142
ان في الكتاب الذي كتبه رسول الله... 6/156
ان في الليل ساعة... 12/505
ان في عجوة العالية شفاء... 11/18
ان قبيعة سيف رسول الله... 6/537
ان قتلت وانت صابر... 3/518
أن قريشاً أتوا امرأة كاهنة... 17/280
ان قريشاً... أهمهم شأن المخزومية التي.. 5/214
أن قريشاً تواصت بينها... 15/211
أن قوماً اختصموا الى النبي... 17/279
ان قوماً قتلوا 3/107
أن قوماً من الكلاعيين سرق لهم... 5/222
ان كان بكم اذى... 2/313
ان كان رسول الله ليقبل بعض أزواجه... 9/93
ان كان رسول الله ليوقظه الله تعالى... 8/486
إن كان (يعنى الشّؤم)... 11/210
ان كانت الأمة من اهل المدينة... 17/602
إن كذبا علي ليس ككذب 14/395
إن كنت تحب أن تطوق طوقا من نار... 16/172
إن كنت نذرت فأوفي بنذرك وإلا فلا... 15/575
ان كنت ولابد فاعلا فواحدة... 8/155
ان لبلادنا اذ رفعت لنا... 6/295
ان الرجل لينصرف من صلاته... 8/100
إني لقائم ما بيني وبينه يعني عمر... 5/458
ان لكل امة فتنة... 2/42
إن لكل داء دواء... 10/552
إن لكل دين خلقا... 5/296
إن لكل دين خلقا... 17/602
إن لكل شئ سنما... 2/223
إن لكل شيئ شرة... 1/213
إن لكل نبي حواريين... 12/296
إن لكل نبي حوضاً ترده أمته... 14/197
ان لكل نبي ولاة من النبيين... 2/252
إن للزوج من المرأة لشعبة... 7/139
ان للشيطان لمة بابن آدم... /238
إن للصائم عند فطره لدعوة ما ترد... 7/171
ان للصلاة اولاً وآخراً... /388
إن لله أهلين من الناس... 6/512
ان لله تسعة وتسعين اسما... /535
ان لله تسعة وتسعين اسما... 7/523
إن لله عند كل فطر عتقاء... 7/155
ان لله مائة رحمة... /287
ان لله ما أخذ ولله ما أعطى... /198
ان لله ملائكة سياحين... /132
ان لله ملائكة يطوفون... /199
ان للوضوء شيطاناً... 0/178
إن لم تجدوا إلا مرابض الغنم... 6/608
ان لهؤلاء صلاة من أحب اليهم... /414
ان لي جمة افأرجلها... /557
ان لي حوضاً ما بين الكعبة وبيت المقدس 7/637
ان لي كلابا مكلبة... /534
أن ماء الرجل غليظ أبيض... 0/278
أن مؤذنا لعمر أذن بليل فأمره... /483
ان مالك بن الحويرث يرفع يديه... /512
ان مثل الذي يعود في عطيته... 7/289
ان مثل ما بعثني الله به... /186
ان مثلي ومثل ما بعثني الله به كمثل... /188
ان مروان قال لبوابه... /270
أن مروان كتب الى معاوية بن... 3/537
إن مع الدجال إذا خرج ماء وناراً... 3/96
ان معاذ بن جبل أكرى الأرض على 7/307
أن معاذا كان يصلي مع النبي العشاء... /277
ان معاوية حج فخطب... /13
ان معاوية رضى الله عنه باع... /535
ان مكاتبا جاء فقال: إني عجزت /92
إن مما تذكرون من جلال الله... 7/508
إن مما يلحق المؤمن من عمله وحسناته... 6/519
إن من أبر البر أن يصل الرجل... /354
ان من إجلال الله تعالى إكرام... 0/383

من أحبكم إلى وأقربكم... 5/306
من أحسن الناس صوتاً بالقرآن... 17/77
من اخوانكم من ليس له مال... 7/106
من أربى الربا الاستطالة في عرض... 12/123
من ازواجكم... 3/213
من اعظم الأمانة عند الله... 9/320
من أعظم الجهاد... 1/236
من اعظم الذنوب... 6/181
من أعظم الفرى أن يدعى الرجل... 16/324
من افضل ايامكن يوم الجمعة... 12/497
من البيان سحراً وان من الشعر... 7/293
من البيان لسحراً... 16/358
من الجفاء أن يكثر الرجل... 17/20
من السرف أن تأكل كل ما اشتهيت. 17/442
من السنة أن يخرج الرجل مع ضيفه.. 17/443
من الشعر حكمة... 7/293
من الطعام طعاماً أتحرج منه... 10/471
من العنب خمراً وان من التمر... 7/243
من الغيرة ما يحب الله... 14/413
من الكبائر ان يشتم الرجل والديه... 14/421
من المنشآت... 3/170
من الناس مفاتيح للخير... 16/517
من امتي من يدخل الجنة بشفاعته... 17/638
من امتي... 12/440
من ضيق منزلاً او قطع طريقاً... 7/103
من عبدالله ناساً ماهم... 9/367
من قلب ابن آدم بكل واد... 17/594
منهم من تأخذه النار الى كعبيه... 14/271
موسى أجر نفسه ثماني سنين... 17/304
موسى عليه السلام... 3/82
مولاتها أرسلتها... 10/79
ناركم هذه جزء من سبعين جزءا... 17/638
نستشرف العين والأذن... 4/547
نفراً جاؤا الى سهل بن سعد... 8/310
نفرا من اهل العراق... 3/16
نفيعا مكاتبا كان لإم سلمة... 11/191
انّ نوفا البكالي... 2/499
إن هذا الخير خزائن ولتلك الخزائن... 16/518
إن هذا القرآن نزل بحزن... 17/75
إن هذا يوم رخص لكم... 4/511
إن هذا يوم عيد... 17/39
إن هذه الإبل لأهل بيت من المسلمين... 17/268
ان هذه الحشوش محتضرة... 10/110
إن هذه الريح من روح الله... 14/542
إن هذه النار عدو لكم... 16/384
إن هذين محرم على ذكور أمتي... 17/478
ان هلال ابن أميّة... 2/538
ان هند بنت عتبة قالت... 6/546
أن يأتيه بماء زمزم الى الحديبية... 5/103
إن يأجوج ومأجوج يحفرون كل يوم... 17/570
إن يسير الرياء شرك... 17/549
أن ينهي عن أن يسمي بيعلى وبركة... 1/282
أن يهوديا قتل جارية على اوضاح... 13/543
أن يهودية دخلت عليها فذكرت عذاب. 15/143
أن يهودية كانت تشتم رسول الله... 13/537
أن يهوديين قال احدهما... 2/490
إن يوم الثلاثاء يوم الدم... 11/67
إن يوم الجمعة سيد الأيام... 17/35
أنا أعلم لك علمه... 12/380
انا اغنى الشركاء... 6/337
انا أمة أمية لا تكتب... 9/76
إنا أهل بيت اختار الله لنا الاخرة... 17/573
أنا أول الناس خروجاً إذا بعثوا؟... 12/192
انا اول من يجثو... 2/529
أنا اولى بالمؤمنين من أنفسهم... 13/199
أنا زعيم بيت في ربض الجنة لمن ترك... 16/358
أنا سيد ولد آدم يوم القيامة... 14/214
أنا عبدالله وأخو رسوله ﷺ وأنا الصديق 16/489
أنا عند ظن عبدي بي... 13/72
أنا فرطكم على الحوض... 14/199
أنا قوم نتصيد بهذه الكلاب... 9/530
إنا كذلك يضعف لنا البلاء... 17/560

إنا كنا نهيناكم عن لحومها... 5/16
إنا ندخل على أمرائنا فنقول القول... 17/547
ان نركب البحر ونحمل 10/37
إن والله لا نولي هذا العمل... 5/403
أنا وكافل اليتيم في الجنة هكذا... 1/389
إناء مثل إناء وطعام مثل طعام... 12/104
أنا أولى الناس بابن مريم في الدنيا... 12/175
الاناة من الله تعالى والعجلة... 16/255
إيّاكم واللحم فإن له ضراوة كضراوة... 10/459
أن نرى صاحبكم... 10/107
انا وامرأة سعفاء الخدين كهاتين... 1/370
الأنبياء ثم الأمثل... 13/101
أنت ومالك لابيك... 17/266
انتهيت الى رسول الله وهو يخطب 8/364
انحرها ثم اغمس... 5/19
انزل الله علي أمانين لأمتي... 12/432
انزل عليه وهو ابن اربعين... 15/207
انزلت المائدة من السماء خبزاً... 2/354
انزلت عبس وتولى... 3/259
انزلت هذه الآية في الدعاء... 2/496
انزلت هذه الآية: لا يؤاخذكم الله باللغو 16/238
انشق القمر على عهد رسول الله 15/333
الانصار شعار والناس دثار... 16/499
انصر اخاك ظالماً أو مظلوماً... 9/380
انصرف من اثنتين فقال له ذو اليدين...: 8/195
إنصرفا. نفي لهم ونستعين بالله تعالى... 11/426
انطلق النبي من المدينة... 5/109
انطلق بنا الى أم أيمن... 12/413
انطلق بنا إلى ام أيمن نزورها كما كان... 17/152
إنطلق ثلاثة نفر ممن كان قبلكم حتى... 14/44
انطلق عبدالله بن سهل ومحيصة... 14/12
إنطلق عمر بن الخطاب مع النبي... 14/99
انطلقت أنا والاشتر النخعي الى علي 13/535
انطلقت مع أبي نحو النبي... 13/530
انظرن من إخوانكن من الرضاعة... 15/496
أنعت لك الكرسف... 10/368

إنقضي شعرك واغتسلي... 6/582
انكحت عائشة ذات قرابة... 7/200
انكحوا فاني مكاثر بكم... 1/192
إنكسرت إحدى زندي... 6/585
انكم تحشرون... 261
إنكم تدعون يوم القيامة بأسمائكم... 279
إنكم لتعملون أعمالاً هي في أعينكم... 6/331
إنكم لتقرؤن آية لو انزلت فينا... 327
إنكم ملاقو الله تعالى حفاة عراة... 4/160
إنكم منصورون ومصيبون... 236
إنما اخاف على امتي... 3/235
إنما الاعمال بالنيات... 6/9
انما الاعمال كالوعاء... 7/617
انما الامام جنة... 49
انما البيع عن تراض... 7/253
إنما الحلف حنث او ندم... 7/240
انما الخراج على اليهود... 98
إنما الربا في النسيئة... 536
إنما الشفاعة قبل ان يبلغ السلطان... 246
انما الطلاق لمن أخذ بالساق... 7/237
انما الماء من الماء... 0/271
انما المني بمنزلة... 0/72
انما أمرت أن أقاتل الناس حتى يقولوا... 7/536
انما أمرت بالمسح... 6/576
إنما أمرت بالوضوء... 0/419
إنما أنا بشر اذا امرتكم بشئ من امر... 6/385
انما أنا بشر مثلكم... 3/450
إنما أنا بشر... 3/449
إنما أنا بشر... 7/274
إنما اهلك من قبلكم... 187
إنما بقاؤكم... 2/428
انما بنو هاشم... 130
انما جعل الإمام ليؤتم به فاذا كبر... 301
انما جعل الطواف بالبيت... 420
انما سمى البيت العتيق... 531
إنما سمي بذلك لانه جلس... 2/179

ا سن رسول الله الزكاة في هذه الخمسة	17/181
ا شفاعتي...	12/440
ا صلى أربعا لأجل الأعراب لأنهم...	8/393
ا صلى النبي ركعتين بعد العصر...	8/441
ا كان الاذان على عهد رسول الله...	7/473
ا كان الماء من الماء...	10/276
ا كان النفاق على عهد رسول الله...	16/95
ا كان يكفيك ان تقول هكذا...	10/257
ا كان يكفيك...	10/255
ا كانت المتعة في اول الاسلام...	15/416
ا مثل صاحب القرآن...	3/321
ا مثلي ومثلكم كمثل رجل استوقد...	1/188
ا مر بجنازة يهودي...	15/115
ا نزله رسول الله لانه كان اسمح...	5/65
ا نسمة المؤمن طير يعلق...	14/152
ا نهى رسول الله عن الثوب...	14/466
ا هو مناخ لمن سبق إليه...	5/105
ا هي عرق أو عروق...	16/583
ا يبعث الناس على نياتهم...	17/624
ا يفعل ذلك الذين لا يعلمون...	7/164
ا يكفيك ان تقول...	10/255
ا يلبس الحرير في الدنيا...	14/463
ه أبصر رسول الله مضطجعا في ...	16/83
ه أتى « ﷺ » يطلب دية اخيه...	6/172
ه إذا اعتكف طرح له فراشه...	17/174
ه ارسل غلامه...	1/537
ه إستأذن رسول الله في إجارة الحجام..	14/343
ه اشترى جارية...	14/489
ه اشترى جارية...	1/487
ه اشترى راحلة...	1/542
ه أشتكى الى رسول الله وجعاً يجده..	11/88
ه اعتمر مع عمر بن الخطاب...	10/71
ه أقام على بعض إمائه فجعل...	5/170
ه اقبل من ارضه...	10/267
ه اقبل هو وابن عمر...	10/267
ه اهل الجنة...	12/372
أنه اوصى ان يجعل على قبره...	15/129
انه باع جملا له...	1/542
انه باع غلاماً...	2/34
انه بلغه أن ابن عباس كان يقصر الصلاة.	8/386
أنه بلغه أن ابن عمر كان ينكر...	9/167
أنه بلغه أن النبي اعتمر ثلاثاً...	5/105
أنه بلغه أن رجلاً أتى ابن عمر فقال...	11/165
أنه بلغه أن رجلا اتى...	1/544
أنه بلغه أن رجلا...	1/509
أنه بلغه أن رسول الله...	3/281
أنه بلغه أن عليا كان يقول في الرجل...	11/161
أنه بلغه أن عمر وعثمان وعليا...	7/206
أنه بلغه أنه كتب الى عمر بن الخطاب...	11/160
أنه بلغها: أن نساءكن يدعين بالمصابيح..	10/377
أنه تلا قوله تعالى: والمطلقات يتربصن..	11/375
أنه توضأ ومسح على خفيه...	10/235
أنه جاء للنبي فقال ما اسمك...	1/295
انه جاء والنبي يخطب...	9/346
أنه خرج من الغائط...	17/426
أنه خطب امرأة فقال له النبي انظر	14/405
أنه دخل المسجد وعبد الرحمن ابن أم..	8/354
أنه دخل عمر بن...	10/197
أنه دخل هو وأبوه على أنس...	1/210
انه دعا بوضوء...	10/173
انه ذبح قبل الصلاة فذكره للنبي...	17/414
أنه رأى البيت المعمور...	3/155
انه رأى النبي رفع يديه حين دخل...	7/506
أنه رأى النبي يصلي فاذا كان في وتر...	8/47
أنه رأى بشر بن مروان يخطب على المنبر.	8/355
أنه رأى بلالاً يؤذن قال: فجعلت...	7/493
أنه رأى جنازة يسرعون بها...	17/113
انه رأى رجلاً متجردا بالعراق...	5/29
أنه رأى رجلاً يصلي قد صف بين قدميه.	7/529
أنه رأى رسول الله...	10/217
أنه رأى رسول الله...	10/209
انه رأى عبدالله ابن الزبير وصلى بهم...	7/515

أنه رأى عبدالله بن الحارث يصلي...	8/187
أنه رأى فسطاطا على قبر عبدالرحمن...	15/102
أنه رفع يديه حتى كانتا بحيال منكبيه..	7/508
أنه سأل ابا هريرة عن وقت الصلاة...	7/389
أنه سئل أكان النبي يخطب قائماً أو...	17/40
أنه سأل النبي عن صلاة الرجل قاعداً..	7/516
أنه سأل رسول الله عن الدجال...	14/97
أنه سأل رسول الله...	1/447
انه سأل سعد بن ابي وقاص...	1/538
أنه سأل عائشة...	2/463
أنه سئل عما استيسر من الهدي...	5/59
أنه سئل عن أجرة كتابة المصحف...	14/321
أنه سئل عن الرجل يكون عليه رقبة...	11/327
انه سئل عن الكلب المعلم...	9/533
أنه سئل عن المسح على العمامة...	10/156
أنه سئل حد العبد في الخمر...	5/237
أنه سئل عن رجل له امراتان ارضعت...	15/506
انه سئل عن شيب النبي...	15/219
أنه سئل عن قوله الا المودة...	3/116
أنه سأله رجل طلق امرأة...	11/202
أنه سمع رجلاً يسأل الناس يوم عرفة...	13/419
انه سمعه حين رفع رأسه...	2/265
انه سيأتيكم أقوام من بعدي يطلبون	16/521
أنه شهد العيد مع عمر فصلى...	8/528
أنه شهد النبي زمن الحديبية في يوم...	8/347
أنه صلى أربعاً فقيل له...	8/393
أنه صلى بالناس بمكة ركعتين فلما...	8/393
أنه صلى على جنازة فقرأ بفاتحة...	8/550
انه طلب غريما له فتوارى...	6/188
أنه طلق امرأته فمتعها بوليدة...	11/203
انه غزا مع النبي ست عشرة غزوة...	11/394
أنه فاتته ركعتا الفجر فقضاهما...	8/432
انه فرق بين والدة ووالدها...	1/514
انه قال يا رسول الله لا تسبقني بآمين...	7/539
أنه قدم على النبي وقد خصى...	17/349
انه قرأ سورة اذا السماء انشقت...	8/233
أنه قرأ على رسول الله من ضعف...	3/363
انه قرأ فدية طعام مسكين...	2/174
انه قرأ فطلّقوهنّ	3/214
انه قرأ في الاولى من الصبح باربعين...	7/549
أنه قرأن هيت لك...	3/359
انه قضى في السن خمسا من الإبل...	17/345
أنه كان في مجلس رسول الله فأذّن بالصلاة	3/168
انه كان له سهوة فيها تمر...	2/227
انه كان يؤذن يوم الجمعة...	17/39
أنه كان يبيت بذي طوى...	5/64
انه كان يتوسد القبور...	15/136
انه كان يذكّر بالنار...	3/111
انه كان يرعى لقحة فرأى...	6/233
انه كان يصفر لحيته بالصفرة...	6/543
انه كان يصلي الصلوات الخمس بمنى...	17/392
انه كان يصلي بهم فيكبر كلما خفض..	7/505
انه كان يعرق في الثوب وهو جنب...	3/108
أنه كان يغسل يوم الفطر...	10/324
أنه كان يقول اذا فرغ من دفن الميت...	15/129
أنه كان يكبر في فسطاطه...	5/83
انه كان يكتب لحفصة...	2/219
أنه كان ينام جالساً...	10/209
انه كتب الى ابي بكر بن حزم: انظر...	11/274
انه كلم رسول الله حين وفد عليه...	6/418
أنه لا هجرة...	17/242
انه لا تفريط في النوم...	7/366
أنه لم ير بالقراءة للجنب بأسا...	10/301
أنه لما اتخذ الأموال بالطائف واراد أن...	8/399
أنه لما اصيب إخوانكم...	2/266
انه ليأتي الرجل...	2/513
إنه ليس بدواء ولكنه داء...	11/54
انه ليغان على قلبي...	6/116
انه مر على صبيان فسلم عليهم...	9/403
أنه مر على قارئ يقرأ القرآن...	2/141
أنه نهى أن نستقبل القبلة...	16/534
انه نهى عن بيع فضل الماء...	1/465

أنه وجده عبدالله بن قارظ... 10/215
أنها اتت بابن لها صغير... 10/60
أنها إختلعت من زوجها بكل شئ... 5/478
انها تعدل نصف القرآن... 3/291
إنها ستكون فتنة وفرقة واختلاف... 17/545
انها طلقت على عهد رسول الله... 11/345
أنها قالت في المرأة الحامل ترى الدم... 10/361
أنها قالت لها امرأة اني... 10/66
إنها كائنة ولم يأت تأويلها 2/357
انها كانت تحت عبيدالله بن جحش... 9/513
انها كانت تحت عبيد الله بن جحش... 15/370
انها كانت تقول... 10/102
أنها كانت تكره أن يجعل الرجل... 16/87
انها كانت ممن وهبت نفسها... 15/377
انها لا تحل لي إنها ابنة اخي... 15/496
انها لرؤيا حق ان شاء الله فقم مع... 7/468
انها لما مات سعد بن أبي وقاص... 8/11
انها نعتت قراءة رسول الله... 3/333
أنها وزنت شعر الحسن والحسين... 10/506
أنها مر بها سائل فاعطته كسرة... 9/388
أنهكوا الشوارب... 7/18
أنهم تمسوا وهم مع رسول الله... 10/252
أنهم خرجوا مع رسول الله الى خيبر... 16/566
أنهم كانوا يصلون على جنازة الرجال... 9/9
انهما كانا يكرهان البسر وحده... 7/253
أنواخذ بما عملنا في الجاهلية... 14/193
أنى اجد في القرآن تختلف... 2/246
أني اروَع في منامي... 6/39
أني أرى مالا ترون... 5/319
إني اصرع واني اتكشف فادع الله لي... 9/196
اني اصور هذه الصورة فأفتني فيها؟ 7/60
إني أعطيت أمي حديقة لي... 17/293
إني أقبلت أريد أن اطوف بالبيت... 10/374
إني إن استخلفت فعصيتموه عذبتم... 12/349
إني تارك فيكم ما إن تمسكتم به... 1/180
اني دخلت الكعبة... 4/425
إني ذكرت شيئا من تبرٍ كان عندي... 7/82
إني راكب غداً إلى اليهود... 17/492
إني صليت صلاة رغبة ورهبة... 17/543
إني طلقت امرأتي مائة تطليقة... 11/157
إني عوتبت الليلة في الخيل... 7/162
إني قد بدّنت فإذا ركعت فاركعوا... 17/19
إني قدمت بعمرة مفردة... 5/60
إني كنت نهيتكن عن نبيذ الأوعية... 17/450
اني لا أدري ما قدر بقائي فيكم... 12/249
إني لأعرف كلمة لو قالها لذهب عنه.. 12/107
إني لاجده يتحدر مني مثل الحريرة... 10/196
اني لأدخل في الصلاة وأنا أريد... 8/285
إني لأرجو ألا يدخل النار أحد... 17/633
إني لأرجو أن لا يعجز الله أمتي... 16/413
إني لاستغفر الله واتوب اليه في اليوم... 17/511
إني لأسمع بكاء الصبي... 17/23
اني لأعرف اصوات... 12/460
إني لأعرف كلمة لو أخذ الناس... 17/622
اني لاعطي الرجل... 4/121
اني لاعلم اذا كنت عني راضية... 9/320
إني لأعلم كلمة لا يقولها أحد عند موته 17/504
إني لأنسى، أو أنسيَ لأسن... 8/201
اني لانقلب الى اهلي... 6/449
اني مصصت من ثدي إمراتي لبنا... 15/502
إني نذرت أن أذبح بمكان كذا وكذا... 15/576
إني نسيت ان آمرك... 4/440
إني والله إن شاء الله لا أحلف... 16/234
إني والله ما آمن يهود على كتابي... 11/269
إني ولدت غلاما فسميته محمدا... 1/302
إن وهبت لخالتي غلاما... 14/344
إهتز عرش الرحمن لموت سعد بن معاذ.. 12/352
اهتم رسول الله للصلاة كيف يجمع... 7/465
أهدي النبي عام الحديبية هدايا فيها... 5/32
أهدى كسرى الى رسول الله هدية... 16/169
أهدى لرسول الله جبة من سندس... 12/352
أهدى للنبي عسل فقسم بيننا لقعة... 17/456

أهدى للنبي عنب من الطائف...	17/445
أهديت ابنة رسول الله الي فما كان...	17/593
أهديت نجيباً فاعطيت بها...	5/31
أهل الجنة جرد مرد كحل...	14/263
اهل الجنة عشرون ومائة صف...	12/434
أهل الجنة من ملأ الله أذنيه من ثناء...	17/623
أهل المدائن هم الحبساء...	2/29
أهل النبي بعمرة...	4/521
أهون أهل النار عذابا من له نعلان...	14/270
أوتى النبي برجل قتل نفسه...	9/22
أوصاني خليلي بصيام ثلاثة أيام...	8/502
أوصى ابو موسى الأشعري حين حضرت	17/114
أوصي امرأ بأمه أوصي امرءاً بأمه...	17/485
أوف بنذرك...	15/570
أوف بنذرك...	15/575
أوقد على النار ألف سنة حتى...	14/264
أول الآيات خروجا طلوع الشمس...	14/143
أول ما قدم رسول الله المدينة..	2/154
أول ما بدى به رسول الله من الوحي...	15/247
أول ما يقضي بين الناس يوم القيامة...	14/176
أول من أسرج في المساجد...	17/606
أول من يدعى به يوم القيامة...	6/330
أول من يصافحه الحق عمر...	16/479
أول مولود ولد في الإسلام عبدالله...	12/357
أولا تدرين أن الله خلق الجنة وخلق...	13/381
أولم النبي على صفية بنت حيي...	10/497
أولى الناس بي يوم القيامة...	6/131
اومأت امرأة من وراء ستر...	6/545
أو يأتي بعض آيات ربك...	2/367
أي الاجلين قضى موسى...	3/38
أي الاسلام خير... تطعم الطعام...	9/403
أي الاعمال أفضل؟ قال طول القيام...	8/471
أي الجهاد أفضل...	17/555
أي الصدقة أعجب اليك؟ قال: الماء...	9/246
اي الصدقة أفضل؟ قال: جهد المقل..	9/245
اي الصوم افضل بعد رمضان...	9/66
اي المؤمنين افضل؟ قال احسنهم خلقا..	17/629
اي الناس افضل؟ قال: كل مخموم القلب	17/621
اي النساء كان أحب...	12/405
أي ساعة تسحرت مع النبي...	9/136
أي شهر أن اصوم بعد رمضان...	12/504
أي صلاة رسول الله كان أحب اليه...	17/48
الآيات بعد المائتين...	17/568
إياك والحلوب أو قال ذات الدر...	17/417
إياك والخمر...	17/447
اياكم والتعري فان معكم من لا...	8/111
إياكم والتعريس على جواد الطريق...	16/537
إياكم والتمادح فإنه الذبح...	17/499
إياكم والجلوس في الطرقات...	9/335
إياكم والحسد...	5/277
اياكم والظن فان الظنّ...	9/327
اياكم والفتن...	17/546
أيام التشريق أيام أكل وشرب...	9/127
أيام منى أيام أكل وشرب...	17/165
ايحب احدكم اذا رجع الى اهله...	2/126
ايحسب احدكم متكئا...	4/78
ايرفع الرجل يديه اذا رأى البيت؟	5/70
أيعجز احدكم ان يقرأ...	3/306
ايكم مال وارثه احب اليه من ماله...	2/46
أيما إمرأة اختلعت من زوجها من غير...	5/476
أيما إمرأة اصابت بخورا...	7/32
أيما إمرأة ألحقت بقوم من ليس منهم...	17/358
أيما إمرأة زوجها وليان فهي للأول...	15/475
أيما إمرأة سألت زوجها طلاقها...	11/200
أيما إمرأة طلقها زوجها طلاقها...	11/197
أيما إمرأة طلقها زوجها تطليقة...	15/523
أيما إمرأة ماتت وزوجها عنها راض...	9/280
أيما إمرأة نكحت بغير إذن وليها...	15/473
ايما دار او أرض قسّمت...	4/164
ايما داع دعا الى ضلالة فاتبع...	16/512
أيما رجل أعتق امرأ مسلما...	11/309
أيما رجل أعتق غلاما...	17/324

أيما رجل تزوج امرأة وبها جنون... 15/523
أيما رجل ضاف قوما فاصبح... 10/14
أيما رجل عاهر بحرة أو أمة... 13/123
أيما رجل نكح امرأة فدخل بها... 15/491
أيما رجل ولدت أمته منه... 17/322
أيما رجل يدين دينا... 17/296
أيما عبد تزوج بغير اذن مواليه عاهر... 15/475
أيما عبد كوتب على مائة أوقية... 17/323
أيما قرية اتيتموها... 4/116
أيما وليدةٍ ولدت من سيدها... 11/323
أيما وليدة ولدت... 1/463
أيما عبد أبق فقد برئت منه الذمة... 11/320
الإيمان بضع وسبعون... 1/77
الإيمان معرفة بالقلب وقول باللسان... 16/468
الإيمان يزيد وينقص... 16/469
الإيمان يمان... 13/281
أين أنت من الاستغفار؟... 17/511
أيها الناس! اتقوا الله وأجملوا في الطلب 17/249
ايها الناس انه نزل تحريم الخمر... 7/239
الثلث والثلث كثير إنك إن تذر ورثتك.. 16/182
السفر قطعة من العذاب... 7/115
الطفل لا يصلى عليه ولا يرث... 9/7
الوقت الاول من الصلاة رضوان الله... 7/423

ب

باب امتي الذي 12/433
باب من قبل المغرب... 3/396
بادروا بالصدقة فإن البلاء لا يتخطاها... 9/242
بادروا بالاعمال ستا... 17/567
بادروا بالأعمال... 13/229
بارزت رجلا فقتلته فنفلني رسول الله... 17/374
بارك الله لك وبارك عليك... 16/597
بئس الخطيب أنت.. قل ومن يعص الله. 16/365
باع حسان رضي الله عنه حصته... 1/471
الباقيات الصالحات : هي... 2/498
بال رسول الله فقام... 10/113
بجنازة فأثنوا 12/429

البحيرة التي يمنع ردها... 2/350
بدأ الإسلام غريبا... 1/169
بدأ بالصلاة قبل الخطبة بلا أذان... 8/521
بدأ بيمينه فصب عليها... 10/285
بدأ فغسل يديه 10/285
البر حسن الخلق... 5/308
بركة الطعام الوضوء قبله... 10/417
البزاق والمخاط والحيض والنعاس في... 17/21
بزق في ثوبه وحك بعضه ببعض... 8/162
بسعر كذا وكذا الى اجل كذا وكذا... 17/265
بسم الله أرقيك من كل شئ يؤذيك... 17/466
بسم الله لا حول ولا ولا قوة إلا بالله.. 17/527
بسم الله والله اكبر... 5/12
بشر المشائين في الظلم الى المسجد... 16/611
بشر المشائين... 13/48
بشّروا ولا تنفّروا... 4/18
بعث برا من اهل دار... 1/546
بعث النبي سرية عيناً وأمر عليهم... 11/477
بعث رسول اللهاسيد بن حضير... 10/248
بعث رسول اللهإلى أبي رافع اليهودي 11/438
بعث رسول اللهالى عثمان بن مظعون... 1/199
بعث رسول اللهببراء ة مع ابي بكر... 12/293
بعث رسول الله بعثا وأمر عليهم... 12/322
بعث رسول الله بعثا... 2/147
بعث رسول الله بكتابه الى كسرى... 16/397
بعث رسول اللهخالداً الى بني جذيمة... 12/80
بعث رسول الله رهطاً الى أبي رافع... 11/438
بعث رسول الله سرية واستعمل عليهم... 12/82
بعث رسول الله علياً الى خالد ليقبض... 12/85
بعث رسول الله عمرو بن العاص... 12/88
بعث رسول الله في مرضه الى نسائه... 15/535
بعث رسول الله قوماً من بني سليم الى... 11/485
بعث رسول الله يوم الإثنين وصلى على.. 12/288
بعث رسول الله يوم حنين جيشا... 11/353
بعث معي أم سليم بمكتل فيه رطب... 17/431
بعثت أنا والساعة كهاتين... 14/115

بعثت في نفس الساعة... 14/115
بعثت من خير قرون بني آدم قرنا... 12/209
بعثنا رسول الله لنغنم على أقدامنا... 14/140
بعثنا رسول الله ونحن ثلاثمائة راكب... 9/537
بعثني النبي الى اليمن... 6/384
بعثني رسول الله الى البحرين... 17/184
بعثني رسول الله الى اليمن... 13/442
بعثني رسول الله الى رجل تزوج... 17/338
بعثني رسول الله نحو خالد بن سفيان... 8/414
بعثني رسول الله انا والزبير والمقداد... 12/33
بعثني رسول الله ومعاذاً الى اليمن... 12/84
بعثني صفوان بن امية... 9/402
بعنا امهات الاولاد... 1/463
بعني جملك هذا... 1/492
البقرة عن سبعة... 4/534
بقينا ننتظر رسول الله في صلاة... 7/419
بلغ عائشة رضي الله عنها 10/289
بلغني أن الله تعالى يقول يوم القيامة... 12/141
بلغني أن أول ما ينظر فيه من عمل... 14/176
بلغني أن رسول الله توفي يوم الإثنين... 15/76
بلغني أن رسول الله كان إذا أفطر... 9/143
بلغني أن نساءكن على عهد رسول الله.. 15/529
بلغني انه قيل للقمان الحكيم... 16/270
بلغني حفصة أم المؤمنين زوج النبي... 11/195
بلغوا عني ولو آية... 11/259
بهذا أمرتم او لهذا خلقتم؟ 16/474
بول الغلام ينضح وبول الجارية يغسل... 16/573
بيت لا تمر فيه كالبيت لا طعام فيه... 17/437
بيع المحلبات خلابة... 17/262
البيعان بالخيار مالم يتفرقا... 1/553
البيعان بالخيار مالم يتفرقا... 1/553
البيعان بالخيار... 1/426
بين الرجل وبين الشرك ترك الصلاة... 7/375
بين الملحمة وفتح المدينة... 14/146
بينا نحن مع النبي بمنى : اذ انفلق... 15/333
بين يدي الساعة مسخ وخسف وقذف.. 17/569
بينا أنا أصلي مع رسول الله... 3/142
بينا انا عند رسول الله اذ أتاه رجل... 15/283
بينا أنا مضطجعة مع رسول الله... 10/355
بينا أنا وأبو هريرة عند ابن عباس... 11/350
بينا أهل الجنة في نعيمهم اذ سطع... 16/516
بينا رسول الله ﷺ جالس إذا جاءه رجل فساره 1/100
بينا جبريل قاعداً عند النبي... 2/145
بينا رجل في فلاة من الارض... 9/231
بينا رجل يسوق بقرة قد حمل عليها... 12/278
بينا رسول الله في المسجد... 3/299
بينا رسول الله في حائط لبني النجار... 15/145
بينا رسول الله يحدث القوم إذ جاءه... 14/134
بينا رسول الله يصلي عند البيت... 15/315
بينا رسول الله يقسم قسما... 15/229
بينا عمر يخطب الناس يوم الجمعة... 10/316
بينا نحن جلوس مع النبي... 1/58
بينا نحن في المسجد... 10/60
بينا نحن نصلي... 3/208
البينة على المدعي واليمين على المدعي عليه 13/455
بينما « ﷺ » يسير قافلا من حنين... 7/79
بينما الحبشة يلعبون بحرابهم... 14/527
بينما أنا نائم رأيتني أطوف بالبيت... 5/366
بينما راع يرعى في غنمه... 12/277
بينما رجل واقف مع النبي بعرفة... 15/103
بينما رجل يمشي بطريق اشتد... 6/289
بينما رجل يمشي بطريق وجد غصن... 1/407
بينما رجل يمشي في الحلة تعجبه نفسه.. 14/413
بينما رسول الله يصلي باصحابه اذ... 8/108
بينما رسول الله في بعض اسفاره... 14/545
بينما رسول الله يصلي اذ جاءه رجل... 5/552
بينما نحن جلوس مع رسول الله... 6/495
بينما نحن مع رسول الله بمنى اذ نزلت... 13/506
بينما نحن نصلي مع رسول الله... 5/551
بينما هو يقرأ من الليل... 2/137
بينما أيوب يغتسل عريانا خر عليه... 12/171
بينما نحن مع رسول الله اذ اصابه... 7/314

بيننا وبين المنافقين... 13/38

ت

التائب من الذنب كمن لا ذنب له... 17/627
تابعوا بين الحج والعمرة... 4/201
تابعوا بين الحج والعمرة... 17/382
التاجر الأمين الصدوق المسلم... 17/247
التاجر الأمين... 1/424
تأخذ إحداكن ماءها... 10/312
تؤخذ صدقات المسلمين على مياههم... 17/180
التؤدة في كل شئ إلا في عمل الآخرة... 16/257
تداوُوا عبادالله ! فإن الله سبحانه... 17/453
تأكل تمراً وبك رمد... 17/455
تبلغ الحلية من المؤمن... 10/175
تتجافى جنوبهم... 3/53
تجدون الناس كابل مائة لا يوجد فيها... 16/410
تجدون من شر الناس... 6/337
تحاجّ آدم وموسى عليهما السلام... 13/384
تحاجت الجنة والنار... 14/276
تحرّوا ليلة القدر... 3/283
تحملت فلقيت رسول الله... 13/413
تحوز المرأة ثلاثة مواريث... 13/132
تحولوا عن مكانكم الذي اصابتكم... 7/368
تخرج الدابة من هذا الموضع... 17/570
تخرجَ الدابة... 3/28
تخرج من خراسان رايات سود... 12/307
تخرج نار من حضرموت... 14/117
تخلف عنا النبي في سفرة سافرناها... 10/155
تخيروا لنطفكم وانكحوا الأكفاء... 17/208
تدور رحى الإسلام بخمس وثلاثين... 16/412
ترا آي الناس الهلال... 9/70
تربوا صحفكم انجح لها... 17/502
ترد أمتي على الحوض... 14/199
ترك الناس التأمين... 16/619
تركت فيكم أمرين... 1/179
تركتم على الجادة... 1/193
تركتم على الواضحة... 1/192
تزوج عقيل بن ابي طالب... 15/411
تزوج ابو طلحة أم سليم... 9/510
تزوج النبي وهي بنت سبع... 17/195
تزوج رجل امرأة من الانصار... 15/405
تزوج رجل من الانصار امرأة... 17/235
تزوجني النبي وانا بنت ست سنين... 15/358
تزوجني رسول الله في شوال... 15/411
تزوجوا الودود الولود... 15/389
التسبيح للرجال والتصفيق للنساء... 8/161
تسحرنا مع رسول الله ثم قمنا... 9/134
تسحروا فإن في السحور بركة... 9/133
تسموا بأسماء الأنبياء... 1/280
تسموا باسمي ولا تكنوا بكنيتي... 1/299
تسوكوا فإن السواك مطهرة للفم... 16/531
تشهده ملائكة الليل... 2/415
تشويه النار... 2/533
تصدق عليّ بشاة... 6/461
تصدقوا: فيوشك الرجل أن يمشى بصدق. 9/241
تضمّن الله تعالى لمن خرج... 3/493
تعالوا حتى نقيس قراءة رسول الله... 16/617
تعاهدوا هذا القرآن... 3/321
تعجل قوم عند العصر... 10/155
تعدون انتم الفتح... 15/310
تعرض الاعمال على الله... 9/119
تعرض الاعمال في كل ... 9/456
تعشوا ولو بكف من حشف... 10/431
تعلمنا التشهد كما تعلمنا السورة... 8/67
تعلموا أيها الناس أن الطمع فقر... 13/419
تعلموا الفرائض والقرآن وعلموا الناس... 11/242
تعلموا قبل الظانين... 11/242
تعلموا من انسابكم ما تصلون به... 9/270
تعوذوا بالله من جب الحزن... 6/334
تعوّذوا بالله من جهد البلاء... 6/102
تقسمون وتستحقون 17/348
تقطع يد السارق في ثمن المجن... 17/333
تقوم الساعة والروم أكثر الناس... 12/475

تكون ابل للشيطان... 16/433
تكون الارض يوم القيامة خبزة واحدة... 14/263
تكون في هذه الأمة... 13/230
تلا رسول الله هذه الآية: وان تتولّوا... 12/368
تلا ابن عباس: الا المستضعفين... 2/300
تلا رسول الله: «هوالذي أنزل»... 2/245
تلا رسول الله : رب إنهن أضللن كثيراً. 12/222
تلا هذه الآية: يا ايها الذين آمنوا إذا 17/284
تلقى رسول الله جعفر بن ابي طالب... 7/127
تلك صلاة المنافق يجلس يرقب الشمس. 7/440
تمرة طيبة وماء طهور صب علي... 16/546
تمرة طيبة وماء طهور... 16/545
تمرق مارقة... 13/239
تنزل البركة وسط الطعام فكلوا... 10/406
تنكح المرأة لأربع خصال... 15/394
تهادوا فان الهدية تذهب وحر الصدر... 16/166
توبوا إلى ربكم فوالله... 6/117
توضأ رسول الله فغسل وجهه ثلاثاً... 10/152
توضأ رسول الله مرة مرة... 10/149
توضأ رسول الله واحدة واحدة... 16/552
توضأ رسول الله... 10/237
توضأ رسول الله... 10/174
توضأ عمر رضي الله عنه بالحميم... 1/324
توضأ مما مست النار... 16/565
توضؤا من لحوم الإبل... 16/567
توضأ رسول الله فنضح فرجه... 16/561
توفي ابني فجزعت 10/328
توفي اليوم رجل صالح من الحبش... 9/17
توفي رسول الله وأبو بكر وعمر... 17/403
توفي رسول الله وأبو بكر بالسنح... 5/410
توفي رسول الله وهو ابن ثلاث وستين... 15/206
توفي عبدالرحمن بن أبي بكر... 11/328
توفيت بنت لعثمان ابن عفان بمكة... 15/88

ث

الثيب تعرب عن نفسها... 17/194
ثلاث اذا خرجن لم ينفع نفسا... 2/366
ثلاث دعوات مستجابات... 5/502
ثلاث ساعات كان رسول الله ينهانا... 7/429
ثلاث فيهن البركة البيع الى أجل... 17/266
ثلاث لأن يكون رسول الله بينهن... 17/358
ثلاث لا يحلّ لأحد أن يفعلهن... 8/289
ثلاث لا يفطرن الصائم... 9/87
ثلاث لا يمنعن: الماء والكلأ والنار... 17/308
ثلاث من فعلهن فقد طعم... 1/70
ثلاث من كن فيه وجد بهن طعم... 1/84
ثلاث من كن... 13/83
ثلاثة جدهن جد وهزلهن جد... 11/203
ثلاثة حق على الله عونهم... 13/83
ثلاثة كلهم ضامن على الله... 13/58
ثلاثة لا ترتفع صلاتهم... 17/21
ثلاثة لا تجاوز صلاتهم... 8/279
ثلاثة لا يدخلون الجنة... 16/290
ثلاثة لا يقبل الله تعالى صلاتهم... 8/278
ثلاثة لا يكلمهم الله تعالى يوم ... 16/281
ثلاثة لا يكلمهم الله ولا ينظر اليهم يوم. 16/289
ثلاثة لا يكلمهم الله ولا ينظر إليهم يوم. 16/288
ثلاثة لا ينظر الله إليهم يوم القيامة... 16/290
ثلاثة من اصل الإيمان... 1/93
ثلاثة يحبهم الله... 13/84
ثم اتاه حين امتد الفجر واصبح... 7/387
ثم اتى آخر فقال السلام عليكم... 9/413
ثم أتيت المدينة بعد فرأيتهم يرفعون... 7/508
ثم شهدت الصلاة معنا... 7/333
ثم لتسألن... 3/296
ثم مسح برأسه... 10/148
ثم يتخير من الثناء ما شاء... 8/59
ثنتان لا تردان الدعاء عند النداء... 5/500
ثنتان موجبتان... 1/37
ثوب بالصبح فجعل رسول الله يصلي... 8/159

ج

جيء الى النبي بسارق... 5/219
جاء ابو بكر الى أبي في منزله فاشترى. 16/117

جاء أعرابي الى النبي يتقاضاه دينا... 17/298
جاء اعرابي الى رسول الله يسأل... 10/148
جاء اعرابي الى رسول الله... 3/448
جاء اعرابي الى رسول الله... 15/305
جاء اعرابي فأناخ راحلته ثم عقلها... 10/65
جاء السيد والعاقب صاحبا نجران... 16/431
جاء العباس بأبي سفيان بن حرب فأسلم. 12/38
جاء بلال... 1/528
جاء ت الانصار الى رسول الله... 15/117
جاء ت السودان يلعبون بين يدي... 14/528
جاء ت ام ولد زيد ابن ارقم... 1/546
جاء ت امرأة الى النبي... 10/73
جاء ت امرأة الى رسول الله... 9/503
جاء ت امرأة صفوان بن المعطل... 9/284
جاء ت فاطمة بنت هبيرة الى «ﷺ» 6/532
جاء جبريل الى النبي... 3/109
جاء حبر من اليهود الى رسول الله... 15/329
جاء خباب الى عمر فقال: ادن... 16/597
جاء رجل الى «ﷺ» وعليه خاتم... 6/526
جاء رجل الى البراء ابن عازب... 12/67
جاء رجل الى النبي فقال: أحج عن أبي 17/383
جاء رجل الى النبي ﷺ فقال: يا رسول الله 15/52
جاء رجل الى رسول الله برجل... 13/554
جاء رجل إلى رسول الله فقال... 13/497
جاء رجل الى رسول الله فقال... 12/364
جاء رجل الى رسول الله فقال... 15/551
جاء رجل الى رسول الله من أهل نجد... 1/61
جاء رجل الى رسول الله ﷺ ... 12/155
جاء رجل فقال رسول الله ... 6/494
جاء رجل فقال يا رسول الله : ان عيني.. 9/92
جاء رجل فقال يا رسول الله: من أحق.. 1/341
جاء رجل فقال... 2/462
جاء رجل مثل بيضة من ذهب... 9/258
جاء رجل مستصرخ الى رسول الله... 11/324
جاء رجل معه حمار... 9/440
جاء رجل من اليمن الى رسول الله... 14/515
جاء رجل من أهل مصر يريد الحج... 12/284
جاء رجل.. فقال يا رسول الله رأيتني.. 8/235
جاء رسول الله يعود عبدالله بن ثابت... 15/95
جاء عبد فبايع رسول الله... 1/541
جاء عثمان الى النبي بألف دينار... 12/286
جاء علي الى النبي فقال... 6/59
جاء عمر فلما رآني... 14/518
جاء عمر فقال يا رسول الله هلكت.. 2/190
جاء مشركو قريش... 3/167
جاء معاوية الى ابن هاشم... 2/46
جاءنا رسول الله فأخرجنا له ماء... 10/178
جاء ناس من الانصار فقالوا:.. 13/540
جاء ناس من أهل العراق... 10/319
جاءني جبريل عليه السلام... 10/113
جاء هلال بن امية وهو أحدالثلاثة... 14/493
جاء وفد بزاخة الى ابي بكر... 6/175
جائت امرأة الى ابن عمر فذكرت... 11/366
جاءت امرأة ببنتين لها... 2/278
جاء فاطمة الى النبي تسأله خادماً... 6/55
جائنا النبي فصلى بنا في مسجد... 17/28
جئت أنا وغلام من بين عبدالمطلب... 8/170
جئت ليلة أحرس النبي فاذا رجل قرائته.. 17/132
جئت يوماً من خارج ورسول الله يصلي. 8/164
الجار أحق بشفعة جاره ينتظر... 2/9
جار الدار أحق بالدار... 2/9
الجالب مرزوق والمحتكر ملعون... 17/251
الجالب مرزوق... 2/29
جالست النبي اكثر من مائة مرة... 7/300
جاورت بحراء شهراً فلما قضيت... 15/249
جدب لنا رسول الله السمر بعد العشاء... 16/593
الجذع من الضأن... 4/545
جعل الله الرحمة مائة جزء... 6/285
جعل الله الطلاق بعد النكاح... 11/87
جعل تحت رسول الله في قبره قطيفة... 15/77
جعلت لي الارض مسجداً... 8/134
جلد رسول الله اربعين... 5/233

جلس «ﷺ» على المنبر وجلسنا حوله.. 6/245
جلس إحدى عشرة امرأة... 9/302
جلست في عصابة من ضعفاء... 6/488
جمع القرآن على عهد رسول الله... 3/373
جمعت المحكم على عهد رسول الله... 3/384
الجمعة حق واجب على كل مسلم... 8/341
الجمعة على كل من آواه الليل الى أهله.. 8/344
الجمعة على كل من سمع النداء... 8/343
جنبوا مساجدكم صبيانكم... 16/606
جنتان من فضة آنيتهما وما فيها... 14/233
جهاد الصغير والكبير... 4/210
الجهاد واجب عليكم... 3/533
جهز رسول الله فاطمة بخميل وقربة... 15/554

ح

حاربت النضير وقريظة رسول الله... 11/431
حبب الى الطيب... 7/25
حبب الي النساء والطيب وجعلت قرة.. 7/342
حبك الشئ يعمي ويصم... 16/335
حتى بلغ سبعاً... 10/244
حج ابن مسعود فأتينا المزدلفة... 7/442
حج النبي حجتين قبل أن يهاجر... 5/115
حج النبي واصحابه مشاة... 17/406
حج بي ابي في حجة الوداع مع... 5/97
الحج جهاد والعمرة تطوع... 17/391
الحجاج والعمار وفد الله... 17/382
الحجامة على الريق أمثل... 17/462
حججت فدخلت على أم سلمة... 10/360
حد الساحر ضربه بالسيف... 13/497
حدث الناس مرة في الجمعة... 11/255
حدثنا اصحاب رسول الله أنهم كانوا... 15/55
حدثنا رسول الله حديثاً طويلاً عن... 14/94
حدثني ابي قال: خرجنا الى الشام... 15/231
حدثني ابو سفيان بن حرب قال: انطلقت. 15/238
حدثوا الناس بما يعرفون... 11/256
خرجنا وفدا الى رسول الله فبايعناه... 15/178
خرجنا مع رسول الله في غزوة ... 10/198

حرس ليلة في سبيل الله... 17/366
حرق رسول الله... 3/194
حرم من النسب سبع... 15/491
حرمت الخمر بعينها قليلها وكثيرها... 7/243
الحسب المال والكرم التقوى... 16/267
الحسد يأكل الحسنات... 17/619
حسن الملكة نماء... 11/311
الحسن والحسين سيدا شباب أهل الجنة.. 12/313
الحسن والحسين سيدا شباب أهل الجنة.. 16/487
حسين مني وأنا من حسين... 12/312
حسين مني وأنا من حسين أحب الله... 16/493
حضرت ابن عمر في جنازة... 17/128
حضرت حربا فقال عبدالله بن رواحة... 17/369
حضرت رسول الله يقد الاب من... 13/529
خطب رسول الله... 2/41
حفظت سكتتين في الصلاة... 8/25
حفظت من النبي إثنتين: لا يتم بعد احتلام. 16/189
حفظت من رسول الله وعائين... 11/263
حق المسلم على المسلم خمس... 9/332
حق على الله ان لا يرتفع شئ من الدنيا.. 7/139
حقاً على المسلمين أن يغتسلوا... 10/315
الحلال ما أحل الله في كتابه... 14/311
الحلف منفقة للسلعة... 1/425
الحمد لله الذي جبلني على خلتين يحبهما 16/257
الحمد لله الذي وسع سمعه... 3/182
الحمد لله! ما دخل بطني طعام سخن... 17/593
حملت بعبدالله بن الزبير بمكة... 1/288
حملت على فرس في سبيل الله... 9/263
حملني أهلي على الجفاء بعدما علمت.. 17/412
الحمى كير من كير جهنم... 17/460
الحمى من فيح جهنم... 11/29
الحناء والتعطر والسواك والنكاح... 7/55
حنط ابن السعيد بن زيد وحمله... 10/331
الحياء من الايمان... 17/602
حيال اذنيه ثم التحف بثوبه ثم وضع... 7/507
الحية فاسقة والعقرب فاسقة... 17/424

حيثما مررت بقبر مشرك فبشره بالنار... 17/134
خير الأمور اوساطها... 1/221
حين اراد حنينا منزلنا غدا ان شاء الله... 12/58
حين رجم المرأة ضربها يوم الخميس... 5/105
حين ولد وهو في عباءة... 1/290

خ

الخازن المسلم الامين... 9/263
خاصم رجل من الانصار الزبير... 13/475
خاصمهم المشركون فقالوا ما ذبح... 2/362
خذ بأسفل الحربة... 5/11
خذ حقك في عفاف واف... 17/297
خذ عليك سلاحك فاني أخشى عليك. 13/509
خذوا ما بال عليه من التراب... 10/64
خذي فرصة ممسكة... 10/311
الخراج بالضمان... 2/31
خرج ابوبكر في تجارة الى بصرى ... 17/496
خرج النبي الى الخندق... 11/489
خرج النبي إلى الصلاة وكبر... 17/55
خرج النبي ونحن... 2/126
خرج النبي يوماً وبيده عصاً... 9/248
خرج رجل من بني سهم... 2/352
خرج رجلان في سفر... 10/267
خرج رسول الله الى ارض وهي... 15/40
خرج رسول الله الى المسجد... 6/509
خرج رسول الله بعدما غربت الشمس... 15/147
خرج رسول الله ذات غداة... 14/473
خرج رسول الله ذات يوم وهو محتضن. 1/371
خرج رسول الله عام الحديبية... 11/514
خرج رسول الله عام الفتح الى مكة... 9/153
خرج رسول الله على اصحابه... 3/167
خرج رسول الله على المقبرة... 15/135
خرج رسول الله على الناس في رمضان. 8/512
خرج رسول الله فإذا نسوة جلوس... 17/136
خرج رسول الله في جنازة فرأى ناساً... 15/111
خرج رسول الله قبل بدر... 11/424
خرج رسول الله ﷺ وعليه مرط مرحل أسود 12/418
خرج رسول الله من المدينة الى مكة... 8/387
خرج رسول الله يصلي في مسجد قباء. 8/160
خرج رسول الله يوم بدر في ثلاث مائة. 11/420
خرج رسول الله يوم عيد فصلى... 8/517
خرج رسول الله يوم فطر او اضحى... 17/66
خرج رسول الله يوماً فصلى... 15/12
خرج رسول الله يوماً يستسقى... 17/65
خرج رسول الله يوماً... 2/51
خرج رسول الله ... 10/217
خرج زيد بن حارثة الى مكة فقدم بابنة. 5/269
خرج عبدالله وعبيد الله ابنا عمر... 14/17
خرج عبدان الى رسول الله يوم الحديبية. 11/530
خرج علينا رسول الله ذات يوم... 17/475
خرج علينارسول الله ونحن نقرأ... 3/321
خرج علينارسول الله يوماً على عصاً... 9/339
خرج علينارسول الله ... 10/102
خرج علينارسول الله ... 12/313
خرج عمر الغداة يوم النحر... 5/83
خرج من قرية من دمشق... 9/160
خرجت إمرأة على عهد رسول الله... 5/170
خرجت مع رسول الله لصلاة الصبح... 7/491
خرجت مع زيد ابن حارثة في غزوة مؤتة 12/29
خرجن نساء الانصار... 14/437
خرجنا مع النبي... 3/210
خرجنا مع النبي... 10/218
خرجنا مع رسول الله في جنازة... 17/114
خرجنا مع رسول الله في رمضان... 9/157
خرجنا مع رسول الله من المدينة الى مكة. 8/388
خرجنا مع رسول الله... 10/244
خرجنا مع رسول الله في غزاة ونحن... 11/510
خرجنا مع رسول الله في غزوة بني... 15/539
خرجنا مع رسول الله من مكة نريد... 8/238
خشيت سودة... 2/325
خصال لا تنبغي في المسجد... 16/605
خصلتان أو خلتان لا يحصيهما رجل... 6/107
خصلتان لا تجتمعان... 2/42

خصلتان معلقتان في أعناق المؤذنين... 16/600
خصلتان من كانتا فيه كتبه الله... 16/269
خط رسول الله خطاً مربعاً... 1/327
خط رسول الله خطاً... 1/328
خط لي رسول الله داراً بالمدينة بقوسي.. 14/328
خطب رسول الله الى لزق جذع... 15/307
خطب رسول الله فذكر قصة... 11/268
خطب رسول الله يوماً فذكر في خطبته.. 15/121
خطب عمر بالجابية... 14/468
خطبت الى رسول الله امامة بنت عبد... 15/404
خطبنا رسول الله ونحن بمنى ففتحت... 5/88
خطبنا عمر بالجابية فقال:... 9/492
خطبني رسول الله... 3/79
خفف على داود القرآن... 12/166
الخلافة في أمتي ثلاثون سنة... 5/379
خلف النبي علينا في غزوة تبوك... 12/289
خلق الله التربة يوم السبت... 5/351
خلق الله سبع سموات... 5/341
خلق الله عزوجل يوم خلق السموات... 17/635
خلق الله هذه النجوم لثلاث... 16/103
خلقت الملائكة من نور... 5/365
خلقت هذه النجوم لثلاث... 5/359
خلوا له عن جيرانه... 13/473
الخمر من هاتين الشجرتين: النخلة... 7/243
خمس ايات ما يسرني... 2/287
خمس عشرة سجدة في القرآن... 8/211
خمس من الدواب كلهن فاسق... 13/505
خمس من الدوابّ... 4/287
خمس من حق المسلم على المسلم... 17/105
الخوارج كلاب النار... 16/503
خياركم ألينكم مناكب في الصلاة... 8/298
خياركم خياركم لنسائهم... 17/211
خياركم من تعلم القرآن وعلمه... 16/514
الخير أسرع الى البيت الذي يؤكل فيه... 17/443
الخير أسرع الى البيت الذي يغشى... 17/442
خير الأضحية الكبش... 4/539
خير الدواء القرآن... 17/463
خير الصحابة اربعة... 4/51
خير الصدقة ما كان عن ظهر غنى... 9/255
خير المجالس اوسعها... 9/344
خير الناس قرني ثم الذين يلونهم... 10/148
خير صفوف الرجال مقدمها... 17/24
خير ما تداويتم به السعوط 11/48
خير ما يخلف الرجل من بعده ثلاث... 16/519
خير الخيل الادهم الاقرح الارثم... 7/158
خيرت بين الشفاعة وبين ان يدخل... 17/638
خير صفوف الرجال أوّلها وشرها... 8/295
خيركم المدافع... 13/277
خيركم خيركم لأهله... 1/389
خيركم خيركم لأهله... 17/211
خيركم من تعلم القرآن وعلمه... 2/139
خير نسائها مريم بنت عمران... 12/400
الخيل معقود في نواصيها الخير... 7/160
الخيل معقود في نواصيها الخير... 7/162

د

الدال على الخير كفاعله... 13/89
دب إليكم داء الأمم... 5/278
دخل ﷺ ذات يوم المسجد... 6/54
دخل ابو بكر على إمراة من احمس... 16/341
دخل أبو بكر على رسول الله... 12/259
دخل السوق فقال: أراكم ههنا وميراث 1/191
دخل النبي البيت فرأى كسرة ملقاة... 17/442
دخل النبي على مريض يعوده... 17/454
دخل النبي على مريض يعوده... 17/106
دخل النبي مكة في عمرة القضاء... 7/301
دخل رجل المسجد بهيئة بذة والنبي... 9/256
دخل رجل المسجد ورسول الله في... 8/430
دخل رجل والنبي يخطب فقال له... 8/449
دخل رسول الله المسجد فإذا حبل ممدود. 1/212
دخل رسول الله المسجد فسمع قراءة... 17/78
دخل رسول الله على ابي سلمة وقد شق. 15/83
دخل رسول الله على شاب... 5/316

دخل رسول الله مسجد... 12/440
دخل رسول الله مكة ولواؤه أبيض... 12/43
دخل رسول الله يوم الفتح وحول البيت. 12/40
دخل علي أبو الدرداء وهو مغضب... 8/264
دخل على النبي فشرب من في قربة... 7/209
دخل علي النبي فشرب من في قربة. 7/209
دخل علي النبي وعندي جاريتان تغنيان. 12/139
دخل على رسول الله رجلان... 14/552
دخل على رسول الله مسروراً... 14/497
دخل على رسول الله ومعه علي... 11/51
دخل علي عائشة بجارية... 6/535
دخل عليّ علي وقد أهراق الماء... 10/144
دخل علينا رسول الله حين توفيت... 11/68
دخل علينا رسول الله فقدمنا اليه... 10/481
دخل في صلاة الفجر... 10/307
دخلت العمرة في الحج... 4/342
دخلت المسجد حين غابت الشمس... 14/128
دخلت امرأة النار في هرّة... 6/271
دخلت على النبي وبيده سفرجلة... 17/446
دخلت على امرأة ومعها ابنتان... 1/360
دخلت على حفصة ونوساتها... 5/457
دخلت على رسول الله وقد نام... 6/257
دخلت على رسول الله وهو يتوضأ... 10/162
دخلت على رسول الله... 3/271
دخلت على عائشة امرأة معها ابنتان لها. 17/487
دخلت على عائشة بيتها... 15/77
دخلت على عائشة رضي الله عنها... 10/292
دخلت على عائشة فاخرجت الينا... 14/472
دخلت على عائشة فقلت لها... 15/62
دخلت على عائشة مع أمي وخالتي... 10/348
دخلت على عائشة... 10/213
دخلت على عائشة... 14/453
دخلت على قرظة بن كعب وابي... 12/140
دخلت مع ابن عمر مسجداً وقد أذن.. 7/474
دخلنا مع رسول الله على ابن سيف... 15/87
دع ما يريبك الى مالا يريبك... 9/217
دعا النبي علي الجراد فقال: اللهم أهلك. 10/450
دعا رسول الله عليا يوم الطائف... 12/292
دعا رسول الله... 12/405
دعا عليٌ رسول الله الى طعام... 7/62
دعاء الوالد يفضي الى الحجاب... 17/526
الدعاء موقوف بين السماء والارض... 5/512
الدعاء هو العبادة... 2/174
الدعاء هو العبادة... 5/491
دعاني رسول الله وأراد أن يبعثني... 16/406
دعتني أمي يوما ورسول الله قاعد في... 14/366
دعها عنك وإن من القرف التلف... 11/104
دعوا الحبشة ما ودعوكم... 12/469
دعوني ما تركتكم فانما اهلك من كان... 7/166
دعوه ثم دعا بسجل من ماء فصب عليه. 16/573
الدقل والفارسي... 2/464
دلوك الشمس إذا فاء الفيئ... 2/484
الدنيا سجن المؤمن... 6/253
الدنيا متاع... 15/393
الدنيا ملعنة... 6/250
دية المعاهد نصف دية الحر... 6/147
دية شبه العمد اثلاثا... 6/143
الدين النصيحة... 16/20
الدين نصيحة... 9/377
دينار انفقته في سبيل الله... 9/238
الدينار بالدينار... 1/528

ذ

ذات يوم ثم أقبل علينا بوجهه 1/181
ذاق طعم الايمان من رضى بالله ربا... 1/68
ذاك شيطان يقال له خنزب... 9/49
ذاك عند أوان ذهاب العلم... 17/565
ذبح رسول الله يوم النحر كبشين... 5/10
ذبحت شاة لابن عمر... 9/443
ذكر الشهداء عند النبي... 17/370
ذكر رجل عند النبي بعبادة... 6/498
ذكر رسول الله رجلا من بني إسرائيل... 14/56
ذكر رسول الله صاحب الصور... 14/158

ذكر رسول الله فتنة فقربها فمر رجل... 16/481
ذكر عمر بن الخطاب... 10/304
ذكر عمر ما اصاب الناس من الدنيا... 6/507
ذكر عند ابن عباس ما يقطع الصلاة... 17/19
ذكر لرسول الله الفرش... 14/475
ذكرت الجدود عند رسول الله... 17/11
ذكرت الحمى عند رسول الله... 17/460
ذكرت النار فبكيت فقال رسول الله... 14/203
ذكرت أم إبراهيم عند رسول الله فقال:.. 17/322
ذكرت عند عائشة ما يقطع الصلاة... 8/169
ذكروا عند النبي: الدنيا فقال:... 6/497
ذلك رجل بال الشيطان في أذنه... 8/485
ذلك شهر يغفل عنه الناس... 9/112
ذلك كفل الشيطان... 8/188
ذهب الظمأ وابتلت العروق... 9/144
ذهب المفطرون اليوم بالأجر... 9/154
ذهب المقداد لحاجته... 6/405
الذهب بالذهب ربا إلا هاء وهاء... 1/527
الذهب بالذهب... 1/529
ذهبت النبوة بقيت المبشرات... 17/529
ذهبت إلى رسول الله... 10/296
ذهبنا نتلقى «ﷺ» مع الصبيان... 7/122
ذروها ذميمة... 11/215

ر

الراحمون يرحمهم الله تعالى... 6/277
الراكب شيطان وراكبان شيطانان... 7/96
رآه «ﷺ» وسلم رفع يديه مع التكبيرة. 7509
رأى «ﷺ» في يد رجل خاتما... 6/527
رأى النبي رجلا شعثا... 7/55
رأى النبي على يد عبدالرحمن ابن عوف 10/495
رأى النبي في أصحابه تأخراً... 8/299
رأى خذيفة رجلاً يصلي فطفف... 8/38
ردَ رسول الله ابنته زينب على ابي... 15/527
رأى رسول الله حماراً موسوم الوجه... 16/382
رأى رسول الله رجلاً مضطجعاً على... 16/84
رأى رسول الله رجلاً وقد أقيمت... 8/428
رأى رسول الله رجلاً يتبع... 14/523
رأى رسول الله رجلا... 10/260
رأى رسول الله رجلاً يصلي خلف... 8/298
رأى رسول الله سكة وشيئا... 16/395
رأى رسول الله شيخاً يهادي بين ابنيه... 15/571
رأى رسول الله على رواحلنا أكسية... 7/55
رأى رسول الله في بيت الزبير... 12/358
رأى رسول الله نخامة في قبلة المسجد.. 15/166
رأى عليّ رسول الله ﷺ ثوبين معصفرين 14/459
رأى عمر حلة... 14/464
رأى عيسى عليه السالم رجلاً يسرق... 16/278
رأى محمد ربه... 3/160
رؤيا الرجل المسلم الصالح... 17/529
رؤيا المؤمن... 3/419
الرؤيا من الله... 3/417
الرؤيا ثلاث... 17/531
الرؤيا ثلاث... 17/530
رأيت عليا توضا فغسل ظاهر قدميه... 10/241
رايت ابن عمر أناخ راحلته... 10/95
رايت اثر ضربة بساق سلمة... 15/322
رأيت الليلة فيما يرى النائم... 3/437
رأيت النبي إذا توضأ... 10/174
رأيت النبي أرتي بدلو فمضمض منه... 16/587
رأيت النبي حامل الحسين بن علي... 16/586
رأيت النبي صلى جالساً على يمينه... 17/56
رأيت النبي قد حلق الإبهام والوسطى... 17/14
رأيت النبي وابا بكر وعمر يمشون... 15/110
رأيت النبي يخطب على بعيره... 17/66
رأيت النبي يصلي الظهر والعصر... 17/31
رأيت النبي يصلي متربعاً... 7/518
رأيت النبي ينفتل عن يمينه وعن يساره.. 17/17
رأيت إمرأة سوداء... 3/439
رأيت بلالا يؤذن بين يدي رسول الله... 16/603
رأيت بن عمر يبول قائماً... 10/100
رأيت ثلاثة أقمار... 3/447
رأيت جعفراً يطير في الجنة... 12/309

رأيت رجلاً بتبوك مقعداً فقال... 8/177
رأيت رسول الله أتى كظامة قوم... 10/240
رأيت رسول الله إذا توضأ... 10/184
رأيت رسول الله اذا افتتح الصلاة... 7/505
رأيت رسول الله أذّن في أذُن... 1/306
رأيت رسول الله بفناء الكعبة... 16/86
رأيت رسول الله بمنى يخطب... 14/455
رأيت رسول الله توضأ ثلاثا ثلاثاً... 16/551
رأيت رسول الله توضأ فمسح رأسه مرة. 16/557
رأيت رسول الله جالساً مقعياً... 10/412
رأيت رسول الله جالساً... 1/447
رأيت رسول الله صلى فسلم... 17/16
رأيت رسول الله على ناقته... 3/334
رأيت رسول الله فرأيت بياضاً... 15/220
رأيت رسول الله في غزوة أنمار... 11/514
رأيت رسول الله في غزوة تبوك توضأ... 16/550
رأيت رسول الله في نعليه... 17/30
رأيت رسول الله مالا أعد... 9/146
رأيت رسول الله متكئاً... 14/476
رأيت رسول الله مضمض واستنشق... 10/171
رأيت رسول الله والحسن على عاتقه... 12/311
رأيت رسول الله والحلاق... 15/221
رأيت رسول الله وحانت صلاة العصر... 15/309
رأيت رسول الله وعليه عمامة سوداء... 14/431
رأيت رسول الله وهو محتب... 14/435
رأيت رسول الله وهو ينقل معنا التراب.. 11/489
رأيت رسول الله يأكل القثاء بالرطب... 10/479
رأيت رسول الله يتوضأ... 10/158
رأيت رسول الله يخطب الناس بمنى... 5/88
رأيت رسول الله يرفع يديه في الصلاة.. 17/7
رأيت رسول الله يشرب قائما وقاعداً... 9/41
رأيت رسول الله يصلي بالبئر العليا... 17/31
رأيت رسول الله يصلي... 17/9
رأيت رسول الله يطوف بالكعبة ويقول: 17/539
رأيت رسول الله يقص من نفسه... 13/552
رأيت رسول الله يلبس النعال... 14/442
رأيت رسول الله توضأ فخلل لحيته... 16/557
رأيت على ابن وعلة... 10/83
رأيت علي رسول الله ثوبين أخضرين... 14/460
رأيت علياً ضحى بكبشين... 4/540
رأيت في المنام اني اهاجر... 3/435
رأيت في المنام بينا أنا عند باب الجنة... 17/533
رأيت في المنام كأنَ في كفي... 3/442
رأيت ليلة اسري بي عفريتا... 6/104
رأيت ليلة أسري بي على باب الجنة... 17/300
رأيت يد طلحة شلاء... 12/294
رأيت على يمين رسول الله وعلي شماله يوم 11/468
رأيتك تصنع اربعا لم أر أحداً... 5/111
رأيتني دخلت الجنة... 12/251
رب اني نذرت لك... 2/255
رب صائم ليس له من صيامه إلا الجوع.. 17/157
الربا ثلاثة وسبعون باباً... 17/203
الربا سبعون حوباً... 17/203
رباط يوم في سبيل الله... 3/471
ربما اغتسل رسول الله... 10/297
ربنا آتنا في الدنيا... 4/421
رجعنا في الحجة مع النبي... 4/486
الرجل احق بهبته مالم يثب منها... 17/290
الرجل أمرَ به فلا يقربني... 10/17
الرجل يحب القوم ولا يستطيع... 9/370
رجل يريد الجهاد... 4/8
الرجل يعمل العمل... 13/92
رحم الله الانصار وابناء الأنصار... 16/500
رحم الله امرأ صلى قبل العصر أربعاً... 8/449
رحم الله حارس الحرس... 17/366
رحم الله حميراً أفواههم سلام... 12/463
رحم الله رجلا سمحاً... 1/429
رحم الله رجلا قام من الليل فصلى... 8/480
الرحم معلقة بالعرش... 9/270
رخص النبي عام اوطاس في المتعة... 15/416
رخص رسول الله في بيع العرايا... 1/458
رخص رسول الله للنساء في التصفيق... 17/29

رخص سول الله للزبير بن العوام...	14/466	سئل ابن عمر عن المرأة يتوفى عنها...	11/351
رخص للكبير الصائم في المباشرة...	17/157	سئل ابن عمر...	1/546
رخّص لنا رسول الله...	14/486	سأل العباس « ﷺ » في تعجيل الزكاة...	6/412
ردفت رسول الله يوماً فقال: هل معك.	7/297	سئل القاسم ابى محمد: عن مكاتب...	6/413
رديه فيه ثم اعجنيه...	17/439	سئل النبي اي الاعمال افضل...	7/424
رضى الرب في رضى الوالد...	1/348	سئل النبي أي اهل بيتك أحب اليك...	12/312
رغم أنف رجل...	16/275	سئل النبي عن الثمرة المعلق...	5/416
رغم أنفه رغم انفه...	1/347	سئل النبي عن رجل قبّل امرأته...	17/161
رفع القلم عن ثلاثة...	5/257	سئل أنس بن مالك: أخضب رسول الله؟	17/482
رفع رسول الله يديه في الدعاء...	5/506	سأل رجل ابن عمر عن رضاعة الكبير...	15/501
رفعت الى سدرة المنتهى فاذا...	14/240	سأل رجل ابن عمر بن العاص عن رجل.	11/172
ركب النبي على حمار عليه إكاف تحته..	16/399	سأل رجل رسول الله عن المباشرة...	9/94
ركع رسول الله ثم رفع رأسه...	8/55	سأل رجل رسول الله فقال: هل في الجنة	14/240
ركعتان قبل الفجر خير من الدنيا...	8/424	سأل رجل رسول الله متى الساعة...	14/121
رمقت رسول الله شهراً وكان يقرأ...	8/426	سأل رجل عثمان عن أختين مملوكتين...	15/512
رمقت رسول الله عشرين مرّة يقرأ...	8/426	سئل رسول الله أرأيت أدوية نتداوى...	17/454
رمقت رسول الله في صلاته...	8/35	سئل رسول الله عن اطيب الشراب...	7/262
رمى ابن مسعود جرة العقبة...	4/480	سئل رسول الله أي المؤمنين أفضل...	16/267
رويدك يا انجشة لا تكسر القوارير...	7/302	سئل رسول الله أي الناس خير؟...	16/268
ز		سئل رسول الله عن أكثر ما يدخل الناس.	16/266
زار أبو هريرة قومة فاتوه برقاق...	17/439	سئل رسول الله عن الأمة إذا زنت...	5/167
زارنا النبي في بادية لنا ولنا كليبة...	8/172	سئل رسول الله عن الثّمر المعلق...	14/480
زارنا رسول الله في منزلنا...	9/390	سئل رسول الله عن الرقاب أيها افضل...	11/330
زعم ان رجلاً من الانصار...	6/462	سئل رسول الله عن الشفع والوتر...	3/273
زففنا امرأة الى رجل من الانصار...	15/409	سئل رسول الله عن الصور...	14/150
زنى رجل وامرأة من اليهود...	5/107	سئل رسول الله عن المقام المحمود...	2/486
زيّنوا القرآن...	3/323	سئل رسول الله عن أولاد المشركين...	13/382
س		سئل رسول الله عن تسوية التراب...	8/153
سابقني النبي فسبقته...	17/219	سئل رسول الله عن حيات البيوت...	13/511
الساعي على الأرملة والمسكين...	1/411	سئل رسول الله عن زكاة الميتة...	10/84
ساقي القوم آخرهم شرباً...	7/216	سئل رسول الله عن فأرة...	10/80
سئل « ﷺ » فقيل: ان ناساً يأتوننا...	6/234	سئل رسول الله عن لقطة الذهب...	14/478
سئل ابن عباس عمن قتل مؤمنا...	2/304	سئل رسول الله عن ليلة القدر...	3/282
سئل ابن عباس: مثل من انت	7/43	سئل رسول الله عن مس الذكر...	16/565
سأل ابن عمر رجل فقال: كيف اوتر؟...	17/50	سئل رسول الله عن ورقة ابن نوفل...	3/447
سئل ابن عمر عن الكنز...	2/430	سئل رسول الله فقيل انا ننحر...	6/225

سئل رسول الله ما الكوثر؟ 14/198
سأل سيرين أنسا المكاتبة... 11/337
سئل عثمان عن الوضوء... 10/142
سأل عمر أبا واقد الليثي ما كان يقرأ.. 8/524
سئل عن الحامل اذا خافت على ولدها.. 9/177
سئل عن الحيطان تلقى فيه العذرات... 16/605
سئل عن الرجل يجد البلل ولم... 10/276
سئل عن الرقبة الواجبة... 11/326
سئل عن القنوت في صلاة الصبح... 17/51
سئل عن امرأة مات عنها زوجها... 9/518
سئل عن رجل يصوم النهار ويقوم... 8/263
سئل في رجل أسلف طعاماً... 2/22
سئل كيف تصلي على الجنازة؟... 8/552
سأل موسى عليه السلام ربه تعالى... 14/267
سئل هل اتخذ رسول الله خاتماً؟... 7/415
سألت ابن ابي أوفى هل أوصى النبي... 16/184
سألت ابن عمر عن الحصى الذي... 15/166
سألت ابي ابن كعب عن المعوذتين... 3/312
سألت ابي عن قوله قل هل... 2/513
سألت النبي عن الإلتفات في الصلاة... 8/156
سألت النبي عن قوله تعالى:... 3/101
سألت النبي عن مؤاكلة الحائض... 10/358
سألت النبي عن نظر الفجأة... 9/470
سألت ام حبيبة: كيف كنت تصنعين... 16/582
سألت امرأة النبي فقالت ان ابنتي... 7/12
سألت انسا عن قراءة رسول الله... 3/332
سألت جابر بن عبدالله... 10/234
سألت حذيفة عن رجل قريب السمت.. 12/331
سألت ربي عزوجل عن إختلاف... 12/245
سألت رسول الله أي الناس أحب إليك.. 12/253
سألت رسول الله عما يوجب الغسل... 10/195
سألت رسول الله عن المنكر... 3/43
سألت رسول الله عن يوم الحج الأكبر.. 2/406
سألت رسول الله متى تنقطع معرفة... 17/108
سألت رسول الله هل رأيت ربك تعالى.. 14/287
سألت رسول الله يوم تبدل الارض... 2/469
سألت رسول الله: أيما أفضل؟... 17/82
سألت رسول الله: أي العمل... 8/486
سألت عائشة رضى الله عنها... 10/301
سألت عائشة عن البصل؟... 10/462
سألت عائشة عن صلاة رسول الله... 8/447
سألت عائشة كيف كانت قراءة رسول الله. 3/331
سألت عائشة.. «ان الصفا والمروة»... 2/161
سألت عائشة.. «وان تبدوا ما»... 2/324
سألت عبدالله بن عمر عن أشد ما صنع. 12/271
سألت كعب بن عجرة «عن فدية»... 2/183
سألت مجابراً: هل غنموا يوم الفتح... 12/43
سألت نافعا عن الرجل يصلي وهو... 7/523
سألت هل كان رسول الله يتمثل... 7/313
سألت يهود رسول الله عن الرعد ما هو.. 5/355
سألتني امي متى عهدك برسول الله... 12/348
سأله رجل عن العصير فقال: اشربه... 7/256
سأله رجل: أقرأ والإمام يقرأ... 17/619
سألوا النبي... حتى احفوه... 2/345
سألوه: إنا نجد في أنفسنا... 1/94
سام ابو العرب... 5/368
سباب المسلم فسوق وقتاله كفر... 17/540
سباب المسلم فسوق... 13/288
سبحان الله! هذا من الشيطان... 10/371
السبع المثاني... 2/473
سبعة يظلهم الله... 13/86
سبق الكتاب اجله اخطبها إلى نفسها... 17/227
سبق درهم مائة ألف درهم... 9/232
سبق «ﷺ» بين الخيل وفضل القرح.. 7/136
سترت سهوة لي تعني الداخل... 17/482
ستصالحكم الروم صلحاً آمنا... 17/577
ستفتح عليكم الآفاق... 17/368
ستفتح عليكم الامصار... 3/510
ستفتح لكم أرض العجم... 10/338
ستفتحون مصر... 15/286
ستكون فتن يصبح الرجل فيها مؤمنا... 17/544
ستكون هجرة بعد هجرة... 13/23

ستكون هنات وهنات...	13/230	سمعت خالداً يقول: لقد إنقطع في يدي	12/29
سجد في صلاة ثم قام فركع ...	7/553	سمعت رجلاً يستغفر لأبويه...	2/438
سجدت مع النبي إحدى عشرة سجدة..	17/31	سمعت رسول الله يقول: أقرؤا القرآن...	2/146
سجدنا مع رسول الله...	17/31	سمعت رسول الله إذا قال «ولا الضالين»	16/619
سجدنا مع النبي في: إذا السماء انشقت	8/234	سمعت رسول الله يقرأ في الفجر...	7/545
سحر رسول الله حتى انه ليخيل...	7/193	سمعت رسول الله يقرأ هذه الآية...	9/554
سحر النبي فاشتكى لذلك اياما...	7/197	سمعت رسول الله يقول صام نوح الدهر.	17/164
السخي قريب من الله...	7/77	سمعت رسول الله يقول من باع...	2/35
سرنا مع رسول الله يوم حنين...	12/64	سمعت رسول الله يقول من صلى...	8/252
سفيان بن سهل! لا تسبل...	17/476	سمعت رسول الله يقول يدنى المؤمن...	14/188
سقيت النبي من ماء زمزم فشرب وهو...	7/204	سمعت رسول الله يقول: يبعث الميت..	15/104
سقيت النبي من ماء زمزم فشرب...	5/103	سمعت رسول الله ينهى عن نكاحين...	17/204
سل رسول الله سعداً ورش على قبره ماء.	17/128	سمعت رسول الله ...	2/12
سلام عليك سلام علينا...	8/66	سمعت رسول الله ...	2/28
السلف الى حبل...	1/470	سمعت رسول الله ...	1/513
سلوا الله تعالى من فضله...	5/527	سمعت رسول الله ...	10/161
سلوا الله علماً نافعاً...	17/518	سمعت زيد بن ثابت يقرأ «ومن يقتل»..	2/302
سمع الله لمن حمده...	8/304	سمعت سعيد بن زيد: والله لقد رأيتني.	12/300
سمع النبي رجلاً يقول: أنا اذاً ليهودي..	17/239	سمعت عثمان يقول: ما مسست ذكرى بيميني	10/109
سمع النبي رجلاً: اللهم إني أسألك...	5/534	سمعت عليا يقول: والذي فلق الحبة...	12/291
سمع النبي رجلاً يقول: اللهم إني...	5/533	سمعت معاوية بن ابي سفيان وهو...	7/457
سمع رسول الله رجلاً يدعو في صلاته..	5/511	سمعت هشام يقرأ سورة الفرقان...	3/349
سمع رسول الله رجلاً يقول اللهم إني...	5/519	سمعني ابي وانا اقرأ بسم الله...	7/531
سمع رسول الله صوت خصوم...	6/186	سنت لكم الركب فامسكوا بالركب...	8/42
سمع قومه يكنونه بأبي الحكم...	1/294	سنوا بهم سنة اهل الكتاب...	4/95
سمعت «ﷺ» ليلة حين فرغ من صلاته.	6/20	السواك مطهرة للفم...	10/162
سمعت «ﷺ» يقول: من قال اذا اصبح	6/31	سووا صفوفكم...	8/297
سمعت ابي رحمه الله: سألت مسروقاً..	15/306	سيأتيكم ركيب مبغضون...	6/428
سمعت ابيا يقول: كنا ننصرف...	8/515	سياحة امتي الجهاد...	3/502
سمعت القاسم بن محمد يقول...	15/580	سيحان وجيحان...	13/30
سمعت النبي في حجة الوداع...	4/502	سيد إدامكم الملح...	17/435
سمعت النبي يخطب...	3/274	سيد طعام أهل الدنيا وأهل الجنة..	17/432
سمعت النبي يقول: لا تطروني...	15/45	سيروا باسم الله وفي سبيل الله...	17/377
سمعت النبي يقول: يكشف ربنا...	3/225	سيصير الأمر...	13/25
سمعت النجاشي صاحب الحبشة...	15/238	ش	
سمعت جابر بن عبدالله يقول جئته...	16/198	الشاة من دواب الجنة...	17/270

الشؤم في ثلاث في الفرس والمرأة والدار. 17/222
شاور رسول الله حين بلغه إقبال أبي... 11/413
شر ما في الرجل شح هالع... 16/313
شر الطعام طعام الوليمة... 10/499
شر الناس الذي يسأل بوجه الله... 13/418
شرب رسول الله من زمزم وهو قائم... 7/205
شرب لبناً فلم يتمضمض... 10/219
شربت عسلاً... 3/218
شرط الله تعالى قبل شرطها... 15/549
الشرك الخفي: أن يقوم الرجل يصلي... 17/618
شرير الناس الذين يسألون عن شرار المسائل 7/176
الشعوب القبائل الكبار... 3/137
شغلني أمر الساعي أن أصليها... 17/48
شفاء عرق النسا الية شاة... 17/460
الشفاء في ثلاثة... 11/43
شفاعتي لأهل الكبائر من أمتي... 14/211
الشفعة كحل العقال... 17/316
الشقي في بطن امه... 13/361
شكوا الى رسول الله... 14/467
شكونا الى رسول الله الجوع... 6/510
شكونا الى رسول الله الرمضاء... 16/591
شكونا الى رسول الله حر الرمضاء... 7/397
شكى الى النبي الرجل يخيل اليه... 10/190
شكى الى رسول الله قحوط المطر... 8/544
شمت اخاك ثلاثاً... 9/427
الشمس والقمر يكوران يوم القيامة... 5/355
شهد عياض الأشعرى عيداً بالأنبار... 17/69
شهدنا مع رسول الله خيبر فقال:... 13/502
الشهداء اربعة كل ذنب... 4/464
الشهداء خمسة... 4/176
شهدت حجة الوداع مع النبي... 1/149
شهدت رسول الله وهو يحث... 12/287
شهدت عام الفتح مع النبي بمكة... 8/389
شهدت مع معاوية بيت المقدس فجمع.. 8/374
شهدنا بنتا لرسول الله فدفنت... 15/123
الشهر كذا وكذا وكذا... 9/76
شهرا عيد لا ينقصان... 9/77
شيبتني هود والواقعة... 2/460
الشيطان يهم بالواحد والاثنين... 7/95
الشيطان جاثم على قلب ابن آدم... 3/318

ص

صائم رمضان في السفر كالمفطر... 17/158
صاد رجل أرنبا فجاء بها الى عبدالله... 10/444
صاد رجل من قوم أرنباً... 6/232
صارت الاوثان... 3/226
الصبر عند الغضب... 3/115
صحبت النبي ثمانية عشر سفراً... 8/404
صحبت النبي فلم أسمع لحشرة... 10/454
صدقت المسلم أخو المسلم... 16/239
الصدقة تطفئ غضب الرب... 9/236
الصدقة على المسكين صدقة... 9/273
صدقت هكذا كان يصلي رسول الله... 8/93
صعد رسول الله المنبر فنادى... 9/461
الصعود عقبة... 3/253
صل ههنا ثم أعاد عليه... 15/567
صلاة الاوابين ترمض الفصال من الضحى 8/494
صلاة الجماعة أفضل من صلاة الفذ... 8/247
صلاة الجماعة... 13/41
صلاة الخوف أن يقوم الامام ومعه طائفة. 8/409
صلاة الرجل في بيته بصلاة... 17/100
صلاة الرجل في جماعة تضعف على... 8/247
صلاة الرجل في جماعة... 13/45
صلاة القاعد عل النصف من صلاة القائم 17/57
صلاة الليل مثنى مثنى... 8/409
صلاة الليل والنهار مثنى... 8/462
صلاة المرء في بيته... 13/40
صلاة المرأة في بيتها... 15/171
صلاة المغرب وتر النهار... 8/465
صلاة النحر ركعتان وصلاة الفطر ركعتان. 7/357
الصلاة الوسطى صلاة الصبح... 2/220
الصلاة الوسطى صلاة الظهر... 2/220
الصلاة خير من النوم... 16/600

الصلاة خير من النوم فامره عمر...	7/473	صلى بنا رسول الله بالمخمص صلاة...	7/438
صلاة في مسجدي افضل من الف صلاة	17/88	صلى بنا رسول الله بعض الصلوات...	8/316
صلاة في مسجدي هذا أفضل...	12/519	صلى بنا رسول الله بمنى ركعتين...	8/391
صلاة فيه أفضل من الف صلاة...	15/566	صلى بنا رسول الله ونحن أكثر ما كنا...	8/390
الصلاة مثنى مثنى...	8/99	صلى بنا رسول الله يوماً ثم رقى المنبر...	15/25
صلاتان لم يتركهما رسول الله سراً ولا..	8/420	صلى بنا علي يوم الجمل...	17/16
الصلح جائز بين المسلمين...	4/80	صلى رسول الله الظهر فجعل...	8/317
صلوا على أطفالكم فإنهم من أفراطكم..	17/119	صلى رسول الله بذي الحليفة الظهر...	5/7
صلّوا على صاحبكم...	4/156	صلى رسول الله في المسجد فصلى...	8/509
صلوا على كل ميت...	17/123	صلى رسول الله في ثوب وبعضه على	8/122
صلوا على موتاكم بالليل والنهار...	17/123	صلى على عمر في المسجد...	9/12
صلوا في مرابض الغنم...	8/126	صلى على قتلى أحد بعد ثمان سنين...	9/16
صلوا في مرابض الغنم	17/609	صلي فيه ان اردت...	4/441
صلوا قبل المغرب ركعتين	8/443	صلى لنا ابو سعيد الخدري فجهر...	7/511
صلوا قبل صلاة المغرب...	8/444	صلى لنا رسول الله الصبح بالحديبية...	16/101
الصلوات الخمس...	13/35	صلى لنا رسول الله الصبح بمكة...	7/545
الصلوات الخمس والجمعة الى الجمعة...	16/578	صليت الى جنب ابن عمر فوضعت يدي	7/527
صلى ابو بكر صلاة العصر ثم خرج...	12/312	صليت خلف بن مسعود المغرب...	8/9
صلى احدى صلاتي العشي...	8/195	صليت خلف علي بن ابي طالب...	7/512
صلى الظهر والعصر جميعاً والمغرب...	8/400	صليت مع النبي ركعتين بعد المغرب...	8/444
صلى الله عليك وعلى زوجي...	5/526	صليت مع النبي فقمت على يساره...	8/293
صلى المغرب بسورة الأعراف...	8/9	صليت مع رسول الله العيدين غيرمرّة...	8/519
صلى النبي الظهر والعصر بأذان واحد...	8/398	صليت مع رسول الله ركعتين قبل الظهر..	8/420
صلى النبي العشاء...	12/211	صليت مع رسول الله فرأيته تنخّع...	8/162
صلى النبي بأصحابه في الخوف...	8/409	صليت مع رسول الله فكان اذا كبر رفع..	7/507
صلى النبي بالمدينة سبعاً وثمانياً...	8/399	صليت مع رسول الله ليلة فأطال...	8/97
صلى النبي صلاة الخوف بإحدى...	8/413	صليت مع رسول الله وابى بكر وعمر...	7/531
صلى النبي على ابنه إبرهيم وهو...	9/7	صليت مع رسول الله صلاة الاولى...	15/228
صلى النبي على جنازة فحفظنا...	8/552	صليت مع رسول الله بن أبي أوفى...	17/118
صلى النبي في مسجد بني عبد الأشهل.	8/445	صلينا الظهر مع رسول الله بالمدينة...	8/385
صلى الى جنب عبدالله بن طاوس...	7/514	صلينا المغرب مع رسول الله...	12/244
ما صلى الى عود ولا عمود ولا شجرة..	8/183	صلينا وراء عمر بن الخطاب الصبح فقرأ..	7/549
صلى أنس بن مالك وكبر ثلاثا...	8/549	صلينامع رسول الله المغرب...	16/612
صلى انس على جنازة رجل...	9/8	صلينا مع عبد الله نحو بيت المقدس...	17/25
صلى بالناس الصبح...	10/309	صلينامع عمر بن عبدالعزيز الظهر...	7/400
صلى بنا ابن الزبير يوم عيد في يوم	8/529	صم شوالاً...	17/169

صَمد السيّد الذي انتهى... 3/309
صمنا مع رسول الله فلم يقم بنا شيئا... 8/513
صنع بعض عمومتي للنبي طعاماً... 16/606
صنع رسول الله شيئاً ترخص فيه... 1/198
صنع لنا ابن عوف طعاماً... 2/296
صنعت لرسول الله بردة سوداء فلبسها... 14/472
صنفان من امتي ليس لهم في... 13/391
صنفان من هذه الأمة ليس لهما... 16/466
صوم يوم تصومون والفطر... 9/75
صيام جنة فاذا كان يوم صوم أحدكم.. 9/57
صيام عاشوراء إني أحتسب على الله... 9/102
صيام يوم عرفة إني أحتسب على الله... 9/117
صيام يوم كذا وكذا ونحن متقدمون.. 17/156
صيد البرّ لكم حلال... 4/276

ض

ضالة المؤمن حرق النار... 17/319
ضح انت به... 4/544
ضحك ربنا من قنوط عباده وقرب غيره. 16/505
ضحك رسول الله فقال: هل تدرون... 14/191
ضرب النبي في الخمر بالجريد... 5/230
ضرس الكافر مثل أحد... 14/274
ضمني رسول الله الى صدره... 12/355
الضيافة ثلاثة أيام... 10/18

ط

الطاعم الشاكر له مثل اجر الصائم... 17/173
طاف ذات يوم على نسائه... 10/289
طاف على نسائه بغسل واحد... 10/289
طعام الاثنين كافي الثلاثة... 10/426
طعام الاثنين يكفي الأربعة... 10/426
طعام الوليمة أول يوم حق... 10/498
طلاق الامة اثنتان... 17/237
طلاق الأمة تطليقتان... 11/189
طلاق الأمة خمس... 11/191
طلاق السنة أن يطلقها... 11/197
طلب العلم فريضة علي كل مسلم... 16/514
طلق رجل امرأته ثلاثا... 15/514
طهور إناء احدكم إذا ولغ فيه الكلب... 10/75
الطواف حول البيت... 4/395
طوبى لمن هدى للإسلام... 13/399
طوبى لمن وجد في صحيفته استغفاراً... 17/512
طيب الرجال ما ظهر ريحه... 7/29
الطيرة شرك قالها ثلاثاً... 11/209

ظ

الظالم عقبة بن ابي معيط 3/18
ظاهر مني زوجي... 3/190

ع

عاد رسول الله سعد بن عبادة... 15/96
عادني رسول الله... 9/434
العارية مؤدّاة والمنحة مردودة... 17/294
العارية مؤداة والمنحة مردودة... 11/382
العامريينَ بدية المسلمين ... 6/147
العامل على الصدقة... 6/429
العبادة في الهرج كهجرة اليّ ... 13/185
عتلّ بعد ذلك... 3/225
عجب ربّنا من قوم يقادون... 4/48
عجباً لأمر المؤمن ان أمره كله له خير... 1/38
عجّلوا الركعتين بعد المغرب... 8/446
العجماء جبار... 6/402
العجماء جرحماً جبار... 17/347
العجوة والصخرة من الجنة... 17/456
عدة أم الولد اذا توفي عنها... 11/351
عدل رسول الله الى الشعب فبال... 16/540
عدلت شهادة الزور إشراكا بالله... 13/465
عرض رسول الله على قوم اليمين... 13/458
عرض علي الانبياء عليهم السلام... 5/367
عرض علي أول ثلاثة يدخلون الجنة... 14/269
عرضت النهشة من الحية على رسول الله.. 17/465
عرضت عليَ أجور أمتي... 2/140
عرضت عليَ أعمال أمتي... 1/407
عرضني رسول الله يوم أحد وانا... 7/361
عرفة كلّها موقف... 4/462
عزل عميراً... 12/393

غزونا فزارة وعلينا أبو بكر أمره... 11/487
عشر ثم جاء آخر فقال السلام عليكم... 9/410
العصبية ان يعين الرجل قومه عل الظلم.. 17/541
عض رجل يد رجل فنزعها من فيه... 13/547
عطس رجل في الصلاة خلف «ﷺ».. 6/81
عطس رجلان عند النبي... 9/423
عطش الناس يوم الحديبية فاتوا... 15/309
عقل الكفار نصف عقل المؤمن... 6/148
عقل المرأة مثل عقل الرجال... 6/145
عقل اهل الذمة نصف عقل المسلمين... 6/148
عقلت من رسول الله محبة... 11/262
علام تدغرن أولاد كن بهذا العلاق... 11/25
علام تومون بأيديكم... 8/88
العلم ثلاثة... 11/244
علمت رجلاً القرآن فأهدى إلي قوسا... 17/251
علمنا رسول الله الصلاة فكبر... 8/41
علّمنا رسول الله خطبة الحاجة... 15/402
علمني جبريل الوضوء... 16/560
علمني جبريل دواء يشفى من كل داء... 11/36
علمنى دعاء ادعو به في صلاتي... 6/15
علمني رسول الله التشهد... 8/59
علمني رسول الله وكان فيم علمني... 7/357
علمني سنة الأذان قال: فمسح المقدم... 7/470
على السمع والطاعة يقول لنا: 1/114
عل المرء المسلم السمع والطاعة... 5/409
على المقتتلين أن ينحجزوا الاولى... 13/555
على اليد ما أخذت حتى تؤديه... 11/381
على أن تعبدوا الله تعالى ولا تشركوا... 1/114
علي بن ابي طالب قال في الحكمين... 2/293
على حجة الاسلام وعلى دين... 5/110
على كل رجل مسلم... 10/324
على كل محتلم زواج الى الجمعة... 8/343
على كل مسلم صدقة... 1/412
عليك بـ «سبحان الله والحمد لله»... 17/510
عليك بالصبر... 5/223
عليكم بالصوم فإنه لا عدل له... 9/63
عليكم بالإبكار... 17/191
عليكم بالاثمد عند النوم... 17/463
عليكم بالإثمد... 11/27
عليكم بالسن والسنوت... 17/457
عليكم بالشفاءين : العسل والقرآن... 17/456
عليكم بالصدق فانه مع البر... 17/518
عليكم بالقصد فالله لا يمل حتى... 17/625
عليكم بقيام الليل فانه دأب الصالحين 8/469
عليكم بهذا العلم قبل أن يقبض... 16/515
عليكم بهذه الحبة السوداء... 17/456
عليكم من الخيل بكل كميت... 7/156
عليكن بالتسبيح والتهليل... 6/114
عمران بيت المقدس خراب يثرب... 14/145
العمرة الى العمرة كفارة... 4/202
عمرة في رمضان تعدل حجة... 17/391
العمرى جائزة لمن أعمرها... 11/389
عمّمني رسول الله بعمامة... 14/431
عمّن اخبره بلال... 3/283
عن ابن عباس قال: انه رأى قبر النبي... 15/77
عن الغلام شاتان مكافئتان... 10/503
عن النبي في قوله والزمتهم... 3/131
عن ام عطية قالت : نهينا عن اتباع... 15/111
عن رسول الله في التشهد التحيات... 8/67
عن صفية بنت شيبة قالت أولم النبي... 10/497
عن عائشة قلت: كسر عظم الميّت... 15/138
عن عائشة: أن النبي دخل عليها... 16/584
عن عائشة: انها ارسلت الى قوم سكان.. 14/526
عن قوله تعالى واذا اخذ ربك... 2/369
عن مالك انه بلغه... 14/439
عن مالك قال: بلغني ان عبدالرحمن... 15/36
عن مسح الحصى في الصلاة... 8/155
عندكم طعام؟ فإن قلنا لا قال:... 9/84
العهد الذي بيننا وبينهم الصلاة... 7/375
عهد الي أنه يكفي احدكم مثل زاد... 17/580
عهدة الرقيق ثلاثة أيام... 17/262
عهدة الرقيق ثلاثة ايام... 2/32

عيافة والطيرة والطرق من الجبت... 11/211
عين حق... 11/111
عينان وكاء السه... 10/209
غ
ساب عمي أنس بن النضر عن قتال بدر. 11/466
غازي في سبيل الله والحاج والمعتمر... 17/383
دوت بعبد الله بن أبي طلحة الى... 16/382
ر محجلون بلق من آثار الوضوء... 16/530
رس أحدهما نخلاً في ارض الآخر... 1/268
زا رسول الله تسع عشرة غزوة... 11/395
زا رسول الله ست عشرة غزوة... 11/394
زا نبي من الانبياء... 4/148
غزو غزوان... 3/552
زوة في البحر مثل عشر غزوات... 17/367
زوة في البحر مثل عشر غزوات... 17/367
زوت مع رسول الله سبع غزوات... 11/395
زوت مع رسول الله... 1/489
زوت مع رسول الله 1/467
زونا غزوة فنزلنا... 1/557
زونا مع رسول الله قبل نجد... 15/325
زونا مع رسول الله وكنا نأكل... 10/449
زونا من المدينة... 2/182
سل الجمعة واجب على كل محتلم... 10/315
سل الجمعة واجب على كل... 10/315
سلت أبا بكر حين توفي... 10/332
طوا الإناء وأوكوا السقاء... 7/219
فر الله لرجل... 1/429
لا السعر على عهد رسول الله فقالوا: 17/254
لاما لنا يقال له أفلح اذا سجد نفخ... 8/165
لظ القلوب والجفاء في المشرق... 13/18
غنيمة الباردة الصوم في الشتاء... 9/123
ف
احلق وصم ثلاثة أيام... 5/43
إذا ذبح الهدى فليحل... 5/48
اذا قالوا ذلك فقولوا: الله احد... 7/176
إذا نقر في الناقور... 14/156

فأذن المؤذن فقام رجل يمشي... 9/43
فازله الشيطان فلحق بالكفار... 5/140
فاطبخوا شرابكم حتى يذهب... 7/256
فأعني على نفسك بكثر السجود... 7/343
فافرغ بيده اليمنى على اليسرى... 10/142
فاقام الفجر حين كان الرجل لا يعرف وجه. 7/376
قالت قريش: نحن قواطن البيت... 17/394
فأمر علي بحلق راسه... 5/47
فأمره رسول الله أن يتوضأ ثم ينام... 16/578
فإن آنية الطعام تستغفر ... 10/413
فأن عجل بك شئ فصل ركعتين... 8/450
فان كان جامداً... 10/80
فأنزل الله في ذلك: قل للذين... 2/250
فإني نهيت عن زبد المشركين... 16/170
فأهويت لأنزع خفيه... 10/230
فبزق تحت قدمه اليسرى... 8/162
فبما سقت الانهار... 6/394
فتح القسطنطنية مع قيام الساعة... 14/141
فترة ما بين عيسى ومحمد عليهما... 14/59
فتلك علامة الله فيمن يريده... 17/253
فثوب رجل في الظهر والعصر... 7/476
فجاء رسول الله فساومنا سراويل... 14/449
فجدّي نخلك فعسى أن تتصدقي... 11/362
فحج عن نفسك ثم حج عن شبرمة... 5/80
فدعا النبي عليهم شهرا في صلاة... 8/53
فذكروا له أن امرأة منهم ورجلاً زنيا... 5/198
فرأى أم الدرداء متبذلة فقال: ما شأنك.. 1/214
فرأيت رسول الله أشرق وجهه وسره... 11/418
فرض الله الصلاة حين فرضها ركعتين... 7/356
فرض الله الصلاة على لسان نبيكم... 7/355
فرض رسول الله زكاة الفطر... 6/421
فرض رسول الله صلاة الحضر... 17/33
فرض عمر لأسامة بن زيد في... 12/322
فرضت على النبي ليلة اسري... 7/354
فرفعت إليه امرأة منهم صبياً... 5/93
فرق ما بيننا وبين المشركين... 14/429

فزاد أو نقص فقيل يا رسول الله احدث.. 8/198
فزوجنيها خالي قدامه... 17/196
فسلم على النبي فلم يرد عليه... 14/456
فسمع صوت طبل فأدخل أصبعيه... 17/200
فسمعته عوذه بفاتحة الكتاب... 17/471
فصل ما بين صيامنا وصيام... 9/134
فصل ما بين الحلال والحرام... 15/409
فصلى الظهر حين زالت الشمس... 7/388
فصلى المغرب قبل ان يغيب الشفق... 7/384
فصليت وراءه المغرب فقرأ في... 8/10
فضفرنا شعرها... 10/326
فضلنا على الناس بثلاث... 12/203
الفطرة خمس: الختان... 7/33
فعدل الناس به نصف صاع من برّ... 6/421
فعرضت عليه الرقى فامرها بها... 17/464
فعل ذلك عمر يعني القضاء... 9/169
فعمرة في رمضان... 4/205
فغسل كفيه ثلاثاً... 10/151
فقال « ﷺ » ان اعلمكم به... 7/284
فقال « ﷺ » ان كان عندك ماء بات... 7/223
فقال « ﷺ » انهى عن كل مسكر... 7/232
فقال « ﷺ » ابدلها... 5/11
فقال النبي سل تعطه سل تعطه... 5/514
فقال رسول الله « أنفست »؟... 16/581
فقال رسول الله : من كانت له ارض... 15/40
فقال عليكم بكثرة السجود... 7/351
فقال لها رسول الله: اقعدي ناحيةً... 14/517
فقال يا رسول الله ولد لي غلام أسود... 14/503
فقال يا رسول الله اني لما رجعت... 7/466
فقال: السيد الله... 15/43
فقال: اجتنب كل مسكر... 7/236
فقد ابن صياد يوم الحرة... 14/101
الفقر تخافون؟ 16/460
فقضى رسول الله أن على اهل الاموال.. 13/479
فقلت: نافق حنظلة. فقال: سبحان الله.. 1/218
فقلت : يا رسول الله ! من اسلم معك؟. 17/80

فقلنا له حدثنا عن صلاة رسول الله... 8/29
فقمنا وهيلين لصلاتنا فقال النبي... 7/366
فقيه واحد أشد... 11/231
فكان اذا رفع راسه من الركوع قام... 8/36
فكان زيد بن خالد يشهد الصلاة... 10/162
فكلوا مما ذكر اسم الله... 2/362
فلعل ابنك هذا نزعه عرق... 17/224
فلم يستيقظ حتى طلعت الشمس... 7/367
فلما انصرف اتاه رجل من بنى سلمة... 7/401
فلما بلغ حي على الصلاة... 7/494
فلما راوهم حول النبي حقروهم... 17/585
فلما سجد وضع جبهته... 8/45
فلما قضى الصلاة قال: إنما أنا بشر... 10/307
فلما قضينا الطواف أتينا المقام... 17/406
فلما كان ذات عشية قال:... 16/462
فما اوجفتم عليه... 3/196
فما يمنعني أن أمسح... 10/236
فمسح الرأس كله... 10/151
فمسح برأسه... 10/143
فمسح رأسه ومسح ما اقبل منه... 10/151
فمن شاء احرم ومن شاء ترك... 5/29
فنزلت لا يستوي القاعدون... 2/309
فنصيب من آنية المشركين وأسقيتهم... 1/323
فني علف حمار... 1/538
فهلاً شققت عن بطنه فعلمت ما في قلبه. 17/536
فهلا قبل أن تأتيني به... 5/247
في الاسنان خمس خمس... 6/153
في الإنسان ثلاث مائة وستون مفصلاً... 8/503
في الجنة خيمة من لؤلؤة مجوفة... 14/236
في الجنة مائة درجة ما بين كل درجة... 14/237
في الجنة مائة درجة... 14/336
في الخلية والبرية... 11/161
في الرجل يطلق الامة ثلاثا ثم... 15/515
في العين القائمة اذا طفئت... 6/151
في العين القائمة السادّة... 6/151
في المواضح خمس وخمس... 6/155

ي اليوم الذي يشك فيه من شعبان... 9/127
ي بيض النعام يصيب المحرم ثمنه... 17/401
ي حاجة فأبطأت على أمي... 9/351
ي ذيول النساء شبراً... 17/477
ي رمضان وهو يريد سفرا... 9/159
ي سفر فحضر الاضحى فاشتركنا... 4/534
ي سفينة من الفسطاط في رمضان... 9/161
ي صلاة الكسوف... 10/213
ي عشرة ازقاق زقّ 6/410
ي قوله تعالى لا تحرّك به... 3/255
ي قوله تعالى والاتي تخافون... 2/295
ي قوله تعالى والذين يتوفون منكم... 11/363
ي قوله تعالى وما لكم لا تقاتلون... 2/299
ي قوله تعالى: ان الله لا يظلم... 2/292
ي قوله تعالى: ان الناس قد جمعوا 2/268
ي قوله تعالى: انما جزاء الذين 2/329
ي قوله تعالى: فيما عرضتم به... 2/217
ي قوله تعالى: لا تأكلوا اموالكم... 2/284
ي قوله تعالى: والذين آمنوا 2/396
ي قوله تعالى: وان تبدوا ما... 2/230
ي قوله تعالى: ولا تيمموا... 2/237
ي قوله تعالى: ولكل جعلنا... 2/289
ي قوله تعالى: ومن كان غنياً... 2/276
ي قوله تعالى: ويستفتونك... 2/275
ي قوله تعالى: يا ايها الذين امنوا... 2/283
ي قوله تعالى: واذا حضر القسمة... 2/276
ي كل ركعتين تسليمة... 17/73
ي كل صلاة يقرأ فما اسمعنا... 8/19
ختم بقل هو الله احد... 8/12
ما يحكى عن ربه عزوجل... 11/286
نا بني سلمة نزلت... 3/137
نا نزلت : إذ همت طائفتان... 2/262
ه ساعة... 12/500

ق

اتل لا يرث... 13/121
تلهم الله... 4/438

قاربوا وسددوا فانه ليس احد منكم... 17/618
قال «ﷺ»: اذا اويت الى فراشك... 6/36
قال «ﷺ» اذا ولج الرجل الى بيته... 6/41
قال «ﷺ» دعوة ذي النون:... 6/53
قال «ﷺ» من نزل منزلاً فقال: 6/51
قال «ﷺ» قمت على باب الجنة... 6/490
قال «ﷺ»: من اكل طعاماً فقال:... 6/65
قال ابوجهل اللهم ان كان هذا 2/386
قال ابو جهل هل يعفر محمد... 15/323
قال ابو هريرة جئت مع علي 2/404
قال ابو هريرة رضي الله عنه لمروان... 1/452
قال الأيم أحق بنفسها من وليها... 15/475
قال الله أعددت لعبادي الصالحين... 14/227
قال الله تعالى أنا عند ظن عبدي بي... 16/262
قال الله تعالى ثلاثة أنا خصمهم يوم... 16/291
قال الله تعالى يؤذيني ابن آدم... 14/541
قال الله تعالى: الكبرياء ردائي... 14/405
قال الله تعالى: ابن آدم اركع لي اربع... 8/504
قال الله تعالى: واللاتي يأتين الفاحشة... 5/164
قال الله عزوجلّ لبني اسرائيل... 3/356
قال الله عزوجلّ: افترضت على أمتك.. 17/88
قال الله عزوجلّ: انفق انفق عليك:... 7/78
قال الله عزوجلّ: ونفخ في الصور... 17/632
قال الله عزوجلّ: انا اغني عن الشركاء.. 17/618
قال الله: والمطلقات يتربصن بأنفسهن... 11/345
قال النبي ان الله ليرضى عن العبد... 6/65
قال النبي خير النكاح أيسره... 9/517
قال النبي يوم قريظة لحسان ابن ثابت... 7/306
قال جابر سألت رسول الله عن الضبع... 10/446
قال خدمه عشر سنين... 12/378
قال رجل لأبن عباس: إن لي يتيما... 14/320
قال رجل لأتصدقن الليلة بصدقة... 9/250
قال رجل والله لا يغفر الله لفلان... 11/290
قال رجل يا رسول الله اي الاعمال... 2/133
قال رجل يوم أحد للنبي أرأيت... 11/467
قال رسول الله «الم تر كيف ضرب الله». 2/466

قال رسول الله: من وجد لقطة... 14/485
قال رسول الله: لاهل المكيال... 1/435
قال رسول الله: الولد للفراش... 14/500
قال رسول الله: اذا حضر المؤمن... 15/84
قال رسول الله: استأذنت ربي... 15/133
قال رسول الله: أعظم الناس هماً... 17/248
قال رسول الله: اللحد لنا... 15/124
قال رسول الله: الندم توبة... 17/628
قال رسول الله: الوسق ستون صوعا... 17/185
قال رسول الله: ام العبد اذا وضع... 15/147
قال رسول الله: إن بمكة حجراً كان يسلم 15/305
قال رسول الله: عرضت عليّ أجور امتي. 15/160
قال رسول الله: في السد يحفرونه... 2/509
قال رسول الله: كل خطبة ليس فيها... 15/404
قال رسول الله: لا أركب الا رجوان... 14/457
قال رسول الله: لأبي بكر: ايّ حين توتر 17/54
قال رسول الله: لأبي بكر: متى توتر... 8/461
قال رسول الله: لأبي بن كعب: ان الله.. 12/363
قال رسول الله: لا عقل كالتدبير... 17/621
قال رسول الله: لان يجلس أحدكم... 15/135
قال رسول الله: لجبريل... 2/519
قال رسول الله لرجل: ما تقول الصلاة... 17/14
قال رسول الله لعلي يا علي... 9/472
قال رسول الله لعن الله زوارات القبور... 15/130
قال رسول الله لقنوا موتاكم... 15/81
قال رسول الله لو تركنا هذا الباب... 15/173
قال رسول الله ما من أحد يموت الا ندم. 15/150
قال رسول الله ما من ميت يموت... 15/98
قال رسول الله من تبع جنازة وحملها... 15/109
قال رسول الله من شهد الجنازة حتى... 8/547
قال رسول الله من عزى ثكلى... 15/137
قال رسول الله من قال حين يصبح... 6/32
قال رسول الله هذه وهذه سواء... 6/154
قال رسول الله يخرج من وراء النهر... 15/302
قال رسول الله يصلون لكم فإن اصابوا.. 8/324
قال رسول الله : اذا رأى احدكم جنازة. 15/114
قال رسول الله : اذا مات الانسان... 15/150
قال رسول الله أسرعوا بالجنازة... 15/113
قال رسول الله : اقرأوا على موتاكم... 15/81
قال رسول الله : ألا تريحني... 12/85
قال رسول الله : البصاق في المسجد... 15/170
قال رسول الله : الخمر جماع الاثم... 15/21
قال رسول الله : الراكب يمشي خلف... 15/112
قال رسول الله : الكيس من دان نفسه... 15/19
قال رسول الله : الم تروا الى الانسان... 15/83
قال رسول الله : المستبّان ما قالا... 14/540
قال رسول الله : اني لا اقول الا حقاً.. 15/53
قال رسول الله : بادروا بالاعمال سبعاً.. 15/21
قال رسول الله : ثلاثة اقسم عليهن... 15/14
قال رسول الله : حين نزلت اية الملاعنة.. 15/511
قال رسول الله : فيما يروي عن ربه... 15/7
قال رسول الله : لا تتبعوا الجنازة... 15/127
قال رسول الله : لا تتخذوا شيئاً... 15/524
قال رسول الله لا تسبّوا الاموات... 14/542
قال رسول الله : لا تغالوا في الكفن... 15/105
قال رسول الله : لا تلاعنوا بلعنة الله... 14/533
قال رسول الله : لا مساعاة في الاسلام.. 14/514
قال رسول الله : لا ياخذنّ احدكم... 15/53
قال رسول الله : لا يرمى رجل رجلا... 14/533
قال رسول الله : لا يكون اللعانون... 14/532
قال رسول الله : لي خمسة اسماء... 15/200
قال رسول الله : ليس المؤمن بطعّان... 14/529
قال رسول الله : من بنى مسجداً... 15/166
قال رسول الله : من تولى قوماً بغير... 14/516
قال رسول الله : من قتل عصفوراً... 14/525
قال رسول الله : من كانت الآخرة همه.. 15/16
قال رسول الله : من لعب بالنردشير... 14/526
قال رسول الله : من لم يذر المخابرة... 15/41
قال رسول الله : من وجد دابة... 14/487
قال رسول الله : موت الفجأة... 15/86
قال رسول الله : يا معشر النساء تصدقن. 15/22
قال رسول الله : يتبع الميت ثلاثة... 15/150

قال رسول الله : كان على موسى... 14/473
قال رسول الله من عزّى مصاباً... 15/137
قال سليمان : لأطوفن الليلة على... 16/229
قال عبدالله والذي لا إله غيره ما نزلت.. 12/334
قال عبدالله يقول ناسٍ اذا قعدت... 10/98
قال علي كنت رجلاً مذاء... 10/193
قال علي لابن اغيد الا احدثك عنى... 9/286
قال علي ونظر ابنه الحسن... 14/76
قال عمر بن الخطاب نزلت «أيود..»... 2/236
قال عمر لصهيب ما لي ارى عليك... 6/528
قال عمر ما بلت قائماً منذ أسلمت... 10/101
قال في جمعة من الجمع... 10/316
قال في قوله تعالى نسائكم... 2/192
قال للقحة تحلب: من يحلب هذه... 1/284
قال لنا ابن مسعود يوماً الا اصلي... 7/504
قال لنا رسول الله يوم الحديبية... 11/544
قال لنا رسول الله يوم عاشوراء... 17/167
قال لي «ﷺ» الا اعلّمك كلمات... 6/57
قال لي ابن عباس أتدري ما سعة جهنم. 14/25
قال لي العدّاء بن خالد... 1/475
قال لي رسول الله اقرأ علي القرآن... 3/337
قال لي رسول الله بم تستمشين... 11/23
قال لي رسول الله.. 12/405
قال لي على الا أبعثك... 15/123
قال معاذ لاهل اليمن: ائتوني... 6/419
قال من توضأ فأحسن الوضوء... 16/561
قال من سره ان ينظر... 2/365
قال موسى: يا رب ارنا آدم الذي أخرجنا 13/387
قال ناس من اليهود... 3/253
قال : كان اول من قال في القدر... 1/47
قال : يا رسول الله أسأل؟.. 13/411
قال : السلام عليكم قالوا وعليك السلام 17/493
قال : لا: ولكن الكبر من بطر الحق... 14/408
قال : لا وان كنت لابد فأسأل الصالحين. 13/411
قال: أم سليمان بن داود لسليمان:... 17/74
قالت امرأة من النسوة: ما هذا المعروف.. 15/100
قالت: كان بيني وبينه شئ فغاضبني... 1/287
قالوا انا كنا في عز ونحن مشركين... 2/301
قالوا يا رسول الله هل نرى ربنا... 14/180
قالوا يا رسول الله هل نرى ربنا... 14/182
قام النبي بآية حتى أصبح يرددها... 17/78
قام رجل الى حسن بن عليٍّ... 3/285
قام رجل فقال... 3/136
قام رجل من الليل فقرأ... 3/328
قام رسول الله حتى تورمت قدماه... 8/473
قام رسول الله من الليل فقضى حاجته... 16/86
قام رسول الله يصلي فسمعناه... 8/151
قام فينا رسول الله بخمس كلمات... 10/548
قام فينا رسول الله مقاماً فما ترك... 15/292
قام فينا رسول الله مقاما... 5/329
قام من اثنتين من الظهر لم يجلس... 8/191
قام نبيّ الله يوماً... 3/61
قامت امرأة جليلة كأنها من نساء... 14/316
قبرنا مع رسول الله ميتا... 15/132
قبض رسول الله وهو ابن ثلاث وستين... 15/207
قبّل رسول الله الحسن... 6/281
قبلة الرجل امرأته وجسها بيده... 10/203
قتل المؤمن أعظم عند الله... 13/487
قتل رجل رجلاً على عهد رسول الله... 13/528
قتل رجل عبده عمداً متعمداً... 17/345
قتل رسول الله بالقسامة رجلا... 14/15
قد أجاركم الله من ثلاث خلال... 12/437
قد اجرنا من أجرت... 4/91
قد حضركم وفيه ليلة خير من الف شهر.. 17/155
قد سئل عن قصر الصلاة فقال:... 8/386
قد عفوت لكم عن الخيل... 6/373
قد كان من قبلكم يؤخذ الرجل فيحفر... 9/198
قد كنا عند النبي ونحن نختضب... 16/585
قدمنا الحديبية مع رسول الله ونحن... 11/531
القدرية مجوس هذه الأمة... 13/390
قد قال الناس... 3/114
قدم الحجاج المدينة فكان يؤخر الصلاة.. 7/394

قدم رسول الله المدينة فرأى اليهود	9/104	القصد والتؤدة وحسن السمت جزء...	16/253
قدم رسول الله المدينة فنزل...	15/163	قضى رسول الله ان على العبد...	5/170
قدم رسول الله المدينة...	2/15	قضى « ﷺ » في العين العوراء...	6/159
قدم رسول الله المدينة...	6/218	القضاة ثلاثة واحد في الجنة...	13/430
قدم رسول الله خيبر فلما فتح الله...	15/371	قضى انه اذا وجدها: يعنى السرقة...	5/225
قدم ركب من بني تميم...	3/132	قضى رسول الله أن الخصمين...	13/444
قدم زيد بن حارثة رسول الله في بيتي...	7/122	قضى رسول الله أن المعدن جبار...	17/348
قد مرّ على رسول الله بسبي...	6/287	قضى رسول الله أن كل مستلحق...	14/512
قدم علينا مصر عبدالله...	10/218	قضى رسول الله بالشفعة في...	2/7
قدمت المدينة فأتيت رسول الله ...	14/49	قضى رسول الله بثمر النخل لمن أبرها...	17/257
قدمت المدينة فقلت اللهم يسر لي جليسا	14/174	قضى رسول الله بيمين وشاهد...	13/456
قدمت أنا وأخي من اليمن...	12/335	قضى رسول لله بين رجلين...	13/446
قدمت عليّ أمي وهي مشركة...	1/352	قضى رسول الله في سيل مهزور...	17/309
قدمت على رسول الله من سفر...	9/157	قضى رسول الله في سيل مهزور	13/477
قدمت على رسول الله وليس اسمي...	17/498	قضى عمر ابن الخطاب في الاضراس...	6/154
قدمت هدايا من النجاشي...	6/527	قضى عمر انه اذا ارخيت الستور...	9/520
قدمنا على رسول الله...	10/205	قطع على اهل المدينة بعث...	2/312
قدمنا على رسول الله فكان يؤخر...	7/412	وفد الله ثلاثة...	13/93
قدموا على النبي وتكلموا بالاسلام...	5/141	قل ربي الله ثم استقم	16/339
قرأ ابو سعيد الخدري واعلموا ان...	3/136	قل لا أجد فيما أوحى إليّ محرماً...	10/448
قرأ رسول الله فيما أمر وسكت...	16/424	قل لا اله الا الله وحده لا شريك له...	16/242
قرأ رسول الله والنجم فسجد فيها...	8/214	قلب الشيخ شاب في حب اثنتين...	17/624
قرأ رسول الله يومئذ تحدث أخبارها...	3/295	قلت يا رسول الله: ان وافقت ليلة القدر.	6/79
قرأ رسول الله : فلما تجلى ربه...	2/368	قلت أشفع لي يا رسول الله يوم القيامة...	14/202
قرأ رسول الله : وانذرهم...	2/516	قلت الإبل على عهد رسول الله...	17/411
قرأ علينا رسول الله سورة...	3/362	قلت لابن جعفر...	10/160
قرأ: غير المغضوب عليهم ولا الضالين...	7/539	قلت لابن عباس ألمن قتل مؤمنا...	2/303
قرأ في الصبح اذا زلزلت في الركعتين..	7/546	قلت لابن عباس سورة الانفال...	2/382
قرأ في صلاة المغرب بحم...	8/9	قلت لابن عباس سورة التوبة...	2/399
قرأت على النبي مذكر...	3/365	قلت لابن عباس في الاقعاء على...	8/80
قرأت على رسول الله والنجم فلم...	8/233	قلت لابن عباس: ما شئ أجده في صدري.	16/321
قرأت كتاب عمر الى ابي موسى...	7/255	قلت لابن مسعود هل صحب...	3/128
قرأ يوم الجمعة على المنبر بسورة النحل..	8/208	قلت لابي: يا أبت أي الناس خير بعد..	12/281
قرصت نملة نبيًا من الانبياء...	6/297	قلت لجابر: الضبع أصيد هو؟	10/446
قريش والأنصار...	12/459	قلت لرسول الله انك تبعثنا...	10/16
قسم رسول الله اقبية...	14/450	قلت لعائشة أرايت رسول الله...	10/302

لت لعائشة يا أمتاه هل رأى محمد ربه. 14/288
لت لعثمان ماحملكم على... 2/397
لت لعثمان «والذين يتوفون».. 2/222
لت لعلي يا أمير المؤمنين هل عندكم... 13/534
لت لعمر بن الخطاب «ليس عليكم»... 2/314
لت لعمر: إن في الظهر ناقة عمياء... 10/457
لت ورسول الله جالس إنا لنجد... 17/44
لت يا رسول الله «ﷺ» اني... 10/289
لت يا رسول الله أخبرني عن الوضوء.. 10/174
لت يا رسول الله اما تكون الزكاة... 6/219
لت يا رسول الله إن أمي أوصت... 1/67
لت يا رسول الله ان امي ماتت... 9/266
لت يا رسول الله ان لي جارين... 9/446
لت يا رسول الله من ابر؟ قال أمك... 1/345
لت يا رسول الله هل اتى عليك يوم... 15/334
لت يا رسول الله ... 2/180
لت يا رسول الله أفتنا في بيت المقدس. 17/95
لت يا رسول الله ان رجلا... 1/450
لت يا رسول الله انا بأرض قوم... 9/530
لت يا رسول الله إني اسلمت وتحتي... 15/512
لت يا رسول الله إني طلقت امرأتي... 11/159
لت يا رسول الله أين كان ربنا... 5/329
لت يا رسول الله كيف يعيد الله الخلق. 14/156
لت يا رسول الله ما رأى... 3/64
لت يا رسول الله ما يذهب عني مذمة. 15/507
لت يا رسول الله ما يحل لنا من الميتة.. 10/456
لت يا رسول الله يغزو الرجال... 2/287
لت يا رسول الله ... 2/532
لت يا رسول الله : ما آفية الحوض... 14/197
لت يا نبي الله علمني شيئا ينفعني... 1/408
لت: فلانة لا تنام الليل... 1/212
لت: يا رسول الله قل لي في الإسلام... 1/72
لت: يا نبي الله ما أتيتك... 1/71
لت: يا رسول الله مم خلق الخلق؟... 14/230
لما كان «ﷺ» يخرج الى سفر الا... 7/91
لما كان «ﷺ» يقوم من مجلسه حتى. 6/43
قلنا يا رسول الله : أيكون المؤمن جبانا.. 14/363
قلنا يا رسول الله : ما لنا اذا كنا عندك.. 15/18
قم الليل الا قليلاً... 3/250
قم فصل فإن في الصلاة شفاء... 17/458
قم فعلمها عشرين آية... 9/505
قم يا بلال فأرحنا بها... 9/48
قنت رسول الله شهراً بعد الركوع... 8/54
قنت رسول الله شهراً حين قتل القراء... 15/93
قنت رسول الله شهراً متتابعاً... 8/55
القنطار اثنا عشر الف اوقية... 17/485
قولو: ما شاء الله ثم شاء محمد 17/244
قوموا فاصلي لكم... 8/122
قيل لبني اسرائيل ادخلوا الباب سجداً... 2/151
قيل لرسول الله: أي الصدقة أفضل... 16/181
قيل لعائشة: هل تلبس... 14/443
قيل وايّ الحج افضل... 5/108
قيل يا رسول الله ادع الله... 14/533
قيل يا رسول الله اي النساء خير... 9/282
قيل يا رسول الله انا نستقى... 10/39
قيل يا رسول الله أي الدعاء أسمع... 5/500
قيل يا رسول الله : متى وجبت لك النبوة 12/217

ك

كاتبت بريرة على نفسها في تسع أواق.. 11/338
كالمهل كعكر الزيت... 3/124
كان «ﷺ» يقول اللهم اجعل... 6/483
كان «ﷺ» اذا اخذ مضجعه... 6/33
كان «ﷺ» اذا استيقظ من الليل... 6/37
كان «ﷺ» اذا اقبل الليل عليه في السفر. 6/50
كان «ﷺ» اذا أوى الى فراشه قال: 6/33
كان «ﷺ» اذا دخل الخلاء... 6/67
كان «ﷺ» اذا رأى ناشئا في افق... 6/76
كان «ﷺ» اذا سمع الرعد والصواعق.. 6/75
كان «ﷺ» اذا قام في الليل يتهجد... 6/29
كان «ﷺ» اذا قفل من السفر يكبر... 6/48
كان «ﷺ» اذا قفل من سفر... 7/28
كان «ﷺ» اذا كربه امر يقول:... 6/56

كان « ﷺ » اذا ودّع احداً قال:... 6/49
كان « ﷺ » يعلمنا ان نقول في الصلاة. 6/62
كان « ﷺ » يقول عند الكرب: 6/53
كان « ﷺ » يقول عند مضجعه:... 6/37
كان « ﷺ » يقول: اللهم اني اعوذ بك. 6/103
كان « ﷺ » يقول: اللهم اني اعوذ بك. 6/100
كان « ﷺ » يكثر ان يقول قبل موته... 6/111
كان « ﷺ » اذا عرس بليل... 7/103
كان « ﷺ » يتخلف في السير... 7/106
كان « ﷺ » يضمر الخيل يسابق بها... 7/136
كان « ﷺ » يكره الشكال في الخيل... 7/160
كان « ﷺ » : لا يدخر شيئاً لغد... 7/79
كان « ﷺ » اذا اراد ان يتطوع... 8/132
كان « ﷺ » اذا خرج من بيته قال:... 6/40
كان « ﷺ » يخرج لحاجته... 10/233
كان إبراهيم اول الناس... 7/43
كان ابن عمر يحلل بدنه القباطي... 5/33
كان ابن عمر إذا صلى الجمعة بمكة... 8/450
كان ابن عمر رضي الله عنه... 10/304
كان ابن عمر يتربع في الصلاة... 8/80
كان ابن عمر يري التحصيب سنة... 5/65
كان ابن عمر يرى ولده عبيدالله يتنفّل... 8/404
كان ابن عمر يصلي على الجنازة... 9/10
كان ابن عمر يعطي زكاة رمضان... 6/422
كان ابن عمر يقول في الضحايا... 4/536
كان ابن عمر ينكر الاشتراط في الحج... 5/98
كان ابن أبو بكر يصلي لهم في وجع النبي. 12/271
كان ابو موسى يشدّد في البول... 10/98
كان ابن عمر اذا جاء المسجد... 8/322
كان ابن عمر يستجمر... 7/29
كان ابي من اصحاب الشجرة... 6/30
كان احب الثياب الى رسول الله... 14/449
كان احب الثياب الى رسول الله... 14/451
كان أحب الطعام... 10/481
كان احب ما استتر به... 6/292
كان آخر كلام رسول الله: الصلاة الصلاة.. 16/443
كان اذا أذن المؤذّن لصلاة المغرب... 8/443
كان اذا أراد البراز انطلق... 10/107
كان إذا أراد أن يأكل... 10/303
كان إذا أراد من الحائض شيئاً... 10/351
كان اذا اغتسل من الجنابة... 10/285
كان اذا أوى الى فراشه قال:... 6/35
كان اذا جلس في الصلاة وضع كفه... 8/77
كان اذا دخل الخلاء وضع خاتمه... 10/109
كان اذا دخل في الصلاة كبر... 7/499
كان اذا رفع ظهره في الركوع... 6/14
كان اذا صلى وحده يقرأ في الأربع... 8/12
كان اذا افتتح الصلاة يرفع يديه... 7/499
كان اذا كان في سفر رمضان... 9/159
كان اذا سكت المؤذن بالأذان الأول... 8/425
كان اسم جويرية بنت الحارث برة... 1/294
كان اسيد بن حضير وعباد ابن بشر... 12/257
كان اصحاب النبي... 10/209
كان اصحاب رسول الله لا يرون شيئاً... 7/376
كان اكثر دعاء النبي: اللهم آتنا... 6/91
كان الانصار اذا حجوا... 2/180
كان الجن يصعدون الى السماء... 15/244
كان الحسن بن علي في حجر رسول الله. 10/59
كان الربا الذي اذن الله... 1/547
كان الرجال والنساء يتوضؤن... 10/53
كان الرجل اذا طلق... 2/214
كان الرجل اذا طلق... 2/215
كان الرجل في حياة رسول الله... 3/440
كان الرجل يحالف الرجل... 2/291
كان الرجل يطلق امرأته ما شاء أن يطلق. 11/201
كان الرجل يقدم... 2/528
كان الصاع على عهد رسول الله مداً... 1/436
كان الكنز ذهبا... 2/507
كان اللات رجلا... 3/163
كان الله مع الدائن حتى يقضى دينه... 17/295
كان المسجد على رسول الله مبنيا... 15/165
كان المسلمون حين قدموا المدينة... 7/465

كان الناس في عهد رسول الله إذا قام... 17/151
كان الناس يؤمرون ان يضع الرجل... 7/522
كان النبي يتنفس ثلاثاً... 7/211
كان النبي يستعذب له الماء... 7/21
كان النبي اذا أتى بالسبي... 17/263
كان النبي اذا أتى بأول الثمرة... 10/437
كان النبي اذا اتي بطعام... 6/450
كان النبي اذا أراد الحاجة يرفع ثوبه... 10/104
كان النبي اذا استجدَ ثوباً قال:... 6/63
كان النبي اذا اكل او شرب قال:... 6/64
كان النبي اذا بعث احدا 6/313
كان النبي اذا توضأ صلى ركعتين... 17/47
كان النبي اذا خرج من الخلاء... 16/532
كان النبي اذا دخل الخلاء... 6/531
كان النبي اذا دعا لاحد بدا بنفسه... 5/515
كان النبي اذا رأى الهلال قال:... 6/73
كان النبي اذا ركع اعتدل... 8/44
كان النبي اذا سجد قال... 6/15
كان النبي اذا سجد وضع ركبتيه... 8/45
كان النبي اذا صلى فرج بين يديه... 8/43
كان النبي اذا عطس... 9/430
كان النبي اذا قام على المنبر... 17/44
كان النبي اذا لقى الرجل فكلمه... 17/494
كان النبي اذا مشى... 16/521
كان النبي اذا بال يتوضأ... 10/112
كان النبي ثم ابو بكر ثم عمر يصلون... 17/66
كان النبي في سفر فرأى رجلاً... 9/155
كان النبي لا يعود مريضاً إلا بعد ثلاث.. 17/106
كان النبي لا يغدو الى الصلاة يوم الفطر. 8/531
كان النبي لا يغدو يوم الفطر حتى... 17/171
كان النبي يقول وهو صحيح: لن يقبض. 15/66
كان النبي وأهله يغتسلون من إناء واحد. 16/544
كان النبي يبعث ابن رواحة... 6/397
كان النبي يتختم في يساره... 6/530
كان النبي يتعوذ من الجان... 11/86
كان النبي يتكئ في حجري... 10/353
كان النبي يتوضأ لكل صلاة... 8/102
كان النبي يركع قبل الجمعة أربعا... 17/44
كان النبي يسمى الأنثى من الخيل فرساً.. 7/163
كان النبي يصلي في حجرة أم سلمة... 17/18
كان النبي يصلي ما بين أن يفرغ... 17/79
كان النبي يصلي... 3/279
كان النبي يضع في الصلاة... 8/47
كان النبي يضع وجهه اذا سجد... 8/43
كان النبي يعجبه الفأل الحسن... 17/468
كان النبي يقرأ في المغرب... 16/617
كان النبي يقول في مرضه الذي مات... 15/61
كان النبي يقول: اللهم اني اعوذ بك... 6/99
كان النبي يقول: اللهم اني اعوذ بك... 6/97
كان النداء يوم الجمعة أوله اذا جلس... 8/350
كان النساء يبعثن الى عائشة... 10/377
كان رسول الله يحدثنا عن بني... 16/428
كان اليهود يتعاطسون... 9/431
كان اناس يستحبون... 2/461
كان أهل الجاهلية يأكلون أشياء... 10/470
كان اهل الجاهلية يتبايعون... 1/469
كان اهل الكتاب يسدلون... 15/217
كان اهل الكتاب يسدلون... 7/15
كان اهل اليمن يحجون... 2/186
كان اهل بيت منا... 2/317
كان اول من أظهر إسلامه سبعة... 16/495
كان بلال يؤذن اذا دحضت الشمس... 7/486
كان بمدينة انطاكية... 3/94
كان بن عمر يأخذ الماء بأصبعيه لأذنيه... 10/174
كان بنو النضير اذا قتلوا... 2/339
كان بيتي من أطول بيت حول المسجد.. 7/489
كان بين المنبر وبين الحائط... 15/167
كان جالساً فأقبل ابوه... 1/354
كان حين تقام الصلاة في المسجد... 8/286
كان خاتم النبوة... 15/224
كان رجل عند النبي فمر رجل فقال... 9/361
كان رجل لا اعلم أحدا أبعد منه... 8/253

كان رجل من الانصار اسلم...	2/259	كان رسول الله اذا سلم يستغفر...	6/24
كان رجل من الانصار يقال له أبو شعيب	10/492	كان رسول الله اذا سمع كلمة...	11/206
كان رجل يسرف على نفسه...	11/188	كان رسول الله اذا صلى الغداة...	15/229
كان رجل يقال له...	2/533	كان رسول الله اذا صلى بالناس...	6/511
كان رجل يقرأ سورة الكهف...	2/138	كان رسول الله اذا صلى ركعتي الفجر..	8/426
كان رسول الله لا يصلي قبل العيد شيئاً.	17/67	كان رسول الله اذا عصفت الريح...	6/76
كان رسول الله يغير الاسم القبيح...	1/293	كان رسول الله اذا غزا...	3/549
كان رسول الله يقوم الى أصل شجرة...	17/100	كان رسول الله اذا قام من الليل...	10/162
كان رسول الله احسن الناس...	15/226	كان رسول الله اذا قعد في الصلاة...	8/78
كان رسول الله اذا اتبع جنازة...	17/129	كان رسول الله اذا كبّر للصلاة...	5/549
كان رسول الله اذا اتى باب قوم...	9/392	كان رسول الله اذا نزل عليه الوحي...	15/251
كان رسول الله اذا أتى بلبن قال...	17/436	كان رسول الله اذا نزل منزلاً لم ير تحل..	7/398
كان رسول الله اذا اجتهد في اليمين...	16/214	كان رسول الله اذا نهض في الركعة...	7/534
كان رسول الله اذا اراد سفراً...	2/540	كان رسول الله اذا جاءه امر بسرور...	8/239
كان رسول الله اذا أراد...	10/301	كان رسول الله اذا حزبه امر صلى...	7/340
كان رسول الله اذا استفتح...	5/553	كان رسول الله اذا خطب احمرّت عيناه.	8/356
كان رسول الله اذا اعتم سدل...	14/430	كان رسول الله اذا قام الى الصلاة	7/499
كان رسول الله اذا افتتح الصلاة...	5/554	كان رسول الله اشد تعجيلاً للظهر...	7/397
كان رسول الله اذا تبع الجنازة...	15/113	كان رسول الله أشد حياء من العذراء...	5/295
كان رسول الله اذا تشهد قال: الحمدلله.	8/358	كان رسول الله يأمرنا ان نخرج...	6/417
كان رسول الله اذا توضأ خلل لحيته...	16/556	كان رسول الله تعجبه الذراع...	10/484
كان رسول الله اذا توضأ عرك عارضيه...	16/557	كان رسول الله رأى رجلا يغتسل...	10/295
كان رسول الله اذا جلس جلسنا حوله...	9/346	كان رسول الله عبدا مأموراً...	16/426
كان رسول الله اذا جلس في الركعتين...	8/81	كان رسول الله عروسا...	3/72
كان رسول الله اذا خرج لحاجته...	10/111	كان رسول الله كثيراً ما يقرأ في...	8/425
كان رسول الله اذا خرج من دفن الميت.	15/129	كان رسول الله كثيراً ما يقرأ في...	8/426
كان رسول الله اذا دخل المسجد يقول..	16/609	كان رسول الله لا يتطير من شئ...	10/205
كان رسول الله اذا دخل المسجد...	6/69	كان رسول الله لا يدع قيام الليل...	8/480
كان رسول الله اذا ذهب ثلثا الليل...	15/10	كان رسول الله لا يصلي في ملاحفنا...	8/107
كان رسول الله اذا رأى الهلال...	6/71	كان رسول الله لا يفطر أيام البيض...	9/121
كان رسول الله اذا رأى ما يحب قال:..	17/508	كان رسول الله لا يكل طهوره الى احد..	16/534
كان رسول الله اذا رفأ الإنسان...	15/411	كان رسول الله مربوعا...	14/456
كان رسول الله اذا رفع يديه في الدعاء..	5/507	كان رسول الله مع احدى نسائه...	9/483
كان رسول الله اذا ركع قال:...	6/13	كان رسول الله معتكفاً فأتيته...	1/263
كان رسول الله اذا رمى جمرة العقبة...	17/395	كان رسول الله وأبو بكر وعمر يصلون..	8/520
كان رسول الله اذا سلم لم يقعد...	8/89	كان رسول الله وأزواجه يغتسلون	16/545

كان رسول الله وقت للنساء أربعين يوماً. 16/584
كان رسول الله يؤتى بالصبيان... 1/305
كان رسول الله يأخذ من لحيته... 7/22
كان رسول الله يأكل البطيخ... 10/478
كان رسول الله يأمرنا أن نصوم... 9/121
كان رسول الله يأمرنا... 10/242
كان رسول الله يبايع... 3/204
كان رسول الله يبيت الليالي... 6/507
كان رسول الله يتحرى صيام يوم... 9/119
كان رسول الله يتحفظ من شعبان... 9/69
كان رسول الله يتطيب... 7/30
كان رسول الله يتوضأ ثلاثاً ثلاثاً... 16/551
كان رسول الله يجمع بين الرجلين... 15/117
كان رسول الله يحب الحلوى والعسل... 10/481
كان رسول الله يحب العسل... 3/216
كان رسول الله يحب... 17/22
كان رسول الله يحدث حديثاً... 15/225
كان رسول الله يخطب الخطبتين قائما.. 8/353
كان رسول الله يخطب خطبتين... 8/353
كان رسول الله يدعو على صفوان. 2/263
كان رسول الله يدور على نسائه... 15/536
كان رسول الله يرفع يديه... 17/8
كان رسول الله يركع فيضع يديه على... 17/11
كان رسول الله يسأل في مرضه... 15/65
كان رسول الله يسبح على ظهر... 8/132
كان رسول الله يسلم عن يمينه 8/87
كان رسول الله يسلم عن يمينه... 17/14
كان رسول الله يسلم في كل ثنتين... 17/50
كان رسول الله يسمر مع أبي بكر... 9/48
كان رسول الله يسمي الفأرة... 16/414
كان رسول الله يصلي الضحى أربع... 8/504
كان رسول الله يصلي الظهر بالهاجرة... 2/220
كان رسول الله يصلي العصر والشمس.. 7/400
كان رسول الله يصلي المغرب... 17/22
كان رسول الله يصلي ركعتين... 17/47
كان رسول الله يصلي في السفر ركعتين. 17/52
كان رسول الله يصلي وانا حذاءه... 8/124
كان رسول الله يصوم تسع ذي الحجة... 9/114
كان رسول الله يعجبه التيمن... 14/440
كان رسول الله يعجبه ان يدعوا ثلاثاً... 5/521
كان رسول الله يعرض نفسه... 15/251
كان رسول الله يعطيني العطاء... 14/348
كان رسول الله يعطيني العطاء... 13/419
كان رسول الله يعطيني السواك... 10/163
كان رسول الله يعلمنا التشهد... 8/65
كان رسول الله يعيد الكلمة ثلاثاً... 15/225
كان رسول الله يغتسل من أربعة... 10/330
كان رسول الله يغتسل... 10/177
كان رسول الله يغسله الصاع... 10/178
كان رسول الله يغسل رأسه... 10/297
كان رسول الله يغير... 4/23
كان رسول الله يفتتح قراءته ببسم الله... 7/531
كان رسول الله يفطر قبل أن يصلي... 9/143
كان رسول الله يفطر من الشهر... 9/99
كان رسول الله يفيض على رأسه... 10/285
كان رسول الله يقبل الهدية... 16/168
كان رسول الله يقرأ فروح... 3/365
كان رسول الله يقرأ في العشاء الآخرة... 8/11
كان رسول الله يقرأ في صلاة الغداة... 7/545
كان رسول الله يقرأ في صلاة الفجر... 16/616
كان رسول الله يقرأ... 3/336
كان رسول الله يقرئنا... 10/299
كان رسول الله يقسم ويعدل... 15/533
كان رسول الله يقصي من شاربه... 7/21
كان رسول الله يقول اذا امسى: أمسينا.. 6/31
كان رسول الله يقول اللهم أحيني... 6/484
كان رسول الله يقول بين السجدتين... 6/15
كان رسول الله يقول بعد التشهد:... 6/19
كان رسول الله يقول بين السجدتين... 17/12
كان رسول الله يقول في دعائه... 6/91
كان رسول الله يقول في سجوده... 6/8
كان رسول الله يقوم دية الخطأ... 6/158

كان رسول الله يكبر في كل خفض... 7/504
كان رسول الله يكثر الذكر... 15/228
كان رسول الله يكثر ان يقول... 3/424
كان رسول الله يكثر ان يقول... 9/552
كان رسول الله يكره النوم قبل العشاء.. 9/47
كان رسول الله يكره عشر خلال... 7/49
كان رسول الله يلبس قميصا قصير... 17/477
كان رسول الله يمشي أمام الجنازة... 15/110
كان رسول الله يمنع اهله... 6/534
كان رسول الله ينام اوّل الليل... 17/80
كان رسول الله ينام وهو... 10/302
كان رسول الله يوتر بواحدة... 17/53
كان رسول الله يوضع له وضوءه... 10/162
كان رسول الله يحرس ليلاً... 2/339
كان رسول الله يأكل طعاماً... 10/399
كان ركوع النبي وسجوده... 8/37
كان زيد بن أرقم يكبر على جنائزنا أربعا 8/549
كان عاشوراء يصام قبل رمضان... 9/103
كان عثمان اذا وقف على قبر... 15/141
كان عذابا يبعثه الله تعالى... 11/101
كان عليّ اذا وصف رسول الله... 15/215
كان عمر يليط اولاد الجاهلية... 14/508
كان عمر يبعث رجالاً يدخلون الناس... 5/68
كان عمر يدخلني... 3/302
كان عمر يضرب الأيدي على صلاة... 8/442
كان عمر يقول: أبو بكر سيدنا وأعتق... 12/360
كان عند رسول الله تسع نسوة... 15/535
كان فراش رسول الله من آدم... 14/475
كان فراش رسول الله نحواً مما يوضع... 16/85
كان فزع بالمدينة فاستعار رسول الله... 15/226
كان في بريرة ثلاث سنن أعتقت... 11/192
كان في بني اسرائيل رجلان... 11/290
كان في بني اسرائيل القصاص... 2/165
كان في سفر فصلى العشاء الآخرة... 8/11
كان في وفد ثقيف رجل مجذوم... 10/435
كان فيما كان قبلكم تاجر... 6/188
كان فيما نزل من القرآن عشر رضعات.. 15/499
كان فيمن قبلكم ملك وكان له ساحر.. 14/33
كان فيمن كان قبلكم رجل يسمى... 14/48
كان فيمن كان قبلكم... 3/397
كان قد صلى مع رسول الله... 10/244
كان قدر صلاة رسول الله الظهر... 7/395
كان قريظة والنضير... 2/337
كان لأبي بكر غلام يخرج له الخراج... 14/339
كان لأم سليم قدح فقالت سقيت فيه... 7/224
كان لا يرقد من ليل ولا نهار... 10/162
كان لا يروح الى الجمعة... 10/323
كان لرجل على رسول الله سنّ من الابل. 6/190
كان لرسول الله... 10/184
كان لرسول الله حصير يحتجزه... 1/205
كان لرسول الله فرس في حائطنا... 7/163
كان لرسول الله قوارير يشرب فيه... 17/452
كان لرسول الله قدح... 10/94
كان لنعل النبي قبالان... 17/480
كان لنعلي رسول الله قبالان... 14/442
كان له مكحلة... 11/28
كان لي شارف من نصيب يوم بدر... 7/244
كان لي عضد من نخل... 9/450
كان معاذ بن جبل يصلي مع النبي... 8/281
كان من دعاء داود عليه السلام... 6/85
كان من دعائهم: يا حي يا قيوم... 6/87
كان نبيّ الله اذا نزل عليه كرب... 2/281
كان نفر من الانس... 2/482
كان نومه وهو جالس يعني النبي... 16/563
كان هاهنا رجل... 1/477
كان يأتي علينا الشهر... 6/507
كان يؤمر العائن أن يتوضأ... 11/111
كان يؤمها عبدها ذكوان من المصحف.. 8/275
كان يباشر المرأة من نسائه... 10/348
كان يحتجم لسبع عشرة... 11/61
كان يخففهما حتى أقول هل قرأ... 8/425
كان يدركه الفجر في رمضان جنبا... 9/145

كان يرفع في الصلاة 8/103
كان يرفع يديه اذا دخل في الصلاة... 7/501
كان يسلم عن يمينه السلام عليكم... 8/87
كان يصلي فوضع يده اليسرى... 7/524
كان يصلي لهم عشرين ليلة ولا يقنت.. 8/56
كان يعجبه إذا خرج لحاجة... 11/207
كان يعلمناهن اي هذه الدعوات كما.. 8/59
كان يغتسل لدخول مكة... 5/67
كان يغتسل ويصلي الركعتين... 10/292
كان يقرأ اذا نودي للصلاة... 3/366
كان يقرأ في الأولين بـ« سبح اسم ربك.. 8/459
كان يقرأ في الظهر في الاولين بأم... 7/551
كان يقرأ في الفجر بقاف والقرآن... 7/546
كان يقرأ في صلاة الفجر يوم الجمعة... 7/548
كان يقول في ركوعه وسجوده... 6/8
كان يكبر كلما خفض ورفع... 7/500
كان يكره الصلاة نصف النهار الا يوم.. 7/439
كان يكون على الصوم من رمضان... 9/163
كان ينبذ برسول الله الزبيب... 7/251
كان ينهاهم ان يطرقوا النساء ليلاً... 7/116
كان ينهى عن القبلة... 9/94
كانا يصليان المغرب حين ينظران... 9/142
كانت إحدانا اذا كانت حائضا... 10/348
كانت احدانا تحيض... 10/73
كانت الأنبياء تدخل الحرم مشاة حفاة.. 17/387
كانت الانصار بعيدة منازلهم... 16/612
كانت الصلاة خمسين... 10/297
كانت الكلاب تقبل... 10/75
كانت المرأة تطوف بالبيت... 2/367
كانت المزارع تكرى على عهد رسول الله 15/35
كانت النفساء على عهد رسول الله... 10/378
كانت اليهود تقول اذا جامعها... 2/190
كانت أم حبيبة تستحاض... 10/375
كانت ام سلمة لا تضع جلبابها... 14/439
كانت ام سليم تبسط لرسول الله... 15/225
كانت امرأة تصلي خلف... 2/470
كانت بنو اسرائيل تسوسهم الانبياء... 5/384
كانت بي بواسير فسألت النبي... 7/516
كانت بيد رسول الله قوس عربة... 17/372
كانت تحتى امرأة احبها... 1/349
كانت ترسل إلى أهلها... 1/220
كانت تغتسل في مركن... 10/366
كانت تقول اذا تشهدت التحيات... 8/72
كانت تكره ان يجعل الرجل يده في... 7/527
كانت خولة بنت حكيم... 3/77
كانت سوداء تقم المسجد فتوفيت ليلا.. 17/124
كانت صلاة رسول الله قصداً وخطبته.. 8/360
كانت صلاة رسول الله من الليل عشر... 8/489
كانت عائشة تصوم يوم عرفة... 9/117
كانت عامة وصية رسول الله حين... 17/353
كانت عكاظ ومجنة... 2/184
كانت علينا رعاية الأبل... 10/132
كانت قراءة النبي بالليل يرفع... 8/23
كانت قيمة الدية على عهد رسول الله.. 6/162
كانت كمام اصحاب رسول الله بطحاً.. 14/432
كانت لي اخت تخطب إلى... 2/216
كانت ملوك بعد عيسى... 3/183
كانت ميمونة تدان وتكثر... 6/183
كانت ميمونة تصلي في الدرع الواحد... 8/117
كانت يد رسول اليمنى لطهوره... 10/108
كانت يد قميص رسول الله الى الرسغ... 14/432
كانت يمين رسول الله اذا حلف... 16/214
كانت يمين رسول الله اللتي يحلف بها... 17/239
كانوا قليلاً من الليل... 3/153
كانوا يتنفلون... 3/54
كاني أنظر الى رسول الله يحكي نبياً.. 9/204
كبر حتى كان لا يقدر على الصيام... 9/176
كبري الله مائة مرة... 17/510
كتب ابو الدرداء الى سلمان الفارسي... 13/439
كتب الله مقادير الخلائق قبل أن يخلق.. 13/393
كتب النبي على كل بطن عقولة... 6/174
كتب النبي كتاب الصدقة... 6/381

كتب النبي كتاباً فقيل له انهم... 6/522
كتب الينا عمر بن الخطاب... 14/463
كتب رسول الله الى كسرى والى قيصر.. 16/397
كتب عمر الى عمّاله ان أهم أموركم... 7/389
كتبت الى نافع رحمه الله أسأله... 11/511
كره رسول الله ان يجمع بين العمة... 15/511
كساني رسول الله حلّة... 14/465
كسر عظم الميت ككسر عظم الحي... 17/148
كسفت الشمس على عهد رسول الله... 8/539
كف عنا جشائك... 10/428
كفارة النذر اذا لم يسم شيئا كفارة يمين. 15/572
كفاه ببارقة السيوف... 3/524
كفر بامرئ ادعاء نسب لا يعرفه... 17/358
كفّر رسول الله بصاع من تمر... 17/241
كفن رسول الله حمزة بن عبدالمطلب... 15/106
كفن رسول الله ثلاث رباط... 17/112
كفن رسول الله في ثلاثة أثواب... 17/112
كفّن رسول الله في ثلاثة اثواب نجرانية.. 15/76
كفى بالسيف شاهداً... 17/337
كفى بك إثماً أن لا تزال مخاصماً... 16/359
كل أمتي معافى إلا المجاهرون... 16/367
كل امتي يدخلون الجنة إلا من أبى... 12/436
كل أمر ذي بال لا يبدأ فيه الحمد... 17/198
كل امرأة أنكحها فهي طالق... 11/86
كل بني آدم خطاء... 3/403
كل بيعين لا بيع... 1/552
كل بيمينك... 10/402
كل خطبة ليس فيها تشهد فهي... 8/361
كل ذنب عسى الله أن يغفره... 11/294
كل ذنب عسى الله أن يغفره... 13/487
كل ذي ناب من السباع... 10/472
كل سلامي من الناس عليه صدقة... 1/414
كل شراب اسكر فهو حرام... 7/229
كل صلاة لا يقرأ فيها بفاتحة الكتاب... 16/618
كل صواحبي لهن كنى... 1/291
كل طلاق جائز الا طلاق المعتوه... 11/179
كل على خير هؤلاء يقرأون القرآن... 16/516
كل عمل ابن آدم يضاعف... 0/57
كل عين زانية... 7/31
كل غلام رهينة بعقيقة تذبح عنه يوم... 10/501
كل كلام ابن آدم عليه لا له... 16/348
كل كلام لا يبدأ فيه بحمد الله تعالى... 3/362
كل مال يكون هكذا فهو وبال... 17/593
كل مستلحق استلحق بعد أبيه... 17/359
كل مسكر حرام... 17/449
كل مسكر حرام... 7/229
كل مسكر خمر وكل مسكر حرام... 7/237
كل معروف صدقة... 1/417
كل من مال يتيمك غير مسرف 16/189
كلّ ميت يختم على عمله... 3/472
كلكم راع وكلكم مسئول عن رعيته... 5/391
الكلمة الحكمة ضالة المؤمن... 11/243
كلمتان خفيفتان على اللسان... 6/124
كلهم قد اصاب... 8/21
كلوا البلح بالتمر كلوا الخلق بالجديد... 17/437
كلوا الزيت وادهنوا به فإنه مبارك... 17/436
كلوا الزّيت وادهنوا به... 10/475
كلوا بسم الله من حواليها... 17/428
كلوا واشربوا... 9/137
كلوا وتصدقوا والبسوا في غير إسراف... 16/321
كلو وتزدوا... 5/15
كلوه فانه من سيد البحر... 4/280
كم مضي من الشهر... 17/157
كم من أشعث أغبر... 12/378
الكمأة من المن وماؤها شفاء للعين... 17/456
الكمأة من المن وماؤها شفاء للعين... 11/18
الكمأة من المن وماؤها شفاء للعين... 11/18
كن ازواج النبي يتهادين الجراد... 17/421
كن نساء المؤمنات يشهدن مع رسول الله 7/396
كن ورعاً تكن أعبد الناس... 17/621
كنا اذا أتينا النبي جلس احدنا... 9/343
كنا إذا اصابت احدانا جنابة... 10/285

نا اذا حضرنا عند النبي على الطعام... 10/397
نا اكثر الانصار حقلا... 15/37
ان الناس إذا رموا الجمار... 4/494
ان النبي يهدي من المدينة... 5/28
ان رسول الله يصوم حتى نقول لا يفطر 9/109
نا نستمتع بالقبضة... 15/417
نا عند جابر فسألوه عن الغسل... 10/293
نا عند حذيفة رضي الله عنه... 2/408
نا في حفر الخندق... 15/312
نا في حلقة عبدالله فجاء حذيفة حتى. 16/95
نا في مسير لنا فنزلنا منزلاً... 11/89
نا لا نتوضأ من موطئ 10/225
نا لا نعد الكدرة... 10/375
نا مع النبي بذات الرقاع فإذا أتينا... 8/410
نا مع النبي بعسفان وعلى المشركين... 8/412
نا مع رسول الله ستة نفر... 2/356
نا مع رسول الله في سفر فاراد... 7/410
نا مع رسول الله في سفر... 1/452
نا مع رسول الله في سفر... 6/229
نا مع رسول الله في سفر... 6/294
نا مع رسول الله في سفر... 2/152
نا مع فضالة في غزوة فطارت... 1/532
نا نأكل على عهد رسول الله... 7/204
نا نأكل على عهد رسول الله... 17/431
نا نبيع سرارينا وأمهات أولادنا... 17/322
نا نتحدث عن حجة الوداع ورسول الله 5/106
نا نجمع ثم نرجع فنقيل... 17/39
نا نحرز قيام رسول الله... 8/97
نا نخرج زكاة الفطر صاعاً... 6/421
نا نرزق تمر الجمع... 1/527
نا نرفع الخشب... 3/259
نا نرى الإجتماع الى أهل الميت... 17/146
نا نصلي خلف رسول الله الظهر... 7/553
نا نصلي مع النبي في شدة الحر... 8/125
نا نصوم عاشوراء... 9/106
نا نعد الايات بركة... 15/310
كنّا نعدّ الماعون... 3/299
كنا نغتسل وعلينا الضماد... 10/299
كنا نغزو مع رسول الله وليس معنا... 15/415
كنا نفرح بيوم الجمعة... 10/485
كنا نفضل بين الناس زمان رسول الله... 12/255
كنا نفعله فنهينا عنه وامرنا ان نضع... 8/79
كنا نقول للحي... 2/482
كنا ننبذ لرسول الله زبيباً فنلقي... 7/254
كنا ننبذ لرسول الله غدوة في سقاة... 7/251
كنا ننهى أن نحد على ميت... 11/372
كنا ننهى أن نصف بين الصواري... 17/24
كنا ونحن مع رسول الله نمسح على... 16/575
كنا نصلي المغرب مع النبي... 7/403
كنا قبل ان نهاجر... 1/425
كنا مع النبي فمنا الصائم... 9/156
كنا مع النبي في مسير فنفذت 15/310
كنا مع النبي ونحن فتيان حزاورة فتعلمنا 16/466
كنا مع النبي وهو اخذ بيد عمر... 12/213
كنا مع رسول الله بتبوك نشتري ونبيع... 17/373
كنا مع رسول الله وإنما وجهنا واحداً... 17/151
كنا نتقى الكلام والانبساط إلى نسائنا.. 17/151
كنا نتكلم في الصلاة يكلم الرجل... 8/139
كنا نصلي مع النبي الجمعة ثم تكون... 8/349
كناني رسول الله بأبي يحيى... 17/498
كنت ابيع الإبل... 1/537
كنت أتسحّر في أهلي... 9/135
كنت أتعرّق العرق... 10/357
كنت أتوضأ أنا ورسول الله... 16/543
كنت اخدم النبي فكان... 10/295
كنت آخذ قبضة من زبيب وقبضة... 7/254
كنت ادعو امي الى الاسلام... 15/320
كنت أدلو الدلو بتمرة... 17/306
كنت اذا سمعت حديثاً من رسول الله.. 6/119
كنت أرجل رأس رسول الله فيه... 16/564
كنت اسمع قراءة النبي بالليل... 17/78
كنت اسمع قراءة رسول الله... 3/330

كنت أشرب من الإناء... 10/357
كنت اصلي في المسجد فدعاني... 2/143
كنت أصنع لرسول الله ثلاثة آنية... 16/543
كنت اصنع لرسول الله ثلاثة انية... 17/451
كنت اغتسل أنا والنبي... 10/53
كنت اغتسل أنا والنبي... 10/295
كنت اغتسل أنا والنبي... 10/292
كنت اغسل الجنابة... 10/69
كنت أغسل رأس النبي وأنا حائض... 10/352
كنت اقرئ رجالا من المهاجرين... 5/435
كنت اقرأ على ام سعد... 2/291
كنت أقص بعد صلاة الصبح فأسجد... 8/209
كنت البس اوضاحا... 6/390
كنت ألصق بطني بالحصباء من الجوع... 12/309
كنت العب بالبنات وأنا عند رسول الله. 17/220
كنت القى من المذى شدة وعناء... 10/195
كنت امرا أصيب من النساء مالا يصيب. 11/218
كنت امسك المصحف... 10/206
كنت امشي مع رسول الله... 2/38
كنت أوضئ رسول الله أنا قائمة... 16/547
كنت بين عبدالله بن مسعود... 10/254
كنت جالسا عند النبي اذ جاء علي... 12/253
كنت جالساً في نفر... 3/207
كنت جالسا عند زيد بن ثابت محمد ابن. 11/165
كنت رجلاً أكري في هذا الوجه... 2/184
كنت رجلاً مذاء... 10/194
كنت ردف رسول الله... 9/439
كنت رديف رسول الله... 9/439
كنت عند النبي وعنده... 9/481
كنت عند أنس وعنده بنت له... 15/377
كنت عند رسول الله... 2/323
كنت عند منبر النبي... 2/422
كنت في نفر من قريش... 2/37
كنت فيمن غسل أم كلثوم... 15/104
كنت قد شغفني رأى من رأى الخوارج. 14/220
كنت قينا في الجاهلية... 2/523

كنت مع ابن عمر بمكة والسماء مغيمة.. 8/463
كنت مع ابن عمر في سفر... 10/206
كنت مع ابن عمر... 1/534
كنت مع ابي في زمان ابن الزبير... 7/415
كنت مع النبي الى سباطة قوم... 10/98
كنت مع النبي فاتى... 10/112
كنت مع النبي فقال... 10/229
كنت مع النبي في سفر فأراد... 16/538
كنت مع النبي في سفر فتنحى لحاجته.. 16/538
كنت مع النبي... 3/97
كنت مع رسول الله بمكة فخرجنا... 15/305
كنت مع النبي ذات يوم... 10/91
كنت مملوكاً لأم سلمة... 11/325
كنت نهيتكم عن الاشربة ان تشربوا... 7/260
كنت نهيتكم عن زيارة القبور... 15/133
كنت نهيتكم عن زيارة القبور... 17/134
كنت يوماً عند زينب امرأة النبي... 15/457
كانوا ينهونا ونحن غلمان أن نحلف... 16/220
كونوا على مشاعركم... 4/453
كوى النبي سعد بن زرارة من الشوكة.. 11/69
كيف انعم وقد التقم صاحب القرن.. 14/149
كيف بكم إذا فسق فتيانكم... 13/241
كيف تقصر الصلاة... 2/315
كيف كان رسول الله يصلي المكتوبة... 7/392
كيف لي ان اعلم اذا احسنت... 17/623
كيف وقد قيل؟ ففارقها عقبة... 15/505
كيف يفلح قوم خضبوا وجه نبيهم بالدم. 17/560
كيلوا طعامكم يبارك لكم فيه... 17/259

ل

لبس ابن عمر ثوباً جديداً فقال:.. 6/64
لبس رسول الله الصوف... 17/473
لبس رسول الله الصوف... 17/441
لبيك بعمرة وحجة معاً... 17/276
لبيك عمرة وحجاً... 4/315
لبيك وسعديك والخير في يديك... 12/431
لتؤدن الحقوق الى أهلها يوم القيامة... 14/172

ركبنّ طبقاً...	3/267
سون صفوفكم أو ليخالفن الله بين...	8/295
شد عليها إزارها...	10/350
عز المسلمين في مصائبهم المصيبة بي..	9/205
قاتلن اليهود فلتقتلنهم حتى...	14/112
نتقون كما ينتقى التمر من أغفاله...	17/563
نظر عدد الأيام والليالي...	10/372
لحد لنا والشق لغيرنا...	17/128
باط يوم في سبيل الله...	17/365
م رجل غريما له بعشرة دنانير...	14/347
وال الدنيا اهون على الله...	17/341
سرادق النار أربع جدر...	14/246
سقط أقدمه بين يدي...	17/145
شبر في الجنة خير من الارض...	17/641
ل الحياة ستطول بك بعدي...	10/116
لك أردت الحج..	5/98
لكم تفترون؟...	10/399
لكم تقاتلون قوماً...	4/80
ن الله السارق...	5/212
ن الله العقرب...	17/61
ن الله الواصلة والمستوصلة...	7/45
ن النبي ﷺ في الخمر عشرة...	7/240
ن رسول الله آكل الربا...	14/548
ن رسول الله الراشي والمرتشي...	13/441
ن رسول الله الرجل يلبس...	14/443
ن رسول الله المحلّل والمحلّل له...	17/205
ن رسول الله المختثين الرجال...	9/481
ن رسول الله المحلل والمحلل له...	15/516
ن رسول الله النائحة...	15/102
ن رسول الله زوارات القبور...	17/136
ن عبد الدينار...	2/45
نت الواصلة والمستوصلة...	7/45
دوة في سبيل الله...	3/490
اب قوس في الجنة خير مما طلعت...	14/239
د ابتليت بالاحتلام...	10/309
د اخفت في الله...	6/508
لقد استغفر في رسول الله...	12/375
لقد خرجت من بيتي في يوم شات...	6/509
لقد رايت رسول الله احسن ما...	14/451
لقد رايت رسول الله يسترني...	15/527
لقد رأيتنا مع رسول الله بمر الظهران...	10/486
لقد رأيتني سابع سبعة...	6/510
لقد رأيتني مع رسول الله...	2/49
لقد رأينا رسول الله يصلي...	17/30
لقد صليت قبل أن آلقى النبي...	12/338
لقد قلت كلمة لو مزج بها البحر لمزجته..	12/122
لقد كان لكم في رسول الله اسوة حسنة.	8/403
لقد كان يأتي على آل محمد...	17/591
لقد كانت تقام صلاة الظهر...	8/97
لقد نفعني الله تعالى بكلمة سمعتها...	5/496
لقد نهى رسول الله عن امر كان...	15/37
لقنوا موتاكم لا إله الا الله...	17/107
لقي ابن عباس...	3/161
لقي ابن عمر رجلاً أفاض...	4/507
لقي ناس من المسلمين...	2/307
لقيت عبدالله بن عمر بن العاص...	15/234
لقيت عمر فقال من أنت...	1/296
لقيت ليلة اسرى بي ابراهيم...	6/113
لقينا المشركين يومئذ وأجلس النبي...	11/494
لقيه وهو جنب...	10/306
لكل أمة مجوسي...	13/389
لكل شئ زكاة وزكاة الجسد الصوم...	17/169
لكل شئ قلب...	3/93
لكل عامل شرة...	1/220
لكل غادر لوآء عند استه...	12/143
لكل مطلقة متعة...	9/441
لكل نبي دعوة مستجابة...	14/206
لكل نبي رفيق في الجنة...	16/480
لكلكم ثوبان...	8/114
لكنَ افضل الجهاد...	4/199
لكن النبي كان يقرأ النظائر السورتين...	8/14
للأشة العصريَ إن فيك خصلتين...	17/611

للسائل حق ولو جاء على فرس... 9/246
للمسلم على المسلم اربع خلال... 17/105
لله أشد أذنا الى ارجل الحسن الصوت.. 17/77
لم تقطع يد سارق... 5/210
لم نر للمتحابين مثل النكاح... 17/187
لم يأمرني رسول الله أن أنزل... 5/66
لم يبق من الدنيا الابلاء وفتنة... 17/563
لم يتكلم في المهد إلا ثلاثة... 14/38
لم يزل أمر بني إسرائيل معتدلاً حتى... 16/465
لم يسجد النبي في شئ من المفصل... 8/234
لم يصل على ما عز بن مالك... 9/18
لم يعتمر رسول الله إلا في ذي القعدة... 17/391
لم يكن رسول الله على شئ من النوافل.. 8/424
لم يكن شخص احب اليهم... 9/338
لم يكن يضحي عما في بطن المرأة... 4/527
لما أحتضر أبو بكر دعا عمر... 5/452
لما أخذ رسول الله صفية أقام عندها... 15/537
لما أخذوا في غسل النبي ناداهم مناد... 17/111
لما اخرج النبي من مكة... 2/531
لما أرادوا أن يحفروا لرسول الله... 17/148
لما ارادوا غسل رسول لله قالوا: 15/75
لما استخلف ابو بكر قال: لقد علم قومي. 14/321
لما استعملني رسول الله على الطائف... 17/470
لما اسلم عمر نزل جبريل فقال:... 16/478
لما إشتد بالنبي المرض قيل له في ... 12/269
لما اصيب سعد بن معاذ... 9/435
لما اغرق الله تعالى فرعون... 2/458
لما افتنخ رسول الله خيبر اعطاها... 17/308
لما أمر رسول الله بالهجرة... 2/487
لما انقضت عدة زينب... 15/367
لما انقضت عدتي بعث اليَ ابو بكر... 15/366
لما بعث على عمار... 12/408
لما بعثه رسول الله الى اليمن... 13/449
لما بلغ أبا ذر مبعث النبي... 12/343
لما تاب الله عليه خر ساجداً... 17/85
لما تزوج على فاطمة... 9/521
لما تزوجت قال لي رسول الله... 15/395
لما تزوجني رسول الله اقام عندي ثلاثاً... 15/537
لما توفي النبي واستخلف ابو بكر... 6/362
لما توفي عبدالرحمن بن ابي بكر... 15/127
لما توفي عبدالله بن ابي بن سلول... 2/651
لما ثقل النبي واشتد به وجعه... 15/62
لما جاءرسول الله نعى زيد ابن حارثة... 15/94
لما جرح وجه النبي يوم أحد... 11/52
لما حاصر النبي الطائف فلم ينل منهم... 12/76
لما حضر النبي جعل يتغشاه... 15/67
لما حضر النبي وفي البيت رجال... 15/66
لما حملت حواء... 2/380
لما حوصر عثمان ولى ابا هريرة... 5/469
لما خرج النبي الى أحد رجع ناس... 11/463
لماخلق الله الارض... 9/243
لما خلق الله تعالى آدم... 2/379
لما خلق الله تعال آدم... 5/362
لما خلق الله تعالى الجنة قال لجبريل... 14/251
لما خلق الله تعالى العقل... 5/334
لما دخلت ابنة الجون على رسول الله... 15/375
لما رأى النبي الصور في البيت... 7/64
لمارجع النبي من الخندق ووضع السلاح.. 11/490
لمارجع من عمرة الجعرانة... 2/407
لما رمى سعد بن معاذ في أكحلة... 11/68
لما سار رسول الله عام الفتح... 12/36
لما عرج بي رأيت ادريس... 2/518
لما فتح الله على رسوله مكة... 12/42
لما فتح رسول الله خيبر سألت اليهود.. 15/32
لما فتحت خيبر اهديت لرسول الله... 15/364
لما فرغ رسول الله من حنين بعث أبا عمر.. 12/74
لما فرغ سليمان بن داود من بناء بيت... 17/95
لما قدم المهاجرون المدينة... 7/83
لما قدم المهاجرون... 3/449
لما قدم النبي المدينة كانوا من أخبث... 17/257
لما قدم النبي مكة... 9/439
لما قدم رسول الله المدينة وهو... 17/219

ا قدم رسول الله المدينة... 14/528
ا قدم عبدالرحمن بن عوف... 9/512
ا قدم عيينة بن حصن نزل... 12/111
ا قدم معاذ من الشام سجد للنبي.. 17/188
ا قدم وفد الجن على رسول الله... 10/116
ا قدم وفد ثقيف نزلوا على رسول الله.. 12/76
ا قدمت نجران... 2/515
ا قضى الله الخلق... 6/283
ا قطع النبي الذين سرقوا... 5/144
ا كان اليوم الذي دخل فيه النبي... 12/222
ا كان اول اذان الصبح امرني رسول الله. 7/485
ا كان ليلة اسري برسول الله... 17/571
ا كان يوم احد جائت عمتي... 15/118
ا كان يوم أُحد... 2/478
ا كان يوم الفتح أمن رسول الله... 12/39
ا كان يوم بدر جئت... 2/383
ا كان يوم بدر قاتلت شيئاً ثم أتيت... 11/420
ا كان يوم بدر نظر رسول الله... 11/417
ا كان يوم بدرٍ... 3/45
ا كان يوم بدر... 2/392
ا كان يوم حنين أقبلت هوازن وغطفان. 12/65
ا كثر الناس ذكروا ان يعلموا وقت... 7/470
ا كذبتني قريش... 15/264
ا مات أبراهيم ابن رسول الله صلى... 17/119
ا مات ابو سلمة قلت: غريب... 15/93
ا مات عثمان بن مظعون... 15/126
ا مات ولده ابراهيم... 15/213
ا مرّ رسول الله بالحجر... 6/262
ا مرض طلحة بن البراء اتاه الله... 15/120
ا نزل الناس مع رسول الله... 6/264
ا نزل اول المزمل... 3/251
ا نزل صوم رمضان كانوا 2/176
انزل عذري... 2/557
ا نزل قوله تعالى «ولا تقربوا...» 2/188
ا نزل قوله تعالى: وإن تبدوا ما... 2/240
ا نزلت آية الصدقة... 2/434
لما نزلت ثم انكم... 3/106
لما نزلت ليس على الذين... 2/343
لما نزلت هذه الآية كبر ذلك على... 2/430
لما نزلت والذين يكنزون الذهب... 2/430
لما نزلت: ان يكن منكم عشرون... 2/389
لما نزلت: ان يكن منكم عشرون... 2/391
لما نزلت: وانذر عشيرتك الأقربين... 3/21
لما وجه رسول الله الى الكعبة... 2/157
لما وقعت بنو اسرائيل في المعاصي... 1/234
لما بنى سليمان بيت المقدس سأل الله... 12/169
لما توفي ابن رسول الله ابراهيم بكى... 17/139
لما توفي رسول الله كان بالمدينة رجل... 17/130
لما حملت جنازة سعد بن معاذ... 12/352
لما سرقت المرأة تلك القطيفة... 17/329
لما صالح النبي اهل الحديبية... 5/101
لما غسل النبي ذهب يلتمس منه... 17/111
لما قدم المهاجرون الاولون فنزلوا... 8/274
لما مات رسول الله اختلفوا في اللحد... 17/130
لما نزل عذري قام رسول الله... 5/206
لما نزلت قل هو القادر... 2/359
لما نزلت لا يستوى القاعدون... 2/310
لما نزلت ليس على الذين آمنوا... 12/334
لما نزلت من يعمل سوء... 2/322
لما نهاهم النبي «ﷺ» ان يطرقوا النساء.. 7/121
لن تزول قدما شاهد الزور حتى... 17/286
لن تنقطع الهجرة ما قوتل الكفار... 16/120
لن يجزي ولد والده... 1/347
لن يشبع مؤمن... 11/239
لن يلج النار... 13/37
لن يهلك الناس حتى يعذروا... 13/254
لها الصداق بما استحللت من فرجها... 15/524
لها ما أخذت من بطونها... 10/48
لها ما حملت في بطونها... 16/570
لو أخطأتم حتي تبلغ خطاياكم السماء.. 17/526
لو أمرت أحداً أن يسجد لأحد... 17/188
لو أن الأنصار... 12/421

لو ان اهل عمان...	12/466
لو أن لابن آدم واديين من مال...	17/624
لو أن ما يقل ظفر مما في الجنة...	14/240
لو أنكم تتوكلون على الله حق توكله...	13/402
لو أهدى الى كراع لقبلت...	16/168
لو بايعني عشرة من اليهود...	16/431
لو رأيتني البارحة...	12/370
لو كان الدين بالرأي...	10/240
لو كان رسول الله كاتماً...	3/65
لو كانت الدنيا تعدل عند الله...	6/258
لو كنت آمراً احداً ان يسجد لأحد...	10/279
لو كنت راجما أحدا بغير بينة...	17/330
لو كنت مسحت عليه بيدك أجزأك...	16/590
لو وضعتم الصمصامة على هذه ...	11/263
لو يعلم أحدكم ماله في أن يمر...	17/18
لو أمسك الله القطر عن عباده...	16/102
لو أن اهل السماء واهل الأرض...	13/487
لو أن قطرة من الزقوم قطرت في الدنيا...	14/248
لو يعلم الناس ما في النداء والصف...	7/447
لو تعلمون ما في الأول ...	8/301
لو تعلمون ما في المسألة ما مشى أحد...	13/408
لو سألتني هذه القطعة ما اعطيتكها...	16/438
لو غسل جسده وترك رأسه...	16/577
لو قد جاء مال البحرين لقد أعطيتك...	16/197
لو كان اسامة جارية لحليته...	17/210
لو كان لابن آدم واديان من مال...	5/288
لو كنت قدام النبي لرأيت إبطيه...	7/505
لولا ان اشق على أمتي...	10/161
لولا أن رسول الله نهانا ان ندعو...	3/460
لولا أنكم تذنبون...	11/285
لولا بنو إسرائيل لم تخنز اللحم...	14/60
لولا ان اشق على امتي لامرتهم بالصلاة.	7/416
لولا أن الرسل لا تقتل لضربت أعناقكما	16/441
لولا ما يرفع الذي يتقبل...	4/498
لولم يبق من الدنيا الا يوم...	17/367
لولم يبق من الدنيا الا يوم واحد...	14/75
لو يعطى الناس بدعواهم لأدعى رجال..	13/455
لو يعلم المارّ بين يدي المصلي...	8/175
لو يعلم المؤمن ما عند الله من العقوبة...	5/320
لو يعلم الناس من الوحدة ما اعلم...	7/95
ليّ الواجد يحل عرضه وعقوبته..	6/185
لياتين على الناس...	13/237
ليأتين على الناس زمان...	9/241
ليأتين على امتي...	13/233
ليؤذن لكم خياركم...	8/272
ليأكل احدكم بيمينه...	17/428
ليالي مني لا يبيتين احد...	5/67
ليتخذ أحدكم قلبا شاكراً ولساناً ذاكراً..	17/189
ليحجن هذا البيت...	12/512
ليردن على حوضي...	13/324
ليس أحد الا ومعه شيطان...	12/103
ليس التحصيب بشئ...	5/65
ليس الشديد بالصرعة...	12/105
ليس العنبر بركاز...	6/406
ليس الغنى عن كثرة العرض...	13/402
ليس المسكين الذي ترده اللقمة...	13/404
ليس بالكذاب الذي يصلح بين إثنين...	14/371
ليس بين العبد والشرك إلا ترك الصلاة...	17/33
ليس على المختلس قطع...	17/334
ليس على المسلم صدقة...	6/407
ليس عليها غسل حتى تنزل...	16/579
ليس في العبد صدقة...	6/407
ليس فيما دون خمس ذود صدقة...	17/178
ليس فيما دون خمس من الإبل صدقة...	17/179
ليس لأبن آدم حق في سوى هذه...	13/398
ليس لقاتل ميراث...	17/344
ليس لك عليه نفقة...	11/359
ليس لمستكره ولا لمجنون طلاق...	11/179
ليس لنا مثل السوء الذي يعود في...	16/176
ليس من البر الصيام في السفر...	17/157
ليس منا من لم يتغن بالقرآن...	2/130
ليس منا من خيب إمراة على زوجها...	16/336

ليس منا من لم يرحم صغيرنا... 9/384
ليس هذا لكم بسوق... 17/259
ليسأل أحدكم ربه حاجته كلها... 5/525
ليست الزهادة في الدنيا... 6/481
ليست السنة بأن لا تمطروا... 16/434
ليست بالحيضة... 10/366
ليست (ص) من عزائم السجود... 8/211
ليغسّل موتاكم المأمونون... 17/109
ليقر أن القرآن ناس من أمتي... 16/500
ليكونن من أمتي قوم... 13/242
ليلة الضيف حق على مسلم... 10/13
ليليني منكم أولو الأحلام والنهى .. 8/292
لينتهين اقوام يفتخرون... 14/410
لينتهين رجال عن ترك الجماعة... 16/612
ليهلن ابن مريم من فج الروحاء... 12/512

م

ما اشكل علينا أصحاب... 12/408
ما أباح لنا رسول الله ولا ابو بكر... 17/118
ما أبالي خيرت امرأتي واحدة... 11/166
ما ابالي شربت الخمر او عبدت... 7/242
ما أبالي ما أتيت... 11/9
ما اتانا من نذير... 2/159
ما اجتمع قوم في بيت... 2/118
ما اجتمعا عند رسول الله قط إلا اكل... 17/448
ما أحد اكثر من الربا... 17/265
ما احد يدخل الجنة... 3/515
ما أخذت سورة يوسف الا من قراءة... 7/549
ما ادركت الناس الا يصلون الظهر... /412
ما اذن الله تعالى لشئ... 2/132
ما اذن الله تعالى... 2/128
ما استفاد المؤمن بعد تقوى الله... 17/189
ما استيسر من الهدى هو شاة... 5/58
ما اصابني شئ منها... 17/470
ما اصبح في ال محمد الا مد من طعام... 17/471
ما أعرف شيئا مما كان على عهد... 1/190
ما أعطيكم من شئ ولا أمنعكموه... 16/425

ما اكرم شاب شيخاً لسنه... 9/384
ما أكل أحد طعاماً قط خيراً... 14/312
ما ألقى البحر او جزر عنه فكلوه... 17/423
ما امرت بتشييد المساجد... 15/176
ما آمن بالقرآن من استحل محارمه... 2/142
ما أنت بمحدث قوماً حديثاً... 11/256
ما أنزل الله داء إلا أنزل له دواء... 17/454
ما أنزل الله من داء... 10/551
ما اودّ ان بي متجراً... 1/440
ما بال أقوام يتحدثون فاذا رأو الرجل... 16/491
ما بال أقوام يقولون كذا وكذا... 16/361
ما بعث الله تعال من نبي... 5/420
ما بعث الله نبيّاً الا رعي الغنم... 6/493
ما بين المشرق والمغرب قبلة... 7/497
ما ترك ركعتين بعد العصر عندي قط... 8/450
ما ترى ديناراً... 3/193
ما تصدق أحد بصدقة من طيب. 9/229
ما تعدون الصرعة فيكم... 12/105
ما حسدكم اليهود على شئ... 17/7
ما خير رسول الله في امرين... 15/227
ما دعى رسول الله إلى لحم قط... 17/432
ماذا في الأمرين من الشفاء... 11/50
ما رايت احسن من رسول الله... 15/224
ما رأيت رسول الله مستجمعاً قط... 5/317
ما رأيت رسول الله يصلي في شئ... 17/56
ما رايت شيئاً أشبه... 3/164
ما رأيت منخلاً حتى قبض رسول الله... 17/437
ما رفع من بين يدي رسول الله... 17/434
ما طلعت الشمس ولا غربت على رجل.. 12/273
ما علمت حتى دخلت على زينب بغير.. 17/220
ما على أحدكم لو اشترى ثوبين ليوم... 17/38
ما على احدكم... 14/446
ما عمل بهذه الآية... 3/192
ما غرت على امرأة قط... 17/223
ما فوق الإزار... 10/350
ما قال رسول الله في الإزار... 14/433

ما قرأ رسول الله على الجنّ... 3/229
ما كان احد من السلف... 3/339
ما كان الفحش في شئ الا شانه... 5/297
ما كان بالمدينة أهل بيت هجرة... 15/37
ما كان بين اسلامنا... 3/180
ما كان شئ على عهد رسول الله... 17/69
ما كان في أصحاب رسول الله اكثر... 11/269
ما كان في الحولين وان كان مصة واحدة 15/501
ما كان لإحدانا... 10/73
ما كنا نضحي الا بالشاة الوحدة... 4/537
ما كان ينال رسول الله... 11/23
ما كنت أرى أن أحداً... 5/70
ما لأحد عندنا يد إلا وقد كافيناه... 12/260
ما من المفصل سورة صغيرة ولا كبيرة... 8/12
ما من بر ولا فاجر... 2/271
ما من محرم يضحي لله يومه... 17/386
ما نزلت خذ العفو وأمر... 2/381
ما يكون عندي من خير فلن أدخره عنكم 13/400
ما يمنعك يا عمتاه! من الحج؟... 17/386
ماء زمزم لما شرب له... 17/398
الماء من الماء... 10/275
ما أحل الله شيئاً... 11/198
ما أخذت ق والقرآن المجيد الا من لسان. 8/368
المائد في البحر... 4/177
ما أصبح عند آل محمد صاع حب... 17/591
ما اصرّ من استغفر... 6/115
ما اعجزك مما في يديك... 6/222
ما القاه البحر او جزر عنه فكلوه... 9/541
ما أنتم جزء من مائة ألف جزء ممن يرد.. 14/201
ما انعم الله على عبد نعمة فقال: 17/508
ما اولم النبي على أحد من نسائه... 10/497
ما بال أقوام يرفعون أبصارهم الى... 8/156
ما بال أقوام يلعبون بحدود الله... 17/227
ما بقي منها... 10/438
ما بين المشرق والمغرب قبلة اذا توجه... 7/497
ما بين النفختين أربعون... 14/150
ما بين بيتي ومنبري روضة من رياض الجنة 2/546
مات ابراهيم ابن النبي وهو ابن ثمانية... /8
مات رجال من اصحاب رسول الله... /343
مات رجل بالمدينة ممن ولد بها... 5/139
مات ميت من آل رسول الله فاجتمع... 5/91
ماتت سودة... 2/411
ماتت لنا شاة... 0/86
ما تركت بعدي فتنة هي اضر على... /318
ما تعدّون الشهيد فيكم... /175
ما تعدون اهل بدر... 2/423
ما تقول في الصلاة؟ 7/518
ما حجبني رسول الله... 2/374
ما حدثنا أحد أنه رأى النبي يصلي... /499
ما حق امرئ مسلم له شئ يوصي فيه... 6/179
ما حق زوجة احدنا عليه؟... /301
ما خير عمار بين امرين الا اختار... 2/329
ماذا تصلي فيه المرأة من الثياب؟... /118
ماذئبان جائعان أرسلا في غنم... /282
المؤذن يغفر له مدى صوته ويشهد... /459
المؤذنون اطول الناس اعناقاً... /462
ما رأيت رجلاً كان اشد تعجيلاً للظهر.. /397
ما رأيت سول الله رفع إليه شئ... 3/553
مارأيت رسول الله صلى صلاة لغير... /398
ما رأيت رسول الله يسب أحداً... 7/577
ما رأيت رسول الله يصلي صلاة لغير... /441
ما رأيت رسول الله يصوم شهرين... /111
ما رأيت رسول الله شاهرا يديه... /508
ما رأيت من ناقصات عقلٍ ودينٍ... /314
ما زال جبرائيل يوصيني بالجار... 7/489
ما زال جبريل يوصيني بالجار... /441
ما زلنا نشك في عذاب القبر... 5/142
ما ساء عمل قوم قط... 6/604
ما سبح رسول الله سبحة الضحى قط... /499
ما سمعت رسول الله ينسب أحدا... 6/424
ما سمعت عمر يقول لشئ قط إني... 2/273
ما صلى رسول الله صلاة لوقتها... /422

صليت وراء احد بعد رسول الله... 8/35
صمنا على عهد رسول الله... 17/157
ضرأهل هذه لو انتفعوا بأهابها... 17/480
ضرك لومت قبلي فقمت عليك... 17/110
ضل قوم بعد هدى... 4/184
ظهر الغلول في قوم إلا ألقى الله... 16/327
عاب طعاماً... 10/432
عدوا من مبعث النبي ولا من وفاته... 16/121
علمت النبي أكل على سكرجة قط... 10/393
على أحدكم لو اتخذ... 10/323
على الارض مسلم يدعو الله بدعوة.. 5/494
عمل آدمي... 4/208
عمل العبد عملا... 6/206
غرت على احد من نساء النبي... 12/398
في الجنة شجرة الا وساقها... 14/237
في القرآن اية احب الي... 2/297
قبض رسول الله حتى كان اكثر صلاته 7/519
قدر لنفس شئ إلاّ هي كائنة... 16/475
كان من ميراث قسم في الجاهلية... 17/361
كنا ندع الحجامة للصائم... 9/89
كسب الرجل كسبا اطيب من عمل يده 17/247
كنت أرى باطن القدمين... 10/241
كنت لا قيم على احد حداً فيموت.. 5/235
لي اراك منكسراً... 12/376
لي أراكم عزين... 9/345
مات رسول الله... 3/81
مررت ليلة أسرى بي بملأ... 17/460
ملأ آدمي وعاء شراً من بطن... 10/429
من احد يدخله الله الجنة... 17/642
من أحد يموت من أصحابي بأرض... 12/245
ؤمن اكرم الله على الله... 17/541
ؤمن القوي خير وأحب الى الله... 13/378
من امرئ يقرأ القرآن... 2/140
من امرأة تخلع ثيابها... 10/337
من امرئ تكون له صلاة بليل فغلبه... 5/485
من انسان يقتل عصفوراً... 6/217
ما من اهل بيت يرتبطون كلباً إلا نقص.. 13/515
ما من ايام العمل الصالح فيهن أحب... 12/492
ما من بنى آدم من مولود الا ينخسه... 12/175
ما من بني ادم من مولود... 2/257
ما من ثلاثة... 13/42
ما من جرعة اعظم اجراً عندالله... 17/611
ما من حاكم يحكم بين الناس... 17/274
ما من خارج خرج في بيته في طلب... 16/515
ما من داء إلا في الحبة... 11/15
ما من داع دعا الى شئ... 14/194
ما من داع يدعو الى شئ الا وقف... 16/513
ما من دعوة أسرع إجابة... 5/503
ما من دعوة يدعو بها العبد افضل... 17/520
ما من ذنب أجدر من أن تعجل لصاحبه. 16/315
ما من رجل تدرك له ابنتان... 17/488
ما من رجل يعود مريضاً... 9/432
ما من شئ أثقل في ميزان المؤمن... 5/305
ما من صاحب ابل ولا بقر... 6/355
ما من صباح الا ملكان يناديان... 17/553
ما من عبد مؤمن يخرج من عينه دموع.. 17/617
ما من مسلم يدعو لاخيه... 5/529
ما من عبد مسلم ينفق من كل مال... 9/237
ما من عبد مسلم... 13/38
ما من عبد يؤمن ثم يسدد ألا سلك به.. 17/634
ما من عبد يسجد لله سجدة إلا كتب الله 17/101
ما من عبد يسترعيه الله رعية... 5/395
ما من غازية او سرية... 4/45
المؤمن غر كريم والفاجر خب لئيم... 16/274
ما من غني ولا فقير الا ود يوم القيامة... 17/590
ما من فرس عربي الا يؤذن له عند... 7/163
ما من قلب إلا بين إصبعين من اصابع... 16/510
ما من مؤمن إلا... 3/59
ما من مؤمن الا وله بابان... 3/122
ما من مؤمن يعزى أخاه بمصيبة... 17/144
مؤمن مجاهد بنفسه... 3/498
ما من مجروح يجرح في سبيل الله... 17/370

ما من مسلم تصيبه مصيبة... 9/191
ما من مسلم يبيت على طهر ذاكرا الله... 5/496
ما من مسلم يسلم علي إلا ردّ الله... 12/220
ما من مسلم يصلي عليّ... 17/14
ما من مسلم يقرض مسلماً قرضاً مرتين.. 17/299
ما من مسلم يقول حين يمسي وحين... 17/526
ما من مسلم يكسو ثوباً... 9/233
ما من مسلم يلبّي... 4/200
ما من مسلم يموت فيصلى عليه... 9/23
ما من مسلم يموت فيقوم على جنازته... 9/23
ما من مسلم يموت له ثلاثة من الولد... 17/144
ما من مسلم يموت ليلة الجمعة... 12/499
ما من مسلم ... 13/94
ما من مسلمين يلتقيان فيتصافحان... 9/421
ما من مكلوم يكلم... 3/493
المؤمن من أمنه الناس... 17/539
ما من مولود إلاّ يولد على الفطرة... 1/164
ما من ميت تصلي عليه أمة من المسلمين. 9/22
ما من نبي بعثه الله تعالى في أمة... 1/233
ما من نبي من الانبياء الا أعطى... 12/204
ما من نفس تموت تشهد أن لا إله إلا الله. 17/506
ما من نفس منفوسة اليوم تأتي عليها... 14/121
المؤمن يموت بعرق الجبين... 15/85
ما من يوم يصبح فيه العباد... 9/236
ما من يوم... 12/495
ما منكم من أحد إلا سيكلمه ربه... 1/418
ما منكم من أحد الا وقد وكل به قرينه.. 12/219
ما منكم من أحد الا وله مسجد في... 8/262
ما منكم من أحد الا له منزلان... 17/843
ما منكم من رجل يقرب وضوءه... 10/135
ما نحر رسول الله عنه وعن اهل بيته... 4/537
ما نظرت أو ما رأيت فرح رسول الله قط. 16/587
ما نفعني مال قط ما نفعني مال ابي بكر. 16/476
ما نقص مال من صدقة... 9/247
الماهر بالقرآن... 2/136
ما يتخلف عن الصلاة إلا منافق قد علم. 8/262
ما يجد الشهيد من مسّ القتل... 3/524
وما يدريك؟ لعله تكلم بما لا يعنيه... 16/340
المتبايعان بالخيار ما لم يفترقا... 3/549
متى نترك الأمر بالمعروف والنهي... 17/556
مثل ابن آدم والى جنبه... 16/435
مثل الجليس الصالح... 9/350
مثل الذي يعتق عند الموت... 11/322
مثل المؤمن الذي يقرأ القرآن... 2/139
مثل المؤمن كمثل شجرة... 1/167
مثل المؤمن مثل الزرع... 1/168
مثل المؤمنين في توادهم... 9/359
مثل المجاهد في سبيل الله... 3/496
مثل المسلمين واليهود والنصارى... 12/427
مثل الذي يجلس يسمع الحكمة... 17/599
مثل البيت الذي يذكر الله فيه... 6/204
المجالس بالامانة إلا ثلاثة مجالس... 9/351
المجاهد في سبيل الله مضمون على الله... 17/363
المجاهد من جاهد نفسه... 3/472
المحروم من حرم وصيته... 17/353
المدبر من الثلث... 17/321
مدن الخمر كعابد وثن... 17/448
المرء مع من احب... 9/370
مر العباس بمجلس فيه قوم... 15/68
مر النبي برجل وهو يجر شاة بأذنها... 17/416
مر النبي بنفر يرمون... 17/373
مر النبي على رجل نائم في المسجد... 17/498
مر النبي في يوم شديد الحر نحو بقيع... 16/520
مر بجنازة فقال رسول الله: مستريح... 15/138
مربي النبي وأنا مضطجع على بطني... 17/498
مر رجل على النبي وهو يبول... 16/540
مر رجل على زر بن حبيش وهو يؤذن... 7/464
مر رجل من بني سليم... 2/307
مرّ رجل وقد خضب بالحناء... 6/542
مرّ رجل علي « ﷺ » فقال لرجل عنده.. 6/481
مر رسول الله بتمرة في الطريق... 14/487
مر رسول الله بقبور أهل المدينة... 15/135

رسول الله بنفر... 2/488
رسول الله على قبرين... 15/144
رسول الله على ناس يرمون... 14/524
على النبي بجنازة فإثنى عليها خيراً.. 17/116
على النبي بجنازة فقام... 17/129
على النبي بيهودي محمم... 2/333
على رسول الله بحمار قد وسم... 16/381
علينا رسول الله في نسوة... 9/404
ء على دين خليله... 9/486
آء في القرآن كفر... 4/186
أة اذا قتلت عمداً... 17/350
أة المحرمة إذا حلت... 4/521
أة ترث من دية زوجها وماله... 17/358
أة عورة فاذا خرجت... 9/482
بي رسول الله... 2/52
ت بي امرأة فأخذت بكشحها... 15/303
رت بالربذة فإذا... 2/426
رت فاذا أبو جهل صريع قد ضربت... 11/422
رت في المسجد فإذا الناس... 2/115
رت ليلة المعراج بقوم لهم أظفار... 12/122
رنا فانفجنا أرنبا بمر الظهران... 10/444
ض ابو طالب... 3/102
ضت فأتاني رسول الله... 2/277
ه فليراجعها ثم يمسكها... 11/175
وا الصبي بالصلاة اذ بلغ سبع سنين... 7/358
وا أبا بكر فليصل بالناس... 17/59
وا اولادكم بالصلاة وهم ابناء سبع... 7/359
وا بلالاً فليؤذن ومروا ابابكر فليصل... 17/57
وه فليستظل وليتكلم وليتم صومه... 15/569
وها فلتختمر ولتركب ولتصم ثلاثة أيام 15/571
سائل كدوح يكدح بها الرجل وجهه. 13/407
ستحاضة اذا انقضى حيضها... 10/374
ستشار مؤتمن... 16/39
ستشار مؤتمن... 17/499
سح رسول الله بيده على وجهي... 15/321
سكين رجل ليست له امرأة... 15/394

المسلم اخو المسلم... 9/374
المسلم اذا سئل في القبر... 2/467
المسلم الذي يخالط الناس... 9/206
المسلم من سلم المسلمون من لسانه... 1/86
المسلمون شركاء في ثلاث... 17/308
المسلمون شركاء في ثلاث... 14/329
مشيت الى رسول الله وعليه برد... 15/228
مضمضوا من اللبن... 16/568
مطر الناس على عهد رسول الله... 3/171
مطل الغني ظلم... 6/183
مطل الغني ظلم... 17/294
المعتدي في الصدقة... 6/426
المعتكف يتبع الجنازة... 17/174
المغضوب عليهم: اليهود... 2/145
مفاتيح الغيب خمس... 3/46
مفتاح الصلاة الطهور... 8/96
المكاتب عبد ما بقي عليه من كتابته درهم 11/335
مكتوب في التوراة صفة محمد... 15/237
ملأ الله قبورهم وبيوتهم... 2/218
ملئ عمار إيمانا الى مشاشه... 12/329
ملعون من اتى امرأة في دبرها 5/204
ملعون من ضار مؤمنا أو مكر به... 16/314
ملعون من عمل عمل قوم لوط... 5/204
الملك في قريش... 12/466
مملوك كانت تحته مملوكة فطلقها... 11/190
من ابتغى القضاء وسأل فيه شفعاء... 13/433
من اتاكم وامركم جميع على رجل واحد 5/383
من اتبع جنازة فيحمل بجوانب السرير... 17/113
من اتخذ كلباً الا كلب... 9/543
من اتى بهيمة فأقتلوه... 5/205
من أتى حائضا في فرجها... 10/346
من اتى عرافاً فسأله عن شئ فصدقه... 7/192
من اتى عند ماله فقوتل... 17/332
من احاط حائطاً في موات فهو له... 1/269
من احب الحسن والحسين فقد احبنى. 16/493
من احب لله... 1/86

من احب أن يكثر الله خير بيته... 17/426
من احب لقاء الله... 13/107
من احتبس فرسا... 3/508
من احتكر طعاماً... 2/28
من احتكر على المسلمين... 17/251
من احتكر... 2/25
من احدث في امرنا... 1/189
من أحيا ارضا ميتة فهي له... 1/268
من احيا سنة من سنتي... 11/232
من اخذ ارضا بجزيتها... 4/103
من اخذ اموال الناس... 6/182
من أخذ شبراً من الارض بغير حق... 12/113
من أخرج أذى من المسجد... 16/606
من أخلص لله أربعين صباحاً... 16/18
من ادخل فرساً بين فرسين... 7/138
من أدرك الركعة فقد أدرك السجدة... 8/306
من أدرك ركعة من الجمعة أو غيرها... 8/345
من أدرك ركعة من الصلاة مع الامام... 8/305
من أدرك ركعة من الصلاة... 7/422
من أدرك ركعة من صلاة من الصلوات.. 7/422
من أدرك ماله بعينه... 3/452
من أدرك من الجمعة ركعة... 17/42
من أدرك من الصبح ركعة قبل... 7/406
من أدرك من صلاة الجمعة ركعة فقد... 8/345
من أدركه رمضان في السفر... 9/162
من أدركه الأذان في المسجد... 16/602
من ادعى اباً في الاسلام غير أبيه... 14/509
من ادعى إلى غير أبيه... 17/338
من أذن ثنتي عشرة سنة... 16/601
من اذن سبع سنين محتسبا كتب الله له.. 7/459
من أذن لعبده أن ينكح... 11/191
من آذى عمي فقد آذاني... 12/306
من اراد الحج فليتعجل... 17/381
من اراد الحج... 4/218
من أراد الحجامة فليتحر سبعة عشر... 17/461
من أراد أ يلقي الله طاهراً مطهراً... 17/191
من اراد ان ينام... /308
من ارتبط فرساً في سبيل الله... 7/369
من أرسل بنفقة في سبيل الله... 7/364
من اريد ماله ظلما فقتل فهو شهيد... 7/333
من أسبل إزاره في صلاته خيلاء... 4/412
من استطاع أن لا يحول بينه وبين... /173
من استطاع ان يموت... 2/541
من استعاذ بالله فأعيذوه... 6/258
من استعملناه على عمل... /396
من إستن خيراً فاستن به... 6/512
من استطاع منكم أن يستتر من النار... /295
من اسعد الناس بشفاعتك... /37
من استعملناه على عمل... 4/323
من اسلف سلفا... /23
من اسلف في طعام أو شئ... /18
من اشترى طعاماً... /449
من اشتكى منكم شيئاً فليقل: ربنا الله.. 1/87
من أصاب حداً حداً... /256
من اصاب من شيئ فليلزمه... 7/249
من اصابه قيئ أو رعاف أو قلس... 7/55
من اصبح اليوم منكم صائماً... 3/80
من أصبح منكم آمنا في سربه... 3/397
من أصبح وهو جنب فليفطر... 7/164
من أصيب بمصيبة فذكر مصيبته... 7/144
من أطاعني فقد أطاع الله... /408
من أطاعني فقد أطاع الله... 6/459
من أعان على قتل مؤمن... 7/342
من اعتذر إلى أخيه بمعذرة فلم يقبلها... 7/494
من أعتق عبداً بينه وبين آخر... 1/321
من أعتق عبداً وله مال... 1/329
من اعطى زكاة ماله... /362
من اعطى عطاء فليجز به... /464
من اعطى في صداق... /505
من أعمر رجلاً عمرى هي له ولعقبه... 1/387
من أعمر شيئاً فهو لمعمره... 1/387
من اغتسل يوم الجمعة غسل الجنابة... /331

ن اغتسل يوم الجمعة...	17/38
ن أفتى بغير علم كان إثمه...	16/37
ن أفضل الشفاعة أن يشفع بين الاثنين.	17/210
ن افطر يوماً من رمضان...	9/70
ن اقال مسلما...	1/431
ن اقام الصلاة...	13/52
ن إقتبس علماً من النجوم...	16/99
ن اقتبس باباً من علم النجوم لغير...	16/99
ن إقتطع حق إمرئ مسلم...	16/223
ن اقتنى كلباً الا كلب...	9/543
ن اكتوى أو استرقى...	11/11
ن أكل برجل مسلم أكلة فإن الله...	12/123
ن أكل ثوماً أو بصلاً فليعتزلنا...	10/461
ن أكل طيباً...	13/91
ن التمس رضا الله بسخط الناس...	16/273
ن السنة اخفاء التشهد...	8/70
ن السنة اذا تزوج البكر على الثيب...	15/537
ن السنة أن تخرج الى العيد ماشياً...	8/532
ن السنة تخفيف الجلوس...	9/437
ن الغيرة ما يحب الله...	17/223
ن القرآن سورة...	3/223
ن انتسب الى غير أبيه...	17/338
ن أمركم منهم بمعصية الله...	17/378
ن امن رجلا على دمه فقتله...	17/349
ن انظر معسراً كان له بكل يوم صدقة..	17/297
ن أهان سلطان الله في الارض...	5/418
ن أهدى بدنة...	5/21
ن أهرق من هذه الدماء...	11/59
ن اهلّ بحجة أو عمرة...	4/204
ن آوى الى فراشه طاهراً...	6/206
ن باع الخمر...	1/447
ن باع داراً او عقاراً...	17/313
ن باع عيباً لم يبينه...	17/262
ن باع محفلة...	1/482
ن بنى لله مسجداً من ماله...	16/603
ن بنى مسجداً لله...	16/604
من بنى مسجداً يبتغي به وجه الله...	15/154
من بنى مسجداً يذكر فيه اسم الله...	16/603
من تاب قبل طلوع الشمس...	3/396
من تحلم بحلم لم يره...	16/323
من تردى من جبل فقتل نفسه في...	13/501
من ترك المراء...	4/185
من ترك الجمعة ثلاثاً...	17/42
من ترك الجمعة من غير عذر فليتصدق..	8/346
من ترك الحيات مخافة طلبهن...	13/511
من ترك الكذب وهو باطل بني له قصر..	16/464
من ترك اللباس تواضعاً لله...	14/444
من ترك ثلاث جمع تهاوناً بها طبع الله..	8/346
من ترك صلاة العصر فقد حبط عمله..	7/378
من ترك كلا فإلى...	13/149
من ترك موضوع شعرة...	10/282
من تطب ولا يعلم منه طب...	13/544
من تعارّ من الليل فقال: لا اله إلا الله...	8/472
من تعلق شيئاً وكل إليه...	11/98
من تعلم الرمي ثم تركه فليس منا...	7/140
من تعلم العلم ليباهي به العلماء...	16/525
من تعلم صرف الكلم ليستبي به قلوب..	16/350
من تعلم كتاب الله تعالى...	1/192
من تكلم في شئ من القدر سئل عنه...	16/471
من تمام التحية الاخذ باليد...	9/421
من توضأ فليستنثر...	10/169
من توضأ على طهر...	10/139
من توضأ على كل طهر...	16/569
من توضأ فاحسن وضوءه...	9/433
من توضأ فاحسن الوضوء...	10/134
من توضأ فاحسن وضوئه...	13/38
من توضأ فقال: سبحانك اللهم...	10/140
من توضأ كما امر وصلى كما امر غفر له..	7/337
من توضأ يوم الجمعة...	10/322
من توضأ يوم الجمعة...	17/36
من توضأ مثل وضوئي هذا غفر له...	16/531
من ثابر على ثنتي عشرة ركعة من السنة.	8/420

من جاء بالحسنة... 13/77
من جحد آية من القرآن... 17/328
من جر إزاره من الخلاء... 17/476
من جر ثوبه خيلاء... 14/434
من جعل الهموم هماً واحداً... 16/524
من جعل الهموم هماً واحداً... 17/582
من جعل قاضياً بين الناس... 13/429
من جلس مجلساً كثر فيه لغطه... 6/43
من جمع بين صلاتين... 8/399
من جهز غازياً في سبيل الله... 17/363
من جهز غازياً... 3/510
من حافظ على أربع قبل الظهر... 8/434
من حافظ على شفعة الضحى غفرت... 8/504
من حج عن أحد ابويه... 1/355
من حرم امرأته فليس بشئ... 11/161
من حسن اسلام المرء تركه مالا يعنيه... 13/394
من حسن اسلام المرء تركه مالا يعنيه... 16/340
من حضرته الوفاة فاوصى... 17/354
من حفر بئراً فله اربعون ذراعاً... 17/311
من حفظ عشر آيات... 2/497
من حلف بالأمانة فليس منا... 16/219
من حلف على مال امرء مسلم بغيرحقه.. 16/223
من حلف على يمين فرأى غيرها خيراً... 16/234
من حلف على يمين فقال: إن شاء الله... 16/229
من حلف على يمين مصبورة كاذباً... 16/222
من حلف في قطيعة رحم... 17/241
من حلف منكم فقال في حلفه: 16/242
من حلف على يمين بملة غير الاسلام كاذباً 16/326
من حمى مؤمناً من منافق... 12/125
من خاف أدلج... 5/312
من خاف أن لا يقوم من آخر الليل... 8/460
من خرج حتى... 13/12
من خرج عن الطاعة... 5/410
من خرج في طلب العلم... 11/240
من خرج من بيته الى الصلاة... 16/611
من خرج من بيته... 13/46
من حلف فقال: اني بريئ من الاسلام.. 16/221
من خير خصال الصائم السواك... 17/160
من ذب عن عرض اخيه... 9/380
من دخل السوق فقال: لا اله الا الله... 6/121
من دخل حائطاً فليأكل... 10/467
من دعا إلى هدى... 13/88
من دعا على من ظلمه فقد انتصر... 5/529
من دوعي ولم يجب فقد عصى الله... 10/489
من ذرعه القئ فليس عليه قضاء... 9/89
من ذكر الله تعالى أول وضوئه... 10/185
من رابط ليلة في سبيل الله... 17/365
من راح روحة في سبيل الله... 17/367
من رآني في المنام فقد رآني... 17/530
من رآني في المنام فقد رآني... 17/529
من رآني في المنام... 3/419
من رأى صاحب بلاء... 6/88
من رأى عورة فسترها... 9/463
من رآى منكم رؤيا... 3/443
من رضي بالله ربا... 3/505
من رمى الجمرة ثم حلق... 4/509
من زعم أن عليا كان أحق بالإمامة... 12/272
من ساق بدنة تطوعا... 5/20
من سأل القتل في سبيل الله... 3/492
من سأل الله الجنة ثلاث مرات... 6/91
من سأل الله الشهادة... 3/526
من سأل الناس تكثراً... 13/412
من سأل الناس وله ما يغنيه... 13/411
من سئل عن علم فكتمه... 16/526
من سئل عن علم... 11/249
من سبح الله دبر صلاة الغداة... 6/26
من سبق الى ما لم يسبق إليه مسلم... 14/330
من ستر عورة أخيه المسلم... 17/329
من سره ان يبسط الله تعالى له في... 9/270
من سره ان يحرم ان كان محرماً... 7/248
من سره ان يمثل له الرجال قياماً... 9/339
من سره أن ينظر الى شهيد يمشي... 12/294

ن سرّه ان ينظر... 3/261
ن سعادة ابن آدم رضاه بما قضى الله... 13/377
ن سكن البادية جفا... 16/419
ن سل علينا السيف فليس منا... 13/255
ن سلك طريقاً... 11/233
ن سمع المنادي فلم يمنعه من اتباع... 8/257
ن سمع سمع الله به... 16/311
ن سن سنة حسنة فعمل بها بعده... 16/513
ن شاء اقتطع... 5/14
ن شاء عتر ومن شاء لم يعتر... 10/508
ن شاب شيبة... 13/90
ن شأنه أن يغفر ذنبا ويفرج كربا... 16/511
ن شر الناس منزلة عند الله... 17/546
ن شرب الخمر فاجلدوه... 5/233
ن شرب الخمر في الدنيا... 17/447
ن شرب في إناء فضة... 17/451
ن شغله القرآن... 2/134
ن شفع لأحد شفاعة فأهدى له هدية.. 16/172
ن شهد ان لا إله الا الله... 1/27
ن شهر سيفه... 13/255
ن صام الابد فلا صام ولا افطر... 9/128
صام رسول الله شهراً كاملاً... 9/100
ن صام رمضان... 9/113
ن صام ستة أيام بعد الفطر... 17/165
ن صام من كل شهر ثلاثة أيام... 9/123
ن صام يوم عرفة غفر له... 17/166
ن صام يوماً في سبيل الله تعالى... 9/62
ن صلى اربعين يوماً... 13/44
ن صلى الصبح فهو في ذمة الله... 17/541
ن صلى الصبح... 13/35
ن صلى الضحى ثنتى عشرة ركعة... 8/504
ن صلى المغرب والصبح... 8/321
ن صلى بعد المغرب قبل أن يتكلم... 8/446
ن صلى بين المغرب والعشاء... 17/81
ن صلى ركعة لم يقرأ فيها بام القرآن... 7/538
ن صلى صلاة العشاء... 13/43
من صلى صلاة لم يقرأ فيها بفاتحة... 7/534
من صلى صلاتنا واستقبل قبلتنا... 1/75
من صلى على جنازة فله قيراط... 17/126
من صلى على جنازة في المسجد... 9/13
من صلى علي صلاة صلى الله عليه... 6/130
من صلى عليه مائة من المسلمين غفر له... 17/116
من صلى في ثوب واحد... 8/113
من صلى في مسجد جماعة... 16/612
من صلى في يوم ثنتي عشرة ركعة... 17/46
من صلى معنا صلاتنا... 4/457
من صنع اليه معروف... 3/463
من صور صورة عذّبه الله بها... 7/61
من ضار ضار لله به... 9/451
من ضار مؤمنا ضار الله تعالى به... 16/314
من طاف بالبيت... 4/204
من طاف بهذا البيت أسبوعا... 4/383
من طلب العلم ليجاري... 6/332
من طلب العلم ليماري به السفهاء... 16/522
من طلب العلم... 11/240
من طلب قضاء المسلمين حتى يناله... 13/433
من ظفر تم به من رجال يهود فاقتلوه... 11/430
من ظلم قيد شبر من الارض طوقة... 12/113
من ظلم معاهداً... 4/91
من عاد مريضاً او زار أخا له في الله... 9/434
من عاد مريضاً لم يحضر أجله... 9/435
من عاد مريضاً... 9/433
من عال ثلاث بنات... 1/362
من عال ثلاثة من الأيتام... 17/489
من عال جاريتين حتى تبلغا... 1/362
من عرض عليه طيب... 7/27
من عقد عقدة ثم نفث فيها فقد سحر... 7/192
من علم علماً فله أجر من عمل به... 16/518
من عمر ارضاً ليست لأحد فهو احق بها. 1/267
من عمر ميسرة المسجد... 17/25
من عمل النبوة تعجيل الفطر... 9/143
من غدا إلى صلاة الصبح... 17/260

من غربت له الشمس... 4/492
من غسل الميت فليغسل... 10/328
من غسل ميتاً وكفنه وحنطه... 17/110
من غسل واغتسل وبكّر وابتكر... 8/335
من غشنا فليس منا... 17/258
من غشّ العرب... 12/471
من غلّ فأحرقوا متاعه... 4/157
من غير دينه فاضربوا عنقه... 5/137
من فارق الجماعة شبراً... 1/189
من فارق الدنيا على الاخلاص لله وحده. 16/469
من فتح له باب الدعاء... 5/492
من فر من ميراث وارثه... 17/354
من فطر صائماً كان له مثل أجره... 9/64
من فعل هذا فليس فيه من الكبر شئ... 14/415
من قاتل في سبيل الله... 3/492
من قاتل لتكون كلمة الله... 4/7
من قال اذا خرج من بيته... 6/40
من قال حين يسمع المؤذن وانا اشهد... 7/456
من قال حين يسمع النداء اللهم رب... 7/451
من قال حين يصبح... 3/193
من قال رضيت بالله تعالى ربا... 1/30
من قال في القرآن بغير علم... 2/101
من قال فى دبر صلاة الغداة... 17/506
من قال في كتاب الله برأيه... 2/99
من قال لا اله الا الله... 6/120
من قال مالى في رتاج الكعبة فانها... 15/573
من قال مثل هذا يقينا دخل الجنة... 7/450
من قال : لا إله الا الله... 1/100
من قام بعشر آيات لم يكتب... 8/469
من قام سنته... 3/284
من قام ليلة القدر ايماناً واحتساباً... 8/507
من قام ليلتي العيدين... 17/175
من قبض يتيماً من بين المسلمين... 1/389
من قتل تحت راية... 13/277
من قتل دخطأً فديته الابل مائة: 6/141
من قتل دون ماله... 4/178
من قتل رجلا مؤمناً فهو قود به... 3/523
من قتل عبده قتلناه ومن... 3/532
من قتل عمداً بغير حق فلوليه... 3/523
من قتل فله السلب... 7/375
من قتل في عميّا أورميا تكون بينهم... 3/524
من قتل قتيلاً... /126
من قتل معاهداً... /90
من قتل وزغة في أول ضربة كتب له... 3/513
من قذف مملوكه... 1/316
من قرأ « حم الدخان »... /119
من قرأ « حم المؤمن »... /111
من قرأ بالآيتين من آخر سورة البقرة... /150
من قرأ حرفاً من كتاب الله... /127
من قرأ سورة الواقعة... /168
من قرأ قل هو الله... /307
من قرأ منكم والتّين... /339
من قرأ القرآن فاستظهره... /135
من قرأ القرآن وعمل به... /135
من قطع سدرة صوّب الله... 6/379
من قعد في مصلاه... 3/37
من قعد مقعداً لم يذكر الله تعالى... /201
من كان آخر كلامه لا إله لا الله... /34
من كان ذبح قبل الصلاة فليعد... /7
من كان عليه قضاء رمضان... /179
من كان عنده خبز بر فليبعث إلى أخيه... 7/106
من كان قاضياً فقضى بالعدل... 3/431
من كان لنا عاملاً فليكتسب زوجة... 4/323
من كان له إمام... 6/619
من كان له سعة ولم يضح... 7/409
من كان له شعر... /7
من كان له فرطان من أمتي... 3/105
من كان له مال... /211
من كان له وجهان... /337
من كان مستناً فليستنّ بمن قد مات... /191
من كان معه فضل ظهر فيعد به... /105
من كان منكم اهدى... /325

ن كان يؤمن بالله واليوم الآخر... 9/445
ن كان يؤمن بالله واليوم الآخر... 10/19
ن كان يؤمن بالله واليوم الآخر... 16/339
ن كان يؤمن بالله واليوم... 10/338
ن كانت الدنيا همه فرق الله... 17/581
ن كانت عنده مظلمة لأخيه... 14/171
ن كانت له أرض فأراد بيعها... 17/314
ن كانت له الى الله تعالى حاجة... 9/32
ن كانت له امرأتان ولم يعدل بينهما... 15/533
ن كانت له حاجة الى الله... 17/83
ن كانت منكن تؤمن بالله واليوم الآخر. 8/315
ن كتب عبده على مائة أوقية... 11/334
ن كتم علماً مما ينفع الله... 16/527
ن كتم غالاً... 4/154
ن كثر همه فليقل : اللهم اني... 6/57
ن كذب علي متعمداً... 14/394
ن كسر أو عرج... 5/46
ن كظم غيظاً وهو يستطيع أن ينفذه... 12/110
ن كل الليل قد أوتر رسول الله... 8/459
ن كنت مولاه فعلي مولاه... 12/288
ن لا يشكر الناس... 3/465
ن لا يرحم الناس لا يرحمه الله تعالى... 16/312
ن لبس الحرير في الدنيا... 14/463
ن لبس ثوب شهرة... 14/445
ن لبس ثوب شهرة... 17/478
ن لعق العسل ثلاث غدوات... 17/456
ن لقي الله لا يشرك به شيئاً... 17/341
ن لكعب ابن الأشرف فانه قد اذى الله. 11/434
ن لم يأخذ من شاربه... 7/19
ن لم يجد ازاراً فليلبس... 4/243
ن لم يجمع الصيام قبل الفجر... 9/81
ن لم يدع قول الزور والعمل به... 9/147
ن لم يسأل الله يغضب عليه... 5/526
ن لم يصل ركعتي الفجر فليصلهما... 8/431
ن لم يغز ولم يجهز... 3/542
ن لم يكن معه هدى... 4/343
من مات على وصية مات على سبيل وسنة 17/354
من مات مرابطاً في سبيل الله... 17/365
من مات مريضاً مات شهيداً... 17/147
من مات من أهل الجنة... 14/263
من مات وعليه دينار أو درهم... 17/296
من مات وعليه صوم صام عنه وليه... 9/164
من مات وعليه صيام شهر رمضان... 9/189
من مات ولم يغز... 3/541
من مات وهو بريء من ثلاث... 16/270
من مس ذكره فلا يصلي... 10/206
من مس فرجه فليتوضأ... 16/564
من ملك ذا رحم محرم فهو حر... 17/323
من ملك ذا رحم محرم فهو حر... 11/323
من ملك زاداً وراحلة... 4/216
ما من حافظين... 13/89
من منح منحة... 13/92
من نام على حزبه... 3/343
من نام عن وتره أو نسيه فليصل... 8/462
من نذر أن يطيع الله فليطعه... 15/565
من نذر بدنة فإنه يقلدها... 5/8
من نزل بقوم فلا يصومن إلا بإذنهم... 9/150
من نزلت به فاقة فأنزلها بالناس... 13/417
من نسي التسمية فلا بأس... 6/216
من نسي الصلاة علي... 17/14
من نسي صلاة فليصل اذا ذكرها... 7/363
من نسي وهو صائم فأكل... 9/94
من نفس عن مؤمن كربة... 9/375
من نوقش الحساب عذب... 14/132
من هجر أخاه سنة فهو كسفك دمه... 9/454
من هذا يا ابا هريرة... 12/387
من وجدتموه يعمل عمل قوم لوط... 5/202
من وسع على عياله يوم عشوراء... 9/239
من وقع على ذات محرم... 5/178
من ولاه الله شيئاً من أمور المسلمين... 5/393
من يأخذ هذه الكلمات فيعمل بهن... 16/251
من يأكل الغراب وقد سماه رسول الله... 17/424

من يتكفل لي أن لا يسأل الناس شيئاً... 13/409
من يتواضع لله سبحانه درجة... 17/600
من يحرم الرفق... 6/313
من يرد الله به خيراً يفقهه في الدين... 11/239
من يرد الله به خيراً يفقهه في الدين... 16/513
من يسمع يسمع الله به... 17/619
من يصعد الثنيةثنية المرار... 16/411
من يضمن لي ما بين لحييه وما بين رجليه 16/293
منعت العراق قفيزها ودرهمها... 13/252
مه إن صاحب الدين له سلطان... 17/297
المهاجر يقيم بمكة بعد قضاء... 5/69
المهدي من عترتي من ولد فاطمة... 14/76
المهدي منا اهل البيت... 17/574
مهل أهل المدينة من ذي الحليفة... 17/384
مهلا يا قبيس أصلانان معاً... 8/428
موت غربة شهادة... 17/147
موضع سوط في الجنة خير... 17/641
الميت يعذب ببكاء الحي... 17/141
الميت يقمص ويؤزر... 15/106

ن

الناجش آكل الربا... 1/486
نادى رجل يا رسول الله كنا نعتر عتيرة.. 10/507
نادى رسول الله في غزوة تبوك... 12/92
النار قريبة من كل خب بخيل منان... 16/320
النار ولو بشق تمرة... 9/245
ناركم التي توقدون جزء من سبعين جزءاً. 14/245
الناس تبع لقريش في الخير والشر... 5/373
الناس تبع لقريش في الخير... 12/453
الناس تبع لقريش في هذا الشأن... 5/373
الناس كإبل مائة لا تكاد تجد فيها راحلة. 17/550
نأكل ارزاقنا وفضل رزق بلال في الجنة.. 17/170
نبدأ بما بدأ الله... 4/391
النبي توضأ مرتين مرتين... 10/147
النبي في الجنة والشهيد في الجنة... 3/527
نحر النبي بدنات... 4/538
نحر النبي عن آل محمد... 4/540
نحر رسول الله ثلاثين بدنة... 6/17
نحن أحق بالشك... 2/231
نحن آخر الأمم واول من يحاسب... 7/634
نحن الآخرون السابقون... /434
نحن الاخرون السابقون... 6/241
نحن بنو النضر بن كنانة لا نقفوا أمنا... 7/338
نحن ولد عبدالمطلب سادة أهل الجنة... 7/575
نذرت أختي ان تمشى الى بيت الله... 5/568
نرى هذه الاية... /63
نزل الحجر الأسود من الجنة... 2/510
نزل تحريم الخمر وان بالمدينة... /244
نزل جبريل على النبي بحجامة... 7/461
نزل على النبي: انا فتحنا... /129
نزل قوله تعالى «اطيعوا الله»... /298
نزل قوله تعالى يخربون بيوتهم... /195
نزل قوله تعالى «لا اكراه في الدين»... /229
نزل قوله تعالى لا يؤاخذكم الله... /213
نزلت بمكة «والذين لا يدعون»... /304
نزلت في النفقة... /181
نزلت في اهل قباء: فيه رجال يحبون... /437
نزلت في رسول الله حيث يراود... /40
نزلت هذه الآية «وما كنا لنبي»... /265
نزلت هذه الآية «حافظوا على»... /220
نزلت: وكلوا واشربوا... /179
نزلت ومن يولهم يومئذ دبره... /384
نساء قريش... 2/454
نسخ لي عبدالحميد بن عبدالله... 6/206
نشأت يتيما وهاجرت مسكينا... 7/305
نشد رجل في المسجد... 5/174
نضر الله امرأ... 1/259
نضر الله امرأ سمع مقالتي فبلغها... 7/397
نضر الله عبدا سمع مقالتي فوعاها... 6/517
نظر حذيفة الى رجل يصلي... /521
نظر رسول الله الى صاحب لنا... 4/447
نظر رسول الله في بعض أسفاره... 1/355
نعم الأدام الخل... 0/475

عم الرجل الفقيه في الدين... 11/232
عم العبد الحجام يذهب الدم... 11/67
عم المنيحة اللقحة الصفي... 11/383
عم في كل ذات كبد حرى أجر... 17/491
عمتان مغبون فيهما كثير من الناس... 16/436
عى النبي النجاشيّ في اليوم... 8/547
عى النجاشي في اليوم الذي مات فيه... 8/547
لنفقة كلها في سبيل الله... 2/51
لنكاح من سنتي... 17/187
هاني ﷺ ان اجعل خاتمي... 6/529
هى عن الصلاة بعد العصر الا والشمس. 7/437
هانا رسول الله عن الكي فابتلينا... 11/69
هانا رسول الله عن سبع... 7/54
هاني رسول الله ان اصلي في المقبرة... 8/130
هاني رسول الله عن التختم بالذهب... 7/52
حرنا على عهد رسول الله فرساً... 10/451
هى ﷺ عن شريطة الشيطان... 6/216
هى الرجال والنساء عن دخول الحمام.. 10/337
هى النبي أن ينتعل الرجل قائماً... 17/480
هى النبي عن الاختصار في الصلاة... 7/526
هى النبي عن الترجّل... 7/9
هى النبي عن ان يبال في الحجر... 10/92
هى ان يسافر بالقرآن إلى... 2/142
هى رسول الله عن بيع الرطب... 1/539
هى رسول الله عن بيع الصبرة... 1/513
هى رسول الله عن القزع... 7/9
هى رسول الله عن النساء أن يصمن... 17/172
هى رسول الله أن تتبع جنازة معها... 17/139
هى رسول الله ان تحلق... 7/12
هى رسول الله ان تغتسل المرأة... 10/49
هى رسول الله ان تكسر سكة المسلمين. 16/428
هى رسول الله أن تنكح المراة 15/511
هى رسول الله أن توطأ السبايا... 11/354
هى رسول الله أن نستقبل القبلة ببول... 16/536
هى رسول الله أن نستقبل القبلتين... 16/534
هى رسول الله أن يبول قائماً... 16/533
نهى رسول الله أن يبيع الرجل... 1/451
نهى رسول الله أن يبيع حاضر لباد... 1/510
نهى رسول الله أن يتزعفر الرجل... 6/553
نهى رسول الله أن يتلقى الجلب... 1/507
نهى رسول الله أن يجصص القبر... 15/125
نهى رسول الله أن يجلس الرجل... 8/46
نهى رسول الله أن تحلق المرأة رأسها... 4/500
نهى رسول الله أن يخطب الرجل... 15/399
نهى رسول الله أن يخلط الزبيب... 7/252
نهى رسول الله أن يخلط الزهو... 7/253
نهى رسول الله أن يستقاد في المسجد... 5/253
نهى رسول الله أن يقتل شئ... 14/525
نهى رسول الله أن يقد السير بين... 16/423
نهى رسول الله أن يقرن الرجل... 10/407
نهى رسول الله أن يقيم الرجل الرجل... 8/373
نهى رسول الله أن يكتب على القبر شئ. 17/133
نهى رسول الله أن يمثل بالبهائم... 17/417
نهى رسول الله أن يمشي... 9/482
نهى رسول الله أن ينام الرجل على... 16/85
نهى رسول الله أن ينبذ في الجر... 17/450
نهى رسول الله أن ينتعل الرجل قائماً... 14/440
نهى رسول الله أن أن ينفر الرجل... 17/400
نهى رسول الله عن قتل الضرد... 17/421
نهى رسول الله عن اختناث الاسقية... 7/210
نهى رسول الله عن اصناف النساء... 3/80
نهى رسول الله عن أكل الجلالة... 10/452
نهى رسول الله عن اكل المجثمة... 6/236
نهى رسول الله عن أكل الهر وثمنه... 14/342
نهى رسول الله عن اكل صيد كلب... 9/535
نهى رسول الله عن أكل لحوم... 10/472
نهى رسول الله عن الإحتباء يوم الجمعة.. 17/44
نهى رسول الله عن الاختباء في الصلاة.. 7/527
نهى رسول الله عن التحريش... 14/524
نهى رسول الله عن التحلق يوم الجمعة... 8/374
نهى رسول الله عن الحبوة يوم الجمعة... 8/373
نهى رسول الله عن الحجامة والمواصلة... 9/89

نهى رسول الله عن الخذف... 9/534
نهى رسول الله عن الخمر ان يتخذ... 7/261
نهى رسول الله عن الخمر والميسر... 7/236
نهى رسول الله عن السدل في الصلاة... 8/166
نهى رسول الله عن السوم قبل طلوع.. 17/256
نهى رسول الله عن الشراء والبيع.. 15/174
نهى رسول الله عن الشراب قائماً... 7/207
نهى رسول الله عن الشغار. 15/418
نهى رسول الله عن الصلاة في... 8/126
نهى رسول الله عن الصمّاء... 14/436
نهى رسول الله عن الفضة بالفضة... 1/532
نهى رسول الله عن القنوت في الفجر... 17/61
نهى رسول الله عن المخابرة... 15/39
نهى رسول الله عن المزابنة... 1/460
نهى رسول الله عن المزابنة... 1/459
نهى رسول الله عن المصفرة... 4/549
نهى رسول الله عن المقدم... 17/478
نهى رسول الله عن النجش... 1/485
نهى رسول الله عن النهبى والمثلى... 13/551
نهى رسول الله عن بيع الحيوان... 1/472
نهى رسول الله عن بيع الذهب... 1/531
نهى رسول الله عن بيع الطعام حتى... 17/258
نهى رسول الله عن بيع العربان... 1/487
نهى رسول الله عن بيع الغرر... 1/503
نهى رسول الله عن بيع الغرر... 17/254
نهى رسول الله عن بيع الماء... 1/464
نهى رسول الله عن بيع النخل... 1/456
نهى رسول الله عن بيع... 1/543
نهى رسول الله عن تعجيل صوم يوم... 17/156
نهى رسول الله عن ثمن الدم... 14/332
نهى رسول الله عن ثمن الكلب... 14/331
نهى رسول الله عن ثمن الكلب الا كلب 14/340
نهى رسول الله عن ثمن الكلب... 14/340
نهى رسول الله عن جلالة الابل... 10/452
نهى رسول الله عن جلود السباع... 14/433
نهى رسول الله عن شراء... 1/469
نهى رسول الله عن شف مالم يضمن... 17/253
نهى رسول الله عن صوم يوم عرفة... 9/130
نهى رسول الله عن ضراب الجمل... 1/470
نهى رسول الله عن طعام المتباريين... 14/355
نهى رسول الله عن عشر... 7/46
نهى رسول الله عن قتل أربع من... 13/516
نهى رسول الله عن كسب الإماء... 14/333
نهى رسول الله عن كسب الحجام... 17/252
نهى رسول الله عن لبس القسّيّ... 14/460
نهى رسول الله عن لبسبتين... 1/500
نهى رسول الله عن لبستين... 14/437
نهى رسول الله عن لبستين... 17/474
نهى رسول الله عن لقطة الحج... 14/487
نهى رسول الله عن نبيذ الحر والدباء... 7/259
نهى رسول الله عن نقرة الغراب... 8/39
نهى رسول الله عن هاتين اللبستين... 14/448
نهى رسول الله كل دواء خبيث... 11/58
نهى رسول الله لا يبع حاضرٌ لباد... 1/504
نهى رسول الله... 2/18
نهى رسول الله ان يعزل عن الحرة... 17/204
نهى عن أكل كل ذي ناب من السباع.. 10/469
نهى عن أكل كل ذي ناب من السباع.. 10/472
نهى عن الختم وهي: الجرة... 7/259
نهى عن الصلاة بعد الصبح حتى... 7/434
نهى عن المحاقلة... 1/460
نهى عن المخابرة... 1/461
نهى عن بيع الزرع... 1/460
نهى عن بيع الولاء... 1/464
نهينا عن صيد كلبهم وطائرهم... 17/419
النياحة على الميت من أمر الجاهلية... 17/136
النياحة من امرالجاهلية... 17/136

هـ

هجاهم يعني المشركين: حسان فشفى.. 7/308
هذا القرع هو الدباء... 17/432
هذا المنحر وكل منى منحر... 5/8
هذا أوان يختلس العلم... 11/272

هذا جبريل اخذ برأس فرسه عليه... 11/419
هذا جبل يحبنا ونحبه... 12/535
هذا فلان تقطر لحيته خمراً... 9/463
هذا قبر أبي رغال فكان هذا الحرم... 16/444
هذا قزح وهو الموقف... 4/461
هذا مني وحسين من علي... 16/403
هذان سيدا كهول أهل الجنة من الأولين. 12/281
هذه الآيات الثلاث خاصة... 2/334
هذه القبلة... 4/428
هذه ثم ظهور الحصر... 5/105
الهرة لا تقطع الصلاة... 16/544
هل أكل النبي النقي؟ 10/395
هل بقي من بر ابوي شئ... 1/353
هل تأكل المرأة مع زوجها وهي طامث.. 10/357
هل تجد رقبة تعتقها؟ 9/173
هل تدرون ما اسم هذه... 5/336
هل تدرون ما مثل هذه وهذه... 1/331
هل تدري ما قال أبي لأبيك... 5/320
هل تفقدون من أحد؟... 12/384
هل رؤي فيكم المغربون؟... 16/418
هل رجم رسول الله... 5/104
هل سمعتم بمدينة جانب منها في البر.. 14/100
هل عندكم شئ؟ قلت: لا قال... 9/83
هل كان النبي يصلي وهو قاعد؟... 7/517
هل كان رسول الله يختص من الأيام... 9/123
هل كان رسول الله يصلي في الثوب... 8/106
هل لكم من أنماط... 15/288
هل من ساعة اقرب الى الله... 7/431
هل من ماء؟ فتوضأ ومسح على خفيه... 16/575
هل يباشر الرجل امرأته... 10/348
هلا قلت وانا الغلام... 4/10
هلك المال وجاع العيال فادع الله لنا... 8/543
هلك المتنطعون... 16/354
هلكت امرأة لى فأتاني محمد بن كعب. 9/203
هم إخوانكم... 11/312
هم أشد أمتي على الدجال... 12/462
هم أهل الكتاب... 2/474
هم والله كفار قريش... 2/468
هن تسع: الشرك والسحر... 14/420
هو الطهور ماؤه الحل ميتته... 16/547
هو المعترض وليس بالمستطيل... 9/137
هو محمد رسول الله ابن عبدالله... 15/199
هو من عمل الشيطان... 11/97
هون عليك فإني لست بملك... 17/435
هي المانعة... 3/223
هي اليتيمة تكون في حجر... 2/273
هي اهل التقوى 3/255
هي ما بين أن يجلس الإمام... 12/502

و

الوائدة والموئودة... 3/264
وادبر السجود... 3/154
واذا رفع رأسه من الركوع رفعهما... 7/499
وارموا بني اسماعيل فان اباكم... 7/143
واصل النبي آخر شهر شهر رمضان... 9/144
وافقت ربي في ثلاث... 12/276
الوالد أوسط ابواب الجنة... 1/350
والذي نفس محمد بيده لا يسمع... 1/38
والذي نفس محمد بيده ليأتين... 12/217
والذي نفسي بيده لا تدخلوا الجنة... 9/359
والذي نفسي بيده لا تقوم الساعة حتى. 14/112
والذي نفسي بيده لا تقوم الساعة حتى.. 14/131
والذي نفسي بيده لتأمرن بالمعروف... 1/236
والذي نفسي بيده لو كان الايمان... 12/368
والذي نفسي بيده لو لم تذنبوا... 11/285
والذي نفسي بيده ما من رجل... 9/280
والذي نفسي بيده... 12/473
والذي نفسي بيده ليوشكن أن ينزل... 14/70
والله انى لاستغفر الله واتوب اليه... 6/118
والله لأصومن النهار... 1/201
والله لأن يهدى بهداك... 11/250
والله ما جعل الله في نجم حياة أحد... 16/103
وان امرأة خافت من بعلها نشوزاً... 15/547

وان صل العشاء فيما بينك وبين ثلث... 7/391
وأنا حي فأستغفر لك وأدعو لك... 5/451
وانا لنحن الصافون... 3/101
وتجعلون رزقكم انكم تكذبون... 3/179
الوتر حق على كل مسلم... 8/456
الوتر حق فمن لم يوتر فليس منا... 8/453
الوتر ليس بحتم كالصلاة المكتوبة... 8/454
الوتر من آخر الليل... 8/458
وجاء من اقصى المدينة... 3/96
وجاءكم النذير... 3/92
وجعلنا ذريته... 3/99
وجهوا هذه البيوت... 15/174
وددت أن عند بعض أصحابي... 16/482
وسئلت كم كان صداق رسول الله... 9/510
وسألته امرأة عن نبيذ الجر... 1/62
وسأله رجل فقال إني أصلي في بيتي... 8/320
وسأله رجل ما الصراط المستقيم... 1/45
وضأت رسول الله... 14/453
وصف لنا البراء ابن عازب السجود... 8/42
وضع يده اليمنى على ركبته اليمنى... 8/77
الوضوء شطر الايمان... 13/77
وعدني ربي أن يدخل من أمتي الجنة... 12/433
وعلمني الإقامة مرتين مرتين... 7/472
وعن ابن عباس قال: من السنة... 14/441
وعن حذيفة : اذا انا مت لا يؤذن... 15/101
وقال الايمن فالايمن... 7/215
وقال ثلاث كان رسول الله يعمل بهن.. 7/505
وقال له رجل: ألا تغزو... 1/47
وقت الظهر اذا زالت الشمس... 7/391
وقت لنا ﷺ في قص الشارب... 7/39
وقد سمعت النبي يقرأ بطولى الطوليين.. 8/7
وقد اختلط الرجال مع النساء... 9/482
وقدموا عليه في رمضان... 17/171
وقع على جارية إمرأته... 5/174
وقعت جويرية بنت الحارث من بني... 15/373
وقف رسول الله بعرفة... 5/110
وقف رسول الله في حجة الوداع... 4/505
وقل للمؤمنات يغضضن... 3/16
وقيل له توضأ لنا وضوء رسول الله... 10/146
وكان ابن عمر اذا بايع رجلا... 1/552
وكان اعلم قومه... 2/440
وكان رسول الله يعطيني العطاء... 14/323
وكان قتل يوم بدر... 12/386
وكان يشتكي ركبتيه... 8/48
وكانا شهدا مع النبي حنينا... 6/164
وكل به سبعون ملكا... 17/388
وكلني رسول الله بحفظ زكاة... 2/225
وكنا نشتري الطعام... 1/450
وكيف رأيت رسول الله يفعل... 8/78
ولا تصروا الإبل... 1/511
ولا يعصينك في معروف... 3/207
الولاء للأكبر من الذكور... 13/147
ولا يعصينك في معروف قال: النوح... 17/136
الولد للفراش وللعاهر حجر... 17/225
ولد لي غلام فأتيت به النبي فسماه... 1/290
ولدت انا ورسول الله عام الفيل... 15/206
ولد لرجل منا غلام سماه القاسم... 1/302
ولذكر الله اكبر... 8/44
ولم يكن السلاح يدخل الحرم... 5/99
ولنذيقنهم من العذاب... 3/55
ولولا ان يكون الناس... 3/118
الوليمة أول يوم حق... 17/202
وما تواضع عبدالله الا رفعه الله... 15/14
وما يدريكم ما بلغت به صلاته بعده... 7/332
ومما أخرجنا لكم في الأرض... 17/182
ومن تحلى بما لم يعطه... 8/464
ومن يؤمن بالله... 3/212
ومنبله، وارموا، واركبوا... 7/142
وهب لي رسول الله غلامين أخوين... 1/514
وهبت لنا ام حبيبة... 1/435
وهو يصلي وقد وضع يده اليسرى... 8/79
وهي حائض وهو معتكف في المسجد.. 1/262

ويح عمار؟ تقتله الفئة الباغية...	12/326	لا تجعلوا بيوتكم...	2/149
ويده اليسرى على ركبته اليسرى...	8/77	لا تجمعن جوعاً وكذبا...	17/430
ويسألونك عن المحيض...	10/345	لا تجني عليه ولا يجني عليك...	17/346
ويصلي الصبح إلى أن ينفسح البصر...	7/395	لا تجوز شهادة بدوي على ذي قرية...	13/464
ويل للأعقاب...	10/155	لا تجوز شهادة خائن ولا خائنة...	17/285
ويل للذي يحدث بالحديث...	14/364	لا تجوز شهادة خائن ولا خائنة...	13/463
ويل للعراقيب من النار...	16/559	لا تحقرن من المعروف شيئاً...	1/417
ويل للعرب من شر اقترب...	13/185	لا يحكم أحد بين اثنين وهو غضبان...	13/445
ويل للمكثرين إلا من قال للمال هكذا..	17/588	لا تحل الرقبى ولا العمرى...	11/389
ويل واد في جهنم...	14/248	لا تحل الصدقة لغنيّ الا لخمسة...	6/456
ويلك! ومن يعدل بعد اذا لم أعدل؟	16/502	لا تحلفوا بآبائكم...	17/240
وينادي مناد كل ليلة...	9/66	لا تدرجوه في أكفانه حتى أنظر إليه...	17/112
ويوم الحج الأكبر...	2/402	لا تدعوا العشاء ولو بكف من تمر...	17/442
لا		لا تديموا النظر الى المجذومين...	17/469
لا صلاة لمن لا وضوء له...	16/548	لا تذهب الليالي والأيام حتى تشرب...	17/448
لا وضوء لمن لم يذكر اسم الله عليه...	16/548	لا ترفعوا أبصاركم إلى السماء...	17/31
لا احد أغير من الله...	12/100	لا ترقبوا أموالكم...	11/389
لا أحلف على يمين فرأيت غيرها خيراً...	16/234	لا تزال المسألة بأحدكم حتى يلقى الله...	13/407
لا أدري أكان رسول الله يقرأ في الظهر..	7/552	لا تزال جهنم يلقى فيها وتقول...	14/253
لا أعرفن ما يحدث أحدكم عني الحديث	16/461	لا تزال طائفة من أمتي...	12/448
لا أكل متكئا...	10/409	لا تزال هذه الأمة بخير ما عظموا...	17/405
لا الفينَ احدكم...	4/151	لا تسبوا أصحابي...	12/242
لا إله الا الله لا يسبقها عمل...	17/506	لا تسبّوا الاموات فتؤذوا الاحياء...	14/544
لا بأس ان يسلف...	2/21	لا تسبّوا الدّيك فإنه يوقظ للصلاة...	14/546
لا بأس بالغنى لمن اتقى...	17/248	لا تستقبلوا السوق...	1/511
لا بيع في سوقنا...	1/440	لا تسرف لا تسرف...	16/554
لاتأتوا النساء في أدبارهن...	17/203	لا تشرك بالله شيئاً وإن قطعت وحرقت..	17/562
لا تأكلوا البصل...	17/445	لا تصرّوا الابل...	1/481
لا تباعَ الصبرة من الطعام بالصبرة...	1/513	لا تصوموا يوم السبت...	17/166
لا تبتئسي على حميمك	17/108	لا تعزروا فوق عشرة اسواط...	17/335
لا تبزق بين يديك...	17/27	لا تعلموا العلم لتباهوا به العلماء...	16/522
لا تبيعوا الثمر...	1/455	لا تغلبنكم الأعراب على اسم صلاتكم..	16/594
لا تبيعوا القينات المغنيات...	1/468	لا تفقع أصابعك وأنت في الصلاة...	17/20
لا تتخذوا الضيعة...	2/44	لا تقطعوا اللحم بالسكين...	10/409
لا تجالسوا اهل القدر...	13/390	لا تقوم الساعة حتى تقاتلوا قوما...	17/578
لا تجني نفس على اخرى...	17/347	لا تقوم الساعة حتى تكون أدنى...	17/577

لا تقوم الساعة حتى يحسر الفرات... 17/564
لا تكثروا الكلام بغير ذكر الله... 16/362
لا تكرهوا مرضاكم على الطعام... 17/455
لا تكرهوا مرضاكم على الطعام... 11/7
لا تكلفوا الصبيان الكسب... 14/334
لا تكونن إن استطعت... 1/439
لا تلبس الحرير ولا الديباج... 1/319
لا تلبس المتوفى عنها زوجها... 11/372
لا تلبسوا علينا سنة نبينا... 11/350
لا تلقوا الركبان... 1/507
لا تلقوا السلع... 1/505
لا تمس النار مسلما رأني أو رأى... 12/242
لا تمنعوا فضل الماء... 1/466
لا تناجشوا... 1/485
لا تنكح المرأة على عمتها ولا على... 17/205
لا تيأسا من الرزق... 17/594
لا حليم إلا ذو عثرة ولا حكيم... 16/271
لا خير في الكذب... 14/371
لا خير في قراءة ليس فيها تدبر... 15/24
لا رضاع إلا فتق الأمعاء... 17/207
لا زكاة في مال حتى يحول عليه الحول. 17/177
لا شؤم وقد يكون اليمن في ثلاثة... 17/222
لا شفعة لشريك على شريك... 17/319
لا صلاة لمن لا يقيم صلبه في الركوع... 17/9
لا صلاة لمن لا يقرأ في كل ركعة... 16/618
لا ضرر ولا ضرار... 17/279
لا طلاق قبل النكاح... 17/230
لا طلاق قبل نكاح ولا عتق قبل ملك... 17/230
لا عدوى ولا طيرة ولا هامة... 17/469
لا عمرى فمن أعمر شيئاً فهو له... 17/289
لا فرعة ولا عتيرة... 17/415
لا قطع في ثمر ولا كثر... 17/334
لا قود إلا بالسيف... 17/346
لا كرب على أبيك بعد اليوم... 17/151
لا نفل الا بعد الخمس... 4/120
لا نكاح إلا بولي... 17/196
لا هجرة بعد الفتح... 3/539
لا وضوء الا من ريح أو سماع... 16/572
لا ولكنه لم يكن بأرض قومي... 10/438
لا يأكلن أحدكم بشماله... 10/402
لا يباع فضل الماء... 1/465
لا يبع بعضكم على بيع بعض... 1/510
لا يبولن أحدكم في الماء الناقع... 16/539
لا يبيع الرجل على بيع أخيه... 1/510
لا يتفرقن اثنان إلا عن تراض... 1/554
لا يتمنّينَ احدكم الموت... 3/457
لا يجتمع كافر... 3/504
لا يحرم الحرام الحلال... 17/226
لا يحقر احدكم نفسه... 17/553
لا يحل لأمرئ يؤمن بالله... 11/354
لا يحل لامرئ... 1/478
لا يحلّ لي من غنائمكم... 4/129
لا يدخل الجنة إلا نفس مسلمة... 17/165
لا يدخل الجنة سئ الملكة... 11/311
لا يدخل الجنة من كان في قبله... 14/406
لا يدخل النار احد... 12/423
لا يزال الرجل يذهب... 14/409
لا يزال الناس بخير ما عجلوا الفطر... 17/163
لا يزال أهل الغرب... 12/446
لا يزال من امتي امة يقاتلون على... 3/546
لا يزال ناس من أمتي... 12/445
لا يزيد في العمر إلا البر... 17/558
لا يستأذنك الذين... 2/432
لا يصلح الحيوان... 1/543
لا يصلي في أعطان الإبل... 16/609
لا يقبل الله صلاة رجل في جسده... 6/555
لا يقتل قريش... 12/456
لا يلجَ النار رجل... 3/502
لا يمنع أحدكم جاره أن يغرز خشبة... 17/278
لا يمنع فضل الماء... 17/308
لا يمنع نقع البئر... 1/466
لا ينظر الله إلى رجل جامع امرأته... 17/203

لا ينظر الله يوم القيامة... 14/412
لا ينكح المحرم ولا ينكح... 4/271
لا أحب العقوق كأنه كره الاسم... 10/502
لا أحد أصبر على أذى سمعه من الله... 9/204
لا أدرى أتبع لعين هو ام لا... 14/59
لا اركب الارجوان... 7/53
لا أعفي من قتل بعد أخذ الدية... 6/168
لا بأس ان يغتسل بفضل المرأة... 10/52
لا بأس بالتجارة في البحر... 7/122
لا بأس بذبيحة نصارى العرب... 6/237
لأبعثن رجلا يحب الله ورسوله... 16/486
لا تؤخروا الصلاة لطعام... 7/415
لا تؤذن حتى يستبين لك الفجر هكذا.. 7/484
لا تباشر المرأة المرأة... 15/553
لا تبدؤا اليهود والنصارى بالسلام... 9/414
لا تبغضني فتفارق دينك... 12/471
لا تتحروا بصلاتكم طلوع الشمس... 7/434
لا تتخذوا ظهور دوابكم... 6/293
لا تثوبن في شئ من الصلاة... 7/475
لا تجزئ صلاة احدكم حتى... 8/27
لا تحرم الخطفة والخطفتان... 15/499
لا تحرم المصة والمصتان... 15/498
لا تحرم أمهات النساء الا بانضمام الوطء. 15/492
لا تحقرن جارة لجارتها ولو فرسن شاة... 9/447
لا تحلّ الصدقة لغنيّ... 6/453
لا تحل أموال المعاهدين لا بحقها... 10/472
لا تحل لك حتى تذوق العسيلة... 15/515
لا تحل له حتى تنكح زوجاً غيره... 15/516
لا تخصوا ليلة الجمعة... 9/131
لا تخيروا بين الانبياء.. 12/181
لا تدخل الملائكة بيتاً فيه صورة... 7/64
لا تدخل الملائكة بيتاً فيه كلب... 7/61
لا تدعوا على أنفسكم... 5/524
لا تدعوهما ولو طردتكم الخيل... 8/424
لا تذبح البقرة... 4/536
لا تذبحوا إلا مسنة... 4/543
لا تركب البحر الا حاجاً او معتمراً... 7/122
لا تزال امتي بخير... 7/353
لا تزال أمتي على الفطرة مالم يؤخروا... 16/592
لا تزال طائفة من أمتي يقاتلون... 14/74
لا تزوج المرأة المرأة... 17/196
لا تزوجوا النساء لحسنهن... 17/190
لا تسأل المرأة زوجها الطلاق... 17/232
لا تسبوا أصحابي... 16/497
لا تسبوا الريح... 6/78
لا تستروا الجدر... 5/504
لا تسموا العنب الكرم... 16/377
لا تشد الرحال إلا إلى ثلاثة مساجد... 12/515
لا تشرب الخمر فإنها مفتاح كل شر... 17/447
لا تشربوا واحداً كشرب البعير... 7/211
لا تصاحب الا مؤمناً... 9/485
لا تصحب الملائكة رفقة فيها كلب... 7/113
لا تصلوا خلف النائم... 8/178
لا تصلوا صلاة في يوم مرّتين... 8/320
لا تصلوا في مبارك الإبل... 10/221
لا تصم المرأة وبعلها شاهد إلا بأذنه... 9/151
لا تصوموا يوم السبت... 9/131
لا تظهر الشماتة بأخيك... 16/335
لا تعلموا العلم لتباهوا به العلماء... 16/524
لا تغلبنكم الاعراب على اسم صلاتكم.. 9/45
لا تغلبنكم الاعراب على اسم صلاتكم.. 9/46
لا تقتلوا أولادكم سراً فإن العيل... 15/540
لا تقدموا الشهر حتى تروا الهلال... 9/69
لا تقرأ الحائض ولا الجنب... 10/362
لا تقصوا نواصي الخيل ولا اعرافها... 7/162
لا تقضين ولا تفصلن الا بما تعلم... 16/465
لا تقطع الايدي في السفر... 5/225
لا تقولوا السلام على الله فان الله هو... 8/60
لا تقولوا الكرم ولكن قولوا العنب والحبلة 16/379
لا تقولوا للمنافق سيد... 16/348
لا تقولوا ما شاء الله وشاء فلان... 16/365
لا تقوم الساعة الا على شرار الناس... 14/139

لا تقوم الساعة حتى تخرج نار من أرض 14/117
لا تقوم الساعة حتى تضطرب أليات... 14/131
لا تقوم الساعة حتى تطلع الشمس... 14/125
لا تقوم الساعة حتى تقاتلوا قوماً... 14/103
لا تقوم الساعة حتى تقتتل فئتان... 14/112
لا تقوم الساعة حتى تنزل الروم... 14/108
لا تقوم الساعة حتى يتباهى... 15/177
لا تقوم الساعة حتى يتقارب الزمان... 14/136
لا تقوم الساعة حتى يحسر الفرات... 14/137
لا تقوم الساعة حتى يفيض المال... 17/565
لا تقوم الساعة حتى يقوم رجل... 14/135
لا تقوم الساعة حتى يكثر الهرج... 14/113
لا تقوم الساعة حتى يكون اسعد الناس. 14/132
لا تقوم الساعة حتى ينبعث دجالون... 14/123
لا تقوم الساعة على أحد... 14/133
لا تكثروا الضحك... 17/612
لا تكذبوا عليّ... 14/393
لا تلجوا على المنيبات... 7/117
لا تنبذوا الزهو والرطب جميعاً... 7/253
لا تنتفوا الشيب... 7/17
لا تنزع الرحمة... 6/286
لا تنفق المرأة من بيت زوجها إلا بإذنه... 9/261
لا تنكح الايم حتى تستأمر... 15/478
لا توضؤا من ألبان الغنم... 16/566
لا تخيروني على موسى... 12/158
لا جلب ولا جنب في زكاة... 6/386
لا جلب ولا جنب ولا شغار... 6/388
لا حرج إلا على رجل اقترض... 4/507
لا حسد الا على اثنتين... 5/276
لا حسد الا في اثنتين... 5/275
لا حكرة في سوقنا... 2/26
لا حلف في السلام... 9/378
لا دعوى في الاسلام ذهب أمر الجاهلية. 14/506
لا ربا في الحيوان... 1/543
لا رقية إلا من عين... 11/80
لا رقية إلا من نفس... 11/80
لا سبق الا خف او حافر او نصل... /135
لا شغار في الاسلام... 7/197
لا صلاة الا بقرآن ولوبفاتحة... /535
لا صلاة الا بقراءة فما اعلن لنا... /536
لا صلاة بحضرة طعام... /188
لا صلاة بعد الصبح حتى ترتفع الشمس. /433
لا صلاة بعد العصر حتى تغيب الشمس. /434
لا صلاة بعد الصبح حتى تطلع الشمس. /437
لا صلاة لمن لا وضوء له... /101
لا صلاة لمن لا وضوء له... 0/185
لا طلاق ولا عتق... 1/187
لا عدوى ولا صفر ولا غول... 1/210
لا عدوى ولا صفر ولا هامة... 1/210
لا عدوى ولا طيرة ولا هامة... 6/473
لا عدوى ولا طيرة... 1/209
لأعطين الراية غداً رجلاً يحب الله... 2/289
لأعلمن أقواماً من أمتي... 7/626
لا عن رسول الله بين عويمر العجلاني... 4/499
لا غيبة لفاسق ولا مجاهر... 2/125
لاقطع في كثر ولا ثمر معلق... /218
لا قود في المأمومة... 7/343
لأن اقتل في سبيل الله تعالى... /504
لأن أقعد مع قوم يذكرون الله تعالى... /507
لأن اقول: سبحان الله والحمدلله... /112
لأن أمشي على جمرة أو سيف... 7/133
لئن رجعنا الى المدينة... /210
لأن يأخذ أحدكم أحبله ثم يأتي الجبل.. 3/408
لأن يصلي احدكم يظهر الحرّة خير له... /371
لان يمتلئ جوف احدكم قيحا حتى... /294
لأناس من اصحابه في الغضب... 3/278
لانذر الا فيما يبتغي به وجه الله... 5/579
لا نذر في معصية وكفارته كفارة يمين... 5/579
لانذر في معصية... 5/579
لا نكاح الا بولي... 5/473
لا نورث ما تركناه صدقة... /445
لا وضوء الا من صوت أو ريح... 0/189

وضوء لمن لم يذكر اسم الله عليه... 10/185
يؤذن بالصلاة الا متوضئ... 7/489
يؤمن احدكم حتى اكون احب إليه... 1/85
يؤمن احدكم حتى يحب لأخيه... 1/86
يؤمن عبد حتى يؤمن بأربع... 1/66
يؤمن عبد حتى يؤمن بالقدر خيره... 13/351
يبغض الأنصار أحد يؤمن بالله... 12/422
يبلغ العبد حقيقة التقوى 6/501
يبلغني احد عن أحد من أصحابي... 12/127
يبولن احدكم في الماء الدائم... 10/45
يبولن أحدكم مستقبل القبلة... 16/534
يبولن احدكم... 10/93
يتحرى احدكم فيصلي عند طلوع... 7/430
يتقدمن أحدكم رمضان بصوم... 9/129
يتم ركوعها ولا سجودها... 8/28
يتوارث اهل ملتين... 13/115
يجاوز بصره اشارته... 8/79
يجتمع دينان في جزيرة العرب... 13/19
يجعل أحدكم للشيطان... 9/40
يجلد فوق عشرة أسواط... 5/249
يجوز في الأضاحي... 4/548
يجوز لامرأة أمر في مالها... 9/261
يجوز لامرأة عطية الا باذن زوجها... 9/261
يجوز لامرأة في مالها إذا ملك زوجها 16/177
يجوز لامرأة في مالها إلا بإذن زوجها. 17/290
يحل دم امرئ مسلم... 13/495
يحل سلف وبيع... 1/512
يحل لأحد أن يحمل السلاح بمكة.. 12/526
يحل لأمراة أن تسأل طلاق... 11/202
يحل لامرأة تؤمن بالله... 7/107
يحل لأمرأة تومن بالله واليوم الاخر... 11/367
يحل لرجل ان يجلس... 9/344
يحل لرجل أن يعطى عطية او يهب هبة. 16/175
يحل لمؤمن أن يحجر مؤمنا... 9/454
يحل لمسلم ان يهجر أخاه... 9/454
يحلبن أحدكم ماشية أخيه إلا بإذنه.. 10/463
لا يحلف أحد عند منبري على يمين آثمة 16/228
لا يحلف عند هذا المنبر عبد... 17/275
لا يخرج الرجلان... 10/103
لا يخرج يوم الفطر حتى يطعم... 8/532
لا يخلون رجل بامرأة الا ومعها... 7/109
لا يدخل الجنة سئ الملكة... 17/491
لا يدخل الجنة صاحب مكس... 14/356
لا يدخل الجنة قتات... 12/127
لا يدخل الجنة مدمن خمر... 17/448
لا يدخل الجنة... 9/443
لا يدخل النار الا شقي... 17/637
لا يدخل النار ان شاء الله... 2/520
لا يدخلون الجنة الجواظ ولا الجعظري... 14/270
لا يذهب الليل والنهار حتى... 13/235
لا يرث المسلم الكافر... 13/114
لا يرحم الله... 6/286
لا يرد الدعاء بين الاذان والإقامة... 5/500
لا يزال العبد يكذب... 14/269
لا يزال الله مقبلاً على العبد... 8/153
لا يزال المؤن في فسحة من دينه... 13/485
لا يزال الناس بخير ما عجلوا الفطر... 9/143
لا يزال الناس يسألونكم عن العلم حتى.. 7/169
لا يزال هذا الامر... 5/374
لا يزال هذا الدين عزيزاً... 5/380
لا يزداد الأمر إلا شدة... 17/564
لا يزني الزاني حين يزني وهو مؤمن... 16/294
لا يزول قدما عبد يوم القيامة حتى... 14/177
لا يزيد في العمر إلا البر... 16/475
لا يسأل الرجل فيم ضرب امرأته... 9/283
لا يستر عبد عبداً في الدنيا... 9/463
لا يستلق أحدكم ثم يضع إحدى رجليه. 16/83
لا يسلم في ركعتي الوتر... 8/464
لا يشر احدكم إلى إخيه بالسلاح... 13/287
لا يشربن احدكم قائماً... 7/207
لا يصبر على لأواء المدينة... 12/537
لا يصلي احدكم في الثوب الواحد... 8/113

لا يصلي الإمام في موضعه الذي صلى.. 8/287
لا يصلح الصيام في يومين... 9/125
لا يصوم إلا من أجمع الصيام قبل الفجر. 9/81
لا يصومن أحدكم يوم الجمعة... 9/130
لا يطوف البيت حاج... 4/512
لا يعجز أحدكم اذا دخل مرفقه أن يقول 16/532
لا يعدي شئ شيئاً... 13/373
لا يغتسل احدكم في الماء الدائم... 10/45
لا يغتسلن احدكم بأرض فلاة... 16/579
لا يغرم صاحب سرقة... 5/224
لا يغلق الرهن... 6/324
لا يفرك مؤمن مؤمنةً... 9/314
لا يقبل الله صلاة احدكم... 8/101
لا يقبل الله صلاة الحائض... 8/116
لا قبل الله صلاة بغير طهور... 16/529
لا يقص على الناس إلا أمير أو مأمور... 16/369
لا يقص على الناس إلا أمير... 17/502
لا يقطع الصلاة شئ... 8/173
لا يقطع الوادي الا... 4/393
لا يقعد قوم يذكرون الله... 6/202
لا يقولن أحد: أطعم ربك... 11/318
لا يقولن أحدكم خبثت نفسي... 16/360
لا يقولن أحدكم عبدي وأمتي... 11/317
لا يقولن أحدكم قمت رمضان كله... 16/359
لا يقوم أحدكم الى الصلاة وبه أذى... 16/580
لا يقيمن أحدكم أخاه يوم الجمعة... 8/372
لا يقيمن احدكم رجلا... 9/339
لا يكن احدكم إمعة... 16/272
لا يكون لأهل الجنة ولد... 14/263
لا يلبس المحرم... 4/239
لا يلدغ المؤمن من جحر مرتين... 16/274
لايلغ أحدكم كما يلغ الكلب... 17/451
لا يمشي أحدكم في نعل واحد... 17/480
لا يمشي أحدكم في نعل واحدة... 14/440
لا يمنع احدكم جاره ان يغرز خشبة... 17/277
لا يمنع احدكم... 9/447

لا يموت رجل مسلم... 12/435
لا يموت لاحد من المسلمين... 13/104
لايموتن أحدكم إلا وهو يحسن الظن... 16/311
لا ينبغي للمؤمن ان يذل نفسه... 16/273
لا ينبغي لمن عنده شئ من العلم... 11/251
لا ينبغي هذا للمتقين... 8/121
لا ينصرف حتى يسمع صوتاً أو يجد ريحاً 16/570
لا ينظر الرجل الى عورة الرجل... 8/110
لا ينظر الله الى من جر ثوبه خيلاء... 14/433
لا ينظر الله تعالى الى رجل اتى رجلا... 5/204
لاينفر احد حتى يكون آخر... 4/405
لا ينكح الزاني المجلود الإمثله... 15/488
لا يهدين احدكم... 4/541

ی

يا بلال حدثني بأرجى عمل عملته في.. 12/360
يا ابا المنذر اتدري اي آية من... 2/224
يا ابا بكر إرفع من صوتك شيئاً... 8/20
يا ابا ذر! لان تغدو فتعلم آية... 16/513
يا ابا ذر: إنك ضعيف... 5/400
يا أبا هريرة ! تعلموا الفرائض... 17/357
يا ابا ذر لا تحقرن من المعروف... 9/334
يا ابا هريرة ما الذي تغرس... 17/508
يا ابن آدم! اثنتنان لم تكن لك واحدة... 17/356
يا أسامة اقتلت بعد ما قال لا اله الا الله.. 12/31
يا أعرابيَ: إنّ الله لعن... 10/439
يا انس ان الناس يمصرون... 6/264
يا ايها الناس إن على كل... 4/525
يا بلال سبقني الى الجنة... 12/251
يا ابن آدم إن تبذل الفضل خير لك... 13/401
يا بني بياضة أنكحوا أبا هند... 15/480
يا رسول الله لا أسمع الله ذكر... 2/271
يا رسول الله لو وجدت مع اهلي رجلا.. 12/101
يا رسول الله من أبر؟ 1/345
يا عائشة: اياك ومحقرات الأعمال... 17/626
يا غلام سم الله وكل بيمينك... 10/402
يا فلان أختم بآمين وأبشر... 5/516

ا معاذ أحسن خلقك للناس... 5/304
ا ابا حفص انك فيك فضل قوة... 4/385
ا أبا ذر فقلت... 9/485
ا أبا هريرة: جف القلم بما أنت لاق... 15/554
ا أبا بكر ما ظنك باثنين الله ثالثهما... 16/119
ا أبا ذر إني أراك ضعيفاً... 16/188
ا أشج! إن فيك لخصلتين يحبهما الله.. 17/610
ا ايها الناس احلوا فلولا الهدى... 4/335
ا ايها الناس إن الله تعالى طيب... 3/382
ا ايها الناس إن هذا من غنائمكم... 17/375
ا ايها الناس انكم تقرءون هذه الآية... 1/235
ا ايها الناس إنكم محشورون الى الله.. 14/160
ا ايها الناس خذوا العطاء... 14/350
ا ايها الناس عليكم بالسكينة... 4/463
ا ايها الناس قد فرض عليكم الحج... 4/211
ا ايها الناس ما يحملكم على ان تتابعوا. 14/369
ا ايها الناس ! إن الله حرم مكة... 17/404
ا ايها الناس ! انهوا نساءكم... 17/553
ا ايها الناس ! أيما أحد من الناس... 17/142
ا ايها الناس ! توبوا إلى الله... 17/34
ا ايها الناس !من باع محفلة فهو... 17/262
ا بني اذا دخلت على اهلك... 9/402
ا بنيّ إياك والالتفات في الصلاة... 8/154
ا بني عبد مناف لا تمنعوا احداً... 4/400
ؤتى بالرجل المتوفى وعليه الدين... 9/19
ؤتى بالرجل يوم القيامة... 6/338
ؤتى بالموت يوم القيامة... 17/639
ؤتى بأنعم أهل الدنيا... 14/221
ؤتى بجهنم يومئذ لها سبعون ألف زمام 14/250
أتي على الناس زمان... 1/504
أتي على الناس زمان... 14/313
ؤتى يوم القيامة بالقرآن واهله... 2/148
أتيني في يومي بعد العصر... 8/440
ا جابر! ألا أخبرك ما قال الله لأبيك... 16/507
ا جبريل! ما هذه الريح الطيبة؟ 17/561
أخذ يوم العيد في طريق ثم يرجع... 8/532
يا رافع: لم ترمي نخلهم... 10/435
يا رسول الله الحج كل عام؟ 17/381
يا رسول الله إن ابا سفيان رجل شحيح.. 14/318
يا رسول الله إن أبي أدركه الحج... 17/384
يا رسول الله إن لي نخلاً . قال: اد العشر 17/184
يا رسول الله إنا بأرض قوم أهل كتاب... 1/323
يا رسول الله إنا نأكل ما نقتل... 2/360
يا رسول الله إنا نريد أن نكنس زمزم... 13/512
يا رسول الله أنهلك وفينا صالحون... 16/336
يا رسول الله اني اريد السفر... 6/49
يا رسول الله رأيت كان في بتي عضواً.. 17/532
يا رسول الله لو صلينا خلف المقام... 2/153
يا رسول الله ما انام الليل من الأرق... 6/38
يا رسول الله ما هذه الاضاحي... 17/410
يا رسول الله ! العمل فيما جف به القلم. 16/476
يا رسول الله ! إني نذرت أن أنحر ببوانة. 17/244
يا رسول الله ! اي الجهاد أفضل... 17/370
يا رسول الله ! ما الشئ الذي لا يحل... 17/308
يا رسول الله ! ما حق الوالدين على ولدهما 17/485
يا رسول الله ! مالي أرى لونك منكفئاً؟. 17/306
يا رسول الله : إني نحلت ابني هذا غلاما 16/176
يا رسول الله : تصلي بنا في ثوب واحد. 16/564
يا رسول الله : لا استطيع ان آخذ... 6/109
يا عائشة متى عهدتني فاحشا؟ 16/363
يا عباس يا عمّاه، ولا أعطيك... 9/37
يا عبدالرحمن اردف اختك... 4/344
يا عبدالرحمن ! لا تسأل الإمارة... 5/402
يا عثمان هذا جبريل أخبرني ان الله... 16/481
يا عدي بن حاتم! أسلم تسلم... 16/474
يا عليّ اني احب لك ما احب... 8/46
يا علي ثلاثٌ لا تؤخرها الصلاة... 7/404
يا علي لا تبرز فخذك... 8/12
يا عليّ لا تفتح الامام في الصلاة... 8/318
يا عم اذا كان غداة الاثنين فأتني... 12/306
يا عمر لا تبل قائماً... 10/101
يا عمر! لا تبل قائماً... 16/532

يا غلام احفظ الله يحفظك... 16/249
يا فتى لقد شققت علي أنا ههنا... 16/196
يأكل الذئب احد فيه خير؟ 17/422
يؤمّ القوم أقرؤهم لكتاب الله تعالى... 8/271
يا معشر الأنصار ! إن الله قد أثنى... 16/541
يا معشر الفقراء ! ألا أبشركم أن فقراء... 17/584
يا معشر القرّاء استقيموا... 3/341
يا معشر النساء اما لكن... 6/534
يا معشر المسلمين كيف تسألون... 13/468
يا هزال لو سترته بردائك لكان خيراً لك. 5/248
يباشر وهو صائم... 9/93
يبدأ بالخيل يوم وردها... 17/311
يتركون المدينة على خير ما كانت... 12/548
يتصدق بدينار أو نصف دينار... 10/352
يتعاقبون فيكم... 13/36
يجئ الرجل آخذاً بيد الرجل... 13/490
يجئ نوح وامته... 2/158
يجتهد في رمضان ما لا يجتهد... 8/508
يجزئ من الوضوء مد ومن الغسل صاع. 16/528
يجزئ عن الجماعة اذا مروا... 9/406
يجزيك من ذلك الثلث... 15/574
يجمع بين صلاتي الظهر والعصر... 8/397
يجوز الجذع من الضأن أضحية... 17/412
يجئ القرآن يوم القيامة كالرجل... 17/503
يحتجم في الأخدعين والكاهل... 11/59
يحتجم ولم يكن يظلم... 11/66
يحشر الحاكرون... 2/29
يحشر المكتبرون امثال الذرّ... 14/409
يحشر الناس يوم القيامة أصناف... 13/516
يحشر الناس يوم القيامة على ثلاث... 14/164
يحشر الناس يوم القيامة... 14/159
يحضر الجمعة ثلاثة نفر... 8/336
يختصم الشهداء والمتوفون... 4/181
يخرج العنزة يوم الفطر ويوم الأضحى... 8/533
يخرج عنق من النار يوم القيامة... 14/249
يخرج قوم من النار بشفاعة محمد... 14/279
يخرج قوم من النار من كان في قلبه مثقال. 1/29
يخرج ناس من المشرق... 17/575
يخلّص المؤمنون من النار... 14/278
اليد العليا خير من اليد السفلى... 9/244
يدخل الجنة من أمتي سبعون ألفا... 11/93
يدخل الفقراء الجنة... 6/487
يدرس الإسلام كما يدرس وشئ الثوب. 17/566
يدعى أحدهم فيعطي كتابة... 2/483
يرث الولاء من يرث المال... 13/147
يرحمنا وأخاً عاد... 17/634
يرد الناس النار... 2/521
يرسل البكاء على اهل النار... 17/639
يرغبهم في قيام رمضان من غير... 8/507
يرفع القلم عن الصغير وعن المجنون... 17/230
يركب الرهن بنفقته... 6/322
يرمي الجمرة على حاجبه الايمن... 4/485
يرمي يوم النحر ضحى... 4/489
يسألهم من خلقهم... 2/464
يسألون عن عبادته... 1/195
يستاك الصائم أول النهار وآخره... 9/147
يستجاب لأحدكم ما لم يعجل... 5/522
يستحب الصلاة في الحيطان... 8/137
يسروا ولا تعسروا وبشروا... 1/210
يسلم الراكب على الماشي... 9/407
يسلم في الركعتين من الوتر حتى... 8/464
يصبح على كل سلامي من أحدكم صدقة 8/502
يصف الناس يوم القيامة صفوفاً... 17/489
يصلون مع النبي المغرب ثم يرجعون... 7/403
يصلي أربع ركعتان بعد أن تزول... 8/437
يصلي الجمعة حين تميل الشمس... 8/349
يصلي بالناس وهو حامل أمامة... 8/185
يصلي ركعتين خفيفتين بين النداء... 8/455
يصلي في اثر كل صلاة مكتوبة ركعتين. 8/423
يصلي في الليل وأنا معترضة بينه... 8/169
يصلي قبل الظهر أربعاً وبعدها ركعتين. 8/434
يصلي قبل العصر أربعاً، يفصل بينهن. 8/450

صلي قبل العصر ركعتين... 8/449
صلي مما يلي باب بني سهم... 8/172
صلي من الليل في حجرته وجدار... 8/312
صوم حتى نقول لا يفطر... 9/107
صوم رمضان متتابعاً من أفطره... 9/162
صوم من كل شهر ثلاثة أيام... 9/121
ضحك الله تعالى الى رجلين... 3/507
ضحى بكبش أقرن فحيل... 4/537
ضرب المنكدر في الصلاة بعد العصر... 7/439
ضع رأسه في حجر... 10/353
طوف الرجل بالبيت... 2/186
طوي الله عزّ وجلّ... 3/110
تكف العشر الأواخر من رمضان... 1/262
تكف العشر الأواخر من رمضان... 1/257
تكف في كل رمضان عشرة أيام... 1/262
جب ربك من راعي غنم في راس... 7/339
رض الناس يوم القيامة ثلاث عرضات. 17/633
رض راحلته فيصلي اليها... 8/182
رق الناس يوم القيامة... 14/166
طى المؤمن في الجنة قوة كذا وكذا... 14/263
ق عن الغلام ولا يمس رأسه بدم... 17/415
قد الشيطان على قافية رأس أحدكم.. 8/482
لمهم من الحمى ومن الأوجاع... 11/80
مد الشيطان إلى أحدكم فيتهول له... 17/532
زو جيش الكعبة... 12/512
فر للشهيد... 3/519
تح اليمن... 12/538
ال لصاحب القرآن إذا دخل الجنة... 17/503
ال لصاحب القرآن... 2/135
تتل عند كنزكم ثلاثة... 17/574
تل المحرم الحية والعقرب... 17/401
رأ السور التي بها السجدة فيسجد... 8/208
رأ على الطفل فاتحة الكتاب... 8/552
رأ على المنبر ونادوا يا مالك... 8/368
رأ في الجمعة بسبح اسمِ ربِّك الأعلى.. 8/367
رأ في الصلاة فترك شيئا لم يقرأه... 8/317

يقرأ في الظهر والليل اذا يغشى... 7/552
يقرأ في العيدين وفي الجمعة... 8/525
يقرأ في الفجر يوم الجمعة ألم تنزيل... 8/367
يقرأ في المغرب بالطور... 8/9
يقرأ في المغرب والمرسلات عرفاً... 8/8
يقرأ: انما اشكا بثي وحزني الى الله... 8/24
يقرّب الى فيه... 2/465
يقضي القاضي والحاكم في المسجد... 13/447
يقطع الصلاة المرأة والكلب والحمار... 17/19
يقول اعتمر النبي في رجب... 5/115
يقول الله تبارك وتعالى: وجبت محبتي. 9/366
يقول الله تعالى انا ثالث الشريكين... 7/281
يقول الله تعالى ابن آدم... 11/289
يقول الله تعالى يشتمني... 3/309
يقول الله تعالى: انا عند ظن عبدي... 6/204
يقول الله تعالى: يا ابن آدم... 15/17
يقول الله سبحانه: ابن آدم! إن صبرت.. 17/142
يقول الله سبحانه: الكبرياء ردائي... 17/600
يقول الله عزوجل المتحابون في جلالي.. 9/366
يقول الله عزوجل لأهل الجنة... 14/268
يقول الله عزّ وجل يوم القيامة... 9/365
يقول الله عزوجل: أنى تعجزني... 17/355
يقول الله عزوجل: من أذهبت... 9/194
يقول الله عزوجل: أخرجوا من النار... 5/496
يقول الله لأهون اهل النار عذاباً... 14/222
يقول في سجودالقرآن بالليل:... 8/235
يقول في قوله تعالى كنتم خير أمة... 2/260
يقول في وتره اللهم إني أعوذ برضاك... 8/465
يقول مثل لي رسول الله يوم أحد... 11/467
يقوم في الركعة الأولى من الظهر... 8/286
يقوم في رمضان فجئت فقمت... 8/509
يكبر في العيدين في الأولى سبعاً... 8/518
يكبر في الفطر والأضحى في الأولى... 8/518
يكون بين يدي الساعة فتن كقطع... 14/113
يكون في آخر الزمان قوم يجبون... 17/420
يكون في آخر امتي أناس دجالون... 14/366

يكون في اخر أمتي... 13/252
يكون في آخر الزمان رجالٌ... 6/336
يكون في أمتي خسف ومسخ وقذف... 17/569
يكون في هذه الأمة خسف أو مسخ... 13/393
يلبي المقيم او المعتمر... 4/295
يلعنهم الله ويلعنهم اللاعنون... 17/558
يلقى على أهل النار الجوع... 14/271
يلين القلوب بعد قسوتها... 3/181
يمسح مناكبنا في الصلاة... 8/291
يمن الخيل في شقرها... 7/159
اليمين على نية المستحلف... 16/237
ينزل الله تعالى ليلة النصف... 12/496
ينزل أناس من أمتي... 13/213
ينزل ربنا كل ليلة... 5/498
ينشأ نشئ يقرأون القرآن لا يجاوز... 16/503
ينعت الزيت والورس من ذات الجنب... 11/49
يهرم ابن آدم ويشب فيه اثنتان... 5/469
يهلّ اهل المدينة من ذي الحليفة... 4/232
يهلّ اهل المدينة... 4/227
يوتر بثلاث عشرة... 8/457
يوتي بالعبد القيامة... 14/180
يود أهل العافية... 13/101
يوشك الأمم أن تداعى... 13/227
يوشك ان تعرفوا أهل الجنة من اهل... 17/622
يوشك إن طالت بك مدة أن ترى قوما.. 16/421
يوشك أن يضرب الناس... 12/489
يوشك ان يكون... 13/184
يوشك العراق... 13/249
يوم الفتح: لا هجرة بعد الفتح... 12/523
اليوم الموعود... 3/269
يوم النحر يرمي على راحلته... 4/493
يوم النحر يوم الحج... 2/406
يوم عرفة، ويوم النحر وأيام التشريق... 9/126

4. ŞERHTE GEÇEN HADİSLER VE ARABÎ İBARELER

Bu kısım, asıl hadîs metinlerinin dışında kalan, şerh esnasında ta-afımızdan kaydedilen hadislerle bir de âyet-i kerîmeler dışındaki arabî bâreleri ihtiva etmektedir. Değişik gâyelerle bunlara da bakma ihtiyacının duy-ılacağını tahmîn ederek, bu metinlerin ayrı bir fihristini sunmayı faydalı ve ge-ekli mülahaza ettik.

أ

ابدؤوا بالكبير... 7/217
ابراهيم... 12/156
ابغض الحلال الى الله الطلاق... 5/477
ابغض الحلال الى الله الطلاق... 11/146
ابن اخت القوم... 14/511
ابو بكر سيدنا... 15/44
ابو ذر في امتي... 12/347
اتاكم اهل اليمن هم اضعف... 12/467
اتخذي الغنم فان فيها البركة... 13/283
اتركوا الترك ما تركوكم... 14/106
اتركوهم بين المسلمين وينتفعون... 4/89
اتريد ان تكون يامعاذ فتانا.. 8/11
اتقوا دعوة المظلوم... 5/503
اتى اعرابي النبي فقال... 4/198
اتى رسول الله على غلمان... 9/404
اجتنبوا هذه القاذورات... 16/369
اجعل مسمى واجر مسمى... 15/453
اجعلوا بينكم وبين الحرام... 14/308
اجيزوا الوفد بنحو ما... 16/186
احفظ سري تكن مؤمنا... 9/352
اخبروني عن رجل دخل الجنة... 3/523
اخذ الامير الهدية... 16/164
اخر الدواء الكي... 11/71
اخرجوا اليهود من... 16/286
ادخل الله الجنة رجلاً... 1/430
ادرأوا الحدود بالشبهات... 5/210
ادرأوا الحدود بالشبهات... 15/448
ادعوا الله وانتم موقنون... 16/264
ادعوا الله وانتم موقنون... 13/73
ادفعوا الحدود بالشبهات... 5/248
اذ اوتيت القران... 14/311
اذ قال الامام... 7/544
اذا استهل الصبي... 13/370
اذا ابق من مواليه... 11/319
اذا أبق العبد الى... 11/320
اذا احدث احدكم وقد جلس في اخر صلاته. 0/192
اذا اديت زكاة مالك فقد اذهبت... 1/128
اذا اديت زكاة مالك فقد اذهبت... /347
اذا استطعمتم الامام فاطعموه... /319
اذا اشتريت لحما او طبخت قدرا... 0/483
اذا اعطى الله احدكم... 4/446
إذا اقتتلم على الدنيا... 3/287
اذا اقيمت الصلاة وقرّب... /413
اذا اقيمت الصلاة... /431
اذا التقى الختان وغابت الحشفة... 0/205
اذا تناجي اثنان فلا يدخل معهما... /338
اذا توضأ احدكم فاحسن الوضوء... /315
اذا جئتم الى الصلاة ونحن... /407
اذا حدث الرجل بالحديث... /352
اذا حكم الحاكم... 6/38
اذا دخلتم على المريض فنفسوا له... 1/136
اذا دعي احدكم الى طعام... 1/48
اذا دعي احدكم فليجب... 1/48
اذا دعي أحدكم... /169
اذا رأى احدكم من اخيه ما يعجبه... /264
اذا رأيتم الجنازة... 5/113
اذا صح الحديث... /53
اذا صلى احدكم الى سترة... 5/169
اذا صلى احدكم فلا يشبكنّ... 3/180
اذا ضرب احدكم... /215
اذا قاتل احدكم فليجتنب الوجه... /551
اذا قلت انصت والامام يخطب... /337
اذا كان دم الحضية فانه اسود يعرف... 0/370
اذا مات ابن ادم 5/104
اذا مدح الفاسق... 5/49
اذا مرض العبد خرج... /197
اذا مرض عبد او سافر... /330
اذا نام العبد وهو ساجد يقول الله... 0/213
اذا حم احدكم فليشن عليه من الماء... 1/34
اذا اتاكم كريم قوم... /221
اذا أتى الرجل اهله فليقل... 5/412

ذا استأذن نساءكم... 13/40
ذا انفقت المرأة من طعام... 14/317
ذبحوا بكل... 6/232
ذ خطب احدكم امرأة... 15/406
ذا طلعت الشمس من مغربها... 14/127
ذكروا محاسن موتاكم... 14/545
ذهب فاغسل عند هذا... 6/554
ذهبوا فانتم الطلقاء... 12/50
راد أن لا يحرج احداً من امته... 8/401
ربع لا يجنبن: الثوب والانسان... 10/50
ربع لم يكن يدعهن... 9/116
ربع من السنن... 7/36
ربعة من الشقاء: جمور العين... 6/260
رجع فصل فانك لم تصل... 8/38
رموا واتقوا الوجه... 4/37
رواح الشهداء في... 14/152
سبح الله متلبساً... 6/125
ستتروا في صلاتكم ولو بسهم... 8/179
ستعيذي بالله من شره... 6/73
ستغفر الله الذي... 6/119
ستغن عن الناس... 6/477
ستفت نفسك وان افتاك المفتون... 9/221
ستقبل صلاتك فلا صلاة لمنفرد... 8/399
ستقيموا لقريش ما استقاموا لكم... 5/376
ستنصت الناس... 8/151
ستهما على اليمين... 13/459
سجدة على من سمعها... 8/207
سعوا فان الله كتب عليكم السعي... 4/391
لأئمة من قريش ما اذا حكموا... 13/223
لابدال بالشام والنجباء بمصر... 13/226
لابدال في هذه الامة ثلاثون رجلاً... 14/127
لاثم حزاز القلوب... 7/87
لاثم حزاز القلوب... 4/363
لاسلام يزيد... 13/114
لاسلام يعلو ولا يعلى... 13/123
لآيات خرزات منظومة... 13/22

الايمان في اهل الحجاز... 5/375
وابعثه مقاماً محموداً... 8/74
واتقوا النساء فان اول فتنة... 9/319
واحرامها التكبير... 8/96
واخبركم بشر الناس... 13/419
واخر الله تسعاً وتسعين... 6/286
واذا اراد احدكم ان يذهب الخلاء... 8/290
واذا رايتم في ولاتكم شيئاً... 5/417
واذا مروا باللغو مروا كراماً... 8/337
وارسلت الئ الخلق كافة... 12/199
واخذنا فألك من فيك... 11/206
واخوانكم جعلهم الله تحت ايديكم... 11/312
الاسلام والهجرة يجب ما قبله... 12/389
الاسلام يزيد ولا ينقص... 13/123
الاسلامية جبت العصبية... 13/341
الاسم احق بنفسها... 15/474
اسوأ الناس سرقة... 8/29
اشتد غضب الله على قوم رغبوا... 9/480
اشرب العصير مالم يفعل... 7/257
اشفعوا مالم يصل الى الوالي... 5/246
اصابنا امر يشب... 12/433
اصحابي امنة لامتي فاذا ذهب... 13/317
واصح شيئ في فضائل سور... 9/38
واطعمهن وسقاهن... 1/363
واعطيت جوامع الكلم... 12/200
واعطيت الكوثر... 12/200
اعطيت مفاتيح الارض... 12/200
أعظم الغلول عند الله... 12/115
اعظم المسلمين بالمسلمين جرماً... 4/213
اعلفه نضاحك واطعمه رقيقك... 11/67
واعلموا انكم لن تروا ربكم حتى... 6/201
واعلموا ان الله تعالى لا يقبل دعاء... 11/77
اعماك الله كما... 12/301
اعمرته الدار عمرى... 11/385
اعلموا ان حسن الهدى... 12/333
اعمل عمل امرئ يظن... 14/295

اعوذ بكلمات الله التامّة من كل... 11/116
اعوذ بكلمات الله التامّة... 1/308
اعوذ بالله من رأس الستين وامارة... 11/263
اغتسلوا يوم الجمعة واغسلوا... 8/336
اغزوا بسم الله وفي... 6/215
افشوا السلام واطعموا الطّعام... 12/373
افضل الاعمال ايمانٌ بالله... 7/425
أفضل الاعمال... 8/98
افضل الايام عندالله يوم الجمعة... 12/498
افضل الجهاد ان يجاهد الرجل نفسه... 4/199
افضل الصدقة ان يتعلم المرء... 9/228
أفضل الصلاة... 8/98
افضل الصيام بعد شهر رمضان... 9/67
أفضل الصوم بعد... 9/111
أفضل عبادة... 6/208
افضل نساء اهل الجنة... 12/402
أفطر الحاجم والمحجوم... 9/89
افعمياوان انتما... 11/361
افلا احب ان اكون... 8/473
افلا اكون عبداً شكوراً... 1/196
افلح أن صدق... 6/187
الاقلف لا تؤكل... 6/239
اقتلوا المشركين... 6/372
اقرب ما يكون العبد من... 8/471
أقرب ما يكون العبد من ربه... 6/13
اقرض من عرضك... 12/121
اقسموا المال بين أهل الفرائض... 1/145
اقلوا الدخول على الاغنياء... 13/407
القى الشيطان على لسانه تلك... 8/218
واكبر نفسي عن جزاء... 12/120
اكبر الكبائر الشرك... 14/194
اكثر منافقي امتي قرّاؤها... 6/335
البسوا من ثيابكم البيض... 4/540
الا ان اربعين دار جار... 9/447
الا اذا كان ابن ابي طالب... 12/269
الا اخبركم بخير الشهداء... 12/240
التمسوا الخير عند حسان الوجوه... 6/215
القِ هذا الوثن... 15/577
الا كان له صدقة... 13/95
الزم السوق... 6/477
الم تسمعي ما قال المدلجي... 14/507
اللهم اعز الاسلام... 16/480
الوأد الخفي... 7/50
الامام الضعيف ملعون... 16/188
ام ايمن امّي بعد امّي... 12/413
أما ترضين ان تكون زوجي... 12/409
اما اول اشراط الساعة... 14/162
امرت ان اقاتل المشركين... 6/372
أمرنا رسول الله ﷺ... 9/102
امرنا النبي بسبع ونهانا عن... 9/333
أمرنى ربّي... 7/65
امرني رسول الله ان امسح... 10/265
امرني رسول الله ان أتصدق... 5/34
أمروا النساء... 16/51
امسك عليك بعض... 6/472
امسَ خير من اليوم... 13/317
امكثي قدر ما كانت تحسبك حيضتك.. 10/370
آمن شعره وكفر قلبه... 7/299
امنا وصدقنا وسلمنا يا رسول الله... 12/244
ان اجري الا على الله... 16/174
انا اول من تنشق... 15/202
انا برئ من كل مسلم... 3/541
انا الرحمن خلقت الرحم... 6/278
انا سيد ولد آدم... 12/155
انا سيد ولد آدم... 15/44
انا لا نفترق في جاهلية... 4/134
انا نجاور اهل الكتاب وهم يطبخون... 9/531
الانبياء أحياء... 12/498
انت ومالك لأبيك... 2/286
انت ومالك لأبيك... 14/315
أنت اول رسول الله الى اهل الارض... 12/195
ان تضل احداهما فتذكر... 8/522

ن تلد الامة ربّها... 11/319
نزلت صحف ابراهيم... 9/126
نطلقوا على اسم الله اللهم اعنهم... 11/438
نظروا هل لعبدي من... 13/55
نظري الى عرقوبها... 15/406
نشدكن بالعهد الذي أخذه... 13/511
نفروا خفافاً وثقالا... 12/368
ن كان ولابد... 8/501
ن يكون الله ورسوله احب اليه... 8/359
ن الامير اذا يتقي الريبة في... 9/464
ن ابراهيم كان امة... 16/494
ن ابني هذا سيد... 14/312
ن احب الناس الي لهذه... 13/287
نّ احسن ما دخل الرجل... 7/118
نّ احقَ الشروط... 15/549
نّ ادنى الرياء شرك... 6/329
ن الدين عند الله.... 16/588
ن اطيب ما اكل... 14/312
ن اعظم الناس علينا منا... 12/263
نّ الاكثرين هم المقلون... 6/472
ن امثل ما تداويتم به الحجامة... 11/43
ن الانبياء يدفنون... 8/139
نّ اوليائي منكم المتقون... 6/136
ن اهل قريظة نزلوا على حكم... 9/340
ن اهل الجنة ليترأون في الجنة... 3/506
ن البقرة وال عمران... 14/224
ن بكل تسبيحة صدقة... 9/228
ن بكل خطوة درجة... 8/315
انّ بلالاً يؤذّن بليل فكلوا... 7/484
ن بني قنطورة اول... 14/107
ن الترك تجلي العرب... 14/106
ن الجنة تحت بارقة السيوف... 3/544
ن الجنة تشتاق الى... 12/369
ن الحصاة لتناشد... 15/167
ن الدعاء من اعظم العبادة... 5/483
ن الرزق لا تزيده... 16/352
ان رسول الله رأى صبياً قد حلق... 13/304
ان رسول الله امر بالوضوء... 10/237
ان رسول الله خرج الى المقبرة... 9/414
ان رسول الله قضى في العين... 6/153
ان رسول الله كان اذا اراد ان يضحى اشترى 4/541
ان الرسالة والنبوة قد انقطعت... 3/423
انّ رجلاً مات وترك... 11/334
ان الرجل اذا غرم... 6/179
ان الشمس لم تحبس لبشر... 4/149
ان الشهيد يغفر له كل شئ الا... 11/104
ان الصائم اذا اكل عنده... 9/57
ان صاحبكم لصاحب... 12/200
ان صاحب الدين... 6/180
ان الصدقة... 6/347
وانّ ظرفاً... 7/260
ان العبد ليحرم الرزق... 16/328
ان عبدالله يصنع ذلك... 4/243
ان على رأس كل ادميس... 8/483
ان عمران ابن حصين قال : كنا نقول: 9/409
ان الغنى غنى النفس... 13/400
ان الغيرى لا تبصر اسفل الوادي... 9/322
ان فاطمة سيّدة نساء العالمين... 12/406
ان في الجنة لغرفاً نرى... 14/260
ان القسوة وغلظ للقلوب... 13/283
ان قريبك فلا خيار لك... 11/193
ان مما ادرك الناس في كلام النبوة... 5/291
إنك ان تذر ورثتك اغنياء خير لك... 6/473
انك ان تتبعت عورات الناس... 9/464
انك رجل تايه ان... 15/430
انكم لن تروا ربكم... 13/110
ان لله ملائكة سياحين... 12/222
ان الله احاط حائط الجنة... 14/233
ان الله اصطفيك... 12/403
ان الله جميل يحب الجمال... 6/214
ان الله جعل الحق... 12/277
ان الله حيث خلق الداء... 10/552

ان الله خلق آدم على صورة الرحمن... 9/551
ان الله خلق الخلق حتى اذا فرغ منهم... 9/268
ان الله رفيق يحب الرفق... 6/314
ان الله رفيق يحب الرفق... 7/101
ان الله مع الدائن... 6/182
ان الله تجاوز عن امتي الخطأ... 11/182
ان الله فرض فرائض فلا تضيعوها... 4/213
ان الله قد اعطى كل ذي... 16/181
ان الله قسم بينكم اخلاقكم... 5/298
ان الله تبارك وتعالى كتب الغيرة... 9/322
ان الله تعالى ليؤيد الدين بالرجل... 3/292
ان الله تعالى ليؤيد الاسلام... 3/375
ان الله لا يقبل من العمل الا ما كان... 4/8
ان الله لم يامرنا ان نكسو... 15/289
ان الله وتر يحب الوتر... 4/497
ان الله هو السلام فقولوا التحيات لله... 12/398
ان الله ينزل الغيث... 14/537
ان لك اجر رجلٍ ممن شهد بدراً... 4/116
ان للموت فزعاً... 15/115
ان للجنة مائة درجة... 3/169
إنما اجبتم للصلاة... 8/427
انما انا بشر مثلكم انسى كما تنسون... 3/329
انما امر النبي ﷺ ان يتعوذ بهما... 3/314
انما الاعمال بالنيات... 9/377
انما بعثت معلماً... 1/379
إنما التفريط على من لم يصل... 7/417
وانما السجدة على من استمع... 8/206
انما الغسل على من يجب عليه... 8/345
انما قعدنا لغير ما باس... 9/336
انما كره المنديل بعد الوضوء... 10/185
انما الماء من الماء... 10/205
انما الولاء لمن اعتق... 14/520
ان الملائكة لا تدخل بيتا فيه كلب... 10/303
ان المؤمن يجاهد بسيفه ولسانه... 3/27
ان المؤمن لا يكمل... 15/457
ان المسلمين واولادهم في الجنة... 13/382
ان ملكا من حملة العرش... /335
ان من البيان لسحراً... /179
ان من تمام اسلامكم... /347
ان ناساً من امتي... 2/514
ان الناس يؤمرون بالسجود... 3/384
ان الناس اذا راوا المنكر... 6/16
ان النبي نهى عن لحوم الخيل... 0/451
ان النبي قال: اذا دخل.... 4/234
ان النبي كان اذا اراد امرا... /31
ان النبي نهى عن... /424
ان النبي نهى عن اشتمال... 4/437
ان النبي يزور البيت كل ليلة... /404
ان النبي كان يقبل... 6/164
ان النطفة اذ وقعت... 3/361
ان النفس مجبولة على حب... 6/162
ان ولد الرجل من اطيب... 4/315
ان نوحا كان إذا ذهب الى... 4/315
ان هذا الامر في قريش... /375
ان هذا المال حلوة خضرة فمن اخذه... 0/424
ان هذين حرام... /534
انه رأى قبر النبي ﷺ... 5/80
انه قال رسول الله لو اني... /523
انه قرأ على النبي والنجم... /206
انه ﷺ قام على المنبر... 5/169
انه كان مع رسول الله فقال... 5/435
وانه ليس له دواء... /115
انه نهى عن اختصار... /528
انه يضحى بكبشين عن النبي... /541
انها اختي... 4/370
انها يوم عيد الكفار... 5/217
انهم قالوا: ما بال المحلقين... /502
وانهما لن يتفرقا حتى... 2/420
انهم يكونون كأعراب المسلمين... /16
انى حفيظ عليم... 6/188
اني سقيم... 4/372
إنى لأدخل في الصلاة... /548

ي لا احسن من القرآن شيئاً... 6/110
اني لاكثر الانبياء... 15/14
ي لانسى او انسى... 16/387
ي لم انه عن البكاء انما نهيت... 16/387
ي نهيت من قتل المصلين... 7/377
ي نهيت عن زبد المشركين... 16/165
ن اليهود والنصارى... 15/217
كما قال... 9/330
ليخالفن الله بين قلوبكم... 8/297
لاد المشركين خدم... 13/383
ل ما يحاسب به العبد... 14/177
ل ما خلق الله القلم... 5/257
ل صدقة اي موقوفة... 16/206
ما علمت ان الصورة محترمة... 9/552
نحو هذا... 9/330
عجهم انت فانه... 5/375
لا ان الأمراء من قريش... 3/27
لا كل شئ ما خلا الله باطل... 3/28
لا وقد يعتريه التطير وتسبق... 8/147
عجز احدكم اذا صلى احدكم... 8/287
الايمان في اهل الحجاز... 12/468
اك اعني واسمعي يا جارة... 16/323
اكم والدخول على النساء... 9/467
اكم والوصال... 9/145
اكم والكواشف والدواعي... 15/454
اكم ومحقرات الذنوب فانما... 16/333
اكم والدين فانه... 6/179
اكم والغلول فانه عار... 4/152
ما امرأة اصاب ولدها عذرة او وجع... 11/26
يما حلفً كان في الجاهلية لم يزده... 9/379
يها الناس عمل صالح قبل الغزو... 3/520
عجو قريشاً فانه اشد... 3/27

ب

ب ما يكر من الاطناب... 15/47
ب ما يحذر من عواقب... 16/397
ب نهي رسول الله عن نكاح... 15/447
باب علامة الحب في الله لقوله تعالى... 9/556
بادروا بالموت ستاً امارة السفهاء... 3/458
باكروا للغدوّ في طلب... 7/92
برأ الله تعالى النسمة... 5/543
برئ من الشحّ من أدى... 6/347
بالرفاء والبنين... 15/411
بركت الابل... 6/134
البزاق في المسجد... 15/170
بسم الله ارقيك... 11/116
بسم الله تربة ارضنا بريقة بعضنا... 11/82
بسم الله ارقيك من شر كل شئ... 11/116
بسم الله العظيم والحمد لله... 16/548
بشطر ما يخرج منها... 6/398
بشارة عظيمة... 12/55
بعثت الى الاحمر والاسود... 9/137
بعثت الى الاحمر والاسود... 12/199
بعثت لأتمم مكارم الاخلاق... 10/418
بعثنا رسول الله ﷺ... 8/140
بل ران على قلوبهم... 12/175
بل فعله كبيرهم هذا... 14/372
بلغوا قومنا عنا... 11/486
بل يحتمل ان لا يكون... 15/219
البنت أحق بنفسها... 15/475
بنى الله له في الجنة... 15/160
بورك لأمتي... 7/91
بين اول الايات وآخرها... 14/127

ت

التائب من الذنب كمن لا ذنب له... 11/288
أوتى نبيكم كل شئ سوى... 3/47
وتبقى هذه الامة فيها... 13/326
تبقى الناس بعد طلوع... 14/126
تقتل عماراً الفئة الباغية... 14/112
التحيات المباركات... 8/72
تخرج نار قبل يوم... 14/162
تداووا يا عبادالله فان الله... 10/552
تربت يداك... 15/495

ترفع الايدي في سبعة مواطن... 5/72
تركت فيكم ما ان... 16/186
تسبحون دبور كل صلاة... 8/289
التسبيح نصف الميزان... 13/79
تسع تكبيرات في الركعة... 8/519
تسمع وتطيع للأمير وان ضرب... 5/385
والتشهد في الحاجة ان الحمد لله... 8/362
تطعم كل يوم... 9/176
تعافوا الحدود فيما بينكم... 5/248
تعدل بين اثنين صدقة... 9/228
تعرض الاعمال يوم... 17/168
تعرض اعمال الناس في كل... 9/120
تعلموا من النجوم... 16/101
تعلموا الفرائض فانها نصف العلم... 11/243
تعودوا الخير... 6/202
تفتح ابواب الجنة... 7/91
وتكون الدعوى واحدة... 14/72
تكون اربع فتنٍ: الاولى يستحل... 13/230
تلك الغرانيق العلى وان شفاعتهن... 8/216
تمام اسلامكم... 6/347
التمائم والرقى من الشرك... 11/10
توفي رسول الله عليه وسلم وابو بكر... 13/119
توضأ كما امرك الله... 10/170
تهادوا تزدادوا حبا... 16/162
تهادوا فان الهدية... 16/162
تهادوا فان الهدية... 16/161
تهادوا الطعام بينكم... 16/161

ث

تباً للذهب تباً للفضة... 6/360
ثلاث ساعات للمرء المسلم... 5/501
ثلاث لا يسلم منها احد الطيرة... 8/146
ثلاث لا يسلم منها احد الطيرة... 9/329
ثلاث مهلكات شح... 14/402
ثلاث يا علي لا يؤخرن... 15/120
ثلاث لا تقبل منهم صلاة... 16/292
ثم آتي قوما يصلون في بيوتهم... 8/261
ثم امر بالفرق ففرق... 7/16
ثم تطوى الصحيفة... 13/368
ثم رجع عن قوله... 15/431
ثم نترك اصحاب رسول الله... 12/256
ثم يجئ قوم يتسمنون... 12/242
ثم يسأل من امر الدنيا... 9/36
الثيب بالثيب جلد مائة... 5/106

ج

جاهدوا الناس في الله القريب... 5/227
جاء به مقلده... 12/114
جاهدوا المشركين بالسنتكم... 7/306
الجرس مزامير... 6/536
الجزاء من جنس العمل... 13/521
جعلت لي الارض... 14/446
وجعلت قرة عيني... 8/474
وجعلت قرة عيني... 9/329
وجعلت قرة عيني... 13/57
وجعلت لي الارض كلها ولامتي... 12/197
وجعلت صفوفنا كصفوف الملائكة... 12/200
وجعلت امتي خير الامم... 12/200
جعلت لي كل ارض طيبة... 12/197
جعل الله السلام تحية لامتنا... 9/409
جمع رسول الله ﷺ بين الظهر... 8/402
والجمعة على من بات اهله... 8/345
جنات الفردوس اربع... 14/233

ح

حبينا الى اهلها... 6/85
حتى ساوى الظل التلول... 7/412
حتى ظننت انه يجعل له ميراث... 9/441
حتى يسمعها الصف... 7/540
الحج عرفة... 7/35
الحج والعمرة فريضتان... 4/220
حدثوا عن بني اسرائيل ولا حرج... 3/400
حدثني الصادق المصدوق ان... 14/166
حدثني قلبي عن ربي... 13/57
حدثنا محمد بن ابراهيم بن زياد... 7/503

حد الساحر ضربة بالسيف... 13/498
حرمت علينا الخمر... 7/231
حسن السؤال نصف العلم... 14/135
حصنوا اموالكم... 6/446
حق الولد على الوالد... 7/363
الحق يعلو ولا يعلى عليه... 2/254
حلت له شفاعتي... 7/455
الحلال بين والحرام بين... 9/377
الحمدلله الذي جبلني على خلتين... 5/302
الحمد لله الذي اطعمنا وسقانا... 3/298
الحمد لله الذي اذهب عني... 6/68
الحمد لله الذي احسن الي... 6/68
الحمد لله الذي اذاقني... 6/68
الحمد لله الذي اعزّ الاسلام واهله... 11/423
الحمد لله رب العالمين والصلاة... 9/426
الحمد لله رب العالمين على كل حال... 9/426
الحمد لله رب العالمين حمداً طيباً... 9/426
الحمد لله نحمده ونستعينه... 9/515
الحمدلله الملك القدوس السلام... 9/515
الحمى حظ المؤمن من النار... 11/30
الحمى رائد الموت وهي سجن الله... 11/34
حين اراد قدوم مكة... 12/63

خ

وختم بي النبييون... 12/200
خذوا من الاعمال ما... 8/474
خذوا القرآن من... 17/76
خلافة النبوة ثلاثون سنة... 5/379
خلق السموات والارض... 5/543
خل عنه يا عمر فلهي اسرع فيهم... 3/539
خمس تجب للمسلم على المسلم... 9/322
خير الناس قرني ثم الذين... 12/239
خير الامور ادومها وإن قل... 9/124
خير الامور أوسطها... 6/474
خير القرون قرني... 13/317
خياركم كل مفتن تواب... 11/280
خياركم كل مفتن تواب... 11/287
الخيل معقود في نواصيها الخير... 3/508

د

دخل على النبي ﷺ 9/169
دروغ مصلحت آميز... 14/382
دع ما يريبك... 4/298
دع ما يريبك الي ما لا يريبك... 10/240
دعا النبي حجاماً فحجمه بقرن... 11/46
الدعاء هو العبادة... 5/483
الدعاء مخ العبادة... 2/175
الدعاء مخ العبادة... 5/483
الدعاء مفتاح الرحمة... 2/175
الدعاء مفتاح الرحمة... 5/483
الدعاء سلاح المؤمن... 5/483
الدعاء يرد القضاء... 5/484
الدعاء ينفع مما نزل... 5/484
الدعاء يرد البلاء... 5/484
دعوة المظلوم مستجابة... 5/503
دعوة المظلوم مستجابة... 6/354
دعوة المرء المسلم لاخيه بظهر الغيب... 5/504
الدنيا متاع وخير متاعها... 7/342
الدنيا مدبرة والآخرة... 6/259
الدنيا دار من لا دار له... 6/257
الدنيا ملعونة... 6/252
الدنيا متاع وخير... 7/24
الدين راية الله في... 6/178
الدين النصيحة... 7/35

ذ

ذبحنا شاةً على... 12/485
ذلك نار تخرج من... 14/162
ذلك الوأد الخفي... 15/391
ذلك فضل الله... 6/472
ذهب الذي يعاش في... 7/313
ذي مرة سوى... 6/455

ر

رأى رسول الله... 7/53
رأى ربه بفؤآده... 14/290

رآیت نوراً... 14/287
رأيت ناساً من امتي يساقون الى الجنة... 4/48
ربّ قتيلٍ بين الصفين... 16/8
رب اغفر لي وتب عليّ... 6/119
رباط يوم وليلة في سبيل الله خير... 3/338
ربنا لا تؤاخذنا... 16/448
ورجوعه ان يأتي فيسلم عليه... 9/456
الرجل احق بعين ماله... 5/225
رجل يسئل بالله ولا يعطى به... 3/501
رجل زنى بعد احصانه... 13/495
الرحم شجنة الرحمن... 6/278
الرحم معلق بالعرش تقول: 9/269
الرحمن على العرش استوى... 10/8
رخص رسول الله لرعاء الابل... 4/500
رخص للرعاء ان يرموا يوماً ويدعو... 4/492
الرضاع يغير الطباع... 15/508
رسول الله نفل الربع في البدأة... 4/121
رفع القلم عن ثلاث عن الصبي... 5/172
رفع القلم عن الثلاثة... 6/411
الركاز المعدن الذي... 6/401
الركاز الذهب الذي... 6/401
الراكب شيطان... 4/52
ركضة من الشيطان... 10/375
رمتكم مكة بافلاذ كبدها... 12/8
روحوا القلوب ساعة بعد ساعة... 7/301

ز

زجر النبي ﷺ... 7/14
زجر النبي ان يعتمد الرجل... 10/410
الزكاة قنطرة الاسلام... 11/128
زكاة الفطر من رمضان! 6/423
الزكاة قنطرة الاسلام... 6/346
زكاة الزارع... 6/345
زوجتكها على ما معك... 16/174
زوال الدنيا كلها اهون... 13/486
زينوا اصواتكم بالقرآن... 3/323

س

سئل رسول الله عن القردة... 10/443
السبب كالفاعل... 16/513
سبحان من وسعت رحمته... 7/460
سبحان الله والحمد لله... 3/273
سبع ارضين... 12/116
سباب المسلم... 14/537
سدوا عني كل خوخة... 12/264
سقف الجنة عرش الرحمن... 14/136
السلام على من اتبع الهدى... 15/422
سلونى عن التفسير فاني... 3/384
سلوا الله من فضله فان الله... 5/483
سمع النبي رجلا يثني... 15/47
وسميت أحمد... 12/200
سنّوا بهم سنّةً... 12/469
سهل امركم... 11/548
سيدة نساء العالمين... 12/402
ساعتان يفتح لهما ابواب السماء... 5/501
سافروا تصحوا وترزقوا... 7/88

ش

شر الناس الذي... 13/419
شر الطعام طعام الوليمة... 10/496
شغلونا عن الصلاة الوسطى... 7/373
شفاعتي لاهل الذنوب... 12/443
شفاعتي لامتي من احب... 12/443
شفاعتي مباحة الا لمن تب... 12/443
شفاعتي يوم القيامة حق... 12/443
شمي عوارضها... 15/406
الشهداء خمسة: 4/177
الشيخ والشيخة اذا زنيا... 5/162
شاوروهن خالفوهن... 16/76
شاهت الوجوه... 12/70

ص

صاحب الدين مغلول في... 6/180
صبوا علي من سبع قرب... 10/33
صبراً آل ياسر... 16/496

صدقة تصدق الله بها عليكم... 8/388
صرف الله قلوبهم... 16/349
صلوا كما رأيتموني أصلي... 4/494
صلوا كما رأيتموني أصلي... 8/32
صلوا كما رأيتموني أصلي... 8/198
صل من قعطعك واحسن من... 9/269
صلي في قباء... 8/121
صلى رسول الله على قتلى... 4/10
الصلاة في المسجد الحرام بماءة... 12/479
صلاة الليل مثنى... 8/440
صلاة الرجل مع الرجل ازكى... 8/246
الصلوات الخمس كفارة... 7/332
صلة الرحم وحسن الخلق... 9/269
صلة القرابة مثراة في المال... 9/269
صوموا تصحوا... 9/56
صوموا يوم عاشوراء... 9/102
صوموا تصحوا... 11/127
الصيام نصف الصبر... 11/127
الصيام جنة كجنة احدكم... 9/59
الصيام لا رياء فيه قال الله... 9/57
الصيام جنة مالم يحرقها... 9/56
الصيام جنة وحصن حصين... 9/56
الصيام جنة وهو حصن... 9/56
الصيام نصف الصبر... 9/56

ض

ضحى رسول الله عن نسائه... 5/14
ضرَاب للنساء... 11/361

ط

طاعة النساء ندامة... 10/485
طعام الواحد يكفي اثنين... 10/485
الطاعون شهادة لكل مسلم... 11/103
الطعام الشاكر كالصائم الصابر... 5/277
طلع البدر علينا... 7/126
طوبى للغرباء... 17/548
طهور ماؤه حلال ميتته... 9/540
الطيرة شرك وما منا الا ولكن الله... 8/147

ع

عبد رزقه الله علماً ولم يرزقه... 5/276
عبدالله بن الشخير قال: رأيت... 8/25
العجماء جبار... 13/545
العرب بعضهم اكفاء بعض... 15/482
عرضت علي ذنوب امتى فلم ار ذنباً... 3/331
عرض علي ربي ليجعل لى بطحاء... 10/397
العطاس والنفاس والتثائب في... 9/429
عظم محمداً... 6/134
والعلقة قطعة دم... 13/365
العام علمان علم الا بدان وعلم... 10/547
علماء امي كانبياء... 8/74
على ان لهم الشطر... 6/398
على الفطرة خرج من النار... 7/453
كل كل بطن عقوله... 6/174
وعلى من سمع السلام... 12/398
علي اقضانا وابي اقرؤنا... 3/367
وعليك يا رسول الله السلام... 12/397
عليكم بالاثمد فانه منبتة للشعر... 11/28
عليكم بسواد الاعظم... 7/96
عليكم بالدلجة... 7/102
عليكم بسنة الخلفاء الراشدين... 7/207
عليكم بدين العجائز... 1/193
عليكم بالابكار فانهن... 15/396
عليكم بسنتي... 7/34
عليكم برخصة الله... 9/202
عليكم بسنتي وسنة الخلفاء... 5/231
عمدة الدين عندنا كلمات... 14/310
العمرى جائزة... 11/389
وعى ابو ذر علماً عجز... 12/347
عن ابي موسى الاشعري قال:... 3/375
عن ابي جهم: كان ابراهيم يزور... 15/71
عن ام عطية قالت : قال لنا... 10/328
عن انس قيل : يا رسول الله الرجل... 9/422
عن النبي ﷺ :... 4/22
العين حق... 7/186

العينان تزنيان... 3/14

غ

غرة القوم خادمهم... 15/507
عضّوا عليها بالنواجذ... 13/246
غفرانك اللهم... 2/386
غفر لي ما تقدم من ذنبي وما تأخر... 12/200
وغمزي قرونك عند كل حفنة... 10/283
الغنى اليأس مما في ايدي الناس... 6/455
غيروا هذا بشئ... 6/540
غير محرمة... 7/51

ف

فاطمة بضعة مني... 12/420
فآثر الناس ذات عرق على قرن... 4/233
فاحتجموا على بركة الله يوم... 11/61
فاحسن صحبتهن... 1/363
فاذا اتاك الله مالاً فليتر اثر نعمة الله... 10/18
فاذا افضتم من عرفات... 4/447
فاذا فرغت قال اقرأ فاقرأه... 3/376
فاذا كان يوم القيامة... 6/286
فاطعموني القثاء بالتمر فسمنت... 10/480
فاعطوها حظها... 7/102
فانفق عليهن وزوجهن... 1/363
فان احدكم اذا يعمد الى الصلاة... 8/314
فان احدكم لا يدري ما يعرض... 4/218
فان زاد على ثلاثة فهو مزكوم... 9/427
فان زاد فان شئت فشمته وان شئت... 9/427
فان صلوا صلاة لوقتها واتموا... 8/324
فان غم عليكم فصوموا... 9/77
فان لم يجد نعلين... 4/241
فان ماتا على صرامهما لم يدخلا الجنة. 9/455
فان الله خلق آدم على صورة... 4/38
فانما بعثتم يسيرين ولم تبعثوا... 10/62
فانه احسن للوجه وارض للزوج... 1/314
فانه اود لما بينكم... 16/162
فانه انضر للوجه... 1/314
فانه سيجئ بعد قوم يرجعون... 3/327
فاني امرء مقبوض وان العلم... 11/242
فاني امرء مقبوض وان العلم... 8/241
فاوتروا يا اهل القرآن... 4/497
فبلغ ابراهيم من الاساس اساس ادم... 14/32
فتكون الناس على مقدار... 14/166
فتعجل عبدالله... 8/140
فثقلت عليه القراءة... 8/316
فرأيت اكثر اهلها النساء... 14/537
الفار من الطاعون كالفار من الزحف... 11/106
فر من المجزوم كما تفر من الاسد... 10/436
فرقة يأخذون اذباب... 13/215
فرقة يأخذون لانفسهم... 13/215
فسبحان مقلب القلوب... 6/354
فساغفره لكم... 12/56
فشمال رسول الله ﷺ خير لي... 12/286
فضلت الانبياء بست... 12/195
وفضل عائشة على النساء... 12/408
فضل عائشة على النساء كفضل... 10/482
الفطر مما دخل... 9/91
الفطرة خمس... 7/35
فظن القوم انها عزمة... 9/336
فعلناهما مع رسول الله ﷺ... 15/433
فقراء المهاجرين... 6/486
الفقر فخري وبه افتخر... 6/486
فعليهن نصف ما على المحصنات... 5/207
فعنده طهوره مسجده... 12/197
فكان رسول الله ﷺ ينفق... 15/556
فكان رسول الله يلاعب معه... 7/144
فكم تجد في التوراة... 13/369
فلا يضع في الوضوء حتى يغسلها... 10/168
فلا يقربن مساجدنا... 10/462
فلا تعضلوهن... 17/197
فلبس علي واصحابه بالعمرة... 4/319
فلقد كان بعض اولئك... 13/410
فلله الحمد فذاك أثبت... 7/478
فلما حدثهم ابو هريرة بذلك طأطؤا... 9/449

فلم تجدوا ماءً... 16/546
فلو يعلم الكافر... 6/287
فليتنفس عن شماله ثلاث مرات... 3/418
فليظن بي عبدي ما شاء... 13/74
فليعجل الرحلة الى.... 7/192
فما استمتعتم به منهن... 15/437
فما ادركتم فصلوا... 8/315
فمن لم يفعل ذلك منهم... 5/375
فنحر ثلاثاً وستين بيده ثم... 4/350
فوضع السؤال تحت... 7/22
فوالذي لا اله غيره ان احدكم... 11/251
فوالله ما نزل بك من امر... 10/250
في اخر الزمان لا تكذب رؤيا... 3/414
في قضاء القضايا... 7/92
في كل ايام التشريك ذبح... 5/10

ق

قتل المؤمن اعظم... 14/177
قتله صبراً... 9/183
قد افلح من هدى الى الاسلام... 6/473
قد اقبل اهل اليمن وهم اول من... 9/422
قد اوجبت فلا عليك... 12/286
قدرما يغدّيه ويعشيه... 6/454
وقد صح عن النبي ﷺ انه قرأهما... 3/315
قد عرض عليكم... 12/7
قد عذب قوم بالريح... 5/318
قد كان بعض ذلك... 14/384
قد مات اليوم عبد صالح... 8/548
قرأت سورة نحو براءة... 5/285
قسم رسول الله فالبسنيه... 1/322
قسم الخير عشرة اعشار... 13/25
قل يا ايها الناس ان كنتم... 14/383
قلت لابي ان اخاك يحكهما... 3/313
قلت يا رسول الله على النساء... 4/200
القلوب اوعية وبعضها... 5/510
وقليل من عبادي الشكور... 8/474
قوله خير البرية... 13/303
قولوا لهم كما يقولون لكم... 7/306
قاتل الله اليهود حرمت عليهم... 7/241
وقال ابن عمر وابن عباس... 6/224
وقال ابن عباس: انهما... 4/219
قال استغفروا لماعز بن مالك... 9/18
قال رسول الله من مات وله ثلاثة... 13/381
قال رسول الله إغتنم خمساً قبل خمس.. 1/330
قال عيسى بن مريم للحواريين... 13/327
قال فإن كان واسعاً... 8/115
قال معاوية اذا صليت الجمعة... 8/288
قالوا يا رسول الله ما حق الجار... 9/445

ك

كاد الفقر ان يكون كفراً... 6/487
كان رسول الله ينفل الثلث... 4/121
كان اذا كان في سفر فزالت الشمس... 8/396
كانوا اذا تلاقوا... 7/126
وكان ابو هريرة ينادي... 7/541
كان أحق الناس... 7/548
كان اخر كلام رسول الله الصلاة... 11/312
كان آخر ما تكلم به... 16/187
وكان اذا شك في امر... 15/217
وكان اذا ذكر خديجة لم يسأم... 12/399
كان املككم لاربه... 9/95
وكاد امية بن ابي الصلت ان يسلم... 7/299
كانت البيوت قبله... 8/135
وكان داود زراداً... 14/312
كان رسول الله يذكر الله على... 10/300
كان رسول الله ياكل بثلاث... 10/414
كان رسول الله احسن الناس... 10/533
كان رسول الله ينهض... 7/526
كان رسول الله... 7/52
كان رسول الله لا يتوضأ... 10/292
كان رسول الله يصبح... 9/146
كان شيطان كافراً... 12/200
وكان شاربي وفي... 7/21
كان الله ولم يكن شئ... 7/79

وكان من قبلي اثما... 12/196
كان النبي يجامع ثم يعود... 10/290
كان النبي لا يصلي... 6/180
كان النبي ﷺ... 9/115
وكان النبي يبعث الى قومه خاصة... 12/196
كان النبي لا يصلي الضحى... 8/501
كان النبي يصلي الركعتين... 8/445
وكنا نحن نصلي... 8/105
وكانوا اذا غنموا بعث الله... 4/150
وكانوا يذبحونه لطواغيتهم... 4/526
كانوا يلتفتون في صلاتهم حتى نزلت: 8/159
كان هذا الامر في حمير فنزعه... 5/376
كان يصلي في حجرة من حجر ازواجه.. 8/313
الكذب كله اثم الا ما نفع به... 9/213
الكذب يسود الوجه... 9/213
كفرت الشمس النجوم... 9/172
الكفر ملة واحدة... 4/96
كلا والله لنولينك من ذلك ما توليت... 10/258
كل امر ذي بال لا يبدأ فيه... 8/362
كل امر ذي بال لا يبدأ فيه بسم الله... 8/362
كل امر ذي بال لا يبدأ فيه بحمد الله.. 8/362
كل ذلك لم يكن... 14/384
كل شرط ليس في كتاب الله... 15/551
كل شرط ليس في كتاب الله فهو باطل.. 9/524
كل طلاق جائز الا طلاق المعتوه... 11/183
كل الكذب يكتب على ابن آدم... 9/214
كل مدينة او قرية فيها جماعة... 8/377
كل ميت يختم على عمله... 3/450
كل مولود يولد... 7/33
كل المسلم على المسلم... 12/123
كل مع صاحب البلاء تواضعاً... 10/436
كل معروف صدقة... 9/228
كل مسكر خمر... 5/229
كلما مضى عليه اخراها... 6/357
كلهم تجتمع عليه الامة... 5/382
كلماتك التامة... 6/38
كلوا الزيت وادهنوا به فانه طيب... 10/476
كلوا الزيت فيه شفاء من سبعين... 10/476
كلوا جميعاً ولا تفرقوا... 10/427
الكمئة من المن الذي انزل على بني... 11/20
كنت اول النبيين في الخلق... 12/218
كنت نبياً وآدم بين الماء والطين... 12/218
كنت اول الناس في الخلق... 12/218
كنت نوراً بين يدي ربي عزوجل... 12/219
كنت نهيتكم عن القرآن في... 10/408
كنت غلاماً حافظاً فحفظت من... 8/274
كنا عند رسول الله نؤلف القرآن... 8/376
كنا نرى هذا من القرآن حتى نزلت... 5/284
كنّا نكره... 7/18
كنا نعد سفاحاً... 15/517
كنا نغلو مع رسول الله... 15/430
كنا نؤمر بقضاء الصوم... 7/524
كيف انتم اذا لم تجبوا... 13/253
ل
لئن بقيت إلى قابل... 9/102
لان أعافى فاشكر احب الى... 8/544
لأن اقرأ سورة أرتلها احب الي... 8/334
لبيك اللهم لبيك لا شريك له... 4/201
لتتركن المدينة على احسن ماكنت... 12/549
لتجادلوا عليه بالسيف... 7/447
ولتذهبن الشحناء... 14/71
لتسون الصفوف او لتطمس... 8/297
لخلوف فم الصائم اطيب... 9/61
لزوال الدنيا اهون... 14/177
للسائل حق وان جاء على فرس... 9/234
لساناً ذكراً... 6/360
لعن المؤمن كقتله... 9/317
لعن الله المشتبهات... 6/546
لعن الله الواصلة... 7/13
لعن الله زائرات القبور... 15/129
لقد اتي مزماراً... 6/431
لقد كان فيما قبلكم من الامم... 12/277

قد فضّلت خديجة على نساء... 12/402
لقد هلكت قبل ان يتزوجني... 12/399
كن احسن الجهاد واجمله... 5/106
لكن خلة الاسلام افضل... 12/263
لكن الله اعانني عليه فاسلم... 5/422
لكن ليطمئن قلبي... 14/383
لكل واحد منهما السدس... 13/145
الله ما اعمر رسول الله ﷺ عائشة... 4/341
الله لا يؤمن... قيل من يا رسول الله... 9/444
الله اني لاستغفر الله واتوب... 3/395
ذي يقتطع بها مال امرئ... 16/241
ذي يأتي هؤلاء... 6/338
الذي نفسي بيده لا يقاتلهم اليوم رجل. 3/522
الذي نفسي بيده لو انّ رجلاً... 6/178
الذين هم لفروجهم حافظون... 16/267
لهم اجعله هادياً مهدياً... 12/393
لهم اجعل رزق آل محمد قوتاً... 6/473
لهم ارني حقائق الاشياء... 13/366
لهم ارني حقائق الاشياء كما هي... 10/41
لهم ارنا الحق... 13/229
لهم ارنا الحق حقاً... 8/130
لهم اسئلك فعل الخيرات... 3/458
لهم اصبب عليها الخير... 12/386
لهم اعط ابن عباس... 12/356
لهم اغفر لي وارحمني والحقني... 3/459
لهم اغفر لنا ولمن اغتبناه... 12/120
لهم انت السلام ومنك السلام... 5/71
لهم احيني مسكيناً... 14/472
لهم انك عفو تحب العفو فاعف عني... 3/286
لهم اني اسئلك بحق هذه... 7/454
لهم اسئلك الهدى والتقى... 3/445
لهم اني اسئلك العفو والعافية... 5/520
لهم اني تصدقت... 12/121
لهم اني اسئلك خيرها... 5/318
لهم اني اسئلك العفو والعافية... 5/514
لهم بارك في وائل وولده... 7/508

اللهم بارك فيه وفي إبله... 6/431
اللهم بارك على محمدٍ... 8/66
اللهم باعد بيني... 8/26
اللهم اوجب له الجنة... 7/222
اللهم ايده بروح القدس... 5/515
اللهم حبب الينا المدينة... 3/440
اللهم زر هذا البيت تشريفاً وتكريماً... 5/73
اللهم صلّ على سيدنا محمد... 14/84
اللهم صلّ على محمد وعلى... 8/73
اللهم صلِ على فلانٍ... 6/432
اللهم صل على آل ابي اوفى... 6/134
اللهم علمه تأويل القرآن... 12/356
اللهم فقهه في الدين... 5/515
اللهم فقهه في الدين... 12/356
اللهم كبرت سني وضعفت قوتي... 3/458
اللهم لك الحمد على كل حال... 9/252
اللهم لا تدركني سنة... 13/322
اللهم منزل الكتاب سريع الحساب هازم.. 11/256
وله ان يتمتع ان شاء وله... 15/454
لهم الدنيا ولنا الآخرة... 6/252
لم يره رسول الله ﷺ... 14/290
لم تظهر الفاحشة في قوم قط... 11/103
لما نزلت اية التيمم لم ادر كيف اصنع... 10/250
لما نزلت يا ايها الذين آمنوا لا تسئلوا... 4/214
ولم يتابع ابن مسعود على ذلك... 3/315
ولم يكن من الانبياء احد... 12/197
لم يزل يلبي حتى بلغ الجمرة... 4/475
لم يسبقوا الناس بكثرة الصلاة... 13/225
ولمن صبر وغفر ان ذلك لمن عزم الامور... 5/529
لم يعطهن احد... 12/196
لم يكن احد منهم... 12/332
لم يكن يصوم من السنة... 9/111
لم يرخص في ايام... 9/127
لن تؤمنوا حتى ترحموا... 6/277
لن تؤمنوا حتى ترحموا... 9/360
لن يدخل احداً منكم... 13/371

لن يدخل احداً منكم... 8/159
لن يدخل النار أحد شهد بدراً... 12/56
لن يبرح هذا الدين... 12/445
لو ان الناس اعتزلوهم... 13/322
لو ادرك رسول الله ﷺ ما احدث... 15/172
لو تدومون على ما... 15/19
لو جعلته قراضا... 14/17
لو خشع قلبه... 8/99
لو زيد في هذا المسجد... 12/516
لو كان جريج عالماً... 14/43
لو كان لابن ادم واديان... 5/284
لو كنت متخذاً خليلاً... 12/156
لو لم تذنبوا لخشيت عليكم... 14/402
لولا ان قومك حديث عهد... 12/515
لولا ما في البيوت من النساء... 8/261
وان ليس للانسان الا ما سعى... 5/484
ليدخلنّ الجنّة الا من ابى... 12/437
ليس شئ من البيت مهجوراً... 4/461
ليس شئ اكرم عليّ من الدعاء... 5/483
ليس على الخائن ولا منتهب... 5/219
ليس على المستعير غير المغل ضمان... 11/382
ليس الغنى عن كثرة العرض... 7/55
ليس الغنى عن كثرة العرض... 15/14
ليس في الصيام رياء... 9/61
ليس في الخضروات زكاة... 17/182
ليس في العروض... 6/418
ليس لك من الامر شئ... 11/554
ليس لها باهل... 14/552
ليس من البر الصيام... 9/156
ليس منا من لم يرحم صغيرنا... 8/292
ليس منا من ضرب... 7/141
لينتهين رجل عن تركهم الجماعات... 8/260
ليَ الواجد يحل... 12/120

م

ما من مسلم غرساً... 16/397
المومن القوىَ خير... 6/90
المؤمن القوي... 6/492
المؤمنون شهداء الله... 12/430
المتعة منسوخة نسخها... 15/430
مثل ابن آدم والى جنبه تسعة وتسعون... 10/538
المحصن والمحصنة اذا زنيا... 5/200
المدح هو الذبح... 15/47
المدينة كالكير تنفي... 12/541
المرء مع من احب... 7/350
المرء مع من احب... 9/355
المرء مع من احب... 14/271
المرأة مع زوجها... 15/550
المروح عند النوم انه امر بالاثمد... 11/29
المسح على الخفين... 14/397
المسلمون عند شروطهم ما وافق الحق... 9/524
مع الغلام عقيقة فاهرقوا عنه... 10/507
معقل المسلمين ايام... 13/27
المغرب وتر النهار... 9/80
المقيم فيها كالشهيد والفار منها... 11/106
المكاتب يعتق منه بقدر ما ادى... 11/335
الملحمة الكبرى وفتح... 14/146
من اتته هدية وعنده... 16/165
من اتى عرافنا او كاهنا فصدقه... 8/146
من اتى عرفنا فسأله عن شئ... 8/145
من اتى بهيمة فلا حد عليه... 5/204
من اتى حائضاً... 14/537
ومن اتى اليكم معروفاً... 16/162
من أتى عرافاً... 7/191
ومن احتمل فعليه ثمنه مرتين... 5/217
من احتجم سبع عشرة وتسع عشرة... 10/509
من أخذ من طريق... 12/114
من ادرك ركعة من الصلاة فقد ادرك... 8/315
من ادرك الامام في الركوع فليركع... 8/308
من ادرك الركوع من الركعة الاخيرة... 8/308
ومن ادعى لغير... 14/509
من استطاع منكم... 7/186
من استطاع منكم ان يقى... 14/180

من استعاذ منكم متوسلاً... 16/258
من اشراط الساعة ان... 14/135
من أطاعنى فقد اطاع الله... 4/49
من اطاعني اطاع الله... 12/436
من اطرق فرسا... 14/370
ومن اظلم ممن ذهب... 7/62
من اغتسل يوم الجمعة للجنابة... 8/344
من أفطر في شهر رمضان... 9/98
من اقتضي من ثمن سلعته شيئا... 3/453
من اقيم عليه الحد... 16/376
من ام الناس فاصاب الوقت فله... 8/324
ومن انزلها بالله... 13/418
من انظر معسراً فله بكل يوم... 6/180
من انفق على ابنتين او اختين... 1/363
من بدل دينه فاقتلوه... 5/139
من بلغه معروف عن اخيه... 16/150
من بنى لله مسجداً... 14/397
من بنى مسجداً كمفحص... 15/155
من بنى لله مسجداً ولو... 16/204
من بين قدميه الى كعبيه... 5/336
من بات كلا من عمله بات مغفوراً... 5/369
من بات كلا من عمله بات مغفوراً... 14/312
من ترك الجمعة من غير عذر... 8/347
ومن ترك الرمى... 14/537
من ترك لبس ثوب جمال... 14/445
من ترك قتل الحيات... 14/537
من تعلق تميمة فلا اتم الله له... 11/99
من تفل تجاه القبلة... 15/170
من توضأ وذكر اسم الله... 8/102
من حدثكم انا كنا نشبع من التمر... 10/397
من خلع يداً من طاعة لقى الله... 13/67
من دخل حائطاً فليأكل منه ولا يأخذ.. 9/517
من دخل دار ابي سفيان... 13/119
من دخل البيت دخل الجنة... 4/426
ومن دعا رجلاً بالكفر... 15/538
من راني فقد رأى الحق... 3/419
من رغب عن سنتي... 15/537
من سأل منكم وله... 6/455
من سأل الناس اموالهم... 6/456
من سأل الناس... 13/408
من سره ان ينظر... 12/334
من سرق له متاع اوضاع له متاع... 3/455
من سعادة ابن آدم استخارته الله... 9/31
من سمى المدينة يثرب... 12/541
من سنّ في الاسلام سنة حسنة... 13/232
من سنّ سنة سيئة... 12/436
من سنّ سنة حسنة... 13/232
ومن السنة قص... 7/34
من شر الناس منزلة... 13/524
من شفع لاخيه شفاعة... 16/164
من شهد العشاء من ليلة القدر... 3/281
من صلى العشاء في جماعة... 8/484
من صلى الضحى ثنتي... 8/502
من صلى علي عند قبري... 12/222
من صنع اليه معروفاً... 16/258
من ضار اضر الله به ومن شاق... 9/451
من طهر الى طهر... 10/374
من ظلم مملوكه او ضربه فكفارته... 11/312
من طهر الى ظهر... 10/374
من علق تميمة فلا اتم الله له... 11/10
من عمل عملاً ليس عليه... 16/8
من عمل عملاً ليس عليه امرنا... 9/377
من غزا وهو لا ينوي... 16/8
من غسل رأسه واغتسل... 8/336
من غشنا فليس منا... 7/141
من غشنا فليس منا... 16/39
ومن غيرته حرم الفواحش... 12/100
من الفطرة حلق العانة... 7/35
من قتل دون ماله... 12/300
من قدم ثلاثة من الولدلم... 13/104
من قعد في مصلاه حين ينصرف... 9/45
من قاتل فليجتنب الوجه... 4/38

من قاتل فليجتنب الوجه... 9/551
من قاتل لتكون كلمة الله... 16/8
من قال لا اله الا الله... 5/496
من قال لاخيه يا كافر... 14/535
ومن قاسمها يوم الاربعاء... 7/40
من كثر فكره قل طعامه... 10/424
من كذب علي متعمداً... 14/393
من كسر شيئاً فهو... 11/381
من كان يؤمن بالله واليوم الآخر... 4/167
من كان آخر كلامه... 15/82
من كان عنده من هذه... 15/447
ومن لم يتفقه في الدين لم يبال الله... 5/483
من لم يسئل الله يغضب عليه... 5/483
من لم يصل ركعتي الفجر... 8/432
من لم يدع قول الزور... 9/60
من لم يأخذ... 7/36
من لم يهاجر... 15/531
من لم يرثه اب... 13/137
من لم يستشف بالقرآن فلا شفاه الله... 11/78
من مات يوم الجمعة... 12/500
من نام قبل العشاء فلا نامت عينه... 7/389
من وجد سعة فلم يضح... 4/524
من وافق حجامته يوم الثلاثاء لسبع... 11/63
منا من مات ولم يأكل من اجره... 4/46
منعنا عمر الحج والعمرة... 5/108
الموت دون لقاء الله... 13/110
موت المؤمن بعرق الجبين... 15/85
وموضع سوط احدكم... 2/127
مولى القوم من انفسهم... 14/511
المهاجر من هجر... 13/66
الميزان بيد الرحمن... 7/79
ما اتصل سنده الى المعصوم... 15/460
ما احل الله في كتابه فهو حلال... 4/213
ما احل الله في كتابه فهو حلال... 7/178
ما احدثت الا... 12/362
ما ادركتم فصلوا وما فاتكم فاتموا... 8/308
ما ادرى بايهما... 7/129
ما اسفل من الكعبين من الازار... 10/226
ما اصابني حدث قط... 12/362
ما اصاب المؤمنين مما يكره... 11/129
ما اظلت الخضراء ولا أقلت... 7/437
ما الفاه السحر عندي... 8/488
ما اكل احد طعاماً قط... 12/167
ما اكل احد طعاماً قط... 14/303
ما انتقم لنفسه قط... 14/554
ما انعم الله علي من نعمة... 9/219
ما انكر قلبك فدعه... 4/278
ما بعث الله نبياً الا اخذ عليه... 14/78
ما بين الركن والباب ملتزم... 4/385
ما بال اقوام يلعبون بحدود الله... 11/199
ما بال رجال ينكحون... 15/441
مات عليه يبعث كل عبد على ما... 16/261
ماتت الريح... 6/35
ماترك رسول الله عند موته... 16/323
ما جاء في التشديد... 9/149
ما جاء في الجمع بين الصلاتين... 8/401
ما حسدتكم اليهود على شئ... 7/544
ما خاب من استخار... 9/31
ما رأيت اشبه صلاة... 12/334
ما رأيت احداً كان... 12/334
ما رأيت رسول الله... 9/115
ما شاء الله كان... 7/452
ما شأنه الله ببيضاء... 6/544
ما عاتب المرء الكريم... 7/313
ما قبض نبيٌ إلا... 8/139
ما كنت لأصلي في أرض... 8/131
ما كان الرفق في شئ الا زانه... 5/270
وما كان قوم من الاحياء... 12/463
مالك ابن انس قال في الجراد... 4/304
ما المسؤل عنها باعلم... 14/116
ما من احد يمر على قبرٍ... 12/498
مامن امرء تكون له صلاة بليل... 9/228

من من صباح الا وملكان...	14/156	نية المؤمن خير من عمله...	3/401
ما من غازية تغزو في سبيل الله...	3/495	نية المؤمن خير من عمله...	3/542
ما من قوم يذكرون الله...	11/233	نية المؤمن خير من عمله...	7/87
ما منكم من رجل الا سيكلمه...	14/180	نية المؤمن خير من عمله...	9/233
ما ينبغي لنبي ان يقول...	12/162	نية المؤمن خير من عمله...	16/8
ما ينبغي لعبد...	12/162	الناس على دين ملوكهم...	13/237
ن		و	
الناس على دين ملوكهم...	16/346	ووجدت في مساوى اعمال أمتي...	8/163
نحر النبي عن نسائه بقرة...	5/14	وجب الكفر على احدهما...	14/539
نحن لا نورث ما تركناه...	13/147	وورثها ولدها ومن معهم...	6/171
نحن احق بذلك...	6/180	وصية الرجل مكتوب عنده...	16/179
نزل المعونة من السماء...	16/251	الوضوء من دم سائل...	10/202
نرث اهل الكتاب...	13/115	الوليمة اول يوم حق...	10/490
ونسبه الى أبيه...	12/161	الوليمة حق وسنة...	10/496
ألنشرة من عمل الشيطان...	7/186	وايكم يملك اربه كما كان...	9/470
ونصرت بالرعب على العدو...	12/196	ويل للاعقاب من النار...	8/523
نصرت بالصبا وكانت عذابا...	14/52	ويل للاعقاب من النار...	15/23
نصرت بالصبا واهلكت...	14/52	الواحدة تبينها والثلاثة تحرمها...	11/157
نعم جهاد لا قتال فيه:...	5/107	هـ	
نعم المال الصالح...	6/472	هوت الافئدة اليه...	4/379
نعم العبد عبدالله...	15/48	هدم المتعة الطلاق...	15/439
نعم المفتاح الهدية...	16/162	الهدية تعور عين الحكيم...	16/162
نعمتان مغبون فيهما كثير...	10/535	الهدية تذهب بالسمع...	16/162
نغزوهم ولا يغزوننا...	11/498	الهدية الى الامام غلول...	16/164
النفل في المسجد خطيئة وكفارته...	8/162	الهدايا بلا مراء غلول...	16/164
نوم الصائم عبادة وصمته...	9/57	الهدايا من الامراء فتنة...	16/164
نهى ان يصلي الرجل مختصراً...	7/528	هذا وضوء من لم يحدث...	10/146
نهى ان يعتمد الرجل على يده...	7/525	هذا من فضل ربي...	12/223
نهى رسول الله أن يجلس...	7/525	هذا المسجد الى صنعاء...	12/517
نهى النبى أن تصبر البهيمة...	6/237	هذا كسرى العرب...	12/394
نهى رسول الله ﷺ...	7/116	هذا ما كتب عبدالله...	16/204
نهى رسول الله عن ضرب الوجوه...	6/215	هذه صدقة قومي...	12/463
نهى رسول الله ان نضحي...	4/535	هذه نومة يبغضها الله...	16/84
نهيت ان اقرأ القرآن...	7/53	هل تعلم في شيئاً...	16/94
نهاني ربي...	7/65	هل تمس منكن امرأة...	16/419
نهى عن كسب الامة...	14/333	هل تنصرون...	6/492

هل من مزيد... 14/277
هلك كسرى ثم لا يكون... 15/283
هلك المتنطعون... 4/215
هلك المتنطعون... 7/169
هم شر الخلق والخليقة... 13/301
هو السلام ومنه السلام... 12/397
هولها صدقة ولنا هدية... 6/457
هن خمس وهن خمسون... 8/511
هي حرام كالميتة... 15/431
هي الخالصة التي... 16/33
هي عين من عيون الجنة... 7/221
هي لمن الان الكلام... 14/260
هي له تطوع ولهم فريضة... 8/279

لا

لا ادري نصف العلم... 3/122
لا ادري اقيامه فيها... 8/502
لا اشبع الله بطنه... 12/394
لا اعافي احداً قتل بعد اخذ الدية... 6/169
لا ايلاء الا في الغضب... 1/275
لا تبغضوا الى الله عباده يكون... 8/282
لا تبيعوا لحوم الاضاحي... 5/36
لا تبادروني... 8/137
لا تتخذوا الضيعة ... 13/94
لا تحروا بصلاتكم... 8/422
لا تحل ساقطتها... 14/489
لا تحلفوا بابائكم... 16/217
ولا تختلفوا فتختلف... 13/180
لا تدخلوا على المغيبات فان الشيطان... 9/467
لا تدخل الملائكة... 6/536
لا تذهب الايام والليالي... 14/135
لا ترغبوا عن آبائكم... 14/511
لا ترفع صلاتهم فوق رؤسهم شبراً... 8/281
لا تزال عصابة من امتي... 12/446
لا تسبوا الريح فانها... 6/78
لا تسبو اصحابي... 16/498
لا تسبوا تبعاً فانه... 14/59
لا تستنفروا باهل الشرك على اهل... 11/426
لا تسافر امرأة الآ... 7/108
لا تسافر بريداً... 7/108
لا تسافر المرأة يومين... 7/107
لا تسافر المرأة ثلاثة ايام... 8/381
لا تسبوا الديك... 16/393
لا تصحب الملائكة... 6/536
لا تصوم المرأة... 9/151
لا تصيبن شيئاً... 6/425
لا تعذبوا بعذاب الله... 5/139
لا تعذبوا صبيانكم بالغمز... 11/27
لا يعزروا فوق عشرة اسواط... 5/251
لا تفخروا بآبائكم الذين ماتوا... 14/411
لا تفعل فان مقام احدكم في سبيل الله... 3/499
لا تقتلوا شيخاً فانياً... 4/20
لا تقتلوا الصيد وانتم حرم... 4/509
لا تقصص رؤياك على امرأة... 3/430
لا تقولن قبح الله وجهك ووجه... 9/551
لا تقوم الساعة حتى تروا عشر ايات... 3/430
لا تقوم الساعة... 12/446
لا تقوم الساعة... 12/88
لا تقوم الساعة حتى يكثر فيكم... 9/242
لا تقوم الساعة حتى... 14/127
لا تقوم الساعة حتى تعبد... 14/132
ولا تقاطعوا 9/328
لا تلعنوا الريح... 6/78
لا تمنعوا نسائكم المساجد... 15/172
لا تمنوا لقاء العدو... 3/544
لا تنزع الرحمة الا... 16/298
لا تنبغي الصلاة من احد... 5/528
ولا تناجشوا... 9/328
ولا تهاجروا... 9/328
لاحاجة لنا بثمنه ولا جسده... 4/59
لا حلف في السلام... 9/379
لا حول ولا قوة الا بالله... 7/452
لا همَّ الاَّ همَّ الدين... 6/178

لا ذبح ولا نحر.. 6/224
ولا رخصة فيها لاحد بعدك... 4/545
لا سهو في وثبة من الصلاة الا قيام... 8/201
لا صلاة لجار المسجد الا في المسجد... 10/198
لا صلاة لجار المسجد الا في المسجد... 12/201
لا صلاة لم عليه صلاة... 7/374
لا صلاة بعد الصبح... 4/401
لا صلاة لمن لمن يقرأ بفاتحة الكتاب... 8/308
ولا صام شهراً كاملاً... 9/110
لا ضمان على مؤتمن... 11/382
لا طاعة لمن عصى الله تعالى... 5/409
لا طاعة لمن لم يطع الله... 5/409
لا طاعة في معصية الله... 5/409
لا طلاق الا فيما يملك... 11/186
لا طلاق الا بعد نكاح... 11/186
لا عدوى ولا طيرة وانما الشؤم في... 11/214
لا علم الا ما نفع... 16/294
لا عليكم ان لا تقربوهم... 5/433
لا عيش الا عيش الاخرة... 16/294
لا تحلب ماشية امرئ بغير اذنه... 6/324
لا غول ولكن السعالي... 11/213
لا فرع ولا عتيرة في الاسلام... 4/526
لا قطع في ثمر ولا كثر... 5/337
لا فتنة اعظم من فتنة الدجال... 14/95
لا فرع ولا عتيرة... 10/508
ولا فشا الزنا في قوم قط... 11/103
لا لحب علي بل لبغض عمر... 15/458
لا نؤخر من قدمه... 12/349
لا نذر الا فيما... 15/577
لا نذر في معصية... 4/57
لا نذر في معصية... 15/566
لا نكاح الا بوليّ وشاهدي عدل... 9/509
لا نكاح الا بوليّ وشاهدي عدل... 15/477
لا وفاء لنذر في معصية الله... 15/577
لا هجرة بعد الفتح... 11/379
لا هجرة بعد الفتح... 15/531
لا يأتي عليكم عام الا وهو 13/319
لا يؤمن احد بعدي جالساً... 8/304
ولا بيع بعضكم على بيع بعض... 9/328
لا يبقى الا الكافرون... 14/206
لا يبقى على وجه الارض بعد... 12/200
لا يبقى فيها الا الكافرون... 12/443
لا يبقى على ظهر الارض بيت مدرٍ... 1/171
لا يبقين بجزيرة العرب دينان... 16/187
لا يبقين دينان بارض العرب... 4/82
لا يبولن احدكم في الماء الدائم ولا يقتل. 10/46
لا يتمنين احدكم الموت... 3/457
ولا يتمنين احدكم الموت ايا محسنا... 3/459
لا يترك ظاهر القرآن بمثل ابي قيس... 10/240
لا يشبه شئ مما في الجنة... 3/431
لا يجتمع ملأ فيدعو بعضهم... 7/544
لا يجلد احد فوق عشر جلدات... 5/134
لا يحل دم امرئ مسلمٍ... 12/409
لا يحل لامرأة... 7/107
لا يحل لاحد ان يطرق... 12/265
لا يحل مال امرئ مسلم الا بطيبة... 10/466
لا يحل لاحد من اهل الجنة... 14/279
ولا يحل لثلاثة نفر يكونون بارض... 9/338
ولا يخطب الرجل على خطبة اخيه... 9/328
لا يخلون رجل بامرأة فان ثالثهما... 9/467
لا يدخل احدكم... 12/362
لا يدخل الجنة من في... 14/405
لا يدخل رجل على مغيبة الا... 9/467
لا يدخل الجنة قاطع رحم... 9/268
لا يرجع من عندك... 1/361
لا يركب الهدى الا من لا يجد... 5/24
لا يزيد المؤمن عمر الآ خيراً... 3/459
لا يزنى الزاني حين... 8/39
لا يزنى الزاني وهو مؤمن... 7/380
لا يزال قلب الكبير... 6/259
لا يسجد الرجل الا وهو طاهر... 8/207
ولا يسلمه في مصيبة نزلت به... 9/375

لا يشهدون الصلاة... 8/260
لا يشهدون العشاء في الجميع... 8/260
لا يشهدون الجماعة... 8/261
لا يصلي احد عن احد... 5/75
لا يضرهم من خذلهم... 12/446
ولا يعلمه ملك مقرب... 14/228
ولا يغزونكم بعد هذا... 11/498
لا يقبل الله لهم صلاة... 8/281
لا يقبل الله... 6/347
لا يقص الا امير او مأمور او مختال... 8/210
لا يقعد الرجلان على الغائط يتحدثان.. 10/104
لا يقعد قوم يذكرون الله... 9/376
لا يقولن احدكم خبثت... 8/484
لا يمنعن احدكم... 9/136
لا يموتن احدكم الا وهو... 13/73
لا ينبغي لنبيّ ان يقول... 12/161
لا يهنأ احدكم... 7/115

ي

يؤوهنّ ويرحمهن... 1/363
يبدلها الله بارض من... 14/160
يبعث كل عبدٍ... 13/73
ويبقى في الناس رؤسا... 13/237
يتحرك للقيام في الركعتين الآخرتين... 8/201
يتقارب الزمان حتى تكون... 3/414
يحشر الناس عراة... 15/105
يدخل عليكم رجل من خير... 12/375
يدع الجواب فلا يراجع... 1/19
يذهب الصالحون الاول... 16/334
يرحم الله ابا ذر يمشي... 12/347
يرحم الله ام اسماعيل... 5/515
يرحم الله لوطاً... 5/515
يرفع عمل الليل قبل... 9/119
ويزعمون ان رسول الله ﷺ قال... 4/228
يضلل فلا هادي له واشهد... 8/363
يطبع المؤمن على كل شئ... 9/213
يطبع المؤمن على كل شئ... 14/361
يشتد كرب ذلك اليوم... 14/166
ويصوم يوماً مكانه... 9/176
يغفر للشهيد كل ذنب الا الدين... 6/181
يقتتل عند كنزكم ثلاثة... 14/137
يقذف في قلوب اعدائي... 12/196
يقضي الله على لسان نبيه ما شاء... 9/381
يقول الله عزوجل ما لعبدي المؤمن... 13/104
يقاتلون على الحق... 12/445
ويقال لهم احيوا... 7/62
يكون في آخر الزمان... 6/335
يكون قوم يخضبون في آخر... 6/540
ويكون من اوليائي واصفيائي... 13/57
يلعنهم الله... 17/558
يلهمون التسبيح... 14/262
ويماط عنه الاذى ويحلق رأسه... 10/507
يوم الجمعة اثنتا عشر ساعة... 8/333
يهلك الناس هذا الحي... 13/322
يا ابا عمير ما فعل النغير... 12/537
يا ام المؤمنين انظريني ولا تعجليني... 3/163
يا اهل مكة لا تقصروا الصلاة... 8/387
يا ايها الناس افشوا السلام... 9/401
يا ايها الناس تداووا... 10/552
يا ايها الناس انصرفوا... 15/325
يا بني عبد مناف من ولي منكم... 4/388
يا رسول الله انها سيدة... 15/371
يا عباس حبذا يوم الذّنار... 12/53
يا علي لا تتبع النظرة النظرة... 3/11
يا لبيك نحن اخذنا فألك من فيك... 11/207
يا محمد ان القرآن انزل على سبعة... 3/351
يا معشر النساء تصدقن... 16/178
يا معشر الانصار حمروا... 6/540
يا معشر الانصار ان اولى الناس... 5/433
يا معشر قريش انكم اهل هذا الامر... 5/376

5. ÂYETLER FİHRİSTESİ

Bu kısımda, arapça metinleri ile geçen âyetler, alfabetik sıray-la kaydedilmiş, her âyetin sonuna sûre ismi ve âyet numarası kaydedilmiştir. Aynı âyet kitabımızda, birkaç yerde geçmiş ise, hepsi de cilt ve sayfalarıyla gösterilmiştir.

أ

أأمنتم من في السماء..	Mülk, 16, 8/150
اتبعوا من لا يسئلكم..	Yâsin, 21, 16/174
اتعجبين من امر الله رحمت الله..	Hûd, 73, 12/417
اتقوا الله حق تقاته..	Âl-i İmrân,102, 6/501
احل لكم صيد البحر..	Mâide, 96, 10/540
ادخلوا الجنة بما..	Nahl, 32, 12/362
ادخلوها بسلام آمنين..	Hicr, 46, 7/316
ادعوني استجب لكم..	Gâfîr, 60, 8/504, 545
ادفع بالتي هي احسن السيئة..	Mü'minûn, 96, 10/18
اذا قمتم الى الصلاة فاغسلوا وجوهكم..	Mâide, 6, 10/237
اذا نودي للصلاة من يوم الجمعة..	Cuma, 9, 8/229, 8/343
اذكرني عند ربك..	Yusuf, 42, 11/319
اذن للذين يقاتلون..	Hacc, 39, 11/391
اذهبوا فتحسسوا من يوسف واخيه..	Yusuf, 87, 9/329
أرأيت من اتخذ إلهه هواه..	Furkan, 43, 13/212
اركبوا فيها بسم الله..	Hûd, 41, 15/428
أسكنوهن من حيث..	Talak, 6, 11/362
اشداء على الكفار..	Fetih, 29, 16/275
اعملوا آل داود شكرا..	Sebe, 13, 8/475
افرأيتم اللات والعزى..	Necm, 19, 8/216
اقتربت الساعة وانشق القمر..	Kamer, 1, 9/202; 15/334
اقرأ باسم ربك الذي خلق..	Kalem, 1, 7/533
الا ان اولياء الله لاخوف عليهم..	Yunus, 62, 9/369 (368)
الا بعداً..	Hûd, 60, 7/316
إلا دآبة الارض..	Sebe', 14, 14/145
الا من اكره وقلبه مطمئن بالايمان..	Nahl, 106, 11/180
الا من تاب وآمن وعمل عملاً صالحاً..	Furkan, 70, 6/253
الا من خطف الخطفة..	Saffât, 10, 7/190
ألا يسجدوا لله الذي يخرج الخبء..	Neml, 25, 8/204
الا يعلم من خلق..	Mülk, 14, 15/22
الحامدون السائحون..	Tevbe, 112, 7/315
الحر بالحر والعبد بالعبد..	Bakara, 178, 13/533
الحمدلله الذي لم يتخذ..	İsrâ, 111, 7/359
الذي اتيناه آياتنا..	A'raf, 175, 7, 298
الذين يجتنبون كبائر الاثم..	Necm, 32, 3/164

الرجال قوامون على النساء..	Nisâ, 34, 9/279
الزاني لا ينكح الا زانية او مشركة..	Nûr, 3, 10,/424
الزمناه طائره في عنقه..	İsrâ, 13, 12/115
العاقبة للمتقين..	A'raf, 128, 11/54
الله الذي خلقكم من ضعفٍ ثم جعل..	Rûm, 54, 3/353
الله لا يستحي من الحق..	Ahzâb, 53, 10/192
الله نور السموات والارض..	Nûr, 35, 14/287
للفقراء المهاجرين الذين اخرجوا..	Haşr, 8, 13,/119
الم * الله لا اله الا هو..	Al-i İmrân, 1, 2/224
الم تر ان الله يسجد له من في السموات..	Hacc, 18, 8/204
الم تر كيف فعل ربك بعادٍ..	Fecr, 6, 2/85
النبي اولى بالمؤمنين..	Ahzab, 6, 9/22, 16/484
اليه يصعد الكلم الطيب..	Fâtır, 10, 5/513
اما السفينة فكانت..	Kehf, 79, 13/405
ان احسنتم احسنتم لانفسكم..	İsrâ, 7, 6/280, 16/298
النار يعرضون عليها غدوا..	Mümin, 46, 15/142
انا اعتدنا للظالمين..	Kehf, 29, 14/257
انا جعلنا ما على الارض..	Kehf, 7, 6/521
انا خلقنا الانسان من نطفة امشاجٍ..	İnsan, 2, 10/531, 537
انا خلقناكم من ذكرٍ وانثى..	Hucûrat 13, 14/508
انا فتحنا لك فتحاً مبيناً..	Fetih, 1, 11/549
انَ اكرمكم عند الله اتقاكم..	Hucûrât, 13, 11/ 232
انَ الابرار لفي نعيم..	İnfitâr, 13, 9/219
انَ الحسنات يذهبن السّيئات..	Hûd, 114, 6/109; 9/194
انَ الذين عند ربك لا يستكبرون..	A'raf, 206, 9/203
انَ الذين فتنوا المؤمنين والمؤمنات..	Bürûc, 10, 8/282 ; 13/166
انَ الذين كفروا وماتوا وهم كفّار..	Âl-i İmrân, 91, 5/306
انَ الذين يحادّون الله ورسوله..	Mücâdele, 5, 5/130
انَ الله اشترى من المؤمنين انفسهم..	Tevbe, 111, 5/316
انَ الله اصطفى آدم ونوحاً..	Âl-i İmrân, 33, 12/ 488
انَ الله عنده علم الساعة..	Lokman, 34, 16/100
انَ الله لا يغفر ان يشرك به..	Nisâ, 48, 12/ 438
انَ الله هو الرزّاق ذو القوة المتين..	Zâriyat, 58, 3/364
انَ الله يحبّ التوّابين..	Bakara, 222, 11/280
انَ الله يغفر الذنوب جميعاً..	Zümer, 53, 11,/279
انا لله وانا اليه راجعون..	Bakara, 156, 17/141

ان الذين فتنوا المؤمنين..	Bürûc, 10, 13/166
ان الذين يأكلون اموال اليتامى..	Nisâ, 10, 1/400
ان المنافقين في الدرك..	Nisâ, 145, 14/238
ان امرؤا هلك ليس له..	Nisâ, 176, 13/129
انا نحن نزلنا الذكر وانا له لحافظون..	Hicr, 9, 3/330; 11/ 274, 12/392
ان اولياؤه الآ المتقون..	Enfâl, 34, 6/136
ان تتولّوا يستبدل..	Muhammed, 38, 12/474
ان ترك خيراً..	Bakara, 180, 16/181
إن تعذبهم فانّهم..	Mâide, 118, 17/79
ان جآءكم فاسِق..	Hucûrât, 6, 12/128
ان خفتم ان يفتنكم..	Nisâ, 101, 13/166
انَ ربكم الله الذي خلق..	A'raf, 54, 17/472
ان عبادي ليس لك..	Hicr, 42, 15/412
انْ علمتم فيهم خيراً..	Nûr, 33, 11/338
انفروا خفافاً وثقالاً..	Tevbe, 41, 11/392
انفقوا من طيبات ما كسبتم..	Bakara, 267, 6/418
انّك ميّت وانّهم ميّتون..	Zümer, 30, 5/431
انّما المؤمنون اخوة..	Hucûrât, 10, 14/534, 15/ 484
انّما المشركون نجس..	Tevbe, 28, 10/305
انما التوبة على الله للذين يعملون السوء..	Nisâ, 17, 11/ 281
انما الصدقات للفقراء..	Tevbe, 60, 9/227
انما المؤمنون الذين اذا ذكر الله..	Enfâl, 2-3, 3/181
انما اوتيته على علم..	Kasas, 78, 11/484
انما يؤمن باياتنا الذين اذا ذكروا..	Secde, 15, 8/204
انما يريد الله ليذهب..	Ahzab, 33, 12/319
انَ مع العسر يسرا..	İnşirâh, 5-6, 16/250
انّني معكما اسمع وارى..	Tâhâ, 46, 13/74
انّها بقرة صفراء فاقع..	Bakara, 69, 6/555
انّي اريد ان تبوء..	Mâide, 29, 16/483
إنّي جاعل في الارض..	Bakara, 30, 13/386
انّي ذاهب الى ربي..	Saffât, 99, 7/88
او به اذى من رأسه ففدية..	Bakara, 196, 10/546
واوتيت من كل شيئ..	Neml, 23, 7/315
اولئك يجزون الغرفة..	Furkân, 75, 13/77
او مسكيناً ذا متربة..	Beled, 16, 13/405
اهم يقسمون رحمة ربك..	Zuhruf, 32, 14/300

ايتها العير انكم.. Yusuf, 70, 14/370
ايحب احدكم.. Hucûrât, 12, 12/119

ب

بايكم المفتون... Kalem, 6, 13/166
بل الذين كفروا... Sâd, 2, 6/103
بل ران على قلوبهم.. Mutaffifîn, 14, 14/310
بل فعله كبيرهم... Enbiyâ, 63, 14/370

ت

ترجى من تشآء... Ahzab, 51, 14/379, 15/534
ترى الفلك فيه... Fâtır, 12, 7/ 122
تظاهرون عليهم... Bakara, 85, 7/314
تلك حدود الله فلا تقربوها... Bakara, 187, 5/129, 250
توفني مسلماً والحقني بالصالحين... Yusuf, 101, 3/458

ث

ثم اتموا الصيام... Bakara, 187, 9/169
ثم انّ ربك للذين هاجروا... Nahl, 110, 13/166
ثم اوحينا اليك... Nahl, 123, 7/39
ثم ننجى الذين اتقوا... Meryem, 72, 12/425
ثم لتبلغوا اشدكم... Mümin, 67, 16/490
ثمرات النخيل... Nahl, 67, 7/315

ج

جزاء سيئةٍ... Şûrâ, 40, 6/298
جنات تجري من تحتها الانهار... Bakara, 25, 6/114
جناح الذّلّ... İsrâ, 24, 14/233

ح

حتى اذا بلغ اشده... Ahkâf, 15, 16/490
حتى تعلموا ما تقولون... Nisâ, 43, 11/ 182
حرّمت عليكم الميتة... Mâide, 3, 10/ 86
حم تنزيل الكتاب من الله العزيز العليم... Mü'min, 1-3, 3/111

خ

خذ من اموالهم صدقة... Tevbe, 103, 17/182
خسر الدنيا والآخرة... Hacc, 11, 5/279

د

ذلك الكتاب... Bakara, 2, 7/315

ر

ربي اني مسني الضرّ وانت ارحم الرّاحمين... Enbiyâ, 83, 12/173
ربّ لا تذر على الارض... Nûh, 26, 13/383
ربنا افتح بيننا وبين... A'raf, 89, 13/390
ربنا تقبل منا انك... Bakara, 127q29, 14/488
ربنا لا تؤاخذنا ان نسينا... Bakara, 286, 2/ 245
رجس من عمل الشيطان... Mâide, 90, 7/ 238

ز

زين للناس حب الشهوات من النساء... Âl-i İmrân,14, 9/319

س

سابقوا الي مغفرة من ربكم... Hadîd, 21, 16/258
سبحانك لا علم لنا... Bakara, 32, 8/76
سلام قولاً من ربٍ رحيم... Yasîn, 58, 16/532
سنريهم آيتنا... Fussilet, 53, 7/88
سنقرئك فلا تنسى الا ما شآء الله... Â'la, 6-7, 3/330
سوآء العاكف فيه... Hac, 25, 12/516

ش

شهد الله انه لا اله الا هو... Âl-i İmrân,18, 17/472

ع

عليهم ثياب... İnsan, 21, 14/460
عسى ربه ان طلقكن... Tahrîm, 5, 12/276
على رجل من القريتين... Zuhruf, 31, 15/335

ط

طلعها كانّه... Saffât, 65, 7/8

ف

فاتّقوا الله ما استطعتم... Teğâbun,16, 15/404
فاتّقوا النار التي... Bakara, 24, 14/246
فأتوا بسورة من مثله... Bakara, 23, 12/207
فاذا حييتم بتحيةٍ فحيوا باحسن... Nisâ, 86, 9/413
فاذا نقر في الناقور... Müddesîr, 8, 14/156
فارتقب يوم تاتي... Duhân, 10, 14/103
فسئل الذين يقرؤن... Yunus, 94, 13/ 470
فاستبقوا الخيرات... Bakara, 148, 5/277,16/258
فاسجدوا لله واعبدوا... Necm, 62, 8/205
فاصبحوا لايرى... Ahkâf, 25,7/316
فاصبر كما صبر اولو العزم من الرسل... Ahkâf, 35, 8/212

Mâide, 14, 13/471	فاغرينا بينهم العداوة...
Mâide, 6, 10/235	فاغسلوا وجوهكم وايديكم الى المرافق...
Müzzemmil, 20, 7/357	فاقرؤا ما تيسر منه...
Rûm, 7/35, 7/315	فاقم وجهك...
Enfal, 58, 7/316	فانبذ اليهم...
Cumâ, 10, 6/70	فانتشروا في الارض...
Nisâ, 59, 2/298	فان تنازعتم في شئ فردوه...
Yunus, 94, 14/383	فان كنت في شك مما...
Âl-i İmrân,159, 15/336	فبما رحمة من الله...
Kıyâmet, 9, 5/355	وجمع الشمس والقمر...
Zâriyat, 26, 7/315	فراغ الي...
Bakara, 282, 9/316	فرجل وأمرتان ممن ترضون من الشهداء...
Al-i İmrân, 173, 16/471	فزادهم ايماناً...
A'râf, 156, 6/286	فسأكتبها للذين يتقون...
Nasr, 4, 6/122	فسبح بحمد ربك...
Vâkıa, 91, 9/399	فسلام لك من اصحاب اليمين...
Hadîd, 16, 6/259	فطال عليهم الامد...
Talak, 1, 5/250	فقد ظلم نفسه...
Fussilet, 12, 13/352	فقضيهن سبع سموات...
Nûr, 33, 11/338	فكاتبوهم ان علمتم فيهم خيراً...
Necm, 9, 6/205	فكان قاب قوسين او ادنى...
Mâide, 3, 9/533	فكلوا مما امسكن عليكم...
Enfâl, 69, 4/150	فكلوا مما غنمتم...
Nisâ, 41, 12/336	فكيف اذا جئنا من...
Nisâ, 140, 16/17	فلا تقعدوا معهم حتى يخوضوا...
Nisâ, 129, 15/533	فلا تميلوا كل الميل...
A'râf, 99, 16/98	فلا يأمن مكر الله...
A'râf, 143, 3/160	فلمَا تجلّى ربه للجبل...
Nisâ, 43, 10/54	فلم تجدوا ماء فتيمموا صعيداً طيباً...
Mâide, 6, 10/255	فلم تجدوا ماء فتيمموا صعيداً طيباً...
Nisâ, 101, 7/356	فليس عليكم جناح...
Nisâ, 24, 15/443	فما استمتعتم به...
Bakara, 175, 14/245, 442	فما اصبرهم على النار...
Müddessir, 48, 14/245, 442; 14/402	فما تنفعهم شفاعة الشافعين...
Tâhâ, 123, 1/192	فمن اتبع هداي فلا يضل ولا يشق...
Zümer, 32, 14/361	فمن اظلم ممن كذب...

فمن تصدق به... Mâide, 45, 13/554
فمن شاء فليؤمن... Kehf, 29, 7/316
فهب لي ملكاً لا ينبغي... Sâd, 35, 14/ 210
في امة قد خلت من قبلها امم... Ra'd, 30, 7/ 316

ق

قاتلوا المشركين كافةً... Tevbe, 36, 12/ 469
قاتلوهم يعذبهم الله بايديكم... Tevbe, 14, 11/ 78
قال اجعلني على خزائن الارض... Yusuf, 55, 5/404
قال آيتك الا تكلم الناس... Âl-i İmrân, 41, 6/16-190
قالت احداهما يا ابت... Kasas, 26, 16/75
قال كذلك اتتك آياتنا... Tâhâ, 126, 15/161
قال لقد ظلمك بسؤال نعجتك... Sâd, 24, 8/204
قالوا شهدنا على انفسنا... En'am, 130, 2/ 373
قد افلح المؤمنون الذين هم... Mü'minûn, 1-2, 8/159
قد افلح من تزكّى... A'lâ, 14, 6/423
قد خسر الذين كذبوا... En'am, 31, 13/!09
قد نرى تقلب وجهك... Bakara, 144, 17/27
قل اتنبّؤن الله بما لا يعلم... Yunus, 18; 12/444
قل ادعوا الله او ادعوا الرحمن... İsrâ, 110, 15/428, 54/483
قل آمنوا به اولا تؤمنوا ان الذين... İsrâ, 107, 8/203
قل انّ الموت الذي تفرّون... Cum'a, 8, 13/109
قل انما انا بشر مثلكم يوحى الي... Fussilet, 6, 6/207
قل بفضل الله وبرحمته فبذلك... Yunus, 58, 3/358
قل تعالوا اتل ما حرّم... En'am, 151, 1/369
قل لا اسئلكم عليه... Şûrâ, 23, 16/492
قل للذين كفروا ان ينتهوا يغفر... Enfal, 38, 7/315
قل ما يعبؤا بكم ربي لولا دعائكم... Furkan, 77, 11/331; 2/ 175
قل من حرم زينة الله... A'râf, 32, 6/522
قلنا يا نار كوني برداً وسلاماً... Enbiyâ, 69, 6/389
قل هل تربصون بنا الا احدى... Tevbe, 52, 3/513
قل هو للذين آمنوا هدى وشفاء... Fussilet, 44, 11/ 79

ك

كان الناس امة واحدة... Bakara, 213, 14/81
كانهم بنيان مرصوص... Saff, 4/, 8/300
كان وعده مفعولاً... Müzzemmil, 18, 7/316
كتب عليكم اذا حضر احدكم... Bakara, 180, 16/179

كتب عليكم الصيام...	Bakara, 183, 5/257
كلاّ بل ران على قلوبهم...	Mutaffifîn, 14, 12/511
كلاّ انّ كتاب الابرار...	Mutaffifîn, 18-20, 13/47
كلاّ لا تعطه واسجد واقترب...	Alak, 19, 8/405
كل شيئ هالك الاّ وجهه...	Kasas, 88, 6/38
كلوا من طيبات...	Tâha, 81, 10/481
كلوا واشربوا...	A'raf, 31, 16/321
كلّ يومٍ هو في شأن...	Rahman, 29, 16/510
لا	
لا احب الآفلين...	En'am, 76, 6/74; 12/144
لا اسألكم عليه اجراً الا...	Şurâ, 23, 12/308
لا اله الاّ انت سبحانك...	Enbiyâ, 87, 12/163
لا تأخذه سنة ولانوم...	Bakara, 255, 9/549
لا تتخذوا اليهود والنصارى...	Mâide, 51, 13/115
لا تحزن ان الله معنا...	Tevbe, 40, 12/261
لا تدركه الابصار وهو يدرك...	En'am, 103, 3/159, 14/286
لا تذر على الارض...	Nûh, 26, 14/234
للذين احسنوا الحسنى...	Yunûs, 26, 14/234
للرجال نصيب مما ترك الوالدان...	Nisâ, 7, 13/151
لا يدخلون الجنة...	A'raf, 40, 7/61
لا يسئلون الناس الحافا...	Bakara, 273, 13/404-405
لا يستوي اصحاب النار...	Haşr, 20, 7/446
لا يشفعون الاّ لمن ارتضى...	Enbiya, 28, 12/442
لن تراني...	A'râf, 143, 14/286
لن تنالوا البرّ...	Âl-i İmrân, 92, 7/315
لمسجد اسّس على التقوى...	Tevbe, 108, 13/190; 16/122
لو شئت لاتخذت عليه اجراً...	Kehf, 77, 11/ 91
له دعوة الحق...	Ra'd, 14, 7/454
ليزدادوا ايماناً مع ايمانهم...	Fetih, 4, 16/471
ليس عليكم جناح ان تأكلوا جميعاً واشتاتاً...	Nûr, 61, 100/400
ليس كمثله شئ...	Şûrâ, 11, 3/111, 5/343; 14/475
ليس لك من الامر شئ...	Âl-i İmrân,128, 11/554, 14/210
ليقضي الله امراً...	Enfâl, 42, 7/316
لينفق ذو سعة...	Talak, 7, 14/319
م	
ما اريد منهم من رزق وما اريد ان يطعمون...	Zâriyat, 57-58, 11/230

ما اصابكم من مصيبة فبما كسبت ايديكم... Şûrâ, 30, 11/ 129
ما افاء الله على رسوله من اهل القرى... Haşîr, 7, 1/391
ما عندكم ينفد وما عند الله باق... Nahl, 96, 6/481; 10/437
ما كذب الفؤاد ما رأى... Necm, 11-14, 14/290
ما للظالمين من حميم... Mü'min, 18, 14/206
ما ننسخ من اية او ننسها... Bakara, 106, 14/249
مثل الذين ينفقون اموالهم... Bakara, 261, 9/57
مسلمات مؤمنات... Tahrîm, 5, 7/315
ممن ترضون من الشهداء... Bakara, 282, 13/471
من جاء بالحسنة فله عشر امثالها... En'am, 160, 6/108; 7/355; 9/57; 11/353
من قبل ان نطمس وجوها فنردها... Nisâ, 47, 8/297

ن

نبّئ عبآدي... Hicr, 49, 7/315
نساءكم حرث لكم فأتوا حرثكم أني شئتم... Bakara, 223; 10/192, 10/346

و

واما بنعمة ربك فحدث... Duha, 11, 12/162; 16/491
واتخذوا من مقام ابراهيم مصلى... Bakara, 125, 11/493
واتقون يا أولي الالباب... Bakara, 197, 7/315
واتموا الحج والعمرة لله... Bakara, 196, 4/220
واتوا النسآء صدقاتهن نحلة... Nisâ, 4, 9/501
واتوا اليتامى اموالهم... Nisâ, 2, 1/401
واتيكم من كل... İbrahim, 34, 2/ 374
واحسن كما احسن الله اليك... Kasas, 77, 16/258
واحل لكم ما وراء ذلكم... Nisâ, 24, 16/535
واخرون يضربون... Müzzemmil, 20, 14/17
واخرين منهم لما يلحقوا... Cum'a, 3, 12/473
واخفض لهما جناح الذّلّ من الرحمة... İsrâ, 24, 11/233
وادخلني برحمتك في عبادك الصالحين... Neml, 19 3/459
وادعوا شهدائكم... Bakara, 23, 5/483
واذا الموءدة سئلت... Tekvir, 8-9,
واذا الوحوش... Tekvir, 5, 14/ 173
واذا ابتلى ابراهيم... Bakara, 124, 7/39
واذا تولى سعى في الارض... Bakara, 205, 13/ 170
واذ اخذ ربك من بني ادم... A'râf, 172, 2/ 373
واذا حضر القسمة اولو القربى... Nisâ, 8, 1/391
واذا حييتم بتحية فحيوا باحسن... Nisâ, 86, 9/400

Furkân, 63, 13/71	واذا خاطبهم الجاهلون...
Nisâ, 101, 8/379; 14/17	واذا ضربتم في الارض...
İnşikâk, 21, 8/205	واذا قرئ عليهم القرآن لا يسجدون...
Furkân, 60, 8/204	واذا قيل لهم اسجدوا للرحمن...
Şûara, 80, 11, 81	واذا مرضت فهو يشفين...
Hacc, 26, 14/32	واذا بوأنا لابراهيم...
Ahzâb, 37, 12/255	واذ تقول للذي...
Bakara, 30, 13/353	واذ قال ربك للملائكة إني جاعل...
Ahzâb, 34, 12/416	واذكرن ما يتلى في بيوتكن...
Bakara, 11, 13/170	واذا قيل لهم لاتفسدوا...
Kehf, 28, 17/587-88	واصبر نفسك مع الّذين...
Bakara, 286, 5/550	واعف عنا واغفر لنا وارحمنا...
Enfal, 41, 1/391; 5/189	واعلموا انما غنمتم من شئ فان لله...
Hadîd, 20, 6/522	واعلموا انما الحياة...
Bakara, 191, 13/167	واقتلوهم حيث ثقفتموهم...
Tâhâ, 14, 7/364	وأقم الصلاة لذكري...
Zümer, 67, 14/251	والارض جميعاً...
Kehf, 46, 5/317	والباقيات الصالحات خير عند ربك...
Lokman, 27, 10/ 423	والبحر يمده من بعده سبعة ابحر...
Hac, 36, 5/23	والبدن جعلناها لكم من شعائر الله...
Enfal, 73, 13/167	والذين كفروا بعضهم اولياء بعض...
Bakara, 234	والذين يتوفون منكم...
Fetih, 26, 6/501	والزمهم كلمة التقوى...
Bakara, 233, 15/498	والوالدات يرضعن اولادهن...
Nisâ, 34, 9/283	واللاتي تخافون نشوزهن...
Ahzab, 53, 2/197; 5/292	والله لا يستحي من الحق...
Fâtır, 9, 14/156	والله الذي ارسل الرياح...
Muhammed, 38, 6/466	والله الغني وانتم الفقراء...
Mâide, 67, 15/325	والله يعصمك من الناس...
Bakara, 228, 11/176; 11/345	والمطلقات يتربصن بانفسهم ثلاثة قروء...
Kehf, 82, 1/393	واما الجدار فكان لغلامين...
Nâziât, 40, 16/267	واما من خاف مقام ربه...
Ahzâb, 50, 9/505	وامرأة مؤمنة ان وهبت نفسها للنبي...
Şûrâ, 38, 16/41	وامرهم شورى بينهم...
Tâhâ, 132, 14/295	وامر اهلك بالصلاة...
Mâide, 6, 10/147	وامسحوا برؤسكم...

وامهاتكم اللاتي...	Nisa, 23, 15/501
وان ادري لعله...	Enbiyâ, 111, 12/318
وان اردتم استبدال زوجٍ مكان زوج...	Nisâ, 20, 9/502
وان استغفروا ربكم ثم توبوا اليه...	Hûd, 3, 11/ 289
وان الدار الاخرة...	Ankebut, 64, 14/278
فان ارادا فصالاً..	Bakara, 233, 16/75
وانتم الاعلون ان كنتم مؤمنين...	Âl-i İmrân,139, 3/439
وانزلنا من السماء ماء طهوراً...	Furkân, 48, 10/38
وإن عاقبتم فعاقبوا...	Nahl, 126-27, 14/540, 17/122
وان عليك لعنتي الى يوم الدين...	Sâd, 78, 9/414
وان كانوا اخوة رجالاً...	Nisâ, 176, 13/145
وان كان ذو عسرة...	Bakara, 280, 16/292
وانكحوا الايامى...	Nûr, 32
وانك لعلى خلق عظيم...	Kalem, 4, 17/276
ما اصابك من حسنة فمن الله...	Nisâ, 79, 5/526
وان ليس للانسان...	Necm, 39, 14/485; 15/82
وان من الحجارة لما...	Bakara, 74, 13/31
وان من اهل الكتاب لمن...	Âl-i İmrân,199, 8/548; 13/121
وان من شئ الا يسبح بحمده...	İsrâ, 44, 6/299; 7/461
وانّ منكم الا واردها...	Meryem, 71, 12/425
وانّ منها لما يهبط من خشية الله...	Bakara, 74, 7/461; 13/202
وانه اهلك عاداً الاولى...	Necm, 50, 5/318
وانه على ذلك لشهيد...	Âdiyât, 7, 2/373
اني سقيم...	Saffât, 89, 14/370
وان يوماً عند ربك....	Hac, 47, 17/585
واولو الارحام بعضهم...	Ahzâb, 6, 2/290, 13/340
واوفوا بالعهد....	İsrâ, 34, 12/144
وتركوك قائماً...	Cuma, 11, 17/40
وترى الناس سكارى وماهم بسكارى...	Hac, 2, 3/361
وجاء ربك والملك صفا صفا...	Fecr, 22, 5/499
جعل الشمس ضياء...	Yunus, 5, 13/79
وجعلنا ذريته هم الباقين...	Saffât, 77, 13/490
وجفان كالجواب...	Sebe, 13, 7/315
وجوه يومئذ ناضرة...	Kıyamet, 22-23, 14/285
وحرم عليكم صيد البر...	Mâide, 96, 17/402
وخذ بيدك ضغثا فاضرب به...	Sâd, 44, 5/255

والسارق والسارقة فاقطعوا ايديهما... Mâide, 38, 5/209
وسخّر لكم ما في السموات وما في الارض... Câsiye, 13, 13/75
وشاركهم في الاموال... İsrâ, 64, 16/417
والشمس تجرى لمستقر لها... Yâsîn, 38, 14/129
وصدوكم عن المسجد الحرام والهدى... Fetih, 25, 5/53
وصوركم فاحسن صوركم... Mü'mîn, 64, 7/37
وطعام الذين اوتوا الكتاب حل لكم... Mâide, 5, 9/530
وظل ممدود... Vâkıa, 30-31, 14/237
وظن داود انما فتناه... Sâd, 24, 13/166
وعسى ان تكرهوا... Bakara, 216, 13/423
وعنت الوجوه للحي القيوم... Tâhâ, 111, 2/ 224
وفي اموالهم حق للسائل والمحروم... Zâriyat, 19, 9/234
وفي ذلك فليتنافس المتنافسون... Mutaffifîn, 26, 5/275
وفيها ما تشتهيه الانفس... Zuhrûf, 71, 14/242
وقاتلوهم حتى لا تكون فتنة... Bakara, 193, 13/166
وقال ربكم ادعوني استجب لكم... Gâfir, 60, 5/483
وقالوا لا تذرن الهتكم... Nûh, 23, 3/227
وقرن في بيوتكن... Ahzâb, 33, 4/200; 13/46
وقضى ربك... İsrâ, 23, 13/427
وقضينا الى بني اسرائيل... İsrâ, 4, 13/427
وقطعنا هم اثنتي... A'râf, 160, 12/313
وكان بالمؤمنين رحيماً... Ahzâb, 43, 6/27
وكأين من نبي... Âl-i İmrân, 146, 17/77
وكتبنا عليهم فيها ان النفس بالنفس... Mâide, 45, 3/358
وكذلك اوحينا اليك روحا من امرنا... Şûrâ, 52, 9/369 (368)
وكذلك زيّن لكثير... En'am, 137, 1/368, 16/74
وكذلك فتنّا بعضهم ببعضٍ... En'am, 53, 13/166
وكرّه اليكم الكفر... Hucûrât, 7/13/288
وكيف تكفرون وانتم تتلى عليكم... Âl-i İmrân, 101, 14/537
ونزعنا ما في صدورهم... Hicr, 47, 14/406
ولا تاكلوا اموالكم بينكم بالباطل... Nisâ, 29, 10/16
ولا تأكلوا مما لم يذكر اسم الله... En'am 121, 2/361, 7/210
ولا تتخذوا ايات الله هزوا... Bakara, 231, 11/ 203
ولا تحسبن الذين قتلوا... Âl-i İmrân, 169, 16/509
ولا تجهر بصلاتك... İsrâ, 110, (Dipnot) 7/535
ولا تدع من دون الله مالا ينفعك ولا يضرك... Yûnus, 106, 5/483

ولا تزر وازرة وزر اخرى...	En'am, 164, 12/435
ولا تزر وازرة وزر اخرى...	Fâtır, 18, 6/43; 15/90
ولا تسبوا الذين يدعون...	En'am, 108, 14/422
ولا تفسدوا في الارض...	Â'râf, 56, 13/170
ولا تطع كل حلاف مهين...	Kalem, 10-12, 12/128
ولا تقتلوا انفسكم...	Nisâ, 29, 10/267, 10/546
ولا تقتلوا اولادكم...	İsrâ, 31, 1/369, 15/391
ولا تقربوا مال اليتيم...	İsrâ, 34, 1/400
ولا تنس نصيبك...	Kasas, 77, 14/300
ولا تنكحوا ما نكح ابائكم...	Nisâ, 22, 5/176
ولا تقولوا لمن القى اليكم السلام...	Nisâ, 94, 9/400
ولايكونوا كالذين...	Hadîd, 16, 17/612
ولا تيمموا الخبيث منه تنفقون...	Bakara, 267, 17/160
ولا يبدين زينتهن الا...	Nûr, 31, 14/438
ولايشفعون الا...	Enbiyâ, 28, 14/205
ولا يعصينك في معروف...	Mümtehîne, 12, 17/136
واصنع الفلك باعيننا ووحينا...	Hûd, 37, 10/8
ولدينا مزيد...	Kâf, 35, 14/235
ولذكر الله اكبر...	Ankebut, 45, 6/208
ولسوف يعطيك...	Duhâ, 5, 12/222
ولقد رآه بالافق...	Tekvîr, 23, 14/289
ولكن اكثر الناس لا يعلمون...	Nahl, 38, 16/410
ولكن الله الف بينهم...	Enfâl, 63
ولكنكم فتنتم انفسكم...	Hadîd, 14, 13/166
ولله على الناس...	Âl-i İmrân, 97, 7/108
ولله يسجد ما في السموات وما في الارض...	Nahl, 49, 8/203
ولله يسجد من في السموات والارض...	Ra'd, 15, 8/203
ولمن خاف مقام...	Rahmân, 46, 16/98
ولنبلونكم بشئ...	Bakara, 155, 11/129
ولن ترضى عنك اليهود ولا النصارى...	Bakara, 120; 9/416
ولو اتبع الحق اهوائهم...	Mü'minûn, 71, 13/170
ولو ان اهل القرى آمنوا واتقوا...	Â'râf, 96, 6/501
وما اتاكم الرسول فخذوه...	Haşr, 7, 8/35; 14/311
وما امروا الا ليعبدوا...	Beyyine, 5, 16/7
وما زادهم الا ايمانا...	Ahzâb, 22, 16/471
وما آمن معه الا قليل...	Hûd, 40, 13/ 490

ما أهلّ به لغير الله...	Bakara, 173, 9/536
ما تدري نفس...	Lokman, 34, 13/393
ماالحياة الدنيا...	Âl-i İmrân, 185, 15/393
ما ذبح على النصب...	Mâide, 3, 13/483
ما كان الله ليعذبهم...	Enfal, 33, 16/17
ما كان الله ليضيع ايمانكم...	Bakara, 143, 13/78, 17/27
ما كان ربك نسياً...	Meryem, 64, 7/178
ما كنا معذبين حتى...	İsrâ, 15, 12/196, 16/277
ما كنا مهلكي القرى...	Kasas, 59, 16/17
ا للظالمين من حميم...	Mü'min, 18, 12/442
ما محمد الا رسول قد خلت من قبله الرسل...	Âl-i İmrân, 144, 6/458; 17/77
ما ينطق عن الهوى...	Necm, 3-4, 7/ 79
من الارض مثلهن...	Talak, 12, 12/ 116
من الليل فسبحه وادبار النجوم...	Tûr, 49, 7/315
من الليل فتهجد...	İsrâ, 79, 16/18
من آياته الليل والنهار والشمس والقمر...	Fussilet, 37, 8/205
من دخله كان آمنا...	Âl-i İmrân, 97, 12/522
من ذريته داود... الذين هدى الله...	En'am, 84-90, 8/212
من كان مريضا او على سفر...	Bakara, 185, 10/ 546
من لم يحكم بما...	Mâide, 44, 14/536
من لم يستطع منكم طولاً...	Nisâ, 25, 15/44-452
منهم من يقول أئذن...	Tevbe, 49, 13/167
من يؤت الحكمة...	Bakara, 269, 15/270
من يتعد حدود الله...	Bakara, 229, 5/260; 11/170
من يتعد حدود الله فقد ظلم نفسه...	Talak, 1, 5/129
من يدع مع الله الهاً...	Mü'minûn, 117, 17/472
من يرد فيه بالحاد...	Hac, 25, 12/526
من يعص الله ورسوله...	Nisâ, 14, 5/250
من يعظم شعائر الله فانها من تقوى...	Hac, 32, 4/542
من يقتل مؤمنا متعمداً فجزائه جهنم...	Nisâ, 93, 11/294
من يكفر بالايمان فقد حبط عمله...	Mâide, 5, 7/379
من يوق شحّ نفسه...	Haşr, 9, 5/284
نادوا يا مالك ليقض علينا ربك...	Zuhrûf, 77, 3/364
نبلوكم بالشر والخير فتنة...	Enbiyâ, 35, 6/88
نضع الموازين...	Enbiya, 47, 14/203
نكتب ما قدّموا...	Yâsîn, 12, 13/48

ونتزل من القرآن ما هو شفاء ورحمة... İsrâ, 82, 11/78, 79
وهو الذي جعل لكم النجوم... En'am, 97, 16/100
ويسئلونك عن اليتامى... Bakara, 220, 1/396
ويسئلونك ماذا ينفقون قل العفو... Bakara, 219, 9/238
ويل للمطففين... Mutaffifîn, 1, 17/258

هـ

ها انتم هؤلاء تدعون... Muhammed, 37, 12/474
هل جزاء الاحسان... Rahman, 60, 6/287; 16/258
هماز مشآء بنميم... Kalem, 11, 12/128
هو الذي ارسل رسوله بالهدى... Fetih, 28, 1/171, 13/235
هو الذي بعث في الامين... Cuma, 2, 9/77
هو الذي خلق لكم... Bakara, 29, 14/312
هو اهل التقوى واهل المغفرة... Müddessir, 56, 3/255

ي

يا ايها الذين آمنوا... Âl-i İmrân, 102, 6/317
يا ايها الذين آمنوا... Mâide, 87, 7/222
يا ايها الذين آمنوا... Âl-i İmrân, 200, 7/338
يا ايها الذين آمنوا... Mümtehine, 1, 12/55
يا ايها الذين آمنوا... Nisâ, 59, 12/83
يا ايها الذين آمنوا اذا تناجيتم... Mücâdele, 9, 1/424; 9/337
يا ايها الذين آمنوا اذا قيل لكم تفسحوا... Mücâdele, 11, 9/34-2
يا ايها الذين آمنوا اذا نودي للصلاة... Cuma, 9, 3/368
يا ايها الذين آمنوا اركعوا واسجدوا... Hacc, 77, 8/204
يا ايها الذين آمنوا انما الخمر... Mâide, 90-93, 7/263
يا ايها الذين آمنوا لا تدخلوا بيوتا غير بيوتكم... Nûr, 27, 8/290
يا ايها الذين آمنوا ليبلونكم الله بشئ... Mâide, 94, 9/535
يا ايها الناس اتقوا ربكم الذي خلقكم من نفس... Nisâ, 1, 9/294, 11/314
يا ايها الناس قد جائتكم موعظة... Yunûs, 57, 11/ 79
يا ايها النبي انا احللنا... Ahzâb, 50, 15/446
يا ايها النبي قل لازواجك... Ahzâb, 28, 34, 12/416
يؤتي الحكمة من يشاء... Bakara, 269, 1/408; 11/244
ياليتني كنت... Nebe, 40, 15/340
يحبهم ويحبونه... Mâide, 54, 6/85
يخلقكم في بطون... Zümer, 6, 13/363-64
يذكرون الله قياما وقعودا... Âl-i İmrân, 191, 10/300
يسئلونك ماذا ينفقون... Bakara, 215, 1/392

İbrahim, 3, 11/230	ستحبون الحياة الدنيا على الاخرة...
Rahman, 41, 12/144	رف المجرمون بسيميهم...
Bakara, 276, 9/231	حق الله الربا ويربي الصدقات...
Ra'd, 39, 9/272, 13/369, 16/500	حوا الله ما يشاء ويثبت وعنده ام الكتاب...
Zilzâl, 4, 8/287	مئذ تحدث اخبارها...
Tâhâ, 109, 12/ 442	مئذ لا تنفع الشفاعة...
İbrahim, 48, 14/159	م تبدّل الارض غير الارض...
Naziât, 6-7, 15/11	م ترجف الراجفة...
Tevbe, 35, 6/390	م يحمى عليها...
İsrâ, 52, 5/483	م يدعوكم فتستجيبون بحمده...
Kalem, 42, 13/ 384	م يكشف عن ساق...

6. KAYNAKLAR VE KİTAPLAR FİHRİSTİ

Bu kısım, kitapta ismi geçen kitapları göstermektedir. Bunlardan bir kısmı, şerh için müracaat edilen kaynaklar olduğu açıktır. Bu kısım, daha ziyade, kitap ismi esas alınarak tanzim edilmiş olmakla birlikte, müellif isminin verildiği de olmuştur. Yani, kaynağın metinde zikredildiği şekle aynen yer verilme cihetine gidilmiştir.

KAYNAKLAR VE KİTAPLAR

A

Âdâb-ı Menâzil: 9, 325.

Ahbâru'l-Medîne, Ömer İbnu Şebbe: 12, 264.

Ahbâru'n-Nisâ, İbnu'l-Kayyum: 2, 208.

Ahkâmu'l-Kur'ân, Cessas: 8, 239.

Ahkâmu'l-Kur'ân, İbnu'l-Arabî: 1, 251.

Ahkâmu'l-Kur'ân, İsmail el-Kadı: 12, 265.

Ahkâmu'l-Kur'ân, Ebu Bekr er-Râzî: 7, 238.

Ahkamu's-Sığar, Muhammed İbnu Muhammed el-Üşrûşenî: 15, 360.

Ahlâk-ı Alâiye: 16, 164.

Ahterî: 13, 513.

A'lâm Zîrikli: 8, 230.

Âlûsî: 8, 222-223-228.

Ârızâtu'l-Ahfazî, Ebu Bekir İbnu'l-Arabi: 6, 353, 430; 11, 57.

Asr-ı Saadet, Mevlanâ Şiblî: 8, 228.

Atatürkle Üç Ay, Ahmed Hamdi Başar: 14, 352.

Avârifu'l-Meârif, Sühreverdi: 6, 334.

Avnu'l-Ma'bud, Nevevî: 3, 197; 8, 170.

Avnu'l-Ma'bud, Azîmâbâdî: 8, 160; 9, 259.

Aynî Şerhi (Buharî Üzerine): Aynî: 3, 452.

B

Bahru'l-Muhît, Ebu Hayyan: 4, 220.

Batı medeniyetinin zevali, Spengler, 9, 389.

Beşbuçuk Asırlık Türk Tâbâbet Tarihi, Dr. Osman Şevki: 10, 540.

Buharî, Şerhî, İbnu Hacer: 5, 250, 351; 8, 215.

Buharî Tarihi: 6, 409.

Büyük Lugat: 6, 406.

Büyük İslam İlmihali, Ö. Nasuhi Bilmen: 6, 393; 8, 382.

C

el-Câmî, Mâmer İbnu Raşid: 7, 195.
el-Câmî, İbnu'l-Baytar: 6, 406; 7, 189.
Câmî, İbnu Vehb: 7, 311.
Câmiu'l-Beyâni'l-İlmi ve Fadlihi, İbn-i Abdilberr: 12, 245.
el-Camiu'l-Kebîr, Ebu Ca'fer Üşrûşenî: 15, 360.
el-Câmiu's-Sağîr, Suyûtî: 7, 29; 7, 159; 9, 75; 10, 476; 12, 245; 14, 295.
el-Camiu's-Sahîh, Dârîmî: 3, 265.
el-Câmiu'l-Usû, Ebu's-Seâdât İbnu'l Esîr: 4, 304; 7, 167; 13, 253, 311; 16, 412.
Cinlerin esrarı, İmam-ı Şiblî: 3, 238.

D

ed-Delâil, Ebu Nuaym: 12, 218.
Delâil-Beyhâkî: 15, 285.
ed-Dürerü'l-Kamîne, İbn Hâcer: 10, 542.
ed-Dürrü'l-Mensûr, Suyûtî, 2, 371; 3, 254.

E

Ebu Davud Şerhi, Hattabî: 8, 119.
Ebu's-Suûd: 8, 228.
el-Edebü'l-Müfred, Buharî: 1, 309; 6, 306; 9, 430; 10, 441, 12, 135; Dipnot: 333.
el-Efrâd Dârakutnî: 6, 524.
Elmalılı H. Yazır: 8, 225-230.
el-Emsvl, Askerî: 5, 51; 6, 254.
el-Esma Veys-Sıfat, Beyhâki: 6, 106.
Etibba, İbnu Hacer: 13, 366.
el-Evsat, Taberâni: 1, 351: 6, 231; 7, 320.
el-Ezkâr, Nevevî: 5, 239; 7, 525; 8, 490; 9, 340.
el-Ezkâr, Erdebilî: 11, 216; 11, 336.

F

el-Fâik, Zemahşerî: 9, 272; 13; 259; 14, 174.
Fetevâ, İbnu Hacer: 13, 221.

Fetevâa'l-Hindiyye: 12, 134. Dipnot.
Feteva's-Sagir, İbnu Kâdı Sîmavî: 5, 413.
Fethu'l-Bârı, İbnu Hacer el-Askelâni: 2, 379; 7, 63; 10, 8; 13, 488; 14, 499.
Fethu'l Kadir Kemal b. Hümam: 16, 560.
Fethu'l-Vedûd, Sîndi: 8, 234; 11, 98; 13, 146; 13, 447.
Feyzu'l-Kadîr: 12, 133.
Fezâiru'l-Kur'ân, Ebu Ubeyde: 5, 284-285.
el-Fur'u Mîne'l-Kâfî: 15, 453.
Futuhat-ı Mekkîye, İbnu'l-Arabî: 2, 493; 13, 223.

G

Garanik Meselesinin İstismarcıları, (A.Ü.İ.F.Dergisi) Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu: 8, 231.
Garibeyn, Herevî: 7, 527; 16, 87.
Garîbu'l-Hadîs, Ebu Ubeyd: 12, 333.
Garaibu Mâlik, Darâkutnî: 13, 311.

H

Hacc Rehberi, Diyanet İşl. Yay.: 4, 231.
Hak Dînî Kur'ân Dili, Elmalılı Hamdi Yazır: 13, 200.
Hatemu'l-Enbîya, A.H.Berkî-O. Keskioğlu: 8, 228-230.
Hatemu'l-Enbîya Hazretleri'ne İsnad Olunan En Çirkin İftiranın Reddiyesi, A.H.Aksekili: 8, 224.
el-Hâvîi Lîl'-Feteva, Suyûtî: 8, 252.
Hedy, İbnu Kayyûm: 11, 494.
el-Hidâye, Aynî: 7, 64; 7, 490, 504; 10, 167; 10, 327-484; 14, 427.
Hindîyye: 12, 133. Dipnot.
Hüccetü'l-İslâm: 7, 45.
Huccetullahi'l-Bâliğa, Şah Veliyyullah-i Dehlevî: 6, 10; 10, 41.
Hulbîyât, es-Subkî el-Kebîr: 11, 289.
Hutbe-i Şâmiye, Bediüzzaman Saîd Nursî: 17, 548. Dipnot.
Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye, Prof. Dr. İbrahim Canan, 11, 126.

İ

İhtilâfu'l-Hadîs: 10, 205.

İslâm'da Çevre Sağlığı, Prof. Dr. İbrahim Canan: 10, 118; 12, 54. Dipnot.
İslâm'da Çocuk Hakları, Prof. Dr. İbrahim Canan: 9, 419.
İhya-î Ulumi'd-Dîn, İ. Gazzalî: 4, 52; 10, 30; 11, 126; 14, 405.
İmâm Şerhi, İbnu Dakîki'l-Œd: 4, 52; 9, 399; 11, 126.
Istılah-ı Fıkhiyye Kamusu: 17, 182.
Istılahât-ı Fıkhiyye Kamusu, Ö. Nasuhi Bilmen: 1, 132; 5, 131, 161; 6 145, 151.
13, 140-141; 14, 7; 14, 493.
İbnu Hîbban'ın Sahîhi: 10, 397.
İbnu Dakîku'l-Œd: 3, 491.
İbnu Kesîr Tefsiri: 3, 355.
İbnu Mâce: 11, 288.
el-İhtiyâr: 5, 210; 6, 529.
el-Œklîl, Hâkim: 12, 88.
el-Œkmâl, Kadı İyaz: 9, 59.
el-İrşad, İmamu'l-Harameyn: 15, 339.
el-İntizâr, Bakillâni: 3, 315.
el-İrşâd, Cüveynî; 5, 384.
el-İrşâd, Fî İlmi'l-Hilâf Ve'l-Cedel, Amidî: 4, 183.
İrşâdu's-Sârî, Kastalanî: 8, 426; 10, 504.
el-İsâbe Fî Temyizi's-Sahâbe, İbnu Hâcer el-Askâlanî: 6, 525; 2, 504; 10, 328.
İslâm Prensipleri, Dr. Ali Kemal Belviranlı: 10, 385.
İslâm Tarihi, Caetanî: 8, 231.
el-İstibsâr: 15, 452.
el-İstizkâr Fî Şerh-i Mezâhib-i Ulemai'l-Ensar, İbnu Abdilberr: 8, 117.
İnsan-ı Kâmil, Abdü'l-Kerîm Ceylî: 6, 11.
el-Œstîksâ, Seymerî: 6, 298.
İşâretu'l-Œ'caz, Bediüzzaman Saîd Nursî: 10, 514.
İzharu'l-Hak, Şeyh Rahmetullah el-Hindî: 2, 493.

K

Kabirlerin Ziyareti, Ebu Dâvud: 12, 222.
Ka'bul-Ahbar, Hâkim: 12, 179.
Kâbusnâme: 7, 152.
el-Kâmîl Fî't-Târih, İbnu'l-Esîr: 8, 411; 11, 434.

Kâmus Tercümesi: 10, 182.
Kanun, İbni Sîna: 10, 538.
el-Kavli's-Sebt Fî's-Savmi Yevmi's-Sebt, İbnu Hâcer: 7, 18.
Keşfu'l-Hafa, Aclûnî: 5, 345.
Keşşaf: 3, 228.
el-Kırâ lî-Kâsıdı Ümmi'l-Kura Muhibbu't-Tâberî: 5, 104.
el-Kırâatu Halfe'l-İmam, Buharî: 8, 307; 9, 38.
el-Kifâye, Hatibu'l-Bağdadî: 11, 263.
Kitâbu'l-Akîbe, Abdu'l-Hak, 13, 371; Kitâbu'l-Âsârı'l-Kadîme, el-Bîrunî: 9, 105.
Kitâbu'l-Asnam, İbni Kelbî: Trc. B. Bilgin: 8, 230.
Kitâbu'l-Azâmet, Ebu'ş-Şeyh: 14, 158.
Kitâbu'l-Cemacim, Ebu Ubeyde Ma'mer: 14, 119.
Kitâbu'l-Emânet: 1, 223-228.
Kitâbu'l-Envâ, İbnu Kuteybe: 5, 360.
Kitâbu'l-Ezkâr: 11, 289.
Kitâbu'l-Fıkh Alâ Mezahîbu'l-Erba'a: 7, 269.
Kitâbu'l-İ'tibâr, Hâfız el-Hâzimî: 7, 486; 15, 439.
Kitâbu'l-Œ'tîsam: 14, 102.
Kitâbu'l-Kaza, Ebu Ali el-Kerâbîsî: 5, 391.
Kitâbu'l-Kebâir, Şemseddin ez-Zehebî: 14, 418.
Kitâbu'l-Melîkî: 10, 539.
Kitâbu'l-Mesîhî: 11, 84.
Kitâbu'l-Muğarrebîn, Ebu'l-Hasan el-Medâyinî: 6, 551.
Kitâbu'l-Muhâribin, 9, 173. Kitâbu'l-Muhibbîn Ma'al-Mahbubîn, Ebu Nuaym: 9, 371.
Kitâbu'l-Mukaddes: 7, 264. Dipnot.
Kitâbu'l-Muvazene: 14, 172.
Kitâbu'l-Sünen, Ebu İshak el-Fezârî: 8, 416.
Kitâbu'ş-Şehâdât: 16, 220.
Kitâbu't-Tevhîd: 14, 290.
Kitâbu't-Tîcan, İbnu Hişam: 8, 137.
Kitâbu'z-Zühd, İbnu'l-Mübârek: 6, 475.
Kur'an-ı Hâkîm ve Meâli Kerîm, Hasan Basri Çantay: 6, 10; 9, 116.
el-Kunye: 9, 116.

L

Lejeun: 11, 7.
Lisânu'l-Arab, İbnu Münzir: 7, 179-189.

M

el-Mâkâsıd: 11, 231.
El-Mârifet, Beyhakî: 4, 104; 10, 225.
Ma'rifetü Esâmi İrdâfu'n-Nebî, İbnu Mende: 9, 440.
el-Mealîmu's-Sünen, Hattabî: 7, 55; 7, 51, 8, 49.
Meânî'l-Ahbar, Ebu Bekr el Kelâbâzi: 8, 225; 12, 266.
Meânî'l-Âsâr, Tahavî: 6, 529.
el-Mebsut, Serahsî: 6, 399; 12, 201.
el-Mebârîk: 14-244.
el-Mecmû, Şeyh Ebu Hâmid: 5, 295.
ed-Medhal, İbnu'l-Hac el-Maliki: 9, 340.
Mefatihu'l-Gayb, Râzî: 8, 227.
el-Megâzi, İbnu İshak: 6, 167; 7, 143.
Megâzi (Vâkîd): 11, 475; 14, 504.
Meğâzi'l-Ümevî, İbnu Hâcer: 11, 392.
el-Makâsidu'l-Hasene, Sehavi: 16, 76.
Men Lâ Yakdaruhu'l-Fakîh: 15, 452.
el-Merasîl, Ebu Dâvud: 7, 186.
Mesâhîf, İbni Ebi Dâvud: 3, 380; 8, 276.
el-Mevâhibu'l-Ledünniye, Abdülbâkî: 11, 75-76-77-115.
Mevzuâtu'l-Ulûm, Taşköprülüzâde: 16, 100.
el-Milhafi'r-Redi Alâ İbnu Talha, el Kemal İbnu'l-Adim: 7, 42.
Mirkat, Aliyyu'l-Kari': 1, 554; 3, 324; 6, 67; 6, 508. Dipnot, 7, 63; 7, 241; 7 514; 8, 240; 9, 39, 118; 9, 351; 10, 491-498; 12, 438; 12, 499; 13, 419; 13 420; 13, 442; 15, 45.
Mirkât'u's-Su'ûd, Suyûtî: 6, 168; 11, 71; 13, 272.
Mecmau'l-Bihâr: 7, 520.
Modern Dünyanın Bunalımı, Rene Guenon: 16, 60-61.
Mu'cemu'l-Buldân: 3, 440; 7, 41; 7, 296; 8, 131.
Mu'cemu'l-Buldân, Yakut el-Hamevî: 8, 230; 10, 268.
Mu'cemu'l-Evsat, Taberânî: 3, 39; 4, 204; 10, 479.

el-Mu'cemu'l-Kebîr, Taberânî: 6, 214; 9, 105; 9, 272, 367; 13, 38.
Mu'cemu's-Sağir, Taberânî: 15, 551.
el-Muğnî, İbn-i Kudâme: 8, 341, 354; 16, 347.
el-Muğrib, Mutarrızî: 5, 219; 6, 105.
Muhallâ, ez-Zâhirî: 6, 322.
Muhasebetü'n-Nefs, İbnu Ebid-Dünya: 7, 315-316.
Muhibbu't-Taberî: 8, 510.
el-Muhkem: 7, 189.
Muhtasar-ı Şerhi's-Sünne: 13, 436.
Mukaddime, İbnu Haldun: 4, 183.
Musannafu Abdirrezzak, İbnu Hümâm es-San'ani: 3, 430; 6, 238; 7, 311; 9, 405.
Musannaf, İbnu Ebî Şeybe: 3, 54.
el-Muvatta, İmam Mâlik: 4, 457-458; 6, 226, 415, 450; 7, 18; 7, 96, 370, 512; 10, 546; 11, 327, 369.
Muvatta Şerhi, İbnü Sehnun: 10, 268.
Muvatta Şerhi, Zürkânî: 14, 16; 7, 66.
Müdevvene, İ. Mâlik: 4, 233; 11, 160-61.
el-Müfhîm, Kurtûbî: 6, 36, 474; 11, 287; 16, 261; 13, 438.
el-Müfredât, el-Gâfikî: 11, 22; 8, 222.
Müfredâtu'l-Kur'ân, Rağıp el-İsfehanî: 3, 29.
Müncid: 7, 239. Dipnot: 10, 39.
el-Münteka: 15, 359.
Müslim Şerhi, Nevevî: 5, 219, 309; 6, 534, 542, 554; 7, 21-22; 9, 151; 14, 370.
Müslüman İlim Öncüleri Ansiklopedisi: 10, 537.
Müsned, Ahmet b. Hanbel: 3, 54, 117, 143, 313, 375; 6, 359; 8, 225; 10, 465.
Müsned, Ebu Ya'lu el-Mevsılî: 4, 53.
Müsned, Abd İbn Humeyd: 8, 312.
Müsned, Bezzar: 12, 197, 265.
Müsned, Ebu Bekr İbnu Ebî Şeybe: 7, 210.
Müsned Dârîmi: 11, 265.
Müsned, İshak İbnu Râhuye: 7, 449.
Müsnedü'l-Firdevs, Deylemi: 8, 372; 11, 282.
Müsned-i Kebîr, Müsedded: 6, 73.
Müsnedü Zeyd: 7, 145.

Müstedrek, Hâkim: 4, 306; 5, 555; 6, 62; 10, 513; 15, 562.
Müşkilu'l-Âsar, Tahavî: 6, 235; 10, 423; 12, 266.

N

Nasbu'r-Râye, Hâfız Zeylei: 10, 202.
en-Nâsih Ve'l-Mensuh, İbnu Şâhin: 10, 408-410.
en-Neseb, ez-Zübeyr İbnu Bekkâr: 4, 132.
Nesâi: 8, 225.
Neylü'l-Evtar, Şevkâni: 4, 249; 7, 529; 8, 37; 8, 240, 308, 321, 462; 9, 262; 10, 265, 299; 10, 401, 469, 177; 11, 327; 13, 524.
Nesâî Şerhi, Suyûtî: 14, 152.
en-Nihâye, İbnu'l-Esîr: 17, 139; 6, 117, 167, 174, 216, 226, 335, 401, 532; 7, 9, 65, 48, 250, 254, 293; Dipnot: 7, 341, 392, 529; 8, 69, 110; 8, 146, 279, 514; 9, 268, 301, 512, 550, 10, 19; 10, 313, 394, 410, 426, 502, 26, 11, 75, 102, 208; 11, 323, 368, 385, 12, 100, 125, 312; 12, 372; 12, 108, 252, 356; 13, 399, 13, 517; 13, 488; 14, 203; 15, 562.
en-Nihâye, el-Ezherî: 7, 394.
en-Nihâye Evi'l-Fiten Ve'l-Melâhim, İbn-i Kesîr: 13, 165.
Nur Âleminin Bir Anahtarı, Bediüzzaman Saîd Nursî: 10, 514.

P

Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye, Prof. Dr. İbrahim Canan: 9, 353.

R

Râmzu'l-Ehâdis: 11, 64.
er-Ravdu'l-Unf, Süheyşlî: 8, 228.
er-Raddu Alel'-Cehmiyye, Osman İbnu Said-Darîmî: 5, 341.
er-Ravza, Nevevî: 11, 117.
Râzî: 8, 228.
Reddü'l-Muhtar: 11, 57.
Resâilü İhvanu's-Safa, 9, 354.
Resulüllah Muhammed, Muhammed Hamidullah: 14, 79.
er-Risâle el-Ümm, İmam-ı Şafiî: 10, 403.
Risâel-i Hamidiyye, Hüseyin Cisrî: 2, 493; 14, 78.

S

Sâhîbu'l-Hedy: 10, 401; 11, 43.
Sâhibu'l-Mîr'ât: 7, 298.
Sahîh, İbnu Hibban: 8, 230; 15, 575.
Sa'lebî Tefsiri: 12, 180.
Seyyid Kutup: 8, 231.
Siracu'l-Mûnîr: 3, 502.
Sîre, İbnu Hişam: 11, 392.
Sîre, İbnu İshak: 12, 348.
Sübülü's-Selâm, İbnu İsmail el-Emîn: 5, 218, 554; 8, 245; 10, 212-213, 303; 10, 448; 13, 430; 14, 431.
es-Sünnenü'l-Kübra, Beyhâkî: 7, 358, 376.
Sünen, Tirmizî: 401.
es-Sünenü'l-Kübra, Nesâî: 6, 529.

Ş

Şerhu'l-Müslim, Nevevî: 10, 237.
Şemâilu't-Tirmizî: 6, 529.
Şemhudî, Belâzurî: 17, 262.
Şerh-i Akaid: 14, 382.
Şerhu'l-Ahkâm, Abdü'l-Hakk: 16, 19.
Şerhu Ma'ani'l-Asâr, Tahâvi: 10, 442.
Şerh-i Makâsıd, Taftazanî: 14, 382.
Şerhu'l-Mişkat: 13, 459.
Şerhu'l-Mühezzeb, Nevevî:4, 204.
Şerhu'l-Müsned, İbnu'l-Esîr: 5, 555; 7, 356.
Şerhu's-Sağir, Rafi: 4, 204.
Şerhu's-Sünne, Aliyyü'l-Kari': 5, 222.
Şerhu's-Sünne, İbnu Raslan: 10, 550; 13, 480.
Şerhu's-Sünne, Bağavî: 4, 242; 7, 307, 135-138; 11, 325; 13, 389, 127, 162, 544; 14, 486; 16, 100.
Şerhu't-Tirmizî, Irakî: 8, 118; 8, 348; 14, 477.
Şerhu't-Tirmizî, İbnu'l-Arabî: 15.
eş-Şifâ, Kâdı İyaz: 1, 105; 8, 228; 14, 383.
Şu'abu'l-İman, Beyhâkî: 3, 374; 6, 255; 16, 16.

T

Tabâkat, İbnu Sa'd: 7, 221; 10, 498; 11, 393; 13, 295.
Taberânî: 11, 289.
Ta'lik, el-Kâdı Hüseyin: 9, 61.
et-Ta'rîf, Süheyli: 3, 228.
et-Ta'rîfat, Cürcanî: 13, 393.
Tarihçe-i Hayat, B. Saîd Nursî: 7, 67.
et-Tarihu'l-Kebîr, Buharî: 12, 218.
Tarih-i Mekke, Erzâki: 4, 299.
Tarihu't-Taberî: 12, 9.
Tarih Boyunca Tevhîd Mücadelesi ve Hz. Peygamber, Mevdudî: 8, 225.
Tatarhâniye: 4, 98; 6, 529.
et-Tavzih: 3, 453.
el-Tazim Ve'l-Minnet Fî Enne Ebeveyi Resulüllah Fi'l-Cennet: 16, 277.
Teblığ, Terbiye ve Siyâsî Taktik Açılarından Hicret: 16, 131.
et-Tecrîd, Zehebî: 12, 140.
Tecrîd-i Sarîh, Kamil Miras: 6, 402, 424, 529; 7, 306.
Tecrîd-i Sarîh, Ahmed Naim: 10, 182-184.
et-Tedrîbâtu'l-İlâhiyye Fî Islah-ı Memleketi'l-İnsaniye, Şeyh-i Ekber: 6, 11.
Tefsîru İbn Kesîr: 8, 225.
Tefsîru't-Taberî: 8, 225-226-227.
Tefsîru't-Tahrîr, İbn Aşur: 8, 222-230.
Tehzîbu'l-Ahkâm, Tûsi: 15, 445.
Tehzîbu'l-Esma, Nevevî: 14, 68.
Tehzîbu'l-Kemal, Mizzî: 12, 411.
Tehzîbu'l-Luğa, el-Ezherî: 5, 121.
el-Telhîsu'l-Habir, İbnu Hacer: 13, 430.
Telhîsûs's-Sünen, Münzirî: 9, 76.
Telvîh, Alaaddin Moğoltay: 11, 334.
et-Tenkid, İbn-i Abdilberr: 12, 403.
et-Tıbbu'n-Nebevî, İbni Kayyîm: 10, 54.
et-Tergib Ve't-Terhib, Münzirî: 5, 202; 13, 432.
Teysîru'l-Vüsûl ila Câmiu'l-Usûl, İbnu Deybe: 6, 296, 463, 464, 544; 7, 26, 38, 54, 63.

et-Tıbyân, Nevevî: 3, 335.
Tirmizî Şerhi, Azim Ab
âdî: 9, 411.
et-Tezkire, Kurtubî: 14, 116.
et-Tıb, Ebu Nuaym: 7, 262-263; 10, 481; 11, 207.
Tıbbı Nebevî, Zehebî: 10, 531, 32, 537.
Tıb Tarihi, Dr. Galip Ata: 10, 524.
Tıb Tarihi, Dr. Süheyl Ünver: 10, 528.
Tirmizî Şerhi Mubarekfuri: 8, 427, 9, 76.
Tirmizî Şerhi el-Ârıza, İbnu'l-Ar
âbî: 8, 425, 9, 159.
Türkiye'de Nüfus Meselesi, Prof. Dr. Sebahattin Zaim: 15, 391.

U

Umdetu'l-K
ârî, Aynî: 11, 160.
el-Ümm, İmam-ı Şafiî: 1, 325; 6, 405; 10, 231; 10, 406; 12, 518; 13, 445.
Üsdü'l-Gâbe, İzzeddin el-Cezerî: 3, 449; 6, 522.
Üsdü'l-G
âbe, İbnu'l-Esîr: 11, 379; 15, 127; 17, 77.

V

Vasfu'liman ve Şûabuhu, İbnu Hibban: 1, 79.
el-Vecîz: 6, 225.
el-Ves
âiku's-Siy
âsiye, Muhammed Hamidullah: 4, 72; 13, 10.
el-Vişah, Suyûtî: 2, 203.

Z

Zecrü'n-Nâs Alâ İnkar-ı Eser-i İbnu Abbas, Muhammed Abdülhayy el-Leknevî: 5, 349.
Zehrü'r-Rüba, Suyûtî: 8, 66.
Zevâidu'l-Mesânid: 9, 105.
Zeylü'l-Garîbîn, Ebu Musa el-Medînî: 10, 408.
Zeylü'r-Ravzateyn, Ebu Şamme: 14, 119.